

CORNELII

IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam.

PARTES IIII.

Quid in vnaquaque contineatur, sequens pagina indicabit.

Omnia iam denuò, sed multò fœlicius quàm antea, renata, & à mendis ferè innumeris, quæ in priori editione resederant, ipsiusmet Authoris opera quàm accuratissimè repurgata, locisque penè infinitis reddita auctiora.

Additis III. Indicibus, quicquid toto opere tractatur exactissimè demonstrantibus:

Cætera verò quæ huic editioni accesserunt, Authoris ad Lectorem Epistola plenissimè demonstrabit.

DVRARE, MORI, ET

NON PERIRE.

LVGDVNI,
APVD CAROLVM PESNOT.
M. D. LXXXII.

QVAE IN SINGVLIS PARTIBVS *huiusce Concordiæ habentur.*

PRIMA, præter pueritiam Christi, continet Acta eius à Baptismo vsque ad secundum Pascha, Acta scilicet vnius anni & aliquot mensium.

SECVNDA, Acta Christi à secundo Paschate, vsque ad tertium, hoc est, Acta secundi anni prædicationis eius.

TERTIA autem complectitur Acta tertij anni prædicationis Christi, vsque ad resuscitationem Lazari.

QVARTA verò & vltima pars continet à resuscitatione Lazari, ea quæ ad Passionem, Resurrectionem & Ascensionem Christi pertinent.

PHILIPPO II. HISPANIARVM &c. REGI CATHOLICO.

CORNELIVS IANSENIVS EPISCOPVS GANDAVENSIS S. D.

NTER *omnes scripturas Sacras, Serenißime Rex, singulariter eminere quatuor Euangelia, neminem esse puto qui dubitet, eo quod cùm aliæ scripturæ aliorum contineant aut dicta, aut facta, hæc ipsius filij Dei eximia dicta factáque nobis ob oculos ponant, in quorum cognitione omnis nostra salus sita est, vt meritò singulare beneficium in Christo nobis præstitum agnoscens & extollens Apostolus, exclamarit: Multifariam multísque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, nouißimè diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum,* Hebr. 1.
per quem fecit & secula. Quanquam enim iuxta Sacrosancti Concilij Tridentini doctrinã, Sessio. 4. decreto de can. scripturis.
omnes libros tam veteris quàm noui Testamenti, (cùm vtriusque vnus sit author Deus) pari pietatis affectu & reuerẽtia suscipiat & veneretur Ecclesia Catholica: tamen pro materiæ diuersitate maior præ aliis reuerentia debetur quibusdam. Itaque cùm ante aliquot annos in celebri Abbatia Tongherlensi sacras literas religiosis prælegerem, post Psalmorum, aliorúmque librorum quorundam enarrationem iudicaui Euangelia non esse prætermittenda. Pro quibus explicandis vt necesse non esset quæ eadem à diuersis Euangelistis conscribuntur, iterum iterúmque repetere, & non sine tædio sæpius inculcare, totam Euangelicam historiam ex quatuor Euangelistis magno labore contextam, in vnum veluti corpus collegimus, quod prælo commissum Concordiam Euangelicã inscripsimus. In hanc fœlicißimum nacti literarum otium, memoriæ nostræ iuuandæ gratia, commentarios nobis ex omnis generis authoribus congeßimus, vt nimirũ futuris temporibus haberemus, vnde de quauis Euãgelica materia tractare, cùm opus esset, liceret, nec necesse haberemus ad vasta illa veterum patrum scripta magno semper labore recurrere. Quos commentarios cùm quidã intelligerent apud nos asseruari, postquam à nobis extorsissent qualesquales in Psalmos, Prouerbia, & Ecclesiasticum elucidationes, quas iam proximis annis studiosis dedimus, cœperunt & illos constanter postulare, nec vrgere priùs destiterunt, quàm animum nostrum in premendo hoc opere alioqui obstinatißimum peruincerent, atque expugnarent. Quanquam enim quæ super Concordia nostra conscripseram, priuatim ea mihi collegissem, nec ignarus forem quàm esset multis calumniis & periculis obnoxiũ, quicquã hoc tam docto & nasuto seculo in publicum ac lucem emittere: tamen quoniã ex Salomone didiceram, & sine fictione discendum, & si- Sapie. 7.
ne inuidia cõmunicãdũ quod Dei dono datũ esset, nolui studiosorum voluntati deesse, ma-

lens eruditionis nostræ existimationem apud homines periclitari, quam defossi in terram talenti, & absconditæ sub modio lucernæ coram Dei iudicio reus peragi.

Cùm autem ex veteri receptóque more quærendus quispiam esset, cui nostrum hoc opus dedicaremus, mox se mihi obtulit Serenissima Maiestas vestra, cui multis id nominibus deberi videbatur. Sed reuocabant me tum pudor & verecundia, tum ipsius quoque muneris exilitas, quæ tantum apud animum meum valuerunt, vt planè hanc ab eo cogitationem depulsura fuerint, nisi animos audaciámque addidisset amplissimus Ecclesiæ nostræ Præpositus, Dominus Vigilius, cuius consilijs vt in Belgicis negotijs non sine magno Reipublicæ commodo Maiestas vestra lubenter vtitur, ita & ego illis auscultare, eiúsque in rebus nostris omnibus voluntatem ac authoritatem (vti par est) sequi & amplecti soleo. Certè quoties mecum reputo quantum Maiestati vestræ debeam, quæ humili me natum loco tam singulari semper fauore prosecuta est, vt cùm priùs Louanij Ecclesiæ D. Iacobi Decanatu, ac deinde imposita ad Tridentinum Concilium profectione decorasset sic
Psal. 112. *tandem erexit, vt cum principibus populi Dei in sublime collocaret: ingratus sim profectò, nisi tantam beneficiorum magnitudinem aliquo saltē oblato munusculo agnoscam. Tametsi enim Episcopalis dignitas ea onera, molestias, curásque adferat, vt ob eam non sit magnopere gloriandum, tamen in tanti principis tam propenso fauore quis non ex animo gaudeat, sibique gratuletur? Sanctissimus ille Dauid in regem à Deo electus, quanquam non ignoraret, qui sibi labores ac pericula dignitatis huius nomine subeunda forent: tamen in hac Dei gratia seu beneuolentia mirè delectatus, animóque exhilaratus, magnificè exultat & gloriatur, sedénsque coram Domino, præstitum sibi beneficium agnoscens: Quis ego sum, inquit, Do-*
2. Regum. 7. *mine Deus, & quæ est domus mea quia adduxisti me hucusque? Cùm ergo post dedicatos patronis quibusdam nostros in Psalmos, Prouerbia, & Ecclesiasticum Commentarios, superessent ij, quos in hanc Euangelicam Concordiam conscripseramus, postulabat ipsa gratitudinis ratio, vt supremum nostrum, maximique laboris opus, supremo etiam maximoque patrono nostro dedicaremus. Quod ipsum argumenti quoque Euangelici excellentia efflagitare videbatur. Cuius enim alterius tutelæ Euangelica & Catholica veritas committi potius debeat, quàm ei qui in suscepta semel eius defensione ita hactenus versatus est, vt*
Concil. Toleta. 6. cap. 3. & Concilio 8. cap. 10. *non re tantum, sed inter reliquos omnes Christiani orbis principes, Catholici peculiariter nomine censeatur? Quod quàm ei verè tributum sit, & orbis totus, nósque in primis Belgij lubenter agnoscimus & prædicamus: apud quos dum Catholica religio grauiter periclitaretur, eandem Catholici Regis beneficio sartam tectam adhuc retinemus, &, vti spero, in finem vsque per Dei gratiam retinebimus: tametsi opprimere eam non pauci summis hinc inde viribus conati fuerint. Ecquis enim, Deus bone, commemorare queat, quàm grauiter, quámque variè oppugnata hîc nuper sit Christi Ecclesia? primùm quidem per hæreticos concionatores, qui variis ex locis turmatim aduolantes; velut altera quædam Aegypti locusta, vniuersam terræ faciem opplerant, atque omnem eius virorem depascebant: dein per prophanam sacrilegámque iconomachorum audaciam: denique per armorum potentiam, ac vim militarem non vno in loco desæuientem. Horret animus quoties tantorum malorum & periculorum in mentem venit: sed ex quibus omnibus maturè, prudenter ac fortiter Dei gratia per datum ab eo nobis alterum Dauidem seruati & liberati sumus, effectúmque vt omnia illa hostium consilia, conatus & machinationes, vana irritaq; conciderint, palmam autem victoriámque Catholica obtineret religio, Quod vt hactenus fœliciter, ita & in posterum quoque futurum confidimus, protegente nos Deo per tuum, Serenissime Princeps, præsidium & pium zelum, quem pro Ecclesiæ fideiq; defensione geris syncerissimum atque ardentissimum. In quo vt erga regiones hic tuæ Maiestati subiectas constanter perseueres, ex animo mecum omnes pij precantur, nec ob delicta quædam superioribus*

bus his annis contra Deum & Maiestatem tuam per quosdam commissa, alieniore ab iis animo fias: sed pro insita tibi clementia eorum oblitus, solito eas affectu prosequi, fouere, defendereq́ pergas, memor eius quod sapientissimus ille Rex ait: Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius. Prou. 20. *Nota est omnibus, Rex Serenissime, opum tuarum magnitudine, regnorum potētia atque amplitudo: sed vincit hæc omnia, superatq́ paterna illa tua pietas atque clementia, quæ longè te magis quàm priora illa, celebrem orbi toto commendatumq́ efficiunt. Quæ & ipsa audaciam nobis addidit, vt ingratitudinis argumentum, & defensæ per te semper fidei, Euangelicæq́ veritatis agnitionem, qualesquales hos nostros in Euangelicā Historiam labores dedicare non vererer: quos vt grato animo suscipere, nosq́ ac ciuitatem nostram Gandensem, totam denique regionem tuæ Maiestati commendatam habere digneris, etiam atque etiam obsecramus, semper Dominum rogaturi, vt eandem Maiestatem Vestram nobis totique Ecclesiæ suæ diu seruet incolumem, & ad sui nominis gloriam fideíque Catholicæ conseruationem, de hostibus semper suis fœliciter triumphantem. Gandaui, pridie Kalend. Nouembr.*

1571.

AD LECTOREM.

CVM iam constitutum apud me esset, amice Lector, vt Commentarios in Euangelicam nostram Concordiam olim à nobis conscriptos in publicam venire permitterem, in primis consilij factiq; nostri rationem aperiendam, & calumniis quibus obnoxium me fore videbam, occurrendum existimaui. Etenim nihil addubito, quin miraturi sint permulti, quòd hoc tã docto, delicato, & nasuto sęculo opus hoc nostrum in lucem ediderim, in quo, vt vereor, multi multa sunt habituri, quę non immerito fortasse reprehendant. Offendet enim alios nimia passim prolixitas: desiderabunt quidam non paucis in locis maiorem diligẽtiam, & curam exactiorem: erunt quos malè habebit neglectior stylus, & minus elegans oratio. Denique non deerunt fortasse, qui in tanta commentariorum turba totum hoc studium nostrum, velut superfluum & inutile reiicient. Verùm hos omnes, cognita quæ nobis fuerit scribendi ædendiq; occasione, & placabiliores, & operi huic nostro æquiores fore confido.

Cùm ante annos complures in præclara Tongherlensi Abbatia Concordiam nostram Euangelicam prælegerem, multoq; ibi otio: & magna optimorum librorum instructissimæ illic bibliothecæ copia perfrueret, non inutile futurũ iudicaui, si quæ omnigenûm scriptorum lectione & priuata meditatione in hanc rem colligere tunc temporis potui, ea ne diffluerent, chartis seu fidis sodalibus committerem, simul & in posterum ad manũ habiturus, vnde de Euangelico aliquo loco ad populum verba facere, aut in scholis ex pulpito disserere possem. Quæ res quàm mihi fœliciter cesserit, ipsa me tandem experientia docuit. Etenim cùm post annos aliquot ad pastoralem Cortracensis ciuitatis curam euocatus, tot tantisque illic negotiis in diuersa distraherer, vt vix respirandi spatium esset, id mihi superior diligentia præstitit, vt ea sola adiutus, ad creberrimas, quæ in Ecclesia habendæ mihi erãt, conciones abundè sufficerem, nec necesse haberem ad veterum semper patrum prolixissimos tractatus cõmentariósque recurrere: quod sanè nisi multi temporis studio ac meditatione fieri non poterat. Quando enim tot tam diuersorum interpretum diuersas, adeóque aduersas interdum & pugnantes sententias: non tantùm vestigare, deprehendere, in vnũ colligere, verùm etiam diiudicare inter eas possem, nisi ab aliis omnibus curis negotiisque feriatus, quę vndique mihi tum caput circumstrepebant? At verò hoc labore confecto, nullum mihi vnquam arctum nimis vel angustum tempus fuit, quin ad sermones populo faciendos, maturè satis, quoties opus foret, instructus esse possem.

Cæterùm ad Academiam Louaniensem reuersus cùm essem, atque has commentationes amicis quibusdam nostris, discipulisque nõnullis communicassem, efflagitare constanter illi cœpere, vt eas in communem studiosorum vtilitatem publicas facerem. Sed cùm non ignorarem multa adhuc illic inesse, quæ diligentiorem curam, & exactiorem limam desiderarẽt, nequaquam eorum postulationibus acquiescendũ iudicaui: id tamen à me impetrarunt, vt quatenus per otium liceret, opus ipsum recognoscerem, & velut ad incudem reuocarem. Quod vbi agressus sum à capite perlegere, multa passim occurrerũt, quæ animo nostro nequaquam satisfacerent: non pauca igitur compluribus in locis immutaui, addidi permulta, dispunxi nonnulla, quæ superesse alicubi & redundare videbantur. Hæc dum ago, ad Episcopalem subitò curam euocatus, castigationem hanc intermittere sum coactus, qua tamen nisi perfecta, premendum esse scriptum hoc, fixum constitutúmque habebam. Verùm aliquanto pòst cùm alia quædam iamdudum ad æditionem præparata in lucẽ emisissem, rursum instate iidem illi cœpêre, vt eadem opera & has Euangelicas enarrationes prælo excũdendas traderem: neque vrgere priùs destitere, quàm reluctanti è manibus eas extorserunt: quibus facilius vt cederem, non minima inter cæteras causa fuit, quod tametsi perficiendæ vt cœperam recognitioni nullũ mihi idoneum ac iustum otium polliceri possem, mallem tamen me viuo scripta hæc nostra in hominum manus venire, quando quæ à doctis reprehenderentur, mutare possem, cuius præstandi nulla mortuo potestas foret.

Habes, amice Lector, & scripti & æditi operis huius rationes & occasionem, quæ si tibi non satisfaciunt, iis imputa, qui molestiis ac penè quotidianis interpellationibus sui nolentem volentem ad eius æditionem pertraxere. Quanquam ad prolixitatem quod attinet, si omnes quæ cum ea coniunctæ sunt commoditates plenè cognoueris, nihil addubito, quin hoc quicquid est molestiarum, ac tædij abundè tibi pensarum censeas. Nam primũ quidem

habes hic varias in vniuersum Christi Euangelium selectissimorum probatissimorúmque interpretum, præsertim vetustiorum, enarrationes ac sententias, quas omnes velut in Concilio quopiam audire propositas, vt est iucundissimum, ita magno sanè iis commodo fuerit, qui harum rerum studiosi vel copia librorum, aut viua magistri voce destituuntur: aut quibus prolixos veterum tractatus vel non vacat, aut certè non lubet euoluere. Vbi ne quem fortasse varietas multa perturbet, suspensúmque teneat, quid sequi potissimum & amplecti debeat, censuram quoque iudiciúmque nostrum adiunctum offendes, quo quæ nobis maximè probetur sententia aperimus. Qua in re etsi non temerè, nec sine summo iudicio & examine versati sumus, genuinum vbique & germanum scripturæ sensum inuestigantes, liberam tamen cuique quod volet eligendi potestatē relinquimus. Neque verò literalem hic tantùm scripturæ sensum, quem author Spiritus sanctus inprimis propositum habuit, sed mysticum quoque non indiligenter tractatum inuenies, eúmque non commentitium, coactū aut procul petitum, sed à Patribus ipsis acceptum, & primariæ sententiæ fundamento pulchrè innixum ac exædificatum. Quē vbique exploratū habere, quantū profuerit Ecclesiastis, & verbi Dei ad populum præconibus, quorum est Euangelicas omnes historias ad morum ac vitæ informationem accommodare, nemo est qui non facilè intelligat. Hæc itaque omnia dum præstare conor, & omnium vtilitatibus consulo, sicubi fortasse laudatā in dicendo breuitatem aut mediocritatem seruare non potui, dabis vt spero, candide Lector, veniam, opúsque hoc nostrum, quod incredibili est nobis labore congestū, grato animo accipies, etiamsi non omnium palatis omnia fortasse conuenient. Neque enim propterea reprehendendus est splendidus quispiam conuiuator, qui mensam variis ferculorū generibus instruxerit, quòd singula singuli degustare deuoraréque non possint: magnā enim & laudem & gratiam meruit, si nihil eorum prætermisit, quibus desiderio & palato quisque suo satisfacere abundè possit. Ita & in hoc quoque opere nostro, si & doctores, & auditores, & Ecclesiastæ, & studiosi denique omnes pro suo quisque instituto inuenient, quod prodesse & iuuare eum queat, nihil video esse causæ, cur molestā cuique prolixitas esse debeat. Sed nolo hac in re esse prolixior: spero enim causæ ipsius æquitatem facilè tibi persuasuram, vti satisfactionem hanc nostram non illibenter admittas.

Vnum restat, de quo mihi es admonendus. In texenda hac Concordia nostra, elementis, & notis quibusdam ad hanc rem necessariis vsi sumus, quorum vim & significationem probè cognitam habere oportet. In primis igitur occurrunt primæ quindecim alphabeti nostri literæ, in hoc à nobis assumptæ, vt ex iis intelligatur quid cuique Euangelistæ propriū, quid cum aliis, & cum quibus, atque cū quo commune. Primæ enim quatuor, singulos Euangelistarum solos loquentes designant: A Matthæum. B Marcum. C Lucam, D Ioannem. Sex autem quæ sequuntur, E F G H I K, binos in aliquo conuenientes significant, è quibus, vt memoriam adiuues, vnicuique Euangelistæ tot adscribito, quot eùm alij Euangelistæ in ordine Euangeliorum sequuntur. Matthæo scilicet E F G. E cum Marco, F. cum Luca, G cum Ioanne. Marco verò has, H & I. H cum Luca, I cum Ioanne Lucæ autem vnam, vtpote K, quæ eum significet cum Ioanne conuenire. Quatuor aliæ quæ restant, L M N O, ternos designant Euangelistas, quia quatuor modis, quæ quatuor sunt, triplicari possunt. Ex his ergo similiter pro memoria iuuanda totidem vnicuique adscribito, quoties ipsum duo sequuntur Euangelistæ, Matthæo scilicet tres, L M N, quia ter eum duo sequuntur, vtputa Marcus & Lucas, Marcus & Ioannes, Lucas & Ioannes. Itaque L Matthæum, Marcum & Lucam designat: M Matthæum, Marcum & Ioannem designat: N Matthæum, Lucam & Ioannem designat: Marco verò vna tantùm deputari potest, quia ipsum semel tantùm duo sequuntur, Lucas scilicet & Ioannes, quare O Marcum, Lucam, & Ioannem signat. Postrema verò nota P, omnes simul idem loquentes signat.

Cæterùm quum frequenter eueniat, vt plures Euangelistæ eandem sententiam diuersis verbis proferant, quæ in contextum relata narrationis consequentiam impediuissent, quotiescunque id obuiam fuit, tum verbis aptioribus in contextu collocatis, alia in margine sunt posita, aliquo horum signorum, † Δ ‖ vtrobique apposito, quò agnoscatur quibus verbis in contextu positis respondeant dictiones marginales. Quòd si, vt subinde accidit, non sit in originalibus Græcis ea quæ in nostra lectione, dictionum varietas, & ipsum tibi significabit cifra o, nam id nonnunquam profuerit agnouisse. Iam cùm quandoque vsu venerit, vt de nostro ob narrationis cohærentiam aliquid adiiciendum fuerit, quod tamen parcissimè factum est, nec ferè nisi in adiectione coniunctionis, &, tum illæ dictiunculæ his duobus signis [ ] sunt conclusæ, ne Lector fallaris, sed adiectitias agnoscas. Cùm verò ob eandem causam aliquid ex Euangelistis omittendum fuit, quod frequenter contigit in dictionibus, Et, Autem, Ergo, signum asterisci * tibi notabit. Cùm autem sententiam Christi Euangelista quispiam

pluries diuersis retulit locis, aut alius alio loco cõmemorauit, marginalis adnotatio, & Euãgelistæ & Concordiæ caput indicabit, ita vt priorem numerum intelligas, Euangelistæ, posteriorem Concordiæ caput designare.

Porrò operi huic nostro adiecimus Euangelicam historiam, quatuor partibus per compendium comprehendentem ea quæ de Christo sunt in quatuor Euangeliis, iuxta ordinem in Concordia Euangelica obseruatum. Adiecimus quoque præter capitum Summaria (in quibus breuiter tota Euangelica historia continetur, & mox percipitur vbi quis à narrationis serie defecerit) tres Indices, non parum vtiles. Quorum primo deprehendi mox poterit, in quo Concordiæ capite singulorum Euangelistarum omnia sint quærenda. Altero, in quo Concordiæ capite inueniri possint Euangelia Dominicalia, & Festorum, per totum annum in Ecclesia decantanda. Tertio verò, de rebus & verbis maximè insignibus in hoc opere comprehensis agitur. Tu ergo, candide Lector, nostris fruere laboribus, nec priùs de ordinis serie iudicium proferas, quàm rationes eius pressè apud te expenderis: quod si facis, futurum spero, ne posthac aliorum in hac causa labores magnoperè sis desideraturus. Bene vale, & nostri in precibus tuis apud Dominum Iesum memor esse digneris.

CANON AD INTELLIGENDAS *literas, quæ in huius Concordiæ textura occurrunt.*

SINGVLI	A Matthæus.		
	B Marcus.		
	C Lucas.		
	D Ioannes.		
BINI	E Matthæus	&	Marcus.
	F Matthæus	&	Lucas
	G Matthæus	&	Ioannes.
	H Marcus	&	Lucas.
	I Marcus	&	Ioannes.
	K Lucas	&	Ioannes.

TERNI.	L Matthæus, Marcus, & Lucas,	TACENTE	Ioanne.
	M Matthæus, Marcus, & Ioannes,		Luca.
	N Matthæus, Lucas, & Ioannes,		Marco.
	O Marcus, Lucas, & Ioannes.		Matthæo.

QVATERNI. { P Matthæus, Marcus, Lucas, & Ioannes.

EVANGELICA HISTORIA, QVATVOR PARTIBVS PER COMPENDIVM COMPREHENDENS quæ de Christo sunt in quatuor Euangeliis, iuxta ordinem in Concordia Euangelica obseruatum.

PRIMA EVANGELICÆ HISTORIÆ PARS, continens per compendium, quæ ad Christi infantiam & pueritiam pertinent, & ab eius baptismo, acta vnius anni & aliquot mensium.

CAPVT CONCORDIÆ I.

ERBVM, quod apud Deum erat ab æterno, & ipsum Deus existēs, per quod omnia facta sunt, omniū item vita, sed hominū peculiariter lux, misso priùs testificandi gratia Ioanne, in mundum tandem venit, carnemq́ assumpsit, nobiscum conuersatus.

2\. *Quod ad hunc accidit modum: In diebus Herodis regis Iudææ, Zachariæ sacerdoti seni per angelum Gabrielem, apud aram prædicitur, filium, qui Ioannes sit nuncupandus, ipsi ex vxore Elizabeth, sterili & anu, nasciturum ipsumq́ vsque ad horum euentum, ob incredulitatem, mutum permansurum.*

3 *Itaque cùm post hæc verba mox concepisset Elizabeth, sexto ab eius conceptu mense, idem Gabriel à Deo, ad Mariam virginem desponsatam Iosepho, missus Nazareth, prædicit filium qui Iesus sit appellandus, ex ipsa nasciturum, idq́ illæsa eius virginitate, nimirum per Spiritus sancti superuentionem.*

4\. *Ex quo nuntio, cùm item conceptum cognatæ suæ Elizabethis virgo intellexisset, atque ob id illam mox salutandi causa inuiseret, ad eius præsentiam mater foetusq́ spiritu afflantur, lætitiæq́ signa edunt: vnde & virgo ad magnificandum Deum cęlebri commouetur carmine.*

5\. *Post tres ergo deinceps menses, quibus apud anum virgo perseuerauerit, peperit Elizabeth filium, cui cùm octauo die aliis frustra renitentibus, nomen Ioannes impositum à parentibus esset, recepta Zacharias loquela, magnificè Dei beneficium humano generi recens præstitum, Prophetico spiritu cantauit.*

6\. *Secuta est suo tempore, hoc est, sexto dein mense, Christi generatio, nobile habens ex Abraham per Dauid exordium: per tres tessaradecades. In quarum prima regnum Abrahæ promissum expectabatur. In secūda, idem in Dauide coeptum floruit. In tertia, idem collapsum, nouo modo per Christum expectabatur restaurandum.*

7\. *Cæterùm priusquàm virgo Christum pareret, Ioseph eius maritus, cùm animo fluctuaret, quod à se neutiquā cognita grauidam aduerteret, angeli in somnis monitu confirmatus est, ne desponsatā sibi relinqueret vxorem, edoctus illam è Spiritu sancto concepisse.*

8\. *Proinde cùm Cæsarei occasione edicti cum illa ascendisset è Nazareth in Bethlehem ciuitatem Dauid, accidit vt tum ibidem virgo filium pareret, quem pānis inuolutum, ac in præsepio positum, Angeli monitu.*

9\. *Pastores primi inuiserunt, ac post hos Magi ex Oriente nouæ stellæ ortu exciti, Hierosolymis prius de natiuitatis loco propheticis verbis instructi, ac deinde eiusdem stellæ ductu ad eundem locum delati, ex quo post sacra munera puero oblata, ne ad vafrum Herodē redirent, oraculo in somnis commonefacti, alia via redierunt ad sua.*

10\. *Post hæc demū ipso purificationis puerperæ die, oblatus tanquam primogenitus in tēplo puer, primùm à Simeone iusto sene, post longam eius expectationem: deinde & ab Anna vidua, agnoscitur ac prædicatur.*

11\. *Quibus peractis, Ioseph angeli impulsu cū puero & matre fugiens in Aegyptum, eundem Herodis iniuriæ subtraxit, quam noui Regis metu impius ille in Bethlehemiticos exercuit infantes. Quo extincto, rursum angeli monitu in terram Israel regressus Ioseph, relicta metu Archelai Herodis filii Iudæa, oraculo secessit in Nazareth Galilææ vnde Nazaræi nomen puer accepit.*

12\. *Qui iam duodennis factus, cùm solenni Paschæ die parentibus pro consuetudine Hierosolymam petentibus iunctus, & ipse eò ascendisset, ab ipsis desideratus post triduum in templo est repertus inter doctores, cum quibus reuersus Nazareth, subditus illis, profecit non tantùm ætate, sed & sapientia, ac gratia apud Deum & homines.*

13\. *Cum autē iam virilem attigissent ætatem Ioannes & Christus, tempusq́ esset prædicandi per ipsos Euangelii, anno quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, prior Ioānes austeritate loci, vestitus, ac victus populo venerabilis, verbo ac baptismo ad poenitentiam homines inuitare coepit, seuerè incessens, ac terrens, præsertim Pharisæos ac Sadducæos, turbis misericordiæ opera, Publicanis iustitiæ tenorem, militibus iniuriæ abstinentiam præscribens: se non, vt putabatur, Christum esse contestās, sed alium, qui post se venturus esset, fortior ac dignior.*

14\. *Et ecce promissus Christus mox inter alios & ipse Ioannem adiit baptismi gratia. quem ab eo, licet aliquandiu reluctante, suscipiens, paterna voce ac Spiritus sancti in columbæ specie descensu, declaratus est esse filius Dei, cùm eatenus putaretur esse filius Ioseph iam tricesimum agens annum, per quem deinceps humanum genus reduceretur ad Deum, vt qui filius Dei existens homo factus est, homines per se Dei filios redderet.*

15\. *Paterno ac spiritus testimonio declaratus quis esset Iesus, mox in desertum secessit, vbi post quandragenarium ieiunium, sine omni cibo peractum, tandem famis occasione variè est à Sathana tentatus, scire percupido, num is esset, qui coelesti voce denunciatus erat quo in omnibus superato, sancti angeli ministerium ei debitum obtulerunt.*

16\. *Successit his Ioānis de ipso testimonium, qui & rogantibus missis ad se sacerdotibus respondit, se nequaquam*

quaquam

quaquam eũ quem putabant esse, sed aliũ iam venisse, qui is esset, sed dignior ac prior, & postera die præsentem Iesum digito demonstrans, denũtiauit ipsum esse, qui à se promissus erat, & ab omnibus expectabatur.

17. Ac rursum, altera die eundem discipulis suis demonstrando, agnum Dei prædicauit, qua occasione, quinque illum discipuli agnoscere, ac sequi cœperunt, Andrea ipsum fratri Simoni, Philippo eundem Nathanaeli insinuante.

18. Tertia dehinc die, discipulis vidẽtibus, per matris solicitationem, aquam in nuptiis conuertit in vinum, hoc suorum omnium miraculorum primo, Galilaea vicum, cui Cana nomen erat, cohonestans, ac se tandem quis esset, post aliorum testimonia declarans.

19. Post hæc seipsum magis manifestaturus, è Capharnaum, vbi aliquot diebus cum suis manserat, ob instans pascha Iudaeorum ascendit Hierosolymam, vbi flagello de funiculis facto è templo abegit vendentes, rogatusq́; signum vendicatæ authoritatis, mystico sermone templum à Iudaeis soluendũ, & à se post triduũ excitandum denunciat, multisq́; eo loci patratis miraculis, plerosque ad credendum in se pertrahit.

20. De quorum numero vnus Nicodemus, Pharisaeus, princeps Iudaeorum, nocturno cum ipso colloquio docetur regenerationis per aquam & spiritum mysterium, crucis item ac fidei vim.

21. Regenerationis necessitate denũciata, Dominus qui ad hoc vsque tempus in Galilea cõmoratus fuerat cum suis discipulis, in Iudaea morari incipiens, cœpit & baptizare, cùm adhuc Ioannes baptizaret. Qua occasione, cùm discipuli Ioannis quererẽtur apud ipsum, quòd plures ad Iesum confluerent, Ioannes rursum illum se longè superiorem non obscurè testatus est, quem proinde necesse esset crescere, se autem minui.

22. Qui sub idem tempus, quasi suo defunctus officio, Christo suã auspicante legationẽ, ab Herode tetrarcha ob reprehensum adulteriũ, cõiectus est in carcerem.

23. Huius captiuitatem, ac simul Pharisaeorum contra se ob populi ad suum baptismum confluxum, inuidiam intelligens Dominus, relicta Iudaea suam repetiit Galilaeam. In quo itinere, cùm necessariò interiacentem Samariam pertransiret, occasione petitæ à se fatigato aquæ, mulieri cuidam Samaritanæ, post longam vltrò citroq́; collocutionem, tandem innotescit, ac per eam multis Samaritanorum, apud quos duos dies rogatus mansit, post quos cœptum prosecutus iter, peruenit in Galilaeam, ab incolis benignè receptus, ob miracula Hierosolymis conspecta.

24. Rursum ergo inuisens vel in transitu Canam Galilaeæ, à se priùs miraculo primo nobilitatam, reguli filium in Capharnaum ex febri periclitantem, à patre seriò requisitus, absens verbo sanitati restituit, fuitq́; in secundũ iam miraculum, ab ipso in Galilaea editũ.

25. Cæterùm iam ingressus Galilaeã, relicta ob causam ciuitate Nazareth, in qua enutritus ad hoc vsque tempus habitauerat, Capharnaũ nobile Galilaeæ emporium, veluti cõmodam suæ prædicationis sedẽ sibi pro mansione delegit, in qua & ex qua deinceps post Ioannem palàm acclarè aduentum regni Dei denunciauit, ad pœnitentiã ac fidem prouocando, quam prædicationem cùm per vniuersam Galilaeam longè lateq́; spargeret, morborumq́; curationibus illustraret, per totam Syriam celebre factum est nomen eius, ita vt ad eum vndique cum ægris plerique confluerent.

26. Cùm autem opus illi esset perpetuis quibusdam suorum operũ ac doctrinæ testibus, ac coadiutoribus, mox à prædicationis exordio, cùm fortè iuxta mare esset Galilaea, è mari duo fratrum piscatorum paria ad se sequendum euocat, miraculo capturæ piscium priùs in sui admirationem raptos, qui & mox omnibus relictis constantes iam illi adhæserunt. Erant autem Petrus & Andreas, fratres: Iacobus item & Ioannes, fratres, Zebedaei filij.

27. Cũ his Capharnaũ ingressus in synagoga, sabbatho, post doctrinã, spiritũ immũdũ pellis à dæmoniaco, multis ob hoc ipsius potestatẽ & doctrinã mirãtibus.

28. Vnde egressus, & cum eisdẽ discipulis in domũ Petri ingressus, febricitãtem eius socrum suo imperio sanat. Quarum rerum fama increbrescente ad vesperã eius diei, domus à multis languidis & dæmoniacis eò adductis obsessa est. quos omnes manibus impositis curauit. Postridie verò, summo mane egressus Dominus solus desertũ petiit, orãdi causa, vbi primùm à Simone cũ suis ipsum requirẽte. deinde & à turbis repertus est.

29. Itaque cùm se à turbarum multitudine circunseptum videret, iussit discipulos transfretare, ibi tum quidam ipsum sequi volentes reiiciuntur.

30. Cùm autẽ dimissis turbis nauim ascendisset, ipso inter nauigandum obdormiente, grauis tempestas exorta metum discipulis iniecit, à quibus excitatus post increpatam illorum diffidentiã, suo imperio tranquillũ mare reddidit, cum omniũ qui aderãt stupore.

31. Nauigio ergo delatus in regionem Gerasenorum, Galilaea oppositam, obuios duos dæmoniacos liberauit à dæmonibus, quibus ipsius permissu in porcos ad duo milia ingressis, eosq́; in mare demergentibus, à perplexis incolis rogatus vt discederet, rursus eò vnde venerat transfretauit.

32. Egressus nauim, à turba cõfluẽte benignè excipitur, ac Capharnaũ rursum ingreditur, vbi vna dierum in domo existens ac docẽs, paralyticum per tegulas ob turbam ad se demissum, post peccatorũ remissionem sanat. Pharisaeorum obmurmurationem cõfutans.

33. Post quæ rursum ad mare egressus, in via Matthaeum ad telonium sedentem, ad sequelam sui vocat, à quo deinde conuiuio cũ plerisque publicanis exceptus, secutam ob id Pharisaeorum murmurationem sapienter repressit, sicut & eorundem cum discipulis Ioannis murmurationem aliam mox subsequentem, ob neglectum à discipulis ipsius ieiunium.

34. Cui disputationi cũ adhuc esset intentus, à principe quodam synagogæ Iairo rogatur pro sanãda moribũda eius filia duodẽni, ad quã dum pergit curandam hæmorrhoissam duodẽnem in via sanat: ac posteà domũ Iairi ingressus, eius filiã iã mortuã vitæ reddidit.

35. Vnde digressus duobus cæcis se sequentibus visum reddidit, ac post eos mox dæmoniacũ mutũ curat, turbis quidẽ mirantibus, ac Pharisaeis calumniãtibus.

Secunda pars continens acta Christi, à secundo Paschate, vsque ad tertium, hoc est, acta secundi anni prædicationis eius.

CAP. CONCORDIAE XXXVI.

Post hæc, cùm ob Pascha Iudæorum, Dominus rursum ascendisset è Galilæa Hierosolymã, apud probaticam piscinam, sabbatho eum qui triginta & octo annos languerat, curat, iussum à se tollere suum grabatum, vnde Iudæorum insectationi obnoxius, prolixè disserit de sua cum patre operatione ac potestate etiam mortuos suscitandi, & iudicandi omnes, pro quorum confirmatione testimonia profert patris, Ioannis, suorum operum, ac Mosis, omniúmque scripturarum.

37. *Sic confutatis semel Iudæis, cùm deinde Pharisæi discipulos ob spicas sabbatho decerptas, confricatas ac comesas calũniarẽtur, rursum eorũ calũniã cõfutat.*

38. *Itidem & tertiò faciẽs, cùm alio quodam sequẽti sabbatho, in synagoga curans quendam habentem manum aridã, sentiret Pharisæos tacitè se criminari. Qua tamen satisfactione, cum nihilo meliores illi efficerentur, sed consultarent de perdendo ipso, Dominus secessit ad mare, multa tamen eum sequente turba, ex omnibus collecta regionibus, cuius ægros cunctos & dæmoniacos curauit.*

39. *Quo tempore cùm turbis relictis, in montem orandi causa ascendisset, post noctem orando transactam, ex omnibus discipulis ad se vocatis, duodecim elegit, quos & Apostolos nominauit. Cum quibus è monte descendens, coram immẽsa hominum multitudine, insigni sermone summam Euangelicæ vitæ ac perfectionis complexus est, primùm quidem docens quibus in rebus verè contra hominum sententiam sita sit fælicitas, ac infælicitas hominum.*

40. *Deinde veterem legem perfectioribus mandatis adimplens, per quorum obseruationem Pharisæorum iustitia superanda sit.*

41. *Tum & eleemosynam, orationem, ac ieiunium aliter à nobis exhibenda quàm à Pharisæis, docens.*

42. *Ab auaritia posteà, ac solicitudine rerum terrenarum auocans.*

43. *Adiiciens his, nec temerè iudicãdum, nec temerè docendum, orationi instandum, à pseudoprophetis cauendum, suæq; huic doctrinæ firmiter inhærendum.*

44. *Doctrinam secuta leprosi mundatio, quem mundatum ad sacerdotem misit.*

45. *Ingressus deinde Capharnaum, Centurionis ob raram fidem insigniter commendati, seruum absens paralysi liberauit.*

46. *Post quod ad ciuitatẽ Naim profectus, vnigenitum viduæ filiũ sepulturæ proximũ, ad vitã reuocat.*

47. *His autem miraculis ex discipulorum suorum narratione auditis, Ioannes è carcere ad Christum discipulos misit, per quos rogaret num ipse esset expectatus Messias. Quibus cum mãdato ad Ioannem remissis, cœpit Dominus & Ioannis prædicare dignitatem, & eorum exprobrare duritiam, qui nec per Ioannem, nec per se, ad resipiscentiam commoti fuissent, Pharisæos potissimum ac scribas notans, eisq; apud Deum præferens publicanos, atque apud seculum abiectos.*

48. *Quod ipsum insigni aliquando exemplo demonstratum est, cum rogatus à Simone Pharisæo ad conuiuium Dominus, peccatrici ob singularẽ doloris & amoris significationem multa peccata remissa, ac Pharisæo frigidè amanti ac parũ humili prælatã esse testatus est.*

49. *Cùm autem post longũ per diuersa loca circuitu, sese aliquãdo domũ recepisset, confestim rursum à turba circundatus, oblatũ sibi dæmoniacũ cæcum & mutum ab omnibus simul liberat malis. Quod factũ cùm admirantibus turbis rursum quidam Pharisæorum ac scribarum calumniarẽtur tanquam dæmoniacum, alij cæleste potius signum requirerent, Dominus primùm efficacibus ostẽdit rationibus, nequaquam illud debere videri diabolica factum virtute, sed potius contraria, diuina scilicet: atque ob id Pharisæorum calumniam, tanquã in Spiritũ sanctum cõmissam, inexpiabilem, tùm & negat illis dandũ quale volebant signũ è cælo, sed potius è terra. quod eos maximè sit condemnaturũ.*

50. *Hac eius rationabili, ac planè diuina disputatione audita, mulier quædam è turba fælicem proclamat tanti magistri matrem. At Dominus fælices prædicat auditores & obseruatores verbi Dei. Quos eosdẽ mox matrem ac fratres appellat, cùm à quodam interpellaretur, suggerente matris fratrumq; aduentum, quærentium illi loqui.*

51. *Eodem die egressus domo rursum mare adiit, vbi congregata ad eum turba plurima, iterum cœpit docere, sed in variis parabolis. Et imprimis parabolam proposuit seminantis, quadriformis seminis euentu, variam Verbi diuini in hominibus operationẽ indicans, quemadmodum Apostolis suis seorsim aperuit.*

52. *Tum & subiunxit parabolam de zizaniis, semini bono permixtis, quæ vsque ad consummationem seculi, paterfamilias crescere voluit. significãs in regno Euangelico malos semper permixtos fore, quemadmodum item Apostolis suis seorsum aperuit. Adiecit & tres parabolas, significantes modum ac vim incremẽti Euangelicæ doctrinæ, parabolam scilicet de semine, quod in terram iactum sensim crescit, nocte & die: parabolam de grano sinapis, quod cùm minimum sit, crescit in arborem: parabolam de fermento, quod tribus farinæ satis commixtum totum fermentat.*

53. *Quibus apud populum habitis, sed domi seorsum apud discipulos explicatis, adiecit apud eosdem priuatim duas, insinuantes eiusdẽ Euãgelicæ doctrinæ pretium, de thesauro scilicet & margarita inuẽtis, & omnium bonorũ distractione emptis, tertiã addens de sagena bonos simul & malos pisces cõcludẽte. significãs rursum malorũ ac bonorum in ecclesia permixtionem.*

54. *Post quas parabolas, egressus in patriã suam Nazareth, postquam in synagoga die sabbathi obuium Isaiæ locum in se impletum exposuisset, ac deinde incredulitatis suos ciues cõdemnasset, ab eis ciuitate eiectus, subduxit se de medio eorum, cùm conarentur è montis supercilio præcipitare.*

55. *Circuiens deinceps omnes ciuitates ac vicos cum Apostolis, & aliquot mulieribus ei ministrantibus, misertus turbarũ. quòd pastoribus bonis destitutæ essent, mittit eum certis mandatis ac præscriptis, duodecim*

Aposto

Apostolos, pridem à se electos, prædicens eis mala, quæ ob Euangelicam prædicationẽ eos manebant, ac contra ea ipsos confirmans. Quibus ablegatis, suoq; officio fun gentibus, per Euangelij prædicationem & morborum curationem secutus est ipsos dominus quoquouersum.

56. Cùm hæc agerentur, Herodes tetrarcha, fama nominis Iesu ad se delata, dubitare cœpit, num Ioannes à se decollatus, à morte reuixisset. Paulò antè enim Herodes, die suo natalitio Ioannem à se nuper incarceratum, ad petitionem saltantis filiæ Herodiadis, in carcere decollari iußit, capite eius in disco puellæ tradito.

57. Itaque cùm intelligeret Dominus, quam de se suspicionem haberet Herodes, & simul quia ad ipsum reuersi erant Apostoli, peractis mandatis, inuidiæ declinandæ ac simul quietis causa, cum suis, iußit nauigio trans mare Galilææ, in desertum locum, vbi cùm item ad ipsum confluerct immensa hominum multitudo, post doctrinam ac morborum curationem, quinque milia virorum, quinque panibus hordeaceis, ac duobus piscibus pauit, duodecim cophinis fragmentorum, post refectionem collectis.

58. Accidit autem hoc instante iam alio Iudæorum paschate, ob quod miraculum, cùm aduerteret se à turba rapiendum in regem, discipulis iußis se trans mare præcedere, ipse solus in montem fugit, vnde ad suos pedestri in mari itinere veniens, nocturno tempore consternatos, ob tempestatem ac phantasmatis existimationem, confirmat, Petro facultatem faciens ambulandi super aquas, omniq; tempestate sedata, nauem in petitam ripam deferens. In quam reuersus vndique collectos ægros contactu fimbriæ sanauit.

59. Postera die, cùm occasione miraculi quinque panum, ad ipsum plerique conuenirent, à panis corporalis desiderio abducit ad quærendum panem cœlestem, disserens de eo pane prolixè, quem iam pater misisset in mundum, quem & ipse daturus erat pro vita mundi, quem qui ederet, haberet vitam æternam: qui non ederet, viuere non posset.

Tertia Euangelicæ historiæ pars, continens acta tertij anni, vsque ad Lazari resuscitationem.

CAP. CONCORDIAE LX.

Accidit autem post hæc, vt cùm Dominus non in Iudæa ob Iudæorum odium, sed in Galilæa conuersaretur, quidam Pharisæorũ ac scribarum ad ipsum è Hierosolymis descenderent, quibus offensis, ac cum Iesu expostulantibus, quòd discipuli eius manducarent illotis manibus, contra seniorũ traditionem, Dominus vicißim obijcit neglectum mandatorum Dei, docens, quæ intrant in os, non polluere mentem, sed quæ de ore ex corde prodeunt.

61. 62. Hinc egressus in partes Tyri & Sidonis Chananææ filiam à dæmonio liberat, improbis matris victus precibus, vnde reuersus ad mare Galilææ, surdum & mutum, digitis in aures missis, ac lingua sputo contacta sanat.

63. Ascensio deinceps monte, multos ad se debiles delatos curauit, ac rursum multitudinis, quæ ipsum triduo secuta erat, misertus, eam in deserto pauit, septem panibus ac paucis pisciculis, ita saturans quatuor milia virorum præter paruulos & mulieres, vt superessent septem sportæ fragmẽtis plenæ. Quo miraculo peracto statim conscensa naui, venit in fines Magedan.

64. Accedentes autem ad eum Pharisæi & Sadducæi, rursum tentantes signum cœleste ab eo requisierunt. Ipse verò rursum tale eis dandum negat, sed potius è terra. Eisq; dimissis, rursum ascensa naui transfretauit, ibi tum discipulos à se commonitos cauere fermentum Pharisæorum & Sadducæorum, cùm de panibus soliciti essent, diffidentiæ coarguit, in memoriam reducens duo superiora multiplicationis panum miracula.

65. Cùm autẽ venissent Bethsaidam, cæco ad se adducto, visum restituit, priùs imperfectè, posteà perfectè.

66. Illinc digressus in partes Cæsareæ Philippi, postquam rogasset hominum de se sententiam, ac Petrus post multorum diuersas opiniones ab aliis indicatas, veram confeßionem edixisset, beatum illum ob id pronuntiauit, ac singulare illi Ecclesiæ suæ regimen addixit. Eundem tamen mox seuerè redarguit, cùm statim subiiciens de sua paßione Hierosolymis subeunda, Petrum reluctantem audiret, addens crucem omnibus post se tollendam, qui salui esse vellent.

67. Post quæ cùm gloriæ suæ, quæ crucem sequeretur, specimen aliquod ædere promisisset, octauo deinde die, coram tribus Apostolis, in monte post colloquium cum Moyse & Elia transfiguratus est, paterna voce è cœlis ei testimonium rursus dante.

68. Quam visionẽ cùm suis silentio ad tempus tegendam iußisset, ac è monte descendisset, postera die eijcit è puero dæmonium, quod ob imperfectionẽ fidei discipuli non potuerunt eiicere, contestans, tale dæmoniorum genus in ieiunio & oratione expellendum.

69. Inde profectus, cùm adhuc in Galilæa diuersaretur, omnibus admirandus, secundà imminentem sibi prædicit paßionem, apertis quidem verbis, sed tamen à discipulis necdum intellectis. Post longam autem profectionem, rursum Capharnaum reuersus, ne quem scandalizaret, pro se ac Petro didrachma solui iußit, statere ex ore piscis recepto.

70. Eodem loci, quia intellexerat discipulos inter eundum pro primatu inter se contendisse, eosdem puero in medium producto humilitatem docet, saluãdis necessariam, ac per eam quemque maximum fieri.

71. Mox subiicit studiosè cauendũ, ne quis scãdalum aut faciat (pusillis potißimũ) aut ipse alicũde patiatur.

72. Et quia fieri non potest, quin aliquando scandala & offensiones oriãtur, docet deinde quomodo monendus frater peccans, quomodo item eidẽ condonandum, efficaci ad hoc adhibita similitudine de patrefamiliâs qui serui sui in conseruũ immisericordis debitum decem milium talentorum semel remissum repetiit.

73. His dictis, profecturus Hierusalẽ, vbi quẽadmodum prædixit, passurus erat, migrauit in totũ à Galilæa. Priusquam tamen eam relinqueret, cognatis monentibus, vt ob instantẽ tabernaculorũ festiuitatem, in Iudæã transiret, nõ acquieuit, nec priùs ascendit, quàm illi præceßissent. Cùm ergo iam pergeret Hierusalem, & inter eundum à Samaritanis quibusdam ciuitate excluderetur, noluit tamen, petentibus licet

disci

discipulis nonnullis, iniuriam vindicari, sed patientiam docens, abijt cum eis in alium pagum.

74. *Imò nec benefacere quidem in Samaria ob id destitit. Nam Samariæ quẽdam vicum ingressus, obuios decem leprosos curauit, collaudato Samaritano, qui solus ad ipsum gratias acturus redit.*

75. *Ingressus autem Hierusalem, in media scenopegiæ solẽnitate, post longam Iudæorum expectationem, cœpit docere in templo, contra quorũdam calumniam, & doctrinæ suæ, & operũ rationẽ reddens, adeo efficaciter hæc aliaq; disserens, vt cùm eum quidam comprehendere desiderarent atq; ad id etiam Pharisæi ministros mitterent, nemo illi manus injcere ausus fuerit.*

76. *Post hæc perrexit in montem Oliueti, ac vbi diluxisset, rursum regressus in templum docendi gratia, adulteram mulierẽ à scribis & Pharisæis subdolè adductam absoluit, Scribis ac Pharisæis pudore affectis,*

77. *Tum & nouo sermone ostendit quis esset, ac post longam cum Iudæis contentionem, cùm eò tandem deuentum esset, vt tanquam blasphemum lapidare vellent, abscondit se egressus è templo,*

78. *Secuta est mox noua calumnia, ob cæcum à natiuitate, quem in transitu Dominus sabbatho visu donauit, iussum priùs lutum à se oculis impositum abluere in Siloë, vnde cùm cæcus ipsum contra Pharisæos defendere pergeret, atque ob id ab eis eijceret, à Christo receptus est, & in fide plenius instructus.*

79. *Disserit deinde Dominus de veri pastoris ac mercenarij conditionibus, sibi veri pastoris conditiones competere astruens, Iudæorum verò principes mercenarios insinuans.*

80. *Post hæc etiam, alios septuaginta duos discipulos designauit, qui instar aliorum duodecim, ipsum bini præcederent ad quæuis loca, eadem illis mandata præscribens, quæ nuper ipsis duodecim. Quibus cum gaudio ad se reuersis, etiam ipse fœlicitatem ipsorum prædicans, vicißim in spiritu exultauit, quòd diuina sapientia paruulis esset detecta, sapiẽtibus superbis tecta. Et quidem, quæ hactenus habita sunt, ordinem inter se consequẽtem habent: quæ verò sequuntur, aliquousque sine certo ordine referentur.*

81. *Cùm ergo aliquando turgidus quidam legisperitus tentandi gratia Dominum rogaret de commoda ratione consequendæ vitæ æternæ, ac Domini iussu ipse protulisset duo dilectionis mandata, arrepta hinc occasione, parabolam de Samaritano introduxit, qui hominis à latronibus vulnerati, à Sacerdote autem ac Leuita neglecti, solicitam habuit curam, notans contemptos Samaritanos in dilectionis negotio Iudæos excellere.*

82. *Contigit autem, vt dum aliquando Dominus iter faceret in Hierusalem, à Martha reciperetur hospitio in Bethania, quæ cùm Mariæ sororis interpellaret sanctum otium, cohibita est ab ipso, Mariæ parte præ ipsius collaudata.*

83. *Quodam tempore, cùm ab oratione cessasset, rogatus à discipulis orationis modum, & breuem illis orandi formam præscripsit, & efficacem orationis perseuerantis vim ostẽdit, parabola introducta de eo, qui importunitate panes ab amico nocte impetrauit,*

84. *Alio tẽpore cùm interloquẽdum à quodã Pharisæo ad prãdium vocatus esset, ac ab eo ob neglectam lotionẽ reprehenderetur, liberè Pharisæorũ ac scribarum taxauit præposteram & munditiam, & religionem, superbiam item, hypocrisim, ac homicidalem animum.*

85. *Ab eorundem hypocrisi potissimum, aliquando coram multa hominum turba suos cauendum docet, eosdem à timore hominum corpus occidentium auocans, & ad nominis sui confeßionem confirmans.*

86. *Ab auaritia item, ac solicitudine rerum temporalium, eorũ animos abduxit, occasione sumpta ab eo qui de hæreditate cum fratre diuidenda solicitus erat, similitudinem inducens, de homine qui cùm ob fructuum abundantiam solicitus esset de receptaculis, eadem nocte coactus est omnibus relictis hinc migrare.*

87. *Subiecit his officium fidelis serui erga venturum dominum, docens ob aduẽtus sui incertitudinem, semper suos paratos esse debere ad excipiendum ipsum.*

88. *Cùm autem inter loquendum hæc quidam nunciarent de Galilæis à Pilato occisis, illinc occasione accepta ad pœnitentiam agendam inuitat, inducta similitudine de arbore ob sterilitatem amputanda, post longam fructuum expectationem,*

89. *Rursum autem, cùm in synagoga sabbathis aliquãdo doceret, ac mulierem dæmonis malitia contractam sanaret, Archisynagogum obmurmurantem reddita ratione repreßit, & pudore cum aliis suffudit, populo interim gaudente: vnde & subiecit duas illas à se nuper dictas parabolas, de grano sinapis, ac fermento, significans rursum Euangelicam doctrinam ex humilibus initiis in summam amplitudinem processuram.*

90. *Cæterùm cùm aliquando per ciuitates ac vicos docens iter faceret in Hierusalem, rogatus num sint pauci saluandi, contendendum docuit ingredi per angustam portam, cuius ostium semel clausum nemo ingredi poterit, quodq; familiaritatem prætẽdentibus plerisq; exclusis, exteros recipiet. Eodem tempore, monitus à quibusdam Pharisæorũ, vt sibi ab Herode caueret, in Hierusalem sibi moriendum prædixit, eius ciuitatis obstinatã incredulitatem & secuturã vindictã deplorans.*

91. *Alio aliquando tempore, ingressus ad sumendum sabbatho cibum in domum cuiusdam inter Pharisæos magni, hydropicum studio ante se collocatum sanat, tacita Pharisæorum reprehensioni ratione efficaci satisfaciens. Eodem deinde conuiuio, docuit & inuitatos, quam humilitatem in deligendo mensæ loco seruare debeant: & inuitantem, quos maxime inuitare conueniat. Cumq; eo sermo processisset, vt à quodam mentio ingereretur de manducando pane in regno Dei, Dominus assumpta parabola de homine quodam, qui, inuitatis ad cœnam paratam sese excusantibus pauperes vndecunque collectos introduci iußit, significauit, superbis Iudæis exclusis, ad cœleste conuiuium humiles ac Gentiles admittendos.*

92. *Quodam autem tempore, cùm multæ cum ipso irent turbæ docuit, eum qui verus eius esse vellet discipulus, debere omnibus terrenis affectibus esse superiorem, crucemq; eí baiulãdam, proinde quemque apud se expendere debere, num is par sit, instar ædifican-*

tinm aut militantium. Et hac quidem variis sic locis ac temporibus acciderunt.

93. Porrocùm post tabernaculorum festiuitatem, quæ septimo quoque mense celebrabatur, ob encenniorum festum, quod in fine noni mensis obseruabatur, Dominus rursum Hierosolymā ascendisset, atque in templo ambularet, à Iudæis ipsum circunstantibus rogatus, vt palam diceret num ipse esset Christus, opera dixit de se testimonium perhibere, sed per hac illos ad fidem non adduci. quòd non essent ex ouibus suis. Eo tamen procedente sermone, vt se patri æquaret, rursum Iudæi lapidare ipsum aggrediuntur, quorū conatum cùm irrationabilem verbis ostēdisset: subtraxit se tandem manibus quærentium eum apprehēdere, secessitq́ in fines Iudææ, trans Iordanem, in locum Ioannis baptismo insignem. Nec ibi tamen latere potuit, quin ad ipsum plurimi conuenirent, quos pro more & docuit, & curauit.

94. Cum ergo ad illum publicani ac peccatores plerique accederent, audiendi gratia, ac ob id Pharisæi & Scribæ murmurarent, tribus parabolis, scilicet de oue, drachma, ac filio perditis, sed postea inuentis, ostendit quàm grata ac iucunda sit Deo angelisq́ sanctis peccatorum conuersio.

95. Subiecit deinde parabolam de dispensatore iniquo, qui cùm intelligeret se dispensatione priuandum, prudenter sibi de bonis Domini prospexit, insinuans bonis temporalibus amicos parandos, per quos postea bene nobis sit, ac eleemosynis insistendum, auaris Pharisæis hæc irridentibus.

96. Qui cū tentandi animo rogarent, num licitum esset diuortiū, ostēdit Dominus matrimonij omnimodā indissolubilitatem, ob quā cū discipuli colligerēt coniugij difficultatē, disseruit de cælibatu tāquā qui cōiugio sit præferendus, sed quē nō omnibus contingit præeligere.

97. Adiecit his, Pharisæorū auaritiā ac luxū notaturus, parabolā de diuite epulone, qui hîc fœlix, cū nullā pauperi Lazaro misericordiā exhibuisset, in alio seculo infœlix nullā vicissim à Lazaro fœlici consecutus est.

98. De scandalo vitando deinde, ac fratre monendo, ac in gratiam recipiendo, rursum sermonem infert apud discipulos: de fidei itē virtute disserit, ac humilitate exhibenda post præstita multa opera bona.

99. Rursum autē quādoque, quò Pharisæorum retunderet superbiā, parabolā proponit de Pharisæo ac publicano, tēplum simul ingressis, quorū ille per superbiam iustitia excidit, hic per humilitatē iustitiam adeptus est.

100. Cùm autem inter loquendum paruuli ad ipsum deferrentur, ac discipuli ob id indignarentur, increpatis discipulis, paruulos suscipiens ac complexans, rursum docuit paruulorum simplicitatem & humilitatem imitandam ei qui saluus esse volet. Caterùm cùm post hæc inde abiisset Dominus, in viam egressus, adolescētem quendam diuitem, qui de ratione obtinendæ vitæ æternæ solicitè inquirebat, post mandatorū obseruationem, ad perfectionē, omniū bonorū in pauperes distributione inuitat, quod cùm adolescenti durum videretur, disseruit Dominus de difficultate, quam diuitiæ afferunt hominibus ad obtinēdum regnum Dei. & fœlicitate eorum, qui propter ipsum omnia relinquerent.

101. Post quæ parabolā proponit de patrefamiliâs, variis diei horis operarios in vineam conducente, quibus in fine diei eandem ille reddi voluit mercedē, concludens sic fore nouissimos primos, & primos nouissimos

Quarta pars, continens acta Christi, à Lazari resuscitatione, vsque ad Christi ascensionem

CAP. CONCORDIÆ 102.

CVm autem Dominus adhuc esset in finibus illis Iudææ (in quos, vt diximus, Iudæorum persecutionem fugiens secesserat, vbi & superiora gesta sunt) ibiq́ Lazari infirmitatem ex nuntio à sororibus misso intellexisset, nō priùs in Iudæam pergere voluit, quàm sciret eum mortuum. Tunc enim in Iudæam profectus cum suis, post fiduciā Marthæ ac Mariæ sororibus ingestam, post turbationem ac lacrymas in se prouocatas, quatriduo mortuū è sepulcro suscitat, multis Iudæorum qui spectabant, per hoc ad fidem adductis.

103. Id cùm quorumdam narratione intellexissent Pontifices ac Pharisæi, collecto concilio, ex sententia Caiphæ pontificis, certò definiuerunt ipsum occidendū. Itaque Dominus publicum fugiens, secessit iuxta desertum in ciuitatem Ephrem. & iam pascha proximum erat cùm hæc agerentur.

104. Itaque cùm iam appeteret tempus subeundæ in proximo paschate passionis, Dominus è suo secessu, ascendēs Hierusalem, in via duodecim discipulis seorsum sumptis, apertè iam tertiò prædicit quæ Hierosolymis passurus erat, nec tamen intellexerunt quæ dicebantur. Cùm autem suspicarentur adesse tempus regni ipsius, mater filiorum Zebedæi cum filiis Dominum accedens, filiorum nomine petiuit primas in regno ipsius sedes. At Dominus & ostendit imprudentem ipsorum petitionem, & ex ea subortentē aliorum indignationem repressit, docens rursum primò in regno Dei humilitatem maximè deberi.

105. Post hæc, cùm ciuitati Hiericho, quæ ad Hierusalem eunti obuia erat, iam proximus esset, cæcum constanter, licet à turba prohiberetur, misericordiam implorantem visu donat.

106. Hiericho ingressus, Zachæum se videndi cupidum ex arbore vocat, atque ab eo susceptus conuertit, salute illi ob conuersionem promissa.

107. Subiecit mox parabolam de homine nobili, qui traditis decem seruis suis decē minis, profectus in regionē longinquam, post reditū rationem iniit cum eis, collaudatis seruis frugi, inutili autem seruo reprobato, ac hostibus suis interfectis, significans in regno suo, quod iam instare existimabant, similia euentura.

108. Quibus dictis cùm è Hiericho pergeret Hierosolymam, duos rursum cæcos, quorum alteri nomen erat Bartimæus, non lōge à Hiericho digressus, cæcitate post constantes illorum preces liberauit.

109. Cæptum ergo prosecutus iter, ante sex dies paschæ venit Bethaniā, vbi in domo Simonis leprosi honorifica exceptus est cœna, in qua Lazaro accumbente cum aliis, & Martha ministrante, Maria pretioso vnguento perfudit caput Domini recumbentis. Ob quod cum indignarētur discipulorum quidam, & præcipuè Iudas, Dominus ab eorum calumnia mulierem vēdi-

cauit,

canit, contestatus factum bonum fuisse ac mysticum.
110. Postridie asino insidens, ab Apostolis iussu ipsius adducto, per viam ramis instratam, cum gratulabunda populi acclamatione, intrat gloriosè Hierusalē, deplorans ante ingressum futurum ciuitatis excidium.
111. Templum deinde ingressus, cæcos ac claudos sanauit, cùmq; pontifices, Pharisæi, ac scribæ ob ea quæ videbant, & audiebant indignarentur, ac contabescerēt, gentiles quidam contrà accendebantur desiderio videndi ipsum, qua occasione ad ipsius petitionem voce cœlesti eius claritas declarata est.
112. Post salutares deinde monitiones, vesperi ciuitatem egressus, concessit cum suis in Bethaniā. Vnde cùm mane reuerteretur in ciuitatem, ficulneæ fructibus carenti in via maledicit, ac maledicendo aridā fecit. Ingressus mox templū, zelo cōmotus, ementes, & vēdentes eiecit, principibus sacerdotum ac scribis ob id grauiter turbatis. Rursū autē vespera facta, ciuitatē egressus est; cumq; mane reuerteretur, discipulis mirantibus ficum arefactam esse, fidei vim, & orationis exposuit.
113. Templo dehinc docendi gratia repetito, multus à Pharisæis, & Sadducæis impetitus subdolè quæstionibus, ipse vicissim varijs eos notauit, & quæstionibus, & parabolis. Et imprimis rogatus à pōtificibus ac scribis, qua autoritate faceret quæ faciebat, vicissim de baptismo Ioannis rogat ex cœlóne sit, an ex hominibus, illisq; ignorantiam profitentibus, negat item se illorum responsurum quæstioni: subijciens parabolam de duobus filijs, quorum is patris voluntatem peregit, qui priùs recusauerat: alter neglexit, qui promiserat, inferens peccatores ipsis fore coram Deo priores.
114. Adiecit, & alteram parabolam de vinea, quæ cultoribus fructum negantibus, insuper ac seruos, ac filiū domini occidentibus, alijs sit locanda, significans se ab eis occidendum post Prophetas, ac regnum Dei ab ipsis ad Gentes transferendum.
115. Tertiam deinde adiūxit de nuptiali conuiuio, ad quod inuitatis venire recusantibus, ac etiam vocantes occidentibus, alij priùs non inuitati recepti sunt, significans rursum pro Iudæis Gentes ad gratiam admittendas Euangelicam.
116. Per hæc Pharisæi se notatos sentientes, nec tamen vim inferre audentes, inito concilio vt eum caperent in sermone, quæstionem per subornatos proponunt de censu Cæsari persoluendo, qua sapienter soluta,
117. Accesserūt & Sadducæi, quæstionem de resurrectione, quam illi nequaquam credebant, inferentes, sed & hac prudenter discussa, ac resurrectionis fide
118. Comprobata, successerunt & Pharisæi de primo legis mandato rogantes:
119. Ad quam interrogationem cùm Dominus duo dilectionis mandata respondisset, subintulit, & ipse vicissim quæstionem de Christo, cuius filius esset. Ad quam cùm non possent satis respondere, desierūt ipsum vlterius ea die interrogare.
120. Illis ergo cessantibus, & confusis, Dominus ad plebem cōuersus, docere cœpit audiendam doctrinam, sed vitanda opera scribarum ac Pharisæorum, eorumq; vitia varia, vt & aliàs apertè depingit, & insectatur.
121. His alijsq; dictis, cùm sederet, & cōtra gazophylaciū, in quod multi munera mittebāt, viduæ duo minuta immittentis oblationē præfert omniū oblationibus.
122. Post hæc egressus templo, discipulis mirantibus templi magnificam structuram, prædicit eiusdem perfectam destructionē. Cuius cùm ab ipso in monte Oliueti sedente tempus simul, & aduētus sui tempus requirerent, longè repetito sermone, prædicit ventura post
123. Se mala, falsos scilicet prophetas, & Christos, bella, famem, pestes, persecutiones, ac demum templi, vrbisq; Hierusalem euersionem, atque post hæc tādem se in magna maiestate apertè venturum ad iudicium, terrificis signis præcedentibus, quæ impios conturbarent, pijs verò spem redemptionis præberent.
124. Proinde monet suos, vt ad hunc suum aduentum inopinatum sese parent sobrietate, vigilantia, oratione, cuius vim quo magis insinuaret, parabolam adiecit de iudice iniquo, quem cùm Dei hominumq; metus non moueret, viduæ constantes preces vicerunt.
125. Quoq; ad vigilantiam ac diligentiā magis prouocaret, subiungit duas parabolas. Alterā de decē virginibus, quarum solū quinque prudētes in nuptiale thalamum cum sponso ac sponsa recepta sunt, alijs quinq; fatuis exclusis ob oscitantiam, & olei carentiam.
126. Alteram de talentis à Domino in seruos distributis, quorum qui lucrum fecerunt, laudati sunt, & honorati: qui inutilis fuit, non tantùm vituperatus est, sed in tenebras etiam eiectus exteriores.
127. Post hæc, modum prosequitur futuri nouissimi iudicij, nimirum quomodo filius hominis in maiestate magna adueniēs, separatione bonorum à malis facta, illos ob præstita misericordiæ opera ad æternam vocabit vitam, hos ob eorūdem operum neglectum in ignē mittet æternum.
128. Hæc prolocutus, subiecit post biduum se in paschate crucifigendum. Quod postquam dixit, vt quod diuinitus cōstitutum erat adimpleretur, ecce mox potestate facta diabolo, & principes Iudæorum collecti concilium inierunt de capiendo, & occidendo Iesu, & ad eos consultantes ingressus Iudas, triginta argenteis pactus est se ipsum eis traditurum.
129. Post quæ, cùm iam adesset dies prima azymorum, misso Petro, & Ioanne, Dominus paschalem agnum vesperi edendum parari iussit in Hierusalem, in domum eis nouo signo demonstratam. Itaque hora opportuna cum reliquis Apostolis veniens discubuit, agnumq; paschalem esitauit.
130. Post cuius esum, suorū discipulorū, Petro licet aliquādiu resistēte, lauit pedes in exēplum simul, & mysteriū. Exēplū quidē humilitatis ac charitatis, mysteriū verò puritatis, eucharistiam sumpturis necessaria.
131. Post agni ergo typici esum, ac pedū lotionē, suum corpus ac sanguinē suis sumenda tradit, atque idem eis in posterum faciēdum præcipit in memoriam eius.
132. Prædicit deinde se à discipulorum vno tradendū, omnibusq; perplexis, Ioanni quis esset intincto pane demonstrat, quo sumpto Iudas eius iussu egressus est.
133. Secuta mox rursum contentio inter Apostolos pro primatu, quā non solùm vt olim sedat, humilitatis,

præcepto, sed. & communis honoris promisso. Post hæc, de suo discessu sermonem inferens, nouum dilectionis mandatum suis commendat, eosq́; omnes in ipsa nocte scandalum in se passuros, ac Petrum, qui sibi id eventurum fortiter negauit, ter se ante secundum gallicinium negaturum prædicit.

134. Mox ad cõsolationẽ mœstorũ discipulorũ conuersus prolixo sermone variis modis eorum deiectos animos

135. erigit, & cõtra imminentia eos præmunit mala, hæc agens partim inter accumbẽdum partim à cœna.

136. Quo sermone completo, oratione ad patrem habita, suos omnésque credituros illi commendat.

137. His omnibus in domo gestis, hymnóq; gratiarum actionis dicto, egressus Dominus cum suis ciuitate in hortum quendam à se frequentari solitum orationis gratia, angorem animi sui ob instãtem mortem, primùm dilectis à se tribus Apostolis familiarioribus, deinde patri in oratione quater mortem deprecatus est, aperuit, post quod ab angelo confortatus, vltrò se hostibus Iuda prodente capiendum tradidit, Petrum à vi inferenda prohibens.

138. Captus ac vinctus post Annam Caiphæ pontifici præsentatur, apud quem post acceptam ob liberum responsum alapam, post auditos falsos testes, sed reiectos tanquam blasphemus condemnatur, & illuditur.

139. Quæ dum geruntur, Petrus in eiusdem pontificis ædibus nocte ipsa ter Dominum negauit: ac Domino ipsum aspiciente, ad secundum gallicinium facinus suum agnoscens, egressus foras fleuit amarè.

140. Mane facto, principes Iudæorum rursum Dominum, à se ob veritatis confessionem condemnatum, vinctum tradiderũt Pilato præsidi. Quibus visis Iudas pœnitentia ductus, laqueo se suspendit, proiectis priùs in templo argenteis, quibus deinde decreto consilii emptus est ager in sepulturam peregrinorum.

141. Pilato præsentatus Dominus de variis accusatur à Iudæis, quæ cùm parum probabilia iudex existimaret, atque innocentem ipsum iudicaret, intelligens Galilæum esse, ad Herodem Galilææ tetrarcham ipsum misit, qui ob silentium à se contemptum, indutúmque veste alba. eundem mox remisit ad Pilatum, eidem ob honorem sibi exhibitum per hæc reconciliatus.

142. Pilatus de innocentia rei satis apud se persuasus, atque ob id perplexus, variis illum absoluere pergit modis. Et primùm quidem, tentat num occasione festi possit dimitti populi fauore: deinde cùm id non succederet, & præ illo Barabbas latro eligeretur dimittendus, eundem grauiter flagellatum, ac corona vesteque purpurea illusum, Iudæis videndum exhibet, si vel sic satiati desisterent. At cùm eo magis eius necem requirerent, ac metum Pilato iniicerent, manibus aqua lotis, post innocentiam frequenter à se testatam, crucifigendum Iudæis tradidit.

143. Traditus ducitur ad mortem, crucem suis gestãs imprimis humeris, quæ deinde post ipsum portanda Simoni cuidam Cyrenẽsi imposita est, atque inter eũdum plorantes mulieres, non suam mortem, sed imminens ipsis excidium deplorare iubet. Ad montẽ dehinc Caluariæ progressus, vino mirrhato felle mixto potatur, ac crucifigitur inter duos latrones, cum affixo titulo. Pendens in cruce orat pro crucifixoribus suis, quanquã torã cerneret milites vestimenta sua sibi diuidentes, eosdemq́; cũ principibus Iudæorũ audiret sibi illudentes, & sonniciantes. Quod cũ vnus latronũ itidem faceret, alter eo reprehenso, post fidei plenã orationem, obtinuit paradysi promissionem. Matrẽ deinde ex cruce discipulo commendat. A patre se derelictum queritur, aceto sitim professus potatur, ac tandem omnibus consummatis, in manus patris spiritum tradens moritur, circa horam nonam, cùm ante sextam in crucem fixus fuisset, variis interim signis ostẽsis, ex quibus & Centurio, & omnis turba innocentiam eius intelligebant.

144. Mortuo latus lancea aperitur, sanguine simul, & aqua inde profluente, honorifica sepultura eidem à Iosepho ac Nicodemo impenditur, sepulcrúmque eius altera die principum studio custodibus munitur:

145. In cuius diei, quæ sabbathum erat, vespera sanctæ cõuenerunt mulieres, emptisq́; tum ac paratis aromatibus, cùm summo mane sepulcrum vngendi gratia adiissent, ab angelo docentur Dominum resurrexisse, quod cùm eiusdem iussu discipulis, & imprimis Petro renunciassent, Petrus, & Ioannes ad monumentũ excurrunt, sed illis abeuntibus, cùm Maria Magdalena ad sepulcrum persisteret, post angelorum colloquium, prima meruit Dominum à morte resuscitatum videre, ac post eam mulieres reliquæ, quibus in via Dominus occurrit. Huius resurrectionem cùm satis ex angelorum verbis cognoscerent custodes milites, pecunia tamen à pontificibus corrupti, mentito discipulorum furto texerũt. Eandem mulieribus quæ Dominum viderant prædicantibus nec discipuli crediderunt.

146. Itaque post hæc, eadem die, duobus discipulis in Emaus euntibus iũctus in aliena specie, post diuturnũ cum eis colloquiũ, agnitus est in fractione panis. Quibus in Hierusalem reuersis eadem vespera, dum apud Apostolos vndecim sibi narrant Dominum visum, ac

147. vicissim audiunt Petro visum, assistens in medio per ianuas clausas Dominus, videndum se ac palpandum omnibus præbet, fidéq; edendo cum ipsis confirmat, potestate post hæc remittendi retinendiq́; peccata eis concredita. Cæterùm cùm absens Thomas aliorum testificationi non acquiesceret, octauo pòst die rursus ianuis clausis ingressus Dominus, ipsum videndo ac palpando ad fidem adducit.

148. Post hæc à septem discipulis in mare Galilææ piscantibus, cũ eius licet incogniti iussu immensam piscium vim cõclusissent, tandẽ agnitus est, vbi post cõmunem cũ eis mensam, Petro suas oues pascendas cõmisit, vtq́; se sequeretur præcepit, excussa eius de Ioãne cura.

149. Visus deinde est à suis in monte Galilææ, quem olim eis constituerat, vbi, & negotium eis iniungit euãgelizandi, ac baptizandi cum potestate signorum.

150. Dehinc post scripturarum explanationem, post promissionem Spiritus sancti, quem in Hierusalem eos expectare iussit, cùm eduxisset suos foras in Bethaniam è monte Oliueti, ascendit in cælum, vbi sedet à dextris patris, cum quo, & Spiritu sancto, est benedictus in secula. Amen.

SVMMARIA OMNIVM CAPITVM CONCORDIÆ, QVIBVS BREVITER ordine comprehenditur tota, quæ de Christo est, Euangelica historia.

Caput

j Verbum Dei æternum, vita, & lux caro factum est. d.1.

ij Annuntiatur Ioannis conceptio Zachariæ, & concipitur ab Elizabeth. c.1

iij Nuntiatur Mariæ Christi incarnatio. c.1.

iiij Visitatur à Maria Elizabeth. c.1.

v Nascitur Ioannes, & Zacharias recepta loquela benedicit Deum. c.1.

vj Texitur à Matthæo genealogia Christi. a.1

vij Angelus Iosepho nuntiat sacrum virginis conceptum. a.1

viij Natus in Bethleem Dominus pastoribus nuntiatur, & circunciditur. c.2

ix Magistella duce inuentum Christum adorant. a.2

x Oblatus in templo Christus à Simeone & Anna agnoscitur. c.2

xj Angeli monitu fugit in Ægyptum, & redit Ioseph. a.2

xij Quæsitus à parentibus Iesus inuenitur in templo. c.2

xiij Prædicat, & baptizat Ioannes Baptista. a.3.b.1 c.3

xiiij Baptizatur à Ioanne Christus, eiúsq; à Luca genealogia in Deum reducitur. a.3.b.1 c.3

xv Ieiunat, & tentatur in deserto Christus. a.4.b.1 c.4

xvj Ioannes testificatur de Christo. d.1

xvij Demonstratum à Ioanne Christum quinque discipuli agnoscere, & sequi incipiunt. d.1

xviij Mutatur aqua in vinum in nuptiis. d.2

xix In paschate eiicit Dominus vendentes, & ementes in templo, mortem & resurrectionem suam Iudæis insinuans. d.2

xx Nicodemus docetur mysteria fidei. d.3

xxj Baptizat per discipulos Christus in Iudæa. d.3

xxij Ioannes ab Herode ob reprehensum adulteriũ recluditur in carcerem. a.14 b.6.c.3

xxiij Ioanne tradito Christus rediens in Galilæam per Samariam mulieri Samaritanæ innotescit. a.4.b.1 c.4.d.4

xxiiij Sanatur à febri filius reguli. d.4

xxv Prædicat in Galilæa Christus, & fama eius vbique spargitur. a.4.b.1 c.4

xxvj Vocati è naui quatuor discipuli sequuntur Christum. a.4.b.1 c.5

xxvij Sanatur in synagoga dæmoniacus. b.1.c.4

xxviij Curatur à febri socrus Simonis, & ægroti multi. a.8.b.1 c.4

xxix Reprehenduntur à Christo tres volentes ipsum sequi. a.8.c.9

xxx Maris tempestas iussu Christi sedatur. a.8.b.4 c.8

xxxj Sanatis in regione Gerasenorũ duobus dæmoniacis, demones porcos ingressi præcipitant in mare. a.8.b.5 c.8

xxxij Sanatur paralyticus per tegulas demissus. a.9.b.2 c.5

xxxiij Vocatur Matthæus, & de ieiunio disputatur cum discipulis Ioannis & Pharisæorum. a.9.b.2 c.5

xxxiiij Suscitatur filia archisynagogi, & curatur hæmorrhoissa. a.9.b.5 c.8

xxxv Duo cæci curantur, & vnus dæmoniacus. a.9

xxxvj Sanato in sabbatho homine qui laborauerat 38. annos, disputat cum Iudæis Dominus. d.5

xxxvij Pharisæos ob confricatas à discipulis spicas in sabbatho offensos confutat Dominus. a.12.b.3 c.6.

xxxviij Pharisæos ob sanatam in sabbatho manum aridam offensos rursum confutat Dominus. a.12

xxxix Electis 12. Apostolis, differit Dominus in quibus sita sit beatitudo. a.5.b.3 c.6

xl Præcipitur abũdantior iustitia quàm sit Pharisæorum. a.5.c.6

xlj Docet quomodo facienda eleemosyna, quomodo item orandum, & ieiunandum. a.6

xlij Docet abiiciẽdam curam rerum terrenarum. a.6

xliij Docet temerè nec iudicandum, nec docendum, adhortatur ad orationem, & vt vitatis pseudoprophetis, huic doctrinæ inhæreatur. a.7.c.6

xliiii Curatur leprosus. a.8.b.1.c.5

xlv Sanatur seruus Centurionis. a.8.c.7

xlvj Resuscitatur filius viduæ. c.7

xlvij Mittit Ioannes è carcere discipulos. a.11.c.7

xlviij Mulieri peccatrici remittuntur peccata. c.7

xlix Curato dæmoniaco cæco, & muto, confutantur Pharisæi. a.12.b.3. c.11

l Matri, & fratibus carnalibus præferuntur verbi Dei obseruatores. a.12.b.3. c.11.& 8

lj Proponitur parabola seminantis. a.13.b.4

lij Parabolæ zizaniorum, seminis crescentis, grani synapi, & fermenti. a.13.(c.8 b.4

liij Parabolæ thesauri, margaritę, & sagenę. a.13

liiij Docens in Nazareth Dominus, incredulitatis eam condemnat. a.13.b.6 c.4

lv Mittuntur ad prædicandum duodecim Apostoli. a.9.10.b 6.c.8.9.

lvj Describitur Ioannis decollatio, & fama Iesu apud Herodem. a.14.b.6 c.9

lvij Quinque panibus pascuntur quin- a.14.b.6.

que milia hominum. c.9.d.6
lviij Ambulat Iesus super mare, & Petrus. a.14.b 6. d.6
lix Differit de manducando pane cœlesti. d.6
lx Reprehenduntur Pharisæi discipulos calumniantes quòd illotis manducarent manibus. a.15.b.7
lxj Sanatur filia Cananeæ. a.15.b.7
lxij Sanatur surdus, & mutus. b.7
lxiij Septem panibus pascuntur quinque milia. a.15.b.8
lxiiij Pharisæi signum quærentes reiiciuntur, eorúmque fermentum cauendum docetur. a.16.b.8
lxv Cæcus sanatur in Bethsaida. b.8
lxvj Petrus Christum confitens commendatur. a.16.b.8 c.9.
lxvij Transfiguratur Dominus. a.17.c.9.
lxviij Eiicitur dæmonium quod non potuerant eiicere discipuli. a.17.c.9
lxix Statere in ore piscis inuento soluitur didrachma, ac mors prædicitur. a.17.b.9 c.9.
lxx Contendentibus discipulis pro primatu, humilitas docetur. a.18.b.9 c.9
lxxj Scandalum pusillorum cauẽdum docetur. a.18,b.9
lxxij Condonandum fratri in nos peccanti docetur. a.18
lxxiij Dominus relicta Galilæa venit in Iudæam, nec recipitur à Samaritis. a.19 b.10.c.9
lxxiiij In itinere curat decem leprosos. c.17
lxxv Docet in templo in festo scenopegiæ. d.7
lxxvj Adulteram mulierem absoluit. d.8
lxxvij Rursum docet in templo, & lapidantium se manibus eripit. d.8
lxxviij Cæco nato restituitur visus. d.9
lxxix Differit Dominus de vero pastore & ouibus. d.10
lxxx Mittuntur septuaginta discipuli & redeunt. c.10
lxxxj Proponitur parabola de Samaritano. c.10
lxxxij Martha Dominum suscipit hospitio. c.10
lxxxiij Docet orationis, & modum, & vim. c.11
lxxxiiij Reprehendit præposteram Pharisæorum munditiam. c.11
lxxxv Docet non timendam mortem corporis. c.12
lxxxvj Docet abiiciendam diuitiarum solicitudinem. c.12
lxxxvij Docet officium fidelis serui erga venturum Dominum. c.12
lxxxvij Docet pœnitentiam agendam ob Dei patientiam. c.13
lxxxix Sanatur mulier contracta. c.13
xc Docet angustam esse viam regni cœlorum. c.13
xcj Sanatur hydropicus in sabbatho. c.14
xcij Docet omnibus renuntiandum. c.14
xciij In festo encæniorum eripit se lapidantium manibus. d.10
xciij Proponuntur parabolæ de oue, drachma, & filio perditis. c.15
xcv Parabola de villico iniquo. c.16
xcvi Differit de matrimonii indissolubilitate. a.19.b.10 c.16
xcvii Parabola de diuite epulone proponitur. c.16
xcviii Docet scandalum vitandum, & fidei virtutem. c.17
xcix Proponitur parabola de Pharisæo & Publicano. c.18
c Paruulis manum imponit, & adolescentem diuitem ad perfectionem inuitat a.19 b.10 c.16
ci Proponitur parabola de operariis in vineam conductis. a.20
cii Lazarus resuscitatur. d.11
ciii Consultant Pharisæi de perdẽdo Domino. d.11
ciiii Mortem suam prædicit, & Zebedæi filiis primatum petitum denegat. a.20 b.10.
cv Sanatur cæcus ante ingressum Iericho. c.19 (c.18
cvi Zachæus publicanus Christum suscipit. c.19
cvii Parabola proponitur de decem minis. c.19
cviii Duo cæci sanantur post egressum è Iericho. a.20 c.10
cix Cœna in Bethania facta, Maria Dominum perfudit vnguento. a.26.b 14.c.12
cx Insidens asino intrat Dominus gloriosè in Hierusalem. a.21.b.11 c.19.d.12
cxi Cæci, & claudi curantur à Christo, & Gentiles ipsum videre desiderant. a.21.d.12
cxii Maledicitur ficulnea, & eiiciuntur ementes, & vendentes è templo. a.21.b.11 c.19
cxiii Proponitur quæstio de baptismo Ioãnis, & parabola de duobus filiis. a.21.b.11 c.19.20
cxiiii Notantur Pharisæi parabola de locata vinea. a.21.b.121 c.20
cxv Parabola proponitur de nuptiis filii. d.22
cxvi Soluitur quæstio de tributo Cæsari dando. a.22.b.12 c.20
cxvii Soluitur Sadducæorum quæstio contra resurrectionem. a.22.b.12 c.20
cxviii Soluitur quæstio Pharisæorũ de maximo mandato. a.22 b.12
cxix Quæstio proponitur de Christo cuius filius sit. a.22.b 12.c.20
cxx Docet audiendos, & cauendos Scribas. a.23.b 12.c.20
cxxi Præfertur oblatio viduæ. a.12.b.21
cxxii Prædicitur euersio templi, & Hierusalem. a.24.b 13.c.21
cxxiii Prædicitur aduentus filii hominis, & signa eius. a.24.b.13 c.17.& 21
cxxiiii Docet quomodo ad aduentum suum nos præparare debeamus. a.24.b.13 c.17.18.21
cxxv Parabola de decem virginibus. a.25
cxxvi Parabola de distributis talentis. a.25
cxxvii Modum aperit iudicandi in nouissimo iudicio. a.25
cxxviii Paciscitur Iudas cum Iudæis. a.26.b.14.c.22
cxxix Paratur agnus Paschalis. a.26.b.14.c.22
cxxx Lauantur Apostolorum pedes. d.13
cxxxi Instituitur Eucharistia. a.26.b.14.c.22
cxxxii Prædicitur traditio à discipulo fienda. a.26.b.14 c.22.d.13
cxxxiii Contentio discipulorum pro primatu sedatur, & prædicitur eorum a.26.b 14.c.22
cxxxiiii abnegatio. d.13
Sermo Domini post cœnam. d.14

Contin

cxxxv Continuatio sermonis. d.15.16
cxxxvi Oratio Iesu ad patrem. d.17
cxxxvii Ter orans deprecatur mortem, & capitur. a.26.b.14 c.22.d.18
cxxxviii Iudicatur, & illuditur in domo Caiphæ. a.26.b.14 c.22.d.18
cxxxix Ter Petrus negat Dominum. a.26 B.14.C.22.D 18.
cxl Ducitur ad Pilatum, & Iudas se laqueo suspendit. a.27.b.15 c.22.23
cxli Accusatur coram Pilato, & ab eo mittitur ad Herodem. a.27.b.15 c.23.d.18
cxlii Barabba dimisso flagellatus, & coronatus Christus traditur crucifigendus. a.27
cxliii Ducitur ad crucem, & crucifigitur. a.27
cxliiii Aperitur eius latus, & sepelitur honorifice. a.27
cxlv Resurgens Christus, & angeli apparent mulieribus. a.28
cxlvi Apparet Dominus duobus discipulis euntibus in Emaus. c.24
cxlvii Bis apparet Dominus congregatis in domo discipulis. b.16
cxlviii Apparet discipulis Dominus ad mare Galilææ. d.21
cxlix Apparet Dominus discipulis in monte Galilææ. a.28
cl Promittit Spiritum sanctum, & ascendit in cœlum. b.16

SVMMARIORVM FINIS.

INDEX QVO SINGVLORVM EVANGELISTARVM CAPITA, ORDINE, QVO AB EIS SVNT scripta, in subsequenti Concordia reperiri possint.

CAPITA MATTHÆI.

Caput primum.

Liber generationis Iesu Christi, vsque ad illud: Christi generatio sic erat, continetur in cap. Cō.6.
Christi autem generatio, vsque ad finem.

Caput secundum.

Cùm ergo natus esset Iesus, vsque ad Qui cùm recessissent. in cap. 9
Verba illa, Qui cùm recess. sunt in principio. in cap. 10
Quod sequitur: Ecce angelus Domini, vsque ad finem. in cap. 11

Caput tertium.

In diebus autem illis, vsque ad, Tunc venit Iesus. in cap. 13
Tūc venit Iesus, vsque ad finem capitis. in cap. 14

Caput quartum.

Tunc Iesus ductus est, vsq;, Cùm autem audisset Iesus. in cap. 15
Hæc verba, Cùm autē audisset Iesus quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam. in cap. 23
Quo sequitur, Et relicta ciuitate Nazareth, vsque, Ambulans autem Iesus. in cap. 25
Ambulans autem Iesus, vsque, Et circuibat Iesus. in cap. 26
Et circuibat Iesus, vsque ad finem in cap. 25

Caput quintum.

Videns autem Iesus turbas, vsque, Dico autem vobis, Quia nisi abundauerit. in cap. 40
Dico autem vobis, vsque ad finem. in cap. 39

Caput sextum.

Attendite ne iustitiam vestram faciatis, vsque, Nolite thesaurizare. in cap. 41
Nolite thesaurizare, vsque ad finem. in cap. 42

Caput septimum.

Nolite iudicare, vsque ad finem. in cap. 43

Caput octauum.

Cùm autem descendisset de monte, vsq;, Cùm autem introisset Capharnaum. in cap. 44
Cùm autem introisset, vsque, Et cùm venisset Iesus. in cap. 45
Et cùm venisset Iesus, vsque, Videns autē Iesus turbas multas circum se. in cap. 28
Videns autem Iesus turbas, vsq;, Et ascēdente eo in nauiculam. in cap. 29
Et ascendente eo, vsque, Et cùm venisset Iesus trans fretum. in cap. 30
Et cùm venisset Iesus trans fretum, vsque ad finem. in cap. 31

Caput nonum.

Et ascendens in nauiculam, trāsfretauit. in cap. 31
Quod sequitur, Et venit in ciuitatē suam, vsque, Et cùm transiret inde Iesus. in cap. 32
Et cùm transiret, vsque, Hæc illo loquēte. in cap. 33
Hæc illo loquente, vsque, Et transeunte inde Iesu. in cap. 34
Et transeunte inde Iesu, vsque, Et circuibat Iesus. in cap. 35
Et circuibat Iesus, vsque ad finem. in cap. 55

Caput decimum.

Et cōuocatis duodecim, vsque ad finem. in cap. 55

Caput vndecimum.

Et factum est, cùm consummasset, vsque, Ioannes autem. in cap. 55
Ioannes autem cùm audisset, vsque ad finem. in cap. 47

Caput duodecimum.

In illo tempore abiit Iesus, vsque, Et cùm inde transisset. in cap. 37
Et cùm inde transisset, vsque, Tunc oblatus est. in cap. 38
Tunc oblatus est, vsque, Adhuc eo loquente. in cap. 49
Adhuc eo loquente, vsque ad finem. in cap. 50

Caput decimumtertium.

In illo die exiens Iesus, vsque, Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Simile factum est regnum cœlorum homini. in cap. 51
Aliam parabolam, vsque, Simile est regnum cœlorum thesauro. in cap. 52
Simile est regnum cœlorum thesauro, vsque, Et factum est, cùm consummasset. in cap 53

Et factum est, cùm consummasset, vsque ad finem. in cap. 54

Caput decimumquartum.

In illo tempore audiuit Herodes, vsque, Herodes enim tenuit Ioannem. in cap. 56

Herodes enim tenuit, vsque, Die autem natalis. in cap. 22

Die autem natalis, vsque, Quod cùm audisset Iesus in cap. 56

Quod cùm audisset Iesus, vsque, Et statim compulit Iesus. in cap. 57

Et statim compulit Iesus, vsque ad finem. in cap. 58

Caput decimumquintum.

Tunc accesserũt ad eum, vsque, Et egressus inde Iesus. in cap. 60

Et egressus inde Iesus, vsque, Et cùm transisset inde Iesus. in cap. 61

Et cùm transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ. in cap. 62

Quod sequitur, Et ascendens in montem vsque ad finem. in cap. 63

Caput decimumsextum.

Et accesserunt ad eum, vsque, Venit autem Iesus in partes. in cap. 64

Venit autem Iesus, vsque ad finem. in cap. 66

Caput decimumseptimum.

Et post dies sex, vsque, Et cùm venisset ad turbam. in cap. 67

Et cùm venisset ad turbam, vsque, Conuersantibus autem eis in Galilæa. in cap. 68

Conuersantibus autẽ eis, vsque ad finem. in cap. 69

Caput decimum octauum.

In illa hora accesserunt, vsque, Qui autem scandalizauerit. in cap. 70

Qui autem scandalizauerit, vsque, Si autem peccauerit in te. in cap. 71

Si autem peccauerit, vsque ad finem. in cap. 72

Caput decimumnonum.

Et factum est, cùm consummasset Iesus sermones istos, migrauit à Galilæa in cap. 73

Quod sequitur: Et venit in fines Iudææ trans Iordanem, & secutæ sunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi. in cap. 93

Quod sequitur, Et accesserunt ad eum, vsque, Tunc oblati sunt ei paruuli. in cap. 96

Tunc oblati sunt ei, vsque ad finem. in cap. 100

Caput vigesimum.

Simile est regnum cœlorum, vsque, Et ascendens Iesus Hierosolymam. in cap. 101

Et ascendens Iesus, vsque, Et egredientibus illis ab Hiericho. in cap. 104

Et egredientibus illis, vsque ad finem. in cap. 108

Caput vigesimumprimum.

Et cùm appropinquasset Hierosolymis, vsque, Et intrauit Iesus in templũ Dei. in cap. 110

Et intrauit Iesus in templum Dei. in cap. 111

Quod sequitur, Et eiiciebat omnes vendentes, vsq;, Et accesserũt ad eum cæci. in cap. 112

Et accesserunt ad eum cæci, vsque, Et relictis illis. in cap. 111

Et relictis illis, vsque, Et cùm venisset in templum. in cap. 112

Et cùm venisset in templum, vsq;, Aliam parabolam audite. in cap. 113

Aliam parabolam audite, vsq; ad finem. in cap. 114

Caput vigesimumsecundum.

Et respondens Iesus, vsque, Tunc abeuntes Pharisæi. in cap 115

Tunc abeuntes Pharisæi, vsque, In illo die accesserunt. in cap. 116

In illo die accesserunt, vsque, Pharisæi autem audientes. in cap. 117

Pharisæi autẽ audientes, vsque, Congregatis autem Pharisæis. in cap. 118

Congregatis autẽ Pharisæis, vsq; ad finẽ. in cap. 119

Caput vigesimumtertium.

Tunc Iesus locutus est, vsque ad finem. in cap. 120

Caput vigesimumquartum

Et egressus Iesus de templo, vsque, Tunc si quis vobis dixerit. in cap. 122

Tũc [illegible] vsque, Sicut autem in diebus Noë in cap. 123

Sicut autẽ in diebus Noë, vsq; ad finem. in cap. 124

Caput vigesimumquintum.

Tunc simile erit regnũ cœlorum, vsque, Sicut enim homo. in cap. 125

Sicut enim homo, vsq;, Cùm autẽ venerit in cap. 126

Cùm autem venerit, vsque ad finem. in cap. 127

Caput vigesimumsextum.

Et factum est, cùm consummasset, vsque, Cùm autem Iesus esset in Bethania. in cap. 128

Cùm autem Iesus, vsq;, Tunc abiit vnus. in cap. 109

Tunc abiit vnus, vsque, Prima autem die. in cap. 128

Prima autem die, vsq;, Et edentibus illis. in cap. 129

Et edentibus illis, vsque, Cœnantibus autem eis. in cap. 132

Cœnantibus autem eis, vsque, Et hymno dicto. in cap. 131

Et hymno dicto exierunt in montẽ Oliueti. in cap. 137

Quod sequitur, Tunc dicit illis Iesus, vsque, Tunc venit Iesus cum illis. in cap. 133

Tunc venit Iesus cum illis, vsque, At illi tenentes Iesum. in cap. 137

At illi tenentes, vsq;, Petrus verò sedebat. in cap. 138

Petrus verò sedebat, vsque ad finem. in cap. 139

Caput vigesimumseptimum.

Mane autem facto, vsque, Iesus autem stetit. in cap. 140

Iesus autem stetit, vsque, Per diem autem solennem. in cap. 141

Per diem autem solennem, vsque, Et postquam illuserunt ei. in cap. 142

Et postquam illuserũt ei, vsque, Cùm autem serò esset. in cap. 143

Cùm autem serò esset, vsque in finem. in cap. 144

Caput vigesimumoctauum.

Vespere autem sabbathi, vsque, Vndecim autem discipuli. in cap. 145

Vndecim autẽ discipuli vsque in finem. in cap. 149

CAPITA MARCI.

Caput primum.

INitium Euangelij, vsque, Et factum est, in [illegible] in cap. 13

Et factum est, vsque, Et statim spiritus. in cap. 14

Et statim spiritus, vsque, Postquam autẽ traditus. in cap. 15

Postquam autem traditus est Ioãnes, venit Iesus in Galilæam. in cap. 23

Quod sequitur, Prædicans Euangelium, vsque, Et præteriens. in cap. 25

Et præteriens, vsque, Et ingrediuntur Capharnaum

pharnaum. in cap. 26
Et ingrediuntur Capharnaum,vsque ,Et protinus egredientes. in cap. 27
Et protinus egredientes , vsque . Et venit ad eum leprosus. in cap. 28
Et venit ad eũ leprosus,vsque ad finem. in cap. 44

Caput secundum.

Et iterum intrauit ,vsque, Et egressus est rursus. in cap. 32
Et egressus est rursus , vsque , Et factum est iterum. in cap. 33
Et factum est iterum,vsque ad finem. in cap. 37

Caput tertium.

Et introiuit iterum , vsque, Et ascendens in montem. in cap. 38
Et ascendens in montẽ,vsque,Et veniunt ad domum. in cap. 39
Et veniunt ad domum , vsque,Et veniunt mater eius. in cap. 49
Et veniunt mater eius, vsque ad finem. in cap. 50

Caput quartum.

Et iterũ cœpit docere , vsque,Et dicebat, Sic est regnum. in cap. 51
Et dicebat, Sic est regnum, vsque,Et ait illis in illa die. in cap. 52
Et ait illis in illa die,vsque ad finem. in cap. 30

Caput quintum.

Et venerunt trans fretum ; vsque, Et cùm transcendisset. in cap. 31
Et cùm transcendisset Iesus in naui rursum trans fretum, cõuenit turba multa ad eum,& erat circa mare. in cap. 32
Quod sequitur , Et venit quidam , vsque ad finem. in cap. 34

Caput sextum.

Et egressus inde , vsque ; Et circuibat castella. in cap. 34
Et circuibat castella , vsque , Et audiuit rex. in cap. 55
Et audiuit rex,vsque,Ipse enim Herodes. in cap. 56
Ipse enim Herodes , vsque , Et cùm dies oportunus. in cap. 22
Et cùm dies oportunus , vsque,Et conuenientes Apostoli. in cap. 56
Et conuenientes Apostoli , vsque, Et statim coëgit. in cap. 57
Et statim coëgit,vsque ad finem. in cap. 58

Caput septimum.

Et cõueniunt ad eum , vsque, Et inde surgens. in cap. 60
Et inde surgens, vsque,Et iterum exiens. in cap. 61
Et iterum exiens,vsque ad finem. in cap. 62

Caput octauum.

In diebus illis iterum , vsque, Et exierunt Pharisæi. in cap. 63
Et exierunt Pharisæi , vsque , Et veniunt Bethsaidam. in cap. 64
Et veniunt Bethsaidam,vsque,Et egressus est Iesus. in cap. 65
Et egressus est Iesus,vsque ad finem. in cap. 66

Caput nonum.

Et dicebat [illegible] in cap. 66
Et post dies sex , vsque,Et veniens ad discipulos. in cap. 67
Et veniens ad discipulos, vsque , Et inde profecti. in cap. 68
Et inde profecti , vsque , Qui cùm domi esset. in cap. 69
Qui cùm domi esset , vsque , Et quisquis scandalizauerit. in cap. 70
Et quisquis scandalizauerit , vsque ad finem. in cap. 71

Caput decimum.

Et inde exurgens. in cap. 73
Venit in fines Iudææ vltra Iordanem, & conueniunt iterum turbæ ad eum & sicut consueuerat, iterum docebat eos. in cap. 93
Et accedentes Pharisæi,vsque , Et offerebant illi paruulos. in cap. 96
Et offerebant illi paruulos , vsque , Erant autem in via. in cap. 100
Erant autem in via,vsque, Et veniũt Hiericho. in cap. 104
Et veniunt Hiericho. in cap. 105
Et proficiscẽte eo de Hiericho , vsque ad finem. in cap. 108

Caput vndecimum.

Et cùm appropinquarent , vsque , Et circumspectis omnibus. in cap. 110
Et circumspectis omnibus , vsque, Et veniunt rursus Hierosolymam. in cap. 112
Et veniunt rursus Hierosolymam , vsque ad finem. in cap. 113

Caput duodecimum.

Et cœpit illis in parabolis loqui. in cap. 113
Vineam pastinauit homo , vsque, Et relicto eo abierunt. in cap. 114
Et relicto eo abierunt,vsque,Et venerunt ad eum. in cap. 116
Et venerunt ad eũ,vsque, Et accessit vnus de scribis. in cap. 117
Et accessit vnus de scribis, vsque,Et respondens Iesus dicebat. in cap 118
Et respondens Iesus , vsque , Et dicebat eis. in cap. 119
Et dicebat eis,vsque,Et sedens Iesus. in cap. 120
Et sedens Iesus,vsque ad finem. in cap. 121

Caput decimumtertium.

Et cùm egrederetur, vsque,Et tunc si quis vobis dixerit. in cap. 122
Et tunc si quis vobis dixerit,vsque , Videte,vigilate. in cap. 123
Videte,vigilate,vsque ad finem. in cap. 124

Caput decimumquartum.

Erat autem Pascha , vsque , Et cùm esset Bethaniæ. in cap. 128
Et cùm esset Bethaniæ,vsque,Et Iudas Iscariotes. in cap. 109
Et Iudas Iscariotes , vsque , Et primo die azymorum. in cap. 128
Et primo die azymorũ, vsque, Et discumbentibus eis. in cap. 129
Et discumbentibus eis,vsque, Et manducantibus illis. in cap. 132
Et manducantibus illis, vsque, Et hymno dicto. in cap. 131
Et hymno dicto exierunt in mõtem Oliuarum. in cap. 137
Et ait eis Iesus, vsque , Et veniunt in prædium. in cap. 133
Et veniũt in prædium,vsque , Et adduxerunt Iesum. in cap. 137
Et adduxerunt Iesum,vsque, Et cùm esset Petrus. in cap. 138
Et cùm esset Petrus,vsque ad finem. in cap. 139

Caput decimum quintum.

Et confeſtim mane, vſque, Et i(n)terroga-
nit eum Piliatus. in cap. 140

Et interrogauit eum Pilatus, vſque, Per
diem autem feſtum. in cap. 141

Per diem autem feſtum, vſque, Et educūt
illum. in cap. 142

Et educunt illum, vſque, Et cùm iam ſerò
eſſet. in cap. 143

Et cùm iam ſerò eſſet, vſque ad finem. in cap. 144

Caput decimumſextum.

Et cùm tranſiſſet ſabbathum, vſque, Poſt
hæc autem duobus. in cap. 145

Poſt hæc autem duobus, vſque, Nouiſſi-
mè autem. in cap. 146

Nouiſſimè autem, vſque: Et dixit eis. in cap. 147

Et dixit eis, vſque, Et Dominus quidem
Ieſus. in cap. 149

Et Dominus quidem Ieſus, vſq; ad finem. in cap. 150

CAPITA LVCÆ.

Caput primum.

QVoniam quidem multi, vſque, Fuit
in diebus Herodis. Procemium.

Fuit in diebus Herodis, vſque, In menſe
autem ſexto. in cap. 2

In menſe autem ſexto, vſque, Exurgens
autem Maria. in cap. 3

Exurgens autem Maria, vſque, Elizabeth
autem impletum. in cap. 4

Elizabeth autē impletum, vſque ad finē. in cap. 5

Caput ſecundum.

Factū eſt autem, vſque, Et poſtquam im-
pleti ſunt dies. in cap. 8

Et poſtquam impleti ſunt dies, vſque, Et
vt perfecerunt. in cap. 10

Et vt perfecerunt omnia ſecundum legem
Domini. in cap. 11

Reuerſi ſunt in Galilæam, vſq; ad finem. in cap. 12

Caput tertium.

Anno autē quintodecimo, vſque, Hero-
des autem. in cap. 13

Herodes autem, vſque. Factum, eſt autem. in cap. 22

Factum eſt autem, vſque ad finem. in cap. 14

Caput quartum.

Ieſus autem plenus, vſque, Et regreſſus
eſt Ieſus. in cap. 15

Et regreſſus eſt Ieſus in virtute ſpiritus in
Galilæam. in cap. 23

Et fama exiit, vſque, Et venit Nazareth. in cap. 25

Et venit Nazareth, vſque, Et deſcendit in
Capharnaum. in cap. 54

Et deſcendit in Capharnaum, vſque, Sur-
gens autem Ieſus. in cap. 27

Surgens autem Ieſus, vſque ad finem. in cap. 28

Caput quintum.

Factum eſt autem, cùm turbæ, vſque, Et
factum eſt, cùm eſſet. in cap. 26

Et factum eſt, cùm eſſet, vſque, Et factum
eſt in vna dierum. in cap. 44

Et factum eſt in vna dierū, vſque, Et poſt
hæc exiit. in cap. 32

Et poſt hæc exiit, vſque ad finem. in cap. 33

Caput ſextum.

Factum eſt autem in ſabbatho, vſque, Fa-
ctum eſt autem, & in alio. in cap. 37

Factum eſt autem, & in alio, vſq;, Factum
eſt autem in illis diebus. in cap 38

Factum eſt autem in illis diebus, vſque,
Sed vobis dico. in cap. 39

Sed vobis dico, vſque, Nolite iudicare. in cap. 40

Nolite iudicare, vſque ad finem. in cap. 43

Caput ſeptimum.

Cùm autem impleſſet omnia verba ſua
in aures plebis, vſq;, Intrauit Caphar. in cap. 44

Intrauit Capharnaum, vſque, Et factum
eſt deinceps. in cap. 45

Et factum eſt deinceps, vſque, Et nuncia-
uerunt Ioanni. in cap. 46

Et nunciauerunt Ioanni, vſque, Rogabat
autem illum. in cap. 47

Rogabat autem illum, vſque ad finem. in cap. 48

Caput octauum.

Et factū eſt deinceps, vſque, Cùm autem
turba. in cap. 55

Cùm autem turba, vſque, Venerūt autem
ad illum. in cap. 51

Venerunt autem ad illum, vſque, Factum
eſt autem in vna dierum. in cap. 50

Factum eſt autem in vna dierum, vſque,
Et nauigauerunt. in cap. 30

Et nauigauerūt, vſque, Factum eſt autem
cùm rediſſet Ieſus. in cap. 31

Factum eſt autem, cùm rediſſet Ieſus, ex-
cepit eum turba, erant autem omnes
expectantes eum. in cap. 32

Et ecce venit vir, vſque ad finem. in cap. 34

Caput nonum.

Conuocatis autem Ieſus, vſque, Audiuit
autem Herodes. in cap. 55

Audiuit autem Herodes, vſque, Et reuerſi
Apoſtoli. in cap. 56

Et reuerſi Apoſtoli, vſque, Et factum eſt
cùm ſolus eſſet. in cap. 57

Et factum eſt cùm ſolus eſſet, vſque, Fa-
ctum eſt autem poſt hæc. in cap. 66

Factum eſt autem poſt hæc, vſque, Factū
eſt autem in ſequenti die. in cap. 67

Factum eſt autem in ſequenti die, vſque,
Omnibúſque mirantibus. in cap. 68

Omnibúſque mirantibus, vſque, Intrauit
autem. in cap. 69

Intrauit autem, vſque, Factum eſt autem
dum complerentur. in cap. 70

Factum eſt autem dum complerentur, vſ-
que, Factum eſt autem ambulantibus. in cap. 75

Factum eſt autem ambulantibus, vſque
ad finem. in cap. 29

Caput decimum.

Poſt hæc autem deſignauit, vſque, Et ecce
quidam legiſperitus. in cap. 80

Et ecce quidam legiſperitus, vſque, Factū
eſt autem dum irent. in cap. 81

Factum eſt autem dum irent, vſque ad fi-
nem. in cap. 82

Caput vndecimum.

Et factum eſt, cùm eſſet, vſque, Et erat eii-
ciens. in cap. 83

Et erat eiiciens, vſque, Factum eſt autem,
cùm hæc diceret. in cap. 49

Factum eſt autem, vſque, Turbis autem
concurrentibus. in cap. 50

Turbis autem concurrentibus, vſque, Et
cùm loqueretur. in cap. 49

Et cùm loqueretur, vſque ad finem. in cap. 84

Caput duodecimum.

Multis autem turbis, vsque, Ait autem ei quidam. in cap. 85
Ait autem ei quidem, vsque, Sint lumbi vestri. in cap. 86
Sint lumbi vestri, vsque ad finem. in cap. 87

Caput decimumtertium.

Aderant autem quidam, vsque, Erat autem docens. in cap. 88
Erat autem docens, vsque, Et ibat per ciuitates. in cap. 89
Et ibat per ciuitates, vsque ad finem. in cap. 90

Caput decimumquartum.

Et factum est, cùm introisset, vsque, Ibant autem turbæ. in cap. 91
Ibant autem turbæ, vsque ad finem. in cap. 92

Caput decimumquintum.

Erant autem appropinquantes, vsque ad finem. in cap. 49

Caput decimumsextum.

Dicebat autem & ad discipulos, vsque Omnis qui dimittit. in cap. 95
Omnis qui dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur. in cap. 96
Homo quidam erat diues, vsq; ad finem. in cap. 97

Caput decimumseptimum.

Et ait ad discipulos suos, vsque, Et factum est dum iret. in cap. 98
Et factum est dum iret, vsque, Interrogatus autem. in cap. 74
Interrogatus autem, vsque, Et ait ad discipulos. in cap. 98
Et ait ad discipulos, vsque, Et sicut factum est. in cap. 123
Et sicut factum est, vsque ad finem. in cap. 124

Caput decimumoctauum.

Dicebat autem & parabolam, vsque, Dicebat autem & ad quosdam. in cap. 124
Dicebat autem & ad quosdam, vsque, Afferebant autem. in cap. 99
Afferebant autem, vsque, Assumpsit autem Iesus. in cap. 100
Assumpsit autem Iesus, vsque, Factum est autem cùm appropinquaret. in cap. 104
Factum est autem cùm appropinquaret, vsque ad finem. in cap. 105

Caput decimumnonum.

Et ingressus perambulabat, vsque, Hæc illis audientibus. in cap. 106
Hæc illis audiētibus, vsque, Et factum est cùm appropinquasset. in cap. 107
Et factum est, vsque, Et ingressus in templum. in cap. 110
Et ingressus in templum, vsque, Et erat docens. in cap. 112
Et erat docens, vsque in finem. in cap. 113

Caput vigesimum.

Et factum est vna dierum, vsque, Cœpit autem dicere. in cap. 113
Cœpit autem dicere, vsque, Et obseruantes miserunt. in cap. 114
Et obseruantes miserunt, vsque, Accesserunt autem quidam. in cap. 116
Accesserunt autem quidam, vsque, Dixit autem ad illos. in cap. 117
Dixit autem ad illos, vsque, Audiente autem omni populo. in cap. 119
Audiente autem omni populo, vsque ad finem. in cap. 120

Caput vigesimumprimum.

Respiciens autem vidit, vsque, Et quibusdam dicentibus. in cap. 121
Et quibusdam dicentibus, vsque, Et erunt signa. in cap. 122
Et erũt signa, vsque, Attendite autem vobis. in cap. 123
Attēdite autem vobis, vsque, Erat autem diebus docens. in cap. 124
Erat autem diebus docens, vsque ad finem. in cap. 127

Caput vigesimumsecundum.

Appropinquabat autem, vsque, Venit autem dies. in cap. 128
Venit autem dies, vsque, Et ait illis, Desiderio. in cap. 129
Et ait illis, Desiderio, vsque, Veruntamen ecce. in cap. 131
Veruntamen ecce, vsque, Facta est autem & contentio. in cap. 132
Facta est autem & contentio, vsque, Et egressus ibat. in cap. 133
Et egressus ibat, vsque, Comprehendentes autem. in cap. 137
Comprehendentes autem, vsque, Quem cùm vidisset. in cap. 138
Quem cùm vidisset, vsque, Et viri qui tenebant. in cap. 139
Et viri qui tenebant, vsque, Et vt factus est dies. in cap. 138
Et vt factus est dies, vsque ad finem. in cap. 140

Caput vigesimumtertium.

Et surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum. in cap. 140
Cœperunt autem illum accusare, vsque, Pilatus autem conuocatis in cap. 141
Pilatus autem conuocatis, vsque, Et cùm ducerent eum. in cap. 142
Et cùm ducerent eum, vsque, Et ecce vir nomine Ioseph. in cap. 143
Et ecce vir nomine Ioseph, vsque ad finē. in cap. 144

Caput vigesimumquartum.

Vna autem sabbathi, vsque, Et ecce duo ex illis. in cap 145
Et ecce duo ex illis, vsque, Dum autem hæc loquuntur. in cap. 146
Dum autem hæc loquuntur, vsque, Et dixit ad eos. in cap. 147
Et dixit ad eos, vsque ad finem. in cap. 150

CAPITA IOANNIS.

Caput primum.

IN principio erat verbum, vsque, Ioannes testimonium perhibet. in cap. 2
Ioãnes testimonium perhibet, vsque, Altera die iterum. in cap 16
Altera die iterum, vsque ad finem. in cap. 17

Caput secundum.

Et die tertia, vsque, Post hæc descēdit Capharnaum. in cap. 18
Post hæc descendit, vsque ad finem. in cap. 19

Caput tertium.

Erat autem homo, vsque, Post hæc venit Iesus. in cap. 20

Post

Poſt hæc venit Ieſus, vſque ad finem. in cap. 23

Caput quartum.

Vt ergo cognouit Ieſus, vſque, Venit ergo iterum. in cap. 23

Venit ergo iterum, vſque ad finem. in cap. 24

Caput quintum.

Poſt hæc erat dies feſtus, vſque ad finem. in cap. 36

Caput ſextum.

Poſt hæc abiit vſque, Ieſus ergo cum cognouiſſet. in cap. 57

Ieſus ergo cùm cognouiſſet, vſque, Altera die turba. in cap. 58

Altera die turba, vſque ad finem. in cap. 59

Caput ſeptimum.

Poſt hæc autem ambulabat Ieſus in Galilæam, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere. in cap. 60

Erat autē in proximo, vſque, Iam autem die feſto. in cap. 73

Iam autem die feſto, vſque ad finem. in cap. 75

Caput octauum.

Ieſus autem perrexit, vſque, Iterum ergo locutus. in cap. 76

Iterum ergo locutus, vſque ad finem. in cap. 77

Caput nonum.

Et præteriens Ieſus, vſque ad finem. in cap. 78

Caput decimum.

Amen amē dico vobis, vſque, Facta ſunt autem encœnia. in cap. 97

Facta ſunt autem encœnia, vſque ad finem. in cap. 93

Caput vndecimum.

Erat autem quidam languens, vſque, Collegerunt ergo. in cap. 102

Collegerunt ergo, vſque ad finem. in cap. 103

Caput duodecimum.

Ieſus ergo ante ſex dies, vſque, In craſtinum autem. in cap. 109

In craſtinum autem, vſque, Erant autem quidam gentiles. in cap. 110

Erant autem quidam gentiles, vſque ad finem. in cap. 113

Caput decimumtertium.

Ante diem feſtum paſchæ, vſque, Cùm hæc dixiſſet Ieſus. in cap. 130

Cùm hæc dixiſſet Ieſus, vſque Filioli adhuc modicum. in cap. 132

Filioli adhuc modicum, vſque ad finem, in cap. 133

Caput decimumquartum.

Et ait diſcipulis ſuis, vſque ad finem. in cap. 134

Caput XV. & XVI.

Vtrumque totum eſt ſimul. in cap. 135

Caput decimumſeptimum.

Hæc locutus eſt Ieſus, vſque ad finem. in cap. 136

Caput decimumoctauum.

Hæc cùm dixiſſet Ieſus, vſque, Cohors autem. in cap. 137

Cohors autē, vſque, Dixit ergo Petro ancilla, in cap. 138

Dixit ergo Petro, vſque, Pontifex ergo interrogauit. in cap. 139

Pontifex ergo, vſque, Erat autem Simon Petrus. in cap. 138

Erat autem Simon, vſque Adducunt ergo Ieſum. in cap. 139

Adducunt ergo, vſque, Eſt autem conſuetudo. in cap. 141

Eſt autem conſuetudo, vſque ad finem. in cap. 142

Caput decimumnonum.

Tunc ergo apprehendit, vſque, Susceperunt autem. in cap. 142

Suſceperunt autem, vſque, Iudæi ergo, in cap. 143

Iudæi ergo, vſque ad finem. in cap. 144

Caput vigeſimum.

Vna autem ſabbathi, vſque, Cùm ergo ſerò eſſet. in cap. 145

Cùm ergo ſerò eſſet, vſque ad finem. in cap. 147

Caput vigeſimumprimum.

Poſtea manifeſtauit, vſque, Sunt autem & alia. in cap. 148

Sunt autem & alia, vſque ad finem. in cap. 150

PROOEMIVM EX LVCA.

QVoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi assequuto omnia, à principio diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile, vt cognoscas eorum verborum de quibus eruditus es veritatem.

CIRCA PROOEMIVM ANNOTATIONES.

CVm in præsenti opere statuerimus ita totã Euangelicam nostram Concordiam exhibere, vt singulis eius capitibus sui subnciãtur commẽtarii, necessarium video vt cum verborum & factorum Christi explanatione, etiam reddatur ratio ordinis capitum à nobis dispositi, vt intelligatur aptam esse capitum consequẽtiam. Imprimis itaq; nemo facilè (credo) negauerit, præfationem illam quam Lucas suæ præmisit historiæ, rectè etiam præmitti toti Euangelicæ historiæ ex quatuor Euangelistis contextæ; vt cui illa non minus conueniat quàm proprio ipsius Lucæ libro. Nam etiam in hoc opere, cuncta quæ de dictis & factis Domini, ministri sermonis nobis tradiderũt diligenter assectati, vnicuiq; Theophilo, id est, Dei amico, in vnũ redacta ordinem legẽda reliquimus.

MVLTI CONATI SVNT.] Conari aliquid vel tentare & aggredi dicũtur, & qui præsumptuosè aliquid moliuntur, id tentantes quod præstare non valent: & qui honestè & benè aliquid pertractant. Euangelistam autem hoc verbum in malam accepisse partem, voluisseq; notare eos qui in scribendo euangelio non præstiterunt quod promiserunt, ex eo apparet, quod dicit, *multi conati sunt*, deinde quòd hanc dicat causam scribendi à se euangelij, quòd ante ipsum multi id tentassent. Quæ certè causa conueniẽs non esset, si loqueretur de iis qui fœliciter tentauerunt scribere euãgelia, quales fuerunt Matthæus & Marcus. Vnde Ambrosius: Conati vtique illi sunt qui implere nequiuerunt. Et iterum: Qui conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec impleuit.

ORDINARE.] Hoc est, in ordinẽ disponere. Græcè ἀνατάξασθαι, id est, contexere.

QVAE IN NOBIS, &c.] Res completæ, non possunt hic intelligi, res peractæ. Græcè enim est, πεπληροφορημένων πραγμάτων, id est, rerum certissimæ fidei, aut quarum certa est fides. πληροφορέω enim rei alicuius certam fidem facere significat. Vnde, completæ exponi debet pro eo quod est, plenè & perfectè creditę vel cognitæ sunt à nobis. Quam expositionẽ satis indicat Ambrosius, Græcæ dictionis significationem probè aduertens, qui sic habet, *Quæ in nobis completa sunt rerum*. vel, *quæ in nobis redundant*. Quod enim redundat, nulli deficit, & de completo nemo dubitat, cùm fidem effectus astruat, exitus prodat, &cet. Significat

A ergo se narrationem ordinaturum rerũ non quas vulgaris fabula iactabat, sed quas certò veras esse cognoscebat.

SICVT TRADIDERVNT.] Videtur hæc pars non referenda ad illud, *conati sunt ordinare*, sed potius ad id quod mox præcedit, *quæ in nobis completa sunt*, vt hac parte ostendat vnde fuerit in ipso rerum à Christo gestarum tam certa fides, ex traditione Apostolorum scilicet, & fide dignorum testium. Sic Theophylactus. Non enim multi illi, quos conatos dicit, conati sunt scribere secundum Apostolorum traditionem: nam sic non essent reprehendendi. Ostendit autẽ hac parte satis Lucas B se non visa, sed audita narrare. Porrò quod dicit, *qui ab initio ipsi viderunt*, videtur intelligendum de initio prædicationis & miraculorum Christi, nisi intelligamus eum hic notare non tantùm Apostolos, sed etiam Christi matrem Mariam.

MINISTRI FVERVNT, &c.] Simpliciter istud intelligi posset de Apostolis, quòd ministri fuerint & præcones prædicationis euãgelicæ. Verùm apud Græcos genitiuus, λόγου, id est, sermonis, vel verbi, referendus videtur non solùm ad nomen, *mini-* C *stri*, sed etiam ad nomen pro quo nos legimus verbum, *viderunt*. Græca enim ad verbum sic habent, *qui ab initio ipsimet inspectores & ministri fuerunt sermonis.* Vnde Hieronymus in Proœmio super Matthæum sic legit hunc locum: *Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt sermonem, & ministrauerunt ei.* Sed & Ambrosius & Origenes disputant quomodo Lucas dicat quosdam vidisse sermonem & verbum, cùm sermo auditu, non visu percipiatur: intelligúntque per sermonem vel verbum, verbum illud diuinum, de quo Ioannes: In principio erat verbum, &c. Quoniam autem hæc interpretatio coactior videtur, quidam sermonem D vel verbũ Hebraica phrasi putat debere accipi pro re à Christo vel circa Christum gesta. Huius enim verbi Apostoli fuerunt & inspectores, & ministri, quia cooperatores in multis à Christo factis.

ASSECVTO OMNIA, &c.] *Assecuto*, non est hic accipiendum quemadmodum vtuntur Latini, quibus assecutus dicitur is qui aliquid consecutus est, & nulla in re frustratus. Græcè enim est παρηκολουθηκότι. Significat autem παρακολουθέω, magis assectari aliquid, & alicui semper assidere & adesse. Proinde, *assecuto*, hic accipi debet pro suq

frequentariuo, affectato. Illę autē dictiones, *à principio diligenter*, non possunt frequeotihus coniungi, vt communiter nostri libri distinguunt: sed vt patet ex Græcia, cooiungi debent cum participio, *assecuto*. Sensus enim est; Visum est mihi, vt postquam omnia à principio sim peruestigatus, deinde tibi scriberem.

Ex ordine tibi, &c.] Cùm dicit ex ordine se scripturum, non hoc vult significare quòd omnium quæ narraturus est ordinem sit seruaturus, cùm frequenter in recensendis Christi miraculis ordinem immutet: sed hoc vult, quòd priùs Ioannis, deinde Christi natiuitatem, postea prædicationem, passionem & resurrectiooem sit prosequuturus, ordinémque seruaturus inter ea quæ in euāgelica narratione sunt præcipua. Græcè tamen est καθεξῆς, quod potius significat deinceps, quàm ex ordine, vt significet se post diligentem inquisitionem factam, tum deinceps scripturum. Vnde & in nostra lectione, *ex ordine*, accipi posset pro deinceps, vt nomine ordinis non intelligatur hic significari ordo narrādorum, sed ordo ille ab historiographis seruandus, vt priùs rerum gestarum diligentem exactámque inquisitionem faciant, ac deinde ad scribendum animum accommodent.

Optime Theophile.] Colligit Theophylactus, Theophilum hunc primatem aliquem fuisse, quòd huic epithetum tribuatur quod magnis viris tribui solet: quemadmodum Festo dixit Pau- Act. 26

A lus: Optime Feste. In hac autem collectione attendit Theoohylactus ad alteram significationem dictionis Græcæ κράτιστε, quæ non solùm significat optimum, sed etiam potentissimū & fortissimum, à κράτος. id est, robur. Vnde Oecolampadius Theophylacti interpres vertit, strenue Theophile.

Vt cognoscas.] Non est, vt annotat etiam Theophylactus, γνῷς, id est, scias vel cognoscas, sed ἐπιγνῷς, id est, agnoscas, hoc est, secundò maiorem accipias scientiā: agnoscimus enim priùs vtcunq; cognita, cognoscimus autem incognita. Neque est Græcis simpliciter, eruditus es, sed κατηχήθης, id est, viua voce eruditus es. Rursum non est, ἀλήθειαν, id est, veritatem, sed ἀσφάλειαν, id est, seueritatem, vel certitudinem: proinde apud nos veritas pro certitudine accipi debet, vt nonnunquam accipitur.

B Porrò quod dicit, *vt cognoscas certitudinē eorū*, &c. sic explicat Theophylactus: vt per scripturā hanc certiora iam ea esse credas quæ priùs viua voce audiuisti. Solemus enim auditis certius fidē habere, dum videmus, à fide dignis testibus etiam scripto committi, & omnibus legenda tradi. Verùm hæc explicatio non videtur satisfacere intētioni Lucæ, si principium attendamos, ex quo magis apparet hoc voluisse, scripturum se euangeliū, vt quoniam diuersa sibique cōtraria falsorum Euangelistarum narratio incertitudinē generaret rerum verarum, per hanc scripturā Theophilus agnosceret rerum à Christo gestarum certitudinem,

VERBVM DEI AETERNVM, VITA ET lux caro factum. Ioan. 1. Capvt I.

IN principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominū: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo missus à Deo cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de Lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux: sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. (Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre) plenum gratiæ & veritatis.

PRimo hoc capite principium Euangelij secundum Ioannem positum est, tum quòd Euangelica historia non aliud potest facilè videri conuenientius habere exordium, quàm eam partem, *In principio*, vnde suam cœpit Moyses historiam, tum quòd hoc sui Euāgelij principio Ioannes de æterna Christi natura, & apud patrem subsistētia agat, nisi quod missi à Deo Ioānis Baptistæ, & incarnati pro nobis Christi summatim mentionem ingerat: quæ quomodo gesta sint, sequens ex Luca & Matthæo narratio distinctè explicat.

In principio erat, &c.] Cùm rerum diuinarum nomenclatura desumatur à nominatione earum rerum, quæ sub nostra cadunt cognitione, & ob id appellatio verbi in diuinis desumpta sit à verbo humano, duplex autē sit humanū verbum, mentale scilicet, & vocale, inquirendum num à similitudine verbi vocalis ao verbi mentalis, filius Dei verbū appelletur. Primū itaq; sunt qui à similitudine verbi vocalis, appellationem verbi acceptam sentire videntur. Theophylactus enim post

A Chrysostomū, filiū Dei verbū appellari dicit, quia paterna nobis annūciauit, quemadmodum omne verbū vocale mētis voluntates aoounciat. Et quidam: Christus (inquit) dicitur λόγος, quòd quicquid loquitur pater, per filiū loquatur. Atq; ob hanc vel maximè rationem putat pro λόγος dicēdum potius sermo quàm verbū, quòd verbū ferè non totā orationem, sed simplicem significet dictionē. Verùm si hac sola vel præcipua ratione filius Dei dicitur λόγος, vel verbū, iam hęc appellatio non coouenoiet ei nisi ratione assumpti hominis, & nō ratione

B diuinitatis ipsius, quod non cōuenire intētiooi Euangelistæ nemo non videt, cùm hac appellatione diuinitatē eius explicare voluerit. Nec satis propriè dictū erit, in principio fuisse verbū, cùm secundum illam explicationē filius Dei, tunc nondum fuerit verbum. Deinde non solùm in scripturis sacris appellatio verbi tribuitur filio Dei, sed, vt ostendit Theodoretus in libris de curatione Græcarū affec. & latissimè Steuchus in libris de perenni philosophia, etiā vetustissimi philosophi qui fuerunt apud

Chal

Chaldæos, Ægyptios, Græcos & Italos, in diuinitate agnouerunt vnã personam, quam νοῦν id est, mentem vocauerunt: & alterã quam, λόγον nominauerunt, filiũ ipsius mẽtis. Sic enim, vt ex multis primũ nominemus, scribit Mercurius ille Trismegistus, philosophiæ apud Ægyptios princeps: Intelligẽtia illa Deus, cùm maris ac fœminæ vim haberet, & vitam & lumen haberet, genuit verbũ, alteram scilicet mentem opificem. Et postea: Verbũ eius procedens vndequaque perfectum, & fœcundũ, & opifex lapsum in naturã fœcundã, & fœcundas aquas, fecit eas prolificas. Rursum loquens cum Ægyptio quodam sacerdote quærenti quid hæc quæ dixisset significarẽt: Tu, inquit, non intellexisti: Natura mentalis, ipsius verbi natura est generatrix & opifex, &c. Eadem de νῷ & λόγῳ senserunt Orpheus & Plato, & omnes Platonici. At verò hos omnes constat verbum in diuinitate non appellasse ratione assumptæ naturæ humanæ, in qua patris voluntatẽ nobis annunciauit, cùm etiam Trismegistus apertè fateatur, verbum istud mentale esse. Vnde Aug. 15. de Trinitate: Quisquis potest intelligere verbum, non solùm antequam sonet, verùm etiam antequam sonorum eius imagines cogitatione voluantur, iam potest videre per hoc speculũ, atque in hoc ænigmate aliquam verbi similitudinem, de quo dictum est: *In principio erat verbum.* Ecce apertissimè confitetur Aug. verbum in diuinitate à similitudine verbi mentalis dictum esse. Itaque filius Dei dicitur verbum, primùm quòd sicut verbum mentale, id est, cogitatio mentis, qua sibiipsi mens loquitur, insensibiliter, atque sine passione & corruptione à mẽte procedit, estq; mentis aut intelligentiæ, à qua procedit, perfectissima similitudo & imago: ita & filius Dei imperceptibilem, & ab omni passione liberam à patre trahit originem, expressissimã ipsius gerens imaginem & figuram. Deinde quemadmodum mens sibiipsi loquitur per verbum & cogitationẽ suam, atque in ea seipsam & omnia quæ scit, videt & agnoscit: ita & in filio sibiipsi pater loquitur, inque eo tanquam speculo limpidissimo, & imagine verissima se omnésque creaturas cõtemplatur. Præterea quia (vt dicit Theophyl.) sicut mens nequit aliquando esse sine verbo & cogitatione, & verbum esse non potest nisi à mẽte: ita & pater filio semper coæternus fuit, & filius patri. Differt autem verbum istud diuinum à verbo mentali humano, præter alia etiam in eo quòd verbum mentale hominis ad operandũ inefficax sit: verbum autem diuinũ efficax, &, vt verbis Trismegisti vtar, natura est generatrix & opifex, & λόγος δημιουργὸς, id est, verbum opifex. Proinde etiã ob id Dei filius verbũ dicitur, quòd per ipsum omnia pater sine omni negotio quæ vult, quæque in filio facienda videt, facit, quemadmodum si quis rex omnipotens, quiduis suo solo iussu faceret. Atque hinc Aug. libr. 83. quæst. asserit in nomine verbi significari non solùm respectum ad patrem, sed etiam ad illa quæ per verbum facta sunt operatiua potentia. Quemadmodum autem verbum mentale fit vocale, dum assumit, & (vt sic dicamus) induit sibi vocem & sonum, ac tum mentem hominis etiam aliis notam facit: ita & verbum hoc diuinum ab æterna mente ab æterno procedens, per assumptionem carnis sensibile factum est, patremque ipsum & ea quæ patris sunt, mundo manifestare cœpit, vt iam & verbum dici possit à similitudine verbi vocalis. Ex his itaque constat,

A quando verbum suum pater loquutus sit, & dixerit. Dixit enim ab æterno, gignendo illud. Dixit secundò, cùm per illud vniuersa creauit. Vnde Prudentius in hymno natiuitatis: Ex ore quãlibet patris sis ortus, & verbo editus: Tamen paterno in pectore sophia callebas prius. Dixit tertiò, cùm illud in mundum misit, vt quæ patris sui erant, annunciaret nobis. Constat ex his & illud, propter quid etsi etiam rectè dicatur sermo, rectius tamen dici verbum. Primùm quòd præcipuè nominetur verbum diuinum à similitudine conceptus mẽtis, qui rectius propter suam simplicitatem verbũ dicitur mentis quàm sermo. Deinde quòd sic melius significetur simplicitas naturæ filij Dei, quodq; verbum illud simplex sit & vnicum, non constans ex multis verbis. Postremum quòd dictio illa, verbum, generalior sit, comprehendens sub se etiam sermonem. Frequenter enim etiam tota oratio & sermo verbum dicitur, vt: Verbum quod factum est ad Ieremiam, &c. Proinde quacunque ratione quis filium Dei sermonem dixerit, eadem & verbũ dicere poterit, & non econtrario. Ratio autem quare Ioannes filium Dei hic potius verbũ nominet quàm filium, à Chrysostomo & Theophylacto assignatur propter auditorum infirmitatem: ne scilicet audito statim ab initio filij nomine, cogitarent natiuitatem corporalem, & ab affectionibus proficiscẽtem, sed intelligibilem & immaterialem à patre processum, qualem denotat dictio, verbum. Additur à D. Thoma & hæc ratio, quòd quia de filio Dei hic tractaturus erat, quatenus manifestaturus esset patrem, ideo magis conueniebat eum vocari verbum quàm filium. Potest & hoc addi, ob id eum dixisse, verbũ quòd sciret secundam in diuinitate personam à philosophis excellentioribus (vt dictum est) cognitam & significatam nomine verbi. Notandum autem, non simpliciter eum dixisse. In principio erat λόγος, sed cum articulo, qui hic emphasi non caret, ὁ λόγος, i. illud verbum, quò intelligatur eum notasse verbum illud vnicum & singulare, diuinum scilicet, de quo in veteris testamenti scripturis omnia dicuntur à Deo facta, & de quo plæraq; philosophi ante scripsissent. Porrò quod dicit, In principio, variè à diuersis accipitur. Cyrillus enim omnino contendit per principium debere intelligi patrẽ, tum quòd solus pater verè sit principium quo nihil est prius. (Nam principium mundi & temporis aliud ante se habet principium, scilicet Deum) tum quòd si intelligatur de principio temporis, intelligatur filius Dei esse temporalis. Itaq; secundum eum sensus est: In patre erat verbum. Eandem autem interpretationem etiam reddunt Augustinus & Origenes, quorum hic etiam per principium putat accipi posse filium quatenus sapientia est, vt verbum in principio quasi in sapientia sit, quomodo in ipso verbo postea dicitur esse vita. Augustinus verò etiã

E sic exponit: *In principio*, hoc est, ante omnia, sicut eadem oratio in principio Geneseos rectè exponitur. Nec ab hac interpretatione multum abest Chrysostomi & Theophylacti expositio, qua exponunt, in principio, pro eo quod est ab initio, eo quòd Ioannes in epistola sua prima quasi seipsum expositurus, pro eo quod hic dicit: *In principio*, dicat quod fuit, vel, quod erat ab initio, &c. Rursum ab horum interpretatione parum differt Ruperti, aliorumque expositio, sic explicantium: In principio mundi vel durationis. Non est autem idem dicere,

Rectius verbo dictionem quàm sermonem vsurpari.

Iere. 7.

In principio, quod.

Gen. 1.

Christum fuisse in principio durationis,& fuisse in principio temporis,quamuis horum duorum vnum idemque fuit principium. Nam in principio temporis propriè nõ potest dici fuisse,sicut nec in tempore propriè Deus esse dicitur, nisi intelligamus ipsum dici esse in tempore vel principio eius, quia est cum tempore, & cum principio temporis. In principio autem durationis verius dicitur fuisse verbum.Duratio enim in se includit & tempus & æternitatem. Itaque cum eodem modo Ioãnes ingressus sit historiã Euangelicã, quo Moyses Genesim,constat in Genesi illud,in principio, non posse accipi pro in filio,quemadmodum ibi quidam volunt,cùm hæc interpretatio huic loco non quadret:

Erat. Rectius autem dictum est: *In principio erat*, quàm fuit. Præteritũ enim perfectum ita significat tempus præteritũ, vt non simul significet rem quæ dicitur fuisse adhuc permanere in illa duratione de qua est sermo. Præteritũ verò imperfectũ sic significat tempus præteritum, vt & simul consignificet rei perseuerãtiam & existentiã. Proinde dum dicitur, verbum erat in principio, significatur verbum præcessisse principiũ illud, tamen cum ipso principio perseuerasse. Itaq; hic significatur etiã ipsius verbi æternitas:non quidem per illam orationẽ solam,in principio, cùm & de cœlo & terra dictum sit:In principio creauit Deus cœlum & terrã. Neq; per solum verbum,*erat*;sed quia verbum,*erat*,coniungitur illi,*In principio*, idq; siue, *in principio*, exponatur secundum Augustinum, pro, ante omnia (nam si ante omnia quæ facta & creata sunt erat verbum, nunquam verbum factum est ac proinde æternũ est)siue, *In principio*, exponatur, in primo die mundi,& omnium rerum conditarum. Ex eo enim quòd in hoc principio erat verbum, rectè infertur nunquã incepisse eius durationem & esse. Si enim incepisset, ergo esse ipsius non præcessisset principium durationis & omnium rerum conditarum, quod tamen, vt dictum est verbũ erat, significat.

Cyrillus Cyrillus autem qui principium accipit pro patre, æternitatem verbi col igit hic significari solo verbo,*erat*,hoc modo scribens: Principij autem vocabulo commodissimè verbũ,*erat*,connectitur: ne solum decorus, verumetiam æternus & ante secula filius intelligatur. In profundissimã enim & incomprehensibilem generationem, quæ cuncta superat tempora, erat istud,cogitantis sententiam adducit. Erat enim per se indeterminatè prolatum, nullis vnquam terminis circũscribetur, quum natum sit scrutantẽ semper intellectum præcedere: adeò vt quocunque abietis quasi ad vltimum exiuoi, & quierẽ ipsum erat, iam peruenisse, inde superioris cursus initium statim factum esse videatur.

Ex Thoma super Ioannem. Quomodo verbũ patri sit coæternũ. Quòd si autem quis quærat, quomodo verbũ patri sit coæternum,cùm sit à patre genitũ. (Homo enim filius ab homine patre genitus, necessario est ipso posterior;)Dicendum, principium prius duratione esse eo, cuius est principium,propter tria.Aut scilicet quia principium rei præcedit tempore actionẽ qua producit rem, cuius est principium. Aut quia actio successionem habet, propter quod etiam si simul cum agente incipiat, tamen terminus actionis est post agentem.Aut deniq; quia ex voluntate principij determinatur initiũ durationis rei, sicut ex voluntate Dei determinatum fuit initium creaturæ. Nihil autem horum trium inuenitur in generatione verbi diuini.Nõ enim generationis huius principium prius fuit quàm generatet. Cùm enim generatio verbi sit quasi intelligibilis cõceptio, sicut non potest mens nõ ligata esse sine cõceptu & cogitatione,ita non potuit pater esse sine verbi generatione. Sed neque ipsa verbi generatio successiua fuit, sic enim ipsum verbum diuinum prius fuisset informe quàm formatum, ipsiusque generantis arguerentur infirmitas & impotentia. Rursum dici non potest patrem sua voluntate præstitisse filio initium durationis, cùm pater filium non generaue rit voluntate, vt Arriani dixerunt, sed naturaliter. Proinde fieri non potuit vt pater verbum à se genitum præcederet. Huius aliqualis similitudo apparet in luce & splendore procedente à luce, quæ splendorem ipsum naturaliter & sine successione producit. Vnde si fuisset lux aliqua æterna, etiam splendor eius æternus cum ea fuisset. Atque ob id Paulus filium Dei, splendorem patris appellat, & catholica fides ipsum lumen de lumine confitetur vt sic coæternitas ipsius cum patre intelligatur. Vt enim exprimantur perfectiones & proprietates filij, quæ vno nomine explicari nequeunt, diuersis ipsum nominibus appellamus. Vt enim connaturalis & consubstantialis patri ostendatur,filius nominatur:vt ostendatur in nullo dissimilis, dicitur imago:vt ostendatur coæternus, dicitur splendor: vt ostẽdatur immaterialiter genitus, dicitur verbum.

Subtiliter autem Ioannes inde auspicatus est Euangelium suum, vnde Moyses Genesim, dicens: *In principio erat verbum*. sicut ille: In principio creauit Deus,&c.volens significare, quòd in eo principio quo Moyses creatum dicit cœlum & terram, verbum hoc non sit inter alia creatum, sed illis per creationem incipientibus, ipsum iam veraciter erat,& inuariabiliter persistebat. Ex his iam omnibus patet varias hæreses hoc principio refelli. Et primùm quidem hæresim Ebionis & Cherinthi, Samosateni, & Photini, contra quam ex intentione hæc scripta sunt. Deinde hæresim Alogianorum qui sic dicti sunt, teste August. quòd negarent verbum & λόγον diuinum, propter quod Ioannis Euangelium non receperunt, quamuis horum hæresis non videatur diuersa ab Ebionitarum hæresi. Nam & hi, teste Ireneo, solùm Matthæi Euangeliũ receperunt.Postremum hoc principio etiam refellitur Arrianorum,& Eumenianorum secta, dicentium verbũ aliquando incepisse esse & fuisse quando non erat.

ET VERBVM ERAT,&c.] Præcedenti parte ostendit quando erat verbum: hac verò parte, vbi erat. Quoniam enim dicere quis poterat, si in principio & ante omnia erat verbum ab æterno, vbi ergo erat cùm adhuc nihil esset, cumque nullus esset locus? propterea subiecit, *& verbum erat apud Deum*, significans illud loco non circunscriptum fuisse,sicut Deus incircumscriptibilis est. Occurrit autem hac oratione & alteri dubitationi, qua opinari quis posset verbum illud, quod in principio fuisse dixit, esse quoddam accidens, non per se subsistens, quale est verbum nostrum, siue mentale, siue vocale. Propter hoc ergo non dixit, verbum erat in Deo, sed apud Deum, vt subsistentiam verbi significaret. Quod enim per se non existit, propriè apud aliud esse non dicitur, sed in eo. Præterquam autem quòd Euangelista per præpositionem, *apud*, duabus his satisfacit dubitationibus, eadem præpositio adhuc tria

hæc

hic designat. Primùm enim secundum Cyrillum & Chrysostomum significat distinctionem personalem verbi à Deo Patre. Qui enim apud aliquem esse dicitur, distinctus ab eo secundum personam & hypostasim sit necesse est, cùm nemo propriè dicatur esse apud semetipsum, atque ob hanc etiam rationem melius vsus est præpositione, *apud*, quàm *in*. Proinde hac parte Sabellij error refellitur, qui vnam tantùm in diuinitate personam prædicabat, quæ nunc pater, nunc filius, nunc diceretur spiritus sanctus. Secũdò hac præpositione significatur socialis & amica coniunctio verbi cum Deo patre, vt ne quis existimaret, verbum hoc Deo patri aliquando fuisse contrarium, quemadmodum de diis suis fabulantur Gẽtiles, & quomodo Marcion duo posuit rerum principia inter sese contraria. Ita enim verbum hoc à patre secundum personam distinctum esse significatur, vt tamen indiuulsum semper illi adhæserit, nec à patre vnquam discesserit. Nam sicut, *erat*, indeterminatè, verbo attributum, æternitatem verbi vbique insinuat: ita dum indeterminatè dicit, *verbum erat apud Deum*, semper apud eum fuisse significat. Postremum hac locutione, secundum Hilarium a. de Trinitate, significatur quædam in patre erga filium autoritas, verbumque hoc, Dei patris tanquam proloquentis esse verbum. Non enim propriè rex dicitur esse apud militem, sed magis propriè miles apud regem. Et verbum quatenus verbum, non est apud aliquem magis quàm apud dicentem illud. Itaque his paucissimis verbis, *Verbum erat apud Deum*, significatur verbum hoc habere Deum patrem auctorem, atque ab eo procedere, sic vt per se subsistat, atque ab eo secũdum personam distinguatur: nunquam tamen ab eo diuulsum sit, & separatum, eumque eo ante mundi principium nullo loco circunscriptum extiterit. Notandum autem est hoc loco rursum addi articulum non solùm dictioni, *verbum*, sed etiam dictioni, *Deus*, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. Et verbo quidem additur, vt illud vnicum verbum intelligamus, de quo priùs dixerat. Deo vero, vt verè Deum, & non aliquem qui vel nomine solo vel participatione Deus dicitur, accipiamus, siue vt certam in diuinitate personam, nempe patrem intelligeremus. Nomen enim, Deus cùm aliquando totam significet trinitatem, aliquando pro singulis accipitur personis, vt hoc loco pro persona patris.

Hilarius

A B C D E

ET DEVS ERAT VERBVM. Cùm priùs & quando, & vbi erat verbum explicauerit, nunc quidditatem ejus explicat & essentiam. Cumque prima parte æternitatem verbi, secunda personalem eius à patre distinctionem significauerit, hac tertia parte necessariò identitatem naturæ ipsius cum patre significauit, ne ex secunda parte ita à Deo patre distinctum intelligeretur verbum, quasi & natura illi sit diuersa, & Deus esse non crederetur, cùm & vnus sit Deus, & apud Deum verbum fuisse dictum sit. Debet autem in hac oratione præconstitui dictio, *verbum*, vt sit hic sensus: & verbum illud quod dixi, erat Deus, qui sensus in Græco manifestius deprehenditur, vbi nomini, *Deus*, iam non apponitur articulus, sed tantũ nomini, *verbum*, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, id est, & Deus erat illud verbum. Eo verò quod nomini, *Deus*, hic non apponatur articulus, sicut in superiori parte, Arriani erroris sui occasionem vel confirmationem sumpserunt, dicentes verbum esse quidem θεὸν, sed non sicut patrem τὸν θεόν, hoc est, non esse Deum verũ & summum, sed Deum participatione & gratia, ac per hoc minorem Deo vero. Verum hoc eorum argumentum nullius esse efficaciæ ex eo constat, quòd nomini Deus, frequenter non additur articulus, vbi de summo Deo constat esse sermonem: quemadmodum his accidit in hoc primo capite Ioannis, cùm scilicet dicitur: *Fuit homo missus à Deo*. & : *Deum nemo vidit vnquam*. Rursum eidem nomini articulus alicubi additur, vbi filio tribuitur, vt ad Tit. 2. Expectantes aduentum gloriæ magni Dei, vbi præterquam quòd Christus magnus Deus dicitur, etiam additur articulus τοῦ μεγάλου θεοῦ. Iam vt omne cesset dubium, Iesum Christum, Ioannes vltimo cap. suæ epistolæ vocat verum Deum, dicens: Vt credamus in vero filio eius Christo Iesu. Hic est verus Deus: & vita æterna. Quòd autẽ hoc loco articulum non apposuerit, coactus fecit. Si enim vtrobique addidisset articulum, dicens καὶ ὁ θεὸς ἦν ὁ λόγος, iam confudisset personarum proprietates. Sensus enim fuisset, & ille Deus apud quem dixi esse verbum, erat illud ipsum verbum: vel ipsum verbum erat ille ipse Deus pater, apud quem dixi esse verbum. Quòd si autem nomini, *Deus*, addidisset articulũ, & non verbo, duo significasset verba, ac sensus fuisset: & ipse Deus, nempe pater, erat & ipse verbum quoddam, etsi non idem quod filius. Nunc quoniam verbo addidit articulum, & non Deo, Christianam expressit sentẽtiam, sic vt aliò detorqueri nequeat, nimirum hanc: Et verbũ illud, quod modò dixi, erat Deus, id est, particeps diuinæ naturæ. Sicut enim dum significare volo hominem esse speciem animalis, dicere non possum ὁ ἄνθρωπός ἐστι τὸ ζῶον, ipse homo est ipsum animal, sed ὁ ἄνθρωπός ἐστι ζῶον, id est, ipse homo est animal: ita dum Euangelista significare voluit verbum istud cum patre in diuinitate communicare, necessariò omittere debuit articulum. Cæterùm satis significat etiam hoc loc verbum esse verum Deum, & talem qualis est pater, dum absolutè & sine aliqua additione eum Deũ vocauit. Aliàs enim cùm in scripturis nomen Dei tribuitur creaturis, ex additione aliqua & circunstantia ostẽditur creatura per participationem nomen Dei accipere, vt cùm Moysi dictum est: Ego constitui te Deũ Pharaonis, vbi non absolutè Deus, sed Deus Pharaonis dicitur: Et alibi dicitur: Ego dixi, dij estis, &c. vbi quia additur, ego dixi, satis significatur deos hos esse reputatione Dei gratuita. Indicat autem Aug. 3. libro de Doct. Christ. cap. 2. quosdam Arianorum ne ex hoc loco fateri cogerentur verbum esse Deum, locum hunc praua distinctione sic peruertisse: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat*: vt deinde alius sit sensus: *verbum hoc erat in principio apud Deum*. Tanta est hæreticorum peruersitas, & contra omnem sensum pertinacia, vt quod astruũt cõfirment. Notandum autem quòd cùm verbum & filius Dei vnius dicitur esse naturæ cum patre, non potest id eodem omnino modo intelligi: quomodo dicimus inter homines patrem & filium eiusdẽ esse naturæ, omnesque homines vnius esse naturæ. Hic enim intelligitur de identitate naturæ specificæ. In diuinis verò personis pater cum filio non est intelligendus eiusdem naturæ, specificæ, sed naturæ indiuiduæ, propter quod in diuinitate diuersæ personæ non

Exod. 7.

Psal. 80.

Aug.

possunt dici plures dij, sicut diuersæ personæ in humana natura communicantes dicuntur plures, homines. Itaq; ob hanc causam condemnatur in canonibus tit. de summa Trin. & fide cath. cap. Damnamus ergo, &c. libellus abbatis Ioachimi, quam scripsit contra Petrum Lombardum de vnitate & essentia Trinitat. asserens sic patrem & filium, & spiritum sanctum, dici vnam essentiam & vnum Deum, quomodo multi homines dicuntur vnus populus, & quomodo Aristot. dicit participatione speciei omnes homines esse vnum hominem. Proinde cautè legendus & intelligendus est Theophylactus hoc loco, sic scribens: Vt exemplo manifestius faciamus, Petrus & Paulus sunt alius & alius, sunt enim duæ personæ, sed non aliud & aliud. Vna enim eorum natura est humanitas. Sic igitur de patre & filio docendũ. Alius enim sunt & alius duæ personæ, non autẽ aliud & aliud: vna enim natura eorũ deitas. Intelligendus enim Theoph. exẽplum afferre nõ omnino simile, nec eodem omnino modò, vnam esse diuersis hominibus naturam, sicut diuinis personis eandem essentiam: sed tãtũ exemplo quodam voluisse ostendere, quomodo alius & alius de diuinis dicantur personis, non autẽ aliud & aliud, quemadmodum & alij patres hoc exemplo vsi sunt sæpius. Videndum hic apud Thomam, aliósve scholasticos, cur non possit esse aut intelligi identitas specifica in personis diuinis.

HOC ERAT IN PRINCIPIO, &c.] Ne intelligeremus tria hęc antedicta sigillatim, vera esse, & nõ simul eidem competere verbo, ad excludendas omnes cauillationes istud subiecit, per epilogum superiora omnia recolligendo, & demõstrando ea simul esse vera. Et est sensus: Hoc nempe verbum, quod dico esse Deum, hoc inquam, & non aliud, erat in principio apud Deum. Et necessaria quidem erat hæc collectio, tum ne erraremus intelligendo verbum fuisse quidem in principio, sed non fuisse in principio apud patrem, verum illi aliqoando fuisse contrarium, quemadmodum da diis suis geores fabulantur: tum ne putaretur aliud esse verbum quod dicitur Deus, & aliud quod in principio dicitur fuisse, & apud patrem fuisse. Futuri enim erant quid assererent, quemadmodum de Eunomianis testatur Cyrillus, qui aliud asserebant verbum interius atque insitum naturaliter in Deo, & aliud quod in scripturis filius Dei dicitur, per quod cuncta Deus creauit, interiori atque insito verbo simillimum. Tales itaque futuros prospiciens spiritus sanctus hæreticos, subintulit: Hoc ipsum verbum Deus erat in principio apud Deum patrem, per quod idem omnia facta sunt. Hactenus sermone quodam D. Basilius doctè prooemium istud explicauit.

OMNIA PER IPSVM, &c.] Postquam superius de verbo locutus est considerato in seipso, & per comparationem ad Deum patrem, explicãs ipsius æternitatem, distinctionem personalem à patre, & diuinitatem cum eodem cõmunem: nunc ostendit quomodo se idem verbum habeat respectu creaturarum. Et priùs quidem ostendit quomodo se habeat ad omnes creaturas, deinde verò quomodo se habeat ad eos qui inter creaturas præcipui sunt, homines scilicet. Itaque per ipsum verbum facta dicit esse omnia, quæ scilicet creata sunt vel facta. Sic enim distributione, vt vocant, accommoda necesse est istud intelligere, ne & ipse pater,

A & verbum, & spiritus sanctus per verbum factus intelligatur. Hac autem oratione non solùm verbi omnipotentiam cum patre communem significauit Ioannes, sed & æternitatem rursum contra Arrianos. Omnipotentiam quidem eandem cum patris potentia, quod per ipsum omnia iam facta dicit quæ Deum fecisse Moyses scripsit. Æternitatem verò etiam significat his verbis: Si enim omnia per ipsum facta sunt, ergo ipse nequaquam factus est, alioqui per seipsum factus esset rursum: Si omnia per ipsum facta sunt, ergo & tempus omne per ipsum factũ est, & proinde ante omnia tempora fuit, quare & æternũ eum fuisse necesse est. Simul quoque & diuinitatẽ verbi his insinuat verbis, secundũ Cyrillum & August. Si enim omnia per ipsum facta B sunt, non potest ipse cũ omnibus factis connumerari, ac proinde Deus sit necesse est, cùm inter Deũ & creaturam nihil sit medium. Dicendo autẽ, omnia, non solùm vnico hoc verbo cõplexus est quæ per multa Moyses speciatim enumerat, sed & inuisibiles creaturas simul cum visibilibus comprehendit, cùm Moyses rudibus adhuc scribẽs de visibili tantummodo creatura locutus sit. Vnde explicans istud, omnia, Paulus ad Coloss. scribit: In ipso condita sunt vniuersa, in cœlis & in terra, visibilia & inui- *Coloss. 1.* sibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt, &c. Porrò quod dicit, *per ipsum*, videnC dum quomodo accipi debeat. Cùm enim præpositio, *per*, denotet causam rei, & variis modis aliquid contingat rei alicuius esse causam, variis modis intelligi potest, cùm dicitur aliquid fieri per aliud. Aliquando enim huiusmodi locutione significatur causa ministratoria & instrumẽtalis, vt cum dicitur quid facere dominus per seruum suum, & faber per instrumẽta sua. Aliquãdo verò significatur causa efficiens vel formalis, quæ ipsi agenti est causa quòd operetur, vt cùm dicitur quid homo facere per liberum suũ arbitrium (hoc enim ad operandum hominem impellit & mouet) & cũ dicitur ignis calefacere per calorem: calor enim igni est ratio formalis qua calefacit. Rursum aliquando significatur D ipsa principalis causa, quæ per seipsam aliquid facit, vt cùm dicit Paulus: Fidelis Deus, per quem vo- *1 Cor. 1.* cati estis, i. à quo vocati estis. Et iterum, cùm se dicit Apostolum per voluntatem Dei, id est, à constitutione & electione voluntatis diuinæ. Itaque Arriani primo modo hic accipiunt præpositionem, intelligentes ex hoc loco verbum & filium Dei esse minorem patre, & seruum vel instrumentũ eius. Verùm respondent catholici præpositionem, *per*, non semper significare minoritatem, cùm eadem etiam patri legatur in scripturis tribui, vt pater ex locis iam citatis. Proinde putant aliqui sic accipi posse quod hic dicitur, *omnia per verbum facta sunt*, quomodo de Deo dictum est: Fidelis Deus, per E quem vocati estis, vt sit sensus: Omnia ab ipso ver- *Ibidem.* bo facta sunt: atque in hunc modum accepisse Cyrillum apparet. Verùm hic sensus etsi verus sit, non videtur esse Ioannis, eo quòd dicens, omnia per ipsum facta, significare velle videatur omnia per ipsum facta à Deo patre, vt sic insinuet, verbum illud, de quo loquor, illud esse verbum per quod obscurè Moyses significauit vniuersa Deũ fecisse, & quo Psalmista dicit cœlos firmatos. Verbo domini, *Psal. 32.* inquit, cœli firmati sunt. Vnde sensum hũc apertius *Hebr. 1.* explicauit Paulus, dicens: Per quem fecit & sæcula.

Itaque,

Itaque, vt annotauit D. Thomas, Origenes testatur Valentium hunc locum sic intellexisse, vt præpositio, *per*, secundo modo accipiatur. Intellexit enim verbum hoc præstitisse creatori causam mundanæ creationis. Verùm & hunc sensum catholica reiicit fides. Non enim pater quicquam accepit à verbo, sed cõtra, omnia verbum à patre. Quare intelligendum omnia per verbũ facta esse à patre, tũ quia omnia pater fecit per suam sapientiã & potentiam, quæ duo verbo Dei appropriantur. Christũ enim Paulus vocat Dei virtuté & Dei sapientiam, tum quia omnia sic pater cũ filio cõmuniter fecit, vt tamen virtutem operandi, sicut & essentiam filius à patre acceperit. Secundum priorem modum, quadam simili ratione per verbum omnia pater fecisse dicitur, qua homo dicitur operari per suam sapientiam, & artifex per artem. Sed in hoc est differentia, & quòd sapiẽtia & ars hominis est ipsi ratio & causa cur operetur: sapientia autem patris, quæ filius est, non est patri ratio formalis operationis suæ, sed ipsa sapientia quæ est ipsemet pater, ratio est patri suæ operationis. Verùm quoniam per sapientiam suam pater creasse omnia dicimus, & sapientia filio appropriatur, ideo etiam appropriatur ei, vt omnia per ipsum facta dicantur. Secundum posteriorem modum, similitudo quædam est inter hanc Euangelistæ locutionem, & eam qua per primam acceptionem præpositionis, *per*, dicimus aliquid fieri ab aliquo per instrumentum. Sicut enim mnc significatur instrumentum accipere virtutem causandi ab alio, & mediatio quædam inter primum agens & effectum: ita & hic significatur verbum à patre accepisse virtutem operandi per originem & deriuationem ab ipso, & medium esse inter patrem & creaturas. Sed in hoc est dissimilitudo, quòd ibi instrumẽtum non eandem accipit virtutem, quam habet primum mouens, & ob id minus est illo, sicque mediat inter primum agens & effectum, vt primum agens non immediata dicatur effectus causa. Hic autem verbum eandem accepit efficiendi virtutem quam habet pater, quare illo minus non est, neque sic mediat, vt pater non sit causa omnium immediata, cùm mediatio hæc solùm secundum originem sit accipienda. Quare cùm pater cum filio omnia operetur, & filius non sit res & natura à patre diuersa, æqualiter pater & filius causa sunt omnium immediata & principalis. Secundùm hunc ergo secundum modum non appropriatè, sed propriè per verbum omnia facta dicuntur. Postremùm etiam ideo omnia per verbum facta dicuntur, quòd ipsum, quatenus verbum & sapientia dicitur, causa est exemplaris rerum factarum, non quidem ex parte operantis patris, sed tantùm ex parte rerum factarum. Quamuis enim verbum patri exemplar dici possit rerũ factarum, non tamen ipsi potest dici causa exemplaris rerum factarum, cùm nihil à filio pater acceperit. Atque ob id significãdum putat Caietanus Euangelistam hic potius dixisse: *omnia per ipsum facta sunt*; quàm, pater per ipsum omnia fecit. Ex his omnibus constat quare potius dictum sit: *omnia per ipsum facta sunt*; quàm, omnia ipsum verbum fecit: vel, omnia cum ipso facta sunt: vel, omnia ab ipso facta sunt. Cum his enim omnibus Euangelistæ locutio plura etiam in se includit.

ET SINE IPSO, &c.] Verba hæc duplicem
A habent distinctionẽ. Quidã enim sic distinguũt: *Et
sine ipso factum est nihil*, vt deinde noua sequatur
sententia: *Quod factum est, in ipso vita erat.* Atque
hanc distinctionem ferè Latini sequuntur inter-
pretes, & cum eis Cyrillus Græcus. Alij verò sic
distingunt, *Et sine ipso factum est nihil quod fa-
ctum est*; vt puncto hic interposito deinde sequa-
tur: *In ipso vita erat.* Secundum priorem autem di-
stinctionem quidam orationem illam, *& sine ipso
factum est nihil*; affirmatiuè accipiunt, vt sit sen-
sus: Id quod est nihil, factum quidem est, sed fa-
ctum est sine ipso. Atque hoc modo hanc oratio-
nem Manichæi acceperunt, intelligentes per, *nihil*,
B aliquid quod factum sit, scilicet res corruptibiles,
quòd earum esse continuè transmutetur in nihi-
lum. Has enim non à verbo creatas dixerunt, sed
ab altero principio contrario. Verùm Augustin.
lib. de natura boni contra Manichæos ca. 25. ridet
superstitiosam hanc Manichæorum distinctio-
nem & intelligentiam, quòd putarent per dictio-
nem, *nihil*, sic positã debere intelligi aliquid quod
factum sit, & negarent negatiuum sensum reddi
posse, si hoc ordine dicatur: *& sine ipso factum est
nihil*; & non isto: & nihil factũ est sine ipso; ostẽditque
vtrouis modo dicatur hũc esse sensum: Quic-
quid subsistit in rebus creatis, à verbo factum est.
Idem super Ioan. Manichæorum ridet intelligen-
tiam, dicens per, *nihil*, non posse intelligi aliquid
quod factum sit, sed si affirmatiuè quis velit oratio-
C nem accipere, debere potius intelligere peccatum
vel malitiam. Peccatum enim quatenus peccatum
est, hoc est, inordinatio quædam & defectus à re-
cta regula, non est res & natura aliqua, nec est à
Deo, sed à voluntate obliqua hominis. Huius ex-
positionis meminit & Hier. exponens 2. c. Micheæ,
vbi quosdam dicit per, nihil, intelligere hoc loco
malitiã & diabolum, sed eã expositionem tanquam
coactã nimis, non probat. Nec, vt plerique putant
hoc modo Aug. super Ioan. intelligendum voluit.
Nam si diligenter legatur, deprehendentur duo illa
pro eodem accipere: *Omnia per ipsum facta sunt,
& sine ipso factum est nihil.* Atque ea Græca veritate
manifeste cõstat sic accipi non posse. Non enim
D habent Græca οὐδὲν, sed οὐδὲ ἕν, id est, neque vnum
vel, vt nos diceremus, ne vnũ quidem. vnde constat
necessariò sic debere accipi negatiue, vt sit sensus:
nullã omnino esse rẽ quę sine verbo facta sit. Huic
autem sensui id vnum obstare videtur, quòd secun-
dum eũ superflua videbitur hæc pars, cùm id quod
ea significatur satis præcedenti oratione explica-
tum sit, qua dictum est; *omnia per ipsum facta sunt.*
Dicendum itaque adiũctam esse hanc partem, pri-
mum vt quod priùs dictum est fortius confirmaret,
ne omnino aliquid putaretur non esse complexus
dicendo, *omnia*, si quidem intelligere aliqui potuis-
sent tantùm visibilia illa quæ Moyses facta scribit,
E ipsum cõplexum esse: aut res noxias non esse com-
plexum, quas quidã non à vero Deo, sed à diabolo
factas asseruerunt. Deinde & ideo hanc dicit, vt
explicaret illud quod dixit, *per ipsum.* Ne enim
ex ea locutione quis filium patre minorem intelli-
geret, & à patre filium tanquam seruum omnia
esse facta, subiunxit præpositionem denotantẽ so-
cietatem filij cum patre in creando mundũ, vt vel
sic occurreret prauæ intelligentiæ, quæ ex priori-
bus nasci poterat verbis. Dicendo enim; sine ipso
nihil esse factum, significat cum ipso à patre omnia

esse facta. Iā & ipsa Græca, quæ non habēt ὃ γέγονε, sed ἐγένετο, magis expostulant, vt illud, *quod factum est*, cum præcedentibus iungatur, quemadmodum hodie Græci codices distinguunt, & Theop. & Chrysost. Secundum quam distinctionem hæc pars, *& sine ipso*, &c. præter dictas rationes ideo apposita est, vt ostenderet per illud, *omnia*, creata solū accipi debere, ne quis patrem vel spiritum sanctum, vt 1. Cor. 15. dixerunt Macedoniani, intelligeret per verbum factum esse. Sic & Paulus explicans pro quibus distribuat omnia, cùm dicitur de filio: Omnia subiecit sub pedibus eius, sine dubio (inquit) præter eum qui sibi subiecit omnia. Indicat autem Ioann. per hoc quod adiecit, *quod factum est*, esse aliquid præter patrem & verbum, quod non sit factū, nempe spiritum sanctū. Nam ad excludendum patrem aut filium ab illo vniuersali, *omnia*, non omnino opus erat addere, *quod factum est*. Quis enim audiens per filium à patre omnia esse facta, non intelligeret ab omnibus excludi patrem & filiū facientē? Proinde hoc loco refellitur non tantùm Manichæorum error, sed & Macedonianorum. Si autem illa pars, *quod factum est*, cum sequentibus legatur, rursum & varia est distinctio, & sensus plures. Manichæi enim illud, *in ipso*, præcedenti coniungentes hoc modo distinxerunt & intellexerunt: Id quod factum est in ipso verbo, id est, per verbum, erat vita, hoc est, habebat vitam, atque ob id asserebant nullam esse creaturam quæ non viueret, lapidésque ac ligna vitam habere credebant. Augustinus autem ne in horum errorem quis incidat, vult sic orationem distingui, vt illud, *in ipso*, sequenti iungatur, hoc modo: *quod factum est*, deinde distinctiuncula interposita, *in ipso vita erat*. Et intelligit omne quod factum est, etiam antequam fieret; non in seipso quidem, sed in ipso verbo fuisse vitam. Sicut enim artificis opus etiam antequam fit, est in mente artificis secundum speciem exemplatem, estque in ipso vita quædam, quia inest illi vitaliter & intellectualiter: ita & in ipso verbo omnis creatura, etiam antequam fieret, subsistebat, sed vitaliter & intellectualiter, atq; ob id dicitur in illo fuisse vita. Secundum hunc autem sensum postquam superius dictum est omnia per ipsum esse facta, additum est istud; *Quod factum est, erat in ipso vita*; ne quis fortè crederet mutabilem eius voluntatem, quasi qui subitò fecerit creaturā, quam antea nunquam fecisset, atque ob id factam quidem in tempore asserit creaturam, sed in æterna priùs sapiētia fuisse, ibíque vitam fuisse cum ipsa sapientia diuina quæ omnia creata comprehendebat, vita sit. Porro hic sensus vt à Platonicis ideis desumptus est, ita & obscurus & coactus nimis apparet. Indicant autem Theodoretus & Chrysostomus etiam Macedonianos locum hunc distinxisse, sicut distinxerunt Manichæi, ita tamen vt per id quod factum dicitur in ipso verbo, intelligerent significari spiritum sanctum, & sit sensus; quod factum est in ipso, id est, spiritus sanctus, erat vita. Verùm spiritum sanctum hic nō vocari vitam constat ex sequentibus, vbi ipsum verbum, vita dicitur & lux. Cyrillus illud, *quod factum est*, etiam à superioribus separans, sic orationem hanc accipit, vt relatiuum, *ipso*, non referatur ad *verbum*, sed ad, *quod factum est*, vt hic sit ordo & sensus; Ipsum verbum erat vita in ipso quod factum est, hoc est, ipsum verbum vitam vigorémque impertiit rebus creatis, & vitam quam ex natura sua habet, etiam omnibus creatis infudit & communicauit: non quòd omnibus dedit propriè viuere, sed vita omnium dicitur quòd ea conseruauerit in sua natura. Intelligit enim hanc partem superioribus subiūctam, vt ostendat verbum non solùm omnia creasse, sed etiam creata in sua cōditione conseruare, cùm ex sua natura durandi virtutem non habeant. Quòd si autem in simili sensu quis hunc locum sic intelligere velit; Quod factum est, erat in ipso verbo vita, hoc est, vigorem suum & esse in ipso habebat, iam, *vita*, hoc loco non eodem modo accipietur, quo statim postea; *& vita erat lux hominum*. Diuus Hilarius aliam ab omnibus prædictis sequutus est distinctionem. Illud enim, *quod factum est*, præcedentibus iungit: & tamen etiam illud, *in ipso*, coniungit cum, *factum est*, vt sit hæc distinctio: *Et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso*; ac deinde noua sententia incipiatur: *Vita erat*. Ne enim dum dicitur, *& sine ipso factum est nihil quod factum est*, intelligeretur aliquid per alterum factum, quod tamen non sit sine eo factum, ob id intelligit additum, quòd factum est in ipso. Meminit & Theophylactus huius distinctionis, asserens quendam sanctum orthodoxum in hunc modum distinxisse, & intellexisse omnia quæ in verbo condita sunt, non esse facta sine ipso. Verùm quomodo dubium esse potest, quòd ea quæ in verbo facta sunt, sine ipso non sunt facta? Neque hunc certè sensum Hilarius voluit, sed istum; *& sine ipso factum est nihil*, quod tamen omne etiam factum est in ipso. Cuius postea rationem reddi intelligit: Quia scilicet erat vita. Porro quoniam secundum omnes istas distinctiones nullus affertur sensus qui satisfaciat, longè simplicior & facilior est distinctio Chrysostomi, & omnium pene Græcorum, qua, *quod factum est*, præcedenti: illud verò, in ipso, sequenti iungitur. Secundum quam distinctionem istud, *In ipso vita erat*, intelligunt Chrysost. & Teophyl. sic, vt postquam omnia per ipsum facta dixit, nunc eiusdem prouidentiā significet, qua non solū omnia cōdiderit, sed etiam omnium creaturarum vitam & essentiam conseruauerit. Ita que vitā intelligunt tribui verbo respectu omnium creaturarum, non quod omnibus vitam propriè dictam impertiatur, sed quòd omnium essentiam permanere faciat, estque sensus secundum eos: In ipso erat vita omnium, id est vigor, qua omnia cōdita in sua conditione conseruantur. Rectius tamen videtur accipi posse vitā hic tribui verbo solū respectu viuentiū, vt sicut prius ostendit Euangelista omnia suum esse accepisse à verbo, ita iā significet omnia viuentia suam vitam ab eo quoque accepisse, sicut mox postea idem verbum lucem dicit hominum, quòd ab eo homines lumen intelligibile acceperint. Sicut enim ordo quidā est inter esse, viuere, & intelligere, ita ordinate procedens tria hæc in creaturis à verbo esse declarat. Ita Caietanus. Itaque sensus erit: In ipso verbo erat vita, hoc est verbum ex sua natura vitam habebat, eratque vita ipsa ex sua natura, ac proinde non nisi ex hac fontali vita acceperunt suam vitam quæcunq; viuunt, aut vnquam vixerunt. Proinde cùm dicitur in verbo fuisse vitā, non debet intelligi vitā à verbo diuersa, aut vita illi infuisse sicut accidens in suo subiecto, quomodo in nobis dicitur esse vita, cū in Deo non sit aliud essentia

A essentia eius & accidens quoduis. Neq; rursum simpliciter intelligendū, in verbo fuisse vitam, quia ei cōpetit vita, sed q̄ ex sua natura sit vita. Quomodo postea dicturus est: Sicut pater habet vitā in se manentē, sic dedit & filio habere vitā in se manētem.

Et vita erat lux, &c.] Vitam quæ est, verbum, dicit esse lucem hominum, vt ostenderet se loqui de luce non sensibili, quæ non hominum solùm est, sed & brutorum: verùm spirituali, quæ propriè homini quatenus homo est, hoc est, secundum partem intellectiuam, conuenit. Hominum autem potius lucem dicit quàm angelorum, vt per ea quæ nobis sunt nota, lucem illam nobis manifestaret. Dicens tamen esse lucem B hominum, indicat multo magis esse lucem angelorum. Si enim homo infimus inter creaturas rationales à verbo illuminatur, & suprema lux est infimi intellectus lux, multo magis est lux intellectuum superiorum mediorum. Et non dixit, lux Iudæorum, aut lux iustorum, sed *lux hominum*, omnium scilicet: vt intelligeremus vitā vocari lucem, non quia per legem à Moyse datam, aut per gratiæ suæ inspirationem quosdam illuminauit, sed ratione luminis naturalis, quod omnibus hominibus infudit. Lux enim aliquorum dicitur id quod eos illuminat. Ita lux hominum verbum dicitur, quòd eos illuminet. Illuminat autem, quia rationem & intellectum omnibus dat, quo honestū ab inhone- C sto, verumq; à falso discernere valeant. Cùm enim in corporalibus rebus id lumen dicamus in quo aliquid videmus, rectè per translationē à corporalibus ad spirituale lumen dicitur mens ipsa & ratio, visq; illa discernendi verum & falsum, sicut & ipsum videre ad intellectum transfertur. Porro, quod dicit de tenebris in quibus lux lucet, & quæ non comprehenderunt lucem, variè intelligitur:

Quid hic sint tenebræ.

Cyrillus enim considerās tenebras opponi luci, & solum Deum esse ex sua natura lucem, per tenebras intelligit omnem creaturam, quæ lucem quidem participare potest, tamen ex sese lucem non habet, sicut aër ex sese tenebra est. Itaque secundum eum lux in tenebris lucet, quia lux diuina in men- D tibus rationabilibus, quæ ex sese luce carēt, lumen suum infundit, impartiendo eis intellectum & sapientiam qua videant. Et intelligit hanc partem superiori appositam, ne quis intelligeret verbum non esse lucem omnibus, sed iis tantùm qui bene viuendo se eius illuminatione dignos fecissent. Secundum quam expositionem quod sequitur, *tenebræ eam non comprehenderunt*, quidam sic accipiunt, creaturæ rationales quantumuis illuminatæ, nequaquam tamen lucem illam comprehenderunt, vt quæ scilicet sit incomprehensibilis. Illud enim propriè comprehendi dicitur, quod totum concluditur, & cuius natura tota per- E spicitur, quod de Deo fieri nequit. Ecce enim (dicitur Iob 32.) Deus magnus & vincens scientiam nostram. Hic autem sensus huius partis indicatur in Homilia super hoc Euangelium quæ inscribitur Origeni. Verùm etsi optimè conueniat superiori expositioni, tamen Cyrillus hanc partem sic non intelligit, sed in hoc sensu, tenebræ non cognouerunt ipsam lucem, quòd scilicet deserto veri Dei cultu, plerique hominum creaturas coluerint. Caietanus autem sensu omnino diuerso intelligit per tenebras, res omnes sensibiles carentes lumine intelligibili, atque in his lucere lucem, sed illas non comprehendere, vel apprehendere eam, quòd lux diuina in rebus sensibilibus se visendam exhibeat, non tamen ab eis attingatur, neque cognoscatur, sed tantùm ab hominibus lumine intelligibili donatis. Verùm hic sensus à scripturæ vsu nimis est alienus, atque ab intentione Euangelistæ, qui omnino videtur significare voluisse, dum dicit lucem in tenebris lucere, lucem suo lumine tenebras dispellere voluisse. Theophylactus autem, post Chrysostomum, per tenebras intelligit mortem & errorem. In morte enim sua verbum Dei illuxit, dum mortem, tum suam, tum aliorum superauit, & claritatem suam resurgendo demonstrauit. Et in gentili errore fulsit, atque quotidie fulget per Euangelicam prædicationem. Hæ autem tenebræ lucem non potuerunt comprehendere, quia neque mors verbum Dei detinere potuit, neque error aliquis eum occupare, aut Euangelij lumen obscurare & extinguere. Indicat autem idem autor quosdam per tenebras intelligere carnem hanc nostram per peccatum obtenebratam, in qua luxit lux ista, dum veniens in similitudinem carnis peccati mundo prædicauit. Alios rursum aduersarias potestates, quæ tentarunt quidem lumen istud comprehendere & extinguere, sed nequaquam valuerunt. Secundum omnes autem istas interpretationes tres intelligitur verbum Dei lucere in tenebris ratione eorum quæ post incarnationem suam fecit. Ioannes verò magis videtur loqui de illuminatione ea qua à principio mundi semper luxit in tenebris. Proinde aptius secundum Augustinum & Rupertum per tenebras intelligimus mentes hominum per peccatum obtenebratas, aut ipsos etiam homines ignorantiarum & errorum tenebris offusos, quemadmodum de quibusdam dicit Paulus: Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Lux *Ephes. 5.* ergo diuina semper lucet & luxit in tenebris, tum quia lumine naturali etiam peccatoribus infuso dat eis ex rebus visibilibus inuisibilia Dei cognoscere, quemadmodū testatur Paulus ad Ro. 1. tū quia occultis suæ gratiæ inspirationibus, iustorumque prædicationibus, & aliis mediis pleròsque semper peccatores in cognitione Dei, quantū in se est, illuminare voluit. Verùm tenebræ, hoc est, tenebrosæ mentes, lucem hanc non comprehenderunt intellectu suo, hoc est, non cognouerunt eā. Idq; vel ob id quòd in rebus vanis, & perituris huius mundi bonis oculos mentis semper haberent intentos, & affectum affixū, oculos suos ad lucem illuminantem eos claudentes: vel quòd ingenij sui acumine cōnisi ad veritatis diuinæ cognitionem peruenire contenderent. Quia enim, inquit Paulus, cùm cognouissent Deum, non sicut Deū glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, &c. *Rom. 1.* Secundum prædictam autem expositionem quod hic dicitur de illuminatione lucis, intelligitur non solùm de illuminatione quæ fit per infusum lumē naturale, sed etiam de ea quæ fit per inspirationem Dei gratuitatem: quod quidē aptè conuenit sequentibus, in quibus de ea cognitione lucis huius agitur, quæ sine inspiratione Dei gratuita accipi non potest. Iā quod dicitur, *tenebræ eam non comprehenderunt*, de tenebris accipi debet, quādiu tenebræ fuerunt. Aut sic accipienda oratio, vt significetur plerasq; tenebras lucem non comprehendisse, non autem omnino nullas,

sicut intelligimr quod postea dicitur: *Mundus eum non cognouit, & sui eum non receperunt.* Cùm autem semper alioqui verbis vtatur præteritis, per præsens dixit, *lux lucet in tenebris*, vt significaret perpetuò & indesinenter lucem hanc lucere à principio mundi vsque in hunc diem.

FVIT HOMO MISSVS, &c.] Posteaquam superius dictum est de iis quæ ad diuinitatem verbi spectant, Euangelista iam de verbi incarnatione dicturus, sermonem de præcursore interserit. Quoniam enim verbum in sua diuinitate solùm consistens, quamuis in tenebris luceret, à tenebris tamen non est comprehensum, neque cognitum, ob id carnem induit in qua luceret, & mundo manifestius innotesceret. Vt autem etiam in carne veniens agnosceretur præmissus est Ioannes Baptista, qui parta sibi apud omnes summa per eminentissimam vitæ sanctimoniam autoritate, testimonium ferret de hoc lumine incognito & carne velato. Ex quibus constat quàm conuenienter hic sermo de Ioanne & Christi incarnatione superioribus subiunctus sit. Cyrillus autē intelligit hic Euangelistam sermonem de Ioanne præcedentibus subiunxisse, vt eorum quæ dixit testem adiungeret grauissimũ, summæque autoritatis, ne ea quæ dixit parui sint momenti, & fidem non accipiant. Aduertendum autem idem Cyrillus admonet, quàm idonea vtatur Euangelista oratione cùm de Ioãne loqui incipit. Nam cùm de verbo loqueretur, vsus est verbo, *erat*, vt æternitatem eius ostenderet, & vltra omne temporis principium esse significaret. De beato autem Baptista congruè nimium, vt de mortali homine atque creato, *fuit*, exclamat. Vbi tamen notandum, quòd differentia inter, *erat* & *fuit*, non consistit, secundum Cyrillum & Euangelistam, in ratione temporis, quòd scilicet illud est præteriti imperfecti, istud verò præteriti perfecti. Nam apud Græcos verbum ἐγένετο non est præteriti perfecti temporis, sed aoristus secundus. Verùm differentia illa potius consistit in verborum diuersitate. Nam verbo Dei tribuitur semper ἦν, erat, quod est verbum substantiale, nullam in se includens factionem eius quod dicitur esse. Verbum autem ἐγένετο non est verbum substantiuum, & quamuis accipiatur frequenter pro substantiuo, significat tamen quandam eius cui tribuitur factionem. Nam propriè γίνομαι, idem significat quod fio, & nascor. Quod autē mox verbum, *erat*, Ioanni tribuitur, *cui nomen erat Ioannes*, Græca non habent, *erat*, sed tantum, *nomen illi Ioannes*. Diuus Thomas autem, qui & ipse annotauit de verbo dictum esse, *erat*: de Ioanne, *fuit*, tantùm temporis diuersitatem attendi, & non verborum quæ sunt apud Græcos diuersa. Neque contentus Euangelista horũ verborum diuersitate separate verbum Dei à Ioanne, tutissimè adiecit, *homo*, idque sine articulo, tum vt hac nomenclatura & nota distingueret ipsum à filio Dei, quem verbum, Deum, vitam & lucem appellauit, quicq; homo est cum articulo, hoc est, insignis & omnes excellens, tum vt temeritatem nonnullorum euerteret, teste etiam Cyrillo. Iam enim rumores fuerāt nõ natura hominem, sed de numero sanctorũ angelorum Baptistam fuisse, ac humano corpore vsum prædicasse, quod inde affirmabant, quia dictum est Malachiæ 3. Ecce ego mitto angelum meũ ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Ignorantes

A nomen angeli, ministerium magis quàm substantiam significare. Angelus enim Ioãnes dictus est, non quia natura angelus esset, sed quia ad nunciandum venit. Atque ob id etiam rectè subiecit, *missus à Deo*, tum vt ostenderet eum ratione officij sui angelum dictum, tum ne alicui leue videretur testimonium eius, quem priùs solùm hominem vocauit, idque sine articulo, vt à pseudoprophetis eum separaret, qui à Deo missi non fuerunt. Quando autem missus sit, scribit Lucas, scilicet anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris. Sed modus quo missus est, incertus est, an scilicet visibili apparitione, an sola interna instructione, & destinatione. Cæterùm, vt explicaret quis sit homo de quo loquitur adie-
B cit: *cui nomen erat Ioannes*, vel, vt habent Græca, *nomen illi Ioannes*. Nomen certè non vulgare, nec casu impositum, sed diuinitus inditum. Atque ob id missum hunc à Deo hominem nomine hoc suo notum facere voluit Euangelista, secũdum Cyrillũ, vt ipso nomine quod ex Lucæ narratione constat esse diuinum, hominis huius autoritatem magis attolleret. Quoniam autem variis de causis vel homines, vel angeli à Deo mittuntur, speciale missionis eius officium explicat, dicens: *Hic venit in testimonium*, hoc est, vt testaretur, aut vt esset testis, quasi dicat, non venit vt esset lux mundi, non venit vt mundum hunc redimeret, sed tantùm vt esset testis. Et quoniam diuersarum rerũ sunt testi-
C monia diuersa, explicat in cuius rei testimonium missus fuerit: *vt* (inquit) *testimonium perhiberet de lumine*, hoc est, vt testaretur Christum solum esse, vnde omnes lumen & notitiam veri Dei accipiant. Hoc autem dicens significat & Ioannem habuisse certam claramque notitiam huius lucis, (alioquin enim nõ venisset idoneus testis. nam quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur) & aliis ignotam fuisse lucem illam, alioqui enim nõ opus fuisset eius testimonio. Ne autem quis existimaret lucē hanc testimonio ipsius eguisse quasi aliqua ex parte deficientem, adiicit, *vt omnes crederent per illum*, indicans ob incredulitatem & cæcitatē alio-
D rum testimonium ipsius fuisse necessarium. Et bene quidem, crederēt, dicit: & non dicit, vt omnes cognoscerent, vel scirent hanc lucē per ipsum. Aptè enim testimonio respõdet fides, neque aliud quàm fidē rei testimonium facere potest: nã sciētia & euidens rei cognitio non testimonio, sed demonstrationi & euidētiæ innititur. Deinde quia non potest à nobis lux ista in hac vita sciri, aut clarè videri, sed fide sola percipi. Porro quod dicitur, *per ipsum*, apud Græcos referri potest vel ad lumē, vel ad Ioannem. Nam αὐτοῦ dum dicitur δι' αὐτοῦ potest accipi vel in masculino genere, vt ad Ioan. referatur: vel in neutro genere, vt referatur ad τὸ φῶς lumē. Et Caietanus quidem putat potius debere ad
E τὸ φῶς referri, eo quòd Ioãnes non videatur missus vt eius testimonio omnes crederent, cùm omnibus non sit testificatus, sed Iudæis tantùm, apud quos testimoniũ perhibuit Christo, vt parata Christo illius testimonio autoritate, omnes deinde crederēt Deo patri per Christũ, hoc est, Christi, Apostolorumq; eius prædicationem. Verùm reliqui omnes Doctores pronomen, *ipsum*, ad Ioannem referunt, & melius quidē, quòd huic Euangelistæ sit familiare dicere fideles credere in Christum, non per Christũ quē sensum & hic voluisse satis ipsa

Ioan 3.

verborum

verborum consequentia docet. Quod autem dicit, *vt omnes crederent*, intelligi potest accommoda distributione de omnibus testimonium eius audientibus, nempe Iudæis. Tamen cùm per eos qui ex Iudæis testimonio Ioannis crediderunt, fides ad gentes propaganda erat, vt iam propagata est, simpliciter de omnibus accipi potest. Venit enim Ioã. vt suo testimonio primum quidem crederent omnes Iudæi, ac deinde per Iudæos crederent etiam omnes gentes, ac proinde venit vt per ipsum omnes crederent. Iam quòd non omnes crediderint, non culpa testificantis est Ioannis, sed per auditorum duritiam id factum est: quemadmodum soli non est imputandum, quòd eos non illuminat qui oculos suos volentes claudunt. Quemadmodum enim sol in hoc lucet, vt quantum in se est, omnes illuminet, ita ad hoc missus est Ioan. & testificatus est vt quantum in ipso erat, omnes per ipsum crederent. Itaque dicẽdo, *vt omnes crederent*, non vult significare fructum ex Ioannis testificatione consequendum, sed finem à Deo intentum voluntate antecedẽte, sicut dicit Apostolus 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines saluos fieri, & sufficientiam testificationis Ioannis, vt per eam omnes crederent si vellent.

NON ERAT ILLE LVX, &c.] Istud adiecit Euangelista, vt ostenderet quanta sit inter verbum Dei & Ioannem differentia, & eorum refutaret opinionem, qui Ioannem putauerunt esse Messiam. Non contrariatur autem huic quod Dominus Apostolis dixit: Vos estis lux mundi, & de Ioanne: Ille erat lucerna ardens & lucens. Non enim negatur simpliciter Ioannem fuisse lucem, sed dicitur non fuisse lux cum articulo, hoc est, summa & prima lux, quæque per naturam & non per participationem lux est, quemadmodum annotauerunt Chrysost. & Theoph. Nam apud Græcos est, οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς. Deinde etiam neglecto articulo, propriè dictum est de Ioanne: *Non erat ille lux*. Nam vt etiam annotauit Cyrillus, sicut creatura quæ doctiorem sapientioremque alium reddit, non est ipsa sapientia: sic creatura quæ alios illuminat, non est ipsa propriè lux, sed lucem habens, lucisq; quæ in ea est ministra. Deus verò cùm simplicissimus sit, omniq; compositione carens, sicut est ipsamet sua sapiẽtia, ita est & ipsamet lux. Lucis tamen nomen etiam creaturis ratione participationis impropriè tribuitur Dei dignatione, sicut & nomen Dei, & Filij Dei. Ad excludendum autem omnem dubitationẽ, & explicandum apertius quomodo Ioannem dixerit non fuisse lucem, subiicit: *Erat lux vera*; significans Ioannem lucem veram dici non posse, etiamsi quadam ratione lux dici possit. Notandum autem hic apud Græcos duplicem poni articulum, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, vt ostendat per τὸ ἀληθινόν, quid intellexerit per τὸ φῶς, & quare nomini φῶς articulum addiderit. Itaq; sensus est; Is erat lux illa de qua loquor, nempe lux vera, quæ illuminat, &c. Porro vt intelligatur quomodo, verbum, dicatur lux vera, aduertendum, verum, in scriptura tribus opponi. Aliquando enim opponitur falso, vt cùm dicitur ad Ephes. 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem. Aliquando opponitur ei quod est vmbratile & figurale, vt cùm postea apud Ioãnem dicitur: Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Aliquando verò opponitur ei quod solùm per participationem est aliqualè, vt cùm dicitur Ioan. vltimo: Vt simus in vero filio eius. Verum filiũ Dei dicit filium naturalem, qui non per gratiam & participationem est filius. Hic autem dum dicit veram lucem, quamuis accipi posset, verum, vt opponatur falso & figurali, ad distinguendum hanc lucem, de qua loquitur, tum à luce quam se habere Philosophi iactabãt, quæ erat lux falsa, tum à luce quam se Iudæi habere per legem gloriabãtur, quæ erat lux figuralis. Tamen ex intentione Euangelistæ magis est, vt verũ opponatur ei quod tantùm participans est, & lux vera sit lux naturalis: sicut filius verus, filius non per adoptionem, sed naturalis: nisi si quis velit per hoc quod dicit, veram lucem, intelligere, separari hanc lucẽ etiam à luce sensibili, quæ tantùm est vmbratilis quædam lux ad lucem diuinam comparata. Ita enim & Caietanus intelligit, per hoc quod adiecit, verã, distinguit hanc lucẽ & à luce sensibili, & ab omni luce intellectuali citra supremam. Pergit autem explicare Euangelista, quæ lux sit lux cum articulo, & lux illa vera, dum dicit; *qua illuminat omnem hominem*, &c. Sicut enim id solum verè est, à quo omnia suum esse participant, ita id solum est vera lux, à quo omnes creaturæ rationales illuminantur, neque potest id ab alio illuminari quod omnia illuminat, ac proinde per naturam suam, & non per participationem debet esse lux quæ omnia illuminat. Iam quod cum his verbis pugnare videtur, quòd multi in tenebris maneant, ac proinde non omnes ab hac luce illuminentur, variè soluitur secũdum diuersorum diuersas interpretationes. Cyrillus enim lucem hanc intelligit illuminare omnem hominem ratione luminis naturalis, hoc est, rationis & intellectus, quem simul cum anima infundit omnibus hominibus. Illuminat itaq; (vt ipse ait) creatiuè, non docendo, vt homines & angeli, sed potius creãdo, vt Deus, & vnicuiq; semen sapientiæ atq; intelligendi radices inserendo. Secundùm quam intelligentiam iam manifestũ est, quare addatur, *venientem in hunc mundum*, nimirũ vt per ea verba indicet quando lux hæc hominẽ illuminat, dum scilicet nascitur in mundo. Quòd si autem intelligere quis velit de illuminatione gratuita superaddita lumini naturali, iam intelligendũ est, vel, sicut interpretatur Chrysostomus, Illuminat omnem hominem quantum in se est. Quòd enim quidam non illuminentur, ipsorum vitio imputandũ est, qui oculos mentis suæ ad lucem hanc claudunt, nec eam recipere volunt, Vel, sicut intelligit Rupertus, *Illuminat omnem hominẽ*, quia nullus est qui sine eo illuminetur, sicut in Psal. dicitur Dominus erigere omnes elisos, & alleuare omnes qui corruunt, quia scilicet nemo erigitur, nisi ab ipso. Atq; hoc modo præsentem locum intelligit & August. in Enchir. cap. 102. & lib. 1. de peccatorũ meritis & remissione cap. 25. vbi & disputat contra quosdam Pelagianos, qui propter additam hic particulam illam, *venientem in hunc mundum*, asseruerunt in exortu corporali ab vtero matris illuminari mentes nascentium paruulorum. Secundùm has autem expositiones adiectum est, *venientem in hunc mundum*, tum ad maiorem commendationem lucis huius, vt quæ non homines solùm quosdã in vno mundi angulo consistentes illuminet, vt Ioannes Baptista, sed omnem omnino hominem in quacunque totius mundi parte degentem, tum ad ostendendũ (vt in-

dicat

Matt. 5. Ioan. 5.

Verũ tribus opponitur.

Ioan. 1. Ioan. vlt.

Quomodo lux illuminet.

Psal. 144

dicat Aug.) quare homo indiget ab hac luce illuminari, nimirũ quia venit in hunc mundum, tenebrosum scilicet & caliginosum. Si enim (inquit Aug.) illuc non recederet, non esset illuminandus: sed ideo hic illuminãdus, quia illic recessit vbi homo poterat esse illuminatus. Ex quibus verbis patet Aug. vim facere in eo quod dicitur, *hunc mundũ*, intelligereq́; mundũ hunc inferiorem à paradyso & cælo distinctũ. Verùm notandũ Græca non habere pronomen, *hunc*, sed εἰς τὸν κόσμον, id est, in mundum, cum articulo, loco cuius frequenter vertit interpretes pronomen demonstratiuũ, quod proinde accipitur non vt distinguat vnũ mundum ab alio, sed simpliciter demonstret vniuersam hanc mundi machinam. Sunt & aliæ huius loci expositiones, sed minus probabiles. In Homilia enim, quæ Origeni inscribitur, super hoc euãgelio, mundus accipitur pro Ecclesia: vt sit sensus: illuminat omnem qui ingreditur Ecclesiã. Et Dionysius hunc quoque addit sensum; *Illuminat omnem hominem*, quia quosdã homines cuiusq; nationis illuminat, vt sit distributio, quemadmodum vocãt, pro generibus singulorũ, sicut in Enchiridio Aug. illud accipi posse dicit: Deus vult omnes homines saluos fieri. Porrò quoniam hic dicitur homo venire in hunc mundum, quidam intellexerunt animas hominum fuisse apud Deum in cælo ante corporum assumptionem, & has, quamuis perfectiore bono fruebantur, tamen saturitate melioris status, alteriúsque vitæ turpi cupiditate ad corpora esse delapsas. Cuius erroris author fuit Origenes, & contra hunc errorẽ prolixè & doctè disputat hoc loco Cyrillus. Quòd enim non dicatur homo venire in hunc modum, quia aliũde priùs existens huc venit, patet, quia tunc significaretur priùs non fuisse illuminatam animam, cùm extra corpus subsisteret. Deinde si supplicij loco corporibus coniunguntur animæ, quomodo venientes in hunc mundum illuminati dicẽtur? Illuminatio enim maiorem afferre gratiam videtur, & honoris est, non supplicij. Accedit his, quòd non habent Græca, *in hunc mundum* vt ne quis putet de inferiori tantùm mundi parte accipiendum, sed simpliciter, *venientem in mundum*. Vnde non posset tum primùm anima dici venire in mundum, cùm corpori vniur, cùm & priùs in mundo fuerit. Proinde venire in mũdum, non est aliud quàm nasci in mundo. Dictum est autem, secundum Thomam, potius venientem in mundum quàm nascentem in mundo: ad indicandum quòd anima secundum quam homo illuminatur, venit ab extrinseco, hoc est, non ab eductione de potentia materiæ, sicut animæ reliquorum animalium, sed à simplici emanatione Dei, qui creando eam corpori infundit.

IN MVNDO ERAT, &c.] Ostendit modò quare necesse fuerit vt Ioannes testimonium ferret de lumine, simúlque occurrit tacitæ obiectioni qua dicere quis posset: Si verbum istud lux est, & illuminat omnem hominem, quid opus erat luci, rei scilicet per sese clarissimæ, testimonio, quare etiã tam longis temporum spatiis lux ista ignorata est? Sequitur enim potius quoniam ignorata est, nec ab ipsa mundum illuminari, nec ipsam lucem esse. Hoc itaque ne quis obiiciat, ostendit non imputandum verbo ignorãtiam sui, sed cæcitati & peruersitati hominum, atque ob id etiam opus fuisse testimonio cuiusdam auctoritate insigni, & à Deo ad hoc missi. Erat enim (inquit) ab initio semper in mundo, præsens vbique secundum diuinitatem suam, & præterea mundus etiam per ipsum factus est, vnde ex creaturis agnosci debuisset, & tamen mundus eum non cognouit. Quoniã ergo vbique existens per diuinitatem, & per creaturas suas sese insinuans, non est agnitus, venit per assumptã humanitatem in propria, & nec sic etiã proprij eum receperunt per fidem. Vides itaq; non ipsum culpandum esse quòd incognitus fuerit, sed hominũ tantùm tarditatem, vel obtenebrationem. Vides & quare illi opus fuerit Ioannis testimonio. Vt autem efficacissimè coarguat mũdi cæcitatem, postquam dixit lucem hanc illuminare omnem hominem, deinde duo illa subiicit: *in mundo erat, & mundus per ipsum factus est*. Quoniam enim illuminat omnem hominẽ, dicere nemo potest lucem hanc ob id incognitam fuisse, quòd vel radios suos ab hominibus retraxerit, vel per imbecillitatem ad homines vsq; pertingere non valuerit. Quia verò in mundo semper fuisse dicitur, dici non potest quòd propter lucis absentiam ignorata sit. Cùm autem etiam per ipsum mũdum factum esse adiicit, ostẽdit non posse imputari inuisibilitati & occultationi lucis huius ignorationem illius. A magnitudine enim speciei & creaturæ cognoscibiliter poterat creator eorum videri. Sap. 13. & inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Cognosci ergo debebat, tum quia illuminat omnes, tum quia in mundo vbiq; præsens erat, tum quia per ipsum mundus factus est, & tamen mundus eum non cognouit. Porro quod dicit, in mundo verbũ fuisse, non est intelligendũ in mundo fuisse quasi mũdo conclusum, aut quasi mundi pars, sed tum quia per diuinitatem suam vbiq; erat præsens, tum propter prouidentiam & conseruatiuam eius vim, qua omnia facta conseruat. Accipitur autem dictio, mundus, hic æquiuocè, prioribus enim duobus locis accipitur pro tota hac machina visibili: tertio verò loco, pro hominibus deditis mundo, hoc est, rebus huius seculi. Relatiuũ autem, eum, masculini generis non habet ad quod secundum vocem referatur, neq; enim ad verbũ, neque ad lumen vel lucem referri potest secundũ vocem, proinde oportet intelligere relationẽ secundum rem, nisi velimus referre ad nomen Deus, dum dictum est, & Deus erat verbũ. Interpres enim, quoniam apud Græcos inuenit relatiuum masculinum αὐτὸν, vertit etiam masculinũ, non aduertens illud ad præcedentia nomina non posse apud nos referri, sicut apud Græcos, apud quos refertur ad nomẽ λόγος, masculinum. Quod autẽ sequitur; *In propria venit*, &c. dupliciter intelligitur, vt annotauit etiã Theoph. Cyrillus enim & Rupertus per propria & suos, intelligunt gentem Iudaicam, populum sibi olim peculiarem, de quo dixit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Alij per propria intelligunt totam hanc mundi machinam, quam ipse condidit: & per suos, simpliciter homines ab eo conditos. Ad maiorẽ autem exaggerationem malitiæ & incredulitatis, dicit potius eum venisse in sua, & suos tamen eum non recepisse, quàm venisse in mundũ, & mundũ non recepisse eum. Venisse autẽ dicitur, non quod inceperit esse vbi priùs non fuisset, sed quòd inceperit hic esse in assumpta carne in qua hic non priùs erat, quódque inceperit hic esse visibilis, vbi priùs erat

Roma. 1.

Quid sit, in mundo erat: & in propria venit.

inuisibilis. Aduertendum autem quàm toto contextus sit hic sermo. Prius enim dixit: *Mundus eum non cognouit*: nunc autem; *& sui eum non receperunt*. Itaque ante incarnationem verbi, simpliciter ignorantiam Dei in hominibus culpat, additque eam appellationem quæ culpam minuit. Mundus enim quia mundus erat, eum cognoscere non potuit. Post incarnationem verò, impietatis crimen in infidelibus taxat, dicens, *non receperunt*: atque quò crimē hoc clarius ob oculos ponat, proprios dicit non recepisse suum creatorem. Non recipere enim non est simpliciter non agnoscere, sed præsentem iam, seséque offerentem, & palàm quis sit declarantem, reiicere.

QVOT QVOT AVTEM, &c.] Ostendit incredulorum summam impietatem, dum dixit, *sui eum non receperunt*; mudò ostendit credentium & recipientium vtilitatem & dignitatem quam credendo consequuti sunt. Et primum quidem dicens, *quotquot*, significat in fidei gratia nullam esse vel sexus, vel ætatis, vel conditionis, vel nationis discretionem: sed siue pueri, siue senes, siue serui, siue liberi, siue Iudæi, siue Greci sint qui eum receperint, eundem ex sua fide consequi fructū. Deinde & hoc hinc colligitur, quod illud; *sui eum non receperunt*, non possit vniuersaliter accipi, sed indefinitè, quodque per suos, potius vniuersos homines à Deo conditos, quàm Iudæos intelligere debeamus. Verùm magnam difficultatem ingerūt ea verba, *dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Nonenim sibi constare ea videntur, vt qui dicuntur recepisse eum, habeant datam potestatem qua fiant filij Dei. Nam si receperunt eum, iam sunt filij Dei, nec opus habent vt fiant filij Dei. Et ecōtra, si possunt fieri filij, ergo iam non sunt filij: si autem non sunt filij, ergo non receperunt eum. Auget difficultatem, quòd iidem qui iam dicuntur accepisse potestatē vt fiant filij Dei, mox postea dicuntur ex Deo nati. Non enim dici potest relatiuum, *qui*, cùm dicitur, *qui non ex sanguinibus*, &c. debere referri ad filios Dei, & non ad eos qui credunt in nomine eius, quemadmodum vult Caietanus, & alij quidam. Nam apud Græcos in neutro genere dicitur τέκνα θεοῦ, cùm sequens relatiuum sit masculinum οἳ. Præterea, nonne & illi qui nondū receperunt eum, habent potestatem filios Dei fieri, cùm habeant potestatem credendi? Theophylactus hanc difficultatem tribus modis solui posse ostendit. Primùm, vt hic sit sensus; *dedit eis* (nempe credentibus) *potestatē*, hoc est, gratiā qua possunt fieri filij Dei vsque in finem, hoc est, in diuina filiatione conseruari. Secundò, vt recipientes eum intelligantur catechumeni, qui ante baptisma susceptum credunt, & per fidem accipiunt potestatem, vt per susceptionē baptismatis regenerentur in Christo, & fiant filij Dei. Tertiò, vt accipiatur Euangelista hic loqui non de ea filiatione quam consequimur per fidem & baptisma, de qua mox loquitur, cùm dicit credētes ex Deo natos esse: sed de gloriosa adoptione filiorum Dei, quæ erit in nouissima corporū resurrectione, de qua loquitur ad Roman. Paulus, cùm dicit, Adoptionem filiorū Dei expectantes, redemptionem corporis nostri. Atque hunc tertium sensum approbat Caietanus; qui tamē in Ientaculo suo quinto etiā ostendit quomodo de priori adoptione filiorum Dei accipi possit, nēpe vt intelligamus iis qui recipiunt & credunt dari potestatem, non qua postea fiant filij Dei, sed qua eo ipso tēpore vel mo-

Quid sit, dedit eis potestatē.

Rom. 8.

A mento quo credūt, fiunt filij Dei. Fides enim ex se non potest filios Dei nos facere, sed ex gratuito Dei dono habet hāc potestatē, vt mox filios Dei faciat; proinde credentibus data dicitur potestas qua fiāt & fiendo sint filij Dei. Diuus Thomas autem videtur & hoc modo intelligere: Qui receperunt eum, his Deus dedit potestatem, non quidem posteaquam receperunt, sed antequā eum receperunt. Non enim recepissent, nisi Deus dedisset eis potestatē filios Dei fieri. Hanc autem potestatem dedit secūdum eum, proponendo eis credenda, & per infusionem gratiæ suæ corda eorum mouendo ad

B credendum & recipiendum ipsum. Et secundum tres primas interpretationes, maximè autem secundum primam & tertiā, commendatur hoc loco liberi arbitrij vis: secundum duas autem posteriores non liberum arbitrium, sed diuina gratia commendatur his verbis; *dedit potestatem*, & cæt. Nec est aliqua harum interpretationum, quæ propositæ difficultati & intentioni Euangelistæ satisfacere videatur. Proinde annotanda diligēter Græca, quæ habent: ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι. Porrò dictio ἐξουσία non significat solùm potestatem, vel facultatem alicuius rei faciendæ vel acquirendæ, sed etiam auctoritatem, dignitatem, & ius. Deinde verbum γενέσθαι, nō tantùm per fieri, sed & per esse verti potest, vt iam hic sit sensus, dedit eis eam auctoritatem, ius & dignitatem, vt

C sint Dei filij. Atq; hoc modo accepisse Christum dictionem ἐξουσίας patet cùm ex aliis, tum ex his maximè verbis. Cùm potestatem ipsis datam & serui naturam filio enodauerit, & adoptionem ac gratiam per potestatem hanc intellexerit, tutissimè postea intulit; *Ex Deo nati sunt*, &c. Atque hoc modo etiam accepisse quendam in Paraphrasibus constat, cùm sic habeat, Quicunque receperūt sermonem hunc, his vicissim hoc dignitatis contulit, vt per fidem & baptisma insiti Christo, fierent & ipsi filij Dei. Proinde nomē potestatis hîc accipietur, quemadmodum frequenter, pro dignitate & præeminentia, vt ad Roman. 13. Omnis anima potestatibus subdita sit, &: Nō est potestas nisi à Deo.

D Et est sensus nostræ literæ; Dedit eis hanc excellentiam & dignitatem vt fiant filij Dei, nō quidem posteaquam eum receperunt, sed eo ipso quo eum recipiunt. Itaque etiam secundum hūc sensum nihil ex his verbis, *dedit eis potestatem*, colligere licet de libero arbitrio. Vt autem explicaret qui sint qui recipiant eum, adiecit: *his qui credunt in nomine eius*, vel vt habent Græca, *in nomen eius*. Hoc est ergo recipere eum, non quidem recipere eum in domum suam, sed credere in nomen eius, hoc est, in ipsum credere. Postquam autem exposuit qui sint qui eum receperunt, exponit tā etiam quod dixit, recipientibus eum datam eam dignita-

E tem vt fiant & sint filij Dei, comparationémque facit carnalis & diuinæ generationis, non absurdè nobis in memoriam reducens carnales partus, vt agnita vilitate & humilitate carnalis generationis, econtrario diuinæ generationis dignitatem cognosceremus. Dicit ergo: *Qui non ex sanguinibus*, &c. per tres autem istas partes, *ex sanguinibus*, *ex voluntate carnis*, *ex voluntate viri*, designari carnalem hominis generationem satis inter omnes cōuenit interpretes. Singulæ verò istæ partes non eodem modo ab omnibus intelliguntur. Primùm itaque circa dictionem, *sanguinibus*, adnotandum, quòd quamuis non satis Latinè pluraliter dicatur,

A sanguines, interpres tamen pluraliter vertit, quòd Grecè pluraliter dicatur αἱμάτων. Atque ob id existimat Augustinus interpretem numero plurali abusum, vt declararet ad communem hominis generationem, & viri, & mulieris semen concurrere. Intelligit enim per sanguines non tantùm menstruum sanguinem mulieris, ex quo fœtus alitur, sed & viri semen, quòd sit residuum alimenti sanguinei. Theophyl. tamen (& rectius videtur) per sanguines solum menstrua mulieris accipit. In secunda verò parte caro secundum Aug pro fœmina accipitur: quæ ob id caro rectè dicitur, quod affectibus carnalibus magis sit obnoxia quam vir, qui dicitur vir, quasi virtus: mulier verò quasi mollier, vt dicit Lactantius. De qua fœmina etiam dicit Adã: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. B Vtrobiq; autẽ voluntas iam accipi debebit pro cõcupiscentia. Et sensus erit, fidelium regenerationẽ non esse talem, qualis est omnium hominum generatio: cuius si materiam attendas, sanguis est vnde generantur: si causam impellentem, deprehendetur esse cõcupiscentia mulieris, & viri. Ideo autem secundum Theoph. dicit, *neque ex voluntate carnis*, id est mulieris, *neque ex voluntate viri*, & non, neque voluntate carnis, & viri: siue quia aliquando filius nascitur ex desiderio mulieris, sicut Samuel ex Anna: aliquando verò ex desiderio viri principaliter: siue quòd aliquando ad libidinem mulier sit procliuior, aliquando verò vir. Secundò etiam se- C cundum eundem Theoph. per voluntatem carnis intelligi potest concupiscentia carnis: per voluntatem autem viri, appetitus intellectiuus, qui nisi idem hoc velit quod concupiscit caro, iam generatio non erit: atque ideo vtrumque posuit, & priùs quidem nominans voluntatem carnis, secundò verò, voluntatẽ viri. Considerari autem potest & hoc, quod cùm scriptura carnale aliquid vult significare, per sanguinem & carnem id solet significare, vt patet in illis: Caro & sanguis non reuelauit tibi: Caro, & sanguis regnum Dei non possidebunt: Nõ acquieui carni, & sanguini, & sic de aliis. Ita, & hic accipi potest sanguini iunxisse carnem, vt significaret generationem hominum commnnẽ planè carnalem esse, siue materiam spectes, siue causam impellentem: addidisse autem, *neque ex voluntate viri*, D vt ostenderet quòd (vt omittamus eam esse carnalem) saltem humana sit. Quorundam enim hominum generatio videtur neque ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis fuisse, vt generatio Isaac. Siquidem desierant Saræ fieri muliebria. Sanguini ergo, carni, & viro Deum opponit, indicans ex cõtrario regenerationem credentium spiritualem esse, & diuinam. Ex his patet hoc loco præpositionem, ex, non eodem semper accipi modo. Nam primo loco denotat causam materialem, aliis verò locis causam efficientem. Perpendenda autem hic maxima filij Dei erga credentes in ipsum benignitas. Cùm enim vnicus esset Dei filius, & proprium E sibi esset esse per naturam filium Dei, dedit etiam recipientibus ipsum per fidem, eam præeminentiam, vt sint per adoptionem, & ipsi filij Dei, & fratres sui, eiusdem cum eo hæreditatis comparticipes. Non enim timuit (inquit Ambrosius) habere cohæredes, quia hæreditas eius non fit angusta, si eam multi possideant. Quòd si fortè quis dixerit, quid maius Christi fideles quàm Israelitæ consecuti sunt? nam & illi filij Dei in scripturis dicti sunt: aduertere debet, magnum sanè esse inter credentes, & illos discrimen. Illi siquidem solum ob id Dei filij dicti sunt, quòd paterna eos cura prosequeretur, multisque eos beneficiis præ aliis gentibus donaret, & terram illam suam illis in hæreditatem dedisset. Credentes verò filij Dei dicuntur, & sunt, eò quòd per fidem & baptisma spiritum libertatis & vnigeniti filij Dei acceperint, per quem diuinæ participes facti sunt naturæ, clamantes in illo, Abba, Pater. Itaque hi ex Deo nati dicuntur, cùm illi, simpliciter filij Dei dicuntur, non autem ex eo geniti. Nec dicti sunt illi filij Dei, quod secundum veritatem tales essent, cùm non acceperint nisi spiritum seruitutis in timore, sed, vt annotauerũt Cyrillus, & post eum Theoph. hanc quæstionem pertractantes, filij Dei dicti sunt in typo & figura credentium, quemadmodum omnia alia illis in figura contigerunt. B Iam nec illud prætereundem, spiritus sancti diuinitatem hic tacitè insinuari, cùm hic dicatur credentes ex Deo nati, qui mox c. Ioan. 3. dicuntur renasci ex spiritu sancto.

ET VERBVM CARO FACTVM, &c.] Quoniam dixit superius verbum in propria venisse, & datam credentibus potestatem filios Dei fieri, aperit nunc & modũ quo venit in propria, nempe per assumptã humanitatem, & simul declarat non debere esse incredibile homines fieri filios Dei, eò quòd, & ipse filius Dei homo factus sit, cuius assumpta humanitas adoptionis nobis in filios Dei causa est. Porrò quòd dicit verbũ carnem C factum, quibusdam diuersorum errorum occasio fuit. Quidam enim ex eo intellexerunt, verbum Dei non assumpsisse animam, sed tantùm carnem. Cuius quidem erroris primus autor fuit Arrius, teste Augustino, in lib. de hæresibus ad Quoduultdeum, c. 49. sic de Arrianis loquente: In eo autem quòd Christum sine anima solam carnẽ suscepisse arbitrentur minus noti, nec aduersus hos ab aliquo inuenitur de hac re fuisse certatum. Sed hoc verum esse, & Epiphanius non tacuit, & ego ex eorum quibusdam scriptis, & collocutionibus certissimè comperi. Hæc ille. Post Arrianos, Apollinaris quidam eorum errorem sectatus est, qui communiter huius erroris autor dicitur, ita vt nomen dederit his qui hãc hæresim amplexi sunt, qui ab eo D Apollinaristæ dicti sunt. Hic tamen, teste etiã Aug. cùm apertissimis scripturis conuinceretur, Christum habere animã (quales sunt illæ scripturæ: Tristis est anima mea vsque ad mortem. &: Potestatem habeo ponendi animam meam; & similes) fatebatur Christum habuisse quidem animã sensitiuam: sed non rationalem, cuius locum supplere dicebat in Christo diuinitatem ipsius. Verùm, & hanc sententiam falsam esse aliæ scripturæ ostendunt, nẽpe quibus dicitur Christũ profecisse sapientia, & admiratum fuisse: quæ non possunt intelligi ei conuenire, nisi ratione animæ rationalis. Apollinaris errorem deinde magna ex parte secutus est Eutyches quidam abbas Cõstantinopolitanus, & huius E imitator Dioscorus episcopus Alexandrinus, qui tamen Apollinaris insaniam multum superauerunt. Nam præterquam quòd negabãt in verbo incarnato animam fuisse humanam, dixerunt etiam verbum sic carnẽ factũ, vt ex verbi, & carnis commixtione vna sit facta natura, & nec verbũ mãserit consubstantiale patri, nec humana natura in ipso consubstantialis fuerit nostræ naturæ. Quã hæresim apertè refellit id quòd diuinitas omnino sit immutabilis, secundũ illud Malachiæ 3. Ego Deus, &c. non

Math. 26
Ioan. 10.

non mutor. Proinde contra hunc errorem celebratum est quartum generale cōcilium, scilicet Chalcedonēse, sub pontifice Leone primo, in quo concilio hic error cum eius autoribus damnatus est, quemadmodum priùs dānatus erat in cōcilio Ephesino cum errore Nestorij & Apollinaris. Neque potest locus hic aut Apollinari aut Eutyceti patrocinari. Certissimum est enim, carnē hic accipi synecdochicè pro toto homine, quemadmodum aliquoties alibi in scripturis, vt cùm dicitur Iohel. 3. Effundā de spiritu meo super omnē carnem. Hic enim nisi ex parte vna totus homo intelligatur, ridiculè nimis inanimatæ & brutæ carni spiritus dari dicitur. Rursum cùm dicitur: Videbit omnis caro salutare Dei, caro pro toto homine ponitur. Et: Ad te omnis caro veniet. Et: Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Ita & anima frequenter pro toto homine accipitur, vt in Actis c. 27. Eramus vniuersæ animæ in naui ducētæ septuaginta sex, id est, vniuersi homines. Sic autem hic debere accipi carnem patet. Nam si propriè quis accipiat, sensus consequetur absurdissimus, quem nec Apollinaris, nec Eutyces recepissent. Id enim quod dicitur fieri aliquid, vel in illud conuertitur, & desinit esse: vt cùm aër dicitur fieri aqua, & dum postea dicitur aqua vinum facta, vel manens quod erat post factionem illud quod dicebatur fieri, vt cùm aliquid dicitur fieri albū. Proinde si caro propriè accipiatur, aut significabitur verbum in carnē esse commutatum, & verbo desinente nihil aliud fuisse quàm carnē, aut post factionē, de verbo verè dici posset, verbum est caro, quorum neutrum nec Apollinaris, nec Eutyces admisisset, quādoquidem vterq; dixit carnem esse alteram partem personæ Christi. Superest igitur, vt intelligatur verbum factum caro, quia factum est homo, sic vt post factionē & assumptionē humanæ naturæ verè iā de verbo dicatur; verbum est homo. Multis autē nominibus Euāgelista rectius carnē posuit quàm hominem. Primum quidē secundū Chrysost. & Theoph. ad insinuandā magnitudinem diuinæ erga nos benignitatis. Quia enim caro à diuina natura alienior est, volens significare Euangelista immensam Dei misericordiam, carnis meminit, vt ad benignitatem eius obstupescamus, quòd propter nostram salutem alienū à sua natura, & omnino peregrinū, carnē scilicet assumpserit. Secundò, quia sic conueniebat eū dicere, vt ostenderet quod erat ostendēdum, nempe incredibile non debere esse quòd homines fiant filij Dei, & ex Deo nascantur, & quæ sit huius natiuitatis causa. Nam dicere quis poterat: Si homines fiunt filij Dei, ergo spiritus fiant necesse est, cùm Deus sit spiritus. Si ex Deo nascūtur, ergo spiritus sint necesse est. Nā quod natū est ex carne, caro est: quod natū est ex spiritu, spiritus est. Proinde ne miraremur homines vocari spiritus, & diuinæ fieri suo modo participes naturę, simulq; huius causam explicaret, conuenienter dixit verbum illud spirituale carnem factum. Tertiò, secundum Theophyl. ob id etiam congruè nomen carnis posuit, vt veritatem assumptæ humanæ naturæ hoc modo astrueret, idq; contra multos hæreticos futuros, qui fantasticum tantùm aut aëreum non de virgine sumptum corpus Christo tribuerunt. Nam Christus post resurrectionē: veritatem naturæ humanæ Apostolis astruxit nomine carnis: Spiritus (inquit) carnem & ossa nō habet, sicut me videtis habere. Quartò, secundum Cyrillum, nomine carnis congruè vsus est, ad insinuandum congruentiam humanæ reparationis. Quoniam enim, inquit Cyrillus, homo in mortem ex parte carnis solùm incidit, immortalitate animæ cōseruata, carnem nominat ex parte maximè corrupta, & vnione verbi viuificata, totius hominis reparationem significare volens. Sic enim facilius & magnitudo vulneris, & remedij vis conspicitur, sic ægrotans & medicus: sic quod lapsum in mortem est, & qui à morte ad vitā suscitat: sic quod corruptū est, & corruptionis expulsor: sic quod mors superauit, & qui mortem vicit: sic quòd vita priuatum est, & qui vitam largitur, quasi oculis cernitur. Hactenus ille.

Esaie 40. Psal. 64. Rom. 3. Ioan. 3. Luca 4.

Quintò etiā, nomen hominis non posuit, quia nomen est significans suppositum, ne intelligeretur verbum assumpsisse personam hominis. Præterea ex huiusmodi locutione consecutū est, vt ne intelligeremus carnem, vt dicebat Manichæus, rem esse ex sua natura malā: deinde vt intelligētes verbum carni in vnitatem personæ immediatè esse coniunctū, credere etiā possemus, diuinitatē à carne Christi non fuisse separatam in mortem ipsius. Quis enim id alioqui erat crediturus? Quòd si autē quis quærat, quare non potius dictū sit, verbū carnem assumpsit: sic enim ex his verbis nō fuisset Eutyceti occasio aliqua erroris: dicendum sanè, dixisse cū potius verbū factum carnē, quàm assumpsisse eandem, ad indicandum eandem esse personam, quæ verbum dicitur & caro, hoc est, homo. Si enim verbum factum est homo, necesse est eandem illā personam, quæ verbum dicitur, etiam esse hominem. Proinde hac locutione errorem Nestorij manifestè confutauit, qui erroris sui confirmationem desumpsisset ex hoc loco, si dictum fuisset, verbū carnem assumpsit. Siquidem is duas in Christo non solùm naturas, sed & personas esse asserebat, dicens quòd nō Deus verbum fuerit homo ille ex virgine natus, sed virgo quidem hominem genuit: iste autem homo gratiam assecutus in omni virtutum genere, habuerit verbum Dei postea sibi coadunatum, quòd potestatem ei dederit contra immundos spiritus: atque ita duos asserebat filios, vnum filium Dei patris, alterum filium virginis, cui adunatus quidē fuerit filius Dei inseparabiliter, sed nō in vnitate personæ, verùm tantum per gratiam & charitatē, quemadmodum & in alio virtutibus prędito homine. Damnatus est autem error huius in cōcilio generali Ephesino, in quo præfuit Cyrillus.

ET HABITAVIT IN NOBIS, &c.] Pars hæc tripliciter intelligitur. Secundum Cyrillum enim, Chrysostomum & Theophylactum, intelligitur verbum habitasse in nobis, hoc est, in nostra natura, quia scilicet diuinitas naturæ nostræ counita est, eamque quasi tabernaculum suum inhabitauit. Pro, *habitauit*, enim Græcè est *ἐσκήνωσε*, quod propriè est, tabernaculum fecit. Intelligunt ergo hanc partem superiori subiunctam, vt quoniam ex illis verbis, *verbum caro factum est*; suspicari quis posset, vnam factam naturam ex diuinitate, & humanitate, his verbis iam significaretur apertè naturarum distinctio. Nam sicut est alterius naturæ, tabernaculum & is qui habitat in eo: ita alterius est naturæ, verbum & natura nostra, quam ipse tanquam suum tabernaculum inhabitat. Ne tamen ex huiusmodi locutione personarum etiam diuersitas intelligi posset, quemadmodum intellexit Nestorius, præmissum est, *verbum caro factum est*, quibus verbis personæ vnitas, sicut his iā verbis natu-

rarũ diuersitas significatur. Dictũ est autem secundum Cyrillum: *habitauit in nobis*; quia dum vnam naturam assumpsit, in omnibus nobis per assumptionem vnius suo quodam modo habitauit, qui ad reparandam communem omnibus naturã venit. Secundum aliquos, inter quos quidem intelligitur simplicius & verisimilius, *in nobis*, vt sit idem quod inter nos, & habitasse dicatur inter nos, quia inter nos sit conuersatus, quod ob id adiunctũ iam intelligetur, ne quis putet verbũ suscepisse corpus fantasticũ. Si enim tale habuisset, non tam diu inter nos fuisset cõuersatus, sitiendo, algẽdo, reliquásque calamitates humanæ vitæ subeundo, quò pleniorẽ verè susceptæ carnis fidem facerent. Secundũ hunc autem intellectũ rectè accipitur verbum Græcum ἐσκήνωσε, significare tẽporariam Christi apud nos conuersationem. B Caietanus quod dicitur, *habitauit in nobis*, intelligit de habitatione Christi per fidem in cordibus nostris. Et adiunctum istud superiori dicit, ne quis audiens verbum factum carnem existimaret impeditum esse per hoc ab inhabitando cor nostrum. Verùm ex eo quod sequitur, *Et vidimus gloriam eius*, verisimilior est secunda interpretatio. Videri autem rectè potest, Euangelistam hoc loquendi modo significasse per Christi aduentũ impletas eas prophetias, quibus se Dominus promittit venturũ, & habitaturũ inter homines, vt cũ dicitur Zacha. 2. Lauda & lætare filia Siõ, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. C

Et vidimus, &c.] Diuus Chrysost. istud superioribus subiunctum intelligit, vt post enarratum incarnationis beneficium, aliud iam collatum hominibus beneficium explicet, vt sit sensus: Non solùm verbum nostri causa caro factum est, & nos per hanc incarnationem Dei filij effecti, sed etiam datum est nobis videre gloriam eius, quam ante assumptam ab eo humanitatẽ videre non licuit. In eundem ferè modum Aug. qui & ipse intelligit his verbis significari beneficium per incarnationem verbi hominibus præstitum. Verùm rectius intelligitur, Euangelistam istud superiori adiecisse, tum vt secundum Cyrillum ostenderet verbum, cùm se ad carnis humilitatem submisisset, conseruasse D integram deitatis dignitatem, nec eandẽ, etsi carne velatam, omnino celatam fuisse, tum vt oculorum testimonio comprobaret verum esse quod dixerat, verbum carnem factum, quemadmodum idipsum mox probat testimonio auditus percepto à Ioanne. Existimare enim quis potuisset, verbum indutum nube carnis nostræ nõ illuxisse, quemadmodum obductus sol nubibus radios suos ad nos vsque dimittere non potest. Deinde quærere quis poterat, vnde sciret & probaret verbum carnem factum. Itaque tum vt prauam illam existimationem eximeret, & tacitæ responderet simul quæstioni: *Vidimus* (inquit) *gloriam eius*. Nos, inquam, Apostoli vidimus, aut, vt magis sonant Græca, specta- E uimus, & conspeximus. Est enim ἐθεασάμεθα, quod non simpliciter videre significat, sed spectare, hoc est, diligenter & fixè intueri aliquid ceu nouum & admirandum spectaculum. Viderunt autem gloriam eius, maximè quidem in mõte Thabor, cùm transfiguraretur, & in ipsius resurrectione, atque ascensione, non tamen in his tantum, sed & in omnibus quæ dicebat & faciebat. Ex cœlesti enim doctrina ipsius, miraculísque crebris ab eo æditis, viderũt & cognouerũt eximiã illius maiestatẽ atque præstantiã, quin & ex his quæ in morte ipsius con-

A tigerunt præter naturam mirabiliter. Nam ex his motus Centurio, Verè (inquit) filius Dei erat iste. Quoniam autem in magna gloria etiã Moyses visus est Israelitis, & reliqui Prophetæ & angeli gloriosi apparuerunt, vt ostenderet quàm singularis fuerit conspecta gloria verbi, quantoque interuallo distet ab illorum gloria, subdit, *Gloriam quasi vnigeniti*. Mat. 17. Vbi aduerbium, *quasi*, non denotat assimulationem, sed id quod rei conueniens est, & decẽs. Cùm enim dicitur: Hic incedit quasi vel tanquam rex, sensus esse potest, hunc cùm rex non sit, regio tamẽ more incedere, regémque suo incessu imitari: aut hunc cùm rex sit, incedere sicut decet ipsius personam regiam. Hoc itaque secundo modo hic accipitur, vt sit sensus: Gloriam talẽ qualis dece- B bat vnigenitum. Talem sanè gloriam in eo spectauerunt, cùm audiuerunt de eo dictum à patre: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Mat. 3. Et cùm propria virtute resurgentem, & in cœlum ascendentem viderunt, dúmque doceret quasi potestatẽ habens, & nõ sicut scribæ, & miracula propria, & non aliena, vt reliqui, operaretur potestate. Non dicit autem; vidimus gloriam vnigeniti; nam hæc videri non potest, quamuis bene gloria & claritas digna vnigenito. Porro *vnigeniti* dicit, & non filij Dei, ad distinctionem eorũ, quos priùs dixit filios Dei, inter quos hic est primogenitus & vnigenitus. Cæterùm illud, *à patre*, cohæ- C rere potest vel cum accusatiuo, *gloriam*, vt sit sensus vidimus gloriã eius exhibitam illi à patre: vel cum genitiuo, *vnigeniti*, qui cùm nomen sit, & non participium, oportebit cõmodum subintelligere participium, vnigeniti procedentis à patre.

Plenum gratiae et, &c.] Ex Græcis constat, plenum non esse accusatiui casus, sed nominatiui. Sic enim habent, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας, refertur autem πλήρης ad αὐτὸς etiam masculinũ. Vnde & apud nos hæc verba non sunt cum superioribus iungẽda, vt sit sensus, Vidimus eũ plenũ, &c. sed cum eo quod præcessit, *verbum habitauit in nobis*, ita vt Faber dicat aliud se vt parenthesim habere, quemadmodum impressi codices D iam habent. Sic & per parẽthesim legendum videtur aliquid in principio primæ epist. Ioan, vbi simile quid cũ hoc loco habetur. 1. Ioan. 1. Nã si illud, & vita manifestata est, & vidimus, legatur per parenthesim, prima epistolæ sententia, alioqui obscura, clarior erit, ordinabitúrque hoc modo: De verbo vitæ quod fuit ab initio, quod audiuimus auribus nostris, sed & oculis nostris vidimus, imò & manus nostræ contrectauerunt, (etenim vita ipsa manifestata est, & vidimus eam) de hoc, inquã, verbo vitæ & testamur, & annuntiamus vobis. Dicitur autem verbum plenum gratia, tum quòd in ipso esset omnium donorum & gratiarum plenitudo, cùm in aliis sanctis tantùm sint donorum Dei participatio- E nes: tum quòd in omnibus verbis & factis suis gratiam summam præ se ferret. Sic & veritate plenum dicitur, non solùm quod ab omni esset falsitate & errore alienissimum, sed & quòd detectis veteris legis vmbris, veram salutis rationem doctrina sua aperiret, & re ipsa præstaret quicquid lex & prophetæ adumbrarũt. Proinde quamuis & sanctos legamus dici plenos gratia, vt legitur de Stephano in Actis, longè tamen aliter verbum incarnatum plenum fuit gratia. Illi siquidem solùm dicuntur gratia pleni, propter gratiæ quæ est in illis abundantiam, cùm alioqui nemo sit qui

non habeat eam in mensura. Neq; enim quisquam sanctorum maximam habuit gratiam, quæ in natura humana esse potest: neq; quisquam omnia simul habet charismata, sed vnus quidem sic, alius verò sic. Quoniam autem hæc verba dupliciter cohærent cum superioribus, expendi i dum relinquo. num cum eo quod sequitur potius sint iungenda apud Græcos, vt significetur Iesus, plenus gratia, & veritate. Itaque hanc connexionem nomine putat Catholicus esse ex intentione Euangelistæ. Verùm cùm mox postea Euangelista velut declaraturus hæc verba, plenitudine, A gratiam, & veritatem Christo tribuat, magis sequenda recepta ab omnibus patribus distinctio. Scomitur enim, *De plenitudine eius omnes nos accepimus, & gratiam pro gratia, quia lex per Moysen data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.* Iam nec illud prætereundum quàm congruè dixerit verbum esse plenum gratia, & veritate, ad perfectam enim commendationem verbi humani facit, si, & gratia sit plenum, & simul cum veritate: ita & commendatur verbum diuinum, plenum illud dicit, B non solùm gratia, sed & veritate.

ANNVNCIATVR IOANNIS CONCEPTIO ZACHARIÆ, & concipitur ab Elizabeth. LVCÆ. I. CAP. II.

VIT in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia, & vxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth. Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querela, & non erat illis filius: eò quòd esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis. Factū est autem cùm sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum, secundum cōsuetudinem sacerdotij, sorte exiit vt incensum poneret ingressus in templū Domini. & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Apparuit autē illi angelus Domini, stans à dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, & vxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem: & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebūt. Erit enim magnus coram Domino: & vinum & siceram non bibet, & spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ: & multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum, & ipse præcedet ante illū in spiritu, & virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum: parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc sciam? ego enim sum senex: & vxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum: & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diem quo hæc fiant, pro eo quòd non credidisti verbis meis quæ implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectās Zachariam: & mirabantur quòd tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognouerunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuēs illis: & permansit mutus. Et factum est, vt impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

FVIT IN DIEBVS HERODIS, &c. Incipit Lucas à natiuitate Ioannis, quòd huius mirabilis natiuitas magnā addat autoritatē testimonio Ioannis de Christo exhibito, & quæ ab angelo Zachariæ prædicta erāt, manifestè ostēdant Ioānē à Deo missum fuisse in testimonium Christi. Deinde quia noua natiuitas Ioānis, admirādæ natiuitatis Christi fidem confirmauit. Quoniam enim virgo paritura erat, præordinauit Deus vt, & vetula præter naturā pareret, vt absconditus virginis partu per manifestum vetulæ partum credibilior fieret. Facit autem mentionē regni Herodis, tum vt historiographorum morem seruādo, certius faceret Euangeliū quod scripturus est, dum ostendit tēpus, quo quæ scripturus est gesta sunt: tum vt indicaret iam tēpus fuisse aduentus Christi cū iam Iudæis alienigena præesset, iuxta prophetiam Iacob, qui non prius sceptrum defecturum à Iuda prædixit, quàm
Gen. 49. veniret Messias. Id autē regnante Herode primùm factum est. Cùm enim ad ea vsque tēpora in tribu Iuda permansisset collegium Sanhedrim, id est, regiorū consiliariorū, penes quod erat regni autoritas, Herodes circiter 30. annū regni sui collegium istud planè sustulit, ac mox postea Iudæi sub eius imperio, quod contra voluntatem ipsorum in eos eatenus habuit, fessi eum in legitimū suum regem susceperunt, iuramentum fidelitatis illi, posterisq; C eius exhibentes. His ergo temporibus natus est Ioannes, natus est, & Christus, cui primo anno legitimi principatus Herodis, Philone teste, natus est. Porrò cum tres fuerint dicti Herodes, adiecit Euangelista, *regis Iudææ*. Per nomen enim *regis*, distinguit eum de quo loquitur, ab Herode Tetracha filio huius Herodis, & germano Philippi ex matre Cleopatra Hierosolymitide. Per *Iudææ* verò, distinguit eum ab Herode Agrippa, qui in actis Iacobum occidisse dicitur, filius Aristobuli filii Herodis istius maioris, pater verò Agrippæ iunioris, qui in fine Actorum cum Paulo locutus scribitur, Hic enim Herodes Agrippa, sicut, & filius eius, rex fuit, non tamē Iudææ, sed Traconiditis, & Itureæ, D & Galilææ regionum. Hic tamen per Iudæam non intelligitur solùm ea pars, quam tribus Iuda inhabitauit, sed tota ea terra quæ inhabitabatur ab omnibus tribubus, & quæ suberat Iudæis.

DE VICE ABIA, &c.] Dauid considerans sacerdotū multitudinē ad quotidianū ministerium non necessariam, diuisit omnes sacerdotes in vigintiquatuor familias, vt patet 1. Paral. 24. constituitque vt vicissim familiæ vna deseruirent hebdomada. Singulis enim sabbathis ad ministeriū accesserunt noui sacerdotes, vt patet ex his quæ scribūtur 4. Reg. 11. & 2. Paral 23. Missi autem sortē super familiis, vt quis esset ordo, inter eos sortè ter-

minaretur, exiuitq; sors octaua Abia. Hoc est ergo quod hic dicitur Zacharias fuisse de vice Abia, nempe quia de illius fuerit familia. Notandum tamen quòd dictio Græca ἐφημερίας euidentior est, & amplius quid significat quàm vicē. Indicat enim certos dies fuisse præscriptos, in quibus certi sacerdotes administrarent. Proinde Theoph. interpretatur, hebdomadam.

ET VXORS EIVS, &c.] Cōmendatur Ioannes primùm à parentum nobilitate & generis sanctitate, cùm vterq; de genere dicatur esse sacerdotali, & celebriũ personarũ nomen referāt. Deinde verò à sanctitate cōuersationis parentũ, cùm subditur: *Erat autem ambo iusti*, &c. Adiecit autē, *ante Deum*, vt ne corā hominibus per simulationē iusti fuisse putētur. Porrò, sine querela, accipi hic debet pro eo quod est, vt de eis nemo conqueri potuerit, cùm propriè sine querela is esse dicitur, qui non conqueritur. Additur autē hoc vt ostēderetur (quod maximæ laudis est) sic eos mores & vitā tēperasse, vt & hominũ iudicio satisfacerent. Prouidendum enim in primis vt Deo placeamus, sed tamen secundo loco & illud curandũ, vt quantum in nobis est, omnibus placeamus hominibus. Ita, sine querela, accipitur etiam alibi, vt ad Philip. 2. Omnia facite sine murmurationibus, vt sitis sine querela simplices filij Dei. Est autē Græcis semper vna dictio ἄμεμπτοι quod est, irreprehēsibiles. Ex hoc tamen loco non est intelligendum, quenquam sine omni peccato viuere posse in hoc mundo, quemadmodum hinc intellexisse quosdam indicat Aug. epist. 95. Non enim qualecunq; etiā tentationis humanæ, sed graue peccatũ est quod in querelā venit, vt illo loco dicit Aug. Porro sanctitatē parentũ non tantum describit ad cōmendationem Ioannis, sed etiam ne, quoniam dicturus est illis non fuisse filium, intelligeretur vitio illorũ & maledictione diuina illis sterilitatē obuenisse. Inueniuntur autem aliquando etiam in veteri testamento sancti steriles, idq; primùm generali ratione, vt in illis gloria Dei manifestaretur, quæ in procreatione prolis contra naturā magis elucescit. Deinde vt sanctorũ pietas magis innotescat, hæc enim magis declaratur, cùm non solito naturæ ordine, sed diuino munere proles ex illis generatur. Præterea vt prolis præter naturæ cursum natæ singularis indoles insinuaretur, vnde nato Ioanne dixerunt vicini: *Quis putas puer iste erit?* Postremùm, vt in illis declarari inciperet corporalē fœcunditatē Deo non admodum probari, proq; pietate in Deum aliqua quàm temporalia bona expectanda.

SORTE EXIIT, &c.] Græca habent, ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι, hoc est, sortitus est vt adoleret incensum vel suffitũ. Porrò interpres intellexisse videtur quasi sortitio ista facta sit per sortes in vrnam missas, cùm Græca dictio genus sortitionis certũ non significet. Atq; ob id putat quidam interpretē vertisse, *sors exiit*, quòd sortibus in vrnam missis, sors huius aut illius exisse dicatur. Verùm rectè in eodem sensu vertisse intelligitur *sorte exiit*, secũdum eum modũ quo dum per sortes in vrnā missas aliquis ad aliquid eligitur, non solũ sortē illius exisse dicimus, sed etiam ipsum per sortē exisse, quòd ex altera vrna nomen eius scriptũ depromatur. Itaq; quod hic dicitur sorte Zacharias exisse, non intelligendũ, quòd ex aliquo loco aut cōgregatione aliqua exierit, sed simpliciter quòd sorte illi obuenerit. Sortem autē istam Beda putat non nouam aliquam fuisse, qua electus fuisset cùm incensum esset adolendum, sed priscam, cùm ex ordine pontificatus in vicem Abia successit. Verùm in vicem Abia nemo per sortē successit, sed per propagationem. Deinde apertè hic dicitur tunc sortitum esse, cùm ordine vicis suæ, id est, in sua hebdomada sacerdotio fungeretur. Proinde intelligendũ inter plures sacerdotes eiusdem vicis, eadē hebdomada ministrantes sortem mitti solitā, quò sciretur quòd ex variis sacerdotũ officiis quisq; obiret, hoc est, quis offerret in altari holocaustorum, quis in altari incensi, &c. & ita Zachariæ obtigisse per sortē vt incensum poneret. Ex quo iam constat Zachariam

B hunc non fuisse summũ sacerdotē, vt vult Ambros. sic enim non per sortē incensum adoliturus ingrederetur templum, sed pro sui officij proprietate. Rursum constat Zachariā non obiuisse iam summi sacerdotis officium, hoc est, Lucam non loqui de incēso, quod in die expiationis intra sancta sanctorum accēdebatur, vt vult Caietanus. Nam præterquam quòd hac ratione Zacharias contra legē fecisset, quem priùs dixit Euangelista incessisse in omnibus mādatis Domini, nō opus fuisset sortem mittere ad ponendũ incensum hoc, si vt ille vult,

C Zacharias iste fuisset summus sacerdos, non simpliciter, sed in vice Abia. Dum enim dicitur per sortem incensum adoleuisse, significatur manifestè idem istud officium ab aliis eiusdem vicis sacerdotibus peragi potuisse, si sors illis obuenisset. Proinde incensio thymiamatis, de quo hic loquitur, non ea erat quæ in die expiationis fiebat, sed quæ singulis diebus mane & vesperi: de qua Exod. 30.

ET OMNIS MVLTITVDO, &c.] Istud est additum, non, vt vult Caietanus, ad insinuandum eum de eo incenso loqui, quod in die expiationis incendebatur, tunc enim Leuitici 16. præcipitur, ne quis sit intra templum, sed ad indicandum angelum Zachariæ apparuisse cùm solus esset in templo, atque ob id iustiorem turbationis causam ipsum habuisse.

D APPARVIT AVTEM, &c.] Græca non habent ἐφάνη, qua dictione Matthæus vtitur, dum angelum Iosepho apparuisse dicit, sed ὤφθη, hoc est, visus est, ne intelligatur imaginaria & fantastica apparitio, sed corporalis visio. Apparere enim dicuntur & ea quæ non sunt, quanquam rectè satis interpres verterit, si modo rectè intelligatur.

ZACHARIAS, &c.] Turbatus nō quòd quicquam formidabile præ se ferret angelus, sed tum propter inopinatam præsentiā alicuius in eo loco vbi neminē adesse sciuit, tum propter angelicam maiestatem, quam humana infirmitas sine turbatione in primo aspectu non admittit. Fortè autem

E & ideo turbatus est, quòd ob conspectum à se angelum Domini malè sibi metueret, quemadmodum legitur de Gedeone & Manue, Iudic. 6. & 13.

NE TIMEAS, QVONIAM, &c.] Quasi dicat: Non est cur timeas, sed potius cur gaudeas, ob precem tuam à Deo exauditam. Porrò quæ fuerit hæc deprecatio, in quæstionem vertitur: Nam videri potest propter sequentia fuisse illam, qua prolem à Deo precatus sit: verùm obstat quòd verisimile non sit Zachariam prolem aliquam amplius sperasse, multò minus precatũ fuisse, maximè cùm angelo etiam promittenti prolem non crediderit ob sterilitatem senectutis. Nisi intelligatur angelus loqui non de precatione aliqua, quam tunc precatus fuisset, sed qua olim, cùm adhuc spes prolis

prolis eſſe potuit, prolem obtinere à Deo contendit. Sed ſi de ea loqueretur, non ſubiunctũ fuiſſet; *Et vxor tua*: ſed cauſalis oratio; exaudita eſt precatio tua quia vxor tua pariet, &c. Itaque potius intelligendum de oratione qua precatus eſt, quemadmodum exigebat ſacerdotale officiũ, pro ſalute populi, & peccatis populi: aut ſpecialius, pro aduentu Meſſiæ, & remittendis peccatis populi per eiuſdem aduentum. Quòd enim Meſſiæ aduẽtum precatus ſit, ipſius gratiarũ actio teſtari ſatis videtur, qua nato iam filio ſuo, Deum laudat pro naſcituri mox, imò iam nati Meſſiæ ſalutifero aduentu. Id enim precatum eum modò eſt veriſimile, pro quo tam celebres Deo laudes poſtea decãtat. Iam quod ſequitur; *Et vxor tua*; ſecundum Theoph. intelligitur à quibuſdam adiunctum ſuperiori, quaſi in ſignum exauditæ precationis, vt per puerperiũ Elizabeth, credibile faceret exauditã orationem pro populo fuſam. Secũdum Ambroſium verò hæc eſt cohærentia, vt quoniã diuina bonitas vota ſupplicum excedit, Angelus non ſolùm annunciet impetratum eſſe quod pro ſe & populo precatus erat, ſed etiã adiectũ eſſe illi quod petere non audebat, & impetrare deſperabat. Rectius autẽ intelligitur ſecundum Auguſt. & Theoph. poſtquã dixit; *exaudita eſt deprecatio tua*; adiunxiſſe promiſſionẽ eius qui digito monſtraturus eſſet illum, qui peccata, pro quibus Zacharias orabat, tolleret, quiq; viam pararet illi, pro cuius aduẽtu orauerat. Dicit autẽ; *Pariet tibi*; quia ſcilicet ex te concipiet, & non ex alio. Illi enim mater parit ex quo concipit.

ET VOCABIS NOMEN, &c.] Nomen Ioannes, vel, vt dicerent Hebræi, Iehohanna, vel Iehohanam, cõponitur ex duabus dictionibus, nẽpe ex nomine Dei tetragãmaton, & verbo chanan, quod precari & miſereri ſignificat, vel nomine inde deriuato, quod gratiã ſignificat & miſericordiã. Proinde malè quidã interpretãtur hoc nomen, in quo eſt gratia: rectius verò illi qui interpretãtur, Dei gratiam. Dei autẽ gratiam Ioannem dictũ Beda vult, tum quòd Dei gratuita bonitate parentibus datus eſſet, tum quòd gratia Dei plenus eſſet, quòd filius Iſraël datus eſſet à Deo in ſalutem eorum: quæ tria ſigillatim poſtea explicãtur. Alij verò interpretantur nomen Ioãnes, pro eo quod eſt, Deo gratioſus & charus. Verùm adnotãdum, apud Hebræos ſubſtantiuum regens alterũ, aut, vt ipſi dicunt, nomen in regimine poſitum, non poſtponi, ſed præponi: vnde Hanania ſignificat quidem gratiam Dei, ſed non ita Iehohanna. Deinde & illud adnotandum, in impoſitione nominis ſiue per angelum, ſiue per homines, in ſcripturis ferè ſemper haberi reſpectũ ad vocabulum aliquod rei priùs geſtæ, aut nomen priùs dictum, vnde nominis proprij fit deriuatio, quemadmodũ patet in impoſitione nominis Iſaac, & omnium filiorum Iacob, & aliis. Ita & in propoſito videtur in impoſitione nominis Ioãnes reſpectus habitus ad hoc quod dixit; *exaudita eſt deprecatio tua*. Nomen enim Ioannes omnium rectiſſimè ſignificare intelligitur idẽ quod Dominus miſertus eſt, quod optimè conuenit cum eo quod dixit, *exaudita eſt deprecatio tua*. Et vt apertius intelligatur ad illud habitus reſpectus, ſciendũ, nomen illud quod apud Hebræos ſignificat deprecationẽ, ſcilicet Tehinna, deriuari ab ea radice, quę ponitur in nomine Ioannis, aut à qua deriuatur nomen, quod in nomine Ioannis gratiam ſignificat. Ex his autem iam melius intelligitur cohærentia promiſ-

A ſionis filij qui nominandus erat Ioannes, cum eo quod dixit; *exaudita eſt deprecatio tua*. Deinde & illud conſtat, nomen, Ioannes, debere ſcribi cum aſpiratione in medio, ſi velimus Hebraicam & veram ſequi etymologiam, quamuis Græci eam aſpirationem ſcribere vel notare non potuerũt, quòd aſpirationis nota non ſuperſcribatur vocali, u. ſi in principio dictionis. Iam & myſterium quod in tribus his nominibus, Zacharias, Elizabeth, & Ioannes tectum eſt, facilè cognoſcitur, nempe quòd iuramentum Dei & memoria eius, peperêre nobis eiuſdem miſericordiã & gratiam. Zacharias enim

B ſonat memoriam Dei: Elizabeth verò, vel, vt dicunt Hebræi, Eliſcheba, ſonat Dei iuramentum, vel, Deus iurauit. Tria hæc coniungit Zacharias in ſuo cantico, cùm dicit: ad faciẽdam miſericordiam cum patribus noſtris: Et memorari teſtamenti ſancti ſui: Iuſiurandum quod iurauit, &c.

ET ERIT TIBI, &c.] Tibi qui ob orbitatem & ſterilitatẽ vxoris hactenus doluiſti, iam erit gaudium, non ſolùm quòd filius tibi natus ſit, idq; præter ſpem & naturæ ordinem cæleſti miraculo: ſed etiam quòd in illo deſideratum à te Meſſiam adeſſe cognoſces, cuius hic futurus eſt præco, & veluti anteambulo. Sic & multi gaudebant in natiuitate eius, non ſolùm quia vicini & cognati congratulabuntur nouo partui, ſed quòd & hi & alij iuſti au-

C dientes nouum hunc partum, intelligẽrẽt aduentum Meſſiæ in foribus eſſe. Porrò dubium an ſuppoſitũ verbi *erit*, ſit, gaudium, an Ioannes vel filius vt ſit ſenſus: Et filius iſte erit tibi gaudium, hoc eſt, gaudij occaſio & materia; quomodo accipiendum videtur eo quod ſequitur; *gaudebũt in natiuitate eius*, ſcilicet quia erit tibi gaudium.

ERIT ENIM MAGNVS, &c.] Secundum Caietanum redditur hic ratio nominis, quare ſcilicet dicendus erat Ioãnes, hoc eſt, Dei miſericordia & donum. Sed rectius accipitur reddi ratio eius quod mox præceſſit, nempe gaudij. Ideo enim & pater & multi cum eo gauiſuri erant, quòd ex no-

D uitate partus intelligerent eum magnũ fore. Additum eſt autem, coram Domino, ſecundum Ambroſium quidẽ, vt declararet Euangeliſta ſe loqui non de magnitudine corporis, neque de magnitudine potẽtiæ ſecularis, ſed de magnitudine animæ, quæ in donis ſpiritus & ſanctimonia vitæ conſiſtit. Secundum Theophyla. verò additum eſt ad diſtinctionem Ioannis ab hypocritis, qui coram hominibus magni & ſancti videntur.

VINVM ET SICERAM, &c.] Non eſt ſicera idem quod apud nos ceruiſia. Neque per c. ſcribendum eſt in principio, cùm non ſit à cicere leguminis genere, aut à cerere: ſed vox eſt Hebraica de-

E riuata à verbo שכר ſhachar, quod inebriari ſignificat. Theophyl. autẽ ſiceram ſignificare vult omnem potum inebriatiuum præter vinũ, ſed rectius omnem potũ inebriatiuũ ſignificare dicitur, quandoquidem ſæpè in ſcripturis etiam pro vino ponitur. Poſt nomẽ enim ſpeciale, generale nomen poſuit. vt ſit ſenſus: Vinum & quicquid inebriare poteſt, nõ bibet. Vnde Num. 6. pro ſicera, vertit Hier. omne quod inebriare poteſt. Nã vbi nos habemus, Vir ſiue mulier cũ fecerint votũ vt ſanctificentur, à vino, & omni quod inebriare poteſt, abſtinebũt: pro, omni quod inebriare poteſt, Hebręis eſt, שכר ſhechar, hoc eſt, Sicera, ſicut hoc loco. Hæc autem Ioãnes nõ bibit, non ſolũ vt per auſteritatẽ vitę credibilius fieret ipſius teſtimoniũ de Chriſto perhi-

bendum, aliósq; exéplo à deliciis huius seculi auocaret, & ad pœnitentiã inuitaret: sed etiã vt ostenderetur secũdum morem veteris legis esse penitus ipsum Dño consecratũ omnibus diebus vitæ suæ. Proprium enim Nazareorũ in lege erat à vino & sicera abstinere tempore consecrationis, vt patet Num. 6. Vnde Ioan. vt semper Nazaræus, id est consecratus Domino maneret, semper his abstinuit. Rectè autem postquam vini vsum Ioanni ademit, subiungit, *& spiritu sancto replebitur*, vt cui vini ebrietas tollitur, spiritus sancti gratia mẽtem inebrians cumuletur. Sic & Paul. ad Eph. cùm dixisset: Nolite inebriari vino in quo est luxuria, subiunxit, sed impleamini Spiritu sancto. Porrò Ambr. legit; *replebitur adhuc in vtero matris*; cùm tamen Græca habeant, ἔτι ἐκ κοιλίας. Quod interpres ad verbum quidem reddidit, cùm latinius & explicatius dicendum esset, *iam inde ab vtero*: sic enim significamus longè repetitum initium. Dum tamen dicitur *replebitur Spiritu sancto iam inde ab vtero*, non sic intelligendũ est quasi tum primùm replendus sit Spiritu sancto, cùm vterum matris egressus esset: sed quòd spiritum acceptum in vtero seruaturus esset vsq; in finem: perinde enim est ac si dixisset, spiritu sancto replebitur in vtero & deinceps semper. Proinde ex his verbis constat, Ioannem antequã in lucem æditus esset, sanctificatum fuisse in vtero, ac à peccato originali fuisse purgatum, quod pleriq; etiam Ieremiæ concessum fuisse intelligunt, eò quod de eo dixerit Dominus: Antequam exires de vulua, sanctificaui te. De vtriusque tamen in vtero sanctificatione dubitat August. in epistola quadam ad Dardanum, quæ est 57. imò ratione quadam in speciem efficaci contra argumentatur, hac scilicet: Sanctificatio qua efficimur Dei templũ non nisi renatorum est, nemo autem renascitur nisi prius nascatur, ergo nemo sanctificatur priusquam ex vtero nascatur. Itaque sanctificationem illã qua sanctificatus dicitur Ieremias, antequam exiret de vulua, putat conuenientius intelligendam de sanctificatione secundum prædestinationem: sicut filios Dei scriptura Ioan. 11. vocat nondum regeneratos, sed secundũ Dei prædestinationem adhuc regenerãdos. Verùm argumentum illud Aug. etsi satis valeat ad probandũ secundum cõmunem legem, neminem sanctificari nisi iam natum ex vtero, non tamen efficax est ad probandum neminem posse in vtero sanctificari: nam vt concedatur neminem sanctificari nisi per regenerationem, nec renasci aliquem posse qui non sit natus: tamen nasci aliquis dicitur, etiam si ex vtero nondum natus sit. De Christo enim nondum in mundum ædito dictum est: Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est. Itaque qui in vtero iam natus est, etiam in vtero renasci potest, quamuis non per baptisma: ad quod probandum maximè argumentum suũ Aug. adducit, & ad illũ efficax est. Quamuis autem qua parte de Ioannis sanctificatione dubitare videtur, non rectè sentit, tamẽ ea parte qua id quod dictũ est de sanctificatione Ieremiæ, intelligit de sanctificatione per prædestinationem, rectius sentit quàm ij qui ex illis verbis Domini intelligunt Ieremiam re vera sanctificatũ antequam exiret ex vtero. Nam quod præcedit, Priusquam te formarem in vtero noui te; intelligi manifestè debet de notitia prædestinationis: & quod sequitur, & prophetam in gentibus dedi te; de donatione per prædestinationẽ: ergo similiter quod in medio ponitur intelligendum est, & accipiendum eo modo quo de se ad Galatas dicit Paul. Cum placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ. Et quomodo ad Ephe. dicit sanctos electos ante mundi constitutionem. Vt autẽ sentẽtia Aug. cautè legenda est, & cõmodè intelligẽda, qua dicit, neminẽ renasci qui non prius sit natus: ita rursum Ambr. sententia commodè etiã intelligenda qua cõtrario modo dicit super hunc locũ scribẽs de Ioannis sanctificatione: Nondũ erat illi spiritus vitæ, sed spiritus gratiæ. Intelligendum enim est secũdum Thomam in tertia parte quæst. 27. art 1. ad 1. ipsum per spiritum vitæ, intelligere exteriorem aëris spirationem. Aut non infuisse illi animã vitalem, cùm inesset illi spiritus gratiæ, quia manifesta operatione ostẽdebat, se Spiritum sanctũ habere: cùm nondum manifestè & perfectè spiritũ vitæ se habere monstrasset.

Ephes. 5.

Iere. 1.

Matth. 1.

Galat. 1.

Ephes. 1.

ET MVLTOS FILIORVM, &c.] Postquam dixit eum replendum Spiritu sancto, iam & prædicit quid per acceptum spiritum sit operaturus. Conuertit autem ad Dominum Israelitas multos Ioannes, tum quia vitæ suæ austeritate, & prędicatione pœnitentiæ, regníque cœlorũ atque baptismo suo multos à Deo alienatos ad vitæ melioris frugem perduxit: tum quia testimonium perhibendo de Christo, cúmque digito commonstrando, multos in Christum credere fecit. Cùm autem sequitur, *Et ipse præcedet ante illum*, &c. manifestè significatur, Messiam ante quem præibat Ioannes, esse Dominũ Deum Israelitarũ. Non enim aliò referri potest relatiuum, *illum*, quàm ad Dominum Deum ipsorum. Proinde hic inter alios vnus locus est, vbi apertè Messias Deus dicitur, contra eos omnes qui Christi negant diuinitatem. Porrò notandum, quòd non dicit, præibit in anima aut in persona Eliæ, sed, *in spiritu & virtute Eliæ*, id est, cum spiritu & fortitudine Eliæ, vt non intelligamus eum futurum verum Eliam, sed eundem habiturum spiritum, eandémque virtutem. Accipitur autem hic spiritus, pro dono spiritus sancti, cuius cùm in diuersis varia sint dona, promittitur hic simili gratia spiritus & fortitudine Ioannem præcessurum Dominum, qualis fuit vel erit in Elia. Dico autem, fuit vel erit, nam quòd Eliæ Ioannes hic comparatur, dupliciter intelligi potest, scilicet aut per comparationẽ ad Eliam, qualis olim fuit: aut per comparationem ad Eliam qualis futurus est circa secundum Christi aduentum. Si priori modo intelligamus, iam ideo Ioannes Eliæ comparatur in spiritu & virtute: quod similis sit vtriusque vitæ austeritas & genus. Sicut enim ille in eremo versabatur, ita & iste: sicut ille zona pellicea cinctus fuit, ita & iste. Sicut ille à coruis pascebatur & muliere paupercula, aquámq; bibit: ita hic, spretis mundi illecebris, locustis pastus est, pauperem, cùm diues esset, eligens & sobriam vitam. Sicut ille Iordanis alueum diuisit, ita hic ad lauacrum salutare conuertit Iordanem. Vterque similiter iustitiæ feruens fuit zelator. Ille enim Israelitas à Deo alienos studuit conuertere ad Dominum Deum ipsorum, vt patet 3. Reg. 18. quod ipsum & Ioannem hic facturum prænunciatur. Ille ob iustitiæ zelum non est veritus arguere Achab & Iezabel, & hic non metuit reprehendere Herodem & Herodiadem. Ille ob mulieris impietatem fugere compulsus est: hic ob Herodiadem capite truncatus. Similem ergo cum Elia habuit spiritum, eò quòd similis fuit vitæ eius ratio. Similem autem virtutem & fortitudinem, quòd similiter cum eo aggredi ardua

& fuit

& sustinere persecutiones & aduersa non detrectauerit, & quia talia, qualia ille, efficacia spiritus operatus est. Si verò intelligamus Ioannē comparari Eliæ venturo ante secundum Christi aduentum, cōparatio in hoc consistit, quòd sicut Elias præcessurus est secundum Messiæ aduentum, ita Ioannes primum: sicut ille ad hoc præcessurus est vt conuertat infideles, ita & hic. Itaque simul spiritu & virtute iste præiuit, quibus ille præibit: quia & simile vtriusque est officium, & eadem fortitudo ad subeundum quæuis ardua & operandum efficaciter similis. Magis autem videtur Ioannes ab angelo comparari Eliæ venturo quàm præterito, tum quia dicens: *ipse præibit in spiritu Eliæ*, significat etiam Eliam in eodem spiritu præcessurum Dominum: tum quia subiungit, *vt conuertat corda patrum in filios*, quibus verbis alludit ad vaticinium Malachiæ, quo ante secundum Messiæ aduentū Elias venturus promittitur vlt. cap. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequā veniat dies Domini magnus & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorū ad patres eorum. Itaque illis verbis, *vt conuertat*, &c. explicat angelus quare eum dixerit præiturum in spiritu Eliæ, nempe quòd eadem iste in primo, quæ ille in secundo aduentu sit operatus. Deinde & ex verbis illis quibus Christus Matt. 11. & 17. & Marc. 9 Ioannem Eliæ comparat, aut Eliam esse dicit, satis patet Ioānem magis Eliæ venturo comparari quàm præterito. Proinde & hoc loco sic rectius intelligitur quāuis simul etiā rectè intelligitur comparari Eliæ præterito. Porrò quòd Elias in propria persona aliquando venturus est, & quòd de eo, & non de Ioāne vaticinium Malachiæ ad literam sit intelligendum, contra plerosque contrariū sentientes postea probabitur. Spiritum autem Eliæ & virtutem explicat Sapiens Eccl. 48. Et surrexit Elias propheta, quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat. Ita & de Ioanne dicit Saluator: Ille erat lucerna lucens & ardens. Præiuit autem Ioānes ante Dominum variis modis. Nam sua natiuitate præcessit Christi natiuitatē: sua prædicatione, suóque baptismo, Christi prædicationē & baptismum: sua passione, Christi occisionem: suo ad lymbum descēsu, Christi descensum ad inferos. Vnde Ambrosius: Beue, inquit, præibit ante faciem Domini sanctus Ioannes, qui prænuntius natus est & prænuntius mortuus est. Quamuis autem sic variis modis Ioannes Dominum præiuerit, potissimum tamen intelligendū est, cum hic dicitur præcessurum ratione prædicationis & baptismi, quibus cōuertit corda patrū in filios & parauit Domino plebem, quemadmodum & Zacharias postea dicit: *Præibis ante faciem Domini parare vias eius.* Cæterùm nec illud sine animaduersione prætereundum est, quod diligenter annotauit Ambrosius, nempe duo hæc coniuncta rectè esse *spiritu & virtute*. Nunquā enim sine virtute spiritus, neque sine spiritu virtus, hoc est, potestas bene operādi, & aduersa quæuis fortiter perferendi. Vnde & alibi hæc coniunguntur, vt cùm dicitur: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi*, &c. &: Accipietis virtutem superuenientis in vos spiritus sancti.

Malach. vlt. · *Luce 1.* · *Ibidem.* · *Actor. 1*

VT CONVERTAT CORDA, &c.] Variè illud intelligitur. Nam secūdum Theophil. patres, Iudæi sunt, filij verò, Ioannes & Apostoli. Conuertit ergo corda patrum in filios, quia Iudæos quibus prædicauit, credere fecit Christo & Apostolis eius. Alij verò, patres intelligunt Patriarchas, & prophe-

A tas: filios verò, ipsos Iudæos, quibus Ioannes prædicauit. Secūdum quem modum dupliciter hic locus intelligitur. Beda enim intelligit Ioannem conuertisse corda patrū in filios, quia antiquorū scientiam sanctorum Iudæis prædicādo infudit, hoc est, quia filios eandem fecit habere mentem, cor & sapientiam, qualem habuerunt patriarchę & prophetę. Quem sensum verisimile est Bedam desumpsisse ex commentariis Hieronymi in Malachiam super eo loco, vnde verba hęc desumpta sunt. Nam hanc partē Hieronymus eo loco sic interpretatur. Aliter autem secundum Dionysium Carthusianum intelligi potest, vt sit sensus: vt faciat ipsos patriarchas, & prophetas bene affici filiis suis Iudęis,

B eosq; pro germanis suis filiis agnoscant & recipiāt. Hoc enim fecit Ioānes inducendo Iudęos ad fidem & pietatem maiorem suorum. Atque hic sensus videtur esse verior. Primus enim sensus non conuenit illi loco Malachiæ vnde hæc verba de Elia dicta desumpta sunt, & secūdus nō est satis proprius. Propriè enim cor patrum conuerti in filios, vel, vt habent Hebręa & Græca, ad filios, non est filios accipere idem cor quod habuerūt patres. Ad reddendum nanque hunc sensum potius dicēdum fuerat, vt conuertat cor filiorum ad patres. Sed illius propriè cor dicitur conuerti ad aliquē, qui illi incipit bene affici, vt patet cùm dicit Deus: Conuertimini ad me, & ego cōuertar ad vos. Fuerūt autem corda

C patriarcharū ob vitæ dissimilitudinem à filiis suis carnalibus alienata, proinde studuit Ioannes per resipiscentiam filiorum, patrum corda ad filios conuertere, quemadmodū idem faciet Elias circa mundi finem pro concordādis Iudæis cum fide patriarcharum: atque hoc est quod dicit Dominus eum restiturū omnia, sicut Christus venit instaurare omnia quæ in cœlis, & quæ in terra. Istud autem aperte egit Ioannes, cùm venientes ad baptisma suum vocauit genimina viperarum, notans eos non esse germanos sanctorum maiorū filios, ac deinde adiecit, Nolite dicere intra vos, Patrem habemus Abrahā. Dico enim vobis, quia potens est Deus, &c.

Luce 3.

D Quibus sanè verbis studuit eos reddere germanos patriarcharum filios: & sic conuertere corda patrum in filios. Iam autem quod adiecit angelus:

ET INCREDVLOS AD, &c. Videtur positum pro eo quod est apud Malach. Et cor filiorum ad patres eorum, vt explicaret angelus tum se, tum prophetam loqui de filiis incredulis, de patribus autem iustis. Declaratur autem etiā hac parte quomodo conuertenda erant corda patrum in vel ad filios, nempe si increduli conuerterentur ad prudentiam iustorum. Porrò iustorum prudentia erat & est, præ fluxis huius seculi bonis sectari magis & expectare cœlestia: Deinde non in carnalibus legis vmbris, neque in propriis operibus

E confidere, sed in benignitate Dei, & iustitia Christi. Pro incredulis autem Græcè non est, ἀπίστους sed ἀπειθεῖς, quod nomen etiam significat inobedientes, quomodo magis hic verti conueniebat, cum quòd mentionem faciat patrum & filiorum, tum quòd non dicat ad fidem, sed ad prudentiam. Inobedientes itaque dicit Iudæos, quòd æquissimis maiorum suorum præceptis & doctrinæ non parerent, qua eadem ratione & incredulos eos dici rectè intelligimus, siquidem qui inobediens est, is se parum credulū declarat. Nō enim de incredulis Christo posse intelligi hunc videtur, quòd cùm Ioannes prędicaret, nondū Christus prædicasset, ac proinde

inde non potuerunt increduli Christo dici quibus
Ioannes prædicauit. In eo autem quod sequitur:

Parare Domino,&c.] Interpres infinitiuum, quem apud Græcos inuenit, reliquit, cùm sicut priorem vertit infinitiuũ, vertendũ erat, *vt pararet Domino plebem*. Et pro, *perfectam*, Græco est, κατεσκευασμένον, quod magis est præparatã & instructam. Nõ enim Ioannes perfectã plebem Domino parauit. Si enim eam parauit Domino, ergo imperfecta erat, & perficiendã Domino tradidit. Itaq; nostram literã Beda & Dionysius sic intelligũt, vt pararet Domino plebẽ, quæ postea per fidẽ & spiritum Christi erit perfecta. Sed conformius cũ originali intelligamus plebem perfectã, hoc est, bene & perfectè adornatã & instructã, ad suscipiendũ scilicet fidẽ Christi, & sublimiorem eius doctrinam & baptismũ. Ad hoc autem plebem parauit Ioannes per pœnitentiã, quam verbo & exemplo docebat: pérq; baptismũ pœnitentiæ, & demõstratione aduenientis Messiæ. Itaq; hac parte, *parare Domino*, &c, describitur finis prioris operationis. Ad hoc enim conuertit corda patrũ, vt pararet Domino plebem.

Et dixit Zacharias,&c.] Iudæorum more signum petit, quẽ morem Iudæi desumpsisse videntur ab Abrahã, qui promissionis sibi factæ de terra Chanaam signũ petiit dicẽs: Vnde scire possum quod possessurus sum eã? Non peccauit autem Abraham signum petens, quemadmodũ peccauit Zacharias. Non enim ex incredulitate aut diffidentia signum postulauit, (cùm mox antea scriptũ sit:
Gen. 15. Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam) sed ex familiaritate quadã cum Deo, & in confirmationem promissionis apud posteros suos, ad quos promissio magis pertinebat. Non enim Abraham in sua persona, sed tantùm in filiis suis promissam terram possessurus erat. Similiter nec
Iud. 6. Gedeon peccauit, dum loquẽti sibi angelo dixit: Si inueni gratiã in oculis tuis, da mihi signum quòd tu sis qui loqueris ad me. Cùm enim non sit credendũ omni spiritui, & necdũ sciret esse angelum Domini, qui loquebatur cum ipso (vt patet ex his quæ illo loco sequuntur) circunspectè fecit petẽdo signũ, quo personæ qualitas & autoritas pateficeret. Sed & postea cùm signũ bis peteret in vellere, non ex diffidentia fecisse videtur, cùm Paulo ad He-
Hebr. 11. bræos de fide sua commendetur: sed potius ad imitationem Abrahæ, ex familiaritate aliqua, & audaci confidentia erga Deũ, ad maiorem confirmationem animi sui & militũ suorum. Idem dicẽdum de Ezechia petente signum sanitatis sibi promissæ. At
4.Reg. 20 Zacharias non petit signũ certificans personæ promittentis qualitatẽ, nihil dubitans angelum Domini esse, tum quia præter ipsum illo tempore nullus in templo esset hominum (propter quod significandum priùs dictum est: *Erat autem omnis populus foris*.) tum propter loci sanctitatem, angelicamq́ue maiestatẽ, & consolationem eiusdẽ, atque verborũ sanctorũ sublimitatem. Petit ergo signum certificans promissionis veritatem, idq́; ex diffidentia, quemadmodum ex ipsius subiunctis patet verbis, quibus argumẽta suæ incredulitatis contraria promissis diuinis profert. Atque hoc quidem nomine diffidentia ipsius culpabilior erat, quod ex multis exemplis præcedẽtibus in Sara & reliquis, promissi possibilitatẽ mox colligere debuisset, quodq́; sacerdos erat, qui fide alios meritò præcedere debuisset.

Et respondens angelus,&c.] Quoniam Zacharias & de promissione diffidebat, &
A ex diffidentia signũ postulauit, ob id angelus primùm quidem personæ suæ qualitatẽ aperit, ac deinde dat & signũ, sed tale quale dignũ erat incredulitate eius, & quod congrua diffidentiæ eius pœna erat. Et qualitatẽ quidẽ personæ suæ aperit, partim vt diffidentiam in fide confirmaret, partim vt incredulitatẽ eius condemnaret, & iniustam esse comprobaret. Explicat autem proprium suum nomen, dicens: *Ego sum Gabriel*; tum vt ipsa sui nominis significatione declararet possibilia esse ea quæ promittebat, quamuis supra naturæ essent vires (significat enim Gabriel idẽ quod fortitudo Dei, vel potius, fortitudo mea Deus); tum quia nomẽ hoc notum erat Zachariæ ex libro Danielis, in quo aliquo-
B ties Gabriel Danieli apparuisse scribitur, & potissimum in mysterio de temporis aduentus Messiæ explicatione. Ex nomine ergo cognito datur intelligi quàm meritò debeat illi credere, qui cœlestes illas & admirandas de nouissimis temporibus Danielis visiones explicauit, & annunciauit, & tempus iam adesse, quo implenda erant quæ idẽ ipse angelus Danieli futura prædixit. Atque his item rationibus conueniebat Gabrielem nuntium esse natiuitatis tum Ioannis, tum Christi. Deinde verò adaugendã & magis suæ personæ autoritatem, adiecit, *qui asto ante Deum*; significans se non esse vnum ex angelis qui electi sunt à facie Dei, sed ex his qui Deo semper sunt præsentes. Dicuntur autẽ angeli
C astare ante Deum, metaphorica locutione, ad similitudinem ministrorum astãtium ante regem, nempe quòd vultum Dei assiduè contemplẽtur, paratique sint ad omne obsequium diuinæ voluntatis peragendum. Autoritati deinceps propriæ adiungit autoritatem diuinam, dum dicit: *Et missus sum tibi hæc læta & bona annunciare*; significans se in hoc negotio non venisse à seipso: sed Dei agere negotium. Quamuis autem tunc missus esset à Deo, & astaret Zachariæ in terris: astare tamen se dicit ante Deum, quia cùm vbiq; præsens sit Deus, nullus locus impedit visionem & fruitionem Dei, ratione cuius astare Deo angeli dicuntur. Notandum
D tamen; Græca non habere tempus præsens, sed præteritum ὁ παρεστηκώς, id est, qui astiti, vt significetur præsens fuisse Deo in cælis, & ab eo illinc in terras missum esse. Apud Tobiam tamen Raphael in terris existens se dicit astare Domino: Ego, inquit, sum Raphael angelus vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. Porrò quod angelus hic significare voluit, tale est: Si hæc tibi promitteret homo missus ab homine, meritò de promissis dubitares, quòd sint supra naturæ humanæ vires. Verùm cùm angelus sit qui promittat, nec is vulgaris aliquis aut incognitus, sed celeberrimus, fideq́; probatæ: cumq́; & is non ex sese promittat, sed ex Dei mittentis nomine, cui nihil est impossibile, iu-
E stius sanè est vt consideratione tum certitudinis nuntij, tum omnipotentiæ diuinæ, quam etiam nomen meum præ se fert, fidem promissis habeas, quàm vt respectu ad propriam ætatem, vxoris sterilitatem, naturæq́ue infirmitatem habito diffidas.

Et ecce eris tacens,&c.] Aduerbium *ecce*, demonstrat nouũ aliquid & insolitũ, signũ scilicet quod petiit, quò & petitioni eius in cõfirmationem promissionis satisfiat, & digna diffidentiæ pœna infligatur. quasi dicat: Quoniam petisti signum, ecce signum, quod ita sit præstandi in posterum promissi argumentum, vt & præsentis sit diffidentiæ pœna. Porro notandum, Zachariã non solũ
mutum

mutum videri effectum, sed etiam surdum, vt colligere satis licet ex eo quod postea dicitur: *Innuebatur autem patri eius quem vellet vocari eum.* Circa quæ verba Ambrosius: Incredulitas (inquit) ei affatum eripuerat & auditum. Vnde postea vbi habemus; *permãsitque mutus*: Græcis est dictio κωφὸς, quæ non solùm mutũ, sed & surdum significat, imò propriè surdum, ac ex consequenti mutũ: quòd qui natura sint surdi, necessariò etiã sint muti. Et hoc ergo etiã loco, vbi Græca habent ἔσῃ σιωπῶν, pro quo nos, *eris tacens*, videtur per dictionem σιωπῶν, non mutus significari, vel non tantùm mutus, sed etiam surdus. Amplius enim quid esse videtur σιωπάω, quàm σιγάω. Nam teste Varino σιωπὴ, componitur ex σιγὴ, id est silentium & ὄψ, ὀπὸς, quod vocem aliquãdo significat. Aufertur enim litera γ, & deinde crasi facta ex ι & ο in ω, fit σιωπὴ, quod proinde idem est quod silentium vocis. Est autem silentium vocis perfectissimè in eo qui nec audit, nec loquitur. hic ergo videtur propriè dici, σιωπῶν. Certè Teophyl. hoc loco hanc dictionem accepisse omnino videtur pro surdo. Sic enim super his verbis scribit: Igitur quia discredis, ego te faciam surdum, & non poteris loqui. Meritò autẽ duo hæc passus est, & quòd nõ audiret, & quòd nõ loqueretur. Quia enim non obedierat, condemnatur vt surdus sit: & quia contradixerat, vt sileat. Hactenus ille. Cuius sentẽtiam diligenter annotauit & Thomas in Catena sua, quamuis in impressis libris mendosé admodum citetur. Sic autem legendũ videtur: Sed quia verbum quod in Græco (libri habent, iugi animo) habetur, potest etiam surdum significare, bene talis erit sensus (libri habent, quia bene talis) eris surdus, & non poteris loqui: Conuenienter enim duo hæc passus est. tanquam enim inobediens, surditatem incurrit: & tanquam contradictor, taciturnitatem. Est autem & apud Hebræos verbum quoddam quod, & obsurdescere, & tacere significat, nempe charas, quo verisimile est hic angelum vsum fuisse. Ponitur autẽ hoc verbum Hebraicum Psal. 27. vbi nos legimus: Ad te Domine clamabo, ne sileas à me; vbi pro, sileas, Hieronymus vertit secundum Hebraicam veritatem, ne obsurdescas mihi. Græcè autem est comparatiuum à verbo hic posito, nempe παρασιωπήσῃς, quod verbum illo loco Euthymius Græcus interpres pro obaudire exponit. Sic enim habet eius commentarius: Ne obaudias me: metaphoricè dictum Solent enim qui obaudiunt, tacere, & nihil respondere petentibus. Porro surditas, & taciturnitas, non solùm in signum, & pœnam Zachariæ inflictæ sunt, sed etiã in mysterium, nempe vt significaretur Iudæorũ synagogam propter incredulitatẽ suam; & surdam futuram & mutã, sicut iam in ea cõpletum videmus. Surda enim est, quia non audit, nec recipit euangelicam prædicationẽ: muta verò, quòd gratas Deo iam laudes non canit, nec interrogata salutarem aliquã doctrinam de scripturis sacris proferre potest. Temperat autem commeritam pœnã miseratio diuina, atq; ob id sequitur; *Vsque in diem quo hæc fiant*, quasi dicat: Cùm per euentus rerum quod dico ostendero, & noueris te iure punitum, tũc te de pœna eripiã. Et demõstrat pronomẽ, *hæc*, non omnia quidẽ de Ioanne prædicta, sed natiuitatẽ eius cum impositione nominis quæ facta est die circũcisionis. Circa natiuitatẽ enim pueri, erat Zachariæ dubitatio, nõ circa alia. Postquàm autem causam inflictæ pœnæ reddidisset, dicens; *Et quòd non credidisti*, &c. Adiecit; *quæ implebuntur in tempore suo*: vt ostenderet verborum certitudinem, & Zachariæ diffidentiam fidem Dei non euacuaturam, nec impedituram promissionis adimpletionẽ.

COGNOVERVNT QVOD. &c.] Istud cognouerunt, & collegerunt partim ex insolita mora in templo, partim ex alteratione vultus, ex colloquio angeli, partim etiam ex loquelæ amissione. Innuebat autem populo, siue quòd rogarent silentij causam, siue volens eis benedicere, & data benedictione dimittere.

POST HOS AVTEM, &c.] Annotãdus hic imprimis Euangelistæ in scribendo pudor, & honestas, cùm tacito congressu Zachariæ cum vxore sua Elizabeth concepisse dicit, docens suo nos exemplo quàm verecundè de his rebus sermo habendus sit, quando nec illum congressum coniugalem, solo prolis desiderio factum, imò secundum diuinam promissionem necessarium, exprimere voluit. Dein & annotandus pudor sanctæ matronæ Elizabeth, quæ cùm ex marito secundum Dei iussionem tam illustrem concepisset prolem, tamen se occultabat mensibus quinque. Ideo enim se occultabat, tum quia verebatur, ne à vulgo diuini mysterij inscio parum honesta reputaretur, vt quæ in aliena ætate viri vacasset amplexibus: tum ne plerisque ridicula haberetur, si ante nouum conceptus certa indicia se grauidam exhiberet, & prædicaret. Atque ob id non se diutius occultabãt, quàm visitante ipsam virgine, certis argumentis diuinum donum lucidè manifestaretur per exultationem infantis in vtero. Ex hoc autem suo pudore, quem occultatione præ se tulit, simul etiam datur intelligi, quòd iam non conueniebant inter se concubitu coniugali. Non enim (inquit Ambrosius) ea quæ senilem non erubesceret coitum, erubesceret partum, & cõceptum. Docet autem suo exemplo Elizabeth, vt quod in nobis est, aliis malè de nobis loquendi vel suspicandi occasiones subtrahamus, & ne nostra ipsi dona mox omnibus prædicemus, sed tempus expectandum, quo sua ipse Deus dona nota fieri volet, & nota faciet. Porrò quamuis partim ex pudore, partim ex humilitate, & prudentia sese occultaret ad tempus, læta tamen de conceptu diuino, & opprobrio sterilitatis sublato gratias egit Deo. Atque ob id significandum adiecit, dicens; Quia sic, &c. Non enim cùm adiecit, dicens, quia sic, &c. significare voluit causam quare se occultauerit, sed insinuare lætam etiam fuisse, & gratam Deo, etsi ob certas se occultaret causas. Proinde sensus est, occultabat se, dicens tamen, quia sic fecit, &c. Sic (inquit) hoc est tam præclarè, & magnificè mecum egit Dominus, vt scilicet, & supra naturam concipere, & tam illustrem concipere filium daret, tunc quando placuit ei auferre opprobrium sterilitatis à me, quasi dicat: Cùm visum est ei, non solùm me liberauit ab opprobrio sterilitatis, sed ex conceptu tam nouo, & illustri gaudium simul meum, & gloriam auxit apud homines. Dicit autem, *opprobrium inter homines*, & non dicit, maledictionem Dei: quòd bene conscia sibi esset sterilitatem non ex maledictione Dei se incurrisse, quãuis opprobrium hominum effugere ob eam non potuisset. Vult autem quidam in verbo, *respexit*, subaudiri accusatiuum, me, vt sit sensus; respexit me vt auferret, &c. Verùm rectius sine subauditione intelligitur; respexit ad auferendum, hoc est, curæ ei fuit auferre. Ita enim accipitur, nonnunquam respexit, quemadmodum respectus pro cura ponitur.

NVNTIA

NVNTIATVR MARIÆ CHRISTI INCARNATIO. LVCÆ I. CAPVT III.

N mense autem sexto, missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilea, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo David: & nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altißimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum. Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus, dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altißimi obumbrabit tibi. Ideóque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Et ecce Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis est sextus illi quæ vocatur sterilis, quia non erit impoßibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbũ tuum. Et discessit ab illa angelus.

IN MENSE AVTEM SEXTO]. Propter certitudinem historiæ astruendum, distinctè omnia Lucas describit, tempus, locum, personam missam, personam ad quam missio facta est. Conueniens autem nostræ reparationis principium, principio nostræ perditionis correspondens, vt scilicet à Deo angelus ad virginem mitteretur partu consectãdam diuino, sicut olim à diabolo serpens missus fuit ad virginem Euam spiritu superbiæ decipiendam. Sicut ergo Eua serpenti credens, libidine corrupta est: ita hæc virgo angelo credens, sine libidine fœtata est, vt filij Euæ qui ex corrupta nascuntur corrupti, per filium virginis, qui ex incorrupta sanctus natus est, liberarentur & sanctificarentur. Aptè autem & virginem eam nominauit & desponsatam viro, quia vtrumque esse debebat futura mater Domini, Virgo quidem, quoniam sine virili commercio nasci debuit Dominus; ne duos haberet patres, & ne in peccato nasceretur, quod & diuinitate ipsius indignum fuisset, & nostram redemptionem impediuisset. Non enim tollere peccata mundi potuisset, qui ipso peccato obnoxius fuisset. Deinde vt in Christi corporali natiuitate figura quædam exhiberetur nostræ regenerationis, qua ex virgine matre Ecclesia nascimur filij Dei. oportebat enim (inquit Augustinus) caput nostrum propter insigne miraculum nasci de virgine, quod significaret membra sua de virgine etiam secundum spiritum nascitura. Desponsata autem viro esse debuit, ne impudicitiæ adureretur infamia, & Christus tanquam illegitimus à Iudæis reiiceretur, ne virginibus sinistra viuentibus opinione velamen excusationis relinqueretur, sed docerentur omnes etiam infamiam vitare debere, ne etiam virginis verba suspicioni mẽdacij essent obnoxia: vtq; Ioseph virginitatis testis esset & custos, virginisque & pueri curator & nutritor, atque per eiusdem genealogiam Maria cum filio ex familia Dauid esse cognosceretur, vt diuinus partus diabolo celaretur, typúmque præ se ferret Ecclesiæ, quæ virgo simul est, & desponsata Deo. Notan- D dum autem, desponsatam dici, & eam quæ promissa tantùm est, & necdum tradita viro, & eam quæ iam tradita est viro, sed necdum ab eo cognita. Atque hoc secundo modo intelligendum videtur, quòd dicitur virgo desponsata viro, eo quòd apud Matthæum desponsata hæc virgo, vxor Ioseph dicitur, & secundo capite Lucas dicit Ioseph profectum in Bethlehẽ cum desponsata sibi vxore.

INGRESSVS ANGELVS, &c.] Dum in- A gressus angelus dicitur, significatur & corporali specie apparuisse, & in conclaui ac secreto loco cum sola locutũ virgine. Dicit autem: AVE GRATIA PLENA,] Pro Aue Græcis est χαῖρε, quæ dictio significat gaude, salue, vale. Dubium autem est an hoc loco sit reddenda per salue, quæ dictio imprecationem salutis significat, an per gaude, aut (quod teste Peroto idem est) per aue. Nam dubiũ est an angelus virginem salutans Hebraicè, vsus sit forma salutandi Hebræis familiari, nempe שמול לב, id est, pax tibi, an potius vsus sit verbo aliquo quod gaudere significat, quorum posterius B videri posset, eo quòd si dixisset שלומ לב, vertisset potius Euangelista εἰρήνη σοὶ sicut quando Euangelistæ referũt, Dominum præcepisse Apostolis vt ingressuri domum dicerent, Pax huic domui, & quando post resurrectionem scribitur dixisse: Pax vobis. Noua ergo & necdum in scripturis vsitata, quæque soli Mariæ reseruata fuit, salutatione ab angelo virgo salutatur, Et bene gaudium ei prænuntiat & imprecatur, vt quia Euæ dictum fuit, In dolore paries filios: tristitiam illam gaudium solueret: & vt sicut Euæ primæ tristitia primò annunciata est, ita huic secundæ Euæ primò gaudium annunciaretur. Verisimilius tamen est angelum vsum forma salutandi Hebræis familiari, vt dixe- C rit, שלומ לב, quemadmodum & Iudam, cùm osculatus Dominum dixit: Aue rabbi. Et cùm Christus scribitur post resurrectionem dixisse mulieribus, Auete; vbi Græcis est, χαῖρε & χαίρετε. Porro quod nos habemus, gratia plena, Græcè est κεχαριτωμένη, participium passiuum à verbo χαριτόω, quod est gratifico vel gratum facio, proinde ac verbum sonat, gratificata, hoc est, quam Deus singulari & gratuito suo fauore sibi gratam fecit, & gratam habet. Pro gratificata, tamen mollius est, si dicatur & vertatur, gratiosa, Gratiosi enim dicuntur Latinis, quibus fauetur singulari aliquo animi studio, quamuis ea dictio Græcæ vocis significationẽ non adæquet. Non enim angelus eam simpliciter salu- D tat gratiosam (hoc est acceptam, placentem & gratam) sed effectam gratiosam, vt donum Dei significetur quo facta est gratiosa: non enim ex seipsa erat gratiosa, sed ex diuinæ benignitatis dono. Non tamen malè vertit interpres noster, gratia plena. Cùm enim Græca dictio significet eam quæ facta est gratiosa, sua versione explicauit per quid sit effecta gratiosa, nempe ex plenitudine donorum diuinæ gratiæ in ipsa: & ita coram Deo coincidunt, esse gratiosum, & plenum gratia Dei. Aut intelligendum

ligendum potius, in nostra versione gratiam non accipi tantùm pro gratuitis Dei donis, sed quomodo pro eo quod dicimus sermonem alicuius esse gratiosum, dicimus etiam sermonem esse plenum gratia, quia scilicet omnibus modis audientibus gratus est & placet: ita etiam gratia plenam virginem intelligamus, quòd vndecunque omnibúsque modis Deo grata esset. Sic enim idem sunt esse gratiosum & esse plenũ gratia, cùm adiectiua in osus per nomen plenus exponi soleant. Quòd si autem dum dicimr virgo plena gratia, nomẽ gratiæ accipiatur, & quatenus significat Dei donum, & simul quatenus significat fauorem & acceptationẽ alicuius, quæ duo ab inuicem sunt inseparabilia coram Deo, iã Græcæ dictionis significatio penè tota exprimitur: vt gratia plena idem sit quod per plenitudinem donorum gratiæ Dei multam cõsecuta gratiam apud Deũ: hoc est, multum accepta Deo. Non explicat autem angelus apud quem sit reddita gratiosa & plena gratia, tum quia secundum veritatem absolutè erat gratiosa & gratia plena, & non apud hunc aut illum, tum quia hoc explicandum sequentibus verbis seruabatur.

DOMINVS TECVM, &c.] Familiare Hebræis aggredientibus quenquam est sic compellare eum. Ita enim & angelus Gedeoni: Dominus (inquit) tecum virorum fortissime. Et Booz messoribus suis: *Ruth 2.* Dominus vobiscum. Dubium autem an debeat hoc loco, *Dominus tecum*, accipi imprecatoriè, vt sit sensus: Dominus sit tecum, quemadmodum Booz imprecando dixit messoribus: Dominus vobiscum, scilicet sit: an affirmatiuè, vt sit sensus: Dominus est tecum, quomodo accipiendum videtur quod dixit *Iudic. 6.* angelus Gedeoni. Nam mox respondit Gedeon: Obsecro mi Domine, si Dominus nobiscũ est, cur ergo apprehenderunt nos hæc omnia? Priori modo in salutantis morem accipiendum vult Caietanus, & item quod sequitur, *Benedicta*, &c. verùm rectius secundum communiorem sensum affirmatiuè accipitur, vt triplex gaudij causa exprimatur. Gaude & aue, quia gratia plena, quia Dominus tecum, quia benedicta tu, &c. Dicit itaque Dominum cum ea esse, quòd ei faueret, eamque inhabitaret.

BENEDICTA TV IN, &c.] Iudic. 5. etiam Iahel benedicta dicitur inter mulieres, ob id scilicet quòd laude digna esset ob insigne fortitudinis facinus. Atque hoc modo plerique etiam virginem Deiparam intelligunt dici benedictam, hoc est, laudatam & celebri nomine. Iam autem subintelligere oportebit verbum futuri temporis, benedicta eris inter mulieres, quomodo intelligit quidam. Aut secundum Caietanum sensus erit: Benedicta sis inter mulieres. Verùm rectius secundum veteres intelligitur, Mariam hic prædicari & dici esse benedictam, non quidem apud homines, sed apud Deum & à Deo: quomodo ipsi Iudith dictum est: *Iudith 13.* Benedicta es tu filia à Domino Deo excelso, præ omnibus mulieribus super terram. Sic enim debere etiam hoc loco accipi manifestè paret ex pronomine, *tu*. Pronomina enim Hebræi vsurpant loco verbi substantiui præsentis temporis: proinde perinde ferè est ac si dictum fuisset: Benedicta es inter, &c. Longè autem excellentiori ratione benedicta inter mulieres virgo nunc dicitur, quàm olim Iudith: quæ vt huius virginis, sicut & Iahel typus fuit: ita eidem excellentia illa benedictionis non conuenit perfectè, nisi quatenus huius typum prætulit. Illa enim benedicta à Deo dicta est, propter singularẽ illam gratiam & fortitudinem qua Holofernem perdidit. Hæc verò ob singulare priuilegium nulli vnquam præstitum mulieri, nec vnquam præstandum, quo scilicet Deum parere meruit, & virgo simul esse & mater. Proinde expendenda diligenter emphasis quæ est in pronomine, *tu*, & in præpositione, *in*, vel *inter*. Non enim dicitur, quemadmodum Iudith, Benedicta præ mulieribus, hoc est, magis quàm reliquæ mulieres: sed, *benedicta* (inquit) *tu inter mulieres*, quasi dicat: Tu sola inter omnes mulieres maledictionis expers, reliquæ omnes maledictioni obnoxiæ. Quæcunque enim ex viro concipiens parit filium, maledictioni Euæ fit subiecta, cui dictum est: In dolore paries filios tuos. Quæ verò conceptus & partus expers fuit, legis maledictionem incurrit, quæ sterilitatem maledictam pronunciat. Ante te ergo omnis virgo, omnisque mater maledicta, sed tu sola benedicta, quæ virgo simul & mater futura es, quæ sine corruptione & libidine concipiens, sine corruptione & dolore paries, per quam etiam in posterum omnes mulieres benedicentur, quæ in Eua fuerunt maledictæ.

QVÆ CVM AVDISSET, &c.] Græcè non est *audisset*, sed ἡ δὲ ἰδοῦσα, id est, *Illa autẽ cùm vidisset*, quomodo & Ambr. legit. sed pro, *sermone*, habet *introitu*. Sic enim legit: *Ipsa autem vt vidit eum, mota est in introitu eius.* Et verisimile est non interpretis, sed scriptorum vitio in nostris libris irrepsisse, *audisset* pro *vidisset*, quòd offenderet quosdam sermonis in speciem absurditas. Absurdum enim videtur, eam quæ vidisse dicitur, turbatam in sermone dici. Porrò si legatur, *vidisset*, vt (teste Valla) vetusti quidam codices Latini habent, dupliciter iam locus hic intelligitur. Primùm, vt intelligatur Maria viso angelo non turbata in illius visione, vt quæ fuerit angelorum visionibus assueta, sed tantùm turbata in sermone eius. Secundò, vt intelligatur etiam ex viso angelo nonnihil conturbata fuisse, sed magis tamẽ ex audito eius sermone, qui inchoatam turbationem ex visione angeli magis auxit. Qui sensus verisimilior est. Primùm quod incertum sit, an angelorum visionibus assueta fuerit virgo: deinde ꝙ virginum sit ad omnem viri pauere inopinatũ ingressum, quod huic virgini accidisse intelligit Ambr. & laudi eius asscribit. Similiter & D. Hier. sic scribens ad Eustochium de custodia virginitatis: Propone tibi beatã Mariam, quæ tantæ extitit puritatis, vt mater Domini esse mereretur. Ad quam cùm Angelus Gabriel in viri specie descendisset, dicens: *Aue gratia plena, Dominus tecum*, consternata & perterrita respondere non potuit. Nunquam enim à viro fuerat salutata. Deniq; nuncium discit, & loquitur. Et quæ hominem formidabat, cum angelo fabulatur intrepida. Turbatur autem in sermone angeli virgo, quia insolita erat salutationis forma, ob quã nouitatem metuebat, libidinosáne esset salutatio, an diuina: rursus, sermone fallax esset, an verus. Quoniam enim pudica erat, suæ pudicitiæ metuebat, quia salutatio blandum quid & amatoriũ præferebat, quia gratiosa salutabatur. Quoniã autem humilis erat, & nihil de se magnificè sentiebat, nequaquam sibi conuenire putabat, vt benedicta inter mulieres salutaretur. Verùm quamuis turbatur; non tamen turbatio mentis iudicium ademit & vsum: vnde de ea non dicit, quẽadmodum de Zacharia, & timor irruit super eam, sed vt constantiam animi eius & turbationis moderationem insinuaret, subiecit. *Et cogi-*

tabat qualis esset ista salutatio. Per quod etiam prudentiam virginis notauit. Prudentiæ enim summæ erat, nouam & insolitam, tamque magnificam salutationem secum expendere & examinare, neque statim ei obsistere per incredulitatem, neq; statim parere ex leuitate, vt sic & Euæ leuitatem euitaret, & Zachariæ duritiam. Itaq; perpẽdens angelus iustam eius turbationẽ & meticulosam cogitationem, non passus est eam diutius animo fluctuare, sed & pauorem blando ademit alloquio, familiariter eam proprio nomine compellans, & salutationis nouæ causam exposuit, dicens: *Ne timeas Maria,* quasi dicat: Ne metuas quasi à me blanda atque magnifica hac salutatione sollciteris, vt aut à virginitatis, aut ab humilitatis tuæ statu excidas. Ideo enim noua hac & magnifica te compello salutatione, quòd inueneris gratiam apud Deum. Dicitur autem inuenisse gratiam apud Deum, non ob id, quòd perditam gratiam, & à se quæsitam inuenerit, sed quoniam obtinuit Dei fauorem, & consecuta est vt illi placeret. Hebraica enim phrasi frequenter in scripturis, inuenire gratiam apud aliquem, significat fauorem illius consequi, idque solo ipsius beneplacito. Et verbum Græcum hic positũ εὗρες non tantùm inuenire significat, sed etiam obtinere & adipisci, vt Græca etiam sic verti possint: *Consecuta es gratiam apud Deum.* Exponit itaque his verbis quare in salutatione gratiosam vel gratia plenam dixerit, amplius aliquid quàm tum dixerat addens: siquidem tum non satis explicauerat apud quem esset gratiosa. Simul etiam & causam reddit quare non debeat salutationem suspectam habere, quasi fallacem, & plusquam conueniat ei tribuentẽ. Perinde enim est ac si diceret: Noli expendere merita tua, atque ob ea salutationis fallaciam metuere. Diuini enim fauoris est quod offertur, non tui meriti. Cùm autem commune virgini sit cum multis aliis obtinuisse Dei erga se fauorem, exponit angelus in sequentibus quàm singularem & proprium Dei fauorem consecuta sit, simulque declarat quare dixerit eam benedictam inter mulieres, dum dicit: *Ecce concipies*, &c. Quibus verbis alludere videtur ad prophetiam Isaiæ cap. 7. Ecce virgo concipiet, &c. Nam & illo loco pro eo quod nos habemus, *vocabitur nomen eius*, &c. Hebræa habent, vocabit nomen eius, ipsa scilicet virgo. Itaque dum dicit angelus, *concipies, paries, & vocabis*, significat in ea vaticinium Isaiæ complendum. Per aduerbium ergo *ecce*, demonstrat nouum quid & admirandum in virgine adimplendum, quod ipsum Isaias demonstrare voluit, & pro nouo signo dedit domui Dauid. Adiecit autem, *in vtero*, siue vt ostendat ipsum Dominum ex virginali vtero incarnatum substantialiter, siue quia Dominũ virgo iam in corde conceperat, quem præterea etiam in vtero conceptura prænunciatur. Notandum autem quòd cùm nomẽ Ioannis, & nomen Isaac, primùm patri eorum sit prænuntiatum, nomen Iesu primũ virgini prænunciatur, & ab ea imponendum præcipitur, quòd ad eam potius quàm ad Ioseph filius hic pertineret.

Hic erit magnus.] Quemadmodum supra Zachariæ, filij conditiones exposuit angelus: ita & hic virgini conditiones aperit, vt magis intelligat etiam quam inuenit apud Deum. Magnus quidem etiã Ioannes dictus est, sed ille (inquit Ambrosius) quasi homo magnus, hic autẽ quasi Deus magnus. Et ideo fortè magnus ille futurus dicitur coram Domino, per quod satis significatur eum

A non fore Dominum Deum, sed tantùm hominem: hic verò absolutè magnus fore prædicitur. Magnus itaque dictus est, tum propter diuinitatis summæ vnionem, tum propter potentiam eius maximam, quia in assumpta humanitate magna erat operaturus, docendo, miracula faciendo, & diabolum superando. Perfecta autem differentia inter hunc & Ioannem significatur per sequentia verba: *Et filius altissimi vocabitur.* Vocabitur autem non falsò, sed quia talis verè erit. Ac proinde Nestorij impietas hic apertè refellitur, cùm idem ille qui priùs filius virginis dictus est, filius etiam altissimi hic dicatur: significatúrque duplex ipsius in vna persona natura, duplexque natiuitas. Dicit autem potius, *vocabi-*

B *tur* quàm erit, quòd ab initio semper fuerit filius altissimi, non autem priùs talis apud homines vocatus sit, vt qui fuerit hominibus incognitus. Vocandus autem erat filius altissimi, primùm quidem à patre, qui primùm in baptismate, deinde in transfiguratione: Hic (inquit) est filius meus dilectus: deinde & ab hominibus diuinitatem eius ex doctrina eius cælesti & miraculis propria potestate editis, colligentibus & credentibus. Videri autem potest illud ab angelo dictum fuisse, vt insinuaret hunc filium esse eum quem dixit Isaias vocandum Emmanuel, hoc est, nobiscum Deus. Quoniam enim non suo iussa virgo nomen illud imponere, dubitare potuisset, num is esset futurus promissus fi-

C lius, de quo Propheta vaticinatus est, ideo ostendit angelus nomen hoc ei competere.

Dabit illi Dominus Deus.] Cùm esse magnum, & vocari filium Dei, etiam aliis quadã ratione conuenire potest, & in scripturis quibusdam tribuatur, explicat iam aliam filij conditionem, qua ab omnibus manifestè separetur, ostẽditque eum futurũ Messiam illum iamdiu expectatũ, atque in eo adimplẽdas eas scripturas, quæ de perpetuo regno Dauidis, Messiæ tradendo loquuntur. Videtur autem angelus his verbis potissimũ respexisse ad vaticinium Isaiæ cap. 9. vbi post promissionem paruuli cuiusdam filij, & nominum eius narrationem, sic sequitur: Super solium Dauid, & super

D regnum eius sedebit, vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia, à modò vsque in sempiternum. Dicitur autem regnum Messiæ, sedes & regnum Dauid, non quòd tẽporale esset, sensibile & terrenum, sed quòd in regno Dauidis adumbratum fuit, & Dauidi in proprio sensu promissum sub typo regni sui. Ita & domus Iacob hic non potest accipi pro familia Iacob carnali, sed pro spirituali, quæ est omnium fidelium congregatio. Dicit autẽ, *dabit illi Dominus*, &c. Vt significet hunc filium regnum Dauidis non vi occupaturum, sed à Deo accepturum, postquam per tyrannidem terrenum regnum in carnali familia Iacob Herodes sibi vendicauerat. Porro sedẽ hanc Deus Messiæ dedit post

E resurrectionem & ascensionẽ, cùm dixit ei, sede à dextris meis, daturus eidẽ regnum istud perfectius in nouissimo die, cùm omnia subiiciet sub pedibus eius. Nam sicut Dauid vnctus quidem fuit in regem lõgè ante quàm in solio regni resideret, quod solium non obtinuit nisi post multas persecutiones & afflictiones, per quarum patientem tolerantiam meruit tandem à Deo magnificè sublimari in regẽ, & primùm quidem super domum Iuda, deinde verò super omnes tribus Israël: ita & Iesus à natiuitate quidem sua vnctus fuit spiritu sancto à patre, & rex destinatus populi sui. Vnde & permisit à po-

pulo

pulo sibi acclamari, rex Israël, & Pilato dixit:Rex sum ego. Verumtamen regalis solij possessionem non obtinuit, nisi per patientiam in multis aduersitatibus, per quam meruit exaltari à patre, & accipere nomen quod est super omne nomẽ, & regnare primùm quidem super Iudæos credentes, deinde verò etiam super gentes per decem tribus Israël præfiguratas, vt patet Ezechiel. 37. Sicut autẽ Dauidis regnum sese etiam ad externas gentes, & ab Israëlitis ad alienas extẽdit, & tamẽ peculiariter Dauid super Israëlitas regnare dicebatur, quod ab externorum eos tyrannorum regno vindicasset, quodque illi soli se illius regno spõte subiecissent, & illis libero & nequaquam seruili aut coacto imperio præesset, qui & cũ ipso fœlicitate regni eius fruentes simul dominabantur externis gentibus: ita & Christus, quamuis omnino omnibus dominetur, secũdum quod homo etiam modò: Data est enim (inquit) mihi omnis potestas in cœlo, & in terra: & dominaturus sit omnibus perfectissimè, cùm subiecerit illi Pater omnes inimicos sub pedibus eius: tamen dicitur hic regnaturus in domo Iacob, quòd fideles esset asserturus ab omnibus tyrannis, quodque hi soli sponte illius se regno submitterẽt, & cum eo fœlicitatis regni eius participes essent. De regni autem eius perpetuitate apertè vaticinatus est etiam Daniel cap. 2. & 7.

DIXIT AUTEM MARIA AD ANGELUM: QUOMODO FIET ISTUD, &c.] Quæsitiuum, *quomodo*, quandoque notat quærentium diffidentiam, & rem quæ asseritur haberi ab eis impossibilem, vt cùm dixerunt Iudæi: Quomodo potest hic nobis dare carnẽ suam ad manducandum? quasi dicat: Non potest omnino fieri quod promittit. Ita & in argumentatione nonnunquam negationem significat, vt cùm argumentatur Christus dicens: Si Satanas in seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? hoc est, non poterit stare regnũ eius. Aliquando verò, *quomodo*, non diffidentiam quærentis, nec negationem rei significat, sed quærit de modo & ratione eius, quod paratus quidem est is qui quærit credere, imò credendum non dubitat, sed modum quo fieri possit nondum intelligit. Atque hoc modo quærere de re aliqua quæ à Deo asseritur futura, quomodo fieri possit, non solùm non imputatur in virium diffidentiæ, sed etiã laudi ducendum est, & prudentiæ interrogantis ascribendum, si tamen modum illum cognoscere necesse sit, aut expediat. Sic Nicodemus ex affectu parato ad credendum, & discendi cupido interrogabat Dominum: Quomodo potest homo nasci cùm sit senex? Atque ideo meruit doceri à Christo modum quo hoc fieri posset. Ita & virgo hæc non quasi diffidens dicit, *Quomodo fiet istud?* sed vt prudens & intelligens, vt discat modum inquirit. Etenim cùm dixit. *Quomodo fiet istud?* non de effectu dubitauit, sed qualitatem ipsius quæsiuit effectus. Liquet enim quia faciendum crediderit, quæ quomodo fieret interrogauit. Itaque non fidem renuit, non se dubitare de facto significauit vt Zacharias, non officium refutauit: sed accommodauit affectum, spopondit obsequium, tantùm de virginitatis adamato thesauro sollicita modum rei gerendæ necessarium sibi cognitu verecundè simul & prudenter quærit edoceri. Quod ergo dicit, tale ferè est: Nequaquam diffido de eo quod futurum asseris, verùm ediscere quæro modum quo futurum est vt pariam filium: hunc enim modũ sicut

Ioann. 6.

Lucæ 11.

Ioan. 3.

A necesse est vt cognoscam, ita non video qualis esse possit, cùm naturali istud perfici modo nõ possit, quòd expers virilis consortij permanere firmiter decreuerim. Nec enim existimo virginitatem, quam Deo maritoq; approbante elegi, quamq; perpetuam esse omnibus votis desidero, hoc, quem ea Dei nomine dicis, cõceptu & partu temerandam. Ex hac itaque Mariæ interrogatione intelligere licet, primùm quidem paratum animũ eius ad credendum & obediendum obsequim: deinde eiusdem prudentiam demonstratam in eo quòd modum quæsiuit: præterea & humilitatem eiusdem, quòd magnificis illis angeli verbis nihilo fieret insolentior, & postremùm votum virginitatis ab ea emissum, desideriumq; eius ad seruandum illud sollicitum. **B** Quòd enim ex iis verbis, virum non cognosco, intelligi debeat dicata voto virginitas Mariæ, patet, quoniã alioqui ratio dubitandi de modo congrua nulla afferretur. Vnde August. lib. de sancta virgin. cap. 4 Profectò non diceret, *virum non cognosco*, nisi virginem se ante vouisset. Nec tantùm ex verbis virginis cõsequitur eam vouisse, sed & hoc ex eis consequi videtur, quòd idem votũ siue per angelicam reuelationem, siue alia quapiam certa ratione cœlesti cognouerit à Deo approbatum fuisse, eique placere, cùm alioquin ex denunciato ipsi futuro conceptu existimare mox potuisset votum illud Deo improbatum iri, nec ipsi seruandum: Huiusmodi autẽ **C** votum aut propositum non potuit conuenientius quàm per præsens tempus exprimi. Sic enim solemus de iis qui à cibo aliquo vel vino abstinent, siue ob naturæ fastidium, siue ob voti aut præcepti vinculum dicere: Non comedunt hunc cibum, aut non bibunt vinum. Proinde non rectè aut non piè satis quidam hunc locum intellexit, qui in Paraphrasibus indicat inter Mariam & Ioseph non votum, sed solùm propositum fuisse virginitatis. Sic enim habet: Placet vtriq; castitas, & hanc fœlicitatem, si liceret, cuperemus esse perpetuam. Minus autem rectè Caietanus hunc locum intelligit, qui hæc verba, *virum non cognosco*, sic accipit: vsq; in præsens virum non cognosco, hoc est, adhuc virgo **D** sum. dicitq; virginem verba angeli intellexisse tũc implenda, atq; ob id quæsiuisse modũ quo tũc erat conceptura, quòd adhuc expers esset virilis commercij. Qui intellectus absurdissimus est, tũ quòd si dicendum fuisset: quia nondum cognoui virũ: tum quòd inconuenienter pro causa suæ admirationis & quæstionis virgo adduxisset quòd necdũ cognouisset virum. Futuri enim conceptus futurum congressum potius quàm præteritum debuit intelligere fore causam. Videtur autem hunc sensum ideo hîc voluisse intelligere, ne ex iis verbis cogeretur intelligere virginem vouisse virginitatem, eo quòd huiusmodi votum vel propositũ videatur contrariari desponsationi eius. Verùm cùm **E** verba virginis manifestè satis firmum animi eius propositum & votum significent, necessariũ est intelligere virginem vouisse ante annonciationem hanc angelicam: quamuis dubium sit an etiam vouerit ante desposationem. Aug. autem loco prædicto sentit etiam ante desponsationem vouisse. Scribit enim: Sed quia Israëlitarum mores adhuc recusabant, desponsata viro iusto, nõ violenter ablaturo, sed potius contra violentos custodituro quod illa iam vouerat. D. Thomas verò in tertia parte existimat non simpliciter eam vouisse, sed sub conditione, si Deo placeret, propterea quòd secundum

Dist. 17. & 17. q. 1.

Hier. vouentibus virginitatem non solùm nubere, sed etiam velle nubere damnabile sit. Et tamẽ verisimilior est Aug. sententia, secundum quam intelligendum, virginem non consensisse in despõsationem, nisi sub conditione seruandæ virginitatis, ad quam se voto adstrinxisse viro suo exposuit. Alioqui enim difficile est intelligere, quomodo salua virginitate mẽtis, virgo hæc cõsenserit in desponsationem & coniugium. Hiero. autem verba intelligenda sunt de nuptiis quæ includunt carnalem copulam. Nec incredibile videri debet, quòd illo tempore virginitatem voueri. Nam iam illo tempore sicut bigamia, qua plures simul vxores aliquando habuerunt Iudæi, sublata videtur, ita etiam castitas & virginitas amari cœperunt, vt patet in Esseis ex Iosepho. Hæc tamen prima mulier est, quæ virginitatem perpetuã seruasse legitur, idque nouo exẽplo in matrimonio, per quod ipsius virginitas non solùm non est imminuta, sed etiam decorata, magisque commẽdanda, vt quę mox suo exemplo suáque probitate maritum ad castitatem amplexandã pertraxerit. Subiicit autem Aug. loco prædicto causam cur non conueniebat virginitatem præcipi illi quæ futura erat mater Domini, sed illam vltro prius sibi eligere: Ne, inquit, putaretur sola virgo esse debuisse, quæ prolem etiam sine concubitu concipere meruisset: sed exemplo esset futura sanctis virginibus, vt in terreno mortalíque corpore, cælestis vitæ mutatio fieret voto, nõ præcepto, amore eligendi, non necessitate seruiendi. Ita Christus nascendo de virgine, quæ antequam sciret quis de illa fuerat nasciturus, virgo statuerat permanere, virginitatem sanctam approbare maluit, quàm imperare. Greg. Nissenus serm. de sancta Domini natiuitate intelligit illis verbis virginis: *Virum non cognosco*, demonstrari veram esse historiam illam occultam quam accepisse se testatur, fuisse virginem à matre sua Anna antequam conciperetur, instar Samuelis Deo dedicatam fuisse & traditam, & ideo sacerdotum consilio in virginitate permansisse, nec sponso desponsatam nisi tanquam custodi virginitatis.

Vide Ioseph. lib. 2. de bello Iudaico c. 7.

ET RESPONDENS ANGELVS DIXIT EI: SPIRITVS SANCTVS.] Docet modum angelus, & de seruanda virginitate securã facit. Quod autem dicitur, *superueniet*, quidam exponunt vt sit idem quod, copiosius veniet in te, eo quòd iam spiritus sanctus venerat in Mariam. Verùm simplicius & secundum exigentiam dictionis Græcæ intelligi debet, *superueniet*, hoc est, cœlitus illabetur in te: quemadmodum Apostolis dictum est, Act. 1. Accipietis virtutem superuenientis spiritus sancti in vos, pro quo Lucæ vlt. dicitur: Donec induamini virtute ex alto. Sicut autem etsi Apostoli iam à Christo priùs per insufflationem accepissent spiritum sanctum, rursum tamen in eos venire dicitur: ita etiam virgo & habuit spiritum sanctum, & promittitur in eam venturus spiritus, nimirum quòd secundum alios effectus iam esset in ea venturus quàm hactenus in ea operatus erat. Quod autem sequitur, *& virtus altissimi obumbrabit tibi*, variè intelligitur. D. Gregor. enim 18. mor. & 33. exponit, vt sit sensus: lumen incorporeum accipies in te corpus humanitatis, & per assumptam humanitatem, vmbram in te faciet. Quia enim vmbra non aliter exprimitur quàm per lumẽ & corpus, virtus altissima ei obumbratura dicitur secundum eum, quia in eius vtero lux incorporea corpus erat sumptura. Adiicit autem etiã obumbrationis vocabulo

Quid sit, Obumbrabit tibi.

A significati refrigerium mentis cœlitus datum Mariæ. Ad quam vocabuli significationem respexit Beda, intelligens hic significari, virginem per obumbrationem spiritus sancti præseruandã ab æstu carnalis concupiscentiæ, vt sit sensus: *obumbrabit tibi*, hoc est, in modum vmbræ te circundabit præseruans te à calore cõcupiscentię, quemadmodum nubes obumbrans defendit à calore solis. Sic & Amb. locũ hunc intelligit in lib. de mysteriis c. 3. Theoph. quosdam intelligere subindicat, vt significetur ipse Dominus sibi carnem condens, primùm illam deliniasse in vtero virginis, ac deinde figurasse, quemadmodum pictor primùm delineat, & vmbras inducit, & deinde perfectũ colorem addit. Dionysius
B Carth. locum hunc sic interpretatur: *Virtus altissimi*, hoc est, omnipotẽs Deus pater obumbrabit tibi, id est, suam potestatem immensam tuæ capacitati contemperabit, vt eius influentiam ferre queas. Nec irradiabit tibi secundum plenitudinẽ suæ claritatis, sed velut vmbrã suæ claritatis causans exercebit in te effectum suæ potestatis. Quam interpretationem quidã in Paraphr. imitatus est, sic scribens: *Obumbrabit tibi altissimus*, sic immensam virtutem suam ad humanæ naturæ modum attemperans, vt cõgressum sustinere possis. Aliter adhuc exponit Greg. Nissen. in catena, & rursum aliter Caietanus. quas interpretationes quia minus sint probabiles, omitto. Cæterùm cùm nulla præcedentium
C expositionum satisfacere videatur, simplicissimum fuerit ita interpretari quomodo exponit Theoph. vt sit sensus: Conteget te & complexabitur, & vndique te circundabit, sicut auis obũbrat pullos suos. & sicut dicitur in Psal. Scapulis suis obũbrabit tibi, vbi in Hebræo positum verbum simpliciter significat tegere & operire, quo & hic vsum fuisse angelum verisimile est, quãdoquidem illo loco Ps. est apud Græcos, sicut hoc loco, ἐπισκιάσει. Pro intelligendo enim vero huius loci intellectu, sciendum quòd cùm in generatione hominis ex parte viri duo requirantur, nẽpe fortitudo viri generãtis, & amplexantis mulierem, & semen in mulierẽ im-
D missum: pro semine virili spiritus sanctus promittitur, pro virtute autem viri & complexu eius, fortitudo Dei, illiusque complexus sanctissimus. Non enim in hac admiranda Christi conceptione spiritum sanctũ intelligere debemus tanquã generantis patris supplere locum, ne Christus filius spiritus sancti asseratur, quamuis alioqui indiuisa sint opera Trinitatis: sed Deum patrẽ obtinere locum generantis, Spiritum sanctũ autẽ à patre procedentem, locũ seminis. Cui concordat Chrys. in secunda expositione super Matthæum, vbi sic habet: Vnigenito ingressuro in Dei virginem præcessit Spiritus sanctus, vt præcedente Spiritu sancto in sanctificationem nascatur Christus secundũ corpus, diuinitate ingrediente pro semine. Nec huic contrarium
E est quod dicit Hier. in quadã expositione fidei, quæ incipit Credimus in Deum patrẽ, in tomo 4. Non, sicut quidam sceleratissimi opinãtur, Spiritum sanctum dicimus fuisse pro semine, sed potẽtia ac virtute creatoris dicimus esse operatum. Hieronymus enim negat spiritum fuisse pro semine, vt semen intelligitur substantia corporalis quę in conceptione transmutatur, cùm Chrysostomus semini spiritum comparet, quatenus in semine intelligitur virtus actiua. Iam virtus altissimi non ipse filius, quemadmodum accipitur secundum primũ & tertium sensum, nec Spiritus sanctus, quemadmodum acci-

accipitur secundùm secundũ sensum, est intelligendus, sed simpliciter potentia Dei patris, quæ virginem totam circundedit, & sanctè complexata est, id per spiritum suum sanctum in virgine operans, quod solet maritus per corporale semẽ. Porrò hæc oratio, *obũbrabit tibi*, est locutio Græca, pro, obumbrabit te. Nam apud Græcos verbum ἐπισκιάζω datiuum regit, ratione præpositionis ἐν: idem tamen verbum apud eos & accusatiuum regit vi transitionis, vt patet Matth. 17. vbi habetur: Nubes lucida ἐπεσκίασεν αὐτούς, obumbrauit eos. Hæc autem Græcæ locutionis ignoratio in causa fuit nouarum & extranearum interpretationum, vt datiuus, *tibi*, vel acciperetur tanquam datiuus cõmunis, sicut videtur accepisse Dionys. vel vt exponeretur pro, in te. B

IDEOQVE ET QVOD NASCETVR EX TE SANCTVM.] Dictio, *sanctum*, cum præcedenti verbo *nascetur*, iungenda est, non cum sequenti, *vocabitur*. Dicitur ergo, *nascetur sanctum*, ad differentiam eius ab alijs hominibus omnibus, qui quoniam ex immundo nascuntur semine, immundi nascuntur. Non habent autem plerique Græcorum codices, sicut nec Latini aliquot vetustiores, *ex te*, sed tantùm *quod nascetur sanctum*: quomodo si legatur, iam hic Christo tribuitur aliquid magis proprium, quàm si addatur, *ex te*. Nam & Ioannes Bapt. sanctus natus est ex vtero, verùm non est sanctus natus natiuitate in vtero. Proinde vt eandem C proprietatem qua etiam à Ioanne Christus secernatur, nostra litera significet, illud, *ex te*, sic accipi poterit: ex te, hoc est, ex tua substãtia. Quamuis autem etiam Maria pie credatur nata sancta natiuitate in vtero, tamẽ hoc est inter Christũ & Mariam differentiæ, quòd illa non est nata sancta ex propagationis suæ cõditione, sed ex singulari Dei beneficio, præseruante eam à peccati immunditia. Christus verò sanctus natus est ex natiuitatis suæ proprietate, vt qui non ex libidine aut immundo semine, sed ex sancto spiritu conceptus sit & natus. Ex duobus autem præcedentibus duo hic inferuntur. Ex eo enim quod dixit, *Spiritus sanctus superueniet*, infertur hic quod nascendum erat fore sanctum. D Ex eo quod dixit, *virtus altissimi*, nempe Dei patris, obũbrabit & complexabitur te, infertur quod nascendum erat, vocãdum filium Dei. Circa quod tamen oritur difficultas. Cùm enim Christus dicatur filius Dei ratione diuinitatis quæ in vnitatem personæ counita est humanitati, quomodo ipsum dicit vocandũ filium Dei, propterea quòd nasciturus esset ex superueniente spiritu & obũbratione altissimi? Potius enim à contrario, quoniam erat filius Dei, & talis vocandus erat, nasci debuit ex spiritu sancto & virtute altissimi. Huic difficultati locus quidem non est, si per virtutem altissimi intelligatur ipse Christus, sicut accipitur secundùm primum & tertium sensum superius positũ: sed secun- E dùm alios sensus, & secundùm postremum sensum verisimiliorem oritur hæc de illatione difficultas. Verùm hæc soluitur, dicendo Christũ, eò quòd ex spiritu sancto & virtute patris nasciturus erat, vocandum filium Dei. Primum, quia ratione temporalis suæ generationis filius Dei dicẽdus erat, vt qui naturam suam humanã non ex viro, sed ex Deo patre sun accepit, qui viri locũ in virgine suppleuit. Deinde, quia temporalis hæc generatio arguit & æternam eius generationem, qua per naturã diuinam filius est Dei. Non enim hæc natiuitas alteri conueniebat quàm ei qui verè esset Dei filius, & rursum filiũ Dei aliter in tẽpore nasci non fuisset congruũ. Itaq; propter huiusmodi admirandam natiuitatem vocandus erat filius Dei, quia ex ea fideles intellecturi erant illius diuinam ab æterno generationem. Necesse est enim id quod ex aliquibus nascitur, cum vtriusque generãtis natura conuenire: quare cùm quod nascẽdum hic erat, ex Deo simul & homine nascendum erat, Deus simul & homo futurus erat & vocãdus. Secundum istud indicant Dionysius & Caietanus. Et glosa quædam illud ad Rom. 1. Qui prædestinatus vel declaratus est filius Dei, intelligit manifestari per id quod sequitur, secundum spiritũ sanctificationis, hoc est, ex eo quod de spiritu sancto conceptus est. Primùm quidam B in Paraphras. sic scribens: Vocabitur singulari ratione filius Dei, ex quo verè bis natus est, semel absq; initio ab æterno æternus: nũc in tempore, ex mortali mortalis. Notandũ autem Græca non habere futurum, *nascetur*: sed præsens tempus γεννώμενον, quod nascitur, per quod significatur in proximo esse vt nascatur, vt rectè per futurum verterit noster interpres, sicut & quidam. Vel significatur secundum Theophylact. continuum augmentũ nascituræ prolis. Sic enim exponit, τὸ γεννώμενον, hoc est, quod particulatim in vtero crescit, & non statim perfectum existit. Considerãdum autem in hoc incarnationis dominicę mysterio, explicati ab angelo tres in diuinitate personas cõcurrere. Spiri- C tus sanctus enim in virgine labitur, altissimus pater obumbrat, filius verò nascitur. Non enim aliam personam incarnari conueniebat quàm filiũ Dei, ne filiationis proprietas alteri etiam cõueniret, & plures essent in diuinitate qui dicerentur filij. Deinde, quia cõueniebat vt sicut per filium Dei mundus creatus fuit, ita & per eundem mundus repararetur, perq; verbum & sapientiam patris ab ignorantia sua homo reuocaretur. Postremùm quoniã per incarnationem Dei homines adoptandi erant in filios Dei, non per alterius personæ incarnationem id fieri congruũ erat, quàm filij Dei. Cęterum quamuis incarnationis opus toti trinitati ex æquo conueniat, tamen spiritui sancto tribuitur illabi in D virginem, & in ea seminis locum supplere, vt prolis nasciturae insinuaretur sanctitas: & quia appropriatur spiritui sancto illabi hominibus, vt qui à patre procedat, Deiq; donum dicatur: patri verò tribuitur obumbratio virginis, ne alius intelligatur prolis pater quàm Deus pater, cui etiam virtus tribuitur, quia omnipotẽtia patri appropriatur, sicut sapientia filio & bonitas spiritui sancto. Sicut autẽ & aliæ rationes, quare singulariter conceptionis opus & hic & alibi spiritui sancto tribuatur, nempe vt quia spiritus sanctus amor est & charitas, ex amore Dei erga nos filius Dei homo factus intelligatur, quodq; non sit natura diuina humanæ co- E nita ex aliquibus præcedentibus meritis, sed sola grãtia quæ spiritui sancto appropriatur: quam rationem assignat August. in Enchiridio, cap. 40.

ET ECCE ELIZABETH COGNATA TVA.] Quoniam supernaturalis est modus concipiendi quẽ dixit Angelus, eundem cõprobat & cõfirmat angelus testimonio alterius modi etiam supernaturalis, licet minus. Nec hoc facit vt aliquid ambiguitatis in virgine tolleret, sed vt integram eiusdem fidem magis confirmaret humano more per sensibile exemplum. Habet enim hoc suauis diuinæ sapientiæ dispositio, vt hominem naturaliter per sensibilia cognoscentẽ sensibilibus quoq; exẽ-

plis instruat, confirmet, & consoletur. Ita quoque Ezechiæ etiā credenti signum datum est confirmatiuum promissæ liberationis à Sennacherib, vt patet 4. Reg. 19. & Isaiæ 37. Aptissimum autem exemplum ab Angelo affertur, quò confirmet virginis fidem. Fides enim eius oppugnari potuit, partim ab eius humilitate summa, qua se indignam reputare potuisset tam diuino conceptu partim à rei nouitate cum natura pugnante. Proinde exemplum affertur quod vtrique ocurrat. Quoniam enim natura simùl & ætate sterilis concepit contra naturam confirmatur virginis contra naturam conceptio. Quoniam verò cognata virginis fuit sterilis, illa quæ contra naturam concepit, meritò credere debuit virgo simile Dei beneficium etiam sibi conferri posse. Solemus enim certius credere ea nos accepturos ab aliquo principe quæ optamus aut quæ promittuntur, dum in alios generis nostri beneficium eundem intelligimus fuisse. Et bene quidem angelus Ioannis conceptum in testimonium adducit conceptus filij Dei, vt ostenderet Ioannem nō solùm testimonium prædicando perhibiturum de venturo post se Messia, sed etiam suo conceptu confirmaturum conceptum illius. Quoniam enim virginis conceptus occultus erat, manifestari & confirmari debuit per alium conceptum supernaturalem omnibus manifestum, quem nullius alterius esse conueniebat, quàm eius qui mittendus erat à Deo, vt testimonium perhiberet de Messia. Suo igitur ortu & cōceptu cōfirmat Christi ortum & conceptum, qui sua prædicatione & baptismo comprobaturus erat eiusdem post se venientis prædicationem & baptismum. Quòd si cui videatur ad confirmandū conceptum virginis non congruere exemplum conceptus senis & sterilis, quòd non rectè magis mirabile per minus mirabile comprobetur: dicendum huiusmodi exemplum fortasse non multum valiturum apud infidelem, verùm apud credentem, vt fides ejus augeatur & magis confirmetur, frequenter magis admirandum comprobari per minus admirandum: quemadmodum Eucharistiæ sacramenti fide confirmatur per Ambros. in libro de mysteriis multis exemplis & signi inferioribus iis mirabilibus quæ contingunt in Eucharistiæ sacramento. Deinde, quamuis magis nouum erat virginem párere, quàm senem & sterilem, tamen sicut vtrunque erat contra naturam, ita vtrūque Deo æquè erat facile. In conceptu enim virginis defuit semen viri: in cōceptu autem mulieris defuit naturaliter semen mulieris. Nam præ senectute desierant iam Elizabeth fieri muliebria. Cùm autem Elizabeth fuerit de filiabus Aaron, Maria verò de domo Dauid, non obstat tamen quòd hic Elizabeth cognata Mariæ dicitur. Nam quamuis Num. vlt. præceptum sit, vt omnes viri ducant vxores de tribu & cognatione sua, & cunctæ fœminæ de eadem tribu maritos accipiant, tamen ex causa ob quam hoc præceptum scribitur, nēpe ne commisceretur possessio filiorum Israel de tribu in tribū, sed permaneret hæreditas in familiis, constat non semper illud præceptum fuisse necessarium, vt non tunc quando ex tribuum commixtione nulla consequebatur hæreditatis de tribu in tribum translatio. Proinde tribū Iuda domūmque Dauidis mixtam fuisse cum domo Aaron cōstat. Nam vxor Ioiadæ pontificis, Iosabeth scilicet, fuit soror Ochoziæ regis Iuda, vt patet 2. Paral. 22. Quoniā enim Leuitæ nullam cōsequebantur hæreditatem,

A licita fuit huiusmodi permixtio, quæ in his duabus tribubus frequentior erat ob earum dignitatem. Et tamen etiam aliter tribus permixtas fuisse legimus. Dauid enim de tribu Iuda, vxorem accepit Michol filiam Saul de tribu Beniamin, quàm nulla consequebatur portio hæreditaris, quòd fœminæ hæreditatem non acciperent dum fratres haberent. Itaque nihil obstat cognationi virginis & Elizabeth, quòd illa de tribu Iuda, hæc verò fuerit de filiabus Aaron. Creditur enim Elizabeth nata ex patre Aaronitā, matre verò de familia Dauid. Traditur enim Emerentianam cum Soloue de tribu Iuda, duas genuisse filias, primam Annam, secundam Ismeriam. Annā ex Ioachim de domo Da-

B uid genuisse Mariam, Ismeriam verò sacerdoti iunctam genuisse Elizabeth. Et bene spiritus sancti dispositione factum est, vt virgo paritura Messiam cognata esset filiæ Aaron, vt Messias, qui rex simul & sacerdos futurus erat, cum vtraque familia, sacerdotali scilicet & regia, cognatione haberet. Porro angelus ipsius Elizabeth conceptum duabus rationibus admirādum ostendit, primùm cū dicit; *concepit in senectute*, deinde cùm dicit eam vocari sterilem. Est autem emphasis in eo quòd dicit eam vocati sterilem: quasi diceret eius sterilitatem ita omnibus esse notam, vt ob eam cum opprobrio vocetur vulgò sterilis. Tempus verò conceptus aperit, dicens: *Hic mensis sextus est illi*: vt ostendat con-

C ceptum huius sterilis iam certò cognosci posse, tum ex tumente vtero, tū ex motu viuentis in vtero infantis. Adiungit autem & communem fidei, confirmandæ rationem, dicens: *quia non erit impossibile*, &c. Quæ causalis non est accipienda vt significet causam eius quod dixit Elizabeth cōtra naturam concepisse. Non enim rectè dicitur, *Elizabeth concepit, quia non erit impossibile*, &c. sed dicendum fuisset: Concepit, quia non est impossibile, &c. Proindre illud: *quia non erit*, sic superioribus videtur coniungendum. Ideo exemplum istud de Elizabeth tibi affero, ideóque in ea istud Deus operatus est, vt certius cognoscas, & tecum omnes in-

D telligant quòd non erit impossibile apud Deum omne verbum. Eadem autem sententia penè habetur Hier. 32. vbi sic legimus: Domine Deus, nō erit tibi difficile omne verbum. Vbi per difficile secundum Hierony. verti etiam potest impossibile. Porrò sententia hæc dupliciter intelligi potest. Primùm, vt sit iste sensus: Omne verbum Dei, hoc est, quicquid Deus loquitur, prædicit & promittit, nō est ei impossibile vt illud præstet. Qui sensus vt loco huic & Hieremiæ optimè conuenit, ita non admittit illas quæstiones de omnipotētia Dei, an scilicet omnia absolutè Deus possit, & præterita facere nō præterita, & id genus alia. Alij tamen secundùm phrasim Hebraicam, verbum hic & in Hieremia accipiunt pro re. Vnde Septuaginta locum illum

E Hierem. verterunt: Nihil apud te absconditum est & Munsterus: nulla res occultata est à te. Itaque sensus esset: Nulla res impossibilis, vel, nihil impossibile est apud Deum. Verùm iam de sententię huius vniuersali veritate quæstiones occurrūt. Non enim potest Deus quæcunque includunt in seipsis contradictionem. Deinde mori Deus non potest peccare & fallere non potest, denique secundum Paulum, negare seipsum non potest. Ex Augustino autem patet, quomodo scripturæ illæ sint intelligendæ, quæ Deo dicunt omnia esse possibilia, & nihil illi esse impossibile. Nam pluribus locis docet

Deum

Deum ideo vocari omnipotenté, quia potest quicquid vult aut velle potest. Vnde libr. 21. de ciuit. Dei, cap. 7. Deus inquit certè non aliter vocatur omnipotens, nisi quoniam quicquid volt potest. Itaque & cùm dicitur nihil esse impossibile Deo, intelligi debet nihil eorum quæ vult Deus, impossibile esse ei posse.

DIXIT AVTEM MARIA: ECCE ANCILLA DOMINI.] Edocta virgo modũ quem quæsierat, exemplóque cõfirmata nihil vlterius interrogat: sed fide plena atque ad obediendũ promptissima humilimè & modestissimè paucis verbis respondit, dicens: *Ecce ancilla Domini*. Quæ verba dupliciter explicari possunt. Primùm hoc modo: Ecce agnosco me esse ancillam Domini, cuius me obsequio totam dicaui, cuius proinde voluntati repugnare impium fuerit, quare fiat mihi sicut tu locutus es. Secundò sic: Ecce offero me in ancillam Domini, paratam ad omne obsequiũ eius, & Itaq; placet, imò opto vt fiat mihi, &c. Illud enim *fiat*, non tantùm consentientis est, sed simul etiam optantis & deprecantis, vt tantum donum consequatur. Testatur itaque hæc virginis responsio in primis quidem synceram animi eius fidem. Non enim dixisset, *fiat mihi*, nisi fieri posse & futurum credidisset. Deinde virgineam quandã modestiam in verborum paucitate demõstratam. Tertiò summam obedientiæ promptitudinem. Hanc enim illud, *ecce*, & , *ancilla Domini*, & verbum, *fiat*, demonstrant. Postremùm profundissimam & cõstantissimam virginis humilitatem, quam ex eius verbis dupliciter discere licet. Nam magnificis angeli promissis non solùm non est elatior facta quàm erat prius, sed profundius sese humilians quæ mater filij Dei futura prædicitur, nihil aliud quàm ancillam se Domini agnoscit. Deinde, vt inquit Ambrosius, ancillam se dicendo, simul etiam nullam prerogatiua tantæ gratiæ sibi vendicauit, vt quæ nihil aliud faceret quàm quod iuberetur, & ex cõditione sua Domino deberet, nec meritis suis hanc gratiam tribuendam putauit, sed totum diuinæ bonitatis esse agnouit. Cùm autem ad hanc conceptionem diuinam ex parte quidem virginis nihil requirebatur præter assensum, vt post istius assensum nulla esset ex parte Dei dilationis ratio, firmissimè credendum statim post virginis assensum spiritu sancto adueniente perfectam in vtero eius conceptionem filij Dei: quemadmodum etiam satis consequitur ex iis quæ apud Lucam sequuntur. Porrò in hac conceptione non fuit talis ordo, qualis in reliquorum omnium conceptione, vt priùs scilicet per conceptionem fuerit in vtero virginis informis quædam massa, quæ deinde formaretur per membrorum & organorum distinctionem, ac postremum per infusionem animæ animaretur: sed in ipso conceptionis momento, quo purissimum sanguinem virginis, in locum conceptus, spiritus sanctus adduxit, simul fuit carnis formatio, eiusdé figuratio, animæ infusio, & carnis atq; animæ à diuinitate assumptio. Quæ ita se habere patet. Nam in cõceptione virginis nihil potest dici conceptum à virgine, quod non tunc cùm conceptum erat, assumptum esset à diuinitate verbi. Vnde Aug. in lib. de fide ad Petrum: Firmissime tene, & nullatenus dubites, carnem Christi non fuisse conceptam in vtero virginis priusquam susciperetur à verbo. Et Greg. 18. Moralium, Angelo, inquit, nunciante, & spiritu sancto adueniente,

A mox verbum in vtero, mox intra vterum verbum caro. Si enim caro Christi concepta fuisset priusquam susciperetur à verbo ergo habuisset aliquam hypostasim, & substantiam aliam ab hypostasi & subsistentia verbi Dei, ac proinde necesse fuisset verbum Dei in assumptione destruere subsistentiam carnis præexistentem, cùm caro Christi non in propria, sed in verbi Dei subsistentia iã in Christo subsistat. Illud autem fore inconueniens nemo non videt, maximè cùm sic etiam tota conceptio non posset tribui filio Dei. Si autem verum est, nihil in vtero fuisse conceptum, quod non simul esB set à verbo assumptum, consequitur etiam idem illud fuisse ab initio animatũ anima rationali, cùm caro humanæ naturæ non fuerit assumpta à verbo nisi ratione animæ rationalis, sine qua incõgruum fuisset diuinitati assumere carnem. Vnde Aug. in epistola ad Volusianum: ipsa magnitudine diuinæ virtutis animam sibi rationalem, & per eandem corpus humanum, totúmque omnino hominem in melius mutandum coaptauit. Si autem mox quod conceptum erat animatum fuit, ergo etiam fuerat corpus figuratum, omnibúsque suis membris & organis distinctum: nam ante huiusmodi figurationem anima corpori non infunditur, vt omittamus informe corpus à diuinitate assumi non C fuisse conueniens. Itaque Damasc. li. 3. Simul caro, simul verbi Dei caro, simul caro animata, anima rationali & intellectuali. Præter hæc autem miracula, quæ in Christi conceptione concurrunt, etiã illud adnotandum & admirandum est, quòd mox vt conceptus est, vsum habuerit liberi arbitrii, & perfectus in sapientia secundum animam, quod ipsum per Ierem. prophetatũ est, cap. 31. cùm dicit: Creauit Dominus nouum super terram. Fœmina circundabit virum. Quod exponens Hieronymus, Fœmina (inquit) circundabit virum gremio vteri sui, qui iuxta incrementa quidem ætatis per vagitus & infantiam videbitur proficere sapientia & ætate, sed perfectus vir in ventre fœmineo solitis D mensibus continebitur. Quæ auté priùs dicta sunt, satis etiam probari possunt ea scriptura sequente, dum mox postea Elizabeth Mariam vocat matrem Domini, & fructum ventris eius dicit benedictum. Si enim mater erat etiam tum Domini, ergo tum caro & à verbo erat assumpta, & simul animata, alioqui enim mater dici verè non potuisset. Iam in hac diuina conceptione considerandum etiam duplices concurrisse nuptias. Primùm enim ea quæ desponsata erat viro, fit coniunx Dei, cui virginem quasi in coniugé copulauit ipse spiritus sanctus, hoc est, amor. Secundò, quia diuina natura in vnitatem suppositi & perso E næ counita est humanæ naturæ, qualis hypostatica vnio per inseparabilem coniugum coniunctionem per quam vna efficiuntur caro, significatur. Vnde & nuptiarum nomine designatur, secundum Gregorium in parabola de nuptiis filij: Tunc enim inquit Deus pater Deo filio suo nuptias fecit, quando hunc in vtero virginis, humanæ naturæ cõiunxit. De quibus nuptiis etiam in Canticis dictum est cap. 3. Egredimini, & videte filiæ Sion regem Salomoné in diademate quo coronauit eum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis eius. Et in Psalmis vterus virginis thalamo comparatur, in quo sponsus spõsæ coniunctus est: Et ipse (inquit) tanquã sponsus procedens de thalamo suo, &c.

VISITATVR A MARIA ELIZABETH.

LVCÆ I. CAPVT IIII.

Xurgens autẽ Maria in diebus illis, abiit in mõtana cum festinatione in ciuitatem Iuda: & intrauit in domũ Zacharia & salutauit Elizabeth: Et factũ est, vt audiuit salutatio-nẽ Mariæ Elizabeth, exultauit infans in vtero eius, & repleta est spiritu sãcto Elizabeth & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus vẽtris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infãs in vtero meo, & beata quæ credidisti, quo niã perficiẽtur ea quæ dicta sũt tibi à Domino. Et ait Maria. Magnificat anima mea Dominũ. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo: Quia respexit humilitatẽ ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatã me dicẽt omnes generationes: Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius. Et misericordia eius à progenie in progenies, timentibus eum. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potẽtes de sede, & exaltauit humiles: Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suũ, memorari misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in secula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa est in domum suam.

EXVRGENS AVTEM MARIA IN DIEBVS ILLIS.] Audito noui conceptus Elizabethis exemplo, Maria ad visitandam cognatam pergit. Non, vt inquit Ambrosius, quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitãs de exẽplo, nec etiã quasi elata de beneficio, sed primùm quidẽ præ nimia mentis lætitia de suo, cognatæq; admirãdo cõceptu, præq; desiderio summo cõgratulãdi & obsequẽdi cognatæ, & vt per vtriusq; narrationem sese mutuò consolarentur & exhilatarent. Secundò verò ex impulsu spiritus sancti factum est vt Maria visitaret Elizabeth, vt ad eius præsentiam Ioannes in vtero complèretur spiritu sancto, sicque impleretur quod dictum erat ab angelo: vtque miraculo nouo Ioannis in vtero exilientis, & Elizabeth prophetantis, fides virginis, eiusq; gaudium, & in Deum deuotio cresceret. Theophylactus autem etiam putat virginem tanquam prudentissimam, visitasse cognatam, vt maiori certitudine certior fieret, num vera dixisset de Elizabeth conceptu qui ei apparuerat, vt ex hoc & de suo confirmaretur magis. Sed vt istud dici nõ fuerit omnino incõueniens, dici tamẽ non potest eam angeli verbis nõ adhibuisse fidem, siquidẽ postea Elizabeth ex spiritu sancto dicit eã beatam quòd crédiderit. Porro attendenda diligenter verba quibus Mariæ actionem Euangélista describit. Commendant enim ea nobis plurimas virginis virtutes, ac dotes spiritus sancti. Et primùm quidẽ rursum ipsius humilitatẽ cõmendant. Quæ enim meruerat visitari ab angelo ac tã magnificè ab eo salutari, quæ se matrẽ Domini & Messiæ factam esse cognouit, non dedignatur præcursoris filij sui matrem visitare, eámque prior salutare, memor scilicet officij sui, quo decebat vt iunior seniori deferret obsequium: idem certe humilitatis exemplum relinquens, quod postea filius suus veniẽs ad baptisma Ioãnis, & ab eo baptizatus. Deinde ea verba eiusdem sedulum studiũ congratulandi & obsequendi cognatæ insinuant, quod vtiq; studium ex pietate & charitate magna proficiscebatur. Maria enim (inquit Ambros.) quæ sola ante in intimis penetralibus versabatur, nõ à publico virginitatis pudor, non à studio asperitas montiũ non ab officio prolixitas itineris retardauit. Itaq; hanc sedulitatẽ & eiusdem charitatem tria illa insinuãt, quòd abiisse dicitur in montana, quod cum festinatione, quòd in ciuitatem Iuda, quæ à Nazareth multis distabat miliaribus. Rursum eiusdem lætitia de bono cognatæ commendatur, in eo quòd cum

A festinatione profecta scribitur. In quo eodẽ etiam virgineus pudor ipsius indicatur. Virginei enim pudoris est, non demorari in plateis, nõ aliquos in publico miscere sermones, sed virorũ, hominúmque, quàm potest fieri citissimè, fugere conspectus. Ac postremum quòd festinasse dicitur, efficacẽ quæ in ea erat spiritus sancti gratiam, eiusdémque gratiæ conditionem designat. Nam vt inquit Ambrosius, nescit tarda molimina spiritus sancti gratia. Iam nec mysterio caret quòd Maria postquã spiritus in eam superuenisset, & Deum concepisset, in montana perrexisse scribitur, & in ciuitatem Iuda.

B Quò enim (inquit Ambros.) iam Deo plena, nisi ad superiori cum festinatione cõscenderet? Itaque insinuatur, ad superiora & ad montem sanctum Dei ac ciuitatem confessionis Hierusalem nouã contendendum ei qui spiritum acceperit, & Christum habuerit per fidem habitantem in corde suo. Plerique enim ciuitatem Iuda, existimant Ierusalem, quæ etsi aliquando fuerit computata in tribu Beniamin, tamẽ postquam Dauid illinc Iebusæum expulit, & in ea sedem suam regiam constituit, cœpit annumerari tribui Iudæ, cui etiam tribus Beniamin semper coniuncta mansit. Existimant etiam ad hanc ciuitatem Mariam non sine Ioseph iam facto coniuge eius accessisse: quod eo potest videri

C verisimilius, quòd hæc Mariæ profectio circa tempus solennitatis Paschalis facta sit, ad quam omnes viri ascendere præcipiebantor.

ET FACTVM EST VT AVDIVIT SALVTATIONEM MARIAE, &c. Ostẽdit Mariæ salutationem non fuisse vulgarem, sed admodũ efficacem. Ad eam enim duplex effectus subsequutus est admodum mirabilis. Nam audita salutione ab Elizabeth, & Ioannes in vtero gestiens exiliit, & Elizabeth repleta est spiritu sancto. Proinde necesse est fateamur per virginis vocẽ Deũ quem in vtero gestabat incarnatum, operatum fuisse potentia suæ diuinitatis. Mirabiliter autem factum est, vt sicut vocem sensibilem Mariæ Elizabeth

D prior auditu percepit: ita latentis in vtero virginis Dei præsentiam & efficaciam per vocem Ioannes in vtero senioris latens, prior perciperet. Itaq; Ambrosius: Vide, inquit, distinctionem, singulorúmque verborum proprietatis. Vocem prior Elizabeth audiuit, sed Ioannes prior gratiam sensit. Illa naturæ ordine audiuit: iste exultauit ratione mysterij. Illa Mariæ, iste Domini sensit aduentum Fœmina mulieris, & pignus pignoris. Porro cùm dicitur, *exultauit infans*, non est pro *exultauit*, idem verbum

verbum apud Græcos, quod postea cùm dicit Maria: *Exultauit spiritus meus.* Ibi enim est ἠγαλλίασε, hic verò ἐσκίρτησε, quod non significat, lætatus est, sed, saliit, aut exiliit. Ita non postea cùm dicitur, *exultauit in gaudio.* Verùm occasione istius exultationis vel subsilitionis in quæstionem vertitur, num Ioannes cognouerit Dominum & matrē Domini esse præsentes, ita vt in eo per gratiā spiritus sancti sit anticipatus rationis vsus. Et pleríque quidem putant Ioannem cognouisse. Ambrosius enim Ioannem dicit Domini sensisse gratiam & aduentum, imò & per os matris prophetasse, quéadmodum per os virginis prophetauit Christus. Dupli-ci (inquit) miraculo prophetant matres spiritu paruulorum. Et Theophyl. Quæcunque (inquit) dixit Elizabeth propheticè ad Mariā, non verba fuerūt Elizabeth, sed infantis: os autem Elizabeth tātùm ministrauit, sicut & os Mariæ ministrauit filio Dei qui in vtero eius erat, &c. Et in hymno ecclesiastici officij canitur de Ioanne: *Ventris obstruso recubans cubili, Senseras regem thalamo manentem.* Et in antiphona quadam officij Visitationis Mariæ: *Accelerатur ratio in puero nondum nato, Instinctu sacri pneumatis diuinitus sibi dato, Nouit præsentem Dominum in virgine clàm latentem, Adorauit cum iubilo ad seruulum venientem.* Augustinus verò in epistola ad Dardanum, de qua suprà, magis existimat Ioannem non intellexisse causam exultationis suæ, sed eam potius fuisse significationem rei magnæ ab Elizabeth cognoscendę, non autē à paruulo cognitæ, eámque sicut solent miracula fieri, factam esse diuinitus in infante, non humanitus ab infante: quemadmodum diuinitus locuta legitur asina Balaam, & quéadmodum in vtero Rebeccæ collidebātur gemini. Prior autem sententia nō potest efficaciter probari ea verbo, *exultauit*, cùm illud, vt dictū est, significet subsilire, non autē lætari. Iam, vt bene demonstrat August. subsilitio hæc intelligi potest sine cognitione infantis. Sed eadem sententia videtur efficaciter probari posse ex eo quod postea adducitur, *exultauit* in (vel præ) gaudio. Si enim in eo fuit gaudiū, ergo & cognitio aliqua, sine qua non potest esse lætitia. Cúmque nulla fuerit gaudij vel lętitiæ ratio quàm pręsentia Domini, cōsequens est eū cognouisse Domini sui præsentiā cognitione rationali, ac proinde tūc habuisse vsum rationis. Non tamen etiam hæc ratio satis efficaciter id probat. Nam Græcè pro, *in gaudio*, non est, ἐν χαρᾷ, sed ἐν ἀγαλλιάσει, quod gesticulationem magis significat quàm gaudiū. Itaque sensus esse potest: Exiliit cum gesticulatione, id est, gestiendo. Sicut in Psal. bene psallite in vociferatione, id est, cum vociferatione & vociferando. Iam gesticulatio intelligi potest in Ioanne fuisse etiā sine gaudio mētis, & cognitione præsentiæ Dei, sicut intelligit D. August. de exultatione. Et quanquam prior sententia communior sit, vt quæ etiam in ecclesiastico officio decantetur, tamen hæc in parte sentētia D. Aug. verisimilior videtur, etsi recipienda non videatur in ea parte, qua putat Ioannem non esse sanctificatum à spiritu sancto in vtero, nec illius exultationem factam à spiritu sancto inhabitante & sanctificante Ioannem, sed tantùm à spiritu sancto operante in Ioanne, qui spiritus etiam miracula potentiæ suæ in peccatoribus & brutis operatur. Nam cùm hic locus quo exultasse Ioannes dicitur, coniungitur cum eo quo promissum fuit replendū cum spiritu sancto adhuc ex vtero matris, satis

Vtrū Ioānes in vtero fuit præditus vsu rationis.

A patet Ioannem spiritum sanctum accepisse ad salutationem virginis, qui insensibiliter eū sanctificās, sensibiliter etiā in eo per exilitionem operatus est. Secundum posteriorem ergo sententiam cùm dicitur, *exultauit in gaudio*, gaudiū vel accipi debet pro gaudij signo, vt sit idem quod gesticulatio, aut pro lætitia aliqua è spiritu sancto diffusa in parte sensitiua. Exultauit autem Ioannes secundum priorem sententiam, vt suo gestu veluti resalutaret salutantem virginem, & gaudium suum de præsentia Domini testaretur, eíque velut occurrere & reuerentiā exhibere festinaret. Secundum alterā autem sententiam exiliit, vt ex nouo illo gestu Elizabeth intelligeret virginis dignitatē & conceptum.

B Vbi autem Ioannes exiliit in vtero: tum etiam repleta est spiritu sancto mater. Cuius ordinis ab Euangelista explicati occasione, interpretes matrem per fœtum dicunt afflatam spiritu sancto, imò ipsum fœtū impleuisse matrē. Non (inquit Ambr.) priùs mater repleta est quàm filius, sed cùm filius repletus esset spiritu sancto, repleuit & matrem. Et quod his amplius est, in hymno officij ecclesiastici, meritis nati prophetasse Elizabeth canitur, dū dicitur: *Hinc parens nati meritis vterque Abdita pandit.* Quæ tamen omnia commodè sunt intelligēda. Dicitur enim matrem impleuisse, aut per eum matrem spiritu afflatam, quòd illius exilio occasio

C fuerit, vt etiā mater abundātius spiritu sancto repleretur, & intelligeret Messiæ conceptum. Nisi enim (inquit Theoph.) exultasset puer, non prophetasset illa. Quæ ad hoc impleta est spiritu, vt per eum exilitionis rationem intelligeret & explicaret. Meritis autem nati prophetasse dicitur vterque parens, eò quòd ob dignitatem filij datus sit vtrique spiritus prophetiæ. Dignitatem, inquam, non quam suis actibus & operibus sibi apud Deum parauit, sed ad quam Deus eum iam elegerat, vt scilicet præcursor fieret Messiæ. Meritum enim pro dignitate aliquādo accipitur, sicut mereri pro dignum esse. Atque hoc secundo modo etiam intelligi potest, matrem impleuisse spiritu, aut per eā

D matrem impletam spiritu. Vnde Dionysius: Ideo fertur matrem implesse, quoniam priuilegio eius datum est matri suæ diuinorum charismatum incrementum. Porrò quòd dicitur Elizabeth repleta spiritu sancto, non sic intelligendum, quasi priùs non habuerit spiritum, (erant enim, vt dictum est, priùs, ambo iusti ante Deum, &c.) sed quòd abundantiorem gratiam spiritus acceperit, aut quòd iam acceperit spiritum ad prophetandum, ad quem effectum priùs eum non habuit.

ET EXCLAMAVIT VOCE MAGNA, ET DIXIT: BENEDICTA.] Quæ priùs tacita latitauerat, conceptum pudore dissimulans, mox vt repleta est spiritu sancto edocēte eam quid por-

E tenderet filij exilitio, non iam diutius continuit animi sui gaudia, sed ea subita inflammatione spiritus, & insigni affectus lætitia ac admiratione exclamauit, ea promens afflatu spiritus, quæ nec ab homine didicerat, nec ex vlteri tumore suspicari poterat. Mirabiliter autem factum est vt Elizabeth perinde quasi angelum audisset cum Maria loquentem, ita verbis angelicis auspicaretur suam gratulationem. Sicut enim vno, eodemque spiritu angelus & Elizabeth locuti sunt, ita eisdem quoque vsi verbis, idque in maiorem confirmationem angelicorum verborū. Nam in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. Nouit (inquit Ambrosius

brosius) sermonem suum, spiritus sanctus, nec vnquam obliuiscitur. Et prophetia non solùm rerum completur miraculis, sed etiam proprietate verborum. Adiecit autem ad verba angeli Elizabeth: Et *benedictus fructus*, &c. Quod secundum Theoph. intelligi potest dupliciter superiori esse adiectum. Primùm, quia multæ sanctæ mulieres pepererunt improbos, vt Rebecca Esau, ideo nõ solum ipsa benedicta dicitur, sed etiam fructus eius. Secundò, intelligi potest adiecta hæc pars, vt per eã explicaretur causa benedictionis Mariæ, sicut & angelus causam benedictionis explicauit, dicẽs: *Ecce concipies*. Ideo enim ipsa inter mulieres benedicta, quia fructus eius benedictus, ita vt coniunctio, Et, accipi hic possit, sicut frequenter, pro quia, vt Psal. 59. & 107. Da nobis auxiliũ de tribulatione, & vana salus hominis. Græca enim & Hebræa habẽt ibi coniũctionẽ, & quamuis nostra litera habeat, quia. Notanda autem differentia. Maria enim benedicta dicitur, sed cũ limitatione, scilicet inter mulieres. Fructus autem ventris benedictus dicitur absq; limitatione, & bene quidem. Solus enim Deus absolutè benedictus. Solus etiã hic fructus ventris benedictus, quia reliqui omnes ex cõcupiscẽtia nati, sub maledictione nascuntur, filij scilicet iræ natura. Solus hic benedictus. qa per ipsum omnes gentes benedicendæ, sicut de eo Abraham promissum fuit. Itaq; benedictus dicitur hic fructus, non solùm tanquã Deus, sed etiam quatenus homo, eò quòd expers omnis maledictionis: apud Deum, plenus esset omnium diuinorũ charismatum benedictionibus, ita vt de eius plenitudine omnes essent accepturi. Ipse enim ille benedictus est, de quo in Psal. Benedictus qui venit in nomine Domini. Quẽ-

Psal. 117 admodum autem superius in angelica salutatione quòd dicitur Maria benedicta, exponit quidam de prædicatione & laudatione apud homines obtinendam: ita & hic secundũ eum est sensus: Laudata eris inter mulieres, & laudatus erit ab omnibus fructus ventris tui. Verùm præter rationes superius dictas, etiã tempus præteritum, quo vtitur Euangelista, εὐλογημένη, & εὐλογημένος, magis ostẽdit de benedictione à Deo obtenta debere intelligi. Non enim hic ponitur εὐλογητὸς. Nã & Paulus in epist. ad Galatas disputãs de benedictione promissa omnibus gẽtibus in semine Abrahæ, intelligit per benedictionẽ Dei, beneficia per Christum gẽtibus præstanda. Porrò in eo quòd Christũ vocat Elizabeth fructum ventris Mariæ, plures refellit hæreses. Et primùm quidem his verbis eorum error refellitur qui Christum asserunt, corpus suũ nõ sumpsisse ex substantia & carne virginis, vt qui vel fantasticum Christo tribuunt corpus, vel Christum quasi per aquæductum transisse per virginem asserunt. Illud enim, *fructus ventris*, apertè astruit Christũ productũ ex virgine etiã naturalibus officiis ventris. Rursum error Eutycetis, qui Christum negabat eiusdem fuisse naturæ cum virgine & nobiscum, refellitur. Omnis enim fructus eiusdem est naturæ cum planta cuius est fructus. Propriè autem Christus fructus vteri virginalis dicitur, nam reliqui sunt plurium parentum fructus: Christus verò cùm patrem in terris non habuerit, vnius tantùm ventris fructus dicitur, sicut & à proprietate filius dicitur hominis. Eisdem quoq; his verbis significatur, non solùm virginem tum concepisse, sed etiam conceptum iam tum fuisse animatum. Sola enim anima benedictionis diuinæ capax est.

A ET VNDE HOC MIHI VT VENIAT, &c.] Nõ (inquit Ambr.) quasi ignorãs hoc dicit. Sciuit enim esse gratiã & operationem spiritus sancti, vt mater Prophetæ à matre Domini ad profectum sui pignoris salutaretur. Sed quia nõ humani meriti, sed diuinæ gratiæ munus esse cognouit, ideo ex summa mẽtis humilitate, & admiratione dignationis Dei & matris eius dixit: *Vnde hoc mihi*, quasi Math. 3. dicat, quibus meis meritis, quáve iustitia fœlicitas hęc mihi contigit? Agnosco sanè maiorẽ hãc fœlicitatẽ esse quàm vt vllis meritis, factisq; meis ascribi possit. Itaq; sicut postea Ioãnes Christum cùm

B venisset vt baptizaretur, prohibuit dicens: Ego à te debeo baptizari: ita & nunc ipsius mater indignam se reputat quæ à matre Domini visitetur. Matrem autem vocat etiã antequã pepererit. Aliàs enim (inquit Theoph.) non solemus matres vocare priusquam pariant, propter metum abortiendi: in virgine autem nihil tale suspicari oportebat. Deinde aliarum conceptus non statim est animatus: virginis verò fœtus mox vt conceptus fuit, animatus fuit. Ideo cõceptione mox mater dici verè potuit. Qua appellatione rursum earum hæresum falsitas, de quibus mox superius, commonstratur. Dicens autem, *mater Domini mei*, ostendit à spiritu edoctam se vtramque fœtus naturam, Dei scilicet & homi-

C nis. Propter naturam enim humanam dixit: *fructus ventris tui*: propter diuinam, *Domini mei*. Itaque his verbis iam apertè Nestorij impietas conuincitur, qui negabat Mariam dici verè posse θεοτόκον id est, genitricẽ Dei. Constat enim ex his verbis in vnam personam conuenisse duas Christi naturas: simul & illud quod priùs dictum est, humanam naturam scilicet à diuinitate à principio conceptionis fuisse assumptam. Dicta sunt enim hæc verba paucis diebus post annunciationem. Assert autem deinde Elizabeth causam, quare eam benedictam dixerit inter mulieres, & matrem Domini sui, nẽpe quòd hoc ita esse indubitato argumento didicerit ex gesticulatione filij sui, spiritu sancto scilicet edocẽte

D quid ea portẽderet gesticulatio, simúlque intelligi potest causam reddere quare fœlicẽ se reputauerit ob aduentum Mariæ, quòd scilicet illius aduentum & salutationem tam senserit efficacem. Ecce enim (inquit) *vt facta est*, &c. Iã quod sequitur: *Et beata quæ credidisti*, Græca melius habent per tertiã personã ad verbum sic: *Beata quæ credidit*, quoniam erit perfectio dictis ipsi à Domino. Porrò interpres noster pro αὐτῇ, legisse videtur cum aspiratione αὑτῇ, & sic potest totum per secundam verti personã, quemadmodum & vertit Oecolãpadius in Theophylacto, viderique potest ea lectio esse verisimilior. Quòd si autem per tertiam legatur personam,

E intelligi debet Elizabeth hic prophetantem, prophetico more mutasse personam: aut alias personas in hoc colloquio fuisse præsentes, ad quas conuersa Elizabeth beatam prædicauerit virginem quòd crediderat. Illud autem, *à Domino*, si referatur ad participium, *dicta*, exponi debet, pro, ex nomine & autoritate Domini. Alioqui referri posset ad verbum, *perficientur*, vt sit sensus: quæ dicta sunt tibi perficientur à Domino. Iam in his Elizabeth verbis etiã aduertendum quàm multipliciter se ostenderit spiritu prophetiæ donatam. Simul enim (inquit Gregorius super Ezechielem Homil. 1.) de præterito, & præsenti, atque futuro per propheticum spiritum tacta est, quæ & eam promissionibus Angeli credidisse cognouit: & matrem nominans, quia

quia redemptorem humani generis in vtero portaret, intellexit. Et cùm omnia perficienda prædiceret, quod etiã de futuro sequerétur, aspexit. Præterea ad propheticę spiritum pertinebat, quòd intelligeret causam & significationem gesticulationis infantis in vtero.

Et ait Maria: Magnificat, &c. Audiens virgo Elizabeth afflatu spiritus eadem de se prædicare quæ ab Angelo priùs audiuisset, considerans'q; ipsius & cõceptus sui nomine & Ioannem in vtero exiliisse, & Elizabeth spiritu prophetico afflatam, cùm hactenus virginali pudore texisset animi sui gaudia, spiritu sancto correpta, quo dudũ erat plena, nõ sibi diutius tẽperat, quin hymno gratulabundo prorumperet in gratiarum actionẽ & laudem Dei. In quo quidem hymno, primùm prædicat Dei in se declaratam benignitatẽ & potentiam, deinde de his eisdem simul & sanctitate eius generatim canit, ac postremùm eiusdem veritatem præstari in iamiã cœptis per Messiã promissis olim ad patres factis collaudat, imitata ex magna parte argumentũ cantici, quod Anna Samuelis mater simili occasione, eodemq; spiritu cecinit. Rursum autẽ in virgine hic admirãda offertur illius summa mentis humilitas, animi gratitudo, atque deuotio in Deum. Quæ enim laudata erat primũ ab angelo, deinde ab Elizabeth, quæq; didicerat quàm efficax fuerat præsentiæ eius aduẽtus, nihil tamen ob hæc omnia sibi in seipsa placẽs, nec quicquam suis tribuẽs meritis, tãtùm ad laudãdum Deũ accẽditur, totũ eius benignitati ascribẽs, atq; è plena mentis deuotione illius in omnes misericordiam, potentiã, æquitatem ac veritatẽ celebrans. Vt autem hæc caneret, non dicitur sicut Elizabeth repleta spiritu sancto, eò ꝙ prius dictus sit spiritus sanctus superuenisse in eam, quo eodẽ & ad visitandũ Elisabeth profecta est, & ad hæc canendũ afflata. Nec conueniebat dicere eam repletam spiritu sancto, quæ Deo plena erat, & in qua habitabat plenitudo diuinitatis corporaliter. Dicit itaque:

Magnificat, &c.] Cùm autẽ Deus non possit maior fieri, nec aliquid ei à nobis accedere, intelligit Ambrosius cũ Origene tũc nos in nobis magnificare Dominũ, cũ animã nostram, quæ formata ad imaginem Dei, maiorẽ in bonis operibus & virtutibus facimus. Tunc enim Dominus in nobis quodãmodo maior fit, cùm imaginem eius magis participamus. Verùm simplicius magnificare hic accipi debet pro extollere laudibus, magnitudinẽmq; Dei agnoscere, admirari & prædicare: quẽadmodũ & apud Prophetam: Magnificate Dominũ mecũ. (Psal. 33.) Dicit autẽ; *anima mea*; vt insinuaret se non lingua tantùm, sed magis anima & ex præcordiis Dominum laudare & glorificare. Itaq; sensus est, Tu quidem ô Elizabeth me laudas & magnificas, verùm cùm totum hoc ego non lingua tantùm mea, sed & anima diuini gratuitiq; muneris esse agnoscam, totis præcordiis Dominum magnificat & extollit, magnitudinem bonitatis simul & potentiæ eius in me admirando. Nec tantùm magnificat illud anima mea, sed etiã exultauit, nõ quidẽ in seipsa, sed in Deo totius mihi salutis autore. Porrò cùm exultare potius ad corpus pertineat (significat enim quandã lætatis gesticulationẽ) hic tamen ad animam & spiritum transfertur, ad significandũ lætitiæ magnitudinem, & spirituale quoddam mentis tripudiũ, quo anima extra se rapta in Deum fertur. Exultare autem, lætari in Deo est, de Deo gaudere, eumq; gaudij nostri esse obiectum & materiam. Bene autem priùs dixit: *Magnificat*: deinde, *exultauit*. Cùm enim magnificare pertineat ad intellectiuam vim, exultare verò ad voluntatẽ & affectũ, istud ex illo nascitur. Nam cùm magnitudinẽ diuinæ benignitatis expendimus, sequitur deinde in affectu lætitia & exultatio. Sciendum præterea, ꝙ anima & spiritus in scripturis, maximè apud Paulum, sic differunt, quòd quamuis vna eademq; res sit anima & spiritus, tamen anima dicatur, quatenus animat & viuificat corpus, & quæ humana sunt curat: spiritus verò quatenus superioribus & cælestibus intendit: legesq; naturæ trãscendit. Hæc tamen differentia hic locum habere non videtur. Neq; enim conueniens aliqua ratio assignari potest quare animã dicat magnificare, spiritũ verò exultare, cùm æquè aptè dicere potuisset spiritum suũ magnificare, animam verò exultare. Nam Psalmista: Anima (inquit) mea exultabit in Domino, & delectabitur super salutari suo. (Psal. 34.) Proinde quod priùs dixit animam, postea dicit spiritum, Hebræorũ more: quibus solẽne est, idem (in Canticis maximè) sub aliis repetere verbis. Aut animam simul dixit & spiritũ, significans totã animã quanta quãta erat, in Deum ferri, quatenus scilicet & humana & diuina respicit. Iam in his duobus versibus Dominum & Deum quidã pro filio accipiunt: alij sic distinguunt, vt vnum patrem designet, alterum verò filium: verùm simplicius intelligitur per vtrũq; significatum Deum communiter, hoc est, vt totam includat trinitatem. Pro salutari autem Græcis est σωτῆρι, hoc est, saluatori. Sed frequenter in scripturis salutaris vel salutare accipitur pro salutare, vt ipse Deus meus, & salutaris meus. (Psal. 24. & 125.)

Qvia respexit humilitatem &c. Causam reddit suæ magnificationis & exultationis. Porrò dictio, humilitas, in scripturis tripliciter accipitur. Primò in scripturis veteris testamẽti sæpe accipitur pro afflictione, vt: Vide humilitatẽ meã, & eripe me. &: In humilitate nostra memor fuit nostri. Hoc autẽ modo hic nõ accipi certũ est. Secundò, significatione multùm simili cũ superiori accipitur pro abiectione, exiguitate, ignobilitate & obscuritate, vt apud Paulũ: Reformabit corpus humilitatis nostrę, &c. (Philip.) hoc est corpus nostrum vile & ignobile. Atq; in hoc solo significatu intellexit vocabulum humilitatis Cicero, sicut humilis apud Latinos propriè nõ significat nisi breuẽ, vilẽ & abiectũ. In his autem duabus significationibus semper apud Græcos correspondet ταπείνωσις. Tertiò, secundum vsum proprium scripturæ & Theologis, accipitur pro virtute contraria superbiæ, qua quis seipsum abiectum & vilem agnoscit: quæ virtus latinis modestia dicitur aut animi submissio. Atq; in hac tertia significatione hoc loco plerique accipiunt, intelligentes hic significari virginẽ electã in matrem Domini propter virtutẽ humilitatis eius. Quamuis autem hoc verum sit, tamen hunc non esse huius loci sensum, primùm ex eo constat, quòd Græcis virtus humilitatis nunquam significetur per vocabulum ταπείνωσις, quod hoc loco ponitur, sed eam virtutem semper significant per vocabulum ταπεινοφροσύνη, deriuatũ à ταπεινοφρονεῖν, quod est humiliter de se sentire: quemadmodum id patet ex omnibus illis locis in quibus de virtute humilitatis loquitur Paulus. Deinde nõ cõuenit summæ modestiæ virginis, vt dicat Deum respexisse ad virtutẽ humilitatis suæ, hoc enim esset gloriari

de me

quam,& omnibus ſeculis, & omnibus ſine diſcretione perſonis, quæ timent illum. Et ferè tale eſt quod vult ſignificare; Miſericordia eius non in me ſolùm eſt, ſed etiam communis omnibus qui reuerentur illum, idque per omnes ſibi ſuccedẽtes generationes & ſecula cuncta. Illud tamen *à progenie in progenies*, vel, vt habent Græca *εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν*, hoc eſt, in generationem & generationem Theophylactus ſic intelligit, vt ſignificetur timẽtes Deum conſequi miſericordiam & in hac generatione; hoc eſt, in præſenti ſeculo, & in futura generatione, hoc eſt, futuro ſeculo. Nam hic centuplum accipiunt, & omnia eis cooperantur in bonum: illic verò longè amplius accipiunt. Verùm B prior ſenſus magis germanus eſt. Quamuis autem miſericordia Dei diffuſa ſit ſuper omnia opera eius, & ſecundum aliquos effectus cõmunis timentibus & non timentibus eum, perfecta tamen Dei miſericordia ſolis timentibus eum conuenit, quæ conſiſtit in ſubleuatione à vera miſeria, hoc eſt, à miſeria æternæ damnationis, & in eo quod in præſenti vita omnia eis in bonum Deus cooperari facit, poſt hanc vitam ęterna fœlicitate gaudere donat. Aptè autem dicit potius, *timentibus eum* quàm ſperantibus in eum, aut diligentibus eum, quia priùs de Dei potentia & ſanctitate cecinit, quibus reſpõdet in nobis timor & reuerẽtia Dei. Nomine enim timẽtium, ſignificat piè reuerentes Deum, quod ſanctitati Dei debetur. Vnde in Pſal.
Pſ. 110. Sanctum & terribile nomen eius. Quibus verbis C ſignificatur, Deum quia ſanctus eſt, metuẽdum, & piè a iuſtis reuerẽdum. Habetur autem hic verſus etiã Pſal. 102. Miſericordia autem Domini ab æterno & vſq; in æternum ſuper timentes eum. Notandum autem quòd in duobus his verſibus (quos quædam Græca vnico verſu cõplectuntur) tria epitheta Deo attribuuntur, potentia, ſanctitas & miſericordia, quæ tribus in diuinitate perſonis facilè eſt appropriare, & comprehendunt in ſe omnem Dei perfectionem, quæ etiam perſequentes verſus ex ordine declarantur.

FACIT POTENTIAM IN BRACHIO SVO, &c.] Tres iam ſequentes verſus dupliciter D exponi poſſunt. Quidam enim in bis intelligunt cani ea quæ facta ſunt, & iam facienda erant per incarnationem verbi, eaq; hic cani ſpiritu prophetico tanquam facta, quòd iamiam faciẽda erant, & iam erant facta inchoatiuè & in ſua radice. Itaque intelligunt Deum feciſſe potentiam in brachio ſuo quia per filium ſuum incarnatum diabolũ ſuperauit, totúmq; mundum potenter conuertit: diſperſiſſe ſuperbos, tum dæmones, tum Iudæos, hos ambos etiam depoſuiſſe de ſede ſua: exaltaſſe verò humiles gentes, eáſq; eſurientes impleuiſſe bonis ſpiritualibus, diuites verò Iudæos dimiſiſſe inanes. Verùm ſimpliciùs & rectius hęc omnia intelligũ- E tur in ſua generalitate, & vt præterita, ſicut ipſa verba ſonant. Sicut enim Anna in ſuo Cãtico poſt
1. Reg. 2. prędicatam ſingularem Dei in ſe benignitatem ex plenitudine deuoti cordis procedit ad laudandum generaliter Dei potentiam & iuſtitiam frequenter in variis præcedentibus declaratam operibus, dum canit ſimilia his quæ hic habentur, dicens: Arcus fortiũ ſuperatus eſt, &c. Repleti priùs, &c. Suſcitat de puluere egenum, &c. Ita & in pręſenti Cantico virgo feciſſe videtur. Non tam his verſibus ſolùm intelligẽdum eſt cani ea quæ tum erant præterita, ſed ſub intellectu literali, qui eſt

A de rebus temporalibus & ſenſibilibus, ſimul etiam cõuenit quemadmodum frequenter in Pſalmis, & in ipſo Annæ Cantico, intelligere myſticè ſpiritualia Dei opera, quæ præfigurata per facta ſenſibilia prioribus temporibus à Deo facta, iamiã per Chriſtum erant perficienda, vt ita hic intelligamus ſic cani præterita, vt ſimul etiam futura propheticè canantur. Hæc eſt enim fertilitas verborum ſpiritus ſancti, vt eiſdem verbis ſimul plura ad diuerſa tempora pertinentia ſignificet. Itaque fecit potentiam in brachio ſuo, hoc eſt, per virtutem & fortitudinem ſuam frequenter potenter operatus eſt, & mirabilia deſignauit. Brachiũ enim B conuenienter hic accipitur pro Dei virtute, ſicut alia ſæpe. Potentia verò hic accipi debet pro effectibus mirabilibus Dei potentia perpetratis. Alij verò per brachium intelligunt filium per quem omnia Pater facit, de quo videtur intelligendum illud Iſaię. Brachium Domini cui reuelatum eſt? Fecit autem potentiam Deus, dum mundum condidit, dum Iſraelitas à poteſtate Ægyptiorum liberauit, eoſq; expulſis Cananæis in terram promiſſam introduxit, aliaq; multa eorum nomine deſignauit. Nouiſſimè autem ſpiritualiter per filium ſuum, vt dictum eſt, fecit potentiam, dum diabolum ſuperauit, dum per Apoſtolos repugnante mundi huius ſapientia & potentia omnes gentes ad ſe conuertit. In eo autem quod ſequitur. Iſ. 53

C DISPERSIT SVPER BOS MENTE CORDIS SVI, &c.] Relatiuum, *ſui*, non debere referri ad Deum, ſed ad ſuperbos, patet ex Gręcis quę habent *καρδίας αὐτῶν*, cordis ipſorum. Nec eſt Græcis, mente ſed *διανοίᾳ*, hoc eſt cogitatione potius. Porrò ablatiuus iſte mẽte, vel *cogitatione*, iungi poteſt vel cum, *ſuperbos* vel cum, *diſperſit*. Si priori modo intelligamus, ſenſus erit: Diſperſit eos qui ſuperbierunt in cogitatione cordis ſui, quiq; apud ſeipſos de ſe magnificè ſenſerunt. Et apparet hunc veriorem & ſimpliciorem eſſe ſenſum. Si verò coniungatur verbo, *diſperſit*, poterit exponi variis modis. Poteſt enim eſſe ſenſus, ſecũdum Caietanum; *diſperſit ſuperbos à cogitatione cordis eo-* D *rum*, ne ſcilicet aſſequerentur quod aſſequi cogitabant. Deinde ſic diſperſit eos merito cogitationis, & propter ſuperbam cogitationẽ eorum. Poſtremùm, ſecundum quendam hic eſt ſenſus: Diſperſit ſuperbos per cogitationem ipſorum, vt ſignificetur ſuperbos ſuis ipſorum cõſiliis diſſipari, quemadmodum olim per Iob dictum eſt: Comprehendit ſapientes in aſtutia eorum, & cõſilium prauorum diſſipat. Inter quos tres ſenſus poſtremus eſt probabilior. Diſpergere autẽ dicitur Deus ſuperbos, non ſolùm quia eos ſecundum locum diſpergit aliquando, quemadmodum nunc fecit Iudęis, ſed quoniam eos perdit, conatus fruſtatur, E viréſque aufert. Id autem quàm frequẽter fecerit & facit tam ſenſibiliter quàm inſenſibiliter in impiis ſpiritibus, manifeſtum eſt: ſicut & quæ dicuntur duobus verſibus ſequentibus, in quibus, quoniam humana proſperitas præcipuè conſiſtere videtur in honoribus potentatuum, & abundantia diuitiarum, oſtendit vtrumq; horum ex Dei diſtributione hominibus aut auferri, aut donari. Itaque depoſuit potentes de ſedibus ſuis, dum potentes frequenter reges poteſtate exuit, dum & dæmones è ſedibus regni cœlorum deiecit, ac demum dominium ſuper fideles eis abſtulit, dũ & Iudęos in populo Dei primũ obtinentes locũ iã inferiores ſo- Iob 5.

A eit translatū ab eis regnū ad populū gentilē, Exaltauit proinde humiles, hoc est, abiectos & viles. (Nam cùm humiles hic opponantur potentibus, videntur humiles potius debere intelligi viles & ignobiles quam humiles corde, quamquam Greca dictio vtrumq; significet sed magis viles) quia frequentet viles ad regale solium euexit, vt patet in Saule Dauide, aliisque: deinde quia homines ad regni cœlestis gloriam prouexit, eisq; dęmonibus imperandi potestatem dedit postremum quia gentes in populo Dei primum iam dedit obtinere locum. Ita & esurientes, hoc est, indigentes impleuit omnibus bonis. Nam frequenter pauperes temporaliter diuites fecit, & facit, & gentes omni gratia spiritus destitutas olim omnibus bonis spiritualibus per Christū impleuit & omnes qui esuriūt iu- B stitiam & virtutē & hic postea saturat. Deinde verò contra dimisit, vel, vt habent significantius Grȩca, ἐξαπέστειλεν, hoc est, emisit, scilicet à se, inanes &, vacuos, quia frequēter omnibus bonis temporalibus abūdantes ad inopiā redegit, & Iudæos qui per cognitionē legis, & iustitiā quæ in lege est nullo se indigere putabāt apud Deum reiecit à se omnib. veris bonis vacuos. Et quotquot abūdare se existimāt diuitiis ingenij: sapientię & potentiæ humanæ, indignos reputat quos suis spiritualibus bonis ditet.

SVSCAPIT ISRAEL PVERVM SVVM Post generalem diuinæ potentiæ pietatis & iustitiæ commēdationem ad singularem Dei erga populum Israeliticum descendit benignitatem, iam declarari cœptam per verbi in vtero eius incarnationem. Per Israelem enim ad literam intelligit veterem populum Israeliticum, cui primùm natus & missus est saluator, & ex quo plerique credentes saluati sunt, quamuis populo illo magna ex parte Christum reiiciēte Gentilis populus in illius locum successit factus per spiritum Israel & semen Abrahæ, de quo proinde mysticè istud intelligi debeat. Israelem autem puerum suum vocat: hoc est, seruum suum ad distinctionem gentium idolis seruiētium. Hunc itaq; suscepisse Deum dicit quia more succurrentis ac manum porrigentis eum saluandum ab hostibus suis & omni malo recepit quanquam quidam intelligāt Deum ideo dici suscepisse Israelem quia ex Israelitico populo humanam sibi assumpsit & coniuxit naturā vt conueniret cum eo quod dicit Paulus: Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. (Hebr. 2.) Porro in eo quod sequitur *Memorari misericordiæ*, interpretem vertisse infinitiuum, memorari, & non participium recordatus vt cantatur in ecclesiastico officio, patet & ex codicibus Latinis emendatis & Græcis, quæ habent infinitiuū, μνησθῆναι, quem in Cantico Zacharię vertit per memorari. Debet autem infinitiuus ille vtrobique exponi pro eo quod est, vt memor esset, & hic rursum, sic, vt memorem se declararet. Tunc enim dicitur nobis Deus alicuius memor, dum qui ad tempus visus est oblitus esse, memorem sui ipso opere & affectu declarat. Iam postquam dixit, *sicut locutus est ad patres nostros*, explicat quos patres intelligat, nempe Abraham & semen eius, Isaac, Iacob, & Dauid Huic enim dictum est: (Psal. 131.) De fructu ventris tui ponam super sedem tuā. Illis verò: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Mutat autem constructionem Lucas: dicens in datiuo: *Ipsi Abraham & semini eius*, quia vtranq; constructionem habet verbum, *locutus est*. Illud autē, *in secula*, vel, vt habent Greci, *in seculum*, incertum cui coniūgi debeat. Potest enim coniungi cum, *semine eius*, vt significetur semen Abrahę duraturū in perpetuum. Aut cum, *misericordiæ*, & infinitiuo *memorari*, vt sit sensus vt recordaretur misericordiæ suæ in perpetuū exibendæ aut vt recordaretur in perpetuum misericordiæ suæ. Caietanus autem tum propter constructionis mutationem, tū propter hanc particulam, *in secula* putat locum sic ordinandum: Suscepit Israel memorari misericordię suę exibendę Abrahamo & semini eius vsque in secula: Sicut locutus est ad patres nostros. Verū similis constructionis mutatio etiam est, Ps. 102. Et iustitia illius in filios filiorū, his qui seruant testamētum eius, Et satis familiaris est linguę Hebraicæ.

C MANSIT AVTEM MARIA CVM ELIZA, &c.] Mansit aliquandiu cū Elizabet Maria, vt colloquiis sanctis & amicis obsequiis subleuaret anū. Verum cum iam partus tempus adesset, discessit ab ea, tum vt multitudinem affluxuram ad puerperam fugeret tū quòd virginem non deceat partui interesse: Ad quod iudicandū videtur Lucas addidisse, *quasi* (vel ferrè) *mensibus tribus*, vt significaret ante partum abiisse virginem quę. cum in sexto mense ad visitandum venerit Elizabeth, & apud eam non integris tribus permansit mensibus, significatur ante nonum mensem habiisse. Abiens autem non diuertit aliò, sed reuersa est in domum D suam. Numerus autē ternarius hic positus mysticus est, Sicut enim Mariæ in montana post conceptum verbum Dei profectio docet in superiora debere conscendere eum qui per fidem verbum Dei cōcepit ita menses tres designat in superioribus permanendum esse in fide Trinitatis, aut in fide, spe & charitate. Vnde Beda: Anima casta quæ spiritalis verbi desiderium concepit, necesse est vt alta cœlestis exercitus iuga subeat, & quasi trium mensium dies ibi demorata, quosque fidei, spei & charitatis luce radietur, perseuerare non desistat.

NASCITVR IOANNES, ET ZACHARIAS RECEPTA Inquela benedicit Deum. LVCÆ I. CAPVT V.

Lizabet autem impletū est tempus pariendi, & peperit filiū, & audierūt vicini & cognati eius quia magnificauit Dominus misericordiam suā cū illa & congratulabātur ei. Et factum est in die octauo venerunt circuncidere puerū & vocabant eū nomine patris sui Zachariā. Et respondens mater eius dixit: Nequaquā, sed vocabitur Ioānes. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebāt autē patri eius quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem scripsit, dicens: Ioānes est nomē eius. Et mirati sunt vniuersi. Apertum est autem ilico os eius, & lingua eius loquebantur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum: & super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc, & posuerunt omnes qui audierant in corde suo dicentes: Quis putas puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

Et

F Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, & prophetauit dicens, Benedictus Dominus Deus Israel quia visitauit & fecit redemptionē plebi suæ & erexit cornu salutis nobis, in Domo Dauid pueri sui sicut locutus est per os sanctorum qui a seculo sunt prophetarum eius salutem ex inimicis nostris & de manu omnium qui oderunt nos, Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti: iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis, vt sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. & tu puer propheta altissimi vocaberis præibis enim ante faciem Domini parare vias eius ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum eorum, per viscera misericordia Dei nostri in quibus visitauit nos oriēs ex alto, Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis sedent ad dirigendos pedes nostros in viam pacis Puer autem crescebat & confortabatur spiritu, & erat in deserto vsque in diem ostentionis suæ ad Israel.

ELIZABETH AVTEM IMPLETVM EST TEMPVS PARIENDI. Quaēdmodum in scripturis de solis iustis dicitur: quod impletis diebus vitæ suę, plenią; dierum mortui sunt; ita (quemadmodum hic annotant Ambrosius & Theophylactus) plenitudo dierum non ponitur in scripturis nisi in generatione iustorum. Plenitudinem enim habet iusti vita dies autē impiorum inanes sunt Et imperfecti nec cōpleti sunt peccatorū partus meliusque illis fuisset si nati non fuissent.

ET PEPERIT FILIVM. Adiectum est id, vt ostenderetur re ipsa promissionē angeli iam adimpletam qui dixerat: *Vxor tua pariet tibi filium.*

MAGNIFICAVIT DOMINVS MISERICORDIAM. Hoc est, non solum fecit cum ea misericordiam: sed fecit misericordiam suam erga illam esse magnam, quòd scilicet non solum à sterilitatis opprobrio eam liberauit, sed id etiam in senectute eius fecerit, prolemque insuper dederit non fœminam, sed masculum. Ob quam insignem Dei misericordiam congratulabantur ei, aut vt potius habent Greca *συνέχαιρον αὐτῇ*, cōgaudebant ei in quo ostenditur iam impletum quod dictum fuit ab angelo, *Multi in natiuitate eius gaudebunt*. Et bene quidem in natiuitate huius pueri multi gaudent quia plurimorum bono natus erat quare conueniebat vt gratia secuturę virtutis exultatione vicinorum pręfigurante significaretur.

VOCABVNT EVM NOMINE PATRIS SVI.] Hoc est, vocare cœperunt & voluerunt: quoniam enim pater elinguis erat, qui solet esse autor imponendi nominis, cognati suspicantes id patrem velle quod vulgo solet esse gratissimum appellare cœperunt eum nomine patris sui. Mater contra contendit eum vocandum non Zachariam: sed Ioannem. Quod nomē non ab angelo, neque à Zacharia sed à spiritu sancto quo erat afflata, edocta fuit attestāte Ambrosio & Theophilacto. Si enim à Zacharia nomen illud didicisset, vtiq; eis dixisset maritum sic voluisse, nec opus fuisse Zachariā adire qui contentionem finiret. Porro mos iste imponendi nomina ipsa circuncisionis die videtur desumptus ad Abraham qui cùm prius diceretur Abram accepit eadem die qua circuncisus est circuncisionis præceptum & à Deo accepit, nouum nomē Abrahā. Et bene quidem nō ante circūcisionē nomen imponabatur, sicut nec modo ante baptisma quod circuncisioni successit. Nam circuncisio & baptismus signa sunt & symbola, per quæ quis inscribitur populo Dei. Proinde non ante nominari fœtum in populo Dei conuenit: quam signum populi Dei assumpserit sicut nec ante nomen eius in libro vitæ describi meretur. Mirè autem Euangelista (inquit Ambrosius) præmittendū putauit quòd A plurimi infantem nomine patris Zachariam appellandum putarēt, vt intelligeretur, matri nō nomen alicuius displicuisse de generis, sed id puero imponendum, quod à sancto spiritu ob misterium didicerat. Si enim humanum aliquod nomem imponendum fuisset puero, nullum vtique parenti gratius fuisset quàm nomen patris.

ET POSTVLANS PVGILLAREM.] Hoc est postquam postulasse non quidē per vocē, sed similiter per nutum tabellā scriptoriā. Est enim pugillaris, tabella in qua stylo scribitur. Quod autem sequitur: *scripsit dicens*; non sic intelligendum quasi B scribendo etiā ore locutus sit. Quorsum enim opus erat scribere, si dicere iā potuit? Verum dixisse intelligendus est, quia locutus sit nō ore: sed per scripturam loquentē. Quod apertè indicat Ambros. dicens, quod voce non poterat manu & literis est locutus Non enim inter scribendū soluta est lingua eius, sed, vt ex sequentibus patet, mox à scriptura nominis impositione. Caietanus putat dictionem *dicens*, esse accusatiui casus, vt sit sensus: scripsit scripturam dicentem. Verum id absurdissimum est, cùm Græcè sit λέγων. Non scripsit autem Ioannes vocabitur nomen eius, sed *Ioannes est nomen eius*. quasi dicat: Quid de nomine imponendo solicitis estis: cum iam nomen sit ei impositum à Deo.

ET MIRATI SVNT VNIVERSI. Tum quòd in nomine tā nouo ambo inter se cōuenirent parentes, tū quod significaret Zacharias nomē illi iā priùs esse impositum Admirationem auxit mirāculū solutionis linguę, de quo sequitur. Vnde sequitur postea. *Et factus est timor*; præ admiratione scilicet *Et super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba*: hoc est, facta hęc. Nempe quòd anus pepererat ex sene: quod in nouo nomine inter se parentes conuenerant quod filius hic ab angelo promissus esset, quòd pater prius ex loquēte mutus, factus, rursum ex muto facundus in laudē Dei prorupisset, quòd vterq; parens spiritu diuino afflaD tus esset. Quæ omnia hi qui audierat, posuerunt in corde suo, hoc est expressius apud se de his rebus cogitauerunt, ex his præludiis colligentes naturam puerum magna & inaudita patraturum, cuius natiuitas & conceptio iam tū prodigiis insinuaretur, atq; ob hæc dixerunt apud sese & ad inuicē: *Quisnam puer iste erit* quasi dicerent: Cùm nemo prophetarum tam prodigiosè natus sit: omnino apparet ad res summas delectum esse: & maius quid q̄ in reliquis retrò prophetis, in hoc perficiēdum.

ETENIM MANVS DOMINI ERAT CVM ILLO.] Gręca non habent, *etenim*, sed tantū καὶ, &. Tamē cùm hæc particula videatur ab Euangelista apposita, veluti rationem volente reddere, quare de puero sic magnificè sentirent homi-

tisset, vt faceret misericordiã, & recordaretur, hoc est, memorem se declararet. Referenda sunt autem hæc ad ea quæ præcedunt verba *visitauit, fecit redemptionem & erexit cornu.* Explicat enim finem ob quem hęc Deus fecerit, & primùm quidem ostendit Deum hęc fecisse propter patres iam defunctos, vt erga eos suam tum misericordiam, tum veritatem seruaret. Nam veritatem Dei notat dum dicit, *& memorari* &c. Deinde ostendit hæc item fecisse in bonum nostrum, cùm subdit: *Daturum se nobis vt sine timore:* &c. Verùm obscuritatem facit dictio, *iusiurandum*, quæ cùm sit accusatiui casus, vt patet ex Græcis, non videtur cum quo construi debeat. Vnde Oecolampadius in Theophyl. versione indicat subintelligendam præpositionem *κατὰ*. Vertit enim, *iuxta iusiurandum*, quidam verò addit verbum, *præstaret*, vertens hoc modo: *vt memor esset testamenti sui sancti, præstaretque iusiurandum*, &c. Verùm rectius dicetur, accusatiuum hunc construendum cum verbo *μνησθῆναι*, memorari, & Euangelistam hic rursum Hebræorum more mutasse verbi constructionem, cùm vtramque admittat, quemadmodum fecit in Cãtico marię. Atque hoc modo satis patet etiam intellexisse Theophylactum ex commentariis. Dicit enim: Cuius autem testamenti, & cuius iurisiurandi quod Abraham factum sit meminit. Itaque sensus est, vt recordaretur testamenti sui, & recordaretur iusiurandum quod iurauit ad Abraham. Accipitur autem hic testamentum simpliciter pro Dei promissione & pacto, quod proinde rectè ponitur ante iusiurandum. Nam priùs Deus cum Abraham pactum iniit sine iuramento, vt patet Genes. 17. postea verò Genes. 22. etiam iuramento pactum & promissiones confirmauit. Includebat autem pactum istud & iusiurandum Dei quod benedicturus esset Abrahæ, quòd semen eius multiplicaretur sicut stellæ cœli, & præualeret hostibus suis, quódque in semine eius benedicendę essent omnes gentes. Quę omnia per aduentum Christi impleta esse constat. Dicitur autem Deus cùm patribus fecisse misericordiam, tum quia sua benignitate præstitit posteris eorum quę illis promissa erant, tum quia & ipsi defuncti Patriarchę participes essent redemptionis per Christum factæ, & ab illis diu expectatæ, secundùm illud Zachariæ 9. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos de lacu in quo non est aqua. Iam quod sequitur: *daturum se nobis*, secundùm nostram quidem lectionem omnino videtur coniungendum cum verbo, iurauit, vt sit sensus: Iuramentum quod iurauit se daturum nobis. Verùm præterquam quod locutio hæc non sit satis apta (non enim aptè satis dicitur quis dare iuramentum quod iurauit) etiam apud Græcos manifestè constat non cum mox præcedentibus debere coniungi, sed cum sequentibus. Sic enim habent Græca, τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόβως, ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας, λατρεύειν αὐτῷ, &c. Vbi τοῦ articulus, quem non videtur legisse noster interpres, infinitiuo præpositus manifestè conuincit non posse cum verbo, *iurauit* construi, sed subintelligendum ὅρκον, & nouam hic esse sententiam, infinitiuumq; hunc referendum ad illa præcedẽtia verba, ad quæ referũtur ποιῆσαι & μνησθῆναι. Incipit enim hic ostendere quomodo & propter nos qui viuimus redemptionem hanc Deus fecerit. Proinde quamquam hoc grammatica Latina non benè admittat, tamen vt habeatur aptus sensus & sensus Euãgelistæ, pręstat

A ab illis verbis, *daturum se nobis*, noua incipiatur sententia, & exponatur pro eo quod est, vt ipse daret nobis, sicut *memorari*, exponi debet pro, vt memoraretur. Quid autem daret nobis? Nimirum, vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus ei, vel vt potius vertendum erat, seruiremus ei. In hoc autem versu illud, *sine timore*, potius coniungendum cum verbo, *seruiamus*, quã cum participio, *liberati*, vt sit sensus: Vt nos liberati de manu, id est, potestate hostium nostrorum, deinceps ei seruiamus liberè & sine timore omni. Deinde verò explicatur qua in re Deo seruire debeamus, nempe quòd non in sola corporali adoratione, & externo cultu, neq; in ceremoniis legalibus sed potissimùm in sanctitate & iustitia. Ad exclu-
B dendum autem omnem fictionem in seruiendo Deo, adiecit, *coram ipso*, quo simul significatur debita in seruiendo Deo reuerentia, quasi scilicet illo semper præsente. Et quoniam non sufficit ad tempus Deo seruire, adiecit, *omnibus diebus nostris.* Itaque ex his verbis colligere licet conditiones gratiæ Dei, quæ per incarnationem Christi nobis viuẽtibus obuenit, quas suo ordine pulchrè hic contexuit spiritus sanctus. Prima est libertas, propter quę primò dicit *vt liberati de manu inimicorum.* Secunda est, seruitus Dei, vnde dicit, *seruiamus ei.* Non e-
C nim sic gratia Dei liberat, vt ab omni exuat seruitute, sed seruitutẽ fœliciter mutat, seruilẽ & illiberalem seruitutem commutando seruitute libera & generosa. Tertia est, exclusio timoris seruilis, vnde dicit, *sine timore*, scilicet seruili, in quo priùs seruierunt Deo Iudæi. Quarta, seruitutis qualitas mundissima & æquissima, vnde dicit. *In sanctitate & iustitia.* Quinta, exclusio omnis fictionis, quare dicit: *Coram ipso.* Sexta, perseuerentia iugis in seruitute Dei, quare concludendo dicit: *omnibus diebus nostris.* In quibus omnibus præter ordinem eorum quæ in nobis operatur gratia Christi ostenditur gratiæ Christi perfectio, eiusq; à veteri lege distinctio. In veteri enim lege, quoniam non erant liberati de manu inimicorum, non poterant Deo seruire
D sine timore, neque seruierunt potissimùm in iustitia & sanctitate, sed in externis maximè ceremoniis & sacrificiis: quare non tam coram Deo, quàm corã hominibus illi seruierunt: hoc autẽ modo nõ seruierũt omnibus diebus, sed certis diebus à lege pręscriptis. Porrò pro, *sanctitate*, non est hic, ἁγιωσύνῃ, sed ὁσιότητι, quod potius significat pietatẽ, virtutẽ qua debita reuerẽtia Deo parẽtibusq; defertur. Itaque inter sanctitatẽ & iustitiã hoc loco illud interest, ꝙ sanctitas, dicitur erga Deũ, iustitia verò erga homines, dum vnicuique quod iustũ est defertur,

ET TV PVER PROPHETA ALTISSIMI VOCABERIS.] Conuertitur iam in suo vaticinio ad filium, quem quia alloquitur, intelligunt
E Ambros. & Theophylact. etiam tam in vtero fuisse vsum rationis, & patris verba intellexisse. Et Caietanus nonnullum hinc argumentũ sumi posse putat, quòd probetur vsum rationis Ioanni in vtero diuinitus concessum deinceps semper in ipso permansisse. Verum simplicius fuerit dicere Zachariã puerum etiam non intelligentẽ allocutum more prophetarum. qui etiam irrationabilia & futuros quasi iam præsentes alloquuntur, idque ad instructionem audiẽtium & legentium. Ad quem modum intelligit Beda. Reddit autem Zacharias rationem ob quam vocandus sit Ioannes propheta Dei: *Præibis enim*, inquit, *ante faciem*, &c. Quæ qui-

dē ratio apta est,& conueniēs. Nā parando vias Domini, dicere debebat iā appropinquasse regnū cœlorū,& mox post se venturū fortiorē se, qui baptizaturus esset in spiritu sancto. Deinde parando vias Domini, digito cōmonstrare debebat eum quē à solo spiritu sancto didicerat esse filium Dei, qui tolleret peccata mundi. Hæc autē omnia manifestè ostēdunt, eum prophetico spiritu afflatum fuisse. Porrò per vias Domini, quidā (inter quos Theophylactus) intelligunt animas hominū, in quibus incedit Dominus. Has itaque præparauit præcursor, vt in eis Christus ambularet. Alij verò vias has aliter explicāt. Verùm simplicius est hanc orationem, *parare vias Domini*, per tropum accipere, vt quid tota ratio significet explicetur, nō autem pro quo singulæ dictiones accipiātur, vt sit idē quod abducere quicquid aduenīēti Domino possit esse offendiculo, & efficere vt ab hominibus facilè recipi possit: quemadmodū vulgò serui ante suos dominos gradiētes, lapides, ligna, & quicquid eiusmodi viā Domini remorari aut inexpeditā reddere possit, remouēt. Itaq; præparat Ioānes vias Domini, quia hominum vitia, falsamque sanctitatis ac iustitiæ persuasionē redarguēs, ad pœnitentiā veteris vitæ inuitauit, & quia docendo omnes esse peccatores, peccatorumque remissionē sola Dei gratuita misericordia per venturum post se Messiā præstandam fore, omnes ad suspiciendum venturum Messiam prędisposuit. Proinde explicaturus quomodo Ioannes paraturus esset vias Domini, adiecit:

AD DANDAM, &c.] Sensus enim est: Præibis ante Dominum vt pares vias eius, hoc est, vt des scientiā salutis plebi eius. Nō quidem vt des salutē populo Dei, quæ præstanda est per Messiam, sed vt facias populū Dei cognoscere quæ sit vera salus, & qua in re sita sit. Porrò per salutem hic intelligit Theophylact. Christū, cuius cognitionē Ioānes Iudæis dedit indicādo. Et quod sequitur, *in remissionē*, vel, vt habent Græci, *in remissione*, cōiungit cū *scientiā*, vt significetur cognitionē Christi accessisse hominibus per remissionem peccatorū. Ex hoc enim cognitus est esse Deus & Messias, ꝙ peccata remisit, & eo signo demōstrauit Ioānes Iesum esse Messiā, quia ipse tolleret peccata mūdi. Verùm rectius per salutē intelligimus saluationē per Christū conferendam, & illud, *in remissionē*, coniungemus cū genitiuo, *salutis*, vt significetur salus hæc, cuius cognitionem illaturus erat Ioannes, consistere, in remissione peccatorū, si legatur, *in remissione*, vt habent Græci, Aut eā salutē parari per remissionem peccatorum. Sic enim & nostra litera intelligi potest & Græcorum. Nam Hebræorum phrasi, *in*, frequēter in scripturis pro, per, accipitur siue cōstruatur cū accusatiuo, siue cum ablatiuo. Sunt autē qui illud *in remissionē*, coniungentes cum *ad dandam scientiā*, sic intelligunt: vt tu des scientiā salutis, ad hoc vt consequātur tandē, per Christū scilicet, remissionem peccatorū suorū. Verùm cùm hunc sensum Græca habere non possint, alter iā dictus sensus præferendus est. Significatur itaq; Ioannē doctum populum salutem nō per circuncisionē, aut per legem, aut per maiorem sanctitatem, quemadmodum Iudæi sibi persuadebant parari, sed per remissionem peccatorum, quibus nemo omnino caret. Deinde vt ne remissio peccatorum ea circuncisione, lege, proprijsque operum meritis parari posse putetur, mox adiecit, *Per viscera misericordiæ Dei nostri*, significans remissionem peccato-

A rum contingere per Dei misericordiam, eamque non simplicem, sed profundam, intimamac præ nimia charitate nobis commiserentem. Quoniam enim ardenti aliquem amore prosequens conspecta illius miseria commouetur in visceribus suis super eo (sicut in 3. Regum 3. legitur matris viscera commota fuisse super filio) hinc in scripturis per viscera significatur affectus misericordiæ, & compassio ex vero proficiscēs amore. Sic & 1. Ioan. 3. cap. Rursum vt explicaret per qualem misericordiam cōsequamur peccatorum remissionem (nam varijs modis Dei misericordia potuisset peccatorum remissionem præstare) adiecit, *in quibus* (hoc est, per quæ viscera) *oriens nos visitauit ex alto cœlorum habitaculo*: significans per solam eam B misericordiam nos consequi remissionem, per quam pater filium suum misit in mundum. Porrò dictio, *oriens*, non potest hic accipi vt sit participium, sed vt sit nomen substantiuum. Est enim Grę cis ἀνατολὴ. Accipitur autem pro Messia, & omnino respexisse videtur ad illud Zachariæ, Ecce vir, oriens nomen eius. Et ca. 3. Ecce ego adducam seruum meum Orientem. Quibus locis Septuaginta verterunt etiam ἀνατολὴ. Sed & Malachias de hoc Oriente prophetat cap. 4. dicens, Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ. Et Isaiæ 60. Super te orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Verùm notandum, quòd duobus illis locis C Zachariæ, quibus in nostra litera Messias dicitur oriens, dictio Hebraica non significat idem quod ἀνατολὴ, vel oriens, si hæ dictiones accipiātur sicut tribuuntur soli oriēti. Ponitur enim apud Hebræos dictio tsemach, quæ pro Messia apud prophetas tribus aliis locis accipitur, vt Isaię 4. In die illa erit germen Domini in magnificentia. Ieremiæ 23. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, &c. Rursum 33. In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iustitiæ, &c. In priori autem loco Ieremię Septuaginta similiter verterunt, sicut apud Zachariam, dictionem ἀνατολὴ, in posteriori verò verterunt βλαστὸν, quod est germen. Itaque videri posset, Septuaginta D dictionem ἀνατολὴ, nō accepisse in his locis vt tribuitur soli, sed vt tribui potest germini ex terra nascenti & orienti, sicut ipsum verbum vnde nomen hoc deriuatur, frequenter ponunt pro germinari & nasci, vt Psal. 84. Veritas de terra ἀνέτειλε, orta est, hoc est, germinauit. Vnde & Zacharias iste videri hic potest, si Hebraicam spectemus veritatē, magis respexisse ad testimonia illa ex Malachia & Isaia citata, quàm ad loca illa Zacharię. Nam ex sequentibus, dum dicitur, *illuminare*, &c. satis patet eum vocare Messiam Orientem, quod ad similitudinem solis venerit illuminare hunc mundum. Cùm autem, vt iam dictum est, *oriens* sit nomen substantiuum, illud, *ex alto*, non cum, *oriens*, sed cum verbo *visitauit*, construendum est.

ILLVMINARE HIS QVI IN TENEBRIS, ET IN VMBRA MORTIS SEDENT, &c.] Pro illuminare, Græcis est ἐπιφᾶναι, quod potest esse & imperatiui modi, & infinitiui, vt sit idē quod illucesce vel illucescere. Sic & verbum nostræ lectionis, *Illuminare*, potest esse infinitiuus actiuus, aut imperatiuus passiuus. Itaq; Caietanus accipiens vt sit imperatiuus sic orationē putat esse ordinandam: Oriens ex alto, per viscera misericordiæ Dei nostri in quibus visitauit nos, illucesce his qui in tenebris sedent. Verùm cùm hęc cōstru-

ctio

ctio dura sit, & illud, *ex alto*, omnino videatur construendum cum, *visitauit*, patet potius suppositum verbi, *visitauit*, esse nomen, *oriens*, quàm nomen, *Deus*. Et tamẽ noster interpres videri potest verbũ *illuminare*, accepisse in imperatiuo, eo quòd cõstruait cũ datiuo, sicq; ab hoc verbo deberet intelligi incipere nouam sententiã, & canticũ illud per orationem esse terminatũ. Verùm rectius per infinitiuum intelligitur, estq; sensus nostræ literę, *oriens visitauit nos illuminare*, hoc est, vt illucesceret his qui sedent in tenebris. Debet enim actiuũ *illuminare*, accipi pro neutro illucesco, alioqui enim accusatiuũ exegisset. Nec significat verbũ Græcũ illuminare aliquos, sed illucescere, & apparere. Porro oratio hæc; *vmbra mortis*; quam variè hic diuersi interpretantur, locutio est Hebraicæ linguæ propria, qua propriè quidem significantur tenebræ sepulchri & inferni, quòd eas mors adferat & inducat; frequenter tamen generaliter significat ea oratio tenebrarum quarumuis intentionem & densitatem. Sicut autem tenebrarum nomine in scripturis metaphoricè significantur nunc tribulationes & aduersitates, nunc ignorantię errores & peccata: ita etiam hac oratione, *vmbra mortis*, & pro inferni quidem tenebris accipitur. Iob. 3. Dies ille vertatur in tenebras. Obscurent eum tenebræ & vmbra mortis & cap. 10. Antequam vadam, & non reuertar ad terram tenebrosam, &c. vbi vmbra mortis, & nullus ordo, &c. Pro afflictionibus verò, in Psal. Si ambulauero in medio vmbræ mortis. Pro ignorantia ac peccatis, Isaiæ 9. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Habitãtibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis. Proinde non rectè explicãt quid sit vmbra mortis, qui hic peccatum dicunt vocari vmbrã mortis, quòd sit mortis quædam similitudo: sicut nec qui in Psalmis dicũt vmbram mortis significare afflictiones, quòd illæ imaginem quandam mortis præ se ferant & ostentent, cùm his modis non explicetur rectè locutionis huiusmodi ratio. Videtur autem hoc loco Zacharias ad locum iam dictum Isaiæ respexisse, ac proinde per tenebras & vmbram mortis intelligere crassam hominum ignorantiã in qua detinebantur ante Christum. Quidam tamen volunt per tenebras & vmbram mortis, hic designari tenebras illas in quibus fuerunt defuncti patres in limbo, cui sententiæ suffragari videtur verbum, *sedent*. Illi enim verè sedebãt in tenebris, quia ab omni actione inter homines quiescebãt. Verùm quia præcedit, *visitauit nos illuminare*, &c. & sequitur, *ad dirigẽdos pedes nostros*; satis patet illuminationem hanc potius referendam ad viuentes quàm ad defunctos. Rectè autem etiam viuentes dicuntur in tenebris

A sedisse, ad significandum quòd nõ potuerunt propter ignorantiarum tenebras rectè ambulare, sed coacti fuerint à conuersatione iusta supersedere & quiescere. Ad quid autem Christus venerit illuminare sedentes in tenebris, explicat cùm subiicit:

AD DIRIGENDOS PEDES NOSTROS IN VIAM PACIS.] Non enim sufficiebat illuxisse obtenebratis, sed ad hoc eis illuxit, vt qui propter tenebras sedebant, viamq́ue pacis in qua ambularent non cognoscebant, iam illuminati dirigerent pedes animi, hoc est, affectus & actiones ad viam pacis, hoc est, ad viam iustitię & conuersationem iustam. Hæc enim via pacis dicitur, quia per eam & in præsenti vita pax cum Deo, hominiB bus, atque cum ipsis nobis paratur, & in futura vita securissima ab omni malorũ metu tranquillitas.

PVER AVTEM CRESCEBAT, &c.] Ostẽdit Lucas quàm probè tam miris rerum exordiis progressus responderit, complectens breuiter historiam quę est de Ioanne vsque ad tempus prædicationis eius. Puer (inquit) crescebat iuxta staturam corporalem, & cum augmento corporis etiam magis ac magis confortabatur secundum spiritum & mentem, vel confortabatur à spiritu diuino. Isq́ue augmentum aliquod corporis cõsecutus, & spiritu confortatus, relictis paternis ædibus, ab omni hominum frequentia se subducens, secessit in desertum, vt ne minimum labis contraheret ex vulgi commercio qui fuerat in vtero sanctifi-
C catus, & vt neminem reueritus, liberè quemuis reprehenderet. Deinde vt multis annis soli contemplationi & colloquio cum Deo vacans, rigidamque vitã degens, idoneus fieret & testis aduenientis Messiæ, & prædicator pœnitentię. Itaque in deserto ad multos annos latitabat & silebat, vt suo tempore maiore cum autoritate & fructu prodiret & loqueretur. Nec priùs ad prædicandum accessit quàm iam venisset tempus quo visum fuit Deo ostendere illum populo Israelitico: vnde subiecit; *vsque in diem ostensionis suæ ad Israel*; hoc est, in diem quo demonstrandus erat Israelitis. Hic autem fuit annus vitæ eius vicesimus nonus vt patet ex eo quod sequitur: Anno decimoquinto Tiberij Cæsaris, &c. Docemur autem Ioannis
D exemplo, eum qui prædicatoris munus obiturus est, primùm longa cõtemplatione discere, vitęque exercitatione pręstare debere quod docturus sit, & ab aliis exacturus. Deinde non se ad id munus cùm ipsi videbitur ingerere, sed tum primùm ad id accedere, cùm id intellexerit Deo visum, illiúsque iussionem & impulsum expectare debere. Deinde & quàm alienissimum esse debere à moribus vulgi, qui illius mores peruersos sit reprehensurus.

TEXITVR A MATTHÆO GENEALOGIA CHRISTI. MATTH. I. CAPVT VI.

Iber generationis Iesu Christi filij David, filij Abrahã. Abrahã autẽ genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius. Iudas autem genuit Phares & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autẽ genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmõ. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ. Salomom autem genuit Roboã. Roboã autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa. Asa autẽ genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezeciam. Ezecias autem genuit Manassem. Manasses autem genuit Amõ. Amon autem genuit Iosiam. Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylo-

nis.Et post transmigrationẽ Babylonis,Iechonias genuit Salathiel:Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autẽ genuit Abiud. Abiud autẽ genuit Eliacim. Eliacim autẽ genuit Azor. Azor autẽ genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autẽ genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autẽ genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ab Abrahã vsque ad Dauid generationes quatuordecim. Et à Dauid vsque ad transmigrationẽ Babylonis, generationes quatuordecim. Et à trãsmigratione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim.

LIBER GENERATIONIS IESV CHRISTI FILII DAVID FILII ABRAHAM.]Dubitabit hic quispiam cur liber iste intituletur liber generationis, cùm nõ solùm nec principaliter de Christi generatione hic tractetur, sed de eius prædicatione, conuersatione & passione. Ad quod respondet Nicolaus de Lyra, Hebræorũ more librum hũc intitulatum ab eo quod in eius exordio cõtinetur. Nam(inquit)Hebrę orũ mos est libros appellare ab eorum principiis, sicut primus scripturę sacrę liber dicitur Genesis, alter Exodus, & alius Numerorũ. Verùm hæc solutio in multis deficit. Primùm enim verum non est, Hebræos appellare libros suos ab eo quod in principio librorum tractatur, sed vel à prima dictione à qua liber incipit, sicut fit in quinq; libris Moysi. Nã Genesim vocãt Beresith, Exodũ Vellesemoth, & sic de aliis. Vel à rebus de quibus in ipsis libris tractatur: sic quosdã libros vocãdi Iudicum, Regum, Verba dierum, Parabolæ. Vel ab ipsis authoribus, vt patet de libris prophetarũ. Deinde primus Pẽtateuchi liber nõ dicitur Hebręis Genesis, nec secũdus Exodus, vt patet ex dictis, sed hæ sunt Gręcorũ appellationes. Vnde potius dicendum erat, Gręcorũ more librum hunc à Matthęo intitulatum. Quod tamen ipsum etiã rectè nõ diceretur. Non enim Matthęus hoc suum Euãgelicum voluit vocari librum generationis, cùm nemo hactenus sic Euangelium istud vocauerit, neq; istud quasi titulum totius libri præposuit, cùm titulus totius libri sit, *Euangelium secundum Matthæum*. Vnde non rectè etiam quidam Græcus sic dicit librũ hunc vocatum, quòd omnis conuersationis Christi caput & principium fuerit generatio ipsius, qua facta, omnia quæ post facta sunt, suo ordine consequãtur. Nõ enim, vt dictum est, tanquam titulum & inscriptionem huius libri Euangelista istud pręmisit, cùm sit libri ipsius pars aliqua, sed potius tanquam proœmium, nõ totum quidem respiciens librum, sed libri principiũ. Vult enim hoc proœmium tantùm significare quid in principio iam dicturus sit, quod deinde reliqua de Christo dicẽda ordine congruo sequãtur. Sicut & Marcus auspicatus suum Euangelium hoc modo: *Initium Euangelij Iesu Christi filij* Dei; non voluit illud libri sui esse inscriptionem, sed proœmiũ, quo quid in principio dicturus esset, & vnde auspicaretur suã historiam, insinuaret. Ita & Moyses, quẽ hic imitatus videtur Matthęus, cap. 5. Gen. Hic(inquit) est liber generationis Adam. Non tamen voluit huiusmodi sermone insinuare nomen illius libri, sed tantùm quid illo capite esset, narratur. Quòd vt melius intelligatur, annotandũ dictionem Hebraicam ספר Sepher, cui correspondet βιβλίον, id est liber, non tantum id significare quod apud nos propriè dicitur liber, sed omnem scripturam etiam & enarrationem. Deriuatur enim à verbo ספר Saphar, quod narrare aut numerare significat. Vnde illud Gen. 5. Rabbi Dauid etiam hoc modo exponi posse putat, teste Pagnino: Hæc est enarratio generationis Adam. Et Iere. 32. instrumenta illa qui

A bus cõfirmabatur emptio agri, vocãtur libri, hoc est, scripturæ. Inde est & quod dicimus libellum repudii, cùm propriè non esset libellus, sed charta tantùm, in qua dabatur mulieri potestas nubendi alteri marito. Ita & principium huius sui Euangelij vocat Matthæus librum generationis, quòd sit scriptura, in qua describitur ab alto petita Christi genealogia, aut ꝙ sit enarratio genealogiæ Christi. Et benè quidem, sicut de veteri Adam dictum fuit à Moyse: Hic est liber generationis Adam: ita hic de Christo dicitur: *Liber generationis Iesu Christi*, vt ostenderetur hunc esse secundum Adamum, per quem secundò essemus nascendi, & qui
B dem felicius quàm ex primo. Quanquam simplicius videri possit hoc genere locutionis vsũ, quòd Hebræi, qui diligenter solebant suas genealogias conscriptas seruare, sic soliti essent genealogiarum inscriptionem auspicari. Sicut ergo nomen, liber, hic impropriè accipitur pro scriptura, descriptione enarratione, aut, vt vertit quidã, enumeratione: ita & nomẽ generationis impropriè accipitur pro genere aut genealogia, hoc est, maiorum serie, cùm propriè significet gignẽdi actionem, sicut & Græca dictio γένεσις, quę significatio proposito nõ cõuenit. In eo autem quod dicit; Iesu Christi, nomen Iesus, nomen est personę: Christus verò, nomẽ est dignitatis, & accipitur hic pro singulari illo Chri-
C sto quem omnes Iudęi tunc expectabant. Nam alioqui nomen, Christus, nomẽ est generale, significans omnes reges, prophetas, & sacerdotes vnctos. Hoc itaq; nomine addito distinguit Iesum, de quo loquitur, ab aliis qui eodẽ nomine nominati fuerunt. Hanc autem genealogię Iesu Christi descriptionẽ ideo Euangelista posuit in principio, vt Iudęis quibus primùm scribebat, ostenderet hunc ex semine Dauid natum esse, ex cuius semine Christum sciebant secundum Dei promissiones nasciturum. Nam, vt ex Euangeliis patet, ob id Iudęi Iesum pro Messia recipere noluerunt, quod ex semine Dauid & in Bethlehem natũ nõ putauerũt, eò quòd Galilęus esset & Nazarẹus. Proinde dicebãt: Nõne è seminè Dauid, & de Bethlehẽ castello vbi erat Dauid, venturus est Christus? &: Scrutare scripturas, quia à Galilęa propheta nõ surgit. Itaq; primo quidem hoc capite ostendit eum esse natum ex semine Dauid. secũdo verò capite, in Bethlehem natũ ostendit, simulque quòd ex accidẽti quodam & propter mysterium factum est, vt in Nazareth educatus Nazarẹus diceretur. Ob hãc ergo causam statim in principio vocat eum filium Dauid, quòd hoc audire sciret gratum esse Iudęis, quodque id iam genealogię descriptione ostendẽdum suscepisset. Quod autem adiecit; FILII ABRAHAM; nõ nihil habet ambiguitatis. Potest enim hic esse sensus: Filij Dauid, qui Dauid fuit filius Abrahę. Potest & sic accipi: Iesu Christi filij Dauid, & filij Abrahæ; vt subintelligatur cõiunctio, &. significeturq; Christũ vtriusq; fuisse filiũ: quo modo si accipiatur, dicendũ ob id meminisse Euãgelistam horum duorum tantummodo: qui his duobus

duobus potissimum facta est promissio de Christo ex ipsis nascitoro. Abrahę quidem, cùm dictum est In semine tuo benedicentur omnes cognationes terræ. Dauidi verò, cùm dictum est: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Ideo autem priorem Dauidem nominat, tum quò commodius, eitráque repetitionem genealogiæ series texeretur. quam causam affert Hierony. tum quòd Dauidis esset apud Iudæos reuerentior & celebrior memoria, vt affert Chrisos. aut potius quòd Christus Abrahæ filius non esset nisi per Dauidem. Prior tamen sensus verisimilior videtur, nó solum quòd iam coniunctio subintelligenda non erit, sed etiam quia nulli Iudæorum vnquam dubitauerunt an Iesus esset filius Abrahæ: & quia ex eo quod dictum est Iesum esse filium Dauid, statim cósequitur etiá esse filium Abrahæ. Dicit autem Dauidem esse filiom Abrahæ, vt iam deinceps aptè subiungeret Christi genealogiam, quam ab Abraham auspicari decreuerat. Porro cùm scriberet Hebræis suum Euangelium, ideo ab Abraham incipere voluit genealogiam, tum quòd ille pater esset Hebræorum, in quo tanquam gentis suæ autore semper gloriabantur, & à quo semper soliti essent texere suas genealogias: tum quòd ipse primus acceperit promissiooes de nascituro ex ipso semine, in quo benedicerentur omnes gentes.

IACOB AVTEM GENVIT IVDAM ET .] Priùs quidem non dixit; Abraham genuit Isaac & fratres eius. Nec rursum Isaac genuit Iacob & Esau; hic autem adiecit, *& fratres eius*, idque in gratiam Iudæorum quibus scribebat, quia scilicet à duodecim filiis Iacob Hebræi descenderunt, fueruntque vnus populus; ea quo Christus nasciturus expectabatur.

IVDAS AVTEM GENVIT PHARES ET ZARAM DE THAMAR.] Inquirendum priùs quare Zaræ mentionem faciat, deinde quare ipsius quoque Thamar, & aliarum trium mulierum, scilicet Rachab, Ruth, & eius quæ fuit Vrię. Itéque Zaræ mentionem facit, quòd vno partu cùm Phares genitus esset cum mysterio magno ad Christum pertinente. Significat enim historia partus illorum sacramentum magnú, secundum Theophylactum. Nam sicut Zara ostendit quidem primùm manum, & retraxit, deinde Phares egresso tunc & ipse integrè exiuit: ita quoque Euangelicæ vitæ pars quidem temporibus Abraham apparuit: qua retracta, processit legalis, & post hanc perfectè apparuit Euangelica, coccino, hoc est, sanguine Christi signata. Itaque cùm Phares Zaram posuit, quasi typum populi Christiani. Nam Phares Israelitici populi typus erat. Quamuis autem simile mysterium esset in filiis Isaac vno etiam partu editis, tamen quoniam Esau cum sua posteritate non pertinebat ad eum populum ex quo expectabatur Messias, ideo illum omisit. Cæterùm quatuor illarum mulierum meminit, quarum duæ illicito concubitu viris coniunctæ sunt, duæ ex gentilitate assumptæ & conuersæ, tum vt manifestum faceret Christum non dedignatum ex talibus nasci parentibus, quod venisset peccatores saluos facere, & gentiles idololatria relicta populo Dei asscribere, suęque gratiæ participes facere: tum quia molieres illæ viris suis coniunctę erant nouo quodam accidenti sacris scripturis diligenter explicato, propter mysterium ad Christum pertinens.

A Fuerunt enim mulieres illæ figura Ecclesię ex gentibus congregandæ. Simul autem docemur nó de progenitorum peccatis, sed de propriis erubescere, neque de maioribus gloriari, sed propriæ curam habere virtutis, neque eos repellere qui ab iniquitatibus ad fidem accedunt.

SALOMON AVTEM GENVIT BOOZ DE RAHAB, BOOZ AVTEM GENVIT OBED EX RVT.] Putat Nicolaus de Lyra, Booz patrem Obed nó fuisse filium Salmó immediatum sed fuisse duos intermedios eodé nomine appellatos, & sub illo nomine simul comprehensos. Quòd tamen non eo potest conuinci argumēto, quo ipse vtitur. Siquidem illud probat ex eo quòd Booz teste Iosepho genuit Obed ex Ruth tépore Heli sa-
B cerdotis. A tempore autem Iosue cuius tempore Salmon Rahab duxit vxorem, vsq, ad Heli intercessit tempus circiter trecétorum annorú, vt patet computádo tempora Iudicum intermediorú. Nó potuit ergo Salmon esse immediatus pater illius Booz qui genuit Obed, nisi quis fateri vellet, Booz trecentorum ferè annorú genuisse Obed, quod absurdum omnino videtur. Verùm hęc argumétatio nihil cócludit cú nitatur præsupposito manifestè falso, nempe quòd tépore Heli sacerdotis contigerit historia Ruth: quemadmodum asserit Iosephus 5. antiquitatum. Id enim falsum esse vel ex ipso Io-
C sepho apertè constat. Secundú eum enim Heli pręfuit 40. annis vt patet etiam 1. Reg. 4. Samuel autem secundum Iosephum præfuit 12. annis, Saul verò 20. Dauid auté cùm post mortem Saulis regnare cœpisset, 30. erat annorum. Nam regnauit 40. annis, vixitq; 70. annis, fuit ergo natus anno secúdo Samuelis. Porro cùm ipse inter octo fratres iunior esset, consequens est ipsum Isai fuisse genitú ex Obed ante tempora Heli, aut saltem in principio principatus eius, etiam si fateamur eam generare cœpisse anno 30. vitæ suæ. Multo igitur ante tempora Heli, Booz genuit Obed ex Ruth, quéadmodum & Hebræi fatentur, quorum plerique putant Booz fuisse vnum ex Iudicibus, qui alio nomine dicitur Abesan, Deinde cùm liber Ruth mox conse-
D quatur librum Iudicum, & in principio dicatur historiam contigisse, In diebus vnius iudicis, quando iudices præerant, manifestum satis, contigisse eam sub iudice aliquo in libro præcedenti descripto. Quanquam autem hoc Nicolai argumento non possit probari aliquos fuisse hic à Matthæo omissos, videtur tamen idem probari posse alio argumento. Nam ab introitu filiorum Israel in terram promissionis (post quem certum est Salmon accepisse Rahab in vxorem, & quidem non multo post introitum) vsque ad natiuitatem Dauidis fuerunt anni 366. Quod patet. Nam, vt dicitur 3.
E Reg. 6. ab egressu ex Aegypto vsque ad annum quartum regni Salomonis, quo fundatum est templum, fuerunt anni 480. Tollendo autem ab hoc numero 40. annos, quibus populus fuit in deserto, & 50. annos, quibus vixit Dauid, cum 4. annis regni Salomonis, remanet anni 66. quos nó licebit inuenire in illis quatuor, Salmon, Booz, Obed, & Iesse ab introitu in terram vsq; ad natiuitaté Dauidis, nisi quis fateatur tres posteriores generasse circa 100. annum vitæ ipsorum, & Salmon genuisse Boos de Rahab 66. anno vel circiter post introitú in terram, ac proinde Rahab genuisse Booz anno vitæ suæ vltra 80. cùm ad minus 15. & amplius esset annorum, postquam à Salmon acciperetur in

vxorem

Hierusalem,ibiq; occisum Huius autem filius qui pro ipso regnauit, dicitur in 4.Regum & 2.Paral. Ioachin,differtq; nomẽ filij a nomine patris,quo patris nomen scribitur per coph ,hoc est, k & mem:numen verò filij per caph,hoc est,ch & nun in fine.Et quidem filius frequenter in scripturis dicitur Iechonias Hebraicè Iechoniah & aliquando Choniahu,vt 1.Paral.3.& Esther 1.Hier.22 &.37. Nec differt istud oomen à nomine Ioachin,quantum attinet ad principalẽ radicẽ vnde nomen deriuatur.Vtrumq; enim deriuatur à verbo Cun, quod est præparare, firmare , dirigere. Pater verò Ioachin,qui apud Matthęum etiam dicitur Iechonias,nunquam in scripturia dicitur Iechonias,sicut nec alter Iechonias,Ioachin scilicet,nusquam dicitur Neri,pręterquam apud Lucam.Nam teste philone etiam hoc nomen tributum est ipsi Ioachin à populo,postquam ereptus è carcere,in prætio habitus est apud Euilmerodach(de quo 4.Reg.vltimo) eo quòd lucerna Dauidici generis,quæ videbatur extinguenda,in hoc iam esset reaccensa.Significat enim Neri Hebraicè lucernam meam.De hoc autẽ Ioachin dicitur 4.Reg.24. quod regnare cœperit cùm decem & octo esset annorum;cui obstare videtur qoòd 2.Paral.vltimo,dicitur octo fuisse annorũ cùm regnare cœpisset.Sed intelligendũ eum fuisse octo annorum,supra decẽ scilicet,quos subintelligi ibi vult scriptura, cùm regnare nequeat qui octo tantùm sit annorũ.Aut intelligendũ octo fuisse annorum,quando simul cum patre regnare cœpit:decem verò & octo fuisse annorum,quando solus regnare cœpit.Ex bis itaq; constat tres istos Ioachaz.Ioacim,& Ioachim, fuisse trinomines.Nã Ioachaz etiam dicitur Sellum & Iechonias: Ioacim verò dicitur Eliacim & Iechonias.Ioachin autem Iechonias & Neri,Sic & Sedechias frater Ioachin & Ioachez, binonimia fuit: dicebatur enim priùs Matthanias. Verùm à Nabuchodonosor mutatum est ei nomen,cùm in regem Iuda pro Ioachin constitueretur.Constat etiã ex his quare Matthæus hic mentionem faciat fratrũ Iechoniæ, qooniam scilicet describit hic eos qui ex semine Dauid reges fuerunt,inter quos etiam fuerũt duo fratres Iechoniæ.Iam cùm certùm sit Iosiam genuisse Iechoniam & fratres eius ante transmigratiooem; (mortuus enim erat ante primã trãsmigrationem plusquam 11.annis)patet illud, *in transmigratione*, debere exponi pro eo quod est, circa transmigrationem,& ipsa iam imminẽte.Illud autem:,*Transmigratione Babylonis*,nouè positum est Pro transmigratione Babylonica,vel in Babylonem.Fuit autẽ transmigratio in Babylooem triplex facta à Nabuchodonosor.Prima sub Ioacim,quando occiso Ioacim,teste Iosepho, eos qui erant in dignitatibus constituti,numero tria milia captiuos dixit in Babyloniam,inter quos erat & Propheta Ezechiel, cùm esset adhuc puer,Daniel quoque, & Ananias, Azarias, & Misael.Secũda,sub filio illius, Ioachin, post tres menses,quando omnęs iuuenes & artifices qui erant in ciuitate,numero 10.milia octingẽti & 32.simul & Ioachin cum matre & amicis abducti sunt,inter quos erat & Mardocheus,vt patet ex 2.ca.Esther.Tertia,sub Sedechia post 11.annos, quando facta est translatio perfecta simul cum Sedechia rege.Hoc autem loco nomine transmigrationis intelligere licet omnes has tres simul.

Aliter infra c. 18.

Quotuplex trãsmigratio in Babylonem facta.

ET POST TRANSMIGRATIONEM BABYLONIS, IECONIAS GENVIT SALATIEL: SALATIEL AVTEM GENVIT ZOROBABEL.] Illud *post transmigrationem*, nõ potest intelligi post reditũ è transmigratione.Genuit enim Iechonias Salathiel in Babylone,& Salathiel itẽ Zorobabel, qui egredientium è Babylone dux erat primus.Huic autẽ quod Iechonias genuit Salathiel,& eum eo etiam alios, vt dicitur 1.Paral.3.non contrariatur illud Iere.22.de isto Iechonia: Scribe virum istũ sterilem, virũ qui in diebus suis nun prosperabitur.Dicitur enim sterilis,non quia nullos habuit filios, sed quia nullos babuit qui in regno Diuidis illi succederent, sicut vsq; ad eum semper ex Dauide aliquis successerat. Vnde quasi explicare volens quod dixit propheta, subiecit: Nec enim erit de semine eius vir qui sedeat super solium Dauid,& potestatem habeat vltra in Iuda.Cui etiã non contrariatur quod ex huius semine describitur esse Christus,quem angelus dixit sessutum super soliũ Dauid.Loquitur enim Ieremias de solio & regno Dauidis temporali, quali Christus nõ regnauit.Porro dubium est quomodo Zorobabel bic dicatur filius Salathiel,sicut & Aggæi.1.& 1.Esdrę 3.cum 1.Para.3.dicatur esse filius Phadaia fratris Salathiel.Ad quod quidem trihus modis responderi potest.Primùm,vt secundũ Caietanum & alios dicatur alius esse Zorobabel, cuius hic & apud Aggæũ fit mentio:alius verò qui dicitur in Para.filius Phadaia,cùm illius filij ibi dicantur esse Mosolla & Hananias,huius autẽ Zorobabel & alius sit pater & alij filij. Ex Matthæo enim cõstat hũc genuisse Abiud.Ex Luca verò Rhesam. Secundò,dici potest Zorobabel fuisse filiũ naturalem Phadaia,legalem verò ipsius Salathiel.Tertiò, secundũ Hieronymũ in quæstionibus super Paral. idem est qui in Paral.dicitur Asir,Salathiel & Phadaia.Secundum quos duos modos dicẽdum quòd duo illi filij Zorobabel,nempe Mosolla & Hanania,iidem sint qoi à Matthæo & Luca dicuntur Abiud & Rhesa: quod ipsum testatur etiam Philo, qui ipsum Abiud dicit etiã vocatũ Hananiã. Rhesam verò vocatũ etiam Mosollam,vel Misciollam. Verùm dubiũ magnũ permanet, quomodo illo loco Paral.in generatione Zarobabel,quæ ibi protenditur vsq; in 12.generationẽ,nullus inueniatur in nomine conueniẽs cum aliquo qui describitur vel à Matthæo,vel à Luca.Deinde cùm à Iechonia ibi describãtur 13.generationes,quot solũ à Matthæo numerantur à Iechonia vsq; ad Ioseph, qoomodo eas videre potuerit Esdras,qui libri illius autor putatur.Nam 13.generationes trecentos annos penè continent necessario secundum communem generationis viam.Præterea quorsum generationes illæ ibi describantur.Deinde videndum num per 13. illas generationes,vltra quas nullius progenies in scripturis extenditur,significare voluerit Spiritus sanctus venturum Christum,qui finis est scripturarum post 13.generationes à Iechoñia, sicut hic manifestũ facit Matthęus.Christus enim decimam quartam generationem compleuit à Iechonia.

Vide hac certius circa genealogiam Lucæ infra. c. 24.

IOSEPH VIRVM MARIÆ DE QVA NATVS EST IESVS QVI VOCATVR CHRISTVS.] Ioseph dicit virum Marię, vt insinuaret se ob id genealogiam hanc ad Ioseph vsq; deduxisse,vt ex genere Ioseph genus etiam virginis cognosceretur.Circa quod tamen grauis oritur quæstio: An scilicet Euangelista benè & efficaciter genus virginis ostendat ex genere Ioseph. Apparet enim quòd non.Nam,vt supra patuit per

Elizabeth

Elizabeth,quæ cognata erat virginis,non semper necessarium erat mulieribus nubere viris de sua tribu & cognatione,vnde nõ efficaciter probatur genus & tribus mulieris ex genere & tribu mariti Nam & Numerorum vltimo,vbi nostra litera sic habet.Cũctæ fœminæ de eadem tribu maritos accipient,vt hęreditas permaneat in familiis,&c.Hebraica veritas longè restrictius habet hoc modo: Omnis filia quę possederit hæreditatem ex tribu filiorum Israel,erit in vxorem vni ex cognatione tribus patris sui,vt possideant filij Israel vnusquisque hęreditatẽ patrum suorum.Deinde quare non potius à Dauide per Ioachin patrem Mariæ, genus Mariæ & Christi Euangelista designare voluit,quàm per Ioseph,qui Christi naturalis pater non erat? Ad primã quæstionem dicunt aliqui,inter quos Thostatus, Matthæũ hac genealogiæ descriptione non necessariò quidem probare genus Mariæ,sed solùm probabiliter,quod communiter sic esset;vt mariti & vxores essent eiusdem tribus & cognationis. Verùm rectius dicetur Euangelistam efficaciter satis probare genus Mariæ & Christi esse ex Dauide,quia dum genealogiam Christi ex Dauide esset commonstraturus,eandem deducit vsque ad Ioseph virum Mariæ, satis significat Ioseph iure propinquitatis fuisse virum Mariæ, quodq; secundum præceptũ Num.vltimo, Mariã in vxorẽ acceperit,quò cum ea & hæreditas illius ad ipsum perueniret. Maria enim erat vna de filiabus illis,de quibus lex ibi pręcipit vt sint vxores vni ex cognatione tribus suæ.Siquidẽ cũ Ioachim Mariæ pater nullos habuerit filios,hæreditas eius necessariò debebat deuenire ad filiã, propter quod & vni de cognatione nubere debuit. Et fortè Matthęus id præsupposuit, quasi tunc Iudæis quibus scribebat,satis cognitũ quòd Maria nullos habens fratres,erat vna ex filiabus quæ hæreditatem consecuta erat. Ad secundam quæstionem dicendum,ideo per Ioseph debuisse Euangelistã deuenire ad Mariam & filium eius,tum quia moris non erat apud Iudæos,mulierũ coniugatarum genealogias nisi per maritos earum texere,idq; propterea,quod per coniugium sicut vna effectæ erant earo cum suis maritis, ita etiam in eandem tribum translatæ, etiam si priùs non fuissent de illa tribu tum etiã quia cùm Christus putaretur esse filius Ioseph,sicut re vera erat filius Ioseph non quidẽ naturalis,sed legitimus(vtpote legitimo matrimonio natus ex vxore) debebat etiam ostendere,& ipsum Ioseph putatiuum & legitimum Christi patrẽ esse ex semine Dauid.Alioq enim & infideles mysterium virginei partus ignorantes,qui Ioseph putabant esse naturalem patrem Iesu,nõ credidisA sent filium Mariæ esse ex semine Dauid,quia apud Iudæos non reputabatur aliquis esse ex aliquo semine,nisi ratione patris sui:& hi qui Iesum ex Maria de domo Dauid sine virili opera natum nõ abnuebant,dicere potuissent:Quãdoquidem Ioseph non ex familia Dauid originẽ duxit, Mariam cum suo filio nõ in tribum Iuda, sed in tribum Ioseph reiiciendam,in qua fuisset matrimonio collocata. Porro cùm additur, *qui vocatur Christus*, vocari non distinguitur cõtra esse,sed cognomen Iesu de quo loquitur, insinuare voluit, quo distingueret eum ab aliis,qui vel prioribus temporibus,vel illis temporibus appellarentur nomine Iesus.

B OMNES ITAQVE GENERATIONES AB ABRAHAM VSQVE AD DAVID GENERATIONES QVATVORDECIM.] Dicit quatuordecim esse generationes ab Abraham vsque ad Dauid,non quòd quaterdecies dicatur ab Abraham vsque ad Dauid vnus aliũ genuisse,cùm solùm terdecies hoc dicatur, (vnde propriè tantùm sunt tredecim generationes: nam generatio propriè non est,nisi cùm vnus alium genuit) sed quatuordecim dicit esse generationes, quia quatuordecim sunt personæ generantes & genitæ.Porro præpositio,ad,cum dicitur, *vsque ad Dauid,vsque ad transmigrationem*, *vsque ad Christum*, semper debet accipi vt significet debere includi eum C vsque ad quem generatio protenditur:sic & præpositio, à, cùm dicitur,ab Abraham, & à *transmigratione*, inclusiuè accipi debet: cùm verò dicitur, *à Dauid*,exclusiuè,cùm Dauid ad primam & non ad secundam pertineat tessaradecadem.Ideo autem in tres quaterdenas Christi genealogiam Matthæus diuidit,vt ostendat sicut ab Abraham vsque ad transmigrationem Babylonis bis mutatus est status Iudæorum,binis quaterdenis completis:ita & tertiam illam mutationem status Iudæorum, quæ ab eis post transmigrationem expectabatur futura per Messiam conuenienter factam post tertiam ab Abraham tessaradecadem,ipsumque Messiam tunc nasci debuisse, ac sic Iesum Mariæ fi-D lium,qui finis est tertiæ tessaradecadis, esse expectatum Messiam, magis credibile faciat. Deinde vt ostenderet,sicut fuerunt quatuordecim generationes ab Abraham vsque ad Dauid, in quo cœpit stabile & liberum Iudæorum regnum, & deinde rursum quatuordecim generationes à Dauide vsque ad deliquium regni,hoc est,exilium Babylonicum.ita ab hoc rursum tempore vsque ad nouam regni Dauidis restaurationem fuisse quatuordecim generationes.Ex quibus constat quare & Dauidem regem vocet, & mentionem faciat transmigrationis Babylonicæ.

ANGELVS IOSEPH NVNCIAT SACRVM VIRGINIS CONCEPTVM. MATTHAEI I. CAP. VII.

Hristi autẽ generatio sic erat:Cum esset desponsata mater Iesu Maria,Ioseph ,antequam conuenirent inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto.Ioseph autẽ vir eius cũ esset iustus & nollet eã traducere,voluit occultè dimittere eam.Hæc autem eo cogitante ,ecce angelus domini apparuit in somnis ei:dicẽs:Ioseph fili Dauid noli timere accipere Mariã coniugem tuam quod enim in ea natũ est de spiritu sancto est.Pariet autẽ filium & vocabis nomẽ eius Iesum ipse enim saluũ faciet populum suum à peccatis eorũ.Hoc autem totũ factum est,vt adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam dicentẽ:Ecce virgo in vtero habebit,& pariet filiũ & vocabunt nomen eius Emmanuel quod est interpretatum , Nobiscũ Deus.Exurgens autem Ioseph à somno,fecit sicut præcepit ei angelus Domini & accepit coniugem suam,Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum:& vocauit nomen eius Iesum.

Christi

CHRISTI AVTEM GENERATIO SIC ERAT, &c. Postquam per descriptionem genealogiæ ad Ioseph vsq; deductæ ostendit Euangelista Christum esse ex semine Dauid, ne ex ea descriptione putetur Ioseph naturalis fuisse Christi pater, iam conuenienti ordine ostendit per ipsummet Ioseph Christum non fuisse natum ex virili semine sed ex spiritu sancto. Porro dictio, *generatio*, quæ hic iam tertiò ponitur in hoc primo Matthæi capite non eodem modo hoc loco accipitur quo prius, sicut & Gręcis non eadem est dictio. Nam cùm dicitur, *liber generationis*, Græcis est dictio *γένεσις*, quæ ibi accipitur progenealogia. Cùm autem dicitur, *omnes generationes quatuordecim*, Gręcis est dictio *γενεαὶ* quæ accipitur pro progenie, aut genere. Hic verò est dictio *γέννησις* quod
B
est natiuitas, à *γεννάω*, genero. Sensus itaque est, Christi natiuitas sic se habebat vt dicturus sum. quasi dicat; Ipsius natiuitas non se habuit vt reliquorum de quibus dixit, sed nouo quodam & inaudito modo, quem iam explicabo.

CVM ESSET DESPONSATA MATER &c. Quidam putant, cum hæc agerentur, Mariam nondum fuisse à parentibus traditam sponso suo Ioseph, sed tantum illi promissam, eò quòd hic dicatur Maria desponsata ipsi Ioseph, & quia postea etiam dicitur; *Noli timere accipere*: quasi nondum eam accepisset in domum suam. Hi itaque illud antequam conuenirent, intelligunt de conuen-
C
tione & congregatione ad cohabitandum & illud quod postea dicitur; *& nolet eam traducere*, intelligunt de traductione è domo parentum ad domum propriam. Verum verisimilior est Chrysostomi aliorumque sententia, asserentium Mariam iam fuisse traditam Ioseph in vxorem, & iam in domo Ioseph habitasse. Desponsata enim dicitur non solùm quæ promissa est, sed & quæ iam tradita est viro. Nam & postea dicitur Ioseph iuisse in Bethlehem cum desponsata sibi vxore. Et Grecis *μνηστεύειν* potius est tradere sponsam proco, à
D
quo verbo est participium his positum *μνηστευθείσης*. Nisi enim virgo iam viro tradita fuisset, eiq; antequam concepisset cohabitasset, ita vt sine infamiæ nota cum eo conuenire potuisset, non bene prouisum fuisset à Deo famæ virginis, vt quæ ante celebratas nuptias visa fuisset in domo paterna concepisse. Illud autem; *antequam conuenirent*, etiam secundùm Hieronymum intelligi debet de concubitu coniugali, quem hoc modo honestè & verecundè significat. Neque tamen secundùm hũc sensum hinc consequitur postea conuenisse inter se Ioseph & Mariam, quemadmodum ex hoc loco collegit Heluidius. Primùm enim quamquam dictiones, hæ, *ante* antequam, nonnunquam significent rei consequentiam, non tamen semper, sed quandoque tantum quę prius cogitabatur ostendunt Sicut si quis de paulo dicat: Antequam in Hispanias pergeret Paulus, Romæ in vincula coniectus est, non vtique significat Paulum posteaquã
E
in vincula Romæ coniectus est Hispanias petisse, sed tantum cogitasse eum in Hispanias proficisci interuenisse verò aliud quo impeditum est ne fierent quæ cogitata erant. Ita & hoc loco Euangelista intelligi potest significasse quod cum iam de conueniendo cogitasse videri poterant, inuentam Mariam fuisse grauidam & conueniendi quod videri poterat desiderium, vteri conceptione sublatum fuisse. Deinde hæ dictiones, ante, antequam,

A & similes quandoque significant quid ante illud quod factum dicitur præcessisse debuerit secundum debitum & consuetum ordinem: vt cum dicit quis iudices de causa aliqua pronunciasse priusquam causam cognoscerẽt: aut medicum medicinã porrexisse priusquam morbi genus cognosceret significans hos non debito ordine de causa pronunciasse aut medicinam porrexisse. Ita & hoc loco rectius intelligitur, Euãgelistam, quò inusitatæ rei miraculum significaret, dixisse Mariam inuentam grauidam antequam conuenirent, cum solito naturæ ordine prius mulier cum viro cõueniat, quàm reperiatur esse grauida. Itaque vt illic, priusquam causam cognoscerent; aliud non est quàm, non cognita caussa: ita hic, *antequam conuenirent*; idem
B
est quod sine congressu connubiali. Priorem intelligentiæ modum indicat Hieronymus libro contra Heluidium secundum vero, quidam, & Valla. Quod autem dicit; *inuenta est*, hoc est, reperta est intelligendum indubiè significari eam repertã grauidam à Ioseph marito, qui (inquit Hieronymus) sponsę vterum tumẽtem iam penè licentia maritali & curiosis oculis deprehendit, & omnino videtur id contigisse post tres menses à conceptione Christi, quando virgo reuersa à domo Elizabeth vterum habuit tumentẽ. Dicit autẽ *εὑρέθη* hoc est, inuenta est, vel reperta potius, & non dicit, deprehensa est propter inopinatum euentũ. Porro quod
C
nos habemus; *In vtero habens*; bis est Græca locutio. Primum enim participium *habens*: pro infinitiuo, habere, ponitur. Deinde in vtero habere, Greco more est grauidam esse & cuncepisse Sensus ergo est: Reperta est esse grauida & concepisse. Quenadmodum enim Latinis elegans est, gestare vterum pro grauidam esse: ita & Gręcis hagere in vtero. Ne verò quispiam turbetur eo quod dixerit: *Reperta est esse grauida*; si hoc solùm audiat ideo adiecit, *è spiritu sancto*, Quæ tamen oratio non potest coniungi cum toto illo præcedentię
D
inuenta est habens in vtero, cum Ioseph qui reperit eam esse grauidam, non intellexerit eam grauidam esse ex spiritu sancto: sed coniungi tantùm debet cum participio, *habens*: vt sit sensus inuenta est habens in vtero, habens, inquam non ex viro quidem, sed de spiritu sancto.

IOSEPH AVTEM VIR EIVS CVM ESSET IVSTVS, ET NOLLET EAM, &c. Conuenienter Euangelista in confirmationẽ virginei conceptus inducit Ioseph de cõceptu illo prius dubitantẽ, & deinde angelica reuelatione confirmatum sicut enim ad multum magis pertinebat castitatem virginis obseruare quàm ad maritũ Ioseph: ita nullus eo certior esse poterat testis casti conceptus, qui iam recenter maritus virginis effectus, eum solet amor zelotypiam, passionem omniũ maximè impotentem, exasperare, aut stultè patiens fuisset, si domi aleret, curaretq; cum puero quam sciret esse adulteram, aut insigniter improbus vxoris suæ leno esse sustineret. Quorum neutrũ ne de
E
Ioseph quis suspicaretur, ostendit ipsum ob adulterij suspicionem iam diuortium mediatum fuisse, quem ob id Deus fluctuare secum, ac de virginis pudicitia dubitare permisit, quò sic angelicæ confirmationi locus fieret, ac per illius dubitationem omnis à mẽtibus nostris dubitatio tolleretur. Proinde non conueniebat vt ab angelo ante conceptum edoceretur mysterium virginei conceptus, quãdoquidem per illius dubitationem maior facta

est fides noui conceptus. Rursum nec conueniebat A vt à virgine docererut. Illa enim cũ sciret sibi non habendam à marito fidẽ negotium totũ Deo commisit nihil dubitans ab illo maritum edocendum, à quo cognatam Elizabet edoctam esse iam experta fuerat. Porro iustũ vocat Matthæus Ioseph: non ob vnam illam virtutem quę auaritiæ cõtraria est & reddit vnicuique quod suum est, sed ob absolutam omnib. numeris probitatem. Iustitia enim aliquando certam virtutem significat, aliquãdo omnem in se generaliter complectitur. Cum autẽ dicitur, *Ioseph cùm esset iustus & nollet eam traducere*: &c. Intelligendum explicari caussam quare traducere eam noluerit nempe quia iustus erat, vt sit sensus: cùm esset iustus, hoc est, bonus, & ob id nollet eam traducere, hoc est infamare, & in publicum proferre. Circa quam tamen caussam oritur nõ par B ua quęstio. Nam quomodo iustus dicitur Ioseph, & tamen noluisse eam traducere quam putabat

Leuit. 5.

adulteram, imo ideo noluisse traducere quia iustus erat, cùm (inquit Theophilactus) lex præcepit adulteram traducere, hoc est, denunciare vt puniatur? Et in lege (inquit Hieronimus) præceptum est, non solùm reos, sed & conscios criminum obnoxios esse peccati. Deinde quomodo dicitur noluisse eam traducere, quia iustus erat, quasi iniustitiæ fuisset eam traducere, cùm secundùm legem saltem licitum fuisset eam traducere? Itaq; quidam partim his quæstionibus permoti, partim quod verbi *tra- C ducere*, significationem hoc loco necessariam propter dictionem Græcam huic correspondentem ignorarent, exponunt illud, *traducere*, pro eo quod est, è parentum domo in suam domum adducere, & in vxorem suam assumere. Sic enim videtur aptior esse ratio, si dicatur Ioseph quia iustus erat, noluisse eam in domum suam recipere quam suspicabatur adulteram. Verũ preterquam quòd vt supra probatum est satis, certum sit virginem, iam in domum Ioseph receptam fuisse, quod ipsum & verbum *dimittere*, satis significat. (Nemo enim, inquit Ambrosius, quam non accepit, dimittit, & ideo quam volebat dimittere fatebatur acceptam) etiam dictio Greca *παραδειγματίσαι*, ostendit, traducere pro infamare debere accipi, quod ipsum etiam D ostendit aduerbium, occultè. Proinde Theophylactus in vna ad propositam priùs quæstionem responsione dicit, Ioseph ideo noluit traducere virginem sed voluisse eam occultè dimittere, quòd cognouisset eam concepisse de spiritu sancto, atq; ob id indignum se reputasse qui eam haberet vxorem quę tantam haberet gratiam. Idq́; cognouisse Ioseph colligit ex eo quod prius dictum est, virginem inuentam habere in vtero de spiritu sancto, quæ ab alio inuenta non fuit quàm à Ioseph. Similiter respondet & Hieronimus dicens: Sed hoc (nempe quòd noluerit Ioseph iustus eam traducere) testimonium Mariæ est, quòd Ioseph sciens illius castitatem, & admirans quod euenerat, celat silentio cuius mysterium nesciebat. Exponit hunc locum & D. Basilius eo modo quo Theophilactus E sermone de natiuitate Domini. Verum ex eo quòd Ioseph postea ab angelo edoctus est, conceptũ virginis non fuisse ex viro, sed ex spiritu satis patet ipsum Ioseph prius non cognouisse, sed contrarium suspicatum fuisse quemadmodum non verentur fateri Chrisostomus & August. in lib. de verbis Domini sermone 16. & epistola ad Macedonium quæ est 54. vbi sic habet: Vnde Ioseph cui mater domini fuerat desponsata, cum eam comperisset esse prægnantem, cui se nouerat non esse commixtum, & ob hoc nihil aliud quam adulteram credidisset puniri tamen eam noluit, nec approbator flagitij fuit. Nam hæc voluntas eius etiam iustitię deputantur. Notandum itaque in veteri lege nõ fuisse præceptum (quemadmodum videtur putare Theophylactus) maritis adulteras vxores traducere, sed permissum sicut alia similia pleraq; vt maritus de vxore sua sinistre suspicans eam ad sacerdotem adducat quo per aquas amaras & sacerdotis maledictionem rei veritas pateficeret. Iam quod dicit Hieronimus in lege pręceptum, Leuitici scilicet 5. etiam conscios criminum si tacuerint obnoxios esse peccato, sciendum. Leuit. 5. sic haberi: Si peccauerit anima, & audierit vocem iurantis, vel, Num. 5. vt habent Hebręa, iuramenti, testisq́; fuerit quòd aut ipse vidit, aut conscius est, nisi indicauerit portabit iniquitatem suam: Qua lege non est intelligendum omnes illos subiici peccato, qui crimẽ cuius sunt conscij nõ propalant. Si enim (inquit Augustinus) solus nosti quia aliquis peccauerit in te, & eum vis coram omnibus arguere, non es corrector, sed proditor. Sed secundum Hebræos illa lege peccato subiiciuntur, qui adiurati à iudice vt testimonium ferant eius cuius fuit conscij, indicare renuunt. Vnde per vocem iurantis ibi intelligere oportet vocem iudicis adiurantis consciũ, Aut audire vocem iurantis vel iuramenti, est audire quod debeat iurare. Deinde annotandum quòd cùm Ioseph iustum dicit, non vocat eum iustum à iustitia legali, secundum quam videbatur potius congruere traducere eam quam certo suspicaretur adulteram: neq; rursus iustum vocat vt iustitia distinguitur à misericordia, & vt dicitur iudex iustus quòd crimina odiat & puniat, sed, vt prius dictum est, iustum vocat quòd in omni virtute absolutus esset, ita vt hoc nomine etiam significetur eius mansuetudo & lenitas. Itaque ostendit Euangelista eum supra legem viuentem, & summa mansuetudine pepercisse illi quæ non solum traductioni, sed & pœnæ secundum legem obnoxia videbatur. Ita ferè Chrysostomus super Mattheũ. Et sanè raræ cuiusdã & prodigiosę iustitiæ & bonitatis erat cum sponsæ tumentem vterum & indubitata conceptus signa videret nec expostulare cum vxore nec quæri apud affines, nec zelotypia discrutiari, nec in ius ire & ad pœnam rapere, sed suos æstus apud semet premere, tantúmq; in animo suo de secreto diuortio cogitare, idem tamen Chrysostomus in opere imperfecto intelligit Ioseph non sibi firmiter persuasisse virginem fuisse adulteratam, sed hæsitasse, & ob quasdam ratione, adulterium metuisse: ob alias rursus ab hac cogitatione reuocatum nimirum quod aduerteret inculpatissimos vxoris mores, spiritumq́; diuinum vndiq, sese prodere in ipsius oculis, gestu incessu, & sermone fieriq́ue posse vt ex Deo, à quo omnis pendet in mulieribus conceptus, nouo modo cõceperit, atq; ob id eum vtrũque metuentem se ostensurum Deũ, si scilicet aut seruaret quam adulteratã timebat, aut traduceret, & pœnę subiectam faceret, quam ex Deo cõcepisse potuisse credidit nec voluisse eam traducere, nec seruare, sed elegisse medium, nempe vt occultè dimitteret eam. Secundum quem posteriorem modum facile est intelligere quomodo Ioseph, quia iustus erat noluit eam traducere, Neq; enim iustè eam poterat traducere, quã credidit potuisse castè concepisse.

concepisse. Verùm alter modus dicendi videtur verisimilior secundum quē significatur tantam fuisse iustitia Ioseph (vt iustitia generalis est virtus) vt duo vellet nempe & consulere sibi, ne cohabitando adulteræ videretur fauere crimini: & consulere coniugi, ne vituperaret eam, & pœnæ legis obnoxiam faceret, atque ideo medium elegisse, vt scilicet occultè dimitteret eam. Porro modus dimittendi occultè fuisset non per exilium, vt opinatur Tholstatus, sed per libellum repudij ei secretò datum. Neque enim necesse erat eum publicè dare, neque causas repudij in eo explicare.

HÆC AVTEM EO COGITANTE ECCE ANGELVS DOMINI APPARVIT IN SVMNIS EI &c.] Deus qui passus est virum iustum ad tēpus falsa de virgine suspicari, ac secum cogitare de diuortio, non diutius permisit eum in hac suspicione & cogitatione detineri, ne iustus ignorans iniustam rem faceret ex intentione & voluntare iusta, & ne dimissa virgo turpi suspicione obnoxia fieret apud homines, maritiq; sui solario & cura destitueretur. Itaq; cùm de dimittēda occultè vxore cogitasset, mox vt ab hac suspicione & cogitatione liberaretur, apparuit ei per somnium angelus. & frequenter quidem in scripturis dicitur Deus plerisque multa reuelasse in somnis. Tunc enim, cum sit mens hominis libera ab omni circa externas res distractione, quàm patitur in vigilia per exteriores sensus, aptior est ad recipiendū diuinas illuminationes, maximè de iis rebus, de quibus inter vigilandum sollicitè cogitauit. Vnde Iob 33. dicitur: Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo. Tunc aperit aures virorum, & erudiēs eos instruit disciplina. His tamen non obstat quod Deut. 18. inter cæteras diuinationis species etiam prohibeatur obseruatio somniorum. Ibi enim prohibetur obseruatio somniorum naturalium, quæ ex variis proueniunt accidentibus, eo quod horum somniorū non sit certa significatio, sicut nec certa causa, similiter obseruatio somniorum quę à dęmonibus immittuntur eò quòd hæc includat pactum quoddam cū dæmonibus: nō autem prohibetur obseruatio somniorum quæ à Deo immittuntur ad cognoscendū aliqua vel occulta vel futura. Porro cùm Deus per somnium aliquid vult reuelare, ita id agit, vt homo etiam intelligat non esse falsum somnium, sed esse rem veram, aut tale esse somnium, quod verè aliquid futurum portendat. Ita enim & Abimelech per somnium à Deo admonitus de vxore Abrahæ, mox intellexit non esse falsum somnium, sed rem veram. Et Nabucbodonosor ac Pharao somnia il-
Genes. 20. la quæ interpretati sunt Daniel & Ioseph, talia esse intellexerunt, quæ futurum aliquid & rem aliquam veram præsignarent. Vnde Nabuchodono-
Exod. 41. Dan. 4. sor dicit somnium perterruisse eum. Ita & Ioseph iste certior factus est, apparitionem hanc & instructionem angeli verè à Deo esse alioquin enim non certam habuisset fidem verbis eius. Atque à Deo esse eo magis credere debuit, quòd de iis doceretur quæ ipse animo secum versabat, quæq; nulli alij dixerat, cum solus Deus secretorum cordis inspector sit & cognitor, itaque vt significaretur Ioseph merito credere debuisse apparenti angelo, dicitur ei apparuisse hęc eo cogitante. Per quę verba notatur etiam Iosephi tum prudentia, quod nihil temerè aggredi voluerit, tum mansuetudo & lenitas, quod nulli apperuerit suam suspicionem, ne ei qui-

A dem quàm suspectam habuit verum per hoc quòd dicitur angelus apparuisse hæc illo cogitante, non debet intelligi, quod inter cogitandum angelus illi apparuerit: sed quòd postquam interdiu vigil hæc cogitasset, tum deinde in somnis angelus ei apparuit. Est enim Grecis tempus præteritum, *ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος*, hoc est, hæc autem cum ille cogitasset. Iam ex eo quod dicitur angelus apparuisse Iosepho, & locutus illi in sumnis, vel vt habent Græci, *κατ' ὄναρ*, hoc est per somnium, intelligendum angelum non apparuisse in propia sua persona neque in assumpta visibili forma, nec locutum sensibili aliqua voce, sed visum & locutum illi per species in fantasia formatas, quæ angelum præsentem
B & colloquentem repræsentarent. Non tamen ob hoc Deus vel angelus qui huiusmodi nouas species formauit, fefellit Ioseph eò quod, huiusmodi species formatę non essent ad hoc vt crederet angelum in ea forma in qua repræsentabatur, esse pręsentem aut loquentem eis verbis quæ species illæ præ se ferebant, sed tantum ad hoc: vt crederet verà esse quæ apparentibus illis verbis significabātur, & verè ei ab angelo Dei denunciari. Quòd si quæratur, quare in somnis apparuit angelus ipsi Ioseph: virgini autem in vigilia manifestè: dicendū virgini quidem manifesta opus fuisse visione propter rei quæ significabatur nouitatē, cui necesse erat ēt
C prebere liberum assensum Ioseph autem qui iam vteri tumorē viderat: & iam de iis rebus cogitarat de quibus instruendus erat, facilè per solam in somnis apparitionem crediturus erat, maximè cùm ob probatissimos vxoris mores facilis proculdubio esset ad credendū illius puritatē & innocentiā.

DICENS, IOSEPH FILI DAVID, NOLI TIMERE ACCIPERE MARIAM CONIVGEM TVAM.] Blandè illum angelus compellat, proprio eum nomine vocans & filium Dauid vt magis persuadeat, nec increpat de suspicione falsa eo quod rationabilis esset. Filium etiam Dauid appellat vt sic in memoriam illi reuocaret promissionem Dauidi factā de Christo ex semine
D eius nascituro. Cum autē dicit; *noli timere*; significat Iosephū iam timuisse ne ostenderet Deum quasi adulteram fouens. Porro *noli* (inquit) *timere accipere*; non quòd eam nondum acceperit, sed quòd eam iam mente abalienauerat ipse. Itaq; *accipere*, hic est idem quod intus retinere, & sibi in consuetudinem vitæ adiungere, quam dimittere statuerat. Iam enim fuisse acceptam illud satis ostendit, quòd eam coniugem eius vocat, sicut prius Euangelista Iosephum virum Mariæ bis appellat, Cum autem Hieronymus contra Heluidium scribēs dicit: Nullum mouere debet quasi ex eo quòd vxor appelletur sponsa esse desierit, cum hanc esse consuetudinem scripturæ nouerimus, vt sponsos viros, spōsas
E appellet vxores, vult Hieronymus Mariam non dici vxorem à re vxoria, & sponsas esse mulieres quandiu copula carnalis cum marito nō intercessit, Iam per hoc quod *coniugem tuam* dicit, magis Iosephum certiorem facit, quod à nullo cognita sit alio viro Reddit autem rationē quare metuere nō debeat. *Quod enim* (inquit) *in ea natum est de spiritu sancto est.* quasi dicat: Tu quidem metuis eam tibi adiungere, quòd cum concepisse eam, & tamē non ex te scias, ex alio viro per adulterium concepisse putes: verum ego tibi affirmo eius conceptū sicut non est ex te, ita nec ex alio esse viro, sed de spiritu sancto, qui vt vxoris castitatem non teme-

in genitiuo, datiuo, vocatiuo, & abblatiuo casibus. partim quod volentes litera Ain reiecerint, vt nominis significatio iam cessaret, quia nobis salutem significat inuidebant enim ei tam speciosum nomen. Iam quod ex Paulo affert ridiculum est. Cùm enim paulus ibi loquitur de nomine dato Christo in ascensione, certum est eum non loqui de nomine Iesus, cùm hoc ei in circũcisione sit impositum Quod autem ex nomine Emmanuel nihil etiam tale colligi possit, postea patebit. vt autem intelligatur quibus literis apud Hebræos scriptum sic & scribi debeat nomen saluatoris nostri, sciendum tres principaliter inueniri qui in veteri Testamento dicuntur nomine Iesus à salute deriuato. Primus is qui dux post Moysen fuit in populo Israelitico. Hic enim à septuaginta semper vocatur ἰησοῦς, Iesus. Hieronymus autem vocat eum semper Iosue, scribiturq; nomen eius apud Hebręos quinq; literis Iehosuah, & significat idem quod Domini salus, vel Dominus salus scilicet est. Sic enim eum vocauit Moyses, cùm prius quatuor literis diceretur Hoseah hoc est, salua vt patet Num. 13. Secũdus est Iesus sacerdos filius Iosedech, qui cum Zorobabel reduxit populum è babilone. Et huius etiam nomen apud Hebræos eodem modo scribitur quo nomen Iosue, vt patet in libro Aggæi & Zacharię aliquando tamen scribitur quatuor tantùm literis; Iod cũ tsere schin Vau cum schurec, & ain cum pathah, ישוע Iechouagh. vt 1. Esdr. 2. patet. Eodemq; hoc nomine sic quatuor literis scripto leguntur & alij sacerdotes appellati. Nam de vno legitur 1. Paral. 24. qui princeps fuit familiæ nonæ vicis sacerdotalis vocaturq; in nostra litera Iesua. De alio item legitur. 2. Paral. 31. qui apud nos dicitur Iesue, sacerdos item vel saltem Leuita. Tertius autem qui in scripturis dicitur Iesus, est autor lib. Ecclesiastici, filius Sirach, & nepos (vt putatur) secundi illius Iesu sacerdotis verum huius nomen non habemus expressum Hebraicę. Saluatoris autem nostri nomen non debere scribi quinq; literis, sicut nomen Iosue, quemadmodum putat Munsterus, sed quatuor tantum literis, quibus trium illorum nomina, de quibus secundo loco dictum est, scribuntur in scripturis patet, quemadmodum testatur Pagninus in interpretatione nominum Hebraicorum ex titulo crucis Dominicę, qui est Romæ in templo Crucis. Significatque hoc nomen huiusmodi literis & pũctis scriptum idem quod salus, vel saluator: non autem vt putat Osiander, idem quod saluatus Non enim est ישוע Ieschouagh Paul. kal, cùm sub Iod non sit scheua, sed tsere, eumq; & kal istius radicis in scripturis non inueniatur, Itaq; nomen illud quo voluit Deus incarnatus vocari, etiam est tetragrãmaton: sicut illud quod in veteri Testamento vocari voluit tetragrammaton est, quod in aliud iucundius nobis nomen commutatum est. Nam in veteri quidem Testamento quoniam Deus cognoscebatur tanquã creator mundi, & is qui omnibus dat esse, ipse per se solus existens, ab esse nomen accepit. In nouo vero quoniam cognosci voluit tanquam redemptor & Saluator mundi, à salute nominatus est. Iam quòd nomen saluatoris nostri inueniatur etiam alijs fuisse attributum non contrariatur illi quod dicitur Isaię 62. Vocabitur tibi nomẽ nouum, quod os domini nominabit. Nam vt ex præcedentibus patet, non est hoc dictum de Christo, sed de christi ecclesia. Et ex Hebræo constat pronomen, tibi, esse fœminini generis. Quamquam

A nomen Christi dicatur rectè nouum, tum quia nouo modo impositum, tũ quia noua ratione illi conueniens. Non enim quisquam hac ratione sic appellatus est, quod saluum fecerit aliquem à peccatis. Notandum enim, quod non solum dicit angelus, *Ipse enim saluum faciet*, sed adiecit, *à peccatis eorum*: quasi dicat: saluum faciet non ab hostibus potissimum visibilibus. sed à peccatis eorum. Io quo tamen includit quod saluum faciet etiam ab omni malo, cùm omne malũ ex peccato prouenerat; deinde & quòd æternã conferet salutem, à qua per peccatum excludebatur. Porro nomen hoc, Iesu per prophetas olim satis significatum fuit, vt apud B Isaiam cum dicit cap. 45. Rorate cœli desuper, & nubes pluãt iustum: aperiatur terra, & germinet Iesuach, hoc est, salutem vel saluatorem. Et apud Abacuc 3. cap. Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Apertè autem messiæ nomen istud ponitur 4. Esdrę 7. cap. Reuelabitur filius meus Iesus cum iis qui cum eo sunt & iocundabuntur qui relicti sunt in annis quadringentis. Et post hos annos morietur filius meus Iesus, & conuertetur ad me seculũ. Quod testimoniũ citat Ambrosius super Lucã. Rabbanus etiam Haccados qui tempore Consulum Romanorũ fuit, in lib. Galle razeia, Antonium Consulem alloquens hæc de ipso nomine Inter cætera dicit: Quia messias homines saluabit vocatur Iesuah. Gentes autem alC terius nationis quæ fidem eius sectabuntur vocabunt eum Iesum. Sed & Sibylla Erithræa quæ circa tempora Ezechię vaticinata fertur, de Christo carmina Gręca composuit, quorum primæ literæ constituunt hec verba: ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς, σωτὴρ, hoc est Iesus Christus, Dei filius saluator, Testatur istud D. August. lib. 18. ciuit. Dei, cap. 23.

Vide Galatinũ lib. 3. cap. 18.

HOC AVTEM TOTVM FACTVM EST VT ADIMPLERENTVR QVOD DICTVM EST A DOMINO PER PROPHETAM.] Theoph. secutus Chrysost. intelligit hæc adhuc esse verba angeli ad Ioseph, verum rectius intelligũtur secundũ alios esse verba euangelistę, qui, quoniam D Hebreis scripsit frequenter gesta circa Christum prophetarum testimoniis cõprobat. Dicit itaq; *hoc autem totum factum est*, quasi dicat, Nihil istius rei fortuito aut casu factum est, neq; nunc tantum hæc Deo placere cœperunt, sed longe ante à Deo præordinata fuerunt. Non dixit autem quod dictum est ab Isaia, sed, *quod dictum est à Domino per prophetam*, vt ostenderet Dei magis quàm prophetæ esse sermonem. Verùm calumniantur Iudæi quod legimus: *Ecce virgo concipiet*, volentes legendum ecce puella vel adolescentula, eo quod Hebraicè non sit בתולה Bethula, quod propriè significat virginem. sed est עלמה alma, quod propriè puellã significat. Contra quos dicendũ, dictionẽ, alma, propriè E quidem nõ significare virginem; nunquam tamen in scripturis dici nisi de ea quæ virgo sit. sic enim & Rebecca ante nuptias alma dicitur. Et lingua Punica, quæ de Hebræorum fontibus ducitur, propriè virgo, alma dicitur. Sed & Septuaginta verterunt hoc loco παρθένος, virgo: Isaias autem potius posuit alma quam Bethula, tum vt celaret impiis mysterium, tum quòd alma plus quid significet quam Bethula. Potest enim esse Bethula, hoc est virgo, quæ non sit alma, sed non econtra. Nam alma cùm deriuetur à verbo abscondere, significat adolescentulam absconditam, quæ virorum non patuerit aspectibus, sed diligenti parentum cura seruata

NATVS IN BETHLEEM CHRISTVS PASTORIBVS nunciatur,& circunciditur. LVCÆ II. CAPVT. VIII.

Actũ est autem in diebus illis exiit edictũ à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino. Et ibant omnes vt profiterentur singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth, in Iudæam in ciuitatem Dauid quæ vocatur Bethleem: eo quòd esset de domo & familia Dauid vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante. Factũ est autem cũ essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suum primogenitũ, & pannis eum inuoluit & reclinauit eum in præsepio, quia non erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadẽ vigilantes & custodientes vigilias noctis super gregem suum: Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circũfulsit illos & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus Nolite timere ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid Et hoc vobis signum inuenietis infantem pãnis inuolutum & positum in præsepio. Et subito facta est cũ angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum est vt discesserunt ab eis angeli in cœlũ, pastores loquebantur ad inuicem: Transeamus vsque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factũ est, quod fecit Dominus & ostendit nobis & venerunt festinantes & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantẽ positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc & omnes qui audierant mirati sunt, & de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Maria autẽ cõseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores glorificantes & laudantes Deũ in omnibus quæ audierãt & viderant sicut dictum est ad illos, & postquam consummati sunt dies octo vt circũcideretur puer: vocatum est nomẽ eius Iesus, quod vocatum est ab angelo priusquã in vtero conciperetur.

FACTVM EST AVTEM &c.] Decretũ promulgatũ est anno ab vrbe condita 752. ab orbe verò cõdito 3970. anno autem 42. vel circiter, imperij Octauij Cæsaris; qui Augusti nomen prius accepit à populo Romano, cùm occiso Antonio, & Aegypto subacta triũphans Romã rediisset. Hic itaque multis vbiq; prouinciis Romano imperio subiectis, anno 42. imperij sui cùm Romanis, totique orbi ab omnibus bellis tãta esset pax, quanta prius nunquam alicui monarchiæ contigerat, templum Iani tertiò clausit, mãsitq; deinceps clausum duodecim annis, vt iam fores rubigo corripuerat, teste Orosio. Igitur hoc anno altissima ac generali pace orbi præstita, decretũ est vt describeretur vniuersus orbis, quò cognoscerent quàm latè pateret Romanũ imperiũ. Errauit autem in tempore quo descriptio hæc facta est Iosephus. Siquidẽ vt patet l. Antiq. 18. c. 1. factã putat postquã Archelaus, qui Herodi patri successerat, priuatus regno Iudæorum in exilium Viennam missus fuerat, & iam Copenius primus factus esset præses Iudeæ anno scilicet imperij Octauij 15. vel circiter. Porrò descriptio hæc orbis, cum non satis eius modus & qualitas hic exprimatur, dupliciter intelligi potest esse peracta. Nã descriptio aliquãdo fiebat, vt cognosceretur numerus hominũ qui imperio vel regno subessent: sicque descriptio nihil aliud est quàm numeratio & annotatio eorũ qui principi nomen dãt, subiectosq; se profitentur, quomodo & militum solet fieri descriptio. Aliquãdo autem fiebat, vt cũ numeratione hominum etiam sciretur quantum quisque haberet in facultatibus, vt secundum diuitiarum proportionem vnusquisque tributũ principi penderet. Vnde qui appretiabantur hominũ facultates, censores dicti sunt, à censendo, hoc est, æstimando, & census, bonorũ æstimatio, aut id quod vnusquisque pro suis diuitiis pendere cogebatur, & censum agere, idem quod recensere hominũ facultates, Atque hoc secundo modo factam hanc descriptionem testatur Iosephus. Dicit enim lib. Antiq. 18. ca. 1. Porro Iudæi, licet in ipsis initiis de-

A scriptionis nomen dirum haberent, subiiciũtur tamen ne amplius resisterẽt, persuadente illis Pontifice Ioazaro. Et illi quidem cuiecti ratione pontificis depretiari suas permisere substantias, nihil hæsitantes. Priori tamen modo magis peractam hanc descriptionẽ, sine scilicet appretiatione bonorum, apparet partim ex Orosio, partim ex his quæ hic dicit Lucas. Si enim singulorum bona in hac descriptione appretiabantur, non conueniebat vnumquenque ascendere in eam ciuitatem vnde erat oriundus, sed potius ibi describi vbi habitabat, & domum possessionesque habebat. Verùm quoniam capita eorum qui nomen darẽt Cæ-
C sari annumeranda erant, necesse erat Iudæis in vnam cõuenire ciuitatem vnde erant oriundi. Nam Iudæorum mos erat, vt si quando numerarentur, describerentur in sua tribu & familia. Certum tamen est in hac descriptione à singulis, dum nomen suum darent, etiam nummum aliquẽ in subiectionis professionem datum, sed, qui videri potest omnibus fuisse idem, qui etiam census dictus est, sicut in numeratione populi apud Hebræos debebat vnusquisque recensitus secundum legem Moysi dare dimidium sicli, iuxta mensuram tẽpli. Et quidem de nummo dato in signũ subiectionis
D in hac actione census patet. Nam, Iosepho teste, Iudas quidam Gaulonites, Saddocum Pharisæum sibi adiungens, cùm pontifex prædictus suaderet non repugnare Romanis, recessionem facere festinabat, dicens censum nihil aliud esse quàm integram seruitutem, quam populo Dei indignam, & illicitã putabat. Cuius meminit & Lucas in Actis cap. 5. in oratione Gamalielis, dicens: Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis (significat autẽ eam descriptionẽ de qua hic dicitur & auertit populum post se, verùm vt ad propositum reuertamur, cẽsus ille qui in hac descriptione actus est, deinceps, vt apparet, singulis annis exolui debebat. Atq; huius cẽsus & Iudæ Galilæi occasione, videtur deinde nata illa inter Iudæos quæstio, qua Christo aliquãdo proposuerunt; Licet et-

sterio videri potest vacare, quod Bethleem ciuitas Ioseph & Mariæ, ac proinde etiam Christi esse dicitur, & tamē in ea Christus tanquam peregrinus & alienus natus sit, nimirum quia in propria veniens tanqnam peregrinus hic cōuersatus sit, non habens vbi vel caput suum reclinaret.

ASCENDIT AVTAM ET IOSEPH A GALILAEA, &c.] Euāgelista sicut describēs locū vnde Ioseph ascēderit, priùs regionē nominat, dicēs; *de Galilæa*; ac deinde regionis ciuitatē, dicens, *de ciuitate Nazareth*; ita descripturus locū quo ascendebat, priùs regionē nominat; dicens; *in Iudæā*, ac deinde regionis ciuitatem, dicens: *in ciuitatem David*. Non enim legendū; Iudæam ciuitatem Dauid, sed cum duplici præpositione: *in Iudæam, in ciuitatē David*. Porro necessariò adiecit: *quæ vocatur Bethleem*: ad distinctionē alterius ciuitatis, quæ etiam ciuitas Dauid dicitur in scripturis. Nam & arx Sion, ciuitas Daoid dicitur, qnòd eam ædificasset, & in sedem regni delegisset. Bethleem verò, ciuitas Dauid dicitur, quod in ea natus esset. Apparet autem in hac descriptione etiam præceptum fuisse, vt & mulieres profiterentur, quia hic dicitur, *vt profiteretur cum desponsata sibi vxore*. Nam quamuis illud, *cum despōsata*, referri possit ad verbum, *ascendit*, vt significatur Ioseph ascendisse cum vxore sua: tamen non videtur verisimile, Ioseph eum vaore sua tam vicina partui ascensurum, nisi & mulieres describi necesse fuisset. Dicitur autem Maria adhuc desponsata Ioseph, cùm iam aliquot mensibus cum eo vixisset, ad significandum eam adhuc incognitam fuisse viro, ac virginem peperisse, sicut virgo conceperat.

FACTVM EST AVTEM CVM ESSENT IBI, &c.] Rectè impletos esse dies partus dicit, quò declararetur magis verum esse hominem qui nascebatur. In Bethleem autem Christum nasci conueniebat, non solùm vt impleretur prophetia Micheæ, & ostenderetur esse ea semine Dauid, sed etiam propter nominis significationem. Bethleem enim sonat domum panis. In Betbleem ergo, hoc est, domo panis, nasci debuit is qui est panis ille verus de cœlo descendens, quē qui ederit, non morietur in ęternum. In Naaareth tameo Galilęæ ciuitate concipi voluit, vt intelligeremus eum ad vtrumq; pertinere popnlum, gentilē scilicet & Iudaicnm. Vtriq; autem rei; nempe & conceptui & natiuitati, humilis delecta est ciuitas, quia is concipiebatur & nascebatur qui venerat vt per humilitatis exēpla superbia nostrā argueret & reprimeret, & per suam humilitatem apud patrem pro nostra superbia satisfaceret; atq; è vilitate summa ad maximam subueheret nos dignitatem. Quas easdem ob causas & matrem pauperem, & pannos viles quibus inuolueretur, & præsepe in quo reclinaretur sibi delegit. Iam sicut per hoc quod dicitur virgo peperisse, significatur eā tanquam vera illius mater ædidisse in hunc mnndū per genitalia membra: ita cū dicitur pannis inuoluisse: & reclinasse in præsepi, significatur satis sine dolore omni & languore peperisse, vt quæ sine libidine cōceperat, nec aliquam ibi adfuisse obstetricem quæ genitū paruulum exciperet, quēadmodum apochriphi quidā libri mentiuntur. Neque enim quòd sine languore pareret, obstetricibus aut nutricibus indigebat, sed & ob pietatem eas nolebat, atque ob paupertatem non habebat. Ex his autem iam etiam consequitur, qnòd filium suum virgo nō omnino naturali-

Maria peperit sine dolore nec obstetricibus opus habuit.

A ter peperit. Naturaliter enim partus non potuisset esse sine apertione claustrorum fœmineorum, quę sine dolore & corruptione virginalis signaculi esse non potuisset. Atque ob id Ecclesiastica fides tradit, quòd Maria virgo fuerit in partu. Porrò quod in præsepio reclinatus sit Dominus, eo ꝙ nō esset ei (vel, vt habent Gręca, eis) locus in diuersorio & hospitio, primùm quidē factū est ob eas causas qoas priùs diximus, & vt per illius paopertatē nos diuites efficeremur, pérq; hospitij egestatem nobis pararet multas in cœlo mansiones. Deinde & in mysterio factū est, vt designaretur mnndum
B hūc, in quem peregrinari pro redemptione nostra venerat, factum præsepe hominum, qui irrationabilibus assimiles facti erant animalibus, ipsumq; ad hoc venisse, vt cibus hominum factus eos ab irrationabilitate liberaret. Vnde Beda. Qui panis est angelorū, in præsepio reclinatur, vt nos quasi sancta animalia carnis suæ frumento reficiat. Pulchrè mysterium explicat D. Gregorius Nyssenus, applicans ei locū Isaiæ 1. cap. Præsepe (inquit, sermone de natiuitate) rationis atque sermonis expertium animaliū domicilium est, in quo Sermo nascitur, vt bos agnosceret possessorem suū, & asinus præsepe domini sui Bos subditus legi, asinus oneribus portandis destinatū animal: quod peccato simulachrorū cultus oneratum atq; grauatū est. At brutis
C quidē conueniens cibus & potus gramē est ac fœnum (qui producit enim gramen ac fœnum pecoribus, inquit Propheta) rationale autem animal pane nutritur. Quamobrem idcirco pręsepio, quod est habitaculum brutorum, is qui de cœlo descendit panis vitę proponitur, vt etiam bruta rationali inuicem sumpto cibo rationem adipiscantur. Medius igitur inter bouē & asinum in pręsepio, vtriusque dominns est, vt solito interstitio legis, ambos in se creet in vnum nouū hominem, & ab hoc graue iugum legis auferat, & illū idololatriæ onere leuet Nazianzenus item in duobus his animalibus similiter philosophatur, per bouem mundū animal & sacrisicio aptum, intelligens mundos & iustos; per asinum, nec cibo nec sacrisicio aptum, immun-
D dos. Quòd autem non erat eis locus in diuersorio, magis videtur fuisse propter multitudinē hospitū tunc occasione descriptionis aduentantium, quàm propter paupertatē. Nam postea Magi inuenerūt puerū cum matre in domo, verùm tēpore partus non erat in diuersorio locus aptus parienti, quæ solitudinem requirit. Paupertas tamē virginis etiam his verbis satis insinuatur, vt quę in ea ciuitate vnde erat oriunda, nullam haberet domum propriam nullos amicos ad quos diuerteret: nec tam diues vt in illa hominum frequentia secretum aliquod in domo cubiculū consequi posset. Porro pro eo quod
E habemus; *pannis inuoluit*, Græcæ est ἐσπαργάνωσεν, quod est, infasciauit, aut fasciis inuoluit, ne quis imaginetur laceros pannos. Verisimile enim est Marię paupertatem fuisse mundam.

Quid per bouem & asinum intelligitur

Psal. 103.

ET PASTORES ERANT IN REGIONE EADEM VIGILANTES, ET CVSTODIENTES VIGILIAS NOCTIS. Postquā descripsit Lucas quādo & vbi natus esset Christus, & qua occasione in Bethleē natus sit, & in quāta paupertate & humilitate sit natus: iā describit quibus primū natiuitas eius sit manifestata, & qoomodo quāq; natiuitatis eius humilitas plena fuerit magnificētię. Pro dictione autē, *vigilātes* Gręcis est *ἀγραυλοῦντες*, id est, in agro pernoctātes aut agētes, & stabu

ſtabulantes. Cõponitur enim ab ἀγρὸς ager, & αὐλὴ A ſtabulum. Quidam verò dictionem Græcam exponunt ἐν ἀγρῷ αὐλεῖν, hoc eſt, in agro tibia vel fiſtula canere: ſed prior interpretatio conuenientior eſt, quãuis & ſecundæ meminerit Theophylactus. Iam quod ſequitur, *cuſtodientes vigilias*, vel, vt habent Græca, φυλάσσοντες φυλακὰς, hoc eſt, cuſtodiẽtes cuſtodias, intelligendum eſt ipſum loqui de quatuor illis vigiliis & cuſtodiis, in quibus olim nox diſtributa erat, & de quibus Euãgelia ſæpe meminerũt. Itaq; ſignificãtur paſtores hi viciſſim, vigilias has obſeruaſſe propter incurſum luporũ, aliarumq́; ferarum. Quoniam autẽ ſtatim vbi deſcripta eſt Chriſti natiuitas, ſequitur de paſtoribus, quòd erant in agro excubantes, per quod ſatis ſignificatur quòd B eodem illo tempore quo Chriſtus natus fuit, hæc circa paſtores gerebantur, conſequitur hinc quemadmodum habet Eccleſiaſtica traditio, Chriſtum nocturno tẽpore natũ eſſe, quod ipſum euidentius patet ex verbis angeli dicentis: *natus eſt hodie Saluator*. Non enim intelligi poteſt die noctem hanc præcedente natum, cùm dies apud Iudæos initium ſumpſerit à veſpera. Nocte autem naſci Chriſtum cõueniebat tum vt natiuitas eius impiis magis eſſet occulta, tum ad inſinuãdum tenebras huius ſeculi, quas ſol iuſtitiæ ſuo ortu venerat fugaturus. Itaque in ipſo tunc myſticè adimpletum eſt illud Sap. 18. Cùm quietũ ſilentium contineret omnia, & C nox in ſuo curſu medium iter haberet, omnipotẽs ſermo tuus Domine exiliens de cœlo à regalibus ſedibus, durus debellator in mediã exterminij terram proſiliuit. Simili ratione conueniebat Chriſtũ hyemis tempore eo quo iam dies creſcere cœperunt, naſci, vt hyemis quidem aſperitatem pro nobis ſuſcipiens, iam in infantili ętate pro nobis ſatiſfacere, ſuamq́; erga nos charitatem declarare auſpicaretur: ipſorum verò dierum incremento oſtenderetur is naſci qui tenebras eſſet diſcuſſurus, & per quem apud homines augenda eſſet lux diuina. Porro paſtoribus non quidem dormiẽtibus, ſed bono operi intentis, & vigilantibus pro ouibus ſuis, Chriſti natiuitas primùm annunciata eſt, nõ autem D regibus, pontificibus, Scribis & Phariſæis. Primùm quoniam illi propter ſimplicitatem & innocẽtiam morum, vitæque ſimilitudinem cum patribus quibus Chriſti natiuitas promiſſa & reuelata fuit, digniores erant huiuſmodi diuina reuelatione, facilius etiã propter ſuam humilitatẽ & ſimplicitatẽ credituri in Meſſiam tam humiliter natum. Scribæ verò & Phariſęi propter malitiam & ſuperbiã ſuã & indigni erant hac manifeſtatione, & in humilitate nati pueri offendiculum paſſuri. Secundò, factũ iſtud eſt etiam ob id, vt Dei etſi ſummi & maximi, dignationẽ ſummam aduertamus, intelligamusq́; quàm ſint ei etiam viliſſimi homines chari E & oſtenderetur in ipſo iam Euangelij primordio, qui potiſſimùm deligendi eſſent ad percipienda primùm Euangelij noui myſteria, aliis deinde commu-
1.Corin.1. nicanda, ſimplices ſcilicet: ignobiles & contempti ſecundùm illud Pauli: Quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, vt cõfundat ſapientes. Tertiò, quia cõueniebat vt paſtoribus humilibus & vigilantibus paſtor ille humillimus primùm annũciaretur, qui relictis nonaginta ouibus in deſerto, venit quęrere eã quæ perierat, poſiturus contra luporum rabiem animam ſuã pro ouibus ſuis. De quo paſtore multa Ezech. 34. Poſtremùm, in hoc facto myſticè ſignificatum eſt, neceſſe eſſe vt paſtoribus rationalium

ouium priùs diuina myſteria reuelentur, vt qui deinceps ea aliis annunciare debeant, non tamen ipſis paſtoribus reuelanda Dei myſteria, niſi in agro huius mundi pro cuſtodiã creditarum ſibi ouium inuigilent. Putant autem quidam, paſtores iſtos fuiſſe cùm hæc agerentur, circa turrim quendam vicinam Bethleem, dictã Hæbraicæ עדר AEder, hoc eſt, gregis, quòd illic ob agros compaſcuos eſſet pecoris copia, circa quam Iacob rediẽs è Meſopotamia aliquando moratus eſt, vt ſcribitur Geneſ. 35. vbi ſic legitur: Egreſſus Iſrael inde (nempe à Bethleem) fixit tabernaculum trans turrẽ gregis. Vbi pro gregis, Hebraicè eſt AEder. Cuius turris etiam intelligunt facere mentionem Micheam c. 4. dicentem: Et tu turris gregis (vel AEder) nebuloſa, filia Sion vſq; ad te veniet: & veniet poteſtas prima regnũ filiæ Hieruſalẽ. Verùm ex cõmẽtariis Hieron. ſuper Micheam patet per turrem hanc gregis, de qua loquitur Micheas, intelligendam Sion. & Hieruſalem. Ipſa enim turris gregis vna ex turribus ciuitatis Hieruſalem, videtur fuiſſe conſtituta in aquilonari ciuitatis muro, ac dicta alio nomine Ophel, pro quo vertit Hieronymus in Michea, nebuloſa. In commentariis enim ſuper Iſaiæ cap. 31. Hebręi (inquit) duas turres in Hieruſalem fuiſſe arbitrantur, quæ his appellantur nominibus, Ophel & Bachan. Quarum prior interpretatur tenebrę ſiue nubilum, quod vſque ad nubes erigeret caput: altera probamentum & firmitas, ſiue, vt Symmachus vertit, inquiſitio: eo quòd in contemplando culmine eius oculi fallerentur. Hactenus ille. Proinde 2. Paral. 27. Hieronymus nomen dimiſit Hebraicum, turrim quandam ciuitatis Hieruſalem vocans Ophel. Et in muro (inquit) Ophel multa conſtruxit. Similiter 2. Paral. 33. & Nehemiæ 3. Et Brocardus monachus in deſcriptione terræ ſanctę dicit, vbi occidentalis muri pars connectebatur aquilonari, fuiſſe turrim, dictam Nebuloſam (quod ſecundùm Hieronymum Hebraicè diceretur עפל Ophel) quæ admodũ alta fuit, in alta rupe conſtructa, & propugnaculum valde firmum, cuius ruinę adhuc viſuntur, vnde tota Arabia, Iordanis, mare mortuum, & alia plurima loco ſereno cœlo videri poſſunt.

ET ECCE ANGELVS DOMINI STETIT IVXTA ILLOS, &c. Quod nos habęmus; *ſtetit iuxta illos*, Græcè eſt ἐπέστη αὐτοῖς, quod ꝓpter ambiguitatẽ prępoſitionis ἐπὶ, poteſt etiã verti; *ſupereminebat illis*: vt intelligatur angelus non aſtitiſſe illis in terra, ſed inhæſiſſe ex alto capitibus eorũ, qui ſenſus videri poteſt magis conuenire ex eo quod ſequitur: *Et ſubitò facta eſt cum angelo multitudo militiæ cœleſtis*. Hæc enim multitudo videtur potius in ea re ſubſtitiſſe. Quod autẽ habemus, *claritas Dei*, Græcè eſt δόξα κυρίου, hoc eſt, gloria Domini. Nõ enim δόξα ſignificat ſplendorẽ & claritatẽ, quomodo dicimus ſplendorẽ ſolis, lunæ, & ignis ſed maieſtatem & gloriam, quę & ipſa nobis dicitur claritas. Proinde nõ poteſt claritas Dei hic exponi vt ſit lumen diuinum: & tamen in lumine & ſplendore angelum apparuiſſe patet ex verbo, *circunfulſit*: verùm maieſtas quędã diuina pręferebatur per lumen illud in quo apparuit angelus, atque ob id dicitur maieſtas & gloria Dei circunfulſiſſe eis: per quod ſignificat non circunfulſiſſe eis lumẽ ſydereum aut igneum, ſed lumen à ſpecie quadam gloriæ Dei profectum. Porrò, vt & annotauit Beda nuſquam in tota veteris teſtamenti ſerie reperi-

mus

mus angelos qui tam sedulò apparuere pastoribus cum luce apparuisse. Sed hoc priuilegiũ rectè huic tempori est seruatum, quando exortum est in tenebris lumen rectis corde. Cùm autẽ Græca habeât, *Domini*, nõ, Dei, *Δόξα κυρίου*, & angelus Christum natum dicat Dominum, videri potest Euangelistam significare voluisse, Dominum Christum qui obscurus iacebat in præsepio obscuro, iam tum pastoribus sua claritate & maiestate circumfulsisse. Non enim dixit, claritas angelica, sed, *claritas & gloria Domini*. Dominum autẽ vocat angelus Christum. Iam hic considerare conuenit quàm tota natiuitatis Christi humilitas plena sit magnificentiæ. Nascitur enim ex paupere matre, sed tamẽ ex virgine. Putatitiũ habet patrem fabrum, Ioseph scilicet, sed idem patrem naturalem habet Deum fabricatorem cœli & terræ. Nascitur in obscuro stabuli loco, sed idem cœlesti lumine fulget, & ab angelis palã prædicatur pastoribus, atq; à stella Magis in oriẽte denunciatur. In præsepi collocatur, non inueniens locũ in diuersorio, sed eidẽ angelici famulantur exercitus, atq; ab eis Dominus omnium prædicatur, Humilibus pastoribus primùm manifestatur, sed ab angelo, Et omnino ita semper permixta sunt admirãda humilibus, vt simul & illius pro nobis suscepta humiltias, & eiusdẽ diuinitas cõmõstretur. Quamuis autem claritas hæc in qua apparuit angelus, læti esset hominis, tamen ob insolitũ ac subitum prodigium magno timore correpti sunt pastores. Verùm angelus solito suo more mox illum timorem excuti, iubétque potius gaudere, dicens:

NOLITE TIMERE, ECCE ENIM EVANGELIZO. Hoc est, annũcio vobis gaudiũ, non qualecũq;, sed magnum, hoc est, gaudij magni materiã. Dicit autẽ, *vobis*, cũ emphasi significãs illos præ Pharisæis, Scribisq;, & aliis ad hoc nouum nunciũ audiendum esse singulariter delectos. Sed addit; *quod erit omni populo*; quasi dicat: Vobis quidẽ annuncio, sed tamen nõ erit vobis proprium, verũ cõmune omni populo. Quòd intelligi potest vel de omni populo Israelitico, vel potius de omni populo mũdi. Multi enim sunt ex vniuerso populo mundi, qui de natiuitate Messiæ gaudent. Explicat autẽ deinceps quæ sit gaudij istius magni materia: *Quia* (inquit) *natus est vobis hodie Saluator*. Bene quidẽ dicit: *natus est vobis*, hoc est humano generi, ad insinuandũ quòd non angelis, sed uobis iam natus erat cùm illi Saluatore opus non haberent. Potest & hoc quod dicitur; *natus est vobis*; intelligi significare natiuitatẽ Christi secundùm carnem cũ distinctione natiuitatis eius diuinæ, vt sit sensus: Etsi priùs quidẽ natus sit in diuinitate, tamẽ vobis hodie natus est, quãdo humanã ex vobis pro vestra salute naturã assumpsit. Et priùs quidem natus erat omnibus creator Deus, nũc verò natus est hominibus Saluator homo. Absolutè autem vocat eum Saluatorem, quòd non ab hoc vel illo malo saluaturus esset, sed ab omni malo, vt patebit in resurrectione iustorum. Iã sicut saluatoris huius humanitatem angelus apertè significat, dum dicit: *natus est vobis*: ita eiusdem diuinitatem, dũ dominum eum vocat, dicens: *qui est Christus Dominus*. Adiecit autem: *in ciuitate Dauid*? tum vt certo loco demonstrato occasio daretur quærendi puerum; tum quia omnes expectabant Messiam ex ciuitate Dauid, vt sic ad credendum quod annũciabatur faciliores redderentur. Adiecit autem & signũ, dicens *Et hoc vobis signum*, &c. Circa quod tamen si-

A gnum dubitari potest quomodo conueniat ac confirmãdum id quod dixit. Nam per hoc quòd inueniretur infans pannis inuolutus, & positus in præsepio, non potuit cõprobari natum esse saluatorem qui esset Messias & Deus: sed ex illo potius videri potuisset contrariũ, cum panni illi & præsepe nõ potentiam Christi & diuinitatem, sed tantùm infirmitatem humanę naturæ declararent. Sed dicendum, signum hic non accipi pro miraculo aliquo, & re supra naturam adhibita ad confirmationẽ alicuius dicti, neq; sensus est. Et hoc est vobis signum quo cognoscere potestis verum esse quod dico, natum esse saluatorẽ vestrũ. Nam pro signo huius dicti confirmatiuo postea accessit multitudo militiæ cœlestis laudantium Deum. Sed signum hic accipitur pro distinctiuo signo, quo scilicet natus iam
B infans internosci posset ab aliis, estq; sensus: Hoc sit vobis signum, quo adeuntes ciuita Bethleem dignosci possit à vobis infans, quem natũ vobis hodie annuncio. Sunt tamen qui pio magis quàm vero intellectu intelligunt hic ab angelo signum dari, quo comprobetur quod asseruit, natum scilicet saluatorẽ mundi Messiam, nimirum quia infirmitas à Iesu suscepta, euidens fuit signum quòd ipse esset saluator mundi futurus, vt qui per infirmitatẽ hanc nos erat saluaturus. Vnde Bernardus: Panni tui, ô Christe, positi sunt in signum, sed in signũ cui quotidie à multis cõtradicitur. Verùm prior intelligentia simplicior est & verior. Iuxta quàm tamen
C considerandum est, quòd quemadmodum nõ puduit filium Dei infirmitatem nostrã suscipere, & in ea apparere, imò per eam & in ea agnosci voluit: ita nec angelum puduit hoc humilitatis & paupertatis signo infantem tantùm, quem Saluatorem & Dominum appellauit, demonstrare, per quod insinuatũ est ab angelo humilitatem hãc infanti nato non ad ignominiam, sed ad gloriam cessuram, & Messiæ huius regnũ nõ in opulentia & fastu consistere, sed in infirmitate & humilitate, per quæ triũphaturus esset de hostibus nostris, & redẽpturus nos. Proinde & nos conuenit signum istud ab angelo datũ, quo natus Saluator internosceretur, memori semper mente retinere, vt hoc signo semper dignoscamus quæ Christo gratiora sint, & in quib. Christus inueniatur, quæq; illi nos magis cõmen-
D dent. Porrò ex eo quòd absolutè hic dicitur. *Inuenietis positum in præsepio*; apparet, pręsepium istud fuisse aliquod pręsepe notorium & commune omnibus, quódq; communiter sic diceretur, alioquin enim particularem aliquam cõditionẽ angelus addidisset, dicens: in præsepio huius vel illius diuersorij. Quibus adstipulãtur quæ scribit Brocardus terræ sanctę diligens inspector & descriptor Hic enim tradit in extremitate orientali ciuitatis Bethleem, sub rupe quadam quæ erat iuxta murum ciuitatis, fuisse secundum morẽ illius terræ locum pro stabulo, habentem pręsepe in rupe excisum, vbi mũdi saluator de virgine natus fuit reclinatus vbi & hodie dicit extructũ sacellum nobilissimũ
E stratum marmore, & marmoreis erectum columnis, vt vix inueniri possit locus sacer illo pulchrior.

Quod fuerit & vbi præsepe Domini.

ET SVBITO FACTA EST CVM ANGELO MVLTITVDO MILITIÆ COELESTIS, &c. Ne parua videretur vnius angeli autoritas, & ne in paupertate nati pueri offenderẽtur pastores, postquã vnus sacramentũ nouę natiuitatis edocuit, statim multitudo cœlestiũ agminũ

assuit

assuit: Intelligit enim per militiā cœlestē, exercitū A angelorum, qui frequenter in scripturis dicitur apud Hebræos צבא tsaba(vnde est Dominus tsabaoth) hoc est, exercitus & militiæ, ad significandum angelorum multitudinem, eosq; omnes certo quodā inter se ordine vni Deo, subesse, & paratos esse ac fortes ad exequendum ipsius in omnibus voluntatem, atq; ad debellandum aereas potestates humano generi & diuinę voluntati aduersas. Bene itaq; hic dicit angelo coniunctam esse multitudinem cœlestis militię, nimirum vt significaretur natum illum puerum quem angelus dixit Dominum, esse Dominum illum tsabaoth vel virtutū, fortē in prælio, cui aduersus principes huius mundi quos expugnare venerat, seruiturus esset & militaturus exercitus angelorum. Hi itaq; angeli annunciationem non solùm approbantes, sed etiam ob rem hanc nouam & Deum laudantes, & nobis congratulantes dixerunt.

GLORIA IN ALTISSIMIS DEO, &c. In quo angelorū hymno primum annotandū Græca non habere, *hominibus bonæ voluntatis*, quomodo tamen constanter omnes Latini legunt & interpretantur, sed, *in hominibus bona voluntas*. Et pro bona voluntate non est ἀγαθὸν θέλημα, sed vna dictio, εὐδοκία quæ propriè idem est quod bene placitum: & non tribuitur vnquā hominibus respectu Dei, sed frequenter Deo respectu hominū, cùm scriptura gratuitam Dei erga homines beneuolentiam vult designare. Cùm autem apud Græcos non intercedat coniunctio, &, inter duas has partes; *in terra pax, in hominibus bona voluntas*, vel bene placitum, sicut intercidit inter illas; *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax*: apparet cōuenientissimè duos illos nominatiuos, *pax & bona voluntas* coniungi per appositionem, vt sit iste sensus: *in terra pax*, hoc est, bona voluntas Dei erga homines. Nihil enim aliud est pax Dei cum hominibus, quàm beneplacitum illius erga eos quibus priùs offensus erat. Itaq; nostra litera non potest intelligi vt significetur pax promitti hominibus habentibus bonā voluntatem, hoc est, bene viuendi propositum bonum: sed vt habeat nostra litera sensum Græcæ lectionis, genitiuus, *bonæ voluntatis*, construi debet cum nominatiuo, *pax*, & accipi pro bona Dei erga nos volūtate: vt sit sensus: Et in terra sit hominibus pax bonæ voluntatis Dei, hoc est pax & recōciliatio proueniens non ex hominū meritus, sed ex gratuita & propēsa Dei erga eos benignitate: aut intrāsitiuè pax, quæ est bona voluntas Dei erga eos, quemadmodum Psal. 5. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos, scutum bonę voluntatis exponi debet pro scuto, quod est bona Dei voluntas. Potest tamen textus Græcus etiam sic accipi, vt hymnus angelicus tres distinctas contineat partes: vt prima parte gloria Deo tribuatur in cœlis, secunda significetur pax hominum inter sese in terra, religionum diuersitate per quam dissidebant sublata: tertia verò Dei erga homines beneplacitū. Sed prior sensus videtur conueniētior, secundum quem intelligendum est angelos loqui de pace Dei cum hominibus, quam tamen sequitur & alia duplex pax, pax scilicet mentis, & cōcordia dissidentium inter sese populorum. Videndum autē, quòd verbum subintelligi debeat in his nominatiuis, *gloria & pax*, indicatiui scilicet modi verbum, an optatiui. Hoc est, vt sit sensus: Gloria sit Deo, & in terra sit pax, an gloria est Deo, & in terra facta est

A pax. Caietanus quidē intelligēs in hoc hymno tres distinctas contineri partes, intelligit hic tres effectus incarnationis Domini designari, vt sit sensus: Per nouā hanc natiuitatē vobis annūtiata erit gloria Deo in cœlis, & pax erit in terra, & in hominibus erit bona Dei voluntas. Verùm cum his verbis dicat Euangelista angelos Deum laudare (*Laudantium enim* (inquit) *Deum, & dicentium*) manifestum satis primę partis hunc debere esse sensum: Gloria sit Deo in excelsis, aut gloria debetur Deo in cœlis. An autem & sequens pars similiter intelligenda sit optatiuè, Et in terra sit pax hominibus, non satis constat. Beda enim precatiuè accipit. Dicit enim: optant etiam pacem hominibus, cùm subdunt: *Et in terra pax hominibus*. Verùm si considere-
B retur pacem hanc iam per Christi natiuitatē præstitam, aut saltem inceptam, vt potius pax hęc prędicanda fuerit quàm optanda: ac deinde consideretur & illud quod his verbis Euangelista angelos laudare Deum insinuat, non precari, videbitur secunda pars potius sic accipienda; & in terra pax iā facta est; vt hac parte iam causa reddatur quare gloriam Deo optent, illique deberi prædicent, ac coniunctio, &, pro quia accipiatur. In quē sensum exponit Theophyl. sic enarrans: Quid autem hymnus angelorum declarat, Vel omnino gratiarū actionem supernorum exercituum & gaudium, eo quòd
C terreni beneficia tāta consequamur: gloriam enim Deo dicunt. Super terram autem pax nūc facta est, & cùm priùs humana natura inimica fuerit Deo, nunc adeo conciliata est, vt & Deo adiuncta sit, & incarnato vnita. Hactenus ille: ex quibus nū obscurum est quid senserit. Simplicius tamen videtur vtramque partem hymni similiter accipere optatiuè per subintellectionem verbi, sit, non purè tamen optatiuè accepti (non enim purè optasse hęc intelligi possunt, quæ iam saltē ex parte adimpleta erant & præstita) sed intelligendo angelos quæ iam fieri videbant optasse vt amplius fierent in signum lætitię eorum & congratulationis ob beneficia humano generi impensa. Ita enim etiam in Apocalypsi sancti dicuntur dicere: Sedēti in throno, & agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum, scilicet sit. Quo hymno ita optat perpetuam Dei laudem, vt potius significent se gaude-
D re in gloria & laude Dei, quam perpetuā esse sciūt. Itaque gloriam angeli priùs Deo dicunt, deinde pacem terræ & hominibus, vt significarent nihil ex hoc negotio gloriæ deberi vel angelis, vel hominibus, sed vniuersam gloriam deberi bonitati diuinę, cui soli tribuenda est pax quæ in terris iam fieri cœpit. Et notandum quàm rectè Deo in cœlis gloriam canant, hominibus autem in terris pacē. Duo enim hæc vtrobique deerant. Nam nec Deo daba-
E tur quæ ei debebatur gloria, cùm apud gentes Dei gloria translata esset ad idola, & Iudæi in suis magis gloriarentur meritis, quàm in Dei gratia: & terris deerat pax cum Deo. Christus verò suæ incarnatione & doctrina Deo reddidit suam gloriam, hominibus pacem, vt verè dixerit Paulus ipsum restaurasse omnia quæ in cœlis, & quæ in terris sunt.

ET FACTVM EST VT DISCESSERVNT AB EIS, &c.) Quòd dicit angelos in cœlum discessisse, declarat angelos fuisse bonos. His itaque recedentibus, pastores admiratione pleni propter ea quę audierant & viderant, sine mora relictis ouibus suis, in Bethleem communi consilio properant: vt inuento per signum illis datum puero,

certiores de nuncio & miraculo redderētur. Quòd autem dicunt: *videamus hoc verbū*, &c. quidam per *verbū*, intelligunt ipsum Christum verbum Dei patris. Verùm huic interpretationi nō cōuenit quod sequitur, *quod factū est, & quod Dominus ostendit nobis.* Neq; Græcè est hoc loco λόγος, sed ῥῆμα. Proinde Hebraica phrasi, *verbum*, accipi debet pro re gesta, quemadmodum & 2. Regum. 1. dicit Dauid: Quod est verbum quod factum est, indica mihi. Postea tamen cùm sequitur, *cognouerunt de verbo quod dictū erat illis*, verbum conuenientius accipitur propriè pro sermone. Vbi notandum, pro verbo, *cognouerunt*, græcè esse διεγνώρισαν: quę dictio anceps est: significat enim cognoscere & diuulgare, quorum secundum huic loco potius quadrare ex eo satis B patet quod sequitur: *Et omnes qui audierunt mirati sunt.* Pastores enim postquam oculis testibus cōperterunt non esse vana quę angelus nunciasset, nihil offensi nati pueri paupertate, nō solum crediderunt, sed etiā Mariæ, Ioseph, & aliis nota fecerunt quæ ab angelo audierant de puero hoc, nimirum quòd hic ipse puer, quamuis in summa humilitate & paupertate reclinatus in præsepio, dictus sit ab angelo saluator Christus Dominus. Nec inefficax erat pastorū prędicatio, etsi personarū humilium & simplicium. Sequitur enim. *Et omnes qui audierunt mirati sunt.* In horum enim simplicitatē nulla cadebat vanitatis aut fuci suspicio. Non nouerant aliquid ex se comminisci, ne sciebāt affingere visis, C sed quod audierant & viderant, vt audierant & viderant bona fide nunciabāt. Vnde Ambrosius: Nō mediocre tibi hoc fidei videatur exemplū, non vilis persona pastorum. Certè quo vilior ad prudentiā, eo preciosior ad fidem. Non gymnasia choris referta sapientiū, sed plebem Dominus simplicem requisiuit, quæ phalerare audita & fucare nesciret, &c. Itaq; in his primis Euangelistis ostēsum est nō solùm quales delecturus esse Dominus ad euāgelizandum, sed etiam quis fructus ex simpliciū prædicatione sequeretur. Porro quamuis nostra litera habeat, *mirati sunt & de his*, &c. Græcè non est coniun D ctio, &, quæ sēsui obstat, sed nec legitur in Catena D. Thomæ antiquissimæ īpressionis. Glossa tamen coniunctionem hanc exponit per, etiam, vt sit iste sensus: Nō solùm mirati sunt de incarnationis mysterio, aut de his quę in puero viderant, sed etiā de tanta pastorum attestatione, qui fingere inaudita nescirent. Lyra coniunctionem, &, exponit per, id est. Notanda autē & pastorum istorum etsi humiliū prudentia. Nō enim protinus euulgarūt quod audierant, sed vbi rem certam cognouissent, tum confidenter quod audierant aliis prædicauerunt, suo exēplo docētes pastores spirituales, omnesq; homines, acceptam de Deo salutarem cognitionē aliis cōmunicare. Postquam autem Euāgelista aliorum omnium admirationem ex pastorū prædicatione secutam descripsisset, Mariæ singularē virtutem commemorat, dicens:

MARIA AVTEM CONSERVABAT, &c.] Quib. verbis virginis prudentia simul atque modestia mirè cōmendatur. Modestia quidē, quia à pastoribus discere non dedignetur: deinde & quod sola taceat, non iactans suam fœlicitatem apud alios, nec magnifica de filio suo quæ cognoscebat prędicans. Vnde Ambrosius: Si Maria à pastorib. discit, cur tu declinas discere à sacerdotibus? Si Maria ante præcepta apostolica tacet, cur tu post apostolica pręcepta magis cupis docere quàm discere? Pru- *Mulieres in silentio discant & taceant.*

A dentia verò eius commendatur in eo, quòd nō obiter ad singula dicta factáque animum aduertit, sed ea conseruabat in corde suo, & adinuicem conferebat. Porro in eo quòd dicitur, *omnia verba*, hæc rursum verba secundùm Theophyl. rectius accipiuntur pro rebus gestis, vt sit sensus: cōseruabat omnia hæc, quæ gesta esse dico. Non enim dicitur omnia verba angelorum & pastorum, sed omnia verba hæc, cū ante hæc verba nullius personæ verba ponātur, & potest pronomen, *hæc*, referri vel ad ea tantùm quæ mox præcedūt, vel potius ad omnia præcedētia. Conseruabat autem hęc apud se virgo, relatura Apostolis post glorificationem Iesu. Contulit autem in corde suo hæc B adinuicem, primùm quidem quæ angelus ei dixerat, comparauit cum his quæ dicta erāt ab angelo pastoribus, inueniens in vtrisque eādem sententiam, nēpe quòd filius eius Dominus esset, & Messias expectatus. Deinde quia vilitatem pręsepij contulit cum celsitudine angelorum, & verborū quæ illi de hoc puero dixissent, admirās vtiq; summā humilitatē cum summa miscari sublimitate, & sic in omnib. declarari humanæ infirmitatem naturæ, vt simul & diuinitatis eius celsitudo nō occultetur. Iam sicut pastores in fide, pietate, & euangelizandi officio prius commendati sunt, ita nunc etiam in ipsorum gratiarum actione cōmendantur, cùm subditur, *Et reuersi sunt pastores* C *glorificantes*, &c. Oportet enim eum qui cœlesti à Deo dignatus est illuminatione, nō solùm quæ doctus est alios fideliter docere, sed & ob illuminationē diuinā Deum laudibus celebrare, secundū illud Psal. Confitebor tibi Domino in directione cordis, in eo quod didici iudicia iustitiæ tuę. Itaq; *Psal. 118.* dicuntur laudasse Deum de omnib. quæ priùs audierant ab angelis, & postea viderant in Bethleē, sicut dictum est ad illos. Quę vltima pars tantùm referenda est ad verbum, *viderunt*, vt significetur eos vidisse rem se habere quemadmodū eis dictū erat, & ob id glorificasse Deum, quòd nō aliud veD nientes inuenerant quàm dictū erat ad illos. Subtiliori autem sensu intelligi potest laudasse illos Deum in humilitate & paupertate saluatoris sui quam viderant in præsepio, & non solùm in sublimitate eius quam auditu perceperāt ab angelo, sed laudasse eos Deum, quòd quem tam excelsū Dominum esse auditu didicerant, vidissent sese ad tantam humilitatem demisisse, cū magna vtique omnium pauperū & vilium hominū, quales ipsi erāt cōsolatione. Porrò in his quæ scripta sunt de pastoribus & Maria, exemplum nobis præscriptū est quod imitemur, vt scilicet & nos edocti natū esse nobis Saluatorem, cùm nondum trāsire possimus in Hierusalem, vbi regnantem Dauidē nostrum videamus, transeamus saltē, relictis huius mūdi vanitatibus, in Bethleem, hoc est, Ecclesiā, domum panis animæ nostræ, transeamus autē feE stinātes, inuēturi ibi Christi pro nobis paupertatē & infirmitatem susceptam, sed ornatū castitate, integritatéque, & iustitia summa, inuenturi etiā Christū nobis ibi propositum in cibū animarum nostrarū, & viaticū peregrinationis nostrę. Quæ cū certius didicerimus, & aliis ea diuulgemus, & Deum laudibus efferamus, & cū Maria quasi animalia munda & ruminantia semper ea in cordib. nostris conseruemus, conferentes per contēplationis deuotionem adinuicem omnia ea quę nostræ salutis causa peracta sūt stupēdo cōsilio Dei. *Morale.*

F

ET POSTQVAM CONSVMMATI &c.] Dominus Deus postquam Abrahã ab idololatris Chaldeis segregasset, præcipiẽs ei vt exiẽs de terra sua veniret in locum ei demõstrandũ, & obediẽti multa de semine eius promisisset, pactũ cũ fideli Abrahã initurus ac cõfirmaturus, & nomen eius mutauit, & circuncisionis signũ instituit, quo & distingueretur à reliquis gẽtibus Abrahę posteritas, in qua promissiones Dei adimplendæ erãt, & posteri Abrahæ recordarẽtur earũ promissionum admonerenturq; eius fidei, per quã Abrahã iustificatus erat, vt & ipsi eã imitarẽtur, propter quod à Paulo circũcisio signaculũ iustitię fidei Abrahæ dicitur. Proinde conuenienter signũ istud in mẽbro generationis institutum fuit. B Primùm quidẽ, quia promissiones illæ, quarũ signũ istud erat cõfirmatiuũ, & fides illa Abrahæ signo hoc declarata erãt de semine ipsius. Secundò, quia quãdoquidem per hoc signum inscribebantur homines populo Dei, & proinde participes fiebãt benedictionũ Abrahæ, sequitur eos per hoc signũ quodãmodo cõsequutos remissionẽ originalis peccati quod generatione cõtrahitur. Dicit enĩ scriptura, circũcisionẽ fuisse signum fœderis inter Deũ & circuncisos, quòd scilicet esset Deus illorũ. Tertiò, quia circuncisio illa vetus, typus fuit nouæ circuncisionis & spiritualis, qua per Christum secũdùm vaticinium Mosis Deuter. 30. (Circuncidet, inquit, Dominus Deus tuus cor tuum) cor hominum nudandum & circuncidendum erat à vitiis. Membrũ autem generationis similitudinem quandã habet C cum corde. Nam vt illud seminariũ est procreandorum hominum, ita istud omnis vitalis actionis, omniúmque cogitationum. Ex quibus etiã cõstat circuncisionem nostri baptismi figuram fuisse. Vtrũque enim signũ est iustificãtis fidei, sed circũcisio aptum signum fidei, Saluatorẽ nasciturũ expectantis, baptismus verò aptum signum salutis iã ꝑ Christũ præstitæ. Vtrũq; populo Dei homines ascribit, & ab incredulis gentib. secernit. Et quomodo per circũcisionem superflua corporis amputatur particula, & talis ob quã Iudæorum iudicio immundi, & abominabiles habebantur, in quorũ corpore erat, mẽbrumq; generationis denudatur: D ita baptisma superfluum tollit peccatũ, ac spiritualis generationis membrum denudat, vt à vitiis mũdati, nudo iã & simplici corde Deo viuamus, tollitq́ue illud quod nos verè corã Deo facit immundos & abominabiles. Itaque baptismi nostri typum prætulisse circuncisionẽ illã carnalem non obscurè Paulus insinuat Colossensibus scribens, cap. 2. Circũcisi, inquit, estis circũcisione nõ manu facta ĩ expoliatione corporis carnis, sed in circuncisione Christi, cõsepulti ei in baptismo. Porrò circuncisio instituta fuit, vt octaua à natiuitate die fieret, & id quidẽ partim propter periculum, E partim propter mysteriũ. Propter mysteriũ quidem, quia in octaua ætate, quæ erit ætas resurgentium, quasi in octauo die perficietur per Christũ spiritualis circuncisio. Propter periculũ verò quod ante illum diẽ infantis teneritudo nõ pateretur tantã læsurã carnis. Septimus enĩ dies, teste Plutarcho in proble. maximè periculosus est infãtibus si vexentur, nec ante eum terminum vmbilicus resoluitur, ante quẽ homo proximior est plãtæ quã animali. Propter qđ & Romani Hebræos imitari diẽ septimum obseruabãt, post quẽ apud eos sequebantur dies lustrici, quib. scilicet infan- A tes lustrabantur, hoc est, expiabantur, & eis nomina imponebantur, maribus quidẽ nono die (vnde Nundina dea apud eos colebatur) fœminis verò octauo, quia in maris cõceptione plus esset tẽporis, teste Polydoro. Vnde & eodem teste apud Itales plerimùm baptizãtur paruuli octauo ab ortu die. Sed ad rẽ. Circuncidi Iudæorũ more octauo die Christus voluit, etsi legi nequaquã subiectus. Primũ quidẽ, vt veritas humanæ naturæ assumptę demõstraretur, cõtra Manichæum, Apollinariũ & Valentinianũ. Deinde & ꝑpter causas illas generales, ob quas & reliqua legis seruauit, nẽpe vt approbaret circuncisionem & legem, quam Deus olim instituerat, vt legis onus in se suscipiẽs, alios B ab onere legis liberaret, vt ne propter præputiũ & legis trãsgressionẽ à Iudæis iustè reiectus videretur, & vt virtutem obedientiæ nobis suo exemplo commendaret. Quorum postremum pertractans D. Bernardus sic pulchrè habet: Nec vestigium quidem vulneris habens, alligaturam non refugit vulneris. Non sic impij, nõ sic, non sic agit peruersitas elationis humanæ. Erubescimus vulnerum ligaturam, qui de vulnerib. interdum etiã gloriamur. Quẽ nemo potest arguere, ipse peccati remedium & verecundum pariter & austerum sine vlla necessitate suscepit. Nos è cõtrà inuerecundi ad obscenitatem culpæ erubescimus agere pœnitentiã, quod extremæ demẽtiæ est, male ꝑni in vulnera, pcius in remedia verecũdi. Qui peccatum nõ fecit, nõ dedignatus est se peccatorem C reputari, nos esse volumus & nolumus æstimari. Hæc ille. Postremũ ob id circuncidi voluit, vt iam natus pro nobis Deo patri satisfacere inciperet, & his sanguinis sui primitiis velut arrabonem effundendi pro nobis sanguinis daret. Vt autem circuncisio humanæ naturæ veritatem & infirmitatem arguebat, ita nomen puero impositũ diuinitatem eius insinuabat. Significat enim Iesus saluatorem, quæ significatio soli Deo conuenit, cũ secundum psalmistã. Dñi sit salus, & vana salus hominis. Proinde bene hæc coniuncta sunt ab Euãgelista, vt diceret puerum circuncisum, & vocatum nomen eius Iesus. (Psalm. 3. & 59.) Vide D. Bernardũ sermone 1. de circũcisione. D Et ne fortuitò aut casu puer iste Iesus vocatus putetur, ita vt significatio nominis ei nõ verè cõpetat, quemadmodũ aliis qui eodem nomine vocati sunt, additum, *quod vocatũ est ab angelo priusquàm in vtero conciperetur*, videlicet vt intelligeretur nomen illud nõ ab homine primũ impositũ, sed à Deo, ac proinde nominis significationẽ in puerũ verè quadrare. Circa literam autem notandum est, quod cùm dicit cõsummatos fuisse dies octo, non sit intelligendum significari dies octo iã fuisse præterlapsos: sic enĩ nono à partu die significaretur Christus fuisse circuncisus, sed cõsummatos dicit octo dies, quòd iam E octauus dies aduenisset, quo circuncidendus erat puer secundùm legẽ. Vnde adiungit, *vt circuncideretur puer*, vt sic consummatos octo dies significaret, quomodo requiruntur ad circũcisionẽ, quod nõ est aliud quàm aduenisse diem octauum. Deinde annotãdum, apud Græcos esse cõiunctionẽ, *&*, quæ deest in nostris libris. Sic enim habent Græca: *postquam consummati sunt dies octo vt circuncideretur puer, & vocatum est nomen eius Iesus.* Verùm secundum quendam, qui coniunctionem hãc in sua versione omisit, Lucas hanc cõiunctionem sic aliquoties addit, idq́ue ex Hebræa phrasi,

vt vi

vt videatur superesse, vt annotauit ille cap. 5. Lucę. Caietanus autem intelligit orationē esse imperfectam, perficiendam hoc modo, *Postquam consummati sunt dies vt circunciderettur, circūcisus est, & vocatum est nomen*, &c. potest autem & sic intelligi, vt coniunctio, &, pro etiam accipiatur, quemadmodum Matth. 10. Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Itaque sensus erit, Postquā consummati sunt dies vt circunciderettur, etiā vocatum est nomen eius, hoc est, præterquam quòd secundum legem circuncisus est, etiam pro more nomen ei inditum est. Cæterùm D. Bernardus pulchrum aduertit mysteriū in eo quòd post natiuitatem puer vocatus est ab hominibus Iesus, & ab angelo sic sit vocatus ante cōceptum. Idem quippe, inquit, & angeli Saluator & hominis: sed humi

A nis ab incarnatione, angeli ab initio creaturę. Ita sermone 1. de circūcisione. Idē sermone 2. notat nō sine mysterio nomē Iesus impositū puero ī circuncisione. Meritò, inquit, dū circunciditur puer, qui natus est nobis, Saluator vocatur, quòd videlicet ex hoc iam cœperit operari salutē nostrā, immaculatum illum pro nobis sanguinem fundens. Eodem sermone notat bene dictum esse bis, *vocatum est nomen eius*. Vocatum planè, inquit, non impositum, nēpe hoc ei nomen ab æterno. A natura propria habet vt sit Saluator, innatum est ei nomē hoc, non inditum ab humana vel angelica creatura. Apud eundem licet ex sermone primo discere non iniucundum, neque inutilem moralē intellectum, in eo quòd circunciso imponitur nomen salutis ab angelo & hominibus.

MAGI STELLA DVCE INVENTVM CHRISTVM adorant. MATTHÆI 2 CAP. IX.

VM ergo natus esset Iesus in Bethlē Iudæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cū illo. Et congregās omnes principes sacerdotū & Scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudæ. Sic enim scriptum est per prophetā: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clàm vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tēpus stellæ quæ apparuit eis, & mittens eos in Bethleem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cū inueneritis renunciate mihi, vt & ego veniens adorem eū. Qui cùm audissent regem, abierunt: & ecce stella quā viderāt in Oriente, antecedebat eos vsque dū veniens staret supra vbi erat puer. Vidētes autem stellam, gauisi sunt gaudio magno valde. Et intrātes domū, inuenerūt puerū cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum: & apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrhā. Et respōso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliā viā reuersi sunt in regionē suā.

POst superiorē Lucæ narrationē, conueniēter & necessariò subsequitur narratio Matthęi de Magis: conuenienter quidē, quòd sicut superiori narratione Lucæ ostēsum est quomodo Christus & in Bethleem natus sit, & pastoribus ostēsus: ita similiter hac Matthæi narratione ostēditur, Christū & in Bethleem natum, & Magis demōstratum. Necessariò verò, quia āte purificationē virginis, quā postea prosequitur Lucas, Magi in Bethleem Christum adorauerunt, secundùm Augustinū, & Ecclesię communem traditionē, quia creditur decima tertia die à natiuitate Dominum à Magis adoratum fuisse. Quæ sentētia vel ea hoc satis probatur, quòd cū Ioseph & Maria peregrini fuerint in Bethleē, nō sit verisimile eos post peracta omnia quæ secundùm legē pro puero peragenda erant, diutius mānsisse in Bethleē, ac proinde post purificationem non potuisse à Magis inueniri Christum in Bethleem, quantumuis contradicat Osiander.

CVM ERGO NATVS ESSET IESVS IN BETHLEEM IVDAE, IN DIEBVS HERODIS, &c.] Locū simul & tēpus quo Christus natus est nominat Euangelista, nō solùm propter historiæ certitudinem, sed locum quidē etiā propter prophetiam Micheæ, tempus verò regni Herodis alienigenæ, propter prophetiā Iacob Patriarchæ, nimirùm vt ostenderet tempus tū fuisse in quo secundùm illius prophetiam Christus expectatus nasceretur. Locum autem nominaturus adiecit, Iudæ, ad distinctionem alterius Bethleē, quæ fuit in Galilæa, in sorte Zabulō, vt patet Iosue 19. Et quidem Gręca hic habēt ἰουδαίας, hoc est, Iudææ, quomodo & aliquando lectū fuisse in Lati-

B norū libris patet ex Hierony. qui putat corruptè & librariorum errore legi, *Iudææ*, eo quòd Iudææ appellatione cōtineatur tota Israelitarum hęreditas, ac proinde etiā Galilææ, ita vt nomine Iudææ addito, non possit distingui ista Bethleē quæ erat in tribu Iudæ, ab ea quæ erat in Galilæa: quare legendū putat, *Iudæ*, vt significetur terra trib. Iudæ, maximè cùm postea dicatur: *Et tu Bethleem terra Iuda*. Sciendum tamen rationem Hieronymi non esse efficacem. Nam quanquam nomine Iudææ nōnunquam significetur tota Israelitarū hæreditas, nonnunquā tamen sola ea pars hoc nomine

C designatur, quæ sorte obuenit tribui Iudæ, vt cùm eodem hoc capite Matth. dicit, Archelaū regnasse in Iudæa, ac propterea Iosephū timuisse illò ire, & secessisse in Galilæam. Iam sicut, *Iuda*, vel *Iudææ* additum est, ad distinctionem alterius Bethleē, ita cùm dicit *in diebus Herodis regis*, additum est nomen, *regis*, ad distinctionem huius Herodis ab alio Herode, qui sub eodē nomine apud Iudæos præfuit Galilææ siue regis nomine.

D ECCE MAGI AB ORIENTE VENERVNT HIEROSOLYMAM, DICENTES, &c.] Quoniam rem nouam est narraturus, præmonet lectorem aduerbio, *ecce*. Et notāda quidem locutionis continuatio: *Cùm natus esset Iesus, ecce Magi venerūt*, vt intelligas statim post Christi natiuitatem Magos venisse. Non parua autē quæstio est, quales fuerint hi Magi. Quidā enī maleficos fuisse autumāt, alij sapiētes, plerique etiā reges. Similis quæstio est, à quo Oriētis loco venerint, & qualis fuerit stella ea quæ Christum eis natum demonstrauit, & quomodo id ex apparēte eis stella innotuit. Quę omnia vt certius intelligātur, de significatio *Qui fuerint Magi.*

quod certè falsum erit, si ante natum hunc regem
multò ante stella ab eis visa fuit. Proinde notan-
dum, nō solùm genus quoddam sapientum quod
apud Persas erat vocatum, quasi proprio eis nomi
ne, Magos, sed & sapientes Chaldæorū, quos Ci-
ceronem & Chrysost. sub nomine Persarum, etiã
cōprehendisse verisimile est, quòd aliquando vnū
fuisset Persarum & Chaldæorū regnum. Chryso-
stomus enim dicit Iudæos paulò ãte fuisse libera-
tos captiuitate Persica: vbi proculdubiò per ca-
ptiuitatem Persicam itelligit captiuitatem Baby
lonicam. Chaldæos autem Steuchus & veteris
Theologiæ principes merito facit, & priùs Magos
dictos fuisse quàm sapientes Persarū testatur. Sic
enim scribit libro de perenni philosophia 1. cap.
tertio: Magi Persarum & Chaldæorum (nam prio
res sunt Persis Chaldęi & regno, & ortu, eoq; ędo
ctrina potius erat Chaldæorum) sapiētes ac sacer
dotes eius nationis fuerunt, qui res regum gestas
scriberent, secretiores quasdam scientias soli co-
gnitas habentes. Hos constat non solùm res diui-
nas plurimum tenuisse, sed etiam dæmonum na-
turas, & euocationes adeo cognouisse, vt mira por
tenta eos euocatos cogerent in conspectu ædere.
Hinc Balaam horum è numero Magorū sua tem
pestate celeberrimus, creditus est posse veneficiis
& incantationibus obesse populo Hebræorū asci
tus à rege Moab ob hanc causã. Habitabat autem
is, vt testatur Moses, super fluuium filiorū Amō;
hoc est, Euphratem: quo fit perspicuū, eum fuisse
Aramæum, siue Chaldæum, vnum nempe ex his
Magis. Hactenus ille: qui deinceps ostendit inter
hos Magos fuisse & Sibyllam illam nobilem Ery-
threã, quæ fertur Chaldęa fuisse, filia Berosi Chal
dæi, tū & Samberhen, quæ clara & aperta de diui
nis rebus, & filio Dei ædiderunt testimonia: sed &
Magorum horū quædam testimonia de filio Dei,
& ab æterno genita mente recenset, sic scribēs. In
dictis igitur Magorum, à Zoroastre descēdentium
(etsi, quod fieri solet, ad superstitiones, vanissi-
mumq; dæmonum & elementorum cultum non-
nunquam deflexerint) hæc ad alia habentur: πάντα
ἐξετέλεσε πατὴρ, καὶ νῷ παρέδωκε δευτέρῳ, ὃν πρῶτον
κλήζεται πᾶν γένος ἀνθρώπων. hoc est: Omnia pfecit
pater, & menti tradidit secundę, quam vocant pri
mam omne hominū genus. Hactenus ille: q dein-
ceps ca. 2 a. ostēdit quomodo factum sit, vt ex stel
la apparēte intelligerent Magi natū Christum. So-
los (inquit) Chaldęos & Hebręos Apollo testatus
est esse sapientes: μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ'
ἄρ' Ἑβραῖοι. Solis nosse datū Chaldęis atq; Hebręis.
Nec aliunde euenisse putes vt hi potissimum co-
gnouerint ortum illius magnę mentis, diuinęque
prolis, creatricisq; intelligētię, quàm ex ãtiqua eo
rum Theologia, quæ prædicabat apertè fore vt fi-
lius ille Dei, omnium rerū creator, venturus esset
aliquãdo in mūdum, ostendēdumq; ipsis Magis
super hac re signū de cœlo. Itaque in eorū Theo
logia quæ referta esset oraculis de filio Dei, & tē-
pus aduentus declarabatur, & signum quod locū
indicaret ostendendum cœlitos. Propterea vigilan
tissimè obseruabãt, totumq; ea fama Orientē re
pleuerãt, vt Suetonius in Vespasiano & Tito testa
tur. Vtq; ceperatq; Sibylla vt in cœlo signum cō-
spicati, ducem stellam sequerentur, regemq; ma
gnum adorarent. More autem gentis suę adorarēt.
Nemo autem apud Persas salutabat regē, nisi mu
neribus allatis. Munera erãt quorum regio esset fe

A rax. Itaque & illi, quoniam auro propter vicinam
Arabiam, & thure ac myrrha abūdant Chaldęi ac
Persæ, his oblatis regem illum deorum, creatorē
mundi, filium Dei, primam mentem adorauerant.
Hactenus ille. Vt autē magis verisimile fiat Sibyl
læ illius oraculis edoctos fuisse Magos de nascen-
do rege Iudęorum, & stella eius natiuitatem denū
ciante, notandum id quod ex Cicerone idē Steu
chus adducit. Hic enim sic scribit li. 2. de Diuina-
tionibus: Sibyllæ versus obseruamus, quorū inter
pres nuper falsa quadã hominū fama dicturus in
senatu putabatur, eum quem re vera regem habe
bamus, appellandum quoque esse regē, si salui es-
se vellemus. Ex quibus verbis satis manifestū est,
B publica tunc temporis fama creditū à Romanis,
libros Sibyllæ continuisse, futurū aliquē circa il-
lud tempus regem Romanorum, quē regem vo-
care deberet, quisquis saluus esse vellet. Hęc autē
falsa Cicero asserit, nimirum quòd propter tyrãni
dē superiorū Regū, Romani abhorrerēt è regis no
mine, imperatorib. eorum, etsi verè regibus, no-
men illud tamē denegantes. Verùm Sibylla ea (cu
ius versus fatetur compositos esse per ἀκροστιχίδας,
quales ostendit etiam Aug. libr. 18. de ciuit. Dei
fuisse versus Sibyllę Erythreæ) non de rege vatici-
nabatur, qui per tyrannidē libertatē erat ablatu-
rus, sed per humilitatem asserturus nos in liberta
tem. Itaque simile vaticiniū verisimile est & Ma-
C gos accepisse ab hac Sibylla, cuius in Chronicis
Chronicorū hoc dicitur esse vaticiniū. In vltima
ætate humiliabitur Deus, humanabitur proles
diuina, vnietur humanitati diuinitas, iacebit ĩ fœ-
no agnus, & puellari officio educabitur. Accedit
his, q Magus istos verisimile sit, vt testãtur Hiero
nymus, Chrysostomus & alij, audiuisse & didicis-
se vaticiniū Balaã vt cuius essent successores. Ille
autē de stella quadã oritura, quæ potissimū regē
aliquem Israelitarū significaret, vaticinatus erat,
vt scribitur Numeri 24. hoc modo: Orietur stella
ex Iacob, & consurget virga de Israel, & percutiet
D duces Moab, vastabitq; omnes filios Set. Et erit
Idumęa possessio eius, hæreditas Seir cedet inimi
cis suis: Israel verò fortiter aget. De Iacob erit qui
dominetur, & perdat reliquias ciuitatis. Iã verisi-
mile etiã est, Chaldæorū, imò & Persarum Magos
pleraque ab Hebræis maximè tēpore captiuitatis
Babylonicæ de expectato ab eis Messia audiuisse,
vt etiam ob ea ad inquirendū & adorandū ipsum
promiores fuerint, maximè cùm Hebræorū pro-
phetarum vaticinia viderent cōsentire cū vatici-
niis Sibyllæ & Magorum maiorum suorū. Ex his
igitur omnibus constat Magos istos fuisse sapien-
tes Chaldæorum, ex Chaldæa, locis vicinis in Hie
rusalē venisse. Sic autem simul constat etiã quo-
modo ex oriente dicãtur venisse, & quomodo fie
ri potuerit vt ãte purificationē virginis, imò deci-
ma tertia die Bethleem peruenirent. Non enim
E quoniam ex oriente venisse dicūtur, necesse est in
telligere venisse eos ex vltimis terræ finibus, aut
ex Persia. Nam & Balaam Numeri 23. ab oriente
se dicit venisse. De Aram (inquit) adduxit me
Balac rex Moabitarum de mōtibus orientis. Fuis- *Magi vnde fuerint*
se autem Magos hos sapientes Chaldæorum, te-
statur etiam Chalcidius Platonicus in commēta-
riis in Timæū Platonis, sic de eis scribens: Est quo
que alia sãctior & venerabilior historia, quę per-
hibet ortu stellæ cuiusdam nō morbos mortésq;
denūciatas, sed descensum Dei venerabilis ad hu-

manæ conseruationis, rerumque mortaliũ gratiã. A
Quam stellam cùm nocturno itinere suspexissent
Chaldæorum profectò sapientes viri, & cõsidera
tione rerum cœlestiũ satis exercitati, quæsisse di-
cuntur recentẽ ortum Dei, repertáq; illa maiesta
te pueruli veneratı esse, & vota Deo tanto cõue-
nientia nũcupasse. Hæc ille. Itaque vt ad id reuer-
tamur, vnde cœpimus, cùm magia, si propriè acci
piatur, sit naturalis philosophiæ apex, & diuinorũ
sciẽtia atq; in hac primũ locũ obtinuerint sapiẽ-
tes Chaldæorum atque Persarum, factum est vt
illi proprio nomine dicerentur à Græcis magi:
quæ tamen appellatio etiam aliarum gentium sa-
pientibus legitur attributa, vt cùm Plinius lib. 25.
cap. 2. dicit Pythagoram & Democritũm de natu- B
ris herbarum scripsisse, peragratis priùs Persidis,
Arabiæ, Aethyopiæ, AEgyptiq; Magis. ex quo etiã
satis constare videtur, nomen Magi nõ esse nomẽ
Persicum, vt quidam putant, sed nomen Græcum,
tributũ sapientibus, maximè Chaldæorũ & Persa-
rum, quemadmodum Indorum sapientibus, no-
men Gymnosophistarum. Verùm quoniã, vt fieri
solet, Magi huiusmodi dũ nimis essent curiosi, ad
vanitates & superstitiones declinauerunt, & illi-
citis se dæmonum pactis immiscentes noua quę-
dam nouis rationib. facere aggressi sunt, factum.
videtur vt Magorum nomen pro maleficis in vsũ
veniret: quomodo Astrologia, quę magiæ pars est,
cùm priùs idem esset quod Astronomia, per abu-
sum eius venit in vituperiũ: quomodo & nomen
Sophista abiit in inuidiã apud Græcos, & nomen C
itẽ Tyrannus. In vtraque sua significatione inue-
nitur nomen Magus in sacris literis. Nam Leuitici
29. vbi vertit Hieronymus: Non declinetis ad Ma-
gos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini. Et rursus
c. 20. Anima quæ declinauerit ad Magos aut ario
los, ponam faciem meam contra eam, magus pro
malefico accipitur. Sic & apud Lucam in actis, dũ
Simonem quendã & Elymam, magum vocat. At
in Daniele, vbi nomen Magorum frequenter po-
nitur, distinguitur à maleficiis. Sic enĩ legitur ca.
2. Præcepit autem rex vt conuocarentur arioli &
magi, & malefici, & Chaldæi. Vbi Hieronymus in
commẽtariis sic scribit: Magi sunt qui de singulis D
philosophantur: Malefici, qui sanguine vtũtur &
victimis, & sæpe cõtingunt corpora mortuorum.
Cũsuetudo autem & sermo cõmunis magos pro
maleficis accipit, qui aliter habentur apud suam
gentem, eo quòd sint philosophi Chaldæorum, &
ad artis huius scientiã reges quoque & principes
eius gẽtis omnia faciũt. Vnde & in natiuitate Do
mini saluatoris ipsi primum ortum eius intellexe
runt, & venientes in sanctam Bethleem adoraue-
runt puerum, stella desuper ostendẽte. Hæc Hie-
ronymus. Dictio autem Hebraica, quam in Danie
le Hieronymus semper vertit per nomẽ Magi se- E
cundum Rabbi Dauid significat astrologũ, teste
Pagnino. Vtrùm autẽ Magi isti, de quib. loquitur
Nũ magi reges fuerint. Matthæus, reges fuerĩt, & an tres numero, vt nũc
habet communis opinio, non planè constat. Nam
Euangelista eos reges nõ vocat, vocaturus, vt ap
paret, si tales fuissent, cùm id ad gloriã Christi nõ
parùm pertinuisset. Sed nec veterum interpretũ
quisquam hos Magos reges vocat. Nam Chryso-
stomus quidem meminit regis Persarum, scribens
de Iudæis his verbis: Oportuerat nanque eos cõ-
tinuò sentire quãtùm sibi esset additũ dignitatis,
de tãti scilicet natiuitate regis, qui Persarum ad se

A regem ortu suo triumphante traxisset. Verũ appa-
ret Chrysostomũ ob id asserere Persarum regem
tractum ad Christum, quòd illius consensu aut etiã
iussu magi, qui apud Persarũ reges maximi erãt,
venissent ad orandum Christum. Theophylactus
tamen semel hos magos vocat Persicos reges. O-
portebat (inquit) gaudere potius quòd rex suus à
Persicis regibus adoraretur. Videtur autem rece-
pta hæc opinio de Magis istis primum obtinuisse
ex his quæ in Epiphaniarũ die in ecclesiastico of-
ficio canuntur. Tunc enim ex psalmis decantatur
illud, Reges Tharsis & insulæ munera offerent,
reges Arabum & Saba dona adducent. Et ex Isaia
in epistola: Et ambulabunt gentes in lumine tuo,
B & reges in splẽdore ortus tui. Omnes de Saba ve-
nient, aurum & thus deferentes, &c. Verùm hæc
non propriè dicta esse de his Magis ex eo manife-
stum, quòd non venerint ex Saba aut Arabia, cùm
hæc loca respectu Hierusalẽ planè sint in meridie,
nõ in oriente. Canit enim hæc Ecclesia in die illo
festo, quòd his prædicta sit gẽtium vocatio quarũ
hi magi primitiæ fuerunt: in quibus etiam plera-
que ad literã competunt, quę in prophetis mysti
cè accipienda sunt. Rectè tamẽ magi isti reges di-
cuntur, quoniam scilicet potentes erãt, & quoniã
propter suam sapientiã solerant semper regibus
Persarum astare, sine quorum cõsilio nihil in re-
gno gerebatur, nec statuebatur, imò ex quorũ nu
mero semper esset Persarum Rex. Siquidem priùs
ex Cicerone patuit, neminem Persarum regẽ esse
C potuisse, qui non Magicam scientiam perceperit.
Et, vt dictũ est ex Plinio, magia in oriente impe-
rabat regum regibus. Et in libro Hester septẽ illi
sapientes, qui ex more regio semper aderant regi
Persarum Assuero, quorum consilio cuncta fecisse
dicitur, scientes leges ac iura maiorum, duces Per
sarum ac Medorũ vocantur, quos & ipsos magos
fuisse certũ est. Et Plinius magos Passagardas ca-
stellum & Ecbatanã oppidum obtinuisse testatur.
Ammianus quoque lib. 23. post miranda quædã
de magia enarrata sic scribit: Ex hoc magorũ se-
mine septem post mortem Cambysis regnũ inis-
se Persidos antiqui memorant libri, docẽtes eos
D Darij factione oppressos. His itaque rationib. &
Theophylactus videtur eos vocare Persicos re-
ges. Sic enim & in libro Tobiæ capite 2. & ab Am
brosio libro 1. officiorum. ca. 12. tres amici Iob re-
ges vocantur: qui & ipsi magi videri possunt, si eo
rum in disputando scientiam quis aduertat. Tres
autem fuisse in suis sermonibus semper affirmat
Leo primus.

VBI EST QVI NATVS EST REX IV-
DAEORVM? VIDIMVS ENIM STELLAM
EIVS IN ORIENTE, &c.] Cõueniẽs certè om
nino erat Christi natiuitatem & pastorib. Iudęis
E personis humilibus, & magis gentilibus viris po-
tẽtibus & sapiẽtibus manifestari, vt ostenderetur
omnibus natus saluator, & ab vtraque gẽte testi-
moniũ acciperet. Si enim soli Iudæi illi testimoniũ
perhibuissent nouo regi, visi fuissent cognationẽ
suam honorare. Nunc autẽ & alieni à testamento
Dei testimoniũ eidẽ perhibuerunt. Inimicorũ au-
tem testimoniũ maioris solet esse fidei. Vide Basi-
liũ in sermone de natiuitate. Sed priùs quidẽ Iu-
dæis manifestari debuit: quoniã & Iudæis primũ
prædicari oportebat Euangelium. Deinde in pa-
storibus quidem demonstratum est quib. Euãge-
lij mysteria primùm, & maximè aperienda forẽt,

quiq́ue

quiq; potissimùm ad testificādum de Christo deligēdi essent. Verùm quoniam pastorum testimonium leue videri poterat, additum est & magorū, virorum scilicet quos mundus admirabatur, & qui videri nō poterant venturi è longinqua terra in externum regnum ad adorandum regē extraneum, nisi persuasissimum habuissent natum esse regem quem quærebant, eumq; dissimilē alijs regibus fore. Verùm pastoribus per angelum Christi natiuitas annunciata est, Magis autem per stellam: quoniam illi multa patribus angelos denonciare solitos cognouerūt. & hi cœlorū astrorumq; motum diligenter obseruabāt, astris multum tribuentes. Habet enim hoc diuinæ sapientiæ dispositio, vt per ea in cognitionem sui homines ducat quibus assueti sunt. Vtrobiq; tamen cœlesti signo Christi natiuitas declaratur, vt cœlorum, angelorumq; pariter & astrorum dominus demonstraretur, qui in terris natus fuerat, vt cui & angeli & astra seruirent. Qui autē stellæ indicio Christum natū magis ostēderet, poterat & sine humana instructione locū natiuitatis demōstrare: sed magis conueniebat vt Magi sciscitātes in Hierusalē vrbe regia & præcipua Iudæorum, & natū ipsorum regem nescientibus denunciarent, & locū natiuitatis Christi ab eis vicissim discerent: tum vt de Christo quē quærebāt certiores redderentur Magi, discentes prophetæ vaticinium cū stella Christum in Bethleem natum demōstrāte consentire: tū vt gloria Christi clarius effulgeret, testimoniū illi perhibentibus etiam Magis, & Iudæorū cæcitas & desideria cōdemnarentur, dum gentes vnico viso astro crediderunt, ipsi autem neque ex tot prophetis tempus visitationis ipsorū agnouerūt: & gentibus regē ipsorū tanto desiderio ex longinqua regione quærentibus, ipsi dominatū non quæsierunt, imò regem suum, quem ex libris prophetarum alijs monstrauerunt, ipsi videre neglexerunt. Postremùm hac ratione demonstrauit Deus, non omnia omnibus manifestari, sed multa nos in cognoscendis diuinis rebus egere opera, iamq; in proximo fore eam gentium & Iudæorum conditionem, vt vtrique ab vtrisq; discere deberent. Itaque interrogant Magi dicentes: *Vbi est qui natus est*, &c. Vnū quærunt, & vnum asserunt. Asserunt enim natum, sed quærunt nati pueri locum. Quærunt autem de rege Iudæorum, non qualicunque, sed eo quem iam multis sæculis sciebant expectatum à Iudæis, cui ex vaticinio Balaam totum orbem subijciendum non ignorauerūt. Vnde postea dicitur Herodes occasione interrogationis Magorum quæsiisse ex Scribis vbi Christus nasceretur, nimirum quòd de illo rege Iudæorum interrogassent, qui Messias & Christus communi hominum appellatione dicebatur. Proinde Græci articuli vim cōuenit non dissimulare, *ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς ἰουδαίων*? hoc est: Vbi est ille natus rex Iudæorū? Quæ verba dupliciter intelligi possunt. Primùm simpliciter, vt sit sensus: Vbi est ille rex Iudæorū, qui iam natus est? Secundò, vt significetur rex iste quem quærunt esse natus rex, hoc est, qui non ab hominibus in regem eligendus esset, & vngendus in legitima ætate, sed qui in sua natiuitate rex esset Iudæorū, ad distinctionē aliorū regum Iudæorum. Porro etsi in Hierusalem regnaret Herodes, nō meruerūt tamen alterius regis Iudæorū mentionem facere, quia non putabant alicui Iudæorum, nec ipsi Herodi incognitū esse natum iā regem, eiusq; claritatē apud eos quoq; cœlestibus signis declaratam, nec in animum inducere potuerunt, non lubenter omnes Iudæos & Proselytos de eo rege audituros, quem iam multis expectassent sæculis tanquam saluatorem ipsorum. Deinde & efficaciæ gratiæ diuinæ id ascribi potest, quæ vt non solùm eos instruxit de nouo rege nato, sed ad inquirendum eum, adorandumq; commouit & accendit, ita & effecit ne præsentem meruerēt regem ob amorem noui regis quem quærebant. Proinde Chrysost. in secunda expositione super Matthæum: O beati (inquit) magi, qui ante cōspectum crudelissimi regis priusquam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores. Adducunt autem rationem quare quærant de nato rege Iudæorum, & quo indicio eum iam natum esse cognoscant aperiunt, cùm sequitur:

VIDIMVS ENIM STELLAM EIVS, &c.] Stellā eius, vocāt stellā nouam declaratiuam natiuitatis eius. Sicut autem his verbis satis significarunt magos ex ortu nouæ stellæ intellexisse ortum Christi, ita quoq; colligere hinc licet, nō his magis primùm reuelatum fuisse stellam hāc portendere Christi natiuitatem, sed antiquam fuisse reuelationem hanc, atq; à patribus magos accepisse exorituram nouam stellā, quæ regis Iudæorum maximi ortum monstraret. Non enim dicūt, vidimus stellam quandam nouam in aëre, & fuit nobis reuelatū quòd demonstraret natum regem Iudæorum, sed solum, *vidimus stellam eius*, & cum articulo, *τὸν ἀστέρα* satis significantes se vidisse eā stellam quam ex antiqua traditione non dubitauerunt esse ipsius. Non enim id noui sibi contigisse significat, vt docerentur quid apparens eis stella portenderet, sed id tantùm, vt viderent stellam iamdiu scilicet expectatam & obseruatā. Deinde si non antiqua fuisset stellæ illius expectatio, sed ipsi magi de seipsis dixissent vidisse se stellam, & de ea reuelatum tunc sibi portendere ipsam natiuitatem Messiæ, ex eorum verbis nō multùm cōmoti fuissent Iudæi, & maximè Herodes, sed tanquam vana somnia reiecissent. Porro stellam hāc non fuisse veram stellam, vnāq; de numero astrorum cœlestium, ex multis patet. Et primùm quidē ex motu. Nā cùm reliqua omnia astra moueantur motu diurno ab oriente in occidētem, hæc mouebatur à septentrione versus meridiem. Talis enim est situs Hierusalem respectu Bethleem. Secundò ex splendore eius. Siquidem nulla astra in die apparent propter excessiuum splendorem solis. Hāc solam in die apparentem sol occultare non poterat. Tertiò ex tempore apparitionis eius. Prout enim opus erat apparebat, & rursum occultabatur, neque certo statutóque tempore reliquorū astrorum more sese conspiciendam exhibuit. Quartò etiam loco situs eius. Siquidem non in cœlo sitā fuisse, sed terræ proximam fuisse constat. Alioqui enim neque dux viæ esse potuisset, neq; domum in qua erat cum matre infans demonstrare. Postremùm & ex quiete eius. Stetisse enim dicitur supra vbi erat puer, cùm omnes cœlestes stellæ cōtinuo moueantur motu. Proinde non habent astrologi genethliaci & Priscillianistæ hæretici, quòd ex hoc loco patrocinium artis suæ quærant & proferant. Illi enim stellæ huius occasione artē suam comprobare adnisi sunt, vnumquenque subiectum secundum corpus & animam asserentes constellationi illi (quam fatum vocant) quæ est in

Quod stella nō fuerit de numero astrorū cœlestium.

Refutantur astrologi & genethliaci.

vniuscuiusq; natiuitate, hac sua assertione, præter alia multa inconuenientia, tollentes ab homine liberam agendorum & omittendorum facultatem. Dubium autem an cùm dicũt se vidisse stellam eius in oriente, intelligẽdum sit eos in oriente existentes, vidisse etiam stellam eius existentem in oriente: an potius eos in oriente existentes vidisse quidem stellam, sed in terra Iuda existentem. Nõ est autem huic dubio locus secundùm receptam & cõmuniorem sententiã, qua creditur stella hæc totius viæ dux fuisse ab oriente vnde venerunt vsque Hierusalem: verùm hanc sententiam non esse verisimilem ex sequentibus patebit. Sequitur;

ET VENIMUS ADORARE EUM, vbi, *venimus*, esse præteriti tẽporis Græca certissimè docent. Est enim ἤλθομεν. His autem verbis Magi & excludunt falsam suspicionem, qua videri poterãt venisse ad perdendum regem, & certitudinẽ suam ac persuasionem insinuant, nempe quòd tam persuasi essent natum esse hunc regem, vt non dubitarent eius adorandi gratia venire. Deinde & quãti hunc facerent significant, vt quem solum præ omnibus regibus Iudæorum adoraturi venirent, non ignari scilicet fœlices eos futuros qui illum sibi haberẽnt propitium. Quamuis autem esse possit, imò verisimile secundũ prædicta sit, Magos agnouisse nati huius regis diuinitatem, id tamen non consequitur ex verbo, *adorare*, quemadmodũ plerique colligunt. Nã in scripturis frequenter homo hominem veneratus, adorasse illũ dicitur. Hebraica enim dictio correspõdens semper verbo nostro adorandi, simpliciter significat prosternere se corã aliquo homi reuerẽtiæ causa. Hoc autẽ modo antiquitus veneratio exhiberi solebat regibus, quin & priuatus quãdoque priuatum sic venerabatur.

AUDIENS AUTEM HERODES REX TURBATUS EST, &c.] Herodes quidem cùm non intelligeret nisi terrenum regnum, iure turbabatur, metuens ne ipse & filij sui regno per hũc regem priuarentur. Verùm tota ciuitas cur turbabatur? Oportebat enim gaudere potius, quòd is natus esset quem iam diu expectassent, cuius adorãdi gratia etiã exteri aduenissent. Sed turbatio non solùm est ex timore, sed etiam ex admiratione, & nouæ rei etsi gratissimæ nuntio. Proinde intelligi potest Herodem quidem turbatum præ timore, ciuitatis verò ciues quosdam quidẽ præ timore, alios verò propter rei nouitatem solùm fuisse turbatos. Aut potius, omnis Hierosolyma, accipi debet pro maiori parte ciuium Hierosolymitanorũ. Nã cũ omnes gaudere deberent, tamen quæ fuit eorum carnalis cæcitas, multi eorum partim timore Romanorũ, ne fortè opprimerentur huius noui regis occasione, partim quòd applauderent Herodi, eiq; amici essent, simili turbatione turbabãtur qua Herodes. Atque huic sensui magis conuenit illud additum ab Euangelista; *cum illo*; quasi per eã partem voluerit significare similem ciuium fuisse perturbationem.

ET CONGREGANS OMNES PRINCIPES SACERDOTUM, &c.] Cùm vnus tantùm esset apud Iudæos qui propriè erat princeps sacerdotum, in Euangeliis dum principum plurium fit mentio, oportet intelligere eos qui sibi mutuò in pontificatu succedebant, & aliquando pontifices fuissent. Nã sub Herode cœpit põtificatus esse venalis, & ante mortẽ ab vno ad alterum transferebatur. Aut potius ij intelligẽdi sunt vocati principes sacerdotum, qui principes erant illarũ 24. familiarum sacerdotalium, de quibus 1. Paralip. 24. Nam & ibi legitur de principibus sacerdotũ hoc modo: Diuisit autem eis Dauid, hoc est, filiis Eleazar, principes per familias sedecim, & filiis Ithamar per familias & domos suas octo. Porro Scribæ dicuntur, nõ qui simpliciter scribebãt, sed erat hominum genus quos Hebræi suo quodã nomine vocabant: quorum erat professio, vt quemadmodũ olim apud Romanos in rebus dubiis ex Sibyllæ libris per aruspices aut interpretes respõsa petebãtur: ita & isti cõsulti, ex prophetarũ libris responderẽt. Proinde quos Matth. & huius imitator Marcus scribas vocat, Lucas appellat legisperitos. Hebraicè enim dicebantur ספרים sopharim, quo nomine sunt appellati non à scribendo, sed à ספר sepher, quod est liber aut litera, vt sint sopharim quasi librarij, ab euoluẽdis enarrãdisq; libris sacris: aut literati, qualis fuit & Esdras, de quo legitur 1. Esdræ 7. Et ipse scriba velox in lege Moysi, hoc est, librarius dexter, scit° & expeditus in Moyse. Aut dicti sunt sophatim à verbo ספר Saphar, quod est recẽsere, narrare & nũciare, quòd illorũ esset scripturas populo annũciare, prælegere & exponere. Vnde apud Græcos pro nomine Scriba, semper est γραμματεὺς, quod nomẽ significat Scribã publicũ & cãcellariũ, cuius officiũ erat publica scripta atq; decreta seruare, eadémq; si poscerentur lectitare. Sic & Saraias dicitur Scriba regis Dauid, & Sobna Scriba Ezechiæ. Admiranda autẽ est in hoc negotio diuinæ sapientiæ dispositio, mirabiliter omnia quæ hic gerebantur cedere faciens in gloriã nati humiliter pueri, & confirmationem fidei in illum. Gloria enim pueri erat, quòd illi exteri Magi viri & eruditione & fortunæ strepitu nequaquam aspernandi tã insigne testimoniũ ferrent, quodq; Herodes rex potentissimus huius metu pueri cõturbaretur. Deinde quòd ipse Herodes, & principes sacerdotes cum Scribis, quãuis hostes essent Christi, tamen autores essent vt locus natiuitatis Christi Magis innotesceret. Malitiosè enim Herodes inquirebat vbi Christus nasceretur, & tamen nesciens gloriæ Christi inseruiebat. Nõ quærit autem Herodes vbi Christus natus esset (dixissent enim se nescire) sed vbi nasci deberet secũdùm scripturam. Hoc enim est, *vbi Christus nasceretur*.

AT ILLI DIXERUNT EI: IN BETHLEEM IUDÆ: SIC ENIM SCRIPTUM EST PER PROPHETAM.] Is qui sub nomine Chrysostomi autor est secũdi cõmentarij super Matthæum, dupliciter culpat Scribas & põtifices ob eorũ responsionẽ ad quæstionem Herodis. Primùm, quòd alienigenę & impio regi prodiderint mysterium prophetarum. Deinde, quòd in prophetiæ testimonio id omiserunt: Et egressus eius à diebus æternitatis; per quod ab impia sua cogitatione Herodes reuocari potuisset. Verùm non apparet eos hac in re culpandos, cùm regi suo cui subiecti erant, eidẽq; proselyto, & pietatem simulanti nõ potuerint non pro suo officio respondere, illud in testimonio iure omittẽtes, quod propositæ quæstioni non seruiebat. Dubium autem hic est non paruum, quomodo testimoniũ hic ab Euangelista aut à Scribis prolatum ex propheta, cõsentiat cũ loco prophetæ. Non enim solùm est in verbis diuersitas, sed etiã contrarietas videtur esse manifesta. Hic enim dicitur; Bethleem nequaquã minima in principib° Iuda. In Michea verò, interprete

Hierony

Hieronymo, dicitur: Et tu Bethleem Ephrata A parvulus es in milibus Iuda. Proinde Hieronym⁹ super Micheã, ascribit hanc diversitatem ignorãtiæ & negligẽtiæ Scribarũ, arbitraturq; Matthæũ volentem arguere Scribarũ negligentiam erga divinæ scripturæ lectionem, sic scripturam posuisse vt ab eis prolata erat. Addit autẽ, quosdã asserere Euangelistas per errorem nonnunquã ex veteri testamento citare testimonia, vt qui non ex libro dum scriberent ea carperent, sed memoriæ crederent, quę nonnunquã fallitur. De quorũ sententia prolixè disputat Quidam in Annotationibus. Verùm ea sententia tãquã eneruans veritatem & autoritatem scripturæ sacræ, omnino reiiciẽda videtur. Sunt qui putant Scribas & sacerdotes non imperitè aut infideliter respondisse, sed ita adduB xisse testimoniũ & Scribas & Matthæũ, quomodo tũc legebatur in æditione Syriaca, qua tũc magis quàm Hebraica veritate passim vtebantur. Alij Scribas & Euangelistã nõ tam verba quam sensum potius prophetæ voluisse reddere asserũt, ostẽduntq; hoc modo in eundem sensum coincidere & prophetæ locũ, & istud testimonium adductũ. Nã Micheæ loci hic est sensus: Tu Bethleem parvulus quidẽ nũc es vicus in milibus Iuda, sed ex te egredietur dux, &c. ac proinde significatur à propheta, futurã Bethleẽ non minimam, sed maximã. Itaq; cùm id intelligerent Scribæ & Euangelista significatum à propheta, potius quod sensit explicare voluerunt, quàm ad literam obscurũ C eius testimoniũ reddere. Quidã autẽ culpans Hieron. versionẽ in Michæa, vt ostendat testimonium hic citatũ convenire cum loco Micheæ, vnde desumptũ est, sic putat Hebræa in Michea verti debere: Et tu Bethleem Ephrata, parũ est vt sis inter Chiliades, seu Chiliarchos Iudæ, &c. intelligens scilicet nomẽ illud masculinũ, quod Hieron. vertit, parvulus, & Septuaginta ὀλιγοστὸς, accipi pro neutro genere, quo cùm careant Hebræi, vtuntur pro eo masculino aut fœmino. Iam idem vult esse, parum est vt sis inter principes Iudæ. &c, nequaquam minima es inter principes Iudæ. Qui enim simpliciter dicitur esse inter principes, non excellit alios, sed est quasi è vulgo principum. Verũ cũ D Micheas secundũ eum dicat parum esse vt numeretur Bethleem inter principes Iudæ, satis significatur eam maximam fore inter principes, ac proinde nõ minimã esse, vt asserit Matthæus, in principibus Iudæ. Sed vt in eo bene quidẽ dicit, ꝙ Hebraicã asserit veritatem non habere verbum, es, quod vertit Hieronymus, sed infinitivũ, esse, vertendum vt sis: ita contra omnium sentẽtiã masculinum nomen pro neutro accipi debere putat, vt omittamus Hebræa nullo modo illum sensum habere posse Nã Isaiæ cap. 49. vbi talis est locutio, qualem hic esse vult. Parum est vt sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob. Et Isaiæ 7. Num quid E parum vobis est molestos esse hominibus? longè alia est phrasis in Hebræo, quàm hoc loco apud Micheam. Itaque Septuaginta Hebraicam veritatem paulo rectius quàm Hieronymus reddiderunt. Sic enim verterũt: *καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος Ἐφραθὰ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ Ἰσραήλ*, hoc est, tu Bethleẽ domus Euphrata, minima es vt sis in milibus, ex te mihi exibit vt sit in principem Israelis. Cõsentit huic versioni & sensui Chaldæus interpres, qui vertit in hũc modũ: Et tu Bethleẽ Ephrata, quodammodo minor fuisti, quàm vt numerari potueris inter Chiliades domus Iudæ, &c. Quæ versiones quomodo cum testimonio hic adducto, saltem secundum sensum principaliter intentũ à propheta cõveniant, superius satis dictum est. Potest tamẽ & aliter locus hic concordari cum loco Micheæ sive eum quis legat secundùm Hebraicã veritatẽ, sive secundum Hieronymi versionẽ, quæ parum differt in sensu ab Hebraica veritate: nempe si intelligatur locus Micheæ per interrogationem hoc modo: Tu Bethleẽ Ephrata, num, sicut haberis, minima es in milibus Iuda, aut minor es quàm vt numerari possis in milibus vel principibus Iuda; ac deinde per sequentia intelligatur negativè respõdendum esse, quasi dicat; Nequaquã B certè minima es, quia ex te mihi exibit, &c. Sic enim manifesta erit cõsonantia, Euangelista id per negationem affirmante quod propheta per interrogationẽ insinuare voluit. Expendendum autem reliquit quidam num per hyperbolen accipi possit: *Nequaquã minima es*: pro eo quod est, adeo quidem humilis es, vt ne minima quidem vocari possis inter principes Iuda. Verum huic intelligentiæ obstat subiuncta causalis: *Ex te enim exiet*. Reliquarum autem diversitatum quæ sunt in hoc testimonio à verbis Micheæ, facile est causam reddere. Nã quod dixit Micheas, Ephrata, hic dicitur, *terra Iuda*. Hoc enim certius & notius erat, ad distinguendum Bethleem de qua est sermo, ab altera civitate C eiusdem nominis: ob quam distinctionem Micheas adiecit, Ephrata. Quod autem hic dicitur, *in principibus Iuda*, & Græce *ἐν ἡγεμόσιν Ἰούδα*, cùm Hieronymus in Michea verterit, in milibus Iuda, & Septuaginta, *ἐν χιλιάσιν Ἰούδα*, in causa est æquivocatio Hebraicę dictionis אלף Aleph, quæ & mille, & ducem aut principem significat. Sensus tamen secundùm vtranq; significationem eodem recidit. Nam si intelligatur, *in principibus* vel *inter principes*, sensus est: nequaquam minima es inter principales & præcipuas vrbes Iuda, quæ multa continent milia hominum. Et si intelligatur, *in milibus*, sensus est: in civitatibus aut familiis quæ continent multa milia. Possent autem hæc verba, D *nequaquam minima es in principibus*, sic accipi, vt in principibus, nõ accipiatur pro inter principes, sed significetur Bethleem nequaquam minimam esse in producendo principes Iuda, aut nequaquam minimum habere principem Iuda. Nam quæque civitates & tribus suos habebant principes. Verùm hic sensus etsi proposito optimè convenit, non tamen potest intelligi significari in Hebraica veritate. Iam quare hic additum sit, *ex te enim exiet*, &c. cùm non sit apud Micheam, facilè ex prædictis patet. Pronomen autem, *mihi*, quod est in Michea, etiam est hoc loco in Gręcis codicibus, *ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται*, *ex te enim mihi exibit*. Per E quod significatur in gloriam Dei messiam nasciturum, & principem futurũ. In sequentibus quædã pro explicatiore sensu de suo adiecit Matthęus. Nã Hebræa secundùm Hieronymum sic habent: *Ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel*. Aut potius: *Ex te mihi egredietur vt sit princeps in Israel*; quomodo & Septuaginta ferè verterunt. Apparet autem in Hebræo subticeri suppositum verbi, *egredietur*, ac significare voluisse prophetam, ex Bethleem illum omnibus expectatum proditurum vt sit dominator in Israel. Vnde Chaldæus interpres addidit nomen Messiæ, *ex te mihi exibit*

exibit Messias: nisi malimus sic accipere: ex te mihi eueniet vt sit aliquis dominator in Israel. Porro pro, *regat*, Græcè est ποιμανεῖ, quod potius est, *reget*, & significat nõ simpliciter regere, sed pascere, & regere quomodo pastor gregẽ. Quanquã Græca vox nõ omnino respondet Hebraicæ, quæ dominatum magis significat. Dicit autem ducẽ hunc recturum populum Israel, non quòd & gentium non esset futurus pastor & rector, sed nomine Israelis, vt & aliàs, omnes electos complectens: videturq; nomen Israelis opponi Iudæ, vt hic sit sensus: Tu Bethleem etsi minima, vilis, & cõtẽpta habearis, comparata reliquis ciuitatibus Iudæ, nequaquam tamẽ verè minima es inter principes vrbes Iudæ. B Nã quemadmodum olim ex te mihi prodiit in typo Dauid, vt esset pastor totius Israelis, ita rursum ex te mihi proditurus est & alter Dauid, qui non more regum sequentiũ Dauid, & Salomonem, tãtùm præsit tribui Iudæ, sed regat & pascat vniuersum populum meum Israel, hoc est, vniuersos ex omnibus gentibus collectos, quorũ primitiæ & typus fuerunt duodecim tribus Israel.

TVNC HERODES CLAM VOCATIS MAGIS, DILIGENTER DIDICIT AB EIS, &c.] Postquã ex sacerdotibus didicisset Herodes locum natiuitatis Messiæ, tempus quoque C natiuitatis eius per tẽpus apparitionis stellæ discere à Magis voluit, existimans hac ratione natũ hũc nouum regem nõ posse effugere suas manus, sed his duobus indiciis facilè posse deprehendi, etiãsi non contingeret Magos redire, & natum puerum demonstrare. Clam autem vocat Magos, quòd suspectos haberet Iudæos, metuens ne ex curiosa & diligenti inuestigatione tẽporis apparitionis stellæ putaretur insidiari velle nato regi, quem illi iamdiu desideranter expectauerant. Porro in his quæ hic de Herode scribuntur aduertere licet malitiæ quanta sit versutia, quanta quoq; diligẽtia ad perficiẽdum quod cupit. Siquidem veluti piũ Magorum studium adiuuare volens, Scribis & põtificibus cõgregatis: quærebat vbi quem illi quærebant nasci deberet, cùm re vera per hoc perniciẽ pueri D moliretur. Deinde clã vocat Magos, nec discit tãtùm tempus apparẽtis stellæ, sed diligenter discit, omnibus scilicet neruis in hoc incumbens vt exactum tempus sciret, nec tamen proderetur illius impium molimen. Ad hæc quò faciliore negotio puerum quẽ perditum optabat inueniret, mittens in Bethleem Magos, mãdat de puero sibi renunciari, atq; vt id ab eis impetraret, malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat, deuotionẽ, Magorumq; imitationem dolosè promittẽs. Nec dicit solùm: *Ite & interrogate de puero*, sed, *interrogate diligenter*, aut, vt habent Græca, ἐξετάσατε, hoc est, examinate. Nec dicit, renũciate nobis, sed *mihi*. Si- E bi enim primũ volebat innotescere puerum, vt eũ priùs tolleret è medio quàm populus Iudaicus eũ planè resciisset natum esse. Verùm vt in his patet quæ sint malitiæ artes, quãta sit eius studium: ita rursum considerare in eis licet Herodis insipientiam, & malitię cæcitatem. Nam cùm natum puerum tantùm esse iam didicisset, vt eius natiuitatẽ & scripturæ diuinæ lõge ante prædixissent, & stella iam de cœlo manifestasset, putauit tamen suis consiliis diuinę se posse resistere voluntati, & perturbandum suo furore diuinum consilium. Deinde non aduertit quàm parum sibi constabãt hæc duo, vt clam vocaret Magos, & pietatem prætexe- A ret precepto. Si enim verè adoraturus erat, quare hoc clanculò præcipiebat? Magi autẽ, eo quòd nõ est suspiciosa pietas, sed ex sese alios semper metitur, dolum Herodis præsentiscere nequibant: proinde nihil illũ cælant eorum quæ quærebat, renunciaturi etiã de puero, nisi angeli monitione reuocati fuissent. Iã verò etiam hic aduertas Dei in impiorũ cõsiliis moderationẽ. Diuino enim nutu factũ est, vt in Magorũ simplicitate cõsideret Herodes, sperans eos ad se reuersuros, vt sic nullũ eis adiungeret comitẽ, vtq; & ipsi incolumes in patriã redirent, annunciaturi suis regionibus Christũ. Alioqui enim nisi spes hæc scelerato imposuisset, sæuiturus erat in Magos ipsos, qui nuntium tam inauspicatum ipsi attulissent. Deinde in suã, puerique nati gloriam iam callidis, variisq; cõsiliis permisit Deus Herodem pueri necem cogitare, vt ostẽderetur quàm nihil possint cõsilia hominum quantũuis callida, & quantumuis potentiũ, cõtra dispositionẽ diuinam, & quantus esset puer iste natus, cui præualere nequiuit callidissimus simul & potẽtissimus Rex. Notãdũ autẽ & illud in verbis Herodis, non dixisse eũ; interrogate de rege hoc, sed *de puero hoc*. Neque enim regis nomen ferre poterat, satis insinuans quantum contra illum insaniret.

QVI CVM AVDISSENT REGEM, ABIERVNT: ET ECCE STELLA QVAM VIDERANT IN, &c.] Ex his apparet stellam non fuisse reliqui itineris ducẽ, quemadmodũ cõmuniter putatur. Alioqui enim nõ tã vehemẽter gauisi fuissent hac visa, nec dixisset Euãgelista solùm; *& ecce stella quã viderãt in oriente*, &c. sed, *& quæ comitata eos fuerat*. Et iidem ipsi Magi fatentur se in oriente quidẽ vidisse illam, sed nõ addunt se eam ducem itineris habuisse, quod vt maius fuisset miraculum, ita in primis fuerat cõmemorandum. Vt autem stella Magis egressis Hierusalẽ, & iã vicinis loco natiuitatis rursum appareret, eósq; præiret, duplex causa erat. Primùm, quia cùm iã plurimũ tentata esset Magorũ solida fides, eo quòd in regia vrbe non solùm non inuenissent quod quærebant, sed ad nomen eius omnes vidissent Iudæos cõturbatos, & quẽ quærebant planè illis esse incognitũ, ita vt meritò potuissent se delusos cogitasse: iã tempus erat vt fidelis ille Dominus qui facit cum tentatione prouentũ, quo sustineri possit, probatã illorũ fidẽ corroboraret, & quasi præmio quodam collaudaret, cõprobaretq;. Secundò, id factũ est, ne cogerentur de nato in Bethleem puero, sed adhuc Bethleemitis incognito sollicitè inquirere, sicq; per Magorum inquisitionem puero manifestato, quis improbus regi prodere pergeret recognitum regẽ, & ne in Bethleem venientes Magi offenderẽtur propter humilitatẽ & obscuritatem nati pueri. Itaq; eadem illa stella, quæ tempus natiuitatis indicauerat, locũ quoq; demonstrat. Quã cũ vidissent Magi, meritò gauisi sunt gaudio maximo. Nam sideris quidẽ spectaculo gauisi erant Magi in oriente, sed multo magis nunc, nimirum quòd intelligerent spem suam non esse frustratã, nec frustra tanti itineris se suscepisse laborem, idque post apparentem negotij desperationẽ. Deinde quòd experirentur stellam ad eundem perducere locũ quem scriptura demonstrauerat, quódque ducem iam nacti essent nequaquam fallacem.

ET INTRANTES DOMVM, INVENERVNT PVERVM CVM MARIA MATRE EIVS, &c.] Verisimile est iam Mariã cum puero fuisse

Quanta malitia versutia, quanta ad sua perficiendũ diligentia.

An stella comitata fuerit per totũ iter.

fuisse in diuersorio, digressa scilicet iam hospitum multitudine, ob quam nō erat ei dum pareret locus in diuersorio, nisi per domum, hic speluncam illam & stabulum quis putet intelligēdum. Cùm autem Magi quærerēt regem Iudæorum, inuenerunt puerum, aut, vt habent Græci, *παιδίον*, puerulum, nihil scilicet specie à cæteris differentē, & in quo nihil quod admirandum esset aut adorādum apparebat. Comperisse cum puero solam matrem dicuntur. Diuino enim consilio factum est, vt ne multi adessent, quò Herodi puer magis celaretur, & Magorum fides declararetur, qui puerulū omni satellitio destitutum tanquam regem adorauerunt. Deinde & ob id matrem tantùm Euāgelista fortè repertam dicit, quò significaretur, hanc etsi recenē puerperam, non indiguisse obstetricibus, aut nutricibus, vt quę sine dolore peperisset. Atq; ne Ioseph quidem inuentus hic describitur, sicut à pastoribus. Nam diuino fortè nutu factum est vt & is abesset, ne gentibus suspicio esset communi generationis ratione hunc puerulum natū, qui ex Sibyllinis libris aut aliunde discere potuerūt, regem quem quærebant ex virgine nasciturū. Quāuis autem nihil quàm puerulum viderent, & matrem eius vestitam vt esse poterat vxor fabri peregrè constituta, tamen (quod fidei maximum erat argumentū) procidentes adorant, qui fortè etiam ipsum Herodem in regali suo residentē solio non adorauerant. Quo constat eos alia quædā de puerulo hoc sensisse quàm vel de eo audierant, vel in eo viderant. Quod quidem in eis effecit, primùm stellę indiciū. Deinde & splendor quidam diuinus qui animas illorum illustrabat. Hinc enim factum est nouū istud, vt nato puerulo non suo in regno, sed & paucis cognito, & longè distante regione, præterea nō in arce, aut aula, sed humili hospitiolo, hoc honoris tribuendū putarent. Nec hac pietate cōtenti, depromūt è repositoriis suis munera, eaq; optima. Quod quāuis pro more patrię suę facerēt) nam Orientalibus mos est cū muneribus reges suos adorare) eásq; res offerrent, quarū prouentu regio Persarū aut Chaldæorū præcipuè diues erat, fortasse non intelligentes quid his donis speciatim portēderetur: tamē dubitandū est, quin his donis mysteria quædam spiritus sanctus etiam ipsis ignorantibus significare voluerit. Ideo enim Matthæus tā distinctè videtur munerū numerum & qualitatē explicuisse. Itaq; his muneribus primum quidē significatum est, puerulum hunc esse

Isaiæ 30. eū de quo scripturæ: Omnes de Saba venient, au-
Psal. 71. rum & thus deferētes, &c, & Reges Tharsis & insulæ munera offerent. &, Dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipso semper. Deinde per tria hęc munera iā velut per ęnigma significata est ineffabilis in diuinitate trinitas, patris, filij, & spiritus sancti, simulq; vno puerulo comprehendi humanitatem, diuinitatem, & regalem dignitatem ei cōuenientem & humanitatis & diuinitatis ratione. Aurum enim regi competit: Thus Deo: Myrrha homini morituro. Nam Iudæi suos mortuos myrrha sepeliunt, vt corpus maneat incorruptū. Myrrha enim cùm sicca sit, arefacit, & exiccat humiditatem, nec sinit innasci vermes. Itaque, vt & Hieronymus annotauit, pulcherrimè munerum sacramenta Iuuencus vno versiculo cōplexus est: *Aurum, Tus, Myrrham, regiq;, hominique, deóque Dona ferunt.* Quidam tamen thure significatum intelligūt Christi sacerdotium. Quid autem his mu-

A neribus significatū est à nobis offerri debere, postea dicetur. Porrò per factum horum Magorum conuellitur satis impius error Lutheri, asserentis Christum etsi in sacramento altaris verè præsentem, non tamen debere nec posse ibi à fidelibus adorari, imò idololatricū esse cultū qui hic Christo exhibetur, eo q(inquiunt) Eucharistia non ad hoc est instituta vt adoretur, sed vt manducetur à fidelibus, nec legimus in scripturis illic Christū se coli & adorari velle. Ergóne idololatræ fuere Magi illi, qui Christum adorauerunt in cunabulis, & mysticis illis honorauerunt muneribus? Neque e-

Refellitur error Lutheri de adoratione Eucharistiæ.

B nim ad hoc incarnatus & in mundum natus erat, vt hic adoraretur in mortali corpore, sed vt conspueretur, cæderetur, cruci figeretur: nec vllū Dei verbum ex scripturis proferri potest, quo à Magis ille cultus exactus fuerit. Vide Pighium controuersia octaua.

ET RESPONSO ACCEPTO IN SOMNIS NE REDIRENT AD HERODEM, &c.] Eo q dicitur, *responso accepto*, satis significatur Magos iam secum agitasse num redeundum esset ad Herodē, imò quoniā subdubitare inceperūt, desiderasse aliquod signum diuinæ voluntatis. Nā q quidā dictionem Græcā *χρηματισθέντες*, vertendā putant potius, *oraculo accepto*, nec sic quod diximus significari minus significatur. Nā *χρήσμοι*, dicūtur

C quidē oracula quæ reddūtur à numine aliquo, sed petentibus & consulentibus. Itaque eodem verbo Euangelista & postea vtitur, cùm Iosephū Aegypto redeuntē, & dubitātem num in Iudæā secedēdum esset, admonitū dicit vt in Galilæam iret: nō vtitur autem hoc verbo eùm admonitum dicit, vt vel in Aegyptum fugeret, vel inde rediret. Eodem vtitur & Lucas, cùm Simeonē dicit respōsum accepisse à spiritu sancto, &c. vbi etiam quidā vertit, respōsum acceperat. Porro Hieronymus putat *χρήσμοι* dici, cùm Deus nō per angelum, sed per se respōdet. Responsum (inquit) quod Græcè dicitur *χρηματισμὸς*, nō per angelū fit, sed per ipsum Dominum, vt meritorum priuilegiū demōstraretur.

D Iussi autem sunt nō redire ad Herodem, nō solùm ne Herodis impietati subseruirent sua simplicitate, & puer tueretur ab impij regis crudelitate: sed etiam vt frustra se insidiari intelligeret, & ab incepto desisteret. In quo facto demōstratum est, quā essent hi Magi Deo curæ, vt ne quis putet eos solo naturalis sapientiæ ductu intellexisse natū regē Iudæorū, aut admonitos à dæmonibus vel inuitè Christum cōfitentibus, quemadmodum videtur sentire Hieronymus cōment. in Isaiā 7. & D. Aug. lib. de dæmonibus. Discimus antē etiā in his Magis, eorum curā habere Dominū qui ab ipso pendēt, & simplici corde incedunt, ita vt redimat animas seruorū suorum, & nō delinquāt omnes qui

spērāt in eo. Nō peccauerunt autem Magi rescin- *Psal. 33.*

E dētes promissionē Herodi factā (promiserāt enim, vt verisimile est, se reuersuros) tum q Deo iubente id fecerunt, à quo tāquā superiori domino fuerāt à promissionis vinculo absoluti, tum q etiā sine Dei speciali iussione promissio seruanda nō sit, quā intelligimus in fraudem aut perniciem alicuius extortam. Porro vt paucis attingamus quæ mysticè in historia ista Magorum designata sunt, quod Magi post pastores Christum incognitum Iudæis reliquis agnouerunt, idque partim stellæ, partim scripturarū adminiculo, significabat Gētes, quarum hi Magi primitiæ fuerūt, post paucos quidem

Mystica præd. lo- rum interpretatio.

quidem Iudæos ad Christi cognitionem & gratiã vocandas, atque in eadem Iudæis præferẽdas. Nõ posse autem nos in Christi cognitionem deuenire, nisi & cœlesti diuinoq; lumine mẽs illustretur, & ab hominibus ex scripturis sanctis doceamur, scripturarumq; institutionem cœlestis gratiæ lumen & præcedere debere & subsequi. Præcedere quidem, vt ad scripturas nos mittat. Subsequi verò, vt eisdem credere & obedire faciat. Iam quod Magi nisi lõgè à patria recessissent, ac relictis Hierosolymitanis cum doloso Herode in Bethleem secessissent, Christum nequaquã vidissent, nobis B significat agnosci Christum non posse, nisi lõgè à patrio ritu & terrenis affectibus remoti, relictisq; carnalibus Iudæorum cæremoniis, ac impiorum consortio, mundanóq; tumultu in Ecclesiã, quæ vera est Bethleem, hoc est, domus panis, concesserimus. Munera verò Magorum cùm variis modis mysticè accipi possint, rectissimè acceperimus, vt ad tria illa quæ habemus bona referantur, nempe facultates, animam, & corpus, atque ad tres virtutes illas, fidem, spem, & charitatem. Aurum enim Deo offerimus, cùm externa fortunæ bona pauperibus per charitatẽ erogamus. Beneficentiæ C enim, inquit Paulus, nolite obliuisci, talibus enim hostiis promeretur Deus. *Hebr. vlt.* Thus verò offerimus, cũ ex fide feruẽti oratione mẽs nostra fertur in Deũ, illiq; se deuotam exhibet. *Psa. 140.* Dirigatur enim (inquit A Dauid) oratio mea sicut incẽsum in cõspectu tuo. Myrrhã autẽ offerimus, cùm spe cœlestiũ bonorũ carnẽ nostrã mortificamus, & ieiuniis, abstinentia, omniq; asperitate à putredine vitiorum præseruamus. Sacrificium enim Deo, spiritus cõtribulatus. *Psal. 50.* Et Paulus precatur vt offeramus corpora nostra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. *Rom. 12.* Itaq; in auro, thure & myrrha, significata sunt eleemosyna, oratio & ieiuniũ, quæ tria vniuersa in se cõprehendunt virtutum opera: quorum quidẽ vnũ vnum, proximum: alterũ, Deũ: tertium verò nosB ipsos respicit. Vbi autem in Bethleẽ semel Christum agnouerimus, nequaquam ad turbatam carnalemq; redeundũ est ciuitatẽ Hierusalẽ, sed per aliam, nempe virtutis viã, regrediẽdum in cœlestẽ patriam nostram. Cæterùm in hac historia & hoc aduerti potest, quod tribus diuersis modis deprehendantur se alij & alij habere erga scripturas. Nam Scribæ in eis versantur, tantùm vt sciant, aliísque veritatem commonstrent, quam ipsi non sectabantur. *Diuersis modis scriptura à diuersis [illegible].* Herodes scripturas quærit, vt veritatem quidem cognoscat, sed ad nocendum. Magi verò, vt agnitam veritatem amplexẽtur. Ita & hodie qui- C dam in scripturis occupãtur tantùm vt docti sint, aliósq; docere valeant: alij, vt inde venentur per quæ suas hæreses stabiliant, Christumq; adhuc tenerum in cordibus imbecillium occidant cũ Herode: alij, vt agnitam sectentur veritatem.

OBLATVS IN TEMPLO CHRISTVS, A SIMEONE & Anna agnoscitur. LVCAE II. CAPVT X.

Vi[a] cùm recessissent, [c] & postquàm impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illum in Hierusalẽ, vt sisterent eum Domino, sicut scriptũ est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur, & vt darent hostiam, secundùm quod dictum est in lege Domini, par turturum aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalẽ, cui nomen Simeon, & homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israel, & spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à spiritu sancto, non visurum se mortem nisi priùs videret Christum Domini. Et venit in spiritu in tẽplum. Et cùm inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secũdùm consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eũ in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundùm verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, Quod parasti ante faciem omnium populorũ, Lumen ad reuelationem gentiũ, & gloriam plebis tuæ Israel. Et erat pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam, matrẽ eius: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel de tribu Aser, hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor: quæ non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Et hæc ipsa hora superueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel.

ET POSTQVAM IMPLETI SVNT DIES PVRGATIONIS EIVS, &c.] Hoc est, cũ impleti essent à partu dies quadraginta. Hi enim præscripti erant à Moyse cùm masculum mulier peperisset, 80. verò dies, cùm pepererat fœmellam. Inter hos autem dies hæc erat diuersitas, quod cùm masculus natus esset, mulier immunda erat septem diebus, iuxta ritus separationis menstruæ, reliquis verò 33. diebus non erat illo modo immunda, sed cogebatur domi permanere in sanguine purificationis, hoc est secundùm Lyram & Hesychium, in sanguine mundo. Secundùm Thostatum autem sensus est per hypallagen, in purificatione sanguinis sui. Sed simplicius accipitur, vt sit sensus: in sanguine quo D adhuc assiduè purgabatur. Neque enim fluxus humorum & sanguinis cessat post septimum diem, sed multis etiam pòst diebus purgantur. Hos autem dies statutum fuit mulierem expectare priusquam sanctuarium ingrederetur, & expiaretur, vt interea reformaretur & restauraretur corpus eius eneruatum. Cùm verò fœmella ædita esset, cogebatur mulier dies istos duplicare, idque propter maiorem humorum fluxum & sanguinis corruptionem, & parientis maiorem languorem. Nam secundùm Aristotelem lib. de animalibus 7. capitu. 9. Si mas nascitur, profluit sanies diluta pallidiuscula: sed si fœmina, cruenta. Deinde dierum istorum numerus præscriptus est ad imitationem naturæ,

ture, quòd scilicet in maribus cõceptu circa quadragesimum diem corpus formetur & animetur, in fœmellis verò propter seminis frigiditatem, atque ob eiusdem tardiorẽ decoctionẽ, circa octuagesimũ diem. Quod testatur Aristoteles lib. 7. de animalibus cap. 3. Mares (inquit) fœtus magna ex parte circa quadragesimam diem dextero potius latere mouẽtur, fœminæ sinistro circiter nonagesimum distinguitur etiam fœtus hoc eodem tempore, cùm ante caruncula informis cõstaret. Cùm itaque fœtus in vtero formatur, fœmina tardius quàm mas perfectionem quarundam partium accipit, & sępius in decimum mensem quàm mas protrahitur. Hæc ille. Postremùm, per hanc mulieris immunditiam significare voluit Deus omnes nos in peccato nasci, & quoniã à muliere B peccatum magis inuectum est, ideo in fœmellæ partu tempus purgationis duplicabatur. Itaque addit; *secundum legem Moysi*, quòd hi dies non essent ad purgationem necessarij ex natura partus, sed tantum ex lege Moysi. Quidam tamen volunt additam hanc partem à Luca ad insinuandum Mariam secundum veritatem non debuisse expectasse dies purgationis, vt quæ purgatione non indigeret, sed eos tantùm obseruasse secundum pręscriptum legis, quod alias tantùm concernebat mulieres, ne videretur legem negligere. Verum prius simplicius est & verius, vt patebit ex sequentibus. Pro C pronomine autem *eius*, quod habet nostra litera, quidam Græcorum libri habent αὐτοῦ, vt referantur dies purgationis ad Christum, sed hæc lectio omnino videtur deprauata. Alij habent αὐτῆς, vt referantur ad virginem. Alij verò communiter habent αὐτῶν, vt ad virginem simul & puerum referantur. Quod si legatur αὐτῶν, intelligendum pueros in die purificationis simul cum matrib. purgari solitos, vt qui in sordibus nati fuissent corporalibus, propter quas simul cum matre prohiberẽtur ab ingressu templi. Aut primogenita saltem tunc purgari solita, eo quòd tunc Deo consecrarentur. Porrò purgationem hic vocat cęremonias, quib. & mulieres & fœtus secũdum legem lustrabãtur, hoc est, rursum admittebantur ad ingressum templi, à quo prius propter immunditiá corporalem quæ est in partu, prohibebantur. Quamuis enim Deus non abominetur nisi immũditiam spiritualem quæ est peccatum, tamen in veteri lege, cùm nõ nisi carnalia populus saperet, per immũditiam corporalem adumbrare voluit spiritualem, cõstituens vt propter hanc aut illam corporis immunditiam ab ingressu templi & consortio populi excluderetur quis, idémque rursus certis cæremoniis admitteretur, quò ĩtelligeremus nos spirituali immunditia excludi à conspectu Dei, sanctorúmque cõsortio, ab ea tamen sacramentis ab ipso institutis virtute sãguinis Christi emundari posse. Vt autem rectè intelligantur quæ hic dicũtur deinceps, sciendum, Lucam hic mentionem facere duorum veteris legis pręceptorum, quæ ambo partũ quidem respiciunt, sed tamen à sese omnino sunt diuersa. Vna enim erat lex, quæ omnem partũ siue maris, siue fœminæ respiciebat, quę traditur Leuitici 12. De illa intelligendum quod dicit Lucas, impletos dies purgationis secundùm legem Moysi: & rursum cùm dicit; *& vt darent hostiam secundùm quod dictum est in lege, par turturum*, &c. Est & alia lex, quæ pertinebat solùm ad partum primogeniti cuiuscunque speciei, quę ponitur Exodi 13.

A vbi pręcipitur vt pro primogenitis Aegyptiorum occisis, Domino offerantur omnia primogenita masculini sexus tam in hominib. quàm in iumentis. De hac lege loquitur Lucas cùm dicit; *tulerunt illum in Hierusalem vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne*, &c. & rursum cùm dicit: *Cum inducerent puerum Iesum vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo.* Itaque quod attinebat ad legem quæ præscribit purificandæ mulieris modum, impertinens erat quòd puerum Iesum parentes tulerunt in Hierusalem, vt sisterent Domino, quamuis verisimile sit eodem die quo mulier purificabatur, etiam masculum, si primogenitus erat, Domino offerri solitum, vt eadem B opera vtrique legi satisfieret. Rursum quòd dedisse dicuntur hostiam par turturum, &c. impertinens erat ad eam legem, qua præceptum fuit vt mas primogenitus Domino consecraretur, cùm hæc hostia pro quouis partu esset offerenda. Proinde quidam non bene discernens has diuersas leges, sed vt simul à Luca narrãtur, etiam easdem confundens, turpiter errauit, (vt nonnunquam bonus dormitat Homerus) sic scribẽs ĩ Paraphrasibus: Exhibitus est veluti legi obnoxius in templo, qui dominus erat omniũ cœlestium ac terrestrium. Redẽptus est exiguo pretio, qui sui sanguinis pretio redempturus erat vniuersum mundum. *Erasmi error.*

C Lex enim præscripserat, vt parentes primo genitum masculum redimerẽt agno anniculo, qui dabatur in holocaustum, deinde adderetur columbus aut turtur pro expiatione peccati, si quid labis in coitu aut post esset contractum. Debebat enim vndequaque purum esse quod Domino sit offerẽdum. Quòd si rei familiaris angustia nõ patiebatur dari agnum, agni vice dabatur turtur aut pullus columbæ pro redemptione pueri. Altera auis offerebatur pro expiatione peccati. Hactenus ille. In quibus verbis manifestus est error, dum dicitur alterum illorum duorum, quę Leuitici 12. præcipiuntur offerenda, nempe id quod in holocaustũ offerri debuit, datum pro redemptione pueri, cũ semper vtrunque offerendum esset, etiamsi primo D genitus nõ esset, neque masculus. Itaque & illud notandum, quod Leuitici 12. vbi nos legimus: Cumque expleti fuerint dies purificationis suæ, pro filio, siue pro filia deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturẽ pro peccato, &c. illud; pro filio, siue pro filia; non debet referri ad verbum, deferet, vt distinguunt communiter Latini, sed referri debet ad pręcedẽtia, vt satis patet ex distinctione Hebræorũ. vt sit sensus: cùm expleti fuerint dies quos siue pro filio, siue pro filia partu ædita expectare debet vt purificetur, tunc deferet agnum non quidẽ pro prole, sed potissimum pro seipsa. Commodè ergo in-E telligi debet quod in quadam antiphona canitur in festo purificationis: Obtulerunt pro eo Domino par turturum, &c. vt pro eo dicãtur obtulisse, quia scilicet illum Maria peperit. Humanum aliquid etiam diuus Augustinus passus est, dũ scribens in cap. 12. Leuitici dicit pro Christo oblatũ par turturum, quia hic dicitur vt facerent secundum cõsuetudinem legis pro eo. Nam, vt dictum est, quòd secundum legem faciendum erat pro Christo tanquam primogenito, non erat illa turturum oblatio, sed ipsius pueri oblatio. Cùm autem primogenitum masculini sexus in hominib. Domino offerri deberet, non tamen in conspectu

Domini permanere debebat, eo quòd illorum loco Dominus ex Israelitis sibi delegisset Leuitas omnes, vt patet Numeri 3. atque ob id præceptum vt primogenita filiorum Israel redimerentur, nõ quidem per cõmutationẽ alterius animalis, quemadmodum primogenitum asini redimebatur oue, sed pretio, vt dicitur Exodi 13. Quo autẽ pretio, ibi nõ exprimitur, sed idipsum satis patet ex cap. Numer. 3. vbi pro pretio ducentorum septuaginta trium, qui excedũt numerum Leuitarum de primogenitis filiorum Israel, præcipitur vt accipiantur quinq; sicli per singula capita ad mẽsuram sanctuarij, & detur pecunia Aaron & filiis eius. Quod & in posterum vt fiat pro redemptione primogenitorũ qui nascendi erant, præcipitur Numer. 18. his verbis: Quicquid primùm erumpet è vulua cunctæ carnis quam offerunt Domino, siue ex hominibus, siue de pecoribus, tui iuris erit: ita duntaxat vt pro hominis primogenito pretium accipias, & omne animal quod immũdum est redimi facias: cuius redemptio erit post vnum mensem siclis argenti quinque pondere sanctuarij, hoc est, 10. obolis aũt 20. Nam, vt sequitur, siclus viginti obolos habet. Siclus autem sanctuarij duplum cõtinebat, secundùm Hebræos. Inquirendum autẽ deinceps quomodo duæ illæ leges quarum hic fit mentio, sese habeant ad Christum & Mariam, & an sub eis Christus & Maria cõprehenderentur. Itaque quod attinet ad eam legem quę erat de offerendo primogenito, quidam dicunt eam legem ad Christum non pertinuisse, eò quòd non adaperuerit vuluam matris suæ, sed clauso matris vtero prodierit in mundum, sicut clauso sepulcro resurrexit. Alij contrà hãc legem propriè ad Christum pertinuisse asserũt, eò quòd ipse solus aperuit vuluam matris suę, cùm aliis aperiat vir vterum. quæ est sententia Theophylacti super hoc loco. Similiter & Ambrosij sic scribẽtis: Non enim virilis coitus vuluę virginalis secreta reserauit, sed immaculatum semen inuiolabili vtero spiritus sanctus infudit. Hic ergo solus aperuit sibi vuluam. Nec mirum. qui enim dixerat ad prophetam; Priusquã te formarem in vtero, noui te, & in vulua matris sanctificaui te: qui ergo vuluam sanctificauerat alienam vt nasceretur propheta, hic est q aperuit matris suæ vuluam vt immaculat⁹ exiret. Similia habet & Origenes homilia 14. super Lucam: Sacratum (inquit) quippiam sonat. Quemcũque enim de vtero effusum marem dixeris, nõ sic aperit matris suæ vuluam vt Dominus Iesus, quia omnium mulierum non partus infantis, sed coitus viri vuluam reserat. Iam vt secundum Ambrosium Christo proprium est aperire vterum matris, ita etiam quod sequitur in lege sãctum vocari Domino. Solus enim ipse verè sanctus inter primogenitos, cùm multi alioqui essẽt sceleratissimi. Porro inter duas has sententias inter se in speciem cõtrarias, medium eligendum videtur, nimirum vt cum iis patribus qui dicti sunt, non negemus Christum aperuisse vterum matris suę. Nam omninò videtur Lucas hanc legem sic adduxisse, quasi etiam ad Christum pertinentem: & tamen etiã asseramus clauso virginis vtero natum esse, quia scilicet sic per naturalis generationis membra nat⁹ est, vt virginalis pudicitię claustra nascendo non conuelleret, nec dolorem parienti adferret: quem necesse est esse in huiusmodi vteri apertione, quali nascuntur reliqui. Proinde eleganter quidam Grecus: So

A los (inquit) Christus nondum apertam supernaturaliter aperuit, & clausam naturaliter seruauit. Et D. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos: Magis ad specialem natiuitatem saluatoris, quàm ad omnium hominum referri potest hoc quod dicitur: *Qui aperit vuluam, sanctus Domino vocabitur.* Solus enim Christus clausas portas vuluæ virginalis aperuit, quæ tamen clausæ iugiter permanserunt. Hæc est porta orientalis clausa, per quam solus pontifex ingreditur & egreditur & nihilominus semper clausa est. Hæc ille. Itaque neque negandum quin & hęc lex ad Christum pertinuerit, quamuis quatenus Deus nulli fuerit legi subiectus: neque dicendum propriè ad ipsum pertinuis-

B se, cùm reliqua primogenita magis adaperiant vterum matris suæ quàm fecit Christus, quamuis cõsideratione eius quod aduerterunt Ambrosius & reliqui, nõ ineleganter ostenditur aperire vterum Christo fuisse propriũ: verùm, vt apparet, præter intentionem Lucę aut Moysis. Nam simpliciter aperire vuluam Hebraica phrasi dicitur is qui primò ex vtero matris nascitur. Vnde & brutorũ primogenitis id attributũ est. Iam quòd primogenitum masculinum, vocatur sanctum Domino, non accipitur sanctũ, pro eo quod erat ab omni vitio immune, sed eo quod separatum à rebus prophanis consecrabatur Domino, à cuius tamẽ seruitute in templo prętãda, pretio redimebatur primo-

C genitus hominis. Notãdum autem, solùm primogenita masculini sexus sibi cõsecrari voluisse Dominum, nimirum propter sexus perfectionem, docens nos mystico typo, eos demum animos esse sibi gratissimos, suóque conspectu dignos, qui masculo spiritus robore deuincũt effœminatę carnis cupiditates. Quod verò attinet ad aliam legẽ, quę est de purificanda muliere, etiam cõmuniter dicitur eam legem ad matrem Domini non pertinuisse: sed ab ea per ipsa legis verba ipsam fuisse exceptam, tum quòd propriè mulier dici non debeat, tum quòd non suscepto virili semine masculũ pe-

D pererit, cu lex dicat: Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus. Alioqui enim frustra videtur additum, suscepto semine, nisi significare voluisset spiritus sanctus mulierem quandam futuram, quæ nõ suscepto virili semine paritura esset, atque eãdem ab ea lege immunem fore. Verùm sciendum Hebręa non habere, si suscepto semine pepererit. Nã pro suscepto semine, est verbũ, hiphil, quod significat seminificare, aut semen facere תזריע Tasriach, vt semen accipiatur nõ pro principio generationis, sed pro prole. Itaque sẽsus est: mulier cùm seminificauerit (vt vertit Pagninus) aut si semen fecerit, vt vertit Munsterus. Septuaginta tamen verterunt, ἐὰν σπερματισθῇ, hoc est, si semẽ susceperit, quos ob id secutus est Hieronymus (vt frequenter) vertẽs; si suscepto semine, quamuis & huius versionis idem ferè

E erit sensus, qui Hebraicæ lectionis, si semen acceperimus pro prole, vt suscepisse semen, sit prolẽ accepisse in vtero. Hebræa enim id quod generale est priùs ponunt, ac deinde id per partes exequuntur. Proinde quod attinet ad verba huius legis, nõ fuit ab hac lege virgo immunis: qđ & Lucas ipse satis significare videtur, dum dicit impletos dies purgationis Mariæ secundũ legem Moysi. Si enim Moises eam iis verbis à sua lege excepit, quomodo secundum eius legẽ dies purgationis impleti sũt? aliis tamen rationibus ab eadem fuisse immunem facilè

Maria legi non subiecta, eam tamẽ seruauit.

facilè probari potest. Primùm, quia cùm virgo eũ pepererit qui solus à suo cōceptu sāctus fuit, imò a quo est omnis sanctitas, etiam templi, nō potuit ob illius partum sic immunda fieri, vt quod tangeret pollueretur, aut ingressu templi prohiberetur. Idem secundò probatur ex legis huius fine & legislatoris intentione, secundū quam de lege iudicandū est. Cùm enim lex hæc data esset ob sordes eas corporales in quibus mulieres pariũt, propter quod dicuntur in die purgationis mundari à profluuio sanguinis sui, & verisimile sit, piũq; credere, matiá vt sine dolore & virginalis claustri violatione, ita etiam sine sordibus peperisse: consequitur eam legis huius vinculo absolutè subiectā non fuisse. Nā & Aristoteles cap. 7. de animal. testatur fieri posse etiam naturaliter, vt pariẽtes fluxum secundarum non patiantur. Postremū, cùm eum peperisset qui supra omnem legem erat, nō potuit non & ipsa hac lege superior esse. Verùm quemadmodum Christus spōte legi subiectus est, ita & hæc sanctissima virgo, ne quem suo facto scandalizaret, sed humilitatis & obediẽtię omnibus exemplum pręberet. Porro cum lege cautum esset vt purganda mulier deferret agnum anniculum in holocaustum, & pullum colũbæ siue turturem pro peccato, duos autẽ turtures aut duos pullos columbarum, si prę paupertate agnũ offerre nequiret, Lucas absolutè refert legem pauperibus præscriptā, significare scilicet volens paupertatem Marię & Ioseph. Nō enim dubium est quin vberius munus allaturi fuissent, si nō tenuitas obstitisset. Duorum autem horum animaliũ id quod in holocaustum offerebatur, in gratiarum actiōnẽ pro accepta prole & pro fœlici partu offerebatur. Verùm alterum quod pro peccato offerendũ dicitur, dubium pro quo peccato offerri debebat. Nā quòd quidam Hebræorum dicunt offerendũ pro peccato periurij, quod scilicet mulier in dolore partus cōstituta iurauit, aut secũ cōstituit nō amplius obedire marito congrediẽdi causa, nimis ridiculum est. Quòd autem quidam nostrũ dicunt pro peccato originali paruuli offerri solicitũ, probabile nō est, imò planè falsum, cùm sacrificia hęc pro purgatione mulieris fierent, nō pro purgatione paruuli. neq; rursum rectè dicitur pro peccato quod in coitu ferè semper cōmittitur, vt vult Lyra, nā & sine peccato fieri potest coitus, & æquè in coitu peccat vir atq; mulier. Sciendum autem quòd idem ritus etiam in aliis purgationib. adhibebatur. Nā & in purgatione leprosi pauperis duo turtures aut duo pulli columbarũ offerebātur, vt patet Leuitici 14. Rursum in purgatione viri & mulieris post diuturnũ fluxum seminis aut sanguinis mẽstrui, vt patet Leuitici cap. 15. Proinde quidā, inter quos Caietanus, dicunt in his purgationibus sacrificium quod pro peccato offerebatur, nō pro certo aliquo peccato perpetrato ab eo qui purgabatur offerri solitũ, sed ꝓ peccatis in genere, vt nemo est ab omni peccato immunis. Verũ rectius diceretur, peccatũ in his locis accipi pro immũditia illa corporali, quam ex quibusdā rebus secundum legis præscriptum homines cōtrahebant, ita vt per eam prohiberẽtur ab ingressu templi, aut etiam consortio hominum. Nā per hæc sacrificia & orationẽ sacerdotis, dicũtur homines mundari, quod nihil aliud est quàm auferri ab eis impedimentum ingrediendi templum & sancta. Carnalia enim illa sacrificia hanc virtutẽ
A purgandi habuisse, nō autem virtutem purgandi mentem, & auferendi peccatum, propriè dictum docet ad Hebræos Paulus. Quamuis autẽ hęc responsio sufficere posset, ex Hebręo tamẽ certior solidiórq; haberi potest. Ex Hebręo enim patet dictionem, peccatum, non accipi his locis pro vitio & actu aliquo culpādo, sed pro certo sacrificij genere, quod nos dicimus sacrificiũ pro peccato. Eo enim nomine quo peccatũ vocatur, Hebræis etiā dicitur & certũ illud sacrificij genus, vnde & Paulus Christum dicit factum pro nobis peccatũ, hoc est, sacrificium pro peccato. Sic autem his etiam
I locis accipi patet manifestissimè ex cap. 15. Leuitici. Na vbi dicitur de mundato leproso paupere: Sumet duos turtures, siue duos pullos columbæ: quorũ vnus sit pro peccato, & alter in holocaustum: Hebræa habẽt, & erit vnus peccatũ, & vnus holocaustum; vbi per peccatum significari sacrificium aliquod quod certo ritu peragebatur, manifestum est. Hoc autem sacrificij genus etsi diceretur peccatum, non tamen solum offerebatur pro expiatione alicuius quod verè erat peccatum, sed etiam pro emũdatione alicuius immundiciei corporalis quę peccatum significabat, aut ex peccato contracta erat. In huiusmodi autem purgationib. offerebantur duo turtures, aut duo pulli colũbarum, quòd huiusmodi animalia propter suā castitatem corporali illi immundinę purgandæ cōue-
C nirent, & propter suam mansuetudinẽ ac simplicitatem apta essent ad præfigurandum Christũ, per cuius oblationem auferenda erat omnis spiritualis immundicia per corporalem significata. In eo verò quòd duo offerebantur animalia, & vnũ quidẽ in holocaustum pro gratiarum actione, alterum verò pro peccato, vt per illud is qui per immundiciam exclusus fuerat ab ingressu tēpli, ab illo impedimento absolueretur, docemur & nos mysticè pro purgatione peccatorũ debere nos & sacrificium gratiarum actionis Deo per Christũ offerre, & per sacramentorum participationem, Ecclesię rursum reconciliari, Christum pro peccatis nostris Deo patri offerendo.

D ET ECCE, HOMO ERAT IN HIERVSALEM CVI NOMEN SIMEON, &c.] Ostẽdit in sequentibus Christum testimoniũ accepisse à senibus vtriusq; sexus, eisq; iustis, & spiritu ꝓphetico afflatis, quorũ proinde testimonium nō potest nō esse maximum. Hunc autem Simeonẽ quidam putant fuisse sacerdotem, sed nullo argumento idoneo. Nam si sacerdos fuisset, vtiq; manifestasset id Lucas, tanquam magnam viri dignitatem, cùm alias eius conditiones tam distinctè exprimat. Itaq; prima cōditio personā viri cōmendās est, quòd iustus fuerit: secunda, ꝙ timoratus, aut, vt habẽt, Græca, εὐλαβὴς, hoc est, pius ac religiosus. Videtur autẽ iustũ eũ dicere respectu hominum cũ quibus iustè cōuersabatur: timoratũ verò
E & piũ, respectu Dei, quem piè ac religiosè venerans offendere metuebat. Tertia viri cōditio est, quòd expectabat consolationem Israel, tanquam iam scilicet imminentẽ, quo notatur quāta in eo publicæ salutis fuerit auiditas. Expectabat autem non temporalem potissimum consolationẽ Israelis, sed intelligebat ex hebdomadibus Danielis, prophetia Iacobi, aliisq; prophetis, tum & ex temporali illa oppressione qua premebatur tunc populus Israeliticus, adesse tēpus Messiæ, qui ab ea seruitute liberaturus esset Israelem, quę temporali

illa significabant, nempe à dura seruitute peccati A & diaboli, à qua tamen quicunque liberantur, simul etiam & consolationem accipiunt à malis temporalibus quæ hic præmunt. Nam qui sub regno est Christi, nullam sibi seruitutem duram existimat, imò potius verè liber est, nullus propriè dictus seruus. Voluit quidé Deus per têporalem illá populi Israelitici seruituté in qua adueniens Christus eos inuenit, excitare Israelitarum mentes ad desiderandum promissum illis redemptorem, & credendum illum iam mox adfuturum, eò quod fere putarent eum fore redemptoré & regem temporalem: verùm hunc senem, cùm spiritu sancto fuerit plenus, verisimile est intellexisse spiritualé fore redemptioné per Messiam præstandam, sicut B ex cantico ipsius satis patet. Quarta conditio viri est, quod fuerit in eo spiritus sanctus, quod omnino intelligendum videtur de spiritu prophetię dictů. Alioqui enim quid opus erat dicere spiritũ sanctum fuisse in eo, cùm priùs dixerit eum iustũ & timoratũ, si de inhabitatione spiritus sancti omnibus iustis communi loquitur? Porro Galatinus existimat hunc Simeonem fuisse eum qui à Iudęis in Talmud dicitur Simeó iustus, de reliquiis synagogę magnæ, qui diuiniorem illam legis intelligétiam, quam Cabalam vocant, accepit à patribus, cuius multæ præclaræ sententię in Talmud continentur, eúmque fuisse filium & discipulum Hille C lis: magistrũ verò Gamalielis illius, ad cuius pedes sedit Paulus. Verùm ex libro Pirke Auoth, quem versum nobis Fagius quidam dedit, ex quo tamé libro ille suam desumit sententiam, videtur quod dicit falsum esse. Nam Simeon iustus in eo libro diu præcessisse dicitur Hillelem, cuius non ponitur aliquis discipulus nomine Simeó, sed Gamaliel quidem. Cùm autem iste Simeon expectaret, desideraréq; omnibus votis consolationé Israelis, & spiritum haberet prophetiæ, factũ est vt per oraculum fuerit ei promissum, idq; nó ab angelo aliquo, sed ab inhabitáte ipsum spiritu sancto (vnde patet per interiorem inspirationé id didicisse) non moriturum se antequá vidisset oculis corporalibus qué expectabat Christum, hoc est, vnctũ D Domini Dei. Atq; hæc est quinta códitio personá viri huius commédans. Est autem phrasi Hebraica, videre mortem, idem quod gustare morté, & Psal. 15. mori. Sic Psalmista: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, hoc est, sentire corruptionem & corrumpi. Porro etsi alii etiam reges Israelis dicántur Christi & vncti Dei, propriè tamé saluator noster, Christus Domini dicitur, eò quòd non ab homine vnctus esset in regem & sacerdoté, sed à solo patre per spiritum sanctum.

ET VENIT IN SPIRITV IN TEMPLVM. ET CVM INDVCERENT PVERVM IESVM PARENTES.] Venit, inquit, in spiritu, E hoc est, actus à spiritu sancto, nó excitatus aut admonitus ab homine. Idem auté spiritus qui inspirauit vt templum adiret, signũ quoque dedit quo puerum agnosceret. Itaq; & ipse accepit eũ in vlnas suas, cóplexans eum summo pietatis & amoris affectu, quo impellente continere se nó potuit quin eum amplecteretur, cuius alioqui contactu se indignum nó dubitauit. In hac auteé oratione, *&* *ipse accepit*, rursum videtur Lucas suo Hebræorumq; more cóiunctionem, *&*, posuisse, ita vt nihil copulet, neq; ad sensum faciat, nisi velimus significari, Simeonem hoc ipsum etiá fecisse quod prius fecisset sacerdos, vt sit sensus: Ipse quoq;, sicut sacerdos, accepit eum in vlnas. Sic enim quidam in Paraphrasibus: Posteaquam, inquit, sacerdos oblatum puerum amplexus esset, eique benedixisset, non se continuit pietas senilis, quin ipse quoque desideratum infantulum cóplecteretur. Benedixit autem Deum, hoc est, laudauit, & gratias egit, quòd promissionem suá adimpleuisset, & compotem voti fecisset.

ET AIT: NVNC DIMITTIS SERVVM TVVM DOMINE, &c.] Mox defectura vox senis velut cygneam quandá cantionem his depromit verbis. D. Ambrosius legit: *Nunc dimitte*: & interpretatur Simeoné iam mortem optasse. Vide (inquit) iustum velut corporeæ carcere molis inclu- B sum velle dissolui, vt incipiat esse cum Christo. Græca tamen habét, quemadmodum Latina, *ἀπολύεις*. Interpretantur autem quidam verbum istud per futurum, dimittes: aut deprecatiuè accipiunt, vt sit sensus: opto vt dimittas. Verùm rectius & simplicius sic intelligitur: Nunc Domine si quando me ex hac vita dimittis, dimittis certè nó cum dolore, sed cum pace, hoc est, animo omnino quieto, tranquillo, & satiato suis votis. Est enim Hebraica phrasis in eo quod dicit, *dimittis in pace*, quémadmodum & Gen. 15. dicitur Abrahæ: Tu ibis ad patres tuos in pace. Et Tobias 3. capit. optat in C pace recipi spiritum suum. Et Psalmista: In pace, Psal. 4. inquit, dormiam & requiescam, hoc est: tráquillo animo, nec passionibus aliquib. aut desideriis distracto. Dictio enim Hebraica שלום Schalom, cui correspondet Latinis nomen, pax, non est tam cóstricta quàm nomen pacis, sed illa Hebræi significant sanitatem, integritatemq;, successus & votorum omnium adeptionem, animiq́ue tranquillitatem & lætitiam. Sic Ioseph fratres suos interrogauit de patre: Estne pax patri vestro? Quod Hiero- Gen. 43 nym⁹ vertit: Sanus ne est pater vester? Et Helizeus 4 Re. 5. dixit Naamá Syro, & Christus peccatrici: Vade in pace, hoc est, sis animo tráquillo ac libero. Proinde Simeon dum dicit se dimitti in pace, significat se lubenter moriturum, quéadmodum Iacob viso D Ioseph filio suo. Iam (inquit) lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & superstité te relinquo. Sicut autem verbo, *dimittis*, significat Deum dominum esse vitæ ac mortis, ita etiam se corpus pro vinculo quodam habere, quod Græca dictio, *ἀπολύεις*, apertius significat. Est enim, absoluis: quasi à vinculo scilicet. Dicit autem, *secundum verbum tuum*, propter oraculum quod acceperat, quòd scilicet non esset moriturus nisi priùs vidisset Christũ. Itaque sensus est: Sicut nomine promisisti te satisfacturũ votis meis priusquam morerer, ita certè iam cùm voles me tranquillo hinc dimittes animo.

QVIA VIDERVNT OCVLI MEI SALVTARE TVVM, QVOD PARASTI ANTE FACIEM.] Emphasis est in eo quod dicit, E *oculi mei*, quasi dicat: Non iam fide solùm & mente vidi salutare tuum, quemadmodũ patres mei, sed hisce etiam corporalibus oculis. Porro Theophylactus intelligens Simeonem his verbis alloqui ipsum puerum, & illum vocare Dominũ, per salutare intelligit incarnationem vnigeniti, ex qua omnis salus electis prouenit. Verùm rectius intelligitur Simeon alloqui patrem Deum, & salutare Dei vocare ipsum Christum saluatorem à Deo destinatum hominibus. Quod autem dicit Deum hunc saluatorem parasse, dupliciter accipi potest:

videlicet aut de præparatione qua ab æterno & ante tépora, secularia Deus hūc mittere disposuit, aut de ea qua in tempore illum parauit nobis, dū filium suum pro nobis incarnatum misit in hunc mundum. Illud autem, *ante faciem omnium populorum*, Hebraica phrasi accipiédum est, vt sit, corā omnibus populis aut pro omnib. populis. Itaq; sensus est: parasti hunc saluatorem nō solùm pro Israelitico populo, sed āte faciem omniū populorū, & pro omnibus populis, vt scilicet omnes eū agnoscant & amplectantur, & per eum saluētur. Hinc notatur quanta sit Iudæorum cæcitas, qui à regno Christi gentes alienas habendas volunt, cùm vt hic Simeon, ita vates omnes Christo illas accessuras prædixerint.

LVMEN AD REVELATIONEM GENTIVM, ET GLORIAM PLEBIS TVAE ISRAEL, &c.] Accusatiuus, *lumen* potest appositiuè construi, cum, *salutare*, aut cum verbo, *parasti*, vt sit sensus: parasti vt sit lumē. Sic & de accusatiuo, *gloriā*, dici posset: verùm is rectius intelligitur cōstrui cum præpositione, *ad*, vt significetur Christus quatenus lumē erat, gentib. attulisse reuelationem, hoc est, illustrationem, depulsis errorū tenebris, Israelitis verò gloriam & claritatē. Vocat enim Simeon Christum & saluatorem, & lumē: sed saluatorem omnium populorū ex æquo, lumē verò etiam omnium, sed quòd sit ad illuminationem gētium obtenebratarum, veriq́ue Dei & veræ salutis cognitione carentium, ad gloriam verò populi Israelitici. Luminis em̄ est & illuminare, & claritatem atque decorem afferre. Quanquā autem & populum Israeliticum hoc lumē illuminauit, tamen gētibus appropriatur illuminatio, q in densioribus detinerētur tenebris. Sicquanquā etiam gentium gloria sit Christus, tamen gloria Israeli appropriatur, quòd singularē illi ex Christo gloriam cōsequebantur, videlicet quòd ex eis Christus secundùm carnem natus est, quòd eis in lege promissus, quòd apud eos tantùm corporaliter conuersatus, & ab eis lumen eius in omnes gentes diffusum. Pulchrè autem Isaias cap. 49. ostendit Christum fore omnium populorum saluatorem, gentium lucem, Israelis autem gloriam, ita vt ad illum locum respexisse videri possit Simeon. Sic enim ibi dicitur: Et dixit: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fęces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremū terrę. Hęc dicit Dominus redemptor Israel sanctus eius, ad cōtemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad seruum dominorum: Reges videbunt, & cōsurgent principes, & adorabunt propter Dominū, quia fidelis est, & sanctum Israel qui elegit te. Quibus vltimis verbis rectè intelligitur vaticinari propheta gloriā Israelis futuram illi per Christum, ita vt populum illum reges & principes gloriæ eius magnitudine exciti, veneraturi accederent, quemadmodum postea apertius illo capite prosequitur.

ET ERANT PATER EIVS ET MATER EIVS MIRANTES, &c.] Iosephū, patrē Christi vocat, non solùm quoniam ad famam virginis conseruandam pater eius sit ab omnibus ęstimatus, sed etiā quia ratione coniugij legitimus eius pater esset magis quàm si ipsum aliunde genitū adoptasset. Mirabātur autē parentes in iis quę dicebantur, non quòd hæc omnino eis noua essent, cū & ab angelis & pastoribus similia audiuissēt, aut etiā maiora, sed q etiā alia quædam nō minus miranda, & superioribus conformia, audirent per afflatū spiritus dici de eo. Neq; enim iam primū mirari cœperūt, sed iamdudum cœpta admiratio magis iā etiam aucta est. Admirationis verò parētum meminit Lucas, siue quòd illi magis aduerterent ad dicta Simeonis & Annæ, siue vt insinuaret quanta de puero dicerentur, quādo ob ea etiā parentes eius, qui iam de eo ab angelis multa audierāt, sunt admirati. Ad eo autem quod sequitur:

ET BENEDIXIT ILLIS SIMEON, &c.] Intelligūt quidā hūc virū fuisse sacerdotē, & Euāgelistam hic loqui de ea benedictione sacerdotali, de qua Nu. 6. Verùm inefficax planè est argumētū, cùm simpliciter accipi possit, senē illis benedixisse, siue quia fœlicia illis precatus sit, siue quia fœlices eos prædicauerit qui tāti pueri parentes esse meruerint. Videtur enim, *illis*, tantū referri ad parētes pueri, quanquā nullū sit incōueniens dicere, Simeonem etiā benedixisse Christo, hoc est, optasse ei fœlicē successum negotij eius ad quod missus fuit. Huiusmodi em̄ benedictio nō arguit excellentiā maiorē benedicētis, sed tantū votū animi eius. Iam quod dicit Paulus ad Hebręos: Sine vlla cōtradictione minus à maiore benedici, intelligitur nō de simplici benedictione, sed ea quæ fit ex authoritate diuina. Cū autē Simeō & patri & matri benedixerit, tamē prędicturus quæ circa puerum euentura erāt, sermonē suū tantū cōuertit ad matrē eius, vt ad quā nō dubitauit puerum magis pertinere. Et quoniā dixerat eum saluatorem paratum corā omnibus populis, ostendit per eum tamen non omnes saluandos, sed quosdam eius occasione proprio vitio magis perdendos. Heb. 7

ECCE (inquit) POSITVS EST HIC IN RVINAM, &c.] Quib. verbis de Iesu cōtrarios effectus prophetat respectu populi Israelitici. Et quoniā resurrectio proculdubiò hic accipi debet resurrectio spiritualis, qua scilicet à peccatis p Christū quidam resurrecti erant: cōsequēs est, quod de ruina dicitur, nō debere principaliter intelligi de ruina temporali, qua per Romanos perierunt occasione Christi multi Iudęorū, sed de ruina spirituali, i. cęcitatē scilicet & interitū ęternū. Verū cū Deus nolit interitū hominū, & prius dixerit Simeō hunc in saluatorem & lumen omniū esse paratū à Deo, quomodo his dicit positū ipsum in ruinam multorū? Huius difficultatis occasione Origenes ad mysticū cōuersus sensum intelligit de salutari ruina peccatorū, qua scilicet peccatores cadunt à peccatis suis morientes peccato, & deinde resurgūt ad iustitię opera. Quā īterpretationē & Theoph. ponit, adiungens & alterā, secundū quā genitiu. *multorū*, nō referatur nisi ad resurrectionē, & nō ad ruinā, vt sit sensus: Positus est Dn̄s in ruinā sui ipsius, hoc est, vt cadat in mortē, & deinde per eum resurgant multi in Israel. Verùm cùm hæ interpretationes coactiores sint, dicendum Christū positum fuisse à Deo & in multorum ruinā, & in multorū resurrectionē, quamuis non omnino similiter. Nam in resurrectionē positus est à Deo, quia voluit Deus per ipsum quorundā efficere resurrectionē. In ruinā verò positus erat, qa voluit Deus occasione eius quosdam sinere labi, tum q ita quidā mererentur, tum q ita videbatur glorię suæ illustrandę cōducere. Porrò cùm ruina nō sit nisi stātium, aut eorū qui profundius labūtur, & resurrectio iacentium atq; lapsorū, intelligēdum

quod hic dicitur de ruina multorũ: quosdã occasione Christi grauius casurus quàm, iã ceciderant, aut potius quosdam qui stare videbantur, & arcẽ iustitiæ obtinere in populo Israelitico, prolapsuros iam in maximã cæcitatẽ, & exitium æternũ: resurrecturos autẽ, qui per aperta crimina in quib. viuebant, omnib. iacere videbãtur. sed credendo in Christum reuocandi erant ad frugẽ meliorẽ, & spem salutis æternæ. Itaq; in ruinã fuit infidelib. Scribis & Pharisæis, in resurrectionẽ verò publicanis & meretricibus. Idẽ ergo his verbis significat Simeõ quod postea Christus ipse Ioã. 9. aliis verbis dicens: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Videtur autẽ Simeon his verbis alludere voluisse ad illud Isaiæ 8. Erit vobis Dominus in sanctificationẽ. In lapidem autem offensionis, & petrã scandali duabus domib. Israel, in laqueũ & in ruinã habitantibus Hierusalẽ. Et offendent ex eis plurimi, & cadẽt, & cõterẽtur, & irretientur, & capientur. Quod de Christo etiam Petrus & Paulus

Luc 2. Rom 9. 1.Pet. 2. interpretantur dictum. Nã & ideo videtur dixisse Simeõ, ecce positus est hic, vt significaret eũ esse petram illam & lapidẽ, de quo Isaias illo loco, de quo etiam alibi: Ecce pono in Sion lapidẽ probatum angularem, &c. Iam quod sequitur:

ET IN SIGNVM CVI CONTRADICETVR, &c.] ea eodẽ Isaiæ loco desumptũ videtur. Nam mox post superiora verba in Isaia sequitur: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum & in portentũ Israel, quem locũ etiam de Christo citat Paulus ad Hebræos 2. Est autẽ signũ, generaliter quidẽ quicquid alicuius rei est significatiuum: sed speciatim signũ frequenter dicitur, quod rei alicuius mirabilis & occultæ est indicatiuũ, ita vt nõ ab omnibus à quibus videtur intelligatur, sed tantũ ab intellectu & sapiẽtia præditis. Secundùm hãc ergo significationem quidã hic per signũ intelligunt ipsam Christi crucẽ aut crucifixionẽ, quæ signum quidem est diuinæ reconciliationis cum hominibus, sed tale signũ, cui & olim à Iudæis, & nũc infidelibus cõtradicitur, tãquam rei probrosæ & infirmæ. Itaq; sensus erat Christũ positũ esse in signum, hoc est, positũ esse vt crucis signum subeat, & mũdo exhibeat. Verũ quoniam videtur esse, vt dictũ est, allusio ad locũ Isaiæ, rectius per signũ intelligitur ipsemet Christus, secundum eã significationem, qua res nouas & insolitas, & miracula, signa dicimus, prodigia & portẽta, quod ferè semper nouũ aliquod portendãt & significẽt. Sicq; sensus erit: Puer hic positus est in signũ, hoc est, vt sit signu, quomodo Psalmista dicit: Esto mihi in Deum protectorem, pro eo quod est, Sis mihi Deus protector. Sic & de Ezechiele, qui nouis quibusdã rebus portẽdebat quid euenturũ esset Israelitis, dicit Dñs Ezech. 24. Erit vobis Ezechiel in portentũ. Zachariæ quoq; 3. ca. amici Iesu sacerdotis magni dicuntur viri portendentes, vel, vt habent Hebræa, viri portenti, hoc est, viri portentosi. Signũ itaq; dicitur Christus, quòd res esset noua & insolita, qualis non fuerat ab initio mũdi, vtpote Deus simul & homo, qui per nouã suã ex virgine natiuitatem, mirabilium patrationem, crucis ignominiam, ac deinde gloriosam resurrectionem, & ascensionẽ in magnũ stu-

Rom. 15. porem & admirationẽ homines erat adducturus, & noua quædam orbi iã esse præstita significaturus, vt pote promissam per Prophetas salutẽ. Dicitur quidem Christus apud Isaiam cap. 11. etiam signum his verbis: In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorũ, ipsum gentes deprecabũtur. Et post pauca: Et leuabit signum in nationes, & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget à quatuor vẽtis. Verũ hic paulò diuersa ratione signum dicitur Christus. In Hebræis enim hic iã est alia dictio quàm cap. 8. nempe dictio נס Nes, quę illis vexillum significat, quod etiã Latinis signum dicitur. Itaq; hoc loco signũ Christ⁹ dicitur, quod in ligno crucis tanquã in vexillo sublenatus sit, vt

B ad eum confluant omnes filij Dei per vniuersum orbem dispersi, militaturi deinceps sub eo, & illo duce superaturi. Sicut ipse de se dixit in Euãgelio, Ego cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsũ. Vnde pro eo quod nos illo loco habemus, ipsum gentes deprecabũtur, Hebraica habent, ipsum gentes quærent. Pro eo autẽ quod nos habemus hoc loco, *cui contradicetur*. Græcè est præsens tempus, ἀντιλεγόμενον, hoc est, cui contradicitur, verùm, quoniam præsens tempus hic videhatur accipi pro futuro: sicut suprà; ideo, quod nascetur ex te sanctum, vbi Græcè est γεννώμενον, interpres siue scriptor scripsit, *contradicetur*. At *contradicitur*, legit etiam Augustinus & Origenes. Putat autem Caietanus dictũ per præsens tempus, *contradicitur*, eò quòd iam ab Herode contradictio inchoata esset.

C Verùm cùm Herodis contradictionem Lucas nõ scripserit, non videtur ad eã respexisse, sed vel præsens pro futuro posuisse, aut potius præsẽs tẽpus posuisse, vt absolutè acciperem⁹, & ἀντιλεγόμενον σημεῖον sit signum contradictioni obnoxium. Vnde Tertullianus libro de Carne Christi legit semel, *signum contradicibile*: Agnoscimus, inquit, ergo signum contradicibile, cõceptũ & partum virginis. Videtur enim adiecisse Simeõ ἀντιλεγόμενον, ad distinctionem huius signi ab aliis. Nam cùm Iudæi semper signa quærant, solcántque Dei signa lubẽter amplecti, nec illis cõtradicere, istud signum tale fuit, vt ob suam admirandam nouitatẽ apud eos esset cõtradictioni obnoxium. Itaque per hãc partem, insinuat non obscurè quomodo Christus

D esset futurus in ruinã multorum. Rectè autẽ intelligimus cũ loqui non solùm de cõtradictione quę fit lingua, sed etiam ea quę fit facto, per persequutionem scilicet, quomodo ad Hebræos Paulus ca. 12. Recogitate eum qui talem sustinuit aduersum se contradictionem. Quamuis autem Simeon loquatur potissimùm de contradictione qua huic signo cõtradiceretur apud Iudæos, vt satis patet ex iis quæ præcedunt & sequũtur in ipsius verbis; tamen vsque hodie huic signo contradicitur, nõ solùm ab infidelib. Iudæis, paganis & hæreticis, sed etiam à Christianis plerisq;, saltẽ facto, quod scilicet aliã viuendi normã amplectũtur quàm ipse Christus suo nobis exẽplo præmonstrauit, proposuitque

E nobis in signum aliquod, in quod semper respiciamus, & ad quod omnia nostra instituamus.

ET TVAM IPSIVS ANIMAM PERTRANSIBIT GLADIVS, &c.] Nihil dubium est quin hęc verba ad virginem pertineant, nũ ad puerum Iesum, tum quòd prius dixerit Lucas: *& dixit ad Mariã matrem eius*, tum quòd pronomen, *ipsius*, sit Græcis generis fœmininì. Proinde locum etiam non habet illa quorundam interpretatio, *tuam ipsius animam*, hoc est, animam filij tui, quam vt propriam animam diligis, sed tuã ipsius, idem est quod si quis diceret, tuammet animam.

Nec

A Nec otiosè additur, *ipsius*, sed anacesin notat, significatque, præter alios etiam Mariæ animam gladio feriendam. Ad quod magis significandum multū valet coniunctio, *δὲ*, quæ est apud Græcos *καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς*, *& tuam autem ipsius*, Vel, *sed* (aut quin) *& tuam ipsius*. Itaq; non conuenit huic loco Ambrosij interpretatio, qua per gladiū intelligit prudē- Hebr. 4. tiam Mariæ non ignaram cœlestis mysterij, secundùm illud Pauli: Viuus est sermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Cùm enim ante hæc verba præcedat, puerum positū in signum cōtradictioni obnoxium, non iam secundùm illum sensum aptè subiūgeretur, *sed & tuā ipsius animam gladius pertransibit*. Neq; tamen rursum hoc loco cōuenit accipere gladiū pro scādalo, & dubitatione quam cum Apostolis & aliis tempore passionis B Christi passa fuisset, quemadmodum exponit Origenes hoc loco, & Aug. lib. de quæst. noui & veteris testamenti. Nā præterquā φ gladius in scripturis sic nusquam accipiatur, nec sit illa sententia satis pia, etiā verbum, *pertransibit*, huic intelligētiæ satis repugnat. Non enim potest hic, pertransire, accipi pro præterire, quemadmodum accipit Augostinus, intelligens dubitationē non sedisse in animo Mariæ, nec animā eius vulnerasse, sed sicut gladius pertransiens iuxta hominē timorem facit, non percutit: ita dubitationē in anima virginis fuisse quidem mœstitiam, nō tamen occidisse, sed quasi per vmbrā pertransiisse. Non, inquā, sic C verbū accipi potest, cùm Græcè non sit, *παρελεύσεται*, sed *διελεύσεται*, hoc est, penetrabit, & p mediū ibit. Iā certe falsum videtur & impiū, si quis dicat gladiū scandali & ambiguitatis nō contigisse solū, percussisse & vulnerasse animam virginis, sed etiā omnino penetrasse, & per medium eius pertransiisse. Id enim fuerit gladium hunc animam eius occidisse. Proinde rectius per gladiū intelligimus dolorem quem in passione filij pertulit mater acerbissimum, intima animæ eius penetrantem & possidentem, eritq; sensus iste: Adeo contradicetur ab impiis huic signo, vt gladius doloris nō solùm sit penetraturus animā filij tui aut eorū qui credent in eū, illiusq; nomen prædicabunt, sed & tuam quoque animā. Similis est locutio in Psa. 56. D cùm de Ioseph dicitur. Ferrum pertransiit animā eius, vbi item per ferrum tribulatio intelligitur, vt annotat D. Aug. Epist. 59. Cùm autem eā partem, *in signum cui cōtradicetur*; vnde hæc verba pendent, diligenter attendimus, fortassè conueniet magis per gladium hic intelligere gladium cōtradictionis linguarum, de quo gladio in scripturis sæpe. Psal. 13. & 56. quale est illud: Et gladius in labiis eorum. Et rursum: Et lingua eorum gladius acutus. Et alibi frequenter. Itaq; sensus esset: Adeo contradicetur filio tuo, vt contradictionis gladius non illius tantùm animā & corpus sit percussurus, sed & tuam quoque animam, etsi non corpus. Hæc autē præ- E dici virgini debuerunt, quò animus eius ad futuros casus magis roboraretur. Iā quod sequitur, *vt reuelentur* (vel retegantur) *ex multis cordibus cogitationes*, quod plerique ad mox præcedētia referunt, & variis modis à diuersis exponitur, rectissimè videtur referri ad illud, *& in signum cui cōtradicetur*, vt mox præcedentia quasi per parenthesim legitur interposita, & intelligatur sensus ille quē in Paraphrasi indicat quidam, videlicet puerum hunc positum in signum cui à multis contradiceretur, vt multorū cogitationes quæ prius occultæ latebant

A in corde, retegerentur, & declararentur esse impij & Christo cōtrarij, qui prius arcem iustitię obtinere videbantur, & pietatis doctrinā sibi vindicabant, Messiam & legem semper in ore habentes. Eo enim φ signo huic contradixerunt Scribæ & Pharisæi cum aliis, declaratum est qualia illi de Christo quem expectauerunt, cogitauerūt, quāq; impiæ, & ab omni vera iustitia quam prius simulauerant, alienæ essent eorum cogitationes. Neq; necesse est secundū hunc sensum cōiunctionem, *vt*, accipere hoc loco nō causaliter, sed tantū consecutiuè. Posuit enim Deus hūc puerum in signū contradicibile, quia sinere voluit vt ei contradiceretur, idque ob id vt hypocritarum cogitationes hac ratione detegerentur. Quidam autem cū im- B mediatè præcedentibus hanc partem coniungentes, & coniunctionem, *vt*, consecutiuè accipiētes, hunc intelligunt sensum: Adeo cōtradicetur huic signo, vt & tu non sis à gladio passionis eius futura immunis, vnde fit vt multorum cogitationes detegantur, dum apparebit qui Christum verè sint amplexi, qui verò non. In passione enim Christi multis à Christo deficientibus declaratum est quales erga Christum fuerunt Ioseph, & Nicodemus, & mulieres quæ permanserunt apud Christum.

ET ERAT ANNA PROPHETISSA FILIA PHANVEL, &c.] Adiecit testimonio Si- C meonis, & alterius personæ, eisdē titulis cōmēdatæ testimoniū, vt in ore duorū testimoniū de Domino Iesu firmius consisteret. Adiungitur autem Simeoni mulier in testem, quia vtrumque sexum Christus reparaturus venerat. Quod autem dicit Lucas: *Et erat Anna prophetissa*, non sic est ordinādū: Et Anna erat prophetissa, sed sensus est: Et in illis diebus erat mulier quædā quę dicebatur Anna, propheticū habens spiritū, filia Phanuel de tribu Aser. Nā vt testimonio huius mulieris plus addat authoritatis, profert illius genealogiam, commemorans patrē & tribū propter historiæ certitudinē, cū illo tēpore multi adhuc testes huius narrationis esse possent qui anū hanc nouerant, & vt hanc distingueret ab aliis eodē nomine illo tēpo- D re vocatis. Deinde & multis eam cōmendat nominibus, nō parum facientibus ad cōprobandum testimonium: primū quia prophetissa, deinde quia processerat in diebus multis, hoc est, prouectę admodum erat ætatis, præterea φ summæ continentiæ & castitatis. Id enim significat cùm dicit, *vixerat cum viro annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor*. Nam his verbis insinuat castitatem eius virginalem ante matrimonium, castitatem quoq; coniugalem in matrimonio, & vidualem post matrimoniū iam morte diremptum. Et quidē cū septem tantùm annis primum habuerit maritum, ac proinde (vt verisimile E est) multū adhuc iuuenis vidua effecta esset, nec tamē cōiugium repetierit, manifestū satis maximę castitatis indiciū dedit, nec se prius cōiugem fieri voluisse, nisi mores illius tēporis ita postulassent. Quòd autem hæc dicitur vidua vsque ad annos 84. vel, vt habent Græca, circiter annos 84. incertum an intelligi debeat numerus hic pertinere ad ætatem mulieris, an ad spatium viduitatis, nisi φ prius sit verisimilius, maximè cum Græca sic potius verti debeant: *Et hæc vidua annorum fermè 84.* quamuis Antbrosius secundo modo intelligat. Quoniam verò parua laus est vidualis cōtinentię

nisi adiunctam habeat pietatẽ & religionẽ, (Quæ enim, inquit Paulus 1. Timot. 5. verè vidua est, speret in Deo, & instat obsecrationibus & orationibus nocte & die) ostendit etiam hac laude præclaram fuisse hanc annam. *Quæ* (inquit) *non discedebat de templo, ieiuniis, & orationibus seruiens die ac nocte.* Itaq; mortuo marito ipsa quoq; velut mundo mortua, soli se Deo consecrabat. Nõ sunt autem hæc verba Lucæ sic intelligenda, quasi in templo habitauerit, & nunquam templum exierit, nihilq; aliud vnquã egerit quàm precari. Non enim vitę necessaria prætermit, cibo necessario & somno proculdubiò vsa: sed intelligẽdũ hæc fuisse precipua quę egerit, atq;, vt dici solet, totam in his fuisse. Quomodo & Dauid dicit se requisiturum vt inhabitet in domo Domini, & visitet templũ eius omnibus diebus vitæ suæ: & iustus meditari dicitur in lege Domini nocte dieq;. Et eũ qui frequentissimus in studiis est, dicimus à libris non discedere, sed sine intermissione noctes diésq; studere. Legimus autẽ etiã Exodi 38. & 1. Reg. 2. de mulieribus quibusdã Hebręis similis pietatis, vbi dicitur de mulieribus quæ excubabãt ad ostium tabernaculi, vel, vt alij vertunt, quæ conuenerant & congregabant se ad orandũ ad ostium tabernaculi. Incertum autẽ, nec multũ ad rem facit, an nomina illa, *ieiuniis & obsecrationibus*, sint casus instrumentales, vt sint apud nos ablatiui casus, & sensus sit, eam seruisse Deo per ieiunia & obsecrationes: an casus proprij, quo modo dicimus, seruio Deo, vt sint apud nos datiui casus, & sit sensus: eã deditã & deuotã fuisse ieiuniis & precibus. Priori tamen modo sensus est cõuenientior, significaturq; quibus Deo maximè seruierit, victimis scilicet non tam legalibus quàm Euãgelicis: quarũ vna quidem corpus, altera mẽtem spectat. ieiuniis enim crebris corpus immolabat Deo, precationibus verò pro se, populiq; salute effusis animum Deo offerebat & cõsecrabat. Et respõdent hæc duo sacrificiorũ Euãgelicorum genera duobus illis legalibus sacrificiorũ generibus, quorum alia quidẽ de animalibus offerebãtur foris in atrio super altare holocausti, alia verò de incenso offerebantur intra templũ super altare aureũ. Et bene quidem priùs dixit, *ieiuniis*, & deinde, *orationibus*. Bona est enim, vt dicitur Tobiæ 12. oratio cum ieiunio. Et omnino necesse est vt mẽs ad orandum libera sit, carnem ieiuniis & abstinẽtia macerari, ne menti obstaculo sit. Quòd si antẽ hæc anus tam multorum annorum ieiuniis vacauit, atq; ob id à Luca laudata sit, cùm habẽs iã corpus mortuum, non opus haberet mortificare & macerare ieiuniis carnem, sed eis tantùm vacabat quò expeditius Deo vacare posset, quid dicẽdum de his qui rationem ecclesiasticorum ieiuniorum irrident & blasphemant? quomodo nõ multò magis ieiuniis debent vacare qui & in iuuenili adhuc constituti ætate, & orationibus laudibusq; diuinis addicti, duplici iam nomine ieiuniorum remedio salubri indigent?

ET HAEC IPSA HORA SVPERVENIENS, &c.] Hæc inquit, tam multis scilicet nominibus cõmendata anus, eadẽ illa hora qua quæ dicta gerebãtur, superueniens, eodẽ nimirũ spiritu quo venerat Simeon in tẽplũ, confitebatur Domino. aut, vt habent Græca, *ἀνθωμολογεῖτο*, quod verbum nõ simpliciter confiteri significat, sed cõfessione respondere, vt referatur ad confessionẽ Simeonis. Itaque vertunt, *vicissim confitebatur Domino*, hoc est, quemadmodũ Simeon Dominũ laudauerat & benedixerat, ita & ipsa vicissim respondens cõfessioni illius, Domino gratias egit, laudibus efferens eius benignitatem qua iã respexisset populũ suum. Hebraica enim phrasi cõfiteri Domino, positum est pro gratias Deo agere, illumq; laudibus efferre. Nõ solum autẽ collaudabat Dominum, sed (quem ordinem & Simeon priùs seruauerat) deinde etiã loquebatur de illo aliis. Hic verò Lucas Christi diuinitatẽ apertè rursum significat. Cùm enim priùs dixisset, *confitebatur Domino*, (vbi per Dominũ intelligendum esse Deũ cõstat) subiecit, *& loquebatur de illo*, nimirum Domino. Nõ enim aliud præcedit antecedens. Loquebatur autẽ (certũ est) de puero. Puer ergo de quo loquebatur, Dominus erat cui confitebatur. Nisi quis velit relatiuum, *illo*, referendum ad antecedẽs superius positum, ad puerum scilicet. Loquebatur ergo liberè omnibus tunc in templo præsentibus, sed & postea aliis etiã tunc non pręsentibus, sed his qui expectabant redemptionem Israelis tanquam iã imminentem. Loquendũ enim verbũ Dei eis potissimùm, apud quos spes esse potest fructum facturum verbum Dei. Pro eo autẽ quod nostra litera habet, *Israel*, Gręcè est, *ἐν Ἱερουσαλήμ*, in Hierusalem, & potest referri vel ad datiuũ, *omnibus*, vt significetur omnibus qui erãt in Hierusalẽ locuta, aut ad redemptionem, vt significetur eos quibus loquebatur expectasse redemptionem perficiendã in Hierusalẽ. Ibi enim expectabant eam præstandam, quòd illa præcipua & regia esset Israelitarũ ciuitas. Porrò considerandum iam quòd cùm à tribus hominum generibus testimoniũ acceperit Christus primùm natus, à pastoribus scilicet, Magis & istis duobus senibus, nulli horum sine cœlesti illuminatione Christum agnouerunt, sed tamẽ diuerso modo. Siquidem pastores ab angelis instructi sunt: Magi a stella cœlesti, accedente & hominum ex scripturis demonstratione: senes verò isti à solo spiritusancto mentem eorum illuminante. Siquidem his tribus modis diuersis cognitionem sui Deus impartit hominibus, quosdam quidam per angelos docens, alios verò miraculis, accedente hominum prædicatione, ad se vocans, alios autem etiam solo Spiritus magisterio in sui cognitionem deducens, vt patet de Paulo, qui Euangelium non ab homine se didicisse gloriatur. *Galat. 1.* Considerandum & illud, quàm probè nomina horum duorum testium conueniãt personæ illorum. Simeon enim si interpreteris, est obedientia, vel auditus. Anna, vel potius Hanna, idem quod gratia. Ob quorum etiam nominum significationem pręter alia rectè secundùm anagogen his duobus testibus significari intelligimus duo testamenta, quorum vtrumque Christo testimonium perhibet. Simeon enim figura fuit veteris testamenti: Anna verò noui. Nam lex quidem vbique mandatorum suorũ obedientiam exigit, Euangelium verò fidem in primis gratiæ Dei hominibus factę. Et quomodo oraculo Simeõ didicerat non moriturum se priusquàm Christum vidisset, illo autẽ viso dimitti se dicit in pace: ita Christus suo aduentu legem quidem absoluit, & mortuam fecit, viduam autem Annam, hoc est, gratiam in vita conseruauit, & iam emortuam pene resuscitauit. Deinde sicut Anna superueniens confessioni & testimonio Simeonis subscripsit, ita Euãgeliũ legi succedẽs cõprobauit ea quæ de Christo lex testifica-

Allegorica prædictorũ interpretatio.

ta

ta fuerat. Et Simeon quidem, quæ de Christo erat A prophetaturus, matri tantùm loquitur. Anna verò omnibus qui expectabant redemptionem, quia & lex vetus vni tantũ populo ex quo Christus nasciturus erat, Christum prædixit, Euãgelium verò omnibus mũdi nationibus Christũ prædicat. Ad hanc eandem allegoriam trahi etiã potest, q Anna filia fuit Phanuel (quod est, facies Dei) q de tribu octaua Aser, hoc est, beati, q septem anois cũ viro, reliquis vidua, &c. de quo vide Bedam. Quod verò ad moralem attinet sensum, præterquam q aursum in his duobus senibus docemur, Christũ agnosci non posse nisi cœlesti afflatu spiritus, de B inde q agnito Christo & laudandus sit Deus, & eius gratia aliis prædicanda, etiã id nobis insinuatur, non posse eundem amoris brachiis comprehendi à puerilibus animis, & adhuc leuibus huius mundi rebus deditis: sed tantùm ab his qui senili sunt animo, & voluptatibus carnis superiores. Iam nec mysterio vacat, q qui primi Christũ viderunt pastores, vidisse quidem puerum & cognouisse dicuntur, nõ autem adorasse: Magi verò C etiam adorasse: Senes autem isti etiã brachiis suis ipsum complexi. Nam id etiam verisimile est Annam fecisse. Is enim & in nobis ordo est, vt primũ quidem Christum agnoscamus, deinde agnitum adoremus, postremùm etiam amoris brachiis cõplectamur.

Et vt perfecerunt omnia secundum legem, &c.] Incertũ an reuersi sint statim postquã perfecissent hæc omnia quæ dicta sunt, an ante reuersionem in Galilæam præcesserit fuga in Aegyptum, de qua Matthæus: vt aduẽtus in Galilæã, cuius hic meminit Lucas, idem sit cũ eo cuius meminit Matthæus in fine c. 2. Sæpe enim dum aliquid post aliud factũ narrãt Euangelistæ, ita id narrant, quasi mox post illud factũ sit: cùm multa tamen intercesserint. Quoniam autem Lucas significare voluisse videtur, nullã aliã causam fuisse quare à partu nõ statim redierint in Nazareth, vnde venerãt, quàm obseruatio dierum purificationis: & quoniã dicit reuersos postquã omnia perfecerunt, verisimile videtur in Nazareth reuersos fuisse antequam in Aegyptũ fugerent. Rursus ex eo q Ioseph secundum narrationem Matthæi, rediens ex Aegypto cogitauit redire in Iudæam, admonitus autem in somniis, secessit in Galilæam, apparet, è Iudæa, & non è Galilæa ipsum fugisse. Alioqui enim, vt videtur, eò nõ dubitasset esse redeundum vnde fugerat, maximè cùm ibi etiam domum haberet propriam. Posteriorem sententiam in Concordia secuti sumus, tum quòd ea magis quàm altera probabilis, tum quòd eam secutus sit D. Augustinus.

ANGELI MONITV FVGIT CVM PVERO IN Aegyptum, & redit Ioseph. MATTHAEI 2. CAP. XI.

ET vt perfecerunt omnia secundũ legẽ Domini, [a] ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicẽs: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi vsque dũ dicam tibi. Futurum est enim, vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum & matrem eius nocte: & secessit in Aegyptum. Et erat ibi vsque ad obitũ Herodis, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetã dicentẽ: Ex Aegypto vocaui filium meum. Tunc Herodes videns quoniã illusus esset à Magis, iratus est valde: & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat à Magis. Tunc adimpletum est quod dictũ est per Hieremiã Prophetam dicentẽ: Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto, dicẽs: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui consurgens, accepit puerũ & matrem eius, & venit in terrã Israel. Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illò ire: & admonitus in somnis secessit in partes Galilææ: & veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur.

Ecce angelus Domini apparuit.] Perpendendum hic ante omnia, post tam multa & præclara Christo perhibita testimonia, quãta humilitas sequuta mox sit, vt intelligeremus nullam huius mundi gloriam stabilẽ esse, ac proinde nec magni faciendam. Cùm autẽ multis modis, sine fuga filiũ suũ Deus à furore Herodis seruare potuisset, imò Herodẽ cum omni sua potentia facilimè in nihilum redigere, tamẽ fuga consuli filio voluit, tum vt assumptæ naturæ humanæ veritas declararetur. (Si enim in prima statim ætate miracula designare cœpisset, creditus E fuisset nõ verus homo) tũ vt indicaretur cuiusmodi vitam pater filio ordinauerat, plenã scilicet periculis & ærumnis, regnumq; eius nõ esse de hoc mundo iã in principio ostenderetur. Factũ quoq; istud est, vt hac ratione magis accensus furor Herodis amplius seruiret gloriæ diuinæ. Sed & exẽplum iustis datum, licere illis tempore persecutionis fugere, quemadmodum postea etiam verbo D Christus docuit. Postremùm, iã tum hac fuga declaratum est, regnum Dei à Iudæis ad gentes trãsferendum, relicto Iudæis suo Herode, tyranno sæuissimo. Porrò in Aegyptũ fugere iussus est cum puero Ioseph. Primùm quidem propter causam quam dixit Euãgelista, scilicet, vt compleretur in puero illud Prophetæ: Ex Aegypto vocaui filium meum. Deinde etiã quia Babylonia & Aegyptus maximæ erãt omnia vitii officinę. Ab illa ergo Magos attraxit, in hanc autem intrauit, vtramq; volens ad rectam viam reduci, & ostendens se fore saluatorem omnium gentium, siue quę orientem, siue quæ occidentẽ habitabant: de quo vide finẽ c. 19. Isaiæ. Postremùm, quoniã multa olim Deus Aegyptiis mala intulerat, filiũ suum mittit ad eos velut reconciliationis signum, qui omnia illis cõtraria his quæ sub Mose cõtigerãt, adferret: lumen scilicet, pro tenebris: vitam pro morte, baptismũ pro demergẽtib[9] eos aquis. Et ecce Moses veteris legis auctor, metu Pharaonis fugit ex Aegypto

ver

A versus Palestinã. Christus nouæ legis auctor metu Herodis fugit ex Palestina & Iudæa in Aegyptũ, spiritu Dei satis significãte vicissitudinẽ nouã qua Aegyptus vera futura erat Iudæa: Iudæa verò Aegyptus: quemadmodum & Apocal. 11. Hierusalẽ spiritualiter vocatur Sodoma & Aegyptus. Quidã autẽ etiã veteres, vt patet ex Hieronymo li. 5. in Isaiã, putant hoc ingressu Christi in Aegyptum adimpletum illud Isaiæ 19. Onus Aegypti: ecce Dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur Aegyptum, & mouebuntur simulacra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabescet in medio eius. Et intelligunt per nubem leuem, corpus humanum Christi nulla corruptione prægrauatũ, atque propter Christi introitum corruisse simulacra Aegypti, præsentiam Domini nõ ferentia. B Verùm tum ex Hieronymo, tum ex ipsis Isaiæ verbis satis manifestum est ad literam Dominũ his verbis minatũ esse Aegypuis, se velocissimè illis adfuturũ vltione sua per Assyrios, atque omnẽ idolorum fiduciam subuersurum, ipsosq; adeo conterritos sine vlla spe auxilij, cõtra seipsos concitaturũ. Secundùm mysticum autẽ sensum docet Hieronymus, per Aegyptum totum debere intelligi mundũ, cuius omnis idololatriæ fraus Christo ad ueniente in ipsum detecta est, & profligata. Nam quæ dicuntur de simulacris Aegypti collapsis ad corporalem ingressum Christi, aliisque miraculis à Christo in Aegypto æditis, fabulosa planè vidẽ- C tur, ex loci huius malo intellectu desumpta: quãquã non omnino malè hic Isaiæ locus citatur pro introitu Christi in Aegyptũ, quaten' scilicet hoc introitu significabatur eũ à gẽtibus idololatris recipiendum, & idolorum cultum per ipsum excludendũ. Notandum autem in verbis angeli nõ dictum esse, accipe vxorem tuã, quẽadmodũ priùs, sed *matrem eius*. Nam priùs vxorem eius nominauit, ad remouendam suspicionẽ in quã inciderat. Nunc verò quoniã omnis sublata fuit suspicio, & Ioseph certior factus fuit partum esse diuinum, nõ vltra vxorem eius eã nominat, sed nomine dignioris: satis etiã significans non debere se habere illam quasi vxorẽ suam, potius quasi matrem Domini sui. quod ita Iosephum fecisse & Euangelista D significat, eũ secundũ iussum angeli dicit accepisse puerũ & matrem eius. Notandum & illud in verbis angeli, Græca non habere, Surge & accipe, sed ἐγερθεὶς παράλαβε hoc est, expergefactus accipe, vel, surgens assume. Itaq; secundùm Caietanum non præcipitur vt surgat, sed tantùm vt postquam euigilauerit & surrexerit, accipiat puerũ & fugiat. Verùm ex facto Ioseph magis apparet intelligendũ præceptum fuisse Ioseph vt etiam surgeret, vnde etiam quidam vertit *Surge & assume*. Idem accidit in secunda admonitione angeli.

Quid de miraculis quæ à Christo in Aegypto dicuntur edita sit sentiẽdum.

QVI CONSVRGENS ACCEPIT PVERVM, &c.] E Attendenda hic Ioseph tũ syncera fides, tũ diligens obedientia. Nã quanquã priùs audisset puerum hunc regem illum esse potissimũ, qui regnaturus esset in domo Iacob in æternum, Saluator futurus Israelis, nullum tamẽ passus est, sed nec Maria offendiculũ, quod iuberentur eum penitũ in exiliũ deportare; sed intelligens angelos esse ministros eorum quæ circa puerum gerebantur simpliciter, parendum esse non dubitauit, nec putauit curiosum esse debere, sed omnia boni cõsulenda, etiã quorũ nulla rationẽ non poterant. Neq; paruit tantùm angelico oraculo, sed & nocte omnibus relictis fugit, cùm fugere simpliciter iussus fuisset: hac in re diligentiam parendi oraculo præ se ferens, suoq; exemplo nos docens, cùm de volũtate Domini constat, omnem rationis industriam ac vires omnes intendendas esse, vt quod probari Domino cognouimus, cõmodissimè perficiamus, quibus id agentibus spiritus consilij nunquã deerit. Hic iam & paupertas parentum Christi satis notari potest. Non enim ante fugam sarcinæ diu colligendæ erãt, aut debitores adeundi, aut facultates disponendæ, sed omnibus, si quę erant, posthabitis, id vnum agebant, vt diuino obedirent mãdato, nihil dubitantes de prouidẽtia Dei qui fugere mandauerat, qui iam pulchrè donariis Magorũ ad hoc exilium filium suum cũ matre & nutritio communierat. Ita enim temperat suis tentationes Dominus, vt ferre possint. Non prætereundum est & illud, in verbis angeli & Euangelistæ puerum semper nominari ante matrem, tum quòd negotium quod hic agebatur, ad puerum magis pertineret, tum ad significandam pueri diuinitatem, qua matre superior erat.

VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST A DOMINO PER PROPHETAM DICENTEM: EX AEGYPTO.] Testimoniũ istud dubiũ nõ est desumptũ esse ex Osee ca. 11. secundũ Hebraicã veritatẽ, & non secundũ septuaginta translationem. Nam hi transtulerũt: *Ex Aegypto vocaui filios eius*. Proinde Gręci quidam, quod non inuenirẽt testimonium istud in libris suis, dixerunt post publicatum Euangelium à Iudæis fuisse è scripturis sacris reiectum, cùm nõ Iudæis, sed Septuaginta interpretibus id sit imputandũ. Hinc colligit Hieronymus, bene, necessitatẽ suæ versionis & lectionis Hebraicorum voluminum. Verùm quæstio hic est non parua, quomodo testimonium istud de Christo Matthæus dictum citet, cùm non solùm secundum Iudæos, sed etiam secundum omnes catholicos, istud dictum sit à propheta de populo Israelitico, vt etiam patet satis ex his, quæ in Propheta præcedunt & sequuntur. Israelem enim non hoc solùm loco, sed etiam in Exodo filium suũ Deus vocat, dicens, Filius meus primogenitus Israel. Itaq; calumniati sunt semper Iudæi hãc Matthæi citationẽ. Et Iulianus quoque apostata, vt docet Hieronymus super Osee tanquam contortam & compositã ad illudendũ simplicitati credentium, aut arguentem Euangelistæ ignorantiã. Cui respondens Hieronymus dicit: Quæ τυπικῶς præcesserunt in aliis, iuxta veritatem & adimpletionem refert ad Christum, quẽadmodum Apostolum fecisse certũ est in duobus montibus Siõ & Sina, & in Sara & Agar. Sic & hoc quod scriptum est: Paruulus Israel, & dilexi eum: & ex Aegypto vocaui filium meum, dici quidẽ ad literam de populo Israel, perfectè autem referri ad Christũ. Hęc autẽ Hieronymi responsio non satis apta videtur, eò quod non videatur quomodo populus Israeliticus possit dici typus Christi. Nec allegoria aliqua explicari potest quæ cõsistat inter populum Israeliticum & Christũ. Non enim videtur conueniens, vt populũ, vnius personæ figurã prætulisse dicamus. Proinde Osiander hac ratione motus, nouũ conatus est explicare Prophetæ sensum secundũ quẽ hęc autoritas solũ intelligatur de Christo, & nõ de populo Israelitico. Verũ vt superbè nimis hic gloriatur se inuenisse verum Prophetæ sensum, omnes commentatores

Adaptatio prophetia Osee.

Exo. 4.

Galat. 5.

re fellitur Osiãder.

in ex

in explicando hoc Osee loco hallucinatos esse asserens. ita certè nimis est contorta quam excogitauit interpretatio. Satis enim, si inspiciamus Prophetã, patet his verbis Dominum exprobate Israelitis hoc beneficiũ, q; illos ex Aegypto vocasset: atque mox minatur, se non remissurum quidē eos in Aegyptum, sed traditurum iam Assyriis quod noluerint conuerti. Itaq; pro quæstionis huius & similiũ solutione cōmodiore, adnotandum duobus modis dici scripturã aliquam adimpleri. Primo modo, cùm id fit quod illa prædicat aut cōmemoratur secundũ auctoris intentionē. Id autē rursum dupliciter contingit. Nã cùm multæ scripturæ duplicem habeant sensum, literalē scilicet, & mysticũ in literali recōditum, & per literalem significatum, scriptura impleri dicitur, & cũ id fit quod ad literam significatur, & cùm fit quod ex intentione spiritus sancti per literam & historiã mysticè significatur. Sic Christo nato in Bethleē, impleta est prophetia Michææ: Et tu Bethleē, &c. quia quod per illã prædictũ erat secundùm vnicũ & solum scripturæ sensum, iam factum erat Sic illud: Ego ero ei in patrē, & ipse erit mihi in filiũ, impletũ est in Salomone, & rursum in Christo per Salomonē præfiguratũ. Et illud: Os non cōminuetis ex eo; quotannis in Pascbate à Iudæis implebatur, & tamen Ioannes in Christo adimpletum dicit, vt pote q; de ipso mysticè dictũ esset tãquã vero Paschali agno. Altero modo impleri etiã quandoque scriptura dicitur, cùm quidē fit quod illa cōmemorat, etiamsi id non fuit propriè ab auctore intentum. Sic Christus dicebat Pharisæis Matt. 15. Hypocritæ, rectè de vobis prædixit Esaias dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autē eorũ lōgè est à me. Quanquã enim propriè aut primò de illis id dicere Propheta non intendebat, sed de hypocritis sui temporis quibus id in os dixit, tamē cũ æquè hypocritæ essent quibus Christus tunc loquebatur, eadēq; agerent cũ his quos Propheta his verbis arguit: non minus & in illis extitit impletum, hoc est, verificatum. Sic habet se & quod infra 13. c. Matth. legitur Dominus dixisse: Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicētis: Auditu audietis, & nō intelligetis. &c. Certè nō erat de iis solùm hoc prædictum quibus Christus tũc in parabolis loquebatur, sed primò quidē de obstinatis Iudæis qui erant tēpore Isaiæ, aut in genere de omnibus omnium seculorũ reprobis Iudæis. Vnde idem Paulus obiecit Romanis Iudæis, Act. vlt. Fuit ergo hoc dictum in illis Christi auditoribus completum, quatenus de eis verè dicebatur, & in ipsos quadrabat. Ad hũc modum impletũ in Christo fuit & præsens dictum Osee: Ex Aegypto vocaui filiũ meum, nō q; peculiare fuerit de Christo ex Aegypto vocando vaticinium, sicut illud Michææ de nascituro Christo in Bethleē, aut illud Isaiæ de nascituro ipso ex virgine: sed q; id quod nominatim fuit scriptũ de populo Israelitico, appositè etiam competat in Christũ, imò verius & perfectius in eo impleatur & verificetur, vt qui verior sit Dei filius, à quo alij habent q; filij Dei censentur. Proinde quod Euãgelista ait; *Secessit in Aegyptum. Et erat ibi vsque ad obitum Herodis, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam: Ex Aegypto vocaui filium meum*: perinde est ac si dixisset, vt & de puero Iesu illud Prophetæ verificaretur: Ex Aegypto vocaui filium meum. Vt si quis verba faciens de patre aliquo mirè sollicito pro filio, diceret: Vidisses amore desiderioq; filij non posse consistere, omnia negligere, omnia posthabere, vt filium præsentem videret, vt impleretur in eo illud Matonis: *Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.* Huius generis est, & quod infra c. 13. scribit Matthæus, in Christo per parabolas alloquente populum impletum illud Psal. 77. Aperiã in parabolis os meum, eructabo abscondita à cōstitutione mundi. Hoc enim non de Christo dictũ est, sed Asaph de seipso dixit, mirabilia Dei & beneficia Israeli exhibita cantaturus. Nec dissimile est & dictum Ieremiæ, quod paulò infra ab Euangelista adducitur: Vox in Rama audita est, &c. Illud tamen in hac loquendi formula animaduertēdum est. cũ Christus sit finis legis, & caput sanctorum, ad quem referuntur in scripturis omnia, in eo solo etiam omnia quæ laudi dantur in scripturis, vera esse & solida, hoc est, impleta: quãquã pleraque etiam membris eius competant, atque de eis etiam secundum primum intentum sint dicta Potest autem prosequendo sententiam Hieronymi aliter quàm iam dictum est dici, populum Israeliticum, quatenus in scripturis nomine filij Dei dilecti & primogeniti vocatur, typum quendam præmisisse Christi, in quem hoc nomen verius competit, ac proinde quę de Israele dicta sunt sub nomine filij Dei, etiã prædicta fuisse de Christo adumbrato per Israelem sub illa appellatione. Et alio qui non parua est inter Christum & populũ Israeliticum ex Aegypto vocatum similitudo. Nam quemadmodum Israel propter mortē quæ ex fame timebatur, exulans in Aegypto angelorũ ministerio & vocatus est, & eductus ex Aegypto, ac introductus in Iudææ terram illis olim promissam, fluentem lacte ac melle: ita & Christus metu mortis ab Herode intentatæ fugiens in Aegyptũ, per angelum euocatus in Iudæam venit, vbi prædicatione sua & morte sibi suisq; paraturus erat possessionē nouę Iudææ, id est, regni cœlorum per Iudæã figurati. Vnde Chrysostomus: Nisi, inquit, aduenisset in Aegyptum Christus, nequaquam prophetia dignum finem habere potuisset. Considera igitur quemadmodum istud ipse Euãgelista designet, dicendo, *vt impleretur*. Ostendit enim quoniam nisi venisset iste, non vtique fuisset impletum. Quinimo & populus & patriarcha cũ descenderent in Aegyptum, & inde rursus ascenderent, istius reuersionis signabant figuram. Nam & illi fugiendo mortem quam comminabatur fames, descenderunt in Aegyptum, & hic mortē fugit quæ per insidias imminebat. Hæc ille. Potiò locus ille ad quē delatus fuit in Aegyptum Christus, etiamnum apud infideles celebris est. Nam inuenio apud quendam scriptum, hunc locũ quo Christus puer à crudeli regis Herodis infanticidio fuga subductus est, ab incolis Aegyptiis Matarææm vocari, & distare à Cairo decē milia passuum, qui etiã eum locum religionis causa inuisit anno 1502. prima die quadragesimæ. Mauros quoque eo in loco vbi fertur virginis fuisse habitatio, perpetuò ardentem lampadem in pueri Iesu illic asseruari memoriã cōlentare. Ibi insuper pretiosas balsami arbusculas Iesu beneficio olim increuisse, quæ sola aqua putei (qua ad obsequia Domini virgo mater vsa fuerat) irrigatæ vegetare, pullulare ac perdurare valebãt, nũc autē funditus interiisse, incertũ an custodũ incuria, an fraude dolóve, & inuidia, an religione & pietate læsa. Horrum verò

Multimo dis scriptura adimpleri dicitur. — *1. Reg. 7.* — *Ioan. 9.* — *De celebritate loco vbi Christus in Aegypto habitauit.*

verò ipsum & puteale fonte adhuc videri, ex quo A non pauci pio affectu peregrini & hauriunt & bibūt aquas nō insalubriter. ipse enim, quāuis aqua ei interdictum esset à medicis ob quandam valetudines, post esum piscium ter ad saturitatem vsq; secogitando quoniā in eo lotus esset : ex aqua illa ita plenis faucibus potasse se asserit, vt hydropico similis turgidus effectus cingulū soluere coactus fuerit. ilicoque sensisse summopere sibi profuisse. Nec per totam quadragesimam illā stomacho, quo sępissimè fatigari solebat, laborasse. Vide & Brocardum in fine descriptionis terræ sanctæ.

TVNC HERODES VIDENS QVONIAM ILLVSVS ESSET A MAGIS, IRATVS EST VALDE. Tunc, inquit, hoc est, cùm iam Ioseph cum puero & matre fugisset in Aegyptum. B Nam quamuis ab aduentu Magorum vsq; ad fugam in Aegyptum multi dies intercesserunt, tamē antea Herodes vel non aduertit se deceptū à Magis, implicitus scilicet & distractus aliis negotiis, vel, quod est verisimilius, cùm nō statim ad ipsum secundùm promissionem redirent Magi, credidit illos spe sua frustratos prę pudore noluisse reuerti: sed cùm ex his quæ quadragesimo die in tēplo dicta factáque erant, rumorem nouū nati Messiæ sparsum audiret, intellexit à Magis sibi illusum, cumq; ob id timere poti⁹ debuisset, & cogitare nō nisi per diuinam admonitionē factū esse, vt Magi ei illuderent, (alioqui enim verisimile erat tanto principi in te pia Magos obtemperaturos) ac proinde frustra se diligentiā quāuis adhibere pro necando puero: tamē quæ est insipiētia malitiæ, iratus est, & valde iratus, ita vt qui priùs sæuitiam & iram in puerum cōceptam simulata pietate texerat, iam nō veteretur inaudito facinore eandē palam testari, hinc maioris sæuitiæ sumēs occasionē C vnde debuerat metum, timorémque concipere, nullum iam iræ suæ modum statuens, nullaq; pietatis iota præ oculis habens. Verùm hic dubiū est non paruū, quare, scilicet Herodes occiderit omnes bimulos & minores: idq; secundū tēpus quod exquisierat à Magis. Dicunt quidā, stellā duobus annis aut circiter apparuisse Magis priusquā Christus nasceretur, & ad iter sese Magos diu ante natiuitatē accinxisse, atque ob id Herodem omnes à D bimatu pueros occidisse, quòd putaret tū natum puerum, cùm primùm stella eius visa fuisset. Sed hæc sententia prius satis reprobata est. Nam ex verbis Magorū satis patet stellam signum eis fuisse nati pueri, non nascendi. Alij ergo dicunt, stellam non apparuisse nisi iā nato puero, sed Magos ex extremis partibus Orientis veniētes nō adorasse puerū ante purificationis diē in Bethleem, sed anno primo aut secūdo post natiuitatē. Cui senteētiæ quoniam, vt priùs dictum est, contrarium videtur, quòd non videatur verisimile Mariam cum puero post annū repertā à Magis in Bethleem, vbi peregrina E peperetat, dicunt quidā Mariam cum Ioseph post purificationē secessisse in Nazareth, sed vel primo anno, vt vult Faber, vel etiā secundo anno, vt vult Epiphanius, rediisse religionis gratia in Bethleem, ibiq; tum à Magis inuentā cum puero. Verùm sicut ex narratione Matthæi apparet verisimilius Magos statim nato puero venisse in Bethleem, ita quoque verisimile non est Mariam cum anniculo puero aut bimo rediisse in Bethleem, maximè cū census ille, propter quem venerat in Bethleē, non quotannis ageretur. Proinde tertij dicunt, inter

Cum omnes infantes Herodes occiderit.

A quos Nicolaus, & stellā non nisi nato puero apparuisse, & Magos ante purificationis diē adorasse in Bethleem: Herodem autem grauissimis negotiis, domesticisq; tumultibus impeditū fuisse, ne mox à recessu Magorū infantes perderet. Romā enim ob filiorum suorū causam tractandā ad imperatorē concessisse, vnde rediens secūdo anno à nato Christo iusserit cōceptum priùs facinus in innocentes pueros patrari. Sed vt nullius historiographi testimonio probari potest, eodē illo anno quo Christus natus erat, postquam conceptū facinus cōpleret opere, Romā petiisse Herodē filiorū suorū causa: ita magis appatet ex narratione Matthæi, statim post discessum magorum factā ab Herode innocentum interfectionē. Deinde, quemad- B modum tres prædictæ opiniones præsupponunt, iam Herodes nihil dubitauit quin Christus natus duorū esset annorum, secundū tēpus stellæ quod indicauerunt Magi, quare etiam eos qui infra bimatum erant pueros occidi iussit: ita que dicendū potius videtur, hoc quod dicit Matthæus, Herodē sustulisse pueros à bimatu & infra, secundū tempus quod exquisierit à magis, sic esse intelligendum, vt verba illa; *secundum tempus quod exquisierat*, &c. non referantur ad illud: *a bimatu*: sed tantū ad illud quod dicit, *& infra*. Ideo enim illud ab Euangelista adiectum videtur, vt significaret minores bimulis nō quoslibet, sed qui essent circa & ante, C non autem post tempus stellæ æditi, iussos ab Herode occidi. Neq; enim natū hunc puerum regiū post stellæ apparitionem arbitrabatur. Sed quotquot bimatum attigisse viderētur, ideo voluit interfici, ne si fortè Christus, vel ante stellæ ortum natus, vel per miraculum maior quàm pro ætate, elaberetur tanquam ante ortum stellæ natus. Itaque sicuti loco latitudinem adiecit, occidens etiā omnes qui erant in omnibus finibus Bethleem: ita & tempus ampliauit, occidens non tantū eos qui nati erant cùm stella apparuerat, sed & qui antè. Non ergo quod dicitur occidisse pueros qui erant infra bimatum, intelligendum est occidisse eū omnes qui erant minoris ętatis vsque ad pueros voius diei: multò autem minus intelligendū, D vt, quidam volunt, occidisse eum omnes qui erāt vltra bimatum, vsque ad quinquennium: quo numero terminari volunt pueritiam & infra, hic accipiunt vt denotet ordinem non temporis, sed numeri. Nam præter alia absurdum nimis est, infra, sic exponere. Quòd autem hanc suam sententiam probant ex magnitudine ossium quæ dicuntur esse innocētū, maiore quàm vt videri possint esse solum bimulorum ossa, infirmum nimis est argumentum, cùm & illo tēpore corpora hominum longiora esse potuerint, & certū non sit omnia esse innocentū corpora quæ tanquā illorum ostenduntur. Permisit autem Deus vt occasione filij sui E multi occiderentur innocentes, vt ostenderetur & quanta esset Herodis sæuitia, & quā nulla crudelitas quicquam posset contra eum quē seruatū Deus voluerit. Deinde vt & à pueris Christus testimoniū acciperet, pro quorū etiā salute natus erat. Postremum vt in his typos quidā præcederet martyrū, qui pro confessione Christi sanguinem suum erāt effusuri. Nā & Herodis furor quærētis perdere Christū, forma erat omniū tyrannorum, qui beatorū martyrū cæde existimauerūt se posse Christi nomen & fidem adhuc teneram, atque in piorum animis gliscentem extinguere. Verùm vt

Innocentes quare occidi permissi sunt

occisis

occisis poeris Christos euasit, ita occisis martyribus Christi tameo nomē illustre permansit, imò per illorum mortem illustrius redditū est. Itaque his rebus parabatur exemplum, ostendēs & quid essent passuri fideles, & quid profectori hostes Christiani nominis. Nec iniustè quidē Deus pueros nihil cōmeritos occidi permisit, quāuis iniustè illos occiderit Herodes. Nam cùm omnes Dei simos, nō iniustè facit Deus si pro maiori gloria oominis sui quorundā corpora impiorum permittat potestati. Neq; ab iniustitia solùm libera est hæc permissio cædis infantium, sed magni etiā beneficij loco habenda. Siquidē hæc illis mors cessit ad obtinēdā palmā martyrij. In æternitatis enim profectū (inquit Hilarius) per martyrij gloriā efferebantor. Vnde & Ecclesia eorū mortem tanquam martyrū festiuam celebrat. Verùm hac occasione quidā (teste Thoma in secūda secūdæ quæst. 124. articulo 1. ad primum) dixeroot in pueris istis accelleratum fuisse vsum liberi arbitrij & rationis, eo qoòd martyrium videatur debere esse voluntarium, cùm sit actus virtutis singularis palmæ meritorius. Et videri qoidem potest eadem sententia probari per ea quæ in homilia quadam de innocētibus sub oomine Chrysostomi leguotor in festo inoocentiū, in hūc modū: Fiunt intereapueri sine magistro diserti, docti sine doctore, periti sine eruditore. Agnoscunt Christū, prædicant Dominom, non quē persoasio homana docuerat, sed quē diuinitas innocentib. inspirabat. Sed qooniā hæc sententia nimis videtur voluotaria, nec aliqua scriptorę aoctoritate aut alicui' patris nixa, ideo melius dicendū, secondū Thomam, martyrij gloriam qoā in aliis propria voluntas meretor, hos paruulos Dei gratia esse assecotos. Effusio enim sanguinis pro Christo aot gloria Dei vicē obtinet baptismatis. Vnde sicut baptismus in paroolis sola Dei gratia per meritū Christi operatur ad obtinendā gloriam vitæ æternæ: ita effusio sanguinis propter Christū in paruulis sola Dei gratia per meritom Christi proficit ad cōsequēdā coronā martyrii. Vnde Bernadus in sermone de innocētib. sic inqoit: An verò de innocētū coronis qt dubitet? Ille pro Christo trucidatos infātes dubitet inter martyres coronati, qui regeneratos in Christo nō credit inter adoptionis filios numerari? Alioquin quaodo coœuos sibi pueros puer ille q natos est nobis nō cōtra nos propter se pateretor occidi, qd vtique solo nutu poterat prohibere: nisi melius aliqd eis prouideret, vt quemadmodū ceteris infātibus tūc quidem circūcisio, nunc verò baptismus sine illo propriç voluntatis vsu sufficit ad salutē, sic oihilo minus pro eo susceptū martyriū illis sufficere ad sāctitatē. Similia habet August. in sermone quodā de Epiphania, sic pueros hos alloquens: Ille de vestra corona dobitabit in passione pro Christo, qui etiam paruulis baptismom prodesse non æstimat Christi. Nō habebatis ætatē qoa in passurū Christom crederetis, sed habebatis carnem in qoa pro Christo passuro passionem sustineretis. Hæc ille. Proinde norandum, secuodùm Bernardom, triplices esse martyres, volūtate scilicet & opere simul, qualis fuit Stephanus: volūtate solùm martyres, vt Ioānes Euāgelista: opere solùm martyres, vt hi pueri: & omnes Christianorum infātes, qoi ab infidelibus propter Christianismum simol cum parentibus occāruntur. Nec obstat quòd martyr interpretetur testis, qoasi ob id martyres iofantes dici A noo possint, eò qoòd non perhibuerint Christo testimonium oris aut cordis. Nam vt canit Ecclesia, innocentes hi præconiom Dei non loqoendo, sed moriendo confessi sunt. Quod nihil est aliud, quàm mortem illorum gloriam Dei illustrasse, Christumq́oe ꝓ quo moriebantur, quantus esset, demonstrasse, taorum scilicet, vt pro eo mortem illi meritò paterentur, & pro eo extinguendo impius hostia non dobitaret illos immerita morte coodemnare. Iam quòd dicitur in homilia prædicta pueros agnouisse Christum quem diuinitas illis inspirabat, commodè intelligendū est. Dicoo- B tur enim ideo Christum agnouisse diuinitos, qnia diuina dipensatione mors illorum Christom suo modo prædicabat, quomodo dicimos solem & lonam eclipsātia in morte Christi, agnouisse Domini sui passionem, eamq́oe mundo prædicasse. Ad hunc modum & alia similia quæ de infantib. istis dicūtur, intelligenda soot, secundom quem modum & Ioannes in vtero rectè dicitur Christum agnouisse & predicasse.

TVNC ADIMPLATVM AST QVOD DICTVM AST, &c.] Testimonium illud legitur Ieremiæ 31. & ipsum neqoaquam propriè de his infantibus propter Christum à Propheta prædictum est, sed de decem tribubos in captiuitatem cū magno mœrore abductis: vt testatur etiā Hie- C ronymus. Hæ autem trib. illo capite & alibi sæpe nomine Ephraim designātur, qooniā earum princeps erat tribus Ephraim. Itaque à Propheta, Rachel quæ auia erat Ephraim, dicitur deplorare Israelitas tanquā filios suos quo significat popolū Israeliticum amarè ploraturum ob captiuitatē & necem suorū. Quooiam aotem sob Herode nunc non minor tyrannis & eiulatos factus est in Israelitico popolo, quàm olim cùm popolus in captiuitatē abduceretur, idq; eo loco vt propriè Rachel dici possit plorasse iā hos ioterfectos pueros tamqoam filios suus, ob id Euangelista hunc Ieremię locum nunc dicit adimpletū, hoc est, nunc verè id D dici potuisse quod olim dixerat Ieremias, etsi de aliis, & in sensu nonnihil diuerso. Proinde non videtur dicendum, quemadmodum tamen cōmuniter dicitur, testimoniom istud à Mattheo hic adduci, vt ostenderetur hanc infantum cædem non contigisse sine dispēsatione diuini cōsilij, sed Deo ita prouidente, & per Prophetā prędicente, & sic fieri permittente secundum suam gubernationē vt adimpleretur quod prædixerat. Potius enim dicendum, Matthæum Hebræis scribentē quod gratum illis esse sciebat fecisse, atque ob id scripturā quæ facto huic adaptari commodè potuit, desumpsisse, sicut & alibi. Noo enim ad ostendēdam diuinam dispensationem citasse hoc testimoomm E hinc constare videtur, quòd de his pueris hęc à Ieremia oon sint dicta, neq; secuodū sensum literalem, neque secūdum sensum mysticum, cùm calamitas illa de qua ad literā loquitur Propheta, nō videatur allegoria apta posse ostendi fuisse figura huius cædis infantum. Dici tamē potest spiritum sanctū illo Ieremię loco sub typo calamitatis populi Israelitici voluisse etiā significare martyrum omnium necem, & Ecclesiæ per Rachelem significare luctum, ac proinde rectè de his martyribus citasse, qui omniū martyrum primitię sont, & quibus locus iste propriè quodammodo competit. Nam & ea quæ præcedunt ante hæc verba in Ieremia, magis pertinēt ad Christianom popolū, &

quæ sequitur consolatio subiecta ad calamitatem his verbis descriptam, magis est consolatio Ecclesiæ, ne propter occisos pro Christo fideles nimis doleat. Sequitur enim: Hęc dicit Dominus, Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo, dicit Dominus. Et reuertentur de terra inimici (scilicet filij tui ó Rachel) & erit spes nouissimis tuis, ait Dominus, & reuertentur filii tui ad terminos suos. Super quo loco sic scribit Hieronymus: Hoc iuxta literam necdum factum est. Neque enim decem tribus, quæ in ciuitatibus Medorum habitant atque Persarum, reuersas in Iudæam terram legimus, sed iuxta spiritum & in passione Domini completum est, & huc usq; completur, quando de toto orbe saluatur Israel, & Racheli dicitur: Quiescat vox tua à ploratu. Proinde melius intelligitur de paruulis istis, quòd mercedē habeant effusi sanguinis pro Christo, & pro terra inimicorum teneant regna cœlorum, & reuersuri sint in sedem pristinam, quando pro corpore humilitatis receperit corp⁹ gloriosū. ista est spes nouissima, quando iusti fulgebunt sicut sol, & infantes quondā paruuli atq; lactantes absq; ætatū incremento, & iniuriis, ac labore corporeo resurgent in virum perfectum, in mensurā ętatis plenitudinis Christi. Hęc ille. Quamuis autem Hieronymus de paruulis rectè intelligi dicat, videtur tamen generaliter de omnibus debere intelligi dictū martyribus: nam alioqui nō satis constat allegoria inter literam & spiritum. Et priùs dicit Hieronym. hanc scripturam hucusq; cōpleri, & Racheli, hoc est, Ecclesiæ dici ne ploret ob mortuos suos filios, qui mūdo quidē videtur extincti, sed è terra ista hostili, atque è regione mortuorū reuertentur in vitam æternā, aut ab idololatria in Ecclesiam. Porrò testimonium istud, teste Hieronymo, nec iuxta Hebraicum, nec iuxta Septuaginta citauit Euangelista. Hebręa enim secundum versionem Hieronymi sic habēt: *Vox in excelso audita est lamētationis, luctus & fletus, Rachel plorantis filios suos, & nolentis consolari super eis, quia nō sunt.* Aut potius sic: *Vox in excelso audita est, plāctus, fletus, & amaritudines, Rachel flens super filios suos, noluit cōsolationem accipere super filiis suis, quia nō sunt.* Septuaginta verò, teste & interprete Hieronymo, sic habēt: *Vox in Rhama audita est, lamētatio, & fletus & luctus Rachel plorātis filios suos & noluit cōquiescere, quia nō sunt.* Ex quo, inquit Hieronym⁹, pspicuū est, Euāgelistas, & Apostolos nequaquam ex Hebræo interpretationē alicuius secutos, sed quasi Hebræos ex Hebræis quod legebant Hebraicè suis sermonibus expressisse, nō curantes tamē easdē omnino voces annumerare, sed cōtenti integritate sentētiarum Christum prędicasse. Græca tamen paulo aliter modò habent, quàm legisse videtur Hieronymus, nec multo dissimiliter à citatione Euāgelistæ, quamuis codices Græci varient. Nā Cōplutensis æditio sic habet in Ieremi φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς, ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη τοὺς υἱοὺς αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελεν παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσίν. Aldina verò æditio sic habet, φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη θρήνου καὶ κλαυθμοῦ, καὶ ὀδυρμοῦ, ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελεν, &c. In Euāgelista verò sic habetur omnino quomodo in Complutensi æditione, nisi quòd pro, ἀποκλαιομένη τοὺς υἱοὺς αὐτῆς, habeatur hic, κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, quod idem omnino est. Vnde videtur potuisse interpres Euangelistę respexisse ad translationem Septuaginta maximè cùm pręter alia fere

A omnia eadem, etiam Rama dictionem nō versam reliquerit, sicut Septuaginta, nec ad verbum παρακληθῆναι, id est, cōsolari, adiecerit, sup filiis suis: quod est in Hebræo. Est autem Rama aliquando, loci nomen: verùm hoc loco sic nō debere accipi, quemadmodum tamen quidā putant, patet, quòd Rama dum loci nomen est, significat vrbem quandam quæ erat in sorte Beniamin iuxta Gabaa, vt patet Iosue 18. & Iudic. 16. quā Raman Baasa rex Israel reædificauit contra Hierusalem, vt patet 3. Reg. 15. Itaque vt docet etiam Hieronymus, Rama hic appellatiuè accipi debet, vt sit idē quod excelsum. itaque sensus secundùm Hieronymum est: *Vox in excelso audita est*, hoc est, longe latéque dispersa. Postquam autem dixit: *Vox in Rama audita est*: subdens declarat quæ vox fuerit, quia ploratus & vlulatus multus. Vbi pro duobus quæ nos legimus, Gręci tria habent θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς, lamentatio, & ploratus, & fletus, sicut & Hebræa & Septuaginta tria habēt. Additur autē *multus*, ad explicandum qđ dictum est, *in excelso audita vox*, cùm non sit hæc dictio apud Septuaginta, aut in Hebręis, nisi fortè hac adiectione explicare voluerit tertiam dictionem quę est in Hebręo, quæ significat, pptiè amaritudines. Porrò per Rachelem hic intelligi iam debet regio Bethleemitica, eo quòd iuxta Bethleē Rachel sepulta fuerit. Hanc itaque dicit plorasse filios suos, nec voluisse cōsolationē admittere, quia non sunt. Quod secundùm Hilariū sic debet intelligi: noluit consolari quasi nō essent, qui secundum corpus mortui erāt, sciens eos in æternum viuere. Cuius interpretationis meminit etiam Hieronymus. Verùm simplicius fuerit intelligere, non esse dictos qui perierunt & mortui erant. Siquidem his verbis; *noluit consolari*, &c. Euangelista significare voluit, dolorem Rachelis inconsolabilē, & calamitatis magnitudinem. Videtur autem Hilarium offendisse, quod nō esse dicātur qui pro Christo trucidati erant. Verùm phrasis Hebraica est, nō esse, ponere pro, non superesse, & nō viuere amplius in hac vita. Hęc autem crudelitas Herodis etsi notata non sit à Ioseph, qui cùm Herodis gesta exactè scripserit, incertum an volens, an ignorans factum istud pręterierit, inuenitur tamē notata à Macrobio gētili scriptore. Hic enim lib. Saturnalium 2. inter cæteros iocos Augusti sic scribit: Cùm audisset inter pueros quos in Syria Herodes rex Iudæorū intra bimatum iussit interfici, filiū quoq; eius occisum ait: melius est Herodis porcum esse quàm filium. Dicit autē Macrobius in Syria occisos paruulos, quòd Iudæa, vt priùs est dictum, pars sit Syrię. Locus autem in eo cōsistit, quòd Herodes cùm esset proselytus sicut reliq Iudęi, abstinebat ab esu carnis suillę secundum legis præscriptum. Idē tamen Iosephus non tacuit alia huius Herodis crudelitatis summę facinora, quomodo scilicet præ aliis multis etiam familiaribus occiderit generum suū Iosippum, charissimam & innocētissimā vxorem suam Mariamnem, ac postea etiam duos illius filios, Alexādrum & Aristobulū, deinde quinto ante mortem suam die etiam tertium filium suum Antipatrū. Putatq; Eusebius in Ecclesiast. hist. li. 1. c. 8. has domesticas clades accidisse Herodi post crudelitatem in pueros hos exercitam cùm vsque ad illud tempus omni fœlicitate imperium eius polleret. Iam quam tandem pro omni sua crudelitate in alios exhibita persoluerit pœnam, idem testatur

Herodis crudelitas & à Deo illatum supplicium notatur.

ſtatur hiſtoriographus lib. 17. antiquit. cap. 10. ſic
ſcribens: Herodem porro amarior indies morbus
vrgebat ſupplicia Deo commiſſi ſceleris expetẽte.
Ignis quippe lentus inerat, non tantum cõflagra
tionem in ſuperficie corporis agentem prodens,
quantum intrinſecus creſcens operabatur incen-
diũ. Auiditas quoque inexplebilis ſemper inerat
cibi, nec tamẽ ſatietas vnquam rabidis incitatam
faucibus valebat implere ingluuiem. Inteſtina in-
ternis viſceribus tabida putreſcebãt, doloribus quo
que coli ſæuiſſimis cruciabatur, humor liquidus ac
lucidus erga pedes tumidos oberrabat. Similis il
li quoque & circa pubem erat afflictio. Sed & ve-
rẽda ipſa putredine corrupta ſcatebãt vermibus,
ſpiritus quoque incredibilis inflatio, & lentigo
obſcœna & ſatis execranda. His autem omnibus
doloribus fœtor dirior, vel ex membrorum putre
dine, vel ex reſpiratione anhelitus reddebatur. Ita
ea omni parte cruciatibus feſſæ nullæ ſufficere vi-
res ad tolerantiam poterãt. Dicebant ergo hi qui
bus diuinandi inerat peritia, has diuinitus pœnas
ab eo ob multa eius impiè & crudeliter geſta de-
poſci. Similia idẽ Ioſephus ſcribit & lib. 2. de bello
Iudaico ca. 21. oſtendens eum febre, tuſſi, dyſente
ria, ſcabie, podagra, verendorum putredine, gene-
ratione vermium, ſpirãdi difficultate atque fœto
re malam efflauiſſe animam; & quòd eandem ſibi
paulò antequã moreretur eripere conatus fuerit
ob doloris ex morbo vehemẽtiam, quodq; inau-
ditum facinus excogitarit, nẽpe collectos ex om
ni Iudæa nobiles in locum, cui nomen eſt Hippo-
dromus, cuſtodiri fecit, præcipiens Salomę ſorori
& Alexæ eiuſdem marito, vt ſimul ac animam ef-
flaſſet: omnes illos occiderẽt, quo ſic vel inuita om
nis Iudæa, omniſque domus in morte eius illa-
crymaretur. Malè enim ſibi conſcius perſuaſus e-
rat, feſtis gaudiis Iudæos mortem eius celebratu
ros. Nec ipſe Herodes in ſeipſo tantùm pœnas
exoluit, ſed etiam in ſua progenie. Nã, vt teſtatur
Ioſephus lib. antiq. 18. ca. 11. intra centum annorũ
ſpatium præter paucos (nam admodũ multi erãt)
cuncta Herodis origo conſumpta eſt. vt in eũ re-
ctè quadrent maledictiones illę quę habẽtur Pſal.
108. inter quas eſt: In generatione vna deleat no
men eius &: Nutantes transferãtur filij eius, &c.
quod contigiſſe Archelao & Herodi Antipæ ex Io
ſepho conſtat.

DEFVNCTO AVTEM HERODE, ECCE ANGELVS DOMINI APPARVIT IN SOMNIS IOSEPH.] Regnauit Herodes 37. annis ab
eo tempore quo à Romanis regnum acceperat,
34. autẽ annis poſt occiſum Antigonũ, vt teſtatur
Ioſephus li. antiq. 17. cap. 10. Proinde cũ 32. anno
regni eius natus ſit Chriſtus, & veriſimile ſit Chri
ſtum primo anno vitæ fugiſſe in Ægyptum, conſe
quens eſt eum circiter quinq; annos vixiſſe in Æ-
gypto, & quinque vel ſex annorum fuiſſe cùm ex
Ægypto rediret. Redire autem Chriſtum ex Aegy
pto adhuc in ipſa pueritia cõueniebat, nec mortuo
Herode diutius in ea permanere, vt inter Iudæos
adoleſcens & enutritus, multis ab ipſa pueritia eſ
ſet cognitus, ne tanquam alienigena à Iudæis
poſtea iure reiiceretur, nec haberet incredula il-
la gens quod vel probabiliter ſuæ impietati præ-
texeret. Conueniebat itẽ vt mortuo Herode rege
Iudæorũ puer Ieſus rediret in terrã Iſrael, tanquã
ſcilicet verus rex Iudęorũ, pręter quem nullus pro
vero rege Iudæorũ agnoſci deberet. Vnde & Dei

A prouidentia factum videtur vt poſt Herodem nul
lus cõſtitueretur rex Iudæorum à Romanis, quan
quam id filij Herodis, & potiſſimùm Archelaus
qui poſt eum regnauit, ſummè à Romanis impe-
trare contenderent. Itaque monetur ab angelo Io
ſeph, relicta Aegypto redire in terram Iſrael, hoc
eſt, Paleſtinam. Non dicit autem in quam ciuita-
tem ire debeat, vt dubitatione ſuborta, ad Deum
confugere cogeretur, & noua angeli vel Dei al-
locutione magis conſolaretur, magiſque ſemper
intelligeret Deum ſibi in curando & cuſtodi
endo puero non defuturum. Cùm autem dicit
B angelus:

DEFVNCTI SVNT ENIM QVI QVÆREBANT ANIMAM PVERI, videtur nume-
rus pluralis phraſi Hebraica accipiendus pro ſin-
gulari. Nam quanquam plures cum Herode quæ
ſierint animam pueri, nempe illius ſatellites &
amici, priùs tamen ſolum dicit Herodem defun-
ctum, eoq; defuncto angelum apparuiſſe. Sic cùm
vnum tantum vitulum in Horeb cõflaſſent Iſrae
litę, dixerunt tamen; Hi ſunt dij tui, qui eduxe-
runt te de terra Aegypti. Sic cùm ſcriptura Exodi
2. dicat ſolum Pharaonẽ quæſiſſe occidere Moy-
ſen, tamen cap. 4. dicitur: Vade, & reuertere in Ae
gyptum: mortui ſunt enim omnes qui quęrebant
animam tuam. Et bene quidem eiſdem iã verbis
C pręcepit angelus Ioſepho reditum quibus olim
locutus fuerat Moyſi, qa Moyſes vt in aliis mul-
tis, ita etiam ſua fuga typũ prætulit huius pueri.

AVDIENS AVTEM QVOD ARCHELAVS REGNARET IN IVDÆA PRO HERODE.] Herodes eùm in principio morbi ſui,
iuniori filio ſuo, Herodi ſcilicet Antipæ, regnũ te
ſtamento reliquiſſet, idq; odio quod circa Arche
laum & Philippum ex Antipatri accuſatione con
ceperat, vt teſtatur Ioſeph. lib. 17. antiq. c. 8. iã in-
ſtante morte teſtamẽtũ mutans, Archelao regnũ
contribuit. Herodem verò Antipã, quem priùs ſi
bi in regno ſucceſſorem deſignauerat, tetrarchã
facit Galileę regionis atque Berœæ. Gaulanitidẽ
autem & Trachonitidem & Bathançã Philippo
D filio Tetrarchię iure conceſſit, volẽs tamen teſta
mentum non obtinere robur, niſi intercedẽte au
toritate Cęſaris. His itaque filiis Romam ad Cæ
ſarem profectis, & corã eo de regno certantibus,
tandem Cęſar Archelaum quidẽ nõ pronunciat
regẽ, ſed dimidię Iudææ regionis quę Herodi tri
buta pendebat, Toparchã conſtituit, hoc eſt, loci
principẽ, ſpondens ei regiam quoque dignitatẽ, ſi
laboribus & fauorib. circa ſemetipſum meritus
appareret. Alteram verò dimidiam bifariã diſtri-
buit alteris duob. Herodis filiis, nempe Herodi
Antipæ & Philippo, quemadmodũ id teſtamento
pater cauerat. Vide Ioſeph. c. 10. & ſeq. 17. libri prę
dicti. Proinde quod hic dicit Archelaus regnaſſe
in Iudæa pro Herode patre, nõ ſic eſt accipiendũ,
E quaſi rex fuerit ſicut Herodes pater, ſed ſimplici
ter regnaſſe ĩtelligẽdus eſt, ꝙ poſt patrẽ Iudęę præ
fuerit, nõ regio nomine, ſed regis poteſtate: aut ꝙ
à patre deſtinatus eſſet rex, & à populo rex ĩ prin
cipio ſalutatus, deniq; & à Cęſare regiũ nomẽ illi
eſſet promiſſum. Patet etiã ex his Iudęã hoc loco
accipi debere, vt diſtinguitur, cõtra Galilęã, quem
admodum etiam priùs dictum eſt. Verùm hic du
plex occurrit quęſtio. Primùm, cur putauit eũdẽ
in Iudæam Ioſeph, cùm habitatio eius eſſet in
Nazareth. Deinde, cur nõ ita metuebat ire in Ga

A filæam propter Herodē fratrem Archelai, sicut in Iudæam propter Archelaum. Ad primū dicēdum, Iosephum existimasse puerum in Iudæa educādō, tum quòd in ea natus esset, tum quòd in ea sedes esset regni. Aut voluisse quidē ire in Iudæam, non ad habitandū, sed vt gratias Deo solennes ageret in Hierusalem: metuisse autem, ne quemadmodū tempore præsentationis ab aliquibus agnitus, Archelao manifestaretur. Ad secundum verò dicendum, magis metuendum fuisse ab Archelao, tum q Bethleem, in qua natus erat Christus, in Iudæa erat, in qua ciuitate si venisset habitaturus Ioseph, B facilè creditū fuisset, Christū fuisse vnum ex pueris illis quos occiderat Herodes, tum quòd Archelaus aspiraret ad nomen regis Iudæorū quod habuerat pater. Porrò pro eo quod nos legimus, *admonitus*, Græcè est χρηματισθεὶς, quod non simpliciter admonitum significat, sed admonitū oraculo, &, vt priùs vertit de Magis, accepisse responsum.

VT ADIMPLERETUR QUOD DICTUM EST PER PROPHETAS: QUONIAM NAZARÆUS VOCABITUR.] Quidā inter quos Lyra, legūt *per Prophetam*, referuntq; istud testimonium ad certum scripturę locū, nempe ad c. Isaię 11. Verùm & Gręci & Latini codices omnes habent; *per Prophetas*. Putat autem Chrysost. testimonium hoc à Matthæo desumptū ex libris aliquib. Propheticis, qui negligentia aut ma- C litia Iudęorū, aut temporū bellorumq; iniuria perierunt. Verùm vt omittamus nō esse verisimile libros illos ratione aliqua tali periisse, ne tunc quidē cùm hæc Matthęus scriberet, extitisse aliquos libros ppheticos, in quibus istud apertè ponebatur vt ab ipso citatur, vel ex eo satis patet. Nam si extitissent, non est verisimile eos primoribus plebis, Scribis & Pharisæis nō fuisse notissimos. Et tamen nihil tale eis notum fuisse ex eo satis colligitur, q totus senatus Iudæorum Nicodemum qui in Christum ppensus esse, beneq; de eo sentire videbat his verbis obiurgat: Scrutare, & vide quod à Galilęa Propheta non surrexit. Quod vtiq; facturi non erant, si huc testimonium legissent: sur eer- D tè à Nicodemo confutandi fuerant qui tam impudēter garriebāt. Proinde cum Hieronymo intelligendum est, Euangelistam ob id non dixisse; per Prophetam, sed *per Prophetas*, vt nō fixum aliquod & vnum scripturæ testimonium designaret, sed à plerisq; id dictum indicaret, etsi non secūdum verba, tamen secundum sensum. Quomodo autē in scripturis id secundum sensum dictum sit, nō omnes consentiunt, idq; ob id quòd dubitetur quib. literis Hebraicè scribi debeat nomen ciuitatis Nazareth, a qua Christus dicit Nazaræus. Nā in scripturis veteris testamenti nomē illud ciuitatis scriptum non inueniunt, siue pter loci obscuritatē, siue quòd aliud priùs nomē habuerit. Si enim Nazareth & Nazaręus Hebraicè scribantur p literā Zain, iam Nazaręus idē est quod separatus & sanctus. Sanctum autem & ab omni immunditia peccati separatum futurum Messiā omnis scriptura commemorat, & apertissimè quidem Danielis 6. Cùm venerit sanctus sanctorum, cessabit vnctio. Iam secundum hanc deriuationē quidā putāt hic ab Euangelista notari illud quod de Samsone dixit angelus Iud. 13. Quia Nazaræus (Hebraicè Nazir) Dei erit puer iste ab vtero. & quod de Samsone ad literam dictum est, Euāgelistā in Christo per Samsonem adumbrato dicere cōpletum esse,

Quomodo scribēdū sit Nazareth, vnde Christus Nazaræ⁹ pphetica deductio.

A ideoq; asserere dictum id esse p Prophetas, quod in vno libro Iudicum dictum est, eò quòd liber ille, opus esset multorum prophetarum sibi succedentium. Verùm manifestum satis est, nomē Nazaræi, vt de Christo dicitur, nō debere scribi Hebraicè per Zain, sed per literam Tsade. Primùm quidē, quod teste Pagnino sic scribitur in titulo salutiferę crucis romę asseruato, q habet Iesuah Hānotseri, Melech, Haiehudim: deinde quòd etiā sic scribatur cognomen Christi in veterum Hebręorum commētariis. Et fieri potest, ciuitatem Nazareth eam esse quæ in libro Iosue inter ciuitates tribus B Nephtali vocat Hasor, vel En hasor, literis quibusdā postea mutatis aut ablatis. Nā hęc nomina per Tsade in medio scribuntur. Secūdum hanc itaq; deriuationē nomē Nazaræi Christo apertè tribuitur, Isaiæ 11. Nam vbi nos legimus: Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet; pro dictione, flos. Hebræis est Netser, per Tsade, quod significat florem, aut potius, vt verterunt teste Hieronymo Symmachus, Theodotion, & Aquila, germen. Est enim secundùm Rabbi Dauid, Netser, planta nouella & tenera. vnde & Hieronymus cap. 6. Isaiæ eādem dictionem vertit per germen. Populus autem tuus omnes iusti inperpetuum hæreditabunt terrā, germē plantationis meæ, opus manus meæ, &c. Sic similiter Danielis C 11. Et stabit de germine radicum eius plātatio. Illud autem Netser qd ponitur Isaiæ 11. de Christo debere intelligi, etiam Chaldęus paraphrastes testatur, sic vertens: Et egredietur rex de filiis Isai, & Christus de filiis filiorum eius crescet. Rectè enim Christus, germen vel flos aut tenera plāta dicitur, quod sine corruptione de Maria virgine natus sit, quemadmodum germen aut flos de terra, quodq; nullam habens peccati vetustatem, omni virtute viruerit & floruerit semper, suauitatem odoris sui longè lateq; spargens itaque hac scriptura sicut satis designatur Christū in Bethleē nasciturum, cùm dicitur egressus de radice Iesse: ita rectè etiam designatur in Nazareth educandū, cùm D Netser appellatur. Certè D. Hieronymus scribēs in hunc Isaię locū, testatur eruditos Hebræorum putare de hoc loco sumptum, quod in Euangelio Matthęi omnes quærunt ecclesiastici, & non inueniunt vbi scriptum sit; *Quoniam Nazaræus vocabitur*. Quanquam horum sententiam non videatur pbare, quòd nomen Nazaręi semper alibi scribatur per Zain, quasi Christus sic dictus sit Nazaręus, sicut alij hoc nomine appellati. Quāuis autē hoc solo Isaię loco Christ⁹ apertè Netser dicitur, Matthæus tamen dictum dicit per Prophetas ipsum hoc nomine vocandum, eo q alij Prophetæ ipsum hoc nomine idē significante appellauerint. Nam Zacharię 6. vbi nos legimus: Ecce vir Oriēs nomen eius Et c. 3. Ecce ego adducā seruū meum E Orientem. (quę de Messia dicta esse dubium non est) pro nomine, Oriens, Hebraicè est צמח Tsemah, quod magis significat Germē, quomodo eā dictionē vertit Hieronymus Ieremię 23. & 33. & Isa. 4. In quib. omnibus locis Christus dicitur germen, vt annotatum est priùs circa illud, In quibus visitauit nos oriens ex alto. Porrò Osiander nous ab ipso inuenta ratione scrupulum huius loci discutiendum putat, volens Matthæū hic non loqui de Prophetis, qui sua de Christo testimonia literis tradita reliquerūt, sed de huiusmodi prophetis: de quibus & Paulus loquitur ad Corint. qui spiritus san-

sancti vnctione interna edocti, literas propheticas recte intelligunt, easque aliis enarrare, & ex eisdem, petentibus recta cōsilia dare, & quæ recta ratiocinatione ex eorundē dictis necessariò cōsequuntur, perspicere valēt, quos prisca ætas filios Prophetarū, Paulus autē simpliciter prophetas appellat. Tria enim ille facit Prophetarum genera. Primū eorū, qui quandocunque res postulabat, oracula, visiones, aut fatidica somnia impetrabāt, qualis fuit Moses, Samuel, & alii, quos prisca ætas vidētes, vulgus autem Iudæorū prophetas priores appellat. Alterū eorum, qui quamuis oracula, visiones aut somnia fatidica pro suo arbitrio non elicerent, tamen quoties Deo visum esset, per eos populum docere aut admonere, aut obiurgare diuinitus inspirati prophetauerunt, atque hos Iudæi posteriores vocāt. Tertiū verò eorum qui priùs dicti sunt, de quibus ob id Matthæū loqui illa vult, quod non per prophetā, sed per prophetas, & non scriptū, sed dictū esse commemoret, eosque ex scripturis, & potissimū ex Isaiæ cap. 11. intellexisse Christum habitaturū in Nazareth, atque ab ea Nazarenum dicendum. Verùm non est verisimile de hoc tertio prophetarum genere Euangelistam loqui, cùm & aliàs semper cū quæ à prophetis scripta sunt citat, dicere soleat adimpletum esse quod ab eis dictum est. Deinde si iam ab huiusmodi prophetis palā dictū, & ex scripturis demōstratū fuit, Christum Nazarenum vocandum à ciuitate Nazareth, quare & Pharisæi, & Scribæ, & omnis popul⁹ Christum agnoscere noluerunt quòd Galilæus esset, ita vt ipse etiam Nathanael admirando diceret: A Nazareth potest aliquid boni esse? Itaque secundùm priorē potius modum dicendum est: secundùm, quem tamē nodus difficultatis nondum omnino dissolutus videtur. Nā etsi in scripturis Christus dicatur Neser & Germen, nō tamen dicitur sic vocandus, aut saltē non dicitur sic vocandus, à ciuitate in qua nutriendus erat, Nazareth. Matthæus verò dicit habitasse ī ciuitate Nazareth, vt adimpleretur illud Propheticū: Nazaræus vocabitur. Proinde quod dicit Matthæus, in hoc sensu videtur accipiēdum, Christum habitasse ī ciuitate Nazareth, vt vel ex ipsa ciuitate à qua cognominādus erat, demōstraretur in ipsum verè competere nomen illud Neser & Germē, quo prophetæ Messiam appellarunt: quoniam enim plerosque Iudæos offendebat quod Iesus diceretur Nazarenus, ostendit Euangelista quàm id cōueniat scripturis quæ passim eum vocāt nominibus significantibus Germen, quod nomine Nazaræi etiam significatur. Quare cùm dicit, *vt adimpleretur*, &c. coniunctio, *vt*, potius est accipienda consecutiuè, quàm vt denotet causam finalem: quemadmodum etiam priùs, cùm dicit; *Vt implere tur quod dictum est: ex Aegypto vocaui filium meum.* Porrò quod Christus etsi in Bethleē nasciturus, non tamē in ea nutriēdus, nec ab ea vocādus esset Bethleemiticus, satis innuit Michæas dum dicit: Ex te mihi exibit dux, &c. Sic etiam quod Hierosolymitanus vocandus nō esset, nō obscurè significat Zacharias dicens, Regem Sion sedentem super asinum, tanquam hospitem aliūde Hierosolymam venturum. Vt autē in Galilæa ciuitatem Nazareth deligeret habitationē, primū cōueniebat ob causam eam quā indicat Matthæus: deinde & ob aliam causam, nempe quòd hæc ciuitas ob suā obscuritatem & ignobilitatē opportuna esset latebra puero aduersus sæuitiā filiorum Herodis, quodque suo exemplo omnem nobis humilitatem, cōtemptumque mūdanæ celsitudinis docere venerat: postremùm, vt quanquam impiis hac ratione obtegebatur illius nobilitas, quam ex loco natali Bethleem verè habebat, pii & fideles etiam ex hoc nomine cùm scripturis prophetarū conuenientе magis in fide confirmarentur. Itaque apud hos nomen hoc factū est gloriosum, quod apud infideles fuit abiectum & ignominiosum: & propter quod Iudæi minus eum crediderunt esse Messiā, propter hoc Christiani magis eū esse agnoscunt. Omnia enim sic in Christo temperata fuerūt, vt pii quidem ipsum esse saluatorē non possent non agnoscere, impii verò atque reprobi nihil minus. Ita & diuinitas eius cruce & humilitate tegitur: Positus enim fuit in ruinā & resurrectionē multorum. Ex his autem omnib. dictis patet Christū alia significatione dictum fuisse Nazaræum, vel Nazarenum, quàm accipitur illud nomē Genesis 49. cùm in benedictionibus Ioseph dicit Iacob: Fiant benedictiones in capite Ioseph, in vertice Nazaræi inter fratres suos. Et cùm Threno. 4. dicitur: Candidiores Nazaræi eius niue; aut si quādo & alibi in scripturis occurrit. Nam in illis omnibus locis est Hebræis illud Nazer, quod per Zain scriptum significat separatū, vel coronatum, aut consecratum. Sed nec Græcis eodem modo scribitur nomē Nazaræus, cùm Christo tribuitur, & cū illis legalibus Nazaræis. Nam cùm illis tribuitur, scribitur, ναζαραῖος, vt patet Threnorum 4. per literam α scilicet in medio. Cùm verò de Christo dicitur, scribitur per ω in medio ναζωραῖος, vt patet hoc loco Matth. & Ioan. 19. cùm dicitur in titulo crucis scriptum: Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Rursum Matthæi 26. cùm dicitur: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et Lucæ 18. cùm dicitur: Dixerūt autem ei quòd Iesus Nazarenus transiret. Sic & Ioannis 18. & Actuum 2. Marcus tamē Romæ Euangelium scribens, Latinos imitatus Christū vocat ναζαρηνόν. Docemur autem hic præterea, quòd Christo vsu venisse videmus, idē omnibus electis euenire, nempe nihil tam minutū esse, quod fortuitò, & nō certa Dei prouidētia illis accidat: quod meritò pios in omnib. rebus mirificè consolatur & confirmat. Res enim leuicula & nullius momēti esse videtur: quod quis à loco educationis cognomē trahat: sed Christo id adeo temerè non cōtigit, vt etiam à prophetis sit indicatum.

Margin: A (beside "sancti vnctione"), B (beside "dica pro suo arbitrio" / "venerat: postremùm"), C (beside "candum à ciuitate" / "alia significatione"), D (beside "te à qua cognominādus" / "crucis scriptum"); Ioan. 1. (beside "Nathanael admirando"); Matt. 21 (beside "ob causam eam quā indicat Matthæus").

QVAESITVS A PARENTIBVS IESVS INuenitur in templo LVCAE 2. CAPVT XII.

REuersi sunt [ergo] in Galilæā in ciuitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat, & confortabatur plenus sapiētia, & gratia Dei erat in illo. Et ibant parētes eius per omnes annos in Hierusalem in die solenni Paschæ. Et cùm factus esset Iesus annorum duodecim, ascēdentibus illis Hierosolymam secundū consuetudinē diei festi consummatisque diebus cū redirent, remansit puer Iesus in Hierusalē, & nō cognouerunt parentes eius. Existimātes autem illū esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eū inter cognatos & notos. Et non inuenientes

cum regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum. Et factum est, post triduum inuenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant omnes qui eum audiebant, super prudentia & responsis eius. Et videntes admirati sunt: Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis, quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos. Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia & ætate, & gratia apud Deum & homines.

PVER AVTEM CRESCEBAT, &c.] Hactenus cœlestis ille princeps noster, qui sese nostra causa vsque ad fascias, cunas, vagitus, & imbecillẽ corporis infantiam deiecit, alieno testimonio prędicatus est & commendatus. Cæterùm nunc Lucas ostendere incipit quomodo paruulus iste seipsum commendare cœperit, sapientię, omnísque diuinæ gratiæ ostentatione. *Puer* (inquit) *crescebat*, corpore scilicet: *& confortabatur*, spiritu scilicet. Nam dictionem, *spiritu*, Gręci codices hic addunt, quemadmodum priùs cùm de Ioanne quoque dixit Lucas: puer autem crescebat & confortabatur. Apparet autem ab aliquo reiectam hoc loco dictionem, *spiritu*, quòd offenderetur illo quòd Christus diceretur secundum spiritum confortari, cuius spiritus ab initio plenus fuerit omni gratia. Verùm offendi hinc non oportet, cùm & post ea dicatur profecisse sapientia & ætate. Recepta autem est apud omnes pene ea sententia, quòd Christus secundum animam non profecit reuera, sed perfectus fuerit ab initio sapientia & omni gratia. Ita enim Hieronymus sentire apertè videtur super eo loco Ieremiæ: Fœmina circũdabit virũ: vt prius ostensum est. Sicut sentit manifestè Augustinus libro de peccatorum meritis & remissione capite 29. sic scribens, Quis enim est qui audeat dicere dominũ Christũ tantum maioribus, non etiã paruulis factum Iesum, qui venit in similitudine carnis peccati, vt euacuaret corp⁹ peccati, in quo infirmissimo nulli vsui congruis vel idoneis infantilibus membris anima rationalis miserabili ignorantia prægrauatur? Quam planè ignorantiam nullo modo crediderim fuisse in infante illo, in quo verbum caro factum est, vt habitaret in nobis nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo puerulo fuerim suspicatus, quã videmus in paruulis. Hæc ille. Proinde quòd dicitur Christus confortatus spiritu, & profecisse sapientia, sic communiter ĩtelligitur, quòd in eo paulatim magis emicuit fortitudo spiritus, & sapientia, ita vt tantum creuerit eius sapientia in ostensione & opinione hominum. Quo modo debere intelligi videri potest ex eo quòd postquam dixisset, *confortabatur spiritu*; adiecit, *plenus sapientia*; quasi significare volens eum non vulgarium hominum more profecisse in fortitudine spiritus & sapientia, vt qui semper fuerit plenus sapientia. Verùm ex isto hæc sententia probari non potest. Pro dictione enim, *plenus*, non est Græcis nomẽ πλήρης, sed participium, πληρούμενον, quod (vt annotauit quidam) indicat illum impleri sapientia accessu ætatis. Non potest autem hoc participium vna dictione bene correspondente exprimi apud nos, cùm sit præsentis tẽporis passiuæ significationis, tamẽ per circumlocutionem sic eius significationis vis exprimi posset: cõfortabatur spiritus accipiens plenitudinem sapiẽtiæ; ex qua explicatione patet hic à Luca non significari puerum hunc

An Christus verè secundum animam profecerit

A semper fuisse plenum sapientia, quod si etiam dictum fuisset, nõ tamẽ ex eo sequeretur, Christum verè non profecisse. Plenitudo enim gratiæ non impedit profectum, cùm ea Ioanni aliisq; tribuatur, quibus gradus & accessionem nihilo secius tribuimus. Itaq; cùm scripturis sacris & fidei syncerirate obstare non videat, si dicatur deitas per gradus quosdã dotes suas impartisse humanæ naturæ assumptæ, & Lucas id apertè hoc loco bis dicat, eisdem verbis nunc loquẽs de Christo quib. prius de Ioanne, putant quidã hæc Lucæ loca simpliciter accipienda, vt verè Christus significetur profecisse sapientia sicut profecit ætate. Nã quòd pleriq; veteres dicunt Christũ ab initio fuisse plenum sapiẽtia, nec potuisse proficere, magis videntur

B respexisse ad sapientiam eius diuinam quę cõpetit Christo quatenus Deus, quẽadmodũ id patet in Hieronymo scribẽte super illud Isaiæ: Butyrum & mel comedet, &c. Licet, inquit, post multa secula de eo euangelista testetur; *Puer autem proficiebat sapiẽtia, & ætate, & gratia apud Deũ & homines*; & hoc dicatur vt veritas humani corporis approbetur: tamen adhuc pannis inuolutus, & butyro pastus ac melle, habebit boni malique iudicium, vt reprobans mala, eligat bona. Nõ quòd

Isaia 7

C hoc fecerit, aut reprobauerit, vel elegerit, sed quod sciret reprobare & eligere, vt per hæc verba noscamus infantiã humani corporis diuinę non præiudicasse sapientię. Et Ambrosius hoc loco fatetur Christum secundũ quod homo erat profecisse. Secundum carnem (inquit) vtique sapientia Dei implebatur & gratia. Et sub nomine Theophili in catena aurea sic legitur: Sicut verbũ in carne passum fatemur, quãuis sola caro fuerit passa, quia caro verbi erat quę patiebatur: ita proficere dicitur, ex eo quòd humanitas proficiebat in ipso. Verũ hęc à Scholasticis, & bene quidem intelliguntur dicta esse de sapientia Christi ipso vsu & experientia acquisita: cùm prius ab initio cõceptionis fuerit infusa animæ eius omnium rerũ cognitio. Sicut enĩ ex prædictis authoritatib. Ambrosii & Theophili patet in Christo ponendam sapientiã aliquam

D tẽpore & vsu rerum acquisitam, cõtra magistrum sententiarum, qui eam non videtur agnoscere, distinctio. 14. libri 3. ita ex Augustino, aliorumq; authoritate, ac ipsa deniq; ratione omnino videtur Christo etiam quatenus homini tribuendam perfectã omnium rerum à cõceptione cognitionem ei infusam. Nam præter scientiam beatæ visionis qua secundum animam assiduè fruebatur sua diuinitate, ex qua multo plenius anima eius omnia cognoscebat quàm angeli, qui ex cõspectu & fruitione diuinitatis omnium rerum habẽt cognitionem maximè quantum ad se pertinet. Pręter hãc, inquam, omnino verisimile est & congenitã quãdam in eo omnium rerum fuisse scientiam, quam verbum Dei animæ suæ in ipsa creatione implantauit ad eum modum quo angelis suis ab ini

tio, naturalium rerum perfecta cognitio cógenita A
est, sicut & ipsi Adam. Neq; enim cóuenit animá
Christi his esse inferiorē. Porrò quomodocumq;
intelligantur hæc loca Lucæ, illud certum est, his
verbis, *Puer crescebat & confortabatur*, &c. ipsum vo
luisse ita notare veritatē assumptæ ab eo naturæ
humanæ, vt tamē etiam significaret in eo aliquid
homine maius apparuisse. Si em̄ statim ex vtero
matris processisset in staturam viri perfecti, & si ab
initio mox suam declarasset sapientiam, creditus
fuisset fantasma fuisse, & prodigiosus aliquis homo.
Esse tamen in eo aliquid homine maius satis de-
claratum est, quòd simul cum ætate augebatur & ro
bur spiritus & sapiētia. Non enim obnoxius erat B
iis vitiis quibus ea ætas solet laborare, ineptia, la-
sciuia, incōstantia, stultitia: sed robur spiritus, cœ-
lestisq; sapiētia indies magis ac magis sese exere-
bat cultu, incessu, sermone, & factis, in quibus ni-
hil erat quod nō spiraret modestiā, castitatē, sua-
uitatem, pietatem. In eo autem quod sequitur, *&*
gratia Dei erat in illo; nomen gratiæ accipitur rectè
pro acceptatione Dei, & fauore quo filium suum
nosq; per illum sibi gratos habet. Nā pro in illo,
Græcè est ἐπ' αὐτὸ, super illū, quod huic sensui be-
ne cōuenit. Nō enim videtur accipi posse pro gra
tuito Dei dono, cùm nō vna aliqua gratia in ipso
fuerit, sed gratiarū omnium plenitudo. Itaq; sen- C
sus erit: Dei patris fauorē fuisse super ipsum, do-
nis suis illum ornātis, ac ipsum in omnibus mo-
derātis & cōponentis. Quidā tamen per gratiam
Dei hic intelligunt gratiā vnionis, hoc est, gratui-
tam illam cōiunctionem verbi cum humana na-
tura, quæ humanam naturā omnibus charismati-
bus spiritus replebat. Potest quoq; rectè & sim-
pliciter per gratiā Dei, ipse spiritus sanctus intel-
ligi, qui cum oībus suis donis animā huius pueri
inhabitabat. Nam illud ἐπ' αὐτὸ, rectè intelligitur
in ipso quemadmodum priùs cùm de Simeone di-
ctum est, & spiritus sanctus erat in eo. Bene autē
dicit ipsum & plenum fuisse sapientia, & habuisse D
in se gratiā Dei, vt ostenderet eum & admirabi-
lem fuisse ob sapientiæ augmentū supra ætatem,
& amabilem fuisse omnibus ob diuinam gratiam
in ipso effulgentem, & oēs in amorem pueri per-
traheutem. Neque gratiā solùm dicit in eo fuisse,
sed gratia, inquit, Dei, vt ostenderet fauorē pueri
nō fuisse vulgarem, aut temporarium, quem sibi
nonnunquam puerilis ætas humanis & naturali-
bus dotibus colligit, puta formæ gratia, aut præ-
coci docilitate, aut alio denique simili munere.

ET IBANT PARENTES EIVS PER OM-
NES ANNOS IN HIERVSALEM IN DIE
SOLENNI PASCHAE.] Quæ dixit Lucas in
commēdationem pueri de plenitudine sapientiæ
eius & gratiæ diuinæ, ipso opere vera esse cōpro- E
bat in sequētibus. Itaq; ostensurus quomodo ad-
huc in ipsa pueritia suam Christus sapientiam &
gratiam manifestarit, qua occasione id factum sit
primò præmittit. *Ibant* (inquit) *parētes eius, &c.* Qui
bus verbis pietatē & legis Mosaicæ seruandæ stu-
dium quod fuit in parētibus Christi, notat. Quā-
quā enim Nazareth lōgius abesset ab Hierusalē,
nempe trium dierum itinere, quotānis tamen se
eò religiosi cōferebant. Præceptum enim in lege
erat Iudæis, vt nō solùm Pascha certo tēpore ce
lebrarent, sed etiā in certo loco quem sibi Domi-
nus delegisset. Verùm cùm præceptū fuerit vt ter
in anno omne masculinū appareret corā Domino

A in loco quē elegisset, vt scribitur Exod. 23. & Deu
ter. 16. quare Lucas parentes Christi per singulos
annos in die Paschæ ascēdisse scribit in Hierusa-
lem. Dicendum videtur istud Lucam dixisse, vel
quòd eo solùm festo etiam Maria ascēderet, cùm
tamen mulieribus præceptum nō fuerit adire lo-
cum in quo Dominus colebatur, secūdùm Lyra-
num, quòd in aliis duabus solēnitatibus dispēsa-
tum esset cū his qui longè aberāt ab Hierusalem.
Nam & parentes Samuelis semel tātùm in anno
ascēdisse in Hierusalem magis est verisimile, præ-
sertim cùm dicatur de Phenenna contristāte An- 1. Reg. 1.
nam: Sicq; faciebant per singulos annos, cùm re-
B deunte tēpore ascenderent ad templum Domini.
Erat autem inter omnes festiuitates præcipua, so-
lennitas Paschæ: ad hanc itaque celebrandam in
Hierusalem simul cum marito suo virgo Deipara
quotannis pro sua in Deum pietate ascendebat.

ET CVM FACTVS ESSET IESVS ANNO-
RVM DVODECIM, &c.] In eo quòd Christus à
parētibus simul ductus est in Hierusalē, & hac in
parte parētibus obedierit qui alieno nō indigebat
magisterio, paratum est exēplum parētibus castæ
educationis, nēpe quòd oporteat parentes ea sese
prognatos statim & ab ipsis (vt aiunt) incunabu-
lis arcere ab omni lasciuia, sanctisque moribus ac
pietatis studiis assuefacere: & oībus filiis ostensa
C forma est quomodo debeant morigeros sese præ-
bere parentibus ad ea quæ honesta sunt hortāti-
bus. Quòd verò Saluator duodenis cōsummatis
diebus Paschæ, hoc est, septē diebus, cùm redirēt
parētes, remāserit in Hierusalē, volens cōmisceri
doctoribus, indicium quoddā raræ suæ sapientiæ
dare voluit, & velut radiolū aliquē sui splendoris
spargere, ad confirmādum fidem tum parentum,
tum aliorū qui ab ipso salutē Israelis expectabāt.
Deinde & ostendere voluit ad quid à patre in hūc
mundū missus esset, quamq; ad persgenda patris
sui mādata iam in tenera ætate prægestiret. Duo-
D decimo autem anno id conuenienter factum est,
quòd eo tēpore discretionis iudiciū perfectū esse
incipiat, & pueritia terminari. Porrò insciis parē-
tibus istud Christus fecit, ne ab eis retraheretur,
aut eos contēnere videretur, si retrahentibus nō
obediret, præterea quò doceret renunciādum es-
se parentum cognatorumq; affectibus ei, qui ve-
lit cœlestis doctrinæ professionem suscipere: mā-
datsq; Dei amicorum affectibus esse præponen-
da, & in Euangelico negotio nullā esse carnalium
parentum autoritatem spectandam. Proinde re-
ctè Hieronymus ad Heliodorum: Licet (inquit)
paruulus ex collo pendeat nepos, licet sparso cri-
ne & scissis vestibus vbera quib^9 te nutrierat ma-
E ter ostendat: licet in limine iaceat pater, per cal-
catum perge patrem, siccis oculis ad vexillū cru-
cis euola. Solum pietatis genus est, in hac re esse
crudelem. Itaque laudatur Deuter. 33. tribus Le-
ui, quòd dixerit patri suo & matri suæ: Nescio vos: &
fratribus suis; Ignoro illos, & nescierunt filios
suos. Iam nec parentes Christi culpari possunt
negligentiæ, quòd illis nescientibus puer reman-
serit in Hierusalem. Nam autore Beda, filiis Israel
moris fuit, vt temporibus festis vel Hierusalem
confluentes, vel ad propria remeantes, seorsum
viri & seorsum fœminæ incederent, pueri tamen
indifferenter cum altero parentum coniungeren-
tur, atque ita factum, vt Maria puerum cum Iose-
pho esse, & contrà Ioseph crederet Mariæ adesse.

A Quòd si autē hic mos Israelitis non fuit (nā de eo non cōstat) satis Euangelista parētes Christi excusat, eo ꝙ dicit existimasse ipsum esse in comitatu, inter amicos & notos, qbus libēter solet ea ætas adhærere. Itaq; secuti de puero venerūt è Ierusalem versus Nazareth itinere vnius diei, vesperi illum requirentes inter cognatos & notos. Nam ꝙ dicuntur venisse iter diei, nō est intelligendum de itinere quo venerunt redeuntes è Nazareth ad quærendum puerum, vt intelligit qdam in Paraphrasi. Vno em̄ die venerūt è Hierusalē versus Nazareth, & nō inuento puero vesperi inter amicos, altero die regressi sūt in Hierusalē: ibi verò tertio deinde die ipsum in templo inuenerunt. Proinde ꝙ dicuntur post triduum inuenisse puerum, non B est intelligendum tribus diebus iam finitis puerū inuentū, sed post triduū, hoc est, cùm iam tertius dies aduenisset, & tertio iam die: sicut priùs dixit Christum circuncisum, postquā cōsummati fuissent dies octo, hoc est, die octauo. Inuenerūt autē in templo nō ludentem, nec ociosum, sed sedentē in medio doctorū, hoc est inter doctos, inter quos sese non ingesserat tanquā doctor, quanquā vnus esset omnium magister, nec cum fastu & ꝓcacitate (quæ vitia solēt adesse pueris præcocis ingenii) iactabat eam qua plenus erat sapientiā, sed velut discendi cupidus inter eos sederat, audiēs scilicet eos, & vicissim interrogās. Non ꝙ necessitas illi esset sciscitari ab hominibus quod disceret, sed quò C omnibus iunioribus exemplū modestiæ & disciplinæ præberet. Hic est em̄ rectus disciplinæ ordo, primò diligenter audire doctos & senes, deinde ab eis de auditis inquirere, iuxta illud Ecclesiast. 32. Audi tacēs simul & quærēs, & pro reuerētia accedat tibi gratia bona. Simul etiā hoc suo exemplo Saluator nos ad discendi sacras scripturas studium accēdere voluit, ac docere nullā ætatem esse præproperā & immaturam ad discēdum ea quæ sunt pietatis. Interrogabat etiā prudentes Saluator vt interrogādo doceret eos q legis scientiam profitebantur. Ex vno enim fonte doctrinæ manat & interrogare & respōdere prudēter, teste Origene. Non solum tamen eum & audisse & in- D terrogasse doctores, sed etiam ab eis interrogatum respondisse, patet ex eo quod sequitur.

STVPEBANT AVTEM OMNES QVI EVM AVDIEBANT SVPER PRVDENTIA, &c. Et meritò quidē stupebant, ꝙ tantillus puer interrogationibus & respōsis suis admirabilem quandā & plusquā senilem declararet sapientiam, in tenera illa & indocta ætate ea promens quę doctores ꝓuectæ ætatis non pigeret discere. Itaq; imbecilli corporis ætate, ipsaq; interrogatione se hominē esse declarabat: ipsa autē interrogādo & respōdendo prudētia, supra hominem se esse satis manifestauit. Verisimile autē auditores non solùm admiratos eius prudentiam, sed & ra- E ram vultus, gestus, linguæq; modestiam, quæ gratiā addebat intelligentiæ, & sine qua explosa fuisset à doctorib[9] eius in interpellādo audacia. Proinde nō obscurè hęc pueri Iesu modestia hic insinuatur, cùm significetur doctores nō dedignatos & audire illum interrogantē, & vicissim illum interrogare. Iam autem non vacat vtili mysterio, quod nō statim cùm quæritur, inuenitur, quodq; qui quæsitus inter cognatos & notos inueniri nō potuit, Hierosolymis in tēplo repertus est. Idem nobis significat Christum instanter quærendum,

Mystica præcedentiū interpretatio.

A eumq; humana nec cognatione, nec cognitione cōprehendi. Deinde eundē ibi inueniri non posse, vbi res agitur humanis affectibus, aut his rebus visibilibus studetur quæ pereūt cum hoc mūdo, sed in Hierusalem tātùm, & in tēplo Dei, hoc est, in ecclesia, idq; tantùm inter eos quibus rerū diuinarum cura est, quiq; non de iis rebus disputāt quæ citra salutis dispēdium nesciuntur, sed de cognitione sacrarum literarum, per quas Deus nobis viam ostēdit, qua possimus æternā assequi salutem. Porrò quòd inter doctores inuenitur Dominus audiens illos, meritò timorē incutere debet doctoribus omnibus sanctorū scripturarum, vtpote in quorū medio sit Christus attēdēs quo- B modo doceant. Quòd verò post triduum inuētus est, rectè secūdùm Ambrosium referimus ad mysterium resurrectionis, quæ tertiò à morte die facta est. Bene autem ratione istius facti quadrat in Christum illud Psalm. 118. Super oēs docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsiui.

ET VIDENTES ADMIRATI SVNT, ET DIXIT MATER EIVS AD ILLVM, FILI, QVID, &c. Nō solùm ij qui Christum interrogantem & respōdentem audierant admirabantur, sed & parētes eius, videntes puerum sedētem in medio doctorum, admirabātur. Nunquā enim in eo simile viderant, nec satis intelligebant facti C huius noui rationem. Porrò modestia parentum Christi satis hic notatur, dum viso puero sedente in medio doctorū, qui omnibus erat admirationi, solùm admirari dicuntur, nō sibi placuisse, nec de tali sese iactasse filio. Quam modestiā dum consideramus, simul & venerationem parentū in puerum, verisimilius est quæ scribitur mater dixisse filio, tum primùm illi dixisse, cùm dimissis doctoribus solus esset cum parētibus puer. Tacet autē Ioseph, quòd sibi cōscius esset nihil se habere iuris in partum spōsæ suæ: mater verò pro peculiari sua in filiū autoritate loquitur, dicēs: Fili, cur ad istum modum agis nobiscū? Cur te clam subduxisti à nobis? Ecce enim pater tuus & ego cum D dolore animi te iā aliquot dies quæsiuimus. Hæc autem accipienda sunt non dici increpādo & obiurgando, sed tāquam verba eius quæ querulosè affectū suum & dolorem manifestat. Neq; enim durè illi loqui potuit quem tam vnicè amabat, quemq;, quòd Christum & filium Dei esse ex angelo didicerat, venerabatur, nec dubitabat nihil reprehensibile admittere posse. Cum dolore autē puerum quæsierāt, quòd metuerent ne illorū aliqua offensus culpa, nollet vltra illis ministris vti, aut ne in grauem & culpabilem negligentiam illis apud Deum imputaretur derelictio pueri, quē sciebant suæ curæ commissum esse. Fortasse autē & ideo, quòd humano quodā affectu puero om- E nia metuerent quæ solet parentum pietas amatis liberis metuere. Hic enim naturalis parentum metus non planè repugnat illi fidei, qua credidit Maria hunc esse Christum & filium Dei, eiusq; singularem curam gerere Deum & angelos. Porrò in verbis Mariæ propriam animi eius humilitatem rursus perspicere licet. Nō enim dedignatur Iosephum patrē Christi nominare, quāuis sciret ipsum ex illo non concepisse, sed nec in ipso ordine nominis se præferebat marito, vt diceret: Ego & pater tuus, sed, *pater tuus*, inquit *& ego*, non attendens vteri sui dignitatem, sed ordinem,

ordinem coniugalem, omnibusq; fœminis exem- A plum præbens honorandi suos maritos.

ET AIT AD ILLOS: QVID EST QVOD ME QVAEREBATIS? &c.] Et hæc rursum verba accipiéda sunt dicta à Saluatore non mordaciter aut indignabundè, sed modestè, quéadmodum decet summá ipsius erga oẽs, & maximè erga parentes modestiam, quáuis tamen duriusculũ aliquid sonent. Nam parũ blande Christus matri respondit, quotiescunq; in Euãgelico aliquo negotio maternã suam autoritaté interponere visa est: ac matris iure illum cõpellauit, vt ostẽderet in eo negotio non esse locũ autoritati alicui humanæ. Habet enim parentum autoritas suos limites, cui renunciandũ est, cùm agitur negotium diuinum. B Par est enim, vt humana cedãt diuinis, & prior sit ratio Dei, cui debemus & corpus & animam, & à cuius benignitate expectamus hæreditatem vitæ immortalis, quàm horum à quibus iuxta carnem progeniti sumus & educati, successuri in portionem aliquam facultatum terrenarũ. Debemus & his sanè plurimum, sed post Deum, cui longè plus debemus, cùm illi & ipsos debeamus parẽtes. Sic & post parum blãdè respõdit matri, quum in nuptiis interpellaret de vino, & materna quadã autoritate videretur exigere miraculum, quod non nisi in gloriam patris erat ꝓmendum. Sic durius etiam respõdit iis, qui ipsum a cõcione Euangelica quasi matris & amicorum nomine euocarant. Ita & nunc, quoniã iure materno expostulare vi- C debatur, quáuis modestè, cum filio diuinis rebus intẽto, etiam ipse duriusculè respõdet, seruata tamen modestia ei cõueniente. Neq; enim Ambrosius veritus est dicere Christum arguisse matrem scribens hoc loco his verbis: Duæ sunt in Christo generationes, vna est paterna, materna altera. Paterna diuinior, materna, quæ in nostrum laborẽ vsumq; descendit. Et ideo quę supra naturam, supra ætatem, supra cõsuetudinem fiunt, nõ humania assignãda virtutibus, sed diuinis referẽda sunt potestatibus. Alibi enim ad ministerium impellit mater, hic mater arguitur, quia adhuc quæ huma- D na sint exigat. Vide autem quàm apta sit respõsio Christi ad verba matris. Quoniam enim expostulare videbatur cũ illo quasi autor ipsius fuerit doloris, & seipsum purgat, dicẽs oportere eum esse in his quæ patris sui erãt, quoties scilicet ille vocaret ad munus delegatũ, & in ipsus parentes doloris causam potius reijcit, vt qui hoc ipsum cogitasse debuissent, & ꝑ eam cogitationem omnẽ deponere metum & solicitudinem. Quia ẽm sciebãt eum à patre cœlesti missum in hunc mundũ ꝓ salute hominum, cogitare debuissent meritò, eum nulla alia de causa sese subtraxisse, quàm vt quæ patris sui erãt ꝑficeret. Verùm humanus naturalisq; affectus, & pia erga tenerum puerum sollicitudo, quem didicerant cõtradictioni & ꝑsecutio- E ni multorũ expositum, effecit vt illud minus aduerterẽt. Nõ enim Christus assertiuè dicit eos nescisse q̃a oporteret eum esse in his quæ patris sui erant, sed interrogatiuè dicit: *Nesciebatis*, &c. quasi diceret: Meritò vobis illud in mentem venire debuisset, quod alioq̃ sciebatis. Nec hæc dicens reprehendit eorũ quærẽdi studium, cùm illud oĩno fuerit laudabile, vtpote à pio affectu ꝓfectum: sed tantum ostendit quansum erat ex parte sui, illud esse superfluum: nec sibi parentum dolorẽ imparasi posse. Rursum autem in verbis Christi annutan- A dum, q̄ cùm virgo Deipara Iosephum patrẽ eius vocasset, ipse cõtra patrem suum Deum vocat, significans ꝓinde se illius voluntati per oĩa potius morem gerere debere. Vbi etiã notandum, Christum ab ipsa pueritia vocasse Deum patrẽ suum, vt cõfunderet & Iudæos & hæreticos, qui ex verbis matris vocantis Ioseph patrẽ eius scãdalizari potuerũt. Hebionitæ ẽm dixerunt Iesum factum filiũ Dei 30. anno vitæ eius, cùm illaberetur in eũ baptizatũ spiritus sanctus. Verùm ipse annos natus duodecim Deum patrem suũ vocat. Nec dicit patris nostri, sed *patris mei*: q̄ sibi sulũ Deus pater esset naturalis. Per ea autẽ quæ patris sui erãt, intelligit ipsum tẽplum, aut potius quæcunq; diui- B na exercitia: qualia erant, audire doctores, eosdẽque interrogare, & interrogantibus respondere. Hinc verò discamus quàm sit res diuina, Deoque grata, in scripturis sacris piè versari, cùm ab hoc Christus auspicatus sit ea quæ patris sui erant.

Hebionitæ refelluntur.

ET IPSI NON INTELLEXERVNT VERBVM QVOD LOCVTVS EST, &c.] Quoniam absurdum quibusdã videtur, Mariã nõ intellexisse hũc Domini sermonem, quo nõ obscurè locutus est, maximè apud eam quæ illũ sciuit esse Dei filium, intelligunt istud dictum esse nõ de parentibus Christi, sed de cæteris auditoribus. Aut ꝑ synecdochen esse accipiendũ, q̃a scilicet Ioseph nõ intellexerit verbum, qui de pueri diuinitate non tam ꝑfectè instructus erat. Verum nullum fuerit C incõueniens dicere, etiã Mariam non planè intellexisse quod à Domino dicebatur, quãdoquidem id apertè Lucas asserere non est veritus. Nã ad parẽtes istud referendũ esse nimis certum est. Quãuis enim ex his quæ præcesserant, scirent puerum esse Christum, & plane diuinam ꝓlem, imò filiũ Dei, nihilq; mediocre aut vulgare expectarẽt ab eo, tamen nõdum ad plenum intelligebant sublimitatem diuinæ virtutis, necdum agnouerunt quàm admirabili cõsilio, quibusve rationibus munus suum obiturus erat ad quod missus fuit à patre, atq; ideo ꝑpetua quadã admiratione circa ipsum & gesta eius tenebãtur, si quãdo Dei spiritus D sese clarius in ipso proderet. Audiunt nomen patris, quem sciunt non habere naturalẽ patrem in terris, quẽ sciebãt solitum vocare patrẽ Iosephũ. Audiunt negotia patris in quibus oporteret eum esse, cùm quæ illa essent nihil vnquam meminissent. Nec propterea q̄ pleraq; eiusmodi ignorarẽt infœliciores erant. Satis enim vnicuiq; & talem de Deo habere cognitionem, vt ipsum vnicè amet, & eius voluntati dextrè se accõmodet. Ita satis Mariæ & Ioseph erat agnoscere Christum se habere præsentem vt ipsi studiosè inseruirent, essentque Deo patri ex animo grati, qui orbẽ, præcipuè autem Iudæos, tanta gratia esset dignatus. Reliqua reuelanda eis in futurum differebantur. E Hoc pacto & alios sanctos à Deo ductos legimus. Porrò non prætereundum quanta fuerit parentum erga Christum veneratio. Quanquam etiam sermonem eius non intelligerent, non tamen vlterius interrogant, sed obticescunt, reuerenturque non intellectum sermonem.

ET DESCENDIT CVM EIS, ET VENIT NAZARETH, ERATQVE SVBDITVS ILLIS, &c.] Posteaquam Dominus ad horam se parentibus subtraxisset, præludium quoddam futurorum exhibens, seseque parentibus superiorem ostendens, rursus ad solitam subiectionem

reuer

reuertitur, debitam paréribus à filiis illius ætatis. A Itaq; qui priùs ostéderat suo exéplo, in quibus negotiis patétũ potestati nõ subsimus, rursum ostédit quáta parétibus carnalibus debeatur reuerentia & subiectio, quádo & ipse q se iam parétibus superioré ostéderat, non dedignatur etiá simulato patri deinceps moré gerere. Cumq; priùs diuinitatis suæ radios quosdá ostendit, nunc rursus sua subiectione humanæ naturæ veritaté astruere voluit. Ita enim visum est Domino Iesu oĩa sua dicta factaq; attéperare, vt nũc diuinæ virtutis suæ velori scintillas quasdam promeret, nunc rursos ad humanam vtilitatem sese demitteret. Erubescát B itaq; pueri & adolescentes qui negligunt honesta parentum monita, cùm Iesus non dedignatus sit subiici suis parétibus, templum etiá, patrisq; negorium ad tempus relinqnens, ne quam speciem præberet filii immorigeri. Erubescát & idiotæ rebelles aduersus Episcopos, suos videlicet patres spirituales, quũ Iesus maior obsecundarit minoribus, Deus scilicet hominibus. Cum auté Euangelista cõmendarit nobis virtutem obediétiæ in puero Iesu, matris etiá eius singularem tum modestiam, tum prudentiam rursum notat, dicens:

Obedientiæ commédatio.

ET MATER EIVS CONSERVABAT IN CORDE SVO OMNIA VERBA HAEC.] Hoc C est, oĩa hęc quæ modò dicta factaq; circa puerum dixi. Modestiæ enim erat, ꝙ nihil muliebri loquacitate cõrta non satis intellecta effutiret, nihilq; magnificum de se ob filii raras dotes iactaret. Prudétiæ verò & magnificæ de puero existimationis, quòd non obiter singula pueri dicta factaque adverteret, nihilq; eius inobseruatum relinqueret, sed simul oĩa recouderet in pissimo pectore suo, coniectans ea admirádis initiis rerum exitus, volensq́ue post singula hæc enarrare discipulis, Iesu nomen per vniuersum orbem prædicaturis. Atq; od id videtur Lucas iam secundò dixisse Mariam omnia in corde suo cõseruasse, quò indicaret vn- D de hæc ad infantiam & pueritiá Christi spectantia intellexerit. Satis autem ex hac virginis obseruatione intelligendum relinquitur, quanta cum modestia & veneratione parentes huic puero quid præciperent si quid ei mandarent.

IESVS AVTEM PROFICIEBAT SAPIENTIA ET AETATE ET GRATIA APVD DEVM, &c.] Hactenus Lucas & Matth. Iesum ferè vocauerũt puerum aut potius puerulũ. Nã Gręcè est παιδίον, notátes hoc vocabulo magná Christi pro nobis dignationé, & forté etiá alludétes ad illud Isaiæ: Paruulus natus est nobis. Nã & ibi Septuaginta verterunt παιδίον. Nunc verò, ter- E minata scilicet pueritia, & declarata sapiétia pueri, non amplius puerum, sed Iesum vocat Lucas. Itaq; paucis cõplexus totam Christi vitá ab anno duodecimo vsq; ad tépos prædicationis Ioannis, nihil aliud insigne de eo prędicat, quàm quod eùm continuo incremento ætatis profecerit etiá sapientia & gratia, significás eum nunquá non radios quosdá diuinitatis suæ emisisse. Porrò quod dicitur profecisse sapiétia & gratia, ab antiquioribus interpretibus ferè intelligitur, non quòd illi quicquá accesserit à tépore quo in vtero matris diuinitas humanitati in ipsa cõceptione est counita, sed quòd sapientiam suam & gratiá magis ac magis declarauerit, & declarádo magis ac magis habitus sit ab hominibus profecisse. Quod idem est cum eo quòd à recétioribus dicitur profecisse

Isa. 9.

Christũ non secundùm habitũ sapientiæ aut A gratiæ, sed secundũ actus sapiétiæ & gratiæ, eò quod ꝓcesserit ab actibus sapientibus ad sapientiores. Aliter tamen etiam à recétioribus explicatur hic locus de habitu sapiétiæ acquisitæ, q auctus sit in Christo, cùm habitus sapientiæ illi infusæ aut sapientiæ beatæ nõ sit augmétatus. Verùm eùm sapientiam hác quæ Christo tanquá homini ab initio cõceptionis sit infusa, quaq; oĩa ab initio cognouisset etiá vt homo, quidá putent nõ posse ex scripturis ꝓbari, putant, vt superius dictũ est, simplicius hunc locũ sic explicádum, vt dicatur Christum secundum sapientiá diuiná, hoc est, eam quę B ei cõpetit tanquá Deo, non ꝓfecisse: secúdum sapientiam autem humaná, hoc est, eam, quæ ei vt homini cõpetit, verè ꝓfecisse, hominum quidem more, sed tamen supra modũ humanum. De hac enim sapientia se locutum Lucas significat, dum Iesum quem profecisse dicit sapientia, etiá ætate profecisse dicit. Nec metuéda hic videtur Damasceni sententia, sic scribentis in 3. libro, postquá dixisset Christum ꝓfecisse sapiétia, eo quòd per incrementum ætatis, sapientiá quæ ipsi inerat in apertum deprõpserit. Qui verò, inquit, ꝓficere ipsum dicunt sapientia & gratia, vt botũ accessioné additionemq; subinde suscipientem, nõ extrema C carnis experientia vnionem factá astruunt, neq; secundum hypostasim adorát vnionem. A Nestorio vana sapiéte persuasi, habitudinariá vnionem & nudum incolatum falsò prędicát, non cognoscentes neq; ea quæ dicũt, neq; de quibus disserunt. Nã si verè vnita est Deo verbo caro extremæ existentiæ, magis ꝓfectò in ipso existet, & hypostaticá ad ipsum habebit idétitatem. Quomodo ergo nõ pfectè ditata est omni sapiétia & gratia? Non ipsa quidem per gratiá participans vt nos, neq; secundum gratiá ea quæ verbi sunt participans, sed potius ꝓpter vnionem secundum hypostasim, humana & diuina vnius Christi facta par- D ticipat. Sed & quia ipse erat Deus simul & homo, gratiam & sapientiá, & omnium bonorum plenitudinem mundo irrigat. Hæc ille. Verùm ex hac Damasceni ratiocinatione tátũ cõsequitur, Christum nõ absolutè profecisse sapientia, quasi scilicet nõ fuerit ab initio plenus sapientia. Probat enim Christũ hominem ratione vnionis hypostaticæ ab initio semper plenum & perfectũ fuisse in sapiétia illa quæ verbo ꝓpria est. De qua, vt ratio eius solùm cõcludit, ita etiá eum loqui, manifestũ satis ex eo quòd carnem dicit sapiétiæ plenitudinem participasse, nõ per gratiá, sicut nos, sed per vnionem hypostaticá ea quæ sunt verbi partici- E passe. Proinde habito respectu ad hanc Christi sapientiam, nõ potest dici Christus ꝓfecisse sapientia, nisi quia maiorem semper sapientiá factis dictisq; demõstrauit. Verùm cùm præter hác diuinam sapientiá necessariò oporteat Christo quatenus homini humanam etiá tribuere sapientiam, non cõsequitur ex Damasceni sententia impium esse & Nestorianum, asserere hanc re vera quibusdam gradibus in Christo auctam fuisse. In vniuersum tamen Christo nullam tribuere humanam sapientiam, nisi acquisitam, suprà satis ostensum est nõ esse verum: proinde locus hic & alter ei similis apud Lucam superius explicádus est catholicè altero, illorum modorum priùs positorũ. Porrò cùm dicit Lucas, Christum profecisse gratia, dictio, *gratia*, anceps est. Potest enim accipi quemad

Damascenus lib. 3. de orthod. fide.

A quemadmodum priùs,cùm dixit,& gratia Dei e- rat in illo pro dono Dei, quo illi grati efficimur, & bene viuimus, & tunc eodem modo oportet intelligi Christum profecisse gratia, quomodo profecit sapientia. Aut accipitur pro acceptabilitate & fauore, vt significetur eum gratiosiorem factum tum Deo, tum hominibus commeodatione virtutum sese in eo proferentium. Quanquam & secundùm hanc acceptionem non potest intelligi profecisse gratia apud Deum, quasi acceptabilior & gratior postea factus sit illi. Sicut enim non creuit in eo gratia habitualis, ita nec gratior factus est. Sed tantùm quod semper magis ac magis fecerit acceptabilia, grata atque me- B ritoria opera. Primùm autem dicit *apud Deum*; deinde, *apud homines*. Primùm enim oportet Deo placere, deinde hominibus. Simile autē scribitur 1.Reg.2.de Samuele: Puer autē Samuel proficiebat, atque crescebat, & placebat tam Deo quàm hominibus. Porrò non ociosè legēdum est quod dicitur Iesus cum ætate profecisse semper sapientia & gratia. Id em̄ & ostendit quàm esset à vulgi consuetudine vita eius diuersa, & qualiter viuendum sit ei qui Christi cognomine & consortio gloriatur. Vulgò enim præpostero modo ferè fieri videmus, vt scilicet corpus quidem iuxta naturæ C cursum semper in melius ꝓficiat, anima verò per socordiam in peiora semper relabatur. Adolescētes enim ab infantiæ pueritiæq; puritate ad lasciuiam degenerant, iuuentus rursum ad lites & ad pugnas proficit, virilis ætas ad ambitionem & auaritiam. Itaq; fit, vt quo quisque propius accesserit ad ætatem, hoc longius recedat ab innocencentia. Cæterùm qui Iesum Christum semel induerunt, hos oportet ad illius exemplum semper ad meliora conniti, studereq; vt vitæ sinceritate & se semper magis commendent Deo, & honestiorem sibi semper famam apud homines parēt, vt qui in eis semel natus est Christus, in eis etiam semper grandescat & adolescat. Quanquam autē ab Euāgelistis non exprimatur, quibus rebus vacauerit Christus vsque ad baptismum suum, omnino tamen verisimile est labore suo sibi parentibusq; victum parando perdurasse. Nam Marci 6. faber & fabri filius à gētilibus suis vocatur. Certè literis vacasse eum verisimiliter dici non potest, cùm Ioā.7. legamus, miratos Iudæos dixisse: Quomodo hic scit literas, cùm non didicerit? multo autem minus verisimiliter dici potest, indulsisse illum ocio. Igitur cùm parentes Christi honesti essent & iusti, egeni autem, & necessariorum patientes, manifestum est quòd labores corporeos continuò frequētabant, necessaria vitæ sibi quærentes, Iesus autem obediens illis, vt Lucas testatur, etiam in sustinendo labores subiectionē perfectam exhibebat. Ideo verò vsq; ad tempus à patre præfixum, nēpe vsque ad annum circiter trigesimū, nihil insigne gessisse scribitur, præterquā quòd continuò profectu sapientiæ & gratiæ Dei commēdabat se hominibus, vt nos suo exemplo admoneret, ne quis ad munus Euangelicum obeundum temerè & importunè sese ingerat, sed priùs ætatis accessu, moribus inculpatis, cœlestique vocatione docendi sibi colligat autoritatem.

Finis eorum quæ duodecim capitibus de Christi infantia dicta sunt.

PRÆDICAT ET BAPTIZAT IOANNES.

Matthæi 3. Marci 1. Lucæ 3. CAPVT XIII.

Nitium[b] Euangelij Iesu Christi filij Dei:[a] In diebus autem illis,[c] anno quintodecimo imperij Tyberij Cæsaris procurāte Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Itureæ & Thraconitidis regionis, & Lysania Abilenæ Tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha:[b] sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius:[c] factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto. Et f venit[a] Ioannes Baptista[c] in omnem regionem Iordanis [&][b] fuit Ioannes baptizans[l] & prædicans[c] in deserto[a] Iudææ[b] baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum,[a] & dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem,[c] sicut scriptum est in libro sermonum Isaiæ prophetæ: f Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius.[c] Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erūt praua in directa, & aspera in vias planas, & videbit omnis caro salutare Dei. †[c] Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos: esca autem eius erat locustæ, & mel sylnestre. Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa,[a] & omnis regio circa Iordanem,[c] & baptizabantur ab eo in † Iordane confitentes peccata sua.[a] Vidēs autem multos Pharisæorum & Sadducæorum venientes ad baptismum suum, ‖ f dixit[a] eis; [&][c] ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipso: △ f Progenies viperarum, quis ‖ ostendit vobis fugere à ventura ira? Facite ergo △ fructus dignos pœnitentiæ, & ne † cœperitis dicere[a] intra vos: f patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, iam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor △ non faciens fructum bonum, exciditur & in ignem mittitur.[c] Et interrogabant eum turbæ dicentes: Quid ergo faciemus? Respōdens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & publicani

† b Erat Ioānes vestitus pilis cameli & Zona pellicea circa lumbos eius, & mel sylvestre edebat. Et egrediebatur ad eū omnis regio & Hierosolymitæ vniuersi. † b. Iordanis flumine. ‖ e dicebat ergo ◁ f. o Genimina, ‖ a o demōstrauit. ◁ a o fructū dignū † a velitis ▾ a o qua non facit.

publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nil amplius quàm quod constitutum est vobis, faciatis. Interrogabant autē eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendiis vestris. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne fortè ipse esset Christus, respondit Ioannes[b] & prædicabat[b] dicens[c] omnibus:[l] Ego quidem[b] baptizaui [&] [l] baptizo[l] vos[a] in[l] aqua[a] in pœnitentiam: † Qui autem post me venturus est, fortior me est,[l] cuius non sum dignus[b] procumbens[b] soluere corrigiam calceamentorum eius [aut][a] calceamenta portare. △[l] Ipse vos baptizabit[f] in[l] Spiritu sancto[f] & igni, cuius ventilabrum in manu ¶ sua, & ▽ permundabit a-ream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. [c] *Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo.*

† b venit autē fortior me. b post me. ◁ h ille vero. l c. o omni. ▽ c o. purgabit.

INITIVM EVANGELII IESV CHRISTI FILII DEI.] Videri posset alicui principium istud Euangelij secundùm Marcum, hoc loco non aptè positum in Concordia, sed ponendum potius fuisse in principio totius Cōcordiæ, eo quod videatur poni istud à Marco tāquam titulus historiæ Euāgelicæ. Verùm, vt satis dictum est circa illud Matthæi, Liber generationis, &c. nō tanquam titulum hæc verba posuit Euangelista, sed procemij cuiusdā vice, quo ostendat vnde auspicaturus sit historiam Euāgelicam, nempe non à generatione & infantia Saluatoris, quēadmodum Matthęus, sed à principio Euangelij, hoc est, prædicationis Iesu Christi, quæ cœpit à prædicatione Ioannis. Proinde notādum quomodo Spiritus sancti dispēsatione factum sit, vt singuli Euangelistæ propriū haberent sui Euangelij exordium. Matthæus enim & Ioannes à Christo incipiunt, sed ille à Christi humana generatione, iste verò ab eius diuina generatione & excellentia. Marcus & Lucas à Ioanne incipiunt. Lucas quidem à Ioannis natiuitate, Marcus verò à Ioannis prædicatione, quam mox sequuta est prædicatio Christi. Porrò posita iam verba Marci dupliciter cum sequentibus apud Marcum leguntur. Quidam enim hæc verba cum sequētibus coniungūt hoc modo: *initium Euāgelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Isaia Propheta*, vel *in prophetis*, vt significent prædicationem Euangelicam Christi tale omnino sortitam principium, quale eam habituram prophetæ iam olim prædixerant. Atque hoc modo distinguunt omnes Græci codices & interpretes. Latini verò codices hæc verba *initium Euangelij Iesu Christi filij Dei*, separant à sequētibus, vt ibi: *sicut scriptum est*, &c. principium sit nouæ sententiæ, & illud, *sicut*, pendeat cum eo quod sequitur, *fuit Ioannes in deserto baptizans*, & sit sensus: Sicut scriptum est in prophetis, ita fuit Ioannes baptizans in deserto. Hæc autem distinctio omnino aptior videtur, tum quod illud, *initium Euangelij Iesu Christi filij Dei*, absolutè videatur posuisse Marcus in exordio suæ historiæ, sicut Matthæus illud absolutè posuit, Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abrahā: tum quod Lucas hic dicat, *Factum est verbum Domini super Ioannem*, &c. *Et venit in omnem regionem Iordanis prædicans baptismū*, &c. *sicut scriptum est in libro sermonum*, &c. Cui locutioni omnino consentit hæc apud Marcum distinctio. Proinde hanc in Concordia sequuti sumus. Debet autem in verbis istis aliquid subintelligi hoc modo: initium Euangelij Iesu Christi, tale fuit. Dicit autem, *filij Dei*, cùm Matthęus dixerit, *filij Dauid, filij Abraham*. Nam Matthæus quidem susceperat in principio ostēdere Christi natiuitatem temporalem, quodq́ue secundùm eam ex Dauide natus esset: Marcus verò à prædicatione & miraculis Christi auspicatur, per quæ demonstratur non humanitas, sed diuinitas ipsius. Bene itaque dicit, *initium Euangelij Iesu Christi filij Dei*, vt significet se per Euangelium ostensurum, Iesum & esse Christum à Iudæis expectatum, & esse verè filium Dei. Constat autem ex dictis Euangelium hoc loco non accipi, quomodo dicimus, Euāgelium Matthæi, aut Marci, pro scriptura scilicet historiæ Euangelicæ, sed pro ipsa prædicatione Euangelica, & bona illa annunciatione de Christo & per Christum mundo illata.

ANNO QVINTODECIMO IMPERII TIBERII CAESARIS, PROCVRANTE PONTIO PILATO.] Historiographorum & pphetarū more propter narrationis veritatē confirmādam, distinctè describit Lucas, quo tempore. & sub quibus cœpta sit prædicatio Ioannis & Christi, & quidem non sine Spiritus sancti vtili dispēsatione. Nisi enim hoc loco annum imperij Lucas expressisset, ignoraremus, quo anno cœpta fuisset vtriusque prædicatio. Ex quo deinde cognoscimus quoto anno imperij Augusti Christus & Ioannes nati sint, dum designato huic tēpori addimus, id quod postea dicit Lucas. Christum ferè annorum 30. fuisse cùm à Ioāne baptizaretur. Meminit autem Tyberij Cæsaris, q tum Iudæa Romano subesset imperio, & p annos Imperatorum tunc annum & tempus rei gestæ designari solitum esset. Deinde verò ostēdit qui tunc apud Iudæos præessent, tum in tēporalibus, tum in rebus diuinis. *Procurante* (inquit, vel præsidem agēte) *Pontio Pilato in Iudæa*. Archelao enim postquā 10. annos præfuisset, sublato ab Octauio Augusto, & in exilium relegato Viennam Galliæ ciuitatem, Iudæa tributaria facta dispensationi Syriæ coniuncta est, nec amplius per principem, sed per pcuratorem & præsidem gubernabatur. Primus itaq; Iudæorum præses ab Augusto destinatur Coponius, quo post non multum tēporis Romam reuerso, successor regendæ prouinciæ Marcus efficitur. Huic quoq; successit Annius Rufus, sub quo Augustus imperator mortuus est. Cuius deinde successor Valerius Gratus efficitur, qui Romam reuersus postquam vndecim annis præfuisset Iudæis, successorem à Tiberio accepit Pontium Pilatum, sub quo Christum & Ioānem prædicasse etiā Iosephus testatur, lib. 18. Antiqui. Hic autem Pilatus postquam decimum in Iudæa cōplesset annum, Romam pergit, quo se de quibusdam criminibus in iudicio Cæsaris expurgaret. Verùm priusquam Romam veneret, Tiberius mortuus est, qui regnauerat annis 22. Ex quibus cōsequitur, duodecimo an. Imperij Tiberij Pilatū cœpisse præsidere in Iudæa, & ipsius tertio aut quarto anno cœpisse Ioānis prædicationem. Post Pilatum autem Marcellus à Vitello præses cōstituitur

Ordo præsidum Iudææ.

Tiberij mors.

A B C D

tuitur, post hunc verò fuit Maxillus. Deinde mortuo Herode Agrippa à Claudio mittitur Iudææ præfectus, Cuspius Fadus. Huic successor venit Tyberius Alexāder. Et huic successor aduenit Cumanus, quo in exiliū misso, Claudius Felicē præsidē in Iudæam misit: quo etiam ob Iudæorū accusationem pulso, præses datus est Iudæis Portius Festus, de quibus duob. Act. 24. Mortuo autē Festo Albinus in Iudæam præses mittitur, qui successorem accepit Gessium Florū, sub quo cœpit Iudæorū per Romanos deuastatio, quemadmodū hęc omnia patent ex Iosepho. Porro tres isti tetrarchæ qui hic à Luca ponūtur, Herodes, Philippus & Lysanias, putārut à plerisque fuisse tres filij Herodis maioris, secundū sententiam Eusebij in Chronicis, ac dicti tetrarchę, quòd quartā partē regni Herodis simul cū quarto filio Archelao, singuli gubernandam accepissent. Diuisisse enim putant Augustū regnū Herodis in quatuor partes, & quatuor illis filiis, singulis vnam partem dedisse, quorū pars ea quæ Archelao obtigerat, illo expulso Pilati procurationi assignata sit. Verùm hęc sententia, quæ occasionem sumpsisse videtur, partim ex nominis Tetrarchę significatione, partim ex enumeratione istorum quatuor, Pilati scilicet, qui Archelai parti præsidebat, Herodis, Philippi & Lysaniæ, duplicem in se manifestè errorem cōtinet. Primùm enim falsum est, Herodis maioris regnum in quatuor partes fuisse diuisum, cùm, vt patet ex Iosepho, in tres tantùm fuerit ab Augusto secundùm testamentū patris diuisum, medietate scilicet assignata Archelao, duabus verò reliquis partibus distributis Herodi & Philippo. Non enī Lysanias filius fuit Herodis, nec illius aliquā portionē possedit, sed, vt ex eodem patet Iosepho lib. 14. cap. 2 t. filius fuit Ptolomæi Minæi Chalcidis iuxta Libanum montem tyranni, successens patri in regno etiam priusquam Herodes maior regnum Iudææ à Romanis accepisset. Deinde falsum est, tres istos qui à Luca tetrarchę dicūtur sic esse dictos à quarta parte regni accepta, quam nis nomē tetrarchię à regni quarta portione omnino videatur esse desumptum. Nā Herodes maior & frater eius Phaselus, priusquā Herodes rex à Romanis declararetur, ambo tetrarchę Iudęorū cōstituti sunt ab Antonino, vt scribit Iosephus libro & capite prędictis. Et Plin. lib. 5. c. 23. in Celesyria tradit fuisse tetrarchias 17. Et Decapolitana regione tetrarchias sex numerat cap. 18. quæ sūt, Trachonitis, Paneas, in qua Cæsarea, Abila, Arca, Ampeloessa, Gabe. Proinde videri potest Syriæ administrationem Græcis quadripartitā fuisse, atque in Tetrarchias ipsas regiones suis limitibus determinatas, & præsides earū Tetrarchas appellatos fuisse. Deinde illis amplius diuisis, & aucto portionū numero, vetus interim & primò datum nomen permansisse. Esse autem Tetrarchiā principatum ad instar regni, patet ex Plinio lib. & cap. prædictis. Nam cap. 18. dicit: Intercursant eis quatuor has vrbes tetrarchiæ regnorum instar singulæ, & in regna contribuuntur, &c. Et cap. 23. tetrarchias 17. dicit in Syria in regna descriptas barbaris nominibus. Et Iosephus ipse tetrarchias regna vocat. Et Cicero lib. 1. de diuinatione loquens de rege Deiotaro: Cuius (inquit) hoc præclarissimum est, quod postquam à Cæsare tetrarchiæ regno, pecuniáque mulctatus esset, negat se tamen eorum auspiciorum quæ sibi ad profectum proficiscenti secunda euenerunt, pœnitere. Esse tamen tetrarchæ nomen inferius nomine regis, vel ex eo satis patet, quòd, vt narrat Iosephus, Herodes iste tetrarcha videns Herodem Agrippā à Caio Cæsare regia dignitate donatum, Romam instinctu Herodiadis perrexerit, quò simile dignitatem ab imperatore obtineret. Porro tres istas tetrarchias, Herodis, Philippi & Lysanię, postea à Caio, Agrippa obtinuit.

Qui dicti sint tetrarchæ.

SVB PRINCIPATVS SACERDOTVM, ANNA ET CAIPHA, &c.] Herodes maior commisso sibi à Romanis regno, pontificatū qui per successionē debebat obtingere alicui per patrio iure, ignobilibus sacerdotibus, qui nō erāt ex genere Asmoneorum tribuit, pro suo voto mutans quoties liberet. Similia quoque gessit in constitutione sacerdotum Archelaus, pariter & Romani postea super Iudæos statuti. Nam, vt scribit Iosephus lib. antiquit. 18. capi. 4. Valerius Gratus Ananū quendam remouēs pontificatu Ismaelē filium Iabi pontificem designauit. Sed & hunc non multo pòst abiiciens, Eleazarum filium Annæ pontificis sacerdotio surrogauit. Post annum verò etiam hunc arcet officio, & Simoni cuidā Camithi filio ministerium pontificatus attribuit. Sed nō amplius & ipse quā vnius anni spacio eodem perfunctus officio, Iosephum, cui Caiphas nomen erat, habuit successorē. Vnde verisimile est temporibus Pilati Annā & Caiphā obtinuisse largitionib. vt vicissim pōtificatus munus obirent, atque ob id dixisse Lucā, sub principibus sacerdotū Anna & Caipha. Quod autem Eusebius lib. 1. Ecclesiasticæ historiæ colligit ex illa quæ iā dicta est substitutione pontificum facta per Gratum, annos prædicationis Christi, vanum est, cùm Gratus præcesserit Pilatū, vt patet ex eodem Iosepho. Bene autem notat Lucas hac principū & sacerdotum descriptione, aptū fuisse istud tempus manifestationis Christi, & prædicationis regni cœlorum. Cùm enim terrenum regnum & sacerdotium apud Iudæos tā malè haberet, vt præter sectionem principatuum profanorum, atque ob id multimodam tyrannidē in teb. externis, sacerdotij quoque dignitas scissa esset, Romanorum auaritiæ & sacerdotum ambitioni penitus prostituta, tum sanè aptissimum erat tēpus, vt expectatus ille Iudæorum rex simul & sacerdos manifestaretur, & regno terreno atque sacerdotio legali abolito, succederet regnum cœleste & sacerdotium spirituale. Tum & apta occasio prædicandi regnum cœlorum. Nunquam etenim ad percipiēda cœlestia magis capaces sumus quā vbi terrena omnia aduersa cadunt. Porro Matthæus tempus prædicationis Ioannis indistinctè significauit, dicēs, *in diebus illis*. Vbi tamen intelligendum est, Matthæum per dies illos non voluisse certum illud tempus demonstrare quod Lucas explicat. Sed nec illos dies, de quibus antè locutus est in secundo capite: sed totum illum tempus quod fuit à Christi pueritia vsque ad Ioannis prædicationem. Mos enim scripturæ est in diebus illis sequentibus, ponere pro quolibet tempore. Proinde hæc verba Matthæi rectius præponuntur verbis Lucæ.

b SICVT SCRIPTVM EST IN ESAIA PROPHETA, &c.] Græci codices non habent, *In Isaia propheta*, sed, *in prophetis*. Verùm id apparet mutatum à doctis data opera, quòd deprehēderent

hoc testimonium ex duobus prophetis esse cõflatum. Nam prior pars est ex Malachiæ cap. 3. Posterior verò ex Isaiæ cap. 40. Hieronymus enim in libro de optimo genere interpretandi proponit tanquam insolubilem quæstionẽ, quomodo Marcus scripserit istud dictum in Isaia propheta, cũ ex diuersis desumptũ sit prophetis. Vnde apparet Hieronymi tẽpore etiam Græcos codices habuisse, sicut nunc habent Latini. Et tamen etiã Irenæus legit, *in prophetis*, lib. 3. cap. 11. Porro dum legitur *in Isaia propheta*, dicendum ideo duo prophetarum testimonia sub Isaiæ nomine coniungi, ꝙ Isaias prior idem illud quod vaticinatus est Malachias, insinuauerit. Sciens enim (inquit Augustinus) B omnia ad autorem referenda, dicta hæc ad Isaiam reuocauit, qui sensum istum prior intimauerat. Denique post verba Malachiæ, statim subiecit dicẽs: *Vox clamantis in deserto*, &c. vt iungeret verba vtriusque prophetæ ad vnum sensum pertinentia sub persona prioris prophetæ. Hæc ille. Cùm enim Euangelista principaliter institu:sset afferre Isaiæ testimonium de Ioanne, quemadmodũ fecerat Matthæus, obiter interseruit & alterum alterius prophetæ de eodem testimoniũ, quò prophetarum consonantiam ostenderet, & Isaiæ testimonium magis explicaret, ostenderétque quis esset quem Isaias dixit clamaturum: *Parate viam Domini*, nempe quem dixit alter angelum Dei qui pararet viam eius. Porro etiam Euangelistæ nonnihil C dissidet ab Hebraica veritate, & à Septuaginta. Nam Hebræa sic habent, interprete Hieronymo *Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam*; consentientibus per omnia Septuaginta, nisi quòd pro præsenti, *mitto*, verterũt futurum, *mittam*. Marcus autem: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viã tuam ante te*, quomodo & Matthæus hoc testimoniũ cap. 11. citat dictum à Domino de Ioanne. Neque enim Euangelistis & Christo curæ fuit citare ad verbũ prophetarum dicta, sed contenti fuerunt sententiarum transferre veritatem. Hæc itaque diuersi- D tas verborum non præiudicat sensuum idẽtitati, imò mysterij cuiusdam explicationem in se cõtinet, & intelligentiam rectam prophetæ demonstrat. Apud Euangelistam enim certũ est esse verba patris ad filium. Apud prophetam autẽ siue intelligãtur esse verba Christi de se loquẽtis, vt vult Hieronymus, siue verba patris, semper significatur Christi æqualitas cũ patre, & diuinitas eadẽ. Nam si ipse ibi loquitur, cùm eundem ibi dicatur mittere quẽ hic dicitur mittere pater, satis significatur æqualis vtriusque autoritas. Si verò & apud Malachiã pater loquitur, vt est verisimile propter ea quæ sequuntur: Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator quem vos quæritis, & angelus testamenti quẽ vos vultis, rursum diuinitas Christi significatur, cùm consequatur eandẽ E esse faciẽ patris & Christi, atque in Christo venisse etiam ad nos Deum patrẽ, aut Christum esse faciem patris, vt quod dicitur apud prophetã, ante faciem meam, idem sit cum eo quod Euangelistæ habent, *ante te*. Ideóque etiam necessaria fuit huiusmodi mutatio, vt ne intelligeremus Deum patrẽ qui ibi loquitur, venturum ad nos in propria sua persona, sed in persona filij sui: quod & apud prophetam satis significatur per hoc quod sequitur: Et statim veniet dominator, &c. Cæterũ Ioannes angelus dicitur, non natura, sed ratione of-

A ficij quod ipso nomine magis significatur. Est enĩ angelus Latinè nuncius, quamuis etiã angelus rectè ob id intelligitur nominari, quod angelicã planè vitam in hoc mundo degerit. Altera prophetia, quæ ex Isaia desumpta est, postea explicabitur.

FACTVM EST VERBVM DOMINI SVPER IOANNEM ZACHARIAE FILIVM IN DESERTO: ET VENIT, &c.] Prophetarum more atq; Hebraica phrasi Lucas Ioãnem tanquã verè prophetã missum dicit à Deo ad prædicandũ. *Factum est* (inquit) *verbũ Domini*, hoc est iussio ac inspiratio Domini, *super Ioannem*, hoc est, ad Ioãnem: quo significat quòd non ex seipso accesserit ad prædicandum & baptizandum, sed ex B diuino mandato, siue illud acceperit per interiorem inspirationem, siue per externã & sensibilem aliquam vocem. Porro quòd Ioannes tam mirabiliter natus est, tã sanctè vixerit, à prophetis promissus sit, nec nisi à Deo iussus ad prædicandũ accesserit: hæc, inquam, omnia faciunt ad commendandam nobis Christi quem prædicauit, & Euangelij eius maiestatem. Vt autẽ in deserto lateret Ioannes ad prædicationis tempus præter causas superius dictas in fine capitis 5. etiã idem cõueniebat, ne suspicio esset hominibus, Ioannẽ gratia affinitatis cum Christo, aut consuetudinis à teneris annis, talia de Christo testatũ fuisse, propter quod & postea testificãs dicit: *Et ego nesciebam illum*. Ve- C rùm cùm Lucas dicat factum esse verbum Domini ad Ioannem in deserto, indéque eum venisse circa Iordanẽ, & ibi prædicasse & baptizasse, quomodo Matthæus dicit eum venisse & prædicasse in deserto Iudææ, sicut & Marcus in deserto eũ baptizasse & prædicasse testatur? Intelligendũ itaque, ex interiori & vastiori deserto in quo multis annis vixerat, venisse Ioannem circa Iordanis regionem, eámq; à Matthæo vocari desertum Iudææ ꝙ in ea rari & sparsim homines habitarent, sicut in Hercynia sylua, aliisq; incultis locis videre est. In deserto autẽ, nõ in templo (quod Christo de- D putatum erat secundum prophetiam Malachiæ dicentis: Statim veniet ad templum sanctum suũ dominator, &c.) Ioannes prædicabat. Primũ quidẽ, vt exordium nouæ legis correspõderet lationi veteris legis, quæ in deserto data est. Deinde quo significaretur, necesse esse vt ciuitatum corruptissimos mores deserat, ac carnalium veteris legis cæremoniarum, quarum in Hierusalem maximè erat obseruatio, fiduciam deponat, quisquis se ad pœnitentiam, ad baptismũ, & Euangelij gratiam, quæ Ioannes prædicabat, parare vellet. Postremũ per hoc insinuatum est, Euãgelicam gratiam maximè prædicandam in solitudine gẽtium, iámque implẽdum quod per Isaiã Dominus cap. 41. promisit dicens: Ponam desertũ in stagna aquarũ, & terrã inuiam in riuos aquarum, &c. De quo deserto frequẽter idem propheta, vt cap. 32. erit deser- E tum in Charmel, hoc est, agrum bene cultum. Et cap. 35. Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinãs germinabit, & exultabit lætabũda & laudans. Pro quo Septuaginta habẽt: Florebunt, & exultabunt deserta Iordanis. Per quod secundùm Hieronymũ demõstratur Ioannis in Iordane baptismus pœnitẽtiæ. Et cap. 54. Lætare sterilis quæ nõ paris, quoniã multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum. Vnde Hieron. in Isaia super illud: Vox clamantis, &c. Animaduertendum, inquit, quòd

rectæ

A rectæ viæ Domini,& semitę Dei nostri nó prædicentur in Ierusalem,sed in solitudine Ecclesiæ,& in deserta gentiú multitudine, de qoa supralegimus: Lætare deserta siués,& exultet solitudo, & floreat quasi liliú. Iordanis auté fluuius (iuxta qué conuersatus est Ioannes, quò baptizádis esset aquę copia) effunditur duobus fontib. ex iugo Libani, quod Antilibanum vocát. Fótium alter Ior, alter Dan dictus, teste Iosepho, qui vt vndis, sic & nomine coeút,& Iordanem faciunt, Hebraicè Iardan. Hic autem fluuius non procul à fontibus lacum fundit, quem Samochonitin vocát, à quo cétum viginti stadiis delapsus, aliú efficit priori ma- B iorem, Tiberiadis cognominatú, à Tiberiade scilicet oppido, quod Herodes Tetrarcha, parentum moré secutus, extructú Imperatoris nomine donauit. Vocatur & Genesat & Genesaret in scripturis,& mare Galilææ. Hoc lacu dimisso Iordanis multa solitudine peregrata demum se Asphaltiti lacui miscet, aquasq; laudatas, vt ait Plinius, perdit pestilentibus mixtas. In eo enim lacu, quod & mare mortuú dicitur, ita absorbetur Iordanis vt vltra nó erumpat. Huc itaq; Iordanis fluuiú cóueniens erat deligi exordiendo baptismo, tum vt ex fluuij celebritate, quo nullus alius erat apud Iudęos maior & celebrior, nouo baptizádi ritui gloria quædam accederet: tum quòd in eo flumine iam præcesserant aliquot miracula ad baptismú pertinen- C tia. Iordanem enim olim siccis pedibus tráfiens Israeliticus populus intrauit in promissam terrá. Et Helias transito Iordane simili miraculo assumptus est igneo curru in cœlú. Sic & per baptismú introitus est in regnum cœlorum, ac regioné verè viuentiú sanctis promissam. Deinde & Naamá Syrus iussu Elisęi in eo flumine septies lotus a lepra mundatus fuit, vt scribitur 2. Reg. 5. ac ex idololatra factus Dei cultor. Quo significatum fuit gentiles baptismum septiformis spiritus à noxia lepra, carnis scilicet corruptione, múdandos, adscribédos vero Dei populo. Iá & origo huius fluuij,& nominis significatio optimè conueoit bap- D tismo pœnitentiæ quem prædicauit Ioánes. Iordanis enim interpretatur secundu multos, fluuius iudicij, vt sit Iordanis quasi Ieordanis: Ieor enim Hebræis fluuius, Dan verò iudiciú. Quid est auté aliud baptismus pœnitentiæ, quá fluuius quidam iudicij, quo scilicet quis seipsum cóndemnat & iudicat, ne iudicetur à Domino? Sicut auté ex duobus fontibus oritur Iordanis, ita & purificator fluuius baptismatis ex duobus scatet fontibus, nempe agnitione propriæ iniustitiæ, & recordatione bonitatis diuinæ.

[b] FVIT IOANNES BAPTIZANS ET PRAEDICANS IN DESERTO BAPTISMVM, &c.] Ordo inuersus. E Priùs enim prædicabat pœnitentiá, deinde baptismum pœnitentiæ, ac postremú baptizabat. Siquidem ab eis qui agnouerunt peccata sua, seq; pœnitere testabátur, exegit baptismi susceptioné, in testimoniú detestationis veteris vitæ, ac desiderij purgationis peccatorú suorú. Atq; ob id baptismus illius, dicebatur pœnitentię baptismus, quòd scilicet in testimoniú pœnitétiæ susciperetur. Verùm difficultas est in verbis sequentibus, nempè, *In remissionem peccatorú.* Ex his enim verbis apparet per Ioannis baptisma collatá fuisse peccatorum remissioné. Et quidé fuerunt,& adhuc hodie sunt, qui id ex his verbis intelligút, nullam, quod

De Iordane.

An Ioannis baptisma conferret remissionem peccatorum.

ad substantiá attinet, differentiam cóstituentes inter baptisma Christi & Ioannis, vtrobiq; peccatorum remissionem & spiritum sanctum asserentes conferri, quamuis nó æquè perfecto modo. In hac sententia fuisse Prudentiú apparet, qui in hymno ieiunantium de Ioanne sic canit: *Hortator ille primus & doctor nouæ Fuit salutis, nam sacrato in flumine Veterum piatas lauit errorum notas. Sed tincta postquam membra defæcauerat, Cœlo refulgens influebat spiritus. Hoc ex lauacro labe dempta criminum Ibant renati non secus quam sirudis Auri recocta vena pulchrum splendeat: Micet metalli sine lux argentei Sudum polito prænitens purgamine.* Verùm hanc sententiam falsam esse, ex duobus potissimum constat. Primùm, quod Ioannes ipse dicat, *Ego quidem baptizo vos aqua in pœnitentiam, qui autem post me venturus est, baptizabit vos in spiritu sancto*, significans se non baptizare in spiritu sancto, sine quo non est remissio peccatorum. Quod & frequenter similibus verbis inculcat, vt patet apud Ioan. cap. 1. *Matt. 3.* Secundò, idem patet ex Actis Apostol. cap. 18. ex eo quòd baptizati solúm baptismo Ioannis, rursum baptizati sunt in nomine Domini Iesu iussu Pauli Apostoli. ita enim ex hoc facto colligit Hieronymus in lib. aduersus Luciferianos dicens Ioannis baptisma in tantum imperfectum fuit, vt constet postea Christi baptismate baptizatos, qui ab eo fuerant baptizati. D. tamen Ambrosius lib. 1. de spiritu sancto cap. 3. videtur sentire; eos qui in Actis dicuntur rebaptizati, quòd dicerent se baptizatos in Ioannis baptismate, non fuisse rebaptizandos, si rectè fuissent in Ioannis baptismate baptizati, ac Ioannem ipsum baptizasse in remissionem peccatorum. Sic enim habet: Illi qui negauerunt se spiritum scire, quamuis baptizatos se dicerent in Ioannis baptismo, baptizati sunt postea, quia Ioánes in remissionem peccatorum, in aduenientis Iesu, non in suo baptizauit nomine. Et ideo spiritum nesciebant, quia nec baptismum in Christi nomine, sicut Ioánes baptizare solebat, acceperant. Hæc ille. Verùm diuersum fuisse baptismum Ioánis à baptismo Christi, vt Ioánis baptismo etiam rectè baptizati, rursú baptizandi essent in Christo, nimis manifestum est. Primùm ex verbis Pauli dicentis illo loco: Ioannes quidé baptizauit baptismo pœnitentię populum, &c. Quibus verbis satis significat, Ioánis baptismum dictum esse proprio nomine baptismú pœnitétię, aliumq; esse baptismum Christi qui aliud proprium nomen haberet, nempe baptismus fidei vel gratiæ, vel, vt ipse vocat ad Titum scribens, lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti. Idé secundò patet ex eo quòd capite præcedenti, népe 18. Act. dicitur Apollo tantùm nouisse baptisma Ioánis, quo significatur fuisse & alterum baptismum qué ille ignorabat, cùm alioqui Christú edoctus esset & doceret. Sed & Ambrosius alibi apertè distinguit inter baptismum Christi & Ioánis. Sic enim scribit in præfatione in enarrationé Psalmi 37. Et fortè supplicia prouidet, qui baptizatur baptismo pœnitentiæ. At verò ille gratiá spectat, qui baptizatur in Christo. Baptismus ergo Ioannis, oculus suppliciorum est: Baptismus Christi, oculus gratiarum. Rursum in commentatiis in Lucam super illud: *Ego vos aqua baptizo.* Aliud fuit baptisma pœnitentiæ, aliud verò gratiæ est. Istud ex vtroque, nempe aqua & spiritu: illud ex vno, scilicet aqua. Quare falsa etiá est sententia Magistri

sententiam, qui distin. 24. sententiarum ex verbis Ambrosij motus, existimat nō fuisse rebaptizandos baptismo Ioannis baptizatos, qui spiritū sanctum agnouerunt, nec spem salutis in Ioannis baptismo posuerunt. Si enim, vt etiam ipse fatetur, Ioannis baptismus non delebat peccata, nec erat in spiritu, ergo necessarius erat etiam illis Christi baptismus, quia nisi quis renat⁹ fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Proinde sciendum, locum hunc quo dicitur Ioannes prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionē peccatorū, dupliciter intelligi in orthodoxo sensu. Quidam, inter quos Gregorius in homilia 20. super Euangelia, & item Beda, intelligunt baptismū pœnitentiæ quem prædicauit Ioannes in remis- B sionem peccatorum, non baptismū, quo Ioannes baptizauit, sed baptismum Christi, quem prædicauerit instare, & per eum tollenda peccata hominum. Secundùm quam sententiā recto ordine dictū esset à Marco: *Fuit Ioannes baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.* Christi enim baptisma etiam rectè dici potest baptismus pœnitentiæ, quoniā etiam ille pœnitentiam prærequirit. Vnde Actuum 2. dicit Petrus: Pœnitemini, & baptizetur vnusquisq; vestrum in nomine Domini Iesu Christi. Verū quoniā Paulus baptisma Ioānis vocat quasi proprio nomine baptisma pœnitentiæ, sicut & ipse Ioānes C dixit se baptizare aqua in pœnitentiā, verisimile est & hoc loco per baptismū pœnitentiæ, debere intelligi baptismū Ioannis, eundémq; illū prædicasse quo baptizabat. Itaque intelligendū prædicasse cum baptismum suum in remissioné peccatorū, hoc est, vt per pœnitentiā præparati tandem consequerētur per fidem in Christū & baptisma illius remissionem peccatorū, quomodo intelligitur à quibusdā quod dicitur in cantico Zachariæ missus Ioannes ad dandam sciētiam salutis plebi eius in remissionem peccatorū. Quare illud, *in remissionem*, nō debet coniungi cum accusatiuo, *baptismum*, sed vel cum genitiuo, *pœnitentiæ*, vel potius cum participio, *prædicans*. Quamuis autem etiam Christi baptismus prærequirat in adultis pœni- D tentiam & detestationem veteris vitæ, & Ioannes dum baptizaret, etiam doceret credendum esse in Christū post se venturum, vt patet ex verbis Pauli Act. 19. tamē Ioānis baptisma peculiariter dicitur baptisma pœnitentiæ, quòd potissimum ad pœnitentiā inuitaret, & in testimonium pœnitētiæ daretur maximè. Christi verò baptisma, rectè dicitur baptismus fidei, ꝙ hic præcipuè sit signū fidei in Christum. Vterq; enim baptismus ab eo quod in ipso præcipuū est nominatur. Ita ad distinctionē, Ioānis baptisma, dicitur baptisma aquę: Christi verò, baptisma gratiæ vel spiritus. Et illud quidē dicitur Ioānis, quāuis à Deo esset, & nō ex ho- E minibus, tum quia Ioānes primus erat qui eo baptizauit, tū quia nihil ibi gereretur quod non ageret homo. Baptisma verò gratiæ & spiritus, nō dicitur eius qui baptizat, sed Christi, ꝙ ipse sit qui quod est potissimū in ipso, inuisibiliter operatur per visibile hominis ministeriū, quódq; Christus baptismum hunc primus instituerit. Porro an Ioānes baptizauerit cum certa aliqua verborum forma, sicut præscriptis verbis confertur baptismus Christi, incertum est. Ambrosius quidem videtur ex verbis superius positis ex lib. 1. de spiritu sācto sensisse, Ioānem baptizasse in nomine aduenientis

A Iesu, sicut nos baptizamus in nomine trinitatis. Idem & Hieronymum sensisse apparet ex hisquę scribit super 2. cap. Iobelis, hoc modo: qui dicit se credere in Christum, nō credens in spiritum sanctum, perfectæ fidei oculos non habebit. Vnde & in Actibus Apostolorū qui baptizati erāt baptismate Ioannis in eum qui venturus est, hoc est, in nomine Domini Iesu, quia responderunt Paulo interroganti: Sed ne si sit quidē spiritus sanctus nouimus, iterum baptizantur, imò verū baptisma accipiunt, quia sine spiritu sancto & mysterio trinitatis quicquid in vnā aut alterā personam accipitur, imperfectum est. Hæc ille. Locus tamen ille scripturæ, vnde certum est Ambrosiū & Hieronymum collegisse istud, nō necessariò illud arguit. B Ex eo enim quod Paulus dicit Act. 19. Ioānes baptizauit baptismo pœnitentiæ populum, dicēs, in eum qui venturus esset post ipsum vt crederēt, hoc est, in Iesum, nō sequitur Ioannē baptizasse in nomine venturi Christi, sed tantùm Ioannem prædicasse baptizatis à se fidem in venturum Christū. Appollo enim qui tātùm sciuit baptisma Ioānis, & tamen docebat diligenter ea quæ sunt Iesu, nō baptizatus fuit, nec baptizabat in nomine venturi, vt qui sciebat Christum iā venisse. Quamuis autem baptismus Ioannis, vt ex dictis patet, nō contulerit remissionem peccatorum, multis tamē de C causis, conuenienter fuit institutus, & vtilis fuit. Primùm quidē, vt Ioannes suo baptismo homines ad pœnitentiam inuitaret, sicque præpararet ad suscipiendum Euangelicā gratiam. Vnde ipse dicit apud Matthæum: *Ego baptizo vos aqua in pœnitentiam.* Secundò, vt occasione baptismatis ipsius manifestaretur Christus, & cognosceretur quis esset qui baptizaret in spiritu. Quam causam etiam ipse Ioannes reddit dicens: *Vt Manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.* Et rursum: *Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto.* Tertio, vt suo baptismo Ioannes assuefaceret homines ad baptisma Christi. Vnde Gregorius dicit ho. 7. in D Euangelia: Cur baptizat qui peccata per baptisma non relaxat, nisi vt prædicationis suæ ordinē seruans, qui nasciturum nascendo præuenerat, baptizaturum quoque Dominum baptizando præueniret? Quartò, quia oportebat vt Christus à Ioanne baptizatus, baptismum consecraret, vt dicit Augustinus super Ioannem.

Matt. 3. Marc. 1. Baptismus Ioannis ad qd valeat. Ioan. 1.

2 POENITENTIAM AGITE: APPROPINQVAVIT ENIM REGNVM CAELORVM, &c. Breuissima verba, sed quæ summā ferè totius Euangelicæ prædicationis complectuntur, vnde hisce eisdem verbis & Christus & Apostoli eius Euangeliū suū auspicati sunt, vt patet Matt. E 4. & 10. Porro nomen pœnitentiæ (quod probabilius à pœna dicitur) generaliter quidem Latinis significat omnē displicentiam & dolorem de re aliqua à nobis gesta, quam à nobis mallemus nō fuisse factam: sed vt de pœnitentia frequēs in scripturis est sermo, dum ea laudatur, & à nobis exigitur, accipitur pœnitētia pro displicētia & dolore ob peccatum aliquod contra Deū commissum. Nonnunquam etiā in vsu ecclesiastico apud patres pœnitētiæ nomē pro satisfactione accipitur, & præscripta à sacerdotib. pœna, qua quis admissa peccata veluti cōpēsat, quomodo accipitur ab Augustino in lib. de pœnitētia, & ab Ambrosio in

illo

illo Pauli ad Rum. 11. Sine pœnitentia sunt duna A
& vocatio Dei. Ne autem pro externa hac satisfa
ctione putetur hic propter verbum *agite*, nomen
pœnitentiæ debere accipi, sciendum pro, *pœniten
tiam agite*, Græcis vnam esse dictionem μετανοεῖτε
Est autē μετανοεῖν proprie, pòst intelligere, hoc est,
resipiscere, & ad mentē redire, ac post lapsum ani
maduertere erratū suū. Quare illud, *agite pœniten
tiā*, simpliciter accipi debet pro pœnitemini, quē-
admodū vertitur Act. 2. hoc est, ducimini pœnitu
dine. Ita enim dicitur agere pœnitētiā, quomodo
dicitur agere vitam pro viuere. Sed quoniam qui
dā antiquæ & asperioris pœnitentiæ osores intel
Pœnitentia nomine quid significetur ligunt hoc verbo, μετανοεῖτε, nihil hic aliud exigi
quàm resipiscentiam, & correctionē admissorum B
peccatorū: ideo animaduertendū dictiones illas,
μετάνοια, μετανοῶ, & pœnitentia, plus qd apud A-
postolos & Euāgelistas significare, quàm ex sese si
gnificent. Quod apertè patet ex Paulo sic scriben
te Corinthiis in Epist. 2. cap. 7. Gaudeo qa cōtri
stati estis ad pœnitentiā. Cōtristati enim estis se-
cundùm Deum, ita vt in nullo detrimentū patia-
mini ex nobis. Quæ enim secūdùm Deum est tri-
stitia, pœnitentiā in salutem stabilē operatur. Se-
culi autem tristitia mortē operatur. Hinc manife
stum, pœnitentiæ nomen nō significare solùm di
splicentiam & dolorem de admisso peccato. Sic e
nim ineptus erit sensus: Tristitia secundùm Deū
operatur pœnitētiam. Nec quod est in Græcis no
men μετάνοια, accipi potest simpliciter pro resipi-
scentia, aut agnitione erroris, cū tristitia nō ope- C
retur hāc μετάνοιαν, sed contrà ipsa resipiscentia &
erroris agnitio operetur tristitiā secundùm Deū.
Quid autē Paulo significetur nomine μετάνοια pa
tet ex his quæ sequūtur, dū exemplo ostensurus
quomodo tristitia secūdùm Deum operatur μετά
νοιαν, vel pœnitentiā, subiicit; Ecce enim hoc ipsū
secundùm Deum contristari vos quantam in vo-
bis operatur solicitudinem, sed defensionem (vel,
vt vertit quidam, satisfactionē) sed indignationē,
sed timorem, sed desiderium, sed æmulationē, sed
vindictam. Vnde satis patet quę illi comprehēdāt
nomine μετανοίας vel pœnitentiæ, nō solùm scili-
cet resipiscētia aut tristitia de eo quod admissum D
est, sed etiam solicitudo corrigendi errata, purga-
tio ac satisfactio, indignatio contra peccatum, e-
iusdémque vltio. Ita Ioānes & Christus dum præ
dicabant dicentes μετανοεῖτε, plus exigere volue-
runt quàm erroris agnitionem, aut quàm signifi-
cat apud nos agere pœnitētiam, hoc est, duci pœ
nitudine admissorum delictorum. Nā cùm dixis-
set Ioannes, μετανοεῖτε, qui obedire prędicanti vo-
luerunt, susceperūt ab eo baptisma pœnitētię, cō
fitebātur peccata sua, dictumque est eis: *Facite fru
ctus dignos pœnitentiæ*. Hæc ergo omnia include-
bantur eo quod dixit μετανοεῖτε. Sic & Basilius in E
sermone habito ī fame & siccitate, μετάνοιαν & pœ
nitentiam vocat Niniuitarum, eam qua ieiunaue
runt & plorauerunt, paruulósque & bestias secū
coegerunt ieiunare, spargentes cinere caput, &c.
Proinde frustra quidā cōtendunt, Theologos præ
ter scripturę morem tres constituere pœnitentiæ
partes, contritionem, confessionem, & satisfactio
nē. Nam in eo quod dixit Ioannes, μετανοεῖτε, vel
pœnitentiā agite, primùm includebatur, vt pecca
ta sua agnoscerent tāquam offēsiua Dei, & exclu-
dentia ab introitu regni cœlestis, deinde, quòd ea
dem vt talia detestarentur, atq; de eisdē ex animo
dolerent: præterea vt nihil non facerent quò sibi
Deū recōciliarent, quod quidem fecerunt confi-
tendo peccata sua, suscipiendo baptisma Ioannis,
ac discēdo ab eo quis esset à quo peccatorum ex
pectarēt remissionem quiq; baptizaret in spiritu.
Ex his autē patet dictionem Græcam, μετανοεῖτε,
quāuis propriè significet resipicere, & ad mentem
redire, rectius tamen verti per pœnitentiā agere,
hoc est pœnitētia duci, cùm hac versione magis
explicetur, id quod intēdebatur à Ioāne & Chri-
sto. Deinde & Hebræa dictio, qua satis certum est
vsum Ioānem & Christum, nempe Hinnachamu,
magis significat affici pœnitudine, quàm resipi-
scere, quamuis hæc ab inuicem non separētur. Por
ro causa ob quam meritò sit ab hominibus pœni
tētia agenda, adiicitur cùm dicitur: *Appropinqua-
uit enim* (sic enim legēdum esse per præteritum, &
nō per futurum, constat ex Gręca dictione ἤγγικε,
& emēdatis Latinis exemplarib.) *regnum cœlorum*.
Et est sensus: Iam in proximo est, & instat regnū
cœleste, fœlicissimū quidem illud & exoptabile,
sed in quod nō patet introitus, nisi puris à sordib.
terrenis. Quare pœnitētia vitæ prioris præparate
vos, quò ad regnum illud admitti possitis. Hic
autem annotandum, Euangelicam prædicationē
exordium sumpsisse à prædicatione pœnitentiæ,
quæ ab omnibus indiscriminatim exigebatur,
quo ostensum est omnes eguisse pœnitētiæ reme
dio, & proinde etiam gratia Dei. Deinde declaratū
quantum sit inter veterem & nouam legē discri-
minis. Illam enim suscepturi olim Israelitæ præci
piebantur sanctificare se lauando vestimenta sua,
& segregando se ab vxoribus suis. Euangelij verò
lucem & gratiam suscepturi iubētur animas suas
pœnitentiæ nitro purgare. Et illic quidem omnia
minis plena sunt, omniaque terribilia. Omnis enī
(inquit) qui tetigerit mōtem, morte moriatur. Et
totus mons fumabat ob præsentiam Domini, so-
nitusq; buccinæ paulatī crescebat in maius. Hic
verò promissione rei optatissimæ, idque non ter-
renæ alicuius, sed cœlestis, ad pœnitentiā, vitęque
synceritatē alliciuntur. Et bene quidē primus Ioā
nes regnū cœlorū annunciat, quod nullus adhuc
promisetat Prophetarum, vt vel hac ratione ostē-
deretur verum esse quod dixit Dominus, eū plus-
quàm Prophetā esse. Hac autem regni cœlorum
prædicatione significatum est regnum illud Mes-
siæ, quod vnū tunc expectabāt Iudæi, non futurū
regnū quoddam terrenum, sicut illorū pleriq; sō-
niabant, sed cœleste planè: ac proinde tāto præ-
stantius omni regno terreno, quāto præstat cælū
terræ, tantóque solidius & optabilius, quāto soli-
diora sunt & magis optanda cœlestia terrenis. Cę
terùm cùm regnum cœlorū variis modis accipia- *Regnum cœlorū dupliciter accipi potest*
tur in scripturis Euangelicis, vt postea ostēdetur,
hoc loco duobus potissimùm modis accipi potest.
primò quidem, vt significet, quemadmodū sæpe,
fœlicitatem vitæ futuræ, qua in cœlis electi cum
Deo regnāt in æternum, eritque tū sensus: in pro
ximo est vt fœlicitas illa, à qua hactenus omnes
per peccatū exclusi fuerāt ab exordio mundi, per
Christi mortē iam omnibus in promptu sit, vt post
mortē hāc corporalē, eam mox cōsequi liceat. Se-
cundò regnum cœlorum hic rectè accipitur pro
eo regno quo Deus per Euangelicam doctrinam,
& spiritū suùm cordibus fideliū infusum, regna-
turus erat in electis, fracta diaboli potestate, & ele
cti simul cū Deo regnaturi in hoc mūdo p fidem,

ſpem,& charitatē,dominantes iam huic mundo,
diabolo,& carni.Tenuit quidem ſpiritus Chriſti,
& elegit etiā eos qui ante aduētum eius in carnē
Deo fide & charitate adhæſerunt, ſed non tā po-
tenter,nec tam apertè ac late ſe in homines diffu
dit,cùm in ſola Iudæa notus eſſet Deus,tota verò
diſperſio gentium verſaretur in tenebris multipli
cis erroris & impietatis.Nunc autem omnis caro
viſura erat ſalutare Dei,eiuſque imperiū ſuſceptu
ra,& implendum q̄d prædixit Pſalmiſta : Regna-
uit Deus ſuper gentes.Et principes populorū con
gregati ſunt cum Deo Abraham.Hoc autē regnū,
rectè cælorum regnum dicitur,q̄a regnum cœle
ſte,quomodo regnum terræ dicitur regnum terre
num,eò quòd omnia quæ ad regnū iſtud pertinēt
cœleſtia ſint.Cœleſtis enim q̄ in eo regnat Deus,
cœleſtis lex & ſpiritus p̄ quem regnat,cœleſtes ſe
cundum conuerſationē qui regni huius ſunt con
ſortes Aut ſecūdum quoſdā,cœlorū regnū dici-
tur q̄ ſit in cœlis non quidē viſibilibus,ſed ſpiri-
tualibus,cordibus ſcilicet fidelium , quorum cō-
uerſatio ī cœlis eſt.Atq; hoc ſecūdo modo potius
debere accipi hoc loco videri poteſt ex eo quòd
pro eo quod Matthæus 10.c.Apoſtolis dictū ſcri
bit,vt prædicarent appropinquaſſe regnum cœlo
rum,Lucas 10.c.ſcribit diſcipulis dictum,vt dice-
rent recipientib. Euangelium : ap̄ppinquauit in
vos regnum Dei.Niſi fortè cōueniētius fuerit v-
tranque hanc acceptionem ſimul cōprehendere
appellatione regni cælorū.Nam vt vna eſt ſancto
rum Eccleſia,partim in hoc mundo militans,par-
tim in cælo triumphans:ita vnum eſt regnum Dei,
quo regnat in electis in terra adhuc corpore con
ſtitutis,& quo regnat cum ſanctis in cælo,nec cō
ſequitur tantùm hic ſecūdus regni ſtatus priorē:
ſed & in priore poſterior iam ſaltē in certa ſpe ob
tinetur , ſicut & vita æterna hic in electis incipit.

ᵃHIC EST ENIM DE QVO DICTVM
EST PER ISAIAM PROPHETAM DICEN
TEM:VOX,&c.]Rectè hic in Cōcordia teſtimo-
nium illud Iſaiæ,quod ex Marco priùs ſemel poſi
tum eſt,iam ſecundò ponitur.Nam cùm à Marco
dictum ſit,baptizaſſe & prædicaſſe Ioānem ſecun
dùm Iſaiæ vaticinium,aptè iā ſubiungitur veluti
vice probationis:Hic eſt enim &c.Nondum enim
à Marco expreſſe dictum fuit de Ioanne iſtud vati
cinatum fuiſſe Iſaiam.Porrò teſtimonij huius pri
ma pars,à trib. Euāgeliſtis Matthęo,Marco& Lu
ca , citatur eiſdē omnino verbis,idq́ue ſecundùm
Septuaginta interpretes,nō ſecundū Hebraicam
veritatem.Nā Hebræa ad verbum ſic habēt:Vox
clamantis,aut,vox clamans in deſerto,parate viā
Domino,rectam facite in ſolitudine ſemitā Deo
noſtro.Et iungitur in Hebræo illud , in deſerto,
cum ſequentibus,nempe ſic:Vox clamātis vel cla
mans in deſerto,parate viā Domini,vel Domino:
vt reſpondeat ſequēti particulæ,rectam facite in
ſolitudine ſemitā Deo noſtro. Septuaginta verò
illud,in deſerto,præcedentibus coniunxerunt,&
omiſerunt illud,in ſolitudine.Deinde quod Euan
geliſtę habent,ſemitas eius,p̄ quo in Hebræo eſt
ſemitam Deo noſtro,etiam Septuaginta conſen-
tiunt cum Euangeliſtis,ſecundum ędìtionem Cō
plutenſem,ſecundùm æditionem autē Aldinam
apud Septuaginta eſt,τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν,hoc eſt,ſe
mitas Dei noſtri,quomodo etiā Hieronymus Se-
ptuaginta adducit.Videntur enim Euangeliſtæ il
lud,Dei noſtri,data opera mutaſſe in p̄nomē,eius,

A ne quem offenderēt vocando apertè Ieſum,Deū,
qua appellatione rarius Chriſtum Euangeliſtę &
Apoſtoli vocant,ſatis tamen ſignificantes eum ve
rè Deum eſſe.Iā & quæ deinceps ſolus Lucas ci-
tat longius proſecutus Iſaiæ teſtimonium,ſecun
dùm Septuaginta,vulgatam & Græcam æditionē
adduxit.Nam eadem omnino ſunt apud Lucam
verba quæ apud Septuaginta , niſi quòd pro eo
quod hic habet Lucas,καὶ ἔσται σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν,καὶ
αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας,hoc eſt & erūt obliqua in
rectam,ſcilicet viam,& aſperæ in vias planas. Se-
ptuaginta in editione Cōplutenſi habēt,εἰς εὐθεῖα.
B καὶ ἡ τραχεῖα εἰς πεδία λεῖα, hoc eſt,in recta,& aſpera
in campos planos.Aldina tamen ędìtio eodem ha
bet modo quo hic habēt Græci codices. Ante au
tem vltima verba hæc,*& videbit omnis caro ſalutare
Dei*,omittitur à Luca quod eſt apud Septuaginta,
καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα κυρίου,& reuelabitur gloria Do-
mini.Cæterùm totum hunc locum Hebræa ha-
bent ad verbum hoc modo:Omnis vallis exalta-
bitur,& omnis mons & collis humiliabuntur , &
erit prauum in rectum,& quę aggerib. tument,in
planiciem.Et reuelabitur gloria Domini,& vide-
bit omnis caro pariter quod os Domini loquutū
ſit.Hieronymus verò in ſua verſione in q̄buſdam
Septuaginta imitatus eſt,quòd ſenſus omnino eſ
ſet idem.Porrò quò melius Iſaiæ p̄phetia de Ioā-
ne intelligatur , videnda diligenter quæ præce-
C dunt.Itaque Iſaias cùm multis & claris p̄phētiis
prædixiſſet Iudęorum captiuitatē in Babylonem,
& imperij Babylonici ſuo tempore p̄ Cyrum ceſ
ſationem à principio cap.40.vſque ad finem in-
cipit prędicere liberationem per Cyrum futuram
à Babylonica captiuitate , & maximè ſub illius
typo liberationem electorum futuram per Chri-
ſtum in Cyro adumbratam: Cōſolamini,inquit,
conſolamini,id eſt,conſolationem ſuſcipite , po-
pule mi , dicit Deus veſter. Aut potius actiuè,
ſicut alij vertunt,& ſequentibus magis conuenit,
Conſolamini,conſolamini populum meum , vos
ſcilicet Prophetę & doctores.Loq̄mini ipſi Hieru
ſalem ad cor,hoc eſt,blandè & benignè(eſt enim
D Hebraica phraſis,loqui ad cor) & aduocate eam,
hoc eſt , vt habent apertius Hebræa , clamate ad
eam,quòd cōpleta ſit militia eius,ſic enim legen
dum eſſe,& non malitia,conſtat ex Hebræo,nam
eſt eadem dictio quę apud Iob:Militia eſt vita ho
minis ſuper terram.Completam autem dicit mili
tiam hoc eſt,tempus captiuitatis eius , quo eam
multis malis infœliciter illi ſemper fuit confligen
dum.Ideoq́ue hanc militiam,Chriſto ſcilicet pro
nobis hoſtes noſtros ſuperante,completam dicit,
quia dimiſſa eſt iniquitas ipſius Hieruſalē. Cuius
remiſſionis cauſam ſubiicit:quoniam ſuſcepit de
manu Domini duplicia pro omnib. peccatis ſuis:
hoc eſt,ſecundùm Hieronymum,abundè ſæuā ca
ſtigationem.Secundùm quoſdam tamen ſignifica
E tur pro omnibus peccatis noſtris cōtigiſſe ex gra
tuita Dei bonitate,nullis noſtris meritis,duplicia
bona,nempe peccatorū remiſſionem cum libera-
tione à malis,& adoptionem filiorum cum bono
rum omnium cæleſtium plenitudine.Quoniā au
tem huius cōſolatoriæ prædicationis primus præ
co miſſus eſt Ioannes,mox de eo ſubiungit,dicēs:
Vox clamantis in deſerto,ſupple,erit vel audietur.In
telligi autem poteſt ſignificari ipſum Ioannem
eſſe vocem Dei clamantis per ipſum , quando-
quidem ipſe de ſe apud Ioānem Euangeliſtā dicit
interrogatus

interrogatus quis esset. *Ego vox clamantis in deserto.* A Aut potius intelligendum ipsum Ioannem esse eũ qui dicitur clamare sua voce, vt sit sensus: Vox viri clamantis in deserto audietur. Nam quod dicit de se Ioannes: *Ego vox clamantis in deserto*, &c. sic potius secundùm interpretes accipiendum est: Ego sum de quo scriptũ est, *Vox clamantis*, &c. Hebræa tamen etiã verti possunt, *Vox clamans*, secundũ quam versionem rectè intellexerimus ipsum Ioãnem vocari vocem. iamq; locus magis erit distinctioni antiquorum etiam patrum, annotantiũ Ioannem vocari vocem, Christum verò verbum, eò ꝙ vox præcedit, verbum autem sequitur, voxq; ipsa verbo inferior sit, vt pote inarticulata. Vnde Ambrosius: Bene Ioannes vox dicitur verbi prænuncius, quia vox præcedit inferior, verbũ sequi- B tur quod præcellit. Idem Greg. & Theophyl. Clamare autem dicitur Ioannes propter publicam & lætam ipsius prædicationem. Quid verò clamaturus esset subiicit, dicens: *Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.* Hic autem diuersi diuersimodè accipiunt viam & semitas Dei, quidam etiam intelligentes aliud per viam, & aliud per semitas. Nã Theophyl. in Lucã, per viam intelligit vitã Christianam: per semitas, mandata legalia. Aut per viã, animam: per semitas, operationes. Verùm simplicius est accipere vtramq; partẽ pro eodem, cùm non sit Hebraicè semitas, sed semitam. Deinde accipere vtramq; orationem tropicè, vt dictũ est in cantico Zachariæ, vt parare viam Domini, & rectã C facere semitam eius, nihil aliud sit quàm auferre omnia quæcunq; aduenientem Dominũ remorari aut offendere possent, efficereq; vt expeditè recipiatur ac cupidè. Cùm enim reges cupidè excipiuntur, via illis magno studio præparatur, amouẽdo primùm quæcunq; in via occurrere possent, & deinde obliquiores vias ad rectitudinem redigẽdo. Quæ autẽ apud Lucam ex Isaia sequuntur, dupliciter intelligi possunt. Primũ enim, quoniã eis ponuntur verba futuri tẽporis, sic accipi possunt vt per ea significetur prædici quę per Domini aduentũ erant euentura, & secundùm hunc sensum cõiungit Theoph. hæc cũ præcedentibus in hunc modũ: Quoniã interrogate, quis posset, quomodo parabimus viam Domini, & rectas faciemus semi- D tas eius? Virt⁹ enim ardua est & difficilis, multósque habet anfractus & obliquitates, tum propter aduersarias potestates, tum propter affectiones in nobis habitantes. Ob id respõdet, docens nõ fore istud operosum, sed omnino facile, eo quòd valles sint implendæ. hoc est, naturales nostræ inclinationes ad res infirmas propensæ, per Euãgelicã gratiã sint perficiendæ, adiecto eis quod deerat, nẽpe pietate & virtute: montes verò ac colles humiliãdi ac deprimẽdi. hoc est, aduersariæ potestates quę per superbiã sese erigebant, Christi virtute deiiciẽtur. Quidam verò intelligit exprimi ob id innouationem per Christi aduentum futuram, vt significaretur meritò parandam viam ei qui tantã rerũ mutationẽ erat inuecturus. Secundũ quẽ sensum, E per valles etiã rectè acceperit quis idiotas ac peccatores contemptos apud homines, qui implendi erant gratia Euangelica, & erigendi ad consortiũ regni cœlorum: per mõtes verò & colles, eos qui sublimes erant apud homines opinione sapientiæ ac iustitiæ, qui humiliandi erant, siue ꝙ eorũ falsa præsumptio per Euangelij prædicationem erat propalanda & redarguenda, siue ꝙ superciliũ suũ

A sponte posituri essent, quò capaces fierent diuinæ iustitiæ ac sapientiæ. Alij verò etiam aliter vallem & montem accipiunt: quomodocunq; autem accipiatur, *omnis* non potest accipi, vt significet vniuersum, sed tantùm vt significet multitudinem, secundùm phrasim scripturæ. Iam quomodo secundùm hos sensus quæ sequuntur intelligi debent, satis manifestum est. Praua enim, hoc est, obliqua facta sunt per Christum in directa vel recta, & aspera in vias planas, cùm vitiorum ac cupiditatum obliquitates & asperitates reductæ sunt ad rectitudinem & planiciem virtutis, cumq; obliquitas & asperitas veteris legis immutata est in rectitudinem & læuitatem Euangelij. Secundò, quæ hic per futurum indicatiui dicũtur, quatuor B primis membris accipi melius possunt dicta adhortando, quęmadmodum id quod præcedit: *Parate viam domini*, &c. Hebræis enim frequẽs est futurum indicatiui ponere pro imperatiuo, maximè in tertia persona, eò ꝙ apud eos imperatiuus careat tertia persona, pro qua proinde necessariò abutuntur tertiis personis futuri. Itaq; sensus erit cõtinuus & vnus: Parate viã Domini, omnis vallis adimpleatur, omnis mons & collis deprimatur, & sint praua in recta, & aspera fiant in vias planas. Sic enim futurũ est vt omnis caro videat salutare Dei. Atq; in hunc modũ intellexisse Hieronymum hunc locum satis apparet, ex eo quod scribit in cõmentariis super Isaiam: Non solũ, in- C quit, illo tẽpore clamabat Ioannes, qui sermonis Dei præcursor & præuius, rectè vox appellatur, sed vsq; hodie in deserto gẽtiũ, Ecclesiarũ clamãt magistri, vt rectas faciamus vias, semitas in cordibus nostris Deo, impleamurq; virtutibus, & inclinemur humilitate, praua mutemus in recta, aspera vertamus in mollia, & sic gloriã Domini & salutare Dei nostri videre mereamur. Secundũ hunc autem sensum lõgè probabiliorẽ, his verbis; *omnis vallis implebitur*, &c. ostẽditur quomodo quod pri⁹ dicitur peragi possit, nẽpe quomodo possint homines parare viã Domini, persisturq; pulchrè in metaphora à qua cœptum est. Cum enim principi alicui aducturo via paratur quò sit expedita, valles implentur terra, mõtes cõplanantur, obliquiores viæ ad rectitudinẽ redigũtur, & asperitas om- D nis aufertur, quò recta simul & plana sit via principis. Ita ergo & modò dicitur; *omnis vallis adimpleatur*, &c. Per quas metaphoras significatur tollẽda omnis vitiorum difformitas, pusillanimitas scilicet, superbia, iniustitia, & asperitas morũ. Nec est secundũ hunc sensum necesse curiosius exprimere quid per vallẽ, quid per mõtẽ aut collẽ significetur, cùm, vt satis patet, metaphoricæ sint locutiones, significãtes simpliciter remouendũ esse quicquid aduentum Domini ad nos inexpeditũ facere posset, nihilq; omittẽdũ quò declarem⁹ eũ nobis gratũ esse & acceptũ: quãquã non malè metaphoras has quis explicauerit apertius secundũ modũ in priori sensu indicatũ, vt valles dicat impleri & E eleuari, cùm pusillanimes & desperati sese erigũt ad spem gratiæ Dei, cumq; humilibus huius mũdi rebus addicti ad cœlestiũ subleuãtur bonorũ desideriũ: montes verò humiliari, cũ qui priùs præsumptione sapiẽtiæ aut iustitiæ turgebãt & eleuabantur, sese p humilitatẽ deprimunt, sicq; in reliquis. Videndũ autẽ quã hæc prophetia Isaiæ, qua dicitur quid clamaturus sit Ioannes, coincidat cũ ea à quo Matthæus dicit Ioannem auspicatũ suã

prædicationem. Nam qood dicitur apud Isaiam: Parate viam Domini, & omnis mons homilietur, vallis aoté impleator, &c. nihil est aliud quã, *pœnitentiã agite*, quodq; dicitur in Isaia: Videbit omnis cato salutaie Dei nostri, idẽ est com eo, *appropinquauit enim regnum cælorum.* Porrò emphasim habet qood dicit, *omnis caro videbit*, hoc est, nõ Iodęus tantùm sut prosélytus videbit, sed omnium omni no gentium narioocs. Carnem verò synecdochicè pro toto posuit homine, vt alibi frequenter, nomen tamen carnis potius quã hominis ideo videtor posuisse, quò significaretur Dei salotare vidẽdum, non iam vt priùs oculis solùm mentis & fidei, sed etiã oculis corporalibus, Deo scilicet saluatore hominum iam incarnato. Nam per salutare Dei rectissimè hic intelligitur ipse Christus per quem salutẽ nobis Deus pater attulit: quemadmodú io cantico Simeonis, salutare istod dicitur paratum ante faciem omniom populorum. Quamuis autem ad significandum istud rectè dixerimus hic dictum, *caro videbit*, certum tamen Prophetam potissimùm loqui de visione, qoa per fidem mens hominis agnoscit Christom secundùm nomeo suum verè esse salutare Dei, &, saluatorem in Prophetis promissum.

IPSE AVTEM IOANNES HABEBAT VESTIMENTVM DE PILIS CAMELORVM, &c.] Ostenditur hic à Matthæo & Marco quomodo loco & prædicationi Ioannis responderit amicus & victus ipsius. Quoniam enim pœnitentiam prædicabat, & in deserto viuebat, congruum erat, vt austero viliq; ac facilè parabili cibo & vestitu vteretur, quod & ob id cõueniebat, vt Heliã, in cui⁹ spiritu & virtute venerat, expressius referret. Quod autẽ dicit Marcus Ioannẽ vestitum fuisse pilis cameli; quomodo sit intelligẽdú apertius ex Matthæo fit, qui dicit eum habuisse vestimentú, &, vt habent Græca, suum vestimentú de vel ex pilis camelorum. Vnde satis constat habuisse illum vestimentum ex cameli pilis contextú, nõ autem pro vestimento illi fuisse pellem cameli, sicut Paulus ad Hebræos dicit quosdã circúiisse in melotis & pellibus caprinis, notans vt apparet Heliã. Itaq; qooniã huiusmodi ex pilis camelorũ cõtexta vestis, vilis erat & facilè parabilis (abundat enim ea regio camelis) deinde & austeritati pœnitentiæ quam prædicabat cõueniẽs, eo vtebatur Ioaones. Zonę autẽ Ioannis tã speciatim fit mentio, quod gentibus illis in more erat, vt & nũc plerisq; est, pretiosas gestare zonas. Quem luxum zooarum fuisse illi genti vel ex Prouerb. vlt. notes, vbi de muliere proba canitor: Sindonẽ fecit & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo, id est, mercatori. Deinde quò vel sic ostenderetur Heliæ fuisse Ioannem similem. Nã & de Helia scribitur, quod vir pilosus fuerit, & zona pellicea circa lumbos eius. Notãdum autem cùm in Marco dicitor: *Et erat Ioãnes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lũbos eius*, illud, *zona pellicea*, esse ablatiui casus, vt repetatur participiũ, vestitos. Est eoim Græcè, ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ proinde latinius fuisset; circa lũbos suos. In eo autem quod sequitur: *Esca autem eius erat locustæ, & mel syluestre*, aduertendum dictionem Græcam ἀκρίδας, pro qua apud nos est, *locustæ*, duo significare. Nam & significat insecti genus, qood nos locustam dicimus, & herbarum summitates. Proinde Perottus putat hic potios intelligendum

4. Reg. 1.

A Ioannem victitasse herbarom summitatibus quã locustis, animali scilicet venenoso & noxio. Et Theophylactus asserit quosdam hic per ἀκρίδας, intelligere genus quoddam herbarom, alios etiã intelligere fructus agrestes. Et Thostatos asserit Brocardum in descriptione terræ sanctæ affirmare se fuisse in multis monachorũ monasteriis, qui ioxta Iordanem habitantes vescerentur qoibusdã herbis, eásque dicerent esse eas locustas quibus Ioanoes vescebatur. Verùm in Brocardo hoc nõdom inueni. Quòd si autem solis herbis vixerit Ioannes, planè certè sic vixit, quomodo ante diluuiom omnes homines, cùm adhuc carnium esus permissus non erat. Non est tamen cur puterur
B Ioanoe indignum fuisse vt locustis animalibus vesceretur. Hæ enim inter munda animalia numerantur his verbis: Quicqoid ambulat quidem super quatoor pedes, sed habet longiora retro crura, per quæ salit super terram, comedere debetis, vt est bruchus in genere suo, & attacus & ophiomachus ac locusta, singula iuxta genus suum. Plinius testatur locustas Parthis etiã in deliciis fuisse. Idem refert quosdam Aethiopiæ populos non alio cibo viuere quàm locustarum, quas durarent fumo & sale, in annua alimenta. Et Hieronymus lib. contra Iouinianum 2. Orientales (inquit) & Libyæ populos, quia per desertum, & calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur,
C locostis vesci moris est. Hoc verum esse Ioannes quoqoe Baptista probat. Proinde verisimilius est, Ioannem locustas animalia edisse, non quod hunc cibum sibi coriosè proprium fecerit, sed quod hic vilis esset, miniméq; sumptuosus, ac in deserto in quo viuebat facilè parabilis, quem & alij eiosdem deserti inhabitatores ederint, quãuis præ aliis omnibus eximiam qoandam abstinentiam, & luxus omnis contemptum Ioannes præ se ferret. Porrò mel sylocstre, quod etiam esca Ioannis fuisse dicitur, Suidas putat fuisse rorẽ cœlestem, qui ab arboribus collectus, manna à multis nominatur. Fa-
D ber autẽ potat esse illud mel syluestre, quod inter genera mellis Plinius tertium facit, vocatq; dicit ericeũ, quod ab erica frutice colligatur autumnali tempore, vilinsq; esse ac insuauius melle verno aut æstiuo. Verũ simplicios fuerit intelligere mel syluestre hoc loco illud qnod à feris & incultis apibus in arboribus & petrarum cauernis cõficiebatur eo loci abũdè, quemadmodũ testatur satis mel illud quod in saltu inuenit & gustauit Ionathas. De potu aotẽ nulla fit ab Euangelistis mentio, quod ex tanta ciborum abstinentia satis constet eum sola aqua vsum, quod & ex verbis angeli apud Lucã loquentis Zachariæ manifestũ est. Iam quanquam descriptione hac asperitatis victus & amictus Ioannis, Euangelistæ generaliter nobis præter vitæ eius commendationẽ, exemplum sobrietatis, & contemptus rerũ huius seculi com-
E mendent, tamen sigillatim in his tribus, amicto ex pilis cameli, cinctura zonæ pelliceæ, ciboq; locustarom, &c. tria nobis imitanda proponi rectè intelligimus: & in vestitu quidem illo vili, superbiæ fugã, quæ in preciosis ferè relucet vestibus. In cinctura verò zonæ pelliceæ circa lumbos, libidinis refrænationẽ, iuxta illud: Sint lũbi vestri præcincti. In cibo verò, temperantiam in nutriendo corpus. Quod autem attinet ad allegoriã, in locustis quibus vescebatur Ioannes typus Israelitici populi, secundùm Hieronymum soper Ioeam,

Leuit. 11.
Plin. l. 11. ca. 29. & lib. 6. ca. 30.
Plin. lib. 11. c. 16.
1. Re. 14.
Allegorica interpretatio præcedẽtium.

om, rectè intelligimus etiam indicatam escā intelligibilem, qua populus ille tunc vescebatur, nōdum alta sapiens, sed tamē in altum saliens, & iterū sese deprimens, quomodo locusta animal paruum, infirmas habens alas, de terra quidem consurgit, sed altius subuolare nō potest. Sic & melle quidem vescebatur populus quod erat ex apibus collectum, nēpe ex Prophetis: nō tamen satis cultum, sed cōparatione ad mel Euāgelicæ doctrinæ sylnestre, & necdū deputatum à cera. Induebatur autē populus pilis asperis cameli animalis ad onera ferenda nati, propter legem illā asperam & onerosam, cui adimplendæ nunquam suffecerūt. Qui verò ad nouam pertinent legem, non locustis aut melle syluestri pascuntur, sed cibo solidissimo, suauissimo ac potissimo, scilicet Euangelistæ doctrinæ, ac corporis sanguinisq; Domini cibo, indoti candidissimo vestitu, de lana agni immaculati, qui tollit peccata mundi, contenti. Perfectorum enim est solidus cibus. Et quicunque in Christo baptizati sumus, Christum induimus.

Hebr. 5. Galat. 3.

TVNC EXIBAT AD EVM HIEROSOLYMA, ET OMNIS IVDAEA &c.] Ostendūt Euangelistæ quàm efficax fuerit tum prædicatio Ioannis, tum exemplum pœnitentiæ, quod aspero suo victu & amictu præbuit. Cùm enim apud omnes celebrari inciperet vitæ eius sanctitas, prædicationisq; eius ac promissionis nouitas, deinde & natiuitatis eius miracula admiranda in memoriā reuocarentur, factum statim, vt omnis Iudæa, id est, maxima pars hominum totam Iudæā inhabitantium, & regionem vniuersam quæ erat circa Iordanem, & vniuersi, hoc est, pleriq; Hierosolymitæ, ex omni ætate, cōditione & sexu ad eū conuenirent, baptismumq; ab eo susciperent in detestationem veteris vitæ, & protestationē mundioris vitæ postea semper agendæ. Hierosolymitarū autem speciatim fit mentio, ad maiorem cōmēdationem Ioannis, vt cuius fama excitati sunt ciues celeberrimæ ciuitatis, sanctitatis ac sapientiæ titulis præ aliis insignes. Neq; mirum debet videri quod baptismum rem tam nouam populus ille tam citò susciperet in signum pœnitentiæ & desiderij remissionis peccatorum. Nam ad hunc baptismū satis præparati erāt, partim per baptismata Pharisæorū, partim per lotiones veteris legis, qua tā frequenter præcipitur vt immundus lauet vestimenta sua & corpus, aspergaturq; aqua expiationis. Quòd autem dicuntur hi qui baptizabantur confessi peccata sua, pleriq; non sic putant accipiendū quasi explicauerint & apertè detexerint Ioanni peccata sua quæ fecissent, sed quod in genere ea cōfiterentur, agnoscentes scilicet se esse peccatores. Verùm cū non sit idem agnoscere se peccatorē, & cōfiteri peccata sua, rectè intelligimus eos sua peccata saltem maiora indicasse, & confessos esse apertè Ioanni, sicut & Act. 19. multi credētiū dicuntur venisse ad Paulum, confitentes & annūciantes actus suos. Neque mirum videri debet, quod cōfessionem fecerint peccatorum suorum, cùm ea tamen a Ioanne nō exigeretur. Quem enim verè pœnitet suorū peccatorum, quiq; tenetur desiderio remissionis eorundem, nihil cunctatur, nihil veretur ea exponere ei per quē sperat se optatam cōsequi posse vel cōsolationem, vel remissionē, nō minùs quàm ægrotus morbum suum detegere quoā se sperat obtinere posse desideratam salutē. Deinde vt sic facerent, cōsuetæ etiam veteris legis cæremoniæ effecerunt. Secundùm legem enim præter confessionem Deo factam, quæ semper necessaria fuit, etiam cōfessio quædam publica fiebat in publica pœnitentia. Hæc autem erat duplex. Vna, quæ pro totius populi delictis agebatur, vt ea quæ quotannis agebatur in die expiationis, hoc est, decima die mensis septimi. In hac ergo, vt scribitur Leuitici 16. sacerdos super hircū emissarium cōfitebatur omnes iniquitates filiorū Israel, vniuersaq; delicta & peccata eorum, præcipua scilicet, & quæ ad totā pertinerent cōmunitatem. Alia autem erat publica pœnitentia, quā priuata persona pro proprio aliquo peccato debebat, etiam cum cōfessione peccati sacerdoti facta, agere, quæ præcipitur Leuitici 5. his verbis: Anima quæ iurauerit, & protulerit labiis suis, vt vel malè quid faceret, vel bene, & non fecerit, & idipsum iuramento & sermone firmauerit, oblitaque postea intellexerit delictum suum, agat pœnitentiā pro peccato, &c. Vbi pro eo quod nos habemos; Agat pœnitentiā pro peccato; litera Cyrilli sic habet; pronunciet peccatum quod peccauit. Cui cōsonat Hebræa veritas, quæ sic habet. Et confiteatur quod peccauit. Huic confine est quod Num. 5. legitur in hunc modum: Vir siue mulier, cùm fecerint ex omnibus peccatis quę solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatum Domini, atq; deliquerint, cōfitebuntur peccatū suū. Nec dubium videtur esse posse quin id sacerdoti facere præcipiantur, cùm de ipso totum caput loquatur, eiq; Deus iubeat offerre pro peccato. De qua cōfessione sacerdoti aut homini bono, qui sua oratione possit opē ferre, omnino videtur loqui Ecclesiast. c. 4. dicens: Nō confundaris cōfiteri peccata tua, & ne subiicias te omni homini pro peccato. A cōfessione enim Deo facienda non reuocat pudor, sed ab ea quæ homini fit. Hæc autem confessio, siue quę fiebat secundùm legem sacerdoti, siue quæ fiebat à pœnitētibus Ioanni, non fuit sacramentalis, sicut nostræ confessionis ritus, sed eius quidam typus, & præparatio ad eam, sicut veteris legis & Ioannis lotiones, præparatoriæ erant ad verum & efficacem Christi baptismum.

VIDENS AVTEM MVLTOS SADVCAEORVM ET PHARISAEORVM VENIENTES, &c.] Quatuor sectas apud Iudæos hoc tēporis fuisse meminit Iosephus, Pharisæorū, Sadducæorū, Essenorū, & eorū qui authore Iuda Gaulonite exorti sunt tēpore census. Horum dogmata pariter & mores satis describit belli Iudaici lib. 2. c. 7. & lib. antiq. 13. c. 8. & lib. 8. c. 8. Pharisæi legis studiosiores fatum cum libertate tamen nostræ voluntatis agnoscebant, quædam dicentes à fato gubernari, alia verò quæ accidunt per se cōsistere, animam credentes immortalem, & corporis resurrectionem futuram. Sadducæi verò fatum quidem nihil esse existimabant, neq; ab eo humana gubernari, sed omnia nostræ subiecerunt potestati, nosq; solos nobis ipsis bonorum vel malorum esse causas: animas hominum asserentes cum corporibus interire, nec esse aliquos angelos bonos vel malos. Genus autem Essenorū omnia sub fato esse cōfirmat, & nihil esse quod hominibus non illius decreto proueniat: animam quidem fatentes esse immortalem, sed, vt apparet, negantes corporis resurrectionem, tenentes connexatione quā apud Græcos tradit Pythagoras, vt autor est

Sectas Iudæorum quæ & quot.

A Iosephus lib. antiq. 15. c. 13. Postremi illi cum Pharisæis conuenîebant in vestitu, habitu, cæterisq; alijs, sed in hoc solo ab eis discrepabant quòd nefas assererent populo Dei præter Deu, alium etiã principem agnoscere, & cẽsum ad quem agendũ Cyrenius missus fuerat, affirmarent meram esse seruitutem, indignam & illicitã populo Dei. Vnde nata illa quæstio Christo aliquando proposita: Licétne censum dare Cæsari, an nõ? Inter has autẽ quatuor sectas duæ nempe Pharisæorũ & Sadducæorum, præcipuæ erãt in populo, quare tãtùm de his duabus Euangelistę meminerunt: quę quidẽ sectę quamuis inter se plurimũ dissiderent, tamen concorditer semper restiterũt Christo, & verbo Dei. Et illi quidem Pharisæi dicti sunt secundũ Hieronymum (qui in l. quęstionum super Genesim B putat Pharisæorũ nomen scriptũ Hebraicè per Tsade, sicut nomen Phares) quòd diuisi essent à reliquo populo, à quo se quasi iustiores separauerunt per quasdã obseruationes superfluas, vt sentit idẽ Hieronymus lib. cõtra Luciferianos. Verùm ex libris Thalmudicis cõstat nomẽ Pharisæi scribi Hebraicè per Schin. Ita enim scribitur in eo libro Thalmudico, qui Sotah inscribitur, vbi septẽ Pharisęorum sectæ enumerantur, nempe Pharisæus Sichimita, Pharisæus impingens, Pharisæus sanguinem effundẽs, Pharisæus mortariatus, Pharisæus quid debeo facere, & faciam illud, Pharisæus ex amore, & Pharisæus ex timore. Secundũ hãc autẽ nominis scriptionem etsi secundũ quosdam etiã dicantur C Pharisæi, quia diuisi à cæteris hominibus, quorum victũ & amictum reputabant immundũ, (Nã & Pharas per Schin scriptũ significat separare Hebræis) magis tamen secundùm aliorum sententiã apparet sic dictos, quasi expositores, & legis interpretes. פרש Pharas enim significat etiã Hebræis exponere &: declarare: à qua significatione etiam dictos Pharisæos satis significat Iosephus li. 2. belli Iudaici, de Pharisæis sic scribens: Pharisæi dicuntur, qui certiorem legaliũ rituum notitiam profitentur. Hos autem Pharisæos simul cum Scribis Nazaræi, qui sic Christũ receperunt vt legis obseruationes non amitterent, teste Hieronymo super Isaię c. 8. originẽ suam traxisse dicũt ex Sammai & Hillel qui nõ multò priùs quàm Dominus nasceretur orti sunt in Iudæa, horũq; duas familias esse duas illas domus, in quarũ laqueum & ruinam D Christus ibi ab Isaia dicitur esse positos. Verùm si Iosepho creditur, etiã tẽpore Machabæorum tres priores illæ sectæ fuerunt in populo Iudaico. Qui verò Sadducæi vocabantur, sic dicti sunt quasi iusti, quòd seipsos iustos cognominarent. צדיק Sadic enim Hebræis iustus, vel ab hæresiarcha forte qui Sadoc dictus fit. Traxerũt autem hi (teste Hieronymo cõtra Luciferianos) suã originẽ à Dositheo quodã Samaritanorũ principe, qui Prophetas repudiauit. vnde & ipsi solũ quinq; libros Moysi receperunt, quemadmodũ & Samaritani. Vide etiã Tertullianũ de præscript. vnde verisimile est Hieronymũ illud de Sadducæis hausisse. Ex his itaq; E duabus sectis cùm quamplurimos Ioannes videret venientes ad baptismum suum, durè eos alloquitur, siue quòd simulata mente ad accipiendũ cum alijs, Ioannis baptisma venirent, siue quòd falsa sanctitatis suæ persuasione & fiducia sanctitatis parentum suorum arrogãter inflati essent homines superciliosi, & veritatis semper cõtẽptores, inuidentes his qui apud populũ pre eis sanctitatis nomine celebrarentur. Tales enim tam seuera salutatione cõuenîebat cõpellari, vt audientes maiorem sua opinione libertatẽ, deponerẽt superciliu atq; maiorem etiam quàm appareret suspicerent obiurgantis authoritatem, eiusq; in dicẽdo libertate excitarentur ad audiendũ cætera attẽtissime. Quã quidem in arguendo seueritatẽ, qua & Prophetæ sæpissimè, & Apostoli, & Christus ipse est vsus, doctoribus & prædicatoribus imitari licebit: sed videndum vt eodem spiritu & animo id faciant, hoc est, ex impulsu spiritus sancti & zelo iustitiæ, nõ autẽ ex affectu aliquo carnis aut vindictæ cupiditate. Deinde in quos, quáve opportunitate & loco id fieri cõueniat. Postremum, vt cũ decenti id fiat grauitate, vt intelligi possit ex odio potius vitiorũ B quàm personarum profectã huiusmodi dicẽdi inclementiã. Pleriq; enim dũ prætexunt se hanc imitari redarguẽdi libertatẽ, omnia sua tum dicta, tũ scripta in aduersarios replent sannis & scõmatibus, nullam charitatis & honestatis rationem habentes: sed eo se magis Euangelicos existimantes, quo liberius in quemuis quiduis dicere ausi fuerint. Porrò quòd Lucas dicit Ioannẽ excepisse turbas tã duro sermone, sic intelligẽdũ videtur, quòd audiente turba hæc dixerit, notans potissimũ Pharisæos & Sadducæos turbæ permixtos, quos ipso habitu ac vestitu facilè dignoscebat. Ipso enim Luca teste, etiam publicanos & milites mitius excepit absq; conuitio, respondens ad id quod rogabant.

C ¶PROGENIES VIPERARVM, QVIS DEMONSTRAVIT VOBIS FVGERE, &c.] Vipera, serpentis genus est nocentissimũ, nõ multùm dissimile à dipsade, & quod & Tirus dicitur & Tirion & Marassus, ex cuius carnibus fit Theriace, contra omnia venena remediũ præsentissimũ, vt testatur etiã Hieronymus lib. 2. contra Iouinianum: & Cælius lib. 3. qui inde dictum putat Theriace, quòd Arabes Græco vocabulo viperã vocarent θηρίον, quasi feram maximè noxiam. Cæterùm de viperæ proprietate nõ omnes eadem tradunt. Basilius enim Homil. 7. lib. Hexameron de vipera sic scribit: Vipera sęuissimum omniũ reptilium, ad marinæ murenæ nuptias accurrit, & vbi sibilo præsentiam suam indicauit, euocat ipsam ex D alto, ad nuptialem cõplexum, hæc verò obedit, & cum venenum iaculante bestia vnitur. Hũc secutus Ambrosius eadem omnia eisdem penè verbis, sed latius tradit in 5. Hexa. c. 7. Vipera (inquit) nequissimum genus bestiæ, & super omne quod serpentini est generis astutior, vbi coëundi cupiditatẽ assumpserit, marinæ muręnæ notã sibi requirit copulam, vel nuptiam præparat: progressaq; ad litus, sibilo testificata præsentiam sui, ad coniugalem amplexum illam euocat. Muręna autẽ inuitata nõ deest, & venenatæ serpẽti expetitos vsus suę impartit coniunctionis. Secundũ has itaq; viperarũ conditiones, rectè intelligeremus viperarum progeniem vocari hic à Ioanne Pharisæos, similiter & à saluatore Matth. 12. & 23. quòd malitiosum E simul & astutum maximè esset hominum genus, qui scirent summam impietatem maximæ pietatis specie obtegere. Verũ hanc non esse viperæ cõditionem satis ex eo videtur quòd vterq; sexus inuenîatur in genere viperæ. Nam fœmella Græcis ἔχιδνα dicitur, mas autem ἔχις. Plin. quidem libr. 32. capit. 2. tradit, Licinium Macrum murænas tantùm fœminini sexus esse asseruisse, & concipere ex serpentibus sibilo eas euocantibus, verùm

Pharisæi vnde dicti.

Sadducæi vnde.

Viperæ descriptio, & proprietatum eius explicatio pulchra.

rùm viperatum nó facit mentionem. Et lib. 9. c. 23. dicit vulgú putare murænas coitu serpétium cóncipere. Aristotelé tamé vocare marem qui generar, Myrinum. Cæterùm Plinius lib. 10. c. 62. secutus ex magna parte Aristotelem, lógè aliam viperæ naturá explicat his verbis: Viperæ mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. Terrestrium eadé sola intra se parit oua vnius coloris, & mollia vt pisces. Tertia die intra vterú catulos excludit. Deinde singulos diebus singulis parit, viginti ferè numero. Itaque cæteræ tarditatis impatientes perrumpunt latera, occisa parente. Idem de vipera scribitur in epistola quadam, quæ sub nomine Hieronymi legitur ad Præsidium in Tom. 4. Atq; huic sententiæ, cui tamé à multis cótradicitur, subscribunt multi graues auctores, vt docet Cælius lib. 3. c. 37. vbi & ratione huiusmodi proprietatis viperæ quorundam coniectationem esse dicit, antiquarum legum scito parricidis id irrogari supplicium, vt culeo insuti cú vipera præfocentur. Suppetere item grammaticorum astipulationem astruétiú ἐχίδναν dici, παρὰ τὸ ἔχειν ἐν αὐτῇ τὴν γλυκὺ ἄχρι θάνατον, hoc est, φ habeat in seipsa scætum vsq; ad mortem. Sicut & Latini viperam dici volút, φ vi pariat, vel potius φ vi pereat. Idem tamen Cælius etiá testatur Apullonium apud Philostratum viperá esse visam referre, serpétes quos peperisset lambentem, quasiq; expolientem. Non enim assentiri eum eorum sermoni, qui viperarú partum absq; matre autumant prodire. Id naturá non pati, nec recipere experientiam. Proinde magis credendum his quæ de vipera scribit Aristoteles, qué etsi secutus videatur Plinius, nó tamen satis illum assecutum ostendit Leonicenus. Ná Aristotelis narratio cóstare potest cum Aristophanis experientia. Sic enim scribit lib. 6. historiæ anima. c. 34. Vipera e serpentibus vna animal ædit, cú intra se oua primum pepererit. Ouú hoc vnius coloris & molle vt piscium est, fœtus supernè cósistit, nec cortice cóntinetur, sicut nec piscium quidé parit catulos obuolutos mébranis, quæ tertia die rumpantur: euenit interdú vt qui in vtero adhuc sunt, prorumpant, singulos diebus singulis parit, plures quàm viginti. Ex quibus intelligere licet, nó quidem semper, sed quandoq; viperarum catulos nasci cum morte parentis. Secundùm quam viperarum códitionem pleriq; intelligunt Pharisæos vocari progeniem viperarum, φ sicut illæ parricidæ essent, matres suas dum nascuntur deuorátes: ita & isti patres suos spirituales, hoc est, magistros & doctores occiderent, & matrem suá synagogam fœdè dilaniarét. Secundùm narrationem autem Plinij amplius significaretur, nempe φ homicidæ essent homicidarum filij. Porrò Aug. serm. 1. dominicæ tertiæ in quadrag. progenié viperarum inuidos vocat, φ sicut viperæ matrum suarum viscera exedant, ita & inuidus suam ipsius animam consumat, & vitam perdat. Qua etiá consideratione rectè diximus Pharisæos progenié viperarum vocari, vt qui inuidiæ stimulis quàm maximè cruciarétur, cóspectis aliis se melioribus. Verùm simplicius fuerit intelligere cum Hieronymo super Isaię c. 30. & Matt. c. 23. ideo dici Pharisęos progeniem viperarum, φ pessimorum parentum pessimi essent filij, ac planè venenati, veneno linguę suę optimos quosq; lerbaliter lædere studentes, summaq; calliditate pręditi, vt illud, *progenies viperarum*, idem sit cum eo quod habet adagium, Mali corui malum ouú. Sic & Greg. hom. 20. Euan. Notandum est, inquit, φ malæ soboles malorú parentum actionem imitantes, genimina viperarú vocantur. Quòd autem in Luca legimus genimina, in Matthæo verò progenies, Græcis vtrobique eadé est dictio, nempe γεννήματα, cuius sonum imitatus aliquando interpres vertit genimina ab antiquo verbo geno, nimiue deriuato.

¶QVIS DEMONSTRAVIT VOBIS FVGERE, &c. Quidá legunt per futurum: *Quis demonstrabit*, & apud Lucá, quis ostendet, intelliguntq; Ioannem significare voluisse, neminem illis, vt porte obstinatis persuadere posse vt effugiant venturam iram, vt quod dicit Ioannes sit idem cum eo quod apud Matthæ. c. 23. de eisdem dicit Christus; Serpentes genimina viperarú, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Verùm ex Græca dictione, quę eadem est apud Matthæum & Lucam, nempe ὑπέδειξεν, cóstat debere legi per præteritum, quomodo & habent codices Latini emendatiores & vetustiores. Hanc itaq; Ioannis interrogationé per præteritum prolatam dupliciter intelligere licet. Quidam enim sic eam accipiunt, vt ad eam respódendum sit, Nónne solus Deus vobis demonstrauit fugere? quasi dicat: Ne putetis ex vobis ipsis id vos habere φ fugitis à ventura ira, sed à solo Deo. Quomodo enim ex vobis id esse posset cùm sitis generationes viperarum? Quem sensum indicare videtur Ambrosius sic scribens: Ostéditur his Dei miseratione infusam prudentiá vt gerant suorum pœnitentiam delictorum, futuri terrorem iudicij prouida deuotione metuentes. Melius tamen secundùm alios hæc interrogatio sic accipitur, vt sit sermo admirantis. Quú enim quis insperatò nobis aduenit, dicere solemus: quis te huc misit? & quum videmus quosdam iam diu prauis assuetos moribus, ac pertinaciter suæ prauitati semper adhærentes, subitò ad pœnitentiá cómutari, admirátes dicimus: Quis hos ad virtuté induxit? significante volentes, summè esse mirandum potuisse ipsos ad eá induci, ac summum fuisse oratorem qui id persuadere potuit. Ita & hoc loco Ioánes perpendens eos qui pœnitentiá præ se ferebant, esse progenies viperarú, ac in malitia iam inueteratos, miratur quomodo & à quo factú sit, vt deposita sua serpentina malitia, quá velut à patribus suis naturá traxissent, meliora sequerentur. Proinde sensus est: cùm sitis progenies viperarú, malorumq; parentú pessimi filij, iustorum rectaq; docétiú persecutores, & interfectores, venturam iram aut nó credentes, aut non metuentes ob falsam iustitiæ persuasionem, quid vobis accidit noui, vt credétes instare ineuitabile peccatoribus suppliciú, eoq; & vos esse obnoxios, putaretis etiam vobis vnà cum reliquis peccatoribus laborandú, vt venturá iram effugiatis, ideoq; vos immiscueritis gregi pœnitentium, qui imminentis iræ metu in pœnitentiæ signum accurrunt ad baptismum meum cófitentes peccata sua? Mirú sanè est, potuisse quenquá moribus vestris & in malitia iam inueteratis, & de iustitia sibi placétib' id insinuare & persuadere esse faciendú. Et sanè mirum, quia neutri timebát pœnas alterius vitæ. Sadducæi quidem, quia non credebát illas: Pharisæi verò, quia iustos se existimabant. Potest autem simul cum hoc sensu etiam intelligi Ioannem admirari Dei bonitatem, qua sola fiebat factum esse, vt præter expectationem etiam Pharisęi & Sadducęi se agnoscerent peccato

catores, quasi dicat vlterius: Scio quidem solius Dei gratuito dono factum esse, vt & vos putaretis vobis esse fugiẽdũ, verum mirari satis nequeo eũ in vos iam potuisse esse benignum, vt & vobis obstinatè semper veritati resistentibus suggereret fugiendũ imminens periculũ. Porrò per venturã irã quamuis aliqui intelligant excidium Iudæorum quod per Romanos postea factum est, magis tamẽ debere intelligi æternã post hanc vitam condemnationem, satis patet ex verbis Saluatoris dicentis Pharisæis: Quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Mat. 23. Siquidem Ioannes nõ solũ prædicabat regnũ cœlorum, sed & gehennę cõdemnationem. In Euangelio enim Dei secundũ Paulum ad Rom. reuelatur & iustitia Dei, & ira Dei vẽtura de cœlo super Rom. 1. omnẽ impietatem & iniustitiã. Sicut autem Ioannes primũ cœpit prædicare regnũ cœlorũ, ita etiã & irã hoc est, vindictam hanc Dei apertè primus cœpit annunciare, eamq́; tanquam iamiam venturam. Antè enim temporales erant & promissiones, & minæ A Ioanne autẽ cœperunt manifestari bona & mala æterna, idq́; tanquam iã ventura, quia ab eo cœpit nouissima hora, in qua præter Christi postremum aduentum nihil expectamus.

FACITE ERGO FRVCTVS DIGNOS POENITENTIAE. Quamuis apud nos in Luca quidem sit pluraliter, *fructus dignos*, in Matthæo verò singulariter, *fructum dignum*, vtrobique tamẽ apud Græcos est pluraliter, *καρποὺς ἀξίους*. Regitur autẽ genitiuus *pœnitentiæ* nõ à nomine, *fructus*, sed ab hoc adiectiuo, *dignos*, suntq́; fructus digni pœnitentiæ vel pœnitentia, fructus qui decent verã pœnitentiam, eamq́; declarant. Hos autem fructus simpliciter quidem Theophylact⁹ intelligit, opera virtutum. Vides (inquit) ꝙ dicat, quoniam non oportet solũ fugere malitiam, sed etiam facere fructum virtutis. Declina enim (inquit scriptu- Psal. 16. ra) à malo, & fac bonum. Diuus tamen Gregorius amplius quid per dignos pœnitentiæ fructus exigi intelligit, sic scribens in homilia Euang. 20. Notandum ꝙ amicus sponsi nũ solùm fructus pœnitentiæ, sed dignos fructus pœnitentiæ faciendos admonet. Aliud namq; est fructũ facere, aliud dignum pœnitentiæ fructũ facere. Vt enim de pœnitentiæ dignis fructibus loquamur, sciẽdũ est, ꝙ quisquis illicita nõ cõmisit: huic iure cõceditur vt licitis vtatur, sicq́; pietatis opera faciat, vt tamen, si noluerit ea quæ sunt mundi, nõ relinquat. At si quis in fornicationis culpã, vel fortasis in adulterium, quod grauius est, lapsus est, tãtò à licitis debet abscindere, quãtò se meminit & illicita perpetrasse. Neq; enim par fructus boni operis esse debet, eius qui minus, & eius qui amplius deliquit, aut eius qui nullis, & eius qui in quibusdã facinoribus cecidit, & eius qui in multis est lapsus. Per hoc ergo quod dicitur: Facite dignos fructus pœnitentiæ, vniuscuiusq; cõscientia cõuenitur, vt tãto maiora acquirat bonorũ operũ lucra per pœnitentiã, quãto grauiora sibi intulit dãna per culpã. Ex hac autẽ Gregorij enarratione, etsi satis cõstet cũ genitiuum, *pœnitentiæ*, cõiunxisse cũ substãtiuo, *fructus*, tamen similẽ huius loci intelligentiam indicat quodã loco Chrysost. cõiungens indubiè genitiuum illum cum adiectiuo, *dignos*. Nã & sic eũdem habere sensum potest. Sic enim scribit, hæc verba præcursoris explicãs: *Facite dignos fructus pœnitentiæ.* Quomodo dignè fructificare poterimus? Si vtiq; peccatis aduersa faciamus? Aliena rapui-

A sti? incipe donare iam propria. Longo tempore es fornicatus? legitimo quoq; vsu suspendere cõiugij, ac perpetuam cõtinẽtiam sæpius paucorũ dierum castitate meditare. Iniuria quemquã affecisti vel opere vel verbo? refer benedictionis verba, cõminus te percutientes, nũc officiis, nunc beneficiis placare cõtende, &c. Porrò quanquam secundum hanc istorũ enarrationẽ rectè ostendatur fructus dignos pœnitẽtia, esse ea virtutum opera quæ cũmissis correspõdent & satisfaciunt peccatis, eaq́; veluti cõpensant, atq; in hunc sensum conueniat hanc sententiã explicari cùm ad pœnitẽtiam post baptismum agendũ sit adhortatio, tamen prior il-

B le & simplicior intellectus huic loco & proposito Ioannis est cõuenientior, maximè cùm ad pœnitẽtiam adhortetur quæ baptismum Christi præcedebat. Est autem sensus verborum Ioannis iste: Quandoquidem vos exhibetis pœnitentes ac solicitos vt fugiatis ab ira ventura, videte ne simulata, falsa & sterilis sit vestra quã præfertis pœnitẽtia, vt omnia ferè vestra simulata sunt, & fucata: sed facite huiusmodi fructus qui deceãt pœnitentiã, ac declarent vos verè resipuisse, atq; ex animo detestari anteactam vitam. Facite, inquam, ipsi, & solùm alios docete, & monstrate fructus pœni-

C tentiæ. Non dico vt carnalium sacrificiorum victimas offeratis, in quibus nimium spem iustitiæ & salutis hactenus collocastis, quæq́; ad tempus solùm imposita, pœnitentem per sese meliorem, Deoq́; commendatiorem facere nequeunt, sed ea posthac facite, quæ veram pœnitentiam producere dignum est, hoc est, corrigite deprauatos tum effectus, tum mores, omniaq́; contraria his facite quæ modò detestamini, & curate ne quando ea committatis quorum modò præfertis pœnitentiam, sed persistite hæc deplangere, atque in vobis ipsis punire. Hac enim tantùm ratione solùm futurum est vt imminentem super impios iram effugiatis.

ET, NE COEPERITIS DICERE INTRA VOS, PATREM HABEMVS ABRA-

D HAM, &c. Quod in Luca dicitur: *μὴ ἄρξησθε λέγειν*, in Matthæo dicitur *μὴ δόξητε λέγειν*, hoc est, *ne videamini dicere*, vel, *ne decreueritis dicere*, hoc est, vt vertit noster interpres, *ne velitis dicere*. Quanquã autẽ in solo Matthęo sit, apud nos, *intra vos*, tamẽ & in Luca, sicut in Matthæo, Gręcis est *ἐν ἑαυτοῖς*, hoc est, in vobis ipsis. Iã cũ dicitur, *filios Abrahæ*, vtrobiq; additur Gręcis articulus *τῷ*, significans nomen Abrahæ esse datiui casus, vt cõstruatur cũ verbo, *suscitare*. Itaq; quoniam Pharisæi & Sadducæi fidebãt in sanctitate patris sui Abrahã, atq; in promissionibus Dei Abrahæ factis de benedictione & cõseruatione seminis eius, ac ob hanc fiduciam securi

E erant, quasi à ventura ira essent immunes, ideoq́; & in impietate sua persistentes, à dignis pœnitentia operibus cessaturi erant, propterea hanc illis stultã fiduciã præscindere voluit Ioannes, dicens: Ne cœperitis dicere in cordibus vestris, hoc est, cogitare, quemadmodũ cogitare apud vos soletis: Pater noster Abrahã est, proinde cùm semini eius facta sit promissio salutis & hæreditatis, non poterit super nos venire ira Dei, quæ semen Abrahę deserat, succidat, & æternum perire sinat. Non enim abscindere poterit Deus promissa sua, tum propter suã iustitiam, tum propter Abrahę patris nostri sanctitatem illi acceptissimam. Ne, inquam, huiusmodi cogitatione, solita vobis imponatis.

Hoc

Hoc enim confirmo vobis, posse Deum omnibus A etiam vobis perditis, adimplere promissiones Abrahæ de semine ipsius factas. Nam qui olim ex lapidea & sterili vulua Saræ excitauit Abrahę filiũ, cuius deinde posteritas arenę maris cońquata est, is modò vel ex istis quos cernitis lapidibus, eidẽ suscitare poterit semen, in quo prę︡stet quę illi ꝓmissa sunt. In quibus verbis Ioannis primũ aduertendum, ipsum cùm dicit; *Ne cœperitis dicere, Patrẽ habemus Abraham*, non prohibere, ne dicant se ex illo esse, sed ne in eo quòd filij secundùm carnem sunt Abrahæ confidentes, resupini sint & securi. Deinde notandum, cùm dicit, *ex lapidibus istis*, & B cæt. demonstrasse quidem lapides aliquos coram positos, quos quidam eos fuisse existimant qui de medio Iordanis alueo trãslati dicũtur Iosue 4. Ad literam enim intelligẽdum Ioannẽ id significare, quod verum est, Deũ qui ex nihilo omnia fecit, potuisse etiam ex lapidibus filios Abrahæ suscitare. Hac tamẽ locutione amplius quid significare voluit, nimirũ Deum simili olim modo Abrahæ filios dedisse, & aliquando daturum. Dedisse quidem, cùm Saræ vuluam (quæ sanè lapis quidã erat, ratione sterilitatis) & emortuum corpus Abrahæ generare fecit. Vnde & Isaiæ 51. dicitur: Attẽdite ad petram vnde excisi estis, & ad cauernã laci de qua præcisi estis. Attendite ad Abrahã patrẽ vestrum, & ad Saram quæ peperit vos. Quare C videri potest Ioannes hac sua locutione voluisse ipsos illius Prophetiæ memores reddere. Daturũ quoque Deũ similiter filios significat cùm ex gentilibus saxa pro diis colentibus, eisque secundũ Dauidem assimilatis, & in vitiis suis iã obduratis plerosque per fidei imitationẽ facturos esset filios Abrahæ, quemadmodum iã adimpletũ videmus. Præterea notandum quòd dicit, ex lapidib. posse dari Abrahæ filios. Illo enim apertè significat, posse aliquos fieri filios Abrahæ, etiãsi ex illo nõ sint carnaliter prognati, imò ab eo sint quã alienissimi, secũdùm carnalem generationẽ. Quid enĩ à carne Abrahæ magis diuersum quàm lapides? D Proinde significat quoq; nullius apud Deum esse momenti carnalẽ cognationẽ, nec originis diuersitatem quicquam apud Deũ posse officere. Tanto enim maior est cognatio virtutis & fidei, quã sanguinis, quanto anima præstantior est corpore. Postremùm & illud nõ prętereundũ, prius quidem Ioannem significasse, parentum malitiã nihil obesse filiis ad meliora resipiscentibus, cùm scilicet Iudæos vocans progenies viperarũ, ostendit tamẽ quomodo venturã irã possint effugere. Nunc autem cùm dicit; *Ne velitis dicere*, &c. demonstrat nihil prodesse filiis progenitorum sanctitatẽ, si ipsi in malitia sua perstiterint.

IAM ENIM SECVRIS AD RADICEM E ARBORVM POSITA EST: OMNIS ARBOR.] In Matthæo legimus, *arborum*: In Luca plerique libri habent, *arboris*. Græcis tamen vtrobique est plurale δένδρων, quomodo etiã in Luca habẽt vetustissimi Latini codices, & Ambrosius. Sed & quæ sequũtur omnino eã lectionẽ requirũt, quia sequitur: *Omnis ergo arbor*. Sic & pro eo quod in Matthęo legimus, *quod facit*: in Luca verò, *non faciens*, Græcis vtrobique est μὴ ποιοῦν, quamuis id ad sensum nihil faciat. Legendum autem esse per pręsens tempus, *exciditur, & mittitur*, etiam ex Græcis vtrobique apertum est. Quamuis enim præsens pro futuro sit accipiẽdum, tamen præsens potius posuerunt Euãgelistæ, vt sententia magis esset generalis, & cum maiori emphasi significaretur imminere periculum. Quod etiam significat cum epitasi cõiunctio, *&*, quæ est apud Græcos: *Iam etenim & securis*, &c. Cùm itaque dicitur: *Iam enim*, &c. coniunctio, *enim*, referri potest vel ad illud, *Facite dignum fructum*; vt obiter exclusa vana illorum fiducia redeat ad prosequendum metaphoram à fructibus arborum desumptam. Aut ad illud: *Ne velitis dicere, patrem habemus Abraham*, vt duas ab hac fiducia auocãtes intelligatur adferre rationes, quarum priore succidat falsam eorum de filiis Abrahæ seruandis opinionem: posteriore B verò imminens omnibus perditionis periculũ ꝓponat. Itaque sensus erit: Tãtùm abest vt fiducia Abrahæ tuti sitis, vt etiam securis iam apposita sit radici, &c. Variè autem à diuersis hic accipitur, *securis*. Nam Hieronymus Euangelij prædicationẽ intelligit, ꝗ & Hiere. 23. verbum Domini comparetur securi cædenti petrã: & Gregorius ipsum Christum, vt qui constet ex humanitate & diuinitate, velut ex manubrio & ferro incidente. Sic diuersi explicant variè quid sit radix arborum. Verùm cùm metaphoricus sit totus iste sermo, potius videndũ quid tota oratio significet, quàm ꝓ quo singulæ dictiones sigillatim accipiantur. Itaque per securim non trunco aut ramis appositã, C sed radici, tropicè significatur imminẽs excidiũ & vindicta Dei, qua funditus sit perdẽdus quisquis in bonis operibus sterilis fuerit. Porrò locus hic de imminẽte excidio dupliciter intelligitur. Quidã enim intelligi istud nõ posse putant de excidio & perditione singulorũ hominũ improborũ, quoniã ab initio semper fuit securis posita ad radicẽ arboris secundu hunc modum, & nõ solùm tũc cœpit poni: Ioannes verò dicit; *nunc securis posita est*. Nec rursum posse intelligi de perditione impiorũ omnium in nouissimo die, eò quòd illa post tam multa secula à tempore quo hæc dixit Ioãnes futura sit. Proinde intelligũt hęc dicta esse de immi- D nẽti excidio Iudæorũ, facto postea per Romanos sensibiliter, per Christũ verò intelligibiliter, qui à gratia Euangelij eos abscidit, translato regno Dei ad gentes. Secundùm quem intellectum, notandũ ꝙ dicitur securis ad radicẽ posita. Priùs enim securis diuina ramos illorũ aliquãdo amputauerat sed truncum, hoc est, gentem ipsam adhuc semper conseruauit. Iam verò aderat tempus quo Iudęos simul cum tota penè eorũ gẽte, sine restitutionis in terrã suam spe, esset perditurus. Itaque sensus erit: Iãdiu tolerati estis, hactenus expectauit vos Deus, quomodo rusticus tolerat infructuosam arborem, expectans vt aliquando fructum ferat: verùm quoniam perstitistis hucusq; steriles, prędico E vobis proximum esse vt penitus ac sine spe reparationis excidamini, ni maturè resipueritis, sterilitatẽ fertilitate cõmutantes. Similis ergo erit hæc allegoria Ioannis, parabolæ saluatoris quę habetur Lucę 13. de ficu sterili plantata in vinea. Verùm vt superius per venturã irã rectius intelligitur condemnatio gehennę, quæ singulis peccatoribus a morte cõtingit, & omnes simul secũdùm corpus & animam in nouissimo die inuoluet: ita & hoc loco idẽ rectius accipitur per securim ad radicem arborum positam. Nam planè idem videtur Ioannes vtrobique significare voluisse. Deinde ex eo quòd sequitur: *Omnis ergo arbor quæ nõ facit fructum bonũ exciditur*, satis patet ipsum loqui non de

excidio vniuersæ gentis, singulorum peccatorum. Et cùm subiicit *& in ignem mittitur*, loqui ipsum de igne infernali satis ex eo cõstat quod post ea dicit paleas comburendas igne inextinguibili. Nec obstat huic intelligentię aliorum prædictum argumentum. Nam quanquam ab exordio mũdi peccatores inciderint i iudiciũ gehẽnę, & iudiciũ nouissimę diei post tam multa secula à Ioannis tẽpore venturum esset, tamen iam dicit securim po sitam ad radicem arborum, quòd cùm priùs Deus dissimulate visus esset hominũ peccata, tunc primum supplicium æternũ peccatoribus paratum cœperit palam lõgè latéq; prædicari, & tanquã mox venturum prædicari, futurum deinceps longè grauius in eis qui audita huius prædicatione nihilominus persisterẽt in suis peccatis. Nã antea error & ignorãtia nõnihil venię merebãtur. Verũ sicut per Euangelij prædicationem Dei erga credẽtes bonitas priùs ignorata, manifestata est: ita & eiusdem seueritas in infideles & impios reuelata est, cùm priùs lateret homines. Huic autem intelligẽtiæ etiã omnino conuenit, quod dicit per præsẽs; *exciditur & in ignem mittitur*; significans hoc non solùm futurũ esse, sed & modò fieri. Quemadmodum enim infrugiferis solet arborib. fieri, vt, quia nulli vsui sũt quàm vt locum foueant, excidantur & comburantur: ita & homo sterilis in bonis operibus, ne frustra terram occupet, exciditur, dũ per mortẽ sine omni spe reparationis è terra tollitur, & mittitur in ignem gehennæ, in nullum alium idoneus vsum, quàm vt in eius punitione potentiam & iustitiam suam Deus claram faciat, vt dicitur ad Rom. 9. Itaq; duplici eum vltione afficiendum significat, temporali scilicet & æterna. Iustus autem dum per mortem è vita hac tollitur, nõ excidit, sed potius vt frugiferis arboribus fieri solet, transplantatur ex sterili loco in terrã fluẽtem vbertate omnis generis fructuum. Porro notandum quòd dicit sine discretione; *omnis ergo arbor*, quasi dicat, etiã arbor quæ ex semine est Abrahę. Deinde quòd dicit; *non faciens fructum*, & non, quæ non facit fructũ; significans oportere semper facere fructum bonum. Ex eo autem quòd dicit, *bonum fructum*, satis patet quos priùs vocauerit fructus dignos pœnitẽtia. Similitudo autẽ arboris non in Euãgelijs tantùm, vt infra 7. & 12. & Luc. 13. sed in omni quoque scriptura, præcipuè autẽ in Psalmis, frequẽs est, vt Psal. 1. 38. 52 & 92. Quę verò deinceps à Matthæo continuè narrantur dicta à Ioanne, ex Luca patet non dicta fuisse ab ipso continuè, quáve occasione ab eo dicta sint.

ET INTERROGABANT EVM TVRBÆ DICENTES: QVID ERGO FACIAMVS? RESPONDENS AVTEM.] Nõ inefficax fuit Ioãnis exhortatio. Mox enim hac oratiõe eius audita, territus populus rogabat dicẽs: Vt ergo effugiamus vẽturã irã, & faciamus fructus dignos pœnitentia, quid censes nobis faciẽdum? Dixerat enim in genere Ioannes, fructus pœnitẽtiæ & fructus bonos faciẽdos, & ideo turba rogabat in specie, *quid faciendum*. Ioannes autem non ad victimas legales eos mittit, vt quæ Deo parum commendabãt homines: neque ieiunia exigit, quemadmodũ à suis discipulis, nec graues carnis afflictiones, vt quæ non omnibus cõuenirent, nec ab omnib. facilè suscipi posset, sed ad charitatis omnia perficiẽtis officia vocat, tum quòd sic deceret Euangelij prædicatorem, cuius proprium præceptũ est charitas, tũ quòd cõmune istud omnibus esset remediũ in efficax vbiq; & ad omnia delẽda peccata, ueo nos quàm maximè commendatos reddens. *Qui*, inqt, *habet duas tunicas* (notans quemuis superfluum necessitati propriæ vestitum,) *det alteram*, scilicet illarum *non habenti*. Vnde Græcè est μεταδότω, hoc est, impartiator: *Et qui habet escas* (notãs etiam numero plurali superfluum nobis cibũ) *similiter impartiatur de eo quod superest, non habenti*. His autem duobus exemplis (quorum alterum ad vestitum alterum pertinet ad nutrimentum, in quib. duobus externa egestas potissimum consistit) ꝑtassam adhuc multitudinẽ docere voluit, efficacissimam esse rationem placandi Deum offensum, si modis omnib. benefici simus in proximum cuiuscunq; rei inopia laborãtem, siue vestis, siue cibi, siue potus, siue hospitij, siue subsidij, siue solatij siue doctrinę, siue exhortationis. Similiter & saluator docuit Pharisęos placãdi Deũ, dicẽs: Quod superest date eleemosynã, & ecce omnia mũda sũt vobis. *Luca 11.*

VENERVNT AVTEM ET PVBLICANI VT BAPTIZARENTVR, ET DIXERVNT AD ILLVM: MAGISTER &c.] Publicani antiquitus dicebantur, qui vectigalia, aliaque populi Romani reddirus exigendos certo constituto pretio redimebãt: sic dicti à publico, quo nomine bona Populi Romani significabantur. Horum ordinem & numero amplissimũ, & personarũ dignitate potentissimum fuisse constat. Sic enim de eis Cicero pro Plãcio: Flos equitũ Romanorum, ornamentũ ciuitatis, firmamẽtũ reipublicę, Publicanorum nomine cõtinetur. Verùm quoniã huiusmodi hominib. in procliui fuit, vi & rapina peccare, vt propterea eorum auaritia peculiarib. legibus sepia sit & notata. (Scribit enim Vlpianus in Pandectis, Titulo de publicanis & vectigalib. Quãtę audaciæ, quãtæq; temeritatis sint publicanorũ factiones, nemo est qui nesciat) ob id infame fuit apud Iudeos horum nomen. Neque solùm ob illorũ auaritiã, & iniustã extorsionẽ infame erat apud eos ob quam etiam apud alias nationes male audiebant, sed peculiariter etiam ꝙ cùm Romanorũ vectigal à apud eos exigerẽt, inseruirent tyrannidi, qua cõtra legẽ Dei se premi putabant, cúmque alienigenis plus cõmunicarent quàm cõcederet supercilium pharisęorum. Atque easdẽ ob rationes & militũ nomen apud eos infame erat. Nõ solum ergo Pharisęi, & Sadducęi, ac simplicis turbę pleri que Ioãnis autoritate & prędicatione cõmoti sũt ad pœnitẽtiã, sed & publicani ac milites quoque, hominũ genera rapinis dedita, suaque cõmoda ex publicis cõparãtia incommodis, religionis ratio nem nõ habentia, magisque iussis principũ obsequentia, quàm præceptis Dei: Ioannes autem nequaquã Pharisæorũ more eos à se quasi indignos repulit, sed, vt decebat præcursorẽ eius ꝙ nullum, quantumuis cõinquinatum grauib. peccatis reiecturus erat, placidius etiam eis respõdit, & lenius quàm Pharisæos excepit. Ab his autẽ neque exegit vt institutio decederent. ꝙ vtrorumque institutum esset reipub. necessarium, ita sine peccato cõsistere possit. Neque rursum beneficentiam in proximum quàm à turba exegerat: sed tãtum vt à malis abstinerent, & aliena non raperent, si nondum sua largiri poss-nt. Satis magnum enim profectus gradũ in ipsis esse duxit, si temperarent à malefaciendo. Itaque vtrosque admonet ab his abstinere malis, quibus verè solẽt esse obnoxij, attemperãs suam

Publicani qui.

Publicani quare infames.

suam admonitionem singulorum necessitati & capacitati. Nam quoniam sæpe publicani suprà quã constitutum est exigere solent, inquit: *Nihil amplius quam quod constitutum est vobis a principibus, exigatis a populo.* Sic enim vertendum potius fuisse, quàm verbum, *faciatis*, sensus expostulat, cùm alioqui dictio Græca πράσσετε vtramque habeat significationem. Proinde quod noster vertit, *faciatis*, intelligendum est, nihil faciatis exigendo, ac velut officium vestrum exequendo. Militum autem genus tribus potissimum vitiis solet esse obnoxiũ, violentia, calumnia, & rapinis. Frequẽter enim arma, quæ princeps dedit ad defensionem publicæ tranquillitatis aduersus hostes, vertunt in ipsos ciues, & eos quibus defensio debebatur. B Itaque frequenter vim inferunt, incendunt, vt cõstuprẽt fœminas, perrumpunt fores, exigũt ac pulsant hospitem: proinde monet vt neminem cõcutiant. Rursũ alij falsò deferũt apud principes, innoxios, quo pars facultatum confiscatarum ad ipsos redeat, calumniæ scilicet præmium. Itaque dicit: *Neque calumniam faciatis*, falsum scilicet alicui imponendo crimen. Multi autem, quod à principe nomine salarij datur, scortis, alea, temulentiaque prodigẽtes, rapto furtisque rei iacturam sarciunt, non solùm non soluentes quod debent, sed extorquentes ab agricolis quod non debetur, atque ex publica calamitate diuitias sibi parare studẽtes. Propter quod dicit: *Contenti estote stipendiis vestris*, ostendens eis quid facere soleant, & quid posthac vitare debeant, si velint effugere Dei vindictam. D. August. C epistola ad Marcellinũ, quæ est in lib. episto. 5. docet ex hoc loco, non esse Christianis prohibitum militare. Nã, inquit, si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potius consilium salutis petentibus in euangelio diceretur vt abiicerẽt arma, séque militię omnino subtraherẽt. Dictum est autẽ eis: *Neminem concusseritis*, &c. Quibus proprium stipendiũ sufficere debere præcepit, militare vtiq; non prohibuit.

Christianis licet militare.

EXISTIMANTE AVTEM POPVLO, ET COGITANTIBVS OMNIBVS IN CORDIBVS SVIS, &c.] Hactenus ex Euangelistis ea posita sunt quæ de agenda pœnitentia, & D vitæ correctione à Ioanne prędicata sunt. Iam verò sequitur ex tribus Euãgelistis quale de Christo testimoniũ perhibuerit. Ad hæc enim duo missus fuit Ioannes, vt & ad pœnitentiam & ad fidem in Christum homines adduceret. Hoc autẽ testimonium eius de Christo quod Lucas dicit datum à Ioanne, cùm populus cogitaret ne forte ipse esset Christus, videri potest tunc Ioánem dedisse, cũ, vt scribit Ioannes Euãgelista, misissent Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas, qui interrogarẽt eũ num esset Christus, & quare baptizaret si nõ esset Christus. Siquidem eis verbis tunc scribitur E illis respõdisse, quæ hic à tribus ponuntur Euãgelistis. Si autem eodem tempore testimoniũ illud datũ est quod est apud tres primos Euãgelistas, & quod est apud Ioãnẽ, fateamur necesse est, tres illos narrasse illud Ioãnis testimoniũ per anticipationem, cùm illud quod est apud Ioannẽ, datũ sit post baptisma Christi à Ioanne susceptum. Vt autem intelligamus vnum idémque esse testimoniũ inuitat nonnihil quod dicit Lucas, Ioannem, cùm cogitarent turbæ ipsum esse Christum, respõdisse, his videlicet, vt apparet, qui Iudæorum nomine ipsum interrogauerunt, vt scribit vltimus Ioãnes, A qui ab aliis omissa supplere solet. Quòd si diuersum sit secundùm tẽpus testimoniũ apud Ioannẽ & apud tres reliquos, (vt videri ꝓbabilius potest ex eo quod hic promittit venturum post se fortiorem, illic verò: *Medius*, inquit, *vestrum stetit quem vos nescitis. Hic est qui post me venturus est*: quasi demonstrare volens quẽ priùs promiserat post se venturum) iam quod dicit Lucas, Ioannem respondisse omnibus, cùm turbæ tantum de eo cogitarẽt nũ esset Christus, nec illum de eo interrogarent, intelligendũ est eum respondisse hominum cogitationibus, quas afflatu spiritus aut indiciis cognouerit. Porrò diuina dispensatione factum aut permissum est, vt Ioánes crederetur à populo Chri- B stus, nec priùs ille de Christo testimonium ferret, quàm eam de ipso opinionẽ populus cõcepisset, tũ vt summa animi Ioannis modestia hac ratione declararetur, qui adeò nõ sibi alienam laudem vsurpauit, vt etiam spõtè oblatam fortiter reiecerit: tũ vt sic testimonium de Christo redditũ ab ipso maioris esset autoritatis & ponderis. Dũ enim is qui Christus haberi poterat, se Christũ esse negauit, imò longè se illo inferiorem prædicauit, quátumuis magnus à populo haberetur, effectum est testimonium eius acceptius, dignitasque Christi celebrior reddita per occasionem erroris populi. Notandum autem, Græca non habere, existimáte autem populo, sed προσδοκῶντος, expectante, seu sperante, vt intelligi possit populũ id desiderasse. Interpres verò legisse videtur δοκοῦντος.

C EGO QVIDEM BAPTIZAVI (ET) BAPTIZO VOS IN AQVA, &c.] Testimonium perhibiturus de Christo Ioannes, comparat tum baptismum suum, tum suã ipsius personam cum baptismo Christi & illius persona, ostendẽs & se & suum baptismum infinitò inferiorem esse Christo & baptismate eius. Quoniã enim propter nouum baptizandi ritum à se institutum credebatur esse Christus, eò ꝙ ex prophetis Iudæi intellexerãt instituendum a Messia baptismũ in ablutionẽ peccatorum. ob id baptismum suum in comparatione ad baptismum propriũ Christo vilem ostendit & inefficacem. Idque duabus conditionibus. D Primùm quidẽ quòd in aqua sola sit ipsius baptismus, quo significat se tanquam purũ hominem corpora tantùm suo baptismo abluere, nec penetrare baptismũ suum, vt pote corporalẽ, vsque ad animas. Deinde verò, quòd sit nõ in remissionẽ aut ablutionẽ peccatorum, sed tãtum in pœnitentiam, hoc est, ad hoc vt qui agnoscentes se peccatores, & ablutione indigere, baptismũ suscipiunt, pœnitentiam pręteritorum agãt peccatorum. Qua adiectione preterquam quòd distinguit suum baptismum à baptismo Christi, etiã eundẽ separat à vulgari, aut etiã à legali corporũ ablutione in aquis. E Huic itaque parti, qua explicat baptismi sui rationem, illud ex opposito correspondet, *ipse vos baptizabit in spiritu sancto & igni.* Porrò maximã quæ est inter ipsum & Christũ, differentiã aperit, cùm dicit: *Venit fortior me post me*, &c. Vbi *venit*, nõ præteriti est temporis, sed præsentis. Est enim Græcis apud Marcũ & Lucã ἔρχεται, quod tamẽ verbum etsi sit pręsentis temporis, secundũ vocem, tamen etiam accipitur apud eos in futura significatione, vt verti possit, *veniet*. quemadmodũ habent aliqui libri apud Lucam. Vnde & apud Matthæum est futurum: *Qui autem post me venturus est*: cùm etiam per præsens verti potuerit: Qui au-

A teru post me veuit. Est enim ἐρχόμενος, participiũ
vtriusq; significationis & tẽporis. Est autẽ sensus
verborũ hic: Post me iamiã venturus est alius, qui
etsi ætate minor, ac prædicationis ordine poste-
rior me erit, tamẽ potentia & fortitudine lõgè me
superior futurus est. Fortiorem autem se Christũ
meritò vocat. Nam Ioannes quidem sua prædica-
tione ac baptismo valebat ad præparandum Do-
mino viam & commutãdum hominum corda ad
pœnitentiam: verùm impotens erat ad debellan-
das aëreas potestates, & auferẽdũ hominũ pecca-
ta, mentésque eorum sanandas, quæ solùm per
B Christum præstita sunt. Ne autem quia dixit illũ
se fortiorem, existimetur excessus in certa consi-
stere mensura, ostẽdit per sequentia adeo illum se
fortiorem & præstantiorem esse, vt ad illũ neutiquam
comparari meritò possit. *Cuius* (inquit) *non
sum dignus*, &c. quo secundum simpliciorẽ & pro-
priũ sensum nihil aliud significat quã indignum
se esse & idoneũ qui inter omnes seruos ipsius
vilissimum obtineat locum, & infimum illi serui-
tutis impendat obsequium. Itaque idẽ omnino si
gnificatur per id quod dicit Matthæus, *portare cal
ceamenta*, & quod dicunt alij, *soluere corrigiam cal-
ceamentorum*. Et fieri quidẽ potest, vt vtrumq; Io-
annes dixerit, aut vno tempore, aut temporibus
diuersis. Si verò etiam alterum illorum solum di-
xerit, non tamen ob id aliquis Euangelistarũ mẽ-
C titus est, aut errauit. Nõ enim necesse est ei quial-
terius dicta narrat eodem ordine, eisdemq; verbis
narrare, quo ordine & quib. verbis dicta sunt, vt
docet August. lib. 2. de cõsensu Euãgelistarum, sed
satis est quibuslibet verbis rem ab alio dictam ex
plicare. Nec conueniebat Euangelistis potentia
spiritus id concedi, vt nec in genere verborum,
nec in ordine, nec in numero discreparent. Primũ
quidem ne viderentur in vnum conuenisse, & ha-
bito cõsilio mutuo scripsisse, sicq; eorum authori
tas suspecta haberetur. Deinde, vt per authorita-
tem Euangelistarum firmaretur cęterorum homi
num vera loquẽtium securitas, vt pluribus eandẽ
rem fortè narrantibus, nullo modo quisquam eo
D rum de mẽdacio rectè arguatur, si ab altero in ver
bis tantùm discrepauerit: simulq; intelligeremus,
non tam verborũ quàm rerum quærendã vel am-
plectendam esse veritatem. Postremùm, hęc locu-
tionum diuersitas ad hoc etiã vtilis est, vt ne vno
modo dictum, minus intelligatur, & aliter quã se
res habet accipiatur. Vtilis igitur (inquit Augusti
nus) modus, & memorię maximè cõmẽdãdus, cũ
de conuenientia dicimus Euangelistarum, nõ es-
se mendacium, cùm quisque etiã dicens aliquid
aliud, quod etiam ille non dixit de quo aliquid
narrat, voluntatem tamen eius hanc explicat, quã
etiam ille qui eius verba commemorat. Ita enim
salubriter discimus nihil aliud esse quærendum,
quã quid velit ille qui loquitur. Hæc Augustinus.
E Porrò quòd dicit se Ioannes indignũ ad soluen- *Mysticus sensus.*
dũ calceamẽtorum corrigiã, in mystico sensu va-
riè accipitur. Quoniam enim calceamẽta in extre
ma corporis parte sunt, atque ex mortuis fiunt a-
nimalibus, ideo secundùm Gregoriũ & Hierony-
mum super Marcum, rectè per calceamenta incar
natio dominica intelligitur, cuius mysterio expli-
cando se agnoscit Ioannes non esse sufficiẽtem &
dignum. Secundùm Theophylactum verò super
Matthæum, & Lucam intelligi possunt per calcea
mẽta Christi duo eius descensus à cœlis in terrã,

A & è terra ad inferos. Secũdum eundẽ verò in Mar
cũ intelligitur, Ioãnem, qui omniũ aliorum solue-
bat per pœnitentiã corrigiã calceamentorũ, hoc
est, vinculum peccatorum, Iesu corrigam non vo-
luisse soluere, quia in eo nõ inuenit peccatũ. Hie-
ronymus verò super Matthæum, & Gregorius
rursum in homilijs etiam aliter intelligunt, nimi
rum Ioannẽ nõ fuisse dignum qui Christi sponsi
corrigiam solueret, ita vt vocaretur domus eius,
iuxta legem Moysi, & exemplum Ruth, domus di
scalceati, & Ioannes sponsam Christo deputatam
sibi vendicaret. Mos enim apud veteres fuit, vt si
B quis eam quæ sibi cõpeteret vxorẽ accipere nol-
let, ille ei calceamentum solueret, qui ad hanc
iure ꝓpinquitatis veniret. Quod autẽ Matthæus
dicit *calceamenta portare*, Ambrosius mysticè intel-
ligit Ioannem agnoscere se indignum qui Christi
gesta & opera (quæ gressus sæpe dicuntur & cal-
ceamenta) per vniuersum orbem prædicando de-
ferat, quemadmodum postea fecerunt Apostoli.
Pro eo autem quod nos legimus; *non sum dignus*,
Græcè est, ἱκανὸς, hoc est idoneus aut sufficiens. A-
pud Ioannem tamen est ἄξιος, hoc est, dignus. No-
tãda autem tum summa Ioannis humilitas, tũ in-
comparabilis Christi excellentia, quæ his verbis
significatur. Ioannes enim vir tam sanctę cõuersa
tionis, in matris vtero sanctificatus, qui se ad mu-
nus præcursoris obeundum sciuit esse à Deo desti
C natum, maximus à populo habitus, atque ab ipso
Christo maximus inter natos mulierũ prædica-
tus, à quo Christus etiam baptizari dignatus est:
indignũ se tamen reputat, qui vilissimũ seruituris
obsequiũ Christo impẽdat, significãs nõ obscurè
eũ plusquam hominem esse, imò Deum, atque ad
summam de Christo habendã opinionem homi-
nes prouocans, quando se tantis ab illis habitũ, in
finito inferiorẽ ipso agnoscit. Iã & apertius Chri-
sti diuinitatem insinuat, cùm dicit: *ipse vos bapti-
zabit in spiritu sancto & igne*. Quis enim in spiritu
sancto baptizare, & spiritum sanctũ dare posset,
nisi qui simul Deus esset? Opponit autẽ Ioãnes spi
ritum sanctum & ignem, aquæ in qua baptizabat
D significans Christi baptismum tanto esse excellẽ-
tiorẽ, puriorẽ, & efficaciorẽ suo baptismo, quãto
spiritus sanctus excellẽtior est & purior aqua sẽ-
sibili, quantoq; ignis aqua efficacior est. Porro ex
eo quod apud Lucam & Matthæum additur, *&
igni*, (quamuis quidam Græci codices apud Mat-
thæum nõ habeant) quidam hæretici, qui ab hære
siarchis Galatis, Seleuco & Hermia, Seleuciani & *Refutantur Seleuciani & Hermeani.*
Hermiani dicti sunt, errorẽ desumpserũt, vt bapti
zarent suos nõ in aqua, sed in igne. Atque in dete
stationẽ huius erroris verisimile est in quibusdã
Gręcorũ libris illud, *in igne*, fuisse omissum, quod
tamen præter Hieronymũ & Hilariũ etiã Chry- *Luca 12.*
sostomus in Matthæo legit, & Cyrillus item libro *Spiritus sanctus cur dicatur ignis.*
de recta fide ad reginas. Per ignẽ autem hic intelli
E gitur ipse spiritus sãctus, de quo & saluator: Ignẽ
veni mittere in terrã, & quid volo, nisi vt accen-
datur? Ignis enim rectè dicitur propter vim & effi
caciam ipsius. Totum nãque hominem immutat,
sordes peccatorũ exurit, tenebras fugat, & ad vir-
tutis opera, & promouendum Dei gloriã arden-
tes prorsus homines reddit & inuictos, quemad-
modum in Apostolis declaratum est. Dicitur qui-
dem in scripturis spiritus sanctus etiã frequenter
aqua, vt Ioan. 7. Qui credit in me, sicut dicit scrip-
tura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et
Ioan.

Ioan.4. Quisquis biberit ex aqua quã ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternã. Et Isaię.44. Effundam aquas super sitientẽ,& flu enta super aridam:effundam spiritum meum super semen tuum,& benedictionem meam super stirpem tuam. Et rursus aliis multis locis aquę comparatur,idque ad significandum,vel quòd ab ipso est bonorum operum fœcunditas, vel quòd in æstu tẽtationis solus recreat.vel quòd sitim bonorum solus restinguit.vel deniq; quòd à peccatis vnus repurgat,quarũ scilicet rerum omnium similitudo in aqua est. Hoc autẽ loco potius ignis dictus est tum propter oppositionem ad aquam in qua (B) erat Ioãnis baptismus,& ad significandũ spiritus efficaciam:tum quòd spiritus in quo Christus baptizaturus erat, ĩ igne erat appariturus in die Pentecostes. Quamuis enim Christus in spiritu baptizauerit etiã eos quos baptizauit aqua, sicut & nũc quotidie in spiritu baptizat eos qui in nomine ipsius aqua tinguntur, tamen Ioannẽ potissimum locutũ de eo baptismo spiritus, quo per visibilẽ missionem spirit^9 primùm Apostolos, deinde & alios plerosq; credẽtes Christus baptizauit, apparet ex eo quòd Christus promittẽs Apostolis spiritũ sanctum, verba Ioãnis de baptismo spiritus repetierit Actuũ 1. dicens, Ioãnes quidem baptizauit aqua, vos autẽ baptizabimini spiritu sãcto nõ post multos hos dies. Etsi tamen de hoc baptismate solẽni (C) Ioãnes videatur potissimum locut^9, simul tamẽ etiam intelligendum eum locutum de eo quo per inuisibilẽ spiritus missionem purgat animas eorum qui in nomine trinitatis in aqua baptizãtur. Siquidem ad hoc visibiliter spiritus sãctus super credẽtes missus est, vt de inuisibili ipsius super baptizatos effusione in posterum semper certiores essemus. Itaque notandum multiplicẽ esse baptismum, de quo in scripturis fit mẽtio. Primò enim est baptisma typicũ, quo scilicet Paulus Israelitas à Moyse baptizatos dicit in nube & mari. 1.Cor. 10. Secundò, est baptisma secundùm morẽ Iudæorum, quo Iudith se ante orationem baptizasse le- (D) gitur in fonte aquæ, Iudith 12. De quo etiam plerique intelligunt illud Nehemiæ 4. Vnusquisque tãtùm nudabatur ad baptismum, quem tamen baptismum alij intelligunt vulgarem ablutionem fuisse corporalium sordium ex labore & sudore contractarum. De baptismatib. autem Iudaicis etiam loquitur Paulus ad Heb.6. In variis, inqt, baptismatib. & iustitiis carnis vsque ad tempus correctionis impositis. et Ecclesiastici 34. Qui baptizatur à mortuo,& iterum tangit mortuũ, quid proficit lauatio illius? Tertiò, est baptisma Pharisaicũ, baptisma scilicet calicum & vrceorum, de quib^9 Marci 7. Quartò, baptisma Ioannis in sola aqua præparatorium ad pœnitentiã. Quintò, baptisma (E) Christi in solo spiritu, quo sũt baptizati Apostoli in die pentecostes, de quo & hoc loco & Actuum 1. qđ à Theologis baptisma flaminis dicitur. Sextò, baptisma Christi ĩ spiritu & aqua. De quo Matthæi vlt. Docete omnes gentes, baptizãtes eos in, &c. Dicitur autem à Theologis baptisma flaminis. Postremum, est baptismus martyrij & sanguinis, de quo Saluator: baptismo (inquit) habeo baptizari,& quomodo coarctor vsque dum perficiã illud? Addunt quidam & baptisma lacrymarum, de quo Dauid: Lauabo per singulas noctes lectum meum,&c. verùm sub nomine baptismatis in scripturis nõ continetur. Porro per ignem quo Christus baptizat, intelligũt quidã hic aliter tribulationes, quibus singulariter electos suos Christus in hoc mũdo probat & purgat. de quo igne, & illud Pauli quidã intelligunt: Vniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit. Alij verò etiã per ignẽ intelligũt ignẽ purgatoriũ, quo tãquã baptismate quodã per hanc vita à leuib. quibusdã peccatis mundãtur electi. Cuius ĩtelligentiæ etiam Hieronymus super Matthæũ meminit dicẽs: In pręsẽti spiritu baptizamur, in futuro igne, Apostolo huic congruente sensui: Vniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit. Hilarius simili fere modo intelligit ignẽ iudicij, (B) hoc est, vt appareat intelligendum, exactam probationem & examinationẽ iudicij diuini. Salutis igitur (inquit) nostræ & iudicij tẽpus designat in Domino, dicens: *Baptizabit vos in spiritu sancto & igni*, quia baptizatis in spiritu sancto, reliquum sit consummari igne iudicij. De igne autem purgatorio etiam Origenes intelligit, sic scribens hoc loco super Lucam: Quomodo Ioannes iuxta Iordanẽ fluuium venientes ad baptismum præstolabatur,& alios abigebat dicẽs: *Generatio viperarum*, & reliqua: porro eos qui cõfitebantur vitia atque peccata suscipiebat: sic stabit ĩ igneo flumine Dominus Iesus iuxta flammeam romphæam, vt quemcunq; post exitum vitæ huius q ad paradysum transire desiderat, & purgatione indiget, hoc eum amne (C) baptizet, & ad cupita transmittat: eum verò qui non habet signum priorum baptismatum, lauacro igneo non baptizet,&c. Itaque præter superiora baptismatũ genera, essent secundùm intellectus hos & alia duo genera. Notandum autem, aliter nos dici baptizari in spiritu sancto, aliter in Christo,& rursum aliter in nomine patris,& filij, & spiritus sancti. In spiritu sancto enim dicitur baptizari, quomodo in aqua, nimirũ quia spiritus aquæ locum supplet, id efficiens in spiritu nostro, quod aqua in corporibus: atq; ĩ ea locutione qua dicitur à Ioãne Christus baptizare in spiritu, præterquã quòd significatur abundantia gratiæ spiri- (D) tus sancti, alluditur ad illud Iohelis 2. Effundã de spiritu meo super omnẽ carnẽ.&c. In Christo autẽ baptizari dicimur, quia in fide ei^9 baptizamur, & quia per meritũ passionis eius baptismus in illius fide susceptus in nobis efficax est. In nomine autem trinitatis, quia per inuocationem trinitatis super nos,& quia ipsa trinitas in baptismate operatur mentis puritatẽ. Porro quoniam hic occurrit nomen spiritus sancti, vt illud bene ĩtelligatur & ratio nominis huius, sciendum quòd & apud Latinos nomen spiritus,& apud Græcos πνεῦμα,& apud Hebræos רוח Rauahh, propriè dicitur ventus, aër, aut spiratio illa quæ ab animaliũ ore procedit. Cæterùm quoniam hæ res, etsi sensibiles, à (E) crassitie tamẽ reliquorum corporũ multùm sunt semotæ. factũ est vt omnis res nõ corporalis, spiritus diceretur. Itaq; spiritus nomine vocãtur, oẽs, angeli boni simul & mali, anima hominis & animalium quorumuis, voluntas mẽs hominis ac mens, dona quoq; Dei gratuita & spiritualia. Quãuis aũt hac cõmuni ratione & pater & fili^9 dici possit spiritus sanctus, nã & pater spiritus est & filius,& vterq; sanctus: tamẽ tertię personę in diuinitate appropriatũ est vt dicatur spiritus sanctus, tũ quia, vt vult August. 15. de Trinitate, qui cõmunis est ambobus, id vocatur ipse propriè quod ambo communiter, tũ, quia per modum spirationis à patre & filio procedit, eique appropriatum est vt dicãtur

Margin notes: *Quotuplex baptismus.* — *1.Cor.10.* [at "à Moyse baptizatos"] — *Luc.12.* — *Psal.6.* — *1.Cor.3.* — *De nomine spiritus sancti.*

per eű pater & filius homines afflare & aspirare, dum per scientiam à patre simul & filio procedẽtem, mentes hominum diuinitus innouatur, illustratæ scilicet vt iam diuina queant percipere, ad quæ natura alioqui stupent: & accensæ, vt ad eadẽ ardeant, quæ natura alioqui fastidiunt. Quam nominis rationem satis insinuat Petrus 2. Epistolæ suæ cap. 2. dicens: Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.

¶CVIVS VENTILABRVM IN MANV EIVS, ET PERMVNDABIT AREAM SVAM, &c.] Hactenus prædicauit Ioannes Christum esse saluatorem, testatus ipsum esse spiritus sanctificantis donatorem, quod ad primum Christi aduentum pertinet: his modò sequentibus annũciat & iudicem, quod ad secundum eius aduentũ spectat. Et bene istud præcedentibus subinfert, vt qui promissione salutaris spiritus non prouocãtur ad recipiendum & amplectendum Christum, metu seueri iudicis sint soliciti vt huic sese consecrent, & vt ne qui baptizati sunt à Christo in spiritu sancto, torpeant audiẽtes ipsum postquã baptizauit in spiritu sancto, adhuc expurgare aream suam. Ventilabrũ itaque quod est in manu Christi, iustũ est ipsius iudiciũ, quod in illius potestate patet traditũ. Omne enim iudiciũ dedit filio, vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem, Ioan. 5. Area ipsius, aut specialiter est populus Iudæorũ (cùm enĩ hæc dicta sunt Iudæis, vide ri potest de ipsis hęc peculiariter dicta, sicut illud, in propria venit) aut generaliter vniuersa totius orbis Ecclesia, in qua paleæ cũ tritico, hoc est, mali cũ bonis permixti latent. Paleæ enĩ sunt impij quòd infructosi, inanes, omniq́; iniquitatis, & cupiditatum suarum vento huc illucq́; agitẽtur, latentes tamen plerũque ob permixtionem eorũ cum bonis, qui ratione contraria triticũ vocãtur scilicet quia fructuosi, pleni grauesq́ue virtutibus. Horreum autẽ, est regnum cœlorum. Porro quod hic dicitur de purgatione areæ dominicæ, dupliciter potissimũ intelligitur. Origenes enim, & post eum quidam in Lucam, de ea intelligunt purgatione qua in hac vita Christus eos qui sunt in ecclesia probat, & ab inuicem nonnunquã separat, qualésque sint ostendit per tribulationem motã contra Ecclesiam, vt venus quo separantur paleę à tritico, (sine vento enim non fit in ventilabro huiusmodi separatio) sit tribulatio, quęcũfusõ credentium aceruo, alios paleas, alios triticũ esse demonstrat. non enim tentatio paleam facit aut triticum, sed qualis quisque ante tentationem latẽter erat prodit. Rectius tamen secundũ Ambrosiũ & alios intelligitur hic locus de ea purgatione, qua in nouissimo die iudicio suo discernẽte singulorũ merita, Christus separabit bonos & malos iã inter sese confusos. Secundum quẽ intellectũ notandũ, quòd nõ dicit Ioãnes, mundabit aream suã sed *permundabit*, διακαθαριεῖ: sic enim est apud græcos in vtroque Euangelista, quamuis non in Luca legamus, *purgabit*. Per hoc enim significatur perfecta purgatio, & separatio malorum à bonis, cũ in hac vita frequenter aream suam purget Christus, nunquam autem perpurget. Messores autem qui triticum simul cum palea dementes colligunt ea in aream Domini, sunt Apostoli, cęteriq́; doctores, qui ex agro huius mundi præcidentes omnes gentes in Ecclesiã congregant. Extra quã quicunque sunt, non necesse habent ventilabro

A Domini perpurgari. Nõ enĩ sunt tritico permixti, sed ab eo manifestè separati. Vnde Saluator: Qui non credit, iam iudicatus est. Proinde solùm areã suam Dominus permundaturus hic dicitur: Hæc autem locutio, *cuius ventilabrum in manu eius*, videtur esse phrasis Hebraica, pro eo quod est: In cuius manu est ventilabrũ, nisi potius intelligamus significari, fuisse quidem ab initio ipsi Christo iudiciariam potestatem, tanquam ventilabrum, verùm id ventilabrum iam accepisse illum in manũ, videlicet quia iam paratus est ad diiudicandum, quomodo priùs dixit: *Iam enim securis ad radicẽ arborum posita est*. Iam cùm dicit, *paleas cõburet igni inextinguibili*, per hoc quod addit *inextinguibili*, signifi-
B cat ignem inferni (de quo manifestè loquitur) etsi vere sit ignis corporeus, tamen multum differre ab igne huius mundi, quod scilicet non nutriatur per cõgesta fomẽta, nec sic immissos reprobos cõburat, vt penitus consumat, & in nihilum redigat, quemadmodum bene notauit Greg. 15. moralii cap. 14. Alludit autẽ Ioannes ad illud Isaiæ vltimo dictum de impijs: Ignis eorũ non extinguetur. De quo igne & Iob 20. dicitur: Deuorabit eũ ignis qui non succenditur. Proinde ex hoc Ioãnis locu, similiter & ex loco Isaiæ refellitur error ille qui Origeni ascribitur, quo putauerunt quidam inferni pœnam non fore perpetuam. Cõtra quos etiam apertè est illud Iudith. 16. Dabit ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur, & sentiant vsque in sempiternũ. Et rursum illud Iob 20. Luet
C quæ fecit omnia, nec tamen consumetur iuxta multitudinem adinuentionum suarum, sic & sustinebit. Paleis autem impij etiam assimilãtur Iob 21. Erunt sicut paleę ante faciem venti, & sicut fauilla quam turbo dispergit. Tritico assimilantur iusti in parabola zizaniorum, Matth. 13. De quo tritico etiam intelligi potest illud Isaiæ 62. Iurauit Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis suæ. Si dedero triticum tuum vltra cibũ inimicis tuis: & si bibetint filij alieni vinum tuum in quo laborasti. Quia qui cõgregabunt, illud comedent, &c. quamuis hic per triticũ & vinum videntur potius debere intelligi iustorũ bona opera. Si-
D cut & Ierem. 23 Dominus per metaphorã paleæ & tritici, significat differentiam inter falsam prophetiam & verã. Propheta, inquit, qui habet somnium, narrat somniũ: & qui habet sermonẽ meũ, loquatur sermonem meum verè. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus.

¶MVLTA QVIDEM ET ALIA EXHORTANS EVANGELIZABAT POPVLO.] Duo dicit, euangelizasse scilicet, & exhortatũ esse. Euangelizabat enim, cùm quæ de Christo erant, & quæ bona bonos iam manerẽt annuntiabat, vt cùm dixit: *Appropinquauit regnum cœlorum*. &c: *Venit fortior me post me. Ipse vos baptizabit*, &c. Exhortabatur autem, cùm ad pœnitentiam eos prouocaret & bona opera, cumque vt ad venientem post se Christum accurrerent, & in eum crederent moneret, vt cùm dixit: *Pœnitentiam agite. Facite fructus pœnitentiæ*. &; *Qui habet duas tunicas, det non habenti*. itaque significat ipsum instetexhortandum ad pœnitentiã, charitatem, bona opera, & fidem, simul etiam quæ Christi erant & cœlestium bonorum euangelizasse. qui sanè prædicationis modus ab omnibus seruandus est prædicatoribus, videlicet, vt ita diuinas promissiones annuncient, vt simul exhortentur populũ ad eam

vitam

vitam qua illis promissionibus digni fiant. Et rursum dum exhortantur, simul etiã cœlestia bona tam præstita quàm præstanda euangelizent, quò promptiores sint auditores ad obsequendum exhortationi. Et quoniam non omnes promissionibus trahuntur, immiscendæ nonnũquam & graues futuri iudicii comminationes, quemadmodum Ioannem fecisse superiora testantur.

BAPTIZATVR A IOANNE CHRISTVS, EIVSQVE A LVCA genealogia in Deum reducitur, Matthæi 3. Marci 1. Lucæ 3. CAP. XIIII.

†a. Galilææ. ‖e a. factũ est autem †b aperti est cœlum, Deo ‡ a sicut. ∗ c de cœlo. ‖ a Hic est. † a in quo.

ET[b] factum est[a] tunc[b] in diebus illis[c], venit Iesus à †Nazareth Galilææ[a] in Iordanem ad Ioannem vt baptizaretur ab illo. Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modò, sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum, [b] & baptizatus est à Ioanne in Iordane.[a] Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua.[f] ‖& [a] ecce [c] factum est cùm baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato & orante, †[f] aperti sunt ei cœli [c], [c] & descendit spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum e. Et[b] statim ascendens de aqua[c] vidit[b] cœlos apertos, &[c] Spiritum †sanctum tanquam columbam descendentem,[a] & venientem super ipsum,[b] & manentem in ipso:[l] Et[a] ecce[l] vox[b] facta est ∆ de cœlis[a] dicens: [[l] Tu es filius meus dilectus † in te complacui [f] mihi. [e] Et ipse Iesus erat incipiẽs quasi annorũ 30, vt putabatur filius Ioseph, q fuit Heli, q fuit Mattah, q fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioseph, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naũ, qui fuit Hesli, qui fuit Nagga, qui fuit Maath, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Helmadã, q fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Helizer, qui fuit Iorim, qui fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Symeõ, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Heliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menã, qui fuit Matthata, qui fuit Natham, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salm, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachol, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Haber, qui fuit Sali, qui fuit Cainam, qui fuit Arphaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel: qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

ET b FACTVM EST TVNC b IN DIEBVS ILLIS, VENIT IESVS A NAZARETH, &c.] Cùm Ioannes populũ sua prædicatione & baptismo ad pœnitentiam præparasset, & venturum post se Christũ promisisset, reliquũ erat vt Christus partim à Ioanne, partim à patre cœlesti demonstraretur, sicq; demonstratus suum mox negotium ad quod à patre missus fuit auspicaretur. Itaq; tunc, inquit Matthæus, hoc est, cùm
B
Ioannis testimonio fuit annunciatus, Iesus relicta Nazareth Galilææ materno loco, vbi hacten' delituerat tanquam purus homo, parentibus morẽ gerens, ac labore manuum victum cum eis parans, venit in Iudæam, patris sui cœlestis peculiare habitaculũ, vbi auspicanda erat Euangelij prædicatio. Patris enim negotium auspicaturus maternam deserit Nazareth, atq; è Galilæa gentium
C
in Iudæam properat, significans Euangelium, primùm quidem Iudæis, deinde gentibus prædicandum. Venit autem ad Iordanem, vbi confertissimã turbam è diuersis Iudææ regionibus conflatam, testem haberet eorum quæ dicerentur ac gererẽtur. Quodq; maximum est humilitatis & modestiæ exemplum, is qui solus omnium nulla peccati labe contractus fuerat, imò qui solus tollit omnia peccata mundi, in mediis peccatorum turbis,
D
velut peccator pœnitens adit Ioannem, flagitans ab illo pœnitentiæ baptismum, quo baptizabantur publicani, meretrices, & milites. Antequam enim regnum Dei euangelizare inciperet, munusq; suum aggrederetur, baptizari eum conueniẽs erat ob varias rationes. Et primùm quidem, quoniam sicut olim circuncisio instituta fuit vt esset signum & tessera populi Dei, ad quem per-

Christus baptizatus.

A
tinerent promissiones Abrahæ factæ, ita cùm nouum sibi populum noua ratione Deus paraturus erat, nouumq; fœdus cũ eo per filium suum initurus, nouum etiam symbolum, nempe baptismũ, per Ioannem instituere cœpit: quò inscriberentur qui ei populo, ad quem noui fœderis promissiones pertinerent. Vnde Ioseph. 18. antiq. c. 10. dicit Ioannem præcepisse populo vt per baptisma in
B
vnum coirent. Quemadmodum itaq; circumcisus fuerat, eoq; signo Iudæorum asscriptus populo: ita & modò communem Christianorum tesseram gestare, ac per eam sanctorum suorum corpori inseri voluit, quemadmodum decebat eũ qui caput huius noui populi, & imperator noui exercitus futurus erat. Ita enim hac in re egit, quomodo si rex quispiam cuperet se ciuium suorum publico testimonio comprobari, ciuitateq; eum do-
C
nari, atq; cõmuni ciuitatis insigni insigniri. Quare voluit & in hoc fratribus assimilari: quibus in nullo, nisi in solo peccato, debebat esse dissimilis, vt dicitur ad Hebræos 2. Nec obstat, q Ioannis baptisma erat pœnitentiæ baptisma, quódque eo in signum pœnitentiæ baptizabat, quasi ob id indignum fuerit Christo baptisma istud, vt cui non competebat pœnitentia, quòd omnis peccati ex-
D
pers esset. Nam quemadmodũ venerat, non quidẽ in carne peccati, sed in similitudine carnis peccati, ita & conueniebat eum simile cum peccatoribus signum suscipere. Atq; hinc patet & altera ratio, ob quam cõgruum erat Christum baptizari, idq; à Ioanne, baptismo scilicet pœnitentium: videlicet vt factus ceu vnus ex ægrotis, eo gratior illis, quo similior atq; familiarior medicus admitteretur. Præterea vt suo baptismo nostra peccata

Aliæ rationes baptismi Christi.

quæ in se susceperat ablueret, & vt tanquam peccator baptizatus diabolum falleret. Præter has & aliæ sunt rationes, quibus sancti patres ostendūt cōuenienter Christū à Ioanne baptismum suscepisse, videlicet vt Ioannis baptisma cōprobaret, vt nobis fluenta mundaret, sanctificatasq; aquas relinqueret postea baptizandis, quod est contactu corporis Christi omnes aquas accepisse vim regeneratiuam, & factas efficaces in ablutionem peccatorum. Deinde vt secundùm Hieronymum per descensionem columbæ, spiritus sancti in lauacro credentium monstraret aduētum. & vt quod omnibus faciendum imperaturus esset, ipse prior faceret: vtq; suæ humilitatis exemplo demonstraret quanta cum alacritate omnes occurrere debeant ad baptisma Domini, quoniam ipse non est dedignatus accipere baptisma serui. Proinde hoc Christi exemplum mirè condemnat omnes eos, qui sacrum Ecclesiæ ministerium & societatē fastidiunt elementis, signisq; gratiæ à Christo institutis subdi nolentes, & tanquam res viles ac egenas contemnentes.

a IOANNES AVTEM PROHIBEBAT EVM DICENS: EGO A TE DEBEO BAPTIZARI, ET TV VENIS.] Ex his omnino apparet, Ioannem priusquam Christum baptizaret agnouisse eum esse Messiam, cuius tamen contrarium apparet ex eo quod Io. 1. legimus eum dixisse: *ego nesciebā eū, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentē, & manentem super eū, hic est qui baptizat in spiritu sancto.* Cū enim Ioannes dicat se non agnouisse Christum, datum autem sibi à Deo signum agnitionis illius, spiritum sanctum descendētem super eum, spiritus verò non nisi post baptizationem super Christum descenderit, vt patet ex Matthæo, Marco & Luca, quomodo potuit ante baptismum illum agnoscere, adeo vt prohiberet, & diceret ei: *Ego à te debeo baptizari?* Hanc difficultatem diuersi variis soluunt modis. Quidam enim, inter quos quidam & Faber, dicunt, Dominum à Ioanne cū ad baptismum venisset, non summum illum Messiam filium Dei agnitum, sed aliàs insigniter piū, quod ipsis oculis, totoq; vultu & incessu admirabilis eius probitas sese exereret: atq; ob id Ioannē nullo certo elogio dignitatem Domini honorasse. Verùm hæc solutio non satis firma est. Nam quālibet pius homo visus fuisset Ioanni, non potuisset tamen ei dixisse: *Ego à te debeo baptizari*, nisi certò sibi persuasisset ipsum esse Christum, cùm sciret neminem præter se & Christum ad baptizandi ritum instituendum missum à Deo fuisse. Simili ratione non probabiliter ab aliis dicitur, Ioannem ante baptismum cognouisse quidē Iesum esse Christum, ignorasse autē ipsum esse qui baptizaret in spiritu sancto, atq; id de eo didicisse per descensum spiritus sancti super eum. quam sententiam refert Theophylactus super Ioannem. Cùm enim suo baptismo præpararet homines ad baptisma Christi, vt per illud cōsequerentur peccatorum remissionē, cumq; priùs dixerit de Christo, *ipse vos baptizabit in spiritu sancto*, constat id nequaquā ignorasse eum, si agnouit esse Christum. Probabilius autem August. hunc nodum soluere conatus est super Ioannem, dicens Ioannem sciuisse quidem, Iesum esse Christum, quodq; baptizaret in spiritu sancto: ignorasse autem quod solus ipse in spiritu sancto baptizaret, hoc est, quod aucto-

A ritatiuā potestatem baptizandi, quā potuit fidelibus cōmunicare, sibi retinuit. Consistit autem illa propria Christo potestas in eo, quod baptismus ex ipsius institutione & merito habet efficaciam, quódq; sine sacramento effectum baptismi conferre possit. Verùm hæc solutio vt subtiliter ab Augustino inuenta est in odium Donatistarū, asserentium baptismum à malo ministro collatum nihil operari: ita sanè coactior videtur quā vt genuinæ intelligētiæ cōueniat. Proinde probabilior est cōciliatio Chrysostomi, intelligentis Ioannem nō agnouisse Christum priusquā ad baptismum

B veniret, vt quem de facie prius nō viderat, agnouisse autem eum cùm ad baptismum petendū venisset, idq; afflatu spiritus sancti, quo plenus erat ex vtero matris suæ: sicut & Elizabeth ex afflatu spiritus nouerat Mariam ad se venientē, esse matrem Domini & Messiæ. Nec obstat quod signum illi datum erat descendentis spiritus, quod tum necdum viderat. Hoc enim signum ei datum fuit, nō quò Dominum primùm agnosceret, sed quò confirmaretur de eo antea cognito ex reuelatione Dei, quoq; certius aliis Christū demonstrare posset. Sic enim & Moysi legimus dixisse Dominum, cùm ipsum suo populo educendo præficeret, Exodi 3. Hoc, inquit, habebis signum quod miserim: Cùm eduxeris populum meum ex Aegypto, immolabis

C Deo super montem istum. Porro Moyses longe antequàm hoc fieret, certus erat se diuinitus missum. Ita Ioannes ab eo qui signum descendentis spiritus sancti dederat, monitus fuit, Christum illum esse qui tum baptismum ab ipso petebat, antequam signum datum ei appareret. Vtq; Moysi illud ad fidei confirmationem, non tam sibi quàm toti populo, cui signum id præstitum prædicabat, seruiuit: ita & Ioanni vtile fuit hoc de Christo signum, & promitti, & postea reddi, vt non tam ipsi quam omnibus credentibus fides in Christū per illud confirmaretur, qua causa Ioannes etiā illud signum prædicauit. Maluit enim eam Christi agnitionem populo testari, quàm simul & ex

D Dei indicatione, & signi exhibitione, tanquā pleniorem acceperat, quàm eam quæ ex sola illi reuelatione interna cōtigerat, vt quæ inefficax fuisset ad faciendam fidem. Ceterùm cum dicit Ioannes: *Ego a te debeo baptizari*, ne intelligatur significare voluisse se præcepto aliquo astrictum ad suscipiendum à Christo baptismum, aduertendū Græca non habere, *debeo*, sed χρείαν ἔχω, hoc est, indigentiam habeo, vel indigeo. Proinde apud nos verbum, *debeo*, accipi debet vt significet non debitum præcepti, sed indigentiæ, hoc est, vt sit idem quod indigeo. Indigebat autem Ioānes à Christo baptizari, quia opus ei erat vt purgaretur à Christo à venialibus & leuibus peccatis, & spiritu Christi perficeretur. Videtur enim potissimum debere

E intelligi dictum Ioannis de baptismo spiritus quo Iesus Christus baptizat. Nam etiamsi concedatur Ioannem eguisse vt baptizaretur baptismo aquæ à Christo instituto, quia generaliter dictum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. tamen de eo non intelligendum esse quod dicit, *Ego à te debeo baptizari*, ex eo patet, quòd illum baptismum ab Apostolis Christi Ioannes æquè efficacem suscipere potuisset. Iam verò dicit, *a te debeo baptizari*, significās se loqui de baptizatione Christo propria. Sunt tamen qui ex hoc loco intelligunt *Ioan. 3.*

gunt Ioannem debuisse baptismũ aquæ suscipere à Christo,& aut suscepisse,aut præuentum morte baptismo sanguinis sui baptismum aquæ cõpensare. Alii rursum verba Ioannis sic accipiunt: Adeo te sum inferior,vt necesse potius mihi esset,& magis decens,baptismum à te suscipere, quomodo si ditiori alicui mutuum peteutis is qui tenuioris esset fortunæ respõderet: Ego debeo vel opus habeo abs te mutuum petere. Verùm hic sensus videtur coactior,& à propria verborum significatione nimis recedens, quibus apertè Ioannes fatetur suam indigentiam. Porro vt Ioannes prohiberet Christum,hoc est, baptizare renueret,conueniebat, ne populus assistens existimaret pœnitentiæ baptismo Christum eguisse.

RESPONDENS AVTEM IESVS DIXIT EI: SINE MODO. SIC ENIM DECET NOS IMPLERE, &c.] A Ioanne, inquit Hilarius, prohibetur Christus baptizari vt Deus, ita autem in se fieri oportere vt homo, edocet. Permitte,inquit,nunc vt à te baptizer. Pulchrè dixit, *modo*,significans tẽpus illud secundùm Dei dispensationem ita postulasse, vt tecta diuinitate humilitatem præ se ferret,futurumq; aliquando vt suo tempore eius excellentia demonstraretur. Bene etiam dixit: Sine,nõ reprehendens quidem rationẽ ob quam modò Ioanni videbatur indecens vt baptizaret eum,sed potius approbãs, ostendens tamen ob eam nõ omittendum baptismum. Et causam addit,ob quã sinere deberet. *Sic enim*(inquit) *decet nos implere omnem iustitiã.* Quoniam enim Ioãnes recusabat baptizare Christum, velut id indecens esset, Christus cõtrà ostendit id decens esse. Notãdum autem Christum nõ dixisse: Decet me

1.Cor.10. implere omnem iustitiam,sed *nos*,cõplectens se & Ioannem, quamuis quidã intelligant de se Christum pluraliter locutum. Nec dicit solùm, Decet enim nos, sed, *Sic enim decet nos*. Accipitur autem iustitia hic pro eo quod iustum est, & Deo gratũ. Itaq; sensus est: Secundùm hanc rationem, quã à te per humilem submissionem baptizari volo,decet vt nos quia à Deo patre missi sumus, quò ab omni iniustitia homines auocemus, populumq; doceamus,adimpleamus,& opere præstemus quicquid iustum est,nihil quamlibet minutum aut leuiculum prætereuntes,quod diuinæ voluntati ꝓbari agnouerimus. Proinde non significat, ꝙ per baptismi susceptionem adimpleat omnem iustitiam,sed ꝙ secundùm hunc modum quicquid iustitiæ speciem habet,nõ sit omittendum ab eis, ꝙ scilicet ipsis tanquam omnis iustitiæ magistris & doctoribus, nihil sit prætermittendum quod iustum sit,etiamsi ad illud non sint necessitate adstricti, aut res illa ex sese leuicula videatur. Hæc est ergo præcipua & generalis causa,ob quã Christus baptizari voluit, nimirum quò impleret per humilitatem suam,iustitiam illam quæ erat in susceptione baptismi Ioannis à Deo instituti. Hæc autẽ generalis ratio includit in se aliquot particulares rationes prius positas: nempe vt humilitatis exemplum nobis cõmendaret,vt ad baptismi susceptionem nos inuitaret, vt Ioannis baptisma approbaret: ne postea cùm redarguturus esset Pharisæos,ꝙ Ioannis baptismati nõ credidissent,reiicerent in ipsum ꝙ nec ipse illius baptismati credidisset. Porro cùm non dixerit, decet nos facere, sed, *implere omnẽ iustitiã*, videtur & sic posse intelligi,vt implere iustitiam sit id quod iustum est ex-

A emplo & opere declarare iustum esse, vt sit sensus: Decet nos, qui aliis docendis missi sumus,secundum hanc rationem qua ego nunc tuum baptisma suscipiendo, bonum & iustum esse ostendo, comprobare & perficere nostro exemplo opere quicquid iustum est. Hac enim ratione maximè cõprobatur aliquid esse iustum, si qui in aliorum præpositus est exemplum, illud ipse faciat. Certè Hilarius attẽdit diligenter dictum esse,*implere*. Erat(inquit) per eum implenda omnis iustitia, per quem solùm lex poterat impleri.

BAPTIZATVS AVTEM IESVS, CONFESTIM ASCENDIT DE AQVA, &c.] Dubium hic cur dictũ sit,*cõfestim ascẽdit de aqua.* Quid

B enim adeo festinauit ex aqua sese recipere Iesus baptizatus,vt id Euangelista nominatim memorare duxerit operæpretium? Dicunt ergo aliqui,ꝙ vnumquenq; baptizatorum in aquam ad collum vsq; immissum Ioannes detinebat,quousq; peccata sua cõfessus esset,& post confessionem ascendebat de aqua, Christum verò quoniam peccatum non habebat,non fuisse detentum in aqua: atque ob eam causam dixisse Euangelistas ꝙ statim ascẽderit de aqua. Alij verò ad mysterium istud referunt, dicentes ideo Christum subitò & alacriter ex aqua ascẽdisse, quò suo facto ostenderet,quid nobis faciendum esset à baptismo,videlicet vt de-

C posita peccatorum sarcina,ac sepultis in baptismo commissis vitæ prioris,ad spiritualis vitæ munia festinemus. Sic quidam, & Chrysostomus in secunda expositione in Matthæum. Verùm simplicius videtur ad literam: illud *cõfestim*, etsi positum sit ad verbum *ascendit*, referendum tamen magis ad subsecutam mox à baptismate cœlorum apertionem. Videtur enim hoc voluisse significasse, ꝙ Iesu baptizato,mox factum sit vt ascenderet, & aperirentur ei cœli. Quod apertius verba Marci significant, quæ sic habent: *Et statim ascendens de aqua vidit cœlos apertos.* Porro ex narratione tum

D Matthæi,tum Marci,nihil aliud videtur posse intelligi, quàm Christũ ipsum vidisse cælos apertos,vel,vt habet Marcus,σχιζομένους, hoc est, discissos, & spiritum descendentem. Verùm narratio Ioannis palàm explicantis Ioannem Baptistam vidisse, deinde & ipsa res magis postulat, vt intelligatur significari Ioannem hæc vidisse. Non enim referebat vt Christus hæc videret, quæ fiebant propter Ioannem cui hoc signum erat datum,& propter Iudæos,quò euidenti signo intelligerent eum esse Messiam. Cui etiam intelligentiæ illud omnino patrocinari videtur, quòd apud vtrumque Euãgelistam dictum sit per relatiuum non reciprocum, ἐπ' αὐτὸν, hoc est,super ipsum, vel,super eum. Si enim dicere voluissent Christum vidisse, dicendum erat per relatiuum reciprocum,ἐφ' αὑτὸν,hoc est,super se. Proinde secundum hanc intelligentiam apud Matthæum cùm

E dicitur: *Aperti sunt ei cœli. Et vidit*, &c. relatiuum,*ei*, referendum esset ad Ioannem, quamuis prius de Iesu statim sit facta mentio. Apud Marcum autem cùm dicitur: *Et statim ascendens de aqua vidit cœlos apertos*, participium,*ascendens*,accipi deberet absolutè positum,vt sit sensus: Et statim cùm ascendisset de aqua Iesus,Ioannes vidit, &c. Verùm cùm hæc coactiora videãtur,rectius intelligimus significari id quod nimis apertè Euangelistæ duo significant, Christum vidisse cœlos apertos, & spiritũ descendentem. Non enim obstat illud, ἐπ' αὐτὸν. Nam

A Nam aliquando apud Græcos Atticorũ more relatiuum nõ reciprocũ pro reciproco accipitur, vt apud Greg. ὁρῶν οὖν τὴν τοῦ δήμου κίνησιν ἐπ᾽ αὐτὸν, hoc est, videns igitur in se motum populi. Vnde & interpres noster in Matthæo vertit, *super se*, quãuis id iam ob annotationem cuiusdã mutatũ sit in *super ipsum*. Cùm autem dicant Iesum hęc vidisse, nõ negant quin & alij, & potissimum Ioannes Baptista hæc viderit. Iesum autem hæc vidisse singulariter meminerunt, vt apparet, propter mysterium quod ad Christianorum pertinet baptisma, significãdum, quod alioqui nõ ita significaretur, si Ioannem hæc vidisse dictũ fuisset. Significãdũ enim erat, eũ qui in Christu baptizatur videre oculis fi- B dei cœlos sibi apertos, & spiritum in se descendentem, idq; debere illũ iã firmiter sperare. De apertione autem cœlorum primùm quidem sciendũ, certum satis esse nõ fuisse cœlos verè apertos & diuisos, non q hoc propter cœlorum soliditatem nõ fuerit possibile, cùm Deo nihil sit impossibile, sed vera cœlorum diuisio & apertio superfluè facta fuisset. Sũt ergo qui visionem apertionis cœlorũ intelligunt hic de visione imaginatiua, quali Ezechiel vidit cœlos apertos, & similiter vt est verisimile, Stephanus, cùm ipse solus viderit cœlos apertos. Atq; in hac sententia videtur planè esse D. Hieron. super Matth. sic scribens: Cœli aperti sunt Christo baptizato, nõ reseratione elemen- C torum, sed spiritualibus oculis, sicut & Ezechiel in principio voluminis sui cœlos apertos esse cõmemorat. Idem quoq; sentire videtur Chrysost. in secunda expositione in Matth. dicens, q si ipsa cataracta cœlorum rupta fuisset, nõ dixisset, *aperti sunt ei cœli*, quia quod corporaliter aperitur, omnibus est apertum. Sed cùm visio spiritus descendentis in corporali specie columbæ nõ fuerit imaginatiua, sed corporalis, & similiter auditio vocis paternæ fuerit sensibilis, verisimilius est corporalem etiam fuisse visionem cœlorum apertorum. Videbantur itaq; oculis corporalibus cœli aperti, quia in suprema aëris parte formata fuit species seu similitudo quædã aperturæ & hiatus sensibilis. Quæ quidem ad hoc facta est secundũ lite- D ralem rationem, vt columba spiritum sanctũ referens, & vox patris non aliunde quã è cœlis proficisci viderentur. Vide ergo quàm variis modis dicãtur cœli aperiri. Nã in Genesi cataractæ cœli apertæ dicuntur; & Ezechiel vidit cœlos apertos: & rursum alio modo Christo cœli aperti sunt, rursum alio nobis dicuntur aperiri per mortẽ Christi. Iam de columba illa, in cuius specie apparuit descendens spiritus sanctus, etiã dubium est, verúmne fuerit animal, an non. Aug. enim omnino vult fuisse verũ animal, non quidem ex communi columbarum grege acceptum, sed de nouo à Deo creatum, & post officium suum esse desinens. Sic enim scribit in libro de agone Christiano, cap. 22. Neq; hoc ita dicimus, vt Dominũ Iesum Christũ E dicamus solùm verum corpus habuisse, spiritum autem sanctũ fallaciter apparuisse in oculis hominũ, sed ambo illa corpora, vera esse credimus. Sicut enim non oportebat vt homines falleret filius Dei, sic etiam non oportebat vt falleret spiritus sanctus: sed omnipotenti Deo qui vniuersam creaturam ex nihilo fabricauit, non erat difficile verum corpus columbæ sine aliorum columborũ ministerio figurare. Sicut etiã non fuit ei difficile verũ corpus in vtero Mariæ sine virili semine fa-

An cœli corporaliter aperti fuerint.

Ezech. 1. Act. 7.

Gen 7

Colũba in qua spiritus sanctus descendit an fuerit verum animal.

A bricare, cũ creatura corporea & in visceribus feminæ ad formandum hominem, & in ipso mũdo ad formandũ columbam, imperio Domini volũtatiq; seruiret. Verùm sicut argumentũ Aug. efficaciter non cõcludit, ita quoq; & scripturæ, & ipsi rei magis cõgruit intelligere non fuisse veram columbam, sed tantùm similitudinẽ eius. ad hoc factam vt per eam proprietas columbæ spiritũ sanctum designaret. Scripturæ quidem, eo q dicatur spiritus descendisse in corporali specie, hoc est, similitudine. Deinde q tanquam vel sicut columba dicitur descendisse, vbi similitudo potius designatur colũbæ quàm columbę veritas. Rei verò, quia B cùm hoc ipsum fieri potuerit per colũbæ similitudinẽ quod per veram columbam, nec Deus quicquam faciat frustra, sicut nec natura, frustra fuisset hic de nouo creata vera columba. Columba enim hæc non aduenit, nisi vt signaret, & mox præteriret, vt etiã Aug testatur lib. 2. de Trin. neq; argumenta Aug. cõcludunt Nã primùm non est simile de corpore in quo Christus apparuit, & colũba in qua apparuit spiritus sanctus. Filius enim Dei sic in corpore humano apparuit, vt verè dicatur & sit homo. Spiritus verò non dictus est nec fuit colũba. Neq; per hoc spiritus veritatis aliquẽ fefellit, q in apparenti & non in vera columba apparuit, quæ tamen à plerisq; vera columba sit putata. Nõ C enim fallit qui sine intentione fallendi aliquid dicit, aut facit, ad quod aliquis sequitur in alio error nõ perniciosus. Iam columbæ huius apparitio nõ ad hoc inducta est, quò homines crederẽt esse veram columbam, sed quò per eam spiritus præsentiam & proprietates cognoscerent. Sicut ergo in die Pentecostes spiritus sanctus dicitur descẽdisse super Apostolos tanquã ignis, cùm tamen secũdum omnes non esset verus ignis, sed ignis similitudo, nec ob id fallacia aut fictione aliqua vsus est spiritus Dei: ita & nũc veluti columba descendisse dicitur, q non in vera columba, sed in similitudine eius apparuit, nullã tamen falsitatem admittẽs. Est enim vtrobiq; similis loquẽdi modus per ὡσεὶ, tanquã, vel veluti. Certè Aug. epist. 102. D in hanc magis inclinatur sententiã, docens nõ necesse esse vt columba hæc dicatur habuisse animã à qua moueretur, imò nec verũ fuisse corp' quod apparuit. Dicitur autẽ spiritus super Christũ descendisse corporali specie veluti columba, non q re vera descenderit qui vbiq; existens moueri nõ potest, neq; rursum q per descẽsum speciei colũbæ cœperit Christũ per gratiã inhabitare, qui ab initio semper fuit plenus spiritu sancto, vt in quo inhabitabat diuinitas corporaliter, sed quia per descẽsum illius colũbę manentis super Christũ, & spiritũ repræsentãtis, declarata est præsentia spiritus in eo in quo priùs nõ declarabatur. Hæc autẽ declaratio spiritus sancti statim à baptismo ob id facta est, q ad Christũ quidem attinet, vt per eam ostenderetur Christus baptizare in spiritu sancto: E & secũdò, vt per eã discerneretur Christus à Ioãne, ne quis putaret vocem patris ad Ioannem factã, nõ ad Dominũ Sic enim voce paterna & apparitione spiritus, Christus tunc demonstrari & cõmendari debuit, quia ab eo tẽpore iã auspicaturus erat suum negotium ad quod missus fuit. In colũbæ autẽ specie apparuit spiritus sanctus, primùm quidem ad designandum in Christo columbinã nõ solùm innocentiam, mundiciam & simplicitatem, de qua ipse præcepit suis infra, 10. ca. Matth.

sed

sed summam etiam erga suos mansuetudinē, sollicitudinem & curam. Māsuetissimum enim animal est columba, vtpote felle carēs, flagrātissimæ quoq; erga pullos suos affectionis, quos omnibus reb⁹ posthabitis summo studio fouet. Ita & Christus tāta māsuetudine præditus, vt vnicè à se discere nos velit ꝙ mitis sit & humilis corde, in omni vita ardentissimum erga nos amorē exhibens, vt & mortē pro nobis oppeteret. Deinde & id ideo factum est, vt veritas figuræ respōderet. Quoniam enim in diluuio hoc animal apparuit ramū ferens oliuæ, & cōmunem orbis terrarum trāquillitatē annuncians, ideo & nunc etiam columbā apparere conueniebat, quæ liberationem & liberatorem nobis in salutari baptismatis diluuio demonstraret, & gratiā patris per Christū vrbi oblatā annūciaret. Ipse enim Christ⁹ ille erat, de quo Isaiæ 60. Spiritus Domini super me, eo ꝙ vnxerit me, &c. vt prædicarem annū placabilē Domino. Vtrobiq; autem ad annunciandum orbis tranquillitatē columba assumpta est, propter illius animalis māsuetudinē, & charitatē: quæ animalis proprietates, simul cum aliis quoniam optimè exprimunt nobis proprietates spiritus sancti, ob id etiā tertiò conueniebat ipsum in hui⁹ animalis specie apparere.

ET ECCE VOX FACTA EST DE COELIS DICENS: TV ES FILIVS MEVS DILECTVS, &c.] Vnde venerat columba oculis conspicua, inde venit & vox paterna auribus omnium insonans. Neq; enim aut solus colūbæ descensus, aut sola vox patris satis Christum demonstrasset: sed vox quidē patris quid prædicetet columbæ descensus significauit: columba autem ad quē vox illa pertineret ostēdit. Itaq; & vterq; sensuum nostrorum, per quos maximè in cognitionem rerum deuenimus, testimonium de Christo accepit, & mysterium trinitatis iā aperiri cœpit, vtpote quod deinceps Christi prædicatione aperiendum erat. Et bene quidē voce ædita patris persona declarata est, quia ipse est qui de se genuit verbū illud diuinum per quod manifestādus erat. Porro Marcus & Lucas dicunt dictum esse, *Tu es filius meus dilectus*, Matthæus verò: *Hic est filius meus*, nihil in se includit contradictionis. Nam quāuis alterum solùm dictum sit, vtrumq; tamen in altero includitur. Cumq; verisimilius sit dictum fuisse: *Tu es filius*, tum ꝙ duo ita dictum narrent, tū ꝙ Christus dicitur vidisse cœlos apertos, & spiritum descendentem: Matthæus tamen dixit: *Hic est filius meus*, siue ꝙ ita dictum fuerat in trāsfiguratione, siue vt indicaret hanc vocem ad hoc factā, vt his qui audiebant indicaretur hunc esse filium Dei. Additur autem apud Græcos articulus duplex, emphasi non carens, σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, Tu es ille filius meus ille dilectus, nimirum vnicus filius meus per naturam, non per adoptionē. Iam quod sequitur, *in te complacui mihi*, quamuis hunc videatur debere habere sensum: in te oblector, & ipse mihi placeo, tamen si consideremus vsum verbi εὐδοκεῖν, quod hoc loco ponitur hic potius erit sensus: In te est mihi beneplacitū, hoc est, tu singulariter mihi places & gratus es, adeo vt præter te nemo placeat nisi per te; per quem etiam in hominibus iam erit beneplacitum meum quibus hactenus offensus fui. Est enim εὐδοκεῖν verbū peculiare diuinis literis, quo propensum animū ac præcipuum quendam erga alios affectū significant, construitur q́; cum ablatiuo & præpositione, in, idq; phrasi Hebraica. Nā verbum Ratsa, huic correspōdens apud Hebræos sic frequenter cōstruitur, vt Psal. 149. vbi nos habemus: Bene placitū est Domino in populo suo, Hebræa ad verbum habent: Cōplacet Domino in populo suo: Græca similiter, εὐδοκεῖ κύριος ἐν λαῷ αὐτοῦ, hoc est, Cōplacet Dominus in populo suo. Videtur autē in hac voce patetos allusum ad illud Isaiæ 42. vbi verbū istud, Ratsa, ponitur in hac constructione: Ecce seruus meus, suscipiam illum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Quoniam autem pronomen, *mihi*, quod apud nos est in Matthæo & Luca, in Græcis non est, sunt apud Græcos qui hanc partem sic exponunt: Hic est filius meus, per quem complacui, bona volui hominibus. Cyprianus autem & Tertu. legunt, in quem bene sensi, hoc est, de quo bonam habeo opinionem (nam εὐδοκεῖν id etiam Græcis significat) vel cui bene affectus sum. Sic enim erit idem sensus cum superiore. Porro præter rationes ad Christum pertinentes, ob quas cœlum apertum est ei baptizato, spiritus descendit super eum, idq; in specie columbæ, & vox patris de cælis audita est, oportet & alias horū assignare causas ad nos pertinentes. Ea enim quæ in Christi baptismo facta sunt, designabant ea quæ per baptismum à Christo institutū consequuntur fideles. Itaq; per tria illa significatū est, baptizatis in Christum aperiri cœlū eis priùs clausum, spiritū sanctum eis dari, & in adoptiuos Dei filios ipsos recipi. Quod autē in colūbæ specie spiritus demōstratus est, significabat & quales requirat baptismū suscipientes, omni scilicet fictione carentes (Spiritus enim sancti⁹ disciplinæ effugiet fictū) & quales efficiat baptizatos, innocentes scilicet ac simplices in malo, mansuetos ac mūdos, charitateq; mutua flagrantes. Quòd trinitas in Christi baptismo manifestata est, significabat in fide & nomine trinitatis baptismū suscipiendū. Quòd verò Lucas scribit, Domino baptizato & orāte apertū esse cœlū, & significat diuina hæc dona nō nisi sitiētibus donari, ac planè esse gratuita. Deinde ꝙ à baptismo statim ad orationē se cōtulit Iesus, nos monet, vt restituta p baptismū innocētia, protinus vertamus nos ad ea studia quæ sunt spiritus, inter quæ primum locū habet deprecatio, p quā recepta innocentia est custodiēda. Vt autē cū Christo hæc bona quæ dicta sunt quis cōsequatur, necesse est vt & ipse è Galilæa gētiū veniat in Iudæā, hoc est, è gētilitate in Ecclesiā, in eaq; nō dedignetur à seruo Dei baptizari i Iordane, hoc est, ecclesiastico flumine baptismatis, per quod null⁹ baptismus purgate pōt.

ET IPSE IESVS ERAT INCIPIENS QVASI ANNORVM TRIGINTA. &c.] Quasi pro fere positum est, quemadmodum ibi: Discubuerūt viri numero quasi quinque millia. vnde & Amb. hic legit, *fere*. Subaudiendus quoq; infinitiuus, esse, pro quo apud Græcos est participiū ὢν, quanquā hoc participium rectius referatur ad sequentia, vt sit sensus: existens vt putabatur filius Ioseph. Nostræ ergo lectionis sensus est, Iesus erat incipiens, hoc est, incipiebat esse fere triginta annorum. Quibus verbis apertè innuis significatur, Christū cùm baptizaretur nōdū perfecisse trigesimū annū, ab eo tamen nō multū abfuisse. Quomodo hunc locum etiam Irenæus intellexit, scribens hoc modo lib. 2. c. 39. Ad baptismū venit nōdū quidem triginta

Ioan. 6.

Quando Christus fuit baptizatus.

posteritate Salomonis recēsnit,hic inter nepotes A
ipsi⁹ Nathā,qui fuit Salomonis frater germanus,
numerantur.Porrò his duob. scrupnlis eximēdis
adhiberi solet lex,quæ de suscitādo semine fratri
scripta est Deut.25.in hunc modum: Quādo habi
tauerint fratres simul,& vnus ex eis absq; liberis
mortuus fuerit,vxor defunctinō nubet alteri,sed
accipiet eam frater eius,& suscitabit semen fra-
tris sui: & primogenitum ex ea filium nomine il-
lius appellabit,vt non deleatur nomen eius ex Is
raele.Ex hac enim lege communiter ab omnibus
intelligitur,primogenitum talem duos habere pa
tres,vnum naturalem,& alium legalē.Itaq; quod
ad priorem attinet scropulum,plerique Ioseph di
cunt fuisse filium naturalem vnius:legalem verò
alterius,ipsumq; Iacob & Heli fuisse vterinos fra B
tres,ex eadem scilicet matre progenitos,diuersis
tamen patribus.Modus autem quo istud factum
sit,nō idem narratur ab omnibus.Euseb.enim lib.
1.historiæ Euang.capit.6.ex Aphricano(qui hæc à
Christi cōsanguineis tradita asserit)hunc narrat
modum: Mathan & Melchi diuersis tēporibus de
vna eademq; vxore Estha nomine singulos filios
procrearunt,qa Mathan,qui per Salomonem de-
scendit,vxorem eam primus acceperat,& relicto
vno filio nomine Iacob,defunctus est. Post cuius
obitum.Melchi,qui per Nathan genus ducit,cùm
esset ex eadem tribu,sed non ex eodem genere,re
lictam Marbæ accepit vxorem,ex qua & ipse su- C
scepit filium nomine Heli.p quod ea diuerso pa-
trum genere efficiuntur Iacob & Heli vterini fra
tres:quorum alter,id est,Iacob,fratris Heli sine li
beris defuncti vxorem ex mādato legis accipiens
genuit Ioseph,natura quidē generationis filium
suum,secundùm verò legis præceptum,Heli filiū.
In hac autem narratione apertissimus est error,
cùm Melchi dicatur genuisse Heli.Nam apud Lu
cam inter Melchi & Heli duo ponuntur interme
dij,nempe Matthar & Leui pater eius qui fuit fi-
lius Melchi.Proinde apud Eusebium incertum an
scriptorum incuria nomē Melchi positum sit pro
Matthar. D. Hier.in catal. scrip. Ecclesiast. testa-
tur Aphricani huius,ex quo hęc Eusebius desum
psit,extitisse suo seculo epistolam ad Aristidem,in
qua planissimè scripsit de diaphonia,quę ī genea D
logia saluatoris videtur esse inter Matthæū & Lu
cam.Damascen. verò lib.4.c.15.simili narratione,
sed nonnihil diuersa,ostēdit Ioseph fuisse natura-
lem filium Iacob,legalē verò ipsius Heli,dicens
Leui genuisse Melchi & Panther:Panther autem
genuisse Barpanther,& hunc genuisse Ioacim pa
trem virginis.Melchi autem fratrem Pantheris ex
eadem vxore,ex qua Matthan priùs genuerat Ia-
cob,postea generasse Heli:quo sine liberis defun-
cto,Iacob ex ipsius vxore genuisse Ioseph suū qui
dem filium natura,fratris verò filium lege.Sed &
in hac narratione apertus similiter est error,cùm
Melchi dicatur filius Leui.Nam apud Lucam cō-
trà Leui fili⁹ Melchi dicitur,nisi & hic nomē Mel
chi positum sit pro Matthar.Ambr.autē super Lu E
cam narrat Ioseph fuisse filium naturalē Heli,le-
galē verò ipsius Iacob.Tradunt enim,inquit,Ma
thā qa à Salomone genus duxit,Iacob generasse
filium,& vxore superstite decessisse,quam postca
Melchi accepit vxorē,ex qua generatus est Heli.
Rursus Heli,fratre sine liberis decedente,copula-
tus est fratris vxori,& generauit filiū Ioseph.Et in
hac narratione,Melchi pro Matthar positum est.

Omnes tamē hæ narrationes in hoc conueniunt, A
vt ostendant Ioseph duos habuisse patres,vnū na
turalem,& alterum legalem,eósq; fratres quidem
fuisse,sed vterinos tantùm,quorum patres descen
derūt ex diuersis familiis quarum vnā reducit ad
Rhesam filiū Zorobabel Lucas,alterā verò Mat
thęus ab Abiud,alterum filium eiusdem Zoroba
bel.Secundū autē scrupulū similiter soluunt qui
dam dicentes,Salathiel patrem Zorobabel,quam
Matthæus filium nominat Iechoniæ,fuisse eius fi
lium naturalē,legalem autē filiū ipsius Neri, quē
ea Nathan descendētem ponit Lucas.Secundum
quem modū etiā oportet dicere.Neri & Iechoniā
fuisse fratres,sed vterinos tantùm.Verùm hāc ra-
tionem soluēdi hos nodos nō esse probabilē nec
sufficientem,facile fuerit ostendere.Nam legalem B
filium ex vxore defuncti nemo potest suscitare,ni
si frater defūcti germanus:id quod apud Iudæos
sine controuersia est,& ex verbis Moysis euiden
ter satis probatur.Inquit enim:Quādo habitaue-
runt fratres simul,quod quidem non cōtingit,nisi
ex eodē patre natis.Nam qui diuersos habent pa
tres,diuersas etiam capiunt hæreditates,in quib.
cùm habitant,nō habitāt simul.Deinde sequitur,
vxor defuncti non nubet alteri,vel.vt habent He
bræa ad verbum,Nō erit vxor defuncti foris viro
alieno.Nubit autem foris viro alieno,cùm tradi-
tur marito qui non sit è domo soceri sui prioris.
Postremò iubet,vt accipiat eā frater eius.Pro,fra- C
ter autem in Hebræo est [illegible] Ahā,quod nomē in
vniuersa scriptura non significat nisi fratrem ger-
manum,aut cognatum germanū.Itaq; rectius se-
cūdùm alios pro dissolutione prioris difficultatis
dicitur,Eli,quem ponit Lucas fuisse patrem natu
ralem Mariæ virginis,qui proprio nomine dictus
est Ieboiachim,pro quo vulgò dicitur Ioachim.Si *Verisimilior opinio.*
cut autē rex Ioachim , qui fuit in trāsmigratione
Babylonis,dictus est etiam Eliacim,(nam hæc no
mina idem Hebræis significāt) ita fieri potest vt
& pater virginis diceretur etiam Eliacim,& causa
breuitatis Heli. Hic ergo quoniam socer erat Iose
phi,ob id Ioseph eius esse dicitur filius vel gener,
cùm naturalis esset Iacobi filius.Quare Lucas na
turalem seriem genealogiæ secutus est,si Christū
respicias,legalem verò,si Ioseph respicias. Cōtrà D
Matthæus per naturæ lineam deuenit ad Ioseph,
quæ ad Christum tendenti legalis est.Cùm enim
Lucas statim ī ipso limine genealogiæ admoneat
Iesum non fuisse filium Iosephi,sed tantùm puta-
tum,nō videtur verisimile eū voluisse naturalem
Iosephi genealogiā cōtexere.Poterat enim aliqs
non ineptè ita quærere:Quid agis Luca?cùm iam
illustri narratione nobis persuaseris,Iesum āgelo
nunciāte,& spiritu sancto obumbrante cōceptū,
& ex Maria virgine natum esse,& iam idem com
modè repetas Ioseph putatum quidem vulgò,sed
re vera tamen nequaquam fuisse illius patrē,cur
nobis Iosephi genealogiā inculcas?ostēde potius
genealogiā virginis matris , vt certum sit eū ve-
rum esse semen Dauidis.Porrò Ioannes Annius, E
qui hoc modo priorē scrupulum dissoluit,eosq; qui
à Luca recensentur à Melchi vsq; ad Resā filium
Zorohabelis,ostēdit ex Philone Israelitico fūctos
imperio,atq; apud Philonem aliis designari nomi
nibus.Ac deinde pro solutione secūdi scrupuli di
cit,Rhesam,quē filium Zorobabel facit Lucas,di
ctum alio nomine Mosollam,Abiud autē,quem fi
lium Zorobabel facit Matth.dictum alio nomine

Hananiam, de quib. legitur 1. Paral. 3. Zorobabel genuit Mosellam & Hananiam. Ipsum autem Zorobabel vocatú etiam Barachiam, & ipsum Salatbiel, dictum quoq; Mezeſebel, de quibus legitur Nehe. 3. in hũc modũ: Iuxta eos ædificauit Mosullã filius Barschiæ, filii Mezeſebel, qui verò à Neri patre Salathiel ponuntur à Luca vsque ad Simeonem inclusiuè, eosdem dicit fuisse cum his quos alijs nominib. nominat Matth. Neri enim dictum Iechoniã, Melchi verò ipsum Ioakim. Addi Iohanam, & sic deinceps vsq; ad Simeonẽ, q & Ioas dictus sit. Iam verò ipsum Ioas secundum Philonẽ vult ex Dauide ortũ esse, non per Solomonẽ, sed per Nathã. Cùm enim Ochoziæ soboles ab Athalia extincta esset, ipsum Ioas dicit in regnũ successisse, & filium Ochoziæ dictũ secundum legẽ Dauidicã. qua cautum erat vt si cõtingeret deficere stirpem Salomonis, surrogaretur in regnũ stirps Nathan. Verùm sicut liber ille Philonis, vnde hæc conciliatio plausibilis desumpta est, apud autores graues suspect⁹ est, ita quoq; hæc cõciliatio nimia videtur esse cõtra scripturas. Primùm enim Zorobabel ille, qui 1. Paral. 3. dicitur genuisse Mosollã & Hananiam, non potest dici idem cum eo Zorobabel, cuius meminit Matth. aut Lucas, cũ ibi ille dicatur fili⁹ Phadaia fratris Salatbiel. Hic verò dicitur apud vtrumque Euangelistã filius Salatbiel. Deinde figmentum esse quòd dicitur Ioas non descendisse ex Salomone, sed ex Nathã, nimis manifestum est ex 4. Reg. & 1. Paral. 1. & 2. Nam primũ cùm in lib. Paral. 1. c. 3. recensetur posteritas Salomonis, verbis nihil obscuris traditur Ioas fuisse filius Ochoziæ. Deinde li. Reg. 4. c. 11. ita legitur: Athalia mater Ochoziæ vidẽs mortuũ filium suum, surrexit, & interfecit omne semen regiũ. Tollẽs autem Iosaba filia regis Iorã, soror Ochoziæ, Iohas filium Ochoziæ, furata est eum de medio filiorum regis qui interficiebantur. Et aliàs frequẽter Ioas dicitur filius Ochoziæ. Proinde omnibus istis intricatis perplexitatib. & nouis adinuentionibus nullum pondus habentib. reiectis, simplicius fuerit & probabilius dicere, Zorobabel & Zalatbiel, quos ponit Matthæus, alios esse ab illis quos ponit Lucas. Vsitatissimũ enim eadẽ nomina pluribus imponi, inprimis autem insignium & laudatorum virorum. Atq; in hac sentẽtia fuisse omnes antiquiores satis ex eo patet, q̃ Aphricanus, Damascenus, Ambr. & reliqui qui in priore scrupulo soluendo multum laborauerunt, secundi scrupuli non meminerunt, sed constanter omnes affirmarunt, Iacob ex Salomone descendisse, Heli verò ex Nathan. Consẽtit huic sententiæ quòd Hiero. 22.

A dicitur de Iechonia, non futurus aliquis de semine eius qui sedeat super solium Dauid. Nõ enim Christus fuit de semine eius, sed Ioseph. Itaque Matthæus continuam generationem narrat Iosephi ex posteritate Salomonis, Lucas verò generationem virginis ex posteritate Nathã, suntq; inter se omnes diuersæ personæ, quæ à Dauide numerantur per Lucã vsque ad Ioseph, & quos Matthæus narrat à Dauide vsq; ad Ioseph. Et Matthæus quidem Iudæis scribens, eisq; ostẽsurus Iesum descendisse ex Abraham & Dauid, vnde Christum expectabant, ab Abraham descẽdit ad Christum, regalem Dauidis progeniem contexens, quòd Iudæis gratius id esset, si ex legali progenie Messias rex descendisse ostenderent. Lucas verò omnib. gentib. per Theophilum scribens Euãgelium suum,

B veram Christi prosapiam cõtexit, idq; non à principio sui Euãgelii, sed post baptismum Christi, neque, vt Matthæus, descendendo, sed ascendendo vsque ad primum Adam, & ipsum Deum, vt ostenderet quod generationib. nouus Adam distaret à veteri, quodq; per nouum Adam reducerẽtur omnes baptizati & renati in Christo in Deum, sicut per veterẽ omnes a Deo fuerant alienati. Nec mysterio caret quòd in hac genealogia personę 77. inueniantur. Hic enim numerus & expressus est in punitione Lamech. & in Euangelio in remissione peccarorum, cùm dicit Dominus: Non dico tibi Matth. 18.

C vsque septies, sed vsque septuagies septies.

QVI FVIT CAINAM.] In huius generationis narratione secutus est Lucas Septuaginta interpretes. Nã in vulgata nostra editione & Hebraica veritate hæc generatio nõ ponitur, sed Arphaad dicitur pater Sale, qui genuit Heber. Quãuis autẽ hęc generatio abundet, excusatur tamen Lucas, quia recepit genealogias vt inuenit eas descriptas à Septuaginta, quorum illo tempore apud omnes summa erat authoritas.

QVI FVIT ADAM, QVI FVIT DEI.] Adam dicit fuisse Dei, q̃ à Deo factus esset, nullum habẽs generationis suę autorẽ pręter solũ Deum, qui illum ex limo terræ tãquam ex matre formauit. Bene autẽ respõdet finis hui⁹ genealogię principio,

D quoniam sicut Adam dicitur Dei esse, quamuis non illius propriè filius: ita & Ioseph dicitur fuisse Heli, quãuis non propriè illius filius, sed gener. Bene etiã ob id Adam dicit fuisse Dei, vt credibilius faciat nouũ Adam, quẽ dixit putatiuum solum fuisse filium Ioseph, natũ esse sine semine & patre terreno, quasi dicat: Si non credis nouũ Adã sine semine factum esse, ascende ad priorẽ Adam, inuenies & illum à Deo sine semine factum.

IEIVNAT ET TENTATVR IN DESERTO CHRISTVS.

Matth. 4. Marci 1. Lucæ 4. CAPVT XV.

† c. agebatur in spiritu. ◁ c. diabolo. ‖ c. dixit autem illi diabolus. † c. lapidi huic vt panis fiat. ▷ a. qui respõdens dixit. † e. Oportet. ▷ c. de omni. ‖ c. O quod. † e. O mã dauit.

IEsus[c] autem plenus spiritu sancto regressus est à Iordane, & [a] tũc Iesus † ſ ductus est à spiritu[b] & statim spiritus expulit eum[d] in desertum[a] vt tẽtaretur à diabolo.[b] Et erat in deserto[b] quadraginta diebus[b] & quadraginta noctibus,[b] & tentabatur à △ satana,[b] eratq; cũ bestiis,[c] & nihil manducauit in diebus illis ſ Et[c] consummatis illis,[a] cùm ieiunasset quadraginta dieb. & quadraginta noctibus, postea ſ esuriit.[a] Et accedens tẽtator ‖[c] diabolus ſ dixit illi: Si filius Dei es, dic † vt lapides isti panes fiant. ◁ Et respondit ad illum Iesus: Scriptum est,[c] quia ſ non in solo pane viuet homo, sed in omni verbo[a] quod procedit de ore ſ Dei.[a] Tunc assumpsit eũ diabolus in sanctam ciuitatem,[c] & duxit illum in Hierusalem, ſ & statuit eum super † pinnaculum templi, & ◁ dicit ei: Si filius Dei es mitte te[c] hinc ſ deorsum. Scriptum est enim, ‖ quia angelis suis † mandabit de te,[c] vt conseruent te, ſ & [c] quia ſ in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.[c] Et respondens

† c. dulcis ... ▷ c. orbis terræ. † Ies. ait ei. a. hæc omnia. † a dicto ei Iesus. ▷ a. vade post me diabolus.

respondens f Iesus ait illi:ᵃ Rursum† f scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.ᵃ Iterum assumpsitᶜ & duxit f eū diabolus in montē excelsum ᵃ valde f, & ostēdit ei omnia regna ◁ mundi, ᵃ & gloriam eorumᶜ in momento temporis f & † dixit eiᶜ: Tibi dabo‖ potestatem hanc vniuersam & gloriā illorumᶜ quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa. Tu ergoᶜ procidens f siᵃ cadens f adoraueris coram f me,ᶜ erunt tua omnia. Etᵃ tuncᶜ respondens † f Iesus dixit illiᶜ: ᵃ Vade retro satana, f scriptum estᵃ enim: f Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.ᶜ Etᵇ tuncᶜ consummata omni tentatione ◁ f diabolus recessit ab illoᶜ vsque ad tempus.ᵃ Etᵃ ecceᵃ angeliᵃ accesserunt, &ᶜ ministrabant ei.

IESVS ᶜ AVTEM PLENVS SPIRITV SANCTO REGRESSVS EST A IORDANE, ET ᵃ TVNC ᵇ STATIM, &c.] Posteaquam spiritus sanctus in specie columbæ super Christū descendisset, dicitur à Luca iam plenus spiritu sācto. Regressus autē dicitur à Iordane, quò eius exemplo disceremus non esse baptizato persistendum circa baptismata & lotiones, sed connitendum esse ad sublimiora studia pietatis. Porrò quòd statim à baptismo sese à turba subduxit saluator, atq; in desertum secessit, primùm quidem fecit vt declinando turbam apud quam cœlestib. signis commēdatus erat, humilitatis nobis exemplum relinqueret, deinde docere voluit eum qui iā baptizatus est, & spiritu Dei donatus, sese subducere debere à tumultu vitæ carnalis ac turbæ conuictu, qui frequenter inquinat, precibusq́ue ac contemplationi rerū diuinarum insistēdum, potissimum autem id faciendum ei q alios est docturus, quem necesse est à vulgi cōmercio ad tempus alienum esse, ne morib. illius coinquinetur, ne authoritas ipsius eleuetur, ac in solitudine contemplationi deditus robur spiritus sibi colligat. Subductionē autē Christi à turba Matthæus in Græcis pulchrè notat. Nam pro eo quod nos habemus, *ductus est à spiritu*, Græcè est *ἀνήχθη*, quod quodam teste magis est, subductus est, & è medio ablatus, pro quo tamen simpliciter dicit Lucas, *agebatur*, hoc est ducebatur. Est enim ἤγετο, quamuis etiam possit accipi pro, impellebatur. Nā Marcus dicit spiritum, (non dubium quin sanctum, quo plenum eum dixit Lucas) expulisse vel eiecisse illum in desertum. Actus autem & expulsus à spiritu sancto dicitur, non quòd contra voluntatem suam eò adigeretur, quomodo aguntur bruta: sed quò efficacia spiritus quæ erat in Christo, quæq; est ī his quos possidet spiritus sanctus, significaretur. Nō enim tantùm ducit spiritus ostendendo quid sequendū sit & faciendum, sed etiam ipse in factis facit vt illud faciant, idq́ue cum omni alacritate sine cunctatione, ad quod significandum non solùm ductus dicitur à spiritu, sed & actus & expulsus. Sic & Paulus ad Romanos 8. Quicunque spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. Et bene quidem hoc loco à spiritu act⁹ & ductus dicitur, ne suo humano spiritu aut homine aliquo impulsore imitādum ieiunii sui exēplum, quod irrationabile videri posset, & omnia quæ deinceps vel facturus esset, vel docturus, facere videretur, sed solo diuini spiritus impulsu: vt doceremur, postquam per baptismum in filios Dei renati sumus, nihil iam nostro spiritu tentandum, & secundum carnem non amplius viuēdū, sed vt decet filios Dei oportere nos eius spiritu agi in omnibus. Desertum autē in quod Christus secessit, solitudo fuit nullis habitata hominibus. Vnde Marcus dicit eū egisse cum bestiis. Causam autem ob quam in desertū secesserit Christus, solus Matthæus reddit, dicens, *vt tentaretur à diabolo*, non quòd hæc sola fuerit causa. Nam & su-

A periùs aliæ dictæ sunt. sed quòd hæc fuerit præcipua inter multas. Ex hoc autem nō est intelligendum licitum esse & bonū exponere nosipsos tētationibus diaboli, & velle ab eo tētari. Nō enim hic dicitur Christus voluisse ab eo tentari, sed doctus dicitur à spiritu vt tētaretur, quo significatur spiritum Dei id intendisse, qui & plerosque iustos aliquò impellit, vt ibi in bonum suum & Dei gloriā tententur à diabolo. Et tamē etiam verū est Christum voluisse à diabolo tentari, ad quem superandum venerat. Velle enim id poterat, vt qui sciret se ab illo superari nō posse. Tentari autem voluit à baptismo. Primùm quidem, quò ostenderet baptizatos postquam mūdo ac vitiis omnibus maledixerint, non debere esse securos, sed tunc maximè tentationes diaboli instare, vt cuius iam facti B sint hostes: ac proinde tunc maximè vigilandum, ac arma contra eum sumenda, ne illi succumbant, nec turbari eos debere, si eum qui omnē odit virtutem, quemq; sibi iam capitalem hostē reddiderunt, oppugnātem sentiant. Vnde Eccl. 2. dicitur: Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in timore, & præpara animam tuā ad tentationem. Deinde, vt sicut morte sua mortem nostram superauit, ita & suis tentationibus nostras vinceret, atq; in seipso nobis demonstraret deinceps vinci posse à nobis per ipsum, eum qui hactenus hominum genus vicerat. Tertiò, vt & rationem qua illum superaremus nobis suo exemplo commonstraret, ieiunio scilicet, oratione, ac scripturarū meditatione, verboq́ue Dei. Præterea vt per tentationes suas ve- C rum se hominem comprobaret, ac in tentationibus maiorem fiduciam nobis largiretur adiutorii & miserationis infirmitatū nostrarū. Vnde Heb. 4. dicitur: Non habemus pontificem qui non possit compati infirmitatib. nostris, tētatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Postremum, quod attinet ad eos qui aliis docēdis destinantur, tentari voluit priusquàm Euangelicum munus aggrederetur, quò doceret tum demū hoc negotium rectè obiri posse, cùm quis priùs probatus variis tentationibus, superior omni concupiscentia voluptatis, honoris & diuitiarū fuerit. Desertum autem tentationi electū est, vt ostenderetur diabolū solitariis maximè insidiari, vt quibos E cū solo diabolo pugna restat, subacto scilicet mūdo & carne. Notandū quoque bene dictum esse, vt tentaretur à diabolo. Non enim sicut nos à concupiscentia sua tentari potuit, sed tātùm à diabolo & ministris eius.

An bonū sit exponere se tentatiōi dæmonis

ᵇET ERAT IN DESERTO ᵇ QVADRAGINTA DIEBVS ᵃ ET QVADRAGINTA NOCTIBVS, ᵇ ET TENTABATVR.] Moyses legem à Domino accepturus, eamq́ue populo traditurus, quadraginta dies ieiunauit, semel & iterum, ab omni humano tum consortio, tū cibo abstinens, idq; quò sic apertè ostēderetur legē illam planè diuinam fuisse. Totidē dies ieiunauit & Helias, priusquam Dominum videret in Horeb, & ab

illo mitteretur ad vngendum regẽ Syriæ, Israelitis A
3. Re. 19 regem & Prophetam, per quos tota ferè in regnis illis rerũ facies fuit mutata. Christus ergo quem illi adumbrarant, priusquam nouã legem, Euãgelium scilicet orbi diuulgaret, atq; omnia innouaret, totidẽ dies à cõsortio hominũ secedere & humano abstinere cibo voluit, quò significaret se istis nõ minorẽ, & ad similia, sed maiora destinatũ, ac Euangelium consentire cũ lege ac Prophetis, vt vult Augustinus ad Ianuariũ. Cæterùm quadragenarius numerus multis Dei operib. celebris factus est.

Numerus quadragenarius celebris.

Nam ter quadraginta annos dedit Dominus spatium resipiscendi mundo, priusquã tempore Noæ diluuio humanũ genus disperderet: quadraginta postea dies inundauit diluuium: decies quadraginta annos peregrinatus fuit & seruiuit B Israel in Aegypto. Quadraginta diebus duodecim exploratores circuierũt terram Chanaan. Tot annis in eremo circũducti patres, cœlestis alimoniæ gratiam consecuti fuerũt, nec antequã mystici numeri tempus explerent, terrã promissionis intrare meruerunt: Moses quadraginta dies apud Dominum bis pro lege recipiẽda absq; cibo mãsit. Elias quadraginta dies ambulauit vsque ad montẽ Dei Oreb. Tot diebus purificabatur mulier quæ pepe rit masculum. Quadraginta diebus dormiuit Ezechiel in visione super lat° dextrũ, assumpta iniquitate Iuda, vt est Ezech. 4. Post totidẽ dies euertendam Niniuẽ prædicabat Ionas. Totidẽ diebus approbauit Christus discipulis suis resurrectionem C suam. Quadragesimo anno post passionẽ Domini apprehẽdit Iudæos vltio per Romanos, autore Hegesippo. Ex his apparet, numerũ quadragenarium sacrum ferè habitum in præparationib. & peccatorũ expugnationibus, atq; designare nobis tempus vitæ præsentis, quod pœnitentia, abstinentia, & lucta cum aduersitatib. & malis est transigendum, sicut numero quinquagenario tẽpus vitæ futuræ, omnisq; fœlicitatis designatur. Voluit ergo Dominus hunc quadragenariũ numerum in hoc suo secessu complere, qa ad hoc præparabatur, vt regno cœlorum præpararet genus mortaliũ, salutemque æternã orbi annunciaret & adferret. Deinde quò suo exemplo nobis ostenderet toto vitæ huius nostræ tẽpore vacandum esse castigationi D carnis, atque à vulgi opinionib. quàm maximè licet secedendum esse. Porrò ex Marco & Luca apparet Christum non solùm fuisse tentatum à diabolo post dies 40. quamuis eæ solùm tentationes expressè narrentur à Matthæo & Luca. Nã Marcus quidem dicit: *Et erat in deserto quadraginta diebus, & tentabatur à satana*, nisi sic intelligatur, & post hos dies tentabatur à satana, sicut intelligendum est quod sequitur, *Et angeli ministrabant ei.* Ex Luca verò manifestius videtur etiam tempore dierum 40. Christum tentatum. Nam quòd nos legimus in Luca, *agebatur in spiritu in desertum diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo*, Græcè non est, *& tentabatur*, sed tãtùm participium, *πειραζόμενος*, tentatus, vel tentationem patiens. Illudq;, *diebus quadraginta* (pro quo Græcè est *ἡμέρας τεσσαράκοντα*, hoc est per accusatiuũ, dies 40.) ita positum E est, vt possit vel ad superiora, vel ad inferiora referri. Verùm melius est vt ad inferiora pertineant, non quòd toto hoc tempore tẽtatus sit, sed quòd frequenter. Certè Origenes ita legit, vt sentiat eum quadraginta diebus tentatum fuisse. Si enim ad superiora referatur, nõ satis aptus erit sermo, *agebatur in desertũ 40. dies*, vel *diebus*. Non enim tot diebus ad desertum agebatur, vnde multi legunt, *in deserto*, verùm obstant Græca & Latina emendata. Quare si cum superiorib. illud iungendum est, aliquid subintelligendum erit, agebatur in desertum, existẽs ibi quadraginta diebus.

ET CVM IEIVNASSET QVADRAGINTA DIEBVS ET QVADRAGINTA NOCTIBVS, &c.] Non excessit Christus numerum quadragenarium ieiunãdo, tum quòd hic numerus sit pœnitẽtiæ & afflictionis, tum ne si diutius ieiunasset quam Moses & Helias, nõ videretur verus fuisse homo. Noctium autem etiam fit mẽtio, quemadmodum & in ieiunio Mosis, ad distinctionẽ ieiunij Christi à ieiuniis Iudæorum, qui toto die ieiunantes, in vespera & nocte cibum sumpserunt. Lucas verò noctes non ponens, loquitur de diebus naturalibus noctem complectentibus. Cũ autẽ post quadraginta dies esurisse dicatur, satis significatur tẽpore quadraginta dierũ non esuriisse, diuinitate scilicet corpus sine esurie cõseruãte. At expleto mystico numero, humanã naturã sibi relinquẽs Dominus, esurire voluit, tum vt se verũ hominẽ comprobaret, tum vt diabolum occasione esuriei ad dubitãdum & tentãdum lacesseret, ac lacessitum arte quadã diuina & pia fraude vinceret, qui priùs suis dolis vicerat genus humanũ. Quanquam autem nõ ad hoc potissimũ ieiunauit Christus quadraginta diebus, vt nos ad illius exẽ C plum eodem dierum numero ieiunaremus (quis enim Christum tot dieb. sine omni cibo atq; esurie ieiunãtem imitari posset?) sed ideo potissimum ieiunauit, vt tanto tempore quãto Moses, cõtemplationi ac precib. vacans, atq; ab omni humana actione segregatus, atq; tẽtationibus probatus, sic demum procederet ad proferendũ diuinum Euãgelium: tamẽ quò aliquatenus Christiani omnes hoc Christi factũ imitarentur, statutum ab Ecclesia vt singulis ãnis omnes quadragesimæ ieiuniũ obseruarent ante Pascha.

Quadragesima ieiuniũ obseruandũ ex imitatiõe Christi & institutione Apostolorum.

In qua quidem obseruatione Christum imitamur, tũ quòd sicut ille 40. diebus ieiunauit, ita & nos modo nobis possibili, tũ quòd sicut ille tũc ab omni cibo abstinuit, quò assiduus vacans precibus & contemplationib. veluti paratior prodiret ad Euangelicum negotium, D ita & nos à solito edendi more abstinẽtes, ac ieiunij occasione plus temporis orationi & piæ meditationi impẽdentes, paratiores & aptiores simus ad dignius celebrandũ dominicũ pascha. Ob hanc enim causam quadragesimale ieiuniũ ante Pascha institutum fuit, quanquã præter hanc & aliæ coincidant, videlicet vt quoniam eo tempore Domini passio attẽtius celebratur, & nos ieiuniis nosipsos affligentes, carnemq; crucifigentes cum illo patiamur. Deinde quoniam eo tẽpore omnia velut repubescentia acrius ad mollitiem sollicitãt, & medullarum calor efferuescens, carnem magis spiritui rebellẽ ac contumacem efficit, nullo alio tempore magis è publica fuit salute vt ieiunium istud E institueretur, quò multæ peccãdi occasiones homini quantũ liceret præciderẽtur. Porrò obseruatio ista ex ipsa traditione Apostolorum manasse videtur, quæ etsi fortè nõ à principio omnes expresso præcepto astringebat, tamen omnib. seculis, atq; in omnib. orbis partibus obseruata, robur & vim legis obtinuit. Vnde Hieron. in epist. ad Marcellã aduersus Montanũ: Nos, inquit, vnam quadragesimam secũdum traditionẽ Apostolorum toto anno,

no, tẽpore nobis cõgruo, ieiunamus. Illi tres in anno faciunt quadragesimas quasi tres passi sint saluatores. Non quòd & per totum annum, excepta Pẽtecoste, ieiunare nõ liceat, sed quòd aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre. In quib. verbis notandũ quod dicit obseruare nos quadragesimã secundum traditionem Apostolorum, idque necessitate. De quadragesima autem Augustinus ad Ianuarium Epist. 119 hoc modo: Quadragesima sanè ieiuniorum habet autoritatem in veterib. libris ex ieiunio Mosi & Heliæ, & ex Euangelio, quia totidem dieb. Dominus ieiunauit, demonstrãs Euangeliũ non dissentire à lege & Prophetis. In qua ergo parte anni congruẽtius obseruatio quadragesimę cõstitueretur, nisi cõfinis atq; contigua dominicę passionis? Quia in ea significatur hæc vita laboriosa, cui opus est cõtinẽtia, &c. Et post quædam: Vt quadraginta illi dies ante Pascha obseruentur, Ecclesiæ consensio roborauit. Ambrosius quoq; in sermonib. de quadragesima asserit, ab Apostolis atq; ipso Deo traditam obseruationẽ quadragesimæ, & potissimum sermone 39. vbi quadragenarium ieiunij numerũ dicit non esse ab hominib. constitutum, sed diuinitus consecratũ, nec terrena cogitatione inuẽtum, sed cœlesti maiestate præceptum. Et post pauca: Hæ autem non tam sacerdotum præcepta quàm Dei sunt. Idem sermone 34. Quisquis Christianus cõsecratam ieiunando non impleuerit quadragesimam, prçuaricationis & contumaciæ reus tenebitur, quòd legẽ diuinitus pro salute sua datã prandendo ipse rescindit. Et post pauca: Sicut reliquo anno ieiunare præmium est, ita in quadragesima non ieiunare peccatum est. De quadragesima sic Ignatius epist. 5. Dies festos nolite inhonorare, quadragesimã verò nolite pro nihilo habere, imitationem enim continet Dei conuersationis. Hebdomadam etiam passionis nolite despicere. Vide & Chrysost. super Genesim homil. 30. i ?oide nõ est verum quod quidam asserunt; Telesphorum primum instituisse ieiuniu quadragesimæ, sed, vt satis patet ex Platina, illi ieiunio adiecit aliquot dies, statuẽs clericis esse ieiunandum septem hebdomadibus ante Pascha, vnde quinquagesimę Dominica nomen accepit. Idem videre licet in decreto distin. 4. cap. statuimus. Idem & Gregorius Augustino Angelorũ antistiti scripsit, vt habetur dist. 4. cap. Deniq; vt sacerdotes & diaconi a quinquagesima ieiunare inciperent, quò aliqd ad sanctæ institutionis pensum adiiciant. A quo Gregorio aut circa eius tempora videtur statutũ, vt patet in Homil. quadragesimę, vt ieiunium omnium inciperet à quarta feria septimę hebdomadę ante Pascha, cùm priùs, vt satis apparet ex Ambrosio, sex tantùm hebdomadibus ieiunaretur. Fuisse autem antiquissimis etiam morem abstinendi à carnibus in his ieiuniis, satis patet ex his quæ in historia Tripartita scribuntur cap. 10. lib. 1. de Spiridione episcopo Cypriorum.

ET ACCEDENS TENTATOR, DIABOLVS, DIXIT ILLI: SI FILIVS DEI ES, DICVT, &c.] Cùm dicitur accessisse diabolus, significatur in visibili & humana forma diabolum apparuisse & aduenisse. Accedere enĩ est progressiuus motus. Ex quo & illud satis cõuincitur, vniuersam hanc, quæ scribitur, tentationem foris fuisse, nõ intus: quemadmodũ & tentatio ea quæ primos parẽtes ad peccatũ sollicitauit. Sicut enim

A hominem in statu innocentiæ diabolus tẽtare nõ potuit, nisi per externam suggestionem: ita etiam perfectionem Christi dedecuisset à diabolo tẽtari per interiores cogitationes phantasiæ contra spiritum, audire autẽ exteriores ad malum sollicitationes non dedecuit, vt illas vinceret. Porrò nequã spiritus trib. hic ab Euangelistis nominibus appellatur, scilicet tentator, diabolus, & satan, vel satanas. Est autem tentare propriè, rem incertã & incognitam explorare, experiri, & diligẽter inquirere. *Tentare quid sit.* Secundùm quam significationẽ in scripturis Deus dicitur homines præceptis & afflictionibus

B immissis tentare, quia scilicet quales sint probat, nõ quidẽ vt ipse cognoscat, sed vt quales sint ipsimet & alij cognoscãt. Sic & homo dicitur Deum tentare, cùm de diuina vel bonitate, vel potentia diffisus experiri vult quid possit, aut qd facturus sit, quomodo tentauerunt Deũ Israelitæ, dicẽtes: Nunquid poterit Deus parare mẽsam in deserto? Hinc in scripturis tẽtationes dicũtur persæpe afflictiones, qa his homo probatur, sibiq; & aliis innotescit. *Psal. 77.* Quoniam autem tentationes dicũtur afflictiones, ob id & tẽtari pro affligi ponitur, & tentare aliquẽ pro affligere, molestare, irritare, & ad iracundiam prouocare: secũdum quam etiã significationem nõnunquam in scripturis dicũtur homines Deum tẽtare, hoc est, prouocare & exasperare, vt in Psal. Et tentauerunt & exacerbauerunt

C Deũ excelsum, & testimonia eius nõ custodierũt. *Psal. 77.* Et in Actis: Quid tẽtatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum? *Act. 15.* Tentare autẽ prout significat explorare & experiri, duob. modis contingit. Aut enim qs aliquid tentat solùm vt illud sciat, quomodo dicimur tẽtare alicuius scientiam aut amicitiam. Aut qui tentare aliquid dicitur, ita illud quod nescit cupit explorare, vt etiam aliqd conetur efficere: quomodo dicimus tẽtare aliquã rem quam aggredimur: & tentare aliquẽ de pudicitia, cùm conamur ipsum ad impudicitiã pertrahere. Atq; secundùm hunc modũ diabolus nos tẽtare dicitur, quia scilicet suis suggestionib. & oppugnationibus conatur experiri quales simus, &

D simul ad malũ nos pertrahere studet. Itaq; & tentatio pro sollicitatione ad malum, & tentare pro sollicitare ad malum ponitur, quomodo apud Iacobũ Deus neminem tentare dicitur. Hoc ergo respectu in scripturis diabolus appropriatè dicitur tentator, vt hoc loco, & rursum 1. Thes. 3. Ne fortè tentauerit vos is qui tẽtat, vbi Gręcis est ea dictio quæ hoc loco ὁ πειράζων. *Satã quid significet.* Satã autẽ Hebraica dictio est, quę idẽ significat qđ aduersarius & inimicus. Vnde 2. Reg. 19. Dauid dicebat: Quid mihi & vobis filij Saruiæ? cur efficimini mihi hodie in satã? Ita & reuocãti à cruce Petro Christus dicebat: Vade retro me satana. At qa veterator ille spirit⁹ nusquã non aduersatur nobis, ac pessima vbiq; suadet, tũ & ad vltionẽ postulat, peculiariter & p antonoma-

E siam satan vocatur, vt 1. Paral. 21. Consurrexit autem satan cõtra Israel, & incitauit Dauid vt numeraret Israel. Nomẽ autem, diabolus, dictio Græca est, quæ propriè calumniatorẽ & criminatorẽ significat, ac ferè nomẽ hocà Septuaginta interpretib. ponitur vbi in Hebrçeo est satã, vt loco Paral. iam dicto, & in Psal. 108. Et diabolus stet à dextris eius. *Diabolus quid significet.* Vnde quem Hebræi vocant satan, Græci cœperunt vocare diabolum: quare Petrus Græco nomine dæmonem appellans, sed Hebrææ dictionis significationem explicans, Aduersarius, inquit, ve *1. Petr. 5.*

ster diabolus circuit,&c.In Apocal.autem cap.12. A
explicatur ratio nominis,Diabolus,cùm dicitur:
Proiectus est accusator fratrum nostrorum,qui ac
cusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac
nocte.Theophylactus tamen diabolum etiam di-
ci vult,quòd accusauerit & infamauerit Deum a-
pud Adam,quódq; & nunc virtutem,& quæ Dei
sunt apud nos columnietur.

SI FILIVS DEI ES,DIC VT LAPI-
DES ISTI,&c.]Hinc patet quare Christus esu-
rire voluerit,nimirũ vt diabolo occasio aggrediẽdi
& tentãdi daretur,obiecta ei infirmitate humanę
naturæ,veluti esca quadã, sub qua veluti hamus
latẽs diuina virtus dæmonẽ superaret,& caperet.
Quoniã enim audierat diabolus ex patris cęlestis
oraculo & Ioannis testimonio Christũ dictum fi- B
lium Dei,& cõtra iam eũ videbat fame discrucia
ri,quòd eum nihil aliud quàm infirmũ hominem
arguebat,ob id dubitare de ipso cœpit.Quare cal
lida astutia aggressus est explorare verusne esset
Dei filius,an nõ,vt si cognouisset eum esse Dei fi-
liũ,omnes artes suas explicaret ad impediendum
salutem hominum per ipsum afferẽdam. Ita autẽ
istud explorare conatus est,vt & simul in peccatũ
aliquod ipsũ pertraheret si fieri posset,quare du-
plici nomine Christum tẽtasse dicendus est.Nam
quod ad primam hanc pertinet tentationẽ,ita se-
cum cogitabat:Si solo iussu lapides hos in panem
conuerterit, cùm id solius sit Dei opus certũ erit
ipsum esse filiũ Dei.Si autẽ renuerit id facere,aut C
etiã dixerit sibi id impossibile,certum rursum nõ
esse verum ac naturalem Dei filiũ. Neq; enim du
biũ quin si id facere possit,iam facturus sit cogen
te eum ad hoc fame.Rursũ tamen hac tentatione
ad peccatũ sollicitabat,& partim quidẽ ad gulæ
vitiũ,partim verò & magis ad inanẽ gloriã, & va
nam suiipsius ostentationem aut etiã ad diffiden-
tiam diuini oraculi.Quamuis enim non fuisset vo
racitatis,Christũ cùm esuriebat comedisse panes
ex lapidibus factos,tamen occasione famis obedi
re aliqua in re diabolo,gulæ vitio ascribẽdum es-
set.Magis tamen hac in re peccatum fuisset ob va
nam sui ostẽtationem.Nunquam enim proferen-
dum est miraculũ, nisi cũ id postulat gloria Dei,
aut fraterna charitas,non hominum libido. Vnde D
nec Herodẽ dignatus est Saluator aliquo miracu
lo.Magorum enim & prę̨stigiatorũ est ad inanem
ostentationem,& ad spectatorum curiosam volu
ptatẽ vel ædere vel fingere miracula:vnde nec il-
lustratur gloria Dei,nec vtilitas vlla redit ad pro-
ximũ.Itaq; in hęc vitia pręcipitandũ credebat Ie
sum,si obedisset.Sin ob impotentiã nõ obedisset,
sperabat eũ diffisurum voci patris,qua filius Dei
denunciatus erat.Itaq; tantum Christo inuidens
honorem,sicut & veteri Adã,nisus est hũc, sicut
& illum,ab illo honore deiicere.Et quidem pul-
chrè respõdet hæc tentatio ei qua primos paren-
tes aggressus est.Sicut enim tũc occasione prohi-
biti cibi,& illicibilitate arboris sciẽtię boni & ma
li,& ad gulositatẽ & vanam excellentię appeten E
tiam prouocauit:ita nunc per cibi occasionem ad
gulæ vitium & inanem excellentiæ delectationẽ
adducere conatus est.Et quomodo in dubitatio
nem de æquitate diuini mandati immisit incutib.
eorum,quærẽdo:Cur præcepit vobis Deus vt nõ
comederetis de ligno paradysi?ita modò ad diffi-
dentiã diuini oraculi pertrahere studuit:quare nõ
dicit:Cùm sis Dei filius dic,&c.sed per cõditionẽ
dubitatiuè pronunciat: *Si filius Dei es.* Qua locu-
tione etiam adulatur & pũgit,vt si verè esset Dei
filius,id modò necessario demonstraret,tãquã ru
bore suffundẽdus si non crederet esse Dei filius.
Est itaq; sensus verborũ iste:Auditũ est cœlesti vo
ce,accedente etiam Ioannis testimonio,te denun
ciatum esse Dei filiũ.Id si verum est, cur sic fame
discrucians,qui vel solo verbo tuæ fami succurre
re potes:Fac potius tuo iussu vt lapides hi in pa-
nem cõuertãtur,habeasq; quo esurientẽ impleas
ventrem.Id si facere recusas,frustra sane vel tibi
psuades te esse quod diceris,vel alios id de te cre-
dituros expectas.Ex his patet emphasis quæ est in
verbo,dic: Nõ enim dicit,ora patrẽ cœlestem. nec
dicit,fac,sed *dic*,significans solo iussu id ab eo fie-
ri posse.Notandum rursum quod dicit,*panes fiant.*
Non enim lapides in delicatum cibũ conuerti po
stulat,sed in cibum frugalem & necessarium,quò
magis impetret quod postulat.Porrò cũ Lucas di
cat singulariter:*lapidi huic vt panis fiat*; apparet a-
pud Matthæũ pluralẽ numerũ pro singulari posi-
tum,vt & aliàs aliquoties,ac proinde superfluam
esse annotationẽ Theophylacti,qui vult dæmonẽ
instigasse Christum ad superflua,quòd cùm panis
vnus sufficeret,postularet lapides i panes cõuerti.

ET RESPONDIT AD ILLVM IESVS:
SCRIPTVM EST;QVIA NON IN SOLO
PANE VIVET,&c. Christus à diabolo tenta-
tus neq; est indignatus,sed per mansuetudinẽ pa-
tienter tolerauit eius improbum insultum,exem
plum præbens tolerãtiæ in oppugnationibus im-
piorum hominũ: neq; cùm posset diuinitatis suæ
potẽtia eum superauit & repulit.Propositũ enim
ei erat,vt non tanquã Deus potentia vinceret,sed
vt homo per humilitatẽ,idq; testimoniis scriptu-
ræ:quò nos doceret nulla contra diabolum effica
ciora esse arma,quàm scripturarum meditationẽ,
& verbum Dei,quod est gladius spiritus, omnes
fæ le resecãs cupiditates carnis,suggestionesque
diaboli.Deinde quò & hominẽ plus honoraret,
& diabolum plus puniret,cùm hostis humani ge
neris non quasi à Deo,sed quasi ab homine vinci
videretur.Itaq; Dñs vt potentior diabolo, ita &
prudentior,astutias diaboli scripturæ authoritate
euicit,neq; negans quod erat, neq; prodens, sed
tantùm absurdam esse ipsius suggestionem osten
dens scripturæ inuincibili autoritate,quæ quàm
pulchrè respondeat illius suggestioni, eumq; suo
frustret intento,videndum.Ille enim cupiebat ex
plorare num Dei esset filius:Christus verò nihil se
quàm hominem esset respondit,dicens:*Nõ in solo
pane viuet homo*; cæteris se annumerans homi-
nibus,per quod etiã absurdiorem demonstrat es-
se dęmonis suggestionem.Si enim quiuis homo nõ
in solo pane victurus est,sed in omni verbo Dei,
multò magis necesse nõ est filio Dei, vt pro fame
pellenda lapides in panem conuertat.Itaq; neque
quia filius Dei erat, lapis in panem conuertẽdus
erat:neque quia non conuertit, colligi potuit eum
non esse filium Dei.Rursus ille cibi oblectamẽto
esurientis patientiam illudere voluit,aut in diffi-
dentię vitium adducere.Christus contra,suam de
diuina potentia & bonitate patientẽ confidẽtiam
declarat,significans se certò confidere & expecta
re,vt etiam sine pane ex lapide facto diuinitus ala
tur & sustentetur. Quod autẽ dicit hominẽ victu
rum in omni verbo quod procedit ex ore Dei,du
pliciter intelligitur.Quidam enim intelligunt de
vita

A vita animæ, quæ cõſiſtit in auditu & meditatione diuinorum verborum, ac Chriſtũ autoritate ſcripturæ demõſtrare eſſe vitã animi, quæ pluris ſit faciendam, quàm vita corporis: eſſe cibũ ſpiritualẽ, qui magis expetendus ſit quam cibus iſte qui vitam corporis aliquãto poſt morituri ad breue tẽpus ꝓrogat, ac proinde famem corporis negligẽdam, ac alimentum verbi cœleſtis acquirẽdũ potius. In hunc ſenſum locum hunc intelligit Ambroſius ſuper Lucã, & poſt eum quidã etiã ſuper Lucam. Verùm hunc non eſſe præcipuũ iſtorum verborũ ſenſum, & præſens locus, & is vnde deſumpta eſt hæc ſcriptura, ſatis cõuincit. Nã quod B attinet ad præſentem locũ, impertinens ſatis huic locu eſſet ſermo introductus de vita animæ, cùm hic iam oſtendẽdum eſſet quibus rebus ſuſtẽtari poſſet vita corporis, & huius ſuſtẽtationi non eſſe omnino neceſſariũ panẽ. Et Deut. 8. vnde iſtud ſumptum eſt, dictu eſt hoc teſtimoniũ occaſione mannæ, quo pauit Dominus Iſraelitas in deſerto. Dedit (inquit Moyſes) tibi Dominus mãna quod ignorabas tu & patres tui, vt oſtẽderet tibi quòd non in ſolo pane viuat homo, ſed in omni verbo quod egreditur de ore Domini. Quare per omne verbũ Dei, aut verbum, quod procedit de ore, hoc eſt, imperio Domini, oportet hìc intelligere omne id quod Deus vult, ordinat; & iubet vt vita hoīs C ſuſtẽtetur: quomodo mãna, quod non erat panis, nutriuit Iſraelitas in deſerto, & Heliſæũ cum ſociis ſuis herbis agreſtibus pauit, & Moſen, Heliã, atque Chriſtum 40. diebus ſine omni cibo ſuſtentauit. Notandũ autem in Hebræo non eſſe dictionem, verbũ, ſed ea addita eſt ex æditione Septuaginta interpretum vulgata. ex qua addita etiã eſt in vulgata noſtra æditione in Deuteronomio.

a TVNC ASSVMPSIT EVM DIABOLVS IN SANCTAM CIVITATEM, ET DVXIT ILLVM IN HIERVSALEM. Hanc tẽtationem quam Lucas tertio loco ponit ſecundã fuiſſe, ſicut eam Matthæus ponit, ſatis patet ex Mat- D thæo, qui deſcripturus etiam tentationem, dicit; *Iterum aſſumpſit eum diabolus*; ſignificans eum tunc ſecundò aſſumpſiſſe Chriſtũ. Deinde cùm à Chriſto diabolo dictum fuiſſet, *Vade retro Satana*; ſubiecit Matthæus: *tunc reliquit eum diabolus*. Lucas verò ordinem tẽtationum non obſeruans, huiuſmodi dictionibus ordinem iudicantibus non eſt vſus. Et Faber antiquos quoſdam codices dicit in D. Luca eundẽ habere ordinẽ tentationũ quem habet D. Matthæus, vt ordinis mutatio quæ eſt in D. Luca, videri poſſit accidiſſe ex ſcriptorum vitio, maximè cùm in ea tẽtatione quæ in Luca ſecundo loco ponitur, Græci codices plerique etiã E habeant, *Vade poſt me Satana*. Certè Ambroſius in Luca ſecundam ponit tentationem eam quæ in Hieruſalem facta eſt. Itaque diabolus ancipiti reſpõſo eluſus, ex quo diſcere nõ potuit, ſi filius Dei eſſet, an non, non quidem à tentatione abſtinet, (ne ſemel victores tradamus nos ſecuritati, ſed animum ſemper ad nouos aſſultus paratũ habeamus) verùm quoniam ſcripturæ autoritate ſuperatus fuerat, conatur & ipſe ſcripturarum abuſu vincere: cumq; priùs occaſione famis vincere nõ potuerit, experitur num per inanem gloriã ſuperare valeat; per quã nõnunquam vincũtur ſancti, qui omnẽ iam carnis neceſſitatem vicerũt. Quanquam enim & in superiori tentatione Chriſtum tẽtabat ad vanã ſuiipſius oſtẽtationem, hìc tamẽ

A apertius, præterquã quod explorare ſtudet num ſit Dei filius, etiã ſolicitabat eũ inanis gloriæ appetitu in vanã ſui oſtẽſionẽ adducere, ac præterea in tentationẽ Dei; & ſuſpſius perditionẽ per præcipitiũ, ſi obediſſet. Si verò obedire recuſaret, tum & demõſtraret ſe non eſſe Dei filium, & diffideret cœleſti voci aſſerẽti ipſum eſſe filiũ Dei. Vide autem quàm aſtutè hanc tentationẽ ſubiecit ſuperiori. Quoniã enim Chriſtus ſua reſpõſione indicauit ſuã in Deo confidentiam, per præſumptuoſam & vanam confidentiã tentat ſuperare, adducens ſcripturã quæ efficax videretur, vt quæ pertineret ad cõfidentes in Deum, ſicut principium B Pſalmi indicat. Itaq; quoniam per confidentiã ex ſcriptura deſumptam ſuperatus fuerat, occaſione hinc accepta, per cõfidentiam quam etiã ſcriptura ſuggerit, conatur ſecundò ſuperare. Aſſumpſit ergo eum in ſanctam ciuitatẽ, hoc eſt, in Hieruſalem, vt patet ex Luca. Hęc enim ſancta ciuitas dicebatur, ꝓpter ſanctum Dei tẽplum quod erat in ea. Et ſtatuit eum ſupra pinnaculũ tẽpli hoc eſt, ſupra ſupremam tẽpli extremitatẽ. Nã pinnaculum dicitur faſtigiũ ſiue ſummitas ædificij in acumen tendẽtis, quia veteres pinnam dixerũt quod acutum eſt, aut quia pinnaculis addi ſolet pinna, quæ facili motu, ventorum indicet flatum. Vnde & C Græce dicitur πτερύγιον, quod eſt diminutiuum à πτέρυξ, ala, quod in morem alarũ mouetur. Cùm autẽ veriſimile ſit tẽplum non habuiſſe faſtigium acuminatũ, eò ꝙ in Palęſtina domus tectũ habeãt planum, & debet hìc pinnaculũ & πτερύγιον accipi pro ſuperiori parietis & tecti parte, aut angulo aliquo. Correſpõdent enim hæ dictiones Hebrææ dictioni כנף Canaph, quæ cùm propriè alam ſignificet, etiã ſignificat omnem rei extremitatẽ & angulũ: vnde quatuor orbis anguli dicũtur ett Cenaphoth, vel Cenaphet, Eze. 7. In ſancta ergo ciuitate Hieruſalẽ ſupra pinnaculũ tẽpli, vbi multos haberet ſpectatores ſui miraculi, Chriſtũ diabolus cõſtituit, vt ſpectãtiũ multitudine celebri ma- D gis permoueret ad oſtendendũ ſe quis eſſet eo loco, quo maxime ipſum conueniebat demõſtrari. An autẽ diabolus Chriſtũ corporaliter aſſumpſerit, & in Hieruſalẽ duxerit, an ſolùm in viſione hæc facta ſint, in quæſtionem vertitur. Quidã enim in viſione hæc facta putãt, de quorũ ſententia poſtea dicetur. Alij verò corporaliter hæc & verè facta exiſtimãt. Nihil enim mirũ eſſe, ſi ſe Chriſtus à diabolo permiſit in Hieruſalem & in montem duci, qui ſe permiſit à membris illius crucifigi, vt dicit Gregorius. Et quanquã diabolus ſic Chriſtũ aſſumebat vt ab omnibus videretur, ipſum tamẽ diabolo neſciente ſic egiſſe inuiſibiliter vt à nemine E videretur, vt dicit Chryſo. ſuper Mat. Porrò bene aduertẽda ſunt diaboli verba, dicẽtis: *Si filius Dei es, mitte te deorſum*. Vox enim hæc verè diaboli eſt; *Mitte te deorſum*, vt annotauit Ambroſius & Hieronymus. Nã cùm ipſe ſeipſum per ſuperbiam ex altitudine cœlorum præcipitauerit, ſemper etiam quò homines ſibi ſimiles reddat, de altiore gradu meritorũ eius cadere deſiderat. Verũ vt id ſuadere non poteſt, ita ipſos præcipitare nõ poteſt. Vt autem diabolus impetret quod ſuggeſſit, addit ex Pſal. 90. ſcripturæ teſtimoniũ, quò oſtendere vult Chriſtũ, ſi filius Dei ſit, ſine oī periculo ſeſe miſſurum deorſum. Quam ſcripturã admodum maligne, impie, & deprauatè adducit. Primùm, quòd cant ſcripturam quæ de quouis pio homine dicta

est, interpretatur ad Christum propriè pertinere A ad quem tamen nó pertinere, vel ipsius dæmonis verba satis significare poterát. Si enim erat Dei filius, ergo angelorũ ministerio opus nó habebat, per quos custodiretur ab omni nocumẽto & læsione. Deinde, q̃ ea scriptura, qua promittitur cõfidentibus in Deum securitas ob oi malo, abutitur ad persuadẽdum impietatem, tentationẽ scili cet Dei, & spõtaneam malorum aduocationem.

¶ET RESPONDENS [f] IESVS AIT ILLI, [g] RVRSVM SCRIPTVM EST: NON TENTABIS DOMINVM, &c.] Rursum Christus dissimulãs se esse Dei filium, id tãtùm respondit, quod à quouis pio homine respõderi poterat, & scripturã malè citatã, alia scriptura rectè addnctã, B cen clauum clauo retudit: docens scripturã scripturæ cõferendam, si ea scripturæ sectione errare nolumus. Quod bene notãdum cótra hæreticos, qui ad exẽplum sui magistri frequẽter scripturas quasdã deprauatè citãt, ad sensum aliquem stabiliẽdum qui cum aliis pugnat locis. Sed è diuerso, inquit, scriptum est: *Non tẽtabis Dominũ Deum tuũ.* Est autẽ scriptum istud Deut. 6. citatur tamẽ magis secundum Septuaginta trãslationem quã Hebræam veritatem, sicut & in nostra lectione Hieronymus Septuaginta trãslationem posuit. Hebræa enim pluraliter habẽt: *Non tẽtabitis Dominũ Deum vestrũ, sicut tẽtastis in loco tẽtationis.* Septuaginta verò ἐκ ἐκπειράσεις, quomodo hic Euãgelistæ. Cùm au- C tem tẽtare Deum in scriptoris dupliciter accipiatur, vt superi[o] paruit, hic in priori acceptione debet accipi, vt tẽtare Deũ sit experimẽtũ sumere de Deo, & potissimũ de omnipotẽtia eius, bonitate & fidelitate in seruãdis pmissis. Id autẽ dupliciter contingit. Primùm quidẽ, ex præsumptuosa quadã de Deo cõfidẽtia, vt cùm quis se citra vllam necessitatẽ inicit in aliquod manifestũ periculum, præsumens sibi adfuturũ Dominum. Vt si quis sese ex alto præcipitet, cõfidẽs se seruãdum à Deo: & quisquis prætẽrita humana ratione aliquid cõsequi posset, sese Deo cõmittit, ex pectãs illud ab eo, vt qui neglecto labore manuum, aut alia humana via acquirẽdo victũ necessaria se o- D tiosum & sedentem expectaret pascẽdum à Deo, quia præcepit Christus cõsiderare volucres cœli, quas pater citra laborẽ aut solicitudinem ipsarũ pascit. Rursum si qui ad docendũ alios destituatus est, neglecto scripturarum studio expectaret sibi otiosum suggerẽdum à Domino quid docere debeat, eò q̃ dixerit Apostolis; Cùm steteritis ante reges, nolite cogitare quõ aut quid respondeatis, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Tales em̃ nihil aliud quàm experiri volunt, quàm sit potẽs, bonus & verax Dominus. Queãdmodũ enim qui equi cursu vtitur, solùm vt cognoscat equi virtutem, tentare equum dicitur: non tentat autẽ equum, qui curso eius vtitur ad trãsuectio- E nem, etiamsi inter vtẽdum equi virtutem cognoscat magis: ita Deum tentãt, qui nó ea ratione expectant Dei opem qua debet expectari, non tentant autem qui in necessitate aliqua cõstituti necessariam sibi Dei opem expectant. Secundò, etiã Deum tentare cõtingit ea diffidentia de Deo, aut incredulitate eius quod de Deo credere deberet, vt cùm quis in necessitate aliqua constitutus non securè confidit de Dei potentia & bonitate, sed animo murmurante cum diffidentia quadã optat Deum declarare suam potẽtiam & auxiliũ, quo-

Multis modis Deum tentari contingit.

Mat. 10.

Mat. 6.

modo tentasse Deum dicuntur Israelitæ, cùm in inopia cibi potúsve constituti murmurauerũt dicentes: Estne Deus in nobis, an non? & nunquid poterit Deus parare mẽsam in deserto? Sicut em̃ diuinæ opis & potentiæ declaratio optanda non est, nisi cùm id nostra postulat necessitas, aut Dei gloria: ita in necessitate ab eo simplici animo nos pendere oportet, certò confidẽtes eum liberaturum si iudicauerit expedire saluti nostræ. Posse enim illud. & omnino idem velle, si bonum nobis sit. Sic etiã Deum tentat, qui declarari sibi postulat Dei voluntatẽ in his rebus in quibus Dei voluntas ex scripturis aut aliũde certò cognosci pos set. Porrò his modis Deum tentare, graue peccatum est, siue quòd per diffidentiam nõ ita de Dei sentiatur potentia & bonitate, sicut oportet, siue quòd non ea deferatur ipsi reuerentia quæ debetur summæ ipsius autoritati & dignitati. Neglectus enim quidã Dei est, in rebus leuibus & non necessariis illius opem exposcere, quasi ad omnia quæ libuerit nobis paratus esse debeat.

Exod. 17. Psal. 77.

Tentare Deũ graue peccatum.

¶[h] ITERVM ASSVMPSIT, [i] ET DVXIT [k] EVM OTAROLVS IN MONTEM EXCELSVM [l] VALDE, &c.] Cùm iam Christũ diabolus nec per cõcupiscentiam carnis, nec per superbiam & inanem sui ostentationem superare posset, aggreditur eum oppugnare per illud qđ inter omnia quibus homines tentat tertium est, nempe per concupiscentiam oculorum & auaritiam, simul tamen ipsum etiam tẽtans de superbia per honores promissos. Omne enim quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Sicut autem in prima tentatione non solùm in gulæ vitium, sed per illud in vanam sui ostẽtationem, & in secunda per inanem gloriam etiam in Dei tentationem pertrahere voluit: ita in hac tertia per auaritiã & ambitionem in idololatriam conatus est adducere, per id semper pergens tentare quod mentem hominis magis natum est, & solet à conatu sua & virtute dimouere, semperque in grauiora crimina deiicere adlaborans. Hoc enim ordine diabolos tentare solet, vt à leuioribus incipiens paulatim pducat ad grauiora, semper ea ordine proponens quæ magis ac magis mouent. Iam plerumq; fit vt qui famem contẽnere possunt & vanam gloriã, stabiles honores & multarum rerum gloriosam possessionem non possint cõtemnere. Porrò tertia hæc tẽtatio non parùm differt à duabus superioribus. In eis enim dixit: *Si filius Dei es,* eò quòd ea quæ suggerebat videbantur Dei filio cõpetere. In hac verò id adiicere non potuit, eo q̃ id suggessit, quod nulla ratione Dei filio conuenire potuit. In illis apertius ex piscari quærebat quis esset Christus, in hac verò apertius ad peccatum eum solicitat, quasi iam certior eum nõ esse Dei filium. Cùm enim videret eum semel & iterum detrectãtem vt ostenderet se Dei filium, tanquam purum hominẽ ipsum tentat, ea illi proponens quæ adeo mouent homines, vt inuisibilibus bonis futuris ea præponãt. Et tamen queadmodũ in illis tentationibus etiam intelligitur ad peccatũ solicitasse, ita & in hac rectè intelligitur simul voluisse explorare num Dei esset filius. Sperabat enim eum si non esset Dei filius, magnificis illis promissionibus superãdum. Si verò esset, irritatũ tanta tentatoris improbitate, dictorum se potius ab illo adorari debere, suaque esse oia ea quæ ille

tanquam

Quomodo ostendens omnia regna mundi.

tanquam sua pollicebatur. Quéadmodum autem priùs in altum tépli pinnaculú Christum assumpserat, & casum suggesserat: ita & nunc in excelsum monté ducit, casumq; rursum suadet, dicés, *si cadens adoraueris me*. Séper enim diabolus ad alta hominem per métis superbiam deducere studet, semperq; ad casum solicitat. Quomodo anté omnia regna mundi & gloriá eorum é múte quouis ostendere potuerit, idq; in mométo temporis, in quæstionem vertitur. Neq; enim aliquis est mons tam altus, vnde liceat omnia regna mundi videre: neque si esset, oculus humanus posset ad omnium conspectum pertingere. Proinde quidá (inter quos Origenes homil. 30. in Lucá) intelligendum istud putát non de regnis corporalibus huius mundi, sed spiritualibus, quibus scilicet diabolus per varia vitia regnat in hominibus, vt vnum sit regnum gulæ, alterum luxuriæ, aliud superbiæ, & sic de reliquis peccatorum signis quæ Christo ostenderit, velut dicere volens: Si vis regnare omnibus affectionibus istis, & in hoc venisti vt eos qui sub me sunt rapias, procide & adora me, & absq; omni certaminis molestia accipe omnes qui gubernátur à me. Verùm hæc allegorica interpretatio literæ omnino nó videtur conuenire. Nam præter alia, ad hanc ostésionem non fuisset necessarium Christum in montem duci à diabolo. Itaq; alij (inter quos Chrysost. in secúda expositione in Matthæum) intelligunt diabolum demonstrasse Christo omnia regna & gloriá eorum, non quòd singula regna & ciuitates oculis eius vidéda exhibuerit, sed quòd partes terræ in quibus vnumquodq; regnum vel ciuitas posita erat, digito demóstrarit, dicens: Versus illam partem est Roma, aut Hispania, aut Alexandria: & in illo regno tales sunt diuitiæ & honores, in alio verò alia gloria. Verùm nec hæc interpretatio videtur conueniens, maximè quia addidit Lucas (*in momento temporis*, per quod satis significatur ostensionem hanc fuisse talem quæ potestati diaboli fuit propria. Quare sunt qui hanc ostensioné putant fuisse factam à diabolo in phantasia Christi, vt nó fuerit sensibilis regnorum visio, sed imaginaria, quomodo & D. Benedictum totum mundú in lumine diuino intellectualiter vidisse testatur Gregorius lib. dialog. 2. cap. 35. Sed cùm non satis pium sit dicere, diabolú interiores Christi sensus cómouisse nouis apparentium rerum speciebus: cumq; certum satis sit insensibili & externa specie diabolú Christo apparuisse, verisimilius videtur, vt dicatur diabolum Christo ostédisse omnia regna mundi sensibiliter, quia omnium imagines nouo quodam modo repræsentauit humanis eius obtutibus, faciens per eas imagines omnia apparere oculis eius. Qua ratione neq; fuit aliqua illusio in oculis Christi, neq; Christus deceptus est, cùm sciret Christus obiectas imagines esse falsas. Atque in hunc modum intelligit Theophyl. istud contigisse. Cæterùm cùm hoc modo verisimile sit intelligendú esse illud, *ostendit ei omnia regna mundi*, atq; ad huiusmodi ostensionem non fuerit necessaria corporalis transuectio in monté aliquem excelsum, apparet etiam probabilius secundum prædictum modum intelligendum esse quod dicitur diabolus Christum assumpsisse in montem, & proinde etiam illud quod dicitur assumpsisse in Hierusalem, & statuisse super pinnaculum tépli, vt scilicet hæc facta sint non reipsa, sed per visionem, quemadmodum abscósio lumbaris ad Euphratem à Ieremia, quæ scribitur cap. 13. & dormitio Ezechielis super latus sinistrum, & postea super latus dextrum, de qua Ezech. 4. Neq; enim minus apertè illic scribitur Ieremiam iisse ad Euphratem, atque illic lumbare suum abscondisse, secundoque rediisse, & repetisse illud iam corruptum: deinde Ezechielem supra latus suum sinistrum dies trecéntos nonaginta, & super dextrum 40. dormiuisse, quàm hic Dominum à diabolo in pinnaculum templi, ac postea in montem assumptum. Et tamé Hieronymo & aliis non est dubiú per visionem illa contigisse. Vt autem sic intelligátur etiam quæ hîc dicuntur, satis insinuant Euangelistæ, qui videntur significare has tentationes in deserto cótigisse in quod Christus secesserat. Nam Matthæus ob id in desertú iisse dicit vt tentaretur à diabolo, videlicet in ipso deserto. Et Lucas post tétationes dicit Christum regressum in virtute spiritus in Galilæam, videlicet in desertum in quod secesserat. Certè Christum non fuisse corporaliter tráslatum super téplum & montem sentit Cyprianus, aut quisquis fuit autor, in sermone de ieiunio & tétatione Christi, vbi sic scribit: A multis ambigitur vtrú fuerit hæc translatio corporalis, & si de loco ad locú se Christus transferri permiserit, eo modo quo Abacuc de Iudæa in Chaldæam ductus est, & Philippus de Azoto in occursum Eunuchi. Sed quòd corporaliter eum diabolus tulerit, videtur inconueniens, quòd humeris eius Saluator insederit, & pro vehiculo vsus sit quem præcipitatorem sciebat: vel ei ferendum se cómiserit, cuius insidias agnoscebat. Suo itaque spiritu eum credendum est ductum & in desertum, & super téplum, vt vtrobique eum diabolus assumeret ad tentandum. Et localiter quidem prima tentatio fuit in deserto, sed cæteras eo modo circumduxit tétatoris astutia, vel circumduci passa est patiétia Saluatoris, quomodo Ezechiel cùm super fluuium Chobar sederet, Hierosolymam raptus in spiritu ciuitatem ædificat & metitur, & muros & templum instaurat. Hoc itaque modo super culmen templi Christus erat in spiritu, sciés quid antè spiritus affectarit, & hosti se de vana gloria pulsaturo opportunitatem parabat. Hæc ille. In quibus etsi rectè sentit Christum nó tráslatum corporaliter, tamé quod dicit Christum suo spiritu tráslatum sicut Ezechiel spiritu diuino, nó cóuenit satis Euágelistis, qui dicút diabolum assumpsisse Christum. Proinde secundùm prędicta dicendum esset, tráslationem Ezechielis & Ieremiæ factam per visioné imaginariam aut intellectualem: Christi verò per visionem sensibilem & corporalé, ita scilicet vt diabolus per nouas rerum imagines fecit Christo videri sensibiliter se esse supra templum & montem.

Dan. 14. Actuū 8. Ezec. 40.

TIBI DABO POTESTATEM HANC VNIVERSAM, ET GLORIAM EORVM, QVIA MIHI TRADITA SVNT. Aduerténdum in his verbis, quam sit & médax, & arrogás nequam spiritus. Mendaciter enim & arroganter sibi arrogat, & quòd omnia sibi sint tradita, & quòd det cui voluerit. Domini enim est terra, & plenitudo eius, & in manu eius sunt oés fines & regna terræ, omnisque potestas secundú Paulum à Deo est. Dicitur quidem & ipse diabolus in scripturis princeps huius múdi, & deus huius seculi: sed id solum propterea quia dominatur in hominibus mundana

Psal. 23. Psal. 94. Rom. 13.

mundana sapientibus & sectātibus, & quia autor A est oīs abusus creaturarum quæ sunt in hoc mundo, nihil habens iuris in cœlestibus. Verùm quoq; est diabolum Deo permittēte dare quibusdā possessiones & honores huius mundi, his scilicet qui per nefas illa consequuntur, sed apertum mendacium est dare ipsum hæc cuicunq; velit, cùm nulli dare possit nisi cui Deus velit dari, multósque certum sit non à diabolo, sed à Deo accepisse. Similis arrogātia est & falsitas in eo φ promittit se hæc omnia daturū illi, cùm id non sit in ipsius potestate. Iam & antiquæ superbiæ eius erat, quod diuinum sibi postulat deferri honorē, idq; ab eo quē Dei filium cœlites denunciarū didicerat. Qua B diaboli suggestione significatum est quàm efficax malum sit cupiditas & ambitio, vt pote φ sæpe eò perducat hominē vt diabolo se prosternat, eumq; adoret. Et omnino quisquis cupiditate rerum huius mundi victus negligit Dei præcepta, fraudat, rapit, peierat, occidit, fasq; nefasq; miscet, is iam adorauit huius mundi principem, Deumq; abnegauit, inito fœdere cum aduersario Dei. Cui conuenit quod Paulus aliquoties auaritiam vocat idololatriam, & auarum, idolorum cultorem.

a TVNC ᶜRESPONDENS ᵈIESVS, DIXIT ILLI: ᵉVADE RETRO SATANA. ᶠSCRIPTVM EST, &c.] Christus cùm hactenus mansueto animo pertulerit diaboli tētationes, posteaquam ipsum diuinū patris sui honorem vsurpare audiuit, exasperatus est, & increpans repulit eum, dicens: *Abi post me Satana*, vt nos illius exēplo discamus nostras quidē iniurias magnanimiter tolerare, Dei autem iniurias nec vsquā ad auditum C sufferre. Bis autem legimus Christum hac vsum increpatione, *Vade retro Satana*. Semel scilicet hoc loco increpando diabolum, & secundò reprehendendo Petrum, vt patet Matth. 16. Huius itaque orationis non est sensus: sequere me à tergo, sed quia satan significat Hebræis aduersantem, non qualitercunq;, sed velut obsistendo coram & ante faciem: ideo alludēdo ad vocabulum, eiicitur à D facie, iubeturq; secedere post tergum, in quo non possit obsistēdo aduersarium agere. Quare sensus est: secede omnino à me, nec diutius mihi aduerseris. Est enim locutio methaphorica, desumpta à similitudine corporalis situs eius qui aduersatur alicui. Quidā autem Græcorum codices non habent, *retro*, sed tātùm, *Vade Satana*. Vnde Origenes annotauit diabolo dictum: *Vade* (vel abi) *Satana*: Petro verò, Abi post me satana, quia hic ad sequelam vocatus est, non autē ille. Poterat autem Domin' Iesus improbitati dæmonis respōdere: quid mihi polliceris quæ mea sunt? quid mihi vēdicas quæ tua non sunt? qua frōte postulas vt tibi ad ge E nua accidam, cùm sim Deus, qui te cōdidi, qui te superbientem cœlo depuli, deiecturus in tartara, simulacq; mihi videbitur? Verùm id tēporis fallēdus erat diabolus, non docendus. Nec admoneri debuit, qui corrigi non potuit. Proinde solū patris sui honorem à diabolo vsurpatū scripturæ autoritate vindicat, rursus ex Deut. sicut superius, bis testimonium desumēs, quò inquit Hierony. secundæ legis sacramēta mōstraret: putatur autē desumpta hæc scriptura ex Deut. 6. & 10. capitibus. Verùm illic nō, adorabis, scriptū est, sed timebis. Nā & Hebræa illis locis habēt verbum quod non significat adorare, sed timere. & Græca habent φοβηθήσῃ, timebis. Quare in citatione hui' scripturę

videtur Christus non ad hæc tantùm loca respexisse, sed simul etiā ad ea quæ in sexto & quinto capite præcedūt ante hæc verba. Nam in quinto capite dicitur: Nō habebis Deos alienos in cōspectu meo. Non adorabis ea, neq; coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus, quo satis significatur solum Dominum Deum tuum adorādum. Quisquam nō malè quis dixerit solùm respectū fuisse ad illud quod legitur Deut. 6. Nam cùm ante hæc verba, Dominū Deum tuum timebis, præcedat: Cùm saturatus fueris, caue diligēter ne obliuiscaris Domini, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo seruitutis, eisq; verbis indubiē prohibeatur aliorum deorū cultus, ac deinde subiiciatur, Dominum Deum tuū timebis, satis patet per verbū, timere, significari omnem cultum & reuerētiam Deo debitam, ac maximè adorationem. Qui enim timet aliquem & reueretur, eundem etiam adorat. Nam adoratio, timoris & reuerentiæ externū signum est. Verbum ergo timebis, Dominus mutauit in *adorabis*, quòd ita respōsio postularet, eò quòd diabolus ad prostrationem & adorationem sui inuitat. Quod autē additum est, *μόνῳ*, soli, etsi in Hebræo expressè non habeatur, includitur tamē in articulo, illi, qui cùm debeat intelligi cum emphasi, significat soli Deo seruiendū. Vnde & in prima parte intelligi debet, Dominū Deum tuū solum adorabis. Ad quem intellectū significandū subditur in Deut. post hæc verba: Non ibitis post deos alienos, &c. Porrò, vt priùs etiā dictum est in capitulo de Magis, verbum Hebraicum correspōdens in scripturis verbo, adorare, propriè significat se corā aliquo venerationis causa humi prosternere aut inclinare: vnde frequenter etiā aliis à Deo tribuitur, secundū generalem hanc suam significationem. Cùm autē huiusmodi venerationē Deus sibi soli exhiberi postulat, plus quid eo significatur, nēpe tālis veneratio exterior, quę ex corde pio & religioso procedat, & qua ipse colatur tanquam solus autor vitæ, & omnis boni largitor, Sicq; intelligēdum quod hic dicitur, *Solum Dominum Deum adorabis*. Quanquā & alioqui cùm homo hominē vel sanctos Dei adorat & veneratur, in eis magis Deum quàm illos adorat. Nam cùm honor Deo sit proprius, nulli honos deferendus est, nisi propter Deum, quare maximè iis defertur qui diuina quadā virtute aut potestate in hoībus præeminēt, qui & ipsi dii quidam in scripturis dicūtur. Huic autē Hebraico verbo respōdet apud Gręcos verbū προσκυνέω, qd & ipsum significat exteriorē venerationē cum incuruatiōe corporis: sonat enim idē qd admoueo. Solēt autē regē veneraturi sese inclinare, & manū deosculari, subiectionē protestātes. Huic ergo & apud Latinos bene respōdet verbū, adoro, qd est quasi ad aliquem oro, hoc est capite inclinato aut corpore inclinato ad aliquem orare. De quo verbo doctè Valla lib. 5. cap. 11. Adorare, inqt, ab oro, qd est ore precor, cōponitur. Supplicare à plico, φ genu, poplitemq; aut ceruicē plicamus, cùm à potentiore aliquo magnū qd pcamur. Et tamē adorare, fine ore, hoc est, sine voce fit, nō siue plicatione genuū ac gestu corporis. Supplicare, siue plicatione genuū ac gestu corporis, non sine ore ac voce. Hinc est, quare supplicare tātū homini datur, adorare etiā mutis, vt elephas & phœnix, & alia quędā irrationalia solē adorare dicūtur. Nósq; rebus mutis & sensu carētibus nun supplicamus, sed adorationis

Deut. 6.

Adorare quid propriè significat.

rationis honorem exhibemus, vt regum statuis, A signis, vestibus, literis, aliisque similibus, & præcipuè pictoris, imaginibusque tum Dei, tum sanctorum, tum ipsius etiam crucis, quę sapientes adorant, stulti etiam orant. Quod de cruce, idem etiã de sudario dico, cæterisque similibus: idem de reliquiis sanctorum, quorum corpora præsentia adoramus, animas verò absentes oramus. Hæc ille. Ex quibus patet verbum hoc bene respondere Hebrææ & Græcæ dictionibus, nec id propriè esse Latinis Adorare, quod Germanis est *Aenbidden*. Illo enim vtuntur ad significandum, animo in aliquem sic orare, precarique quid ab aliquo, tanquam boni illius primo autore. Pro verbo autem hoc, *seruies*, quod in secũda parte ponitur, Græcis B est λατρεύσεις. Est autẽ Græcis λατρεύω, idem quod δουλεύω, & λατρεία, idem quod δουλεία, vt ostendit Valla in Annotationibus super D. Matthæum. Et patet ex Suyda, qui λατρεύω exponit per δουλεύω, & λατρείαν, δουλείαν, ἐπὶ μισθῷ, hoc est, seruitutem
Leui. 23. mercenariam. Nam & in Leuitico cùm dicitur: Omne opus seruile non facietis in eo, Græcis est λατρευτόν. Tamen quoniã Septuaginta semper aut ferè semper verbum hoc posuerunt vbi de cultu diuino est sermo, similiter & Paulus in suis epistolis, factum est vt λατρεία accipiatur à sanctis patribus pro ea singulariter seruitute qua colitur Deus, vt annotauit prolixè Augu. lib. 10. de ciuit. Dei cap. 1. quãuis ea seruitus, Græcis magis pro- C priè dicatur θρησκεία, vel θεοσέβεια. Hinc deinceps facta est à Theologis triplex illa distinctio venerationis, latria, dulia, & hyperdulia. Porrò in Hebræo hoc loco est verbum commune seruiẽdi diuinæ & humanæ: quod tamen cùm de seruitute diuina est sermo, rectius Latinis redditur per verbum, colere. In huiusmodi autẽ seruitute & cultu non tãtum includitur externa veneratio quæ exhibetur per adorationem & sacrificium, sed etiã interna, qua de Deo piè quis sentit, colens eum fide, spe, & charitate: deinde & ea quoque veneratio, qua obediendo mandatis ipsius reueremur illum, facientes quæ ab eo præcepta sunt nobis. Hic enim est perfectus Dei cultus, qui hoc præ- D cepto à nobis exigitur.

ET TVNC CONSVMMATA OMNI TENTATIONE DIABOLVS RECESSIT AB ILLO VSQVE AD TEMPVS.] *Tunc* (inquit Matthæus) hoc est, cùm dixisset Dominus: *Vade post me satana*, cumque, vt habet Lucas, omnis iam consummata esset tentatio. Omnem autem tentationem dicit consummatam, siue simpliciter, quia iam peracta erat omnis tẽtatio qua voluit tentare Christum diabolus: siue quia hæ tres tentationes descriptæ, capita sunt omnium tentationum. Aut enim tentamur de illicita carnis voluptate, aut de inani gloria, aut de auaritia & ambitione: quia, vt priùs dictũ est, omne quod E
1. Ioan. 2. est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Docemur itaque Christi exemplo, non obediendum diabolo vel carni, suggerenti cupiditatem alicuius horum trium, & per horum cupiditatem in vitia quæuis præcipitare conanti. Possumus autẽ etiam aliter has tres tentationes & responsiones Christi in exemplum nostrum & documentum accommodare. Aliquando enim cùm in inopia aliqua aut necessitate constituti sumus, tentamur ad diffidentiam diuinæ opis, & ad requirendum

A illicitas rationes succurrẽdi nostræ inopiæ. Quod quando fit, cum Christo dicendum, Non in solo pane viuere hominem, &c. hoc est, confirmanda spes nostra in Deo, nec diffidendum est quin ille, si ita iudicauerit expedire, ratione aliqua etsi nobis incognita, opem ferat. Contrà verò cùm per præsumptuosam confidentiam tentamur, expectare id à solo Deo, quod in nostra aliquatenus situm est potestate, cogitandum id quod Christus dixit, Non tentãdum esse Dominum Deum. Iam cùm per superfluam concupiscentiã rerum istius seculi tẽtamur, vt impietatem aliquam committamus, quò cupita assequamur, cogitãdum quòd tertiò dixit Dominus, Adorãdum esse solum Do-
B minũ Deum, &c. Ita fiet vt memores trium istarum responsionum Christi, neque superemur à diabolo per diffidentiam, aut desperationem, neque per præsumptionem, neque per concupiscentiam, in quibus tribus omnis tentatio consistit. Porrò vsque ad tẽpus dicitur recessisse diabolus, quia rediturus erat postea vel ad tẽtationem, vel ad oppugnationem, alia accepta occasione. Vnde postea dixit Dominus: Venit princeps mũdi hu- Ioan 14.
ius, & in me non inuenit quicquam. Nam quem nulla rerum specie corrũpere potuit, hunc postea per suos satellites conatus est perdere & occidere. Cùm autẽ iam recessisset diabolus, ecce (inquit Matthæus) rem nouam, angeli in visibili spe-
C cie accesserunt ad eum, & ministrabant ei, cibum scilicet adferentes, aliaq; ministerij officia ei exhibentes. Quo in re iam significatur Christi diuinitas, sicut priùs per tentationem diaboli declarata est eiusdem vera humanitas. Quãuis enim non loquatur hic Euangelista de eo ministerio angelorum, quo Christi diuinitati semper assistũt, & ministrant angeli: tamen ad testificandam excellentiam Christi supra angelos, nõ angelus vnus qui sufficeret ad cibandum vnum hominem, sed plures angeli describuntur, non quidem prouidẽtes ei, & necessaria suggerentes, sed ministrantes ei. Scripta sunt autẽ hæc omnia & propter nos, quo scilicet intelligeremus diabolum necessariò fugi-
D turum à nobis, si in resistendo illi iterũ & iterum persistiterimus, secundũ illud Iacobi: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Ac tum quidẽ angelos qui Iacob 4.
in tentatione videbantur nos deseruisse, susceptu ros nos ac stipaturos, & lętiora rebus tristibus & molestis successura. Quemadmodum enim in humana militia vices rerũ sunt, & labores otio, dura iucundis recreantur, & post diros conflictus epinicia celebrantur: ita in Christi militia semper aspera lætiorum vicissitudine mitigãtur. Nam sic Dei bonitas moderatur omnia, vt vicissim tentationibus, rebusq; asperis exerceat, probetque militum suorũ fortitudinem, & rursus solatio quopiam inuitet ad gratulationẽ & gratiarum actio-
E nem. Verùm ne semel iam liberi ab oppugnatione diaboli, deinceps securi degamus, sed ad nouos potius illius insultus nos præparemus, ob id bene vsque ad tẽpus recessisse dicitur à Christo. Dũ enim in mundo sumus, vbi satan princeps est, tentationibus eius sumus obnoxii. Docemur itaque hoc capite, qui maximè diaboli tẽtationibus sint obnoxii, nẽpe solitarii, & per baptismum adscripti regno Dei, cùm quàm potẽte & callido hoste nobis res sit, quibus in rebus non recto, qua ratione illum superare possimus, quodque post triumphum cœlestia solatia simus experturi.

IOANNES TESTIFICATVR DE CHRISTO.

IOAN. I. CAPVT XVI.

Oannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: Hic erat quem dixi, Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas ad eum vt interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, & non negauit, & confessus est, quia non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es, vt responsum demus his qui miserunt nos? quid dicis de teipso? Ait: Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Esaias propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. Et interrogauerunt eum, & dixerũt ei: Quid ergo baptizas, si non es Christus, neque Elias, neque propheta? Respondit eis Ioannes dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est: cuius non sum dignus vt soluam eius corrigiam calceamẽti. Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans. Altera die vidit Ioannes Iesum veniẽtem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mũdi. Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat, & ego nesciebam eum: sed vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.

IOANNAS TASTIMONIVM PERHIBAAT DS IPSO, AT CLAMAT, &c.] A Superioribus conuenienti ordine subiunguntur testimonia Ioãnis Baptistæ perhibita de Christo post baptismum ipsius ab eo susceptum, quæ quidem solus Ioannes recenset, cùm reliqui Euangelistæ ea Ioannis testimonia narrauerint quæ de Christo perhibuit ante baptismum, promittens post se venturum alium se fortiorem qui in spiritu baptizaret. Idem solus narrat quæ à baptismo Christi gesta sunt ab ipso in Iudæa, antequam Ioannes B in carcerem traderetur, cùm reliqui his omnibus omissis, narrationem prædicationis & factorum Christi auspicentur ab his quæ tradito Ioanne in carcerem cœpit in Galilæa docere & facere. Itaq; vt ad Ioannem redeamus, cùm in superioribus sui Euangelij verbis magnifica de Christo prædicasset, nempe quòd vidissent Apostoli gloriam eius quasi vnigeniti, qui plenus erat gratia, &c. obiter introducit testimonium Baptistæ, quo ostendat quàm illud conforme fuerit suo testimonio. C Ioannis enim testimonium frequẽter assumit Euangelista, tum quòd priùs eum dixerit ad hoc missum quò testimonium de Christo perhiberet, tum quòd Ioannes apud populum summæ esset autoritatis. Dicit ergo, *Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat*, hoc est, perhibuit & clamauit. Vtrumq; enim per præteritum exponi debet, cùm Græcis prius quidẽ verbum sit præsens μαρτυρεῖ, testificatur: secundum verò præteritum, κέκραγε, clamauit. Verbo autem, *clamauit*, significat Ioan- D nem non in secreto, nec discipulis tãtùm suis, sed publicè omni populo audiẽte, ac summa cum libertate prædicasse de Christo. *Hic*, inquit, *erat quẽ dixi*, hoc est, de quo dicebam vobis olim quod sequitur. Quibus verbis apertè significatur, hanc Ioãnis testificationem factam Domino iam præsente, aut saltem declarato, ac priùs Ioannem de ipso dixisse quæ sequuntur, nẽpe: *Qui post me venturus est*, &c. Pro quorũ (quæ frequenter hic repetuntur) intelligẽtia, ante omnia certum est Ioannem dicere Christum post se venturum, ratione

A prædicationis, quia scilicet post ipsum venturus erat ad prædicandum, baptizãdum, & reliqua ad quæ à patre missus fuit. Deinde quod dicit, Christum ante se factum, certum quoq; est non posse intelligi Christum Ioanne priùs tempore factum esse, vt hoc intellexerunt Arriani, qui ex hoc loco intellexerunt, Christum quatenus Deus erat & verbum, factum esse à patre in principio mundi. Quoniã enim non potuit intelligi Christus quatenus homo antè factus, reliquũ videbatur vt se- B cundùm diuinitatem suam antè factus diceretur, ac proinde creatura & patre minor. Sed hunc nõ esse sensum patet, quia secundũ eum ineptè subijceretur, *quia prior me erat*. Non enim aptè dicitur: Hic est creat⁹ à Deo ante me, quia prior me erat, cùm id quod creatur, non sit antequam creetur. Intelligendum ergo quod dicit, *ante me factus est*, hoc est, anterior me effectus est, & superior me, mihiq; prælatus, vt, *ante*, non ad tempus, sed ad dignitatem pertineat. Non enim est Græcis πρό, sed C ἔμπροσθεν, quod magis significat præcedentem & excellentem. Neque Græcis est ἐκτίσθη, aut κέκτισται, quæ creationẽ manifestius significarent, sed γέγονεν, quod verbum quamuis anceps sit Græcis ad fieri & esse, hic tamen non rectè trãsfertur per fuit, vt vertunt quidam, *Ante me fuit*. Nam nec sic satis aptè subderetur, *quia prior me erat*. Vertẽdum itaque, *factus est*, sed intelligendũ est non absolutè Christum dici factum, sed factum ante Ioannem, hoc est, factũ Ioanne superiorem. Verùm hic iam D occurrit quæstio, cùm eo tempore quo his Christum vẽturum promitteret, Ioannes notior esset hominibus, & maioris apud eos autoritatis, quomodo tunc dicit illum se factum superiorẽ? Chrysost. putat prophetarum more præteritum positum loco futuri, hoc est, *Factus est*, pro, futurus est. Verùm non est necesse omnino huc confugere. Nam etsi tum nondum apud homines tãtam obtinuerit autoritatem Christus, quantam Ioannes, tamen à patre factus erat superior, hoc est, ei prælatus, vt qui ad maiora erat destinatus, quique ampliora gratiarum dona consequutus erat, pleni

plenitudinem scilicet eam, vnde, sicut postea dicitur, omnes accepimus, ac vnionem personalẽ diuinitatis cum humanitate. Secũdum quem sensum quod sequitur, *quia prior me erat*, intelligendum est de prioritate secũdum tempus, vt ideo dicat priorem se fuisse, quia secundùm diuinitatem in principio erat verbum apud Deum, quomodo intelligit D. Aug. Ideo enim Christus Ioanni à patre prælatus est, quia etiam tempore prior erat Ioãne, vtpote verus existẽs Deus. Nam quoniam secundũ diuinitatem suam æternus fuit, ideo enim ĩ assumpta humanitate nõ solùm Ioãni, sed & omni creaturæ prælatus est. Quidam tamen illud, *ante me factus est*, sic intelligunt, vt sit sensus: iam cœpit declarari me esse superior, venerabilior & gloriosior, B per miracula scilicet quę circa ipsum acciderũt in partu, in adoratione Magorum, & testimonia quæ de ipso perhibita fuerunt à diuersis. Iam quod sequitur, *quia prior me erat*, referunt ad dignitatem Christi, quia etiã vt homo prior erat, hoc est, maior & superior Ioãne. Itaq; sensus erit: is qui post me vẽturus est, iam multis modis declaratus est, me esse superior, idque merito, quum re vera me omnib. dotibus prior sit. Ita quidam, & Cyrillus quoque ferè ad eum modum. Quoniam ergo periculum erat, ne Ioãnes, qui apud Iudęos summam consecutus fuit autoritatem, maior Christo haberetur, vel ob id ꝙ prior cœperit prædicare pœnitentiam & regnum cœlorũ, (nam qui in negotio C aliquo primus est, ferè solet subsequẽtes præcellere, quemadmodum patuit ĩ Mose:) ideo clamabat Ioannes frequẽter idem repetendo, eum qui post se venturus esset, sibi prælatum, seque longè esse priorẽ. Atque hoc illud est quod apud tres alios Euãgelistas dicitur ante baptizatum Christum de eo prædixisse: *Qui post me venturus est, fortior me est.* &, *Venit fortior me post me*, &c.

ET DE PLENITVDINE EIVS NOS OMNES ACCEPIMVS, ET GRATIAM PRO GRATIA: QVIA LEX PER, &c.] Quidã, inter quos Origenes & Theophylactus, intelligunt & hæc quæ sequuntur adhuc esse verba Baptistę, vt sit sensus: Nos omnes Prophetę qui hactenus fuimus, accepim⁹ de plenitudine eius. Verùm D huic sensui multa obstant. Primùm enim illud, *Deũ nemo vidit vnquã*, &c. planè videtur esse Euãgelistæ. Deinde cùm ad declarandum it qđ dicitur, *accepimus de plenitudine eius*, subiiciatur, *& gratiam pro gratia*, eamque gratiam per Iesum Christum contigisse, cùm prius per Mosen lex data fuerit, manifestũ est significari fideles Christo iã manifestato accepisse de plenitudine eius, non autem id dici de his qui fuerũt ante Christũ. Proinde rectius secundùm Cyrillum & Chrysost. intelliguntur hęc esse verba Euangelistæ, qui cùm obiter inseruisset Baptistæ testimonium suis dictis consonans, redit E ad declarandum & continuandum inceptum sermonem. Sicut ergo de Apostolis & fidelibus loquens, dixit: *Vidimus gloriam eius, & plenum gratia & veritate*: ita nunc sub eorundem persona pergit dicere: *De plenitudine eius omnes nos accepimus*, declarãs scilicet quàm fuerat verbum caro factum plenum gratia & veritate, nimirum adeo, vt de plenitudine eius omnes acceperint Apostoli, acceperint que omnes fideles. Per quod significat aliter à se dici Christum plenũ fuisse gratia, quàm dicuntur aliquando in scripturis sancti quiuis. Nam & Stephanus dicitur fuisse plenus gratia & fortitudine & Apostoli repleti spiritu sancto & de Ioanne dicitur ab angelo: Replebitur spiritu sancto ex vtero matris suæ. *Act. 6* Verùm hi tantùm pleni dicuntur gratia, quòd sufficientem gratiam consecuti fuerant ad id ad quod à Deo deputati erant, aut potiùs quod abundantiorem præ aliis gratiam nacti essent. Vnde illis competit plenitudo quædam sufficientiæ & abundantiæ: Christo verò propria est plenitudo redundantiæ & effluentiæ in alios, qualis est plenitudo fontis indesinenter fluentis, & tamen plenitudinem suam semper cõseruãtis. Hæc autẽ plenitudo Christi de qua omnes accepimus, potest itelligi secundum eius diuinitatem, quem admodum accepit Cyrillus: secundum hãc enim tanta est eius plenitudo, vt omne bonũ ab eo manet & profluat tãquam à primo auctore, & causa efficiente prima. Potest tamen etiam secundum alios intelligi de plenitudine Christi secundum humanam naturam. Nam secundùm humanitatem quoque ita fuit plenus gratia omni, vt nõ nisi merito gratiæ ipsius fideles à Deo accipiant gratiam. Sed rectius apparet vt itelligatur de vtraque plenitudine simul, & ea scilicet quę ei secũdum diuinam naturam competit, & quę secundum humanam. Nam hęc ex illa profluxit propter vnionem personalem, & illa redundat in fideles p plenitudinem humanitatis Christi. Cũque in vnã personam counita sit diuinitas humanitati, frequenter scriptura simul cõplectitur quę sunt vtriusq;. Notãdum autẽ, quòd cùm dicat omnes accepisse de plenitudine, significet quãdam partialitatem, nos scilicet accipere per partes & ad mensuram, quod in ipso est plenissimè & perfectissimè. Nõ ẽm plenitudinẽ eius, sed de plenitudine eius accipimus. Cùm verò dicit, *nos omnes accepimus*, significat neminem omnino esse qui aliquid accepit quod non ab eo acceperit: ad quod magis significandũ videri potest nõ expressisse quod acceptũ sit. Postquam autẽ declarauit quãta sit plenitudo Christi, declarat consequẽter eum fuisse plenum gratia & veritate, cum subiicit, *& accepimus gratiam pro gratia*, &c. Quę pars variè exponitur. Augustinus enim gratiã pro gratia, intelligit vitã æternam quę redditur fidelibus pro fide & vita bene gestã, quæ & ipsa est Dei gratia, atque hanc partem cum superiori in hoc sensu connectit, Omnes nos de plenitudine eius accepimus gratiã, & præterea accipiemus, imò iam in spe accepimus gratiã vitæ æternæ, pro gratia fidei & bonæ conuersationis. Zacharias autem Constantinopolitanus duplicẽ alium adfert sensum. Priorem hũc: Accepimus gratiam pro gratia, hoc est, propter illam singularem donorum gratiam Christo collatam, etiã nobis, tãquam huius capitis mẽbris gratia qua lauemur collata est. Alter hic est: Accepimus gratiã ab eo pro gratia, hoc est, fidem & dilectionem pro vita ęterna promerẽda. Sed his quæ sequuntur magis cõuenit Cyrilli & Chrysostomi interpretatio, qui gratiã pro gratia intelligunt legem Euãgelicã datam per Christũ pro lege Mosaica, quã etiã fuisse gratiam bene ostendit Psalmista, dicens: Qui annunciat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israel. Nõ fecit taliter omni nationi, & iudicia sua nõ manifestauit eis. Et Paulus ad Rom. 3. cùm quęsisset: Quid amplius esset Iudæo quàm Gentili: Multum, inquit, per omnem modum. Primùm quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Sic ergo dictum est, *gratiam pro gratia*, sicut Iob. 1. di- *Psal. 14*

M

citur, Pellem pro pelle, hoc eſt, aliam pro ſua: quo modo & dicimus, Clauum clauo pellere, aliũ ſcilicet alio. Ita enim & hic dicitur *gratiam pro gratia*, hoc eſt, aliã pro alia. Hunc itaque ſenſum declaraturos ſubdit, *quia lex per Moyſen data eſt*, vbi per hoc quòd dicit legem datam, à Deo ſcilicet, ſignificat legem fuiſſe Dei donum, & proinde gratiam. Cùm verò ſubdit, *gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt*, ſignificat gratiã legis fuiſſe gratiã quandã vmbratilem, & proinde non perfectam: gratiã verò Chriſti, quæ pro gratia legis data eſt, fuiſſe perfectam, vt quæ veritatem ipſam coniunctã habuerit. Proinde cùm hic lex Euangelica dicitur, ad diſtinctionẽ à lege veteri, gratia & veritas, nõ accipitur veritas vt opponatur falſitati, ſed vt opponatur vmbræ & figuræ. Dicitur enim lex Euãgelica veritas, quòd res eas exhibeat, quas obſcuris typis lex Moſaica figurabat. Neque ſic dicitur lex noua, gratia, quaſi vetus nõ ſit gratia, ſed ꝙ maior & perfectior ſit gratia quã illa, ꝓpter quod ſignificandũ adiecit, & veritas. Lex enim noua non ſolùm ſicut illa cõmonſtrat quid agendum, ſed etiã confert peccatorum remiſſionem, filiorum adoptionem, regnum cœlorum, ac vitam illo dignã, perfectiorem quoque & veriorem Dei ac ſalutis veræ cognitionem. Conſiderandum autẽ, quòd legem veterem dicit datam per Moſen, gratiã autẽ & veritatem nõ datam, ſed factam eſſe, hoc eſt, cõtigiſſe per Ieſum Chriſtum, ſignificans Moſen tantum fuiſſe ſeruum in legiſlatione, non dominum: Chriſtum verò in exhibendo nobis gratiã & veritatem non ſe habuiſſe vt ſeruum, ſed vt dominũ. Factum enim aliquid eſſe per aliquem, autoritatẽ quandam ſonat: datum verò per aliquem, miniſteriũ indicat. Comparat ergo pulchrè his verbis & legem nouam veteri, & Chriſtum Moyſi, ſignificans quanta ſit inter illos differentia & leges illorum, quanta ſcilicet eſt inter vmbram & veritatẽ legem præcipientem, & gratiã remittentem ac adiuuantem, dominum & ſeruum. Cùm autẽ priùs Baptiſtæ teſtimonio ſignificatum ſit Chriſtũ Ioãne maiorẽ fuiſſe, quo tamen (teſte ſaluatore) inter natos mulierum maior non ſurregit, & nunc etiã oſtendatur Chriſtum ſuperiorem fuiſſe Moſe, cui dictum fuit, Inueniſti gratiam coram me, & teipſum noui ex nomine, ſatis etiam ſignificatum eſt Chriſtum maiorẽ fuiſſe omnibus qui tunc vel ante ipſum fuerunt iuſti.

DEVM NEMO VIDIT VNQVAM. VNIGENITVS FILIVS QVI EST IN SINV PATRIS, IPSE ENARRAVIT, &c.] Cõiungũtur hæc cũ ſuperiorib. dupliciter. Quidã enim hæc pertinere putant ad omnia ea quæ hactenus dicta ſunt de diuinitate verbi, eiſq́; iſtud ſubintuliſſe, ne quis arbitraretur ea quæ hactenus acutè diſſeruit de diuinitate, ab vllo homine tradi potuiſſe, quaſi mens humana ad tã ſublimiũ rerum contemplationem ex ſe aſſurgere potuiſſet, tãquã dicat: Nemo mortaliũ hæc quę dixi de diuinitate, tradere potuiſſet ex ſeipſo, quia Deũ nemo vidit vnquã, ſed vnigenitus ipſe filius nobis hęc enarrauit. Aliter tamẽ ſecundum omnes pene interpretes, iſtud refertur ad id quod immediatè pręcedit. Quoniam enim dixit veritatem factã eſſe per Ieſum Chriſtum, non per Moſen, multo minus per quemuis alium, oſtẽdit quare neceſſarium fuerit vt veritas per Ieſũ mõſtraretur. Et eſt ſenſus iſte: Nihil mirum ſi dixi per Moſen quidem datã eſſe legem, per Ieſum verò pro lege illa cõtigiſſe veritatem. Nam cùm Moſes Deum non viderit, ſicut nec alius quiſpiam homo, nec ipſe, nec alius quiſpiam potuit nobis manifeſtam de Deo & liquidã narrationem dicere, nec nudam nobis veritatem Dei, ſalutis atque iuſtitiæ referre. Chriſtus autẽ, q & filius eſt & vnigenitus, & in ſinu eſt paterno, intimusq́ue conſiliis illius, hic vnus nobis enarrauit apertè omnem veritatem. Porro ſentẽtia illa: *Deum nemo vidit vnquam*, quam idem Euangeliſta repetit, alia tamen occaſione, epiſtola ſua prima cap. 4. ne cõtrarietur illis ſcripturis quibus multi dicuntur Deũ vidiſſe, in primis intelligi debet de diuina natura in ſeipſa. Nam qui dicuntur Deũ vidiſſe, non enim viderunt in propria ſua natura ſicuti eſt, ſed in aliqua ſimilitudine propoſita ſiue oculis corporalibus, ſiue imaginationi. Nã ſi ipſũ ſecundum ſuam naturam vidiſſent, nõ vtique variis modis vidiſſent, cùm ſimplex & vnica ſit eius natura. Nec obſtat quòd facie ad faciem quidã dicantur Deum vidiſſe, vt Iacob Geneſ. cap. 32. Vidi, inquit, Deum facie ad faciẽ, & ſalua facta eſt anima mea. Et de Moſe dicitur Exod. capite 33. Loquebatur Dominus ad Moſen facie ad faciem. Ideo enim facie ad faciẽ, quia in obiecta aliqua ſenſibili ſpecie humana. Cùm enim eodem capite poſtea petiſſet ſibi oſtendi faciẽ Dei, hoc eſt, videre Deũ ſicuti eſt, reſponſum eſt ei: Nõ poteris videre faciem meam. Non enim videbit me homo, & viuet, hoc eſt, quandiu vixerit vitam hanc mortalem. Deinde ſciendum, verbum, videre, hoc loco nõ ſolum includere viſionem corporalẽ, de qua loquẽs Paulus 1. ad Timot. 6. quem (inquit) nullus hominũ vidit, ſed nec videre poteſt, vnde & prius cap. 1. Deum vocauit inuiſibilem: ſed etiam quamcũque aliam viſionem ſiue imaginatiuæ potẽtię, ſiue intellectus. Significatur enim hic à Ioanne, vnigenitum filium, Deũ quẽ nobis enarrauit vidiſſe, quẽ vtique corporalibus oculis nõ vidit. Deum autem vt eſt in ſua natura, nullus hominũ vnquã vidit, neq; oculis corporis, neq; oculis mẽtis, quamuis his poſt hanc vitam & in nouiſſimo die iuſti Deũ videbunt, vt teſtatur ſaluator dicens, Beati mũdo corde, quoniã ipſi Deum videbunt. Et Ioannes ca. 3. epiſtolæ. 1. Videbimus, inquit, eũ ſicut eſt. Auguſtinus tamen & Paulum intelligit in raptu vidiſſe Deum per eſſentiam, quia dicit ſe raptum in tertium cœlum, & audiſſe arcana verba, quæ nõ licet homini loqui. Et Moſen quoque, quia dicit Dominus de eo Num. 12. Ore ad os loquor ei, palam, & nõ per ænigmata & figuras: Dominum videt. Atque hoc iam putat Moyſi conceſſum, quod Exod. 33. ei negabatur, quando dictum eſt ei: nõ poteris videre faciẽ meam. Nec obſtare, quod dicitur ibi: nõ videbit me homo, & viuet, eo quòd cùm Paulus & Moyſes viderent Deum per eſſentiam, abſtracta fuerit eorum mẽs planè à ſenſibilib. corporis. Itaq; ſenſum eſſe: Nõ videbit me homo quandiu nõ fuerit anima eius ſeparata à corpore vel ꝑ mortem, vel per abſtractionem à ſenſibilibus corporis. Et quod dicitur, *Deum nemo vidit vnquam*, debere ſic itelligi: Nemo nõ ſeparatus à corpore aliquo illorum modorum vnquam vidit Deum. Verùm cùm & hoc loco directè propter Moſen dictum ſit: *Deũ nemo vidit vnquã*: & in Exodo dicatur, nõ poteris videre faciẽ meam, ſimplicius videtur & veriſimilius, neque Moſen vnquam in hac vita vidiſſe Dei eſſẽtiam, neq; Paulum, neq; alium

que m

Quomodo aliqui deũ vidiſſe dicantur.

Matt 5

quemois. Neq; enim locus ille Pauli hoc conuincit A neque illud Num 12. dictū de Moyse. Nā ibi nihil aliud videtur Domin⁹ de Mose dicere velle quàm de eo dictū est Exodi 33. Loquebatur Dominus ad Mosen facie ad faciem, sicut solet homo loqui ad amicum suum. Vt omittam Hebrea aliter habere quàm habet nostra litera. Habēt enim sic: Ore ad os loquar ei, & in visione, nō in ænigmatibus, & figurā Domini videbit. Nō enim secundū Hebræos negatur videre Dominum per figuras, sed asseritur ipsum ad oculū videre figurā Domini. Notādū tertiò pro intellectu huius sententiæ: *Deum nemo vidit vnquā*, posse eam intelligi vel de solis hominibus in hac vita existentibus, & sic eius veritas ex prædictis patet. Vel etiā de angelis. Nā Græcè nō est, nemo, sed οὐδεὶς, id est nullus, vt videātur etiam B āgeli copræhēdi, sicut intelligit Ambrosius super Luc. lib. & capi. Qui si intelligātur comprehendi, iam verbū, videre, accipi debebit vt significet visionē perfectam, qua scilicet id quod videtur totum cōprehēditur, ita vt eius quod videtur nihil lateat videntē, sed eius natura tota quātaquanta est perspiciatur. Sic enim Deus qui infinitę est naturę & perfectionis, non solùm nunquam visus est ab homine, vel angelo, sed nec videri potest. Secundùm hūc autē sensum dicitur Ioan. 6. Nō quia patrem vidit quisquā, nisi is qui est à Deo, hic vidit patrē. Et Matt. 11. Nemo nouit filiū nisi pater, neque patrē qs nouit nisi filius. Caietanus autē omnes has scripturas intelligit de visione & notitia Dei ex C propriis naturæ virib. accepta. Nemo enim Deum in essētia vidit aut nouit ex propriis naturę suę viribus. Atque his duob. modis etiam intelligi potest quod dicit Paulus, Deū inuisibilē, & nullū hominē eum vidisse, nec videre posse. Notandū autē, quòd postquam dixisset Euangelista; *Deum nemo vidit vnquā*, significans nullum satis idoneū fuisse qui Deum & ipsam veritatem nobis annūciaret, pulchrè admodum & doctè ita personam Christi notat, vt ostēdat eum solum Deū nouisse, ac proinde per eum solum veritatem cōtingere potuisse. Neq; enim solum filium nominat, sed vnigenitū filiū, significans eum esse filium connaturalē & cōsubstantialem patri. Nec his contentus adiecit, *qui est in sinu patris*: quo significat eū & vnicè à patre D diligi, & illi esse intimum, proximéque præsētem, ac proinde eū perfectè videre, omniaque eius exactè nosse. Quid enim patris latere posset filiū, eūque vnigenitum, ac deinde talē qui semper sit in sinu patris? Proinde rectè addidit: *Ipse enarrauit*. Ipse, scilicet qui talis est, ac proinde solus veritatem omnem perfectè nouit, enarrauit. Quo verbo explicatiorē quandam veritatis manifestationem insinuauit quàm fuit annunciatio prophetarum.

ET HOC EST TESTIMONIVM IOANNIS, QVANDO MISERVNT IVDÆI, &c. Quoniam superius suis dictis Euangelista inseruerat Ioānis testimonium, ob id iam explicatius illud describit, ostendens qua occasione, & quādo ac coram quibus de Christo testificatus sit, non E scilicet corā credulo vulgo tantùm & humilibus arbitris, sed apud grauem & verendam legationem eorum qui apud Iudæos erant primi, nempe Hierosolymitarum: quæ legatio cōstabat ex Leuitis & sacerdotibus, iisque ex laudatissima inter Iudæos secta Pharisæorum. Proinde sicut excellētia & mittentiū & missorum ostendit in quanta autoritate fuerit apud Iudæos Ioannes: ita testimonium Ioannis coram talibus legatis à populo Iudaico missis redditum de Christo, factum est celebrius Domino negotium hoc ita dispensante, partim in gloriam filij sui, partim ne haberent Iudæi quod prætexerent suæ incredulitati, & impietati in Christum commissę. Putat autē Chrysost. legatos hos missos à Iudæis ex odio quodā & inuidia cōtra Christum, quem vt humiliorem Ioanne præ ipso contempserint, cupientes ob id Ioannem sibi vindicare nomen Christi, quò Iesu fama extingueretur. Sed cùm hoc tēpore Iesus adhuc obscurus esset & incognitus, verisimilius est non hoc animo missos esse hos ad Ioannē, sed simplici animo, quòd scilicet, vt testatur Lucas, omnes de Ioanne iam cogitare inciperent ne fortè ipse esset B Christus. Quandoquidem ergo de ipso vulgi variabat suspicio, quò in re dubia certiores essēt, mittunt qui interrogarent eum: *Tu quis es?* Et quidem sciebant eum esse filium Zachariæ sacerdotis, ideóque nō venerunt interrogaturi nomē eius aut originem, sed personę qualitatem & dignitatem.

ET CONFESSVS EST, ET NON NEGAVIT, ET CONFESSVS EST: QVIA NON SVM EGO CHRISTVS.] Illa: *& confessus est & non negauit, & confessus est*: quidam ad diuersa referunt, intelligentes, Confessus est quid non esset: & non negauit quid esset. Sed rectius idem hæ partes accipiuntur significare. Consueta est enim hæc verborū cōgeries huic Euangelistæ, nec C hoc loco otiosa. Nam illa significare voluit cōstātiam & libertatem Ioannis in asserenda veritate, qui cùm tātus haberetur, vt, si voluisset, Christus credi potuisset, cupiditate falsæ glorię superari nō potuit, vt aliud quàm sciret responderet. Sensus ergo est. Et confessus est veritatem, & nō negauit eam. Quæ autem sit hæc veritas, quā nō negauit sed confessus est, explicat dicens: *Confessus est se nō esse Christum*. Verùm cùm non interrogaretur an esset Christus, sed *tu quis es*, quare respondit se nō esse Christum? Dicunt quidam, Ioannem sentientem quorsum id interrogarent, nimirum vt scirent num esset Christus, qui illis temporib. venturus expectabatur, respōdere potius voluisse eorum suspicioni & pręcipuę intentioni, quàm propositæ quæstioni. Sed recti⁹ cū Caietano dicetur, D legatos prima īterrogatione quęsisse nū ipse esset Christus: hac autē interrogatione Euangelistā insinuasse per responsionē Ioānis, quæ talē īterrogationē pręsupponit. Cùm enim priùs dixit missos legatos vt interrogarent eum: *Tu quis es?* non voluit eam fuisse primā quęstionem qua Ioannē aggressi erant, sed tantùm materiam legationis descripsit, verba autē interrogatoria quib. legati primò vsi sunt, omisit, satis tamen Ioannis responsione & subsequentibus quæstionibus insinuans.

ET INTERROGAVERVNT EVM: QVID ERGO? ELIAS ES TV? ET DIXIT: NON SVM.] Quoniā cōfessus erat se nō posse esse Christum, suspicabantur eum esse Eliam: tum quòd Malachiæ vltimo promittitur Elias venturus ante E Christum, cuius aduētum tunc saltem instare nō dubitabant tum quòd vita vestitusq; Ioānis, moribus Eliæ assimilarentur. Verùm cùm hi verisimiliter scirent Ioannem esse Zachariæ filium, quomodo putare potuerint eum esse Eliam, q viuus trāslatus fuit, sine natiuitate rursus īter homines apparíturus? Ad quod dici primò potest, hos vel dubitasse, vel ignorasse ortū Ioānis ex Zacharia,

ant dubitasse quo modo implenda esset illa prophetia Malachiæ Heliam promittentis. Sed rectius dicetur creditū olim Iudæis, sicut & nunc, παλιγγενεσίαν, hoc est, iteratā generationē, quā & Pythagoras docuit. Ex qua opinione Herodes putabat, Ioannē quem decollauerat in vitam rediisse, & Iesum iam vocari. Ex quo eodē errore & vulgi pars Dominum Heliam, pars Ieremiam, aut aliū quēpiam ex prophetis esse putabat. Sic & nunc eadē dn̄ti opinione interrogant num Ioannes sit Helias. Ipse verò respondet se non esse Heliam, qualis fuerit Helias in spiritu & virtute propter qđ à Domino dictus fuit Helias Matth. 11. Nō enim erat, vt ipsi putabant, Helias in persona, & ille ipse Helias qui viuus raptus fuit ī cœlum. Atque ex eodem errore rectissimè intelligetur eos tertiò interrogasse, *Propheta es tu?* aliquis scilicet ex prioribus prophetis, quemadmodum Christus à vulgi parte habitus est. Obtinuerat enim apud Iudæos olim error, nō esse sanctos aut prophetas nisi seculi superioris. Ideoq; negauit Ioannes se esse prophetam, talem scilicet de quo quęsierāt: cùm alioqui secundùm testimonium Zachariæ & Christi verè esset propheta. Simplicius & rectius Augustinus, qui intelligens Ioannem simpliciter interrogatum num esset ꝓpheta, sentit eū negare se esse ꝓphetā secundùm eum modū quo propriè dicitur propheta, qui futura prædicit, & quales fuerunt alij ꝓphetę, qui à longè vēturum Christum prædixerunt, cùm Ioannes præsentem Christum digito demōstrauerit, ac ob id plusquam propheta sit dictus. Chrysostomus verò & Cyrillus intelligunt propter articulum qui est in Græco ὁ προφήτης, nō interrogatum Ioānem in genere num esset Propheta, sed an esset ille propheta, de quo Deut. 18. Prophetam de gēte tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Domin' Deus tuus, ipsum audies. Sicq; ita dicēdum, Iudæos tum nō intellexisse eundem fore Christum & prophetā ibi promissum, sicut non intellexerunt Heliā nō quidem ante primum Christi aduentum, sed ante secundum vēturum. At hæc intelligentia parum est ꝓbabilis, tum ꝙ si Iudæi de certo aliquo vate interrogassent alio à Messia, aliā vlterius subiecissent interrogationē, videlicet si nō ille vates, ésne alius vates? id quod non faciunt, sed quasi non habentes quod nominent amplius, concludunt, *Quid ergo baptizas, si tu non es neque Helias, neque propheta?* tum ꝙ hic iam articulus in multis libris nō addatur, vt magis dicendum sit eum etiā priùs supernacaneum fuisse, vt sæpe est apud Græcos. Itaque simplicior est Augustini sententia, quam & comprobat Ioannis responsio, qua declarat se præcursorem esse Christi iam præsentis, quem prophetę omnes prædixerunt venturum. Quæ sequuntur cùm dicitur: *Ego vox clamantis in deserto, dirigite* (hoc est, rectam facite) *viam Domini*, superius sunt explicata. Bene autem Ioannes explicaturus quis esset, his maximè quibus scripturæ notæ erāt, Isaiæ testimonium depromit, ne sibi videretur, quod erat, humana temeritate arrogare, simul etiam docens se nihil aliud esse quàm præcursorem Christi, & ipsum iam Dominū adesse, quem oporteret purgatis cordibus suscipere.

ET QVI MISSI FVERANT, ERANT EX PHARISÆIS. ET INTERROGAVERVNT EVM, ET DIXERVNT.] Ex Pharisæis dicit fuisse qui missi fuerant, vt insinuaret arrogā-

A tiā eorum & inuidiā in subsequētibus: Pharisæi enim propter religiositatē suæ sectæ multū sibi authoritatis arrogabāt, nec quēquam præ se honorari patiebantur, atq; ob id posteaquam Ioānes dixit, neque Christum esse, neque aliquem ex prioribus prophetis, tantùm proprię scientiæ & authoritati tribuebant, vt ausi essent Ioānem de baptismo eius reprehendere, ac decernere nō licere ei baptizare populū, non iam amplius loquentes ex nomine eorum qui miserunt eos, sed ex propria authoritate, negligētes ex insita eis arrogātia Baptistæ dignitatem, quam ex apostolo Isaiæ testimonio meritò intelligere debuissent. Itaq; quoniā ex scri

B pturis intellexerant baptisma quoddam in remissionem peccatorū instituendum tempore Messię, ac tale videretur esse baptisma Ioānis, culpāt eum ꝙ baptizādi nouum ritum sibi vsurparet, cùm neque esset Christus, neque Helias, neque quisquā antiquorum prophetarū. Idest est sensus: Quid baptizas, hoc est, Vnde tibi sumis authoritatē, vt baptismo, re noua & inusitata, homines ad pœnitētiam anteactę vitæ prouoces, cùm id nū videatur posse competere nisi ei qui vel sit Christus, vel quispiā priscorum prophetarum? Verùm hoium arrogantiæ modestè simul & appositè respondet Ioannes, indicans & baptismum suum nō esse se indignum, vt qui impersectus esset, ī aqua scilicet

C solùm consistens, & præparationem esse ad efficacē Messię baptismum: quod significat cùm post se venturum dicit eum qui adeo sit ipso superior, vt indignus sit minimi serui locum apud ipsum obtinere. Ego, inquit, baptizo vos tantùm aqua, ac ꝓinde nihil facio quod nō possit non competere ei qui neque sit Christus, neque quisquam antiquorum prophetarum. Verùm alius quispiā à menō iā procul abest, imò inter vos iā aliquandiu cōuersatus est, & conuersatur tanquam vnus ex vobis, quem ego quidem quantus sit, satis noui, vos autem propterea quòd eorum rerum pōpa sese oōvenditat, ex quibus homines ęstimāt hominis excellentiam, nō cognoscitis quantæ sit dignitatis & præeminētiæ. At ego vobis dico, ipse est ille de

D quo dixi aliquando ꝙ post me venturus sit, dignitate tamen adeo me prior, vt agnoscam me indignum qui infimum seruitutis officium illi impendam. Vt igitur secundum Isaiæ de me vaticinium mea prædicatione populum præparo ad suscipiēdum illius prædicationem: ita ob id baptizo in aqua, vt meo qualiquali baptismo vos præparē ad illius baptismum efficacissimum. Ipse enim vos baptizabit, nō in aqua tantùm, sed etiā in spiritu sancto. Hæc Ioannes. Verisimile enim est, eum postquam dixisset: *Ego baptizo in aqua*: adiecisse in fine: *ipse vos baptizabit in spiritu*. Alioqui enim non satis ostendisset quod quærebatur, videlicet cur

E baptizaret. Hanc tamen partem Euangelista Ioannes omisit quòd ab aliis Euangelistis omnibus satis esset explicata.

HÆC IN BETHABARA FACTA SVNT TRANS IORDANEM, VBI ERAT IOANNES BAPTIZANS.] Bethabara legendum esse & nō Bethania, admonēt Chrysost. Theophylact. & Origenes, ꝙ Bethania citra Iordanē esset prope Ierusalē, nisi quis fateatur duas fuisse Bethanias. Porro locum ī quo hoc celebre de seipso & Christo Ioannes perhibuit testimonium, Euangelista describit, partim ꝓpter historię certitudinem, partim vt ostēderet multis præsentibus hæc

Ioan

Ioannem prædicasse, ideóque adiecit: *vbi erat Ioannes baptizans*. Quibusdam videtur locum hunc Bethabara sic dictū, quòd in eo esset traiectus Iordanis. Nomen enim hoc significat locum vel domum transitus. Ideoq; in hoc loco Ioánem baptizare cœpisse, & quod ob loci frequétiam multa illic semper esset hominum multitudo. Huc confugit Christus declinans Iudæorum furorem, vt scribitur Ioan. 10. Bethabaræ etiam fit métio Iosue 18 inter ciuitates tribus Beniamin. Animaduertédū autē in his omnibus, idque in exemplum nostrū, quanta fuerit Ioannis in prædicanda veritate constantia & libertas, quanta humilitas, quanta denique in respondendo non solùm prudentia, sed etiam mansuetudo. Nihil enim asperū his legatis respondit, quamuis insolentes essent, & increpare viderétur eius baptismum, cuius rationē ea Isaiæ testimonio intellexisse oportuit: sed veritatē ipsā modestè non dedignatur aperire etiā his qui non simplici animo rogauerunt, idq; tum nomine eorum à quib. missi erant, tum eorum causa qui ex populi multitudine tunc aderāt auditores, docēs etiam impiis aliquādo veritatem aperiendā, cùm ita aliorum astantium postulat vtilitas.

ALTERA DIE VIDIT IOANNES IESVM VENIENTEM AD SE, ET AIT: ECCE AGNVS DEI.] Superius quidem descripsit Euangelista testimonium quod Ioānes perhibuit de Christo interrogatus, quem tamē nondū quis esset demonstrauerat: hic autē iam describit testimonium quod spontaneus perhibuit, idq; demonstrando Ipsum de quo prius dixerat. Quoniā enim populus iam summo tenebatur studio cognoscendi eum, cuius dignitati in tātum cedebat Ioānes, ne eā dignitatem per errorem alicui alteri tribuerent, conueniēs fuit vt altera die hoc est, postridie (est enim Græcis ἐπαύριον) demōstraretur digito is quem tantopere Ioannes commendauerat. Venit itaque Iesus ad Ioannem vel ea de causa maximè, vt occasionem præberet clarius testificādi de se, & ne baptismū quem olim susceperat, putaretur in ablutionē suorum peccatorum suscepisse, quemadmodum alij. Ioannes autem cùm videret Iesum ad se venientem, admonitus spiritu quid esset agēdum, versusq; ad populum digito commōstrat eum, vt iam de facie quoque agnitum mirari & amare consuescerēt, vt illum potius quā se sequerentur, & illius potius baptisma ambirent quàm suum. Ecce, inquit agnus Dei. Vocans autē Christum agnum qui tollit peccata, respexit ad agnos legales, qui pro peccatis hominū offerebantur: cū q́ue alia etiam animalia in veteri lege in typum Christi offerrentur, vt boues, capræ, hirci, agnū tamē peculiariter vocat, quod inter omnia agni proprietates maximè Christum deliniarent, propter quod agnus immaculatus in quotidianum sacrificium vespere & mane offerebatur, & Isaias agno singulariter Christum comparat, c. 53. dicēs: Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus corā tondente se obmutescet. Similiter & Ieremias cap. 11. Et ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam. Ad quæ, & maximè ad locū Isaię, videtur Baptista respexisse, ideoque additū esse apud Græcos articulum ὁ ἀμνὸς, ille agnus, de quo scilicet vaticinatus est Isaias propheta. Nam, & quod sequitur: qui tollit peccata mūdi: ex eodē desumptum videtur. Dicit enim eodē cap. Et Dominus posuit in eo iniquitates omnium nostrum. Et turū: ipse peccata multorū tulit. Dicitur ergo Christus agnus propter summam suam mānsuetudinē & innocentiam, ac voluntariam ad mortem obedientiam, Dei verò agnus, siue quia à Deo patre traditus in oblationē pro peccatis nostris, siue quia agnus diuinus propter eius diuinitatem, aut quia Deo deputatus in oblationē, vt distingueretur ab agnis prophanis. Quod verò dicit, qui tollit peccata mūdi, dupliciter intelligi potest. Primò, vt intelligatur peccata tollere, quia in se recipit, secūdū illud 1. Pet. 2. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo. Et Isaię 53. Lāgores nostros ipse tulit & dolores nostros ipse portauit. Tollere enim dicimur onera, quæ nobis ipsis imponimus. Secūdò, intelligi potest tollere peccata, quia aufert ea. Nisi vtramque acceptionem simul comprehendamus, vt ideo dicatur tollere peccata, quia illa in se suscipiens à nobis aufert & abolet. Dicit autē potius, tollit, quā remittit, eo q́ de Christo loquatur tanquam de sacrificio expiatiuo, nō tanquam de Deo remittente sua gratia. Et per præsens potius dicit, tollit, quàm tollet, quo magis significaret ab eo proficisci omnē criminum purgationem. veluti si dicas: Elleborus purgat cerebrum, significans illi perpetuam & natiuam inesse vim purgandi cerebrum. Itaque his verbis separare voluit agnū hunc ab agnis legalibus, qui & ipsi dicabantur agni Dei & sacri agni. Illi enim non solùm totius mundi peccata auferre non potuerunt, sed ne Iudæorum quidem. Iste verò non Iudæorū tantum sed totius mundi tollit peccata. porrò Græca non habent pluraliter, peccata, sed singulariter peccatum mūdi, quomodo & Augustinus aliquoties legit, & Cyprianus in libro de duplici martyrio. peccatum enim singulariter dixit, siue intelligens vniuersum corpus peccati, hoc est, omnium vitiorū mundi colluuiem: siue ītelligens peccatum originis toti mundo commune, ac omnia reliqua vitia in se tanquā fonte quodā cōcludens, ad cuius abolitionē simul cum omnibus ex eo defluxis Christus passus est. Verùm quomodo peccata vel peccatum mundi tollit, cùm in multis hominū millibus peccatū adhuc dominetur? Ex prædictis sanè quæstio ista dissoluitur. Non enim tollere dicitur peccata vel peccatū totius mūdi, ab actu, sed quomodo herba aliqua dicitur mederi huic vel illi morbo; videlicet quia pecca quæ nostri causa pertulit, obediens patri vsque ad mortem, solus idoneus est vniuersa nostra peccata abolere. Sed quomodo herba nō medetur nisi ægro applicata: ita nec expiatiue virtutis Christi particeps quisquā esse potest, nisi fide & dilectione aut sacramento illi vniatur.

HIC EST DE QVO DIXI: POST ME VENIT VIR, &c.] Notādus ordo, quo in Christi cognitionem Ioannes populum adduxit. Primò enim promisit post se venturum aliquem qui fortior se esset. Secundò, eundem dixit in medio populi conuersari: ac tertio iam eundem quē promiserat digito cōmonstrat: Sic enim ordine quodam ad perfectiorem Christi cognitionem ascenditur. Virum autem Christum vocat, nō solum ratione ætatis, sed multo magis ratione perfectionis omnium virtutum quæ in eo fuerunt, ob quā etiā in vtero adhuc existens dictus est vir à Ieremia: Fœmina, inquit, circundabit virum. Deinde & ratione sponsæ Ecclesiæ iam Christo desponsatæ, *Ieremia 31.* qua ratione Paulus Corinthiis: Despondi (inquit) *2. Cor. 1*

vos vni viro, virginem castam exhibere Christo. Et Osæ. 2. Vocabit me vir meus, & non vocabis me vltra Baalim.

ET EGO NESCIEBAM EVM. SED VT MANIFESTETVR IN ISRAEL, PROPTEREA VENI.] Nescisse se eũ dicit, ne testimonium ipsius de ipso suspectũ haberetur, & vel propter cognitionẽ; vel familiaritatem, aut ex alio quopiam humano affectu redditum. Quanquã autem inquit, nescirem eum, tamen vt mihi demonstratur per me deinceps manifestaretur populo Israelitico, ideo missus sum ad baptizandũ, ĩ aqua. Quibus verbis postea à se apertius explicandis significat, baptismum ĩ aqua institutũ fuisse, tũ vt ipse incognitum sibi Christum baptisatorẽ in spiritu certius cognosceret, tum vt deinde per ipsum aliis innotesceret. Ideo enim baptizauit in aqua, vt aliquãdo inter alios ad baptismũ veniens Iesus cœlestibus signis demonstraretur esse baptizator in spiritu, & vt populo per nouũ baptizãdi ritum congregato promitteretur ac demõstraretur à Ioanne omnibus præsentibus Christus. Itaq; baptismus Ioãnis ad manifestationem Christi duplici nomine rectè ordinatus fuit, nẽpe & quia eius occasione, maxima hominum multitudo cõfluebat, corã qua Ioannes de Christo testificaretur: & quia in baptismo aquę maximè cõueniebat demõstrari eum qui autor esset baptismi spiritus, ad quẽ ille præparabat. Deinceps autẽ Euangelista narrat quo signo Ioannes incognitum Christum cogno-

A uisse se testatus sit, signumque illud cognoscendi Christi accepisse à patre, post reuelatum tum demum aliis se eum demonstrasse. Qua narratione suam cognitionem ad Deum patrẽ referẽs, suum testimonium ab omni suspicione liberum reddit. Quanquam autem secundùm probabiliorẽ Chrysostomi sententiam, vt priùs dictũ est, Ioannes ante colũbæ descensum interiori spiritus reuelatione Christum venientem ad baptismum situm cognouerit, id tamẽ non pugnat cum præsenti loco. B Nam non dicit hic Ioãnes sibi ignotum fuisse donec columbæ indicio illum agnouerit, sed tantùm hoc signum se diuinitus aliquando accepisse quo illum agnosceret, certius vtique, & sic vt per illud certò ipsũ aliis manifestare posset. Quò enim suũ elogiũ certum esse persuaderet, memorat quàm euidẽti & infallibili signo ipse de Domino certior euaserit, tacẽs sacratiorem reuelationẽ, quę haudquaquam fidem tantopere testimonio suo apud populum fecisset. Signum namque illud non tam fuit Ioãni datũ vt ipse Christũ cognosceret, quàm vt per illud sine omni suspicione ipsum aliis posset demonstrare. Admiranda certè hic Dei sapien- C tia, qua per eũ qui baptizauit in aqua, demõstrari voluit baptizatorem in spiritu, idq; per spiritus descensum columbæ specie, isque sic demonstratus deinde institueret baptismum ex baptismo aquæ Ioãnis proprio, & baptismo spiritus sibi proprio, vt per visibilẽ externum baptismum intelligeretur & cõciperetur inuisibilis interior baptismus.

DEMONSTRATVM A IOANNE CHRISTVM QVINque discipuli agnoscere & sequi incipiunt. IOANNIS 1. CAP. XVII.

Ltera die iterum stabat Ioãnes, & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantẽ dicit: Ecce agnus Dei. Et audierũt eũ duo discipuli loquentẽ, & sequuti sunt Iesum. Conuersus autẽ Iesus, & vidẽs eos sequẽtes se dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur ĩterpretatũ, magister) vbi habitas? dicit eis: venite & videte. Venerũt & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo, hora autem erat quasi decima. Erat autẽ Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus qui audierãt à Ioanne, & secuti fuerant eũ. Inuenit hic primùm fratrem suum Simonẽ, & dicit ei: Inuenimus Messiam, quod est interpretatum, Christus. Et adduxit eũ ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simõ filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur, Petrus: In crastinũ voluit exire in Galilæã, & inuenit Philippũ. Et dicit ei Iesus: sequere me. Erat autẽ Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri. Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. Et dixit ei Nathanael, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni & vide. Vidit Iesus Nathanael venientẽ ad se, & dicit de eo, Ecce verè Israelita, in quo dolus nõ est. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? respõdit Iesus, & dixit ei: Priùs quàm te Philippus vocaret cũ esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israel. Respõdit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis, maius his videbis. Et dicit ei: Amen amẽ dico vobis, videbitis cœlũ apertũ, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis.

ALTERA DIE ITERVM STABAT IOANNES, ET EX DISCIPVLIS, &c. Quò magis eluceret Ioãnis ĩtegritas & cõstantia, narrat Euangelista quomodo nõ sat habuerit demõstrãdo Christum, populi studiũ à se diuertisse in ipsum, sed & discipulos suos quos habebat peculiares, à se alienatos Christo tradere studuerit, trãsitq; Euãgelista, à testimoniis Ioãnis, ad testimonia quæ Domino ipsa eius dicta factaq; perhibuerunt. Porrò quòd Ioannem stetisse dicit, Christũ verò inambulantẽ, nõ sine mystica rei significatione factum est. Legis enim Mosaicæ typũ gerebat Ioannes, Christus Euangelicæ professionis erat author. Lex igitur quæ ad summã lineã per-

D uenerat, stabat veluti non progressura longius & mox cessatura, Christóq; venienti cessura, & suos illi discipulos traditura, sed interim cõstanter testificans de Christo, ac synagogam veluti tradens vero sponso, vt sit illi Ecclesia, Christus verò obãbulat, veluti semper in maius progressurus, & vndiq; cœlestis doctrinæ discipulos colligẽs. Pro eo autem quod nos habemus; *respiciens Iesum*, &c, Græcè est ἐμβλέψας, hoc est intuitus: vt postea vertit interpres. Id autẽ plus quid significat quã respicere, nẽpe quòd Ioannes corporalibus oculis fixè in Christũ intẽtus fuerit, nõ sine gaudio animi & admiratione. Ioannes itaque stans, cùm intuitus esset Iesum ambulantem, nec ignarus illum sitire

salutem

salutem humani generis, ac iã captare discipulos A idoneos sublimis doctrinæ, versus ad suos discipulos, qui præceptori adstabant vt eos meliori se magistro traderet: digito demonstrans ambulantem, *Ecce*, inquit, *agnus ille Dei*, de quo iã fere testificatus sum vobis frequenter. In quo Ioannis facto, præter imitandam veritatis asserendæ constantiã, etiã discendum, boni doctoris officium esse nõ grauatim repetere ea quæ nondum satis auditores intellexerunt, propter quod Paul. ad Philip. 3. Eadẽ inquit, scribere vobis mihi quidem nõ pigrũ, vobis autem necessarium. Porrò vt hac in parte cõmendata est Ioannis in prædicando integritas, cõ B stantia & diligentia: ita in sequentibus ostenditur tum fructus prædicationis eius, tũ simplex discipulorum credulitas. Hi enim mox vt audierunt Ioannẽ loquentẽ, intelligentes quid vellet, nimirũ vt se relicto ad Iesum properarent, simpliciterq́; credentes illius sermoni, secuti sunt Iesum ambulantem. Sequebantur autẽ taciti flagrantes amore sublimioris doctrinæ, cuius spẽ ex Ioãnis testimonio cõceperant: sed interpellare nõ audent eũ quicum nulla eis intercesserat familiaritas, & cuius summam dignitatẽ ex Ioannis verbis intellexerant. Iesus itaq; intelligens quo animo sequerẽtur, non expectata interpellatione, vltrò subleuat & inuitat illorum verecundiã, ac versus ad illos, & cõspicatus eos sequentes se, quærit quid quære- C rent: non quod ignoraret quem quo animo sequerentur: sed vt sua interrogatione ad colloquiũ & familiaritatem inuitaret, & per exortam illorũ responsionem aliis ostenderet illorum affectum Euangelio dignum, ac sic horum nota cupiditas etiam aliorum animos accenderet. In quo Christi facto demonstratũ, primùm quã sit pius Dominus obuius iis qui sinceris animis sitiunt Euãgelicam doctrinã. Deinde quàm debeãt tum doctores tum omnes qui quauis in re prodesse cuiquã possunt, esse cunctis expositi, nõ expectantes semper donec interpellentur, sed aliquando etiam anteuertentes aliorum petitionem. Iam in respõsione discipulorum venerationem simul & desiderium D eorum spectare licet. Dum enim Rabbi vocant, profitentur se illius velle esse discipulos. Est enim, Rabbi, Hebraica dictio, plus quid significãs quàm magister. Nam est idem quod magister mi. Rab enim Hebræis, magister dicitur & doctor ob scientiæ multitudinẽ. Nã deriuatur à verbo quod multiplicare significat. Similiter quod interrogati quid quærerent, nõ respõderunt se velle ab eo doceri, sed percontati sunt vbi illius esset domiciliũ, ostendit eorum & venerationem erga Christum, & discendi desiderium. Verebantur enim illi molesti esse ea hora, quæ, vt testatur postea Euangelista, satis tarda erat, & tamen doceri ab eo cupiẽtes, vt frequenter ad eum discendi causa conuenire possent, locum vbi maneret scire quærebant: si- E mulq́; declarabant se familiarius secretiora quædam ab eo discere velle, quæ fortassis nõ esset docturus in publico. Itaq; Dominus Iesus delectatus illorum pio discendi ardore, nõ indicat signis domum suam, si quando per opportunitatem se vellent inuisere, nec excusans instantẽ noctem, iubet eos postridie redire, sed comites ac blandè ad domesticum colloquium inuitat dicens: *Venite ac videte.* Qua quidem comitate nõ tantùm eos allexit ad amandum & sequendũ se, sed etiã explorauit eorum desiderium. Nam si frigidi mente accessissent, nequaquã ad domum secuti fuissent ipsum. Simul etiam docuit secundum Cyrillum, nullam esse in quærendis bonis moram laudandam, quũ retardatio vtilitatis detrimentũ afferat semper. Mysticè quoq; instruimur, nõ sufficere si quis vbi Christi domus, hoc est, Ecclesia fundata sit didicerit, sed necesse vt in eam per fidem veniat, & quæ in ipsa peraguntur feruenti animo videat. Discipuli autem læti tam optato responso venerũt, & nõ solùm viderunt domicilium vbi manebat Iesus, sed & eo die cum eo morati sunt apud eum, sacro illius colloquio inflammati, & à benigno Domino humaniter detenti. Porrò quod ex hoc loco videatur Christus habuisse domum vbi manebat, non est contrarium ei quod alibi dicit, Filiũ hominis non habere vbi caput suum reclinet. Hoc enim cũ di- *Luca 9.* xit, demonstrare voluit se nullam habere domum propriam, cui non obstat, quin in diuersorio aliquo & hospitio alicuius manere potuerit. Proinde cũ dicitur, *vbi habitas*: pro verbo, *habitas*, Græcis est *μένεις*, quod verti potest, *vbi manes*, sicuti postea noster interpres vertit idem verbum per maneo, cũ subiicit: *Et manserunt apud illum.* Quòd autẽ Euangelista explicet horam qua discipuli à Christo inuitati adierunt eius domicilium, dicẽs: *Hora autem erat fermè decima*, ab exortu scilicet solis, indicare voluit & in discipulis discendi cupiditatem, & C in Christo suscipiendi omnes humanitatẽ, quod neq; illi propter tempus, quòd iam scilicet sol ad occasum vergeret, auersi sunt à sequela, neque Christus quicquam prætexerit, sed cum etiã tempus docendi inopportunum videretur, paratum & expositum se obtulerit. Qua in re & discipuli docentur, omne tempus aptum esse doctrinæ, nec quicquam prætexendũ esse cùm quæ salutis sunt discere oportet: & doctor instruitur, vt paratũ se semper exhibeat his qui auidi sunt doctrinæ.

ERAT AVTEM ANDREAS FRATER SIMONIS PETRI, VNVS EX DVOBVS, QVI.] Pergit narrare quomodo sensim diuinæ benignitatis lumen sese explicauerit, & paulatim D Christus innotuerit, dum alius alium ad eius cognitionẽ perduxit, ostendens & quã efficax statim fuerit Christi doctrina in duobus discipulis Ioannis, qui paucis horis Christum docentẽ audierãt, & quod sit Euãgelicæ pietatis studiũ. Habet enim Euãgelica pietas & vera Christi cognitio illud lõgè diuersum ab ingenio humano, vt bonũ qđ nacta est, aliis non inuideat, sed gestiat omnibus esse commune, cùm contra multi se non possidere putent quod cum multis possident. Dicit ergo: *Erat Andreas*, &c. Solum Andreã ex duobus nominat siuè quod ipse Euangelista alter duorum esset, qui nomen suum frequenter supprimit: siue quia hic nominandus necessariò erat propter Petrum fratrẽ per ipsum adductum ad Iesum. Hic ergo tanta fœ E licitate gestiẽs, quod ex indicio Ioãnis, sed multo magis ex domestico Iesu colloquio comperisset iamdiu exoptatum Messiam, cùm prior inuenisset fratrem suum Simonem, magna animi sui gesticulatione dixit ei: *Inuenimus Messiam.* Quasi dicat: Gaude mecum frater, quem enim tam anxiè expectamus saluatorem, iam certò inuenimus. Porrò quod Andreas fratrem suum in Iudæa inuenit, siue à se quæsitum, siue fortè occurrentem, argumentum est etiã illum religionis causã Ioãnis baptisma adiisse. Quòd verò dicit Andreas, *Inuenimus Messiam*, innuit etiam Simonem mirè flagrasse desiderio

Christi, atq; ob id tanquam rem lætam Christi aduentum ei renunciasse. Est autem nomen *Messias*, Hebraica dictio, vel Chaldaica, quæ tamen apud Græcos pro natura linguæ eorũ nonnihil mutata est. Nã Hebraicè dicitur Maschiach, Chaldaicè verò Meschih, quod potius quàm Hebręum secutus Euãgelista, *Messias*, dixit. Nam si ex Chaldaico nomine aspirationẽ duriorem vel demas, vel lenius, vt quidam, proferas, literam verò Schin per duplex ss. exprimas, vt multi faciunt, resultabit Messia, cui Græco more addendo s. fit Messias, quod Latine vnctum significat. Cæterùm cùm multi apud Hebræos hoc nomine dicti sint, additur huic nomini apud Græcos articulus τὸν, vt intelligatur de illo vnico Messia, quem tunc omnes solum expectabant, quemq; prophetæ promiserant vnctũ non oleo visibili, sed inuisibili, neque in regem solùm, aut in sacerdotem, sed in vtrunque simul, atque etiam in prophetam & doctorem. Vngebantur enim olim apud Iudæos sacerdotes, reges, & prophetæ. Non satis autem fuit Andreæ renunciasse fratri Messiam inuentum, sed cupiens etiam illum fieri eius discipulum, ac de Domini comitate & benignitate experta bene confisus, adduxit fratrem ad Iesum, cupidum nimirum etiam videndi & audiendi Iesum.

INTVITVS AVTEM EVM IESVS DIXIT: TV ES SIMON FILIVS IONA, TV, &c.] Dicit Iesum non solùm respexisse, sed intuitum fuisse Petrum, ac tũ dixisse ei: *Tu es Simon*, &c. vt intelligeremus eum sine indicio cuiusquã, Simoni ignoto indicasse nomen proprium & patris. Itaq; per hoc ꝙ intuitum Iesum dicit, significat solùm inspectione Iesum cognouisse Simonem, ac non solùm faciem illius contemplatum, sed & animum, simulq; significat delectatũ ipsum sincero illius affectu quẽ in ipso intuebatur. Ideo autem patris propriumq; nomen illi edicit, ac cõmutati nominis ænigmate futuram ipsius dignitatem, stabilitatem & officium prophetauit, vt per occultorum reuelationem, & futurorũ prędicationem ad diuinitatis suæ fidem illum adduceret, ostenderetq; se eum esse, qui cuncta antequam vel fiant vel innotescãt nouit. De nomine autẽ patris Simonis diuersitas est. Sunt enim qui putant eũ dictũ esse Iona, quod sonat columbã, quia Matth. 16. dicitur Simon Bar Iona, & corrupte vel hic vel Ioannis vltimo legi Ioanna vel Ioannis. Alij verò putant eum dictũ Hebraicè Iochanna, Chaldaicè verò Iohanna, vnde extrita aspiratione, & in fine adiecto s. factũ sit Græcis Ioannes, quod idẽ postea cõtrahentes dixerint Ionas vel Iona. Significat autem Iochanna vel Iohanna, quod nos dicimus Ioannes, gratiosum, quia à verbo Hannan deriuatur, quod misereri & gratiosum esse significat. Nequaquã autẽ absurda videtur eorum obseruatio, qui illud; *Tu es Simon filius Iona*, nõ solùm dictũ putant à Domino, vt per occultorũ reuelationẽ eueheretur Simon ad fidem diuinitatis, sed etiã emphaticõs ad collaudandum piã Simonis obedientiam, simplicitatem aut gratiositatem apud Deũ, ex indicio proprij & paterni nominis, in hũc scilicet sensum: Noui te q̃ sis, quo & gratior mihi aduenisti. Simon non tam vocaris, quàm es, audiens scilicet & obediens, id quod Hebræis hæc vox sonat, & filius Iona hoc est, colũbæ: aut Ioanna, hoc est, gratiosi, cui scilicet Deus fauet. Verè enim tibi aspirauit fauor Dei, qui te audire fecit vocem fra-

A tris tui ad me vocantis. Gratulare autẽ tibi, ꝙ ad me veneris, faciã enim te rupẽ quandã pietatis & salutis, ideoq; posthac Petri cognomẽtum habebis. Cæterùm Cephas Chaldaicũ magis est quam Hebraicum, sicut & aliàs frequẽter libris noui testamẽti multa leguntur nomina inspersa, quę magis Chaldæa sunt & Syra quã Hebręa, eo ꝙ Chaldæa magis lingua vsos Hebræos tempore Christi verisimile sit: quę hoc distat à pura lĩgua Hebręa: quæ Bibliaca est, quod Italica distat à purè Latina. Bibliaca enim Hebræorum lingua Ceph dicitur petra, Chaldaica verò Cepha, cui à Græcis adiecta eorũ more litera s. cõstituitur Cephas, quod Græca lingua interpretatur Petrus. Nam Atticis ὁ

B πετρος, idẽ est quod ἡ πέτρα. Itaq; Petrus nõ sonat Latinis idẽ quod saxeus, sed potius idem quod saxũ. Porrò quidã intelligũt hoc nomẽ Simoni iam nõ fuisse impositũ, sed promitti imponendũ: impositum autẽ fuisse aut cùm Matth. 16. dicitur: Tu es Petrus, &c. aut cùm duodecim Apostoli eligerẽtur, tũc enim dicitur Marci 3. Et imposuit Simoni nomen Petrus. Alij verò, & rectius, cũ Aug. intelligunt hoc loco nomen Simoni impositũ à Christo, vt sit sensus; tu posthac vocaberis Cephas: sed Matth. 16. causam huius nominis primùm fuisse explicatam. Nõ est autem hoc nouo nomine, primum eius nomen vel mutatũ, vel sublatum, quẽadmodum nomen Abrahæ, cui dictũ est, Non vo-

C cabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham, & sicut nomen Saræ, de qua dicitur: Sarai vxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram. Non enim dicitur Petro: Non vocaberis vltra Simon, sed priori nomini aliud, tanquam principale additũ est, vnde & ipse seipsum vocat in epistolis suis Simonem Petru. Sic & patriarchæ Iacob dũ dictum est ei: Nõ vocaberis vltra Iacob, sed Israel erit nomen tuum, non primũ nomẽ penitus sublatum est, cùm postea frequẽter Iacob dicatur: sed significatur pręcipuum nomen eius futurũ Israel, à quo scilicet posteri eius dicti Israelitæ & Israel. Gene 17. Gene 37.

D Itaq; in scripturis aliquando leguntur quorundã nomina à Deo mutata, aliquando noua nomina prioribus addita, aliquando ab ipsa natiuitate imposita. Semper autem huiusmodi nominis impositio diuinitus facta significat eos quibus imponitur ad peculiarem aliquã inter homines excellentiam deligi. Porrò ꝙ Simon filius Iona vel Ianna vocatus est Petrus, mystice significat eum qui habet obedientiam, quæ filia est mansuetudinis columbinæ ac gratiæ diuinæ, etiã fore Petrum, vt per obedientiam proficiens firmetur in bono.

IN CRASTINVM VOLVIT EXIRE IN GALILAEAM, ET INVENIT PHILIPPVM, ET DICIT.] Dies iste crastinus non videtur posse intelligi fuisse crastinus respectu eius diei quo Andreas cũ altero discipulo secuti sunt Iesum à Ioãne demõstratũ. Illo enim die Andreas

E mãsit apud Iesum, ac proinde post illũ diem inuenit Simonẽ fratrẽ, & inuẽtũ adduxit ad Iesum. Iste autẽ dicitur crastinus, respectu eius diei quo Simoni dictum est. *Tu vocaberis Cephas*, vt ipse literæ contextus exigit: quare non secutus est immediatè diem illum quo Andreas secutus est Christum. Quot autem dies intercesserint, scriptum nõ est: Epiphanius tamen libro contra hæreses in hæresi 51. eadem die putat Petrum adductũ ab Andrea ad Dominum, qua ipse Dominum secutus fuit. Contigit, inquit, ipsa die vt incideret ipse in fratrẽ suum

suum Simonē,& diceret prædicta,&c. Pergit itaq; narrare Euangelista quomodo per hos discipulos quos iam collegerat, etiā alios sibi duos adiunxerit. Postridie, inquit, visum est ei exire è Iudæa in Galilæam, ibiq; obuium inueniens Philippum ad sequelam vocat. Bene autem dicit *voluit exire*, hoc est, visum est ei, quò significaret libera electione disposuisse eò cōcedere, ne fortuitò ac præter expectationem videretur obuium sibi Philippū adiunxisse. Ideo autem exiuit Christus in Galilæam, vt ex subsequenti Ioannis narratione licet colligere, vt ex contempta illa præ Iudæa regione, humiles sibi, viles ac rudes in discipulos asciscerer, ne qui virtutis Euangelicæ mundo tribueretur, vtq; in ea secundum vaticiniū Isaiæ auspicaretur Christus suum Euangelium, & suipsius manifestationem. Porrò ꝙ Philippus ad vnā Christi vocem secutus est Dominum, quem nondū docentem audierat, nec miracula facientem viderat, leuitati nō est asscribendum, sed efficaciæ vocis Christi. Quāquā verisimile sit Philippum priùs ab Andrea & Petro multa de Christo didicisse. Id enim videtur insinuare Euangelista, cùm Philippum dicit fuisse ciuitatis Andreæ & Petri: per cuius ciuitatis descriptioné etiam rectè intelligitur notare voluisse Euāgelista è quàm humili ciuitate Dominus præcipuos sibi delegerit discipulos. Est enim Bethsaida parua admodum ciuitatula, sita iuxta lacū Genesareth, cuius nomen etiā optimè mysterio conuenit. Nā Bethsaida interpretatur domus venationis. Quemadmodū autem Andreas Petrum fratrem attraxit ad Christū, ita & Philippus inuento Messia nō retinet bonum hoc apud se, sed & Nathanaeli cōmunicat, eumq; Christo adducere studet, qui & ipse ex humili erat Galileæ vico, nēpe è Cana Galileæ, vt dicitur Ioānis vltimo: Animaduertédum sanè quàm fœlix fuerit nascentis Ecclesiæ auspicium. Frater enim fratrem trarit ad Christum, ciuis cóciuem, amicus deniq; amicum: quę certè omnia omen quoddam habuerunt Christianæ cócordiæ, qua augenda erat Ecclesia Christi. Itaq; Philippus lætus de inuento thesauro, cū repetisset Nathanaelem, quē & ipsum sciebat incredibili Messiæ desiderio teneri, cùm animi gesticulatione dixit: Inuenimus expectatum illum, quem scripsit & Moyses in lege sua, & prophetæ itē omnes promiserunt, nēpe Iesum filium Ioseph Nazarenum. Ex quibus verbis coniectura est & Philippū & Nathanaelem scripturarum studiosos fuisse, atq; in eis de aduentu & regno Christi diligenter inuestigasse. vnde Philippi renunciatio hunc videtur habere sensum: Legem & prophetas ô Nathanael diligenter excutis, vt de Christi aduentu certior fias. En modò inuenimus eum quem scriptura promittit, & tu tam anxiè quæris. Nathanael autem Philippum audiens fauebat quidem lætissimo nuncio, sed offendebat scrupulus quidā quē illi mouebat prophetia Michææ, promittens Messiam exoriturum ex Bethleem Iudeæ, non tamen planè diffidens, discendi animo, non calumniandi, interrogabat dicens: Num à Nazareth potest aliquid eximium exoriri, cùm eius non meminerunt prophetæ? Interrogatiuè enim debere istud legi: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* & non assertiue, vt quidam volunt, apertè satis patet ex subiecta responsione Philippi: *Veni, & vide.* Cùm enim Philippus nodū hunc sibi propositū soluere non posset, inuitat eum ad fontem ipsum, non dubitans quin

A viso & audito Iesu, statim sit crediturus.

VIDIT IESVS NATHANAEL VENIENTEM AD SE, ET DIXIT DE EO: ECCE VERE ISRAELITA.] Nathanaelem ad se per Philippū venientem per occultorū reuelationem ad fidem trahere studet Dominus, quomodo priùs Simonē adductū per Andreā, ideóq; secreta cordis de eo reuelat, asserens in eo nō esse dolū, quod vtiq; cognoscere solius est diuinæ virtutis. Homines enim vident quæ apparent, Deus autē intuetur cor, 1. Reg. 16. Quod autem dicit, *verè Israelita*, ita tum dictum est, ac si quis modò dicat verè Christianus, de eo qui nomini suo, vita

B moribúsq; respondet. Quare autē verè Israelitam vocat, indicant subiuncta verba, quia scilicet in eo nullus erat dolus, hoc est, simplex erat & rectus, simpliciq; ac sincero animo Deū colens, quemadmodum Iacob, cuius nomen præferebat. Qua cōmendatione nō tantùm Nathanaelem voluit Dominus prouehere ad magnificā de se existimationem, sed & sinistrā quæ esse poterat de Nathanaele, in circūstantibus aut in nobis suspicionem tollere, ne scilicet qa dubitando dixerat, *A Nazareth potest aliquid boni esse?* putaretur calumniandi animo accessisse Christum, & non solo discendi studio. Admiratus autem Nathanael vnde tam perfectā etiam cordis sui haberet Dominus cognitionem:

C *Vnde*, inquit, *me nosti?* Iesus verò euidentius etiam declarare volens diuinam suam virtutē, nec quicquam illum latere quamuis occultum: *Priusquam* (inquit) *Philippus te vocaret ad me, cum solus esses sub ficu, ego te vidi.* Quibus verbis optime saluator respōdet interrogationi Nathanaelis. Interrogatus enim vnde nosceret eum, non respondet se nouisse eum cùm adhuc esset sub ficu: sed vidi, inquit, te, oculis nimirū diuinitatis, ac proinde mirum non est si te nouerim intimè, etiamsi nec mecum sis conuersatus, nec mihi quisquā de te dixerit. Inde enim te noui, vnde te longe à me semotum vidi. Cæterùm duo occulta his verbis Dominus reuelat, nempe ꝙ Philippus illum vocant, & ꝙ priusquam vocatet, sub ficu fuisset, quorum neutrum

D ne ab aliquo didicisse putaretur, vidisse se eū asserit. Hæc autē simul atq; Nathanael audisset, cui ꝑsuasum erat soli Deo perspicua esse cordiū secreta, & homine maius esse quod audiret, nihil iā offensus scrupulo de loci natalis vocabulo, plena fide testimoniū reddidit Christo, magistrū filiumq; Dei, atq; expectatum illum regem Israel, Messiam professus declarans certè quàm non vulgarem de expectato Messia haberet opinionem, ꝙ ex scripturarum cognitione didicisset illum & doctorē fore, & regem populi Israelitici, & filium Dei, quemadmodum in Psalmis frequenter nunc apertè, nunc sub typo Salomonis aut Dauidis promittitur Messias fore Dei filius. Quamuis autem Iudæi ex scripturis intelligerent Messiam suū singulari & propria quadam ratione fore Dei filium (vnde & hic

E Græcis additur articulus ὁ υἱὸς,) incertum tamē an Nathanael & reliqui Iudæi putauerint eum fore filium Dei naturalem, & verum Deum, an solū filium Dei per singularem quandam præ omnibus gratiæ prærogatiuam: & tamen ꝙ Iesum aliquid supra hominē fuisse crediderit Nathanael, dicens: *Tu es ille filius Dei*, ex eo manifestum satis quòd per occultorum reuelationem, quam Deo propriam non dubitauit, in hanc fidei suæ confessionem proruperit. Iesus autem tam promptam & alacrem

alacrem viri fidem, ac professionem tam Euangelicam libenter amplectens, confirmat etiam Nathanaelis & aliorum de se opinionem, apertius iã indicans suam naturam diuinam, dum visuros eos dicit cœlos sibi aperiendos, & angelos ascendentes & descendentes, quod apertum futurum erat signum, eum esse non solùm regem Israel, sed etiã regem angelorum, ac verum & naturalem Dei filium, vt cui angeli obsequium essent exhibituri. Porrò dubium quando id viderint Apostoli, quod visuros Apostolos Christus testatus est. Dicunt quidam tunc istud adimpletum, quando in agone sudanti angelus animum addebat: dum itẽ in resurrectione frequenter apparuerunt: dum denique Christo ascendente nunciabant sic reditutũ quomodo abiisset. Verũ quoniam in istis factis angeli non descenderunt super filiũ hominis, nisi, super, accipiatur pro propter: alij rectius dicunt ab Euãgelistis, quos certũ est multa prætermisisse, etiam prætermissum esse quãdo istud viderint discipuli, quod tamẽ ex his Christi verbis certũ est aliquãdo vidisse. Rupertus verò mysticè hæc intelligit, vidisse scilicet discipulos cœlũ apertũ, quando fide cõspexeruntcœlũ per mortẽ Christi fuisse nobis apertum, angelos autẽ ascendentes & descendentes super ipsum vidisse, quando intellexerunt angelos & ascendere ad contemplandum Christi diuinitatem, & rursum sese dimittere ad considerandũ humilitatem passionis ipsius, ita vt in vno Deũ simul venerẽtur & hominẽ. Cæterũ quoniã Nathanaelem Dominus vocauit verè Israelitã, bene ei similis visio repromittitur, qualẽ aliquando Iacob, qui primus Israel dictus est, viderat. Nã & hic quondam in somno vidit cœlum apertum, & Deum innisum scalæ, quæ à cœlo protendebatur in terrã, angelósque per eã ascendentes & descendentes. Notandum & illud, quod Christus appellatus à Nathanaele filius Dei, suamque diuinitatem ei cõprobans, sic tamen non vocat nisi filium hominis, vt aliàs fere semper, hac appellatione humiliatẽ suam, ac veram humanæ naturæ susceptionẽ nobis commendans. Est autem filius hominis, Hebraica phrasi idem quod homo, quanquam appropriatè etiam Christo potest intelligi competere, vt dicatur filius hominis, eò quod in terris matrem tantùm habuerit, non etiam patrem. Verùm ad istud non videtur Christus respexisse, cùm gentinus, *hominis*, sit masculinus. Est enim τοῦ ἀνθρώπου. Quæri autem hic solet, cur Nathanaelẽ Christus non etiam inter Apostolos elegerit, qui idem de Christo perhibuit testimoniũ, ob quod postea Petrus consecutus est primum inter Apostolos locũ & autoritatem. Et quidem dicunt plerique post Augustinum factum istud, quoniam Nathanael peritus fuerit in lege, ne mundi cõuersio facta per Apostolos ascriberetur humanæ sapiẽtiæ. Rupertus verò putat, & certè valde probabiliter, hunc Nathanaelem fuisse eum quem reliqui Euangelistæ vocant Bartholomæum, eò quod apud eos semper coniungatur Philippo Bartholomæus, cũ recẽsentur Apostolorum nomina: quemadmodum Petro Andreas copulatur, Iacobo Ioannes. Idem efficaciter satis videtur ex vltimo c. Ioannis, in quo Nathanael numeratur inter discipulos Christi, &, vt videtur, non alios, quàm qui Apostoli dicebantur. Nam dicitur tertiò tunc apparuisse discipulis, eisdem ergo quibus priùs dicebatur apparuisse. Iam certum est priores apparitiones ab eo scriptas nõ factas nisi discipulis illis qui Apostoli dicebantur. Accedit his quod Bartholomæus nun videatur esse nomen proprium Apostoli, non magis quam Bar iona proprium fuit Petri nomen, vt ob id verisimile sit Ioannem solum eius proprium nomen voluisse explicare.

Gen. 28.

MVTATVR AQVA IN VINVM IN NVPTIIS.

IOAN. 2. CAPVT XVIII.

Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: Et erat mater Iesu ibi: Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcunque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas vel ternas. Dicit eis Iesus: implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt. Vt autem gustauit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat vnde esset, ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, & dicit ei. Omnis homo primùm bonum vinum ponit, & cùm inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc. Hoc fecit initium signorũ Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.

ET DIE TERTIA NVPTIAS FACTAS SVNT IN CANA GALILAEAE, ET ERAT MATER.] Cũ iã sibi aliquot Christus discipulos collegisset, ac occultorum reuelationib' suã illis diuinitatẽ insinuasset, tẽpus erat vt nonnis miraculis suã excellẽtiã testificaretur: quod quomodo aut qua occasione factũ sit, iã narrare pergit Euãgelista. Porrò dies tertia qua nuptiæ factæ sunt variè accipitur. Rupertus enim diẽ hãc intelligit esse tertiã à testimonio nouissimo Ioãnis, hoc est ab ea die qua primi discipuli Christũ sunt secuti. Verùm istud non est probabile, maximè cùm priùs dictũ sit, illud, In crastinũ, nõ posse intelligi de crastino eius diei quo dixit Ioãnes: Ecce agnus Dei. Deinde si hæc tertia dies immediatè secuta est eũ diẽ quo Iesus exiens in Galilæã inuenit Philippum, cur nõ iam etiã dixit, vt superius, Altera die, vel in crastinum? Itaque secundùm alios melius dies hæc intelligitur dici tertia ab adita Galilæa, vel ab eo tẽpore quo venit ad Iesum Nathanael. Ita intelligit Epiphani', qui etiã putat miraculũ istud cõtigisse eadem die qua Dominus natus est, cùm iam scilicet complesset 30. annos, cùm communis iam sentẽtia habeat illud factum decimatertia die post natiuitatis diẽ: sed errauit Epiphanius in eo quod putauerit Christi natiuitatẽ incidisse in quintã Ianuarij. In cõfirmationem autem eius quod hac quinta Ianuarij aquam conuerterit in vinũ, refert etiam

etiam suo tempore hac die fontes quosdā in vinū conuerti solitos. Quoniam autem duæ erant Canæ (teste Hieronymo) vna maior iuxta Sydonem, altera minor in tribu Aser, ob id ad distinctionem alterius hic additum est, *Galilea*.

VOCATVS EST AVTEM ET IESVS, ET DISCIPVLI EIVS AD NVPTIAS.] Vocatus est ad nuptias Dominus, non quod magnū aliquid de eo iam ob visa miracula suspicarentur: sed simpliciter, tanquam notus & amicus, quod significans Euāgelista dixit matrem Iesu ibi fuisse. Notat autem Epiphanius in hęresi 78. iam tum Ioseph fuisse mortuum, quod nec hic, nec alibi postea coniungatur Mariæ, aut fratribus Iesu. Itaq; sicut illa vocata fuit tanquā nota, ita & Dominus. Non dedignatur autem Dominus etiā sic vocatus nuptiis interesse, vt humilitatis nobis exēplum suo facto commendaret, doceretq; amicorum & cognatorum necessitudinem nōn negligendā, quando non obstat vitæ quæ secundum Deum est. Deinde quò sua præsentia nuptias honorans, & nuptiale conuiuium miraculo insigni cohonestans, ostenderet contra futuros hæreticos & matrimonium esse sanctum, & nuptialia conuiuia non esse tanquam illicita reprobanda. Quis enim sanctus non reprehenderet huiusmodi cōuiuia, nisi Christi exemplo reprimeretur? Aut quomodo efficacius hæresis Tatiani, Marcionisque refelli potest, quàm hoc Christi exemplo?

ET DEFICIENTE VINO, DICIT MATER IESV AD EVM: VINVM NON HABENT.] His verbis multiplex certè matris Domini virtus nobis commendatur. Et primùm quidē ipsius sollicita pietas & misericordia, qua aliorū defectus subleuare studebat, idq; adeo sollicitè, vt vsq; ad extremam necessitatem nō distulerit, sed deficiente vino, id est, dum iam inciperet deficere, & nondum defecisset. Nam quod dicit, *Vinum non habent*, intelligendum videtur, sufficiens & quantum est satis. Græcè tamen nō est participiū præsentis temporis, sed aoristus, *ὑστερήσαντος οἴνου*, hoc est, cùm defecisset vinum. Secūdò, insinuatur nobis ipsius eximia de Christo opinio & fides. Nam cùm nōdum Christus miracula operatus fuisset, non dubitat tamen eum posse: imò cùm iam discipulos sibi adiunxisse videret, credidit tempus esse vt per miraculorum patrationem mūdo sese manifestaret. Postremò, & virginis modestia, reuerētia ad Christū, ac multa spes indicatur, eò quod paucis verbis defectum vini filio insinuauerit, non quod ignorare putaret, sed quò ad subleuandū inopiam amicorum prouocaret. Nouerat siquidem mater nihil minus ferre posse filium quàm suorum inopiam etiam corporalem: quare satis habuit tantùm verbo inopiæ conuiuarum admonuisse. Sic se habet & omnis animus fide orans, qui satis habet suos defectus Deo exponere, nihil dubitans quin pro sua potētia & bonitate possit & velit succurrere, sed tempus & modum quo subuenturus sit, in illius voluntate & prouidentia relinquens.

ET DICIT EI IESVS: QVID MIHI ET TIBI EST MVLIER? NONDVM VENIT HORA MEA.] Quod dicit saluator: *Quid mihi & tibi est mulier*, quidam intelligunt vt sit sensus: Quid mea & tua interest quod non habeant vinum? Tu enim es mulier, & proinde non imputabitur tibi vini defectus, sed architriclino tantùm & sponso. Verùm rectius hæc oratio intelligitur

A eandū phrasim Græcā aut Hebræam. Nam Græci per duos datiuos mediante cōiūctione *καὶ* ea proferunt, quæ Latini per vnū datiuum cū aduerbio congregeandi, siue cū ablatiuo, pręcedente præpositione, cum. Sic Matth. 8. vociferabantur dæmones; Quid nobis & tibi Iesu fili Dauid? hoc est, quid rei est nobis tecū? Et c. 27. Nihil tibi & iusto illi, hoc est, ne quid rei tibi sit cō iusto illo. Sic & hoc loco sensus est: Quid mihi rei est tecū, quídve mihi tecum cómune? Similis phrasis est apud Hebræos, à quibus Græci eam mutuati videntur. Sic enim dicitur 2. Reg. 16. Quid mihi & vobis filij Sarniæ? Et 4. Reg 9. Quid tibi & paci? id est, quid tibi cum pace? Et alias sæpe hæc loquendi ratio occurrit.
B Portò durius matrem Christus alloquitur, nō quod illa in syncero affectu miraculū expetisset, quasi scilicet per miraculum filij cupiuerit gloriam suā demonstrari, neq; quod illam non vnicè diligeret, & piissimè veneraretur, sed vt miraculorum authoritatem ab humanis affectibus assereret, ac diuinæ virtuti tutam gloriam vendicaret, hoc est, ne potissimùm videretur in gratiam amicorum facere quæ fecit, & nō potius in gloriā patris sui. & doceret omnes non à matre se accepisse potestatem miracula operandi, atque in Euangelico negotio nullū esse ius authoritatis parentū, neq; secundū eam regi debere eū qui ad id negotij à patre missus est. Itaq; sensus est: In negotio edendorū mira
C culorum nihil mihi tecum rei est, sed es mihi velut aliena mulier, nō vt mater. Neq; enim à te accepi vnde miracula operari possum, ac proinde neque tui iuris est præscribere patrādorū miraculorum tempus & locum. Quod autē sequitur, *Nondum venit hora mea*, Aug. intelligit, de eadē illa hora de qua c. 7. Nemo misit in eum manus, quia nondū venerat hora eius, nempe de hora passionis, vt sit sensus: Nondum venit hora passionis mihi à patre præscripta, quādo ostendam quid à te acceperim, & tanquā matrem recognoscam. Verū melius secundùm alios intelligitur de tempore ope-
D randi miracula, & per ea seipsum manifestādi. Cū itaque prioribus verbis ostenderit propter auditores, matrem non habere in ipsum aliquid iuris in negotio Euangelico, his iam verbis indicat se in omnibus obseruare debere opportunitatem & tēpus decretum à patre. Sed cū hac hora & tēpore fecerit miraculum, quomodo dicit nondū venisse horam ædendi miracula? Dicit beatus Chrysostomus matrem petiisse miraculum, priusquam omnibus manifesta esset vini deficientis inopia, atq; ob id dixisse Christum, *nondum venit hora mea*, quia scilicet opportunum tempus ædendi miraculum quod petebatur, non erat, nisi cùm iā de vini inopia omnibus cōstaret. Tunc enim futurum erat gratius, credibilius, magísq; liberum ab omni sinistra suspicione, cùm alioqui videri posset ad ostentationem sui, & amicorum gloriam miraculū
E operatus Dominus. Aliter tamen etiā dici potest, nondum tunc venisse tempus passim & publicè ædendi miracula, quod tempus cœpit primùm ab incarceratione Ioannis, vnde ab eo tempore reliqui Euangelistæ cœperunt eius prædicationē & miracula prosequi: tamen quò matrem ob repulsam filij non deficientem in fide & spe honoraret, præuenit illud tempus miracula faciendi, ostendens simul se temporibus non subiici, sed dominari eis. Mater enim etsi repulsam passa videretur à filio, tamen tum quòd diuina sua prudentia

scopum

scopum & rationem verbi intelligeret, videlicet quòd nõ impotentiæ excusatio, neq; matris cõtemptus erat, sed ne videretur sese miraculis ingerere, & spectaculo exponere: tum quòd spei, fideiq; firmitate optimè cõfideret de filij sui & potẽtia & benignitate erga omnes, & maximè erga se matrẽ, mensæ ministros admonet vt facerent quicquid iussi essent, pia sollicitudine procurans ne famulorũ inobedientia, aut nõ paratum obsequium obstaret, quo minus cõniuio subueniretur: cæterùm tẽporis ac rei gerendæ arbitriũ filio tacita relinquens. Itaq; & hic rursum præclaræ virginis dotes relucent, mansuetudo scilicet & reuerentia filij, cuius duriore responso nõ offendebatur, nec ei vicissim responsabat. Item fidei fiduciæq; cõstantia, deinde & in intelligendo verba filij, & in prospiciendo futuris prudentia, in subueniendo inopibus indefessa sollicitudo. Greg. Nyssenus interrogatiuè legit illud, *nondum venit hora mea?* Sic enim interpretatur in ser. super illud: Tunc & ipse filius subiectus, quasi diceret. Quid mihi tecum est mulier? Nunquid etiam hanc meam ætatem regere vis? an nondum venit hora mea, quæ liberum arbitriũ & suum ius ac libertatem ætati præbeat?

ERANT AVTEM IBI LAPIDEAE HYDRIAE SEX POSITAE SECVNDVM PVRIFICATIONEM IVDAEORVM, &c.] Purificatio Iudæorum, de qua hîc loquitur, non ea intelligenda est, qua Iudæi secũdùm legem Moysi purificabantur à quibusdam immũditiis per legis constitutionem introductis, vt à cõtactu morticini, vel leprosi, aut à pollutione seminis. Ab his enim immundi erãt vsq; ad vesperum, nec potuerũt ab his emundari in cõuiuiis. Quare ea intelligẽda est purificatio, quæ secundũ traditionem seniorũ introducta fuit & recepta apud Iudæos, de qua Marcus. (Marci 7.) Pharisæi, inquit, & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non manducant, tenentes traditionẽ seniorum: & à foro nisi baptizentur nõ comedũt, & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicũ, & vrceorum, & æramẽtorum, & lectorum. In hunc ergo vsum aderãt sex istæ hydriæ, hoc est, aquales. (Dicitur enim hydria ab hydor, aqua) capientes duas aut tres metretas. Est autem metreta & cadus eadem mensura, cõtinens decem congios, vt ostẽdit Budæus lib. 5. de Asse, ex Dioscoride lib. 5. Congius verò sex continet sextarios. Nam & ob id sextarium dictum volunt, quòd sexta pars sit congij. Sextarius autem duas continet heminas vel cotylas. hemina autem appendit libram vnam, hoc est, sex cyathos. Nã cyathus liquoris vncias duas cõtinet. Ex quibus colligere licet quàm capaces fuerint sex istæ hydriæ, continentes metretas binas aut ternas. Vnde etiã intelligimus quàm largum fuerit Domini beneficium, & supponi fictitias esse quasdã amphoras portatiles, quæ in locis quibusdam tanquã ex bis sex hydriis ostenduntur, quæ absunt à mensura vnius metretæ aut cadi. Iuxta Robertum Senalem, qui post Budæum accuratius de ponderibus & mẽsuris scripsisse videtur, Metreta & cadus idem capit quod Batus, seu Ephi, quas mensuras ex Iosepho ostendit continere 72. sextarios Atticos, & proinde libras mensurales 108. cùm sextarius Atticus sesqui libram capiat, idemq; sit cũ Log Hebraico, quæ mensura Hebræis capax dicitur sex ouorũ. Ac iuxta collectionem ipsius Roberti, Metreta seu Batus continet quartarios Parisinos duodecim cum cheopina & dimidio eius cum duabus drachmis. Quartarius autẽ Parisinus, qui capit quatuor cheopinas, aut duas pintas, minor est congio Romano hemina vna, minor item Choe Attico, quadrante heminæ vnius, paulò item minor Gomor, mẽsura Hebraica. Vnde colligitur aliquanto minorẽ esse nostro quartario, quem nos barbarè potrum dicimus. Proinde hydria quæ duas metretas capiebat iuxta hanc collectionem vigintiquatuor nostros quartarios aut circiter capiebat. Vnde reliqua colligi possunt. Certè non amphoras vulgares fuisse has hydrias, sed vasa aperta & ampla, patet ex eo quòd Dominus non iubet effundi liquorem, sed hauriri. *Haurite*, inquit, &c.

DICIT EIS IESVS, IMPLETE HYDRIAS AQVA: ET IMPLEVERVNT EAS VSQVE AD SVMMVM.] Consultò Dominus miraculũ distulit, quò magis omnibus innotesceret vini defectus, ac sic non ostẽtationi, sed necessitati datum videretur. Igitur cùm iam tempus esset vt matris petitioni condescendens, amicorum inopiæ subueniret, seque in gloriã patris sui manifestaret, mandat ministris vt sex illas hydrias implerent aqua. Non mandat vt vasa vinaria impleant, sed aquales illas pro purificatione Iudæorum sitas, quas omnes didicerant præter aquas nihil continuisse, vt miraculum esset apertius, & ab omni calumnia liberius. Cumque solo verbo & vinum creare potuisset ex nihilo, & hydrias replere aqua quam in vinum conuerteret, ministris iussit replere hydrias aqua, vt euidentius esset miraculum, ipsosq; mensæ ministros faceret etiam ministros ac testes miraculi. Sicut enim ita omnia sua miracula gessit Dominus, vt nõ ad laudem humanam affectata, sed subleuandis hominum malis impensa viderentur: sic & rerum ordinem ita temperauit, vt maiore certiorique fide geri non possent, quò per ea videntium fides magis excitaretur & cresceret. Itaque & hac de causa iubet ministros haurire, & ferre architriclino, hoc est, conuiuij præfecto, vt & per hunc miraculi fides & magnitudo pluribus certius innotesceret. Hic enim partim quia sobrius erat, (nam cui cura mandata est curandi conuiuium, is cæteris bibentibus abstemius esse consueuit) partim quia saporum peritus, maiore fide pronunciare poterat de vino, quàm cæteri conuiuæ, quorum palata iam multo vino videri poterant obsurduisse. Ministri ergo testes fuerunt aquam in vinum cõuersam, Architriclinus autem testis fuit vinum illud optimum fuisse, qui cùm suspicaretur errore ministrorum, aut dispositione sponsi factũ, vt vinum illud optimum vltimo loco apponeretur, spõsum vocat, disputans cum eo de vino tam bono, Deo ita ordinante propter miraculi maiorem fidem & claritatem astruendam. Porrò subintelligendum quod ex sua narratione Euangelista reliquit nostræ intelligentiæ, postea re ex famulis inquisita, & reperto vino eiusdẽ generositatis in hydriis, miraculi veritatem & architriclino, & spõso, & per hos omnibus innotuisse. Sicut autem ad insinuãdã vini Christi liberalitate exhibiti quantitatẽ, Euangelista expressit hydriarum & numerũ & capacitatem: ita ad significandum eiusdem vini excellẽtiam & bonitatem, narrat tam accuratè verba architriclini, quibus eius bonitas comprobatur, vt sic declararet Christum & copiosum & optimum vinum exhibuisse.

Hoc

A HOC FECIT INITIVM SIGNORVM IESVS IN CANA GALILAEAE, ET MANIFESTAVIT.] Hinc patet falsum esse librum de infantia saluatoris, qui & reprobatur in decreto Gelasij Papę, tanquam ab hæreticis confictus. Atq; hac de causa videri potest ex proposito illud Ioannes addidisse, vt reiicienda demōstraret miracula quæ de Iesu iactabantur antea facta. Non enim intelligendum est Ioannem noluisse significare istud miraculum non fecisse simpliciter primum, sed primum inter ea quæ fecit in Cana Galilææ. Nā nulla videri potest ratione, quare potius diceret Euangelista primum miraculum quod in Cana factum est, quàm primum miraculū quod in Capharnaum aut in Hierusalem factum est. B Deinde cùm addit; *& manifestauit gloriam suam*, hoc est, gloriam & claritatem potentiæ suæ diuinæ, apertè satis significatur priùs tali ratione non manifestasse gloriam suam. Et bene quidem dicitur manifestasse gloriam suam. Apertè enim ostendit se eum esse, qui quotannis in vite aquam in vinum conuertit, ac creaturarum omnium dominum. Quod autem dicitur, *& crediderunt in eum discipuli eius*; intelligendum quòd fidē ampliorem & firmiorem acceperint. Quia & priùs quidem crediderant, sed non tam firmiter. Porrò præterquam quòd hoc miraculo & matrem honorauit & nuptias, amicorumque honori & inopiæ prouidit, etiam mysticam habet rationem & C intelligentiam omnis hæc Christi actio & historia, cuius mysterij ratione omnino conueniebat hoc miraculum aquę conuersæ in vinum in nuptiis, fuisse primum omnium quæ fecit miraculorum. Hoc enim miraculo Christus veluti typo quodam nobis adumbrauit id quod aggrediebatur. Iam enim tempus erat vt pro insipida ac dilutâ legis Mosaicæ litera, biberemus generosum illud vinum Euangelicę doctrinæ, Christo videlicet id quod erat inutile nobis & inefficax vertente in melius. Secundùm cuius mysterij hic significati exigentiam licebit & totam hanc historiam mysticè interpretari. Spirituales itaque quædam D sunt nuptiæ, quibus scilicet humana natura diuinæ reconciliata est & coniuncta, & ad hoc coniuncta, vt deinceps spirituales Deo filios pareret. Hæ autem nuptiæ tertia die sunt factæ. Prima enī dies, fuit tempus ante legem: secunda, tempus sub lege: tertia verò, tempus Euangelicæ doctrinæ. De quibus tribus diebus illud Oseæ nō incommodè potest intelligi. Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Non autem in Iudæa aut in Ierusalem, sed in Cana Galilææ gentium factæ sunt hæ nuptiæ, quia ad gentes magis hæ pertinent nuptiæ, ad quas maior Iudæorum pars vocata venire recusauit & contempsit. Astipulantur & ipsę vocabulorū localium significationes. Cana enim Galilęę sonat possessionem transmigrationis. In eo ergo populo hæ nuptiæ celebrantur, qui pretio sanguinis Christi emptus trāsmigrat à litera legis ad spiritū Euangelicum, atque à mundo ad cœlum. Interest his nuptiis castitas virginalis, adest & discipulorum Christi simplicitas, venit & ipse Iesus è cœlo tanquā ex vera Iudæa descendens, inuitatus certè multorum retro sanctorum vocibus. Ipso autem veniente ad nos, iam deficere cœpit in vtribus omnium vinū. Nam & insita hominibus naturalis ratio variis erroribus propemodum extincta erat & cœlestis gratia, qua etiam olim mentes fidelium irrigabantur & potabantur, hominum negligentia defecit in eis, abundante in omnibus iniquitate. Mater Iesu Synagoga, cuius authoritas per Christum diminuitur, admonet quidē de vino; sed idem ipsa pręstare nequit. Itaque cùm iam de vini ac gratiæ diuinæ defectu constaret, Christus non ferēs humanā naturam bonorum carentia deprimi, melius nobis quàm prius erat, vinum protulit, frigidas legis cæremonias in efficacissima, atq; saluberrima sacramenta, ac insipidam & quæ recreare nō potuit legem, in Euangelicam doctrinam commutans, quę mentē hominis & lætificat, & inebriat. Miratur autem tam bonum vinū architriclinus, quia pontificum quisque, quibus cura harum nuptiarum committitur; huius mysterij ratione stupescit, cui C primum vinum afferri Christus imperauit, quod per eum conuiuis omnibus sit dispēsandum. Cæterùm orandum & nobis, vt hæc in nobis, etiam impleantur nunc, nempe vt fiant nuptiæ, hoc est, coniunctio Dei cum anima nostra, quamdiu sumus in Cana Galilææ, hoc est, in possessione istius mundi, vnde nobis trāsmigrandum est. Verùm hę nuptiæ fieri nō possunt sine pręsentia matris Domini, discipulorumq; eius, & ipsius Christi. Castitas enim mentis adsit necesse est, atque simplicitas, & fides in Christum, qui per fidem habitās in cordibus nostris, cùm agnouerimus vinum nobis deficere, D conuertet aquam, quæ est in sex hydriis nostris, hoc est, dissolutionem ac molliciem omnium virium animæ nostræ, in vinum sapidū, omnes nostras vires lætificans cœlesti sua gratia, vt qui prius verbo & facto nihil præter aquam frigidam proferebamus, iam redoleamus fragrantissimum diuinæ sapientiæ & gratiæ vinum, quo & alios recreemus & inebriemus: atque incalescere faciamus. Orandum quoque: vt ad eas nuptias agni, de quibus Apocal. 19 perueniamus, à quibus stultæ virgines excluduntur: in quo simul cum Christo & Apostolis eius pro contemptis huius mundi bonis (quę velut aqua frigida satiare non possunt) bibamus vinum illud nouum: de quo Christus in vltima cœna: vinum, inquam vindemiæ defecatæ. De quo Isaiæ 25.

Sensus allegoricus

Osee 6

Sēsus moralis.

Sēsus anagogicus.

IN PASCHATE EIICIT DOMINVS VENDENTES & ementes in templo: mortem & resurrectionem suam Iudæis insinuans.

IOAN. 2. CAP. 10.

OST hæc descendit Capharnaum ipse & mater eius & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat pascha Iudæorū, & ascendit Iesus Hierosolymam, & inuenit in templo vendentes oues & boues, & columbas, & nūmularios sedētes. Et cùm fecisset quasi flagellum de funiculis, oēs eiecit de tēplo, oues quoque & boues, & nūmulariorum effudit æs, & mensas subuertit. Et his qui columbas vendebant dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei domū negotiationis. Recordati sunt verò discipuli eius quia scriptū est: Zelus domus tuæ comedit me. Responderunt ergo Iudæi, & dixerūt ei: Quod signū Psal. 78.

ostendis nobis, quia hæc facis? Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est tēplum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autē dicebat de tēplo corporis sui. Cùm ergo resurrexisset à mortuis recordati sunt discipuli eius quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni quē dixit Iesus. Cùm autē esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, vidētes signa eius quæ faciebat. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eò quod ipse nosset omnes, & quia opus ei nō erat vt quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

POST HÆC DESCENDIT CAPHARNAVM, IPSE ET MATER EIVS, ET FRATRES EIVS, ET DISCIPVLI EIVS.] Hunc descensum in Capharnaum non esse eundem cum eo de quo Matt. 4. sicut nec exitū in Galilæam cum eo de quo ibi Matthæus, patet, quòd ibi dicatur secessisse in Galilæam, & relicta Nazareth, venisse & habitasse Capharnaum, postquam iam Ioānes traditus esset in carcerem; cùm id quod hic narratur manifestè factum sit ante incarcerationem. Porrò quare in Capharnaum simul cum matre & fratribus descēderit, Ioannes non explicat. Verisimile tamen ipsum, quoniam iam Euangelicum erat negotium incepturus, noluisse deinceps habitare in Nazareth, in qua hactenus enutritus erat, quòd, vt postea dicit, sciret B se ibi non futurum in honore. Itaque hanc relinquens, aliò matrem simul & cognatos transtulit, secedens potissimum in Capharnaum celeberrimum totius Galilææ oppidum. Erat enim memoratissimum emporiū situm iuxta Genesareth. Hic itaque propter loci celebritatem, ac corruptissimos mores, qui in celebrioribus ferè locis & maximè emporiis multùm obtinēt, habitare, & doctrinam suam auspicari voluit, vt sic doctrina eius latius spargeretur, & ibi potissimum Dei virtus declararetur ad saluandum, vbi præcipuè viguisset vis Satanæ ad perdendum. Ne autem putaretur Christus tunc primùm cum matre relicta Nazareth, descendisse Capharnaum cùm Ioānes traditus esset, quemadmodum ex aliis Euangelistis videri posset, ideo necessarium putabat Ioannes istud narrare. Quanquam nōdum hic primo C descensu miracula fecerit in hac ciuitate, neque palam adhuc in synagoga prædicauerit, neq; tam fixam sibi mansioq; habitationem delegerit, quam ab incarceratione Ioannis. Ideoq; non multis ibi diebus mā sisse eos dicit, nulla prædicationis facta mētione, quāuis verisimile sit eum priuatim multos docuisse, ac plures sibi adiunxisse discipulos. Fratrica autē Iesu, de quibus hic & alibi frequenter fit mentio, primùm certum est nō posse intelligi veros & naturales fratres ex Maria scilicet & D Ioseph post Christū progenitos, vt ipsius asseruit Heluidius. Nec rursum probabilis est eorum sententia, qui putant hos dictos fratres Domini fuisse filios Ioseph ex alia aliqua priore vxore. Nam ex c. Marci. 6. patet q̄ fuerint fratres Domini, vbi sic dicitur: Nōnne hic est faber filius Mariæ frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ, & Simonis? Hi ergo quatuor dicuntur fratres Domini: verùm hi neq; filij fuerunt matris Domini, neque ipsius Ioseph sed Alphæi cuiusdam ex altera Maria. Nam Iacobus ille qui inter quatuor illos numeratur, Matth. 10. & Marc. 3. dicitur Iacobus Alphæi. Et mater horum dicitur Maria Iacobi minoris & Ioseph mater. Matth. 27. & Marc. 15. Quæ eadem Maria dicitur apud Ioannem cap. 16. Maria Cleophæ, filia scilicet, soror Mariæ matris Domini. Itaque ma-

Qui dicā di sint fratres Iesu.

A nifestum est fratres Domini dici cognatos eius, quomodo in Genesi Abraham se vocat fratrē ipsius Lot, qui fratris erat filius.

ET PROPE ERAT PASCHA IVDÆORVM ET ASCENDIT IESVS HIEROSOLYMAM, &c.] Ostendit per quid factum sit vt nō multis dieb. manerent in Capharnaum, videlicet quòd ob solennitatem paschalem ascendendum esset in Hierusalem. Bene autem dicit *pascha Iudæorum*, propter distinctionem à paschate Christianorū, quòd tum passim à Christianis quotānis celebrabatur, cùm Euangelium istud Ioannes scriberet in Asia. Porrò eiectio ista facta circa pascha, non est eadem cum ea cuius meminerunt Matth. c. 21. Marc. c. 11. & Luc. 16. Nā illa in B fine prædicationis circa mortem, hæc verò in primo prædicationis Christi anno facta est. Necessariò autem istud factum à Ioāne narratum est, nō solùm quia ab aliis omissum, sed magis quia sine ista narratione nō satis intelligi potuit quod alij Euangelistæ dicūt, quosdam testificatos de Christo coram Caypha, dixisse illum aliquando: Possum destruere templum Dei, & in tribus diebus reædificare illud. Et rursum quosdam exprobrasse Christo in cruce pendenti: Vah qui destruis templum Dei. &c. Id enim quando videri potuit dictum à Christo fuisse, hic enarrat Ioānes, cùm alij omnes prætermiserint. Cùm autem dicitur tum hoc loco, tum apud alios Euangelistas, inuenisse Christum in templo vendentes oues, &c. nomine C templi videntur etiam debere intelligi ipsa atria, in quibus sacrificia offerebantur, & orationi vacabatur. ac porticum ipsum templi, in qua etiam orabat populus & docebatur. Nō enim verisimile est in eo quod propriè templū dicebatur, oues & boues venditos, cùm ibi non offerrentur. Porrò hunc mercatū in tēplo Iudæi instituerunt prætextu aliquo ex lege desumpto. Nā Deut. 14. legimus mandatum, vt qui longius à templo habitarent, sua dona domi venderent, alia empturi ea pecunia in loco Domini. His ergo inseruire volebant videri illi quos Dominus eiecit: quò cōmodius exteri inuenirent quod offerrent, cùm re vera prophano D quæstui studerēt. Putat autē Beda sacerdotes cum venditoribus pepigisse, vt animalia accepta ab his qui obtulerant, rursum ipsi vēditores à sacerdotibus emerent, sed minoris, vt iterū cum lucro aliis hospitibus vēdere possent. Ita & quidam. Verùm istud ex litera haberi non potest: nec multū est verisimile: cum oblata animalia mactari mox debuerint, nec Christus aliud culpauerit: quàm quòd in loco sacris actib. deputato prophanos actus exercerent, turpi lucro intēti: hoc est ei lucro quod in loco illicito quærebatur. Quò autē paratior esset negotiatio, id quod in prophano mercatu fieri consueuit, aderāt & nūmularij: qui minutiore moneta mutarēt magnam: aut aurū argēto, aut peregrinam pecuniā eius loci moneta verterent, quales & hodie dicuntur esse Romæ in gradibus D.

Mat. 29.
Mat. 27

Petri

Petri. Hi verò dicuntur hic à Ioãne significãtius κερματιστάς, & κολλυβιστάς. Nam κέρμα, Græcis, significat æris minutias, & congeriem nummorũ quibus fit permutatio, vnde vbi nos legimus, *nummulariorum effudit æs*; pro *æs*, Græce est τὸ κέρμα. Κόλλυβος autem significat obolum qui pro permutatione datur, hoc est, vt vulgò dicitur, cãbio. Itaq; Christus quò ostenderet zelum suum pro honore patris sui, & autoritatem suam cum summa coniunctã potestate declararet, simulq́; doceret in domo Dei nullum quærendum esse temporale lucrum, sed omne tale lucrum pro turpi & inhonesto lucro habendum: imò vt in vniuersum ostenderet in domo Dei nihil agendum præter sacros actus, facto flagello è funiculis, ibi fortè vbi erant oues & boues repertis, abegit è templo omnes, tum oues, tum boues; veluti canes è domo Dei profligans. Nam hi funiculis eiici solent. Quãquam autem esse potuit, vt, quemadmodũ apud Matthæũ fecit, eiiceret etiam vendentes, non est tamen verisimile quòd hos flagello expulerit, sed illo tantum oues eiecit & boues. Non enim cùm dicitur *facto flagello omnes eiecit de templo*; dictio, *omnes*, referri debet ad homines, sed ad oues & boues. Nõ enim Græca habẽt, *oues quoque & boues*, quomodo nos habemus (vnde communiter intelligitur significari Christum flagello eiecisse non solùm homines sed etiã oues & boues) sed τάτε πρόβατα, καὶ τοὺς βόας, hoc est, ouesq́ue & boues, ita vt explicẽtur ea quæ sub dictione, *omnes*, comprehenduntur, vt sit sensus: *omnes eiecit de templo*, videlicet tũ oues, tum boues, adeo vt nullam ouẽ vel bouem in templo reliquerit. Et quidem ipsum aut nõ eiecisse vendentes, aut saltem non eiecisse flagello manifestius ex eo patet, quòd vendentibus colũbas dixerit: *Auferte ista hinc*, &c. Hoc enim demonstrat mansionem eorũ qui columbas vendebant post eiectionem ouiũ & boum. Flagello quidem vsus fuerat ad eiiciendum oues & boues, sed ad eiiciendum columbas inutile erat flagellum, (cõclusæ enim erant in ligneis caueis, vt notũ est) ideóq; monet venditores earũm: *Auferte ista hinc*: quasi dicat: Oues & boues ego eieci, vt vidistis, vos ergo similiter tollite ista hinc. Itaque in hoc Christi facto ac verbis mirabilis eius authoritas & potestas est declarata, cùm inter omnes vendẽtes nemo vni homini adhuc ignoto obsistere auderet, nemo qui nõ imperanti mox obediret, diuinitate nimirum ipsius mentes eorum perterrefaciente, & ad obediendum cogente. Præter prædictas antè facti huius rationes, & alias duas assignare licet. Et primùm quidem dicere possumus, Christum tum facto, tum verbis suis voluisse designare iam in proximo esse vt cessent omnia legis sacrificia; ac pellantur è conuersatione sanctorũ Iudæi, quemadmodum priori facto demõstrauit gentiũ vocationẽ. Vnde Cyrillus: Perspice inquit, quæso altius, quomodo futurus rerum habitus duobus his proximis Christus actibus designatũr. A Galilæis enĩ qui Canã habitabãt inuitatus ad nuptias, atq; honoratus, & miraculo profuit, & vini lętitia repleuit, ac in eadem cũ eis mẽsa & conuiuio fuit. Sic ab initio statim doctrinæ Christi, vniuersæ gẽtes fidem Christi suscepturæ mõstrabantur, quę per fidem in cœlestem thalamum peruenturę, spirituali conuiuio vnà cum sanctis Apostolis & ipso Christo æternaliter perfruẽtur, nullo priuati gaudio. Lætitia enim, inquit, sempiterna super caput eorũ: quod expressius dicitur: Multi enim, ait, venient ab oriente & occidente, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob. [Matt. 8.] Iudæos verò incredulos à sanctorum cõuersatione retrudet, ac suppliciis, peccatorum suorũ catenis deuinctos tradet, nullo modo iniquè factis sacrificiis suis placatus. Auferte namque, inquit, ista hinc. Hæc Isaias mihi prædixisse videtur: Holocausta arietum, & adipẽ pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, &c. [Isaie. 1.] Hæc ille. Secundò, hoc facto etiam saluator præripuit Iudæis iustæ accusationis occasionem. Nã quia sabbatho curaturus erat, multaq́; similia facturus quæ Iudæis legis transgressio videbantur, ne hæc tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primùm aufert huiusmodi suspicionem. Nam qui tantum zelum erga domum Dei demõstrauit, tantaq́; vehementia ac indignatione propter hanc vsus est, vt nulli omnino parceret, sed seipsum in periculum coniiceret, & tum caupones illos, tum Iudæos id ipsis permittentes in se exacuit: omnia sustinere paratus pro honore templi, nequaquam posset templi Domino esse contrarius. Sic ferè Theophylactus post Chrysostomum. Porrò cùm dicit: *Nolite facere domum patris mei domum negotiationis*, vel, vt habent Græca, ἐμπορίου, & significat se naturalem Dei, cuius erat templum, esse filium. (nõ enim dicit, patris nostri sed *mei*) & rationem quoque sui facti indicat, videlicet quòd filij sit pro patris sui gloria & honore zelare. Et quidem nunc tantùm dixit eos facere domũ Dei, domũ mercatus. Circa antẽ mortẽ suã dicit eos fecisse speluncam latronum. Initiũ enim prædicationis & signorũ adhuc erat, atque ob id iam mitius cum eis agit. Nam & tunc etiam vendentes & emẽtes eiecisse dicitur, & cathedras vẽdentium columbas euertisse, iam verò nihil horũ fecisse dicitur.

RECORDATI SVNT VERO DISCIPVLI EIVS, QVIA SCRIPTVM EST, ZELVS DOMVS TVAE COMEDIT ME.] [Psal. 68.] Incertum an discipuli huius scripturæ meminerint eo tempore quo hæc gerebantur, an post resurrectionem, quando Christo scripturarum eis aperiente sensum scripturas intellexerunt. Verisimilius tamen eo tempore hanc scripturam eis in mentem venisse, quo hæc agebantur. Alioquin & hic addidisset: Cùm resurrexisset Christus a mortuis, quemadmodũ postea adiecit. Videtur enim voluisse hic significare Euangelista, quòd cæteris admirãtibus rationem facti, imò offensis ipso facto discipulis in mentem venit ea scriptura, qua facti rationem intellexerunt. Neq; enim adeò rudes erãt discipuli: vt scripturarũ planè essent inexperti, quas singulis sabbathis in synagogis legi audierant, quanquam illo tempore nõdum intellexerant hanc scripturam: & totum Psalmum vnde desumpta est, pertinuisse ad Christũ. Est autem sensus authoritatis iste: Ardentissimum studium gloriæ domus tuæ: tanquã ignis quidã intra præcordia cõclusus vssit: torsit & consumpsit animũ meum, ferentem molestissimè neglectũ & inhonorationẽ domus tuæ. Estq́; similis huius orationis sensus ei quod dicit Psal. 118. Dauid: Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legẽ tuam. Et rursus: Tabescere me fecit zelus meus: quia obliti sunt verba tua inimici mei. Rupertus verò verbũ, *comedit*, sic ĩterpretatur: Zelus domus

næ totũ me corripuit, vt velut oblitus humanæ infirmitatis quam susceperam, solam diuinitatem ostenderim. Quod enim comeditur, totum transformatur, & in nihilum redigitur.

RESPONDERVNT ERGO IVDÆI, ET DIXERVNT EI: QVOD VIS SIGNVM OSTENDIS NOBIS QVIA HÆC FACIS? Videntes Iudęi Christũ & zelũ magnũ & authoritatem summã præ se ferentẽ, zelum quidẽ eius improbare non potuerunt, nec negare, nõ decere domũ Dei fieri domum negotiationis, sed signum authoritatis exhiberi postulãt. quasi dicat: Id qđ agis declarat te vendicare tibi magnam aliquã authoritatẽ, cùm ita sæuis, & impetũ exerces in eos qui videntur iuuare negotiũ religionis, quod ũ factum æquo hactenus animo pertulerunt sacerdotes & pharisæi. Quòd si autẽ hæc facis tua authoritate, temeritas est: si diuina, profer signũ aliquod vt credamus tibi. Itaq; signũ petiunt, tũ quòd moris sit Iudæis signa petere, vt dicitur 1. Corin. 1. tũ quod Moses populũ ex Aegypto educturus signũ suę authoritatis exhibuerit, vt patet Exod. 4. Existimant autẽ Chrysostom⁹ & Cyrillus hos interrogatores maligno animo signũ postulasse, videlicet vt si miraculũ exhibere nõ posset, cessare cogeret ab his quæ faciebat, ipsiq; suis motibus, vti, ac solitum quæstũ facere possent. Et quidem stupendũ planè, & authoritatis diuinæ satis declaratiuũ signum erat, quòd tã humilis in oculis eorũ, tanquam adhuc incognitus, tantã exerceret potestatem: vt nemo ei quãlibet contempto auderet aut posset obsistere ne ipsa quidẽ omnium vendentiũ multitudo, verùm id miseri nõ viderunt, nec aduertere voluerunt. Nondũ autẽ eos malè habebat quòd Deũ patrem suũ vocabat, siue quòd existimarent eũ sic Deũ vocare patrẽ suum, quomodo omnium Israelitarũ erat pater, omniũq; sãctorũ, siue quòd ad id nõ aduerterent sola facti nouitate cõmoti, quod ideo magis eos perculit, quod & vtilitati eorũ, & authoritati sacerdotũ & scribarũ derogaret. Porrò quod Iudæi dicuntur respondisse, cùm nullus præcedat sermo ad quem respõsio referatur, quidã intelligunt Iudæos respõdisse nõ tam verbis quàm facto Christi. Verùm notãdum, Euangelistas responsionẽ vocare, quemlibet ab alios factum sermonẽ, etiamsi nullus ab illis præcedat, ad quem referatur. Sic Luc. 14. cùm Dominus viso hydropico legisperitos & pharisęos rogaret: Nũ liceret sabbatho curare; Euãgelista pręmisit: Et respõdens Iesus dixit, &c. Sic & in præsenti scribit Ioannes Iudæos respõdisse, cùm nihil adhuc verborũ ad eos fecisset Dominus: Vnde videntur Euangelistæ verbo respõdendi abusi pro Hebręo Anah, quod fere respõdere significat, accipitur tamen plerumque simpliciter pro loqui, sermonémque ordiri ad aliquem. Sic Isaiæ 14. Vniuersi respondebunt tibi, & dicent; pro quo etiam Græci verterunt verbũ ἀποκριθῆν. dicentes, πάντες ἀποκριθήσονται, cùm sensus sit: omnes incipiẽt loqui & dicent. Istud obseruatum liberabit à frustraneis quęstionib. quibus torquentur quidam, dum apud Euangelistas verbum, respondere, reperitur, cùm nihil tamẽ pręcedat cui responsio reddatur. Phrasis em̃ hebręa est, respõderunt & dixerunt, pro eo quod est, dixerunt, sicut & illa locutio; Dixit dicens, vel locutus est dicens. Hebraismus est.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EIS: SOLVITE TEMPLVM HOC, ET IN TRI-DVO EXCITABO ILLVD, &c.] Iesus sciens maligno animo eos signum postulare, & calũniaturos etiam si signum ædidisset: deinde nolens vnquam ad solam ostentationem miraculum operari, sed tãtum ad subleuandũ aliorum necessitatẽ, vt quod esset diuinæ virtutis argumẽtum, idem esset & humanæ necessitatis beneficium, signum quidẽ nullũ tunc ostendit, sed promisit sub ænigmate: quòd si tum fuisset palã elocutus, non credidissent, quãdo nec tunc crediderũt cùm fuit exhibitum. Hoc autem signum quod promisit, signum erat mortis & resurrectionis, signum scilicet Ionæ, quod solum etiam postea petentibus signum, dandũ respondit. dicẽs: Generatio mala & adultera signũ quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionę Prophetę, &c. Sed tunc quidem apertius, nunc autem obscurius idẽ respondit; sermonis occasionẽ à templo in quo versabatur, & de quo erat quæstio, accipiens. Soluite, inquit, templũ hoc; corpus suum intelligens, quãuis sciret illos ĩtellecturos de templo illo in quo erat. Indigni enim erãt quibus veritas apertiùs annunciaretur, cùm non tam vt discerent, quàm vt calumniarẽtur, signum postulassent. Porrò bene hoc signũ ostẽdit qua autoritate è templo eiecerat omnes. Hoc enim signũ diuinã eius virtutẽ manifestè arguit. Nã seipsum à morte excitare, diuinæ solùm est virtutis: ac Deũ planè esse cõuincit. Pulchrè autem Christi responsio intelligi potest respondere facto illi, cuius occasione quęstio Iudęorũ nãta erat: In hunc modum vt indicauit Beda: Miramini qua autoritate tẽplũ Dei inanimatum: vestris commerciis cõtaminatũ excipio, & suæ sãctitati restaurare studeo: ego autem dico vobis, eadẽ id me facere potestate, quasi solueritis templũ hoc (corporis scilicet mei: quod verius est Dei templum) & cuius templum materiale, tantùm est figura: ego in tribus diebus illud sursum excitabo. Quod itaque dicit, *soluite*: non adhortantis est ad cædem: sed partim prædicentis, partim permittentis. quomodo & Iudę dictũ est: Quod facis, fac citius: Templum vocat corpus suum: propter habitãtem in ipso diuinitatẽ, non solùm per gratiam: sed etiam per vnionem personalem. In ipso em̃, inquit Paulus, inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: Colos. 2. Quoniam autem de templo corporis sui loquebatur sub metaphora templi materialis, vtitur verbis vtrique cõmunibus: *soluite*, &, *excitabo*. Soluitur em̃ templum, cùm dissoluuntur lapidum lignorumq; coniunctiones: soluitur & corpus, cùm ab anima separatur. Sic & excitare dicimus ædificium hoc est, extruere: & excitare dormientẽ vel mortuum. Vtramque significationem etiam habet dictio Græca hic posita. ἐγερῶ.

DIXERVNT ERGO IVDÆI: QVADRAGINTA ET SEX ANNIS ÆDIFICA-TVM EST TEMPLVM HOC, &c.] Iudæi nihil pręter suum carnale templum, de quo summè gloriabãtur, cogitãtes, absurdã simul & pręsumptuosam iudicabant Christi responsionẽ. *Quadraginta*, inquiunt, *& sex annis*: &c. Primũ em̃ templum à Salomone cõstructum, cõsummatum fuit intra 7. annos: secundum verò sub Zorobabel 46. annis: nõ quòd tot ãnis cõtinuè Iudęi hoc templum ædificauerint, sed puta à tẽpore quo cœperunt, vsq; ad templi consummationẽ, tot anni fluxerunt. Nã intermedio tempore aliquandiu ab incepta ædificatione cessatum est propter impedimenta gentium vicinarum, &

regis

regis prohibitionem,& tamē 1.Esd.5.dicitur: Sasab tsar venit, & posuit fundamēta templi Dei in Hierusalem,& ex eo tempore vsq; nunc ædificatur,& necdum completum est. Cœpta est autem templi ædificatio,anno primo Cyri, cōsummata verò sexto anno Darij Longimani, vt dicitur 1. Esd. 6. Porrò à primo anno Cyri vsq; ad sextum annum huius Darij anni sunt 46.& paulò āplius. Nam Cyrus 20.annis imperauit,& paulò āplius. post hunc Assueros etiā 20.annis. Ac deinde Darius Lōgimanus, cuius sexto anno templum fuit consummatum. Ad hanc autem Iudæorum obiectionem nihil respondit Dominus Iesus,sciens se nihil profecturum,si sermonis inuolucrum explicuisset, quādo nec postea tot editis signis & prædicationibus discipuli instructi potuerunt ferre mentionem mortis,nec credere mysterium resurrectionis. Hęsit tamē hoc dictu velutí semē quoddam in animis auditorum, sed in aliis alium fructum protulit. Siquidem Iudæi memores, hunc sermonē veluti capitale crimē obiecerūt illi apud sacerdotes impios. Discipuli quod assequi nō poterant, tamē recōdentes in pectore quid sibi vellet admirabātur,donec per resurrectionē re ipsa, quæ promittebatur,præstita, ac scripturis explanans per Christum spiritus sanctus doceret eos Christum per templū corp⁹ suū significasse. Qua in re notandum,quomodo omnia certis tēporibus Dominus dispenset,qui post resurrectionem primùm discipulos perfectiore spiritu donatus intelligere fecit & scripturas, & sermonem Christi. Quòd autem dicuntur discipuli tunc credidisse scripturæ & sermoni Christi,nō sic intelligēdum quasi priùs non credidissent scripturam & sermonem fuisse verum, sed quòd tum demum scripturas,quæ sunt de Christi resurrectione, & sermonē istum intellexerint,& in Domino verè agnouerint esse cōpleta. Vnde sensus est; crediderunt scripturæ iam intellectæ,& in Christo completæ.

CVM AVTEM ESSENT HIEROSOLYMIS IN PASCHA IN DIE FESTO MVLTI CREDIDERVNT,&c. Quod dicit, *in Pascha in die festo*, idest quod in die festo Paschę: vocatq; Pascha ac diē festum, totam illam solennitatem quæ tēpore septem dierum celebrabatur. Sic enim & postea frequenter accipit Ioānes diem festum,vt cùm c.6. dicit: Erat autem proximum Pascha dies festus Iudæorum. Et c.7. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum,scenopegia. Quod verò dicit: *crediderunt in nomine eius*: vel vt habēt Græca, *in nomen eius*, phrasis est Hebraica, idem significans quod crediderunt in eum, vel in in eo. Nam & hæc eadem sunt, credere in Iesum, & credere in Iesu. Quemadmodum enim apud Euangelistas verbū, credere, cōstruitur cum præpositione εἰς, hoc est, in, sequitur accusatiuus, quem Latinus interpres nūc per accusatiuū, nūc per ablatiuum reddidit. Vnde patet nullam faciēdam differentiam inter credere in Deum, & credere in Deo. Quod autem hæc tria, credere in nomine, vel nomen Christi, credere in Christum, & credere in Christo, idem significēt, apertissimum est ex capite Ioannis sequenti, vbi indifferenter hæc tria pro eodē ponuntur, dum sic dicitur: Exaltari oportet filium hominis,vt omnis qui credit

Ioan 3. in ipso non pereat,sed habeat vitam æternam. Ac mox sequitur: Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non

A credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Porrò inter credere Deo, & credere in Deo vel Deum (quæ locutio scripturis propria est) multam vult Augustinus esse differentiam. Credere enim Deo, esse fidem habere verbis eius, & quod & dæmonibus conuenit. Credere verò in eum, esse credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, & eius membris incorporari. Sic enim habet Augustinus cum alibi, tum hom. 29. super Ioannē. Verùm nō perpetuò cū in scripturis dicuntur quidā credere in Christum, significatur fides per dilectionem operans. Nam Ioan. 12. dicitur: Multi ex principibus crediderunt in eū, sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è synagoga nō eiicerentur. Dilexerunt enim gloriā hominum magis quàm gloriam Dei. Deinde etiam Euangelistæ indifferenter pro eodem ponunt, credere Christo vel Deo, & credere in Christum vel in Deum. Nā Ioā.6. cùm dixisset Christus: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille: subiungitur, Dixerūt ergo ei: Quod ergo tu facis signū vt videamus & credamus tibi? Idem ēst ergo credere in Christum, & credere Christo. Et cap.5. Si crederetis Moysi, crederetis vtiq; & mihi: pro eo quod est, crederetis in me. Et rursum eodem cap. Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me habet vitam æternā: vbi credere ei qui misit nō est aliud

C quàm quod alibi dicitur, credere ī eum qui misit. Sic & 1 Ioan.5. cùm sic dicitur, Qui credit in filiū Dei, habet testimonium Dei in se. qui non credit filio, mendacem facit eum: quia non credit in testimonium quod testificatus est Deus de filio suo: patet idem esse credere in filium & credere filio. Patet & illud quod non solum dicimur credere in Deum, sed etiā ī testimonium, quod nihil aliud est quàm credere testimonium Dei. Vnde videtur esse manifestum, hanc loquendi formam, credere in aliquem, quæ Latinis, Græcisq; scriptorib. est inusitata, phrasim esse Hebræā. Nā pro eo quod Latini Græciq; cum datiuo dicunt, credere alicui, Hebræi semp dicunt, vt alia multa similiter, cum præpositione, in, credere in aliquo. Sic enī 2. paral. 20. vbi legimus: Credite in Domino Deo vestro, & securi eritis: credite Prophetis eius & cuncta euenièt prospera; vtrobique verbum, credite, cōstruitur cum præpositione, in, credite ī prophetis eius, sicut prius credite in Domino. Vnde & septuaginta verterunt: ἐμπιστεύετε ἐν προφήταις. Qua phrasi etiam dicitur in psal. 77. In omnib. his peccauerunt adhuc, & non crediderunt in mirabilib. eius. Sic Exod. 14. vbi nos habemus, Crediderūt Domino: & Moysi seruo eius: Hebræa habēt: Crediderunt in Domino, & in Moyse seruo eius. Sciendum tamen quòd aliter intelligendum sit, dum dicimur credere Christo & in Christo, & cùm

E dicimur credere Moysi & in Moyse. Moysi enim aut in Moyse, similiter Petro aut Paulo credimus, tanquam vera prædicantibus de Deo & Christo. Christo autem & in Christo credere dicimur, quia scilicet credimus eum esse illum quem seipsum prædicauit, & ab aliis prædicatus est, Dei scilicet filium promissum & expectatum hominib. mundi saluatorem: qualē fidem consequitur fere fiducia in Christum, eiusdemq; super omnia dilectio. Quæ duo quoniam consequuntur fidē nostrā quatenus Deum & Christum respicit, atque secundùm nostrum loquēdi morem videntur includi in præpositione, in, ob id apud nos ex sen-

tētia Augustini & aliorum patrum obtinuit, vt credere in aliquem, solum tribuamus Deo patri, filio, & spiritui sancto. Quòd enim secundùm scripturas nihil aliud sit, credere in Christum, quàm quod dictum est, patet ex eo quod Actuum 8. cùm Philippus Eunucho baptismum postulanti dixisset: Si credis ex toto corde (videlicet in Deum & in Iesum Christum, licet, respondens Eunuchus ait: Credo filium Dei esse Iesum Christū. Hoc ergo erat credere in filium Dei & in Iesum Christum. Porro quid hi, de quibus hic loquitur Ioannes, ad fidem adducti sint, ostendit cum subdit: *videntes signa quæ fecit*, hoc est, quia videbat signa. Significat ergo miraculis magis commotos quàm verbis. Nam Iudæi non tam commouentur ratione quàm visis prodigiis.

IPSE AVTEM IESVS NON CREDEBAT SEMETIPSVM EIS, EO QVOD IPSE &c.] Quid est quod Dominus non credidit seipsum his qui crediderunt ipsum; & quid est hoc; *non credidit semetipsum eis?* Non enim dici potest, vt quidam volunt, istos de quibus loquitur Euangelista, non veram, sed fucatam habuisse fidem, quia sic non dixisset, *multi crediderunt in nomine eius*. Fictè enim credere, non est credere. Proinde Augustinus, Cyrillus, & Chrysostomus intelligunt hos habuisse adhuc fidem imperfectam, & non satis stabilem, atq; ob id Christum non credidisse se eis, hoc est, vt ipsi exponunt, non credidisse eis altiora mysteria suæ doctrinæ, vtpote adhuc rudibus & inidoneis. Atq; hoc exēplo Christum docuisse eos quibus mysteria saluatoris cōcredita sunt, non statim omnia mysteria doctrinæ sublimis rudium animis cōmittere, nec antequam firmiores catechumeni sint, Christum eis, priusquam upitreat; in baptismo ac mensa diuina cōmēdare. Secundùm quem sensum quod sequitur, *eo quòd ipse nosset omnes*; intelligendum consequenter est, eo quòd ipse nosset omnes an idonei essēt, an non, & capaces suorum mysteriorum. Euthymius autem sic locum hunc intelligit: Iesus non confidebat in eis tanquam legitimis & constantibus discipulis, nec se eis cōcredidit, eo quòd ipse nosset omnes homines an cōstantes essent, an inconstantes. Caietanus verò rectius, vt apparet, intelligit pronomen, *eis*, non demonstrare eos qui crediderunt in nomine eius, sed in genere illos, qui in solennitate Paschali Hierosolymis erant. Dixerat enim; cùm esset Hierusolymis, & multos

A quæsisse ab eo signū suæ authoritatis, & multos credidisse in nomine eius: nunc verò in genere dicit Christum non credidisse se eis, hoc est, non ita propter credentium multitudinem, de bono animo Iudæorum erga se fuisse securum, vt se tutò illis committeret, & de vita propria in eis bene cōfideret. Significat ergo Christum ipsis Iudæis in Hierusalem non exhibuisse diu sui præsentiam, sed sese mox ab illis subduxisse, non quidem timorem Christi his verbis notare volens, sed excludere potius falsam in eis confidentiam. Quoniam enim nondum erat tempus mortis, nec sine periculo apud illos Iudæos Christus se sciret agere posse, humana scilicet via, non credidit se eis,
B sed se illis subduxit. Hoc autem periculum quomodo Christus intellexerit, cùm nulli adhuc odiū suum contra ipsum declarassent, imò multi bonum suum erga ipsum animum ostendissent, explicat Ioānes cùm subdit; *eo quod ipse nosset omnes*; rationem non credendi seipsum assignans, non timorem, sed notitiam omnium. Apertius autem explicans quomodo omnes nouerit, subiicit; *& quia opus ei non erat ad cognoscendum hominem, vt quis testimonium perhiberet de homine quoniam*. Ipse enim nouit intimos quosque recessus humanæ mentis, ac proinde nouit quid de se plerique cogitarent, quomodo scilicet iam multi Pharisæorum & sacerdotum inuidiam quandam & maleuolentiam
C in corde contra ipsum conceperant, etsi eam nōdum prodidissent. Huc enim tendunt hæc Euangelistæ verba, vt significaret ea hoc tēpore quosdam contra Christum concepisse odiū quoddam, cùm viderent eum scilicet suis moribus contrarium, & dignitati suæ ac quæstui officere quæ ille faciebat. Aperte autē hic Ioānes significat Christi veram & humanitatem, & diuinitatem. Humanitatem quidem, cùm dicit; *non credebat se eis.* Nisi enim in eo fuisset vera humanitas, quam illi lædere potuissent & occidere, non opus fuisset se illis subducere. Diuinitatem verò cum cordium cognitionem soli Deo propriam ei competere as-
D serit. Iam ex eo quod dicit, *non credebat se eis*, intelligendum significari ipsum relicta Hierusalem & Iudæa: cursum redisse in Galilæam. Nusquam enim alibi id dicit Ioannes, cùm tamen postea dicat: post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram; quæ narratio præsupponit prius dictum esse, Christum reliquisse Iudæam post aduentum in Hierusalem paschæ tempore.

NICODEMVS DOCETVR MYSTERIA FIDEI.

IOAN. 3. CAPVT XX.

RAT autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorū. Hic venit ad Iesum noctc, & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister, nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respōdit Iesus, & dixit ei: Amē amē dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò, nō potest videre regnū Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci cum sit senex? nunquid potest in ventrē matris suæ iterato introire & renasci? Respondit Iesus: Amē amē dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sācto, nō potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natū est ex spiritu, spiritus est. Non mireris quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuò. Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat, sic est omnis qui natus est ex spiritu. Respōdit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possūt hæc fieri? Respōdit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Amē amē dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, testimoniū nostrū nō accipitis. Si terrena dixi vobis, & non creditis: quō si dixero vobis cælestia, credetis? Et nemo ascendit in cælū, nisi qui de scēdit de cælo, filius hominis q est in cælo. Et sicut Moyses exaltauit serpētē in deserto, ita exaltari oportet fil

tet filium hominis,ut omnis qui credit in ipso,non pereat,sed habeat vitam æternā. Sic enim Deus dilexit mundum,vt filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum non pereat,sed habeat vitam æternam.Non enim misit Deus filium suum in mundum vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Qui credit in eum,non iudicatur:qui autem non credit,iam iudicatus est:quia nō credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit,odit lucem: & non venit ad lucem,vt non arguantur opera eius, qui autem facit veritatem, venit ad lucem,vt manifestentur opera eius,quia in Deo sunt facta.

ERAT AVTEM HOMO EX PHARISAEIS NICODEMVS NOMINE,&c. A Quoniam superius dixerat multos ex conspectis à Christo factis miraculis credidisse in Christū, iā ex omnibus de vno quodam præcipuo recenset, quomodo discendi gratia Christum adierit.Erat, inquit, homo quidam nomine Nicodemus,qui & erat sectæ Pharisaicæ,& princeps Iudæorum, hoc est,vnus ex principibus & primoribus Iudæorū. Quæ duo apposita sunt, eo ꝙ alioqui totus fere Pharisæorū atq; principum ordo Christo semper fuerit cōtrarius. Vnde Ioan.7.dicunt: Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum,aut ex Pharisæis? Hic itaq; venit ad Iesum nocte, partim ꝙ pudetet eos qui inter Iudaicæ gentis principes dignitate præeminebat, humilis Iesu discipulum videri: partim & magis, ꝙ timeret ne eius gratia in B Pharisæorum & sacerdotū inuidiam pertraheretur. Sciebat enim permultos sui ordinis & sectæ, Iesu insidiari & inuidere. quod hic significare rursum volui Euangel: ita. Quāuis autem nocturnus iste accessus satis declarat humanū quendā tunc pudorē animi nō satis humilis, tum timorē animi nō satis amantis Iesum, vt cuius gratia suæ existimationis & gloriæ iactura facere nollet: Dominus tamen doctor māsuetissimus,qui calamū quassatum non comminuit,& linū fumigās nō extinguit, nō repulit timidū atq; intēpestiuū salutatorē, sed comiter accepit,imbecillū quidē adhuc, sed malitiæ expertē,& ob hoc dignū qui paulatim ad sublimiora pruneheretur. Is itaq; primùm aperiens C quantum ex cōspectis illius miraculis profecerit hac præfatione captare cœpit beneuolentiā Iesu Rabbi,inquit,ō persuasi sumus,ac certo credim° te non ex teipso docendi munus suscepisse: sed à Deo te missum esse: in hoc vt viā salutis mortalib° perdoceas. Id,inquā,certò de te credimus: ꝓpterea ꝙ nemo possit hæc signa facere quæ tu ædis, nisi Deus illi adsit, faueat,& cuoperetur. Bene autē dicit,*hæc signa quæ tu facis*. Nā & diabolus cū suis ministris multa facere potest quæ videntur esse miracula,& signa: idq; partim per ludificationem sensuum, partim per cōiunctionē occultarū causarum naturalium. Vnde Paulus 2. ad Thessal. 2. D dicit aduentū Antichristi futurū secundū operationem satanæ in signis & prodigijs mendacibus. Et Apocal.13.dicitur de bestia secunda: Et fecit signa magna: vt etiam ignem faceret descendere de cœlo in terrā in cōspectu hominum. Verùm talia signa qualia Christus fecit,nō ad ostētationē, sed ad vtilitatem hominū,facere nemo potest nisi diuina virtute: qualia sunt cōuertere aquam in vinū vetum, cæcis præbere visum, claudis gressum,& in vniuersum facere vera signa & miracula: hoc est, quæ excedunt omnē potestatē rerū naturaliū. Nec obstat huic dicto Nicodemi, quod Deus aliquādo miracula huiusmodi vera facit per malos: vnde Matth. 7. dicit Dominus in die illa multus dicturus:Domine nónne in nomine tuo dęmonia eiecimus,& virtutes multas fecimus? quibus tamen dicturus est: Non noui vos: discedite a me omnes qui operamini iniquitatem. His enim etsi Domin° nō adsit per gratiā suā: nec fit cum eis in omnibus quæ faciunt,adest tamen eis in miraculorum patratione: quæ cùm nō fiant ab eis in nomine ipsorum,non probāt eos esse bonos & sanctos, sed sanctū esse nomē illud in quo facta sunt: ac verē esse doctrinā quam prædicant: sunt enim miracula vera,teste Gersone, veluti sigillū quoddam Dei,quo vtitur in testimonium & confirmationem veritatis: sicut in attestationem veritatis reges & alij sigillo quodā apposito vtuntur. Bene itaq; ex signis quę non nisi diuina virtute fieri potuerunt intulit Nicodemus cœlestem & diuinam fuisse Christi doctrinā. Sic & 3.Reg.17. dixit mulier Sareptana ad Eliam: Nunc in isto cognoui ꝙ vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verū est. Et Marci vltimo dicuntur Apostoli prædicasse vbique Domino cooperante, & sermonem cōfirmante sequentibus signis. Porrò Nicodemus hāc suam de Iesu opinionem proposuit vt magnificā ac præclaram, quum tamen longè esset infra eius dignitatem. His enim verbis satis significabat se nihil aliud eum fuisse suspicatum, quàm Prophetam aliquē aut doctorem veracem, cui Deus faueret,& adesset in ædendis miraculis, quasi ea non æderet suaptè virtute. Noudum enim intellexit Deum sic fuisse cum Iesu quomodo nos intelligimus: quia scilicet in eo diuinitas humanitati coniuncta sint in vnitate personæ, quanquam & hic singularis modus quo Deus fuit cum Iesu, intelligi putuisset ex singulari illo modo quo fecit miracula. Fecit enim non in nomine alterius, sed quasi propria authoritate, & in confirmationem eius quòd Deum patrem suum asseruit.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EI: AMEN AMEN DICO TIBI, NISI,&c. Quēadmodum Dominus pro sua mansuetudine non dedignatus est admittere ad colloquiū eum quem sciebat pudore quodam ac timore accedere ad se nocturno tempore: ita pro sua humilitate non indignatus est ei quā imperfectam adhuc de se opinionem habuit, nec statim se iactabat qualis esset, sed blanda comitate docilem paulatim prouehit ad Euangelicæ doctrinæ penitiora mysteria, incipiens à regeneratione baptismali, quæ principiū est Christianismi. Porrò cum responsū saluatoris impertinenter se habere videatur ad verba Nicodemi, Theophylactus ad hūc modū eam respōdere facit verbis Nicodemi. Quandoquidē Nicodemus humilem de Christo habebat opinionem, nempe ꝙ magister esset & Deus esset cum illo dicit ei Dominus: Meritò ita de me sentis. Nondū enim natus es supernè vel denuò, sed adhuc carnalis es,ac ob id & tua de me opinio, carnalis & humana. Ego autem dico tibi, ꝙ nisi tu aut quis-

quis alius fuerit, supernè & denuò nati fueritis, non poteritis dignam de me habere opinionem, nec videre regnum Dei, hoc est cognoscere me vnigenitum Dei filium. Intelligit enim Theophylactus regnum Dei hîc vocari ipsum Christum. Cyrillus autem sic verba Christi intelligit subiuncta verbis Nicodemi, vt quoniá ille satis ad salutē esse putaret, si tantummodo admiratione digna admiraretur, propterea ꝙ nihil à Domino quæsiuit, sed tantùm confirmauit eum à Deo missum magistrum, ideo Dominum voluisse his verbis docere, nō nudis verbis adipisci posse iustitiam. Nec omnem qui dicit: Domine, Domine, intraturum regnum cœlorum, sed qui fecerit volūtatem patris: eam autem esse, vt spiritum sanctum homo suscipiat. Verùm simplicius fuerit intelligere, Nicodemum, postquā dixisset Dominū se credere à Deo missum in præceptorem hominum: deinde etiam interrogasse qua ratione posset cōsequi vitam æternam & regnū cœlorum, quod Ioānes & Christus iam prædicauerant. Atq; hanc interrogationem insinuasse Ioannē responsione Christi: quēadmodum superius interrogationem Pharisæorū indicauit responsione Ioannis dicentis, Non sum ego Christus. Aut certè intelligendum saluatorē: quoniā ex verbis Nicodemi satis intellexit quorsum spectaret, & propter quid ipsum adierit, videlicet vt sciret viam & rationem salutis, mox incepisse eum instruere, exordiens ab eo quod in ordine salutis primū est, quasi dicat: Scio Nicodeme percupidum te esse, vt à me, quem à Deo missum magistrum credis, audias rationē cōsequendæ salutis. Quare illud habeto pro indubitato, ante omnia requiri ad cōsequendam salutem, vt quis denuo nascatur. Sciendū autem dictionem Græcam ἄνωθεν, quā noster interpres vertit, denuo, esse ambiguam. Significat enim quandoque supernè vel è supernis, quomodo accipitur postea hoc eodem capite, cùm dicitur: *Qui de sursum est super omnes est.* Atq; in hac significatione accipiunt hoc loco ferè omnes Græci, nominatim autem Theophylactus & Cyrillus, intelligentes significari debere hominem nasci è supernis, hoc est cœlesti generatione. Chrysostomus autem & huius significationis meminit & alterius, qua significat hæc dictio idē quod ἄλλως hoc est, iterū, vel ab integro, & à principio. In qua significatione debere hîc accipi patet ex responsione Nicodemi. Si enim Iesus dixisset, oportet nasci è supernis, nō obiecisset Nicodemus ea quæ sunt generationis carnalis. Deinde cū dicit Nicodemus: Nunquid potest in ventrē matris iteratò, vel vt habent Græca, δεύτερον, secūdò, introire, manifeste satis patet Christum dixisse oportere nasci denuò. Nam quod dicit Theophylactus, Nicodemum postquam audiuit illud ἄνωθεν, intellexisse ab initio & iterum, cum Dominus voluerit significare, è supernis, locū habere possent: si Christus Nicodemo Græcè locutus fuerit, in Hebræa autem lingua nō est æquiuocatio: respōdens æquiuocationi huius Græcæ dictionis. Vnde & in Syriaco Euang. est denuo. Porrò Amē, dictio Hebraica est, habens apud Hebræos eū vsum, vt per eā aliquid cōfirment, idem valens quod apud *Amen quid significet.* nos aduerbiū, vere. Venit enim à verbo Heæmin, quod est, credidit, firmauit, asseruit. Et aliquando quidem hac voce, Amen, optatur perfectio eorum quæ dicta sunt, quomodo lex cogebat mulierem adulterij infamatā respondere, Amen Amen, post

A lectam imprecationem: vt est Num. 5. Sic quū recitabātur deuotiones & maledictiones cōtra trāsgressores legis Dei, respōdebat populus Amen, vt legitur Leui. 17. Sic & Psal. 40. 71. 88. & 105. illud, Benedictus in seculum, clauditur per Amē Amen, pro quo Septuaginta bene verterunt, γένοιτο, γένοιτο, fiat, fiat, nō ꝙ Amen hoc propriè significet. Nō enim, vt quidam putant, verbum est, sed nomē vel aduerbium confirmandi. Tamen sic vertendam eā dictionem putauerunt Septuaginta, ꝙ quando sic ponitur, per eam optetur perfectio eorū quę dicta sunt, cū ei' vis apud nos melius exprimi nequeat. Aliquando autem hac voce confirmantur quę dicenda sunt: vt cùm ea saluator vtitur in Euange-
B lijs: & tūc rectè explicatur per verè aut certè. Vnde pro eo quod Lucæ 21. dicitur: Verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quàm omnes misit, Marci 12. dicitur. Amen dico vobis, &c. Cæterùm geminatio huius dictionis, quæ semper inuenitur apud Ioannem, similiter & in fine Psalmorum, & Numeri 5. confirmationem intendit quare quāuis pro more Hebræorum Ioannes hanc dictionem geminauerit, tamē hæc geminatio ei potius competebat, quàm reliquis Euangelistis, ꝙ ea quæ à Ioanne disserūtur, magis sint cœlestia & sublimiora, ideoq; attentiorē auditoris animū flagitantia, proinde maiori assertione cōfirmanda, vt annotauit etiam Rupertus hoc loco. Aliqnādo verò hæc
C dictio, Amen, in scripturis accipitur vt sit nomen significans idem quod verus, vel veritas, vt Isaiæ 65. Qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo amen, hoc est fideli & veraci. Illa autē oratio, *nō potest videre regnū Dei*, quam sic multi intelligunt, vt per regnum Dei accipiatur Christus: alij, vt intelligatur doctrina Euangelica, & *videre* pro intelligere, rectius intelligitur esse Hebraismus, idē pollens quod, non potest esse particeps regni Dei, qđ est vita æterna. Sic enim in Psal. dicitur, Non da- *Psal. 15.*
D bis sanctum tuum videre corruptionem: pro eo quod est, sentire & subire corruptionē. Sic dicitur & videre mortem, Lucæ 2. & Ioan. 8. Nam ꝙ hoc loco videre regnum Dei sic accipi debeat, patet ex eo quòd postea pro videre regnum Dei, dicatur introire in regnum Dei.

DICIT AD EVM NICODEMVS: QVOMODO POTEST HOMO NASCI CVM SIT SENEX, &c.] Cū potuisset Dominus adeo apertè quod dicendū erat explicare, vt à Nicodemo facilè intelligeretur, tamē obscurius locutus est, tum vt Pharisaicam superbiā cōprimeret, tum vt hominis cupiditatē eliceret, ac sic paulatim erudiret, & ab affectu carnali trāsferret ad intelligentiam spiritualē. Itaq; cùm Nicodemus non intelligeret natiuitatem aliquā nisi carnalem, quæ iterari nō posset, miratur quomodo Saluator denuo nascendum esse dicat. Quamuis autem omni ęta-
E ti sit impossibile denuò nasci corporaliter, tamen meminit specialiter senectutis, tūvt ab ætate omnino contraria nascenti obiectio esset euidētior: tum ꝙ ipsemet senex esset, ac ob id de se exemplū promperet, ac si diceret, Ego sum senex, & meam quæro salutem, quomodo ergo fieri poterit vt renascar? Porrò quemadmodum bene intellexit Nicodemus corporalem natiuitatem repeti non posse, ita quoque intelligendum spiritualem non posse iterari. Quomodo enim, inquit Augustinus, vterus repeti non potest: ita nec baptismus.

Respon

A RESPONDIT IESVS: AMEN AMEN DICO TIBI, NISI QVIS RENATVS. &c. Rursum dominus nõ est offensus tã crasso hominis respõso & interrogatione incredulitatẽ quãdã præ se ferẽte, sed sciens eum animo discendi cupidũ interrogasse, non grauatur interpretari quod obscurius dictũ erat, & ostendere quomodo quis denuò nasci possit & debeat, non scilicet ex vtero matris, sed ex aqua & spiritu sancto. Significat ergo secundã hanc natiuitatem quã exigit, non esse carnalem, sed spiritualẽ. Sicut enim necesse est hominem carnaliter nasci ex matre & patre, priusq̃ ingrediatur in vitã hãc temporalem, & regnũ possessionemq; huius mundi carnalẽ: ita vt quis in- B troeat in vitã illã æternã & regnum Dei spirituale, necesse est priùs spiritualiter renascatur, idq; ex aqua & spiritu. Et sanè vt regeneratio, omni tempore necessaria ad cõsequendum regnum cœlorũ fieret ex spiritu semper fuit necessarium: verũ vt etiã ex aqua fieri deberet, à Christo primùm institutum est, qui baptismum Ioannis proprium, in aqua scilicet, cõiũgens baptismo sibi proprio, nẽpe in spiritu, Christianum cõstituit baptisma in aqua & spiritu, per quod regeneraretur homo ad nouã vitã, & consequendum regnum Dei. Vt autem in aqua simul & spiritu regeneratio fieret, sapienter & cõuenienter institutum est. Primùm, vt quoniã C homo ex duabus cõstat partibus, altera visibili, altera inuisibili, etiã regeneratio quę ad totum spectat hominem in duobus illis cõsisteret: quorum vnum visibile, corpus hominis visibile cõtingeret: alterum verò inuisibile, mentem hominis inuisibilem inuisibiliter renouaret. Secundò, vt quoniam pro statu huius vitæ adhuc crassi sumus, spiritualia nũ intelligentes nisi per corporalia, externa aquæ ablutione perciperemus interiorem spiritus purificationem & renouationem quæ nullo alio symbolo sensibili cõuenientius quam aqua significari potuit, tum q̃ suis proprietatibus & spiritũ nos lauantẽ regenerantẽmq;, & sanguinem Christi in quo lauamur apposite significet: tum q̃ per immersionem in ipsa factã, & mysteria mortis ac D resurrectionis Christi quibus renouamur repræsententur, & q̃ nobis ad imitationẽ Christi fiat, videlicet q̃ cum Christo cõmorimur, & cõsepelimur mundo atq; peccato, & rursum cum illo resurgimus ad nouitatẽ vitæ, vt docet ad Romanos

Roma. 6. Paul⁹. Tertiò, vt regeneratio fieret per vnum sensibile, & alterum insensibile, etiam ob id cõueniebat, quoniã qui regenerantur, ex Ecclesia & Deo regenerãtur, filij scilicet matris Ecclesiæ & Dei patris: quorum illa per aquæ ministerium visibile regenerat, hic per spiritum suũ inuisibiliter. Vt autẽ regeneratio nunc per aquã fieret & spiritum, cùm priùs solùm fieret per spiritum, conueniebat. Primùm, eo q̃ sicut sub Christo primùm cœpit prædicari apertè regnum cœlorum & hæc spiritualis regeneratio: ita & ab ipso primùm instituendũ erat huius ad cõsequendum regnum cœlorum re- E generationis symbolum, quo tamẽ nõ solùm intelligeremus spiritualem hãc innouationem, sed eandẽ etiam efficaciter cõsequeremur, ac de cõsecuta certiores redderemur. Secundò, quoniam iã ex omnibus gentibus plerique regenerandi erant ad vitam æternam, ob id iã cõueniens erat signũ quoddam institui quo à se mutuò dignoscerentur quicunque ad eam essent regenerati, & ascripti nouo illi populo ad quẽ pertineret promissio regni cœlorum: quẽadmodum olim circuncisionis signo dignoscebantur qui ad eum pertinerẽt populum, cui promissiones terræ Chanaan aliæq; veteris legis, factę erant. Atq; ob hanc duplicem causam omnia sacramenta nouæ legis instituta sunt, videlicet vt posteaquam per Christum exhibetur omnibus gratia Dei, per visibilia quædam signa gratia hæc & significaretur, & efficaciter cõmunicaretur. Deinde, vt per huiusmodi signa nouus Christianorum popolus in vnum coadunaretur, quemadmodum docet Aug. i. c. lib. 1. ad inquisitiones Ianuarii dicens: Deus sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, vsu saluberrimis, societatem noui populi inter se colligauit. Quam ob rem hæc sacramenta Græcis apposito vocabulo dicuntur σύμβολα, & vel etiã, συνθήματα. Dicuntur enim Gręcis σύμβολα & συνθήματα, quæ Latinis dicuntur tesseræ, signa scilicet professiua cõmunionis & societatis. Antiqui enim habebant tesseras, hoc est, signa quædam vel ex plumbo, vel corio, vel panno, vel simili re, quibus in bello milites significabant cuius erant exercitus, quę dicebantur tesserę militares: aut quib⁹ vtebãtur alterutrum inter se cõfœderatę ciuitates, quæ dicebãtur tesseræ hospitales. Sic & per nostra sacramẽta profitemur nos esse de exercitu Christi, & esse ciuitatis ac societatis in Christo collectæ, hoc est Ecclesiæ Dei: cuius professionis respectu etiam à Latinis scriptoribus, videntur hæc signa dicta in primis sacramẽta. Nam sacramentũ propriè dicitur apud probatos autores iusiurandũ, quo se milites astringunt suis ducibus fidelitatẽ promittẽtes, quod ob id sacramentum dicebatur, quia sacrũ habetur & inuiolabile. Ita enim & nos sacramentis nostris obligamus nos ad cultum diuinum & Dei seruitutẽ, sicut de circuncisione dicit Paulus: *Galat. 5.* Testificor omni homini circumcidenti se, quoniã debitor est vniuersæ legis faciẽdæ. Porrò hæc nostra sacramenta & symbola, non sunt gratiæ Dei signa nuda, quẽadmodum veteris legis, sed signa efficacia, vt quæ gratiã quam significant etiã efficaciter exhibeant. Cùm enim in veteri lege gratia Dei per Christum nõdum esset exhibita, sacramẽta illorum gratiã venturã adumbrarunt quidẽ & promiserunt, sed nõ cõtulerunt. Verùm quoniam iam hæc gratia exhibita est per Christũ, signa talia sunt instituta quæ nõ solùm gratiam hãc significarent, sed etiã conferrent; cooperante scilicet in eis spiritu Dei. Vt autẽ sic sint efficacia signa, cùm non habeant ex sua natura, habent ex beneplacito instituentis Christi, quemadmodum more solenni annulus aut purpura missa à principe, signũ est efficax inaugurandi aliquem alicui magistratui aut authoritati, non quidem ex aliqua vi quæ hæreat in ipsis symbolis ex illorũ natura, sed ex voluntate principis, qui ea ad hoc instituit. Esse enim nostra sacramẽta, efficacia signa, præter alios scripturæ locos etiam ex hoc loco constat, cùm regenerationem non solùm spiritui sancto, sed simul etiam aquæ tribuat Dominus. Aduertendum autem, saluatorem, dum dicit: *Nisi quis renatus*, &c. necessitatem imponere omnibus: ac proinde etiam paruulos debere renasci ex aqua & spiritu. Nam eos posse intrare regnum cœlorum nemo facilè negauerit, cùm talium dicat Christus esse regnum cœlorum. Nec obstat, quod quidam sine baptismo aquæ saluentur, vt qui catechumeni morte occupantur, aut qui in sanguine

ſanguine martyrij baptizātur. Hi enim omnes renati ſunt ex aqua, ſaltē in voto, etſi necdū re ipſa. A

QVOD NATVM EST EX CARNE, CARO EST: ET QVOD NATVM EST EX SPIRITV, SPIRITVS EST.] Poſtquā oſtēdit ſecundā generationē à prima longè eſſe diuerſam, vtpote quæ ex aqua eſt & ſpiritu, oſtendit iā quāta ſit differentia inter id quod priori, & quod ſecunda naſcitur generatione: ex qua differentia etiā ſatis indicat rationē ob quā neceſſe ſit denuò naſci, idq; ex aqua & ſpiritu ad cōſequendū regnū Dei. Cùm enim ſpirituale & cœleſte regnum Dei, caro & ſanguis poſſidere nequeat, vt habet D. Paulus, B neceſſe eſt vt id quod ex carne tantū caro natū eſt, deinde etiā ex ſpiritu naſcatur ſpiritus, vt ſic regnum Dei ingredi poſſit. Cùm autē hîc dicitur, *caro eſt, & ſpiritus eſt*, caro accipi debet pro re
1. Cor. 2. vel homine carnali, quem Paulus vocat hominē animalem, qui nō percipit ea quæ ſunt cœleſtia & ſpiritualia, ſed tātùm ea quæ ſunt carnis. Spiritus
1. Cor. 6. verò pro homine ſpirituali, vt dicit Paulus, Qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt. Ac ſic facilè ſoluitur difficultas quæ ex his verbis oriri poteſt de Chriſto, qui cū ſecundū carnis generationē natus ſit ex carne, videtur dicendus caro: cumq; ſecūdū eādē generationem natus ſit ex ſpiritu, dicēdus erit ſpiritus. Dicendū enim, totū Chriſtū propterea ꝙ ex ſpiritu natus ſit, eſſe ſpiritū, nō carnē, C quomodo hîc eæ dictiones accipiuntur. Nō enim hic ſubſtantiam denotāt, ſed qualitatē. Nec obſtat quod Chriſt⁹ etiā natus ſit ex carne: nā iſtud, *quod natum eſt ex carne*, intelligi debet cū excluſione ſpiritus, hoc modo quod natū eſt ex carne & non ex ſpiritu: aut quod natū eſt ex carne, hoc eſt, carnali generatione, id ipſum eſt carnale quatenus ex ea eſt: aut qđ natū eſt ex carne, tāquā principali principio productiuo. Itaq; natiuitas ex ſpiritu eſt duplex. Quædā corporalis, ea ſcilicet qua Chriſt⁹ nat⁹ eſt homo ex ſpiritu ſancto. Alia ſpiritualis, qua nos ad illius ſimilitudinem naſcimur inuiſibiliter filij Dei, atq; de hac potiſſimū hic eſt ſermo, quāquam & priorem illā natiuitatē ex ſpiritu debere D cōprehendi ſub ſecundo mēbro, ſatis patet ex his quæ ſcribit Paul. Cor. 15. vbi Chriſtū cōparatū ad primū Adā vocat hominem cœleſtē & habentem corpus ſpirituale. Cyrillus tamen hæc nomina, caro & ſpiritus, videtur accipere vt ſignificent ſubſtātiā, carnē ſcilicet pro altera hominis parte quæ à carne ſeminatur: ſpiritū verò pro anima rationali, quā ex ſpiritu natā intelligit: tū ꝙ ab ipſo ex nihilo ad eſſe ꝑducta ſit, tū ꝙ per ipſum ſit reformata, & diuinæ naturæ particeps effecta. Verū hic ſenſus vt non ſatis videtur propoſito conuenire, ita relinquit magnā difficultatem de carne Chriſti, & præterea Chriſtus nō vnā hominis partē ex carne natam vult dicere, alteram verò ex ſpiritu, ſed totum hominem natum eſſe ex carne, & totū E natum eſſe ex ſpiritu, vt patet ex eo quod ſequitur: *Sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu.*

NON MIRERIS QVIA DIXI TIBI, OPORTET VOS NASCI, &c.] Hæc pars dupliciter accipi poteſt. Primò, vt ex ſuperioribus inferatur in hunc ſenſum: Cū iā Nicodeme intellexeris ſecundā natiuitatem nō eſſe talē qualē opinabaris, videlicet ex carne, ſed ex ſpiritu, atq; id qđ ex ſpiritu gignitur, lōgè diuerſum eſſe ab eo quod ex carne, ne igitur mireris ꝙ dixerim neceſſe eſſe vt denuo naſcamini. Secūdò accipi poteſt, & melius, vt ad ſequentia referatur, eo ꝙ inducto exemplo videatur Domin⁹ voluiſſe Nicodemum reuocare ab admiratione. Quæ tamen ſequentia dupliciter quoque intelliguntur. Chryſoſtomus enim, Cyrillus, cæteriq; Græci cùm dicitur: ſpiritus vbi vult ſpirat: intelligunt per ſpiritum, ventum, & aerē, qui ſpirare dicitur vbi vult, quia nō coercit⁹ arbitrio hominum, naturali impetu fertur quouis, quaſi libertatem quandā habens voluntatis. Vocē autem eius audimus, hoc eſt ſonum & ſtridorem, quomodo & tonitrui ſonus frequenter in Pſalmis vox dicitur. Neſcimus verò vnde ſpiritus veniat, aut quò vadat, quia non videmus, nec ſub ſenſum cadit vnde veniat, aut quò vadat, quāuis ſciamus per aliqua externa ſigna vnde veniat. Aut ꝙ quāuis ſciamus in generali ventorū principiū, non tamen in ſpeciali, hoc eſt, ignoramus certū & determinatum locū vnde incipiāt, & vbi deſiſtāt. Itaq; iuxta hāc intelligentiam ſimile iſtud ſic eſt accōmodādum propoſito: Miraris Nicodeme, ꝙ dixi denuo naſcendum eſſe, eo ꝙ ſecundā natiuitatem nullo ſenſu cōprehendas: verùm cùm iā dixerim ſecundā generationem eſſe ex ſpiritu, non debet te id perturbare. Nam ſicut aereus iſte ſpiritus nullo obſtāte fertur quouis, & cùm ſtrepitū eius audias, neſcis tamen eius originem aut finē quò tendat: ita quoq; ſe habet omnis qui natus eſt ex ſpiritu, ac tale quiddam in eo accidit. Spiritus enim ſanctus ex quo renati ſunt, quos vult afflat, & aſpirat arcanis ſuis afflatibus, cumq; vis & efficacia huiuſmodi afflatus ſentiatur, tum ab eo qui renatus eſt: qui ſe alium ſentit effectum: tum ab aliis hominibus, qui quaſi nouos iā ſuſpiciunt & admirātur homines ſic renatos: tamen vnde eis vis illa noua adſit, aut quò eos agat, neq; percipitur aliquo ſenſu ab iis qui ſic ſunt renati: neq; intellectu etiā cōprehenditur ab iis qui eodem ſpiritu nondum ſunt afflati. Intellige ergo ꝙ quomodo nō eſt ſubiecta aliquib⁹ legibus humanis, nec perceptibilis eſt via huius ſpiritus aerei, nec eum niſi ex effectu ſuo cognoſcis: ita quoq; natiuitas hæc quā dixi ex ſpiritu, neq; naturæ legibus ſubiicitur, nec humana ratione aut ſenſu percipi poteſt: percipitur autem ex efficacia ſpiritus agētis & regentis eos quos regenerauit ſuo afflatu. Porrò alij, inter quos Aug. ne nomē ſpiritus æquiuocè hîc accipiatur: & quia ventus impropriè dicitur velle, ac deinde non videtur verum de vento ꝙ neſciatur vnde veniat, aut quò vadat: intelligunt hic per ſpiritum, ſpiritum Dei, ac ſaluatorem iſto ſimili voluiſſe oſtēdere, aut in quo ſenſu dixerit eū qui natus eſt ex ſpiritu, eſſe ſpiritum, vt intelligit Caietanus, aut potius eū qui natus eſt ex ſpiritu, quod attinet ad eā natiuitatem, non poſſe ſenſibiliter cognoſci: ſicut nec ipſe ſpiritus ex quo natus eſt. Spirat vtiq; ille vbi vult, nulloq; creaturæ arbitrio moderari poteſt, nihil illum prohibere. Electos ſuos afflat, nouóſq; reddit, cùm ipſi viſum fuerit. Huius vocē homines audiūt: nā in ſanctis loquitur: verùm vnde ille ſanctis adueniat, quóq; eos agat, ignorāt. Prophetas vtiq; audiebat populus diuina diſſerentes: in quo vocem ſpiritus clarè percipiebat: at vnde ille ſpiritus eis adueniret, aut quò abiret ignorabant. Saul regem antea ſpiritu vacuum Prophetiæ ſpiritus inuaſerat, & vox prophetica ex eo audiebatur: verùm vnde veniret illi ſpiritus, & quò abiret, vulgò neſciebatur. Sicut ergo ſpiritus ille non niſi effectu

cogno

cognoscitur, ita & spiritualis natiuitas nō nisi effectu comprehenditur. Verùm prior intelligentia omnibus perpensis multo videtur accommodatior. Nam interpretatio Caietani, qui vult in tribus conditionibus natū ex spiritu assimilari spiritui, coacta nimis & dura est. Secundùm aliorum autem intelligentiam, non videtur esse diuersitas aliqua, aut non magna inter secundam partem similitudinis & primam.

RESPONDIT NICODEMVS ET DIXIT EI: QVOMODO POSSVNT HÆC FIERI?] Nicodemus crassior, in Iudaica adhuc imperfectione subsistit, propterea iterū rogat, *quomodo possunt hæc fieri?* non repugnans quidē Iesu, sed nō intellectum sermonem planius cupiens sibi explanari. Nō dicit autē, quomodo potest istud fieri: sed pluraliter, *quomodo possunt hæc fieri?* Tria enim dixerat Dominus quæ nō assequebatur Nicodemus, videlicet q oporteat renasci ex aqua & spiritu, q sic natus efficeretur spiritus, quodq; hæc regeneratio imperceptibiliter fieret. De his ergo omnibus modum quo fieri possint inquirit. Iesus antè primùm quidem ei monstrat suam imperfectionem, & tarditatem minus quàm in aliis tolerandā, non quidem volens illi insultare, & exprobrare, sed potius vt deposito Pharisaico supercilio sese humiliet, dum intelligere eum facit quàm sit in his rudis ipse qui alios docere se posse profitebatur. Tu, inquit, doctoris nomē & officiū obtinens in populo Israelitico, & hæc ignoras? Verùm videri posset hæc saluatoris obiectio absurda, quēadmodū absurdè diceretur iurisperito: Tu es doctor legum, & ignoras quæ sunt Theologiæ? Hæc enim quæ modò dixit saluator, sunt nouæ legis dogmata, nō veteris, cuius Nicodem[us] erat professor. Itaq; Theophylactus intelligit Nicodemum doctorem legis veteris, ideo non debuisse hæc ignorasse, & necdū credidisse, quia ex miraculis maximis quæ in veteri testamento cōtinentur, debuisset intellexisse hæc eo modo fieri posse quo illa facta sunt, vt sit sensus iste: Si in memoriā redigeres miracula veteris testamēti, quomodo scilicet Eua ex costa Adæ formata sit, quæ prodigia facta in Aegypto, quomodo sterilis pepererit: & id genus alia, facilè deprehēderes id posse fieri quod dico. Quēadmodum enim illa fuere mirāda, & supra intellectū, & tamē credis ea sic facta: ita quantumuis hæc sint mirabilia & supra captum, credas tamen necesse est. Secundùm quē sensum quod dicitur, *& hæc ignoras*, accipiendum erit pro eo quod est, & hæc nō credis, vel nō assequeris quomodo possint fieri. Alii verò melius intelligunt, Nicodemū, eo q doctor esset Israelis, non debuisse hæc ignorasse, tum quia in scripturis veteris testamēti variæ continentur figuræ regenerationis quæ fieri debebat per aquā & spiritū, vt transitus per mare rubrū, diluuiū mundi, ac purgatio Naamā in Iordanem: tum quia scripturæ prophetarum apertè satis loquantur de spiritu Dei renouante & regenerāte, atq; de aqua quæ in diebus Messiæ peccata hominū ablueret. David enim dicit: Renouabitur vt
Psal. 102. aquilæ iuuentus tua. Et rursus precatur, Cor mū-
Psal. 50 dum crea in me Deus, & spiritū rectum innoua in visceribus meis. Sic & Ezech. 11. promittitur cordis innouatio quæ futura sit per spiritū dei: Dabo ait, eis cor nouū, & spiritū nouū tribuā in visceribus eorū, & auferā cor lapideū de carne eorum. & dabo eis cor carneū. Similia habentur & c. 36. Iā

A & de aqua baptismali multi loquūtur Prophetæ, vt Zacha. 13. & Ezechiel. 36. vbi promittitur pro innouatione aqua munda & spiritus Dei.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA QVOD SCIMVS LOQVIMVR, ET QVOD VIDIMVS TESTAMVR.] Posteaquā Dominus reprehendit crassam & culpabilem tarditatē Nicodemi, propter vindicatā legis intelligentiā, iam reprehendit ipsius & aliorum Iudæorū tarditatem in credendo propter testimonij certitudinem, ostēdere quoq; volens ea quæ sunt suæ, hoc est, cœlestis doctrinæ, non percipi rationibus humanis, quibus ille ea percipere quærebat, sed fide ad intelligendū ea opus esse: sibi autē huiusmodi
B prædicanti meritò omnibus modis credendū esse, vt qui non testetur nisi de exploratis & visis, hoc est, certò cognitis. Quòd autē dicitur hîc pluraliter, *quod scimus loquimur*, &c. intelligūt quidā Christum de se loqui & Ioanne, alii verò etiam de omnibus Prophetis qui ante fuerant: verùm quoniā vidisse cœlestia mox soli Christo tribuitur, cū dicitur: *Nemo ascendit in cœlum*, &c. rectius alii intelligunt Christū de se loqui pluraliter. Aut potius simul cōprehendi cum Christo patrē & spiritum sanctum. Patrem enim secum testificantem facit c. 8. dicens: Non sum ego solus, sed ego, & qui misit me pater. Et in lege vestra scriptū est. Quia duorum hominum testimoniū verum est. Itaq;, vt an-
C notauit Rupertus, pluraliter hic locutus est Dominus, idq; in solo hoc versu: eo q testari se profiteretur, & sermonē suum testimoniū appellet, testimoniū autem vnius legitimū & ratum non sit, quare patrem & spiritum simul secum testificantes facit. Porrò cùm testimonium dicit, significat fide, quæ dicebantur ab ipso, percipienda esse, nō ratione & scientia. Testimonium enim nō ad sciētiam, sed ad fidē faciendā pertinet. Sensus ergo est: Verè dico vobis, q non, quemadmodum Prophetæ, quæ afflatu spiritus didici, & audiui à Deo, hæc loquor vobis, sed certa compertaq; loquor. Nec
D ego solus, sed & qui in me loquitur pater, ea vobis testificantes in terris, quæ certò perspeximus in cœlis. Cumq; duorum testimoniū sit ratum, ac receptissimum sit testimonium testium oculatorum, vos tamē Iudæi testimonium nostrum tam probatum & certū non accipitis, hoc est, non approbatis, humanis scilicet rationibus id quærentes percipere, quod sola fide comprehendendum est. Loquitur autem ad Nicodemum pluraliter: siue q cum Nicodemo quidam Iudæi vnà venerint ad Christum (vt intelligit Caietanus, eò q dixerit Nicodemus, Scimus quia à Deo venisti magister) siue quia Nicodemus princeps erat Iudæorum ad quē tanquam ad omnes Iudæos & Pharisæos maxime sit locutus. Postquam autem arguit eorū in credendo tarditatem propter testimonij certitudinem, eādē rursum arguit propter eorū credibiliū
E quæ dicta erant & testata facilitatē: *Si, inquit, terrena dixi vobis*, &c. Quæ sententia cùm variè tractetur, dupliciter potissimum exponi potest. Primò vt per terrena intelligantur ea quæ superius dicta sunt de regeneratione spirituali: quæ etsi min[us] sit quā res terrena, vt & omnia cœlestis magistri nostri cœlestia erant, non terrena: tamen hic terrenū dicitur, siue q in terris peragatur, siue potius per cōparationem ad alia fidei nostræ sublimiora mysteria: de natiuitate scilicet æterna filij ex patre, de processione spiritus: &c. & ad ea bona quæ post

hanc

A hanc vitam reuelāda sunt filiis Dei. Itaq; terrena hic dicuntur, quæ ad alia collata crassa sunt, longeque inferiora ipsis, vt sit sensus: Si non creditis mihi in his quę modò dixi crassioribus mysteriis, quæ doctrinæ euangelicæ sunt rudimenta, quomodo credituri estis, si alia longè sublimiora, quę ab his quæ modò dixi tantùm distant, quantum cœlestia à terrenis, vobis aperire cœpero, illa scilicet regni Dei arcana planè cœlestia? Cùm enī nemo non sentiat, omnes sensus & cogitationes humani cordis propendere ad malum, nemo quoq; ignoret cœli municipatum non posse contingere nisi iustis & sanctis, nec tales posse fieri homines nisi spiritu Dei sancto, nō adeo abstrusam & cœ- B leste erat quod de renascētia ex spiritu dictū fuit, sed quasi terrenum quid & crassum. In hunc sensum fere Chrysostomus, Theophyl. & Cyrillus. Secundò, contrario modo secūdùm Augustinum & Rupertū, intelliguntur hîc per cœlestia, ea quæ priùs de regeneratione spirituali dicta sunt: per terrena verò, ea quæ dixerat de ædificando tēplo in triduo. Aut secundùm Fabrum, parabolæ & similitudines à rebus terrenis desumptæ: quibus docuerat forte populum in solennitate Paschali. Itaque secundùm hanc intelligentiam Dominus hac sententia significat non esse mirum, quod nō crederet Nicodemus superioribus verbis: quando ne his etiam credidissent Iudæi quæ priùs di- C xisset in templo, longè inferiora his de regeneratione mysteriis. Hæc expositio multum conuenit et lectioni quæ est in aliquibus Græcorum libris, οὐ πιστεύετε, id est, non credidistis.

ET NEMO ASCENDIT IN COELVM NISI QVI DESCENDIT DE COELO, FILIVS HOMINIS, &c.] Theophyl. hæc putat sic cum superioribus coniungenda: vt quoniā priùs Nicodemus significauit se Christum habere tanquam Prophetam aliquē, Dominus iam corrigat illius de se sententiā, ostendens se non esse de numero Prophetarum, qui de terra existentes à Deo missi fuerunt, sed è supernis esse, Prophetis omnibus superiorē: vt quorū nullus in cœlum ascen- D derit. Alij verò sic coniungunt cum superioribus, vt quoniam dixit Christus de credendis cœlestibus, iam quædā eorum quæ planè necesse est credere explicat, videlicet se Deum esse & hominē, ac mysterium passionis ipsius. Melius autem secūdum Cyrillum intelligitur Christus his verbis voluisse indicare rationē, quare meritò sit habenda fides ipsi cœlestia prædicāti, etiāsi primus ipse hæc apertè cœperit prædicare, vt sit hæc cum superioribus connexio: Meritò mihi cœlestia vobis prædicāti credere debetis, etsi nemo ante me hęc sic apertè prædicauerit, nec multos mecum in testes deposcere. Nemo enim cœlestia ita nouit atque ego, quia nemo ascendit in cœlum, nisi, &c. Porrò illud, *nemo ascendit in cœlum*, cùm videatur falsum propter iustos qui iam ex hominibus in E cœlum migrārūt, dupliciter solet intelligi. Primùm, vt solus Christus dicatur ascendisse in cœlum, qui solus propria virtute, iure ac merito ascendit. Reliqui verò velut rapiuntur in cœlum, nec nisi iure ac merito Christi. Secundò, vt per hoc quòd solus ipse dicitur ascendisse, non intelligātur excludi illi, vt qui sunt membra ipsius: quēadmodum cùm dicatur solus homo aliquis esse in domo, non excludūtur ipsius hominis membra, sed potius includuntur. Neuter autem horum sen- A sum conuenit proposito. Non enim hic, *ascendit*, est præsentis temporis, vt præsupponāt prædictæ interpretationes, sed, vt patet ex Græcis quæ habent ἀναβέβηκε, est præteriti temporis, ita vt de ascensione corporali, quæ tunc adhuc futura erat, non possit intelligi. Verùm iam remanet dubium, quomodo Christus iam tum ascenderat in cœlū. Neq; enim ascenderat secundū humanam naturam, sed neque secundū diuinam, quia illi nō competebat ascendere. Itaq; Caietanus intelligit Christum iam ascendisse in cœlū secundùm animam, quia scilicet illa iam ab initio conceptionis consecuta erat beatificā Dei fruitionem, ad quam nul- B lus adhuc inter homines tum temporis peruenerat. Rectius tamen intelligitur Christus secundū diuinam naturam ascendisse tum in cœlum. Non enim hic, ascendere, motum aliquem denotat, sed ascendisse in cœlū nihil aliud hîc est, quàm contēplatum esse omnia cœlestia, & quæcumque Dei sunt perfectè collustrasse & perdidicisse. Sic enim hoc loco hæc locutio est accipienda, quomodo in Psal. similis locus, dum dicitur: Existimabā vt cognoscerem hoc: labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, id est donec à rebus terrenis abstractus cœpero diuinę dispensationis rationes expendere. Idem ergo his verbis dicitur hoc loco quod superius, cùm dixit: *Deum nemo vidit vnquam.* C *Vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit.* Descendisse autem è cœlo dicitur Christus, non quòd cœlum reliquerit, (nam ne hoc putaretur, adiectum est, *qui est in cœlo*: neque propter ea quòd, vt intellexit Valentinus, corpus cœleste attulerit è cœlo) sed tum quia diuinitas in cœlo existens, in terris naturam humanam assumpsit, tum quia & ipsum corpus quod assumpsit, conceptum sit ex spiritu sancto. Itaque & secūdùm diuinam naturam, & secundùm humanam descendit è cœlo, quamuis potissimum hîc sit habitus respectus ad diuinam naturam assumentem humanam. Notandum autem contra Nestorianos, hîc dici filium hominis esse in cœlo, & descendisse è cœlo, atque ascendisse in illud, cùm tamen hæc non competant ei tā- D quam filio hominis, sed tanquā filio Dei, & Deo: per quod manifestè significatur vnā esse filii Dei & filii hominis hypostasim & personam, ita vt propter hanc vnitatem quæconque dicuntur de filio Dei, etiam verè dicantur de filio hominis, & contrà. Hac ergo sententia paucorum verborum tria hæc credenda Christus astruit, naturæ scilicet humanæ assumptæ veritatem: cùm se dixit filium hominis, hoc est, hominem: diuinæ naturæ veritatem, dum se è cœlo descendisse & in cœlo esse asserit: ac harum naturarum in vnitatem personæ coniunctionem, dum filium hominis dicit esse in cœlo.

Psal. 72

Quomodo Christus è cœlo descendisse dicatur

ET SICVT MOYSES EXALTAVIT SERPENTEM IN DESERTO: ITA EXALTARI OPORTET FILIVM.] Secundū E quosdam istud sic cōiungitur superioribus, vt quoniam priùs dixit filium hominis descendisse è cœlo, hic causam huius descensus indicet. Secundùm quam connexionem coniunctio &, hic causaliter accipi posset, quomodo sæpe accipitur etiam apud probatissimos autores. Alij verò aliter hanc partem superioribus connectunt. Verùm si consideremus processus Christi, hic videtur esse ordo, vt postquam superius Nicodemo quærenti quomodo possunt hæc fieri Christus respondit fide hæc

de hæc esse percipienda, ac meritò sibi fidem ha- A
bēdam etiā si solus hæc noua prædicaret: iam do-
ceat non solùm credendum sibi tanquā vera præ
dicanti, sed etiam tanquam autori saluti per cru-
cem, fideiq; huius esse maximum fructum, simul
indicās etiam per fidem hominum posse regene-
rationis ex aqua & spiritu fieri participem, atque
regenerationē hanc pendere ex merito passionis
suæ. Si enim per fidem in exaltatum filium ho-
minis fit vt quis non pereat, sed habeat vitā æter-
nam, ergo regeneratio quæ fieri debet ex aqua &
spiritu, vt quia habet vitam æternam, à passionis
Christi efficacia & merito pendeat necesse est. Bo
ne autē saluator Nicodemo mysterium suæ pas-
sionis, quod illo tempore nōdum apertè erat præ
dicandum insinuauit nomine exaltationis, cōpa- B
rando eam cū exaltatione serpentis, vt quę nudè
dicta intelligere non potuisset, ex figura legis in
qua versatus erat melius assequeretur. Est autem
hæc figura īter omnes figuras crucis & passionis
maximè aperta & apposita. Indicat enim Christi
occisi, quasi seductor fuisset & populi corruptor,
innocentiā, mortisq; eius genus ac virtutem, no-
stros à veris serpētib. lethales morsus, ac modum
quo ab eis per Christum curari possimus, ita vt in
hac figura totū adumbratæ passionis & incarna-
tionis mysteriū delinietur. Sicut enim olim cùm
in deserto oberrans Israeliticus populus, à veris
serpentibus lethalia vulnera accepisset, à quibus
non nisi diuino beneficio curati potuerunt qui C
percussi fuerant, Moyses non verum, sed æneum
serpētem ex præcepto Dei erexit in ligno, vt qui
percussi fuerāt, solo aspectu ab imminēte eis cer-
to interitu liberarētur: ita pro curandis nostris le
thalibus vulneribus quæ ex suggestione illius ser
pētis qui primos momordit parentes, omnes con
traximus in deserto huius mundi, Christus à pec-
cato quidē omni & veneno alienus, sed tamen in
similitudinē carnis peccati veniens, ac tanquā ser
pētinæ malitiæ à Iudæis reiectus & habitus, in li-
gno crucis exaltatus est, vt solo aspectu oculorū
fidei curati, ab imminente morte æterna liberare-
mur, ac vitā æternā consequeremur. Hinc ad hāc
figuram alludens postea aliquoties saluator suam
crucifixionē, exaltationē vocat. Cùm, inquit, exal D
tatus fuero à terra, omnia trahā ad meipsum. Ioan
12. & 8. cap. Cùm exaltaueritis filiū hominis, tunc
cognoscetis quia ego sum. Non caret autem my-
sterio & ratione, quòd Moses non ligneū aut la-
pideum, sed æneum serpentē fecerit. Aeneus em̄
serpens magis Christū exprimebat, tum propter
suam soliditatē, tum quòd ex igne cōflatus esset.
Sic enim significabatur soliditas corporis Chri-
sti, quod morte ipsā destrui nō potuerit, sed ī æter
num efficax perseuerat, ac eundem charitatis igne
excoctum, suspensum fuisse in cruce. Et quidem
Moysi præceptum non fuit vt faceret serpentem
æneum. Nam quamuis nos legamus Num. 21. di-
ctum Moysi: Fac tibi serpentem æneum, pro, ser
pentem æneum, Hebræis est vnica dictio Saraph, E
quam priùs noster interpres vertit, serpentes igni
tos, hoc est vrentes. Id enim propriè significat ea
dictio, cùm deriuetur à verbo quod accendere si-
gnificat. Aeneum ergo fecit Moyses serpentē, ex
igne conflatum, qua sic melius figuram expressit
serpentum ignitorū à quib. percussus erat popu
lus, ac vmbrā Christi, qui & ipse ignitus fuit, sed
alio igne quàm quo igniti sunt veri illi serpentes,

A à quib. vulneratū fuit lethaliter genus humanum.
Dicit autem Rabbi Ioseph medicos asserere eum
quem momorderit serpens, statim mori si inspe-
xerit æs, ac propterea ex pręcepto Domini Mosē
æneum serpentem fecisse, vt miraculum magnifi-
caretur, dum contra communem naturæ cursum
æs factū est salutare percussis à serpētibus. Quod
& ipsum si verum est, rectè mysterio crucis cōue
nit, eò q ipsa crux, de qua priùs dictum erat: Ma-
ledictus omnis qui pēdet in ligno; nobis iam con
uersa sit in benedictionē: & quod prius erat ma-
lefactoribus mors, factum est omnibus vitæ occa
sio & causa. Porrò ex eo quòd serpens æneus, qui
ex sua natura nō habuit curādi infirmitatem, solo
conspectu sanabat, idq; ex institutione diuina, di-
B scēdum quomodo symbola sacramētorum instru
menta sint salutis & gratię Dei, vt quomodo ba-
ptismus aquæ regeneret. Quemadmodum em̄ ser
pens ille quod per aspectum sanabat, ex Dei erat
institutione, qui credētibus verbo eius per huius-
modi serpentē læsus curabat: ita quoq; aquæ tin-
ctio, quæ ex sua natura nō habet virtutē mundan
di mentē, ex Dei tamen institutione habet, vt per
eam fidelibus mentis innouatio cōferatur à Deo.

SIC ENIM DEVS DILEXIT MVNDVM, VT FILIVM SVVM.] Redditur hic ratio qua-
re filius Dei descēderit è cœlo, & quare oporteat
eum exaltari in cruce, & ostenditur quòd illud
C non fuerit necessarium absoluta necessitate, neq;
quòd merita nostra ita fieri exegerint, sed propter
diligentis nos Dei patris beneplacitū & præordi-
nationē, cuius quanta fuerit dilectio pulchrè hac
sentētia nobis explicatur. Et in primis quidē ma-
gnitudinē amoris hic explicare significat aduer-
bium, *sic*, quę magnitudo ex trib. hic insinuatur.
Primùm, ex cōparatione amātis ad amatum, cùm
dicit: *Deus dilexit mūdum*. Deus scilicet immensus
& infinitus, nullius egens, nullius debitor, dilexit
homines istius perituri & caduci mundi, homi-
nésque mundo huic deditos. Secundò ex mune-
ris magnitudine. Cùm enim probatio dilectionis
exhibitio sit operis, magnitudo doni testatur im-
mensitatem amoris. Itaque dicit; *vt filium suū vni-
genitum daret*; hoc est, adeo dilexit, vt non solùm
D non vlcisceretur admissa scelera, sed pro salute
mundi gratuita sua benignitate daret non angelū
aliquē suū, aut Prophetam, sed filiū suum, eumq;
quem vnicū habuit. Angelum si quidē dedisset, nō
erat res parua: nūc autē dato filio, excellentiorem
ostēdit charitatē. Itē si multos habēs filios vnum
dedisset, & hoc maximum fuisset, nunc verò vni-
genitū dedit. Summa igitur fuit hæc dilectio, quæ
tunc magis apparebit, si etiā addatur ad quid de-
derit Deus filium suū mūdo, videlicet vt mortem,
eámq; amarissimā simul & ignominiosissimā pro
nobis pateretur adhuc impiis & peccatoribus.
Tertio verò cōmendatur magnitudo diuini amo-
ris fructus magnitudine, & simul facilitate con-
sequendi maximū hunc fructum, cùm dicitur, vt
E omnis qui credit in eum nō pereat, sed habeat vi
tam æternā. Ad magnitudinē fructus primùm per
tinet quod sine exceptione & discretione omnis,
siue scilicet Iudęus, siue Græcus, siue Barbarus, si
ue seruus, siue liber huius fructus particeps esse
possit. Deinde quòd credens in eū & à perditione
liberatur, & consequitur vitā non temporalē, sed
æternā. Quod verò dicitur, *qui credit in eū*; osten-
dit quanta facilitate fructum hunc maximū con-

sequamur, dũ sola fides, res scilicet facillima, exigitur, (A) vt Christo incorporemur, & meritorũ eius reddamur cõsortes. Hæc est enim summa Dei benignitas, vt tali medio dignetur nos sua gratia participes facere. Et quidẽ vetus lex innumerabilium præceptorũ suorũ obseruationib. pro omni ipsorum labore vitã promisit, sed tẽporalẽ tãtummodo saltẽ expresse. Euangelium verò credenti, vitam, eámq; æternã quamuis id intelligatur de fide operante. Notandum autem, quòd ab hoc loco; *Sic enim Deus dilexit*, &c. vsque in finem, omnia hęc accipi possint, vt sint verba saluatoris continuantis suũ sermonẽ ad Nicodemũ, & loquentis de se (B) ipso in tertia persona. Aut vt sint verba Euangelistæ prosequẽtis & explanãtis sermonẽ quem cœperat Iesus cum Nicodemo, vt intelligunt quidã.

NON ENIM MISIT DEVS FILIVM SVVM IN MVNDVM VT IVDICET, &c.] Declaratur hac sententia quod priùs dictum est de dilectione Dei patris. Deum autem misisse filium suum in mundũ, nihil aliud est quàm; ipsum voluisse filium humanã in mundo assumere naturam. Verbũ autem, iudicare, hic semper positum est pro condemnare, quomodo sæpe in scripturis accipitur. Sic enim acceptũ opponitur verbo saluandi quod sequitur. Sensus itaque est: Non ob id hoc tẽpore Deus voluit filium suum venire in mundum, vt pro commissis sceleribus illum iam (C) condemnaret, quemadmodũ iustè facere potuisset: sed pro sua benignitate ideo misit, vt perditioni obnoxius mundus per ipsum salutẽ consequeretur. Verùm quid necesse erat hãc remouere dubitationem, quòd videlicet Deus non miserit filium suum in mundi condemnationem? Dicendum primò hoc ideo factum, quia in veteri testamento promittitur frequẽter Dominus venturus ad iudicium, vnde dubitare poterit Nicodemus quomodo se dixerit datum, vt omnis qui crederet haberet vitam æternam. Dicit ergo se iam non esse missum ad iudicandum, sed ad saluandum, significans alium fore aduentum ipsius quo impiis (D) nõ misericordia & dilectio patris, sed potius iustitia declarabitur. Aut quoniã hoc aduentu Christi in carnẽ futurum erat vt plerique Iudæi ob infidelitatẽ suam essent abiiciendi, quibus tamen seruandis Christus venerat, & res contra esset casura, quàm ab omnibus expectabatur: ideo præueniens Dominus admonet, Deum quidem ob solam benignitatem suã, & ob seruandos homines misisse in hunc mundum filium suum, quamuis hominũ vitio futurũ sit, vt condemnationi maiori fiant quidam occasione huius aduentus obnoxij. Idem dicitur Ioan. 12. Si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. Nõ enim veni in mundũ vt iudicem mundum, sed vt (E) saluificem mundũ. Non contrariatur autẽ his locis quod in primo hoc Christi aduentu princeps huius mũdi iudicatus est, de quo iudicio frequenter apud Prophetas. Non enim negat se Christus venisse in iudicium, hoc est, cõdemnationem diaboli, sed mundi, hoc est hominum istius seculi, quamquam in iudicio illo quo condemnatus est diabolus, non tam Christus iudicis officium obtinuit quàm Deus pater, qui ad Roman. 8. dicitur damnasse peccatum de peccato in carne. Christus enim in hoc iudicio aduocati potius & vadis officium obiuit. Quomodo autem non cõtrarietur his locis quod postea dicitur Ioan. 6. In iudicium (A) ego veni in hunc mundum, &c. illo loco dicitur.

QVI CREDIT IN EVM, NON IVDICATVR: QVI AVTEM NON CREDIT, IAM IVDICATVS EST, &c.] Quoniã dixit filium missum vt saluetur mundus per ipsum, ne putentur omnes per ipsum saluandi, ostendit qui per ipsum salutẽ consequantur, qui verò non. *Qui* inquit, *credit in eũ* fide scilicet quæ p dilectionem operatur, *non iudicatur*, hoc est, non est obnoxius condemnationi, sed supple à condemnatione cui ex natiuitate prima erat obnoxius, absoluitur. Plus enim vult dicere quàm exprimitur. Qui autem (B) non credit, hunc non ego condemno modò, sed neque opus est vt à quoquam iudicetur, cùm à seipso iam etiam ante iudicij tempus condemnatus sit, quia non credidit in eum qui vnigenitus est filius Dei, cui proinde non minor fides debetur quàm Deo ipsi, adeo vt qui illum spernit, spernat Deum qui misit illum. Vult ergo quòd ipsa infidelitas condemnet ipsum, hoc est, æternæ pœnæ reddat obnoxium, eò quòd hoc à se repulerit, per quod licebat assequi vitam æternam. Et quidẽ omnis peccator quouis peccato iudicat & & condemnat seipsum, hoc est, condemnationi facit obnoxium: veruntamen proprio quodã modo infidelis dicitur iam iudicatus, eò quòd manifestam habeat in se cõdemnationis causam, adeo (C) vt in futuro iudicio nõ sit opus aliqua discussione, & quòd id repellat per quod solùm salus obtineri potest. Sic & hæreticũ hominem post vnam & alteram correptionem adhuc perseuerantem, proprio iudicio condemnatum testatur Paulus.

HOC EST AVTEM IVDICIVM, QVIA LVX VENIT IN MVNDVM, &c.] Quod di- *Titum 3.*
cit; *hoc est iudicium*, dupliciter intelligi potest. Primò, vt sit sensus: hæc est causa iudicij & condemnationis. Secundò, vt simpliciter accipiatur ipsa luminis & Christi reiectio esse condemnatio non credentium, quia scilicet manifestè arguit illorum impietatem. Qui sensus magis conuenit superio- (D) ribus, vbi dicitur infidelis iam iudicatus & cõdemnatus. Pulchrè autem exaggerat non credentium impietatem condemnantem eos. Primùm per hoc quod dicit: Lux venit in mundum, hoc est non ipsi homines lucem ipsam quæsierunt, aut per sese inuenerunt, sed cùm mundus plenus esset tenebris, lux illa vera, quæ est Christus, vltro venit ad eos, & tamen nec sic ipsi ad eum accesserunt. Secundò per hoc quod dicit; *Dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.* Cùm enim lux omnibus modis melior, gratior, & iucundior sit tenebris, & naturale sit homini creaturę rationali quæ meliora sunt præferre, imò nihil ęquè amare soleat homo quàm lucem, nihil magis abhorrere (E) quàm tenebras, dilexerunt tamẽ homines magis tenebras quàm lucem. Vnde notãdum, quòd cùm priùs dixerit: *Lux venit in mundum*; nunc non dicat, vt videbatur exigere narrationis ordo, & dilexit mũdus tenebras. Facit enim ad exaggerationem; quòd homines dicat dilexisse tenebras, sicut ad exaggerationem facit quòd tenebras luci comparat. Tenebræ autem hic vocantur, ignoratio veri, rerumque terrenarum illicitus amor. Quas tenebras quare plus dilexerint, causam reddit dicens: *Erãt enim eorum mala opera.* Cuius causæ conuenientiam ostendit, subiiciens: *Omnis enim qui malè agit*: &c. Est autem in hac & sequenti sentẽtia metaphorica locutio, desumpta ab his qui

cùm

eùm mala agunt, tenebras quærunt, & lucem fugiunt,, vt sit sensus iste: Quēadmodū qui dedecorosam rem patrar, noctem amat, ac solē fugit, ne prodátur aius facta: ita qui deditus est malis operibus, quamdiu talis est, odir lucē veritatis, quatenus affectui eius contraria est, & iniustitiam eius prodit, & ideo non aceedit lucem, sed fugit eā, vt non arguantur, hoc est, manifestantur & teprobētur opera eius mala. Eiusmodi em̄ mali homines fugiunr doctrinam Christi: mallent omnes bomines stipites esse, quàm veritatis sciētia multos pollere: imò sibiipsis inuidēt recti sciētiam, graueque est, vbi vltrò sese illis insinuat, quòd eos, si illam admittant, tanto plus torqueat mali conscientia. Cæterùm quemadmodum is qui honesta facit, amat solem, vt ex rectè factis laudem apud bomines inueniat: ita qui iustitiæ deditus est & æquitati, ia vltro ae gaudens venit ad lucem Euangelicæ doctrinæ, vt huic luci exposita opera eius declarétur quòd facta sunt in Deo, id est, per Deū & Dei instinctu, (est enim Hebraismus) ac proinde quòd bona sint. Bonum enim sit necesse est quod à Deo proficiscitur, & Deo sit impulsore. Declarentur, inquam, tum sibi pro gaudio suę conscientiæ, tum

A hominib. alus in exemplum, tum ipsi Deo, cui se commendare studet, vt pro rectè factis præmium vitæ æternæ ab eo consequatur. Porrò notandum, ꝙ malè agere vel mala agere dicitur scripturę more non omnisqui peccat, sed qui totum se iniquitati dedidit, quales Psalmista vocar operarios iniquitatis. Veritatē autem facere dicitur, qui iustitiæ dat operam. Nā Hebræorū more veritas sæpe accipit̄ in scripturis pro æquitate & iustitia, quomodo accipitur in oratione Ezechiæ dicētis: Obsecro Domine, memento quęso quomodo ambulauerim corā te in veritate & corde perfecto His autem verbis saluator in primis Scribas & Pharisæos notare voluit, vt qui oditent lucem Christū, quod notarius esset operib. eorum malis, eaque proderet & argueret. Vniuersalis autem illa: *Omnis qui male agit odit lucem*, formaliter (vt dici solet) est intelligenda, hoc est quatenus malè agit. Multi enim mala agendo apperunt lucem, atque in manifesto volunt mala agere: non tamen quatenus mala agont, sed quatenus vindictam exereēt, quatenus potentiam, gloriam aut excellentiam suam manifestare sic vel sic quærunt. Quatenus verò malèagunt, omnino vellent occulti esse. 4. Re. 20

B

BAPTIZAT PER DISCIPVLOS CHRISTVS in Iudæa. IOAN. III. CAP. XXI.

Ost hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cū eis, & baptizabat. Erat autē & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim, quia aqua multa erant illic, & veniebant & baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cū Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanē, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes & dixit, Non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datum de cælo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quòd dixerim: Nō sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere, me autem minui. Qui de sursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est & de terra loquitur: qui de cælo venit, super omnes est. Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius testimoniū, signauit quia Deus verax est. Quē enim misit Deus, verba Dei loquitur, non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit filiū, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

POST HÆC VENIT IESVS ET DISCIPVLI EIVS IN IVDÆAM TERRAM, &c.] Hoc capùe rursum vult euangelista proferre aliud testimonium Ioannis de Christo, redditum C occasione quæstionis discipulorum eius proptar baptismum Christi. Itaque postquam Dominus docuisset Nicodemum (idque, vt verisimile est, in Hierùsalē) necessarium esse baptismum aquæ, ac rursum in Galileam redisset, derelicta Galilęa venit habitaturus in Iudæam terram, ibi auspicaturus baptismum, vbi & Ioānes auspicatus erat. Ita enim conueniebat, vt sic apertius ostenderetur ipsum esse illum quem Ioānes post se venturum dixit, & cui viam parabat. Quòd tamen dicitur Christus baptizasse, intelligendum non est ipsum per se baptizasse, cùm capite sequenti cōtrarium Ioannes asserat, sed quia baptizarit per discipulos D suos, qui eius iussu baptizauerunt. Baptizante autem Christo non desiit quidem baptizare Ioānes, tum ne inuidia aut ira quadā commotus cessasse videretur, tum quòd adhuc eius baptismus vtilis esset. Huius enim occasione per pœnitentiam & prędicationem suam homines ad recipiendū Christum, & credendum illi adhuc præparabat. Baptizabat tamen non iā in Iordane, vt priùs facerat, sed Christo cedens, ac celebriori loco illi relicto, in obscuriore loco baptizare cœpit, nempe in Aenon iuxta Salim. Sunt autem hæc duo nomina, ciuitatum nomina. Et Aenon quidem secūdum Brocardum à Sichem ciuitate distat quatuor miliaribus, procedendo versus orientem ad Iordanem, asseritque oppidum esse bene munitum, atque optimis abundans terræ nascentibus. Salim autem Hieronymus in epistola quadam ad Euagrium, quæ incipit: Misisti volumen, in tomo tertio, putat fuisse eam ciuitatem cuius fit mētio Genes. 33. cùm dicitur Iacob transiuisse in Salem vrbem Sichimorum, quæ est in terra Chanaan. & Genes. 14. cùm dicitur Melchisedech fuisse rex Salem. Non enim hanc Salem, in qua regnauit Melchisedech, putat fuisse Ierusalem, eo quòd Abrahæ à cæde hostium redeunti Ierusalem non fuerit in itinere. Nec refert (inquit) vtrum Salem an Salim nominetur, cùm vocalibus in medio literis perraro vtantur Hebræi, & pro voluntate lectorum, atque varietate regionū eadem verba diuer-

fis fonis & accentibus proferantur. Cæterùm videtur illud, iuxta Salim, additum ab Euangelista, ad distinctionem alterius loci qui eodem nomine sit dictus. Nam Ezech. 47. fit mentio alterius Enon, qui terminus fuit Damasci. Cùm autem dixisset Euangelista, Ioannem quoque baptizasse cùm Christus baptizaret, adiecit causam dicens: *Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem*, significans illum debuisse baptizare quamdiu non fuisset à baptizando inhibitus: significans etiam se scribere ea Christi gesta quæ contigerant ante Ioannis incarcerationem, cùm reliqui auspicati sint narrationem prædicationis Christi ab incarceratione illius.

FACTA EST AVTEM QVAESTIO EX DISCIPVLIS IOANNIS CVM IVDAEIS DE PVRIFICATIONE, &c.] Græca non habēt *δε*, autem, sed *οὖν*, igitur, significat enim ortam hanc quæstionē ex præcedentibus, nempe quia etiam Dominus in Iudæa cœpit baptizare. Iudæi apud quos Christus baptizabat, partim ꝑpter testimonia Ioannis de Christo, partim propter miracula quæ fecit Christus, cùm Ioannes nullum ederet signum, prætermisso Ioanne, cœperunt adhærere Christo, illius baptismum præferentes baptismo Ioannis. Itaque cùm id conspicerent discipuli Ioānis, inuidia quadam contra Christum commoti, ex zelo gloriæ magistri sui quam videbant per Christum obscurari, primùm quidem cum ipsis Iudæis præferentib. Christum Ioanni, disputationem inierunt de purificatione, hoc est, baptismo, conantes persuadere Ioānis baptismum efficaciorem esse peccatis abluendis, quàm baptismum Iesu, cùm Iesus etiam à Ioanne baptizari voluerit. Deinde cùm id populo non persuaderent, venerunt ad Ioannem, querelam apud illum deferentes, & existimantes illum indignè laturum, & aliquomodo cohibiturum hanc Iesu æmulationem. Itaque dixerunt ei: *Rabbi qui erat tecū*, &c. Quibus verbis quò commouerent Ioannem, & rei indignitatem quam putabant explicarent, quatuor proponunt. Primum enim commemorant humilitatem status præteriti ipsius Iesu; cùm dicitur, *qui erat tecum trās Iordanem*, hoc est, qui aliquando velut vnus ex discipulis te adibat, ac tecum conuersabatur, baptismum à te postulans. Nō enim tū cum illo tanquā cum magistro, sed ipse tecum. Ideoq; & locum nominant, notantes baptismum à Ioanne susceptum. Secundò commemorant beneficium à Ioāne impensum Iesu, cùm dicunt, *cui tu testimonium perhibuisti*, hoc est, quem tuo testimonio clarum effecisti, cùm antea esset obscurus & incognitus. Dicunt autem, *cui tu perhibuisti testimonium*, notantes Ioannem maiorem illo, eo quòd qui alteri perhibet testimonium, maior illo esse soleat. Tertiò, commemorant vsurpatum à Iesu officium Ioannis. *Ecce*, inquiunt, *hic baptizat*, hoc est, cùm prius à te baptizatus se veluti pro discipulo gesserit, omnemque suam claritatē à te acceperit, nunc se tibi æquat, idem officiū sibi vsurpando quod tu hactenus exercuisti. Quartò verò, quod maximè mouere poterat, commemorant detrimentum quod ex baptismo Iesu prouenire Ioanni videbatur, cùm dicunt, *omnes veniunt ad eum*, te scilicet derelicto. quasi dicat: non solùm se tibi æquat, sed præfert, teque ac tuum Baptismum obscurat, ingratus certè pro acceptis à te beneficiis. Porrò tn hunc zelū ex humano prodeuntem affectu contra Iesum diuina dispensatione permissi sunt incidere isti discipuli, in profectū gloriæ Christi. Elicuit enim hic zelus euidētius & cumulatius Ioannis de Christo testimonium. Animaduertendum autem hic quàm etiā in sanctis nimius erga homines affectus, sectarum sit causa & origo. Adeo enim proni sumus, vt homines pluris æquo faciamus, proque eis contra veritatē æmulemur. Solet namque Satanas non minus conari, vt omnia sanctis malo sint, etiam quæ per se sunt optima, quàm Christus suis faciat bono esse quæ per se mala sunt. Aemulatio discipulorū pro magistro suo contra Christum mala erat. vertit tamē eam in bonum illorum Dominus, dum occasionē fecit vt veritatem plenius edocerētur. Sic optima res erat, quòd hi discipuli Ioannem colerent, verba enim Dei docebat: hoc autem studii satan conatus fuit in rem pessimam vertere, vt quem propter Deum cœperant colere, colerent cōtra Deū, dum eius præpostero studio Christo inciperēt inuidere, atque contra eum incitare cuperēt & magistrum suum. Cauēdum igitur ne plus æquo homines admirentur, neve in quoquam mortalium glorientur. Omnia enim nostra sunt. siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas. 1. Cor. 3.

RESPONDIT IOANNES ET DIXIT: NON POTEST HOMO ACCIPERE QVICQVAM, &c.] Intelligens Ioānes immodicum discipulorum suorum pro se zelum & studium, ita prauo affectui illorum mederi studuit, vt ostenderet sese non solùm nō ęgre ferre quòd gloria Iesu suam obscuraret, sed etiam vehementer gaudere. Quod autem dicit: *Non potest homo*, &c. dupliciter accipi potest. Primùm secundùm Chrysostomum & Theophylactū, vt referatur ad Christum, in hunc sēsum. Cùm nullus possit aliquid boni & perfectionis accipere, nisi fuerit ei datum e cœlo, credere debetis à Deo hūc accepisse vt baptizet, & supra me crescat: nō autē ei inuidere, nisi Deo velitis esse contrarii. Secundò, secundùm Augustinum & Cyrillū, & rectius istud accipitur dictum à Ioanne propter seipsum, vt sit hic sensus: immo dicē pro me zelatis, cupientes vt maiorem meipsum faciam quàm sim. Non enim possum nec volo quicquam mihi vsurpare, præter id quod datū est mihi cœlitus. Atque istud Ioannem potius voluisse patet ex eo quod sequitur, in quo illos testes facit, quod dixerit se non esse Christum, cùm talis à multis crederetur, sed missum se ante illum. Quibus verbis apertè satis significat Iesum esse Christum, cùm ante illum missus fuerit, eumque dixerit esse qui post se venturus erat. Bene autem antiquum suum de Christo testimonium in memoriam reuocat, tū vt ostēdat quàm semper fuerit ab alienæ laudis appetētia alienus: tū vt ostendat eadem illa authoritate sua, ob quā ad ęmulationem discipuli contra Christum commouebātur, zelum illorum iam debuisse deponi. Si enim tanta illis erat autoritas Ioannis, vt non paterentur eam obscurari, meritò etiam tantùm apud eos valere eadem debuisset, vt dictis eius fidem haberent.

QVI HABET SPONSAM, SPONSVS EST: AMICVS AVTEM SPONSI QVI STAT ET AVDIT EVM.] Parabola est hic sermo, qua per similitudinem quandam rerum terrenarum ostendit & quanta sit inter se ac Christum differentia, illum enim esse spōsum, se verò

amicum

amicum sponsi: & quàm sit alienus ab ea inuidia quæ vrebat discipulos. Et est sensus: Quemadmodum is solus sponsus est cui sponsa in matrimonium destinata est, cæterùm qui ipse sponsus non est, sed tantùm amicus sponsi, nó inuidet sponso suam fœlicitatem, neque præripere illi sponsam suam cupit, sed pro amicitię affectu gratulatur ei, ac honoris causa astans sponso, vt sua præsentia illum ornet, in omne ministeriú eius paratus, tacitus audit eum cú sponsa sua colloquentem, idque cum magno animi gaudio: ita sanè res se habet, & in hoc negotio nostro. Is enim cuius gloriæ inuidetis, solus sponsus est, vt cui à patre cœlesti sanctorú multitudo in sponsá deputata est: ego verò nó sponsus, sed tantùm amicus sponsi: quare tantum abest vt vobiscum ac cum Pharisæis inuideá eius gloriæ, vt summo gaudio perfundar propter vocé eius iucundissimam simul & saluberrimam, qua iam cœpit alloqui sponsam suam. Cumq; iam diu summo desiderio optauerim hoc gaudio perfrui, iam certè impletum est ac re ipsa exhibitum, non sine singulari Dei in me beneficio, cùm priscis patrib. negatum fuerit hoc gaudio perfundi, summa licet auiditate cupientibus videre & audire sponsum cum sponsa sua colloquentem. Cùm enim dicit: *Hoc ergo gaudium meum impletum est*; significat hoc gaudium à se priùs semper desideratum, & sibi præstitum, quod aliis hactenus patriarchis & prophetis negatum fuit. Aptissima autem & mysteriis fœcundissima est ea metaphora, qua Christus dicitur spósus humani generis. Nulla enim alia magis totum mysterium incarnationis Dominicæ significatur. Et quidé in veteri lege Deus dicebatur veteris populi spósus & maritus, quo significabatur charitas Dei summa erga eum populum, ac pacta fidelitatis cum eo populo inita. Deinde soli Deo adhærendum esse, atque ex ea coniunctione fructus bonorum operum producendos, quamque graue scelus sit Deo deserto alteri adhærere. Verùm cùm hæc coniunctio Dei cum eo populo nimis esset sterilis, arctius & intimius sese humano generi coniungere voluit Dei filius, qui quoniam in sua veniens maiestate sciebat se humano generi terrori fore, exinaniuit seipsum, formam serui accipiens, vt seruam Ecclesiam sibi copularet. Cumq; hanc alterius seruitute depressam inueniret, pretio sui ságuinis eam sibi redemit, & acquisiuit, per fidem & dilectionem eam sibi copulans, vt ex ea spirituales Deo filios procrearet. Vt autem eiusdem erga se fidelitatem cóprobaret, atque in amore suo magis accéderet, ac magis magisq; purgatá suis cóplexib. dignam faceret, ea in terris derelicta, peregrè in cœlum profectus est, rediturus suo tempore, quando illá in cœlestibus suis thalamis recipiens, cupitis suis amplexibus perfrui in æternum concederet. Interim tamen spiritus sui arrabonem reliquit, ac mnemosynon corporis ac sanguinis sui, quo eam semper pascens nó sinit sui memoriá animo eius excidere. Vnde intelligere licet quare Ecclesia sponsa potius dicat' quàm vxor, & Christus sponsus potius quàm vir, nimirum quia primo suo aduentu Ecclesiam veluti sibi desponsauit, consummaturus cum ea nuptias secundo suo aduentu: quamquam & ideo sponsus dicatur, vt intelligatur coniunctio ista fieri citra corruptionem virginitatis sponsæ.

ILLVM OPORTET CRESCERE, ME A AVTEM MINVI.] Oportet, ex decreto patris pro hominum salute. Crescere dicit, nó quòd seipso maior futurus erat, sicut nec Ioánes in seipso imminuebatur: sed quòd maior esset futura eius autoritas, & contrà Ioannis minor. Quare autem illum oporteat crescere, ostendit cùm subdit: *Qui de sursum venit, super omnes est*; quasi dicat: Non solùm me superat, sed omnes omnino homines, omnesque creaturas. Pro dictione enim *omnes*, Græca dictio πάντων ambigua est. Potest enim esse masculini generis vel neutri, vt sit super omnes, vel super omnia, hoc est super omnes res, quomodo accipit Cyrillus. Significat ergo satis eum esse Deum, cùm nihil sit super omnia nisi solus Deus. B Quanta autem sit inter eum qui de sursum venit differentia & omnes alios, declarat cum subiicit: *Qui de terra est*, hoc est, qui de terra natus est, in terra suam habens originem, *is de terra est*. hoc est, terrenus est, nihilq; aliud quàm mortalis homo, atque ob id terrena, humiliaque loquitur. Contrà qui de cœlo venit, ita omnes excellit qui de terra sunt, quomodo superat cœlum ipsum terram: & quoniam è cœlo venit, non terrena loquitur, sed ea testat', inuulgat & prædicat quæ in cælo vidit & audiuit, hoc est, quæ certissimè & exactissimè cognouit, veluti si visu & auditu certissimis sensibus ea percepisset, & tamen cùm tam certú sit testimonium eius, hoc est prędicatio & doctrina, pauci admodum illud recipiunt credendo illi. Quod ergo bis dicitur; *de terra est, de terra est*; non C est negatio, sed cófirmatio humilitatis omnium. Quod verò dicit eum qui de terra est, loqui de terra, non sic accipiendum quasi Ioannes cęteriq; prophetæ nó locuti sint diuina, sed quòd humilia locuti sunt, si comparentur cum his quæ docuit Christus, quomodo superius & dixit Christus: Si terrena dixi vobis, &c. De terra enim loquebatur Ioannes, quoniam ad baptismú in aqua sola constitutú inuitabat, cú Christus prædicaret & conferret baptismum spiritus. Aut intelligendú est, eum qui est è terra, non nisi terrena loqui ex seipso atque ex sua origine, quamuis ex superno influxu loquatur quandoque cælestia: Christum veD rò ex sua origine, hypostasi atq; natura habere, vt loquatur cœlestia. Porrò naturalis notitia diuinorum quam habuit Christus, explicatur per visum & auditum. Per visum quidem ad explicandum euidentiam: per auditum verò, ad explicandum ordinem originis, nempe quòd omnem suam cognitionem à patre accepit, à quo accepit & esse. Quod enim audiuimus, ab alio ad nos deriuatur.

QVI AVTEM ACCEPIT EIVS TESTIMONIVM, SIGNAVIT QVIA DEVS VERAX EST.] Posteaquam excellentiam Iesu manifestauit Ioannes, ostendit etiam fructum & E necessitatem fidei in illum. Qui inquit, acceperit eius testimonium, hoc est, crediderit ei, hic sigillauit & obsignauit, hoc est, fide sua certo demonstrauit, perinde ac si sigillo addito rem certam effecisse: Deum patrem esse veracem, quia, vt subditur, filius à patre missus loquitur verba Dei, proinde qui filio credit, cófirmat Deú patré, qui in filio loquitur, esse veracem. Contrà ergo significat eú qui non acceperit eius testimonium, sua incredulitate commonstrare Deum nó esse veracem, quo nihil potest esse magis impium. Sic 1. Ioan. 5. Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit filio, mendacem facit eum, quia

non credidit in testimonium quod testificatus est Deus de filio suo. Ne autem verbum, *signauit*, hic accipiatur simpliciter pro significauit, aut indicauit, vt aliqui exponunt, notandum est Græca habere verbũ *ἐσφράγισεν*, quod à sigillo deriuatur. *σφραγὶς* enim sigillum dicitur & signaculum. Christum autẽ singulariter dicitur misisse Deus, quãuis & alij prophetæ missi dicantur à Deo; quia solus Christus missus fuit è cœlo in terras, cùm alij dicti sint missi à Deo solùm, ideo quia ex autoritate Dei prædicationis munus sibi desumpserint.

NON ENIM AD MENSVRAM DAT DEVS SPIRITVM.] Dupliciter istud intelligitur: primò, vt subintelligatur pronomen, ipsi, & intelligatur Deus pater filio non dedisse spiritum ad mensuram. Quod tamen rursum dupliciter accipi potest, nempe vel secundum diuinam naturam, vel secundum humanam. Secundum diuinam enim naturam non dedit Deus filio spiritum ad mẽsuram, quia dedit ei integrũ spiritum suum substantialiter. Secundum humanam verò naturam non dedit ei ad mensuram, hoc est, non dedit ei parcè & mediocriter, sed largissimè, secundum omnes scilicet spiritus dotes, & omnem spiritus capacitatem quæ conuenire potest humanæ naturę, cum reliquis omnibus ad certum modum datus sit spiritus. Secundum quem sensum, dare ad mensuram, prouerbialis est sermo, pro eo quod est: parcè dare. Qui enim parcè dat, metitur aut numerat: qui verò effusè, absque mensura dat. Alioqui gratia spiritus qui fuit in Christo, cùm fuerit finita, mensurata dici posset. Si autem altero horum modorũ accipiatur hæc sententia, cõiungetur secundùm Theophylactum cum illo quod dictum est; *qui acceperit eius testimonium*; hoc modo: meritò quidem accipiendũ est eius testimonium, quia ei non ad mensuram, &c. Secundùm Cyrillum verò ad id quod immediatè præcedit; *verba Dei loquitur*; quod sic debet accipi, nihil loquitur nisi verba Dei, vt discernatur à reliquis Prophetis, qui & ipsi verba Dei loquebantur. A quibus quàm fuerit diuersus deinceps ostenditur, cùm subditur: *Non enim huic dat spiritum ad mẽsuram*, sicut scilicet mihi & aliis. Secundò hæc sententia accipi potest, vt idem sit ac si dixisset: Non solet certa aliqua & definita mensura Deus spiritum largiri, vt si cui multum de illo sit largitus, non possit alteri largiri amplius, aut vt omnibus æqualiter eum dispenset; sed pro arbitrio suo vnicuique eum tribuit, nec vlli tantum contulit, quin multo plus queat impendere aliis. Infinita est enim hæc spiritus opulentia. Nolite igitur existimare Deũ propterea quòd mihi plurimum sui spiritus impertiuerit, nõ posse huic longè plus donare. Qui posterior sensus germanior videtur, tum quia non est adiectum pronomen, ipsi, tum quia non dicitur, dedit, sed *dat*.

PATER DILIGIT FILIVM, ET OMNIA DEDIT IN MANV EIVS.] Potest istud accipi ita coniunctum superiori sententiæ, vt declaret filio non datum spiritum ad mensurã, cùm omnia sint data in manu eius. Aut potius quoniã superius dixit: eũ qui missus est è cœlo, super omnes esse, eique tanquam verba Dei loquenti credendum esse: pergit ipsius excellẽtiam prędicare, docẽs iam non solùm illum esse super omnes, sed omnia etiã à patre illi commissa, credendumque illi non solùm tãquam vera ex Dei nomine prędicanti, sed etiam tanquam salutis & vitæ æternæ autori. Pater, inquit, vnicè diligit vnicum filium, quare quemadmodũ solet dilecto filio facere pater, omnia dedit in manu eius, hoc est omnia cõmisit potestati eius. Est enim ea locutio Hebraismus. Porrò quod dicitur omnia filio dedisse pater, quanuis possit intelligi de Christo secundùm diuinã naturã (secundùm eam enim omnia pater ei dedit generando illum, & dando illi essentiam, ac cum ea omnia quæ sua erãt) tamẽ potius intelligi debet de Christo secundùm humanã naturã, cui per gratiam Deus pater omnium rerum potestatem dedit, quã priùs filij diuinitas habuit per naturam. Illud enim; *pater diligit filium*; videtur præmitti, tanquã causa quare omnia dederit filio pater. Dilectio autẽ patris erga filium nõ potest dici causa, ob quam omnia dederit filio secundùm diuinitatem. Sic enim dedisse omnia filio, nihil est aliud quàm illũ genuisse. Generationis autem filij causa & principiũ nõ potest dici esse dilectio. Nam cùm dilectio sit actus volũtatis, sequeretur patrẽ genuisse filiũ voluntate, non natura, quod est hæresis Arrianæ. Si tamen de diuina natura accipere placet id quod dicitur, *pater diligit filium*; non accipietur tanquam causa secundę partis, sed tantùm vt signum eius. Dilectio enim perfecta qua pater diligit filium, est signum quòd omnia illi pater tradiderit. Aut sic intelligendũ, quomodo indicat Cyrillus: Pater diligit filium & nõ solùm diligit, sed etiam omnia cõmisit potestati eius, & omnia ei dedit quę sibi inessent. Cæterùm cùm dicit patrem diligere filiũ, significat eos qui filio resistũt, patri resistere, gaudereq; patrẽ si filius honore maximo afficiatur ab hominibus. Sic & cùm dicit omnia dare filio in manus, significat æqualẽ honorem filio deferri voluisse patrẽ, cũ ob potestatẽ honor alicui debeatur, & omnia quoque bona ab eo expectanda, cui credere quàm sit salutare, quámque contrà damnosum non credere, deinceps docet, dicens, *Qui credit in filium, habet vitam æternã*, &c. Priùs quidem fructum fidei enarrauit pertinentem ad ipsum Deum, nũc verò fructum pertinentem ad eum qui credit. Quod autẽ dicit, *habet vitam æternam*; variè exponi potest. Primò enim intelligi potest credens habere vitam æternam, quia Christum habet per fidẽ habitantẽ in corde suo, qui est vita nostra, sicut ipse dicit, Ego sum via, veritas & vita. Et Paulus, Cũ apparuerit Christus vita vestra, tũc & vos apparebitis cũ illo in gloria. *Colos. 3.* Secundò, si vita æterna accipiatur pro ea ratione fœliciter viuẽdi quã expectamus post hanc vitam, quę consistit in diuina fruitione cum exclusione omnis mali, & adeptione omnis boni, intelligendũ est credentẽ habere vitam æternam, quia habet in radice, in semine & certa spe. Spe enim, inquit Paulus, salui facti sumus. *Roma. 8.* Cum autẽ vita illa beata quã expectamus, hic in spiritu inchoetur, dum per fidẽ Christus habitans in nobis spiritũ viuificat, absolutè etiam accipi potest credentẽ habere iam in se vitam æternam, inchoatã scilicet & occultam, nõdum tamen perfectam & manifestam. Cùm enim postea ca. 17. dicatur, hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum Deum, & quem misisti Iesum Christum, certè qui iam fide viua Deum cognoscit, æternam vitã in se habet, sed inchoatam tantum, & necdũ perfectam, sicut & gaudium & pax pro fidei portione sunt in credẽtibus inchoata, & necdum perfecta. Vbi autem

plena

plena erit Dei & Christi cognitio, tũc & ista perfecta erunt, consummataq; vita æterna, & oĩbus modis beata. Sicut enim fœtũ hominis iam animatũ dicimus habere vitam humanã, & verè habet, quanquã admodum imperfectam: sic quibus certa Dei cótigit cognitio etiã imperfecta, modo tanta vt amorẽ Dei accendat, vitam vtique æternam & beatã habent, quæ cùm nunc in spiritu tãtùm sit, non enim in corpore hoc mortali diffusa, neq; in ipso spiritu sit adhuc imperfecta, expectamus eiusdem in spiritu & corpore perfectionem: quam & ipsam iam per spem habemus, arrabonẽ nobis spiritus dato à Deo, quò nihil ambigamus quòd ex parte Dei est. Cùm autem subditur: *Qui*

A *incredulus est filio, non videbit vitam.* Hebraica phrasi dictum est. *non videbit vitam*, pro eo quod est, non erit particeps vitæ, beatæ scilicet, quæ sola vera vita est. *Sed ira Dei manet super eum*, hoc est, vltioni diuinæ manet in æternum obnoxius. Et quidem omnes nascimur filij iræ, secũdum Paulum: Qui autem non credit filio qui missus est ad reconciliandum nos patri, hic iræ diuinæ sub qua natus est, manet in perpetuum subiectus. Duplicem autem significat non credentium pœnam, videlicet priuationem vitæ æternæ, quam vocat pœnam damni, cum dicit; *Non videbit vitam*, & vltionis diuinæ seueritatem, quam vocant pœnam sensus, cùm dicit; *Sed ira Dei manet super eum.*

IOANNES AB HERODE OB REPREHENSVM adulterium recluditur in carcerem. Matth. 14. Marc. 6. Lucæ 3. CAPVT XXII.

† a Herodes enim. ◁ b vinxit. ‖ c posuit. † d alli. ◁ e eum

H *Erodes autem Tetrarcha cùm corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes: adiecit & hoc super omnia.† Ipse enim Herodes misit ac tenuit Ioannem, & ◁ alligauit eum, & ‖ inclusit Ioannem in carcerem propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui quia duxerat eam. Dicebat enim Ioannes † Herodi: Non licet tibi habere ◁ vxorem fratris tui: Herodias autem insidiabatur illi, & volebat occidere eum: nec poterat. Herodes autem metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum & sanctum, & custodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter audiebat. Et volens eum occidere timuit populum, quia sicut prophetam eum habebat.*

QVandoquidem secundus aut tertius potius aduentus Domini è Iudæa in Galilæã, cuius mentionem facit Ioan. cap. 4. sequentibus est cuius reliqui Euãgelistæ meminerunt, omissis aliis, vt satis patet conferendo, & Matthæus cum Marco testatur hunc reditum è Iudæa in Galilæã factum post traditionem Ioãnis: necessarium fuit hîc inserere Ioannis incarcerationem, quam tres quidem Euãgelistæ scripserunt, sed nullus suo loco. Lucas enim per præoccupationem cap. 3. postquam enarrasset variam Ioannis ad populum exhortationem, simul enarrandum duxit quanta libertate etiã Herodem corripuerit, quantaq; Herodis fuerit impietas, qui cùm videret ad prædicationem Ioannis multos confluere, milites credere, publicanos pœnitere, ipse econtrà Ioãnem non solùm contẽpserit, sed vinxit, & occidit. Matthæus verò cap. 14. & Marcus cap. 6. per recapitulationem, dum alia occasione & mortem Ioannis & captiuitatem describendam putauerunt.

HERODES AVTEM TETRARCHA CVM CORRIPERETVR AB EO DE HERODIADE VXORE FRATRIS.] Omnes quidem tres Euãgelistæ Ioannem narrant ab Herode carceri inclusum ob reprehensum illicitum cum Herodiade matrimoniũ, solus verò Lucas etiã de aliis malis quæ fecit reprehensum narrat Herodem. Quæ verò hæc fuerint mala, etsi nõ narrentur ab eo, tamẽ quædam eorum ex Iosepho colligere licet, videlicet reiectio legitimæ suæ vxoris quã priùs habuit, & tyrannis in populũ. Cùm enim Iosephus lib. antiq. 18. cap. 9. Philippũ huius Herodis fratrẽ collaudet ob rectitudinem, æquitatem, mãsuetudinem & moderationem, satis significat fratrem Herodem cõtrarij fuisse ingenij. Certè malum fuisse virum satis patet ex eo, quòd postea eum Saluator vulpem appellet, atq; ex priuatione tetrarchiæ suæ, & exilio suo quo condẽnatus fuit postea à Caio. Idem autẽ Iosephus eiusdem lib. cap. 10. cùm & ipse recenset Ioannem ab

B Herode incarceratũ, & interfectũ in castro Macherunta, quod in limite esse dicit Aretæ, Herodisq; regionis, quod & Plinio est secũda arx Iudææ ab Hierosolymis, aliã affert causam huius incarcerationis & interfectionis, videlicet quòd suspicionẽ rerum nouãdarum de eo cõcepisset, ac vereretur ne fortè doctrinæ eius psuasione à suo regno discederẽt; cùm videret populũ illi adeo addictũ, ab ore eius tãtopere pendere. Fieri autẽ potest, vt vtraq; causa ad necem Ioãnis scelestum tyrãnum

C impulerit, & vel ex eo maximè suspicionẽ eam de Ioanne cõceperit, quòd se liberè adeò adulterij, aliorumq; criminum arguerat, eamq; suspicionẽ suæ impietati prætexuisse, atq; ob id eam vt notiorẽ causam à Iosepho traditam. Porrò Herodias quæ fuerit, non ab omnibus eodẽ modo dicitur. Iosephus enim filiã dicit fuisse filij Herodis maioris. Hieronymus verò filiã Aretæ regis. Ita enim scribit super Matt. 14. Vetus narrat historia Philippũ Herodis maioris filium, sub quo Dominus fugit

D in Ægyptũ, fratrẽ huius Herodis, sub quo passus est Christus, duxisse vxorem Herodiadem filiam Aretæ regis: postea verò socrũ eius, exortis quibusdam cõtra generũ simultatibus, tulisse filiam suam, & in dolorẽ prioris mariti, Herodis inimici eius nuptiis copulasse. Verùm cùm hæc vetus historia sit incerta, Iosephi autẽ certior, verisimilius est quod dicit cum aliis probatis historiographis Iosephus, fuisse hanc Herodiadẽ aliam Aristobuli filij Herodis maioris, ac sororẽ Agrippæ maioris.

E Quod cùm ita apertè & frequẽter dicat Ioseph', manifestũ patet esse in Eusebij historia Ecclesiast. cap. 13. lib. 1. mendũ, cùm ibi dicatur Iosephus scripsisse Herodiadẽ hanc fuisse filiã Aretæ regis. Sic enim ibi legitur: Cõcordi verò testimonio etiam Iosephus de hoc scribit, nominatim etiã de Herodiade, cõmemorans velut de cõiugio fratris Philippi viuẽtis violẽter abstractæ, & suis, ab Herode incestis nuptiis sociatæ, propria & legitima vxore depulsa. Quam Herodiadẽ filiam dicit fuisse Are-

tæ regis Arabiæ, propter quam etiã Ioannem Ba- A ptistam ab eo cõmemorat interemptum. Bellum quoq; exortum inter Aretam dicit & Herodem, tanquam ob ignominiam filiæ vindicandã, &c. In quo testimonio præter alia falsa, etiã illud falsum est, quòd Iosephus dicitur dixisse Herodiadẽ filiã fuisse Aretæ regis. Non enim hoc dicit, sed ꝓpriã illam & legitimã vxorem depulsam, fuisse filiam Aretæ. Quare lectio nostra sic restituẽda videtur, vt deleto nomine, Herodiadẽ, post illud, propria & legitima vxore depulsa legatur; Quam filiam dicit, &c. Videtiq; potest & Hieronymi error ex mendoso loco Eusebij ortus, cùm Eusebij historiam libenter sequi soleat. Verùm idem Iosephus asserit frequenter: vt cap. 9. lib. 18. & 11. cap. alijsq; B locis, id quod enarrationi Euãgelistarum videtur contrariũ, videlicet quòd Herodias hæc non fuerit priùs vxor Philippi tetrarchæ Trachonitidis, germani fratris Herodis huius tetrarchæ Galilææ, sed fuisse vxorẽ alterius Herodis, qui & ipse fuerit filius Herodis maioris, ex alia matre progenitus quàm Herodes & Philippus tetrarchæ. Hos enim ex Cleopatra quadã natos. Illũ verò ex Mariamne Simonis põtificis filia, ex quo Herodis filiam Salomen suscepit, eamq; filiam fuisse vxorem Philippi tetrarchæ, quem sine filijs decessisse dicit, idq; antequam Ioãnes ob reprehẽsum adulteriũ vinciretur & decollaretur. Quæ si vera sunt, oporter fateri illum Herodẽ, cuius Herodias hæc C priùs fuit vxor, etiam dictum fuisse Philippum, eumque Philippũ, cuius apud Marcum fit mẽtio, non esse illum qui fuit tetrarcha Thraconitidis. Aut certè in Marco nomen Philippi ab aliquo adiectum, sicut & in Matthæo & in Luca adiectum est in quibusdam Græcis codicibus.

DICEBAT ENIM IOANNES HERODI: NON LICET TIBI HABERE VXOREM FRATRIS TVI.] Herodes iste, sicut & pater eius, quamuis Iudæus non esset, tamen quia proselytus, obligatus erat ad obseruationẽ legis Mosaicæ. Hac autem vetitum erat habere vxorẽ fratris. Nam Leuit. 18. sic legitur: Turpitudinẽ vxoris fratris tui nõ reuelabis, quia turpitudo fratris D tui est. Et rursum Leuit. 20. Qui duxerit vxorem fratris sui, rem facit illicitam: turpitudinem enim fratris sui reuelauit, absque liberis erunt. Cuius præcepti vltima pars, etsi à quibusdam sic intelligatur, vt significetur ex tali matrimonio nullos nascituros, aut natos non habẽdos pro legitimis, ita vt nõ successuri sint in hereditate parentũ: rectius tamẽ sic intelligitur, vt significetur eos qui sic sunt cõiugati occidendos, nec permittẽdum vt ex talibus nuptiis filios procreent. Videtur enim Deus in hoc & præcedẽti præcepto voluisse constituere pœnã mortis hominibus inferendã, sicut in alijs omnibus præcedẽtibus præceptis. Porrò ex dictis illis duobus capitulis colligere licet, quæ E personæ propter affinitatem à coniugio excludebantur; & quæ propter cõsanguinitatem. Propter consanguinitatem enim excludebãtur, mater, soror, neptis, matertera & amita. Propter affinitatem verò, nouerca, vxor patrui, nurus, vxor fratris, filia vxoris, aut prolium eius, soror vxoris ea viuente, mater vxoris. Scribæ verò etiã alias personas signarunt prohibitas, vt sunt mater patris aut matris, mater & vxor aui, nurus filij, & nurus nepotis, &c. quæ ex præcepto legis satis consequuntur. Cæterùm ea lex quæ prohibuit ducere

Quæ personæ impediuntur contrahere simul.

A vxorem fratris, vnicam habuit exceptionẽ, nempe cùm frater decessisset absq; liberis. Tunc enim non solùm licitum erat, sed etiam præceptum Deut. 25. vt frater fratris mortui ducens vxorem, semen illi suscitaret. Cùm itaque Herodis huius frater, cui priùs nupserat Herodias, adhuc superesset, atque ex eo Herodias puellã genuisset, nulla ratione licuit Herodi huic ducere eam, sed accipiens eam duplex simul commisit peccatum, adulterium scilicet & incestum: quorum vtrumq; notat Ioannes, cùm dicit, *vxorem fratris tui*. Quoniam enim vxor erat alterius, adulterium erat. quoniam verò fratris vxor, incestus erat. Porrò hîc animaduertendum, quàm nihil principale fa- B stidium Ioannes fuerit veritus, sed liberè & adulterij & aliorum quæ faciebat malorum Herodem monuerit, Eliam certè, in cuius spiritu venerat, imitatus, qui simili zelo & authoritate arguerat Achab & Iezabel, impios cõiuges. Verisimile tamen est ipsum Ioannem oportune monuisse, & citra procacitatem, nec denique sine spe fructus ne quis credat eum sanctũ dedisse canibus, quod vel ex eo colligitur, quod de Herodis erga Ioannem reuerentia Marcus narrat.

¶HERODIAS AVTEM INSIDIABATVR EI, ET VOLEBAT OCCIDERE EVM, NEC POTERAT. HERODIAS, &c.] Herodias velut altera Iezabel Herode peior, metuẽs C ne aliquãdo Herodes Ioannis, quem lubenter audiebat admonitioni acquiesceret, ipsaque ab illo reijceretur, cùm non posset ab Herode impetrare Ioannis occisionem, insidiis quærebat illum perdere, verùm nõ succedebat. Quorũ causam addit Marcus: cùm subiecit, *Herodes enim metuebat Ioannem*, &c. Nam coniunctionem, *enim*, habent Græca & antiqua quoque exẽplaria Latina, pro quo plerique Latini legunt, *autem*. Non redditur autem hîc tantùm ratio, quare non potuit Herodias occidere Ioannem, sed etiam quare insidiaretur, ei cupereq; occidere. Quoniam enim aduertebat Herodem bene æstimare de Ioãne, ob id magis sibi metuens per insidias illum tollere quærebat. D Non poterat autem, quoniam Herodes etsi Ioãnem ex animo non amaret, tamen reueritus eum ac metuẽs, eo quòd sciret virũ esse iustum, custodiebat eum ne ab Herodiade interficeretur. Aut custodiebat eum, hoc est, obseruabat eum ac coluit, in honore eum habẽs. Qui sensus sequẽtibus magis conuenire videtur. Subditur enim: *Et audito eo etsi nondum omnia, tamen multa faciebat, & lubenter eum audiebat*. Vbi notãdum, quanta sit virtutis vis, vt qua efficiatur quis etiã regibus & principibus formidabilis, quaq; fit vt etiã ab impijs multa quæ virtutis sunt impetrẽtur, etiamsi necdum omnia. Notandum rursus, quanta libidinosarum mulierum peruersitas inflexibilis, vt rectè dixerit E Sapiẽs. Non est caput nequius super caput colubri, & non est ira super iram mulieris. Breuis omnis malitia super malitiã mulieris. Quãuis enim Eccle. 25. sanctitatis opinione cõmoueretur Herodes, Herodias tamẽ obstinate machinabatur sanctissimi viri mortem, neq; Dei consideratione, neq; metu populi à studio suo impio reuocata. Verùm quomodo dicitur Herodes lubenter audiuisse Ioãnem quem propter adulterij admonitionẽ carceri inclusit; quomodo etiam lubẽter audiuit, metuebat & custodiebat, cùm Matthæus dicat eum voluisse Ioannem occidere: *Et volens*, inquit, *eum occidere*

occidere, timuit populum, quia sicut prophetã eum habe- A
bant. Hæc dubitatio variè soluitur. Quidã enim, inter quos Caietanus, intelligunt ea quæ Marcus in Herode prædicat, intelligenda non verè ita in ipso fuisse, sed apparenter tantùm, ita vt propter timorem populi simularet se metuere Ioãnem, & lubenter eum audire ac obseruare, iuxta verbum Domini appellantis Herodẽ vulpem. Verùm hæc sententia non videtur satis conuenire narrationi Marci, qui absolutè asserit eum metuisse Ioãnem, &c. Itaq; alij dicunt, ea quæ Marcus dicit, primũ facta fuisse: quæ verò Matthæus, postea cõtigisse. Primùm enim, inquiunt, Herodias negotium facessebat Ioanni, volebatq; illum occidere: Herodes verò non permittebat, sciẽs eum virum iustũ B
& sanctum, ideo quoque audito eo multa faciebat, & lubenter eum audiebat. Quum autẽ vehementer illum vrgeret, arguens ac increpans, cum tãdem Herodes, hinc quidem deuictus molestia, hinc autem quodãmodo vim ab Herodiade perpessus, iam pudorẽ in iram cõmutauit, & omnino illi acquiescere nolẽs, volebat eum occidere, propter metum autẽ populi ab eo quod volebat abstinuit. Alij verò, vt apparet, rectius dicunt, Herodem partim quidem voluisse occidere Ioannem, partim noluisse, ita vt fuerit in eo voluntariũ permixtum inuoluntario, sicut de pigro dicit Sapiẽs, quòd vult & non vult. Copiuisset enim eum occidere, ac Herodiadi obsequi, quatenus cõtrarius erat suæ libidini, & ab eo sibi malè timebat: verùm ne quod hac ratione volebat faceret, timor populi retraxit, vt dicit Matthæus, ac sanctitatis eius consideratio & veneratio, vt dicit Marcus. Duæ enim erãt causæ, quæ ab occidẽdo reuocabant Herodem, quãuis id satis cuperet, quarum alteram diuiniorem recenset Marcus, volens cõparare Herodiadis impietatem cum Herode: alteram carnalem Matthæus reddit, significãs sanctitatis venerationem non tãtum habuisse apud eum pódus, vt ob eam necem viri sancti intermisisset, si non magis populi in se incursum metuisset. Hinc autem discendũ, quàm pugnans ac portentosa res sit, impius à Deo reiectus, sibiq; relictus, dum partim consciẽtiæ suæ, partim mundo, partim libidini suoq; satisfacere studet. Huius enim exemplum in Herode isto manifestè relucet.

IOANNE TRADITO CHRISTVS REDIENS IN GAlilæam per Samariam, mulieri Samaritanæ innotescit. Matth. 4. Marc. 1. Luc. 4. Ioan. 4. CAPVT XXIII.

Postquam[b] autem traditus est Ioannes,[a] cùm audisset Iesus quòd Ioãnes traditus esset, [&]* [b] autem
[d] vt* cognouit Iesus quia audierunt Pharisæi quod Iesus plures discipulos facit & baptizat * [d] ergo
quàm Ioannes (quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæã, & †[m] a- † a secessu.
bijt[d] iterum,[e] & regressus est Iesus in virtute spiritus† in Galilaam.[d] Oportebat autem eum † [b] venit Iesus.
transire per mediam Samariam. Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium
quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic
supra fontem. Hora autem erat quasi sexta. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei
Iesus: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent. Dicit ergo ei mulier
illa Samaritana: Quomodo tu Iudæus cùm sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? nõ enim
coutuntur Iudæi Samaritanis. Respondit Iesus & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit
tibi, Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dicit ei mulier: Domine,
neque in quo haurias habes, & puteus altus est, vnde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es
patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Respondit Iesus,
& dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo
ei, non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.
Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi aquam hanc vt non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit
ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei
Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum. Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est
tuus vir, hoc verè dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu. Patres nostri in monte
hoc adorauerunt: & vos dicitis quia Hierosolymis est locus vbi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier
crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis
quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est,
quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Nam & pater tales quærit, qui adorent
eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier:
Scio quia Messias venit qui dicitur Christus: cùm ergo venerit, ille annunciabit nobis omnia. Dicit
ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum: Et continuò venerunt discipuli eius, & mirabantur quòd cum
muliere loquebatur, nemo tamen dixit, Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam
suam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite & videte hominem, qui dixit mihi
omnia quæcunque feci, nunquid ipse est Christus? Interrogabãt eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca.
Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad
inuicem, Nunquid aliquis attulit ei manducare? Ille autem dixit eis: Meus cibus est, vt faciam voluntatem
eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Nónne vos dicitis quòd adhuc quatuor menses sunt,
& messis venit? Ecce dico vobis: Leuate oculos vestros, & videte regiones quia albæ sunt iam ad messem.
Et qui metit, mercedem accipit: & congregat fructum in vitam æternam, & vt qui seminat simul
gaudeat,*

gaudeat, & qui metit. In hoc enim verbum verum est, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis, alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis, Quia dixit mihi omnia quæcunque feci. Cùm venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multò plures crediderunt in eum propter sermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus. Ipsi enim audiuimus, & scimus quia hic est verè Saluator mundi. Post duos autē dies exiit inde, & abiit in Galilæam. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet. Cùm ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cùm omnia vidissent ea quæ fecerat Hierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum.

POSTQVAM [b]AVTEM TRADITVS EST A IOANNES, ET [d]VT COGNOVIT IESVS QVIA AVDIERVNT.] Reditum istum in Galilæam, quem Matthæus quidē & Marcus factum dicunt post traditum Ioannem: Ioannes verò Euangelista, postquam intellexisset Christus Pharisæos audiuisse de multitudine discipulorum suorum, eundem esse, quamuis diuersa videatur occasione à diuersis narrari factus, vel ex eo satis patet, quòd sicut Matthæus in hoc reditu dicit Christum in Galilæam venientem reliquisse ciuitatem Nazareth: ita & Ioānes idem in suo quē B describit reditu factum indicet, cùm dicit Iesum testimoniū perhibuisse, quia propheta in sua patria honorem non haberet. Verùm obstare videtur quod dixit Ioannes, Pharisæos audisse Iesum plures facere discipulos, & baptizare plures quā Ioannē, vnde videtur significari Iesu iam parante abitum adhuc Ioannem baptizasse. Itaque illud non sic est intelligendum, quasi Iesus plures baptizaret, sibique adiungeret quàm Ioannes tunc faceret, sed quàm Ioannes olim fecisset. Quidam tamen intelligunt Christo è Iudæa abeunti non- C dum fuisse traditum Ioannem, intellexisse autem eius traditionem cùm in via esset. Verùm istud non conuenit narrationi Matthæi & Marci, qui cùm Christi descripserint è Galilæa in Iudæam aduentum, deinde dicunt post traditum Ioānem secessisse in Galilæam, nimirum è Iudæa. Eundem quoq; esse reditum in Galilæam, cuius meminit Luc. cap. 4. post tētationem Christi, quamuis reditus nullam occasionem exprimat, patet ex eo quòd addit, *& fama exijt per vniuersam regionem de illo.* Non enim id primo in Galilæam reditu con- D tigit, quando adhuc satis latebat Christus, sed secundo, quando apertè cœpit prædicare ac miracula ædere. Dubium autem hîc est circa occasionem recessus è Iudæa in Galilæam, quam describunt Matthæus & Marcus, quomodo scilicet in seipsa conueniens fuerit, quomodo etiam conueniens cum occasione recessus quā reddit Ioannes. Cùm enim Herodes qui Ioannem vinxerat in carcere, tetrarcha esset non Iudææ, sed Galilææ, quid est quòd Christus audita traditione Ioannis è Iudæa secedit in Galilæam, cùm tunc B magis videretur in Iudæa permanendum fuisse? Deinde quomodo propter Pharisæos secessit, vt dicit Ioannes, cùm alij duo propter Herodem secessisse videantur significare? Sanè cùm hæc quæ dicit Ioannes iunxerimus cum dictis Matthæi & Marci, perpendemus Ioānem eundem hîc quem illi describentem reditum, voluisse insinuare à quibus Ioannes fuerit traditus, & propter quid, quod alij tacuerunt, videlicet quòd à Pharisæis fuerit traditus Herodi, idque propterea, quòd per gloriam Ioannis suam gloriam viderent ob- A fuscari, & per nouam sectam profitentium per baptisma pœnitentiam, suam Pharisaicam sectam contemptibiliorem fieri. Non enim causa inuidiæ Pharisæorum contra Christum, postquā audissent eum plures facere discipulos quàm Ioannem, fuit, quòd pro Ioanne zelarent, eumque cuperent maioris esse authoritatis, quemadmodum zelauerūt pro eo discipuli eius, cùm non receperint Pharisæi baptismum Ioannis: sed pro gloria sectæ propriæ & sui nominis inuidebant Iesu, metuentes ne per Iesum magis offuscare- B tur authoritas eorum, quàm per Ioannem. Insinuat ergo Euangelista Ioannes, quòd Ioanne tradito Herodi ab inuidia Pharisæorum, postquam cognouit Iesus occasionem maioris inuidiæ Pharisaicæ contra se ob maiorem discipulorum multitudinem, reliquisse Iudæam, vt inuidiæ illorum locum daret. Verisimile enim est Herodem neq; potuisse, neque ausum fuisse capere Ioānem, nisi consentientibus & cooperātibus Pharisæis, quorum tunc summa erat authoritas, vt ex Iosepho patet, quos verisimile item est suggessisse Herodi C metū innouationis rerum, ob quam captum Ioānem Iosephus tradidit. Sed & verba Saluatoris Matthæi 17. satis testantur à Pharisæis Ioannem traditum, cùm dicit: Elias iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt: sic & filius hominis passurus est ab eis. Hæc enim verba significant eos à quibus filius hominis passurus erat, fecisse in Ioanne quæ voluerunt. Constat autem Iesum inuidia Pharisæorum traditum, vexatum, & tandem occisum. Ex his liquet etiam quæ sit in huius reditus nar- D ratione inter Euangelistas concordia, ac quomodo ex illorum inter se collatione sese mutuò dilucidet, adeo vt sine huiusmodi collatione intelligi nec hic nec ille rectè possit. Liquet etiam quòd dicitur Ioannes traditus, non sic intelligendum quomodo multi accipiunt, quòd traditus fuerit ab Herode in carcerem, quamuis & hoc verum sit, sed quòd traditus fuerit Herodi à Pharisæis, vt satis indicat Ioannes, qui post alios scribens ea supplere voluit quæ desiderari poterant.

[d]QVANQVAM IESVS NON BAPTIZA- B RAT, SED DISCIPVLI EIVS.] Hîc iam Ioannes seipsum exponit, quomodo accipiēdum sit quod priùs dixit: Ioanne baptizante etiā Christum baptizasse in Iudæa, videlicet quòd baptizarit per discipulos suos, qui eius nomine & iussu hoc fecerunt. Vt autem intelligatur ratio quare Dominus per se non baptizauerit, sciendum priùs de hoc discipulorum baptismo duplicē esse opinionem. Chrysosto. enim & post eum Theophylactus putant hunc baptismū non fuisse eum quo post resurrectionem suam Dominus præcepit eis baptizare omnes gentes in nomine Trinitatis,

tatis,

tatis, sed eundem omnino cum baptismo Ioannis consistente in sola aqua. Dicunt enim non alia de causa baptizasse discipulos quàm qua baptizauit Ioannes, nempe in pœnitentiam, vt per eam populum Christo præpararent. Necdum enim spiritum sanctum datum in baptismo, eo quòd hic post ascensionem Dominicam primùm esset mittendus, secundum quod dicitur Ioan. 7. Needum spiritus erat datus, quia Iesus nódum erat glorificatus. Itaq; hac de causa dicunt Christum non baptizasse per sese, eo quòd ei proprium esset baptizare in spiritu, quod & Ioánes de eo prædixerat, & ipsemet Dominus se post ascensionem impleturum dicit. Nec est hæc senrétia multum vero dissimilis. August. tamé cum aliis dicit discipulos iam baptizasse baptismo qui cósistit in aqua & spiritu, cuius necessitaté Christus priùs ea pressit, atq; hominum peccata iam abluisse. Probatq; hanc opinionem Lyranus, ex eo quòd de baptismo Ioánis & discipulorum Christi orta sit quæstio à discipulis Ioánis, cuius nulla fuisset occasio, si idem fuisset eorum baptismus, nec habuissent occasionem inuidiæ contra Christum cùm id cessisset in honorem Ioánis, quòd eius baptismo discipuli Christi vterentur. Dicitque contrarium non posse probari ex loco Ioan. 7. cui altera sententia innititur, eò quòd ea autoritas sit intelligenda de visibili spiritus missione, quæ à glorificatione Christi primum facta est. Secúdum hanc ergo sententiam dicédum, quòd Christus passim non baptizauerit vulgum (quáuis secundum August. verisimile sit eú baptizasse suos discipulos) eadem de causa qua Apost. Paulus de se dicit: Nó misit me Christus baptizare, sed euágelizare, videlicet, vt quæ sunt inferiora, & p ministros fieri possunt, eis agenda committeret: ipse verò superioribus intenderet, prædicationi scilicet, orationi & contéplationi. Sicut autem primæ sententiæ rationes non sunt efficaces, ita nec secúdæ, vt vtramuis sequi liceat, quáuis posterior sit apud nos receptior, prior verò magis apud Græcos.

RELIQVIT IVDAEAM, ET ABIIT ITERVM IN GALILÆAM.] Reliquit Iudæá Saluator secedens in Galilæá duabus de causis. Primum, vt Pharisæorú declinaret furoré, etiá fugiédi humilitaté nostri causa nó aspernatus. Nondú enim tépus erat, vt vel periclitaretur, vel miraculo ab hostibus seruaretur. Docuit autem hac sua fuga Saluator præter assumptæ naturæ humanæ veritaté, licitè instátia pericula fugere Christianú posse, atq; exacerbatis inimicis nostris cedédum, ne illorum vel inuidiam, vel iram magis magisq; prouocemus. Secundò, vt iam tradito Ioanne Euágelij negotiú palam aggrederetur, idq; in Galilæa, quòd sic prædixissent prophetæ, vt testator Matthæus, quodq; sic osténderetur humilia primo loco haberi apud Deum, atq; futurum aliquádo vt Euangelij gratia à Iudæis repulsa ad profanos populos deferretur. Lucas autem regressum dicit in virtute spiritus, hoc est, per virtutem spiritus, aut cum virtute spiritus, vt intelligamus eum afflatu non humano, sed diuino impulsu rediisse, & omnia sequentia fecisse, aut rediisse non cum ea infirmitatis ostensione, quam præ se tulit vsque ad baptismum Ioannis, sed cum magna potestate spiritus, quam etsi semper habuerit, iam primùm erat ostensurus prædicando, & miracula operando. Et quidé post spiritum sanctum delapsum in Christum baptizatum, & superatum à Christo spiritum malignum, in virtute spiritus regressum dicit: quo doceamur é tentationum victoria robur spiritus colligi, ac diuino spiritu confirmari eum, qui iam diabolum superarit.

OPORTEBAT AVTEM EVM TRANSIRE PER MEDIAM SAMARIAM. Ex Galilæa petétibus Iudæá, transeúdam Samariæ regionem indicát & alia Euágeliorú loca, vt Luc. 5. vbi narratur Samaritas noluisse Iesum cum suis admittere, eò q petetet Hierosolyma. Hac auté adiectione Euágelista dissoluit obiectioné quæ fieri potuit, videlicet cur Dominus, qui dixit postea discipulis suis: In ciuitate Samaritanorú ne intraueritis, & Tyriam illam mulierem cum salute filiæ supplex peteret, reiecit dicés: Non est bonum sumere pané filiorum, & mittere canibus, iam ipse Samaritanos adierit & docuerit. Itaque dicit non huius gratia in Samariam abiisse, vt Samaritanos doceret, sed quoniam illac transeundum erat, sapiétiæ opus etiam ibi necessarium obiter fecisse. Sic Cyrillus. Nomen auté Samariæ, pro quo Hebraicè dicitur שמרון Schomeron, primùm quidem dicebatur de monte quod in sorte Ephraim, qui nomen illud acceperat, vt apparet, à suo quodam possessore, cui nomé Semer. A quo cùm mótem hunc emisset Amri rex Israel, vt scribitur 3. Reg. 16. ædificauit in eo ciuitaté eiusdem nominis, quam deinceps reges Israelitarum pro regia vsi sunt, cùm priùs regia eorú esset Sichem à Hieroboam ædificata. Vnde est illud Isaiæ: Caput Ephraim Samaria. Hæc ciuitas, mox post Hircani pontificis expugnationem ab Herode rege iterú ædificata in honorem Augusti Græco nomine σεβάςη, id est, Augusta est appellata. In hac, teste Hieronymo in epitaphio Paulæ, sepulti sunt Ioánes Baptista, Helisæus, & Abdias prophetæ. Aliquando verò & maximè in nouo testaméto, nomen Samariæ totam illam regionem significat, quæ à tribu Ephraim & dimidia tribu Manasse olim habitabatur, metropolim habens ciuitatem Samariam, atque in hac significatione etiam hoc loco accipitur. Hanc autem regionem pulcherrimo & vberrimo loco sitam esse Hieronymus super Michæam tradit, atque ob id dictum de ea Michææ 1. cap. Transite vobis habitatio pulchra. Nó fuit tamen hæc regio aut Iudææ, aut Galilææ conferenda magnitudine. In prophetis autem, teste eodem Hieronymo, sicut nomine Ephraim, & nomine Ioseph, decem tribus nonnunquam significantur, ita & nomine Samariæ.

VENIT ERGO IN CIVITATEM SAMARIÆ, QVÆ DICITVR SICHAR, &c.] *Venit in ciuitatem*, hoc est, ad ciuitatem. Nondum enim eam intrauerat. Porrò hæc Sichar illa ciuitas est, quæ in Genesi & alibi dicitur Sichem? putat enim Hierony. corruptè legi Sichar pro Sichem. Certè esse eandem ciuitatem vel ex eo satis patet, quòd prædium illud quod dicitur hic Ioseph datum, fuerit iuxta Sichem, vbi quondá habitauit Iacob, é Mesopotamia rediens, vt legitur Genes. 33. Accedit & hæc coniectura, quòd Samaritis muliercula denuo dixerit: *Patres nostri in monte hoc adorauerunt*; quasi monté demonstrans, id quod arguit montem illum fuisse vicinú ciuitati Sichar. Mons autem in quo adorauerút Samaritæ, fuit mons Garizim, vt postea dicetur; at hic adeo fuit vicinus ciuitati Sichem, vt qui in vertice eius stans alta

voce

voce loqueretur, intelligeretur ab his qui erant in A ciuitate, vt patet ex his quæ scribuntur Iudic. 9. Hæc Sichem, quæ nomen suum videtur accepisse à filio Emor, qui dicebatur Sichem, Genes. 34. destructa aliquando à filio Abimelech, ita vt sal in ea dispergeretur ab ipso, postea reædificata est à Hieroboam, atque delecta in regiam regni Israelitici, quæ rursum quoque tempore Alexandri magni metropolis fuit Samaritanorum, vt scribit Iosephus. Hæc, teste Hieronymo, hodie dicitur Neapolis, sita in via quæ ducit Galilæos in Hierusalem, inter montes in valle fertilissima & amœnissima, cui adiacet prædium de quo hîc fit mentio, quod Iacob emit à filiis Emor centum agnis, quod & tradidit filio suo Ioseph, Genes. 48. his verbis: Do tibi par B tem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo. Quamuis enim prædium illud emisset centum agnis, tamen quoniam gladio & arcu filiorum suorum ac iure belli obtinuisset ciuitatem Sichem, cui prædium istud suberat, totum id quod filio suo Ioseph dedit, gladio & arcu se obtinuisse dicit. In huius ergo prædij parte sepulta fuerunt ossa Ioseph, vt scribitur Iosue vlt. cap. his verbis: Ossa quoque Ioseph quæ tulerant filij Israel de Ægypto sepelierunt in Sichem, in parte agri quem emerat Iacob à filiis Hemor patris Sichem centum nouellis ouibus: & fuit in possessionem filiorum Ioseph. Erat autem & in eodem loco fons, quem Iacob effoderat, cuius hîc fit mentio, qui secundùm Brocardum non C longè fuit à porta ciuitatis australi, in via quæ ducit Hierusalem, vbi ob factum istud quod hîc describitur, Ecclesiam fuisse fundatam suo tempore, testatur Hieronymus in libro de locis Hebraicis. Porrò loci & fontis meminit tam distinctè Ioannes, tum quòd huius fontis occasione colloquium cœptum fuit inter Christum & Samaritidem, tum quòd loci sanctitas & celebritas conueniret facto Christi, vt vbi olim stuprata erat virgo Dina, ibi iam lubrica Samaritis ab immunditia sua ad sanctimoniam conuerteretur.

IESVS AVTEM FATIGATVS EX ITINERE, SEDEBAT SIC SVPRA FONTEM. D HORA AVTEM ERAT QVASI SEXTA.] Mira Domini benignitas & humilitas. Non enim in tam longinquo itinere equis vtitur aut vehiculis, sed pedes tantum iter conficit, & fatigari non est dedignatus, assumptæ humanitatis declarationem exhibens, & simul exemplum præbens qualem oporteat esse Euangelij præconem. Fatigatus autem sedebat, corpus fessum refocillans, atque discipulos è ciuitate expectans, & iuxta vel super fontem sedebat, veluti ex aura fontis refocillationem captans, ac fontis occasione Samaritanæ mulieris venans conuersionem. Ipse enim sciebat quid esset futurum. Quod autem dicit Euangelista, *sedebat sic*, secundùm Chrysostomum intelligi- E tur, sedebat simpliciter, vt scilicet sese locus offerebat. Secundùm Caietanum verò sensus est: sedebat tanquam fatigatus; & eo modo quo solent sedere lassi, ipso corporis habitu fatigationem præ se ferens. Porrò quòd etiam tempus more suo diligenter Euangelista adscripserit, dicens: *Hora erat quasi sexta*; ob id factum est vt indicaret mirum non esse si Dominus fatigatus ex itinere sederet supra fontem, ac pro cibo discipulos miserit in ciuitatem. Iam enim sexta erat ferè hora diei, secundùm Iudæorum supputationem, hoc A est, circa meridiem, quando iam sol æstu suo laboris molestiam conduplicat, tempusque est vt corpus & quiete & cibo reficiatur. Considerandum autem secundùm Cyrillum non dixisse Euangelistam: hora erat sexta, sed *quasi sexta*, vt discamus vel in minimis non paruam veritatis curam habere.

VENIT MVLIER DE SAMARIA HAVRIRE AQVAM. DICIT EI IESVS: DA MIHI, &c.] Illud, *de Samaria*, non est coniungendum cum verbo, *venit*, sed cum nomine *mulier*, quæ erat è Samaria, hoc est, Samaritana. Non enim venerat de Samaria, cùm adhuc esset in Samaria. Ab hac ergo non dedignatur Dominus potum sibi poscere, idque veluti propter sedandam sitim, & al- B leuiandam fatigationem quam præ se ferebat, sed multo magis per dispensationem quandam, vt aquæ sitisque occasione, colloquij præberet argumentum: & ex eo quod partim ipsa, partim ipse corporaliter agebat, spiritualem illius venaretur salutem. Quòd enim magis hac dispensatione quam sitis causa potum petierit, ex eo patet, quod extorta collocutione, aquæ desiderium reliquerit. Sicut enim in ficu quæ exaruit, ficos requirebat, non propter esuriem, sed dispensatoriè agens, vt accepta occasione ad mysticum illud perueniret miraculum, ita & modò. Quòd autem adiecit Euangelista; *Discipuli enim*, &c. causam reddere voluit, cur à muliere Dominus potum petierit, nimirum quòd omnes abessent illius discipuli, qui parandorum ciborum gra- C tia in ciuitatem concesserant. Qua in re primùm quidem obseruanda Domini humilitas, quamque fuerit ab omni alienus fastu, vt qui solus iuxta fontem sederit. Deinde aduertenda prudentissima Domini dispensatio, qua factum est vt abessent discipuli, quando arcana quædam dicturus erat mulieri, quæ apud alios dicta petulantiæ cuiusdam videri poterant, & in mulieris confusionem vergentia. Itaque ciuilitatis & mansuetudinis exemplum exhibuit Dominus Euangelicis doctoribus, cùm peccatricem non solùm non dedignatur alloquio suo, vt etiam pudori impudicæ, solitudine consuluerit. Notandum in isto præterea, quàm fuerint di- D scipuli Christi à cura ventris & sollicitudine alieni, vt qui viaticum secum non detulerint, sed tunc solùm ventris curam egerint, cùm ad hoc cogeret natura. Postremo ex isto discendum, Christum non ex mendicato vixisse, sed precio cibum emisse, ac proinde cum discipulis suis proprium saltem in communi, vt dicitur, habuisse, quanquam nec prædia cum eis possederit, nec certos reditus sed loculos tantùm habuerit, in quibus ea quæ inferebantur & mittebantur, portabantur.

QVOMODO TV IVDÆVS CVM SIS, BIBERE A ME POSCIS, QVÆ SVM MVLIER SAMARITANA.] Mulier hæc ex cultu ac lingua agnoscens Iesum esse Iudæum, admira- E tur quòd vltrò eam compelleret, & potum ab ipsa peteret. quòd scilicet tantopere Iudæi soleant abhorrere à commercio Samaritanorum. Cuius causa vt intelligatur, sciendum Samariæ regionem priùs habitatam ab Israelitis, cœptam habitari à Chaldæis sub rege Assyriorum Salmanasar, qui cùm rapta Samaria decem tribus Israel transtulisset in Assyrios, adduxit multos de Babylone, & de Cutha, & de Aoa, & de Emat, & de Sepharuaim, quos pro filiis Israel collocauit in vrbibus Samariæ. Qui cùm in terram alienam ingressi pro ritu suo viuerent, colentes idola patria,

varijs

vstiis afflictionib. attriti sunt, & præcipuè à leonibus diuinitus immissis deuorabantur, quo audito, rex misit sacerdotes generis Israeliticæ, qui religionem Iudaicam docentes, plagam à ceruicibus eorum detorquerent. Vnde factum est, vt aliqua ex parte Iudaicam religionem amplecterentur, non tamen purè. Sic enim colebant Deum verum, vt simul etiam colerent deos suos patrios, vt scribitur fusius lib. 4 Reg. c. 17. & apud Iosephum lib. 9. antiquit. circa fin. Hi ergo Chaldæi, quod Iosephus Chutæos vocat, sunt isti Samaritæ, de quibus hic & in Esdra fit mentio. Quoniam ergo idololatræ erant, ob id Iudæi eo loco eos habebant, quo reliquas prophanas gentes, quarum cõsuetudo eis interdicta erat, Auxit autem odium Iudæorum in hos Samaritas, quòd exteros viderent regionem eis & patribus eorũ promissam possidere, quodq; & ipsi sibi legis possessionem vendicarent, ac templi secũdi ædificationem, & ciuitatis Hierusalem restaurationem post reditum è Babylone semper conati essent impedire, vt patet in libris Esdræ. Iã & illud multo magis auxit dissidiũ inter Iudæos & hos Samaritanos, quod factum à Sanabalath scribit Iosephus lib. antiq. 11. ca. 7. & 8. Hic enim à Dario rege Persarum præfectus cõstitutus Samariæ, regionem administrabat. Dederat is vxorẽ filiam suam Isacham, Manassę fratris Iudæi summi sacerdotis, ob quam ille à fratre & populo sacerdotio deiectus fuit. Quod cũ is plurimũ doleret, & cogitaret vxorẽ ethnicã repudiare, Sanabalath promisit templum se ei instar Hierosolymitani ædificaturũ in mõte Garizim, qui super alios montes Samariæ eminebat, in quo posset sacerdotio fungi, adiecitq; se illi omnẽ ditionẽ & potestatem suam cessurum, senio enim grauabatur. His ergo adductus Manasses, vxorem filiã Sanabalath retinuit, cui socer paulo post cùm à Dario ad Alexandrum defecisset, atq; condendi templi facultatem ab eo impetrasset, iuxta quod promiserat, tẽplum in prædicto mõte cõstruxit. Qua occasione multi quoq; alij Iudæi, qui ob ethnicas vxores, & alias legis transgressiones non poterant Hierosolymis cõmodè agere, ad Manassen cõfugiebant, quibus Sanabalath pecuniã ministrabat, & terram colendam deputabat, omnia hæc concedens gratię generi. Hinc factum est, vt mons & templũ hoc Samaritanorũ, vocarentur mons & templum transgressorum, cuius occasione grauius iã cœpit esse dissidiũ inter Iudæos & Samaritanos, his quidem dicentibus immolationes secundùm legẽ faciendas in monte Garizim, illis verò suum tẽplum in Ierusalem sanctũ existere, & immolationes illuc oportere transmitti. Vnde exorta est aliquando in Alexandria disceptatio Iudæorum & Samaritanorum sub Ptolomæo Philometore, vtrisq; contendẽtibus de religionis summa & tẽpli sui autoritate, rege quidẽ tum pro Iudæis pronunciãte, vt est videre in Iosepho, lib. antiq. 13. c. 4. de hoc templo in Garizim fit mentio 2. Machab. 6. vbi dicitur ab Antiocho præceptum, vt contaminaretur & templũ quod erat in Hierosolymis, & templum in Garizim, & vtrunq; Ioui consecraretur. Tradit idem Iosephus lib 9. cap. vltimo, hoc ingenio fuisse Samaritas, vt quoties aduersis rebus Iudæa premeretur, Iudæos se esse pernegarent, nec genere eis communicari, sed transmigratos esse & alienigenas. Quando verò videbãt fœlices esse Iudæos, cognatus eos appellabãt, quasi de Ioseph nati videantur, & ex illo habeant cum eis societatis initium.

SI SCIRES DONVM DEI, QVIS EST QVI DICIT TIBI: DA MIHI BIBERE. &c.] Hinc manifestum euadit quòd non tam sitis causa, quam propter salutẽ mulieris, potum petierit, declaratque quàm ardens fuerit in Christo desiderium salutis omnium peccatorum. Et si enim fatigatus, etsi sitibundus & famelicus, tamen velut oblitus suæ fatigationis & sitis, non cessabat vacare prædicationi & doctrinæ, postponens certè suas necessitates aliorũ saluti. Itaq; ab aqua corporali occasionẽ sumens, respõdet per ænigma, quo magis accẽderet in muliere discendi studium. Et est sensus iste: Tu mihi quòd Iudæum putas, negas aquę huius potũ, verùm si scires quàm eximiũ sit donum quod nunc vobis offert Deus, & quis sit is qui nunc aquę potum abs te petit, tu vtiq; non solùm nõ negasses ei aquæ huius potũ, sed ipsa ab eo potius petisses aquã viuam, nec eã tibi negasset, quemadmodũ tu negasti, sed certè mox tibi eam dedisset. Porrò donũ Dei plerique hic accipiunt pro ipsomet Christo, vt quod sit donum Dei de quo loquitur, per sequentẽ particulã exprimatur cùm subditur; *& quis est qui dicit tibi*, &c. vbi de se in tertia persona loquitur modestiæ causa. Theophyl. autem duas partes accipit tanquam diuersas, vt per donum Dei itelligãtur æterna & incõmutabilia Dei dona, inter quę est aqua viua, vt sit iste sensus: Si primũ nosses quale sit donũ Dei, quãq; diuersa sint quæ donat Deus, ab his quæ donat homo, ac secũdò nosses quis sim ego, nempe quòd Deus sim potens dona illa Dei conferre, tu petisses, &c. Potest etiam donum Dei, intelligi hic donũ illud quo datum fuit mulieri videre Christum, & cum eo colloqui. Aqua autem viua, dicitur quidem aqua semper profluens, nec vnquam quiescens, quemadmodum in lacunis & cisternis. Aquę enim vita, fluere est & moueri, verùm huius nomine saluator mysticam aquã intelligere voluit, quam quidam hic intelligunt Euangelicam doctrinam, quòd hæc sordes curet, refrigeret, sitimq; sedet. At rectius secũdùm alios intelligitur per aquam viuã, gratia spiritus sancti. Nam de ea dicitur Ioan. 7. Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuę. Itaq; gratiã spiritus, aqua dicitur, quòd purget animũ à sordibus peccatorũ, quòd refrigeret ęstum noxiarum cupiditatum: ac mentẽ fœcundet, sed ad propositum maximè quòd sitim carnaliũ rerũ tollat. Viua autem dicitur, tum quòd in modum aquæ semper profluentis nunquàm quiescat, sed assiduè procedat, ad vlteriorẽ virtutum progressum prouocãs & extimulans, tum quòd viuificet nũc mentem hominis, atq; ad ęternam tandem vitam perducat. Nam & hac ratione Christum vocasse aquã viuam apparet ex eo quod sequitur: *fiet in eo fons aquæ salientis in vitã æternã*. Cyprianus verò per aquam hanc intelligit baptismum, eumq; qui biberit hãc aquam, non sitire in æternum, quia baptismus semel susceptus, rursus non iteratur, epistola 3. lib. 2.

DICIT EI MVLIER: DOMINE, NEQVE IN QVO HAVRIAS HABES, ET PVTEVS ALTVS EST.] Magnificam orationem & hospitis & Iudæi non irrisit mulier, sed audiens illum dicentem; si scires quis esset qui dicit. &c. & pollicentem aquã quandam viuam, eximiam quandam de eo concepit opinionem, honoris causam iam eum Dominum appellans, ac

P

dicendi studio inquirens quid esset hoc, quod eis nouum & præclarum ostēdebat. Domine, inquit, neque habes in quo haurias aquā ex hoc puteo, & puteus altior est quàm vt possis ex eo manuaquā capere, vnde ergo suppetere tibi posset aqua viua quam promittis? Neq; enim circa hūc locum alia est aqua viua quàm huius putei. An fortè tu maior es patre nostro Iacob, quem etiam vos ob eius magnitudinem veneramini, vt possis aliam nobis dare aquam, & meliorem ista quàm ille nobis dedit? adeoq; fuit hac cùm viueret contentus, vt & ipse ex ea biberet, & filij eius, & vniuersa pecorum multitudo. Eò siquidem spectat, quod adiecit; *Et ipse ex eo bibit*, &c. vt insinuaret aquæ huius tum bonitatem, tum abundantiam.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EI, OMNIS QVI BIBIT EX AQVA HAC SITIET ITERVM, &c.] Cùm mulier quæsiuerit, nū maior esse Iacob patriarcha; non respondit, Maior sum, ne videretur gloriari: sed per ea quæ respondet, significat se maiorem esse: quod aquam meliorem, quàm ille, date possit. Qua responsione saluatoris præterquam quòd humilitatem docemur, etiam instruimur in colloquiis & disputationibus de veritate, omnia missa facere, præsertim quibus nos impetimur, tantum omnē quærere occasionem docendi proximum, quemadmodum hic iam bis fecisse Dominū vidimus, qui non directè respōdet ad ea quæ ab eo quærebantur, sed ea respondet quæ quæstionis occasione maximè conducebant instructioni quærentis. Porrò circa id quod dicit Dominus, eum qui biberit ex aqua sua, non sitire in æternum, duplex occurrit dubium. Primum enim videtur id cōtrariari illi quod dicit Sapiens Ecc. 24. Qui edunt me, adhuc esuriēt, & qui bibūt me, adhuc sitient. Sed dicendum, aliter illo loco accipi sitim quàm hic. Nam hoc loco sitis est desiderium rei nōdum adeptæ, aut rei necessariæ ad vitam carentia. Ibi verò est sermo de siti, hoc est, desiderio, quo id quod habetur imperfectè, perfectius desideratur, aut quo id quod habetur pfectè, desideratur sine omni fastidio semper adesse, quomodo etiam sancti Deum semper sitiunt in patria. Vult ergo hoc loco per comparationem ostēdere saluator aquę suæ excellentiam, quod aqua quam dedit Iacob, sitim ob quam pellendam sumitur, tollit quidem, sed ad tempus solum, aqua verò quam ipse daturus erat, tollit sitim animę in perpetuum, quia scilicet ea nunquam destituitur, sed per eam semper mēs eius reficitur, & ab ariditate spiritus liberatur. Verùm iam secūdò occurrit dubiū de eo qui acceptam gratiam spiritus postea per peccatum perdit. Hic enim etsi biberit ex aqua Christi, iterū tamen sitit. Non enim verum est, quod ex his alijsq; locis scripturæ quidā post Iouinianū malè colligunt etiam hodie, eum cui semel Dei spiritus contigerit, nunquam posse Dei gratia excidere. Nam cùm certum sit spiritum nō habitare in corpore subdito peccatis mortiferis, & rursum certum sit quosdam post acceptum spiritum mortaliter peccasse, vt patet de Dauide, qui etiā optauit spiritum rectum innouari in visceribus suis, & cor mundum creari in se, manifestum etiam spiritum semel acceptum amitti posse. Itaq; dicendū, differentiam inter aquas spiritualem & corporalem intelligendā, quantum est ex parte aquarum. Aqua enim spiritualis, quantū est ex se, tollit sitī

Psal. 50.

A in perpetuum, quamuis ex parte liberi arbitrij euacuantis se gratia Dei, proueniat nonnunquam noua sitis, aqua verò corporalis tantùm ad tempus tollit sitim, quia ex sua natura deficit & consumitur, vt alia iam opus sit. Sūt autem qui illud; *non sitiet in æternum*; sic intelligunt, etsi sitier hic ad tempus, non tamen sitiet in æternum, quia saturabitur in futura vita. Verùm hunc nū esse sensum, patet ex eo quod sequitur; *sed fiet in eo fons aquæ*, &c. His enim verbis significatur, aquam etiam in hac vita tollere sitim, eò quòd fiat in bibente fons indesinenter profluens. Sicut namque

B is sitire nunquam posset, qui fontem in viscerib. haberet continuò scaturientem atque potantem, ita satiatum esse oportet bonorum omnium cui adest spiritus sanctus. Hic enim fit in eo fons saliens in vitam æternam, hoc est, semper augescēs, & ad bona opera profluens, vsque dum perducat hominem in vitam æternam.

DICIT AD EVM MVLIER: DOMINA, DA MIHI AQVAM HANC, VT NON SITIAM, &c.] Quanquā iam Christus aquam suam præferens aquæ Iacub, se satis significauerit maiorem Iacub patriarcha, mulier tamen quæ magnifaciebat tum Iacob, tum puteum eius, non indignatur, sed credula verbis Christi, quāuis nōdum intellectis vt oportebat, cōtempta aqua Iacob, aquam quam Dominus pollicebatur petere cœpit,

C id iam faciēs Domino nondū satis cognito, quod priùs Dominus dixerat eā facturam vbi se cognouisset: *Si*, inquit, *scires, petisses ab eo*, &c. Proinde hęc mulieris petitio quamuis arguat eius crassitiem, & verborum Christi nō assecutā intelligentiam, simul tamen declarat eius in credendo simplicitatem, quæ mox nō dubitauit aquam tam excellētem petere, idq; ab eo quem non agnouit. Non enim ironicè eam hæc petisse, vt quidā volunt, satis ostendit illud, quòd Dominū eum vocat. Itaq; longe hæc Iudæorū ingenium superauit, qui mox blasphemum clamauerunt Dominum, cuius iam multa viderant miracula, cùm se Abrahæ præferret, & scandalum passi sunt, cùm diceret: *Qui venit*

D *ad me, non esuriet in æternum, & qui credit in me, non sitiet in æternum.* Cùm ergo mulier declarasset se de Domino magnā concepisse opinionem & credulam se exhiberet, Dominus quò eam manifestioribus argumētis suæ diuinitatis ad altiorem de se existimationem perduceret: *Vade*, inquit, *voca virum tuum, & veni huc.* Quoniam enim moralis honestas hoc habet, vt nihil donetur mulieri nuptæ, nisi conscio viro, ubi id mulieri quærenti aquam viuam sibi donari, consequenter respondet, vt virum suum accersat, veluti significare volens non conuenire vt rem tantam marito absente ei cōmunicaret. Verùm cū sciret non habere ipsam virū alio magis fine quàm quo dicere id videbatur, iubet virum aduocari, nimirum vt per occultorū

Ioan. 8.

E reuelationem se aliquid supra hominem esse ostēderet. Mulier autē non intelligēs quo fine id Christus dixisset, & existimans se apud hominem tantùm loqui, muliebri pudore dissimulans suam turpitudinem, respondit se non habere virum, matrimonium quidem inficians, sed dissimulās stuprū. Hic Iesus & suam declarans diuinitatem, & mulieris vitam comiter arguēs, totámq; breuiter cōplexus: Rectè, inquit, dixisti, tibi non esse virum. Namque quinq; viros legitimos successiuè habuisti, at is cum quo iam copularis, non est tibi legitimè

cuniun

coniunctus, sed illicito illi côiungetis congressu. Bene autem Dominus per occultorum reuelationem sese prodere volens, mulieris vitam qualis fuisset & esset detexit, potius quàm quoduis aliud occultum, non solùm quod cômoda occasio sese obtulisset, sed etiã ne videretur ob id colloquiũ huius mulieris non spreuisse, quod impudicam ignoraret, vtq; vitæ eius impudicę reuelatio, fieret ei occasio vitæ mundioris, & detestatio vitæ præteritæ, sine qua non potuit esse digna quæ audiret à Christo quis esset. Notat autem eius libidinem, tũ quod multis viris fuerit copulata, tum quòd post tam multos viros necdum libidini eius satisfactũ fuerit, sed illicitos etiam ambierit coitus, cùm fortè vel non liceret tunc post quintum maritum alium superinducere, vel nemo illius maritus post tot viros fieri voluerit.

DICIT EI MVLIER: DOMINE, VIDEO QVIA PROPHETA ES TV. PATRES NOSTRI &c.] Non indignè tulit se manifestè argui, nec irritata regerit contumeliam, nec resilit ab illo pudefacta: sed cùm intelligeret vitæ suæ domestica & occulta probra nô latere Iesum hospitem & Iudæum, qui quod narrabat, ea hominũ narratione scire non poterat, & ob id diuino spiritu afflatum non dubitaret, omni iam terrena re neglecta, côuertitur ad religionis quæstionẽ, quæ tunc passim inter Iudæos & Samaritanos disputabatur, quæq; animum eius, vt apparet, moltũ torquebat, arbitrans se iam oportunam occasionem

Deut. 12. nactam, vt à scrupulo animi sui liberaretur. Cùm enim in lege Mosaica præceptum esset, vt non in loco quouis Deus adoraretur cum cæremoniis illis à lege præscriptis, sed in vno tantùm loco quẽ Dominus elegisset, Samaritani contendebãt Deũ secundùm legem colendum in templo côstructo super montem Garizim. Hunc enim esse locum à Deo electum, tum quod in eo lectæ essent benedictiones ad eos pertinentes qui legem seruarent, vt præcipitur Deut. c. 37. tum quod in monte hoc Iacob cum suis filiis erecto altari Deum innocasset, postquam reuersus fuisset è Mesopotamia Syriæ, vt scribitur Genes. 33. Nam quamuis ibi non scribatur altare erectũ fuisse in monte hoc, tamen quoniam ferè patres in môtibus adorare soliti essent, & mons ille Garizim fuit in parte illa agri quam emit Iacob à filiis Emor, verisimile est in eo môte Iacob cum suis adorasse Deum. Hunc ergo Iacob & filios eius Samaritani patres suos vocabant, nô solùm quod eum locum inhabitarent quem illi olim, sed etiam quia, vt patet ex Iosepho, dicebant se à Iacob & filiis eius prognatos, quoties id sibi prodesse posse viderunt. Fortasse autem dicerunt etiam montem hunc fuisse illum à Deo ostensum, montem in quo Abraham offerre paratus erat filium suum, vt non solùm de Iacob & filiis eius dixerit hæc mulier: *Patres nostri in monte hoc adorauerunt*, sed etiam de Abraham & Isaac. Et his quidem rationibus suum tuebantur Samaritani templũ: Iudæi verò Dauidis & Salomonis, omniumq; Prophetarum sese tuebantur authoritate, quorum nulla erat apud Samaritanos authoritas, vt qui solùm libros Mosaicos recepisse dicãtur, quemadmodum & Sadducęi. Vide autem huius mulieris in proponẽdo quæstionẽ, quæ in dubium vocabatur, prudentiam & calliditatem. Non enim dicit: Nos dicimus in monte hoc adorandum, vos autem Hierosolymis, sed *patres*, in-

A quit, *nostri in monte hoc adorauerunt*; causam probabilem quidem suæ sententiæ afferẽs, nullã autem causam sẽtẽtiæ Iudæorũ, sed indicãs potius Iudæos patribus côtrarios. Porrò adorationis noĩe, totus Dei cultus intelligẽdus est. Quoniã enim incuruatio vel prostratio corporis in testimoniũ animi reuerẽtis (quã solùm propriè significat verbũ adorare, vt priùs dictũ est) in publicis locis & precationibus fieri solet, hinc totus Dei cultus adoratio dici cœpit. Vnde cùm dicit, Iudæos dicere in Hierosolymis adorandũ Deum, nô vult eos asserere nullo alio loco licere precari Deũ, aut, in reue-

B rentiam eius se incuruare: (nô enim verisimile est tã stupidos fuisse Iudæos) sed nullo alio loco colendum Deũ secundùm modũ cultus præscriptũ à Mose, in externis consistentẽ sacrificiis & ceremoniis. Sic & cùm postea dicit Dominus: *Venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis patrem*; significare voluit, omnem illum externũ cultum Dei, certum locum requirentem, ac situm in externis illis sacrificiis, abolendũ. Sensus itaq; verborum Samaritanæ hic est: Domine, intelligo & aduerto ea eo quòd occultorũ sis cognitor te esse Prophetã; diuino afflatum spiritu. Proinde ex te audire gestio quid de eo sentias, quod inter nos & vos longa contentione côtrouersum est, quodq; animum meum non sinit esse quietũ.

C Nos enim Samaritani in tẽplo montis huius Garizim colendũ Deum secundùm præscriptum legis Moysi contẽdimus, eo quod in eo maiores nostri Deũ sacrificiis oblatis coluerint: vos verò Iudæi contrarij, vt apparet, patribus, in Hierusalem colendum Deum contenditis. Quid ergo hac de re tu iudicas? Notandũ autem, in montibus non solùm patres, sed & Christũ orare solitũ. Patres præterea rem sactam in montibus fecerunt. Christus quoque in monte Hierosolymitano seipsum obtulit patri. Extructo autem templo vetitũ fuit in montibus rem sactam facere, quare excelsa reprehenduntur. Orare verò in montibus sancti cum Christo soliti fuerunt, causa secessus, & excitandi se in Deum côtemplatione cælorum, & omnium

D operum Dei in montibus præclarius apparentium, tum vt declararetur mentem orantis sublatam esse debere à terrenarum rerum cogitatione ad cœlestium rerum contemplationem.

DICIT EI IESVS: MVLIER, CREDE MIHI, QVIA VENIT HORA, &c.] Responsurus Christus mulieri de loco orationis quærenti, & Samaritanorũ religionem preferenti religioni Iudæorũ, primùm quidẽ vtriusq; loci dignitatẽ eleuat, ostendens vtriusq; loci religionẽ iamiam abolendam, ac proinde superfluè de præeminentia loci quẽquã contendere ac solicitum esse: secundò verò Iudæos in religione & adoratione preferendos ostendit, ac postremùm diuini cultus rationẽ veram & perfectam quę tum propalanda

E erat, manifestat. Verùm hæc Euangelicæ doctrinę mysteria aperturus, priùs fidẽ exigit quòd sine ea nemo sit idoneus auditor Euãgelicę doctrinę nec sine ea mulier hæc intelligere potuerit. Est itaque sensus verborũ Christi, Mulier si me verè Prophetam existimas, crede mihi iã instare & adesse tempus, quo omnis qui Deũ verè adorare volet, neq; in hoc vestro monte, neque in Hierusalem adorabit, edoctus scilicet alia ratione Deum colẽdum, quàm qua in altero horum colitur locorum, templis itẽ horum locorum per Romanos vastatis &

destructis, ac proinde superfluum modò est solici-
tum multùm esse vter locus altero pro cultu Dei
præstet. Quanquã autem, quod attinet ad aboli-
tionem religionis vtriusq; loci, non Iudæi vobiscũ
pares sumus, tamẽ interĩ in hoc vobis præstamus,
quòd vos quidẽ colatis id quod non satis cogno-
scitis, non rectè scilicet sentientes de Deo quem
colitis, cùm putetis eũ solùm huius terræ Deum
esse, ac talem qui etiã in diuino cultu dæmonum
admittat consortium: nos verò colimus id quod
probè & rectè cognoscimus, cùm Deum quẽ co-
limus agnoscamus vniuersorum esse Dominum,
vt re vera est, eiq; soli diuinos deferendos hono-
res. Quæ vtiq; veri Dei vera cognitio nobis vnicè
à Deo data est, quod statuerit salutem veram quæ
in Dei consistit cognitione, à Iudæis prouenire ad
omnes, ex quibus & saluatorem mundi nasci vo-
luit. Sed quanquam eum colamus de quo rectè
sentimus, tamen quoniam & noster cultus adhuc
imperfectus est, nec verus ille est quẽ Deus requi-
rit & amat, ob id iam appropinquat tempus, imò
iam adest, quando veri synceriq; cultus colent
Deum, non, vt hactenus in corporalibus potissi-
mum locis & ceremoniis legalibus, sed in spiritu:
neq;, vt hactenus, in vmbris & figuris, sed in veri-
tate. Siquidem Deus pater tales cultores requirit,
etsi ad tempus propter hominũ imperfectionẽ to-
lerarit potius quàm quæsierit cultum sui in pecu-
dibus & vmbris. Deus enim res est nõ corporea,
sed planè spiritualis, atq; ob id quò cultus ei qui
colitur respõdeat, necesse est eos qui adorant eũ,
si modò velint eum colere vt colendus est, colere
eum potissimũ in spiritu, quod cũ fit, in veritate
quoq; adoratur & colitur, verissimis scilicet re-
bus quæ illi placeant, quæq; per corporales figu-
ras adũbratæ sint. Ex his patet quomodo singula
in verbis Domini sint intelligẽda. Et primùm qui-
dem notandum, quòd quãuis dictio Græca, ἔρχεται
quæ hic ponitur futuri temporis etiam habeat si-
gnificationem, melius tamen vtroq; loco accipi-
tur in tempore præsenti. Vult enim Dominus di-
cere tẽpus iam aduenire, hoc est, appropinquare.
Tempus autem, quo neque in monte illo, neq; in
Hierosolymis adorandus esset pater, intelligunt
aliqui illud quo postea per Romanos templa illa
sunt deuastata, vnde tunc conuenit legere, *veniet
hora*. Verùm rectius intelligitur Christus loqui de
eodem tempore, de quo postea, cũ dicit; *venit hora
quando veri adoratores*, &c. Tempus ergo quo ne-
que in monte, neq; in Hierusalem adoraretur pa-
ter, tempus est Euangelicæ doctrinæ, per quam in
vniuersum orbem dispersam docendũ erat, ritum
colendi Deum secundum præscriptum legis esse
abolitum, ac pro eo alium puriorẽ, veriorẽ, Deóq;
conuenientiorem modum colendi Deum in om-
ni loco desiderari. Quod autem dicit mulieri; *ve-
nit hora quando non adorabitis*; non id de Samaritanis
propriè dictum voluit, sed de omnibus qui Deum
rectè vellẽt colere, vt mulieri loquatur tanquam
ad vniuersos homines, & sensus sit: Venit tempus,
quo is qui Deum adorare volet, non requiret hunc
vel illum locũ, sciens scilicet in omni loco rectè
coli posse Deum. Quòd autem probaturus Do-
minus quod dixit: *Nos adoramus quod scimus* sub-
iecit: *quia salus ex Iudæis est*, dupliciter accipi po-
test. Primum secundum modum priùs indica-
tum, videlicet vt intelligatur reddi causa quare
Iudæi vera Dei cognitione donati sunt. Secundò

A vt ea effectu intelligatur probare Iudæos colere
quod sciunt. Si enim salus quæ sine Dei cognitio-
ne esse non potest, est ea Iudæis, necesse est apud
Iudæos esse veram Dei cognitionem. Sic Caieta-
nus. Ex Iudæis autem dicitur esse salus, nõ solùm
quòd Euangelij prædicatio ab eis dimanauit ad
omnes gentes, secundũ illud Isaiæ: De Sion exibit *Isaia 2.*
lex, & verbum Domini de Hierusalem; sed etiam
quod ante Euangelium, in nulla alia gẽte publi-
citus doctrina Dei purè viguit, sed omnis vera
Dei cognitio ab illis ortum habuit, adeo vt verisi-
mile sit, quicquid sani de Deo sapientes gentium
B vnquam docuerunt, id à Iudæis fuisse mutuatos:
deinde quod & saluator humani generis ex eis
natus sit. Veros adoratores appellat, qui verã co-
lendi Deum rationem perdocti illum colũt, quo-
modo verè cõuenit eum venerari. Porro illud; in
spiritu & veritate; quod varij variè accipiũt, con-
uenientissimè sic accipitur, vt prius indicatũ est,
videlicet vt spiritus opponatur corpori, veritas
verò vmbris. Itaq; in idem recidũt, adorare in spiri-
tu, & adorare in veritate. Adorat autẽ spiritu, qui
animo & his quæ animi sunt Deum colit, qui sci-
licet curat puram illi exhibere mẽtem, quiq; fide
syncera de illo optimè sentit, spem omnẽ suam in
illum collocat, charitate fertur in illum, piè erga
illũ afficitur, atq; ob hæc de commissis peccatis
intra se ex animo compungitur, corpus suum ca-
C stigans, & in seruitutem spiritus redigens, de ac-
ceptis bonis ex corde Deo gratias agit, necessaria
adhuc bona fidenti animo postulat, nihilq; præ-
termittit quod Deo nouit beneplacitum, aut sal-
tem ab eo præceptum. Non ergo per cultum hũc
spiritualem excluditur omnis corporalis seruitus
quin potius multiplex includitur, nẽpe vt carnẽ
nostram crucifigamus cũ vitiis, vt corpora nostra
exhibeamus Deo hostiam viuentem & sanctã, vt *Heb. 13.*
beneficentiæ & communionis nõ obliuiscamur,
quibus hostiis promeretur Deus, vt illum ore &
laudemus & inuocemus. Hæc enim, quatenus ex
spiritu & animo procedunt, ad cultum pertinent
spiritualem. Sic & externæ quædam cæremoniæ,
D quatenus faciunt ad promouendum spiritum in
Deum, per cultum spiritualem non sunt exclusæ,
sed tantum hic à Christo excludũtur huiusmodi
cæremoniæ, quæ veritati repugnant, & secundò
demonstratum est exteriorem quemuis cultũ ex
se non esse Deo gratum. Sed dicet aliquis: Si cul-
tus Christianorũ, quos hic veros vocat Dominus
adoratores, qui adorare debent in spiritu & veri-
tate, non excludit corporales ceremonias, & loca
certa in quibus Deus colendus est, quomodo cul-
tus horum differt à cultu Iudæorũ? Nõ enim dici
potest, vt apparet, Iudæorũ cultum vel solum, vel
potissimum situ fuisse in corporalibus rebus, cũ
& tunc præcipuè requireret Dominus cultum in
spiritu, toties apud Prophetas detestatus cultum
E illum corporalem absente pietate & veritate spi-
ritus. Dicendum ergo, Christianismum à Iudai- *Christianismus à*
smo, quod attinet ad cæremonias, sic differre, quo- *Iudaismo*
modo lex vetus & Euangelium. Nam quoniam *differt.*
lex vetus, etsi nonnunquam ea quæ spiritus sunt
exigat, tamen diligentius, frequentius & apertius
exigit ea quæ corporalia sunt: ob id Iudaismus,
cultus Dei est, in his rebus maximè cõsistens, quæ
maximè & apertius lex exigit. Contrà cũ Euan-
gelium ea quæ spiritus sunt, vel solum, vel præci-
puè exposcat, ideo Christianismus cultus Dei est,
in spir-

in ſpiritu potiſſimum ſitus, quamuis nec Iudaiſmus abſente ſpiritu Deo gratus fuerit, nec Chriſtianiſmus ſine cæremoniis conſtare poſſit. Deinde & in eo eſt differentia, quòd Iudæorũ cæremoniç pleræq; aut ad hoc inſtitutæ fuerũt, vt vmbræ eſſent veritatis tunc nondũ intellectæ, ſed poſtea reuelãdæ, aut per eas à cultu idolorũ homines auocarẽtur: Chriſtianorũ verò cæremoniæ ad hoc ſolùm inſtitutæ, vt quoniã p corporalia ſpiritus noſter hic interim indiget cõmoneri, per eas cultus ſpiritus excitetur, foueatur, atq; augeatur. Vt omittã quòd illorũ cæremoniæ operoſæ admodũ erant, & ſimul numeroſæ, parum tamẽ fructuoſę: noſtrę verò pręter ſummã vtilitatẽ & neceſſitatẽ, etiam faciles, & paucæ. Quarum quędã, ſed pauciſſimæ, etiam à Chriſto inſtitutæ ſunt, qui quod B erat præcipuum Chriſtianiſmi, præcipuè docens reliqua Apoſtolis & Apoſtolorum ſucceſſoribus diſponenda commiſit, quæ pro cõuerſatione cultus ſpiritualis eſſent neceſſaria. Quæ vt ab hominibus eſſẽt inſtituta, ita pro diuerſitate tẽporis & loci mutari poſſent, quãdo ira ratio & vtilitas ſpiritus expoſceret, cùm Iudæorum cæremonię legales vſq; ad Chriſtum ſemper deberent eſſe fixæ & inuariabiles. Non ergo quoniam Chriſtianum in ſpiritu & veritate adorare oportet, ideo omnes cęremonias externas negligere & cõtemnere debet: imò quoniã in ſpiritu adorare debet, ob id & cæremoniarum curã habere debet, eo quòd, vt dictũ C prius eſt, nobis in hoc mortali corpore exiſtentibus, ſpirit⁹ pendeat à corpore, quo dq; corporales ſint homines, inter quos eſt ſocietas ĩ cultu ſpirituali. Vnde cõſequitur cæremonias non tãtùm vtiles eſſe & neceſſarias puſillis & imperfectioribus, ſed etiã perfectis, idq; tum pro proprij ſpiritus prouocatione in Deũ, tum vt in illa ſocietate, qua inter ſe Chriſtiani in cultu Dei ſpirituali coniuncti ſunt, cum aliis foueantur atq; cõſiſtãt. Tantùm curandũ vt ne alio fine cæremoniæ vel inſtituantur, vel ſuſcipiantur, quàm quatenus conducunt promouẽdo in Deũ ſpiritui noſtro, aut alendę ſocietati eorum qui cultu ſpirituali conſociati ſunt, & vt ne credãtur illę per ſeſe Deo gratę eſſe, ſed quatenus ſeruiũt ſpiritui & charitati. Ita fiet, vt nec oneroſę nimis, nec numeroſę ſint cęremo- D nię, nec illis ita affixi ſimus, vt quod pręcipuum eſt poſteriori habeamus loco. Erit autẽ vbi Deum colemus longè purius in ſpiritu & veritate quàm hic interim licet, nẽpe in futura vita, quando mortali hoc corpore exuti, & toti ſpirituales facti; veritatem ipſã nudè & apertè contẽplabimur. Cuius cultus puriſſimi comparatione, noſter cultus quo Deum hic colimus veluti Iudaiſmus eſt, vt iam etiam liceat diſtinguere triplicem cultum viri Dei, quemadmodum Chriſtus ſuo tempore diſtinxit hoc loco. Sunt enim qui, quemadmodũ olim Samaritani, Deũ quem ignorant, malè colũt in monte, nimitũ hęretici, Iudęi, & Turcę, qui in ſuperbis ſuis conciliabulis Deum malè cognitũ malè etiam adorant. Sunt qui, quemadmodum Iudæi ad- E huc in Hieruſalem Deũ adorant, vtpote Chriſtiani catholici, qui in Eccleſia hic militãte Deum colunt, in ſpiritu quidẽ & veritate, ſi eorum cultus comparetur cum veteri Iudaiſmo, adhuc tamẽ in vmbris & ænigmatibus, ſi cõparetur cum puriſſimo illo angelorũ & beatorum ſpirituũ cultu, qui Samaritanorum & Iudæorũ cultum perfectiſſimè abolet, omnibus tum erroribus, tũ vmbris depul-

A ſis. Notandum autem ſaluatorem dicere, adorabitis patrem, non autẽ adorabitis Deum vel Dominum, ſiue vt indicaret Deum quem adorabãt Iudæi & Samaritani, ſuum eſſe patrem, ſiue vt ſignificaret in lege noua Deum non iam adorandu vt Dominum, ſed tanquã patrem. Vnde in oratione dicimus, Pater noſter. Et clamamus iam, Abba pater. Porrò Deum in ſpiritu adorandũ etiam à gentilibus Poetis decantatum eſt. Cato enim, *Si Deus*, inquit, *eſt animus, nobis vt carmina dicunt, Hic tibi præcipuè ſit pura mente colendus*. Et Perſius, *Quin damus ſuperis, de magna quod dare lance Non poſſit magni Meſſala lippa propago: Compoſitum ius, faſque animi, ſanctoſque receſſus Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto. Hæc cedo vt admoueant templis & farre litabo.* Rom. 8

B DICIT EI MVLIER: SCIO QVIA MESSIAS VENIT QVI DICITVR CHRISTVS, &c.] Quia quod dicebat ſaluator nec ſatis intelligebatur à muliere, nec admodum gratũ illi fuit, reſecat quæſtionem, eámq; ab expectato tũc Meſſia ſoluendam reliquit. Hunc enim etiam Samaritani expectauerunt tãquam doctorẽ omniũ quæ ad ſalutem eſſent neceſſaria, vt qui à Moyſe talis promiſſus erat, idq; Deut. 18. vbi dicitur, Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus de fratribus veſtris, ſicut meipſum audietis. Eundem ex prophetia Iacob, ac rumore qui erat inter Iudæos de impleto tempore quo naſciturus erat ſecundum pro- C phetiam Danielis, intellexit aut iam veniſſe, aut mox venturum, & hoc eſt quod dicit, *Scio quòd Meſſias venit*, hoc eſt, quòd iamiã venturus eſt. Eſt enim præſentis temporis, *venit*, non pręteriti. Cũ itaq; mulier iam declaraſſet ſuam docilem credulitatem, & ardens diſcẽdę veritatis ſtudium, quale nõ repertum erat in Iudæis, dignatus eſt Dominus tandem aperire quis eſſet, cùm Iudæis inſtantibus & petentibus: Quouſq; animã noſtram tollis, ſi tues Chriſtus, dic nobis palàm; id apertè noluerit reſpõdere, eo quòd quærerent non diſcẽdi animo, ſed reprehendẽdi. Hic autẽ videre licet Ioan. 10. prudentem Domini diſpenſationem. Siquidem in pricipio qualis eſſet & quis aperire noluit, ne per elationem aliquã & vanitatẽ ſe attollere videre- D tur. Verùm cùm iam doctrinę grauitate, & occultorum reuelatione ſibi authoritatẽ aliquam apud mulierem collegiſſet, eáq; declaraſſet, tũ ſtudium diſcendi, tum fidem, tunc opportunè ſeipſum reuelauit. Quòd autem diſcipuli admirati ſint colloquium Chriſti cum muliere, non erat ob id quod ſiniſterius aliquid de magiſtro ſuſpicarentur, ſed admirabantur partim propter tantã illius humanitatẽ, qua vir tantus cũ paupercula loqui dignabatur, eáq; Gẽtili & Samaritana, partim propter ea quòd nunquã niſi grauia & de regno Dei ſciebant Dominum loqui ſolitum, ad quæ videbatur diſcipulis hęc mulier minimè eſſe idonea. Quãuis autem mirarentur qualia eſſent quę cum muliere tractaret, tamen ob ſummã eorum erga Dominũ E reuerentiam nemo eum interrogare auſus eſt.

RELIQVIT ERGO HYDRIAM SVAM MVLIER, ET ABIIT IN CIVITATEM, &c.] Mulier ſtupefacta ſermone Domini, nec dubitans eſſe veracem, nihil quidem reſpondit, ſed relicta apud puteum hydria (iã enim aquæ corporalis ſitis exciderat, guſtata aqua ſpirituali) properans in ciuitatem populum omnem ad Dominum pertrahere conata eſt, ex Samaritana pec-

eatrice subitò effecta apostola. Qua in re Euangelista pulchrè duplicem veræ fidei fructum explicuit, nempe neglectum rerum temporalium, & studium impartiendi aliis inuentam veritatē. Quod autem dixit: *Nunquid ipse est Christus*; nō dubitātis erat, sed ex indicato miraculo inferentis Iesum esse Christum, & prudenter proponentis id iudicio omnium examinandum, quod Dominus dixerat, & ipsa crediderat. Non itaq; dixit: Venite & videte hominem qui dicit se esse Christum, vel quem ego puto & credo esse Christum: sed prudentius dicit: *Num ipse est Christus*; nolens se iudicem tantæ rei constituere, sed alios, experientia potius id cognoscere volēs. Vtq; eos magis attrahat, offert eis veluti quandam escam, detectionem scilicet suorum secretorum. Circa id autem quod hæc mulier, licet libidini planè seruisse videatur, tam præclarè Euangelij cognitione & gratia donata fuit, obseruādū ita fieri solere, vt quos destinauit Deus donare sua gratia, eos crassioribus quidem in peccatis ante sui illuminationem viuere sinat, eiusmodi tamen, quæ vt sunt fœdiora & notiora, ita facilius agnita pudorem incutiunt. Nam tectiora peccata; quæq; vulgi non ita fœda sunt iudicio, qualia sunt arrogantia, hypocrisis, aliáq; similia, magis obsunt vt ne quis suum vitiū agnoscat, ac ipsum sui pudeat & pœniteat.

EGO CIBVM HABEO MANDVCARE QVEM VOS NESCITIS.] Non negat Dominus quin esuriat, & cibum corporalem appetat, sed subindicat quid magis esuriat, cibum scilicet spiritualem. Ego, inquit, habeo cibū quendā manducandum vobis incognitum. Qua in re primùm quidem annotandum, quantus in Christo fuerit ardor euangelizandi & promouendi salutem hominum: cùm ob oblatam aut speratam docendi occasionē, noluerit corpori indulgere cibū, etsi multū defatigatus. Notādum secundò, quòd Dominus vndiq; captans occasionem ingerendi sermonē de rebus spiritualibus, hominesq; à corporalium rerum cura euehendi ad studium spiritualium, quemadmodum priùs mulierem ex mentione aquæ pellexerat ad cognitionē Euangelicæ fidei, ita & nunc commode discipulos adhuc rudes ex occasione cibi prouocauit ad studiū Euangelicum. Et quemadmodū tunc etsi sitiebat aquā putei, magis tamen sitiebat hominum salutē, ob quā promouendā ex occasione suæ sitis, & aquæ quā quærebat mulier, captauit sacri sermonis initium, ita tametsi nunc esuriret secūdùm carnis naturam, tamen maior illū habebat fames generis humani. Cùm autē discipuli dictū Domini de cibo sensibili intelligerent, & ob id inter sese hæsitarent (nam interrogare illū verebātur) dignatus est id quod obscurius dixerat, apertius facere, dicens, cibū suum quē maximè esuriebat esse vt impleret patris voluntatē, quæ in eo sita erat, vt per Euangelicam prædicationē quā plurimi lucrifierēt Deo. Cibus ergo eius erat, insistere doctrinæ, & prædicationi. Hoc enim & summè desiderabat propter profectum gloriæ paternæ ac salutem hominum, & eodē illo opere tāquam cibo quodam in animo reficiebatur, pascebatur, & delectatione perfundebatur. Sic & noster cibus esse debet quoduis virtutis opus bonū, & adimpletio mādatorum Dei, ita vt & eam auidè desideremus, & in ea conquiescamus ac oblectemur, secūdùm illud (Psal. 12) Psalmi in mystico sensu, Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis eius, labores manuum tuarū quia māducabis. Porrò facere voluntatem Dei, non tantùm dicitur ea ratione noster cibus, qua dicebat cibū suum esse Christū. Nā & ideo cibus noster dicitur, quòd per illud vita animæ nostræ cōseruatur & crescit, quodq; per illud fames spiritus, quæ est inopia gratiæ Dei, tollitur, ac tandē reficimur & pascimur eo in vita æterna, nullam vnquā passuri inopiā. Vnde postea de hoc cibo loquēs saluator dicit, Operamini nō cibum (Ioan 6.) qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Et (Ecc. 14.) operare iustitiam ante obitum tuum, quia nō est apud inferos inuenire cibum. Proinde notandum scripturam præter panē corporalē loqui de cibo ac pane multiplici, nēpe de pane beatorū regnantiū in cœlis, qui est ipsa diuinitas: aut eius fruitio, qua dulcissimè reficiuntur, & in indeficiente vita atq; vigore conseruantur. De quo pane Saluator apud Lucā: Ego dispono vobis sicut disposuit mi- (Luc. 22.) hi pater, vt edatis & bibatis super mēsam meam in regno. Secundò, de cibo corporis Domini, vt cùm dicitur, Caro mea verè est cibus. Tertio, de (Ioan. 6.) cibo internæ cōpūctionis & deuotionis, vt cū dicitur: Fuerūt mihi lacrymę meæ panes die ac nocte. (Psal. 41.) Quartò, de pane bonæ & meritoriæ operationis, de quo superius. Quintò, de pane verbi diuini & sapientiæ cœlestis, vt cùm dicitur, Cibauit illum (Eccle. 15.) pane vitæ & intellectus. Sextò, panis afflictionis, (Psal. 79.) de quo Psalmista, Cibabis nos pane lacrymarum, &c. Bene autem dicit Dominus, *Meus cibus est*, &c. Nam quicquid diuinum est, illius propriè est: quicquid autem humanum, nostrum propriè est: quicquid verò impium & malum, diaboli est. Itaque cibus diuinus, Domini cibus est, & sanè mirabilis cibus, quo scilicet ipse pascebatur dum alios eodem pascebat. Noster autem cibus est, corporalis cibus. Diabolicus autem cibus, delectari in rebus pessimis. Notandum & illud, quòd dicit cibum suū esse vt faciat, hoc est, non vt sciat tātùm aut cogitet mente, sed vt opere voluntatē patris expleat. Quod autem sequitur; *vt perficiam opus eius*; quamuis quidam intelligant vt sit diuersum à præcedenti parte, sitq; sensus, vt perfectū reddam hominem qui est opus Dei, rectius tamen accipitur vt idē significet cum eo quod præcedit, & sit illius declaratio. Quod enim priùs Dei vocauit volūtatē, hoc iam opus illius appellat, hoc est, opus ab illo sibi iniūctum, de quo opere postea: Opus, (Ioan. 17.) inquit, consummaui, quod dedisti mihi vt faciam.

NONNE VOS DICITIS QVOD ADHVC QVATVOR MENSES SVNT, &c.] Postquam Dominus significauit suum pro curanda hominum conuersione desiderium, studet iam & discipulos ad idem studium extimulare, idq; vt impetret, ostendit & promptitudinem hominum ad recipiendum veritatem, & mercedem quæ manet in hoc studio intentos, & laboris quoq; facilitatem. Et rursum quidem vtitur anagogica allegoria, vt à rebus corporalibus ad spiritualia semper subduceret mentē eorum: deinde vt res spirituales, quæ per sese cognosci non possunt, sub similitudinibus quibusdā propositæ reddantur manifestiores, atq; vt narrationis iucūditate, quę inest huiusmodi metaphoris, profūdius cordi imprimātur quæ dicuntur. Id verò quod hic dicit tale est, Vos qui adhuc reb. corporis studetis, dicitis post quatuor menses venturā messem, ego autem dico vobis, iamiam instare messem Euangelicam. Si enim

oculos

oculos & corporis & mentis sustuleritis, & diligẽter aduerteritis, intelligeretis iam vniuersas regiones albescere ad messem, hoc est paratas esse omnes gentes ad recipiendũ Euãgeliũ, per quod colligantur in horreũ Domini, in sanctorũ scilicet numerũ & cógregationem. Proinde quemadmodũ ipsa seges & iam flauescens falcem & messorum operam quasi flagitat, ita certè & promptitudinẽ humanarum mentium existimate operam & studiũ nostrũ efflagitare. Atq; quò alacriores sitis ad hanc messem patri colligendam, scitote ꝙ quemadmodũ qui metit messem corporalẽ, accipit mercedem sui laboris, ita & in hac messe contingit. Qui enim & hic metit, amplissimũ à patre in cœlo præmiũ reportat, congregatq; fructum demessum non in horreum terrenum, vbi aliquando cósumatur sed in horreum regni cœlorum, vbi æterna vita perfruatur: vnde futurũ est vt propter collecta fructuum pariter gaudeant & qui messuerunt, & qui seminauerunt, hoc est, qui vnquã salutaris aliquid doctrinæ populis impertiuerunt, & per eam Euãgelio eos præparauerunt. Gaudebũt enim & hi nõ frustra se laborasse, sed fructum aliquando prouenisse ex suo semine & labore. Dico autem gauisuros & messores & satores. Nã quod vulgò dici solet, & euenire nonnunquam, vt alius seminet, & alius metat, id est, alius laboret, alius fructum percipiat, id in hac Euãgelica messe maxime verum apparet Ego enim misi vos ad metẽdũ segetem, in qua nõ subiistis labores sationis, sed alij ante vos laborauerunt, nimirũ Prophetæ omnesq; populorum doctores, qui satorum & aratorum functi officio, grauiores pro futura hac messe labores perpessi sunt, dum rudes hominũ animos & à veritate longè alienos, multis laboribus veluti stercorando, & arando, serẽdo, atq; zizania euellendo, parauerunt recipiendo Euangelio: vos autẽ in labores eorum successistis, missi scilicet vt quæ ab eis inchoata sunt & laborata absoluatis & perficiatis. Quare quo minus sudoris & laboris vobis superest, & amplior tamen paratiorq; fructus, quã illis, (Nõ enim magno negotio demetitur matura seges, & alioqui paratus ipse fructus lenit laboris tædium) eo promptius ac cõsideratius quod restat operæ subeundũ est vobis. Ex his satis patet sensus verborũ Christi. Circa quæ primùm quidem notandũ, ꝙ cùm dicat Christus quatuor menses fuisse à messe cùm hæc diceret, patet satis hæc à Christo dicta circa Decẽbrẽ & Nouembrẽ. Nã inter Pascha & Pẽtecosten apud Iudæos fuisse messem satis constat ex Leuitico & Deuteronomio. Vnde cũ aduentus ille secundus in Iudæã, de quo scribit Ioan. ca. 3. statim fuerit à Paschate illo primo de quo Ioan. 2. cõsequitur Christum in Iudęa multos egisse menses, nempe octo vel nouem, vt mirum nõ sit quod hic dicit se misisse discipulos ad metẽdũ. Intelligẽdũ enim hoc fecisse spatio horum mensium. Notandum secundò, ꝙ alibi, nempe Matth. 13. aliter vtatur metaphora messis, quàm hoc loco. Ibi enim messem dicit cõsummationẽ seculi, cuius messis messores sunt angeli, qui collectum ex vniuerso huius mũdi agro dominicum triticum colligẽt in horreũ regni cœlorum. Hic verò messem vocat collectionẽ fideliũ in Ecclesiam Dei, cuius messores sunt Christus & Apostoli, qui falce Euãgelicæ prędicationis promptos populos resecantes minimo sæpe negotio in horreum Dei congregauerunt. Sic & Matth. 9. eadam

A vtitur metaphora, dicens, Messis quidem multa, operarij autẽ pauci. Et rectè quidem tẽpus vtriusque aduentus Christi, tempus messis vocatur. Tẽpus enim messis, tempus est consummationis fructuũ. Sicut autem in nouissimo aduentu erit cõsummatio seculi, ita in primo aduentu fuit plenitudo temporis à patre definiti, vt parati iamdudũ homines doctrina imperfectiore, per Euãgelicam veritatẽ vndiquaq; colligerẽtur in horreũ Domini. Et quomodo messis tẽpus fit per præsentiã solis feruidè calefacientis, ita messis spiritualis vtriq; claræ lucidęq; præsentiæ solis iustitiæ cõueniebat, vt non prius sol hic lucere ac feruere inciperet, B quàm ad messem faciẽdam satis essent omnes parati. Notandũ tertiò, quòd cùm dicit saluator: *Leuate oculos, & videte regiones*, &c. non loquitur solũ aut principaliter de oculis corporalibus: neque sub nomine regionum vult solum insinuare Samaritanos, qui iam è ciuitate egrediebantur. Sic enim dixisset: Videte regionẽ. Sed occasione promptitudinis Samaritanorũ illorum, voluit eos oculis mentis aduertere, omnes iam illarum regionũ gentes paratas esse ad recipiendum Euangelium, in quibus iacta erant per Moysen, aliosq; Prophetas semina quędã Euãgelicæ veritatis. Imò & vniuersorum populorum gẽtes licet intelligere hic designari, dũ dicũtur regiones albæ fuisse ad mes- C sem. Sciebat enim vniuersarum gẽtium promptitudinem & maturitatem Dominus, quæ tamẽ in eis non iam est consideranda secundum dispositionem quæ erat in eis, quàm secundum dispositionem diuinæ prædestinationis, à qua iam & in aliis omnibus gentibus ordinati fuerãt aliqui, qui sua doctrina paratiores redderent homines ad recipiẽdam veritatem ipsam. Philosophorum enim pleræque de veritate & iustitia traditiones multos præparauerunt in Gẽtibus Euãgelio. Saluator tamen, dũ hic loquitur de satoribus in quorũ labores Apostoli introierunt, potissimum vel solũ videtur locutus de Prophetis, eo quòd dicit; *vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit*. Quòd autem dicit: *congregat fructum in vitam æternam*: dupliciter D intelligitur. Primum vt sit sensus: Congregat fructum ad vitam æternam, hoc est, fructum vnde vitam æternam percipiat, vt indicetur differentia inter fructum huius messis & fructum messis tẽporalis. Hic enim nõ est ad vitam perpetuam, sed temporalem & momentaneam. Secundò, vt vita æterna referatur non ad congregantem, sed ad ipsum fructum, & significetur locus in quem congregetur fructus, nempe regnum cælorum, vbi collectos fructus vitã consequatur æternã. Sic alibi: Posui vos vt eatis, & fructũ afferatis, & fructus *Ioan. 15.* vester maneat. Significat autẽ secundùm posteriorem sensum saluator triplicem vtilitatem laboris mentis. Primùm enim qui metit, mercedem sibi accipit: secundò fructum congregat, idque in vitã æternam, tertiò parit gaudium seminãti, dum videt laborem suum non fuisse infrugiferum.

E EX CIVITATE AVTEM ILLA MVLTI CREDIDERVNT IN EVM SAMARITANORVM, &c.] Hac narratione declarat Euãgelista, quàm res ipsa comprobauerit verum esse quod dixerat Dominus de messe albescente, cùm ad vocem vnius mulierculæ, & eius nõ satis probæ, multi statim nondum audito nec viso Christo crediderunt, idque Samaritani. Efficax enim erat mulieris de ipso testimonium, eo quod supra ho-

minem esse scirent occulta posse aperire, nec dubitabant de veritate testimonij, quòd contra hominem proprium audirent ex zelo veritatis occulta vitæ suæ dedecora mulierem detegẽtẽ. Porro hæc subita Samaritanorum conuersio, præludium fuit & primitiæ quædam vocationis gentium, ideo eam tam magnificam esse voluit Dominus, vti re vera planè fuit. Itaque quia mulieris testimonium non irriserunt, sed fidem illi adhibuerunt, præoccurrerũt multi è ciuitate vt oculis cernerent, quem tanto affectu mulier prædicauerat, vtque ab eo plenius edocerẽtur vt erant veræ doctrinæ auidi. Nec minuit præsentia opinionem, nec offendũtur humili cultu, raroque ac tenuium discipulorum comitatu, sed obsecrabant eum vt apud ipsos hospitari dignaretur, vt qui magnam iam de illo concepissent opinionem, & ob id plenius doceri ab eo perceuperent. Qua in re ostenditur quàm cupidi doctrinæ salutaris reddãtur, qui vel tenuiter eam gustarint, sicut & in facto mulieris tam cupidè ciues suos aduocantis, & quò permoueret eos etiam confitẽtis Dominum indicasse sua peccata, exemplum est, quomodo animus iusta Dei cognitione donatus, etiam sua errata lubenter confiteretur, modò id videat cedere in gloriã Dei & Christi. Sic certè & Paulus multis locis ingenuè confessus est suam ignorantiam, atque etiam blasphemiam & Christianorum persecutionem, vt Dei erga se misericordiam magnificentius prædicaret.

ET MANSIT IBI DVOS DIES: ET MVLTO PLVRES CREDIDERVNT PROPTER SERMONEM, &c.]Quanquam postea suis discipulis præceperit ne ingrederẽtur ciuitates Samaritanorũ, causa prædicationis scilicet, eo quod primùm solis Iudæis esset prædicandum regnum Dei, gentibus autem & Samaritanis post glorificationem Christi, & Iudæorum obstinatam incredulitatem, tamen quoniam ab iis qui veritatis auidi erãt rogabatur vt apud ipsos diuerteret, nõ potuit non pro humanitate sua & cupiditate salutis omniũ piæ eorum acquiescere petitioni, volens etiam hac ratione ædere specimen vocationis Samaritanorum, quẽmadmodum vocationi gentium prælusit in magis, in Centurione, & aliis, volens etiam nobis, vt frequenter, humanitatis relinquere exemplum, & facilitatis ad docendum doceri cupientes. Ita tamen temperauit negotium istud Dominus, vt non haberent quod calumniari possent iustè Iudæi, quasi Samaritanorum consortio gauderet, spretis Iudæis quibus Messias promissus erat, dum non nisi rogatus nõ adit, nec nisi biduo apud eos permanet. Porro quæ fuerit Domini occupatio hoc biduo, ex sequentibus ostendit Euangelista, triplicem indicãs fidei fructum ex prædicatione eius cõsequutum. primò quidem credentium multitudinẽ. Multi enim crediderunt propter sermonem mulieris: sed modò multò plures crediderunt, non propter visa miracula, sed propter solũ sermonẽ Domini. Secundò, fidei indicat certitudinẽ. Nam & hi qui priùs crediderunt mulieri, dicebant, iam non propter tuum sermonem potissimum credimus. Nos ipsi enim audiuimus ab eo quod à te prius audiuimus, & scimus hoc est, certò persuasi sumus, nihil amplius dubitantes, ꝙ hic est verè saluator non Iudæorum tantùm aut Samaritanorum, sed totius mundi. Per quam partẽ tertiò significatur fidei horum perfectio & plenitudo. Condemnat sanè hæc Samaritanorum in discendo auiditas, in credendo facilitas Iudæorum malitiam. Illi enim exiuerunt ad eum vnius mulieris voce exciti: & orabant illum vt veniret ad se, quumq; nullũ vidissent signum, crediderunt in eum. Iudæi verò ad se venientem persequebantur, & apud se manere volentem grauiter ferebant, cumq; & Ioannis audissent testimonia, & multa Christi vidissent signa, non tamen credebant. Cùm autem dicitur, *hic est vere saluator mundi*, illud *verè*, accipi potest vt opponatur falso. Nam fuerunt qui se Messiam & saluatorẽ mũdi falsò iactarent, inter quos Theudas quidã. Aut accipitur vt opponatur vmbratili & imperfecto. Fuerũt enim & alij quidam apud Iudæos saluatores, sed hi ad Christum comparati nõ erant veri saluatores: Christus verò solus verus saluator, quia veram & perfectã attulit salutem. Vt autem mysticus huius historiæ sensus paucis attingatur, vt nobis reiecta omni incredulitatis pertinacia, imitanda est horum Samaritanorum facilitas in credendo veritati: ita non tam propter prædicationem hominum & Ecclesiæ credere debemus, quàm propter vocẽ Christi, & spiritus loquẽtis nobis per scripturam & Ecclesiam suam. Hæc enim Samaritis mulier rectè typum gerere intelligitur humanæ naturæ, vel Ecclesiæ, potissimum primitiuæ, quæ ex Iudæis & Gentibus collecta erat, quemadmodũ Samaritani medium quoddam genus erant inter Ethnicos & Iudæos. Gentes itaque simul & Iudæi adueniente in hunc mundum Christo quærebant aquam Iacob, vnde sitim sedarent. Gentiles quidẽ bibentes ex humana philosophorum doctrina, Iudæi verò habẽtes ex insipida legis litera, sed vtraque hæc aqua non potuit in æternũ sitim auferre, vt quæ humana esset & carnalis. Iacob enim eam dederat, hoc est, homo & carnalis intellectus. Veniẽs itaque Christus, ac iuxta fontem hunc considẽs, ex eius comparatione ad perfectiorem aquam inuitauit. Euãgelicã scilicet doctrinam ac gratiã spiritus, quam tamen hominibus darẽ nisi aduocato priùs viro voluit. Quinq; enim viros humana natura habuerat, nempe Adam, Noe, Abraham, Moysen, ac demum prophetarũ ordinem, aut leges quinq; Dei, quas per illos viros acceperat. Nam ad Ro. 7. marito lex comparatur. Verùm adueniente Christo sine viro inueniebatur, dedita scilicet per adulteriũ & fornicationẽ carni & idolorũ cultui. Iubetur itaq; à Christo aduocare virum suum, hoc est, & Deum verum pro vero suo marito agnoscere ac inuocare, & rationẽ quæ in homine mariti locum obtinet, adhibere & adducere, qua capax fieret & doctrinæ & gratiæ cœlestis. Cùm antẽ errorẽ suũ non diffiteretur, sed agnosceret, verum Dei cultũ atque seipsum Christus illi aperire cœpit: qua cognitione gustata, neglecta iam aqua illa qua priùs sitim extinguere quærebat, etiã alios quam plurimos Christo suo testimonio adducere studuit.

POST DVOS AVTEM DIES EXIIT INDE ET ABIIT IN GALILÆAM. IPSE ENIM.]Ex subiuncta ratione ista, *Ipse enim*, &c. patet illud, *abiit in Galilæam*, intelligendum per antithesim, vt nomen regionis explicatũ sit cõtra nomen patriæ, & sit sensus, abiit non in Nazareth, quãuis ea & patria esset, & obuia occurreret, sed relicta ciuitate Nazareth, vt dicit Matthæus; in reliquam cõcessit Galilæam. Putant autem quidam

istud

istud testimoniũ Christi esse illud quod scribitur A Luc.4. atq; eã Lucæ historiam quæ in Nazareth contigit, accidisse mox isto ingressu in Galilæam, atq; ob id Ioannẽ dixisse: *Ipse enim testimonium perhibuit, Prophetam in sua patria non habere honorem.* Verùm cùm in ea Lucæ historia scribantur dixisse Nazareni: quæ audiuimus facta in Capharnaũ, fac & hic in patria tua, constat eã historiam non cõtigisse in principio ingressus in Galilæã, in quo verisimilius est Christum in Nazareth non diuertisse, sed postquam aliquandiu in aliis ciuitatibus prædicasset, ita vt ea Lucæ historia sit eadẽ cũ ea quę scribitur de prędicatione Christi in Nazareth Matt.13. & Mar.6. Proinde aut dicendum, testimonium istud, cuius hic meminit Ioannes, esse diuer B sum ab eo cuius meminerunt reliqui tres Euangelistæ, vt scilicet Christus interrogatus iam cur nõ diuerteret in Nazareth, respõderit id quod dicit Ioannes, quod postea etiã ciuibus respondit. Aut si idẽ est istud testimoniũ, dicendũ Ioannem per anticipationem illud posuisse, & voluisse ideo in ingressu in Galilæã non secessisse in Nazareth, quia sciebat se ibi nõ fore in pretio, quod & postea testatus est, cùm scilicet aliquando eò cõcedẽs à ciuibus reiiceretur. Cùm autẽ ratio quã Ioannes subiũgit, dicens: *Ipse enim Iesus*, &c. valde parum congruere videtur proposito, videndum est ánne istud Ioãnes dixerit ad insinuandũ cur Dominus relicta Iudæa abierit iam in Galilæã. Quia Iudæa C verè erat eius patria ratione Bethleẽ, & in Iudæa primũ cœperat, vbi à Ioanne baptizatus fuerat, & ieiunauerat. Nõ est incõueniens Ioannẽ euãgelistã testimoniũ Domini, citasse ad aliud propositũ quàm alios euãgelistas. Ratio autẽ quare Propheta vt plurimũ (sic enim oportet intelligere) nõ est acceptus in patria sua, duplex est. primùm quidem propter ingenitam quandam inuidiam inter cõciues, qua fit vt equalis equalẽ nõ ferat prę se honoratum, & multò minus senior iuniorẽ, à quo aliquãdo prius honoratus fuit. Secũdò propter familiaritatẽ, quę contẽptum & vilipẽsionẽ paritduplici nomine, videlicet q̃ per eã obseruantur & cognoscuntur humanæ imperfectiones, aut quæ pro hominũ iudicio habentur imperfecta, quodq; eo sumus ingenio vt extranea semper ptæ domesticis admiremur, adeo vt pleraq; vel obid solùm sint in pretio, quòd è lõginquo veniant. Vnde est illud in Eunucho apud Comicũ de fidicina: Ex Æthiopia est vsq; hæc; per quod eam voluit cõmẽdare, quòd ex longinqua esset regione adducta. Quoniã ergo sciebat Christus se nõ habiturũ honorẽ in Nazareth, reliquit eã, nõ quòd honorẽ suum quæreret (Ego enim, inquit, gloriã meã nõ quæro) sed quia dum despicitur doctor, prædicatio quoq; eius despiciatur. atq; ob id nullũ ibi fructũ prædicationis expectabat. Qua in re etiã patriæ suæ bene voluit dũ cauit ne prædicatio contẽpta pœnã incredulitatis cõduplicaret. Docemur autem in Nazarenis quidẽ, quam nocens res sit, externa tantùm & ea quæ carnis sunt oculis carnis cõsiderare. Nã quod Nazareni Dominum putabant fabrum, fabriq; filiũ, & filiũ Ioseph, impedimento fuit ne illũ agnoscere possent, aut prædicationẽ eius recipere. In Christo verò docemur, ibi non esse annũciandum verbum Dei vbi propter nos contemnendum scimus; ne per nos vilescat eius autoritas, ac incredulis & contẽnentibus diuina vltio cõduplicetur.

CVM ERGO VENISSET IN GALILÆAM, EXCEPERVNT EVM GALILÆI, &c. Demonstrãtur his verbis Iudæis Galilæi meliores, Samaritanis tamen inferiores. Iudæis quidem meliores, quòd exceperint eũ cũ honore & reuerentia, quam illi persequebantur: Samaritanis tamen inferiores, quòd per miracula ad aliquam de Christo existimationem adducti essent, cùm Samaritani nullo viso signo crederẽt in eum. Itaque demonstratum, vt quò quæquæ gens clarior esset apud mundum, ac Deo gratior, veritatisque magis tenax, hoc longius abfuit à pietate Euãgelica. Inferiores enim erant Galilęi Iudæis, sed his tamen reperti sunt capaciores Euangelicæ doctrinæ. Vtrisque autem inferiores habebantur Samaritani; qui tamẽ fidẽ vtrorumq; superauerunt, & Euangelicam doctrinam citius receperunt.

SANATVR A FEBRI FILIVS REGVLI.

Ioan.4. CAPVT XXIIII.

Venit ergo iterum in Cana Galilææ vbi fecit aquam vinũ. Et erat quidã Regulus cuius filius infirmabatur Capharnaũ. Hic cùm audisset quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæã, abiit ad eũ, & rogabat eum vt descenderet & sanaret filium eius, incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum, Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus. Domine, descende priusquã moriatur filius meus. Dicit ei Iesus. Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quẽ dixit ei Iesus, & ibat. Iã autem eo descendente, serui occurrerũt ei, & nuntiauerunt ei dicentes, quia filius eius viueret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus, filius tuus viuit, & credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cùm venisset à Iudæa in Galilæam.

VENIT ERGO ITERVM IN CANA GALILÆÆ, VBI FECIT AQVAM VINVM ET ARAT, &c.] Ergo hoc est, quoniam ingressus erat in Galilæam, contigit eum repetere Canam quam repetiuit, non vt ex miraculo illic ædito laudem aucuparetur, sed vt ex semine quod ibi iecerat frugem aliquam vbetiorem colligeret, & quos prius non adduxit facto miraculo ad fidem (quandoquidem de solis discipulis dicitur; quòd tũc crediderint in eum) non cessaret ad fidem pertrahere. Porrò Regulus iste, de quo hic D fit mẽtio, non est intelligendus fuisse patronus rex: non enim est Græcè βασιλεὺς, quemadmodum tamen videri potest legisse interpres, sed βασιλικὸς, hoc est, regius vel regalis. Quo dictum nomine istũ voluit, vel quòd esset ex regio genere Herodis, vel q̃ esset vnus ex ministris regis vel Tetrarchæ Herodis, vel q̃ dignitatẽ aliquam Regis aut imperatoris nomine gereret apud Iudęos. Quidam putãt prophanũ aliquem magistratum nomine Cæsaris gessisse, & nec Iudæum fuisse, nec Samaritanum, sed Ethnicũ, & ab omni religione Iudæorum

Iudæorũ alienum. Quod tamen ob id non est verisimile, quod Dominus ei fidei infirmitatem exprobrãs dixit: *Nisi signa*, &c. Nullis enim Ethnicis in opprobrij obiectum legimus, sed Iudæis, qui semper pro more signa petebant. Hieronymus tamen Ethnicum fuisse putat, scribens super Isa. ca. 65. quod Græcè dicitur βασιλικὸς, nos rectius interpretati posse palatinũ, id est, de aula regia. Simpliciter accipi potest dictos βασιλικὸς, quòd potens esset & clarus. Hoc enim nomine Græci appellant quicquid magnificum est ac splendidũ. Et videri potest Euangelista ob id viri huius potentiam insinuasse, vt indicaret causam quare ausus fuerit petere, vt Christus secum in Capharnaum per tã longum iter descenderet, nimirum quòd diuitibus & potentibus propter suas diuitias nihil videatur denegandũ. Notatur ergo per hoc quòd rogabat Iesum vt descenderet, viri huius & confidentia in diuitiis suis, & fidei imperfectio. Fidei enim erat, quòd è B Capharnaum ad Iesum venerit, quodq; rogauerit: sed imperfectio fidei erat, quòd putauerit nõ posse Christum aut absentem curare, aut mortuum resuscitare. Dicebat enim, *Descende priusquam moriatur*. Iesus autem notare volens imperfectionẽ non solùm huius viri, sed & omnium Galilæorum deprimẽdo eos Samaritanis collatos qui sine signo crediderunt, & docere volens se non ad ostentationem, sed coactum propter fidem hominũ promouendam ædere miracula: *Nisi*, inquit, *signa & prodigia videritis, non creditis*, me scilicet esse eũ qui sum, nempe Messiam. Credidit enim prius Regulus eum esse virum sanctum, qui posset id quod petebat præstare, sed nondum credidit, aut non firmiter credidit esse Messiam. Vbi notandũ Christum priùs operam dedisse, vt curaret morbũ patris C quàm filij, vt qui grauior esset & periculosior, & ad officium Christi magis pertinens. Magis enim venerat ad sanandum animas quàm corpora. Porrò Regulus vt erat totus intentus periculo filij morientis, ad hunc sermonem Domini nihil respondit, quòd existimaret huiusmodi colloquio tẽpus eximi cùm morbus posceret præsens remedium. Vrget itaq; vt properet venire Capharnaũ priusquam moreretur filius. Iesus autem non obiurgans, nec contemnens fidem Reguli etsi adhuc imperfectam, re ipsa ostendit se plus posse quam ille confideret. Vnde respondit: &c. *Vade* quasi dicat: Nihil opus est vt procurando filio me conferam Capharnaum, sed vade, ecce enim filius D tuus quem morientem reliquisti, viuit ac valet, curatus à mortifero suo morbo. Accipitur enim hic, viuere, secundum Hebraicam phrasim, pro sanum & incolumem esse, quemadmodum in Psalm. frequenter viuificare accipitur pro restituere à malis & periculis mortis. Hic autem notandũ, Dominum cùm non rogaretur à Centurione vt descenderet curaturus seruũ eius, vltrò voluisse venire:

A rogatus autem secundò à regulo vt descenderet, acquiescere noluit. Et id quidem secundùm Chrysostomum, quoniam in negotio Cẽturionis fides erat cõfirmata, ideoq; promisit se iturum, vt per prohibitionem Centurionis, fides eius & deuotio manifestaretur. Hic autem regulus adhuc imperfectus erat, & necdum nouerat quòd absens curare posset, vnde id addiscere debuit per id quòd non accedit Dominus. Et quidem mox Christi verbis aucta est viri huius fides. Credidit enim sermoni Christi, & qui priùs credidit quidem ipsum curare posse filium si præsens esset, credidit iam etiam absentem curare posse: quamuis videri possit non firmiter satis credidisse, ex eo quòd seruis occurrentibus, & restitutam sanitatem annunciantibus, sciscitatus est qua hora melius habuisset, veluti experiri volens, casune an virtute Iesu conualuisset. Cùm autem certior iam factus esset de miraculo, B rursum magis eius fides est aucta, tunc enim absolutè credidit in Iesum, esse scilicet eum Messiam expectatum, ac aliquid supra hominem. Nec ipse tantùm credidit, sed per eum & tota eius familia, quam frequentem & numerosam esse oportuit, vtpote hominis diuitis. Hic enim fuit fructus miraculorum Christi.

HOC ITERVM SECVNDVM SIGNVM FECIT IESVS.] Nempe in Galilæa. Nam priùs aliqua fecerat in Hierusalem. Ne autem ex his accipiatur Iesus his fecisse secundum signum (quod non est satis intelligibile, & tamen prima facie videtur significari) oportet sic intelligere. *Hoc signum iterum fecit Iesus*, nempe secundum, vt illud, *iterum*, non cohæreat cum, *secundum*, sed cum *fecit*, solum. Et dixit istud Euangelista, vt intelligeremus etiam C hoc miraculum factum à Domino ante ea miracula quæ scribuntur facta in Galilæa ab aliis Euãgelistis. Sicq; significat hic finiri supplementũ gestorum Christi quæ gessit ante gesta narrata ab aliis Euangelistis. Quod autem ad moralem attinet sensum, regulus, cuius filius febri vsq; ad mortem laborat, est quisquis iam regno Christi per fidem asscriptus, animũ veluti filium habet igne illicitarum voluptatum & concupiscentiis ardentem, quę gustum omnem rerum spiritualium adimunt, quemadmodum febris gustum carnalem intercipit. Vt ergo quisquis talis est, filio salutem procuret, Christum per fidem adeat, rogetq́ue, vt descendat, hoc est, commisereatur priusquã mens voluptatum morbo in Capharnaum, hoc est, in D stitutione rerum temporalium huius mundi laborans (est enim Capharnaum idem quod villa iucunda, fuitq́ue emporium celeberrimum) moriatur. Postulet autem in fide, quæ quantum pro sanitate recuperanda valere nobis possit, si modò firma sit, hic satis demonstratum est, dum patris etiam imperfecta fides filio salutem impetrauit.

PRÆDICAT IN GALILÆA CHRISTVS, ET FAMA EIVS vbique spargitur. Matth. 4. Marci. 1. Lucæ 4. CAP. XXV.

T relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaum maritima in finibus Zabulon & Nephtali, vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetã, Terra Zabulon & terra Nephtali, via maris trans Iordanem, Galilaea gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam, & sedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. Exinde cœpit Iesus † [c] *prædicare* [b] *Euangelium regni Dei,* [c] *&* ▷ *dicere,* [b] *Quoniam impletum est tempus, &* ‖ [c] *appropinquauit regnum Dei, pœnitemini* [b] *& credite Euangelio.* [c] *Et fama*

† b prædicans. ▷ b dicẽs ‖ pœnitẽtiã agite. appropinquauit enim regnũ cælorum

fama exiuit per vniuersam regionem de illo[f]. Et[a] circuibat[c] ipse[a] ‖ Iesus totam Galilaeam, † [f] docens[c] in synagogis eorum,[a] & praedicans Euangelium regni, & sanans omnem languorem & omnem infirmitatem in populo:[e] & magnificabitur ab omnibus.[a] Et abiit opinio eius in totam Syriam, & obtulerũt ei omnes malè habentes, variis languoribus & tormentis comprehensos, & qui daemonia habebant, & lunaticos, & paralyticos, & curauit eos: & secutae sunt eum turbae multae de Galilaea & Decapoli, & Hierosolymis, & de Iudaea trans Iordanem.

† e docebat.

ET[a] RELICTA CIVITATE NAZARETH, VENIT ET HABITAVIT IN CIVITATE CAPHARNAVM.] Quamuis A Lucas in principio statim praedicationis Christi, priusquam scribat eum venisse in Capharnaum, scribat gesta quaedam in Nazareth, ac Dominum patriam suam propter eorum infidelitatem reliquisse, non tamen potest de ea derelictione intelligi quod dicit hic Matthaeus, vt satis patet ex praedictis. Lucas enim per anticipationem eam scripsit historiam, idq; ideo vt apparet, vt ex eo quod postea contigit ostenderet Christum meritò in principio suae praedicationis reliquisse Nazareth, & habitationem sibi alibi delegisse, quemadmodum scripsit Matthaeus. Vide Aug. lib. 2. de cōsensu Euan. c. 42. Vnde quod dicitur hic, *relicta*, intelligendum est, praeterita, non enim tunc ingressus B est Nazareth, vt est probabile. Porrò quare Capharnaum habitationi delegerit, priùs dictū est. Dicitur autem Capharnaum fuisse in finibus Zabolon & Nephtali, non quòd pro diuersis partibus fuerit in duabus istis sortibus, vt quidam putant, quemadmodū Hierusalem fuit in sorte Beniamin & Iuda, sed quia circa Capharnaū terminarentur hae sortes, & quia ab illis sortibus Capharnaū nō longè abesset. Meminit autē Zabulon & Nephtali, propter prophetiā Isaiae, vt ostenderet eam magis huic loco conuenire. Circa quam prophetiam C

Isaiae 9. notandum, Euangelistā in citatione omisisse quaedam proposito suo impertinentia, nec adduxisse in primo sensu à Propheta intento, sed in sensu mystico, aequè tamen intento etiam à Propheta. Habet enim Isaiae locus secundū Hieronymi versionem in hunc modum: Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtali, & nouissimo aggrauata est via maris trans Iordanem Galileae gentiū. Populus, &c. Omisit ergo Matthaeus: Primo tēpore alleuiata est, & illud, & nouissimo aggrauata est. Hae enim partes propositio suo non seruiebant. Intelligendum autem est istud vatici-

4. Reg. 19. nium secundùm historiam de liberatione Hierusalem tempore Ezechiae regis de manu Sennacherib, vt sit iste sensus: Nō enim permittetur Assyrio in Hierusalem, quod permissum ei est in decem tribu, quas deuictas in terram suam transuexit. Primùm enim ab Assyrio leuiore malo afflicta est terra Zabolon & terra Nephtalim, cùm scilicet Tegletphalasar duas has tribus in captiuitatē abduxisset, vt scribitur 4. Reg. 15. posteriore verò tempore grauiore malo oppressa est vniuersa maritima regio, quae est trans Iordanem Galilaeae gentium, cùm scilicet Salmanasar reliquum vniuersum Israelem captiuū adduxit, vt scribitur 4. Reg. 17. & 18. Sed populus Hierusalem agens in extremo periculo, ac ideo quasi in ipsis tenebris mortis ac regione vmbrae mortis, hoc est, apud inferos (quibus significatur grauissima obsidio, qua fuerunt à Sennacherib pressi Hierosolymitani) vidit lucem magnam, admirandam illam sui liberationē, cùm Dominus in vna nocte percussit in exercitu Assyriorum centum & octoginta quinq; milia. Quoniam autem salus haec populo Iudaico facta, typus fuit redemptionis factae per Christū, commodè praesens vaticiniū de Christi luce mortalibus peccatis illata adductum est. Nam & de ea luce non dubium est etiam tunc sub typo vaticinatum Prophetam qui mox postea omisso typo, unde de Christo adumbratae salutis auctore vaticinari incipit, dū dicit: Paruul[9] enim natus est nobis, & filius datus est nobis, &c. Cùm autem haec Euangelica lux primùm spargi coeperit apud Galilaeos, visum est Euāgelistę sic oraculum hoc adducere, vt praesenti loco conueniret, intelligens à B spiritu sancto hoc significatum, vt quemadmodū tribus Zabulon & Nephtali, totaq; Galilaea primùm senserunt exterminium ab Assyriis: ita illis quoq; primum resplenderet lux vera orbis, Christus Dominus, & Euāgelica eius pdicatio. Christum enim aut praedicationem eius, secundū Hieronymum, vocat hic non lucem solùm, sed magnā lucem, ad differētiam legis & Prophetarum. Notandum autem Graeca non habere nominatiuum, ὁδὸς, id est, via, sed accusatiuum ὁδὸν, viam, vt subintelligatur praeposito κατὰ, & sit sensus: Terra Zabulon & Nephtali, quae est iuxta viam maris, hoc est, iuxta eum locum in quo finit mare, Tiberiadis scilicet. Secundùm Hebraea tamen, vnde haec C originaliter sunt desumpta, rectius legimus nominatiuus, via: qui, si locum spectem[9] vnde haec sunt desumpta, & propositi loci exigentiā, non est per appositionē iungendus cum, *terra Zabulon & terra Nephtalim*, sed subintelligenda coniunctio, &, vt per viā maris intelligentur hic significari ea loca quae erāt maritima, in quibus erant Capharnaū, Bethsaida, Tiberias. Quidam autem terrā Zabulō, &c. dicunt vocari viam maris, quòd in ea esset via publica ad mare mediterraneū, ad Tyrum. Verùm altera interpretatio ob id melior videtur, quòd ista parte posuisse videatur Euangelista propter Capharnaum, quam dixit maritimam. Quòd autem dicitur trans Iordanem, intelligendum respectu eorū D qui Orientem habitabant, respectu scilicet Assyriorum, de quibus ad literam est sermo apud Prophetam. Nam respectu Iudaeorum, loca quae hic designantur erant citra Iordanem. Additur autē, trans Iordanem, quia Galilaea se etiam extēdebat latè ab altera Iordanis parte, in qua rarius Christus praedicauit. Caeterùm [pro genitiuo, *Galilae*, rectius legitur secundùm Graecos nominatiuus *Galilaea*. Nō enim est cum quo iungatur genitiuus *Galilae*. Nam neq; aptè dicitur Iordanis Galilaeae gentium, neque mare Galilaeae gentium. Duplex est enim Galilaea, superior scilicet & inferior. Et E superior quidem vicina Tyriis, tribum Zabulū & Nephtali complectens, dicitur Galilaea gentium, siue quòd in ea Salomon 20. ciuitates dederit Hiram regi Tyri, vt scribitur 3. Reg. 9. siue quòd extima esset Palestinae in confinio vndique habens gentes. Inferior verò dicitur, quae circa Tiberiadem est & Lacum Genezareth, quae terminatur Samaria

maria. Cùm igitur mare Tiberiadis non sit in Galilæa gentium, nó potest genitiuus, *Galilæa*, cóiungi eum, *maris*, aut cum, *via maris*, quare legendum *Galilæa*, vt per hoc, via maris trans Iordanem designetur pars Galilææ inferioris: per Galilæam autem gentium, Galilæa superior, aut saltem pars eius. Nisi velimus genitiuum *Galilæa*, referre ad illud, *Terra Zabulon & terra Nepthali*. Nã ad sequentia nó posse referri vel genitiuum, *gentium*, vel totã hanc orationem, *Galilæa gentium*, vt quidam tamẽ voluit, est ex Hebræis manifestissimum. Videndũ autẽ quàm conuenienter hanc scripturam accómodet Euangelista ad ciuitatem Capharnaum. Erat enim ea vicina terræ Zabulon & Nephtali, hoc est, Galilæa gentium erat, vt & via maris, quia maritima: erat demum & trans Iordanem, vt in nullam aliã ciuitatem hæc omnia ita competere potuissent. Porrò pro eo quod nos legimus, *Populus qui ambulabat in tenebris*: Græcè non est, ambulabat, sed καθήμενος, hoc est, qui sedebat. Nostra tamen lectio Hebræis magis conuenit. Nam apud eos est verbum ambulandi, non sedendi, vnde videtur ex Hieronymi in Isaiam versione huc deriuatum verbum ambulandi. Nec absurdum videri debet populum qui dicitur ambulare in tenebris, postea dici sedere. Primùm enim dictio Hebraica, pro quo vertitur, *sedentibus*, etiam potest verti, *habitantibus*, quemadmodum vertit Hieronymus in Isaia. Deinde verbum ambulandi hic positum est secundùm Hebraicam phrasim pro agere & viuere, quemadmodum in illo Psalmi: Si ambulauero in medio vmbræ mortis, hoc est, si vixero & conuersatus fuero. *Psal. 22.*

ᵃEXINDE COEPIT IESVS PRÆDICARE EVANGELIVM REGNI DEI, ET DICARE.] Quoniam Ioannes tanquam lucifer præcessit Christum solem iustitiæ, conueniebat vt Ioanne iã tradito sese suumq; lumen palam hominibus ingereret. Dicit ergo, ex eo tempore quo Ioanne tradito venisset Christus in Galilæam, cœpisse eum prædicare, manifestè scilicet & vbique. Nam & priùs prædicauerat etiam regnũ Dei. Dicitur autem Euangelium regni Dei, bonum illud nuntium, quo prædicabatur adesse iam tempus, quo Deus humano generi reconciliatus regnare inciperet in hominibus, & homines simul cum eo tum hic, tum in futura vitæ æternitate regnaturi essent in cœlis. Ab eodem autẽ exorditur Dominus suam prædicationem, vnde Ioannes, vt illius prædicationem cófirmaret, seque idem sua prædicatione conari ostenderet quod ille conabatur. Porrò initium prędicationis Christi Marcus quatuor partibus complexus est, quarũ duabus prioribus bona Euangelij nũtiantur: duabus verò posterioribus duo ad participationem illorũ bonorum necessaria exiguntur. Impletum, inquit, est tempus a patre scilicet ab æterno prædefinitum, à lege atq; Prophetis olim prædictum, atq; à vobis iam diu expectatum, tempus gratiæ, tempus salutis, tẽpus reuelandæ & exhibẽdæ veritatis. Declarans autẽ quid velit, subiecit, *& appropinquauit regnum Dei*, pro quo Matthæus habet, *regnum cœlorũ*, quod quomodo intelligendum sit, prius dictũ est in prædicatione Ioannis. Quoniam ergo, inquit, iã regnum Dei adest, pœniteat vos vitæ prioris, & simul credite fœlicissimo huic nuntio quod iam prædicatur. Hæc enim duo ita requirũtur ad participationem bonorum Euangelicorũ, vt neutrũ sine altero sufficere possit: ita verò sufficiunt, vt si sint seria, omnia alia quæ requiruntur in se includant, aut secum afferant. Quẽ enim seriò pœnitet pristinæ vitæ malæ quæ cum Euangelio pugnat, eandem non iterabit: & qui seriò credit Euangelio, nihil facere detrectabit quod Euangelium exigit. Theophylactus autem super Marcum horum verborum Christi alium adfert sensum, intelligẽs tempus quod impletum dicitur, tempus obligationis legis: & illud μετανοεῖτε, nó esse hoc loco, pœnitemini, sed resipiscite, à lege scilicet ad Euangelium, vt Christi prædicatio non fuerit eadem cum prædicatione Ioannis, sed Ioannes intelligatur exegisse resipiscentiam à peccatis, Christus verò resipiscentiam à legis carnali intelligentia & obseruatione. Verùm cùm Matthæus eisdem omnino verbis vsus sit in prędicatione Christi & Ioannis, magis prior intelligentia amplexanda est. Notandum autem quã diuersa à Prophetis ratione Ioannes & Christus ad pœnitentiã inuitauerunt. Prophetæ enim cómitatione malorũ, aut promissione bonorum, sed temporalium, à vitiis populũ abducere studuerũt: Ioãnes verò & Christus pollicitatione bonorũ spiritualiũ, idq; tanquam iam præsentiũ, à vitiis ad virtutes adducere. Sed Ioannes quidem tanquam confinium legis & Euangelij in sua prædicatione terribiles minas æterni supplicii miscet: Christus verò in principio nihil nisi benigna & iucunda annunciat.

ᶜET FAMA EXIIT PER VNIVERSAM REGIONEM, &c.] Græca amplius quid habent & significant, καθ' ὅλης τῆς περιχώρου, hoc est per vniuersam finitimã regionem, quo significatur nó tantùm fama eius peruagasse vniuersam regionẽ illã in qua prædicauerat, sed & eã quæ circumiacebat vndiq;. Quod apertius & cum maiori exaggeratione Matthæus sic dicit: *Et abiit opinio eius in totam Syriam.* Est enim Syria, regio multo maxima, quę ab occidente terminatur mari mediterraneo: ab oriente verò flumine Euphrate, quanquam & Mesopotamia quæ vltra Euphratem est, & Chaldæa quoq; cum Assyria, nonnunquam etiam in scripturis Syrię nomine includatur & appelletur. Tripliciter enim accipitur nomen Syriæ. Quãdoq; enim valde generaliter, vt etiã Mesopotamiã includat: quandoq; vt terminetur Euphrate, & includat in se Palęsthinã, Phœnicem, Damascenam, Cœlen, Decapolitanam, Antiochenam, Comagenam, & Apamenã regiones. Propriè autẽ & strictè dicitur Syria, quicquid est harum regionum præter Palæsthinã & Phœniciã, quod scilicet à Damasco incipit, & Euphrate terminatur. Apud Matthæum autem videtur secundo loco accipi, vt Iudæam, Samariam, Galilæam, Phœniciam, reliquásque omnes adiacentes complectatur regiones.

ᵃCIRCVIBAT IESVS TOTAM GALILÆAM, DOCENS, &c.] Quamuis hæc Matthæus narret post 4. Apostolorũ vocationẽ, commodum tamen erat & necessariũ hæc pręponere. Commodum quidem, vt hic in principio prædicationis Christi modus & fructus summatim semel simulq; comprehenderetur. Necessarium autem quoniam vocationem illam Apostolorum nó esse factam nisi turbis iam confluentibus ad Christũ constat ex Luca, quare necesse erat præmittere quomodo ac qua ratione turbæ vndiq; ad eum cóflueere cœperint. *Circuibat*, inquit, *Iesus totam Galilæam.* Non enim, vt Ioannes vno aut altero in loco

loco hęrebat, neque expectabat vt fama nominis A etus exciti cōuenirēt ad eum quotquot salutis es sent auidi; sed velut decebat eum qui venit quęre re & saluū facere quod perierat, quiq; sine acce ptione personarum omnes cupiuit saluti adduce re, circumiit totā Galilęā, nullum quantūuis humi lem aspernatus locū, quoquā pro pręcipuo man sionis loco Capharnaum pręcipuā loci vrbē sibi delegisset. Tria autem Christi opera in Galilęę cir cuitione facta scribūtur. Docuit enim, idq; in syna gogis, non in angulis, aut in deserto, sed in iis lo cis quò discēdi gratia populus cōuenitebat, vt plu res lucrifaceret, ac doctrinā suā minus suspicioni obnoxiā faceret, imò cū lege & Prophetis cōsen tire ostēderet. Legebātur enim in synagogis per sabbatha Moyses & Prophetæ. Docuit autē, itadē B do quę faciēda omittendáve essent, atq; aperiēdo quæ legis esset intelligentia. Non solùm tamē do cuit, quod etiā Pharisæi & Scribæ in synagogis fe cerunt, sed etiā prædicauit Euangelium, regni cæ lorum scilicet. Hæc enim sunt duo officia prædica toris Euangelici, quorū neutrū abesse potest. Do cere enim quæ virtutis sunt, aut quæ ad scriptura rum pertinēt intelligentiā sine annunciatione re gni cœlestis, inutile est & inefficax ad salutē æter nam. Et rursū annunciare regnū cœlorū sine do ctrina, velut fabulosū habetur. Nec fieri potest vt quis nō edoctus nec exequēs quæ iustitię sūt, cō sequatur regnū cœlorū, aut vt quis cōstanter, fru ctuoséve debitæ virtuti insistat, nisi fide ac spe æ C lestium bonorū in officio cōtineatur. Tertium au tem Christi opus, quo etiā Ioāne Baptista, qui & ipse docuit & euāgelizauit, distinguitur, est, q; sa nauit omnem languorē, omnémq; infirmitatem. Et bene tertio istud ponitur loco, vt qd aliis duo bus prędictis inseruiebat. Sicut enim prædicatio Euāgelii regni cœlorū doctrinā eius cōmēdabat, ac acceptiorē reddidit: ita signorum operatio no uam eius tum doctrinā, tum prędicationē cōpro babat. Atq; hæc est vna ac prima ratio, ob quam Christus miracula operat' est, nimirū, vt sequēti bus signis cōfirmaret veritatē nouæ suæ prædica tionis. Secunda verò causa est, vt diuinitatē suam insinuaret. Cùm autē miraculis pro doctrinę con firmatione opus esset, nequaquā ea ędere vnquā D voluit quę præter admirationem & ostētationem nihil haberent fructus: qualia sunt quæ magica ac diabolica perficiūtur arte, sed quæ humanæ mise riæ subleuādæ cōducebant. Sic enim cōueniebat ei qui omnia semper facit ad salutē hominū. Ste etiā efficacius ad fidē suæ prædicationis homines adduxit. Deinde etiā ob id miracula operatus est, idq; talia quę curādis hominū morbis corporalib. cōsistebant, quò ostēderet se venisse ut ab homini bus vniuersa peccata tolleret: tēpusq; iā aduenisse quo testificaretur genus humanū, ita vt aperiretur oculi cæcorū, & aures surdorū, saliret sicut ceru' claudus, laudaretq; lingua mutorū, sicut Isaias vati cinatus est, c. 35. Nā morbi corporales vt ex pecca to ferè proueniunt, ita peccatorū, hoc est, morbo E rum animi quędā sunt figuræ & imagines. Vnde

Esa. 53. Matth. 8. illud Isaię: Vere lāguores nostros ipse tu lit, & dolores nostros ipse portauit, quod potissi mum dictū est de languoribus animi p Christum curatis, adducit de curatione morborū corporaliū, ... horū curatio indicaret curatorē spi ritus & animi ægroti. Quare cùm dicit Euāgelista Dominū sanasse omnem languorē, hoc est, quem

uis ac cuiuscunq; generis morbū, præterquam q diuinitatē eius satis insinuauit, eo q nullus mor bus ei erat incurabilis, simul etiā ostendit nullū esse peccatum, imò nullum esse malū quod nō eu rari possit per ipsum. Porrò prodictionibus, lāguo rem & infirmitatem, Græcè est νόσον & μαλακίαν. Est autē νόσος, diuturna pueriio habitudinis cor poris, vnde rectè per morbum vertitur: μαλακία verò, principium est laxationis corporis, prænuo cians morbum, rectéque vertitur per languorem.

Et obtvlervnt ei omnes male habentes, &c.] Caro certè carnalia beneficia quæ sentit, spiritualibus quæ necdū agnoscit præ fert, vnde catermatim hic Christū corporibus me dentem adibant, cùm rarissimus esset qui spiritua lem ab eo curam, ob quam potissimùm venerat, sibi peteret. Nihilominus tamē Dominus populi imperfectionem māsuetè tolerans, ac eius imper fectioni cōdescendens, quos necdum spiritualiter curare poterat, corporaliter sanat, sciens quantū id conduceret ad fidem in se excitādam, & cogni tionem ac desiderū salutis spiritualis, docēs cer tè potissimum quidem operam dandam, vt spiri tualibus beneficiis proximos afficiamus: tamē si qui illorum nondum sunt capaces, corporalia eis non negāda beneficia, maximè vt per illa corpora lia reddantur aptiores capiēdis spiritualibus. Cū autem generaliter omnis generis morbos cōple xus esset Euangelista, dicens, *omnes male habentes, variis languoribus & tormentis comprehensos*: deinde species quasdā morborū recenset, easqne grauio res, ac fere incurabiles, quæ contra medicorum artem ferè persistant inuictæ, quò sic diuinitatem & omnipotentiā Christi magis declararet. Porrò qui sint lunatici, de quibus hic fit mentio, variæ sunt sententiæ. Secundum Peritorum enim luna tici dicuntur, morbo comitiali, hoc est, caduco la borantes sic dicti, quòd eos qui interlunio nati sunt, hunc morbum ferè pati cōpertum sit, citat que Serenum de hoc morbo sic canentem:

Et subiti species morbi, cui nomen ab illo
Quòd fieri nobis suffragia iusta recusat,
Sæpe etenim membris atro languore caducis
Concilium populi labes horrenda diremit.
Ipse Deus memorat dubia per tempora Lunæ
Conceptum, talis quem sæpe ruina profundat.

Huiusmodi ergo fuisse & hos qui hic dicuntur lunatici, quidā intelligūt, ita vt fuerit morbus na turalis quo laborauerūt. Alii verò etiā intelligētes morbum horum lunaticorū fuisse naturalē, putār lunaticos dictos quosdam qui pro augmēto aut decremento Lunę quæ humorib. dominatur, af fligebātur in cerebro, propter nimiā humorū vel abundantiā, vel tenuitatem & defectū. Verū quo Mat. 17. niam dicitur cuiusdam filius fuisse lunaticus, qui etiā dicitur habuisse dæmoniū, idq; surdū & mu tum, aliis post Hieronymū videtur hos lunaticus fuisse verè dæmoniacos, nō naturali scilicet mor bo, sed à diabolo afflictos, non quidem omni tem pore, sed certis tēporib. augmenti aut decremen ti ipsius Lunę. Cuius per certa tēpora afflictionis diuersæ à diuersis afferūtur causæ. Hieronym' e nim super hoc loco in Matthæū de his lunaticis scribēs: Nō verè, inquit, lunaticos, sedqui putātur lunatici ob dæmonū fallaciā, qui obseruantes lu naria tēpora, creaturam infamare cupiebāt, vt in creatorem blasphemię redundarent. Idem de his Lunaticis scotit & Theophylactus. Alii autē etiā

aliam afferunt rationem huic similē, videlicet vt A homines à Luna credentes fieri huiusmodi mala, Lunam inciperent revereri & colere pro Deo. Additur & tertia ratio, scilicet quia propter molliciē cerebri in nouilunio, quando abundant humida, super quæ Luna habet dominiū, cerebrum est aptius vt in ipso dæmon aliquid operetur. Verùm de lunaticis amplius in Matth. cap. 17.

SECVTÆ SVNT EVM TVRBAE MVLTAE.] Quidā quidē secuti sunt ex curiositate, cupientes nouis spectaculis oculos pascere: quidā verò vt curarētur, aut suis sanitatem impetrarēt: alij autē, & vt verisimile est, maior pars dulcedine verborū ac veritatis cognoscendæ studio allecti. Quidā fortè etiā, vt ex sermonib. factisq; eius caperēt aliquid quod carpere possent. Porrò Decapolis regio, sic dicta à decē ciuitatibus, has secundū Brocardū cōplectitur ciuitates principales, Tiberiadē Sephet, Cedes Nephtalin, Assor, Cęsareā Philippi, Capharnaum, Iouitera, Bethsaida, Corozaim, & Bethsan.

VOCATI E NAVI QVATVOR DISCIPVLI sequuntur. Matthæi 4. Marci 1. Lucæ 5. CAPVT XXVI.

† b o Et præteriēs a b o Jesus
lb retia
k b dixit
† b o Et protinus
a b o progressus
lbo componentes.
† autem

†ᵃ Ambulans autemᵃ Iesus ᵃ iuxta mare Galilææ vidit ᵃ duos fratres, ᵉ Simonem ᵃ qui vocatur Petrus, ᵉ & Andream fratrē eius, mittētes ‖ rete in mare (erant enim piscatores) & ‖ ait illis ᵇ Iesus: ᵃ Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominū. † At illi cōtinuò relictis retibus secuti sunt eū. Et ᵃ procedēs inde ᵇ pusillūᵉ vidit ᵃ alios duos fratres, ᵃ Iacobū Zebedæi, & Ioannē fratrē eius, ᵇ & ipsi, ᵉ in naui ᵃ cum Zebedæo patre eorū ‖ ᵉ reficiētes retia ᵃ sua, ᵉ & ᵇ statim ᶜ vocauit eos. ᵃ Illi autem statim relictis retibus ᵉ & ᵇ relicto ᵉ patre ᵇ suo Zebedæo in naui cum mercenariis, ᵉ secuti sunt eū. ᶜ Factum est † [enim] cùm turba irruerent in eum vt audirent verbum Dei, & ipse stabat secus stagnum Genezareth. Et vidit duas naues stantes secus stagnum: piscatores autem descenderant, & lauabant retia. Ascendens autē in vnam nauim quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum. Et sedens docebat de nauicula turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonē: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturā. Et respondens Simon dixit illi: Præceptor, per totā noctem laborantes nihil cepimus, in verbo autem tuo laxabo rete. Et cùm hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam, rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt sociis qui erant in alia naui, vt venirent & ‖ adiuuarent eos. Et venerunt & impleuerūt ambas nauiculas, ita vt penè mergerentur. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu dicens: Exi à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim circundederat eum, & eos qui cum ipso erant, in captura piscium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios Zebedæi qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens. Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum.

AMBVLANS AVTEM IESVS IVXTA B MARE GALILAEAE, &c. Hanc Petri & Andreæ vocationem non esse eandem cū ea cuius meminit Ioannes c. 1. sed illa longè posteriorē, manifestissimū est, cū hęc in Galilæa cōtigerit Ioāne Baptista tradito: illa verò in Iudæa Ioanne adhuc baptizāte in Bethabara. vt alia multa omittātur, quæ manifestū discrimen arguūt. Proinde intelligendum hos factos quidē discipulos Christi post eam vocationē quæ describitur à Ioāne, nondum tamen relictis omnibus illum perpetuò cœpisse comitari, nec se illius sequelæ totos addixisse, sed relicto illo redisse ad artem qua soliti essent sibi parare cibum. Verùm difficultas non parua est, C num ea vocatio, quam similiter describunt Matthæus & Marcus, sit eadem cum ea quā c. 5. scribit Lucas. Et quidē plerīq; post Augustinum intelligunt nō fuisse eandē. Nā apud Matthæum & Marcum dicitur binos vocasse, primò Petrum & Andreā, deinde progressus pusillum alios duos fratres: & illos quidē dicitur inuenisse piscātes, hos autē resarcientes retia sua. Apud Lucā verò dicitur inuenisse oēs hos piscatores, lauātes retia sua, subductis ad terrā nauib. eosq; postea simul mirātes tantā multitudinē piscium quæ capta erat: cùm Petro tātùm dictum esset, *Noli timere*, &c. simul secutos fuisse Christum, subductis ad terram D nauib. Intelligunt ergo cum Augustino, q Lucas scripsit. primò esse factū, nec tunc eos à Dño fuisse vocatos ad discipulatum, sed tantum fuisse Petro prædictum q vocandus esset. Nec sic dictum Petro, *ex hoc iam eris homines capiēs*, quasi iā pisces nunquā esset capturus. Nā & post resurrectionē Dñi leguntur piscati, ita & modò ad capturā piscium ex more remeasse intelligūt, vt postea fieret quod Matthæus & Marcus narrāt, quādo eos binos vocauit Dominus, iubens vt se sequerētur. Itaq; secundum horum intellectum triplex fuit Petri & Andreæ vocatio: prima ad notitiā, secunda ad familiaritatem, tertia ad discipulatum & sequelam. Verùm cùm Lucas dicat, post miraculum discipulos hos, subductis ad terram nauibus, ac relictis omnib. secutos esse Christum, nō potest non videri probabilius eandem fuisse vocationem. Si enī tunc relictis omnibus Christum secuti sunt, quomodo mox postea ad piscationem redierunt derelicto Dñō, vt deinde ad sequendum se derelictis omnibus vocandi essent rursus à Domino, vt narrant Matthæus & Marcus? Nemo enim, inquit postea Dominus, mittens manum suam ad aratrum & respiciens retro, aptus est regno Dei. Nam q quidam intelligunt apud Lucam subduxisse istos naues ad terram, veluti animo redeundi, ac reliquisse oīa, sed ad tempus, secutósque eos tunc Dominū, tantummodo causa reuerentiæ eū aliquousq; deducendo, nimis videtur coactum, cùm ita dicat Lucas relictis omnib. secutos Dñm, quomodo id dicunt Matthæus & Marcus. Proinde sciendum Lucæ narrationem cum aliis duobus posse dupliciter cōciliari. Primò, vt intelligatur Dñs ambulans iuxta mare Galilęę, vidisse primū Petrum & Andream adhuc piscationi vacantes, ac deinde progressus vidisse Ioannem & Iacobum resarcientes retia, postea verò stetisse iuxta illud mare, cùm audiendi illum desiderio turbæ irr[...]tent in eum, ac interea nauibus illis [...] terram adductis, piscatores descendi[...] retia sua, tum ingressum Dominu[...] Lucæ 9.

iam Petri docuisse turbas, ac miraculum illud ędidisse, quo attonitus cū aliis Petrus, omniū nomine precabatur Christi à se discessum. Tunc Dominum, postquā dixisset Petro: *Noli timere*, &c. omnes simul vocasse, eósq; simul omnib. relictis secutos esse Dominū. Nā, quāuis Matthæus & Marcus, postquā dixissent Iesū ambulātē iuxta mare, vidisse Simonē & Andreā iacientes rete in mare, subiecerunt, *& ait illis: Venite post me*, &c. non sic tamen intelligēdū est, quasi e vestigio vbi vidisset illos iacientes rete in mare, euocaret ad sequelā, sed post ęditum miraculum, quod breuitati studētes Matthæus & Marcus omiserunt: Lucas verò post eos scribēs suppleuit, ea omittēs quę ab aliis in hac vocatione scripta erāt. Similiter quāuis Matthęus & Marcus seorsum scribāt vocationē Petri & Andreæ, & vocationem Iacobi & Ioānis, intelligi tamē potest simul eos vocatos. Nō enim dicūt, Dominū vocasse eos tunc cùm videret resarcięntes retia sua, sed intelligi potest quemadmodū de Simone & Andrea, ante miraculum vidisse eos resarcientes retia, post miraculum autē vocasse, quādo vocauit & alios duos fratres. Secūdò, quod dicunt Matthæus & Marcus, Dominum ambulātem iuxta mare Galilææ vidisse Simonē & Andrēā, mittentes rete in mare, intelligi potest nō quòd cùm adhuc iuxta mare Dñs ambularet, viderit eos piscantes, (nam secundū Lucā Christo stante iuxta mare, piscatores qui nocte piscati erant, descenderant,) sed quòd postea eos piscātes viderit, cū eius iussu laxassent rete, vt quæ non eodem facta sunt tempore, Matthæus & Marcus breuitatis causa simul narrasse intelligātur. Deinde itelligatur facto miraculo, postquā dixisset Dominus Petro attonito: *Noli timere*, &c. in suam stationem filios Zebedæi sese recepisse, tumq; primùm ad sequelam vocasse Petrum & Andreā, ac deinde cū Petri nauim terræ adductam exiisset, illiq; duo sequerētur, progressum paululum inuenisse filios Zebedæi cū patre in naui reficientes retia sua, quæ ex nimia illa piscium multitudine erāt rupta, & tunc demū vt & ipsi se sequerētur euocasse. Et hactenus quidē quod ad concordiam attinet, quam quoniam nō licuit in ipso concordiæ Euangelicæ cōtextu insinuare, necessarium fuit Lucę narrationē seorsum ponere post narrationem Matthæi & Marci, veluti quæ per narrationē Lucæ fusius explicatur, quēadmodum fecit & Zacharias Constantinopolitanus. Porrò mare Galilææ, cuius meminerunt Matthæus & Marcus, illud est quod Lucas vocat stagnum, vel lacū Genezareth. Varia enim hic lacus sortitur in scripturis nomina. A regione enim dicitur Galilææ mare. Et mare quidē dicitur secundū Hebraicam phrasim, qua magnæ aquarū collectiones dicuntur eis maria, quomodo & lacus Asphaltitis, mare desertū & salis dicitur in scripturis. Dicitur quoq; & istud mare Galilææ, ab insigni quadā quæ in eius ripa est ciuitate, mare Tiberiadis. Propriore verò vocabulo dicitur Hebræis Cinnereth, vel Cinneroth, pro quo ea Hieronymi versione nos habemus Cenereth, vel Ceneroth, vt licet videre Nu. 34. Deut. 3. Iosue. 11. 12 Quo itē nomine vocatum hūc lacum à regione adiacēte eo nomine apellata, patet ea Iosepho lib. 3 de bello Iud. c. 18. Nā & Ios. 19. in ciuitate Nephthali, quæ huic lacui adiacebat, recensetur ciuitas hoc nomine dicta. Hanc ciuitatē putant cū Brocardo multi esse eam, quæ postea dicta est ab Herode Tiberias, à

qua & mare Tiberiadis lacus dicitur. In qua sententia etiā est Hieronymus, vt patet super c. Ezec. 48. Hoc autem nomen etiam tēpore Christi, quo Syriacè magis quā Hebraicè Iudæi loquebātur, non nihil deluxatū est & mutatum, ita vt pro Cinnereth, diceret Genesar vel Genesareth. Vnde patet errare Hegesippum, q lib. 3. de excidio Hierosolymitano cap. 29. scribit lacū hūc Græco vocabulo dictum Genesar, quasi generantē aurā aquæ dulcis, cùm sit potius Hebræum vocabulum nōnihil demutatum. Nam & Chaldæus interpres semper pro Cinereth ponit Ginosar. De hoc lacu sic scribit Plin. Ergo vbi prima cōuallium fuit occasio, in lacū se fundit, quem plures Genesarā vocant, sexdecim millium passuum lōgitudinis, sex mille latitudinis, amœnis circumseptū oppidis, ab oriēte Iuliade & Hippo: à meridie Tarichea, quo nomine aliq etiā lacum appellant: ab occidente Tiberiade aqs calidis salubri. Iosephus lib. 3. de bello Iudaico cap. 18. sic de hoc lacu scribit: Lacus autem Genesar quidem à terra cōtinente appellat, quadraginta verò stadiis i latitudine patens, centumq; in longitudine, aquę dulcis est atq; potabilis. Palustri enim crassitudine tenuiores habet latices, & vndique i littora & arenas desinens purus est, ac pręter hoc tēperatus ad hauriendum, & fluuio quidē siue fonte leuior est, semper autē frigidior quàm lacus diffusio patitur, manet, æstiuisque noctib. eius aquæ sub diuo perflatæ nequaquā æstib. cedunt: id em facere idigenis mos est. Varia autem sunt in eo pisciū genera, ab alterius loci piscib. tam sapore quā specie diserta, mediusq; fluuio Iordane secatur. Hæc ille. Habuit hic lacus ab occidentali parte, in superiori littore ciuitatē Capharnaū, sic dictā, vt apparet, à fluuio quodam eius nominis, de quo apud Iosephum loco prædicto. A Capharnaum autē secundo lapide fuit teste Hierony. Corozaim, ciuitas etiā Christi miraculis clara. Iuxtà verò Capharnaum fuit Bethsaida patria Petri & Andreæ, quam Philippus Herodis frater ædificatā & exornatam, Iuliā cognominē Iuliæ Cæsaris filiæ vocauit: sicut & Herodes aliam ciuitatem Betharamta dictam, Iuliā ex nomine Iuliæ vxoris Cæsaris nominauit, vt ait Iosephus cap. 3. lib. antiqt. 18. Non longè autem a Bethsaida ciuitas Magdalum. Post Tiberias inferius littus hui stagni addecorat. De quib. omnib. ciuitatibus in Euangeliis fit mentio.

VIDIT DVOS FRATRES, &c.] Notandum quales sint quos hic vocasse Dñs scribitur, videlicet q rudes & crassi, q fratres ac fraterna inter se se dilectione consentientes, mutuoq; studio se iuuantes, q operi intentus, idque innoxio, quo scilicet è publico lacu tenuem sibi victum quærebant, deinde q piscatores, ac circa piscationē occupatos. Rudes em & crassos vocare voluit, quò significaret maximè delectari se humilibus, eosq; Euangelio esse capaciores, & digniores prę his qui ob humanam sibi placent sapientiam. Deinde vt per ineruditos mundum ad fidem conuertens, sapientes huius mundi confunderet, atque Euangelicæ veritatis vim magis comprobaret, dū humanæ vel potentiæ, vel sapiētiæ mundi cōuersio ascribi nō posset. Verū hoc Christi facto hodie stulte nimis abutuntur. Sunt enim qui hoc Domini exēplum suæ socordiæ strenuè prætexant, dumq; pigritię argguuntur q non incumbant scripturis, negligant discere linguas, quò possint i scripturis versari, illud vsurpantes perpetuò in ore habēt, Nō vocauit Deus

A B C D E

Lib. 5 c. 15.

multos ſapientes ſecundum carnem, ſed q̃ ſtulta A ſunt mundi elegit Deus, &c. Sunt ſecundò, q rudes & laicos potius quam ĩ ſcripturis exercitatos malunt prędicationi Euangelij pręficere, iactãtes & Chriſtum rudes laicos delegiſſe. Quib. omnib. dicendum, rudes q̃dem delegiſſe, ſed quos nõ reliquerit rudes, ſed quos priuſquam Eccleſię miniſtros deſignaret, paulatĩ ſuis doctrinis & exẽplis formauit, ſuo ſpiritu docuit omnem veritatẽ, ac linguarum donum impreſſit. Quæ vt tunc citra humanam eruditionem & operam ſemel illis donari & cõueniebat & neceſſe erat: ita p illos euãgelica doctrina ſcriptis tradita, vt nõ eſt neceſſe ſcientiam vitæ ac Euangelij ſimili ratione omnib. doctoris largiri: ita nec cõuenit, ſed ea potius amplectẽda media, p q̃ adiuuãte ſpiritu diuino cognitio B ſcripturarum ac veritatis prędicandæ aliis habeatur. Hæc autem ſunt exercitatio ĩ ſcripturis ac patrum lectione, eruditio linguarum peritia parta, &c. Quemadmodum eñ Dñs ſemel Iſraelitas in deſerto ãnis quadragĩta pauit ſine humano cibo, vt oſtenderet, à ſe ſolo cibum & oĩa donari, nec ĩdigere ſe ad paſcendum hoĩs ac naturæ ſolita opera: ſic ſemel citra humanam eruditionem ſcientiã vitæ piſcatorib. donauit p ſpiritum, quò declararet à ſe ſolo omnem eſſe veram ſapientiam, nec illum noſtra eruditione op' habere, vt citra illam docere hoĩes poſſit, quoties id neceſſarium fuerit p gloria Dei. Nihilominus tamen ſicut tentaſſet C Deũ, & iure optimo fame interiiſſet, q ex Hebræis vbi ventum fuiſſet in terram promiſſam, exercere illam & ſerere agros neglexiſſet: ita rectè oĩs diuinioris cognitionis expers manet, quiſquis oõ diuenditis omnib. hoc eſt, cũctis aliis negotiis poſt habitis, q hunc ſaliẽ vocatus eſt, margaritam ſcripturarum ſibi cõparare ſtuduerit, totiſq; virib. in hoc incubuerit vt ſcripturam ſinceriter intelligat, eaq́; de cauſa nihil omnino omittere curauerit qd ad iſtud adiumento eſſe poſſit. Certè Paul' Timothæum ſuum, licet à puero doctum ſacras literas, hortat' tamẽ lectioni vſq; incũbere, ac vult Epiſcopum eſſe amplectentem eum q ſecundum doctrinam eſt fidelem ſermonem, vt potẽs ſit exhortari doctrina ſua, & eos q cõtradicunt arguere. Porrò ꝙ fratres Dñs vocauit, ſymbolum fuit concordiæ D ac charitatis Eccleſiaſticæ: ꝙ artis ĩnoxiæ operi vacantes, denotabat innocentiam & diligentiam requirere Dñm ab his q ſe digni eſſe vellent. ꝙ piſcatores delegit, admonebat nouæ piſcationis ad quã deligebantur, q̃ nõ lineis textis captaret piſces in cibum ventris, ſed reti ſermonis euangelici captaret hoĩes immerſos terrenis curis ad deſiderium vitę cœleſtis. Quòd aũt primi miſiſſe ĩ mare rete, ſecundi verò refeciſſe retia ſcribunt', præter rationem literalem, ob quam hæc ſcripta vident', videlicet ad inſinuandum omnes inuentos fuiſſe operi, eiq́; innoxio vacãtes, rectè myſticè ſignificari intelligitur, primùm quidem fuiſſe, vt Euangelicum rete in mare huius mundi mitteret', ſed quoniam multorum malorum piſcium improbi- E tate grauatum iſtud rete, ruptum poſtea fuit, neceſſarios fuiſſe alios q illud reſarcirent, hoc eſt, Euangelicam doctrinam p hęreticos & malos Chriſtianorum mores deprauatam reſtituerent. Vnde bene ſpiritu ſancto futura prędemõſtrante, Petro quidem cum Andrea fratre tribuitur ꝓiectio retis in mare, ꝙ primus ipſe poſt Chriſtum Euangelium annũciare cœperit: Ioanni vero cum Ia- A cobo fratre tribuitur reſtitutio retis, ꝙ Ioannes ſcripto à ſe Euangelio labefactatã ab hæreticis Euãgelicæ prędicationis ſinceritatẽ recuperauerit.

VENITE POST ME, &c.] Hoc eſt relictis his quæ modò ſectamini, me ſequamini, & docebo vos artem meliorẽ certè quã à patre didiciſtis: quam tamẽ nõ omnino deſerens, ſed ĩ melius potius cõmutabitis. Siquidẽ efficiam poſthac, vt p piſcatorib. piſcium, efficiamini piſcatores hominum, vtq́; qui nunc piſciculis inſidiamini in illorum perniciem, homines capiatis ĩ ſalutem æternã. Hic autem primum notandum, quomodo ſemp Dñs à rebus corporalibus quas tempus & locus exhibẽt, ſermonem venatus ſit de reb. ſpiritualib', à terrenis ſemper ad ſpiritualia mentes homi- B num ſubducens, vt priùs etiam patuit in Samaritana. Hac autem piſcationis metaphora etiam alibi vſus eſt Dñs, Matthæi 13. vbi regnum cœlorum ſimile eſſe dicit ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium cõgreganti, &c. Et q̃dem apta eſt metaphora. Mundus eñ hic veluti mare eſt proceſſoſũ, in quo animalia puſilla cũ paruis permixta ſunt, in quo mundani homines velut piſces in mari circumuoluũtur & deliciantur, potẽtiorib. infirmiores deuorãtib. Rete autem, quo è mari iſto homines capiuntur, Euãgelica eſt prędicatio, è ſacrorum voluminum præceptis, ac Chriſti dictis factiſq; ita cõtexta, vt quamplurimos ĩuoluat, nec ſinat elabi inuolutos. Quemadmodũ C autem rete iactum in mare varios capit piſces, ita & Euangelium prædicatum in mundo varios ex omnib. gentib. adducit Eccleſię Dei homines, inter quos non pauci mali ſunt, ſuo tempore rurſũ eiiciendi, ſicut ſæpe cum ꝓbis & putres piſces capi ſolent. Porro de piſcatorib. iſtis Euangelicis intelligendũ vult Hierony. Illud Hierem. Ecce ego mittam piſcatores multos, dicit Dñs, & piſcabuntur eos. Et poſt hæc mittam eis multos venatores, & venabuntur eos de omni colle, & de cauernis petrarum. Cæterùm hac piſcationis allegoria cõmendatur nobis diligens & indefeſſum lucrandi quam plurimos ſtudium. Pigere eñ & pudere nos debet noſtræ ignauiæ, qui oſcitanter adeo lucrari Deo homines ſtudemus, cùm q perituro vẽ- D tri piſces item perituros venantur, oẽs partes, flexus & receſſus fluminum & lacuum habeant exploratos, cœlum diligentiſſimè obſeruent; frigus horridum pferant, magna pericula adeant, mille artes teneant; ſoporas noctes, vbi alii indulgent ſõmo, operentur & algeant. Notandum quoq; ſecundò qd ait, *Faciã vos fieri piſcatores hominũ*: contra eos quib' ſtudia tantopere ꝓbatur. Vocauit q̃dẽ eos cùm eſſent adhuc rudes & craſſi: at qa plurimum ſpiritualis prudentiæ & induſtriæ ad hoc requirebatur ad qd vocabantur, adiunxit eos maturè ſibi, quo p tempus fingeret formarétque ad munus hoc tam eximium, vt piſcatores hominũ eſſe poſſent. & cùm iam homines venari & capere deberent, nihil minus eſſent quàm rudes & craſſi. *Hier. 16.*

E ¶FACTVM EST AVTEM CVM TVRBAE IRRVERENT, &c.] Hanc hiſtoriam nõ ſuo loco Lucam narrare, vel ex ipſo Luca patet. Dixerat eñ ſuperiori capite Dñm ingreſſum in domum Simonis, quod Marcus dicit factum comitantib. Dñm Simone, Andrea, Iacobo, & Ioanne. Igitur poſt illorum vocationem id factum eſſe conſtat. Proinde videtur Lucas per recapitulationem, cùm de domo Simonis priùs feciſſet mentionem,

tionem, iam voluisse Petri aliorumq; vocationem A describere, cuius occasione cōtigit Dominum ingredi domū Petri & Andreæ. Porrò in hac Lucæ locutione: *Factum est autem*, &c. rursum Hebraica est phrasis illi satis vsitata. Abundat enim cōiunctio, *&*, aut ponitur pro tum, vt sit sensus: cōtigit autē, vt cùm turbę irruerent in eū, tum ipse staret, &c. Notat autem Euangelista maximū turbarum desiderium audiendi verbū Dei, cùm dicit turbas irruisse in Christum. Ipsius verò Christi benignitatem, & ad docēdum cupidos promptitudinē nobis cōmendat, dum eum testatur nihil offensū improbitate vrgentis turbæ, sed illorū desiderio satisfacere volentem, nauim cōscendisse, ė qua à tumultu & cōpressione populi liber, tranquillius doceret, & melius audiri posset. Vbi & illud notandū, B nullum locū Christo visum ineptum & indignū sua prædicatione. Modò enim in synagoga, modò in monte, modò in cāpo, modò in naui prædicat. Iam & Christi mansuetudo in eo relucet, quòd dicitur rogasse, vel, vt habent Græca, obsecrasse Petrū reducere nauim a terra, cùm posset præcipere.

VT CESSAVIT AVTEM LOQVI, DIXIT AD SIMONEM, &c.] Miraculum hoc variis de causis Dominus fecit. Et primùm quidē, vt doctrinā suā miraculo cōmendaret. Deinde, vt Dominū nauis remuneraret, vt habet Theophyl. In quo admirāda est summa Dei munificētia, qui Pe C tro pro modico labore & nauis vsu tantā retribuit pisciū copiam. Prætereà hoc miraculo adumbrare voluit, quid per Petrū aliosq; futurum esset. Omnia enim hic à Domino gesta mysterij alicui᷒ postea exhibendi fuerūt quędā prædemonstrationes. Nam quòd in Petri nauim potius quàm alterā ingreditur Dominus, quòd illi dixerit peculiariter, *Duc in altum*, id est, profundum maris, nauim scilicet: deinde quòd illi quoq; vnicè dixerit: *Noli timere, ex hoc iam*, &c. Petri in ecclesia prærogatiuā & primatum à Domino dandū indicant: quodq; primùm ab eo iaciendum esset rete Euangelicum in mundo; & in ecclesia, cuius Petrus caput esset, de D beret esse quicunq; iussu Domini rete esset iacturus. Iam quod qui priùs tota nocte laborātes nihil ceperant, in verbo Domini, id est, propter iussum eius laxantes rete, cōcluserunt copiosam piscium multitudinē: significat eos q sine iussu & virtute Domini in docendo populos sudauerūt, atq; in nocte ignorantiarum existentes laborauerūt, frustra sudasse: eos verò innumeros cōprehensuros, q in luce quæ Christus est versantes, ipsius iussu Euangelicum rete mūdo immitterent, quemadmodum res ipsa postea in Petro declarauit, q vnico sermone tria milia hominū cepit. Quòd rete rumpebatur, significabat malorum qui simul cū bonis per euangelicam prędicationem in ecclesia cogregan E tur culpa, rete euangelicum lacerandum, & quod in eis est rumpendum, hæreticis scilicet conātib. scindere doctrinā euangelicam, ac improbis quibusque Christianis suis cupiditatib. & peruersis morib. euangelicam doctrinam labefactantibus, quod etiam significatur per id quod pene mergerentur nauiculæ piscium copia repletæ. Quòd Petrus & Andreas annuerunt sociis qui erāt in alia naui, (nā præ nimia admiratione nō potuerūt voce eos aduocare) significabat Apostolos colligēdis in Ecclesiam Domini hominib. non posse sufficere, sed opus illis fore sociorum implorare & aduocare auxiliū, vti postea factum est, cùm segregati A sunt Paulus & Barnabas ad prędicādum gētibus. Quòd autem ambas impleuerūt nauiculas, significabat synagogam Iudæorū quorum Apostolus erat Petrus, non posse cōprehendere omnes qui colligendi essent & capiendi: sed & gentiū ecclesiam fidelibus replendam, adiuuantibus Paulo & Barnaba, aliisq; doctoribus. Quamuis enim vnica sit per vniuersum orbem terrarum ecclesia, tamē ideo typus duas habet naues, vt significaretur ecclesiam ex duobus populis colligendam. Itaq; ne Petrus cum suis diffideret se posse capere homines, quod illi postea promissurus erat Dominus, B hoc miraculo pręmunit eum, ostēdēs virtute sua facilè futurum vt innumeri homines p eos euangelico reti caperentur, quantumuis id videretur esse supra eorum facultatem, quemadmodū præter spem factū, vt qui tota nocte laborātes nihil ceperāt, Christi verbo obediētes, multitudinē pisciū cōprehenderēt. Postremùm hoc miraculo voluit Dñs hos animare ad sequendum se pauperem, vt ne metuerent inopiam, quòd relictis omnibus pauperē sequerentur, quādo eū talem esse cognoscerent, qui suo iussu omnia posset. Hic autē admiranda est Dñi dispensatio, vnumquenq; trahentis ad se per propria & familiaria sua. Sicut enim Magos attraxit per stellas, ita & piscatores per pisces.

QVOD CVM VIDERET SIMON PE- C TRVS, &c.] Petrus, qui priùs secundùm suum nomen (Simon enim obedientē sonat) obedientem se Christo semel & iterum exhibuerat, magnā iam animi sui ostendit humilitatem, dum ex viso miraculo Christi dignitatem cognoscens, & suæ cōtrà memor īdignitatis, Domini à se discessum deprecatur, agnoscens se indignū eius cōsortio & præsentia, ac metuens ne ob commercium indignitatis suæ cum sanctitate Domini, vīdicta sumeretur iniquitatum eius à Deo, quemadmodum mulier Sarephthana sibi accidisse putauit, ob ingressum Eliæ 3 Reg. 17. in domum suam. Quid mihi, inqt, & tibi vir Dei? ingressus es ad me, vt rememorarentur iniquita- D tes meæ, & interficeres filium meum? Huiusmodi enim aliquid metuisse Petrum, patet ex verbis Domini dicentis: *Noli timere*. Porrò hic consideranda primùm Petri, aliorumq; in credēdo simplicitas, dum factum qd Pharisæi casu accidisse calumniati fuissent, nō nisi diuina virtute contigisse simpliciter firmiterq; crediderunt. Deinde & animi eius summa modestia, non solùm in eo demonstrata, quòd peccatorem se agnouit, ac indignum Domini cōsortio: sed etiam quòd nihil ex hoc facto laudis sibi arrogaret, quamuis & nauis in qua contigisset, sua esset, & rete ipse iecisset ī mare, ac ipsemet præcipuus attraxisset: quin poti᷒ ex magnitudine successus, qui plerosq; elatiores reddidisset, E factus est modestior, totam facti huiꝰ gloriā Christo transcribens, se verò nihil agnoscens quàm peccatorem. Quo sanè suo factò docuit, quid Apostolico doctori sit faciendum, si quando fœliciter succedit opera prædicationis. Tametsi enī ea peragatur humanæ vocis & industriæ ministerio, tamen summa laudis totius vni Christo tribuenda est, cuius auspiciis soluitur ad dicēdum lingua, cuius spiritus afflat dicēti[illegible] pectus, cuiusq; occulta vis attrahit animos auditorum.

STVPOR ENIM CIRCVMDEDERAT EVM, ET EOS QVI CVM IPSO, &c.] Ostenditur hac parte [illegible] dixisse superiora, nō quod cupidi[illegible] esset ei discedendi à Domino, quē vni

cè diligebat & reuerebatur, sed propter admirationem quandam vehementem virtutis humana maioris. Ostenditur item & socios Simonis nō aliter fuisse affectos quàm Simō ipse. Porro hic stupor typus quidam fuit stuporis cōsecuturi postea ex successu prædicationis & piscationis euangelicæ. Quis enim non obstupesceret, cōsiderans prædicatione paucorum humilium & idiotarū hominum, tot milib. hominum ex vniuersis orbis nationibus intra paucos annos fuisse persuasum, vt cōtemptis affectibus cognatorum, cōtempto dispēdio rei familiaris, spreto ritu paterno, cōtemptis minis principum, contemptis suppliciis ac morte ipsa, simplicem Christi doctrinam sequerentur, credentes ea quæ humanis rationibus probari non possunt, sperantes ea quæ iuxta naturæ vires planè sunt desperanda?

ET AIT AD SIMONAM IESVS: NOLI TIMERE, &c.] Sensus est: Pone inanē hunc metum, quo tuę cōscius infirmitatis, ac meam visso miraculo expertus virtutē, totus perculsus es. Non enim exerui illam vt vos à me absterreteam, sed potius vt quid postea per vos futurū est pręsignificarē. In pręsentia enim satis est istius piscationis. Posthac meo beneficio, perte, ita homines eris capiens, quomodo iā cepisti pisces. Tantumque abest, vt quia peccatorē te esse agnoscis, metuere debeas ne à me cōdemneris, aut mali quid patiaris, vt etiā ex piscatore piscium, sim cōstituturus captorem hominum, quos peccatis exceptos instiriæ, cōsceres, ac in vitam æternam colligas. Itaque dum dicit Dominus: *Ex hoc iam homines eris capiēs;* duplici nomine Petro aufert metum. Primum exponendo illi quid miraculum portendat. Deinde

A apertendo ad quid vocaretur, etsi peccator. Porrò pto, *capiens*, Græcè est ζωγρῶν. Est autem ζωγρεῖν, propriè, viuum capere, dictione cōposita ex ζῶ, viuo, & ἀγρεύω, venor, siue venatu capio. Proinde rectè intelligitur significari, Petrum capturū homines, non quomodo hostis in bello hostes suos capere studet, quos aut mortuos cupit capere, aut ad mortē & seruiturē, sed quō aliquis redimere studens captiuos de manu hostiū qui ceperunt eos. Is enim viuum capere studet, ac vitæ libertatiq; restituere. Obseruāda autem in hac respōsione benignitas Domini, metum mox excutientis ab eo q̄ se peccatorem humiliter agnoscebat, ac pro malo quod metuebat, aufiguein dignitatem pollicentis. Vnde Ambro. Dic & tu, exi à me Dñe, quia
B homo peccator sum, vt respōdeat tibi Dominus: Noli timere indulgenti Domino peccatum fateri. Vides quam bonus Dominus, qui tantum tribuit hominibus vt viuificandi habeant potestatem.

ET SVBDVCTIS AD TERRAM NAVIBVS, &c.] Hinc patet vocationis Christi efficacia, ac discipulorū horum simplex obedientia & fides, qui nihil cunctati mox vocantē secuti sunt, nihil diffidentes de adimpletione promissionis quantū uis sublimis, nihil soliciti qua ratione sustentari possent, sed se totos vocantis prouidentiæ & po-
C testati cōmittentes: *Relictis*, inquit, *omnibus secuti sunt eum*. Omnia ergo Christo posthabuerunt, parentes, vxores, ac quæcunque in hoc mundo possederunt. Et mox secuti sunt, nō scilicet priùs de rebus suis disponentes, sed subductis ad terrā nauibus. Porro quomodo omnia isti reliquerunt, & an licuerit his omnia relinquere, pòst magis dicetur.

SANATVR IN SYNAGOGA DÆMONIACVS.

Marci 1 Lucæ 4. CAPVT XXVII.

† c docens eos. ‖ b & c om. ‖ b in spiritu immūdo. † b quod à b o commmatus est. ‖ c ab eo. † c diuulgabatur fama de illo in omnem locū regionis

E[b]T † ingrediuntur Capharnaum[c] ciuitatem Galilææ, Δ[b] ibique[b] statim[b] sabbathis[b] ingressus in synagogam[b] docebat eos: Et stupebant ‖ super doctrina eius,[c] quia in potestate erat sermo eius.[b] erat enim docens eos quasi potestatē habens, & non sicut Scribæ.[b] Et erat in synagoga[b] eorum[b] homo ‖ habens spiritū immundum, & exclamauit[c] voce magna[b] dicens,[b] Sine,[b] quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos? Scio † te quia sis sanctus Dei. Et Δ increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ‖ ab homine.[c] Et cùm proiecisset illum dæmoniū in medium,[b] & discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna,[b] exijt ab eo,[c] nihilque eum nocuit. Et factus est pauor in omnibus,[b] & mirati sunt omnes, ita vt conquirerent inter se,[c] & colloquebantur adinuicem:[b] dicentes:[b] Quidnā est hoc?[c] quod est hoc verbum?[b] Quænam doctrina hæc noua?[b] quia in potestate[c] & virtute[b] imperat spiritibus immundis,[b] & obediunt ei,[c] & exeunt?[b] Et † processit rumor eius statim in omnem regionem[b] Galilææ.

ET INGREDIVNTVR CAPHARNAVM CIVITATEM GALILÆÆ, IBIQVE STATIM, &c.] Frequenter Christus in Capharnaū descendisse & venisse scribitur ab Euāgelistis. Et primò quidem à Ioāne, post miraculū aquæ in vinum conuersæ. Secundò, à Matthæo, quādo Dominꝰ veniēs in Galilæā, relicta ciuitate Nazareth, venit Capharnaum, habitationem suam in eadem gens. Vnde pòst ex hac ciuitate loca Galilææ perambulās frequēter eò rediit. Et primùmquidem, vt hic describūt Marcus & Lucas, quādo post prędicationem in variis locis Galilææ, & vocationē quatuor discipulorū, eō eis ingressus est Caphar-
E naum, docens in synagogis, quemadmodū prius eum fecisse apparet ex Luca & Matthæo. Nō ergo quod dicit Marcus, *ibique statim ingressus in synagogam docebat eos;* sic intelligendum quasi tum primū ibi in synagoga docere cœperit. Porrò qualis

D fuerit doctrina Christi, & quā diuersa à doctrina Scribarū, ostendunt Euāgelistę, dicunt auditores obstupuisse in vel super doctrina, hoc est, propter doctrinam eius, quia sermo eius erat in potestate, hoc est, cum potestate, ac potestatem autoritatemq; magnā præ se ferebat. Quod Marcus apertius sic dicit: *Erat docēs eos quasi potestatē habens, & non sicut Scribæ.* Quod & Matthæus dicit per sermonem habitum in monte, cap. 7. Variis autem de causis dicitur docuisse eum potestate, vel quasi potestatem habens. Primùm quia nō, sicut Scribę & Pharisæi, tantū ea docebat, quæ lex dicebat, nec interpretis loco solùm fungebatur, sed etiā noua præcepta & promissa ingerebat, idque velut non ex alieno, sed ex suo nomine, dicens: *Ego dico vobis*, &c. Secundò, quia ratam quandam energiam & efficaciā habebat eius sermo, spiritu sancto ç et cum mira ratione corda auditorū permouēre ad fidem

fidem & pœnitentiam, cùm doctrina ſcribarum frigida eſſet, & ad commouendum parum efficax. Tertiò, quia ſine omni metu docebat, magna libertate ac fiducia hominum vitia redarguens. Poſtremùm quia doctrinam ſuá miraculis confirmabat, quod nequiuerunt Scribæ & Phariſæi. Quáquam autem ob hác ſolam vltimam cauſam quibuſdam videatur dictum de Domino, q̃ docuerit, quaſi poteſtatem habens: tamen ob præcedentes tres alias magis id dictum videtur, eò q̃ planè videantur Euangeliſtæ dicere voluiſſe ipſum inter docendum poteſtatem & autoritatem præ ſe tuliſſe. Cæterùm hanc poteſtatem, etſi Chriſto lóge inferiorem, mirificam tamen habuerunt etiam Apoſtoli, habentq́; etiam nunc pleriq́;, qui ſpiritu Dei pollentes ad docendum alios diuinitus delegantur. De hac enim poteſtate & virtute ait Paulus 1. ad Cor. 2. Sermo, inquit, meus non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis. Et 2. ad Cor. 10. gloriatur de poteſtate ſibi data in ædificationé eccleſiæ, nó in deſtructionem: inſtructumq́; ſe ſpiritualibus armis, potentibus Deo, quibus demoliri poſſit omnem celſitudinem extollentem ſe aduerſus cognitionem Dei, in promptu habens vlciſci omnem inobedientiam.

ᵇEt erat in synagoga eorum homo habens spiritum immundum, &c.] Homo iſte erat in ſynagoga, vel forte eò veniens, vel potius ab aliis eò adductus, vt à Chriſto curaretur, Deo certè ita ꝓuidente, vt prędicatione ipſius miraculo confirmaretur. Dicitur auté ſpiritus aliquis immundus, ad differentiam ſpiritus ſancti & ſpirituum bonorū, eo q̃ immundis rebus delectetur, & ad eas hominem ſollicitet.

Dæmon quid propriè ſignificet.

Verùm pro ſpiritu immundo Lucas apud Gręcos habet ſpiritum dæmonij immundi, quod proculdubio intelligendum intranſitiuè, vt ſit ſenſus, ſpiritum, qui erat dæmonium immundum. Proinde ſciendum nomen, dæmon & dæmoniū, Græcum eſſe, & propriè nihil malum ſignificare, ſed omné rationalem mentem. Dicitur enim Græcis, *δαίμων* quaſi *δαήμων* hoc eſt, peritus & ſciens, vt Aug. li. 9. de Ciuit. Dei. Et Plato in Timæo.] Et Lactantius lib. 2. Vnde & hoc nomine vniuerſi moderatoré Plato appellabat. Et Budæo teſte cū *δαιμόνιον* dicebant Græci, Deum ſupremum, mundiq́; moderatricem diuinitatem ſignificabant. Hinc & *εὐδαίμονας*, hoc eſt, boni angeli, & *κακοδαίμονας*, hoc eſt, mali angeli. Hinc etiam hominis ſpiritum *δαίμονα* dicebant, & cuiuſq́; hominis genium, fortunæ vel bonæ vel aduerſæ conciliatorem. In ſcripturis autem ſacris, vt eodem libro docet Aug. nomina hęc ſolis malignis ſpiritib⁹ appropriantur, idq́; ob id, vt apparet, q̃ gentes dæmones appellabant deos ſuos, quos omnes cóſtat malignos fuiſſe ſpiritus. Hi autem ex inuidia irreconciliabiles humani generis hoſtes, non tantùm externa impugnatione homines adoriuntur, quærentes ſuis ſuggeſtionibus ad peccatū pertrahere, ac quomodocunq́; in externis eorū bonis nocere, ſed etiā interius quádoque Deo permittente homines poſſident, varia & miranda in eis & per eos operantes, perturbádo ſcilicet eorum ſenſus interiores & exteriores, appetitum illorum in hæc aut illa impellentes, ac omnibus eorum mébris pro ſua voluntate vtentes, vt vel loquelam eis & auditum adimant, vel quæ velint per eos loquantur. Hæc enim fieri ab A inhabitante in hominibus dæmone, & non extra homines cóſtituto, patet ex eo quod in euangelio toties in curatione dæmoniacorum ſaluator præcepit dæmonibus exire ab hominibus. Deinde q̃ pleraq́; in dęmoniacis fiunt, quæ non poſſunt fieri à dæmone, niſi inexiſtente. Nó tamé ita eſt ſpiritus immundus in hominib⁹, quomodo ſpiritus ſanctus. Hic enim nó ſolùm corpori illabitur, ſed & animæ ac ſpiritui noſtro. Ille verò corpus tantùm hominis ingredi poteſt, non autem méti hominis illabi, quod ſoli Deo proprium eſt. Nec ita tamen corpus hominis ingreditur, vt illi tanquá forma vniatur, quemadmodum in corpore eſt B anima, aut vt in illo ſit quomodo in corpore Deus eſt, qui in illo eſſentialiter eſt & intime, eſſentiam ſuam illi cómunicans, ſed in eo ſolum eſt vt in loco, & vt motor in ſuo mobili. Qui auté ſic à diabolo poſſidentur, Latinis quidem dicuntur arreptitij, Græcis verò dicuntur propriè *ἐνεργούμενοι* quaſi acti ab aliquo inexiſtente. Porrò nó ſolū ob dictam cauſam dęmones homines poſſidere & ingredi quærunt, videlicet vt pro inuidia & inimicitia ſua cótra homines illis nocumento ſint, ſed etiá vt per eos quos obſident alios ad ſui venerationem, timorem & fidem alliciant, auertantq́; à veneratione ac fide ſoli Deo debita, dum per eos & varia operantur, & occulta futuraq́; quædam C prædicunt. Itaq́; partim nocendi cupiditate, partim honoris diuini ambitione homines obſidere quærunt. Permittit autem Deus quandoq́; dæmonibus hác obſeſſionem. Primùm quidem propter hominum peccata, iuſtitia ſcilicet exigente, vt qui propria voluntate ſeſe ab optimo Domino ſubtrahentes, impio tyranno ſe ſubiecerunt, illius etiam tyrannidem perferant & ſentiant. Ná ferè ob peccata huiuſmodi obſeſſio contigit. Secundò, vt hac ratione apertiſſimè declaretur dæmonum cum humano genere inimicitia & odium. Nam reliqua mala quæ à dæmonibus homines patiuntur, à quibuſdam tribuuntur aliis cauſis. Tertio, vt etiam oſtendatur eſſe ſubſtantias quaſdam inſenſibiles, ex quib. melius credere ac intelligere poſ- D ſimus animas noſtras eſſe immortales: eſſe proinde vitá aliquam poſt hanc vitam, ob quam in hac vita bene ſit viuendum, quæ Chriſtianæ doctrinę prima quædá ſunt fundamenta. Poſtremùm, vt ex ſenſibili illa dæmonum in eis quos ſecundū corpus obſident, tyrannica operatione intelligerem⁹ eorundem poteſtatem & vim in eos qui ſecundū ſpiritum per peccatum illis ſunt ſubiecti, & cótrà ſuauiſſimum ac liberrimum ductū & impulſum ſpiritus ſancti in his qui illū habent cordis ſui hoſpitem. Cæterū ex multitudine dæmoniacorū, de quibus in euangelio fit mentio, apparet in Iudæa tempore Chriſti plures fuiſſe hoc malo afflictos, q̃ vel téporibus præcedentibus, vel hiſce temporibus. Quod ob id cótigiſſe videtur, vt oſtenderetur E & tum inualuiſſe per peccatorū abundantiá dæmonum impetum, & tum veniſſe eū qui diaboli poteſtatem frangeret, & ab ea homines liberaret. Nam & ob eam cauſam videtur Chriſtus tá multos curaſſe à dæmonio, atq́; Euangeliſtæ id tá accuratè & frequenter inculcare, vt declararetur Ieſum eſſe eum qui diaboli ſuperaturus eſſet potétiá, eumq́; múdo eiecturus, vt poſtea ſaluator ipſe parabola quadá ſignificat. Sic & in primitiuæ eccleſiæ téporib⁹ multi etiam inter Chriſtianos reperiebátur obſeſſi à diabolo, cui à Deo relinque-

bantur ob admissa peccata vexandi ad tempus, ad A correptionē ipsorum, & terrorem aliorum, quādo disciplina ecclesiastica, & peccantiū punitio seuerior erat in Ecclesia, & esse cōueniebat quā modò sit. Tales enim putantur fuisse ij quos Paulus tradidit satanæ in interitū carnis, 1. ad Cor. 5 & 1. ad Timot. 1. De talibus quoq; loquitur Dionysius in lib. de cœlesti Hierarchia. Item & Cyprianus sermone de lapsis, dicēs multos túc fuisse energumenos ob indignam corporis Dominici sumptionē.

b EXCLAMAVIT VOCE MAGNA, b DICENS: c SINE: b QVID NOBIS ET TIBI IESV.] Cū in synagoga præsens esset homo iste arreptitius, vis diuinitatis Christi sese proferre cœpit in ipso dæmone, ita vt sentiret se pellendum ab homine: quare eius præsentiam & vim nō ferens, præ nimia tortura & pœna obsessum exclamare fecit. Obsessus enim exclamauit, nō tamē suas, sed dæmonis voces per eum loquētis. Sic ergo exclamare illū Christus permisit, quamuis postea diceret: *Obmutesce*, vt vim & potestatem suam dæmonibus quam minimis potentibus non tolerandā ostenderet, atque vt ipsius cum illis inimicitia manifestè cōprobaretur, idq; in condemnationem Iudæorum, qui dicturi erant in principe dæmoniorum eiicere illū dæmonia. Porrò pro verbo, *Sine*, quod est in Luca Græcis est nō solum in Luca, sed etiā in Marco, *ea*, quæ dictio ambigua est, cùm possit C esse imperatiuus ab *ἐάω*, id est sino, quo modo accepit noster interpres: aut aduerbium exclamantis, respōdens nostræ interiectioni, eia, vel ah, quomodo alij accipiunt, &, vt apparet, rectius. Quod si legatur, *sine*, iā sensus est. Dimitte nos, vel omitte nos torquere. Vtroque enim modo accipi potest. Quod autē sequitur: *Quid nobis & tibi Iesu Nazarene*. hoc est, vt prius dictum est, quid tibi nobiscum rei est, nō sic intelligendum est quasi dicere voluerit dæmon, nihil sibi cū Christo fuisse commune, vt quod hîc dicitur idē sit cum eo quod dicit Pau-

a. Cor 6. lus: Quæ participatio iustitiæ, cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? Quę autem conuētio christi ad Belial? Hic enim sensus proposito nō D conuenit, vt facile est intelligere. Igitur istud intelligendum est dictum per expostulationem cū Christo, quomodo similis oratio frequēter in scri-

2. Reg 16. 19. pturis accipitur. Sic enim dicit David expostulās cū Abisai: Quid mihi & vobis filii Saruiæ, hoc est, quid est vobis in me causæ vt me interpelletis, aut cur præsumitis vobis me interpellare, & cōtra hostem meū cōcitare? Sic & illud intelligi potest Saluatoris ad Mariam matrem, Quid mihi & tibi est

Ioan. 2. mulier? Itaq; in præsenti loco & aliis similib' sensus est: Quid tibi causæ est in nos, vt tua præsentia adeo nobis sis molest', ideoq; nos torqueas. Huic intelligentiæ optimè conuenit quod sequitur *Venisti perdere nos*: Quod etsi à plerisq; legatur affirmatiue, melius tamen præcedenti quæstioni cōuenit, E vt & ipsum quæsitiue & in hoc & in aliis locis legatur, vt sit sensus: Quid tibi nobiscū est negotij, An venisti ad perdēdum nos? quasi dicat: Quoniā ex præsentia tua nos torqueri sentimus, & vrgeri ad exitum, quale nihil sensimus vnquā ex aliorum prophetarū præsentia, apparet te venisse ad perdendum nos, cùm tamen nondum sit tēpus perditionis nostræ, quam scimus nos manere in extremo die. Quanquā enim plerîq; perditionē intelligunt dæmonem intelligere amissionem regni sui in hominib', & potestatis suæ cohibitionē, aut coactionem ad exeundū ab hominibus quos obsidebat, tamen magis videtur intelligendū de perditione illa perfecta, qn̄ mittentur omnes in abyssum inferni, tū quia Lucæ 8. dicuntur rogasse dæmones ne imperaretur illis vt in abyssum irent: tū quia Matthæi 8. dicūtur clamasse, venisti ante tēpus perdere nos, quæ verba, scilicet, ante tempus, etiā hic in Marco leguntur in libris quibusdā: verùm cū nec Græca, nec Latina emendatiora eam partem habeāt hoc loco, videtur ex Matthæo huc translata. Porrò quod sequitur *Scio te quia sis sanctus Dei*, vel, vt habent Græca: *Scio te qui sis, sanctus* B *Dei*, accipi potest dictū partim ad expiscandū num vere esset Christus, si scilicet vendicaret sibi honorificū illū titulū: partim, & potius, per adulationē, vt per cōmendationē & laudem Christus à cōtrarietate desisteret. Nō enim putandum dæmones verè sciuisse quod se scire dicebant. Si enim, inqt Paulus, cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent, sed quod cōiectuiis quibusdā suspicabantur, id ob causas dictas se scire mendaciter asserebant, Deo ita volēte, vt etiā à contraria potestate veritas testimonium acciperet. Nō simpliciter autem Iesum dæmon dixit sanctum Dei, sed cum articulo, quò ab aliis prophetis eū separaret, *ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ*, ille sanct' Dei, de quo scilicet Prophetæ sunt vaticinati, & singulariter Daniel Propheta, qui c. 9 aduentus Christi tempus designās, C vocat eum sanctum sanctorum.

h ET INCREPAVIT ILLVM IESVS, DICENS: OBMVTESCE, &c. Idem est verbum, quod in Marco versum est, *comminatus est*, & in Luca, *increpauit*, nempe *ἐπετίμησεν*, quod potius est, increpauit. Duo autem dæmoni Christus, suā potestatem declarans, præcepit, tacere scilicet, & exire. Et exire quidem præcepit ob causas prius dictas: silere verò, tum quia nollet videri eius testimonio gaudere, quod non ex syncero affectu, sed malitiosa ac subdola voluntate profectum fuit: tùm vt magis quis esset dæmonibus occultaret: ac postremùm, vt nos doceret ne dæmonibus etiā D sponte vera dicentibus credamus, multoque minus veritatem ab eis requiramus. Quum enim ament mendacium, sintq; nobis inimicissimi, nunquam vera loquuntur, nisi vt ad fallendum veritate quasi quadam esca vtantur.

c ET CVM PROIECISSET ILLVM DÆMONIVM IN MEDIVM, b ET DISCERPENS EVM. Præterita sunt apud Græcos duo hæc participia, *discerpens & exclamans*, *σπαράξαν* & *κράξαν*, sicut pro illo, cùm proiecisset, illis est *ῥίψαν*. Sensus ergo est, cū discerpsisset, & clamasset. Porrò discerptio hæc nō potest intelligi scissio membrorum corporalium, cum Lucas dicat dæmonē nihil nocuisse obsesso, sed scissio virium aut distractio eius huc & illuc. Clamauit autem non voces aliquas edens significatiuas, cùm præceptum illi esset a Christo vt taceret, sed voces nihil significātes proferens, quibus dolorem suum testabatur. E Permisit autem Dominus hominem proiici & discerpi, vt patefceret dæmonis malitia, eiusdemq; indignatio ob expulsionem, ac miraculi magnitudo, quo a tanto malo homo liberabatur. Cæterū etsi proijceretur & discerperetur, nihil tamen, quod mirum erat, documenti ex eo pertulit, vt expellentis potentia agnosceretur, dæmonémque nihil plus in homines posse quam a Deo illi permissum fuerit.

ET

c Et factus est pavor in omnibus, b et mirati sunt omnes.] Pro dictione, *pavor*, Græcè est θάμβος, quod etiam & magis stuporé significat & admirationé, quàm timoré: à qua dictione deriuatū est verbū illud quod est in Marco, ἐθαμβήθησαν, pro quo nos habemus, *mirati sunt*, quis rectius verti potuisset, obstupuerunt. Significat enim plus aliquid quàm timoré vel admirationem. Proinde etiam in Luca pro pauore rectius versum fuisset, stupor, quéadmodú alibi vertitur. Hoc enim loco videtur magis esse admiratiū quàm timentium. Nā verba quæ sequuntur, admirantiū sunt verba. Quare pauor, de quo fit métio in nostro textu, intelligendus est pauor stuporis, scilicet ex stupore nascitur, eiq; semper cóiunctus est. Porrò quod habet Lucas, *Quod est hoc verbū*, variè intelligitur. Quidā enim Hebraica accipiūt phrasi, vt sit sensus: Quale est hoc factum, aut, quid est istud rei, vt sit idé cú eo quod habet Marcus: *Quod est hoc?* Alij, inter quos Theophylactus, verbum accipiunt pro eo sermone, quo Christus imperauit dæmoni vt exiret, vt sit sensus: qualis & quàm potens A est iste sermo, quo imperat dæmonibus, & obediunt ei? Sunt & qui verbum, vel, vt est Græcè, λόγος, id est, sermo, accipiūt pro doctrina Christi, vt quod habet Lucas, *quod est hoc verbū*, idem sit eum eo quod habet Marcus, *quænā doctrina hæc noua*. Eo magis enim admirabantur nouam Christi doctrinam, quæ regnum cœlorum annunciabat, quòd tanta virtus eā comitaretur, ac tanta potestate docentis comprobaretur, quasi dicerent: Oportet huius doctrinā, quamuis noua sit & inaudita, planè esse diuinam & cœlestem, quòd is qui eam tradit, tanta cum authoritate & virtute imperat dæmonibus, & obediunt ei. Vt enim potestas hæc non nisi diuina est, ita & doctrinā diuinā esse necesse est. Dicunt autē, B in, hoc est, cú potestate, vel potius authoritate & virtute Dominū imperare dæmonibus, ad distinctionem eorum qui magicis quibusdam artibus, aut precibus certis, aut inuocatione nominis diuini dæmonia expellebant, cùm Saluator solo verbo & iussu, idque non inuocato nomine alterius, dæmonia eiiceret, & ita eiiceret, vt nihil nocumenti relinqueretur in afflictis.

CVRATVR A FEBRI SOCRVS SIMONIS, ET ÆGROTI multi. MATTH. 8. MARC. 1. LVC. 4. CAP. XXVIII.

† c Surgens autē Iesus. ▷ c in trauit. ‖ c surgés. ‖ c autem † b offerebāt ad eū omnes male habentes ▷ a Eiiciebat spiritus. * et ▷ c Fa ‖ ba autem dic. ‖ c ebat † Galilæa.

E b † T protinus egredientes c de synagoga ▷ venerunt c in domum Simonis b & Andreæ cū Iacobo & Ioanne. b Socrus autem Simonis c tenebatur magnis febribus, [&] b decumbebat febricitans. a Et cùm venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem & febricitantem, b & statim dicunt ei de illa, c & rogauerunt illū pro ea. b Et accedens c, & stans super illam imperauit febri, a & tetigit manum eius, [&] b eleuauit eam apprehensa manu eius, ‖ & b continuò ‖ dimisit eam c febris. ‖ Et c continuò ‖ surrexit ‖ & ministrabat eis. c Vespere autem facto b cū * occidisset Sol, † omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum c b, & a obtulerunt ei multos c dæmonia habentes. b Et erat omnis ciuitas cōgregata ad ianuam. c Et ▷ dæmonia multa eiiciebat a verbo, c & a omnes malè habentes, b multos qui vexabantur variis languoribus, * c ille singulis manus imponens ‖ curauit c eos, a vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentē: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit. c Exibant autem dæmonia à multis clamantia & dicentia: Quia tu es filius Dei. b Et c increpans b non sinebat ea loqui, quia sciebant eum c esse Christum. ▷ b Et diluculo valde b surgens b egressus ‖ abiit in desertum locum, b ibiq; orabat. Et prosecutus est eum Simon, & qui cum illo erant. Et cùm inuenissent eum, dixerunt ei: Quia omnes quærūt te. Et ait illis: Eamus in proximos vicos & ciuitates, vt & ibi prædicem: ad hoc enim veni. c Et turbæ requirebant eum, & venerunt vsque ad ipsum, & detinebant illum ne discederet ab eis. Quibus ille ait, Quia & aliis ciuitatib. oportet me euangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum. b Et erat prædicans in synagogis † eorum, & in omni Galilæa, b & dæmonia eiiciens.

E b T PROTINVS EGREDIENTES DE C SYNAGOGA, &c.] Cùm miraculū istud curationis socrus Petri ex Marco & Luca constet cótigisse mox post præcedens miraculum, imò eadé die, ac illud ex Marco constet factum in principio vocationis Petri & Andreæ, &c. manifestum est Matthæum, qui hoc miraculū describit capite 8. post sermonem Domini in monte, & post leprosum sanatum, & Centurionis seruum, non seruasse hic ordinem, sed recapitulasse ab hoc loco vsq; ad finem c. 9. quę priùs omiserat: vnde & tali vsus est locutione, quæ non exigit necessariò intelligentiā consequentiæ eorum quæ narrantur. Nā post cómemoratam curationem serui Céturionis, subiicit: *Et cum venisset in domum Petri*, &c. nec dicit: *Post hæc cùm venisset*, &c. Iam & ex ipso Matthæo satis D colligi potest quæ ab eo narrantur ab hoc loco vsq; ad finem c. 9. (quæ inter se ordine quodam hærent) debere intelligi contigisse ante sermoné illum in monte. Nam ex ipso sermone satis cóstat eum potissimum pertinuisse & habitum ad discipulos aut Apostolos, quod ex Luca fit euidétius, qui etiam post vocationé & electioné duodecim Apostolorum, sermonem habitum testatur. Iam c. 9. in principio fit primum métio vocationis Matthæi, qui fuit vnus ex duodecim. Eum autem sermonem videri potest Matthæus ob id præposuisse, vt in principio prædicationis Christi summam doctrinæ Christi semel cóplecteretur. Nam quæ à Luca sparsim ex verbis Christi ponuntur, ab ipso Matthæo hic simul collecta sunt. Porrò circa narrationem istius miraculi imprimis obseruandū, quòd post æditum prius miraculum, protinus dicitur cum suis Christus egressus a Synagoga. Hic enim fuit mos Domini, vt ferè semper cùm miraculo aliquo inclaruisset, turbis sese subduceret, contentus nimirum benefecisse, nec gloriæ humanæ cupidus: docens nos, vt bene mereri potius quā laudem venari studeamus, imò fugiendam, quod in nobis est, humanam laudem, ne vel ea efferamur, vel de ea gaudentes gloriam quæ à solo Deo est amittamus. Ingreditur autem in domum Simonis, fortè ab eo ad conuiuium vocatus. Nam iam hora erat sumendi cibū. Vbi obseruanda Domini tum

tum frugalitas, tum humilitas, q nō sit dedignatus A cibi gratia humilis piscatoris recipi hospitio. Apparet autem Simonem & Andreā fratres, etsi essent ex Bethsaida ciuitate, vt dicitur Ioan. 1. tamē habitasse in Capharnaum, nisi fortè domus Simonis & Andreę hic dicatur ea ī qua hospitio in Capharnaum recipi solerent. Nec q hic dicuntur ingressi in domum Simonis, obstat ei quod priùs dictum est, hos discipulos oīa reliquisse. Domū enim Simonis vocat quam hacten⁹ possederat, nō quā modò possidebat: nec sic omnia hi discipuli reliquerant, vt nullam amplius cū suis haberent cōsuetudinem, sed q nulla eis amplius esset rerū suarum cura, nullaq; possessio, omnibus q̄ habebant relictis potestati propinquorum. Quomodo eos omnia reliquisse satis patet ex eo quod postea cū Dominus dixisset diuiti adolescenti: Vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperib⁹, & veni, sequere me, dixit Petrus, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Vnde cōstat satis Petrū cū aliis omnia à se alienasse, quemadmodum Dominus voluit omnia alienari ab adolescente illo. Miraculi autē, qd ab Euāgelistis hic narratur, magnitudo, quatenus ex omnib⁹ colligere licet, in eo cōsistit, q cùm socrus Simonis, vetula scilicet, cui à febri grauius erat periculum, & q̄ ęgri⁹ curati poterit p naturam, cōprehensa esset febri, nō leui, sed magna, adeo vt decumberet febricitans, Dn̄s solū C verbo, vt dicit Lucas, & cōtactu, vt habent reliqui duo, ita eam curauit, vt nō solum febris eam relinqueret, idq; cōtinuò, sed nec vestigium morbi remaneret, adeo perfectè muliere sanitati restituta, vt surgens eis ministraret, cùm in his q medicorū ope vel naturæ vi subleuantur à febrib⁹, paulatim soleat redire corporis vigor. Notandum autem, aliorum precibus Dominum excitatum ad curandam hanc mulierem. Etsi enim ea se prōptissimus esset ad benefaciendum omnibus, tn̄ quandoque aliorum vel precibus, vel fide excitari voluit, vt ne vbiq; se miraculis ingerens videretur captare humanam gloriam, vtq; locum daret quorundā charitati pro aliorum salute gerendi solicitudinem, ac postremum ostenderet quantum apud Deum valeant aliorum, maximè iustorum, preces p impetranda peccatorum salute. Quod dicitur in Luca, *stans super illā*, nō sic intelligendum quasi pede calcauerit mulierem, sed q illi astiterit, & inflexo capite incubuerit supra illam, velut appellans eā. Est enim Græcè, ἐπιςὰς ἐπάνω αὐτῆς, hoc est, astans supra illam. Quod nos habemus, *imperauit febri*, Græcè est idem verbum quod prius vertit interpres, increpauit, ἐπετίμησε τῷ πυρετῷ, increpauit febrem. Tamen, vt annotauit quidam Græcus, increpare hic positum est pro imperare, eo q Christum increpasse febrem, nihil aliud erat q̄ cum authoritate & cōminatione pręcepisse ei vt discederet. Quomodo verbum increpandi frequenter in E Psalmis Deo tribuitur respectu creaturarū insensibilium, vt cùm Psal. 105. dicitur increpuisse mare rubrum, & Psalm. 103. dicitur de aquis: Ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt. Proinde nō malè interpres verbum, increpauit, mutauit in id quod mollius videbatur, *imperauit*, & hoc loco, & aliis aliquot locis, vt cùm mox postea dicitur in Matthæo, imperasse vento & mari, cùm Græcè sit verbum increpandi. Nec putandum est scriptorum vitio p increpauit scriptum *imperauit*, q̄uis inter ea verba satis magna sit simi-

Matt. 19.

A litudo. Quòd autem febrem increpauit, vel ei imperauit, similiter & increpauit ventos & mare, etsi res insensibiles, diuinam naturā & virtutē significare voluit, dum id fecit quod frequenter in scripturis Deus fecisse dicitur, quodq; soli Deo pprie cōuenit, vt q omnium creaturarum verus sit dominus, cuius voluntati omnino promptissimè inseruiunt, cui⁹ vox efficax est in omnia, cùm nostra vox tantùm sit efficax ad cōmouendum eos q intellectu sunt pditi. Quod verò nō solo verbo, sed etiam cōtactu manus curauerit, significare voluit carnis suæ sanctificatiuam & curatiuam virtutem B ppter inhabitantem diuinitatem: quodq; nō solo verbo iam esset hominem spiritualiter reformaturus & saluaturus, sicut priùs totum mundum & hominem verbo creauerat, sed q præter salutarē eius doctrinam opus esset carnis eius p nobis in cruce oblatæ cōtactu. Nam qui fide eam nō manducat, non habebit vitam in se manentem. Porrò vt omnia Domini miracula in curatione corporū cōsistentia mysterium aliquod habēt, & typi sunt spiritualium Dei beneficiorum q̄ menti præstantur: ita & miraculorum ordo quandoq; rectè accipitur nō vacare mysterio. Itaq; q à synagoga venit in domum Simonis, significabat derelicta synagoga Iudæorum transiturum Christum ad Ecclesiam gentium. Quòd autem vna eademq; die C priùs quidem virū curat, postea verò mulierem, secundum Ambr. significat Dominum aduenisse ad curandum vtrumq; sexum, atq; ob id priùs virum curatum, q prior vir creatus esset. Quod tamen secundum eundem & aliter accipi potest, videlicet vt per virum à dæmonio vexatum animus hominis diabolo per peccatum subiectus, ac erroribus variis ab eo detentus accipitur: per mulierē autem febricitantem, caro variis obnoxia concupiscentiæ æstibus. Itaq; per duorum istorum curationem, animi debemus & corporis intelligere sanitatem, & priùs quidem necesse esse, vt anima à diabolicæ potestatis vinculis atq; erroribus quibus occupatur, verbo Dei liberetur, ac deinde & D carnem à suis morbis, hoc est, cōcupiscentiæ caloribus (nam hi pprie carnis morbi sunt) posse curari, sicq; fit vt & Adam & Eua curent. In eo autē q curata socrus Simonis, surgens ministrabat illis, exemplum est, eum q iam Christi beneficio sanitatem recepit, debere surgere ad opera virtutis, & ministrare sanctis, ac ipsi Christo, curando scilicet pauperes. Quicquid enim, inquit, vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. In eo verò q Christ⁹ socrum nō solùm sanauit, sed, vt habet Marcus etiā eleuauit eam apprehensa manu eius, significatum est Christum non tantùm per gratiam suam darę nobis spiritualem sanitatem, qua deinceps surgere possimus, sed etiam sua gratia semper adiuuante & concomitante nos erigere.

Mystica interpretatio.

Mat. 25.

E [c]VESPERE AVTEM FACTO [h]CVM OCCIDISSET SOL, &c.] Ideo vespere facto & cum sol occidisset, videntur hi suos infirmos attulisse, quia sabbathum fuerat, quo putabant non licere afferre ægros, quod licitū sciebant post occasum solis, quando iam operari fas erat. Atque ideo videtur Marcus iam distinctè tempus indicasse, non contentus dicere, *Vespere facto*, sed etiam addens, *cùm sol occidisset*. Huius autem temporis explicatione, Euangelistæ & turbæ desiderium non à tempore impeditum significant, & Christi expositam benignitatem, cùm neque excusa

cusaret [illegible] quod debebatur otium, neq; no-
ctē intempestatiuā rebus gerendis. Iam q omnes allatos, siue dæmoniacos, siue naturali aliquo morbo laborantes Dominus curauit, illos quidē solo verbo, istos verò solo cōtactu: primùm quidē diuinam eius potentiā cōprobat, dum cuiuslis generis mala etiā medicorum arte insuperabilia tā facili negotio, immò nullo depellit. Deinde verò eiusdē erga omnes sine discrimine expositā misericordiā demōstrat, cùm nullum curandorum delectum fecit, nō gratiā alicuius aut præmiū quærens, nec vllā fœditatem auersans, sed cōtactu suo etiā singulos dignatus, quātumuis fœdo laborantes morbo: quo cōtactu præter demonstrationem & salutiferæ potētiæ carnis suæ, & dignationis misericordiæ suæ, etiā demōstrata est puritas ipsius, non metuentis ne ab alicuius morbi cōtagio cōtaminari posset. Sunt enim in corporum morbis quidam adeo fœdi, vt nec amici sustineant adesse: quidā adeò contagiosi, vt nō sit tutum adesse: quidā rursum adeo vehementes, vt medicorū opē & artem superent. Sed maior est nostri medici vis quàm vt vllius morbi magnitudine sit inferior: maior est puritas, quàm vt vllis hominum malis possit inquinari: maior est misericordia, quàm vt vllam fœditatem auersetur. Admittit ergo omnes optimus, contingit omnes ipse purissimus, sanat omnes potentissimus. Hac autem ratione & declarauit Dominus quàm paratus sit ac potens sanare morbos animorum, si modò veniāt ad ianuā domus Petri, hoc est, ad Ecclesiam, & exemplum exhibuit episcopis maximè ac pastoribus in Christi locum succedentibus, quanta cum mansuetudine recipere debeant peccatores à vitiis suis resipiscere conantes. Notandum autem, illud Marci, *Multos qui vexabantur variis languoribus curauit,* nō sic intelligendum quasi non omnes allatos curauerit. Omnes enim curatos Matthæus testatur, sed id à Marco dictum est, quia omnes curati, multi erant.

Esaia 53. ᵃ VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER ISAIAM PROPHETAM.] Testimoniū istud in Isaia sic vertit Hieron. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit. Quod testimonium etsi ab Isaia potissimum dictum sit de infirmitatib⁹ animorum, hoc est, peccatis & pœnis quas pro his merebātur, vt patet ex iis quæ apud ipsum sequūtur, atq; ex Petri interpretatione, q secutus Septuaginta prædictā authoritatē sic interpretatur. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignū (1. Petri 2.): Matthæus tamen, qui Iudæis scribens frequenter veteris testamēti scripturas factis circa Christū adaptat, hoc testimonium citat de infirmitatib⁹ & morbis corporum, idq; appositè, nō solùm q verba prophetæ etiā quadrant in Christum ratione curationis corporaliū morborum, sed & ob id q morbi corporales & peccatorum sunt effectus, & morborū animi typi quidā ac figuræ: quare dum illis tollendis à quolibet se Dominus tam facilem præbuit, ostendere voluit se multo faciliorem esse vt sanet morbos animæ eorū qui ab ipso petūt. Quò nisq; Euangelista insinuat eorum curatione corporali demōstratum esse curatorem mentis, quod de morbis animi præcipuè dictum fuit, adaptat morbis corporis. Secundum tamen hanc authoritatem non eodē modo intelligi posse de morbis animi, & de morbis corporis. Nostras enim infirmitates spiri-

A tuales, hoc est, peccata Christus tulit, quia in se ea suscepit, pro eis Deo in cruce nostro nomine satis faciēs. Sic & dolores nostros ipse portauit, quia q̃ nos merebamur supplicia, ipse pro nobis pertulit, & perferēdo persoluit. Vnde sensum hūc propheta in sequētibus elucidaturus: Et nos, inquit, reputauimus eū quasi leprosum, & percussū à Deo, & humiliatū. Ipse autē vulneratus est ꝓpter iniquitates nostras, attritus est ꝓpter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ sup eū, & liuore eius sanati sumus, &c. Cū verò de morbis corporis intelligitur secundū Matthæi citationē hęc authoritas, itelligedū Christum accepisse nostras infirmitates, nō qa
B eas in se susceperit. Nā etsi quasdā infirmitates dignitati suæ nō indecentes, quales sunt fames, fatigatio, mors & similes, in se susceperit, non tamen eas de quibus hic est mentio, nempe morbos & languores, vt quæ dedecuissent eius dignitatē. Sed accepisse dicitur nostras infirmitates quia eas à populo abstulit, curando eas. Sic & ægrotationes nostras portasse dicitur, quomodo Paulus Galatis scribens dicit: Alter alterius onera portate, videlicet quia cōdolens ægrotātib⁹, eos subleuauit sublatis morbis. Quidā autē Græcus itelligit Christū infirmitates corporales & morbos in se accepisse & portasse, eo q cū multos languores curauit, in se eorū reatū trāstulit, labores multos ac tādē mortē
C pro eis perpessus. Verùm præterquā q sensus hic nō videatur vsq; adeo verus, ꝓposito saltē nō cōuenit. Caietanus verò cōtendit sensum testimonij hui⁹, vt à Matthæo citatur, esse sensum literalē Isaiæ ꝓphetæ. Idē in verbo, portauit, vult notari facilitatē qua curauit hominum languores Domin⁹, nimirum q tā facile abstulit hominū morbos, ac si rē aliquā portatilē tolleret, veheretq; in alium locum. In illo quod sequitur: *Increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum,* dictio, quia, nō est causaliter accipienda, sed indefinite pro q. Vt sit sensus: Nō sinebat ea loqui, quòd scirent ipsum esse Christum. Dicebant enim, vt patuit capite superiori, Scio quòd sis sanctus Dei.

ᵇ ET DILVCVLO VALDE SVRGENS ᵇ
D EGRESSVS ABIIT IN DESERTVM LOCVM, & IBI ORABAT.] Ex his quæ post præcedētia narrātur apud Marcū & Lucā, patet ea quæ à Matthæo narrantur post dictā authoritatem, nō statim eadem die contigisse, quasi propter eas turbas quæ cōgregatæ erant ante ianuam domus Petri, iussisset Dominus discipulos ire trās fretum, vt quidā intelligunt. Nō est autē cōtrariū quod dicit Marcus, *diluculo valde,* aut, vt habēt Græca, mane multa adhuc nocte, et qd dicit Lucas, facta die egressum Dominum. Nam crepusculum, & valde mane est, & diei principiū. Aut intelligi potest Christum summo mane, imò multa adhuc nocte surrexisse, vt dicit Marcus: facta autē die egressum, vt dicit Lucas. Nisi q rectius intelligitur Dominus etiā ante exortā diem, sed imminentem è ciuitate
E discessisse, idq; solùm, vt satis patet ex Marco: Rursum non est contrarietas aliqua, q Marcus dicit Simonem & qui cum eo erant prosequētes Christum inuenisse eum: Lucas verò turbas requisisse eum & inuenisse. Vtrumque enim factum est. Nā primùm discipuli eius abitum percipientes, eum prosecuti sunt, dicentes de turbis: *Omnes quærunt te.* Deinde verò & turbæ quærentes eundem inuenerunt. Itaque summo mane Dominus relicta ciuitate solus abit in desertum locum,

partim

partim vt fugeret suspicionē humanæ laudis, vel A præmij pro præstitis beneficiis expectati, partim, vt à turbæ tumultibus liber, in secreto loco patrē otaret, gratias agēs pro beneficiis quæ per ipsum humano generi tā largiri incepisset, & amplius da re decreuisset, ac deprecās, vt doctrina eius fructū faceret tū in his qui audierāt, tū in his qui audituri erāt. Secedit etiā ob id, vt sua absentia desideriū doctrinę in turba accēderet, exēplū nō simplex ea hibēs nobis, & maxime prædicatoribus, nimirum post collatā i alios beneficētiā oportere secedere, B ne præmiū aut laudē ab his qbus benefecerimus videamur expectare. Deinde post doctrinā secessu & oratione opus esse, tū vt fructus prædicationis in auditoribus obtineatur à Deo, tū vt cōtēplatione ac mentis in Deū eleuatione, ad docendum & iuuandū quouis modo proximos, spiritus reddatur alacrior. Postremò nonnunquam ad tēpus intermittendam salutiferam doctrinam, quò magis irritetur in auditoribus appetentia verbi Dei.

EAMVS IN PROXIMOS VICOS ET CIVITATES. Pro hac oratione, *vicos & ciuitates*, C Græcis est vox dictio cōposita, *κωμοπόλεις*, quā qdā interpretantur, municipia: significat autē propriè oppida castrana, quæ scilicet & vici & oppida videri possint. Interpres autē videtur duas legisse dictiones, *κώμας καὶ πόλεις*. Porrò ne leuitatis videri posset aut instabilitatis, q vagari voluit Dominus bene adiecit: *Ad hoc enim veni*, [illegible] mundum scilicet, vt prædicē non vni solū ciuitati, sed omnibus. Turbis verò dixit, *ideo missus sum*, à patre scilicet: verbo quidē missionis, significās paternā authoritatē: verbo autē *veni*, sua authoritatem, humilius de se loquēs apud turbas quàm apud discipulos. Obseruandū verò rursum, nihil Dominū indignatum turbæ detinere illum volentis improbitate, quamuis etiam sciret eos magis spectare & quærere eius miracula quàm doctrinam, sed detinētibus ipsum placide respondit: *Etiam aliis ciuitatibus*, &c. quasi dicat: Quod gratis in vos collatū est beneficij, boni consul te. Non aspernor verum hospitium, vestrumq́; desiderium, sed pro officio mihi à patre delegato oportet etiam aliis ciuitatibus annunciare appropinquās regnum Dei. Missus enim sum ab illo, nō tam ad faciendū miracula quæ admiramini, quàm ad prædicandum nouū regni Dei euangeliū, idq́; nō vni aut alteri ciuitati, sed omnibus etiam humilibus locis. Cæterū & in turba hac ad discipulis Christum quærētibus, exemplum est nobis quærendi Christu, precibusq́; illum reuocandi, dum è domicilio cordis nostri parat abire. & in Christo exemplum est pastoribus q semper debeant obambulare soliciti pro grege concredito, vt quod aberrauit reuocent, & quod est morbidum sanent, &c. nō vni tantùm familiæ, sed omnibus etiam humilibus vigilantes.

REPREHENDVNTVR A CHRISTO TRES VOlentes ipsum sequi. MATTH. 8. LVC. 9. CAP. XXIX.

† *e dixit quidā ad illum.*

a Idens autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire trās fretum. c Factū est autē, ambulātibus illis in via, a & accedēs vnus scriba † f ait illi: a Magister, sequar te quocūque ieris. Et dicit ei Iesus: Vulpes foueas habēt, & volucres cæli nidos: filius autem hominis nō habet vbi caput suū reclinet. c Ait autē ad alterū: Sequere me. Ille autē a alius de discipulis eius ▷ f ait illi: Domine permitte ‖ mihi primùm ire, & sepelire patrē meū. † Iesus autē ait illi: a Sequere me, & ▷ f dimitte mortuos sepelire mortuos suos, c tu autē vade & annuntia regnū Dei. Et ait alter: Sequar te Domine, sed permitte mihi primùm renuntiare his qui domi sunt. Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno Dei.

a c dixit. *‖ a o me.* *† c dixit. que ei ie.* *Iesus.* *▷ c ossane ut mortuos sepeliant.*

FACTVM EST AVTEM IN VNA DIA- D RVM, VIDENS IESVS TVRBAS MVLTAS, &c.] Hic primùm cōstituendus est ordo rerū quæ ab Euangelistis narrātur maximè videtur superioribus esse subiiciēda. Itaq; sciendū nō potuisse superioribus mox cōnecti qd sequitur in Marco de curato leproso, qd & in Luca sequitur post vocationē quatuor discipulorū, p recapitulationē superiorib' subiunctā. Nā huius leprosi curationē cōtigisse post sermonē illum in monte, cōstat ex Matthæi c. 8. Rursum quæ apud duos hos Euāgelistas Marcū & Lucā sequuntur (nā hi duo p multa capita eundem ferè in omnibus rerū seriem narratarum ordinē seruant) de curato paralytico per tectū demisso, & vocatione Matthęi, ac disputatione de ieiunio, superioribus immediatè cōiungi nō possunt, cū hæc omnia ea c. 9. Matthæi cōstet cō- E tigisse, postquā Christus è regione Gerasenorū, in qua dæmones permiserat porcos ingredi, eosque præcipitare in mare, rediisset in Capharnaū. Itaq; ea Matthæo manifestū euadit, p recapitulationē scripta esse quæ de traiectu ac sedata tēpestate, dę monibusq; porcos ingressis scribūt. Marcus quidē in c. 4. & 5. Lucas verò c. 8. ac postea subiūgēda quæ de curato paralytico, ac vocatione Matthæi, cum disputatione illa de ieiunio scribunt Marcus 2 c. & Lucas c. 5. Deinde verò cōnectēda post hęc, quę sequebātur post p̄dictā in c. 5. Marci, & 8 Lucæ de curata hęmorrhoissa, & suscitata filia archisynagogi. Quæ enim Marcus & Lucas scribūt de traiectu, de sedata tēpestate, & dæmoniaco curato in regione Gerasenorum, ac rursum de muliere à profluuio sanguinis liberata, filiaq; archisynagogi resuscitata, eadē esse cum his q̄ Matthæus scribit in c. 8. & 9. (interposita tamē curati paralytici, suaq; vocationis narratione) p̄terquā qd ab omnibus semp creditū fit, etiā res ipsa, retumq; narratarū similitudo apertè clamat, q̄ nemo nisi fortitec neget. Ostēdet, sed ea ioniib' nimis similis, ob id excogitatis, q semel animo suo induxisset Euāgelistas in historiæ descriptione rerū narratarū ordinē vt gestę sunt obseruasse, cū ex ipsa Euāgelistarū locutione satis liceat deprehendere in his q̄ dicta sunt ordinē ab eis neglectū. Sic enim Lucas descripturus miraculū curati paralytici: Et factum est, inquit, i vna dierum, &c. Et rursum c. 8 descripturus traiectum Christi p fretum in regionē Gerasenorum: Factū est autē, inqt, i vna dierū, & ipse ascēdit i nauiculā, &c. Quæ locutiones satis arguūt, eū res tātū, nō autē ordinē ac tēp' rerum gestarū voluisse describere, nimirū q sciret ea obscurato ordine parum aut nihil prouenturum vtilitatis, ac

ob id res ipsas simpliciter vt memoriæ occurrebát recẽsens: secutus etiá, vt apparet, Marci ordinem qui ante ipsũ scripserat, sed sic vt ordiné rerũ à se narratarũ nõ semper requireret in sua narratione. Porrò etsi quæ Matthæus de traiectu Christi cũ sequentibus iam dictis Christi factis scribit, non omnino immediatè cótigerũt post ea quę præscribit de curatis multis ægris vespere oblatis, (nã, vt priùs patuit ex Marco & Luca, post illos curatos abiit sequenti die Dominus, aliis etiam ciuitatib. euãgelizaturus) tamẽ quoniã nihil est aliud ab aliquo Euãgelista narratũ quod ante hũc traiectũ vi- B deri possit cótigisse, rectè hęc narratio superiorib. subiungẽda iudicari debet, maximè cũ mox sequatur vocatio Matthæi, quam in principio prædicationis Christi factã verisimile est, factamque constat ante sermonem illum in monte solennem.

[a] ET FACTVM EST AMBVLANTIBVS ILLIS IN VIA, ACCEDENS, &c.] Quæ Matthęus hic scribit, postquam Dominus præcepit discipulis transfretare, de duobus Christum sequi volentibus, Lucas 9. cap. scribit adiungens etiam de tertio postquam dixisset Dominum, impletis diebus assumptionis suæ, firmasse faciem suam versus Hierusalẽ, eoq́; perrexisse. Vnde videri posset ex Luca, illa contigisse in ea via qua Christus è Galilęa per Samariam proficiscebatur in Hierusalem. C Verùm cùm Matthæus priùs dicat Dominum præcepisse discipulis vt transfretarét, ac deinde scribam hunc accessisse qui dixit: *Sequar te quocũque ieris*, satis significauit scribam hunc occasione secessus quem videbat Dominũ parare, accessisse Dominum, & illi suam sequelã obtulisse. Quare cùm iidem planè videantur esse hi quorum meminit Lucas, intelligendũ est illud quòd dicit factum istud ambulantib. illis in via, nõ de via cuius priùs fecit mentionẽ, sed absolutè ambulantib. illis in via quadam. Quæ autem fuerit hæc via ex Matthæo patet, nimirum ea qua Christus postquam discipulis præcepisset traiicere, accessit mare ad transnauigandum, vt docet etiam August. cócordans Lucam cum Matthæo. Porrò D obseruandum, hic proponi tres volentes quidem Christum sequi, sed in quib. singulis aliquid desiderabatur, vt hinc intelligeremus qualẽ esse oporteat eum qui Christũ perfectè sequi volet. Et imprimis proponitur quidam scribarum, qui nõ vocatus speciatim à Christo ad perpetuum comitatum, vltrò se ad illũ obtulit. Verùm hunc nõ syncero affectu sequi Dominũ voluisse, sed spectasse commodum aliquod temporale, omnino apparet ex responsione Domini. Quî enĩ aliàs quadraret eius responsio affirmãtis nihil sibi loci esse, nec aliquod domicilium vbi vel caput reclinare posset? Videtur ergo cupiditatis & lucri gratia Domino voluisse coniungi. Quoniã enim videbat Christũ miraculis suis gratiam magnam apud populũ cõ- E sequi, putabat Christum diuitias multas collecturum, sicq́ue, sperabat & sibi ex sequela Christi lucrum aliquod accessurum. Aut putabat Dominũ tandem regnum secundùm carnem inuasurũ, clarum iam tot miraculis turbisq́ue tã admirabilẽ, ac ob id cupiebat regni huius cõsors fieri. Quam cogitationem obrepsisse scribæ huic mirum non fuit; cùm ea discipulis post tot apertas de morte ac suppliciis prædictiones euelli nõ potuerit. Atque ad hunc hominis istius auaritiam & cupiditatẽ siue lucri siue gloriæ indicandã, videri potest Matthæus eum nominasse expressè scribam. Siquidem auaritiæ & cupiditatis glorię passim ĩ Euãgelistis notãtur scribę. Commodè autẽ eleganter & prudenter hanc carnis spem & cupiditatem Dñs hoc responso; *Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos,* &c. retudit, quasi diceret: Scio quo animo me sequi desideres, verùm tantum abest, vt apud me regnũ aut opes expectes, vt bestiis terræ ac volucrib. cœli pauperior sim, nõ habens nimirum vel exiguum hospitiolum proprium, in quo etiã caput reclinẽ, cũ vulpes foueas suas habeãt, & volucres nidos. Bene autẽ vulpium meminit ac volucrum, fortè notare volens hominis huius astutiã simul & cupiditatem gloriæ. Quidã verò intelligunt Dominum per vulpes ac volucres tropicè voluisse significare dęmones mentem huius occupãtes, propter ipsorum dolum & superbiam, quodq́ue seminibus & fructibus virtutum insidiẽtur. Itaq; sensum esse, Dęmones quidem foueas ac nidos in te habẽt, ego autem ne minimam quidem requiẽ in animo tuo inuenio. Porrò Hilarius hęc verba scribæ, *Sequar te quocunque ieris*, intelligit per interrogationẽ, vt accipiatur hic scriba dubitasse an vtile esset sequi ipsum, & an esset verè Christus: ac deinde Dominum p vulpes ĩtellexisse pseudoprophetas: per volucres cœli, dæmones. Itaq; ĩtelligit Dominum contuentem paucitatẽ se sequẽtium, C exprobrantem legisperito diffidẽti an sequi deberet, subdolis pseudoprophetis esse foueas, & immũdis spiritibus nidos quiescendi: se verò, cui caput Deus sit, non inuenire in quos collocata Dei cognitione requiescat. Cęterùm ĩ hac Domini respõsione obseruãda ipsius prudẽtia & modestia. Ita enim manifestat se cordis illius arcana nosse, vt eũdem tamen nõ manifestè argueret, sed ipsi soli reprehensionem aperiret, vt & pudorẽ effugeret & si vellet corrigeretur. Nec vetuit se sequi, quãuis insyncerum eius animum cognosceret, sed tãtùm docuit quòd sequens nõ inuẽturus esset q̃d quærebat. Obseruandum rursum in Domini verbis, quãta fuerit ipsius in hoc mundo suscepta pro no- D bis paupertas. Cùm enĩ prima apud homines cura sit, vt domicilium aliquod possideãt ĩ quo delitescãt, ad hæc apud Iudæos persanctè hæreditates custodire solitum esset, adeo vt Naboth religione quadam commotus, ne regi quidẽ suum hortum quẽ hæreditate acceperat, vendere auderet, tamẽ tanta fuit Christi tenuitas, tantáq; demissio, vt nihil omnino ĩ hoc mũdo possideret. Quod certè variis de causis sic fieri cõueniebat. Et primùm quidem ob id quòd regnum cælorum, cœlestiaq; bona sibi quodã modo propria annunciatũ venerat atque horum spe & expectatione homines ad cõtẽptum huius mundi bonorum inuitabat, quòd efficacius sanè fecit nihil hic possidendo. Deinde hac ratione demõstrabat, se, vt aliquoties testatur, E nõ esse de hoc mũdo, sed aliunde huc velut in peregrinum locum venisse, atq; illic vnde venerat, habere se sua propriáq; bona, quæ & suis daturus esset. Decebat enim eum qui generationis iure hęres erat cœlestium bonorum, nullam in hoc mundo possidere hęreditatem humano iure acquisitã. Præterea hoc ita cõgruebat officio prędicationis propter quod se supra venisse dicit. Oportet enim prædicatores verbi Dei, vt toti vacent prædicationi, omnino esse liberos à secularium rerũ cura, qua carere nõ possunt qui possident huius mundi facultates. Postremùm, sicut mortem corporalem as-

sumpsit, vt nobis vitam largiretur spiritualē, ita A corporalē paupertatē elegit, vt nobis spirituales suas diuitias participaret. Vnde 2. Cor. 8. inquit Paulus: Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam ꝓpter nos egenus factus est, vt illius inopia diuites essem⁹. Porrò hoc Christi exēplū quamuis non sit eatenus ab omnib. Christianis necessariò imitādū, quin illis liceat domos, & alia bona iure parta possidere: tamen hacten⁹ meritò imitādum est, vt non addicamur animo rebus præsentibus, quas Domin⁹ dedit possidēdas, ita vt iuxta Pauli

1.Cor.7. monitionē vtentes hoc mundo sint tanquā nō vtentes; & qui emunt, sint tanquā nō possidentes. Vt autem hoc Christi facto refellitur hæresis eorū qui dānant voluntariam paupertatē eorū qui pro B pter Christum omnib. renunciantes, sola eleemosyna contenti viuunt, intrantes religionē mendicantium, (cuius hæresis autor fuit quidā Desiderius Longobardus tēpore Alexandri 4. & alius eodē tempore Guilhelmus de S. Amore) ita duo fuerunt in Ecclesia errores huic Christi facto innixi. Primus eorum q docuerunt neminē posse peruenire ad vitā æternā, qui aliqd possideret propriū. Cuius erroris autores (teste Aug. lib. de hær. c. 40.) vocati sunt Apostolici, quod nomen sibi arrogātissimè vendicauerunt, ꝙ dicerent se Christi & Apostolorum vitam sequi. Quem errorem præter alia multa illud Pauli satis refellit, quo Timotheo

1.Tim.6. scribens dicit diuitibus præcipiendum, vt ne sublime saperent, ac facilè tribuerent pauperibus: non autē dicit præcipiendū vt omnia à se alienarēt. Se C cundus error eorū est, qui docuerūt Ecclesiasticos viros nō posse vllas possidere diuitias, nec agros, nec possessiones vllas, ꝙ talis fuerit vita Christi & Apostolorum. Cuius hæresis primi inuentores (vt refert Aug. lib. de hær. ca. 50.) fuerunt Vadiani siue Anthropomorphitæ, qui hac occasione se ab Ecclesia separauerūt, ꝙ dicerēt episcopis nō licere possidere diuitias. Post istos multo tempore secuti sunt Vvaldēses, qui & pauperes de Lugduno dicti sunt, qui teste Ænea Syluio lib. de orig. Bohe. c. 35. dixerunt sacerdotes sola debere cōtentos esse eleemosyna. Quem errorem Marsylius quoque Paduanus docuit, & Ioannes Vviclef, Vvaldensiū D in omnib. pene imitator. Verùm hic error multis cōciliis ac decretis etiā antiquissimis est reprobatus, vt licet videre 12. q. 1. & seq. 2. 3. 4. & 5.

AIT AVTEM AD ALTERVM: SEQVERE ME. ILLE AVTEM DE DISCIPVLIS EIVS DIXIT.] Proponitur hic ab Euāgelista alius, qui nō vltro se ad sequendum ingerens, vt præcedēs, sed à Domino ad sequelam perpetuā & inseparabilem comitatum vocatus, vt patet ex Luca, paratus quidem sequi fuit, sed dilationem aliquam postulauit, idque pietatis in patrem exhibēdæ intuitu. Qui quanquam dicatur à Matthæo fuisse vnus E ex discipulis Christi, tamen ad sequendū, hoc est, ad adhærendū perpetuò Christo omnib. relictis inuitatur. Non enim omnes q discipuli Christi dicuntur ī euāgeliis, perpetui erāt comites Christi. Nā & Ioseph ab Arimathæa discipulus Christi dicitur, occultus tamē propter metū Iudæorum, ob familiaritatē scilicet singularem quam habuit cū Christo. Sic & de isto discipulo credendū. Nisi velimus intelligere eum dici discipulum, qa postea talis erat. Porrò ꝙ precatur permitti sibi sepelire patrem dupliciter intelligitur. Quidā enim, inter quos Ambrosius, intelligūt patrē huius iā fuisse mortuum. Christū autem non permisisse huic etiam tanti tēporis dilationē quātam poscebat sepultura, ne vel per dispositionē paterni testamēti aut bonorum eius, vel amicorum colloquio in totum à se sequendo auocaretur. Alij verò putantes Dominū omnino permissurū ei patris sepulturā, si iam fuisset mortuus, ꝙ res hæc paruum tēpus desideraret, intelligunt per sepelire patrē, gerere curā patris vsq; ad sepulturā, sicut Eusebia Luciæ mater dicens filię: Tege primùm oculos meos, ab officio tegendi oculos petit inducias totius temporis vitæ suæ. Secundum quem ītellectum quod sequitur in verbis Saluatoris: *Sine mortuos sepelire mortuos suos*; hunc habet sensum: Sine vt mor- B tui curā habeant mortuorū suorū, iāmq; vtrobiq; mortui dicūtur homines mundo & secūdùm mūdū viuentes, sed Deo propter fidei carentiam mortui. His autē verbis Saluator noluit īprobare officium sepulturæ mortuis exhibendum, aut curā patris filiis debitā: sed tātùm docere voluit humana posthabēda diuinis, maximè cū illa humana officia ab aliis commodè satis præstari possunt, atq; cùm ad diuiniora aliqua officia quisquā diuinitus vocatur, quemadmodū hic iā vocabatur. Nō enim Deus ad cœlestius & diuinius vnquā munus quēquā vocat, quādo id impediret eum ab officio aliquo aliis præstādo necessario. Itaq; quò significaret Dominus, quare sepulturam paternam ab ipso posthabendam vellet, adiecit: *Tu autem vade, & annuncia regnū Dei*, annunciationem regni Dei, hoc C est, vitæ æternę, opponens sepulturę mortuorum quasi dicat: Etsi pium sit quod prætendis opus, tamen nō conuenit vt mortuorum causa discedas à sequēdo me qui vita sum, iis magis cōuenit mortuorū cura, q & ipsi mortui sunt: tibi verò, qui me vitam sequi, & per me viuere cœpisti, conuenit vt eorū curam habeas quæ ad regnū Dei, ac vitam illam beatā & sempiternā pertinent, vt scilicet vadas, & annuncies omnib. regnū Dei. Notant autē Chrys. Ambr. & Hilarius diligenter pronomē *suos*, quasi dicere voluerit Saluator, mortuis Deo relinquendā sepulturam eorum qui & ipsi mortui sunt Deo: Christianos verò viuentes Deo de- D bere sepelire suos mortuos, nempe q in Domino moriuntur: & nō simpliciter eos debere sepelire, sed pro eorum salute Dominū deprecari, & oblationem corporis Domini facere, vt intelligūt Hilarius & Ambrosius. Dicendo, inquit Hilarius, dimitte, &c. admonuit non admisceri memoriis sanctorum mortuos infideles. Et Ambro. Est propria quædam sepultura iustorum, de qua dictū est: Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Est & illa prophetica, vt supra sepulcra maiorum quædam ponamus, quæ lector agnoscit, infidelis intelligere nō debet, non quò cibus imperetur aut potus, sed sacræ oblatio E nis veneranda cōmunio reuelet. Alludit autem Ambro. ad illud Tobiæ 4. Panem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus.

ET AIT ALTER: SEQVAR TE DOMINE, SED PERMITTE MIHI, &c.] Proponitur à Luca etiā tertius, qui & ipse, vt verisimile est, à Domino ad sequelam vocatus paratum quidē se exhibuit, sed dilationem honestatis prætextu postulauit, & talem dilationē, quæ nō multum temporis, quemadmodū superioris postulata dilatio, requirebat, ob quod sibi putabat meritò

con

concedendum quod petebat. Illud autem; *renunciare his qui domi sunt*; in Græco ambiguum est. Potest enim illud pro quo nos habemus; *his qui domi sunt*; videlicet *τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου*, accipi in genere masculino, quomodo nos legimus: vel etiam in genere neutro, vt sit, *iis quæ domi mea sunt*, quomodo etiam quidam Latini libri habent. Quod si accipiatur in masculino, quemadmodum videtur maximè accipiendum, iam, *renunciare*, accipi hic debet pro valedicere. Nam hoc etsi verbum, *renunciare*, non propriè significet, dictio tamen Græca *ἀποτάξασθαι* frequenter significat, vt in Actis cap. 18. fratrib. vale faciens nauigauit in Syriam, *ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος*. Si verò accipiatur in neutro genere, iam verbum, *renunciare*, accipiendum est pro cedere & resignare, quod Latinis etiam pulchrè illud verbū significat, quomodo accipitur apud Lucam cap. 14. cùm dicitur: Qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, &c. Cùm autem illo loco Christus voluerit discipulos suos renunciare omnib. possessionibus, non est verisimile huius loci hunc esse sensum: permitte mihi renunciare omnibus domesticis negotiis & bonis. cùm id etiam facere potuerit non redeundo domum, nec respiciēdo retrò. Proinde magis accipiendum est in masculino genere, vt sit sensus: permitte mihi valedicere domesticis meis, nēpe filiis, amicis, & famulis, quanquam *ἀποτάξασθαι*, non est simpliciter valedicere, sed datis mādatis quę fieri velis aliquem dimittere & valedicere, vt intelligatur iste petiisse tempus disponendi cum domesticis suis res suas. Cæterùm ea dictione Græca cōstat non posse verbum, *renunciare*, hic accipi, quemadmodum frequenter accipitur, pro nunciare vel referre & reportare. Id enim non est, *ἀποτάξασθαι*, sed *ἀπαγγέλλειν*.

AIT AD ILLVM IESVS: NEMO MITTENS MANVM SVAM AD ARATRVM, &c.] Rursum hic notandum quemadmodū in priori responsione, Dominū vsum translationib. Similitudinib. enim & metaphoris delectabatur Dominus, q ex efficaciores essent gratia sua & lepore ad persuadēdū animis vulgi quod dicebatur. Porrò hæc Domini respōsio dupliciter intelligitur. Primò, vt ad aratrū misisse manū intelligatur q euāgelizādi officio sese addixerunt, ad quod vocabant, & addicebantur quotquot ad sequelā Christi vocabātur. Sic itaque per aratrum intelligetur metaphoricè significari Euangelica prædicatio, qua in agro Dominico corda hominū pręparantur & excoluntur ad fructificandū Deo, eritq; sensus: Quemadmodū ineptus est ad arandum, quisquis missa manu ad aratrū respicit retro, eo quòd araturus vt oportet semper debeat in anteriora respicere: ita quisquis sese iam addixit euangelizandi officio, & respicit ad mundana negotia, quæ iam neglecta esse oportuit, ineptus est ad euangelizandum regnum Dei. Ita enim tūc illud *aptus est regno Dei*, ītelligendum est, videlicet vt illud prędicet, sicut priùs dictū est. *Vade, & annuncia regnum Dei.* Verùm rectius respōsio hæc saluatoris generaliter accipitur, vt manum ad aratrum misisse ītelligatur, quisquis se iā meliori vitę, ac iustitię virtutisq; laborib. cōsecrare decreuit. Hic itaq; ineptus est regnę Dei etiam consequendo, si respiciat retro, hoc est, animū suū deflectat ad ea quæ relicta esse oportet, vt vitā iā cui se addixit prosequatur. Sic enim sententia hęc generaliter accepta & proposito optimè cōuenit, & accommoda est ad redarguēdū omnes qui suscepto quouis sancto vitæ instituto, ad carū rerum curā animo deflectūtur quas relictas oportebat. Quoniā enim iste cui Dominus loquebatur, sese adixit sequelę Christi, quę exigit vt iā omnia sint relicta, omnibusq; sit valedictū, respiciebat sanè retro, dū renunciare postea domesticis voluit. Sic & monasteriū īgressus respicit retro, dū ad mundana negotia animū conuertit, desiderans ad ea redire, aut eis se implicare. Et Christianā religionē ac pœnitētiæ viā suscipiens, retro respicit, cum ad vitia quæ reliqt animo ac desiderio delabitur. Bene autē aratro hic metaphoricè significatur vitę melioris īstitutū & studiū, ad significandū labores virtutis, quib. mens hominis excolitur vt fructum faciat Deo vnde aliquando messis multa aranti colligatur. Cæterùm Paul⁹ simili metaphora quāuis nō eadē, docet, omnibus quib. semel valefecimus posthabitis & neglectis, procedēdum in suscepto vitæ studio, scribens Philip. c. 3. Quæ, inquit, retro sunt obliuiscēs, ad ea verò quæ priora sunt extendēs meipsum, ad destinatum persequor, ad brauiū supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Porrò hic meritò quæri potest cur reprehēsus sit iste qui voluit renunciare & valedicere suis, cum non sit reprehensus Helizeus q secuturus Eliam orauit sibi permitti vt iret & oscularetur patrem suum & matrē suā. 3. Reg. 19. Permisit enim id ei Elias, dicens: Vade & reuertere. Dicendum verò, primùm iure Christū maiorem perfectionem requisisse à suis discipulis, quàm potuit à suis requirere Elias tēpore veteris testamenti, quòd à maiori & ad maiora vocarentur. Deinde Elizeū ad sequēdū promptissimum nihil impulit nisi pietas quædā naturalis erga parentes. Hic verò satis notatur tum ex suis verbis, tum ex verbis Christi de solicitudine quadam mundana promptitudinem sequendi Dominum nōnihil corrumpente & laxante. Ea enim solicitudo satis significatur dum voluit renunciare, & nō simpliciter valedicere domesticis omnibus suis, & nō solùm parentibus vel filiis: & cùm Christus significat eū respicere retrò, satis notat illum nō fuisse satis promptum, sed affectum eius fuisse diuisum. Non scribunt autē Euāgelistę quid de istis tribus factū sit, quandoquidem inde nulla nobis vtilitas. Satis enim eis fuit tres istas Christi respōsiones, ac veluti apopthegmata plena gratię & prudentiæ recensere, & in his trib. significare nobis qualem oporteat esse eum qui Christū est secuturus. Primum enim docemur, non debere se quenquam ingerere euangelizandi officio, commodi temporalis consequēdi gratia. Deinde eum qui vocatur diuinitus, nullam dilationē quærere debere, vel pietatis, vel honestatis prætextu, sed mox vocantem sequi debere, cura parētum ac domesticorum quorumcunque, & omnium bonorū aliis relicta. Quòd si verò hi q parati erant sequi, sed dilationē aliquā postulantes, reprehensi sunt, qua reprehēsione digni, qui vocati seq planè renuūt, aut dilationem inhonestam prætēdunt: aut postquam sequi cœperunt, nō tantùm respiciunt retrò, sed & relicto aratro resiliunt, imò & recurrunt retrò, velut canes ad vomitū reuertētes? Eūdum enim post vocantem Dominū, simpliciq; animo eūdum, atque sine cunctatione. Ne (inqt scriptura Ecclesiastici 5.) tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem. Subitò enī veniet ira illius, & in tempore vindictę disperdet te.

Illos ergo homines significat, qui in illis erant nauibus quas cum naui Christi dicit fuisse Marcus.

ET NAVIGANTIBVS ILLIS OBDORMIVIT. ET ECCE MOTVS, &c.] Obdormiuit Dominus, partim quidẽ vt ostenderet naturæ humanæ susceptæ veritatem, dum corpus diuturnis fessum laboribus vespertino tempore somno reficit: partim verò & potissimum, vt exorta tempestate, ipso dormiente, maior esset timoris & inuocandi opem eius occasio. Si enim ipso vigilante tempestas hæc oborta fuisset, aut non timuissent discipuli, aut credidissent illo inuito eã contigisse. Dispensatoriè autem per immissam tempestatem discipuli in húc timorem permissi sunt incidere, per quem ad inuocandam Domini opem coacti sunt confugere, tum vt imperfectionem fidei suę agnoscerent, tum vt à magno illo timore Domini potẽtia subitò ac mirabiliter liberati, maiorẽ de eo fidem & existimationem conciperent. Itaq; voluit Dominus & ipsos discipulos sibiipsis, & se illis magis innotescere. Quod verò ad mysticum attinet sensum, hæc tempestas typus quidem erat tentationum futurarum, ad quas suos discipulos athletas orbis futuros exercere iam Dñs voluit. Futurum enim erat, vt cùm discipuli Christũ in mari huius mundi essent transuecturi, (quod fecerunt cùm prouehebant sermonem euãgelicum) multi grauesque tumultus excitarentur contra eos. Aduersus quos tumultus ac tẽpestatẽ suos Dominus cõfirmabat, docens nullã tẽpestatẽ aut oppugnationem quantumuis atrocẽ, metuẽdam iis q toto pectore fiduciã haberent in ipsum: simulq; ostendens omnes eos qui se cõsecrarent illi, nõ fore ab omni tentatione & periculo liberos, quin potius pericula illos manere quãdiu in pelago huius mũdi cũ ipso in naui, quæ est Ecclesia, nauigãt, & necdum in littus regni cœlorũ peruenerũt. Operępretium est autem hic videre quo pacto Deus suos soleat tentare aut tentari permittere. Nam tentationis, quę hic sãctos manet, natura hoc loco graphicè est depicta. Tempestatem enim immisit sęuam, neq; hoc cõtentus, operiri etiã fluctibus nauim ac impleri aqua sinit, ad hæc summè periclitantes visus est prorsus negligere. Illis enim iam extrema expectãtibus, securus ipse dormit strat[9] in puppi. Sic saue probãtus sãcti, vt nõ solùm supra quàm videantur sibi ferre posse affligantur, (nam Paulus Corint. scribẽs: Nolo, inquit, vos ignorare fratres, quoniam grauati sumus supra virtutẽ) sed simul ita se Deus erga illos exhibet, etiam cùm actũ de eis iam videtur, vt nullam eorum rationẽ habere existimetur. At non sinit tamẽ spiritus sanctos despondere animum, vtcunque omnia videantur deplorata. Sicut enim hic discipuli, etsi nihil certius morte expectarent, nequaquam tamẽ omnẽ spẽ prorsus abiecerunt, sed dominum excitarunt, implorauerúntque opem, quo facto, mox tempestas mirabiliter sedata est: ita & omnib. sanctis vsuuenit, nobisq; sic faciendum est, vt quoties periclitamur, & Christus nobis dormire videtur, vellicemus eum piis precibus, ac expergefaciamus eum assidua interpellatione, & illico tẽpestas vertetur in tranquillitatẽ. Contingit autem nos periclitari, Christumq; nobis dormire, siue cùm prauis carnis concupiscentiis aut diaboli suggestionibus ad peccatum sollicitamur, Christo per fidem in cordibus nostris habitante, nõ statim eas suggestiones expellente, sed sinente aliquandiu nos illis oppugnari: siue cũ externis malis ita affligimur, vt nulla salutis spes videatur, nec diuini adiutorij cõsolatio sentiatur. Cæterùm vt hic discipuli tentati sũt ad hoc vt & seipsos & Dominum melius agnoscerent, ita in hoc sancti tentantur & tentari permittuntur à Deo, vt Deus & ipsimet sibi melius innotescerent, vt & de seipsis sentiant modestius, & de Dei erga se declarata bonitate augustius.

ET DICIT EIS IESVS: QVID TIMIDI ESTIS, MODICÆ FIDEI? &c.] Increpauit Dominus & discipulos suos, & ipsam maris tempestatem, sed incertum ex Euangelistis vtra increpatio fuerit prior, nisi qd ex Matthæo magis appareat, atq; ex ipsis verbis saluatoris, priorẽ fuisse discipulorũ increpationẽ, quanquã eã Marcus & Lucas posteriori loco ponant. Matthæus enim magis ordinem videtur obseruasse, dũ dicit: *Tũc surgẽs*, &c. & illud, *quid timidi estis*; significat discipulos adhuc timore periculi pręsẽtis correptos. Et priùs certè cõueniebat vt tolleret animi eorum turbationem quàm turbationem maris, quòd fidei imperfectio obesse posset faciendo miraculo. Semper enim ferè fidem Dñs antequã miraculũ operetur, exigit. Sic & in cõsolatione sanctorũ, in tentationib. ipsorum, priùs Dominus animos eorũ suo afflatu & inspiratione erigit, deinde à malis si expedit, liberat. Increpat autem Dñs discipulos, nõ q illum excitauerunt, opemq; eius implorauerunt, id enim erat fidei, atq; fiduciæ cuiusdam argumentum: sed q tam anxij trepidarunt, cõsternatiq; penitus, ceu actũ de eis fuisset, clamauerũt. Diffidẽtiæ enim erat quod dicerũt, *perimus*: nimiã cõsternationem indicabat, qd cũ geminatione clamauerunt, *Præceptor præceptor*, vt est apud Lucam Græcis. Vnde dicit, *quid timidi estis*? & additur in Gręcis apud Marcũ *οὕτως* hoc est, sic vel adeo, vt intelligatur nõ simpliciter redarguisse omnem illorum timorẽ, (cùm fieri facile nõ posset quin in tali rerũ statu naturalis aliqs timor animũ hominis, etiã in fide perfecti, inuadat) sed timorẽ illum magnũ quo cõsternati erant. Hoc eñ erat argumẽtũ infirmitatis fidei eorum, nempe q nõ crederent cũ Deum esse, qui etiã si dormiret, curam illorũ haberet: aut quòd nõ satis cõfiderent, se per illũ ab omnibus periculis & malis fore liberos: quemadmodum tamẽ iam cõfidere debuissent propter illius promissiones, & cõspectam in edendis miraculis potentiã. Dico autẽ quòd nõ crederent, &c. aut quòd nõ confiderent. Fides enim hoc loco dupliciter accipi potest. Nã à quibusdã accipitur pro credulitate, vt ideo intelligatur accusasse Domin[9] discipulos imperfectionis fidei, quia nõ crediderunt cũ Deum esse qui etiam dormiẽs posset eos periculo liberare. Ab aliis verò cõmuniter hic & in similib. locis accipitur pro fiducia, vt intelligãtur discipuli ideo vocati *ὀλιγόπιστοι*, hoc est, parũ fidentes, & modicę fidei, quia nõ satis cõfidebãt se esse tutos Christo dormiente, nec habuerũt perfectã illã in Dominũ fiduciã quã debuissent. Porrò cũ fidẽ habuerint etsi imperfectã, illud Marci: *Nec dũ habetis fidẽ*: sic debet intelligi: Necdum habetis fidẽ illam perfectam in me, quã iam meritò de me concepisse debuissetis? Sic & illud Lucæ: *Vbi est fides vestra*? perfecta scilicet illa quam toties inculcaui quamque præ vobis tulistis, omnibus relictis me sequẽtes. Id enim rectè accipitur significare articulus apud Græcos appositus, *ποῦ ἐστιν ἡ πίστις ὑμῶν*; vbi est illa fides vestra? Vnde Augusti. in 2. de

consensu Euangelist. c. 42. exponendo illud; *Necdũ habetis fidẽ?* id est, inquit, illam perfectam velut granum sinapis. A

TVNC SVRGENS INCREPAVIT VENTVM, ET TEMPESTATEM AQVAE, h AT DIXIT MARI. Pro eo qđ in Luca est *increpauit*; in Marco *cõminatus est*, in Matthęo *imperauit*, Græcis vnũ idemq; verbũ est, de quo priùs est dictũ, nẽpe ἐπετίμησε, quod cũ propriè significet increpare, hic tamẽ aliisq; multis scipturæ locis accipitur pro præcipere veluti cum cõminatione & ira. Vnde Marcus declarãs quomodo ĩcrepauerit mare, dicit Dominum dixisse: *Tace & obmutesce:* quę verba pręcipientis potius sunt quàm increpantis. Et Lucas postea dicit, discipulos admiratos dixisse, *ventis & mari imperat*, vbi Græcis non est verbũ ἐπιτιμάω, sed ἐπιτάττει, hoc est propriè, imperat & præcipit. B Creaturis autem his Dominus imperauit, nõ quòd sẽsibiles essent, quemadmodũ quidã hæreticorũ crediderunt omnia esse quædã animantis, sed ad ostẽdendũ vocẽ suam etiã esse efficacẽ in has creaturas, easq; se suæ volũtati & imperio habere subiectas, qđ solius est creatoris & Dei. Bene Hieronymus super hoc loco: Et ex hoc, inquit, loco intelligim' quod omnes creaturæ sentiũt creatorẽ. Quas enim increpauit, & quib. imperauit, sentiunt imperantem, nõ errore hæreticorum, qui omnia putãt animantia, sed maiestate cõditoris, quæ apud nos sunt insensibilia, illi sunt sensibilia. Sentire autem creatorem has creaturas dicit quòd vox eius in eas esset efficax. Porrò quod C Dominus non solùm dicit: *Tace*, sed addit etiam, *obmutesce*, augmentum illud etiam celeritatem indicat, veluti dicas: Mox obmutesce. Et mox quidẽ cessauit ventus, nec solùm facta est tranquillitas: sed magna etiam tranquillitas. Vbi duo notanda occurrunt. Et primùm, quòd omnis cõfestim tempestas soluta est, & ne vestigiũ quidem turbationis remanserit, cùm naturale sit vt fluctibus & tempestate cessantibus, vsque ad multũ tempus aquę cõcutiantur. Secundò, q, cùm priùs dictum sit, facta est procella magna venti, nunc dicitur, facta est trãquillitas magna. Nã pro modo afflictionis solet esse & cõsolationis modus, vt est Psal. 93. & 2. D Cor. 1. Dauid enim sic habet: Secũdùm multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Paulus verò sic: Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christũ abundat cõsolatio nostra. Hic autẽ iam impletũ est in Christo qđ de Deo priùs dixerat Psalmista Psalm. 106. Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationem in aqs multis, ipsi viderunt opera Domini, & mirabilia eius in profundo. Dixit, & stetit spiritus procellæ, & exaltati sunt fluctus eius, & reliqua quæ sequuntur.

E PORRO HOMINES MIRATI SVNT, h ET TIMVERVNT b TIMORE MAGNO, l ET DICEBANT.] Marcus & Lucas discipulos timuisse & admiratos dicunt. Nam postquã dixisset Lucas Dominum discipulis dixisse: *Vbi est fides vestra?* subiicit, *Qui timentes mirati sunt, ad inuicem dicentes.* Matthæus verò homines miratos dicit, intelligens per homines, secundum Chrysostomum, Hieronymum, & Hilarium, turbas. Nam, vt dictum est, pręter discipulos etiam alij aderant in aliis nauibus, quamuis rectè accipiatur Matthæus per homines discipulos simul cum reliquis comprehendisse. Neque enim discipuli perfectam adhuc de Christo habebant fidem & existimationem. Videbant enim eum vti nauigio ad transfretationẽ ac dormire, quæ verum hominem arguebant; videbant rursum cum potestate imperantem his rebus quæ nulli cedunt, easque mox obsequentes habere, vnde plusquam hominem esse colligebant, proinde & magno timore continebantur, metuẽtes scilicet ne quem pro homine coluerũt, non satis dignè de eo sentirent, nec satis dignè venerarentur, & admirantes dixerunt: *Qualis est hic?* quasi dicant, oportet esse longè alium, longéque maiorem esse quàm eum hactenus habuimus, quia non solùm morbis & demonibus, sed etiam ventis & mari, rebus scilicet quib. nemo efficaciter imperare valet, quarumque vim nemo cohibere potest, imperat, & ad solum eius imperium obediunt, oblitæ suæ naturæ. Et meritò sanè hoc miraculum in maiorem eos extulit timorẽ simul & admirationem quàm præcedentia. Primùm, qa nullis vnquã tale quid operatus fuerat. Neque enim virgam extendit, sicut Moyses: neque se aquis admouit, aut preces ad Deũ fudit vt alij: sed cum potestate imperabat, sicut dominus seruis, & creator creaturis. Deinde quia in scripturis pro voluntate cõmouere & rursum compescere mare, Deo quasi proprium & summę potestatis eius declaratiuũ tribuitur, & à Deo sibi vsurpatur. Nã Isaię 51. Ego, inquit, sum Dominus Deus tuus, q cõturbo mare, & intumescunt fluctus eius. Et Psal. 64. Qui conturbas profundũ maris sonũ fluctuũ eius; vel, vt habent Hebræa, qui cõpescis fremitum maris, & fremitum fluctuum eius. Hic autẽ animaduertendum, quis fuerit fructus miraculorum Christi. Per ea enim ad potentiæ eius admirationẽ promouentur homines, vt videant quàm tutò se illi cõmittant qui omnium habet potentiam, quãtóque timore & reuerentia, vt Deum ipsum, suscipere & adorare debeant. Porro vt quemadmodum priùs dictum est, quod attinet ad mysticũ sensum huius tempestas immissio & sedatio, typus quidã erat tentationum, quæ discipulis Christum prędicaturis euenturæ erant, imò & earũ quæ singulis *Mysticus sensus.* iustis accidunt in hac vita: ita & earum quæ Ecclesiæ Christianæ quouis tẽpore obuẽturæ erant. Hæc enim illa nauis est, in qua vehitur in huius mundi pelago cũ suis Christus, quæ olim hæresibus ac persecutionib. agitata nõnunquam etiam vsque ad desperationem, nunc certè rursũ miserò fluctuat, hinc cõcussa Turcarum impugnatione, hinc hæresum diuersarũ iniquietata ventis, hinc Christianorũ inter sese belligerãtium distracta discordiis. Atque ĩ hac misera fluctuatione dormit Christus, nõ solùm qa oblitus videtur suæ Ecclesiæ, sed in puppi, vbi rector nauis vigilare debet, dormit super ceruical, quia in episcopis & pastoribus, aliisq; populi sui rectoribus, quib. commissa est nauis huius gubernatio, dormit, dũ voluptatibus dediti, commissi sibi gregis curam nõ gerunt, neque cõmuni Ecclesiæ periculo adeo cõmouentur, vt experrecti cogitent quæ sint officij eorum. Proĩde cùm istud fieri videmus, nostrũ fuerit piis precibus inclamare Christum, nec cessandũ si nõ statim audit inclamatus, sed stimulãdus & vellicãdus, donec expergefiat, vt dicamus cũ Psalmista: *Psal. 43* Exurge, quare obdormis Domine: exurge, & ne repellas in finem. Quare faciem tuam auertis, obliuisceris inopiæ nostræ & tribulationis nostræ?

Exurge

Exurge Dñe, adiuua nos, & redime nos propter nomẽ tuum. Nec dubium quin si nostro non defuerimus officio, naui Christi quæ periclitari potest, mergi non potest, mox restituetur tranquillitas magna, Christo nostris precibus excitato, & solo suo iussu motus omnes compescente.

A

SANATIS IN REGIONE GERASENORVM DVOBVS dæmoniacis, dæmones porcos ingressi præcipitantur in mare. Matthæi 8. Marci 5. Lucæ 8. CAPVT XXXI.

E[a]T nauigauerũt ad regionẽ Gerasenorũ quæ est cõtra Galilæam. [b] Et venerũt trans fretum maris in regionem Gerasenorũ. [b] Et cùm † de naui egressus esset[a] ad terrã[c] [b] statim [b] occurrit [b] de monumẽtis [b] ◁ vir quidã qui habebat dæmoniũ[c] iam tẽporibus multis, & vestimẽto non induebatur, neque in domo manebat: sed [b] qui domiciliũ habebat [b] in monumẽtis. [b] Et neq; catenis iã quisquã poterat eũ ligare, quoniã sæpe cõpedibus & catenis vinctus dirupisset catenas, & cõpedes cõminuisset: & nemo poterat eũ domare, & semp die ac nocte in monumẽtis & in mõtibus erat clamãs, & cõcidens se lapidibus: [b] ‖ vidẽs autẽ Iesum [b] à lõgè, cucurrit & [b] † adorauit eum, & △ clamans voce magna, dixit, Quid mihi & tibi[c] est [b] fili Dei altissimi?[c] Obsecro te, [b] adiuro te per Deũ [b] ne me torqueas.[c] Præcipiebat enim spiritui immũdo vt exiret ab homine. [b] Dicebat enim illi: Exi spiritus immũde ab hoĩe isto.[c] Multis enim tẽporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & cõpedibus custoditus: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta. † [b] Interrogauit aũt illũ[c] Iesus, dicẽs: [b] Quod tibi nomen est? △ Et dicit ei[c]: Legio [b] mihi nomen est, quia multi sumus: [c] quia intrauerãt multa dæmonia in eum. [b] Et ‖ deprecabãtur eum[c] multũ, ne se expelleret extra regionẽ, [&] [c] ne imperaret illis vt in abyssum irent. [b] Erat autem ibi [b] circa montẽ [b] grex porcorũ † magnus pascens[a] in agris [&] [c] in mõte. [b] Et △ deprecabãtur eum [b] spiritus, [c] vt permitteret eis in illos ingredi, [b] dicẽtes: Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. [b] Et ‖ concessit eis [b] statim Iesus. [c] Exierunt ergo dæmonia ab homine, [b] & [b] exeuntes spiritus immundi [b] intrauerũt in porcos: & [b] magno [b] impetu grex † præcipitatus est in mare [b] ad duo milia, [b] ◁ & suffocati sunt [b] in mari. Quod vt viderunt factum [b] qui [b] pascebant eos, fugerunt: & nuntiauerũt in ciuitatem & in ‖ agros[c]: † egressi sunt videre quid esset factum[c], & venerunt ad Iesum,[c] & inuenerunt hominem à quo dæmonia exierant, [b] & vident illum qui à dæmonio vexabatur [b] sedẽtem, vestitum, ac △ sana mente[c] [c] ad pedes eius, [b] & timuerunt. ‖ Et narrauerunt illis[c] qui viderant [b] qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat, [c] quomodo sanus factus fuisset à legione: [b] & de porcis.

† b, a, exeunti ei de naui. ◁ b. homo in spiritu immundo. ‖ b. vidit vidẽs. † c. procidit ante. ◁ c. Exclamans. † b. & interrogabat eum. ◁ c. & deprecabantur. † c. rogauerunt illũ. † c. multorum pascentium. ▿ c. porcorum pascebant. ‖ a. per misit. † c. abiit præceps in stagnum. ▿ c. & suffocatus est. ‖ b. autem. ‖. a. villas. † c. exierunt autem videre quod factum est. ▿ b. sessum est mẽtis. ‖ c. nuntiauerunt autem illi. ‖ b. & ▿ c. Et rogare cœperunt. ▿ c. Et rogauerũt. ◁ b. discederet. ‖ c. ab ipsis. † a. Et ascendẽs in nauiculã. ◁ c. Et rogabat eum vir à quo dæmonia exierant. ‖ c. eo autẽ. † hæc. ▿ c. narra. c. fecit.

QVÆ MARCVS ET LVCAS DE VNO NARrant, Matthæus de duobus scribit hoc modo:

ET cùm venisset Iesus trans fretum in regionẽ Gerasenorum, occurrerũt ei duo habẽtes dæmonia, de monumẽtis exeuntes sæui nimis, ita vt nemo posset trãsire per viam illam. Et ecce clamauerũt, dicentes: Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? Venisti huc ante tẽpus torquere nos? Erat autem non lõgè ab eis grex multorum porcorũ pascens. Dæmones autem rogabant eum dicẽtes: Si eijcis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos, & ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt: & venientes in ciuitatem, nuntiauerũt hæc omnia, & de iis qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exijt obuiã Iesu. Et viso eo † [f] rogabãt eum[c] omnis[c] multitudo regionis Gerasenorum △ [f] vt trãsiret[c] ‖ à finibus eorũ[c], [c] quia magno timore tenebantur. † [f] Ipse autem transcẽdens nauim[c] reuersus est [&] [a] transfretauit. [b] Cumque ascenderet nauim △ [b] cœpit illum deprecari qui à dæmonio vexatus fuerat[c] vt esset cum illo[c], [b] & non admisit eum: sed[c] dimisit [a] eũ Iesus, [b] † dicens [b] illi, Vade, [c] redi [b] in domum tuam [b] ad tuos, [b] & △ annuntia[c] illis quanta tibi Dominus ‖ fecerit, [b] & misertus est tui. [b] Et [a] abiit[c] per vniuersam ciuitatem prædicans, [b] & cœpit prædicare in Decapoli [b] quanta sibi fecisset Iesus, [b] & omnes mirabantur.

E[c]T NAVIGAVERVNT AD REGIONEM GERASENORVM, QVÆ EST CONTRA GALILÆAM, & ET, &c. Pro Gerasenorum apud Matthæum in Græco est γεργεσηνῶν, id est Gergesinorum. Apud Marcum verò & Lucam est γαδαρηνῶν, hoc est, Gadarenorum. Porrò Hierony. in libro de locis Hebraicis, Gargasi dicit esse ciuitatem trans Iordanem iunctam mõti Galaad, quam tenuit tribus Manasse. Et hæc, inquit, nũc dicitur Gerasa vrbs insignis Arabię. Vnde patet idem esse siue dicatur Gergesinorum, siue Gerasenorum. Addit autem Hierony. Quidam autẽ ipsã esse Gadarã existimãt. Ex quibus verbis multi intelligunt vnam eandemq; ciuitatem tria hæc habuisse nomina Gargasi, vnde est Gergesinorũ Gerasa, vnde est Gerasenorũ: & Gadara, vnde est Gadarenorũ. Sed ex Iosepho manifestũ est diuersas fuisse ciuitates, quarum altera dicta sit Gadara, altera Gerasa, ambas tamẽ trans Iordanem sitas non longè, vt apparet, ab inuicem, in regione Galilææ opposita, quam ipse vocat regionẽ Trasamnianam, cuius metropolim validissimã dicit fuisse Gadarã lib. 5. de bello Iud. cap. 3. Itaq; fieri potest vt eadem hæc regio ab vtraq; ciuitate nomen acceperit, & vt diceretur regio Gerasenorũ, & regio Gadarenorum. Interpres autem ideo videtur nomen Gerasenorum, posuisse in Matthæo, Marco & Luca pro Gergesinorum & Gadarenorum, quia illud suo tempore notius esset & cõmunius. Nam Hierony. in Abdiã scribit eam Arabiæ partem, quæ priùs Galaad dicebatur, suo tempore dictam Gerasam. Præter autẽ Gadaram quæ erat

B

trás Iordanem, erat altera citra Iordanem, vt ap- A
paret ex Iosepho lib. 3. cap. 6. belli Iudaici. Et Ios. 15. fit mentio cuiusdam Gadaræ in tribu Iuda.

[b]ET CVM DE NAVI EGRESSVS ESSET [c]AD TERRAM, [b]STATIM [h]OCCVRRIT EI, &c.] Quámuis Matthæus duos occurrisse Christo dæmoniacos scribat, quorũ dæmones ingressi porcos præcipitauerũt eos in mare. Marcus tamẽ & Lucas vnius solius faciunt mẽtionem, nõ asserẽtes tamẽ vnũ solum fuisse, & ob id non cõtraria Matthæo scribẽtes. Vnius autẽ tãtùm faciũt mentionem, siue ꝙ hic inter duos illos clarior esset & famosior, per cuius curationẽ fama Christi latius claruisq; fragrauerat, vt vult August. siue, vt vult Chrysostomus, ꝙ hic sæuior esset, vnde eius sæui- B
tia latã descriptionẽ à Matthæo prætermissam hi duo Euãgelistæ prosequũtur. Potest & ob id videri vnius tãtùm ab eis factam mẽtionem, ꝙ fortè hic solus fuerit, qui curatus Christũ sequi voluerit, & à Christo missus lõgè lateq; ipsum prędicauerit. Nã de suis duob⁹ nihil tale narrat Matthęus. Porrò apud Græcos in Luca duo addũtur verba quæ desunt apud nos. Habent enim, *occurrit ei vir quidam è ciuitate*, quod tamen nõ sic est intelligẽdũ quasi e ciuitate occurrerit Christo, dicitur enim à Marco è monumentis occurrisse, & in desertis ac mõtibus habitasse, sed quia vir ille fuerit ex illa ciuitate oriũdus. Diligẽter aũt Marcus & Lucas dęmoniaci huius statum & miseriam explanãt, vt & C
dæmonũ malitiam, & Christi potẽtiam magis exprimerent. Itaq; dicũt eum multis tẽporibus hoc malo afflictum fuisse, nudũ incessisse, in domibus non mãsisse, nullis catenis vinciri, nec vlla ratione domari potuisse, in deserta actũ, in monumẽtis habitasse, ibiq; lapidibus sese cõcidisse, ac, vt habet Matthæus, oĩbus trãseuntibus timori & horrori fuisse. Quæ oĩa summã eius qui sic à dæmonio agitabatur miseriam, Christi misericordia dignam, ac dæmonũ insuperabilem malitiã & sæuitiam in homines, sula Christi potẽtia superabilẽ significant. Vt autẽ intelligatur melius quomodo hi dæmoniaci habitauerint in monumentis, idq; in desertis & mõtibus, sciendũ quòd Iudæi suos D
non sepeliebãt in ciuitatibus, ne cõtaminarẽtur, sed extra ciuitatẽ, in agris, & maximè in mõtibus & desertis locis, vbi vnaquæq; ferè familia suum habebat sepulcrũ, in aliqua rupe excisum, aut in aliqua spelũca delectũ, aut ex lapidibus & ex fossione extructum, tantã habens altitudinẽ & latitudinem, vt multi erecti illud ingredi possent, & multi in eo simul sepeliri. Patet istud ex variis scripturæ locis, videlicet ex sepulcro Dñi, sepulcro Abrahæ, & sepulcris de quibus legitur 4. Reg. 23. vbi dicitur Ioas vidisse sepulcra quę erãt in mõte, misisseq; & tulisse ossa de sepulcris, & per ea polluisse altare in Bethel. Hinc etiã est quòd toties in scripturis dicantur quidam illati vel non illati in E
sepulcris patrum suorum. Itaq; mirum videri nõ debet, si dæmoniaci isti in sepulcris habitarẽt, idque in mõtibus & desertis. Vt autẽ hic manerẽt, diabolus eos adegit. Primùm quidẽ, quoniã summè gaudẽt crudelitate & sæuitia, in eis & per eos omnem quam permittebãtur sæuitiam exercere volebant. Iam magnę cuiusdam crudelitatis erat, sepulcra ingredi, atq; in eis, inter mortuorũ ossa, quæ omnes religioso quodam metu, aut naturali aliquo horrore attingere abstinent, versari: maioris etiam crudelitatis erat, ex eisdem occurrere & inuadere viatores, qui sanè hac ratione magis percellebãtur metu & horrore. Deinde secundum Chrysost. & Theophy. hac ratione dęmones perniciosum dngma persuadere hominibus volebãt, videlicet quòd animæ morientiũ dæmones fiant: vnde, inquit Chrysostomus, aruspices occidunt pueros, vt animam eorum cooperantem habeãt, propter quod & dęmoniaci clamant, anima illius ego sum. Certè August. lib. de hæres. cap. 86. Tertulliano eum tribuit errorẽ, quòd senserit animas hominum pessimas, post mortem cõuerti in dæmones. Postremũ hac ratione declaratũ est quibus rebus maximè dęmones delectẽtur, videlicet hominum morte: ac vbi sit illorum pars, videlicet nõ inter viuos, nec in terra viuẽtiũ, sed inter mortuos. Verũ hic quæri potest cur dæmones dæmoniacos hos adegerũt ad occurrẽdũ Christo, cùm potius fugiendum eis fuisset ab ipso. Dicunt quidam, dæmoniacos hos stiepitu appeliẽtiũ hospitum excitatos ꝓcurrisse in occursum Domini, vt quẽadmodum consueuerãt impetum facerent in eum cũ suis, sed postea dæmones sentiẽtes illius in seipsis vim, agnouisse illũ, ac prostratis istis dęmoniacis illũ rogasse ne eos torqueret. Verũ cùm Mateus de altero istorũ dicat, quòd vidẽs Iesum à longè cucutrit, & adorauit eum, &c. quo vtique satis significatur non occurrisse in principio animo inferendi nocumẽtum, rectius dicitur dæmones istos occurrisse Christo, & ad occurrendũ dęmoniacos adegisse, partim ꝙ Christi virtute cogerẽtur aduenire & occurrere, partim quòd sentiẽtes dæmones præsentiam alicuius qui eos torqueret, sperarent se humili supplicatione aliquid quod vellent posse impetrare. Quoniam enim isti dæmoniaci adeo sæui erãt vt nemo eos ad Dominum adducere posset, ipsemet ad eos curãdos venit in hanc regionẽ, atq; in ea existens occurrere eos sibi. Neq; enĩ cõueniebat vt vsq; ad eos iret, eosque requireret, ne gloriæ cupidus videretur.

[h]QVID MIHI ET TIBI EST [b]FILI DEI ALTISSIMI? [c]OBSECRO TE, [h]NE ME TORQVEAS.] Non volũtatis, ait Hierony. ista cõfessio est, quam præmium sequitur cõfitẽtis, sed necessitatis extorsio, quæ cogit inuitos: velut si serui fugitiui post multum tẽporis dominũ suum videant, nihil aliud nisi de verberibus deprecentur. Sic & dæmones cernentes Dominum in terris repentè versari, ad iudicãdos se venisse credebãt. Hæc ille. Porrò dæmon inter audaciam & metum hęrens per timorem veneratur, filiumq; Dei prædicat, ac ne expellatur aut torqueatur obsecrat: per audaciã verò eum Domino expostulat, dicẽs: *quid mihi & tibi*; ac etiã adiurare præsumit, id pro se sibi vsurpans, quod contra ipsum vsurpari solitum est. Nã per adiurationes dæmonia expellũtur. Vt autẽ intelligatur quid hic & in aliis locis scripturæ sit adiurare, sciendũ verbum adiurare apud Latinos scriptores idem esse quod simplex iurare, aut idem quod valde iurare. Nam, adauctiuã particulam hic esse volunt. vnde Terẽtius in Hecyra, *Sanctè adiurat nõ posse apud nos Pamphilum se absente perdurare*, hoc est, iurat. In scripturis verò sacris hoc verbum aliam habet significationem. Correspondet enim Hebrææ dictioni הִשְׁבִּיעַ, quæ cùm sit verbum coniugationis hiphil, significat propriè idem quod facio iurare. Sicq; accipitur cùm dicit Gen. 24.
Abraham seruo suo: Pone manum tuã subter femur meum, vt adiurem te per Dominum Deum

cœli

A cœli & terræ, &c. hoc est, vt iurare te faciã, quemadmodum etiã quidam vertunt. Sic & Genes. 50. cùm dicit Ioseph se adiuratũ à patre vt sepeliret ipsum in terra Chanaã. Quomodo enim fuerit adiuratus, patet ex fine cap. 47. videlicet posita manu subter femur (qui iurãtium mos erat) iurauit patri se sepulturũ illum in terra Chanaã. Et Ios. 2. dixerũt exploratores ipsi Rachel post pręstitũ iuramentũ ab ea exactum, Innoxij erimus à iuramẽto hoc quo adiurasti nos, id est, qđ iurare nos fecisti. Itaq;, *adiuro*, his locis est ad iurãdum adigo, quomodo & hoc loco quidã interpretãtur, vt sit B sensus: peto à te vt iures mihi per Deum ne me torqueas. Sciendũ tamen, in scripturis quosdam dici adiurati, etiã à quibus nullum exigitur iusiurãdum, vt cùm dicitur 1. Reg. 14. Ionathas nõ audierat cùm adiuraret pater eius populũ. Quo aũt adiurauerit priùs dicitur. Adiurauit autẽ Saul populum dicens: Maledictus vir qui comederit panem vsq; ad vesperam, donec vlciscar de inimicis meis. Hic enim populus adiuratus nõ iurauit, sed

Num. 5. Saul tãtùm. Sic in lege zelotypiæ dicitur: Adiurabit eam sacerdos, & dicet: Si declinasti à viro tuo, atq; polluta es, & cõcubuisti cum altero viro, his maledictionibus subiacebis: Det te Dominus in maledictionem exẽplumq; cũctorum in populo C suo, &c. Quibus locis nihil aliud videtur esse adiurare aliquẽ, quàm iuramẽto execratorio & maledictioni diuinæ aliquem subijcere. Vnde pro eo qđ nos legimus, his maledictionibus subiacebis; in Hebræo est, & adiurabit eam sacerdos adiuratione maledictionis, dicetq; ad eam, quod per parẽthesin insertũ est, verbis sacerdotis adiurãtis. Iã nõnunquã occurrit in scripturis verbu adiurãdi, vbi neq; cõmodè exponi possit per exigere iuramentum, neq; per subijcere execrationi, vt cùm

3. Reg. vl. dicit ad Micheam Prophetã rex Achab: Iterũ atq; iterũ adiuro te, vt nõ loquaris mihi nisi quod verum est in noĩe Domini. Et cùm in Cãticis dicitur: D Adiuro vos filiæ Hierusalem. Rursum cùm dicit

Mat. 26. Caiphas Christo: Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus. Et in Actis: Adiuro te per Iesum quẽ Paulus prędicat. Hic enim neq;

Act. 19. iuramẽtum aliquod exigitur; neq; maledictio aliqua explicatur, nihilq; aliud videtur esse his locis adiurare, quàm religione aliqua obstringere, hoc est, metu religionis & pietatis temeratæ aut vltionis diuinæ adigere ad aliquid faciẽdum, quod pulchrè significat dictio Gręca huic correspõdẽs, ὁρκίζω vel ἐξορκίζω. Quoniã enim iuramẽto præstito, aut maledictiõe interminata aliquẽ sic obstringimus, vt metu religionis cõtrà quàm velimus fa E cere non audeat, hinc generaliter adiurare ponitur pro intuitu obediẽtiæ & timoris Deo debitæ quẽquam ostringere. Itaq; hæc oratio: *adiuro te per Deum*; sic hoc & alijs locis est explicãda: Per gloriam & obediẽtiã Deo debitã te obstringo, quasi scilicet te iureiurãdo ad hoc abstrĩxisses, ita vt temeratæ religionis & inobediẽtiæ in Deum crimẽ incidas, nisi parueris. Hinc iã intelligi etiã potest, quo secundum Ecclesiasticum vsum insensibiles quædã creaturæ dicãtur adiurari, vt cùm in consecratiõe aquæ bñdictæ dicitur: Exorcizo te creatura salis, &c. Exorcizo te creatura aquæ, &c. Nã, exorcizo, Gręcũ verbũ, nõ est aliud quàm adiuro, secũdùm vsum quem habet hoc verbum in scripturis. Vt autẽ etiã intelligatur quomodo dęmon primùm quid ẽt apparet, rogauerit, deinde etiã

A adiurauerit Christum per Deum (nam cùm suis precibus nihil sciret meritò tribuendũ, diuini nominis authoritate interposita, quam grauissimã esse Christo sciebat, sperabat se posse consequi qđ volebat) ne ipsum torqueret, aduertendũ dæmonem hunc iam quidem tortum fuisse & afflictum à Christo, idq; & generali illa afflictione, quæ oĩbus à dãnatione dæmonibus semper fuit cõmunis, & specialis, qua scilicet ille affligebatur metu ex præsentia Christi: verum neutram harum afflictionum hic deprecatur; cùm sciret fieri nõ posse B vt ab illis liber esset & immunis, sed duplicem adhuc aliam metuebat afflictionem, quam intelligi potest hic deprecatus. Metuebat enim expelli ex homine quẽ possidebat, quæ expulsio magna illi futura erat afflictio, eo quòd pro summa eius superbia pœnosum sit alterius imperio debere cedere, proq; maxima eius malitia & in hoĩes inuidia, volupe illi sit homines affligere: quo certè affectu multi etiã sunt hominum impiorum qui iam ad extremum malitiæ deuenerunt, quibus voluptati est alios vel suo malo malefacere: & si coercẽatur à licentia facinorum, vehementer animo discruciantur. De hac itaq; afflictione plerìq; intelligũt, cùm dicitur: *obsecro te ne me torqueas*; quia sequitur C apud Lucam: *Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine.* Et apud Marcum: *Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine isto.* Quibus orationibus causalibus omnino videtur significari hoc afflixisse dæmonẽ, quòd exire cogeretur ab hoĩe. Metuebat autem etiã expelli extra regionem, & mitti in abyssum inferni, torquendus ibi ea condemnatione quam sciunt manere ipsos in nouissimo iudicij die, & hanc torturã magis videri potest deprecatus dæmon, quia dicitur apud Matthæũ: *venisti ante tempus torquere nos?* Et postea dicitur in Marco, quòd rogabat eum ne se expelleret extra regionem: & in Luca, ne imperaret illis vt D in abyssum irent. De hac igitur tortura si intelligatur quod dicit dæmon: *obsecro te ne me torqueas*: quod sequitur: *præcipiebat enim spiritui immũdo, &c.* sic est accipiendum, vt reddatur ratio quare precabatur, ne torqueretur: videlicet quia metuebat, ne eo quòd imperabatur illi vt discederet ab homine, simul etiã imperaretur illi vt discederet extra regionem in abyssum inferni. Porrò ex Luca & Marco constat priùs Dominum præcepisse dęmoni vt exiret ab homine, quàm ille diceret: *obsecro te ne me torqueas.* Nec tamen mirũ videri debet, si non oĩno statim exierit ad Christi præceptum. Nõ enim et Christus præcepit vt omnino statim E exiret, nec adhuc eius præceptum planè vrgebat, sed quemadmodum supra cùm dixisset dæmoni cuidã: *Obmutesce, & exi ab homine*, permisit illi Christus priusquam egrederetur, proijcere dæmoniacum in medium, & discerpere illum: ita vt modo permisit ante egressum adhuc quædã orare & respondere, quoniã ita vtile erat propter auditores. Neq; inefficacia præcepti Christi ex eo inferri potest, sed potius è cõtrariò efficacia præcepti Christi declaratur, dum Christo præcipiente adeo trepidè, & multum precabatur ne torqueretur, non refugiens quidem obediẽtiam, sed maius malum deprecans. Cùm autem subiungit Lucas: *Multis enim tẽporibus arripiebat illũ, &c.* causam reddit, quare Dominus, etsi à nemine rogatus, præceperat dæmoni exire, nimirũ quòd ob mali diuturnitatem & magnitudinẽ Dominus illius misereretur.

INTERROGAVIT AVTEM ILLVM ᶜIESVS DICANS: ᵇQVOD TIBI NOMEN EST, &c.] Interrogat Dominus nõ quasi ignorans, sed vt ex diaboli responsione pateiceret præsentibus dæmonũ inhabitãtiũ multitudo, vt hinc illis etiã cõstaret, & causa raræ illius crudelitatis ac sęuitię quæ descripta est, & miraculi magnitudo, quo à tãta dæmonũ potestate Christi potẽtia hõ postea liberatus est, sicq; cognosceretur Christi potẽtiã non solùm superiorẽ esse singulorũ dæmonũ potẽtia & malitia, sed etiã omnium quantũuis multorũ, ac simul coadunatorũ & cõspirantium. Prętereà & ad nostrã instructionem voluit Dominus multitudinem dæmonũ vnum hominẽ possidentium innotescere, vt agnosceremus nõ esse nobis B singulis negotium cum singulis dæmonibus, sed multos simol dæmones frequẽter vnius saluti insidiari, quò cum maiori metu cõuersemur in solo Domino confidentes, cuius vnius potestas longè superat omniũ aduersariorũ nostrorũ vim & potentiam. Maior est enim, inquit Ioãnes, qui est in nobis, quàm q est in mũdo. Interrogat autẽ Dominus de noĩe, non quòd singuli dæmonum speciale habeãt nomẽ sibi ꝓprium, sed interrogatione nois exigẽs notificationẽ eius dæmonij quod loquebatur. Noĩe enim rem notiorẽ facimus. Locutus autẽ hactenus fuerat dæmõ veluti vnus aliquis, dicẽs: *Quid mihi & tibi*, &c. *obsecro te ne me torqueas*. Proinde vt notum faceret Dominus cuius C fuisset vox hactenus audita, videlicet q nõ vnius alicui⁹, sed totius cuiusdã multitudinis. *Quod* (inquit) *tibi nomen est?* hoc est, indica nobis quis sis tu qui in homine loqueris. Et dicit ei: *Legio mihi nomen est*; addens & causam vsurpati nois; *quia* (inquit) *multi sumus*. Non enim putãdum nomen hoc vsurpatum q verè ibi esset plenæ legionis numerus qui est 12250. militum, non autẽ, vt multi putant, 6666. Nã legio in decem diuiditur cohortes, cohors verò in 50. manipulos, manipulus in 25. milites. Vsurpãt igitur nomẽ militare, bonis angelis magis cõuenientẽs, quo insinuatur & dæmonum superbia, imperiũ & assimilationẽ cum angelis bonis sibi vendicantium, & eorundem in nos hostile D bellum, quodq́, in perniciẽ nostrã spurca colluuies cõiurata sit. Cùm itaq; priùs dixerunt Euãgelistæ hominem occurrisse qui habebat dæmonium & spiritum immundum, nomẽ dæmonium & spiritus, collectiue debet accipi pro tota hac cõgregatione dæmonum, de quibus iam posthac ferè semper loquuntur hic Euãgelistæ pluraliter.

Legio quintum numerum [illegible] prebedat.

ET DEPRECABANTVR EVM MVLTVM NE SE EXPELLERET EXTRA REGIONEM, ET ᶜNE, &c.] Quòd dicit Marcus dæmones rogasse ne expelleretur extra regionẽ, quidã intelligunt extra regionẽ, hoc est, extra mundum habitatum, sed rectius intelligitur extra regionem illam. Quemadmodũ enim diuersi dæmones aliis E & aliis vitiis magis delectantur, ita diuersi dæmones ad diuersas magis afficiuntur regiones, & ad eas maxime; in quibus mores hominum propter longam cõsuetudinem perspectos habent, ac vbi eis maior nocẽdi spes est & occasio. Itaq; duo intelligendum est petisse dęmones: vnum ne expellerentur extra regionem: alterum, ne mitterentur in abyssum, hoc est, in infernũ, locum scilicet dãnatorum, ad quem se saltem in nouissimo iudicij die se unt mi[ssu]ẽdos. Propriè eñi abyssus, pro quo Hebraicè est תהום significat aquarum profunditatem: accipitur tamẽ quãdoq;, maximè in nouo Testamento, pro inferno, ꝓpterea q sub terra sit, mortuos dãnatos penitus ita absorbens, vt emergere illinc nõ possint. Sic enim accipitur frequenter in Apocaly. sic & ad Rom. 10. & præsenti loco. Sunt autem q intelligũt dęmones (qui, vt patet ex Paulo, in aëre hoc caliginoso detinentur vsq; in iudicij diẽ) certis etiã locis sic diuino iudicio addici, vt eum nõ sint exituri nisi ꝑcipitẽtur in abyssum, atq; ob id dæmones modò ꝑcatos ne expellerẽtur extra regionẽ. Secũdum quem intellectũ, eadẽ erit illorũ petitio quæ est apud Lucã, & quæ apud Marcum. Porrò ad has dæmonũ petitiones nihil respõdit Dominus, neq; illorũ petitioni verbis aliquibus annuẽs, neq; reluctãs, quod tãtùm venisset ad saluãdum & liberãdum homines à potestate diaboli, nõdum autẽ ad cõdẽnandum dæmones extrema sua condẽnatione, quæ ad secundum eius pertinet aduentũ. Dispẽsatoriè autẽ fiebat vt dæmones metu perculsi ea rogarẽt, vt pręsentes oẽs intelligerẽt tãtam fuisse Domini potestatẽ, vt illos nõ solùm ex hominibus eiicere posset, sed tota etiã pellere regione, ac in abyssũ pręcipitare solo suo iussu, quod vtique iudiciariam eius ac diuinam potestatem planè demonstrabat.

ERAT AVTEM IBI ᵇCIRCA MONTEM ᵇGREX PORCORVM MAGNVS PASCENS ᵇIN AGRIS, &c.] Quòd Marc⁹ dicit circa mõ- C tem fuisse hunc gregem, pascentemq́; in agris, nõ est cõtrarium ei quod dicit Lucas gregem hunc fuisse in monte. Nam, vt inquit August. grex porcorũ tam magnus fuit, vt aliquid eius esset iuxta mõtem in agris, aliquid in monte. Aut totus etiã grex circa montem fuisse dicitur, & tamen etiam in monte, quia in inferiori fuit montis parte, quæ in agros & cãpos diffundi cœperat. Dęmones ergo, quoniã exeundũ illis erat ab hoĩbus, nec permittebatur eis nocere amplius pro illorũ volũtate hoĩbus, cupiuerũt sibi cõcedi vt malitiã suam permitterẽtur exercere in ea quæ hominũ erant, re ipsa declarãtes scilicet quãto odio & furore cõtra homines insaniãt: occasionemq́; sumpserũt à D præsente ibi tum grege porcorũ, quos quia sciebãt esse Iudæis abominabiles, sperabãt Dominũ, vtpote Iudæum, & legis Mosaicæ obseruatorẽ, facilè eorum petitioni cõsensurum. Videri autẽ potest, dæmones & alia de causa cupiuisse nocumẽtum istud hominibus illius loci inferre, nimirum vt perditis porcis, domini gregis aliiq́; homines horum damno cõsternati Iesum non susciperent, sicq́; fructu prædicationis priuarẽtur, quẽadmodum pòst ex parte euenit. Rursum autẽ dispensatoriè factum est vt dæmones ingressum in porcos peterent, vt constaret nihil omnino eos posse nisi ipsius permissione. Sed mirum videri posset, cur Christus qui hoc quod dicebatur, hoc est Saluatorem, sese in oĩbus gessit, ꝑmiserit dæmones por- E cos inuadere & perdere, quanquã nullum sit dubium quin iure id cõcedere potuit, cùm esset Dominus omnium. Verùm dicendum, variis de causis id Dominum ꝑmisisse admodũ conuenienter, non quidẽ vt dæmonibus cõplaceret, sed dispẽsatoriè alia intendẽs hominum instructioni & eruditioni vtilia. Primùm itaq; id cõcessit, vt re ipsa constaret quod priùs dixerunt dæmones, multitudinem dæmonum inhabitasse hunc hominem, ac iam eãdem expulsam esse. Deinde vt refelleretur & cõuinceretur pertinacia eorum, qui negantes

Quare dæmones cupierint mitti in porcos.

dæmonum

dæmonum naturã, quales erãt Sadducæi, & ob id A
etiã negãtes dæmonẽ vexare hominẽ, attribuunt
vexationem ægritudini naturali. Fingi enim non
potest, ægritudinẽ eius hominis statim migrasse
in gregem porcorum, vt præceps se submergeret.
Præterea demõstrare voluit Dominus, dæmones
atrociora cõmissuros in hoĩbus quàm in porcis,
nisi in eo q̃d tyrãnicè agunt à Deo impedirẽtur,
nõ permissi facere quę volunt. Manifestum enim
eos magis odire homines quàm irrationalia, quũ
hęc propter homines perdere studeãt, & per illo-
rum perditionẽ his inferre tristitiã, vt patet in his
quæ circa Iob. Quartò, verisimile est hos Gada-
renos fuisse Israelitas, tum quòd alioqui ad prędi-
candum eis non sit probabile Dominum accessu- B
rum, cùm dicat se missum tãtùm ad oues quæ pe-
rierunt domus Israel, tum q̃ hæc regio iure per-
tineret ad Israelitas, inhabitata enim olim erat à
dimidia tribu Manasse & à tribu Gad, à quo noĩe
putant quidã ciuitati nomẽ Gadara datum. Et ex
Iosepho omnino satis cõstat Gadarenos fuisse Iu-
dæos. Quoniã itaq; his nõ licebat vesci carne por-
cina, cuius esum lex Mosaica interdixit, permisit
dæmones porcos ingredi & pdera, vt pœnas con-
tẽptæ vel neglectæ legis darent, amittẽdo porcos
quos cõtra verbum Dei aluerant. Addi & hoc po-
test, Dominum hac ratione demõstrare voluisse se
ad saluãdum homines venisse, non autem illi cu-
ræ esse porcorum aut quarumcũq; rerum tem- C
poraliũ salutem, atq; vel ob vnius hominis salu-
tem cæterarũ rerum quãuis grauem iacturã esse
negligendã. Postremùm, quod ad mysticũ attinet
sensum, permissum illud à Domino vt ostendere-
tur dæmones permitti possidere, atq; optare pos-
sidere eos qui in vitiorũ cœno volutãtur porco-
rum more, qui furia quadã dæmoniaca in oĩa vi-
tia prolabentes tãdem cum dæmonibus præcipi-
tabuntur ac suffocabũtur in abysso inferni. Porrò
stagnũ illud, in q̃d Lucas dicit præcipitatos por-
cos, Zieglerus q̃busdã cõiecturis cõmotus putat
nõ fuisse stagnũ Genesareth, sed aliam quendã la-
cum lõgè minorem, nõ procul à Gadara ciuitate
existentem, cuius meminit Strabo, dicens eum a- D
quæ esse adeo noxiæ, vt potũ in eo pecus, & vn-
gues & pilos amittat. Hunc itaq; putat ille fuisse
in quẽ porci sunt pręcipitati: vt quẽadmodũ Chri-
stus pro ostẽsione expulsę multitudinis dęmonũ,
& cõfutatione eorum qui spirituum negãt natu-
ram, porcos delegit, animal scilicet immundũ, &
lege Mosaica vetitum: ita & stagnũ delegerit, q̃ ea
cõditione rerum erat inutile humanis vsibus. Nõ
enim cõuenisse vt in stagnum Genesareth, quod
aquæ erat salubetrimæ, teste Iosepho, & homini-
bus valde cõmodum, porci bis iam immundi si-
mul cũ dæmonib⁹ mitterentur, q̃ hinc aquas pol-
luendas putaret, & hoĩbus eis vtentibus abomi-
nabiles. Suspicaturq́; lacum hũc nõ diu post hoc E
factum à vicinis terra obstructũ, timentibus scili-
cet ne ex fœtore cadauerũ pestis aliqua oriretur,
ac eundem ob præsentiã horridorum dæmonum
magis iam abominantibus, atq; ob id factum vt
huius lacus non meminerint historiographi qui
post Strabonem & Christum contẽporaneos scri-
pserunt, Iosephus scilicet, Plinius, Ptolomeus,
Hierony. Eusebius. Verùm vt hæ cõiecturæ non
satis firmæ sunt, ita non cõcordat hæc sententia
cum Euãgeliis. Nam quod Lucas stagnum dixit,
Matthæus & Marcus mare vocauerũt. Hi autem
lacum Genezareth, mare appellare solent, quem
Lucas stagnum ferè vocat. Accedit his q̃d Hiero-
nymus in lib. de locis Hebraicis post descriptio-
nem ciuitatis Gadaræ scribit: Hodie, inquit, supra
montem viculus demõstratur iuxta stagnum Ge-
nesareth, in quod porci præcipitati sunt.

[f]ROGABANT EVM OMNIS MVLTI-
TVDO REGIONIS GERASENORVM, [l]VT
TRANSIRET A, &c.] Nõ ex cõtemptu & su-
perbia, vt annotauit Hierony. Gerasẽni Dominũ
volunt à se discedere, sed ex humilitate, &, vt di-
cunt Euangelistæ, ex timore, videlicet quia cõscij
suæ fragilitatis agnoscebãt se eius præsentia indi-
gnos, ac metuebãt ne qui transgressionẽ legis in
porcis punire visus fuit, etiam in aliis eorũ ani-
malibus ipsorum peccata vindicaret. Itaq; minus
fuit horum peccatũ quàm Nazarenorũ. Hi enim
etsi damno affecti, rogant tamen Christũ humili-
ter, vt discedat: Nazareni verò nullum dãnum pas-
si eiecerũt, & pręcipitare voluerũt. In eo tamẽ gra-
uiter peccauerũt hi Gadareni, q̃ magis timebant
Dñi potentiã in expulsione dęmonũ & perditio-
ne porcorum declaratã, quàm amarẽt eiusdẽ bo-
nitatẽ in restitutis relucẽtem dæmoniacis: quod-
q́ue magis soliciti erãt de perditione animalium,
quàm de salute animarum suarũ, & veritatis co-
gnitione. Siquidẽ videntes Dñm eos curasse dæ-
moniacos, qui toti etiã regioni erãt infesti, existi-
mare meritò debuissent venisse illũ ad saluãdum,
non ad perdendũ, ac ꝑinde amandũ magis quàm
metuendum. Quare cùm malo hoc timore indi-
gnos se facerẽt Christi præstãtia & doctrina, faci-
lè eorũ annuit precibus Dominus, nolens scilicet
cuiquã esse molestus, ac docẽs re ipsa margaritas
ac rosas Euãgelici sermonis non esse spargendas
ante porcos, nec discipulos prædicare debere vbi
nõ essẽt recepti, quẽadmodũ post cap. 10. Matthęi
docuit. Et quidẽ priùs Petro simili timore corre-
pto, ac dicẽte: Exi à me Domine, q̃a homo pecca-
tor ego sum, nõ discessit ab eo Dominus, sed me-
tu depulso etiã summæ dignitatis addit ꝑmissio-
nem: Gadarenis verò timẽtibus & precantibus vt
discedat, acquiescit eorũ petitioni, nimirum quia
timor ille Petri reprehẽsione carebat, eo quòd ex
sola animi humilitate natus fuisset: horum verò
timor non ex simplici synceraq́; humilitate na-
scebatur, sed partim etiam & magis ex nimio a-
more rerum temporalium quibus malè timebãt.

[h]CVMQVE ASCENDISSET NAVIM,
COEPIT ILLVM DEPRECARI, &c.] Ostẽ-
ditur hinc pfecta sanati huius viri sanitas. Nõ so-
lùm eñ corpore sanatus est, sed & corde adeo sa-
natus est, vt Iesum pfectè agnosceret, orãs vt cum
illo sibi esse liceret, eo q̃ expertus esset eius in se
bonitatẽ ac potentiã, ac verborũ eius quæ ad pe-
des eius sedẽs audiuit suauitatẽ. Itaq; illi quidem
Christũ precãtur vt discedat, hic precatur vt cum
ipso sibi semp esse liceat. Verùm nõ permisit Do-
minus, idq́; tum ob id, vt vult Theophyl. vt indi-
caret ei Dominus q̃ licet non sit secum, gratia ta-
men eius ꝑtectus à dæmoniacis insultibus liber
futur⁹ esset: timebat enim fortè ne elõgatus à Ie-
su iterũ inuaderetur à dæmonibus: tum vt hi qui
humano quodã timore Christi præsentiã adhuc
ferre nõ poterãt, haberẽt sui ac gloriæ diuinæ ali-
quem præconẽ eis gratiorẽ. Vbi notãda mira Do-
mini in ipsos Gerasenos quãlibet ingratos beni-
gnitas, dũ eis relinquit eum per quẽ ad sui cogni-
tionem

tionẽ & admiratione, ac veritatis à se discẽdæ desideriũ ꝓuocati possent: monemurq; hoc Domini exẽplo, ne mox despetemus, si qui Euãgelium non illico recipiant, sed tẽtanda potius oĩa, & per alios, & per nos, vt vel quosdã saltẽ lucremur, experturi indubiè fructũ aliquẽ hinc tandẽ vbuẽturum, quẽadmodũ ex huius prædicatione ꝓuenisse verisimile est. Dicitur enim; *& mirabantur.* Obseruandũ rursum, non dixisse Dominũ: Narra quãta ego tibi fecerim, verùm, *quãta tibi fecerit Deus*, humilitatis certè formã nobis tribuẽs, vt oĩa nostra bona opera Deo tribuamus. Ille autẽ tãquã gratus, narrabat quæcũq; illi fecisset Iesus. Sic certè oportet & nos, quãdo cuipiã benefacimus, nolle hoc prædicari, sed Dei solũ gloriã quærere: at ille B q̃ beneficio affectus est, etiã nolẽtibus nobis prædicare debet. Quomodo autẽ huic Dominus præceperit acceptũ beneficium prædicare, aliis autẽ multis à se curatis præceperit silere, post dicetur:

Mysticus sensus.

Porrò q̃d ad mysticũ attinet sensum, in hoĩe isto dæmoniaco, exẽplum est hoĩs sceleratissimi, qui multo tẽpore vitiis assuetus, nõ ab vno solùm possidetur dæmone, sed multis, dum oĩ malitiæ genere scatet, luxu perditus, in scorta furens, in aleã insaniens, temulentia vesanus, rixosus, prædator, violentus in oẽs, qui miserabili & horrendo sub oculis Dei & sanctorũ spectaculo, incorruptionis A stolam exutus, omniũq; virtutũ ornatu nudus, neq; in domo, neq; in ciuitate, quæ est Ecclesia, manet, nullis iam nec Dei, nec hominũ legibus coercendus, nec amore, nec pudore, nec reuerẽtia, nec metu cohibẽdus, sed in agros & deserta vagatur, inter eos scilicet degens qui agrestem & sterilem vitã agunt, habitatq; in monumẽtis, hoc est, mortuorum operũ receptaculis, vt in ꝓstibulis, aliisq; scelerũ officinis, atque adeo in sui corporis sepulcro nihil quàm fœtidum halitum, & pestiferum per guttur eructantis. Verùm neq; de huiusmodi quidẽ desperandum est. Curabitur enim, si modò & Christus ad eum venire dignetur, & ipse vicissim Christo trahente accurrat ad eum, priùs à se fidei oculis cõspectum: & sic quidẽ curabitur, vt proijciãtur in profundum maris oĩa peccata eius, vt dicitur Micheæ 7. Is autẽ vbi à legione dæmonum & vitiorũ curatus fuerit, ac sanæ mentis factus fuerit, priùs quidẽ ad pedes Iesu sedere aliquãdiu debet, discẽs scilicet qua ratione vitã deinceps viuat Deo acceptã, deinde prædicare Dei in se misericordiam, idq; maximè apud suos. Non enim ita pudere debet vitæ prioris, vt nõ ea palam qualis fuerit prædicetur, quantum ad id illustrandam Dei misericordiam profuerit, cui soli & non meritis aliquibus metuendum est quòd quis subitò alius redditur, ex peccatore factus iustus.

C. 8 B. 5, B 2 C. 5, † a offerebant. † b afferentes a paralyticum in lecto iacentem. ◁ b cùm non possent offerre eum illi. † b grabatum in quo paralyticus iacebat. ◁ a Et videns Iesus fidem illorum, dixit. ▿ c quorum fidẽ vt vidit, dixit. c homo. b cogitantes. ▷ a dixerunt intra se. † a Et cùm Iesus cogitationes eorum. † c Vt autem cognouit Iesus cogitationes eorũ. ▿ b grabatum. b statim. c surrexit. b sublato grabato. b ita vt mirarentur omnes & honorificaret. a Et glorificauerunt.

SANATVR PARALYTICVS PER TEGVLAS DEMISSVS.

Matthæi 9. Marci 2. Lucæ 5. CAPVT XXXII.

F[c] *Actum est autem cùm redisset Iesus,*[b] *& cùm transcendisset in naui rursum trans fretum, conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare,* [*&*] [c] *excepit eum turba: erant autẽ omnes expectantes eum.*[a] *Et venit, & intrauit iterum* [a] *in ciuitatem suam*[b] *Capharnaum post dies aliquot.*[c] *Et factum est in vna dierum,*[b] *& auditũ est quòd in domo esset, & confestim conuenerunt multi, ita vt non caperẽt neque ad ianuã.*[c] *& ipse sedebat docẽs,*[b] *& loquebatur eis verbũ.*[c] *Et erant Pharisæi sedẽtes, & legis doctores qui venerãt ex omni castello Galilææ, & Iudææ & Hierusalẽ: & virtus Domini erat ad sanãdum eos.*[l] *Et* [c] *ecce*[b] *venerunt ad eum viri* † [l] *portãtes*[a] *ei* [?] *in lecto hominem*[l] *qui erat paralyticus,*[b] *qui à quatuor portabatur.*[b] *Et* △ *non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba,*[c] *ascenderunt supra tectũ, &*[b] *nudauerunt tectũ vbi erat, & patefaciẽtes,*[c] *per tegulas*[b] *submiserunt* † *eum cum lecto*[c] *in medium ante Iesum.* △[l] *Cùm autem vidisset Iesus fidem illorũ, ait*[c] *paralytico:*[d] *Confide fili,*[c] *remittuntur tibi peccata tua.*[a] *Et ecce*[b] *erant illic*[c] *quidã de scribis*[b] *sedentes,*[b] *&* † *cœperunt cogitare*[c] *Scribæ & Pharisæi* △ [l] *dicentes*[c] *in cordibus suis*[c]*:*[b] *Quid hic sic loquitur?*[a] *hic*[c] *blasphemat.*[c] *Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* †[c] *Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se,*[c] *respondens*[l] *dixit*[b] *ad illos:*[a] *Vt*[l] *quid cogitatis*[b] *ista*[d] *mala*[l] *in cordibus vestris? Quid est facilius, dicere*[d] *paralytico:*[l] *Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: Surge,*[b] *tolle grabatum tuum,*[l] *& ambula? Vt autẽ sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (*[a] *tunc*[l] *ait paralytico:)*[b] *tibi dico,*[l] *surge, tolle* △ *lectum*[c] *tuũ, & vade in domum tuam. Et*[b] *confestim* †[l] *cõsurgens*[b] *ille coram illis tulit lectum in quo iacebat, &*[l] *abiit*[b] *inde coram omnibus*[l] *in domum suam,*[c] *magnificans Deum.*[a] *Videntes autem turbæ timuerunt.*[b] *Et stupor apprehendit omnes, & magnificabant*[l] *Deum*[c] *qui dedit talem potestatem hominibus.*[c] *Et repleti sunt timore*[b] *dicentes: Quia*[c] *vidimus mirabilia hodie. Nunquam sic vidimus.*

FACTVM EST AVTEM CVM REDIISSET IESVS, ET CVM TRANSCENDISSET IN NAVI. Relictis his qui discessum ipsius præ timore ꝓcabãtur, ad eos redit Dominus quibus se gratum fore nõ dubitauit, quiq; illum auidè expectabãt. Ita enim videas Dominum nunquam ab Euãgelico negotio vacasse, vt à quibusdã repulsus nauseabundis, mox ad sitientes & esuriẽtes cõuerteretur, vt eos vitæ cibo pasceret. Porrò de ordine rerum gestarum hîc nõnulla est difficultas. Nã post reditum Christi Marcus simul & Lucas commemorant miraculum de filia archisynagogi resuscitata, & curata Hæmorrhoissa, & ita narrãt, vt videãtur hæc gesta statim à reD ditu, postquam adhuc in domum suam aut in ciuitatem descenderet. Nam Lucas quidem sic habet: *Factum est autem, cùm redisset Iesus, excepit illum turba, erant autem omnes expectantes eum. Et ecce venit vir, cui nomen Iairus,* &c. Vbi propter aduerbium, *ecce*, videtur satis significari miraculum hoc cõtigisse statim cùm nauim Dominus egressus esset. Quod ex Marco magis apparet. Is enim sic habet: *Et cùm transcendisset in naui rursus trans fretum, cõuenit turba multa ad eum, & erat circa mare. Et venit quidam de Archisynagogis nomine Iairus.* &c. Vbi etiã Græcis est aduerbiũ, *ecce, Et ecce venit quidam*, vnde planè significari videtur, Iairũ hunc accessisse Dominum, cùm adhuc circa mare cõsisteret rediẽs à

Gerasenis. Non posse tamen intelligi hunc rerum gestarũ ordinem ex Matthæo omnis manifestum est: nõ quidẽ quia post trãsfretationem commemorat eum venisse in suam ciuitatem, ac sanasse paralyticum (intelligi enim posset hæc facta post trãsfretationem, sed quibusdã in medio gestis) verùm quia Matthæus principem illum qui pro filia sua precabatur (quem eũdem esse cũ eo cuius meminerũt Marcus & Lucas, nemo facilè negabit, quã tumuis id neget solus Osiander) Dicit Christum accessisse eũ loqueretur & disputaret de ieiunio cũ discipulis Ioãnis & Pharisæorũ. Quã disputationem habitam post vocationem Matthæi, & hanc factã esse post curationem paralytici, nõ ex Matthæo solùm, sed etiã ex Marco & Luca cõstat, quorum vterq; tria illa, videlicet curationẽ paralytici, vocationem Matthæi: & disputationem de ieiunio eodẽ ordine cũ Matthæo describunt, quãuis alio loco, sed sic vt eorum narratio nõ requirat rerũ narratarũ immediatum cum superioribus ordinem. Siquidem Marcus tria illa descripturus sic incipit cap. 2. *Et iterum intrauit Capharnaum*, post dies, scilicet aliquot. Non enim legendũ est, post dies octo, vt habent quidam libri. Dieb. ergo illis intermediis, post quos venit iterum Capharnaũ, ab illo discessu cuius facta fuit mentio supra 28. capite Cõcordiæ, facta sunt hæc quæ narrata sũt cap. seq. 29. 30. & 31. Lucas verò eadem illa descripturus sic auspicatur: *Et factum est in vna dierum, & ipse sedebat docens.* Quæ narratio non solùm non requirit immediatã ad superiora sequelam; sed ne sequelam quidem. Itaq; quantumuis videãtur Marcus & Lucas significare Iairum accessisse ad Christum statim post transfretationem, intelligẽdum tamen quibusdã in medio gestis tum primũ accessisse: quæ quoniam à duobus his Euangelistis priùs narrata fuerunt, ita Iairi accessum superioribus cõnexuerũt, quasi nullo intermedio hoc gestum fuisset. Videri potest idem post transfretationẽ eos descripsisse Iairi accessum, eo q Iairus accesserit ad Christum circa mare existentem, nõ quidem eo die quo post reditũ à Gadarenis circa mare erat, sed alio quodam. Nam & Marcus iam dicturus est, Dominũ cùm Matthæum inter eundum vocaret, rursum accessisse ad mare. Iairum enim accessisse Christum circa mare existentem omnino videtur ex Marco, cùm dicit; *& erat circa mare. Et ecce venit*, &c. Frustra enim videbitur ibi positum; *& erat circa mare*; nisi intelligatur significare eum voluisse Christum ab Iairo circa mare inuentum. Igitur quoniã post reditum à Gerasenis Iairus Christum circa mare adierit, quamuis non eadem illa die qua venerat à Gerasenis, historiam quæ est de Iairo duo Euangelistæ post reditum describunt, omissis his quæ in medio gesta sunt, quòd illa priùs descripsissent.

A Galilæã, in quodcũque oppidũ Galilææ venerit, Hierony. verò in comment. Ciuitatem, ait, eius non aliã intelligimus quã Nazareth: vnde & Nazaræus appellatus est. Quòd si quis hanc Hierony. sequatur sententiã, necesse erit intelligere, vt docet eodẽ loco quo supra August. prætermisisse Matthæũ quæ gesta sunt posteaquam venit in ciuitatẽ suã Nazareth, donec veniret Capharnaum, & huic adiũxisse de sanatu paralytico, sicut in multis, inqt, faciunt Euangelistæ, prætermittentes media, tanquã hoc cõtinuò sequatur quod sine vlla prætermissionis significatione subiungunt. Nã nõ in Nazareth, sed in Capharnaũ, quod sequitur miraculum contigisse ex Marco constat, vt priùs dictum

B est. Cùm autẽ Matthæus scribens venisse in ciuitatem suam, & deinde subiiciens: *Et ecce offerebant ei paralyticum*, &c. perspicuè satis significet paralyticum hunc oblatum in ciuitate ea in quam Dominum venisse dixit, in quam ideo solum venisse eum videri potest dixisse, vt indicaret vbi miraculum hoc factũ sit, rectius secundùm Chrysost. per ciuitatem Domini hic intelligitur Capharnaum. Quoniam enim suprà Matthæus dixit Dominũ relicta ciuitate Nazareth venisse & habitasse in ciuitate Capharnaum, iam deinceps ciuitatẽ Domini vocat Capharnaum, eo quòd in ea principalem iam sibi delegisset habitationẽ, quamuis neq; in ea vel tantùm proprii habuerit, vt esset in quo caput suum reclinaret. Parum autẽ habet ponderis quòd dicit Lyra, Capharnaum ideo dici ciuitatẽ

C Christi, qa erat ciuitas præcipua Galilææ, respectu cuius Nazareth paruum fuit oppidũ illi subiectũ quemadmodum, inquit, Parisiis dicitur ciuitas alicuius nati in aliquo oppido iuxta Parisios.

Ciuitas Christi quæ dicatur.

Lib. 2. de consensu Euangelistarum.

a ET VENIT, b ET INTRAVIT ITERVM a IN CIVITATEM SVAM, b CAPHARNAVM, &c.] Diligenter inquirit D. August. quam vocet hic ciuitatem Domini Matthæus. Nõ enim posse intelligi Nazareth patriam Christi manifestum videtur ex Marco, qui miraculũ hoc curati paralytici factũ testatur in Capharnaum. Proinde putat per ciuitatem suam posse intelligi totã Galilæam, in qua erat Nazareth. Sicut, inquit, vniuersum regnum Romanum in tot ciuitatib. cõstitutum dicitur modò Romana ciuitas, vt ideo dicatur Dominus venisse ĩ ciuitatẽ suã, quia venit in

a ET AVDITVM EST QVOD IN DOMO ESSET, ET CONFESTIM, &c.] Cùm dicit; *auditum est quòd in domo esset*; satis significatur Dominum latenter ingressũ fuisse in domũ, priusquã ipsum abdidisse se in domũ, quàm aduẽtus ipsius innotesceret vulgo. Verũ vt nõ potest latere sol, ita nec Dominus Iesus. Rumor enim, vt fit à paucis exortus, iã per omnẽ ciuitatẽ sparserat, Iesũ esse ĩ ædibus. Vnde sine mora tãta vis hominũ eo cõflu

D xit, vt nõ solũ tota domus impleretur, sed etiã nõ caperẽt multitudinẽ ea loca quæ sunt circa ianuã. Ita enim intelligendum quod nos habemus, *vt nõ caperẽt*, neq; ad ianuã, quod Græcis est dilucidius propter articulum τὰ, sic enim habẽt ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, hoc est, vt nequaquã caperent eos, neq; ea quæ erant circa ianuam. Obseruãdum autẽ, Dominum rursum neminẽ reiicientem à domo, neq; offensũ improbitate irruentiũ, expositum se illis, vt aliàs semper, præbuisse, ac in hac multitudine duo illa sibi propria officia exhibuisse, nempe doctrinã & curationem. Siquidem

E Lucas dicit; *& virtus Domini erat ad sanandũ eos*: in qua locutione Hebraismus est pro eo qđ est, Virtutem suam exercebat Dñs ad sanandum eos, nempe quotquot aderant egentes eius ope. Quanquam autem propter miracula maior pars potissimum cõflueret, priùs doctrinæ tamen Dominus vacauit, deinde & ægrotos sanauit, docẽs scilicet vbique primam rationem animorum habendã, posteriorem corporum: ac insinuans se nõ tam venisse ad edendum miracula, quàm ad docendum, cùm illa propter doctrinæ ederet confirmationem.

[ET f ECCE a VENERVNT AD EVM c VIRI b PORTANTES a EI f IN LECTO, &c.]

vulchrè Euágelistæ hic insinuát primũ quidé magnitudiné morbi in hoc paralytico. Ná pręterquã quòd paralysis morbus sit incurabilis, erat hic nõ in quibusdã solũ membris paralyticus, sed in omnib. suis mẽbris ita morbo solutus, vt lecto affix° à quatuor baiulis portaretur. Deinde verò & fidei magnitudinẽ, quã in Christo habuerũt hi q portabãt paralyticum, & ardẽs ac indefessum iuuãdi proximũ desideriũ ac studiũ, nobis meritò mirãdum, & ægri huius patientia simul cũ fide, dũ hęc omnia quæ hic narrãtor patiẽter tulit. Porrò sequitur: *Videns autẽ Iesus fidẽ illorũ*, quidã intelligunt

B relatiuum, *illorũ*; tantùm referri ad portãtes. Vnde Hierony. Vidẽs autẽ Iesus nõ eius fidem qui offerebatur, sed eorum qui offerebãt. Verùm rectius cũ Chrysost. intelligitur simul referri & ad portãtes, & ad eũ q portabat, aut saltẽ ita referri ad portãtes, vt nõ excludatur fides ægri. Neq; enĩ, inquit Chrysost. se portari & p tectum dimitti sustinuisset, nisi salutẽ sperasset. Adde, q maximè mouere debet, q nequaquã dixisset illi Christus: *Dimittuntur tibi peccata tua*; nisi & ipse fidem habuisset. Nã

Quomodo de fide aliena salvari dicamur.

quanquã sanitas corporalis cõferri alicui possit à Deo, & collata sit aliquãdo à Christo, solo intuitu fidei alienæ: spiritualis tamen sanitas, quæ in peccatorum cõsistit remissione; in adultis accipi nõ potest sine ꝓpria fide. Quòd ergo dicitur à q-

C busdã fidẽ alienã saluare aliquẽ, siquidẽ intelligatur de salute corporali, nullã habet difficultatẽ, q fides aliena alicui ĩpetrat à Deo sanitatẽ etiam sine eius q sanatur fide. Si verò de salute mẽtis accipiatur, maximè ĩ adultis rationis vsum habẽtib. nõ potest intelligi fidẽ alienã saluare aliquẽ, nisi vel q ĩpetrat ei à Deo fidẽ qua saluatur, quõmodo multi cũ Augustino putant Stephanũ ĩpetrasse Paolo, vt ex persecutore fieret Apostolus, vel q cõtẽplatione fidei alienæ Deus credẽti eã cõferat gratiã quã eidẽ aliàs nõ erat collaturus ob fidei eius imperfectionẽ, aut vitæ demeritũ. Ex quib. patet quomodo sanè ĩtelligi debeãt autoritates quędã sanctorũ, qualis est ea quæ in Catena Thomæ tri-

D buitur Ioãni episc. dicẽti, Quantũ valet apud deũ fides ꝓpria, apud quem sic valuit aliena, vt intus & extra sanaret hominem? Similiter sentẽtia Ambrosij super Lucã, Magnus, ait, Dñs, qui aliorum merito ignoscit aliis, & dum alios ꝓbat, aliis relaxat errata. Cur apud te homo collega nõ valeat, cùm apud Deũ seruus & interueniendi meritum, & ius habeat impetrãdi? Intelligẽdum enĩ hos patres ita loq de fide aliena peccatorum remissionẽ impetrãte, vt nõ excludãt fidẽ eius q salutẽ cõsequitur. Quod ex Ambrosio est perspicuum, subdit enĩ: Disce qui æger es ĩpetrare. Si grauium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiã q̃ ꝓ te precetur, cui° cõtemplatione, qđ tibi Dñs negare posset, ignoscit. Atq; tn hunc modũ intelligendũ est quod hic dicitur, Dñm ꝓpter fidẽ portãtium remisisse peccata paralytico. Quęri

E autem potest, cur dicatur: *vidẽs fidem illorũ*; potius quàm videns hominis huius patientiã aut miseriã, aut videns ĩdefessum studium eorum ad iuuãdum ꝓximum, eorumq; in ꝓximum dilectionẽ. Et dicendum, nõ dubium qui gratissima Christo fuerit offerẽtium charitas & ęgri patiẽtia, eni° etiã miseria ad misericordiam misericordẽ Dñm prouocat: fidei tamẽ tribuit sanitas mẽtis & corporis collata huic ægro, nõ solùm ad cõmendationẽ fidei in Christũ, sed etiam ob id q fidei propria merces sit cõsequi id qđ credit & sperat. Vnde postea frequẽter dicit, Fides tua te saluũ vel saluã fecit. Cũ autẽ in Euãgeliis Saluator toties fidẽ cõmendat, nõ debet nomen fides, qđ varium habet vsum & significationẽ accipi simpliciter ꝓ credulitate, siue moq; assensu eorum q̃ de Deo & Christo credẽda sunt, qualem fidem etiã dæmones habẽt. Neq; rursum accipi debet vt idem sit qđ fiducia, quę à spe aut nihil differt, aut parum, quò multi in nõnullis locis exponunt, & quomodo videtur accipi cùm dicit Saluator. Si habueritis fidem sicut granum *Mat 17.*

B sinapis, diceretis mõti huic: Transi, &c. Et, Si fœnum *Matt. 6* agri quod hodie est & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quãto magis vos modicæ fidei? Nã cùm dicitur de Centurione: Nõ ĩueni tantã fidem in Israel, fides Centurioni tribuitur nõ tã ꝓpter fiduciam quam habuit, quàm ꝓpter opinionẽ & existimationem quam habuit de Christo, credens illũ tantæ esse virtutis, vt absens ęgrũ sanare posset. Sic & postea 9. istu cap. Matth. cùm duob. cæcis dixisset. Creditis q hoc possum facere vobis? & deinde illis dicentibus, Vtiq; Dñe, respõderet, Secundum fidẽ vestram fiat vobis; manifestũ est omnine fidei credulitatem & firmã persuasionẽ potẽtiæ Christi significari. Nõ enĩ fiduciæ q̃ ad voluntatẽ pertinet, est, credere q Christus posset cæcos illuminare, sed credulitas q̃ ad rationẽ & in-

C tellectũ ptinet. Proinde rectissimè, vt apparet, dicetur nomine fidei in Euágeliis, cùm ei tribuitur salus aut cõsecutio omnium q̃ volumus, cõpleri vtrunq;, nẽpe & assensum illum firmum ĩ credendis de Deo ac Christo, & fiduciã ex illius oĩpotente bonitate cõceptam, quamuis in qbusdam locis magis videatur haberi respectus ad credulitatẽ & assensum illum mẽtis, in qbusdam verò ad ipsam fiduciã. Ita enĩ duo hæc adinuicem cohærent, vt nec fiducia esse possit sine credulitate, nec credulitas sine fiducia quicquã ĩpetret à Deo, vtq; fiduciæ magnitudo ex credulitatis perfectione nascatur. Certe dum dicimus, cõfido huic verbo Dei dicto sacerdotib. quorum remiseritis peccata, remit-

D tuntur eis; in verbo, cõfido, duo illa simul cõprehendi videntur. Est enĩ sensus, adeo persuasus sum illud esse verum, vt inde etiã mihi certò sperem p sacerdotes peccatorũ remissionẽ. Nõ enĩ idem videtur esse, Credo huic verbo Dei, si verbum, credo ꝓpriè accipiatur, & cõfido huic verbo Dei. Sic ergo & hoc loco fides accipitur, cũ dicitur Dñs vidisse eorum fidẽ. Magnam enĩ de Christi potentia simul & bonitate cõceperant opinionem, atq; ex hac opinione: firmáq; credulitate magnam etiam fiduciã atq. spẽ cõsequendæ salutis quã desiderabant, quã de Christo opinionẽ & fiduciã declarabant, dum tantum laboris & molestiæ nõ dubitarent subire, omni postposito pudore, vt ęgrũ Christo præsentarent. Dubitari tamẽ hic vlterius poterit quomodo remissio peccatorum hic tribuatur fi-

E dei illorum, cùm, vt est verisimile, de ĩpetrãda peccatorum remissione nihil cogitauerint, nihilq; sollicitifuerit. Et primùm qdem dici potest Euangelistas noluisse significare Dñm remisisse huic peccata ꝓpter fidem illorum; sed quòd cùm vellet ꝓpter illorum fidem sanitatem corporis quã illi sperabant cõferre, priùs illi remiserit peccata quib° dimissis desideratam sanitatem ordine cõgruẽti cõsequeretur. Secundù dici potest, & rectius, in hoc ægro & offerentib. ipsum fuisse etiam ĩplicitam fidem cõsequẽdæ remissionis peccatorũ, etsi

do

de ea fortè nihil actu cogitarēt, eò quòd crederēt A Dominum posse cuncta sanitatis corporalis impedimēta tollere, inter quę erāt & peccata, quodq́; crederent eū esse Christū, qui promissus erat fore Saluator à peccatis hominū. Obseruāda verò hic rursum Domini benignitas. Nō enim factum horum offerentiū calumniatur, velut improbitatem quandam perfringentiū alienā domum, ac sermonem interrumpentiū, aut velut declarationē imperfectæ in se fidei, quasi absentem absens curare nō posset, sed velut fiducię erga se declarationē piè illud & benignè suscipit, quāuis illorum fides nōdū maxima esset, nec talis qualis erat Cēturionis.

a CONFIDE [1] FILI, REMITTVNTVR TIBI, &c.] *Confide*, inquit, hoc est, bono animo esto, certò sperans te cōsecuturū desideratam corporis sanitatē. Nā remittūtur tibi peccata tua ob quę in morbū hunc incidisti. Dicit ergo, *cōfide*, nō quia non habebat fiduciā, sed vt ea fiducia non remitteretur, imò potius augeretur. Pro, *remittuntur* autem Græcis est ἀφίωνται, quod verbum quidam vertendum putant per, remittantur, vel remissa sint: ita tamen vt non tam optantis quàm remittentis efficaciter, verba itelligantur. vt sit sensus: Volo vt peccata tua sint tibi remissa. Alioq; enim nō fuisset occasio Pharisæis insimulandi Christū blasphemiæ. Verùm mirari satis nequeo hui⁹ versionis rationem, cùm pugnet & cum grāmatices C Græcæ ratione, & cum sensus verborū congruentia Nam ἀφέωνται, Græcis dicitur esse atticum præteritum perfectum pro ἀφεῖνται, vnde magis vertēdū fuerat, remissa sunt tibi peccata, quomodo q̄dā vertunt. Et cohærentia apta in his verbis nulla est: *Confide, remittantur*; cùm videatur reddi ratio quare fidere debeat; sicut cùm postea dicitur mu-

Luce 7. lieri hæmorrhoissæ: *Confide filia, fides tua te saluam fecit.* Vbi cùm fit mentio de remissione peccatorum mulieris peccatricis, idem verbum ponitur, non est aptus sensus si legatur, *remittantur*. Non enim aptè postquam dictum est quæ fuerint mulieris in Christum pia officia, infertur: Propter D q̄d dico tibi, remittātur ei peccata multa, sed vel remittuntur, vel remissa sunt. Et videri meritò potest verbo prǽteriti temporis & hoc & illo loco abusos Euangelistas pro præsēti, quemadmodū accepit noster interpres, quia postquam illo loco dictum esset, remittuntur ei peccata multa, quoniā dilexit multum, subiicitur, Cui autē minus dimittitur, minus diligit; vbi pro dimittitur, Græcis est verbum præsentis temporis ἀφίεται. Porrò duplici de causa Dominus priusquā hunc paralyticū corporaliter sanaret, eidem dicit; *remittuntur tibi pec-*

Ioan. 5. *cata tua.* Primùm quidem, vt significaret eum propter peccata in morbū hunc incidisse, ac priùs animæ quàm corporis sanitatem quærēdam. Passim E enim scriptura idicat plerisq; morbos ob peccata immitti. Vnde & Christus illi quem in probatica piscina sanauerat, dicit, Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare, ne deterius tibi cōtingat. Et Paulus ob indignam corporis Dominici sumptionem multos apud Corinthios laborasse, ac quosdam fuisse mortuos testatur. 1. Corit. 11. Secūdò his verbis Dominus paralytico remissionem peccatorum polliceri voluit, vt occasione obmurmurationis Pharisæorum, de sua potestate & diuinitate apertius dissereret, nec iā simplex ederet curationis miraculum, sed quòd multipliciter attestaretur diuinitati eius. Nam obmurmurantib. in

A corde suo Pharisæis, tribus modis factum est vt diuinitatem suam & potestatem declararet, videlicet demonstrando se videre cogitationes eorum, & sanitatem corporalem subitò solo iussu largiendo & per collatam sanitatem cōprobando se habere potestatem dimittendi peccata.

b ET ERANT ILLIC QVIDAM DE SCRIBIS b SEDENTES ET COGITANTES, IN CORDIBVS SVIS.] Vulgus etsi Iesum nihil aliud quàm hominē esse suspicaretur, tamen occasione illorum verborū nihil sinistrū de ipso cogitauit. Simplicitas enim id adfert, B vt ad calumniandū quis minus sit propensus. Cōtrà verò scientia cum superbia coniuncta facilem reddit hominē ad calumniādū. Vnde scribę & Pharisæi legis scientia sibi placentes, & suam gloriā obscurari fama Iesu dolentes, mox in verbis Domini inuenerunt quod culparent. Ex prophetarū enim & Moysi libris didicerāt solius esse Dei condonare peccata. Dicitur enim Isaiæ 43. Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me. Itaq; quoniā Iesum nō nisi hominem scribæ putabant, arguunt eum blasphemiæ. Et sanè ita tēperauit suum sermonem Dn̄s, vt si æquo fuissent in ipsum animo, meritò nō accepturi fuissent criminandi occasionem. Non enim dicebat Dn̄s: Remitto tibi peccata tua, sed quò minorē occasionē C impiarū cogitationum præberet, ac arrogantiæ notam effugeret; *remittuntur* (inquit) *peccata*; quæ etiam prophetę & sancti cuiuslibet ex spiritu dei loquētis verba esse poterant. Deinde sicut in scripturis remittere peccata soli Deo tribuitur, ita & facere miracula. Frequenter enim in Psal. occurrit de Deo, q̄ facit mirabilia magna solus. Quare sicut intelligebant nō obstantibus scripturis homines etiam miracula facere, Deo scilicet potestatem suam eis communicante, aut p̄ eos operāte, ita quoq; intelligere debuissent Deum huic cōmunicasse potestatem absoluendi peccata, qui propriam sibi potestatem miracula operandi cō- D municauerat ei. Accedit q̄ scripturæ veteris testamenti passim per Christum promittunt peccatorum remissionem, quódq; & Ioannes Baptista palā & frequēter inclamauerit Iesum esse agnum Dei, qui tolleret peccata. Malitiæ ergo Pharisaicæ fuit, ex scripturis calumniādi quærere occasioné, ex quibus inuenire potuissent quod malis cogitationibus obducerent, idq́; in peiorem interpretari partem, quod sic dictum erat vt apud ęquū auditorē omni facilè esset criminatione liberū. Porro quoniam blasphemiæ Dominum insimulabāt, dicentes absolutè: *Hic blasphemat*; notandus hoc loco vsus verbi, blasphemare, in scripturis. Sicut enim in propria significatione vocis, blasphemia E non solùm in Deū est, ita quoq; in scripturis nō solùm blasphemia ad Deū refertur. Est enim βλασφημεῖν, hoc est blasphemare: generaliter idē quod maledicere, nō solùm superiori, quamuis illi maxime, sed tamen etiam ęquali, & conuitiis aliquē incessere. Vnde non solùm homo dicitur blasphemare Deum, sed etiā homo hominem. Sic 1. Cor. 4. Paulus dicit. Blasphemamur & obsecramus. Et Christum in cruce pendentē scribæ dicūtur blasphemasse: Blasphemabāt, inquit, mouētes capita sua. Sic ad Ephes. 4. blasphemia pro maledicentia ponitur: omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatᷣ à vobis. De blasphemia autē in Deum scriptura dupliciter loquitur.

A Vno modo, dum quis de Deo malè loquitur, tribuẽdo illi quod eius dignitati derogat, aut negando de eo quod ei competit. Atq; dum huiusmodi blasphemia quę directè in Deum est significatur, verbum blasphemandi construitur, vt aliàs solet, cum accusatiuo, ita vt dicatur quis blasphemare
4.Reg.19 Deum. Sic Leuit. 24. Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur, Isaiæ cap. 1. Blasphemauerunt sanctum Israel. Et dicitur Ezechiæ: Noli timere à facie sermonum quos audistis, quib. blasphemauerũt pueri regis Assyriorũ me. Altero modo de blasphemia in uenum loqitur scriptura, dum quis derogat honori diuino, tribuendo sibi vel alteri quod Deo propriũ est. Atq; dum de huiusmodi blasphemia est sermo, verbum blasphemare ab B solutè ponitur, vt hoc loco. & Matth. 26. cùm princeps sacerdotum scissis vestimentis suis exclamauit dicens, blasphemauit. Aut cũ accusatiuo & præpositione, in, vel cõtra, cõstruitur, vt Marci 3. Qui blasphemauerit in Spiritum sanctum, nõ habebit remissionem in æternũ. Dicitur enim ibi blasphemare in vel contra spiritum, qui derogat potentiæ & operationi spiritus sancti, tribuendo eá dæmonibus, quæ manifestè Spiritus sancti operatio erat. Proĩde hoc loco dum dicitur apud Matthæũ: *Hic blasphemat*; sic est intelligendum, Hic blasphemat in uenm, tribuẽdo scilicet sibi quod Deo soli C competit, & ob id derogando diuinæ dignitati.

[QVO STATIM COGNITO IESVS SPIRITV SVO QVIA SIC COGITARENT INTRA SE, RESPONDENS] Quoniam scribę & Pharisæi Dominum tanquam blasphemum apud se cõdemnabãt, eo quòd videretur sibi arrogare quod Deo propriũ esset, mox ostendit sibi cõpetere quod etiam scripturæ Deo propriũ esse passim docent, dum declarat se cordium esse inspectorem, qđ similiter Deo propriũ est, sicut remittere peccata, Scriptum, est enĩ, Tu
4.Par.6. solus nosti corda filiorum hominum. Et in Psal. 7. Scrutans corda & renes Deus. Et 1. Reg. 16. Homo videt ea quæ parent, Deus autẽ intuetur cor. Proinde bene Lucas Christi diuinitatem insinuauit D dicens, *Vt autem cognouit Iesus cogitationes illorum*: perfectius verò eadem significauit Matthæus, dicens, *Cum vidisset Iesus cogitationes eorum*. Plus est enim videre cogitationes quàm cognoscere, cùm cognoscamus etiam cogitationes aliquorum ipsis nobis reuelantibus. Perfectissimè verò eadem significauit Marcus, dicens Dominum cognouisse cogitationes eorũ statim, & suo spiritu, hoc est, nõ alieno spiritu, quemadmodum prophetæ spiritu nõ suo, sed diuino quorundam cogitationes cognoscere & videre potuerunt. Quanquam ante E sola cogitationum reuelatione satis Dominus cõfutauerat eorum de se malá cogitationem: quódq; nõ immeritò sibi vẽdicauerit potestatem relaxandi peccata, non dedignatur tamen & alia ratione idem ostendere manifestius, sanitatem ægro subitò solo iussu conferens in cõfirmationem potestatis dimittendi peccata. Et sanè non apertè sibi vẽdicauerat Dominus hanc potestatem: tamen quoniam eá sibi vẽdicasse Pharisæi intellexerãt, ostendit euidenter eandẽ verè sibi cõuenire. Vbi obseruandum quomodo semper Dominus aliorum malitia in bonum aliquod vtitur. Quod enim imprimis apertè dicere non cõueniebat, id iam occasione cogitationum talium, cõmodum erat ostendere & euidens facere. Porrò hæc saluatoris quæstio:

A *Quid est facilius dicere*, &c. dupliciter distingui potest ex parte verbi, *dicere*. Primo modo communiter distinguitur sic: *quid est facilius dicere*, vt infinitiuus, *dicere*, construatur cum, *facilius*. Secundo sic, vt coniungatur cum sequentibus, *Quid est facilius, dicere, Dimittuntur*, &c. Atque hæc distinctio aptior videtur, imò ea conuincitur ex Matthæo, qui addit, *Dicere paralytico*, ac sensum videtur habere paulò diuersum à sensu prioris distinctionis, quãuis in idem coïcidere possit. Intelligitur autẽ hæc quæstio dupliciter. Theoph. enim ita eam intelligit, quasi Christus putauerit difficilius videri Pharisæis, dicere *surge & ambula*, quàm dicere, *dimittuntur tibi peccata tua*, eò quòd horum verborum B effectus obscurus esset & incognitus, atq; ob id Dominum voluisse per id quod difficilius videretur ipsis, probare quod facilius eis videret, quamuis re vera esset difficilius. Nam secũdum eum dimittere peccata difficilius est re vera, quàm sanare paralyticum. Itaq; secundùm eum, illud, *dicere*, videtur sic debere accipi, dicere sine reprehẽsione, hoc est, ita aliquid dicere, vt de efficacia verborum redargui non possis. Eritq; sensus: Vtiq; dicetis mihi facilius esse, dicere alicui, Remittuntur tibi peccata, quàm dicere, Surge & ambula, eò quòd illorum verborũ veritas & efficacia obscura sit. Ergo quod C difficilius vobis videtur faciam, vt quod facilius apparet & magis obscurum est, cognoscatis etiam esse verum. Verùm hæc interpretatio nõ videtur conueniens. Non enim apparet Phariseos apud se cogitasse, facilius esse dicere, *dimittuntur tibi peccata*, quàm dicere *surge & ambula*, cùm illud tam difficile existimarent, vt Deo proprium esse putarent, & ob id Dominũ blasphemiæ insimularent. Proinde rectius ĩtelligitur Dominũ voluisse vtrũque horum esse æque difficile, eiusdemq; virtutis esse, vt habet H[illegible] corporis & animæ vitia dimittere. Verbum autem, *dicere*, accipi tunc debet pro serio & efficaciter dicere. Quo verbo hic necessariò saluator vsus est, nec dicere potuit: Vtrum est facilius remittere alicui peccata, an conferre solo iussu paralytico sanitatem, eo quòd de D blasphemia argu[illegible]tur quæ in dicendo consistit: quare [illegible] illorum calumniam directè responderet dicendum erat, quid est facilius dicere, & nõ, quid est facilius facere. Est ergo hic sensus: Vos me arbitramini blasphemum, quòd dicendo, *remittuntur tibi peccata*, iudicetis me vendicare potestatem Deo propriam. Sed vestrum requiro iudicium, vtrum horum duorum maioris est potestatis, seriò & cum efficacia dicere, *remittuntur tibi peccata* an dicere, *surge & ambula*? Non dubitem quin E vtrunq; sit ęqualis, imò eiusdem potestatis, idq; diuinæ, cùm solius Dei sit verbo præstare quicquid voluerit. Itaq; eandem sibi potestatẽ arrogat qui hoc seriò dicere præsumit, quá sibi vendicat qui dicit, *remittuntur tibi peccata*, vt æquè blasphemus sit qui illud dicit, atq; qui hoc dicit. Hoc tantùm interest quòd ex cõspecto ipso effectu secuto manifestè deprehendi potest, non falsò & arroganter potestatem vendicatam, si quis dicat, *Surge & ambula*: non autem ita deprehendi potest, quòd si quis dicendo *remittuntur tibi peccata*, eandem potestatem sibi vendicet. Quare vt certissimò cognoscatis me nõ arrogáter vsurpare potestatem remittendi peccata, sed eam verè habere quam antehac nullus hominum in terra habuit, etsi & ego homo sim in terra conuersans vobiscum, ecce efficaciam horũ

verbo

verborũm, surge & ambula, vobis exhibeo, verbo A hunc paralyticum sanum adeo reddẽs, vt ipse suũ lectum auferens, integra valetudine sit à nobis abiturus in domum. Itaq; si non potestis me ob id blasphemum iudicare, ꝙ dicere præsumam huic: *Surge & ambula*; ipsa videlicet re declarante me habere eam potestatem quam verba præ se ferunt: nec ideo blasphemum condemnare deberisꝙ dicam, *remittuntur tibi peccata*, sed potius ex externo signo probare verum esse spirituale & oculis nõ patens remissionis peccatorum signum. Ex qua explanatione patet, quàm conuenienter Christus illorum calumniæ respondent, & quàm apte eorũ crassum cęcumq; iudiciũ notauerit, eo ꝙ ea verba nõ calumniarentur tanquam blasphema, quibus solo iussu ægris frequenter sanitatem cõtulisset, B cùm eandem potestatem præ se ferrent, idq; apertius quam verba illa quibus promisit remissionem peccatorum. Aduertenda autem hic prudentia saluatoris. Cum eñ scribę cogitarent apud se: *Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* Nõ respõdet: Vt autem sciatis me esse Deum, & ob id posse dimittere peccata, sed, *vt sciatis quia filius hominis habet potestatẽ*, &c. efficaciter probans ex ipsa cogitatione scribarum, se verum esse Deum, nec tamẽ id ob humilitatis exemplum, ac inuidiam declinandam exprimens, & simul se verum hominem cõprobans, potestatemq; dimittendi peccata cõpetere sibi etiam quatenus homo est, & nõ solùm C quatenus Deus. Remittit autem Christus quatenus homo aliter peccata quã sacerdotes. Sacerdotes eñ solùm remittũt tanquam ministri Christi, Christus verò remittit autoritatiuè & meritoriè sua morte expians hominum peccata. Illud autem; *in terra*; auxesin facit, significat eñ filium hominis non solũ habiturum potestatem cùm in cœlo esset regnatur⁹, sed etiã habuisse cùm adhuc in terris versaretur in forma serui. Offendit enim Pharisæos, ꝙ is q homo erat, & in terris versaretur, sibi vendicaret potestatem remittẽdi peccata, quod solius Dei est, q in cœlis est. Vnde ostendit filium hominis habere potestatem hanc, idq; in terra. Porrò hæc verba; *Vt autem sciatis quia filius hominis*, &c. quidam accipiunt vt sint verba Euangelistæ, quasi diceret: Ipsi dubitabant eum posse di- D mittere peccata, sed vt vos lectores sciatis ipsum habuisse hanc potestatem, tunc ait paralytico. Verùm rectius accipiuntur vt sint verba Christi ad scribas, quę cõtinuata fuerunt cum verbis q̃ subiunxit, cõuertendo sermonem ad paralyticum, dicens, *Surge & ambula*; sed Euangelistę interposuerũt illa verba; *tunc ait paralytico*; p parenthesin legenda, vt demõstrarẽt Dominum cõuertisse se ad paralyticum, dirigẽdo sermonem ad ipsum, postquam priorem sermonis partem direxit ad scribas. Itaq, Christi locutio imperfecta fuit, efficaciã maiorem habens quàm si perfecta fuisset. Habet eñ aliquid vehementiæ oratio in qua subitò fit transitus à persona in personã. Supplenda est autẽ oratio hoc vel simili modo; respicite & aduer- E tite. Cæterũ hic duplex occurrit difficultas. Primò, quomodo efficaciter Dñs probat se habere potestatem remittendi peccata, ex potestate curandi aliquem verbo, cùm nulli sanctorum hanc habuerint potestatem, illam verò nõ habuerint. Secundo, quomodo Dñs significat æque difficile esse dicere, Surge & ambula, & dicere, remittuntur tibi peccata, cũ Theophyl. post Chrysost. dicat, ve- A ra difficiliorem esse animę quàm corporis curationem? & August. super illud Io. 14. Maiora horũ faciet; maius esse opus asserat vt ex impio quis fiat iustus, quàm creare cœlum & terrã. Ad primum dicendum, Christum nõ simpliciter ex potestate curandi paralyticum probare se habere etiam potestatem remittendi peccata, sed ex eo ꝙ sine nominis alicuius inuocatione, solo iussu, & cũ autoritate præcipiendo curaret: quam potestatem nũ habuerunt aliqui sanctorum, sed nec habere possunt, cùm sit solius Dei. Deinde cùm miraculũ curationis paralytici ædiderit Dñs in cõfirmationẽ potestatis remittendi peccata, efficaciter cõsequebatur eandem ipsum habere, cùm miracula vera efficaciter cõprobent id in cuius attestationem B fiunt. Sunt eñ quasi sigillum quoddam Dei, quo aliquid Deus verum esse cõprobat. Ad secundum dicendum, maius quoddam opus ex sese esse iustificare impium quàm sanare ægrotum, cùm illud ad spiritum, hoc verò ad corpus ptineat, ac ob id etiamsi hæc duo in seipsis tantùm cõsiderentur, facilius esse sanare ægrotum paralyticum, cùm id aut simile naturali aliqua virtute fieri possit. Verùm sanare paralyticum hoc modo, nempe solo iussu, remittere peccata; si referantur ad eam causam à qua sola hæc fieri possunt, æquè sunt & facilia & difficilia. Diuinæ enim potentiæ vtrumq; æquè est facile, à qua sola hæc fieri possunt.

C ¹SVRGE, TOLLE LECTVM TVVM, ET VADE IN DOMVM TVAM. ET ʰCONFESTIM, &c.] Nõ solù surgere pręcipit, sed etiã tollere lectum, vt quod fuit testimonium infirmitatis, fieret probatio perfectę sanitatis. In domum quoq; abire præcepit, vt ne gloriã suam quęrere videret, si illum apud se retineret: vtq; nõ solum præsentes, sed etiã omnes obuij miraculi euidentiã ꝓbatent, & sanitate sua domesticos lætificans fidei eis fieret occasio. Porrò æditũ sermonẽ mox manifesta præsentaneáq; vis cõsecuta est. Nõ eñ paralyticus paulatĩ ac tandẽ, ęgreq; cœpit se mouere, sed ad Iesu vocẽ statĩ erexit sese, quasi nullã vnquam sensisset paralysim, ac sublato in humeros lecto per cõfertam hominum multitudinem egressus est, nouũ & antehac inuisum omnib. spe- D ctaculum exhibens, vt q paulò ante velut exanime cadauer à quatuor baiulis lecto affixus portabat, nunc gestiens & alacer tantę etiã sarcinæ gestãdę sol⁹ sufficeret. Cumq; negatus fuisset locus aduenienti, datus est exeunti. Sic eñ dispensatione quadam diuina vtrumq; expediebat, vt veniẽti obsistens turba, fidei magnitudinem omnib. faceret manifestam, & datus p mediã multitudinem exeunti loc⁹, miraculi spectaculum omniũ oculis subiiceret. Quid autẽ his visis scribæ vel cogitauerint, vel dixerit, euangelistæ nõ cõmemorant, nisi eos intelligamus etiam cõprehensos à Marco & Luca, q dicunt omnes obstupefactos. Cæterum Matthæus turbatum solum meminit, nimirũ, ꝙ vulg⁹ hoc miraculo cõspecto magis obstupefactũ sit, ac simplici animo Deum glorificauerit, cũ scri- E bas fortè & Pharisæos inuidentiæ q̃dam zel⁹ occultæ torqueret. Tria autem in præsentib. turbis cõsecuta cõmemorant, nempe stuporẽ & admirationem summã quam Lucas ἔκστασιν vocat, timorem magnum ex stupore rei nouæ prodeuntẽ ad glorificationem Dei. Pro eo tamen quod habet Matthæus, *timuerunt*, græcè est, ἐθαύμασαν, hoc est, admirati sunt, vnde videtur interpres legisse

Christus quatenus homo quomodo peccata dimittit.

A ἐθαύμαζον. Porrò timoris apertè mentionē fecit Lucas dicens: *Et repleti sunt timore.* In huius autē paralytici curatione sensum aliquem spiritualē requirēdum, prętetquā quod superius generaliter est ostensum, etiā præsens locus satis indicat. Docet enim hic Dñs se voluisse per corporalem curationem morborum cōfirmare potestatem suam ad remittēdum peccata. Itaque sicut est paralysis quędā corporū, q̄ humore noxio neruos corpōris, qui motus sunt organa, occupat ac torpefacit sic vt qui laborat hoc malo, viuum cadauer esse videatur, cùm ad nullum vsum habeat membra corporis sui: ita quędam est paralysis animę, cū scilicet voluptates ac frigidissimæ rerum fluxarū curę sic occupāt omnes animæ vires, vt tota torpeat

B ad oīa pietatis officia, ita affixa infœlici grabato cupiditatum carnis, in quibus cōquiescit, vt viuēs mortua sit, atq; ex sese nullum habeat robur erigendi se à rebus terrenis ad cœlestia, aut adeundi medicum animarum. Talis igitur anima, si agnito morbo suo humana arte immedicabili, cupida fuerit sanitatis, seipsam curet cū summa fiducia

C prędicatorum, pastorum, & iustorum hominū institutione & oratione deferri ante Christū, eique cōmendari: & quoniā turba carnalium hominū, & carnaliū cogitationum impedimētum pręstat accedendi, curet se subuehi à carnalium commercio, sicq; humiliter demitti ante Iesum, morbū suū omni deposito noxio pudore illi planè & palā detegens. Qui nō dubium omnipotente sua bonitate, nō solū peccata remittet, vnde paralysis illa & dissolutio virium nata est; sed & vires largietur tātas, vt nō tantùm surgat, sed etiā lectum, hoc est, corpus in quo requiescebat languescēs ad omnē boni operationem, tollat veluti in humeros suos, dominans iam illi cui priùs seruiebat, nō iam vt priùs baiulis opus habens, sed suis pedibus ambulans quocunq; agit illā spiritus Christi, nec aliò ambulās quā quò iussa est. Ambulat autē, idq; coram omnibus, atq; in domum suam vadit, dum virtutem profectib. semper ad meliora aliis etiam videntibus progreditur, ingrediens in requiem cōscientiæ, secundum illud Psalmistæ: Cōuertere anima mea in requiem tuam, quia Dñs benefecit tibi; expendens apud se beneficij accepti & bonitatis diuinæ magnitudinem, ac ob eam & priuati & publicè Deum glorificans. Porrò nostrum fuerit, nō scribarū, sed simplicis turbæ sequi exemplum, vt & ipsi glorificemus Deum, non solum quando nobis sua clementia adimit morbos animi, verumetiam cùm alios videmus eiusdem bonitate à pristinis vitiis resipiscere, admirandūque & nobis, quòd talē potestatem dedit hominibus, vt & ipsi possint remittere peccata.

VOCATVR MATTHÆVS, ET DE IEIVNIO DISPVTATVR cum discipulis Ioannis & Pharisæorum.

Matt. 9. Marc. 2. Luc. 5. CAP. XXXIII.

E ^b T ^c post hæc † ^b exiit ^b rursus ad mare, omnisq; turba veniebat, & docebat eos. Et ^Δ ^c cum trāsiret ^a inde Iesus, vidit ^a hominē publicanū nomine Leui ^b Alphæi sedētem ad telonium, ^a Matthæum nomine. Et ait illi: Sequere me. Et ^c relictis omnibus surgēs secutus est eū. ^c Et fecit ei conuiuiū magnū Leui in domo sua. Et ^e factū est † cū accūberet in domo ^b illius, ^a ecce ^Δ multi publicani & peccatores ^a veniētes ^b simul discūbebant cum Iesu & discipulis eius. ^b Erāt enim multi qui & sequebantur eum. Et ^e videntes Pharisæi ^b & scribæ ^c eorum ^b quia manducaret cū publicanis & peccatoribus, ^c murmurabant † dicentes ad discipulos eius: Quare cum publicanis & peccatoribus ^c māducatis & bibitis ^c manducat ^b & bibit ^a magister vester? ^c Et † ^c hoc audito Iesus ^c respondens ^Δ ait ^h illis: Non necesse habent sani medico, sed qui malè habent. Euntes autem discite quid sit: Misericordiam volo, & non sacrificium. Non ^e enim veni vocare iustos, sed peccatores ^c ad pœnitētiā. ^a Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis: ^b & erant discipuli Ioannis & Pharisæorū ieiunātes: & veniunt, & ^Δ dicunt ei, Quare discipuli Ioannis ieiunant frequēter, ^c & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui autē ^c discipuli non ieiunant, [sed] ^c edunt & bibunt? Et ait illis Iesus: Nunquid ^Δ possunt † filij sponsi ^a lugere [&] ^b ieiunare quamdiu cum illis est sponsus? ^b quanto tēpore habent secum sponsum nō possunt ieiunare. Venient autem dies ^c cùm auferetur ab eis sponsus, & ^c cùm ablatus fuerit ab eis spōsus, tunc ieiunabūt ^b in illis diebus. ^c Dicebat autem & similitudinem ad illos. Quia nemo immittit commissurā ^c panni rudis, ^c [aut] ^c à vestimento nouo † in vestimentū vetus: ^b alioquin ^c & nouū rumpit, & veteri non conuenit ^c commissura à nouo, [&] ^Δ ^c aufert supplementū ^a eius ^b nouum ^c à ^a vestimento ^b veteri, ^c & peior scissura fit. Et † nemo mittit vinū nouū in vtres veteres, alioqui † dirumpet vinum nouum vtres, & vinum ^Δ effundetur, & vtres peribūt: sed vinū nouū in vtres nouos ^Δ mitti debet, & ^c ambo cōseruātur. Et nemo bibēs vetus, statī vult nouū. Dicit enim, ^c vetus melius est.

ET ^c POST HAEC ^h EXIIT RVRSVS AD MARE, &c.] Quoniam superius narrauerūt Euangelistæ quomodo Christi verba & factū calūniati sint scribæ & Pharisæi, iam & alia eorum cālumniam occasione conuiuii à Matthæo parati natam subtexunt. Vnde & Matthęi vocationē quę huius calumniæ occasio fuit interserunt, quam nō contigisse ante paralytici curationem, vt quidam putant, sed post eam ex Luca est manifestissimū, q̄ habet: *Et post hæc exiit, & vidit publicanū,* &c. Quò autem exierit, solus Marcus narrat, nimirum ad mare rursum, vt scilicet doceret in eo loco ad quē hominum multa confluere solebat multitudo. Verisimile autem est Christū iam circa mare existentem, & ibi in littore trāseuntem, inuenisse ibi Matthæum sedentem ad telonium. Solent enim esse telonia circa maria, vbi à prætereuntibus aut applicantib. vectigalia exiguntur. Certè circa mare cōtigisse Matthæi vocationem Marcus satis innuit. Nam quorsum alioqui præmisisset Dominū ad mare cōcessisse? Et terræ sanctæ scrutatores dicūt extra Capharnaū circa mare demōstrari locum vnde vocatus sit Matthæus. Est autē teloniū Græca dictio, deriuata à τέλος, quod est vectigal, vel mensa ipsa vectigalis, quomodo accepit noster interpres in Marcu & Luca, dū vertit, *sedētem*

ad

Margin: † b egressus est ▷ b eo cū præteriret † a inde lonio † a discūbente eo in domo ▷ e erāt multi publicani ... Ab his qui cū illis erant discumbētibus † a dicebāt discipulis. a dixerūt discipulis † a At Iesus e audiens ▷ e dixit ad illos ‖ a nō est opus valētibus medico, sed malè habentibus. ‖ e nemo gent qui sani sunt ▷ e At illi dixerūt ad eū ▷ a ducē tes: quare nos & Pharisæi ieiunamus? ‖ Quibus ipse ait † b o filii nuptiarū ▷ e Potestis filios sponsi facere ieiunare dum ‖ b assumit ‖ e assumentum † b vestimēto veteri ▷ a atollit enim plenitudinē ‖ b e maior † a neque mittunt † a rūpuntur vtres ▷ a effūditur ‖ a pereūt ▷ a mittunt ▷ e omittendū est. ‖ e o vtraque.

ad telonium: vel ipse locus & domus in qua sedẽt publicani, hoc est, publicorum vectigalium redẽptores & exactores. Et sic videtur interpres accepisse in Matth. dum vertit, *sedentẽ in telonio*, quamuis hic Græcè eodem modo habeatur quomodo in Marco & Luca, καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, sedentem ad teloniũ. Porrò quod Matt. proprium suum nomẽ ponit, Lucas verò & Marcus nomen Leui: intelligẽdum est ipsum fuisse binominem, & Lucã quidem ac Marcum, vt habet Hieronymus, propter honorem Matthæi noluisse eũ nominare nomine vulgato: Matthæũ verò vulgatũ suũ nomẽ expressisse, vt Dei eo se benignitatẽ declararet, ac legentibus ostenderet nullũ debere salutem desperare, cũ ipse de publicano repẽtè factus sit Apostolus: vnde & cùm Apostolorũ catalogum recenseret, nomẽ publicani adiecit, dicẽs: *Matthæus publicanus*. Verisimilius autem videri põt. Matthæũ prius quidem dictum Leui, ac deinde à Christo mutatum ei nomen, vt diceretũ Matthæus. Neq; enim facile est inuenire quosdã binomines in scripturis, nisi ferè per mutationem nominis primi, ac per expressionem eiusdem nominis per alterius linguę nomen idem significans, quomodo Cephas, Petrus dicitur. Atque ideo videtur potius Marcus & Lucas Matthæum Leui vocasse, quòd eo vocaretur nomine cum à Domino vocaretur.

ET AIT ILLI: SEQVERE ME. ET RELICTIS C OMNIBVS, SVRGENS SECVTVS EST.] In hac vocatione, primũ quidem relucet Domini clementia & bonitas: qui sicut priùs non dedignatus est viles ac rudes piscatores in discipulorum numerũ aduocare, ita nec iã dedignatur veluti publicũ peccatorem à Iudæis cõtemptũ vocare. ostendens se nullum aspernari hominum genus, quãtumuis mũdo cõtemptum. Deinde verò eiusdem patescit diuina virtus & efficacia ad cõmouẽnda hominũ corda solo verbo. Nã quod mox, postquam dixit dominus publicano quæstui penitus addicto, *sequere me*, omnibus relictis Dominũ secutus sit, etsi minus homines mirarentur, tamen erat multo prodigiosius illo quod paulò ante demirati erant in D sanato paralytico. Grauissima enim paralysi animi laborat, cuius mens tota affixa est pecunię studio, nec aliquid difficilius quàm auarum ad contemptum lucri terreni pertrahere. Vnde Dominus dixit, difficilius esse intrare diuitem in regnum cœlorum, quàm camelum, &c. Iam & obedientia magna vocati Matthæi hic cõmendatur, quod ad vnã vocẽ Domini, omnibus statim relictis, nõ dubitauerit Dominũ sequi. Quod vtiq; leuitati non potest tribui, sicut calũniabantur Porphyrius & Iulianus, cùm iã fama Christi celebris esset, & tanta esset Christi potentia cum maiestate quadam in vultu relucens, vt sicut magnes ferrum, ita & ipse quos vellet etiam primo aspectu attrahere posset. vt habet Hieronymus.

ET FECIT EI CONVIVIVM MAGNVM LEVI IN DOMO SVA. ET FACTVM EST.] Matthæus quidẽ modestiæ causa non dicit à se paratũ Domino cõuiuium, aut in domo sua Dominum discubuisse, dicens tantùm. *factũ est discumbente eo in domo*, virtutem quidẽ suam tacens, vitium autem suum apertius quàm reliqui Euangelistæ manifestans. Vnde nõ rectè quidam in Matt. vertit, *in illius ædibus*, cũ Græcè tantùm sit ἐν τῇ οἰκίᾳ. Marcus autem Dominum in domo Leui recubuisse dicit, & Lucas à Leui conuiuium, idq; magnum paratũ Do- A mino cõmemorat. Porrò conuiuium istud nõ dicitur ob id potissimũ magnum, quod in eo multi fuerint cõuiuæ, sed potius quod opulentum esset & pretiosum. Est enim Græcis pro conuiuio δοχὴ, hoc est, exceptionem. Itaq; fecisse magnum cõuiuium hic est quod Latinè dicitur, splendidè excepisse Dominum. Cõuiuium autem hoc Matth. Domino fecit, tum vulgarem sequens modum quo discedentes ab amicis & familiaribus per cõuiuiũ eos solent relinquere & valedicere, quale exemplum est in Helisæo: tum vt Dominũ honoraret, à quo se propter vocationem honoratum & beneficio B affectum indicauit. Verũ dubium hic est quomodo Matthæus iam dicatur fecisse Dño conuiuium, idq; in domo sua, cùm priùs dictum sit quod post vocationem relictis omnibus secutus sit Dominum. Nam ex hoc loco hæretici colligunt, Apostolos & discipulos Christi non sic omnia reliquisse, vt quę possidebant planè à se alienarent, sed ad eorum vsum & curam quoties per euangelicum negotiũ licuerit, redire. Sed hæc sententia superius satis reiecta est, & in sequẽtib. apertius refellẽt. Quidã ergo intelligunt, Matthæũ mox post vocationem secutum quidem Dominum, ita vt adhæserit ei multa coniunctus familiaritate, nondum tamen factum eius indiuiduum comitem: sed hoc tunc factum, cùm in mõte ex omni discipulorum mul- C titudine factus est vnus Apostolorum. Verùm adhuc obstat quod Lucas nõ solum secutum dicit, sed etiam relictis omnibus secutum. Itaq; Caietanus intelligit, relictis omnibus, negotiis [il]licet, nõ autẽ omnib. adhuc rebus & possessionibus, vt significetur post vocationẽ Matthæũ quãtumuis perplexæ [illegible] eius rationes, omnibus tamen illis relictis mox Dominum secutum. Verùm nõ videtur hic esse sensus Euãgelistæ, cũ videatur hic velle significare id fecisse Matthæũ quod postea Dominus requirit ab omnibus discipulis suis: Nisi, ait, quis renunciauerit omnibus quæ possidet, nõ potest meus esse discipulus. Proinde vel intelligendum est per anticipationem dictum esse, quod relictis D omnibus secutus sit Dominum, quodq; mox vt vocatus fuerit cœp[er]it par[are] [h]ic Dño conuiui[um], quo peracto, & rebus suis vtcumq; dispositis, secutus sit Dominum. Vel intelligendum, [o]mnia illum negotia publicanorum, quę tunc cùm vocaretur tractabat, mox reliquisse, omnes itẽ possessiones animo saltem promptissime reliquisse, postea tamen permissum à Domino, vt de rationibus suis & rebus disponeret, ac tum parasse Domino conuiuiũ in domo sua. De Publicanis autem & peccatorib. qui dicuntur simul cum Christo venisse & discubuisse in domo Matt. incertum an à Matt. fuerint inuitati propter familiaritatem. Marcus enim veluti rationem redditurus ob quam hi aderant in conuiuio, subiicit: *Erãt enim multi qui sequebãtur eũ*. E Quod sic videtur accipiendum, multos videntes Christi in vocando Matthæum benignitatem, ac videntes Matthæum sequentẽ, siue exemplo eius, siue etiã voce eius prouocatos, simul cum ipso secutos esse Dominum. Vnde quidam libri legunt; *qui & sequebãtur eũ*. Porrò peccatores, qui hic & alibi publicanis cõparantur, videntur fuisse homines vitæ apertè malæ, qui forsan ob aliqua crimina eiecti erant extra synagogam, habiti à scribis & Pharisæis velut excommunicati.

ET VIDENTES PHARISÆI ET SCRIBAE EORVM QVIA MANDV. &c.] Memorabile

ſanè,Phariſæos & ſcribas,quorum hi de ſcriptura- A
rũ ſcientia,illi de vitæ religione gloriabãtur, eoq;
nomine populo inſigniores erant , Domino præ
omnibus aliis obtrectaſſe magis,& optima queq;
eius dicta factaq; dãnaſſe. Sed eſt hæc natura hu-
manę ſiue iuſtitiæ,ſiue ſciẽtiæ,q̃ charitate & humi
litate deſtituta eſt,vt cũ ſit imperfecta,& tamẽ p-
fectã ſe iudicet,omnia q̃ à ſuo inſtituto ſunt alie-
na,quantũuis pfecta & bona,præ ſe contemnet &
cõdẽnet,vtq; ſuperciliosa ſit,omnia facilè in peio
rẽ partem rapiens,& leuia queq; grauiter exagge
rans.Scribæ ergo & Phariſæi de ſciẽtia & ſanctita
te ſibi placentes, illicitũ iudicabant cum publica-
nis & peccatoribus cõuerſari,& potiſſimum mẽ- B
ſam habere cõmunem:quæ ſummum eſt familia-
ritatis indiciũ. Primùm enim putabant hinc ho-
minem iuſtum pollui,quemadmodum ſecundum
legis præſcriptum polluebatur homo ex cõtactu
animalis immundi,aut hominis ſecundũ legis or-
dinationem immundi. Nullã enim maiorem eſſe
immunditiam quàm peccatum.Deinde metuebãt
ne ex cõuerſatione cum peccatoribus ſimiles eis
efficerentur.Nam,vt dicitur Prouer.13. Qui cum
ſapientibus graditur,ſapiens erit,amicus ſtultorũ
ſimilis efficietur.Et Eccleſiaſt 13.Qui tetigerit pi-
cem,inquinabitur ab ea : & qui communicauerit
ſuperbo,induet ſuperbiam.Poſtremò,metuebant
ne cõſuetudine cũ peccatoribus adderent animos C
ipſis qui vitati fortè reſipiſcerẽt. Verùm inter has
cauſas primam veriſimile eſt eos maximè mouiſ-
ſe, pro ingenio præpoſteræ & humanæ ſapientiæ
& iuſtitiæ eorum. Vt autem in obmurmuratione
ſcribarum & Phariſæorum perſpicuè apparet ſu-
perciliosa & præpoſtera eorum religio,ita rurſum
hic obſeruandũ quàm meticuloſa fuerit & ſubdo-
la. Dominum enim corã monere miſeri nõ aude-
bant,ſiue ꝙ conſcij eſſent propriæ maleuolentiæ,
ſiue ꝙ illius in refellẽdis calumniis experti eſſent
prudentiam , metuentes ne audirent ab eo quod
nollẽt.Diſcipulos adeunt rudes adhuc,qui & ma-
leuolentiam minus perſentiſcerent , & rationem
facti quã quærebant reddere nõ poſſent. Hos ca-
ptant venenato ſofurto,ſperantes ſe eos poſſe ab- D
ducere à præceptore quẽ ſequebantur. Quod au-
tem à Luca dicuntur dixiſſe: *Quare cũ publicanis &
peccatoribus editis & bibitis*, à Marco verò & Matth.
*quare cũ publicanis & peccatoribus manducat & bibit
magiſter veſter*,nihil habet cõtrarietatis.Intelligi e-
nim poteſt vtrumq;dixiſſe,& tamẽ ſi alterum ſo-
lùm dixerint,vtrumuis dixiſſe cenſendi ſunt.Cõ-
munis enim erat & diſcipulorum & Domini cul-
pa ſi quæ erat,Dominum tamen calumniari vole-
bant vt culpæ huius authorem. Vnde ſi vero in-
nocentiæ zelo moti fuiſſent,Dominũ ipſum mo-
nuiſſent. Non eſt autem intelligendum diſcipulis
adhuc in cõuiuio exiſtentibus hæc dicta à Phari-
ſæis:nõ enim interfuerũt Phariſæi cõuiuio quod
adeo deteſtabantur : ſed poſt cõuiuium hæc dicta
ſunt , cùm alicubi eos cõmodo aliquo loco cum E
Chriſto reperiſſent. Nõ enim quod habent Matt.
& Marcus,*vidẽtes dicebãt diſcipulis eius*: ſic eſt intel-
ligendũ quaſi & ipſi cõuiuio interfuerint, & tum
cùm hæc viderent,diſcipulos iſtud interrogarent,
ſed videntes dicebant,hoc eſt,poſtquam vidiſſent
& intellexiſſent.Eſt enim Græcis non participium
præſentis temporis,ſed aoriſtus *ἰδόντες*, qui nullũ
participium habet apud nos ſibi correſpondens,
ꝓinde coactus eſt ſæpe interpres præſenti tẽpore

A abuti pro præterito.

ʿEt hoc audito ʾ Iesvs ʿ respondens ʾ
ait ʰ illis: ʾ non necesse,&c.] Cũ ad Phari-
ſæorũ interrogationem diſcipulis adhuc rudibus
nõ eſſet in promptu quod reſponderent, qui tan-
tùm ſimplici fiducia pendebant à Domino,Domi
nus ſiue ex diſcipulorũ relatu intelligẽs Phariſæo
rũ ſubdolã & maleuolã interrogationem,ſiue po-
tius per ſe illa audiens, cùm etiam voces clãcula-
riæ illum latere nõ poſſent,ſicut nec cogitationes
occultæ,ꝓ diſcipulis reſpondit. Et primũ quidem
à cõmuni exemplo & officio medici eos cõfutat,
accuſationem eorum ad virtutis opus cõuertens,
B atq; oſtendens irreprehẽſibile eſſe, imò potiꝰ lau
de dignum qđ ab eo agebatur. Eſſe enim ſe medi-
cum,atq; ob id pro officio adeſſe peccatoribus ,&
cũ eis conuerſari,nõ vt eos in peccatis foueat,ſed
vt à peccatis ſanet:nõ ſic autem ſcribarum & pha
riſæorum requirere conſortium,ꝙ ſe ſanos exiſti-
marent, & ob id medico opus non haberent. Por-
rò quod dicit, *Non opus eſt valẽtibus medico*, intelligẽ-
dum,vt curentur & ſani ſint. Indigẽt enim medico
vt ſanitatem cõſeruent. Aut intelligendum qua-
tenus ſani ſunt.Quatenus enim male habere poſ-
ſunt,quod infirmitatis eſt,aut quatenus aliqua in
parte malè habent,medico opus habent.Sic qua-
tumuis ſani ſunt iuſti in hac vita, medico tamen
C Chriſto opus habent , qui & acceptam ſeruet ſa-
nitatẽ,& quotidianas imperfectiones ac infirmi-
tates curet.Deinde verò ſcripturæ teſtimonio eos
cõfutat,oſtendens ex ſcriptura ſe quidem rẽ face-
re Deo gratiſſimam, dum infirmis & medici cura
egentibus miſeretur,& ſubuenire ſtudet: illos ve-
rò notans & de ſcripturarũ ignoratione prauaq;
intelligentia, quantumuis de ſcientia ſcripturarũ
gloriarentur,& de neglectu eius,qđ eſt præcipuũ,
ac præpoſtera religione , quam ſcilicet ſitã potiſ-
ſimum putabant in ſacrificiis , aliisq; legis cere-
moniis(quæ ſub ſacrificio tanquam principaliori
cõtinentur) ita vt miſericordiæ & pietatis in pro-
ximos nulla ab eis aut rara cura haberetur. Eſt au-
tem teſtimonium deſumptum ex Oſeæ 6. capite,
D idq; magis ſecundùm Septuaginta quã Hebraicã
veritatem.Siquidem Hebræa habent præteritum,
volui , quemadmodum etiam vertit Hieronymus,
Septuaginta verò , ἔλεος θέλω,καὶ οὐ θυσίαν. Cæterũ
hoc intelligendum eſſe in hoc ſenſu.Miſericordiã
volo pluſquã ſacrificium,patet ex eo quod ſequi-
tur;& ſcientiam Dei pluſquam holocauſtũ, q̃uia
poſſit etiam intelligi miſericordiam per ſeſe Deo
gratã eſſe , ſacrificia autem legis ex ſeſe Deo non
placere,nec vnquam placuiſſe, ſed tantum ex de-
uotione offerentium & ſignificatione Chriſti. Ter-
tiò verò eos confutat ex proprio ſuo officio.Nam
priùs quidem ex cõmuni officio medici oſtendit
ſe rectè facere ꝙ ipſis relictis , cum peccatoribus
cõuerſaretur:nunc autem idem docet ex proprio
officio,quod erat , annunciare verbum Dei,& ad
E Deũ homines cõuertere.Porrò ſententia illa , *Nõ
veni vocare iuſtos,ſed peccatores* : quæ videtur ſignifi-
care quoſdam fuiſſe quibus Chriſtus nõ venerit,
qui tamen omnibus venit,variè intelligitur. Qui-
dam enim ſic intelligunt:Non veni vocare iuſtos,
quia tales nullos inuenio,cum omnes ſint pecca-
tores, & egeant gloria Dei. Alij poſt Chryſoſto-
mum intelligunt Dominum ironicè locutum , &
per iuſtos intellexiſſe Phariſæos , eo quòd ſeipſos
iuſtificarent , & iuſtos reputarent , vt ſit ſenſus:
Non

Non veni vocare tales iustos quales vos estis Verùm neutra harum interpretationum conueniens videtur. Nō prima, quia præsupponit Christū voluisse significare nullum tūc inuentum qui iustus dici posset, qd nō est verisimile, cùm de Nathanaele dixit, ecce verè Israelita, in quo dolus non est, & de Ioanne: Inter natos mulierū, &c. Nec dubiū qn verè tune essent multi alij iusti secundùm eū modum quo in scripturis dicuntur quidā iusti. Neq; secunda, quia etiam ad vocandum Pharisæos venerat Dominus, cùm tam frequenter illis eorum vitia aperiret, si fortè conuerti vellent. Proinde rectius intelligitur simpliciter Dominum etsi venerit ad docendum perfectius iustos eosq; saluandū, & in iustitia cōfirmandum, non tamen venisse ad vocandum eos, hoc est, cōuertendū eos. Est enim hic, *vocare*, ad Deum inuitare. Aut illud *in pœnitentiam*, quod à Luca adiectū est, & ponitur etiam apud Græcos in Matt. & Marco, nō solùm referatur ad peccatores, sed ad iustos etiā, vt fit sensus: Ad hoc veni, vt prædicem pœnitentiam, à qua auspicatus sum cū Ioanne prædicationē dicens: Pœnitentiam agite. Ad hoc autem non veni vt vocarem iustos, vt qui nō indigent pœnitentia, sed peccatores: proinde mirum vobis esse nō debet q vobis defectis, qui iusti esse videmini, peccatorib' adhæreo, & cum illis conuersor. Non enim ob id cū eis consuetudinem habeo vt illorū malitia abutar, aut in malo eos foueam sed tantùm ob id, vt ad pœnitentiam adducam. Nō obstat ergo veritati sententiæ Christi q Nathanaelem iustum vocaverit Dominus. Non enim loquitur hic de vocatione ad sequelam, sed de vocatione ad Deum & ad pœnitentiam. Porrò quemadmodum in eo q Dominus dignabatur manducare cum publicanis & peccatoribus, obseruanda est ipsius erga peccatores benignitas & humanitas: ita in hac eius responsione discenda primùm ipsius mansuetudo, qua tāblādè respōdet maleuolis obtrectatoribus: deinde quatenus cū peccatoribus sit cōgrediendum, nimirū quatenus congressu nostro possit morbis eorum mederi. Ideo nanq; scopus pio esse debet, & cum peccatoribus cōgrediēdi, & eos vitandi, nempe vt peccatores & mali esse desināt. Si ad hoc congressus conducit, vitandi plane non sunt: si vitatio ad hoc cōfert, diligēter vitādi. Itaq; non contrariatur istud factum Domini doctrinæ Pauli dicētis: Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibū sumatis. Videndum enim & de qbus loquatur, & qua de causa illud præcipiat. Et quidem quod ad primum pertinet, nō ad præceptores illud præceptum pertinet, sed ad eos qui fratres inter se erant. Præterea de fratre hoc dicit ille, hi autē publicani & peccatores nōdū facti erāt fratres. Deinde de illis hoc dictum est, q in peccatis suis perseuerabant: hi verò publicani & peccatores sanabiles se præbuerunt. Quod verò ad præcepti illius causam pertinet, duplex est causa, quare vel Paulus illo atq; aliis locis, vel alij in scripturis vetent cōuersationem cū peccatoribus, his maximè q pertinaciter in peccatis persistunt. Primùm ne cōtagio suo peccatores alios inficiant, vnde Paulus incestū illū eiici ex ecclesia præcipiens: Nescitis, inquit, quia modicū fermentum totā massam corrumpit? Altera causa est, ne approbati sua peccata putēt, sed potius vitati ab omnibus, & ob id

Ioan 1.

Matt. 11.

1. Cor. 5.

Cor. 5.

A cōfusi, resipiscant. Ob quā etiam causam incestuosum Corinthium Paulus tradidit satanæ, & 2. ad Thess. 3. vetat cū immorigero haberi cōmerciū, vt inquit, cōfundatur. Cùm ergo, Dominus non solū nullo modo peccatorū cōtagio corrūpi poterit, sed etiā alios seruare poterat: cumq; hoc propriū ipsius esset officiū, vt mederetur animis, & hi peccatores desperati non essent, cū sanandos se offerrent, nec sic cū eis cōuersatus sit Dominus, vt ex ea cōuersatione i peccatis suis cōfirmari possent, sed potius sic vt ab eis liberarentur, nihil est quod in hoc facto Domini reprehendi possit, & nō potius summè laudari tanq opus proprii officii & misericordiæ. Mitte verò consolar: meritò debet, B q se medicum vocat ac vocatorem peccatorum.

ET ERANT DISCIPVLI IOANNIS ET PHARISÆORVM IEIVNANTES, &c.]Post superiores duas calumnias Domino a Pharisæis illatas, tertiā iam cōsecutam describunt Euangelistæ, quā Lucas quidē tribuit Pharisæis, Matt. verò discipulis Ioannis. Marcus autem & discipulis Ioannis & discipulis Pharisæorum. Intelligēdi enim vtrosq simul conueniêle, Lucam tamen tantùm Pharisæorum meminisse, q huius expostulationis essent autores: Matt. verò discipulis Ioānis tribuisse hāc expostulationem, q forte hi soli verbum nomine etiam Pharisæorum facerent. Pharisæi enim non se aut suos discipulos tantùm Domino obiicere C volunt, sed & Ioannis discipulos secum adduxerunt, per quos & loquerentur, quò causam Christi vel Ioannis autoritate, quæ Christo & populo grauis erat, deprimerent, dum nō solùm suam, sed & Ioannis sanctissimi viri institutionem demonstrarent cum Christi institutione nō conuenire. Vide autem hic Pharisæorū versutiā, nō solū in eo q discipulos Ioannis sibi adiunxerūt, & per eos loquebantur, quodq; calumniam suam in discipulos Christi mouent, cùm tamen Dominum notare potius vellent: sed etiam in eo q sperabāt se hac quæstione posse cōuincere Christum, quasi D cum peccatoribus non ederet ea de causa quam illis explicauerat, sed potius vt gulæ suæ satisfaceret, vnde postea exprobrando dixerunt: Ecce homo vorator, amicus publicanorum. Sperabant ergo Dominum vel condemnaturū Ioannis institutionē, quod populo sciebant fore ingratum: vel si illā approbaret, seipsum manifestè condēnaturum. Et quidē discipuli Ioānis facilè adducti sunt vt cū Pharisæis Christū accederent. Nam & illos huot quidam humanus ac zel' malus arripuerat, q Ioannis famam Dominus videretur obscurare per miracula, doctrinā sublimiorem, ac discipulorū multitudinem maiorem. Peccauerunt autē hac in parte multis nominibus. Primùm quidē, q Pharisæis eorumq; discipulis sese cōiunxerunt ad calumniandum Christi institutionē, cùm tam grauiter culpasset Pharisæos magister eorū Ioannes, E ob falsam sanctitatem. Deinde q Christi institutionē calumniati ausi sint, quodq; zelo malo pro magistro suo contra Christum mouerētur, quem audierant à suo magistro tantopere sibi prælatū. Postremò, quod in suis ieiuniis & precibus tantopere sibi placerent, & de eis sese iactarent arrogāter dicentes: Quare nos & Pharisæi ieiunamus? Duabus enim rebus hisce externis eximiorem sanctitatem contineri putabant ieiuniis & precationibus prolixis quæ ieiunia commendant, hisque duobus Pharisæi potissimum opinionē sanctimoniæ

Luca. 7.

ctimoniæ captabant apud populum. Est autē sco- **A** pus calumniosæ q̄stionis iste: Singularem præ te fers sanctimoniam, & vitæ pfectioris doctrinam videris serere: q̄ fit igitur, vt cùm Ioannes & Pharisæi suos discipulos ieiuniis & precib⁹ incumbere instituūt, tu cōtrà tuos sinas indulgētius viuere, & quouis tēpore edere & bibere? Nā vt demus te rectè cū peccatoribus & publicanis edere & bibere, videlicet vt eos, quemadmodū dicis, sanes, & ad pœnitentiam adducas, quomodo nō tamen discipulos tuos, quos ad pfectiorem vitā instituere suscepisti, certis temporibus more nostro abstinere doces? Apparet sanè, q̄ q̄ cibum & potū nimis in- **B** dulges tuis, etiam tibi indulgeas communionem mensæ cum peccatoribus, non tam ea causa quam prætexis, quàm vt gulam tuam expleas.

[1] ET AIT ILLIS IESVS, NVNQVID POSSVNT FILII SPONSI [a] LVGERE, ET [b] IEIVNARE.] Quāuis arrogantiam manifestā & iactantiam præ se ferret calumniosa hæc interrogatio, eam tamen Dominus illis nō exprobrat, sed quoniam sciebat se potius impeti q̄ discipulos suos, responso admodū vrbano humanissimè respondit, sic vt nec taxaret Ioannis institutionem, nec aliorum ieiunia damnaret, sed tantū ostenderet indulgentiam qua in suos vteretur, nō esse negligentię, sed & esse tempori pręsenti debitam, & esse artificij cuiusdam quo paulatim illos ad meliora formaret. Du- **C** plici enim ratione satisfacit propositæ quæstioni, quarum prior desumpta est à sua psona, aut à cōditione temporis præsentis, quia scilicet tempus præsens nō cōgruit ieiunio discipulorum, quod ostendit ex similitudine ad tempus gaudij vacātiū lętitię nuptiali. In qua similitudine reuocat in memoriam discipulorum Ioannis, testimonium Ioānis de se, quo priùs testificatus erat, Iesum esse spōsum, cui à patre cœlesti spōsa esset deputata, vt vel ob hunc locum vtiliter & necessariò Euangelista Ioannis testimonium illud Baptistæ ab aliis prætermissum narrauerit. Mirè autem in hoc parabolico sermone relucet Christi inditendo suauitas, & ferendis calumniis māsuetudo, dū iam hilariter & **D** vrbanè calumniatoribus respondet. Porrò pro eo q̄d in Matt. & Luca est, *filij sponsi*, in Marco verò, *filij nuptiarū*, Gręcè apud oēs est, υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, hoc est poti⁹, filij thalami nuptialis. Significat enim νυμφών, teste Suida, magis thalamum nuptialem, cū sponsus dicatur hic & alibi νυμφίος, & nuptiæ, γάμοι. Filij autem nuptialis thalami Hebraica phrasi dicuntur, ad quos pertinet versari cum nouo marito in nuptiali thalamo. Hebræa enim phrasi id filius cuiusq; rei dicitur, quod vlla ratione ad illā attinet. Sic filij iræ & maledictionis dicūtur, q̄ iræ Dei & maledictioni sunt obnoxij. Sic Isa. 5. locus pinguis dicitur filius olei. Et c. 21. vocatur Babel filius areæ Dei, q̄ ita vt frumētum in area, eā vellet cōterere. Sic dicūtur filij lucis & tenebrarum, **E** & filij regni. Sic ergo & ī nostra lectione filij spōsi & nuptiarum non debent intelligi, qui ex sponso in nuptiis geniti sunt, sed ad quos pertinet spōso adesse, & nuptialibus gaudiis perfrui. Est ergo sensus: Vos qui sedulò audistis Ioannem, meminisse debetis, q̄ ille me prædicarit esse sponsum. Itaque quemadmodū non cōuenit vt lugeant & ieiunent qui à sponso ad nuptias vocati sunt: ita rem planè absurdā requirit, qui ab his qui mihi sponso adhærent, & nouis nostris nuptiis intersunt, ieiunium, quod lugentibus cōpetit, exigi quamdiu cū

A illis sum. Futurum est autem vt aliquando ab eis corporaliter & visibiliter auferar per mortem & ascensionem, & tunc destituti voluptate quam ex corporali mea pręsentia capiunt, destituti itē meo præsidio, quo assiduè iam illis pꝛouideo ne quid desit necessarium, & spōte ieiunia aliaq; luctus indicia suscipient, & nō solùm cibi inopiam, verùm & grauiora mala perferre cogentur. Quemadmodum enim apud Matt. sub verbo, *lugere*, comprehenditur ieiunare, eo q̄ ieiunium luctus quidam sit: ita cùm dicitur, *& tunc ieiunabunt*, sed verbo, ieiunare, omnis luctus, afflictio & inopia cōprehen- **B** ditur. Porrò quod Lucas dicit Dominum dixisse, *Nunquid potestis filios sponsi facere ieiunare*, &c. notare voluit interrogatores illos rē planè absurdā requirere. Aut secundum Aug. significatur, q̄ illi ipsi facturi essent aliquando vt lugentes ieiunarent discipuli, quoniam ipsi essent sponsum occisuri. Bene autem non dicit, abibit ab eis sponsus, quod significasset amoris in spōso imperfectionem, sed, *auferetur ab eis*, siue per mortem à vobis inferendam, siue per ascensionem à patre. Cæterùm pręterquam q̄ hoc responso Dominus ostendit suis discipulis nō conuenisse ieiunium, ita etiam satis ex opposito ostendit quare ieiunium conueniret discipulis Ioannis & Pharisæorum, nimirū q̄ non essent filij sponsi & thalami nuptialis, sed filij se- **C** norum, nempe Ioannis, austeram & tristem vitā degentis, & Mosi, onerosam legem suis imponentis. Ex huius autem occasione responsi, teste Hieronymo, Montanus, Prisca, & Maximilla, qui tres in anno faciunt quadragesimas, secundā post Pētecosten faciunt quadragesimam, q̄ ablato spōso, filij sponsi debeant ieiunare. Verùm secundum horum intellectum sequeretur, q̄ nō solùm quadragesimam, sed & omnem diem ieiunare oportet. Iuxta tropologiam verò ait Hierony. sciēdum, q̄ quamdiu sponsus nobiscum est, & in lætitia sumus, nec ieiunare debemus, nec lugere. Cùm autem ille propter peccata à nobis discesserit, tunc indicendum ieiunium est, tunc luctus suscipien- **D** dus. Secundum Hilarium verò & Ambrosiū significatur, eos qui iā regenerati sunt per baptismū, & sponsum iam præsentem habent, non ieiunare, sed assiduè pasci corpore & sanguine Domini. Eos vero quibus sponsus non est præsens, ieiunare & esurire, quòd cibo vitæ careant. *Sēsus Tropologicus.*

[c] DICEBAT AVTEM ET SIMILITVDINEM AD ILLOS, QVIA [1] NEMO IMMITTIT] Alteram iā addit rationē ad q̄stionē respōsiuam, qua per duas similitudines ostendit se arte & sapientia quadā abstinere ne ieiuniū à discipulis suis exigeret, scilicet pp̄ imperfectionē discipulorū. Prior enim ratio desumpta erat à cōgruētia tēporis, secunda ab imperfectione discipulorū, q̄ ratio vt bene intelligatur, aduertēdum imprimis **E** q̄ prior similitudo nō eodē omnino modo narratē à Luca, atq; narratur à Matt. & Marco. Nā Matth. quidem & Marcus habent de cōmissura panni rudis, hoc est, panni adhuc impoliti & impexi, q̄ scilicet nōdum à fullonibus apparatus est, velut cū pann⁹ à textore venit. Hoc enim significat dictio Græca ἄγναφος, componitur enim ex priuatiua particula, α & γναφεὺς, quod fullonē significat. Lucas verò habet, *de cōmissura vestimētis noui*, sic enim habent Græca pro eo quod nos habemus, *cōmissurā à nouo vestimēto*, scilicet acceptam. Fieri enim potest vt vtrumq; Dominus disiunctiuè dixerit,

quam

quáuis ſi alterum ſolùm dixerit, alterius ſenſus etiā in illo includatur. Illud autem Matthæi, *tollit enim plenitudinē eius a veſtimēto*, nõnihil habet obſcuritatis, & ab omnibus penè male intelligitur. Quidam enim ſic intelligunt: Cõmiſſura ſiue aſſumētum illud tollit plenitudinē, hoc eſt, pfectionē, & integritatē à veſtimēto veteri, quia ſcilicet ſoa firmitate illud diſciudit. aut ſic: Is q immittit huiuſmodi cõmiſſuram, hoc eſt, particulam panni vel veſtimenti noui, tollit plenitodiuem à veſtimento veteri, qa ſcilicet deſutmat illud. Verùm his ſenſib' obſtat pnomē, *eius*, cùm dicitur, *plenitudinē eius*, nõ enim habet ad qd referatur cũmode. Itaq; aliq legunt p nominatiuum, *plenitudo eius*, vt ſit ſenſus: plenitudo & ſupplementũ panni noui tollit aliqd à veteri veſtimento, & ſic ſit peior ſciſſura. Nā dictio Græca πλήρωμα, cùm ſit neutri generis, indiſferens eſt ad nominatiuū & accuſatiuū caſus. Verùm iam oportet fateri orationem eſſe imperfectam, & ſubaudiendum illud aliquid. Vnde quidā vertit, *Auferret id eius ſupplementū, partem veſtis*. At id eſt de ſuo quod videtur addere. Abſurdè verò intelligunt qui ſic accipiunt: Is qui ſic immittit cõmiſſuram, tollit plenitudinem à veſtimento nouo, & ſit in panno nouo peior ſciſſura q fuerat in veſtimento veteri. Nam Marcus apertè habet, *aufert plenitudinē a veſtimēto veteri*. Si autem Lucas cõferatur cũ reliquis qui hoc dicunt qd ab eo eſt omiſſum, ſicut ipſe ea dicit q illi, pmiſerunt, deprehendetur hic eſſe ſenſus: Is qui immittit huiuſmodi cõmiſſuram, poſtea, quia (vt dicit Lucas) nõ cõuenit cõmiſſura à nouo, offenſus diſſimilitudine noui pāni, aufert plenitudinem ſuam, hoc eſt, ſupplementum ſuum quod aſſuerat, à veteri veſtimento, & ſic ſit maior & peior ſciſſura in veteri veſte. Apertior autem eſſet ſenſus, ſi p *eius*, vertiſſet ſtérptes reciprocum relatiuum, *ſuā*. Refertur enim ad eum q immittit cõmiſſuram, qd tñ nec à quodam anim aduerſum eſt: niſi velimus pnomē, *eius*, referri ad pannum rudem. Itaq; omnes Euangeliſtę, ſimul collati ſignificant ex cõmiſſura noui pāni vel noui veſtimenti cum veteri veſte, duplex ſeq incõmodum: quemadmodum & in ſequenti ſimilitudine ſignificatur duplex incõmodum ſeq, ſi vinū nouum mittatur in vtres veteres. Primum noui panni ruptura cum pditione illius partis q aſſuebatur: ſecundū, maior ſciſſura in veſtimento veteri, ex ablatione aſſutæ partis nouæ, ppterea q nõ cõueniat veteri cõmiſſura a nouo panno accepta. Prius incõmodum apertè expreſſit Lucas, ſecundum apertius reliqui, quáuis & ille & iſti vtrũq; ſatis inſinuent. Porrò duæ iſtæ parabolæ nõ eodē modo ab omnibus applicantur ad ppoſitū. Quidā enim ipſos Phariſæos & diſcipulos Ioannis intelligunt hic cõparari à Chriſto veſtimento veteri & vtrib' veterib', vt intelligatur hic Chriſtus ſignificare, quare Phariſæis qui in cæremoniis veteris legis inueterati erant, nõ cõmiſerit, aut tradiderit noua Euangelicæ legis ſuæ pcepta: ſed ad ea capiē da delegerit ſibi rudes, ſimplices ac nouos homines, qui hominum traditionibus nõ eſſent deprauati aut aſſueti. Quem ſenſum ſequitur quidam, nimirū ſecutus Hierony. qui ſic ſcribit in cõment. ſup Matt. Veteres vtres debemus intelligere Scribas & Phariſæos, plagula veſtimenti noui, & vinū nouum præcepta Euangelica ſent[illegible]nda, quæ non poſſunt Iudæi ſuſtinere, ne maior [illegible]ſſura fiat. Sic & Hilarius in Matt. Certè hũc ſe[illegible]um videri poſ-

A ſet exigere id qd additur in fine apud Lucā: *Et nemo bibens vetus, ſtatim vult nouū. Dicit enim: Vetus melius eſt*, quo videri poſſet Dominus ſignificare eos qui Iudaiſmo cõſueuerunt Phariſæos non deſiderare guſtū doctrinæ nouæ Euangelicæ, ſed tegere poti' vetera quib' aſſueuerunt. Verùm hæc applicatio parabolarū nullo mõ eſt ad ppoſitum ſaluatoris, qd exigit vt oſtendat quare iciunij pcepta nec dum tradiderit ſuis, nõ autem quare Euangelica præcepta Phariſæis nõ tradiderat, de quo nõ q̄rebatur. Proinde rectius ſecundum alios intelligitur Chriſtus diſcipulos ſuos voluiſſe cõparare vtrib' veterib' & veſtimento veteri, pp eorum imperfe-
B ctionem & infirmitatem. Sed iā noua eſt difficultas. Si enim Chriſtus veluti cõmiſſurā panni noui immiſiſſet veſtimento veteri, & nouū vinū miſiſſet in vtres veteres, exigēdo à diſcipulis ſuis ieiunia & alia auſteriotis vitæ opera, quemadmodū hic ſignificat, ergo & Phariſæi & Ioānes ipſe culpandi in eo erant, q ieiunia ſuis imponerent, cùm & eorum diſcipuli vtres eſſent veteres. Ad qd primùm quidē dici poteſt, Dñm his parabolis nihil aliud voluiſſe quàm ſe veluti aſſuturum nouum pānum veteri, & vinum nouum immiſſurum vtribus veteribus: ſi noua ieiuniorū præcepta ſuis indixiſſet, eo q illa ſuis pp illorū vetuſtatē, hoc eſt, infirmitatem nõ cõgruerent: ſed futurū eſſet vt &
C nouæ doctrinæ, q etiā noua ieiuniorū pcepta cõtineret vtilitas omnis periret, & ipſi ſimul deterriti auſteritate nouorum pceptorum, relicturi penit' à virtutis pfectione vi[illegible] quā ſectari cœpiſſent, amitterent etiā id boni qd habebant. Sic, inquam, ſimpliciter intelligi poteſt applicatio harum parabolarū, ita vt nõ intelligatur Dominus voluiſſe ſignificare Ioannem & Phariſæos cõtra feciſſe, noua ſcilicet veterib' cõmiſiſſe, Ioānē ea tantū præcepiſſe ſuis q putaret & ſciret illos præſtare promptos & potentes: ſe verò cõſcium infirmitatis diſcipulorū ſuorū quos vndiq; rudes ſibi delegerat, quā infirmitatem hic vocat vetuſtatem eorum. Secundò, intelligi poteſt, Chriſtum etiam ſignificare voluiſſe Ioannem & Phariſæos ſuis indixiſſe ieiu-
D nia, neq; noua veterib', neq; noua nouis cõmiſiſſe, ſed vetera veterib': Phariſæorum enim, imò & diſcipulorū Ioannis ieiunia, erat adhuc vetera, qa nõ præſtabantur p libertatem ſpiritus, ſed tantum ex præſcripto aut metu quodam, aut deniq; ob cõſequendam maioris ſanctitatis opinionem apud homines. Et talia certè ieiunia cõuenie bant illis adhuc veterib', ac veteris legis ceremoniis multum addictis, qb' à malo ſaltem cohiberētur, etſi p ea nõdum pficerētur: & à Ioanne q̄dem etiam ſuis talia ieiunia præſcribi cõuenicbat, vt q cõſiinum eſſet legis, quiq; ſpiritum nouitatis non poſſet ſuis dare, ſed tantum ad eum ſuſcipiendū hiſce inſtitutis ppararet. Perfecta autem Euangelicæ legis doctrina, noua quædam exigit ieiunia, q̄
E ſcilicet ſpõte, & nõ veluti ex coactione per libertatem ſpiritus ſuſcipiantur, quoties ita vel cõmune præceptum, vel carnis caſtigandæ ratio, vel quæuis neceſſitas exigit. Talia autem ieiunia ad pfectā Chriſti doctrinam pertinentia nõ potuit Chriſt' in principio ſuis indicere, vt quia adhuc eſſent veteres, infirmi, & necdum ſpiritu ſancto renouati, cùm talia ieiunia requirant homines fortes, & vetuſtate prioris conuerſationis depoſita, renouatos ſpiritu Chriſti. Eſt ergo ſenſus à Chriſto intentus iſte Tantum abeſt vt indulgentis ſit negligen-

tiæ

tiæ q̃ discipulos meos non onerẽ ieiuniis, quẽadmodum vos calumniamini, vt idipsum maximæ sit prudentiæ & artificij. Sicut enim nemo prudenter partem panno nouo aut vesti nouæ ablatam, assuit vestiméto veteri, alioqui enim fit vt duplex incómodum reportet, dum offensus inconcinna cóiunctione dissimilium, aufert assutã partem, perdés simul partem nouo panno ablatam, & scissuram veterem ampliorẽ faciens. Et sicut nemo prudenter vinum nouũ, & ob id adhuc feruescens & forte, immittit veteribus vtrib⁹, ne effractis vi vini vtribus, & effuso vino duplex ferat dispẽdiũ: ita nec ego prudenter facturus essem, si nouã ieiunãdi ratioẽ, quã noua mea doctrina exigit, discipulis meis adhuc infirmis & incapacibus indicãrẽ. Sic enim vsu veniret, vt & doctrinæ meæ fructus periret, & ipsi à virtutis perfectiore via quam sectari cœperunt alienarentur. Expectandũ proinde quousq; innouentur spiritu cœlesti, vetustate ac infirmitate deposita quãdo nouis noua cógruent. Porrò Ambros. has parabolas videtur sic intellexisse quasi significare eis Dominus voluerit, non cómiscenda præcepta nouæ legis cũ veteris legis & Pharisæorum traditionibus, inter quæ erant ieiunia illa tristia & coacta. Sunt qui duabus de veste & vino similitudinibus nihil aliud significatũ velint à Domino, quàm quod ante docuerat de filiis sponsi, scilicet tam ineptum esse discipulos ipso adhuc præsente ieiunare (quæ tristitiæ res est, cũ magis lætari debeant) quàm si quis ita vestem resarciat, vt dixit, aut vinum nouum in vtres veteres recondat, vt fit, quemadmodũ prouerbio dicim⁹, In lente vnguentum, quo rem significemus absurdam. Sed quod sequitur apud Lucam de potu vini noui & veteris, satis indicat Dominum in præ- A dictis parabolis plus voluisse.

B

ℭET NEMO BIBENS VETVS STATIM VVLT NOVVM. DICIT ENIM; VETVS.] Hæc est tertia ratio qua respondetur q̃stioni, reddita à solo Luca, & est desumpta ab indispositióe discipulorum propter consuetudinem. Est autem perinde ac si diceret, Quẽadmodũ is qui assuetus est gustui veteris vini, recusat mox bibere nouũ, eo q̃ illud in principio sit austerum, quodq́; propter cósuetudinem vetus nouo præferat, paulatim autem assuefactus nouo, incipit sapere suauitatẽ noui, & illud veteri præponere: ita & discipuli mei assueti veteri legi nó possunt statim gustare suauitatẽ nouæ legis, & perfectioris meæ doctrinæ, sed paulatim assuefacti incipient suauitate eius percepta delectari, ac præponere eã legi veteri. Hac ergo similitudine Dominus cóparat legis suæ pfectionẽ vino nouo, veterem autem legẽ vino veteri. Et bene quidem. Nã vt vinum nouũ in primis quidem austerius est, postea tamen & suauius est veteri & efficacius, ita vt magis delectet & inebriet: ita & noua lex primo qdẽ intuitu carni grauior videtur, sed vbi qs assueuerit paulatĩ, p eã magis inebriatur diuino amore, ac maiori dulcedine fruitur, alacer factus ad omnia pietatis officia. Vnde de Apostolis spiritu sancto repletis dictũ quidem per iocum est, sed tamen præter intẽtionem loquentium verè dictũ: Musto pleni sunt. C Porrò his parabolis docemur veteri cósuetudini aliquando aliquid donandũ, ac peccatoribus conuersis non statim sublimia quæque perfectiora doctrinæ tradenda, nec ieiunia grauiora precésq; lógiores quàm eorum vires ferant, eis iniungenda, ferendam fouendamq́; eorum imperfectionem, vt ad perfectiora adolescant.

SVSCITATVR FILIA ARCHISYNAGOGI, ET CVRATVR hæmorrhoissa. MATTH. 9. MARCI 5. LVCÆ 8. CAP. XXXIIII.

*H[a]Aec illo loquente ad eos, *[l] ecce[a] princeps vnus ▷ [l]accessit[b] vir, cui nomẽ Iairus, & ipse princeps synagogæ erat'. [l]Et[b] videns eũ ‖ [l]procidit ad pedes eius', [c] rogans eũ vt intraret in domũ eius: quia vnica filia erat ei ferè annorũ duodecim, & hæc moriebatur. [b] Et deprecabatur eũ multum[c] dicens: [b] Quoniã[a] Domine[c] filia mea[b] in extremis est, [aut][a] modo defuncta est: sed veni, impone manum tuã super eam, † vt salua sit & viuat'. Et[a] surgens Iesus ▷ [c]sequebatur eum', [a] &[c] discipuli eius, [b] & sequebatur eum turba multa.[b] Et[c] contigit dum iret, à turbis ‖ [b]comprimebatur'[l]. Et[a] ecce[l] mulier[c] quædam[c] quæ † [l]fluxum sanguinis patiebatur' duodecim annis,[b] & fuerat multa perpessa à compluribus medicis, † [b] & erogauerat omnia sua, nec quicquam profecerat',[b] sed magis deterius habebat: cũ audisset de Iesu[l], ▷ venit in turba retro', & tetigit ‖ fimbriam vestimẽti' eius.[c] Dicebat enim:[b] Quia[c] si[b] vel[c] vestimentum eius[a] tãtùm[c] tetigero, salua ero.[b] Et confestim † siccatus est fons' sanguinis eius,[b] & sensit corpore quia sanata esset à plaga, ▷ [c] Et statim Iesus[b] in semetipso cognoscens virtutem quæ exierat de illo, conuersus[b] ad turbã ‖ [b] aiebat': Quis[c] est qui[b] tetigit † vestimenta mea'?[c] Negantibus autẽ omnibus ▷ [b] dixit Petrus, & qui cum illo erant': [c] præceptor, ‖ [b]turbæ te comprimunt & affligunt': & dicis, quis me tetigit?[c] Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis, nã & ego noui virtutem de me exisse.[b] Et circumspiciebat videre eã quæ hoc fecerat.[c] Videns autẽ[b] mulier*[c] quia non latuit, timens, ac[b] tremens[b] sciens quod factum esset in se,[b] venit & procedit ante † pedes eius', [c] & ob quã causam tetigerat eum, indicauit corã omni populo, & quẽadmodum confestim sanata est, [b] & dixit ei omnẽ veritatẽ. ▷ [l] Ille autem[a] videns eam[l] dixit[b] ei: Confide[l] filia, fides tua te saluã fecit.[b] vade in pace,[a] Et esto sana a plaga tua.[a] Et salua facta est mulier ex illa hora. [b] Adhuc illo loquente † veniunt nuntij ab archisynagogo, dicentes': Quia filia tua mortua est,[b] quid vltra vexas magistrũ?[c] Noli vexare magistrum.[b] Iesus autem audito verbo[c] hoc[b] quod dicebatur, ▷ [b] ait[b] archisynagogi[c] patri puellæ,[b] Noli timere, ‖ tantummodo crede'[c] & salua erit. Et veniunt in domum archisynagogi. [l] Et[l] cùm venisset[a] Iesus in[l] domum[a] principis, † [b] non permisit intrare secum quenquam' nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem[b] fratrem Iacobi,[c] & patrem, & matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plãgebant eam,[c] & ▷ vidit[a] tibicines & ‖ [c] turbam tumultuantem,[b] & flentes & eiulantes multum. Et ingressus † [l] ait illis:[b] Quid turbamini & ploratis?[c] Nolite flere.[a] Recedite, [l] non est[a] enim[l] mortua puella, sed dormit. Et ˥ deridebant*

[a] b &
▷ b. venit
b quidam de archisynagogis, nomine Iairus,
‖ a. adorabat eum
‖ c. procidit ad pedes Iesu.
˥ a. & venit.
▷ b & a turbis illũ.
‖ b cóprimebãt eũ.
† b. erat in profluuio sanguinis.
† c erat in fluxu sanguinis ab
† c quæ in medicos erogauerat omnẽ substãtiã suam, nec ab vllo potuit curari
▷ foris fit retro.
‖ b. vesti-

videbant eum ᵉ scientes quòd mortua esset. ▷ᶜ *Ipse verò eiectis omnibus* ᵃ *assumit patrē & matrem puellæ, & qui cum eo erant,* & ‖ᶜ *ingrediuntur* ᵃ *vbi puella erat iacēs.*† *Ipse autem tenens manum puellæ, clamauit* ▷ ᶜ *dicens*: ᵇ *Talitha cumi, quod est interpretatū: Puella* (ᵇ *tibi dico*) ᶜ *surge. Et reuersus est spiritus eius* ᶜ *& surrexit* ᵃ *puella* ‖ ᵇ *continuò,* ᵇ *& ambulabat: erat autē annorū duodecim.* ᵇ *Et obstupuerunt* ᵃ *stupore magno* ᶜ *parentes eius.* † ᵇ ᶜ *Præcepit illis* ᵇ *vehementer vt nemo id sciret* [&] ᶜ *ne alicui diceret quod factum erat.* ᵇ *Et iussit* † *dari illi manducare.* ᵃ *Et exiit fama hæc in vniuersam terram.*

HAEC LOQVENTE ᶠ AD EOS ECCE ᵃ PRINCEPS VNVS ᶜ ACCESSIT ᵇ VIR, &c.] Post descriptas tres diuersas Pharisæorum calumnias, Marcus quidem & Lucas pergunt commemorare alias duas eorundem calumnias, quibus sabbathum violatum primùm à discipulis, deinde à Christo calumniabantur: Matthæus verò id subiungit quod præcedentia mox subsecutum est, quemadmodum significat dum dicit: *Hæc illo loquente ad eos*; vbi etiam Græcis est participium præsentis temporis λαλοῦντος, vt ne quis putet præsens hic, vt frequenter in nostra versione, positum pro præterito, & sensum esse: Hæc cùm locutus esset ad eos. Porrò duo hæc miracula Matthæus quidem breuitati fere in recensendis miraculis Christi studens, Christi verò verba & sermones accuratius describens, paucis cōplexus: Marc. & Lucas latius prosecuti sunt, vt sunt ferè in explicandis miraculis Christi prolixiores & diligentiores. Itaque quæ à Matthæo breuitatis causa omissa sunt, ab eis diligenti studio explicata sunt. Diligenter autē explicant hūc qui pro filia rogaturus venerat, fuisse principem synagogæ, significantes in cōdemnationem Pharisæorum & Scribarum quanta iam esset fama & opinio Domini Christi, quando non solùm simplex turba, sed etiam principes Iudæorum tanti Christum facerent, vt desperatam suorū salutem non dubitarent ab eo petere, etiam adorando ipsum, hoc est, vt habent Marcus & Lucas, procidēdo suppliciter ante eum, quāquam ferè omnes Pharisæi & Scribæ Christo cōtrarij essent, eūque calumniarētur. Indicat autem Lucas tria principem hunc de filia dixisse quæ dolorem eius augebant, salutisque desideriū, quæ putabat ad misericordiam posse flectere benignum aliòqui Dominum, nimirum vnicam fuisse sibi filiam, eamque annorum ferè duodecim, quando incipit flos ætatis, & hāc iam agere animā, ac de vita extremè periclitari. Natura enim luctuosior est mors adultæ virginis, quæ iam marito nubilis esse incipit, vt & Iuuenalis Satyra 15. cecinerit: *Natura imperio gemimus cum funus adultæ Virginis occurrit.* Verùm difficultas nonnulla est, quomodo Marcus quidem & Lucas dicant eum dixisse filiam eius in extremis fuisse, Matthæus verò: *Domine filia mea modò defuncta est.* Intelligunt ergo quidam vtrumque eum simul dixisse sub disiūctione, hoc modo: Domine filia mea in extremis est aut etiā modò verè mortua est, sed veni, &c. Quoniā enim cùm domo discederet, agebat animam, metuebat ne interea temporis mortua fuisset. Chrysostomus autem intelligit eum dixisse defunctam fuisse filiam, non quòd hoc existimaret, sed vt augeret calamitatem suam ficq; magis ad misericordiam prouocaret Dominū. Est enim rogantibus consuetudo extollere sermone propria mala, & amplius aliqd eo quod est dicere, vt magis attrahant eos quibus supplicant. Itaque secundum eum, sensus verborum Matthæi esset: filia mea adeo periculosè laborat, vt nihilo ter eam & mortem intersit. August. verò intelligit Matthæum breuitati studentem non posuisse ea verba quibus Dominum princeps iste rogauit, sed ea potius quæ voluntatem patris significarent. Ita enim desperasse eum de filiæ vita, vt potius vellet, eam resuscitari à Domino, nō credens viuā posse inueniri quam moriēntem reliquerat. Nam si voluisset dicere quod dixerit Domino laicus, debuisset vlteriùs narrare, quemadmodum alij fecerunt, quomodo factū est vt ad mortuam resuscitandam Dominus pergeret. Nulla autē huiusmodi responsio videtur satis facere difficultati, cùm parū sit verisimile, principem hunc id primo aggressū sperasse à Domino vt filiam mortuā resuscitaret, cùm accepto mortis nuntio à Domino cōfirmari debuerit, dicente: *Noli timere, tantummodo crede.* Proinde verisimilius, vt apparet, dicetur Matthæū breuitati studentē posuisse non tam ea petitionē qua primo aggressu Dominū precatus est, quā eā qua postea nūtiata filiæ morte Dominū precabatur, idque nō verbis, sed fide potius & desiderio animi, quod ostendebat credendo verbis Domini salutem filiæ pollicentis, eumq; deducendo, & sequendo in domū. Qui enim breuiter aliquid narrare gaudet, cogitur nonnunquā ob narrationis conuenientiam aliter aliquid narrare quàm quomodo gestum est, quod tamen facit sine falsitatis & mēdacij nota, si modus ab ipso narratus in rei gestæ ordine saltem cōprehēdatur. Ergo quoniā paucis narrare voluit Matthæus, rogatum esse Dominū vt faceret quod eū postea fecisse manifestum est, secundā principis huius petitionem signo magis quàm verbis, expressam cū prima eius petitione cōiunxit. Qua in re secundùm August. docemur, nō mentiri quenquam si alis verbis quid dixerit quod aliquis voluerit cuius verba non dicit; neq; velutim feros aucupes vocū, putare nos debere apicibus quodāmodo literarum ligandam esse veritatem, cùm vtiqn non in verbis tantùm, sed etiam in cæteris omnibus signis animorum nō sit nisi ipse animus inquirēdus.

ET ᵃ SVRGENS IESVS ᶜ SEQVEBATVR EVM, ET DISCIPVLI EIVS, ᵇ ET SEQVEBATVR, &c.] Quanquam bis imperfecta esset fides huius archisynagogi, (nam & putauit Dominum ægram filiam non posse sanare, nisi & præsens adesset, & manum ei imponeret. Dixit enim, *sed veni, impone manum tuam super eam, & viuet.* hoc est, sana erit, liberáque à morte imminenti) tamen quia pro tempore illo satis magna illa erat de Domino fides, non reiicit eam Dominus, sed obsequi volēs, sequebatur eum. Hæc autē Domini facilitas docet, nihil frustra ab eo orari posse quod quidem orātibus bonum sit, & imperfectiones nostras illum benignè tolerare, ac decere item nos, qui Christi esse volumus, vt pari facilitate omnibus simus exorabiles. Quòd si quæratur quare Dominus paratum se exhibeat ad sequendum hunc principem, cùm reguli simile quid petenti ac simile de Domino habenti fidem, hac in parte nō acquieuerit. Dicēdum primò, Dominum in ædendis miraculis & precibus aliquorum exaudiendis, non semper eandem debuisse sequi rationem, sed nunc hanc, nunc illam, prout vel temporis, vel loci, vel

T

Margin notes: ᵃ Vocatum ᶜ flectis ᵃ flentes | ▷ a. & ridebant eum | ▷ b. & discēdens a discipulis | sui | ᵇ videns eum & cō- | prostratus ante | ᵇ pedes eius | ᵇ vero | ᵇ eum | ▷ a. Et | ᶜ Atipse | ᶜ venit | quid illi | ᶜ ad pedes Iesu | ᶜ ipsum sy- | rogans | ᵃ dicens ei. | ▷ c. resp. | ¶ corredo | tantum | ᵇ nō ad | misit quē | quā se se- | qui | ▷ a. vidisset | ᵇ tumul | tum | ᶜ dicit illis | ▷ a. At | ille dixit | ᵇ irridebant | ▷ a. Et | cū eiecta esset turba | ᶜ intrauit | ᵃ a. & tenuit | ᵇ ita | ▷ a. & | dixit | ᵇ vt si | ᵇ confestim | ᶜ quibus præcipere | dare.

A B C D E

personarũ conditionem illius prudẽtia inexplicabilis expetere iudicauit. Hinc aliquãdo, absens sanat, aliquãdo præsens, & nũc verbo solo, nũc tactu solo, nũc verbo & tactu simul, nunc fidem respicit, nunc citra cuiusquã fidẽ sola misericordia motus curat. Secũdò, ideo potius iam ad sequendũ se prõptũ exhibuit, quia sciebat fore mortuã puellã, priusquã in domũ principis perueniret: vt autem mortuã absens resuscitaret non conueniebat, ne miraculũ hoc, quod maximũ apud homines habetur, & quale adhuc non ædiderat, vt est verisimile, nõ sibi ascriberetur aut diuinæ virtuti, sed putaretur à profundo quodã somno puella tandẽ naturaliter excitata ad se rediisse. Nemo enim ob miraculi magnitudinẽ crediturus erat absentẽ Dominũ potuisse mortuũ excitare. Sequebatur autẽ Christũ cum discipulis etiã turba multa, cupida scilicet pro maiori parte euentũ rei spectare. Vbi rursum mira Domini relucet clementia, mansuetudo & humilitas, qui cùm tantus esset, & multos haberet discipulos qui à turbarũ compressione eum possent liberare, patitur se à turbis cõprimi, tam humaniter scilicet cũ eis conuersans sine omni fastus indicio, vt turbæ non vererentur eum comprimere.

Et [a]ecce [b]mulier [c]quædam [e]quæ [d]fluxum sanguinis, &c.] Adeo semper & vbiq; vtilitatem aliquã de se proferre hominibus voluit Dominus, vt neque intereundũ otiosus esse voluerit, quin fructũ aliquẽ faceret. Porrò diuina dispensatione factum est, vt iam hæc mulier in via curaretur, quò per hoc miraculum fides archisynagogi cresceret & confirmaretur. Bene autẽ pro maiori miraculi cõmendatione, Euangelistæ, maximè Marcus & Lucas, morbi magnitudinẽ & mulieris miseriam describunt, dum primò significant morbum valde fuisse diuturnum, & secundò tã incurabilem, vt arte medica non solùm non potuerit curari, quanquam & complures id tẽtassent medici, & ab eis multa perpessa esset mulier, idq; cum facultatum omniũ dispendio, sed etiam in peius semper proficeret, vt iam mulier hæc multis nominibus fuerit misera & miseranda: primùm quòd morbum adeo abominabilem apud Iudæos pateretur: secundò, quòd tã diu eundem passa esset: tertiò, quòd à compluribus medicis multa perpessa esset: quartò, quòd omnia sua erogasset, nouum malũ veteri adiicens, videlicet profluuio sanguinis paupertatem: postremò, quod etsi multa perpessa, & omnia erogata essent, non solùm nihil proficeret, sed magis deterius haberet, à medicis suis triplex malũ reportans, nempe multas pœnas, paupertatẽ, & morbi incrementum. Quæ omnia clariorem reddunt Christi tum potentiam, tũ bonitatem. Ostendunt enim ipsum solùm esse qui iuuare & possit & velit vbi cessauerit omnis creaturarum vis. Colligunt autem quidam, videlicet Anabaptistæ, ex hoc loco, damnandũ esse vsum medicinæ, ad quod etiã comprobandũ adducũt locum 2. Paral. 16. de Asa, quem scriptura, vt iactant, propter vsum medicinę reprehendit. Verùm non sanius illi agũt, quàm si etiam vsu cibi interdicerẽt. Cibus enim magni morbi, nẽpe famis, remediũ est. Certè si inuisa Deo res esset vti medicis, si modò id rectè fiat, non omniũ plantarũ & animaliũ cognitionẽ, quæ medicę artis præcipua portio est, tanquam eximiũ donũ Salomoni regi cõtulisset, quẽadmodũ scribitur 3. Reg. 4. cõtulisse. Proinde rectè scripsit Ecclesiast. cap. 38. Honora medicum propter necessitatẽ, etenim illum

A creauit altissimus. & postea: Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens nõ abhorrebit illã. Nec Asa ob medicinæ vsum in scripturis culpatur, verùm quòd Dominũ non quæsierit, sed medicos. Sic enim scribitur: Nec in infirmitate sua quęsiuit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus est. Itaq; quòd Domino medicos prętulerit culpatur, nunquã culpandus, si seipsum Domino recõciliãs, & spẽ in illũ in primis collocans, medicorũ postea opera tanquam quodã beneficio Dei per medicos sanantis, fuisset vsus. Pius enim morbo correptus, sicut agnoscere debet se à Domino corripi ne cũ hoc mundo damnetur, ita & ad percutientẽ patrẽ in primis se conuertere, illique peccata sua cõfiteri, ac veniam orare, sicq; sanitatem ab eo preca-

B ri, quatenus ad illius gloriam facit, & suam salutẽ vel proximorum vtilitatem. Tum in nomine ipsius quę ad medelam corporũ cõdidit, cum gratiarum actione vtetur: omni tamẽ fiducia collocata in bonitate Dei, à quo, vt eodẽ loco dicit Ecclesiast. est omnis medela. Hũc sanè ordinem docet Decretalis illa; Cùm infirmitas, de pœnitẽtiis & remissionibus. Neq; hoc loco Euangelistarum intentio fuit medicinæ vsum improbare, sed tantùm indicare morbi incurabilitatem, quæ diuina quadã contingit dispẽsatione, videlicet tum in gloriã Dei, tum vt ne in medicorum ope nimis confidamus. Obseruandum autem hîc quantum frequenter prosit de-

C sperario salutis ab hominibus cõsequẽdæ. Posteaquam enim cœpit diffidere medicis, cœpit mulier hæc saluti vicinior esse, & facta est illi salus, eo quòd non sperauerit salutem. Deus enim nulli lubentius opitulatur, quàm qui se agnoscit humanis destitutũ præsidiis. Sic & in salute animæ, quo quis minus de se fidit, hoc est salute viciniot.

[b]Cum audisset de Iesu [l]venit in turba, &c.] *Cùm audisset*, inquit, *de Iesu*, quæ scilicet & quanta fecisset miracula, curando hominum infirmitates, quódq; circa illa loca esset. Quo significatur subita & facilis fides huius mulieris. Nõ enim viderat adhuc Christi in curãdis morbis potentiam & benignitatẽ, sed tantùm audierat de

D Iesu, & mox admirabilem fidẽ de illo concipiens, miscet sese confertæ multitudini, accedẽs Dominũ, sed retro & latenter. Vt enim nõ faceret quod fecerat archisynagogus, obstabat tum pudor, tum metus. Quoniam enim fœdo morbo laborabat, & tali qui iuxta legem excludebat laborantes è ciuitatibus, quique secũdùm legem polluebat eos qui tali morbo laborãtem contingebant, puduit eam huiusmodi morbũ palam apud Christũ detegere: simulq; metuebat ne à turba ob immunditiam suã repelleretur & redargueretur, veluti suo cõgressu totã turbam contaminans. Et sanè mirabilis admodum fuit mulieris huius fides. Cùm enim morbi sui malignã iamdiu experta esset, nulla humana

E arte potuisse superari, nec Christi in sanando facilitatem oculis conspexisset: tamen tantam eã solo auditu de Domino cõcepit fiduciam, vt speraret se solo contactu vestium fore saluam à tam diuturno & incurabili malo, quãuis adhuc hac ratione neminem audisset à Christo sanatum. Dicebat enim intra se scilicet: *Si vel tantùm vestimentum eius tetigero, sana ero à plaga mea.* quasi dicat: Alios passim sanat, vt audio, solùm contingens eos manu sua: ego verò cùm non ausim optare vt me immundam manu sua salutifica contingat; tantã tamẽ eius credo esse & potentiam & sanctitatẽ, vt si il-

lum

lum ego contigero, idq; non solùm in nuda carne ipsius, sed in vestiméto, nihil addubitē, sed firmiter confidam me consecuturā desideratam salutē. Porro fimbria, quā tetigisse hāc mulierē scribunt Matthæus & Lucas, ea erat, quā Dominus, sicut omnes Iudæi, gerebat in inferiori parte vestis, in quatuor angulis ipsius, secundùm præceptū Moysi, quod habetur Num. 15. & Deut. 22. Quemadmodū enim per circuncisionis signū Dominus suū populū distinxit in carne ab aliis gentibus: ita & externa quadam nota in vestitu voluit esse separatū, vt ea nota admoniti Israelitę suæ ab aliis separationis, memores etiā essent mādatorū Dei quæ illis singulariter tradita erāt, quomodo & hodie religiosis certū vestitus genus deputatū est à religionū authoribus. Verùm de fimbria Iudæorū postea latius, cū agetur de fimbriis ampliatis ab ipsis Pharisæis. Quòd autem mulier hæc cùm constituisset vestimentū tangere, fimbriā vestimenti tetigerit, quæ cùm circa pedes Domini esset, difficilius ab ea in turba cōtingi potuit, plerīq; causam dicunt, φ indignā se indicarit quæ vestimentū ipsum cōtingeret, voluisseq; ob id cōtingere quod in vestiméto minimū erat. Sed meo iudicio videtur magis ob id fimbriā voluisse contingere quàm aliā quāuis vestis partē, φ ea insigne esset Iudæorū sanctitatis, ac distinctionis illius populi à reliquis gētibus indiciū: vnde Pharisæi tanti fimbrias has à lege præscriptas fecerūt, vt quò sanctiores cæteris viderentur, fimbrias suas magnificarent. Certè de fimbria Iudaica veluti sanctitatis nota, mentionē facit Zacharias, cū in diebus Messiæ decē homines ex vniuersis linguis gentiū dicit apprehensuros fimbriā viri Iudæi, dicentis: Ibimus vobiscum, audiuimus enim quoniā Deus vobiscū est. Vbi per virū Iudæū Hieronymus intelligit Christum, ita vt quod ibi dicitur de apprehensione fimbriæ viri Iudæi, hîc iam ab hac muliere sit etiam ad ad literam impletū. Cuius exemplo postea plerīq; offerētes Christo ægros suos, rogabāt vt liceret vel fimbriam vestis eius tāgere, vt scribitur Matth. 14. Et videri potest mulierē hanc ad huiusmodi fidem commotam per miraculosam illā resuscitationem mortui cuiusdā ex cōtactu ossium Helisæi; de quo scribitur 4. Reg. 13. Non est autem putādum mulierem hanc existimasse fimbriæ aut vesti virtutē aliquam sanandi inesse, hoc enim vt falsum erat, ita superstitiosum fuisset credere, ac proinde non fuisset ipsius fides tantopere à Dño laudata: sed Christum credidit tam sanctū, tamq; per omnia salutificum, vt vel hactenus illi appropinquans confideret se ab ipso, aut à Deo per ipsum consecuturam salutem: quēadmodum ossa Helisæi in sese non habuerunt eam virtutē, vt solo cōtactu resuscitarent mortuum, sed ad declarationē sanctitatis Prophetæ, Deus cadauer contingens Prophetæ ossa, resuscitauit. Porrò his iam exēplis manifestè refellitur impia hæresis Vigilantij, & eorū qui eius errorem hodie velut ab inferis resuscitarunt, clamantes superstitiosum esse venerari sanctorū reliquias, atq; eorum contactu sperare salutē aliquam desideratam. Quem errorem prætetquàm quòd hæc scripturarum exēpla & alia similia, nempe quibus dicitur vmbra Petri, & semicinctia Pauli sanasse, apertè refellunt, etiam varia miracula ædita ad martyrum memorias condemnat, vt docet Hieronym. scribens contra Vigilantiū, & August. lib. de Ciuit. Dei 22. vbi varia & admiranda signa partim à se, partim ab aliis fide dignis conspecta recenset.

Zach. 8.

Act. 5. & 19.

A [b] ET STATIM IESVS IN SEMETIPSO COGNOSCENS, &c.] Virtus dicitur exiisse è Domino non corporaliter, & localiter, quasi scilicet illum reliquerit, sed ratione effectus, videlicet quia virtus sanādi quę erat in Christo, extra ipsum operabatur in muliere: aut quia effectus ille miraculosus causatus sit à Christo. Dupliciter enim explanari potest φ dicitur virtus exiisse à Christo, quia virtus accipi potest aut pro ipso effectu, aut pro virtute actiua quæ erat in Christo. Loquitur autem Euangelista, similiter & Christus dicens apud Lucam, *ego noui virtutē de me exiisse*, materialius iuxta captum simplicium, qui intelligebant Christi cor-
B pus esse veluti vas quoddam plenum virtute & efficacia sanādi, ex cuius plenitudine aliquid difflueret ad eos qui curabantur: quemadmodum à calore intenso calor diffunditur. Dicit autē Euangelista, Christum in semetipso cognouisse virtutem de se exiisse, & idem Dominus de se dicit, non quòd hic cognouerit ex corporis sui sensibili aliqua mutatione, sed quòd hoc cognouerit spiritu suo diuino, quem nihil latere potuit. Quanquā hic rursus Euangelista & Christus locutus sit iuxta captū simpliciū, quasi in seipso ex aliqua mutatione senserit efficaciam. Porrò quanquam aliàs fere Dominus voluerit ædita à se miracula non prædicari, istud tamen
C latere noluit, idq; variis de causis. Primum, propter gloriam Dei, quæ ex hoc miraculo omnino abscondito nulla aut pauca fuisset. Deinde, pro confirmatione & incremēto fidei archisynagogi. Tertiò, pro cōmendatione fidei mulieris huius, cuius exemplo & alij excitarentur ad similem fidem. Quartò, ad perficiendum fidem mulieris. Quanquā enim magna esset illius fides, tamen eam habebat imperfectionem, vt putaret se Christo nesciēte posse sanitatem consequi, quemadmodū satis significat Lucas dicens: *Videns autem mulier quia non latuit*, putabat ergo se posse latere. Quam imperfectam de se existimationem Dominus in muliere correxit, ma-
D iorem se declarans hoc ipso φ nihil ipsum latere posset, quàm curādo fimbriæ contactu. Postremò, voluit Dominus, secūdùm Theophy. mulierem liberare à timore & consciētiæ scrupulo, quo postea potuisset metuere Dei iram ob sanitatē furtim & sine gloria Dei acceptam, eandémq; securam facere de cōsecutæ sanitatis conseruatione. Noluit autem Dominus ipse indicare quis se tetigisset, nec miraculi modum, sed ipsam mulierem voluit aperire omnem veritatē, vt sic miraculum esset commendatius, præclariusq; & verius esse crederetur. Itaq; quò confessionem miraculi extorqueret, primùm quidē cōuersus dixit, *quis me tetigit*; loquens
E non de vulgari tactu, de quo intellexit Petrus & alij, sed de tactu cum fide, quo tactu, cùm turba omnis Christum premeret, sola hæc mulier Christum tetigit. Deinde verò etiā circūspiciebat videre eam quæ hoc fecerat. His autem signis mulier intellexit statim, Dominū esse interrogantem & circumspicientem, non ignorare eam quę tetigisset, sed tantùm requirere confessionē, ac Dominū perinde fecisse ac solet præceptor, veritatis à se cognitæ spontaneam cōfessionē à discipulis extorquēs huiusmodi interrogationibus: proinde timēs animo, ac tremens corpore, nimirum quòd metuebat ob furtim acceptam sanitatem Dominum offensum, malum morbi reuocaturum, aut etiam peius inflicturum, aut saltem acriter obiurgaturū eam, procidit ante eum, omnem veritatem ei aperiens. Itaq; quod di-

cit Matthæus breuitati studens: *At Iesus conuersus & videns eam, dixit*, &c. non sic esse intelligendum quasi Dominus tunc eam viderit & allocutus sit mox cùm se conuertisset, sed postquam conuersus esset, & ea contigissent quæ postea narrant Marcus & Lucas, & illa tandē se prostrasset ante dominum, tunc demū Dominus eam videns dixit: *Confide filia*, hoc est, bono esto animo, nec metuas tibi à me sanitatem eripiendā, adeo enim non displicet tua in me ista fides, vt hęc ipsa res tibi salutis causa fuerit, impetrando scilicet, & promerēdo eam. Sic enim solùm dicitur fides saluum facere, & non effectiuè. Fidei autem hic Dominus sanitatem tribuit, cùm ipse eius esset principalis causa, tum in cōmendationē fidei in se, tum in humilitatis exemplū, tum etiam vt doceret fimbriā contactam ex se non sanasse, sed sanitatē potius ex cōtactu consecutā propter simplicē tangentis fidem. Quòd verò sequitur: *Vade in pace*, &c. hunc habet sensum: Abi animo existens posthac tranquillo, quæ ob morbi malitiam ac metu furatæ sanitatis intranquillo fuisti animo, volo tibi acceptam sanitatem ratam esse & perpetuam. Cùm enim dicit: *esto sana à plaga tua*, non sanitatem cōfert quam iam acceperat, sed acceptam se ratam habere declarat, eamq́; cōfirmat. Quare cùm subiicit Matthæus: *Et salua facta est mulier ex illa hora*; non sic est accipiendum, quasi ab eo tēpore quo Christus eā allocutus fuit, sanitatem receperit, sed salua facta est ex illa hora, qua scilicet hæc gesta sunt. Obseruāda autē hic quædā mysteria. Et primū quidē, vt annotauit Theophy. eos qui turbulento sunt animo cum turbis non tangere quidē Christū, sed premere eum: eum verò qui cum fide, animoq́; tranquillo accedit illū, tangere eum, non premere. Secūdò, si tam salutaris fuit tactus fimbriæ cum fide, salutare etiā esse valde contactum & perceptum cum fide totū corpus Dominicum in eucharistia. Postremò, docemur eos qui per fidem & contritionē apud sese in occulto cordis sui consecuti sunt peccatorum remissionem, & mentis salutem, debere tamen in conspectu Ecclesiæ sese manifestare coram Christo & vicariis eius sacerdotibus, & humili confessione morborum & peccatorum, expectare ratificationem & confirmationem adeptæ salutis & remissionis peccatorum. Excutiendum pudorē quem postea excussum gaudebūt, posteaquā senserint ex cōfessione maiorem animi tranquillitatem. Porrò hanc mulierem D. Ambros. videtur sentire fuisse Martham sororem Mariæ & Lazari. Sic enim scribit de Salomone cap. 5. Dum largum in sanguine fluxum siccat in Martha, dum dæmones pellit ex Maria, dū corpus rediuiui spiritus calore constringit, & quod mors sibi vendicauerat ad pœnam, lux denuo recepit ad vitam. Notans scilicet tria miracula in tribus. Sed de muliere ista, quæ qualisq; fuerit, certiora scribit Euseb. digna certè quæ legantur. Sic enim habet: Quia vrbis huius (loquitur autem de Cæsarea Philippi) fecimus mentionem, iustum videtur commemorare etiam illud in ea quod historia dignum duximus: Mulierem quam sanguinis profluuio laborantem, à saluatore curatam Euangelia tradiderūt, huius vrbis ciuem constat fuisse, domúsq; eius in ea etiam nunc ostenditur. Pro foribus verò domus ipsius basis quædam in loco editiore collocata monstratur, in qua mulieris ipsius velut genibus prouolutæ, palmasq; suppliciter tendentis imago ære videtur expressa. Adstat verò alia ære nihilominus fusa statua, habitu viri, stola compta circundati, & dextram mulieri porrigentis. Huius ad pedem statuæ, è basi herba quædam noua specie nascitur. Quæ cùm exorta fuerit, excrescere vsq; ad stolæ illius ærei indumenti fimbriam solet. Quam cùm summo vertice crescens herba contigerit; vires inde ad depellendos omnes morbos languorésque acquirit, ita vt quæcunq; illa fuerit infirmitas corporis, haustu exiguo madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omnino gerens virium, si antequam ærea fimbriæ summitatem crescendo contigerit, decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem vultus Iesu formatam tradebant, quæ permansit ad nostra vsque tēpora, sicut ipsi oculis nostris inspeximus. Hæc ille. Qui & subiunxit quædam de imaginibus Petri, Pauli, & aliorum. Hanc autem imaginem à Iuliano apostata sublatam scribitur à Socrate in Tripartita historia lib. 6. c. 41. vbi sic legitur: Cum Iulianus cognouisset in Cæsarea Philippi ciuitate Phœnicię, quam Paneada vocabant, insigne Christi esse simulacrum, quod mulier illa sanguinis profluuio liberata constituerat, eo deposito suam ibi statuā collocauit. Quæ violento igne de cœlo cadente circa eius pectus diuisa est, & caput cum ceruice vna parte deiectum, atq; in terra fixum: reliqua verò pars hactenus superfuit, & fulminis indicium reseruauit. Statuam verò Christi tunc quidē pagani trahentes confregerunt: postea verò Christiani colligentes in Ecclesiam recondiderunt, vbi hactenus reseruatur, &c.

lib. 7 Eccles. hist. c. 14.

b ADHVC ILLO LOQVENTE VENIVNT NVNTII, &c.] Constanter quidem Græci codices habent non solùm in Marco, sed etiam in Luca; *ab archisynagogo*, hoc est, ab archisynagogi domo, quomodo Terentius dixit: exit à nobis, id est, à nostra domo. Vnde verisimile est & interpretem in Marco vertisse, *ab archisynagogo*, quomodo etiam Latinorum codices quidam antiqui habent: & in Luca vertisse, *à principe synagogæ*, verùm scriptorem aliquem offensum absurditate quam prima fronte præ se fert sermo (videtur enim significari nuntios hos missos ab archisynagogo cùm ille Christo iam adesset) mutasse in, *ad archisynagogum*, quomodo multi libri habent, &, *ad principem synagogæ*) quomodo omnes Latini codices constanter habent. Porrò dispensatione quadam factum est, vt nuntij isti filiæ mortem non nunciarent ante miraculum sanationis mulieris, sed tum cùm adhuc cum muliere Christus loquebatur, quando scilicet iam ex recenti memoria aut potius præsenti cōtemplatione inauditi miraculi, princeps iste magis posset à Domino confirmari in fide alterius etiā inauditi miraculi. Itaq; cùm ad desperandū prouocaretur à nuntiis, non credentibus Dominum mortuam posse suscitare, quod eum nondū fecisse audierant, à Domino ad fidē animatur: *Noli* (inquit) *timere, tantùm crede, & salua erit*; quasi dicat: Vidisti quam efficax fuerit mulieris huius fides, audisti dictum ei; fides tua te saluam fecit: & tu ergo etiam tantùm crede, & propter fidē tuā salua erit. Non enim difficilius mortuā resuscitare, quàm incurabili morbo laborantem sanare. Est autem imago quædā proposita tentationis, qua suos Dominus subinde probat. Afflictos enim qui Domino fidere, & eius cōsolationem sentire cœperūt: nonnunquā Dominus in probationem fidei eorū priusquā penitus liberet, sinit tristibus quibusdā pulsari, mox tamen sua consolatione adest, omnem metū & diffidentiam pellens.

Ita

Ita enim videre est hunc principem, simul atq; afflictus erat, Christum adiisse, remedium orasse, & pro Domini facilitate extemplo impetrasse. Sed vt fides eius amplius probaretur, tristi adeo nūtio rursus mētem eius pulsari Dominus voluit, noluit tamen illum deiici, quare mox illum sua cōsolatione erigebat, hortatus vt misso timore tātùm crederet.

ᵇET VENIVNT IN DOMVM ARCHISYNAGOGI. ᶦ ET CVM ᶠ VENISSET ᵃ IESVS, &c.] Marcus priusquā Dominum dicat venisse in domū, dicit, *& non permisit quenquam se sequi, nisi Petrum & Ioānem*, &c. Lucas verò postquā Dominum dixit venisse in domū; dicit, non permisisse eum quenquā sequi se nisi Petrū, &c. Quæ tamē nihil in se habent repugnātiæ. Non enim Marcus vult Dominū à se & turbam & reliquos discipulos dimisisse, cùm adhuc longè esset à domo principis, sed cùm iam ingressurus esset Dominus domum, non permisisse quenquā se sequi, in domū scilicet, hoc est, quemadmodum dicit Lucas, non permisisse quenquam intrare secum. Noluit tamen Dominus multos tanto miraculo interesse, sed & priùs omnem turbam cum discipulis dimisit & ingressus domū eiecit omnem turbam tumultuantem & plā gentem, nō solùm in humilitatis exemplum, & vt ostētationis notam effugeret, sed etiā vt Pharisæorum inuidiā declinaret, à quibus nondum tempus erat vt pateretur, atq; ne in se turbæ fauorē nimis accenderet, raperentq; illum ad creandū sibi in regem. Nondū enim erat tempus suæ glorificationis & agnitionis perfectę, quæ ordine quodam & temporis successu erat hominum mētibus instillanda. Iam videre eum esse Dominum mortis, erat præcipuum quod de illo sciri poterat, vnde tanquā insignius misterium noluit id multis simul in principio reuelari. Cùm autē successu temporis sese magis ac magis reuelare deberet, cūq; morti vicinior fieret, tum præsente turba ad vitā reuocauit filium viduæ, & Lazarum palam euocauit ex sepulchro. Paucos tamen quosdā interesse huic miraculo voluit, qui scilicet suo tempore certi essent, & fide digni patrati miraculi testes. Itaq; ex sua quidē parte in futuros testes delegit tres discipulos præcipuos, quos sic alus prætulerat, vt statueret illis ad maiora vti, apertiorem sui cognitionem insinuare & secretiora quęq; illis committere, cōmunicanda suo tempore etiam aliis: ex parte autem puellæ eos delegit, qui ad eam maximè attinerēt, nimirum parentes. Neq; certè fideliores testes adhibuisse potuisset. Porrò tibicines, quos Dominus dicitur inuenisse in domo, erant qui conduci solebant vt suis modis excitarēt luctū in vicinis & amicis, ad quorum modos, vt testatur Lucianus in dialogo de luctu, gentes, à quibus Iudæi hunc ritū videntur mutuati, solebant eiulatus emittere & pectus pulsare. Hos ergo simul cū omnibus plangētibus eam eiecit Dominus dicens: *Recedite. Non est enim mortua*, &c. quasi dicat: Lugetis hāc, & ad lugendum commouetis veluti mortuā, at non est mortua; mittite igitur luctum vestrum & tumultum. Et quidē verè mortuam esse sciebat, dicit tamen nō esse mortuā, quòd sibi nō esset mortua, quódq; mox esset velut somno excitanda, nec ita esset mortua sicut illi existimassent. Quanquā autem peculiariter huius puellæ mors, somnus hîc dicatur, quòd mox esset resuscitanda, tamen in scripturis frequenter omnium non solùm sanctorum, sed etiā impiorū mors somnus vocatur. Qua trāslatione vtitur scriptura, partim
A vt molliore metaphora quod horrori est hominibus, minus illis fiat terribile, sicut in omnibus linguis duce natura videmus ea quæ sunt horrori aut pudori, periphrasi aut alio non suo nomine nominari, partim & principaliter ad significādā futuram mortuorum resurrectionē. Nam ob priorē rationem etiam à gētilibus resurrectionem non credentibus mors somnus vocatur. Sic enim cecinit quidam, *Stulte quid est somnus, gelida nisi mortis imago? Longa quiescendi tempora fata dabunt.* Secunda verò ratio scripturis propria est, in quibus quādoque
B mors sanctorum peculiariter somnus dicitur, eo quòd illi ad vitam resurgant, vt cùm dicit Paulus: Nolo vos ignorare de dormientibus, vt nō contristemini, &c. Aliquādo etiam dicitur de impiorū morte, quod & ipsi resurrecturi sint, sed ad iudicium. Æquè enim de impiis regibus scriptum legimus; dormiuit cum patribus suis, atq; de piis: Multi de *Dan. 12.*
his qui dormiunt in puluere terrę, euigilabunt, alij in vitam ęternā, alij in opprobrium. Sicut ergo hoc loco Dominus flere mortē puellæ prohibuit, quod non esset tam dicenda mortua quàm dormire: ita etiā hîc docemur mortē maximè iustorum & Christianorum non immoderatè saltē deflere, quod illorum mors re vera somnus quidā sit. Nam omnino amicorum mortem deflere peccatū non est, sed
C immoderatè deflere. Duplici enim nomine iustè ob amicorum mortē dolemus, duplici rursum nomine dolor iste moderandus est. Nam vt doleamus, naturæ & charitatis effectus exigit. Naturæ quidē, quia naturalis affectus est condolere malo amici, & dolere ob desiderium eorum quos amauimus. Nō enim Deus à suis ἀπάθειαν requirit, de qua Stoici disputarunt, sed nunquam præstiterunt. Charitatis verò, quia non potest non esse molestum desiderium eorum quos pietatis habuimus socios, & adiutores, quósve Ecclesiæ Dei cognouimus esse vtiles. Sic Paulus scribens, fatetur si mortuus fuisset *Philip. 2.*
D Epaphroditus, dolorem super dolorem id sibi allatorum fuisse. Amabat enim illū in Domino, & Ecclesiæ vtilem esse agnouerat. Rursum tamē duplici nomine dolor moderādus est, videlicet & spe futuræ resurrectionis ac vitæ beatioris, quæ à vita hac sanctus excipit & cōtemplatione diuinę dispositionis, cui omnes nostri affectus sunt subiiciendi, ac cogitandū optimè Deum omnia disponere, etiā si secus nobis videatur. Sicut autē dispensatoriè factum vt iam tibicines essēt in domo, & vt domus iam plena esse luctu: ita quoq; factum, vt Dominū asserentem puellā non esse mortuam turbæ riderent, nimirū quò miraculum clarius fieret, dum his rationibus mors puellæ certò comprobata fuit.

ᴸIPSE AVTEM TENENS MANVM PVELLÆ ᶜ CLAMAVIT ᶦ DICENS ᵇ TA-
E LITHA CVMI.] Quod clamauit, sicut & cùm Lazarum excitabat, significat se non præsentē vocare animam: sed absentem, itémq; mortis potentiam omnium quidem creaturarum viribus maiorem, sed verbo & iussu suo inferiorem. Sicut enim quis alium à somno excitaturus, manum eius apprehendit vt erigat, & eidem vt excitetur inclamat: ita & Dominus declarare volens verè se dixisse quòd dormiret, sibi scilicet, & manum puellæ apprehendit, & clamore veluti excitauit, clamore suo tamē etiam, vt dictum est, & animę absentiam & mortis potentiam significans. Marcus autem ipsa verba Domini recenset; *Talitha cumi*, quorum alterum germanè Hebræum est, nempe *cumi*.

A quod surge significat: alterum verò, nẽpe *Talitha*, Chaldæum est, aut Syriacum, & puellã significat, qua voce vsus est Thargũ, hoc est, Chaldaica paraphrasis lib. Hester c. 2. Hinc & ex aliis plerisq; locis Euangeliorũ colligitur, Dominũ plebeis hominibus locutũ fuisse non purè Hebraicè, sed Syra lingua, qua tum in Iudæa vernaculã fuisse certissimũ est. Quòd autem quidã codices depravatè pro *Talitha* habẽt *Tabitha*, desumptũ videtur ex Act. 9. ca. vbi Petrus suscitaturus etiã puellam nomine Tabithã, dicitur illi dixisse: Tabitha surge. Porrò videtur Marcus peculiariter delectatus fuisse, in sua lingua verba Domini quibus miraculum aliquod operatus est, referre. Nam & 7. cap. scribit Dominũ B sanaturũ mutũ & surdum, dixisse Hephphata, quod est adaperire, non quòd significare voluerit verbis Hebraicè prolatis peculiarẽ inesse virtutẽ, sed potius quòd voces humiles & è medio vulgi sermone desumptæ, à Christo autẽ dictæ, tantã virtutem habuerũt. Cùm autẽ Marcus expositurus Hebraica illa vocabula dicit; *quod est interpretatũ, Puella, tibi dico, surge*; non est putandũ etiam illa verba; *tibi dico*; includi in duabus illis dictionibus, sed Marcus illa de suo adiecit, quò sensum vocãtis & imperantis exprimeret; vt docet Hierony. in lib. de optimo genere interpretandi. Bene autẽ Lucas subiunxit: *Et reuersus est spiritus eius*; significãs non aliam C illi infusam animã, sed eandẽ illam quæ corpus dimiserat, in corpus rediisse. In signum autẽ verę vitæ & perfectæ sanitatis, & ambulare puellã voluit, & cibum illi dari à parẽtibus. Quòd verò pręcepit parẽtibus & discipulis ne cui dicerent quod factũ erat, quamuis sciret factum non posse occultũ esse, eisdem de causis fecit quibus turbã omnem eiecit nec nisi paucos voluit esse comites, videlicet vt effugeret tum apud eos qui aderant, tum apud eos quibus illi narraturi erant, notã captatæ & quæsitę gloriæ humanæ, doceretq; nihil nos debere facere ad ostentationem. Deinde vt & Pharisæorum inuidiam declinaret & popularem furorem non nimis in D se accenderet, qui discretione nonnunquam & ordine carens, seditionum author est. Quantumuis autẽ Dominus quantum in se erat occultum hoc miraculum esse voluit, exiit tamen miraculi fama in vniuersam terram illam. Sequitur enim gloria & laus maximè fugientes. Iam quod ad mysticũ duorum horum miraculorum attinet intellectũ, sciendum hęc duo miracula dupliciter posse mysticè intelligi, videlicet allegoricè, & moraliter. Allegoricè enim tractantur ab Hilario, Ambrosio, Hieronymo, & Beda, qui per duas has mulieres, quarum altera duodecim annis laborauit profluuio sanguinis, altera duodecim annis existens mortua est, in- E telligunt Ecclesiam ex gentibus collectam, & synagogam Iudæorum. Per mulierẽ enim hęmorrhoissam, quæ secundum Eusebium fuit Gentilis, rectè gentium populus significatur, in quo sanguinis fluxus secundùm Bedam dupliciter potest accipi, scilicet vel super idololatriæ prostitutione, vel super his quæ carnis & sanguinis oblectatione patrantur. Per filiam autem archisynagogi, rectè Iudæorum populũ significari nemo nõ videt. Ergo quo tempore filia archisynagogi nata est in mundum, mulier illa ęgrotare cœpit, quia scilicet ex quo populus Iudæorum à gentibus separatus fuit, gentes amplius & manifestius idololatriæ seruire & voluptatibus omnibus cœperunt, ac tandiu earum languor perseuerauit; quamdiu viguit synagoga. Et

Sensus allegoricus.

A quidem gentium populus à multis medicis frustra curari quęsiuit, dum multorum Philosophorũ dogmatibus ac falsorum Deorũ ritibus deditus, & naturæ ingeniiq; dotes in eis consumẽs, morbũ etiã suum auxit, à nullo curabilẽ quàm à solo Christo. Cùm ergo Christus ipsius legis, & Patriarcharum intercessione in mundum hunc veniret ad curandum synagogã adhuc puellam & in annis pubertatis existentem (nihil enim ad perfectũ adduxit lex quæ synagogam velut à pueritia educauerat, præparaueratq; Christo in sponsam) veluti in via Ecclesia gentiũ curatur contactu fimbriæ, quia paratam Iudęis sanitatem fide incarnationis Dominicę B præripuit. Vnde dicunt & apost. de Iudæis: Vobis oportebat prædicari verbũ Dei, sed quia indignos vos iudicastis salute, transgredimur ad gẽtes. Cùm autem curatur hæmorrhoissa, moritur filia archisynagogi: quia cùm credere cœpit gentiũ populus, synagoga Iudæorum vigorẽ suũ perdidit, lege ipsius per Christum antiquata & mortificata, atq; per infidelitatem à vita gratiæ excidit, suscitãda tamen à Christo postquã intrauerit plenitudo gentiũ, idq; per imitationẽ fidei gentiũ, quemadmodũ hic à Domino princeps synagogæ ad æmulationẽ fidei mulieris prouocatus est. Secũdùm moralem autẽ sensum, rectè per mulierem profluuio sanguinis labo- C rantẽ, &c. intelligitur anima quæuis, quæ concupiscentiis variis multo tempore diffluxit, ita vt iam exinanita sit, eisq; turpiter maculata, quæ si morbi sui curationem ab aliis quàm à Christo quęsierit, nihil aliud quàm morbi augmẽtum & paupertatẽ lucrifaciet. Non enim leuis est paupertas, ætatis & ingenii iactura. Non potest sanare lex Mosaica, nõ Philosophorũ dogmata, non falsorũ deorũ cultura, nõ deniq; temporalium rerum copia & fruitio. Quòd si autem fide Christi fimbriam, hoc est, incarnationem cõtigerit, idq; à tergo, nimirũ parata sequi vestigia Christi, mox curabitur, ac sistetur fluxus ille immundus quo diffluebat, hoc est, insatiabilis illa D cõcupiscẽtia cessabit in opera sanguinaria animũ turpiter coinquinãtia diffluere. Verũ quò sanitas illius sit certior & securior sit conscientia, necesse vt etiam post acceptam aliquatenus sanitatem, pudore omni posito, morbus ac Dei beneficiũ palam agnoscatur, vt priùs dictũ est. Per puellam autem quæ 12. annos nata ac vixdũ pubescẽs mortua est, sed tamẽ anteq̃ efferretur aut sepeliretur, à Christo in domo resuscitata est, significatur anima quę in principio vitæ spiritualis per imbecillitatẽ prolapsa est in crimen aliquod occultum: quæ quoniã nondum perfricuit frontem & necdum assuetudine collegit habitum, facilè sanari & resuscitari po- E test, maximè si pro eius salute & vita sollicitus sit princeps, hoc est, pastor ecclesię, animę huius spiritualis pater, qui certè de eius salute desperare non debet, etiamsi plerique clament nullam esse salutis spem, ac planè desperatũ esse. Tria enim sunt peccatorũ genera per tres à Domino resuscitatos designata. Quidam enim sunt qui per imbecillitatem occulto aliquo peccato aut latẽte cogitatione peccati sibi mortem consciscunt, quales vt Dominus resuscitare posse significaret, resuscitabat filiã hãc adhuc in domo iacentem. Alij verò ipsum malum quo delectantur publicè agendo, mortuum suũ quasi extra portas efferũt, & hos quoq; se suscitare demonstrans, suscitat adolescentem filiũ viduæ extra portas ciuitatis. Quidam vero per peccandi consuetudinẽ iã velut in vitiis suis sepulti sũt, corrupit & abo

Act. 13.

Sensus moralis.

Psal. 13. & abominabiles facti in iniquitatibus suis, quos A etiam se velle & posse suscitare ostendens, resuscitauit Lazarum tres dies in monumẽto habentem? Quoniam autem primus lapsus, qui per imbecillitatem accidit, facillimè corrigitur, difficilior verò ast curatio eius cuius malitia iam in publicũ emanauit, difficillima eius qui longa peccandi consuetudine callum obduxit, ideo Dominus puellam facili negotio erigit, solo scilicet verbo & manus cõtactu: adolescens autem qui per baiulos efferebatur, maiusculo negotio reuocatur ad vitã. Primùm enim audit mater: *Noli flere*; nec additur, non est B mortuus, sed, *dormit*. Deinde cõtacto loculo sistuntur baiuli, mox inclamatur adolescẽs. Ille primùm erigit sese, ac resider in loculo, post incipit loqui, Ioan. 11. tandem exiliens redditur matri. Cæterùm in resuscitatione Lazari, semel atq; iterum Dominus turbatus infremit spiritu: soluitur in lacrymas, iubetur tolli lapis, validáque voce euocatur. Notandum & illud, publica crimina publico egere remedio: leuia peccata & occulta debere occulta pœnitentia deleri. Vnde puellam Dominus in priuatis ædibus paucis arbitris suscitat, adolescentem verò & Lazarum palam multis circunstantibus populis.

DVO CÆCI CVRANTVR, ET VNVS DÆMONIACVS.

MATTHAEI 9. CAPVT XXXV.

T transeunte inde Iesu secuti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes: Miserere nostri fili Dauid. Cùm autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis Iesus: Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei, Vtique Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens, Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorũ & comminatus est illis Iesus dicens: Videte ne quis sciat. Illi autẽ exeuntes diffamauerunt eum in tota terra illa. Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominẽ mutũ, dæmonium habentẽ. Et eiecto dæmonio locutus est mutus, & mirata sunt turbæ dicentes: Nunquã sic apparuit in Israel. Pharisæi autẽ dicebãt: In principe dæmoniorũ eiicit dæmones.

ET TRANSEVNTE INDE IESV SECVTI SVNT EVM, &c.] Cùm è domo principis Dominus transiret in domũ suam, duo cæci qui rumorem miraculorũ acceperant, atq; ex eo conceperant spem adipiscẽdę sanitatis, præsertim cùm audissent illius beneficentiã nulli non expositam, quantumuis humili, sequuntur Dominũ, appellantes eum procul ingenti clamore, quo desideriũ sanitatis & ardorem fiduciæ exprimebãt. Porro quòd filium Dauid vocant, non est intelligendũ eos simpliciter significare voluisse illum esse natum ex regio semine Dauid, vt fuerit hęc appellatio Christo cum multis aliis eo tempore cõmunis, sed illa periphrasi significare voluerunt ipsum esse Messiam. Quoniã enim celebre erat apud Iudæos Messiam nasciturum ex semine Dauid, ipsum propria periphrasi vocabant filium Dauid. Sic & alij duo cæci C de quibus Matth. 20. Marc. 10. & Luc. 18 Christum vocabant filium Dauid. Sic & mulier Cananæa, de qua Matth. 15. Vnde non parua hic Pharisæorum est accusatio, cùm cæcis ex solo auditu fidem percipientibus, ipsi Christum agnoscere noluerunt, post tot etiam oculis conspecta miracula. Dicunt autem tantùm, *miserere*, nimirum quod crederent sola misericordia opus esse, vt à Christo visum reciperent: tantam enim esse eius potentiam, vt si accedat gratuita misericordia, mox consecuturi sint quod quærebant. Dominus autem patitur cæcos istud post se clamare, donec venisset in domum, differens aliquandiu miraculum, non quòd difficilem se præbere illis voluit, sed vt desiderium & fidem eorum probatiorem omnibus redderet, vt ostentationis notam effugeret, & effugiendam doceret suo exemplo, & vt ne miracula nimis vilescerent, si semper subitò desiderata salus collata fuisset, vtq; nos doceret instanter orandum esse, nec mox desistendum ab oratione, aut desperandum, si non statim quæ volumus à Deo consequamur.

ET DICIT EIS IESVS: CREDITIS QVIA HOC, &c.] Sciuit Dominus eos credere, & illi satis declarauerũt suam fidem, dum, etsi non statim exaudirentur, Dominũ indesinenter sequũtur clamantes, & tamen Dominus rogat num credant, tum vt fidem eorum aliis notiorem faceret, quam & ipsi imitarẽtur: tum vt ostenderet fidẽ C omnia perficere, nec se tam miseria eorum quàm fide permoueri ad sanandum. Et vide quàm perfectam & magnam declaret fuisse illorũ fidem. Non enim dicit, creditis quia hoc possum impetrare vobis? aut creditis quia istud potest fieri per me? sed *quia hoc possum facere vobis*, significans penes se esse authoritatiuam sanandi potestatem, quod & credere se cæci professi sunt. Notandum rursum non dicere Dominũ, creditis quia hoc faciã vobis? sed *quia hoc possum facere*? Hinc enim patet primùm, quemadmodũ & priùs dictũ est, verbum credere, & nomen fides, non significare in Euãgeliis simpliciter fiduciã, sed assensum intellectus, quo firmiter alicui tanquam vero assentimur. Secũdo etiã patet fide iustificãte non debere peccatorem credere se C consecuturum peccatorũ remissionẽ, aut consecutum esse, sed credere, posse se consequi à Deo eam, ex quali potentiæ credulitate nascitur fiducia, & spes consequẽdæ vel consecutæ remissionis peccatorum. Credimus enim posse nos iustificari, speramus autẽ & cõfidimus nos iustificandos, vel iustificatos. Hęc tamen duo, nempe credulitas & fiducia, simul videntur includi in nomine, fides, cùm subditur dixisse Dominum: *Secundum fidem vestram fiat vobis*; vt sit sensus; Sicut creditis me posse vos sanare, & ob hoc cõfiditis me curaturum vos, ita fiat vobis. Non enim efficax est fides sine fiducia.

ET COMMINATVS EST ILLIS, &c.] Pro verbo, *cõminatus*, non est hic ἐπιτιμᾶν, quod interpres alibi vertit per increpare, aliquãdo per cõminari, sed est hic ἐνεβριμήσατο, quod propriè significat E acriter & velut iracũdè cõminari, ac cũ austeritate. Vox est enim à fremitu dicta. Quare autẽ Dominus acriter hoc illis iniunxerit, priùs dictũ est. Verùm dubium est an isti & alij quibus etiã Christus silentium indixit, peccauerunt diffamãdo, hoc est, diuulgando eum, & famã eius vbiq; spargẽdo. Nam aut fecerunt contra voluntatẽ Domini, & manifestè videtur esse peccatum, aut si etiã voluit Dominus, & approbauit quod fecerũt, ergo alia dixit quàm voluit, quod ludentiũ est & fictorum: deinde aut bonum fuit vt Christus ab eis prædicaretur, & nõ debuit à Domino prohiberi, cùm non potuerit Christus

ftus quæ verè funt bona vetare, aut non fuir bonũ, & rurfum confequitur eos peccaffe. Itaq; quidã his moti argumẽtis intelligũt, iftos & alios quibus filentiũ Dominus præcepit peccaffe, quãuis illorum malo in fuum bonũ abufus fit. Certè Hilarius videtur eos notaffe de peccato. Dicit enim: Silentiũ imperat eis Dominus, quia Apoftolorũ erat propriũ prædicare. Videntur ergo peccaffe vfurpando fibi quod Apoftolis propriũ effe voluit Dominus. Hieronym. tamen & Theophyl. & alij non putant hos peccaffe quemadmodũ certè lõgè eft probabilius. Sic enim habet Hierony. Dominus propter humilitatem fugiens iactantiæ gloriã, hoc præceperat, & illi propter memoriã gratiæ non poffunt tacere beneficiũ. Et Theophyl. Vides, inquit, quomodo faftum fugerit, illi verò non vt inobedientes, fed vt grati diuulgauerũt. Proinde dicendũ, Chriftũ cùm filentiũ patrati miraculi quibufdã præcepit, nõ præcepiffe hoc tanquã habẽtem poteftatem & autoritatem obligãdi aliquẽ, fed folùm ex humilitate, ita vt oftẽdere tantùm voluerit fe fuam non quærere gloriam ex factis miraculis, & inftruere fanctos, vt quantũ in fe eft, declinẽt humanã gloriam. Quare cùm omnes hoc præceptum intelligerent effe humilitatis defideriũ, non malè fecerunt prædicantes Dominũ, cùm ad id tũ ex naturali gratitudinis debito, tũ ex debita virtutis laude tenerẽtur. Id quòd dicitur Chriftũ non potuiffe vetare quæ bona erãt, verum quidẽ eft eum non abfolutè quæ bona erãt, prohibuiffe: fed tamẽ quædã bona prohibuit ea ratione qua confiderabantur tanquã mala. Sic enim fuorum miraculorũ prædicationẽ vetuit nonnunquam, quatenus fcilicet confiderabatur ab eo prædicationem illorũ cedere in propriã gloriã, aut in captatam à fe gloriam hominum. Quatenus vero confiderabatur ab eo illorum prędicatio cedere in Dei patris gloriam & hominum vtilitatem, volebat eam prædicationem: atq; hoc intuitu præcepit dæmoniaco vt iret ad fuos, & prædicaret quãta illi feciffet Deus, & miraculũ mulieris hæmorrhoiffæ noluit effe occultũ. Docemur ergo ex factis Chrifti quandoq; quidẽ bona noftra opera occultare debere, quandoq; verò palã facienda: femper tamen vnicam Dei gloriam quærere, noftram negligere.

EGRESSIS AVTEM ILLIS, ECCE OBTVLERVNT EI, &c. [Fides fidem prouocat, nec benefaciendo defatigatur Dominus. Quo difcere debemus, quæ fit vita Deo digna, & quid liceat à tam benefico Domino fperare. Itaq; mox egreffis è domo cęcis, offertur Domino miferrimus homo, qui obnoxius dæmonio, quod illi linguæ vfum adimebat, nec mentis erat cõpos vt falutẽ optare poffet: nec linguæ, vt poftularet. Quare dominus nullam fidẽ ab eo requirẽs, fed ad offerentiũ fidem refpiciens, nihil cũctatus, nec interrogãs quicquam, eiecit dæmonium, & protinus locutus eft mutus. Non enim erat natura mutus, fed dæmon linguam eius ligauerat. Pro dictione autẽ, *mutus*, Græcè eft κωφὸς, quod nomẽ, vt annotauit Hierony. magis tritum eft fermone communi vt furdum fignificet, quàm mutum. Sed moris, inquit, eft fcripturarum, κωφὸν, indifferenter vel furdum vel mutum fignificare. Porro cùm dicitur; *obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem*; non poteft accufatiuus, *mutum*, indifferenter conftrui vel cum accufatiuo *hominem*, vel cum accufatiuo, *dæmonium*, vt vult Caietanus. Nam Græcè pro, *dæmonium habentem*, vnica eft dictio δαιμονιζόμενον, hoc eft, dæmoniacũ. Notandum & illud, hunc mutum dæmoniacum non effe eundem cum illo cuius fit mentio cùm dicitur: Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Nam de illo agit Matthæus cap. 12. Luc. 11

ET MIRATAE SVNT TVRBAE DICENTES: NVNQVAM APPARVIT SIC IN ISRAEL. PHARISAEI, &c] Ratio iftius admirationis in turbis, vt dicerẽt: *Nunquã apparuit fic in Ifrael*, non erat vnicũ illud curari dæmoniaci miraculum, fed quia videbãt eũ tam multa tamq; magna, eũ tãta celeritate, & facilitate & autoritate patrare miracula, cũ reliqui prophetæ pauciora fecerint miracula, & non nifi per inuocationẽ nominis diuini & preces. Videtur autem verbũ, *apparuit*, hîc poni imperfonaliter, vt fit fenfus; nunquã vifa funt huiufmodi mirabilia in gẽte Ifraelitica, quã folam præ omnibus gentibus variis magnifq; illuftrauit miraculis. Aut in verbo, *apparuit*, oportet fubintelligere nomẽ, aliquis, vt fit fenfus: Nunquã in gente Ifraelitica, in qua infignes orti funt plerũq; viri miraculis clari, exortus eft aliquis huic cõparandus, qui fcilicet tam multa prodigia tã facilè patraret. Cæterũ turbis præferẽtibus Chriftũ omnibus prophetis, Pharifæi inuidię ftimulis cõcitati ecõtra detrahebant, calũniãtes eũ eiicere dæmonia non virtute diuina, fed ope Beelzebub principis dæmoniorum, notãtes eũ arte magica dæmones eiicere. Atq; hæc eft quarta Pharifæorũ calumnia à Matthæo capite fuo nono cõprehẽfa. Primò enim calumniati funt quòd peccata dimitteret: fecũdò, quòd cũ peccatoribus ederet: tertiò, quòd ieiunia nõ indiceret difcipulis fuis: nũc verò quartò inuidiã fuã & malitiam cæcã planè oftendẽtes, nõ verebãtur opus fanctiffimũ dęmoniacæ virtuti afcribere, malitiã quã corde gerebant femper augentes. Nam primæ calumniæ fpeciẽ aliquam fanctitatis præ fe ferebant, hæc verò cùm nullam habeat vel apparentẽ rationem, inueteratę inuidiæ eft manifeftũ argumẽtum. Nihil enim veretur quãtumuis abfurdum effutire inuidus, quò calumniari poffit eum cuius inuidet laudibus. Proinde calumniæ huius & abfurditatem & irremiffibilem malitiã pulchrè poftea Dominus & prolixè oftẽdit. Nam quòd modò non confutarit Dominus hanc calumniã, in caufa effe poteft, quòd in abfentia Domini dicta fit à Pharifæis. In iftis antẽ miraculis, quæ hoc cap. cõtinentur, adimpletum eft etiam ad literã illud vaticinium Ifaiæ: Isaie 35
Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures furdorum patebunt, & aperta erit lingua mutorũ. Quod & fpiritualiter Chriftus in nobis implet, cùm lumen cœleftis fapientiæ cæcis noftris mentibus infundit; ac linguam noftrã, quæ à diabolo priùs tenebatur ligata, promptam reddit ad prædicandas Dei laudes; quod eum poffe fpiritualiter in nobis præftare, corporalium iftorũ morborum curatione fignificatum eft. Et bene quidem ob myfterium priùs cæci illuminantur, deinde muti lingua laxatur, quia priùs neceffe eft vt apertis oculis mentis fide Chriftum confpiciamus & cognofcamus, deinde in laudes eius lingua noftra foluenda eft.

Finis Primæ partis, quæ continet explanationem capitum Concordiæ triginta quinque, hoc eft præter pueritiam Chrifti, acta eius à baptifmo vfque ad fecundum Pafcha, acta fcilicet vnius anni & aliquot menfium.

CORNELII

IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARS SECVNDA.

Continens Acta CHRISTI, à secundo Paschate vsque ad tertium, hoc est, Acta secundi anni prædicationis eius.

SANATO IN SABBATHO HOMINE QVI LABORAuerat XXXVIII. annos, disputat cum Iudæis Dominus. Ioan. v.

CAPVT XXXVI.

POST hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis in Probatica, piscina quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & mouebatur aqua. Et qui priùs descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate. Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cùm vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbathum in die illa. Dicebāt ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbathum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autem qui sanus effectus fuerat, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco. Postéa inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Abiit ille homo, & nuntiauit Iudæis quia Iesus esset qui fecit eum sanū: Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbatho. Iesus autem respondit eis: Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum soluebat Sabbathum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit itaque Iesus, Et dixit eis: Amen, amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem: quæcunque enim ille facit, hæc & filius similiter facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & filius, quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat quenquā, sed omne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificāt patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudiciū non venit, sed transiit à morte in vitam. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint viuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso, & potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei: & procedent qui bona fecerūt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Non possum ego à meipso facere quicquam. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est, quia non quæro voluntatē meam: sed voluntatem eius qui misit me. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Alius est qui testimonium perhibet de me, & scio quia verum est testimonium eius quod perhibet de me. Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine testimoniū accipio, sed hæc dico vt vos salui sitis. Ille erat lucerna ardens & lucens. Vos autē voluistis ad horam exultare in luce eius. Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia pater misit me, & qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me, neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere. Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me: & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Claritatem ab hominibus non accipio. Sed cognoui vos quia dilectionem Dei

non habetis in vobis. Ego veni in nomine patris mei: & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quomodo vos potestis credere qui gloriam ab inuicem accipitis? & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis? Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accuset vos, Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

POST HAEC ERAT DIES FESTVS IVDAEORVM, &c.] Imprimis hic constituendus est ordo sequentium cum præcedentibus. Pro quo, sciendum non posse præcedentibus subiungi quæ sequuntur apud Matthæum. Apud hunc enim sequitur, quomodo Dominus circumierit omnes ciuitates & castella, ac videns turbas non habentes pastorem, dixerit messem quidem multam esse, operarios verò paucos, atque ob hoc conuocatis duodecim Discipulis, miserit eos ad prædicãdum. Certum autem est missionem hanc Apostolorum esse factã post sermonem illum solemnem, qui dicitur sermo Domini in mõte, quem habet Matth. cap. 5. 6. & 7. quandoquidem paulo antè illum sermonem Dominus in mõte ex omnibus Discipulis, duodecim illos elegit, & ordinauit Apostolos, vt patet & ex Marco capit. 3. & ex Luca cap. 6. quos postea misit ad prædicandũ. Igitur necesse est ante missionem Apostolorum interserere & præmittere sermonem illũ & ordinationem Apostolorum. Sed hanc ordinationem constat ex Marco & Luca consecutam post duas illas reprehensiones, quibus Pharisæi primũ Discipulos Christi carpebãt, quòd vellerent spicas in sabbatho: & deinde ipsum Christum, quòd in sabbatho curasset hominem habentem manum aridã. Igitur & hæc duo facta oportet ex Matth. 12. desumere, & præmittere sermoni illi in monte. Sicut enim iam ex Matthæi narratione didicimus, Marcum & Lucã non suo loco narrare traiectionem in regionem Gerasenorum, curationem hæmorrhoissæ, & resuscitationẽ filiæ Archisynagogi: ita ex illis duobus Euangelistis iam intelligimus, Matthæum duo illa quæ narrat in principio cap. 12 non suo loco posuisse: sed etiam illa intelligenda esse facta ante sermonem in principio positum, sicut ex eisdem duobus Euangelistis didicimus quæ hactenus narrata sunt à Matthæo post illum sermonem, cõtigisse ante sermonem. Porrò ante factum discipulorum euellentium spicas die sabbathi & comedentium, inserendum esse totum caput Ioannis quintum, manifestè satis probari potest. Nam quòd Discipuli sabbatho spicas vellebãt, necesse est contigisse inter pascha & pentecosten, imò statim post pascha. Nã ante pascha nullo modo licuit Iudæis vellere spicas, aut quicquam edere ex noua segete, cùm priusquam id liceret, manipulus spicarum in primitias messis offerẽdus esset Domino, quod fiebat altera die paschæ, vt scribitur Leuitic. 23. Post pentecosten autem non facilè inueniebantur in agris euellendæ spicæ, cùm iam messis esset perfecta, & panes primitiui Deo in festo pentecostes oblati. Quòd si negetur tunc messem fuisse perfectam, illud saltem quod dicit Lucas discipulos spicas euulsisse in sabbatho secundo primo, conuincit statim à paschate illud contigisse, vt patebit ex explicatione sabbathi secundoprimi. Iam admodum verisimile est, vt non dicam certum, festum Iudæorũ, cuius quinto suo capite meminit Ioãnes, sed non exprimit quale fuerit, fuisse iam alterum paschæ festum, quod scilicet proximè secutum est illud paschæ festum, cuius meminit cap. 2. Cyrillus quidem & Chrysostom. putant hoc

A festum fuisse festum pentecostes, moti scilicet hac ratione, quòd hoc festum proximè sequatur paschæ festum, ac proinde cùm cap. 2. Ioannes meminerit paschæ, & iam subiungat: *Post hæc erat dies festus Iudæorum*, debere intelligi de festo proximè sequente paschalem solennitatem. Sed ex verbis Christi, Ioan. 4. perspicuum est, (vt etiam colligit Rupertus, asserens fuisse Paschæ festum, de quo hic agitur) non posse festum hoc accipi festum pentecostes, saltem illud quod proximè secutum est illud paschæ festum, cuius fit mentio Ioan. 2. cap. Nam ibi Dominus dicit discipulis suis, quatuor
B menses adhuc fuisse à messe cum è Iudæa per Samariam irent in Galilæam. Erat ergo tempus Nouembris aut circiter, cùm messis apud Iudæos inciperet post pascha in Aprili nostro: ac proinde iam festum pentecostes, imò & festum tabernaculorum illius anni iam transactum erat priusquam in Galilæam rediret Dominus. Proximum autem à reditu erat festum paschæ, inter ea saltem festa quæ iuxta legem celebrãda erant. De eo ergo omnino verisimile est locutum hoc capite Ioannem, quod certè intelligit Irenæus, qui lib. 2. cap. 10. sic scribit: Post hæc iterum secunda vice ascendit in
C diem festum paschæ in Ierusalem, quando paralyticum qui iuxta natatoriam iacebat trigintaocto annos curauit, iubens vt surgeret, & auferret grabatum suum. Certè nisi fateamur istud festum fuisse pascha, non poterimus ex Euangeliis colligere Christum tres annos cum aliquot mensibus prædicasse, quod tamen à Daniele vaticinatum fuisse intelligitur, cùm dicit cap. 9. Christum confirmaturum pactum multis hebdomada vna, & in dimidio illius hebdomadæ defecturam hostiam & sacrificium, per mortem scilicet Christi antiquantem omnia legis sacrificia. Et tamen ad designandum annos & tẽpus prædicationis Christi (quod
D ab aliis fuit prætermissum) videtur Ioannes tam accuratè paschata annumerasse quæ inciderunt in tempus prædicationis Christi. Quæ ergo hactenus contigerunt, acta sunt primo integro anno & aliquot diebus vel mensibus manifestationis & prædicationis Christi: quæque ex Matthæo, Marco & Luca iam legimus facta in Galilæa, contigerunt tribus vel quatuor illis mensibus qui intercesserunt inter reditum Christi in Galilæam, & festum paschæ reditum illum proximè subsequens, ac proinde duorum reliquorum integrorum annorum acta sequuntur.

E EST AVTEM HIEROSOLYMIS IN PROBATICA, PISCINA, &c.] Apud Græcos dictio, *probatica*, est datiui casus, cui additur præpositio ἐπὶ, hoc est, in probatica, vel super probatica, quomodo, quodam teste, antiqui quidam codices Latini habent. Vnde & iam emendatiores codices Latini habent, *in Probatica*. Sonat autem, probatica dictio Græca, idem quòd ouilla vel pecualis. Nam πρόβατον Græcè, dicitur ouia. Hoc ergo nomine secundum hanc lectionem intelligitur significari locus aliquis in Hierusalem, in quo fuit forum ouium, vel porlus in quo colligebantur & asseruabantur oues offerendæ à sacerdotibus

tibus in templo. Nam singulis diebus pro sacrificio matutino & vespertino offerebantur duo agni. Vnde oportebat in ciuitate esse locum aliquem ad conseruandos agnos, saltem pro iugi hoc sacrificio. In hoc autem loco iam oportet intelligere fuisse piscinam quandam, quæ Hebraicè dicebatur Bethesda, non autem ipsam piscinam dictam probaticã Diuus tamen Hieronymus planè ostendit se legisse dictionem, *probatica* sine præpositione in nominatiuo casu, vt sit adiectiuum substantiui, *piscina* Sic enim scribit libro de locis Hebraicis: Bethesda, piscinam in Hierusalem, quæ vocabatur προβατικὴ, & à nobis interpretari potest, pecualis. Hæc quinque quondam porticus habuit, ostenduntúrque gemini lacus, quorum vnus hybernis pluuiis adimpleri solet: alter mirum in modum rubens, quasi cruentis aquis, antiqui in se operis signa testatur. Nam hostias in eo lauari à sacerdotibus solitas ferunt, vnde & nomen accipit. Hæc ille. Ex quibus perspicuum est eum dictionem, *probatica*, coniunxisse cum substantiuo, *piscina*, quomodo & Theophylactum ex cõmentario suo legisse apparet. Sic enim habet: Probatica autem dicebatur piscina, eò quòd oues illic ad sacrificium congregabantur, & intestina eorum abluebantur. Porrò locus iste non vocatur hic piscina, eò quòd in eo pisces viui asseruarentur. Est enim Græcè hic κολυμβήθρα, quæ dictio propriè significat natatoriam aut natabulum: deducitur enim à κολυμβάω, quod est, natare: vnde & cap. 9. Ioannis eandem dictionem noster interpres vertit per natatoriam: Vade, laua in natatoria Siloë. Nec tamen hic malè vertit. Nam quanquam initio piscinæ dictæ sunt à piscibus qui viui in eis seruabantur, tamen generaliter postea Latini piscinam pro natatoria acceperunt, imò & vasa lignea ampliora à Plinio piscinæ vocatæ sunt. Hebraicum autem huius piscinæ nomen, nempe Bethesda, (Sic enim legendum est, & non Bethsaida, quæ fuit patria ciuitas Andreæ & Petri) si vt est omnino verisimile, compositum sit ex בית & אשדה significat domum effusionis, hoc est, locum effusionis. Nam idiotismus Chaldaicæ linguæ, est loca ferè domus vocare. Sic agrum vocant, domum seminis. Bethesda ergo dicebatur hæc piscina, quòd è tectis & aliis editioribus locis aqua effunderetur in eam, siue quòd ex altero illo lacu quem hybernis aquis adimpleri solitum scribit Hieronymus, aqua inundaret nonnunquam, & effunderetur in hanc piscinam. Quidam dictionem, *piscina*, vult coniungendam cum *probatica*, vt sit apud Græcos datiui casus, & sit sensus: Apud probaticam piscinam fuisse domum quandam quæ dicta sit Bethesda, vt relatiuum, quæ, non referatur ad piscinam, sed subaudiatur, illa vel ea. Alioqui enim adiectiuum; *probatica*, non habebit substantiuum. Et piscina ipsa non videtur dicta Bethesda, cùm hæc sit domus quinque porticus habens. Vult autem Bethesda dictam à Beth בית & חסד Hhsed, vt sit domus benignitis, in qua benignè fit pauperibus, quæ dicitur, πτωχοδοχεῖον. Huic concordat quod habet Syriacum Euangelium: Est autem in Ierusalem locus quidam baptisterij, qui vocatur Hebraicè Beth-Ghesdo, hoc est domus misericordiæ. De piscina hac sic scribit Brocardus: Ab area templi contra Aquilonem quantus scilicet est iactus lapidis, est porta vallis, quæ ducit in vallem Iosaphat, & hæc etiam vocatur porta gregis, quòd per eam intro-

A ducebantur greges immolandi in templo. Proinde intrantibus portam vallis siue gregis, ad sinistram occurrit piscina probatica, in qua Nathinæi lauabant hostias, quas tradebant sacerdotibus in templo offerendas, & hæc porticus habuisse ostenditur, in quibus secundum Ioannem iacebant infirmi, aquæ motum expectantes. Ad dextram verò ostenditur alia piscina grandis, quæ dicebatur piscina inferior, facta ab Ezechia, &c. Variæ enim sunt piscinæ Hierosolymitanæ, de quibus fit in scripturis mentio, videlicet piscina superior, quæ erat extra ciuitatem in via agri Fullonis, de qua Isaiæ
B 7. & 4. Reg. 18. Piscina inferior, de qua Isaiæ 22. quã construxisse Ezechiam scribitur 4. Regũ. 20. & 2. Paralip. 32. & Ecclesiast. cap. 48. Piscina vetus, quæ Isaiæ 22. scribitur fuisse inter duos muros. Piscina Bethesda, de qua hoc loco, quæ à Salomone constructa dicitur pro ministerio templi, ita vt fortè ea sit quam Iosephus in descriptione Hierusalem vocat stagnum Salomonis. Piscina denique Siloe, de qua Ioan. 9. & 2. Esdræ 3. vbi & mentio fit piscinæ, quæ grandi opere constructa fuit. Quinq; autem istæ porticus, hoc est, vacuæ domus, quæ erant veluti ambulacra, in circuitu laci videntur extructæ fuisse, vt in illis ægroti demorarentur, vt apparet ex sequentibus. Dicitur enim: In his iacebat
C multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, hoc est, contractorum, aut, qui aliquam partem corporis habuerunt aridam, quomodo Matthæi 12. dicitur homo quidam habuisse manum aridam, & quomodo arida fuit manus Hieroboam, vt scribitur 3. Reg. 13. Quidam in Paraphrasibus pro aridorum ponit mancorum, & Græcè ξηρὸς, significat etiam mancum, hoc est, eum qui manum habet eneruatam, & veluti manu caret. Est enim mancus, quasi manu carens.

ANGELVS AVTEM DOMINI DESCENDEBAT SECVNDVM TEMPVS IN PISCINAM, &c.] Græcè non est, *autem*, sed *enim*. Nam
D redditur ratio quare ibi aderat languentium multitudo. Nec est, *Domini*, sed tãtùm, *Angelus enim*. Porrò qua occasione, & quando primùm istud cœptum est fieri vt aqua hanc haberet virtutem, non scitur. Nam quod dicitur de ligno crucis Dominicæ natante in hac piscina, parum aut nihil habet autoritatis. Probabile autem est quòd habet Theophylactus, diuina dispansatione in hac aqua istud factum, partim in commendationem sacrificiorum legalium, quæ in hac aqua abluebantur, partim & principalius ad astruendam fidem instituendi à Christo baptismi. Quemadmodũ enim priùs in lege imaginem quandam huius baptismi instituerat, cùm ordinaret eis aquam expurgantem cor
E porales sordes, quæ quidem non veræ erant sordes, sed, opinatè solùm, vt quæ ex lepra vel contactu funeris, & aliis similibus contrahebantur: ita postea propinquius volens Iudæos ad baptismi fidem adducere, per aquam cœpit non inquinamenta solùm mundare, sed etiam ægritudines sanare, vt quemadmodum ad præsens videbant vi quadam arcana diuinitus assistente aquam hanc cuiusuis generis morbos depellere, licet eam vim ex se non haberet (alioqui enim perpetuò sanasset) ita postea quoque exorta lege Euangelica non absurdum iudicarent, si aqua baptismi à Christo instituti vi quadam cœlesti morbos animi profligaret, licet ex se eam vim non haberet. Proinde obseruanda hic figuræ istius ad baptismum simi-

litudo. Non in quauis aqua ægri curabantur, sed in ea in qua abluebantur legis sacrificia, quæque vt patet ex Hieronymo, à sanguine sacrificiorum rubea erat, quasi ab illis virturem quandam diuiniorem accepisset. Nec in ea curabantur, nisi Angelo mouente aquã. Sic & aqua baptismi omnem suam habet virtutem à sanguine veri sacrificij in cruce oblati, nec alioqui sanat, nisi accesserit gratia spiritus sancti aquam mouens, & efficacem reddens. Sed ibi corpora sanabantur, hîc verò animi: illic Angelus, in cuius etiam dispositione lex vetus data est, aquis virtutẽ donat, hîc verò ipse spiritus sanctus legis nouæ auctor: illic vnus tantùm sanabatur, hîc verò etiamsi totus confluat orbis, non minuitur gratia. Quòd autẽ dicitur Angelus descendisse secũdùm tempus, hoc est, certo tempore, non sic videtur accipiẽdum, quasi certum aliquod tempus in anno hominibus cognitũ, obseruatum fuerit ab Angelo. Nam si tẽpus illud hominibus fuisset cognitum, non adfuissent illic ægri, nisi certo illo die, & omnino curasset iste æger illo die sibi aliquem qui ipsum in aquam misisset, aut non accessisset. Itaque illud; *secundum tempus*; sic est accipiendum, vt significetur non semper quidem Angelum mouisse aquam; sed certis quibusdam temporibus, quæ tamen hominibus erant incognita, idq; non solum semel in anno, sed frequenter, vt est verisimile. Ideo enim in porticibus decumbebat multitudo magna languentium. Vnde quod Græcis *κατὰ καιρὸν*. & noster vertit. *secundum tempus*, Syriacum Euang. vertit, *aliquando*.

ERAT AVTEM QVIDAM HOMO IBI TRIGINTA ET OCTO ANNOS HABENS IN INFIRMITATE SVA.] Hunc ex omnibus languentibus hîc iacentibus, quò miraculum esset insignius, vnum delegit dominus, qui & erat maximè deploratus, & maximè miserandus, vt qui & immedicabili, & vetustissimo morbo tenebatur, & humano subsidio destitutus erat, quò tempestiuè deferretur in aquam. Hunc ergo Dominus sanans illustriorem reddidit suam tum potentiam, tum bonitatem, & misericordiam, ostenditque se eorum maximè curam habere, quos hominum inhumanitas negligit, ac nullum esse morbum animi tam capitalem, támque inueteratum, quem non tollere & possit & velit. Sicut autem Euangelista Domini notat benignitatem & misericordiã; dum bis miserum hominem sanasse commemorat, ita satis notat Pharisæorum, sacerdotum, & omnium vicinorum summã inhumanitatẽ, qui huic tamdiu ægroto non aliquando prouiderint aliquem qui ipsum maturè deferret in aquã. Interrogat autem Dominus ægrum num velit sanus fieri, quamuis id notissimum esset. Primùm quidem, vt ægri patientia omnibus manifesta fieret. Deinde, vt ex eius verbis morbi vis ac humani subsidij inopia conspicua fieret: ita enim cõueniebat ad miraculi commendationem. Postremùm, vt illum excitaret ad petendum aliqualiter opem à se, sicq; disponeret ad perceptionem beneficij, ac ostẽderet neminem ab animi vitiis sanari posse, nisi & morbum suum agnoscat, & salutis desiderio teneatur, ac suæ sanationi cooperetur. Non dixit autem Dominus, Vis te sanem, tum, quia erat ab omni arrogantia alienus, tum, quia æger ipsum nequaquam agnosceret, quare nec fidem ab eo requisiuit. Itaque æger etsi Iesum non cognosceret, (nam Dominum eum vocat tantùm honoris causa Hebræo more) tamen

A aliquid bonæ spei concipiens ex tam alacri & benigna interrogatione, indicat sibi non deesse voluntatem & desiderium salutis, deesse autem opem baiuli, per quem maturè deportaretur in aquam: huiusmodi responsione verecundè à Domino petens: vt ipse qui validus esset, ac, vt videbatur ex compellatione, misericors, sese deferret, quum esset tempus, in piscinam, non ausus tamen id à Domino explicite & apertè petere. In qua ægri responsione elucescit ipsius & verecunda paupertas, digna misericordia diuina, & patientissima tolerantia. Idque tum in eo quòd adeò mansuetè Christo B respondit, neque arguens eum velut stultam interrogãtem quæstionem, neque maledicens diei natiuitatis suæ quemadmodum pusillanimes facere solent: tum in eo quòd tot annis frustratus, adhuc tamen perseuerabat, nec desperabat, quin aliquando per aliquem iuuari posset.

DICIT EI IESVS: SVRGE, TOLLE GRABATVM TVVM, ET AMBVLA.] Et statim quemadmodum alteri paralytico præcepit Dominus tollere lectum suum in testimoniũ perfectæ sanitatis, ita & huic ægro. Et quanquam esset sabbathum, in quo secundùm legem alicui non licuisset alioqui lectum tollere, voluit tamen in C sabbatho istud Dominus fieri, tum quia in hoc facto licebat, cùm esset ob gloriam Dei, sicut ob eam licebat sabbatho cædere victimas: tum quia per istud factum, quod Iudæi putabant sabbathis esse illicitum, voluit se demonstrare esse Dominum sabbathi. Id quod fecit, & cum ipso facto demonstrauit se esse Dominum naturæ, ac proinde etiam legis, & cum occasione huius facti disseruit de æqualitate sua cum patre. Nec metuit hic scandalum Iudæorum quorundam, cùm esset acceptum, non datum, & scandalum Pharisaicum, non infirmorum scandalum. Si enim æquo animo expendissent miraculum factum, & æquis auribus Christi sermonem excepissent, facilè intellexissent fa- D ctum illud & opus non repugnasse præcepto legis. Porrò Iudæis sanatum languidum reprehendentibus, quòd grabatum suum tolleret in sabbatho, pulchrè ille respondit, *Qui me sanum fecit*, &c. Emphaticè enim dicit, *qui me sanum fecit*; notare volens illius autoritatem quasi dicat: Qui tantum edere miraculum potuit, vt sanitati verbo restituerit me, hominẽ desperatæ valetudinis, morbo grauissimo iam 38. annos implicitum, is certè tantæ auctoritatis homo, mihi quod ago, præcepit: quare cùm illius potentiam & autoritatẽ in meipso maximam esse expertus sim, meritò illi pareo, persuasus scilicet eum qui tantæ est auctoritatis, etiam necessitate seruandi sabbathi absoluere posse, nec posse aliquid contra Deum præcipere, qui tantam E Dei in me virtutem declararit. Itaque emphasis est in pronominibus, *me & ille*. Cùm autem hoc audito responso Iudæi ob tantum miraculum debuissent Deum glorificare, sanato gratulari, & miraculi auctorem suspicere, contrà, eò quòd peruersè essent religiosi, salutis auctorem requirunt ad nocendum ipsi. Et vide hic Iudæorum istorum malignitatẽ. Cùm enim sanatus dixisset dum, nempe, *qui me sanum fecit*; &, *ille mihi dixit*, &c. hi non nominant Christum ab eo quòd in eo commendari poterat, vt dicerent: Quis est qui te sanum fecit; sed describunt eum ab eo quod videbatur calumniæ esse obnoxium, dicentes: *Quis est homo ille qui dixit tibi: tolle*, &c. Is autem qui factus fue-

ras

rat sanus, etsi iam de facie Iesum nosse poterat, non tamen nouerat eum de nomine, vt ipsis eum nominare posset. Cuius causa redditur, cùm subditur: *Iesus enim declinauit à turba*, &c. Quoniam enim Iesus mox seipsum subtraxit, non potuit languidus, qui videtur priùs Dominum nunquam vidisse, vel à Domino, vel ab aliis intelligere quis esset. Sciendum autē Græca non habere præpositionem *à, declinauit à turba*, sed ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ, hoc est potius, declinauit cum turba, vel eo quòd turba esset in illo loco, quoquam genitiuus, ὄχλου, regi posset à verbo ratione præpositionis, sed tunc additus fuisset articulus. Et est perfectior sensus, si intelligatur genitiuus absolutus. Si enim declinauit à turba, ergo turba miraculum vidit, vt non esset opus à langoido sciscitari quis esset qui eum sanū fecisset. Ergo vt nostra lectio habeat sensum Græcæ lectionis, præpositio, *à*, exponatur, per propter, vt sit sensus. Iesus declinauit ab ægro sanato propter turbam in loco existētem vicino. Notandum secundò, dictionem Græcā ἐξένευσε, esse ambiguam. Potest enim esse à verbo ἐκνεύω, & significat declinare, aut à verbo ξενόω, & significat peregrinum esse. Quomodo si hic accipiatur, sensus erit: ideo nesciebat lãguidus quis esset, quia Iesus fecerat se veluti alienum & peregrinum, vt neque à languido, neque à turba agnosceretur. Qui certè sensus ob id videri potest conuenientior, quòd postea languidus iste mox Iesum quis esset agnouerit, cùm ei locutus fuisset in templo. Quomodo enim alioqui Iesum loquentem secum in templo agnouit quis esset, non cognouit autem loquentem secum priùs in porticu? Dominus autem sic declinauit, aut peregrinum se fecit, partim vt laudem humanam se fugere declararet, partim vt Iudæorum in se inuidiā amputaret, quæ ex præsentia acui solet. Deinde vt ipso absente testimonium sanitatis maiori cum fide reciperemr, dum non videretur is qui sanatus fuerat, in gratiam præsentis aut cogniti à se testificari, sed solius veritatis amore. Insuper vt priùs beneficium innotesceret quàm ipsemet, sicque diuinum opus non grauaretur ea inuidia qua ipse laborabat.

POSTEA INVENIT EVM IESVS IN TEMPLO, ET DIXIT ILLI: ECCE SANVS FACTVS ES.] Cognito iam ac diuulgato miraculo, Iesus volens etiam autorem esse cognitum, & quem secundùm corpus sanauerat, eius quoque animā meliorem reddere, occurrit ei qui sanatus fuerat. Reperit autem eum in templo, orantem videlicet, vt est probabile, & Deo pro accepta sanitate gratias agentem, & dicit ei: *Ecce sanus factus es*, &c. significans scilicet propter peccatum ipsum incidisse in morbum, sibique occulta etiam hominum peccata præterita nota esse, docēs item eos qui post dimissum & punitum semel peccatum rursus delinquunt, magis postea puniendos, tanquam infensatos & contemptores. Quòd autem homo iste abiēs nuntiauerit Iesum fuisse qui se sanasset, non videtur ex maleuolentia fecisse, vt quidam putant, sed potius pio affectu, volens Iesum tanquam diuinū hominem, & omnibus colendum Prophetam cōmendare. Vnde non respōdit quod Iudæi interrogauerant, quis scilicet dixisset ei, *tolle grabatum*, &c. sed quis se sanū fecisset, beneficium nominans non factum, quod calumniari posse videbatur. Iudæi autem cognito iam miraculi huius auctore, partim quòd inuidia gloriæ Iesu succensi

A essent, partim quòd caput veræ religionis non tenerent, nec intelligerent, sed speciem solùm religionis externam amplecterentur, non iam solùm calumniabātur factum & facti autorem, sed etiam persequebantur eum, & quærebant eum occidere (vt habetur in Græcis codicibus) non ob aliud quàm quia hęc fecisset & faceret in sabbatho, cùm meritò intelligere debuissent, eum qui hæc facere potuit, legibus sabbathi teneri non posse, & deinde ea quæ fecit, talia esse quæ lege sabbathi nō essent prohibita, vt quæ cederent in gloriam Dei, & salutem hominum promouebant. Cùm enim sabbathum cōstitutum fuerit in gloriam Dei, & propter hominem, non autē homo propter sabbathū conditus sit, perspicuum hæc tam sancta, tamque salutaria hominibus opera, lege sabbathi nō fuisse interdicta, aut illā legē debere cedere, cùm sanctioribus officiis cedere debeant officia minus sancta.

B Porrò cùm historia hęc variè tractetur allegoricè, simplicius fuerit eam accipere allagoricè secūdùm eum ferè modum quem indicant Theophylact. & Ambrosius lib. 2. de sacramen. vt scilicet per piscinam hâc accipiatur baptisma Christi sanguine rubicundum, à quo multitudo magna languentium ex omnibus gentibus expectatura & quæsitura erat suam sanitatem, sed vt intelligeretur, omnem salutem quæ per baptismum expectabatur, à Christo

C expectandā, nec potuisse humanæ naturæ iam mul to tēpore laboranti salutarem esse baptismum, nisi per aduentū Christi in carnem, ob hoc vnū Dominus circa hanc piscinam sanat, qui & multos annos decubuerat, quærens ab hac aqua sanitatem, & hominem non habebat qui eum in piscinā deferret, cui & præcipitur vt surgat, tollat lectum suum, & ambulet, quia scilicet qui à Christo iam sanatus est, à viriis exurgere debet, atque corpus suum leue & expeditum facere, sustollereque à terra ne grauetur terrenis curis, & in virtutis via semper ambulare, proficiendo scilicet de virtute in virtutem.

D IESVS AVTEM RESPONDIT EIS: PATER MEVS VSQVE MODO OPERATVR, &c.] Aliàs frequenter Dominus accusatus quasi sabbathum violasset, defendit se per gesta à Dauide, à sacerdotibus, ab ipsismet Iudæis extrahentibus ouem aut asinū die sabbathi, aut ducentibus ad aquam. Has autem defensiones, quoniam humanæ erant, nec Christum nisi hominem arguebant, reliqui tres Euangelistæ perscripserunt, qui simpliciora Christi verba factàque prosecuti sunt. Ioannes verò, cuius intentio fuit diuinam Christi ostendere naturā, eam solus Christi defensionem perscripsit, qua seipsum defendit ex operatione pātris etiam in sabbathis, per quām Christus ostenderat se patri æqualem. Est autem in hac Dominī

E responsione occupatio eius quod Iudęi fuerāt Domino obiecturi, & simul retorsio calūniæ in Deum, cuius autoritate putabant se Iudæi Christum rectè calumniari. Nam Exodi 20. cùm in sabbatho interdicitur omne opus, adiicitur pro causa, quòd Deus post opera sex dierum, requieuerit die septimo: vnde colligere poterant Iesum non esse ex Deo, quòd non cessauerit operari in sabbatho, in quo etiam Deus requieuerit, & ob hoc etiam requiescere homines voluerit. Contrà ergo Dominus se defendit, eò quòd etiam Deus operatur in sabbathis, ostendens verum intellectum scripturæ asserentis Deum requieuisse die septimo. Non enim sic dicitur requieuisse, quasi nihil omnino opere-

Allegoricè expositio.

tur, sed quia non operatur noua genera & species creaturarũ. Et propterea non absolutè dixit Moyses, requieuit die septimo: sed apposuit ab vniuerso opere quod patrarat. (Genes. 2.) Præter autẽ hanc Dei operationem, qua ab initio nouas creaturarum species condidit, est alia eius operatio, gubernatio scilicet & prouidẽtia creaturarum, & conseruatio earum, ob quam alia ex aliis progenerat, collapsa restaurat, cœlestia in continuo suo motu & influentia continet, &c. atque hæc est operatio, quam dicit patrem vsque modò operari. Est ergo scopus verborum Christi iste: Dicitis vtique, non esse mihi operandum in sabbatho, quia scriptura memorat etiam Deum septimo die requieuisse ab omnibus operibus, cóque diem illum sanctificasse, ac præcepisse ne quid operis eo die populus suus faceret. Sed noueritis patrem meum non ita cessasse ab omni opere, vt non ab initio mundi vsque ad istud temporis semper operetur, conseruando creata, gubernando, restaurãdo, & alia ex aliis progignendo: quare cùm non possit non imitari patrẽ filius, etiam ego operor quouis die etiam sabbathi quæ ille operatur. Nam quod modò in sanatione huius languidi feci, ex iis est operibus quæ pater etiam in sabbatho operatur. Tunc enim benè facit rebus à se conditis, ac potissimum hominibus gloriam suam & bonitatem nunquã non declarans. Quare si me facientem quæ ad salutem pertinent humani generis, & ad gloriam patris faciunt, damnatis tanquam sabbathi violatorẽ, eadem opera damnatis & patrem meum, qui mihi exemplum est, & auctor hæc agendi. Quòd si illum absoluitis & glorificatis ob salutem homini deplorato restitutam, cur mihi idem quod ille agenti sabbathi violati crimen impingitis, & non potius agnoscitis virtutem sabbathi religione maiorem? Notandum autem illud *& ego operor*, dupliciter posse accipi. Primò illatiuè, vt sit sensus iam datus: Quia pater operatur etiam in sabbatho, propterea & ego operor. Secundò, vt sit sensus: pater meus vsque modò operatur, & ego vsque modò simul cum eo operor, quia quæcunque operatur, per me operatur. Quare quandoquidem mihi semper operandum est cum illo, non debui iam ab hoc opere cessare quod calumniamini, cùm sit vnũ ex his quæ pater mecum semper & quouis die operatur.

PROPTEREA ERGO MAGIS QVÆREBANT EVM IVDÆI INTERFICERE, &c.] Non solùm soluebat sabbathum, secundùm ipsorum scilicet sententiam. Nam re vera non soluebat. Sic re vera etiam non faciebat se æqualem Deo, sed secundùm illorum sententiam. Nam ab initio erat natura Deo æqualis. Iudæi Domini responsione non solùm non sunt mitigati, sed multò magis exacerbati, duo iam in verbis eius culpantes. Primùm, quòd ipsum Deum faceret patrem suum, vel, vt habent Græci significantius, ἴδιον, hoc est proprium. Intellexerant enim Iesum non vocare Deum patrem suum, quomodo omnium Iudæorum erat pater, sed patrẽ sibi veluti proprium. Ad quod magis significandum vult Cyrillus in verbis Christi additum articulum, ὁ πατήρ μου. Secundò, culpabant quòd æqualem se Deo faceret. Id autem secundùm quosdam ex eo intellexerunt, quòd Deum vocabat patrem suum & proprium. Nam, vt habet Cyrillus, cuius verè ac propriè Deus pater est, is secundùm naturam Deo æqualis est. Sed simplicius fuerit intelligere, Iudæos ideo intelle- A xisse Christũ se fecisse æqualem Deo, quia seipsum æquabat Deo in operibus & autoritate faciendi quæ vellet quouis tempore, eò quòd dixit se operari quæ ille operabatur, aut ideo operari in sabbatho, quia ille operabatur. Certè rectius Iudæi in verbis Christi intellexerunt significari ab eo æqualitatem cum Deo, quàm postea Arriani, qui imparem patri filium faciebant, quos oportebat vel Iudæos istos in magistros assumere. Nam si fuisset in Iudæis error opinionis, correxisset illum vtique Ioannes, nec passus fuisset nos in re tanta falli. Nunc verò per sequentia id quod sentiebant verum esse approbat, velle scilicet Christum intelligi B se æqualem esse Deo.

RESPONDIT ITAQVE IESVS, ET DIXIT EIS: AMEN, AMEN DICO VOBIS, NON POTEST FILIVS] Cùm Iudæi non iam solùm Domini factum, sed etiam facti defensionem calumniarentur, Dominus nihil veritus illorum furorem, liberius & explicatius iam pergit demonstrare defensionis suæ à patris operatione petitæ conuenientiam, & ex consequenti etiam licitam fuisse suę in sabbatho curationis operationem. Atque hoc est quod dicit Euangelista: *Respondit itaque Iesus*, &c. respondisse enim dicit Iudæis impugnantibus ipsum de illis duobus, videC licet ipso facto, & facti defensione. In qua Christi responsione imprimis annotandum, quòd quoniam hi quibus loquebatur veritatem ipsam apertè explicatam intelligere non potuissent, condescendit imbecillitati eorum, loquens quandoque de se humilia dispensatiuè, vt sic quæ dicebantur facilius susciperentur. Rursum tamen mox ad sublimia sermonem reducit, ac denuo hunc ad humilia demittit, iterúmq; ad id quod sublimius est, ac rursum ad id quod humilius, & ita per sublimia simul & humilia verba, quæ & æqualitatem demonstrabant, & minoritatem demõstrare videbantur, suum texit sermonem, atque hunc iudicio dispenD sat, vt & qui mente sunt acutiores & benigni, sumant à sublimibus intellectũ conuenientem etiam de humilibus, & qui obtusiores sunt, aut animo iniquiores, ab humilibus cõsolationem accipiant, & quasi de homine hęc intelligentes non turbentur. Veruntamen quanquam quandoq; videantur humilia esse verba, sub his tamen occultæ latent res summæ, ita vt verbis quidem videatur tradi hæreticis quibusdam argumentum sui erroris, sensibus verò nequaquam. Notanda & altera causa, ob quam quandoque Dominus videatur de se humilius loqui, videlicet quia explicaturus conditionem quæ est inter ipsum & patrem, vti debuerit E verbis humanis, quæ cùm creaturis propriè conueniant, earúmq; imperfectam naturam, cõditionem vel qualitatem aliquam significent, non possunt omnino propriè quadrare in rebus diuinis. Proinde cùm de rebus diuinis per verba humana est sermo, si quæ occurrat dictio imperfectionem aliquam insinuans, id quod imperfectionis est secludentes, tantùm quod est perfectionis retinere debemus. His in genere præmissis, ad singulorum explanationem descendendum. Itaque quod dicitur, *Non potest filius à se facere quicquam*; dupliciter accipitur. Nam secundùm Hilarium & August. sensus est, filium non habere ex se potentiam faciendi aliquid, sed eam potentiam habere illum à patre, à quo habet & substãtiam suam atq; naturam. Ergo secundùm hunc intellectum, illud, *ex se*, debet

conuinci

coniungi cum verbo, *potest*, vt sit: ex se non potest quod potest. Verùm huic intelligentiæ & constructioni obstat quod sequitur; *nisi quod viderit patrem facientẽ.* Cùm enim hîc exceptiuè dicatur quid possit filius facere, consequitur priori parte significari quid non possit facere, & proinde illud, *ex se*, coniũgi debet cum verbo *facere*, vt sit sensus: Filius non potest aliquid facere ex se, sed tantùm (debet enim, *nisi*, hîc accipi pro, sed tantùm) id potest facere quod viderit patrem facientem: quem sensum & constructionem sequitur Chrysostomus & alij. Iuxta hunc autem sensum notandum non dictum esse, Non licet filio aliquid facere ex se, sed, *non potest filius*, &c. Non enim intelligi potest ideo dictum, non posse filiũ facere aliquid ex seipso, quia non potest licitè, vt sit idem, non potest, & non licet. Nam si hîc intelligeretur, nihil singulare diceret de se Dominus, cùm hoc de omnibus hominibus & Angelis dici posset: nam nec illi possunt licitè facere quicquam ex se. Possunt tamen absolutè facere aliquid ex se, etiamsi nunquam ex se quicquam faciant, vt Angeli boni, cùm absolutè possunt peccare, quod si faciunt, ex se faciunt. Ex se enim facere dicitur aliquid, qui illius non habent sibi alium quàm se autorem. Sic & filius faceret aliquid ex se, si aliquid faceret, cuius illi autor non esset pater: qui cùm illi autor sit, eiusdem secum naturæ, & proinde etiam omnium quæ cum ipso inseparabiliter operatur, bene dicitur, *non potest filius à se facere quicquam*. Itaque illud, *non potest*, non solùm non arguit potentiæ defectum, quomodo nec cùm dicitur Deum non posse peccare, sed etiam summam filij perfectionem declarat: Nam præterquam quòd hac oratione; *non potest filius à se facere quicquam*, significatur filium non posse Deo esse contrarium, quod summæ est perfectionis, & primò est à saluatore his verbis intentum, significatur etiam satis identitas naturæ patris & filij. Nam quòd non potest filius facere aliquid ex seipso, hoc ipsum est propter identitatem naturæ quam à patre accepit. Sicut econtra omnis rationalis creatura ideo potest aliquid ex se, quia habet aliã à Deo naturam. Cùm verò sequitur; *nisi quod viderit patrem facientem*; non sic illud intelligẽdum est, quasi filius ad opus patris velut ad archetypũ respiciens, imitetur illud, quomodo intellexerunt hæretici, qui ex hoc loco acceperunt occasionem derogandi dignitati filij, tanquam inferioris, & patris instructione egeoris. Nam si hic esset sensus, consequens erit, & filium mundum aliquem nouum distinctum à mundo quem pater fecit, vel creasse vel creaturum. Deinde quo exemplo Christus purgauit à lepra, à dæmoniis & morbis liberauit, super mare ambulauit, & alia multa similia fecit; num hæc pater aliquando antea est operatus? Proinde filius facit quod videt patrem facientem, quia id facit, quod scit patrem etiã secum & per se facientem. Notandum enim, quòd non dicit, nisi quod viderit patrem fecisse, sed *facientem*: nec dicit, nisi quale viderit, &c. sed *nisi quod*, vt intelligamus filiũ vnum & idem facere cum patre. Dicit tamen, *nisi quod viderit*, & non, nisi quod pater facit, ne casu euenire putetur quòd in operatione coincidit filius cum patre, aut ne non liberè, sed naturaliter putetur facere filius. Nam & de naturalibus agentibus rectè dicitur, quòd non possunt facere aliquid ex se, sed tantũ quod Deus facit. Rursum non dicitur, nisi quod sciuerit patrem facientem: sed potius

A verbo vidẽdi vsus est, vt sic significaret patrem primum operis auctorem, & ipsi filio esse auctorem vt etiam operetur. Quoniam enim discipulus magistri sui diligẽs sectator, id dicitur facere quod videt magistrum facientẽ, ideo quò significaret Dominus patrem operum suorum auctorem esse, dicit, *nisi quod viderit patrem facientem*, tanquam eius quod facit auctorem. Sic enim declarare debuit se nihil ex se facere posse. Nam ad hoc vt in agentibus liberis, non dicatur agens agere ex se, non satis est eius quod facit habere ipsum aliquem auctorem, sed etiam requiritur vt hoc ipsum cognoscat & videat. Alioqui enim quasi ex se censetur operari. Quasi enim ex se operatur etiam bonum, qui B quod fecit bene, non ex Dei vel præcepto vel consilio facit, sed propria tantùm electione.

QVAECVNQVE ENIM ILLE FACIT, HAEC ET FILIVS SIMILITER FACIT.] Superiorem sententiam bis verbis Dominus apertiorem facit, transiens ab humiliori sermone ad sublimiora, & omnem prauam intelligentiam quæ esse posset in sententia superiori, iam planè resecans. Debet autem hæc sententia, vt bene probet & explicet superiorẽ, sic intelligi: Quæcunq; enim pater facit, hæc eadem omnia & sola etiam filius similiter facit. Sic enim ex hac sententia consequi-C tur, filiũ nihil facere ex se, sed tantùm id quod pater facit: plus tamen dicitur, videlicet quòd omnia illa faciat quæ facit pater. Notandum autem, quòd non dicitur, quæcunque enim ille fecit, hæc & filius, &c. Nec: Quæcunque ille facit, talia & filius facit: sed, *quæcunq; ille facit*, hæc eadẽ scilicet etiam filius facit, vt intelligeremus vnam omnino patris & filij esse operationem, nec filium patrem imitari, sed vnum idemq; cum eo in omnibus operari. Et ne rursum intelligeretur patrem & filium in omni opere quod cõmuniter faciunt concurrere, sicut causam superiorem & inferiorem, aut sicut causas duas partiales, aut sicut agens & instrumentum, adiectum etiam est aduerbium, similiter, quo D significatur filium non solùm eadem facere quæ facit pater, sed etiam simili modo. Similitudo autem modi faciendi non consistit in eo quòd quocunq; modo dicitur pater facere, etiam dici potest filius facere. Non enim filius dicitur facere ex se, sicut pater ex se facit: neq; filius per patrem operatur, sicut pater per filium. Sed similitudo consistit in qualitatibus agentis ad ipsum opus. Quanquam enim pater & filius non similiter se habent ad inuicem, similiter tamen se habent ad communia ipsorum opera. Similiter ergo facit filius, quia cum æquali libertate, scientia, dominio, & potestate. Non ergo illud, *similiter*, aut, vt est Græcè, *ὁμοίως*, hîc simpliciter ac vulgari modo accipi debet positum, videli-E cet vt sit idem quod, quoque, & sit sensus: hæc & filius quoq; facit. quomodo videtur accepisse quidam, dum vertit, *hæc itidem & filius facit*. & dum in Paraphrasibus suis sic explicat: Quicquid igitur fecerit pater, hæc eadem pariter operatur & filius. Ex hac ergo sententia consequitur filij potestatem patris potẽtiæ non solùm esse æqualem, sed etiam planè eandem. Sicut enim ex adæquatione faciendorum cognoscitur æqualitas potẽtiæ, ita ex identitate operum, si adsit idem omnino faciendi modus, à posteriori consequitur potentiæ identitas. Vbi autem potentiæ est identitas, necesse est & naturæ esse identitatem.

PATER ENIM DILIGIT FILIVM,

ET OMNIA DEMONSTRAT EI.] Declarat modò vtramque supradictam sententiam, ostendens vnde fiat vt omnia faciat & videat filius quæ Pater facit, nimirum quia Pater diligẽs filium, demonstrat ei omnia quæ facit. Quæ ratio desumpta est ab his quæ videmus fieri inter patrem & filium apud homines. Quia enim pater carnalis filium diligit, ideo non patitur aliquid suorum illi esse occultum: & quo magis illum diligit, eo minus patitur illud: ita & hîc significat Dominus, quòd quoniam Pater cœlestis vnicè diligit filium suum sibi simillimum, & in nullo contrarium, demonstrat etiam ei omnia quæ facit. Sed difficultas hîc est, quid sit demonstrare patrem filio quæ facit. Non enim intelligi potest patrem demonstrare filio, quomodo præceptor demonstrat quædam discipulo, aut quomodo alicui demonstramus depicta in tabulis. Hoc enim argueret magnam in filio imperfectionem. Itaque August. intelligit patrem demonstrare filio, nihil aliud esse quàm patrem generare filium, vt ideo dicatur demonstrare filio quæ facit, quia gignendo eum dedit ei cum natura etiam cognitionem omniũ quæ facit. Quomodo & Cyrillus intellexit, qui sic explicat: Pater, inquit, filio demonstrat quæ facit, totum seipsum in natura filij sic pingens, vt quæcunq; in se habeat, in filio demonstret. Verùm huic intelligentiæ primùm videtur obstare, quod illud *pater diligit filiũ*, videatur hîc positum tanquam causa, ob quam pater filio omnia demonstrat. Iam dilectio filij, sicut non est causa generationis filij, ita nec causa ob quam demonstrat omnia filio pater, si demonstrare sit generare filium. Deinde si propter æternam generationem dicitur pater filio demonstrare omnia, quomodo ergo dicitur mox in sequentibus *& maiora demonstrabit*; quasi nondum illa ei demonstrauerit? Et quidem ad primum horum dicit D. Thomas illud; *pater diligit filium*; non debere accipi vt causam, ob quam pater filio omnia demonstrat, sed tantùm vt signum, ex quo à posteriori colligitur, & constat patrem omnia filio demonstrare. Quòd enim omnia illi demonstrarit, & ipsi suam naturam & potestatem communicauerit, signum est singularis illa erga filium dilectio. Ad secundum dicit D. August. quòd cùm hactenus Dominus de se locutus sit secundùm suam diuinitatem, ab hoc loco; *Et maiora ei demonstrabit*; incipit loqui de se quatenus homo est, quomodo certè in tempore quædam filio demõstrat pater, quæ priùs non demonstrauerat. Addit D. Thomas posse istud sic accipi, quomodo in scripturis dicũtur quædam fieri cùm innotescunt, vt sit sensus: Maiora his se demonstrare vel demonstrasse ei, ostendet in futurum. Verùm simplicius fuerit, demonstrare, cùm de patre dicitur respectu filij, sic accipere, vt sit idem, quod facere aliquid, filio illud cognoscente, ea cognitione quam à patre accepit. Additur autem, ea cognitione, &c. quia non rectè diceretur filius demonstrare patri quæ facit, quia pater ab illo non habet suam cognitionem. Itaque verbum, *demonstrabit*, non significat actum illum æternum: qui est communicare filio suam naturam, & cum ea omnem cognitionem: nec significat actionem aliquam quæ sit monstratio, sed tantùm modum quo pater omnia facit. Ideo enim omnia pater dicitur demonstrare filio quæ ipse facit, quia quæcunque facit, non facit sic vt filio sint vel esse velit occulta: sed sic facit vt filius per cognitionem

A sibi communicatam ab æterno, omnia cognoscat. Verum ergo est, quòd quia pater diligit filiũ, ideo sic facit omnia, vt sint filio manifesta, non quòd vnum alterius propriè sit causa, cùm hæc ambo, videlicet, diligere filium, & facere omnia filio cognoscente, sint in Deo naturalia. Inter naturalia autem diuina, vnum propriè non est alterius causa, cùm sint vnum & idem cum essentia diuina, sed tamen ex naturalibus quæ sunt in creaturis declarantur, velut vnum causetur ex altero, velut voluntas ex intellectu, intellectus ex essentia, & similia: quia si ista causarentur, hoc modo causarentur, quomodo etiam dicimus Deum æternum, quia immutabilem, non quia in Deo æternitas causatur ex immutabilitate, sed quia causaretur ex ea, si

B causaretur. Verum etiam est, quòd pater demonstrabit filio maiora, quia faciet maiora, eo modo vt filius ea cognoscat per cognitionem ab illo acceptam. Sunt autem qui intelligunt patrem ideo filio omnia dici demonstrare, quia eadem filio facere donat, secundùm eum scilicet modum loquendi scripturis familiarem, quo videre accipitur pro habere aut accipere: & demonstrare vel ostendere pro dare, quomodo Exod. 33. dicit Moysi Dominus: Ostendam tibi omne bonum, hoc est, dabo. Et Psal. 4. Quis ostendet nobis bona? pro eo quod est, quis dabit frui bonis? Et supra Ioan. 3. Dominus negauit visurum regnum Dei eum qui non est

C renatus, significare volens, non ingressurum aut accepturum. Et certè videri posset probabilis huiusmodi explanatio, eo quòd Dominus postquam dixit, maiora patrem demonstraturum filio, id declaraturus subiungit: *Sicut enim pater suscitat mortuos*, &c. quæ declaratio exigere videtur, vt in eo quòd pater dicitur demonstrare quædam filio, intelligatur etiã significari patrem dare filio eadem facere quæ ipse facit. Sed si hanc interpretationem sequamur, iam redeunt eædem difficultates, quæ sequebantur ex August. interpretatione. Et tamen propter declarationẽ sequentem videtur amplius aliquid includi in eo quòd dicitur pater demonstrare filio quæ facit, videlicet, quòd sic facit ea

D quæ facit, vt filius per ipsum eadem cognoscat, & in faciendo cooperetur. Loquitur enim Dominus ita de patre suo cœlesti, quomodo si pater aliquis apud homines filium suum vnicè à se dilectum, vellet omnium suorum operum esse & cognitorem & cooperatorem, volens illum etiam hac ratione eiusdem secum gloriæ esse consortem.

ET MAIORA HIS DEMONSTRABIT EI OPERA VT VOS MIREMINI.] Hactenus in communi ostendit Dominus, opera filij eadem esse quæ patris demonstrantis filio quæcunq; facit: ac proinde in curatione languidi, non fecisse se contra Deum, nec æqualitatem cum patre se sibi arrogantet vsurpasse. Nam duo hæc cri-

E minabantur in Domino Iudæi. Nunc verò vt hæc magis confirmaret ostendit in speciali illa opera quæ omnium iudicio solius sunt Dei patris, etiam filij esse opera, sic rursum ostẽdens & concordiam & æqualitatem cum patre. Maiora ergo opera quæ pater filio est demonstraturus, vt ex sequentibus patet, sunt resuscitatio mortuorum, & iudicium omnium viuorum & mortuorũ, quæ sunt maiora opera quàm fuerant quæ hactenus apud Iudæos Christus fecit, sanãdo paralyticũ, aut quosuis alios morbos curando, & eiiciendo è templo ementes & vendentes. Resuscitationis autem opus pater

demon

demonstraturus erat in resuscitatione Lazari, vnde consecutura erat in Iudæis admiratio maxima. Et rursum in generali corporum resurrectione, ac animatum per gratiam suam viuificatione. Nam cùm sequitur; *Sicut enim pater suscitat*, &c. videtur propter sequentia triplicem simul hanc Deo propriam resuscitationem complexus. Circa hanc autem sententiam primò notandum, in veteri testamento Dei virtutem ab eo maximè commendari, quòd sit auctor & restitutor vitæ. Nam 1. Reg. 2. dicitur: Dominus mortificat & viuificat. Et Deutet. 32. Ego, inquit Dominus, occidam, & ego viuere faciam. Et Psal. 67. Deus noster Deus saluos faciendi, & Domini Domini exitus mortis. Ad quod respiciens Dominus: *Sicut*, inquit, *pater suscitat mortuos secundum scripturas*, &c. Notandum secundò, quòd dicit filium sic viuificare sicut pater viuificat, & viuificare quos vult: per primum quidem, significans potentiæ æqualitatem: per secundum, libertatem potētiæ in agendo, vt non possit intelligi patri filium in his quæ agit subiectum, vt ad eius imperium faciat quæ facit, quemadmodum filius inter homines. Miro ergo modo hac sententia significatur ita filium quam habet potentiam, à patre accipere, vt tamen patre in potentia non sit inferior. Quia enim filius est, necesse est à patre habeat quod potest, à quo habet & naturam. Quia verò sic viuificat sicut pater, & æquè liberè, necesse est potentiam eius non esse inferiorem. Non est autem sensus, patrem quosdam seorsum viuificare, ac filium item simili modo alios seorsum quos vult viuificare, sed sicut pater mortuos viuificat, idque ei proprium est secundùm scripturas, ita & filius cum eo quos vult viuificat.

NEQVE ENIM PATER IVDICAT QVENQVAM, SED OMNE IVDICIVM DEDIT FILIO, &c.] Caietanus intelligit hic coniunctionem, *enim*, non probare immediatè præcedens, videlicet filium quos vult viuificare, sed referri eam ad explicandum maiora opera, & accumulare opus iudicij operi viuificationis. vt sit sensus: Sed neque etiam pater iudicat. Quomodo etiam Cyrillus accepisse videtur sic scribens: Aliud quoddam diuinum & præcipuum affert argumentum, quo se natura & verè Deum ostendit. Potest tamen rectè accipi hæc sententia, vt per eam superior probetur. Nam ex eo quòd omne iudiciū filio sit commissum, quæ summa est potestas non nisi Deo conueniēs, consequitur eum etiam viuificare posse quos velit. Iudiciariā enim potestatem etiam Deo propriam faciunt scripturæ. Nam in Psalmis [Psal. 81.] dicitur, Exurge Deus, iudica terrā. Et rursus, Deus [Psal. 7.] iudex est, hunc humiliat, & hunc exaltat. Illud autem; *omne iudicium dedit filio*; Hilarius, Chrysost. & Theophyl. intelligunt sic, vt pater dicatur filio dedisse iudicandi potestatem, gignendo eum, & dando ei naturam, quomodo etiam secundum Augustinum postea dicitur pater filio dedisse vitam habere in semetipso. Secundum quem sensum quærendum non est quando pater filio iudicium dederit, cùm non in tempore aliquo, sed ab æterno illi dederit, ante omnia quæ fuerunt vel cogitari possunt secula. Hunc tamen sensum hoc loco non conuenire ostendit Augu. sic scribens lib. 1. de Trinit. Quòd dicitur, *omne iudicium dedit filio*, non secundùm illam locutionem dictum est qua dicitur: *Sic dedit & filio habere vitam in semetipso*; vt significaret quia sic filium genuit. Si enim sic diceretur, non vtique diceretur: *Pater non iudicat quenquam*. Secundum hoc enim quòd pater æqualem genuit filium, iudicat cum filio. Secundùm hoc ergo dictum est quòd in iudicio non in forma Dei, sed forma filij hominis apparebit. Quomodo & Cyrillus intelligit: Datum, inquit, sibi à patre ait iudicium, non quia potestatē hanc ipse natura non habeat, sed per dispensationem, vt homo. Itaq; intelligere oportet datum filio iudicium in incarnatione ipsius, quando assumpta forma in qua ab omnibus videri posset, dedit ei potestatē iudicandi homines sensibiliter. & illud: *Pater non iudicat quenquam*; sic intelligēdum, Pater non iudicabit quenquam sensibiliter, cùm non sit homo qui videri ab impiis iudicandis possit & sensibili sententia iudicare. De illo enim iudicio est sermo, quo mundus in nouissimo die est iudicandus. Proinde ex his verbis neque sequitur, patrē seipsum euacuasse iudicandi potestate, cùm simul cum filio mundū sit iudicaturus, quāuis solus filius erit iudex sensibilis: neque sequitur, filio aliquam potestatem quam ab æterno non habuit accessisse, sed eam quam ab æterno habuit tanquam Deus, accepisse quatenus homo erat singulari modo exercēdam. Omne autem iudicium vocat vniuersale iudiciū, vel omnes tam bonos quàm malos iudicandi potestatem. Quod verò sequitur; *vt omnes honorificent filium*, Cyrillus ad omnia præcedentia refert, vt iam hîc causa reddatur omniū quæ dicta sunt, vt sit sensus: Hæc omnia de æqualitate patris & filij ideo dicta sunt, vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem. Rectius tamen secundum Theophyl. & alios refertur tantùm ad immediatè præcedens, vt sit sensus: Ideo pater dedit filio omne iudicium, vt omnes ob iudiciariā potestatem filium reuerentes honorificarent illum. Iudici enim honor debetur. Huiusmodi autem iudici cui omne iudicium traditum est, debetur honor diuinus, cùm necessariò oporteat eum qui talis sit iudex, præter hominem etiam Deū esse. Proinde bene dicit, *sicut honorificant patrem*; hoc est honore diuino & cultu quem vocant latriam. Aduerbium enim, *sicut*, hîc & superius non similitudinem, sed æqualitatem potius, imò & identitatem significat, hoc est, similitudinem omnimodam. Quandoque enim similitudinem imperfectā denotat, vt cùm dicitur: Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est. Et cùm ad patrem dicit de discipulis suis: Et dilexisti eos sicut dilexisti me. Pro quo notanda regula Cyrilli: Quando, inquit, aduerbium, *sicut*, de rebus dicitur diuersis & natura differentibus, tunc non æqualitatem, sed similitudinem significat. Quando verò de his dicitur quæ eiusdem naturæ sunt, tunc vltimam similitudinem, imò identitatem & æqualitatē ostendit. Nam si quis candorem argenti miratus, sicut solem splendere argentum dixerit, quoniam diuersa hæc natura sunt, non æqualiter soli splēdere argentum intelligemus, sed similitudinem quandam splendoris concedemus. Sin verò de Petro & Paulo natura hominibus & discipulis Christi aliquis dixerit oportere honorari Paulum, sicuti & Petrum, nemo ambiget quin æqualem velit vtrique honorem contribui. Hæc ille. Ei autem quòd dicitur filius honorandus sicut pater, non obstat quòd non possumus filium honorare tanquam patrem in diuinitate, ita vt eum appellemus patrem sicut personam patris. Non enim similitudo consistit in eadem

appel

appellatione, sed in honore, & in honoris qualitare ac magnitudine, quamuis & filium patrem vocare possimus, sicut & totam diuinitatem, ob opus creationis & adoptionis omnibus commune.

QVI NON HONORIFICAT FILIVM, NON HONORIF. PAT. &c.] Postquam dixit patrem velle filiū honorari sicut seipsum, iam etiam amplius dicit, significans primùm quidem non solum decere vt filius honoretur sicut pater, sed etiā necessarium esse debitum. Si enim non honorare filium, est non honorare patrē, ergo sicut debitum est honorare patrem, debitum etiam est honorare filium. Secundò his verbis significatur, non solùm æqualem debere esse filij & patris honorem, quod

B superiori sententia significabatur, sed etiā eundem & indiuisum esse vtriusq; honorē. Si enim qui non honorat filium, non honorat patrem, ergo à contrario qui honorat patrem, etiā honorat filium, & proinde vnus est vtriusq; honor, vna ergo etiā substantia. Non dicit, qui dehonorat filiū, dehonorat patrem, sed, *qui non honorat*. vt intelligamus, non solùm iniuriā dehonorationis, sed etiā negationem honoris esse culpabilē. Significatur autem hac sententia etiam Deum non dare gloriam suam alteri, cùm vult filium suum honorari sicut seipsum, eò quòd vnus idemq; sit vtriusq; honor, sicut ipsi vnū

C sunt. Additur, *qui misit illum*, in mundū scilicet, hominem eum faciēs: vt indicet rationem eius quod dixit. Qui enim non honorat legatū alicuius, hoc ipso etiam non honorat, sed dehonorat mittentem. Additur, *& patrem*. Nam hæc est altera ratio honorationis filij. Honorandus enim est filius, tum quia filius patris honorandi, tum quia legatus eius qui ab omnibus colendus est.

AMEN, AMEN DICO VOBIS, QVIA QVI VERBVM MEVM AVDIT, ET CREDIT EI, &c.] Dixit priùs filium quos vult viuificare, dixit illum etiam accepisse iudicandi potestatem: hic ergo hæc latius prosequitur, ostendens quod ad primū attinet, quomodo filius viuificet, & astruens eum quosdam viuificaturum. Et primùm quidem agit de viuificatione animæ. Secundò de viuificatione corporis. Ostendit ergo modum quo viuificari potest anima per filium, si scilicet audiat verbum, hoc est, doctrinam filij, & credat. Duo enim hæc ad animæ viuificationem concurrere debent. Nam ex parte filij, requiritur primò prędicatio doctrinæ Euāgelicæ: ex parte autem

D viuificandi, requiritur fides quæ est ex auditu. Dicit autem; *credit ei qui misit me*; potius quàm credit mihi, fidem scilicet referens ad personā patris, quò per humilitatem sermonē suum faceret susceptibiliorem Iudæis, nec illi tanquā iactabundū ipsum reiicerent, significans præterea eum qui crederet verbis eius, non tam sibi credere, quam patri qui misit eum, ac sic ad fidem verborū suorum magis auditores attrahens. Deinde dicendo; *credit ei qui misit me*, totum ferè fidei mysterium complexus est apertius, quàm si dixisset, credit mihi vel patri meo. Nam qui credit patri mittenti filium, credit & in patrem & in filium, credit etiam patrem misisse filium, & filiū & missum à patre; in quibus & mysterium trinitatis & mysterium incarnationis includitur. Cùm autem subditur; *habet vitam æternam*; & non dicit, habebit, manifestum est eum loqui de vita animæ, quam per fidē iustificatus consequitur in præsenti vita fidelis. Habet enim is inchoatiuè vitam æternam in se manentem, quæ in

A Dei cognitione & adeptione consistit, quæq; perficietur deposito mortali isto corpore, atq; eodem resumpto etiam in illud diffundetur, ab omni miseria & malo illud liberans. In eo verò quod sequitur: *Et in iudicium non venit, sed transijt à morte in vitam*, sciendum apud Græcos pro, *venit*, esse verbum ἔρχεται, quod cùm sit præsentis temporis, accipitur nonnunquam pro futuro, vnde vertit quidam hic & bis postea, *veniet*, quamuis rectè venerit noster interpres. Pro *transit* antè, pro quo plerique legunt *transiet* aut *transijt*, Græcis indubiè est præteritum tēpus μεταβέβηκε, quod tamen etiam à quibusdam Græcis exponitur per futurū, vt prophetico more præteritū accipiatur pro futuro positum. Itaque hic duplex consurgit sensus. Nam si præteritum, *transijt* (sic enim constat esse legendum) accipiatur præteritiuè, sensus est: Non venit, hoc est, non est venturus in iudicium, hoc est, condemnationem mortis æternæ, sed iam etiam ante iudicij tempus transiuit à morte animæ, atq; à mortis æternæ obligatione, in quam per peccatum inciderat, ad vitam æternam. Itaque secundùm hunc sensum hæc adiuncta sunt, vt quoniam Deus priùs omne iudicium sibi datū dixit, à iudicij metu fidelem absolueret. Si verò præteritum pro futuro accipiatur, sensus est: Non veniet in condemnationem, hoc est, non condemnabitur, morte scilicet æterna, quā peccatis suis promeruerat, sed transibit à morte corporis ad vitam æternam, vt intelligatur hæc verba adiecisse Dominum, ad explicandum quod dixit, credentem habere vitam æternam, ne putaretur ob id non moriturus, quasi dicat, Morietur quidem secundùm corpus, sed tamen propter vitam in se manentem non veniet in iudicium, sed à morte corporis migrabit in vitam. Verùm prior sensus, quem & Augustinus sequitur, videtur verisimilior, maximè cùm Ioan. 3. cap. 1. epist. dicat: Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Vbi [illegible]andum dilectioni tribui vitam, quæ hic tribuitur fidei: quia nec dilectio sine fide esse potest, nec fides vitam adfert, nisi quæ dilectionem habet adiunctam, & per eam operatur. Notandum autem non dici, & ad iudicium non veniet; (hoc enim manifestè esset scripturis contrarium. Omnes enim, inquit Paulus, nos manifestari oportet ante tribunal Christi.) sed, *in iudicium non veniet*. 2. Cor. 5. Venire autē in iudicium, est incidere in iudicium & condemnationem mortis commeritæ.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA VENIT HORA ET NVNC EST, &c.] Postquam declarauit modum quo filius viuificat

E animas, astruit etiam filium viuificaturum corpora, & modum viuificandi ostendit. Videtur autem omnino probabiliter hic nondum loqui de generali corporum resurrectione, de qua postea apertè loquitur, sed de resurrectione quorundam ad vitam hanc mortalem facta à Christo in Lazaro, & aliis per Christum aut alios sanctos reuocatis ad vitam: qua resurrectione Dominus hic confirmare voluit quod dixit de inuisibili animarum viuificatione, quodq; dicturus est de generali corporum resurrectione, cuius specimen quoddam fuit resuscitatio quorundam ad vitam mortalem. De qua eum hic loqui videtur ex eo quod dicit hic, non solùm venire horā, sed etiam nunc esse, quod non addidit, cùm de generali resurrectione loquitur. Deinde quia non dicit hic, omnes mortui,

sed indefinitè, *mortui audient*. Et debere id accipi non de omnibus, sed de quibusdam solùm, apparet quia sequitur, *& qui audierint viuent*, quo significatur satis, quosdam mortuos non audituros. Dicuntur autem mortui corpore audire vocẽ filij Dei, quia sentiunt vim vocis eius: aut quia veluti si audirent, ita voci eius obediunt, quemadmodum patuit in resuscitatione filię archisynagogi, filij viduæ, & Lazari, quos Dominus allocutus est tanquam auditum habentes, & dormientes, quia omnia ei viuunt, & ipse vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt.

SICVT ENIM PATER HABET VITAM IN SEMETIPSO, SIC DEDIT ET FILIO, &c.] Ostẽdit modò vnde possit filius mortuos viuificare, postquam dixit eum aliquando viuificaturum mortuos: & potest ista ratio referri vel solùm ad immediatè præcedens, vbi agitur de viuificatione corporum mortuorum: vel etiam simul ad alteram partem, in qua agitur de viuificatione animarum per fidem. Videndum autem quàm hæc ratio differat ab eo quod priùs dixit: *Sicut enim pater suscitat mortuos & viuificat*, &c. Hic enim significatur ratio ob quam pater potest mortuos viuificare, nimirum quia habet vitam in semetipso, & ostenditur vnde filius habeat, vt & ipse possit mortuos viuificare, idq; eo modo quo pater, nimirum quia pater dedit ei etiam habere vitam in semetipso. Habere autem vitam in semet ipso in præsenti loco est, habere eam in sua potestate constitutã, ita vt & ab aliena non dependeat potestate, & eam impartiri possit quibus velit, tanquam fons & author omnis vitæ, quomodo fons aliquis dicitur habere aquã in semetipso, quia habet eam in sua origine. Paulus enim vitam se habere significat, non autem in semetipso, sed in Christo, cùm dicit: Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus. Et superius Ioan. de filio Dei dixit: Ioan.1. In ipso vita erat. Hac ergo sententia apertè significatur diuersitas personarum patris & filij simul cũ origine huius ab illo, eo quòd dicitur pater dedisse filio, & simul significatur vnitas naturæ vtriusque. Nam si vterque habet vitam in semetipso, necesse est vtriusq; vnam esse naturam. Si enim filius esset alterius à patre naturæ, vitam suam haberet in alio, nempe in patre qui vitam illi dedit. Deinde vitam in semetipso habere in præsenti loco, nihil aliud est, quàm esse ipsam vitã per essentiam, & non per participationem habere vitam. Si ergo per participationem filius non habet vitam, est ergo ipsamet vita per essentiã suam, ac proinde eiusdem cum patre naturæ, cùm non possint duæ esse vitæ per essentiam. Sic enim sequeretur duo esse principia vitę in omnibus viuentibus, cùm in vnoquoque genere id quod est per essentiam, causa sit omnium quæ sunt aliqualia per participationem, vt ignis causa est omnium ignitorum. Quod autem pater dicitur dedisse filio habere vitam, Cyrillus hic rursus intelligit, quomodo cùm superius diceretur patrem dedisse filio omne iudiciũ, & cùm mox subditur patrem dedisse filio potestatem faciendi iudicium, videlicet quia dedit ei in tempore secundum humanitatem eius. Quando enim homini Christo dedit esse Deum, quod fecit quando diuinitatem humanitati coniunxit, tunc dedit filio homini vitam habere in semetipso. Verùm secundum Augustinum, Chrysostomum, & alios, intelligitur pater dedisse non gratuito, sed naturali dono, habere vitam in seipso, gignẽdo scilicet eum per omnia sibi similem.

ET POTESTATEM DEDIT EI IVDICIVM FACERE, QVIA FILIVS HOMINIS EST] Locus iste dupliciter distinguitur. Secũdum Chrysostomum enim & multos ipsum sequentes, illud, *quia filius hominis est*, coniungitur cum sequentibus: *Nolite mirari hoc*, vt sit sensus: Nolite mirari quòd dixi ob id quòd me hominem esse videtis. Nam etsi sim filius hominis, sum tamẽ etiam filius Dei, quod declaratur satis ex sequentibus. Hanc autem distinctionem Chrysostomus ob id elegit, quia Paulus Samosatenus, qui purum hominem fuisse Christum asseruit, coniungens illud: *quia filius hominis est*, cum præcedenti, intellexit ex hoc loco hunc sensum: Ideo pater dedit filio potestatem iudicãdi, quia filius est homo, & ob id potestatem illã ex se non potuit habere, sed debuit illi ab alio dari. Itaque Chrysosto. hãc distinctionem improbat hoc argumento: Si pater dedit filio potestatem iudicandi ob id quia homo est, ergo cum eadẽ sit ratio in omnibus hominibus, omnibus fuerat danda potestas iudiciaria. Et tamen illa distinctio videtur esse omnino verisimilior, nõ solùm quia hæc altera videatur à Chrysost. inuenta solùm propter falsum Pauli intellectũ, cùm illa possit etiã catholicum habere sensum: sed etiã quia alioqui hîc planè idem dicetur, quod semel priùs dictum est, nempe quòd dedit filio pater potestatem faciẽdi iudicium. Priùs enim dictum est, *omne iudicium dedit filio*. Itaque August. aliam sequitur distinctionem, vt illud: *quia filius hominis est*, cõiungatur cum præcedenti, & intelligit hunc catholicum sensum: Pater filio potestatem iudicãdi, quã ab æterno habuit quatenus Deus, dedit in tempore, quia filius hominis est, hoc est, quatenus est homo. Sed & Cyrillũ hãc distinctionẽ & eundem sensum secutum patet ex eius commẽtariis, quamuis contrarium putet quidam. Sic enim scribit: Causam quare hęc sibi data à patre dixerit, ilico subiecit dicens, *quia filius hominis est*, vt intelligamus omnia sibi data fuisse, vt homini, qui quũ creatura sit, nihil habet à seipso. Potest & alius dari huic distinctioni sensus à sẽsu Aug. paululum diuersus, & proposito magis cõueniens, iste scilicet, dedit ei potestatem iudicandi omnes sensibiliter in nouissimo die, idq; propterea, quia ipse est homo, qui ob id sensibiliter solus potest iudicare. Quoniam enim priùs dixerat patrẽ neminem iudicare, sed omne iudicium dedisse filio, hic iam illius assignat rationẽ, Patrẽ scilicet ob id neminẽ iudicare, quia nõ est filius hominis, ac proinde videri eum nõ posse à iudicãdis hominibus: Filium autem cõstitutũ iudicem mundi, quia scilicet iudicium sensibiliter exequatur, propterea quòd cum eo quòd est filius Dei, etiam est filius hominis. Atque hic videtur loci huius verus esse intellectus, indicatus à Caietano. Sunt & qui sic intelligunt: Dedit ei potestatẽ iudicandi, propterea quòd seipsum adeò humiliauerit, vt filius hominis hominũ causa fieri dignaretur, vt hic id significetur quod ad Philip. 2. nempe potestatem iudiciariam filium accepisse, in præmium suæ humiliationis. Quomodocunq; autem locus hic vel distinguatur; vel intelligatur, semper illud, *filius hominis*, non potest hîc accipi quomodo fere semper in euangeliis, vt sit scilicet appropriatum Christo: sed simpliciter accipi debet, vt sit secũdum phrasim Hebraicam

idem

idem quod homo, atq; ob id etiam hoc loco apud Græcos neque dictioni, *filius*, neque dictioni *hominis*, additur articulus, quomodo tamen aliàs solet, cùm certum filium hominis significare vult Dominus, nempe seipsum. Notandum autem, quòd cùm hìc pater dicitur dedisse aliquid filio, quod ter hìc dicitur, Chrysostomus semper intelligit patrē dedisse filio secundum eius diuinitatem, propter eius scilicet à patre originem. Contrà Cyrillus semper intelligit patrem dedisse filio quatenus homo est, ob vnitam scilicet humanitati diuinitatem. Augustinus verò primo & tertio loco intelligit filio patrem dedisse quatenus homini, secundò verò loco, quatenus Deo, propter originem.

NOLITE MIRARI HOC, QVIA VENIT HORA IN QVA OMNES QVI, &c.] Quoniam magna erant & stupenda quæ sibi arrogauerat, videlicet mortuos qui audituri essent vocem Ipsius, victuros, datam sibi à patre potestatem viuificandi & iudicandi, ideo vt admirationem immitteret, fidemque eorum faceret; adfirmauit se facturum quod longè maius esset & plus stupēdum, & opere ipso aliquando declaraturū se eam habere potestatem, quam sibi vēdicauit, cùm voce sua olim in nouissimo die non solùm iam quosdā, sed omnes mortuos in vitā sit reuocaturus, reddens vnicuiq; pro meritis. Itaq; illud, *hoc*, cùm dicitur; *Nolite mirari hoc*, non solùm refertur ad probandum ipsum habere potestatē iudicandi, sed & alia superiora, & *mirari*, hìc positū est pro discredere aut minus credere. Caietanus autem nō intelligit Christum hìc probare per maius, habere se potestatem viuificandi vel iudicandi, sed reddere rationem eius quod dixit, sibi, propterea quòd filius hominis sit, datam potestatem iudicandi, idque ex modo iudicij futuri, videlicet quòd quia cōgregatio iudicandorum erit sensibilis, & iudicium erit sensibile, ideo pater dedit filio iudicium, quia filius hominis est. Itaque quod dicitur, *nolite mirari hoc*, secundum eum habet hunc sensum: Nolite mirari quòd filius est constitutus iudex, quia filius hominis est, vt enim non miremini propter rationis ignorationem, dicam vobis huius causam, &c. Cyrillus verò, qui etiam superius cùm diceretur: *Amen amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui*, &c. intellexit Dominū loqui de generali resurrectione, pronomen, *hoc* refert ad curationem languidi, vt sit sensus: Cùm hæc quæ dixi sic se habeant, nolite ergo mirari quòd vnus longo morbo dissolutus, verbo corroboratus grabatum tulit, & abiit, cùm mortem omnino sim destructurus, & orbē terrarum iudicaturus. Porrò per eos qui in monumentis sunt, intelliguntur omnes mortui. Ab his enim qui sunt in monumētis, & naturaliter sepulti sunt, etiam eos significauit qui non sunt naturaliter sepulti. Vox autem filij Dei, quam audituri dicuntur omnes qui sunt in monumentis, à quibusdam simpliciter accipitur virtus eius, vt audire vocem filij, non sit aliud quàm sentire vim filij volētis mortuos viuere. Sed rectius intelligitur vox ista esse ea, de qua dicit Apostolus 1. Thess. 4. Ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo. Et 1. ad Cor. 15. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba. De qua voce etiam apud Matth. capit. 25. Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obuiam ei. Et rursum Matth. cap. 24. Mittet filius hominis Angelos suos cum tuba & voce magna. Ex quibus satis patet vocem aliquam sensibilem Angelorum, aut vnius Michaëlis Archāgeli ministerio formatam, quæ etiam tuba dicitur, tunc futurā qua mortui excitabuntur, quæ hic vox filij Dei dicitur, eo quòd eius iussu facta, & ab eo habens suam efficaciam. Quod autem sequitur, & procedent qui bona egerūt, &c. sic debet distingui, vt post verbum, procedent, sit distinctiuncula, & intelligātur processuri quotquot sunt in monumētis. Deinde subnectūtur duæ partes, altera bonorum, altera malorum & est sensus: Et procedent, hoc est, prodibunt omnes è monumentis, qui quidem bona egerunt, prodibunt in resurrectionem vitæ, hoc est, prodibunt ad hoc vt resurgant ad vitam, æternam scilicet & beatam, quæ sola verè vita est; qui verò mala egerunt, prodibunt in resurrectionem iudicij, hoc est, vt resurgant ad iudicium, hoc est, cōdemnationem à Domino contra eos mox ferendam. Idem dicitur & Daniel. 12. Multi de his qui dormiunt in puluere terræ, euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium, vt videant semper, vel, vt habent Hebræa, in contemptum sempiternum.

NON POSSVM EGO A MEIPSO FACERE QVICQVAM SICVT AVDIO IVDICO, &c.] Hæc eo spectant, vt, quoniam dixit iudicandi potestatem sibi datam, quia filius hominis est, nemo putet aut metuat iudicium eius fore iniquū, eo quòd omnis homo sit mendax & falli possit. Ad quod excludendū asserit idem quod priùs, se non solùm nihil facere à seipso, hoc est, cuius pater in seipso non sit auctor, aut præter voluntatem patris, sed nec posse facere, ac proinde nec iudicaturum à seipso, sed omnes iudicaturum secundum patris voluntatem & testimonium; ac ob id iudicium suum fore iustum. Duo enim sunt quæ iudicium peruertunt, nempe causæ iudicandæ ignoratio, quam vt excludat dicit *Sicut audio* (hoc est, à patre accipio iudicandum esse, qui falli non potest) *sic iudico*: & voluntatis humanæ corruptio ac iniustitia, quam vt excludat, adiecit, *quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem patris mei*, quæ certum est, non potest esse iniusta. Porrò totus iste locus declarari potest de Christo, tam ratione naturæ diuinæ, quàm ratione naturæ humanæ. Nam secundum diuinam naturam nihil potest facere Christus à se, quia illam non habet à se, sed à patre, idque eandem cum patre. Secundùm item humanam naturam nihil potuit facere à se, propter confirmationem animæ in bono cōsecutam ex vnione diuinitatis cum humanitate. Secundum vtramque etiam iudicaturus est, sicut à patre audit. Audit enim etiam secundum diuinitatem à patre, quia à patre habet ab æterno omniū cognitionem. Vt autem intelligatur quod dicit, *non quæro voluntatem meam*, &c. sciendum Dominum istud & similia de se dicere per imitationem. Imitatus est enim Iudæos quibus loquebatur, qui aliū natura eum putabāt à patre, & proinde aliam etiam habentem voluntatem, cùm secundùm diuinitatem omnino eiusdem esset cum patre voluntatis, & secundum humanitatem ita voluntati diuinæ humana sua voluntate consentiens, vt nihil vellet contra Deū. Intelligendū ergo non voluisse Christum significare, priuatam sibi esse voluntatem à patris volūtate diuersam, quam tamen non voluerit quærere & implere: sed potius ideo dictū esse: non quæro voluntatem meam, quòd nō sit ei voluntas propria diuersa à patris volūtate. Sensus

ergo

ergo est: *non quæro voluntatem meam*. hoc est, volun-
tatem mihi soli propriam, & non communem
cum patre, quia talem voluntatē non habeo, cùm
secundùm diuinitatē vna mihi sit cum illo volun-
tas, sicut & vna natura: secundùm humanitatem
verò voluntas cum eius voluntate per omnia con-
sentiens. idem dicendi modus est & in eo quod di-
Psal. 31. cit Dominus de se in Psalmis: neq; iniquitas mea,
neque peccatum meū. Non enim hoc dicit quasi
adsit ei peccatum, sed quia non adest. Simile est
Titum 3. illud: Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos.
Non enim fecimus, sed multa in hunc modum di-
cuntur, non quòd aliquid ponant, sed quòd aufe-
rant. Proinde non oportet hic confugere ad vo-
luntatem humanam, quæ etsi sit potentia diuersa
numero à voluntate diuina, non est tamen in acti-
bus suis & desideriis à voluntate diuina diuersa &
dissona. Hic autē magis est sermo de actibus & de-
sideriis voluntatis, quàm de ipsa potentia qua vo-
lumus. Illud autem: *Sicut audio iudico*, etiam aliter
sic à quibusdam intelligitur: iuxta conditionem &
cognitionem causæ iudico, ita vt probem proban-
da, condemnem damnanda: quomodo dicitur iu-
dex proferre sententiam iuxta audita & allegata.

SI EGO TESTIMONIVM PERHIBEO
DE MEIPSO, TESTIMONIVM, &c.] Post-
quam de seipso mira & stupenda dixit, vocando
se filium Dei, & quanta sit sua potestas prædican-
do, hìc iam consequenti ordine confirmat quæ
dicta sunt testimoniis irrefragabilibus, & simul re-
darguit eorum in recipiendo huiusmodi testimo-
nia tarditatem. Sed difficultas occurrit circa hanc
sententiam: Si ego testimonium perhibeo, &c.
Primùm etiam frequenter Dominus de seipso te-
stimonium perhibuit, Sicut Samaritanæ dixit: Ego
sum Messias; & tamen certum est huiusmodi testi-
monia esse vera. Quomodo enim testimoniū eius
non erit verum, qui de seipso dicit: Ego sum veri-
tas? Deinde infra cap. 8. de se Dominus planè con-
trariam profert sententiam: Etsi, inquit, ego testi-
monium perhibeo de meipso, testimoniū meum
verum est. Proinde quidam præsentem locum sic
intelligunt, vt repetatur illud quod præcedit à me-
ipso, vel subintelligatur, solus, & sit sensus: Si ego
à meipso, vel, si ego solus perhibeo de me testimo-
nium, &c. vt sit hæc sententia conditionalis, cuius
& antecedens & consequens est impossibile, quæ
ob id necessariò est vera, similis huic: Si leo volat,
habet alas. Impossibile enim est filium Dei à se-
ipso aut solum testificari de se, hoc est sine patre
testificari. Verùm rectius secundùm Cyrillum &
Chrysostomum intelligetur Christus istud dicere
non ex propria sententia, sed ex sententia, & opi-
nione eorū quibus loquebatur. Quoniam enim co
gnouit Iudæos iam apud se cogitasse & dicere po-
tuisse: Tu de teipso testimonium perhibes, & ideo
testimonium tuū non est verum. Nemo enim qui
de seipso testificatur, fide est dignus apud homi-
nes, propter suspicionem proprij amoris: ideo an-
teuertens illos, quod illi dicturi erant, dixit ex eo-
rum sententia. Itaque sensus est: Scio vos dicturos;
tu de teipso perhibes testimonium, ac ideo testi-
monium tuū non est verū, nec vllius est momenti.
Nec libet hac in parte iam vobiscum contendere,
sed condescendens vestræ imbecillitati & opinio-
ni, non requiro vt propter meum testimoniū mihi
fidem habeatis. Alius est autem qui testimonium
perhibet de me, &c. Potest & sic intelligi, quam-

A uis eodem ferè recidat: Si ego solus testificor de
me, patiar meum testimonium vobis pro non ve-
ro haberi, vt illud; *testimonium meum non est verum*;
non intelligatur affirmando dictum vel illatum,
sed concedendo. Sic quidam.

ALIVS EST QVI TESTIMONIVM
PERHIBET DE ME, &c.] Alius iste accipi po-
test vel ipse pater, quomodo accipit Cyrillus, vel
potius ipse Ioannes Baptista, secundùm Chryso-
stomum. Nam de illo mox sequitur. Dicit autem,
scio quia verum est testimonium eius; & eorum in-
credulitatem notans, & rationem subindicans,
ob quam ausus est hæc tam magnifica de se supe-
rius prædicare, nimirum quòd certò sciret vera
B esse quæ de ipso perhibita sunt testimonia. Est er-
go sensus: Quanquā vos non velitis illius recipere
testimonium de me, ego tamen certissimè cogno-
ui verum esse ipsius de me testimonium, atque ob
id non dubitaui hæc quæ hactenus dixi de me præ-
dicare. Testes autem de seipso producturus Do-
minus, primùm adducit Ioannis testimonium, vt-
pote debilius: deinde verò alios tres maiores Ioan-
ne, nempe opera, patrem, & scripturas. De Ioanne
ergo apertè locuturus dicit: *Vos misistis ad Ioan-
nem*, significans autoritatem magnā apud Iudæos
Ioannem habuisse, ita vt etiam iudicio eorum te-
C stimonium eius non possit refelli. Est ergo sensus:
Non potestis tergiuersari, leue pondus habere
apud vos testimonium Ioannis. Nam quòd illum
fide dignum haberetis, vos ipsi graues viros misi-
stis ad illum, non ille vltrò aut me procurante ac-
cessit ad vos, vt à certissimo teste per certos homi-
nes cognosceretis, num ipse esset Messias. Ille autē
à nuntiis vestris interrogatus, cùm haberi potuis-
set tanquam Messias, non vendicauit sibi falsam
laudem, sed palàm professus est veritatem, testifi-
cans se non esse qui putabatur: me verò esse filium
Dei & expectatum Messiam, qui tolleret peccata
mundi. Huius ergo testimonium vel solum apud
vos pondus habere deberet meritò. Cùm autem
D dicitur; *testimonium perhibuit veritati*; sensus esse
potest: testimonium perhibuit mihi qui sum veri-
tas, quomodo intelligit Cyrillus. Aut potius sim-
pliciter intelligendum est: Ingenuè testificatus est
veritatem, & id quod re vera testandum erat. Et
quidem potius dicit; *testimonium perhibuit veritati*,
quàm mihi, tum quod sic magis cōmendetur Ioan-
nis testimonium, tum quòd Ioānes non solùm de
Iesu testificatus est veritatem, sed etiam de seipso,
dicens se non esse Messiam, sed eum de quo dicit
Isaias: Vox clamantis in deserto.

EGO AVTEM NON AB HOMINE TE-
STIMONIVM ACCIPIO, SED HAEC
DICO, &c.] Verba hæc, *Ego non ab homine*, &c.
E Obscura sunt primo aspectu, & pugnantia cum
scripturis. Quomodo enim non ab homine accipie
testimonium, qui Ioannem misit vt testimonium
perhiberet de se lumine, qui & Apostolis suis dixit:
Vos eritis mihi testes in Hierusalem, & Samaria, Actuu. 1.
& vsq; ad vltimū terræ? Verùm sensus satis apparet
ex subiuncta aduersatiua; sed hæc dico vt vos salui
sitis. Cùm enim ibi dicat se vti & adducere testi-
monium humanum, propter eorum salutem, satis
patet præcedenti sententia voluisse significare se
non accipere ab homine testimoniū necessarium
sibi, aut ex parte sua. Et verè sic est. Nam cùm Chri
stus verus sit Deus, ac veritas infallibilis, ac proinde
omni humano testimonio superior ac certior, in-

dignum est, quantum est ex parte sua, ipsum vti testimonio humano, quod constat esse fallibile. Propter hominum autem salutem, qui pro ipsorum intellectu non nisi per humana testimonia, diuina capere possunt, vtitur hominum testimoniis. Est ergo sensus huius loci: Ioannis testimonium non ob id vobis profero, quòd, quantum ad me pertinet, ego opus habeam commendari Ioannis testimonio. Ego enim à nullo homine ex parte mea necessariò accipio testimonium, cùm nihil mihi claritatis accedat ex illorum testimonio, omnique illorum testimonio sim superior, claritatē habens apud patrem priusquam mundus fieret. Nec, quod ad me attinet, cupio commendari ab hominibus, cùm nihil moret humanā gloriam. Sed ideo Ioannis de me testimonium vobis ingero, & recipio, vt vos qui illi magis quàm mihi attendistis, & tanti fecistis vt illius requireretis testimonium, salui sitis, credentes illius testimonio, cùm nolueritis fidem adhibendo mihi condemnationem effugere. Hac ergo sententia Dominus duplicem excludit sinistram de se opinionem. Suspicari enim poterant, Ioannis testimonium à Christo inductum, quasi ab illo omnino penderet eius claritas & authoritas: suspicari item poterant ob id inductum, quod per illud gloriā sibi apud Iudæos venaretur. Itaque ob solam illorū salutem inductum asserit.

ILLE ERAT LVCERNA ARDENS ET LVCENS, VOS AVTEM VOLVISTIS, &c.] Commendationem Ioannis subiicit, tum ne parui fieri à se Ioannes putaretur, quia dixit se non accipere testimonium ab homine (sic enim coniungit Cyrillus hæc superioribus) tum vt significaret meritò illius testimoniū à Iudæis fuisse recipiendum, & eorum incredulitatem per oppositionem magis notaret. Lucernam autē vocat primùm: quoniam non suo, sed alieno lumine præfulsit apud eos qui in caligine versabantur & tenebris. Lucerna enim quæ adhibetur pro tenebris noctis, non propriam, sed adiectā & forinsecus aduenientem lucem possidet. Secundò, quia adueniente & lucente sole iustitiæ, Ioannis erat cessatura lux. Et putat hîc Cyrillus saluatorem ad illud Psalm. 131. allusisse, vbi secundùm mysticum sensum de Ioanne est vaticinium: Paraui lucernā Christo meo. Atque ob hanc causam potest videri additus apud Græcos articulus ὁ λύχνος illa lucerna. Dicitur autem lucerna ardens & lucens, ardens quidem per internam charitatem, qua in Deum flagrabat, qua & alios accendere studuit: lucens verò, per exteriorem doctrinam & vitæ exempla. Sunt enim quædam lucernæ neque ardentes, neque lucentes, sed extinctæ: sunt etiam ardentes, sed non lucentes, vt quæ sunt positæ sub modio: sunt rursum lucentes, sed non ardētes, videlicet prædicatores, bene quidem docentes, sed igne charitatis in seipsis nequaquam succensi. Quod autem sequitur *Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius*; hunc habet sensum: Quamuis Ioannes esset lucerna tam insignis, vos tamen non nisi ad breue tempus voluistis exultare in luce doctrinæ ipsius. Nam etsi inprimis exultantes quòd vir tantus vobis cœlitus contigisset à Deo, illius doctrinam probaretis, mox tamen per inconstantiam velut fastidio affecti eum contempsistis, ipsius de me testimonia nihili facientes, eiúsque conuersationem improbantes, adeò vt diceretis dæmonium habere. Quidam autem in Paraph. hunc locum aliter intelligit in hunc modum: Cùm Ioannes solùm in hoc præluxerit, vt ad veram lucem suscipiendam præpararemini, vos tamen maluistis ad breue tempus in illius luce gloriari, quàm veram amplecti lucem, quæ gloriam largitur perennem, nec vnquam obscuratur, occiditve. Sed prior sensus videtur proposito magis conuenire, & aliis locis, vbi saluator Iudæos redarguit de non recepto Ioanne.

EGO AVTEM TESTIMONIVM HABEO MAIVS IOANNE. OPERA ENIM, &c.] Interpres illud; maius Ioanne; reddidit bona fide, vt habent ad verbum Græca. Nam illa habent. μείζω τοῦ ἰωάννου. Verùm videtur in Græcis debere subintelligi alius articulus fœmininus, scilicet μείζω τῆς τοῦ ἰωάννου, vt sit sensus: maius testimonio Ioannis. Non enim confertur testimonium cum Ioanne, sed cum testimonio Ioannis. Est autem sensus: Magnum quidem fuit Ioannis testimonium, ac meritò à vobis qui illum tanti fecistis suscipiendum: verùm quandoquidem illum cœpistis contemnere, & testimonium eius tanquam hominis qui falli possit non recipitis, deinde vt sciatis me non pendere à testimonio humano, ecce profero vobis testimonium maius Ioannis testimonio, quod & meam magis decet personam, & minus est contradictioni vestræ obnoxium. Imprimis enim ipsa opera miraculorum quæ ego tanta cum potestate facio, quæq; constat à patre mihi data, qui solus facit mirabilia, manifestè testificantur & declarant de me quòd pater miserit me, & proinde vera esse omnia quæ illius nomine vos doceo. Idem etiam postea dixit Dominus, Opera, *Ioan. 10*
inquit, quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Et postea eodem cap. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite. Et Nicodemus superius ostēdit mani- *Ioan 3.*
festè quàm efficax fuerit operum testimonium Scimus, inquit, quia à Deo venisti, magister. Nemo enim potest hæc signa facere, nisi fuerit Deus cum eo. Porrò pater filio dicitur dedisse opera, secundùm diuinitatem quidem, quia ei dedit cum natura etiam potestatem operandi. secundùm humanitatem verò, quia ei iniunxit, & facere dedit. Non otiosè autem repetitur; ipsa opera quæ ego facio; facit enim ad maiorem assenerationē huiusmodi repetitio, & pronomen, *ipsa*, emphasim auget. Est enim sensus: etiam si nullus hominum testetur, tamen ipsa opera per sese & vltrò testantur de me.

ET QVI MISIT ME PATER, IPSE TESTIMONIVM PERHIBVIT DE ME.] Adducit secundum testimonium maius, nempe testimonium patris. Est autem triplex testimonium patris de filio, præter testimonium operū, & testimonium scripturarū, quæ etiā patris sunt testimonia. Primum est, quod sensibili voce redditum est primùm in baptismo, deinde in transfiguratione, quando audita est vox patris de cœlo, dicens: Hic est filius meus dilectus, &c. Secundum est, quod per internam reuelationem & inspirationem redditur a patre de filio omnibus credētibus, de quo dictum est Petro: Caro & sanguis non reuelauit tibi, sed *Matt. 16*
pater meus qui est in cœlis. De quo etiam Ioan. 1. suę epist. c. 5. Qui credit, inquit, in filium Dei, habet testimonium Dei in se. Tertiū est, quo testificatur per ipsa filij à se missi verba. De quo supra c. 3. Qui accepit eius testimoniū, signauit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur Et

quan

quanquam hoc loco videatur potiſſimum loqui de reſtimonio patris in baptiſmo perhibito, propter verbum præteriti temporis, *perhibuit*, rectè tamen etiã alia duo teſtimonij genera hîc ſimul comprehenduntur, vt ex ſequentibus patebit. Quæ cùm à diuerſis aliò & aliò referantur, vidētur ex collatione huius loci cum aliis ſimilibus locis in Ioanne potiſſimum eò ſpectare, vt ſignificet Chriſtus Iudæos patrem ſuũ non cognoſcere, quãuis de eius cognitione gloriarentur, & teſtimonium quoque eius non recipere. Sic enim dicit cap. 7. Eſt verus qui miſit me quem vos neſcitis: Ego autē ſcio eum, & ſi dixero quia neſcio eũ, ero ſimilis vobis mendax: ſed ſcio eum, quia ab ipſo ſum, & quia me miſit. Sic ca. 8. Eſt pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus noſter eſt, & non cognouiſtis eum, ego autem noui eum, &c. Eſt ergo ſenſus huius loci: Pater qui miſit me, ipſe quoq; teſtimonium perhibuit de me. Hunc autē quantumuis vos cognoſcere putetis, & de eius cognitione gloriemini, dicentes eum eſſe Deũ veſtrum, non tamen re vera cognoſcitis. Neq; enim vnquã vel vocem eius audiſtis, vel ſpeciem eius vidiſtis. Nam cùm ſit ſpiritus, nec habet vocem quæ audiri poſſit humanis auribus, nec ſpeciem, quæ cerni poſſit oculis corporeis. Moyſi enim non talis viſus eſt & auditus, qualis eſt ſuapte natura, ſic enim ſoli filio viſus eſt & auditus, præter quem Deum nemo vidit vnquam aut nouit. Accedit hîc, quod magis declarat veſtram gloriationem eſſe vanam, nimirum quòd verbum & ſermonem eius quo teſtificatur de me, non recipitis, nec ſinitis hærere & locum habere in animis veſtris. quod hinc patet, quia non creditis huic quem ille miſit, de quo palam voce cœleſti teſtificatus eſt eſſe filium ſuum, & per quem aſſiduè vobis loquitur & teſtificatur, quem & multis interna ſua inſpiratione oſtendit eſſe ſuum filium. Ex his patet quomodo intelligendum ſit quod dicitur: *vocem eius nunquam audiſtis*, & quomodo non ſit contrarium ſcripturis aſſerentibus vocem Dei auditã à Iudęis, qualis eſt quæ habetur Deut. 4. Vocem verborum eius audiſtis, & formam penitus non vidiſtis. Et poſtea eodem cap. Si facta eſt aliquando huiuſmodi res, vt audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, ſicut tu audiſti & vidiſti. Non eſt autem intelligendum, dictum ideo vocem Dei patris Iudæos non audiſſe, quòd vocem illam in baptiſmo factam è cœlo Iudæi non audiuerint, quòd ſcilicet abſentes eſſent. Dicitur enim nunquam eos audiuiſſe, & non ſolùm tunc cùm pater teſtimoniũ perhiberet voce quadam ſenſibili: ſed, vt ſatis patet ex prædictis, intelligendum Chriſtũ loqui de voce quæ propriè vox patris eſſet, quomodo eſt vox aliqua animalis vox, facta ſcilicet corporis proprij naturalibus inſtrumentis: ſicut quod de ſpecie patris dicit, intelligendum eſt de ſpecie quæ patris naturam in ſeipſa repræſentaret. Voluit enim Dominus his verbis ſignificare quod alibi dicitur: Deum nemo vidit vnquam. & : Nemo nouit patrem niſi filius. Patet etiam ex ſuperiori paraphraſi quid ſit: *Verbum eius non habetis in vobis manens.* Videtur enim ſimile illi quod dicitur cap. 8. Sermo meus non capit in vobis, hoc eſt; non habet locum in vobis. Habebant enim Iudæi verbum Dei in ſe, quia in eis pater teſtificabatur: ſed non habebant in ſe manens, quia illud non habebat locum in eis, hoc eſt, non recipiebatur ab eis, nec fixum fuit in cordibus

Ioan. 8.

A eorum. Intelligitur autem rectè per Dei patris verbum, triplex illud, de quo priùs dictum eſt, patris teſtimonium.

SCRVTAMINI SCRIPTVRAS: QVIA VOS PVTATIS IN IPSIS, &c.] Tertium iam adfert de ſe teſtimoniũ maius teſtimonio Ioannis, Iudæis ſatis apertum, magnæq; authoritatis, & quod tergiuerſari omnino nequeāt, nimirum ſcripturarum autoritatem. Porro & nobis & Græcis dubium eſt an verbum, *ſcrutamini*, ſit indicatiui modi, an imperatiui. Eſt enim Gręcis verbum, ἐρευνᾶτε. Et communiter quidem accipitur vt ſit imperatiui modi, & intelligitur Dominus Iudęos remit- B tere ad ſcripturarum ſcrutationē. Secundùm quam acceptionem notandum, quòd non dicat; legite ſcripturas, ſed *ſcrutamini*. Multa enim ſunt in ſcripturis obſcurè dicta de Meſſia, multa myſteria ſub litera latentia, quæ non ſimplici lectione, ſed deligenti perſcrutatione ſunt capienda. Et Iudæi quidem ſemper legebant ſcripturas, at non ſatis eas ſcrutabantur, quemadmodum nec modò, nimirum quòd in litera ſemper hæreant, theſauros altè defoſſos non potentes inuenire. Notandum etiam, ſecundum hunc ſenſum abſolutè dictum eſſe, *ſcripturas*, non has, aut illas, ſed omnes, ſcilicet legales & propheticas. Nullam enim ſcriptu- C rarum refutauit Dominus, nullam ſuſpectam aut falſam aſſeruit, quemadmodum faciunt hæretici. Cyrillus verò vult verbum, *ſcrutamini*, non debere hoc loco accipi imperatiuè, ſed indicatiuè, propter ſequentia, quibus certè magis conuenit modus indicatiuus. Si enim imperatiuè dictum fuiſſet, dicendum fuerat; Scrutamini ſcripturas, quia illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. Bene autem dicitur; vos putatis in ipſis habere vitam æternam; non quòd Dominus velit eorum exiſtimationem & expectationem reprehendere, ſed quòd vellet notare inane eſſe ſtudiũ legis in ipſis, neque eos hoc conſequi in eis quod expectabant, D eo quòd ſpiritu fidei deſtituti tantùm literæ inhærerent, nec ad verum ſcripturarum intellectum, per quem vitam æternam aſſequerentur, peruenirent. Dicitur autem eos putare habere vitam æternam in ſcripturis, hoc eſt, per ſcripturas, ſcilicet per earum intelligentiam, fidem, & obſeruationem. Sicut 2. ad Timoth. 3. dicitur: Ab infantia ſacras literas noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem. Eſt ergo ſenſus huius loci, accipiendo verbum ſcrutamini, ſecundùm Cyrillum indicatiuè, quomodo magis cõuenit huic loco: quamuis idem penè ſit ſenſus, ſi etiam imperatiuè accipiatur: Vos diligenter verſamini in ſcripturis, aſſiduáque le- E ctione earum intellectum exquiritis, eo quòd putetis per earum inſtructionē conſequi vitam æternam: id quod rectè putaretis; ſi eas rectè intelligeretis. Iam illæ ipſæ ſcripturæ, quas putatis factis meis eſſe contrarias, ſunt quæ teſtificantur de me, quòd ego ſum autor illius vitæ quam in ſcripturis quæritis. Et tamen non vultis venire ad me per fidem (fide enim acceditur ad me) vt habeatis per me vitam eam, quam in ſcripturis vobis videmini quærere. Ex qua explicatione patet quare dixerit; *non vultis venire ad me vt vitam habeatis*; nimirum quòd priùs dixiſſet eos in ſcripturis quærere vitam, ſignificans eos ſibiipſis eſſe contrarios, qui cùm vitam in ſcripturis quærerent, authorem tamen vitæ à ſcripturis demonſtratum nollent recipere.

Claritatem ab hominibus non accipio sed cognovi vos,&c.] Postquam Dominus protulit ea quæ sunt de se testimonia, pergit Iudæorũ redarguere incredulitatem: & quoniam zelo Dei ac legis Mosaicæ se putabant contra Dominũ sanantem in sabbatho commoueri, Dominus contra ostendit eos & Deo & Moysi esse contrarios. Porrò illud; *Claritatem ab hominibus non accipio*; dupliciter potest connecti cum superioribus. Primò enim accipi potest, vt ex superioribus inseratur: vt sit iste sensus: Videtis ex his quæ modò dixi, me non accipere gloriam ab hominibus, sed à Deo patre meo qui glorificat me operum ac suo ipsius, scripturarúmque testimoniis: verum cognoui vos destitutos dilectione Dei: & ob id hæc quantumuis efficacia Dei de me testimonia, non habitura suam apud vos authoritatem, nec fidem nobis factura. Secundò, accipi potest illud dictũ per præoccupationem, videlicet vt quoniam Iudæi suspicari poterant ob id adducta hæc à Domino testimonia, quò sibi gloriam aliquam apud illos pararet, hanc de se excludat suspicionem. Itaque sensus erit: Nequaquam ob id quæ sunt de me adduxi testimonia, quòd cupiam apud vos in pretio haberi, & laudẽ aliquam humanam mihi conciliare velim. Ego enim non accipio gloriam aliquam ab hominibus, cùm sim ex meipso plenus gloria quam à patre accepi, sed hæc solo amore vestræ salutis adduxi, videlicet vt ad Dei dilectionem perueniretis, quam cognoui vos non habere, quantumuis id opinemini. Aut potius sic: Non ob id vobis contemptum mei in scripturis tam apertè commendati exprobraui, dicens nolle vos venire ad me, quòd vener laudem humanam: sed quòd exploratum habeam destitutos vos esse dilectione Dei: quam si haberetis, obuiis vlnis me exciperetis, & simul cum Deo ex quo processi diligeretis. Si, inquit capite octauo, Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Ego enim ex Deo processi, & cætera. Sic ferè Cyrillus. Patet autem illud; *Claritatem vel gloriam ab hominibus non accipio*; variè intelligi. Primò, vt sit sensus: Non indigeo accipere aliquam gloriã ab hominibus, quomodo intelligit Theophylactus. Secundo absolutè, vt intelligatur nullam gloriam ab hominibus vnquam accipere, quemadmodum nec pater accipit, nec accipere potest. Sicut enim nox quidem accipit aliquam claritatem ab accensis lucernis, dies verò non accipit ab eis, quia clarus est claritate maiore solis: ita Dominus cùm esset clarus diuina gloria, non accipit aliquam claritatem gloriæ à laudibus hominum: à quibus homines suam accipiunt claritatem, & gloriã. Tertiò sic, non requiro gloriam ab hominibus, vel gloriam quæ est ab hominibus, non accipio, hoc est, non magnifacio. Atque hoc tertio modo videtur potissimùm debere accipi, quia postea accipere gloriam humanam, opponitur ei quod est, quærere gloriam à Deo.

Ego veni in nomine patris mei, et non accepistis me] Ostendit per ista non habere eos dilectionem Dei in seipsis, hoc est in cordibus ipsorum, quantumuis eam haberent in ore. Venire autem in nomine alicuius est ab illo missum esse, & omnia quæ quis facit, illius nomine facere, hoc est, illius authoritate, & ad illius gloriam & commodum. Est ergo sensus: Quòd non habeatis Dei dilectionẽ hinc manifestum est, quia cùm ego venerim missus à patre meo,

A omniáque ex illius authoritate, & ad illius gloriam faciam: non tamẽ recepistis me. Si alius venerit sua authoritate, nullum habẽs à Deo mandatũ, sed in omnibus suam quærens gloriam, hunc recipietis. Istud frequenter impletũ est. Nam non multo post Christum, fuit apud Iudæos Ægyptius quidam magus, quem vocarunt Ben Chuaiba, qui triginta hominum milia sibi cõgregarat, Christũ se esse mentitus, de quo Iosephus lib. de bello Iudaic. 2. cap. 12. Fuit postea & alter Ben Chuziba sub Adriano Imperatore, qui innumerabilem turbam seduxit, vt ipsi Iudæi scribunt. De quibus duobus prolixè mira B scribit ex libris Thalmudicis Petrus Galatinus lib. 4. cap. 21. Nouissimè autem istud saluatoris dictum implebitur in nouissimo Antichristo, qui extollet sese supra omne quod dicitur Deus. De Iudæis enim potissimum dictum esse vult Cyrillus illud Paul. 2. Thessal. 2. Eo quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.

Quomodo vos potestis credere qui gloriam ab invicem accipitis, &c.] Ostendit causam incredulitatis eorum, retorquens in eos id quod de se ne suC spicarentur priùs, præoccupans à se exclusit, nempe appetitum laudis humanæ, quo quantum tenebantur Pharisæi; contra quos hæc maximè dicta videntur, ostendit illud saluatoris: Omnia opera sua faciunt vt videantur ab hominibus. & : Amant autem salutationem in foro, primos recubitus in cœnis: & primas cathedras in synagogis. Quod autem huiusmodi gloriæ apertius obstiterit fidei multorum, declarat bene postea Ioan. cap. 12. dicens: Et ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è synagoga non eiicerentur, dilexerunt enim gloriam hominum magis quàm gloriã Dei. Itaq, gloriæ humanæ apD petitus fidem multorum impediuit: Multi enim ob id Christo credere aut illum confiteri noluerunt, qui nolebant videri humilis Iesu cum humilibus discipulis discipuli, nec ob eius sequelam & susceptionem, infidelium irrisionẽ, persecutionem aut contumeliam perferre. Et speciatim Pharisæi obsurdescebant ad Christi verba, quòd nollent illum præ se honorari à multitudine. Est ergo sententiæ huius cum superioribus ista connexio. Non mirum certè si me etsi venientem in nomine patris non recipiatis. Qui enim possetis credere mihi vos, qui, postposita gloria illa vera & solida quæ à E Deo est, venamini vanam & futilem laudem apud homines, & ob id dedignamini humilis hominis esse discipuli, cupientes potius ipsi magistri dici, & hominibus placere? Si enim, quemadmodum ego, contempta humana laude vnicè quæreretis gloriam illam verã quæ est à solo Deo, à quo solo qui commendatur, is demum verè probatus est, facilè mihi crederetis, tum quòd sublata esset incredulitatis vestræ causa, tum quòd aliud non doceam quàm qua ratione possit homo ad gloriã illam quę à Deo est peruenire, quodq́; ex multis quæ dixi testimoniis mox intelligeretis me à Deo esse missum & proinde recipiendũ ab his qui Deo vellent esse commendati. Hic autem obseruandum: quantum malum sit vanæ gloriæ appetitus, cùm non solùm affectum deprauet, sed etiam intellectum excæcet, vt non possit quod verum est cernere: non solùm pugnans cum charitate, sed etiam fidem impediens, sine qua nulla potest esse vera virtus.

Noltta

NOLITE PVTARE QVIA EGO ACCVSATVRVS SVM VOS APVD PATREM: EST QVI.] Quoniam iam de carentia dilectionis diuinæ, & appetitu laudis humanæ atque incredulitate Iudæos reprehēdit, excludit à se suspicionem quæ venire in animum Iudæorum poterat, & retorquet in eos contemptum Moysi, quem illi in Christo reprehendebant, dicentes eum soluisse sabbathum, & simul punitionem infidelitatis eorum significat per accusationem Moysi. Nam accusatio ad punitionem ordinatur. Nolite, inquit, putare quòd ego cupiens vlcisci contemptum mei, sum vos accusaturus apud patrem: Nihil enim opus erit me delatore, nec accusatio vestri mihi reseruatur. Nam etiam nunc accusat vos ipse Moyses, in quo tamen salutis vestræ spem collocatis, quia per illius scripturas & per intercessionem speratis consequi salutem. Accusat, inquam, propter iniuriam sibi illatam per vestram incredulitatem. Si enim ex animo & rectè crederetis Moysi, crederetis vtique etiam mihi, cùm ille de me scripserit. Dicitur autem Moyses accusare Iudæos, quia declarat eos suis scriptis esse puniendos. Se verò Dominus dicit non accusaturum, non quòd nulla ratione eos accusabit, sed vsitato loquendi more significare voluit non opus fore sua accusatione, aut se non primum accusaturum Iudæos. Deinde significare voluit, sibi non competere accusationem, cùm sit à patre omnium iudex constitutus. Quòd si quæratur, quomodo Iudæi dicuntur sperare in Moyse, & tamen non credere illi: respondendum, credidisse illos Moysi in genere, non credidisse autem in singulari, hoc est, credidisse vera esse quæ Moyses scripsit, non credidisse autem ipsius vaticinia in isto singulari homine Christo impleri, quod tamen tenebantur credere ex tam apertis & multis testimoniis. Scripsit autem Moyses de Domino dupliciter. Primùm, figuris quibusdam & vmbris illum depingendo, quod fecit historiarum & cæremoniarum legis descriptione. Secundò, illum vaticiniis suis promittendo, atque de hoc genere scripturarū maximè dictum videtur à saluatore: *De me ille scripsit.* Apertè enim de Christo scripsit in celebri illa promissione facta Abrahæ: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Et Gen. 49. cùm dicit: Non deficiet sceptrum de Iuda, donec veniat qui mittendus est, vel, vt habent Hebræa Schiloch, hoc est, fœlix & fortunatus, aut secundum aliquos, sospitator & fœlicitatis author. Deinde Deut. 18. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, &c. Ad quod Moysi testimonium hîc singulariter videri potest respexisse Dominus, quia & ibi fit mentio de Propheta veniente in nomine Dei, & veniente in nomine suo. Sequitur enim: Qui autem verba eius quæ loquitur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Propheta autem qui arrogantia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi vt diceret, interficietur.

SI AVTEM ILLIVS LITERIS NON CREDITIS, QVOMODO VERBIS MEIS CREDETIS?] Argumentum est à maiori, quod in duobus consistit, nempe in cōparatione Mosis ad Iesum, quorum ille maiorem apud Iudęos autoritatem obtinuerat: & in cōparatione scripturarum ad verba. Sicut enim firmius est quod mādatur literis, ita est culpabilius & maius non credere scriptis, quàm non credere verbis. Est ergo sensus: Si non creditis etiam scriptis Mosi, quorū tamen authoritas, sicut & authoris semper apud vos fuit sacrosancta, quomodo credetis non scriptis verbis meis, qui tam exigua apud vos sum authoritate? Significat ergo Dominus differentiā inter se & Mosen in hoc quòd Moses scripsit, ipse verò Dominus nihil scripsit. Ita enim conueniebat diuinitati eius. Nam diuinitatis est scribere nō in membranis, sed in cordibus, & reuelare scribenda per alios.

PHARISÆOS OB CONFRICATAS A DISCIPVLIS SPICAS in sabbatho offensos confutat Dominus. Math. 12. Marci 2. Lucæ 6.

CAPVT XXXVII.

E†[l] T factum est[b] iterum[a] in illo tempore abiit Iesus per sata[c] in [f] sabbatho[e] secundoprimo, [&] [b] cùm[b] sabbathis ▷[h] ambularet per sata, [l] discipuli eius[a] esurientes, [e] cœperunt[h] progredi & || [l] vellere spicas [f] & † manducare[e] confricantes manibus. ▷ [l] Quidam autem Pharisæorum[a] videntes[c] dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbathis? [Et] ||[c] dicebant[c] ei: Ecce † discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbathis[c]. ▷ [l] Et respondens Iesus ad eos dixit: || Nunquam[c] legistis quod fecerit[c] Dauid, quando[b] necessitatē habuit, & † [l] esuriit ipse & qui cum eo erant, quando ▷ intrauit in domum Dei[b] sub Abiathar principe sacerdotū, [l] & panes propositionis sumpsit, & || [l] manducauit, [b] & dedit his & qui cum ipso erant, [l] quos non licebat † manducare[a] ei, neque his qui cum eo erant, [l] nisi ▷ solis[c] sacerdotibus?[a] Aut non legistis in lege quia sabbathis sacerdotes in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo maior est hic. Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo & non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes.[h] Et dicebat eis:[b] Sabbathum propter hominem factum est, & non homo propter sabbathum. || [l] Itaque dominus[c] est filius hominis etiam sabbathi.

† e. Factū est autem ▷ c. transiret. || c. vellebant † e. mādu-cabant ▷ : pharisæi autē || a dixerunt † b. quid discipuli tui faciūt sabbathis quod non licet ▷ a. At ille dixit eis b. Et ait illis || a. Non c. Nec hoc legistis quod fecit † e. o cum esurisset ▷ b. o. in troiuit || a. o. comedit † a. o. edere ▷ e. o. tantum || a. Dominus enim. c. Quia Dominus.

ET[b] FACTVM EST[b] ITERVM[a] IN ILLO TEMPORE ABIIT IESVS PER SATA IN SABBATO, &c.] Illud, *iterum* quod est in Marco apud nos, cū non sit apud Græcos, non est accipiendum vt significet secunda vice Dominum per sata transiisse, sed referri debet ad calumniam Pharisæorū. Cùm enim apud Marcum præcedant aliquot Pharisæorum calumniæ significatur iam alteram sequi, alia occasione Domino obiectam. Porò quod sit sabbathū secundo primum, de quo Lucas, certum haberi non potest: propterea ꝙ huiusmodi sabbathi nusquā alibi fiat mētio. Itaque fit vt plerique de hoc nihil omnino scribant, plerique etiam variè de hoc sentiant. Ambrosius enim super Lucam nihil explicat præter allegoriam, dicens hac dictione significari sabbathum Euangelicum, quod est spirituale: secundum quidem, quia præcessit legale: primum verò, quia dignius. Et Hieronymus ad Nepotianum, narrat se cùm versaretur apud Nazianzenum, hâc

Sabbathū secundoprimū quod.

A illi proposuisse quæstionem, quid sibi vellet apud Lucam sabbathum secundoprimum. At illũ cùm, vt verisimile est, non haberet in promptu quod responderet, elusisse ioco. Docebo, inquit, te apud populum; vbi acclamantibus & applaudentibus cunctis, velis nolis cogeris nobis assentiri. Vt autem intelligantur eorum opiniones qui videntur aliquid probabiliter disserere de sabbatho secundoprimo, primùm dicendum de significatione vocabuli, Sabbathum. Sciendum ergo Hebræam esse dictionem, qua significatur propriè quies. Dicunt autem Hebræi שבת & שבתון hoc est, Sabbath vel sabbathon, differtq; hoc Sabbath à sabbathon, B quod Sabbath vt primitiuum propriè significat requiem: Sabbathon autem, vt deriuatiuum & denominatiuum propriè significat festũ in quo requiescendum erat ab operibus: sed hæc differentia non seruatur vbique, nam Sabbath frequenter ponitur pro ipso festo. Ab istis duobus nominibus videtur ortum, quòd apud Græcos nomẽ σάββατον aliquando declinetur in tertia declinatione, & aliquando in quinta. Nam in Euangeliis frequenter inuenitur datiuus σάββασι, qui videtur deriuatus nõ à σάββατον, ν, sed à σάββας, σάββατος, per quintã. Errauit itaque in hoc nomine Plutarchus, qui, vt testatur Cœlius lib. 4. cap. 15. putauit nomen istud tanquam C natura Græcum deriuari à verbo Græco, σαβάζειν, quod significat bacchari, & more bacchantium tripudiare: vnde & Bacchus Græcis dicitur σαβάζιος, eo quòd Iudæi, secundum eum, die sabbathi solebant sese inuitare ad largius bibendum. Sciendum secundò nomen sabbathi non solùm dici de septimo hebdomadæ die Iudæis celebri, qui propriè tamen dicitur sabbathum, sed etiam de aliorum festorum celebribus diebus, vt de prima die mensis septimi, festo propitiationis, prima & septima die festi azymorum, prima & octaua die festi tabernaculorum, ac die Pentecostes. Nam etiam in his diebus ab operibus erat requiescendum. Sed D hoc erat differentiæ, quòd in vulgaribus sabbathis, quæ septimo quoque die recurrebant, adeò nihil operis erat licitum, vt nec cibum parare liceret, vt patet Exod. 35. vbi dicitur: Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbathi. In aliis verò licebat ea parare quæ ad cibum pertinebant, vt patet Exod. 12. vbi dicitur de festo azymorum: Dies prima erit sancta atque solennis, & dies septima, eadem festiuitate venerabilis, nihil operis facietis in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent. Vocari autem huiusmodi festa etiam sabbatha, patet Leuit. 23. c. Ibi enim prima dies azymorum vocatur sabbathum, cùm E dies sequens, in quo offerendus erat manipulus spicarum, vocetur alter dies sabbathi, vel vt habent Hebræa, crastinum sabbathi. Eodémq; capite de die expiationis dicitur: Sabbathum requietionis est, & affligetis animas vestras. Et sequitur: Die nono mensis à vespere vsque ad vesperam celebrabitis sabbatha vestra. Et sequitur de festo tabernaculorum: Die primo & die octauo erit sabbathum. Reliqui autem dies qui sunt inter primum & vltimum diem alicuius festi constãtis ex plurimis diebus, non dicũtur in scripturis neq; à Iudæis sabbatha, quoniam in illis non erat requies ab operibus. Præterea per κατάχρησιν nomen sabbathi accipitur nonnunquam pro eo tẽpore quod est inter sabbathum & sabbathũ, hoc est, tota hebdomada, & pro singulis etiam hebdomadæ diebus. Hieronymus

A enim frequenter nomen Sabbath Hebraicum vertit per hebdomadam, vt Leuit. 23. vbi sic vertit: Numerabitis ab altero die sabbathi in quo obtulistis manipulum primitiarũ, septem hebdomadas plenas, vsque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ. Hic enim pro nomine, hebdomada, semper est Sabbath. Vnde Hebręi dicũt prima sabbathi, secũda sabbathi, &c. Et Paulus 1. Corinth. vlt. vult collectas fieri in vna sabbathi, hoc est, prima hebdomadæ, quanquam illo loco Græcè sit, σαββάτων, hoc est, sabbathorũ, sicut & Matthæi vltimo, & Lucæ vltimo, & Ioan. penult. vbi nos habemus, vna vel prima sabbathi, Grecè est σαββάτων, hoc est, B sabbathorum, quomodo etiam nos habemus in Marco: Et valde mane vna sabbathorum. Ex quibus locis patet, nomen sabbathi, etiam singulos hebdomadæ dies significare. Ad hæc in scripturis fit mentio de sabbatho terræ, quo terra scilicet debuit quiescere apud Iudæos septimo quoque anno, vt scribitur Leuit. 25. Deinde de sabbatho Christianorum, de quo Isaiæ vlti. & in epist. ad Hebr. 4. cùm dicitur: Relinquitur sabbathismus populo Dei. Et hactenus quidem de vsu vocabuli, Sabbathum, in scripturis. Vt autem iam præcipuas sententias de sabbatho secundoprimo afferamus & expendamus, imprimis sciendum quosdam sabba- C thum secundoprimum asserere fuisse primã diem azymorum, sic dictam quòd prima quidem esset ab azymis, secunda verò dies esset paschæ, quia pascha incepit decimaquarta luna: prima dies verò azymorum decimaquinta luna. Sed præter multa alia absurda quę complectitur ista sententia, etiam hinc constat non posse hunc diem intelligi, quia prima die azymorum nondum licebat spicas carpere & comedere, vt priùs dictum est. Theophylactus autem putat sabbathum secundoprimum dici septimam aliquam hebdomadæ diem, quam in parasceue, id est, sexta hebdomadæ die festum aliquod præcesserit: Iudæi, inquit, omne festum D sabbathum nominabant. Sabbathum enim quies dicitur. Sæpe igitur occurrebat festum in parasceue, & vocabant parasceuen sabbathum propter festum. Deinde quod propriè est sabbathum, nominabant secundoprimum, eo quòd sequatur festum & sabbathum quod præcesserat. Verùm quo minus probari hæc Theophylacti sententia possit, fortiter obstat, quòd Iudæi à tempore finitæ captiuitatis Babylonicæ nominatim cauerunt vt annum sic temperarent, ne sabbatha magnorum festorum vulgaribus sabbathis coniungerentur immediatè, vt postea latius ostendetur, cùm tractabitur de paschate illo vltimo in quo E Christus mortuus est. Itaque Tullius quidam Crispoldus ex quibusdam glossis Iudæorum colligit sabbathum secundoprimum fuisse diem qui primum diem azymorum propriè sequeretur, hoc est, decimam sextam lunam, quo die Leuit. 23. præcipitur offerri manipulus. Osiander verò & Caietanus putant sic appellari dies qui ea festa concludunt, quæ pluribus diebus aguntur, vt sunt septimus dies azymorum, & octauus dies festi tabernaculorum. Rectè enim hos dies vocari sabbatha secundoprima, eo quòd pari honore obseruandi essent cum primo, & primo per omnia similes, primumque sic referentes, vt videri possent sabbathum primum secundariò repertum, atque ob id secundoprimum. Secundùm omnes autem sententias constat hanc historiam rectè

Sabbathum secundoprimum explicatur.

subiun-

subiunctá superiori facto, & sermoni Christi quem descripsit Ioannes. Ná illa probata sunt contigisse in festo Paschæ. Iam secundũ omnes prędictas sententias sabbathum istud secundoprimum statim fuit à Paschæ primo die. Nam secundùm vltimam sententiam tantùm duo fuerunt sabbatha secundoprima, nempe vltimus dies festi azymorum, & octauus dies festi tabernaculorum. Certum est autem hîc non significari octauum illum diem festi tabernaculorũ, cùm tunc omnes segetes essent ex agris collectæ. Significatur ergo secundũ eam sententiam septimus dies azymorũ, vt intelligi possit hæc de spicis confricatis contigisse in eo itinere quo Christus à festo paschatis, cuius Ioannes proximè meminit, è Iudæa in Galilæam rediit. Sed his duabus posterioribus sententiis præter alia quæ obiici possent, illud videtur maximè obstare, quòd secundùm eas sabbathũ secundoprimum non necessariò fuerit sabbathum propriè dictum, hoc est, septima hebdomadæ dies. Iam, vt ex prædictis patet, nullis aliis sabbathis interdictũ fuit parare ea quæ ad vescendum pertinebant, præterquá in sabbathis propriè dictis: quale sabbathũ si non fuisset sabbathũ de quo hîc fit mentio, verisimile non est Pharisæos culpaturos discipulorũ factum, vtpotè pertinens ad vescendum. Quidam volunt sabbathum secundoprimum, esse sabbathũ aliquod non primum, hoc est, principale, quale erat septima hebdomadæ dies, sed minus principale, solennitatem scilicet aliquam nouilunii, vel similem, vt intelligatur Lucas dixisse in sabbatho secundoprimo istud contigisse ad significádum non contigisse in sabbatho celeberrimo, sed tali in quo factũ minus fuerat calumniandum. Verùm vt non est verisimile Pharisæos id criminaturos, quod omnes sciebant in lege apertè permitti: ita non videtur Lucas illud adiecisse, secundoprimo, quò sabbathi istius celebritatem minueret, sed potius vt augeret, ostenderetq; scandali Pharisæorũ occasioné etsi non omnino iustam, tamen quæ iusta videretur secundùm legem esse. Proinde cùm nihil planè certũ adserri possit, probabilissima videtur Chryso. sentétia, qui Homil. 40. super Matthæum dicit, sabbathũ secundoprimum dictum, quando quies & otium duplex erat, tam videlicet sabbathi propriè dicti, quàm solennitatis alicuius incidétis, vt sabbathũ secundoprimum tale fuerit, quale fuit illud de quo dicit Ioannes: Erat enim magnus ille dies sabbathi. Et ob id videri potest dictum in Marco, & similiter in Matthæo apud Græcos, Dominũ transisse in sabbathis per sata, videlicet quòd dies illa bis esset sabbathum, nisi velimus potius phrasi Hebraica intelligere pluralem numerũ pro singulari positũ, vt, in sabbathis, sit, in aliquo sabbathorũ. Secũdùm hanc autem sententiá sabbathum istud, fuit sabbathum aliquod propriè dictũ, cui incidit vel festũ nouilunij, vel festum Pentecostes, neq; necesse erit sabbathum istud accipere fuisse tam vicinũ paschati quomodo alij accipiunt, quando non est multũ verisimile, inueniri facilè potuisse passim in agris spicas maturas quas vellere potuissent discipuli, & comedere. Quid autem sibi velit quidam in Paraph. explicans hunc locũ, omnino non intelligo, cùm sic scribit super Lucá: Accidit itaq; sabbatho quodam, quod Iudæi δευτεροπρῶτον, hoc est, secundoprimum vocant, propterea quòd incidens inter duo sabbatha, videatur geminam habere religioné, quòd & finis sit sabbathi pręcedentis, & initium sequentis.

A [1]DISCIPVLI EIVS [a]ESVRIENTES [e]COEPERVNT [b] PROGREDI ET [l]VELLERE SPICAS, &c.] Quod dicit Marcus, *cœperunt progredi & vellere spicas*, sic est intelligendum, cœperunt progrediendo vellere spicas, vel vt habent Græca, cœperunt iter facere vellendo spicas. Non enim significatur, quòd cùm Christus transiret per sata, discipuli cœperunt progredi, quasi tunc primùm cœperint ambulare: sed quòd inter ambulandum vellebant spicas, vt intelligeretur citra magnũ studium & occupationem, obiterq; discipulos spicas B vulsisse. Vbi & hoc notandũ, quomodo in discipulis auidis doctrinæ Christi, corporaliũ ciborũ non fuerit cura, vt aut priùs sumptis epulis se contra famem munirent, aut sibi de cibo secum in via ferendo prouiderent, aut exquisitos cibos requirerent esurientes, contenti scilicet populari leuandæ famis solatio, nec præparatos cibos, sed simplices cibos quærentes, præ se ferentes satis vitam austeriorem, vt annotauit Hieronymus. Notandum & illud, Dominum, etsi sciret ex hoc facto discipulorum scandalizandos Pharisæos, permisisse tamen, imò eius dispensatione factum vt esurirent discipuli, & esuriétes per sata transirent, vt haberet occasionem superstitiosam Pharisæorum sentétiam C de sabbathi obseruatione refutádi, & demonstrandi se Dominũ esse sabbathi, qui cum suis sabbathi lege non planè teneretur. Hæc enim duo sunt quæ postea docet Dominus. Non carpunt autẽ Pharisęi quòd Christus cum discipulis in sabbatho ambulabat. Licebat enim aliquanto spatio ambulare in sabbatho, vnde Act. 1. dicitur mons Oliueti distare à Hierusalem, habens iter sabbathi. Nec carpunt quòd alienas spicas decerperẽt. Nam & id licitum fuit secũdùm legem. Sic enim præcipitur Deut. 23. Ingressus vineam proximi tui, comede vuas quantum tibi placuerit, foras autem ne efferas tecum: Si intraueris segetem amici tui, franges spicas, & D manu conteres, falce autem non metes. Sed quòd in sabbatho id faciebát, quod alioqui erat licitum, carpebant, circa minutissima nimis superstitiosi, commiserationis affectu destituti, atque etiam ex minimis vndequaq; contra Dominũ occasionem criminandi quærétes. Hæc est enim natura eorum, qui quærentes videri sancti apud homines, vera Dei & proximi dilectione carent. Quòd autem apud Lucam dicantur Pharisæi locuti discipulis, apud Matthæum & Marcum ipsi Domino, nihil habet repugnantiæ. Rectè enim intelligitur priùs quidem locutos discipulis, deinde mox etiam Domino, voléntes in eum torquere discipulorum eius crimen, & in discipulis ipsum calumniari. Nam quemadmodum discipulorum probitas commen- E dat præceptorem, ita malefacta eorum solent imputari his qui instituerent.

ET RESPONDENS IESVS AD EOS DIXIT NVNQVAM LEGISTIS QVID FECERIT DAVID.] Dominus suo more sic patrocinatus est suis discipulis ab ipso omnino pendentibus, vt legis Mosaicæ peritos ex ipsa lege & scripturis refelleret, docés qui potius reprehendi mererentur. Quoniam enim Pharisæi de scripturarum intelligentia gloriabantur, hic frequenter dominus eos notat de scripturarũ ignorantia & non recto intellectu. Id enim notat cùm dicit: *Nunquam legistis*. Aut, *non legistis*. Et, *si sciretis quid est*, &c. Duobus autem exemplis discipulorum factum hîc defendit, quæ deinde sententiis apertis

& scripturis confirmat & comprobat. Et primum
quidem exemplum desumptum à facto Dauidis,
ostendit discipulorum factum licitum esse propter
vrgentem necessitatem. In quo exemplo duo sunt
notanda. Alterum, quod exemplũ affertur non so-
lum ex facto Dauidis, sed etiã eorum qui cum ipso
erant, ad excludendum singularitatem Dauidis, ne
scilicet dicerentur Pharisæi Dauidi id licuisse tan-
quam Regi & Prophetæ Domini. Hoc enim non
potuerunt dicere de his qui cum ipso erant. Alte-
rum est, quòd exemplũ sumptũ est à facto maiori.
Nam longè maius est laicos vesci panibus propo-
sitionis, quos soli sacerdotes poterãt edere, vt scri-
bitur Leuit. 24. quam operari in sabbatho, vt patet
ex eo quòd multis de causis excusari potest opera-
tio in sabbatho, & sæpe accidit: semel verò tantùm
accidit vt laici vescerentur panibus sanctis, quan-
do etiam esurientium mundicitiam sacerdos ex-
quisiuit, vt patet 1. Reg. 21. Est ergo sensus: Qua
fronte me meosq; discipulos defertis, quòd coacti
fame spicas aliquot fortè obuias in sabbatho de-
cerpant quò famem sublenẽt, cùm scriptura, cuius
vos sciẽtia gloriamini, commemoret Dauidem in
simili necessitate deprehẽsum fecisse quiddam, in
quo etiam magis videtur temerata religio, nec ta-
men eius factũ vel à scriptura, vel à quoquam ve-
strum reprehenditur? Is enim cùm necessitate fa-
mis vrgente confugisset in domũ Dei, nec haberet
sacerdos laicos panes, non veritus est accipere non
solùm pro se, sed etiam pro his qui cum ipso erant
panes sanctos, quos propositionis vocant, quos se-
cundum legem solis sacerdotibus licitũ erat edere,
idque in loco sancto. In quo factum Dauid ipsum
etiam summum sacerdotem, legis vtiq; non igna-
rum, habuit consentientẽ & cooperantem. Hoc si
nescitis, aut non meministis, qua fronte profitemi-
ni scripturarũ scientiã? Si scitis ac meministis, cur
in simili causa Dauid & sacerdotẽ qui panes dedit
absoluitis, me autem meosq; tanquam nefarij cri-
minis reos culpatis? Ex qua explicatione patet præ-
ter duo illa quæ in hoc exemplo dicta sunt anno-
tanda, etiam illud obseruandum, hoc exemplo Do-
minum non tantùm discipulos, sed etiam se dire-
ctè defendere. Porrò circa hoc exemplum duo oc-
currunt dubia, de concordia narrationis historiæ
huius in hoc loco, & in eo loco vnde est desum-
pta, scilicet 1. Reg. 21. Primũ enim ibi dicitur istud
Dauidis factũ contigisse sub Achimelech, pro quo
malè legitur in Græcorum libris, Abimelech: hic
verò à Marco dicitur cõtigisse sub Abiathar prin-
cipe sacerdotũ, qui fuit filius Achimelech. Secundò
hic dicuntur fuisse quidam cum Dauide, quibus
etiam dederit Dauid edẽdos panes propositionis,
cùm in historia Regũ apertè dicatur Dauidem fuis-
se solum. Ideo enim obstupefactus Achimelech sa-
cerdos dixit ei: Quare tu solus, & nullus est tecum?
Et ad primũ quidem horũ dicunt quidã, vt indicat
Theophylactus, cùm istud factũ Dauidis contigit,
Achimelech quidẽ fuisse sacerdotẽ, qui tunc in do-
mo Dei ministrabat: Abiathar verò, non eum qui
filius fuit Achimelech, sed aliũ aliquem, fuisse sum-
mum sacerdotẽ. Verùm satis constat, Achimelech
fuisse summum sacerdotẽ, ex historia Regũ. Aliter
ergo dici potest filium positũ hîc potius quàm pa-
trem, eo quòd patre mox post factum illud à Saule
occiso, filius diu, imò omnibus diebus Dauidis fue-
rit princeps sacerdotum. Itaque quòd dicitur hic
istud cõtigisse sub Abiathar principe sacerdotum,
A non sic erit intelligendũ, quasi Abiathar tunc fuis-
set princeps sacerdotum cùm hæc cõtingerent, sed
quòd sub Abiathar & eius tẽpore hæc contigerũt,
qui postea fuit princeps sacerdotũ. Verùm cũ secun
dum Hebræam phrasim illud, *sub Abiathar principe*
sacerdotum, videatur omnino debere sic intelligi:
Cùm Abiathar esset princeps sacerdotum, rectius
dicetur Achimelech sacerdotẽ fuisse binominem,
& dictum etiam nomine filij sui Abiathar. Viden-
tur enim hæc duo nomina, Achimelech & Abia-
thar, patri & filio simul fuisse cõmunia. Nam 2. Reg.
8. & 1. Paralip. 18 dicuntur in diebus Dauid fuisse
B principes sacerdotum Sadoch filius Achitob, &
Achimelech filius Abiathar: vbi per Achimelech
non videtur posse accipi nepos ipsius Achimelech
qui occisus fuit à Saul. Nam huius Achimelech fi-
lius, Abiathar scilicet, fuit cũ Sadoch omnibus die-
bus Dauid summus sacerdos etiam vsq; ad regnum
Salomonis, a quo Abiathar reiectus fuit à sacer-
dotio, vt iam solus Sadoch esset sacerdos primus,
vt scribitur 3. Reg. 2. Vnde qui 2. Reg. 8. & 1 Para-
lip. 18. dicitur Achimelech, is est qui in 1. Reg dici-
tur Abiathar: & qui dicitur Abiathar, is est qui di-
citur in 1 Reg. Achimelech nam & 1. Paralip. 15. Sa-
C doch & Abiathar dicuntur fuisse sacerdotes primi
tempore Dauidis, cùm alibi dicatur Sadoch, & A-
chimelech filius Abiathar. Ad secundam difficul-
tatem Nicolaus intelligens quosdã fuisse cum Da-
uide, tum ex hoc loco, tum ex eo quòd in historia
Regum quę at Achimelech an mũdi essent pueri à
mulieribus, dicit illud, Quare tu solus, & nullus est
tecum? intelligendum non quòd nulli fuerint cum
ipso, sed quòd admodũ pauci, quodq; non esset co-
mitatus pro dignitate & more suo. Verùm nimis
apertè ibi dicitur Dauidem fuisse solum, cùm non
solùm dicatur: Quare tu solus, sed etiam addatur,
& nullus est tecum? Nam quòd Achimelech quæ-
D rit si mundi essent pueri, non quærit de pueris tunc
cum Dauide præsentibus, sed de quibus Dauid di-
xerat se condixisse in illum vel illum locum. Itaque
Thostatus intelligit Dauidẽ quidẽ omnino solum
venisse ad Achimelech, sed eos hîc dici fuisse cum
eo, qui in statuto aliquo loco latebant, expectãtes
Dauidis ad eos reditũ, ac his Dauidem participasse
etiam de panibus sanctis. Sed nec ex precedẽtibus,
nec ex sequentibus videtur aliquos habuisse Daui-
dem comites fugæ suæ, sed potius cõtrarium. Nam
& solus venerat ad Ionatham, vnde fugit ad Achi-
melech, & ab Achimelech solus venit ad Achis re-
E gem Geth. Quòd autẽ Dauid dicit de pueris quibus
condixerit in hunc vel illum locum, videtur dixisse
mendacio quodã sibi officioso, quò magis fugę suę
rationem celaret ipsum Achimelech, quomodo in-
telligunt omnes Hebræi, & textus ipse satis signi-
ficat. Hoc ergo sic recipimus, quod hîc dicitur de
his qui erant cum Dauide, oportet intelligere non
de his qui re vera illi aderant, sed de his quos Da-
uid finxit se habere comites in certo loco constitu-
tos, quibus & finxit se daturum postulatos panes,
quos non solũ pro Dauide ipso, sed etiã pro socijs
eius, quos se finxit habere, non dubitauit dare sacer
dos. Id enim ad propositũ saluatoris sufficit, quod
& Dauid non dubitauit postulare etiam pro seruis
suis, & sacerdos illi non dubitauit dare. Porrò pa-
nes propositionis Hebraicè dicũtur panes facierũ,
hoc est, panes qui ponebantur ante faciem domi-
ni, ante scilicet sanctum sanctorum & propitiato-
rium, in quo Deus velut præsentiã suam specialem
exhibe

exhibebat. Dicuntur autem panes propositionis Hebraica phrasi, pro eo quod est, panes propositi, videlicet ante faciem Domini, & propitiatorium.

AVT NON LEGISTIS IN LEGE, QVIA SABBATHIS SACERDOTES IN TEMPLO, &c.] Alterum hic affertur exemplũ desumptum ex facto sacerdotũ legis authoritati innitente. Quo quidẽ exemplo iam certius ostenditur factum discipulorũ vacare crimine, quàm superiori exẽplo, quod tanquam debilius præmittitur, idq; ratione seruitij diuini. Sacerdotes enim in sabbathis occidunt in templo, hoc est, atrio templi, animalia, detrahunt pelles, ligna cõponunt, ignemq; accendunt, & alia multa similia opera seruilia faciũt, idq; legis autoritate, quæ in multis locis præcipit sabbathis offerri sacrificia huiusmodi, & nominatim Nume. 28. Huiusmodi autẽ operationem sacerdotum vocat violare vel prophanare sabbathum, quia re vera huiusmodi opera sunt seruilia ex suo genere & proinde per ea ex se prophanatur sanctitas sabbathi. Quòd autẽ hoc exemplũ sacerdotum faciat ad excusationem facti discipulorum, ostendit cùm subdit; *Dico autem vobis, quia templo maior est hic*, hoc est, in hoc loco. Est enim, hic, aduerbiũ, non pronomen. Intendit ergo, quòd quemadmodũ sacerdotes sine crimine sunt dum in sabbathis violant sabbathum, eo quòd eorum opera templi excuset sanctitas, cui per huiusmodi opera seruiunt, ita & discipuli sunt innocentes, eo quòd præsente, & permittente eo, & ad seruitiũ eius facerent quę fecerunt, qui maior est templo, vtpote templi Dominus. Si enim tẽpli sanctitas non excusat modò, sed exigit opus à sacerdotibus in sabbatho, magis debuit discipulos excusare comitatus eius qui tẽplo sanctior erat, ac eius causa plus meritò licere quàm causa tẽpli. Probè autẽ notandũ, Dominum hic cõparare factum discipulorũ, facto sacerdotũ in tẽplo. Dat enim intelligi eos qui cibũ corpori parant, vt Christo, & Euãgelio seruiãt: quomodo fecerunt discipuli, qui vrgẽte fame obuium cibũ sumpserũt, quò cõmodius Christũ comitarẽtur, facere rem nõ minus Deo gratã: quàm erant grata sacrificia legis. Hactenus ergo duplici nomine suos defendit Dominus discipulos, videlicet tũ ratione necessitatis, quæ ab omni lege liberat, maximè cæremoniali, tũ ratione seruitij diuinioris, quàm erat seruitiũ sacerdotũ in templo.

SI AVTEM SCIRETIS QVID EST, MISERICORDIAM VOLO, &c.] Testimoniũ istud Oseæ, quod etiã supra obiecit Pharisæis, notans eos, & hic, & ibi de falsa gloriatione peritiæ scripturarũ, ac de præpostera religione, bene adductum est post duo superiora exẽpla. Nam in primo fit mentio de statu eorum qui misericordia sunt digni, in secũdo verò de sacrificiis legis. Adducit ergo testimoniũ Dominus, quod ad vtrumque exemplum pertineat. Cùm enim Deus ab hominibus magis exigat misericordiã proximis exhibendam, quàm sacrificium sibi offerendum, aut quemuis alium cæremonialẽ cultum, qui nomine sacrificij hic cõprehenditur, debuissent Pharisæi potius misericordiæ affectu absoluisse discipulos, miseria famis vrgente, leue opus facientes, quàm zelo sabbathi seruãdi eos condẽnare, cùm eodem zelo tamen non condẽnarent sacerdotes in templo sacrificia offerẽtes. Hoc ergo Oseæ testimonio & redditur generalis ratio eius quod primũ exemplum intendit, videlicet quare necessitate aliqua

A constrictis permittendum sit potius aliquid, quod alioqui est cõtra legis cæremonias, quàm exigenda ab eis exacta legis obseruatio, & etiam ostenditur quàm rectè in secundo exemplo per factum sacerdotũ excusetur discipulorũ factum. Si enim propter sacrificium sinenda sacerdotibus est sabbathi violatio, multo magis sinenda est miseris propter misericordiam proximis debitam, quia gratior est Deo misericordia quàm sacrificium.

[b]ET DICEBAT EIS: SABBATHVM PROPTER HOMINEM FACTVM, &c.] Duabus B iam sententiis omnem suam explicat intẽtionem quarum prior prius respicit exemplum, posterior verò secundum. Priori enim sententia quæ est apud solum Marcum, reddit rationem eius quod prius exemplum intendebat, nempe quòd ob necessitatem non esset seruanda lex sabbathi, eò quòd non homo propter sabbathum factus sit, sed cõtra, sabbathum propter hominẽ, ob cuius proinde necessitatem vel magnã vtilitatem lex sabbathi cessare deberet. Et quidem poterãt discipuli hoc die sine magno periculo abstinere à cibo maxime isto: sed cùm sabbathũ propter hominẽ erat, ne leui quidem incõmodo debebant eius causa affici, maximè cùm paruulo labore incommodũ illud vitare C possent. Temerè quidem in illo operatos esse, impietas fuisset ac Dei contemptus: verùm dum ita res ferebat, fames vrgebat, & ad manum erat, vnde paruulo labore necessarium sibi cibum pararẽt, quò cõmodius Christum comitarentur, iure optimo tãtillum laboris sibi in sabbatho indulserunt. Vt autem melius intelligatur quod dicitur sabbathum propter hominẽ factum, hoc est, institutum, annotãdum in scripturis quatuor indicari literales rationes institutionis sabbathi. Primò, in commemorationem eius quod Deus postquã sex diebus omnes condidisset creaturas, septimo quieuerit à condendis nouis creaturis. Sic enim scribitur Exod. 20. Memento vt diem sabbathi sanctifices. D Sex enim diebus fecit Deus cœlum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo, idcirco benedixit dominus diei septimo & sanctificauit eum. Per hoc autem quod dicitur Deus benedixisse diei septimo, & sanctificasse, nihil aliud significatur quàm quòd Deus illum suo cultui deputauerit. Hoc enim est sanctificare aliquid, diuino cultui illud deputare. Tunc ergo eum diẽ sanctificauit, cùm populo Israëlitico per Moysen præcepit, vt eum diem sanctũ haberent. Nam quod Genes. 2. dicitur Dominus benedixisse diei septimo, & sanctificasse illum, per anticipationem dictum est. Non enim significare voluit Moyses Deum sanctificasse illũ diem statim post opera sex E dierũ, sed tunc sanctificasse, cùm illa ipse Moyses scriberet. In principio enim sanctificatione diei alicuius certè opus non erat, cùm homines parum aut nihil distracti curis rerum tẽporalium quas seculi negotio omnibus abundè satis prouenerũt in prima terræ fertilitate, & hominum raritate, satis per sese in consideratione diuinæ bonitatis, & potentiæ in condins creaturis relucentis exercebantur. Cùm verò in mundo veri Dei cognitio cœpit extingui, & homines rebus istis temporalibus cœperũt toti esse addicti populo Israëlitico, quem ex omnibus gentibus sibi delegerat in populum quem sui cognitione, suisque præceptis imbueret, statuit obseruare religiosè diem septimum, vt qui aliis diebus curis huius vitæ distractiores essent,

illo

illo Dei potētiam,& bonitatem in creaturis,quas A hominū causa condidit, relucentē consideraret, ac sic ad pietatem venerationemq; Dei formaren tur. Hoc enim fine in cōmemorationē suæ quietis,indixit Iudæis quietem ab omni opere, videlicet vt quiescentes vacarent contēplationi diuinæ potentiæ, sapientiæ, & bonitatis. Non solùm autem pro recordatione beneficiorum in creatione hominibus exhibitorū sabbathum institutū fuit, sed secūdo etiam in cōmemorationem eius quòd à seruitute Ægyptiaca ipsos Iudæos liberasset. Sic enim scribitur Deutero. 5. Memento quòd,& ipse B seruieris in Ægypto, & eduxerit te inde dominus Deus tuus in manu forti, & brachio extēto. Idcirco præcepit tibi Dominus vt obseruares diē sabbathi. Quo loco etiam tertia redditur ratio institutionis sabbathi, ex superiori ratione consequens, videlicet vt æquè atq; herus quietē frueretur serui & ancillæ Non facies, inquit, in eo quicquā operis,tu & filius tuus,& filia,seruus,& ancilla,bos & asinus,& omne iumētum tuum , vt requiescat seruus tuus,& ancilla tua sicut, & tu. Porrò Exod. 31. etiam quarta ponitur ratio institutionis sabbathi, cùm dicitur: Videte vt sabbathū meum custodiatis, quia signum est inter me, & vos in generationibus vestris,vt sciatis quia ego dominus,qui san- C ctifico vos,&c.Per sabbathi enim obseruationem dignoscebantur Iudæi à reliquis gentibus, & ipsi quidē demonstrabant se esse cultores eius Dei qui post creata omnia in sex diebus,septimo die quieuit:Deus verò qui diē illū sibi sanctificauerat, demonstrabat se illius populi esse sanctificatorē. Ex his manifestum est,quomodo sabbathum propter hominem sit factum,& institutum, videlicet mm vt secūdum corpus quiesceret,nec perpetuis laboribus frāgeretur,aut auaritiæ totus deseruiret:tum vt mente Dei beneficia siue in creatione, siue in redemptione exhibita commemorans, in pietatu erga Deū institueretur, & ab ipso sanctificaretur.

ITAQVE DOMINVS EST FILIVS HOMINIS ETIAM SABBATHI.] Hæc est secunda sententia, qua declaratur secundum exemplum , videlicet cur rectè discipulis se sequētibus permiserit dominus sabbathi violationem,queādmodum sacerdotibus permittitur ob sanctitatem templi cui seruiunt. Aduertendū autem,quòd hæc sententia cùm à tribus Euāgelistis ponatur , à singulis tamē diuersimodè ponitur. Lucas enim eam absolutē ponit , hoc est, vt nec inferatur ex superioribus,nec superiora probet. Nam postquā posuisset exemplum de Dauide , subiicit , *Et dicebat illis , Quia dominus est filius hominis etiam sabbathi*. Vbi coniunctio, *quia*, pro quòd posita, ad sensum superest,addita ex phrasi Græca. Matthæus verò eam ponit tanquam causam probatiuam alicuius præcedentis. Nam postquam posuit duo illa exempla, & deinde subiecisset scripturam Oseæ, addidit , *Dominus enim est filius hominis etiam sabbathi* Vbi coniunctio, *enim*, reddit rationem quare discipulos suos dixerit innocentes, respiciendo ad exemplum secūdum. Marcus verò hanc sententiam ponit inferendo eam ex superiori sententia.Ex eo enim quòd sabbathum propter hominem factum est,bene consequitur filium hominis,hoc est,ipsum Christum esse dominum etiam sabbathi, præsupposito quòd sit Dominus omniū hominum , & quòd propter hominis vtilitatem promouendam in hunc mundum venerit. Ex eo enim quòd filius hominis est dominus omnium quæ ordinantur ad humanam salutem , consequitur eum etiam esse dominū sabbathi ordinati propter hominum vtilitatem,ac proinde ipsum rectè sinere violationem sabbathi, quādo ita hominum exigit vtilitas. Nec ob hanc diuersam huius sententiæ positionem aliqua est inter Euangelistas discordia. Quoniā enim Matthæus omisit illud ex quo hanc sententiam Marcus infert,ideo non potuit eam inferendo, sed cum causali coniūctione, nimirum indicans ad quid probandum dominus hanc sententiam, & conclusionem adduxerit, videlicet ad probandum innocētiam discipulorum, ad quam etiam probandam Marcus eam intulit ex superiori sententia. Aduertēdum sacundò omnes Euangelistas,etsi non omnia eadem afferant,duas tamē rationes adducere quibus Christus suos excusauit,nempe ratione necessitatis,& ratione suæ autoritatis,omnes etiam vltimo loco adferre eam sententiam , *Dominus est filius hominis etiam sabbathi*; quod ea præcipuam contineret rationē excusantē discipulos,& ob quam dominus, & nunc permisit hoc factum suis, & aliàs frequenter in sabbatho operatus est, aliósq; quædā operari iussit, videlicet vt Iudæi intelligerent ipsum esse sabbathi ac totius legis & authorem & dominum,qui venerat sabbathum commutare in spirituale sabbathum. Sic enim temperauit Dominus ea quæ in sabbatho operatus est,vel operari alios fecit, vt meritò non possent ea calumniari Iudæi, cùm seruirent gloriæ Dei, & vtilitati hominum , propter quæ sabbathum fuit institutū,& simul ex ipsis intelligere possent ipsum esse dominum sabbathi ac totius Mosaicæ legis. Porrò factum istud discipulorum,vt alia omnia,etiam antiquissimi patres mysticè interpretantur, idq; dupliciter, videlicet & allegoricè, & moraliter. Et allegoricè quidē D. Sensus allegoricus. Hilarius, Ambrosius, & Beda intelligunt signifi- D catum huiusmodi facto,discipulos, Apostolos,& doctores Euangelicos in sabbatho, hoc est in otio legis, & sabbatho secundo primo, hoc est,in sabbatho Euangelico cum Christo ituros,in agro huius mūdi cœlistis doctrinæ semine seminato , atq; segetes ex hoc semine natas ac maturescentes ad messem ipsos esurientes vellicaturos, & manibus confricaturos , quia scilicet doctores Euangelici hominum salutem esurientes ex agro huius mūdi decerpturi erāt eos qui præordinati erant,& prædestinati borreo regni cœlorū,quiq; iacto semine verbi Dei in hunc mundū facti sunt seges bona, quæ digna esset horreo cœlesti,quos etiā sua institutione,& exemplis satagerent à terreno cōtagio E mundare,eorumq; salute sese pascere,ac sanctorū se alere profectu ipsos curaturos. Quod videntes Pharisæi,& Iudæi reprehēsuri erāt, existimātes illicitū in sabbatho legis, Apostolos per totius mundi agrū discurrentes sese pascere gentiū profectu. Moraliter autem hoc factum pulchrè Beda sic tractat: Per sata ambulant cum Domino, qui eloquia Sensus moralis. sacra meditari delectātur. Esuriūt,cùm in eis panē vitæ inuenire desiderant,& hoc in sabbathis,cùm sopita mēte à turbulētis cogitationibus vacare gaudent. Vellunt spicas,& contritas purgāt,donec ad escam perueniāt, cùm testimonia scripturārum ad quę legentes perueniunt, meditando assumunt, & tamdiu discutiunt,donec in his medullam dilectionis inueniant: verùm hæc mentiū refectio stultis displicet, sed à Domino approbatur. Hæc ille.

PHARI

PHARISÆOS OB SANATAM IN SABBATHO MANVM ARIdam offensos, rursum confutat Dominus. Matth. 12. Marc. 3. Luc. 6.

CAPVT XXXVIII.

T cum inde transisset, factum est et in alio sabbatho, vt intraret iterum in synagogam eorum, & doceret. Et ecce, erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida. Et obseruabant eum Scribæ & Pharisæi, si in sabbatho curaret, vt inuenirent vnde accusarent eum. Et interrogabant eum dicentes: Si licet sabbathis curare? vt accusarent eum. Ipse verò sciebat cogitationes eorum, & ait homini qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Et surgens stetit. Ait autem ad illos Iesus: Interrogo vos si licet sabbathis benefacere, an malè? animam saluam facere, an perdere? At illi tacebant. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam, & si ceciderit hæc sabbathis in foueam, nónne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior est homo oue? Itaque licet sabbathis benefacere. Et circumspiciens eos cum ira, contristatur super cæcitate cordis eorum, tunc dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus eius sanitati sicut altera. Ipsi autem repleti sunt insipientia. Exeuntes autem Pharisæi statim cum Herodianis concilium faciebant aduersum eum quomodo perderent eum, & colloquebantur adinuicem quidnam facerent Iesu. Iesus autem sciens cum discipulis suis secessit inde ad mare, & multa turba secuta est eum a Galilæa & Iudæa, & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem. & qui circa Tyrum & Sidonem multitudo magna, audientes quæ faciebat venerunt ad eum. Et dixit Iesus discipulis suis, vt nauicula sibi deseruiret propter turbam, ne comprimerent eum. Multos enim sanabat, ita vt irruerent in eum, vt illum tangerent quotquot habebant plagas. Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifestum eum facerent. Et spiritus immundi cùm illum videbant, procidebant ei, & clamabant dicentes, Tu es filius Dei. Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum, vt impleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, & iudicium gentibus nunciabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eiciat ad victoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt.

Marginal notes: a autem. † a venit. b. & introiuit. ▷ c. manū habēs aridam. c obseruabant autē. † b. sabbathis. ▷ ho. habenti. b. Et dixit eis. † c circūspiciens omnibus. a. ait. c. dixit. ▷ 6. illi a. secuti sunt eum multi.

ET CVM INDE TRANSISSET, FACTVM EST ET IN ALIO SABBATHO VT INTRARET ITERVM, &c.] Superiori Pharisæorum calumniæ aliam iam longè iniquiorem, & absurdiorem eorundem calumniam occasione sabbathi etiam natam subiungũt Euangelistæ, quò apertè constaret, & maxima eorum in diiudicando cæcitas, & implacabilis factorum Christi inuidia cui nullis rationibus, quantumuis efficacibus satisfieri potuit, sed potius semper in peius profecit. Et quidem ex Matthæo intelligi potuisset eadem die istud contigisse qua superius factum. Sic enim narrat quasi sine aliquo medio mox istud consecutum sit superius, sed ex Luca, qui in alio sabbatho factum narrat, constat alio die rem hanc gestam. Nihil autem est repugnantiæ, quòd apud Matthæũ dicuntur Iudæi rogasse Dominum, si liceret sabbathis curare: apud Marcum verò, & Lucam legitur Dominus interrogasse eos. Intelligendum enim secundùm Augustinum in lib. de consensu Euang. 2. quemadmodum indicat Concordia, quòd illi priùs interrogauerint Dominum, *Si licet sabbathis curare?* deinde intelligẽs cogitationes eorum, animum accusandi quærentium, cõstituit in medio illum quem erat sanaturus, & interrogauit quæ Marcus & Lucas eum interrogasse commemorant, & tunc illis tacentibus proposuit similitudinem, quam habet Matthæus, de oue, concludens alterum eorũ quæ interrogauerat, nempe quod liceret sabbathis benefacere. Cùm enim illi interrogassent, si liceret curare sabbathis: Dominus cõtrà talem proposuit quæstionem, qua manifestum erat quid ad ipsorum respõdendum esset quæstionem, quæstionem scilicet altera quæstione soluens. Aut intelligi potest Matthæum Euangelistam Pharisæis tribuisse illam quæstionem, si liceret Sabbathis curare; eò

A quòd ipsi obseruantes Dominum si sanaret in sabbatho, huiusmodi quæstionem animo voluebant. Notandum autem, & Marcum cum Luca dicere, obseruasse Pharisæos Dominum si in sabbatho curaret, non vt inde eius potentiam, & bonitatem agnoscerent & admirarentur, sed vt accusarẽt eum, Et Matthæũ similiter dicere, interrogasse eos Dominum si in sabbatho liceret curare, non vt discerent, sed vt accusarent eum. Non enim aut meliores aut doctiores esse quærebant, sed toti in hoc vno erant, vt occasionem aliquam calumniandi Dominum etiam ex re optima inuenirent. Et quidem hac sua quæstione putabant Dominum capiendum vtrum vis responderet. Si enim diceret B curare licere, quod cum omnino dictum iri putabant, tanquam contrarium Moysi, & legi erant accusaturi: si verò diceret non licere curare, accusaturi erant eum crudelitatis, aut impotentiæ: aut obiecturi erant, multo ergo minus licuisse discipulis in sabbatho vellere spicas, nec filium hominis esse Dominum sabbathi. Verùm Dominus spiritu diuinitatis suæ sciens cogitationes eorum pulchrè ipsorum versutiam confutauit. Et primùm hominẽ habentem manum aridam & mancam, surgere & in mediũ stare præcepit, idq; tum vt omnes attentos faceret ad tãdo miraculo, tum vt miserabilis hominis calamitas ad misericordiã Pharisæos C prouocaret, & à tam iniquo, & sæuo iudicio reuocaret. Ille autem exsurgens dicitur stetisse, quod certè illius demonstrabat in Dominum fidem. Deinde cùm sciret eos non moueri affectu pietatis, vincere studet interrogatione duas cõtinẽte partes inter se contrarias, vt ex contrariorum inter se comparatione veritas elucesceret. Non enim quærit solum si liceat sabbathis benefacere, sed si liceat sabbathis benefacere an malefacere, hoc est, prodesse alicui an nocere: hoc enim significant Græcę dictiones

dictiones, *ἀγαθοποιῆσαι*, & *κακοποιῆσαι*. Et augendo quæstionem adiecit, *animam saluam facere aut perdere*, hoc est, vitam alicuius conseruare an occidere? Nam anima hic pro vita posita est. Ex oppositione enim contrarij quod absurdum erat admittere, insinuat necessariò concedendum esse alterum quod voluit asserere, & tam conuenire sabbatho benefacere quàm non conueniebat malefacere. Cùm enim nullo die liceret malefacere, multo minus licebat illud die sabbathi ob diei sanctitatem: ac proinde contrà cùm omni liceret die benefacere, multò magis die sabbathi licebat, & decebat ob diei sanctitatem. Sic aliquo reprehendente bonum aliquod opus quod facimus, dicere solemus: An nō licet mihi hoc facere? aut, oportebit me facere quod malum est? Potest, & aliter intelligi in quæstione à Domino appositum esse, an malefacere, & an perdere liceret, videlicet vt significaret non benefacere alicui misero cùm quis possit, esse malefacere: & non seruare vitā alicuius cùm quis possit, esse perdere ipsum, vt sit huiusmodi quæstio planè cornuta interrogatio, hunc habēs sensum: Libens à vobis didicerim, qui profitemini legis scientiam, vtrum liceat sabbatho beneficio iuuare proximum, an potius deserere proximum in calamitate, cui possis subuenire? Et vtrū fas est, seruare vitam hominis in sabbatho, an perdere, hoc est, sinere eum perire cùm possis seruare? Perdit enim vitam alterius, qui cùm possit seruare non seruat. Sic quidam. Secundum autem vtramuis intelligentiam patet, quomodo non potuerint respondere Pharisæi, nec licere in sabbathis prodesse, nec licere nocere, sed ad alterū concedendū astrictos fuisse. Cùm autem nec respondere auderent licere sabbathis malefacere, aut sinere perire proximū: nec rursum respondere vellent licere prodesse proximo, ne suis ipsi verbis sibi calumniandi præriperent occasionem, tacere elegerunt. Vbi obseruāda malitiosa Pharisæorum versutia, qui prouocati interrogatione nec respondere potuerunt, nec tamen etiā calumniandi animum deponere. Verùm Domini interea mira bonitas illuxit, qui quamlibet obstinatis rationem etiam præterea quòd sanandus iste sibi esset, summa cum mansuetudine reddidit. Sicque quæstionem tum ab illis, tū à se propositam, adducto exēplo quodam ab ipsis petito, soluit vt illos, & auaritiæ condemnet, & immisericordiæ ac cæcitatis extremæ, dum id non permiserunt fieri in homine, quod sibi permiserunt in oue. Et est sensus à Domino intentus iste: Cùm ne vnus quidem vestrum sit, qui etiamsi vnicā tantùm habeat ouem tamen eam cadentē sabbatho in foueam, eo quòd aliena ope indigeat, non sit sua manu subleuaturus è fouea, idq; non tam animali quàm suæ auaritiæ, & commodo consulere volens, tanto magis licebit in sabbatho pietatis affectu succurrere homini misero, quanto homo melior est oue. Notandum ergo, argumentum à minori, hoc est, ab eo quod minus videtur licitum in sabbatho, quo argumēto hic Dominus vtitur, suā vim & efficaciam habere in duobus, videlicet, & in comparatione ouis ad hominem, & in eo quod in subleuatione ouis concurrit affectus proprij lucri, in curatione autem hominis, affectus misericordiæ. Et auaritiæ quidē aut proprij lucri affectum notat satis saluator, cùm dicit dominum ouis subleuaturum suam ouem, etiamsi vnicam eam habeat, ex cuius amis-A sione paruū damnū incurreret. Videri tamen posset exemplum hoc à Domino adductum non esse proposito conueniens, eo quòd in casu quo ouis aliqua in foueā prolapsa esset, concurrat conditio necessitatis talis, vt peritura sit ouis, si non ea die ei succurratur, qualis necessitas non erat in præsenti ægro, cuius curatio potuisset differri in diem sequentem sine aliquo periculo. Sed dicēdum, ob id conuenienter adductum hoc exemplum, quòd in subleuatione ouis non spectabatur à subleuantibus necessitas animalis morituri, sed necessitas damni non secuturi. Iam maius damnum, maiusq; B malum est hominem vno aliquo die miserum esse & malo aliquo affligi, quā ouem aliquam perire: ergo si ad effugiendum damnū ouis licuit eam in sabbatho subleuare, multo magis licuit eadem die homini misero subuenire, ad pellēdū ab eo maius malū. Vnde satis intelligere licet quando & quomodo liceat medicis, & chirurgis Iudæorū subuenire ægris, & vulneratis. Idem dicendū est de duobus exemplis similibus, quæ simili de causa affert Dominus postea Lucæ 13. & 14 cùm curasset mulierem contractam, & hominem hydropicum.

[h] ET CIRCVMSPICIENS EOS [b] CVM IRA, CONTRISTATVS SVPER CAECITATE, &c.] Circumspexit omnes Dominus, si scilicet aliquis esset qui quicquam vellet responde-C re. Circumspexit cum ira, & indignationis declaratione: vt eos hac ratione ad erubescentiam & resipiscentiam permoueret. Fuit autem in Christo quatenus homo erat, vera ira, sicut & vera tristitia: quibus à se assumptis passionibus docemur, virum bonū non debere ab omni passione esse alienum, vt voluerunt Stoici. Fuit tamen in Christo ira, passio non turbans rationem, sed potius propassio non redundans in alias vires, & nec impediens, nec turbans alias animæ actiones, quemadmodum turbat ferè in aliis. Bene autem additur, *contristatus*, vel potius condolens (est enim Græcè *συλλυπούμενος*) *super cæcitate cordis eorum*, vt intel-D ligatur non iratus fuisse in ipsos homines, sed potius vitio ipsorū, ipsis autē hominibus condoluisse. Hoc est enim perfectæ virtutis, vt ira quidem quis peccanti ex zelo Dei, & virtutis irascatur, vt simul, & affectu charitatis, & misericordiæ condoleat, ira scilicet commota contra vitium, condolentia verò erga homines. Cōdolebat ergo de cæcitate cordis eorum, quòd scilicet qui se profitebantur duces cæcorum, ipsi haberent cor inuidia & odio adeò excæcatum, vt clarissimā veritatem etiam postquā ob oculos posita esset, & explicata eis, non cernerent. Porrò Græcè pro ablatiuo, *cæcitate*, est *πωρώσει*, quæ dictio etiam significat duri-E tiam, idque propriè. Potest ergo sensus esse extensior, Dominum scilicet contristatū de duritia cordis eorum, nimirum quòd nec aspectu miserabili placarentur, nec sermonem, & rationem cui contradicere non possent, reciperent. Itaque cùm iam Dominus nihil prætermisisset, quo potuisset Pharisæorum malignos animos placare, iamque satis constaret eos nō tam ignoratione veri quàm obstinata malitia volentes errare, quo nos doceret ob deploratam quorundam malitiam nō esse abstinendum à iuuandis proximis, aut à quibusuis bonis operibus, maximè cùm ratio nostri facti illis est exposita, cōuertit se ad hominem, & populo ad rei euentum inhiante dixit homini: *Extende manum tuam*. Vixque ea vox audita est, & homo

extendit

extendit manũ subitò sic mutatã, vt suis omnibus officiis fungeretur, sicut altera quæ nunquã manca fuerat. Vbi & hoc notandũ, quòd solo verbo hunc sanauit, non admota manu, aut alia re, quemadmodum aliàs solet, sed nec homini sanato præcipiens facere aliquid operis, quemadmodum priùs præcepetat paralytico, vt Pharisæi iam minus haberent causam insaniendi contra ipsum. Quomodo enim sabbathũ violasset verbo? An verò extensio manus sabbathum potuit violare, cùm quisque Iudæorum in sabbatho frequenter extendat manus, portans etiam cibos, calicemq́; porrigens, & cætera quæ erant victui necessaria? Eo sanè nos docuit, non satis habere quòd benefaciamus, sed omnẽ etiam lapidem mouendũ, quòd id fiat cum gratia quorumlibet. Sic enim videmus hîc Christum egisse. Nam primùm malè habentẽ in mediũ statuit, vt vel eius conspecta miseria illi moti agnoscerent pium esse eum etiã sabbatho curare. Tum interrogatione cõmoda monuit, vt nunquã non liceret benefacere, ita multò magis sabbatho. Postremò & ab ipsorũ exemplo idẽ cõprobauit. Cumq́; hæc omnia illos non possent mouere vt rectè sentirent, & ferrent misero benefieri, neq; liceat ob illorũ peruersitatem indigẽti beneficiũ negare, ita rem attemperauit, vt iuuaret quidẽ laborantẽ, & illis tamen quàm minimũ daret occasionis succensendi, curans morbidum solo verbo. Verùm hæc omnia non solùm nihil profecerũt in obstinatis Pharisæis, sed etiam his omnibus sceleratiores facti sunt. Qui enim priùs nec miseria hominis, nec rationibus efficacibus placari potuerunt, iam quoque nec miraculi magnitudine, quod diuinã planè restabat virtutem, & ipsum curatorem dominũ esse legis & sabbathi, nec eiusdem miraculi modestia quæ adhibita erat, flecti nequiuerunt, sed potius inuidia iam crescente efferati sunt, adeo vt etiam de perdendo ipso consiliũ captarent, idq́; cum Herodianis, quibus, vtpotè fauentibus Romanorum parti, nihil magis odibãt aliàs. Vndè bene scripsit Lucas ipsos repletos esse insipiẽtia, aut potius (quod peius est) amentia. Est enim Grecè ἀνοίας quod propriè amentiam significat. Nam quid amẽtia fuerit si hæc non erat, post facti rationem tanta cum modestia redditam, ob beneficium planè diuinũ, tanta etiã cum moderatione præstitum, tanto potuisse odio Dominum prosequi? Hîc obseruãdum, quantum malum sit inuidia, quod nõ potest beneficiis superari vt alia mala, sed potius irritatur, de quo pulchrè Basilius in sermone de inuidia. Et Marcus quidem dicit Pharisæos excũtes statim captasse consilium cum Herodianis de perdendo Iesu, vt intelligere liceat sabbatho hoc consilium ab eis captatũ, quo iam præpostera eorum religio & amentia magis elucescit. Ipsi enim cùm religionis essent proceres, licitum sibi putabant in sabbatho de nece innocentis tractare, cùm illicitum putarent homini miserabili conferre verbo salutẽ sabbatho. Certè ipso iam opere demonstrauerunt se aliter respondere ad quæstionẽ propositã à Domino, quàm dominus ostẽderat esse respondendũ, videlicet quòd liceret sabbathis malefacere & perdere animam. Porrò de Herodianis, de quibus solùm hoc loco fit mentio, & in eo loco vbi proponitur Christo quæstio de soluendo tributo Matt 22. & Marci 12. variè sentitur. Quidam enim putant Herodianos dictos, qui Herodem regem putabant esse Christum. Sic enim sentit etiã Tertul. lib. de præscript.

Herodiani qui sint

A Sed horum sententiam tanquam ridiculam reiicit Hierony. in cõment. supra Matth. ca. 22. Vbi Herodianos esse dicit, milites Herodis, siue quos illudentes Pharisæi, quia Romanis tributa soluebant, Herodianos vocabãt, eo quòd Herodes præfectus esset à Romanis, ipsis tributis recipiendis. Sed harum duarũ sententiarũ prior est verisimilior, quòd scilicet Herodiani dicti sint Herodis milites & serui, non quidem Herodis regis, qui iam mortuus erat, sed Herodis tetrarchæ Galilææ. Cum his ergo consilium captant, eo quòd Dominus esset Galilæus, ac proinde sub potestate Herodis præfecti Galilææ, vbi verisimile est hæc contigisse. Nam tres primi Euangelistæ tantùm describunt gesta in Galilæa, vsque ad tempus passionis proximum. B Cæterùm de hoc homine qui hîc sanatus scribitur; sic scribit D. Hieron. In Euangelio quo vtuntur Nazareni & Hebionitæ, quod nuper in Græcum de Hebræo sermone transtulimus, & quod vocatur à plerisque Matthæi authẽticum, homo iste qui aridam habet manum, cementarius scribitur, istiusmodi vocibus auxilium petens: Cementarius eram manibus victum quæritans, precor te Iesu, vt mihi restituas sanitatem, ne turpiter mẽdicem cibos. Hæc ille. Quæ si vera sunt, magis certè hominis miseria cõmoueri debuissent, minus etiam vel hac C ratione indignari Domino, quòd precanti opem tulisset. Quòd si autem illa vera non sunt, vt videri potest ex eo quòd verisimile non sit hunc mancum ausum fuisse tale quid in sabbatho præsentibus Pharisæis postulare, obseruanda Domini misericordia & pietas, qui etiam non rogatus misero opem tulerit. Satis enim ad cõmouendam Dei misericordiam est vel miseriam suam illi proponere. Quod autem ad mysticum attinet huius facti intellectum, allegoricè quidem, secundum Hieronymum, significatum est, quòd vsq; ad aduentum saluatoris arida manus, eáque dextera, fuerit in synagoga Iudæorum, & Dei opera non fiebant in ea: postquam autem ille venit in terras, reddita est in D Apostolis credentibus dextera, & operi pristino restituta. Quem sensum etiã indicat Hilarius adiũciens Dominum docere, Pharisæos non oportere ægrè ferre operationem humanæ salutis in Apostolis, cùm ipsis ad officij eiusdem mysterium manus sit reformanda, si credant. Secundùm Bedam autem & Rabanũ secutos sensum quem indicat Ambrosius, allegoria generalis accipitur, vt scilicet homo iste indicet genus humanum in fœcunditate boni operis arefactum, sed Domini miseratione curatum, cuius dextera in primo parente dum vetitæ arboris poma decerpserat, aruerat, quia à bonis operibus faciẽdis homo torpebat: sinistra verò sana erat, quia suæ vtilitati intendebat, & ad mala E operanda facilis erat & expeditus, sed per gratiam redemptoris, reddito bonorũ operum loco restituta est etiam dextera sanitati, vt iam per gratiam Christi curati non segniores sint ad bonum quàm priùs erant ad malum. Moraliter autẽ aridam habet manum dextram, quisquis non operatur quæ sunt dextræ partis, hoc est, quæ sunt virtutis, aut peculiariter quisquis per auaritiam contractã habet manum, & ab omni misericordiæ sensu vacuã, ita vt egenti auxiliarem non porrigas manum. Quisquis autem manus dextræ ariditate laboret: si sanari cupit, veniat in conspectũ Iesu, qui suo illum afflans spiritu, quod mancum erit animabit. Audi (inquit Ambrosius) vocẽ dicentis: *Extende manum*

Mistica interpretatio.

tuam. Communis ista generalisque medicina est, A & tu qui putas manum te habere sanam, vide ne auaritia vel sacrilegio contrahatur. Extende sæpius eam, vt proximum iuues, vt viduæ præsidium feras, eripias iniuriæ quem vides contumeliæ iniustè subiacere, extende ad pauperem qui te obsecrat, extende ad Dominũ pro peccatis tuis. Sic manus extenditur, sic sanatur. Sic Hieroboam manũ cùm idolis sacrificaret contraxit, & rursum cùm Deum rogaret, extendit. Hæc ille.

[a]IESVS AVTEM[a] SCIENS[b] CVM DISCIPVLIS SVIS, [c] SECESSIT[a] INDE[b] AD MARE, &c.] Iesus non ignarus quid molirentur Pharisæi (quid enim eũ latere posset?) rursum sese subduxit, eo quòd nondũ esset tempus quo seipsum traderet voluntati ipsorum. Qua sua subductione veritatem & infirmitatem humanæ naturæ à se assumptæ demonstrare voluit, ac exẽplo docere licitum esse persecutiones impiorũ declinare. Rursum hoc suo recessu nõ tam sibi quàm impiis Pharisæis consulere voluit, videlicet vt eis occasionẽ impij facinoris subtraheret, ac illorum furori cedens, sedationis & resipiscẽtiæ occasionem præberet; docens suo exemplo, nonnunquam ad tẽpus cedendum esse immedicabili malorũ peruicaciæ, ne prouocati reddantur sceleratiores, sed potius mitigentur & resipiscãt. Hac eadẽ de causa sanatis à se præcepit, &, vt habent Græca, interminatus est, ne manifestum facerẽt eum. Præterquam enim quòd hac ratione demonstrare voluit se à gloriæ cupiditate alienum esse: idem præcepit ne latius increbrescente rumore, Pharisæi magis ac magis accẽderentur. Quòd verò Marcus postquã de expulsis dæmonibus dixit, subiecit: *Et vehementer cõminabatur eis ne manifestarent illum*; si relatiuum, *eis*, ad dæmones referatur, intelligenda est præcepti ratio illa quæ superius est dicta, videlicet quod nollet se à dæmonibus prædicari, quibus etiã cùm vera dicunt, credendum non est. Potest tamen, & fortasse melius, relatiuum, *eis*, referri ad omnes quos sanabat, vt quod dicit Marcus, idẽ sit cum eo quod dicit Matthæus. Obseruandum autem Domini recessum factum non solũ citra Euangelij dispendiũ, sed etiam cum magno Euãgelici profectus incremẽto. Secedentem enim Dominũ secutæ sunt turbæ à quinque regionibus collectæ, nempe à Galilæa, à Iudæa, ab Idumæa, à regione trans Iordanem, & regione quæ est circa Tyrum & Sidonem: quo tanquã typo quodam significatum est, Euangelium gentibus prædicandum & recipiendũ, postquam illud reiicerent. Ideo enim omnino videtur Marcus etiam earum regionum fecisse mentionem quæ habitabantur à gentibus. Obseruãdum secundò, quanta fuerit accurrentium turbarum fides, cùm quotquot habebant plagas, vel solo contactu Christi confiderent se sanandos: quãta rursum Christi benignitas, qui etsi videret eos magis sanitatis corporalis cupidos, quàm doctrinæ spiritualis, ob quam potissimũ venerat, tamen eorum in se fiduciam non reiecit: sed omnes etiam languidos eorum sine discrimine sanare dignatus est. De quo amplius superius cap. 28.

VT IMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER ISAIAM PROPHETAM DICENTEM: ECCE PVER MEVS.] Testimonium istud Isaiæ, quod habetur cap. 42. à Matthæo potissimum adductum est, ad testificãdam Domini mansuetudinem in superioribus demõstratam, cum in eo quòd illorum furori cessit, quos potuit multis apertisq; verbis obtundere, quosq; potuit etiam perdere: tum in eo quòd manifestũ se nollet fieri ab his quos sanabat; ne Pharisæorum animi magis irritarentur: ostendens hac ratione, Euangelicam philosophiam nõn terroribus, non conuitiis aut contentionibus esse defendẽdam aduersus rebelles, sed mansuetudine scripturarum. Id enim est quod apertè satis hoc Isaiæ testimoniũ prædicit. Potest tamen etiã videri adductum hoc à Matthæo testimonium, ad ostendendum Euangelium Iudæis repellentibus deferendum ad gentes, per turbas multas sequentes dominum significatas, vt satis insinuat Marcus. Porro testimonium hoc neque omnino secundùm Septuaginta, neque omnino secundùm Hebraicam veritatem adduxit Matthæus, sed in quibusdam magis consentit cum Hebraica veritate, in quibusdam magis cum Septuaginta: quædam etiam omisit in medio, quædam rursum mutauit, quibusdam ad sensus explicationem addidit. In principio enim magis cum Hebraica consentit veritate. Nam Septuaginta habent: Ecce Iacob puer meus, assumam eum, Israel electus meus, suscepit illum anima mea. Quasi testimonium hoc pertineret non ad Messiam, sed ad populum Israeliticum, cùm in Hebræo non sint illa nomina, Iacob & Israel. Certè etiam Chaldæus paraphrastes (sicut & omnes Iudæi) de Christo hunc locum intellexit, vertit enim: Ecce seruus meus Meschia, &c. In vltima verò testimonij parte cum Septuaginta magis consentit. Nam & illi habent; in nomine eius gentes sperabunt; cùm Hebræa habeant; & legem eius insulæ expectabunt; quomodo etiam vertit Hieronymus, vel, & in lege eius insulæ sperabunt. Aduertendum deinde, quòd quanquam totum testimonium possit intelligi de Christo, quatenus homo, quædam tamen esse quæ ei magis competunt secundum diuinitatem ipsius, vt illud; *dilectus meus in quo complacuit anima mea*. Porrò cùm dictio, *puer*, ambigua sit, vt quæ dicatur & de seruo, & de filio, quemadmodum & Græca dictio hoc loco posita, παῖς, quibusdam placet hic puerũ accipi pro filio, quòd nomen filij potius quadret in Dominum quàm nomen serui. Verùm obstat Hebraica dictio עבדי hoc loco posita, quæ eam non habet ambiguitatem, quamuis id putet quidam, sed tantùm seruum & ministrum significat, nunquam verò filium. Vnde Hyeronym. vertit: *Ecce seruus meus*. Et seruus quidem rectè Christus dicitur, tũ propter assumptam humanitatem, ratione cuius Paulus, Exinaniuit, inquit, semetipsum, formam serui accipiens; tum propter ministerium illud, ad quod in assumpta humanitate nobis exhibendum missus fuit à patre. Sensus ergo est: Ecce seruus meus quẽm elegi, præ omnibus scilicet creaturis rationalibus, (pro quo Hebraicè est, innitar in eo: Hieronymus verò vertit, suscipiam eum) ecce dilectus meus in quo vnicè & singulariter bene animæ meæ (hoc est, mihi) complacuit, sine scilicet admixtione alicuius displicentiæ, & sic vt per eum solum in multis hominibus complacitum sit mihi. Dicit autem, *anima mea*, metaphoricè sibi animam tribuens, vt significaret sibi ex intimo aff. ctu optimè complacitum in filio. Sequitur. *Ponam* (pro quo Septuaginta & Hebræa habent præteritum, posui) *spiritum meum super eum*, secundum illud Isaiæ 11. Et requiescat super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, &c. Quod etiam visibiliter impletum

impletum est, cùm in Iordanis super Christum in specie columbæ descendit spiritus sanctus, patre dicente quæ hic præcedunt in Isaia: Hic est filius meus delectus, in quo mihi complacui. Per hunc autem spiritũ meum proferet, & annunciabit, non solùm populo Israëlitico, sed etiam omnibus gentibus, quæ anteà in vanitate sensus sui ambulauerũt, iudicium, hoc est, id quod iustũ est & æquum, per legem scilicet suam Euãgelicam eos instruens de iustitia solida quam priùs ignorauerunt. Quoniam autem istud futurum erat summa cum mansuetudine, placiditate, & suauitate, & non per vim aut tumultum, sicut Zach. 9 prædictum est: Ecce rex tuus venit tibi mãsuetus &c. ob id vates subiicit: *Non contendet* (hoc est, non litigabit, neque clamabit aduersus contentiosos) *neque vocem eius tumultuosam aut iactabundam quisquam audiet in plateis*, quemadmodum solent facere qui lingua belligerantur, aut seipsos iactant: sed audietur vox doctrinæ ipsius in synagogis, circa mare, in deserto, aliisq́; locis doctrinæ accommodis. Hanc partem sic ex Hebræo vertit Hieronymus: *Non clamabit: neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris*. In Hebræo tamen non est, *neque accipiet personam*, sed tantùm verbum ישא quod significat vel accipiet, vt subintelligamr personam, vel tollet, vt subintelligatur vocem suam, quemadmodum in cõmentariis indicat etiam posse accipi Hieronymus, & quomodo vt accipiatur locus iste postulat. Et quod Hieronymus vertit foris, Hebraicè est בחוץ quod potius est, vt hic habet Matthæus, *in platea*. Hæc ergo est potissima huius testimonij pars, ob quam testimonium hoc Matthæus adduxit, quam etiam per sequẽtia confirmat dicens: *Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet*; quæ cùm valde variè exponantur à diuersis, rectè sic accipiuntur simpliciter, secundùm Chrysostomum & Theophylactum, vt significetur Dominũ noluisse hostes suos perdere, quos tamẽ tam facile ei perdere fuisset, quàm est facile arundinem quassatam confringere, & conterere, aut linum tantùm fumigans extinguere, vt ad significandum infirmitatem Pharisæorum, & omnium hostium Christi cõparatam ad potẽtiam diuinitatis Christi, hostes Domini arundini, eique quassatæ hîc comperati intelligitur, & lino fumiganti. Et bene quidem lino fumiganti, ad designandum etiam furorem eorum, quo accensi erant contra Dominum: sed quorum furorem tam facile fuisset Christo extinguere, quàm facile est linum non ardens, sed fumigans tantùm extinguere. Vel secundùm Hieronymum, & Hilarium, significatur dominum infirmos & imbecilles, in quibus adhuc est aliquid bonæ spei reliquum, ac scintilla aliqua fidei vel cognitionis ac charitatis diuinæ, non oppressurum contentione, clamore & indignatione, sed contrà potius mansuetudine sua ipsum eos fotutũ, vt firmiores fiant, & in Dei cognitione atque amore magis illuminati & accẽsi. Iam verò in his quæ sequũtur quædã omissa sunt, quædam mutata. Nam Hebræa veritas secundùm Hiero. versionẽ sic habet: In veritate educet iudicium. Non erit tristis, neq; turbulentus (pro quo rectius Hebræa sic vertuntur: Non caligabit, nec frangetur viribus, vel non festinabit, hoc est, non præcipitanter proferet sententiam) donec ponat in terra iudicium, & legem eius insulæ expectabũt. Septuaginta verò sic:

A In veritate reducet iudicium. Splendebit, & non cõteretur, donec ponat super terram iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt: D. Hierony. existimans illam partem; *donec eiiciat ad victoriam iudicium*; positam hic pro eo quod est in Hebræo, in veritate educet iudicium, vt in veritate educere iudicium, sit efficere vt iudicium verum appareat omnibus, quod est facere vt iudicium, & cognitio veritatis vincat; putat super Isaiam, & in quæstionibus ad Algasiam omnia hæc: Non erit tristis neq; turbulentus, donec ponat in terra iudiciũ; omissa vitio primi scriptoris, qui (quod sæ-
B penumero fit) quæ intercesserũt inter iudicium & iudicium, oblitus omiserit. Verùm cùm propter aduerbium. *donec*, hæc pars; *donec eiiciat ad victoriam iudicium*; videatur potius respondere illi parti, donec ponat in terra iudicium, non videtur scriptoris vitio tribuendam illorum omissionem, sed potius Euãgelistam de industria illa omisisse, quòd suo proposito non seruirẽt, sicut etiam illud, donec ponat in terra iudiciũ, mutauit prout magis proposito suo conueniebat, non tamen à sensu originalis loci recedens. Quid est enim aliud facere vt iudicium in terra vincat, & vbique obtineat quàm ponere in terra iudicium, nisi quòd
C illud est efficacius? Porrò pars hæc, *donec eiiciat ad victoriam iudiciũ*, à Chrysostomo & Theophylacto sic intelligitur, cõuenienter ad sensum quem intelligunt in verbis præcedentibus, Tamdiu tolerabit mansuetè & patienter Iudæos hostes suos, donec produxerit iustum suum iudicium ad victoriam, hoc est donec manifestũ fecerit iustè se abiecisse Iudæos, nec illos habere aliquam iustam contradicẽdi suo iudicio occasionem, vesania scilicet ipsorum eò prorumpẽte, vt omnes intelligant eos meritò repulsos. Tamdiu, inquam, tolerabit eos, quia postea de eis sumet vltionem, conterendo arundinẽ, & extinguendo linum fumigans, quem-
D admodum fecit in Iudæis per Romanos sub Vespasiano & Tito. Secundùm Hieronymum autem & Hilarium consequenter ad sensum quem intelligũt in verbis superioribus, sic intelligitur: Tamdiu Dominus infirmos & imbecilles in tẽpore isto pœnitentię souebit, inuitans eos ad maius robur, ac lumẽ, charitatemq́ue perfectiorem, donec sublata mortis potestate redeat ad iudicandũ orbem, quando eius iudiciũ deducetur ad victoriam: cùm interea temporis videatur iam suppressum esse. Verùm & si locus Isaiæ diligenter spectetur: & scopus item Euangelistæ, videtur rectius aduerbium, *donec*, hîc non accipiendum, vt significet certum temporis spatium: post quod futurum sit quod vsque ad illud tempus dicebatur non fa-
E ctum esse: sed quomodo frequenter accipitur in scripturis: vt tantùm significet rei alicuius euẽtum & consecutionem, vt sit sensus: Infirmos, & imbecilles sua mansuetudine souebit, & tolerabit: ita vt hac ratione tandem futurum sit, vt iudicium eius quod gentibus anounciare venerat: ad victoriam perducatur, veritate scilicet vbiq; obtinente, & in toto orbe recepta. Vnde bene subiicitur. *Et in nomine eius gentes sperabunt*, tunc scilicet postquam ad victoriam iudicium deductum est. Quod idem est cum eo quod habent Hebræa: legem eius insulæ expectabunt: hoc est, desideranter suscipient. Qui enim legem eius suscipit, & in ea sperat saluari; sperat etiam salutem consequi per nomen eius.

ELECTIS DVODECIM APOSTOLIS, DISSERIT DOMINVS in quibus sita sit beatitudo. Matth. 5. Marci 3. Lucæ 6.

CAPVT XXXIX

a autem. b. ascendens. ▷ b. venerunt. ‖ b. Et imposuit Simoni nomen Petrum. Matthæus nō per paria recēset Apostolos, sed post tres primos Petrum, Iacobum, & Ioannem, sic continuat: Et Andreā, & Philippū & Bartholomæū & Matthæum & Thomam, & Iacobū Alphæi, & Thadæum, & Simonē Cananæū & Iudā Iscariotē qui & tradidit illum. † e. dicebat

FActum est autem in illis diebus, exiit, b & a videns † Iesus turbas, c † ascendit in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cū dies factus esset, b vocauit b ad se quos voluit ipse discipulos suos, c cū sedisset, ▷ accesserunt ad eū a discipuli eius. c Et elegit duodecim ex ipsis, b & fecit vt essent duodecim cū illo, vt mitteret eos prædicare. Et dedit eis potestatē curādi infirmitates, & eiiciendi dæmonia, c quos & Apostolos nominauit. ‖ b Simonē quē cognominauit Petrum & Andreā fratrē eius, Iacobum b Zebedæi, b & Ioannem b fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges quod est filij tonitrui. b Philippū & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi & Simonem, qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, b Thadæū, b & Iudam Iscariotem, qui fuit proditor. c Et descēdens cum illis, stetit in loco campestri, & turba discipulorū eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa & Hierusalē, & maritima Tyri & Sidonis, qui venerāt vt audirent eum, & sanarentur à lāguoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabātur. Et omnis turba quærebat eū tāgere, quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes. f Et c ipse eleuatis oculis in discipulos suos, c aperiens os suum, docebat eos, † f dicēs: Beati pauperes a spiritu, ▷ f quoniam ipsorum est regnum ‖ cælorum. a Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terrā. f Beati † qui lugent, quoniā ipsi consolabūtur. Beati qui ▷ esuriunt a & sitiunt iustitiam, f quoniam ipsi saturabuntur. a Beati misericordes, quoniā ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deū videbūt. Beati pacifici, quoniā filij Dei vocabūtur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniā ipsorum est regnū cælorū. f Beati † estis cùm vos oderint homines, & cùm separauerint vos, & ▷ exprobrauerint vobis homines, c & eiecerint nomen vestrū tanquam malum, a & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malū aduersum vos mentiētes, f propter me filium hominis. f Gaudete in illa die, f & exultate, c ecce ‖ f enim merces vestra † copiosa est in △ cælis: ‖ Sic enim persecuti sunt prophetas b qui fuerūt ante vos, c patres eorū. Veruntamen væ vobis diuitibus, qui habetis consolationē vestrā. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ cùm benedixerint vos omnes homines. Secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum. a Vos estis sal terræ: ‖ Quod si sal euanuerit, quo salietur? ad nihilum valet vltra, nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita, ‖ neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.

▷ e. quia vestrum. ‖ e. Dei. † e. qui nunc fletis quia ridebitis. ▷ e. nūc esuritis, quia saturabimini. † e. eritis. ▷ a omnia ... quoniā ... † e. o multa. ▷ e. coelo. ‖ e. secundum hæc enim faciebant prophetis.

A FACTVM EST AVTEM IN ILLIS DIEBVS a VIDENS IESVS TVRBAS, c EXIIT b ET c ASCENDIT.] Vt constituatur ordo sequentium cum superioribus, imprimis sciendum non posse superioribus statim subnecti quæ apud Matthæum sequūtur, quanquam vtatur Matthæus dictione, quæ continuam ad superiorē sequelam significare videatur, cùm dicat: *Tunc oblatus est ei dæmonium habens*, &c. Nam huius dæmoniaci curationē nō in secessu superiori factam, sed in domo, ac Pharisæorum & Scribarum præsentia, patet satis ex his quæ sequūtur in Matthæo, & multo magis ex Marco, qui etsi non faciat mentionem istius dæmoniaci, tamen cùm non tacuerit calumniam Pharisæorū natā dæmoniaci huius occasione, & responsionē Christi, satis ex eo etiam patet, ante dæmoniaci huius curationem factam esse in monte Apostolorum duodecim electionem, quam superioribus subiungit Marcus, sicut, & Lucas: quorum vterque satis significat in secessu illo de quo superius, factam esse in monte, (quò Dominus ascēderat, turbas vitare volens) illam Apostolorum electionem. Proinde quemadmodū cùm Matthæus dicit, *in illo tempore*, non debet accipi certum illud tempus, quo quæ apud ipsum præcedunt, gesta sunt frequenter, generaliter totum tempus prædicationis Christi demōstratur: ita & hîc dicendum est de aduerbio, *tunc*, quod idem est quod, *in illo tempore*. Cùm autem ex Marco simul, & Luca multum sit verisimile, in secessu illo superiori contigisse Apostolorum electionē, atque

B. 9. 71.
C. 14. 92.
B. 4. 51.
C. 8. 31.
C. 11. 94.

mox post eam electionē Lucas describat habitum sermonem à beatitudinibus incipiētem, similem prolixo sermoni quem persequitur Matthæus cap. 5. 6. & 7. videndū num sermo quem habet Lucas, idem sit cum sermone Matthæi, vt hinc cōstet an hoc loco inserēda sint illa Matthæi capita, necne. Et quidem plerique diuersum putant, eo quòd Lucas omnino videatur significare, Dominū suū sermonem habuisse nō in monte, sed in loco campestri, idque stando: Matthæus verò sermonem à se descriptum videtur significare habitū in monte, idque à Domino sedente. Meritò tamen videtur non debere esse dubium quin vnus idémque sit sermo, eodem & tempore & loco habitus, B cùm vtriusque idem sit & principium & finis, & quæcunque in medio habet Lucas, eadē & Matthæus habeat, quamuis latius & plura cōplectens. Vterque enim à beatitudinibus incipit, vterque desinit concludendo suum sermonē de homine prudente qui ædificauit supra petram, vterque etiam post suum sermonem seruū Centurionis sanatum describit. Quæ adeò mouerunt D. Augustinum, vt dum lib. 2. de cōsensu Euangelist. disputat de hoc argumento, omnino putet, si modò diuersi sint ser- C mones à Matthæo & Luca descripti (quod tamen ibi non asserit, sed & modum ostendit quo intelligi potest sine Euangelistarum repugnantia, eundem esse sermonem) habitos tamen vno eodemq́; die, & Matthæi quidem sermonem priùs habitum in monte præsentibus tantū discipulis. Lucæ verò sermonē deinde habitum in loco campestri post

descensum

descensum è monte, audientibus omnibus turbis. Sed hanc sententiam non esse verisimilem, ex eo satis probatur, quòd post sermonẽ à Matthæo descriptum subiungatur: *Et factum est, cùm consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius.* Vnde constat illum sermonem turbis audientibus habitum. Itaque quo dissoluatur dissonantia illa, quæ videtur esse inter Matthæum & Lucam, dum quis asserere vult eundẽ vtrinsq; esse sermonem, sciendum ea quæ à Matthæo breuitati ferè studente in recensendis factis Christi, verba verò Christi prolixius referente, omissa sunt, à Luca, vt & aliàs, fusius esse explicata. Nam quod Matthæus dixit: *Videns autem Iesus turbas; ascendit in montem;* latius exposuit Lucas, indicans ad quid ascenderit, quidue in monte egerit, dicens, *Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei.* Quod verò Matthæus subiicit; *& cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius;* latius explicat Lucas, exponens quando & qua ratione factum est vt ad Christum accederent discipuli. *Et cùm* (inquit) *dies factus esset, vocauit discipulos suos* Quod & Marcus sic habet: *Et ascendens in montem, vocauit ad se quos voluit ipse, & venerunt ad eum.* Postea describunt hi duo electionem duodecim Apostolorum, quam Matthæus omisit, ve& descensum de monte cum suis discipulis in locum campestrem tacuit, quem Lucas descripsit. Quod autem Matthæus subiungit; *Et aperiens os suum docebat eos dicens;* id Lucas post descriptum descensum sic extulit. *Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos dicebat.* Sic nihil erit pugnantiæ, aut de loco in quo sermo sequens est habitus, aut de corporis statu & dispositione in qua sermonem habuit Dominus, videlicet an stando, an sedendo. Matthæus enim in montem conscendisse Dominum scribit, quemadmodum & Lucas, & sedisse cùm accederent ad eum discipuli; non asserit autem ipsum aut in monte aut sedendo habuisse hunc sermonem, sed tantùm dicit; *aperiens os suum docebat eos dicens;* quod vbi fecerit, & quo corporis habitu, omnino videtur explicuisse Lucas, videlicet stans in loco campestri. Et sanè ex ipso Matthæo satis colligere licet, non habitum sermonem à Domino sedente in monte. Nam cùm dicit: *Videns turbas ascendit in montem:* significat eum declinasse turbas: cùmque subiicit. *& cùm sedisset accesserunt ad eum discipuli eius:* significat vtique turbas non accessisse ad Dominum sedentem in monte, & tamen in fine significat etiam turbas audisse hunc sermonem: non ergo in monte, quò non accesserunt turbæ, habitus est sermo, sed in loco cãpestri, quò ad eas Dominus accessit. Quod si quæratur, quorsum ergo Matthæus scribit Dominum in montem ascendisse, & sedisse in eo, si non voluit significare, in eo habitum sermonem à Domino sedente? Nihil enim alioqui significabitur ab ipso factum in monte, nihilque significabitur propter quid sederit: dicendum, Matthæum volentem in principio prædicationis Christi ponere summam Euangelicæ prædicationis & perfectionis, non potuisse electionẽ Apostolorum in monte factam præponere, eò quòd nondum suam vocationem ad sequelam Christi descripsisset. Montis tamen & accessus discipulorum ad Christum fecisse mentionem, vt significaret legem Euangelicam, quæ sermone hoc continetur, è monte profectam, sicut & veterem legẽ, & potissimum hunc

A sermonem dictum esse discipulis & Apostolis quibus quædam partes propriæ sunt. Quod & Lucas significare volens dixit: *Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos dicebat.* Aut dicendum aliter, secundùm Augustinum, in aliqua excelsiore parte montis, primò cùm solis discipulis Dominum fuisse, quando ex eis duodecim elegit: deinde cum illis descendisse non de mõte penitus, sed de ipsa montis celsitudine in campestrem locum, id est, in aliquam æqualitatem quæ in latere montis erat, & multas turbas capere poterat, atque ibi stetisse, donec ad eum turbæ congregarentur, ac postea cùm
B sedisset, accessisse propinquius discipulos eius, atque ita illis cæterisq; præsentibus vnum habuisse sermonem, quem Matthæus & Lucas narrauerunt. Secundùm priorem modum illud Matthæi: *Et cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius,* in Concordia collocandum est ante illud quod in Luca & Marco dicitur de electione Apostolorum. Secundùm posteriorem verò modũ, illud collocandum esset post electionem & descensum è monte, ante illud Lucæ: *& ipse eleuatis oculis,* &c. Iam ad singula enarranda descendamus.

[c]FACTVM EST AVTEM IN ILLIS
C DIEBVS, EXIIT, [b]ET [a]VIDENS IESVS TVRBAS, [c]ASCENDIT.] Quod dicit Lucas Dominum exiisse, videtur intelligendum de illo secessu quem superius latius explicauerunt Matthæus & Marcus: proinde quod dicit Lucas: *Exiit in montem orare:* non sic accipiendum, quasi sine omni intermedio oratio exitũ secuta sit, cùm Marcus cum superius è nauicula dixerit post exitum è ciuitate & synagoga docuisse turbas, & sanasse languidos: sed intelligendũ post sermonem è nauicula habitum, vespere adueniente Dominum ascendisse in montem, ibiq; orasse. Obseruandum autem, Dominum cùm orare vellet, turbas deseruisse, in
D montem ascendisse, & noctem orationi delegisse. Sic enim docuit orantem debere quærere secretum, tumultum fugere, mentem à terrenis ad sublimia subleuare, ac noctem orationi esse accommodam: sicut dies docendis aliis, ac quouis modo iuuandis proximis est accommoda. Nocturno enim tempore ipsa quies corporis à suis officiis mentem distrahentibus, ipsæq; tenebræ, ac denique silentium ipsum, aptiorem faciunt animam ad orationem, & spiritus in Deum eleuationem, ac contemplationem rerum diuinarum, & expensionem nostrorum operum, ac voluntatis diuinæ. Quòd au-
E tem nunc Dominus orauerit, atque in oratione etiam pernoctauerit, præter generalem illam rationem ob quam frequenter solitus fuit orare, nimirum propter electorum salutem, & Euangelij profectum, nunc speciali etiam ratione ideo orabat, idque tam instanter, quoniam è discipulis suis multis, duodecim iam electurus erat, quos Euangelicæ prædicationis haberet cooperatores, & docturus iam erat Euangelicæ prædicationis & perfectionis summam. Cùm enim iam cooperariis sibi opus esset, tantis hominum turbis accurrentibus, & futuro cœlorum regno fœliciter præludentibus, agnoscens patris donum esse, extrudere in messem suam idoneos operarios, ad ipsum secessit, precatus vt instantem Apostolorum electionem dirigere, & prosperam reddere dignaretur. Qua sua oratione dispensatoriè propter nos suscepta, primùm declarauit quàm fuerit sibi cordi nostra salus, qui tam anxiè & instanter patrem

A orauit, vt nascentis nouæ Ecclesiæ idoneos ministros & duces sibi designaret, vtque illos suo spiritu donaret, vt quamplurimi per prædicationem ipsorum regno Dei adducerentur. Si autem nostra salus tam fuit cordi Christo, quàm eadem nobis cordi esse debet? Quid enim (inquit Ambrosius) te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Secundò, docuit quanta cura & circumspectione ecclasiarum ministri sint deligendi, quantáve religione Deo sit supplicandum, vt ostendat quos delegerit. Quod ab Apostolis studiosè factum legimus Act. 1. cùm in locum Iudæ alium subrogare vellent. Et in genere quidem docuit, obnixè orandum Deum quotiescunque B pietatis aliquod officium est aggrediendum: & si quid voluerimus auspicari quod fœlix faustúmque esse volumus, à deprecatione auspicandum, vt Deus nostris cœptis dexter ac fauens aspiret.

[c]ET CVM DIES FACTVS ESSET, [b]VOCAVIT [b]AD SE QVOS VOLVIT IPSE [e]DISCIPVLOS.] *Hinc patet*, quare Dominus conspectis turbis in montem conscenderit, ibique per noctem orauerit, nimirũ pro deligendis Apostolis in salutem turbarum. Quod autem ex multis

Electio duodecim discipulorum.

C adeò discipulis suis, quorum, vt Lucas postea dicit, turbam habuit, duodecim selegit, quos Apostolos nominauit & constituit, quos & voluit peculiariter secum esse, hoc est, indiuiduos habere comites, & deinde emittere primùm ad prædicandum Euangelium regni, cum potestate curandi infirmos, & eiiciendi dæmones, præcipua causa esse videtur, vt sicut duodecim erant tribus populi Dei, ad quem suos mittere voluit: sic & essent duodecim qui mitterentur, veluti principes duodecim tribuum Israel. Quamuis autem ad prædicandum tribubus Israel primùm missi sint, sunt tamen etiam ad prædicandum postea gentibus ordinati, D idque in numero duodenario, ideo conuenienter, quia duodecim tribus Israel, typus quidam erant totius populi Dei ex omnibus gentibus colligendi. Sicut ergo per duodecim tribus designatus est vniuersus Dei populus, ita duodecim esse conueniebat, qui primi essent autores congregandi verum Israel, hoc est, quicquid vbique erat filiorum Dei. Sunt qui dicant, morem Iudæis fuisse, in rebus grauioribus contestandis duodecim testes adducere. Sic ergo & Dominum ad contestandum Euangelium suum, hos duodecim testes deputasse. Verùm prior ratio satis subindicata est à Domino, cùm dicit Apostolos suos veluti duodecim principes populi Dei sessuros super sedes E duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Hic autem duodenarius Apostolorum numerus per multas figuras in veteri testamento præsignatus est, videlicet per duodecim filios Iacob, per duodecim principes Israel, per duodecim fontes inuentos in Helim, per duodecim adolescentes offerentes hostias pacificas, & holocausta post lectam legem Domini, per duodecim lapides in rationali Aaron, per duodecim panes propositionis, per duodecim exploratores missos à Moyse, per duodecim lapides. Vnde 3. Reg. 18 factum est altare ab Elia, per duodecim lapidea sublatos de Iordane, per duodecim boues qui sustinebant mare æneum, per duodecim iudices quorum meminit liber Iudicum, qui præfuerunt populo Israelitico post Iesum Naue. Similes enim sunt duodecim Apostoli

A adolescentibus illis duodecim, de quibus Exodi 24. Nam prædicando Iesum Christum, & hunc crucifixum, factumq́; holocaustum & hostiam pacificam pro electis, quo gratiæ fœdus inter Deum & illos confirmatur, qui recipiunt se, victores secundum legẽ Dei, electi nostri sacerdotes ac ceu præsules fuere. Sunt & sicut gemmæ quas in pectore suo verus Aaron noster summus sacerdos, gestauit, in ipsis & per ipsos declarans, verè se in pectore gestare omnem populum Israel, charitate ineffabili, qua & pro eodem mori voluit. In nouo etiam testamento numerus hic duodecim Apostolorum designatus est, per duodecim stellas in corona B sponsæ, per duodecim fundamenta, pérque duodecim portas nouæ Hierusalem, quæ in spiritu vidit Ioannes. Notandum autem quòd dicit Marcus elegisse Dominum eos quos voluit ipse. Id enim significat & Christi in deligendo diuinam autoritatem, & non fuisse eorum qui vocati sunt meriti & studij vt vocarentur, sed diuinæ tantùm dignationis. Vidẽdum autem quales diuina dignatio deligere voluerit, humiles scilicet, tenues ac idiotas: non potentes, sapientes, aut nobiles, ne intuitu diuitiarum, vel nobilitatis aliquos ad suam gratiam traxisse videretur, neq; Euãgelij victoria humanæ C prudentiæ vel potentiæ tribueretur, sed tantum prædicationis veritati, & crucis suæ efficaciæ, & vt per stulta & infirma mundi, sapientes & fortes confunderet. In montem autem vocat quos ordinaturus erat Apostolos, atque in monte eos Apostolos constituit, eo quòd eos euocabat ad sublimitatem Euangelicæ perfectionis, quam & mox erat traditurus; quodq́; eos iam constitueret velut ciuitatem in monte ædificatam, quæ abscõdi non potest, sed omnium semper oculis exposita, vt in sequenti sermone dicitur. Non veniunt autem in montem nisi vocati à Christo. Nemo enim ad sublimitatẽ Euangelicæ perfectionis ascendere potest, nisi vocante D Domino. Quòd si quæratur cur etiam Iudam proditorem in numerum Apostolorum delegerit, maximè cùm orationem præmiserit: qua, vt dictum est, precabatur electionem suam dirigi à patre vt idonei essent qui deligerentur: dicendum, singulari id Dei dispensatione factum esse. Et secundùm Theophylactum id factum est, eo quòd pro illo tempore Iudas bonus esset, & Apostolatu non indignus, vt discamus quòd non propter futuram malitiam Deus quenquam aspernetur mala operaturum, sed propter præsentem virtutẽ etiam honorat quem scit futurũ malum. Verùm incertum an tempore electionis Iudas fuerit bonus, an potius ab E ipso principio malus, cùm multò antequam de tradendo Domino Iudas cogitaret, dixerit de ipso Dominus: Ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est. Proinde omissa illa ratione, quæ tamen latius expendetur circa illum Ioannis locum, dicendum primò ideo à Domino factũ, quia patri visum fuit, & in scripturis prædictum, vt ab intimo suo discipulo in mortem traderetur. Secundò, vt ostenderet fieri non posse quin in Ecclesia bonis mali sint permixti, nec ita nos cautos esse posse in deligendis ad sacra munia ministris, quin & eos aliquando deligamus qui vel sunt mali, vel futuri sunt mali: ferẽdos tamen esse, donec ipsi se perdãt, aut prodãt, nec eos quorũ interest in Ecclesiam aliquos recipere, aut ad sacra ministeria aliquẽ deligere culpandos esse, si post expensionẽ eorum quæ humanitus illis patere possunt, & preces ad Deum fusas

Iudas cur electus in Apostolatum.

Ioan. 6.

fusas, quidam deligẽtur fucati, aut postea mali futuri. Has duas rationes paucis cõplexus est Aug. li. 18. de ciuit. Dei, sic scribens. Habuit inter Apostolos vnum, quò malo vtens bene, & suæ passionis impleret dispositum; & Ecclesiæ suæ tolerãdòrum malorum præberet exemplum. Indicat & Ambrosius alias duas rationes electionis Iudæ, videlicet in commendationem veritatis Euangelicæ, & in commendationem charitatis Christi erga nos, ac pietatis erga malos, & hostes suos, dum illum sibi tam familiarem fecit, à quo sciebat se morti tradendum pro salute nostra. Sic enim Ambrosius super Lucam, Eligitur, & Iudas, non per imprudentiam, sed per prouidentiam. Quanta est veritas, quam nec aduersarius minister infirmat! Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suum quàm affectum maluit! Susceperat enim hominis fragilitatem, & ideo nec has partes recusauit infirmitatis humanæ. Voluit deseri, voluit prodi, voluit ab Apostolo tradi, vt tu, si à socio desertus, si à socio proditus fueris, moderatè feras tuum errasse iudicium, perisse beneficium. Hæc ille. Porrò Marcus duodecim Apostolos electos explicat propter duo, videlicet vt essent cum illo, hoc est, vt familiarissimè illi adhærerent, & velut fidei satellites magni principis, & regis, nunquam à latere eius discederent: & vt cùm posceret res Euangelica, mitteret eos, veluti legatos à latere prædicaturos quæ à rege suo didicissent. Quorum duorum primum quidem pertinet ad proprium Apostolorum profectum, quem consecuturi erant ex familiari conuersione cum Christo, per quam familiarius mysteria regni cælorum discere, & sanctos Domini mores conspicere dabatur: secundum verò ad profectum, & vtilitatem populorum pertinet, quòd necessariò præsupponit primum. Quoniam autem quos delegerat Dominus, erant ignobiles, tenues, & idiotæ, nihil regale præ se ferentes, quum promissuri tamen essent regnum Dei, ne contemneretur eorum authoritas, addidit eis potestatem sibi alioqui propriã, quomodo legatis suis principes contradere solent suam potestatem, quatenus ad legationem eorum est necessarium. Addidit enim potestatem, quam nulli huius mundi monarchæ suis legatis dare possunt, nimirum vt in nomine Iesu, & curarent omnẽ infirmitatem, & eiicerent dæmonia. Vnde dicit Marcus, *Et dedit eis potestatem*, &c. Sciendum tamen Græca non habere, *Et dedit*, sed ἔχειν hoc est, habere, vel vt haberent. Pendet enim à superioribus *vt essent secum*; &, *vt mitteret*; &, *vt daret eis potestatem*, &c. ita vt tria significentur ad quæ delecti sunt isti duodecim, sed quorum tertium pertinet ad secundum, eiq; annexum est. Non enim videtur intelligendum, in hac electione datam Apostolis potestatem curandi infirmitates, quemadmodũ nostra litera significat, sed electos hos esse vt suo tempore daret eis hanc potestatem, nimirum cùm eos esset missurus. Tunc enim, vt habet Matth. cap. 10. & Marc. cap. 6. & Lucas cap. 9. dedit eis hanc potestatem, non ergo eandem priùs ipsis dederat. Obseruandum autem, Dominũ nouo horum delectorum ministerio nouum etiam indidisse nomen, & id quidem conuenientissimum, nimirum quòd non tam esset dignitatis nomen quàm officij, quódq; & ipsos electos sui commonebat officij, & ipsis populis quibus erant prædicaturi, ipsos commendatiores reddidit, tanquam

A non suam, sed Dei, & Christi à quo missi erant, gloriam quærentes, neque à seipsis predicandi officium vendicãtes. Apostolus enim Græca dictio, Latinis sonat idem quod, missus nuntius. Non tamen omnis nuntius ab aliquo missus, Græcis dicitur Apostolus, vt non tabellio, sed qui ore negotium agit quod accepit in mandatis, quiq; ore aliquid nũtiat, qualem Latini legatum vel oratorem vocant. Vnde Paulus & Petrus se vocant Apostolos Iesu Christi, quia scilicet in mãdatis habebant à Iesu Christo prædicare de ipso. Sicut autem B nomen, episcopus, factum est ex vsu Ecclesiastico nomen dignitatis, ita, & nomen Apostuli, ex hac Domini impositione factum est in scripturarum vsu dignitatis nomen: sicut & apud Athenienses aliquando nomen hoc fuit nomen principatus, cuius officium erat rectè atq; ordine curare instruereq; classem. Nam & verbum ἀποστέλλω, vnde deriuatur ἀπόστολος, significat cursum nauis dirigere, & de dirigendis nauibus disponere, & constituere. Ponitur autem à Marco simul & Luca catalogus Apostolorum, vt extra hos qui pseudoapostoli futuri erant, excludantur, & qui veri sunt dignoscantur: sed à Luca quidem per paria recensentur Apostoli, quemadmodum, & posteà à Matthæo cap. 10. C quo significata videtur iugalis Apostolorum inter se societas & charitas, aut quomodo coniuncti essent Apostoli cùm mitterentur. Nam binos eos fuisse missos testatur Marcus cap. 6. Ab ipso verò Marco hoc loco non recẽsentur per paria. Voluit enim tres illos Apostolos præcipuos primo loco ponere, quibus Dominus noua imposuit nomina, scilicet Petrum, Iacobum, & Ioannem: quibus tribus potissimum noua indidit nomina Dominus, eo quòd eos ex omnibus duodecim singularius sibi delegerat, quorum opera ad Euangelium prædicandũ præcipuè erat vsurus, vnde & eos peculiariter pre aliis familiares habuit. Et quidẽ quam- D uis hoc loco Marcus dicat: *Et imposuit Simoni nomen Petrus*, & Lucas, *Simonem quem cognominauit Petrum*; non est tamen intelligendum necessariò iam in hac electione impositum hoc nomen quemadmodũ multi intelligunt, cùm possit intelligi Euangelista aut per recapitulationem, aut per præoccupationem istud scripsisse, vel impositum ei nomen Cephæ, hoc est, Petri, quando suprà dictum est ei Ioã 1. Tu vocaberis Cephas, aut postea cùm dicitur Matth. 16. Tu es Petrus. &c. Ex quo loco patet quare dictus sit hoc nomine, videlicet tũ ob firmitatem fidei ipsius, tum quòd super eum, tanquam super firmum fundamentum fidei, ædificanda erat peculiariter Christiana ecclesia. Co- E gnomen autem filiorum Zebedæi Græcè Βοανεργὲς habetur, & videtur potius Syriacum esse quàm Hebraicũ. Nam Hebraicè diceretur בני רגש Beneregesch, at Syriaca lingua, qua constat Dominum magis vsum, vt pote vulgari, diceretur בניא רגש Bẽnaregesch, quod propius ad Boanerges accedit, quãuis videatur dictio Græca corrupta esse, præpositis scilicet vocalibus quæ postponi deberẽt; Boanerges scilicet pro Bonareges. Siue autem Hebraicè dicatur, siue Syriacè, non significat ea dictio propriè filios tonitrui, sed filios tumultus, & strepitus: ideoq; D. Hieronymus in commentariis super primum caput Danielis, putat legendum non Boanerges, sed Benereem, quod significaret filios tonitrui. Sed non est verisimile tantam potuisse huius nominis esse corruptionem. Nec obstat

quod שׁרגש regesch, nō propriè significat tonitruū, sed tumultum, & strepitū. Tonitru enim cùm fiat cū magno tumultu, & strepitu, rectè dicitur, reges. Vnde, & Homerus Iouē ὑψιβρεμέτην vocat, hoc est ex alto frementem, idq; ob tonitrua. Itaque Euangelista Marcus aduertēs eos non à quouis tumultu vel sonitu dici Boanerges, sed à tumultu vel sonitu simili tonitruo, interpretatus est nomen Hebraicum per υἱοὶ βροντῆς, hoc est, filij tonitrui, quanquam Græcis βροντὴ nonnunquam simpliciter accipiatur pro tumultu, & magno strepitu, vt illud υἱοὶ βροντῆς accipi possit, filij strepitus. Est autem in hac ratione, filij tonitrui, vel strepitus, Hebraica phrasis. Sicut enim filius iniquitatis, dicitur qui iniquus est: & filius perditionis, qui perditus est: & filius pacis, pacificus: ita quoque filij tonitrui, qui tonant. Si ergo dicti sunt filij Zebedæi, eo quòd diuina dogmata mundo intonauerunt velut tonitruum quoddam de cœlo auditū, id à Iacobo factū esse, argumento est quòd eum Herodes ante omnes alios neci dedit, eo gratificaturus Iudæis, indubiè quod post Petrum præ alijs Apostolis in-
Ioan.1. festior Iudæis esset Euangelij prædicatione. De multo maximo tonitru quod edidit Ioānes huius frater, abundè præter ipsius prædicationem testatur historia Euangelica, in qua veluti è cœlo intonans, omnésque sua voce percellēs hæreticos, inclamat dicens, In principio erat verbum, &c. Dicendum autem & de aliorum quorundam Apostolorum hominibus. Itaque ad distinctionem Iacobi fratris Ioannis alter Iacobus dicitur, Iacobus Alphei, scilicet filius, non alius tamen Alphei, cuius filius fuit Matthæus. Nam & ille dicitur Leui Alphei, scilicet filius, sed alterius Alphei, qui fuit maritus Mariæ Cleophæ, sororis matris Domini. Hic ergo Iacobus est, qui dicitur Marci 15. Iacobus minor, qui & frater Domini dicitur à Paulo, & scripsit epistolam Catholicam primam. Huius frater fuit alter Iudas: qui ad distinctionem ab Iuda proditore dicitur Iudas Iacobi, scilicet frater. Qui Iudas & Thaddæus & Lebeus quoque dicitur, ita vt trinomium ipsum fuisse credat Hieronymus. Sed huius diuersæ nomenclaturæ quidam hanc assignant rationem admodum verisimilem: institutum fuisse apud Iudæos, quod, & hodie apud eos obseruatur, ob reuerentiam nominis tetragrammati, vt si quis in suo nomine proprio tres vel quatuor literas eius nominis possideat, non temere eorum nomine à quoquā nominaretur, præsertim in familiaribus, & quotidianis colloquiis, sed alio quodā factitio, quod vel idem cum proprio significet, vel certè proprium insigni aliqua notatione insinuet. Hinc quisquis apud eos nomē Iehuda, pro quo nos dicimus Iudas, sortitus est, vulgò appellari solet Leo, quia Genesis quadragesimonono scriptū est: Catulus leonis Iuda. Et eum qui dicitur Iohaiacim, pro quo nos dicimus Ioacim, quod nomen significat extollendū, vulgo vocant Eli, id est, altum. Itaq; & sic factum putant in isto Iuda, vt etiam diceretur Lebeus, & Thaddæus. Lebeus quidē, quia לביא Labi, vnde hoc nomen deriuatur, leonē significat: Thaddæus autem, quia תודה Tota fere idem significat quod יהודה Iehouda, nisi quòd sanctum, & ineffabile nomen in eo nusquam apparet. Hinc, & pro Iehouda, cōtrahendo dicere & scribere solēt יודה Iouda, scilicet pro Iehuda. Alter autem Iudas ad distinctionem huius, dictus est Iudas Iscariotes. Et secundum Hie-

A ronymum vel à vico, vel ab vrbe in qua ortus est, vel à tribu Isachar hoc cognomen sumpsit, non sine vaticinio facinoris ab eo perpetrandi. Isachar enim interpretatur merces, ita vt hîc significetur merces proditoris, propter quod tam serio videntur Euangelistæ nomen illud expressisse. Dicitur autem iste Iudas Ioan. 6. cap. etiam Iudas Simonis, scilicet filius. Cæterùm alter Simon, qui ad distinctionem Petri dicitur Cananæus, dicitur etiā Zelotes, nō quòd diuersa hæc sint nomina, sed quòd Zelotes dicebatur Græco nomine, cùm Hebraico
B nomine diceretur Cananæus, sicut alter Simon Hebraicè quidem Cephas, Græcè autem Petrus dicitur. Zelotes enim Græca dictio, expositio est Hebræi nominis, Cananæus. Nā קנא Cana interpretatur Zelus. Non ergo idem est huius cognomen cum cognomine populi qui dictus est Chananæus à Chanaan filio Cham. Illius enim populi nomen scribitur in principio per Caph, huius verò Apostoli per Coph, præter alias differentias. Putat autem Hieronymus hūc dictum Cananæum à Cana vico Galilææ, vbi Dominus conuertit aquam in vinum. Fuit autem frater Iacobi minoris, & Iudæ Thaddæi, vt patet Mar. 6. atq; ob id coniungi videntur apud Lucam tres isti simul. Dicit enim, Ia-
C cobum Alphei & Simonē qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, cùm aliàs inter duos tantùm coniunctionem ponat. Itaq; inter Apostolos duo fuere Iacobi, duo Iudę, & duo Simones. Quemadmodum autē accidit in nomine Cephas, & in nomine Cananæus, vt scilicet pro eis nominibus Græcè diceretur Petrus & Zelotes, ita quoque accidit in nomine Thomas, vt pro nomine illo Hebraico, diceretur Græco nomine Didymus, vt est apud Ioannem. Nā Græca dictio, Didymus, quæ geminū significat, explicatio est nominis Hebræi Thomas, quod etiam geminum significat. Deriuatur enim à radice תאם Thaam, quod significat duplicare & geminare. Cęterùm Bartholomęum qui &
D apud Matth. 10. cap. & his locis apud Marcum, & Lucam cōiungitur Philippo, esse eum qui à Ioanne dicitur Nathanael supra ostēsum est. Itaq; obseruari potest in catalogo Apostolorū, illos septē primò recenseri; de quorum vocatione memorabili Euangelica meminerunt. Item, & illud, cognatos etiam quosdam Dominum inter Apostolos suos delegisse, docens episcopum sine personarum acceptione ad sacra mysteria rectè assumere catæ sibi propinquos, modò illi æque atque alij ad ea idonei sint: nun tamen inter primos Apostolos cognatos suos constituisse, ne videretur carnalis consanguinitatis habuisse rationem, & respectum.

E ⁵ET DESCENDENS CVM ILLIS, STETIT IN LOCO CAMPESTRI, &c.] Quemadmodum Moyses acceptam in monte vetetem legem, descendens de monte attulit promiscuæ multitudini in pede montis constitutæ, quæ in montem cum Moysi ascendere non poterat: ita, & nunc Dominus nouam legem è monte expectanti populo adfert. Et quanquam discipulos & Apostolos potissimum erat docturus, tamen tum quòd ad omnes electos pertinebant quę docturus erat, tum vt satisfaceret desiderio turbæ præsentiam eius expectantis, & audire ipsum cupientis, descendit cum Apostolis ad turbas, etsi maxima eius pars consequendæ potius sanitatis quàm doctrinæ desiderio teneretur. Tam bonus enim

enim & expositus omnibus est Dominus, vt non possit diu fraudare præsentia & ope sua qui expectant eũ, vtq́, ad eos ipse veniat qui adhuc per infirmitatem humanã ipsum accedere nequeunt, quod expensum fidem nostram in bonitatem eius suffulciet, atq; ad inseruiendũ similiter proximis, & captandam occasionem lucrãdi quos poterimus accendet. Porrò turba hæc, cuius hîc meminit Lucas, eadem omnino videtur esse cum ea quã supra descripsit Marcus circa mare apud Dominũ congregatam, quamuis verisimile sit, nouos semper accessisse, & continuis augmẽtis increuisse, vt mirũ non sit si etiã iam aliquos dicatur sanasse, cùm priùs dicatur omnes sanasse ægros. Dicit autem, maritima Tyri & Sidonis: scilicet regione, significans tantam iam Domini fuisse famã, vt externas quoq; ciuitates ad sanitatem doctrinámq; capessendam accerseret. Erant enim Tyrus & Sidon ciuitates gentiũ, sitæ iuxta mare non Galilææ, sed iuxta mare mediterraneum, quod scriptura mare magnum vocat. Etsi enim Tyrus olim fuerit insula, totaq́; mari circundata, septingẽtorum passuũ interuallo à littore remota: tamen eam Alexãder aggere immisso adiunxit continenti, ita vt facta sit peninsula & maritima ciuitas. Notandum autem quod dicit Lucas, *virtus de illo exibat*. Illo enim significare voluit, non aliena virtute Dominum sanasse, sed propria, quam habuit quatenus Deus erat. Neque enim de aliis ita diceretur virtutẽ exisse ab eis. Aduertendũ & illud, in monte peracta esse quæ perfectissimam puritatem desiderant, inter quæ primũ locum obtinet deprecatio, proximũ, delectus eorum quibus committẽda est dispensatio sermonis Euangelici. In pede autẽ montis & loco campestri ea peracta sunt quæ imperfectis competunt, videlicet infirmorum curatio, & indoctiorũ institutio. Cùm descendisset enim Dominus, inuenit infirmos. Nam in excelsis infirmi esse non possunt. Vnde in Euangeliis neq; reperiũtur turbæ Dominũ sequentes in excelsa, neq; quenquam debilem aut demoniacum in monte curatum. Obseruandum illud quoque, Dominum quamplurimos sanasse, priusquã sublimem hunc sermonem auspicaretur, vt signa quæ viderant, auditoribus fidem facerent dicendorum: quorum pleraque planè sunt paradoxa, & à communi sensu aliena: vtq́; auditores non dubitarent quin verbis idem ageret, quod opere ipsum agere videbant, nimirum saluatorem hominum.

[f]ET [c]IPSE ELEVATIS OCVLIS IN DISCIPVLOS SVOS, [a]APERIENS OS SVVM DOCEBAT.] Eleuauit in discipulos suos oculos, quòd ad eos multa singulariter pertinerent quæ dicenda erant. Quod autem dicitur, *aperiens os suum docebat*; vbi videtur superfluum esse illud; *aperiens os suum*; quidam intelligunt significari, Dominum, qui priùs docuerat per os prophetarum, iam cœpisse docere proprio ore. Chrysostomus verò & Theophylactus intelligunt ideo adiectũ, *aperiens os suum*, quia Dominus etiam docuit non aperiẽdo os suum, videlicet vita sua & miraculis. Sed simplicius fuerit accipere illud ab Euangelista additum pro more scripturæ, ad significandum grandia & prolixa iam Dominum locuturum esse. Sic enim & de Iob dicitur: Post hæc aperuit Iob os suum, & maledixit diei suo, & locutus est. Et Daniel. 10. Aperiens os meum locutus sum, & dixi, &c. Est enim huiusmodi locutio Hebraica phrasis, quemadmodum & hæc, locutus (*Iob. 3.*)

A est dicens, aut, respondens dixit. Hîc tamen rectè accipitur significare voluisse Matthæum magna (*Matth. 4.*) quædam prolixè dicturum Dominum, cuius priùs nisi pauca tantùm verba recẽsuerat, nempe: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Hoc enim sermone, secundũ Augustinum, comprehenditur quicquid pertinet ad perfectum Christianæ vitæ statum, & summã Euangelicæ doctrinæ, quantum quidem pertinet ad mores. Nihil autem in hoc sermone deprehenditur quod sit iuris positiui, quod scilicet antequã hîc statueretur fuerit indifferens, sed omnia quæ hîc statuuntur, per se sunt bona, ac proinde nullo vnquam tem- **B** pore immutanda, quod legis Christianæ ostendit perfectionẽ, in quam illud singulariter competit, fidelia omnia mãdata eius, confirmata in sæculum (*Ps. 110.*) sæculi, facta in veritate & æquitate. Porrò scopus huius sermonis est, auocare homines ab his quæ mundus magni facit, & sedulò sectatur, ac docere, veram iustitiam quæ Christianorum est, non esse sitam in externis cæremoniis, nec ad eam satis esse Pharisæorum more, exterius tantùm vitam ad legis præscriptum composuisse: sed sitam esse in affectu potissimum, in sincero Dei cultu, & secura in illum fiducia, in vera proximi dilectione, quæ etiã ad inimicos se extendat, & expositũ hominem fa- **C** ciat ad inseruiendum & subueniendum quibusuis: deniq; in humilitate, mansuetudine, misericordia, patientia, contemptu rerum periturarũ, atq; id genus animi virtutibus. Quoniã autem beatitudinem (*Ps. 110.*) expetunt omnes cuiuscunq; status aut cõditionis, propter quã agimus & patimur quicquid volũtariè agimus & patimur, (est enim finis omnium actionum & passionum) eamq́; omnes pollicentur qui se sapientiæ profitentur doctores, sed de ea multa est inter philosophos controuersia, multus in vita mortalium error, ideo rectè Dominus docturus de actionibus & passionibus, exorditur suum sermonem & legem Euangelicam à beatitudine, quem- **D** admodum & Dauid librum Psalmorum: docetq́; in rebus longè diuersis sitam beatitudinem, quàm vel vulgus autumat, vel philosophi docent. Quibus etiam sententiis suis de beatitudine propositis, carni quidã paradoxis, sed summa cum authoritate traditis, reddebat turbas & attentos & beneuolos auditores. Mira enim dicebat, sed pollicebatur fœlicitatem, rationẽ semper promissę fœlicitatis inopinabilis adiiciẽs. Quid enim æquè insolẽs, atq; beatũ dicere, qui pauper sit, lugens, & afflictus? Rursus quid optabilius quàm audire eum, qui tam certo ostendit quibus rebus quis euadat beatus?

E [f]BEATI PAVPERES [a]SPIRITV, [f]QVONIAM IPSORVM EST REGNVM COELORVM.] Tripliciter à diuersis accipitur hæc oratio, pauperes spiritu, iuxta quod in scripturis tripliciter accipitur dictio, pauper. Aliquãdo enim pauperes dicuntur, qui laborant rerum necessariarum penuria, vt nomen, pauper, opponatur diuiti. Aliquando pauperes dicuntur, quouis modo afflicti, & destituti ope aliena, quomodo accipitur frequentissimè in Psalmis. Aliquando pauper dicitur, qui de se humiliter sentit, nec est inflatus, quomodo videtur accipi Isaiæ vltim. cap. Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos? Itaque non desunt qui secundùm acceptionem secundam hîc intelligunt pauperes spiritu, qui animo sunt afflicto, quos scriptura frequenter vocat contritos vel (*Qui pauperes spiritu.*)

humiles

A humiles spiritu, vt Psal. 33. Iuxta est Dominus iis qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu saluabit. Sed hanc interpretatiunem non conuenire huic proposito, patet tum ex eo quòd pauperibus apud Lucam opponantur diuites, cùm dicitur ex opposito huius sententiæ, *Væ vobis diuitibus*, &c. tum quòd sic pauperes spiritu nihil differrent à lugentibus, vt frustra dictum esset: *Beati qui lugent*. Alij ergo, inter quos Augustinus, secundùm tertiam vocabuli, pauper, acceptionẽ intelligunt pauperes spiritu, eos qui non habent spiritum magnum & inflatum, sed modestè de se sen**B**tiunt, omni superbia & arrogantia deposita Sed & huic intelligentiæ obstat, quod pauperibus, de quibus hîc est mentio, opponantur à Domino diuites. Proinde rectius accipitur hoc loco nomen, *pauperes*, secundum primam acceptionem, vt respondeat Hebraicæ dictioni רשים raschim. Nam & Græca dictio hîc posita πτωχοί, propriè mẽdicos significat. Secũdum hanc tamen acceptionem adhuc dupliciter intelligitur illud, *pauperes spiritu*. Primò enim per pauperes spiritu, possunt intelligi hi qui re vera sunt pauperes, sed tales effecti proprio suo spiritu, hoc est, propria sua volũtate, eáq; spirituali, ita vt intelligatur beatos pronũciare Dominus eos qui re vera sunt pauperes, non tamen effecti tales necessitate aliqua, nec quauis volun**C**tate, sed spirituali voluntate. Secundò, per pauperes spiritu possunt intelligi hi, qui etsi habeant diuitias, non tamen cor eis apponũt, sed parati sunt eas abiicere, si & quando expediret, vt ablatiuus, *spiritu*, intelligatur determinatio diminuens, adiecta ob distinctionem ab his qui re ipsa sunt pauperes. Quamuis autem hæc secunda intelligentia propinqua sit priori sensui, & ad eum reductiuè pertineat, possitque simul cum priori intelligi comprehendi, tamen prior intelligentia, & est simplicior, & videtur potissimum esse ex intentione Domini, cuius intentio omnino videtur fuisse, discipulos suos ob id prędicare beatos, quòd pro**D**pter se iam omnia abiecissent & reliquissent. Proinde D. Basilius quæst. 205. bene explicat qui sint pauperes spiritu, dicens, Hi sunt pauperes spiritu, qui non ob aliam causam pauperes facti sunt, nisi propter doctrinam Domini qui dixit: Vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Si verò quis etiam quomodocunq; accedentem paupertatem, susceptam gubernet ad voluntatem Dei, velut Lazarus, nec hic à beatitudine alienus est. Hæc ille. Ex quibus coniunctis cum superiori colligere licet triplices pauperes spiritu, secundum tertiam vocabuli, pauper, acceptionem. Pri**E**mò quidem, qui propter Christum omnia sua reliquerunt, quales erant Apostoli, & de his præcipuè Dominus locutus est. Secundò, qui incidentem paupertatem propter Deum patienti animo suscipiunt, diuitiis eam præferentes spe regni cœlorum. Tertiò, qui parato sunt animo abiiciendi facultates, vbi pietatis ratio exigeret. Vnde Eccle. 31. Beatus diues qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abiit; nec sperauit in pecunia, & in thesauris, &c. Bene autem obseruandum non esse dictum, beati pauperes voluntate, sed *spiritu*, quod à D. Bernardo in sermone primo de festiuitate omnium sanctorum diligenter est annotatum. Diligenter, inquit, attende, quòd non simpliciter pauperes nominant propter plebeios pauperes necessitate miserabili, non laudabili voluntate. Spero equidem profuturam eis apud diuinæ bonitatis misericordiam hanc ipsam afflictionis suæ miseriam, scio tamen Dominum hoc in loco non de huiusmodi fuisse locutum, sed de his qui possunt dicere cum Propheta, Voluntariè sacrificabo tibi. Attamen nec voluntaria quidem paupertas omnis, laudem habet apud Deum. Nam, & Philosophi omnia sua reliquisse leguntur, vt expediti mundialibus curis, studio vanitatis possent vacare liberius, & nolebant censu abundare terreno, vt abundarent magis in sensu suo. Hos discernit quod dictum est, *spiritu*, id est, spirituali voluntate, spirituali scilicet intentione, desiderio spirituali, propter solum beneplacitum Dei & salutem animarum. Hæc ille. Indicauit idem & Basilius in verbis superioribus, cùm dicit, qui non ob aliam causam facti sunt pauperes quàm ob Domini doctrinam, &c. & præmisit: Quum Dominus dicat, nunc quidem verba quæ [Ioan. 6.] ego locutus sum vobis, spiritus sunt & vita: nunc [Ioan. 14.] vero, Spiritus sanctus docebit vos omnia, & commonefaciet de iis quæ dixero vobis. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet à me, hæc loquetur: Hi sunt pauperes spiritu, &c. Ex quibus apparet D. Basilium ablatiuum, spiritu, hîc accepisse pro spirituali Christi doctrina, aut Spiritu sancto, vt sit sensus: pauperes secundum spiritualem Christi doctrinam, aut secundum instinctum Spiritus sancti. Redit tamen sensus eodem quò tendit sensus Bernardi, secundum quem spiritus hîc accipitur pro spiritu nostro, hoc est, mente nostra, à Spiritu sancto inspirata, & spiritualia intendenti. Alioqui enim mens nostra non est spiritus. Sic & D. Hieronymus explicans qui sint pauperes spiritu, Qui, inquit, propter Spiritum sanctum voluntate sunt pauperes; non quidem significare volens ablatiuum, spiritu, hîc accipi pro Spiritu sancto, sed pro voluntate spirituali, quam scilicet inspirauit Spiritus sanctus. Quamuis autem in hac beatitudine commendetur primò & principaliter voluntaria paupertas pro Christo sanscreota, simul tamen etiam rectè intelligitur ex consequenti commendari virtus humilitatis, quam primò & ad literam hîc significari intelligit Augustinus, ob id maximè, vt appareret, vt prima beatitudine accipiatur commendari ea virtus quæ omnium est fundamentum virtutum, quomodo & intellexit Theophylact post Chrysosto. sic scribens: Primùm modestiam & humilitatem animi ceu fundamentum iacit. Nam quoniam propter superbiam Adam cecedit, per humilitatem erigit nos Christus. Significatur, inquam, etiam hæc cum voluntaria paupertate. Nam abiectio omnium facultatum propter Christum, necessariò prouenit ex animi humilitate, eamque coniunctam habet. Sicut enim diuitiæ ferè appetuntur propter mundi honorem, ita qui omnes abiicit facultates, omnes item honores se contemnere declarat. Atq; hæc videri potest ratio, quare Diuus Hieronymus in commentariis vtramque interpretationem videatur miscuisse, & qua intelligitur hîc significari voluntaria paupertas, & qua intelligitur humilitas animi. Sic enim scribit: *Bea-* [Psal. 33.] *ti pauperes spiritu*, &c. Hoc est quod alibi legimus; & humiles spiritu saluabit. Ne quis autem putaret paupertatem, quæ nonnunquam necessitate portatur à Domino prædicari, adiunxit *spiritu*; vt humilitatem intelligeres, non penuriam:

Beati

Beati pauperes spiritu, qui propter spiritum sanctũ voluntate sunt pauperes. Hæc ille. Bene ergo ab hac beatitudine cœptus est hic sermo, tum quia quemadmodum initium omnis peccati est superbia, & radix omnium malorum est cupiditas; ita virtutum omnium fundamẽtum, & basis, est humilitas, ac perfectionis Euangelicæ origo est rerũ periturarum cõtemptus, & volũtaria paupertas, tum quia in diuitiis & honoribus vulgus maximè suam beatitudinem existimet, proinde conueniebat vt illo reiecto quod maximè sectãtur homines, contrarium eius primo loco induceret, & inde inciperet beatitudo iudicio diuino, vbi ærumna æstimatur humano, vt habet Ambrosius. Quoniam autem ipsa paupertas per se non facit hominem beatum, sed tantùm medium est perueniendi ad ipsam beatitudinem, ideo rationem adiicit Dominus, quare beatos pronunciauerit pauperes spiritu; *quoniam* (inquit) *ipsorum est regnum cœlorum*. Vbi obseruandum, quòd quamuis omnium beatitudinum vna sit ratio, nempe merces fœlicitatis æternæ, tamen hæc variè significatur in diuersis beatitudinibus pro exigentia singularum beatitudinum. Pauperibus ergo spiritu promittitur regnum cœlorum, quia cõuenit his qui contempserunt regnare in hoc mundo, & elegerunt hîc haberi viles & abiecti, vt postea regnẽt in cœlis cum Deo. Itaque mundus quidem dicit: Beati diuites, quoniam ipsorum est regnum terrarũ, Christus verò cõtrà: *Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cœlorum*. Nec dicit, ipsorum erit, sed ipsorum iam est regnum cœlorũ, quòd illud in secura iam possideant spe, vnde etiam non dicuntur fore beati, sed iam esse beati, in secura scilicet spe quæ non confundit. Non enim cùm dicitur: *Beati pauperes*; intelligendum est verbum futuri temporis, erunt, sed præsens, sunt. Nam postea dicitur: *Beati estis cum maledixerint vobis homines*, &c. Porrò quãquam id quod hîc promittitur beatis, potissimùm sit referẽdum ad vitã futuram: in qua perfectè in ipsis implebuntur hæ promissiones, tamen etiam singulæ promissiones ex parte implentur in beatis in hac vita, quemadmodum in singulis patebit. Quod enim ad hanc primam pertinet beatitudinem, pauperes spiritu etiam in hac vita iam re ipsa regnant regno plane cœlesti longè fœlicius, quàm reges & principes terræ. Hi enim vt in plurimum, verius grauissimam seruiunt seruitutem, quàm regnant: Multos enim patiuntur tyrannos, discruciati auaritia, ira, liuore cupiditate bonorum ac vindictæ, metu, spe. At homo humilis, terrenarumq; facultatum ac honorum contemptor, liber est ab huiusmodi curis, trãquillo semper existẽs pectore, securè expectans bona cœlestia, pestibus animorum auaritia atque superbia imperãs, & dominans, honoribus atque omnibus huius mundi bonis lõgè superior. An non ergo talis obtinet regnum longè pulchrius ac magnificentius regno tyrannorum? Sed hîc dubium aliquod esse potest, quomodo saluator præferat paupertatem sufficientiæ aut diuitiis quo ad beatitudinem, cùm Sapiens dicat Ecclesiast. cap. 7. Vtilior est sapientia cum diuitiis, & magis prodest videntibus solem. Et idem Prouer. 30. precatur Deum: Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi, tribue tantùm victui meo necessaria. Deinde videtur ad beatitudinem consequendam accommodatius organum esse, diuitias aut saltem sufficientiam rerũ temporalium,

A quàm indigentiam; & paupertatem; quoniam indigentes necessariis oportet vacare vt habeãt necessaria, nec possunt se totos impendere his quæ sunt beatitudinis. Dicendum ad beatitudinem quidem naturalem præsentis vitæ conuenire magis aut diuitias aliquales, aut sufficientiam rerum temporalium, sed ad beatitudinem supernaturalem magis conuenire paupertatem voluntariam. Paupertas enim ex spiritu, lætissima est, expeditum reddens hominem ab omni solicitudine, certúmq; ac securum hominem faciens quòd Deus

B ipsius curam gerat, qui non sinet ipsi deficere omne bonum, quemadmodum experientia in multis sanctis viris monstrauit. Sapiens autem non absolutè dicit vtiliorem esse sapientiam cum diuitiis, sed adiicit; & magis prodest videntibus solem; quo satis significat diuitias quidem aliquid conferre ad beatitudinem vitæ præsentis. Vnde & subiungit: Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia. Oratio verò illa, quæ est Prouer. 30. cap. est oratio sapientis ex parte imperfectiorum, sicut satis patet ex sequentibus. Deinde illo tempore nondum erat infirmo, & rudi populo via perfectionibus aperienda, cuius doctrina Christo magistro perfectioni reseruanda erat.

C ᵃBEATI MITES, QVONIAM IPSI POSSIDEBVNT TERRAM.] Bene pauperibus adiunguntur mites. Duo enim hæc vt ferè se consequuntur, & cõiuncta sunt, ita etiam in scripturis coniungi solent. Vnde Saluator de se dicit, Discite à me quia mitis sum, & humilis corde. Et Iudith. 9. Humilium, & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. Et Iob. 24. Subuerterũt pauperum viam, & oppresserunt pariter omnes mansuetos terræ. Qui enim animo est humilis, non facilè irascitur: nec contemptum se haberi & inglorium indignatur. Sic, & qui voluntariè pauper factus est, cùm honores simul & diuitias contemnat, non facile irascetur ob iacturam vel honoris, vel bo- *Matt. 11*

D norum ab aliquo illatã. Vnde apud Hebræos summa est affinitas, & similitudo inter עני ani & ענו anau, quarum prior significat humiles, & pauperes, secunda verò mansuetos. Bene ergo subiicitur, *Beati mites*; tum quòd mansuetudo humilitati, & paupertati coniuncta fere sit, tum quòd cõiuncta esse debeat, adeo vt sine ea paupertas spiritus laudabilis nõ sit. Quid enim prodest externas contẽnere diuitias, si non etiam teipsum contemnas: & superiorẽ esse ipsis pecuniis, si non etiam tui animi cõmotiones superare possis, quod fit per mansuetudinẽ? Apud Græcos tamẽ secundo loco ponitur: *Beati qui lugent*; ordine etiam non incongruo. Sic enim prima beatitudine excluditur ap-

E petitus bonorum, & diuitiarum, secunda verò appetitus voluptatũ, in quibus tribus cõprehenduntur omnia quæ mundi sunt. Est autem istud: *Beati mites*, &c. desumptum à Dauide ex Psal. 30. vbi dicitur: Mansueti autem hęreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Nam inter mansuetos, & mites nulla constituenda est differentia, quemadmodum tamen quidam constituunt, cùm vna sit apud Græcos, & Hebræos dictio, quam Latinus nunc vertit mansuetum, nunc mitem. Est enim Græcè πρᾶος, vel πρᾷος, Hebraicè verò ענו Anau. Pertinet autem ad mansuetum vel mitem non quidem omnino nunquam irasci, hoc enim est insensatorum, & insipientium, sed ita passionibus iræ, & zeli imperare, vt nec indignetur,

vel

vel murmuret contra Deum, vel ob iniquorũ fœliciores successus, vel proprias aduersitates ab illo immissas, neq; contentiosè cum improbis pugnet verbis, nec iniurias ab eis illatas cupiat vendicare, sed vt ita se gerat, erga Deum quidem, vt benigno animo Dei iudicia sustineat, erga homines verò, vt vel taciturnitate, vel placida responsione, vel malorum illatorum patienti tolerantia improbitatem hominum superare cõtendat. Non solùm enim ad mitem pertinet, nõ quærere vindictam, etiam placita suauitate exteriorum morum vtilem se omnibus exhibere, hoc est, non solùm non vinci à malo, sed vincere in bono malum. Pertinere autem ad mansuetum huiusmodi animi erga Deum dispositionem, patet ex Psal. 36. vbi Psalmista dehortans ab æmulatione, & zelo impiorum, & zelantium eos pœnam describens, per oppositionem dicit, Mansueti autem hæreditabunt terram; pro quo prius dixit, Sustinentes autem Dominum ipsi hæreditabunt terram. Pettinere autem etiam ad mansuetum placidam respõsionem, illud

2. Tim. 2. Pauli docet, Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mãsuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati. Magna ergo est virtus mansuetudinis, quæ hominem sui ipsius dominum facit, Deoq; in omnibus subditum ac optimè affectum, omnibus item hominibus, etiam improbis, vtilem & commodum. Ideoq; & in scripturis passim commendatur, idq; variè. Primùm, quod singulariter Deo placeat, & singulariter ei cure sint mansueti. Vnde Ecclesiast. 11. Beneplacitum est Deo fides, & mansuetudo. Et Psal. 149. Exaltabit mansuetos in salutem. Et Isaiæ 11. Arguet in æquitate pro mansuetis terræ. Et sanè tam grata Deo, & perfecta est hæc virtus, vt Dominus huius exemplum, & magistrum se specialiter exhibuerit, dicens: Discite à me, &c. Secundò, quòd hæc virtus aptiorem faciat mentem vt sit capax cognoscendi diuinam voluntatem, & audiendi eloquia diuina. Vnde Psal. 24. Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas. Et Psal. 33. Audiant mansueti, & lætentur. Et Iacob. 1. In mansuetudine suscipite insitum verbũ quod potest saluare animas vestras. Et Eccle. 5. Esto mansuetus ad audiendum verbum Dei, vt intelligas. Vnde Moyses, de quo scribitur Numer. 12. quòd erat mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra, creditur à Dionysio ob hanc virtutem habuisse cum Deo tantam familiaritatem. Tertiò, quòd hæc virtus et nos commodos, & vtiles omnibus facit, ita etiam gratos. Vnde Ecclesiast. 3. In mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris. Hic autem à Domino ideo prædicantur beati mansueti, *quoniam* (inquit) *ipsi possidebunt terram.* Vbi pro, *possidebunt*, Græcè est, *κληρονομήσουσι*, idem scilicet verbum quod est Psal. 36. vnde istud desumptum est, vbi nos legimus; Mansueti autem hæreditabunt terram. Plus est autem hæreditate vel in hæreditatem accipere terram, quàm possidere terram. Multi enim possident, non hæreditario iure. Terra autem cuius possessio hîc promittitur mitibus, variè à diuersis accipitur. Bernardus enim intelligit corpus, quod possidet anima hominis mansueti, regnans super carnis motus, & omnibus suis membris per mansuetudinẽ imperans. Et D. Ambrosius quoque per terram videtur corpus intelligere, verùm intelligit mansuetum non

A hîc possidere corpus suũ, sed post resurrectionem. Post resurrectionem inquit, terram tuam incipies possidere absolutus à morte. Ille enim cui dicitur: Terra es, & in terram ibis; non possidet terram suam. Non enim potest esse possessor, qui non capit fructum. Diuus Hilarius videtur intellexisse corpus Dominicum, aut potius corpus nostrum cõfiguratum corpori claritatis Christi, vt sit idem sensus ipsius cum sensu Ambrosij. Sic enim scribit. Mitibus terræ hæreditatem pollicetur, id est, eius corporis quod ipse Dominus assumpsit habitaculum. Et quia per mansuetudinem mentis no-

B stræ habitauerit Christus in nobis, nos quoq; gloria clarificati eius corporis vestiemur. Diuus Hieronymus terram intelligit hîc eam de qua Psalmista, Credo videre bona Domini in terra viuentium; cœlum scilicet, quod terra est viuentium; Psal. 26 cùm terra hæc sit potius terra mortuorum vel morientium. Chrysostomus verò etiam hanc terram intelligit. Huius certè terræ possessio rectè intelligitur promitti mitibus, tum quòd frequenter contingat vt tales stabilius, & quietius sua possideant, quàm immites, qui multoties animam & hæreditatem paternam contentionibus suis perdunt, tum quia mansueto homini totus mundus patria est, totq; locis habet fundum, quot locis reperit amantes Euangelicæ mansuetudinis, atque ex om-

C nibus quæ habet mundus voluptatem, & fructum capit, velut illius possessor: cùm contrà immitis, & ferox nec hoc possideat quod habet. Itaque secundum Chrysostomum, quoniam vulgò æstimatur eũ qui mitis est, omnia sua perdere, cõtrarium promittit Dominus, spiritualibus tẽporalia immiscens: vtens ad hoc verbis Psalmistæ. Verisimilius autẽ est omnia hæc promissa pertinere potissimũ ad futuram vitã, & ideo verisimilior est, & simplicior Hieronymi interpretatio, quamuis vt omnia hæc promissa ex parte etiam in hac vita impleri rectè intelligantur, simul possit intelligi, & sensus Chrysostomi. Aut terra hîc simpliciter accipietur pro

D terra hac, quã iam ex parte possidẽt mites, sed perfectissimè cũ Christo possessuri sunt, cùm facta erit terra noua, hoc est, de ea terra potissimũ hîc loquitur Dominus, quã Paulus ad Hebr. 2. vocat orbem terræ futurũ, subiiciendũ Christo. Itaq; quoniam mites hîc frequenter pellũtur suis possessionibus, promittitur eis verbis Psalmistæ hæreditaria possessio totius terræ. Cùm enim sint futuri hæredes Dei, cohæredes autem Christi, simul cum ipso hæreditario quodã, & proprio iure possidebunt vniuersam hanc terram, cùm dominabuntur iusti omnibus impiis in matutino. Et mundus quidem dicit: Beati potẽtes qui iniurias suas vendicare valent, quoniam tales possidebũt terrã. Christus con-

E trà, *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

BEATI QVI LVGENT, QVONIAM IPSI CONSOLABVNTVR.] Cùm vulgus existimet etiam in deliciis, & voluptatibus huius vitæ sitam beatitudinem; Dominus postquam prima sententia reiecit vulgi sententiam, diuitias, & honores magnificantis; hac iam sententia etiam refellit falsam vulgi de voluptatibus opinionem, asserens econtrariò in luctu potius sitam beatitudinem. Mũdus enim dicit, Beati ab omni luctu liberi & omnibus deliciis affluentes. Dominus contra, *Beati qui lugent.* Cùm autem non omnes qui lugent sint beati, imò multorum luctus sit vituperandus, vt qui lugent eo quòd non honorentur in mundo

mundo: aut qui lugent damnum rerum temporalium, aut impotentiam vindictæ, aut deniq; qui immodicè dolent amicorum suorum amissionem, aut simile quid: omnes ferè sententiã hanc intelligendam volunt singulariter de sancto luctu sponte à viris iustis suscepto, vt est luctus quo vel propria, vel aliena deflent peccata. Denique quo exilium & vitæ huius miserias ac tentationes deplorant, desiderantes esse cum Christo, & eo esse statu in quo nihil committant Deo ingratum. Verùm si consideretur sententia quæ apud Lucam huic opponitur, nimirum *Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis*, videbitur Dominus non solùm beatificasse huiusmodi luctum à viris sanctis, iustis illis

B & piis de causis susceptum. Sicut enim diues epulo comprehenditur sub illo *væ*, quod huic beatitudini opponitur: ita & hæc beatitudo videtur etiam ex intentione Saluatoris pertinere ad Lazarum Euangelicum, vt satis patet ex verbis Abrahæ, quibus respondit diuiti, dicens: Fili, recordare quia re-

Luc. 16. cepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris. Proinde intelligenda hæc sententia non solùm de his qui ob sanctas illas causas spretis huius mundi voluptatibus, sponte luctum suscipiunt, sed etiam de his qui calamitates aliquas à Deo sibi immissas æ-

C quo animo hîc perferunt, vt sub hac beatitudine

Iacobi 1. comprehẽdatur illud Iacobi: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cùm probatus fuerit, accipiet coronã vitæ. Lugentes enim hîc dicuntur, non solùm qui lachrymas emittũt, sed etiam quotquot in rebus tristibus, & calamitatibus agunt, maximè his quæ fortunæ esse videntur. Quòd si obiiciatur, non omnes huiusmodi lugentes esse beatos: dicendum, Dominum etiam has sententias non extulisse catholicè, ac proinde noluisse significare: omnes lugentes esse beatos, sed tantùm voluisse significare in genere, id quod omnes miserum putant, viam parare ad solidam fœlicitatem, si modò ta-

D men quis eo bene vtatur, & nihil alioqui desit quod fœlicitatem æternam impediat, quomodo ferè oportet generales huiusmodi sententias intelligere. Sicut enim dum postea in genere dicit: Væ diuitibus, væ vobis qui ridetis, qui saturati estis, & væ cùm benedixerint vobis homines, non vult vniuersaliter omnes diuites, aut ridẽtes, aut commendatos ab hominibus condemnare, sed ex circumstantiis, aliisque locis facilè patet de quibus veræ sunt generales illæ sententiæ, ita etiam hoc loco censendum. Ex aliis enim scripturis, atque ex hoc ipso loco videndum, quibus lugentibus hæc beatitudo conueniat, nimirum his qui mites sunt, vt

E præmittitur: quique esuriunt & sitiunt iustitiam, vt sequitur. Beati ergo qui lugent propria delicta,

Psal. 6. Ps. 118. 1. Re. 15 Threno. 1. cum Psalmista dicente: Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum, &c. Beatiores, qui etiam aliena deflent peccata, ob Dei inhonorationem, malorumque perditionem, & pusillorum scandala, quomodo Samuel luxit Saulem, & Dauid impios, dicens: Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierũt legem tuam. Et Paulus Apost. flere se dixit eos qui post fornicationem & immunditiam non egerunt pœnitentiam. Beati qui cum Ieremia lugent vastitatem spiritualis Ierusalem. Beati qui voluptates huius mun-

Psal. 72. di spernentes dicunt cum Dauide: Renuit consolari anima mea, & præ desiderio cœlestis patriæ,

A ac tædio carnis repugnãtis spiritui exclamant cum Paulo: Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et cum Dauide: Heu mihi,

Rom. 7. Ps. 119. quia incolatus meus prolongatus est. Beati denique quibus non contingit terrena hîc frui fœlicitate, sed omnia eis in hoc mũdo aduersa eueniunt, si modò patienter immissas à Deo miserias sufferant, & cum Psalmista dicant: Ego in flagella pa-

Psal. 37. ratus sum. Et cum Ieremia: Corripe me Domine, veruntamen in iudicio, & non in furore tuo. Omnes hi lugentes beati, inquit Dominus, quoniam ipsi consolabuntur. Idq; potissimum & perfectissimè in futura vita, quãdo, vt habet Isaias, læ-

B titis sempiterna erit eis, & auferet Dominus Deus

Apoc. 21. omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors non erit vltra, neque luctus, neque clamor, neq; dolor, quia prima abierũt. Sed tamen & in præsenti etiam vita, non aberit cœlestis ille cõsolator, spiritus sanctus, qui temporarium luctũ inæstimabili mentis gaudio pensat, vt possint dicere cum Paulo: Quasi tristes, semper autem gaudentes. Et cum Dauide:

Psal. 93. Secundum multitudinem dolorum meorũ in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Proinde non contrariatur huic sententiæ beatificanti lugentes, quod habet Sapiens, dehortans à merore, Prouerb. 17. Animus gaudens æta-

C tem floridam facit, spiritus tristis exiccat ossa. Luctus enim iste, quem hîc Dominus beatificat, suam habet coniunctam aut comitem ferè mentis hilaritatem, superantẽ omnem sensum & omnem sermonem, secundum illud Psalmi mysticè intellecti: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, &c. Cibabis nos pane lachrymarũ, & potum dabis nobis in lachrymis. Sic nec contrariatur quod dicitur Ecclesiast. 30. Tristitiam longè expelle à te. Multos enim occidit tristitia, & non est vtilitas in ea. Loquitur enim de tristitia mundana, quæ secundum Paulum mortem operatur. Porrò de con-

2. Cor. 2. solatione sempiterna, quæ manet sanctos in cœ-

D lis, prolixè habetur Isaiæ vltim. cùm dicitur: Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam, gaudete cum ea vniuersi qui lugetis super eam, vt surgatis, & repleamini ab vberibus consolationis eius, vt mulgeatis, & deliciis affluatis ab omnimoda gloria eius. Quomodo si cui mater blanditur, ita ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini.

BEATI QVI ESVRIVNT ET SITIVNT IVSTITIAM, &c.] Bene hæc beatitudo superioribus tribus subiungitur. Nam contemptis diuitiis, honoribus, & voluptatibus, quorum trium contemptus, superioribus tribus significatus est,

E superest vt homo iam etiam esuriat & sitiat iustitiam & virtutem. Sed hîc difficultas occurrit, quomodo Matthæus addat, *iustitiam*, quod non additur apud Lucam, nec subintelligi posse videtur, cùm illi, *Beati qui esuritis*, opponatur, *Væ qui saturati estis, quia esurietis*, quod quemadmodum intelligitur de saturitate corporali, ita etiam contrarium videtur debere accipi de fame & siti corporali, & non de fame iustitiæ, quæ est fames spiritualis. Dicendum, quòd quemadmodum Lucas in prima beatitudine non apposuit ablatiuum *spiritu*, eò quòd induceret Dominum alloquentem discipulos, ita vt facilè ex eo intelligi posset, quales pauperes Dominus beatificaret, nimirum qui similes essent Apostolis voluntariè paupertatem

eligentibus: ita & in hac beatitudine non addidit accusatiuum, *iustitiam*, quo exprimeretur quales esurientes Dominus beatos pronuntiaret eo, quòd id satis intelligi posset ea iis quibus Dominus loquebatur. Et quamuis quod dicit Lucas, *Beati qui nunc esuritis*, omnino videatur debere accipi de esurie corporali: Matthæus tamen, qui generaliter proposuit beatitudines: expressit hanc beatitudinem de esurie spirituali, eo quòd esuries corporalis non sit beatificata nisi propter adiunctã etiam spiritualem esuriem iustitiæ: quemadmodum econtrà saturitas corporalis ob id maximè condemnatur, quòd adiunctum habeat fastidium aut neglectum iustitiæ. Beati ergo pronunciãtur qui sic esuriunt & sitiunt iustitiam, vt eius desiderio frequenter esuriant & sitiant corporaliter, negligentes pascere corpus, imò corpori alimentorum copiam subtrahentes, ieiuniisque carnem macerantes, vt mentem pascant, & impinguent iustitia. Beata esuries corporalis, si modò talis sit qualis fuit discipulorum Domini. Accipitur autem hic iustitia, vt sit generalis virtus: & esurire iustitiam, sit desiderare quæcunque sunt virtutis & æquitatis. Id autem contingit dupliciter, videlicet aut desiderando propriam innocentiam & rectitudinem in omnibus actionibus, aut optando vt id quod æquum & iustum est apud omnes obtineat, & ab omnibus præstetur quod debitum est & rectum. Atque vterque hic modus rectè intelligitur comprehendi sub hac beatitudine vt esurientes iustitiam, sint desiderantes id quod rectum est & debitum exhiberi, tùm à se, tùm in se, tùm in quocunque, fastidita omni iniquitate, tùm in se, tùm in quocunque. Et quidem desiderium iustitiæ, rectè hîc non per desiderij nomen, sed per famem & sitim designatur, idque multiplici ratione. Primùm, vt ostendatur vehementia desiderij. Fames enim & sitis desideria sunt longè superantia quoduis aliud desiderium vel honorum, vel diuitiarum. Deinde, vt ostendatur quasi naturalitas, quòd scilicet quemadmodum tam fames quàm sitis ex natura prouenit, ita desiderium vehemens iustitiæ vt naturale insit iustis secundum naturam spiritualem maximè, secundum quam ex Deo nati sunt. Præterea ad ostendendam qualitatem indigentiæ, quòd scilicet iusti desiderant iustitiam & rectitudinem, tanquam cibum & potum, indigent ad vitæ conseruationem esurientes & sitientes. Sic enim & iustitia velut cibus est & potus spiritualis, animam pascens, reficiens, & viuificans, aut in vita spirituali conseruans. De hoc cibo dicit Dominus: Meus cibus est vt faciam voluntatem patris mei qui est in cœlis. Dicit ergo, qui esuriunt & sitiunt iustitiam, hoc est, qui eo amore eam prosequuntur, quo ardore prosequimur cibum & potum, quique eam veluti ad vitæ conseruationem necessariam requirunt, atque in ea oblectantur, quomodo homo in cibo & potu. Non dicit autem: Qui esuriunt & sitiunt scire vel facere iustitiam, sed absolutè, qui esuriunt iustitiam, vt intelligamus vtramque iustitiæ esuriem, qua scilicet desiderant eam iusti & scire & perficere. Nec dicit: Beati qui amant iustitiam, aut qui sectantur, aut faciunt iustitiam, quemadmodum dicit & Psalmista Psalm. 105. Beati qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam, in omni tempore, quia, vt habet Hieronymus, non nobis sufficit velle iusti-

Ioan. 4.

A tiam, nisi iustitiæ patiamur & famem, vt sub hoc exemplo, nunquam nos satis iustos, sed semper esurire iustitiæ opera intelligamus. Iusti enim quoniam nec se nec alios vident in hac vita præstare quicquid debitum est, cùm in multis offendamus omnes, etiam habita iustitia non sunt contenti, sed vlterius semper esuriunt & sitiunt perfectiorem tum in se, tum in aliis iustitiam. Iam & illud notandum, Dominũ cùm dicit beatos qui esuriunt & sitiunt iustitiam, auocare ab esurie & siti rerum temporariarum, ac significare voluisse leuiter appetenda ista, quibus alitur & souetur corpus, in quorum cura vulgus miserè torquetur, quorum saturitas nonnunquam plus cruciat, quàm priùs

Iacob. 3.

B cruciabat fames, & mox à saturitate recurrit fames subinde satianda. Fœlices esse qui famem ac sitim à rebus prætereuntibus transferunt ad iustitiam Euangelicam expetendam, vbi semper est quòd esuriatur & sitiatur. Bene autem pro mercede promittitur huiusmodi esurientibus, quòd ipsi saturabuntur, quasi dicat: Miseri qui esuriunt & sitiunt temporalia, quoniam tales non cõtinget vnquam saturari: sed fœlices qui esuriunt & sitiunt iustitiam, non enim semper esurient, sed aliquando fœliciter & beatè saturabuntur: In cœlesti scilicet patria, secundum illud Psalmistæ: Ego autem in

C iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cùm apparuerit gloria tua. Ad vitam enim futuram, saturitatem hanc referre potissimum oportet, eo quòd in hac vita non sit saturitas plena, propterea quòd semper desit aliquid iustitiæ, quòd esuriamus. In futura autem vita sicut omnium bonorum, ita & iustitiæ erit satietas, cùm sublata erit omnis iniquitas simul cum morte. Et tamen etiam in hac vita ex parte saturitas esurientibus iustitiam contingit longè fœlicior & verior quàm sit diuitum satietas, secundùm illud Saluatoris: Qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum. Et rursum: Qui biberit ex hac aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed

Ioan. 6.

Ioan. 4.

D fiet in eo fons aquæ viuæ salientis in vitam æternam. Porro duarum iam prædictarum beatitudinum promissiones, simul cum oppositis condemnationibus saturorum & ridentium, pulchrè habet Isaias: Ecce, inquit, serui mei comedent, & vos esurietis. Ecce mei bibent, & vos sitietis. Ecce serui mei lætabuntur, & vos confundemini. Ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlulabitis.

Isaia 65.

BEATI MISERICORDES, QVONIAM IPSI MISERICORDIAM CONSEQVENTVR.] Bene hæc beatitudo in qua beatificatur misericordia, subiungitur superiori in qua iustitia

E beatificatur. Sicut enim hæ duæ virtutes, quarum altera respicit debitum, altera gratuitum, frequenter in scripturis coniunguntur, ita in eo qui beatus esse volet, coniuncta debet esse misericordia iustitiæ: & priùs quidem iustitiæ, deinde etiam misericordiæ habenda est ratio. Iustitia enim sine misericordia, veluti crudelitas est: misericordia verò sine iustitia, dissolutio est, quare ab inuicem hæc separari non debent. Vnde in Psalm. Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas. Et: Misericordiam & veritatem diligit Deus. Et: Misericordia & veritas præcedent faciem tuam. Et Prouerb. 20. Misericordia & veritas custodiunt regem

Psal. 24.

Psal. 83.

Psal. 88.

gem. Et cap. 16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Et infinitis aliis locis hæc coniunguntur. Ad misericordem autem pertinet, ex animo compati alienis miseriis, eásq; velut proprias ducere, ac proinde appetere tollere illas, easdémque *Quis misericors.* tollere si potest. Dicitur enim misericors, quasi miserum & afflictum habens cor ob conspectam alterius miseriā. Vnde constat misericordem præcellere beneficum aut munificum, cùm præter exteriorem subuentionem, in nomine, misericors, includatur interior ille compassionis & condolentiæ pius affectus, qui non includitur in nomine beneficus aut munificus. Est autem tantæ eminentiæ hæc misericordiæ virtus, vt sola inter virtutes Deo propria dicatur, iuxta illud: Deus cui propriū est misereri. Vnde & in scripturis à misericordia maximè Deus prædicatur, & postea in hoc sermone singulariter ad imitationem misericordiæ diuinæ Dominus adhortatur, dicēs apud Lucam: Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est, pro quo Matthæus habet: Estote ergo perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Vnde significatur ad perfectionem diuinam, per misericordiam & benignitatem nos peruenire. Quamuis autem misericordia quędam sit etiam erga nos ipsos, qua scilicet studemus miseriis nostris propriis subleuandis, iuxta illud Ecclesiasticum. 30. Miserere animæ tuæ placens Deo, tamen sicut propriè misericordia dicitur ad alterum, ita etiam de huiusmodi misericordia intelligenda est hæc beatitudo. Porro huiusmodi misericordia in eleemosynarum largitione non tantùm consistit, sed etiam in his omnibus quibus iuuatur aliqua proximi miseria, & alterius onus portamus: vnde bene non dixit Dominus: Beati eleemosynarum largitores, aut beati miseratores, sed id quod omnibus competere potest: *Beati misericordes*. Misericors enim est, qui vel tantùm indolescit fraterna charitate alterius calamitatibus, si non possit subuenire. Misericors est, qui monet errantem, docet ignorantem, consolatur afflictum, vestit nudum, pascit esuriētem, condonat peccanti in se debita, orat pro peccatoribus, aut denique qui quicquid habet donis, aliis subleuandis ac refocillandis impendit. Quis ergo ab hac beatitudine conqueri poterit se necessitate esse exclusum? Considerandum autem & illud, Dominum cùm beatos misericordes pronunciat, contra vulgi sententiam significare, quod à Domino dictum testatur Paulus Actuum 19. Beatius esse dare, quàm accipere: & subuenire, quàm aliena opera subueniri. Porrò ob quam causam beati sint misericordes, ostendit Dominus subdens, *quoniam ipsi misericordiam consequentur*, à Deo scilicet. Et id quidem patet ex parte in præsenti tempore, in quo ob assidua peccata nemo non indiget Dei misericordia remittente peccata, quam maximè misericordia fraterna impetramus, iuxta illud Prouerb. 16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Et Danielis 4. Peccata tua eleemosynis redime. Sed perfectissimè Dei misericordiā consequentur misericordes in futura vita, quando gratuita Dei bōnitate liberabuntur ab omnibus huius vitæ mise-
Psal. 102. riis & malis. De qua misericordia Psalmista: Qui coronat te in misericordia & miserationibus. Et Iudas in epistola sua: Vosmetipsos in dilectione Dei seruate, expectantes misericordiam Domini

A nostri Iesu Christi in vitam æternam. Ex quibus scripturis discimus nō nisi per misericordiam Dei saluari nos posse, secundum illud Pauli: Gratia Dei vita æterna. Si enim exacta iustitia nobiscum agere velet Dominus, non iustificabitur in conspectu eius omnis viuens. Idem cum hac sententia Domini habet & Dauid Psalm. 40. dicens: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Et Tobiæ 4. Quomodo potueris, ita esto misericors, & ne auertas faciem tuam ab vllo paupere. Ita enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini. Ex opposito verò dicitur Iacobi 2. Iudicium sine misericordia ei qui
B non facit misericordiam. Superexaltat autem misericordia iudicium. Et Prouerb. 21. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur. Videtur autem cùm dicitur solùm, *ipsi misericordiam consequentur*, esse æqualis retributio, sed est multo maior. Nō enim est æqualis misericordia diuina & humana. Condonasti proximo delictū aliquod leuiusculum? tibi Deus condonabit omnia delicta. Remisisti fratri vindictam temporariam? tibi Deus remittet æternam. Subleuasti tua pecunia fratris inopiam? tibi Deus reddet opes suas cœlestes. Theophylactus autem non so-
C lùm de misericordia Dei dictum putat: quoniam misericordiam consequentur: sed etiam de misericordia hominum, vt ob id intelligi possit absolutè dictum, misericordiam consequentur. Qui enim heri misericors fuit, si hodie inops sit, ab omnibus misericordiam consequitur. Itaque sensus erit: Misericordiam consequentur, partim quidem hîc à Deo & ab hominibus, perfectissimè autem postea à Deo.

BEATI MVNDO CORDE, QVONIAM IPSI DEVM VIDEBVNT.] Quemadmodum immunditia dupliciter accipitur in scripturis, & aliquando quidē specialiter pro venereis actibus illicitis, quibus non tantùm anima, sed & corpus
D polluitur, vt cùm Paulus numerat inter opera carnis, fornicationem & immunditiam: aliquando *Galat. 5.* verò generaliter pro omni vitio mentem hominis coinquinante. Sic dupliciter intelligi possunt aliqui dici mundo corde, vel, vt habent Græca, καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, hoc est, mundi corde, pro quo Augustinus legit dictione composita, mundicordes. Aut *Duplex mūditia cordis.* enim specialiter dicuntur mundi corde, quorum cor castum est ab omni concupiscentia venerea, aut saltem ab illicita concupiscentia alienum. Atque hoc modo hîc accipit Theophylactus, intelligens ideo munditiā cordis subiunctam post mi-
E sericordiam, eo quòd quidam inueniantur misericordes, qui tamen scortantur, & aliàs immundi sunt, atque ob id Christum iubere cum aliis virtutibus etiam esse mundos, hoc est, castos, non solùm corpore, sed etiam corde, & adiecisse: quoniam ipsi Deum videbunt: quia vt nihil æquè hebetat mentem atque deditum esse Veneri, sic castitas & continentia mentem maximè capacem reddunt visionis & cognitionis diuinæ. Aliter dicuntur mundo corde generaliter, quorum cor nullis vitiis est inquinatum, purum scilicet & à malis cōgitationibus, & à prauis desideriis, & singulariter ab omni duplicitate, quomodo Dauid precatur cor mundum creari in se. Atq; hoc modo accipit hîc D. Ambrosius, & similiter Basilius, qui quæstione 280. explicans quis sit mundus corde, di-

A cit: Qui non reprehendit seipsum in reprobatione, aut defectu, aut negligētia mandati Dei. Et quidem potius debere sic generaliter accipi, verisimilius est ea loco Psalmi 23. ad quem hîc allusum videtur à Domino, vbi sic dicitur: Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, &c. Et subditur: Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Iacob. Hîc enim cor mundum accipitur, vt generaliter omne mentis vitium excludat. Sic etiam dupliciter accipi potest locus ille Pauli similis huic sententiæ, qui est ad Hebr. 12. Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Potest enim per sanctimoniam accipi castitas, quemadmodum intelligunt Chrysostomus & Theophylactus: potest etiam accipi generaliter omnis virtus mentem hominis sanctificans. Porrò si generaliter accipiatur munditia cordis (ad quam inuitat Isaias cap. 1. dicens: Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Et Iacobi cap. 4. Purificate corda vestra duplices animo.) rectè hæc beatitudo superioribus subiungitur, vt significaretur non satis esse si quis pauper sit mitis, lugens, iustitiæ & misericordiæ deditus, nisi etiam mundo sit corde. Nam illa videri possunt exterius ab aliquo præstari, qui tamen cor habeat vel cogitationibus & desideriis malis, vel sinistra bonorum operum quæ facit, intentione deprauatum, aut ideo hæc beatitudo superioribus subiungitur, quod ex illis consequatur: cordis enim munditia, effectus est præcedentium virtutum. Nam per luctum & misericordiam purgatur cor. Accipitur autem hic cor, sicut frequenter in scripturis, metaphoricè pro mente, propterea quòd sicut cor principium est omnium vitalium operationum, ita mens principium omnium cogitationum & affectuum. Vnde Sapiens præcipit omni custodia custodiri cor, quia ex ipso vita procedit. Et aliquando quidem cor metaphoricè accipitur tantùm pro parte mentis intellectiua, vt cùm cordi adduntur renes, sicut cùm dicitur, scrutans corda & renes Deus. Nam per renes pars appetitiua designatur. Aliâs verò pro tota mente accipitur. Verùm apparet nullos esse huius beatitudinis capaces. Dicitur enim Prouerb. 20. Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum à peccato? Et Iob. 15. Cœli non sunt mundi in conspectu eius, quanto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquas iniquitatem? Et cap. 25. Nunquid iustificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere? Ecce luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius. Rursum: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Dicendum, quòd quemadmodum scriptura iustos vocat, non eos qui nullum committunt peccatum, sed qui ab omni crimine sunt liberi: ita & mundus corde dicitur, qui etsi cor habeat leuibus maculis aspersum, purus tamen est à criminalibus peccatis, quæ hominem in Dei ira constituunt. Dicuntur ergo quidam mundo corde, non absoluta munditia, sed à munditia fragilitati nostræ possibili. Si enim sit via aliqua multum lutosa, per quam difficilè quis possit transire nisi multum luti contrahat, transeat autem aliquis, qui paucùlas, & paruas maculas contrahat, dicemus illum mundum esse. Bene autem mundis corde promittitur: quoniam ipsi Deum videbunt. Nam cùm Deus oculis corporalibus videri non possit, sed tantùm oculis mentis & cordis, requirit ad visionem sui puros oculos mentis, hoc est, puram mentem, quemadmodum sol sensibilis requirit puros oculos corporales. Quod enim sol est puris oculis, hoc Deus est puris mentibus. Quod pituita aut squamæ sunt oculis, hoc peccata sunt animis. Nec parua est huiusmodi promissio, posse videre Deum. Nam in visione Dei consistit fœlicitas vitæ æternæ, iuxta illud Saluatoris: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum verum. Adim-

B pletur autem hæc promissio potissimum in futura vita. Nam in hac vita Deum nemo vidit vnquam, in propria eius essentia scilicet. Et tamen etiam ex parte adimpletur in hac vita, quandoquidem puri corde capaciores sunt cognitionis Dei, quæ hîc de ipso haberi potest. Sicut enim (inquit Theophylactus) speculum si mundum fuerit, recipit imagines: sic anima pura Dei faciem & scripturarum scientiam suscipit. Notandum & illud, dum mundis corde hîc promittitur videre Deum, doceri nos, præparationem humanæ mentis ad videndum Deum non consistere in perfectione partis speculatiuæ, quemadmodum Philosophi tradiderūt, ponentes

C sapientes maximè appropinquare Deo, sed in perfectione mētis & partis affectiuæ, quæ vocatur cor, ac proinde hanc præparationem & viam omnibus esse communem, quantũuis ineruditis. Nam munditiam cordis etiā vetulæ & anus indoctæ habere possunt. Itaque philosophi quidē beatos prędicant sapientes corde, quasi illi Deum sint perfectius visuri & cogniturі. Christus contrà mundis potius corde id competere pronunciat. Iudæus & Pharisæus prædicabat & beatificabat eum qui mundus esset corpore, quòd talis possit ingredi templum, & apparere cum sanctis corā Domino. Dominus contrà mundos corde beatos prædicat, tanquam

D idoneos visionis Dei, docens corporalem illam quam sectabantur Pharisæi, munditiam non ita magnopere sectandam. Rursum mundus commendat eos qui student munditiei corporis & vestium, quòd tales digni fiant qui versentur cum regibus & principibus, & videant faciem illorum. Dominus contrà beatificat mundos corde, quòd visuri sint, non terrenũ aliquem regem, sed Deum ipsum. De immundis verò contrariũ dicit Psalmista: Non habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos. Et Apocal. 21. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium.

E BEATI PACIFICI, QVONIAM FILII DEI VOCABVNTVR.] Dupliciter accipitur in scripturis dictio, pacificus. Aliquando enim correspondet dictioni Græcæ εἰρηνικὸς, vt semper extra hunc locum, & dicitur pacificus, qui corde est pacato, quive cum omnibus pacem seruare studet, quomodo accipitur Psalm. 36. Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico. Et Psalm. 119. Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. His enim locis ponitur εἰρηνικὸς: hoc verò loco non sic accipitur. Nam hic pacificus parum aut nihil à miti differt. Vnde non est hoc loco εἰρηνικοὶ, sed εἰρηνοποιοὶ, hoc est, pacem facientes, & pacis conciliatores. Beatificantur ergo hîc qui non solùm in seipsis pacem iam habent, quales sunt qui mundo sunt corde: nec solum

cum

Psal. 50.
Psal. 7.
Ioan. 17.
1. Ioan. 4.
Psal. 5.
Qui pacifici.

cum omnibus pacem, quantū in eis est, habere student, quales sunt qui mites sunt dicti: sed qui etiam student alios à se dissidentes sibi reconciliare, aut eos qui inter se discordant sibi mutuo pacificare, aut eos qui à Deo sunt alieni reconciliare Deo. Quamuis enim secundū August. pacifici hic etiam possint intelligi, qui omnes animi sui motus componunt & subiiciunt rationi, & etiam student cum omnibus habere pacē, quomodo intelligit Chrysostomus, tamen secundùm intentionem Saluatoris potissimū his tribus modis contingit esse εἰρηνοποιὸν, hoc est, pacis conciliatorem. Primò enim pacifici sunt, qui etsi ab alio offensi sunt, omnē tamen dant operam quò is qui iniuriā dedit, sibi reconcilietur: cuius exemplum habemus in Dauide, retribuente Sauli bona pro malis. Secundò pacifici sunt, qui discordantes inter se ad concordiam redigere conantur. Vbi notandū, bene ob perfectionem pacificorū hîc septimo loco poni pacificos, sicut econtrà post sex quæ odit Dominus, septimū quod anima eius detestatur ponitur, seminate inter fratres discordias, Prouerb. 6. vbi etiam inter ea quæ odit Dominus, primū ponitur sublimitas oculorū, quæ contraria est ei quod hîc in principio, beatū à Domino pronunciatur. Tertiò verò pacifici sunt, qui alienos à Deo student illi recōciliare, quales erant Apostoli, qui Euangeliū pacis omnibus annunciabant, quò pacē inter ipsos & Deum componerēt. Atque de huiusmodi pacificis maximè hîc videtur locutus Dominus, quòd huiusmodi pax sola verissima sit pax, ad quā prædicandā Apostolos, quibus hæc potissimum dicta sunt, missurus erat. Certè D. Basilius de huiusmodi pacificis dixisse Dominum istud intelligit, dum quæst. 215. proponens, quis sit pacificus ille qui à Domino beatus prædicatur, respondet: Qui Domino cooperatur, iuxta Apostolū qui dixit: Pro Christo legatione fungimur, tanquā Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo reconciliemini Deo. Et rursus: Iustificati ex fide pacem habeamus ad Deū. Nam pax quæ aliter se habet, negata est à Domino, vbi ait: Pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis. Hæc ille. Pacifici ergo sunt illi, de quorū beatitudine etiā vaticinatus est Isaias, dicens cap. 52. Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis pacem, annunciantis bonū, prædicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus? Hanc pacem etiam Dauid precatur prædicandam cōmitti montibus, hoc est, perfectioribus, dicens Psal. 71. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam. Ex his autem tam intelligere licet, quare post superiores beatitudines septimo loco conuenienti ordine sequatur hæc beatitudo, nimirū quòd postquam quis mundus corde factus est, superest vt & alios Deo reconciliare studeat, ac dissidētes componere, quemadmodum iam suatum vitium partes composuit. Id enim vt est maius quid omnibus prædictis, ita omnibus superioribus adeptis, est adiiciendum. Bene autem pacificis promittitur, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur, quod tamen potest intelligi dupliciter, videlicet, vel respectu habito ad Deū patrem, vel respectu habito ad filium. Quoniā enim Deus pater maximè pacem amat (vnde & Deus pacis dicitur) adeò vt & filium suum in mundum miserit, in quo cōplacuit sibi reconciliare omnia in ipsum pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris siue quę in cœlis sunt, vt dicitur Colos. 1. ideò pacifici dicuntur vocandi filii Dei, vtpote ei simil-

2. Cor. 5.
Roma. 5.
Ioan. 14

A limi, & eius imitatores, quomodo statim postea dicitur: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, vt sitis filii patris vestri qui in cœlis est. Aut respectu habito ad filium, dicuntur pacifici vocandi filii Dei, eo quòd vnigeniti filii Dei opus peculiare fuerit reconciliare nos Deo, ac dissidentes populos pacificare. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua legē mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Ephes. 2. Non

B dicit autem, quoniā filii Dei erunt. Qui enim tales sunt, iam sunt filii Dei, nec expectare debent vt fiant filii Dei, sed vt tales vocentur, hoc est, manifestentur, & ab omnibus habeantur. In hac enim vita nondum manifestum est qui sint Dei filii dicendi, cùm multi eorum viles hîc sint & abiecti, non aliter tractati quàm serui aut mercenarii. Dicit ergo, vocabuntur, non falsò, sed verè, ita vt & tales sint, & tales agnoscantur. Charissimi (inquit Ioannes.) nunc filii Dei sumus, & nondū apparuit quid erimus. Ex superioribus autē satis patere potest, quàm conueniens sit ordo beatitudinum istarum septem

C adinuicem, & esse quosdā gradus inter virtutes in beatitudinibus designatas. Primùm enim requiritur, vt quis secundùm primā beatitudinem honores & diuitias contēnat: deinde vt dum despicitur, aut iniuriam in suis facultatibus patitur, vincat in bono malū per mansuetudinē, tum vt contemptis etiam mundi voluptatibus lugeat hanc peregrinationem: dehinc vbi bene affectus fuerit & dispositus respectu triplicium huius mundi bonorū, scilicet erga honores, diuitias, & voluptates, superest vt iustitiam & misericordiā sectetur, quibus virtutibus bene erga proximum disponatur: hinc restat vt ad munditiam cordis ascendat, qua in seipso optimè disponatur, ac tum vt quemadmodum ipse pacem secum, cum omnibus & cum Deo habet, studeat &

D alios inter se, & cum Deo reconciliare. Hinc ergo satis intelligere licet, in posterioribus beatitudinibus semper aliquid poni quod sit perfectius priori. Quamuis autem hæ beatitudines diuersis sententiis pronunciatæ sint, non est tamen putandum ad consequendam beatitudinem cœlestem sufficere, si quis vnum præstet eorum quæ hîc beatificantur: nec similiter putandū has beatitudines pertinere tantùm ad perfectos, sed ad omnes qui salui esse volent omnes pertinere: ita tamē vt beatior sit cui beatitudines istæ perfectius competūt, minus beatus cui minus cōpetunt: omnino autē non beatus, sed miser, qui ab his virtutibus quæ hîc beatificantur, planè est alienus. Itaq; in vnum sic has beatitu-

E dines contrahere paucis licet. Beatus qui contemnens huius mundi bona, honores, diuitias, & voluptates, iustitiam insuper & misericordiā sectatus, peruenit ad munditiā cordis, ac insuper & alios ad exemplum sui inter sese & cum Deo pacificare adlaborat. Sicut autē secundūm Ambrosium sunt in his beatitudinibus incrementa virtutum, sic secundùm eundē sunt etiam in eis incrementa præmiorum. Primum enim præmiū est, quòd beatorum sit regnum cœlorum, sed cùm nostrum possit esse aliquid quod non possidemus, maius quodammodo est possidere terrā: & quia multa possidemus cum tristitia, tertio loco ponitur cōsolatio: & quia consolatio non vsq; ad saturitatem aliquando contin-

1. Ioan. 3

Ordo inter beatitudines.
2. Pet. 1.

git, quarto ponitur saturitas: & ne saturi metueremus aliquem defectum, quinto sequitur misericordiæ promissio, ab omni miseria liberans & securos reddens: & quoniã parum est conregnare, nisi conuersatio cum rege habeatur, sexto promittitur visio Dei: & quoniam videre regem etiam seruitoribus conceditur, dignitas filialis superadditur septimo loco. Itaq; beati regnum cœlorũ non tantùm consequentur, sed etiam possidebunt, consolati, saturati, & ab omni miseria liberi, videntes Deum vt filij Dei. Cæterùm his septem primis beatitudinibus, quæ consistunt circa aliquam operationem, adaptat D. August. pulchrè septem dona spiritus sancti, quæ sunt apud Isaiam cap. 11. vt licet videre proliaè in 1. lib. de sermone Domini in monte, & lib. 2. de doct. Christ. cap. 7. Primum enim donum, nempe timor, congruit, inquit, humilibus, de quibus dicitur: Beati pauperes spiritu. Secundum, pietas, conuenit mitibus. Qui enim piè quærit, honorat scripturas, non reprehendit in eis quod nondum intelligit, nec resistit, quod est mitem esse. Tertium, scientia, conuenit lugentibus, qui didicerunt quibus malis nunc vincti sint, quæ quasi bona petierunt. Quartum, fortitudo, conuenit esurientibus & sitientibus, quia desiderantes gaudium de veris bonis, laborant à terrenis cupientes auerti. Quintum, cõsilium competit misericordibus, quia vnicum remedium est de tantis malis erui, dimittere & dare aliis. Sextũ intellectus, conuenit mundis corde, qui purgato oculo possunt videre quod oculus non vidit, &c. Septimum sapientia, conuenit pacificis, in quibus nullus est motus rebellis, sed obtemperant spiritui. Ita ferè Augustinus.

BEATI QVI PERSECVTIONEM PATIVNTVR PROPTER IVSTITIAM, QVONIAM IPSORVM, &c.] Post septem beatitudines superiores, quæ in actione aliqua consistunt, iam subiunguntur duæ beatitudines consistentes in laudabili passione, sed quarũ posterior includitur in priori, sicut speciale in generali. Et quidem rectè hæ duæ beatitudines sequuntur superiores, tum quòd maiorẽ adhuc perfectionẽ præ illis contineant, imò absolutam perfectionem, qua non est maior (maioris enim est perfectionis pro præstita & adimpleta iustitia tolerare persecutiones, quàm quæ sunt iustitiæ facere, & maiorẽ charitatem nemo habet, quàm vt animã suam ponat pro iustitia & pro Christo) tum quòd ferè contingere soleat, vt qui superiores consecutus est beatitudines, propter iustitiam suam incidat in hominũ impiorũ persecutiones. Beati ergo qui persecutionem patiuntur, si modò tamen propter iustitiam, suam scilicet, patiantur, hoc est, propter bonũ aliquod à se factum. Neque enim beati sunt qui persecutionem patiuntur propter peccata sua, etiamsi eam patiãtur propter iustitiam communem, videlicet vt satisfiat iustitiæ & æquitati communi. Vnde D. Petrus epist. 1. cap. 4. Nemo, inquit, vestrum patiatur vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor. Si autem vt Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine. Et cap. 3. Si quid patimini propter iustitiam, beati. Et cap. 2. Hæc est gratia si propter Dei consciẽtiam sustinet quis tristitias patiens iniustè. Quæ est enim gratia si peccantes & colaphizati suffertis? Sed si benefacientes patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum. Accipitur autem hîc pati persecutionem generaliter, pro pati quamuis injuriam, siue verbo, siue facto

A illatam, cùm in sequenti mox beatitudine specialiter accipiatur, significans tantùm persecutionem quæ fit facto. Cæterùm qui sic ob iustitiam patitur persecutionem, à duplici virtute qua præditus est, commendandus venit, nimirũ à tolerantia patienti, & constanti prosecutione iustitiæ quam præfert ipsi liberationi malorum, quod etiam satis includitur in eo quod dicitur, *propter iustitiam*. Quòd si quæratur an beatitudinis huius capaces sint, qui vera fide destituti, ob iustitiam aliquam malè afficiuntur, vt Philosophi, qui apud gentiles ob iustitiam aliquam vel morte, vel alio malo affecti sunt: B aut hæretici, qui ob nomen Christi ab infidelibus persecutionem sustinent: dicendũ primùm, quemadmodum superius dictum est, sententias generales semper intelligendas esse cum huiusmodi subintelligentia, si nihil alioqui desit. Deinde non esse perfectam aliquam iustitiam in eo qui vel errore, vel vitio aliquo aliàs contaminatus est. Vbi enim, inquit Augustinus, non est fides, similiter vbi non est charitas, non potest esse iustitia. Rectè autẽ istis qui persecutionem patiuntur, promittitur regnum cœlorum, nimirum pro humiliatione apud homines, exaltatio apud Deum. Conueniebat enim vt C qui in terris ab hominibus conculcantur, & nihil minus quàm regnant, omnium facti peripsema, his promitteretur regnũ cœleste, quod priùs etiam pauperibus spiritu promissum fuit. Considerando enim in regno cœlesti omnium bonorum diuitias & abundantiam, rectè ponebatur pauperum merces. Considerando verò in ipso exaltationem & potestatem, rectè afflictorum & oppressorum ponitur iam merces. Vnde & Petrus 1. cap. 4. Si inquit, exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quia quod est honoris & gloriæ & virtutis Dei, & qui est eius spiritus, super vos requiescit. Augustinus autem intelligit ideo primæ beatitudinis D mercedem hîc in octaua repeti, vt per hoc quod reditur ad caput, ostendatur perfectio eorum qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quódque eis tanquã omnino perfectis competant omnia illa septem quæ posita sunt, quibus homo perficitur. Ambrosius verò intelligit ideo iam repeti promissionem regni cœlorũ, quòd regnum cœlorum bis iustus consequatur: primùm secundum animam, in depositione corporis: secũdò etiam secundum corpus, post resurrectionem. Itaq; pauperibus spiritu cõpetit quatenus sunt tales, habere regnum cœlorum secundum spiritum, quo hîc sunt paupe- E res: passis verò persecutionem etiã secundum corpus competit regnum cœlorum, vt qui in eo persecutionem sunt passi. Et bene quidem octauo loco constituitur hæc beatitudo hominẽ perficiens ob numeri huius perfectionem, obseruati in veteris legis circuncisione, & nouæ legis resurrectione Dominica. Hæ octo beatitudines intelligi possunt designatæ per octo illos gradus, quibus describitur Ezech. 40. esse ascensus in spirituale illud & mysticum templum quod ibi mensuratur. Quem octonarium numerum obseruauit & Petrus, describens quibus rebus ministrabitur nobis introitus in æternum regnũ Domini nostri Christi: Ministrate, inquit, in fide vestra virtutẽ, in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem. Et subiungit: Sic enim abundanter ministrabitur vobis *2. Pet. 1.*

introitus

introitus in æternum regnum, &c. Quæ octo videntur etiam fere per omnia correspondere istis octo quæ Dominus hic beatificat.

BEATI ESTIS CVM VOS ODERINT, ET MALEDIXERINT VOBIS HOMINES, &c.] Superiorem beatitudinem generaliter propositam, conuerso iam sermone applicat ad Apostolos, tum vt doceret eos ab hominibus insectandos, sicque ad mala toleranda redderet paratiores: tum quòd persecutiones propter iustitiam noua iam ratione essent incœpturæ in ipsis Apostolis, qui ob prædicationem Euangelii & confessionem nominis Christi affligendi erant, ob quam eatenus nemo fuerat persecutionem passus. Ideoq; & tam explicatim exponit mala varia in persecutionis nomine superius comprehensa, vt dum hæc illis euenirent, rei nouitate non offenderentur nec scandalizarentur. Vnde Ioan. 15. Hæc inquit, locutus sum vobis, vt cùm venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis. Et Lucas quidem quatuor membra malorum posuit: *cùm vos oderint homines, & separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum.* Quorum primum pertinet ad inferiorem affectum: secundum & quartum ad externam operis persecutionē: tertium verò ad linguæ iniurias. Loquitur autē in secundo membro de separatione è synagoga, aut generaliter à consortio suo. Eiicere autem nomen tanquam malū, est memoriā aliquorum vel prorsus abolere vel abominabilē posteris reddere. Matthæus autem tria ponit malorum membra, dicens *Cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint & dixerint omne malum aduersum vos.* Quorum primum idem est cum eo quod habet Lucas, *& exprobrauerint*, hoc est, probris affecerint. Est enim Græcis eadem dictio, nempe ὀνειδίσωσι, hoc est, probra in vos iecerint. Quod sic à tertio membro vult differre Augustinus, vt maledictio vel opprobrium referatur ad eos qui præsenti contumeliam verbis inferunt. Dicere autem omne malum aduersum aliquos, referatur ad eos qui absentibus detrahunt, omne criminum genus illis imputādo. Sanè opprobria sustinere, magnum est & graue admodum. Nam & Iob postquam alias tentationes patienter tolerauit, tunc maximè turbatus est, cùm ab amicis opprobriis impetebatur, tanquam ob peccata sua pateretur. Quod autem dicitur hic à Matthæo: *& persecuti vos fuerint*, ad operis, & facti iniurias hic singulariter pertinet, nec accipitur tam generaliter, quàm vel in superiori beatitudine, vel postea cùm dicitur, *Sic enim persecuti sunt Prophetas*, &c. Porrò Dominus hæc propter se patientibus, non solùm præmium beatificans eos promittit, quemadmodum in aliis fecit beatitudinibus, sed & ad gaudium, & exultationē inuitat. quasi dicat: Cùm hæc experiemini, non solùm non frangamini animo per huiusmodi mala, nec deploretis vestram conditionem veluti etiam à Deo neglecti, sed potius gaudete animo, animique lætitiā exteriori gestu & exultatione ostendite, eo quòd propter hæc multam mercedem assequemini & in cœlis, in quibus iam merces vestra reposita est. Vbi notandum, Dominum mercedem & præmium horum beatorum non finiuisse, quemadmodum in aliis beatitudinibus, sed indeterminatè dixisse: merces vestra multa est in cœlis, ad significandum immensitatem ipsius præmii, quod nulla nominata mensura exprimi posset. Quæ quidem promissionis excellētia singulariter huic beatitudini reseruata est, propter singularem perfectionem eorum qui non simpliciter propter iustitiam patiuntur simplicem persecutionem, sed qui tam varia qualia sunt dicta patiuntur, idque ob cōfessionem nominis Christi, quæ vt planè est paradoxum quid, & omnem excedens intellectus facultatem, ita debuit singulari huius promissionis priuilegio decorari. Alias enim virtutes & iustitias ob quas quis patitur, intellectus etiam naturali suauitate percipit & approbat: at confiteri vnum eundemque Deum esse & hominem & per crucem omnes ab eo liberari, non potest non videri intellectui sibi relicto absurdum & incredibile. Hac autē Domini sententia, *Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis*, duplex Lutheranorum refellitur error. Dicunt enim nullum esse meritum bonorum operum, nec iustum intuitu mercedis vitæ cœlestis posse facere opera bona. Hîc verò & mercedis fit mentio, quæ merito respōdet tanquā suo correlatiuo, & eius intuitu excitat suos Dominus ad fortiter ferendum aduersa, atque ad gaudium & exultationem. Sic & Moyses, si Paulo credimus, aspiciebat in remunerationē, cùm Christi improperium præferret Ægyptiorū diuitiis. Et Dauid inclinasse se cor suum scribit ad faciendas iustificationes propter retributionē. Cæterùm quo rectè intelligatur quomodo mereamur aliquid apud Deum, & quale sit nostrū meritum, aduertendū duplex esse inter homines meriti genus, quoddam scilicet liberale & quoddam seruile. Et liberale quidem adhuc duplex est. Nam quoddam est, cui sine omni pacto & conuentione aliqua remuneratio debetur tantùm debito gratitudinis, quale est meritum quo amicus beneficiis suis amico impensis dicitur mereri apud illum vicissim simile vel etiam maius beneficiū. Quoddam est, cui pacto & promissione præcedente, aliquid debetur tantùm debito fidelitatis, quale est meritum seruorum apud Dominum suum, si benignus, & liberalis herus seruos suos ad opus inuitet, propositis cuique pro sua diligētia & labore præmiis liberalibus, ad quod tamen opus æquè sine vllo præmio obligarētur ex sua conditione. Seruile autem meritum est, quo quis opera sua alteri nō debita meretur ex pacto & cōuentione certam mercedem. Quale meritum à liberali merito multum differt. Nā in merito liberali non commensuratur datum accepto, nec æquale æquali conamur reddere, sed omnino liberalitatis est quod damus, studemusq; benemerētem beneficio vincere. Nec est in illo meriti genere aliquod ius aut actio vicissim petendi aliquid ab eo de quo est quis benemeritus, cùm vel liberaliter de eo sit benemeritus, vel ex sua conditione id facere debuerit, quo dicitur meruisse. In merito seruili, certa mercede certam operam nobis non debitam paciscimur, studemusq; pro vtilitate quæ ex opera alterius nobis prouenit, æquale aut etiam minus alteri reddere, competitque merenti ius & actio petendi pactam mercedem à tergiuersatore. Postremum hoc meriti genus non habet locum inter Deum & homines, tum quòd vniuersum quod sumus, facimus, aut possumus, illi ex conditione nostra debeamus: tum quòd ex nostris operibus nihil illi accedat vtilitatis. Merito verò liberali hîc locus est, maximè illi quod est secundi generis, quod similius erit merito hominis ad Deum, si quis proponat herum præmiis promissis

Esse meritum bonorum operum.

Heb. 11

Ps. 118.

Duplex genus meriti.

seruos suos inuitatis ad honestos labores, non suæ A vtilitatis gratia, sed solùm illorum ipsorum causa, quia cũ ipse sit bonus, suos omnes sibi similes reddere studeat. Similiter si quis proponat patrẽ munere aliquo promisso filium ad feruens literarum studium prouocantem. Non est tamen omnimoda similitudo adhuc inter meritum filij vel seruorum & meritũ hominis apud Deum. Nam ibi nulla est dignitas operis ad ipsam mercedẽ quæ redditur liberaliter, aut saltem non respicitur ad operis dignitatem: in merito verò hominis apud Deum dignitas quædam est operis correspondens præmio & B mercedi, quã quidem dignitatem humanum opus habet ex eo quòd ab ipso Spiritu sancto procedat quodq́; ab ipso fiat qui membrũ est corporis Christi: hoc enim duplici respectu diuinam quandam dignitatem habet humanum opus, ita vt nõ solùm iam debeatur ei præmiũ vitæ æternæ propter Dei promissionem, sed etiã propter operis dignitatem quemadmodum in republica virtuti hominis iustè viuentis debetur pręmium aliquod ciuile, ob ciuilem & naturalem operum eius dignitatem. Quòd enim sit aliqua condignitas inter bona opera, & mercedem vitæ æternæ, patet ex ea sententia, qua toties dicitur in scripturis Deus redditurus vnicuique secundum opera sua vel laborẽ: ergo sicut red- C dit impiis digna factis eorum, ita & iustis. Proinde quò habeatur meritũ aliquod inter homines consistens proximè accedens ad meritum hominis apud Deum, proponatur princeps aliquis ciuitatis, ad hoc institutus quò singulis ciuibus pro ipsorum virtute præmia dispenset, qui peregrinos aliquos seruos suos sua bonitate, & ciuium numero inscribat, & eis donec quibus insignia aliqui designare valeãt, ac promissionem insuper adiiciat de remunerando eos veluti ciues, nõ seruos suos. Huiusmodi enim princeps, debitor erit pręmiorũ reddendorum seruis suis, si strenuè virtuti operam dederint, suaq́; opera & virtute ciuitatẽ cohonestaue- D rint. Debitor, inquam, tum ratione suæ promissionis, tum ratione publicæ iustitiæ, cuius est administrator, quamuis si seclusa eius promissione, ipse cõsideretur tanquã Dominus ipsorum seruorum, nihil est quod ab eo serui possint exigere, nihil quod illis debeat Dominus. Sic enim etiam Dominus Deus, tãquã fidelis in promissis suis, & æquus iustitiæ administrator, nõ potest non debitam honis operibus mercedẽ reddere, quamuis eam iusti ab ipso, si tanquam ipsorum Dominus cõsideretur non possint sibi velut ab eo debitam exigere. Vnde

2. Tim. 4. Paulus Deum quasi iudicem considerans: In reliquo, inquit, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Dominus autem apud Lucam consideratione seruilis E nostræ conditionis: Cùm, inquit, feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, quia serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Ex quibus etiam patet quare vita æterna dicatur Dei gratia vel donum, & dari ex misericordia Dei. Vita enim æterna etsi sit debita bonis operibus, tamẽ quatenus à Deo domino omnium datur, gratia est, quia illum nobis debitorem constituere nõ potuimus: tum quia omne quod possumus, illi ratione dominii debeamus: tum quia ipsa bona opera nostra illius sunt dona, vt dum nostra coronat merita, sua coronet dona, quod proculdubio magnæ est misericordiæ & gratiæ: tum etiam quòd ex nostris operibus nihil illi accedit vtilitatis. Accedit his quòd

A multa etiã simul à iustis committuntur, ob quæ si iudicium exactum cum eis inire vellet, negare eis posset bonis operibus debitam mercedem. Porrò non tantũ mercedis futuræ intuitu Dominus suos ad gaudium in tribulationibus & persecutionibus inuitat, sed & alia ratione: dum subiicit: *Sic enim persecuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos*, qua sententia multũ quidẽ animat discipulos. Primùm enim significat nihil eos nouum passuros: deinde eos æquãdos significat Prophetis, viris insignibus, quibus assimilari & æquari nemo non pulchrum B duxerit: imò secundum Chrysostomum, significat ipsos Apostolos etiam esse Prophetas, cũ dicit: *Prophetas qui fuerunt ante vos*: quamuis id non sit necesse intelligere significatum. Præterea eadem de causa passuros eos significat qua Prophetas, vt ne putarent cõfessionem nominis Christi inferiorem esse functione Prophetarum. Itaque non obscurè etiã insinuat suam cum Deo patre à quo mittebantur Prophetæ, æqualitatem. Postremùm, significat ex persecutione Apostolos etiam in terris futuros gloriosos, quemadmodum & Prophetæ facti sunt. Est ergo sensus: Dum hæc vobis euenient, ne conturbemini quasi noui aliquid vobis contingat, sed potius gaudete tanquam communicãtes passionibus sanctorum, quos iam etiam mundus admiratur C & veneratur. Sic enim, hoc est, eisdẽ modis, nẽpe maledictis & probriis insectãdo, iniuriisque variis afficiendo, atque eadẽ de causa persecuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos. Illos enim persecuti sunt odio patris, vos persequentur odio mei.

[c] VERVNTAMAN VÆ VOBIS DIVITIBVS, QVI HABETIS, &c.] Lucas Euangelista quatuor tantùm posuit beatitudines, nimirum eas quæ planæ essent, & vulgo, & huius mundi sapientib⁹ paradoxæ. Omnes enim in paupertate, esurie, luctu ac vituperio hominum sitam iudicant miseriam. Econtrà Christum Lucas inducit docentẽ, in D his potius hominis fœlicitatem sitam esse, & propter cõtraria horum quæ mundus sectatur hominem potius miserum cẽsendum esse. Reliquæ verò quatuor beatitudines à Matthæo positæ, quibus beatificantur mites, misericordes, mundi corde & pacifici, non sunt ita paradoxæ, quin sensus communis virtutẽ approbans eas facilè sic accepturus. Itaque quatuor illis à se positis beatitudinibus, quatuor etiam *Væ* Lucas opponit. Est autẽ interiectio, *va*, pro quo malè aliqui dicendũ putant, Væh, deriuata a Græco οὐαί, & hoc videtur deriuatum ab Hebræo הוי Hoi, quod idem significat, & est interiectio minantis vel execrantis, aut prædicentis malum aliquod imminere. Et aliquãdo quidem in scripturis est interiectio prædicentis imminere dãnationem æternam, vt hoc loco, & aliis ferè locis E noui testamenti: aliquando verò est prædicentis tantum malum aliquod tẽporale, vt frequenter in veteri testamento, & in illo item Euangelii: Væ Mat. 24. prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. Sunt autem generales hæ sententiæ nõ de omnibus diuitibus, saturis, ridentibus, & laudatis apud homines intelligendæ, sed de his qui hæc præsentia bona sua ducunt, eaq́; ex affectu & corde studiosè sectantur. Prima ergo sentẽtia, de diuitibus illis accipiẽda est, qui similes sunt diuiti illi Euãgelico epuloni, qui scilicet diuitiis quibus in miserorum sub- Luc. 16. leuationẽ vti deberent, abutũtur ad proprias voluptates, oblectãtes scilicet se in earũ possessione, & honoribus atque deliciis, quas diuitiis sibi parant.

Hoc

Hoc enim sentire Dominũ patet ex eo quòd adiecit, *qui habetis consolationem vestram.* Quod non debet intelligi appositum velut determinatio diuitum, quibus hic væ Dominus interminatur, sed vt causa cõdemnationis diuitũ. Non enim est Græcè, qui, sed, quemadmodũ in sequentibus duabus sententiis, ὅτι, id est, quia. Et videri potest à scriptore aliquo, quia, mutatũ in qui, eo q̃ durum videretur sine restrictione diuitibus væ dominum interminari, nisi forte interpres pro ὅτι, legit οἱ. Pro habetis, autẽ Græcè est ἀπέχετε, quod potius est, accipitis, nimirum ab ipsis diuitiis, vel ab ipso Deo permittente, quẽadmodum diuiti epuloni dictum est: Fili recepisti bona in vita tua. Reprobis enim Deus ferè in hoc mũdo concedit consolationem aliquam pro ipsorum portione, reseruans iustorum consolationem reddendã in futura vita. Quoniã autem diuitias sequitur saturitas ventris: & omniũ in hoc mundo desideriorũ, risus quoq; & gaudium, rectè subiũgitur: *Væ vobis qui saturati estis*, qui scilicet esurie, & siti nõ affligimini in hoc mũdo, & omnibus huius mundi voluptatibus pleni estis, nihil cœlestium & spiritualium rerum desiderãtes, quia mi serè in futura vita esurietis, omnium rerum desideratarũ inopia laborãtes. Væ vobis qui ridetis nũc, hoc est, qui in hac vita, in qua sunt mille flendi causæ (emphasim enim habet illud, nunc) gaudia sectamini, & risui, omnique lætitiæ vacatis. Mox enim versis rerum vicibus lugebitis, & flebitis, tot scilicet intus & interius occupati à tristitia. Luctus enim ad animum spectat, fletus ad corpus. Iam quoniam diuites & deliciis affluẽtes ab omnibus prædicari solent & laudari, rectè vltimo loco subiicitur: *Væ cùm benedixerint*, hoc est, laudauerint, & magnificauerint vos omnes homines, mundani scilicet, & qui nihil quàm humana sectãtur. Non ergo omnes subiiciuntur condemnationi qui laudantur ab hominibus, sed qui eas laudes ambiunt, aut potius qui à mundanis laudantur, qui laudare solent eos, qui falsa fœlicitatis specie clari sunt in hoc mundo, qui ea agunt quæ & ipsi sectantur, aut ea dicunt, & docent quæ ipsis sunt grata. Sic enim intelligendum patet ex his quæ sequuntur: *Secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.* Vbi, *eorum*, refertur ad ipsos homines benedicentes: & dicuntur patres eorum, prædecessores eorũ, quorum ipsi sunt imitatores. Hactenus Dominus sententiis quibusdam breuissimis simul, & grauissimis, cœlestis & arcanæ Philosophiæ dogmata tradidit, sententiarũ breuitate, & pondere tum authoritatem suam declarans, tum auditorũ animus magis erigens. Necdum autem præceptis egit, sed sententiis tantùm quibusdam grauiter ostẽdit quibus rebus fœlicitas vera paretur, quibus cõtrà amittatur, suauiter, & blandè allectans ad ea quæ carni sunt ingrata, atque auocãs ab his quæ caro sectatur. Et certè cùm hæc tanta cũ authoritate in principio suæ doctrinæ, Christus tanquam præcipua dogmata nouæ legis pronũciauit, cumque, vt priùs dictum est, ad omnes hæc pertineãt Christianos, & non ad eos tantùm qui perfectionem profitentur in Christianismo, & tamen vulgus Christianorum hæc antiquari sinat apud se, ante omnia hæc auribus omnium semper essent inculcanda. Quæ si animis nostris persuasa essent, non ita passim omnes pro rebus friuolis, pro peculiola, pro vanissimis titulis, pro quanis iniuriola digladiaremur: non ita ad ea quæ veræ pietatis sunt frigidi essemus. Oran-

Luc. 16.

A dus autem Dominus, vt hæc carni planè paradoxa apud nos fidem obtinere faciat, menti nostræ ea persuadens.

[a]VOS ESTIS SAL TERRAE. QVOD SI SAL EVANVERIT, IN QVO, &c.] Hîc iam Dominus quò ad perferendas persecutiones & sectanda omnia quæcunque vel superius commendauit, vel postea præcepturus est, magis incitaret electos iam à se Apostolos, aperit quàm iam illis personam imposuerit & ad quid delegerit, docẽs functionem ipsorum planè exigere, vt in his quæ vel dicta sunt vel dicẽda, aliis se duces præbeant, & ante omnes

B hæc ipsi præstent. Et quidem conditionem personæ illis impositæ tribus similitudinibus explicat. Primùm vocando eos sal terræ, vniuersæ scilicet, quo functionem ipsorũ excedere etiam functionem prophetarũ denotauit, cùm Prophetæ, sal tantùm essent iudææ: ipsi verò sal vniuersæ terræ hoc est, vniuersis hominibus terrã inhabitantibus aut hominibus terrenis. Accipitur autem hîc sal, sicut, & postea lux, parabolicè. Mos est enim scripturæ, & Syris, ac Palestinis, parabolis vti, & metaphoris, quibus dulcius menti veritas instillatur. Dicuntur ergo sal terræ, quòd hominibus essent vice salis, aut ad id delecti, vt id essent hominibus, quod sal est carni, & omnibus cibis. Habet autem sal duas præcipuas proprietates. Primùm enim cibum

Tribus similitudinibus describitur functio Apostolorum.

Salis similitudo.

Salis proprietates.

C insipidum, ac insuaui sanitate nauseam prouocantem, sapidum acrimonia sua reddit. Secundò, vi sua, & acrimonia carnem à corruptionibus præseruat, consumendo humores consanguineos à quibus caro corrũperetur. Sic ergo secundum duplicem hanc salis conditionem doctores Euangelici sunt sal terræ; tum quia homines abominabiles Deó, & quos vt dicitur in Apocalypsi, euomit ex ore suo, reddunt gustui Dei, & bonorum omnium sapidos, & gratos, aspergendo, & imbuendo illos cœlesti sua doctrina ac vitæ sanctissimę exemplo: tum quia per hæc eadẽ præseruãt homines à corruptionibus vitiorum, cœlestis doctrinæ vi exeden

D tes & consumentes in hominibus sanguineos carnis humores, hoc est, carnis desideria, mẽtis corruptionem, nisi eximãtur adferentia, & reseruantes eos æternæ incorruptioni. Et quidem ad priorem salis conditionem hîc respexisse videtur Dominus ex eo quod sequitur: *Quòd si sal euanuerit, in quo salietur?* Ratione cuius conditionis salis, etiam apud prophanos authores sal accipitur pro sapientia, vt in illo Terentij: Si quis haberet salem quod in te est, & insulsus homo dicitur vir insipiens. Sic & Paulus ad Colos. 4. per sal sapientiam significat dicens: Sermo vester semper in gratia sale sit cõditus. Proinde ob id maximè dicuntur Apostoli sal

E terræ, quòd constituti essent vt sua sapiẽtia insulsos homines insulsamque eorum vitam condiendo, sapidam Deoque gratam redderent. Nam, vt dicitur Iob 6. Non potest comedi insulsum, quod non est sale conditum. Dominus ergo Apostolos suos paucos vocans salem terræ, primùm quidem significat eos non debere solùm esse mediocres, vel tolerabiles, sed ipsos, etsi paucos, totum debere condire mundum: non enim opus esse multo sale, sed efficaci, cùm paululum salis admixtum, plurimum cibi sapidum reddere possit. Deinde hac apellatione eos præfert, & prophetis, qui, vt dictum est, sal erãt Iudæorum tantùm, & ipsis gentilium philosophis & sapientibus, Iudæorum Scribis & Pharisæis, quorum omnium sapientia inef-

ficax fuit, nec condiendæ vitæ hominũ sufficiens. Prosequitur autẽ hanc similitudinem salis Dominus dicens: *Quòd si sal euanuerit, in quo salietur?* Vbi pro, *euanuerit*; Græcè est, μωρανθῇ, hoc est, infatuatum fuerit. Nam sicut insulsum à cibo transfertur ad hominem, ita fatuum ab homine trãsfertur ad cibum. Vnde Martialis betas, quòd insipidæ sint, fatuas vocat. Illud ergo, *euanuerit*, est, inefficax factum fuerit, sapore suo & acrimonia deperdita. Quòd verò sequitur, *in quo salietur?* dupliciter accipi potest. Primò, vt *salietur*, accipiatur personaliter, & sit sensus: in qua re ipsum sal corruptũ & insipidum iam salietur? quasi dicat: non est vnde sali possit restitui deperdita vis & sapor. Secundò, vt verbũ, *salietur*, accipiatur impersonaliter, & sit sensus, per quid fiet salitio, & conditura? Non erit vnde reliqua insulsa condiantur, & saliantur, sale iam corrupto. Atque hoc modo accepisse patet quendam, cùm in Paraph. sic explicet, quid tãdem erit reliquum quo multitudinis insulsa vita condiatur? Quamuis autem hic sensus etiam verus sit, & ex re ipsa consequatur, tamen priorem sensum potius amplectendum patet ex eadem hac sententia Domini, vt eam Marcus extulit capite 9. vbi sic legimus, Si sal insulsum fuerit, in quo illud, nempe sal, cõdietis? vel, vt habent Græca, in quo illud condietur? est enim ἀρτύσετε. Hanc enim eandem de sale parabolam Marcus illo capite alio tempore aliaque occasione prolatam à Domino affert, & rursum alio tempnre prolatam Lucas affert capit. 14. Sed, & ea quæ hîc sequuntur apud Matthæum, & illic apud Lucam, indicãt priorem sensum sequendum. Sequitur enim, *Ad nihil valet vltrà*, scilicet quòd, & insulsum est, & non potest reparari. Qua parte significaretur iam corrupti salis etiam inutilitas, sicut priore parte eiusdem irreparabilitas, nempe quòd, quemadmodum Lucas explicat, non sit vtile vt in agrum aut in sterquilinijũ mittatur, ad quod vtilia fere sunt alia quæque corrupta ciborum genera eo quòd sterilitatem afferret agris, proinde eiicitur è cellis salarijs in plateas, & conculcatur ab hominibus. Porrò intendit per hæc docere Apostolos, & successores eorum Dominus, studiosè illis adlaborandam vt in officio salis perseuerent, & viuidum illum Euangelicæ perfectionis vigorem conseruent. Alioqui si vel amore laudis, vel cupiditate pecuniæ, vel studio voluptatum vel metu infamię, damnorum aut mortis denique, vel errore aliquo debitum illum vigorem amiserint, infatuati secundum insipientes mundi indicia, & mores, futurum vt duo hæc simul mala incidant. Primùm, vt sint irreparabiles, vtpote carentes pastoribus reparantibus eos: alterum, vt perdito cõdiendi alios officio ad nihil vtiles, eiiciantur è dignitatis suæ gradu & veneratione, atque in extremum veniant cõtemptum apud homines, quod per conculcationem significatur, aut vt eiiciantur ex hoc mundo in tenebras exteriores, & ibi præ cæteris hominibus malis vilius tractentur, & affligantur inhumanius à diabolis. Experimur hodie, proh dolor, nimis verum esse quod hîc Dominus futurum prædicit. Siquidem quoniam planè maior pars Episcoporum, Pastorum, & eorum qui sunt gradus Ecclesiastici, adeo sunt infatuati, vt nec micam salis, quod dicitur, vita, & doctrina se habere ostendant, hinc in tantam hodie conculcationem, direptionem, & contemptum incidit ordo Ecclesiasticus, nec spes ob eorum fatuitatẽ,

A aliquando insulsam vitam Christianorum restitui ac corruptiones eorum tolli posse, cùm corrupti sint irreparabiliter penè, quorũ sanitate alij essent curandi. Et vtinam hi qui sal sunt infatuatum, eo essent loco quo infimæ plebis malus quisque, qui vt sibi malus est, certè non perinde aliis. Nunc verò cùm sal sint infatuatum, nec tamen omnino foras proiiciãtur, sic vt alij qui sint salsum sal, in eorum locum substituantur, sed suscipiant etiam munus stercorandi agrum Dominicũ, quid aliud multis locis euenire potest, quàm si inutile sal agro iniicias? nimirum vt non solùm sint, & sibi, & aliis
B inutiles, sed etiam omnibus perniciosi.

VOS ESTIS LVX MVNDI, NON POTEST CIVITAS ABSCONDI, &c.] Quos priùs dixit esse sal, significans eos delectos ad condiendum mores, & affectus hominum, iam lucem vocat, quòd delecti essent ad pellendum verbo, & opere tenebras hominum. Nam, & gentiles in tenebris versabantur, verum Deum ignorantes, & Iudæi quoque vmbris legis affixi nondum ad veram, & claram lucem peruenerũt, necdum cognoscentes quæ esset vera iustitia quæ nos Deo commendaret. Lucem autem eos vocat, non qualis est sol (sic enim esse lucem Christo proprium est) sed
C qualis lux est lucerna ab alio lumen suum mutuans, vnde mox Dominus explicans hanc parabolam, lucernę accensæ eos comparat, dicens: Neque accendunt lucernam, &c. Nec mirum si Apostolos suos Dominut vocet lucem, cùm etiam Ephesios, & omnes fideles Paulus vocet lucem. Eratis, inquit, aliquando tenebræ, nunc autem lux *Ephes. 4.*
in Domino. Quorsum autem eos vocauerit lucem mundi Dominus, patet ex sequentibus, videlicet non tam commendandi eos intentione, quàm extimulandi eos ad ea quæ ipsorum essent officii. *Non potest* (inquit) *ciuitas abscondi supra montem posita, neque accendunt lucernam*, &c. Vbi
D præterquam quod explicat quorsum eos vocet lumen mundi, tertiò suos etiam ciuitati in monte constructæ comparat, & vult significare, quòd quomodo ciuitas supra montem posita abscundi non potest, sed necessariò omnium oculis est exposita propter montis altitudinem: ita Apostolos propter status, & officii sui altitudinem, non posse latere hominibus, sed necessariò omnium oculos conuertendos in ipsos. Et quomodo noctu lucernam nemo ad id accèndit vt sub vase occulat, sed vt candelabro imponat, quò lumen præbeat omnibus qui in domo sunt: ita ipsos cogitare debere, ob id cœlesti lumine accensos à se, vt propositi palam omnibus, illustrent in nocte huius sæculi
E omnes qui sunt in domo Dei, vel ingrediuntur in eam, quæ est Ecclesia Dei viui, (vt docet Paulus) *1. Tim. 3.*
& proinde neque persecutionum metu libertatem prædicandi aliis veritatem, esse ipsis deponendam, sed tota fiducia quod audierunt in domo, prædicandum in tectis, neque solùm citra maculam debere ipsos degere ne aliis sint offendiculo, sed præ aliis maiori debere præditos esse perfectione, quò ab eis omnes quod imitentur discant & accipiant. Bene autem Dominus ciuitati in monte constructæ suos hîc comparat, secutus scilicet scripturæ morem, quæ Ecclesiam Dei, cuius præcipua portio & primi ædificatores fuerunt Apostoli frequenter hac similitudine exprimit, peculiariter autem Psal. 45. 47. 86. Isaiæ 60. 65. Ezech. 40. Quo loco Propheta memorat se adductum, in

vsio

visionibus Dei in terram Israel, & suauiter demissum super montem excelsum valde, super quo sibi visum sit velut ædificiũ ciuitatis ab austro. Quod certè est Ecclesiæ fidelium ædificium, quòd cùm Christo fundamento nitatur, in celsissimo monte situm est, summaque cum admiratione ob omnibus conspicitur, omnes ad se alliciens, omnesq; ad contemptum rerum terrenarum, & desiderium cælestium bonorum inuitans, inconcussum, & inseparabile persistens contra omnes hostium insultus. Fieri itaque non potest vt qui huius ciuitatis sunt præcipui & primi, quales erant Apostoli, absconditi sint. Christus enim mons altissimus, super quo ædificati sunt, manifestos & conspicuos eos omnibus facit, per mirabilem potestatem eis traditam, per prædicationem & conuersationem longè à terrenis semotam, quæ non possunt non esse hominibus admirabiles, vt quæ diuersæ omnino sint à sapientia & moribus filiorum Adæ. Quòd autem Dominus suos comparat lucernæ accensæ, & super candelabrum positæ, significans per candelabrum Ecclesiam, simile est cum illo Apocal. 1. vbi septem cãdelabra aurea septem interpretãtur Ecclesiæ quibus Ioannes scripsit. Quod autem dicit de positione lucernæ sub modio, simpliciter videtur accipiendum, vt tantùm significetur occultatio lucernæ Nam Marci 4. & Lucæ 8. vbi hæc sententia alio tempore etiam dicta citatur, additur de positione lucernę sub lecto, & apud Lucam pro modio ponitur vas. Nemo, inquit, lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectõ ponit. Et idem capit. 11. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio. August. tamen altiori & tropologica intelligentia accipit dictum de non ponenda lucerna sub modio, ad significandum, lucem bonæ doctrinæ non esse obscurandam, & tegendã propter commoda temporalia Modius enim cùm sit mensura rerum temporalium, rectè significat retributionem commodorum temporalium. Ambrosius verò, & Beda intelligunt significatam lucem Euangelicam sub mensura legis non esse concludendam, nec intra terminos vnius gentis esse cohibendam: Sic & Hilarius: Synagogam, inquit, dignè Dominus modio comparat, quæ susceptos fructus intra se tantùm receptans, certum modum dimensæ obseruantiæ continebat. Nunc tamen fructu omni aduenIente se vacuauit, non tamen potens luminis occulendi atque ideo iam lucerna Christi non recondenda sub modio est, neque operimento occultanda synagogæ. Hæc ille.

SIC LVCEAT LVX VESTRA CORAM HOMINIBVS, &c.] Superioribus similitudinibus ostendit lucem eorum debere lucere coram hominibus: hîc verò adiicit modum quo lucere debeant, & finem propter quem debeant lucere: videlicet non in propriam gloriam sed in Dei patris gloriam, & hominum videntium profectum Quod autem dicitur, *vt videant opera vestra bona, & glorificent*, intelligendum est phrasi Hebræis familiari, pro eo quod est, vt videntes opera vestra bona glorificent. Sicque vitatur absurditas quæ videtur esse in ipsis verbis (quomodo enim lucere posset lux coram hominibus, quin eam viderent? & apparens contrarietas huius sententiæ cum ea quæ sequitur:) *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis*: quamuis etiam aliter soluatur illa in speciem contrarietas. Porrò cùm dicitur: *Sic luceat vestra lux*, paulò iam aliter lux accipitur quàm superius, cùm dicitur: *Vos estis lux mundi*. Ibi enim ipsi Apostoli à Domino luce abundantiore donati, dicuntur lux: hîc verò perfectio sapientiæ, & vitæ lux illorum esse dicitur. Bene autem notandum, quòd dicit, *vt videant opera vestra bona*: quasi dicat, vt non solùm audiant sanam vestram doctrinam, sed etiam videant opera vestra bona, significans eos qui constituti sunt pro lucernis Ecclesiæ, non lucere, si tantùm doceant bene, nec vita doctrinę respondeat, & ab hominibus Deum non glorificandum, nisi viderint etiam bona opera doctrinæ correspondentia, sed potius blasphemãdum. Proinde contra hanc Domini sententiam faciunt, qui talentum sibi traditum absconduot viuentes in otio. Deinde qui verbo quidem prælucere videntur, opera verò non addunt. Tertiò, qui ex sua prædicatione & conuersatione suam apud homines quærunt gloriam. Notandum, & illud, quod non dicit vt glorificent Deum, sed potius, *vt glorificent patrem vestrum qui in cœlis est*. Sic enim, & suauius eos inuitat ad id quod facto opus est, eò quòd patris honor & gloria naturaliter quæritur à filiis, in quos etiam patris gloria redundat: & rursum significat, non satis esse vt quæratur Dei gloria, sed eam filiali amore quærendam. Iam & illud, *qui in cœlis est*, etsi sit additum ad distinctionem patris terreni simul tamen etiam includit rationem ob quã Dei gloria sit quærẽda, nimirum ratione dominij eius quod habitatio eius in cœlis significat. Porrò quãquam hæc peculiariter pertineant ad Apostolos, ac Ecclesiæ pastores & Doctores, tamen ex nonnulla parte etiam ad omnes pertinent Christianos Siquidem Paulus Philippensibus scribens, sic præcipit: Omnia autem facite sine murmurationibus & hæsitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filii Dei, sine reprehensione, in medio nationis prauæ, & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, &c. *Phil. 2.*

PRÆCIPITVR ABVNDANTIOR IVSTITIA QVAM SIT Pharisæorum. Matthæi 5. Lucæ 6. CAPVT XL.

NOlite putare quoniã veni soluere legẽ, aut prophetas. Non veni soluere, sed adimplere ‖ Amen quippe dico vobis, donec trãseat cælũ & terra, iota vnũ aut apex vnum nõ præteribit à lege, donec omnia fiãt.] Qui ergo soluerit vnum de mãdatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum. Qui autẽ fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum ° Dico autẽ vobis, quia nisi abundauerit iustitia vestra plusquã Scribarum & Pharisæorũ, non intrabitis in regnum cælorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: qui autẽ occiderit, reus erit iudicio. Ego autẽ dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit consilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehenna ignis. Si ergo offers munus tuũ ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te C.16.95

relinque

relinque ibi munus tuũ ante altare, & vade, priùs reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offer munus
C. 12. 87 *tuum.* || *Esto consentiens aduersario tuo citò, dum es in via cum eo: ne fortè tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas nouissimum quadrantem.* [*Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia*
A. 8. 71. B. 9. 71. *omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* || *Quòd si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te: expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam & proiice abs te, expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehennam.*] *Dictum est autẽ: Quicunque dimiserit vxorem suam, det illi libellum repudij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis: Non periurabis, reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per cœlum, quia thronum Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Hierosolymã, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris: quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum, Sit autem sermo vester, est est, non non: quod autẽ his abundantius est, à malo est. Audistis quia*
† c & quo te percutit *dictum est; Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo:* † *sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, prabe illi & alteram. Et* ▷ *ei qui vult tecum in iudicio*
▷ c. ab eo qui aufert tibi vestimentum etiam tunicã noli prohibere *contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium, & quicunque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo. Omni* || *autem qui petit à te, da ei: & volenti mutuare à te, ne auerteris. & qui aufert qua tua sunt, ne repetas.* || *Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.*] *Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis, qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. Benedicite maledicentibus vobis, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, vt sitis filij patris vestri qui*
a. Qui autẽ vester c. prositis *in cœlis est, qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* ▷ *Si enim diligitis eos qui vos diligunt,* || *quam mercedem habetis? Nonne & publicani hoc faciunt? Nam & pec-*
▷ c. Et est. Ite quæ vobis est gratia *catores se diligentes diligunt. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, qua vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia. Et si salutaueritis fratres vestros tantùm, quid amplius facitis? nonne & ethnici hoc faciunt? Veruntamen diligite inimicos vestros, benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, & eritis filij altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos. Estote ergo vos perfecti* [&] *misericordes, sicut & pater vester cœlestis perfectus* [&] *misericors est.*

NOLITE PVTARE QVONIAM VENI SOLVERE LEGEM AVT PROPHETAS, NON.] Daturus Dominus nouæ legis quædam præcepta celsiora his quæ erant in veteri testamento, amputat suspicionem falsam, quæ de se haberi posset, tanquam veteris legis destructore, docens quæ præcepturus est non aduersari legi aut prophetis, sed potius supplere quod legi deerat. Nomen autem legis (quod aliquando pro scriptura totius veteris testamenti accipitur,
Ioan. 15 vt in illo: Sed vt impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis) hîc accipitur tantùm prò quinque libris Moysi, quos singulariter vocãt Hebræi תורה torach, hoc est, legem. Porrò dupliciter dicitur quis soluere legem, videlicet & dum eam transgreditur, & dum eã abolet & destruit. Atq; hoc secũdo modo de- B bere hîc accipi, ipse scopus Christi satis indicat, sed & dictio Græca hîc posita. Est enim hîc verbũ
Dupliciter soluitur lex. καταλύειν, quod est dissoluere & destruere, non autem simplex λύειν, quod mox postea ponitur: *Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis*, &c. & Ioan 7. eũm Dominus dicit non solui legẽ Mosaicam per circuncisionem in sabbatho factã. His enim locis soluere legem, est eam transgredi. Hîc verò præcipuè Dominus loquitur de doctrina, quamuis rectè etiam simul & primus modus soluendi legem hîc intelligatur includi, vt soluere legem sit, aut vita
Tripliciter lex impletur. eam transgredi, aut doctrina ipsam abolere & destruere. Bis etiam adimplere legẽ accipitur tripliciter. Primò, vt sit seruare legem, vt in illo Pau- A li: Qui diligit proximum, legem impleuit. Secun- Rom. 13 dò, vt sit promissiones legis ipso facto exhibere, quemodo frequenter Euangelistæ dicunt aliquid in lege promissum, impletum esse, vt cùm dicitur Luc. 24. Necesse est impleri omnia quę scripta sunt in lege, & prophetis, & Psalmis de me. Tertiò, implere legem, est eam perficere, eiusque imperfectionem supplere. Et tribus quidem istis modis Dominus adimpleuit legem. Nam & præcepta legis in omnibus seruauit, factus sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, & promissa legis & prophetarum opere compleuit, legisque imperfectionem suppleuit, idq; dupliciter, videlicet per suam passionem & fidem, iustificando homines, quod lex præstare non potuit, sed tantùm ad illud præparare & disponere. Vnde Paulus dicit, Dominum Rom. 8. B de peccato damnasse peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis. Et secundò, addendo præceptis legis id quod minus habere videbatur. Hîc verò cùm Dominus se dicit venisse ad implendum legem, videtur potissimũ loqui de impletione legis quæ fit exhibitione & cõpletione promissorum legis, & quæ fit additione præceptorum legem perficientium. De priori enim illa impletione Dominum locutum patet ex sequenti sententia. Amen dico vobis, Iota vnum aut apex vnus non præteribit à lege donec omnia fiant. De secunda item locutum patet ex sequenti eius doctrina, qua supplet ea quæ legi ad perfectionem hominis deesse videri poterant, dicens: Nisi abundauerit iustitia vestra, &c. Verùm hîc occurrit diffic

difficultas quomodo saluator dicat se nō venisse ad soluēdum legem, cùm certum sit eum sustulisse legem quo ad cæremonialia & iudicialia eius præcepta. Vnde & Paulus dicit, ipsum mediū parietem maceriæ soluisse, & legē mandatorum decretis euacuasse. Et ad Hebr. 7. Reprobatio quidē fit prioris mandati, propter infirmitatē eius & inutilitatē: introductio verò melioris spei per quā proximamus ad Deum. Ad quam difficultatē respondet Caietanus, Dominum dixisse se non venisse ad soluendum legem, quia non venerat vt in ꝓpria persona legē solueret & abrogaret, quā per Apostolos cōstat esset per Christi ascensum abrogatam: sicut dicit se non esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, quia scilicet in sua persona solis Israelitis veuerat prædicare. Verùm ad istud nō posse cōfugi, patet primùm ex eo quod Dominus hæc de se dicat, vt & Apostolos habeat hac in parte habitatores, vnde mox inferat Qui ergo soluerit &c. Deinde quia illi quod est soluere legem opponitur implere legē, ita vt significetur Dominū si legem soluisset, hoc est abrogasset, non eam impleturum, cùm tamē nihil minus adimpleuisset legem, si legē quam abrogauit per Apostolos, in sua persona abrogasset. Proinde rectius dicetur, quemadmodū indicat Rupert⁹, scripturā dupliciter loqui de lege Moysaica. Quandoque enim dum de ea est sermo, respectus habetur ad ea quæ sunt illi legi propria, quæque per solam illam legem sunt introducta, qualia sunt iudicilia & cæremonialia. Sic de lege loquitur Paulus in prædictis locis. Quādoque vero respectus habetur ad ea quæ sunt in lege præcipua, & maximè à Deo intenta, qualia sunt decalogi præcepta & alia moralia, quibus Dominus docet quomodo piè, iustè & sobriè quis hic viuere possit. Nam cæremonialia & iudicialia sunt veluti accessoria quæda præcepta, quæ pro ratione temporis & hominum Deus indicauit ad tēpus conuenire vni illi populo, tanquam vtilia ad obseruationem eorū quæ præcipue requirebantur. Vnde Ieremiæ 7. sic dicit Dominus: Holocausto mata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes quōs um locutus cū patrib⁹ vestris, & nō præcepi eis in die qua eduxi eos de terra AEgypti, de verbo holocaustomatum, & victimatum, sed hoc verbum præcepi eis dicens, Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in omni via quemadmodum mandaui vobis, vt bene sit vobis. Quia sententia satis indicauit se cæremonias in lege præscriptas non per se exegisse, sed coactum populi conditione, quem videbat idololatriæ deditum. Vnde & Ezechielis. 20. dicit Dominus dedisse se primum Israeli præcepta & iudicia sua quæ faciens homo viueret in eis, significās præcepta decalogi: postea tamen propter populi peccata dedisse etiam præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuerent, significans secundum Hierō. & Rupertum cæremonialia. Et in Psalmis cùm de lege fit mentio & mandatis eius, fere intelligendum de ipsa lege secūdum id quod est in ea præcipuum. Vt cum dicitur: Lex domini immaculata conuertens animas, &c. Et: Fidelia omnia mandata eius, confirmata in seculum seculi. Et cū in Psal. 118. toties præcatur doceri legem Dei, aut in ea deduci. Ita & in hoc loco, cùm Dominus dicit se nō venisse ad soluendām legem, sed ad impleudum, potissimum locutus est de lege secūdū ea quæ in ipsa lege sunt præcipua. Vnde postea cū suis præceptis legem perficit, tantum adfert præcepta moralia: & nulla cæremonialia. Legem ergo, quæ ad dilectionem Dei & proximi, atque temperantiam in omnibus seruādam inuitat, Dominus non soluit, sed adimpleuit, quia perfectius docuit quomodo hæc præstari debeant, quā lex vel exigit, vel intelligebatur exigere. Et tamen etiam legem, quatenus cæremonialia continet, non oportet hoc loco fateri Dominum soluisse, sed etiam impleuisse eam. Nam quamuis cæremonialia ad literam abrogauit, vt vim obligandi āplius non habeant, tamen non penitus ea soluit, (quod fecisset si docuisset ea mala fuisse, nec à Deo profecta) sed adimpleuit ea, tum quia in se hoc ipsum exhibuit quod per illas cæremonias adumbratur, tum quia docuit quomodo ea præcepta spiritualiter intellecta perfectius obseruari à Christianis deberent. Deinde hoc ipso ꝙ soluit obligationē præceptorum cæremonialium secundum literalē ipsorum intelligentiā, nō soluit ipsam legē, sed adimpleuit eam, quia hoc ipsum a lege fuit prædictum & promissum in multis locis. Quod autem Dominus hic loquens de adimpleuone legis, etiam cōprehēdat cæremonialia, & non solum moralia, patet ex sententia sequente, qua dicitur nihil præteriturū à lege donec ōnia fiant, vbi manifestè Dominus loquitur de lege, quatenus continet non solum præcepta, sed etiā promissa & prophetias. Iam autem cæremonialia præcepta, prophetiæ quædam erant spiritualiter intellecta. Sic certè hunc locū intellexerūt etiā de cæremonialibus Hieronymus & Augustinus.

AMEN QVIPPE DICO VOBIS, DONEC NON TRANSEAT COELVM ET TERRA &c.] Ostēdit hac sententia quanta sit legis insolubilitas, quam simili quoque sententia Luc. 16. exsuit dicens: Facilius est cœlum & terrā prætetire, quam de lege vnum apicē cadere. Est autē sēsus iste Vere enim illud vobis affirmo, ꝙ vsquead consummationē seculi, quando transibunt cœlū & terrā nō quidē secundum substantiam suam, sed secūdū statum suum, ne minimū quidem ex vniuersa lege est periturum sed perficientur vniuersa quæ in ea sunt scripta. Quod enim dicit, Iota vnum aut apex vnus non præteribit à lege, ꝑ hiperbolen & tropum est accipiēdū. Non enim laboratur de literarum apiculis, cum cōstet quædam volumina veteris testamēti intercidisse, quorum nomēclaturā adhuc videmus in canonicis voluminibus, sed asseueratur nihil omnino promissum aut proditum in lege Mosaica, quod nō impleatur. Cùm autē dubiū non sit quin Dominus locutus sit Hebraice, dubium etiam nōest quin quod hic Iota vocatur, ea sit litera quā Hebræi Iod appellant inter omnes literas longe minimam, nonnunquā sic appositā vt videatur superuacanea, à cuius nomine etiam Græci suum Iota correspondens Hebraicæ literę Iod, vocauerunt. Apicem autem hic vocat non accētiuncularum notas, cum hæ & apud Græcos & apud Hebræos serò sint receptæ, vt nec tēpore Hieróymi in Hebręorū libris fuerint vel notæ accentuum, vel notę vocalium quas puncta vocāt. Sed apicem vocat summum elementi fastigiū vt est verisimile. Non est autem intelligēdum propter aduerbium, donec, hic bis positum, significari mi

nima legis peritura, postquã transiuerit cœlũ & terra, aut postquã omnia facta sunt, sed per pri°, donec, significatur, ipsum cœlũ & terrã: quæ firmissimæ sunt orbis partes, aliquãdo trãsitura, cũ adhuc nõ trãsibit aliquid legis: per posterius verò, donec significatur euentus & perfectio omniũ quæ lex promisit. Neque significatur ista sẽtentia õnia quæ lex habet perficiẽda esse ãtequã cœlum & terra immutabũtur. Multa enim legis ĩplenda sunt post trãsitũ cœli & terræ, & in ipsa cõsummatione sæculi, sed tantum quòd nullo vnquã tẽpore sæculi lex sit dissoluẽda, futurumque vt omnia impleantur. Significatur ergo hac sẽtẽtia legẽ esse quid diuinum, quod non sit falsitati & solutioni obnoxium cum verbis hominũ, & rebus corruptibilibus huius sæculi.

QVI ERGO SOLVERIT VNVM DE MANDATIS ISTIS MINIMIS, ET DOCVERIT.] Variè exponitur quæ sint mãdata minima de quibus hic loquitur Dominus. Augustinus enim mandata minima intelligit ipsa mãdata legis, quæ per Iota & apicẽ sunt significata, & quæ Dominus postea mox perficit. Sunt enim illa minima, quia minus hominem perficientia & beatificantia. Domini verò præcepta quæ illis addit, rectè maxima dicuntur, eoq; sint perfectiora. Et quidẽ de illis legis mandatis videtur esse intelligendum, eo quod hęc sententia ex superiori sẽtentia pendeat & inferatur, in qua de his quæ legis sũt dicitur. Chrysostomus verò per mãdata minima intelligit ea præcepta quę Dominus addidit præceptis legis, eaque putat, in prima sua expositione, dici minima à Domino, humilitatis & modestię causa: in secũda vero expositione quę etiam nomine Chrysostomi legitur, eo quòd minor esset illorũ transgressio, & minus necessaria eorum obseruatio. Et de his mandatis magis Dominum locutũ esse verisimile est, tũ propter pronomen demonstratiuum, istis, quod non videtur quid possit aliud demõstrare quàm ea quę mox Dominus est præcepturus, vt sit sensus: Qui soluerit vnum de mãdatis istis minimis quæ modò sum pręcepturus: tum qa dum sequitur ex opposito, Qui autem fecerit & docuerit; sub intelligendum indubiè sit, mandata ista. Iam quæ sint illa mãdata, quæ qui fecerit & docuerit, magnus vocandus sit in regno cœlorum, patet ex subiuncta ratione: Dico enim vobis: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam, &c. Inde enim patet magnum nõ vocãdum in regno cœlorum, nisi eum qui fecerit & docuerit illa mãdata quibus Christus legẽ perfecit & adimpleuit. Non est tamen necesse, omnia præcepta Christi hic vocari minima, cũ hic videatur esse sensus Domini. Qui soluerit vnom etiam tantum de mandatis istis, etiamsi illa sint minima, hoc est, vnum mãdatorum etiã minimorũ, vt significetur minimum fore, nõ solũ eum qui multa mandata soluerit, sed etiam qui vnum tantũ soluerit, etiãsi illud non sit ex maioribus, sed ex minimis: aut ex minimis esse putetur, vt minima quædam dicat Dominus per cõfessionẽ. Quare intelligi etiam potest Dominum, cum dicit, de mandatis istis, demonstrare non tantum sua præcepta, sed etiam legis præcepta quæ adducturus est, & omnino omnia præcepta quæ traditurus est, quamuis nõ õnia sint dicenda minima. Infertur autẽ hęc sententia secundum hanc intelligentiã ex superio-
A ribus hoc modo. Quoniam veni ad perficiendum & implendum legem quæ animo dissolui non potest, ideo quicunque soluerit vnum quãtũuis minimum ex his mandatis quibus ego sum legẽ perfecturus, aut quæ lex præcipit, minimus vocabitur, &c. Iam quod sequitur; & docuerit sic homines: dupliciter etiam exponitur. Quidã enim intelligunt de eo qui bene quidem docet, & ab aliis obseruandum exigit quod ipse per infirmitatem non præstat, vt sit sensus: Qui soluerit vnũ mandatum, etiamsi sit minimum, & sic, hoc est, trãsgressor legis existens, docuerit homines id seruare quod ipse non præstat. Aut, & docuerit sic homines: hoc est: etsi docuerit homines ita vt ego iam præscribo. Secũdũ quem sensum q; se-
B quitur, minimus vocabitur in regno cælorũ: sic videbitur accipiẽdũ, vt significetur talem non eiiciendũ quidẽ è regno cœlorum: sed in eo non habiturum eum locum quem habiturus est qui & fecerit & docuerit omnia hæc præcepta etiã minima. Non enim qui temere irascitur, mox excludendus est è regno cœlorum: si modò non doceat licere temere irasci. Aut si de tali solutione legis dictum Domini accipiatur: quæ sit grauis & criminalis: tunc quod sequitur, minimus vocabitur, accipiendũ est, vt postea in sequẽti sẽsu: pro nullus vocabitur: & nullum habebit locũ in regno cœlorum. Interpretatur hãc partẽ: do-
C cuerit sic homines, in hunc sensum quidam in Paraph. quem sensum etiam Hieronymus indicauit: sic scribẽs: Possumus intelligere: q; magistri eruditio: etiam si paruo peccato obnoxius sit, deducat eum de gradu maximo, nec prodest docere iustitiam: quam minima culpa destruat. Et beatitudo perfecta sit: quæ sermone docueris: opere cõplere. Aliter hæc pars secundũ Augustinũ intelligitur de eo qui male docet, vt sit sensus: & docuerit sic homines sicut ipse soluit, hoc est: docuerit etiam nõ seruare alios quod ipse non seruat: & tum vita, tum doctrina legem aliquã soluerit. Atque hic sensus videtur esse verisimilior: tum quod nimis durum sit dicere eũ qui rectè docet: si vnom aliquod ex minimis mãdatis trãs-
D gressus fuerit, minimum fore in regno cœlorũ: cùm nemo omnino sit qui non in multis offendat: tũ quia ex superioribus istud Dominus infert, in quibus dixit se non venisse ad soluendum legẽ quæ est indissolubilis, sed ad implendũ eam suis præceptis perfectioribus. Vnde suo exemplo etiã alios doctores prouocare volens, & sua præcepta, quæ legis sunt perfectio, stabilire, infert; q; ergo soluerit vnũ mandatorũ horũ, & docuerit sic homines, hoc est, qui ita soluerit aliquod horũ mandatorũ, quomodo ego dixi me non venisse ad soluendũ legem. Quomodo enim in fine
E huius sermonis duo ponit Dominus auditorũ genera, aliud bene, aliud male audiẽtium: ita hic in exordio sermonis antequã præcepta sua tradat volens ostendere Apostolis quæ docere debeant, & agere, duo ponit docẽtium genera, vnũ bene, aliud male docẽtium. Notare ergo hic voluit Scribas & Pharisæos, qui ea mandata quæ legi iam erat addituri ps, aut etiam quædam legis mãdata & soluebãt trãsgrediendo ea, & docebant ea non esse seruanda, vt satis Dominus postea significat. Vnde Hieronymus. Sugillat, inquit, Pharisæos, qui cõtẽptis mandatis Dei statuebant proprias traditiones, quod non eis
profit

A profit doctrina in populis, si vel paruum quod in lege præceptum est, destruat. Secundum hunc autem sensum quod sequitur; minimus vocabitur in regno cœlorum, dupliciter accipi potest. Aut enim regnum cœlorum accipitur pro regno cœlesti, quod post hanc vitam expectatur: & dicitur talis vocandus minimus, quia contemptus habebitur à Deo & sanctis eius, & indignus planè qui recipiatur in regno cœlorum. Aut regnum cœlorum hic accipitur, quemadmodum sæpe, pro republica credentium in Christum quomodo & ibi videtur accipi: Quis putas maior est in regno cœlorum? Et similiter dicitur vocandus minimus in regno cœlorum, quia etiamsi connumeretur inter ciues regni cœlorum, inter eos tamen infimo erit loco, tali scilicet loco, vt è numero ciuium sit eiiciendus ni resipiscat. Omnes enim hi dicuntur in B regno cœlorum minimi, qui eo sunt loco in populo Dei, vt in eorum numero non sint semper permansuri. Sicque cessat obiectio, quæ hic fieri posset de his qui soluunt grauiora Dei mandata, aut de his qui pessima docent, an ne illi sint dicendi in regno cœlorum minores his qui tantùm soluunt vnum mandatorum minimorum, & sic docet. Sequitur: Qui autem primum quidem fecerit, non iam vnum aliquod solum de mandatis istis, sed omnia simul mandata ista quæ modo traditurus sum: deinde verò etiam alios docuerit, hic non erit solùm in regno cœlorum, sed magnus ibi vocabitur, maior scilicet his qui vel tantum faciunt, vel tantum docent, secundum illud Danielis: Qui docti C fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Bene ergo notanda est correspondentia inter, minimis & minimus quasi dicatur: Qui vel vnum istorum mandatorum minimum duxerit, cum nullum sit paruum habendum, ita vt & ipse illud soluere audeat, & alios docere illud soluere, ipse vicissim minimus vocabitur & habebitur, &c. Qui verò adeo hæc mendata magnifecerit, vt & faciat ea & doceat, ipse vicissim magnus vocabitur. Omittit autem dominus duos gradus medios inter duos gradus docentium hic D positos, videlicet eos qui faciunt sed non docent, & eos qui docent sed non faciunt, eo quod hi tanquam medij in extremis comprehendantur. Qui enim faciunt & non docent, quia non spectat ad illorum officium, vocabuntur & ipsi quodam modo magni in cœlorum regno. Qui verò docent, sed non faciunt, ad eos frequenter pertinent qui minimi vocabuntur in regno cœlorum. Deinde qui faciunt, etiamsi non doceant verbis, docent tamen conuersatione. Contrà qui non faciunt etiamsi verbis doceant, tamen factis suis docent non faciendum quomodo ipsi non faciunt, ac proinde benè reducuntur medij gradus ad duos illos extremos.

Daniel. 12

E DICO AVTEM VOBIS, QVIA NISI ABVNDAVERIT IVSTITIA VESTRA PLVSQVAM SCRIBARVM.] Græca non habent autem, sed coniunctionem causalem γάρ, enim: Quomodo & Augustin. legit in expositione huius sermonis, & Dyonis. item Carthusianus, ac Rupertus. Redditur enim ratio quare dixit se venisse ad implendum legem, & quare seruanda sint mandata sua quibus legem est perfecturus & impleturus. Proinde rectius caput istud quadragesimum incœpimus iam ab eo loco. Nolite putare quoniam veni soluere legem, &c. quo loco incipit Do-

A minus iacere fundamentum præceptorum suorum quæ hic legi addit, aut quibus legem explanat. Redditur autem superius dictorum ratio, cum asseueratione quadam terribili, qua ita confirmat quæ præmisit, vt etiam simul paret transitum ad exegesin aliquot legum Mosis, & fundamentum dicendorum iaciat, ne mirentur auditores quod quædam præcipiat, quæ non præcipiunt nec præstant scribæ Iudeorum doctores, & Pharisæi aliis religiosiores. Est ergo hic sensus. Dixi me non venisse vt legem soluerem, sed vt implerem, & minimum fore in regno cœlorum, qui vel minimum aliquod eorum quæ dicturus sum soluerit ac soluendum docuerit. Id adeò verum est, vt certò affirmem nisi iustitiam vos consecuti fueritis abundantiorem & pleniorem ea qua se Scribæ & Pharisæi venditant, qui tamen omnium iustissimi in populo habentur, municipatus regni cælorum nequaquam fore partici- B pes: potest autem hæc sententia intelligi dicta specialiter ad Apostolos, & eorum locum in Ecclesia tenentes, doctores scilicet, ad quos superiora singulariter pertinent, vt ideo comparetur iustitia doctorum Euangelicorum cum iustitia Scribarum & Pharisæorum, quoniam & isti erant populi doctores, & significetur doctores Euangelicos perfectiora & facere & docere oportere, quàm faciebant & docebant Scribæ & Pharisæi. Verùm quoniam præcepta illa, quibus postea statim explicat quæ sit iustitia illa abundantior quam requirit, ad omnes pertineant Christianos, rectius hæc C sententia intelligitur dicta toti populo & omnibus Christianis. Ideo autem iustitia Christianorum comparatur iustitiæ Scribarum & Pharisæorum, quoniam & apud Iudæos optimi habebantur, ac iustissimi, & sibiipsis placebant tanquam consecuti iustitiam perfectam. Itaque significat nos optimis & pro sanctissimis habitis apud Iudæos, debere esse meliores. Notandum autem dicere Dominum. Nisi abundauerit iustitia vestra, plusquam iustitia legis aut prophetarum, sed Scribarum & Pharisæorum. Omnia enim ferè præcepta quæ Dominus subiungit, erant in lege & prophetis, sed non erant D apud Scribas & Pharisæos, qui ex lege ea non intelligebant. Vnde non contrariatur hic locus illi dicto Saluatoris: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata: legis scilicet & prophetarum. Quid autem id velit hoc loco Dominus: ex eo etiam constat, quod Matth. 19. cum toties repetet: Audistis quia dictum est antiquis, allegat eo modo scripturam quo Scribæ & Pharisæi illam interpretabantur, vt illud: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum cum de odio nullus sit euidens scripturæ locus. Notandum secundò, non comparari iustitiam nostram Matth. 5. cum hypocrisi Pharisæorum & Scribarum, aut quouis alio eorum vitio: sed cum earum iustitia, hoc est virtute & æquitate, quam ex aliqua parte E habebant. Ideoque non dicitur: Nisi meliores sitis Scribis & Pharisæis, sed, nisi abundauerit, &c. significans nos debere præstare eorum iustitiam, & tamen etiam illi aliquid debere superaddere. Iustitia autem maior quæ à nobis requiritur, primum Luca 14. quidem consistit in iustitia non solùm exteriorum operum, quam solam sectabantur Scribæ & Pharisæi, vt patet ex oratione Pharisæi, Ieiuno bis in sabbatho, &c. sed etiam internarum affectionum. Secundò, consistit in eo, vt non faciamus quæ in lege veteri necessitate quadam permissa sunt, vt patet de libello repudij, vsura, & vindicta fumen

[illegible] quo sint senten[illegible] e vni[illegible] s[illegible]liter ve- A
[illegible] intelligendum ex pri[mo] membro. Si quis [illegible] dixerit racha, si quis irat[us] dixerit fatue, ac [acci]piendumque semper de ira ea de qua primum
Matt.16 membrum intelligitur. Nam & Christum suprà Marci [3.] iratum Iudæis legimus, & sæpe grauiter quoque conui[ci]atum Pharisæos. Sed vt Petrũ duriuscule increpuit ob summã erga ipsum dilectionem, cùm ei diceret: Abi post me satana; quod paulò plus erat, quàm, abi post me fatue: sic studio paternæ gloriæ ac correctionis malorum, odioque
Galat. vitiorũ suis nominibus appellauit Pharisæos, nullo erga eos motus affectu mali. Sic Dominus Lucæ vltimo discipulos duos stultos vocat & tardos corde, & Apostolus Galatas insensatos. Porrò quid B
sit racha, quod in secundo ponitur membro, triplex est sententia aliquam habens probabilitatẽ. Augustinus, enim edoctus, vt ipse asserit à quodã Hebræo, putat dictionem racha nihil certi signifi
Quid racha. care, sed Hebræis interiectionis instar esse, qua animi tantũ indignatio significatur, addens quosdam existimare dictioné racha deriuatam, à Græca dictione ῥακὸς, qua pannosus significatur & homo nihili, sed eorum deriuationem reiiciens, eo quod certũ sit racha non esse dictionem Græcam. Et quidẽ secundùm hanc dictionis acceptionem, manifesta est ratio quare interpres hanc dictionem reliquerit non versam, videlicet quod inter- C
iectiones quibusdam linguis sic sunt propriæ, vt in aliam linguam verti non possint cõmode. Item optimè constat gradatio in his membris. Primum enim est vt quis irascatur, & eum motum retineat corde conceptum. Huic proximum est, si cõmotio indignantis extorserit vocem, non significantem aliquid, sed illum animi motũ ipsa eruptione testantem. Hoc verò grauius est, si non solùm vox indignantis audiatur, sed etiam certum conuitium & vituperatio eius, cui quis irascitur, vt si fatuũ vocet, aut alio quodam conuitij nomine. Chrysostomus autẽ lĩgua Syriaca putat racha si- D
gnificare idem quod, tu. Itaque etiam secundum eum per racha nõ significatur graue & atrox conuitium, sed indicium contemptus, veluti cum seruis heri stomachosius loquentes dicunt: Abi tu, dic illi tu. Verum hæ duæ sententiæ quamtumuis conueniãt huic loco, tamen hac ratione parum sunt probabiles, quòd nusquam apud Hebræos racha pro huiusmodi interiectione accipiatur, nec in Syrorum lingua, qua scriptæ sunt Bibliorũ paraphrases, quas thargum vocant, racha vllo modo significat, tu. Proinde probabilior est Hieronymi sententia tertia, vt racha (vel potius raca sine aspiratione saltem in secunda syllaba, cum Græcè sit E
ῥακὰ) sit dictio Hebraica, vel potius Chaldaica, deriuata ab Hebræa, certum aliquod cõuitium significans. Hebraicè enim רֵק Rec, inanem significat, vanum aut pauperem, à verbo quod significat euacuare, attenuare & pauperem esse. Inde pro more Chaldæorum adiectione literæ Aleph fit רֵיקָא reca vel raca. Non significatur tamen hac dictione isto loco, cerebro carens siue vacuus, quemadmodũ tamen vult Hieronymus. Sic enim nihil interesset inter dicere fratri raca, & dicere fratri fatue. Sed per raca significatur potius homo inops & pauper, vacuus omnibus bonis, quomodo accipitur Iudic. 11. vbi nos legimus. Congregatiq; sunt ad eum viri inopes & 2. Paralip. 13. Congregatique sunt ad eum viri vanissimi. His enim

locis pro inopes & vanissimi, Hebraicè est רֵיקִים reccim. Sic & 2. Reg. 6. vbi Hieronymus eandem dictionem vertit, scurram. Nudatus est Rex quasi si nudetur vnus de scurris. Itaque idem cõuitium nomine Hebraico raca significatur, quod Græcis nomine ῥάκος, quamuis vnum nomen ab altero verisimiliter non deriuetur. Et facilè quidèm iam licet ostendere gradationem, quæ est inter duo membra vltima. Minus enim est obiicere alicui inopiam aut vanitatẽ quàm stultitiam. Vide autem iam etiam gradus trium reatuum, iudicii, concilii, (per, c, enim scribendum & non per, s, ostendit dictio, Græca συνέδριον, quæ consessum iudicum significat) & gehẽnæ ignis. In iudicio enim, quod interdum ab vno solo peragitur in causis leuioribus, & in quo facti fit discussio, adhuc datur locus defensioni, multáque spes est elabendi & effugiendi condemnationem. Ad concilium autem non nisi graues causæ deferũtur, quemadmodum Athenis in curia Martis grauiores causæ agitari solebant, atque in eo non tã de damnãdo reo quàm de supplicij genere & modo deliberatur. Gehenna verò ignis nec damnationem habet dubiam, quemadmodùm iudicium: nec damnati pœnam habet dubiam, sicut concilium. In gehenna enim ignis certa est & damnatio & damnati pœna. Sic ferè Augustinus. Vnde constat secundum eum, illud; reus erit iudicio; non accipiendum sic vt sit sensus: obnoxius erit condemnationi vel condemnabitur, sed potius vt sit sensus: obnoxius erit discussioni & examinationi, hoc est, iam tale quid commisit, ob quod pertrahendus est in iudicium. Sciendum autem Dominum in tribus istis gradibus iræ & reatuum attemperasse doctrinam suã ad captum simplicium. Nõ enim semper minus peccat qui tacitus irascitur, quam qui conuitiis debacchatur: sed pro captu vulgi per eum qui tãtùm irascitur, proposuit exemplum iræ leuis quæ nondum decreuit vltionem: per racha, iræ grauioris, & per fatue iræ grauissimę citra homicidium. Sic quòd irascentem dicit reum iudicio: dicentem racha, reum concilio: dicentem fatue, reum gehennę ignis, significare voluit, eum qui vel tantum irascitur, tale quid commisisse, vt metuere debeat condemnationem, quamuis illa omnino necdũ videatur certa & definita: qui verò leuiori cõuitio fratrem impetierit, tale quid cõmisse, vt metuere iam non debeat solum ne condẽnetur; sed veluti certus de promerita condemnatione, metuat grauem aliquam condemnationem: qui vero grauiori conuitio alium incesserit, iam certò expectet debitum sibi grauissimum, æterni cruciatus supplicium. Porrò quod in euangeliis à Christo per gehennam sæpe significetur infernus aut supplicium æternum damnatorum, hanc habet rationem. Fuit iuxta Hierusalem ad radices montis Moria, vallis quędam fontibus Siloe irrigua, ac nemorosa, plenaque delitiis & amœnitate quæ dicebatur Geben Hinnom, id est, vallis filii Hinnom, vel omisso nomine ben, Ge Hinnom, id est, vallis Hinnom, vel, vt nos habemus, Ennom. Vtroque enim nomine vocatur Iosue 15. & 18. Iudæi autem à loci amœnitate captantes occasionem, in hac valle erexerũt excelsum idolo Moloch, cui filios exustos igni deuouebant & immolabant, quemadmodum Ethnici Saturno facere solebant, vt verisimile sit nomine Moloch, qui Deus erat Ammonitarum, Saturnum in scripturis

[illegible] Hinc excelsum [illegible] & vallis [illegible] la, di- A
[illegible] Tophet, a ritu [illegible] sacrificantium Mo-
[illegible] cum adolebantur infantes, plaudebantur
[illegible] ana, ne audirentur eiulatus eorum dum exu-
[illegible] ntur, & parentum corda commouerentur.
Toph enim Hebræis tympanum dicitur. Hunc locum pius Iosias postea contaminauit, coniectis ibi enim mortuorum ossibus vt scribitur 4. Reg. 23. vbi sic legimus: Contaminauit quoque, Topheth quod est in conualle filij Ennom, vt nemo consecraret filium suum aut filiam suam per ignem, Moloch. Sed & Dominus Hierem. 7. & 19. minabatur Iudæis venturum tempus, quo excelsum illud nō vocaretur amplius Tophet & Gebē Hinnom, id est vallis filij Hinnom, sed vallis occisionis, & sepelirentur occisi in Tophet, eo quòd non esset alibi locus. Hinc ergo duplici ratione factum est, vt nomen illius loci, nempe Gehinnom, acceptaretur pro inferno & supplicio æterno. Primum, quia huiusmodi locus iā à Iosia, & per vltionem Domini à Iudæis sumptam contaminatus summæ erat deinceps abominationis, in quē cadauera & quæq; abominanda reiiciebātur è Hierusalem. Secundo, quia eo loci crudeli & grauissima pœna exurebantur infantes. Hoc enim etiā respectu factam esse nominis trāslationem, ad significandum inferni supplicia, hinc patet, quòd Isaiæ 30. nomen excelsi, nempe Tophet, ad inferni ignem transsumitur, priusquam locus redditus esset abominabilis. Sic enī Isaias. Parata est ab heri Tophet à rege præparata profunda & dilatata. Nutrimēta eius ignis & ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris succēdens eam. Quod autem dicit Hieronymus super Matth. ca. 10. nomen gehennæ in veteribus libris nō inueniri, sed à saluatore primum poni, sic accipiendum, in veteribus libris non inueniri in eo significatu, sed à Saluatore primum sic vsurpari, quāuis verisimile sit iam apud Iudæos etiam ante Christū in eo significatu vsurpari solitum. Nam nomen ipsum in veteri testamento frequenter occurrit. Vbicunque enim nos legimus, vallis Ennom, Hebræis est Ge Hinnom. Nam Ge vallem significat. Aspiratio autem quæ est in Hebræo nomine, necessariò à Græcis omissa est, dicentibus, γέεννα. Quod autem Dominus aliquando addit nomini gehennæ dictionem ignis, facit propter exaggerandam incredibilē vim cruciatuum: qui impios manēt: intelligenda est autem hæc oratio, gehenna ignis Hebraica phrasi, pro eo quod est, gehenna ardens & ignita.

Isaie 30

SI ERGO OFFERS MVNVS TVVM AD ALTARE, ET IBI RECORDATVS FVERIS, QVIA,] Postquam tribus sententiis docuit Dominus non solum ab homicidio abstinendum, sed etiam ab ira ac minima fratris læsione quæ verbali fiat conuitio: hic iam duabus sententiis docet quid sit faciendum ei qui fratrem in aliquo læsit, cōuenientem certe seruans ordinē, eo quòd sciret fieri non posse, quin inter fratres nonnunquam offensæ quædam oriatur, & vnus alterum lædere, saltem vel racha vel fatue dicendo. Videtur autem hæc prior sententia quam ex superioribus inferri indicat coni[illegible] ergo, si cum superioribus hærere: Cum charitatis fraternæ tanta sit habenda ratio, vt cauendum sit ne vel fatue vel racha dicendo [illegible] ut etiam racha ira eam [illegible] cumque frater [illegible] charitatem [illegible] violat [illegible] rem adc[illegible]

A [illegible] Deus, [illegible]
xerit fratri, addi[illegible]
contingat aliquem [illegible] se-
læsisse & offendisse, ante omnia [illegible]
[illegible] à concordia [illegible] e-
tur, adeo vt huic rei etiam sacrifici[illegible]
postponat, quæ non potest Deo esse accepta ab eo qui fraternæ cha[illegible] vi[illegible] lator est, gehēnæ ignis apud Deum obnoxius. Diligenter autem aduertendum, quàm efficaciter Dominus hac lege & sententia impellat ad studium recōciliationis. Remedium enim daturus ei qui fratrē offendit, non sa[illegible] habuit dicere: Si ergo offendisti fratrem tuum reconciliare ei, sed necessitatem satisfaciendi fratri offenso demonstrat ex displicentia diuina, dū offensam in fratrem docet esse impedimentū ad offerendum munus Deo, vt intelligamus non solùm in fratrem nos peccasse, sed etiam in ipsum Deum, nec tamē posse nos nostris sacrifici[illegible] Deo reconciliari, quamdiu non fuerimus reconciliati fratri. Rursum non dixit: Reconciliare fratri tuo priusquam offeras munus Deo, ne tempus reconciliandi cōcedere videretur vsque ad tempus offerendi munus Deo. sed vt ante omnia negotia & quàm citissimè, doceret incumbēdum reconciliationi: Si, inquit, offeras, & ibi recordatus fueris, &c. Si enim diuinum negotium, etiā cū in manibus est, intermittendum est, & posthabendum reconciliationi fraternæ, multo magis alia negotia: & si tunc dum quis ante altare recordatur offensæ, recurrendū est ad fratris reconciliationē, multo magis id prius agēdum erat. Efficax est ergo valde hæc sententia ad suadendum studium reconciliationis, eo quod doceat primum concordiam fratrū Deum malle quàm sacrificia & oblationes. Deinde non esse Deo accepta sacrificia, ac proinde nec quæuis alia opera nostra, si desit charitas mutua, ac ob id ante omnia studendum reconciliationi, si læsa est charitas. Nec solum efficax est hæc sententia, vt quærat reconciliationem qui læsit, sed etiam ad hoc vt qui læsus est, facile fratri recōciliationem quærenti condonet, ne Dei honor [illegible] & sacrificia illi offerenda remoretur & impediat.
D Aduertenda hic mira Dei benignitas, qui vt promoueat mutuam fratrum charitatem, cum alioqui liber sit, sui iuris, nec vlli astrictus, suam [illegible] tiā vult pendere à fratris gratia, ita vt suam impertiri nolit, nisi fratris gratia impetrata. Aduertendum item quomodo Dominus etiam hoc mandato iustitiam nostram abundatiorē facit iust[illegible] Scribarum & Pharisæorum, siquidem hi statim ad sacrificia confugiebant & vacabant, quasi per ea cūcta statim crimina expiarentur, etiam neglecta fratris recōciliatione: contra quos vt alibi Dominus dicit, Deum malle misericordiam quā sacrificium: ita hic significat eūdem malle charitatem
E fraternam quam sacrificium. Figura quæd[illegible] huius præcepti & exemplum præcessit in Iacob Patriarcha, qui non nisi fratre Esau sibi recōciliato legitur altare erexisse [illegible] in quo sacrificium ob[illegible]
Porro quod dicitur; frater tuus habet [illegible] qui[illegible] ad uersum te, dupliciter intelligitur. [illegible] enim intelligit eum habere aliquid contra aliu[illegible], q[illegible] ab eo læsus est, hoc est qui habet vnde eum al[illegible] o[illegible] postulet: & causam habet de eo conquer[illegible] [illegible] nō dicitur; si tu habes aliquid contra fratr[illegible] [illegible] sed, si frater tuus habet aduersum te[illegible] quia non præcipitur ei qui ab alio læsus est, vt ante o[illegible]

oblati[illegible]nem [illegible] mag[illegible] perfectu[illegible] ius fratrem inducat ad reconciliationem [illegible] ineundam. Quamuis tamen non sit necesse ei qui [illegible], vt reconciliationẽ quærat, necesse [illegible] vt ante oblationem dimittat [illegible]. [illegible] enim reconciliari [illegible]. Chrysostom' verò, & post eum Theophylact. [illegible] cũ habere aliquid [illegible] alium, [illegible] ne conuenire [illegible] si ue iustas, siue in[illegible], & [illegible], si frater tuus hab[illegible] tum, iuste, vt intelligat [illegible] præceptum [illegible] quærat, [illegible] dit [illegible], & [illegible] ab eo putat, etiamsi non sit. Atq; ob id etiam Chrysostom' putat [illegible] esse dictum [illegible] reconciliatio [illegible] fratrem tuum [illegible] conc[illegible] te fratri tuo [illegible] conuenit quam [illegible] dentu[illegible]. Et hæc quidem intelligẽtia videtur magis conuenire perfectioni Euangelicæ quam hic tradit Dominus. Videtur tamen Chrysostomum, dum reconciliationem quærit a læso, tantùm requirere remissionẽ delicti in se commissi, ita vt sententia eius fere conueniat cũ Augustini. Vnde Euthymius Chrysostomi sectator & explanator: Fertur, inquit, indifferẽter sermo, & ad eũ qui affectus est iniuria, & ad eum qui iniuriam irrogauit. Et siquidem male passus es, iniuriam remitte illi, & patiens esto: quod si iniuriam irrogasti, medere iniuriæ, nihilq; te[illegible] nquam eorum quæ ad reconciliationem faciunt. Hæc ille. Verùm quid sit fratrem habere aliquid aduersum aliquem, patet ex Apocal. 2. vbi simili locutione dicitur: Habeo aduersus te pauca, pro eo quod est, sunt quædã de quibus tecum expostulem. Porro si ante oblationem sacrificiorum legaliũ, de quibus ad literam loquitur Dominus, (hæc enim cùm Christus diceret, ista adhuc offerenda erant vigente adhuc lege Mosi) reconciliatio quærenda erat, multò magis ante oblationẽ sacrificii nostri noui legis, eoq; magis, quo hoc est charitatis & mutuæ concordiæ symbolũ, vnde & communio & synaxis dicitur. Sunt autem etiam laudes, gratiarum actiones, orationes, & eleemosynæ, quædam sacrificia quæ Deo offerimus, & omnino omnia bona opera in Dei honorem facta, sacrificia quædam sunt. Proinde dicemur sacrificium laudis, orationis, aliorumq; bonorum operum Deo placere non posse, nisi reconciliati hæc Deo offeramus. Vnde Paulus vult viros orare in omni loco [illegible] puras manus sine ira & disceptatione. 1. Timoth. [illegible]. Et Petrus viros vult mulie[illegible] quasi infirmiori vasculo impertiri [illegible] non impediantur orationes, per cõ[illegible] scilicet & disceptationes 1. Petri. 3. Cæ[illegible] hæc Domini sententia non sic est accipien[illegible] necesse [illegible] agendum secun[illegible]. Contingit enim aliquan[illegible] expediat adire offensum, & te[illegible] nem [illegible] vel tempus & locus n[illegible] [illegible] loco quo nõ [illegible] cum eo [illegible]ale discretione, cum qua [illegible] præcepta affir[illegible] debent intelligi, si [illegible] locus [illegible] ratio ita permittat, nec [illegible] pti huius verba. quam [illegible] & [illegible] qui est, vt quantum [illegible] est. [illegible] ositus omnib. faciamus, [illegible]

A fratrem reco[illegible] nobis, ad[illegible] vt etiam sacrificium Deo iamiam offerendum [illegible] ita fieri potest, quo memores offensæ fraternæ, eum qui offensus est placemus, priusq; ã sacrificium [illegible] absoluamus. Quod si autem fieri non potest vt offensũ adeamus, illive reconciliemur, animo saltem & cordis bono proposito istud quod hic præcipitur peragendũ est, videlicet vt proposito, & iuxta offensæ qualitatem offensum placare proponat, priusquam oblationem suam Deo offerat. Proide ad mysticam huius præcepti intelligentiam confugit Augustinus, intelligens eum qui læsit alium, non pedibus corporis, sed animi motibus pergere debere ad offensum, eique humili affectu se prosternere in conspectu Dei, ac inde venientem. hoc est, intentionem suã B reuocantem ad id quod agere cœperat, offerre munus suum Deo. Sed simplicius fuerit præceptum istud intelligere, vt dictum est

ESTO CONSENTIENS ADVERSARIO TVO CITO, DVM ES IN VIA CVM IPSO, &c.] D. Hieronymus significat quosdam per aduersarium, de quo hic fit mentio, intelligere animam carni repugnantẽ: alios diabolum, de quo Petrus: Aduersarius vester diabolus circuit, &c. sed vtrãq; interpretatiunẽ tanquã & proposito minime conuenientem & absurdã cõtinentem sensum reiicit. Non enim intelligi potest animam tradere carnem iudici, vt quæ cum carne simul sit torquẽda. Neque cõuenit vt intelligamus Dominũ præcipere vt diabolo simus cõ C sentientes, aut, vt alii vertunt dictionem Græcã εὐνοῶν, beneuoli. Et Augu. inquirit prolixe quis sit aduersarius de quo hic loquitur Dominus, an diabolus, an hõ, an caro, an Deus, an potius præceptum eius. Et per singula discurrens cõcludit non diabolum posse intelligi, eo quòd ei consentire nõ debeamus: nec hominem, eo quòd is nõ possit nos tradere iudici Christo: nec carnẽ, quòd nec huic cõsentire debeamus, sed vel ipsum Deũ, qui aduersatur nostris prauis desideriis, & nõ cõsentientes sibi tradit iudici filio suo, qui eosdem tradit ministris Angelis suis proiiciendos in carcerem inferni: vel si obsit quod non rectè videatur dici Deus nobiscũ esse in via, aduersariũ no- D strum esse Dei præceptum, quod peccare volentibus aduersatur, & nobis datum est ad hanc vitã, vt sit nobiscum in hac via, cui non oportet contradicere, ne nos tradat iudici, sed ei oportet cũsentire cito Verùm huiusmodi intelligẽtia, quãuis nullam cõtineat in seipsa absurditatem, tamẽ proposito etiam nõ conuenit, eo quòd & ex præcedentibus & ex sequentib. manifestum fit, Dominum hac sententia cohortari voluisse ad concordiam ineũdam cum aduersariis nostris hominibus, quãdiu in seculi huius via currimus, vt bene annotarunt Hieronym. & Chrysosto. Proide quo exacta huius loci intelligẽtia habeatur, sciẽdum hunc Domini sermonem esse parabolicũ, similem illi parabolæ quæ est Lucæ 14 qua mo- E net vt cu quis inuitatus fuerit, nõ recũbat in primo loco, ne forte superueniente honoratiore dicatur ei: Da huic locum, sed potius in nouissimo loco recumbat, vt dicatur ei Amice, ascende superius. & sit ei gloria coram simul recumbentibus Sicut ei [illegible] sermone per exemplum quod[illegible] humanu, aliud quid docere voluit quã quod ad literam [illegible]t, videlicet, vt postea explicatur, hu

miliandum a Deo qui seipsum exaltauerit, & eo tra exaltādum qui sese dimiserit: ita & hoc loco, exemplo quodam humano docere voluit Christus, quanto studio quærenda sit in hac vita recōciliatio cum his qui nobis sunt offensi. Est ergo exemplum allegoria inuolutum, cuius tes à Domino præcipue intenta magis significantur quā exprimuntur. Habet autem hunc sensum: Si creditor aliquis aut aduersarius quisquā qui habet iustam aliquā aduersus te querelam, te in ius vocasset, atque cū illo ires ad iudicem, consultissimū faceres, si cùm adhuc esses cum illo in via, ipse mox cum illo conuenires. Nam si iudicium velles experiri, quando debitum inficiari nō posses, nihil aliud expectādum tibi, quàm vt pro officio B suo iudex te traderet ministro, qui te cōiiceret in carcerē, e quo non liceret egredi nisi omni debito vsque ad extremū quadrātem persoluto: sicque duo simul incōmoda reportares, nimirū carceris pœnas ac dedecꝰ, & extremā exactionē debiti persolutionē, cum alioqui ante iudiciū ab ipso creditore sperare liceret aliquam debiti remissionem. Hæc parabola sine exemplū est. *Ἀνταπόδοσις*, verò, id est, redditio siue res exempli, quam significare Dominus, potius quàm dicere, maluit, sic se habet: Sic si quem offendisti, & per hoc debitorem te illius constituisti, da operā vt dum adhuc es in via, hoc est, priusquā iudici Deo qui vindex est hominum tradaris, citò cū eo in gra- C tiam redeas. Id enim si feceris, iam & veniā quoque ab ipso iudice Deo impetrasti. Si vero neglexeris, vbi iusto iudici traditus fueris, nō est quod vllam ab eo veniam speres, id quod iustum est iudicabit, nullam concedens debiti relaxationem, sed exigēs vt ad plenum persoluas debitū: quod fiet inflictione æterni supplicii, & cruciatꝰ æterni ignis, debiti his qui fraternam charitatē violauerint. Itaque qui prius eō adhuc in via esses, facili negotio potuisses cum aduersario componere, precibus scilicet solis: aut dispendio solū pecuniario, iam cogis præter dedecus carceris, extremum exoluere quod iustitia exigit. Secundū hanc ergo loci huius intelligentiam & explanationē, non est curiose inquirēdum quomodo ad- D uersarius homo tradat suū debitorē iudici Christo, nec quis sit nouissimus quadrans, ad cuius vsque exolutionē sit manendū in carcere. Nam in parabolis non sunt singula applicanda rei significatæ, sed totius sermonis potius scopꝰ & intentio spectanda est. Quod enim de aduersario tradente debitorem suum iudici, & de solutione extremi quadrantis dicitur, ad parabolam debiti pertinet, quæ huiusmodi sermonem exigebat, nō aūt ad rem parabolæ, nisi quat[illegible]nus per ea significatur, quod quemadmodum in exēplo illo humano summū ius exigitur à debitore carceri incluso: ita & ei qui nō dedit it operā vt rediret in gratiam cum læso à se fratre, continget apud Deum, vt carceri inferni traditus, sine aliqua debiti remissiōe exactum ius experiatur. Quare neque hoc loco rectè quis vrgere potest purgatorii probationem, sicut nec ex parab[illegible]la de conser[illegible]uo, noluit paruum debitū de[illegible] re[illegible]tere, cùm ipse a Domino suo impetrasset remissionem decem talentorum. Qu[illegible] etiam [illegible] reclusus in carcere[illegible], don[illegible] redderet v[illegible]um debitum. Vbi per, done[illegible], sicut & hoc lo[illegible] significatur quod ad rem parab[illegible]læ attinet, debitum ali-

A quand[illegible] pe[illegible], & t[illegible] dum, sed locutione parab[illegible] a[illegible] significatur extremum[illegible] & d[illegible] bit[illegible] ā ab eo requirendū nec prius è carcere liberandum quàm omne debitum persoluerit. Semper autem manet damnatorum debitum, nec vnquā ab eis exolui potest: semper ergo necesse est maneant in carcere, æternum soluentes supplicium. Quamuis autē Saluator istis locis videatur maxime significare voluisse pœnam æternam persoluendam, non tamen necessario solum intelligitur hæc significata, sed vt dictum est significatur non prius aliquem è carcere liberandum quā omne debitū persolueri, & debiti solutionem coæquam esse tempori B incarcerationis. Si ergo debiti solutio nunquā finiatur, vt fit in his qui cum mortali peccato decedunt, nō recōciliati fratri læso, [illegible]ltē in animo & proposito fati faciēdi il[illegible], [illegible] perpetuū detinebūtur in carcere inferni: significatque tūc dictio, donec, tēpus æternū. Si vero debiti solutio talis sit vt finiri possit, vt fit in his qui veniali tātū peccato fratrē offenderūt, necdū ei recōciliati, è carcere suo purgatorii liberabūtur, debito persoluto, significatque tunc, donec, tēpus finitū. Dominus ergo sicut superiore sententia ad quærendam reconciliationem inuitauit, indicando mutuam concordiam Deo gratiorem esse omnib. sacrificiis, imò sine ea nullum sacrificium illi gra- C tum esse: ita hoc simili ad eandem magis compellit, ostenso periculo in quod se coniicit, qui hanc reconciliationē negligit. Luc. 12. legimus Domini eodem exēplo vsum, sed alia occasione & alio fine, vt ibi patebit. Vnde apparet hoc simile Domino nō infrequens ac ferè prouerbii vice fuisse. Portò pro aduersario, sicut nos legimus, Græce est, *ἀντίδικος*, nō absolutè aduersariū significat, sed aduersariu causæ & litis, quē nostri subinde accusatorē vocant & actorē, qui iudicio reū conuenit. Quadrans autē, pro quo & Græce hic dicitur *κοδράντης*, dictione scilic. t Romana ab Euāgelista vsurpata, quemadmodum & aliis nonnunquā, genus est nummi duo minuta continētis, vt patet ex cap. Mar. 12. vbi dicitur vidua m[illegible]sisse duo minuta, & additur quod est quadrans, Græ. *κοδράντης*. E[illegible] autem quar[illegible]a pars assis, quam atri bus vnciis Plinius triuncium vocat, Cicero verò teruncium. Atque eum nummū vulgò seu minutum cōtēptui fuisse prouerbio quoque testatum est, quo dicitur: Ne teruncium quidē insumpsit. Putatur autem à quibus[illegible] quad[illegible] ans valer[illegible] [illegible] nummum quem Flandri vocant duodenat[illegible] assem valere eum nummum quem vocant stuferum. Pro nouissimo quadrāte Lucas loco pr[illegible]cto haber nouissimū minutum, d[illegible] um [illegible] eet quadrant[illegible]s. Idē tamen vtrol[illegible] ue l[illegible] g[illegible] a tur, nempe extremum & exactum de[illegible]tum.

E AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON MOECHABERIS. &c. In lege postquam dictum est, Non oc[illegible]de[illegible], [illegible] ur Nō mœchaberis. Itaque post perf[illegible] or[illegible] mandati consequenti ordine ad perfe[illegible] m sequentis procedit Dominus: & postq[illegible]a[illegible] xit, etiam concupiscenti[illegible] mod[illegible] atur[illegible] hæ duæ passiones maxime homi[illegible] natural[illegible] & ob id inprimis eas Dominus [illegible]ēperandas & [illegible] mēdas docet. Porr[illegible] [illegible] ut præcepto h[illegible] hibetur etiā omnis mutilatio, læ[illegible]o & [illegible] hois: ita hoc præcept[illegible] sub nomine mœ[illegible] iq. [illegible]

P[illegible]

propriè adulterium significat, prohibetur omnis illicitus venereis vsus, sub ea fiore scilicet, grauiore, & notiore peccato, cæteris etiam leuioribus cõprehensis. Dominus autē hoc præceptum adimplens, docet etiam concupiscentiam cuiuscunque mulieris non suæ, mœchiæ & fornicatio nis reatu teneri apud Deum. In decalogo quidem prohibita etiam fuit concupiscentia vxoris alienæ, vt non potuerint Iudæi ignorare, quin & hu iusmodi concupiscentia illicita esset: verùm vel Iudæi huiusmodi præceptū male intelligebant, vt quibusdā placet, nimirum aut de ablatione alienæ vxoris, vt existimat Augustinus, aut de exterioribus concupiscentiæ signis, nempe osculis & tactibus, vt vult Lyranus, vel potius etsi putarent etiam interiorem concupiscentiam esse vetitam, non putauerunt per eam hominem mœchiæ & fornicationis crimē incurrere, maxime cū diuersa essent decalogi præcepta: Nun mœchaberis, &: Non concupisces vxorē proximi tui. Itaque Dominus hoc addidit legi, quod docuit sola concupiscentia hominē reū fieri mœchiæ & fornicationis. Deinde quoniam in lege dictum fuit, Non concupisces vxorem proximi tui forte crediderunt plerique non prohibitā concupiscentiam mulieris quæ nullius esset vxor. Itaque & hunc errorē excludere volēs Dominus absolute dicit, omnis qui viderit mulierē, siue scilicet vxor sit alterius siue non, modò sua non sit vxor. Quare hoc suo præcepto Dominus dupliciter perficit veterē legē. Illud autē, qui viderit mulierē ad concupiscēdum eam, dupliciter accipi potest. Primo vt præpositio, ad, cōiunctiue tantùm & consecutiue accipiatur, sitque sensus: Qui viderit mulierē, ita vt etiam concupiscat eam, vel qui viderit concupiscendo eam. Verisimile est enim Matthæum in Hebræo scripsisse, pro illo, ad cōcupiscēdū, infinitiuum cū litera Lamed, qui verti potest, vel ad concupiscēdū, vel concupiscēdo. Quod si vero locus iste sic accipiatur, iam quemad modū superiori illa sententia, Omnis qui irascitur fratri suo, &c. non potest accipi de omni ira, sed de ira perfecta & deliberata: ita & hæc sententia intelligenda erit nō omnino generaliter, sed de concupiscentia cui consensus accedit, hoc est, quæ nō sit propassio, sed passio, vt habet Hieronym⁹, qui hanc diuisionem à Græcis mutuatus est. Nā alioqui nomē, propassio, apud nullum inuenitur. Dicunt autem πάθος & προπάθεια, & πάθος quidem dicitur eis morbus aliquis, προπάθεια vero morbi præludiū & aduentatio, vt habet Suidas. His ergo nominibus ad animū translatis, πάθος dicitur morbus animi, affectio scilicet aliqua qua anim⁹ perturbatur & ægrotat: προπάθεια vero prior mot⁹ affectū & deliberatū alicuius rei desiderium præcedens. Ergo (vt inquit Hieronymus) qui viderit mulierē, & anima eius fuerit titillata, hic propassione percussus est. Si vero cōsenserit & de cogitatione affectum fecerit, sicut scriptū est in Dauid,

Psal. 72.

transierunt in affectū cordis, de propassione transiuit ad passionem, & huic nō voluntas peccādi defuit, sed occasio. Secundo vero hæc pars accipi potest, vt sic sensus: Qui ad hoc viderit mulierē, vt inde concupiscentiam eius in se accēdat, quo modo accipiunt hunc locum Augustinus, Hieronymus, & Chrysostomus, & verba ipsa exigūt vt intelligatur: Sic ergo non omnē mulieris concupiscentiam dānauit his verbis Dominus, sed eam quæ affectata, deliberata & procurata est. Vndē Augustinus: Considerandū est, inquit, quod non dixit, omnis qui concupierit mulierē, sed, qui viderit mulierem ad concupiscendū eam, id est, hoc fine & hoc animo attēderit vt concupiscat eā, quod iam non est titillari delectatione carnis, sed plene consentire libidini, ita vt iam nō refrenetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit, satietur. Quod autem Dominus dicit de visu, tanquā de sensu notiore, & vnde vt in plurimū maxime nascitur in animo concupiscentia, hoc idē & de aliis sensibus est intelligendū, nimirū quòd qui tetigerit mulierē aut audierit, aut etiam absens cogitauerit de ea vt concupiscat eā, & tactu, auditu vel cogitatu concupiscentiam in se collegerit, mœchatus est eam, hoc est, adulteriū vel fornicationem commisit cum ea, etsi non in corpore suo, tamen in corde suo: ac proinde quanquā apud homines non teneatur reus adulterii, apud Deum tamen est, qui scrutatur corda & renes. Quoniam ergo tantum criminis reatum vel sola concupiscentia mulieris affert, eaque concupiscentia ex mulierū aspectu, etiamsi nō affectetur & procuretur, tamen latenter etiā subrepit, quoad fieri potest vitandus est mulierū curiosus saltem & lubricus aspect⁹, imitādusque Propheta Iob, qui de se dicit cap. 31. Pepigi fœdus cū oculis meis, vt ne cogitarē quidē de virgine, & obediendū consilio Sapientis: qui ait Ecclesiast. 15. Ne respicias in mulieris speciē: & non concupiscas mulierē in specie. Et Prouer. 6. Non cōcupiscat pulchritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius.

QVOD SI OCVLVS TVVS DEXTER SCANDALIZAT TE, &c.] Cum certū sit hunc sermonem Domini esse parabolicum, eo quòd certum sit ipsum nolle membrorum corporalium amputationem præcipere: tum quòd ipsa per sese mala non sint, nec ad pietatem obstaculo sint, tū quòd non minus sinister oculus scandalizet quā dexter, nec minus sinistra manus quā dextra, hinc à variis interpretibus parabolic⁹ iste sermo diuersimode explicatur, dum inquirunt quid per oculum, eumque dextrum, quid deinde per manum, eamque dextrā significetur. Augustinus itaque per oculum dextrū intelligendū putat eum qui alicui in rebus diuinis cōsiliarius est, eumque à consortio resecandum, si in aliquam hæresim pertrahendo scandalizet. Manum verò dextram, eum qui in reb⁹ diuinis coadiutor est: qui & ipse à consortio excludendus est, si impietatis alicuius nobis author esse velit. Oculum verò sinistrum, intelligit cōsiliarium in rebus terrenis, & manum sinistram, coadiutorem in rebus terrenis, & ex consequēti significari etiam hos multo magis abiiciendos, quando etiā oculus dexter & manus dextra sint abiicienda dum scandalizant. Chrysostomus vero intelligit nō significari aliud & aliud per oculum dextrum & manum dextrā, sed per vtrumque idē, nempe fratres, vxores, parentes, & quoscunque amicos, quos quis tāquā res charissimas & necessarias maxime, (quales sunt oculus maxime dexter, & manus maxime dextra) & tanquam sua membra diligit. Hos eni siimpedimēto nobis esse nouerimus ad pietatē, truncare oportet, ne simul cum ipsis in æternum pereamus. quem sensum etiā Hieronymus hic reddit: Secundum hos autem sensus, oculus dexter & manus dextra extra nos intelligūtur. In se

cunda

Secundò, quod non permittat dimissæ etiam iuste, videlicet ob fornicationẽ, alteri nubere, quẽadmodum tamen licebat in veteri testamento. Nunc enim qui dimissam duxerit adulterat, ac proinde penitus sustulit Dominus repudii libellum, quòd nec ob fornicationẽ dimissæ conscribi & tradi potest. Tertio vero, etiam in eo lex vetus de diuortio perfecta est per Christum, quod cum in veteri testamento vir potuerit dimittere vxorem, non autem contra vxor virum, in nouo testamento nõ magis vir dimittere possit vxorẽ, quàm vxor virum. Vterque enim ob solã fornicationis causam alterum dimittere potest. Quod de muliere aperte quidem hic Dominus non dicit, aperte autem dicit Paulus, vbi mulierẽ & virum pares facit, quoad dimissionem & potestatẽ sui corporis. Obseruandum autem, ob solam fornicationem Dominum permittere dimissionem vxoris, quamuis alia possint esse vitia vxoris, etiam grauiora, eo quod hoc vitium directe sit contra fidem matrimonialem, & pugnet cũ ipsa natura coniugii, excidere faciens coniugem à iure coniugii, cętera vero non sic. Quicunque ergo ob hanc causam eam dimiserit, nõ facit eam mœchari, cum ipsamet seipsam prius fecerit mœchã & adulteram. Sed quæstio hic est: an fornicationis nomine hic oporteat tantum intelligere fornicationem corporalem, an etiam fornicationẽ spiritualem. Augustinus 1. libro de sermone Domini in monte, disputando probat etiam fornicationem spiritualem debere hic intelligi nomine fornicationis, eo quod Paulus permittat viro fideli dimittere vxorem infidelem, nimirum propter infidelitatem, quæ fornicatio quædam est spiritualis. Ex quo deinceps sic colligit: Si infidelitas est fornicatio, & idololatria infidelitas, & auaritia idololatria est, non est dubitandũ & auaritiam fornicationem esse. Quis ergo iam quãlibet concupiscentiã potest recte à fornicationis genere separare, si auaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur, quòd propter illicitas concupiscentias, non tantũ quæ in stupris cum alienis viris aut fœminis cõmittuntur, sed omnino quaslibet, quæ animam corpore male vtentẽ à lege Dei aberrare faciunt, & perniciose turpiterq; corrũpunt, possit sine crimine & vir vxorẽ dimittere, & vxor virũ, quia exceptã facit Dominus causam fornicationis: quam fornicationẽ, sicut suprà cõmemoratũ est, generalẽ & vniuersalẽ intelligere cogimur. Hæc ille. Sed idem lib. Retract. cap. 19. hunc locum retractat, nolens secundum hanc suã disputationẽ nomen fornicationis necessariò sic debere accipi sed inquirendũ relinquens quomodo accipi debeat. Et certe non posse sic generaliter accipi apertissimũ est, cũ sic sequeretur ob quoduis peccatũ mortale posse fieri diuortium: quod certũ est falsum esse, & contra diffinitionẽ canonum. Nã capite, Quæsiuit, De diuortiis, dicitur quòd mulier pro furto vel alio crimine viri sui, nisi fidei suæ religionẽ corrũpere velit, ab eo separari non debet. Proinde alii propter locũ illũ Pauli, fornicationem accipiunt quidẽ hoc loco pro fornicatione spirituali: sed per fornicationem spiritualẽ tantũ intelligunt idololatriã & infidelitatem, quæ aliquando in scripturis dicitur singulariter fornicatio. Sed simplicius fuerit fornicationẽ hic accipere proprie pro fornicatione

1. Cor. 7.

Quod in telligatur per fornicationem.

A corporali, generaliter tamen accepta, ita vt etiã adulteriũ & omnem illicitum concubitũ includat. Nec aliter accipi cogit locus Pauli, eo quòd Dominus hic loquatur de coniugio fideliũ, quorum ambo fidem & Euangelium susceperunt. Rursum tamen obiicietur, quia etiam ob alias causas, quàm solã fornicationẽ, potest vir fidelis separari ab vxore fideli. Nã si alter coniugũ incidat in hæresim, potest fieri separatio, vt patet de Diuortiis, capite De illa, & sequenti. Et suprà præcepit Dominus oculum scandalizantem erui, & manum scandalizantẽ abscindi & abiici: ergo & vxor abiicienda erit, si ĩpedimẽto sit homini ad pietatẽ. Dicendũ, ex aliis Euã-

Duæ aliæ causæ dimittendi vxorem.

B gelii locis colligi duas adhuc causas, ob quas vxor à marito dimitti possit & debeat, præter causã fornicationis. Primũ, cũ vxor marito ĩpedimento est ad virtutẽ, ita vt ei non possit quin peccato ipsius consentiat cohabitare, tunc enim vxor est deserenda, secundum illud: Si oculus tuus, &c. &: Qui non odit patrẽ, & matrẽ, & vxorẽ, &c. non est me dignus, & non potest meus esse discipulus. Secundo, si Ecclesiã audire nolit. Omnẽ enim talem Dominus haberi vult sicut Ethnicũ & Publicanũ. Hinc ergo permittitur ob hæresim separatio coniugum. Et si quid peccat in coniugẽ coniunx, & secundũ præceptũ Saluatoris post trinã admonitionẽ

Matth. 5. Luc. 14. Mat. 18.

C noluerit sese corrigere, poterit imo debebit secundũ idẽ præceptũ teneri, & haberi sicut Ethnicus, accedente tamen Ecclesiæ iudicio, sine quo neque ob fornicationẽ dimitti potest coniunx. Vnde satis patet quid agendum sit marito qui habeat veneficã, aut homicidã, aut furtis deditã, & similibus criminibus obnoxiã, de quali disputat Origenes super Matth. cap. 19. an possit dimitti, an necessario sit retinenda. præcepto scilicet Domini vrgente partẽ negatiuam quod non possit dimitti, æquitate autẽ contrariũ postulante, vt apparet. Quamuis autẽ etiã ob has causas vxor dimitti possit, solã tamen fornicationis causam Dominus excepit, quod hæc sit propria causa diuortii in coniugio, cum reliquæ

D causæ sint generales à quauis societate Christianũ liberantes. Deinde quod ob fornicationem liceat in perpetuũ separari, etiamsi qui peccauit pœniteat: ob alias autẽ causas non licet separari, nisi quandiu durat separationis occasio, ita vt ea sublata, qui peccauit rursũ in consortium recipi debeat. Quod autẽ Dominus permisit coniugem dimitti propter fornicationem, concessit proculdubio in pœnam illius qui fidem fregit, & in fauorem illius qui fidẽ seruauit, vt non sit astrictus ad reddendum ei debitum qui non seruauit fidem. quare excipiuntur aliquot casus, in quibus non licet viro vxorem fornicantem di-

E mittere, nimirum, quod vel vxor à culpa sit ĩmunis, vel vterque æque est culpabilis. Primo, si & ipse vir similiter fornicatus fuerit. Nihil enim, inquit Augustinus, est iniquius quàm fornicatiõis causa vxorem dimittere, si & ipse conuincitur fornicari: occurrit enim illud, In quo alterum iudicas, teipsum condẽnas. Secundo, si ipse vxorẽ prostituerit. Tertio, si mulier virum probabiliter mortuum credens propter longam eius absentiam alteri nupserit. Quarto, si est latenter ab aliquo cognita, sub specie viri lectum subintrante. Quinto, si fuerit vi oppressa. Sexto, si reconciliauit

liauit eam sibi post adulterium perpettatum,& à se cognitum,carnaliter eam cognoscens. Porrò quamquam exceptis his causis licitum sit marito vxorem dimittere,non tamen tenetur.Nõ enim dimittere eam Dominus præcepit, sed permisit. Dimittere tamen deberet, quando per dimissionem & non alia ratione,spes esset correctionis eius.Deinde dum metueret scandalum aliorum, qui putare possent ipsum esse patronum turpitudinis vxoris suæ.

ET QVI DIMISSAM DVXERIT, ADVLTERAT.] Hanc partem hodie quidam, inter quos etiam Caietanus,pessime intelligũt, existimantes repetendam etiam hic illam exceptionem,excepta fornicationis causa,vt sit sensus: Et qui dimissam duxerit, excepta fornicationis causa,adulterat.Itaque intelligunt dimissam ob fornicationem alteri nubere posse, & similiter eum qui dimittit ob fornicationẽ, alteram vxorem ducere posse.Et probant hanc suam intelligentiam,ex eo quòd cum Dominus dicit, qui dimiserit vxorem,excepta fornicationis causa,&c. (significans ob fornicationem licitum dimittere vxorem) non videatur de alia dimissione vxoris locutus,quàm de tali,qualis est de qua ex legis præcepto prius dixit,quicunque dimiserit vxorem,det ei libellum repudij.Dimissio autem vxoris in veteri lege soluebat etiam vinculum coniugale,ita vt mulieri liceret alteri nubere, ergo & dimissio vxoris ob vnã causã licita in noua lege, soluet vinculum coniugale.Verum hæc intelligentia & sententia pugnat cum cõmuni totius Ecclesiæ ab initio per orbem diffusæ sententia,& cum apertissimis scripturis,& cum rõnis æquitate.Primum enim ab initio Ecclesiæ nemo inuẽtus est orthodox⁹ Christian⁹, maxime apud Latinos & Græcos antiquiores , qui repudiata vxore ob fornicationem aliam duxerit illa viuente:aut qui repudiatam ob fornicationẽ duxerit, aut cui hoc facere tentanti Ecclesia permiserit. Sed & patres antiqui omnes concorditer docuerunt & scripserunt,vinculum coniugale manere etiam facto diuortio legitimè.Vnde Augu.lib.de bono coniugali cap.7.&citatur 32.quæst.7.Interueniente,inquit,diuortio non aboletur illa confœderatio nuptialis, ita vt sibi coniuges sint etiã separati,cum illis autem adulterium committãt, quibus etiam fuerint post suum repudium copulati,vel illa viro, vel ille mulieri. Iam & æquitas rationis cum illa ipsorũ pugnat intelligentia.Absurdum enim foret, si adultera & iuste dimissa à viro,quo ad hoc esset liberior proba matrona & iniustè repudiata,vt huic non liceret, illi vero liceret alteri nubere.Pugnat etiam cum apertis scripturis,quibus docetur vinculum coniugale planè esse indissolubile,vt primum illo quod Paulus frequenter citat,Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit.Itaque vocabitur adultera,si viuente viro fuerit cũ alio viro.Quo loco etiam habet: Iis qui matrimonio iũcti sunt præcipio,non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere.Quod si discesserit,manere innuptam, aut viro suo reconciliari.Quæ pars posterior,vt docet Augustinus, non potest intelligi, nisi de ea quæ discedit iusta causa, nimirum ob eam vnicã causam quã Dominus concessit. Nam discedenti iniusta causa non dedisset Paolus optionem vt aut maneret innupta,aut viro suo reconciliare-

Rom. 7.

1. Cor. 7.

A tur,sed alterum præcepisset , vt scilicet viro suo reconciliaretur.Si ergo discedenti,etiam ob causam concessam,à Domino præcipitur vt aut maneat innupta,aut viro suo reconcilietur, manet ergo etiã inter separatos coniuges matrimoniale vinculum.Idem probabitur & ex verbis saluatoris circa cap.Matt.19.Itaque quod hic dicitur qui dimissam duxerit, adulterat, intelligendũ de dimissa ob fornicationem, quemadmodũ intelligunt Chrysost.& Theophyl.Aut certe generaliter de dimissa ob quamuis causam, siue licitã, siue illicitam.Iam si quis dimissam ob fornicationem duxerit,adulterat,sequitur eam adhuc permanere vxorẽ dimittentis,alioqui enim non esset adulterium.Si autẽ adhuc permanet vxor,ergo dimittens ob fornicationem , permanet eius maritus:ac proinde nec ei licitum erit viuente dimissa vxore aliam ducere,cum non possit in noua lege duarũ vxorũ esse maritus. Quare nihil hic valet quorundã commentum, quo adulteræ, & eã ob causam dimissæ , interdictam a Christo hic volunt oubendi licentiã, & proinde mœcharì dicatur quisquis illam duxerit: qui verò eandem dimisit ob fornicationis causam,velut liber à prioris matrimonij vinculo,licite cum alia contrahere possit.

B

ITERVM AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON PERIVRABIS,&c.] Pergit Dominus & alia quædã legis præcepta perficere & adimplere. Quod autẽ dicit dictum esse antiquis:Non periurabis,potest intelligi dictũ esse Exodi c.20. in decalogo , & Deuter.5.in repetitione decalogi. Exodi enĩ 20. sic legimus:Non assumes nomen Dñi Dei tui in vanum.Et Deuter.5.Non vsurpabis nomẽ Domini Dei tui frustrà. Hebræa tamen vtrobique eodem modo habent.His autem locis etsi periurium prohibeatur,non tamen solũ periurium. Non enim solum tunc assumitur nomen Dei in os nostrum frustrà & temere, cũ peieramus,sed etiam cum irrisorie de Deo loquimur, & absque vlla necessitate in re leuissima per numen eius iuramus.Proinde istud:Non periurabis: magis videtur desũptum ex Leuit.19.capite: vbi sic legimus:Non periurabis in nomine meo:nec polluẽs nomẽ Dei tui:pro quo Hebræa habẽt:Non iurabis in nomine meo falsò vel in falsitate. Iurare autem falsò,nihil est aliud quàm peierare. Porrò quod sequitur:Reddes autẽ Domino iuramẽta tua,dupliciter intelligitur. Primũ, vt sit sensus: Quod iurasti,id persolues veluti Deo debitũ,vt sit explicatio eius:Nõ periurabis, sicq; hæc pars ex eisdẽ locis intelligenda est ex quibus desumpta,vnde illud,Non periurabis.Aliter intelligitur à Caietano & quibusdam aliis hæc pars initio sensu:si quando iuraueris,per nomen Domini iurabis,& non per creaturas,nec per nomina falsorũ deorũ,vt hic duo diuersa intelligantur præcepta iuramentũ spectantia adduci. quorum secundum desumptũ sit ex Deut.6.cap. vbi dicitur:Dominũ Deum timebis,& illi soli seruies,& per nomẽ illius iurabis. Verum huic intelligentiæ obstat verbum *ἀποδώσεις*,hoc est,persolues & reddes, quod omnino videtur accipiendum de exhibitione eius quod iuratum est. Deinde Scribas & Pharisæos non intellexisse interdictũ in lege iuramẽtum per creaturas,sed tantum iuramentum per falsos deos,patet, tũ ex eo quod Dominus hic tã tum

C

D

E

tùm distinctè docet, neque etiam per creaturas li- A cere iurare: tum quòd passim etiam sancti iurare solebant: Viuit anima mea; & Scribæ ac Pharisæi rata esse docuerunt iuramenta per aurum templi & per donum altaris facta, vt patet Matth. 23. Igitur potius prior sensus est amplectendus, nisi quod plus aliquid hac parte significari videtur quam sit explicatum. Videtur enim istud; *reddes autem Domino*, &c. cùm expresse non habeatur in lege, fuisse *ἀντίῤῥησιν* Pharisæorum & Scribarum, significare volentium Domino iam deberi, quod quis se facturum per nomen Domini iurasset, qui hac ratione aperiebant fenestram non præstandi iuramenta quæ per nomen Domini non essent fa- B cta, sed per aliquas creaturas. Quod forte colligerunt ex eo quod Leuit. 19. dicitur: Non periurabis in nomine meo; quasi per creaturas peierare liceret. Et quia in Exodo dicitur: Non assumes nomē Exod. 20. Dei tui in vanum, quasi liceret nomina creaturarum in vanum assumere. Quod enim per creaturas facta iuramenta putarent nō esse obligatoria, satis docet Matt. cap. 23. vbi traducit eos Dominus docentes, qui iurauerit per templum aut in altari, nihil est. Sicut autem duplex est iuramentum, scilicet assertorium & promissorium: ita etiam duplex periurium, videlicet assertorium, quo scilicet iuramento affirmatur esse verum aliquid quod C falsum est: & promissorium, quo scilicet iuramento promittit quis se facturum, quod vel non intendit adimplere, vel etiamsi intendat, tamen postea nō adimplet. Inter quos duos postremos modos hoc interest, vt semper periurus sit, qui quod iurando promittit, non intendit præstare, etiamsi quod promittit, tale sit vt impleri non debeat, nec possit: non semper autem periurus sit, qui nō præstat quod adimplere intendebat. Quatuor enim modis contingit nō adimplere iuramentum promissorium sine peccato. Primo, ex parte materiæ, si scilicet materia iuramenti non sit capax vinculi obligatorij, nimirum si sit res mala quę promissa est, aut si promissa sit omissio boni alicuius supererogationis, vt si iurauerit quis se aliquem occisurum, aut nō ingressurum religionē. Talis enim D etsi iuramento grauissime peccet, non tamen periurus est, non implendo quod iurauit. Secundò propter euentum, videlicet si euētus sit malus, vt patet de iuramento Herodis, aut impeditiuus maioris boni, vt si quis iurauerit contrahere matrimonium. Tertio, propter modum iurandi, cui scilicet cōsueto more aliquid subintelligitur, vt cum aliqui honorare se volentes, iurant, non præcedam per Deum, &c. In his enim & similibus secundùm communem & sanum sensum subintelligitur, quantum est ex me. Quartò, propter relaxationem eius cui promissio facta est, aut superioris qui possit relaxare. Vide Caietanū in Sūmula pec- E catorum, vbi tamē periurium ab ipso large accipitur, videlicet non solùm pro iuramento falso cui deest veritas, sed & pro iuramēto iniquo & indiscreto, cui scilicet desunt reliquæ duæ iuramēti comites, iustitia & iudiciū. Qua in parte Caietanus & recentiores Theologi sequuntur D. Hieronymi authoritatem, qui super illud Hiere. 4. Iurabis, viuit Dominus, in veritate, & in iudicio & in iustitia. Animaduertendum, inquit, quod iusiurandum hos habeat comites, veritatem, iudicium, atque iustitiam: si ista defuerint, nequaquam erit iuramentum, sed periurium.

A Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per coelum, quia thronus Dei.] Iustitiam Pharisæorū Dominus hic in duobus perficit. Primum, quia non solum periurium, sed etiā omne iuramētum prohibet. Deinde, quia docet illicitū esse per creaturas temere iurare & peierare, æque atq; per Deum, cum, vt dictum est, Pharisæi nō putarent peccatum per creaturas & vane iurare & peierare. Verùm ex hoc loco quo dicit Dominus, non iurandum omnino, & ex simili loco Iacobi cap. 5. Ante omnia autē fratres mei nolite iurare, neque per cœlum, neque per terram, neque aliud B quodcunque iuramentum, &c. quidam hæretici olim, dicti VValdenses, sicut & hodie Anabaptistæ, collegerunt nullum omnino iuramentū Christianis esse licitum, quomodolibet & quacunque causa fiat. Et ante hos etiam Pelagiani negabant licitum esse iuramentū, asserentes tamen non esse iuramentū, si quis dicat, Testis est Deus, vel testē inuoco Deum in animam meam, quia sic Paulum constat locutum, sed tātum si dicatur, Per Deum, vt patet ex epistola 89. D. Augustini in responsione ad 5. quæst. Quorum omniū errorem primumquidem cōuincit, quod Dominus in veteri testamento toties non tantum permisit, sed etiā præcepit C in casu iuramentum. Deuter. enim 6. dicit, Dominum Deum tuū timebis, & illi soli seruies. & per nomen illius iurabis. Et Exod. 22. mandat Dominus, si quæ res deposita apud quempiam periisset, lateret vero quis eam vel perdidisset, vel alienasset, vt is apud quem deposita fuisset, interiurando attestaretur, se manum ad rem proximi haud extendisse, ac Dominum suscepturum iuramētum eius. Ex quo etiam error VVicleffitarum conuincitur asserentiū illicita esse iuramenta quæ fiunt ad roborandos humanos contractus & commercia ciuilia. Sed ad hæc respondent, Iudæis quidēm iurare permissum fuisse, Christianis vero per hoc præceptū Christi plane interdictum. Quam suam sententiam confirmant verbis Hieronymi, sic super hunc locum scribentis: Hoc quasi paruulis in D lege fuerat concessum, vt quomodo victimas immolebant Deo, ne eas idolis immolarent: sic iurare permitterentur in Deum, nō quod recte hoc facerent, sed quod melius esset Deo id exhibere quam dæmonibus. Euangelica autem veritas non recipit iuramentū, cum omnis sermo fidelis pro iureiurando sit. Sic & Theophylactus super hunc locum: Disce, inquit, quod tunc non erat malum iurare, post Christum autem malū est, sicut & circumcidi, & in summa quicquid est Iudaicum. Sugere enim puero conuenit, viro minime. Sed hæc responsio reiicitur ex eo quod Dominus ipse toties iurasse in scripturis legatur, qui omninò nō E iurasset, si adeo per sese iuramētum malum esset, vt ex sola permissione Iudæis iurare licuisset. Cui obiectioni rursum respondent dicentes, Deo soli conuenire iuramentum, quoniam ille solus verax est, & mentiri nequit. Omnis autem homo mendax. Et hanc sententiam confirmant testimonio Ambrosii in Psal. 118. sic scribētis super illo versu Iuraui & statui, &c. Nemo bene iurat, nisi qui potest scire quod iurat. Iurauit Dominus, & non pœ- Psal. 109. nitebit eum. Iuret ergo ille quem sacramenti sui pœnitere non potest. Et postea: Noli vsurpare exēplum sacramenti, qui implendi sacramenti non habes potestatem. Vnde asserunt Anabaptistę nō

esse ipsorum, vt quicquam inuent se facturos vel non facturos, eo quòd nihil sit in ipsorum potestate; sed omnia in manu Dei, cui nequeant quicquã adiutare. Verùm hæc refelluntur ex eo quòd etiã in nouo testamento Angelus iurauit in Apocalyp. per viuentem in secula seculorum. Et ante legem Abraham cùm Abimelech iurauit pro puteo quẽ foderat, qui ex eo dictus est Bersabe, hoc est, puteus iuramenti. Sed & Paulum certum est
Rom. 1. epistolis suis frequenter iurasse Nam scribens Romanis: Testis, inquit, mihi est Deus, &c. Et 2. ad Corint. 1. Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis non veni vltra Corinthũ. Et: Testis mihi est Deus quomodo cu-
Philip. 1. piã omnes vos iu visceribus Iesu Christi. Certũ est autem nihil aliud esse iurare per Deum, quàm Deũ inuocare in testẽ eorũ quæ dicuntur. Quod si quis requirat locum vbi Paulus vsus sit cõsueta iurandi forma quæ est per præpositionem, per etiã illum reperire poterit. Nã 1. ad Cor. 15: dicit: Quotidie morior per vestiam gloriã fratres, &c. Vbi, vt annotauit Augustinus, ne quis putet iusiurandum esse, vestra gloria facit me quotidie mori; sciendum Græca, habere, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν quod non nisi à iurante certum est dici. Præterea iuramentum non esse de se malum, imò bonũ, si modo adsint ea quæ requiruntur probatur, quia per illud exhibemus Deo reuerentiam, dum testamur illum & omnia scire, & adeo veracem esse vt mentiri nequeat. Vnde in Deuter. iuramenti præceptum subiungitur præcepto adorationis & cultus diuini, vt patet ex loco capitis sexti supra citato, Et rursum cap. 10. Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, illiq; adhærebis, iurabisque in nomine eius. Et Psalmista: Laudabũtur, inquit, omnes qui iurant in eo, significans certè bonum esse iurare in Deo, si modo rectè fiat. Tunc autem rectè fiunt iuramenta, cùm secundum præceptum Hieremiæ fiunt in veritate, in iudicio, &
Psal. 62. in iustitia, In veritate quidem, cùm nihil iuratur nisi quod verum est: In iustitia, cum iuratur quod iustum est & bonũ: in iudicio verò, cùm fiunt cũ discretione, nimirum cum ita vel necessitas, vel magna vtilitas exposcit. Licita ergo sunt maximè ea, quæ ob Dei gloriam aut proximorum salutem spiritualem fiunt, qualia erant Pauli iuramenta: licita tamen etiam ea, quæ ob temporalem aliquã necessitatem, vel vtilitatem magnam fiunt, quam uis ea rariora merito esse debeant. Vnde cõcilium Constantiense, inter reliquos articulos Ioannis VVicleff, etiam illum damnauit, quo asseruit, Illicita esse iuramenta quæ fiunt ad roborandum humanos cõtractus & ciuilia commercia. Superest ergo videre quomodo intelligendus sit hic locus Saluatoris, quo præcipit non iurare omnino. Dicunt ergo quidam Dominum hic non omne iuramentum interdixisse, sed tantum iuramentum per creaturas factum, idq; duplici de causa verò. Primum ne per eas homines iurantes, tanquam nimium quædam ipsis venerarentur. Secũdo, ne per eas temerè & falsò iurare sibi licitum esse putarent ad quam secundam rationem respexisse Dominum patet ex contextu. Hanc responsionem indicare videtur Hieronymus dicẽs: Considera quòd hic saluator nõ per Deum iurare prohibuerit, sed per cœlum & terram, & Hierosolymam, & per caput tuum. Sed hæc responsio non sufficit, tum quod non conueniat verbis quæ se-

A quuntur. *Sit autem sermo vester, est est, non non*, quibus satis significatur etiam iuramentum per Deum hic prohiberi, tum quod etiam liceat per creaturas iurare, sicut per Deum, si modo per eas iuretur tanquam Dei creaturas, & non tanquam per eas quas diuino colimus obsequio. Minus autem conuenit noua quorundam interpretatio, q verbum, iurare, hic volũt positum pro periurare, vt hic Dominus intelligatur tãtum prohibere periuria per creaturas, quod hæc Pharisæi putentur existimasse nihili facienda, nec esse peccata. Quam suam interpretationem, quo faciant verisimilem, quædam in scripturis norũt loca, in quibus iurare videtur positum pro periurare, cùm hoc nusquã
B verum sit, sed ex circunstãtia loci in verbo iurandi subintelligendum sit, in vanum vel mendaciter, ea scilicet pars quæ additur. eũ Leuit. 19. prohibetur iuramentum, dicendo: Non iurabis in nomine meo mẽdaciter. Vnde Zacha. 5. cũ prius simpliciter dicatur, omnis iurãs iudicabitur, moxsubiicitur de iurante mendaciter. Noc autem loco Dominum non tantum periuriũ prohibuisse, præterquam quod ex omnium patrum constet interpretatio, etiam satis patet ex decursu Christi, qui hic intendit aliquid perfectionis adiicere legi. & ex verbis illis: *Sit autem sermo vester, est est*, &c. quibus verbis iuxta omnium interpretationem Dominus ad simplicem sermonem inuitat, qui scilicet sit sine iuramento. Itaque quidam dicunt hãc
C Domini prohibitionem non inter præcepta, sed inter consilia habẽdam, sicut pleraque quę sequũtur. Non enim hic appositus est reatus pœnę, vel criminis, sicut in prohibitionibus superioribus. Sic D. Bernardus sermo. 65. super Cãtica, inuehẽs in quosdam hæreticos dicentes: non esse licitum iuramentum, esse tamen illis licitum peierare ne secreta suæ sectæ ab aliis scirentur, hunc locum accipit dicens: Pat t vos & superstitiosè obseruare de iuramẽto, & flagitiosè præsumere de periurio. O peruersitatem, Quod ad cautelam consultum est, videlicet non iurare, hoc isti mãdati vice tam cõtentiosè obseruant: & quod immobili iure sancitum est, non peierandum scilicet, hoc tanquam indifferens pro voluntate dispensant. Sic & Christianus Druthmarus super matthæum scribit: Ne
D Iudæi, inquit, per idolorum nomina iurarent. permisit eos Dominus iurare per nomen suum. Nec nobis etiam inhibuit, sed perfectionem nos docuit, quod ea fides sit habenda inter Christianos, vt non sit necesse testem nomen Domini interponere. Periurium & illis & nobis prohibitum est. Hæc ille qui, si Trittemio credimus, ante septingẽtos annos scripsit. Sed nec hæc solutio videtur satisfacere, vt dicatur consilium esse hæc Domini prohibitio, tum quòd certum sit Dominũ hic aliquid voluisse prohibere tanquam illicitum, quod licitum putabãt Scribæ & Pharisæi: tum quod sequetur, Paulum aliquoties iurantem non securũ
E Christi cõsilium, & à perfectione excidisse, etiam in illis scripturis quæ in exemplum perfectionis à Spiritu sancto propositæ sunt. Proinde absolutior est Augustini responsio sic in huuc locum scribentis: Ita ergo intelligitur præcepisse Dominum ne iuretur, ne quisquam sicut bonum appetat iusiurandum, & assiduitate iurandi ad periurium per cõsuetudinem delabatur. Quapropter qui intelligit non in bonis, sed in necessariis iurationem habendam, refrœnet se quantum potest, vt non ea vtatur

vtatur, nisi necessitate, cum videt pigros esse homi A
nes ad credendum quod eis vtile est credere,
nisi iuratione firmetur. Hæc Augustinus. Quoniã
ergo Iudæi à veteribus acceperant satis cum pro-
ximo ex fide actum esse, si quod quis iurasset per
Dominum, etiam præstitisset, & huiusmodi iura-
mentum in Dei cultum & honorem cedere: dein-
de à Scribis edocti fuerunt, non timeri quempi-
am iuramento per creaturas facto: Dominus le-
gem perfecturus & iustitiam Scribarum, docet iu
ramentum non esse per se bonum, nec appeten-
dum, cum semper à malo aliquo procedat, nec sa-
tis debere esse Christianis, neminam peierando
fallere, sed merito ea ipsos inter se esse fide & di-
lectione, vt nulli omnino iuramento apud eos lo
cus relinqueretur. Ad hæc omnem creaturam esse
potiorem, quàm vt per eam licere possit temerè B
aut falso iurare, ac proinde ab omni iuramento
etiam per creaturas quãtum fieri posset abstinen
dum esse. Itaque quod dicitur: Nolite iurare om-
nino, cum huiusmodi subauditione, vt ex Augusti
no patet, est intelligendum: quantum scilicet id
fieri potest, vt quantum in vobis est, omne iura-
mentum fugiatis, ideoq; sic absolutè dicitur; noli
te iurare omnino; vt ostẽderetur iuramentum nu
dè acceptum saltem non esse bonum aut aman-
dum, sicut absolutè dicitur, Non occides, eo quod
absolute accepta hominis occisio est per se mala,
Sicut autem illo præcepto, Non occides, non pro
hibetur occisio hominis vestita circunstantiis iu-
stitiæ, ita nec hoc præcepto, *Ne iuretis omnino*, pro-
hibetur iuratio ornata suis comitibus, nempe iu- C
dicio, iustitia, & veritate: sed præter iuramenta ini
qua & falsa, prohibentur ea quæ nulla aut non
sufficienti fiunt necessitate vel vtilitate, videlicet
quæ pro rebus caducis & nihili, qualibet occasio-
ne hominis seculi à se mutuo exigunt & præstant,
quęque nulla causa in quotidiano sermone leuis-
sime profundũt. Ex his colligere licet, hanc Chri-
sti doctrinam partim esse præcepti, partim esse cõ
silij. Præcepti enim est quatenus prohibentur o-
mnia iuramenta falsa, iniqua, & temeraria, etiam
per creaturas facta. Consilij vero, quatenus doce-
mur fugere iuramenta, quantum omnino fieri po
test, vt etiam vbi causa esse videtur rationabilis iu
randi, non iuremus, nisi omnino magna sit aut ne
cessaria. Colligere item licet tres causas, ob quas D
summopere vitanda sunt iuramenta. Primo, ne
per assuetudinem iurandi decidatur aliquando in
periurium. Ad quam causam Augustinus & super
hunc locum scribens, & in aliis locis respexit. Si-
militer & Ambrosius in Psal. 118. hac ratione vult
istud præceptum maxime pertinere ad infirmos,
Eccle. 23. qui sibi non satis conscij sunt an præstare possint
quod iurant. Hac de causa etiam Sapiens sic præ-
cipit: Iurationi non assuescat os tuũ, multi enim
casus in illa. Nominatio vero Dei non sit assidua
in ore tuo, & nominibus sanctorum non admi-
scearis, quia non eris immunis ab eis. Sicut enim
seruus interrogatus assiduè à liuore non minui- E
tur, sic omnis iurans & nominans in toto à pec-
cato non purgabitur. Vir multum iurans replebi
tur iniquitate: & non discedet à domo illius pla-
ga, &c. Secundo, ob reuerentiam nominis diuini,
quod tam sacrosanctum esse debet, vt non nisi
in re grauissima illud in testimonium adhibea-
mus, cum in re leuiore virum quidem aliquem
honestum in testem vocare decorum esset. Ad

quam causam respexisse hic Dominum patet, cũ
dicit per cœlum non iurandũ, quia thronus Dei
est, &c. Tertiò ob fidẽ, quæ deberet merito inter
Christianos esse mutua, qua & nemo etiam iniu-
ratus quenquam fallere vellet, & vnusquisque de
alio etiam iniurato optimè sentiret & speraret.
Quam causam satis innuit Dominus, cum dicit:
Sit autem sermo vester, &c. Porro ad Hierony-
mum, Theophylactum, & alios qui videntur sen-
tire nullum omnino iuramentum Christano lici-
tum, dicendum, eorum verba intelligenda secun-
dum exigentiam loci Euangelici quam exponũt,
videlicet quod iuramenta non sunt Christianis li-
cita sicut Iudæi sibi licita putabant, quodque ve-
ritas Euangelica nullum recipit iusiurandum tan
quam per se bonum & appetendum: cũ quodli-
bet ex malo sit.

NAQVE PER COELVM, QVIA THRO
NVS DEI EST: NAQVA PAR TAR-
RAM &c.] Animaduertendum hic imprimis,
Dominum probare volentem per creaturas non
esse iurandum, in tribus primis membris adduce
re scripturarũ testimonia, quibus ostẽdit huius-
modi creaturas Dei esse, & proinde per Deum iu-
rare, qui per eas iurat. Illud enim, *cœlum est thro-
nus*, id est, sedes Dei: illud; *terra est scabellum pe-
dum eius*, desumptum ex Isaiæ vlt cap. vbi sic dici
tur ex persona Domini: Cœlum sedes mea: terra
autem scabellum pedum meorum. Illud vero: Hie
rosolyma est ciuitas regis magni; ex Psal. 47 de-
sumptum est: Mons Sion latera aquilonis, ciui-
tas regis magni. Quod autem dicitur: cœlũ sedes
Dei, terra autem scabellum pedum eius, nõ sic est
accipiendũ, quasi sic habeat Deus collocata mem
bra in cœlo & in terra, vt nos cum sedemus: sed
huiusmodi locutione significatur metaphorice
Dei immensa & incomprehensibilis magnitudo,
eiusq; in omnibus creaturis, quę cœlo & terra cõ
tinentur, præsentia, atque in easdem imperium.
Animaduertendũ secundo, in quatuor istis mem
bris omnes creaturas comprehendi. Solent enim
homines per triplices creaturas iurare. Primum,
per communes creaturas, inter quas primum lo-
cum obtinent cœlum & terra, quæ reliquas om-
nes creaturas in se continent, Secũdo, per res Deo
sacras, inter quas primum locum tunc obtinebat
Hierosolyma, vt pote in qua omnia diuina serua-
bantur & peragebãtur. Tertio, per res ad nos per
tinentes, inter quas primum locum obtinet caput
nostrum. Nihil enim magis nostrum quã caput,
à quo & reliqua membra, & tota vita nostra pen
dẽt. Causam autem, ob quam per caput etiam nõ
sit iurandum, hanc reddit, quia non potes vnum
capillum album facere aut nigrũ: quasi dicat: quia
hoc adeo tuum non est, nec in tua situm potesta-
te, vt possis etiam vnum capillum album facere
aut nigrum. Quod intelligẽdum est, ab intrinseco
& naturaliter. Fucato enim artificio sciebat id fa-
cere homines posse. Itaq, per nullas creaturas, siue
communes, siue sacras, siue etiam ad nos perti-
nentes vult nos iurare, quod omnes Dei sint, qui
est in omnibus præsens, & in omnia solus habens
plenam potestatem, ac proinde etiam per Deum
iuret, quisquis per creaturas quascunque iuraue-
rit. Quod si quis dicat, se nõ intelligere Deum in
illa per creaturas iuratione, nec se intẽdere Deũ
huiusmodi iuramento in testem inuocare: nihilo
tamen minus, imo grauius peccat, dum diuinam

quandam dignitatem rei creatæ iurandæ tribuit. *Hebr. 6.* Homines enim per maiorem se iurãt, & quicũ[illegible] que iurat, infallibilem veritatem aliquam in testimonium adducere vult.

SIT AVTEM SERMO VESTER, EST EST, NON NON.] Pro, est est, Græcè est ναὶ ναί. Est autem Græcis, ναὶ aduerbium affirmandi, vsurpatum etiam à Latinis, & valet idem quod etiam, verè vel certè, & Hebræis Amen. quo verisimile est hoc loco Christum vsum fuisse. Vnde Dominus ipse hoc loquendi modo vti solitus fuit, vt diceret: Amen amen dico vobis. Vnde patet non iurare eos, qui cùm affirmãt dicunt: Vere sic est. Aut, in veritate sic est: nec Dominum iurasse, quemadmodum quidam putãt cum diceret: Amen dico vobis. Huic enim ναὶ correspondere Amen, etiam ex Paulo patet 2. ad Corint. 1. Vbi ναὶ & amen idem esse satis significat, dicens, vt habent Græca: Quęcunq; enim promissiones Dei, in ipso sunt ναὶ, & in ipso: Amẽ deo, ad gloriam per nos. Porrò hæc pars, *Sit autem sermo vester, est est, non non*, duplicem habet distinctionem. Quidam enim volunt post primum, est, & primum, non, fieri distinctiunculam, Et sic duplex poterit esse sensus: Alter, vt prius, est, & prius, non, ad interrogantem pertineat: posterius verò ad respondentẽ: vt sit sensus: Sit talis inter vos sermo, vt qui interrogat, non requisito iuramento simpliciter quærat, est sic, aut non est sic, & qui respondet, non adhibito, iuramẽtdo simpliciter dicat, est sic, aut non est sic. Alter sensus est, vt ad eundem pertineat vtrunque, est aut vtrumque non, hoc modo: si sermo vester aliquid simpliciter & sine iuramento affirmat, verè affirmet: & si sermo vester aliquid simpliciter neget, verè neget. Quod secus habet apud istos qui quæ pollicentur non præstant, & quod se facturos negant, faciunt. Atq; in hunc posteriorem modũ accepisse hanc sententiam videtur Theophylactus, sic scribens in hunc locũ: Vt ne dicas, & quomodo fidem mihi habebũt, inquit: Si semper verè locutus fueris, & nunquã iuraueris. Nulli enim minus creditur quàm ei qui frequẽter iurat. Hęc ille: qui intelligit his verbis dari consilium quomodo efficere possimus vt homines fidẽ habeant nobis nõ iurãtibus, quod hic non significabitur, nisi illo posteriori modo locus iste accipiatur. Similis distinctio & sensus videtur debere esse in loco qui est apud Iacobũ, quo omnino videtur Iacobus ad hunc locũ allusisse. Nã pro eo quod ibi habemus: *Iacobi 5* Sit autem sermo vester, est est, non non, vt nõ sub iudicio decidatis; Græca sic habent: Sit autem vestrum est est, non non. vt non in simulationem cadatis. Cuius lectionis propter adiectionẽ illam; vt non in simulationem cadatis, hic videtur esse necessariò sensus distinctio: Vestrũ est, hoc est, vestra affirmatio sit, est id est sit vera: & vestrum nõ sit nõ, id est, quod negatis verè negetis, ne incidatis in simulationem, aliud scilicet ore promittentes aut asserentes, & aliud cógitantes. Hãc lectionem & intelligentiã fortiter sectantur, qui, vt supra est annotatum, intelligunt cùm dicitur: *Nolite iurare omnino*; prohiberi tantùm periurium, ideoq; his verbis: *sit sermo vester, est est*, intelligunt à Domino non excludi iuramentum, sed tantùm falsitatem in affirmatione & negatione, contra cómunem omnium aliorum intelligentiam & apertam Christi intentionem. Hunc enim sensum, & hanc istius loci distinctionem non conuenire præsenti

A loco, omnino apparet ex eo quod additur. *Quod autem his abundantius est à malo est.* Ex eo enim patet Dominũ superiori sententia voluisse significare, quo modo loquendi vti debeamus, cùm affirmare quid volumus, aut negare, nimirũ sine iuramento. Quod non significabitur, si eo sensu & ea distinctione sententia accipitur. Proinde vel prior sensus illius distinctiõis erit sequẽdus, vel potius cómunis distinctio & sensus amplexandus, secundùm quem vtrúque, est, & vtrunque, non coniunctim leguntur, & duplicatio intelligitur pro affirmationis vel negationis certitudine posita, quomodo & ipse Dominus duplicando dicere solitus fuit: Amen amẽ dico vobis. Est ergo sẽsus. Quum B quid affirmandum est, simplici affirmatione affirmare: cùm quid negandum est, simplici id negare negatione. Atq; in hũc sensum accepisse & distinxisse hunc locum etiã Chrysostomum patet, ex eo quòd exposituros illud: *Quod autem his abundantius est* sic scribit: Quid igitur suprà, est est, non non, esse dicimus; haud dubiè iuramẽtum. Cumq; locus Iacobi ex hoc loco desumptus videatur, poterit & ille sic distingui etiam secũdum lectionẽ Græcorum, vt sit iste sensus: Vestrum sit non iuramentum, quod est Iudæorum & Paganorum, sed, est est, non non, vt ne frequenter iurando cadatis in aliquam simulationem, iurantes id quod non estis præstituri. Collato enim Iacobi loco cũ Matthæi, vnde desumptus erat, patet illud, vestrũ, po- C situm esse pro, vester sermo: quod noster itelligẽs rectè vertit, sermo vester. Et notat Oecumenius ὑπόκρισιν positum pro κατάκρισιν, hoc est, condemnationem, vt noster interpres intellexit vertens, iudicium. sicq; optimè constat sensus, docens simpliciter sine iuramento loquendum, ne incidatur in peccatum & condemnationem.

QVOD AVTEM HIS ABVNDANTIVS EST, A MALO EST.] Pro, quod his abundantius est Græca habent, τὸ δὲ περισσὸν τούτων, id est, quod supra hæc est, aut quod supra hæc accesserit, ad maiorem scilicet confirmationem. Intelligit autem, vt patuit ex Chrysostomo, iuramentũ. D Non enim si addantur alia aduerbia affirmandi, id à malo vult esse Dominus. Porrò notãdũ, quod non dicat malum esse quidquid his accesserit, sed à malo esse. A malo, inquam, siue proprio siue alieno, idq; leuitatis & irreuerenciæ diuinæ aut infidilitatis & diffidẽtiæ. Occurrit ergo hic quæstio, num liceat vnquam iuramentũ ab aliquo exigere. Nam quòd aliquando sine omni peccato iuramentum quis emittat, excusatur ob id quòd fiat non ex proprio malo, sed ex malo alieno. Quòd autem quis exigit iuramentum semper videtur ex proprio malo proficisci, nempe diffidentiæ. Dicendum, non omnem diffidentiam esse tale malum vt sit peccatum: quædam enim est discreta, iusta, & E rationabilis, vt diffidentia de eo cuius fides non est explorata, aut cui⁹ infidelitas est rationabiliter inspecta. Deinde non semper petitio iuramenti fit ex diffidentia petentis. Aliquando enim magistratus iuramentum exigit, & quidem licitè à viro bono, cuius fides illi satis spectata est ob diffidentiam aliorum, quorum causam iudicandã suscepit. Neq; exactio iuramenti, quæ fit per magistratus & principes, hic interdicitur à Christo, quemadmodum volunt Anabaptistæ. Si enim omnes Christiani tales essent quales esse deberent, meritò supernacaneum esset & exigere & præstare iuramentum,

An liceat exigere iuramentum.

Verùm

Verū quoniā eis multi mali permixti sunt, multi etiam imperfecti, non potest non licitum esse vel propter eos magistratui exigere iuramentū profiniendis cōtrouersiis, & aliis causis vtilibus reipublicæ, pro cuius trāquillitate tuenda bonus quisq; in omnibus licit è sese aliis conformās, non detrectabit iurare vbi respublica exegerit, certus id in Dei gloriā cedere. Veruntamen vti parcissimè iurandū, nec nisi pro bono aliquo magno, propter diuiniq; nominis reuerentiam: ita parcè sanè vir bonus iuramenta exiget, quæ etiā gentilis Isocrates parcissimè fieri vult, sic scribēs suo Demonico: Iusiurādum coactū propter duas admitte causas, vel vt teipsum turpi crimine exoluas, vel vt amicos tuos in magnis periculis serues. pecuniarū autem gratia per nullum Deū iuraueris, etiam si sis verè iuraturus. Videberis enim aliis peierare aliis pecuniarum cupidus esse. Et priùs: Decet bonos viros exhibere se fideliores iureiurādo. Et D. Basilius in sermone ad adolescētes, quomodo ex Græcis, &c. refert de Clinia, vno ex familiaribus Pythagoræ quòd cùm liceret ipse per iusiurandū trium talentorum mulctā effugere, exoluit potius quàm iuraret, & hoc cùm rectè iureiurando vsurus esset.

AVDISTIS, QVIA DICTVM EST: OCVLVM PRO OCVLO, &c.] Lex ista, quæ talionis, atque contrapassi, vel repassionis dicitur, quæq; truncatim hîc à Domino adducitur, habetur in Exodo & Leuitico. Ibi quidē hæc lex præcipitur contra nos qui læsionem alicui intulerunt Vnde in Leuitico sic scribitur: Qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium suorum sicut fecit, sic fiet ei, fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet. Qualem inflixerit maculam, talem sustinere cogetur. In Deutero. vero hęc lex statuitur contra testificantes falsum, à quibus præcipitur exigi idem quod fratri suo inferre cogitauerunt. Videri autem potest hæc lex esse valde iniqua, eo quód ex repassione eius qui iniuriā intulit, nullam consequeretur vtilitatē is qui dānum accepit. Deinde, quòd non sit æquum eum qui principem aliquem damno oculi vel dētis affecit, simili tantùm damno punire, sed potius occidi. Itaque communiter dicunt Iudei pręceptum istud talionis non esse intelligendum ad literam, sed quod debeat cōpensatio per bona externa fieri, secundùm qualitatē & quantitatem damni illati. Sed ex Iosepho patet verus huius præcepti intellectus. Is enim cōmemorās legis pręcepta cap. vltimo lib. 4. sic inter cætera scribit: Qui excæcauerit quenquā, similia patiatur, priuetur quo priuauerit alios, nisi forte pecunias accipere voluerit qui excæcatus est. Leges enim illi dant licētiā, qui passus est æstimare causam passionis suæ & concedētes sunt, si seuerior esse voluerit. Hęc ille Nec est huiusmodi lex censenda iniqua, cùm multum habeat ęquitatis, siue spectetur is qui lędit, siue qui læditur. Nam quod ad lædetē pertinet, efficacissima est huiusmodi lex ad cōprimendū noxias manus, dum metuitur eiusdē mali passio quod aliis infligitur. Et quod ad læsum pertinet temperat in ipso cupiditatē vindictæ. Cùm enim læsus semper soleat grauiorem expetere vltionē quàm sit accepta iniuria. Dominus hac lege, vt ā notat Augustinus, immoderatæ vltioni iustū modum fixit, vt qualem quisque iniuriāintulit, tale supplicium repēdat, misericordiam certè iustitię admiscent, cùm grauiori pœna dignus sit qui in-

Exod. 21. Leui. 24. Deut. 19.

Quid voluerit lex retaliatio nis.

A iuriam dedit, quam sit malum quod intulit. Et tāta quidem est huius legis æquitas, vt Pythagorei teste Aristotele 5. Ethic. asseruerit repassionē esse simpliciter iustum, absolutè definientes iustū esse repassionem, eamq; dicētes esse ipsius Rhadamānthi iustitiam, quam hoc carmine exprimebant: εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Hoc est, *Si qua quis fecit, eadem patiatur & ipse, Iudicium fuerit perrectum, & exitus æquus.* Certum tamen hanc legem à Domino datā pro vulgaribus qui inter se sunt æquales, aut penè æquales. Nam nō oculi priuatione tantū puniebantur apud Iudæos, qui principem excæcasset, cùm secundum aliud præ-

B ceptum morte plectēdus esset qui principi maledixisset tantùm. Porrò obseruandum, Dominum hanc legem magis velle perficere & adimplere secūdum explicationem, & διατήρησιν Pharisæorum & scribarum, quàm secundùm verum intellectū legis. Apparet enim Scribas ita hanc legem explicuisse, quasi liceret; & iustum esset vindictam petere, & acceptam iniuriam propriam authoritate retaliare. Quod lex Dei non solùm non permittit, sed nominatim etiā vetat. Nam Leuit. 19. ita legimus: Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Magistratui enim nō iis qui læsi erant, vlciscendam iniuriā Dominus illo præcepto; *Oculum pro oculo*, &c. commendauerat, vti clarè patet. Huius vero etiam hodie est

C malos ac nocentes sua vindicta vel coercere, vel prorsus è medio tollere. In hoc enim gerit gladiū vt habet Paulus. Igitur perficere potius Domin' hoc præceptū voluit secundū explicationē Scribarum, quàm legi veteri quicquam hîc adiicere.

Deut. 19.

Rom. 13.

EGO AVTEM DICO VOBIS: NON RESISTERE MALO.] Prædictam Dominus legem perficit in eo quod cùm Scribæ & Pharisæi putarent secundùm eam se iustè facere, si nō grauiorem accepto malo vltionem quærerent & inferrent, ipse nos velit & non rependere malum pro malo, & tam patienti animo illata mala perferre, vt ad alia ferēda prōptos nos exhibeamus. Dictio, *malo* (quæ posset esse ablatiui casus, vt intelligatur sensus: Ne resistatis alicui per malum

D vicissim redditum, sed potius accipi debet vt sit datiuus) referri potest ad rem hoc est, ipsam iniuriam quæ infertur, vel potius ad ipsum hominē iniuria quenquam afficientem. Chrysostomus ad diabolum refert, qui in malis hominibus operatur. Quòd si ad rē referatur, *resistere malo*, id est, nociuo, est nolle illud pati, aut nolle illud sinere inultum, sed vi aut iure agere, vt malū illud à se quis depellat, aut vt iam illatum vlciscatur. Itaq; non resistere malo, est non parare se vel ad repellendum malū quod infertur, vel ad vindicādum malum iam illatum. Sic similiter si ad hominem

Vltio an licita.

E referatur datiuus, *malo*, vt magis videtur propter additum apud Græcos articulum, τῷ nō resistere malo, est non opponere se nocenti vel nocere volenti, vt nec malum quod ab eo infertur depellatur, nec illati mali vltio quęratur, nihil ergo aliud hoc præcepto vult Dominus, quàm quòd malitiam alicuius in nobis patienti animo sustineamus siue reluctanti defensione, & vltionis desiderio. Vt autem nō putetur hoc pręcepto Christiano homini omnis interdicta vltio, vt nō liceat ei gerere magistratum aliquem secularē, vt volunt Anabaptistæ, eò quòd huic ex officio incumbat scelerùm vltio, aut vt priuato homini nulla ratio-

ne liceat vindictam exposcere, aduertendum & quibus, & quo tempore, quaque ratione & occasione hoc & alia similia præcepta data sint à Christo. Primùm ergo certum est hæc priuatis dicta esse personis, & peculiariter discipulis, qui nullū secularem magistratum erāt administraturi. Quoque certiores essemus his præceptis non publicis personis prohiberi vindictam iniuriarum, mox postquam dictum est pluraliter, *ego dico vobis, non resistere malo.* subiunxit Dominus singulariter mutato numero; *sed si quis te percusserit,* & sic de similibus, ipso loquendi modo satis significans exigere se vt propriarum iniuriarum simus negligentes. Cui non obstat quod naturalis lex exigit, & leges item reipublicæ bene constitutæ ac lex vetus à Domino tradita, vt quis alterius iniuriam à proximo depellat aut vindicet, maximè si sit publica persona: aut publicę personæ authoritate fiat. Quod tamen à Christo expressè doceri non debuit, sicut nec prohiberi potuit. Nam sicut tantùm docere & tradere debuit ea quæ ad regnum suum pertinebant, quod non est de hoc mundo ita nihil voluit immutare eorum quę Deus pater per naturales & æquissimas leges instituerat regno mundi necessaria, qualia etiam in veteri lege Deus pater multa instituerat, temporalem scilicet statum populi Israelitici disponens. Proinde Christianus, qui rectè in hoc mundo viuere volet, cùm ad duplex pertineat regnum, Christi scilicet & huius mundi, ante omnia quidem studebit vitam suam ad Christi præcepta componere, non tamen negligere poterit leges terrenorum principum, legi Dei nō contrarias, & reipublicæ vtiles aut necessarias. Iam & tēpus si consideremus quo Christus hæc præcepta suis dedit, videbimus melius quos & quatenus hæc præcepta ligant. Instabat finè vt velut oues in medium luporum in mundū extruderentur regni cœlorum prædicatores, obquod cùm odio futuri essent omnibus hominibus, ac crudelissimam experturi persecutionem, summa tolerentia illis opus erat. itaque ad hanc tolerentiam plo Dominus voluit præparare, quę vtique impium eis & Euangelio erat necessaria. Nihil autem propterea ordinatæ à Deo potestati, aut iis quos ex sue grege ad id directos contingeret illa fungi, ademit quò minus iudicare secure dùm leges gubernando externe populum possent. Postremùm, sicut vetendo iuramenta, noluit nulla de causa fieri licere posse iurationem, sed malam volgi iurationem abutentis consuetudinē corrigere voluit, ac docere à iuramentis abstinendum quantum fieri posset: ita & hic dum Præcipit non resistere malo, noluit nullo casu aut nullo tempore licere etiam priuatæ personæ, vt malum quod infertur à se depellat, aut mali illati vltionem deposcat, sed vulgarem consuetudinem resistendi malis amputare à suis voluit, ne scilicet esset in eis animus per iram & impatientiam vindictæ cupidus. Quo prohibere noluit resistentiam mali iustis & sanctis de causis factam, qualis est dum quis repellit cum moderamine inculpatę tutelæ à se malum, ex cuius tolerentia nullus fructus consequeretur: aut dum quis iam inter Christianos solo iustitiæ seruandæ intuitu, aut propter mali alicuius correctionem & malitiæ repressionem iniuriæ sibi illatæ, vindictam requirit, per eos inferendam quorum negotium est malos cōprimere. Sicut ergo à præcepto illo, *Nolite iurare omnino*; excipiuntur iuramenta iustis aut necessariis de causis facta: ita ab hoc præcepto, *Non resistere malo*; huiusmodi iusta resistentia excipitur. Vbique enim non tam Christi verba, quam ipsius scopus & præcipua intentio spectanda est, semperq́; in præceptis eius cogitandum, nihil illum vetare aut præcipere voluisse quod sit contra rectæ rationis iudicium & prudentiæ discretionem, ac proinde subintelligendum; nisi si alicubi aliter fieri recta ratio dictet. Itaque, vt concludamus, præceptum istum; *Non resistere malo*, similiter & sequentia, ad priuatos pertinet, non ad publicas personas, quatenus publicę sunt. Deinde ad discipulos etiam Christi singulariter pertinet, omnésque Christianos qui apud Ethnicos conuersantur, quos exteriori sua tolerentia ad fidem Christi & religionis Christianæ commendationem inuitare debent, maximè quibus Euangelij prædicatio concredita est. Pertinet autem etiam & ad Christianos cum Christianis conuersantes, quatenus rectæ rationi consonat, habetq́; partim præcepti vim, partim consilij naturam. Præcepti enim vim habet, quatenus prohibetur ne vnquam iniuriam nobis illatam ipsi vindicemus, aut ex ira ab aliis vindicari cupiamus, & quatenus præcipitur vt iniurias malorum patienti animo toleremus. Consilij verò naturam habet, quatenus prohibetur vt tanta cum mansuetudine illatam iniuriam sostineamus, vt etiam vbi sine omni scandalo possemus, vltionem modo licito non requiramus. Aut sic: Præceptum est, cùm propter gloriam Dei aut proximorum ædificationē necessarium fuerit non resistere malo. Consilium verò cùm expediens fuerit, etsi non necessarium. Ex duobus autem præcedentibus præceptis negatiuis patet, non vsque adeo verùm esse quod communiter dicitur, Præcepta negatiua obligare ad semper & pro semper.

SED SI QVIS TE PERCVSSERIT IN DEXTERAM MAXILLAM TVAM, PRÆBE ILLI, &c.] Plus iam adhuc Dominus exigit, quàm superiori præcepto. Siquidē illo præcepit sustinere malum illatum, hic verò exigit, vt quis se etiam offerat ad ferendum alteram iniuriam. Atque id tribus explicat sententiis, propter triplicem rationem iniuriarum quæ irrogari possunt alicui. Quædā enim sunt iniuriæ, quæ corpori inferuntur, qualis est maxillæ percussio, quæ cùm maxima sit iniuria quæ fere corpori hominis inferri possit, sub se etiam alias minores comprehendit. Aliæ sunt iniuriæ quæ externis bonis inferuntur, qualis est vestimenti iniqua oblatio. Has ergo sub secunda sententia Dominus comprehendit. Aliæ sunt iniuriæ quæ operibus & laboribus nostris inferuntur, qualis est coactio ad ambulandum mille passus. Itaque Dominus, qui priùs generali illa sententia, *Dico vobis, non resistere malo*; præcepit in genere quoduis malū patienter tolerari, tribus iam sequentibus sententiis explicando tria iniuriæ genera, sub quibus omnes iniuriæ continentur, vlterius exigit ad omne malum sustinendum nos offerre paratos. Verùm circa hæc præcepta occurrit difficultas, tum quòd nō conueniat cum factis sanctorum & Christi ipsius: tum quòd cum æquitate & prudentia conuenire non videantur. Nam & Dominus ipse percussus in maxilla coram iudice non obtulit alteram, *Ioan. 18.* sed responsione, facti iniquitatem probauit: & Pau

Paulus iussu principis sacerdotū alapa percussus, Act. 23. seuerè respondit dicens: Percutiet te Deus paries dealbate. Deinde qui conuenit petentienti alteram maxillam præbere, cùm hac ratione ad cædendum percussor sit irritandus? Sic quid ad pietatem profuerit exigenti & auferenti vnum aureum, duos proferre, & maioris improbitatis illi occasionem præbere? Proinde D. Augustinus docet hæc Domini præcepta non ad literam esse intelligenda & obseruanda, sed accipienda de promptitudine animi ad nouas iniurias perferendas, vt hæc quibus Dominus præcipit alteram maxillam præbere, pallium dimittere, duo miliaria ire, sint hyperbolæ, quibus significauerit Dominus talem debere esse tolerantiam, qua ab vltione petenda adeò abhorreat animus, vt plura etiam ferre non grauetur, & omnino ferre iam paratus sit, potius quàm vltionis aliquid ob acceptam iniuriam meditari. Nec mirabimur quòd hoc modo præcepta hæc intelligenda dicantur, si memores simus Dominum vulgo locutum, eoque vulgari vsum sermone qui tropis maximè abundant, præcipueque metaphoris & hyperbolis. Deinde tenendum, quod prius dictum est, intentionem potius Domini in verbis ipsius spectandam, quàm verborum rigorem. Iam certū est, Dominū his præceptis voluisse non solùm ab odio lædentis nos & ita alienos esse debere, sed & talem ostendere tolerantiam qua proximum nobis demereamur, sine cuius boni intentione nihil profuerit percutienti maxillam alteram obuertere, quod multi, inquit, August. facere externa ostensione nouerunt, qui diligere illum à quo feriuntur, ignorant. Vide item August. epistola quinta quæ est ad Marcellinum, in qua pulchrè respondet iis qui propter hoc præceptum & huic similia calumniabātur Christianam religionem quasi contrariā bono reipublicæ, in qua hæc seruari nō possent. Vbi item ostendit similia etiam à gentibus laudata esse. Explicat mysterium quod est in dextera maxilla & sinistra, cur scilicet dictū sit, *qui te percusserit in dexteram, præbe illi & alteram*, cùm magis sinistra primò percutiatur, quòd in eam partem potius ferientis ictus pronior sit. Chrysostomus verò ita tractat hæc præcepta, quasi intelligat ad literam hæc obseruanda, idque eo intuitu & spe tali, & vt iniuria afficiens, tolerantiæ declaratione cohibeatur à suo facinore, ac resipiscat. Quomodo intelligendo hæc præcepta, dicendum est ea cum sint affirmatiua, non quouis tempore & loco obseruanda, sed quoties circumstantiæ temporis, loci & personarum ita exigent, nimirū quando spes est per externam huiusmodi patientiæ & dilectionis proximi ostensionem, proximi malitiam cohibendam, & non potius ad nocendum grauius prouocandam. Imò conuenientissimè duæ istæ tractationes horū præceptorum simul cōprehenduntur, ita vt intelligamus per hæc Dominum exigere vt semper quidem ad hæc præstāda animo parati simul potius quam vindictam requirere, eadem quoque etiam ipso opere exterius faciamus, vbi locus & tempus ac proximi vtilitas vel Dei gloria ita postulauerint. Sicut enim qui aliquos diligunt, multa sæpe ab eis patienti animo tolerant, quandiu vel per ætatem, vel per morbum illi ignorantes mala inferunt, quibus etiam sese præbent vt plura ab eis patiuntur, donec vel ætatis, vel morbi infirmitas transeat: ita qui propter Deum omnes diligunt, & omnium salutem quærunt, ita debent illorum improbitates ex imbecillitate animi prodeuntes æquo animo tolerare, vt etiā ad plura ferenda sese offerāt, spe sanitatis eorum. Quod autem dicitur, *si quis te percusserit in dexteram maxillā tuam*; non est vis aliqua facienda in eo quòd dexteræ meminit maxillæ, sed accipiendum dexterā maxillam positam hic pro altera maxilla. Alioqui enim magis conueniebat sinistræ prius fieri mentionem, quòd primus ictus magis excipiatur in eam. Vnde Lucas absolutè dicit: *Et qui te percutit in maxillam*, & testatur August. multa Latina exemplaria etiam in Matthæo non habuisse suo tempore, dexteram. Idem dicendum est in secunda sententia, qua dicitur apud Matthæum; *Et qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium*; nimirū quòd sit sensus: Et qui vult vnam aliquam vestem à te tollere, dimitte ei potius & aliam quam habes, quàm cum eo contendas. nam alioqui præposterus est sermo. Palliū enim, quod Græcis dicitur ἱμάτιον cùm sit exterior vestis, prius detrahitur: deinde tunica, quæ Græcis dicitur χιτὼν, id est, vestis interior. Apud Lucam verò hæc nomina ordine conuenientiori ponuntur. Prius enim apud eum est ἱμάτιον, quod interpres vertit vestimentum, cùm vertat in Matthæo pallium, & posterius est χιτὼν. Ab eo, inquit, qui aufert tibi vestimentū, exterius scilicet nempe pallium, etiā tunicam noli prohibere. Ex hoc autem secundo exemplo patet apertissimè in præceptis istis tolerantiæ Dominum ad duo respexisse. videlicet, vt & nos ipsi in nobis animi tranquillitatem conseruemus, quæ omnibus tēporalibus bonis aut quauis iniuria non est commouenda, (ideo enim vult vestē potius dimitti, quàm iudicio pro veste contendere) & malos in bono vincamus. quod fit partim patientiæ, partim contemptus bonorum temporalium declaratione, vt pulchrè declarat Chrysostomus. In tertio autē exemplo notandum, Græca non habere, *alia duo*, sed tantum, *vade cum eo duo*, miliaria scilicet, vt significetur etiam hic duplum debere concedi simplum petenti quemadmodum & in duobus exemplis superioribus.

OMNI AVTEM PETENTI A TE DA, ET VOLENTI MVTVARI A TE NE AVERTARIS.] Superioribus tribus præceptis quibus docet Dominus quomodo nos habeamus ergo violentos, duo addit præcepta, quibus docet quomodo nos habeamus erga supplices, qui vel donari vel mutuari sibi aliquid postulant. Quibus apud Lucam additur tertium præceptum quo iubemur ablata non repetere. Summa autem horū est, vt ita habeamus nostra proximorum vtilitati addicta, vt siue sit gratis, siue mutuò aliquid dandum: siue egenus proximus aliquid subducat, vel palam etiam auferat, nō grauemur necessaria illis communia esse, sed gaudeamus per ea necessitatem aliorum subleuari. Quod enim illud quod est apud Lucam, *& qui aufert quæ tua sunt, ne repetas*; intelligendum sit de ablatione rerum quas extorquet quodammodo egestas, non autem imperat auaritia impudens, apparet primùm eo quòd de ablatione rerum quæ vi aut malo dolo fit, proximè præmissa loquutus, cùm dicitur: *Et ab eo qui aufert tibi pallium, etiam tunicam noli prohibere.* Deinde ex eo quia subiicitur apud Lucā veluti in probationem præcedentium: *Et prout vultis vt faciant vobis homines*, &c. Nemo enim bo-

nus optaret à se nô reposci, quod vt proximo abstulisset. At certè si pressus egestate rem aliquam proximi vsurpasset, id profectò côdonari sibi nô iniuria peteret. Porrò quod in Luca dicitur: *Omni petenti abs te*; perinde est ac si dixisset, cuilibet vt citra personarum delectum vnicuique agenti dandum significaret, nec tantùm iis qui repêdere queant. Verum cùm certum sit Dominû his præceptis nos velle subuenire egestati proximi, & quibusuis nos benignos præbere: deinde certum sit ipsum nihil præcipere vel consulere velle quod rectæ rationi non consonat, tunc ad literam non sunt seruâda hęc pręcepta vel consilia, cùm rectę rationi non consonaret externa ipsorum obseruatio, aut rectæ rationi præiudicat illorum obseruatio. B Maximè enim his exigere voluit Dominus promptitudinem animi ad subueniendum quibusuis quauis ratione: quæ si adsuarit, non poterit non Christianus enim externo opere proximis subuenire, cùm rectæ rationi côsonum fuerit, hoc est, cùm vel necessarium fuerit vel expediens. Proinde non est dandum petacibus scurris, aut dacoctori non eganti, nec vt aliis sit remissio, nobis autem tribulatio & egestas. Nec si quis nostra nulla necessitate abstulerit, non licebit ea amicè repetere. Habent autem hæc omnia, sicut & præcedentia, pręcepti vim, quoties necessitas aliqua occurrit vel illustrandæ gloriæ Dei, vel iuuandi proximum, & salutis eius promouendæ. Consilij autem naturam, quoties non necessitas aliqua talis, C sed vtilitas tantùm sic facere exegerit & suaserit. Vbi verò recta ratio hæc non probauerit tanquam vel necessaria, vel expedientia, nec præcipiuntur, nec consuluntur. Sicut ieiunium quidem præcipitur aut consulitur cùm virtuosum est: cùm autem secûdùm rectam rationé necessarium non est ieiunium aut expediens nec præcipitur, nec consulitur. Quòd autem in nostro textu dicitur: *Volenti mutuare a te ne auerteris*; sic accipiendum est, vt sit sensus: cupientem mutuare à te ne auerseris aut renuas. *Auerteris* enim deponentaliter accipiendum est, quemadmodum apud Boetium: *Eheu quam surda miseros auertitur aura.* Et datiuus *volenti*, pro accusatiuo positus est, nisi fortè D interpres *auerteris* passiue acceperit, vt datiuus sit positus pro ablatiuo cû prępositione, à, & sit sensus: Ne auertaris ab eo qui vult mutuare à te. Augustinus autem legit: *Et qui voluerit accipere mutuum à te, ne auersatus fueris.* Bene autem dicit, *ne auerteris*, vel *ne auersatus fueris*; & non dicit, ne neges, vt significet benigno & lubenti animo id faciendum. & si in nostra nô sit sitû facultate mutuare, non tamê auertere se à petente, imò etiam à nondum petête, sed quem sentimus petere velle. Ideo enim non dixit: Et petentem à te mutuum, sed, *volentem à te mutuare.* E Præcipimur ergo non solû mutuare petenti, sed etiam volanti, & needum præ verecundia aut alio respectu petere audenti.

ET PROVT VVLTIS VT FACIANT VOBIS HOMINES, ET VOS FACITE ILLIS, &c.] Eandem sententiam & Matthæus in hoc sermone habet cap. 7. sed quoniam non eodem loco ab vtroque Euangelista posita est, & vterque conuenienti reposuit loco, ita vt fieri potuerit bis in hoc sermone eandem à Domino dictam semel eam simpliciter asserêdo, deinde post multa eam rursus inferendo, visum fuit congruû eam illis locis in hoc côtextu ponere, quibus posita fuit ab ipsis Euangelistis. A Bene autem Euangelista Lucas eam subiunxit post illas sentêtias, *omni petenti tribue, & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas*; vt generali iam sententia etiam reliqua complecteretur quæ dicenda erant & huius sententiæ æquitate (nam est iuris naturalis) ostenderet prędictarum sentententiarum æquitaté & rationé & veluti regulam daret omnis donationis, mutui & cessionis. Sic enim dandum, sic mutuandû sic cedêdum etiam egenti dum aufert nostra, quemadmodû nobis ab alio fieri vellemus. Porrò quod dicitur, *Prout vultis*; intelligi debet de voluntate rationabili, vel de voluntate naturali, id est, quæ regulata sit naturali iure rectæ rationis, vt excludantur omnes voluntates inordinatæ. Verû cùm B Dominus rectè velit à subditis suis seruitutem & subiectionem, nec tamen eandem debeat illis, & pauper rectè velit subsidiû & eleemosynam à diuitibus, quæ tamen eisdem non debeat nec possit impartiri, quomodo dicitur; *prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.* Caietanus intelligit illud, *similiter*, non de similitudine operum in specie, sed de similitudine proportionali, vt scilicet Dominus qui vult debitum sibi à seruis obsequium, se etiam illis exhibeat qualem oportet: & sic de reliquis côditionibus disparibus. Verùm cùm apud Matthæu dicatur *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines*, &c. quibus verbis exigitur operum identitas satis manifestè, hoc modo potius intelligenda est saluatoris C ista sententia: Quemadmodum rationali voluntate vultis aut velletis aliquid fieri vobis ab hominibus, sic quoque facite hominibus tale aliquid simili voluntate volêtibus & cupientibus à vobis. Hic enim intellectus seruit intêtioni Christi, quę est, vt dum aliquid à nobis desideratur videamus num nobis in simili conditione tale quid rationabiliter impendi vellemus. Includitur autem in hac affirmatiua sententia enim negatiua huic correspondens, videlicet, prout vultis vt nô faciant vobis homines, & vos non facite illis similiter. Quę senentia est apud Tob. cap. 4. dicentem: Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri D facias. Quibus duabus sententiis optimè explicabitur quid sit diligere proximum sicut seipsum.

AVDISTIS QVIA DICTVM EST: DILIGES PROXIMVM TVVM, ET ODIO HABEBIS INIMICVM TVVM.] Iam tandé procedit Dominus vt vltimo loco perficiat primum & maximum erga homines seruandum pręceptum, quod plenitudinem legis vocat D. Paulus pro cuius perfectione etiam priores pręceptorum explicationes dedit, sed in superioribus perfecit quantum ad hoc quod dicitur, *diliges*, aut *diliges, sicut teipsum*; hîc verò perficit quantum ad hoc E quod in eo dicitur, *proximum tuum.* Hoc autem pręceptum Dominus perfecit, partim repurgando à falso Iudęorû intellectu, & Scribarum ac Pharisęorum noxio commentatio, partim exigendo amplius quam lex vetus exegerat. Nam quod dicit, audisse dictum esse: *odio habebis inimicum tuum*; cùm in lege nusquam legatur pręceptum, *deuteroseis*, & traditio fuit Scribarum, hoc in lege interpretantium significari, primùm quòd determinate pręcipiatur diligendus proximus vel amicus. Nam pro dictione, proximus, Hebraica dictio etiam significat amicum: idque propriè. Vt de Diuus Hieronymus Leuit. 16. vbi hoc pręceptum

inter cętera ponebant, verbi: Diliges amicum tuum sicut teipsum. Deinde idem interpretabantur significari in lege, quod toties in ea præcipiatur ne fœdus ineant cum gentibus habitantibus in terra Chanaan, sed eas sine omni miseratione delerent è terra. Verum neque has, neque alias gentes iussi sunt odisse, nec in genere vsquam præceptũ legimus odio habere inimicũ, cùm inimici ex fratribus quotidie existant. Imò contrà alicubi lex præcipit, inimico qui ex gente Israelitica esset, aut inter Hebræos habitaret, amicitiæ signa exhiberi. Nam Exodi 23. sic præcipitur: Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti redue ad eum. Si videris asinum odientis te iacere sub onere, nõ pertransibis, sed subleuabis eum eo. Non exegit tamen lex vetus signa amicitiæ similiter aliis gentibus exhiberi, imo quibusdam gentibus voluit odii signa, qualia sunt occidere & persequi, ostendi. Itaque Dominus & aufert peruersam legis additionẽ factam per Scribas & hoc adiicit legi veteri quòd velit etiam diligendos esse à nobis, quantumuis externos & alienos Vnde dicit: *Si salutaueritis fratres vestros tantùm*, &c. nimirum quòd sic Iudæi facerent. Cum enim dicitur in lege, diliges proximum tuum; nomine proximi nõ solùm significatur qui est nobis sanguine propinquus, vel amicus, quemadmodum intellexerunt Scribæ, sed secundum Hieronymum, Augustinum, & Theophylactum nomine proximi significatur omnis homo, eo quod ex eodem parente omnes simus nati, atque ad eandem facti Dei similitudinem & ad eandem omnes vocati hæreditatem cœlestem. Verum quanquam his rationibus rectè omnis homo proximus alteri dicitur, tamen si vsum nominis Hebraici correspondentis nomini, proximus, in scripturis ob seruauerimus, videbitur in hoc præcepto per proximum non significari omnis homo aut saltem nõ his rationibus. Est autẽ pro nomine proximus, in hoc præcepto apud Hebræos רע Reach, vel רעה Ree, quod nomen propriè quidem significat amicum tamẽ sicut nomen fratris apud Hebræos ponitur generaliter pro quouis: ita & nomina illa pro quouis ponuntur socio, aut quouis cũ quo aliqua societas aut conuersatio contingit, adeò vt & de inanimatis inter se iunctis, vel aliquem ordinem habentibus dicatur Nam Genesis 15. vbi nõs legimus de Abraham, quòd tollens vaccam, capram & arietem triennes diuisit ea per medium, & vtrasq; partes cõtra se altrinsecus posuit: Hebræa habent, quod vnumquodque membrum posuerit è regione proximi sui, id est alterius mediet aris. Sic Genesis 12. vbi nos legimus: Dixitque alter ad proximum suum Hebræa habent: Et dixerunt vir ad proximum suũ, id est vnusquisque socio suo, vel alius alii. Itaque Ree Hebręis, ὁ πλη-σίον, Græcis, & Latinè proximus, est propriè is qui tibi qualiber ratione coniunctus fuerit. Ratione cognationis, siue alias arctioris amicitiæ, sicut Ionadab dicitur Reach Ammonis, siue quia amicus siue quia etiam consanguineus: erat enim filius fratris Dauid: sic & dicitur fuisse Ree Dauidis, hoc est, amicus eius. Ratione sodalitatis, quomodo Iudic. 14. sodales dati Samsoni dicuntur מרעהו Merechou, id est proximi eius Ratione viciuitatis, quomodo Exodi 11. iubebantur Hebræi egressuri ex Ægypto, petere vasa argẽtea & aurea, & vestes, quilibet à proximo suo, & quæ

A libera proxima sua. Nam & ibi idem vocabulum ponitur. Et in summa, cum quo quicquam tibi negotiũ fuerit, quique quauis ratione tibi adiunctus fuerit, eum scriptura vocat Reach, proximum. Ita qui inciderat in latrones, vbi conspectus fuit à Sacerdote Leuita, atque iam factus fuerat ipsis proximus: ita & Samaritano, licet istu solus illũ agnouerit, esse proximum. Itaque dum præcipit Dominus diligere proximum, intelligendum ipsum velle, vt quemuis quacunque ratione nobis adiunctum diligamus. Iam adiunguntur nobis quidam vinculo cognationis & affinitatis, alii vinculo ciuitatis aut religionis, alii sodalitatis, alii vicinitatis, alii officii vinculo, nonnulli tantùm fortuito congressu, denique perque necessitatis vinculo, vt quorum necessitatem subleuandam Deus offert, quemadmodum Samaritano vulnerati illius & diuiti epuloni Lazari fuit oblata necessitas. Ergo vt quisque Christianus cognatum, ciuem, vicinum, sodalem, comitem aut tantùm fortuitò incidentem nactus fuerit, sic dilectionis officia illi tum pro sua portione, tũ pro illius necessitate, & loci exigentia exhibere præcipitur, idque cuiuis alteri præstare quod sibi ab aliis præstitũ vellet. Vnde consequitur, & eos qui ex professo hostes nostri sunt, proximos esse nobis secundùm scripturæ vsum, imò ideo iam sunt proximi, quia inimici. Nam hac ratione fit vt cum eis intercedat nobis aliquod negotium & conuersatio. Porrò *Quis proximus.*
C quanquã hæc sit phrasis linguæ sanctæ, vt quemuis cum quo aliquid nobis intercedit, fratrem vel proximum vocet: videri tamen potest diuina prouidentia factum vt hæc esset linguæ huius phrasis vt nominibus illis admoniti ad amandũ quosuis prouocaremur, cogitãtes nimirũ id eos verè esse quod dicuntur, idque non solùm ob coniunctionem & consuetudinem vitæ, sed etiam ob eas causas quæ superius dictæ sunt, ad quas respiciũt nostri Catholici scriptores. Itaque cùm in hoc pręcepto dictio Hebraica pro qua nos proximum habemus, ex sese sit ambigua, & nunc amicum significet, nunc quemuis alium, Scribę in
D priori significatione illam interpretabantur: at noster cœlestis Magister in altera significatione docet accipiendam, vt intelligatur præcipi dilectio quorumuis.

EGO AVTEM DICO VOBIS, QVI AVDITIS: DILIGITE INIMICOS VESTROS.] Quoniam nouis artibus opus est, vt hæc integræ dilectionis doctrina præcipiatur, adeo vt qui illis carent, etiam si hęc audiant, nequeant tamen intelligere bene dicit Dominus: *Vobis dico qui auditis.* Tria autem pręcepit inimicis exhibenda, quorum primum nempe diligere: ad cor pertinet: secundum, nempe benefacere, ad opus: tertium, nempe benedicere, id est, bene precari & orare, ad linguam. Neque enim vera est
E dilectio, quę operibus non demonstratur: neque dilectionis externa indicia Deo sunt accepta, si non ex vera interioris animi dilectione procedãt. Porrò quo ad nouam hanc dilectionem à qua natura vitiata satis abhorret, extimularet, duabus vtitur rationibus efficacissimis ad id persuadẽdum, quarum prior est ex imitatione patris cœlestis desumpta. Quid enim optari possit diuinius atque beatius, quàm esse filium cœlestis patris eumque operibus referre? id autem consequimur per dilectionem inimicorum. Proinde dicit; *vt sitis filii patris*

patris vestri. Quod quidem vel accipiendum est A in hoc sensu:vt declaretis vos esse filios patris vestri, referentes scilicet illum vestris operibus. Vt hoc modo per imitationem sitis filii patris vestri,qui iam hoc facti estis per gratiam & adoptionem.Nemo enim iam recte diligere potest inimicos,qui non sit factus Dei filius:sed qui iam filius factus est,id quod est,esse se declarat dilectione inimicorum:& qui per gratiam factus est Dei filius,noua iam ratione filius fieri dicitur dū patrem imitatur.Nam ratione imitatiōis dicitur quis filius,quomodo nos dicimur filii Abrahæ. Altera ratio est,quia qui inimicos non diligit,sed tantum amicos, nihil præclari facit, nec mercedem aliquā meretur à Deo,cùm nihil faciat quod non idem faciant publicani,peccatores,& Ethnici quique.Et quidem quos prior ratio non mouet,ita vt putent se non posse perfectissimi Dei B perfectionem imitando præstare,efficaciter mouet secūda ratio,vt illis se meliores declarēt,prae quib⁹ meliorem post hanc vitam expectant mercedem & gratiam,& illis nolunt esse similes,quorum mores & nomen detestantur.Quod autē in priori ratione Dominus declaraturus Dei patris benignitatem erga malos,profert ortum solis,& pluuiæ descensum super bonos & malos, non ideo fecit,vt ostendat tantum communia dilectionis indicia non subtrahenda inimicis,quamuis hæc minime sint subtrahenda.Nam & singularia ac propria benefi.ia exigit, videlicet salutationem,& complexum,mutui donationē, & orationem.Sed ideo illorum Dei beneficiorum singulariter meminit,quòd illa rud.bus qualibus loquebatur,apertissimè constabat iustis & iniustis esse communia.Deinde,quòd nulla alia sint Dei beneficia,quę magis ex æquo omnibus sunt communia.Postremum,quod illa omnium aliorū beneficiorum Dei temporaliū sint causæ.Nam quicquid terra nobis profert,solis calore ac pluuiæ irrigatione producitur.Quod autem in secunda ratione dicitur,Si diligitis eos qui vos diligūt,quā *mercedem habebitis*; vel, vt habent Græca, *habetis*,non sic est accipiendum,quasi dilectio amicorum non possit esse meritoria, sed cum exclusione est accipiendum:Si tantum diligitis eos qui D vos diligunt:sicuti eam exclusionem ponit Lucas aperte dicens, *Si salutaueritis fratres vestros tantum*, &c.Dilectio enim amicorum,quæ se ad inimicos non extendit non est apud Deum meritoria, tum quod iam hic suam recipiat mercedem, nempe mutuā eorum quos diligit dilectionem: tum quòd diligere diligentem se,est potius rependere vicem quam mereri mercedem.Illa autem oratio quæ apud Lucam ter occurrit,quæ vobis gratia;dupliciter accipi potest.Primò, vt sit sensus: quæ vobis gratia habenda est,hoc est quid debetur vobis à Deo beneficii & laudis: sicque idem erit cum eo quod habet Matthæus,quam mercedem habebitis;Secundo,vt sit sensus:quam gratiam fecistis quod ve gratuitum,aut quod beneficium præstitistis,cum id quod facitis, vel eo facitis animo vt paria recipiatis, & proinde non sit gratuitum,sed meritorium ac retributum vi cem debitam rependatis;Sic que acceptum coincidit cū eo quod habet Matthæus, quid amplius facitis?id est,quid eximium aut quid supra cæteros facitis?

MVTVVM DATE, NIHIL INDE SPERANTES.]Hac sententia Dominus non exigit,vt dum mutuum damus,ne speremus quidem id rursum nos accepturos quod mutuo dedimus. Nisi enim id speraremus,iam non mutuum dicendum esset,sed donatitium.Nec rursum Dominus his verbis vsurarum quæstum directè interdicere voluit qui etiam in veteri lege fuit prohibitus,sed verus huius sententiæ sensus petendus est ea sententia præcedente,cui hæc opponitur. Dixit enim prius: *Si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? Nam & peccatores, peccatoribus fœnerantur*, id est, mutuum dant: (est enim Græcis *δανείζουσι*,idem verbum quod prius transtulit, *mutuum dederitis*) vt recipiant æqualia,vel paria & similia. Ex qua posteriore parte patet illud; *si mutuum dederitis, à quibus speratis recipere*: sic debere accipi, à quibus speratis recipere similem vicem videlicet vt & ipsi suo tempore vobis mutuum dēt, aut aliud simile beneficium præstent.Quare quod postea ex opposito dicitur : *Mutuum date, nihil inde sperantes*, intelligendū de spe similis vicis & beneficii.Vult enim mutuum dandum etiam his à quibus, præter ipsam mutui redditionem,non speremus similem vicem aut quoduis aliud beneficium consequi.Non quod sperare aliquid tale sit peccatum, nisi speretur tanquam debitum,(sic enim incurreretur peccatum vsuræ mētalis)sed quòd nihil mereamur apud Deum:eum his tantum mutuamus à quibus speramus recipere. sicut nec cum quouis modo cum tali intentione aliquibus be- C nefaciemus. Nam hæc pars? *nihil inde sperantes*? non solum referenda est ad, *mutuum date*, sed etiam ad verbum, *benefacite*. Vult enim nos benefacere etiam his à quibus nullum beneficium expectamus,similiter & mutuare,vt dum nō ac cipimus hic mercedem ab hominibus, accipiamus mercedem multam & magnam à Deo,

ESTOTE ERGO VOS PERFECTI ET MISERICORDES,SICVT ET PATER VESTER.]Ex omnibus præcedentibus hāc iam Dominus infert conclusionem argumentum hoc totum complectentem & finientem,in hunc sensum:ergo vt verè sitis filii altissimi, ac benignitate vestra superetis eos præ quibus meliorem ex pectatis mercedem estote vos perfecti.Quod Lucas habet; *estote misericordes*. Dominus enim locutus fuit de perfectione dilectionis pertingentis ad quoslibet,quam æmulandam in Patre cœlesti proponit, ne contenti scilicet essent mutila & imperfecta filiorum huius seculi dilectione & benignitate,qui benigni tantum sunt in eos à quibus sperant vicem rependendam. Nam in aliis quomodo præstare possimus perfectionem Patris cœlestis.Hæc autem perfectio directionis nihil aliud est quam misericordia & benignitas, propensum reddens hominem ad commodandum & iuuandum omnes nostra ope indigentes. E Non enim hi. misericordes nomen accipi videtur strictè,vt virtutem illam singularem,quę misericordia dicitur,significet, qua alienis miseriis & necessitatibus indolescimus,sed quomodo frequenter accipitur in scripturis,vt sit idem quod beneficus & benignus,& respondeat apud Hebræos dictioni,חָסִיד hhasid, sicut etiam misericordia sæpe accipitur pro quouis beneficio, respondens scilicet dictioni Hebraicæ חֶסֶד hhesed. Vnde qui raro & egregio beneficio se adfectum à Domino

Domino vel homine voluit significare, eum memorat scriptura dicere solitum,(vt nostra quidē versio reddere solet)fecit mecum misericordiam; quod tamen perinde est atque,adfecit me singulari beneficio.Sic Genes.20.dicit Abraham Saræ: Facies mecum misericordiam .Et Genes.21. dicit Abimelech Abrahæ:Iuxta misericordiam quam feci tibi,facies mihi.Et hic enim postquam Lucas dicit patrem cœlestem benignū esse erga malos & ingratos, deinde infert; *Estote ergo misericordes,sicut & pater vester misericors est.* Vnde satis patet illi idem esse,benignum & misericordem esse.Et tamen etiam propriè accipiendo misericordiam,ad eam pertinet diligere & benefa- B cere inimicis,vt scilicet quis misertus grauis ipsorum quo laborant malo odij,studeat eos beneficiis sibi demereri & sanare,secundùm consilium Sapientis,qui dicit:Si esurierit inimicus tuus, ciba illum:& si sitierit,potum da illi, hoc enim faciens,carbones ignis congetes super caput eius. Porrò cùm dicit Dominus *estote ergo vos perfecti* non intelligendum est Dominum tantùm loqui de perfectione tali quæ est consilii Euangelici,qualis est illa de qua dicitur: Si vis perfectus esse,vade & vende omnia quę habes,& da pauperibus;quasi omnia quæ præcesserunt de dilectiōe etiam speciali inimicorum,sint purè cōsilii. & nō præcepti.Sunt enim & hæc partim consilii, par- C tim præcepti,quemadmodum de præcedentibus quibusdam dictum est,& talia plane, vt nisi ea obseruemus,& sic iustitiam Pharisæorum & Scribarum perficiamus ac superemus,non ingressuri simus regnum cœlorum, quemadmodū Dominus in principio promisit.Sciendum ergo omnes sub peccati reatu obligari ad dilectionem inimicorum,quod attinet ad communia dilectionis indicia:quod verò ad specialia indicia pertinet, etiam obligari,cùm necessitas vel promouendæ gloriæ Dei,vel iuuandi eos occurrit: extra verò huiusmodi necessitatis casum, consilii est, & eximiæ perfectionis Euangelicæ,specialia eis dilectionis indicia & beneficia exhibere.Qui autem ex animo omnium quærit salutem omnibúsque prodesse cupit,quique etiam suæ saluti secure cupit prospicere,is apud se nō anxie pensabit,num necessitas exigat benefacere amico,an vtilitas tātū suadeat,sed quantum in se est,pro viribus, omni oblata occasione, quibuslibet prodesse studebit, certus hac ratione se Deo fieri simillimum, illumque se sibi demereri, quantumuis ingrati vel impotentes ad remunerandum sint homines quibus benefacit.Et quidem in hoc maxime præcepto deberemus Christiani id præstare, quod cuiusque sectæ homines faciunt,quomodo Platonici ea maxime tuentur, quæ peculiariter Platonis sunt dogmata.Hic enim locus Christianæ philosophiæ proprius est.Vbi enim obsecro, & apud quos alios homines innenitur, vt quis conuitiis affectus bene precetur,maledictis lacessitus oret, si spolietur vna veste,alteram spoliāti addat; quæ igitur proprie nostra sunt,in hæc accuratius incumbamus.Et tamen quod rubore nobis meri tò inficiat,à quibusdā philosophis gentilibus, inuenire licet hæc Christi præcepta, quamuis imperfecte,adimpleta & præstita esse, quemadmodum narrat D.Basilius de Pericle,de Euclide Megarensi.de,Socrate,qui percussus alterā præbuit maxillam.De Alexandro, virginū pulcherrimarū conspectum fugiente,ne ab earum aspectu caperetur.De Clinia,iusiurandū etiam verū recusāte.

Prou.25. (left margin, beside "ciis sibi demereri")

Libr. de capienda vtilitate ex Gentiliū. libris. (right margin)

DOCET QVOMODO FACIENDA ELEEMOSYNA, QVOmodo item orandum & ieiunandum. Matth.6.

CAPVT XLI.

Ttēdite ne iustitiam vestrā faciatis corā hominibus,vt videamini ab eis, aliequin mercedē nō habebitis apud patrē vestrū qui in cœlis est.Cùm ergo facis eleemosynam,noli tuba canere ante te,sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in vicis,vt honorificentur ab hominibus.Amē dico vobis,receperūt mercedem suam.Te autem faciente eleemosynā, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua:vt sit eleemosyna tua in abscondito,& pater tuus qui videt in abscondito,reddet tibi.Et cū oratis,nō eritis sicut hypocritæ qui amant in synagogis & ī angulis plateārum stantes orare,vt videantur ab hominibus. Amen dico vobis:receperunt mercedem suā.Tu autem cùm oraueris,intra in cubiculum tuū,& clauso ostiō ora patrem tuū in abscondito & pater tuus qui videt in abscondito,reddet tibi.Orantes autem nolite multum loqui,sicut Ethnici faciunt,putant enim quòd ī multiloquio suo exaudiantur.Nolite ergo assimilari eis,scit enim pater vester quid opus sit vobis,antequam petatis eum.Sic ergo vos orabitis:Pater noster qui es in cœlis,sanctificetur nomē tuū. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra.Panem nostrū supersubstantialē da nobis hodie.Et dimitte nobis debita nostra,sicut & nos dimittimus debitoribus nostris Et ne nos īducas in tentationē,sed libera nos à malo. Amen.|| Si enim dimiseritis hominibus peccata eorū,dimittet & vobis pater cœlestis delicta vestra.Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet sua, vt pareant hominibus ieiunantes.Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam.Tu autem cum ieiunas,vnge caput tuum,& faciem tuam laua,ne videaris hominibus ieiunans,sed patri tuo qui est in abscondito:& pater tuus qui videt te in abscondito,reddet tibi.

Luca 11. (right margin) *B.11.12* (right margin)

ATTENDITE NE IVSTITIAM VESTRAM FACIATIS CORAM HOMINIBVS. &c.]Postquam Dominus in superioribus ostendit quibus in rebus Christianorum iustitia excellere debeat iustitiā Scribarum & Pharisæorum,nunc docet quomodo eādem iustitiam excellere debeat in modo & intentione faciendi ea quæ sunt discipulis suis cum illis communia. Erat enim tacita quędam pestis,quæ fere vitiabat omnia Pharisæorum benefacta,sic vt apud Deum nullam

nullam omnino laudem promererentur, quod, A quemadmodũ postea dicit Dominus, omnia opera sua facerent vt viderentur ab hominibus. Ab hac igitur peste suos iam studet Dominus immunes facere, ordinem sanè seruans conuenientem. Siquidem, vt habet Chrysostomus, superfluum fuisset, si priusquam aliquid sanctorum operũ facere suasisset, quomodo ea facerent, & quemadmodum singula exequerentur doceret: postquam verò in studium philosophiæ induxit, tunc iam pestem quæ bona operantibus assistere & latẽter etiam obrepere consueuit, interimit. Nõ enim vanæ gloriæ pestis fere gignitur, nisi cùm plurima præceptorum fecerimus. Docet autem de modo eleemosynæ, orationis, & ieiunij, quod hæc sint B precipua religionis externa opera, in quibus ferè solet vanæ gloriæ pestis nasci & cohabitare, & sub quibus omnia externa virtutum opera facilè comprehenduntur. Nam eleemosyna, præcipuũ est eorum operum quæ sunt ad proximum: oratio præcipuu opus cultus diuini: ieiunium vero præcipuum eorum operum quibus in nobisipsis carnem castigamus, & spiritui subijcimus. Priùs autem quam de singulis horum tractet, in genere docet iustitiam, hoc est, iustitiæ opera non facienda pro aucupanda humana gloria, idque secundùm nostram lectionem. Nam pro iustitiam Græci habent eleemosynam, sed nostram lectionem sequuntur Augustinus & Hieronymus. Bene autem in hac Domini sententia annotandum im- C primis quod dicit, *attendite*. Illo enim nos monere voluit cauere nobis à vane gloriæ studio, veluti ab insidiosissimo, periculosissimo, & perniciosissimo simul serpente, cuius nocumẽtũ effugere nun possit nisi qui tota mente prorsus vigilet. Nam, vt habet Augustinus in regula, alia quæcunque iniquitas in malis operibus exercetur vt fiãt: superbia verò etiam bonis operibus insidiatur vt pereant. Et, vt habet Chrysost. in 2. expositione in Matthæum, præ omnibus vitiis carnalibus periculosius est in hominibus vanæ gloriæ vitiũ. Cùm enim omnia mala seruos diaboli vexent, concupiscentia vanæ gloriæ magis vexat seruos Dei, D quàm seruos diaboli. Notãdum secundò, non vetare Dominum ne iustitiam nostrã faciamus coram hominibus. Hoc enim contrarium esset illi quod superius præcepit: *luceat lux vestra corã hominibus*. Sed vetat iustitiã facere coram hominibus, eo fine, eaq; intentione vt videamur ab eis, quod iam non est contrarium superiori pręcepto quo dicitur; *Sic luceat lux vestra corã hominibus, vt videant opera vestra bona*. Non enim hoc voluit esse finem operum bonorum factorum corá hominibus, sed id quod adiecit, nimirum vt glorificent patrẽ cœlestem. Deinde non dixit ibi: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videamini ab eis, sed, vt videant opera vestra bona. Aliud est E autẽ velle se videri, & aliud velle opera sua videri. Nam qui se vult videri ab hominibus, quemadmodum hic quidem accipitur videri ab hominibus; suam quęrit gloriam ab hominibus, ita vt in ea propter se delectetur & quiescat. Alioqui enim qui rectè operatur etiã vt videatur ab hominibus, atque ab eis laudetur & eis placeat, sed eodẽ fine quo prius voluit Dominus opera nostra videri ab hominibus, nimirum vt glorificetur in illo Deus, & per ipsum ad imitationem virtutis alii prouocentur, rectè facis. Itaque quęrẽdum vt videamur

A ab hominibus, & non quęrẽdum vt videamur ab eis, sicut Paulus dicit se hominibus nõ placere, & rursum per omnia omnibus placere. Porrò quomodo nõ possimus rectè operari vt videamur ab hominibus, ostẽdit satis Dominus in eo quod addit *Alioquin mercedem non habebitis*, &c. In hoc enim demõstrat illud nos cauere oportere ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quæramus. Sensus enim est: Alioqui si feceritis iustitiam eo fine vt videamini, non habebitis mercedem apud patrẽ, vt qui ei non laborastis, quiq; iam operum vestrorum mercedem ab hominibus accepistis & expectastis. Non dicit autem Dominus: Alioqui damnabimini, vel rei eritis gehennę B ignis, siue quòd frequenter non sit damnabile, sed veniale tantùm peccatum, appetitus humanę laudis ex bonis operibus: siue potius quòd proprium damnum boni operis sit amissio mercedis à Deo reddendę. Sic enim ostendit huiusmodi bona in speciem opera, vana esse, & frustrà fieri, vt quę eam non consequantur mercedem, ad quam consequendam ex natura ipsa sunt ordinata. Bene autem non dicit, mercedem non habebitis à patre, sed *apud patrem vestrum*; significans scilicet bonorum operum mercedem iam apud Deum repositam esse etiam antequã detur, vt tuti de mercede in bonis operibus minus simus segnes. Et bene quidem patrem semper potius nominat quàm Deum, vt hoc nomine magis nos excitet ad stu- C dium placendi Deo. Quis enim bonus filius non patri potius suo eiq; cœlesti placere studeat, quá quibuslibet hominibus, qui cùm sint mortales necesse est & mercedem ac laudẽ illorum mortalẽ esse, vanamq; & caducam, cum contrà mercedem quę apud patrem qui in cœlis est reponitur, necesse sit cœlestem esse immortalem ac solidam?

CVM ERGO FACIS ELEEMOSYNAM, NOLI TVBA CANERE ANTE TE, &c.] Speciatim iam de tribus his externis acturus bonis operibus, eleemosyna oratione & ieiunio, in singulis prius docet quomodo hæc nõ sint facienda more Pharisęorum & hypocritarũ: deinde do- D cet quomodo rectè sint faciẽda. Et de eleemosyna quidem auspicatur, quod in fine pręcedentis capitis ad benefaciendũ & misericordiam inuitauerit exemplo misericordis patris, qui solẽ suum oriri facit super bonos & malos. De hac ergo vetat, ne eam facturus more hypocritarum, tuba canat ante se. Mos enim erat antiquus, tubę sonitu pauperes cõuocare ad locum & tempus eleemosynę. Et rationabiliter hic mos erat institutus, ad tollẽdam incertam mendicantium vagationem, & vt nemo egenus à beneficio excluderetur: sed abutebantur hoc more Pharisęi, hac ratione captantes sese commẽdare hominibus tãquã misericordes. Vnde nõ simpliciter vetat Dominus tuba canere E sed eo modo quo hypocritę faciunt, nimirum vt honorificentur ab hominibus. Intentionem enim Dominus magis volt prohibere quàm externã illam actionẽ. Est autem nomen hypocrita, Græca dictio, significans idẽ quod simulator. Vnde hoc nomine apud Græcos dicebantur singulariter mimi & histriones, qui comœdias & tragœdias agẽtes aliud se esse simulabãt quàm re vera erãt. Hoc ergo nomine in scripturis maximè Euãgelicis appellantur à Domino simulatores sanctitatis, siue quod nomẽ hypocrita, generaliter quemuis simulatorem significet, siue etiã respectu habito ad fabularum

bularum actores. Nam quemadmodū hi apud populum in theatro alienam personam mentiūtur, captātes sua actione popularem fauorem: ita sanctitatis simulatores sese velut in theatrum exponunt, alienam personam exprimentes, ac hominibus ficta illa persona sese commendare studētes. Certe quod ad histrionicam gesticulationem attinet, bellè quadrat quod modò dixerat, πρὸς τὸ θεαθῆναι, id est, vt spectentur, quod actorum & mimorum est, vnde & theatrū dicitur. In veteri autem testamēto cùm occurrit nomen hypocritæ, vt in Iob sæpe, & aliquando in Isaia, non necessariò significat huiusmodi simulatorem sanctitatis, cū Hebræa dictio significet etiam apertè impium hominem, vnde quidam illis locis quibus Hieronymus vertit hypocritā semper vertunt impium. Sane in proposito bene hypocrita dicitur & simulator, qui eleemosynas largitur vt honorificetur ab hominibus. Non enim id est in corde quod exterius simulat, hoc est, misericors, sed crudelis potius & immisericors, vt qui non motus misericordiæ affectu, sed laudis auiditate agit quod agit, eòque magis est crudelis, quòd ex aliqua miseria & ignominia proptiā laudem & gloriā venatur. Nomen autem *synagogis*, hoc & sequenti loco vbi de oratione fit sermo, quæuis possit accipi pro certis illis domibus in quibus conueniebāt Iudæi ad audiendam legem, rectius tamen videtur accipi generalius pro quibuslibet cōuenticulis, qualia etiā in foro & plateis fieri solent. Quod aūt ē sequitur: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*; laudem scilicet humanam ob quā consequendā operati sunt, non sic accipiēdum quasi illorum fallacia & simulatio non sit acceptura à Deo mercedē ei debitam, supplicium scilicet æternum, sed quod opus eorum quatenus bonū est, nullam accipiet à Deo mercedem, præter eam quam ab hominibus tulit: fallacia verò quæ coniuncta est ei operi, à Deo qui eam cognoscere potest solus, punietur.

TE AVTEM FACIENTE ELEEMOSYNAM: NESCIAT SINISTRA TVA, &c.

Tropus quem certum est esse in his verbis; *nesciat sinistra tua*; variè explicatur. Augustin. enim postquam reiecit triplicem interpretationem eorū qui per sinistram intelligūt vel infideles, vel inimicos vel vxorem, intelligit per sinistram hic significari delectationem vel appetitionem laudis humanæ, per dexteram verò, intentionem implendi diuina præcepta. ac tunc sinistrā scire quid facit dextra, cùm conscientiæ facientis eleemosynam miscet se appetitio laudis humanæ. Nesciat ergo sinistra tua quid faciat dextera tua, id est, inquit, nō se misceat conscientiæ tuæ laudis humanæ appetitus, cū in eleemosyna facienda diuinū præceptum contendis complere. Eundem sensum indicat & Hieron. in comment. dicens: Quodcunque feceritis boni operis, debet sinistra nescire: si enim illa scierit, statim dextera opera contaminantur. Habet & similem interpretationē Chrysost. in 2. expositione, intelligens rursum, quemadmodū superius per sinistram manum, carnis voluntatem: per dexteram, voluntatem rectam animæ. Adiicit antè eodem loco, in libro Canonū, qui est de episcopis, interpretari dexteram, eos qui sunt ad dexteram Christi: sinistram verò, eos qui sunt ad sinistram Christi, infideles scilicet, & iniquos, coram quibus non sit facienda eleemosyna, cùm Augustinus tamen & ipse Chrysost. in 1. expositione, quæ verè

A eius est, hanc interpretationem omnino reiiciant. Nec inuenitur illa interpretatio in Canonibus Apostolorum qui iam habentur. Porrò secundùm dictam Augustini interpretationem quod sequitur; *vt sit eleemosyna tua in abscondito*, consequenter sic ab ipso Augustino intelligitur, vt sit eleemosyna tua in ipsa conscientia quæ oculis hominum abscondita est, in qua non est eleemosyna eorum qui appetitu laudis humanæ eam faciunt. Illa enim tantùm est in externo opere: Secundū ergo hanc interpretationem in illa tropica locutione; *nesciat sinistra*, &c. est metaphora. Quo tropo quidam etiam hoc modo intelligunt, vt per sinistrā, familiares quiq; homini proximi esse solent, accipiantur. & sit sensus: Adeo secretè eleemosynam facito, vt ne familiares quidem tibi conscii

B sint eius quod agis. Verùm simplicius fuerit hanc orationē accipere cum Chrysostomo per hyperbolem, vt sit sensus: Tantum abest vt aliis ostentes quod agis: vt si fieri posset ipse nescias, ac tui facti obliuiscaris, vt eleemosyna tua sic planè sit in abscondito, id est, sit omnino secreta. Secundum has autem duas posteriores explicationes, hæc doctrina Saluatoris dupliciter accipi potest, videlicet vt præceptum, vel vt cautela. Si accipiatur vt præceptum, ad intentionem referri debet. Non enim præcipitur vt omnino secreta sit eleemosyna: sed vt intentio facientis aliena sit ab eo, vt quærat videri ab hominibus. & quantū ad se spectat, in ab-

C sconditio fiat, ita vt nō fiat in publico, propter eos sam ad se pertinentem, sed vel propter Dei gloriā aut aliorum ædificationē, aut proximi necessitatis in publico subleuādam inopiam. Si autem accipiatur vt cautela, instruimur vt nostræ infirmitati consulentes, ne obrepat in eleemosyna vana gloria, studeamus quàm secretissime fieri potest eleemosynas facere. Dicendum ergo de hac Christi doctrina, esse quidē eam secundum literæ sensum, cautelam & consilium conueniens maximè infirmioribus, omnibus tamen etiam accommodū, nisi iusta aliqua ratio exigat in manifesto fieri eleemosynam, secūdùm verò Domini præcipuam

D intentionem, præceptum esse omnibus seruādum, qui Deo placere voluerint. Sic & de his dicēdum, quæ in sequētibus dicuntur de orantibus & ieiunātibus. Hac autem sua doctrina plus iam exigit, quàm prius, cùm vetuit iustitiam fieri coram hominibus, vt videamur ab eis. Cùm enim plerunq; quis recta intētione bonum opus incipiat, sed inter agēdum aut postea obrepat cōplacētia laudis humanæ, cautos nos esse vult & prouidos, vt etiā vanæ gloriæ locus non sit obtependi, et quando propter opus necessario publice factū obrepat, mox eam mentē extirpandā. Porro vt de secretæ eleemosynæ mercede securi simus, adducit: *Et pater tuus qui videt in abscondito*: id est, qui videt conscientiam tuam, & quæcunque in abscon-

E dito facis, reddet tibi mercedem quam non expectasti ab hominibus. Græca verò addunt, *reddet tibi in manifesto*: & in isto loco, & duobus sequētibus locis, quomodo etiā legit Chrysost. & Theophyl. cùm tamen contra Augustinus hanc partē dicat sun tempore repertā in libris Latinorum: non autem in libris Græcorum, vnde nec exponendā arbitratur. Habet autem aliquid momēti ea pars, si adiiciatur. Sic enim significatur futurū vt qui hic humanam fugit gloriam, eandem longè celebriorem & auctiorē cōsequatur. Nam qui hic gloriam

CC

hominum venatur, à paucis quidē illam consequi poterit: qui verò eam fugerit, præter mercedem cœlestem quam à Deo obtinebit, omnibus etiam hominibus in nouissimo die reddetur cōspicuus.

ET CVM ORATIS, NON ERITIS SICVT HYPOCRITAE, &c.] De oratione, altera parte religionis, quam & ipsi Pharisæi strenuè simulabāt, vt patet ex iis quæ Matthæi 23. dicuntur à Domino, similia docet his quæ iam docuit de eleemosyna, nisi quòd in precatione nō solum doceat suos alienos esse à vitio hypocritarum Pharisæorū, sed etiā ab altero vitio, Ethnicorū scilicet. Quod ergo attinet ad priorē partem: in qua docet non ad ostentationē precationi insistendum, sed secretè coram Deo orandū, eisdem vtitur argumentis, quibus vsus est contra eleemosynæ ostentationem, nimirum quod hypocritarū esse dicat sese ostentare hominibus, ipsa nominis abominatione ab imitatione vitii longissimè auocans, quódque mercedē aliā non sint recepturi, quam eam quam ab hominibus quæsierunt, qua nihil est vanius & inanius. Contra verò docēs, secreta oratione Deo nos commendari, cui merito studendum vt placeamus: tum quod pater sit, tum quòd solidior & augustior sit merces quā suis cultoribus redditurus est. Bene autē Dominus explicare volens affectatam à Pharisæis humanā laudem, dicit; *amant stantes orare.* Non enim hic φιλοῦσι pro solent, positum esse videtur, quemadmodū vult quidam sed sic dictum videtur; *Amant stantes orare*; quemadmodū postea dicitur à Matthæo *Amant vocari ab hominibus rabbi.* &: *Amant primos recubitus*: &c.

Mat. 23.

Porro anguli platearum, de quibus hîc est sermo non sunt platearum recessus, vt quidam volūt, sed flexus platearū, veluti iuxta compita & triuia. Bene ergo dicit, in angulis, & in angulis non vicorū, sed platearum, hoc est latarum viarum. Ibi enim maximus est diuersorū hominum cōcursus. Quod dicit stantes orare, vel significare voluit per stationem eos quæsisse videri à pluribus, vel potius idcirco stantes dicit, quòd stare inter orandum communis tunc esset orantium situs, quemadmodum apparet ex parabola de Pharisæo & Publicano orantibus in templo. Quòd autem dicit Dominus. *Cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito*, non sic accipiendum quasi in publico orare vetet, sed si simpliciter secundum literę sensum istud accipiatur, dicendum, hāc Christi doctrinam cautelam esse & consiliu quo quis effugere possit vanæ gloriæ pestem: quod quidem consilium dum seruari non expedit ad literam, vtpotè cùm publicè orandum est in fidelium congregatione, pro officio publicè preces habendæ sunt, seruandum istud est secundum præcipuam Domini in hac doctrina intentionem, nimirū vt veluti soli existentes in publica oratiōe Deum solum spectemus, alieni à laudis humanæ desiderio. Nam sine hac intentione nihil etiā profuerit in cōclaui clauso ostio Dominū orare, veluti si quis cubiculū ipsum fuerit ingressus, ostiumq; occluserit, vt intelligatur ab hominibus secretè oraturus. Conuentus enim fidelium ad orandū publicè in certis locis, vt nō est nouus mos, sed à veteri lege primum institutus exemplis Dauidis, Salomonis, & aliorum confirmatus, ac Pauli institutione commēdatus, vt patet 1. Cor. 14. & 1. timoth. 2. sic certè est Ecclesiæ Christianæ summè vtilis ac necessarius. Primùm vt ex solenni diuinorum be-

Cōuentus publici ad orandum mos antiquus & vtilis.

A neficiorum commemoratione, omnium animi ad agendas gratias & precādum Dei misericordiam accendantur ardētius. Hinc toties in Psalmis Dauid se promittit in Ecclesiis benedicturum nomini num. Deinde vt feruentioris alicuiùs exemplum, tepidorum socordiam excitet & dispellat. Præterea, vt communibus precibus fraterna charitas foueatur & crescat. Postremùm, vt multorum consentiētium simul oratio apud Deum sit acceptior & magis exaudibilis. Consultissimū tamē & summè expediēs cuique, priuatas sępe preces (de quibus se dominus loqui satis significat, dū singulariter dicit; *Tu autem cùm oraueris*) in secretis fieri locis, idq; nō solùm ob eam causam quam hic in-
B dicat Dominus, sed & ob alteram, nempe vt mēs ab omni distractione libera ardentius, purius, & familiarius cum Deo colloquatur. Augustinus autem hunc locum, quo pręcipimur oraturi intrare in cubiculū, & claudere ostium, per metaphoram piissimè & doctissimè intelligit, simili scilicet sensu quo intellexit eleemosynam debere fieri in abscondito, non conscia manu sinistra, vt scilicet intrare in cubiculū, sit in ipsum cor descēdere. Nam & Psalmista corda, cubilia videtur appellasse, cùm dicit: Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini. Quoniam autem parū est intrare cubicula, si ostiū pateat importunis, claudendum etiam est ostium cubilis nostri, hoc
C est, carnali sensui resistendum est, per quem tanquā ostiū ea quæ foris sunt improbè se immergūt & interiora nostra apperunt. Hoc, inquam, ostium claudendū est, vt oratio spiritalis dirigatur ad patrem, quæ fit in intimis cordis, hoc est, in abscondito. Quem sensum priori tamen etiam intellectu posito, D. Hieronymus quoq; approbat, nisi quod per clausum ostium intelligit compressa labia. Sic enim scribit: Et simpliciter intellectum erudit auditorem, vt vanam orandi gloriam fugiat. Sed mihi videtur hoc magis esse præceptum, vt inclusa pectoris cogitatione, labiisq; compressis oremus Dominum, quod & Annā in Regum volumine fecisse legimus. Verùm hic sēsus, etsi pius & ędifica-
D torius non est, tamen præcipuè à Domino intentus cùm propositū Domini sit docere quomodo citra ostētationem fiat oratio, nō autē quomodo fiat citra distractionem, cum debita attentione & deuotione. Porro in eo quòd dicitur, *& pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi*: Dei misericordia cū admiratione obseruāda, quòd pro eo quoq; quod rogatur à nobis, merces promittitur bonis à Deo dāda. Quis enim princeps mercede dignum putat quod à quibusdā rogatur, & nō potius summum beneficiū deputat se impendisse, quod oranti autē suiq; copiam exhibuerit? Hic verò non dicitur, pater tuus donabit tibi, sed reddet tibi, veluti scilicet debitor nobis factus, & quia illū honora-
E mus orādo, magno vicissim nos honore remuneratur. Sic hic philosophatur D. Chrysostomus.

Psal. 4.

ORANTES AVTEM NOLITE MVLTVM LOQVI, SICVT ETHNICI FACIVNT. &c.] Ab altero oratiōis vitio, quo Ethnici laborant, (hoc est externæ gentis homines veri Dei religione destituti. Nam hos scriptura Græca vnee Ethnicos vocat) scilicet futili verborum profusione, auocat duobus argumentis: vno, quod temere in oratione verba prodigere, Ethnicorū sit, stultè putantium super multiloquium exaudiri. Sicut enim prius fugienda assimilatione hypocritarum

tum,ita hic Ethnicorũ vilitate,& cõtemptu, auditorem Dominus absterrere voluit. Alterũ argumẽtum quo vtitur,est,quòd apud Deũ patrẽ nõ vsus fit multis verbis,vt qui antequàprecemur, nouerit quæ nobis sunt necessaria. Circa primã autem partem obseruãdum,Dominum non præcipere ne multũ diuq; oremus. Alibi enim docet semper orandũ,& ipse aliquoties in oratione Dei pernoctauit. Rursum non præcipit vt orantes nõ loquantur,nec rursum absolute vetat multum loqui in oratione,sed sicut Ethnici faciunt,qui multiloquio suo putant suam causam Deo notiorem fieri:aut sicut hominem iudicem,verbis adduci ĩ sententiã & flecti,ideòque orationẽ versibus mille compositam deferunt ad eum,eique recitant. Deinde obseruandæ dictiones Græcæ,correspondentes dictioni, *multiloquium* & illi orationi, *Nolite multum loqui*. Non enim hic est πολυλογεῖν, & πολυλογία, quæ dictio est apud Septuagita in Pro-

Prou .1. uerbiis, vbi nos legimus: In multiloquio nõ deerit peccatum; sed βαττολογεῖν & βαττολογία, quæ dictio nõ simpliciter multiloquium significat,sed nugacitatem,& futilem verborum profusionem, qualis est,cùm idem frequenter sine causa repetitum inculcatur. Deflexæ sunt enim hæ dictiones quodam à Batto Poeta,qui in hymnis à se cõscriptis,eadem subinde inculcauit. Ad quod allusit Ouidius lib. 2. Metamorph. cùm Battum iudicem facit eadem iterantem. *Sub illis montibus* (inquit) *erant, & erãt sub montibus illis*. Cuius battalogismũ ridiculè imitatus Mercurius: *Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis, ait*. Patet ergo non omne multiloquium hic prohiberi, sed futile,& quod Ethnicorũ more & errore fiat,nẽpe quod eligit quis veluti vtile sibi ad exauditionẽ. Chrysostomus autem,& hunc secutus Theophyl. intelligunt battologiam etiam esse nugacitatẽ & loquacitatem eam qua nõ vtilia poscimus,sed temporalia, regnum terrenum,diuitias,honores,& similia. Verum huc nõ respexisse Dominum patet ex eo quòd dicit; *Putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur*. Porro circa secundam partem, illam scilicet; *Scit enim pater vester*, &c. sic scribit Hierony. Consurgit autem in hoc loco quædã hæresis,philosophorum quoque dogma peruersum dicentiũ,Si nouit Deus quid oremus,& antequã petamus scit quo indigeamus,frustra sciẽti loquimur. Quibus respondendum est, nos non narratores esse,sed rogatores. Aliud est enim ignorãti narrare,aliud petere sciẽtem. Hæc ille. Sed rursum alia occurrit hic quæstio,quã & August. proponit: Si ideo quia Deus pater omnia scit,multis verbis in oratione vtendum non est,cur etiã paucis verbis vtendum est,vel his saltẽ quibus mox postea orare patrem docet? Deinde quomodo cõueniẽs est hæc ratio qua reiicit multiloquiũ? Scit enim pater vester,&c. Dici enim posset, quamuis sciat,tamen multis verbis vtendum,est,vt flectatur ad dandum id quod opus est. Dicẽdum ad primum,nullis quidẽ verbis opus esse simpliciter in oratione, ad hoc vt quid à Deo impetremus, Deus enim cum sit spiritus,non verba attẽdit,sed ardens animi desiderium,sine quo vocalis oratio non est apud Deum oratio. Paucis tamen verbis orãdi formam nobis Dominus præscripsit,tum vt illis verbis nos doceret quas res animo petere deberemus à Deo,& quo ordine: tum quòd vtile & aliquãdo necesse fit nobis in oratione verbis sal-

A tẽ paucis vti, quibus animus excitetur ad eleuãdum se in Deũ,aut animi iam in Deũ elati deuotio augeatur & continuetur. Ad quod quatenus etiam prolixæ preces vocales adiuuant,eatenus certè laudandæ sunt,nec hic à Domino nomine multiloquii & battologiæ cõprehẽduntur. Ad secundum dicendum,Dominũ satis significare multis verbis non esse opus ad flectendum Deum,eo quòd patrẽ eum vocet nostrũ;& scire quæ opus sint nobis. Non potest enim pater bonus rogatus à filiis non facilè inclinari ad dandum ea quæ scit esse opus eis. Verùm hic rursum quæritur, cùm Deus & sciat quæ sunt necessaria,& pro pristina sua bonitate nõ possit nõ parat⁹ esse ea date etiã non rogatus,quid opus est ad Deũ fusa oratione? Cur etiam frequentẽ & assiduam requirit

B Dominus orationẽ: maximè cùm nihil aliud sancti possint velle,quã quæ Deus facere ab æterno decreuit,quæ facturus sit si etiã nemo eum roget? Dicẽdum,facilè quemque intellecturũ quis sit orationis piæ fruct⁹ & necessitas si modo aduerterimus quid sit verè Deum orare. Cũ enim vere orare aliquẽ,sit ab illo aliquid petere,nemo autẽ petat aliquid, qui nõ idem desideret,& desiderium sit animi affectus,nõ orat verè Deum qui sine mẽte orationes vocaliter profert,nec qui etiã cũ attentione mentis eas pronunciat, si nõ adsit eorũ quæ verbis significãtur desideriũ, sed is demùm verè Deũ orat,qui ex animo aliquid ab illo desiderat, siue illud desideriũ verbis exprimat, siue non. Quãuis enim sine verbis homo hominẽ

C cõmuniter non dicatur orare, eo quòd nõ aliter cõstare possit facilè homini hominis desiderium: hominis tamen oratio ad Deum in solo interioris desiderii affectu cõsistere potest, quòd Deus internos recessus animi nostri pspectos habeat, animumq; in omnibus, vt est purus animus consideret, nec opus sit ei verbis quibus desideria nostra cognoscat. Vt autem ad desiderandũ aliquid Deo animus noster qui terrenis curis & corpore isto quod corrũpitur degrauatur,excitetur & accendatur,primũ & ante omnia necessaria est terrenarũ curarũ depositio & abiectio ac auocatio mentis ab omni alia cogitatiõe. Quod quò commodius fiat,expedit vt locus secretus deligetur imò & obscurus,vnde quam minimũ externarũ

D cogitationũ per sensus menti illabatur. Proximũ fuerit, diligenter Dei beneficia quæ tũ vniuerso hominũ generi,tum peculiariter nobis contulit atque quotidie confert,expẽdere vt sic in gratiarum actionẽ & laudẽ animus accendatur, & præterea in fiduciã impetrãdi quibus opus erit. Tum conueniet vicissim in memoriam reuocare nostrã infirmitatem,vtilitatẽ, ac lapsus,& inopiã nostrã probè cognoscere: vt sic & fiducia collecta de Dei bonitate, & cognita nostra necessitate fiducialiterà Deo speremus quæ necessitas petẽda suggesserit,siue pro nobis,siue pro aliis. Quod si per sese animus exurgere non possit ad expendendũ Dei bonitatem,& agnoscendum suam,aliorumq; pro

E quibus orandum est necessitatem, ad hæc promouenda non exiguum momentum habet præter reliquam scripturam,psalmorũ maximè, necnon & aliarum sanctarum precum recitatio, pressaq; consideratio. Hinc & D. Paulus in cœtu fratrum psalmorũ & hymnorum vsum instituit, sed sic,vt in cordibus caneremus & psalleremus. Et Tertul. in Apologetico suo ca. 36. memorat post ἀγάπας, id Ephes.8. Coloss 3.

est, conuiuia, quæ alendæ & exercendæ mutuę di- A lectionis gratia olim Christiani celebrabát, moré fuisse, vt post aquam manualem & lumina, in medium prouocaretur canere, vt quisq; de scripturis sanctis vel de proprio ingenio posset, & hinc probatũ fuisse quomodo bibisset. Meminit & Plinius Iunior in epist. ad Traianum de Christianis, narrasse sibi eos qui Christiani fuerant, solitos fuisse stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi Deo dicere. Pace Ecclesijs data, creuit hic psallẽdi vsus, rationabiliter certè ob causam superius dictã institutus, quamuis apud multos, proh dolor, in multos abusus videamus abiisse. Itaque vt ad institutum recurrat oratio: patet ex vera orationis ratione quàm varia sit eius & vtilitas & ne- B cessitas. Primùm enim ad hoc est vtilis & necessaria, vt moneamur omnia in manu Dei esse, eũque bonorum omniũ authorẽ, à quo solo assuescamus sperare quibus egemus, & gratias agere ob ea quę accepimus. Secundò vt quę solicitatione precum obtinuimus, cũ maiori solicitudine seruare studeamus. Tertiò, vt desiderium vitæ cœlestis, quod per occupationẽ rerum terrenarũ tepescit ĩ nobis, subinde excitetur, quod maximè fit in oratione. Quartò, vt mẽs hominis per auersionẽ à reb. terrenis, & conuersionem ad Deum purgata, spiritualium donorũ Dei fiat capax, & ex colloquio cum Deo in fide, spe, & dilectione Dei magis magisq; crescat, animaque Deo per interpellationis frequentiam familiaris effecta, diuinitatis quadam ratione particeps efficiatur. Quintò ad hoc confert, C quòd inter orandũ nobis velut Deo & conscientia exprobrante occurrunt, quæ contra Deum bonorum omnium authorem cõmisimus, vnde oritur humilitas animi, veraq; animũ subit pœnitentia, & sanctum purius deinceps viuendi propositum cõcipitur, & omnibus modis studium innocẽtiæ & veræ pietatis in animo nostro incẽditur. Postremùm, cùm etiam externa oramus, habet id quoq; in se fructum amplissimum. Nam si impetrantur ea, orantes percepta Dei in se indulgentissima bonitate, mirũ quàm hinc oblectentur; atq; in Dei amore accẽdantur. Si verò non impetrantur, mirificè consolantur, cùm quæ premunt mala D Deo exponunt, ac vicissim discunt inter orandũ non esse ipsis mala, ac proinde & ad ferendum ea fortiter durantur. Ex quibus omnibus constat frequentes sanctorum preces nec declarare Dei imperfectam bonitatẽ: vt more hominum flectẽdus sit ambitione precũ; nec præiudicare immutabili Dei volũtati & præfinitione omnium futurorum. Nam præfiniuit etiam Deus quædam nõ dare nisi solicitatus nostris præcibus, ad quas proinde suis, præceptis nos adhortatur, & suo spiritu excitat. Patet & illud, nonnũquã prolixas preces vtiles esse, nonnunquam vero breuissimas, super quo est grauissima beati August. sententia in epist. ad Probã quæ est numero 121. de orando Deum, in qua sic scribit, Dicuntur fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes; sed eas tamẽ breuissimas, E & raptim quodãmodo iaculatas, ne illa vigilanter erecta (quæ oranti plurimum est necessaria) per productiores moras hebetetur intẽtio, ac per hoc ipsi satis ostendunt hanc intentionẽ, sicut non est obtundenda, si perdurare non potest, ita si perdurauerit, citò non esse rumpendam. Hæc ille. vbi & alia multa doctè & grauiter tractat ad orationẽ spectantia. Postremùm, patet quàm sit detestanda

A multorũ Christianorũ peruersa consuetudo, qui non solùm laborãt eo vitio, quod hic in Ethnicis Saluator notat, sed huic & aliud etiã grauius addunt, existimantes non solũ in multiloquio Deũ exaudire, sed etiam solis verbis sine mente prolatis, idque cum tanta celeritate ac linguæ volubilitate, vt nec si vellẽt sese ipsi intelligere possent, ac præterea cum tali animi distractione, & exteriori corporis irreuerentia vt planè ostendant se nulla Dei pietate, nullóque timore capi, sic orãtes, quomodo nec Ethnici suos Deos orare ausi fuissent, nec quisquam homo hominem etiam sibi parem, nedum Principem aut Regem. Hac autem ratione orantes aut orare se putantes, quid aliud quã B Deum contemnunt & irrident, dum quam parui illum faciant re ipsa declarant, & cum illo loqui videri volunt, à quo mente longissimè absunt? illum precari, cuius nihil animo desiderant? Sicut enim pia deuotaq; oratione nihil sanctius, nihil salubrius: ita oratione neglectim habita nihil irreligiosius, nihil animæ hominis nocentius, vt quæ ex tali oratione auidior euadit, magis magisq; destituta eius præsentia & fauore, quẽ oportebat pia prece sibi promerere, & familiarẽ reddere. Porro obseruandũ in scripturis, nomine orationis non significari solùm votum illud animi quo aliquid à Deo petitur, aut verba illa quibus votum illud exprimitur, sed aliquando totum illud cum Deo colloquium, quo Sancti aliquando lõgo tẽpore detinentur, Dei opera & beneficia expendentes, ac vi- C cissim ea quæ in ipsis desunt gloriæ Dei, nũc gratias agentes, nũc necessaria sibi alijsq; postulãtes, ac postremùm sese totos diuinæ voluntati resignantes, & deuouentes, vt scilicet hos omnes actus in se includat orationis nomen, qui fere & absolutæ orationi cõiuncti sunt. Sic enim Paulus in epistolis sic frequẽter dicit se gratias agere pro quibusdam in orationibus suis, nimirum gratiarum actionem partem orationis faciẽs, quam orationi frequenter præcipit coniungi. Tales erant etiam Christi orationes, in quibus dicitur pernoctasse.

Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es, &c.] Quoniam multilo- D quium & battologiã ab oratiõe abesse voluit, breuem nobis Dominus orandi formam tradidit, qua etiam docuit quæ & quo ordine à Deo sint petenda, atque qua fiducia ad Deum accedendum sit in oratione, nimirum quomodo ad patrẽ accedit filius. Dicit autem, *sic vos orabitis*, non exigens vt his verbis necessariò semper inter orandum vtamur, cùm neque vllis verbis necessariò vtendum sit in oratione, sed demonstrare volẽs & res quæ à Deo sint petendæ, & quali verborum breuitate sint petendæ. Non enim dicit: His ergo verbis vos orabitis, sed sic, id est, ad hũc modum. Liberum enim est (vt verbis August. ad Probam vtar) alijs atque alijs verbis, eadem tamen quæ hęc oratio cõtinet, in orando dicere: sed non debet esse liberum alia dicere. Cum tamen verbis in oratione opus est, (vt E frequenter opus est) nulla cõuenientior est oratio quàm quæ hic à Domino præscripta est, nec aliam frequentius nos in ore habere conuenit: idque ob varias causas, videlicet ob authoritatem eius qui eam tradidit, quæ etiã authoritas nobis hac oratione vtentibus reuerentiã auget, & fiduciam impetrandi à patre ea quæ filii eius oratione precamur. Deinde ob orationis huius admirandam breuitatem, vt quę in tanta verborum paucitate com-

plectatur & omnia quæ precanda sunt, & ordinem quo precanda sunt. Postremùm obsummam vtilitatem eius quæ ea prædictis causa sequitur. Vtilis enim est ad petēdū quæuis, quia omnia petēda cōtinet: vtilis est doctis & indoctis, quia breuissima, vtilis & efficax ad impetrandum, quia authoritatem filij dilectissimi præ se ferens. Proinde doctissime D. Cyprianus orationis huius excellētiam explicauit, sic scribens in expositione huius orationis: Inter cætera salutaria sua monita & præcepta diuina, quibus populo suo consulit ad salutem, etiam orandi ipse formā dedit, ipse quid precaremur monuit & instruxit. Qui fecit viuere, docuit & orare, benignitate scilicet qua & cætera dare & cōferre dignatus est, vt dum prece & oratione quam filius docuit, apud patrem loquimur, facilius audiamur. Iam prędixerat horam venire, quando veri adoratores adorarent patrem in spiritu & veritate, & impleuit quod āte promiserat, vt qui spiritum & veritatē de eius sanctificatione percepimus, de traditione quoque eius verè & spiritaliter adoremus. Quæ enim potest magis spiritualis esse oratio, quàm quæ à Christo nobis data est, à quo nobis & spiritus sanctus missus est? Quę vera magis apud patrē precatio, quàm quæ à filio, qui est veritas, de eius ore prolata est? vt aliter orare quàm docuit, non ignorantia sola sit, sed & culpa, quando ipse posuerit & dixerit: Reiicitis mandatum Dei, vt traditionem vestram statuatis. Oremus itaq; fratres dilectissimi sicut magister Deus docuit. Amica & familiaris oratio est Deū de suo rogare, ad aures eius ascēdere Christi orationem. Agnoscat pater filij sui verba cùm precē facimus. Qui habitat intus in pectore, ipsa sit & in voce. Et cùm ipsum habeamus apud patrem aduocatū pro peccatis nostris, quando peccatores pro delictis nostris petimus aduocati nostri verba promamus. Nam cùm dicat; quia quodcūque petieritis à patre in nomine meo dabit vobis, quanto efficacius impetramus quod petimus in Christi nomine si petamus ipsius oratione? Hæc ille, qui his verbis pulchre ostendit orationis huius & authoritatē, quòd sit propter eum qui dedit maxime spiritualia & vera, & efficaciā apud Deum patrem. Idem autem circa finem commēdat eius breuitatem & vtilitatem hinc sequentē, sic scribens: Quid mirū fratres dilectissimi, si oratio talis est quam Deus docuit, qui magisterio suo omnem pacē nostram salutari sermone breuiauit? Hoc iam per Isaiam Prophetam fuerat antè prædictū, cùm plenus Spiritu sancto de Dei maiestate ac pietate loqueretur Verbum consummans, inquit, & breuians in iustitia, quoniā sermonem breuiatum faciet Deus in toto orbe terrę. Nā cùm Dei sermo Dominus noster Iesus Christus omnibus veniret, & colligēs doctos pariter & indoctos, omni sexui & ætati præcepta salutis ęderet, præceptorum suorū fecit grande compendium; vt in disciplina cœlesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium velociter disceret. Hæc ille. Porrò notāda emphasis pronominis, *vos*, quæ magis aperta est apud Græcos, qui habent, *οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς*, id est, sic ergo orate vos. Pronomen enim in fine appositum maiorē facit emphasim, discernens illos & nos ab Ethnicis & Iudęis, qui non edocti fuerant dicere in oratione, *Pater noster* sed Domine Deus noster. Pulchrè autē Dominus Christianæ orationis istud fecit esse princi-

A pium & veluti procemium: *Pater noster qui es in cœlis* Primū enim hoc principio captatur beneuolentia, quam qui oraturus est; conciliare sibi semper in principio studet, idq́ue per laudem eius ad quē oratio dirigitur. His enim etsi paucissimis verbis perfecta Dei laus cōtinetur, quæ maximè cōsistit in prædicatione bonitatis & potentię ipsius. Bonitas autē Dei in eo maximè relucet, quod pater noster esse & dici voluit. In eo enim comprehenditur & creationis beneficiū, & regenerationis atque adoptionis filiorum Dei, & vocationis ad cœlestem hæreditatem, in quibus omnia omnino eius in nos beneficia cōprehenduntur. Potētia autem eius in eo exprimitur, quòd in cœlis esse dicitur. Hoc enim arguit ipsum omniū esse Dominū, omniumq́ue habere plenam potestatem & domi-

B nium. Itaque hoc procemio cōprehenduntur duo illa epitheta, quæ Deo tribuere solemus, dicentes: Deus optimus, maximus. Secudò, cùm orationi gratiarū actio iungenda sit, eáque orationem præcedere debeat, quò sit efficacior ratio, hoc principio voluit Dominus mentes nostras ad gratiarum actionem excitare, cùm cogitamus quòd, qui tantus est vt cœlū impleat, omniū dominus existens, dignatus est sua gratia noster & esse & dici pater: in quo, vt dictum est, omnia dignationi eius beneficia comprehensa sunt. Tertiò, hoc principio excitatur & impetrandi fiducia filialis, & reuerentia Deo digna. Cum enim his verbis concipimus

C Dei & potētiam & paternam erga nos pietatem, nihil non facilè confidimus ab eo nos impetraturos: cumq́ue rursum & dominium eius in omnia, & paternum in nos effectum perpēdimus, admonemur non irreuerenter quidem illum accedere, sed cum timore magno, non tamen seruili sed filiali. Quarto, his verbis cōmonemur & charitatis, quæ tum Deo, tū proximis debetur, & contemptus rerum terrenarū cum desiderio atque spe cœlestium. Nam cùm dicimus, *Pater*, admonemur illum super omnia diligere, eíque tāquā patri velle placere. Quid enim charius filiis esse debet quam pater? aut cui magis studendum est filio vt placeat quàm patri? Cum verò dicimus, *Noster*, admone-

D mur mutuæ charitatis & fraternitatis, quodq́ue generalem pro fratribus orationē facere oporteat, nec possit ditior, vel genere nobilior, aut sapientior præ se contemnere pauperiores, ignobiliores aut indoctiores, cùm omnes vnum eundemq; patrem habeant, ac proinde omnes inter se sint fratres. Quanquam enim videri possit dominus ideo dixisse orandum esse, *Pater noster*; non autem, Pater mi; quod multos simul præsentes doceret orare, ob id exprimēs eam formam quæ est cōmoda multis simul orantibus: tamē simul quoque in eo

E admonuit & fraternæ dilectionis, quòd ita in genere non vnumquenque priuatim orare docuit. Cum autem dicimus, *qui es in cœlis*, admonemur postpositis terrenis rebus eò intendere animum, vbi patrem nostrum esse dicimus, ac cœlestia tantùm quærere, cœlestemq́ue hæreditatem filiali iure securè sperare. Deinde etiā terreno patri & matri renunciare, postquam per regenerationem patrē cœpimus habere in cœlis: quomodo dominus in Euangelio præcepit, ne vocemus nobis patrem in terris, quod sit nobis vnus pater in cœlis. Et Leuitæ laudantur quòd dicerent patri & matri, non noui te, & filios suos non agnoscerent. Non enim dicitur; qui es in cœlis? quasi solū esset in cœlis, sed

ob causas iam dictas, videlicet ad significandũ Dei patris super omnia dominium, & ad subleuandum mentes nostras ad cœlestia, atque ad discretionem patris terreni: quod apertius significatur articulo qui est apud Græcos, ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Potest autem, vt & in aliis locis scripturæ, etiam hic mysticè intelligi quod dicitur Deus esse in cœlis, nimirum de cœlis spiritualibus, qui sunt iustorum animæ: quẽadmodum hic vult intelligendũ esse Augustinus, vt qui orat dum dicit Deum esse in cœlis, ipse quoque cupiat Deum quem inuocat in se habitare. Iã verò videamus quæ sint petenda.

Ordo petitionum

SANCTIFICETVR NOMEN TVVM, &c] Oratio hęc breuissima, ordinatissima, absolutissima, diuinissima, efficacissima, ac proinde etiam vtilissima iuxta receptã diuisionẽ, septẽ continet petitiones, sub quibus cõprehenduntur omnia quæ licitè à Deo optari possunt, quarũ petitionum hic est ordo, vt tribus primis petantur quæ Dei sunt: vnde dicitur, nomen tuũ, regnũ tuũ, voluntas tua: reliquis quatuor precamur aut deprecamur quę nostra sint, vnde dicimus, panẽ nostrũ, debita nostra, &c. Potest & sic conuenientius oratio hæc secari, & petitionũ eius ordo cõueniens ostendi, vt dicamus eam diuidi in precationẽ bonorũ, & deprecationem malorum. Precatio quatuor cõtinet partes, quarũ prima ad Deũ spectat, cui ante omnia optandum est, quod solũ ei potest optari, scilicet gloriam & honorẽ ab omnibus impendi: reliquæ tres ad nos pertinẽt hoc ordine, vt primò precemur nobis summa bona, videlicet vitam æternã: secundò media bona, gratiam scilicet, qua Dei impleamus volũtatem, & virtutes ac bona opera: tertiò infima, nempe corporis bona; sicq́ue impleamus Christi doctrina dicẽtis; Primùm quærite regnum Dei, & iustitiã eius, & hæc omnia adiicientur vobis. (Mat. 6.) Deprecatio verò malorum tres etiam cõtinet partes simili ordine, videlicet vt primò nobis deprecemur summa mala, vt sunt peccata; secundò media, vt peccandi occasiones & tertiò infima, vt afflictiones. Aut si, vt est verisimilius, in duas tantũ diuiditur deprecatio partes, priori deprecamur mala pręterita quæ commisimus, & quæ maxima mala sunt: posteriori verò mala tum præsentia, tũ futura, per quæ periculũ est ne peccatũ committamus. Porrò quod ad primã attinet petitionem, cũ nomen Dei in seipso non possit esse aut fieri sanctius, videndũ quomodo iubeamur precari vt nomẽ Dei sanctificetur. Itaque Cyprianus intelligit non optare nos Deo vt sanctificetur orationibus nostris, sed vt nomen eius sanctificetur in nobis, sic vt sanctificatio qua in nomine eius sanctificati sumus in baptismo, & perseueret in nobis, & quotidie in nobis renouetur. Opus est enim nobis continua sãctificatione, vt qui quotidie delinquimus delicta nostra sãctificatione assidua purgemus. In hunc modũ exponit etiam Ambr li. 5. de Sacramẽtis, vbi paucis dominicam hanc orationẽ explicat. Sanctificetur, inquit, in nobis, vt ad nos possit eius sanctificatio peruenire. Verùm secũdùm hunc intellectũ præterquã quod oportebit subintelligere in nobis, cùm absolutè dictũ sit: *Sanctificetur nomen tuum*, etiam hæc petitio eadem videbitur esse cum tertia: *Fiat voluntas tua*. Hæc est enim, inquit Paulus, voluntas Dei, sanctificatio vestra. (1 Thess. 4) Deinde omnino videtur Dominus his verbis nos docere voluisse, vt ante omnia Dei gloriam quæramus, vt quæ præ omnibus est optanda, & ad quam omnia

A sint referẽda quæ optamus. Proinde rectius Chrysost. sic interpretatur. Sanctificetur, hoc est glorificetur nomen tuum per nos, hoc est, eam da nobis viuere vitã, vt per nos nomen tuum glorificetur, & sanctũ habeatur apud omnes homines. Sed rursus rectius intelligitur in sensu generaliori, quem explicauit August. hoc scilicet: Da vt nomẽ tuum sanctum habeatur ab hominibus, nec quicquam homines putent esse nomine tuo, hoc est, teipso sanctius, hoc est, augustius, integrius, ac proinde nihil magis reuerendũ, colendum, & glorificandum. Prius enim circa illud Lucæ; Et sanctum nomen eius; dictũ est, quid sit sanctus, & quomodo hoc Deo propriè competat. Ex quibus etiam intelligi potest, non esse omnino idem sanctificari, quod glorificari, sed glorificari veluti speciẽ com-
B prehendi in sanctificari, aut ex eo sequi, sicut causam ex effectu. Itaque in hac petitione optamus, primum vt nomen Dei inclarescat, & cognoscatur apud gentes nomen Dei ignorantes, imò quãtum in ipsis est, polluentes illud, & ignominia afficientes, dum illud blasphemant, & gloriã vni Deo debitam vanissimis idolis atque dæmonibus deferunt. Optamus secundò, vt nomen Dei quod trinum est vnũ, apud Iudęos celebre fiat & sanctum, qui Deum se agnoscere putantes, assiduè illum in synagogis suis blasphemant in filio Dei. Hæc autem nominis diuini apud incredulos sanctificatio per Euangelij prædicationẽ perficiẽda erat, quẽadmodum id multis prophetarũ oraculis prædi-
C ctum erat, inter quæ est illud: Et nomen meum sãctum notum faciã in medio populi mei Israel, & non polluam nomen sanctum meum amplius, & sciẽt gentes, quia ego sum dominus sanctus Israel. (Ezec. 38) Optamus tertiò, vt & apud eos qui nomẽ Dei agnoscunt fideles, sanctum habeatur nomen Dei: nimirum vt illud veluti sanctũ vita moribusq́ue colant, lingua prædicent, cordeq́, pio venerentur. Postremùm in genere optamus, vt cui soli omnis debetur gloria & sanctitas, in omnibus & per omnes, & apud omnes sanctificetur, ita vt nemo omnino sit qui gloriam illi debitam sibi vsurpet, aut alteri tribuat, nec sit qui sacrosanctũ nomen eius
D vel vita, vel lingua, aut quauis ratione dedecore afficiat, & vt ipse dominus per Euãgelij prædicationem, per iustitiæ, misericordiæ, sapientiæ, ac potentiæ suæ declarationẽ se sanctum haberi faciat. Dicitur enim frequenter in hunc modũ Deus vel nomen Dei in scripturis sanctificari, & nunc per se, nunc per homines, hoc est, nunc dicitur sanctificare seipsum, nunc homines illũ sanctificare. Et aliquando quidẽ dicitur sanctificari per seipsum, dum declarat iustitiæ suæ seueritatẽ, vt cùm dicit Leuit. 10. occisis duobus filiis Aaron alienũ ignẽ offerentibus: Sanctificabor in his qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor. (Isaia 5.) Sic, Dominus sanctus sanctificabitur in iu-
E stitia, hoc est, sanctus apparebit propter iustitiam, vel per iustitiæ declarationem. Sic & Ezech. 38. propter vindictam sumptam de Gog. dicit Dominus: Magnificabor, & sanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentium, & scient quia ego dominus. Aliquãdo verò dicitur sanctificari à seipso per misericordiæ suæ declarationem, vt, In odorem suauitatis suscipiam vos, cùm eduxero vos de populis, & congregauero vos de terris in quas dispersi estis. & sanctificabor in vobis in oculis nationum. (Ezec. 20) Aliquando verò homines dicuntur illum sanctifi-

sanctificare, vt in illo: Dominū exercituum ipsum (Isaiæ 8) sanctificate, ipse sit timor vester. Quod imitatus (1 Petr. 3) Petrus dixit: Dominū Iesum Christum ipsum sanctificate in cordibus vestris. Et Deut. 32. culpat Dominus Moysen per Aaron, quòd ipsum non sanctificassent inter filios Israel. Sic & Ezech. 36. dicuntur Israelitæ polluisse nomen Domini, vbi & nomen suum se sanctificaturū Dominus, promittit. Polluerunt, inquit, nomē sanctum meum, cùm diceretur de eis: Populus Domini iste est & de terra eius egressi sunt. Et peperci nomini sancto meo quod polluerat domus Israel in gentibus ad quas ingressi sunt. Ideirco dices domui Israel: Hoc dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciā domus Israel, sed propter nomē sanctum meū, quod polluistis in gētibus ad quas introistis. Et sanctificabo (B) nomē meū magnum, quod pollutū est inter gentes, quod polluistis in medio earum, vt sciant gentes quia ego Dominus, ait Dominus exercituum, cùm sanctificatus fuero in vobis coram eis.

ADVENIAT REGNVM TVVM.] Et hic quoq; videndū quomodo precemur aduenire vel venire (Nā Græce est ἐλθέτω, quod nō est, adueniat sed veniat) Regnū Dei, cū Deus semper regnauerit in omnes à constitutione mundi, secundùm illud Psalmistæ: (Psal. 144.) Regnū tuum, regnum omniū sæculorū: & dominatio tua in omni generatione & generationē. Pro cuius planiori intellectu aduertendū in scripturis de regno Dei quadrupliciter fieri mentionē. (Regnum Dei quatuor modis dicitur.) Primò enim eis fit sermo de regno Dei quatenus ipse dominium habet in omnes omnino (C) creaturas, gubernans eas & conseruans, & de singulis disponens quod ei placitum fuerit, quomodo in prædicta sententia, aliisq; frequēter locis de regno Dei loquitur Propheta. Quod Dei regnū, cùm ab eo nulla creatura excipiatur, licebit appellare regnū Dei generale vel vniuersale. Secundò verò est regnum Dei quoddam speciale, quo scilicet ab initio mūdi semper in quibusdā regnauit iustis, & quo per priorē Christi in hunc mundum aduentum, cœpit palam regnare in vniuersis gentibus: quæ per fidei obedientiam sese subiecerunt spōte Deo, agnoscentes illum pro suo rege & domino. Atque hoc quidem est regnum quod cō(D)trarium est regno diaboli, qui prius in vniuerso mundo regnauit: contrarium item regno peccati, quod prius in singulorū penè hominum corporibus regnauit, tyrannidem sæuam exercēs. Dicitur autem rectè huiusmodi regnum, spiritnale, quòd in spiritu inuisibiliter peragatur per Christum sua morte diabolum superantē, & suo spiritu in terras & in corda hominum misso idola destruentem, peccati regnum perdentē, & ad superandum omnes contrarias regno Dei potestates, vires præbentem. Tertiò, regnum Dei dicitur, quo iam in cœlis cum sanctis spiritibus & iustorū animis fœliciter (E) regnat, sine omni inimicorum contrarietate, quod rectè vocatur regnum Dei beatum. Et quarto, in scripturis frequens fit sermo de regno Dei, quo noua quadam ratione regnare incipiet in secūdo Domini aduētu, quo iudicaturus est viuos & mortuos, quādo sublata morte, ac omni principatu sine hominum, siue malignorum spirituū in terris ablato, separatisq; omnibus qui ad regnum suum beatum pertinent à reprobis, subiectisq; omnibus inimicis dei & sanctorum, solus Deus cum suis iam perfectè beatis perfectissimo regnabit regno, nullis existentibus in regno eius scandalis, nullo

(A) existente qui regno desit, aut cui quicquā in fœlicissimo illo regno desit. Quod proinde Dei regnū vocari potest, regnum perfectissimum. In præsenti ergo loco cùm iubemur precari vt veniat regnum Dei, certum est non accipi primo modo, sed debet accipi aliquo trium modorum sequentium. Nam quouis illorum triū accipi potest. Sunt enim qui primo modo ex illis tribus accipiunt vt intelligamur precari, regnū Dei venire in mūdo & in singulis nobis, hoc est, vt generaliter pro toto mūdo rogemus vt diabolus in mūdo regnare desistat, & vt in vnoquoq; nostrum regnet Deus per gratiam suam, ne regnet peccatū in mortali nostro corpore. Alij verò secundo modo accipiunt, vt intelligamur precari, venire nobis regnum Dei, hoc est, vt (B) contingat nobis post hanc mortalē vitam peruenire ad regnū Dei beatū, quomodo saluator præcipit, vt primùm quæramus regnum Dei. Et rursum alij accipiunt tertio modo, vt intelligamur precari, vt destructo penitus regno diaboli, destructa morte atq; peccato, omniq; principatu ac regno terrestri sublato, citò veniat regnum illud Dei perfectissimū, quo perfectè beati regnabunt cum Deo omnes filii eius. Atq; hoc tertio modo intelligunt istam petitionem Augu. & Chrysost quē sequitur Theophy. Secundo modo videtur intellexisse Cyprianus, primo verò modo intellexerunt Ambros. & Hierony. Sic etiam Caietanus, qui eā partē que in tertia petitione ponitur; *sicut in cœlo & in terra*, volt etiam referendam ad duas partes (C) præcedentes; *sanctificetur nomen tuum*; &: *Adueniat regnum tuum*. Et quidem tertio potius modo esse accipiēdum videtur, de eo scilicet regno de quo quæsierunt discipuli. Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel? quod absolutè iubeat Dominus precari: *Adueniat regnum tuum*; cùm secundùm primum intelligēdi modum oportest intelligere, adueniat in nobis regnum tuum: secundùm secundum verò, *adueniat nobis regnum tuum*. Deinde si primo modo accipiatur hæc petitio, nō erit diuersa aut non multum à præcedente *Sanctificetur nomen tuum*, aut sequente, *Fiat voluntas tua*, &c. Quanquam autem regnum illud Dei per(D)fectissimum, quod incipiet & declarabitur in nouissimo Domini aduentu, definito tempore veniet siue velimus, siue nolimus, voluit tamen Dominus nos precari illius regni aduentum, vt (quemadmodum habet Augustinus ad Probam) desiderium nostrū ad illud regnū excitaremus, vt nobis veniat, & in eo regnare mereamur. Deinde hac precatione suos Dominus admonere voluit, debere ipsos eius esse conuersationis, conscientiæ & fiduciæ, vt non formident regni Dei aduentum, sed confisi testimonio conscientiæ suæ & bonitati paternæ, securè illud expectent, non dubitantes se eius fore consortes. (E) Grandis enim, ait Hieronym. est audaciæ & puræ conscientiæ, postulare regnum Dei, iudicium non timere. Itaque nemo dicere rectè potest, *Adueniat regnum tuum*, nisi qui contemptis rebus omnibùs terrenis, ex animo desiderat, veluti bonus filius, patri in regno suo coniungi, quiq; fiduciam habet se illud consecuturum. Quomodo Paulus certè precari se per singulos dies significauit, cùm dixit: Nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectātes, redemptionem corporis nostri. Qui verò ob imperfectionem nondum audet in hoc sensu precari *Adueniat regnum tuum*; istud

precetur in primo vel secundo sensu, qui rectè simul cum tertio, qui principalis videtur, intelliguntur à Domino hac petitione comprehensi, sicut etiam regnum Dei spirituale regnumq; beatum, inchoatio quædam est regni perfectissimi.

FIAT VOLUNTAS TVA SICVT, &c.] Et in hac etiá petitione videndú quomodo iubeamur petere vt fiat Dei voluntas, cùm scriptura dicat. Omnia quęcunq; voluit, fecit. &, Nõ est qui possit resistere tuæ volútati. Etc. Multæ cogitationes in corde viri: volútas autẽ Domini in æternú permanebit. Et: Cõsilium meú stabit, & omnis voluntas mea fiet. Ex quibus scripturis sequitur Dei voluntatem semper impleri, vt frustra videamur precati vt illa fiat. Proinde sciendú scripturam sacram dupliciter loqui de Dei volútate. Aliquando enim loquitur de volútate Dei efficace, qua scilicet Deus absolutè & simpliciter disposuit quædá facere aut quædam sinere fieri. Quæ voluntas Dei, vocari solet à Theologis voluntas beneplaciti, aut voluntas dispositionis. Atq; hæc est ea de qua prędictæ scripturæ & similes loquuntur. Quod enim dicitur: Omnia quæcúq; voluit fecit; hunc habet sensum Omnia quæcunq; voluit facere, fecit. Sic enim ostenditur omnipotentissima Dei voluntas. Et cúm dicitur: nemo potest resistere tuæ volútati, additur si decreueris saluare Israel. Aliquando verò loquitur de volútate Dei optatiua, vel imperatiua, qualis Dei voluntas nó semper impletur. Optatiua enim voluntas est, de qua dicitur: Deus omnes homines vult saluos fieri. &: Quoties volui cógregare filios tuos, & noluisti? & ex cõtrario: Nolo mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat. Et patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitẽtiá reuerti. Imperatiua verò volũtas est, qua præscribit quæ sint hominibus facienda, vel nó faciẽda. Sic etiam tertio licet ponere voluntatẽ Dei promissoriá & comminatoriá qua scilicet impiis comminatur & frequenter hęc vel illa mala illaturum, & cõmouetur ad inferendum, quæ tamẽ voluntas nó semper impletur, Deo scilicet hominú pœnitentia vel precibus placato. Hæc autẽ triplex voluntas, nó est accipienda quasi sit actus aliquis in Deo existens, hoc est, quasi sit ĩ Deo aliquod desideriú, quod nó impleatur, aut imperiũ & propositum, sed quemadmodum ira Deo tribuitur propter vindictá quæ in nobis iræ est effectus, sic & voluntas huiusmodi Deo tribuitur, propter affectus quosdam ab eo procedentes, qui in nobis prouenіunt ex desiderio, aut imperio, aut proposito alicuius rei faciendæ. Sic optare dicitur Deus omniũ salutem, quia multa facit ad omniú salutem pertinẽtia, dum omnium menti inscribit legem naturalem, omnibusque præcipit prædicari Euágelium salutis & pro omnium salute nos vult esse sollicitos. Sic similiter & imperare dicitur, quia præscribit nobis quę facienda, & quæ non. Dicitur velle perdere hanc vel illam gentem, quam tamen postea non perdit, quia illi comminatur perditionem. Itaque huiusmodi voluntas Dei dicitur à Theologis voluntas signi, cuius voluntatis impletio consistit in libertate hominú, qui dum huiusmodi Dei voluntatẽ non implẽt sęper necessariò, siue velint, siue nolint, adimplẽt volũtatẽ Dei, quę beneplaciti aut dispositionis dicitur. Núquam enim faciunt nisi quod Deus disposuit permittere & sinere fieri. In proposito ergo dũ iubemur precari, vt fiat volútas Dei, potissimú sermo est de voluntate Dei imperatiua. Voluit enim nos precari, vt quod Deus iussit aut consuluit nobis, id omnes obediendo præstarent. Intelligitur tamen etiam à plerisq; de voluntate beneplaciti, quam fieri precamur, dú quid à Deo precãtes solemus adiicere, Non mea volútas, sed tua fiat, quomodo Christus orabat cùm calicis amaritudinem deprecaretur. Hic enim non est sermo de voluntate Dei imperatiua, sed dispositiua. Ná sensus est: fiat id quod disposuisti futurú, aut fieri oportere. Precari autẽ vel potius optare vt hæc voluntas fiat, nihil aliud est quàm hominem suam voluntatem conformare & subiicere diuinæ voluntati. Sed de hac voluntate principaliter non esse intelligendam hanc tertiá petitionẽ satis patet ex eo quod additur, *sicut in cœlo & in terra*. Ná ea adiectione ostendit Dominũ nos precari voluisse, vt quemadmodum in cœlis Angeli Dei iussa integrè & alacriter perficiunt, ita & homines in terris ea exequerentur. Vnde Cyprianus. Dicimus, inquit, *fiat voluntas tua*; non vt Deus faciat quod vult, sed vt nos facere possimus quod Deus vult. Ná Deo quis obsistit quo minus quod velit faciat? De quacunq; tamen voluntate Dei intelligatur hæc petitio, oportet semper hanc orationem; *fiat voluntas tua*; intelligere phrasi Hebræa in scripturis frequentissimè obuia, vt sit sensus: Fiat id quod vis. Ná propriè volútas Dei, cùm sit æterna; & ipsemet Deus, non fit: ideo autem oramus vt fiat voluntas Dei quia vt ea fiat à nobis, opus est nobis gratia & protectione Dei. Hanc ergo gratiæ diuinæ necessitatẽ hac profitemur petitione, deinde & abdicamus carnis, diaboli ac mũdi voluntatem, vt sit sensus: Da vt à nobis fiat, non quod caro concupiscit, non quod diabolus suggerit, non quod múdus suadet, sed quod tu vis à nobis fieri, cuius solius volútas rectissima est & sanctissima. Non simpliciter orare nos Dominus voluit vt fieret voluntas patris, sed sicut in cœlo & in terra, hoc est vt ab omnibus fiat in terris, sicut in cœlo nemo est qui diuinæ eius voluntati resistat; deinde, vt integre fiat Dei voluntas ac non quędam præcepta, quędá non: postremú vt ex charitate alacriter & lubẽter Dei voluntas impleatur. Nec obstat quòd nunquã futurum sit vt sic in terris fiat Dei voluntas. Piorum enim est etiam ea desiderare quæ non futura sciunt, & tamẽ fieri deberet sciunt. Deinde huiusmodi voto precamur, vt si non omnis inobediẽtia cesset in mundo patris tamen benignitate fiat, vt minor sit inobedientia, & pauciores sint qui eius voluntati per inobedientiã resistant. Porro de obedientia cœlestium pulchrè & apertè cecinit Psalmista: Benedicite Domino omnes angeli eius potentes virtute, faciẽtes verbũ illius ad audiendá vocẽ sermonũ eius. Benedicite Domino omnes virtutes eius, ministri eius qui facitis voluntatem eius. Ad quem locum videri potest Dominus hic allusisse. Hanc autẽ partem; *sicut in cœlo & in terra*; quæ simpliciter intellecta hunc habet sensum, vt dictú est, sicut in cœlo fit ab Angelis, ita etiam in terra fiat ab hominibus. Cyprianus aliter mystice intelligit duos afferẽs sensus: quorú prior est vt per cœlum intelligatur spiritus noster, & per terram caro. Nam, inquit, cum corpus e terra, & spiritú possideamus è cœlo, ipsi terra & cœlú sumus, & in vtroque, id est corpore & spiritu, vt Dei voluntas fiat oramus. Ex quo patet ipsum hanc orationem; *sicut in cœlo & in terra*; non accipere, vt sit sensus: sicut fit in cœlo

ita

Marginal references: Psal. 113. Hest. 13. Prou. 19. Isaiæ 49. (beside "Et in hac etiá petitione…"); 1 Tim. 2. Ezec. 18. 2. Pet. 3 (beside "vel illa mala illaturum…"); Psal. 102 (beside "omnes angeli eius potentes virtute…").

ita fiat in terra:sed hoc modo ęquè & ī cœlo & ī A
terra. Alter sēsus est vt per cœlū,iustitiā spiritua-
les facti intelligantur:per terrā verò,impii &infi
deles adhuc terrena sapiētes,& intelligamur pre
cari,vt quomodo,inquit Cyrillus,in cœlo,id est,
in nobis per fidē nostram Dei volūtas facta est,vt
essemus de cœlo:ita & in aliis nondū credētibus
fiat Dei voluntas,vt qui adhuc sunt prima natiui
tata terreni,incipiāt esse cœlestes ex aqua & spiri
tu nati. Has īterpretationes adfert,& August. ad-
iiciens &aliam,vt per cœlū Christus intelligatur,
per terrā Ecclesia. Sed prima intelligentia simpli
cior est,& plus habet pōderis. Bene autē postquā
precati sumus: *Adueniat regnum tuum*; subiicimus:
Fiat voluntas tua, &c.tum quòd regnū Dei nobis
venire & contingere non possit,nisi hic interim B
Dei adimpleamus volūtatem,tum vt moneamur
hic cœlestē meditari conuersatiōem,dum adhuc
non datur beato illo regno perfrui. Atq; etiam ob
causam rectè hic additur, *sicut in cœlo*; quemadmo
dum pulchrè ānotauit Chrysosto. sic scribens: Vi
désne optimā conuenientiā? Nā cùm desiderium
imperauit futurorū;atq;ad perfectionem illā nos
iusserit semper vrgeri,quamdiu tamen illuc non
pergimus,etiā hic degentes iubet conuersatioē
cum cœli habitoribus habere communem. Nam
desiderari quidem conuenit cœlos,& ea quæ ha
bētur in cœlis,tamē & antequā superna illa præ-
stetur habitatio,cœlum quodāmodo fieri iussitē
terra,vt scilicet tales sint etiam dum degunt,ita C
& omnia faciant & loquantur,quasi prórsus
cōuersentur in cœlo. Hæc ille. Et hactenus tribus
petitionibus desiderātur bona spiritualia,in qui-
bus petēdis quàm prudēter verba ipsa Dominus
moderatus est,obseruandū certè. Nonenim quē-
admodum in sequentibus dicit, *da nobis, dimit-
te nobis*,&c. ita etiā in istis dicitur: Sanctificetur
in nobis. Adueniat nobis. Fiant in nobis vel à no
bis,sed absolutè, *Sanctificetur, Adueniat, Fiat*: idq;
tum vt generalior esset horū bonorū petio, tum
ne in horum petitione nostrū tātum bonū quæ-
rere videremur,& non potius ipsius Dei gloriā.
Nam cùm dicimus *Adueniat regnum tuum*, &, *Fiat
voluntas tua*, nostram quidem fœlicitatem & salu
tem desideramus,sed prætereà etiā simul & Dei
gloriā. Nec rursum dicitur, Da sanctificari nomē, D
aduenire regnum tuū,fieri voluntatē tuā,sed im
personaliter, *sanctificetur, adueniat, fiat*, quòd hu-
iusmodi locutiones magis cōueniant optanti,de
sideriiq; vehementiam expliceent. Est enim ferè ac
si dicatur vtinam sanctificaretur , vtinā adueni-
ret,vtinam fieret,vt bene annotauit D Basilius su
per Psalmum, Fructauit: annotās imperatiuū pro
optatiuo in scripturis frequenter poni. Sanè si be
ne aduertam',tres primę petitiones saluberrimæ
huius orationis sunt potius grati animi desideria
quædam,quam petitiones rerū impetrandatū,vt
postquā proœmio testati sumus Dei bonitatē & o
mnipotentiā , trib. deinde petitionibus testemur
grati animi nostri erga Deū affectum,optando ei E
& desiderādo nominis eius sanctificatioē,regni
eius dilatationē,& volūtatis eius adimpletionem,
quæ omnia pertinēt ad eius gloriam. quā solam
ei optare possumus. Hæc tamē nō præstātur nisi
singulari Dei gratia.& cedunt omnia in nostram
vtilitatem. Itaq; dum hæc Deo optamus,etiam no
strum bonum precamur:ita vt nos spectādo,dum
hæc Deo grati optamus,verè etiam nostra bona

A precemur,iuxta superiorem explicationem.
PANEM NOSTRVM QVOTIDIANVM
DA NOBIS HODIE.] Quoniam variè hæc pe
titio intelligitur,pro inueniēdo certiore eius in-
tellectu, sciendum imprimis pro *quotidianum*
vel,vt Hieronymus vertit, *supersubstantialē*, Græ-
cis esse ἐπιούσιον quæ dictio propriè Græcis non si
gnificat quotidianum,quomodo ante Hierony-
mum semper legerūt Latini,sed aliud quid signifi
cat,de quo non satis conuenit inter scriptores.
Hieronymus enim putat hanc dictionem Græcā
idem significare quod περιούσιον,qua dictione Se-
ptuaginta aliquoties vtuntur,pro qua apud He-
bræos est סגלה Segulla,quod Symmachus vertit,
ἐξαίρετον,id est,eximiū & præcipuum,quanquam
B alicubi verterit peculiare,quod significat περιού
σιον. Itaque Hieronymus ἐπιούσιον vertendum putat
supersuhstātialem,ab ἐπὶ super,& οὐσία,substātia:
vt panis supersuhstātialis sit,qui est super omnes
substantias,& vniuersas superat creaturas:nimi-
rum is de quo Dominus in Euangelio, Ego sum
panis viuus qui de cælo descēdi. Secundum hāc
enim acceptionē idem erit ἐπιούσιον & περιούσιον,id
est;panis supersubstantialis & peculiaris. Eandē
vocabuli Græci explicationē reddit & Ambros.
lib. de sacramētis quinto. sic scribēs. Panem qui-
dem dixit,sed ἐπιούσιον,hoc est, supersubstātialem.
Non iste panis est qui vadit in corpus,sed ille pa
nis vitæ æternæ qui animæ nostræ substantiā ful
C cit. ideo Græcè ἐπιούσιον dicitur. Addit autē eo loco
Ambrosius,dictionē Gręcam ἐπιούσιον significa-
re Græcis etiam aduenientē,quia ἐπιοῦσαν ἡμέραν
dicunt diem aduenientem,hoc est crastinam, quo-
modo accipitur apud Lucam, in Actis Apostol.
cap.7. Atque ratione huius significationis, dicit
Ambrosius Latinum interpretem vertisse,quoti
dianum. Cum hac etiam Græcæ dictionis signifi
catione cōsentit quod dicit Hieronymus,se repe
risse in Euangelio quod appellatur secundum He
bræos. pro ἐπιούσιον, מחר Marchar,hoc est,crastinū
quam intelligentiam maximè probat quidam,vt
sit sensus: Panem nostrum crastinum da nobis ho
die,hoc est,quemadmodum patres terreni prosp i
ciunt filiis suis panem quo corpus alatur etiam in
posterum diem:ita tu nobis prospice panē, cœ-
D lestem animi cibū. Nec enim putat in hac preca-
tione tam cœlesti Christum de pane corporali lo
cutum,quē à suis parentibus accipiunt & Ethni-
ci. Secundum hanc autem vocabuli ἐπιούσιος acce
ptionem,qua dicitur significare aduenientem vel
crastinum,non deriuatur hæc dictio ab οὐσία,& à
verbo εἰμὶ quod est sum,sed ab altero εἶμι quod est
eo,vnde dicitur ἔπειμι,id est,accedo,& aoristus se-
cūdus ἐπιών,& in fœminino, ἐπιοῦσα. vnde ἐπιοῦσα
ἡμέρα,dies adueniens,vel crastinus. Verùm si vi-
ctum crastinum Dominus hic petendum doceret,
pugnantia doceret;cùm paulo post vetet in crasti
num suos esse solicitus. Et tamē verisimile est eos
qui verterunt quotidianum,hāc significationem
E secutos,vt annotat D. Ambrosius, vt intellexe-
rint significari panem aduenientem vel aduen-
titium,hoc est,qui semper nobis aduenire debet
ideóque verterint,quotidianum, hoc est, quem
non sufficit semel sumpsisse, sed qui in hac tem-
poris vicissitudine quotidie nobis est necessarius.
Quoniam tamen huiusmodi nomina in ουσιος,nō
solent deriuari à participiis fœmininis, ideo ma-
gis verisimile est nomen ἐπιούσιος , quo hic Euan-
gelista

gelista vtitur, deriuati ab οὐσία, id est, substantia, vnde deriuantur & illa, περιούσιος & ὁμοούσιος, ac similia. Nec tamen necesse est dictionem hanc significare idem quod supersubstantialis, sed accipi rectius potest vt omissa præpositione, super, tantùm sit idem quod substãtialis vel essentialis, vt sit ἐπιούσιος, quasi τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἁρμόζων, id est, substantiæ nostræ congruens, aut ad substantiam nostram pertinens. Atq; hoc modo accepisse Theophylactum, patet ex eius commentario. Nam explicaturus quis dicatur ἄρτος ἐπιούσιος, Panem, inquit, dicit, qui substantiæ & constitutioni nostræ sufficit. Vnde satis patet eum non accepisse hanc dictionem, vt valeat idem quod supersupersubstãtiale, id est, id quod est supra omnes substantias, sed simpliciter idem quod substantiale & essentiale. Sic & D. Basilius in quæstionibus compendio explicatis quæst. 252. ἄρτον ἐπιούσιον, exponit eum qui ad quotidianam vitam essentiæ siue naturæ nostræ necessarius est. Eundem certè sensum habet nostra lectio, dum legimus, quotidianum. Panem enim quotidianum vocamus, qui quotidie nobis ad vitæ sustentationem est necessarius. Vnde rectius dici puto, *Panem nostrum quotidianum*, quàm, *Panem nostrum supersubstantialem*, &, vtroque rectius, *Panem nostrum essentialem vel substantialem*. nisi quòd interpres magis iudicauit vtendum vocabulo magis trito. Nam substantialis aut essentialis, non ita sunt vsitata Latinis vocabula. Potest autem οὐσία, vnde deriuatur ἐπιούσιος, etiam accipi non vt significet essentiam aut naturam, sed opes, facultates & victum, quemadmodum accipitur Lucæ 15. vbi nos legimus, portionem substantiæ: vt ἐπιούσιος, sit substantialis, hoc est, ad substantiam hominis & victum pertinens. Inquirendum deinceps, de quo pane potissimum hæc petitio sit intelligenda. Itaque Augustinus inquirens, an accipienda sit de pane quo corpus alitur, an de sacramento corporis Christi, an de spirituali cibo, qui est verbum Dei & doctrina euangelica, tãdẽ concludit potius debere accipi tertio modo, pro cibo illo spirituali animæ, quo quotidie opus habet & quo quotidie pascitur per meditationem & operationem mandatorum Dei. Non enim rectè posse accipi pro pane corporali, quòd iubeat Dominus ne soliciti simus quid edamus aut bibamus. Quod autem oramus, pro eo sanè demonstramus nos esse solicitos. Nec rursum accipi posse pro sacramẽto corporis Christi: quòd si hic panis vocetur à Domino quotidianus, cõsequens erit eum ab hominibus Christianis quotidie sumẽdum esse. cùm tamẽ etiã Augustini tempore orientales illum non quotidie sumerẽt, idque sine reprehensione Episcoporum & Ecclesiæ. Cyprianus tamen de vtroque posteriori pane interpretatur hanc petitionem. Et primum quidem interpretatur de sacramento corporis domini, quod tunc à fidelibus quotidie frequentabatur, quemadmodũ & Augustini & Ambrosii tempore in occidẽte. Quod etsi hodie non sumatur sacramentaliter ab omnibus fidelibus, rectè tamẽ etiam iam panis quotidianus dicitur, quod quotidie ab Ecclesia omnium fidelium nomine frequẽtetur, quod etiam omnes boni fideles singulis diebus sibi saltẽ spiritualiter illud dari meritò petere debeant. Dari, inquam, ne, quemadmodum plerique illud indignè sumant, non accipiẽtes illud de manu Domini, & ne peccato aliquo intercedente separati à corpore Domini vitæ sint expertes,

A

cũ Dominus dixerit: Nisi manducaueritis carnẽ filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. *Ioan. 6.* Et quidem bene ac propriè hic panis noster dicitur, quia, panis est filiorum, non communis nobis cum impiis & infidelibus. Deinde verò Cyprianus & aliam ponit interpretationem, qua simpliciter hæc petitio intelligitur de pane corporali, de quo potissimũ videtur omnino cum Chrysostomo intelligenda. Nã si intelligatur de pane illo spirituali, de quo Augustinus, & post eum Caietanus, & quidam volunt intelligi, iam hæc petitio eadem est, vel saltem aperte includitur in præcedente: *Fiat voluntas tua.*

B

Spiritualis enim animæ cibus nobis, est facere volũtatẽ Dei patris: sicut Christus de se dicit: Meus cibus est, vt faciam voluntatem patris mei, qui est in cœlis. *Ioan. 4.* Deinde orantes spiritualem animæ cibũ potius dicere debemus: Da nobis in æternũ, quã, *da nobis hodie*, sicut Domino disserenti de pane cœlesti, dixerunt quidam: Domine, semper da nobis panem hunc. *Ioan. 6.* Quòd autem non possit intelligi Dominus hic potissimum loquens de pane corporis sui, non solùm cõuincit argumẽtum Augustini superius positum, sed etiam multò magis quod cùm hæc Dominus suos doceret orare, panis nõdum erat institutus, nec de eo quicquam vel Apostoli ipsi cogitabant. Nec obest argumentum Augustini quo minus intelligatur de pane corporali.

C

Non enim prohibetur à Domino omnis solicitudo cibi, sed solicitudo mundana & carnalis, non autem pia illa qua in oratione nostram necessitatem à Deo subleuari precamur, quæ solicitudo propriè non est solicitudo. Nec rursum indecens est hac oratione quemlibet cœlesti, victum corpori necessariũ petere, quemadmodũ vult quidam, cum cœlestis pater non ducat se indignũ illum nobis suppeditare, imò postulet eius solicitudinẽ sibi committi. Magna denique pietatis portio est, victũ corporis solida fide à cœlesti patre orare cùm videamus tam multis solam ventris solicitudinem

D

obstaculo esse, quo minus Christum verè sequantur: vnde priscos sanctos nequaquam puduit vitę hu' necessaria enixè à Deo petere, vbi vel ex precatione Iacob, Genes. 28. & Salomonis, 3. Reg. 8. & Prouerb. penult. patet. Ergo per ἄρτον τὸν ἐπιούσιον hic rectissimè intelligemus panem corpori sustentando necessarium, quomodo etiam intelligit Augustinus in Epistola ad Probam 121. Bene autem panem iam nobis necessarium, quotidianum dicimus, ad distinctionem panis quem in cœlis semel sumemus nunquam iterandum, vt qui semel sumptus, sic perpetuò saturabit, vt nullum homo defectum patiatur. Nomine autem panis phrasi Hebraica intelligitur quicquid ad victum pertinet.

E

Hic verò sub nomine isto etiam significatur & comprehenditur quicquid præsenti vitæ necessarium est, siue in victu, siue in vestitu. Sed adhuc est quod huic intelligentię videtur obesse. Nam si de pane corporali est sermo, videtur hæc oratio non posse conuenire omnibus Christianis, etiam bonis, vt non illis qui iam habent paratum sibi cibum, non solùm hodiernum, sed etiam crastinum, & multorum dierum; imò & annorũ. Nõ enim illis conuenit dicere: *Da nobis hodie*, cùm stultè petatur quod iam possidetur. Deinde non poterit hęc oratio cuiuis Christiano, quantumuis in diem viuenti, omni tempore conuenire, vt non

tempore

tempore vespertino, cùm iam ad necessitatem refectus est. Ad quæ primum quidem dici potest, illud hodie, posse accipi quemadmodum interpretatur Augustinus pro tota hac temporali vita, quo modo interpretatur Apostolus ad Hebræos in illo Psalmistæ: Hodie si vocem eius audieritis: dicens quàdiu dicitur hodie. Cui intelligentiæ consentit quod in Luca pro hodie, quidam Græci codices teste quodam habent καθ' ἡμέραν, id est, quotidie: vt sit sensus: Panem nostrum essentialem da nobis quotidie. Sic enim hæc petitio satis conueniet omnibus quouis etiam tempore. Verùm per hoc quod iussit Dominus nos orare: *Da nobis hodie*, videtur omnino Dominus solicitudinem crastini nobis voluisse excutere, & id voluisse exigere, quod apertè postea exigit, dicens: Nolite soliciti esse in crastinum, crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi, sufficit diei malitia sua. Quare non potest hic, *hodie*, accipi pro quotidie, & toto tempore vitæ huius, vt etiam crastinum, & dies sequẽtes includat. Proinde dicendum, Dominum dum nos in oratione dicere voluit, *da nobis hodie*, non quidem significare voluisse, non licere Christiano habere aliquid vltra cibum hodiernum, sed perfectionis Christianæ esse vltra illum non requirere alium, & in diem viuere: omnes autem debere esse tales, vt mundana crastini victus solicitudo absit, & vt singulis diebus ad patrem pro quotidiano cibo recurrant, cogitãtes illum semper homines pascere, & nisi illo singulis diebus dante, non posse nos viuere etiam̃ de his quæ iam habemus. Vnde D. August. in quodam sermone: Quando dicis; *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*; profiteris te mendicum Dei. Sed noli erubescere, quantumlibet quis sit diues interra, mendicus Dei est. Stat mendicus ante domum diuitis, sed & ipse diues stat ante domum magni diuitis. Petitur ab illo, & petit. Si non egeret, auter Dei orationem non pulsaret. Et quid eget diues? Audeo dicere: ipso pane quotidiano eget diues. quare enim abundãt illi omnia? Vnde nisi quia Deus dedit? quid habebit, si Deus subtrabat manum suam? Nónne multi dormierunt diuites, & surrexerũt pauperes? Et quod illi non deest, misericordiæ Dei est, non potentiæ ipsius. Hæc ille. Deinde intelligendum, quemadmodum docet Chrysostomus in secunda expositione, non solùm ideo nos orare panem nostrum dari nobis, vt habeamus quod manducemus, sed vt quod manducemus, de manu Dei accipiamus, hoc est, vt manducemus de iustè acquisitis, aut vt panis quem manducamus, sanctificatus accipiatur, ita vt etsi salubris corpori ad fruendum spiritui, sine peccato sumatur. Nec necesse est dicere hanc orationem, quo ad partes ipsius: singulas, sic esse à Domino traditam, vt omni hora diei voluerit eam conuenire Christianis, sed demonstrare eum voluisse quid singulis diebus, cùm est opportunitas, precandum sit. Cùm autem conuenire volumus hanc petitionem omnibus diei horis, quomodo hanc orationem passim Christiani quauis hora dicimus, licet illud, *hodie*, accipere pro quotidie & pro tota temporali hac vita, quan quã etiam singulis horis aliquid nobis ad vitam hanc sustentandam sit necessarium, vt merito sem per dicere debeamus, *da nobis hodie panem*, id est quod huic vitæ est necessarium. Dormituris enim custodia est necessaria. Animaduertendum autem quod Christus etiam orare nos vult panẽ

A nostrum & quotidianum, vel essentialem. Et quidem per nostrum significare voluit eum qui ex Dei institutione nobis cõpetit, vt secernatur noster panis à cibo reliquorum animaliũ. Aut etiam per nostrum, alienum cibum resecare voluit, quẽ manducat qui ex acquisitis per iniustitiam manducat, & qui omnino in ocio viuunt. Vnde Paulus hortatur Thessalonicenses, vt in silentio operantes panem suum manducent. Per quotidianũ verò vel essentialem panem, resecare voluit luxuriosos & superfluos cibos, volens nos quotidiano & parabili cibo, qui ad sustentandam naturæ essentiam sufficit, esse contentos. Hac ergo petitione vide quàm multa doceamur, panem scilicet à Deo requirere, sed sine solicitudine crastini, nec nisi naturæ necessarium & facilè parabilem: dein de non nisi nostrum præterea vt quem habeamus panem, de manu Domini sanctificatum salubriter accipiamus. Porro quanquam, vt dictum est, primò & principaliter de pane corporali Dominus in hac petitione sit locutus, tectè tamen per anagogen factam à pane corporali ad spiritualẽ, sub his verbis etiam precamur panẽ spiritualem, cùm verisimile sit, Dominum eius panis desiderium, etiam ex consequenti significare voluisse. Nã dum docuit nos petere panẽ corpori necessarium, tãto magis significauit etiam desiderandum panem spiritualem, quanto magis quærenda vita spiritus quàm vita corporis. Etenim & panis spiritualis quotidie nobis petendus est à Deo in hac miseria, in qua non sufficit semel refectum esse spiritualiter, sed sicut nos semper nõ solùm corpore, verũ etiam spiritu deficere contingit: ita ad virium restaurationem noua & subinde repetita refectione opus est per verbum Dei; atque Eucharistiæ, aliorumq; sacramentorum sumptionem: vnde & hęc rectè nomine panis quotidiani veniunt, ad distinctionem panis illius quem sine iteratione sumemus in cœlo. Est autem panis mentis spiritualis potissimum ipse Christus homo factus eiusq; incarnatio atque passio, sine quibus fide participatis, nullum Dei verbum, nec ipsa Eucharistia mentem verè satis pascit & nutrit.

2. Thes. 3

B

C

D ET DIMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA, SICVT ET NOS DIMITTIMVS DEBITORIBVS &c.] Postquam orare docuit pro bonis, orare etiã docet pro malis: & primum quidem pro malis præteritis quæ cõmisimus: deinde & pro malis quibus vel detinemur, vel occupari metuimus, præsentibus scilicet vel futuris. Sunt autem varia nostra debita Nam est debitum gratiarum actionis, debitum obedientiæ, debitũ dilectionis. Verùm dum docemur hic orare remissionẽ debitorum nostrorum, per debita, peccata intelliguntur, sic dicta, eo quod hominẽ apud Deum

E debitorem pœnæ vltionis, aut impetrandæ gratiæ constituant. Vnde Lucas pro ὀφειλήματα, id est, debita, posuit ἁμαρτίας: id est peccata. Est autem hæc locutio frequens apud Christum: vt peccata debita vocet: vt in parabola conserui, Matth. 18. & in parabola duorum debitorum. Lucæ 7. & cùm debitores appellauit eos qui erant extincti ruina turris, quando dixit: Putatis quod ipsi debitores fuerint præter omnes homines? proinde eũm dicitur: *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: non exigit potissimum pecuniam dimittere debitoribus: sed quęcunque in nos alius peccauerit. Porro quod in oratione quotidiana docet

docet orare; *Et dimitte nobis debita nostra*; de A duobus nos instruit, videlicet vt cogitemus nos semper esse peccatores, nec sine peccato in hac vita quenquam viuere cótra Pelagianos & vt quotidianam & indeficientem patris indulgentiã securè speremus, ac post baptismũ peccatorum nos posse confidamus consequi remissionem. Non enim nisi baptizatorum & fidelium est hęc oratio, quibus solis competit Deum vocare patrem suũ. Itaque hac petitione Dominus salubriter nos memores esse voluit & nostræ infirmitatis, ne efferamur: & paternæ misericordiæ, ne vnquam desperemus. Per hoc autem quod adiecit: *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, & significare voluit rationem qua maximè possimus Dei indulgentiam obtinere, B & charitatis fraternæ necessitatem nobis commendare, dum nos orantes peccatorum nostrorum remissionem hac conditione constrinxit vt sic nobis debitum dimitti postulemus, sicut ipsi dimittimus debitoribus nostris, id est, his qui in nos peccauerunt. Quoniam enim sciebat Dominus nec vitam nostram coram Deo posse carere offensionibus, nec conuersationem fidelium inter se, semper nos precari voluit peccatorum remissionem, sed ea lege qua aliis remittimus peccata, vt mutuis offensionibus, quæ quotidie incidunt, fraterna charitas, qua maximè Deus delectatur, non corrumperetur, nec vnquã, in ignoscẽdo aliis fatigaretur, qui quotidie sua à Deo hac lege ignosci peteret. Liquet ergo quàm grauiter C peccẽt qui hac oratione apud Deum vtuntur, nec tamẽ debitoribus suis dimittere volunt in se commissa. Non enim solùm in mendacii crimen corã Deo incidunt, sed etiam suæ cõdemnationis fiunt pronunciatores, apertè significantes iustè sibi à Deo nõ remitti sua peccata. Et certè vt saluberrima nobis & vtilissima fraternæ charitati seruãdæ est hîc à Domino apposita conditio, ita & æquissima est. Nihil enim iniquius & impudentius esse potest quam optimi patris deprecari vindictã, in quem multa magna delinquimus, cùm ipse non nisi beneficiis nos semper afficiat, & tamen leuẽ offẽsam in fratre nolle remittere, in quem & nos D subinde peccamus, vt hic sit potius mutuę veniæ permutatio quam ignoscẽtia. Duplici enim nomine par est nos fratri ignoscere, si velimus Deũ nobis ignoscere, tum scilicet quòd minor sit fratris offensa quæuis in nos quàm nostra in Deum: tũ quòd illius etiam indulgentia nos vicissim quandoque indigeamus. Hic certe obseruandũ, quòd cùm omnia vitia studiosè cauere debeamus, maximè odium fraternum nobis vitãdũ est, vtpote per quod singulariter id perditur, vnde & pro cæteris delictis veniam accepturi eramus. Vnde Augustinus in quodam sermone super orationẽ dominicam: Si quid aliis sensibus, aliis cupiditati peccaueras, hinc erat sanandũ, quia dicturus eras E *Dimitte nobis, sicut & nos dimittimus*. Qui te instigat vt vindiceris, perdet tibi quod dicturus eras *sicut & nos dimittimus*. Illo perdito, cuncta tenebuntur, omnino nihil dimittitur. Hæc ille. Porrò quod dicitur; *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, non sic intelligendum, quasi satis sit nõ dimittere debitoribus nostris, cùm ab eis rogamur, sicut nõ Deum pro remissione rogamus. Nam etiam antequã rogemur, dimittere nos ex animo debere debitoribus nostris, docet illud Marc. 11. Cùm stabitis ad orãdũ, dimittite si quid habetis aduersus aliquẽ, vt & pater vester qui ĩ cœlis est, dimittat vobis peccata vestra. Proinde caute legẽdus D. Augustin. in Enchrid. c. 73. sic scribens: Quia hoc tam magnum bonum (scilicet diligere inimicum) tantæ multitudinis non est, quantum credimus exaudiri, cùm in oratiõe Dominica dicitur: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: procul dubio verba sponsionis huius implentur, si homo, qui nondum ita profecit vt diligat inimicum, tamen quãdo rogatur ab homine qui peccauit in eum, vt ei dimittat: dimittit ex corde, quia etiã sibi rogãti vult vtiq; dimitti, cùm orat & dicit; *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, id est sic dimitte nobis debita nostra rogãtibus nobis, sicut & nos dimittimus rogantibus debitoribus nostris. Intelligendus est enim Augustinus de exteriori remissionis significatione, quemadmodum secundùm Thomam in Summa loquitur de exterioris dilectionis signo, aut speciali dilectione inimicorũ. Certè ĩ commẽtario super sermone Domini in monte, disputãs num satis sit dimittere rogãtibus, tandem cõcludit; quapropter fatendum est, omnia peccata dimittenda esse q̃ in nos admittuntur, si volumus nobis à patre dimitti quæ admisimus. Est autem dimittere debitoribus, ex corde iniuriam illatam remittere, sic vt pro ea nõ cupiamus ex ira aliqua vindictam illis inferre, aut ab alio, etiam ab ipso Deo, inferri. Dicimus, ex ira aliqua. Nam aliquando fraterna charitas aut ordo iustitiæ requirit vt vindicta inferatur aut requiratur: maximè à prælatis & iudicibus. Rursum & illud annotandũ, aduerbium *sicut*: non denotare hic omnimodam similitudinem. Neq; enim petimus æqualẽ misericordiam Dei cum ea quam fratri exhibemus, sed longè maiorem, cùm frequenter imperfecta satis sit dilectio qua fratri ignoscimus. Denotat ergo tãtũ, sicut, hic simplicem similitudinẽ, videlicet vt & nos nostris debitoribus dimittamus, & Deus nobis, nõ autem æquali dilectione. Quẽ sensum indicat satis quod postea explicãs Dominus subiicit: *Si enim dimiseritis hominibus*, &c. Et quod Lucas habet: *Dimitte nobis peccata, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis*. Annotandum præterea, quòd per debita hoc loco non propriè intelliguntur pœnæ peccatis cõmissis debitæ, cùm, vt prius dictũ est, pro debitis peccata posuerit Lucas, tamen dupliciter dimittuntur nobis peccata, videlicet vel secùdùm culpam, vel etiam secundùm reatum pœnæ post remissionem culpæ permanentẽ: quo vtroq; modo intellexisse Augustinum hãc petitionẽ patet ex his quæ scribit in Enchiri. cap. 71. Delet, inquit, omnino hæc oratio minima & quotidiana peccata. Delet & illa à quibus vita fidelium etiam sceleratè gesta, sed pœnitẽdo in melius mutata, discedit. Dum enim dicit delere illa peccata à quibus discedit vita iam ĩ melius mutata, omnino videtur loqui de dimissione nõ tã quo ad culpam, quàm quo ad pœnæ reatum. Et proinde in hac petitione etiam includitur sensus illorum qui per debita volunt intelligi pœnam peccato debitam.

ET NE NOS INDVCAS IN TENTATIONEM. SED LIBERA NOS A MALO. AMEN.] Pro, *inducas*, Augustinus legit *inferas*, annotans tamen quosdam codices habere, *inducas*, ac dictionem Græcam εἰσενέγκῃς vtrunque significare, quæ tamen magis significat inferre quàm

quàm inducere. Nam inducitur in aliquid etiam volēs amicus, εἰσενεγκεῖν verò magis est vt inducere in aliquid quod est inferre Latinis. Idē August. notat multos sic legere: *Ne nos patiaris induci in tentationem*, exponentes videlicet quomodo dictum sit. *Ne nos inducas.* Sic enim Cyprian. legit: Porrò his præscriptis verbis communiter intelliguntur duæ contineri petitiones, vt septem sint huius orationis petitiones, quarū duæ postremæ sic distinguuntur, secundùm Augustinum, vt priore petamus non induci in malum quo caremus: posteriore verò, liberari à malo in quo iam inducti sumus. Itaque tribus postremis petitionib. tria mala deprecabimur, præterita, futura, & præsentia. Ad quod significandum videtur in Ecclesiastico missæ officio post orationem Dominicam subiici; Libera nos quæsumus Domine ab omnibus malis præteritis, præsentib. & futuris. Piè certè & doctè in his tribus petitionibus postremis philosophatur D. August. lib. 2. de peccat. merit. cap. 4. Si ergo, inquit, desideriis concupiscentiæ carnis illicita voluntatis inclinatione consensimus, ad hoc sanandum dicimus: *Dimitte nobis debita nostra*; adhibentes remedium ex opere misericordiæ, in eo quod addimus, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Vt autem non ei consentiamus, deprecamur adiutorium, dicentes: *Et ne nos inferas in tentationem.* Deinde addimus quod perficietur in fine, cùm absorbebitur mortale à vita, *Sed libera nos à malo*. Tunc enim nulla erit talis concupiscentia, cum qua certare, & cui non consentire iubeamur. Sic ergo totū hoc in tribus beneficiis positum breuiter peti potest. Ignosce nobis ea in quibus sumus abstracti à concupiscētia, adiuua ne abstrahamur à concupiscentia, aufer à nobis concupiscentiam. Alij, vt prius dictum est, sic distinguunt postremas duas petitiones, vt priore deprecemur peccandi occasiones, posteriore afflictiones. Verùm simplicius & rectius dicetur, duas has vltimas partes vnā constituere petitionem, vt sex tātùm sint orationis huius petitiones. Hæc enim petitio; *Libera nos à malo*: cùm per aduersatiuam coniunctionem cum superiori connectatur, non rectè potest intelligi noua esse petitio à superiori diuersa, sed dicendum idem per eam rogari affirmatiuè, quod priùs rogabatur negatiuè, quemadmodum non sunt duæ diuersæ petitiones, si quis dicat: Domine ne in furore tuo arguas me, sed remitte clementer peccata mea. Semper enim in aduersatiua, secunda propositio asserit cōtrarium eius quod in priore negabatur. Videri autem potest sexta & vltima petitio quoad priorem eius partem, nō consona satis multis scripturis. David enim optat tentari à Deo, dicēs: Proba me Domine, & tēta me. Et Tobiæ dicit Angelus: Quoniam acceptus eras Deo, necesse erat vt tentatio probaret te. Et Iacobus: Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tētationes varias incideritis. Cùm ergo David cupiat tētari, cùm necesse sit eum tētari qui Deo est acceptus, cùm denique tentatio oborta gaudiorum sit reputandum, cur docemur tentationem deprecari? Pro apparētis huius difficultatis dissolutione, & petitionis istius recta intelligentia, sciendum, quod cùm tentare propriè sit, quemadmodum dictum est circa caput Matth. 4. explorare & probare aliquē, idq; & variis modis, & diuersa intentione fieri contingat, variè etiam de tentatione scripturā loqui

Psal. 29.
Tobiæ 12.
Iacobi 1.

A vsuuenit. Et quidem quod ad propositum spectat, duplex est tentatio, quædam scilicet per prosperitates & voluptates propositas, alia per aduersitates & afflictiones. Per vtraque enim hęc probatur qualis sit homo, sed alio fine per hæc tētat Deus, alio fine diabolus. Deus enim per illa tētat, tantùm vt homo sibi aliisque innotescat, diabol⁹ verò eo fine vt in peccatum hominem pertrahat: similiter mundus & caro tentat quæ sunt diaboli ministri. Itaque tentatio, dum consideratur eo fine facta quo procedit à Deo, bona est, in scripturis commendata, nec viro iusto simpliciter deprecanda. Quatenus verò consideratur cum eo fine

B quo procedit à diabolo, mala est, & omnino deprecanda. Præterea sciendum, secundùm Augustinum, non doceri nos hic à Christo precari ne tentamur, sed ne à tentatione superemur. Aliud enim est secundùm Augustinum tentari, aliud induci in tentationem, quod secundùm eum est, vinci à tentatione, idque consentiendo vel cedendo. Consentiendo, dum tentamur per suggestionem voluptatum: cedendo, dum tentamur per immissionem afflictionum. Cùm ergo, inquit ad Probam, dicimus: *Ne nos inducas in tentationem*, admonemur hoc petere ne deserti eius adiutorio; alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. Ex commentariis autem Chrysostomi & Cypriani patet satis eos intellexisse his verbis nos iussos precari etiam vt ne Deus sinat nobis tenta-

C tionem obuenire, & non solùm vt ne sinat nos à tentatione superari. Quæ quidem intelligētia simplicior est, & scripturæ magis consentiens. Nam cùm dicitur in psalmis: Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra, inductum fuisse in laqueum, nō est superatum iam fuisse à malis, sed simpliciter incidisse in mala, quemadmodū satis patet ex his quæ sequuntur. Ita etiam iubemur precari ne nos Deus inducat in tentationem, hoc est, ne sinat nos incidere in tentationem, aut tentationem nobis obuenire, idq́ue ideo secundùm Chrysostomum & Cyprianum orare iubemur, vt

D memores simus nostræ infirmitatis, nec de nobis ipsis confidentes nos tentationibus ingeramus. Quamuis enim dum incidimus in tētationes, viriliter contrà standum sit, imò eæ secundùm doctrinam Iacobi pro gaudio ducendæ sint, tamen quamdiu in eas nondū incidimus, rectè memores nostrę imbecillitatis eas deprecamur. Proinde vt perfectus & integer habeatur huius petitionis intellectus, conueniens fuerit vtramque expositionem, nēpe Augustini & Chrysostomi, simul comprehendere, vt dum dicimus: *Ne nos inducas*, &c.

E intelligamus nos precari, ne Deus sinat nos incidere in tentationem, aut ne iam tentatione occupatos sinat ab ea superari. Vtroque enim modo inducimur in tentationem. Ducimur enim in eā, cùm illa primùm nobis immittitur, ducimur deinde in eā magis ac magis, cùm illa totos nos occupat superando & perdendo. Bene autē iubemur precari, *Ne nos inducas* (quod tamen scripturæ more debet accipi, pro, ne sinas nos induci, nam propriè Deus in neutram tentationem prædictam inducit, considerando eam vt est sollicitatiua ad peccatum, quomodo de ea hic est sermo) vt intelligamus aduersarium nihil contra nos posse, nisi Deus ante permiserit, ac proinde omnis noster timor & deuotio conuertatur ad Deum, vt pulchrè

Psal. 56.
Iacobi 1.

A annotat Cyprianus. Docentur ergo hæc verba nos commonefaciunt, videlicet & infirmitatis nostræ quæ metum nobis meritò incutere debet, & præter Deum nullum nobis metuendum, quantũuis nobis potentiorem, eiusque beneficium esse quicquid à diabolo non patimur, aut quicquid nõ delinquimus. Porrò hanc precationem iussit Dominus discipulos suos specialiter orare, instante passionis suæ tẽpore, cùm dixit: Vigilate & orate vt non intretis in tentationẽ. Iam quod sequitur, *Libera nos à malo*, quomodo sit intelligendum, ex præcedenti patet explicatione, cùm, vt dictum est, idem iam petatur affirmatiuè, quod prius negatiuè petitum est. Atque hæc videri potest ratio quare hæc omissa sit à Luca, quod scilicet in superioribus verbis includeretur. Itaque sicut dupliciter inducimur in tentationem, sic dupliciter liberamur à malo. Liberamur enim à malo, dum præseruamur ne in malum incidamus. Et rursum, dũ occupati à malo, eripimur ab illo vt ne nos superet & perdat. Potest autem hic ablatiuus *malo*, accipi pro diabolo, quomodo accipit Chrysostomus, & suadet articulus Græc' *τοῦ πονηροῦ* Diabolus enim per antonomasiam rectè malus singulariter dicitur, eo quod in extremo malitiæ positus sit, irreconciliabili odio nobis & Deo contrarius, à quibus tamen læsus nõ est, atque vt ab hoc quidem singulariter liberemur, iubemur precari, vt erudiamur aduersus proximos non commoueri acerbius propter mala quæ patimur ab eis, sed ab istis in illum trãsferre inimicitias quasi in cunctorum caput & causam malorum, vt philosophatur doctè Chrysostomus. Aliter etiam rectè ablatiuus *malo*, ad rem refertur, vt accipiatur pro re quæ mala est, hoc est, malitia, qualis est occasio peccati, & afflictiones quæuis, quas docemur deprecari non simpliciter, sed quatenus mala quædam sunt, hoe est, impeditiua eius quod verè bonum est. Secundùm quem sensum hæc pars etiam explicat superiorem partem nimirum quòd tentationem non debeamus deprecari, nisi quaten' mala est. Igitur cùm quinta petitione deprecati simus mala præterita, hac sexta & vltima petitione deprecamur præsẽtia simul & futura. Ex omnibus autem quæ hactenus pro explicatione orationis Dominicæ dicta sunt, potest hoc oratio paraphrastica enarratione sic dilucidari: Domine Deus qui cùm cœlos inhabites, omnibúsque creatis imperes, tamẽ ineffabili tua benignitate dignatus es noster & esse & dici pater, non tantum ratione creationis, ob quam omnium es hominum & Angelorũ pater, nec ea solùm ratione qua olim pater vocari voluisti Israeliticæ gentis, ob peculiarem nimirum eius gentis curam, & effusam tuam in eos benignitatem, sed multò magis ob cœlestem regenerationem, qua nos, prius ex communi patre terreno Adam infœliciter semel genitos, adoptasti in filios tuos, cœlestis tuæ hæreditatis futuros participes nomen illud dignissimum quod vnigenito tuo filio priuaproprium erat, per ipsum filium nobis te per fidem agnoscentibus communicans, ac spiritu tuo misso in cordibus nostris fiduciam suggerens, vt noua iam appellatione te patrem inuocemus, & illiberali illo seruitutis timore deposito, filiali tibi deinceps seruiamus reuerẽtia, nec præter te alium iam in terris solito more patrem spectemus, postquam cœpimus te patrem habere in cœlis, fraternaq; posthac nos mutuò prosequamur charitate, qui eundem sortiti sumus patrem, ac terrenis omnibus contemptis ad cœlestia mentes erigamus, vbi te verum patrem esse cognoscimus. Qui iam duplici nomine summe es nobis colendus, ac omni gloria & laude prosequendus, videlicet quod & pater noster sis, & in cœlis habitans veluti omnium Dominus. Qui rursum duplici hoc nomine fiduciam præbes quiduis à te impetrãdi, quod iuste & salubriter à te petitur, cùm nihil nõ possis, pro tua omnipotentia: & nihilominus nobis faueas, pro paterna tua in nos beneuolẽtia. Eo nos tua dignatione filij tui, fiducia bonitatis & potẽtiæ tuæ erecti, necnon & filij tui vnigeniti, salutari præcepto prouocati, concordibus votis (sic

B enim ille nos orare voluit omnis cõcordiæ auctor & magister, sic docuit acceptas tibi fore preces nostras, & apud te efficaces) paternã tuã inuocamus benignitatem. Et quoniam & tuæ dignitati paternæ, & nostræ filiali conditioni par est, vt ante omnia & in omnibus tuam vnius quæramus gloriã, tuíque nominis celebritatem, imprimis optamus quod solũ tibi potest à nobis optari, vt nomẽ tuũ verè solum sanctissimũ, quod à plerisque omnino ignoratur, à plerísque etiã blasphematur, varijsq; modis ignominia (quantũ in ipsis est) afficitur, dono tuæ gratiæ passim sanctum habeatur, ac sanctitate eius cognita colatur ac glorificetur, vt dignũ est. Tu enim vt solus natura sanctus es atque ab õni vitij corruptione alienissimus, ita solus es

C cui ab omnibus veneratio ac gloria deferri debet, quod etsi omnes tibi debeãt, nequaquam tamen præstare possint, nisi tua gratia & ad cognitionem sanctitatis tuæ proficiant, & ad dignam eius venerationem prouocentur. Vt autem nominis tui sanctitas apud omnes obtineatur precamur & illud, vt sicut tibi soli competit regnare, qui omniũ es Dominus: ita regnum tuum in hoc mundo adueniat, quo iam noua ratione per spiritum tuum regnes in cordibus omnium, destruens regnum peccati & diaboli, qui superbè contra te insurgẽs, occulti iudicij tui permissione totum hunc mũdum tyrannica sibi vsurpare potestate aus' est. Ita autẽ

D iam regna per spiritum tuum in cordibus nostris, quãdiu mortale hoc corpus circumferimus vt illo deposito nobis contingat regnum illud tuum beatum, quo modò cũ sanctis spiritibus fœliciter regnas in cœlis. Veniat & tandem consummatissimum illud regnum tuum, quod securi filiali iure expectamus, tecũ fœliciter ab omni malo liberi, in æternum regnaturi, quando destructa morte, exutóque sua potestate diabolo, omni denique terreno principatu abolito, solus cum tuis regnabis, nullis relictis qui tuæ rebelles sint volũtati, qui vel regni tui tranquillitatem & fœlicitatẽ perturbẽt, ac nomen tuum non vel inuiti cogantur sanctum ac tremendum agnoscere. Consummatissimum e-

E nim illud tuum regnum omnibus votis optamus, non quòd præfinitum à te tẽpus anteuerti possit, sed quod sanctificationẽ nominis tui, quæ tum passim obtinebit, desideremus, quodque nobis perfectam eam fœlicitatem, quæ tum sanctis tuis continget, optemus. Porrò quò priusquam regnũ illud tuum reueletur, hic interim sanctificetur nomen tuum, ac nos hic interim cœlesti regni imitemur conuersationem, sicq; tandem tui regni mereamur esse participes, da vt quemadmodum in cœlo omnes tuæ obtẽperant voluntati, facientes quicquid iusseris, & summa cũ alacritate exequẽtes:

Mat. 26.
Mar. 14.

tes:ita in terris à nobis hominibus fiat quicquid vis,hoc est,quicquid præcepisti nobis, qui nihil præcipere aut velle potes nisi quod æquissimum est & optimum,adeò vt ideò aliquid iustum sit & bonum,quod tua voluntas sic decreuerit.Dedisti quidem pater liberam nobis faciendi quæ iussisti voluntatis potestatem,verùm hæc nostro vitio ad eam recidit infirmitatem, vt ad amandum & exequendum,maximè constãter,ex integro atque alacriter tua præcepta,non sufficiat sibi, nisi tuæ gratiæ munere præueniatur & adiuuetur cõtinuè.Hæc sunt clementissime pater præcipua nostra vota,quibus quæ spiritualia sunt bõa, eóque ante omnia à nobis optanda,toto corde desideramus.Cæterùm cùm mortali nos corpore indueris,quod vt spiritui seruire possit,quotidiano eget alimento,tuque non spiritualium tãtũ,sed & corporalium bonorum omniũ sis author, & patris proprium officium sit filiis suis victum prospicere.Deinde cùm & volueris omnium temporaliũ necessitatum solicitudinem tibi nos cõmittere, da etiã nobis filiis tuis in hac caduca vita, quãdiu dicitur hodie,panem qui è tua constitutione nobis competit.Da saltem in hac nobis die,crastino enim die te rursum orabimus,qui nos per filium tuum docuisti non esse solicitos de crastino,sed velut in diem viuere de tua prouida & potenti benignitate securos.Da autem quotidianum & essentialem panem,hoc est,facilè parabilem,& ad quotidianum victum substantiæ nostræ necessarium:neque enim cum filiis huius mundi exquisitum,superfluum,ac luxuriosum cibum requirimus,quibus vitium est carnis curam facere in desideriis & concupiscentiis eius.Da pater hunc nobis panem,vt,te donante ex iniustitia non mãducemus panem alienum,& sanctificatum de manu tua,sine omni peccato accipiamus quem iustè parauimus,sine cuius etiam munere nõ fit vt partus cibus nobis confeructur,ita vt quoties cibum sumimus,nouo munere à te nobis eum dari credamus.Cùm autem non caducam solùm hanc vitam viuamus,sed ad nouã,eámq; spiritualem tuo munere regenerati simus,multò magis à te spirituum patre flagitamus vt quotidie spiritualẽ nobis panem,qui propriè noster est, vtpote nõ communis infidelibus nobiscum,suppedites,fulciendæ animæ nostræ adeò necessarium per singulos dies,vt nisi illum quotidie dederis,qui solus dare potes,spiritus noster inopia panis deficiens,in te subsistere non valeat.Hic autem noster panis animæ substantiam fulciens,est doctrina tua Euangelica,præceptorum tuorum assidua meditatio & obseruatio,ac sacrosanctum filii tui corpus,in cibum tuis filiis relictum:quorum primũ quidem frustra nobis à doctoribus tuis proponitur,nisi tu per eos illum panem nobis dederis:secundũ quoque nõ nisi tuæ gratiæ dono assequi nobis datum est.& tertium si quis sumpserit,te non inuisibiliter illud porrigẽte,nihilo discedet vegetior quàm venerat.Porrò cùm vt bonorum omnium nobis es author,ita sis solus malorũ omnium,sine quibus à nobis in hac nõ viuitur vita, liberator:sicut hactenus optãda omnia bona à te postulauimus, ita & deprecanda omnia mala tuo munere à nobis auerti precamur. Et quidẽ imprimis ea deprecamur mala,quæ maximè mala sunt, quęq; certũ est nostra culpa iam nos incidisse,peccata scilicet quæ in te vel ignorantia,vel infirmitate humana,

A vel,quod absit,diabolica malitia commisimus,iræ tuæ & vltioni nos constituentes obnoxios.Ea indulgentissime pater nobis filiis tuis clementer remitte,non imputans nobis ad punitionem & vltionem,eis secundum iustitiæ tuæ rigorem debitam,sicut & nos ipsi tuis mandatis obedientes remittimus iniuriam iis qui deliquerũt in nos.Non enim audemus alia conditione à te delictorum nostrorum quibus tè offendimus,veniam postulare,quàm qua ipsi fratribus nostris in nos delinquentibus veniam dedimus. Impudentissima enim postulatio fuerit,si à te omnium Domino,in quem & multa & magna delinquimus, remissionem speraremus,cùm ipsi in cõseruos nostros,ac fratres,tuosq; filios indigi remittere recusemus,&
B pauca & parua ab eis in nos commissa, in quos subĩde & nos quoque peccamus,vt hic sit potius mutua veniæ permutatio quàm ignoscentia.Omnes autem oramus delictorum nostrorum remissionem, & quotidie oramus,quòd in multis quotidie offendamus omnes,nec sit qui gloriari possit mundum se esse ab omni peccato. Et tamen cùm fiducia id quotidie orare non dubitamus, quòd persuasi simus,paternam tuã misericordiam sic esse perpetuam,quomodo experimur ĩ nobis perpetuam esse miseram peccandi necessitatem, aut verius infirmitatẽ.Postremùm cùm mille nobis impendeant in hac vita peccandi occasiones, à carne,à mundo,& à diabolo, & nunc quidem prosperitate ac voluptatum suggestione,nunc vero
C iò aduersitatibus & afflictionibus solicitemur ad peccatum,nec tamen fieri possit nisi te permittẽte,vt vel à quoquam tentemur, vel tentati superemur,precamur vt qua benignitate cõmissa peccata remittis,eadem etiam non patiaris nos tali tẽtatione oppugnari quæ ad peccatũ solicitet (hãc enim nostrę imbecillitatis conscij trepidè metuimus)aut iam tentatos tentationi succumbere,sic vt vel consentiamus decepti ,vel cedamus afflicti, quin potius à malo quouis imminente nos libera,auertẽdo illud à nobis,ne veniat super nos,aut si occulto tuo iudicio malum aliquod nos occupauerit,sic nos ab eo libera,vt ab eo non deiicia-
D mur superati,nõ sinens nos tentari supra id quod possumus,sed faciens cum tentatione fœlicẽ euẽtum,vt possimus sustinere.& malum ipsum superare.Malum autem id demũ ducimus,quod quouis modo nobis impedimẽto sit ad virtutẽ,& peccati alicuius occasio sit,auocans nos à summi veríque boni adhæsione & cõsecutione. A quali quidem malo scimus nos in hac vita nõ posse omnino esse liberos,sed tamen vt quàm minimũ mali nos infestet precamur,cũ gemitu desiderãtes ad eam transferri vitam,in qua ab omni tentatione, omniq; malo liberi tecum fœliciter regnemus in
E secula seculorũ.Quæ cuncta benignissime pater, vt impleantur,ardentibus votis paternam tuã benignitatem rogamus. Amen.

Quòd autem in Græcis codicibus ante Amen, legitur:*Quoniam tuum est regnum, & potestas, & gloria in secula*,cùm à Hieronymo,Augustino,Ambrosio,& Cypriano lectũ non fuerit, apparet ex solenni consuetudine additũ à Græcis:sicut & salutationi Angelicæ quædã adiecerunt, videlicet, quia peperisti saluatorem animarum nostrarum.

SI ENIM DIMISERITIS HOMINIBVS PECCATA EORVM, DIMITTET ET VOBIS,&c.]Declarat Dominus quare re-

missionem peccatorum petendam docuerit, cum ea conditione, *sicut & nos dimittimus*, ostendens certè quantum desideret mutuam in nobis peccatorum cõdonationem, ad fraternæ charitatis conseruationem, & obtinendam peccatorum remissionem, planè necessariam, quod ex omnibus sententiis quibus nos orare præcepit, eam potissimũ commendandam & declarandam iudicauit, quæ pertinet ad remissionem peccatorum. Vnde Augustinus sermone quodam: Prætermissis omnibus petitionibus quas non docuit, illam maximè docuit, qua dicitur, *Dimitte nobis debita nostra*, &c. Non multum fuerant illa commendanda, in quibus si peccator est, vnde curetur agnoscat: commendanda cætera, in quibus si peccaueris, nõ est vnde saneris. Est autem hæc ratio consequendę re-(B)missionis peccatorũ, & æquissima, vt prius dictũ est, ita vt nemo de ea conqueri possit, cũ quisque, iudicio quo iudicauerit, iudicetur à Deo, & simul est promptissima, facillima, atque misericordissima, cùm in nostra potestate constituatur cõsequi peccatorum remissionẽ, idque à Deo quem grauius offendimus, quàm quisquam nos offẽdere possit. Porrò quòd dicitur pater cœlestis dimissurus, si nos dimiserimus proximis, intelligendum est, quemadmodum omnes aliæ similes promissiões, nisi quid aliud obsit. Non enim fornicario iniuriam aliis remittenti sua dimittentur peccata, quamdiu talis perseuerat, quamuis verisimile sit & bene sperandum, talem aliquando à Deo ob iniuriæ remissionem propter Deum factam, conse-(C)cuturum misericordiam, vt resipiscens peccatorũ suorum consequatur remissionẽ. atque ob id Dominus videtur iniuriæ condonationẽ singulariter promissionis huius priuilegio ornasse, quòd nulla sit alia ratio efficacior ad consequendum remissionem peccatorum à Deo, quàm si ipsi iniuriá aliorum remiserimus ex animo: sicut contrà nihil æquè obest ad remissionem consequendam, quàm irę & odij reseruatio. Rursum quod dicitur: *Si vos dimiseritis, & pater vester dimittet*, non sic est accipiendũ, quasi nostra remissione mercamur Dei remissionem, cùm hæc sit gratuita. Nõ enim dicitur, Si vos dimiseritis, & pater vester dimittit, sed *dimittet*, cùm scilicet illum rogaueritis. Latè autem & pulchrè hunc locum explicat Sapiens, sic scribẽs: Qui vindicari vult, à Domino inueniet vindictam & peccata illius seruans seruabit. Relinque proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluẽtur. Homo homini reseruat iram, & à Deo quærit medelam? In hominem similem sibi nõ habet misericordiá, & de peccatis suis deprecatur? Ipse dum caro sit, reseruat iram, & propitiationẽ petit à Deo? quis exorabit pro delictis illi⁹? In qua lectione nostræ literæ, præter alia in quibus non satis consentit cum Græcis, annotandum pro eo quod dicitur, Qui vindicari vult, rectius legi debere actiuè, qui vindicare vult. Est enim Græcis ἐκδικῶν id est, vindicans, vel is qui vindicat. Et pro, relinque, rectius verteretur, remitte. Est enim Græcis ἄφες, idem verbum quod hic ponitur in oratione Dominica. Nec est in Græcis, nocenti te, sed ἄφες ἀδίκημα τῷ πλησίον, id est, remitte iniuriá proximo. Sed de his videre licet nostra in Ecclesiasticũ commentaria.

Eccl. 28.

CVM AVTEM IEIVNATIS, NOLITE FIERI SICVT HYPOCRITAE TRISTES. EXTERMINANT, &c.] Eodẽ modo iá (A) auocat ab ostentatione ieiunij, quomodo supra auocauit ab ostentatione eleemosynæ & orationis, rectè doctrinam de oratione in medio tradẽs, quòd illa duas illas socias habere debet, eleemosynam & ieiunium. quas Augustinus in quodam sermone duas esse dicit alas orationis, quibus subuehitur in cœlum. Bona est enim, inquit Angelus Tobiæ, oratio cum ieiunio & eleemosyna. Hic autem primum notandum, quòd pro tristes, Græcis sit σκυθρωποὶ quod non tristitiam animi significat, sed tristitiam vultus, vt rectè verti possit, tetrici. Nõn enim fieri potest vt non sit tristis animo qui rectè ieiunat, cũ tristitiæ & mœroris alicuius gratia ieiunium suscipiatur vt in plurimum. Sed vetat Dominus ne tristitiam vultu præferamus, nec (B) id tamen simpliciter, sed ne simus tristes vultu sicut hypocritæ, qui scilicet ea intentione tristitiam vultu præ se ferunt, vt cognoscant homines illos ieiunare, quos ideo Dominus hypocritas vocat, hoc est, simulatores, siue quòd tristitiá quá vultu præferunt, non habeant in animo: siue quòd velint videri carnis suæ castigatores, sobrii & casti, cùm suo ieiunio nihil intendant præter humanam laudem. Notandum secundò, quòd pro *exterminant*, (quod verbum Hieronymus in scriptoris vitio interpretum tritum esse dicit, aliá habens significationem quam quæ ei propriè conuenit) hic Græcè est, ἀφανίζουσι quod est, corrumpunt, perdunt, vel, secundum Hieronymum, demoliuntur, atque in hac significatione ferè sem-(C)per oportet in scripturis accipere verbum exterminare dum occurrit. Sensus ergo huius loci est, quod facies suas corrumpant & obscurent, hoc est, quod natiuum faciei colorem studiosè immutent, affectato scilicet pallore, ac vultus tristi seueritate. Quod verò sequitur, *vt pareant hominibus ieiunantes, id* est, vt videantur hominibus ieiunare, (nam participium Græcorum more positũ est pro infinitiuo, sicut & postea, *ne videaris hominibus ieiunans*) non sic est accipiendum, quasi vellent videri ieiunare cùm non ieiunent, sed quòd ieiunium suum omnibus cognitum esse vellent. Vnde ad vitandam hanc amphibologiam quidam vertit, *quò conspicuum sit hominibus ipsos ieiunare*. Quòd si hypocritas vocat eos, qui cùm (D) verè ieiunent, ieiunium suum conspicuũ esse volunt hominibus, quanto magis sunt hypocritæ: qui cùm non ieiunant, volunt tamẽ videri ieiunare? quales etiam suo tempore multos fuisse deplorat Chrysostomus. Quod autem subditur, *Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua*, non sic est accipiendum, quasi vnctionem capitis & lotionẽ faciei præcipere velit Dominus ieiunanti: sed metaphorica est locutio, qua significare vult dissimulandum esse ieiuniũ. Mos enim Palestinæ terræ (vt notauit Hieronymus, & scripturæ vbique demonstrant) erat, vt qui lugerent, vnguentis & lotione abstinerent: contra verò qui lætiores erant, vngerentur, maximè in ca-(E)pite, & facies suas accuratè lauarent. Sic Dauid post ieiunium & luctum pro puero quem pepererat Bethsabee, dicitur lotus & vnctus. Sic Ruth dictum est. Lauate & vngere, & induete vestimentis cultioribus. Et mulieri Thecuitidi dixit Ionadab: Lugere te simula, & induere veste lugubri: & ne vngaris oleo, vt sis quasi mulier plurimo iá tempore lugens mortuum. Igitur quoniam vnguentis delibuti & loti nihil minus quàm ieiunare &

Mos Palæstinæ.

2. Re. 12

Ruth 3.

2. Re. 14

A re, & lugere videtur, dissimulationem ieiunij per hæc Dominus significare voluit. Itaq; nó tã quid litera significet obseruandum hic est, (quáuis ad literam obseruatum cautela sit vngere caput, & lauare faciem) quàm quid hoc loquédi modo Dominus significare intéderit. Diuus Augustinus autẽ ad mysticum confugit hic rursus sensum, intelligens tunc nos vngere caput, cũ interius lętamur méte: quia vngere caput, ad lætitiam pertinet. Lauare autem faciem, quãdo simplici & mundo intentionis oculo ieiunamus, quia lauare faciem, ad mundiciem pertinet. Alij etiam vngere caput mysticè intelligunt, per virtutum operationẽ, veluti per oleum quoddam spirituale, principale cordis nostri vngere & impinguare, vt annotauit Hieronymus. Aut oleo misericordiæ vngere & lętificare B caput nostrum Christum, qui clamat in Euangelio, Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis: quẽ sensum ponit Chrysostomus in secunda expositione, & Gregorius in homilia, addẽs: Illud enim ieiuniũ Deus approbat, quod ante oculus eius manus eleemosynarum lauat. Basilius sermone primo de ieiunio: Vnge caput tuum, & faciem tuam laua. Ad mysteria te vocat sermo. Qui vngitur, chrismate perfunditur: qui lauatur, abluitur. Ad interiores partes assume legislationem. Ablue animam à peccatis, vnge caput chrismate, vel oleo sancto, vt particeps sis Christi, & sic accede ad ieiunium. Ne demoliaris faciem tuam sicut hypocritę. Demolitur facies, cùm interior dispositio ficto habitu externo obscuratur, tecta mendacio veluti quodam velamine expanso.

Sensus mysticus. — *Matt. 25*

DOCET ABIICIENDAM CVRAM RERVM TERrenarum. Matth. 6. CAPVT XLII.

Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, vbi neque ærugo neque tinea demolitur, & vbi fures nõ effodiunt, nec furãtur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuũ. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuũ lucidũ erit. Si autẽ oculus tuus fuerit nequã, totũ corpus tuũ tenebrosũ erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quãtæ erunt? Nemo potest duobus dominis seruire, aut enim vnum odio habebit, & alterũ diliget: aut vnũ sustinebit, & alterum contẽnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ. Ideo dico vobis, ne soliciti sitis animæ vestræ quid mãducetis: neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus quàm vestimentum? Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt neque metũt, neque congregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum? Et de vestimento quid soliciti estis? Cõsiderate lilia agri quomodo crescũt, nõ laborant neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut vnum ex istis. Si enim fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Nolite ergo soliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur, hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primũ regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. Nolite ergo soliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi: sufficit diei malitia sua.

C.12.80 — C.11.49 — C.16.95 — C.12.86

NOLITE THESAVRIZARE VOBIS C THESAVROS IN TERRA, VBI ÆRVGO ET TINEA, &c.] Auocauit Dominus superiori capite à cupiditate laudis humanę, hoc verò capite, qd est secũda pars capitis sexti apud Matthæum, multis iisdẽq; inuictè vrgentibus argumentis, auocat à cupiditate possessionum huius seculi, & solicitudine habendi, docens & in hac re quàm debeant suorum mores alieni esse a moribus Scribarum & Pharisæorum qui erant auari, atque à moribus vulgi passim superflua & cupiditate & solicitudine laborantis. Et conueniẽti sa D ne ordine hæc doctrina superioribus subiicitur, non solùm quòd sicut superius, ita & hic mala cupiditas amputatur, sed etiam quod postquam dictum est de modo faciendi eleemosynam, commodè subiicitur exhortatio ad faciendum eleemosynam, idque post doctrinam de oratione & ieiunio, quæ sine eleemosyna apud Deum sunt inefficacia. Deinde quoniam in oratione Dominica iussi sumus quotidianum tantùm aut essentialem panem petere, idque hodie tantum, rectè, velut in declarationem illius petitionis, subiungitur hæc do E ctrina, superfluam & cupiditatẽ & solicitudinẽ resecans. Superius quidem etiam ad rerum terrenarum contemptum inuitauit, cum dixit. Et qui vult tecũ in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere: dimitte ei & pallium. Et qui aufert quę tua sunt, ne repetas, & his similia. Sed illic illa præcepit propter misericordiam & dilectionem etiam inimicis exhibendam: hic verò ipsum per se stabiliuit saecularium contemptum, ostendens non solum contemnendas rerum terrenarum possessiones propter eos in quos fit misericordia, sed & propter nos ipsos, adeò vt etiamsi nemo fuerit lędens, nemo in iudicium pertrahens, nihilominus præsentia contemnamus, eaque indigentibus dispensemus. Ad quod vt mentes hominum extimularet, primùm pulchra, eáque efficaci antithesi vtitur *Nolite (inquit) thesaurizare*, id est, ne reponatis vobis thesauros, &c. Quasi dicat. Si libet thesauros reponere, si animus est ditescere, agite, ostendam vobis quomodo id longè rectius assequamini quam vulgus hominum studet. Non recõdite vobis thesauros in terra, perituros vtique, & variis obnoxios periculis, sed potius in cœlo, in æternum scilicet permansuros, atque ab omni periculo alienos. Efficacissima sanè est hæc persuasio, idque duplici nomine, quemadmodum doctè ostendit Chrysostomus. Primùm quòd terrenum thesaurum ostendat facilè patere noxæ: & propterea quia terrenus est, non posse nobis esse perpetuum: cœlestem verò, tutissimum esse: & propterea quòd cœlestis sit, nobis fore cùm cœli possessione perpetuum. Quis autem non omnibus modis mallet thesauros tutos & perpetuos, quàm

periculis obnoxios, & omnino aliquando amittendos? Secundò huius persuasionis efficacia in eo relucet, quòd inde Dominus ad eleemosynã cohortatur, vnde homines sibi metuentes ab elee mosyna maximè abstinent. Cùm enim homines metuant, ne per elargitiones eleemosynarum decoquatur & perdatur pecunia, hac ratione contrà docet, tum demum maximè eam nos recondere, ac tutam nobis seruare, cùm in eleemosyna distracta fuerit, imò non solùm nos conseruare thesaurum cùm in pauperes erogauerimus, sed etiam è contrario perdere nisi erogauerimus. Similis hortatio est apud Paulum. Diuitibus, inquit, huius seculi præcipe, non sublime sapere, neque sperare in incerto diuitiarũ, sed in Deo viuo, bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamẽtum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. Porrò thesaurizare thesauros in terra, non est solum eos in terra de fossos recondere, sed quomodolibet terrenas facultates hic in mundo colligere, aut collectas apud se seruare. Thesaurizare autem thesauros in cœlo, est apud Deum cõparare & colligere futurorum premiorum merita. Quod quidem speciatim fit per eleemosynarum largitionem, generaliter verò per quævis opera bona, vt thesaurizare in cœlo, sit diuitem fieri in operibus bonis. Hic verò dum ad thesaurizãdũ in cœlo Dominus cohortatur, videtur specialiter de ea locutus thesaurizatione quæ per eleemosynas fit, vt patet ex eo quod cùm Lucę 12. similib. verbis ad thesaurizandũ in cœlo cohortetur, præmittat de eleemosyna, dicẽs: Vendite quæ possidetis, & date eleemosynã. Facite vobis sacculos qui nõ veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, quò fur nõ appropiat, neque tinea corrumpit. Sic & per eleemosynam thesaurizare docuit Tobias filium suum, dicens: Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiã exiguum libenter impartiri stude. Præmiũ enim bonũ tibi thesaurizas in die necessitatis. Et postea Angelus Tobiæ: Bona est, inquit, oratio cũ ieiunio & eleemosyna, magis quàm thesauros auri recondere. Ideóque & Psalmista de viro iusto dicit: Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Et: Fœneratur Domino qui miseretur pauperis. Notandũ autem, quod Dominus indicaturus incertitudinem terrenorum thesaurorum, tria ponat, secundùm tres diuersitates diuitiarũ. Metalla enim ærugine, vestes tinea demoliuntur. Sunt autem alia, quæ neque æruginem, neque tineam timent, vt lapides pretiosi, & ideo ponit generale detrimentum, scilicet fures. Sciendũ tamẽ quòd pro illo, ærugo & tinea demolitur, Græcè est σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει. Dictio autem σὴς non ærugine significat, sed tineã potius, vt ex omnibus illis locis patet, vbi nos in veteri testamento tineã legimus. Nam ibi Græca semper habent σὴς, & apertissimum id quidem est ex illo Ecclesiastici: De vestimentis procedit tinea, vbi Græcè est dictio σὴς. & ex illo Iacobi: Vestimenta vestra à tineis comesta sunt, vbi Græca habẽt ἱμάτια σητόβρωτα. Dictio verò βρῶσις, significat propriè comesturã, vel comestionem. Vnde alia litera habet: *Vbi tinea & comestura exterminant*, quæ lectio est apud Cyprianum li. 3. ad Quirinum, & in secunda expositione Chrysostomi, vbi locus iste sic explicatur: Omnia bona mundi triplex tollit interitus. Aut enim

1. Timot. ultim.

Tobiæ 4.

Tobiæ 12.

Psal. 111.

Prou. 19.

Eccl. 42.

Iacobi 5.

A à semetipsis veterascunt & tineant, sicut vesti mẽ te, aut ipsis dominis luxuriosè viuentibus comeduntur, aut ab extraneis, vel dolo, vel vi, vel calũnnis, vel quolibet alio iniquo modo diripiũtur, qui omnes fures dicũtur, quia per iniquitatẽ festinãt aliena facere sua. Quidam verò Græci sic distinguunt inter σὴς & βρῶσις vt σὴς sit vermis, qui vestib. aliisque possessionib. innascitur: βρῶσις verò putrefactio, qualis est rubigo, omnisq; similis corruptio rei ab ipsa re nata. Sed probabilissimũ est quod indicat Theophylactus, vt σὴς referatur ad vestes, βρῶσις verò ad cibos. Sic em̃ ille distinguit, vt nos quidem legimus eũ nobis versum: Ærugo & tinea corrumpunt cibos & vestes, fures autẽ surum & argentum. Lucæ autem 12. solùm tineæ fit mentio, pro quo ibi ponitur σὴς.

B VBI ENIM EST THESAVRVS TVVS, IBI EST ET COR TVVM, &c.] Græcè non *thesaurus tuus*, nec, *cor tuum*, sed, *thesaurus vester*, &, *cor vestrum*. Nec habent Græca, *est cor tuum*, sed *erit*. Atque sic legitur apud Lucam: *Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit*. Alterum hic iam Dominus argumentum profert, a thesaurizando in terra auocans, ad thesaurizandum verò in cœlo prouocans, quod argumentum petitum est à prouerbiali sententia, quales plurimum semper veritatis obtinent & efficaciæ. Omnino enim videtur prouerbialis tunc fuisse sententia, quemadmodum & hodie est: *Vbi est thesaurus, ibi & cor*. Et quidem hac sententia idem iam agit efficacius, quod prius egit ostensione dãni thesauri terreni, & lucri thesauri cœlestis, significans iam quòd etiãsi tutus permaneret in terra repositus thesaur⁹, nec illo tutior esset thesaurus cœlestis, non paruum tamen consequatur homo incommodum si thesaurizet in terra: magnũ verò econtrariò bonũ, si thesaurizet in cœlo. Porrò cùm non totum quod intelligi Dominus voluit, verbis explicetur, potest argumentum totum explicari hoc modo: Meritò negligere debetis thesaurizandi in terra studiũ, & contrà potius intẽti esse studio thesaurizandi in cœlo, etiamsi eque dizimus de securitate thesauri cœlestis, & periculis thesauri terreni, nõ ita sese haberẽt, eo quòd secũdùm verissimam sententiam prouerbij vice vulgò iactatam, *vbi est thesaurus vester, ibi & cor vestrum erit*, quare si in terra thesaurizaueritis, simul cum thesauro vestro cor vestrũ fixũ erit in terra, quo nihil potest esse vel iniquius, vel infœlicius. Quid enim iniquius & magis indignum, quàm mentẽ, quæ naturæ cœlestis est, terræ affixam esse, ac vos qui cœlestem habetis patrem, & ad cœlestia vocati minimente totos addictos caducis huius mundi rebus? Quid infœlicius, quàm diuinã hominis mẽtem tali subiectam esse seruituti & tyrannidi, vt terrenis rebus alligata nõ possit ea exequi, quæ eius sunt propria, diuinis scilicet rebus intendere & occupari? Quòd si verò contrà in cœlo fuerit thesaurus vester, iam vobis etiamnũ in terra corpore detentis, mẽs vestra tota in cœlo erit, in quo vt iam mens vestra degat & fixa sit, meritis diuina conditio requirit, & vocatio vestra, si modò velitis promissiorum cœlestium præmiorum aliquando esse participes. Et profectò, si nihil aliud, hoc vnum satis esse debebat ad eximendam nobis omnium rerum mundi cupiditatẽ, quòd animus (hũc enim per cor hic significat) qui Deo, æterno bono, oblectari debebat, prorsus alligetur nihili huius

Luc. 12.

C

D

E

huius seculi rebus. Quæ enim miseria, quódve tormentum simile, quàm si homo ita dementaretur, vt sciens humanos cibos salubriores & delicatiores, nô posset tamen nisi stercoribus vesci & oblectari?

LVCERNA CORPORIS TVI EST OCVLVS TVVS. SI OCVLVS TVVS FVERIT SIMPLEX.] Græcè non est *corporis tui*, & *oculus tuus*, sed absolutè, *Lucerna corporis est oculus*, quæ absoluta sententia plus habet gratię & dignitatis. Est enim sensus: Quod lucerna est in domo, hoc est oculus in corpore, non in tuo solùm, aut in meo: sed in quouis hominis aut animãtis corpore. Ex qua generali sententia iam infertur singulare quod erat docendum; *Si ergo oculus tuus fuerit simplex.* Nam coniunctionem illatiuam, ergo, & Græca habent & Augustini lectio. Est autem totus hic Domini sermo parabolicus & metaphoricus, quo per conditionem oculi corporalis ostendit conditionem oculi spiritualis, hoc est, mentis: quare primùm videndũ quomodo litera conueniat oculo corporali, ac deinde quomodo eadem illa applicãda sunt oculo spirituali. Nõ enim quoniam Dominus oculum vocat simplicem & nequam, ideo non potest ad literam intelligi Dominus locutus de oculo corporali vt quidam argumentantur. Nam etiam oculus corporalis rectè dicitur simplex, quia scilicet purus, vt exponit Hieronymus, nec habens admixtionem alicuius humoris impedientis & perturbantis visũ. Et quanquam Latina dictio, *nequã*, non bene conueniat oculo corporali, Græca tamen dictio *πονηρός*, id est, malus, peruersus, rectè dicitur de oculo corporali qui vitiatus est. Verum tamen est quòd Euãgelista illis sit vsus dictionibus quæ oculo spirituali magis conueniunt quã corporali, vt intelligeremus transitum debere fieri ab oculo corporis ad oculum mentis. Oculus ergo corporalis, est lucerna corporis totius, hoc est, fungitur vice lucernę, quia sicut lucerna lumen præbet volẽtibus quid agere, sine quo nihil rectè agere possent: ita oculus omnibus membris corporis veluti lumen prębet, vt possint singula suis ritè fungi officiis. Si ergo oculus corporis fuerit purus, totum corpus erit lucidum, quia vniuersa corporis membra ita illuminabuntur, vt possint singula rectè sua peragere officia. Si verò oculus fuerit vitiat⁹ & deprauatus, eius vitium cedet in totius corporis perniciem, quia omnia eius membra versabuntur in tenebris, hoc est, nullum clare & nõ impeditè suum munus obibit, sed velut in tenebris totũ corpus palpitabit & errabit. Porrò parabola hæc varie transfertur ad oculum mentis, propter quem certum est exemplũ istud de oculo corporali Dominum attulisse. Chrysostomus enim per oculum intelligit mentem ipsam, quæ hoc est animæ, quòd oculus est corpori. Hæc si fuerit pura, erit etiã totum corpus lucidum, hoc est, etiã omnes vires & operationes hominis erunt claræ, & à peccato puræ. Si verò mens ipsa quæ reliquis viribus ex se se tenebrosis lumen præbere debet, quæq; omnium operationum est causa, fuerit vitiata, omnes animæ vires tenebrosæ erunt, quia nihil rectè agẽt, omnésque operationes erũt tenebrosæ, quia tenebris peccatorum inuolutæ, & lumine rectæ rationis destitutæ. Iam quod sequitur, *Si ergo lumen quod in te est, &c.* hũc habet sensum: Si ergo mens quæ data est ad hoc vt animam totã illuminaret, fuerit tenebrosa, reliquæ animæ vires quæ ex sese sunt tenebrosæ, quàm tam erunt tenebrosæ totæ, hoc est, quàm multipliciter & grauiter omnino versabuntur in tenebris peccatorum? Hanc autẽ generalem doctrinam, quæ variis locis deseruire posset, Chrysostomus præcedẽtibus sic intelligit subiunctam, vt per eam demonstraretur quantũ malum sit cor habere defixũ in terra. Quoniam enim dixit: *Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum*; significans cor eorum defixum esse in terra qui thesaurizant in ea, ostendit deinceps ab externis rebus sumpta similitudine quantũ hoc sit malum, nempe quòd mente, cupiditate rerum terrenarum quibus affixa est, corrupta & maculata, ac ob id claritate sui luminis destituta, omnes iã reliquæ hoĩ vires efficiuntur magis tenebricosę, omnésque operationes peccatis magis inuoluuntur. Qui enim (vt habet Paulus) volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueũ diaboli, & desideria multa, inutilia & noxia, quę mergũt homines in interitum & perditionem. (1.Tim. 6.) Secundùm Augustinum autem per oculum intelligitur intẽtio hominis, quæ si munda est & simplex, nihil quàm Deũ respiciens, omnia opera nostra quæ secundùm eam operamur, clara sunt & lucida: si verò sordidata fuerit appetitu rerũ temporalium, tenebrosa erũt omnia opera nostra; quantumuis in speciẽ lucida & bona, omnésque similiter animæ vires tenebris replebuntur. Secundùm quam intelligẽtiam hæc Saluatoris doctrina referri potest ad superiora, hoc modo, vt quoniam superius docuit thesaurizandum in cœlo per eleemosynarum largitionem, iam doceat Dominus quod qui eleemosynas faciunt, cor debeant habere ad Deũ, & simplici intentione eas facere. Sic enim hæc doctrina refertur ad superiora in 2. expositiõe Chrysostomi, quanquam etiam ibi per oculum mens intelligatur. Proinde intelligi etiam potest hęc doctrina referri & ad id quod imediate præcedit, secundùm eum modum qui supra ex Chrysostomo ostensus est, & simul ad omnia quæ in 4. capit. Matthęi dicta sunt de modo & intẽtiõe eleemosynæ, orationis & ieiunij. Omnia autem hic concisè dicta sunt, multaque relicta sũt intellectui auditorum, siue quòd sic loqui magnã præ se ferat autoritatem dicentis, & soleat mire audiẽtibus cogitationem mouere, aculeósque non vanos in mentibus illorum relinquere, siue quòd Euãgelistę breuiter perstringere voluerunt quæ à Domino apud vulgus dicta erant fusius. Non enim Euangelistæ conscribere instituerant singula Domini facta & dicta, sed breuem tantùm commentarium dictorum & factorũ Domini, idque in multis miscellanee, non seruato dictorum & factorum ordine. Cæterùm quòd hic dicitur; *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit:* non sic est intelligendum, quasi nihil erroris aut peccati sit in eo qui mentem habet puram, sed quòd nihil horum sit dominaturum ei, & absorbendũ sit à predominante luce, quicquid adhuc remanet tenebrarum, ratione cuius Ephesiis scribens Paulus dicit, Eratis aliquando tenebrę, nunc autem lux in Domino. (Ephes. 5.)

NEMO POTEST DVOBVS DOMINIS SERVIRE. AVT ENIM VNVM ODIO HABEBIT, ET, &c. Iam tertio alio argumento, à diuitiarũ studio auocat, superioribus etiam efficaciore, quo simul excludit cogitationem, qua quis

obuiam ire dictis posset. Cogitare enim quidam poterant, quid si & in cœlo & in terra thesaurizemus, sicque cor & in cœlo & in terra habeamus? sic enim videbimur non incidere in dãna tenebrarum. Huiusmodi ergo cogitationi his verbis apposite Dominus respondet, ostendens non posse animum in diuersa esse distractum, & simul ostendens quantum malum sit studium pecuniarum, & contrà quantum lucrum, illatum contemptus, eo quòd propter pecunias doceat nos ex Dei seruitute excidere, & indigno seruitutis iugo subiici, & contrà pecuniarum cõtẽptu tota illi nos mẽte & dilectione posse coniungi. Non autem statim apertè & nude dixit: *Non potestis Deo seruire & mammonæ?* sed priusquam illud inferret, generalem præmittit sententiam apud omnes vulgatam & receptam. Videtur enim etiam hæc sententia: *Nemo potest duobus dominis seruire*; desumpta à Domino e sententiis prouerbialibus apud vulgum receptis, & proinde non est specificãdum qui sint illi duo Domini, quibus nemo dicitur posse seruire, eósque esse Deum & mammonam, vt expressit diuus Augustinus. Generalis est enim sententia, ex qua cõcluditur quod erat ostẽdendum; *Non potestis Deo seruire & mammonæ.* Nec necesse est subintelligere aut addere dominis contrariis, eo quòd Dominus hanc sententiam assumpserit, vt vulgò iactabatur, qua significabatur, nõ facilè reperiri posse duos tã commodis moribus, támque voluntate vnanimes, vt idẽ seruus duobus possit satisfacere, & pari studio seruire. Itaque satis habuit Dominus hãc sententiã in vulgo veram esse, & vt in plurimũ aut semper sic vsuuenire apud homines. Porrò illud; *Aut enim vnum odio habebit*, &c. in quo videtur vnius & eiusdem esse repetitio, cùm satis fuisset dicere: aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, vt bene intelligatur, oportet per vnũ, in vtroque membro certum aliquem quem voles ex duobus intelligere demõstratum, & similiter per alterum intelligere vtrobique secundũ ab eo quem mente concipimus demõstratum per vnum. Ad quod significãdum vtriq; dictioni videtur apud Græcos additus articulus τὸν ἕνα, τὸν ἕτερον. Itaq; hic est sensus: Aut enim hunc odio habebit & alterum diliget: aut contra illum sustinebit, & alterum contemnet. Adeò autem fusè hæc à Domino sunt dicta, vt id cuius similitudinem explicant, animis auditorum magis infigeret. Aut secundùm Chrysostomum ideo vtramque hanc partẽ Dominus posuit, vt ostenderet facilem esse ad meliora mutationem. Ne enim quis diceret, semel sum seruitio pecuniarum subiugatus, ostendit non esse impossibile conuerti, & quemadmodum inde huc ventum est, ita hinc quoque illuc posse reuerti. Secundùm quosdam geminatio ista significat duplex seruitutis genus. Nam quidam seruiunt liberaliter & sponte, quidam seruiliter & coactè. Si ergo spontè seruiat, vnum Dominorum odio habebit, & alterum diliget. Si verò coactè, vnum sustinebit; & alterum contemnet. Augustinus verò vnum & vnum, ad mammonã referens: alterum & alterum verò ad Deum, sic explicat: Aut mammona odio habebit, & Deum diliget: aut mammona sustinebit, & Deum contemnet. Ideóque vult in secunda parte non esse dictum: Aut vnum diliget, & alterum odio habebit, sed sustinebit & contemnet, quod durũ patiatur Dominum quis-

A quis seruit mammonæ, nec Deum quisquam proprie odisse potest. Verum, vt dictum est, hic sermo Domini generalis est, nõ explicandus de duobus aliquibus certis dominis. Deinde Pro illo; *vnum sustinebit*, aut, vt legit Augustinus, *vnum patietur*, Græce est τοῦ ... ἀνθέξεται, quod magis est, vni adhærebit. Nõ enim hic ponitur actiuum ἀντέχω quod sustineo significat, & tolero, sed deponens ἀντέχομαι, quod cum genitiuo constructũ significat adhærere, vnde est τῶν βιβλίων ἀντέχεσθαι, id est, libris adhærere & affixũ esse. Est ergo hic totius huius loci sensus. Scitis vulgò celebratũ adagium, ac experientia multa comprobatum, Neminem posse duobus dominis rectè seruire, quod nũ facilè duo reperiantur moribus tam similibus &
B commodis, vt vtrique quis satisfaciat, aut pari affectu sit addictus. Si enim sit cui duo contingant Domini, is vel morum vel imperiorum diuersitate offensus, vel non sustinẽs affectum suum in vtrumque pari studio ferri, aut vnum eorum odio habebit, & alterum diliget: aut contrà illum amplectetur, ac sustinebit, & istum contemnet. Ita & scitote nõ posse vos, quantumuis id plerique frustra conẽtur, Deo simul & mammonę seruos esse, maximè cùm sint hi duo domini inter se summè contrarij, & contraria planè iubẽtes, adeò vt qui vnum eorum diligit, alterum necessariò odio habeat: & contrà qui vnum eorum odio habet, alterum diligat. Proinde videte, quantum malum sit
C diuitiarũ studium, cùm & Dei seruitio vos excludat, cui profectò supra omnes seruire, necessariũ pariter ac commodũ est vobis, & tam indigno vobis domino seruire compellat, ac grauissimam mammonæ tyrannidem subire. Videte vtrum domunum amplecti malitis, nam vtrique seruire nõ potestis. Est autem, mammona, dictio Chaldaica, significans idem quod Græcis πλοῦτος, hoc est, diuitiæ. Vnde & lingua Punica Mammon dicitur lucrũ, teste Augustino. Bene autẽ Dominus mãmonam veluti dominum quendam componit cũ Deo, tum vt indicaret studiũ huius esse verã seruitutem, tam indignam libera & generosa natura hominis, quam ea dignior est mammona, res scilicet mortua, terrena, & cui homo dominari deberet: tum vt indicaret eos qui studio pecuniarũ oc-
D cupantur, mammonam sibi pro Deo colere, quomodo & Paulus auaritiam vocat idolorum seruitutem. Non dixit autem Dominus: non potestis Deo placere & habere diuitias. Nihil enim vetat Christianũ habere diuitias, si eas habeat vt habuerunt Patriachæ, hoc est, si eis non seruiat, sed imperet, & dominetur. Seruit autem eis qui animum suum illis apponit, qui earum gratia facit fere quicquid facit, qui ab eis pendet, & fœlicitatẽ suam hinc sperat, qui cum recta ratio dictat, nõ expẽdit eas in Dei gloriam, in sua & proximi vtilitatem, qui per fas ac nefas congregat, nihil graue ducens, modo liceat lucrum facere.

IDEO DICO VOBIS, NE SOLLICITI SITIS ANIMAE VESTRAE, QVID
E MANDVCETIS, &c.] Ex his quæ superius dicta sunt de non thesaurizando in terra, & non seruiendo mammonæ, infert Dominus etiam solicitudinem rerum necessariarum abiiciendam esse, obuians cogitationi quãiam auditis prædictis cogitare quispiam posset: Non est animus thesaurizare in terra, nec cor in terra fixum habere, sed nec seruire mammonæ, hoc est, penitus

penitus me congerendæ pecuniæ addicere volo. Tantùm solicitus sum pro his quibus ad vitā sustentandam opus est. An etiam hic quicquam iniquè à me cōmittitur? Rursum etiam excludit præceptum necessitatis humanæ, quo plerique escu sare solent auaritiæ suæ morbum, dicentes sese consulere fami & nuditati: illi, inquam cogitatio ni respondet, & hunc prætextum excludit, dum inferendo ex superioribus dicit: *Ideo dico vobis, ne soliciti sitis*, &c. significans huiusmodi solicitudinem etiam cor in terra figere, & proinde lucernam mentis vitiare, pertinere etiam ad seruitutem mammonæ, ac proinde Dei puram seruitutem impedire. Sic ergo istud ex superioribus infertur: Cùm cauendum sit, ne corde in terra defixo, oculus mentis corrumpatur, ac vni Deo sit seruiendum, non satis est non incumbere congerendis diuitiis, sed etiam excutere oportet vulgarem hanc hominum solicitudinem rerum ad victum & vestitum necessariarum, eo quòd & hæc cor hominis terrenis infigens, oculum mentis vitiet, ac obscuret, atque ad seruitutem mammonæ pertineat, vt eam plerique suæ auaritiæ prætextū faciunt, & synceræ seruitutis Dei impedimentum præbeat. Obseruandum autem hic Dominum in principio quidem non intulisse hunc sermonem de excutiēda solicitudine. Sic enim onerosus fuisset & importunus: sed priùs miseriam ac distentionem animi de pecuniæ amore nascētem ostendens, tum deinde intulit de abiicienda solicitudine sermonem, vt iam eisdem de causis quibus pecuniarum amor facilè cognoscitur esse perniciosus & noxius, etiam solicitudo necessariorum cognosceretur esse mala. Cumque sciret Dominus solicitudinis morbum in omnium fere mentibus nimis hærere, non satis fuit ex superioribus inferre, nō oportere nos esse solicitos, sed multis, idq; efficacibus argumentis prosequitur solicitudinis huius vanitatem, & indignitatem ostendere. Cum autem homo ex duabus sit compositus partibus, anima scilicet & corpore, & ob id duplex solicitudo homines teneat, eorum scilicet quæ ad animam in corpore sustentandam sunt necessaria, & eorū quæ sunt necessaria tegendo corpori, vtramque simul solicitudinē similibus resecat argumētis. Illud tamen quod dicit, *ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis*; non sic est accipiendum, quasi anima indigeat cibo ad sustentationem, cùm sit incorporea, secundum Chrysostomū, cōmuni more hoc Dominus locutus est, quòd etsi anima alimentis non indigeat, tamen vt in corpore permaneat, alimentis indiget à corpore sūptis. Aut secundùm Augustinum, anima more scripturæ & phrasi Hebraica pro vita ponitur, quemadmodum & illud; Qui amat animam suam, perdet eam. Porrò priusquam argumenta quibus Domi nus vtitur, declarentur, videndum qualis solicitudo hic prohibeatur. Fuerunt enim olim hæretici quidam dicti Euchitæ, à precibus quibus instāter vacabant, qui teste Augustino de hæresibus, opinabantur, inducti his verbis Domini, non licere monacho sustentandæ vitæ suæ causa aliquid operari, quales fuisse quosdam monachos etiam tēpore Augustini testatur libellus de operibus monachorum ab eo æditus. Quos malè intellexisse hunc locum, nec omnem solicitudinem prohibitam esse, multæ docent scripturæ. Nam & Paulus manibus laborabat vt victum sibi & aliis pararet.

Quæ solicitudo prohibeatur.

Act. 20. 2. Thes. 3.

A & Ephesiis scribens, præcepit vt qui prius otiosi erant, laborarent operantes manibus, vt haberēt vnde tribuerent necessitatem patiēti. Et ad Galatas dicit se solicitum fuisse, vt quod de promissione pauperum qui erant in Hierusalem, Petrus, Iacobus & Ioannes ei commendauerāt, exequeretur. Itaque Diuus Augustinus & in secundo libro super sermonem Domini in monte, & libr. de operibus monachorum, vult hoc loco Dominū eam prohibere solicitudinem, qua ideo quis Deo seruiret, vt quæ ad victum & vestitum pertinēt, sibi compararet, veluti si quis Euangelium prædicaret eo fine, vt hinc victum sibi pararet. Hoc est secundùm Augustinum, prohiberi talis solicitudo, qua quis vitæ necessaria, veluti finem suarum omnium operationum præstitueret, & prius haberet victum & vestitum comparare, quàm regnū Dei quærere. Verùm ex toto contextu patet non solum hanc solicitudinem planè malam Dominum hic reprobare, nec rursum solùm solicitudinem superfluam, qua quis scilicet plus quàm necesse est, solicitus esset sibi comparare. Nam hanc satis resecauit suprà, dum præcepit non thesaurizare in terra. Sed omnem solicitudinem anxiam & timidam rerū quarumuis necessariarum. Solicitudo enim variis rationib. potest esse vituperabilis. Et primùm quidem si sit inordinata, videlicet si præpostero ordine pro quibusdam rebus simus soliciti, vt si quis euangelizet propter parandum cibū. Secundò, si sit superflua, vt si pro pluribus simus soliciti, quàm necessitas vel honestas personæ postulauerit. Tertiò, si sit præoccupata, vt dum hodie de his summus soliciti, quæ futuro tempore sunt curanda. Quartò, si sit anxia & timida, vt dum quis variis in seipso distrahitur cogitationib. de futuro operationum & laborum suorū euentu, metuens ansie ne non consequatur quod erit vitæ necessarium, aut quod expectat. Atque à duobus his postremis solicitudinis vitiis hic Dominus potissimum vult dehortari, & prius quidem ab anxietate solicitudinis, deinde verò etiam à solicitudine præoccupata, cùm subiicit: *Nolite ergo soliciti esse in crastinum.* Huiusmodi enim solicitudo ansia & præoccupata de rebus temporalibus, mala est, tum quòd declarat hominem destitutum esse debita fide diuinæ prouidentiæ, tum quòd terrenis rebus faciat animum hominis nimis esse addictum. Nec solùm ansia illa solicitudo vituperabilis est, dum in rebus temporalibus occupatur, sed etiam in rebus spiritualibus, cùm æquè tunc arguat diffidentiam diuinæ bonitatis. Vnde Paulus huiusmodi anxietatem & timiditatem in omnibus rebus volens abesse, dicit: Nihil soliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cùm gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et Petrus: Omnem, inquit, solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. Laudabilis autem est solicitudo, qua quis secundùm exigentiā rei quę curanda est, diligentiam adhibet perficiendi illud. Atque huiusmodi solicitudo ad distinctionem solicitudinis quæ hic & in Apostolorum sententiis superioribus prohibetur, rectè vocatur solicitudo diligentiæ, nec propriè est solicitudo dicenda, sed potius diligentia. Itaque laudabilis est etiam terrenarum rerum solicitudo, qua quis diligens est pro parandis ad vitam necessariis, operando manibus, sic tamen vt non plura quærat

B

C

D

E

Ephes. 4.

Galat. 2.

Quatuor de causis vituperatur solicitudo.

Solicitudo de anxia & præoccupata.

Philip. 4.

1. Pet. vl.

Laudabilis solicitudo diligētia.

quàm necesse est, aut non praepostero ordine quaerat, sed vt habens vitae necessaria, commode Deo & proximis seruire possit. Ad hanc solicitudinem, aut potius sedulitatem, adhortatur Sapiens exemplo formicae. Verùm sicut maior diligentia adhibenda est in rebus spiritualibus quàm temporalibus, & rursum laudabilior est diligentia qua quis prospicit alienae indigentiae quàm propriae: ita etiam huiusmodi solicitudinem scriptura magis commendat & praecipit. Hinc Paulus: Solliciti, inquit, seruate vnitatem spiritus in vinculo pacis. Ephes.4. Et se dicit solicitum fuisse, vt prospiceret pauperibus qui erant in Hierusalem. His tamen locis non est ea dictio, quae hoc loco, sed verbum σπουδάζω, quod proprie significat studere & diligentem esse. Hic verò est μεριμνᾶν, quod propriè significat corde anxium & distentum esse ob aliquam rem. Deriuatur enim τὸ μέριμνα ἀπὸ τοῦ μερίζειν τὸν νοῦν, aut ὡς μερίδνα conuersione τοῦ δ in μ, vnde verbũ μεριμνάω. Vnde propriè significat internã illã cogitationẽ circa varia distractã nõ externã diligẽtiã quã σπουδάζω significat. Hinc in multis locis apud Paulũ, vbi nos legimus, solicitudinẽ, vel solicitũ, Graecè est σπουδὴ, & σπουδαῖος, vt cùm dicitur: Qui praeest in solicitudine. Et eodem capite: Solicitudine non pigri. Et: Ecce secundùm Deum contristari vos quantã in vobis operatur solicitudinem. Et: Abundatis fide, spe, & sermone, & scientia, & omni solicitudine. Et eodem capite: Gratias ago Deo meo, qui dedit eandem solicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cùm esset solicitior, sua voluntate profectus est ad vos. Et rursum. Misimus cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis saepe solicitum fuisse, nunc autem multo solicitiorem. Et ad Heb. Cupimus vnumquemque vestrum eandem ostentare solicitudinem. Sic & Lucae 7. Rogabant eum solicitè; Graecè est σπουδαίως. & 2. Timoth. 1. Solicitè me quaesiuit, σπουδαιότερον ἐζήτησε, studiosius quaesiuit me. Et cap 2 Solicitè cura teipsum probabilem exhibere, pro solicitè cura, Graecè est σπούδασον, id est, stude & diligens sis. Semel tãtùm, quod sciam, apud Paulum occurrit vocabulum μέριμνα in bonum, vt 2. Corinth. 11. Solicitudo omnium Ecclesiarum. Sic & verbum μεριμνάω in bonum accipitur, ad Philippenses 2. Neminem enim habeo tã vnanimem, qui syncera affectione pro vobis solicitus sit. Vbi Graeca habent, τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Correspondet autem solicitudo & μέριμνα, vt vitium notat & malitiam aliquam aut afflictionẽ animi, verbo Hebraico דאג Daag, quod ponitur Hierem. 17. vbi legimus: In tempore siccitatis non erit solicitum. Et 42. Fames pro qua soliciti estis adhaerebit vobis. Et Ezech. 12. Panem suum in solicitudine comedent.

Rom. 12.
2. Cor. 7.
2. Cor. 8.

NONNE ANIMA PLVS EST QVAM ESCA, ET CORPVS PLVS QVAM VESTIMENTVM?] Solicitudo al cuius vana ostenditur ex duobus. Primò, si habet aliquem qui & paratus sit & sufficiat illi in omnibus prospicere, quod rursum ex duobus colligitur, nimirum si is maiora praestiterit, quàm sint ea pro quibus solicitudo habetur, aut si is extraneis & minus dilectis ea subministret, de quibus ille solicitus est. Secundò, vana comprobatur solicitudo alicuius, dũ de his quae est solicitus quae in ipsius non sunt potestate, quaeque solicitudine sua assequi non potest. Itaque Dominus his omnib⁹ argumẽtis auocat à solicitudine cibi & vestimenti. Et primùm quidem duobus argumentis ostendit nos habere qui & paratus sit & potens prospicere victum & vestimentum, priùs quidem ostendens, maiora Deum patrem nobis praestitisse. *Nonne*, inquit, *anima plus est quam esca*, &c. quasi dicat, (est enim interrogatio.) Si Deus nobis sine merito & labore nostro animam & corpus vltrò largitus est, an non etiam cibum & vestimentum largietur, quae illis multo sunt minora, maximè cùm illa sic condiderit, vt istis indigeant? Qui enim maiora praestitit, declarauit se & minora praestare & posse & velle. Qui animam & corpus esse dedit, vtique & ea dabit sine quibus illa voluit non posse subsistere. Nisi enim voluisset conseruare quod erat, non creasset vt esset: quòd autem sic creauit vt per escam & tegumentum conseruetur, necesse est vt det ei illa quamdiu vult esse quod fecit. Et haec quidem ratio communis cibo & vestimento, sumpta est à maiori. Sequens verò ratio cibo propria, sumitur à minori. Ostenditur enim etiam nobis Deum velle prospicere de cibo, quia illum largitur volatilibus coeli. In qua ratione cauendum ne intelligamus Dominum nos voluisse monere ne meteremus, neque seminaremus, neque congregaremus in horrea, cùm praeceptum sit à Deo homini: In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Gen. Sed intelligendũ est Dominum voluisse, vt nos respiciendo ad Dei prouidentiam circa pastũ auium, anxiam animi solicitudinem excuteremus, certò persuasi quòd cùm Deus illarum conditor, noster verò etiam pater, illas pascat citra illarum laborem, dum tantùm id faciunt ad quod naturae instinctu impelluntur, etiam nos sit multo magis pasturus, dum id facimus quod ex eius voluntate & praecepto nobis incumbit, adeo vt si ex eius voluntate aliis melioribus operibus intenti simus, quàm iis quae ad victum parandũ directè ordinantur, qualia sunt serere & metere, metuere tamen non debeamus ne nobis non serentibus, nec congregantibus in horrea, desit vnde viuamus. Consistit autem vis huius argumenti non solùm in comparatione hominum ad aues, sed etiam in diuersa dispositione & relatione Dei ad vtrosque, quam indicat, cùm dicit: *Et pater vester coelestis pascit ea*. Non enim dicit: Et Deus pascit ea, sed, *pater vester & coelestis*. Cùm enim dicit, *& pater vester*, significat Deum qui volatilia pascit: cùm illorum tantùm sit Dominus, non pater, multo magis nos, quorum etiam pater est, pasturum, cùm proprium patris officium sit, filiis alimenta prospicere. Cùm verò, *coelestis*, dicit, id sanè rectè intelligitur significare, non putandum esse, patrem nostrum eo quòd coelestis est, se indignum ducere temporalia & terrena nobis dispensare, cùm nec indignum se putet prouidentiam suam extendi ad volatilia. Simul etiam his verbis Dominus philosophorum commenta demolitur, qui negabant Dei prouidentiam in istis inferioribus metuentes ne diuina prouidentia violaretur, si ad haec se inferiora demitteret, propter quod videtur Theologus appellasse Aristotelis parcam prouidentiam. Nullo autẽ argumento probat Deum pascere volatilia coeli, quòd id ex scripturis persuasũ satis esset iis quibus loquebatur. Dauid enim dicit: Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione Psal. 103.

Et

Psal. 149

Et rursum: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Porrò auium potius quàm aliarum bestiarum mentionē facit, siue quòd hæc sint minima animalium, siue quòd omnium hæc maximè à solicitudine videtur libera, occupata ferè circa cantum, & veluti obiter cibum sumentia. Fortè & ob id, vt nos transferat ad auium imitationem, etiam in eo, vt terrenis omnibus supergressi cælestia petamus. Tertiò verò Dominus ostendit vanitatem solicitudinis ex eiusdem inefficacia. *Quis (inquit) vestrum cogitando potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum?* Vbi notandum, pro, *cogitando*, Græcis esse μεριμνῶν, id est, solicitus existens: participium enim est eius verbi quòd hic sæpe vertitur per solicitū esse. Est ergo sensus. Quis vestrum anxia sua & solicita cogitatione, aut sua solicitudine potest adiicere, &c. Ex quibus verbis satis patet qualem solicitudinem hic Dominus improbet. Hanc autem rationem quam hac interrogatiōe Dominus vult insinuare, Augustinus refert ad sequentia, videlicet ad improbandum solicitudinem vestimentorum, vt sit sensus: Cùm vestra cura non sit factū, vt ad hanc staturā veniret corpus vestrum, quemadmodum ex eo patet, quod quantumuis intēdatis omnem solicitudinem, non possetis vel cubitum vnum adiicere staturæ, illi relinquite curam tegendi corporis, cuius cura factum est vt esset tantæ staturæ. Verùm magis apparet hanc rationem pertinere ad superiora, vt quemadmodū superius exemplo auium peculiariter à solicitudine cibi auocauit, ita & hac ratione propria à cibo auocet. Nam mox subiicit: *Et de vestimentis quid soliciti estis?* significans sc. postquam dehortatus est à solicitudine cibi, velle & à solicitudine vestimentorum dehortari. Apud Lucam quoque ca. 12. vbi eadem, quæ hic, habentur, hæc tertia ratio sic ponitur, vt non possit referri nisi ad dehortationem solicitudinis cibi & vitæ conseruandæ. Perficitur enim hoc modo: Si ergo nec quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis? Vnde patet Dominum hic voluisse insinuare argumentum à minori. Non est autem minus solicitudine cubitum corpori adiicere, quam solicitudine vestire corpus, cùm istud sit quodammodo in hominis potestate, illud verò nullo modo. Sensus ergo à Domino intentus est iste: Vultis videre quàm non sit solùm impiæ diffidentiæ, sed etiam vanissimæ stultitiæ, discruciari cura rerum ad victum pertinentium? Quis est vestrum, qui quamuis magna solicitudine possit etiam vnum cubitum addere staturæ suæ? Cùm ergo nemo rē tam paruam possit sua solicitudine, frustra soliciti estis de victu & vitæ vestræ conseruatione. Quare illi potius vitæ vestræ curā committite, qui sicut citra vestram solicitudinem corpus ad præscriptam magnitudinem perducit, ita quoque sine illa prospiciet de victu, quo corpus augescit & roboratur, vitámque vestram ad præscriptum ab eo terminum perducet, sine cuius prouidentia tam est inanis omnis vester conatus & labor, pro vita conseruanda insumptus, quàm est inanis solicitudo augendi corpus, vltra mensuram à Deo concessam. Quanquam autem nec palmum nec digitum homo staturæ addere possit, tamen cubitum dicit, eo quòd propter mensura staturæ sit cubitus, vt annotauit quidam Græcus. Omnis enim homo suorum cubitorum quatuor habet in

Euthymius in cō

A latitudine, quatuor in altitudine.

ET DE VESTIMENTIS QVID SOLICITI ESTIS? CONSIDERATE LILIA AGRI.] Postquam monstrauit quòd nō oportet nos pro cibo esse solicitos, ad id quod leuius est pertransit, non enim ita necessarium est indumentum sicut cibus. Sicut autem prius exemplo quodam animalium auocauit à solicitudine cibi, ita & nunc etiam exemplo quodam à solicitudine vestimentorum. Non autem hic vtitur exemplo volucrum vt induceret pauum aut cygnum: sed potius exemplo florum, vt ex variis rebus exempla desumens, & viliora etiam proferens, in quibus Dei prouidentia relucet mirè, efficacius solicitudinē excuteret. Deinde, quia in floribus maximè

mentaria super hunc locum

B spectatur pulchritudo quę illis loco vestimēti est. Liliorū autem inducit exemplum quòd hæc inter omnes flores singularem obtineant gratiā & decorem. Sed agri, adiecit, quòd hortensia lilia nonnihil debere videri poterant curæ humanæ, sicut & prius videri potest ideo dixisse de volatilibus cœli, vt distingueret ab altilibus. Quum autem sit sermo de indumento, quomodo mentionem fecit de incremento, dicens, *quomodo crescunt?* Quia dictionem illam, *crescunt*, propter folia posuit, quæ horum vnicuique sunt indumentum. Est ergo sensus: videte quomodo lilia agri sine omni ipsorum solicitudine, sola Dei prouidentia crescendo in foliis decorem maximum asse-

C quuntur. Quod autem sequitur, *Non laborant neque nent*, rectè accipitur, vt prius propter viros sit dictum, secundum propter mulieres, vt vtrosque Dominus hoc exemplo cōfortet, vt sit sensus: Nō laborant, quemadmodum viri pro prosequendis vestibus: neque nent quemadmodum mulieres. Quibus verbis ostendit lilia libera esse ab omni solicitudine, deinde, adiungit quāta tamen sit eorum pulchritudo, qua veluti amiciuntur & vestiuntur, dicens: *Dico autem vobis*, quod rectius vertitur: *Dico tamen vobis*, vel, *attamen dico vobis*. Sic enim ingerit maiorem admirationem & comparationem immensæ & insuperabilis pul-

D chritudinis, cum carentia omnis solicitudinis. Salomonis autem mentionem intulit, quòd is gloriosissimus omnium regum apud Iudæos fuerit, omnis pulchritudinis amator & studiosus inquisitor, vt testatur de seipso in Ecclesiaste. Dicit autem ad maiorem exaggerationem, in omni gloria sua, hoc est secundùm Chrysostomum, toto tempore regni sui, vt non solùm semel, atque iterum significetur Salomon superatus à florum decore, sed etiam tota qua regnauit ætate. Et certè verissimè dictum est ipsum Salomonem non sic amictum fuisse sicut vnum liliorum, aut quoruis florum. Reuera enim, inquit Hieronymus, quod sericū, quæ regum purpura, quæ pictura textri-

E cum potest floribus comparari? Quid ita rubet vt rosa? Quid ita candet vt lilium? Violæ verò purpuram nullo superari murice, oculorum magis quā sermonis iudicium est. Nam, vt habet Chrysostomus, quantum distat à veritate mendacium, tantum illorum amictus, & horum florum discrimē interiacet. Porrò hæc comparatio gloriæ Salomonis cum pulchritudine florum nō solùm valet ad id quod Dominus hic agit, nempe ad excutiendam vestimentorum solicitudinem, sed etiam ad comprimendam hominum in vestitus elegantia superbiam. Quid enim in ea superbit homo, cùm

à vilissi

à vilissimis floribus longè in decore superetur, à quibus etiã gloriosissimus Salomõ superatus est? Postquam autem Dominus maximam liliorũ pulchritudinem sine omni solicitudine partam ostendit, deinde ex ea pergit inferre vanitatem solicitudinis nostræ de parandis vestimentis. Idq́ue vt efficacius faceret, vilitatem liliorum maximam cum summa illorum pulchritudine componit. Atque ob id quę priùs lilia vocauit, nunc fœnum agri vocat, hoc est, gramen vel herbam agri. Sic enim hic fœnum accipi debet, quemadmodum & aliàs sæpe in scripturis. Dictio enim Græca χόρτος, significat gramen, herbam & fœnum. Nec hac contentus appellatione, rursum etiam aliam addidit B illis vilitatem, dicens: *quod hodie est*. Et non dixit, & cras non est, sed multò adhuc inferius & vilius; *Et cras*(inquit)*in clibanum mittitur*. Decorem quoque pulchritudinis ipsorum similiter amplificans, non dixit simpliciter, quòd Deus ea vestiat, sed quod sic vestiat. Nam dictio *sic*, hoc loco denotat incrementum pulchritudinis. Emphasim etiam non paruam habet quod dicit, idq́ue interrogando; *quanto magis vos*. Pronomen enim, *vos*, hic est honoris demonstratiuum. quasi dicat: Longè magis vos vestiet, qui estis pretiosa eius possessio, propter quos totum mundũ & omnia quæ in eo sunt condidit, quos non creauit vt breui tantùm tempore subsisteretis more liliorum, sed vt in æternum cum ipso viuatis. Quod verò addit: *Modicæ fidei*, vel, vt habent Græca, ὀλιγόπιστοι hoc est, parum fidentes increpatiuũ est, quo ostendit vulgatem solitudinem nasci ex diffidentia diuinæ prouidentię intolerabili, vt sic obiurgatos confunderet, ac fidentiores faceret solicitudine excussa. Quemadmodum autem superius non ad hoc induxit de auibus quòd nõ seminẽt neque metant, vt doceret etiam nobis non seminãdum: sic & hic non ideo dixit de liliis quòd non laborent, neque nent, vt prohiberet laborare & nere, sed tãtùm vt ostendat Deum illa vestire & ornare suo decore, & vt significaret nobis ex Dei voluntate viuentibus, illius prouidentia non defore nobis vestitum necessariũ, etiamsi ad illud vitæ genus vocati fuerimus, quod non sinat nos pro vestitu parando laborare aut nere, quemadmodum qui ad euangelizandum vocantur: Obseruandũ autem in his exẽplis auium & florum, Christianæ philosophiæ & pietatis esse à creaturis desumere exempla, quibus stabiliantur quæ sunt huius philosophiæ, atq; hinc dicere Dei sapientiam, bonitatem, ac prouidentiã, & omnia id genus alia, quæ de Deo nos credere conuenit.

NOLITE ERGO SOLICITI ESSE DICENTES, QVID MANDVCABIMVS, &c.] Postquam Dominus multis argumentis ostendit Dei erga nos prouidentiam, nostræq́; solicitudinis E vanitatem, infert rursum quod prius proposuerat: sed iam panius explicans naturam & conditionem solicitudinis à se prohibitæ, aliáque rursus adiiciens argumenta. Cùm enim dicit; *nolite soliciti esse dicentes, quid manducabimus*, satis significat, quam solicitudinem & curam prohibeat, videlicet timidam & anxiam, quæ huiusmodi cogitationibus, ceu continuis quibusdam æstibus, hominem exagitat: Quid edemus, aut quid bibemus &c. semper timorem suggerens ne ista aliquando desit. A quali solicitudine rursum duobus auocat argumentis. Primum, quod trepidè & solicitè

A requirere quæ ad victum & vestimẽtum pertinẽt: Ethnicorum sit, hominũ scilicet Deum ignorantium, quiq́; cum meliora ac veriora bona ignorẽt, ista potissimum inquirent, à quorum moribus dissimillimos esse omnino conuenit eos, qui in filios sunt adoptati, Dei cognitione iam donati, & ad cœlestia bona vocati. Sicut enim suprà cùm ad dilectionem inimicorum adhortaretur, Ethnicorũ diligentium diligentes se commemoratione, ad id quod erat perfectius incitauit: ita nunc quoq; eosdem adducit in medium, ostendens necessarium à nobis debitum se flagitare. Si enim nos etiam iustitiam Scribarum & Pharisæorum vincere de- B beamus, vt intremus in regnum cœlorum, qua pœna digni erimus si non solùm illos non vincimus, sed in gentium etiam vilitate permanemus? Secũdum argumentum ductum est à persona ineffabiliter benigni patris nostri cœlestis, cùm dicit: *Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis*. Quæ certè sentẽtia magnã habet energiam ad propulsandam solicitudinem necessariorũ. Nam ad hoc vt quisquam posita solicitudine totum se alicuius prouidentię cõmittat: nihil aliud requiritur, quàm vt certus sit de illius beneuolentia ac potestate, & scire illum suas necessitates. Porrò Dei in nos beneuolentiam significat, cùm patrẽ nostrum vocat, de cuius omni potentia nemo est qui addubitare possit, quanquam & hanc satis hic significet: cùm C vt habent Græca, addit, *cœlestis*. Et ne quis putet benignum quidem esse & potentem, sed ignorare nostras necessitates; scit (inquit *pater vester quia his omnibus indigetis*. Quis autem inuenitur pater, qui non subuenturus est filiis suis, cùm eorum necessitates agnoscit, & in ipsius potestate est subuenire? Quòd si talis omnino reperiri possit apud homines, non conuenit tale quid suspicari de patre cœlesti, qui, quod cœlestis sit, longè vincit bonitatem cuiusuis patris terreni. Bene autem notandũ cum Chrysost. quod dicit, *quia his omnibus indi-* D *getis*. Sic enim hoc ipsum quod plerique prętexũt suæ solitudini, ostendit idoneam esse causam excutiendi omnem curam. Cùm enim ideo dicant se homines debere esse solicitos de victu & vestitu, quia sunt necessaria, Dominus è regione ostendit ob hoc ipsum non debere esse solicitos, quia sunt necessaria. Si enim essent superflua, non ita possemus de eorũ suppeditatione confidere: nunc verò cùm sint necessaria, prorsus non oportet ambigere. Quis enim inuenitur pater, qui filiis suis à se dilectis necessaria quidem se non præstare patiatur?

QVAERITE ERGO PRIMVM REGNVM DEI, ET IVSTITIAM EIVS, &c.] Post præceptum negatiuum, quo prohibuit dubiam & anxiam curam necessariorum ad victum & vestitũ, subiungit pręceptum affirmatiuum, quo demonstrat & quomodo à moribus Ethnicorũ in quærendo debeamus differre, & quomodo sine nostra solicitudine, Dei prouidentia nobis necessaria assequamur. Non habẽt autem Græca coniunctionem illatiuam, *ergo*, sed, ζητεῖτε δὲ hoc est, quærite autem. Est enim oppositio ad illud, *Hæc enim omnia Gentes inquirunt*, quasi dicat: Gentes quidem illa inquirunt, vos autem qui Deum vocatis patrem, quærite regnum Dei. Quod autem dicit, *primum quærite*, dupliciter accipi potest. Vno modo, vt per hoc quod dicit *primum quærite*, intelligatur significare quid posterius quærendum sit, videlicet tẽporalia nobis necessaria. Altero modo,

ri primum non referatur ad secundum, sed vt pu té negatiue accipiatur, & primum dicatur quo nihil est prius, qu modo primogenitus dicitur, âre quem nemo genitus est, etiam si nullus sit secundo genitus. Atque ad hunc modum accipiendum vult Caietanus, eo quòd subiciat Dominus, *& hæc omnia adiicientur vobis*, quibus verbis videtur significare, neque secūdo loco temporalia esse quærenda. Verùm rectius eum Augustino prio ri modo accipitur. Non enim ideo dixit; *& hæc omnia adiicientur*, vt significaret hæc nō esse quærenda, cùm in oratione à se præscripta docuerit hæc à Deo quærere, sed vt significaret his q primū reg num Dei quærunt, temporalia veluti secundaria quædam bona obuentura à Deo, & præcipue eorum desiderio accessura, tanquam quædam necessaria. Igitur primùm quærite, hoc est, ante omnia non tempore, sed dignitate, hoc est maximè & præcipuè quærite. Quod tunc fit, cùm ita regnum Dei præponimus cæteris rebus, & ita regnū Dei toto corde quærimus, vt reliqua ad vitæ huius sustentationem necessaria, non quæramus nisi propter regnum Dei. Nō dicit autem, sic ne primū sitis de regno Dei, sed, *quærite regnum Dei* nam etiam circa regnū Dei non vult nos Dominus dubiam & timidam adhibere curam, sed securam, vt potè innixam fidei & spei infallibili. Vnde dicit Paulus, Nihil solliciti sitis, &c. Verùm quomodo primùm regnum Dei vult esse quærēdū, cùm in præscripta precatione docuerit, primùm quærere sanctificationem nominis Dei, ac secūdo loco regnū Dei. Respōderi potest dupliciter, iuxta quod duobus modis accipitur quod dicitur, *quærite regnum Dei*. Quidam enim intelligunt, vt sit sensus: Operam date ante omnia, vt Dei regnum latissime pateat, & tum in vobis, tum in quamplurimis aliis Deus regnet. Sic autem quærere regnū Dei non est aliud, quàm quærere sanctificationem nominis diuini. Alij verò sic intelligunt: Ante omnia quærite cōsequi regnum Dei, hoc est, in hoc præcipuè curas vestras conferte, vt digni efficiamini participes esse regno Dei beato & cœlesti, quomodo satis patet intellexisse D. Augustinum. Iam quod dicit; *primùm quærite*, intelligendum eum voluisse ostendere quid in bonis nostris primùm nobis quærendum sit, quamuis in eisdem quærendus sit ante omnia Dei honor, & nominis diuini sanctificatio. Quærite ergo primum regnum Dei, præcipuè illud à Deo in orationibus postulando, & eò omnia vestra studia imprimis cōferendo, vt illud assequamini. Cùm autem additur: *& iustitiā eius* relatiuum, *eius*, non potest referri ad regnum, vt iustitia regni Dei sit quam regnū Dei requirit, quomodo quidam intelligūt; sed referri debet ad iustitiam Dei; vt manifestè patet ex Græcis, vbi βασιλεία, id est, regnum, est fœmininum, cùm relatiuū αὐτῦ, sit masculinum. Et autem iustitia Dei, qua coram Deo iusti sumus, per fidem & mandatorum Dei operationem. Coniunxit iustitiam ei quærendam cum regno Dei, vt significaret non alia ratione regnum Dei posse obtineri quam per iustitiam eius. Porrò non dicit; & hæc omnia dabūtur vobis; sed, *adiicientur vobis*, (vt habent Græca, προστεθήσεται id est, apponētur potius, quo modo & Augustinus legit) ne horū temporalium suppeditatio videretur esse merces quærentium regnum Dei, vt disceremus, inquit Chrysostomus, eorum quę in præsenti dātur nihil esse magnum, A si futurorum magnitudini comparētur, cùm temporalia veluti accessoria solùm sint & accedentia. Rursum notandum, vt habet Augustinus, quod postquam dixit; *Primùm quærite*, non subiunxerit, deinde ista quærite, ne duos fines putaremus nobis constitutos, & propter se appetenda, tum regnum Dei, tum hæc necessaria temporalia. Nihil autem obest veritati huius promissionis, quòd quosdam sanctorum Deus etiā vsque ad mortem fame & nuditate premi permiserit & permittit. Non enim promittuntur temporalia, nisi tanquā adiutoria salutis: proinde cùm Deus ea subtrahit, quòd sic expedire saluti quorundum iudicat, non B promissionem suam irritam facit, sed diuersa ratione eandem salutis eorum curam gerit, quomodo & homo cùm iumento suo cibaria subtrahit, quod sic illi expediat, non deserit illud cura sua, sed potius curam eius illud facit. Proinde in generali huiusmodi promissione tacita huiusmodi subintelligenda conditio, quantum id saluti vestræ expedit idem sentiendi in de aliis scripturæ sententiis ... loco similibus, qualis est illa Psalmi, *Psal. 34* ... quærentes Dominū non minuētur omni bono. Et non est inopia timentibus eum. Cū autem Dominus postquam prohibuit sollicitudinem, econtrario præcipiat quærere regnū Dei, satis rursum significat qualem sollicitudinē prohibeat, & aliam quę que indicat rationem, ob quam propulsanda C sit sollicitudo temporalium, nimirum quòd impedimentū præstet, ne quis regnum Dei & iustitiam eius quærat quemadmodū oportet. Et certe efficax quidem hic ratio à sollicitudine auocans insinuatur: quia significatur non sollicitis multo abūdantius danda esse quæ sunt necessaria: sollicitos verò, præterquam quod inutilem patiantur sollicitudinē non tantum necessariis excidere, sed etiā cœlestibus bonis. Perinde ergo est ac si diceret; vt annotauit Chrysost. Propterea iubeo ista nō quæri, non ne accipias, sed vt abundantius accipias. D Cumque ea quæ tibi competit vtilitate etiam præsentia consequaris, ne sollicitudinibus afflictus, & curarum morsibus sæpe discerptus non modò istis, sed etiam spiritualibus bonis te facias indignum, ne & superfluam patiaris ærumnam, & quod est amplius, propositam tibi amittas coronam.

NOLITE ERGO SOLICITI ESSE IN CRASTINVM. CRASTINVS ENIM DIES, &c.] Duplex circa hunc locum occurrit difficultas. Primò, quomodo istud infertur ex superioribus, cùm superius non solùm videatur prohiberi sollicitudo crastini, sed etiam de rebus præsentibus: hic verò videatur permitti sollicitudo præsentis diei, cum dicatur: *Crastinus dies sollicitus erit sibipsi. Sufficit diei malitia sua.* Secundo, quomodo prohibeatur sollicitudo crastini, cùm E Ioseph rectè fecerit, solicite prouidendo septem annis sterilitatis venturis in Ægypto post septē annos fertilitatis: & ipse Dominus loculos habuerit, quibus vtrique sibi & suis etiam de crastino prouidit, & Apostoli propter imminentem famē solicitè procurauerunt ea quæ in futurum essent ad victum necessaria, vt scribitur Actuum vndecimo. Non erit autem aliquis locus his difficultatibus, si quis locum hunc velit intelligere eo modo quo intelligitur vel ab Augustino, vel ab eo q auctor est secundæ expositionis in Matthæū, quæ titulo Chrysostomi legitur. Augustinus enim per crastinum intelligit temporalia, eo quòd crastinus

Philip. 4.

dies nō dicatur, nisi in tempore io quo futurum succedit præterito. Ergo quod dicitur; *ne sitis solliciti in crastinum*, vel vt ipse legit, *de crastino*, est secundùm eum idem quod, ne soliciti sitis de temporalibus: ita vt cùm boni aliquid operamini, non temporalia, sed æterna tantùm bona cogitetis. Quod verò dicitur, *crastinus dies solicitum erit sibiipsi*, secundum eum hunc habebit sensum: ipsa temporalia pro seipsis erunt solicita, ita scilicet vt adsint tibi cù illis opus erit. Et quod sequitur, *Sufficit diei malitia sua*. sic exponit: sufficit quod sumere vrgebit necessitas. Quam ideo hic intelligit vocari malitiam, quia pœnalis est nobis, propter peccatum inflicta homini. In secunda verò expositione Chrysostomi, per crastinum intelligitur quicquid quotidianæ vitæ, quæ per hoc hodie significatur, est superfluum. Itaque quod dicitur, *nolite solicitus esse in crastinum*, hunc habet sensum: nihil curetis super id quod habere necessariū est vobis ad vitam quotidianam. Et quod sequitur, *Crastinus enim dies*, &c. sic intelligitur, superflua quæcunque congregaueris, ipsa se curabūt, ita vt te eis non fruente, ipsa inuentura sint dominos multos qui ea procurent, sicut placuerit ipsis. Quod autem subditur, *Sufficit diei malitia sua*; secūdum eū idē est ac si dicatur, Sufficit tibi labor & miseria, quam pateris in vita propter vsus quotidianos, quos necessariò habes. Noli itaque pro superfluis laborare, ne labor quidē fiat tuus, fruitio autem alterius. Verùm vtraque hæc expositio manifeste nimis coactior est, quàm vt possit videri verus huius loci intellectus altero sensuum explicari. Simpliciter enim intelligendum videtur, quomodo verba significant, solicitudinem non esse extendendam in crastinum, quòd quæque dies, sufficientem afferat solicitudinis afflictionem. Infertur autem istud ex superioribus, in quibus dictū est vniuersaliter de solicitudine necessariorum, vt hac adiectione manifestius fieret quam solicitudinem prohibuerit, nimirum anxiam & superfluam, qualis est solicitudo crastini, hoc est, futuri tē poris. Ne enim putaremus quoniam præcepit ne simus soliciti, non debere nos laboribus parare quæ ad victū & vestitū sunt necessaria, quales labores nō possunt omnino esse sine aliqua cura & solicitudine, totam hanc de abiicienda solicitudine doctrinam terminaturus, tandem infert: *Nolite ergo soliciti esse in crastinum* quasi dicat: Laborandum quidem est, & operis cui incumbendum est cura habenda, verùm hæc cura non est in futurum tempus extendenda, vt anxie soliciti sitis, quem fructum in posterum labores vestri vobis adferant, aut quid sequens tempus, vobis est allaturum. Tantùm ea quæ in præsens facienda incumbunt, curate, deponentes curam crastini, hoc est, futuri temporis. Crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi, hoc est, crastinus di[e]s afferet secū solicitudines conuenientes his rebus quæ tunc occurrent. Græca efficacius habent, μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς, id est, solicitus erit pro his quæ ipsius sunt aut, curam habebit sui, aut curabit sua: Has ergo solicitudines ne præoccupetis, ne superflua cura vos ipsos discrucietis. Sufficit enim afflictio & labor quem quęque dies secum affert. Ex qua explicatione patet non omnes eos solicitos esse in crastinum, quia ea in præsenti tempore curat, quæ in futurum erunt necessaria, sed qui in præsenti tempore occupantur ea cura, quæ secundum rectam rationem non congruit tempori præsenti, sed futuro. Itaque cura incumbens præsēti tempori de prouisione futurorum etiam post multos annos, non est cura crastina, sed hodierna, quomodo cura Ioseph non fuit crastina cura, quia cognoscenti talem temporum successionem incumbebat deinceps prouidere de iis quæ succedentibus annis essent necessaria. Et similiter nō est solicitum esse de crastino, prouidere annuas prouisiones, & similia. Porro obseruandum, Dominum pulchrè per prosopopœiam dixisse, *Crastinus dies solicitus erit sibi*. &, *Sufficit diei malitia*, id est, afflictio sua, ipsi diei tribues solicitudinem quæ propriè homini competit. Quæ locutio etsi sit ex vulgari modo loquendi mutuata à Domino, hoc loco tamen habet non paruam energiam. Ne enim quis diceret se velle cura præsentis diei paululum intensa excutere curam quam sequenti die subire deberet, Dominus diei tribuit solicitudinem, significans ipsum diem crastinum necessariò curas suas secum allaturum, quantumuis præsenti cura ab illis nos studeamus liberare, & iniuria facere diei præsenti qui eam onerat curis diei crastinæ, cum ei satis grauis sit afflictio sua. Re vera tamen significare voluit eum qui de crastino est solicitus, seipsum superfluo & nimio curarum onere premere, cùm supra afflictionem præsētis diei sibi & sequentis temporis afflictionē imponat, qua tamē adiectione non sit alterius diei onera facturus leuiora. Atque hæc iam rursum noua ratione à solicitudine reuocans, qua satis ostēdit Dominus suā in prohibitione solicitudinis erga nos dilectionem, vt qui ideo significet se prohibere eam, quòd velit nos à superflua & inutili afflictione esse liberos. Ob quam certè rationem hic nouissimo loco indicatam non solùm excutienda est solicitudo crastina rerum necessariarū ad victum & vestitum, sed etiam omnium aliorum quæ futuro tempore vel expectamus accipere, vel incumbunt nobis facienda quātumuis bona, vt occupationis studiorum, aliorumque bonorum operum quorum non alia cura habenda est, quàm ratio præsentis temporis exigit. Singulis enim diebus curandū de his quæ ipsis diebus erunt facienda pro Dei gloria, pro proximorum vtilitate, & propria salute corporis, tum animę, reliquorumq; omnium cura excutienda, diuinæ prouidentiæ omnibus commissi. Summa ergo eorum quæ Dominus intendit, est, vt ne diffidentes de diuina erga nos prouidentia, vulgi & gentium more solicitemus de rebus ad vitam corporalem necessariis, ita vt timidis cogitationibus nos ipsos discruciemus, metuentes ne aliquādo desit quid necessariorum, aut immodicis laboribus studeamus parare ea quibus necessitatem in futurum subleuemus: sed contrà potius diuinam prouidentiam in mutis creaturis considerantes, ac sic persuasi multo maiorem Dei erga nos esse prouidentiam, vt qui noster sit pater, deponamus timiditatem illam & immodicam temporalium solicitudinem, ac pro ea ante omnia & in omnibus studiosè quæramus regnum Dei, & toti in hoc, vt quæ illi placita sunt faciamus. Sic enim futurum, vt diuina prouidentia nobis etiam necessaria suppeditentur sine nostra solicitudine, cum contra solicitudo illa vulgaris, præterquam, quod grauissimum quoddam sit malum sponte susceptum etiam plenè sit inefficax ad suppeditandum

dum necessaria, & ad hæc etiam impediens; ne A regnum Dei & iustitiam eius quis consequatur, declarans eum quem possidet indignam de diuina prouidentia habere opinionem, aut terrenis rebus ita esse affixum, vt eas cœlestibus præponat.

DOCET TEMERE NEC IVDICANDVM, NEC DOCENDVM, AD-hortatur ad orationem, vt vitatis pseudoprophetis, huic doctrinæ inhæreator

Matthæi 7. Lucæ 6. CAPVT XLIII.

Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condēnare, & nō cōdēnabimini.ᶜ Dimittite, & dimittemini. Date, & dabitur vobis. Mēsurā bonā & confertā, & coagitatā, & supereffluētē dabunt in sinū vestrū.ᵃ In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini† f & in qua mēsura mēsi fueritis, remetietur vobis.ᶜ Dicebat autem illis & similitudinē. Nunquid potest cæcus cæcū ducere? Nonne ambo in foueam cadunt? Non est discipulus super magistrum, perfectus autē omnis erit, si sit sicut magister eius. f Quid autē vides festucā in oculo fratris tui, ▷ trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo,ᵃ & ecce trabs est in oculo tuo, [&]ᶜ ipse in oculo suo trabē nō vides? f Hypocrita, eiice primum trabē de oculo tuo, & tunc† perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui.ᵃ Nolite sanctū dare canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcēt eas pedibus suis, & conuersi dirūpant vos. Petite & dabitur vobis. Quærite, & inuenietis. Pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit, & pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, nūquid serpentem porriget ei? Si ergo vos, cùm sitis mali nostis bona data dare filiis vestris: quāto magis pater vester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus se? Omnia ergo quæcūque vultis vt faciāt vobis homines, ita & vos facite illis. Hæc est enim lex & prophetæ. Intrate per angustā portā, quia lata porta & spaciosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quàm angusta porta & arcta via est, quæ ducit ad vitam & pauci sunt qui inueniunt eā. Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouiū, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos.ᵉ Nō est enim arbor bona, quæ facit fructus malos, neque arbor mala, faciens fructum bonū. Vnaquaque enim arbor de fructu suo cognoscitur: † f Neque enim de spinis colligūt ficus, neque de rubo vindemiant vuam,ᵃ Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit, mala autē arbor, malos fructus facit. Nō potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala, bonos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignē mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.ᵉ Bonus homo de bono thesauro cordis sui, profert bonū, & malus homo de malo thesauro profert malū. Ex abūdantia enim cordis os loquitur. Quid autē vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dicoᵃ? Nō omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnū cælorū, sed qui facit voluntatem patris mei qui in cœlis est ipse intrabit in regnum cælorum. Multi dicēt mihi in illa die: Domine, Domine nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tūc confitebor illis, quia nunquā noui vos, discedite à me omnes qui operamini iniquitatē. f Omnisᵃ ergo f qui venit ad me, & f audit ▷ verba meaᵃ hæc & facit eaᵉ, ostendam vobis cui similis sit. † f Assimilabitur viroᵃ sapienti, ▷ qui ædificauit domumᵃ suam super petrā,ᶜ qui fodit in altū, & posuit fundamentū supra petram: f & descendit pluuia, & venerunt flumina & flauerūt vēti: & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat † super petrā ▷ Et omnis qui auditᵃ verba mea hæc, f & non facitᵃ ea, f similis erit viroᵃ stulto † f qui ædificauit domum suam ▷ super arenam ᶜ sine fundamento,ᵃ & descēdit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & f irruerunt in domum illam & ᶜ continuò f cecidit, & † fuit ruinaᶜ domus f illius magna.ᵃ Et factum est cùm consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius. Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum & Pharisæi.

† c Eadē quippe mēsura, qua. a 15.60 a 10.55 D 11.30 ▷ a.o. & trabem in oculo tuo nō vides. ‖ a. autem. † a.o. videbis eiicere. C.11.83 C.13.90. † a. Nunquid colligūt de spinis vuas aut de tribulis ficus. a 12.49 C.13.90 ▷ c.a. sermone meo. ‖ c.o. eos. † c. similis est homini ▷ c. ædificanti. ‖ c. inundatione autē facta, allisum est flumen domui illi, & nō potuit eā mouere. † vt supra ▷ c. Qui autem audit. ‖ c. est homini. † c. ædificanti. ▷ c. supra terram. ‖ c. in quā illisus est fluuius. † c. facta est.

NOLITE IVDICARE, ET NON IVDICABIMINI. NOLITE CONDEMNARE; &c. Qui certam & expeditam dictorum & factorum Domini, vt ea Euangelistæ conscripserūt, volet intelligentiam habere, eum necesse est probè meminisse illos nihil aliud spectasse, quàm vt ex paucis quæ de Christo narrant, doctrinæ & vitæ ipsius imaginem aliquam nobis proponerent, ex qua illū esse Christum & Saluatorem agnosceremus & ante oculos quæ vita digna Deo sit haberemus. Ideo nequaquam annumerare verba illius, aut suo ordine singula recēsere curæ illis fuit: breuiter annotasse quædā, ex quibus reliqua cōiicere quis posset, contenti fuere. Hinc ergo non B dubitandum, Dominum in hoc prolixo sermone fusius & explicatius multa dixisse, ac pleraque alio etiam ordine quàm Euangelistæ conscripserunt, simul eodem sæpe aliàs quoque docuisse, quando in his summa pietatis sita sit. Proinde non est curiose nimis ad laborādū, vt singula superioribus certo ordine obseruato connectantur, aut ex ordine seruato ab vno Euangelistarum, reliquorum narrationes æstimentur. Quod ideo hic monere visum est, quòd omnino caput hoc Matthęi septimum miscellanea quędam contineat, quę si quis velit certo ordine, aut inter se, aut cum superioribus studiosius aut curiosius connectere, is sibi vltro tenebras effundet, & implicabit potius quàm

explicabit: habet tamen principium huius capitis ad superiora non omnino nullum ordinẽ. Continuatio enim est eius quod dictum est in fine ca. 5. Vnde hæc doctrina de non iudicando quẽquã, à Luca statim subiũgitur, postquam dixisset, *Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est.* Pertinet enim ad idem ad quod ea quę illam sententiam præcedunt, nimirum ad dilectionem proximo exhibẽdam. Itaque postquã Matthæus interposuisset doctrinam Domini de vitanda cupiditate laudis humanæ in bonis operibus hypocritis propria, & vitãda cupiditate & solicitudĩne rerum terrenarũ, qua vulgus hominũ fere laborat, redit ad doctrinam dilectionis proximi, qua iã resecatur & aliud vitium Pharisæis & Scribis peculiare, necnon & hominũ vulgo passim commune. Siquidem Pharisæi quum sibi ignoscerent in grauissimis peccatis, tamen aliorum iudices erant inclementissimi, etiam ea calumniantes quę recta erãt, sinistrè interpretantes quæ erãt dubia, exaggerantes quæ erant leuia, & omnino, vt Dominus illis exprobrat, excolantes culicem, camelum autem glutientes. Sic & ingenio vulgi inter reliqua vitia penitissimè insitum est, in alienis factis curiosum esse, eaque cẽsere, vt cùm in seipsis verè iusti & laudati homines esse nequeant, aliorum saltem collatione nõnullam probitatis vmbram sibi cõciliẽt. A quo sanè morbo suos docet C hic Dominus debere esse alienissimos. Porrò quò doctrina ista Saluatoris rectè intelligatur, certum imprimis non prohiberi hic Christianis omne iudicium. Non enim prohibetur seculari magistratui & Episcopis iudicare facinorosos, cùm Paulus ipse fornicarium Corinthium iudicauerit, & dixerit: Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nõne de his qui intus sunt vos iudicatis? Et Dominus toties condemnauit Pharisęos: dicens, væ vobis Scribę & Pharisæi. Nec rursum omne iudicium hic priuatis personis prohibetur, cùm mox in sequentibus Dominus admoneat vt caueamus à falsis prophetis: *A fructibus* (inquit) *eorũ*

1. Io. 14 *cognoscetis eos.* Ad quem modum, dicit & Ioan. Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si D ex Deo sint, quod vtiq; sine iudicio quodam fieri nõ potest. Prohibetur ergo hic primum iudicium

Quod iudicium prohibitũ a domino. quo quis curiosius obseruans aliena dicta vel facta, in animo suo ea censet. A verbis etiam probatis condemnat tanquam mala, cùm sint dubia aut etiam apertè bona. Deinde iudiciũ quo priuatus alterius dicta & facta etiam apertè satis mala notat, nõ vt emẽdet aut illum aut alios, sed vt famæ eius detrahat, deq; grato q; proximo sibi probitatis opinionẽ cõciliet. Postremùm prohibetur iudicium quo quis hominem quædã apertè mala cõmittẽtem condẽnat veluti desperatę salutis. Nam prohiberi potissimum iudicium de rebus dubiis (de quibus etiam propriè dicitur esse iudicium)

1. Cor. 4. patet ex illo Pauli: Nolite iudicare ante tempus, E quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarũ. Et rursus ad Rom. 14. dum iudiciũ prohibet, de his rebus loquitur quæ incertum erat quo animo fierent. Quod autem etiã iudicium detractorium prohibeatur, satis ostendit illud Iacob. 4. Nolite detrahere alterutrũ fratres mei. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrẽ suũ, detrahit legi, & iudicat legem. Iudiciũ autẽ quo fratris iudicatur desperata salus, etiam prohiberi

Rom. 14. docet illud Pauli: Tu quis es qui iudicas alienum

A seruum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Prohibetur ergo iudicium proximi malignũ & temerarium quod scilicet ex curiositate noxia, aut inuidentia, & odio ac peruersitate animi ex alieni ignominia voluptatem capientis, aut deniq; superbia captãte ex aliorũ collatione opinionis proprię augmẽtum, de singulis iudicare præsumente, gignitur. A quali iudicio Christianus triplici nomine meritò abstinere debẽt. Primò quòd conueniat eum sua facta & dicta diligentius attendere, atque in his suos lapsus, errata & defectos perspicere, vt nõ libeat ei aliena curiosius obseruare, aut obseruata *Triplicide causa abstinẽdũ à temerario iudicio* B carpere. Secundò, quòd fraternæ charitatis sit aliena vitia occultare, eaque extenuare, & ad ea conniuere, dubia verò candidè interpretari. Tertiò, quòd agnoscere se debeat proximi sui conseruum esse, non iudicem, & ob id iniuriam etiam Deo facere, cuius officiũ sibi vsurpat. Ad quã causam respexit & Iacobus & Paulus: hic verò dominus potissimũ videtur respexisse ad causam secũdam, vo- *Iacob. 4. Rom. 14.* lens abstinẽdum ab huiusmodi temerariis & malignis iudiciis, quòd cũ fraterna charitate pugnẽt. Postea tamen etiam primam respicit rationẽ cũ subiicit: *Quid autem vides festucam*, &c. porro iudicare, est sentẽtiam de re aliqua ferre: verùm quoniam hic in malam partem accipitur, quomodo C iudicare non est aliud quàm cõdemnare, ideo explanationis gratia additum est: *Nolite condemnare, vt non condemnemini*, quæ tamen pars in Gręcis non inuenitur, nisi apud Lucam, sicut nec in antiquis Latinis exemplaribus inuenitur apud Matthæum, in quem videtur ex Luca trãslatum. Quoniam autem eiusdẽ charitatis ac similis premij est non condemnare proximũ aut proximi dicta vel facta, & peccãti in se fratri ignoscere, atq; ob indigentiam aliquid petenti dare quibus opus est, ideo apud Lucam bene subiicitur: *Dimittite, & dimittemini*, hoc est, remittetur vobis. *Date, & dabitur vobis.* Hæ autem promissiones; *non iudicabimini, non condemnabimini: dimittemini, dabitur vobis*; dupliciter possunt intelligi. Quidam enim D eas referunt ad ipsos homines, vt sit sensus: Ne iudicens alios, sic fiet vt ipsi vicissim non iudicemini ab hominibus, & sic de reliquis. Vnde pro eo quod nos legimus impersonaliter, *remetietur vobis*: quidam vertit, *remetientur alij vobis*. Cui sensui satis consonum est quod apud Lucam dicitur: *Mensuram bonam & confertam dabunt in sinum vestrum.* Ideo autem secundùm hunc intellectum Dominus ab iniquo & prauo iudicio auocat, ea ratione; ne & nos quoque illud experiamur, quę natura mirè inuisa res omnibus sit sua ab alijs curiosè & odiosè vestigari, ac sinistre arbitrari. Cõmodè igitur monuit, vt sicut ab aliis permolestũ est, nostra inamicè & citra candorem accipi, aut etiam improbè diiudicari: ita vicissim in ęstimandis E censendisq; alienis ęquitatem & candorem non posthaberemus. Qui enim aliquam ęquitatis portiunculam retinet, a prauo & odioso iudicio vitę alienæ facilè absterrebitur, si cogitet quàm graue & permolestum sibi sit, se & sua ad hunc modum iudicare. porro secundùm hũc intellectũ promissiones istę nõ sic sunt accipiendæ quasi generaliter & vniuersaliter veræ, & in omnibus sic se habentes. Non enim si quis candidè de proximis & factis ipsorũ sentiat, ob id à nullo ei iniquum iudiciũ est expectandũ. Quis enim ab iniquo iudicio

voquam

vnquam fuit alienior Christo,& quis tñ id æquè passus est ab aliis? Sed dominus rudibus & vulgaribus locutus hæc dixit, quòd vulgò ac fere sic fieri soleat. Omnino enim qui candide facta aliorũ interpretantur, apud plurimos vicem merẽtur, licet non omnes. Ita contra qui omniũ cẽsores se faciũt & citra æquitatem, ij plerũque & aliorum iudiciis iniquioribus sese reddũt obnoxios. Sic qui facilem se vel in remittẽdo, vel in dando præbuerit, ei vt in plurimũ vicissim ab aliis remittetur, & dabitur ac benefiet, idq; cumulatissimè, quod per mensuram bonam, coofertam, coucussam, & exundantẽ intellexit Dominus. Sunt enim hæ sẽtẽtiæ à vulgi sermone mutuatæ, quib. Dominus hortari ad id voluit, quod infra mox subiecit, vt omnia quæcũq; voluerimus vt faciant nobis homines, & nos faciamus illis. Tũ monere, ira comparatũ esse diuinitus, vt quales ipsi fuerimus in B alios, tales alios experiamũr erga nos, iuxta illud.

Prou. 14. Anima quæ benedicit impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Similis sentẽtiæ in scripturis frequẽter occurrũt, quibus bene vel malè operãtibus promittitur aliquid temporale bonum vel malum obuenturum, non quod sem-

Prou. 18. per contingat, sed quod vt in plurimũ. Hinc est illud cẽtuplũ, quod in hac vita promittitur iis qui propter Christũ aliquid reliquerint. Et illud: Qui dat pauperi nõ indigebit. D. Augustinus autẽ & Chrysostomus, aliique veteres, has oẽs promissiones ad Deum referunt, vt sit sensus: Nolite cõdemnare vestros proximos, & non condemnabimini à Deo. Remittite aliis quæ commissa sũt in vos, & remittentur vobis peccata vestra à Deo. C Date indigentibus & petẽtibus, & vicissim dabit vobis Deus quæ postulaueritis ab eo. Sic enim sententiæ istæ sunt absolutiores. Et conueniens omnino videtur, vt vtraque intelligentia simul comprehendãtur, & sit sensus Nolite iudicare alios, sic fiet vt aliorum iniquius iudiciũ effugiatis, aut saltem vt Dei seuerum iudiciũ nõ experiamini.

b MENSVRAM BONAM ET CONFERTAM, ET COAGITATAM, &c.] Quatuor conditionibus mensuræ materialis significare voluit Dominus remuneratione & copiosissimã obuenturam his qui superiora præstiterint, hoc est, qui non condemnauerint, qui remiserint, & dederint. Prima enim mẽsuræ optimæ conditio est, vt sit bona, hoc est, iusta, nec ad amussim iusta, sed liberaliter iusta. Secunda, vt sit conferta, hoc est, vt magis significat Græca dictio, πεπιεσμένον, pressa. Sic enim fit vt plus capiat vas. Tertia, vt D deinde sit coagitata, hoc est, bene cõcussa. Nã & hoc pacto fit vt plus cõtineat vas quo metimur. Quarta, vt præterea etiã superfluat, nec post compressionem & concussionem vas contineat totã mensurã. Si autem superiores sententiæ accipiantur secundùm priorẽ intelligentiam, facilè est intelligere quod sit suppositum verbi, *dabunt*, nempe homines quibus benefecistis. Sed si promissiones istæ secundum posteriorem intelligẽtiam ad ipsum Deum referantur, quæritur qui sint illi de quibus hic dicitur? *dabũt in sinum vestrum*. Caietanus intelligit hũc sensum, vestra merita, vestrũ E nõ condemnare, vestrum dimittere & dare, hæc dabunt mensuram bonam. Verùm rectius accipitur secundùm Augustinum lib. 2. de quæst. Euangel. cap. 8. secundùm enim loquẽdi modum qui postea de pauperibus dicitur, *Recipiant vos in*

A *æterna tabernacula*, quia scilicet Deus propter illos quibus benefit suo nomine recipit in sua tabernacula, & dat præmium copiosum. Aut quod dicitur; *mensuram bonam dabunt*, impersonaliter accipitur, pro, mẽsura bona dabitur. Sunt autem qui hanc sententiam intelligunt non solùm de remuneratione bonorum operum, sed etiam malorum, quorum vltio veluti mensura quædam superfluens grauissima erit. Sed videtur magis hæc sententia solùm dicta de remuneratione bonorũ operum Quoniam enim dixit: *Date, & dabitur vobis*, eam promissionem exaggerare volens, subiicit: *Mensuram bonam*, &c quasi dicat: Non solùm dabitur vobis, sed etiam copiosa & abundans vobis remuneratio fiet, proportionata tamẽ vestræ liberalitati. Ad hoc enim significandum, remunerationem vocauit mensuram.

B IN QVO ENIM IVDICIO IVDICAVERITIS, IVDICABIMINI, ET QVA MENSVRA, &c.] Et hæ duæ sententiæ facilem habebunt & apertam intelligẽtiam, si superiores illæ sententiæ priori modo accipiantur. Erit enim sensus: Quali iudicio alios iudicaueritis, vicissim ipsi ab aliis iudicabimini. Si enim æqui fueritis in iudicando aliorum dicta & facta, sentietis alios quoq; fere vestrorum factorum & dictorũ æquos iudices. Contrà, si iniquiores æstimatores alienæ vitæ fueritis, tales quoq; alios experiemini in vos. Est in summa, quomodo vos aliis feceritis siue iudicãdo, siue remittendo, siue dando, aut contrà retinendo iniuriam, & bene facere negligendo, sic fiet ab aliis vicissim etiã vobis. Verùm si ad Deum referantur promissiones in superioribus sentẽtiis C positæ, quomodo dicitur, *in quo iudicio iudicaueritis*, &c. An qui iniquo iudicio aliquem iudicat, iniquo etiã iudicio iudicabitur à Deo? Et qui iniqua mensura mensus fuerit, iniquam etiã mensuram à Deo accipiet? Itaque secũdùm August. non est sensus: Quali iudicio iudicaueritis, tali iudicabimini: sed in quo iudicio, hoc est, per hoc ipsum iudiciũ quo alios iudicaueritis, iudicabimini apud Deũ, quia scilicet hoc iudiciũ iudicabit vos apud Deum, eritq; ratio quòd iudicabimini à Deo siue ad præmium, siue ad pœnam Sic, in qua mensura mẽsi fueritis remetietur vobis, quia illa ipsa quæ aliis vel bene vel malè feceritis, erunt vobis remunerationis vestræ causa. Prosequitur præsẽtem locum etiam D August. epist. 49. in solutiõe 4 quæstionis, vbi respondet calumniæ gentilium, quã captabant ex his verbis Christi, in qua menD sura mensi fueritis; quòd pro temporali peccato æterna inferantur supplicia. Vbi per mẽsuram intelligit hominis voluntatem, in qua iuxta quod mẽsurauerunt sua facta, Deus reddit siue beatitudinem, siue miseriam. Verùm hic sensus videtur coactior, nec vulgari modo loquendi, vnde secunda sententia desumpta, est cõueniens. Illud enim, in qua mensura, &c. prouerbij vice etiã ab Ethnicis scriptoribus iactatum ostẽdit quidam in Chiliadibus. Significatur autẽ eo beneficij aut maleficij relatio. Proinde si ad Deum hæc referantur, intelligendum ideo dictum: *In quo iudicio iu-* E *dicaueritis, iudicabimini*: quia qui curiosè alienam vitam excusserit, illius vita etiam à Deo exactè discutietur, & qui proximum cõdemnauerit, ipse quoque condemnabitur à Deo. Qui verò æquus fuerit proximorum iudex, æquum quoque & benignum experietur Dominũ. Et in genere quali

mensura mensi fuerimus,remitietur nobis à Deo, quia si bñfecerimus,bona recipiemus ab eo: ma la verò,si malè fecerimus.Hac enim solū ratione dictum est: *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Quare non est hic locus quæstionibus,quomodo iam dicatur.*Eadem mensura reme* Psal. 17. *tietur vobis*, cùm priùs dictum sit; *mensuram supereffluentem dabunt in sinum vestrum.* Deinde quomodo pœna æterna puniatur peccatum temporale:si eadem mensura fit remuneratio?Ideenim solùm dictum est:*Eadem mensura remetietur vobis*;quia,secundum Psalmistā,Deus dicit,cū sancto sanctus eris,& cum peruerso peruerteris B 2. Cor. 9 Et secundùm Paulū:Qui parcè seminat,parce & metet:& qui seminat in benedictionibus,de benedictionibus & metet.Et secundùm Iacobū, Iu Iacobi 2. dicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam.Vnde August.lib.21.de ciuitate Dei.cap. 11.tractās hanc sententiā contra eos qui ex ipsa inferrebāt absurdum esse, supplicium impiorum esse æternum:Non attendit,inquit,non propter æquale tēporis spatiū,sed propter vicissitudinem mali,id est,vt qui mala fecerit,mala patiatur eandem dictam fuisse mensuram.&c.Porro hac sententia:*In qua mensura.*&c.Dominus Marci 4. ad aliud propositū vsus est,vt ibi dicetur. Cùm enim sit prouerbialis sententia,varijs locis aptari potest.

DICEBAT AVTEM ILLIS ET SIMILITVDINEM:NVMQVID POTEST CAECVS CAEC. DVC.&c.]Solus Lucas hic introducit à Domino dictas duas similitudines de cæco cæcum ducente,& discipuli perfectione;quibus similitudinibus alio etiam loco vsum Dominū nac cat Matthæus.Nam cōmemorat Dominū dixisse de Pharisæis:Sinite illos,cæci sunt,& duces cæco cum:cæcus autem si cæco ducatum præstet,ambo in foueā cadunt.Et cùm Apostolis prædiceret ob uenturas illis persecutiones,Dominus dixisse scribitur:*Non est discipulus super magistrum , nec seruus super Dominum suum. Sufficit discipulo vt sit* Matt. 15 *sicut magister eius , & seruo sicut dominus eius.* Idem. 10 Sed his locis ad alium finem & aliud propositum istis vtitur parabolis, quā in præsenti loco,vt parabolæ & adagia varijs locis aptari possūt,vt iam dictum est.Nam illud de cæco cæcum ducēte,inducitur contra Pharisæos,qui cùm cæci essent & Mat 15 imprudentes aliorum imprudentū quoque & cæcorum se magistros præbebāt.Et illud de discipulo Matth.10.dicitur discipulis, vt animæquiores perferrēt aduersitates & persecutiones,quòd ab his viderent nō esse liberū magistrum suum. Hic verò cùm vario modo similitudines istæ aptētur proposito à diuersis interpretibus , conuenientissima videtur connexio indicata à Theophylacto vt his similitudinibus intelligatur Dominus docere voluisse,eū qui alios est iudicaturus & reprehensurus,debere ab huiusmodi vitiis quæ in alijs est deprehēsurus,aut aliis similibus vitiis esse immunem.Ad hunc enim propositum hæc esse dicta,patet ea tertia parabola apertiore quæ subiūgitur: E *Quid autem vides festucam,*&c. Quoniam ergo superius Dominus præcepit non iudicare,nec condēnare,& iam occurrere quis posset & dicere, se iudicare & condemnare fratrē suum vt corrigat & emēdet,docet deinceps,qualis esse debeat qui hoc fine alium volet iudicare & reprehendere,& quale iudiciū prohibuerit,nimirū quo quis alienæ vitæ seuerus est censor,suæ interim negligēs.

A Nūquid,inquit,potest cæcus cæcū ducere?Quòd si tentet,nónne ambo in foueam cadūt?Quasi dicat:Si quis sit,qui alterius vitia reprehendere velit,& demōstrare verā virtutis viam,atque in eā ipsum deducere,videndum ei imprimis num & ipse mētem habeat siue errore veritatis,siue praua cupiditate & affectu aliquo excæcatam. Nā si ipse cæcus existēs parat alterius se ducem præbere,futurum certè,quod solet contingere,vbi cæcus cæco sit viæ dux,videlicet vt vterque cadat ī foueam æternæ perditionis.Ad id idem proposi B tum subiicit: *Non est discipulus supra magistrum:* perfectus autē omnis erit,si sit sicut magister eius, quasi dicat: Si igitur tu qui doctoré te aliorū præbes,ipse facti es in vitio,non est spes meliorem te posse fieri quem ducere paras,cùm secūdum vulgare prouerbium,discipulus non possit esse perfectior magistro suo,in eo scilicet in quo est discipulus.Eiusdē argumenti est & quod deinde subiicitur:*Quid autem vides*,&c. Qua parabola declarauit Saluator maius quoddā vitium quorūndam, qui nō solùm alium reprehendunt in eo in quo & ipsi culpabiles sūt,sed minima in aliis notāt,cùm ipsi ad grauiora sua peccata perspiciēda sint cæci, quos bene hypocritas vocat, vel quia sibi sumūt C partes iustorum & sanorum,cùm iniusti sint & ægroti,aliena persona id quod re vera sunt occultare studētes:vel quia prætextu correctionis aliena vitia notant,cùm ea vera id agāt proposito condemnandi.Si enim curādi fratris desiderio hoc agerent,prius grauiora sua crimina curarent.Magis enim quisq;seipsum amat quàm fratrē,quem rectè diligere nō potest:si non seipsum priùs rectè diligat,cùm propria dilectio regula esse debeat fraternæ dilectionis.Per festucā ergo minora peccata,per trabem grauiora peccata hic designātur. Est enim festuca,secundum Calepinum nitentem autoritati Augustini,arboris nouellæ & cuiuscunque sati pullulus.Augustinus enim de verbis Do D mini sermo.16.Festuca,inquit,initium trabis est. Nam trabs quando nascitur,priùs festuca est.Dictio tamen Græca quæ hoc loco ponitur, nempe κάρφος, potiùs magis significare breuissimam aliquam signi particulam,quam vulgari lingua vocamus, *censpuntere.* Vnde dicitur Græcis καρφολογία ,hoc est, collectio huiusmodi particularū, quā Galenus recensetinter signa phrenesis.Atque hoc certè modo κάρφος pulchrè apponitur trabi,cùm festuca in ea significatione quam indicat Augustinus,magis compoui debuisset cum arbore. Significat autem Saluator hypocritas, de quibus loquitur,duplici nomine peccare,primùm,quòd aliorū vitia,ad quę,quòd parua sint,conniuendum esset, curiosius obseruent,& seuerius notent: deinde, quòd sua vitia maiora despicere negligant.Quod dum fit,duplex vlterius iam malū cōmittitur. Nā qui peccantē in paruis admonet, cū ad grauiora E sua vitia conniueat,& sibi ea aliena correptione falsam sanctimoniæ opinionē parare studet,vnde & hypocritam vocat,& veritatē ipsam reddit ei qui admonetur odiosam. Proinde admonet Dominus vt qui aliorū vitia notare volet, prius sal tem aperte sua vitia curet.Et tunc,inquit,perspicies,&c.quādo scilicet eū finctu id poteris facere & synceræ correctionis intētione.Nō prohibetur ergo his verbis Domini simpliciter,ne quis aliū corripiat,qui ipse vel eisdē, vel maioribus obnoxius est criminibus. Sic enim qs in minutioribus

peccatis ea syncera charitate proximorũ fiat mo nitor, sitq; eisdem vel aliis obnoxius, non contrauenit præcepto Christi. Non enim talis sese iustificare, & alios condemnare, sed se pariter ac illos quoad fieri potest, peccatis purgare annititur. Dominus autem præcipuè voluit, vt ne ex aliorũ correctione & condemnatione sanctimoniæ opinionem quæreremus, aut ne veritatem odiosam redderemus, quod fit cùm apertis criminibus obnoxius est qui alium de paruis corripit.

NOLITE SANCTVM DARE CANIBVS, NEQVE MITTATIS MARGARITAS ANTE &c.] Obscurũ est quomodo hæc superioribus subiiciãtur. Et quidẽ in secunda expositione Chrysostomi nõ male sic cũ superioribus B hæc connectuntur, vt quoniã superius iussit Dominus diligere inimicos, & benefacere his qui peccant in nos, hic iam amputare intelligatur malam cogitationẽ quę ex illis pręceptis oriri posset. Nã ob ea præcepta cogitare possent Apostoli, etiã indignis & hostibus Dei cõmunicanda secreta Dei mysteria. Quam connexionem etiam sequitur in Paraphrasibus quidam: Verùm rectius hæc ad immediatè præcedentia referuntur hac ratione subiecta, vt quoniam mox superius docuit qui nõ debeant alios iudicare corripere & docere, hic iam doceat qui non debeant corripi & doceri. Dixerat enim; *eiice primum trabem de oculo tuo, & tunc perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui.* Ne ergo is qui purus est, & trabẽ iam eiecit è pro C prio oculo, putaret se quosuis corripere & docere debere quos videt vitiis aliquibus obnoxios, commodè hãc doctrinã generalem subiecit, ne sanctũ darentur canibus, significans abstinendũ ab admonitione illorũ qui admoniti euasuri sunt peiores, & potius sunt irritandi quàm sanandi. Porro sanctũ & margaritæ sic in secunda expositione Chrysostomi distinguuntur, vt per sanctũ intelligãtur res sacræ, qualia sunt Sacramenta, Baptismus, Eucharistia, &c per margaritas intelligãtur mysteria veritatis, quę in scripturis sacris inclusa sunt, quẽadmodũ margaritæ inclusæ cochleis positæ sunt in profundũ maris, vt sicut has è profundo maris D non potest tollere, nisi artifex qui habet eius rei vsum: ita illa inuenire & explicare non possit, nisi vir spiritualis, qui habet sensus bene exercitatos. Verùm huiusmodi mysteria non solùm non sunt cõmunicanda porcis, sed nec etiã bonis quibusdã adhuc tamẽ ĩfirmis. Vnde Saluator apostolis suis dicebat: Adhuc multa habeo vobis dicere: sed nõ potestis portare modò. Et Paulus Apostol. Ego, inquit, cùm venissem ad vos: non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed tanquã carnalib⁹. Tanquã paruulis in Christo lac vobis potũ dedi, non escã. Nondum enim poteratis, sed nec nunc quidẽ potestis. Proinde rectius idẽ intelligemus vocari sanctum & margaritã, nempe doctrinã veritatis, do E ctrinam omnium euangelicam, quam & postea margaritæ cõparat Dominus. De hac enim etiam hic potissimum locutus videtur, quamuis simul, vt est generalis sententia, rectè intellexerimus per sanctũ & margaritas significari & sacras quasq; res, qualia sunt Sacramenta. Dicuntur autẽ hæc, nempe doctrina Euangelica atq; Sacramenta simul & sancta, & margaritæ. Sancta quidem, quia diuina & sanctorum tantum vsui deputata, quæ corrumpere & prophanare nephas est, quomodo in vete ri lege sancta dicebantur quæ prophanis vsibus

1 Corin. 3.

A adaptare nephas erat. Margaritæ verò, propter inæstimabile eorum pretium. Nam margaritis siue vnionibus olim summum fuisse pretium abundè testis est Plinius. Cæterũ per canes & porcos, per quos quidem diuersos intelligunt, per canes accipientes significari infideles omnino immundos: per porcos verò, Christianos carnalibus voluptatibus deditos, vt habetur in secunda expositione Chrysostomi. Aut contra, teste Hieronymo, per canes, Christianos reuersos ad vomitũ: per porcos, eos qui necdum Euangelio crediderunt, versantes in luto peccatorum, simplicius fuerit accipere eosdem, nempe eos qui immedicabili tenẽtur impietate, quos generali quidem ratione canes vo B cat & porcos propter ipsorum immunditiam, specialiter verò canes, quod veritati oblatrent, bene loqui nescientes, quomodo canis non emittit fere vocẽ nisi iræ significatiuam. Porcos verò, eo quod viles carnis & mundi cupiditates spiritualibus & diuinis rebus pręponãt, quomodo porcus lutum præfert margaritis. Quoniam enim canis secundùm legem est immundissimum animal, vtpote quod nec ruminet, nec findat vngulam, ac prætereà illius est immudicici, vt ex fœtidis cadaueribus pascatur, ac ad vomitum suum reuertatur, aliquoties in scripturis per canes peccatores significantur, ratione immundiciei suæ, vt cùm postea dicit Saluator: *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.* Sic: Quæ communica C tio sancto homini ad canem? Et: Foris canes, & venefici, & impudici. Vnde est & illud: Canis reuersus ad suum vomitum. Quoniam verò idem animal ad nihil aliud fere voce vtitur quàm ad latrãdum, & in homines insurgit ad discerpendum, ponitur nonnunquam in scripturis pro impugnatoribus veritatis, aut persecutoribus iustorum. Sic Paulus de Iudæis hostibus Euangelii loquens: Videte, inquit, canes, videte malos operarios. Et Dauid hostes suos vel Christi implacabiles canes vocat. Circundederunt (inquit) me canes multi. Et, De manu canis libera vnicam meam. Cùm autem sequitur, *Ne forte conculcent eas pedibus suis, &* D *conuersi disrumpant vos*, quidam duas has partes sic accipiunt, vt prior ad porcos pertineat: posterior verò ad canes. Vnde & quidam libri Latini habent; *& canes conuersi disrumpant vos*, cùm tamen canes, non sit aut in Græcis, aut in Latinis codicibus emendatioribus. Et quidam vertit, *Ne quando hi conculcent eas pedibus suis, & illi versi in vos, lacerent vos*, addens scilicet de suo pronomina illa diuisiua, hi & illi, cùm non sint in originalibus, & proinde tollens liberam illam intelligentiæ facultatem quam Græca præbent. Potest enim sicut conculcatio, ita & laceratio ad porcos referri. Nam sæuiunt etiam apri. De canibus autẽ idem intelligendum reliquit Dominus, videlicet ne & E ipsi cõculcarent sanctũ pedibus suis, & conuersi disrumperẽt: nec opus fuit hoc sigillatim de vtrisque dicere, cùm secundum sensum à Domino intentum per canes & porcos iidem intelligantur. Significare enim voluit Dominus, duo mala consecutura, si diuina & spiritualia proponãtur canibus & porcis, hoc est immundis hominibus, veritatis oblatratoribus, & cõtemptoribus. Primùm quòd illa quantum in ipsis est, prophanabunt, & contaminabunt. Deinde, quod illorum præbitorem persequẽtur, calumniis ipsum impetentes, & iniuriis afficiẽtes. Et bene quidem dicitur, *& con-*

Matt. 15. Eccle. 13. Apo. 22. 2 Petr. 2. Philip. 3. Psal. 21. Ibidem.

uersi disrumpant vos. Primùm enim impii audito sermone veritatis, cognoscentes illum suis affectibus contrarium, sermonem contemnunt, illiq; detrahunt: deinde verò acuuntur in sermonis authorem. Verùm circa istud Domini præceptũ oritur difficultas, quomodo ergo Christus & Apostoli obstinatis Iudæis, verè canibus, de sacris mysteriis frequenter verba fecisse leguntur, vnde sane illi maiore perciti furore, conuersi dilacerare ipsos conati sunt & perdiderũt, vti patet de Stephano, cuius oratione adeo accensi fuere, vt mox corriperent ipsum, vrbéq; eiectum lapidarent. Deinde quomodo Iudæ Dominus dedit corpus & sanguinem suum, si non licet sanctum dari canibus? Ad primum quidem dicendum, veritatem Euangelicæ doctrinæ nonnunquam coram canibus & obstinatis peccatoribus, Dominũ, & Apostolos proposuisse, sed non nisi præsente multitudine, idq; nonnunquam vel sponte, vel interrogati. Et quidem cùm sponte id fecerunt, duabus de causis fecerunt, videlicet partim ad cõtestationem impietatis reproborũ, partim propter vocationem electorum qui impiis illis permixti erant, aut vt qui iam vocati erant & crediderant, corroborarentur & monerẽtur. Quod enim ad contestationem impietatis improborum & vt nullam excusationẽ haberent, illis prædicauerit Dominus, satis docet illud quod dicit: Si non venissem, & locutus fuissem illis, peccatum non haberent: nũc autem excusationem non habent de peccato suo. Cùm verò interrogati fuerunt veritatem ipsam frequẽter proposuerunt, tũ propter duas prædictas causas, tum etiam vt perhiberent testimonium veritati, & gloriam Dei illustrarent, nec iustam haberent malitiosi interrogatores occasionem blasphemãdi doctrinam Euangelicam, quasi non haberent prædicatores eius quid ipsis responderent. Aliquando autem Christus ab obstinatis Iudæis interrogatus, non respondit quod interrogabatur, sed aliud interrogauit: quòd si respondebant, habebãt ipsi suæ quæstionis responsionem, vt cùm quæsitus esset num tributũ esset pendendum Cæsari. Si verò respondere noluerunt: vt cùm quęreretur in qua potestate operaretur, iustissimè, illũ vicissim non respondere quod quęrebatur omnibus coram fecit, docens scilicet qua ratione debeamus sanctũ abscondere canibus, cùm ab eis vtile aliquid malitiosè interrogamur, & astantium vtilitas nõ exigit veritatẽ aperiri. Cùm autem propter electorum & bonorum vtilitatem, aut propter Dei gloriam sacra proferũtur coram canibus & porcis quemadmodum Christus & sancti frequenter fecerunt, non iam canibus & porcis sancta dantur, sed potius Deo & electis eius. Vnde Augustinus: Quòd Dominus quædam dixisse inuenitur, quæ multi qui aderant vel resistendo, vel contemnendo non receperunt, non est putandus sanctũ dedisse canibus, aut margaritas ante porcos misisse. Non enim dedit eis qui capere non poterant, sed eis qui capere poterãt, & simul aderant, quos propter aliorum immũditiam negligi nõ oportebat. Hæc ille. Cùm autem prædicatio veritatis nullum momentũ allatura est vel ad salutem proximorum vel ad gloriam Dei, sed appareat canes tantùm illam impugnaturos, aut porcos contempturos, non est profetẽda Sic Christum nunc Pharisæis tanquam canibus, nunc Herodi & Pilato tanquam porcis mysteria

An liceat aliquid sanctum dare canibus.

Act. 7.

Ioan. 15.

Matt. 22
Mar. 12.

Mat. 26
Mat. 27

A sua promere noluisse legimus. Quod verò ad secundũ attinet de Iuda, præsupposito quòd Iudæ Dominus dederit corpus suũ, vt est verisimilius, dicendum primũ, quòd cùm Iudæ malitia nondum fuerit prodita, nec adhuc habebatur à præsentibus pro cane, non debuisse Dominum sacramentũ corporis sui subtraxisse illi, sed potius cum aliis cõmunicasse, vt suo facto doceret pastores Ecclesiæ Sacramenta non denegare occultis peccatoribus, sed tantùm publicis & manifestis, qui iam pro canibus habentur. Secundò dicendum, hunc locum propriè non pertinere ad Sacramentorum administrationem, sed vel solùm, vel potissimum ad verbi Dei dispensationem & doctrinam, quod patet tum ex præcedentibus, qui

B bus hæc subiunguntur, tum quia sequitur; *Ne fortè conuersi disrumpant vos.* Non enim periculum est ne si petentibus peccatoribus dentur Sacramẽta, conuer si disrumpant largitorem, sed contra potius periculum ne disrumpant negantem. Ad alium verò locum pertinet, quòd Sacramenta indignis, si manifesta sit eorum indignitas & condemnata, non sint communicanda, nempe ad illud: Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus. Et illud Pauli: Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut auarus, &c. cum huiusmodi nec cibũ sumere. Et nemini citò manus imposueris, ne cõmunicaueris peccatis alienis.

C PETITE, ET DABITVR VOBIS, QVÆRITE, ET INVENIETIS, &c.] Cùm variè à diuersis hæc superioribus coniungantur, conuenientissima videtur ucõnexio quã indicat D. Chrysost. nimirum quòd, quia magna erãt, & humanæ naturæ propter infirmitatẽ, & corruptionẽ difficilia quæ hactenus Dominus præceperat, hic iam doceat qua ratione quæ dicta sunt præstare possimus, videlicet si oratione auxiliũ & gratiã Deium plorauerimus: quem orantibus ipsũ daturũ quæ petunt promittit. Simul etiã per hæc docet, ne audita præcepta putẽmus nostris nos viribus posse implere, sed ad perficiẽdum ea necessariũ nobis esse Dei adiutorium precibus impetrãdũ. Ideoq; non dixit quid petendum aut quærendũ sit: sed tantùm, petite & quærite, quia quæ petenda sunt

D in præcedentibus memorata sunt, & in his ostensum pro quibus oporteat rogare. Porro tres illas sententias; *Petite, quærite, pulsate,* &c. subtiliter D. Aug. sic distinguit in expositione huius sermonis Domini, vt petitio pertineat ad impetrãdam sanitatem firmitatemq; animi, vt ea quæ præcipitur implere possimus: inquisitio autem, ad inueniendam veritatẽ: pulsare verò, propter beatæ vitæ possessionem & introitũ regni cœlorum, dictum sit. Alii etiã sic distinguunt: petite fide, quærite spe, pulsate charitate. Aut: Petite orando, quærite rectè viuendo, pulsate perseuerando. Verùm idem Augu. lib. 1. Retract. cap. 19. hãc suã expositionem retra-

E ctans, inquit, Operosè quidem ista tria quid inter se differant exponẽdum putaui, sed longè melius ad instantissimam petitionem omnia referuntur. Hoc quippe ostendit, vbi eodem verbo cuncta conclusit, dicens, *Quanto magis pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se?* Non enim dixit, petentibus, quærentibus, pulsantibus. Hæc ille. Itaque tribus illis sententiis vnum & idem significatur, nisi quòd congeries sententiarũ commendet fidentem, instantem, & ardentem precationem

A tionem. Nam ipsum petere, fiduciam in oratione necessariam significat: quærere verò, diligentiam pulsare ardorem & perseuerantiam. Nemo enim petit aliquid, qui non illud ex animo desideret, & impetrare se posse confidat. Qui verò quærit, cūcta alia à mente proiiciēs, vnum illud quod solū requirit, intendit. Qui verò crebro pulsu ostiū ferit, ardens desiderium ostendit. Itaque, vt habet Chrysostomus, per hoc quod adiecit, *quærite & pulsate*, non obiter postulandum esse docuit, sed cū sedulitate multa, & magna patiētia, crebroq; pulsu. Sunt autem hæ sententiæ è vulgi sermone mutuatæ. Nam vulgò dici solet, nihil ferè dari, nisi petentibus, nihil inuenire fere nisi quærentes, nō aperiri ostium, nisi pulsantibus. Perinde ergo est B ac si diceret Dominus: Vulgò non nisi petētibus dari solet, & quærētes dūtaxat inueniunt, neque intromittūtur in ædes, nisi qui ostium pulsarint: itacùm maxima sint quæ à Deo expectanda sunt bona, par sanè est vt illa ab eo petatis desideranter, quæratis sedulò, ac ob ea impetranda pulsetis ardenter & pertinaciter, hoc est, vt ea petatis votis multo ardentissimis. Quòd si feceritis, procul dubio voti vestri cōpotes efficiemini. Quod iam generalibus sententiis Dominus confirmat, subdens: *Omnis enim qui petit* &c. quasi dicat: Non omnia quidē qui petit ab homine etiam iustissimè, accipit: nec omnis qui quærit terrenum aliquid, illud inuenit: nec pulsanti ostiū domus semper aperitur ab hominib. verùm omnis qui desideranter petit patrem cœlestem, accipit ab eo C quod petit: & qui sedulò quærit ab eo, inuenit, & qui assiduis illū precibus pulsat, aperietur ei, hoc est, sine discretione quisquis Deum ex animo diligēter & assiduè precatus fuerit, consequetur omnino quod petit. Porro generalis illa sententia, *Omnis qui petit accipit*, sic primùm est accipienda, omnis qui petit recta & rectè, vel q petit quæ oportet, & quomodo oportet. Recta enim esse petēda vt exaudiamur, docetur in sequēti exemplo: modus autem quo rectè est petendū, partim hic indicatur, partim alibi. Hic enim insinuatur per tria illa, petere, quærere & pulsare, cum fiducia sedulò instanter petendum esse. Præter hæc verò D in orante requiritur vt nō sit in eo legitimum impedimētum quo se indignum faciat exauditione apud Deum, quod primùm fit si temporalia mala Iacob. 4. intentiōne quæramus. Petitis, inquit Iacobus, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in concupiscentiis vestris insumatis. Secundò, si ipsi in alios Prou. 21. inclementes fuerimus. Quod enim obturat aurē suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & nō exaudietur. Et supra: Si autem nō dimiseritis hominibus peccata, &c. Postremùm generaliter, si quis in peccādi proposito perseueret, nec studuerit cor suum purificare: Prou. 28. Iob 2. Qui enim declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Et, Si omnipotentē fueris deprecatus, si mundus & rectus incesseris, statim euigilabit ad te. Et: Cha- E Ioan. 3. rissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus accipiemus. Nec mirū si huiusmodi conditio sit subintelligenda in hac generali sententia, cùm in omnibus similibus generalib. locutionibus sit intelligendum nisi aliunde aliquid impediat, vt quādo dicitur: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequētur. &: Omnis qui inuo- Matth. 5 Rom. 10. cauerit nomen Domini, saluus erit, & sic de simi-

A libus. Rursum cùm dicitur *Omnis qui petit, accipit*, intelligendum, accepturū quod petit, nisi magis expediat non accipere. Qui enim bona temporalia aut liberationem ab afflictionibus petit etiā rectè, non ea semper consequitur, quod aliquando præstet non consequi. Vnde Paulo optanti II. Cor. 12 liberari à stimulo carnis dictum est: Sufficit tibi gratia mea. Nam & huiusmodi conditio intelligenda est in omnibus illis sententiis, quibus temporale aliquod bonum iustis promittitur. Hac enim sententia; *omnis qui petit accipit*; Dei benignitatem significare Saluator voluit. Iam hoc ipsū summæ benignitatis est, quòd quæ precamur temporalia bona nō det Deus, quomodo aduersa B luit nostræ magis expedire iudicat: quāquam nō omnino necesse fuerit hanc conditionem hic subintelligere. Qui enim huiusmodi tēporalia rectè petit, sic ea petere debet, vt non velit ea sibi dari, si Deus iudicet magis expedire vt non accipiantur, & vt aut quæ petit temporalia Deus det, aut patientiam, saltē in malis, si illa perdurare Deus voluerit, proinde talis semper impetrat & accipit quod petit.

AVT QVIS EST EX VOBIS HOMO, QVEM SI PETIERIT FILIVS PANEM, &c.] Generales illas promissiones de exorando Deum confirmat exemplo patris terreni, vsus scilicet argumento à minori, quæ ad orādum cū spe exorandi hortatur, & simul docet quæ petere Deum oporteat, nempe bona necessaria vel C vtilia. Ideo enim introducit in exemplo, patrem filio petenti panem necessarium nō dare lapidem inutilem, & petenti piscem vtilem & delectabilem, non dare serpentem nociuum, vt intelligamus Deum nobis necessaria & vtilia petentibus nō daturum inutilia aut noxia: & rursum intelligamus ideo Deum non dare quandoque quę petimus, quia si daret quæ petimus, daret inutile aliquid aut nociuum, quamuis nos putemus nos petere aliquid necessarium vel vtile. Cùm autem ex nuda comparatione patris terreni ad patrem cœlestem, cōstare posset patris cœlestis in exaudiendo facilitas, eo quòd nemo dubitare posset quin D maior sit patris cœlestis benignitas, quam cuiusuis patris terreni quantumuis benigni, tamē quò efficacius eos certiores redderet de patris cœlestis facilitate, adiecit: *Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris*, non simpliciter à minori argumentans, sed etiam à contrario: Malos autem homines vocat, non quòd natura mali sint conditi, vt asseruerūt Manichæi, sed vel comparatione diuinæ bonitatis, respectu cuius humana etiam bonitas quodammodo malitia est, propter magnam dissimilitudinē, vel potius tū quia ad malum omnes propensi sumus ab adolescētia iuxta illud: Sensus & cogitatio humani cordis ad malum prona sunt ab adolescentia, tum quia Genes. 8. nemo inuenitur liber ab omni peccato. Non est enim iustus qui faciat bonum, & non peccet. Sen- Eccle. 7. E sus ergo est: Cùm tantū valeat affectus ille, vulgò patribus erga suos liberos insitus: vt quāuis mali sint patres, tamen filiis bona petētibus compellat nō præbere mala, sed bona quæ petunt: multo magis pater vester cœlestis natura sua solus bonus, omnisq; malitiæ expers, à quo & affectus ille beneuolentiæ in terrenis patribus proficiscitur, facile daturus est bona his qui rogant eum.

OMNIA ERGO QVAECVNQVE VVLTIS

VT FACIANT VOBIS HOMINES, &c.] Postquam obiter Dominus inseruisset de orando Deum sermonē, redit ad id vnde digressus est, generali iam sententia cōcludendo, præcipiens quę priùs diuersis præceperat ad dilectionem proximi pertinentia: qua sententia demonstrat omnium illorum præcedētium præceptorū quæ pertinent ad dilectionem proximi, æquitatē. Nam est hæc sētētia iuris naturalis, per se æquissima, vt priùs dictū est. Porro testatur Augustinus, quosdam Latinos codices habuisse additum: bona, hoc modo *omnia ergo quæcunq; vultis vt faciant vobis homines bona*. Verùm hoc putat additū à quoquam ad manifestationem sententiæ. Non esse enim apud Græcos, sed nec necesse esse vt addatur aut subintelligatur, cùm voluntas hic, secundū eum, accipi debeat vt distinguatur cōtra cupiditatem, hoc est, vt priùs dictum est, pro voluntate rationabili, & non pro corrupta & inordinata cupiditate. Additur tamen ea dictio & apud Cyprianum in expositione orationis Dominicæ. Quod autem sequitur: *Hæc est enim lex & prophetæ*: hunc habet sensū: Istud est quod lex Mosaica & prophetarum scripta variis pręceptis exigunt. Sed quæritur quomodo hic Dominus dicat præceptum istud dilectionis proximi esse legē & prophetas, cùm postea dicit, in duobus mādatis pendere totam legem & prophetas. Et respondet August. in expositione huius sermonis: Non dici hic præceptum istud esse totam legem, sed tantum, *hæc est lex & prophetæ*, quia scilicet istud præceptum à lege & prophetis per varia præcepta præcipitur. Idem tamē lib. 8. de Trinitate cap 7. intelligit hic Dominum voluisse totam legem & prophetas in hoc præcepto consistere, sicut & à Paulo dicitur, Qui diligit proximū, legem impleuit. Et: Omnis lex in vno sermone impletur, in eo quod scriptū est, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Cùm enim (inquit Augustinus) duo præcepta sint, in quibus tota lex pendet & prophetæ, dilectio Dei & dilectio proximi, non immeritò plerunq; scriptura pro vtroque vnum posuit, nimirum quòd neutra sine altera esse possit, sed vtraque alteram includatur. Videtur tamē in illis locis Paulus nō locutus de lege in vniuersum, sed tantùm de lege, quatenus tradit ea quæ ad proximum pertinēt, vt patet ex declaratione quæ est ad Roma. 12. Et certè prior intelligentia huius loci est simplicior. Non enim rectè intelligi satis potest, quomodo tota lex præcipiat vt quæcunque volumus nobis fieri, eadem & nos faciamus aliis. Sunt autē quidam Græci codices, qui non habent: οὗτος γάρ ἐστι νόμος, id est, hæc est enim lex: sed οὕτως, id est, Sic est enim lex, id est, sic lex & prophetæ determinant & præscribunt. Quæ etiam lectio dictæ intelligentię bene conuenit.

Rom. 13. Galat. 5.

INTRATE PER ANGVSTAM PORTAM, QVIA LATA PORTA ET SPATIOSA VIA EST, &c.] Post varia dilectionis proximi, & contemptus rerum huius mundi pręcepta, iam deinceps vsque ad finem sermonis adhortatur Dominus ad pręceptorū horum obseruationem & acceptationē. Et imprimis, quia pręscripta hactenus ab ipso viuendi ratio absolutissima, arcta est, āgusta & rara, ne ab ea auditores abhorrerēt & alienarentur, tū ob vię huius angustias & difficultates, tum ob paucitatem sectantiū hanc vitę rationem, hortatur vt angustam potius hanc viam amplectantur, quàm spaciosam illam impiorum viam, quòd hęc ad gehennam, illa ad vitam perducat. Et quidem suprà docuit, gratia diuina opus esse ad impletionem horum pręceptorū, cùm orare docuit: hic verò etiam liberi arbitrii & nostri conatus esse isinuat, vt quę dicta sunt pręstemus, cùm nos intrare pręcepit per angustam portam, significās conatu & labore opus esse vt angustas portę superemus, quod apertius significauit, cùm secūdò hac similitudine vsus est: quando, vt habet Lucas cap. 13. respondit legisperito interroganti, si pauci essent qui saluarentur; Contendite intrare per angustam portam. Quanquam autem quidam hic aliud intelligāt per portam & per viam, simplicius tamē fuerit idem per vtrunque intelligere: per portam quidem & viam angustam & arctam, virtutum operationē: per spatiosam verò & latam, viā iniquitatis, hoc est, rationem viuendi inique. Verùm quomodo hic dicitur via virtutis arcta & angusta, cùm postea dicat Dominus, Iugum meum suaue est, & onus meum leue. Et, mandata eius grauia non sunt? Et Psalmista dicat, quod apertè huic loco videtur cōtrarium Latum mandatum tuum nimis? Deinde Sapiens dicit de viis sapientiæ, Viæ eius, viæ pulchræ. Ad pulchritudinem autem viarum pertinet vt latæ sint, quemadmodum Homerus appellat interdum vrbes quas laudat, εὐρυαγυίας, hoc est, latiuias, vt sic dicam. Pro huius explicatione annotandum, variis rationibus posse intelligi viam virtutis vocari hic arctam & angustam. Primò, quia paucos recipit & admittit, si fiat comparatio ad numerum eorum qui ambulant viam iniquitatis, quæ ob id etiam spatiosa dicitur. Atque hac ratione vocari hic viam virtutis arctam, satis significare videntur verba Lucæ, quibus Dominū dixisse commemorat: Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt. Si autem hac ratione intelligatur via virtutis arcta dici, non est quòd scripturæ illæ, quæ asserunt iugum Domini esse leue videri possint hùic loco esse contrariæ. Secundò, via virtutis rectè dicitur arcta, consideratione habita ad ipsam virtutis naturam. Cùm enim virtus sit in medio vitiorū arctis quibusdam iustitię legibus conclusa, & deinde virtutes inter se connexæ esse debeant, adeo vt qui delinquat in vno, factus sit omniū reus, bene certe arcta est virtutis via, eo quòd facilis sit digressio ex ea declinando ad dextram, vel ad sinistrā. Contra verò spatiosa est via iniquitatis quia expanditur per omnia vitia hinc & inde. Nam, vt habet philosophus, *Vno quisque modo bonus est, multisque nefandus.* Tertiò, via virtutis arcta dicitur, consideratione habita ad carnis & mundi concupiscētiam, quia scilicet illam infinitatem & liberam agendi quævis quæ lubent facultatem quam sēsus expetunt amputat in nobis, certis quibusdam pietatis legibus nos arctans & contrahens. Atque hæc tertia ratio satis coincidit cū secunda. Quoniam enim virtus in seipsa arcta est & angūsta, hinc etiam & nos coarctat, & liberam agendi quiduis facultatem à nobis excludit. Porro ex tertia & secūda rationibus patet, viā virtutis non solùm carni esse difficilem & arduam, sed etiam in seipsa. Dicuntur tamen mandata Domini non esse grauia, & iugū eius esse suaue, & leue onus eius, quia tū fides cœlestium præmiorum, tum amor Dei ea leuia videri

Lucæ 13.

1. Ioan. 5.

Psal. 118.

Prouer. 3.

Lucæ 13.

videri facit iustis. Carni enim & carnalibus grauia sunt, non spiritui, nec secundum spiritum viuere assuetis. Vnde cùm Ioã. dixit: Et mandata eius grauia non sunt, subiecit: Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum, & hæc est victoria quæ vincit mundum fides nostra. Per quæ satis declarauit, quibus & quatenus Dei præcepta sunt facilia, nempe natis ex Deo & credentibus, qui per fidem cœlestium bonorum omnia quæ sunt huius mundi bona facilè contemnunt. His certè via virtutis non videtur secundum spiritum esse arcta, sed habet in eis iustam suam latitudinem; longè pulchriorem illis huius seculi viis, eo quod mentem hominis dilatet, atque ad benefaciendum omnibus indesinenter sese extendat. Atque ob hanc causam intelligi potest dixisse Psalmistam, Latũ est mandatum Domini, quanquam B ex parte præcedenti, cui hæc sententia opponitur non obscurũ sit quid voluerit significare Psalmista, nimirum quòd cùm omnis res huius seculi, quantumuis cõsummata & perfecta, habeat finẽ, Dei mãdatum finem nesciat, sed se extendat in æternitatem, perducens suos sectatores ad vitam æternam, vt dictum est in expositione Psalmorũ. Potest autem quartò declarari quomodo via & porta quæ ducit ad vitam, sit arcta & angusta, nimirum quia non capit huius mundi gloria turgidos, fastu elatos, luxu distẽtos, diuitiarum sarcinis onustos, aut reliquas huius mundi copias secũ trahentes, sed nudos, & ab omnibus huius mundi C cupiditatibus liberos, ac veluti exutis corporibus in spiritum extenuatos. Porro notandum ex Hieronymo quàm signãter Dominus de vtraque via locutus sit. Per latam enim viam dicit multos ambulare, arctam verò paucos inuenire. Latam enim non quærimus, nec inuentione opus est, nam spõte se offert. angustam verò nec omnes inueniunt, nec qui inueniunt ingrediuntur statim per eam, aut non perseuerant in ea. Siquidem multi inuenta veritatis via capti voluptatibus seculi, de medio itinere reuertuntur. Bene ergo dicit; *pauci sunt qui inueniunt eam*; significans etiam pauciores esse qui ambulent per eam. Docuit ergo Do- D minus hac parabola duarum viarum, non respicere ad multorum conuersationem, sed potius paucorum nos fieri imitatores: nec tam attẽdere ad peruersæ viæ latitudinem, & viæ virtutis angustias, quàm quónam hæc vtraque perducat.

1 Ioan. 5.

ATTENDITE A FALSIS PROPHETIS, QVI VENIVNT AD VOS, &c.] Post traditam veræ & absolutæ pietatis summam, & adhortationem ad ingrediendum viam arctam, commodè nunc subiicitur de vitãdis falsis prophetis quòd hi abducere studeant à vera pietate, & via illa stricta quæ ducit ad vitam, cùm tamẽ sese profiteantur viæ huius doctores esse & ductores, idq; callidè simulata quadã sanctimonia præ se ferant, à quibus proinde summa cũ vigilantia cauendum esse admonet: quod sicut perniciosissimum est si recipiantur, ita dignosci non possunt, nisi adhibita diligenti quadam cautione & attentione. Dicit ergo *Attendite*, hoc est, diligẽter & prouidè cauere vobis) *à falsis prophetis*, vel, vt habent Græca, vnica dictione, *à pseudoprophetis*. Hos vocat omnes falsos doctores, qui officiũ videndi ea quæ aliis non sunt manifesta, profitentur: siue futura prædicant, siue non. Nã & prophetæ veri dicũtur in scripturis, qui spiritu prophetico propheticarum A scripta aliis explicare possunt, etiã si nulla futura ipsimet prædicant. Sunt ergo pseudoprophetæ duplices. Quidam enim apertè Christianismum impugnant, Christum negantes, & quæ apertè sunt fidei in illum cõtraria docentes, qualis fuit Mahumetes, qualis & erit ille Antichristi pseudopropheta, de quo in Apocalypsi. De qualib. loquitur etiã Dominus infra: Surgent pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem ducantur (si fieri potest) etiam electi. Alii sũt qui Christianismum & Christi nomen professi, sub Christianæ & Euangelicæ doctrinæ prætextu docent quæ sunt Euãgelio & veritati cõtraria, quales sunt quos communiter hæreticos appellamus, de quibus apertè Paulus, Spiritũ manifeste dicit, &c. Hos autem falsos doctores, pseudoprophetas hic vocat, vel ob id quòd hactenus sic vocati fuerant apud Iudæos, quotquot falsa docerent, & vt huiusmodi appellatione commonefaceret eos malorum illorum quæ patribus eorum contigerunt per pseudoprophetas. De his ergo omnibus dicit: *Qui veniunt ad vos*, ex se scilicet, non missi à Deo. Id enim significat verbum, *veniunt*. Porro vestimenta ouium sunt, quæcunque pertinent ad externam sanctitatis declarationem: qualia sunt miracula, ieiunium, eleemosyna, oratio, castitas, diuitiarum contemptus, inclamare semper Euangelium, vti sacramentis Ecclesiasticis, & alia quæcunque sanctitatem & integritatẽ præ se ferunt. Intrinsecus autem sunt lupi rapaces, quia cùm sanctitatem & simplicitatem foris ostentent, intus, hoc est, in animo & latenter nihil aliud sunt quàm lupi, nimirum quia reuera gregem Dominicum & oues Christi simplices & innocentes dilacerare student. De qualibus & Paulus: Attendite, inquit, vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo, Ego scio quoniam intrabunt post discessionẽ meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. Et ex vobisipsis exurgẽt viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se. Et quidem sunt aliqui extrinsecus lupi, veluti apertæ veritatis hostes, de quibus infra loquitur Dominus, dicens: Ecce ego mitto vos sicut oues in mediũ luporum: verũ ab istis intrinsece lupis plus est periculi, quod sub habitu ouis lupum agant. Nihil est negotii lupũ ab oue dignoscere, si vterq; ẽdat suam vocem, si vterque sua pelle tectus veniat. Verùm quid facias, vbi lupus ouillo vellere, ouillam voce ouem simulans irrepserit in ouile, non vt ouis fiat, sed vt crudelius oues laniet. Certè vigilanter attendendum & maximè pastoribus, vt aliquo signo deprehensũ lupũ ab ouibus separent condigno supplicio E sumpto de ipso, vt fiat quemadmodũ legimus in Æsopicis fabulis: Lupus enim ouis pelle indutus, ouium se immiscuit gregi, quotidieq; aliquam ex eis occidebat. Quod cùm pastor animaduertisset, illum in altissima arbore suspendit. Interrogantibus autem cæteris pastoribus, cur ouem suspendisset, aiebat, Pellis quidem vt videtis, est ouis, opera autem erant lupi. Cæterùm quoniam huiusmodi lupi latent, & oues se esse mentiuntur, docet Saluator quomodo dignosci poterunt ab his qui propius eos, & quæ eorum sunt inspexerint: *A fructibus*, inquit, *eorum cognoscetis eos*. Circa quod tamen oritur difficultas. Si enim veniunt in vestimentis ouium, hoc est, exterius se oues

Pseudoprophetæ qui
Mat. 24.
1 Tim. 4.
Vestimenta ouium
Act. 20

esse

esse ostentent, nec de absconditis & internis homo iudicare possit. quomodo ea fructibus suis cognoscentur occulti isti lupi? Dicendũ, quòd quantumuis se lupi isti occultare studeant, tamẽ facilè deprehendi poterunt ex aliquibus eorum fructibus, quanquam non ex omnibus fructibus. Sunt autem fructus eorum ex quibus cognosci possũt duplices, nempe doctrina & opera. Et quidem ex doctrina eorum nõnunquam apertissimè cognoscũtur, videlicet cùm manifestè cõtraria doctrinæ veritatis prædicãt. Vnde Ioannes hoc iudicio docet cognoscere pseudoprophetas, dicens: Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiritus Dei, omnis spiritus qui confitetur Iesũ Christum in carne venisse, ex Deo est, & omnis spiritus qui soluit Iesum, ex Deo non est. Sic & nobis semper videndũ cùm nunus aliquis prædicator exurgit, qui noua aliqua inculcat, num illius doctrina cõueniat cũ recepta veritatis doctrina, ad quam tanquam ad Lydium lapidem omnium doctrina examinari & probari debet. Et quidem de huiusmodi fructu, doctrinæ scilicet, locutum hic etiam Dominum cùm dicit *A fructibus eorum cognoscetis eos*; patet ex his quæ hoc loco subiicit Dominus apud Lucam, *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona*, &c. Alii autem fructus per quos cognosci possunt non esse ex Deo, sunt opera exteriora. Nam quantumuis simulent & dissimulent, tamen alicubi produnt se spiritu diuino esse destitutos, dum si quis vitam & mores eorũ attentius obseruet, reperiet illos sibi placentes, gloriæ sitientes, assentatores, inuidos, maledicos & obtrectatores, nonnunquam & ventri deditos, & suis temporalibus commodis seruiẽtes, & omnino suũ negotium agentes potius quam veritatis. Huiusmodi enim notis fere notantur in scripturis: & maxime apud Paulum: Nam rogo, inquit, vos fratres vt obseruetis eos, qui dissensiões & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis faciũt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino nostro nõ seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentum. Ad Galat. 6. notat pseudoprophetarum tum superbiam, tum persecutionum pro veritate recusationem. Quicunq; inquit volunt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi tantùm, vt crucis Christi persecutionem non patiantur. Neq; enim qui circunciduntur, legem custodiunt, sed volunt vos circũcidi, vt in carne vestra glorientur. Et æmulantur vos non bene, sed excludere volunt vos vt illos æmulemini. Et: Multi, inquit, ambulant quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorũ Deus venter est & gloria in confusione ipsorum. Sic & aliis multis locis. 2. Corint 11. 1. Timo. 4. & ad Tit. 1. 2. Pet. 2. notantur ambitionis, auaritiæ, supercilii, doli & imprudentiæ. Cùm autem pseudoprophetæ & ex doctrina, & ex operibus suis cognosci possint, aliquando quidem apertius eos prodit doctrina, vt quando apertè Euangelio contraria, & manifestè impia docent: aliquando verò ipsa opera doctrinæ eorum falsitatem declarant apertius, vt cùm talia docẽt, quorum falsitas non ita facile à quouis aduerti possit. Itaq; si eorum doctrina & opera exactè perpendantur, aut doctrina condemna-

Fructus duplices, doctrina & opera.

Rom. 16.

Galat. 6.

Philipp. 3

bit eorum opera, quantumuis in speciem bona, aut opera condemnabunt eorum doctrinam, quantumuis in speciem vera.

NON EST ENIM ARBOR BONA QVAE FACIT FRVCTVS MALOS, NEQVE ARBOR MALA, &c.] Lucas hanc similitudinem de arbore bona & mala ponit post parabolam de trabe & festuca, subiiciens per coniunctionem causalem, *Non est enim arbor bona*, ita vt videatur necessariò debere referri ad ea quæ dicta sunt de eo qui festucam ex alieno oculo vult eiicere, cùm ipse trabem habeat in proprio. Quomodo ergo Matthæus hanc similitudinem ponit post doctrinam de vitandis pseudoprophetis, ad ostendendum quomodo illi ex fructibus suis cognosci possint? Certè dicendum, Lucam, qui sermonem hunc breuiter descripsit, multa etiam hic in medio omisisse, & tamen rectè per coniunctionem *enim*, hanc similitudinem de arbore bona & mala coniunxisse cum eo quod Dominus dicit de hypocritis: *Hypocrita eiice primum*, &c. quia hæc similitudo dicta est à Domino contra hypocritas. Nam & pseudoprophetæ, pro quibus dignoscendis hanc similitudinem Matthæus ostendit Dominum dixisse, sunt hypocritæ, valetq; hæc similitudo ad omnes hypocritas redarguendos & dignoscendos, etiam eos qui quasi iusti essent, alios volunt docere, cum ipsi grauioribus sint criminibus obnoxii. Aduertendum autem, Dominum volentem declarare quomodo pseudoprophetæ & hypocritę ex fructibus suis dignosci possint, ostendere id ex similitudine arborum dupliciter. Nam in specie id ostendit, cùm dicit: *Nunquid colligũt de spinis vuas, aut de tribulis ficus?* Pro quo Lucas: *Neque de spinis colligunt ficus neque de rubo vindemiant vuam.* Neque curandum verum horum dixerit Dominus, cùm sensus vtriusque idem sit. In genere verò id ostendit, cũ dicit: *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala autem arbor malos fructus facit.* Loquitur autem de arboribus fructiferis. Nam alioqui non omnis arbor ex fructu suo cognoscitur. Ne autem putaretur arbor bona bonos simul & malos posse proferre fructus, subiecit per exaggeratiõem: *Nõ potest arbor bona malos fructus facere*, &c. Porrò inter arbores bonas & malas potest fieri comparatio, vel secundum genus, vel secũdum speciem, vel secundum indiuidua. Secundum genus quidem, vt cùm dicimus pomum esse bonam arborem, malam autem rubum, & pomum meliorem esse ceraso. Secundum speciem verò, vt cùm dicimus pomum huius speciei meliorem pomo alterius speciei. Sic etiam de indiuiduis. Verùm circa applicationem huius parabolæ est nonnulla difficultas. Quomodo enim applicabitur illud: *Neque enim colligunt de spinis ficus*, &c. Nam de malis hominibus sæpe percipitur doctrina veritatis, Domino præcipiente de Pharisæis & Scribis: Omnia quæcunque dicunt facite, secundum opera verò eorum nolite facere. Deinde quomodo dicitur mala arbor non facere bonos fructus, cùm mali frequenter bene prædicent, vt bene docendo frequenter in auditoribus bonum fructum fidei & charitatis producant? quomodo etiam bona arbor non facit fructus malos, cùm nullus sit quantumuis bonus, qui non subinde mala faciat, sicut nullus fere tam malus, qui non faciat aliquando bona quædam opera? Ad primam & secundam quæstionem

Cur mo de mali proph. stionem respondet hoc loco Augustinus: Quòd si aliquando malus sit vtilis, nõ hoc ipse facit, sed fit de illo diuina prouidẽtia procurante. Impij enim per diuinam prouidentiam legem Dei prædicantes, possunt esse audientibus vtiles, cùm ipsi non sint sibi vtiles. Nõ ergo qui eos audiunt, & faciũt quæ ab eis dicuntur, de spinis colligunt vuas, sed per spinas de vite legunt vuas: tanquam si manum aliquis per sepem mittat aut certè de vite quæ se pi fuerit inuoluta vuam legat, non spinarum est iste fructus, sed vitis. Ita ferè Augustinus. Ad tertiam verò quæstionem, qua quæritur, quomodo arbor bona dicitur non facere malos fructus, & contrà arbor mala bonos, cùm malus homo bona, & bonus mala faciat, facilis etiã est responsio, secundùm Augustinum. Nam, vt ipse in varijs locis docet, per arborem bonam, voluntas bona est intelligenda: per arborem malam, voluntas mala. Iam manifestum est bonam hominis voluntatem mala non facere, nec contrà malam voluntatem bona facere. Nam quæ bonus homo mala facit, à malo procedunt quod est in homine: & quæ malus bona facit, à bono procedunt quod est in ipso. Verùm si diligenter attendamus, hę responsiones non videntur satisfacere. Nam quod ad primam attinet, doctrina veritatis à malo homine prędicata, æquè est fructus & opus ipsius, atque prædicata à bono, cùm fit vtriusque libero arbitrio profecta. Et quod ad secundam pertinet, per arborem bonam & malam Dominum voluisse intelligere hominem bonos & malos, non autem voluntatem malam & bonam, patet tum ex eo quod per hanc similitudinem velit ostendere quomodo possimus homines ex factis eorum cognoscere, sicut arbores ex suis fructibus: tum quòd subiiciat, *omnis arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, & in ignem mittetur*, significans hominem infructuosum è mũdo tollendum, & proiiciendum in ignẽ inferni: tum quòd apud Lucam veluti pro explicatione parabolæ dicitur à Domino: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, & malus homo* &c. Pro difficultatum ergo solutione sciendum, Dominum hic non vocare fructus hominum, ea quæ consequuntur ex dictis vel factis ipsorum in alijs hominibus, sed tantùm ipsorum dicta vel facta fructus ipsorum vocat: vt exempli gratia, si malus aliquis veritatem prædicet propter quæstum vel vanam gloriam, auditores tamen ex ea prædicatione ædificentur, ipsa ædificatio non vocatur hic fructus ipsius mali, sed ipsa prædicatio veritatis, quæ quãuis vtilis sit audientibus, & in sese bona, tamẽ quatenus à malo homine mala intentione procedit, malus est fructus, malæ arboris. Sic si quis praua intentione pauperi det eleemosynam: subuentio nõ est fructus eius, sed ipsa elargitio quę praua intentione vitiata est. Quòd autem dicit Dominus, homines nõ colligere vuas de spinis, non voluit significare, homines nihil boni sibi colligere ab impijs hominibus, sed ideo dixit homines non colligere vuas de spinis, quia spinæ non proferunt de se vuas, quemadmodum patet ex eo quod sequitur: *Sic omnis arbor bona bonos fructus facit*, &c. proinde significare tantum voluit illa sententia, malos nõ producere fructus bonos, quamuis ex malis illorum fructibus quidam nouerunt sibi bonos fructus colligere, Deo ex malis bona eliciente. Secundò aduertendum, quòd inter arborẽ & hominem qui hic per similitudi-

Fructus sunt ipsa eorum hominum facta, dicta vel facta.

A nem arboris parabolicè designatur, quãuis multa sit similitudo, multa tamen etiam est dissimilitudo. Nam cum arbor fit per naturã suam bona vel mala, eáque natura sit inuariabilis, arbor bona solùm profert fructus bonos, & mala solùm malos. Et rursum, arbor bona sicut nõ potest mutare speciem suam, & fieri mala, ita nõ potest vnquam facere malos fructus, & similiter est de mala arbore. Homo verò cùm per voluntatẽ suã fit malus aut bonus, sitque volũtas ipsa mutabilis, imò duplex fit in eo voluntas: vna spiritus quæ ad bonũ fertur: altera carnis, quę ad malum semper propendet, hinc fit vt propter voluntatis mutabilitatem homo bonus possit fieri malus, & sic facere malos fructus, & propter voluntatis duplicitatẽ,

B homo qui dicitur bonus propter volũtatem spiritus prædominãtem etiam faciat malos fructus propter voluntatem carnis non omnino in homine mortuam. Et similiter dicẽdum est de homine malo. Quæ cùm ita se habeant, ea quę Dominus dicit ad literam de arbore bona vel mala, non debet in applicatione parabolæ omnia eodem modo hominibus accommodari. Non enim cùm dicit *Sic omnis arbor bona, bonos fructus facit*, &c. Et: *Non potest arbor bona malos fructus facere*, &c. per arborem significat hominem metaphoricè, sed parabolicè. Hoc est, ad literam loquitur quidẽ de vera arbore, sed vult vt simile quid intelligamus de homine, quale experimur in arbo-

C re. In parabolarum autem applicatione non oportet in hoc studere, vt quæcunque rei tribuuntur, vnde sumitur in parabola exemplum, eadem eodem modo rei adaptentur, & conueniãt propter quam parabola assumpta est. Itaque per hoc quod hic dicit Dominus: *Non potest arbor bona malos fructus facere, nec arbor mala bonos fructus facere*, quod simpliciter & absolutè verum est de arboribus veris de quibus ad literam est sermo, nõ est intelligendum Dominum voluisse significare, ita etiam hominem bonum nunquam facere aut nõ posse facere malos fructus, malum quoque nunquam facere aut non posse facere bonos fructus,

D sed tantùm significare voluisse, non posse fieri vt hominis boni fructus omnes vel plures & potiores sint mali, sed cõtrà potius debere eius fructus omnes vel plures & potiores esse bonos. at similiter non posse fieri, quin hominis mali omnes vel plures & potiores fructus sint mali, ita vt facilè sit, saltem ex quibusdam fructibus eius dignoscere falsitatem & malitiam eius, quatumuis eam multis conetur tegere virtutum speciebus. hunc enim esse sensum à Domino intentũ patet ex eo quòd posita similitudine arborum infert, *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Certum est enim eum

E nõ velle, ex singulis fructibus posse discerni pseudoprophetas, sicut ex singulis fructibus potest cognosci arbor. cùm veniant in vestimentis ouium, per quæ dignosci non possunt. Deinde idem satis patet ex eo: quòd Dominus explicans parabolam apud Lucam dicit *Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum*, &c. Non enim vult quòd solùm profert bonũ. Aliquãdo enim ex eo quod adiacet ei malo profert malum, verùm cùm thesaurus cordis eius bonus sit, hoc est plenum sit tot eius sapientia & virtute, fieri nõ potest quin saltẽ potiores & plures eius sermones sint boni. Sic malus non semper profert mala ex malo thesauro cordis sui, sed aliquando ex adiacente sibi Luca 6.

adhuc bono, aut ex thesauro scripturarũ profert bona; fieri tamen non potest quin frequenter è plenitudine depravati cordis loquatur mala & perversa, quia ut in plurimum os loquitur ex abũdantia cordis. Bene ergo concludit Dominus: *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Ex qua tamen sententia non consequitur, omnes eos doctores esse pseudoprophetas, quorum fructus sunt mali. Omnes enim quorum fructus sunt mali, ex hoc ipso deprehenduntur esse mali, sed falsi doctores tunc esse deprehenduntur, cùm hi quinouam aliquam doctrinam adferunt, iactant eam proficisci à spiritu, aut se afflatos spiritu eam proferre: doctrina tamẽ eorum & vita inuenitur veritati & virtuti esse contraria, ac proinde non profecta à spiritu sancto. Ex falsitate enim quæ inuenitur in eorum doctrina cum scripturis pugnante, deprehendũtur falsi doctores, & rursum ex mala vita cognoscuntur nõ esse afflati spiritu, quemadmodum gloriantur. Non enim hic à Domino datur signum ex quo dignosci possunt omnes veri doctores, sed tantum quo prophetæ possunt dignosci, veri sint an falsi, hoc est, qui se venditant spiritu sancto afflatos, ex quo noua quædam & inaudita proferunt. Unde hæc non pertinent ad eos prædicatores qui non se tanquam spiritu sancto afflatos exhibent, sed tãtùm tanquam discipulos Ecclesiæ, ea docentes quæ lectione, studio & auditu ab Ecclesia didicerunt, qui an veri, an falsi sunt, non ex eorum vita deprehenditur, sed ex regula & doctrina Ecclesiastica. Cæterùm sunt qui illud quod dicitur de fructibus per quos pseudoprophetæ sunt agnoscendi, intelligunt non de fructibus personæ & vitæ cuiusque, sed de fructibus doctrinæ, ut cùm Christus dicit, *à fructibus eorum*, intelligatur de fructibus eorum non quatenus sunt homines, sed quatenus sunt doctores. Sicque facilior erit responsio ad ea quæ hic obiciuntur, & generale erit signum quo omnium doctrina poterit dignosci, & ex quo omnium hæreticorum doctrina, & maximè nostri seculi, facilè poterit confutari. Secundùm quem intellectum pulchrè distinguitur inter fructus & folia, ut intelligatur Dominus dicere voluisse: Nolite attendere ad folia eorum, ad verborum probabilitatem & ornatum, aut reliquam virtutum speciem quam ostentant, sed ad fructum qui ex doctrina ipsorum cõsequitur: siquidem & arboris bonæ vel malæ distinctio non percipitur satis ex foliis, sed euidentissimè ex ipsis fructibus. Qui autem hunc indicant intellectum similitudinem arboris bonæ & malæ applicant non ad voluntatem, aut hominem bonũ vel malum, sed ad doctrinam malam aut bonam, hoc modo: Sicut non potest arbor mala bonos, nec bona malos fructus proferre: ita non potest esse doctrina mala, ex qua verè boni fructus tantùm procedunt: nec potest esse bona, ex qua mali fructus prodeunt. Verùm hæc applicatio non conuenit ei quod sequitur, *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur*, ut alia multa prætereantur. Proinde deberet applicatio fieri hoc modo: Sicuti arbor bona deprehenditur ex eo quòd fructus bonos profert, & contrà mala ex eo quod malos facit: sic verus propheta cognoscetur ex eo, quòd sua doctrina in auditoribus bonos fructus producit: falsus autem, si sua prædicatione malos fructus progignat. Nec videtur improbabilis huiusmodi explicatio, nisi quòd illud quod subiicit

A Lucas de bono & malo homine, magis conuenire videtur superiori enarrationi. Iam ex illa enarratione etiam patet malè ex illo loco, *Non potest arbor bona malos fructus facere* &c. & Manichæos intellexisse duas naturas, quarum altera bona esset, altera mala: & alios quosdam hæreticos, inter quos Iouinianus, hinc collegisse, hominem natũ ex Deo nunquam posse peccare. Non enim per arborem bonam & malam, naturarum diuersitatẽ, sed voluntatum aut hominum diuersitatem significare voluit Dominus. Deinde sententia illa, *non potest arbor*, &c. debet intelligi, quamdiu permanet bona, non solùm ut applicari possit homini, sed etiam ut ad literam sit vera. Nam arbor bona aliquando per naturæ B defectum fit mala, & sic profert malos fructus. Quoniam autem Dominus pro dignoscendis pseudoprophetis induxerat similitudinẽ arboris bonæ & malæ, obiter etiã adiicit eam sententiam qua priùs usus fuit Ioannes Baptista: *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum*, &c. qua sentẽtia simul consolari voluit eos qui à malis arboribus diuexantur, & exterrere eos qui malis arboribus sunt similes. Notandum autẽ circa hanc sententiam, Græca non habere futurum, excidetur & mittetur, sed præsens, exciditur & mittitur, quemadmodum & supra in verbis Ioannis Baptistæ. Quo magis iam manifestum sit quod prius dictum est, Dominum non metaphoricè per arborem significare homines, sed parabolicè, ut C quod videmus fieri in arboribus, idem de hominibus intelligamus, ut sit hic sensus: Videtis vulgò fieri quotidie ut arbor quæ non facit bonũ fructũ excidatur, è terra, ne frustra terram occuper, & in ignem mittatur: ita certè & hominibus infructuosis euenturum est, ut excisi è terra, mittantur in ignem inferni.

QUID AUTEM VOCATIS ME DOMINE DOMINE, ET NON FACITIS QUÆ DICO? NON OMNES, &c.] Quod sequitur in Matthæo, *Non omnis qui dicit mihi, Domine*, &c. Augustinus sic coniungit superioribus, ut quoniam dixit, à fructibus suis cognosci D pseudoprophetas, hic iam doceat inter fructus per quos cognosci possunt, nõ esse censendum si innocent & prædicent nomẽ Christi. Pertinet enim & hoc ad vestimenta ouium, sub quo maximè decipere solent hæretici. Sed ex Luca magis apparet Dominum hæc dixisse de auditoribus, non autem de pseudoprophetis. Iam enim conclusurus sermonem docet non satis esse credere in ipsum, & audire verba ipsius, sed ad salutem necessarium esse ut quis audita opere præstet. *Quid autem*, inquit, *vocatis me, Domine Domine*, &c. Est autem hæc geminatio ex proprietate sermonis Hebraici, qui quod exaggerat, congeminatione auget: sicut in Psalmis frequenter hæc geminatio reperi-E tur, effectus vehemẽtiam significans, & est huius interrogationis sensus: Quid ore subinde me cõpellatis Dominum, cùm non faciatis quæ præcipio? Si enim Dominum verè agnoscitis, obtemperate iussis meis, quemadmodum debetur à seruis dominis suis. Si verò nõ agnoscitis, quid sibi vult in me Domini vocabulum? Nihil sanè profuerit honorifica compellatio, si desit debita obedientia: imò potius condemnabit, cùm arguat aut hypocritam, aut infidelem seruum, qui ore Dominum confiteatur, factis autem neget. Porrò quod apud Matthæum dicitur, *qui facit voluntatem patris*

trū meis: Locus verò dicit, *& non facitis quæ dico*, manifestè significat vnam eandemq; esse patris & filij voluntatem, & patris verba esse quę filius dicit. Volūtas autem patris quam facere debet ingressurus regnū cœlorum, in duobus consistit, nempe in fide filij Dei, & dilectione, quæ non potest esse sine obseruatione externa mandatorum Dei. Quæ duo coniunxit Ioannes: Et hoc est, inquit, mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & vt diligamus alterutrum, sicut dedit mandatū nobis. Cùm autem dixisset, non omnem credentem ingressurum regnum cœlorum, nisi & vitam condignam habere curauerit, id declarat per aliud quoddam mirabiliùs quod addit, dicens, neque eos qui signa ædunt, eo regno dignos futuros, nisi vita correspondeat fidei. Multi, inquit, dicent mihi in illa die (nempe iudicij) quo reuelabitur regnum cœlorum. Hunc enim diem, quasi cognitum & ab omnibus expectatū, vocauit illā diem, nisi fortè aliquid à Matthæo omissum est, in quo mentio facta fuit diei iudicij. Cæterùm circa hunc locum duo sunt annotāda. Primùm, quòd prophetæ & virtute eiiciendi dæmonia, sanandiq; quemlibet morbū donata, possunt esse mali, & à Christo alieni. Nō enim intelligendum, eos qui tone dicturi sunt, prophetauimus in nomine tuo, & virtutes, hoc est, miracula multa fecimus in nomine tuo, mendaciter id dicturos, & non in nomine Christi prophetasse, aut miracula fecisse, sed diabolica virtute. Nam sic his verbis Dominus non ostenderet quod ostendere volebat, nimirum quòd non omnes qui dicunt, Domine Domine, intrabunt in regnum cœlorum: & quòd neque fides, neque miracula valent, si desit bona vita. Verisimile autē est, sicuti Iudæ, ita aliis multis in initio nascentis Ecclesiæ datam gratiā operandi in nomine Christi miracula, qui tamē fide per dilectionem operante erant vacui: quod vel ob id factum est diuina quadam dispensatione, vt ne sibi displicerent qui hoc donum non assequerentur, quasi Deo parum grati, cùm illud non tātùm bonorum sit, sed etiā malorum, quod nec Ioanni Baptistæ, quo inter natos mulierū nō surrexit maior, datum est. Nam de hoc dicitur quòd nullum signum fecerit. Porrò hinc licet euidens satis argumentum colligere contra eos qui negant veram fidem sine operibus & charitate posse consistere. Nā hic patet vera miracula posse fieri ab eo qui non habet charitatem, quæ tamen non posse fieri ab eo qui nō habet fidem, & Christianam fidem, variæ scripturæ docēt. Nam Marci vltimo de credentibus dicitur: Signa eos qui crediderint hæc sequentur. In nomine meo dæmonia eiicient, &c. Sic Saluator propter incredulitatem ipsorum, Apostolos suos dixit non potuisse eiicere dæmonium quoddam. Prophetare autem quamuis hoc loco accipi posset propriè pro eo quod est futura prædicere, rectius tamen accipitur generalius, quemadmodum apud Paulum pro eo quod est, disserere ex afflatu spiritus de mysteriis Dei, quomodo prophetiam explicare videtur Paulus 1. ad Corinth. 13. vbi etiā significat & prophetiam & fidē quæ miracula operatur, posse esse sine charitate, & sine ea non prodesse. Si, inquit, habuero prophetiā, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Quod autem hic dicitur, in nomine tuo: (quæ oratio in diuersis locis diuersimodè explicari debet pro exigentia locorum) hic accipitur pro eo quod est, per virtutem tuam & numen tuum, nisi quòd cùm additur verbo, prophetauim⁹, videatur rectius debere exponi pro eo quod est, ex autoritate & commissione tua. quomodo dicitur ccontrario Hierem. 27. de quibusdā pseudoprophetis: Non misi eos, & ipsi prophetant in nomine meo mendaciter. Secundò hic annotandum, quòd dicturum se dicit Dominus malis Christianis, *nunquam noui vos*, hoc est, inter meos non agnoui, nec approbaui. Notandū enim quod dicit, *nunquam*, hoc est, ne tunc quidem vos noui, cùm miracula in meo nomine faceretis, & meam causam agere videremini. Quod potest intelligi Dominus dixisse de his qui sęper fuerunt mali, nec vnquam Deum ex corde dilexerunt, qualem quidem fuisse Iudam proditorē existimant, vt ideo intelligatur Dominus addidisse, nunquā, quo significaret eos de quibus loquitur non ideo damnari, quia post miracula: factū sunt iniqui, sed etiam quia iniqui erant eùm miracula facerent & prophetarent. Aut si intelligatur etiā de illis dictum, qui cùm aliquando essent boni, exciderūt ab illa bonitate, vt omnibus impiis in die iudicij inuentis conueniat illud, *Nunquam noui vos*, dicendum ipsum loqui de notitia absolutæ prędestinationis. Tripliciter enim scriptura loquitur de Dei notitia. Aliquando enim loquitur de simplici Dei cognitione, quæ ad omnia bona & mala sese extendit. Aliquando verò loquitur de singulari quadam Dei cognitione, qua scilicet dicitur cognoscere ea quæ approbat, & eos homines quos amat, & inter suos agnoscit, quomodo vulgariter dicimor illum noscere quem familiarem habemus, illum verò nobis ignotum esse qui nobis est extraneus, etiā si eius nonnullam habeamus cognitionem. Sicut autem de dilectione Dei dupliciter loquitur scriptura, ita & de hac singulari Dei notitia. Aliquando enim dicitur diligere omnes iustè viuētes, etiā qui è iustitia sunt lapsuri, quia scilicet approbat eorum pro illo tempore conuersationem. Aliquando verò solùm dicitur diligere electos & prædestinatos: quæ dilectio nihil aliud est quàm prędestinatio, qua ęternam vitā eis certò præparauit. Sic & singularis ista notitia dicitur aliquando nosse omnes iustos diligentes ipsū, vt cùm dicit Paulus: Si quis diligit Deū, hic cognitus est ab eo. Aliquando verò dicitur nosse tantùm electos & prædestinatos, etiam qui adhuc non suot spiritu eius donati. Sic dicit Dominus de Hieremia, Priusquā te formarē in vtero, noui te. Et Paulus: Nouit Dominus qui sunt sui. De quali notitia etiā potest præsens locus accipi. Cæterùm non otiosum est quod dicit Saluator: *Tunc confitebor illis*. Nam, vt annotauit Hieronymus, dicit, tunc, quia multo tempore ante dicere dissimulauerat. Quod autem sequitur: *Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem*, desumptum omnino videtur ex Psal. 7. vbi eadem verba, quānuis ex persona Dauidis, leguntur, & conueniunt ista cum iis verbis quæ infrà Matth. 25. se dicturum impiis pronunciat: Discedite à me maledicti in ignem æternum. Non dicit autem: qui operati estis iniquitatem, ne, vt annotauit Hieronymus, videretur tollere pœnitentiam: sed, *qui operamini iniquitatem*, non ob peccata quæ tempore iudicij peragent, quorū facultas eis erit adempta, sed vel

Marginalia: 1. Ioan. 3. — Ioan. 10. — A — B — C — D — E — Triplex Dei notitia. — 1. Cor. 8. — Hiere. 1. — 2. Tim. 2.

ob effectum peccandi qui iú in eis reperietur, vt A vult D. Hier. vel potius quia in hac vita toti addicti fuerunt peccatis. Nam cùm in nostra lectione fit mentio de his qui operátur iniquitaté, vel qui dicuntur operantes iniquitaté, significantius verteretur, operatij iniquitatis, quod cópetit his qui iniustitiæ addicti sunt, etiam dú nihil iniqui cómittunt. Vnde Luc. 13. vbi eadem habetur senté-tia, est ἐργάται τῆς ἀδικίας id est, operatij iniquitatis.

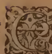
OMNIS ERGO QVI VENIT AD ME, ET AVDIT VERBA, &c.] Pergit Dominus cócludendo suú sermoné, ostendere quod cœpit, scilicet quantú prosit audiuisse hæc ipsius præcepta, si opere quis ea præstet, & cótrà quàm nihil prosit ea audiuisse, & in ipsum credere, nisi vita respódeat fidei & auditis præceptis: idq; ostendit B per similitudiné duorú, quorum alter sapienter, alter stultè ædificat domú suam. Quæ similitudo ad literá satis aperta potest variè proposito Saluatoris applicari. Primò enim simpliciter intelligi potest eú qui audit Christú & facit præcepta eius, similé dici viro prudéti ædificáti domú suá in profundo super petrá, &c. quia talis prudéter sibi prospicit, & spe nititur firma, nó cómouédus vnquá, neque in præsenti seculo, neque in futuro. Eú verò qui audit quidé & credit, sed nó facit præcepta Christi, assimilari viro stulto, qui ædificat domú suá sine fundamento super arená, &c. quia talis etiá stultè agit, & malè sibi prospicit, nitens fundamento vano, népe fide, & præceptorú diui- C notó auditione, vnde sit subuertendus vel tentationibus huius vitæ, vel salté condénatione extremi iudicij. Secundú quá explicationé non erit sigillatim exquirendú, quid domus, petra, arena, imber, flumina, véti significét, quę nó esse curiosius explicanda in illac parabola, sicut nec in aliis parabolis singula accómodanda sunt, vel illud satis docet, quod Lucas pluuiæ & ventorú & arenæ nó facit mentioné, sicut nec Matthęus fossionis in profundú. Potest tamen secudò similitudo ista sic applicari, vt plurima ipsius particulariter accómodentur, videlicet ideo qui audit & facit, assimiletur viro sapienti qui ędificauit domú suá super petrá, quia & ipse suá conuersationé & vitæ institutú, quod nú in vna operatione, sed in cóstructione vniuersę vitæ consistit, fundat super so- D lidú fundamentú, nempe super obseruationé doctrinæ Christi euangelicæ, fodiens prius in altú, hoc est, intimè & in profundo cordis Christi doctriná recipiés, & illius profunditatem in spiritu perscrutás. Proinde cùm descéderit pluuia, & flauerint venti, & flumina inúdauerint, hoc est, omnis generis tétationes illi vel à carne, vel à múdo, vel a diabolo obuenerint, nó subuertetur cúuersatio eius, eo quòd nitatur firmo fundaméto. Sed nec per horridá illam nouissimi diei tempestaté deiicietur, sed immobilis persistet ob fundaméti E cui innititur firmitaté. Qui vero audit, & nó facit, similis est stulto qui ædificauit domú sine fundamento super terrá, quia talis suá conuersationé & vitæ institutú fundat super auditione diuinæ doctrinę, & fidé suá mortuá, vnde ad tépus eius conuersatio habet aliquid decoris, & apparentis stabilitatis. Verum cùm ingruerint tétationes huius vitæ, tú demú à fide cui innitebatur, facile talis deiicietur. Et cùm descédet è cœlo horrida illa nouissimi iudicij tépestas, tú declarabitur quàm non firmo nixus sit fundamento, quod illuc tunc à ruina protegere nó poterit. Quod enim in parabola dicitur de pluuia, fluminibus & vétis, potest in applicatione vel referri ad tétationes huius vitę, quę illis nominibus frequéter in scripturis significantur: vel ad terribilé Domini aduentú, de quo Isaias: Introibunt in spelúcas petrarú, B & in voragines terræ, a facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cùm surrexerit percutere terrá. Sanè si ad tempestaté aduentus Domini potius referatur, multú innitur quod dicitur; *& facta est ruina domus illius magna.* Magna enim re- Isaiæ 2. vera erit ruina illa, qua impij deiicientur in tenebras exteriores. Sunt auté qui in secúda parte similitudinis, dú explicant quomodo is qui audit, sed non facit, ædificat super arená, aut super terrá intelligunt per arená & per terrá, amoré voluptatum & rerum huius seculi, super quá suam construunt conuersationé impij. Alij etiá aliud quid simile intelligút. Sed secundum hunc intellectú, non solum de audiente & non faciente dicendú C fuisset, quòd ædificat domú suá super terram, sed etiá de eo qui nec audit, nec credit, nec facit, hoc est, de omnibus impiis. Saluator auté videtur specialiter de audiente & nó faciente dicere voluisse, quòd audiendo & non faciendo, ædificat quidem super fundamento, sed infirmo, nimitú quia innititur auditioni & fidei suæ. Hic enim sensus vt propriè à litera significatur, ita cónenit illi quod præcedit, in cuius declarationé hæc parabola assumpta est: *Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnú cælorú*, &c. Distinctior auté explicatio pluuiæ, fluminum & ventorum, videtur huc loco negligenda, cùm hæc in mystico sensu à variis variè explicentur, ac Lucas tantú inundationis faciat mentionem. Illud tantùm quod ad literam pertinet annotandum est, tria a Matthæo D posita sic distingui, quod pluuia desuper domum obruat, flumina ex inferiori loco erúpát, véti verò latera domus concutiant: sicq; rectè per trea has species rerú aduersantiú domui, significãtur omnia mala vndiq; occurrentia. Considerandum autem, quia cùm dixit, *Qui audit verba mea hæc*; satis significauit istum sermonem omnibus præceptis quibus Christiana vita formatur, esse perfectú: quę vt adimplere possimus, eius nobis sequédum consilium qui in eodem sermone dixit, Petite & accipietis. Porrò quod apud Matthæum se- E quitur de admiratione turbarú, & potestate, hoc est, authoritate Domini in docendo dictum est circa verba Marci 1. in cap. Concordiæ 27.

CVRATVR LEPROSVS.

MATTH. 18. MARC. I. LVC. 5.

CAP. XLIIII.

C. 7. C. 5. † a vemõ a e le- prosus.

Vm autem ª descendisset & ᶜ impleßet omnia verba sua in aures plebis, ª secutæ sunt eum turbæ multæ. ᶜ Et factum est eum esse in vna ciuitatum, & ecce † ᶜ venit ad eum ᵇ vir plenus lepra, ᶜ & videns Iesum, ᵇ & ᵇ genu flexo ᶜ procidés in facié suá, ª adorabat eú, & ᵇ rogauit eú dicens: Domine, si vis potes me mundare. ᵇ Iesus autem misertus eius,

eius, †[l] extendit manum suam: & tangens eũ, ait illi: Volo, mũdare. Et[b] cùm dixisset, †[l] statim discessit ab eo lepra,[b] & mundatus est. Et comminatus est ei, statimq́; eiecit illum,[c] & ipsi precepit ei vt nemini diceret. ◄ [c] Et ait illi[a] Iesus, Vide nemini dixeris,[l] sed vade, ostende te sacerdoti, & offer[b] pro emundatione tua † munus tuũ quod præcepit Moyses in testimonium illis.[b] Et egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem.[c] Perambulabat autem magis sermo de illo,[b] ita vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esse.[b] Et conueniebant[b] ad eũ vndique[c] turbæ multa vt audirent & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat in desertum & orabat.

b deprecans eum dicens. ‡ Et extendens Iesus manũ tetigit eũ, dicens. † ‡ confestim a mundata est lepra eius. ▷ b Et dicebat. b e principi sacerdotum. c † b Quæ

A C[a]VM AVTEM DESCENDISSET DE MONTE, SECVTAE SVNT EVM TVRBAE MVLTAE.] Quandoquidem & ex Luca cõstat, Dominũ, postquã e monte descendisset, in loco cãpestri habuisse hunc sermonem præcedentem, & ex ipso Mattheo, qui in fine superioris capitis significat turbas audiuisse hunc sermonẽ, cùm tamen in principio significet turbas in mõtem non ascendisse, oportet ergo quod Matthęus hic dicit de descensu Domini è monte, nõ sic accipere, quasi finito hoc sermone tũ primùm descenderit, sed intelligendum est eum iã commemorare quod priùs prætermiserat, & a Luca positũ est. Cùm enim priùs ascensus in montem meminisset, & necdum descensus, & iam vellet narrare Dominũ aliò migrasse sequẽtibus se turbis, necessariò iam descensus à se prætermissi mentionẽ B facit. Itaq; sensus est: Cùm descendisset Dominus è monte, & deinde sermonem hũc præsente turba habuisset, ac illo completo aliò migrare vellet, secutæ sunt eum turbæ multæ, nẽpe illæ quę prędicantẽ audierant; & miracula facientẽ viderant, & aliæ quæ fama nominis eius excitatæ confluebant. Porro nõ caret mysterio quòd turbæ Dominum secutæ dicuntur, postquam è monte descẽdisset, cùm nõ potuerint cũ discipulis sequi Dominũ in montẽ ascendentẽ. Id enim nobis significat, Dominum cùm in cœlis adhuc apud patrẽ maneret, paucos habuisse qui ad illũ accederẽt: at postquã de monte suæ diuinitatis descẽdit, & hu- C manitatis nostræ fragilitatẽ assumpsit, magnã turbã nationum secutã eum. Deinde & illud significat, paucos esse qui cũ ipso ad perfectionẽ Euangelicã cõscendere valeant, multos tamen esse qui illũ sequantur in inferioribus consistentẽ, & præcepta sua infirmitati multitudinis attemperantẽ. Notanda est autem hic vis diuini verbi a Christo prædicati, cùm illud post ipsum tot turbas traxerit: cõmodùm autẽ Dominus à prædicatione verbi ad miracula sese recepit, eorumq́; narrationẽ cõmodè Matthæus iã subtexit, vt per virtutũ miracula, præteritus apud audiẽtes & legẽtes sermo firmaretur. Hic enim vel præcipuus erat miracu- D lorũ Christi vsus, vt ad suscipienda Dei verba & admiranda hominũ animi excitarentur. Omnino autẽ apparet ex Mattheo statim post descensum occurrisse occasionẽ miraculi curationis leprosi, proinde quod scribit Lucas, Dominum postquã implesset omnia verba sua in aures plebis, intrasse Capharnaũ; nõ potest intelligi, statim intrasse, cùm oporteat ex Matthæo intelligere priùs cõtigisse curationem leprosi, quàm Marcus & Lucas quoque narrant, sed alio loco. Nã Marcus cap. 1. eã narrat post curationẽ socrus Simonis, subiungẽs cap. 2. introitũ in Capharnaũ: & curationem paralytici: Lucas verò cap. 5. similiter post curationẽ socrus, & vocationẽ Petri, subiũgens cura- E tionẽ paralytici. Verùm neuter sic narrat hoc miraculũ, vt aliquẽ ordinẽ cũ præcedentibus, aut sequẽtia cũ ipso habere significẽt, sed vterque simpliciter narrat miraculũ cõtigisse. Quare cũ Marcus & Lucas curationẽ sui leprosi eisdẽ adeò verbis ac circunstãtiis describant quibus Matthæus sui leprosi curationẽ, vt dubiũ nõ sit idẽ miraculũ ab oĩbus tribus narrari, & Matthæus miraculi huius tẽpus & ordinẽ hîc omnino significare videatur, commodè & necessariò narratio Lucæ & Marci hoc loco cũ Mattheo inserta & cõiũcta est. [c] ET FACTVM EST CVM ESSET IN VNA CIVITATVM, [l] ET [f] ECCE [c] VENIT.] Ex Luca constat miraculũ hoc nõ cõtigisse omnino statim ab habito sermone in pede mõtis, vbi putãt quidã leprosum expectasse descẽsurũ Domi- B nu. Lucas enim in vna ciuitatũ cõtigisse apertè dicit. Nec obstat, quod secundùm legẽ leprosi excludebãtur ab vrbibus, vt patet Leuit. 13. Nã lex exclusionis, quantũ ad habitationẽ intelligenda est, nec tã arctè excludebãtur ab vrbibus leprosi, quin per modũ trãsitus via publica incedere potuerint: sicut etiã iã apud nos illis permittitur. Na & nũc vrbibus excludũtur, nõ tã lege aliqua quã generali cõsuetudine, quæ legis veteris cõstitutionẽ de leprosorũ separatione, etsi cæremonialẽ, & ob id nõ obligãtẽ, recepit tamẽ & renouauit, eo quòd ea lex cõmuni bono sit vtilis. Cõsuetudine enim potius quàm certa aliqua lege iã excludi lepro- C sos, patet ex cap. 1. de cõiugio leprosorũ, vbi dicitur, Cùm hi qui lepræ morbũ incurrũt, de cõsuetudine generali à cõmunione hominũ separẽtur. Thostatus tamẽ vult illud quod dicit Lucas, in vna ciuitatũ, debere accipi pro eo quod est, iuxta vna ciuitatũ, & affert simile ex Iosue 5. cap. vbi in Hebræa veritate dicitur Iosue, priusquã vrbẽ Hiericho cepisset, in Hierico pugnasse cũ Angelo. Nã vbi nos legimus: Cùm autẽ esset Iosue in agro vrbis Hiericho, &c. Hebræa habẽt: Et factũ est cùm esset Iosue in Hiericho. Quod autẽ hic leprosus, quẽ pro exaggeratione miraculi Lucas plenũ lepra dicit fuisse, dicitur à Matthæo adorasse Dominũ, quomodo sit intelligẽdum, patet ex Marco & D Luca. Nã Marcus quidẽ dicit, γονυπετῶν αὐτὸν, id est, accidẽs ei ad genua, vel, vt nos habem[9], genuflexo: Lucas verò, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, id est, procidẽs in faciẽ. Hęc enim propriè significat verbũ adorare, vt dictũ est circa cap. Matth. 4. Nõ ergo adorasse dicitur, quia ipsũ vt Deũ agnoscebat & precabatur, sed propter exteriorẽ illã venerationẽ, quã per corporis inclinationẽ & prostrationẽ exhibebat ei, quãuis certũ sit magnificã ipsum de Domino habuisse opinionẽ, vt patet ex verbis quibus ipsum rogabat. Dicebat enim: *Si vis potes me mũdare.* Nõ dixit: Si rogaueris Deum, aut si hæc vel illa E feceris, sed, si tãtùm vis, agnoscẽs potestatem curandi in ipsius voluntate consistere, & proinde

procul dubio credés ipsum esse Christű Dei filiű. Itaq; fidei magnitudinẽ verbis expressit, desiderij verò etiã feruorẽ, ipsa supplici prostratione. Cõsiderandű autẽ, quod cùm hæc verba, *Domine si vis potes me mundare*, nullius rei petitionẽ significent, sed tãtùm immẽsæ & liberæ potẽtiæ agnitionem, tamẽ illis verbis dicitur à Luca Dominű leprosus rogasse, eo quòd tacita tű verbis, tum humili prostrationi inesset petitio sanitatis, quã cõfitebatur esse in manu Domini. Et sanè efficacior erat huiusmodi tacita precatio, quàm si expressè dixisset, munda ergo me. Nã tacita illa precatio & maiorẽ præ se ferebat modestiã ac humilitatẽ, & submissionẽ quandã totius negotij sub volũtate Domini exprimebat. Nõ enim dixit, *si vis*, quasi de eius benignitate dubitaret, quã ex eisdẽ omnino didicerat quãta esset, ex quibus didicerat potẽtiæ ipsius magnitudinẽ: sed quòd eius voluntati modestè submitteret negotium, quem solum sciebat nosse quid maximè expediret facere.

IESVS AVTEM MISERTVS EIVS, EXTENDIT MANVM, &c. Bene certe adiecit Marcus: *Iesus misertus eius*, non enim ad ostentationẽ sui ipsius curauit leprosum Dominus, sed quòd misericordiæ affectu moueretur in ipsum. Quòd autẽ cõtactu hűc sanauit, & nõ solo verbo, primùm quidẽ factű est propter generales illas rationes superius positas, ob quas frequẽter legitur Dominus cõtigisse morbidos quos sanauit, videlicet vt ostẽderetur benigna eius curatio, & salutifica virtus carnis eius, à qua etiã nobis omnis spiritualis sanitas est expectãda. Et fortè ob id tã studiosè Euãgelistæ meminerunt extẽsionis manus, cùm satis fuisset dicere, tetigit eű, quod vtique sine manus extẽsione fieri nõ potuit, vt significarẽt extẽsione manuű in cruce, saluandos oẽs credẽtes. Secũdò verò hic speciali ratione leprosum tãgendo sanat, vt ostẽdat se supra legẽ esse. Nam hæc vetuit leprosos cõtingere, ne ex eis quis pollueretur: Domin⁹ verò ostẽdit se ex cõtactu eorű non pollui, cùm contactu suo illorum tollat immundiciam. Præterea hac ratione factű est, vt curatio huius leprosi à maleuolis & inuidis gloriæ Christi non posset alteri alicui causæ asscribi. Cõtingendo autem leprosum, simul etiam dixit Dominus, *Volo, mundare*. Quibus verbis magnam humilitatem præ se ferentibus, confirmauit fidẽ leprosi credentis potentiam curandi in sola voluntate consistere, pulchrè respondens illius verbis. Quoniam enim ille dixit, *Si vis*: dicit, *volo*: & quoniam dixit, *potes me mundare*, adiicit imperatiuè, *Mundare*. Imperatiuè enim accipiẽdum, nec posse coniungi tanquam infinitiuum cum verbo, *volo*, Græca apertè testantur, quę habent, *καθαρίσθητι*, idest, mundus esto. Itaque duobus his verbis Dominus suam bonitatem & potentiam significauit; bonitatem quidem & promptitudinem ad subueniendum, dum dicit, *Volo*: potentiam verò per, *mundare*. Porrò cur Dominus præceperit leproso ne cui diceret, & quòd non obstante huiusmodi præcepto rectè fecerit curatus leprosus prædicando miraculum, superius dictum est: tantùm restat videre cur ad sacerdotem mittit à se curatum, & quid sit illud, *in testimonium illis*. Itaque ad sacerdotem mittit, &, vt habet Marcus, principem sacerdotum, (nam verisimile est hunc solum solemnem sibi purificandi leprosi ritum reseruasse) vt ostendat se legis esse obseruatorem,

A nec haberent iustam Pharisęi & sacerdotes occasionem criminandi illum tanquam legis pręuaricatorem. Deinde vt mundatus leprosus non prohiberetur consortio hominű à sacerdotibus. Pręterea vt videntes sacerdotes leprosum Domini beneficio curatum, siquidem crederent, saluarẽtur: si verò non crederent, inexcusabiles fierent. Quas rationes intelligũt plerique designari in illo quod additur, *in testimonium illis*. Hoc enim quidam sic intelligunt, vt hoc ipsum quòd meo iussu accedis ad sacerdotem, & offers munus tuum, sit illis testimonium pro me, quòd legis non sum destructor, quemadmodum calumniãtur. Alij sic, *in testimonium illis*, hoc est, vt hæc tua oblatio pro
B emundatione tua testetur illis meam potestatem, vt aut credant, aut sint inexcusabiles. Nam hunc sensum indicat D. Hierony. & sequitur Caietanus: quidam verò sic explicant, *in testimonium illis*, hoc est, vt tua oblatio ab illis accepta redarguat eos, si pòst odio mei velint calumniari factum, & dicere te vel non fuisse leprosum, vel necdum curatum. Idem ferè sensus indicatur in secunda expositione Chrysostomi. Secundùm omnes autem hos sensus, illud, *in testimonium*, coniungendum est non cum verbo, *præcepit*, sed cum verbo, *offer*. Potest tamen hæc pars rectè intelligi coniungi cum verbo, *præcepit*, in hoc sensu: Moyses præcepit in testimonium illis, hoc est, vt esset illis in legem & statutum. Siquidem legem, *μαρτύριον*
C & testimonium vocari, vel ex 118. Psal. abunde liquet. Itaque sensus erit. Et si verè mũdus sis, volo tamẽ vt quæ Moyses ex iussu Dei sacerdotibus & toti populo in testimonium & legẽ statuit, sancta habeas: itaque abi ad sacerdotem, & offer munus tuum, vnde illi partem suam habeant, vt neque autoritatis, neque commodi ex meo beneficio iacturam faciant, nec me culpent tanquam legis transgressorem, & te veluti immundum abiiciant. Certè D. Hilarius, *in testimonium*, coniungit cum verbo, *præcepit*, intelligens Moysen præcepisse in testimonium, quia munera offerenda signa erant & vmbræ verorum sacrificiorum, quę
D à nobis Deus magis requirit. Donum, inquit, illud non sit ex auibus, sed vt homo ipse à sordibus peccati corporis emundatus, in Dei sacrificium transeat. Quia quòd Moyses in lege præcepit, testimonium sit, nõ effectus. Hęc ille. Quod autem habent Marcus & Lucas, *offer pro emundatione tua*, dupliciter potest intelligi. Primùm, vt sit sensus: offer in gratiarum actionem pro emundatione tua tibi per me exhibita. Secundò, vt sit sensus: pro emundatione tua legali, qua leprosi curati adhuc mundari debebant, & expiari quibusdam sacrificiis, priusquam cum mundis habitare & conuersari possent. Nam Leuitici 14. leprosus sanatus adhuc mundari dicitur sacrificiis.
E Primò enim die purificabatur duorum passerum, vel potius quarumuis auium oblatione, quas licebat edere. Nam dictio Hebraica, quam interpres noster vertit, passeres, significat etiam quasuis aues, quomodo ibi accipiendum videtur ex eo quod adicitur, quos vesci licitum est. Interpres Origenis in Leuitico vertit, gallinas. Nam *ὀρνίθια* verterũt Septuaginta: quæ dictio aliqñ quidem gallinas significat, sed tamen generaliter etiam quasuis aues significat. Deinde loto corpore & rasis pilis corporis, post septẽ dies quibus adhuc separabatur, octauo die offerebat duos agnos

& ouem

& ouem vnam: aut, si pauper erat, agnum & duos turtures, aut duos pullos columbarum. At tum primùm ritè mundatus habebatur. Huiusmodi autem mundatio erat mundiciei declaratio, & restitutio leprosi ad conuersandum cum hominibus, ac ingrediendum templum Dei. Quæ mundatio fiebat, tum, vt non horrerent homines eius conuersationem, quem videbant tanta probatione ac sacrificiis mundum declaratum à sacerdotibus: tum propter sanctitatē templi, quod pro illo statu nemo pollutus corporaliter igredi potuit, nisi corporalibus expiatus sacrificiis aut cæremoniis. Videtur autem quod hic dicitur à Marco & Luca de emundatione, posteriori modo potius debere accipi, eo quòd planè alludere videantur ad locum Leuitici, vbi ritus mundationis leprosi describitur. Illic autem frequenter dicitur, sacrificia illa offerri pro purificatione aut mundatione leprosi, & àpertè quidem illud eodem modo quo dicitur hic, *pro emundatione tua*, dicitur de paupere cui præcipitur, vt pro agno & oue offerat duos turtures, aut duos pullos columbæ. Nā vbi nos legimus; offeret ea die octauo purificationis suæ; Hebræa habent, Et offeret ea in die octauo pro mundatione sua. Porrò, cùm sacerdotium veteris testamenti vmbra quædam fuerit sacerdotij nouæ legis, & quæ de iudicio & mundatione lepræ statuūtur in veteri lege, manifestè vmbra sint eorum quæ circa peccatum sunt veritis facienda, (nam lepra corporis, peccatum, quod lepra est animæ, significat,) bene tum ex veteris legis statuto, tum ex præcepto Domini, qui & hoc loco & alibi præcepit etiam curatis à se leprosis vt ostendāt se sacerdotibus, sancti patres collegerūt, peccatori conuerso, imò etiam coram Deo per fidem & contritionem cordis mūdato, necesse nihilominus esse vt sacerdotem adeat, illi se inspiciendum tradat, atque per eum expiatus, sic demū Ecclesiæ & sacris ipsius restituatur aut tradatur. Sicut enim olim Deus carnale sacerdotium instituit, cui commisit iudicium & mundationem lepræ: ita nūc magis spirituale sacerdotium in Ecclesia instituit, cui spiritualis lepræ iudicium & mundationem concredidit, dum dedit sacerdotibus potestatem ligandi & soluendi. Et vt melius cognoscatur quàm per omnia vmbra veritati conueniat, sciendum, in veteri lege duplices fuisse immunditias corporales, cæremoniis quibusdam legalibus expiandas. Quædam enim erāt leuiores, vt quas frequenter effugere non liceret, quæque vt in plurimum sine omni peccato contrahebantur, idque quotidie: quales erant quæ contrahebantur ex contactu morticinij, ex pollutione nocturna, & semine coitus. Atque has immūditias quisque per se expiare poterat, lotione scilicet vestimenti aut corporis, aut sola aspersione aquæ aspersionis. Aliæ verò erant immunditiæ grauiores, quæ non expiabantur nisi sacrificiis per sacerdotem oblatis, quales erant quæ in partu, aut lepra, aut diuturno fluxu seminis & menstrui sanguinis contrahebantur. Itaque priores immunditiæ venialium peccatorum vmbram præ se ferebant, quæ vt effugere nobis non planè licet, ita facilè expiantur per eum qui ea commisit, sola oratione: lachrymis, & gemitibus. Posterioris verò generis immunditiæ, vmbram præ se ferebāt grauiorum peccatorum, nempe mortalium, quæ sacerdotali opus habent expiatione. Inter grauiores

A autem immunditias nulla expressiorem & apertiorem figuram peccatorum mortaliūm, saltem manifestorum, præ se ferebat quàm immunditia lepræ, vnde & ritus curandi lepram præ cæteris solennior, expressius etiam adumbrat omnia mysteria ad purgationem peccatorum concurrentia. Lepra enim peccatum significat, non solùm quia res est per se immunda & abominabilis, sed & quia ægrum tardúmque corpus reddit, ac contagio alios quoque inficit, non nisi diuino ferè be-
B neficio curabilis. Ritus autem curationis lepræ multiplex erat, vt dictum est. Nam primo die duæ aues offerebantur, non quidem in templo super altare in sacrificium, sed extra castra aut ciuitatem, vt patet ex his quæ scribuntur Leuit. 14 Circa duas has aues fiebant tales cæremoniæ, vna occidebatur in vase fictili super aquas viuentes, ita scilicet vt sanguis ipsius aquis viuentibus permisceretur: alia verò auis viua alligata ligno cedrino, cum cocco & hyssopo tingebatur in sanguine passeris occisi, sicq; aspergebatur septies is qui mundandus erat, & viua auis dimissa vt auolaret. His autem duabus auibus, quæ similitudinem aliquā habent cum hircis duobus qui offerebantur à po-
C pulo in die expiationis, rectissimè videtur intelligi duplex natura in Christo: diuina, quæ mori nesciens Christum in cœlum subuexit: & humana, qua pro nobis mortua, sanguine Christi cum aqua profluente ex latere ipsius purgantur peccatores, qui per fidem & sacramentorum participationem hoc sanguine asperguntur. Christus enim, inquit Ioannes, venit per aquam & sanguinem. Non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine. Porrò aspersio non fiebat aut hic aut alibi sine ligno cedrino, hyssopo, & cocco: quoniam sine fide passionis Christi in cruce non fit peccatorum expiatio. Lignum enim cedrinum imputribile & *S. Ioan. 5.*
D odoriferum, lignum crucis significat: hyssopus verò Christi corpus, virtutem habens curatiuā pectoris & omnis inflationis: coccus verò charitatem, quæ Christi humanitatem cum diuina per auem viuam significata, cruci affixit & alligauit. Quòd autem post huiusmodi expiationem non statim leprosus mundatus in castra Domini recipiebatur, nec ad altare Domini admittebatur, sed adhuc multiplici indigebat expiatione, (nam rasis prius capillis omnibus & loto corpore post septem dies recipiebatur intra castra, oblaturus certam oblationem octaua die) significat secundùm Origenem homil. 8. in Leuiticum profectus quosdam purgationum, & quòd etiamsi mundetur quis à peccato, & iam non sit in opere peccati, ipsa tamen vestigia sceleris commissi purificatione indigent. Postquam enim per fidem aspersus est peccator, sanguine Christi, lauanda sunt vestimenta & corpus aquis lachrymarum, radendi
E omnes pili corporis, hoc est, quicquid mali siue in mente, siue in verbo, siue in opere ortum est, abiciendū est cum omnibus superfluis, ac sic demum ad altare Domini dignus erit accedere, & corpus ac sanguinem Domini offerre in perfectè expiatiuam oblationem. Proinde hoc ordine in primitiua Ecclesia ad altare Domini & fidelium communionem admittebātur pœnitentes, vt post confessionem & contritionis declarationem, non nisi completa satisfactione iniuncta, qua veluti pili abradebantur, & corpus abluebatur, admitterentur ad altaris communionem. Itaque his sic con-

stitutis, cùm etiam, vt priùs dictum est, corporalium morborũ curatio facta à Christo, typus quidam fuerit curationis spiritualium morborũ, hoc miraculo curationis leprosi mysticè docemur, eũ qui lepra animæ infectus est, si sanitatis desiderio tenetur, imprimis sese humiliter & magna fide debere prosternere corã Iesu, à quo tamen sanitatem consecutus, non debet conscientiæ suæ iudicio aut testimonio stare, aut temerè se Sacramentorũ communioni ingerere, sed sacerdotis expectare iudicium & absolutionem, ac gratitudinem animi piis sacrificiis ac deprecatione gratiæ diuinæ testari, quemadmodũ hic leprosus fecisse hoc loco narratur. Cæterùm cùm, vt patet ex dictis, sacerdos legalis leprosum in scripturis mundare dicitur, non solum quia mundum declarat, sed etiã quia effectiuè aliquid operatur ad munditiã eius, nimirum quia tollit impedimentum ingrediendi templum, & habitandi inter homines, ex lepra secundùm legis constitutionem contractũ, multò magis sacerdos noui testamenti etiam effectiuè concurrit ad mundationem lepræ spiritualis, hoc est, ad remissionem peccati, nõ tantùm declarans illud esse remissũ, sed etiam remittens, vt postea latius dicetur circa capit. Matth. 18 & 16. Notandum autem & illud, quòd quanquam lepra mysticè significet peccatum in vniuersum, tamen ob A certas causas rectè per eã specialiter intelligitur hæresis & doctrina mala, vt docet Augustin. lib. 2. quæst. Euangel. & de verbis Apostoli sermo. 10. videlicet quòd in erronea doctrina vera falsis sint permixta, quemadmodum in leprosis colorũ est varietas. Deinde, quòd hæretici vitium suũ abscondere non possint, sed pro summa peritia, imperitiam suam in lucẽ proferant, & iactantia sermonis ostentant. Postremùm, ob contagiosam pestẽ & corruptionem malæ doctrinæ è castris Domini recedentis.

PERAMBVLABAT AVTEM MAGIS SERMO DE ILLO, [b] ITA VT IAM NON POSSET INTROIRE, &c.] Quoniã ex prędicatione huius leprosi fama nominis Christi adeò in B claruit, hęc videri potest ratio, quare duo Euangelistæ Marcus & Lucas in principio miraculorũ Christi istud miraculum nõ suo loco descripserũt. Quòd autem dicitur, *vt iam non posset manifeste introire in ciuitatem*; intelligendum quomodo voluit, aut solitus fuit, sine scilicet turbarum concursu & affluentia. In eo verò quod sequitur; *sed foris in desertis esse*, subintelligi debet, cogeretur, quod tamen nõ est subintelligendum in Gręcis, quę nõ habent infinitiuum, esse, sed ἦν, id est, erat. Porrò de secessu Christi in desertũ, & oratione eius, dictũ est circa caput Concordiæ 28.

SANATVR SERVVS CENTVRIONIS. Matth. 8. Lucæ 7.

CAPVT XLV.

[T] [c] intrauit Capharnaũ. Centurionis autem cuiusdam seruus malè habens erat moriturus, qui illi erat pretiosus. [a] Cùm autem introisset Capharnaũ, [c] & cùm audisset de Iesu, [a] accessit ad eum Centurio. [c] Misit ad eũ seniores Iudæorum, rogans eũ [c] vt veniret & saluaret seruũ eius, [a] & dicẽs: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus & malè torquetur. [c] At illi cùm venissent ad Iesum, rogabant eum sollicitè, dicẽtes, ei: Quia dignus est vt hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. [a] Et ait illi Iesus. Ego veniam & curabo eum. [c] Iesus autem ibat cum illis. Et cùm iam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos [a] & respondens Centurio † ait, Domine, noli [c] vexari. Nõ [c] enim sũ dignus vt intres sub tectum meũ. [c] Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus, vt venirẽ ad te, sed [a] tãtùm dic verbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sũ sub potestate [c] constitutus, habens sub me milites, & dico huic: Vade, & vadit & alij: veni, & venit: & seruo meo: fac hoc, & facit. Δ. Audiẽs autem Iesus, miratus est, & [c] conuersus sequentibus se [c] turbis dixit: Amen dico vobis, † nec in Israel tantã fidẽ inueni. [a] Dico autẽ vobis, quòd multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum: filij autem regni eiicientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentiũ.] Et dixit Iesus Centurioni, Vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora. [c] Et reuersi, qui missi fuerant domum, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum.

† o. dicẽs

c quo audito

† a. o. non inueni tã fidem in Israel. C. 13. 90

ET [c] INTRAVIT CAPHARNAVM. CENTVRIONIS AVTEM CVIVSDAM SERVVS MALE HABENS.] Non sine mysterio factũ est vt istud miraculũ curationis serui Centurionis contingeret, & à Matthæo describeretur post superius. Illic enim Iudæus, fide non mediocri prædirus, assecutus sanitatem describitur: hic verò beneficium describitur exhibitum Ethnico qui præter alias virtutes, fide etiam præstãtiore fuit insignis. Ille enim sibi sanitatem quęrebat, hic seruo: ille coram existentem credidit se posse sanare, hic etiam absentis verbo hoc tribuit. Ille ex animi submissione in faciem procidens, insigni profectò modestia orauit: Si vis potes me mundare; hic adhuc submissius egit, indignum se ducens qui vel ipse Dominum appellaret, aut ad se venire sustineret. His sanè adumbratum fuit, Euangelicam gratiam Iudæis primùm ex promissione offerendam, nec defuturos qui illam per fidem acceptarent: sed mox multo cumulatiore cum fructu transferendam etiam ad gentes. de quo & ipse Dominus horum occasione mox monuit. Et benè quidem lepra sanatur in Iudęo, paralysis verò in Gentili. Nam Iudaicus populus veluti lepra laborabat, quòd ex parte sanus esset, ex E parte languidus. Gentilis verò populus veluti paralysi laborabat, lecto decumbens, & iam proximus morti, quia nihil in eo sanum, sed omnia ægrota erant & dissoluta. Iam quòd leprosum præsena sanat Dominus, domum autem Centurionis corpore non intrauit, sed absens corpore, pręsens maiestate puerum eius sanauit, significabat eum in solo Iudaico populo corpore fore, apud alias verò gentes corporaliter nõ conuersaturum, & tamen

Mysticus sensus.

men implendum quod dictū erat: Populus quem non cognoui seruiuit mihi, auditu auris obedi-
Psal. 17. uit mihi. His conuenit quòd seniores Iudeorum causam Centurionis Domino commendant, eúmque ad domum illius adducunt, quemetant è templo suo profligaturi, nam hoc typus erat, à Iudæis & Iudæorum opera Euangelicam gratiam profecturam ad gentes. Itaque magni cum significatione mysterii Matthæus inter omnia miracula Christi quæ scribit, primùm Iudæum leprosum curatum, deinde verò Centurionis seruum sanatum describit: in quo Centurione gentium vocatio & fides præfigurata est, sicut & in altero Centurione eadem gentium vocatio & fides cœpta est, vt scribitur Actuum 10. Porrò quanquam in narratione Lucæ & Matthæi sint quædam diuersitates, ob quas quidam putant, alium esse Centurionem de quo Matthæus, & alium de quo Lucas recenset: tamen rursum ob multas similitudines incidentes non potest probabiliter existimari aliud esse quod Lucas narrat, & aliud quod Matthæus. Ambo enim Centuriones, & ambo Capharnaum commorantes: ambo eandem fidem verbis demonstrantes, ambo æquali beneficio affecti, & eisdem verbis à Domino commendati: ambo voti sui compotes effecti post sermonem illum in monte vel circa montem habitum. Nec obstat quòd Matthæus puerum Centurionis lāguisse & sanatum commemorat, Lucas verò seruum. Non enim apud Matthæum nomen pueri pro filio, vt quidam putant, accipitur, sed pro seruo. Nam & dictio Græca, παῖς, quæ hoc loco ponitur, vtrumque significat, sicut Latinis nomen, puer. Rursū non obstat quòd Matthæus videatur significare, Centurionem per seipsum accessisse ad Christū, Lucas verò aperte testetur suū Cēturionem non per sese accessisse, sed missise Iudæos qui suo nomine Dominum rogarent. Intelligendum enim Matthæum hic, vt & alibi, breuitati studentem in recēsendis miraculis id tribuere Cēturioni, quod eius nomine alij fecerunt & dixerunt. Itaque accessisse eum dicit ad Christum, & dixisse: *Domine, puer meus*, &c. quia eius nomine & iussu accesserunt seniores Iudeorum, vt explicat Lucas. Et Dominum dicit illi respondisse: *Ego veniam*, &c. & *Vade, sicut credidisti fiat tibi*; quia tale quid dixit illi non in propria eius persona, sed in amicis ab ipso missis: quare necesse est Christum dixisse pluraliter: Ite, & sicut credidit, fiat ei; verùm Matthæus coactus fuit dicere: *Vade, & sicut credidisti*, eo quòd breuitati studens introduxit Centurionem veluti in propria persona accedentem Dominū: Et certè in diuersa narratione Lucę & Matthæi obseruanda mirabilis spiritus sancti diligentia Euangelistas dispensatio. Cùm enim pro maiori confirmatione miraculum hoc à diuersis describi conueniebat, ita tamen à diuersis describitur, vt vnus alterum explicet, & quæ ab vno sunt prætermissa, alter commemoret, ita vt neutrius narratio possit videri superflua. Ex solo enim Matthæo dicitur fuisse paralyticus: ex solo verò Luca intelligitur fuisse seruus, cùm ex Matthæo potuisset videri filius. Rursus ex Luca discitur Centurionem per se se non accessisse. Ex Matthæo verò quibus verbis Dominus sanitatē promiserit, & quomodo occasione fidei Centurionis cœperit disserere de vocatione & fide gentium, quæ à Lucą sunt omissa. His sic constitutis, ani-

A maduertendum hic imprimis quàm variæ fuerint & eximiæ virtutes huius Centurionis, quæ hic nobis in exemplum proponuntur. Primùm enim in eo notantur dilectio & eximia quædam humanitas, quia seruum adeò charum habuit, malóque eius fuit tantopere motus, ac pro eius sanitate adeò sollicitus. Bonorū enim dominorū est, vt cognoscentes se Dominū habere in cœlis, summa æquitate & humanitate suos seruos pertractent, de quo monet Paulus Ephes. 6. & Colossen. 4. Videtur autē hic seruus fuisse domino suo admodū fidelis & vtilis, & ob id singulariter de eo dictum qui erat ei ἔντιμος, hoc est pretiosus, vel potius charus aut in pretio habitus. Proinde circa hunc impleuit Centurio illud Sapientis: Si est tibi ser-
B uus fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi fratrem sic eum tracta. Et: Seruus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua. Secundò, in eo notatur humilima quædam submissio & modestia. Et humilitas quidem, quòd neque adire ipse Dominū, neque eū in suas admittere ędes fuerit ausus, agnoscēs sese indignum Domini consortio, tum quia gentilis erat, tum quia miles. Modestia verò quòd primis illis verbis quibus Dominum dicitur rogasse tantum malū suū & serui sui proponit, dicens: *Domine, puer meus iacet in domo*, &c. non explicitè addens quid à Domino petat, modestius certe orans quam præcedens leprosus, quanquā & ille singularem præ se tulit modestiam. Tertiò, in eo
C notatur incomparabilis fides, quòd nō dubitaret Dominum etiam absentē posse solo verbo restituere sanitatem seruo quamlibet vicino morti, imò iam animam agenti, hoc enim significatur dum dicitur; *erat moriturus*; hoc est, animam iam agebat, & morti proximus erat, vt non ad illam quorundam interpretationem confugiatur; erat moriturus, nisi Domini curatione fuisset a morte præseruatus. Postremū notatur in eo admiranda quædā in gentili & milite religio erga Deū, non ab heri & nudiustertius, sed ab antiquo tempore, eo quòd dicatur diligere gentem Iudaicam & synagogam ædificasse Iudæis, vt non possit putari religione accensū eum primùm fuisse, cùm malo
D serui quem amabat affligeretur, quemadmodum multis vsu venire solet. Id cōsideratum magis admirandam facit ipsius humilitatem, vt qui post tam magna beneficia populo Iudaico collata, adhuc putauit se indignum esse aspectu Domini, & cum tam eximio Iudæorū propheta non arbitrabatur sibi verba communicanda. Vt autē his omnibus dotes huius Centurionis obscurantur, ita sursum obseruandum ingenium Iudaicum, in his qui missi à Centurione, sollicitè Dominum rogabant pro illo, dicentes: *Dignus est, vt hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram*, &c. His enim
E verbis declarant arrogantiam quandam, & amorem potius sui quam Dei. Dicendum enim potius fuerat: Timet Deum quem & tu colis, quod amore & studio gentis & religionis nostræ declarauit. Nunc verò beneficium in ipsos collatū, dignum facere dicunt Cēturionem cui præstetur quod petit, amorem sui declarantes, & arrogantiam, quasi qui illis benefecerit dignus esset cui Christus benefaciat. Huc compara Centurionis orationē cum oratione Iudęorum. Hi enim dignum eum pronunciant ob beneficia in ipsos collata: ille verò omnis pietatis suæ in Deum immemor, indignitatem verò suam tantum ob oculos ponēns, indignum

nona & insolita fides Centurionis. Potissimum tamē videtur ideo dici admiratus, quia in modum admirantis vultum suum composuit. Quod autē dicit Dominus; *Nec in Israel tantam inueni fidem*, emphasim habet propter dictionem, *nec*. Dicere enim voluit, ne in populo quidem Israelitico, qui prophetarū libris & suis doctrinis edoctus meritò in fide præcellere debuisset, tantā se reperisse fidem, quantam in homine isto gentile. Quod tamen intelligendum est cū subintellectione, videlicet à tempore prædicationis meæ, propter fidē patriarcharum, prophetarū, Ioānis Baptistę, & D. virginis. Nisi quis velit intelligere: Non inueni in Israel tātam fidē in proportione. Nā proportionaliter maior erat huiusmodi fides in gentili qui in scripturis non erat exercitatus, & Iesum tātùm ex fama cognouerat, quàm fides quotùuis quantumuis magna, qui in scripturis erant versati, & multis visionibus cœlestibus donati, quomodo vidua plus dicitur postea misisse in ærariū, quàm omnes diuites. Verùm prior intelligētia est simplicior. Porrò ex hoc loco potest colligi argumētum sanè efficax, contra eos qui calumniātur inuocationem sanctorum, quasi arguat diffidentiā diuinæ bonitatis. Cēturio enim iste ob suam fidē multū à Domino laudatus est, quamuis per alios rogauerit, non quidē diffidēs de Christi benignitate, quā æquè discere potuit ex fama atque potentia eius, sed ex reuerentia prodeunte è fide quam de Domino concepit, credens se ob ipsius magnitudinem eius colloquio indignum. Sic ergo & nos rectè Deum per sanctos ipsius interpellamus, si non id tam ex diffidentia, quàm ex reuerentia facimus.

DICO AVTEM VOBIS, QVOD MVLTI AB ORIENTE ET OCCIDENTE VENIENT, &c.] Quoniā hæc Centurionis fides excellēs omniū Iudæorum fidem, præludiū & specimen quoddā fuit fidei gentium, Christus huius fidei occasione, incipit disserere de gētium vocatione, & Iudæorū reiectione, de quibus prophetæ, & maximè Isaias, in variis locis sunt vaticinati. Per eos autem quos dicit venturos ab oriente & occidente, significat gētes credituras ex omnibus etiā extremis terrę partibus, quemadmodum apertè vaticinatur Isaias: Ab oriēte, inquit, adducam semen tuum, & ab occidente cōgregabo te. Dicam aquiloni: Da; & austro: Noli prohibere, affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ. Et omnem qui inuocat nomē meū, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: surdum, & aures ei sunt. Porrò Dominus suo more etiam hic gaudia regni cœlestis significat per conuiuium, dum dicit; *recumbent cum Abraham*, &c. significare volens eos perfruituros in summa quiete & securitate gaudiis regni cœlestis. Abraham autem, Isaac & Iacob mētionē facit, tū quòd his primis legātur factæ promissiones regni, sub typo terræ promissionis: tū quòd his patriarchis Iudæi gloriabātur, reliquas gentes præ se contemnentes, quòd ex illis nó essent prognatæ, quas quò magis morderet & cōmoueret Iudęorum animos, docet cōtrà patriarchis coniungendas, ipsos verò separādos ab illis. Quos Iudæos vocat filios regni, quòd nati essent ex iis, quibus & quorum semini fuit regnum peculiariter promissum. De tenebris autem exterioribus, de quibus solùm inuenitur apud Matthæum, idque tribus locis, videlicet hoc loco, & cap. 22. & 25. varia est sententia. Quidā enim, inter quos Caietanus, tenebras exteriores intelligūt, dici ad distinctionē tenebrarū interiorū, hoc est, spiritualium, vt sint tenebræ exteriores, tenebræ sensibilis lucis priuatiuæ. Secundùm quam acceptionē cōparatiuus exterior positiuo accipitur, vt sint tenebræ exteriores, tenebrę externæ, sicut exterior homo, est externus homo. Augustinus verò & in epistola ad Honoratum quæ est 120. & in expositione Psal. 6. intelligit tenebras exteriores dici cōparatiuè ad tenebras quasdam quæ dicuntur per positiuū tenebræ exteræ vel externæ, sed nondum exteriores. Et quidē in epist. ad Honoratum, vbi hunc locū prolixè tractat, per tenebras exteras intelligit infideles qui sunt in hac vita: per tenebras exteriores, diabolum & angelos eius, qui infidelibus peiores sunt, & à vera luce Dei magis sunt auersi ac elongati. Itaque intelligit eos qui hic inter tenebras exteras numerati fuerint, mittendos in tenebras exteriores, quia coniungendi sunt in pœna & supplicio dæmonibus, cū dicetur eis: Discedite à me maledicti in ignē æternū, qui paratus est diabolo & angelis eius. In expositione vero Psalm. 6. simplicius hæc tractat, intelligens per exteras tenebras, cæcitatem mentis, in quam traditi sunt impij, vera luce mentis destituti, & extra eam positi: per exteriores verò tenebras, summam illam mētis cæcitatē quæ erit in damnatis, vt mitti in tenebras exteras, sit tradi in reprobū sensum: mitti verò in tenebras exteriores, sit penitus fieri extra Deum, sine spe scilicet correctionis. Simplicius autem fuerit comparatiuum, exteriores, accipere pro superlatiuo, quemadmodum Græcis familiare est, vt tenebræ exteriores intelligātur tenebræ extremæ vel potius extimæ. Nam Græcis est ἐξωτέρας. Sunt autem tenebræ extremæ vel potius extimæ, quæ ab ipsa luce quàm longissimè absunt, hoc est, tenebræ obscurissimæ & profundissimæ. Quo enim magis tenebræ absunt à luce, eo sunt maiores & grauiores. Dicūtur ergo tenebræ damnatorum exteriores vel extremæ, in cōparatione ad tenebras huius seculi, siue spirituales, siue corporales, vel certè in comparatione ad tenebras purgandorum. Hoc enim satis significat D. Hierony. super Isaiæ cap. 14 circa illud: Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci; sic scribens: Qui per superbiam dixerat, in cœlum ascendam, ero similis altissimo, nō solùm ad infernum, sed inferorum vltimū detrahitur. Hoc enim significat laci profunditas, pro quo in Euāgelio tenebras exteriores legimus, vbi est fletus & stridor dentium. Sic & Theophyl. in hunc locū scribens: Dicens, inquit, tenebras exteriores, mōstrauit esse pœnas quasdā tolerabiliores & leuiores. Sūt enim & in suppliciis gradus. Quibus verbis apparet omnino secūdùm duos hos interpretes, tenebras exteriores dici tenebras damnatorum in comparatione ad tenebras alias inferni, nisi forte quis putet eos voluisse comparare supplicia damnatorum inter se, vt nō omnes dānati intelligantur fore in tenebris exterioribus, quod tamen non conuenit Euangelio, quod omnibus damnatis videtur attribuere tenebras istas exteriores. Porro tenebræ istæ exteriores, non solum intelligendæ sunt tenebræ sensibilis lucis priuatiuæ,

nux, sed sicut lux regni cœlorum intelligenda est & sensibilis & spiritualis, ita tenebræ istæ inferna les intelligendæ sunt & sensibiles & spirituales. Nam & erit ibi summa obscuritas oculis corporalibus perceptibilis, & summa mētis cæcitas, mēte scilicet à vera luce quæ Deus est, maximè elongata. Nec obstat quòd in inferno erit ignis corporalis qui naturaliter est lucidus. Nam, Basilio teste, illuminandi vis ab illo igne diuina virtute auferetur. Sic enim ille scribit in priore expositione Psal. 28 super illud, Vox Domini intercidētis flammam ignis: Arbitror, inquit, quòd ignis præparatus in supplicium diabolo & angelis eius dissecatur voce Domini, vt quoniam duæ sunt in igne facultates, vstoria & illuminatoria, acris quidem & punitoria vis ignis permaneat apud eos qui digni sunt vt vrantur. Illuminatoria verò ac splendida ipsius facultas, ad exhilatandos beatorum gaudio fruentes cedat. Vox igitur Domini dissecantis ac diuidentis flammam ignis, vt supplicij quidem ignis obscurus sit, lux verò requiei expers vrendi permaneat. Hæc ille. Quòd si autem inferno aliquid luminis futurum sit: quanquam hoc conuenict pro augmento pœnæ damnatorum, dicuntur tamen tenebræ eius extremæ, quia maximè elongatæ a luce regni cœlorum. Fore enim ibi aliquid luminis testatur D. Gregorius lib. 9. Moralium super illud Iob: Vbi nullus ordo, sed sépiternus horror inhabitat: Flamma, inquit, cōburit, sed nequaquā tenebras discutit, quáuis illic ignis & ad consolationem nō lucet, & tamen vt magis torqueat ad aliquid lucet. Nam sequaces quoq; suos secum in tormento reprobi flamma illustráte visuri sút, quorum amore deliquerunt quatenus qui eorum vitam carnaliter contra præcepta conditoris amauerunt, ipsorum quoque eos interitus in augmentum suæ damnationis affligat. Hæc ille Ne autem in tenebras axteriores proiecti putarētur, hoc solo puniandi quòd in loco tenebroso concludentur, quò atrocitatem pœnæ Dominus significaret quā in tenebris sunt perpessuri, adiecit: *Ibi erit fletus & stridor dentium*. Qua sententia frequenter Dominus in Matthæo vsus scribitur. Nam prçter húc locum quinquies apud eum inuenitur, nimirum bis cap. 13. & cap. 22. 24. 25. Semel etiā inuenitur apud Lucam, cap. scilicet 13. Intelligitur autem variè. Haymo enim post Hieronymum per fletum & stridorem dentium intelligit duplicem inferni pœnam, videlicet ignis per fumum fletum causantis, & nimij frigoris causantis stridorem dentium. Et solet ab his pro duplicis huius infernalis pœnæ comprobatione afferri illud Iob: Ad calorem nimium transeat ab aquis niuium. Circa quem locum in commentariis super Iob sic scribit Diuus Hieronymus: Quasi duas gehennas factus Iob dicere mihi videtur, ignis & frigoris, per quas diabolus, hæreticus & homo impius cōmuretur. Fortè in ipsa gehenna talis sensuū cruciatus fiet his qui in ea torquebuntur, vt nunc quasi ignem ardentem sentiant, nunc nimium algoris incendiū, & pœnalis commutatio, nunc frigus sentiétibus nunc calorem, sit, vt quasi de loco ad locum transire æstimentur. Et fortassè inde Dominus ait in Euágelio: Mittite eum in tenebras exteriores. ibi erit fletus & stridor dentium; vt hic stridor dentium de rigore frigoris oriatur. Hæc ille. Et ne fortè putetur hic commentarius non esse Hieronymi, idem super Matthæum, cap. 10. disserens de nomine Gehennæ, tandem ait: Duplicem autem esse gehennam, nimij ignis & frigoris, in Iob plenissime legimus. Ideo enim vult nomini gehenna, addi aliquando genitiuum ignis, quòd sit & gehenna frigoris. Verum sicut Hieronymus hæc tantū dubitando dicit, ita certè ex loco illo Iob nihil statui potest de frigoribus infernalibus, de quibus nullæ aliæ scripturæ proferri possunt. Primū enim non dicitur, quemadmodum multi locum illum citant, Ad calorem nimium transient ab aquis niuium, sed transeat, imprecationis modo. Deinde scriptura illa alium sensum conuenientiorem recipit. Nam D. Gregorius non hic intelligit designari pœnas infernales, sed describi impiorum in omnibus immoderationem, qui a frigore infidelitatis transeunt frequenter ad calorem hæresis, nec in infidelitate, nec in fide modū seruare scientes. Et intelligi posset hic sensus impios transire à nimia frigiditate huius vitæ ad calorem nimium infernalem. Sequitur enim; & vsq; ad inferos peccatum illius. Postremùm non solum Septuaginta interpretes, sed & Hebræa veritas lōgè aliter habet húc locum. Nam ad verbū Hebræa sic habēt: Arida & calor rapiunt aquas niuis, infernus eos qui peccauerunt. Et est sensus: Sicut terra arida & calor solis absorbent aquas niuis, sic infernus eos qui peccauerunt. Nec ex eo quod dicitur gehenna ignis, significatur & alia gehenna frigoris, frequenter enim nomen gehēnæ Saluator absolutè ponit: aliquando verò Hebraica phrasi additur ignis, vt sit gehenna ignis, gehenna ignita, vt prius dictum est. Itaque alij in stridore dentium intelligūt significari indignationem damnatorum tum cōtra Deum, tum contra seipsos, serò iam sibi irascentium, quòd tam pertinaci improbitate deliquerint. Verùm simplicius fuerit intelligere Dominum doctrinam suam auditorum carnalium capitui attemperantem, per fletum & stridorem voluisse significare dolorem & horrorem summum. Dolorem quidem per fletum, horrorem verò per stridorem & concussionem dentium. Nisi quòd simul etiam intelligendum est, vt annotat Hieronymus, significari veram corporum resurrectionē. Nam fletus & stridor corporum sunt, quamuis ibi non erit verus fletus qui in lacrymarum resolutione consistit, poterit tamen esse verus dentium stridor.

ET DIXIT IESVS CENTVRIONI: VADE, ET SICVT CREDIDISTI, &c.] Sic & aliis plerisque respondit Dominus, volens notare fidei vim & efficaciam apud Deum. Notandum autem Christum non præcepisse huic Centurioni tantopere à se laudato discedere à militia, sicut nec Petrus præcepit suo Centurioni, nec Ioánnes militibus ipsum interrogantibus, quòd sicut Magistratu & legibus, ita & militibus opus sit ad pacem tuendam. Centuriones autem non solum singulis centuriis præerant, sed aliquando etiam pluribus, vt author est Vegetius libr. 2. de re milit. Porrò quid in hoc miraculo allegoricè sit significatum, satis supra est indicatum. Moraliter verò per hunc Centurionem rectè intelligimus exprimi prælatum quamuis bonum & fidelem principem, cuius si subditus quiuis in anima langueat, ita vt morti etiam sit proximus, solicitus esse debet, vt si non per se, saltem per iustorum hominū preces, Christi gratiam imploret, qui conspecta ipsius fide, humilitate & charitate, mox subuenturus

Marginal notes: *Ioan. 10.* — *An duplex pœna inferni. Iob 24.* — *Moralis sensus*

turus est periclitanti Et aliter quoque per Céturionem, quilibet homo exprimitur, cum sit oīs hominis vita militia super terrā, habeatq; quisq; sub se varias vires quibus imperat & militat. Cuius ergo seruus paralysi laborat, hoc est, corpus & carnalis appetitus ad omne malū propēdet & ad omne bonū agendum languet, non cesset priusquā mortē incidat pro seruo suo esse solicitus, sed Iesum adeat saltem per sanctorū intercessiones. Adeat autē cum fide & humilitate, nec dubium quin à benigno Domino recepturus sit seruū sanum, & ad omnia agenda vtilem & commodum.

A

RESVSCITATVR FILIVS VIDVAE. Lucæ 7.

CAPVT XLVI.

T factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem qua vocatur Naim, & ibant cū eo discipuli eius, & turba copiosa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus offerebatur filius vnicus matri suæ: & hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cū illa. Quā cū vidisset Dominus, misericordia motus super eā, dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant steterūt Et ait: Adolescens, tibi dico surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: Et dedit illum matri suæ. Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitauit plebem suam. Et exijt hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem.

ET FACTVM EST DEINCEPS, IBAT IESVS IN CIVITATEM QVAE VOCATVR NAIM, &c.] Cùm apud Matthęum nihil sequatur quod præcedentibus sit subiugendum, (nam quæ apud illud sequuntur, sicut non narrātur cū ordinis consequētia ad superiora, ita ante sermonem illum prolixū contigisse prius ostensum est, narrantur tamen à Matthęo post sermonē, ob id, vt videtur, vt multis miraculis Christi doctrinā ante omnia miracula à se descriptam comprobaret legentibus) Lucas verò post miraculum curationis paralytici serui Centurionis, aliud miraculum subiiciat cum cōsequentię significatione, dicens; & factū est deinceps, necessariò hæc Lucæ narratio hoc loco in Cōcordia erat subiicienda. Et bene quidem præsens miraculum post duo superiora & contigit, & descriptum est. Sic enim progressus quidam factus est à mirabilibus ad mirabiliora. Magnū enim fuit miraculum, leprosum incurabili laborantē morbo curare verbo & tactu: maius verò, absentem paralyticum iā iam moriturum solo verbo sanitati restituere: sed omnium maximum mortuum & iam sepeliendū resuscitare. Itaque hoc miraculo obstruebatur os eorum qui dicere poterant seruum Centurionis non moriturum fuisse, etiamsi Christus sanitatem illi verbo non contulisset, & proinde nihil magni Dominum in illo operatum fuisse. Porrò Naim, vel, vt habent Græca, ναΐν Naein, ciuitas Galilææ, non longè à Capharnaum, duobus miliaribus distans à monte Thabor contra meridiem, teste Hieronymo in lib. de locis Hebraicis, vbi & suo seculo perstitisse adhuc ciuitatem hāc scribit. Igitur Dominus qui circuibat ciuitates & castella, quo latius spargeret semen Euangelicæ doctrinæ, & sanaret languidos multorū, è Capharnaum ciuitate, in qua potissimum residebat & habitabat, ibat aliquando in proximam ciuitatē hāc Naim, volens etiam hanc, quamuis humilem & obscuram, præsentia sua, doctrina & miraculis illustrari. Diuina autem prouidentia factum, vt & Dominum concomitarentur discipuli multi (nā Græca non tantum discipulos isse cum Domino habent, sed discipuli ἱκανοί, hoc est, sufficientes & multi) & turba copiosa, & viduæ quoque cui Dominus occursurus esset, multa adesset turba, vt miraculum in medio turbarum duarū gestū: multos haberet testes qui illud in Dei gloriam vbique diuulgarent. Quod autem ex portis ciuitatis efferebatur defunctus sepeliendus, hinc fuit, quòd apud Iudæos mortui nō sepelirentur in ciuitatib⁹ sed foris in agris & montibus, vt dictū est circa caput Concordiæ 31. Bene autem iustā miraculi faciendi occasionem, imò necessitatem indicat Euangelista, cùm quàm flebile esset funus Domino obuians describit. Flebile enim erat triplici de causa. Primum, quod adolescens esset mortuus, in ipso flore vitæ ereptus. Deinde quòd filius viduę,

B

quæ filij præsentia sese cōsolabatur de morte mariti: Postremum, quòd vnicus esset filius, & quod est maius, vnigenitus. Græca enim habent, μονογενής. Proinde apud nos vnicus filius dici intelligendus est, qui solus ei fuit natus. Non parum enim auxit viduæ dolorem, quod destituta viro, etiam orbata esset eo quem solum genuerat, & ob id tenerrimè dilexerat, ex quo etiam nondū nepotes susceperat, priuata iam non solùm omni cōsolatione, sed & omni spe posteritatis. Itaque fieri nō potuit quin casu tam miserando & iustissimis fletibus viduæ moueretur misericordissimus Dominus, cuius occursus & obtutus semper fœlix est &

C

faustus. Occurrit enim dæmoniacis in regione Gerasenorū, & curati sunt. Vidit Petrum & Andreā piscantes, & fecit piscatores hominū. Vidit Publicanū nomine Leui, & ex Publicano fecit Apostolum. Vidit in probatica hominem paralyticum, & mox sanitatem contulit. Vidit cæcū à natiuitate, & visum præbuit. Respexit in atrio Petrum, & ad pœnitentiam commouit. Sic & modo occurrens viduæ, eámque flentem videns, misertus est eius & qui viduarum maximè curā gerit, sese illi quæ consolatorem non habuit cōsolatorem efficacem præbuit, & verbis & re opitulans. Quique fere fi-

D

dei quorundam & precibus ad miraculum cōmoueri solet, hic iam sola misericordia mouetur, quēadmodum & in curatione paralytici in probatica. Primum ergo verbis eam cōsolatur, dicens: Mulier, noli flere. Non enim deflenda erat mors eius, qui mox maiori cum gloria & lætitia matris erat victurus. Deinde, quoniam exiguæ aut vanæ est misericordię verbis tantum consolari, cui possis re & opere subuenire, ne vana esset eius consolatio, accessit, & tetigit loculum, in quo efferebatur defunctus repositus. Perfectam ergo misericordiam Dominus hic exhibet, dum & in corde mouetur misericordia, & verbis eam consola-

tur,& ipsofacto miseră viduæ subleuare studet. Christo tangente loculum, tneo funeris portito res restiterunt, Domini autoritatem vel prius co gnitam habentes, vel iam ex turba ipsum sequem te cognoscentes. Hic vtraque erat turba erecta in rei euentum, tum ea quæ comitabatur Dominū, tum ea quæ comitabatur viduam. Iesus autē versus ad adolescentem exanimē, qui vocare potest ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, cum imperij autoritate dixit: Adolescens tibi dico, surge; quemadmodum suprà filiā Archisynagogi susci tans dixit: Puella tibi dico, surge. Qua in re incom parabilem sanè potentiam suam & plane æqualem patri demonstrauit. Qui enim hic inparte Eliæ similis fuit, quòd, quemadmodum ille, viduæ filium vnicum resuscitauit, longè se dissimilem aut Eliæ aut alijs demonstrauit, quòd non frequenti extēsione corporis sui super corpus mortuum quem admodum Elias & Elizeus, nec longa oratione, quemadmodum Petrus, sed simplici contactu & imperio mortuum ad vitam reuocauit, omnino declarans se verum Deum esse, apud quem solum est imperium vitæ ac mortis. Itaque adolescens ad vocem Domini ilico, velut excitatus à somno, re sedit in loculo, quóque certius esset vitæ redditæ argumentum, cœpit loqui, sermone non solùm vi tam, sed etiam vigorem animi declarans. Quúmque iam adolescens à loculo exiliisset, ac, vt est ve risimile, Iesu adhærens, per quem intelligebat si bi vitam esse restitutam, gratias ageret, nō illum sibi retinuit quemadmodum iure potuisset, vt qui vitam iam donauerat quam à matre non acce perat, sed reddidit illum suæ matri propter quod bene dicit Euangelista: Et dedit illum matri suæ; vt cuius iam non erat nisi benignitate Domini, illi fuisset nouo dono datus. Porrò ex conspectu miraculo tria in præsentibus turbis cōsecuta nar rat Euangelista, nempe primò timorem, non quo malè sibi à Domino metuerent, sed qualis nasci so let ex stupore magno, dum noua aliqua & insoli ta res accidere videtur. Deinde glorificationem Dei. Magnificabant, inquit, Deum, hoc est, glorifi cabant, (nam Græce est ἐδόξαζον,) dicentes: Prophe ta magnus surrexit in nobis, &c. Dicunt autē, mag nus, vel quia ex miraculi magnitudine videbāt cū alus prophetis potentiorem, vel quia intelligebant eum esse illum prophetam à Moyse promissum, Deut. ron. 18. hoc est, esse Messiam expectatum. Dicunt, Deus visitauit plebem suam, hoc est, curam se plebis suæ habere iam declarauit, cum nullos longo tempore nobis mittens prophetas, visus sit nostri oblitus, nec singularem no stri rationem habere. Aut si turba Dominū fuisse Christum credebat, visitasse dicunt Deum ple bem suam, quòd promissa sua in populo Iudaico iam complere cœperit. Verùm verba magis vidē tur significare, populum, nihil altius de Domino suspicatum, quàm quod propheta quispiam esset insignis. Non enim Græci hic habēt articulum, ὁ προφήτης μέγας. Postremum narrat euangelista & tertium, quod ex conspectu miraculo consecutū est, nimirum quòd exierit hic sermo, hoc est, rumor miraculi huius, vel hic sermo, hoc est Hebraica Phrasi, hoc factum in vniuersam Iudæam. Vbi nomen Iudææ generaliter videtur accipiendum, vt scilicet etiā Galilæam comprehendat, in qua erat ciuitas Naim. Circa hanc historiam primum obseruandum, Dominum ex omnibus mo

A tuis, vnum tantū excitasse, sola misericordia ipsū commonente, nulliusque precibus interpellatū idque filium viduæ. Hoc enim demonstrauit se vi duarum maximè esse consolatorem, ac viduarum lachrymis maximè commoueri, quemadmodum id vbique de Deo scripturæ prædicant. Sic & vi duæ solius filium suscitauit Elias & Eliseus viduæ inopiam miraculo olei multiplicati subleuauit, & Petrus precibus viduarum flexus puellam nomine Dorcadē suscitauit. Quibus omnibus & nos docemus, viduis & desolatis potissimum homini bus adesse. Secūdò obseruandum, quòd Dominus suscitaturus filium viduæ, eidem prius flerum prohibet, dicens: Noli flere; docens scilicet ob spē resurrectionis mortē amicorum non deflendam

3. Reg. 17. 4. Reg. 4. Act. 9.

B immoderatè. De quo plura circa cap. 34. Concordiæ. Vnde Paulus: Nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent. Obseruandum tertio, quòd Dominus non verbis tantum se viduæ exhibuit consolatorem, sed & re ipsa docens scilicet non verbis tantum miserorum afflictionem leni endam, sed & opere, quatenus in nostra est potestate. Iam quod ad mysticos attinet sensus, allego gorice quidem hac vidua significatur secundum Ambrosium Ecclesia sanctorum, quæ populū iuniorem iam amissum & mortuum & ligno concupiscentiæ, quòd primum mortem inuexit, ad

1. Thes. 4

Mysticus sensus.

C inferni velut sepulturam delatū, Christo, in mun dū adueniente, recepit, postquam lignum Domi nus tetigit. Contactu enim loculi intelligit Am brosius significatum salutem populo per crucis patibulum refundendam. Moraliter verò in hac vi dua exprimitur quod quondie mater ecclesia fa cere debeat, cum aliquem adolescentium suorū quos genuit Christo, hoc est, eorum qui nondum virile in virtutis profectu collegerunt robur, con tigerit letali aliquo peccato à vita spiritus excide re, imo iam per manifestam ipsius impietatem, à mūdi cupiditatibus, deferri è porta ciuitatis, quæ est Ecclesia, ad sepulchrum æternæ desperationis. Vidua enim modo est Ecclesia, vt quæ destituta est corporali præsentia sponsi sui in cœlos sublati.

Moralis sensus.

D Habet hæc filios multos, & inter hos quosdam vi ros, quosdam adolescentes, sed quos singulos ita diligere debet, ac si quisq; vnicus esset. Habet por tas suas, per quas eicit mortuos, ne fœtos cadaueris inficiantur & alij. Habet portas, per quas re cipit à Domino reuocatus ad vitam. Itaque si qa adolescens adhuc, aperte iam mortuus, à suis cupiditatibus extra portas Ecclesiæ defertur ad sepulchrum æternæ perditionis, mater Ecclesia nec dum plane desperans, multis comitata suis ciuibus, prosequi debet funus, lachrymis, gemitu, lamenti declarans quod optat. Sic fiet vt Ecclesiæ

E suæ occurrens pius Dominus plorantem consoletur, & eius solius permotus lachrymis primum quidem manu sua contacto loculo, stare faciat fu neris baiulos, hoc est, finem imponat impiis cupi ditatibus, quæ cessaturæ aliōqui non fuerant do nec mortuum sepeliuissent in profundum malorum aut inferni. At tum quidem spes bona est redituræ vitæ, sequidem primus gradus ad resipiscē tiā est, nō progredi in malis, sed non redit vitæ vigor, nisi mortuo loquatur Dominus. Itaque secundo Dominus etiam ad mortuū conuersus vo ce sua illum resuscitabit, quam quicunque audierit, etiamsi mortuus fuerit, viuet. Resuscitatus au

tem

rem & vitæ restitutus qui mortuus fuerat, erige A re se debet ad virtutum opera, & certissimú vitæ documentum loquendo præbere, cófessione scilicet peccatorum suorum, & gratiarum actione de diuina in se clementia. Sic demú cũ est matri redditus, sequitur maius gaudium quã erat prior luctus, sequitur admiratio & prædicatio diuinę bonitatis in multis. Hanc historię moralẽ tractationem videre est latius in Paraphrasi cuiusdá qui eã pulchrè & prolixè prosequitur. Theophilactus autem & aliam moralem tractationẽ indicat, nimirum vt in vidua hac animam intelligamus, iá verbo Dei aut Christo suo spóso orbatam per peccatum, cuius filius, hoc est, mẽs iam mortua effertur extra portas supernę ciuitatis Hierusalẽ, quæ tantú viuentiú regio est. hæc ergo anima si funus suum defleuerit, & maximè si aliorum piorum lachrymas sibi adiunxerit, Iesum sibi occurrentem habebit, qui contacto corpore, quod veluti loculus est & sepulchrú mortuæ mentis, ipsam mentẽ viuificabit, vt iá & surgere possit, & loqui quę virá spiritualẽ restentur. Porrò in tribus iam prædictis miraculis & illud obseruari potest ad moralẽ instructionẽ cõueniẽs. Primus leprosus per se Christú accedẽs, & rogans, sanitatẽ cósecutus est. Secundus paralyticus per se accedere nó valẽs, aliorum precibus impetrat sanitatẽ. Tertius mortuus, non nisi lachrymis multorum ad vitam reuocatur. His enim tribus, triplex peccatorum genus designatur. Nam sunt qui vitam quidem habent malis operibus contaminatam, sed non omni ex parte malam, qui needum inciderunt eam infirmita B tem, vt non possint ipsi Christo accedere, & piis ac humilibus precibus sanitatẽ impetrare. Sunt alij qui in omnibus animæ suę viribus dissoluti, paralyticorum more, non valent ad Christũ accedere, sed tamen morbi sui magnitudinẽ sentientes, alios ad Dominum mittunt qui pro ipsis deprecentur, & sanitatẽ prosequantur. Sunt tertiò qui iá velut mortui, nullum mali sui sensú habẽt, qui vt ad vitá reuocentur, maioris negotij est. Opus enim non solum piorum precibus, sed & lachrymis.

Triplex peccatorũ genus.

MITTIT IOANNES E CARCERE DISCIPVLOS.

Matthæi 11. Lucæ 7. CAPVT XLVII.

*ET nũtiauerũt Ioãni discipuli eius de omnibus his.ᵃ Ioannes autẽ cũ audisset in vinculis opera Christi, * ᶜcõuocauit duos de discipulis suis Ioãnes, & misit ad Iesũ [&]ᵃ mittẽs duos de discipulis suis, ait illi, ᶜ dicẽs: Tu es qui vẽturus es, an aliũ expectamus? ᶜ Cũ autẽ venissent ad eũ viri, dixerũt: Ioãnes Baptista misit nos ad te, dicẽs: Tu es qui vẽturus es, an aliũ expectamus? In ipsa autẽ hora multos curauit à lãguoribus suis, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit visum. Et respõdẽsᵃ Iesus † ait illis: Euntes renũciate Ioanni quæ audistis & vidistis. ᶜ Quia cæci vidẽt, claudi ambulãt, leprosi mundãtur, surdi audiunt, mortui resurgũt, pauperes euãgelizãtur, & beatus est ▷ quicunque non fuerit scãdalizatus in me. ‖ Et cũ discessissent nuntii Ioãnis, cœpitᵃ Iesus dicere ad turbas de Ioãne. Quid existis in desertũ videre? arũdinem vento agitatam? Sed qui existis videre? hominem mollibus ᶜ vestimentis † indutum? Ecce qui ▷ in veste preciosa sunt & delitiis in domibus regũ sunt. Sed quid existis videre? prophetam? ‖ Vtique dico vobis & plusquã prophetã. Hic estᵃ enim de quo scriptũ est: Ecce ego mitto Angelũ meũ ante faciẽ tuã, qui præparabit viã tuã ante te † Amẽ dico vobis, ▷ non surrexit inter natos mulierum maior Ioãne Baptista: qui autẽ minor est in regno † cælorum maior est illo ‖ ᵃ A diebus autem Ioannis Baptistæ vsque nũc regnũ cælorũ vim patitur, & violenti rapiũt illud. Omnes enim prophetæ & lex vsque ad Ioannem prophetauerũt.] Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi audiat. ᶜ Et omnis populus audiẽs & publicani, iustificauerũt Deum, baptizati baptismo Ioãnis. Pharisæi autẽ & legisperiti cõsiliũ Dei spreuerũt in semetipsos, nõ baptizati ab eo. Ait autẽ Dominus: cui ▷ ergo similes dicã homines generationis huius? ᶜ & cui similes sunt? ‖ Similes sunt pueris sedẽtibus ĩ foro, † qui clamãtes coæqualibus suis dicũt: Cãtauimus vobis ᶜ tibiis, & nõ saltastis: lamẽtauimus, & nõ plorastis. Venit ▷ enim Ioãnes ᶜ Baptista ‖ neque mãducãs panẽ, neque bibens ᶜ vinum, & † dicunt: dæmoniũ habet. Venit filius hominis manducans & bibẽs, & ▷ dicunt: Ecce homo ‖ vorax & potator vini, publicanorũ & peccatorũ amicus. Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis. ᵃ Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitẽtiam. ‖ Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Verumtamẽ dico vobis: Tyro & Sidoni remissius erit in die iudicij quã vobis. Et tu Capharnaũ, nũquid vsque in cælũ exaltaberis? Vsque in infernũ descendes:] quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, forte mansissent vsque in hãc diẽ. Verũtamẽ dico vobis, quia terræ Sodomorũ remissius erit in die iudicij quam tibi. In illo tẽpore respondens Iesus, dixit: ‖ confiteor tibi pater, Domine cæli & terræ, quia abscõdisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniã sic fuit placitũ ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo nouit filium, nisi pater: neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui filius voluerit reuelare.] Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me: quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.

* &
† c o. dixit
▷ a o qui
‖ a illis an
iã abeuntibus
† a o. respitum.
▷ amolli bus vestitur
‖ a o etiã
† c Dico enim
◁ c maior inter natos mulierũ, propheta Ioãne Baptista, nemo est
† c Dei C. 16. 95.
▷ a autẽ
o similem æstima bo generationem istam Similes est
† c & loquẽtibus adinuicẽ, & dicentibus
▷ c. o an
† c dicitis
▷ c. o devorator, et bibẽs vinum
C. 10. 80.
C. 10. 80.

A

ET NVNCIAVERVNT IOANNI DISCIPVLI EIVS DE OMNIBVS HIS. IOANNES AVTEM CVM.] Matthæus hāc historiam describit cap. 11. post missionem duodecim Apostolorū, sed sic vt non significet ordinem necessarium cum præcedentibus. Lucas verò eam sic subiungit præcedētis miraculi narrationi, vt & ordinem indicet, proinde hoc loco necessariò Matthæi narratio cum Luca inserēda erat. Et ex sequentibus manifestissimum erit, missionem hanc discipulorum Ioannis ad Christum contigisse ante missionem Apostolorum, ante quam etiam patebit Ioannē in carcere fuisse decollatum. Porrò de ista Ioannis interrogatione, varia est apud interpretes sententia. Tertullian⁹ enim libro de præscript. dicit Ioannem desiisse certum esse de Christo. Sed satis certum est etiā

B

non iam dubitasse Ioannem nū Iesus esset Christus, qui venturus erat, & promissus à Prophetis. Nam id edoctus à Deo, testificatus prius fuerat de ipso. Aut ergo temeritatis fuisset crimini obnoxius, si eum prædicauit quem nesciuit, aut perfidiæ, si dubitauit de eo quem aliquando cognouit, idque diuina reuelatione. Quare oportet responsionem adinuenire, cuius rei gratia interrogatum Ioannes misit. Itaque Ambrosius quosdā scribit intellexisse Ioannē pietate quadam dubitasse num quem sciebat esse Christum, esset moriturus, tanquam id ipsi esset indignum, quomodo Petrus pietate permotus Domino mortem

C

suam prædicenti dixit: Absit à te Domine nō erit tibi hoc. Gregorius verò & Hieronymus intelligunt simili ferè modo, Ioannē interrogasse nū Christus per seipsum esset ventur⁹ ad inferos, vt sciret num illum etiam inferis deberet nunciare venturū, quē nunciauit terris venisse. Quibus intelligentiis in idem ferè coincidentibus, videtur suffragari participium, venturus. Illius enim occasione videntur quidam permoti, vt de futuro aliquo aduentu Ioannem interrogasse putent. Alioqui enim quorsum quærit, num venturus sit quē iam venisse sciebat? Verùm has intelligētias Diuus Chrysostomus planè reiicit, & meritò, q

D

non possit videri probabile, Ioannem qui maximus Prophetarum dicitur à Domino, id ignorasse, aut de eo tam dubitasse, quòd alij Prophetę nō solùm cognouerunt, sed & Prophetarum scriptis relinquerunt, cum etiam ipsum esse agnum Dei aliquoties testatus fuerit, idque nō alia de causa, quàm quod pro hominum redemptionē offerendus esset Deo in ara crucis. Itaque rectius cum Chrysostomo, Hilario, Ambrosio, & aliis intelligitur, Ioannem hac interrogatione non suæ, sed discipulorum ignorantiæ cōsulere voluisse. Quo

E

niam enim videbat discipulos sibi quàm Christo esse addictiores, & inuidere glorię Christi crescētis quotidie, ac nunciare sibi Christi miracula cū quadam indignatione & inuidia, pro discipulorū suorum correctione simulat ignorātiam, mittitque duos ex discipulis suis quos fideliores habuit, ad Christum, non dubitans quin in illo visuri essent & audituri quædam, vnde eos certius docere posset, & Iesum esse verum illum Christum expectatū ostēdere ac rursum credens maiestate dictorū & factorum Christi commouendos esse ad excellentiorem de ipso quàm de se opinionem, sicque prouocandos ad sequendum Christū se relicto qui iam erat moriturus. Discipulis enim nunciantibus opera Christi quę fama didicerant, noluit adhuc Ioannes de Iesu magnifica loqui, præferendo illum sibi, quòd sciret illos existimaturos humilitatis causa sese Iesu inferiorē agnoscere, quemadmodū frustra illis sæpius Iesum commendauerat. Voluit ergo ipsos maiestate dictorū & factorum Iesu cōuinci, & quandoquidem ipse moriturus esset, in amicitiam Iesu insinuari. Qua in re pij præceptoris affectum in se suscepit Ioannes, vt qui cum ignorātibus voluit videri ignorās, quemadmodū Paulus omnibus omnia fiebat. Sciebat enim illos pro seipsis Dominum accedere nolle, nec suam dubitationē aut ignorātiam profiteri apud Dominum nolle, proinde suo illos nomine mittit, & illorum ignorantiam in se suscipit. Deinde officij sui munus adimpleuit, mittendo suos ad Christum, docens à lege, cuius ipse typum gessit, ād Euāgelium secedendum, nec præter Christum alium magistrū habendum. Quod autem Ioannes interrogare iussit, an Iesus esset qui venturus esset, non est intelligendum eum interrogare voluisse de futuro aliquo aduentu, sed an ipse is esset qui iādiu à Iudæis venturus est expectatus. Non enim quærere iussit: Num ipse esset vēturus, sed an esset qui vēturus esset, aut, vt habēt Græca, an esset ὁ ἐρχόμενος, hoc est, ille venturus. Porrò diuina prouidētia factum est, vt postquam discipuli Ioannis iam aduenissent, Dominus illis præsentibus multa miracula operaretur, ex quibus cōuenientem haberet occasionem respondendi quæstioni illorum. Nō enim conueniebat vt interrogatus, num ipse esset Christus, apertè diceret: Vtique ego sum; ne dicere possent cum Iudæis; Tu de teipso testimoniū perhibes, testimoniū tuū nō est verū, sed testimoniū rerum & miraculorū, quod efficacius testimonio vocis, profert, remittēs eos ad Ioannem, non vt ille hinc instrueretur, sed vt hinc haberet certum argumentum quo illis ostenderet Iesum esse verum Christum. Ita tamen respondit, quasi hinc Ioannes docēdus esset. Nam vt magna prudentia ac charitatis studio Ioannes in se discipulorum suorum suscepit dubitationem & ignorātiam: ita Christus magna eis respondet prudentia, eorum dissimulans inscitiam, nec eam apertè incessens, vt sic ad se eos suo tempore magis traheret. Eūtes, īquit, renūciate Ioāni quę audistis & vidistis. vidistis dicit, aut, vt habet Matthæ⁹ apud græcos, videtis, propter miracula quę oculis suis præsentes viderant. Audistis verò vel auditis dicit. tum propter auditam à Christo prædicationem, tū propter miracula quæ à præsente turba audierāt Christum etiam prius fecisse. Nā quod dicit; Mortui resurgunt; non tū oculis viderant, sed alios narrantes audiuerant. Itaque hęc tū visa, tum audita Ioanni vult eos renunciare, quæ secundùm Prophetarum vaticinia, manifesta erant signa ipsum esse Christum. Ad Prophetarū enim vaticinia in his verbis: Cœci vident, claudi ambulant, &c. allusum est à Christo. Nam prior pars, nempe cœci vident. claudi ambulāt, leprosi mundantur, surdi audiunt, videtur alludere ad illud Isaiæ, quo signa aduentus Christi notantur. Isaia 35 Ecce Deus vestet vltionē adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit vos. Tunc aperiētur oculi cœcorum, & aures surdorum patebūt. Tūc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorū, quia scissæ sūt in deserto aquæ, & torrentes

[illegible] enim hoc vaticinio [illegible] ta rerum immutatio, & le[illegible] habebantur, prędicta sĩt, [illegible] specimen quoddam in prę[illegible] D[illegible] exhiberet, corporalem adeo mul[illegible] salutẽ [illegible], non minus hic locu[illegible] cũ prę[illegible] fentia [illegible] faceret, implerius intelligi potuit & ip[illegible] us agnosci, quàm supr[illegible] Mat- (Matth. 8.) thæus scrip[illegible] impletum illud Isaiæ, Ipse infirmitates nostras tulit, cũ multorum morbos curaret atque depel[illegible] morbos corporis animoru quoque se saluato[illegible] declararet. In i[illegible]lo verò q[illegible] dicitur, paup[illegible]es euangel[illegible]zãtur, omnino a[illegible]lus[illegible] videtur ad i[illegible]ud I[illegible]aiæ: Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperib. (Luca 4.) misit me. Sic enim Isaiæ autoritatem citãs Lucas cap. 4 quam ex [illegible]ieronymi versione sic legimus: Sp[illegible]us D[illegible] super me, eo quòd vnxit me, ad annunciandu[illegible] mansuetis misit me. Itaq; omissis variis expositionibus huius partis, pauperes euangelizantur, omnium rectissime accipitur hęc oratio secundum phrasim Græcam, pro eo quod est, pauperes [illegible]ipiunt & audiunt Euãge[illegible]o, vel pauperibus prędicatur [illegible]uangelium. Cuius Gręcanicæ phrasis hæc est ratio, quod Attici vsurpãt accusatiuũ loco datiuj acquisitiui, maxime vbi significãt bene vel malefieri cuipiam, vnde dicunt. σέ με ποιεῖ, pro ἐμοί. Sic Matth. 27. τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον χριστόν, id est, quid igitur faciam Iesum qui dicitur Christus? Hinc fit vt ad imitationem Græcorum passim legatur in sacris literis, benedicere & maledicere cũ accusatiuo significante eũ de quo quiuis bene aut male loquitur. Cum ergo in passiua locutione accusatiuus mutatur illis in nominatiuum, sicut & Latinis, hinc loquũtur passiuè. Nã vt dicunt, εὖ ποιήσω σέ, id est benefaciam te: sic etiam passiuè dicunt, σὺ εὖ ποιηθήσῃ παρ' ἐμοῦ. Hinc cui quis benedicit aut male loquitur, dicitur in scripturis benedici & maledici. Benedicimus, inquit Paulus, & maledicimur 4 Sicut autem Græci dicunt, benedico te & benedico tibi, ita dicũt εὐαγγελίζομαί σε καὶ σοί, euãgelizo te & tibi: quare sicut dicunt quẽdã euangelizare pauperes, ita dicũt pauperes euãgelizari ab illo, pro eo quod est, pauperibus Euangeliũ prædicari. Potest & aliam habere rationem hęc phrasis etiamsi non diceretur Græcis εὐαγγελίζω σέ, sed tantum, εὐαγγελίζω σοί. Nã Græci in passiua locutione etiam datiuũ acquisitiuũ verbi actiui, mutant in nominatiuum, seruato accusatiuo eiusdẽ verbi. Nam quod dicunt, πιστεύω σοι τὸ πρᾶγμα, id est, credo tibi hanc rem passiue sic efferũt, σὺ πιστεύῃ τὸ πρᾶγμα, id est, tu cõcrederis hãc rẽ. Vnde primæ Timo. primo dicitur, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον [illegible] ἐπιστεύθην ἐγώ, id est, secundũ Euangelium quod concreditu[illegible] sum, pro, secundum Euãgeliũ quod creditum est mihi. Sic quod dixit Angelus pastoribus: Euangel[illegible]zo vobis gaudium magnum, pas- (Luca 2.) siue sic all[illegible] dici posset, vos euangelizamini gaudium magnum. E[illegible] simi[illegible]ter quod dicunt, euangelizo pauperibus, passiue sic d[illegible] potest, pauperes euãgelizantur. [illegible] est ergo sen[illegible]us quẽ multi hic reddunt, paup[illegible]tes Apost[illegible] e[illegible]angelizãtur, hoc [illegible]st, [illegible]iue prædicant Euang[illegible] Por[illegible] quòd Lu[illegible]s c[illegible]ans autoritatem prædictam [illegible]saiæ, hẽt pauperes, quomodo & hoc loco habetur, vbi ad illã auto[illegible]iatem alludiiur, cũ Hiero[illegible]ymus verterit, mi[illegible]uero [illegible]causa est quòd apud Heb[illegible]æo[illegible] parua

A sit differentia inter di[illegible]onẽ quæ significat pauperem, & eam quæ significet mansuetũ. Nã עָנִי Ani est pauper, & עָנָו Anau est mansuetus, deriuaturque vtrumque nomen ab eadẽ radice, ac pro alt[illegible]o alterũ pon[illegible]tur, quòd fere mãsuetudo sequatur paupertatẽ, sicut cõtra diuitias comitatur fere ferocia. Itaque pauperes quibus dicitur prædicari Euangeliũ, sunt pauperes spiritu, hoc est, animo afflicti, ac de sese humiliter sentiẽtes qui iidem necessariò etiam sunt mansueti, & ne[illegible]quaquam contentiosi, quemadmodũ erant Pharisæi. His pauperibus & mansuetis dicitur singulariter prædicari Euangelium, tum quod Euãgelica prædicatio cõsoletur eos qui animo sũt mœsto. vnde sequitur apud Isaiam, Vt mederer contritis corde, & prędicarẽ captiuis indulgẽtiã, &c. B tum quòd hi [illegible]oli capaces sunt Euãgelicæ doctrinæ & obedientiæ fidei. Vt enim superbia & ferocia contentiosa est, & ob id indocilis, ita contrà mansuetudo docilẽ reddit. Vnde Iacobi 1. In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras. Et Ecclesi. 5. Esto mansuetus ad audiendum verbum Dei, vt intelligas.

¶ET BEATVS EST QVICVNQVE NON FVERIT SCANDALIZATVS IN ME.] Secundum D. Gregorium, qui intelligit in proposita Christo quæstione Ioannẽ interrogasse de aduentu Domini ad inferos, intelligitur hac sententia beatus pronunciari, qui in morte quã perpessurus erat postea Dominus, non esset scandalizãdus, vt sit sensus: Mira quidẽ facio, sed abiecta pati non dedignor, quia ergo moriendo te subse- C quor, cauendum valde est hominibus ne in me mortem despiciant qui signa venerãtur. Verum secundum rectiorẽ prædictæ quęstionis intelligẽtiam, hac sentẽtia Dominus percutere voluit & mordere conscientiam discipulorum Ioannis qui in ipso Domino scandalizabãtur, offensi humilitate conuersationis eius, quod nõ seorsũ ab hominibus illa vitę seueritate viueret, sicut ipsorum magister, ac hæc nullo alio, pręter illa miracula, vitę splendore insignis esset. Obseruãda autẽ mira Christi benignitas in hac sententia, quia discipulos Ioãnis notat. Nam sic eis hac sentẽtia diuinitatem suam prodit, cum ostẽdit se occulto D rum esse cognitorem, vt tamen eorum passionẽ aperte aliis non detegeret, sed conscientię ipsorũ qui sibiipsis cõscii erant, totam rem relinqueret, vt occulta huiusmodi redargutione, declarans simul & suam diuinitatẽ & benignitatẽ, illos magis ad se traheret. Porrò in Christo variis de causis contigit & contingit adhuc quosdam scãdalizari. Quidam enim in cõmuni cõuersatione fuerũt scandalizati, quemadmodũ hi discipuli Ioannis & Pharisęi, ex quibus quidam aliquando Dominum rogauerũt, quare non ieiunarent discipuli ipsius, sicut discipuli Ioannis & Pharisæorũ. Alii rursum in conuersatione ipsius cũ peccatorib. (Luca) aut in eo quod externarũ cęremoniarũ legis, & E traditionum a maioribus traditarum non videretur esse studiosus obseruator, sed ab externa legis obseruantia, legis ad interna potius reuoc[illegible]ret. Sed omnium maxime plurimi cruce Domini scandalizati sunt. Hac enim & Apostoli offensi sunt, sed ad tempus. Hac & Iudęi maxime alienati sunt [illegible] Christo, de quibus dicit Paulus, Nos, inquit, prę- (1 Cor. 1.) dicamus Chr[illegible]stũ, Iudęis quidem scandalum, gen[illegible]bus ve[illegible]ò stu[illegible]tiã. Hodie quoq; i[illegible] Christo multi

cert. & Chrysostomus [illegible] Dominum ma gnificare Ioannem omnibus [illegible] quo rum hic pulchrum affert simile [illegible] quod quomodo maior est in aula qui regi vicinior est, ita & Ioannes. Dupliciter autem intelligi potest Ioannem dici [illegible] maiorem, videlicet vel ratione prærogatiuarum quibus diuinitus decoratus fuit vel quòd ab [illegible] spiritu esset donatus, sic vt perfectior [illegible] cognitione diuinorum, in [illegible] [illegible] [illegible] prærogatiuæ [illegible] [illegible] dubium quin Ioannes non solum maior fuerit omnibus prophetis, sed & Apostolis. Prærogatiuæ enim eius sunt, quod Angelico [illegible] fuit oraculo, quod concept[illegible] [illegible] sanctificatus in vtero, atque in illo Christum adorauerit, quod ab ineunte ætate semper cũ Deo & Angelis in deserto cõuersatus fuerit, nulla hominum consuetudine viciatus vnquã, quòd primus regnum Dei prædicauerit, quòd baptismi autor, quòd Dominũ suũ baptizauerit, quòd primus agnitum Christum aliis digito demõstrauerit, quòd solus a prophetis sit promissus & adumbratus, promissus quidem a Malachia, adumbratus vero in Elia, quod Angelus Dei dici meruerit. Cæteri enim prophetæ non sunt nati prophetæ, sed postquam aliquamdiu humanam & communem vixissent vitam, in prophetas assumpti sunt. Hic verò planè ad nihil aliud in hoc mũdo natus est quàm vt spiritualia Dei mandata perficeret, velut Angelus quidam cœlestis, humanam naturam supergressus, & nec necessariũ aut conuenientem naturæ humanæ cibum ac vestitũ amplexus, vt in eo nihil penehumani appareret, sed cuncta velut Angelum esse sub humano corpore latentẽ arguerent. Si autem spectemus spirit[illegible] donum, quo Ioannes fuit illuminatus & accensus, ac vitæ eius conuersationem ac merita, quan quam temerè non sit affectandum de eo quod soli Deo cognitũ est, qui, vt habet Sapiens, spirituũ

Prou. 16. ponderator est: tamen non videtur dubi[illegible]dum quin perfectiore spiritu donatus fuerit præ aliis prophetis, ita vt clarius cognouerit mysteria incarnationis Christi, sicuti Christo vicinior erat & mysteria Christi ac regni cęlorũ apertius explicauit & docuit. Sãctior etiã fuerit in cõuersatione, & maior in meritis. Nam quis prophetarum vnquam tam incorruptam, tam rigidã, tam planè diuinam vixit vitam, atque Ioannes, ab ipsa pueritia mitissimus simul & acerrimus: quorũ alterum ex cõuersatione sua cũ discipulis: alterum ex libera reprehẽsiõe Iudæorũ & Herodis discere possumus? Quis plures sua prædicatione & vitæ exemplo ad Dominũ vere cõuertit? Apostoli tamẽ postea videtur perfectiore spiritu donati, & maiores fuisse in meritis, vt qui mysteria Euãgelica videãtur apertius cognouisse post acceptũ spũm sanctũ in die pentecostes, & plura prouentu [illegible] ac plures sua prædicatione Christo lucrifecisse. Nec negat Dominus [illegible] futuros quosdã qui maiores forent Ioane, [illegible] resurrexisse aliquem qui sit maior. Non enim et Apostoli túc erát Ioanne maiores. Non obstat autem huic saluatoris sẽtentiæ quod dicitur de Moyse: Non surrexit vltra propheta in Israel sicut Moyses. Primũ enim

Deu. vlt. intelligẽdum Moysen sibi præfert [illegible] prophetis veteris testamenti. Deinde nõ dicitur ibi non surrexisse vnquã prophetam maiorem vel æquale Moysi, sed [illegible] Moysi, idque in his quæ sequuntur. Subd[illegible] [illegible] qui [illegible] Dominus facie ad faciem in [illegible] signis atque portentis quę misit per eum [illegible] faceret in terra Aegypti, &c. Porrò virgine Dei [illegible] non [illegible] Dominus hac sentẽtia Ioannẽ pronunciare maiorẽ. Nam sit comparatio Ioãnis potissimũ cum prophetis & viris. Nec ex ea sequitur, Ioannem maiorem Christo pronunciari. Nõ [illegible] comprehenditur enim Christus inter natos ex mulieribus, siue quod nomen mulieris hic accipitur [illegible] corrupta, vt [illegible] virgine, quemadmodum quidã intelligunt: siue qua per natos mulierũ intelligit hic Dominus eos qui tãtum sunt nati ex mulieribus, hoc est, tãtum sunt homines, aut qui cõmuni more ex concubitu viri & mulieris sunt nati, quomõ intelligit D. Hieronymus [illegible] Christus simul & Deipara virgo facilè excluditur ab hac sentẽtia, si intelligamus Dominum dicere voluisse, ante illa secula nullũ maiorẽ Ioãne natum fuisse. Ne itaque ex hac magna [illegible] Ioãnis cõmẽdatione auditores etiã Christo Ioannem putarent præponendum, seipsum aperte excepit, subiunges: Qui autẽ minor est in regno cœlorum, maior est illo. Qua sententia intelligunt quidẽ aliqui Christũ præponere in beatitudine & dignitate minimum Angelorũ aut sãctorũ qui est in cœlo, Ioãni. Sic enim intelligunt Ambrosius & Hieronymus, quorũ iste sic scribit: [illegible] intelligamus simpliciter, quod omnis sanctus qui iam est cũ Domino, maior sit illo qui adhuc [illegible] in prælio. Aliud est enim victoriæ coronam possidere, aliud adhuc in acie dimicare. Verum magis [illegible] propositio vtcum Chrysostomo [illegible] Dominũ de seipso dixisse, qui [illegible] non aperte præfert Ioanni, humilitatis causa loquens de se in tertia persona. Cùm autem secundùm priorem intelligentiam illud, in regno cœlorum: cõiungẽdum sit cum superiori, nẽpe cum, minor est, secundum posteriorẽ intelligentiã potest vtrolibet referri. Et quidẽ si ad præcedẽs referatur, hoc modo: Qui in regno cœlorum minor est, maior est illo; per regnum cœlorum iuxta secundum Augustinum intelligitur inchoatum in terris regnum Dei, Ecclesia scilicet in [illegible] qua Christus minorẽ se dicit, tum quia minor erat ætate, tum quia multorum opinione minor [illegible] Ioanne. Aut secundũ Caietanũ Christus se minorem vocat in regno Dei, quia secundus fuit qui regnum Dei prædicauit, Ioannes vero primus. Secundus enim sonat quandam minorem à primo. Si ad sequens referatur, hoc modo: [illegible] Ioanne, maior est illo in regno cœlorum: tum secundum Chrysostomum per regnum Dei designãtur bona spiritualia, & vniuersa quæ ad cœlum pertinent, vt sit sensus. Qui autem minor est Ioanne ætate, & minor opinione hominum, hic tamen maior est in rebus cœlestibus & spiritualib. aut maior reputatus in regno cœlorum, ab Angelis scilicet & Deo, qui nouerunt quanta sit mea excellẽtia supra Ioannẽ. Atque hæc videtur genuina loci intelligentia.

A DIEBVS AVTEM IOANNIS BAPTISTAE VSQVE NVNC REGNVM COELORVM VIM PATITVR] Quoniam in superiori sententia regni cęlorum facta est mentio, etiam ab illo occasionem sumit commendandi Ioannem, quia Ioannis commendatione etiam vult ostendere iam esse tempus illud gratię & salutis, quod ab hominib. prophetis fuit prędictum

ac proinde non am[illegible] expecta[illegible] dum,sed certum habe[illegible] iam aduenisse[illegible] annem itaque inco co[illegible],quod prius ip[illegible] regnum cœlorum prædicauerit, idque cū tanto fructu,vt illud vim patiatur,sed eo simul significat,doctrinæ nouitatem & fructum arguere impletionem & cessationem legis ac prophetarum ac tempus aduētus Messiæ. A diebus,inquit [illegible] nis Baptistæ,id est,à tempore prædicationis eius, qui primus regnum cœlorum prædicau[illegible], vsque ad istud tempus,regnum cœlorum vim patitur. Dicit autem vsque nunc, non quòd post illud tēpus regnum cœlorum vim non esset passurū,sed vt significaret violen[illegible]iam illam quæ cœpit Ioanne prædicante,semper a[illegible] eo tempore pe[illegible] ue rasse, nec per prædicationem suam desiisse, sed continuatam esse,& proinde significatur eam etiam vlterius semper continuandam, quamdiu eius prædicatio durauerit. Quod autem hic [illegible] tur de vi quam patitur regnum cœlorum,dupliciter intelligitur. Quidam enim [illegible] intelligunt de vi quam sibi ipsis inferunt, qui regnum cœlorum sunt accepturi. Oportet enim eos contemptis huius seculi bonis, abnegatis carnis concupiscentiis,carnem affligere,[illegible] & mortem pati,etiam pro regno cœlorum suscipere. Itaque quod dicitur,regnum cœlorum vim patitur,sic intelligūt: regnum cœlorum per violentiam quandam acquiritur,& qui sibi ipsis violentiam inferunt, hi rapiunt illud. Verum quoniam impropria est locutio,vt dicatur regnum cœlorum vim pati,quia vi quadam acquiritur, nec conuenit huic sensui cū eo quod Lucas cap. 16. dicit:& omnis in illud vim facit,cùm vis de qua isti intelligunt,non regno inferatur,sed ipsis qui regnum cœlorū quærunt obtinere,rectius secūdum alios intelligitur Christ' hic metaphorica locutiōe significare voluisse, quòd plerique audita prædicatione regni cœlorum auide cupiebant & contendebant prædicatum regnum cœlorum obtinere,imò rapere. Itaque regnum cœlorum vim pati dicitur,primū propter multitudinem & feruorem confluentiū ad consequendū regnum cœlorum. Hanc enim rationem indicat D. Chrysostomus. Secundò,quia illi regnum cœlorum contende[illegible] obtinere,quibus non videbatur debitum & promissum. Nam cū illud expectarent Pharisæi & Scribæ qui sibi videbantur iusti,illis exclusis,peccatores,publicani & meretrices illud veluti præripuerunt, & postmodum etiam gētes fide occupauerunt,quod Israeli tantum aut potius videbatur debitum. Quam rationem indicat D. Hilarius & Ambrosius hoc loco super Lucam. Sed rectè & Chrysostomi & Hilarii ratio simul comprehenditur. Sic ergo regnum cœlorum dicitur vim pati,quomodo merx aliqua noua,ad quam iucmatim magna mercatorum multitudo accurrit, vt quasi vi irruant in mercem illam desideratam, & quisque alium præuertere studeat pre desiderio. Est & tertia ratio,ob quam regnum di[illegible] vim pa[illegible] quæ videtur ind[illegible] D. Hieronymus & Am[illegible] quoque in [illegible] sermone 15. videlicet quia regnum cœlorum nobis per naturam non competit, ed est supra n[illegible] naturam, & alienum a no[illegible] vt ob id non possit nisi vi quadam [illegible] nobis [illegible] [illegible] enim verbi Hiero[illegible] randis [illegible] violentia in terra nos est generato[illegible] & cœlorum [illegible] quærere, & possidere per virtutem quæ

[illegible] O [illegible] quæ [illegible] citur [illegible] vi [illegible] & vi [illegible]. Mala res admittitur, & de[illegible] nemo ca[illegible] vi admittitur, & rebus propagatur. Quisquis enim violentior Christo [illegible], religio [illegible] habe[illegible] a Christo Aggredimur ergo in [illegible] Dominum, siquidem [illegible] & more la[illegible] suis eum spoliare nitimur, cupimus auferre regnum. [illegible] & vitam,[illegible] tam [illegible] & largus est,vt non adimat,nun[illegible]stat, & [illegible] omnia dederit,nihilo minus o[illegible] ipse possideat. Hęc ille.

B Itaque hanc tertiam rationem [illegible] etiā Caietanus. Quare cum [illegible] sequitur,& violenti rapiunt illud, violenti dicuntur,qui vim illam inferūt regno Dei,de qua in tribus rationibus iam dictum est. Hæc tamen violentia præsupponit aut includit & illam primā violentia quam sibi ipsi [illegible] inferre debet. Vnde Ambrosius in sermone supra non post verba prædicta sic subiungit: Aggredimur,inquam,illum non ferro,non fuste,non saxo,sed mansuetudine,bonis operibus, castitate. Hæc sunt arma fidei nostræ,quib. in congressione certamus. Vt autem his armis vti in vi inferē da possimus,ante corporibus nostris [illegible] quodammodo faciamus,expugnemus membrorum

C vitia, vt virtutū præmia consequamur. Prius enim ipsi regnare debemus in nobis, vt regnum possimus diripere Saluatoris. Hæc ille. Vnde patet non omnino extra propositum esse quæ hic à quibusdam dicuntur,de vi nobis inf[illegible]a. Sciendum autem D. Ambrosium & in prædicto sermone & super Lucam,pro,vim patitur,legere,cogitor, itelligitque regnū cœlorum cogi,quia regnū cœlorum, quod prius fluidum & remissum apud Iudæos iacebat,credentium populorum cæpit affiduitate densari,& omnis [illegible] regni [illegible] prædicationum frequentatione solidari. Cogi enim propriè tunc aliquid dicitur,cum res aliqua rarior desatur & colligitur. Verum in hoc sensu nō

D posse hic accipi verbum,cogitur,si quis sic legat cum Ambrosio, patet ex dictione Græca βιάζεται, quæ significat cogi, quomodo is dicitur cogi qui vim patitur. Porrò regnum cęlorum hoc loco sic accipi debet,quomodo accipiebatur in eo quod Ioannes auspicando prædicationem suam dixit: Appropinquauit regnum cœlorum.

OMNES ENIM PROPH[illegible] ET [illegible] EX VSQVE AD IOANNEM PROPHETAVERVNT. Enim,hic dicit causam, quare à diebus Ioannis cæpta sit prædicatio regni cęlorum, & vim illud cœpi[illegible] pati. In hac sententia nō parua est obscuritas. Primū enim quomodo omnes prophetæ vsque ad Ioannem prophetauerūt,cū

E vsque ad Ioanné nemo viuendo peruenerit, nec omnium dicta aut scripta ad Ioanis tempora fuit conseruata? Deinde quomodo vsque ad Ioannem prophetæ prophetauerunt,cum & ipse Ioannes propheta fuerit,& prophetauerit, dicens Veniet fortior me post me,&c. Et illu oportet crescere, *Matth. 3.* me autem minui. Et in Actis legantur quidā prophetasse? Præterea quomodo vsque ad Ioannem *Act. 11. & 13.* omnes prophetauerunt,cum multorū prophetiæ extendant se vltra Ioannis tempora? Itaque solet hæc sententia variè intelligi. Primo modo sic: Omnes prophetæ & [illegible] prophetauerunt de ven[illegible]

turo Messia,& his quæ ad Messiã spectant, vsq; A
ad Ioannem,qui primus non tantũ prophetauit
Messiam venturum,sed præsentem etiam digito
demonstrauit.In Ioãne ergo desiit prophetia de
venturo Christo.Quem sensum indicat Hierony
mus,simul indicans sententiã hanc de prophetis
illis debere intelligi quorũ scripta legimus.Nam
fuerunt prophetæ quidam in populo Israelitico,
vt est verisimile,qui etsi multa futura prædixerĩt
aut occulta,nihil tamẽ de Messia sunt vaticinati.
Secundò sic intelligitur,omnes prophetę vsque
ad Ioannẽ prophetauerunt, hoc est,obscure mul
ta prædixerũt de Christo,regnoq; cœlesti,& aliis
mysteriis noui testamenti:Ioannes verò primus
cœpit apertè Christũ ostendere,,& regnum cœ-
lorũ prædicare,ac mysteria noui testamenti ape-
rire.Sunt & qui sic intelligunt,omnes prophetę, B
& lex vsque ad Ioannem prophetauerũt,hoc est,
prophetando ad Ioannis tẽpora respexerunt,ad
tempus scilicet gratiæ,quod cœptum est à prędi
catione Ioannis,à quo cœperunt impleri omnia
illa mysteria quæ de vẽturo Christo vaticinati
sunt prophetæ.Nõ ergo dicuntur prophetasse vs
que ad Ioannẽ,quia illorum ꝓphetia nõ se extẽ-
dit vltra Ioãnis tẽpora,sed quia illorum prophe-
tia omnis potissimum tendebat ad tẽpora Ioan-
nis,in quib.Christo aduenĩete , qui finis est pro-
phetarum & legis,cœperunt omnia impleri. Ita
fere Caietanus, & Titelmannus. Verùm studioso
nullus forte horum sensuum videbitur satisface
re,nec quisquã horum satis videtur cõgruere cũ
eo Lucæ loco,quo hæc eadem à Domino dicta a
libi describuntur. Nã cap.16.habet Lucas:Lex & C
prophetæ vsque ad Ioannem,ex eo regnum Dei
euangelizatur,& omnis in illud vim facit.Vbi o-
mnino apparet significare voluisse Dominum,vs
que ad Ioannem populum Iudaicum lege & pro
phetarum scripturis debuisse ĩstrui, & doceri de
voluntate Dei,sed doctrina quadam rudi,& quę
nondum absolutam veritatem & voluntatẽ Dei
aperiret,eo quòd externas cæremonias multum
requireret:terrena bona promitteret, & ad timo
rem potius Dei,quàm amorem prouocaret.A tẽ
pore verò Ioannis nouam doctrinam exortam,
qua iam non terrena,sed cęlestia bona annuncia
bantur,& perfectior quædam iustitia exigebatur
Sic enim illum Lucæ locum Theophylactus & a D
lii interpretãtur,& proposito Saluatoris ibi con
uenit,vt sic intelligatur, quemadmodum ibi vi-
debitur.Itaque per prophetas in illa sentẽtia nõ
intelliguntur homines prophetantes,sed prophe
tarum scripta,quemadmodum sẽper solet ea di-
Mat. 7. ctio accipi,quando coniungitur nomini legis, vt
cùm dicitur : Hæc est enim lex & prophetæ. Et:
Oportet ĩpleri omnia quę scripta sunt in lege,&
prophetis,& psalmis de me.Cùm ergo omnino
sit verisimile etiã in hoc loco eundẽ sensum Do
minum significare voluisse,quẽ in dicto loco Lu
cæ,sensus huius sententię erit:Omnes prophetæ, E
hoc est,omnium prophetarum scripta & lex pro
phetarunt vsque ad Ioannem,hoc est,Dei volun-
tatem homines docuerunt,cum futurorum pro
missione quę ad Messiam pertinerent . Verùm à
diebus Ioannis cæpit noua quædã perfectior &
efficacior doctrina,qua scilicet regnum Dei prę-
dicatur iam appropinquasse nõ sine multo fructu.
Atque hęc est maxima commendatio excellẽtię
Ioannis,qua demonstratur iã aperte esse aliquid

A plus quàm prophetam,& maior omnib.prophe-
tis,qua & demonstratur iam venisse Messiã , qui
promissus erat futurus autor nouę legis & noui
testamenti . Nec mirum videri debet quod ver-
bum,prophetauerunt,exposuim^9 prędicto mõ.
Nam paulo post patebit,nomen prophetæ,& ver
bum prophetare,in scripturis nõ solùm poni vbi
significat futurorum prędictio , vel occultorum
reuelatio,sed etiã cum significatur doctrina mo-
rum & voluntatis diuinę,maximè quę ex singu-
lari afflatu spiritus procedit.

ET SI VVLTIS RECIPERE, IPSE
EST ELIAS QVI VENTVRVS EST. QVI
HABET AVRES, &c.] Aliam iam Domin^9 Io
annis addit commendationem,simul ostedẽs &
alio signo iam aduenisse tempus Messię. Quoniã
B enĩ propter vaticinium Malachię 4. expectatur
Elias ante aduẽtum Messiæ,secundùm doctrinã
Scribarum & Pharisæorum,qui nõ distinguebãt
inter duplicẽ Messiæ aduentum , ideo ne ob hãc
quoque causam putaretur nondum venisse Mes
siam,quia nondum venerat promissus Elias,Ioan
nem dicit esse Eliam qui venturus est,id est , qui
venturus fuit promissus & expectatus. Quomó
autem & quare Ioannes dicatur Elias,satis patet
ex his quæ dicta sunt circa illud Lucæ,ꝙ dictum Luca 1.
est ab Angelo:Ipse præcedet ante illum in spiri-
tu & virtute Eliæ.Dicit autẽ,si vultis recipere,si
ue vt significaret se neminem ad fidem cogere
velle,vt indicat Chrisostomus.siue vt significa-
ret op^9 esse animaduersione & æquitate animi,vt
sit sensus:si attenta & sana mẽte iudicare volueri
C tis,& animo facili ac minime contentioso consi-
derare vtriusque gesta.Nam & hunc sẽsum indi-
cat Chrysostomus,& sequitur Theophylactus.
Sed potius itá intelligẽdum,Dominum dicere. si
vultis recipere,quia Ioannes non erat Elias,secũ
dùm sẽsum literalem & proprium illius testimo
nii Malachiæ,quo promittitur mittendus Elias
ante aduẽtum Messiæ.Ibi enĩ potissimum est ser
mo de aduentu Domini secundo,ante quem ven
turus est Elias in propria persona, iuxta receptã
sententiam.Dicitur enim ibi. Antequam veniat
dies Domini magnus & horribilis. Et : Ne forte
veniã & percutiam terram anathemate.Quæ ma Malac 4.
nifeste satis pertinent ad secundũ Domini aduen ibidem
tum.Tamen quia Ioannes præcessit Domini ad
D uentum,primum in spiritu & virtute Eliæ,ꝗ præ
cessurus est secundum Domini aduentum, ob id
Dominus etiam eam scripturã in Ioanne adim-
pletam dicit,constituens tamen id in libera audi
torũ acceptatiõe,quo nos docuit optimus magi
ster,ad na sensus mysticos maxime in scripturis
non satis expressos,sacræ scripturæ cogeremus
auditores,sed eis vteremur ad ædificationem eo
rum qui libenter audiunt & proficiunt ex sẽsib.
mysticis,quique veritatẽ sensuum sacræ scriptu-
ræ iam sunt edocti.Quoniã autẽ quod dixit Ioã
E nem esse Eliam,mysticum est,& magna eget ĩtel
ligentia,ideo quoad illius intellectum quæren-
dum ꝓuocaret,adiecit suo more:Qui habet au-
res audiendi,hoc est,ad audiẽdum,audiat.Loqui
tur autẽ de aurib.mentis,quas nõ omnes habent
expeditas ad audiendum,id est,intelligendum ve
ritatem.Non solùm autem hac sententia prouo
re vult auditores,vt intelligãt quomodo Ioãnes
dicatur Elias,sed etiam ex eo deinceps vult in-
telligere aduenisse iam Christum. Nã dicens Ioã-
nem

A nem esse Eliam, demonstrauit simul Messiam ad
uenisse. Porro pro explicatiore intelligẽtia eorũ
quæ hic iam dicta sunt, videlicet quomodo Ioã-
nes & propheta fuit, & tamẽ plusquam prophe
ta, & quomodo omnes prophetæ vsque ad Ioan
nẽ prophetauerũt, nõ abs re fuerit hic annotare *Propheta quid sit.*
vsũ nominis, prophetę, & verbi, prophetare, quẽ
habent in scripturis. Itaq; Gręca vox προφήτης pro
priè & peculiariter illũ significat, qui diuina mẽ
te rẽ præsumẽs, antequam eueniat edicit atque
profatur. Cõposita est enim ex πρὸ quod præ vel
ante significat, & φημί, dico siue loquor, non aũt
vt quidam inepte existimãt, ex πρὸ & φαίνω, vt sit
propheta, cui pri' aliquid apparet quã fiat. Hic
factum est, vt à Græcis simul cum rei vocabulo
cõmunis & vulgatis accepta sit opinio, prophe-
tas duntaxat esse præscios, quiq; res sequentib.
B tẽporalibus euenturas prædixerunt & denun-
ciauerunt, adeo vt vbicunque sit mentio alicui'
qui propheta dicitur, mox quæratur quæ futura
prædixerit, ob quæ propheta dictus sit. Cæterũ
Hebraica dictio נביא Nabi, cui apud Gręcos &
nos semper correspondet nomen prophetæ, nõ
dicitur à prędicendo, nec eum tantum significat
qui res in sequentibus tẽporibus euenturas prę
scit & pręnunciat, sed omnem qui haud vulgari
ter conscius est mentis diuinæ, interpres videli
cet & internuncius cœlestis numinis, quiq; arca
na & abstrusa voluntatis, ingeniiq; diuini per-
C specta hẽt, seu occulta inspiratiõe sacri flaminis,
seu per visa tũ vigilãtib. tũ dormientib. obiecta,
seu voce cœlesti per Angelos, vel alio quouis ar
cano modo ad sensus perlata, nõ solum de futu
ris, sed etiam de rebus præteritis & præsẽtibus,
idque nõ solũ de his quæ De' fecit vel facit, sed
etiam de his quæ ab hominibus fieri Deus vult.
Quod vt exemplis fiat manifestum, Gene. 20. le
gimus Dominũ dixisse Abimelech de Abrahã:
Nunc ergo redde viro suu vxorẽ, quia propheta
est, & orabit pro te, & viues. Ex quib. verbis sa-
tis apparet, hominẽ Deo charũ cum quo Deus
colloqueretur, prophetam in scripturis vocari.
D Talis enim erat Abrahã, & omnes patriarchæ,
de quib. Psal. 104. Nolite tãgere Christos meos,
in prophetis meis nolite malignari. Deĩde Exo-
di 7. ita Dominus loquitur Moysi: Ecce cõstitui
te Deũ Pharaonis, & Aaron frater tuus erit pro
pheta tuus. Hic quid ꝓpheta significat, nisi iter
pretẽ & internũciũ voluntatis diuinę? Præterea
Num. 12. sic loquitur Dominus: Si quis fuerit in
vos propheta Domini, in visione apparebo ei,
vel per sõniũ loquar ad illũ. At non talis seruus
meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissi-
mus est, ore enim ad os loquor ei, palam & nõ
per ænigmata & figuras Dominum videt. Ex his
rursũ patet prophetã dici, qui vel visione aliqua,
E vel i somnis, vel oraculo obscuriore, vel apertio
re apparitiõe & colloquio diuina percipit, vt & *Propriè dicta prophetia.*
ipse ea cognoscat, & ad alios ea deĩde proferat,
quod quid est aliud quam Dei esse interpretem?
Itaque ꝓphetia verã, sãcta, & proprie dicta, quã
tum coniici potest ex variis scripturę locis, facul
tas quædam videtur, Dei cõsilia & placita pleni
us ac certius tum cognoscẽdi, tũ enarrandi ad
Ecclesiæ profectũ, instictu afflatuque diuini spũs
aliquibus data. Huius pars quædã est præsensio
ac prædictio futurorũ, aut etiam quorumuis re-
conditorum, siue præsentium, siue præteritoru

A Pars altera, & quidem diuinior, ac principalior,
Deo, déque pietate & virtutibus dexterius disse
rendi facultas solo Dei beneficio accepta. Sunt
enim qui prophetæ dicuntur, propter futurorũ
vel occultorum prædictionem: sunt rursum qui
tales dicũtur, propterea quod homines afflatu
quodam diuino doceant voluntatem Dei, quod
prophetarum præcipuum est officium. Quãquã
perraro inuenias prophetæ nomine insignitos,
quibus non esset simul datũ præsentire, prædi-
ceréque futura, aut certéenũciare occultiora quã
vt humano ingenio cognosci possent: vti erat,
quod Samuel Sauli dicebat, quid quęreret: & He
lizeus suo Giezi, quid à Naamã Syro accepisset: *1. Reg. 9*
& Christus Nathanaeli, vbi fuisset cum à Philip *4. Reg. 5*
po vocaretur. Vñ nota veri prophetæ Deute. 18.
B hæc diuinitus data fuit, si euenisset quod prædi
xisset. Et muliercula Samaritana in Euangelio
Christũ proclamat prophetã, quòd secreta cor-
dis ipsius reuelasset ei. Porro huiusmodi prophe
tas, qui vel arcana enunciare potuerunt, vel affla
tu diuino docere homines Dei voluntatem, vt
multos habuit fere semper populus Israeliticus,
ita nec primæ Ecclesiæ defuerũt. Nam & fuerunt
qui futura & occulta diuino spiritu prædicerẽt,
qualis erat Agabus, qui prædixerat famem ma-
gnam futuram, & Pauli vincula. Petrus itẽ hanc *Ioan. 4.*
prophetiæ partem exhibuit, cũ dolum proderet
C Ananiæ & Sapphyræ. Fuerũt itẽ qui diuino spi-
ritus afflatu, & reuelatione ad pietatem institue
runt homines, mysteria Christianæ religionis ac
scripturarum obscuros locos explicantes quales
erant illi prophetæ de quib. Paulus 1. Co. 11. &
14. & ad Ephe. 5. de quib. sic dicit cap. 14. epist. 1.
ad Corint. Qui prophetat, hominib. loquitur ad
ædificationem, & exhortationẽ, & consolationẽ.
Quamuis & hi prophetæ, de quib. illis locis lo-
quitur Paulus, nõ caruerint altera etiã prophe
tiæ parte, qua scilicet prædicũtur futura, aut rete *Act. 21.*
guntur occulta, sicut non facile (vt dictũ est) pro- *Act. 5.*
phetæ nomine in scripturis quisquã celebratus
inueniretur, qui non valuerit præsensione ac prę
D dictione futurorũ, vel cognitione ac renunciatio
ne occultorũ. Huc enim & Paulus videtur respe
xisse, cũ ait: Si autẽ omnes prophetent, intret aũt
quis infidelis vel idiota, cõuincitur ab omnibus,
diiudicatur ab omnib. occulta enim cordis eius
manifesta fiũt, & ita cadens in faciem adorabit *Ibidem.*
Deũ, pronuncians quod vere Deus sit in vobis.
Quid hoc est, cõuincitur ab omnibus, diiudicatur
ab omnibus occulta enim cordis eius manifesta
fiũt? nisi quod prophetæ ex spiritus instinctu oc
culta cordis illius proferũt, quod cũ humanitus
nemo possit, incredulus vel indoctus certo argu-
mento agnoscit Deum in illis agere & loq. Pro-
inde prophetæ isti Euangelici non dissimiles fue
E re multũ à veteris testamẽti prophetis, quorum
iiquos scriptura insigniores celebrat, non ob id
tãtùm prophetæ dicti sũt quod futura prædice-
rent, sed multo magis ob id quod populum ad pie
tatem ex reuelatione instituerent. Videntur autẽ *Doctor*
prophetæ à doctoribus (Nam hos inter se aperte
Paulus distinguit, & 1. Cor. 12. & ad Ephe. 4. asse
rẽs Deũ cõstituisse in Ecclesia primũ Apostolos,
deinde prophetas, tertio doctores) in hoc differ-
re, quod doctores quæ per sciẽtiam cõsecuti sũt,
quæ & ipsa tamen donum spiritus est, Ecclesiæ
tradunt: Prophetę vero quæ per reuelationem.

Id præter locum Nu. 12. suprà adductum, atque exépla omniũ prophetauerunt quos scriptura celebrat,& illud probat,1. Corint.14. Nunc autẽ fratres si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero,nisi vobis loquar aut in reuelatione aut in scientia,aut in prophetia,aut in doctrina? Hic enim videtur reuelatio cõiungenda cùm prophetia,sicut sciẽtia cũ doctrina,vt sicut sciẽtia tenetur & cõmunicatur aliis per doctrinã,ita reuelatione percipitur,& per prophetiã aliis differitur. Quis enim loquatur aliis in reuelatione aut in scientia? Non ergo Paulo dicuntur prophetæ,qui cunq; explanãt obscura prophetarum,& qui homines exhortantur,vt quidã existimant, sed qui id agunt solo afflatu Dei,nõ autem ex eruditiõe per homines accepta,& humano studio ex sacris libris. Quod certè apertissimũ euadit ex eo quod B eodem capite subiicit Paulus: Prophetæ aũt duo vel tres dicant,& cæteri diiudicẽt. Quod si alii reuelatũ fuerit,prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare,vt omnes discant,& omnes exhortẽtur,& spiritus prophetarũ prophetis subiecti sint. Itaq; D. Paulus,qui Euangelium suum neq; ab homine accepit,neq; didicit,sed per reuelationem Iesu Christi illud consecutus fuit, perpetua potius prophetia quàm doctrina prædicauit. Et hactenus quidẽ de proprio vsu nominis Prophetæ. Ex quibus patet quàm rectè verbũ, prophetare,exponi possit prædicto modo,cũ dicitur: Omnes prophetæ vsque ad Ioannẽ prophetauerunt,vt sit scilicet sensus: docuerunt populũ diuinam voluntatem non sine futurorum prædictione,quomodo & suprà diximus accipiendum, circa illud, Nõne in nomine tuo prophetauimus, quomodo & videtur accipi Apocal.11. cum de duobus Dei prophetis qui resistent Antichristo, dicitur,quòd prophetabunt diebus mille ducẽtis sexaginta. Est autem & alius vsus nominis prophetæ in scripturis,sed superiori significatiõi nõ absimilis Nam.1.Regũ 10.& 19.legimus de choris prophetarum,ad quos cum Saul venisset,insiliit in eũ spiritus Domini,& prophetauit pariter factus vir alius. Et 19.ca. scribitur vestes deposuisse,& nudus cecinisse per diem & noctem. Istud autem prophetare,nihil aliud videtur fuisse, quã hymnis Deum celebrare,populumq; ad pietatẽ prouocare,sed ita vt appareret tamen certa vis spiritus,quo arripiebãtur & excitabãtur ad hymnorum decantationem. Sic enim legitur 1.Reg. capite 10.dictum Sauli à Samuele: Obuiam habebis gregem prophetarum descendentium de excelso,& ante eos psalterium,& tympanum,& tibiam,& cytharam,ipsosq; prophetantes. Et insiliet in te spiritus Domini,& prophetabis cũ eis, & mutaberis in virum alium. Non est autem verisimile illis prophetis omnibus facultatem adfuisse vel prædicendi futura,vel recondita alia & E diuinitus enarrandi,etsi semper aliquos tales in ter illos fuisse probabile sit,vt gens illa peculiaris dono prophetiæ insignis extitit,vt haberet se per qui de diuina voluntate respõderent. Sic & in fine tertii lib. Regum,& præsertim in priorib. aliquot cap. libri 4. vbi de Helizeo scriptura narrat,crebra fit mentio filiorum prophetarum. Hi, sicut & prohetæ,de quibus sub Samuele fit mẽtio,videntur fuisse viri religiosiores, qui certis temporibus decantandis psalmis & prædicando Deo, tum docendo & exercendo legẽ Do mini,præ aliis fuerunt studiosè occupati, qui tũ singulari afflatu spiritus interdum arripiebatur: vnde ille qui ad vngendum Iehu missus fuerat,per conuitiũ insanus aut arreptitius à proceribus dicebatur. Iam quoniam quicunq; afflati spiritu diuino insolentius quædam loquebantur,& ob id à carnalibus tales pro insanis habebãtur,& arreptitiis,(eo quòd cato insanũ iudicet, quicqd suũ captum excesserit) prophetare dicebantur, hinc prophetare aliquãdo in scripturis ponitur pro delirare,insanire,& afflatu maligni spiritus quædã insolẽtius eloqui. Sic de Saul legimus: Inuasit spiritus Dei malus Saul,& prophetabat in medio domus. Hic enim prophetare nihil est aliud,quã delirare,& isolenna loqui,vt enthusiasmo acti solent. Vnde & apud prophanos scriptores quãquã vates Latinis,& προφῆται Græcis,propriè dicãtur antistites deorum, diuinorumq; oraculorum interpretes: vocantur tamẽ etiam omnes poetæ, vates & prophetæ,eo quòd & ipsi credãtur musarum quodam furore agi in decantandis carminibus. Hinc Paulus Epimenidem poetam vocat prophetam Cretensium,vt minus mirãdũ sit in scripturis prophetis quosdam dici nõ ratione futurorum ab eis prædictorum. Sicut autẽ Saul malo spiritu afflatus prophetare dictus est,sic & pseudoprophetæ aliquando prophetæ vocanẽ in scripturis,& prophetare dicuntur,vt: In die illa confundentur prophetæ,vnusquisque ex visione sua cum prophetauerint,nec operientur pallio sacci no vt mentiantur. Postremum,videtur verbum, prophetare,in scripturis etiam his quandoq; tribui,qui hymnos & laudes Dei decantabant, sine afflatu spiritus singulari,vt cum 1.Para.25.tribuitur omnib. cantoribus à Dauide ordinatis,vt cõpositos psalmos certis horis decantarẽt,quãuis inter hos fuerint etiã veri nominis prophetæ. Nã principes cantorum Asaph. Idithun & Hemã satis illo ca. significantur fuisse veri prophetæ, qui ex psalmorum quorundam inscriptione omnino D videntur ex afflatu spiritus psalmos quosdã composuisse,in quibus futura quædã,& ad Christum etiam pertinẽtia canuntur. In principio tamẽ capitis verbum,prophetare,omnibus cantorib. tribuitur,cum sic dicitur: Igitur Dauid & magistratus exercitus segregauerunt in ministeriũ filios Asaph,Heman & Idithun,qui prophetarent in cytharis,& psalteriis,& cymbalis secundum numerũ suũ,dedicato sibi seruitio seruientes. Vbi prophetare nihil aliud videtur esse,quã sacros hymnos decãtare. Postea enĩ sequitur, Vniuersi sub manu patris sui ad cantandũ in tẽplo Domini distributi erant in cymbalis, in psalteriis, & cytharis. Sic & 1.paral.15.prophetia accipitur pro hymnorũ decantatiõe,cũ dicitur. Chonenias autẽ princeps Leuitarum prophetiæ præerat,& ad præcinendam melodiã,erat quippe valde sapiens. Vbi illud,ad præcipiendam melodiam,cum nõ sit in Hebræo,additũ videtur ad explicandum quid per prophetiam significetur. Sic videtur accipiendũ verbum,prophetare,& apud Paulum cum dicitur: Omnis vir orans aut prophetans velatõ capite,deturpat caput suum. Omnis aũt mulier orãs aut prophetãs nõ velato capite, deturpat caput suum. Loquitur enim de his quæ facienda sũt in publico conuentu fidelium,in quo mulieri Paulus non permittit loqui & docere: vnde non potest ibi prophetare accipi pro eo quod est ex afflatu spit

Marginalia: Ibidem. — Galat 1. — 1 Reg 18 — Titum 1. — Zach.13. — 1.Par.25 — 1.Cor.11

tu spiritus loqui ad ædificationem fideliũ, quomodo accipitur cap. sequenti 12. Frequenter aũt Paulus orationi coniungit gratiarum actionẽ & Dei laudẽ, vnde sensus videtur esse: Mulier orãs, aut hymnis & psalmis Deum laudãs. Quod autẽ hodie quidam, prophetare, hic putant accipi pro audiendis prophetis & doctoribus intentũ esse, vt prophetare dicãtur quicũque sacris doctrinis audiẽdis sũt dediti, nulla scripturę authoritate nititur. Ex his constat, prophetare variis & potissimũ quinque modis debere exponi ꝑ loci exigẽtia. Quãdoq; enĩ est futura vel occulta enũciare, afflatu spiritus vel boni, vel mali. Quãdoq; est ex afflatu spiritus docere & exhortari ad pietatem. Quãdoq; ex afflatu spiritus sancti laudes Dei insolentius õccantare. Quãdoq; ex afflatu spiritus mali delira & insana ꝓloqui. Quãdoq; simpliciter Dei laudes etiam cõpositis Psalmis personare. Est & alia noua huius verbi acceptio in Ecclesiastico c. 48. & 49. Illic enĩ dicitur mortuũ corpus Helizei prophetasse, hic verò dicũtur ossa Ioseph post mortem prophetasse. Quib. locis, si Latino creditur, prophetare accipitur pro ostendere aliquẽ fuisse verum Prophetã. Quoniã enĩ ad tactum ossiũ Helizei surrexit mortu⁹, declaratũ est Helizeum fuisse verũ Prophetam. Et cũ ossa Ioseph visitarentur & asportarentur ab egrediẽtib. Israelitis ex AEgypto, ostensum est eum fuisse verum prophetam, quia illud futurum prædixit. Sciendum tamen Græca non habere hanc partẽ de ossibus Ioseph: & illud de Helizeo sic habẽt: ἐν κοιμήσει προεφήτευσε τὸ σῶμα αὐτοῦ, id est, in dormitione prophetauit corpus illius, quãquã bene verterit seorsum interpres noster. Intelligunt autem illud de Helizei corpore quidam sic, vt dicatur prophetasse, quia resuscitatio mortui cõtingẽtis corpus mortuũ Helizei fuit mystica, significãs viuificãdos eos qui fide tetigerint mortuum pro nobis Christũ, cuius typum gessit Helizeus. Et alioqui simpliciter accipi potest prophetasse corpus eius, quia fecit quod erat prophetæ. Nam nõ nisi ꝓphetæ opus fuit, resuscitare mortuum, & alia mirabilia operari. Ex his patet verã & propriè dictam prophetiam, qualis erat ante Christum & in primitiua Ecclesia, iã vel omnino cessasse, vel apud paucissimos saltem inueniri. Eorũ enim donorum frequẽtia, quæ miraculo homini contingebant, qualia erant loqui linguis, prophetare, & similia fere, cum Apostolis finem acceperunt. Cum enim tam receptum in orbe Euangelium fuit, & literis demandata ea quæ necessaria forent ad fidei & morum constitutionem, voluit Deus solita docendi persuadendique rõne Ecclesiam suam ædificare. Miracula enim illa maximè propter infideles ad Euangelii inquisitionem & confirmationem Dominus coruscare fecerat.

Vocabulum, prophetare, quinque modis exponitur.

4. Re. 13

ET OMNIS POPVLVS AVDIENS, ET PVBLICANI IVSTIFICAVERVNT DEVM BAPTIZATI.] Duplex hic est intelligentia in his Lucæ verbis. Nam quidã intelligũt ea quæ hic dicuntur de populo & Pharisæis, esse verba Christi: alii esse verba Euãgelistæ, cuius diuersæ intelligentiæ hæc est ratio. quòd post hæc verba, ante illud: Cui ergo similes dicã homines generationis huius: quidam codices Græci & Latini habẽt: Ait autem Dominus. quidam verò nõ habent. Exemplar enim Complutense non hẽt, sicut nec Dionysius Carthusiẽsis. Exẽplar verò

A Aldinum & Frobenianum habet hæc verba, sicut & omnes ferè Latini, quanquam & Ambrosius videatur hæc verba nõ legisse: quæ si desint, videtur hic à Luca contexi continuus sermo Saluatoris: si verò adsint, aperte satis significat hæc verba esse Euangelistæ Christi sermonem interrumpentis prosequentium declaratione. Et quidẽ si intelligantur esse verba Saluatoris, hic erit sensus: Et omnis populus audiẽs Ioannem prædicãtem antequam traderetur in carcerem, & Publicani iustificauerunt Deum, cognoscendo scilicet suam iniustitiam, & solum Deum agnoscentes esse iustum & iustificantem, & ob id baptismum à Ioanne recipientes, quem ille prædicauit ĩ pœnitentiam & remissionẽ peccatorum. Contrà verò Pharisæi & legisperiti dum nolunt agnoscere suã iniquitatem, spreuerunt Dei consilium, quo scilicet Deus per Ioannem cœpit ad pœnitentiã prouocare, & ostẽdere qua via peccatorum remissio parari posset, & ob id noluerũt baptismum à Ioãne suscipere. Quem sensum sequitur quidam, & satis indicatur à D. Ambrosio. Patet autẽ ex his quid sit hoc loco iustificare Deum, dum hæc ĩtelliguntur esse Domini verba, nimirum illum solum iustum & iustificantẽ agnoscere. Et ꝙ additur, baptizati baptismo Ioãnis, causã indicat vel modum quo iustificauerunt Deum. Sensus enim est: Iustificauerunt Deũ, eo quòd baptizati sunt, vel suscipiẽdo baptismum à Ioanne, vt significet per baptismum ipsos iustificasse Deum, quomó intelligit Ambrosius. Et similiter cùm dicitur de Pharisæis, quòd spreuerunt Dei consilium nõ baptizati à Ioanne, sensus erit: quod spreuerint Dei consilium, eo quòd nõ sint baptizati ab eo. Si verò intelligantur esse verba Euangelistæ, quemadmodum potius debet intelligi, adeò vt si non legantur ea verba, Ait autem Dominus, tamẽ subintelligi debeant, sensus erit iste: Et omnis populus & Publicani audientes hanc à Domino Ioannis commendationem, Publicani, inquam baptizati baptismo Ioannis, iustificauerunt Deum, hoc est, iustum, æquum & rectũ eum prædicauerunt ꝙ ferè aliud non est quàm glorificauerunt Deum, tanquam qui bene & rectè fecerit, mittendo eis talẽ virum per quẽ saluti ipsorum prouidit. Pharisæi verò & legisperiti non quidem omnes, sed qui non erant baptizati à Ioanne, cùm hanc cõmendationem Ioannis audirent, nõ cõmoti sunt ad pœnitentiam, quòd tali Prophetæ non paruerint, sed consilium illud Dei iustissimum & rectissimum, quo per baptisma & pœnitentiã inuitauit homines ad remissionem peccatorum. aut consilium Dei, quo iam post legẽ & Prophetas statuit noua prædicatione regni cælorũ mundum donare, cõtempserunt. Christi verba superius dicta nõ approbrantes. Ex his patet iam paulò aliter exponendum secundum hunc sensũ, iustificare Deũ, quod quomodo sit accipiendum patet clarius ex opposita parte, spreuerunt Dei cõsilium. Cùm enim ex opposito iustificantium Deum dicantur qdam spreuisse Dei cõsilium, patet eos hic dici iustificasse Deum, qui eius cõsilium approbauerũt, & tanquam iustum, æquum & bonum illud laudauerunt. Proinde nõ dicitur hic iustificari Deus, quia iustus & verax in promissis suis agnoscebatur, quomodo de eo dicit Psalmista, vt iustificeris in sermonibus tuis. sed a generali illa iustitia dicitur iustificari, quæ nihil est aliud quam rectitudo æquitas *Psal. 50.*

æquitatis, & bonitas relucens in omnibus quæ Deus facit. De qua Psalmista: Iustus Dominus, & iustitiã dilexit. Et: Deus solus iustificabitur, & manet inuictus rex in æternum. Portò illud, *in semetipsos*, intelligi potest, contra semetipsos, vt significetur in propriã perniciem ipsos spreuisse Dei consilium. Aut potius, in semetipsos, positum est pro in semetipsis, aut intra semetipsos, *εἰς ἑαυτοὺς* pro *ἐν ἑαυτοῖς*, vt significetur Pharisæos apertè nõ ausos contradicere verbis Domini.

Psal. 10.

Iud. 10.

¶CVI ERGO SIMILES DICAM HOMINES GENERATIONIS HVIVS, ET CVI SIMILES SVNT, &c.] Post magnificã illã Ioãnis cõmendationẽ propter eos quos diuinitatis suæ spiritu sciebat illam nõ approbare, cõuertitur iam ordine conuenienti ad increpationem Iudæorum incredulorũ, à ioco puerorum ludentium desumpta parabola, humili quidem, sed qua non puduit tantum magistrum vti, quòd sciret eam audientium fragilitati & ruditati esse accõmodam, ac huiusmodi notis exemplis rẽ magis auditorum animis infigi, vndique docẽs colligẽda exempla quibus rudium animi formentur & excitentur. Pro explicatione autẽ huius exempli dicit Theophylactus super Lucã, fuisse quoddam ludi genus tale apud Iudæos, vt in duas partes pueri multi diuiderentur, qui rerũ præsentis vitæ deridentes repentinã transmutationẽ, hi quidẽ canebant læta, hi verò lamentabantur, sed nec gaudentibus congaudebant mœrentes: nec qui gaudebant, conformabãt se flentibus, vnde deinde arguebant se inuicem improperantes incompassionis malitiã. Quæ sentẽtia & Cyrilli nomine citatur in Cathena. Verùm vt ludi genus hoc incertũ est, ita nec conuenit literæ. Non enim in litera dicuntur hi quidẽ dicere; *cantauimus vobis, & non saltastis*, alij verò; *lamentauimus, & non plorastis*, sed vtrunque eisdem tribuitur. Et vana est Nicolai interpretatio, qui ideo dictũ putat; *coæqualibus suis dicunt*, quia pueri diuisi erãt in duas æquales partes. Coæquales enim propriè dicuntur coætanei, & Græcè in Matthæo, est *ἑταίροις* id est, sodalibus. Proinde simplicius fuerit sine specialis alicuius ludi imaginatione exemplum hoc intelligere secundùm consuetudinem communem puerorum, qui in foro & latioribus locis ciuitatum cõgregati inter se student ludendo effingere, quicquid ab alijs vident seriò agi. Itaque aliquãdo nuptias effingunt, & nuptiales lætitias tibiarum aut aliorũ instrumentorum cantu imitantur: aliquãdo verò funeralia obsequia exprimunt, in quibus apud Iudæos planctibus & lamentatione quorũdam ac lugubrium decantatione, solent homines ad tristitiam & fletum prouocari. Hæc dũ imitãtur pueri, fit frequenter vt quod ioco agunt, non sit efficax vel ad tripudia nuptialia, vel ad fletus funerales prouocandos. Huc respiciens Dominus dicit pueros dicere: *Cãtauimus vobis*, tibiis scilicet, vt habemus in Luca, quomodo & Matthæus Græcè habet. Nam eadem dictio est in vtroque Euangelista *ηὐλήσαμεν* id est, tibia cecinimus vobis, læta scilicet. Lamentauimus, hoc est, lamentati sumus, & planctũ fecimus, vel lugubria cecinimus vt prouocaremus ad fletũ. Est enim Græcè *ἐθρηνήσαμεν*. Sed occurrit circa exempli huius applicationẽ quædã difficultas. Nã per homines generationis huius qui cõparantur pueris istis, proculdubio intelligũtur Iudæi, quibus Ioãnes & Christus prædicauerunt. Applicatio autẽ parabolæ requirit vt pueris illis qui dicunt: *cecinimus & lamẽtauimus*; intelligamus comparari Ioannẽ & Christum: quorum ille veluti lamentatus est, hic verò veluti tibia cecinit. Itaq; Caietanus per homines generationis huius, non vult intelligẽdos Iudæos cum exclusione Ioãnis & Christi, sed cum eorum inclusione, & generationẽ hanc assimilari non parti puerorum iocantium, sed toti ludẽtiũ cœtui: ita vt sicut inter iocãtes pueros aliqui sunt prouocãtes alios diuersis vijs, & aliqui neutra via prouocati: ita in generatione illa Iudæorũ, erant aliqui diuersis vijs prouocãtes ad regnum cœlorum, vt Ioannes & Iesus, & alij nec à Ioãne, nec à Iesu prouocati ad regnum cœlorũ. Sed nec istud videtur propositæ difficultati sufficere. Dicit enim litera: Generationem illam similẽ fuisse pueris dicentibus, *cantauimus*, &c. quod non potest applicari toti generationi. Proinde & de hac oratione: *Generatio hæc similis est pueris*, vt habet Matthæus, vel, *homines generationis huius similes sunt pueris*, &c. vt habet Lucas, dicendum est, sicuti de multis alijs similibus locutionibus sequentibus. Cùm enim postea dicitur: Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exijt primo mane conducere operarios. Aut homini regi qui fecit nuptias filio. Aut decem virginibus, &c. sensus est, in regno cœlorum tale quid contingere. Ita & hic sensus est: in generatione vel hominibus generationis illius tale quid contigisse, quale cõtingit cùm pueri in foro dicunt sodalibus suis, cantauimus & lamẽtauimus. Hunc enim sensum indicat Saluator, exemplũ proposito suo applicans. Itaq; sensus est: Quemadmodum vsuuenire solet in cœtu puerorum ludentium, vt quidã morosi & præfracti aliorum nec tibiis, nec lamentatione prouocentur vel ad lætum tripudium, vel ad tristem fletum: ita & in hac generatione contigit, vt plerique nec seuerioris, nec laxioris vitæ exẽplo prouocari potuerint ad pœnitentiã & pietatem. Venit enim Ioannes Baptista in tãta vitæ seueritate degens, vt more hominum nõ mãducaret panem, nec biberit vinum vel siceram, & non solùm non estis eius vitæ exemplo commoti ad voluptatum contemptum & vitæ resipiscentiã, sed insuper etiam dicitis ipsum dæmonium habere, atque dæmonij inhabitantis virtute ea posse quæ humanam superant naturam, ac per illud sensu communi carere. Venit & post Ioãnem filius hominis, qui diuersa vitæ ratione aggressus est vos ad meliora prouocare, edẽs & bibẽs more cæterorũ, versans inter quoslibet, nec cibo aut vestitu differens à reliquis. Sed & huius ciuilitate blanda non solùm nõ estis ad meliora prouocati, sed eãdem etiam vertitis vobis in occasionem calumniæ, dicentes eum esse comedonem, vini potorẽ, peccatorum & publicanorum fautorem. Itaque in explicatione parabolæ ostendit Dominus non solùm Ioanni & sibi euenisse quod pueris in foro canentibus & plorantibus, sed etiam aliquid deterius, videlicet quòd non solùm frustra prouocauerunt Iudæos diuersa via, sed quòd etiam calumniã ex beneficiis suis & prouocatione ad meliora retulerunt. Benè autem Dominus se & Ioãnem pueris comparat, propter vitæ innocentiam & simplicitatem. Ipse enim dicit apud Isaiam: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus. Isaiæ 8.
Portò quare Ioãni conueniebat vita illa seuerior,

Christo verò vita communior, benè hoc loco indicat Chrysostomus. Quoniam enim vniuersum genus humanum maximè ieiunantes solet admirari, & duritiem viuendi nimium approbare, idcirco diuina dispensatione statim à teneris vnguiculis duriter vixit Ioannes, vt ad credendum verbis suis populus duceretur, autoritatē eius suscipiēs propter externam illam vitæ sanctitatem, quā homines maximè admirari solēt. Non enim missus fuit Ioannes ad hoc potissimùm vt vitæ eius exemplū omnes imitarentur, sed ad hoc vt testimoniū perhiberet de lumine, quod quò esset acceptabilius, cōueniebat ipsum sibi parare authoritatē ex stupendo hominibus genere vitæ. Non enim conueniabat vt autoritatem sibi Ioannes pararet miraculis, ne Christus esse putaretur, vnde alia ratione debuit sibi eā parare. Christū verò cōueniebat communem cum hominibus vitam degere, eo quòd eius conuersatio in exēplum proposita sit quod omnes imitarentur, quodque eius officium propriū erat omnes ad se trahere, quod nulla re efficacius facere potuit, quàm attemperatione sui, & condescensione cum omnibus. Autoritatē autem quam non habuit apud homines ex vitæ seueritate sicut Ioannes, hanc sibi excellentiori ratione peperit apud non obstinatos ex miraculis, quorum Ioannes nullum fecisse dicitur, Ioannis 10. Deinde pœnitentiæ prædicatorem conueniebat tristem quandam grauitatem præ se ferre: remissionis verò peccatorum largitorem humanū esse ac benignum.

ET IVSTIFICATA EST SAPIENTIA AB OMNIBVS FILIIS SVIS, &c.] Hæc sententia ex variis interpretationibus diuersorū, duplicem potissimum habet conuenientem expositionem. Priori enim modo rectè intelligitur, *iustificata* hîc etiam accipi pro honorata & laudata, quemadmodum suprà, iustificauerunt Deum, & erit sensus: Quanquam vos præfracti Iudæi, Dei consilium & sapientiam contemnitis, qua diuersis viis per me & Ioānem vos conatus est ad meliora adducere: tamen hæc Dei sapientia suscepta est, obseruata & honorata ab omnibus filiis sapientiæ, hoc est, his qui verè sunt prudentes & intelligentes, vel his qui à patre sunt electi, vt sapientiæ Dei sint participes. Hi enim dicuntur filij sapientiæ, sicut filius pacis, qui electus est à Deo vt pacis sit particeps. Vel dicitur ab his filiis sapientia Dei iustificata, magis secundùm propriā vocabuli exigentiā, quia ab eis habita est iusta & irreprehensibilis, vt quę nihil omiserit eorū quæ ad salutem hominum conducere potuerunt, fecerit que quod debuit, vt qui pereunt nō possint iustè de Dei sapientia conqueri. Altero modo per filios sapientiæ intelligi possunt Ioannes & Christus, à quibus Dei sapientia iustificata est, hoc est, absoluta ab impiorū condēnatione & reprehēsione, dum nihil prætermiserunt quod vtile esset saluti hominū. Atque hic sensus videtur esse magis genuinus, ac superioribus magis cōueniēs. Tātùm obstare videtur illud, *omnibus*, à Luca additū. Illo enim constat non tantùm hîc Christū locutū de se & Ioanne. Sed rectè intelligitur etiā reliquos prophetas & doctores simul cōprehendere voluisse, quorum quidam blandis promissionibus, alij asperis cōminationibus ad pietatem prouocantes, nihil apud multos profecerūt. Ab his ergo omnibus & per hos Dei sapiētia sic est iustificata, vt non sit locus expostulationis cum ea. Illi enim competit illud Isaiæ: Quid vltra facere debui vineæ meæ, & non feci? Si enim sapiētiam Dei culpare quidam velint in Ioanne, quòd doctorē dederit quem humana fragilitas imitari non queat, cur Christo non crediderunt? Quòd si in hoc offendit eos vitæ communitas, quare ergo Ioanni non adhæserunt? Isaie 5.

TVNC COEPIT EXPROBRARE CIVITATIBVS, IN QVIBVS FACTAE, &c.] Quę deinceps in c. 11. sequūtur apud Matthæū, ex magna parte habentur & apud Luc. 10. dicta à Domino post ordinationē 70. discipulorum. Vnde vel dicendum est Dominum hæc bis diuersis tēporibus dixisse, vel Matthæum superiori sermoni cōiunxisse quæ alio tēpore sunt dicta, propter eorū cum præcedentibus optimam conuenientiam & cōnexionem. Nā hæc tū esse dicta cùm ea Lucas narrat dicta, satis patet ex ipsa Lucæ narratione. dicit enim, reuersis discipulis, & gloriātibus in miraculis quę fecissent, in ipsa hora Dominū dixisse: Confiteor tibi pater. &c. vt si hæc tantùm semel à Domino sint dicta, non possit dici Matthęū ordinē seruasse, Lucam verò non. Quoniā autē hæc cum superioribus optimam habēt cōnexionem, & Euāgelista Matthæus aduerbio, *tunc*, videtur significare eodem tempore habitam sequentē cōfessionem, quo hanc exprobrationem, cùm à Luca narretur exprobratio & cōfessio diuersis habita tēporibus (nā exprobratio narratur in missione 70. discipulorum habita, cōfessio verò post reditum) ideo maluimus eam sequi sententiam qua bis hæc putatur Dominus dixisse. Non tamen hę rationes efficaciter mouent. Nā per hoc quod dicit Matthæus: *Tunc & in illo tempore*; non necessariò intelligitur designasse idem illud tēporis punctum quo pręcedentia dicta sunt. Potest enim accipi designare tempus latius quo multa dicebantur & gerebantur à Christo, quomodo his demōstrationibus frequentes vtitur Matthæus. Et in Matthęo obseruare licet, quòd cùm incœpit narrare quædā à Domino dicta tēpore aliquo, adiūgat & alia illis quidē consona & conformia, quæ Lucas diuersis tēporibus dicta cōmemorat. Verū parum refert quo tēpore hæc dicta sint; & an bis an semel tātùm, modo intelligamus nullā esse in Euangelistis ob diuersam narrationē discordantiā. Itaq; post generalem Iudæorum reprehensionem subiungitur hîc à Matthæo specialis quarūdam ciuitatum reprehensio & exprobratio, nēpe Chorozaim, Bethsaida & Capharnaū, quòd post multas virtutes & miracula in ipsis à Domino facta, non essent cōmoti ad fidem & pœnitentiam. Erant enim hæc oppida lacui Genesareth adiacēsia, in qua parte Galileę Dominus frequētius egit. Et quidem de miraculis factis in Capharnaū, vbi suā mansionem Dominus potissimum delegerat, frequēter meminerūt Euangelistæ: miracula autem in Chorozaim & Bethsaida facta, cōprehēsa sunt superius in generali narratione, qua frequēter dicitur Dominus circuisse ciuitates & castella, curās omnē infirmitatē. His ergo præfert Tyrū & Sidonem ciuitates gentilium, Galilææ cognitas & vicinas, quòd pœnitētiam acturę fuissent, si cōtigisset apud eas miracula illa fieri quæ in his facta erāt, ideoque & tolerabilius fore ipsorū iudiciū pronūciat, quòd pauciores & minores pœnitētiæ occasiones habuerint, quodque legē tātùm

natu

naturalē transgressi sint: hi verò præter præuari-
cationē legis & naturalis & scriptæ, etiā prædica-
tionet. hristi, & miraculis prædicationem confir-
mantibus non sunt ad pœnitentiā cōmoti. Et be-
ne nota Dominum culpare has ciuitates, nō in eo
quòd non crediderint, sed quòd non egerint pœ-
nitentiam. Multi enim, vt est verisimile, in illis ci-
uitatibus crediderūt Iesum esse Messiā, qui tamē
nō studuerunt vitā suā in melius cōmutare, qui-
bus fidem nihil profuturā significat. Quòd autem
dicit, *in cilicio & cinere pœnitentiam egissent*, respexit
ad modū pœnitendi tunc receptū, quo pœniten-
tes se & sua capita aspergere solebant cinere, hu-
militatis causa, & induere se cilicio vel sacco, vt
Matth. 3 habēt Græca, causa afflictionis & castigationis: qui
pœnitēdi antiquus ritus hic à Domino approba-
tus, cōfirmat id quod priùs dictum est circa illud:
Pœnitētiā agite, in pœnitētiæ actione nō tantùm
cōprehendi & significari in scripturis nudam resi-
piscentiam, sed etiam suiipsius afflictionē & casti-
gationem carnis. Vbicunque autem in veteri te-
stamēto interpres vertit ciliciū, Hebraicè est Sac,
dictio Germanis etiā vsitata, vnde & Græci & La
tini nomē σάκκος, saccus, mutuati sunt. Significa-
tur autē vestis aspera & carnis afflictiua. Porrò q
nō dicat solùm Tyrū & Sidonē pœnitentiā actu-
ras fuisse, sed addit, *olim*, &, *in cinere & cilicio*, signi-
ficans & mox & insigniter pœnitentiā acturas, ad
maiorem exaggregationem obstinationis harū ci
uitatum dictū est. Ex his autē verbis Domini, *Si
in Tyro & Sidone facta essent virtutes*, &c. D. August.
lib. de bono perseuerantiæ c. 9. & 10. aliisq; libris
refellit doctè eorum opinionem, qui asserebant
homines iudicandos secundùm ea quæ facturi e-
rant, confirmátque hinc gratuitæ prædestinatio-
ni Dei tribuendam Dei electionem & vocationē
non præuisis hominum meritis.

ET TV CAPHARNAVM NVNQVID VS-
QVE IN COELVM EXALTABERIS? VS-
QVE IN, &c.] In Luca sine interrogatione legi-
mus: *Et tu Capharnaum vsque ad cœlum exaltata, vs-
que ad infernum demergeris*. Quomodo etiam habēt
hoc loco Græca, & D. Hieronymus testatur sic
scriptum fuisse in alio exemplari. Diuersitas autē
hæc contigit ex eo, vt annotauit quidam, quòd
cùm Græca hic & apud Lucam habeant, ἡ ἕως τοῦ
οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, pro articulo ἡ, interpres legerit ἦ,
an vel numquid. Porrò Græcæ lectionis, quæ apud
Lucam est nobis integra, hic est sensus: Et tu Ca-
pharnaum, quæ præsentia mea & miraculis vsque
ad cœlum es exaltata, hoc est, maxima gloria &
honore decorata, propter impœnitentiam tuā vs-
que ad infernum descendes, maxima scilicet igno
minia pro summo honore affecta. Nostræ autem
lectionis in præsenti loco iste est sensus commo-
dus: Et vos habitatores Capharnaum, nū putatis
vos vestramque ciuitatem apud homines & Deū
sublimes semper fore, meisque miraculis claros
& insignes semper permāsuros? Vtique dico vo-
bis, quòd quantumuis iam clari sitis, tamen pro-
pter impœnitētiam vestram à summa vestra glo-
ria qua ornati estis per me, & à salute vobis pro-
posita detrahemini vsque ad inferos, extrema ig-
nominia & æterna damnatione afficiendi, eáque
grauiore quàm Sodomitæ, vt quibus estis peiores
& magis inexcusabiles. Sodomorū autē hic men-
tionē inducit, cōparans Capharnaū cum Sodo-
mis, quòd Sodomitarum scelera propter horribi-

A lem de eis sumptam vltionem celebratissima es-
sent, tanquā ipsi pessimi omnium fuerint, vt hu-
iusmodi cōparatione grauitatē peccati Caphar-
naū ostēderet. Hanc condēnandi legem & rationē
Ezechiel quoque secutus est c. 16. dicens de Hie-
rusalem: Samaria dimidium peccatorum tuorum
non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis, & iu-
stificasti sorores tuas in oībus abominationibus
tuis quas operata es. Notādum autem quòd Græ-
ca non habent, fortè mansissent, sed ἔμειναν ἄν,
mānsissent vtique. Nam ἄν coniunctio est non du-
bitantis, sed expletiua aut potētialis, quam supra
interpres reliquit intactā, cùm vertit, *olim in cili-
cio & cinere pœnitentiam egissent*. Nam & ibi est hæc
B coniunctio, πάλαι ἂν μετενόησαν. Sed interpres hāc
coniunctionem & in Psalmis, & in nouo testamē
to vertit per fortè, vel forsitan, abutens aduerbio
dubitandi pro confirmandi. Proinde superflua
hic est quorundam adnotatio, qua notant dictum
esse, fortè, propter libertatem arbitrij homini cō-
cessam, & euentus incertitudinem. Verùm hic co
gitare & admirari quis poterit, si Tyrus & Sidon
pœnitentiam egissent, si modò facta fuissent in
eis miracula, & Sodoma vsque in præsens man-
sissent, cur ergo non potius in illis vrbibus prædi-
cauit, & signa fecit? Nam si dicatur ideo ad Tyrios
non diuertisse, quia ex ordinatione patris tātùm
Iudæis prædicare debuit, nec illorum fines exce-
dere, ne iustā Pharisæis occasionem persecutionis
C daret, rursum quæretur, quare sic Deus ordina-
uerit, cùm præsciret Tyrios credituros, si facta eis
fuissent huiusmodi miracula? Dicendū certè, non
esse dubitandum quin & Tyro & Sodomis non
defuerit Deus, vt non eis multa fecerit quæ eos
promouebāt ad eorū salutem, cætera verò silen-
tio veneranda: temerarium enim est hominē velle
omniū iudiciorum Dei scire rationē, quæ reueri- Rom. 11.
tus magnus ille Paulus exclamauit: Quàm inscru
tabilia iudicia eius: inter quæ est hoc mirādū iu-
diciū, quod hic à Saluatore significatur. Cui simi- Ezech. 3
le est quod est apud Ezechielem: Non ad populū
profundi sermonis & ignotæ linguæ tu mitteris, &
D si ad illos mittereris, ipsi audirēt te. Domus autē
Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me. Di
ci etiam potest Dominum hæc de pœnitentia &
cōuersione Tyri & Sodomorū, non dicere tanquā
præscium eorum quæ futura essent si illis prædi-
catū fuisset, sed tātùm vulgariter hæc vulgò locu-
tū, quomodo frequenter solet, vt huiusmodi cō-
paratione insignem obstinationem animi ciuita-
tum quibus prædicauerat significaret, quomodo
dicere solemus: Si tantū beneficij alteri exhibuis-
sem, gratiorem proculdubio expertus fuissem. Vt
vt est, sat fuerit hinc nos perpēdere, quàm singu-
lare beneficiū his à Deo confertur quibus Euā-
gelij prædicatio offertur, sed hos tamen, nisi resi-
E piscant & meliores illinc euadant, peius habitu-
ros quàm Sodoma, ac quique deploratissimi.

IN ILLO TEMPORE RESPONDENS
IESVS DIXIT: CONFITEOR TIBI PA-
TER DOMINE, &c.] Quoniam hic respondisse
Dominus dicitur, intelligunt quidam hæc quæ
Matthæus hic narrat, eo tempore dicta quo ea di
cta esse narrat Lucas, vt ideo dicatur respondisse,
quia hæc dixerit 70. discipulis redeūtibus à præ-
dicatione, & de miraculis quæ fecerant gloriāti- Luca 10
bus. Verùm frequēter in Euangelijs verbum, re-
spondere, ponitur, vbi non solùm nulla præcessit

A quæstio, sed nec cuiusquam verba, quibus respondeant ea quæ dicitur quis respondere. Sæpe enim respondere tantùm est, occasione aliquorũ dictorum vel factorum aliquid dicere aut subiũgere dictis. Sic, vt ex multis locis vnũ afferamus, in trãsfiguratione Domini, cùm Moyses & Elias apparerent cum eo loquentes, dicitur: Respõdens autem Simon Petrus dixit ad Iesum: Domine, bonũ est nos hic esse, &c. Ita & in proposito respondisse Dominus dicitur, quòd hęc superioribus cõmodè subiecerit. Vbi enim secum reputasset æquissimum & saluberrimum mũdo Dei iudicium, quo, Euangelicę doctrinę mysteria nolẽs reuelare Scribis & Pharisæis, & superbis Capharnaitis, dignatus est reuelare humilibus discipulis & Publicanis, vt verus homo fuit, & affectibus viuis, sed ad gloriã Dei cõparatis, exilijt prę lętitia, ac gestijt animus eius, erũpens ilico in gratiarũ actionẽ erga patrẽ. B Vnde cùm Lucas hæc Dominum dixisse commemorat, dicit: *In ipsa hora exultauit in spiritu Iesus, & ait*: *Confiteor tibi*, hoc est, gratias ago tibi, vel laudo te. Hebraismus enim est, frequenter in Psalmis occurrens, vt confiteri accipiatur pro gratias agere & laudare. Cùm enim Hebræum ידה Iada aliquando confessus est, significet, aliquãdo laudauit, vel prędicauit, Græci constãter illud per ἐξομολογεῖσθαι, id est, cõfiteri, reddiderũt. Cõfitetur enim & agnoscit beneficium, qui gratias agit, & benefactorẽ laudibus effert. Verùm hic occurrit quæstio, quomodo Christus tãtus humani generis amator, patri gratias agit, quod cognitio- C nem sui quibusdam abscõderit, cùm id potius lacrymis dignum esset. Ad quam quęstionem respondit D. Chrysostomus, cõfessionem hanc non debere referri ad vtrumque; *abscondisti & reuelasti*, sed tantùm ad secundum, vt non intelligatur gaudere & gratias agere, eo quòd sapiẽtes non agnouerint, sed ꝙ paruuli perceperint, vt sit Hebraismus, hunc habens sensum: Gratias ago tibi pater, quòd cùm absconderis hæc à sapientibus & prudentibus, reuelasti tamen ea paruulis. In quali sensu intelligendum est illud Pauli: Gratia antè (Rom. 6) Deo quoniam fuistis serui peccati, obedistis autẽ ex corde in eam formã doctrinæ in quam traditi D estis. Sensus enim est: Gratias ago Deo, quòd cùm fueritis serui peccati, iã obedistis ex corde Euangelio. Estque huiusmodi locutio frequens apud Hebræos. Potest tamen, & quidem (vt apparet) rectius intelligi, Dominum etiam de vtroque gauisum, & gratias egisse aut laudasse patrem. Impiorum enim & superborum excæcatio ac condẽnatio, quãuis tristitia afficiat sanctos, quatenus considerant illos esse homines ad imaginẽ Dei creatos, tamen quatenus considerant illorũ excæcationem ac cõdemnationem, iusto optimoque Dei iudicio ordinatam, & ad gloriam Dei illustrandã non parum facere, non possunt nõ de ea gaudere, cùm Dei voluntatem, qua nihil potest excogitari melius, adimpleri vident. Hinc in Psalmis frequẽs E precatio ob vindictam malis inferendam, & exultatio ob vindictam illis illatã. Neque pugnat hoc dilectioni proximi, sed indicium est animi æquitatẽ iudiciorum Dei animaduertentis & commẽdãtis. Et videri hic omnino potest, Dominum ex tristitia atque animi perturbatione, quæ eum ex consideratione insuperabilis impœnitentiæ suæ gentis & patriæ percelluerat, sese extulisse in cõsiderationem iudiciorũ patris, quæ nunquam nõ

A iusta laudandaque sunt, ac inde in hanc tam lætã confessionem paternæ voluntatis atque iustitiæ erupisse, discusso interim dolore, quem immensa illa suorum dilectio ex consideratione pressiore perditionis eorum hauserat. Sunt autem illa: *Domine cœli & terræ*, & repetita vox patris, indicia animi sancta voluptate perfusi, diuinaque quadam lætitia gestientis. Cúmque Dominus patrem vocat Dominũ cœli & terrę, significat illũ & omnia quæ vult in cœlo & in terra facere posse, & nihil iniustum esse posse quod de quibuscunque creaturis decreuerit, vt qui omnium sit Dominus, omnia habens in manu sua. Per sapientes autem & prudentes, intelligit Scribas & Pharisæos, & omnes similes, qui sapiẽtia & prudentia rerum diui- B narum vel humanarũ apud homines clari habebantur. Et siquidem intelligendum est omnibus sapientibus abscondita hæc fuisse, oportet intelligere de his qui sapientes sunt in oculis suis, aut qui acquisita sapiẽtia sibi placent & inflati sunt. De qualibus sapiẽtibus & prudentibus loquitur Isa. cap. 5. dicens: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Si verò in genere loquitur de sapientibus, intelligẽdũ est vt in plurimum hæc sapientibus fuisse abscõdita, quòd vt in plurimum sapientes sibi præ alijs placeant, & res sola fide apprehẽdendas [illegible] rationes suæ sapientiæ & prudentiæ discutere velint. Vnde Paulus veluti explicans hunc sensum: Videte inquit, vocationem vestrã fratres, quia nõ C multi potentes, non multi sapiẽtes, non multi nobiles, &c. (1. Cor. 1.) Abscõdere autẽ sapiẽtibus dicitur Deus, non apponendo velamen, sed subtrahendo lumẽ, hoc est, abscondit quia nõ reuelat. Porrò pro paruulis, Græcè est νηπίοις quæ dictio propriè quidem infantes significat, & eos qui per ætatẽ adhuc loqui non possunt nec sapere. Trãsfertur tamen & ad animum, & significat stultos, ineruditos, ac vsu rerũ carentes. Et videri potest ea dictio magis hic vertenda per, stultis aut insipiẽtibus, quòd opponatur sapientibus & prudentibus. Quomodo si accipiatur hic dictio Græca, intelligendum est Dominum loqui non de verè stultis, sed de his D qui mundo sunt stulti: sicut non de verè sapientibus loquitur, sed his qui mundo tales sunt. Sic enim & Paulus. Quæ stulta, inquit, sunt mũdi, ele- (1. Cor. 1.) git Deus, vt confundat sapientes. Interpreti verò magis placuit propriam vocabuli sequi significationẽ, quã & Chrysostomus sequitur, qui annotauit dictum esse non, stultis, sed paruulis, hoc est, simplicibus, vt ostenderetur quibus sapiẽtibus & quare abscondita sint Euangelica mysteria, scilicet ob superbiæ fastum. Paruuli enim & infantes, de quibus Christus loquitur, sunt qui humiles erãt in oculis suis, quique veluti infantes, ineruditi erant in mundo, quales erant piscatores quos delegerat Dominus.

ITA PATER: QVONIAM SIC FVIT PLA- E CITVM ANTE TE] Pro ita, Græcè est ναὶ hoc est certè, vtique, vel etiam, vt interpres vertit in Luca. Pro, placitum, est Græcis nomen substantiuum εὐδοκία id est, bona voluntas, vel beneplacitum, dictio scripturis sacris propria & familiaris. Quod dicit: Ita, vel certe pater, est vehemẽter approbantis & confirmantis id quod dictum est. Sic & aliàs aliquando pro confirmatione dictorum vtitur huiusmodi repetitione, vt cùm Lucæ 12. dicit: Timete eum, qui postquam occiderit, habet

potesta

potestatem mittère in gehennam. Ita dico vobis, A
húc timete. Et Luc. 11. Ita dico vobis requiretur
à generatione ista. Porrò illud : quoniã, dupliciter
hic potest accipi. Priori modo, vt Græco more abũ
det, & sit sensus: Certè pater, sic fuit placitum an-
te te. Altero, vt accipiatur causaliter, & sit sensus:
Certè pater sic factũ est, eo quòd sic fuerit bene
placitũ tibi. Secundùm vtrumq; autẽ sensum, sed
Rationes bene placiti Dei. apertius secũdùm posteriorẽ, docemur his verbis
exẽpla humilitatis, ne temerè superna consilia de
aliorũ vocatione, aliorũ verò repulsione præsuma
mus discutere, persuasi iniustũ esse nõ posse quod
placuit Deo, atq; cõtenti hac suprema causa, quo B
niam sic placuit, imò beneplacuit Deo: Ex scripto
ris tamen licet colligere quasdã rationes huius be
neplaciti diuini, quibus intelligitur etiã qòòd pla
citũ hoc fuerit beneplacitũ & bona voluntas. Pri
mò enim discimus id factũ ad ostensionẽ suæ tũ
iustitiæ, tum benignitatis erga humiles, videlicet
quòd superbis resistat, humilibus autẽ det gratiã.
Deinde in vtilitatem hominum, & illustrationẽ
diuinæ potentiæ, atque cõmendationem veritatis
Euangelicæ. Nã quòd Euangelium prędicandum
commissum est rudibus, & per eos tã latè sit disse
minatum, declarauit & diuinam potentiã per stul
tos redarguentem, ac superantẽ potentes, & Euã-
gelicæ prædicationis veritatem, cuius victoria nõ
potest sapiẽtiæ & eloquentiæ asscribi, sicq́, factũ
est Euangelium omnibus magis credibile. Præsen
tibus autem & audientibus discipulis, hãc grati- C
rum actionem habuit ad patrem, tum vt intellige
rent summum Dei beneficium ipsis gratuitò prę
stitum, tum vt studiosè omnem inflationem vita-
rent, ob quam significauit Dominus sapientibus
mysteria diuina esse abscondita, & reliqui omnes
auditores intelligerent opus sibi esse vt deposito
fastu paruuli fierent in oculis suis, si vellent myste
riorum diuinorum esse participes. Quoniã enim
consequens erat vt de se magna saperent qui dę-
mones abigebãt, hac cõfessione discipulorũ ani-
mos reprimit & præmunit, dũ quod eis factũ est, re D
uelatione eis cõtigisse dicit, non eorum studio: &
Dei beneplacito, non ipsorum merito, & sapienti
bus idem negatum ob ipsorum inflationem.

aOMNIA MIHI TRADITA SVNT A
PATRE MEO, ET NEMO NOVIT FILIVM.]
Ne ob id quòd patri gratias egit, & illum dixit re-
uelasse mysteria paruulis, putaretur ipse hac vir-
tute priuatus, ob id hæc subiecit, quibus significat
patrem non reuelare sine filio, imò non nisi per
filiũ. Porrò illud; *omnia mihi tradita sunt à patre meo*,
variè intelligitur. Chrysostomus enim sic: omnia
mea tradita sunt mihi à patre meo. Hilarius ve-
ro & Augustinus: omnia quæ patris sunt, tradita
sunt mihi à patre meo; vt hac sententia apertè sig
nificetur idẽtitas naturæ & potestatis in patre & in
filio, & idem significetur quod per illud Ioan. 16. E
Omnia quæcũque habet pater, mea sunt. Sed me
lius intelligitur hac sentẽtia idẽ significari quod
Ioan. 3. aliis multis similibus sententiis Euangelicis, qua-
Ioan. 13. les sunt: Pater diligit filium, & omnia dedit in ma
Ioan. 17. na eius. Et: Sciẽs quia omnia dedit ei pater in ma-
nus. &: & Dedisti ei potestatẽ omnis carnis, vt om
Mat. vlt. ne quod dedisti, ei det eis vitam æternam. Et: Data
est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Itaque
sensus huius sententiæ est: Omnium rerum pote
stas & dispensatio mihi tradita est à patre meo,
omniaque meæ potestati & voluntati sunt ab illo

A subiecta, vt nihil nisi per me faciat pater, nec quic
quam sit quod à me perperam & iniquè fieri pos
sit. Iam quòd dicuntur omnia tradita filio à patre,
quanquam possit intelligi de filio secundùm eius
diuinitatem, secundùm quam omnia filio tradita
sunt, non in tempore, sed ab æterno, per generatio
nem tamen, vt dictum est circa illud Ioan. 3. Om-
nia dedit in manu eius, rectius intelligimus his sẽ
tentiis etiam significari omnia filio tradita secun
dùm ipsius humanam naturam diuinitati vnitã
in vnitate personæ. Filio enim Dei, cui tãquã Deo
omnia ab æterno tradita sunt per æternã ex patre
B generationẽ, eidem etiam tanquam homini om-
nia in tempore tradita sunt per hypostaticã vnio-
nem deitatis cum humanitate, sed non essent om-
nia homini tradita, nisi ea ab æterno tanquã Deus
habuisset, vnde in vltimo sensu priores etiam in-
cluduntur. Quoniam autem propositum Saluato
ris erat ostẽdere quare patri tribuerit reuelationẽ
mysteriorum Euangelicorum, & quomodo pater
reuelat ea quibus bene placitum fuerit ei, nempe
per filium, ideo commodè post prædictam genera
lem sententiam subiecit: *Et nemo nouit filium nisi
pater*, &c. Cum enim solus pater filium noscat be
ne ei tribuitur reuelatio filij, & eorum mysteriorũ
quæ ad filium pertinent: & cùm solus filius patrẽ
cognoscat, cique, vt cætera omnia, etiam hoc con
creditum est vt reuelet quibus vult, solus ergo fi-
lius est per quem pater paruulis reuelat quæ re-
C uelat. Solus autem pater filium, & solus filius pa-
trem nouit notitia naturali, quæ scilicet est ex natu
ra, & non ex gratia reuelationis: notitia itẽ perfe-
ctè cõprehensiua rei, qua scilicet rei natura inti-
mè & absolutè cognoscitur, vt dictũ est circa illud
Ioannis: Deum nemo vidit vnquam. Hic tamẽ in
verbo, nouit, non potest sobintelligendo addi, no
titia comprehensiua aut naturali. Nã sic non pos- *Ioan. 1.*
set addi, & cui voluerit filius reuelare. Hic enim
repetendum est verbum, nouit. Et tamẽ adiecta
particula satis significat, illam esse notitiã qua fi-
D lius cognoscit patrem, & pater filium: & aliã qua
homines cognoscunt patrem & filium, videlicet
quòd horum sit per reuelationẽ, non per naturã:
illorũ verò per naturam. Lucas autem hanc sen-
tentiã paulo significantius extulit, dicens: Nemo
nouit qui sit filius, nisi pater, & nemo nouit quis
sit pater, nisi filius. Nã cũ dicit, quis sit, significat
quidditatem & essentiam patris à filio, & filij à pa
tre solùm comprehendi. Cùm autẽ dicitur, & cui
voluerit filius reuelare, referendum est ad vtrãq;
sententiæ præcedentis partem. vt sit sensus: & cui
voluerit filius reuelare patrẽ & seipsum. Ideóque
priori parti qua dicitur, nemo nouit filium nisi pa
ter, non additur, & cui voluerit filiũ pater reuela-
re, sed filio iam appropriatur reuelatio vtriusque,
tum, quòd prius reuelatio patri fuerit tributa, tũ
E q pater nõ reuelet nisi per filium, ad hoc in mũdo
missum, vt nomẽ patris manifestaret hominibus,
sicut ipse dicit Ioan. 17. Manifestaui nomẽ tuũ ho
minibus quos dedisti mihi. Proinde hæc sententia
dupliciter ostendit filij cum patre æqualitatẽ. Si
enim ita nouit filius patrẽ, quomodo pater filiũ,
oportet eos inter se esse æquales. Et si ita conue-
nit filio reuelare quibus vult sicut patri, ęqualiane
cesse est sit filius patri. Non enim dicit filiũ reue-
lare quibus iussus est à patre: sed cui vult reuela-
re sicut priùs dixit patrẽ reuelasse quibus placitũ
fuisset ei. Porrò cum vel solus filius dicitur nosse

A partem, vel solus pater filiũ, non excluditur spiritus sanctus: sicut nec significatur patrem nõ nosse seipsum, aut filium seipsum. Regula enim theologica est, quòd dictio exclusiua vel exceptiua addita vni personæ, non excludit in essentialibus alteram personam, sed tantùm creaturas.

VENITE AD ME OMNES QVI LABORATIS, ET ONERATI ESTIS, &c.] Rectè Dominus postquam omnia sibi à patre tradita dixit, & vt solùm donaret homines cognitione Dei & diuinorum mysteriorum, iam ad se inuitat, vtpote bonorum omnium largitorem, & illius doctrinæ autorem quæ requiem præstat animæ. Inter laborare autem, & oneratum esse, quidam sic distinguunt, vt laborare pertineat ad eos qui in aliqua actione & operatione occupantur: B oneratum verò esse, ad passionem pertineat, quæ ex actione consequitur. Et Theophylactus laborare refert ad Iudæos, in legis obseruatione occupatos: oneratum verò esse, refert ad gentiles, peccatorũ pondere grauatos. Sed rectius & simplicius *Psal. 6. & 68.* hæc duo accipientur sine discrimine, vt laborare hic, quemadmodum sæpe in scripturis, accipiatur pro affligi, defatigari, aut molestias aliquas perpeti, vt cùm dicitur: Laboraui in gemitu meo. Laboraui clamãs, raucæ factæ sunt fauces meæ. Laboraui sustinens. Sicuti labor etiam frequenter ponitur pro afflictione & molestiarum perpessione. Itaque laborãtes & oneratos vocat ad se, hoc est, eos qui quacunque ratione defatigati sunt & misere affecti. Est autẽ triplex potissimũ onus à quo C alleuiat Dominus venientes ad se, & de omnibus quocunque huiusmodi onere oneratis rectè intelligitur hic Dominus locutus. Primò enim est onus afflictionũ, miseriarum & curarum huius vitæ: onus itẽ carnis aggrauantis animã, de quali onere Ecclesiast. 40. Occupatio magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diẽ sepulturæ in matrem omniũ. Ab hoc onere suos alleuiat Dominus doctrina sua ac spiritu suo, quia & miserias præsentis vitæ illos patienter & æquo animo perferre donat, & curas vel penitus tollit, vel saltem temperat & imminuit, ita vt oneri nõ D sint. Secundò est onus peccatorum, & conscientiæ *Psal 37.* malè sibi consciæ, de quo Psalmista: Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Vnde Zachariæ 5. Iniquitas sedens in medio amphoræ, talẽto plumbi iacto super eam deprimitur. Ad duplex prædictum onus etiã pertinet onus vltionis diuinæ, de *Psal 31.* quo frequenter apud Prophetas, & de quo Psalmista: Quoniã die ac nocte grauata est super me manus tua. Et: Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mi- *Psal 37. & 114.* hi, &c. Ab hoc onere alleuiat suos Dominus, cùm dimissis peccatis conscientiã eorum quietam insefacit, ita vt dicat cũ Psalmista: Conuertere anima E mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. Tertiò est onus legis Mosaicæ, de quo Petrus: *Act. 15.* Quid tentatis, inquit, Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos, neq; patres nostri portare potuimus: Et Paulus ad Ga- *Galat. 5.* latas: State, & nolite iterũ iugo seruitutis cõtineri. Ab hoc onere etiam liberat Dominus factus sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Ad *Matt. 23* hoc oneris genus etiam pertinet onus Pharisaicarum traditionũ, de quo postea Dominus: Alligant onera grauia & importabilia in humeros homi-

A num. Onus item Philosophicarũ opinionum, quibus iam tum gentes erãt delassatæ inueniendi inuestigatione. Dicit ergo: Venite ad me omnes qui vel afflictionibus, vel curis, aut vitiorum conscientia, aut Mosaicæ legis onere degrauamini, & delassamini. Omnes vocat cuiuscunque conditionis aut gentis, significans se sine personarum discrimine paratum quosuis suscipere, siue Iudæos, siue gentiles. Quò autem veniant, blanda promissione inuitat, dicens; *& ego reficiam vos;* significans se solum esse qui illos exonerare & recreare possit. Porrò quoniam in nostra litera dicitur, *reficiã vos;* & refectio communiter intelligitur fieri per cibum, quidam hic intelligunt, *reficiam vos,* esse interno pabulo mentes hominum saturare aut re- B creare. Verùm hoc loco verbum reficere, non esse referendum ad cibum, sed ad remedium lassitudinis, prætérquam quòd sensus exigat, etiam Græca docent, quæ habent ἀναπαύσω, hoc est, requiem vobis præbebo, requiescere vos faciam, recreabo & refocillabo. Etenim hic verbũ vnde mox deductum est nomen quod interpres reddit, requiẽ, ἀνάπαυσιν, quod in Psalmis quoque interpres vertit refectionem: Super aquas refectionis educauit me. Itaque reficere hic simpliciter debet exponi per recreare, quæ est propria verbi significatio, quãuis rectius verteretur, requiẽ vobis præbebo, vt sit correspondentia cum sequenti; *& inuenietis requiem.* Nam postquam dixit ἀναπαύσω ὑμᾶς requiem præbebo, docet quomodo requies illa pa- C rari possit per ipsum & ab ipso: *Tollite* (inquit) *iugum meũ super vos,* &c. & hac ratione inuenietis requiem quã promitto, ab omnibus laboribus & oneribus vestris. Iugum vocat legẽ suam & Euangelicam doctrinam, quam ideo iugum vocari quidam intelligunt, quia coniungit discipulos Christi inter se, coniungit etiã illos ipsi Christo tanquam aurigæ. Sed simplicius iugum vocari intelligitur, quia in iugi modum superponitur accedẽtibus ad Christum comprimens eos & vinciens, vt non quocũq; vult caro vagentur, sicut quæcunque lex & imperium, iugũ dicitur in scripturis, vt: Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iu- D gum ipsorum. Et: A seculo confregisti iugum meũ rupisti vincula mea, & dixisti: Non seruiã. Itaque quod dicit; *Tollite iugum meum super vos;* nihil est aliud, quàm, subiicite vos Euangelicæ meæ doctrinæ. Quod autem sequitur; *& discite a me, quia mitis sum & humilis corde;* dupliciter intelligi potest. Communiter enim intelligitur Dominũ his verbis velle, vt hoc ipsum quòd mitis & sit humilis corde, ab eo discamus, hoc est, vt discamus in illo imitari mansuetudinẽ & humilitatem, vt cõiunctio, quia, pro quòd posita sit, & nõ accipiatur causaliter. Bene autem Dominus omni plenus virtute harum duarũ virtutum in se proponit exẽ- E plum, tum quia has singulariter in tota sua cõuersatione expressit, tũ quia hæ virtutes & omnibus sunt parabiles, & requiem animabus vnicè præstant, & maximè sunt necessariæ his qui iugũ Domini constanter sunt portaturi. Quanquam enim Dominus miraculorum gloria clareret, tamẽ non solũ ex illis honorẽ sibi ambiuit, sed & vbiq; se eũ vitare ostẽdit, neminẽ quantumuis magnũ peccatorẽ, aut quantumuis humilem & abiectũ more Pharisæorũ fastidiens. Et quanquã vbiq; indignissimis afficeretur & contumeliis & iniuriis, nunquam tamen regessit conuitia, non imprecatus est malè

male precantibus, non vitus est iniuria afficiẽtes, A quin potius pro persequentibus & orauit, & orare docuit. Quas virtutes sicut omnes imitari possunt, ita quicúque à Christo didicerint sic vt imitentur, per eas placidissimam mentis requiem & tranquillitatem consequentur. Siquidẽ ex superbia & animi ferocia totus fere mortaliũ tumultus nascitur. Hinc enim scatet ambitio, studium pecuniæ, vindictæ libido, simultas, liuor, bella, seditiones, impietates in Deum, quibus rebus quid potest esse tumultuosius, aut turbulentius? Qui humilis est, non inquietatur honorum mũdanorum cupiditate, non effertur in rebus prosperis, non commouetur contra Deum in aduersis. Qui mitis est, non perturbatur iniuriis sibi illatis, non B cogitat de vindictæ illatione, nec contentionibus disceptat, sed pacem mentis quæ omnem sensum exuperat, in omnibus semper retinet, & vt in plu-

Psal. 36. rimum minus hominum vexationi patet. Vnde Psalmista: Mansueti hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Sicut ergo ex duobus illis vitiis maximè omnis tumultus & inquietudo mentis oritur, ita ex duabus his virtutibus, animarum quies potissimũ paratur, ideóque à requiem animæ quærentibus singulariter hic exiguntur. Rectè etiam & ob id singulariter exiguntur quòd necessariæ maximè sint, vt quis constanter iugum Domini super se tollat. Nihil enim æquè constantem facit hominem in via Domini, ac humilitas animi & mansuetudo: quę duę virtutes vt inter se habent maximam cognationẽ C

Matth. 5. & cohærẽtiam, ita in scripturis frequenter coniũguntur, vt dictum est circa illud Matthæi: Beati mites. Bene autem notandum secundùm hũc sensum, quòd Dominus omnes ad se vocans, omnésque alloquens non dicit; discite à me mundum fabricare, aut miracula facere: aut discite à me quòd ieiunem, quòd pedes discutiam, quòd prædicem, quòd nihil in hoc mundo possideam, &c. sed id à se disci vult, quod omnibus in manu est, & omnibus necessarium ad salutem, sine quo reliqua omnia prodesse non valent. Alter sensus horum verborum; *discite à me quia mitis sum & humilis corde*; est, vt coniunctio, quia, accipiatur causaliter & intelligatur Dominus per mansuetudinem & humilitatem suam omnes prouocare ad D suscipiendum iugũ suum, & doctrinam suam, vt sit iste sensus: Ne vereamini qualescũque sitis venire ad me, nec molestum vobis sit tollere iugum meum super vos, & suscipere disciplinam à me. Nihil enim me est demissius, nihil æquè cuiuis magis expositum, nihil in me arrogãtiæ aut morositatis, vt quisquam me timere possit, ne à me sit repellendus propter suam indignitatem, aut ne quicquã ei sim impositurus quod grauet magis, & oneret. Atque hunc esse veriorẽ huius loci sensum, ex eo videtur, quòd per illud; *discite à me*; E velit explicare quod dixit, tollite iugum meum super vos. In suscipiendo autem iugum Christi, nõ solùm includitur vt humiles simus & mites, quãuis in his maior pars iugi Christi consistat, sed etiam vt sobrij simus & casti, & super omnia vt Deũ præ omnibus, & omnes propter Deum amemus, ita vt si quid à se discendum esset singulariter explicare voluisset, dicendum potius fuerit; discite à me quòd charitatem ad omnes habeam. Nam hoc est vnicum illud mandatũ, quod in nouissima cœna discessurus Dominus sui exẽplo di-

A scipulis commendauit, & in quo Paulus dicit adimpleri legem Christi. Deinde cùm dixit; *& inuenietis requiem animabus vestris*; non loquitur de ea requie & tranquillitate mentis quę consequitur directè & naturaliter humilitatem & mansuetudinem, sed de ea quæ partim in hac vita habetur in Deo ex fiducia remissionis peccatorum & benignitatis diuinæ: & quæ perfectè obtinetur in futura vita, quando liber erit homo ab omni malo. Opponitur enim requies ista de qua est sermo illis oneribus quibus onerati sunt qui vocãtur ad Christum. Hæc autem requies ex vniuersæ Euãgelicæ legis obseruatione paratur, non sola humilitate & mãsuetudine. Postremùm hic intellectus B magis conuenit illi Hieremię loco, vnde ex parte videtur Dominus hæc desumpsisse. Hic enim habet Ieremias: State super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis quæ sit via bona, & ambulate in ea, & inuenietis refrigerium animabus vestris. Vbi pro refrigerium, Hebræi habẽt Margoah, quod propriè significat requiem. Et Ecclesiast. 51. Sapiens per iugum Domini susceptum & disciplinam eius docet parari requiem animæ, dicens: Collum vestrum subiicite iugo, & suscipiat anima vestra disciplinã, in proximo enim est inuenire eam. Videte oculis vestris quia modicum laboraui, & inueni mihi multam requiem. De hoc iugo & Thren. 3. Bonũ est homini cùm portauerit iugum ab adolescentia sua. Notãdum autem, C quòd Dominus postquam dixisset; *venite ad me onerati, & ego reficiam vos*; docturus quomodo requiem sit oneratis præbiturus, non dicit, ponite onus vestrum in me ac crucem meam, quomodo hodie docent plerique onus conscientiæ deponi, & requiem conscientiæ parari sola fiducia Christi pro nobis in cruce satisfacientis: sed; *tollite* (inquit) *iugum meum super vos, & sic inuenietis requiem*. In iugo autem Christi primùm quidem includitur, vt captiuemus nostrum intellectũ in obsequium fidei quæ parit fiduciam in Christũ: sed deinde etiam includitur, vt captiuemus & voluntatem in obedientiam pręceptorum eius. No- D tandum etiam quod dicit; *requiem animabus vestris*; siue quia sola mentis requies, vera est requies, siue quia sequentibus Christum non est requies corporis, cùm illis multa corporis mala obuẽtura prædixit, sed per quæ requies mentis non sit turbanda. Vnde Ioan. 16. Hæc, inquit Dominus, locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mũdo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Ostẽdit hac sentẽtia Dominus, quomodo dixerit requiem inuenturos eos qui iugũ ipsius super se sumpserint. Alioqui enim dicere quis poterat, quomodo mihi onerato præcipis pro inuenienda requie iugũ tuũ tollere? Nam & E illud etiam onerabit, & grauius fortè quàm onus quo iam pressus iaceo. Dicit ergo iugum suũ suaue esse, & onus suum leue, ita vt non grauet suscipientes, sed sua suauitate & leuitate ipsis requiẽ mentis præbeat. Porrò sunt qui inter iugũ Christi & onus eius sic distinguant, vt per iugum pręcepta, per onus consilia doctrinæ Christi intelligant. Verùm commodius & simplicius est eandẽ doctrinam Euãgelicam & iugi & oneris nomine significatam accipere. Iugum enim est, quatenus ea veluti vinculo quodam ligamur, vt secundùm ipsam viuere & incedere debeamus: onus verò

Ierem. 6.

est, quatenus ipsam ferendi sine implendi nobis imposita est necessitas. Quòd autem dicitur iugũ Domini suaue, quidam intelligunt ideo suaue dici, quòd palato mentis sit delectabile; eo quòd suaue propriè ad gustum pertineat. Et quidem sic suaue esse iugum Domini, sed his qui palato non sunt infecto & febricitanti, docet Psalmista dicés:

Psal. 18. Iudicia Domini vera, iustificata in semetipsa: Desiderabilia super aurũ & lapidem pretiosum multùm, & dulciora super mel & fauum. Et rursum: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super

Psal. 130 mel ori meo? Sed sciendũ hoc loco Græcis nõ esse nomen γλυκὺ, quod est in prædictis locis, sed χρηστὸς, quæ dictio non significat dulcedinẽ illam ad gustum pertinẽtem, sed propriè significat commodum, placidum, benignum & humanum, qualem hominẽ vocamus & nos suauẽ aut dulcem, quomodo frequenter interpres Latinus vertit hanc dictionem, vt Psalm. 24. Dulcis & rectus Dominus. Hic enim pro dulcis est χρηστὸς. Et Psal. 30. Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine; pro dulcedinis est χρηστότητος. Et Psal. 118. vbi nos legimus: Iudicia tua iucunda; Græcè est, κρίματα σοῦ χρηστά. Itaque idẽ ibi dicitur à Psalmista, quod hic à Saluatore. Dicitur ergo hic iugum Domini suaue, quia commodum & humanum: vnde iam intelligere licet, quàm aptè Dominus & iugo & oneri sua addidit epitheta; dicens iugum non leue, sed suaue vel commodum: onus verò non suaue, sed leue. Solet enim iugũ magis asperitate & incommoditate vexare animalia sub ipso incedentia, quàm grauitate, cùm sit iugũ non magni põderis. Onus verò grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatẽm omnẽ volens adimere Saluator, ne quisquam deterreatur, dicit iugũ suum non esse molestum asperitate, sed suaue & cõmodũ esse: onus etiam non esse grauitate molestum, sed leue, & portatu facile. Dicit autem Dominus suum iugum suaue, & suum onus leue, ad distinctionem illorum onerum & iugorum de quibus suprà dictũ est, nempe oneris afflictionũ & curarũ huius seculi, quod Ecclesiasticus iugũ graue vocat impositũ filiis Adæ, & vocari potest iugũ mundi. Oneris quoque legis Mosaicæ, quod

Act. 15. Petrus dicit fuisse importabile. Oneris Pharisaicarũ traditionũ, quod Saluator testatus est fuisse

Matt. 23 importabile: oneris quoque diaboli aut peccati, de quo impij Sapiẽtiæ. 5. Lassati sumus in via iniquitatis, & perditionis, & ambulauimus vias difficiles. Postremùm oneris conscientiæ ex agnitis

Psal. 37. peccatis, quo grauatum se cõqueritur Psalmista. Iugum enim diaboli & peccati, quamuis prima specie blandum sit, & carni suaue, tamen reuera molestum & asperum est, & graue, vt quod grauissimos sæpe labores & pericula hominem subire cogat, & conscientiæ molestissimos aculeos infigat, & tandem vsque ad inferni profundum hominẽ demergat sua grauitate: vnde hoc iugo suauius & leuius est iugum Domini, his potissimum qui spiritui non carni sunt addicti, vt dictũ est circa illud; Intrate per angustam portam. Verùm hic moueri solet quæstio, mota etiá ab Hieronymo, quomodo lex Euangelica leuior sit lege veteri, quum illa sit hac perfectior, addens aliquid supra legem veterem, ita vt puniat etiam voluntatem, cùm hæc tantùm puniat effectum. In lege enim homicidium & adulterium, in Euãgelio verò ira & concupiscentia etiam puniuntur. Deinde qui

A cõuenit, vt infirmis Iudæis & adhuc paruulis iugum asperum & onus graue impositũ sit à Deo, Christianis verò quibus virile cõpetit robur, iugum suauius, & onus leuius? Ad has quæstiones quò certius respondeatur, videndum in quo consistat leuitas & cõmoditas Euangelicæ legis. Cõsistit ergo primò hęc in præceptorum paucitate, æquitate, commoditate, & vtilitate. *Suauitas Euãgelii & leuitas* Paucissima enim sunt Euangelicæ legis præcepta, vt quæ omnia duobus præceptis contineantur, fidei scilicet

B & dilectionis. Æquissima quoque, eo quòd rationi & spiritui maximè consentanea, vt quę omnia penè ad naturalem pertineant legem omniũ méti insculptam. Commodissima quoque, eo quòd in nobis planè sita sit eorũ adimpletio. Quid enim magis in nobis est situm, quàm credere & diligere? Postremùm sunt & vtilissima, cùm & in præsenti vita donent hominem pacatissima mentis quiete, & post hãc vitam ad æternam vitam perducant. Consistit præterea Euangelici iugi suauitas in clementia erga peccantes. Non enim mox morte afficit transgressores, sed patienter ad pœnitentiam expectat & inuitat, remittẽs non septies tantùm, sed vsque septuagies septies. Secus verò

C fuisse de lege veteri, facile est intelligere ex comparatione, vt hoc interim omittatur, quòd quæcunque ferè Euangelica lex præcipit, eadem sicut in lege naturali, ita & in lege veteri præcipiũtur, si quis eam non in cortice tantùm legat. Nam additiones legi veteri factæ à Christo pro magna parte explicationes potius legis fuerunt, vt dictũ

Matt. 18 est suprà. Itaque nemo in veteri testamento Deo per legis obseruationem placere potuit, nisi eadem illa omnia penè præstaret quæ exigit Euãgeliũ: quem tamẽ oportebat & multa alia quæ singulariter lex præcipit præstare, quæ & parum habebant vtilitatis, & multum incõmoditatis, quæ

D sita erat in lotionibus, sacrificiis, profectionibus, & id genus similibus rebus. Cõsistit tertiò Euangelij leuitas & suauitas, vel commoditas in abũdãtiore spiritus sancti distributione & participatione, quàm erat ante Christi aduentũ. Hic enim spiritus per fidem cœlestium præmiorum, & charitatem Dei diffusam in cordibus fidelium, facit omnia quantumuis carni aspera & grauia, spiritui nostro leuia haberi & esse, ita vt hac ratione etiam quoad cõsilia sua, Euangelium suaue sit & leue. Ex his patet responsio ad prædicta argumẽta. Nã quod ad punitionẽ pertinet, lex vetus rectè intellecta, etiã voluntatẽ puniuit & damnauit: & quod ad corticem legis pertinet, in hoc eius seueritas relucet, quòd sicut effectum tãtùm punivit, ita effectũ tantùm præmio & laude affecit, cùm Euangelium sicut voluntatem damnat: ita & eandem coronat, si effectu propter impotẽtiam desit: & effectum malum non punit, si non adsit

E voluntas mala. De quo elegãter D. Hieronymus: In lege opera requiruntur, quæ qui fecerit, viuet in eis. In Euangelio voluntas quæritur, quæ etiãsi effectum non habuerit, tamen præmiũm non amittit. Euangelium ea præcipit quæ possumus, ne scilicet concupiscamus, hoc in arbitrio nostro est. Lex cùm voluntatem non puniat, punit effectũ, ne adulterium facias. Finge in persecutione aliquam virginem prostitutã. Hæc apud Euangelium, quia voluntate nõ peccat, virgo suscipitur, in lege quasi corrupta repudiatur. Hęc ille. Quòd autem lex Euangelica leuior & facilior infirmo

populo

populo Iudaico in principio nō fuerit tradita, fuit A propter populi illius pro illo tempore incapacita tem & indispositionem, non admittentem Euangelicæ legis perfectionem. Nec hinc sequitur hanc legem absolutè esse grauiorem, quòd illi populo fuerit grauis & importabilis: sicut nec ob id dicēda est absolutè grauis & insuauis, quòd carni sit granis & insuauis. De pondere enim rei iudicandum est non secundùm vires ægroti, sed hominis sani: & de suauitate non secundùm gustum febricitantis, sed sani, & palatum non infectum habentis. Et vt melius intelligatur quomodo rectè Euāgelica lex leuis & suauis tradita sit perfectiori populo: Mosaica verò lex grauis & importabilis po B pulo infirmiori, adhibeatur simile de vita virili & vita puerili. Vita enim virilis in sese quidē leuior est & commodior, vtpote quæ libera sit, & virtutem sponte prosequens & amans, nō tamen pueris conueniens, imò illis admodum grauis & fugiēda: vita vero puerilis sub parētibus, tutoribus & pædagogis constituta, & à seculi parum diuersa, in sese quidem grauior est, & tamen pueris accommoda & necessaria. Hocenim simili vtitur D. Paulus ad Galat. 4. Iniustè autē querruntur hodie quidem suaue & commodū iugum Christi nimis C grauatum esse per confessionis necessitatem, quā ob id volunt non profectam ex diuino præcepto, sed homano, clamantes insuper constitutionum humanarum multitudine factum, vt grauius iam sit iugum Christianorū quàm olim fuerit Iudæorum, atque id confirmātes authoritate August. in epist. 2. ad inquisitiones Ianuarij, quę habetur inter epistolas numero cētesima decimanona, vbi dicit ipsam religionem, quàm paucissimis & manifestissimis celebrationū sacramentis misericordia Dei liberam esse voluit, seruilibus operibus premi, vt tolerabilior sit conditio Iudæorum, qui etiam si tempus libertatis non agnouerint, legalibus tamen sarcinis, non humanis pręsumptionibus subiiciuntur. Primùm enim, quod ad confessionem

iniusta querela

pertinet, non magis hæc debet videri grauis & incommoda, quàm alia multa legis Euangelicæ præcepta. Quiquam enim carni superbæ sit molesta & grauis, tamen spiritui leuis est & cōmodissima, vt quæ rectæ rationi maximè sit consona, & vtilitatem summā homini adferēs, & inter alia quidē securitatem & aleuiationem mentis ab onere conscientiæ mordentis. Quomodo enim incommoda censenda est huiusmodi confessio, qua non punitur qui confitetur, quemadmodum in confessione ciuili, sed absoluitur, quaque de peccatorum remissione certior quis euadit? Non ergo grauiorem facit legem Euangelicam pę veteri, sed leuiorem, vt quæ ad hoc instituta est, quò ab onere illo consciētiæ molestissimo quis alleuietur certius & efficacius. Quod verò pertinet ad constitutiones humanas Euangelicis præceptis additas, non est quòd quis queratur iugum Christianorum aggrauatum. Præcepta enim Ecclesiastica Euangelicis præceptis superaddita, quæ vniuersaliter omnes concernunt, & paucissima sunt, & simul Christianorum vel saluti, vel congregationi summè vtilia, & in Euangelica doctrina fundata. Vniuersa enim quæ omnes concernunt, in tribus fere continentur, nempe in sabbathismo & solēni obseruatione certorum dierum festorum, in diuino cultu, in auditione scilicet sacrificij Missæ & verbis Dei. Secūdò, in ieiunio quadragesimæ, & aliorum quorundam dierum, & abstinentia abesu carniū in certis hebdomadæ diebus. Tertiò, in pręscripto pœnitentiæ, & Eucharistię sumēdæ semel in anno, nempe semel in Paschate. Augustinus autem in prędicta sententia non loquitur de præceptis & constitutionibus ab vniuersa Ecclesia receptis vel institutis, sed de variis cæremoniis, quæ pro locorum varietate apud diuersos variæ erant in diuino cultu, quarumq; causæ vix aut omnino nunquam possunt inueniri, quas in eis instituēdis homines sūt secuti. De talibus enim se loqui manifestè declarat & exponit.

MVLIERI PECCATRICI REMITTVNTVR peccata. Lucæ 7. CAPVT XLVIII.

Rogabat autem illum quidam de Pharisæis, vt manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi, discubuit. Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quòd Iesus accubuit in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguēti: & stans retrò secus pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius & vnguento vngebat. Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se dicens: Hic si esset propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Et respondens Iesus dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuidā fœneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit? Et respondens Simō, dixit: Aestimo, quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: Rectè iudicasti. Et conuersus ad mulierem dixit Simoni: Vides hanc mulierē? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrimis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit. Osculum mihi non dedisti, hæc autem, ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxisti, hæc autē vnguento vnxit pedes meos. Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam, remittuntur tibi peccata. Et cœperūt qui simul discumbebāt dicere intra se: Quis est hic qui etiā peccata dimittit? Dixit autem ad mulierē: Fides tua te saluam fecit, Vade in pace.

ROGABAT AVTEM ILLVM QVIDAM DE PHARISÆIS, VT MANDVCARET CVM ILLO, &c.] Rectè à Luca hæc historia superiori sermoni Christi subiuncta est, quanquam fortè non ita statim post prædictā cōtigit, sicuti ab eo etiam narratur sine temporis & loci significatione. Hac enim historia, iam reipsa ob oculos ponit, quod Dominus verbis docuerat videlicet publicanos & peccatores in gratia Euangelica prælatos Pharisæis, ac illos in Christo Dei sapientiam approbasse, hos verò reprobasse. Hæc enim apud Lucam præcesserant. Deinde & hæc historia

storia astruitur quod proximè præcessit ex Matthæo, Christum scilicet reficere & refocillare omnes oneratos venientes ad ipsum. Notandum autem imprimis circa hanc historiam, Dominū etsi à Pharisæo sanctitatis opinione sibi placēte vocaretur, non tamen dedignatū adire eius conuiuiū, tum vt quibuslis sui copiā faciens declararet suā erga quosuis humanitatem, tum quòd nullā docendi occasionem sibi præterire vellet. Hinc enim ad quoscūque à quibus nulla spes fructus erat, ire sustinuit, conuiuiaq; minimè detrectauit, nūquam tamen apud aliquem cōuiuans, nisi cum doctrinæ aliquo fructu, vt manifestè declarauerit se non voluptatis gratia accessisse, nec hospiti adulatū esse, sed eius aliorumq; salutem quæsisse: quemadmodum hoc loco, cùm Pharisæus qui illum inuitauerat, & fortè aliquoq; Pharisæi qui simul aderāt in conuiuio, fiducia propriæ iustitiæ turgebant, eos curare studuit, tum exemplo peccatricis, tū verbis suis, vt nihil sibi ab illis quærēs, ita nihil quoque ad eorum morbos conniuens.

ET ECCE MVLIER QVÆ ERAT IN CIVITATE PECCATRIX, &c.] Græca non significant mulierem hanc fuisse peccatricem in ciuitate, sed γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς id est, mulieri in illa ciuitate, quæ erat peccatrix. Additur enim articulus dictioni πόλει significās in ea ciuitate fuisse hanc mulierem, in qua Pharisæus Christum vocauerat ad conuiuium. Porrò etiam apud veteres magna fuit quæstio de hac peccatrice, nū fuerit eadem cū ea muliere quam Matth cap. 26. & Marcus cap. 14. & Ioan. capit 12. vnxisse Dominum scribunt, imminente iam passionis eius tempore. Quidam enim, Græci maximè, inter quos Origenes homil. 35. & post eū Theophyl. putant fuisse tres diuersas mulieres, quæ Dominum in Euangeliis vnxisse scribuntur, vnam scilicet peccatricem innominatam, de qua hic Lucas, quę diu ante passionis tempus Domini vnxerit pedes in Galilæa, in domo Simonis Pharisæi: alteram quoque mulierem innominatam, quæ secundùm Matthæum & Marcum biduo ante passionem Domini vnxerit caput Domini in Bethania, in domo Simonis leprosi: tertiam, quæ dicta est Maria soror Marthæ, quæ secundùm Ioanné ante sex dies Paschæ vnxerit Domini pedes etiá in Bethania, sed in domo Marthæ. Chrysosto. verò in Matthæum scribens, homil. 81. putat duas tantùm fuisse vnctrices mulieres, & eandem quidem esse de qua Lucas, Matthæus & Marcus, quòd hæc apud omnes sit innominata, & in domo Simonis vnxisse omnes scribant: alteram verò esse de qua Ioánes, quæ dicta sit Maria soror Marthę & Lazari. Cōtrà verò D. Hieronymus, nihil addubitans quin eadem fuerit mulier quæ à Matthæo & Marco dicitur vnxisse Dominum, cum ea quę à Ioanne, vult tamen hanc de qua hic Lucas, esse ab illa diuersam. Sic enim scribit super Matth. capit. 26. Nemo putet eandé esse quæ super caput effudit vnguētum, & quæ super pedes. Illa enim & lacrymis lauat, & crine tergit & manifestè meretrix appellatur. De hac autem nihil tale scriptum est. Nec enim poterat statim capite Domini meretrix digna fieri. Ambrosius verò super Lucá, nōnihil, vt videtur etiam addubitans, quin vna sit & eadem de qua Matthæus, Marcus, & Ioannes, dubitariuè loquitur de ista peccatrice. Nam propositis his ob quę videntur, Euangelistę discordare in narratione, infert: Potest ergo non eadem esse, ne sibi contrarium Euangelistæ dixisse videantur. Potest etiam quæstio meriti & temporis diuersitate dissolui, vt adhuc illa peccatrix sit, iā ista perfectior. Etsi enim non personam mutat Ecclesia vel anima, tamen mutat profectum. Quæ secunda sententia, videlicet quòd vna fuerit mulier, sed quæ tamen diuersis temporibus Dominum vnxerit, nó est aliena à sententia Hieronymi. Dicit enim: Nec enim poterat statim capite Domini meretrix digna fieri; significans satis se non omnino negare quin eadem esse possit, sed quòd non eadem fuerit vnctio de qua Lucas, & de qua reliqui. Itaque hanc sententiam sequitur Diuus Augustinus, existimans vnam eandémque esse mulierem quę ab omnibus quatuor Euangelistis scribitur Dominū vnxisse, sed hanc bis Dominum vnxisse; quam sententiam probat ex illo Ioannis: Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis. His enim verbis vult Augustinus Ioanné notare vnctionem illam cuius meminit Lucas, non autem eam quæ facta est in Bethania circa tempus passionis. Nam hæc tum necdum facta fuit, cùm ea contingerent quæ eo capite scribit, cùm præteritam aliquam vnctionem videatur Ioannes notare velle. Sequitur & hanc sententiá Diuus Gregorius, nihil dubitans quin peccatrix ista fuerit Maria Magdalena soror Marthę. Secuta est hanc sententiam post Gregoriū, imò & ante Gregorium, vniuersa per orbem Ecclesia, in Ecclesiastico etiam officio Mariæ Magdalenæ tribuens ea quę hic à Luca narrantur. Et tamé cùm quæstio hæc olim dubia vsque ad Augustini tempora, postea multis seculis sopita fuerit, creditúmque sit in toto orbe maximè occidétali vnā fuisse mulierem, de cuius vnctione omnes scribunt Euangelistę, hoc nostro seculo dubitare rursum quidam cœperunt, inter quos primi fuerūt Iodocus Clictoueus. & Iacobus Faber, qui libellos ediderunt de tribus Magdalenis, quibus cōfutare student receptam sententiam velut errorem ridiculum confirmantes suam sententiam veterum prędictorum sententia, Origenis scilicet, Chrysostomi, Theophylacti, Ambrosij, & Hieronymi. Roffēsis verò editis aliquot contra eos libellis, validè conuincit eorum rationes, Ecclesiasticam & communem sententiá defendens, atque ostendens illorum opinionem non longè ab hæresis crimine abesse, eo quòd communem illam sentétiam, omnium fidelium consensus, saltem tacitus, videatur approbasse, imò & Ecclesiam officio suo Ecclesiastico palam definiuisse, vt de quo aliquando licitè dubitatum est, iam amplius nó debeat, nec possit in dubium reuocari. Præter autem hoc argumentum, quod desumptum est ab Ecclesiæ approbatione & communi consensu fidelium, & argumentum insuper Augustini, affert venerabilis ille Episcopus alia argumenta, quibus communem hác sententiá comprobet. Et primùm illud idem valde probabiliter colligit ex verbis Domini, quibus apud Matthæum dicitur mulierem illá, quæ ibi dicitur vnxisse Dominum, fore celebré in vniuerso mundo, vbi prædicaretur Euangelium Christi. Vbicunque enim Euangelium Christi prædicatur iam, vna esse mulier prædicatur, quæ bis vnxit, & peccatrix aliquando fuerit: igitur cùm veracem oporteat esse Dominum, vna sit necesse est. Deinde idem probat receptissimis historiis, & fama

Quæstio de vnica Magdalena.

Ioan. 12

fama eorum apud quos Maria soror Marthæ vixisse creditur ab omnibus, Massiliensium scilicet ac Prouincianorũ, qui sic semper de ea crediderũt, insuper & antiqua monumenti eius inscriptione, quod ei Maximinus vnus ex 70. discipulis extruxisse creditur, in qua cuncta ei tribuuntur, quæ nunc Ecclesia vni' tribuit Magdalenæ. Nec mouere debet contraria Græcorum antiquorum opinio. Cùm enim Græci Orientales à Massilia longè satis dissiti essent, non ita potuerunt certiores fieri eorum quæ fama certa de ea referebat, & tamen etiam ex Origene constat semper apud Græcos etiam fuisse, qui vnam mulierem asseruerunt, de cuius vnctione meminerunt omnes Euangelistæ. Sciendum tamen quòd ratio Augustini non est omnino efficax. Nam Ioan. cap. 11. dicens Mariam fuisse quę vnxit Dominum vnguento, &c. videtur magis id dixisse de vnctione illa quam ipse postea scribit capit. 12. Ibi enim eisdem iam vtitur verbis, fuitq; illa tum facta, cùm ea scriberet Ioannes quę habentur cap. 11. quamuis nondum facta fuerit, cùm ea fierent quæ ibi describit. Sic enim Matthęus capit. 10. dicit in catalogo Apostolorum de Iuda Iscariote, quòd tradiderit Dominum, non quod tradiderit illum cùm illa fierent quę ibi scribit, sed quia tradiderat eum cùm illa Matthæus scriberet. Potest tamen ex eisdem verbis Ioannis, Augustini & communis sententia aliter probari. Nam cúm Ioannes ad specificationem personę dicat; Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, &c. satis significauit solam Mariam Domini pedes vnguento vnxisse, & capillis capitis sui extersisse. Si enim alia etiã mulier id fecit, non satis hac nota personę qualitas significatur. Itaq; cùm Origenis opinio non sit probabilis vel ob id quod verisimilius omnino sit eandem esse vnctionem de qua Matthæus & Marcus, cum ea de qua Ioannes, vt post probabitur, & Chrysostomi opinio eadem ratione sit improbabilis quatenus diuersam dicit vnctionem, de qua apud Matthæum ab ea de qua apud Ioannem, quatenus verò eandẽ putat mulierẽ de qua Matthæus & de qua Lucas, cum cõmuni faciat sententia, Hieronymi verò & Ambrosij sententia à communi sentẽtia non abhorreat, Augustinus & Gregorius eam apertè asserant & confirment, eadémque scripturis non aduersetur, sed magis consentiat, & communi consensu sit recepta, Ecclesiastico officio approbata: fama eorum qui à patribus suis vitam morésque eum corpore susceperũt, sit celebrata, & tituli sepulcralis inscriptione corroborata, non est ab ea sententia temere recedendum, aut contra eam cõtentiosè disputãdum. Quam sententiam etiam illud approbat, quòd ob id videri possit, Lucam solùm eius vnctionis quæ circa Domini passionem contigit, circa quam traditionis Iudæ occasio non potest intelligi, nullam fecisse mentionem, nimirumquòd eiusdẽ mulieris alteram vnctionẽ prius enarrasset, quomodo Matthæus & Marcus, quia meminerent illius eiectionis vendentium è templo quæ circa passionem contigit, alterã præter miserũt quæ facta est in principio prædicationis Christi, vt narrat Ioan. capit. 2. & similiter Ioãnes, qui alteram narrauit, alteram prætermisit. A D. sane Cypriano lib. de duplici mart. Maria Magdalenæ intelligitur fuisse peccatrix ista. Et similiter à D. Ambro. in præfatione missæ festi S. Mariæ Magdalenæ. Quod autem Lucas hanc mulierem non

A nominat loco isto, honestatis causa fecit, quemadmodum suprà Matthæum nõ vocauit proprio suo nomine, cùm de vitio eius fieret sermo. An autẽ Simon Pharisæus, in cuius domo à Luca narratur hæc vnctio, sit idem cum illo Simone qui dicitur leprosus, in cuius domo in Bethania Matthæus & Marcus scribunt suam vnctionem factam, nõ constat, sed nec multum refert. Augustinus enim magis vult non esse eundem Simonem, eo quòd hæc historia videatur nõ contigisse in Bethania, sed in Galilæa. Alij verò eundem volunt esse Simonem, ex personæ identitate, & familiaritate huius vnctricis mulieris, colligentes etiam fuisse eandem B mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas. Nisi enim fuisset huic peccatrici mulieri familiaritas aliqua cum hoc Simone, nequaquam (vt est verisimile) ausa fuisset intrare conuiuij tempore domũ eius. Dùm autem hęc mulier, peccatrix vocatur, significari videtur peccata carnis, à quibus propriè infamari solent mulieres. Putatur tamen Magdalena non publica fuisse meretrix, sed primùm traditam viro in castello Magdalo, cum eo aliquamdin vixisse, postea verò voluptatibus seductã marito aut derelicto, aut mortuo, captam fœdo & alieno amore, non publicè quidem se prostituentem, sed C illicitis deditam amplexibus. Porrò obseruandę hic peccatricis huius virtutes, quas Euãgelica narratio in exemplum hic nobis proponit. Et primùm quidem in ipsa hoc admirandũ est, quòd cùm reliqui omnes à Christo sanitatem corporalem requirerent, hæc sola in omnibus Euãgeliis mentis sanitatem & peccatorum remissionem requisiuit, quam à nullo propheta quenquam requisisse scriptura cõmemorat, nec requisiuit verbis, sed solis lacrymis satis putabat Dominum cognitum quod petebat. Quæ res declarat qualem fidem & existimationẽ de Domino hæc peccatrix habuerit. Proculdubio enim Christum esse credi D dit, quia ab Isaia dicitur ablaturus peccata multorum, & fortè verum etiam Deũ esse credidit, qui sibi apud Isaiam propriam dicit peccatorum remissionem. Ego, inquit, sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me. Fortè Ioãnem audierat dicentẽ: Ecce qui tollit peccata mundi, aut ab ipso Domino audiuit illud quod proximè habitum est ex Matthæo: *Venite ad me omnes onerati, & ego reficiam vos.* Secundò, in hac muliere obseruanda est pœnitentia ipsius, veracitas & perfectio, quæ in eo ostenditur, quod præ nimio remissionis peccatorum consequendæ desiderio nihil cunctata, & neminem verita, super conuiuantes ingressa sit; quòd prę summa verecundia & humilitate retro stabat iuxta pedes Domini, quòd præ E doloris magnitudine, & per detestationem peccatorum largiter adeò fleuit, vt lacrymis etiam rigaret pedes Domini, quòd præ nimia erga Dominum charitate, & effectus pietate, capillis capitis sui terserit eius pedes, eósque ex via puluerulẽtos osculata sit, atque vnguento pretioso, quo capita vngi solitum erat, vnxerit, plusquam humano modo eum honorans, qui plusquam homo erat. Postremùm, quòd illis omnibus in obsequium Christi & pœnitentiæ suæ declarationẽ vsa sit; quibus prius abusa erat ad seruitiũ peccati & carnis. Hęc enim est viuæ pœnitentiæ vis, vt qui gratia diuina commouente, peccati aculeum sentiens, nullo humano pudore retardatur, quin mox posita omni dilatione accedat eum, à quo sperat conscientiæ conso

peccatricis virtutes.

Isaia 34

Ioannis 1

Matt. 11

consolationem, & tamen apud hunc de peccatorum A suorum fœditate erubescens, omnẽ humilitatem præ se ferat. lacrymis dolorem testetur, piissimo affectu erga Deum commoueatur, à quo expectat peccatorum remissionem, denique iuxta Apostoli præceptum, sicut exhibuit membra sua seruire immunditiæ & iniquitati, ita eadem exhibeat seruire iustitiæ in sanctificationem. Circa literæ autem verba sciendum, quòd alabastrum, dictio Græca, significat vas vnguentarium, factũ ex alabastrite lapide marmorei generis, quẽ lapidem etiam onychen vocari, & cauari ad vasa vnguentaria, author est Plinius lib. 36. qui lapidem quidẽ vocat alabastritẽ: ipsũ verò vas ex lapide factum, alabastrum, qualia vascula seruãdis vnguentis idonea B esse scribit lib. 13. ca. 11. Dicitur autem alabastrum, ab a priuatiua particula, & verbo λαβεῖν, apprehendere, interposita per pleonasmum litera β, quòd ob læuorem comprehendi nõ possit. Sic autem dictum est alabastrum vnguenti, sicut Horatius dixit: *Nardi paruus onyx*; vt annotauit quidam in Matthæum. Quia autem dicitur, quod stãs cœpit lacrymis rigare, conijcere licet triclinium more veterum in edito fuisse, ita vt stans tetigerit pedes Iesu. Caietanus verò intelligit hac locutione significari fletus magnitudinẽ, videlicet quòd in tantum proruperit fletum, vt priusquam seipsã C inclinaret, & cùm adhuc staret, cœperit lacrymis rigare pedes eius, quos plenius rigauit prostrata. Notandum tamen Græcè non esse participium præsens, stans, sed præteritum στᾶσα, vt Græca sic verti possint: cùm attulisset alabastrum vnguenti, & stetisset iuxta pedes eius retro flens, cœpit rigare, &c. Nam Græca habent etiam κλαίουσα, flens. Itaque non est necesse intelligere quòd stando cœperit rigare. Non est autem existimandum tantam fuisse lacrymarum copiam, vt potuerint pedes Christi lauari veluti in situla, sed tantas fuisse lacrymas, vt per eas pedes Domini sint multum humectati, vt maiores sordes ablui potuerint. Vnde dicitur, quòd rigauerit pedes Iesu, non quòd lauerit. D Porrò vnguenti preciositas quo hæc mulier est vsa, ex vasis preciositate colligi potest. Solet enim vulgare & vile vnguentum reponi in vasis vilioribus, preciosum in preciosis. Hinc ergo etiam colligi satis potest non fuisse hanc mulierem plebeiam, vt aliqui putant.

VIDENS AVTEM PHARISÆVS QVI VOCAVERAT EVM, AIT INTRA SE DICENS: HIC SI ESSET. &c.] Quemadmodum in muliere ista peccatrice declaratur exemplum & vis viuę pœnitentiæ, ita in hoc Pharisęo cognoscere licet supercilij Pharisaici arrogantiam, qua Pharisæi sibi de iustitia placentes, peccatores fastidiebant & contemnebant. Cùm enim hic Pharisæus E fauere debuisset mulieri tanto affectu se ingerẽti, tanta modestia se deijcienti, tot indicijs testanti vitæ prioris pœnitudinem, cúmque amare debuisset Domini mansuetudinem nullum hominẽ à se repellentis, prouocatur contrà ad vtriusque calumniam & condemnationem, mulierem quidẽ adhuc condemnans esse peccatricem, Iesum verò iudicans non esse prophetam qualis ab omnibus habebatur, quod videretur nescire quæ & qualis esset mulier quæ illum tangeret, nimirum quia ex suo ingenio iudicãs Dominum, putabat illum nõ admissurum mulieris huius contactum, si sciuisset qualis fuisset. Existimabant enim Pharisæi virum iustũ contaminari colloquio & contactu peccatoris. Vide autem iudicij huius multam iniquitatem, prodeuntis ex falsa opinione mentem pręoccupante. Quomodo enim contactus peccatoris iustum contaminabat, cùm omnis immunditia spiritualis à volũtate sola cõtrahatur? Quomodo autem peccatrix hæc habenda erat, quæ tot ostendit pœnitentiæ non vulgaris signa? Et vt detur peccatoris contactum iustum contaminare, & hanc adhuc habendam peccatricem, quomodo huius cõtactus Iesum contaminare potuisset, qui cõtactu suo omnes immunditias & morbos depellere & curare potuit? Quomodo ideo non videtur propheta, quia non videtur scire qualis esset mulier quæ tangit ipsum? An prophetæ est omnium hominum scire mentem, & discernere posse omnes bonos & malos? Non enim omnes prophetę omnia occulta cognoscunt, sed quantum illis à Deo conceditur. Quomodo autẽ ideo non videtur scire qualis sit mulier, quia admittit contactum? Nã contrà quia admittit mulieris huius portentosã & inauditam continẽdi se rationem, nec turbatur nouitate rei & lacrymarum profusione, declarat se scire quę & qualis sit, quidve petitũ venerat. Nõ ergo quia peccatrix erat, aut ipsa nõ accedere, aut à Domino repelli debuit: sed contrà quia peccatrix erat, ideo & Dominus non sanorum, sed ægrotorum medicus, contactum eius admittendum iudicauit, & illa se ob id Iesum contingere debere putauit, vt eius contactu peccatrix esse desisteret.

ET RESPONDENS IESVS DIXIT AD ILLVM: SIMON, HABEO TIBI ALIQVID DICERE. &c.] Vide iam tertio loco mirabilẽ Domini in respondendo prudentiam. Quia enim Pharisæus in corde suo illum iudicauit non esse prophetam, Dominus quò certissimo argumento declararet se esse prophetam, respondit ad tacitã illius cogitationem. Et quoniam iudicabat Pharisæus, nõ admittendam peccatricem ad contactũ, Dominus contrà ostendit ęquius à se illam admitti, quàm passus est se à Pharisæo ad conuiuium suscipi, cùm vterque illi esset debitor, vterque illius misericordia indigens, sed hæc plura & maiora dilectionis signa exhiberet. Rursum quoniam iudicabat Pharisæus mulierem esse peccatricem, Dominus contrà ostendit illam magis iustificatã Pharisæo. Itaque & suam admissionem iustam esse ostendit, & mulierem ab iniquo iudicio liberat, & Pharisaicæ superbiæ medetur, indicãs illum quoque peccatorem esse, & venia indigere, & longè in dilectione superari à muliere quam præ se contemnebat. Reprehensurus autem Dominus Pharisæum qui ipsum inuitauerat, non mox illum inuehitur, sed hospiti suo ciuiliter deferens, prius dicendi potestatem postulans, paradigma deinde proponit, sub quo re quę gerebatur expressa, ipsemet Pharisæus sententiam pronuncians, & seipsũ condemnaret, & Iesum ac mulierem absolueret. Qua in re exemplum ciuilitatis etiam viris Ecclesiasticis non negligendæ Dominus reliquit, simúlque docuit conducere nonnunquam, vt quis alium reprehẽsurus sub similitudine aliqua ipsã rem tegens extorqueat ab illo sentẽtiam, qua deinde ex proprio illum ore conuincat. Est autem parabola aperta satis, nisi quòd nomen fœneratoris hic magis accipi debet simpliciter pro mutuatore vel creditore, quemadmodum sæpe in scri-

piuris

pturis verbum fœnerari. Græca enim dictio *δανείζειν* vtrũq; significat, & eum qui mutuat ad vsuram, & qui sine vsura: sicut *δανείζω* verbum significat & ad vsuram, & sine vsura mutuare. Magis autem hic cõuenit nomen creditoris, quia de beneficio remissionis debiti agitur, quale non solent fœneratores suis debitoribus conferre. Deinde vbi nos habemus verbum præsentis temporis, diligit, Græcè est verbum futurum *ἀγαπήσει* diliget, vt sit sensus: Ergo vter horum eum plus diliget? Nam, quis, hic pro vter positũ est. Porro denarius genus nummt Romani est æquiualentis drachmæ Atticæ, secundum Budæum: secundum verò Robertum, paulò plus valentis, vt suo loco dicetur. In applicatione autem parabolæ, Domi-B nus significat se esse similem illi creditori de quo parabola, qui veluti duos debitores habuit, Simonem scilicet & Mariam: quorum hæc plus dilexit Dominum, quòd maius debitum agnosceret, & sibi remitti postularet: ille verò minus, quòd minus debitum suum esse putaret. Dominus tamen parabolã, quatenus ad se spectat, humilitatis causa nõ apertè attingit, sed tãtùm indicat se vtriusque veluti creditorem esse: apertè autẽ & eleganter ostẽdit maiorem dilectionẽ peccatricis quàm pharisæi, idque tribus pulcherrimis oppositionibus, quarum prima est: *Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit.* Vbi antithesis cõsistit in aqua, simplici scilicet & communi, & la-C crymis. Deinde vis est in eo quòd non dicat, aqua pedes meos non abluisti, sed, nec dedisti eam, vt per tuos vel meos pedes mei lauari possent: vis item in eo quòd dicit, capillis suis tersit, re scilicet cuius ornatum maximè quærunt mulieres, & quàm minimè sustinent fœdari. Secũda antithesis est: *Osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos.* Vbi antithesis consistit in osculatione pedum, & osculo propriè dicto, quod est oris basium, quod apud Iudæos vulgare erat amicitiæ signum. Deinde oppositio quædam significatur in eo quòd dicitur, *non cessauit osculari*: significat enim illud ne vnum quidem D dedisse osculum ori, cùm hæc frequentia oscula pedibus infixerit. Quidam autem Latini codices habent deprauatè, hæc autem ex quo intrauit, cùm Græci codices habeant omnes *εἰσῆλθον* & Latini codices antiquissimi scripti, & impressi emendatiores, intraui. Verùm scriptor aliquis offensus sensu, primam personam in tertiam mutauit. Nam videtur incommodum habere sensum, quòd peccatrix non cessauerit osculari pedes Iesu, ex quo ipse intrauisset, cùm tempus aliquod medium fuerit inter ingressum Christi & peccatricis. Sed ideo videtur Dominus dixisse, *ex quo intraui*, vt significaret mulierem, post perceptum Domini introitum, mox sine omni dilatio-E ne accessisse ad oscula pedum; & introitum Domini in ædes Pharisæi extraneam mulierem honorasse suis osculis, quem Pharisæus suis osculis, honorare debuisset. Tertia antithesis est: *Oleo caput meum non vnxisti*, &c. vbi oppositio duplex est, inter oleum scilicet simplex & vnguentum, quod non simplex est oleum, sed oleum odoriferum, & vt in plurimum diuersorum odorum commistione confectum. Et inter caput & pedes. Notãdum & illud, quòd ad contemplandam mulierem vocat Simonem, dicens: *Vides hanc mulie-*

A *rem*, quasi dicat: Non poteris hãc velut adhuc peccatricem auersari, & indignam meo cõtactu censere, si eã probe contemplatus fueris, imo te lõgè ab ea superari inuenies, si cõferas tua in me officia cũ eius officiis. Vidésne lacrymis oppletã, sparsis capillis, prodigam vnguenti sui, prodigã osculorũ, ac toto corporis habitu pœnitentis imaginẽ præ se ferentem? quomodo ergo vt peccatricem aspernaris? Vidésne quot indicia suũ in me amorem testetur, ac tuum amorem quantopere superet? quomodo ergo meo contactu indignam censes, qui te non indignũ putas me hospitẽ habere?

PROPTER QVOD DICO TIBI, REMITTVNTVR EI PECCATA MVLTA, B QVONIAM, &c.] Circa hanc Domini conclusionem duplex occurrit difficultas non parua. Primò enim applicatio parabolæ videtur exigere cõclusionem inuersam, hanc scilicet, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam in parabola dictum est, maiorem dilectionem consequi debere in eo cui maius debitũ remissum est. Hic verò in applicatione dicitur, remissionem magni debiti consequi dilectionis magnitudinem: rursumque in sequenti sentẽtia quæ huic opponitur, significatur dilectio consequi remissionem. Nõ enim dicitur, qui autẽ minus diligit, minus ei remittitur, sed, *cui minus dimittitur, minus diligit.* Deinde quomodo ideo remittuntur ei peccata quia dilexit, cũ remissio peccatorũ sit C gratuita, nec possit obtineri humano merito? Quomodo itẽ dicitur hæc per dilectionẽ cõsecuta peccatorum remissionem, cùm mox postea fidei tribuatur peccatorum remissio? dicitur enim: *Fides tua te saluam fecit.* Itaque & de veritate sententiæ est quæstio, & de conuenientia eius cum parabola. Est autem his temporibus de dilectione Dei, quomodo se habet ad iustificationem hominis, hoc est remissionem peccatorum, duplex error natus: quorum alter manifestè refellitur per hanc sententiam, sed videtur iuuari per parabolam, alter contrà refellitur per parabolam, & probari videtur posse per hanc conclusionem. Nam D Bucerus cum suis dicens iustificationem hominis non cõsistere in infusa aliqua homini iustitia, sed in sola imputatione meritorũ Christi per fidem, asserit dilectionem sequi iustificationem tanquã affectũ eius. Cui sententiæ patrocinari videtur parabola, repugnat autem hæc conclusio à Domino illata. Pighius verò in libro de controuersiis, contendit dilectionem Dei se habere ad iustificationem, tanquam dispositionẽ proximam, quã mox consequatur in homine iustificatio. quę sententia videtur posse probari per hanc Domini conclusionem, sed rapugoat parabolæ qua Dominus vsus est. Non dissimilis sunt sententiæ hodie quidam doctores, asserentes charitatem, (quam ex Augu-E stino nihil aliud esse volunt quàm bonã voluntatẽ) præcedere remissionem peccatorum, quam nõ nisi per sacramenta conferri volunt. Secundùm quos nulla est difficultas in hac Domini sententia. Ecclesiastica verò doctrina communis habet, quòd iustificatio non sit motus diuersus ab infusione gratiæ diuinæ, quæ est charitas, vel saltẽ nõ est sine charitate, ita vt charitas neque se habeat vt affectus consequens iustificationem; neque vt dispositio præcedens: sed sit iustificationis causa formalis, sic in ea se habens, quomodo caliditas in calefactione. Hoc ipso enim quis est iustifica-

Dilectio quomodo se habeat ad iustificationẽ.

tus, quo illi per fidem infusa est charitas Dei ex merito Christi. Quod ergo attinet ad veritatem huius conclusionis, dupliciter respóderi solet. Nã quidam intelligunt hic Dominum loqui de plena & perfecta peccatorum remissione, qua scilicet peccata remissa quo ad culpam remittuntur etiam quoad pœnam omnem. Remissionem autem pœnæ meretur dilectio magna. Alij verò intelligunt etiam hanc sententiam de remissione culpæ, & hanc tribui dilectioni tanquam causæ, non quia meritoria sit, aut disponens ad remissionem, sed quia perficit eam tanquã causa formalis, vt sic dictum sit; *remittuntur ei peccata quoniam dilexit*; quomodo diceremus, aqua desijt esse frigida, quia facta est calida. Itaque secundùm priorem intelli- B gentiam, sermo est de dilectione quæ cõsequitur iustificationem: secundum posteriorem, sermo est de dilectione quæ infunditur in ipsa iustificatione. Quod verò attinet ad huius conclusionis cõgruentiam cum parabolæ exigẽtia, doctè respondet Caietanus, potuisse quidem Dominum etiam inferre; quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam vtrúque verum est, & quòd remissio peccatorũ multorũ sit causa multæ dilectionis, & quòd magna dilectio sit causa remissionis multorum peccatorũ: sed dilectio tãquam causa perficiens remissionem, remissio verò tanquã causa disponẽs, & prouocans dilectionem. Prouocamur enim ad amandum eum quem cõsideramus benignitate sua nobis remittere de- C bita nostra. Quoniam ergo in materia remissionis hæc duo sese conuertibiliter cõsequuntur, vtrumque inferri potuit, imò vtrunque Dominus intulit. Nam in priori sententia dilectionem causam facit remissionis: in secunda verò; *cui autem remittitur*; remissionem facit causam dilectionis. Et quanquã parabola videbatur exigere vt inferretur; quoniam remittũtur ei peccata multa, ideo dilexit multum, maluit tamẽ Dominus inuersam facere conclusionem, vt ostẽderet, similitudinem de remissione debitarum pecuniarum nõ per omnia coincidere cum remissione peccatorum. Remissionem enim debitarum pecuniarũ amor non D perficit, sed eam tantùm cõsequitur ex nostra voluntate. Remissio verò peccati non perficitur sine dilectione, & dilectionem ipsam auget & prouocat. Itaque ad hoc solùm adhibita est à Saluatore parabola illa de duobus debitoribus, vt ostenderet etiam in remissione peccati, esse maiorem dilectionem, vbi est maioris debiti remissio: minorem verò, vbi est minoris debiti remissio: nõ autem ad hoc vt significaret dilectionem vtrobique eodem sese modo habere. Sciendum autem, quòd si secundum priorem intelligẽtiam sit hic sermo de remissione pœnæ, optimè conuenit verbum præsentis temporis, *remittuntur*: si verò remissione culpæ intelligatur, verbũ, *remittuntur*, pro præ- E terito accipi debet, remissa sunt, quomodo & Græca habent. Nam *ἀφέωνται* est præteriti temporis, de quo dictum circa caput Concordiæ 32. Et præstat de vtraque remissione complexim accipere, vt dilectioni hic ideo tribuatur remissio, tanquam causæ, quia ad eam concurrit & tanquam causa perficiens, & tanquam meritoria. Tollit enim inimicitiam inter Deum & homines, tollit & pœnæ reatum ex iustitia debitum pro commissis peccatis. Sic 1. Petri 4. Charitas operit multitudinem peccatorum. Et Prou. 10. vniuersa delicta ope-

Accommodatio conclusionis.

A rit charitas. Sunt autem, qui quò tollant difficultates quæ sunt circa veritatem & illationem huius sententiæ, aliquid putant subintelligẽdum in hac sententia, hoc modo: Remittuntur ei peccata multa, vnde factum est quoniam, pro quòd, dilexit multum. Alij sic: Remittuntur ei peccata multa. quòd hinc constat, quia dilexit multũ. Sed hæ interpretationes nimis sunt violentæ, vnde prædicta expositio scripturis etiam alijs conueniens, potius sequenda est. Potest autẽ explicatione parabolæ ad propositum Saluatoris fieri hoc modo: quemadmodum Simon tuo iudicio debitorum debitorum ille merito magis dilecturus est creditorẽ cui maius debitum remissum est: ita in peccatricẽ B hac & te vsu venit. Hæc enim mulier, quoniam multum se debere existimauit, maiorem gratiam à me expectauit, & ob id etiam multũ me dilexit, quemadmodum indicijs multis declarauit. Tu verò, qui minus te debere existimasti, gratia minore te putasti indigere, & ob id minus etiam diligis. Propter quod dico tibi, huic quidem remittuntur multa peccata, eo quòd multum dilexerit: tibi verò, quia parum diligis, parum etiam remittitur. Hac explicatione & ostenditur quomodo parabola proposito deseruiat, & dispellitur obscuritas quæ est in illatione Domini. Cùm enim inferendum fuisset, plus debentem plus diligere, & plus diligenti plus remitti: & contrà, parum debere se agnoscentem, ac parum remissionem requiren- C tem, parum diligere, & parum diligenti, parum remitti, Dominus, vel Euangelista, breuitati studẽs multa omisit, & in priori quidem parte conclusionis tãtùm dicit, plus diligenti plus remitti, tacens vnde plus dilexit: in secunda verò parte tãtùm dicit, vnde parua dilectio illa in Simone sit nata, nimirũ quia parum remitti sibi postulauit, tacens illam dilectionis tenuitatem causam esse remissionis exiguæ. Ex illa autẽ explicatione patet quomodo intelligenda sit illa sententia. *Cui autem minus dimittitur, minus diligit*; circa quam variæ alioqui oriuntur quæstiones, nempe quomodo veritas illius sententiæ constet cũ eo quod D Ioãnes Baptista multum Deum dilexerit, cùm tamen parum sit ei remissum, vt qui parum peccauerit; & aliæ similes quæstiones aliquot. Non enim Dominũ hic voluit generalem proferre sententiam, sed Simonem aliosque ei similes notare voluit, quòd quia parum sibi remittendum putarent, parum etiam diligerent eum à quo vel per quem remissionem expectabãt. Notaturus autem Dominus Simonem, in tertia loquitur persona, ei vtilitatis causa hospiti suo deferens, nec acerbius inuehens in eum quem videbat nõ omnino malum. Itaque sensus est: Tu qui parum tibi remittẽdum putas, ob id parum etiam diligis: & quia parum diligis, parum etiam remittitur tibi. Quòd si E autem placet sententiam hanc accipere velut vniuersalem, oportet intelligere vt in plurimum sic fieri, vt qui pauca admisit peccata, & minori indulgentia opus habet, minus etiã diligat, segniúsque ad Deum conuertatur, & conuersus frigidius Deo seruiat. Aut secundum Caietanum intelligẽdum, eum cui minus dimittitur, minus etiã diligere, quantum attinet ad beneficium remissionis, quamuis ex alia causa possit magis diligere. Et tamen nonnunquam, imò frequẽter fit, vt generosus animus plus diligat propter exiguam veniam, quàm alius ob magnã. Proinde prima loci huius explicatio

eaplicatio & minus baber difficulcatis,& magis A
conuenit proposito Domini. Porrò occasione pa
rabolæ Domini potest hic moueri quæstio tracta
ta à D. Thoma in secunda secúdæ quęst 206. art
2. Vtrum ad amandum Deum & gratias agendum
ei plus teneatur innocens,an pœnités.Cuius quę
stionis solutio patet ex his quę scribit D. August.
lib.2.Confes.cap.7.Gratiæ tuæ inquit, deputo &
misericordiæ tuæ,quòd peccata mea tanquá gla
ciem soluisti,gratiæ tuæ deputo,& quæcunq; non
feci mala.Quid enim non facere potui,qui etiam
gratuitum facinus amaui?Et omnia mihi dimissa
esse fateor,& quæ mea spóte feci mala, & quæ te
duce non feci.Quis est hominum qui suam cogi-
tans infirmitatem,audet viribus suis tribuere ca-
stitatem atque innocentiam suam vt minus amet B
te,quasi minus ei necessaria fuerit misericordia
tua,qua donas peccata cõuersis ad te? Quis enim
vocatus à te,secutus est vocem tuam & vitauit ea
quæ me de meipso recordantem & fatentẽ legit,
non me derideat ab eo medico ægrum sanari
à quo sibi præstitum est vt non ægrotaret,vel po-
tius vt minus ægrotaret?Et ideo te tantúdé, imò
verò amplius diligat,quia per quem me videt tan
tis peccatorum meorũ languoribus exui, per eum
se videt tantis peccatorum languoribus nõ impli
cari.Hæc ille.

DIXIT AVTEM AD ILLAM: REMIT
TVNTVR TIBI PECCATA. ET COEPE
RVNT QVI SIMVL ACCVMBEBANT,&c.
Tempus erat vt Dominus postquam admonuerat
& correxerat Pharisæũ,iam consolaretur mulie C
rem.Dixit ergo ad illam *Remittuntur* (vel remissa
sunt) *tibi peccata*. Absolutè dicit, *peccata*, nec iam
addit,multa,significare volens omnia ei simul re-
mitti peccata.Non enim alia condonat Deus,alia
reseruat,sed semel condonat omnia,nihil prioris
vitæ imputans ex animo pœnitenti.Nam quòd
prius dixit, *remittuntur ei peccata multa*, non ideo
dixit multa, quasi non omnia: sed quòd omnia
quæ ei remittebantur,essent multa.Cùm autem
ita verba sua Dominus hic rursũ,quemadmodũ
dum cùm remitteret peccata paralytici,tempera
ret,vt apertè non significarent ipsum sibi potesta
tem remittendi peccata vendicare,tamen rursum D
Pharisæi qui simul cum Domino accumbebant,
calumniari cœperunt Dominum,& tacitis apud
se cogitationibus obmurmurare:dicentes, Quis
est hic,qui tantam sibi sumit autoritaté,vt etiam
peccata remittat,quod nemo prophetarum sibi
vendicauit,cùm sit soli Deo proprium,qui solus
potest mundum facere de immundo conceptum
semine?Posset tamen cum Caietano accipi istud
dictum non calumniosè,sed admiratiuè,à disci-
pulis potissimum,qui fortè in conuiuio aderant,
vt sit sensus:Oportet hunc esse magnum aliqué,
qui non solùm tollit morbos corporis,sed etiam
peccata,morbos animi.Sed probabilius est calum E
niosam fuisse hanc cogitationem. Virtus autem&
põdus autoritatis Christi in eo relucet,quòd Pha
risæi isti,sicut & suprà Simon Pharisæus,etsi facta
Christi condemnarent, tamen intra se condem-
nant,nihil audentes contrà eum apertè dicere,
quanquam sermo Gręcus ἐν ἑαυτοῖς anceps sit. Ac
cipi enim potest,intra sese,vt cogitarint: aut inter
sese,vt collocuti sint: sed frequenter Euangelistæ
illud, ἐν ἑαυτοῖς, vsurpant pro intra se,vt cùm dici
tur. Quo cognito Iesus spiritu suo quia sic cogita

rent intra se: est ἐν ἑαυτοῖς. Cùm autem Dominus
horũ cognosceret cogitationes,& mulier adhuc
hæreret in vestigiis Christi,expectans quid ab eo Mar 5.
facere preciperetur,rursus Dominus illam allo-
quitur,magis eius animũ confirmans,& pro mœ
sta lætam remittens domum *Fides* (inquit) *tua te*
saluam fecit.Vade in pace. Quibus verbis inuidiam
illorum contra se minuere voluit,dum non se,sed
fidem illius salutis causam facit: & simul docere,
quæ sit fidei vis,vt sic ad fidem & alii inuitaren-
tur.Et quidem frequenter curationem morborũ
corporaliũ fidei Dominus tribuit,hic verò etiam
sanitatem animæ,eidem fidei tribuit,eisdem hic
vsus verbis quibus priùs ad curatam à se mulie-
rem à profluuio sanguinis: significans,scilicet ad
vtramque curationem fidem similiter concurre
re.Fides autem quæ dicitur saluam fecisse hanc
mulierem,est,qua credidit Iesum esse Christũ,&
eum qui possit tollere peccata,simul cum fiducia
consequendæ remissionis ab eo. Ergo cùm huius-
modi fides etiam spem in se includat,& suprà no
minus remissa dixerit peccata propter dilectioné,
docemur hic remissionem peccatorũ nõ fieri,nisi
concurrant fides,spes,& charitas,hoc est,non fit
nisi per fidem quæ per dilectionem operatur,qua
lis fortè fides nõ erat necessaria in assequenda sa
nitate corporali.Cùm autem priùs dilectioni Do
minus remissionem tribuerit,quòd sic proposi-
tum exigeret propter assumptam parabolam: hic
iam eam tribuit fidei,propterea quòd hæc omnis
salutis sit origo,vt pote ex qua spes & charitas
procedũt. Item ideo hic tribuitur fidei,quòd hæc
opponitur infidelitati eorum qui intra se cogita
bant: *Quis est hic qui etiam peccata dimittit*?Quod au
tem dicitur: *Vade in pace*; quem habeat sensum
dictum est in cap.34.Est enim Hebraismus,hunc
habens sensum: vade iam animo consistens tran-
quillo,quæ ob peccata tua fuisti multum solicita,
& multo dolore sauciata.Theophylactus autem,
quia Græca habent, πορεύου εἰς εἰρήνην, hoc est ad
verbum,Vade in pacem,vel ad pacem; intelligit
hic post remissionem peccatorum,præcipi opera
tionem boni & iustitiæ per pacem significatæ se-
cundùm eum vt sit sensus,Vade in pacem vel iu-
stitiam,hoc est,fac ea quæ ad pacem Dei te ducũt,
& quæ te Deo concilient. Verum Græcis nonnun
quam εἰς pro ἐν ponitur, vt Marci 2. καὶ ἠκούσθη
ὅτι εἰς οἶκόν ἐστι, & auditũ est quòd in domo esset. Sic
& suprà,Pharisæi spreuerunt cõsiliũ Dei in semet
ipsis,Græcè est εἰς ἑαυτούς,pro ἐν ἑαυτοῖς.Porrò quòd Moralis
ad moralem pertinet doctrinam,obseruandũ hic expositio.
primò,in hac historia proponi nobis in exem-
plum duo genera hominum.Christo obsequium
dilectionis exhibentium: videlicet quod quidam,
quoniam minus agnoscunt se peccasse, aut quia
etiam minus peccauerunt,minorem etiam dile-
ctionem opere declarant: alii verò, vbi grauia &
manifesta sua peccata cognouerunt,eaque sibi re
missa esse confidunt,feruentioris charitatis argu
menta ædũt,superátes mox eos qui priores Chri
stum receperunt. Secundò obseruandum,in hoc
conuiuio personas tres fuisse: inter quas admirá
dum quoddam iudicium velut in foro quodam
peractum est. Fuit enim Pharisæus sese iustificans,
& peccatricem mulieré condemnans. Fuit & mu
lier peccatrix,nihil aliud quàm reum se esse om
nibus modis agnoscens. Fuit & Christus, qui in
ter has duas personas iudicem agens, hanc qui-

dein penitus absoluit, illum verò pro hac cōdem- A
nat, longè alia declarans esse diuina iudicia quam erant Pharisaica. In qua Christi māsuetudine docentur omnes, & potissimum Episcopi ac pastores Euangelici, quanta cū mansuetudine debeant suscipere ex animo pœnitentes, eosque fouere ac consolari. In condemnato autem Pharisæo docētur hi qui sibi minus conscij sunt peccatorum, non aspernari peccatores, cum meminisse debeāt & se quoque Dei gratia opus habere, & facilè futurum vt illi Dei gratia conuersi, ipsorum vincāt dilectionem & tarditatem. In peccatrice verò do- B
centur quotquot sibi malè conscij sunt etiam de quamtumuis multis & magnis criminibus, qua ratione possint peccatorū suorum remissionē & conscientię tranquillitatem consequi, nimirum si ad Christū veniant, idque posito omni humano pudore & dilatione, sed tamen verecundantes de admissis peccatis, lacrymis ac gemitibus dolorem testantes, ac piis officiis dilectionem in Christum declarantes, si cùm priùs cōtra pedes Domini ste- C
terunt, iam incipiant stare retro secus pedes Domini, parati scilicet vestigia eius insequi, si indignos se iudicātes qui caput Christi osculētur, hoc est, qui diuinitatis eius mysteriis fiant participes, pedes eius osculentur, hoc est, incarnationē eius pro nobis factam admirentur, atque eius contemplatione sese reficiant: si denique vnguēto bonorum operum Christum vngant: quod tum singulariter fit, cùm pauperibus Christi nomine bene fit, qui sibi factum deputat, quicquid vni ex minimis eius fit. Quod verò ad allegoriam attinet, in duobus his qui Christo obsequium impenderūt, duo populi significati rectè secundū Ambrosium & Gregorium intelliguntur, Iudaicus scilicet & Gentilis, idque eo magis, quòd parabola illa de duobus debitoribus Dominus hic vsus est. Iudaicus enim populus inuitauerat ad se Christū, multis seculis clamitans: Veni Domine, noli tardare. Verùm vbi venit, nec ipsi receperunt eum, sicuti oportuit, freti persuasione falsa sanctimoniæ ex obseruatione legis concepta, & aliis salutem oblatā amplecti volentibus obstrepuerunt. Dū enim conātur suam statuere iustitiam, iustitiæ Dei non sunt subiecti. At verò gentium populus, ad quem non venerat Iesus, quum esset præter idololatriā omni vitiorum generi deditus, nec vllam haberet fiduciam ex suis operibus, sed sibi penitus displiceret, vbi cognouit de Iesu, velut irrupit ad eum, idque in domo Pharisæi, hoc est in domo legis & prophetarū, & fidei simplicitate ac charitatis ardore consecutus est peccatorū suorum remissionem, ac Dei donum, quod Iudæi vel spreuerunt, vel frigide amplexi sunt, studiis ardētissimis exosculatus est. Vide latius in Ambrosio & Gregorio. D. Bernardus doctè & piè explicat quid mysticè significetur triplici vnguento quod in Euangelio tribuitur Magdalenæ, nēpe quòd hic vnxit pedes, & quòd postea fudit super caput recumbentis, & quòd postremò præparauit toti corpori Christi iam sepulto, quòd sibi impendi ab ea noluit. Vide sermonem eius in festo beatæ Marię Magdalenę.

CVRATO DÆMONIACO CÆCO ET MVTO CONFVTANtur Pharisæi. Matth. 12. Marci 3. Lucæ 11.

CAPVT XLIX.

[b]T veniunt ad domū: & conuenit iterum turba, ita vt nō possent neque panē māducare. [a]Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus & mutus. [c]Et erat eiiciēs dæmoniū, & illud erat mutum. Et cùm eiecisset dæmonium, locutus est mutus, [a]& curauit eū, ita vt loqueretur & videret, [c]& admiratæ sunt, [a]& stupebāt oēs turbæ, & dicebāt: Nūquid hic est filius Dauid? [b]Et cùm audissent sui, exierunt tenere eum: dicebāt enim: Quoniā in furorē versus est. † Pharisæi autem [a]audientes [b]& Scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, ▷ dixerūt: [b]Quoniā Beelzebub habet, & quia in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. [a]Hic nō eiicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Iesus autem sciens cogitationes eorū, *[b] cōuocatis eis, in parabolis ◁ dixit eis: [b]Quomodo potest satanas satanam eiicere? ‖ Omne regnum diuisum cōtra se desolabitur: & omnis ciuitas vel domus diuisa contra se, non stabit: [sed] [c]domus supra domum cadet. [b]Et si satanas cōsurrexerit in semetipsum, [a]& si satanas satanā eiicit, aduersus se † [c]diuisus est. [c]Si autem & satanas in seipsum diuisus est, quomodo [a]ergo stabit regnū eius, [c]quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia? *[b] Non poterit stare, sed finem habet. ◁ Et si ergo in Beelzebub eiicio ‖ dæmones, filij vestri in quo eiiciunt? Ideò ipsi iudices vestri erunt. † Si autem ego in [a]spiritu [&] [c]digito Dei eiicio ▷ dæmones, igitur peruenit in vos regnum Dei. ‖ [c]Aut quomodo potest quisquam intrare in domū fortis, & vasa eius diripere, nisi priùs † alligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet? [c]Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Si autem fortior illo superueniēs, vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Qui non est mecum, contra me est: & qui nō † congregat mecū, ▷ spargit. [a]Ideo [b]amē [c]dico vobis, [b]quoniam ‖ [b]omnia dimittentur filiis hominum peccata & blasphemiæ [b]quibus blasphemauerint: [a]spiritus autē blasphemia nō remittetur. ‖ Et quicunque dixerit verbū contra filium hominis, remittetur ei: [c]qui autem [a]dixerit contra Spiritum sanctum [&] [b]blasphemauerit in Spiritum sanctum, ‖ [c]non remittetur ei] neque in hoc seculo, neque in futuro, [b]sed reus erit æterni delicti, quoniam dicebant: Spiritum immundum habet. ‖ [a]Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui cùm sitis mali? ex abundātia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines reddent

† c. Quidā autem ex eis.
▷ b dicebant
† c. Ipse autem. o. vt vidit
‖ b &
◁ b. dicebat.
‖ b. Et si regnū in se diuidatur, nō potest regnū illud stare. Et si domus super semetipsā dispertiatur, nō potest domus illa stare.
† b o. dispartitus.
‖ &
◁ c. Si autem
‖ c. o. dæmonia.
† c. o. Porro si
◁ c. o. dæmonia proiectio.
‖ b. Nemo potest vasa fortis ingressus domum diripere
† b alligerit
† c. o. colligit.
▷ c o dispergit.
‖ a. omne peccatum & blasphemia remittitur hominibus.
C. 12. 8.
‖ b, non habebit remissionē in æternū.
C. 6. 43

dent rationem de eo in diem iudicij. Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condẽnaberis. ᶜ*Et alij tentantes signum de cœlo quærebant ab eo.*ᵃ *Tunc respõderunt ei quidam de Scribis & Pharisæis, dicentes: Magister, volumus à te signum videre.*ᶜ *Turbis autem concurrentibus,* * ᵃ *respondens † cæpit dicere*ᵃ *illis.* ᶠ*Generatio*ᶜ *hæc generatio nequam est,*ᵃ *mala & adultera:* ᶠ*signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ.*ᶠ *Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis: ita erit & filius hominis generationi isti.*ᵃ *Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* ᶠ *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cũ generatione ◁ ista, & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, & ecce plus quã Ionas hic. Regina austri surget in iudicio cũ † viris generationis huius, & condẽnabunt ▷ illos, quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, & ecce plus quàm Salomon hic.*ᶜ *Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totũ corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint. Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarũ, erit lucidum totum,] & sicut lucerna fulgoris illuminabit te.* ᶠ*Cùm*ᵃ *autem*ᶠ *immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca † arida, quærens requiem, & ◁ non inuenit. Tunc dicit: Reuertar in domum meã vnde exiui. Et veniẽs, inuenit eam*ᵃ *vacantem, scopis mundatam*ᵃ *& ornatam.* ᶠ *Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & † intrantes habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus.*ᵃ *Sic erit & generationi huic pessimæ.*

† a. Qui
† a. ait
4.16 94
B a. 64.
◁ c. o. hac
c. o. Iona.
† a. generatione ista.
◁ a. omo
5.19.
B. 451.
c. a. 51.
4.6. 43.
† c. o. inaquosa.
◁ c. non inueniens dicit.
c. o. cum venerit
† c. o. ingressi.

EbT VENIVNT AD DOMVM, ET CONVENIT ITERVM TVRBA, ITA VT NON POSSENT, &c.] Imprimis hic rursum cõstituendus est ordo aliquot capitum sequentium. Itaque non licebat præcedentibus subiũgere quę vel apud Matthæum, vel apud Lucam post superiora sequuntur. Nam apud Matthæum quidẽ in principio cap. 12. narratur de reprehensione Pharisæorum, propterea quòd discipuli in sabbatho vellerent spicas; & rursum de altera eorundem, quòd in sabbatho Dominus sanasset manum aridam. Verum hæc duo contigisse ante habitum sermonem illum prolixum, qui dicitur sermo in mõte, supra ex Marco & Luca probatum est. Apud B Lucam verò in capite 8. sequenti sequitur, quomodo Christus circuierit ciuitates & castella, & quomodo cõgregata ad ipsum turba multa, proposuerit parabolam seminantis. At hanc parabolam ex Marco, & apertius ex Matthæo videtur proposuisse Dominus post curatum illum dęmoniacum, de quo Matth. 12. & disputationem quæ illius miraculi occasione habita est à Domino cõtra Pharisæos. Nam post hæc omnia quæ habẽtur in Matthæo, vsque ad finem capit. 12. sequitur in C principio cap. 13. In illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare. Et subiicitur parabola seminantis cum aliis multis. Quem eundem ordinem seruauit & Marcus. Ex quo Marco satis constat oportere, antequam alia quædam hic subiiciãtur, hoc loco inserere totam illam narrationem Matthæi, quæ est à medio cap. 12. vbi incipit commemorare miraculum curati dæmoniaci, vsque ad finem cap. 13. vt tunc deinceps subiũgatur missio duodecim Apostolorum, quã describit Matthęus cap. 10. Nam Marcus post descriptam electionem D duodecim Apostolorum in monte factam, subiũgit Christum venisse iterum in domum cum suis, & confutasse Pharisæos, calumniantes per virtutem dæmonis ipsũm pellere dæmones: ac deinde eundem narrationis ordinem cum Matthęo prosequitur, donec eò perueniat, vt dicat Dominum postquam circuisset castella, misisse Apostolos binos & binos, nisi quòd interponit curationẽ dæmoniaci in regione Gerasenorum, & mulieris hæmorrhoissæ, & resuscitationem filię archisynagogi, quæ omnia ante sermonem in monte, & electionem duodecim Apostolorum contigisse priùs ostensum est. Et alioqui etiam certum est totam illam narrationem Matthæi à medio cap. 12. vsq; ad finem 13. ponendam ante missionem apostolorum. Nam post reditum Apostolorum statim ea contigisse quæ Matthæus narrat capit. 14. euidẽtissimum est ex Marco & Luca, vt non possit cap. 14. Matthæi sic coniungi cum capite 13. vt nihil in medio sit inserendum ex Matthæo. Hoc autẽ miraculum curationis dæmoniaci, & disputatio hinc nata, scripta sunt à Luca capit. 11. etiam post missionem 70. discipulorum, sed sic, vt nullum significet ordinem vel tempus. Dicit enim: *Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum.* Non dicit autem; & post hæc erat, &c. Quare Lucę narratio nihil obstat huic nostro contextui. Nec putandum aliud esse miraculum de quo Lucas, & de quo Matthæus, quanquam ille dæmonium mutum tãtùm dicat, hic verò mutum & cæcum. Nam quæ sequuntur dicta à Pharisæis & à Christo, manifestè satis ostendunt vnum & idem esse miraculum. Vnde dæmoniacus iste, quem mutum dicit fuisse Lucas, diuersus est ab illo cuius meminit Matth. C capit. 9. in capit. Concordiæ 55. vt & ibi dictum est. Hic enim dæmoniacus, non tantùm mutus, sed & cæcus fuit. Chrysostomus verò etiam surdum fuisse intelligit. Nam dictio κωφὸς, quæ hoc loco est apud Matthæum & Lucam, Græcis & surdum significat & mutum. Sed pro muto debere hic accipi, patet satis manifestè ex eo quod dicitur: *Et cùm eiecisset dæmonium, locutus est mutus.* Quibus verbis etiam significatur, quòd cæcitas & sermonis impedimentum non fuerit D in hoc homine aut naturaliter, aut ex alio simili defectu, sed tantùm ex præsentia dæmonis, qui illi & oculorum vsum & linguæ sustulit, atque ob id dęmonium illud Lucas mutum vocat, quòd scilicet in homine illo non loqueretur & hominem illum mutũ fecisset. Tria ergo simul in hoc homine per petrata sunt miracula. Nam possessus à dęmone liberatur, cęcus videt, & mutus loquitur. Non enim ex parte tantùm Dominus curat, vt expulso dęmone, relinqueret ea impedimenta quæ oculis & linguę dęmon attulerat, sed ex-

pulso priùs dæmone simul etiam & impedimēta sustulit. Quo & ostensum est quomodo specialiter Dominus electos suos è dæmonis potestate liberet, qui quandiu ab illo possidentur, nec vidēt, nec audiunt, nec loquuntur quæ recta sunt, nimirum quòd expulso priùs dæmone, & lumen fidei aspicere eos facit, in laudes Dei tacentia priùs ora laxat. Porro obseruanda est triplex hominum diuersitas ab Euangelistis significata, quorum vna pars Dominum propter suam doctrinam & miracula est admirata, reliquæ verò duæ in Domino sunt scandalizatæ. Vulgus enim & turbæ quæ Iesum priùs familiariter non nouerant, nec scripturarum scientia aut opinione sanctitatis sibi placebant, admirabantur Dominum, & filium Dauid, hoc est, Messiam esse facile crediderunt. Cognati verò Christi (eos enim significat Marcus cùm dicit; *& cum audissent sui*; vbi pro sui, Græcè est οἱ παρ' αὐτοῦ id est, qui ex illius erant familia aut cognatione) ob familiaritatem quam cum ipso habuerant, nihil magnificum de ipso sentire valentes, quòd experti essent ipsum priùs communem vixisse vitam, & à reliquis nihil differentem, cùm audirent quæ de ipso nuntiabantur insolita esse, & supra modum humanarum virium, furore quodam & dæmone agi dixerunt, atque hinc fieri vt noua atque inaudita doceat & faciat. Itaque quoniam erant cognati, iuxta leges humanas putabant esse sui officij, vt mentis impotem & à spiritu quopiam arreptum cohiberent, metuentes fortè etiam ne rebus per Iesum nouatis, tota simul cognatio perderetur & profligaretur, cùm meritò hi Christum primùm suscipere debuissent, vt qui eius innocentiam à puero cognouissent, & eius gloria magnificè erant illustrandi & cohonestādi. Pharisæi similiter & Scribæ, quorum illi sibi placebant sanctitatis opinione, hi scripturarum intelligentia, & ipsi quoque, cùm primi debuissent agnouisse, vt cuius vita & doctrina omnis sancti tatis erat exemplum, & cui scripturæ testimonium perhibebant, contra Dominum inuidia sunt commoti, adeo vt non verērētur miraculum illud quod vulgus admirabatur, asscribere potestati dæmonis, grauius certè peccantes quàm cognati. Siquidem illi vulgari potius crassitudine peccabant, quàm impietate, quòd scilicet nihil præclari de Iesu ob familiaritatem sentire possent. Hi verò inuidia & odio excæcati dolebant suam gloriam Christi gloria obscurari. Et illi quidem non tam in miraculis offensi videntur, quàm in nouitate doctrinæ, quæ multos post se trahebat. Solent enim furiosi & amentes noua & insolita loqui, quæ nunquam didicerunt, & nouitate illa rudem plebem ad se trahere. Pharisæi verò & scribæ miracula apertissima calumniabātur, & quoniam negare non potuerunt quin humanis viribus maiora essent quæ Dominus fecit expellendo dæmones, nec tamen voluerunt diuinæ virtuti asscribere, dæmoniacæ virtuti attribuunt, asserentes eum potentem & insignem aliquem dæmonem habere, in quo, hoc est, per cuius virtutem eiiciat dæmones. His docemur duo maximè obstitisse, quo minus Christus ab omnibus agnosceretur, nempe quorundam cum Iesu familiaritatem in præcedentibus annis, & superbiam quorundam sibi placentium in sanctitate & scripturarum intelligentia, ac suam gloriam apud homines quærentium: quæ duo etiam omni

A tempore semper obstiterunt & obstant, quo minus egregius aliquis veritatis prædicator à quibusdam recipiatur, & in pretio sit. Docemur item in Christo, non debere eos qui Christum sequentes virtutis & perfectionis viam amplectuntur, ob hominum calumnias discedere à via semel arrepta. Nam & eos ferè duplices calumniæ consequuntur, similes duabus his calumniis quas hic Christo legimus irrogatas. Quidam enim eos velut insanos reputant, alij verò, qui B peiores sunt, eos calliditate quadam diabolica, nempe hypocrisi, vti clamitant. Qui enim contemptis rebus omnibus terrenis, atque ipsa tota vita cœlestem philosophiam toto pectore amplectuntur, insani videntur iis, quibus nihil sapit nisi terrenum, & caducum. Qui patrimonium infundit in vsus pauperum, insanit ei, qui vitæ præsidium in diuitiis collocauit. Qui ob Euangelium volens semet in exilium, paupertatem, cruciatus, ac mortem immittit, spe fœlicitatis ęternę, furit ei, qui post hanc vitam non credit esse vitam fœliciorem piis. Qui spernit principum ac populi honores, vt gloriam assequatur apud Deum, insanit his qui verè insa-C niunt, largitionibus, fraudibus, per fas nefasque regnum ac dignitates mox eripiendas ambientes. Rursum alij, qui huiusmodi opera negare non possunt in speciem esse bona, calumniari ea student, veluti sinistra intentione & hypocrisi diabolica fiant, dum nolunt illos videri & haberi se meliores. Porrò Marcus Scribas, qui Christum calumniabantur in principe dęmoniorum eiicere dęmonia, dicit ab Hierosolymis descendisse, siue significare volens hos pręcipuos fuisse Scribarum, quos ob insigniorem legis cognitionem oportuisset magis ex factis Iesu intellexisse illum esse Christum, ac sic horum impie-D tatem exaggerans, siue significans illos ob id è Hierusalem descendisse in Galilæam, vt populum quem audierant bene affici Iesu, & in magna multitudine illum sequi, ab eo auerterent. De Beelzebub autem, qui hic à Scribis vocatur princeps dęmoniorum, quidam absurdam habent sententiam. Existimant enim nomen hoc, quoad primā eius partem, nempe Beel, deriuatum à Belo patre Nini regis Assyriorum, à cuius imagine facta à filio creditur probabiliter orta idololatria, ac ea occasione factum putant, vt omnia idola ab illo Belo nomen sortirentur, quamuis pro diuersarū regionum varietate nomen illud ex parte sit mutatum, ita vt Babylonij dicerent Bel, alij Beel, alij E Baal. Sciendum enim quòd nomen hoc quod tam variè profertur, vnum sit, & purè Hebraicum, quod pro diuersitate punctorum nunc Beel, nūc Baal (quę vera est lectio) legitur, & significat propriè maritum vel Dominum, ideoque dij gentiū hoc nomine appellati sunt, quòd domini essent illarum gentium à quibus colebantur. Pro distinctione autem diuersorum idolorum quę colebantur ab aliis & aliis gentibus, huic nomini varia apponuntur, ita vt dicatur Baalphegor, vel Beelphegor, Deus scilicet Moabitarum, qui tamen in Numeris etiam absolutè dicitur Baal. Sic Baalberith, nomen idoli, Iudicum 9. Sic & Beelzebub, Deus erat Accaronitarum, vt patet ex primo Reg. capite quarto, interpretaturque hoc nomen, idolum muscæ. Nam zebub muscam significat. Itaque, vt inquit Hieronymus

Iudæi principem dæmoniorũ ex spurcissimi idoli appellabant vocabulo, qui recte musca dicitur, quia exterminat suauitatem olei. Nomen autem
Iudic. 10 Baal absolutè positum in scripturis, nonnunquam significat singulariter Deum Tyriorum & Sidoniorum, vt cùm in 3. & 4. lib. Regũ fit mentio de Baal, quem colebat Achab in gratiam vxoris suæ Iezabel, quæ fuit filia regis Sidoniorum. Nam, teste Iosepho, Baal erat Deus Tyriorum. Quod autem Lucas dicit: *Et alij tentantes, signum de cælo quærebant ab eo*; per præoccupationem dictum est ab eo. Ex Matthæo enim constat, quando à Domino signum tale quæsierint.

ᵃIESVS AVTEM SCIENS COGITATIONES EORVM, ᵇCONVOCATIS EIS, IN PARABOLIS DIXIT.] Quamuis Pharisæi & Scribæ de Domino non solùm malè cogitarent, sed etiam apud populũ calumniarẽtur, & dicerẽt in principe dæmoniorum eum eiicere dæmonia, dicitur tamẽ Dominus scire cogitationes eorum, & ipsis cogitationibus respondere, quia quod huiusmodi dicebant non aliundè sciuit quàm quia sciuit eorũ cogitationes: deinde quia perpendit quo animo hæc dicerent, nimirum vt populum auerterẽt ab ipso. Proinde quandoquidem calumnia hæc non in suam tantùm personã recidebat; sed & blasphemia erat in Deum, & ad
C populi subuersionem vergebat, non potuit Dominus eam silentio præterire, sed validis & variis rationibus calumniæ huius absurditatem ostẽdere voluit. Vtitur autem quatuor potissimũ rationibus, quę omnes penè à communibus & popularibus exemplis sunt desumptę. His enim apud populum veritas erat manifestius aperienda. Prima ergo ratio desumpta est ab experta frequenter & ab omnib⁹ cognita instabilitate regni, vel domus dissidiis & seditionibus diuisæ, habetq; hunc sensum, Experientia ipsa passim docet, omne regnũ, quamuis bene munitum ac firmum fuerit, mox collabi & desolari, si factionibus intestinis diuisum fuerit. Et quid de regno loquor? Adeò nihil
D est stabile vbi regnat seditio, vt nec ciuitas, nec priuata quidẽ domus diu consistere possit, si mutuis odiis inter se dissideant inhabitantes. Discordia enim & priuatum & publicum regnum mox destruitur. Si ergo, quemadmodum vos calumniamini, satanas satanã eiicit: consequitur dæmones inter sese seditionibus diuisos esse: quod si verum est, iam satanas ipse ea aget quæ ad proprij regni desolationem faciunt, cùm tamen ipse callidissimè & studiosissimè regnum suum confirmare ad laboret, cùm omnibus suis in hoc vnum conspirans, vt hominibus dominetur, eósque sibi subiectos detineat. Ex hac explicatione patet quomodo intelligi debeat illud quod pro incõueniẽti Dominus infert: quomodo ergo stabit regnum eius?
E Quoniam enim illud non videtur inconueniens, eo quòd Christus venerit ad destruendũ regnum diaboli, hinc videtur in illa ratione aliquid esse difficultatis, intelliguntq; quidam ideo inferri tanquam inconueniens, *non stabit regnum eius*: quòd regnũ diaboli debeat perstare ex parte vsque ad consummationem seculi. Nam hunc sensum indicat Hieronymus. Alij intelligunt nõ de regno quo diabolus hominibus dominatur, sed quo dominatur subiectis sibi dæmonibus. Alij rursũ intelligunt Dominum non velle inferre hic aliquid tã quam inconueniens, sed ex falsa Pharisęorum ca-

A lumnia, inferre id quod verum erat, nempe regnũ diaboli mox casurum. Sic enim intelligit quidã in Paraphra. & Diuus Augustinus sermone 11. de verbis Domini. Sed simplicius fuerit cum Theophylacto super Lucam intelligere, quemadmodũ prius est indicatum, vt Dominus pro inconuenienti intelligatur inferre, satanam ipsum suũ regnũ destruere velle, quod omnibus modis studet stabilire. Verùm contra hãc rationẽ obiici posset satanã eiicere satanam, non ob discordiam aliquã quæ inter eos esset, sed magis ob mutuã concordiã, vt hac ratione homines in errore aliquo vel pertraherent, vel detinerent: quomodo scribitur Appollinaris magus varia fecisse miracula, & in
B ter ea etiã demones eiecisse. Ad quod primò dici potest, hac sola ratione Dominũ nõ putasse se calumniæ Pharisæorum ita respondisse, vt nihil contrà obiici posset: vnde & alias subiungit rationes, quibus diluitur quod contra primam rationẽ obiici posset. Ostendit enim in sequentibus se nihil habere commune cũ satana, imò planè ab illo dissidere, vt non possit dici inter ipsum & dæmones quos expulit, esse aliquam collusionem. Secundò dicendum, Dominũ etiam hac ratione satisfecisse calumniæ Pharisęorum. Illi enim dixerunt Dominum non virtute cuiuslibet dæmonis, sed princi-
C pis dæmoniorum eiicere dæmonia, quo significabant contrarietatem quandam inter dæmones, & quòd superiorem inferiorẽ etiam inuitum expelleret. Si autem dæmones aliquando cedũnt dæmonibus ex collusione aliqua, nõ iam potestati cedũt inuiti, nec tam expelluntur quàm sponte exeũt, & ideò exeunt, vt eos quos possederant, & alios etiam plures firmius possideant, in errore aliquo firmiter detentos. Porrò quod hoc loco legimus apud Lucam: *& domus supra domum cadet*: gręcè est, *εἶκος ἐπὶ οἶκον πίπτει*. Præpositio autem ἐπὶ, ponitur & in præcedenti sententia: *Omne regnum in seipsum diuisum desolabitur*; vbi ea præpositio manifestè ponitur pro contra, sicut & apud Marcum,
D cùm legimus: *Si regnum in se diuidatur, non potest regnum illud stare. Et si domus super semetipsam dispartiatur*; in vtraque sentẽtia, pro in & super, est ἐπὶ, pro contra. Vnde sicut apud Marcum, super, apud nos pro contra accipiendum est: ita & apud Lucam, vt illorum verborum; *Domus supra domum cadet*: sit ille sensus, qui ex Marco colligitur apertè: *Domus si sit contra seipsam, cadet*.

ᶜET SI EGO IN BEELZEBVB EIICIO DAEMONES, FILII VESTRI IN QVO EIICIVNT?] Hæc secunda est ratio qua iam manifestius Pharisæos refellit, dum ostendit vnum idemq; opus in se calũniari eos quod in aliis laudarent, & diuinæ virtuti ascriberent, simul
E iam etiam significans vnde calumnia hæc proficiscebatur, nimirum quòd non ex ignorantia veritatis, sed ex sola malignitate & inuidia. Per filios Iudæorum dæmonia etiam eiicientes, quidam intelligunt Apostolos ex Iudæorũ stirpe progenitos, quos intelligũt non similem passos calumniã ob dæmoniũ eiectionem, qualem pertulit Dominus, quibus bene competit quod sequitur: *Ideo & ipsi iudices vestri erunt*. Sedebunt enim super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Re- Matt. 19
ctius autem per istos filios intelligũtur exorcistæ gentis Iudaicæ, qui & ante Christum fuerunt apud Iudæos, ex institutione Salomonis, quales fuerũnt illi, de quibus Act. 19. septem filij cuius-

dam Sceuæ principis sacerdotum. De Salomone enim sic scribit Iosephus antiq. lib. 8. cap. 2. Præstitit autem ei Deus vt etiam contra dæmones artem ad vtilitatem hominum & eorum curas edisceret, & incantationes instituit, quibus ægritudines soleant mitigari. Modos etiam coniurationum, quibus obstricti dæmones, ne denuò redeant, effugantur, inuenit: & hæc cura hactenus apud nos multum præualere dignoscitur. Et subiungit exemplum à se visum, Vidi etenim, inquit, quendem Eleazarum de gente nostra, præsente Vespasiano, & eius filiis & tribunis, aliisq; simul e aeteritu, curaniem eos qui à dæmonibus vexabantur. Modus autem medicinæ fuit huiusmodi: Intulit naribus eius qui à dæmonio vexabatur anulum, habentem subter signaculum radicem à Salomone monstratam, deinde dæmonium per nares odorantis abstraxit, & repentè cecidit homo. Postea coniurauit eum, iuramentum obiiciens Salomonis, ne ad eum denuò remearet, id est, cantica quæ ille composuit dicens super eum. Volens autem satis facere atque probare præsentibus Eleazarus, hanc se habere virtutem, ponebat ante eos aut calicem aqua plenum, aut peluim, & dæmonio imperabat, vt egressus ab homine hæc euerteret, & videntibus præberet indicium quòd hominem reliquisset. Hæc ille. De huiusmodi ergo exorcistis (qui quantum distabant à modo eiiciendi quem Christus cum suis obseruabat, facilè patet ex prædictis) intelligendus videtur hic locus, tum quia cùm hæc diceret Christus, nondum missi fuerant Apostoli ad prędicandum, vt satis patet ex constitutione ordinaria superius facta: tū quia etiam similem calumniā passuros Apostolos suos Christus pronunciat, dicens: Si patrem familias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Hi au-

Mat. 10. tem exorcistæ dicuntur fore iudices Iudæorum, quia per eos condemnabuntur, & declarabuntur iusto Dei iudicio condemnandi, vt qui in Christo noluerint commendare quod in ipsis commendauerunt. Est ergo sensus, Quomodo me per virtutem dęmonis dicitis eiicere dæmones, cùm idem opus in filiis vestris agnoscatis esse opus diuinæ virtutis? Manifestum certè hinc est vos non condemnare personam propter operis iniquitatem, sed odio personæ, ipsum opus quod in aliis laudatis. Proinde non necesse est meo iudicio condemnemini. Ipsimet enim filij vestri vos condemnabunt, dum declarabunt vestro de se iudicio quàm iniqua, maligna, & inexcusabilis sit vestra in me calumnia. Postquam autem Dominus prima ratione probauit se non in satana eiicere dæmonia, secunda verò ratione amplius etiam probauit, videlicet quòd per spiritum Dei eiiceret, per quem omnes confitebantur exorcistas Iudaicos eiicere, iam ex secunda hac ratione obiter infert & aliam conclusionem, contrariam ei conclusioni quam statuere volebant Pharisæi. Siquidem hi asserentes ea virtute dæmonis Dominum eiicere dæmonia, volebant eum regnum dæmonis velle statuere & confirmare. Contrà ergo Dominus ex eo quod probatum est ipsum eiicere in spiritu Dei, infert, per se regnum diaboli destrui, & regnum Dei adferri, significans non solùm nullam esse dignam causam odij contra se, sed potius se omnibus modis ab ipsis amplectendum esse, & promissum regnum Messiæ, quod illi

A agnoscere noluerunt, iam aduenisse. Porrò pro eo quod habet Matthæus, *in spiritu Dei*, qui opponitur principi dæmoniorum, hoc est, spiritui malo, Lucas habet: *in digito Dei*, quæ locutio videri potest deriuata ab eo quòd Magi Ægyptij, cùm nō possent arte sua magica imitari Moysen & Aaron, educentes cyniphes, dixerunt: Digitus Dei est hoc. Sicuti autem in scripturis secundum simpliciorem sensum per manum & brachium Dei, significatur Dei potestas & virtus, secundùm sensum autem secretiorem & altiorem, ipse Dei filius, eiusdem cum patre naturæ: ita similiter dicendum est de digito Dei, quòd, secundùm primū & simplicem intellectum significatur Dei potestas, hoc enim significare voluerunt Magi, dum dixe-

B runt: Digitus Dei est hoc. Secūdùm mysticum tamen sensum per digitum Dei significatur spiritus sanctus, quia hac appellatione designatur etiam eiusdē esse naturę, substātiæ & potentiæ cū Deo, & à patre simul & filio procedere. Itaq; secundùm mysticam acceptionem digiti Dei, idem est in spiritu Dei, & in digito Dei: secundùm simplicem autem acceptionem, etsi non idem sit omnino spiritus Dei & digitus Dei: tamen coincidunt, in spiritu Dei eiicere, & in digito Dei eiicere. Vnde rursum significatur spiritum Dei eandem habere cū Deo potentiā. Cæterùm Dominus hac locutione vtens, videri potest insinuasse Scribarū malitiam, vt qui digitum Dei agnoscere noluerūt, quem agnouerunt magi Ægyptiaci. Regnum autem Dei Exo 8.

C Hieronymus indicat accipi posse vel pro ipso Christo, quomodo & Chrysostomus accipit, vel pro ipsa scriptura sacra & doctrina Euangelica, de qua dicitur: Auferetur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructus eius. Rectius tamē accipitur in ea significatione quam propriā habet, & in scripturis frequentem pro eo scilicet regno quod Ioannes & Christus prædicauerunt venisse, dicētes: Appropinquauit regnum cœlorum. Verùm quęri potest quomodo Christus ex eo inferat venisse iā inter Iudæos regnum Dei, cùm & ante Christum exorcistæ Iudæorum eiecissent dæmonia in spiritu & digito Dei. Ad quod dicendum, Dominum

D ex eo velle inferre aduentum regni Dei, quòd passim tam multos eiiceret dęmones. Eo enim demonstrabatur diaboli regnum iam noua & insolita ratione destrui, at proinde contrà Dei regnum nouo iam modo incipere apud homines. Deinde corporalis & sensibilis illa dæmonum eiectio ad hoc fiebat, vt per eam omnes intelligerent ipsum esse eum qui ex animis hominum venerat eiecturus dæmones, per incredulitatē & peccatum dominantes mentibus hominum, ac ob id infert regnum Dei venisse, non solùm ob sensibilem illam dæmonum eiectionem, sed multò magis ob spiritualem, quam illa sensibilis adumbrabat.

AVT QVOMODO POTEST QVISQVAM INTRARE IN DOMVM FORTIS, ET VASA, &c.] Tertia hæc est ratio, po-

E sita ab omnibus tribus Euangelistis, qua non solùm probatur id quod pręcipuè erat probandum videlicet satanam non eiicere satanam, sed etiam peruenisse iam in Iudæos regnū Dei, quod proxime præcedit. vnde bene Matthæus cōnuādo subiicit: *Aut quomodo*, &c. pro eo quod est, Alioqui nisi sic sit quemadmodum dixi: quomodo potest, &c. Potest autem hæc ratio paraphrasticè sic explicari: Eiicere me in spiritu Dei dęmonia. & peruenis

peruenisse in vos, sublato dæmoniorum regno, Dei regnum, vel ex his cognoscere possetis, quæ experientia ipsa docere solere accidere inter duos duces sibi contrarios, vtrosque potentes, vtrosque feroces, & quibus omnis fiducia in armis sita est. Quamdiu enim potens aliquis armatus cõtra hostes suos custodit aulã suam, in tranquillo & in tuto suot omnia quæ possidet in aula sua. Quòd si autem alius fortior illo superueniens diripere voluerit quæ illius sunt, id nequaquam poterit nisi prius fortem illum alligauerit, & vicerit. Tunc enim ingressus in domum, à qua prohibebatur alterius forti custodia, & arma illi⁹ au B feret in quibus confidebat, & spolia ab eo dirępta distribuet militibus suis. Itaque cùm simili modo videatis me ingressum in regnum diaboli, & arma eius auferre in quibus hactenus confisus est, potentiam scilicet & vim ipsius ac vitia, quibus contra omnes homines fortior fuit hactenus, quàm vt à quoquam superari posset, & spolia eius diripere, homines scilicet, quos ille ceu spolia à Deo subrepta possedit, certum argumentum est, me tanquam fortiorem illo quantumuis alioqui potente, iam illum alligasse, & superasse. Vnde rursum constat me in spiritu Dei, qui solus fortior est principe dæmoniorum, eiicere dæmonia, & regnum Dei iam in vobis cœptum, noua ratione constituit, fracto regno diaboli. In hac autem parabola primùm obseruandum, Dominum comparare satanã forti principi, qui aulam spoliis plenam custodit lõgo tempore in pace, se vero comparare principi fortiori. Maior
1. Ioan 4. est enim (inqnit Ioannes) qui est in vobis, quàm qui est in mundo. Nam vsque ad Domini in hũc mundum aduentum, nemo fuit sanctorũ qui fortem illum principem superare posset, ac humanum genus (quod ille velut spolium quoddam vi & tyrannide vsurpatum possidebat) eripere posset è manibus eius. Secundò obseruandum, Dominum in hac parabola significare se eripere spolia diaboli, quod tamen non solùm nec potissimum dicit ob eiectionem dæmonum è corporibus obsessorum, sed multo magis quia doctrina sua multorum animos illius tyrannidi eximebat, ad fidem & virtutem eos instituens, cuius spiritualis liberationis specimen quoddam fuit corporalis dæmonum eiectio. Iam ingressus integnum diaboli, quamuis cõmuniter intelligatur ingressus Christi in hunc mundum, rectius intelligetur manifestatio Christi per prædicationem & miracula. Tunc enim veluti ingressus est in regnum diaboli ad diripiendum & spoliandum, tuncque primùm illum cœpit alligare, & potestatem illius comprimere. Quòd autem iam tum Dominus significat se diabolum alligasse, & arma illius abstulisse, intelligendum est iam ex parte illud factum, & tunc cœptum fieri, quod postea per crucem & E Apostolorum prędicationem perfectius facit. Porrò distributio spoliorum diaboli, quæ significatur facta à Christo, dum dicitur, *& spolia eius distribuet*; vel intelligenda est facta patri, cui Christus spolia illa obtulit & assignauit: vel intelligenda est facta Angelis bonis, aut Apostolis, eorumque successoribus, quibus oues suas Dominus custodiendas commisit, quanquam non oportear omnia quæ in parabolis dicuntur, applicare rebus ad quas assumuntur, sed satis est potiores & principales partes applicare. Potest etiam spolio-

A rum distributio intelligi de distributione fideliũ, quorum quidam in Apostolos, alij in doctores, alij ad alia officia sunt destinati, in communem tamen omnes Ecclesiæ profectum. Quod autem ad literam pertinet, illud *spolia eius*; vel potest intelligi, spolia quæ ipse diripuit, vel spolia quæ ab eo sunt direpta.

¶QVI NON EST MECVM, CONTRA ME EST: &c.] Quarta hic ponitur ratio, vt omnium breuissima, ita & efficacissima, vt qua dissoluitur quicquid contra præcedentes rationes obiici posset. Sed circa veritatem huius sententiæ occurrit difficultas. Quomodo enim qui non est cum Iesu, contra ipsum est: & qui non congregat cum eo, spargit, cùm inter hæc duo sit medium, vt quis neque cum alio sit, neque contra eum? Deinde qui conuenit hæc sententia cum ea qua apud Lucam cap. 9. dicit Dominus de eo qui non sequebatur discipulos, & tamen in nomine Christi eiecit dæmonia: Qui non est aduersum vos, pro vobis est. Dicendum, hic Dominum non voluisse generalem sententiam pronũciare, sed, quẽadmodum docet Hieronymus, de diabolo dicta est singulariter hæc sententia, videturq; Dominus hunc sensum voluisse significare: Diabolus, cuius virtute dicitis me eiicere dæmonia, non solùm non est mecum, sed etiam contra me est: & non solùm non congregat mecum homines in horreum Dei, sed eosdem etiam dispergere studet C per varios errores, elongando eos à Deo. Vnde ex operum diuersitate & contrarietate constat in ter me & inter satanam nullam esse concordiam. Et tamen etiam generaliter vera est hæc sententia: Qui non est mecum, contra me est, &c. eo quod non sit medium inter amare Deũ, & aduersari Deo. Quicunque enim illum non amat, necesse est mundo, diabolo, & carni seruiat, ac proinde necessariò aduersatur Deo. Itaque rectè hęc sententia, quamuis non ex præcipua intentione Domini, vsurpatur contra hæreticos & malos Christianos, Paganos & Iudęos. D. Augustinus ex hac sententia cõtra Pelagianos ostendit, paruulos necdum baptizatos esse aduersum Christũ, quod fieri non posset, nisi ratione alicuius peccati, quia D etiam, secundùm Pelagianos, nõ poterant esse cũ Christo, nisi per baptismum. Vide lib. 1. de peccat. merit. cap. 28.

IDEO AMEN DICO VOBIS, QVONIAM OMNIA DIMITTENTVR FILIIS HOMINVM.] Postquam variis rationibus Pharisæorũ impietatem coarguit: modò quãta sit eorum impietas ostendit, asserẽs eam, quòd sit in spiritum sãctũ blasphemia, irremissibilem esse. Circa quem locũ grauis occurrit difficultas, adeo vt D. August. sermo. 11. de verbis Domini, vbi hũc locum prolixè tractat, putet in omnib. scripturis nullam fortè maiorem quæstionem aut difficultatem inueniri. Primò enim quomodo grauior est blasphemia in spiritum sanctum, quàm in filium hominis, cùm filius hominis Christus non sit inferior spiritu sancto. Deinde quomodo blasphemia in spiritũ sanctum est irremissibilis, cùm pagani quique & hæretici spiritum sanctum negantes, dum pœnitent, passim recipiantur ab ecclesia, cùm etiam scripturæ vbique doceat omnia peccata remitti pœnitentibus ex animo? Videndum ergo & quid dicatur blasphemia in spiritũ sanctum; & quomodo ea sit irremissibilis. Itaq; D. August.

De blasphemia in Spiritum sanctum.

August. lib. 1. super sermone Domini in monte, dubitando asserit blasphemiam in spiritum sanctum esse, cùm post agnitionem Dei per gratiam Christi, quisquam oppugnat fraternitatem, & adversus ipsam gratiam, qua reconciliatus est Deo invidentiæ facibus agitatur. Secundum quam acceptionē locus iste satis erit similis duobus illis locis quæ sunt ad Hebræos, quorū alter est cap. 6. Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, gustauerūt etiam donum cœleste, & participes facti sunt spiritus sancti, gustauerūt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesq; seculi venturi, & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitētiā, rursum crucifigentes sibimetipsis filiū Dei, & ostentui habentes. Alter est cap. 10. Voluntariè peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, &c. Et post pauca: Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Augustinus tamen lib. Retract. cap. 19. hanc suā sententiam retractat, dicens addendum fuisse, si in hac tam scelerata mētis peruersitate finierit hāc vitā. Proinde sermo. 11. de verbis Domini, aliisq; multis locis vbi hunc locum tractat, videlicet in Enchirid cap. 83. & epist. 50. dicit, blasphemiā in spiritum sanctum quæ non remittitur vnquam, esse impœnitentiam, quam Græci vocant *ἀμετανοίαν*, & duritiam cordis vsque ad finem huius vitæ, qua homo recusat in vnitate corporis Christi, quod viuificat spiritus sanctus, remissionē accipere peccatorum. Iuxta quam intelligentiam peccatum in spiritum sanctum, illud erit peccatū de quo 1. Ioan. 5. Est peccatum ad mortem, non pro eo dico vt roget quis. Quibus verbis etiam significatur peccatum quoddam quod non remittitur: vnde præcedit: Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita, peccanti non ad mortem. Idem Augustinus intelligit non significari à Domino omne peccatū in spiritum sanctum esse irremissibile, sed tātùm esse aliquod peccatum in spiritum sanctū, quod nunquam remittitur: quemadmodum eū dicitur, Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatū non haberent; non significatur nullū eos peccatum habituros, sed aliquod esse peccatum quod non habuissent Iudæi, si Christus nō venisset. Ex his autem tractationibus Augustini euenit vt recentiores Theologi sex assignauerint species peccati in spiritum sanctum, nempe desperationem, præsumptionem, impœnitentiam, obstinationē, impugnationem veritatis agnitæ, & inuidentiam fraternę gratiæ. Nam duæ posteriores species desumptę sunt ex priori tractatione Augustini, quatuor verò primę ex posteriori eius tractatione. Nam qua ratione impœnitentia est peccatū in spiritum sanctum, eadē, & desperatio, & præsumptio, & obstinatio, vt omittam quod hæc impœnitentia includuntur. Dicūtur autem hæc peccata esse singulariter in spiritum sanctum, eo quòd per hæc peccata peccator directè in ipsam bonitatem Dei, quæ appropriatur spiritui sancto, sicut patri appropriatur potentia, filio sapientia. Vnde consideratione appropriatorum diuinis personis tres faciunt non indoctè peccati species, nempe peccatum in patrem, peccatū in filium, peccatum in spiritum sanctum, appellantes peccatum in pa-

Vna sententia.

Altera.

Ioan. 15.

Peccata in Spiritū sanctum.

A trem, quod fit ex infirmitate: peccatum in filium, quod ex ignorantia: peccatū in spiritum sanctū, quod ex certa malitia, cuius illæ sex sunt species. Et peccatum quidem in patrem & filium dicunt esse remissibile, quia in se includit aliquid quod ipsum peccatum excuset, nempe infirmitatē vel ignorantiam: peccatum verò in spiritum esse irremissibile quodammodo, non quia nullum vnquā remittitur, sed quia nihil habet quod ipsum excuset, & quantum de se est, meretur vt non remittatur. Vnde D. Paulus se dicit misericordiam con-
B secutum: quia per ignorātiam persecutus fuit Ecclesiam Dei. Hæ autem omnes tractationes etsi sint veræ, Catholicæ & subtiles, tamen non conueniunt præsenti loco. Primò enim certū est Dominum hic loqui non de quouis peccato, quod dici possit singulari aliqua ratione cōmissum in spiritum sanctum, sed peccato quod in verbis consistit. Blasphemia enim propriè est cōtumelia alicui verbis illata. Nec dicit; omnis qui peccauerit in spiritum sanctum; sed, *qui dixerit verbum contra spiritum sanctum*. Aut, vt habet Marcus, *qui blasphemauerit in spiritum sanctum*. Quod non intelligendum de verbo cordis, sicut Augustinus intelligit, patet ex eo quod Marcus adiiciat;
C *quoniam dicebant, Spiritum immundum habet*. Deinde ex iisdem Marci verbis certum est Dominum notare voluisse Pharisæos, quòd in spiritum sanctum peccauerint, non tamen ob impœnitentiam aut impugnationem veritatis semel acceptatæ, aut desperationem, aut præsumptionem sed quoniam spiritui immundo tribuebant eiectionem dæmonum factam virtute spiritus sancti. Itaque magis amplexanda Hieronymi, Chrisostomi, Ambrosij, aliorumq; veterum expositio, qui intelligunt blasphemiam in sanctum spiritū esse eam, qua quis malitia aliqua permotus, quæ manifestè sūt Dei, tribuit dæmonibus, vt erat eie-
D ctio dæmoniorū. Itaque nomē spiritus sancti nō necessariò hic accipi debet, vt significetur singulariter tertia in diuinitate persona, & discretio inueniatur inter peccatum in spiritum, & peccatū in patrem aut in filium. Sed nomen spiritus sancti ponitur pro tota diuinitate, vt blasphemate in spiritum sanctum, sit pene idē quod blasphemate in Deum. Ideo autem positum est nomen spiritus sancti quòd hoc directò opponatur spiritui immundo, cuius virtute dicebant Dominum eiicere dæmonia. Item quòd spiritui sancto propriè tribuitur in scripturis operatio virtutum & miraculorū. Blasphemia autem in filium hominis, est qua aliqui calumniabantur Christū tanquā vini
E potorem & voracem, amicum publicanorum, offensi scilicet humanitate eī, hoc est, blasphemia in filium hominis fuit, qua calumniabātur facta eius humana: aut quæ speciem aliquam mali videri habere poterant, qualia erant, edere cum peccatoribus, soluere sabbathum, remittere peccata: blasphemia in spiritum, qua facta calumniabantur quæ apertè erant diuina, tribuētes ea dęmonibus. Sicut autem quod dicitur, *omne peccatum & blasphemia in filium hominis remittetur hominibus*: non sic est intelligendum, quasi semper cunctis hominibus remittatur, sed quod facile remittatur, ita quòd dicitur blasphemia spiritus, id est, in spiritum sanctum non remittenda, intelligendum est quod regulariter non remittatur, & quod difficulter eius venia obtineatur. Vbi notandum non

Tertia.

non dicere Dominum, blasphemia spiritus est irremissibilis, sed, *non remittetur*, non negans remissionis possibilitatem, sed euentum. Vt in plurimum enim non sequitur tale peccatũ remissio, eo quòd ob criminis ipsius enormitatem qui sic peccant tradantur, sic in reprobum sensum, aut quòd huiusmodi crimẽ ex reprobo sensu in quẽ traditi sunt procedat, vnde fit vt dignam non agant pœnitentiam, ac proinde nec remissionem consequantur. Tanta est enim, inquit Augustinus, illius peccati labes, vt deprecãdi humilitatem nõ subeat qui peccauit, etiamsi peccatum suũ mala conscientia & agnoscere & annuntiare cogatur cum Iuda. Aut blasphemia in filium hominis dicitur remittenda, quia venia digna est, eo quòd habeat causam excusantem, nempe infirmitatẽ hominis assumpti, qua offenditur quis: blasphemia verò spiritus nõ remittenda dicitur, quia nullam habet causam excusantem, ac proinde non meretur veniam. Theophylactus autem intelligit blasphemiam in filiũ hominis dici remittendã, quia remittitur hominibus etiam sine pœnitentia: blasphemiam verò in spiritum nõ remittendã, quia non remittitur sine pœnitentia. Quod videtur intelligendum eum dixisse de pœnitentia seueriore. Porro hoc loco refellitur imprimis error Nouatianorum, negantium remissionem lapsis. Refellitur itẽ error qui Origeni tribuitur, quo asseritur omnes peccatores aliquando in futuru seculo veniam consecuturos. Refellitur tertiò error negantium statum purgatorii post hanc vitam. Cùm enim dicatur hic, quoddam peccatum neq; in hoc seculo, neque in futuro remitti, manifestè satis datur intelligi, quemadmodũ colligit D. Gregorius, quasdam culpas etiam in futuro relaxari. Nam si dixero, aliquem excipiens è multis, hic in futuro seculo non morietur, aut nihil dico, aut significo aliquos in futuro seculo morituros. Huic tamen intelligentiæ videtur obesse, quòd illud, *in futuro*, videatur additum esse ad exaggerationem, quasi plus sit peccatum nõ remitti in futuro, quàm nõ remitti in præsenti, cùm commune sit omnibus peccatis quæ dicuntur mortalia, vt quæ nõn sunt remissa in præsenti, non remittantur etiam in futuro. Sed dicendum, Dominum, cùm significare vellet peccatum hoc nullo tempore remitti, ideo postposuisse, neque in futuro, quòd futurum seculum sequatur præsens. Deinde hac conduplicatione significatur quòd sicut nõ remittetur hoc peccatum in præsenti seculo propter sui enormitatem: ita multu minus remittetur in futuro, quod non est seculum gratiæ sicut præsens. Nõ enim conueniens est eorum explicatio, qui hac duplicatione nihil aliud significatum volunt quàm quòd est apud Marcum *in æternum*. Nam hac in re non Matthæus per Marcum, sed contra Marcus, qui breuius, per Matthæum, qui copiosius scripsit, est explicandus. D. Chrysostomus alium indicat huius loci intellectum, nimirum vt alia peccata dicantur neque hic, neque in futuro remitti, quæ & in præsenti vita & in futuru puniuntur, vt nõ remitti, sit puniri, & remitti sit non puniri. Sic enim habet: Nisi pœnitentiam egeritis, nec in præsenti vita, nec in futura punitionem effugietis. Vniuersorum enim hominum, alii & hic & ibi supplicia dabunt, alii in præsenti solũmodo vita, alii in futura tãtùm, alii nec in præsenti, nec in futuro. Et hic & ibi, vt hi de quibus nunc agitur. Nam & hic ipsus victus est, quoniam intolerabilia passi sunt à Romanis: ibi autem acerbissima eos expectant tormenta, vt Gomorrhæ ac Sodomorum ciues, aliiq; complures. Ibi verò solummodo, vt diues ille qui nec guttæ vnius aquæ dominus est. Hic autẽ tantum vt qui apud Corinthios fornicabatur. Neque hic verò, neque ibi, sicut Apostoli, prophetę. Sic beatus ille Iob, cæteriq; huiusmodi. Non enim ad punitionem aliquas passiones hic susceperũt, sed vt clarius in passione vicisse cognoscerentur. Hęc ille. Cùm autẽ apud Marcum redditur ratio quare Dominus notauerit eos blasphemiæ in spiritum sanctum, & dicitur; *quoniam dicebant, Spiritum immundum habet*; videtur supplendum, quoniam dicebant, spiritum immundum habet, in cuius virtute eiicit dæmones. Nam alioqui simpliciter acceptum videtur esse blasphemia in filiũ hominis potius quàm in spiritum sanctum. Hic iam postremum operæ pretium est obseruare quid circa hunc locum annotauerit D. Basilius, sic scribẽs in quæstionibus compendio explicatis. Ex eã quę tunc facta est blasphemia à Pharisęis, ob quos etiam hoc iudicium prolatum est: manifestum est quòd etiam nunc, ille blasphemus est in spiritum sanctũ, qui actiones & fructus sancti spiritus contrario defert id quod plerique facimus, probum quidem sæpe vanæ glorię cupidum periculosè appellantes: eius vero qui bonam æmulationem ostendit, irã mentiẽtes, & alia huiusmodi in prauis suspicionibus falsò producentes. Hæc ille. Vnde sicut intelligendum relinquitur, non tantum crimina sex, quę communiter dicimus peccata in spiritum sanctum, hoc nomine iuxta verbum Domini nuncupanda: ita quanquam de illis sex peccatis Dominus non sit propriè locutus, rectè tamen etiam eo nomine appellãtur, quòd eis communis sit ratio & malitię, & irremissibilitatis, cũ eo peccati genere de quo hic Dominus loquitur, quia & peculiari ratione sunt contra bonitatem diuinam ac gratiam spiritus sancti, & non facilè eorum remissio obtinetur. Eximiè etiam hęc appellatio & irremissibilitas conuenit ipsi impœnitentiæ, ideoque mirum non est illi hunc locum D. Augustinum sæpe tribuisse, quod eo magis fecit, quia de peccato ad mortem, eoq; solo Ioãnes significat ipsum non remitti.

AVT FACITE ARBOREM BONAM, ET FRVCTVM EIVS BONVM, &c.] Locus hic dupliciter intelligitur. Augustinus enim sermo. 12. de verbis Domini: quod dicitur de arbore bona & mala, refert ad Pharisæos, vt intelligatur Dominus significare, bona eos loqui & facere debere, si modò boni esse & haberi vellent. Alioqui contra necessario eos malos habendos si pergerent malos fructus proferre. Itaque intelligit illud *Facite arborem bonam*, &c. esse præceptum, quo pręcipitur vt & bonæ arbores simul & bonos fructus producamus. Illud verò *facite arborem malam*, &c. non præceptum esse intelligit vt illud exigatur fieri, sed monitionem vt caueatur, vt sit sensus: Necesse est vt fateamini arborem bonam bonos proferre fructus: malam autẽ malos: quare necesse similiter est, vt si boni haberi velitis, bona etiã loquamini & faciatis: si verò mala loquimini, vt vere facitis, cõsequitur vos malæ arbori similes esse, ac frustra de iustitia vestra gloriari. Qui sensus etsi sequẽtibus bene conueniat, tamen coactior videtur, proinde magis

sequen

sequenda aliorum interpretatio, qui arborem bu
nam & fructum ad Christum referunt, in hũc sen
sum: Cùm iuata communem etiam sensũ de fru-
ctu dignoscatur arbor, cur vos arborẽ calumnia-
mini, cuius fructum non approbare non potestis?
Aut me simul cum operibus laudate, aut me tan-
quam arborem malam vnà cum operibus dánate.
Iam verò cõtra, cum eiicere dæmones, reliquaq;
miracula quæ facio, non possitis negare quin bo-
na sint opera: me tamen veluti malum calumnia
mini. Aut secũdum Hieronymum, sic paulo aliter:
Si diabolus malus est, bona opera facere non po-
test: si autẽ bona sunt quę facta cernitis, sequitur
non esse diabolum qui illa fecit, sed bonum esse
eorum autorẽ. Neque enim fieri potest vt ex ma
lo bonum, aut ex bono malum oriatur. Itaq; Do-
minus post priores redargutiones rursũ hic alio
argumento Pharisæorum improbam calumniam
conuincit, constringens eos vt notauit Hierony-
mus, syllogismo quem Græci vocant ἄφυκτον, hoc
est, ineuitabilem. Porro post hanc parabolam de
arbore bona, & mala, commodè iam subiecit Do-
minus, vnde hæc improba & irrationabilis calú-
nia proiecta sit, nimirum ex eo quòd cùm arbori-
bus malis similes essent non, possent non malos
fructus proferre, & mala loqui, eo quòd mali es-
sent. Sanè autem Dominus, sicut & Ioannes, eos
vocat progeniem viperarum, quòd in parentibus
gloriarẽtur, significans eos nihil minus esse quã
progeniem patriarcharum & prophetarum. Illud
autem; *quomodo potestis bona loqui, cum sitis ma-
li*, simile est illi sententiæ quæ est Ierem. 3. Si mu-
tare potest Æthiops pellem suam, & pardus varie
tates suas, & vos poteritis benefacere, cùm didi-
ceritis malum. Quibus sententiis significatur po
tius difficultas quàm impossibilitas bene faciendi
vel loquendi. Illi autem sententiæ; *ex abundantia
cordis os loquitur*, consonum est illud Eliu. Iob. 32.
Plenus sum sermonibus, & coarctat me spiritus
vteri mei. Et venter meus quasi mustum absque
spiraculo quod lagunculas nouas disrumpit.

DICO AVTEM VOBIS, QVONIAM
OMNE VERBVM OTIOSVM, &c.] Otio-
sum verbum dupliciter accipitur, vt annotatum
est à Chrysostomo. Nã ipse quidem verbum otio-
sum, intelligit verbum calumniosum & mendax,
quasi vacuum veritate: Alii verò intelligunt ver-
bum otiosum, quod vanum est, etiamsi non plane
sit sceleratum. Nam inter otiosum & criminosum
verbum distinguit D. Hieronymus, sic scribens:
Otiosum verbum est, quod sine vtilitate loquẽtis
dicitur, & audientis: si omissis seriis, de rebus fri-
uolis loquamur, & fabulas narremus antiquas. Cę
terùm qui scurrilia replicat, & cachinnis ora dis-
soluit, & aliquid profert turpitudinis, hic non o-
tiosi verbi, sed criminosi tenebitur reus. Sic D.
Grego. lib. 7. Moral. cap. 25. & rursum in lib. de cu
ra pastorali: admonitione 15. Otiosum, inquit, ver
bum est, quod aut ratione iustæ necessitatis, aut
intentione piæ vtilitatis caret. Et D. Basilius: Om-
ne, inquit, verbum quod non conducit ad propo-
sitam vtilitatem, vanum & otiosum est. Et tantũ
est huiusmodi verbi periculum, vt etiamsi bonum
fuerit, non autem ad fidei ædificationem ædifice-
tur, non propter verbi bonitatem is qui locutus
est periculum effugit, sed ob id quòd non ædificet
id quod dictum est, spiritum sanctum Dei contri
stat & offendit: &c. Secundum hanc autem verbi

A otiosi acceptionem: Christus quò magis terreret
blasphemos Pharisæos, argumento vtitur à mino
ri, vt sit hic sensus: Cùm tanta sit verborum homi
nis apud Deum ratio, vt etiam de otiosis verbis
sint homines Deo reddituri rationem, quanto ma
gis vos qui opera spiritus sancti calumniamini,
reddituri estis rationem calumniæ vestræ? Porrò
quanquam verbi otiosi nulla possit reddi ratio
(nam ideo otiosum dicitur quòd ratione careat)
dicuntur tamen de eo homines reddituri ratio-
nem, quia de eo examinabuntur, & ratio ab eis
exigetur, quam quia reddere non poterunt, con- Rom. 14.
demnationem accipient. Sic & Paulus dicit: Vnus
B quisque pro se rationem reddet Deo, hoc est, ab
vnoquoque exigetur ratio propriorum dictorum
& factorum. Verùm si verbum otiosum dicitur o-
mne verbum vanum, quomodo de verbo otioso
ratio exigetur in nouissimo iudicii die, quando so
lùm puniẽtur mortalia crimina damnatione ætet
na? Dicendum ergo, vel intelligendum hunc lo-
cum de particulari vniuscuiusq; iudicio quod ex-
cipitur in morte, vel si ad nouissimum iudicii ge-
neralis diem istud referatur, intelligendum malos
quidem & damnatos etiam puniẽdos in æternum
pro venialibus peccatis quæ commiserunt, sicut
perpetua quadam carnificina mentis torquebun
tur, recogitantes non solùm impiè & peruersè ab
C eis dicta vel facta: sed etiam otiosa quæ locuti sũt
verba: bonos verò quòd iam satis fecerint Deo si
ue per pœnitentiam, siue in purgatorio, non red-
dituros tum rationem otiosi verbi, nisi intelliga-
mus ideo eos etiam reddituros rationem, quia mi
nor erit eorum beatitudo qui plura otiose locuti
sunt. Meritò autem nos hęc Domini sententia ter
rere deberet qui plerunque adeò capimur ineptiis
& nugis. Si autem otiosa tantùm verba in celeber
simo illo totius vrbis conuentu examinabuntur,
quid scurrilibus & obscœnis verbis fiet? Vbi ma
nebunt obtrectatores, & quæq; candida in nigra
vertentes, aut temerè saltem proximorum famam
arrodentes? Proinde bene admonuit Paulus, Om
nis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed Ephes. 4.
D si quis bonus est ad ædificationem fidei, vt det gra
tiam audientibus. Et nolite contristare spiritum
sanctum Dei, in quo signati estis in die redem-
ptionis. Et cap. 5. sequenti: Fornicatio & omnis im
munditia aut auaritia nec nominetur in vobis, si
cut decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquiũ,
& scurrilitas, quę ad rem nõ pertinent, sed magis
gratiarum actio. Cõprobat autem prædictam sen
tentiam Dominus, cùm subiicit: Ex verbis enim
tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnabe
ris, cuius sensus est: Non tantùm ex operibus quis
que vel iustificabitur, vel condẽnabitur, sed etiam
ex verbis suis, vt ne quis putet verborum non ha
bendam rationem, vt plerique sibi persuadent. Et
accipitur hic iustificari, non pro iustum fieri, sed
E pro pronũciari & declarari iustũ, quemadmodum
patet ex opposito verbo condẽnandi. Porro Theo
phylactus putat istud, ex verbis enim tuis, &c.
esse testimoniũ desumptũ à Christo ex scriptura,
sed ex quo scripturæ loco non aperit. Videri au-
tem potest Theophyl. respexisse ad illud Iob. Con Iob. 15.
demnabit te os tuũ, & non ego, & labia tua respõ
debunt tibi. Nam & ibi præcedit de verbo otioso,
cùm dicitur: Arguis verbis eum qui non æqua-
lis tibi, & loqueris quod tibi non expedit. Quam
sententiam Hebræa & Septuaginta sic habent:

Arguis

Arguis verbo quod non prodest, & sermonibus in quibus nulla est vtilitas. Aut respexit Theophy-
Prou. 12 lact. ad illud Prouerb. Propter peccata labiorum ruina proximat malo, effugiet autem iustus de angustia. De fructu oris sui vnusquisque replebitur bonis, & iuxta opera manuum suarum retribue-
Prou. 13 tur ei. Cui simile est quod dicitur: Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala.

Tvnc responderunt ei quidam de Scribis et Pharisaeis, dicentes: Magister, &c.] Istus fuisse alios ab his qui calumniabantur electionem dæmonum tanquam factam virtute satanæ, testatur Lucas, qui & maligno spiritu petisse signum significat, cùm dicit: *Et alij tentantes signum quærebant*; proinde quod magistrum vocant Christum, certum est per simulatam venerationem & hypocrisim eos dixisse. Illud autem, *tunc*, quod habet Matthæus, sic videtur accipiendum, vt sit sensus: Cùm iam multis & apertis rationibus calumniam primam Dominus redarguisset, nec haberent quod contradicere possent, tunc quidam Scribarum & Pharisæorum, qui æquiores videri volebant, alia ratione Christum aggressi sunt, animi furore dissimulato, blandioribus verbis ipsum alloquentes, & simulantes se paratos ad credendum ipsi, si modò faceret quod iustè videbantur petere. Chrysostomus tamen illud, *tunc*, intelligit dictum ab Euangelista admiratiuè, quasi dicat: Tûc cùm flecti eos oportebat, cùm admirari & obstupescere, à malitia tamen non desistunt. Quod autem dicunt, *volumus*, intelligit Caietanus notari horum arrogantiam, potest tamen simplicius accipi, *volumus*, positum pro cupimus, quia sequitur: *Generatio hæc signum quærit*, &c. Porro cùm dicunt; *volumus a te signum videre*, non est intelligendum eos simpliciter quærere miraculum aliquod. Nam & prius frequenter, & iam tum viderát miraculum à Christo factum. Sed intelligédum, eos quærere signû aliquod, quo declararetur ipsum esse Deo charû, Messiam, & virtute Dei facere quæcunque mirabiliter faceret, quomodo Ioan. 2. dicuntur dixisse: Quod signum ostendis nobis quia hęc facis? Rursum ex Luca cóstat eos non qualecunque huiusmodi signum petisse, sed signum aliquod è cœlo, quod & alio tempore rursum eos petisse scribit Matth. cap. 16. & Marcus cap. 8. Quanquam enim ea ipsa opera quæ Christus fecit, testimoniû euidens præberent de ipso, & quis esset, & qua virtute faceret quęcunque mirabiliter fecit: tamé aliud signum requirunt, quod prætetita miracula & autoritatem Domini confirmet, idq; cœleste, quasi omnia signa quæ in terris fiunt, præstigiis & diaboli virtute fieri possent, eo quòd mundi huius inferioris princeps & rector sit diabolus, signa verò cœlestia nequaquam fieri possent nisi à Deo qui cœli esset Dominus, aut quasi signa quę Christus fecit non essent similia aut æqualia multis signis quæ è cœlo fecisse leguntur in veteri testamento prophetæ. Itaque petunt vt vel in morem Eliæ
3. Reg. 18 ignem de sublimi venire iubeat, vel in similitudi-
1 Reg. 12 nem Samuelis tempore æstiuo cótra naturam lo-
Exod. 19. ci faciat mugire tonitrua, coruscare fulgura, im-
Iosue 10. bres ruere, vel manna de cœlo pluat, vt apud
Isaia. 38 Moysen: aut solem sistat, vt Iosue & Esaias: aut simile aliquod signû edat è cœlo, quasi nó illa quæ Christus fecerat, his essent maiora & vtiliora, aut

A quasi non possent & illa cœlestia signa similiter, & magis calúmniari, & dicere ex occultis & variis aeris passionibus ea accidisse, aut certè diabolica virtute ea perfecta esse, quemadmodum & fiunt aliquando. Tentantes autem petiuerût huiusmodi aliquod signum, nimirum quia periculum facere voluerunt potentiæ Christi, vt si tale signum edere non posset, iam haberent iustam occasionem calumniandi ipsum.

Tvrbis avtem concurrentibus respondens ait illis: Generatio haec, &c.] Quoniá Pharisæi ex variis Domini miraculis satis intelligere potuissent, si voluissent, eius autoritatem, & nó pio affectu, sed animo tentandi signum cœleste petierût. Deinde
B quoniam etiam Dominus noluit aliqua miracula facere ad ostẽtationem, & quæ hominibus nullá adferrent vtilitatem & salutem, vt qui suis miraculis voluit singulariter se declarare saluatoré esse hominum, noluit Dominus horum petitioni satisfacere, sed quemadmodû suprà in exordio prędicationis (vt scribitur Ioá. 2.) postulatus signum, promisit signum suæ resurrectionis: ita & nunc, & rursum postea tertiò idem rogatus, vt scribitur Matth. 16. Sed oritur hic nónulla difficultas. Quomodo enim dicitur; *non dabitur ei signum, nisi signum Ionæ Prophetæ*; cùm multa alia signa sint data à Christo, quibus Iudæi potuissent intelligere
C ipsum esse Messiam? Ad quod quidam respondét intelligendum esse, Dominum etsi signa multa fecerit, non tamé ea dedisse generationi malę, quia non propter illos signa fecit, sed ad aliorum vtilitatem. Alij verò intelligunt illud; *signum non dabitur ei*, hoc modo: Non dabitur ei signum quale petunt, nempe de cœlo. Vtriq; auté intelligentię obsistit exceptiua particula quæ subiungitur; *nisi signum Ionæ Prophetæ*. Nam cùm id quod excipitur, cópreliendi debeat sub eo à quo fit exceptio, consequetur significari signum Ionæ factum ad generationis malæ vtilitatem, ob quam non sint facta alia signa: aut signû Ionæ fuisse signum quale petebant Pharisæi, nẽpe de cœlo. Posteriori verò intelligentiæ etiá obest, quòd postea Dominus quædam dederit signa de cœlo, quale petebant Phari-
D sæi. Nam postea Ioan. 12. scribitur, vox de cœlo audita, dicens: Et clarificaui, & adhuc clarificabo: de qua voce Dominus. Nó propter me, inquit, hæc vox venit, sed propter vos. Et rursom ascensio Christi in cœlum, ac missio spiritus sancti é cœlo, signa certe fuerunt è cœlo, apertè testificantia Iesum esse promissum Messiam. Proinde intelligendus hic locus hoc modo: Non dabitur ad petitionem generationis huius signum aliquod è cœlo quale petût. Et dictio exclusiua, nisi, accipienda est simpliciter pro sed, quomodo accipitur cùm dicit Paulus, Scientes quòd non iustificatur homo ex Galat. 2.
E operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi. Sensus ergo est: Non dabitur eis petentibus signum quale petût, sed aliquádo dabitur eis signum omnino diuersum ab eo quod petunt, nimirum nó signû è cœlo: sed é profundo terræ. Aut si dictio exceptiua, nisi, propriè accipienda est, intelligendum est Dominum in hac responsione respexisse ad illud quod olim Iudæis petentibus signû, (vt scribitur Ioá. 2.) signum hoc Ionæ eis dederit: dicés: Soluite téplû hoc, & in tribus diebus reædificabo illud. Itaque sensus erit iste, qui omnium videtur conuenientissimus, Generatio hæc rursum quærit si-

& reginæ Meroes, Candaces appellatæ sunt, voce perinde communi illis atque Pharaonū & Ptolomęorū nomen commune fuit Regibus Ægyptiorum. Vnde Plinius de Æthiopiæ regno (scribens quomodo Neronis exploratores de eo renunciauissent) lib. 6. c. 29. sic inquit: Regnare (scilicet retulerunt) fœminā Candacē, quòd multis iā annis nomen ad reginas trāsiit. Hinc cùm Act. 8. Lucas memoret Eunuchum illū, quē è Isaiæ lectione edoctum Philippus baptizauit, fuisse ea aula Candaces Reginæ Æthiopum, intelligi datur, illi gēti scripturarū lectionem ab ætate huius reginæ, quę Salomonem adiit, familiarem atque vsitatā fuisse, neque alia de causa Hierosolymā ceu famigeratū religione locum quotannis, quamuis distante itinere, visitare consueuisse.

e NEMO LVCERNAM ACCENDIT, ET IN ABSCONDITO PONIT, &c.] Adiungit superioribus Lucas duas parabolas de lucerna, quas & Matthæus in sermone illo qui dicitur sermo in monte, commemorauit, non tamen cōtextim, sed diuersis locis. Quarū parabolarū sensum ex his quæ circa Matthæum dicta sunt, intelligere licet, tantùm videndum quomodo proposito loco hæ parabolæ seruiant. Nā id obscurū satis apparet. Itaque Theophylactus vtraque parabolā intelligit dictam contra Pharisęos in hūc sensum O Pharisæi, mens vobis & scientiæ lumen datum est, nō vt illud sub vitio occultetis, sed vt per illud & aliis prælucearis, ac monstretis opera mea non esse Beelzebub, sed spiritus sancti opera. Nūc verò id nequaquam facere vultis, sed oculum mentis vestræ obscurum fecistis & obtenebratū: quē si haberetis simplicem & purum, essent & iudicia vestra ac opera similiter pura & lucida, quemadmodum cùm oculus corporis lucidus est, totum quoque hominis corpus lucidum redditur. Quia autem oculum mentis vestræ, inuidia, fastu, auaritia, cęterisque vitiis obtenebratū habetis, hinc fit vt omnia vestra cęca sint & tenebrosa. Verùm quoniam priorem illam parabolā de lucerna super candelabrum ponenda, Saluator apud Matthæum superius, & infrà apud Marcum cap. 4. Lucam cap. 8. vsurpat semper non contra Pharisæos sed vt ostendat quid ad discipulos suos pertineat, rectius apparet secundùm alios, hanc parabolam dictam à Saluatore de seipso, vt significaret lucis suæ claritatem nō occultari debuisse Iudæis, propter illorum impœnitētiam & obstinationem, de qua superius dixit: Quoniam enim obiicere quis poterat quorsum prædicaret Iudæis obstinatis, ideo videtur subiecisse hanc parabolam, ostendēs ob quorundam excęcationem non supprimendam veritatem, cuius cognitio plurimos esset adductura ad salutem ęternam. Lucernam enim accensam non ponendam sub modio, sed supra candelabrum, vt lumen præbeat, si non his qui ingredi domum nolunt, saltē illis qui ingrediuntur domum, aut qui sunt in domo. Quoniam autem lucernæ facta est mentio in hac parabola, ob id Dominus hinc capta occasione aliam parabolā de lucerna adiungit, qua notat Pharisęos, significans ex viriato oculo mentis eorum proficisci tā iniqua iudicia, nec posse fieri vt bene vel loquantur vel faciant, quamdiu oculū illum non purificauerint. Vbi aduertendum de alia lucerna locutum Dominum in priore parabola, & de alia in posteriore. Siquidē in priore sermo est de lucerna cōmuni, accensa ad illuminationem aliorum ingredientium domum: in posteriore verò sermo est de lucerna vnicuique propria, non relata ad aliorum illuminationem, sed ad proprij corporis claritatem. Nec in eo solùm differt lucerna hęc à superiore, sed etiam in illo, quòd lucerna illa solùm est lux, lucerna verò hæc potest esse lumen & tenebræ. Porrò quoniam apud nos conclusio illa; Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit: non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidū totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te, videtur esse absurda, eo quòd idem inferatur ex seipso, sciendum est Græca habere aliter vltimam illam partem, nempe hoc modo: ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε, id est, erit corpus totū sic lucidum, vt cùm lucerna fulgore illuminat te, ita vt inferatur modus quo corpus erit lucidum. Proinde videri potest interpretem pro, & sicut, vertisse, vt si cum.

f DVM IMMVNDVS SPIRITVS EXIERIT AB HOMINE, AMBVLAT PER LOCA ARIDA, &c.] Parabolā hanc de immundo spiritu Lucas recenset ante responsionem Domini ad eos qui petierunt signum, sicut & exclamationem mulieris quæ subiungitur: verùm quoniā Matthæus magis videtur seruasse ordinem, & magis conuenit vt intelligatur dicta post redargutionem vtriusque calumniæ Pharisæorum, ideo hoc loco magis erat reponenda, quanquam parū referat, & superfluò quæratur quo ordine hæc dixerit Dominus. Porrò pro intellectu huius loci de spiritu immundo exeunte & redeunte, quandoquidem valdè variè tractatur, sciendum imprimis ex intentione Saluatoris, ea quę hic dicuntur non referenda esse ad quosuis homines, sed ad populum Iudæorum, quemadmodū patet ex eo quod Matthæus in fine subiecit. Sic erit & generationi huic pessimæ, cuius partis omissio apud Lucam dedit quibusdam occasionem aliter explicandi hunc locum, quàm intentio Saluatoris requirit. Ex qua parte etiam patet, hunc sermonem esse parabolam vel exemplum, nec illud potissimum significare quod significare Saluator voluit, sed aliud propter quod parabola vel exemplum assumitur. Cæterùm occasionem huius parabolæ vel exempli desumpsisse videtur Saluator ex facto miraculo præcedenti, vt ex quo facto Pharisæi desumpserunt occasionem calumniandi, ex eodem Dominus desumpserit vicissim occasionem redarguendi Pharisæos, & demonstrandi pessimam illorum conditionem, & iam iudicauerit ipsos potius spiritum immundum habere, quos falsò demonstrauit sibi tribuisse spiritum immundum. Priùs autem quàm ostendatur quomodo parabola hæc proposito conueniat, ipsa parabola explicanda est, in qua duo potissimum occurrunt, quæ habent non parum difficultatis, & ob id variam diuersorum expositionem, videlicet quomodo dicatur diabolus expulsus ab homine ambulare per loca arida, ibique non inuenire requiem, cùm ariditas loci diabolum, vt pote incorporeū, non possit offendere. Deinde quomodo dicitur inuenire domum suam vacantem, scopis mūdatam, & ornatam, ac tum ingressum rursum cum aliis, cùm dęmonibus non sit opus purgare domus & ornare, vt qui huiusmodi corporalibus non capiantur elegantiis? Itaque quoniā in his locutionibus certum est subesse tropū, plerique mysticè hæc ex-

ponunt, metaphoram scilicet intelligentes esse in his locutionibus: & per arida quidem loca intelligit Hieronymus gentium solitudines, destitutas olim ab omni humore salutarium aquarũ spiritus sancti, quæ cùm Domino credidissent, diabolus non inueniens amplius locum in gẽtibus, reuersus est ad Iudæos, à quibus olim expulsus erat in datione legis. Domum autem vacantem, purgatam & ornatam, intelligit synagogam Iudæorum iã desertam, & Dei Angelorumque præsidio destitutam, ornatã obseruationibus legis superfluis, & traditionibus Pharisæorũ. Verùm huiusmodi explicatio parabolæ, potius est applicatio parabolæ quã nuda parabolæ explicatio. Si enim sic in primo suo sensu parabola est explicãda, frustra videtur subiici à Matthæo: *Sic erit & generationi huic pessimæ.* Minus verò etiam conuenit proposito Saluatoris eorum intelligentia, qui per loca arida intelligunt corda iustorum, quæ exiccata sunt ab omni carnalis cõcupiscentiæ humore: per domum verò vacantem, purgatam & ornatam, conscientiam hominis, vacantem à bonis actibus per negligentiam, purgatam à pristinis vitiis per baptismum & pœnitentiam, ornata simulatis virtutibus. Hæc enĩ parabolæ explicatio etsi optimè conueniat sensui morali, quo ad nostram exhortationem hanc parabolam accõmodamus, non tamen conuenit intentioni Domini, tum quòd propter gentem Iudæam hæc potissimum Dominus sit locutus: tum quòd & illa explicatio non sit simplex parabolæ intelligentia, tanquam exempli ad aliud explicandi, sed mystica parabolæ applicatio nostris moribus & instructioni deseruiens. Proinde pro simplici & genuino parabolæ postea applicandæ intellectu sciendum, Dominum in duabus illis locutionibus loqui de dæmone tanquam de homine per anthropopathiã. Arida enim loca, hoc est, deserta & squalida, inepta sunt loca vt habitẽtur ab hominibus: domus verò vacans, purgata & ornata, non solùm est parata vt habitetur ab homine, sed etiam prouocatiua & illicitiua ad sui inhabitationem. Itaq; similitudine ab hominibus mutuata significatur, quẽadmodum homo non inuenit sibi requiem in locis arentibus & desertis, sed mauult in ornata domo agere: ita dæmones nullam sibi requiem inuenire, cùm ab hominibus sunt expulsi, nisi rursum inueniant hominem aliquem qui diabolo parauerit in seipso locum, eùmque veluti inuitauerit. Priori ergo illa locutione allegorica ab homine desumpta significatur, omnem habitationem immundo spiritui squalidam esse & desertam præ habitatione hominis, nec aliud malle dæmones, quam agere apud homines vt illos infestent: posteriori verò locutione significatur, non esse diabolo locum in homine, nisi homo domum suam aliis vacuauerit, ac diabolo locum fecerit & inuitauerit: veluti si quis cupidè excepturus aliquem hospitem, domum aliis vacuauerit, rũ & ornauerit: ac purgauerit, quo magis illi libeat in eam sese recipere. Quod autem dicitur, *Tunc vadit, & assumit septem,* hoc est, multos alios spiritus nequiores se, &c. intelligẽdum ad literam dæmonem inuenta commoda habitatione, à qua semel erat expulsus, alios multos sibi adiungere, siue quòd inuẽta cõmoditate solus noluit frui, siue potius ne iterũ ibi expellatur facilè. Iam quod ad applicationem parabolæ ad gentem Iudaicã pertinet, D.

A Hieronymus intelligit Dominum hac parabola significare voluisse, populum illum semel à diabolo liberatum in traditione legis, iam propter suã malitiam à pluribus dæmonibus firmissimè possidẽdum. Chrysostomus verò duo intelligit Dominum significare. videlicet & populum Iudaicum peius iam se habiturum sub Romanis, quod ad externas attinet calamitates, quàm vnquam priùs vel sub Ægyptiis, vel sub Assyriis, vel sub Antiocho: & secundò, eum populum à prauis spiritibus magis & firmius occupandum, quã vnquã priùs. Itaque paraphrasticè parabola hæc sic explicari & applicari potest: Sic erit cum generatione hac peruersa, ac si immũdus spiritus pulsus ab homine, habitatione sibi percõmoda, vagetur aliquãdiu per loca deserta, nec inueniat tamen vsquam
B requiem, vt cui omnis locus aridus sit & siccus, hoc est, incommodus habitationi suæ, extra hominem solùm: ac proinde reuertatur ad hominẽ vnde pulsus fuerat, inueniatque sibi apud illũ locum paratum nõ minus commodè, quàm si quis cupidus excipere hospitem aliquem, & domum aliis vacuet, & deinde purgatam etiã ornet. Qua commoditate reperta siue quòd ea solus frui nolit, siue cauere volens ne inde rursum pellatur, abeat, & adducat quàm plurimos alios dæmones se nocentiores, atque cum eis inuadat rursum locum pristinũ. Quo sanè pacto hominis huiusmo-
C di postrema multo erunt primis peiora, hoc est, calamitosiora & miseriora. Sic sanè & vobiscum vsu eueniet, qui cùm me spiritum immundum habere calumniemini, ipsi potius ab eo pulsi lemini, ac firmissimè possidendi estis. Cum enim olim ex Aegypto liberaremini, & ab aliis gentibus se'igeremini, donati cognitione Dei per acceptam legem, expellebatur à vobis immũdus spiritus. Expellebatur item à vobis, cùm à tyrãnorum diuersorum oppressione, atque ab idololatria vestra & aliis peccatis vestris per prophetas & reges optimos diuinitus vobis datos liberaremini. Verùm is cũ mali apud vos imperare, sicut quis mauult habitare in commoda domo, quàm vagari per deserta & arẽtia loca, semper quæsiuit & quærit vt
D pristinũ apud vos locum recuperet. Enim vos illi pridem, sed nunc multo maximè non solùm permittitis, sed etiam paratis, vltro etiã illum ad vos inuitantes, ac cuncta apparentes per quæ ille cõmodissimè vobis dominetur, dum meæ doctrinæ ac factis fortiter resistitis, ac me hospitem ac Dominum vestrum habere recusatis. Proinde futurum vt iam non solus ille, sed innumeris comitatus vos repetat, & sæuissima ac firmissima tyrannide vobis imperet, multoque calamitosiores reddat quàm vnquam, cùm & grauioribus sitis premendi externis afflictionibus, & quod his grauius est, diutina imò perpetua sitis percutiendi cæcita
E te, non solùm occupandi à pluribus & grauioribus vitiis, sed etiam cum minori liberationis spe. Hæc parabola sic explicata nos deterrendo ducet cauendum ne & nos semel à diaboli tyrannide liberati per agnitionem Dei, rursum locum demus diabolo, qui nunquam non in hoc inuigilat, maximè vt rursum possideat eos à quibus semel pulsus est, idque adeò studiosè conatur, quasi nusquã sit alibi ei requies, sed omnia loca alia sint ei velut arida & incommoda habitationi. Quòd si voto suo compos fiat, vt locum sibi paratum & cõmodum apud nos rursum inueniat, iam tnd ibiè

poten

Ioan 5. potĕrius quã prius occupabit, grauiorq; erit pœna posteriorum peccatorum, propter quod paralytico Christus dixit: Ecce sanus factus es, iã amplius noli peccare, ne deterius tibi contingat aliquid. Sicq; valet hæc parabola per accõmodationem & ad hæreticos, & ad quosuis prolapsos in peccatum Christianos deterrendum. Quanquam autem iam dicta explicatio parabolæ, quod attinet ad mentionem locorum aridorum, & domus vacuæ, purgatæ & ornatæ, videatur esse simplicissima & maximè genuina, nequaquam tamẽ superiores illæ intelligentiæ, aut aliæ aliorũ planè sunt reciendæ. Nam frequenter Saluator videtur studiosè tales proposuisse, & nobis reliquisse parabolas, quæ vt & nobis eas seruire voluit, & non tantùm iis propter quos primùm dictæ sunt: ita etiã varium & diuersum ab eo qui conuenit primo proposito, sensum admittere possent, pro varia auditorum instructione, & accommodatione conuenientе diuersis locis & temporibus.

MATRI ET FRATRIBVS CARNALIBVS PRAEFERVNtur verbi Dei obseruatores. Matth. 12. Marc. 3. Luc. 11. & 8.

CAPVT L.

ᶜ Actum est autem cùm hæc diceret, extollens vocem quædã mulier de turba dixit ill: Beatus vẽter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit: Quinimò beati qui audiũt verbũ Dei & custodiũt illud.ᵃ Adhuc illo loquẽte ad turbas, ecce †ᵇ veniunt ᶜ ad illũ *ˡ mater eius & fratres,ˡ [&] ᵃ stabant foris quærentes loqui ei: & non poterãt adire eũ præ turba.ᵇ Et foris stantes miserunt ad eum vocantes eum. Et sedebat circa eum turba. ‖ ˡ Dixit autẽ ei quidam ᵃ Ecceˡ mater tua & fratres tui forisl stantᶜ volentes te videre, [&] †ᶜ quærentes teᵃ alloqui. *ˡ At ipse respondens dicenti sibi aitᶜ Quæ est mater mea, & ᵃ qui suntᶜ fratres mei? ᵇ Et circumspiciẽs eos qui in circuitu eius sedebant, ᵃ & extendens manum in discipulos suos, ‖ ᶜ dixit: Ecce mater mea & fratres mei. † Quicunque enim fecerit volũtatemᵇ Deiᵃ patris mei qui in cælis est, ᶜ ipse frater meus ᵇ & ᶜ sororᵇ meaᶜ & mater est.ˡ Mater mea & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.*

C 11. *b & †c. venerũt ante. *c. mater & fratres eius. C. 8. ‖b. Et dicentes. e. Et nunciatum est illi. †b. quærunt. *l. Et respondẽs ea ait. c. Qui respõdens dixit ad eos. †b. Qui

FACTVM EST AVTEM CVM HAEC DICERET, EXTOLLENS VOCEM QVANDAM MVLIER, &c.] Scribis & Pharisæis Dominum tentantibus & blasphemantibus mulier simplex doloq; carẽs illum celebrat, cùmq; illi nec miraculorum magnitudine commouerentur ad admirationem, hæc sola sapientiæ & efficaciæ quæ in verbis Domini percipiebatur consideratione in tantam perducta est admirationem, vt in media turba ac hostium Christi præsentia non vereretur illum exclamando prædicare, quẽ audiebat Scribas & Pharisæos vituperare. Demõstratum certè etiam in hac muliere rursum, Deũ spretis superbis, sapientibus & potentibus huius seculi, humiles potius eligere voluisse, quibus Euangelij veritatem aperiret, & per infirmos & stultos pudefacere potẽtes & sapientes. Sed & typus quidam Ecclesiæ gentium in hac muliere expressus est, ac commonstratum quòd Iudæorum synagoga illa docta Christum blasphemante, stulta & contempta Ecclesia gentium contra calumniatricem synagogam palam & aperte Christum & matrem eius esset prædicatura. Aptissimè autem mulier muliebri more beatificat vterum & vbera, quòd hæc sint muliebria, volens hac ratione beatificare matrem & nutricem, quæ talem ac tantum virum protulit & aluit. Porrò hac commendatione mulier ista & veram Christi humanitatem ac incarnationem confessa est, & aliquid etiam homine maius in ipso admirandum esse, ob quod beata dicenda sit eius & mater & nutrix: vnde cùm nihil dubium sit quin non ex seipsa, sed ex suggestione spiritus sancti hoc testimoniũ tantùm Christo perhibuerit, per hanc vocem spiritus sanctus non solùm præsentium Pharisæorũ calumniam confudit, sed & futurorum hæreticorum perfidiam, qui vel putum essent hominem asserturi, vel negaturi ipsum verum fuisse hominem, aut ex carne virginis ipsum non sibi sumpsisse carnem suam. Si enim (inquit Beda) caro verbi Dei à carne virginis matris pronunciatur extranea, sine causa venter qui eum portasset, & vbera quæ lactassent, beatificantur. Qua verò cõsequentia eius lacte credatur nutritus, ex cuius semine negatur conceptus, cum ex vnius & eiusdem fontis origine, secundùm Physicos, vterque vigor manare perhibeatur? Obseruandum certè & illud, quòd cum spiritus sanctὶ hæc fuerit vox, non parentes Iesu à muliere beatificantur, sed venter tantum portantis & vbera lactãtis, quòd vnũ tantùm in terris haberet parentem. Itaque mulier quidem mulieri more muliebria laudat, spiritus verò sanctus per eam & veram Christi humanitatem, & vnius parentis singularitatem astruit. Quid autem Dominus ad hæc? *Quinimo, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.* Generosè certè, de more parum semper tribuens cognationis affectui. Est autem: *quinimo*, (pro quo Græcè est μενοῦνγε, quod etiam verti potest, certè) coniunctio, quæ non negatur quod dictum est, sed cum affirmatione dicti infertur quod est est certius. Itaque non negat hoc responso Dominus matrem ob cõceptum sui & enutritionẽ esse beatam. Nam supra Angelus ei dixerat: Inuenisti gratiam apud Deum. Ecce concipies in vtero, &c. Et Elizabeth repleta spiritu sancto: Benedicta tu inquit, inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Sed confirmans mulieris sermonem, subiungit potiorem beatitudinis rationem, quæ nisi beatæ virgini competijsset, nihil ei partus Christi ad veram beatitudinem profuisset. Verùm quoniam hæc beatitudinis ratio omnibus communis dinæ virgini maximè conueniebat, ideo quæ singulariter est beata ob partum & educationem tantæ prolis, in communi illa & certiore beatitudinis ratione, omnium etiam est beatissima. Quare beata virgo per hæc filij verba magis est beatificata, in genere tamen, quàm fuerit in specie beatificata per verba mulieris, quoniam verbis Iesu ea laudata est ex parte animæ:

verbis verò mulieris, ex parte corporis. Cæterùm (inquit Chrysostomus in Catena D. Thomę) si Mariæ non proderat sine virtutibus animę, Christũ ab ea ortum traxisse, multò magis nobis siue patrẽ, siue filium, siue fratrem virtuosum habeamus, nos autem absistamus ab illius virtute, nequaquam hoc prodesse valebit. Obseruandũ autem quàm apta fuerit Christi responsio ad exclamationem mulieris. Illa enim occasione verborum Christi, quæ audiebat, prorupit in beatificationem eius quæ illum peperisset & lactasset: ipse verò eorundem verborum occasione beatitudinem, quam illa vni appropriauit, omnibus volentibus docet esse communem, consolans hac ratione mulierem hanc & omnes præsentes, quasi dicat: Propter sermones quos ex me audis, singulariter beatam prædicas eam quæ me in vtero concepit, & vberibus suis aluit: at verò ne tu aut quisquam desperet se nomen beati assequi posse, ego certius tibi assero, per eosdem sermones, propter quos illam beatam prædicas, quemlibet, si modò velit, beatum esse posse. Deinde & in illo responsionis conuenientiam considerare licet, quòd cùm illa beatificarit eam quæ verbum Dei corporaliter in vtero gestauerit & aluerit, Dominus beatificat omnes qui verbum Dei spiritualiter in corde concipiunt, quod fit audiendo: & conceptum etiam pariunt, & veluti vberibus alunt, quod fit auditum verbum custodiendo & adimplendo. Sic enim conceptus in nobis Christus veluti in lucẽ æditur, & in nobis, imò & à nobis quodammodo alitur. Bene autem, dicit; *qui audiunt & custodiunt*; eo quòd neutrum sine altero beatificare possit. Nec dicit, qui audierunt & custodierunt, sed, *qui audiunt & custodiunt*; vt intelligamus solos perseuerantes in audiendo & custodiendo, esse beatos.

ADHVC EO LOQVENTE AD TVRBAS, ECCE VENIVNT AD ILLVM MATER EIVS.] Quanquam Lucas huius historiæ narrationem longè ante prædicta narrauit, nempe cap. 8. tamen eam gestam post immediatè præcedẽtia patet satis tum ex eo quòd Marcus & Matthæus concorditer eam subiiciunt superioribus, tum ex eo quòd Matthæus dicat: *Adhuc eo loquente ad turbas*. Proinde intelligendum, vt & Augustinus annotauit, Lucam non tenuisse in huius descriptione ordinem rei gestæ, sed præoccupasse eam, atque antè recordatã narrasse, quam nec conuenienter hoc loco narrasset, quòd similem sententiam iam à Domino dictam commemorasset, qua beatificauit eos qui audiũt & custodiunt verbum Dei. Hæc enim similis omnino est ei qua Matthæus & Marcus beatificasse Dominum eosdem iam narrant. Noluit ergo Lucas eandem propemodum sententiam, etsi eodẽ tempore & loco diuersa occasione pronunciatã, eodem loco referre, sed diuersis; sicut & alij duo Euangelistæ, id quod Lucas hoc loco dictum à Domino commemorat occasione mulieris illius, subticuerunt, quòd simile illud esset cũ eo quod narrandum susceperũt. Porrò circa hanc historiam dicuntur à quibusdam aliqua, dum singulos Euangelistas exponunt, quæ, si adinuicem comparentur omnium Euangelistarum narrationes, parum vel nihil habẽt probabilitatis. Chrysostomus enim scribens super Matthæum, elationi tribuit, quòd fratres Domini foris starent, cùm potius ingredi deberẽt, & audire cum turba, culpatq; eos, quasi monstrare voluerint quòd cum potestate aliqua Domino imperare possent. Sed hanc annotationem esse superfluam & impertinentem, patet ex Luca, qui indicans causam quare foris starent, dicit: *Et non poterant eum adire præ turba*. Proinde non in eo culpandi erant quòd foris starent, nec ingrederentur. Rursum D. Hieronymus existimat eum qui Domino nuntiabat matris ac fratrum præsentiam ac desiderium, non simpliciter nuntiare, sed insidias voluisse tendere, ac experiri vtrum spirituali operi carnem & sanguinem præferret. Verùm ex Marco magis apparet simpliciter istum nuntiasse Domino, siquidem dicit fratres foris stantes misisse ad eum qui eum vocarent. Quare autem mater & fratres Domini, hoc est, consanguinei Christum accesserint, vt non satis ex Euangelio constat, ita variè à diuersis dicitur. Chrysostomus enim putat & matrem & fratres Domini ambitione quadam commotos accessisse, & colloquium Domini desiderasse, vt cognosceretur eos in talem ac tantum virum habere aliquid potestatis. Sed id vt de quibusdã Christi consanguineis intelligi posset (siquidem, Ioanne teste, nec fratres Domini credebant in eum) tamen pietas non sinit vt de sanctissima ac humillima matre Domini sentiatur, de qua August. lib. de natura & gratia cap. 36. nullã vult haberi quæstionem cùm de peccatis agitur. Vbi obiter restituendus est locus in Augustino, qui plane videtur deprauatus etiam in nouissima æditione. Sic enim legitur: De sancta virgine Maria propter honorem Domini nullam prorsus, cùm de peccatis agitur, volo habere quæstionem. Vnde enim scimus quòd ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum ex omni parte peccatum, quæ concipere ac parere meruit eum quem constat nullum habuisse peccatum? At in antiquo quodam codice Catenæ aureæ sic legitur: Inde enim scimus quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum ex omni parte peccatum, quòd concipere ac parere meruit, &c. Alioqui si legatur, vnde, & quę, nullus videtur esse sensus, maximè cũ illud, vnde, legatur sine interrogatione, vt passim imprimitur. Sed ad rem. Non est pietati satis consona sententia illa Chrysostomi: Absurda autem magis ea quæ habetur in secunda expositione super Matthęũ titulo Chrysostomi, qua dicitur: Diabolum metuentem ne Dominus persuaderet auditoribus suam diuinitatem, quia dixerat: Ecce plusquam Ionas hic; ad conuincendos sermones eius subintroduxisse parentes eius carnales, vt per illorum præsentiã diuinitatis eius obscuraret naturam. Alij dicunt matrem & fratres Domini: quòd iam diu ab eo abfuissent, vt qui habitarent in Nazareth, Christo magis agente in Capernaum, ex amore erga eũ, desiderio videndi eum, & colloquendi cum ipso, iam accessisse. In hanc enim sententiam citatur à Thoma Titus quidam in Catena aurea. Verùm si præcedentia considerentur, maximè ea quæ Marcus dicit, nempe quòd ob multitudinem affluentis turbæ non esset Christo otium cum suis mãducare panem. & quòd exierunt sui tenere eum, verisimile est quosdam consanguineorum ob id iã adiisse Dominum, vt quem in furiam versum putabant, è turba tollerẽt ob causas superius dictas: matrem verò Domini, in quam pietas non sinit talem cadere suspicionem, cum quibusdam fortè

consanguineis melius de Domino sentientibus, amoris magis compassione accessisse, nimirum quòd malè illi pro affectu metueret à calumniantibus eum inuidis Pharisæis, quódque à laboris onere cuperet eum alleuiare, ac sumendi cibi occasionem præbere. Negari tamen non potest quin importunitatis cuiusdam speciem habere videbatur, quòd interpellabant doctrinæ diuinę prædicationi intentum: sed si cuius mali speciem interpellatio videri poterat habere, id in virgine saltem matre ab omni peccato liberat, & excusat materna pietas, nisi fortè interpellatio hæc fratribus tantùm Domini tribuenda sit, quamuis ab Euangelista etiam matri tribuitur quòd fratribus Domini coniuncta esset.

*AT IPSE RESPONDENS DICENTI SIBI AIT: QVÆ EST MATER MEA, ET QVI, &c.] Dominus velut indignatus interpellanti se durius respondit, & primùm quidem sic respondit quasi matrem secundùm carnem & cognatos non agnosceret, quo doceret in negotio Euangelico non agnoscendam aut spectádam cognationem carnis, nec ob vllos humanos affectus sermonem Euangelicum interrumpi debere. Deinde verò aperit quos potius in eo negotio quod tum agebat, matris & fratrū loco haberet, nimirū Discipulos suos, & quotquot Dei patris sui voluntatem cognoscere cuperēt, & cognitam adimplerent. Quo nos docuit, vt & nos in comparatione dilectionis carni spiritum præferamus, ac intelligamus cognationem spiritualem potiorem esse cognatione carnali. Non ergo iuxta Marchionem & Manichæum matrem negauit, vt de phātasmate natus putaretur, nec fastidiuit matrē suam, quasi puduerit eum ipsius & cognationis suæ. nec maternæ refutat obsequium pietatis, sed ideò solùm illa dixit, vt Apostolos carnali cognationi præferret, &, vt Ambrosij verbis vtar, paternis se ministeriis amplius quā maternis affectib9 debere demonstraret. Legēdum enim in Ambrosio, ministeriis, pro mysteriis, quomodo omnes tamen libri habent. Porrò quòd Saluator dicit, eos qui faciunt voluntatem patris sui, esse fratres, sorores, & matres suas, simpliciter sic est intelligendum, vt ideo dicat fratres & matres, quòd non solùm eos diligat tāquam fratres & matrē, sed quòd eos etiam fratrum & matrum loco habeat, ob cognationem spiritualem, quæ contrahitur cum ipso ex adimpletione volūtatis patris cœlestis. Vt enim per Euangeliū noua est natiuitas, ita & noua cognatio. Subtilius autem: Qui facit voluntatem Dei, frater Christi est, quia eiusdem patris cœlestis iam filius factus, ac cohæres Christi: mater verò est, quia Christum in corde suo parit & nutrit, aut prædicando in cordibus audientium infūdere & generare studet: quomodo Paulus scribens Galatis significat se Christi esse matrem, cùm dicit: Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus. Significatur autem etiam illa locutione, *ipse meus frater, & soror, & mater est*; in cognatione spirituali nullam esse sexus rationem, quod & Paulus testatur scribens Galatis, in Christo Iesu non esse masculum, neque fœminam, sed omnes vnum esse. Ceterum in hoc facto Hilarius, Ambrosius, Hieronymus, Gregorius, & horum imitator Beda intelligunt mysticè significatum, synagogam per matrem & cognatos Domini denutatam, Christo in domo Ecclesiæ docente turbas nationum & gentium, foris stare, nec ob turbam gentium credentium intrare posse. Præoccupans enim turba gentilitatis Iudæos, ad Christum ingressa est: illi verò vel gentiū maximè occasione quæ ad gratiam Euangelicam receptæ sunt, indignati ingredi non possunt. Quia verò synagoga foris sese per custodiam legis sistens, Christi spiritualem doctrinam interpellat, ac foras eū potius ad carnalia docēda exire vult, ob id à Christo nō agnoscitur, etsi ex ea carnem sumpserit, sed fides gentium carnali consanguinitati Iudæorum cum Christo præponitur.

PROPONITVR PARABOLA SEMINANTIS.

Matthæi 13. Marci 4. Lucæ 8.

CAPVT LI.

*a N illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare, b & iterū cœpit docere ad mare. † c Et congregata sunt ad eum turbæ multæ, ita vt ▷ in nauiculā ascēdens sederet b in mari a & oēs turba ‖ stabat in littore. c Cùm autē turba plurima cōueniret, & de ciuitatibus properarēt ad eū, * a locutus est eis, b & docebat eos a in parabolis multa. † l & dicebat b illis in doctrina sua c per similitudinem b: Audite, c ecce l exiit ▷ qui seminat seminare c semen suum. l Et dum seminat, † aliud cecidit secus viam, c & conculcatum est, l & c venerunt l volucres cæli, c & l comederunt ‖ illud. Et aliud cecidit super † petrosa, c vbi non ▷ habuit terram multam, & ‖ statim exortum est quia non habebat altitudinem terræ. ▷ Et quando exortus est Sol, exæstuauit, l & c natum † l aruit, ▷ a eo quòd non habebat radicem [&] c quia non habebat humorem. ‖ Et aliud cecidit inter spinas, b & ascenderunt a & creuerunt spinæ, l & c simul exortæ spinæ l suffocauerunt † illud: b & fructum non dedit ▷ l Et aliud cecidit in terram bonam, & c ortum ‖ l dabat fructum b ascendentem & crescentem, & afferebat † c vnum trigesimum, & ▷ vnum sexagesimum, & ‖ vnum l centesimum. c Hæc dicens clamabat, b & dicebat: l Qui habet aures audiendi audiat. c Et b cùm esset singularis a accedentes Discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? † b interrogabant c autem b eum c Discipuli eius b hi qui cum eo erāt duodecim, & ▷ b quæ esset hæc parabola ‖ l Qui respondens ait illis: a Quia l vobis datum est nosse † mysteria regni cælorum, c reliquis autem a illis b qui foris sunt, a non est datum [sed] b in parabolis b omnia fiunt, b vt videntes b videant, & b non videant, & audientes b audiant, & b non intelligant, b nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata. a Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: & qui non habet, & quod*

† b. Congregata est ad eū turba multa. ▷ b. o. nauim. ‖ b. circa mare super terrā erat. • a. Et † a. docēs dixit. ▷ b. o. seminat ad seminādū. † c. quædā ceciderūt. b. o. circa illa ea. Alia autem ceciderūt b. o. aliud autem. † c. petrā ▷ a. habebant. ‖ a. confestim exorta sunt, quia non habebant ‖ a. Sole autem orto æstuauerunt. † aruerunt. b. o. exaruit a. & quia non habebant. ‖ a. Alia autem ceciderunt c. in † a. ea ▷ a. Alia autem ceciderūt ‖ a. dabāt e fruct. † a. aliud ▷ aliud ‖ a. aliud c. cētuplū.

habet auferetur ab eo. Ideò in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiūt, neque intelligunt: & adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis: & vidētes videbitis, & non videbitis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierūt, & oculos suos clauserunt: ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & cōuertantur, & sanem eos. Vestri autem beati oculi, quia vident: & aures vestræ, quia audiunt. Amen quippè dico vobis, quia multi prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderūt: & audire quæ auditis, & non audierunt.[b] Et ait illis: Nescitis hanc parabolam? & quomodo omnes parabolas cognoscetis? [a] Vos ergo audite parabolam seminantis.[c] Est autem hæc parabola: Semen est verbū Dei.[b] Qui seminat, verbum seminat. †[b] Qui autem secus viam, hi sunt[c] qui audiunt[b] vbi seminatur verbum: & cū audierint,[c] deinde[b] confestim[b] venit ▷ satanas, & || aufert verbum[b] quod seminatum est in cordibus eorum [c] de corde illorum, ne credentes salui fiant. †[b] Et hi sunt similiter qui super petrosa seminātur: qui cùm audierint[b] verbum, statim[b] cum gaudio ▷ accipiunt[b] illud verbum, || [b] & non habent radicem[b] in se, sed temporales sunt,[c] quia ad tempus credūt,[b] deinde orta tribulatione vel persecutione propter verbū, confestim scandalizantur,[c] & in tempore tentationis recedunt. †[b] Et alij sunt qui in spinis seminātur, hi sunt, qui verbum audiunt, & ærumnæ seculi & deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum, & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super terram bonā seminati sunt, qui[b] audiunt verbum, & suscipiunt [& [[c] in corde bono & optimo audientes verbum, retinent,[b] & ▷ fructum afferunt[c] in patientia,[b] vnum trigesimum, vnum sexagesimum, & vnum centesimum

Quæ Marcus & Lucas pluraliter, Matthæus singulari numero narrat hoc modo:

O*Mnis qui audit verbum regni, & non intelligit (venit malus, & rapit quod seminatū est in corde illius) hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, & continuò cum gaudio accipit illud: non autem habet in se radicē, sed est tēporalis. Facta autem tribulatione & persecutione propter verbum, continuò scādalizatur. Qui autē seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit: & solicitudo seculi istius & fallacia diuitiarum suffocat verbū, & sine fructu efficitur. Qui verò in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum & intelligit: & fructum affert, & facit aliud quidem centesimum, aliud sexagesimum, aliud verò tricesimum.* [b] *Et dicebat illis: Nunquid venit lucerna vt sub modio ponatur, aut sub lecto? Nónne vt super candelabrum ponatur?*[c] *Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectū ponit: sed super candelabrum ponit, vt intrantes videant lumen.*[b] *Non est enim*[b] *aliquid †*[b] *absconditum, quod non manifestetur: nec*[b] *factum est ▷*[b] *occultum quod non*[c] *cognoscatur &*[b] *in palam veniat.*[b] *Si quis habet aures audiendi audiat. Et dicebat illis:*[b] *Videte*[c] *ergo*[b] *quid audiatis.*[b] *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adijcietur vobis. Qui enim habet, dabitur illi: & || quicunque non habet, etiam quod † putat se habere auferetur ab eo.*

[a]IN ILLO DIE EXIENS IESVS DE DOMO SEDEBAT SECVS MARE,[b] ET ITERVM, &c.] Quoniam quæ sequuntur Matthæus simul & Marcus superioribus subiungūt, & Matthæus dicit, *In illo die*; ideo omnino apparet hæc consequenter gesta esse, quanquam illud, *in illo die*, non necessariò sic accipi debeat, vt quæ sequuntur eodem die, quo præcedentia, facta intelligere sit necesse, cùm posset dies accipi more scripturarum pro tempore. Habet autem hæc parabola seminantis optimam connexionem cum eo quod mox dictum est à Christo de beatitudine eorum qui faciunt voluntatem Dei, & auditum Dei verbum etiam custodiunt. Vnde etiam Lucas hæc coniunxit, quanquam diuerso ordine ab aliis duobus Euangelistis. Porrò occasio huius parabolæ videtur fuisse nimia hominum frequētia, qui accurrebant vndiq;, & de ciuitatibus properabāt ad ipsum. Voluit ergo hac parabola significare, non satis esse audisse verbum Dei, neque omnes qui illud audiunt illinc meliores fieri, sed variè illud recipi, atque in paucis suos facere fructus, idque non ex vitio seminātis aut seminis, sed ex vitio eorum qui semen excipiunt. Adiūgit autem & alias etiam huic parabolæ similes, quibus omnibus natura, vis, fructus & pretium verbi Dei declaratur. Cùm autem in principio doceret adhuc in littore, vt ex Mateo satis patet, postea ob nimium hominum confluxum, cōscensa naui ex ea cœpit docere, quoniam à turba premebatur in littore, & vt ab omnibus conspici & audiri posset. Mare autem istud proculdubio lacus est Genesar, in cuius littore legitur crebrò Dominus docuisse, fortè quia opportunus erat loc⁹ in quo multi conueniebant. Alioqui non caret mystica intelligentia, quòd Dominus è domo exiens, vbi paucos docere potuit, circa mare multas turbas docere cœperit, idque è naui. Nam ea re significatum est, Dominum relicta Iudæorum synagoga exiturum ad docendum gentes, è naui illa Petri, quæ fluctuare potest, mergi non potest. Quanquam enim domum illam, Ecclesiam significasse suprà diximus, alia tamen ratione eadem domus synagogæ typum gerit. Nam Ecclesiæ quidem domū significat, si consideremus matrem & fratres Domini foris stantes, & irrumpentes Domini docēti nam: Synagogæ verò typum gerit, si consideremus paucitatem eorum qui ibi doceri poterāt, &

Phari

A, B (margin section letters)

† b. interrogauerunt. ▷ b parabolam. Et dicebat eis || c quibus ipse dixit † b mysterium regni Dei C.10.80 † b. Hi autem sunt qui circa viam. a c. diabolus. || c tollit † c. Nam qui supra petram ▷ c. suscipiunt. || c. hi radices non habent. † c. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt & à solicitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in terram bonam, hi sunt. a b. o. fructificant. A 5.39. C.11.49 † c.o. occultum. a c.o absconditum. || b. qui * L. habet

Pharisæorũ calumniam ac blasphemiam. Pro parabolæ autem primæ literali intelligentia obseruandum, quod prima pars seminis, quæ scilicet cecidit circa viam, infructuosa est duplici nomine, videlicet tum quia conculcatur ab itinerantibus, tum quia volucres cœli veniant, & auferãt illud, ita vt semen illud nihil germinauerit, nec vel spem aliquam fructus dederit. Secunda verò seminis pars, germinans quidem ac spem fructus præbens, sed solis calore arescens, duplicem etiam habet causam suæ infructuositatis, videlicet quia non habet profũdam terram in qua firmam mittat radicem, & quia non habet humorem sufficientem, quanquam hoc ex priori consequatur. Cuius seminis & illa conditio notanda, quòd statim exoriatur. Loca enim saxea cooperta modica terra citò vegetant semen in herbam ex magnitudine caloris, quia calor ibi non imbibitur in profundo sicut in reliqua terra, sed reflectitur à saxo. Deinde quoniam non potest deorsum radices mittere, sursum erumpit. Nam hanc causam indicant Euangelistæ Matthæus & Marcus. Tertia seminis pars, quæ & ipsa exurgens spem dat fructus, perit ob spinas suffocantes. Quarta verò sola pars fructum expectatum profert, sed eum varium. Nam quædam centesimum, quædam sexagesimum, quædam tricesimum, hoc est, quædam magnum, quædam mediocrem, quædam paruum fructum proferũt. Nec est quòd quis putet quintam etiam seminis proportionem apponẽdam, vt pote eam quæ in terram bonam cadens, pluuiæ tamen defectu arescit nec peruenit ad frugem. Nam de ea tantùm varietate seminis loquitur, quę prouenit potissimum ex varietate terræ in quam proiicitur, quemadmodum intentioni etiam Domini, propter quam parabola dicta est, omnino connenit. Quoniam autem hęc parabola opus habet diligenti animaduersione ad intelligendum eã, nec poterit intelligere eam nisi cui datum esset, ob id Dominus suo more, cùm dixisset parabolam, clamabat: Qui habet aures audiendi audiat, hoc est, audiat is cui à Deo datum est vt audita intelligat. Quibusdam enim non dari aures audiendi docet Moyses, Deuter. 29. Nõ dedit, inquit, vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ possint audire. Porrò discipuli non quidem statim audita hac parabola, sed postea cũ soli essent cum Christo, vt patet ex Marco, duo quærunt. Nam & pietate quadam commoti pro auditoribus soliciti quærunt, vt habet Matthęus, quare Dominus in parabolis loqueretur, non dubitantes illas rudi populo non esse intellectas, E quas nec ipsi intelligebant: & desiderio intelligẽdi rogant Dominum, vt testantur reliqui duo, quę esset parabola tam dicta, hoc est, quid illa significaret. Est, enim hic ponitur pro significare, quemadmodum & ibi: Petra autem erat Christus. Interrogatus ergo Dominus de duobus, ad vtrumque suo ordine respondet, & primùm quidem aperit quare in parabolis loqueretur turbis. Vbi aduertendum est, Dominum non totam reddere causam ob quam loqueretur per parabolas, sed tantùm quare loqueretur in parabolis, quatenus attinet ad reprobos & desperatos qui erant in turba. Pro varietate enim auditorum, variæ etiam sunt causę ob quas in parabolis Dominus loquebatur. Nam quod attinebat ad bonos & fideles, quales erant discipuli, parabolis Dominus vsus

Quare in parabolis locutus sit dominus.

A est, vt hac ratione magis accenderet eorum animos desiderio discendi, ac mysteria Euangelica dulcius menti eorum instillaret. Quod verò attinebat ad non omnino malos, vel ad electos, nondum vocatos tamen, proderant etiam parabolę, tum vt non intellecta potius venerarentur, quàm intellecta fastidirent. Quod antè pertinebat ad reprobos, quales erant Scribę & pharisęi turbę permixti, ea de causa Dominus locutus est in parabolis quam hic reddit, videlicet quoniam indignis B mysteria erant abscondenda. Si autem quęratur; quare ergo in sermone illo prolixo, qui dicitur sermo Domini in monte, turbis Dominus tam apertè locutus est, sine omni ferme parabolico sermone? Dicendum, ibi Dominum tradidisse pręcepta Euangelica, quę neminem ignorare fas est. Hic verò disserere de mysteriis regni cœlorum, sicut ipse testatur, quę non est necesse omnes scire. Quoniam ergo discipuli quęrebant, non quare in parabolis loquebatur, sed quare in parabolis loquebatur eis, turbis scilicet quę Domino non credebãt, quas à se Discipuli separabant, Dominus appositè non reddit rationem quare in vniuersum vteretur parabolis, sed tantùm quatenus pertinebat C ad reprobos & infideles: hac ratione etiam demonstrans fœlicitatem Discipulorũ, qua prę aliis Dei munere sunt donati. Verùm circa rationem redditam à Domino apud Euangelistas, est non parua difficultas. Primùm enim, quomodo apud Marcum & Lucã dicit Dominus se ideo loqui in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant? Hoc enim videtur significari, Dominum noluisse eos cernere & intelligere, quod de Deo credere impium est, qui non vult mortem peccatoris, sed vt magis cõuertatur, & viuat. Deinde quomodo ratio reddita apud Marcũ & Lucam conuenit cum ea quæ redditur apud Mat- D thæum. ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt? &c. Nã vt omittatur quòd rationes istæ diuersæ sunt omnino, videtur etiã posterior priorem destruere. Si enim ideo Dominus loquebatur in parabolis, quia videntes non videbant, non ergo propterea vt videntes non viderent, quandoquidem iam non videbant. Ad priorem ergo difficultatem, rectè dicunt quidam, coniunctionem, vt, non accipi hoc loco vt denotet causam, sed tantùm consecutionem & euentum, quemadmodum frequenter in scripturis. Alij causam quidem denotare intelligunt: sed cùm dicit Marcus; *ne quando conuertantur, & sanem eos*; illud, *nequando*, pro quo Græ- E cè est μήποτε, accipiunt pro, si quando, quomodo accipitur 2. Timoth. 2. Cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati, nequãdo Deus det illis pœnitentiam; pro si quando vel si fortè. Non enim μὴ apud Græcos semper est negantis aut prohibentis coniunctio, sed aliquando dubitantis, valens idem quod, num, vel si. Itaque sensus esset: Ideo Dominus in parabolis locutus est quibusdam, vt non intelligerent mysteria regni cœlorũ, ac non intelligentes non crederent ad tempus, si quando vel hac ratione conuerterẽtur ac sanarẽtur, cùm scilicet suæ incredulitatis ac obstinationis malum, agnoscentes humiliarentur. De quo sensu prolixè disputat D. Augustinus lib. de quęst. Euang. ex Matthæo capite 14. Sed hic sensus non videtur esse germanus sensus, eo quòd obstinatio & impœnitentia reproborum omnino significari

videatur

stoli: Abraham etiam (inquit Dominus) exultauit vt videret diem meũ, & vidit, & gauisus est. *Ioan. 8.* Sed oportet hic, quemadmodũ & in præcedentibus, quod dicitur de oculis & auribus simul intelligere de auribus ac oculis corporalibus & spiritualibus, vt quemadmodum in superioribus oculi nõ videntes, & aures non audientes, sunt oculi & aures quibus corporaliter visa & audita non intelliguntur: ita oculi videntes & aures audientes sunt quibus corporaliter visa & audita, intelliguntur. Itaque discipulos Iudæis præfert incredulis ob mentis spiritualem visionem: prophetis verò ob corporalem visionem. Sed de vtraque visione intelligenda est hæc eadem sententia, dum rursum apud Lucam dicta à Domino scribitur postquã *Luc. 10.* Discipuli eius à prædicatione Euangelij fuissent cum gaudio reuersi. Nam & ibi non de corporali tantùm visione Dominum locutum, patet ex his quæ ibi præcedũt, vbi gratias agit Deo patri quòd reuelata essent illis ea quæ celata erant sapientes & prudentes. Notandum autem, quòd Dominus non dixerit solùm prophetas & iustos cupiuisse videre & audire quæ discipuli viderunt & audierunt, nec tantùm dicit multos cupiuisse videre, sed *multi* (inquit) *prophetæ & iusti*. Lucas verò; *multi prophetæ & reges*. Sic enim significatur incomparabilis gratia Discipulis facta, vt quibus nulla vel dignitate eximia, vel rara sapientia aut iustitia insignibus ea sint concessa, quæ plerique Domino commendati & hominibus, ac diuinorum cognitione, aut insigni iustitia, aut regali dignitate diuinitus eis concessa celebres non sunt assecuti, etiamsi illud summopere cuperẽt. Quia enim gloriæ Dei studebãt, & salutis tum suæ, tum omnium auidissimi erant, ideo perpetuis, eisdemque ardentissimis votis aduentum Christi optabant & orabant, per cuius aduentum ampliore Dei cognitione reuelata, ac redẽptione humani generis peracta, gloria Dei maximè erat illustranda, ac salus ad quamplurimos peruentura.

[a]EST AVTEM HÆC PARABOLA: SEMEN EST VERBVM DEI. QVI SEMINAT, VERBVM SEMINAT &c.] Explicatio parabolę abũdè ab ipso Domino reddita est, quanquam circa eam intelligendam quædam à nobis obseruanda & dicenda sint. Imprimis ergo obseruandũ, quàm appositè verbum Dei semẽ vocetur, aut per semẽ parabolicè significetur. Et quidem omnis sermo, maximè qui diuulgatur & spargitur, semen vocatur etiam à prophanis scriptoribus: vnde est disseminare sermonẽ, & Paulus ab Atheniẽsibus quibusdam dictus est σπερμολόγος, hoc est, seminiuerbius, aut potius verbisatôr, eo quòd nouos rumores spargeret in vulgus, vt legitur Act. 7. Verùm præter hanc communem rationem (quæ tamen ipsa peculiariter & insigniter conuenit verbo Dei quod prædicandum erat in agro totius orbis) sunt *Semen* & aliæ rationes propriæ verbo Dei. Primum enim quod semen est terræ, hoc verbum Dei est cordi, quod in medio hominis, velut terra in medio mundi cõstitutum, omnium spiritualium fructuum, siue bonorum, siue malorũ principium est & veluti mater. Sicut ergo semen nusquam fructificat nisi in terram proiectum, sic nec verbum Dei nisi in corde susceptũ. Nihil enim profuerit illud vel auribus tantùm, vel oculis suscepisse. Et quemadmodũ terra, nisi in eam semẽ iaciatur, ex se non profert ferè nisi steriles & inutiles herbas: ita cor hominis nisi semine diuino seminatum *Ioan. 4.* fuerit, noxia tantùm proferet, aut saltem inutilia & sterilia. Iam quemadmodum vt semen in terram iactum fructificet, necesse est intra eam recipi, ac necesse est terram eam non esse petrosam, nec spinis, vepribus, aliisque malis herbis consitam, sed mollem ac repurgatam: ita, quemadmodum hic Saluator explicãdo parabolam docet, vt fructum Dei verbum proferat in corde hominis susceptum, debet non leuiter tãtùm corde aduerti, sed intra illud recipi & veluti occultari, ac necesse est inueniat cor minimè lapideum, sed molle, vt firmas in eo radicas mittere possit, cor item iam repurgatum à spinis & zizaniis vitiorũ, quæ verbum Dei alioqui suffocarent. Vt autem semẽ intra terram recipi possit, eaque sit repurgata, necesse est eam quantumuis ex sese bonam aratro proscindere, ac multo labore excolere, ita vt & cor hominis intrà se recipiat verbum Dei, ac sit ab omnibus vitiis repurgatum cultura non parua opus est. Habet enim & cor opus aratione, stercoratione, ac agitatione sua, reliquisque id genus culturis quæ terræ competũt. Vnde Hieremiæ 4. Nouate, inquit, vobis nouale, & nolite serere super spinas, Et: Innouate vobis nouale. Pro quo ne *Osee 10.* bræa significantius habent, Arate vobis arationem; quamuis eodem recidat. Deinde quomodo semen in terra receptũ non fructificat, nisi in ea prius moriatur, ita & semen verbi diuini in corde hominis veluti mori debet, hoc est, diu hærere & masticari, & confringi. Postremùm, sicut semẽ, quantumuis in bonam terram proiectum, nõ virtute solius terræ ad frugem peruenire potest, sed opus est cœlestium corporum influxu, ac pluuiæ descensu: ita nisi cor hominis assiduè gratia cœlesti ac pluuiis spiritus sancti perfundatur, nõ poterit semen verbi diuini in eo esse fructiferum, ita vt hoc simili optimè possit intelligi concursus liberi arbitrij & gratiæ diuinæ, & vtriusque necessitas ad productionem boni fructus. Huic ergo diuino semini promittitur pluuia, Isaiæ c. 30. vbi de fœlicitate regni Messiæ inter multa sic vaticinatur: Et dabitur pluuia semini tuo: vbicunque seminaueris in terra, & panis frugũ terræ erit vberrimus & pinguis. Ob hãc summam similitudinẽ verbi Dei cum semine, etiam in aliis multis scripturis verbum Dei semini comparatur. Vnde Iacobus: Suscipite, inquit, insitũ verbum, quod po- *Iacobi 1.* test saluare animas vestras. Et: Sicut terra profert *Isaia 61.* germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiã & laudem coram vniuersis gentibus: Germinabit dicit, vtique per semen Euangelicum sparsum in terra. Porrò cùm Dominus explicans quid per seminãtem intelligat in parabola dicit apud Marcum: *Qui seminat, verbum seminat*; patet Dominum non voluisse hanc parabolam pertinere ad se tantùm, sed ad omnes prædicatores verbi diuini. Proinde frustra quidam obseruant in principio parabolæ dici: ecce exiit qui seminat, & semen suum; volentes verbo, exiit, notari exitũ Christi è cœlo in terras, & ideo dici semen suum, quia Dominus non alienum semen, sicut Prophetæ & Apostoli, seminabat, sed propriũ. De huiusmodi seminatoribus loquitur Isaias, cùm de regno Messiæ loquens *Isaia 32.* tandem dicit: Beati qui seminatis super omnes aquas immittentes pedem bouis & asini. Qua sententia significatus semẽ Euangelicũ diuino fauore sic

te sic fructificaturum, vt etiam in locis aquosis iactum crescat, & ob multam copiam fructuum nihil obsit quòd in loco seminato dimittantur boues & asini. Quod certè in Apostolis adimpletú est, qui in sterilibus gentibus, velut in sterilibus atquis aut locis aquosis, semen verbi diuini sparserūt, vbi tātam fructuum copiam protulit, vt non obsit quòd in agro Dominico relaxātur boues & asini, hoc est, dęmones, hęretici, & infideles, qui depascere volūt agrū domini. Porrò messores, Angeli hi sunt quibus dicitur Ioel. 3. Mittite falcem, quoniam maturit messis. Ad quem locum videtur allusum esse, cùm rursum dicitur Apocal. 14. vni ex istis messoribus: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit messis terræ. Pro explicatione autem reliquorú quibus Dominus exponit cætera præassumptę parabolæ, sciendum imprimis, quòd cùm Dominus in parabola diuiserit semen in quatuor partes, in explicatione parabolæ apud omnes tres Euāgelistas non verbum Dei, quod est semen, sed auditores verbi diuini diuidit in quatuor ordines, cùm tamen quadruplices isti auditores verbi non propriè significentur per quadripartitum semen, sed magis per terrā quadripartitā, in quam semen cadit. Intentio enim Domini erat per parabolā hāc demonstrare varietatem audientium vnū idémque verbum Dei. Nec est inter Euangelistas aliqua notabilis diuersitas, nisi quòd Matthæus iam singulariter loquitur, reliqui verò duo pluraliter: cùm cōtrà in parabola ipsa Matthæus pluraliter, reliqui verò duo singulariter sunt locuti. Huiusmodi enim varietas nihil detrahit veritati narrationis. Quoniam autem apud Marcum & Matthęū dicuntur homines ipsi seminati secus viam, super petrosa, in spinis, in terram bonam; quę locutiones duræ videntur: sciendū secundo, quòd esse seminatum duobus modis dicitur. Dicitur enim & semen seminatum, & ager seminatus, quia scilicet semen in ipsum iactum est. Sic ergo & homo hic dicitur seminatus, quia semen verbi Dei in se suscepit. Aut potius sicut Hebraica phrasi dicitur verbum Dei esse semen, quia per semen in ipsa parabola designatum: ita homo dicitur seminatus secus viam, super petrosa, &c. quia significatur per semen seminatum secus viam, super petrosa, &c. Hæc enim explicandi has orationes ratio & tollit incommoditatem illam quam afferunt illæ partes, secus viam, in petrosa, &c. & magis cōuenit cum eo quod Lucas in tertio & quarto membro dicit; *Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt*, &c. Et, *quod autem in terram bonam, hi sunt qui in corde bono*, &c. Vbi dicit semen ipsum esse hominas, quod proculdubio intelligandum est, semen ipsum significare homines tales vel tales, nō quòd propriè semē homines significet, vt dictum est, sed quòd semen in hanc vel illam terram cadens, menti suggerat tales vel tales verbi auditores. Ex his patet quomodo intelligendum quod Lucas dicit in primo & secundo membro, Marcus etiam in primo; *Hi sunt qui circa viam*. Et, *qui autem supra petram*; sensus enim est: Hi sunt qui significati sunt per semen cadens circa viam, aut per semen cadens super petrosa. Restat tollenda vna orationis incommoditas, quæ est apud Matthæum in primo membro, cùm dicitur: *Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatum est in corde illius, hic est qui secus viam seminatus est*. Quam orationem annotatur in glossa, quam dicunt Ordinariam, sic esse ordinandam: Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, vt hic suspensa sit sententia, & quod sequitur per parenthesim legatur in hunc sensum: Venit enim malus, nempe diabolus, & rapit quod seminatú est in corde illius. Omnis inquam, qui talis est, hic est qui secus viam seminatus est. Græca verò non habent hanc incommoditatē. Sic enī est Græcè παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς, &c. id est, quouis audiente verbum regni, & non intelligente, vel, cùm quiuis audit, & non intelligit, tunc venit malus. Proinde apud nos illud; *omnis qui audit, & non intelligit* intelligendum est positum absolute, pro, cùm quiuis audit, &c. His pro literę intelligentia pręmissis, ad totius explicationis tractationem descendendum est. Quatuor ergo facit Dominus genera auditorum Euangelij. Primi audiunt quidem, sed nulla mente, nulla animaduersione aut intelligentia, aliò nimirum per satanam detorto eorum animo, quo fit vt nulla omnino auditi verbi adhęreat vel cogitatio, multo minus ex audito verbo nascatur vel fides vel indicium alicuius fructus. Hi similes sūt terræ quę iuxta viam est, duræ & ab omnibus conculcatæ. Habēt enim & ipsi cor induratum, vt intra illud non recipiatur verbum Dei, & conculcatur cor eorum, simul & verbum Dei, quia à strepitu mundanarum cogitationum premitur. Et quoniam ab eis obiter tātùm & oscitanter auditur verbū Dei, nec intra cor recipitur, subitò aduolans diabolus, velut auicula quædam, sublegit ex animis illorum quicquid audierunt priusquam inhæreseat, immissis scilicet diuersis cogitationibus aliò animum trahens, vt iam nihil referat audisse. Bene autē quem Lucas diabolum vocat, Marcus satanā, Matthæus antonomasticè malú, apposito apud Græcos articulo, per volucres cœli designatur, eo quòd in caliginoso huius mundi aëre dæmones morentur cum volucribus cœli. Deinde propter subtilitatem naturæ ipsorum, velocitatē atque superbiam, sed omnium maximè ob eam causam quæ hic à Domino indicatur, quòd semini insidiantes summa cum velocitate illud à cordibus hominum auferunt, cum intra illa non recipitur. Alij, præter hoc quod Euangelium audiunt mente, etiam illud retinent, bonumque iudicantes auidè illud arripiūt, idque aliquando nimis immaturè testantur, tum verbo, tùm facto, ita vt semen in eis subitò enascatur, & per herbam fructum polliceatur. Verùm quoniam quod audierunt non penitus defixum est in cordibus eorum, ac in illis non est profunde radicatum, ob id sunt temporales vel temporarii, hoc est, ad tempus obtemperāt sermoni diuino, sed ad exortam malorum procellam deficiunt, deserentes bene cœpta. Hi ergo similes sūt terræ petrosæ non ob cordis duritiem, sed tum quòd in eis verbum Dei nimis præpropere enascitur, tum quòd in eis non sit ita radicatum, nec tantum habens humorem gratiæ diuinæ vt sustineat exortum persecutionum & tribulationum, quę vt in multis scripturę locis, ita & hic per solem æstuantem significantur. Quemadmodum enim Sol suo æstu herbas quidem non satis radicatas, nec sat humoris habentes arefacit, bene autē radicatis & loco humido nascentibus non solum nihil obest, sed etiam stillam augmenti & fructus

Tractatio parabolæ.

Volucres cœli diabolum significant.

perfectionem

A perfectionem & maturitatẽ adfert: ita tentationes cùm imperfectos deiiciant, firmos etiam perfectiores reddunt. Proinde Paulus Ephesiis preca- Ephes. 3.
tur à Deo virtutem corroborari per spiritũ eius in interiore homine, vtq; sint in charitate radicati & fundati. Porro illud; *propter verbum*, quod est in Matthæo & Marco, quanquam posset coniungi cum sequenti verbo, *scandalizantur*, vt significetur eos scãdalizari in verbo semel recepto cum gaudio, rectius tamen coniungitur cum præcedẽti orta tribulatione vel persecutione, vt significetur tribulationem illis inferri propter verbũ ab illis receptum. Id fit dum vel eorum fides in Christũ oppugnatur, vel cùm alioqui propter iustitiam quam sectantur, aliquid patiẽis contingit.
B Quid autem sit illud, *scãdalizantur*, quod est apud Matthæum & Marcum, Lucas exponit dicens; *& in tempore tentationis recedunt.* Scandalizantur ergo, hoc est, offenduntur & impediũtur quo minus verbo firmiter adhæreant. Tertii sunt, qui & ipsi verbum non audiũt solùm, sed & intelligũt, & mente recipiunt, ac spem aliquam fructus præbent: sed quemadmodum illos qui petrosæ terræ assimilantur, ab Euãgelio crux auocat, ita in istis cupiditatis & cura superflua rerum præsentiũ facit vt prorsus euecetur & intereat verbũ Dei, antequam in herbam iustam enascatur. Vbi notandũ, Lucam & Marcum tria numerare quæ spinis comparantur, videlicet solicitudines, (pro quo apud Marcum legimus ærumnas, cùm apud Græcos vna eadémque sit dictio, μερίμναι) diuitias &
C voluptates, pro quibus apud Marcum, deceptio diuitiarum (hoc est, Hebraica phrasi, diuitiæ deceptrices) & circa reliqua concupiscẽtiæ, hoc est, reliquarum rerum concupiscentiæ, in quibus tribus comprehẽduntur illa tria quæ Ioannes dicit esse in mundo, nempe concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitę. Matthęus verò duo tantũ ponit, solicitudinem sęculi, & fallaciam diuitiarum, hoc est, fallaces diuitias, rectissimè sic dictas, quòd blanda quadam specie promittant id quod præstare non possunt, quodque homines frustrãtur plerunque salute æterna. Mirum autẽ videri possit (vt habet Gregorius) diui-
D tias & voluptates à Domino spinis cõparari, cùm spinæ pungant, illę autem delectent. Et tamen spinæ sunt, quia curarum quas requirunt punctionibus mẽtem cruciant, & dum ad peccatum pertrahunt, quasi inflicto vulnere mentem cruentãt, ac demum remorsu admissi peccati mẽtẽ torquent. Notandum etiam cum Gregorio, duo diuitiis iungi, solicitudines scilicet & voluptates. & illas quidem præponi, has postponi. Nam vt habeantur diuitiæ, vanæ pręcedunt curę, quibus mens hominis miserè torquetur: obtentæ autem voluptates pertrahunt, per quas anima vulneratur, & tanquam spinis per remorsum cruciatur. Quod autem apud Lucam dicitur; *à solicitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitæ euntes suffocantur*; sciendum quòd pro participio, *euntes*, (quod obscuri-
E tatem aliquam fecit,) Græcè est πορευόμενοι, quod quidam putat accipi posse non vt sit deponens à πορεύομαι, eo, sed passiuũ à πορεύω, quod significat duco, ago, aut etiam abundare facio, vt sit sensus: Suffocãtur acti, ducti & possessi, hoc est, dum aguntur & obruuntur à curis, diuitiis, & voluptatibus. Aut si, vt magis est verisimile, sit à πορεύομαι, illud, euntes, sic accipietur: Suffocãtur à curis, &c

A eũtes supple, post eas, hoc est, dum sequũtur eas, vel eũtes, hoc est, processu temporis, vt sit phrasis Hebraica. Potest autem illud ὑπὸ μεριμνῶν, vt est Græcè, verti; sub solicitudinibus & diuitiis, vt sit sensus: euntes sub solicitudinibus, hoc est, cum illis euntes & conuersantes, quomodo intelligit Euthymius Græcus. Quarti sũt, qui audiẽtes verbum, suscipiunt illud in corde bono, & susceptum retinent, in quibus quoniam radices agit, nec inuenit spinas, fructum profert etsi varium, secundum quod alii aliis spiritu locupletius donantur. Sicut enim triplex est varietas audientiũ verbum Dei sine fructu, ita triplex etiam varietas audientium cum fructu significatur in quarto isto genere à Matthæo & Marco. Centesimum enim fru-
B ctum afferũt, qui perfectam & summam vitam agũt. Sexagesimum verò, qui mediocrem. Trigesimum, qui inferiores sunt, fructum tamen bonum afferentes pro suis viribus. Hinc factum est vt centuplum fructum Hieronymus virginibus, sexagecuplum viduis, trigecuplum coniugatis tribuerit, ostendens numerationem quę in digitis fieri consueuit, huic mysterio conuenire, libro primo contra Iouinianum. Augustinus verò centesimum martyribus, sexagesimum virginibus, tricesimum coniugatis aptans etiam his numerationem, libr. de quæstion. Euang. Theophylactus centesimum tribuit anachoritis, qui perfectam vitam assecuti rebus diuinis tantùm vacant solitariè viuẽtes: sexagesimum cœnobitis: trigesimum coniugatis &
C laicis. Apud Lucam nulla graduum fit mẽtio, sed cùm in parabola centeni fructus fecerit mentionem, hic tantùm dicit; & fructum afferunt in patientia, hoc est, per patientiam vel patientem expectationem mercedis. Est enim Græcè ὑπομονῇ, quod magis significat expectationem & longanimitatem, quam aduersitatum tolerantiam. De ea ergo loquitur patientia, de qua alibi; In patientia vestra possidebitis animas vestras. obseruandum autem quàm pulchrè Lucas secernat quarti generis auditores à tribus aliis. Nam per hoc quod dicit; verbũ retinent, separat eos à primis: per hoc quod dicit, in corde bono, separat ab his qui
D in spinis semen excipiunt: per hoc quod dicit, fructum afferunt in patiẽtia, separabat ab his qui in petrosa seminantur, qui non perseuerant. Porro dubiũ hic esse potest, an per fructus hic designantur bona opera, an merces quæ bonis operibus reddetur. Pro mercede enim quæ maior reddetur perfectioribus, debere accipi videtur, ob id quod etiam hi qui in spinis & petrosa terra semen excipiunt, fructus bonorum operum ad tempus proferunt, cùm tamen his non dicantur fructum adferre: nisi dicamus bona opera non vocanda fructus, nisi quæ vsque ad messis tempus, hoc est, tẽpus retributionis perdurant. Alioqui enim potius teneræ herbæ sunt similia.

ET DICEBAT ILLIS, NVNQVID VENIT LVCERNA VT SVB MODIO PO-
E NATVR.] Parabola hæc lucernæ quæ rursum hic ponitur apud Marcum & Lucam, dupliciter potissimum à diuersis proposito Domini applicatur. Theophylactus enim intelligit hic alterius doctrinæ esse initiũ, vt hic intelligatur Dominus Discipulos suos, quibus supra plus quàm aliis datũ esse asseruit, admonere voluisse vt honestæ & claræ sint vitæ, eo quòd sint velut lucerna quædã aliis omnibus in exemplum proponendi, & vita

A eorum omnibus futura conspicua. Iam quod sequitur; *Non est enim aliquid absconditum quod non manifestetur*, &c. sic intelligit: Velut lucerna super candelabrum ponendi estis, quia vniuscuiusque vestrum nihil poterit esse occultum, sed quicquid feceritis, manifestabitur non solùm in futuro seculo, sed etiam in præsenti apud homines. Quod autem post adhortationem ad vigilantiã in audiendo, sequitur apud Marcum: *In qua mensura mensi fueritis*, &c. sic intelligit: Videte quid audiatis, vt nullum ex dictis meis vos fugiat. Qualem enim mensuram attentionis attuleritis, talis etiam vtilitas vobis dabitur, & secundùm mensuram auditus & attentionis addetur vobis & intelligentiæ gratia. Qui enim habet alacritatem & diligentiam, dabitur ei multa intelligentia: qui verò segnis fuerit, & non alacer, tolletur ab eo etiam quòd habet, aut putat se habere. Aliter autem totus iste locus intelligitur, vt per parabolam lucernæ Dominus significet, quare mysteria regni cœlorum sub parabolis latentia discipulis suis aperuit, nimirum vt suo tempore eadem Discipuli aliis qui iam adhuc non erant capaces, reuelarent, vt non putarent illa quæ seorsum ipsis aperiebantur, semper à se occultanda esse. Est ergo sensus: Sicut nemo accendens lucernam operit eam vase, sed super candelabrũ ponit, vt lumen præbeat ingredientibus: C ita non putetis me quę secretò vos doceo, velle semper esse occulta. Ideo enim lumine diuinæ sapientiæ vos accendo & illumino, vt suo tempore veluti supra candelabrum positi lumine vestro alios etiam illumineris. Non enim aliquid Euangelicæ doctrinæ meæ est, quantumuis adhuc hominibus incognitum & occultum, quod non sit toti mundo propalãdum, idque per vos imprimis. Quoniam autem Dominus rursum hic parabolicè Discipulis locutus est, eaque locutus est quæ animis eorum voluit esse infixa, iterum adiecit; *Si quis habet aures audiendi, audiat*. D Et quo magis eos excitaret ad vigilantiam in audiendo ea quæ per eos aliis erant prædicanda, ac significaret prædictam parabolã propter eos esse dictam, rursũ intulit: Videte ergo quid audiatis, hoc est, curate vt quæ auditis memoriæ mandetis. In qua enim mensura vos mẽsi fueritis aliis, remetietur vobis à Deo, imò & adiicietur vobis. Nã si fueritis ignaui, aut parci dispensatores doctrinæ, quam vobis impertio, parcam etiam sentietis in vos Dei benignitatem in cognitione diuinorum, aliisque Dei donis: Contrà verò si larga mensura aliis dispẽsaueritis, largam etiam experiemini in vos Dei remunerationem, & qui dedit sortem, larga item mensura adiiciet incrementum, copiosiore vos donans cognitionis lumine, quo pluribus prodesse possitis. In regno enim cœlorum aliquousque etiam impletur quod vulgo dici & fieri solet; vt multũ habenti multum detur: parum habenti non solùm nihil detur, sed etiam ab eo tollatur quod habet. Nam qui dona diuina quæ ei offeruntur verè habet, (habet autem qui quæ accepit se habere declarat eis vtens) B ei amplius à Deo dabitur: qui verò quæ debet habere, & quæ offeruntur ei diuinitus dona non habet, (non habet autem qui defossum thesaurum apud se seruat) tolletur ab eo etiá quod videbatur habere. Hæc totius huius loci explicatio vt magis cohæret, ita etiam magis conuenit cum illis locis vbi apud Matthæum ponuntur duæ illæ sententiæ, quæ sũt hic apud Marcum, de occulto reuelando & mensura: quarum hæc est apud Matthæum cap. 7. illa cap. 10. vbi subiũgitur: *Quæ dico vobis in tenebris, dicetur in lumine: & quæ in aure auditis, prædicate super tecta*. Cæterùm quod C apud Marcum legimus: *Nec factum est occultum quod non veniat in palam*; Græce habetur οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ᾽ ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ id est, neque factum est occultum, sed vt in palam veniat; quomodo deprehendi scriptum in tribus Bibliis antiquis manu descriptis, vt non sit dubiũ quin locus iste Marci, ex lectione Lucæ sit à scriptore vel impressore mutatus, quod videretur nullus alioqui esse sensus. Est autem oratio imperfecta hoc modo supplẽda: Neque factũ est aliquid occultum vt maneat occultum, sed vt aliquando manifestetur. Videtur autem & hanc sententiam D Dominus à vulgari sermone mutuasse; quam pro diuersa materia subiecta variè vsurpare possimus. Siquidem ea etiam rectè vtemur, dum significare voluerimus omnia quæ iam sunt occulta hominum facta, in nouissimo die propalanda corã omnibus, quamuis ad hoc propositum non videatur vsurpata à Saluatore.

PARABOLÆ ZIZANIORVM, SEMINIS CRESCENTIS, grani sinapi, & fermenti. Matthæi 13. Marci 4.

CAPVT LII.

[a] *Liã parabolã proposuit eis, dicens Simile factũ est regnum cælorum homini qui seminauit bonũ semen in agro suo, cùm autẽ dormirẽt homines, venit inimicus eius, & superseminauit zizania in medio tritici, & abijt. Cũ autẽ creuisset herba, & fructũ fecisset, tũc apparuerunt zizania. Accedẽtes autẽ serui patris familias dixerũt ei. Domine, nõne bonũ semẽ seminasti ĩ agro tuo? Vnde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Serui aũt dixerũt ei: Vis igitur imus: & colligimus ea? Et ait. Non, ne fortè colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum. Sinite vtraque crescere vsque ad messem, & in tempore messis dicã messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autẽ congregate in horreum meum.*[b] *Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram & dormiat, & exurgat nocte & die, & semen germinet, & increscat dum nescit ille. Vltro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Et cum ex se produxerit fructus, statĩ mittit falcẽ quonia adest messis.*[a] *Aliã parabolam proposuit eis,* † [a] *& dicebat*[b]: [b] *Cui assimilabimus regnũ Dei? aut cui parabola comparabimus illud?* [a] [c] *Simile est regnum coelorum grano sinapis, quod*[a] *accipiens homo seminauit in agro suo, quod*[c] *cum seminatum fuerit in terra* ‖[c] *minimum*

† a dicens C. 12. 89 b sicut granum Ib. o. m. uu

[a] quidem

§ autem † amnibus est omnibus, & fit arbor. c.13. 8. 9.

*ᵃ quidem est omnibus seminibusᵇ quæ sunt in terra, & cum seminatum fuerit [&]ᵃ *creuerit, †ᶜ ascēdit in arborem, & fit maius omnibus oleribusᵇ & fecit ramos magnos,ᶜ ita vtᵇ possint sub vmbra eius aues habitare, [&]ᵃ volucres cæli, veniant, & habitent in ramis eius. Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnū cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus donec fermentatū est totū. Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas,ᵇ & talibus multis parabolis loquebatur eis verbum prout poterant audire,ᶜ sine parabola autem non loquebatur eis,ᵃ vt impleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.ᵇ Seorsim autem discipulis suis differebat omnia. Tunc dimissis turbis venit in domum & accesserunt ad eum Discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolā zizaniorum agri. Qui respondens ait illis: Qui seminat bonum semen, est filius hominis. Ager autem, mundus. Bonum verò semen, hi sunt filij regni. Zizania autem, filij sunt nequam. Inimicus autē qui seminauit ea, est diabolus. Messis verò, consummatio seculi est. Messores autem, Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni cōburuntur: sic erit in consummatione seculi. Mittet filius hominis Angelos suos & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiēdi audiat.*

ALIAM PARABOLAM PROPOSVIT A EIS, DICENS: SIMILE FACTVM EST REGNVM COELORVM.] Superior parabola desumpta est à semine quatenus significat verbū Dei: hæc verò parabola desumpta est etiam à semine bono, sed quatenus significat bonos homines, vt ipse Saluator etiam postea dignatus est aperire. Itaque sicut superiore significatū est vnū idemque semen non facere in omnibus fructum, & in quibus fructum facit, non eundem facere, ita hac significatur vsque ad consummationē seculi semper in Ecclesia Dei malos à bonis fore permixtos, idque Deo permittente fieri in bonū electorum. Et quomodo illa valet tum ad mouendū auditores, ne frustra audiant verbū Dei: tum ad cōsolationē Discipulorum, ne ob id cessarēt à B prædicatione, quia in multis eam experturi erāt fore infrugiferam: ita hæc valet etiam & ad commouendum auditores, ne sibi ex eo placerent quòd Christū viderentur sequi, eiúsque gregi essent admixti, cùm semper mali speciem boni præferentes gregi suo essent admiscendi: & ad consolationem Discipulorum & omnium bonorum fidelium, ne ex eo sibi displicerent ac scandalizarentur, quòd suo gregi viderent malos esse admixtos. Proinde bene hæc parabola subiecta est superiori, tū quòd etiam à semine sit desumpta, sicut & ea quæ sequitur ex Marco: tum ne semen illud quod non cecidit in spinas, sed in terrā bonā, putaretur nullam C mali seminis, vnde simul spinę nascerētur aut malæ herbæ, habiturum admixtionem. Porrò imprimis hic dicendum de hac oratione, *Simile est regnū cœlorum homini qui seminauit*, &c. quales multæ sequuntur postea, vt cùm dicitur regnum cœlorum simile grano sinapis, fermento, sagenæ, decem virginibus, homini qui fecit nuptias filio suo: & sic de alijs. Itaque in his locutionibus plerique regnum cœlorum variè accipiunt, nimirum pro exigentia rei cui regnum cœlorum assimilatur, vt aliquando accipiant pro Rege cœlesti Messia, aliquando pro Rege cœlesti Deo patre, aliquando D pro doctrina Euangelica, aliquando pro Ecclesia fidelium, aliquando pro fide, &c. Quare hoc loco intelligunt hunc sensum: Similis est Rex cœlestis Messias homini qui seminauit, &c. Et cum sequitur: *Simile est regnum cœlorum grano sinapis*; sic explicant: Doctrina Euangelij similis est, & sic de alia. Verùm quoniam durum est vt qui regit aut lex regni dicatur regnum, ideo conuenientius quidā sic has locutiones explicāt, vt intelligant regnū

A cœlorum dici simile alicui rei, quātum ad aliquid sui. Regnum enim cœlorum varia in se complectitur, nempe regem suum, legem suam, ac regni ciues. Itaque intelligunt regnum cœlorum aliquādo ratione istius, alias ratione alterius dici alicui simile. Conuenientior autem & facilior est explicandi eas locutiones ratio, quę suprà est indicata, circa caput Concordiæ 47. vt regnū cœlorūm dicatur simile huic vel illi rei, quia in regno cœlorū tale quid contingit, quale de huiusmodi re narratur. Hinc Marcus in sequēti parabola dicit: *Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iactat sementem in terram*; pro quo Matthæus dicturus erat: Simile est regnum cœlorum homini qui iecit sementem B in terram. Sunt enim huiusmodi locutiones ex phrasi Hebraica: qualis est in illo Isaiæ loco: Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus, hoc est, tale quid nobis cōtigisset quale contigit in Sodoma & Gomorrha. Cæterū quoniam in parabola hac à se explicata, quędam Dominus reliquit intacta quæ variè explicantur à diuersis, videlicet quid significet dormitio hominū, cuius occasione inimicus venit, & superseminauit zizania: quid significet abitus inimici: qui sint illi serui patrisfamilias, qui ignorāt vnde sint in agro zizania, & quærunt num velit ea colligi: ideo quò certius & solidius in huius & aliarum parabola C rum explicatione versemur, quædā hinc sunt annotanda, & imprimis, quòd cum omnis parabola obliquo & figurato modo rerum quarundam naturam & conditionem manifestet, ideò quemadmodum in his qui typū Christi gesserūt in veteri testamēto, nō oportet hunc typum exprimere in singulis eorum factis: & quomodo in allegoricis locutionibus non oportet singularum dictionum mysticam requirere intelligentiā, sed satis est explicare quid tota oratione significetur: ita & in parabolis non oportet, teste etiā Chrysostomo, nimia cura in singulis earū verbis anxiū esse, neque D ea quę in eis dicuntur secundùm totum quod dicitur inuestigare, & singula velle accōmodare ei rei ob quam parabola assumitur. Quāquam enim in parabolis nihil ponitur superfluō, non tamen necesse est ob id omnia mysteriū aliquid significare, quod ad eam rē pertineat, de qua est parabola. Quædam enim in eis admiscentur, tantùm vt expleatur & constet narrationis ordo. Proinde ante omnia perspiciendum est quid per parabolam autor ipse intenderit significare, & quorsum ac qua

occasione dicta sit: hinc generali quodam modo A vnum alteri comparare oportet, nec nimia curiositate de singulis cooptādis solicitum esse, sed eatenus ea quæ io parabolis dicuntur rei ob quam dicuntur cooptare, quatenus ennueniunt intentioni propositę. Alioqui enim si singula quis velit exactè perscrutari, ac similia cūcta inuenire in rebus ob quas parabolæ assumūtur, & laboriosa admodum res erit, & nimis curiosa fortitan, imò & in argutias quasdam abduci hominem cōtinget, quæ seipsas euertant, vt patehit in pletisque parabolis sequentibus. Itaque & in præsenri parabola non opus est pro explicatione sensus quē inrēdit B Saluator, singula accommodare, & excutere quo modo rei ad quam spectat parabola, conueniant, sed satis est secundùm ea quæ Dominus pro parabolæ explicatione aperuit, generaliter adaptare exemplum parabolę ad eam rem propter quā assumpta est, hoc nimirum modo: Sic contingit in regno Dei. quemadmodum si homo aliquis seminet bonum semen in agro suo, contingit inimicum eius inuidia commotum postea superseminare zizania, nec tamen ille velit ea postquam apparere cœperint, à seruis suis eradicari, sed vult ea sinenda crescere vsque ad messem, ne in eradicādis zizaniis, cōculcetur & pereat, aut etiā simul eradicetur & triticum: qui, cùm messis tempus aduenerit iubeat messoribus suis, vt triticum à zizaniis separantes, zizania quidem alligent in fascieulos C comburendos, triticum verò congregent in horreum ipsius. Sic enim & io regno Dei filius hominis tum per se, tum per suos seminante, passim in hoc mundo tanquā in agro suo, homines ad cœleste regnum prælectos veluti semen bonū, diabolus infestissimus hostis humanæ salutis, passim etiā superseminat, sempérque seminabit impios homines veluti zizania. vbique eos iustis permiscens, qui etsi indigni sint iustorum societate: tamen propter eorum bonū sinendi sunt semper in congregatione eorum vsque ad consummationē sæculi, quādo omnibus homioibus ex agro huius mundi per sanctos Angelos demessis & collectis, iusti ab impiis separati recōdentur in horreo cœlestis regni: impij verò veluti in fasciculos collecti, D tradentur igni infernali comburendi. Sic explicata hæc parabola eam adfert vtilitatem, ob quā priùs dictum est eam assumptam esse. Et tamen etiam sanctissimi, doctissimi, & antiquissimi patres, Hieronymus, Augustinus, & alij, pleraque imò singula huius aliarumque parabolarū excutiunt, vt ea diligentia non possit omnino reprehendi. Itaque per hoc quod dicitur iu parabola, inimicū venisse ad superseminādum zizania cùm dormirent homines (per quod in parabola significatur noctu eū venisse, tempore scilicet oportuno) intelligunt significari zizania à diabolo seminata in mundo negligentia Episcoporū & præpositorū E Ecclesiæ. Verùm cùm in parabola nō significetur illis verbis hominum negligentia, cumque etiam Christo & Apostolis agentibus in terra diabolus superseminauerit zizania, Iudam scilicet proditorem, Simonem Magum, & alios, simplicius fuerit illum tantùm intelligere significatum, diabolum superseminare zizania, cùm tempus & locum oportunum inuenerit, & omnem oportunitatem obseruare, quo Dei operib⁹ noceat, etsi nullo suo bono: quanquam rectè intelligatur, quod iam ex illa intelligentia cōsequitur, tum maximè superseminare zizania, cùm videt dormientes Ecclesię prælatos. Quòd dicitur inimicus zizaniis superseminatis abiisse; significat diabolū quàm potest maximè studere vt lateat. Quòd dicitur zizania tum primùm apetuisse cùm ex bono semine herba creuisset, & fructum fecisset, quando scilicet ex fructu dignosci potuerunt zizania à tritico, cùm priùs ob similitudinem dignosci non possent; significat ad tempus quidem plerumque malos bonis permixtos ob sacramentorū & nominis Christiani communionem, non posse statim discerni, cognosci autem tandem ex eo quòd non eosdem fructus proferāt cum bonis. Porrò serui qui dubitant num eradicanda sint zizania, rectè significant homines Deum timentes, & potissimū ministros iustitiæ, qui desiderant impiorū eradicationem, qui ne præcipiti zelo peccent, docētur tolerare ad tēpus, malos bonis permixtos agere. Ex eo autē quòd in parabola paterfamilias vetat eradicari zizania, & præcipit vt sinantur vtraque crescere, intelligit D. Chrysostomus significatum esse, nō esse occidendos hæreticos, quos per zizania intelligit esse significatos, sicut & August. & Hieronymus. Hinc & post Chrysostomum hodie plerique colligunt non esse comburendos & occidendos hæreticos. Sed quàm malè hoc hinc colligatur, patet primùm ex ipsa Saluatoris explicatione, ex qua constat per zizania non tantùm hęreticorum dogmata aut hæreticos esse intelligēdos, sed in genere omnes malos, omnia scilicet scandala, & eos qui faciunt iniquitatem. Quare non magis ex hoc loco colligi potest hęreticos non occidendos, quàm fures, homicidas, & id genus homines, quos nemo negauerit, iure & pro vtilitate reipublicæ occidi. Nec id intelligendum est hoc loco prohibitum esse. Nam primum, vt dictum est, non est necesse singula parabolæ applicare rei ob quam dicta est, satis enim hic est intelligere Dominū significare voluisse, vsque ad consummationem seculi semper malos bonis permiscendos. Deinde si & hanc partem parabolæ, rei adaptare velimus, dicendum his verbis non prohiberi extirpationem huius vel illius mali, sed omnium simul malorum io genere, quod nihil aliud est, quam non studendum vt omnes simul mali à consortio bonorum tollantur. Postremum obseruandum, quòd additur; *ne fortè eradicantes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum.* Ex eo enim intelligi datur, vt colligit Augustinus lib. 3. cap. 2. contra epistol. Parmen. quòd cùm metus iste non obest, sed potius contrarium metuitur, videlicet ne pereat & triticum, nisi quædam zizania eradicētur, non solùm licitè eradicari ea, sed etiam necessariò eradicanda esse. Si enim propter cōseruationē tritici nō sunt eradicanda zizania, rursum eradicanda erunt, vbi conseruando tritico ita erit necessarium. Satis (inquit Augustinus) ostendit Dominus eùm causam præmisit, dicens: *Ne fortè colligentes zizania,* &c. quòd cùm metus iste non subest, sed omnino de frumentorum certa stabilitate certa securitas manet, id est, quando ita cuiusque crimen notum est omnibus, & omnibus execrabile apparet, vt vel nullos prorsus vel nō tales habeat defensores, per quos possit schisma cōtingere, nō dormiat seueritas disciplinæ, &c. Proinde etiā si specialiter per zizania hic hæretici intelligerētur, tamen ex prædictis patet quomodo ex hoc loco non cōsequatur illos non esse occidendos.

A dos. Imòquomodo potius contrarium sequatur. Ideo autem Chrysostomus & Hieronymus per zizania peculiariter intelligendos putauerunt hæreticos, quod per bonum semen ea prima parabola intellexerunt syncetam Euangelicam doctrinã, cui contrariatur hæreticorum doctrina à diabolo superseminata in mundo post Euãgelij prędicationem. Augustinus verò ob id hęreticos peculiariter hic significatos intelligit, quòd Catholici maleuiuentes, sed per hæresim aut schisma ab vnitate Ecclesiæ nondũ separati, paleę potius sint similes quàm zizaniis, quia palea etiã fundamẽtum habet cum frumẽto, radicemq́ue communẽ, vt videre licet lib. 2. quæstio. Euang. cap. 10. Qui B Augustinus in principio quidem, sicut ipse de se testatur in epistola ad Vincentium 48. & epist. ad Bonifacium comitem 50 eius fuit sententiæ, vt nõ solum putaret hęreticos non esse occidendos, sed nec quauis ratione puniendos vel cogendos, cùm iam tum à Constantino primùm, & deinde à sequẽtibus Catholicis Imperatoribus statutum esset, vt multa pecuniaria aut etiam exilio plecterentur. Neque tamẽ commouebatur Augustinus multum hoc loco, sed potissimùm, ne Ecclesia fictos Catholicos haberet, quos apertos nouerat hæreticos. Postea tamen exemplis edoctus quàm leges illæ imperiales vtiles essent Ecclesię & multorum saluti, easdem leges in multis locis defendit, & iustas esse ostendit, frequenter tamen iudices ab occisione hæreticorum auocans, nõ quòd C eam iniustam existimaret, sed quòd ea necdũ ab imperatoribus statuta esset hæreticis, & quòd nõ videretur lenitati Christianæ cõpetere, quam tamen etiam postea prospexit & docuit esse iustam: vt videre licet in lib. contra epist. Parmen. Ex quibus omnibus patet quàm nõ satis Catholicè hoc tempore in Paraphrasibus quidam hunc locum de hæreticis tantùm exposuit, intelligendũ legẽtibus relinquens, eos non esse extinguendos, sed tolerandos: Ex his etiam discere licet, parabolas duplici modo explicari posse. Vno modo, generaliter eas applicando ei rei ob quam assumuntur, D quantum id requirit Saluatoris intentio. Secundò, singulas partes diligentius excutiendo. Vbi tamen cauendum ne per nimiam curiositatem in ineptias aliquas incidatur. Est & tertius modus explicãdi parabolas, qua scilicet parabolæ explicantur nõ secundùm illam primam & pręcipuam intentionem, secundum quam à Domino sunt dictæ, sed secundùm eum modum quo accommodantur à sanctis doctoribus ad instructionem morum, pro exigentia diuersorum locorum & temporum. De quo modo dictum est suprà, circa parabolam de immũdo spiritu exeunte & redeunte. Proinde in sequentibus frequenter tres istos modos secernentes singulos prosequemur.

E ¶ ET DICEBAT: SIC EST REGNVM DEI, QVEMADMODVM SI HOMO IACIAT, &c.] Tertia hæc parabola, quæ est apud solum Marcum, etiam à semine desumpta, à præcedenti differt, quòd in hac nulla zizaniorum fit mentio: deinde quòd illa assumpta est ad significandum permixtionem malorum cum bonis, hæc verò ad significandum modum quo Euãgelicum semen fructificet. Et in illa quidem semen accipitur pro filiis regni, hic verò rursum, quemadmodum in prima, potius accipitur pro verbo regni, hoc est, doctrina Euangelica. Propter similitudi-

A nem tamen huius parabolæ cum præcedenti videri potest neuter Euangelistarum vtrumque posuisse. Porrò in hac parabola, quod attinet ad literam, nihil est obscuritatis, nisi quòd verbum exurgat, cùm dicitur, *& exurgat nocte & die*, variè refertur. Potest enim referri ad hominem, ad quem refertur præcedens verbum, *dormiat*, quomodo intelligit Theophyl. vt ablatiuus, *nocte*, referatur ad verbum, *dormiat*, &, *die*, referatur ad, *exurgat*, vt vult Caietanus, & significetur semen crescere tã dormiente in nocte, quàm satagente in die eo qui seminauit, hoc est, ipso interim aliis suis negotiis vacante citra omnem ipsius operam semen crescere postquam semel in terram iactum est. Potest B & referri ad semen, vt significetur illud exurgere nocte & die homine dormiente, hoc est, illo amplius nihil agente, imò nesciente aut non sentiente. Hoc præmisso, parabola hęc primum generali applicatione potest intentioni Saluatoris sic accõmodari, vt nihil aliud intelligatur per eam significare voluisse, quàm præter hominum opinionẽ, ac ne sentientibus quidem illis, Euangelicam doctrinam passim enascituram & fructificaturam, non subitò quidem, sed ordine quodam, donec ad perfectũ suum fructum perueniat. Itaque hic erit sensus: Ita in regno Dei vsu ueniet, quemadmodũ cùm semen ab homine iactum in terra, vltrò citra eius qui seminauit operam, imò eo ignorãte, nec sentiẽte, & aliud quiduis, siue die siue nocte, agẽ C te, è terra enascitur, & quidẽ primùm in herbam, mox in spicam vacuam, demum in spicam frumẽto plenam fructificans, quo facto demetitur. Sic enim & Euangelica doctrina per me iam cœpta spargi, ac latius per meos spargenda in cordibus hominum & agro mundi huius præter hominum opinionẽ subitò fructificare incipiet, sensim tamẽ ad perfectum & prædestinatum à patre, omnium electorũ fructum pertinget, quo iam producto, cõsummatio sęculi veluti messis aderit, quando demessus Euãgelicæ prædicationis maturus & perfectus fructus, collectis scilicet iam omnibus electis, reponetur in horreũ cœleste. Secundùm hãc D explicationem non est inquirendum quis sit ille homo in parabola significatus, qui semen iacit in terram, quo dormiente, imò nesciẽte semẽ ipsum fructificat. Sequitur autẽ hæc explicatio eam constructionem literę, qua verbũ, exurgat, refertur ad hominem qui seuit, quàmuis possit etiam similiter parabola explicari sequendo alteram constructionẽ, vt facilè patet. Aliter potest hæc parabola tractari, vt singula penè diligẽtius excutiãtur, & applicentur rei de qua est parabola, si intelligamus Dominum huius parabolæ inuolucro tectè docere voluisse Euangelij exordiũ, progressum, & cõsummationem, quarum primam & postremã partem ipse palàm visibili corpore peracturus esset, E mediũ, hoc est, progressum inuisibili spiritus sancti gratia administraret. Siquidem ipse Dominus per vniuersam Iudęam sparsit sementẽ Euangelicã. Mox eo peracto obdormiit, moriẽs primùm, deinde resurgens in quietem æternã. Vbi eo qui primus semen fecit in terram, veluti dormiẽte, semen Euangelicum secretis auctibus increscit, nocte simul ac die, hoc est, in prosperis pariter & aduersis per omnem occasionem & promouẽtium, & reluctantium. Quod vt Christo veluti dormiẽte accidere videtur, ita, & veluti nesciẽte, eo quòd sinat mundum aduersus Euãgelium tumultuari;

& propter illud suos grauia pati. Et quidem par- A uis initiis exortū est Euangelii regnū, si rem quis æstimet iuxta mundi speciē. Huius ergo exordiū velut herba erat prouenientis Euangelici seminis, quod deinde mox occupare cœpit vniuersum orbem, nec desinet succrescere, donec maturuerit vniuersa seges, quod tum erit, cùm omnes prædestinati per Euangelium erunt vocati, & bonū ac maturū frumentum effecti. Tum rediturus est qui semen in terram primus iecit, mundo iam cōspicuus ea specie qua ascendit in cœlum, mittetque falcē ineuitabilis sui iudicij, qua omnibus succisis purum triticum reponet in horreū suum. Sic ferè quidam in paraphrasibus. Hæc autem applicatio parabolæ sequitur eam literæ constructionē, qua B verbum, *exurgat*, refertur ad semen, quomodo intelligit D. Hieronymus in Marcum, quanquam & Theophylactus parabolā hāc ferè secundùm posteriorem hanc explicationem tractet, referens tamen verbum, *exurgat*, ad hominem seminantem, sed coactius. Porrò quāquā in hac parabola secūdùm præcipuam Domini intentionē per messem significetur consummatio seculi, & successiuum Euangelici seminis incrementum, significatū per herbam, spicam, & plenum frumentum, pertineat ad diuersa secula, tamen secundùm tertiam illam tractādi parabolas rationē, potest etiam aptè hæc parabola applicari cuilibet particulari prædicatori disseminanti Euangeliū in terra, ac intelligi semen illud in singulis Christianis suā habere her- C bam, deinde suam spicam, ac postremùm suam maturitatem ac messem. In herbam enim enatū est in his qui iam per baptismum nuper in Christo renati, innocentiæ virore lætā de se spem præbent. Qui iam excelsiores facti Euangelicę pietatis profectu, spicas suas habent, succidendi falce, hoc est, morte, cùm iam pro suo modulo quisque maturuerit. Nam post mortem & messem illā, triticum neque crescit, neque decrescit amplius in meritis & bonis operibus. Obseruandum autem, quod ad literam pertinet, verbum καρποφορεῖν, aliter accipi à Marco in hac tertia parabola, & aliter D in prima. Hic enim dicitur semē fructificare, cùm tātùm in herbam & necdum in spicam enatū est. In prima verò parabola solùm illud semē dicitur fructificare, quod in terram bonam cecidit, cùm quę in spinis aut in petrosa cecidissent, etiā in herbam germinarent. Sic etiam in hac parabola, aliter accipitur produxisse fructum, quàm in secunda accipitur apud Matthęum, facere fructum. Hic enim produxisse fructum dicitur, cùm iam plenum frumentum esset in spica, & messis tempus adesset. Ibi verò diu ante messis tempus dicitur fe- E cisse fructū, videlicet cùm iam ex spicis distingui posset à zizaniis.

ALIAM PARABOLAM PROPOSVIT EIS DICENS: SIMILE EST REGNVM COELORVM, &c.] Ante quartā hanc parabolā, præmittit Marcus, qui eandem cum Matthæo habet hoc loco: *Cui assimilabimus regnum Dei, aut cui parabola comparabimus illud?* Qua quæstione, dum veluti hæsitabat cui rei potissimum conferendū esset regnum Dei, magis attentos voluit reddere Dominus auditorum animos. Cùm autem superiori parabola Dominus significauerit modū incrementi regni cœlorum, hac iam parabola & sequēti (quas duas & Lucas habet cap. 13 alio tēpore rursus dictas) significat vim regni cœlorum in A crescendo, nimirum quòd ex paruis & humilibus initiis mox processurū esset ad maxima. Porrò circa literam in priore parabola dubium est quomodo granum sinapis dicitur minimū omnium seminum, cùm semen papaueris, rutæ, & aliarū herbarum multarū deprehēdatur minus semine sinapis. Deinde, quomodo dicitur sinapi ascendere in arborem, & facere ramos magnos, ita vt in eis volucres cœli habitēt, quorum nihil apud nos experimur? Ad prius dubiū respōdet Albertus Magnus granum sinapis dici minimum non in re, aut in quantitate, sed in proportione, quia scilicet relatum ad id quod producit, minimum est omniū, hoc est, minus est omnibus aliis, si id quod ex eo B producitur, conferatur cū his quæ ex aliis producuntur. Potest etiā dici, quòd minimum dicit omniū seminum, quia inter omnia semina est valde paruum. Nō enim est Græcè, minimum omnibus seminibus, vt nos legimus in Matthęo, cùm sit oratio nō satis Latina; nec minus omnibus seminibus; vt legimus in Marco, & cū illa oratio ineptū habeat sensum, nisi subintelligatur, minus est omnibus aliis seminib⁹, sed vtrobiq; est, μικρότερον ἐστὶ πάντων σπερμάτων, quod sic vertendū est, minimum est omniū seminum; quomodo in Matthæo vertit quidam: cum in Marco vertat; minus est omnibus seminibus. Ponitur enim hic comparatiuus apud Græcos vice superlatiui, quemadmodum & in illo Pauli; Maior horū est charitas, pro maxima 1. Cor. 13 C horum. Idem dicēdum de oratione quæ sequitur; Fit maius omnibus oleribus; pro quo Græcè est, γίνεται πάντων τῶν λαχάνων μεῖζον, id est, fit maximū inter omnia olera. Ad alterum dubium dicendū, sinapi dici fieri arborem vel arbuscula, tum quòd lignescat eius stipes, tum ob ramorum multitudinem, quanquam Marcus arboris non faciat mentionem, sed tantùm dicat ascendere, & fieri maius omnibus oleribus. Nam illud, *in arborem*, quod habent plerique libri apud Marcum, nec est in Gręcis, nec in antiquis Latinis manu descriptis, vt ex Matthæo & Luca videatur asscriptum. Iam etiam verisimile est pro regionū diuersitate semē sinapi D esse varium, & alterum altero minus, atque quoddam in maiorē exurgere altitudinē, quàm quod est apud nos, quandoquidem Plinius & seminis huius varietatem, & foliorum sinapi diuersitatem indicat lib. 19. cap. 8. scribens in hunc modum de sinapi: Æquinoctio autumni seruntur coriādrum, anethum, atriplex, malua, lapathū, cerephyllō, & acerrimū sapore, ignei affectus, ac saluberrimum corpori sinapi, nulla cultura, melius tamen plāta translata. Et post pauca: Sunt autē eius folia trium generum. Vnum gracile, alterum simile rapi fo- E liis, tertium erucæ. Semen optimum Aegyptium. Athenienses napij appellauerunt, alij tapsi, alij saurion. Idem lib. 20. cap. 22. maximas & varias huius virtutes ostēdit cōtra omnes ferè morbos corporis, vt ob id minus mirum videri debeat, regnum cœlorum hic comparari grano sinapis, cui similē etiā fidem postea Dominus requirit à suis. Quod verò ad sensum à Saluatore potissimū intentum spectat, dubium est quid pertinens ad regnum cœlorū hic voluerit significare per ipsum granum synapi, an scilicet ipsam doctrinam Euāgelicam, de qua intelligit Diuus Hieronymus, an ipsam Ecclesiam primitiuam, de qua D. Chrysost. an ipsum regnum Dei, quo per Euangelium cœperat tū Deus regnare in hominibus credētibus.

Nam

Nam his tribus potest optimè exemplum sinapis accommodari. Cùm enim Ecclesia primitiua in principio, quando adhuc recens in terra fundata & veluti seminata erat, vilis esset & parua, subitò velut in arborem magnam excreuit, ita, vt impleret terram, & operuerit montes vmbra eius & arbusta eius cedros Dei, extenderitq; ramos suos à mari vsq; ad mare, vt habet propheta Dauid. Sic, quod pene in idem redit, & regnum Dei in principio quidem humile & paruum, breuissimo rem pore totum mūdum occupauit, omnibusq; regnis mundi euasit superius. Quoniam autem & præcedentes fere parabolæ, & sequentes dictæ sunt de doctrina Euangelica; videtur & hæc potius de ea esse intelligenda, quanquam in hac intelligentia includantur & duæ superiores explicationes. Siquidem in incremento doctrinæ Euangelicæ consistit & incrementum Ecclesiæ & regni Dei, vt parum referat cui horum trium exemplū sinapi accommodetur. Porro applicatio generaliter sic fieri potest: Sicut granum sinapis quantitate quidē minimum est inter omnia semina, tamen seminatum in terra exurgit supra omnia olera, fitq; arbuscula, in cuius ramis habitent volucres cœli: ita Euangelium regni cœlorum, à me iam seminatū in terra, vile quidem habetur & contemptibile, & omnibus aliis disciplinis inferius, sed tamē breui exurget longè lateq;, ita vt & omnium doctrinam superet, & in eo quamplurimi quiescant ei adhærentes. Vt autem singula parabolæ diligētius excutiantur, bene certè Euangelica doctrina grano sinapis comparatur. Primùm quidem ob causam quā Saluator indicat, nimirum quòd in comparatione aliorum seminū paruū sit & exiguum. Sic enim & prædicatio Euangelij minima videbatur imprimis omnium disciplinarum. Prædicabat enim hominem Deū factum, Deū mortuum & crucifixum, & prædicabat verbis simplicibus & per simplices, ob quod longè inferior videbatur dogmatibus philosophorum, & libris eorum plenis splendore eloquentiæ, ac sermonibus arte compositis. Secundò grano sinapis rectè comparatur ob eius efficaciam, non solùm in crescendo, quam efficaciam Dominus attingit, sed etiam ob efficaciam sinapis, quæ tantùm sentitur eùm conteritur, & quæ valet ad pellenda venena, & omnes pene morbos curādos, vt autor est Plinius. Sic enim & doctrinæ Euangelicæ tum primum acrimonia & efficacia percipitur, cùm bene masticatur, & per meditationem veluti frangitur, nec aliquod est morbi genus quod non ista sanetur, quę ignea sua vi frigiditatem mentis mox pellit & curat. Iam quod cum alia semina in herbas tantum aut olera exurgant, semen sinapis in arborem potius exurgit quam in olera, mysterio etiam conuenit secundum explicationem Hieronymi. Philosophorum enim dogmata cum creuerint, tantum in olera & herbas quæ cito arescunt & corruunt ebulliunt, eo quod nihil sit in eis firmum & solidum, sed totum flaccidum & marcidum. Prædicatio autem Euangelica non in olera, sed veluti in arborem magnam creuit, longè scilicet & latè diffusa, & firmiter stabilita. Quod autem dicitur de volucribus cœli, mysterio etiam maxime cōuenit. Eo enim significatū est, eos tantū conquiescere in vmbra Euangelii: qui terrenis relictis ad cœlestia possunt subuolare, quanquam Hieronymus velit etiam Angelos posse intelligi: & quidam etiam intelligant significatos homines sublimes sciētia & sensu. Cęterùm rami secundum eum significant Euangelicorum dogmatum varietates, in quibus singulis singulæ volucres spirituales requiescūt & nidificant. Aut, quemadmodum indicat Theophylactus super Marcum, rami significant Apostolos & diuersos Euangelii prædicatores per orbem expansos & dispersos. Porrò Hilarius & Gregor. 16. Moral. cap. 1. per granum sinapis ipsum Christum significatum intelligunt. Vilis enim videbatur Dominus quia fabri filius & pauperrimus. At vbi cecidit in cor terræ, id est, quum mortuus esset & sepultus in horto, vltra mensuram omnium olerum excreuit, dum excessit omnium prophetarū gloriam, fecitq; ramos pulchros, Apostolos scilicet, in quibus quiescūt hi qui priùs ob mentis leuitatem volucribus erāt similes. Huius sensus meminit & Theophylactus super Lucā. Quæ explicatio etsi non videatur esse à Domino præcipuè intenta, tamen in superiore etiam continetur. Significatur ergo hac parabola idem quod in visione Nabuchodonosor per lapidem abscissū de monte sine manib. qui factus est mons magnus, & impleuit terram vniuersam. [Dan. 2] Est autem & alia huius parabolæ explicatio, quam indicat Hieronymus, sed quæ per accommodationē applicatur ad singulos homines pro ędificatione morum, vt quisque homo intelligatur seminare granum sinapis, hoc est, doctrinam Euangelii in corde suo, cum illam in corde suo suscipit, & humore fidei fouet, in quo deinde ita pullulabit & crescet, vt in ramis bonorū operum eius Angeli sint quieturi aut ramis doctrinæ suæ possit & alios obumbrare, ac habitandi locū præbere. Cęterum quod Marcus dicit de grano sinapis, quod cum seminatum fuerit, minus est omnibus seminibus, nō sic accipiēdum, quasi antequam seminetur non sit minus aliis, sed videtur Marcus respexisse ad id quod per parabolam significatur. Tum enim doctrina Euāgelica videbatur minor aliis, cū seminata esset & prædicari cœpta, cùm priùs non agnosceretur.

2 ALIAM PARABOLAM LOCVTVS EST EIS: SIMILE EST REGNVM COELORVM FERMENTO, &c.] Eodem spectat ista parabola quo & præcedēs, atque ob id & hic sunt tam variæ intelligentiæ quàm in præcedenti. Nam Chrysostomus per fermentum vult significatos esse Apostolos, hoc est, primitiuam Ecclesiam. Hieronymus verò Euangelii eam prędicationem, quanquam eodem recidat sensus. Per hoc enim quòd Euangelica doctrina mūdo permixta, totum mundum immutauit & ad se traxit, etiam Apostoli, etsi numero pauci, totum mundum ad suum habitum transmutare cœperunt. Si autem per fermentum intelligantur significari Apostoli, conuenit huc, cum eo quod Paulus accipiendo nomeo fermenti, in malam partem, Corinthium illum incestuosum vocat fermentum, dicens: Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? [1 Cor. 5. Matt. 16] Si verò intelligatur significari Euangelica doctrina, quemadmodum potius debet, conuenit cum eo quod econtrario Dominus hypocrisim & doctrinam Pharisæorum vocat postea fermentum. Quoniam enim immutatio alterius, ratione cuius nomen fermenti alicui tribuitur, & in bonum & in malum fieri potest, hinc nomen fermenti nunc in bonum, nunc in malum accipitur, sicut pleraque alia. Porro quia in litera dicitur, in

farinæ satis tribus; sciendum hic nomen, satis, nõ esse participium à serendo, sed nomen est substantiuum, quod neque Latinum est, neque Græcum, neque Hebræum, sed potius Syrum, significans Palesthinæ mensuræ quoddam genus, cui nomini apud Hebræos correspõdet סאה Saah, quã dictionem D. Hieronymus in veteri testamento aliquando vertit satum, aliquando modium. Nã Genes. 18. vertit sata, vbi etiam fit mentio trium satorum. Sic enim Abraham ait Saræ: Accelera, tria sata similę cõmisce. Et rursum 1. Reg. 25. vbi legimus, quinque sata polentæ Abigail attulisse Dauidi. His em̃ locis est סאים Seim ã סאתא Sea. At 4. Reg. 7. vertit modium, vbi legimus: Cras modius similæ vno statere erit, & duo modii hordei statere vno. Hic enim habent Hebræa Saah, id est satum. Quãtus autem & qualis fuerit iste modius qui satum dicitur, non ex Hebræis tantũ authoribus, sed & ex ipsius Hieronymi translatione licet intelligere. Nam Ruth. 2. cap. sic legimus: Inuenit hordei quasi ephy mensuram, id est, tres modios. Vbi hæc verba, id est, tres modios; non sunt in Hebræo, sed addita sunt explicandi gratia. Ephi ergo, vel, vt dicunt Hebræi, Epha, tres continet modios, tales proculdubio qui in Palesthina dicebantur Satum. Est ergo Satum tertia pars Ephi, sicut Gomer est decima pars Ephi, & Ephi decima pars Cori, vel Chomer: Vnde ex versione Hieronymi bene sic legitur Isai. 5. Triginta modii semẽtis facient modios tres, cùm Hebræa habeant; & semẽ Cori (vel Chomer) faciet Ephi. Cùm enim Ephi tres contineat modios, & Ephi decima pars sit Cori, vt dicitur Ezech. 45. consequitur Corũ continere triginta eorum modiorum, quorum tres continet Ephi. Quod ergo hic dicitur; in farinæ satis tribus, idem est, ac si dixisset, in farinę modiis tribus, aut, in farinæ mensura Ephi, aut decem Gomer. Proinde mirũ videri posset quòd Hieronymus veluti sui oblitus scribit hoc loco in cõment. super Matthæum: Satum, inquit, genus est mensuræ iuxta morem prouinciæ Palesthinæ, vnum & dimidium modium capiens. Nisi verisimile esset, Hieronymum illud sumpsisse ex Iosepho, qui lib. antiquit. 9. cap. 4. sic habet: Satum fert modium vnum & semis Italicum. Itaque de alio modio loquitur Hieronymus hic in comment. super Matthæum, nempe Italico, secutus Iosephum, & de alio modio, cùm pro sato vertit modium, vt diuersæ sunt mensuræ diuersorum locorum & regionum. Et quoniam in mensuras hic incidimus, pro quorundã locorum explicatione obiter hic sciendum est, Hieronymum in sua versione nomen modii ponere nonnunquam, non vt correspondeat mensuræ quæ Satum dicitur, sed ei qui dicitur Epha vel Ephi, vt cùm legitur, Statera iusta, iustus modius, æquusq; sextarius. Et, Non erit in domo tua modius maior & minor, modius æqualis & verus erit tibi. Et: Coxit hœdum, & de farinæ modio azymos panes. His enim alusq; quibusdã locis Hebræa habent Epha, quòd, vt patet ex superioribus, Hieronymus vertit aliquando, tres modios. Vnde necesse est intelligere, Hieronymũ aliquando loqui de modio maiore, quod tria continet sata: aliquando de modio minore, quod idẽ est cum sato. Et quidem cùm Eph vocat modiũ, patet ex Iosepho eum loqui de modio Attico. Siquidem Iosephus lib. 15 antiquit. cap. 11. Corum dicit habere modia Attica decẽ. Quare cum Epha

Varietas modii. *Leuit. 19.* *Deut. 25.* *Iudic. 7.*

A sit decima pars Cori, consequitur Epha vnum cõtinere modiũ Atticum. Qualis autem sit modius ille qui correspondet sato, incertum mihi est, nisi quòd Theophylactus scribat, Satum valere modium suæ regionis. Satum, inquit, mensura erat Hebræorum, sicut apud nos est modius, vel decalitra. Hinc est quod 1. Reg. 1. Quidam libri nostri habent, Annam postquam ablactasset Samuelem adduxisse eum Domino in tribus vitulis, & vno modio farinæ. Sic enim habent Biblia iam impressa veluti emendatiora. Alii habent in tribus vitulis, & in tribus modiis farinę. Nam sic etiam in libris scriptis antiquis legitur. Est autem hoc loco Hebręis Ephi, quod, vt patet ex prædictis, Hieronymus nunc vertit per modium, nunc per B tres modios. Illud mirandum in versione Hieronymi, quòd nomen, Satum, aliquãdo ponitur pro Ephi, aliquando pro Batho, quæ duæ mensuræ idem quidem continent, vt patet Ezechielis 45. sed hoc differũt, quòd Ephi aridorum, Bathus sit liquidorum mensura. Nam Numeri 5. vbi legimus pręceptum viro zelotypo, vt offerat pro vxore sua decimam partẽ sati farinæ hordeaceę, pro Sati, Hebræa habent Ephi. Et 2. Paralip. 2. vbi legitur Salomon promittere operariis Tyriis vini viginti milia metretas, olei q; sata viginti milia, pro Sata Hebraicè est Bath, hoc est, Bathus, sicut & pro, metretas. Porrò quod ad propositum attinet, ex prædictis vtcunque suspicari licet quare ad literam de tribus satis potius quàm quatuor C aut duobus fiat mentio, nimirum quòd mulieres cocturæ panem vt in plurimum Ephi, hoc est, tria sata commiscerent. Sic enim tria sata commiscenit Sara, sic de Ephi coxit panes azymos Gedeon, sic Anna Ephi farinæ attulit Domino oblatura filium. Potest autem generalis applicatio parabolæ fieri in hunc modum: In regno cœlorum tale quid accidet, quale fit cùm modicum fermentum abditur sub magna aliqua farinæ conspersione, ibiq; relinquitur, donec exigua illa massa totam farinæ vim affecerit, atque in suam traxerit naturam. Sic enim & regni cœlestis doctrina, etsi in speciem exigua, ac paucos adhuc habẽs secta- D tores, tamen permixta toti orbi, clanculum & occulta quadam vi, eum totum transformabit in suam naturam: nec priùs desinet vim suam exercere, quàm vi sua omnes affecerit qui prędestinati sunt & electi. Itaque secundum hanc explicationem non erit exquirendum quid per mulierem, cuius fit in parabola mentio, significetur, quidve per numerum ternarium satorum farinę. Secundum tamen illam rationem fusius explicãdi parabolas, rectè fermento Euangelica doctrina comparatur, non solum ob causam in superiori explicatione significatam, nimirum quòd parua licet, occulta vi multa transmutet, sed etiam quòd totum mundum insipidum prius, sapidum reddidit, ac diuersas gentes in vnum Ecclesię corpus vniuit, quemadmodum & modicum fermen- E tum diuersis farinæ mensuris commixtum totam conspersionem in vnum simul corpus vnit. Deinde quòd homines mortuos ad virtutis opera, viuificet ad virtutum operationem, quemadmodum farinam, per se rem mortuam, fermentum quodammodo viuificat; sursum eam ascendere faciens. Iam per mulierem, per quam quidem Ecclesiam primitiuam intelligunt, rectissimè intelleximus cum Diuo Augustino significatam Dei

sapien

ſapientiam, quæ Euangelicum fermentum orbi
prudenter & clanculum admiſcuit. Per tria ſata,
quæ etiam variè accipiuntur, commodiſſimè in-
telligemus tres totius mundi partes. Nã & Hila
rius teſtatur quoſdam tres iſtas menſuras ad triũ
gentium vocationẽ ex Sem, Cham, & Iaphet re-
tuliſſe Porro poſteritas Sem, Aſiam inhabitauit:
poſteritas Cham, Aphricam: & poſteritas Iaphet,
ex magna parte Europam pro myſterij autem ali
cuius ſignificatione videtur potius dictum à Do
mino de tribus ſatis quàm de Ephi, quę menſura
tria continet ſata. Diuus Hilarius rurſum hic per
fermentum intelligit ſignificatum Chriſtum, eo
quòd accepta à nobis natura, virtuté diuinitatis
ſuæ, humanæ naturæ communicauerit. Fermen-
tum enim de farina eſt, virtutémque acceptam
aceruo ſui generis reddit. Hoc ergo fermentum,
mulier ſynagoga per iudicium mortis abſcondit,
arguens legem & prophetas Euangeliis diſſolu-
tos. Hoc autem in farinæ menſuris tribus, id eſt,
legis, Prophetarum, & Euangelicorũ æqualitate
coopertum, vnum omnia fecit, vt quod lex con-
ſtituit, & prophetæ nunciauerunt, id ipſum Euan
geliorum profectibus expleatur. Hæc ille. Cæte
rùm ſecundum moralem intelligentiam, quam
pręter præcipuam intelligentiam omnes fere ha-
bent parabolæ, per mulierem abſcondentem fer
mentum in tribus farinæ ſatis, rectè intelligitur a
nima hominis, quæ prædicationem Euangelicam
occultat, & commiſcet tribus ſuis partibus, quæ
ſunt rationalis, concupiſcibilis & iraſcibilis, ita
vt fiat vna ex his cõtemperatio per doctrinæ com
munionẽ, ac totus homo fiat ſpiritalis, ita vt nec
rationalis eius pars labatur in dogmatibus, nec
iraſcibilis aut concupiſcibilis, abſque ratione fe-
rantur, ſed fermentẽtur omnia, & aſſimilẽtur ſer
moni Dei, & in ratione quidem poſſideat homo
prudentiam, in iraſcibili odium contra vitium, in
concupiſcibili deſiderium virtutum. Sic Theo-
phylactus ſuper Lucam, & D. Hieronymus ſuper
Matthæum: quorum vterquè indicat per tria ſata
intelligi poſſe etiam tres eas partes in quas Pau-
lus hominem diuidit: ſpiritum, animam, & cor-
pus, inter quas partes cõmunione verbi Dei vna
fit contemperatio, vt in vnum redactæ non di-
ſcrepent inter ſe. D. Bernardus lib. de cõſiderat. 5.
parabolam hanc D. Virgini accommodat, vt ipſa
ſit mulier quæ fermento ſuæ fidei in vtero ſuo
commiſcuit tria ſata, hoc eſt, coniunxit in vnita-
tem perſonæ tres Chriſti naturas.

[HÆC OMNIA LOCVTVS EST IE-
SVS IN PARABOLIS AD TVRBAS,
& TALIBVS, &c.] Marcus hic alteram indi-
cat cauſã ob quam Dominus in parabolis loque
retur iſta turbis, cùm dicit; *prout poterant audire*;
quo ſignificat, Dominum voluiſſe aptare ſuũ ſer
monem ad captum auditorum, & ob id locutũ
in parabolis, quòd nudi ſermones nondum eſſet
capaces, ac parabolas ſuas deſumpſiſſe à reb⁹ vul
garibus, per quas idiotæ vtcunq; induci & parari
poſſent ad myſteriorum captum. Vnde conſtat ra
tionem illam ſuperius à Domino redditam, ad
reprobos tantùm ſpectare, vt dictum eſt. Multis
autem loquebatur parabolis, variè vnam eãdẽq;
rem ſignificans, vt (inquit Hieronymus) quaſi di
ues paterfamiliàs inuitatos diuerſis cibis reficee
ret, & vnuſquiſq; ſecundũ naturã ſui ſtomachi va
ria alimenta ſuſciperet. Illud autem quod habent

A Matthæus & Marcus; *& ſine parabolis non loque-
batur eis*, quanquam poſſit ſecundum Auguſti-
num intelligi, quòd nũquam Dominus turbis lo
cutus ſit ſine parabolis, quia ſcilicet in omni ſer-
mone ad turbas immiſcuerit parabolas, rectius ta
mẽ cum Chryſoſtomo intelligitur ſignificari Do
minum tũc ſine parabolis, hoc eſt, pręter parabo
las, nihil locutũ, quanquam aliis temporibus ple-
raq; ſine parabolis doceret turbas. Sequitur
enim; *ſeorſum autem diſcipulis ſuis diſſerebat omnia.*
Omnia ergo quæ tum fuerat locutus, parabolæ
erant, quæ explicatione opus habebant. Proinde
cùm priùs habitum eſt in Matthæo; *locutus eſt eis
in parabolis multa*; non eſt intelligendum ideo di-
B ei multa, quia non omnia, ſed quia omnia multa
erãt. Porro quomodo Matthæus dicat in Chriſto Pſal. 77
illud Pſalmi: Aperiam in parabolis os meum, &c.
impletũ, & locutum ideo in parabolis Dominum,
vt illud adimpleretur, cùm illud dictum ſit in ſen
ſu longè diuerſo ex perſona Aſaph prophetę, qui
his verbis pręfatur prolixo illi carmini, in quo mi
racula Dei in populo Iſraelitico exhibita decan-
tat, dictum ſatis eſt circa caput Cõcordiæ 11. Ex
his enim quæ ibi dicta ſunt, patet dupliciter hũc
locum ac ſimiles intelligi poſſe. Priori modo ſim
pliciter, vt impleta in Chriſto dicatur hæc ſcri-
ptura, quia in ipſo verificata, eiq́; competẽs. Itaq;
ſẽſus erit: In parabolis loquebatur Dominus om
nia, ita vt ei verè competeret, quod dictũ eſt per
C prophetam; &c. Secũdum hunc enim ſenſum cõ
iunctio, vt, debet accipi conſecutiuè. Altero mo-
do, magis propriè hæc ſcriptura intelligi poteſt
dici impleta in Chriſto, ſi intelligamus Aſaph pro
pheram ſic quidem iſtud dixiſſe ex propria perſo
na, vt tamen etiam hoc dicens typum Chriſti ge-
reret, ſicut Chriſtus ferè in omnib⁹ figuratus eſt,
quæ in veteri teſtamento aliquibus laudi tribuun
tur. Itaque ſententia hæc quanquam ſuo modo
impleta ſit in Aſaph, tamen perfectiſſimè imple
tur in Chriſto, vt cui excellentiori modo compe-
tit, & qui in Aſaph fuit figuratus tanquã abſolu-
tiſſimus doctor. Ideo enim videtur Matthæus di-
D xiſſe, per prophetam. vt ſignificaret ex intentione
ſpiritus ſancti ad Chriſtum pertinere hanc ſcri-
pturam, & non ſolùm per accommodationem. Se
cundum hunc ergo ſenſum coniunctio, vt, poteſt
accipi vt cauſam & finẽ denotet. D. Hieronymus
certè intelligit hanc ſcripturã propriè pertinere
ad Chriſtum, & ob id omnia quæ in illo Pſal. 77.
narrantur de exitu ex Ægypto, & ſignis à Deo pa
tratis, eſſe parabolica, & ſignificare abſcondita ſa
cramenta ad Chriſtum pertinentia. Citatur autẽ
E teſtimonium iſtud, hoc magis ſecundum He-
braicam veritatem, quàm ſecundum ſeptuaginta
tranſlationem, quanquam nec Hebræa ad ver-
bum curauerit adducere Euangeliſta, contentus
reddidiſſe ſententiam. Septuaginta enim ſic ha-
bent, ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγξομαι
προβλήματα ἀπ᾽ ἀρχῆς, hoc eſt. Aperiã in parabolis
os meum, loquar problemata (pro quo nos habe
mus, propoſitiones) ab initio. Hebræa verò ha-
bent: Aperiam in parabola os meum, eructabo æ
nigmata ab antiquo. Quò autem intelligatur in
quo ſenſu ea ſententia cõueniat Aſaph, qui in eo
Pſalmo nullas videtur aſſumere parabolas: & in
quo ſenſu Chriſto, (nam non in eodem ſenſu vtri
que conuenit) deinde quoniã hic & in aliis multis
locis frequens eſt vſus huius dictionis, parabola,

ſcien

sciendum imprimis dictionem Græcã, parabola, propriè significare collationẽ aut comparationẽ qua res diuersæ ostenduntur in aliquo esse similes. Dicitur enim παραβολὴ à παραβάλλω, comparo Vnde frequenter vertit interpres eam dictionem per similitudo. Differt ergo parabola propriè dicta à parœmia, vel prouerbio: quod est celebre aliquod dictum, scita nouitate quadã insigne. differt & ab allegoria & ænigmate. Allegoriæ enim & ænigmata plus dissimulant: & collationem nõ habent: parabolę verò per collationem manifestè quò tendunt explicant. Itaq; parabola proprie est secũdum Quintilianum, cùm sic dicitur: Tam fortiter apud Hipponem fecit Scipio, quàm apud Vticam Cato. Sic parabola propriè est quod dicit Dominus: Sicut in diebus Noe, ita erit & aduẽtus filii hominis. (Matt. 24) Allegoria verò, imò ænigma, hoc est, obscura allegoria qua aliud innuitur, aliud significatur, est quod habetur Iudic. 9. Ierunt ligna, vt vngerent super se regem, &c. & Iudic. 14. De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. At in scriptura nomen parabolæ accipitur & pro parœmiis & pro ænigmatibus, & generaliter pro omni sermone tecto, ac sententiis grauioribus, quæ non cuiusuis intelligentiæ sunt expositæ, sed indigent apud imperitiores aliqua explicatione. Quæ scripturæ phrasis ab Hebræis manauit, qui per משל maschal (quæ dictio propriè parabolã significat & similitudinem,) significant omnem obscuriorem sermonem & grauiorem sententiã, & qui recõditi aliquid in se habere videatur, & enarrationem aliquam apud imperitos requirit, eo quòd huiusmodi sententię ferè cũ collationibus efferãtur & similitudinibus. Vnde parœmię Salomonis, Misle, hoc est parabolæ, dictæ sunt. Eodem modo accipiunt suum חידה hhida, hoc est, ænigma. Hinc Prouerb. 1. Parabolæ, interpretationes, verba sapientũ & ænigmata pro eodem accipiũtur. Propriè ergo accipitur parabolæ nomen, cùm Saluator dicitur dixisse parabolam, comparãs regnum cœlorum alicui rei, vt cùm dicit, simile esse regnum cœlorum fermento, grano synapis, decẽ virginibus, sagenæ missæ in mare, &c. Hic enim aperta fit collatio, quamuis non tam ob collationem & comparationem videantur huiusmodi sermones Domini, dici parabolæ, quàm ob tectã eorum significationem. Accipitur autem non pro sermone aliquo, sed re alicuius similitudinem gerente, cùm ad Hebræos 11. dicitur Abraham accepisse Isaac in parabola, hoc est, in similitudinem & typum Christi occidendi & resuscitandi. Pro allegoria autem accipitur, cùm 14. cap. Lucæ dicitur Dominus dixisse parabolam ad inuitatos, intendẽs quomodo primos accubitus eligerent. Ibi enim nulla est collatio, sed per exemplum humanum aliud vult significare quàm dicit. Sic & pro ænigmate accipitur Ezechiel. 17. vbi parabola vocatur, ænigma duarum aquilarum. Et prima parabola de semine, parabola quidem dicitur, cùm tamen allegoriæ vel ænigmatis magis habeat speciem. Absque enim ali qua collatione dicitur: *Ecce exiit qui seminat*, &c. Pro prouerbiis autem & grauioribus sententiis accipitur, cùm omnes parœmiæ & sententiæ dicuntur parabolæ: & cùm Petrus apertam satis illam sententiã Domini vocat parabolam: Nõ quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit de ore, hoc coinquinat hominem. (Matt. 15) Pro prouerbio rursum & vulgato ser-

A mone accipitur, cùm dicitur in Psal. et factus sum illis in parabolam, hoc est, factus sum illis fabula, ac mei passim cum irrisione mentionem fecerũt. Pro prophetia accipitur Num. 24. cùm Balaam dicitur assumpta parabola de variis gentibus prophetasse, cũ in quibusdam illis propheriis nulla sit vel collatio, vel allegoria. Hinc intelligi potest quomodo testimonium hic citatũ conueniat Asaph, & quomodo Christo. Asaph enim dicit se locutum um parabolas & ænigmata ab initio, hoc est, quæ olim contigerunt, eo quòd admiranda essent quę narrabat, & recondita quędam in illis la-

B teret sapientia, qua per ea quæ olim contigerũt, populum suũ propheta instruere volebat, & quædam etiam ad futurum Messiã spectantia in typo canere. Christo verò competit verius hæc sententia: eo quòd in propriè dictis parabolis os suũ aperuerit, & è plenitudine cœlestis suæ sapientiæ eructauerit ea quę ab exordio mundi fuerunt abscondita hominibus. Vnde patet illud, *ab initio*, pro quo Euangelista habet, *à constitutione mundi*, hoc est, ab eo tempore quo mundus constitutus est, & fundamenta eius iacta sunt, non eodem modo debere accipi, cùm hoc testimonium Asaph, & cùm Christo tribuitur. Euangelista enim parũ mutato testimonio sic illud citauit, quomodo pro posito suo maximè quadrabat, & Christo peculiariter competebat.

C *TVNC DIMISSIS TVRBIS VENIT IN DOMVM, ET ACCESSERVNT AD EVM DISCIPVLI.] Explicatio hæc parabolæ satis est plana, vt non sit opus circa eã dicere multa, nisi quòd in ea quædã sunt notãda. Et primùm quidem quòd electi per bonũ semen significati, dicuntur Hebraica phrasi filij regni, pro eo quod est homines ad regnũ cœleste præparati, quodq; filii regni non dicuntur hic iidem qui Matth. 8. ita appellantur, cùm dicitur; filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores. Ibi enim dicuntur filii regni secundum hominum existimationem & in dicium, hic verò secundum diuinam prædestinationem. Deinde quod reprobi per zizania significati vocãtur similiter Hebraica phrasi, filii nequã, hoc est, diaboli (nam neqnam hic esse genitiui ca-

D sus, Græca docent, τοῦ πονηροῦ) nimirum quia illius imitatores & sectatores, non autem quòd ab eo creati & geniti. Iidem postea scandala vocantur. Quid enim per scandala intelligat, significat cùm subdit; & *eos qui faciunt iniquitatem*. Nam hic coniunctio, &, accipitur expositiuè, vt scãdala sint hi qui operantur iniquitatẽ, hoc est, vt priùs dictũ est, operarii iniquitatis, & dediti iniquitati: qui ideo dicuntur scandala, quia siue verbo, siue vita valde offendũt, veritati vel pietati impedimẽtum præbentes. Vel quia ex eorũ cũ bonis permixtione & fœlicitate pleriq; scandalizantur, & huma-

E num aliquid patiuntur: quemadmodum serui, de quibus in parabola, offendebantur quòd viderẽt zizania permixta bono semini. Tertiò notandum quòd dicit Dominus: *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris*. Duo enim hic obseruanda: alterum, quod iustos fulsuros dicit sicut sol, in quo videri potest allusisse ad illud. Danielis, quod de doctis dicitur: Qui autem docti fuerint, fulgebũt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiã erudiũt multos, quasi stellę in perpetuas æternitates. (Dani. 12) Et bene quidem dicit: *Tunc fulgebunt*, quia tunc liberati erunt à malorum permixtione, à miseriis

huius vitæ, ab omni errore & peccato; per quæ A omnia eorum fulgor & gloria hic obscuratur. Alterum est, quòd dicit; *in regno patris eorum.* Cùm enim priùs dixit: Mittet filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala; regnum sibi tribuit, hic verò regnum patri tribuit, significans æqualem suam cum patre potestatem cum quo habet regni consortium. Sed de regno Dei loquens, quod in terris est vsque ad iudicij diem, malos habẽs bonis permixtos, bene sibi tribuit regnum: patri verò, cùm loquitur de regno Dei quod erit post iudicium. Nam regnum Ecclesiæ peculariter à patre accepit filius, quamdiu in eo humanitatis suę meritis agit, interpellãdo pro nobis, & spiritum suum impertiendo, mortemq; superando. Cùm autem inimica mors destructa erit, & subiecta erunt ei omnia, & cuncta peracta erunt ob quæ homo factus est, tũc, inquit Paulus, *1. Cor. 15.* & ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia, vocabiturq; deinde Dei regnum.

PARABOLÆ THESAVRI, MARGARITÆ, ET sagenæ. Matthæi 13. CAP. LIII.

Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo, abscondit: & præ gaudio illius vadit, & vẽdit vniuersa quæ habet, & emit agrũ illũ. Iterũ simile est regnum cælorum homini negotiatori, quærẽti bonas margaritas. Inuenta autẽ vna pretiosa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Iterũ simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congregãti, quam, cũ impleta esset, educentes & secus littus sedẽtes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Sic erit in cõsummatione seculi. Exibunt Angeli, & separabũt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentiũ. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam Domine. Ait illis: Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias qui profert de thesauro suo noua & vetera.

SIMILE EST REGNVM COELORVM B THESAVRO ABSCONDITO IN AGRO, QVEM QVI INVENIT HOMO, ABSCON. &c.] Parabolæ huius capitis vidẽtur dictę à Domino in domo, pręsentibus Apostolis tãtũ, aut discipulis, vt apparet ex eo quod Saluator in fine illius dixit: *Intellexistis hæc omnia?* Et sanè ad discipulos magis quàm ad vniuersos pertinent, vt ex explicatione satis patebit. Præcedentibus duabus parabolis vltima declarata est vis Euangelicæ doctrinæ: at duabus iam sequentibus eiusdem pretium significatur, & quanto studio meritò eã quisque sibi parare debeat indicatur, nimirum C quòd omnibus omissis ad hanc vnam assequendam sit conandum, quòdque vel bonorum omnium temporalium iactura sit cõparanda. Quanquam enim plerique similitudinem thesauri & margaritæ adaptent ad alia, nempe ad Euangelicam perfectionem vel vitam, aut ad Christum ipsum, aptissimè tamen aptãtur hę similitudines ad idem ad quod præcedentes, nempe ad Euangelicam doctrinam vel sapientiam, ad quam accommodari potest prior parabola, hoc modo: Simile quid in regno Dei accidere contingit, quale est D cum quispiã inuento thesauro abscondito in agro alieno, vt illo potiatur, primùm diligenter eum abscõdit, ne illi præripiatur, deinde omnibus suis bonis distractis, emit agrum illum. Sic enim & in regno cælorum, velut thesaurus quidam est in agro absconditus, cœlestis scilicet sapiẽtia, hominibus quidem tecta & incognita, nec cuiuis facilè obuia, sed tamen cum omnibus huius mundi bonis non conferenda. Hãc ergo qui inuenit (inuenit autem qui eam agnoscit) si frugi homo fuerit, & solicitè prospiciet ne eam semel inuẽtam amittat, & vt perfectè possideat, etiam omnium bonorum suorum temporalium distractione & renun- E tiatione eam sibi comparare non cessabit, exonerans se sæcularibus negotiis, vt intẽdere possit totus sapientiæ Euangelicæ. Secundum hanc explicationem non erit excutiendũ, quid sigillatim significetur per agrum in quo thesaurus est absconditus, quẽq; emit qui thesauri erat cupidus: deinde nec quomodo abscondat quis thesaurum Euangelicum repertũ. Per thesaurũ enim in agro absconditum, significatur thesaurũ Euangelicum tectum esse & occultũ hominibus, per hoc quod inuẽtum thesaurum homo dicitur abscũdere, sicut ad literã significatur illius solicitudo curãtis ne ab alio thesaurus præripiatur, ita in sensu mystico significatur solicitam debere esse mẽtẽ eius qui inuenit thesaurum Euangelicum, ne inuẽtum perdat. Alioqui si sigillatius quis horum requirat significationes, per agrũ rectè quis intellexerit vel Christum, in quo sunt omnes thesauri sapiẽtię & scientiæ Dei absconditi, quemq; quodammodo sibi emit, qui omnium etiam facultatũ dispendio eum possidere satagit, vel Ecclesiã, in qua thesaurus Euangelicus absconditus latet incredulis. Hãc enim similiter etiam sibi quadã ratione emit, qui bonorum suorum iactura illius se membrum facit. Per hoc quòd dicitur inuentũ thesaurum homo abscondere, intelligi potest significatũ, thesaurum Euangelicum abscondendum esse in corde, ne perdatur: quemadmodum intelligit D. Hieronymus, aut abscondendum esse ab humanis laudibus & malignis spiritibus: quomodo Gregorius. Non enim iactanter ostentandus est, sed de eo inuento quisq; apud se in sinu gaudere debet. Porro per hoc quòd dicitur in parabola homo thesauro inuento vendidisse omnia quę habebat, idq; cum gaudio, & sic emisse agrũ illum; videtur Dominus significare voluisse, cõuenire vt & propter Euangelicum thesaurum assequendum quis omnes facultates suas vẽdat & distrahat, idq; cum gaudio: persuasus se hac ratione non iacturam facere, sed lucrum, ac dicẽs cum Psalmista: Bonum mihi lex oris tui super milia auri & argenti, *Psal. 118* vt hęc parabola & sequens ad perfectionis studiosos pertineat, quales erãt Discipuli, quibus hæc & sequẽtes parabolæ vidẽtur esse seorsum dictæ. Vt autem etiã ad vniuersos hæc referantur qui Euangelicũ thesaurum possidere volunt, intelligendum erit per illa significari, proprias voluntates & passiones quas priùs quis habuit, abiiciendas esse: gẽtilibus item dogmatibus atq; etiã Iudaicis, & mundi voluptatibus renuntiandum esse ei qui volet Christũ ac Christi doctrinam lucrifacere, ac paratum illũ esse debere etiam facultates omnes abiicere & relinquere, si is casus incidat, vt nõ possit eas simul

cum

A eum Christo possidere. B. Vigilius lib. 3. contra Eutychen, per thesaurum in agro absconditum, intelligit Christi diuinitatem in carne eius latentem, atque ob id eum qui thesaurum repererat non statim illum abstulisse de agro, sed voluisse simul cum illo acquirere & agri possessionem, quòd non prosit agnouisse Christi diuinitatem, nisi cum ea etiam ipsius confiteamur humanitatem. Cæterùm sequens parabola de vna pretiosa margarita omnium bonorum dispendio comparata, ad idem significandum assumitur ad quod præcedēs: sed hoc interest, quòd in superiori proponitur thesaurus casu inuentus: in hac verò proponitur margarita studio & inquisitione inuenta tandem. Itaque sicut superiore significauit cœlestem sapientiam non inueniri nisi ab eo cui veluti casu oblata fuerit, hoc est, diuinitus monstrata: B ita hac significauit vigiles & solicitos esse debere ad inueniendum sapientiam. Et quidem bene parabolam margaritę subiecit parabolę thesauri, volens ostendere pretium Euangelicæ sapiētiæ. Nā pecuniarum thesauri, & lapides pretiosi sunt quę mundus maximè habet in pretio. Vnde hæc duo etiam Dauid aliquoties coniunxit, cùm pretium cœlestis sapientiæ ostendere voluit. De mandatis enim Domini sic canit, Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum. Et rursum:
Psal. 18
Psal. 118 Ideo dilexi mandata tua super aurum & topazion. Sic Prouerbiorum 8. dicit Sapientia: Melior est fructus meus auro & lapide pretioso. Et C rursum eodem cap. Sapiens: Accipite disciplinam meam, & non pecuniam, doctrinam magis quàm aurum eligite. Melior est enim margaritis, sic enim habent Hebræa, pro eo quod nos legimus, cunctis pretiosissimis) & omne desiderabile ei non potest comparari. Potest autem & huius parabolę explicatio generalis quę sufficiat intentioni Domini, fieri in hunc modum: Quemadmodum negotiator aliquis margaritarum bonarum studiosus, postquam inuenit pretiosissimam aliquam margaritam, non dubitat etiam vniuersam suam possessionē, si opus sit, vendere, vt eam sibi mercari possit: ita in regno cœlorum fieri cō- D uenit, vt quisquis veritatis & sapientiæ est studiosus, post inuentum margaritum illud cœlestis sapientiæ, per Euangelicam prædicationem iam omnibus oblatum, quo non est aliud pretiosius, etiam vniuersorum bonorum temporalium dispēdio illud non cesset sibi comparare persuasus scilicet illud omnium facultatum pretium longè superare. Secundum quam explicationem non erit anxiè quęrendum quis significetur per hominem illum negotiatorem, de quo in parabola, significatur enim quid quemque huius exemplo facere oportet. Sic nec quid per bonas margaritas, quā quam rectè per eas intelleceritmus cum Hieronymo significatam legem & prophetas, aut omnia E etiam dogmata in quibus sapientia aliqua continetur, quæ longè sunt postponenda Euangelico margarito. Contra quod sanè non pauci stultè faciunt, qui veritatis & sapientiæ studiosi pręferunt sapientiam, quæ in philosophorum & oratorum libris continetur, studio Euangelico, in illis totum tempus impendentes, in hos nimis frigidi. Sic & Iudæi cùm velint sapientiæ videri studiosi, præferunt Euangelicæ gemmæ, legis & prophetarum doctrinas: quæ bonæ quidem sunt margaritæ, sed Euangelica longè inferiores.

A ITERVM SIMILE EST REGNVM COELORVM SAGENAE MISSAE IN MARE, &c.] Tertia hæc parabola nō multū differt à parabola zizaniorum, nisi quòd in ea per zizania tritico permixta significantur omnes mali bonis in toto mundo permixti, etiam qui nunquam fidem & Euangelium susceperunt: hic verò de eis malis tātùm est sermo qui sunt in Ecclesia, aut in ea aliquando fuerūt, quos scilicet sagena, hoc est, Euangelica prædicatio collegit simul cum bonis. Rursum etiam hic rectè per sagenam intelligitur Euangelica prædicatio, quanquam quidam non malè intelligāt per sagenam significari Ecclesiam quæ ex omni genere homines in se congregatos B habet. Et bene quidē hæc parabola superioribus duabus subiuncta est. Ne enim, quia Euangelicam doctrinam & sapientiam comparauit thesauro & margaritæ inuentis, putaretur ipsa omnibus qui inuenerunt eā talis habenda, aut omnes tales suo pretio ditatura & saluatura, hæc parabola docet Euangelicam prædicationem quosdam etiam malos collecturam, quibus nihil proderit cum bonis coniunctos esse. Bene etiā hac parabola seorsum ad Discipulos vsus est, vt quorum quibusdam dixerat: Faciam vos fieri piscatores hominum, scilicet per sagenam quam hic significat, Euangelicā videlicet prædicationem, ne sibi displicerent dum experturi essent malos quosdam colligi cū bonis in Ecclesia. Verùm cùm oēs homines, priusquam C recipiant Euangelium & fidem, sint mali & peccatores, omnésq; boni fiant & iusti dum fidem suscipiunt & baptismum, quomodo Euāgelica prędicatio cōparatur sagenæ, cuius pisces siue boni, siue mali, tales erant antequam in ipsa sagena colligerentur? Dicendum, nō oportere ex omni parte constare similitudinem inter sagenā & Euāgelicam prædicationem: quod attinet ad colligendum bonos simul & malos, sicut & in eo est inter hæc duo differētia, quòd sagena pisces capit inuoluntarios, non autē Euangelica prędicatio homines, saltē non omnes. Satis ergo est similitudinem constare eatenus, quatenus requirit intentio Do- D mini, propter quam parabola assumitur. Ea autē est, vt ostēdant in Euangelico reti bonos simul cū malis permixtos fore, eosq; in fine seculi demum separādos, nullo habito respectu quales priùs fuerint antequam reti Euangelico caperentur. Itaq; mali qui cum bonis capiuntur, non tantùm hic sunt intelligendi hi qui fictè aut coactè ingrediūtur Ecclesiam, & Euangelium ac fidem non ex animo suscipiūt, sed etiam qui bono animo & spōte suscipientes, deinde in cœpta virtutis via non perseuerant. Cōstabit tamen similitudo etiam in eo quòd pisces boni semper sunt boni, & mali semper mali, si homines bonos hic vocari intelligamus electos, etiam cùm adhuc non sunt iustifi- E cati, malos verò reprobos, etiam cum ad tempus sunt iusti, sicut supra semen bonum dicitur significare filios regni, & zizania filios nequā: & quomodo Ioan. 11. dicuntur filii Dei, qui nondum credunt. Vt inquit, filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum. Et Matth. 10. filius pacis dicitur qui needum fidem suscepit, sed prædestinatus est & electus ad fidem. Porro parabola hæc explicatione aut applicatione non eget, quoniam eā explicat & applicat Dominus, quanquā tantùm ex parte altera, ea scilicet qua dicitur in parabola quòd eductâ è mari sagena plena, piscatores eligūt

bonos

bonos in vaſa ſua,hoc eſt,repoſitoria:malos & in A utiles eſui hominũ foras mittũt. Sed ex hac explicatione apertum ſatis reliquit,quid per alterã parabolæ partem ſit intelligẽdum,qua dicitur ſagena miſſa in mare,ex omni genere piſcium cõgregari vſque dum impleta fuerit;videlicet,quòd Euangelica prædicatio miſſa in mari huius mundi, pleno tẽpeſtatibus,inſtabilitate,ac multa amaritudine, collectura eſſet & captura ex omni genere hominũ cuiuſcũque gentis,cõditionis aut ætatis, vſque dũ haberet plenũ credentium numerum, quo impleto erit cõſummatio ſeculi,ac rete Euãgelicũm è mari huius mũdi educetur, quãdo ceſſabit capere homines. Reliqua huius parabolæ in applicatione ſunt omittenda, tãquam intentioni propter quam parabola dicitur,impertinentia,vt quid ſignificetur per littus , aut per ſeſſionẽ eorũ qui eligũt bonos in vaſa ſua , & malos foras mit- B tunt,quanquam per littus rectè intelligi poſſit locus iudicii,maximè ſecundùm lectionem Græcorum,quæ non habet,vt nos,educẽtes,& ſecus littus ſedentes;ſed,educẽtes ſecus littus,& ſedentes.

INTELLEXISTIS HAEC OMNIA? DICVNT EI: ETIAM DOMINE. AIT ILLIS: IDEO OMNIS SCRIBA DOCTVS:] &c. Nõ interrogat Dñs num intelligãt,quaſi ignorans,ſed vt ex eorum reſponſione cõmodã haberẽt opportunitatẽ eos docendi,hæc quæ intelligerẽt in fideli memoriæ penuario recõdẽda eſſe, quo aliis aliquãdo poſſent ea repromere. Proinde ſubiicit & alterã parabolam,qua illud docet, quæ hoc modo videtur intelligenda:Ideo(quia ſcilicet hęc intelligitis)ſcitote quòd omnis Scriba doctus C in regno cęlorum,ſimilis eſſe debet patrifamilias, qui è theſauro & depoſitorio ſuo profert noua & vetera: hic eſt, qui affatim quæuis & varia profert, quæ diuerſorum palato & deſiderio ſatisfaciant. Hoc enim ad literam ſignificatur per noua & vetera quæ profert paterfamilias,cui aſſimilatur doctor Euangelicus. Sicut & Canticor.7.dum ſponſa dicit ſuo ſponſo:Omnia poma noua & vetera, dilecte mi, ſeruaui tibi: ad literã ſignificatur abũdantia quæ cuiuis appetitui ſatisfaciat. Non ergo A per noua & vetera hic ad literã ſignificatur nouũ & vetus teſtamentum , cùm doctor Euangelicus non dicatur eſſe paterfamilias, qui proferat noua & vetera,ſed ſimilis illi. Quę ſimilitudo in eo cõſiſtit,quòd quemadmodum,paterfamilias diues ſimul & liberalis,ex abũdantia diuitiarum ſuarum profert,cùm opus eſt, noua ſimul & vetera , hoc eſt,res varias,omnigenamq; ſubſtantiam:ita bonus Euangelij doctor è corde diuite ſpiritualium opum, debet in tempore ſuo proferre ſermonem varium,copioſum,ac diuerſis hominum ingeniis congruum,& nunc quidem apertum, nũc inuolutum variis parabolis & ſimilitudinibus.Nõ enim eadem ſemper dicẽda,nec eodem modo, eo quòd non omnes eiſdem commoueantur , atque ob id opus eſt diuite quodam theſauro, omni diſciplinarum genere inſtructo. Hęc videtur eſſe genuina B loci huius explicatio , optimè deſeruiẽs propoſito Saluatoris. Siquidẽ videtur hac parabola ſuos adhortari voluiſſe, vt ſe imitẽtur,vt quemadmodum ipſe ad exemplum patrisfamilias vario modo doceret:ita & ipſi, quanquã valdè ſit probabile ob id in parabola Dominum meminiſſe etiam nouorũ & veterũ quæ profert paterfamilias,vt ſignificaret Euangelicum doctorem , & ex veteris teſtamenti libris vetera,& ex Euangelica philoſophia debere depromere noua, etſi iſtud non præcipuè pertineat ad loci huius explicationem. Porrò ſcriba doctus in regno cœlorum,vel(vt habent Græca)ad regnum cœlorum,ſcilicet prędicãdum, eſt prædicator Euangelicus,qui Scriba dicitur,nõ a ſcribendo,ſed potius à ſcripturarum ſanctarum C intelligentia & enarratione, vt priùs dictũ eſt circa caput Concordiæ 9. Additur autem , *doctus in regno cœlorum*;ad differentiam Scribarum quos habuerunt Iudæi,qui tantũ vetera ex veteribus proferre potuerunt,vt intelligatur perfectior doctrina requiri à Scriba Euangelico Obſeruandũ autem,hunc Scribam non comparari patrifamilias, qui proferre poteſt,ſed qui profert,vt intelligatur Euangelico ſcribæ nõ ſatis eſſe debere , quòd cor habeat plenũ ſpirituali eruditione, ſed ex ea plenitudine aliis eſſe proferendum.

DOCENS IN NAZARETH DOMINVS, INCREDVlitatis eam condemnat. Math. 13. Marc. 6. Luc. 4.

CAPVT LIIII.

ᵃT factum eſt,cùm conſummaſſet Ieſus parabolas iſtas, tranſiit inde , ᵇ & egreſſus inde abiit in patriam ſuam,& ſequebantur eum diſcipuli ſui. † ᶠEt venit ᵃ in patriã ſuã ᶜ Nazareth,vbi erat nutritus,& intrauit ſecũdũ conſuetudinẽ ſuã die ſabbathi in ſynagogã, ᵇ & facto ſabbatho cœpit ᶜ in ▷ ſynagoga ᵃ eorum ‖ ᶜ docere ᶜ eos, ᶜ & ſurrexit legere. Et traditus eſt illi liber Iſaiæ prophetæ. Et vt reuoluit librũ, inuenit locũ vbi ſcriptũ erat: Spiritus Domini ſuper me,propter quod vnxit me, euãgelizare pauperibus miſit me , ſanare cõtritos corde, prædicare captiuis remiſſionẽ,& cæcis viſum,dimittere confractos in remiſſionẽ,prædicare annũ Domini acceptũ,& diẽ retributionis. Et cùm plicuiſſet librum,reddidit miniſtro,& ſedit. Et omniũ in ſynagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus veſtris. Et † ᵇ omnes, ᵇ audientes ᶜ teſtimonium illi dabant,& ▷ ˡ mirabantur ᵇ in ᵇ doctrina eius, [&] ᶜ verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipſius, ‖ ˡ & dicebant, ᵃ Vnde huic † ſapientia hæc & virtutes ᶜ? ᵇ & quæ eſt ſapientia quæ data eſt illi , & virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur? ᶠ Nónne hic eſt ᵃ filius Ioſeph ᵃ fabri filius? ᵇ Nonne hic eſt faber filius Mariæ , frater Iacobi Ioſeph , & Iudæ & Simonis ? ᵃ Nónne mater eius dicitur Maria , & fratres eius , Iacobus & Ioſeph, & Simon & Iudas? ▷ & ſorores eius nónne omnes apud nos ſunt ᶜ? ᵃ Vnde ergo huic omnia iſta ᵃ? & ſcandalizabantur in eo. ‖ ˡ Ieſus autem dixit eis ᶜ: ᶜ Vtique dicetis mihi hãc ſimilitudinem: Medice, Cura teipſum: quanta audiuimus facta in Capharnaum,fac & hic in patria tua. Ait autem. Amen dico vobis:

† a. Et venit.
◁ a. ſynagogis.
‖ b. docebat.
† b multi
▷ a. ita vt mirarẽtur.
‖ a. & dicerent.
b. dicẽtes.
† b. hæc omnia.
▷ b. Nonne & ſorores eius hic nobiſcum ſunt.

b quia nemo propheta acceptus est in patria sua. a Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua, b & in cognatione sua. c In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum annis tribus, & mēsibus sex, cùm facta esset fames magna in omni terra, & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidonis, ad mulierem viduam. Et multi leprosi erāt in Israel sub Elizæo propheta, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes. Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vsque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum. Ipse autem transiens per medium illorum ibat. b Et non poterat ibi virtutem vllam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curauit. a Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum, b & mirabatur propter incredulitatem eorum.

b. Et dicebat illis Iesus. c. & ait illis

A ET FACTVM EST, CVM CONSVMMASSET IESVS PARABOLAS ISTAS, TRANSIIT INDE, &c.] Transitum hunc Christi in Nazareth contigisse post prædictas parabolas, ex Matthæo manifestissimum est. Sed inter sermonem hunc, & aduentum in Nazareth, alia adhuc intercessisse in Euangelio posita videri posset ex Marco, qui inter hæc dicta & gesta, interponit transfretationem Domini in regionem Gerasenorum, videturq; eodem die significare eam contigisse quo habitę sunt parabolę: deinde curationem dæmoniaci in illa regione: curationem itē mulieris hæmorrhoissæ, & resuscitationem filiæ archisynagogi; quæ omnia etiā Lucas in cap. 8. subiungit post parabolam semināntis. Verùm supra ostensum est in cap. Concordię 30. hæc omnia à Marco interposita cōtigisse ante sermonem Domini in monte. Proinde præcedētibus nihil aliud subiiciendum videri potuit, quàm accessum Domini ad Nazarenos, quem Matthæus sermoni parabolarum sine aliquo medio adiunxit, quem & Marcus post illa interposita à se, subdidit, dicens: Et egressus inde abiit in patriam suā. Perinde significans Capharnaum, vbi verisimile est postremas parabolas dictas à Domino in domo: resuscitatam quoque filiam Iairi, de qua ante hæc verba meminit Marcus. Porrò suprà etiam satis ostensum est, hunc aduentum Domini in Nazareth, eundem esse cum eo quem Lucas cap. 4. C per anticipationē, Augustino teste, posuit in principio prædicationis Christi, tum vt ostenderet ex eo quod postea contigit, quàm iusta ratione patriam suam Dominus reliquerit: tum etiam quòd prophetia illa, quam commemorat Domino lectam in Nazareth, optimè quadrat & facto illi quod priùs commemorauit de descensu spiritus sancti in Christum, & toti negotio Euangelicæ prædicationis, quam tunc narrare incipit. Fit enim in ea prophetia mētio de spiritu Domini in Christo quiescente, & de Euangelio prædicando, ad quod missus est Christus accepto spiritu. Nō contigisse autem eam historiā in Nazareth tunc cùm eam Lucas narrat, euidentissimum est ex eo quòd dicit dictum à Domino ex persona Nazarenorum: D Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua: cùm eo tempore nullum adhuc miraculum factum à Christo vel in Capharnaum vel alibi narratum sit. Cæterùm circa hanc historiam primum obseruandum est, Dominum qui iam reliquerat Nazareth, & præsciuit se parum fructus facturum in ea, venisse tamen tandē ad eam, sed postquam iam fama celebris esset. Venit enim ad eam, vt patriam suam etiam honoraret, & queri non possent quòd patriam & propinquos suos fastidiisset, malens apud alienos venari gloriam: nec dicere possent, se credituros si ad eos quoque venisset. Sed venit post multa iam peracta miracula quibus sibi nomen celebre parauit, vt qui apud eos vilis habebatur & abiectus cùm autoritate iam parta veniret ad eos. Docere ergo hoc suo facto Dominus nos voluit, opportunitatem lucrandi quoslibet obseruandam esse, & salutis quidem patriæ percupidos nos esse debere: verùm non facilè expectādum vt Euangelicus doctor ibi fructum faciat, vbi ab ineūte ætate est educatus. Dominus enim, qui hactenus in tota Galilæa maximi fuit habitus, vbi ad domesticam notitiam venit, inhonoratus est à suis.

B c ET INTRAVIT SECVNDVM CONSVETVDINEM SVAM DIE SABBATHI IN SYNAGOGAM, ET SVRREXIT, &c.] In synagogis quas singulę ciuitates habebāt apud Iudæos, Dominus solitus erat intrare, idq; die sabbathi, quo solo Iudæi illuc conuenerant, audituri legem & prophetas, obseruans scilicet & tempus, & locum doctrinæ accommodum. Quum autem Dominus audisset in synagoga alios de lege disserentes, surrexit & ipse; hoc gestu significans, se quoque ex spiritu habere quod loqui vellet apud multitudinem. Hic enim videtur apud Iudæos fuisse mos, vt in synagoga non vnus tantùm faceret verba ad populum, sed liberum esset diuersis successiuè concionari. Vnde & Paulus gentilibus Corinthiis scribens, statuit vt in Ecclesia prophe- C tæ vicissim dicant & audiant, & si cui fuerit reuelatum aliquid dignum cognitu, cedat qui prior dixerat, & det locum successori. Porro quòd Dominus stans legerit prophetam, datum est autoritati diuinæ scripturæ; cui ęquum est omnem humanam dignitatem assurgere: quòd verò expleta lectione sederit docturus, singularem eius in docēdo autoritatem significasse videtur. Apparet enim alioqui morem fuisse Iudæis standi, non tantùm cùm legerent, sed & cùm lecta explanarent & docerent. Nam Actuum 13. Paulus post lectionē legis & prophetarum iussus in synagoga cōcionari ad populum, stans docuit: idemq; Corinthiis præ- 1. Co. 14. scribens, quis in docendo modus & ordo sit seruandus, sic dicit: Prophetæ duo aut tres dicant, & D cæteri diiudicēt. Quòd si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat; significans satis eos debere stare qui loquerentur, sedere verò qui audirent. Non autem fortuitò accedit, sed diuina prouidentia, vt & traderetur Domino liber Isaię prophetę, & aperienti occurreret locus iste quem Dominus hic legisse memoratur. Nemo enim prophetarum clarius est vaticinatus de Christo & de doctrina Euāgelica, quā Isaias, nec alius quispiam locus Isaiæ magis quadrabat huic tempori & loco, quā iste in quo ipse propheta loquitur nō in sua sed Christi persona, & per quē Dominus Nazarenis commodè ostendere potuit se longè alium esse quàm

opi

opinarentur, imò esse expectatum Iudæis Messiam. Nam in hac prophetia cùm dicitur; propter quod vnxit me, ponitur pro verbo, vnxit, apud Hebræos verbum vnde dicitur Messias. Cæterùm mysterio non caret, quòd Domino à ministro synagogæ traditur liber clausus, quódque eundem Dominus aperit & explicat: (hoc enim significatur cùm dicitur; & vt reuoluit librũ; pro eo quod est, & vt explicauit librum. Nam Græcè est, ἀναπτύξας βιβλίον) item quòd hunc clausum Dominus rursum tradidit ministro. Scripturam enim sanctam ante Christum Iudæi quidem habuerũt, sed clausam, & necdum intellectam, quam Dominus ab illis accipiens ad illorum condemnationem & refutationem, solus aperire potuit & explicare, vt qui solus habebat clauem scientiæ & intelligentiæ, sed eandem nihilominus clausam à Christo magna Iudæorum pars accepit, qui pertinaci incredulitate Christum legis spiritum in ea non agnoscunt, etsi eam quotidie legãt. Beda autem aliter mysterium totius facti quod hic memoratur explicat, quid scilicet significet, quod Dominus stans librum explicatum audientibus legerit, eundemq; plicatũ reddiderit ministro, ac post redditum librum resederit, vt licet videre apud ipsum. Porrò circa prophetiam hanc primò notandum, quòd à Luca hic citetur magis secundũ Septuaginta translationem, quàm secundum Hebraicam veritatem. Siquidem Hebræa sic vertit Hieronymus: Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit Dominus me, ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis. Septuaginta autem eodẽ modo habent, quomodo hic legimus, nisi quòd Lucas de suo adiecit hæc verba; dimittere confractos in remissionem. Occurrit autem circa prophetiæ huius principium difficultas tam secundum Hebraicam veritatem, quàm secundum lectionem Septuaginta. Nam siue legatur; spiritus Domini super me, eò quòd vnxerit me; vt habent Hebræa, siue propter quod vnxit me; vt habent Septuaginta, de locutionis veritate semper manebit quæstio. Nam quomodo ideo spiritus Domini erat in Christo, quia Dominus illum vnxerat: Vnctio enim Christi nihil aliud erat quã spiritus inexistẽtia, proinde dicere spiritum fuisse in Christo, quia vnctus fuit à patre, fere est idẽ ac simpsius facere causam. Sed magis secundum lectionem Septuaginta, dubium est quomodo verum sit, quòd ideo Dominus vnxerit Christum, quia spiritus Domini erat in eo, cùm hoc ipso iam vnctus fuerit quo spiritus Dei fuit in eo. Iam quomodo constare potest lectio Septuaginta cum Hebraica veritate, cùm in Hebræa veritate vnctio dicatur esse causa inexistentiæ spiritus: in Septuaginta verò translatione, ipsa spiritus inexistentia dicatur esse causa vnctionis? Non enim videtur vtrunque simul posse esse verum. Pro horum solutione sciẽdum imprimis locum huius prophetię non rectè satis distingui, siue dum eum hic legimus apud Lucam, siue dum legimus apud Hieronymum in Isaia. Nam vtrobique communiter verbum, vnxerit, separatur per distinctiunculam à sequentibus, similiter & verbũ, misit, separatum à sequentibus, coniungitur cum ad annuntiandum, vel

A cum, euangelizare, cùm recta distinctio quam indicant accentus Hebraici puncta, sic se habeat, vt verbum, vnxerit, coniungatur cum sequenti, ad annuntiãdum, in hunc modum: Spiritus Domini super me, eo quòd (vel propter quod) vnxit me ad euangelizandum (vel anountiandum) pauperibus (vel mansuetis,) misit me, vt mederer cõtritis corde, vel sanarem contritus corde, &c. Quam distinctionem etiam Grammaticæ Latinæ & Græcæ ratio exigit, vt habeant infinitiui, sanare, prædicare, &c. verbum cum quo hæreant. Hanc distinctionem & Hieronymus indicat in Comment. dum sic scribit: Vnctus est igitur spiritu sancto, vt annunciaret pauperibus siue mãsuetis. Et missus est ad sanãdos eos qui corde cõtriti sunt, &c.

B Eandem distinctionem indicat & Theophylactus sic scribens in Lucam: Quid autem scriptum erat; Spiritus Domini vnxit me, hoc est, consecrauit me, constituit me, vt euangelizarem pauperibus, hoc est gentibus &c. Secundum hanc distinctionẽ apertior est & conuenientior prophetiæ huius sensus. Nam secundùm Septuaginta lectionẽ, quæ hãc distinctionem magis requirit quàm Hebræa, sensus est: Quoniam spiritus Domini singulari ratione & ex ipsa natiuitate est super me, ideo Dominus me suo spiritu vnxit, hoc est, consecrauit, & deputauit, ad euangelizandum pauperibus. Euangelium enim hoc non potuit primum

C ab alio prædicari, quàm ab eo qui preuentus esset diuinis benedictionibus, & spiritu Dei omnino plenus. Secundum alteram autem lectionem sensus est: Ideo spiritus Domini super me peculiariter requiescit, quoniam Dominus me suo spiritu vnxit, & consecrauit ad euangelizandum pauperibus. Vel ex eo constat spiritum Domini esse super me, quòd Dominus me vnxerit ad Euangelij prędicationem. Ex quibus constat quomodo vtraque lectio habet verum sensum. Si enim legatur, eo quòd, (quomodo est magis vertendum, cũ non sit Hebræis עלכן alken, id est, propterea, sed יען Iaan) oportet per verbum, vnxit, intelligere significari vnctionem, qua in vtero matris Dominus est vnctus, cùm diuina natura humanæ est vnita.

D Si verò legatur, propter quod, intelligendum est verbo, vnxit, significari eam vnctionem, qua Christus baptismo visibiliter vnctus est, hoc est, consecratus, & deputatus ad Euangelij prædicationem, quando descendit in eum spiritus sanctus visibiliter in specie columbæ. Simili distinctione oportet soluere difficultatem quæ est in alio simili loco apud Dauidem, cùm dicit: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatẽ, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ pręconsortibus tuis. Non enim intelligi potest scripturam hic loqui de ea vnctione qua ab initio Christus fuit vnctus in vtero matris, cùm hanc non meruerit dilectione iustitiæ & odio iniquitatis: sed tunc intelligendus *Psal. 44.*

E est vnctus, cùm vel descendit in eum in columbæ specie spiritus sanctus, & iam ad mox prædicandum Euangelium à patre constitueretur; vel, cùm post resurrectionem suam acciperet à patre potestatem omnium quę in cœlo sunt & in terra, & in dextra patris collocatus cœpit rex haberi, & agnosci ab omnibus. Sicut enim ter fuit vnctus Dauid Christi typus, ita intelligẽda est triplex Christi in regem vnctio. Vnctus enim fuit primùm Dauid, à Samuele secretò in domo; qua vnctione significa- *1. Re. 16.*

1. Reg. 5. ta est Christi vnctio in vtero matris. Vnctus fuit secundò post mortem Saulis à tribu Iuda, vt scribitur 2. Regum secundo: qua vnctione significatum regnum Christi, quo per Euangelicã prædicationem cœpit regnare in Iudæa. Vnde fuit tertiò ab vniuersis Israelitis, cùm & cœpit regnare in Hierusalem; qua vnctione significatum est regnum Christi in vniuersis gentibus, quando post ascensionem suam cœpit regnare in supernâ Hierusalem. Mirum autem cur quidam verterit, propterea quòd, cùm annotauerit malè Latinos quosdam hic legere, eo quòd, & antiquos codices habere, propter quod, cùm etiam Græca habeant οὗ εἵνεκα, quod non video quomodo fit, propterea quòd. Nam, propterea quòd, idem est quod eo quòd. Ex his etiam patet quomodo Christus dicitur vnctus ad euangelizandum. Dicitur enim ad hoc vnctus, quia per diuinam vnctionem consecratus & deputatus ad illud officium: sicut dicuntur quidam vncti in reges, quia vnctione consecrati & deputati ad regnandum. Sed alij quidem dicuntur vncti ab hominibus, quòd visibilis eorum esset vnctio: Christus verò à solo Deo vnctus dicitur, vnde significanter Hebræa addunt nomen, Dominus, eo quòd vnxerit me Dominus, non homo scilicet visibilis visibili vnctione, sed Deus inuisibilis inuisibili vnctione. Est autem oleum vel vnguentum, quo pater filium vnxit, ipse spiritus Domini, sicut hoc testimonio satis indicatur: ad quod proinde Petrus alludens Actuum 10. Vnxit (inquit) eum Deus spiritu sancto & virtute. Et Ioannes vn- 1. Ioan. 2. ctionem vocat spiritum, dicens: Sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Significatur autem spiritus sanctus in scripturis per oleum vel vnguentum, quòd ei conueniant conditiones olei & vnguenti, quas illa habent & in prophano vsu, & in sacro. Nam quod ad prophanum & communem vsum pertinet, oleum & vnguenta adhiberi solebant ad recreationem, & virium confortationem, vnde athletæ pugnaturi se vngere olim solebāt. Quod verò ad sacrum attinet vsum, antiquissima consuetudine obseruatum est, vt oleo vel vnguento vngerentur quæ Deo consecrabantur. Quæ consuetudo non ab ipso Moyse primùm sumpsit originem, qui diuina instructione vnguentum singulare didicit componere, quo templum & vasa eius ac sacerdotes inungerentur & consecrarentur, sed antiquior etiam longè ea est consuetudo, vt ex eo patet, quòd Iacob in Bethel erecto lapide in titulum fudit oleum super ipsum, in consecrationem ipsius loci. Videri autem potest, quod ad humanam attinet rationem, ob id cœptum primitus oleo vngere quæ consecrabantur, quod receptum esset vnctionibus vti ad lætitiam. Itaque oleo & vnguento significatur spiritus sanctus, tùm quòd tristes consoletur, & gaudio perfundat, imbecilles fortificet: vt possint etiam pares esse ad congrediendum cum diabolo, faciatque omnes quos replet bonam virtutis & doctrinæ fragantiam ad multos diffundere: tum quòd omnes quibus donatur, Deo consecret, reges & sacerdotes eos Deo constituens. Singulariter autem significatur per oleum aut vnguentum, quo in sacris erat vsus, vnde omnium singularissimè significatus est per

Spiritus sanctus significatur per oleum.

A illud vnguentum, quod ex quinque speciebus iubetur fieri Exodi capite 30. quo caro humana non poterat inungi, nec simile ei confici. Solus Aaron, filij eius, tabernaculum, arca fœderis, & similia inungebantur. Quo significatum est, spiritu sancto non nisi Christum & filios eius Apostolos cum reliquis credentibus, qui sunt templum Dei & vasa gloriæ Dei, veraque diuini cultus instrumenta, inungendos, dimanante illo à Christo ad reliquos filios Dei. Pro intelligentia autem reliquorum quæ in prophetia sequuntur, sciendum. in sequentibus Christum de se loqui, B tanquam de aliquo qui missus esset ad consolandum læto quodam nuncio eos qui omni humano essent destituti præsidio, ac carceris, aliarumque miseriarum malis premerentur ab inimicis suis. Quo allegoricè significatur, quòd Christus à patre missus fuit, vt Euangelij, lætissimi scilicet & optatissimi nuncij prædicatione consolaretur eos qui se vera iustitia & salute agnoscerent esse destitutos, & ob peccata sua ac iram patris, legisque Mosaicæ onus ac veri ignorantiam afflicto essent animo, quibus solis, non autem superbis, & mundi voluptates sectantibus, missus est Dominus ad prædicandum remissionem à captiuitate peccati & diaboli, & liberationem à cæcitate, in qua C diu detenti fuerunt. & ad dimittendum eos in remissionem, hoc est, liberos, qui diabolico iugo grauatos se & confractos agnoscerent. Porrò annum acceptum vocat propheta, tempus illud totum quo Christus docendo & pro nobis patiendo opus nostræ redemptionis peregit, aut potius totum tempus Euangelicæ prædicationis à Christo vsque in finem mundi. Nam Paulus dicit, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. 2. Cor. 6. Ideo autem tempus hoc intelligunt plerique vocari annum vel tempus acceptum, quia gratum est & iucundum fidelibus ob ea quæ in eo annunciantur. Sed Hebræa alium planè requirunt sensum, nimirum vt, acceptũ, vel, vt est Græcè, δεκτὸν, accipiatur potius actiuè, & annus acceptus sit, D tempus quo Deus gratuita sua bonitate homines in gratiam recepit per mortem filii sui. Est enim Hebraicè dictio רצון ratson, quæ idem significat quod Græcis εὐδοκία, hoc est, beneplacitum, & gratuita voluntas. Vnde bene vertit D. Hieronymus, annum placabilem. Eadem dictio est in capite quadragesimonono Isaiæ, vbi legimus etiã: In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Quẽ 2. Cor. 6. locum citat Diuus Paulus in prædicto ad Corinthios loco, vbi pro tempore placito, legimus, tempore accepto. Eadem rursum dictio est & in Psalmo sexagesimooctauo, cùm legimus, Tempus beneplacitis Deus. Bene autem spiritus sanctus tem- E pus istud vocat hoc loco annum. Videtur enim alludere ad annum illud Iubilæum, quẽ olim Iudæi obseruabant, qui huius erat typus temporis. Siquidem quemadmodum in anno Iubilæo restitutio erat pristinæ libertatis ac possessionis, ita & in hoc tempore. Cæterùm illud, diem retributionis, quod Græca tamen hoc loco non habẽt, quãquam plerique intelligant de die iudicii quo retribuetur vnicuique secundum opera sua, vt præcedentia pertineãt ad primum Domini aduentũ, hæc verò pars ad secundum, tamen magis debet intelligi de retributione illa vltionis, qua Deus

per

per filium vltus est nos de inimicis nostris dæmonibus, iudicando principem huius mundi, & eiciendo eum foras. De qua retributione idem Isaiæ cap. 35. Ecce Deus vester vltionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit vos. Hebræa enim habent hoc loco, vt bene vertit Diuus Hieronymus, & diem vltionis Deo nostro. Idem ergo tempus est & annus acceptus, & dies retributionis: sed annus acceptus, ratione fidelium: dies verò retributionis, ratione hostium populi Dei.

ET OMNIVM IN SYNAGOGA OCVLI
B ERANT INTENDENTES IN EVM. COEPIT AVTEM DICERE AD ILLOS: QVIA HODIE IMPLETA. &c.] Post lectionem prophetę omnes in Iesum intente respiciunt, partim quòd admirarentur illum posse legere quam sciuerint id non didicisse, quodque è diuino eius vultu gratia quædam fulgeret, omnium facilè in se conuertens oculos: sed multò magis ob id, quòd auidè expectarent noua quædam audire ab eo de quo mira audierant, & cuius humilem conuersationem priùs erant experti. Quod autem dicitur à Domino, *scriptura impleta in auribus vestris*, phrasis est Hebraica, pro, impleta est vobis audientibus. Verùm quomodo hodie impleta dicitur, cùm iamdudum impleta fuerit, nimirum ab incarnatione ipsa, aut saltem à prædicationis tempore? Nam tunc fuit vnctus & missus ad prędicandum.
C Sed dicitur scriptura tūc primùm impleta in illorum auribus, quia tunc primùm audiuerunt eam pronunciari ab eo de quo loquitur, & in cuius persona erat scripta. Significare enim his verbis Dominus voluit, se esse eum de quo loquitur lecta scriptura, quasi dixisset: Non est quòd quæratis quis sit de quo prophetia est intelligenda. Quem enim audistis legentem, is est cui scriptura conuenit.

ET OMNES TESTIMONIVM ILLI DABANT, ET MIRABANTVR IN DOCTRINA EIVS.] Quod dicit Lucas omnes testimonium illi dedisse, referunt plerique ad prędictam prophetiam, vt significetur omnes
D attestatos prophetiam illam de ipso dictam fuisse. Sed rectius & simplicius intelligitur, *omnes testimonium illi dabant*, hoc est, eum commendabant, & laudabant, & bonum de illo perhibebant testimonium tum ob miracula iam ibi & alibi gesta, tum quòd audirent eum scripturas tanta cum authoritate, mansuetudine & prudentia explanantem. Vnde additur, *& mirabantur in verbis gratiæ*, hoc est, de verbis gratiosis, aut gratia & acceptatione plenis. Verùm si omnes illi testimonium dabant, quomodo dicunt Marcus & Matthæus, ipsos scandalizatos in eo?
E Quomodo etiam Lucas mox subiungit Domini obiurgationem? Certè apparet in principio plerosque auditis miraculis & verbis Christi, rectè de ipso sensisse, & promptos fuisse ad credendum illum esse verum Messiam: quosdam tamen inter eos fuisse, qui considerantes humilitatem familiæ & generis ipsius, cœperūt doctrinæ & miraculorum eius authoritatem eleuare, & à recta illa de Iesu opinione auocare etiam eos qui in principio rectè sentiebant de ipso. Cū ergo dicuntur omnes illi testimonium dedisse, o-

A mnes pro plerisque positum videtur, quemadmodum in scripturis sæpe accipitur: & cum hi qui testimonium illi dabant dicuntur apud Lucam dixisse: *Nonne hic est filius Ioseph*, intelligendū quosdam illud dixisse in laudem Iesu, & admirationem eius, agnoscentes planè diuinum esse debuisse, quòd homo tam alioqui ignobilis subitò ad tantā sapientiam esset euectus: alios verò idem dixisse ex contemptu & cum offendiculo, existimantes ipsum non posse esse Messiam, qui tā humilem patrem & progeniem haberat: nec doctrinā eius aut miracula posse esse diuina, qui inter
B doctos nō fuerat versatus. Vbi obseruandū, quātum malum sit inuidia, quę cùm maximè sit inter conciues, non cessat calumniari & detrahere eis, qui, quantūuis manifestè & apertè, sunt aliis excellentiores: deinde quàm pestilens res sit iudicare secundum carnem & secundum externa. Hoc enim iudicio factum est, vt hi Nazareni non possent agnoscere Iesu excellētiam & diuinam autoritatem, cùm tamen eam & miracula eius & doctrina apertissimè vel ipsorum testimonio declararent. Porrò cùm Dn̄s non solùm hic dictus sit à Nazarenis filius fabri, vt est apud Matthæum, sed etiam faber, vt est apud Marcum in omnibus ferè libris, apparet Dominum cum Ioseph fabrilem artem etiam exercuisse vsque ad prædicationis tempus: quanquam intelligi posset, vt indicat D. Augustinus, eum ideo vocatum fabrum,
C quia creditus filius fabri. Incertū autem est quam artem fabrilem exercuerit, cùm nomen, faber, sicut & Græcis τέκτων, generale sit ad omnes penè artifices, qui è quauis materia aliquid faciūt, exceptis plastis. Hinc Hilarius ad fabrum ferrarium respiciens, dum mysticè ostendit Iesum esse filium fabri: Fabri, inquit, erat hic filius, ferrum igne vincentis, omnium seculi virtutem iudicio decoquentis, massamque formantis in omne opus vtilitatis humanæ, &c. Non enim sine diuina prouidentia & mysterio factum est, vt Dominus & faber esset & fabri filius, nimirum quòd ipsa externa ars congrueret ei qui & conditor erat omnium, & conditoris omnium filius.

IESVS AVTEM DIXIT EIS: VTIQVE
D DICETIS MIHI HANC SIMILITVDINEM, MEDICE, CVRA TEIPSVM. &c.] Matthæus & Marcus narrant Dominum dixisse, prophetam non honorari in patria sua, occasione scandali Nazarenorum, quo offendebantur in Christo ob progenies humilitatem. Lucas verò huius scandali non tam apertè faciens mentionem, alia etiam occasione illud Dominum dixisse significat, nimirum quòd cognosceret Dominus quosdam Nazarenorum sugillaturos ipsum, aut iam etiam sugillasse, eo quòd longè & pauciora & minora miracula in Nazareth patraret,
E quàm in aliis ciuitatibus prodidisset, quasi vel nō haberet vbique paratam potestatem, vel suis inuideret quod aliis largiter impendit. Duo ergo erant quæ offendebant Nazarenos, scilicet humilitas generis & miraculorum paucitas: quam secūdā offensionis causam Saluator præoccupans, dicit: Vtique hoc est, omnino & certè (est enim Græcè πάντως) dicetis mihi hanc similitudinem, hoc est parabolam & prouerbium. Interpres enim noster hic posuit nomen similitudinis pro prouerbio, sicut supra dictum est nomen, parabola, in

scripturis accipi pro prouerbio. Et bene quidem A prouerbia vocantur similitudines, quòd in eorũ vsu vt plurimum subsit occulta quædam comparatio, & collatio, vel similitudo. Apparet autem commune prouerbium fuisse apud Iudæos: Medice, cura teipsum, quo vsi fuerunt contra eum, qui quod aliis pollicebatur aut præstabat, sibi suisque præstare vel non potuit, vel neglexit. Quod prouerbium in quo sensu dicturi essent in se, Dominus exponit, cùm subiungit: *Quanta audiuimus facta in Capharnaum*, &c. Qua illorum calumnia proposita, responsionem subdit, dicens: *Amen dico vobis, nõ est propheta acceptus in patria sua*, hac sententia respondens simul vtrique prædicto scandalo. B Quoniam enim in progenie Domini scandalizabantur, & calumniabantur paucitatem miraculorum, Dominus hac sententia significat, nihil noui se ab eis pati, sed commune sibi hoc esse cum omnibus prophetis, quòd non honoretur in patria à ciuibus suis: significat & ob id non facere se ibi multa aut magna miracula, quòd non esset ibi acceptus & honoratus, & proinde ipsi indigni essent & incapaces miraculorum, vt postea dicitur. Hanc autem sententiam vehementius efferũt Matthæus & Marcus, dicentes: *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua*, &c. Cuius sensus est: Non est propheta vsquam contemptior & magis inhonoratus, quàm in patria sua, & inter notos. Cuius causa duplex superius est reddita, circa caput Concordiæ 23. Porrò generali hac sen- C tentia præmissa, duobus exemplis sacræ scripturę desumptis, à duobus maximi nominis prophetis sibi mutuò succedentibus, & in miraculorũ operatione alios omnes excellentibus, pergit ad calumniam secundam respondere, ostendens nõ ex sua impotentia prouenire paucitatem miraculorum in Nazareth, sed ex ipsorũ demerito, & quòd non ita esset illis acceptus, & in pretio habitus, sicut in aliis ciuitatibus: quemadmodum etiã Elias & Helizæus, ambo miraculis variis clari, prætermissis suis ob ipsorum demerita, exteris ea beneficia leguntur impendisse, quibus & sui indigebant. D Itaque horum exemplo sese Dominus purgat, idque eo magis, quòd significat hos prophetas non propria, sed diuina voluntate, suis prætermissis, benefecisse exteris. Hoc enim significat, cùm dicit in priore exemplo: & ad nullam illarum missus est Elias. Proinde non tantùm se purgat, sed etiam ostendit diuinæ esse ordinationis & voluntatis quod agebat, & in ipsos calumniatores, calumniam eorum retorquet. In horum autẽ duorum exemplorum priore notandum, quòd tempus illud annorum trium & mensium sex, quo dicitur hic cœlum fuisse clausum, non potest haberi ex scriptura veteris testamenti, vbi hæc historia scribitur: vnde dicendum est, quòd Dominus E tempus hoc cognouit æterna illa sua cognitione, qua nullum præteritum ei fuit incognitum, vel quod ex antiqua traditione apud omnes vulgatum esset iam Iudęos, quantumque fuerit tempus siccitatis in diebus Eliæ. Hinc & Iacobus in epistola sua, siue secutus hãc Domini traditionẽ, siue antiquam & receptam opinionem, dicit tempore Eliæ non pluisse annos tres & menses sex. Nec obstat his locus qđ 3. Reg. 18. dicitur: In anno tertio missus est è Sarептha Elias, vt daretur pluuia in terra Israel, quæ & mox postea data scribitur. Aut

A enim, vt vult Lyranus, loquitur ibi scriptura de anno tertio non à prohibitione pluuiæ, sed à tempore quo fuit in Sareptha, ante quod fuit aliquandiu in torrente Carith. Aut illud, in anno tertio, intelligendum de anno tertio completo, vt sit sensus: in anno tertio, id est, postquã iam tertius annus esset completus, quod optimè dici potuit, cũ iam quartus mẽsis esset inceptus aliquot diebus. In vtroque autem exemplo notandum, quod cõiunctio, nisi, debet accipi pro, sed tantùm, sicut & sup. cap. 49. Non enim exceptiuè potest accipi, cũ id quod excipitur, non contineatur sub eo vnde fit exceptio. Porrò conuenientissimè Dominus hæc duo exempla hic protulit, non solùm ob causam B suprà indicatam, videlicet quòd celebres essent hi duo in miraculis (nam de miraculorum raritate erat calumnia) sed etiam ob id quod his significauit futurum, vt Euãgelicæ virtutis munus non solum à ciuibus incredulis, sed etiam ab vniuersis penè Iudæis ad viduam Sarepthanam, hoc est, ad gẽtes prius idololatras migraret: quod idẽ & significauit, dum dixit prophetam inter suos non esse acceptum: quodque facto Nazarenorum significatum est, dum veritatis doctorem non solũ nõ receperunt, sed eiectum etiam e ciuitate præcipitare e monte tentauerunt.

ET REPLETI SVNT OMNES IN SYNAGOGA IRA, HAEC AVDIENTES, &c.]

C Mirabilis sanè mutatio. Cùm enim omnes in principio illum docentem & explanantem scripturas admirarentur & commendarent, & qui in illo vel ob generis humilitatem, vel ob miraculorum raritatem scandalizabantur, nondum auderẽt ipsum apertè incessere, postquam summa cum modestia atque admodũ ciuiliter & se purgasset, & illos incredulitatis notasset & indignitatis, nõ solùm non receperunt purgationem, nec ad resipiscentiã & agnitionem sui morbi sunt commoti, sed mox deposito penitus erga ipsum animo bono, ac inuido murmure quorũdam non amplius sese continẽte, omnes in manifestam indignationem accensi D sunt, atque ad extremam etiã impietatẽ designãdam propensi. Tam pestilens & impotens malum est superbia, quod vt non patiatur alios præferri, ita nõ fert morbos suos detegi & notari, maximè ab his quorum gloriæ inuidet. Hinc enim nata iã in his Nazarenis tanta ira, quòd & notarentur à Domino suæ incredulitatis ac inuidiæ, & audirẽt alios sibi à Domino præferri, imò significari se etiã gentibus esse peiores. Vide autẽ impietatis ipsorũ magnitudinẽ. Cùm enim pro debito ciuibus amore debuissent illũ liberare ab aliorum iniuriis, si quos contigisset ipsum iniuria afficere, cùm celebri fama didicissẽt priùs, & iã re ipsa experti essẽt eius in doctrina gratiã, in miraculis faciendis po- E tentiã, cùm per ipsum ciuitas eorũ in tota Galilęa celebrata esset, & iam significasset, quantum in se esset, paratum se & promptũ non minus prodesse patriæ doctrina & miraculis suis quàm aliis ciuitatibus, ac iam quosdam illorũ ægrotos curasset, primi hi non solis calumniis ipsum incessunt, sed extrema etiam iniuria afficere & cogitant, & ipso facto tentant, idque sabbati die, quo nõ putassent licitum vel calceum suere, vel animal occidere. Tam impotẽti scilicet malo detinebantur, vt nec dici religio, nec ratio amoris debiti ciui, & ciui

tali

tali,tam in illos benefico,non retraheret eos à sce lere tanto. Huiusmodi sanè exemplum etiam hodie & semper in multis obseruare licet, qui cùm hominis cuiuspiam doctrinam & vitam non possint non commendare,tamen cùm vel leuiter & modestissimè eorum mores ab eo notantur,mox mutatis animis nihil non in illius perniciem moliuntur,cælum terræ miscentes,in quibus impletur illud Prouerb.15.Non amat pestilés eum qui se corripit. Et illud Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentē perfectè abominati sūt. Et Sapiens Ecclesiast.19.in synagoga peccantium exardebit ignis,& in gēte incredibili exardescet ira.

¶IPSE AVTEM TRANSIENS PER MEDIVM ILLORVM IBAT: ET NON POTERAT IBI, &c. Dominus qui passus est se eiici è ciuitate ne prædicaret indignis,quod idem vt faB cerent docuit Apostolos suos: non est passus se præcipitari è monte, quod necdū adesset tempus mortis eius destinatum,nec locus iste esset præordinatus neci eius,ne hoc esset genus mortis quā pro nobis pati debuit. Cumque eos qui indigne admodum ipsum præcipitare conabantur,solo nutu præcipitare posset & perdere,omni tamen vindicta omissa,ac pœnitentiæ tempore illis relicto, se tantùm seruat,& manibus illorū eripit, idque mirabili quadam potentiæ suæ ostensione,quæ illos,si vellet,ad pœnitentiam commouere posset. Seipsum autem mirabiliter liberat,non se vertit in auem aut serpentem,aut aliud præstigū genus,sed diuinam planè & se dignam virtutem ostendit,quam significat Euangelista, dicens: *Ipse autem transiens per medium illorum ibat*, quæ oratio sic est ordinanda, vt illud, *per medium illorum* coniungatur cum participio, *transiens*, non cum verbo, *ibat*. Est enim Græcè hoc modo αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο,quod sic verti melius posset:Ipse autem eū transiisset per mediū ipsorum,ibat,vel potius abibat, quò scilicet vo-

A luit. Quibus verbis significatur quanta eum liber tate & potentia elapsus sit e manibus illorum,nō scilicet subuolando in altum,aut meticulose currendo, sed intrepidè pertranseundo per ipsos medios. Potest autem hic transitus dupliciter intelligi contigisse,aut per hoc quòd mentē illorū aut mutauit vel obstupefecit, vt vult Beda, adimendo scilicet illis vires, quemadmodum cùm ante captiuitatem suam prostrauit eos qui cum Iuda venerāt ad capiēdū ipsū. Aut per hoc quòd se illis inuisibilem reddidit: qua ratione omnino videtur se bis liberasse apud Ioannem, semel scilicet capit.8. cùm lapides volebant Iudæi iacere in eum: & semel capit.10. cùm volebant eum apprehendere. Porrò Nicolaus Lyranus, & post eum Dionysius Carthusianus, narrant hoc loco Bedam dicere, q cùm Dominus de manibus istorum elapsus descē B deret è vertice montis, & sub rupe latere vellet, subitò ad tactum Dominicæ vestis saxū illud sub terfugerit,& instar ceræ solutum quendā sinum effecerit in quo dominicum corpus receptum omnia liniamenta vestis & vestigia pedum relique rit. Verum id nec inuenitur hoc loco in Beda, nec his verbis Lucæ multum quadrat: sicut nec illud quod Brocardus refert, Dominum elapsum è manibus Iudæorum, subitò in latere montis opposito inuentum fuisse,& ob id locum illum dictum, saltum Domini. Cæterùm cùm dicit Marcus, *non potuit illic virtutem vllam facere*, non significatur Christi imbecillitas,sed illorum incapacitas. Non potuit enim, non quòd deesset ei potentia & virtus, sed quia illi non erant capaces. Cùm enim ad C curationem duo concurrere debeāt, fides scilicet eius qui curatur,& curātis potestas, cùm alterum deesset, imò contrarium adesset, non potuit fieri quod quantum in ipso erat Domino facile erat. Aut simpliciter, quod ferè in idem redit, non poterat,hoc est,non erat consentaneum, quemadmodum dicitur: Non possunt filij sponsi ieiunare quā diu cum illis est sponsus. Matt.2.

MITTVNTVR AD PRÆDICANDVM DVODECIM APOstoli. Matthæi 6.& 10. Marci.9. Lucæ 8.&9.

CAPVT LV.

E[a]T factū est deinceps,[l]& [c]ipse[a] Iesus† circuibat[b] omnes[f] ciuitates &[l] castella[b] in circuitu A.6 C.8
[e] docens[a] in synagogis eorum,&[f] prædicans[a] Euangelium regni,[c] & euāgelizans regnū]c. iter faciebat per
Dei,[a] & curans omnē languorem & omnē infirmitatem,[c] & duodecim cum illo,& mulieres aliquæ quæ erāt curatæ à spiritibus malignis & īfirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalene,de qua septē dæmonia exierant,& Ioāna vxor Chusæ procuratoris Herodis,& Susāna & aliæ multæ quæ ministrabāt ei de facultatibus suis.[a] Videns autē turbas misertus est eis quia erāt vexati & iacentes sicut oues non habentes pastorē.‖ Tunc dicit Discipulis suis: Messis quidē multa, operarij C.10.80.
autē pauci. Rogate ergo dominū messis, vt mittat operarios in messem suā.[b] Et vocauit duodecim[c] & A.C. Apostolis.
[f] conuocatis[e] Iesus[f] duodecim ▷ Discipulis suis[b] cœpit eos mittere binos,& ‖[l] dedit illis virtutē & potestatem † spirituum immundorum,[a] vt eijcerent eos,&[b] vt ▷ [f] curarent omnē languorem[a] & omnē infirmitatem. Duodecim autem Apostolorum nomina sūt hæc: Primum Simon qui dicitur Petrus, & Andræas frater eius, Philippus & Bartholomeus, Iacobus Zebedei,& Ioannes frater eius, Thomas & Matthæus Publicanus, Iacobus Alphæi,& Thaddeus, Simō Chananæus,& Iudas Iscariotes qui & tradidit eum. Hos duodecim misit Iesus,[b] & præcepit eis, ne quid tollerent in via nisi virgam tantùm, non peram, non panem, neque in zona æs, sed calceatos sandalijs,& ne induerentur duabus tunicis.[c] misit illos prædicare regnū Dei,& sanare infirmos. Et ait ad illos[a] præcipiens eis,& dicens: In viā gentium ne abieritis,& in ciuitates Samaritanorū ne intraueritis: sed potius ite ad oues quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicate dicentes: Quia appropinquauit regnū cælorū. Infirmos curate, mor C.10.80

‖b dabat †e super omnia dæmonia ▷c languores curarent.

loca, quantumuis humilia & abiecta. Potestas verò eius simul cum benignitate rursũ in eo notatur, quòd dicitur curasse omnem languorẽ & infirmitatem, hoc est, quoduis genus morborum & ægritudinum. Animis enim simul & corporibus mederi studuit tanquam bonus pastor, atque ob id docuisse simul & curasse dicitur, sed priùs docuisse, ac deinde curasse, quòd illud esset principalis Domini scopus. Nam miracula potissimum ob doctrinæ confirmationem & acceptationem ædidit. Porrò duodecim Apostolos secum circum duxit Dominus, vt in se doceret eos, quomodo & ipsi paulò post sese in prædicationis Euangelicæ negotio gerere deberent. Quod enim pòst verbis eos erat docturus, iam priùs facto docet. Mulieres quoque aliquot Dominus secũ circumire passus est, quæ beneficiis ab ipso affectæ, ei de suis facultatibus ministrarent, sed vltro se ad hoc offerentes: vt ostenderet Dominus suã pro nobis susceptam paupertatẽ, & facto suo doceret quod mox erat docturus verbo, operarium scilicet Euangelicum dignum esse mercede sua, nec defuturam vnquàm spontaneam liberalitatem bonorũ, eis qui syncero animo toti essent in Euangelico negotio. Deinde vt ne videretur ipse qui pauper erat, cibi gratia & ventris, & non ob solam cupiditatem salutis hominũ, circuire ciuitates & castella, aut ne quemquam omnino grauaret, qui cũ tanto Apostolorũ numero varia loca circuibat. Quod exemplum Domini postea etiam imitatos esse Apostolos testatur Paulus, dicens: Nunquid nõ habemus
1.Cor. 6 potestatem mulierem sororem circunducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Hoc tamen exemplum, quoniã in gentibus scãdalũ aliquod parere potuit, Paulus se noluisse imitari dicit, sed manibus victum sibi suisque parauit. Porrò ex eo quòd prima earum mulierum quæ hic nominantur, dicitur Maria quæ vocatur Magdalena, patet satis vnam tantùm esse mulierem quæ in Euãgeliis vocatur Maria Magdalena. Cùm enim dicit Lucas; *Maria quæ vocatur Magdalena*; vtique ad distinctionem huius Mariæ ab aliis eodem nomine appellatis, adiecit illud, quæ vocatur Magdalena. Quod autem hæc Maria quæ in Euãgeliis vocatur Magdalena, sit ea Maria quæ fuit soror Marthæ, & Lazari, ex Euangeliis quidẽ apertè probari non potest, eo quod illis locis in quibus fit mentio de Maria quadam sorore Marthæ, non vocetur illa Maria Magdalena: sed tantùm Maria, vt Lucæ decimo, & Ioãnis vndecimo & duodecimo. Imò ex Euãgeliis videri posset nõ esse eadem mulier. quòd Maria quæ dicitur Magdalena, fuerit Galilæa, vt ex hoc loco patet, & Marci decimoquinto, vbi numeratur inter mulieres quæ secutæ erant Iesum e Galilæa in Iudæam. Maria autem soror Marthæ videtur fuisse Iudæa, cùm Bethania Iudææ castellum, dicatur Ioannis vndecimo fuisse castellum Mariæ & Marthæ sororum Lazari. Verùm cum recepta ab Ecclesia sententia habeat, Mariam sororem Marthæ fuisse eam Mariam quæ dicitur in Euangeliis Magdalena, & eam etiam quæ apud Lucã capite septimo dicitur peccatrix, vt suprà ostensum est, non est temere contra hanc sententiam sentiendum. Cui non obstat quod ex Euangeliis videri posset obstare. Creditur enim Mariam sororem Marthæ ex progenie quidẽ fuisse Iudæam ex paterna hæreditate simul cum sorore Martha & Lazaro fratre

A obtinuisse castellum Iudææ Bethaniam, sed eandem nupsisse marito, cuius erat castellum quoddam Galilææ nomine Magdalum, vbi habitauerit Christo in Galilæa prædicante, & vnde acceperit nomen vt diceretur Magdalena, vel Magdalene, quæ Christum comitata in Iudæã, fecit eũ etiam Marthæ & Lazaro familiarem, vt, sicut dicit Lucas cap. 10. Martha exciperet eum in domũ suam. Quod autem dicitur à Luca hoc loco, septem dæmonia Dominum eiecisse ab hac Maria Magdalena, quod idem & Marcus dicit capite vltimo, D. Gregorius, & post eum plerique de septem vitiis capitalibus intelligunt, à quibus Dominus hanc mulierem liberauit, remittendo ei peccata multa,
B vt dicitur à Luca in capite præcedenti. Verùm potius intelligendum esse de corporali dæmonum eiectiõe, patet satis ex eo quòd in Luca præcedit, & mulieres aliquæ quæ erant curatæ à spiritibus malignis. Illud enim non videtur Lucas dixisse, nisi de huiusmodi curatione & expulsione dæmonũ, quales multæ leguntur in Euangeliis: de quali intellexisse D. Ambrosium patet ex eo quod scribit cap. 5. lib. de Salomone: Dum, inquit, largum in sanguine fluxum siccat in Martha, dum dæmones pellit ex Maria, dum corpus rediuiui spiritus calore constringit, & quod mors sibi vendicauerat ad pœnam, lux denuò recepit ad vitã, vbi D. Ambrosius inter reliqua corporalia Christi miracula connumerat etiam dæmonum expulsionem, vbi
C etiam dum Martham præmittit ante Mariam, & post miraculum in Maria factum, subiungit miraculum factum in Lazaro, satis significat se putasse eam Mariam de qua Dominus eiecit dæmonia, & quæ dicitur Magdalena, fuisse sororem Marthæ & Lazari. In qua sententia etiam fuisse D. Hieronymum, patet ex eo, quòd quæstione 4. ad Hedibiã, quatuor vel tres dicit legi in Euangeliis Marias, sic scribẽs: Quatuor autem fuisse Marias in Euangeliis legimus, vnam, matrem Domini Saluatoris, alteram materteram eius, quæ appellata est Maria Cleophæ, tertiam Mariam matrem Iacobi & Iose, quartam Mariam Magdalenam: licet alij matrem
D Iacobi & Iose materteram eius fuisse contendãt. Hæc ille. Si autem Maria soror Marthæ diuersa fuisset secundùm Hieronymum à Maria quæ dicitur Magdalene, debuisset quintam posuisse Mariam. Sed ad propositum. Cùm (vt habet communis sentẽtia) eadem sit Maria ista Magdalena cum Maria sorore Marthæ, & peccatrice ea quæ vnxit Dominum vnguento, & eiectio ista dæmonum intelligenda sit de corporali eiectione, dicendum videtur cum Roffensi & aliis quibusdam, mulierem hãc demerito peccatorum suorum à diabolis aliquando possessam, ac posteaquam à Domino fuisset liberata, peccatorum suorum magnitudinẽ cœpisse agnoscere, eorundemque remissionem la-
E crymarum profluuio impetrasse, ac tum deinceps indiuulsã Christo adhæsisse, & opes suas in illius ministeriũ & vsum, cum aliis mulieribus quibusdam impendisse, pro duplici beneficio, corporali scilicet & spirituali, quo affecit eã Dominus. Porrò mulier secũdò nominata, nempe Ioanna, cuius Lucas meminit etiã in cap. vltimo, inter eas quæ sepulcrum adierunt, Dominum vncturæ, dicitur à Luca fuisse vxor Chusæ procuratoris Herodis, vt significaret mulieris huius opes, & deuotionẽ non solùm ipsius, sed etiam mariti, qui permiserit vxorem suã in comitatu Iesu, in quo vtique eam

Dominus

Dominus non admisisset, nisi viro permittere. Sic & Susanna quædã nominatur, quòd eo tempore esset mulier nota & celebris nominis.

ᶜVIDENS AVTEM TVRBAS, MISERTVS EST EIS, QVIA ERANT VEXATI, &c.] Non contentus fuit benignus Dominus, vt per se quantum fieri posset, omnium saluti consuleret, sed & alio quoque modo eis prouidere voluit. Cùm enim videret turbas vndique confluentes, & in dies frequentiores, iam auidus salutis & doctrinæ veritatis, gauisus quidem est ob eorum promptitudinem & desiderium, sed tamen pro optimi pastoris officio tactus est affectu misericordiæ, quòd videret eos similes ouibus pastore destitutis, & ob id huc illucque temerè vagantibus. B Nec otiosus atque inefficax fuit in Domino hic misericordiæ affectus, sed cùm corporali sua præsentia nõ posset omnibus se præsentem exhibere pastorem, Apostolos à se delectos ad id officium excitat & ordinat. Porrò notandum, quòd pro, vexati, Græca ferè habent ἐκλελυμένοι quod est, dissolui, aut dissipari, à λύω quemadmodum legit Theophylactus, & videtur maximè conuenire illi quod sequitur *sicut oues non habentes pastorem*. Quædam tamẽ Græca habent ἐσκυλμένοι, hoc est, conuulsi & vexari, quomodo legunt Chrysostomus, Hieronymus, & Hilarius. Et bene etiam conuenit ei quod sequitur; *sicut oues*, &c. Nam & oues pastore destitutæ, variis malis vexantur. Iam pro, *iacentes*, Græcè est, ἐρριμμένοι, quod magis est, sparsi, C siue disiecti. Est enim participium à ῥίπτω, quod est proiicio. Vexati ergo dicuntur hi quibus Christus misertus est, quia variis malis affecti; primũ à Scribis & Pharisæis, qui pro pastoribus lupos potius agebant, & suis humanis traditionibus, & Iudaicis opinionibus onerabant, & à veritate Euangelica eos auocabãt. deinde & à dæmone per ignorantiam veritatis & peccata ipsos suo imperio subiugante, & corporalibus morbis affligente. Dissoluti verò aut dissipati dicuntur, quia varia sectantes, in modum destitutarũ ouium, per diuersa vagantium. Iacentes verò, quia ab omnibus neglecti. Bene autem ouibus carentibus pastore eos compa D rat, eo quòd nõ sit aliud animal destitutius & magis pendens à præsidio pastoris quàm ouis. Deinde hac comparatione significatur populi innocentia digna commiseratione, & Scribarum grauissima & maximè impia negligentia. Cæterùm cùm Dominus populis prouidere ex affectu misericordiæ vellet, priùs discipulos suos excitat ad petendum pastores hominum à Deo, non quòd hoc nõ esset in sua situm potestate, sed vt doceret diuinũ esse donum quod hominibus etiam veritatis aui- E dis dentur boni pastores, idque precibus à Deo obtinendum. Itaque dicit, *Messis quidem multa*, &c. Messem multã vocat homines multos iam promptos ad recipiendum Euangelicam doctrinã, per quam veluti demessi, inferantur in horreum Dei, quod est Ecclesia Dei, & consortium sanctorum. Operarios autem paucos dicit, quia solus Ioãnes & Christus ipse tunc syncerè populum docebant. Necdum enim Apostoli missi fuerant ad operandum in messe Domini, & qui operariorum locum tunc obtinebant Scribæ & Pharisæi, operariorum officio non fungebãtur. Bene autẽ Dominus hoc allegorico vsus est sermone, quo prædicatores vocat operarios: homines verò capessendæ veritatis cupidos, messem. Sic enim significat prædicatorum & pastorum officium esse operari, non otiari: & operari non in propriam gloriam aut commodum, sed in gloriam & lucrum Domini messis. Ne autem molestus sit nimirum labor subeũdus, mẽtio messis adiuncta est. Nullus enim labor iucundior & vtilior, quàm qui pro colligenda messe subitur, quasi diceret: Non mitto vos ad arandi seminandique graues & iniucundos labores, sed ad segetis iam præparatam ab aliis messem. Vnde dixit Ioan. 4. Alij laborauerunt, & vos in labores eorũ introistis. Notandum autem quòd dicit; *vt eiiciat operarios*. (Sic enim legendum esse; & non; mittat operarios; docent antiqua exemplaria scripta, & conuenit Græcæ dictioni ἐκβάλῃ) Significatur ergo orandum vt citò mittat, ac vel inuitos & coactos extrudat in opus Dei: significatur etiã vis imperij & gratiæ Dei, quæ cunctantes etiam ad hoc impellit, nec alios demum vtiles esse colligendæ huic messi, quàm qui ad hoc à Deo protrudũtur. Qui enim non iussi nec vocati ad prædicandi munus se ingerunt, non aliter peccant, quàm qui in alienam messem irruunt, domino messis non præcipiente. Sciendum tamen quòd ἐκβάλλειν, non semper eiicere, aut extrudere significat, sed etiam emittere aut depromere, vt Ioan. 10. cùm proprias oues emiserit. & Matth. 12. Bonus homo de bono thesauro profert bona. Illis enim locis est verbũ huius loci, nec illis conuenit, extrudere aut eiicere. Nã nec pastor oues ex caula, nec bonus homo ex cordis sui repositorio extrudit, sed emittit ac promit, hoc est προφέρειν, vt est apud Lucam

ᵇET VOCAVIT DVODECIM, ᶜET CONVOCATIS IESVS DVODECIM DISCIPVLIS, &c.] Dixerat rogandum Dominum messis, vt eiiceret operarios, plures scilicet alios, in messem, mox tamen ipsemet non expectatis eorum precibus, præparat & mittit operarios. Quare primùm quidam significauit se esse verum Dominum messis, quod ex superioribus verbis non ita potuit intelligi. Deinde & hoc significatum est Deum non ideirco velle rogari, quòd minorem is, quàm nosipsi, curam nostri gerat, sed vt aptiores simus agnoscendæ & recipiendæ diuinæ beneficentiæ. Præuenit enim Deus frequenter sua beneficentia nostras orationes. Itaque vocatis ad se duodecim Apostolis suis, quos olim ad hoc delegerat, ac deinde indiuulsè sibi adhærẽtes singularius verbo & exemplo suo formauerat ad prædicãdum quandoque aliis, mittere iam cœpit eos, vt secundùm doctrinam quam ab ipso audierant, & ad exemplar vitæ quod in præceptore conspexerant, alij alibi verbo & exẽplo docerent populum. Ac ne doctrina eorum propter nouitatem eius & personarum idiotarum humilitatem cõtemneretur, imò pluris fieret quàm Scribarũ doctrina, dedit etiam illis potestatem quam à patre accepit, & ad eiiciendos dæmones in nomine suo, & ad curãdos õnis generis morbos corporales, hac certè potestatis communicatione rursum declarans se verè esse Dominum messis; patri æqualem, neque vsurpare sibi præsumptuosè potestatem mittendi operarios in messem diuinam. ᵈEt quidem solent monarchæ, reges, & principes suis legatis dum mittuntur aliquò, addere ea quæ eis autoritatem concilient apud eos ad quos mittũtur, verùm nihil tale dare possunt quale suis Christus. Vim auri, copias militum, secures, machinas dare possũt, vt quibus ipsi abundent: solus verò Christus suis

impar

impartiri potuit plane diuinam hãc potestatem, A
quæ suos legatos eis ad quos mittebãtur non red
deret formidabiles,sed amabiles.Binos autẽ mit-
tit Dominus Apostolos,vt testatur Mateus,sicut&
septuaginta discipulos fuisse missos binos Lucas
postea tradit,idq́ue fecit in commẽdationem fra-
ternę charitatis,in mutuam consolationem, mu-
Eccles. 4. tuamq́;custodiam operum & doctrinæ.Væ enim
Prou.8. soli,quia cùm ceciderit,non habebit se subleuan-
tem,& frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas
firma.Deinde idem factum in certiorem predi-
candę veritatis contestationem,quia in ore ,duo-
rum aut trium testium stabit omne verbum .Alię B
causæ à quibusdam traduntur,quia duo sunt præ
cepta charitatis,& quia animalia fuerunt in arca
Noe bina & bina, verùm hæ causæ tantùm sunt
adaptationis.Quoniam autẽ bini missi sunt Apo-
stoli,ob id,vt priùs dictum est:videntur hi e per
iuga recenseri à Matthęo,quasi, volenta significa
re quomodo coniuncta fuerit per paria. Porrò in
catalogo Apostolorum à Matthæo hic posito pri-
mò notãdum,quòd Matthæus Petrum nõ solùm
primo loco ponat,vt alij Euangelistæ,sed etiã pri-
mũ vocat.Hinc anim efficaciter satis probari po-
test primatus & excellẽtia quædã Petri inter alios
Apostolos.;Cùm enim non possit dici primus ob
vocationẽ,certè non dicetur quomodo dictus sit
primus,nisi ob peculiarem aliquam excellentiam.
Cæterorum autem Apostolorum ordinem nõ sic
significat Matthæus dicens,*secundus & tertius*, &c. C
quòd reliquorum ordinem non ita referret scire,
atque ad Christianam religionem attinebat scire
primatum Petri,imo quod reliqui omnes in au-
toritate pares essent.Secũdò notandũ, quòd quã-
quam in plerisque Latinorum libris Philippus &
Barthomæus hic secundo loco ponantur,in Græ-
cis tamen codicibus tertio loco ponuntur post Ia
cobum & Ioannem Zebedæi filios, quomodo &
Hieronymus digerit Apostolorũ numerum, quo-
modo etiam legitur in Catena Thomæ & in Dio
nisio, quomodo item reperi in antiquis Bibliis
manu descriptis.Notãdum tertiò Matthæũ, cùm
ab aliis Euangelistis Thomæ præponatur , seipsũ
hic modestiæ causa ei postponere,ac Publicanum
sese vocare,vt se deiiciat ,ac gratiã Dei in se præ- D
dicet,aditúmque aliis patere ad Christum osten-
dat.Postremò notandũ apud Græcos nomẽ Iudæ
fratris Iacobi non vnum tantum poni,sicut apud
nos, qui legimus,Iacobus Alphæi & Thaddæus.
Græca enim habent.& Lebbæus,qui cognomina-
tus vel nominatus est Thaddæus. Mirum autem
quomodo Hieronymus in Commentariis super
Matthæum dicit Thaddæũ alibi vocari Lebbæũ,
cùm nullus alius sit scripturæ locus in quo hic vo
cetur,quàm in solo hoc loco apud Græcos,nisi for
tè dixerit alibi eum sic vocatum,quia extra sacrã
scripturam à quibusdam sic sit vocatus. Verũ in E
libro de Hebraicis nominibus , inter ea nomina
quæ in Matthæo interpretãtur,ponit nomẽ istud,
Lebbæus,interpretans illud significare corculũ,
vt magis verisimile sit eum in Commentariis di-
cere alibi eum vocatum Lebbæum , quia apud
Græcos sic vocetur.De ratione autem & significa
tione horum nominũ Lebbæus & Thaddæus &
aliorum quoque nominum,dictum est supra capi
te Concordiæ 39.

HOS DVODECIM MISIT IESVS PRÆCIPIENS EIS,ET DICENS: IN
A VIAM GENTIVM NE,&c.]Missurus Domi-
nus suos,prius simul collectos omnes eodem in-
stituit sermone,ne quid inter se discreparẽt ab eo-
dem pręceptore missi:& iisdem mandatis astricti.
varia autem his præcepta dat ad negotiũ hoc per
tinentia,quorum pauca tantùm,nimirũ tria, Lu-
cas & Marcus ponunt,nisi quòd Lucas quædã à
Matthæo hic posita in missione duodecim Apo-
stolorum,ponit in missione septuaginta discipu-
lorum.Sunt autem à Matthæo hic posita octo po
tissimum præcepta,peculiariter pertinẽtia ad hãc
missionem:quorum primum est de loco prædica
B tionis,quod pręceptũ solus Matthæus memorat,
Inhibentur ergo prædicandi gratia ire in viam gẽ
tium,hoc est,quæ ad gentes ducit,& in ciuitates
Samaritanorum,qui etsi re vera etiam essẽt gen-
tes,tamen quia ex parte receperunt Iudaismum,
& Deum Iudæorũ videbantur colere, ideo de eis
specialis fit mentio,tanquam qui essent medium
quid inter gẽtes & Iudęos.Est autem Gręcis tan-
tùm εἰς πόλιν hoc est,in ciuitatẽ Samaritanorum,
quod tamen non de vna tantùm eorum ciuitate
aut metropoli eorum est accipiendũ,sed Hebrai-
ca phrasi dictũ est pro,in nullã ciuitatem, quem-
admodum Ioan.19.dicitur:Os non comminuetis
ex eo;pro,Nullum os eius comminuetis,proinde
non malè vertit noster interpres *In ciuitates Sa-
maritanorum*.Præcipitur autem eis vt potius eant
ad oues domus,id est,populi Israel,quæ perierũt:
C hoc est,ad oues perditas.Sic enim interpres hic
& cap.15.Matthæi;oues quę perierũt ; transtulit
pro,oues perditas:quemadmodũ in Psalm 118.di
xit ,Erraui sicut ouis quę periit;pro,sicut ouis per
dita. Oues autẽ perditas domus Israel vocauit Do
minus electos ex Iudæis, Dei cognitione adhuc
destitutos.Quòd electi essent,oues vocauit,quòd
ignari adhuc Dei, oues perditas.Sic Ioan. 10. ait:
& alias oues habeo,quæ non sunt ex hoc ouili,il-
las quoque oportet me adducere , &c. vbi per
oues quæ nõ erãt de suo ouili,nihil aliud procul-
dubiò significat,quàm electos ex gẽtib⁹,qui quòd
Deum nondum agnoscerẽt,nec adhuc vocati es-
sent,necdum erãt de Ecclesia credentium Iudæo-
rum. Porrò certum est præceptũ hoc tantùm per
D tinuisse ad illud tempus,quo Christus agebat cor
poraliter in mundo,qui se postea missum tantùm
dicit ad oues quæ perierunt domus Israel.Post re
surrectionem enim apostolis dixit:Eritis mihi te-
stes in Hierusalem,& in Samaria,& vsque ad vlti-
mum terræ.Et euntes docete omnes gẽtes &c.In
ter causas autem,ob quas Dominus noluerit in
principio suos gentibus & Samaritanis prædica-
re,præcipua ratio est,quia secundùm Dei præor-
dinationẽ in scripturis per prophetas prædictam,
Iudæis primùm Christus & Euangelium debuit
prædicari,tanquam filiis regni,ad quos peculiari-
E ter facta fuerat Christi & Euãgelij promissio,nec
prius hæc prædicatio gentibus fieri debuit,quàm
consummatum esset Christi mysterium,& ipso in
cœlum recepto spiritus sanctus datus esset Apo-
stolis plenè,vt sic perfecta Euãgelica lex à Iudæis,
à quibus est omnia salus,deriuaretur ad gentes,&
admiranda quadam iustitia diuina, videretur fa-
cta à Iudæis ad gentes Euangelii translatio , cùm
non prius ita passim & palàm gentibus Euange-
lium prædicaretur; quàm se Iudæi illo omnibus
modis indignos reddidissent.Hac enim ratione,
iustissimè Dei ordinatio & prophetarum vatici
nia

A uia implebātur, Iudæis omnis excusationis prætextus ereptus est, ac gētibus diuina misericordia erga ipsas declarata est, ordoque ille seruatus, quo in omnibus ab imperfecto ad perfectum deus ferè procedit: vt sicut ab Apostolis nondum perfectis Euangelium nondum perfectè prędicabatur, ita in vna tantùm mūdi parte & vna gente ad hoc electa in medio mundi prædicaretur: deinde verò ab eisdem iam perfectis & multiplicatis Euangelica doctrina perfectius in vniuerso mundo præ-
Matt. 15
dicaretur, cùm iam omnia Euāgelii mysteria Apostolis essent cognita. Hinc est quòd Christus se di-
Act. 13
xerit tantùm missum ad oues perditas domus Israel. Hinc Paulus Iudæis testatus est, Vobis, īquit, oportebat primùm loqui verbum Dei, sed quo- B niam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes, sic enim
Isaiæ 46.
præcepit nobis Dominus. Quibus etiā obiecit ex parte locum Isaiæ, hūc ordinem prædicentem: Et nunc hæc dicit Dominus, formās me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & Israel non cōgregabitur, & glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit, parū est vt sis mihi seruus ad suscitādas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Dedi te in lucē gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ, &c. Sunt autem & aliæ quædam causæ huius præcepti Saluatoris à patribus indicatæ, sed quæ sūt potius accessoriæ aut accommodariuæ, aut in C superiori inclusæ, videlicet ne Iudæi haberēt ansam dicendi se iustè illū nō recipere eo quòd suos mitteret ad hostes ipsorum, imò hostes Dei, ne videretur offensus iniuriis Pharisæorū, vindictæ gratia suos ablegasse ad exteros, vt legē, synagogā & populum suum singulari priuilegio decoraret: vtque Apostolos, suos aliquādo mittendos ad agones orbis terrarum, prius leuiore palæstra in Iudæa exercitaret.

EVNTES AVTEM PRÆDICATE, DICENTES, QVIA APPROPINQVAVIT REGNVM COELORVM.] Secundum præceptum est de eo, quod prædicandum est, quod item solus Matthæus apertè explicat. Lucas tamē etiā indicat sicut & sequēs, cùm dicit illos esse missos, D vt prædicarent regnum Dei, & sanarēt infirmos: qui septuaginta aliis discipulis idem mandatum apertè narrat datum, cùm dicit: *Et dicite illis, appropinquauit in vos regnum Dei.* Voluit ergo Dominus suos ad eundem modū Euangelicam prædicationem auspicari, quo & ipse & Ioannes eam auspicati erant. Nam etsi hic non addatur, Dominum iussisse vt ad pœnitentiam agendam inuitarent, & dicerent; pœnitentiam agite; tamen etiam hoc esse iussos à domino patet ex Marco, qui post ea dicit: *Et exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent.* Nec putandum Dominum voluisse vt his tantùm verbis prædicarent: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum;* sed his verbis E summam & caput prędicationis insinuauit. Includitur enim in eo prædicatio contemptùs regni terrarum, prædicatio vitiorum, & quorum eunque impedientium homines à regno cælorum, declaratio quòd tempus regni cęlorum iam esset impletum, quanta item eum alacritate & diligentia se parare deberent ad gratiam iam oblatam, quamque graue supplicium maneat eos qui oblatam gratiam non receperunt, & alia id genus similia.

A INFIRMOS CVRATE, MORTVOS SVSCITATE, LEPROSOS MVNDATE, &c.] Tertium pręceptum etiam à solo Matthęo expressè positum in duodecim Apostolorum missione, positum tamen etiam à Luca in 70. missione, cùm dicit illis dictum; vt curarent infirmos qui essent in ciuitate in qua essent recepti; quanquam istud præceptū non nudū est præceptum, sed simul efficax traditio potestatis faciendæ miraculorū. Bene autem & necessariò superiori præcepto subiungitur. Quoniam enim mittebantur homines illiterati & rusticani, idque vt noua prædicarent, necesse etiam fuit vt noua facerent, quò fidem verbis faceret virtus ostensa, & magnitudinem promissorum probaret magnitudo signorum. Non tamen B quæuis signa eis facere præcepit, sed talia solùm, qualia ipsum fecisse viderant, quæ scilicet ad salutem corporalem hominum pertinentia, comprehendit sub quatuor his speciebus, non quæ ad curiositatem aut terrorem hominum fierent. Nō enim voluit doctrinam Euangelicam hominibus solum admirabilem reddere aut terribilem, sed gratam & acceptam: deinde miraculis tum suis, tum suorum declarare voluit adesse iam, qui sicut corpora, ita & animas curare posset & vellet. De quo fusius suprà circa caput Concordiæ 25.

GRATIS ACCEPISTIS, GRATIS DATE.] Quartum præceptum à solo item Matthæo C positum, necessariò autem superioribus adiunctum; tum ad superbiæ, tum ad detestandæ auaritiæ repressionem. Porrò referri potest istud ad vtrumque præceptum pręcedens, vt significetur, & gratis prędicandum, & gratis miracula facienda. Aut potest potius tantùm ad pręcedens referri, vt significetur munera pro pręstita sanitate nō esse venanda aut accipienda. Nam eius maius poterat esse periculū quàm ex prędicatione. Itaque sensus erit: Accepistis potestatem faciendi miracula gratis, hoc est, sine aliquo pretio vel merito, gratis ergo etiam conferte per concessam vobis potestatem aliis sanitatem. Non enim quantum ad Domini propositum pertinet, significatur idē gratis dandum quod gratis acceptum est. Nam D nō voluit Apostolos potestatem miraculorum acceptam gratis, aliis etiam gratis conferre: sed vt potestate illa gratis accepta, gratis etiam vterentur: Generali tamen vsus est sententia, non explicans quid acceperint, & quid gratis dare debeant vt hęc sententia non huic tantùm seruiret proposito, sed per eam intelligeremus, omnia spiritualia sicut gratis accipiūtur, etiam gratis dāda esse. Hac ergo sententia, vt bene annotauit D. Chrysostomus, & superbiam Apostolorū, omniumque qui diuina aliqua spiritus dona acceperunt, comprimit, cùm dicit: *Gratis accepistis*; & ab auaritia reuocat, cùm dicit; *Gratis date.* Nec id tamen tantùm hac sententia agit, sed & causas indicat ob E quas non liceat spiritualia vendere aut pretio impertiri, ita vt non simplex sit auaritia, vēdere illa, sed etiam irreuerentia & iniuria Dei. Tres enim sunt causę, ob quas spiritualia vendi non possint. Primò, quia res spiritualis non potest terreno aliquo pretio compensari, sicut dicitur de sapientia: Pretiosior est cūctis opibus, & omnia quę desiderantur huic non valent comparari. Ideo & Petrus dixit Simoni Mago: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possidere. Secundò, quia id solùm potest esse

debi

debita venditionis materia, cuius venditor est dominus: iam spiritualium gratiarum nemo dominus est, sed tantum dispensator, iuxta illud Pauli: (1. Cor. 4.) Sic nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Tertiò, quia venditio repugnat origini spiritualium quæ proueniũt ex gratuita Dei voluntate, vnde irreuerentiã Deo rebusque diuinis exhibet qui vẽdit, cùm id quod Deus per ipsum gratis vult hominibus conferre, faciat non esse gratuitum. Has itaque duas postremas rationes satis indicat Dominus hac sentẽtia. Cùm enim dicitur; *gratis accepistis*, satis significauit eos non esse illorum quæ acceperunt dominos, sicut illorum sumus domini quæ pretio & labore comparauimus; deinde significat diuina dona gratuita esse, & proinde non subiicienda venditioni. Non tamen hac sententia videtur Dominus tantum voluisse prouidere spiritualiũ venditionem, sed etiam ne ab iis quos curassent munera aliqua acciperẽt, etiam quæ ex grato tantũ animo offerrentur: quomodo Helizeus à curato Naaman Syro noluit accipere munera, quæ ille non videbatur offerre tanquam pretium; sed tã(4. Reg. 4)quam grati animi testimonia. Dicebat enim: Obsecro vt accipias benedictionem à seruo tuo. Et tamen cùm ipse vim faceret, penitus non acquieuit Helizeus. Non enim conueniebat etiam gratuita munera accipere, ne pietas verteretur in quæstum & quod institutum erat ad gloriam Dei, & ad salutem fidelium, fieret occasio satiandæ auaritiæ, aut saltem ne videretur quæstus gratia facere. Deinde, ne gratia Dei vilesceret, sed planè gratuita Dei beneficentia, & contemptu munerum, homines magis prouocarentur ad admirationẽ sermonum Dei, & ad glorificandum Deum, atque ad acceptandum doctrinã quam illi prædicauerunt. Solent enim homines ea beneficia minus admirari & magnificare, quæ putant se aliqua ratione compensasse, & nihil efficacius pertrahit auditores, quàm si videant doctores nihil præter auditorum quærere salutem.

NOLITE POSSIDERE AVRVM, NEQVE ARGENTVM, NEQVE PECVNIAM IN ZONIS VESTRIS, &c.] Quintum præceptũ, quo statuitur quomodo se gerere debeant in via, & quomodo ipsis sit eundum. Prohibentur autem quinque secũ in via assumere. Primò, pretium pro viatico, cùm dicitur; *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris.* Vbi notandum non simpliciter prohiberi Apostolis possessionem auri, vel argenti vel cuiuscuis pecuniæ, sed ne iam profecturi ad prædicandum, hæc haberent in via pro viatico. Vnde additur; *in zonis vestris*; hoc est, in crumenis vestris. Loquitur enim iuxta veterem morem, quo pecunia ab itinerantibus, & maximè à militibus solet deferri in zonis, hoc est, in cingulis. Porro pro pecunia, rectius interpres vertisset, æs, cùm Græcè sit χάλκον. Tres enim pecuniæ species posuit Matthæus, secundum tres species rerum ex quibus cudi solet moneta, quæ Budæo teste primùm fuit ærea, deinde argentea, postremò aurea. Prohibet ergo ne aurum possidere, hoc est, habere & ferre, vt habet Lucas, nec (quod minus est) argentum, & quod hic adhuc minus est, ne æs quidem. In Marco autem interpres dictionem Græcam χάλκος, vertit æs, cùm ibi tolerabilius vertisset; pecuniam: quandoquidem Marcus speciem posuit pro

A genere; sicut & Lucas, apud quem pro eo quod interpres vertit, pecuniam, est ἀργύριον, id est, argentum. Secundò, prohibet circunferre cibos, & repositorium ciborum, cùm dicit, *neque peram, neque panem.* Nam hoc postremum addunt Lucas & Marcus, cùm posset panis circunferri pera. In his autem intelligendum est, Dominum prohibuisse non tantùm omnem cibum aut ciborum repositoria, sed etiam potum aut potus repositoria, ita vt & lenticulam vinariam prohibuerit, etiamsi nõ expresserit. Postquam autem his duobus prohibuit quæ ad victum pertinent; prohibet B deinde duobus præceptis quæ pertinent ad tegendum corpus. Tertiò ergo prohibet duas tunicas. Quo non est intelligendum, Dominum prohibuisse ne duobus induerentur vestimentis in via, quandoquidem ipsum Dominum constat pluribus vestibus indutum fuisse, cùm tempore passionis suæ milites, præter vestimenta quæ diuiserunt in quatuor partes, inuenerint etiam tunicam inconsutilem. Sed per duas tunicas oportet intelligere secundũ Hieronymum, duplex vestimentum, aut, vt alij dicunt in eodem sensu, vestes mutatorias, vt nomen speciei tunica, accipiatur positum pro genere suo vestis: & duas, positum sit pro duplices, ac intelligatur prohibitum ne præ-C ter vestes quibus irent induti, alias secum deferrent quas induerent, alteris sordidatis, quemadmodum fieri passim solet ab hominibus. Atque hoc modo intelligẽdum videtur quod dicit Ioannes de duabus tunicis: Qui habet, inquit, duas tunicas, det vnam non habenti. (Luc. 3) Sed obstare videtur huic intelligentiæ, quod habet Marcus, & ne induerentur duabus tunicis. Illo enim videtur significari prohibitum fuisse non solum ne mutatorias vestes circunferrent, sed etiam ne simul duabus induerentur vestibus. Verùm intelligendum est, Marcum significare voluisse, prohibitum illis fuisse, non ne simul duabus induerentur vestibus, pallio scilicet & tunica, nec etiam ne simul duabus tunicis induerentur. Quis enim apud nos etiam D in frigidiori regione duabus simul induitur tunicis, in profectione præsertim? sed ne vicissim nũc hac, nũc illa induerẽtur tunica. Vnde non dixit, duabus vestibus, sed duabus tunicis, vsus nomine speciei, & per illud significans non duplicandas cuiusuis alterius etiam speciei vestes, ita vt vna induatur, altera futuro tẽpori seruata deferatur. Quartò prohibet calceamenta. Cui contrariũ videtur quod habet Marcus, permissum illis fuisse vt essent calceati sandaliis. Proinde intelligit Caietanus ad nomen, calceamenta, debere etiam repeti numerum binarium, vt intelligantur prohiberi duplicia calceamenta, sicut duplices tunicæ. Alij, quod in idem redit, intelligunt prohiberi calcea-E menta, præter ea quæ habebant in pedibus, quæ scilicet secum deportarent ad induendum, attritis vel sordidatis aliis. Verùm cùm Lucas dicens cap. 22. Dominum in vltima cœna, dixisse Apostolis, Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, &c. satis significet in totum calceamenta illis prohibita: & deinde Marcus dicens permissum vt calcearentur sandaliis, significet aliquod calceamentorum genus illis interdictum, potius dicendum cum Augustino, calceamenta ea esse prohibita quæ totum pedem tegerent: sandalia verò concessa, quæ plantam quidem pedis defenderent ob occurrentibus vitæ incommodis, verũ

NN

A superiorem pedis partem sinerent nudam. Nam huiusmodi calceamenti genus vocari sandalia indicat Augustinus. non autem ideo prohibet calceamenta, & concedit sandalia, quòd illi curæ fuerit quo calceamentorum genere sui vterentur. Neque enim conueniebat Christo Euãgelicę legis, quæ perpetua esse debuit, autori de rebus per se indifferentibus quicquam statuere, sed si quid de illis pro locorum, personarum & temporum exigentia statuendum esset, suis id statuendum relinquere. Sed quoniam, vt est verisimile, Christus & Apostoli pro more illius regionis, maximè recepto à pauperibus, vtebantur sandaliis, noluit Do- B minus suos iam profecturos mutare sandalia: &, quemadmodũ itinerantes facere ibi solebant, calceamenta quæ totũ defenderent pedem, assumere, volens eos non aliter ire instructos ad prædicãdum, quàm sicut cùm adessent illi, eumque concomitarentur. Dominum enim non planè nudis incessisse plantis verisimile est, quòd hoc non cõuenisset asperitati & caliditati illius regionis, per quam assiduè discurrebat & circumambulabat, sandaliis autem tantum fuisse vsum vel ea eo cõstat, quòd peccatrix mulier quæ lacrymis rigabat eius pedes, vtique reperit superiorem pedum Domini partem nudam. Certè Tertullianus libro de pallio, significat calceos totum tegere pedem, ac suo tẽpore Christianos ferè sine calceis incessisse C nudis pedibus, asserens parum virile esse calceos gestare, ac sutrinas venereas prospexisse magnũ incessui munimentum, perones effœminatos. Porro Diuus Hieronymus in Isaiæ capite vigesimo, scribens, dicit sandalia, quemadmodum ibi verterunt Septuaginta pro calceamentis, significare caligas. quæ sunt tibiarum tegumenta, idémque in Matthæum scribens, videtur intellexisse calceamenta in totum prohibita Apostolis, cùm Platonis præcepta veluti conformia præcepto Christi tradat: Et Plato (inquit) etiam præcepit duas corporis summitates nõ esse velandas, nec assuefieri mollicie capitis & pedum. Cùm enim hęc habuerint firmitatẽ, cætera robustiora sunt. Prohibitis D his quæ ad victum & vestitum pertinent, prohibet quintò quod spectat ad defensionem in via, cùm dicit; *Neque virgam.* Cui rursum apertè contrarium videtur quod dicit Marcus; *nisi, virgam tantùm.* Cuius apparentis contrarietatis dissoluendæ triplex est modus. Augustinus enim ad mysticum confugiens sensum, dicit virgam aliter accipi apud Marcum quàm apud Matthæum. Apud hunc enim accipi propriè, apud Marcum verò mysticè, pro potestate accipiendi quæ ad victum & vestitum essent necessaria. Sic quod dicitur à Marco, prohibitum ne duabus induerentur tunicis, mysticè intelligit significare, ne dupliciter, sed simpliciter ambularent, & quòd sandalia dicat Marcus concessa, intelligit significatum per genus E illud calceamenti quod pedem desuper non tegit, sed tantùm plantam, Euangelium non esse occultandum, nec terrenis commodis innitendum. Euthymius vero Græcus hanc difficultatem quę est de virga, similiter & superiorem de calceamentis, ita soluit, vt priùs quidem intelligat Dominũ ita iussisse sicut Matthęus & Lucas dixerunt: postmodum autem permisisse eis, vt calcearentur tantum sandaliis, & retinerent baculum, ad pedum custodiam, & corporis sustentationem: demittens se ad eorum imbecillitatem. Sed simplicius

fuerit dicere de alia virga loqui Marcum, quàm Matthæum & Lucam. Est enim quædam virga, quam sustentandi lassi corporis causa assumimus, quæ Hebræis dicitur משען misehan, à verbo שען Schan, quod est, inniti. Et est virga, quam nos vindicandi aut defendendi gratia gerimus, quæ dicitur Hebræis שבט Schebeth. Vnde est illud in Psalmo: Reges eos in virga ferrea. *Psalm. 2* Hanc ergo Apostolis interdictam accipiendum est, illã verò permissam. Vtrunque nomen Hebraicũ coniunctum est Psalm. 21. vbi legimus; Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Quòd autẽ virgam illam defensoriam & vindicatoriam prohibere voluit Dominus, satis patet ex eo quod postea dicit Dominus, vbi in speciem hanc suam cõstitutionem videtur reuocare, cùm dixit: Nunc qui habet sacculum, tollat, similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Gladium enim hic opponit virgæ olim à se prohibitæ. Quòd autem noluerit Dominus prohibere virgam, quæ itineris laborem alleuiaret, satis paret, si scopum Domini in his pręceptis spectemus. Non enim voluit profectionem illis reddere onerosiorem, sed expeditiorem. Itaque Marcus veluti præcauere volens, ne quod Matthęus scripsit male intelligeretur, sicut scripsit sandalia Apostolis concessa, significans qualia calceamenta essent eis prohibita: ita & virgam concessam scribit: sed cùm non satis habuit dicere, nisi virgam sed adiecit, nisi virgam tantùm, satis significauit se de alia virga loqui, quàm de qua locutus erat Matthæus, nempe de virga aliqua parui momenti, & quæ tantùm virga esset aut baculus. Est autem dictio Græca ῥάβδος, qua omnes Euangelistæ sunt vsi, ambiguæ etymologiæ. Putatur enim dicta esse vel ἀπὸ τοῦ ῥαπίζειν, quod est percutere, vel ἀπὸ τοῦ ῥᾳδίως ποιεῖν βαδίζειν, hoc est, quia facile facit ambulare. Prior ergo etymologia conuenit significationi quam habet in Matthæo & Luca. secunda verò ei quã habet in Marco, in quo proinde rectè verteretur, pedum vel baculus. Pedum enim propriè dicitur, quòd pedis vice stantem, eique innitentem sustentet: & baculus cui imbecilles gradiendo innituntur, ob hoc ipsum imbecilles dicti, quòd baculo innitantur. Huiusmodi ergo baculus Apostolis concedebatur, qualis fuit Iacob patriarchæ, quem legimus Genesis trigesimo secundo, dixisse, In baculo meo transiui Iordanem istum. Porro quanquam res ipsa, in qua Euangelistæ videntur dissonare, non sit magni momenti, tamen dissonantia ipsa non videbatur contemnenda. Siquidem vbi Euangelistas in recensendis Christi præceptis semel memoria lapsos esse receperimus, quantumcunque leuibus in rebus, & nihil ad salutem nostram pertinentibus, periculum est ne in dubium vocari incipiant quæ oportuit esse certissima. Sed veniamus ad rẽ ipsam. Intentio ergo Saluatoris erat hoc pręcepto statuere, ne Apostoli ituri ad prædicandum, præter ea quæ planè essent necessaria, pararent sibi quæ ad victus, & vestitus defensionem solent sibi itinerantes prouidere & coassumere, sed his omnibus nudi abirent, nullis onusti sarcinis, nullis districti curis terrenis, sed in omnibus pendentes à Dei prouidentia, tùm vt ad legationem susceptam essent expeditiores, & toti vacarent delegatæ functioni, tum vt iam inciperent discere quàm tutum sit totam vitæ præsentis curam cõmendare

mcodate optimo patri:tũ vt declarantes suo exẽ- A plo quàm essent à cupiditate lucri ac vindictæ alieni, plures lucrifacerent ab omnibus habiti admirationi. Fuit autem præceptũ hoc non solùm personale, pertinens scilicet ad Apostolos, sed etiam temporale, respectu earundem personarum, sicut & suspetius de loco in quo prædicare iussit. Non enim volu t vt Apostoli prædicaturi postea etiam in gentibus, etiam omnia sic obseruarent, imò à necessitate huius præcepti satis eos absoluit Lucæ vigesimosecundo, in loco priùs citato.
2.Thes. 3. Paulus enim testatur apud multos se suo ęre prædicasse Euangelium, ne quẽquam grauaret, quod non videtur facere potuisse, nisi pecuniam secum
1.Cor.9. detulerit in crumenis. Idem Apostolus testatur se cum solitos circunducere mulieres à quibus ale- B rentur, quod certè non potuerunt putare illicitum, cùm id viderent Dominum facientem, quem etiam videbant Iudæ tradidisse loculos, in quibus portabantur quæ mittebantur. In præsenti ergo tempore voluit Dominus suos hæc obseruare, vt rudibus adhuc Discipulis crassa quadam ratione inculcaret eum qui suscepit functionem Euangelicam, oportere vacuum, & expeditum esse ab omni solicitudine rerum temporalium, ioermem quoque ad vindictam, ac totum se committere diuinæ prouidentiæ & protectioni, qua nihil illis esset defuturũ, si suo fungerẽtur officio. Omnino enim specimen quoddam paternæ prouidentiæ illis voluit ostendere, vt satis significãt illa verba; C *Quando misi vos sine sacculo & pera, nunquid aliquid defuit vobis*; vt animosiores iu posterum (etiam siquando nihil adesset eorum quibus vitæ præsentis opus est, & econtrà imminerent eis omnia aduersa & hostilia) munus Euangelicum obirent. Igitur iu præsenti profectione omnia vt iussi erãt præstiterunt, postea autem vbi deerat Domini iussio, non ira, sed relictã suæ libertati sat habuerunt præcipuum Domini his præceptis scopum spectare & obseruare, nimirum vt omnem solicitudinem mundanam, indignam certè Euangelico doctori, reiicerent, vt inermes sese vbique exhiberent, vt simplicitatis, sobrietatis & paupertatis exempla præberent, vt semper à diuina prouiden tia in omnibus pendere se declararent. Quæ si in D his præceptis & nos spectauerimus, sic demum & ad nostram instructionem pertinent. Sic enim & in omnibus præceptis faciendum, quibus priuatis quibusdam aliquid præcipitur ad tempus seruandum, vt quæ externis sunt addicta circunstantiis, relinquamus iis quibus fuere præcepta: nos verò amplectamur quicquid in eis de vniuersali pietatis ratione, fide scilicet, spe, & dilectione præcipitur, quemadmodum declarari potest in præcepto circuncisionis, & cæremonialibus omnibus legis præceptis. Addit autem Lucas in missione septuaginta etiam aliud præter dicta obseruandum E in via, videlicet vt neminem in via salutarẽt; quod non est dubium quin & his duodecim sit præceptum: sed de eo præcepto suo loco.

DIGNVS EST ENIM OPERARIVS CIBO SVO.]Quoniam Apostoli auditis superioribus præceptis dicere poterant: Si gratis vis nos & docere, & sanare, nec tamen quicquam in via deferre, vnde ergo nutriemur, aut vestiemur? Num vis vt ex mendicato viuamus? Dominus præueniens eorum quæstionem, hac sententia apparentem præceptorum seueritatem temperauit, ostendens quare nudos illos mittat, nimirũ quòd quæ ad victum & vestitum ipsis essent necessaria, eis deberentur à discipulis eorum, vt siue omni rubore & verecũdia ab eis illa possent accidere, nec necesse esset harum rerum onere & solicitudine sese grauare. Verùm circa hanc sententiam quęri potest, quomodo conueniat cum superiori illa, *Gratis accepistis, gratis date*. Si enim operarius Euangelicus, quia operarius dignus est cibo suo, & ob id debetur illi, quia operarius est, non ergo gratis operatur & euangelizat. Auget difficultatẽ quòd Lucas in missione septuaginta Discipulorum hanc sententiam sic affert: *Dignus est enim operarius mercede sua*. Ea enim significatur, mercedem operariorum Euangelicorum esse quòd à Discipulis suis aluntur. Quæ difficultas duobus modis solui potest. Primò enim intelligi potest duas sententias esse tantum parabolas, per quas similitudine desumpta ab operariis mercenariis, ostendatur per locũ à simili, aut per locum à minori, etiã operariis Euangelicis deberi alimenta ab his in quorum vtilitatem operantur, vt sententiæ istę parabolicę sic applicentur. Si operariis mercenariis debetur cibus; tanquam merces ipsorum ab his in quorum commodum laborant, multò magis & vobis debentur alimenta laborantibus. Vt similitudo inter operarios mercenarios & Euangelicos ex parte constet, nempe ea qua vtrisque cibus debetur: ex ea verò parte non constat, qua illis debetur tanquam merces, his verò non. Secundò etiã rectè intellexerimus sententias has generaliter, vt pertineant & ad operarios mercenarios, & ad Euãgelicos, & victus ac vestitus qui debetur prædicatoribus, etiam intelligatur vocari merces, non quidem omnino propriè accepto vocabulo, pro eo scilicet cuius gratia quis operatur, sed generaliter, vt merces dicatur omnino illud quod operãti debetur, quia operatur. Vnde Diuus Gregorius homil. 17. super hæc Lucæ verba scribit: Considerandũ est, quòd vni nostro operi duæ mercedes debentur, vna in via, altera in patria: vna quæ nos in labore sustentat: alia quę nos in resurrectione remunerat. Merces itaque quę in præsenti accipitur, hoc in nobis debet agere, vt ad sequentem mercedem robustius tendatur. Verus ergo quisque prędicator non ideo prędicare debet, vt in hoc tempore mercedẽ accipiat: sed ideo mercedem recipere, vt prędicare subsistat. Quisquis nempe ideo predicat, vt hic laudis vel muneris mercedem recipiat, ęterna proculdubio mercede se priuat, &c. Hęc ille. Ex quibus patet, ipsum intelligere mercedem vocari id quod debetur pro vitę sustentatione prędicatoribus, quamuis pro prie non sit merces. Dicitur autẽ propriore vocabulo id quod illis debetur, stipendium, metaphora desumpta à stipendio militari, ad quod respexit 1.Cor.9.
Paulus, dum probat Euangelico doctòri deberi alimoniam, dicens: Quis militat suis stipendiis vnquam? Qui locus maximè videtur fuisse causa, vt Augustinus stipendium frequenter vocarit, alimẽta pastoribus debita. Nam huiusmodi locutio frequens est apud Augustinum, & ab eo ad posteros videtur potissimum dimanasse. Ratio autem quare stipendium propriè vocatur, quamuis hodie passim milites stipendium suum recipiant, tanquam mercedem propter quam militant, est, quia bonorum militum est non militare pro stipendio tanquam mercede, sed pro patrię, & reipublicę,

sut imperij bono & salute:stipendium autem ac- A cipere,vt in militia illa possint persistere. Sic enim antiquitus militabant Romani:sic stipendia eis assignabantur annua. Alioqui qui pro stipendio militant,expectantes illud tanquam militiæ mercedem,magnam certè rem vili vendunt, vitam suã venalem exponentes pro pecuniola exigua. Nomine ergo stipendij significatur, Ecclesiasticos operarios non debere operari & militare pro victu & vestitu,sed ea quæ ad alimoniam spectant accipienda ab eis, vt in sancto opere persistere queant. Hanc rationem sanè indicat Diuus Augustinus libro secundo, super sermonem Domini in monte, sic scribens:Sicut autem omnes militantes accipiunt annonam & stipẽdium,sic omnes euangelizantes accipiunt victum & tegumentum.Sed non omnes propter salutem reipublicæ militant, sed propter illa quæ accipiunt:sic & nõ omnes propter salutem Ecclesiæ ministrant Deo, sed propter hæc temporalia,quæ tanquam annonam & stipendia consequantur, aut propter hoc & propter illud.Hæc ille. Porro notandum,in superiori Domini sententia solùm operarium dici dignum, vt intelligamus eos esse indignos stipendiis ecclesiasticis, qui non operantur pro fideliũ vtilitate. Secundò obseruandum quod dicit; *cibo suo*;significatur enim,præter ea quæ sunt necessaria non esse Euangelico operario requirenda,nec studendum ei vt ex Euangelio ac spirituali opera- C tione ditescat,secundum illud Pauli: Habentes victum & vestitum,his contenti simus. Notandum tertiò,quòd non dicat Dominus,debet operarius accipere cibum suum ab his quibus operatur,sed dignus est,significans licitum esse, imò ius esse ei vt accipiat, non autem necessariò accipere debere. Vnde Paulus:Dominus,inquit,ordinauit his qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ordinauit vtique cùm hæc Apostolis diceret. Sed idem Paulus docet, eam Domini ordinationem non fuisse præceptum, sed permissionem & potestatis traditionem,qua postea ipse apud omnes ferè vti noluerit,malens manuum labore sibi D victum parare,quàm à Discipulis accipere quam potuisset alimoniam,vt maior esset ipsi gloria & merces apud Deum, ob prædicatum Euangeliũ sine sumptu. Proinde hic quæri posset, vtrũ perfectius sit prædicatorem viuere ex proprio ære,an vti potestate sibi à Domino concessa. Nam quòd illud sit perfectius,Pauli & factũ & doctrina probat:quòd verò istud sit perfectius,exemplũ Christi ostendere videtur. Dominus enim omnis perfectionis magister,quoque nemo potuit esse perfectior, Euangelium prædicans, ex alienis facultatibus nutriebatur. Dicendum ergo imprimis, quòd cæteris quidẽ paribus,maioris sit perfectionis,ex proprio & non ex alieno viuere prædicatorem,& tamen quòd Dominus ex alieno(si modò quicquam rectè dixerimus ei alienum)viuere dignatus est, non imperfectionem eius arguit, sed E potius perfectionem, eo quòd illam vitæ imperfectioris rationem in se susceperit propter alios. Cùm enim (inquit Augustinus libro secundo de sermone Domini in monte)ei ministrarẽt Angeli, tamẽ propter exẽplũ, ne quis postea scandalũ pateretur,cùm aliquem seruorũ eius animaduertisset ista necessaria procurare,loculos habere dignatus est cùm pecunia, vnde vsibus necessariis quicquid opus fuisset præberetur. Sic ne quisquã scan-

Timo. 6

1. Cor. 9

dalizaretur, videns prædicatores ex Euangelio viuere,& ipse ex eo viuere dignatus est. Sic quanquam vita Ioannis Baptistæ cæteris paribus,perfectior sit vita illa communi; tamen perfectionis fuit quòd Dominus propter nos communem illam rationem viuendi suscipere dignatus sit præter hoc quòd perfectius Dominus in vita imperfectiore vixit,quàm Ioannes in vita perfectiore. Secundò dicendum , quòd sicut ob circunstantias quasdam prædicator potius eligere debet viuere ex proprio quàm alieno,videlicet ob vitãda quædam scandala,& impedimenta Euangelici profectus, ob quæ Paulus significat se ex propriis vo- B luisse laboribus viuere,ita contra quibusdam concurrentibus circunstantiis præstat ex alieno viuere,cùm scilicet nullius scandali est periculum, sed Discipuli etiam sponte offerunt prædicatori nodo,quíque omnibus suis bonis renũciauit ea quę ad victum & vestitum sunt necessaria, illéque ea accipit, tum vt illorum promptũ obsequiũ apud Deum suam habeat mercedem: tum vt ipse ab omni solicitudine & labore liber, magis vacare possit totus actibus spiritalibus. Ita certè circa Christum contigisse non est difficile intelligere, quem,quò se declararet planè esse cœlestem,non conueniebat ab incœpto Euangelico negotio,labore manuum parare victui necessaria. Hac ratione non tantùm alii Apostoli ex Euangelio vixerunt, sed & ipse Paulus à Philippensibus suscepit in carcere constitutus,& ante quæ essent egestati subleuandæ necessaria , vt patet capite vltimo ad Philippenses.

IN QVAMCVNQVE AVTEM CIVITATEM AVT CASTELLVM INTRAVERITIS,&c.] Sextum præceptũ,quo statuitur de eligendo & retinẽdo hospitio. Quoniam enim præceperat nihil viatici assumendum,eo quòd digni essent cibũ accipere ab his quibus operarentur, ne existimarent à quouis indiscriminatim cibum accipiendum, & omnium iannas sibi à Domino patefieri , necessariò hoc præceptũ subiecit quo primùm quidem docet,multam faciẽdam diligentiam pro deligendo hospite , ac deinde hospitium non temere susceptum , non etiã temerè mutandum.Itaque iubet vt ingressi ciuitatem vel castellum,hoc est vicum, vel pagum, non intrent hospitia meritoria , sed inquirant,non quis in eo loco sit diues , aut quis habeat bonũ hospitium, sed quis sit dignus,hoc est,quis sit probitate vitæ commendatus,aut quis per testimonium probæ vitæ dignos est regno cœlorum, aut vestro hospitio.Potest enim illud, dign⁹,dupliciter sic exponi, videlicet aut absolutè,vt nulla fiat explicatio alicuius rei qua sit dignus : aut intelligẽdum, quis sit dignus regno cœlorum,aut dignus vos recipere.Quę inquisitio & interrogatio potuit hoc modo fieri,vt afferentes Apostoli venisse se ad prædicandum regnum cœlorum,interrogarent ab incolis loci alicuius , quis esset in eo loco vir religiosus,solitus pauperes & peregrinos hospitio suscipere,auidus regni cœlorum,ac aduentus Messiæ. Ideo autem huiusmodi viri hospitiũ deligere eos voluit,idque fama & iudicio populi, ne prædicatoris & prædicationis dignitas, susceptionis infamia deturparetur, sed contrà potius ex commendatione hospitis & prædicator & prædicatio esset commendatior. Deinde & ob id domus quam ingrediantur Apostoli,eligenda decernitur, vt hospitis

ſpitii mutandi cauſa non ſuppetat. talemq́ue habeant hoſpitem qui lubens ac promptus illis neceſſaria præbeat. Digno autem aliquo hoſpite inuento, iubet ſecundò in eius domo eos manere, hoc eſt, non mutare hoſpitium, donec exeant, in illo loco ſcilicet migraturi in aliam ciuitatem vel vicum, idq́ue tum ne inſtabilitatis notarentur, & tanquam vagabundi habeantur: tum ne putarentur quærere delicatiora, nec contenti eſſe his quæ primus hoſpes liberaliter offert: tum neq; iniuria primus hoſpes afficiatur, & ſcandalizetur aut contriſtetur, ſi videat præter rationem eos ad alios tranſire.

ᶜINTRANTES AVTEM IN DOMVM, SALVTATE EAM, DICENTES: PAX HVIC DOMVI, &c.] Septimum præceptum, quo ſtatuitur quid in inuentum hoſpitium ingredientibus ſit faciendum, quod præceptum, & Lucas habet in miſſione 70. vnde hic deſumpta ſunt probabiliter hæc verba, *dicentes: Pax huic domui*, cùm non habeantur in Græcis, nec in Diuo Hieronymo. Eſt autem hæc ſalutandi forma; propria Hebraico ſermoni, ne quis eam nouam putet, & à Chriſto primùm inuentam. Nam Hieronymo teſte, quomodo Latini ſalutantes dicunt. Aue, vel Salue, & Græci χαῖρε: ita Hebræi & Syri dicunt, שלום לב ſcalom laeb. id eſt, pax tibi, quo imprecantur homini omnia læta, proſpera, & tranquilla. Itaque Dominus vulgata vſus eſt & vti ſuos voluit ſalutatione, ſed quam tamen, vt patet ſatis ex ſequentibus, aliò traheret, nempe ad imprecandum pacem Euangelicam & diuinam. Ita enim rebus & ſententiis vulgatiſſimis Dominus vſus eſt plerunque, vt tametſi aliò eas traheret, diuinius his vteś quàm vulgus. Igitur Dominus ſuis ingreſſuris hoſpitium præcipit, vt non expectata ſalutatione patrisfamilias, ipſi priores domum ſalutent, partim volens eos per humilitatem præuenire alios in honore, partim volens eos per huiuſmodi imprecationem & benedictionem præuenire hoſpitem in benefaciēdo, vt priùs illi impenderent ſpiritualia, quàm ab eo corporalia acciperent. Deinde & notam illis dare voluit, qua dignoſcerēt hoſpitem dignum ab indigno. Quòd enim his verbis non ſimpliciter ſalutare eos voluit, & communem pacem communi more imprecari, ſed precari diuinam pacem quam miſſi erant prædicare, & ſignum dare digni hoſpitii, patet ex ſequentibus. Et ſiquidem fuerit domus illa digna, pace ſcilicet Euangelica quam illi precamini, veniet pax veſtra, hoc eſt, pax cœleſtis & diuina, non pax mundi, ſuper eam domum, hoc eſt, hi qui domum eam inhabitant, mox pacem veſtram acceptabunt, & ſimul vos lubenter excipient ſi ſecundum famam populi verè digni fuerint pace, hoc eſt, ad eam præordinati à Deo. Illos enim vocari dignos videtur ex Luca, qui dicit: *Et ſi ibi fuerit filius pacis*, hoc eſt, pacis ſectator, & ad veram pacem à Deo electus. Sequitur: *Si autem non fuerit digna, pax veſtra reuertetur ad vos*, quibus verbis communiter intelligitur ſignificari, nō inutilem & infructuoſam fore huiuſmodi precationem pacis, ſed fructum eius peruenturū ad eos, quomodo intelligitur illud Pſalmi: Oratio mea in ſinum meum conuertetur. Verum ſciendum eſt, Græca non habere, veniet & reuertetur, ſed imperatiuos, ἐλθέτω & ἐπιστραφήτω, id eſt, veniat & reuertatur, quomodo & antiqua Latinorum

A exemplaria teſtātur habere quidam. Itaque videtur ſignificari præceptum eſſe Apoſtolis, vt cùm pax imprecata nihil operatur in indignis, Apoſtoli pace ſua ſecū ſumpta exeant domum illam derelinquentes, quomodo intelligit Euthymius. Et tamen Lucas ſimilia dicens in miſſione 70. nō habet imperatiua verba, ſed futura indicatiui, ἐπαναπαύσεται ἀνακάμψει, id eſt, requieſcat & reflectetur aut reuertetur. Proinde videri poteſt illud, *Veniat & reuertatur*, in Matthæo Hebraico more poſitum pro veniat & reuertetur, ſiquidem Hebræi imperatiuis vtuntur pro futuris. Aut im-
B peratiuis illis verbis ſignificatur diuinum imperium, quo ſolo fit quicquid omnino fit, vt ſit ſenſus: Si fuerit domus digna pace, volo vt pax veſtra veniat ſuper eā: ſin ſecus, volo vt reuertatur ad vos. Itaque quod Lucas narrat dictū promiſſiuè, Matthęus imperatiuè dictum pronunciat, quia eiuſdē eſt promittere, cuius imperare vt fiat quod promittitur. Cùm autem vel præcipit tanquam Deus, vel promittit pacem reuerſuram ad eos qui ipſam aliis imprecati ſunt, non tantùm videtur ſignificare pacis imprecationem inutilem & infructuoſam ipſis fore, ſed etiam quod ab aliis repulſa, redibit ad eos vt deducat ipſos, & alterius hoſpitij faciat repertores, nec ex aliorum repulſione quicquam pacem illorum lædendam fore.
C ᶦET QVICVNQVE NON RECEPERINT VOS, ᶜNEC AVDIERINT ᵃSERMONES VESTROS, &c.] Octauum præceptum, quo ſtatuitur quid faciendum eis cùm non recipiuntur in domo aliqua vel ciuitate, nimirum vt egreſſi palam excutiant puluerem è pedibus ſuis, cui Lucas in miſſione ſeptuaginta, vbi hoc præceptum repetit, addit; vt etiam dicant egreſſi in plateas: etiam puluerem qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra; extergimus in vos, tamen hoc ſcitote quia appropinquauit in vos regnum Dei. Huius autem præcepti, quod Actuum 13. Paulus & Barnabas ſeruaſſe leguntur, cum Iudæi excitantes perſecutionem in eos, eiecerunt ipſos de finibus ſuis, multiplex poteſt aſſignari ratio. Primò enim ideo con-
D ueniebat excutere puluerem è pedibus, vt oſtenderent laborem itineris ſe pro illis quidem ſuſcepiſſe, & prædicationem Euangelicam perueniſſe etiam ad ipſos, ſed ſine fructu. Secundò, vt hac pulueris excuſſione indicarēt ſe in nullo cum eis communicare velle, propter maledictionem & cōdemnationem quæ maneret illos. Tertiò, in proteſtationem & ſignū quòd non cauſa terreni alicuius commodi acceſſerint ad eos. Quas duas rationes poſtremas eſſe potiſſimas, patet ſatis ex eo quòd Lucas adiecit dictionem, *etiam*; *Etiam puluerem* (inquit) *pedum veſtrorum excutite*, quaſi dicat, adeo eos deteſtemini & execremini tanquam
E maledictos, vt nec puluerem loci illius ſinatis vobis cum illis eſſe communem: vel adeo oſtendatis nihil vos deſideraſſe terreni commodi ab eis vt nec puluerem viliſſimum velitis vobis imputari. Proinde quod additur in Marco & Luca *in teſtimonium illis*, vel *ſuper illos*, id eſt, aduerſus illos, hunc habet ſenſum, vt huiuſmodi excuſſio teſtetur illis, nihil quæ illorum erant vos deſideraſſe, aut nihil vos cum illis tanquam execratis velle habere commune. Porrò ad iſtud poſtremum potiſſimum Dominum reſpexiſſe in hac pulueris excuſſione, omnino apparet ex eo quod ſequitur apud Matthæum; *Amen dico vobis, tolerabilius erit*

terra Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm illi ciuitati; vbi sub ciuitatis nomine quilibet locus intelligitur, & per locum synecdochicè homines ipsius loci: sicut per terram Sodomorum & Gomorrhæorum, ipsi incolæ Sodomitæ & Gomorrhæi. Nam terra illorum iam olim exusta est per diuinam vltionem, nec in nouissimo iudicii die singulari aliqua vltione vindicabitur. Verùm si grauius punientur hi qui Euangelium & Apostolos non receperunt, quàm Sodomitæ, necesse ergo est grauius sit illorum peccatum, cui tamen contrarium videtur quod dicitur: Homines Sodomitæ pessimi erant, & peccatores nimis (Gen. 13) coram Domino. Et peccatorum magnitudinem videtur satis ostendere vindictæ horrendæ nouitas, qualis nulli terræ inflicta legitur. Proinde Nicolaus volt comparationem hanc repellentium Euangelium cum Sodomitis, non intelligendam quoad omnia Sodomitarum peccata, sed tantum quoad peccatum inhospitalitatis & immisericordiæ, quod inter cætera Sodomitarum peccata vltimo loco numeratur Ezechielis 19. vt intelligatur inhospitalitas nõ recipientium Apostolos grauius esse peccatum, grauiusque puniendа, quàm inhospitalitas Sodomorum. Sed cùm absolutè Dominus loquatur, potius intelligendum etiam grauius peccare eos qui Apostolos & Euangelium non recipiunt, quàm peccauerunt Sodomitæ, siquidem hi non dicuntur fuisse pessimi, quasi nullo seculo peiores fuerint, cùm etiam suo seculo Ezechiel sceleratiores fuisse Iudæos asserat: Viuo ego (inquit) dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius, sicut fecisti tu, & filiæ tuæ. Et Samaria dimidiũ peccatorum tuorum non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis. Nimirum propter idololatriam, quæ non videtur fuisse apud Sodomitas, & prophetarum occisionẽ, qua non sic polluti fuerunt Samaritani sicut Iudæi. Sic & grauius peccauerunt qui non receperunt Apostolos, quàm Sodomitę, atque ob id etiam grauius punientur. Primùm quia plures habuerunt occasiones pœnitẽtiæ quàm Sodomitę, qui si easdem habuissent, in cinere & cilicio pœnitentiam egissent, vt supra dixit Dominus. Secũdò, quia tam salutarem prædicationem gratis illis (Iob. 21.) oblatam & miraculis confirmatam reiecerũt, veluti Deo dicẽtes illud Iob: Recede à nobis, scientiá viarum tuarum nolumus; cùm Sodomitę tantùm peccauerint in legẽ naturalem. Postremum & ob id grauius punientur, quòd longo tempore expectati ad pœnitentiá non resipuerint, cùm Sodomitas subitò vltio diuina exceperit, quæ ob id minor erit illis in die iudicii, quòd tam grauis fuerit illis in præsenti vita. Non enim ob id omnium maximè horrẽda fuit eorum vltio, quòd nullo seculo peiores fuerint, sed vt illorum supplicium exemplum esset eius supplicij quod manet post longam Dei expectationem impios in die iudicij, vt habet Petrus 2. capite epistolæ secundæ.

ECCE EGO MITTO VOS SICVT OVES IN MEDIO LVPORVM. ESTOTE ERGO PRVDENTES, &c.] Multa superioribus adiũgit Matthæus, quibus Dominus Apostolos præmuniuit contra aduersitates & persecutiones quæ eis ob prædicationem imminebant: verùm hæc non pertinẽt ad primam istam Apostolorum legationem, sed ad secundam illam, qua post ascensionẽ Domini ituri erant ad prædicandum Euangelium longè lateque in vniuerso orbe. Prima enim legatio non solum fuit sine periculis, & persecutionibus, sed etiam multa cum commoditate, vt nihil omnino desiderarint, vt patet satis tũ ex loco Lucæ vigesimo secũdo, supra adducto, tum ex gaudio septuaginta discipulorum, qui reuersi à prædicatione, gloriabantur sibi subiecta dæmonia, nihil quærentes de persecutione. Deinde in sequentibus dicitur, Apostolos ad reges & præsides ducendos in testimonium etiam gentibus, & odio habendos ab omnibus hominibus, quæ primæ huic legationi, qua prohibentur adire gentes, non possunt competere. Proinde si quis hæc perpendat, omnino videre poterit, quæ sequuntur nõ esse hoc loco dicta Apostolis à Domino, maximè cùm omnia pene sequẽtia & Marcus & Lucas commemorent Apostolis dicta alio tempore, & diuersis locis. Vnde verisimile est Matthæum quæ aliis temporibus sparsim dicta sunt Apostolis, hic coniungere voluisse, propter rerum dictarum inter se, & cum superioribus cohærentiam, vt prophetarum more vltra præsens tempus dilapsus sit, coniungens quæ ad vtramque Apostolorum legationem pertinebant. Ad quem modum & in aliis locis Matthæus cùm sermonũ Domini meminit, videtur coniunxisse ob materiarum conuenientiam, tanquam vno & eodem tempore & loco dicta, quæ diuersis locis dicta erát. Hinc enim tam prolixum texit sermonẽ Domini, qui dicitur sermo Domini in monte, cùm hũc breuem satis describat Lucas, aliis locis omnia pene commemorans à Domino dicta, quæ in eo sermone à Luca omissa, Matthæus contexuit. Quanquam autẽ non sit verisimile omnia sequẽtia hoc loco dicta esse à Domino, tamẽ ob eorum cohærentiam aptissimam, & quia fieri potest vt hæc à Domino dicta sint Apostolis suis frequenter & diuersis locis, deinde vt ne confundantur nimis Euangelistarum descriptiones, non est visum in Concordia quicquam omittere eorũ quę hic narrat Matthæus. Satis tamẽ probabile est & certum, primam hanc sententiam qua admonet suos ad prudentiam serpentinam, & simplicitatẽ columbinam, hoc loco dictam à Domino, quòd Lucas in missione septuaginta ea etiam verba commemoret imprimis dicta à Domino: Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Vnde hic infertur: *estote ergo prudentes sicut serpentes*, &c. Itaque hic rectè intelligimus poni nonum præceptum datum Apostolis in prima ista legatione, quo docentur quomodo sese gerere debeát inter eos ad quos mittebantur. Cui præcepto quoniã optimè conueniunt ea quæ sequuntur de persecutionib. visum fuit Matthæo hęc adnectere. Sed ad rem. Dicit ergo. *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporũ.* Vbi primò notandum, Dominum suos, sicut & alibi, ouibus comparare, idque appositissimè. Ouibus enim ad prospiciendum sibi nihil & stultius & imbecillius, vnde natum prouerbium; Ouilli mores. In stupidos & stolidos; de quo quidam in Chiliadibus, citans Aristotelem lib. 9. de natura animalium, ouium naturam explicantem, & inter cætera dicentem: Ouium ingenium, quemadmodum aiunt, simplex ac stultum: Quandoquidem est omnium quadrupedum inertissimum. Rursum, vt oues sibi minimè omnium prospicere norunt, ita aliis, nempe hominibus, nihil est cómodius, quòd in ouibus visui sint omnia

omnia. Denique animal est prorsus inerme, &
innixæ omnium expositum, mansuetum planè ac
placidum, minimeq; ferox. Sic per omnia sese ha-
bere debent qui Christi esse volunt, ac potissi-
mum Euangelicæ perfectionis prædicatores &
professores. Non enim sibi prospicere debent, sed
committere simplici animo pastori suo Christo
tum verbis & factis studere semper aliis esse com-
modo: postremò iniuriam neque inferre, neque
referre, vindictam Domino relinquentes. Horum
ergo memores facit suos Dominus, dum dicit:
Mitto vos sicut oues; quasi dicat: Non mitto vos
sicut canes inter lupos, aut vt lupos inter lupos,
aut vt leones inter lupos, sed vt oues inter lupos,
vt scilicet inter eos mansuetudinem & simplicita-
tem exhibeatis, omnibus prodesse studeatis, ac
pastoris vestri prouidentiæ vos totos committa-
tis. Secundò notandum, lupos vocari hic verita-
tis hostes, quiq; in Apostolos & quosuis sanctos
desæuituri erāt, discerpere etiam & dilaniare eos
quærētes. Itaque non ad hoc dicit se mittere oues
suas Dominus, sed inter eos. Prius enim præcepit
eos ire ad oues quæ perierūt domus Israel, quan-
quam quidam veluti lupos se imprimis gerentes,
postea oues facti sint. Dicens autem, inter lupos,
aut in medio luporum, significat vndique & vbi-
que lupos ipsis imminere, vt eo magis eos cautos
& prospectos esse debere insinuet. Nam ad eum
finem potissimum hanc sententiam dictam esse
patet ex illatione sequenti. Postremò obseruanda
est emphasis, quæ est in pronomine, ego. Nū enim
frustrà non solùm dicit: Ecce mitto vos, sed, Ecce
ego mitto vos. Quoniam enim durum videri po-
terat quòd oues mitterentur inter lupos, sui mit-
tentis respectu eos consolatur, dum dicit: Ego
mitto vos, quasi dicat: Ego cuius erga vos chari-
tatem, cuius item potētiam experti estis, qui pro-
inde non essem missurus, nisi ita vobis & aliis ex-
pediret, quique pro mea potentia efficere facilè
potero, vt nihil mali etiam inter lupos sustineatis,
vtque non solùm nō lædamini ab eis, sed multos
etiam ex eis adducturi eò sitis, vt abiecta lupina
feritate vobiscum oues reddantur. Alioqui illud,
ego, etiam significat Christi diuinā autoritatem,
quòdque ipse sit ille dominus messis, quem oran-
dum dixit vt mitteret operarios in messem suam.
Vnde apud Lucam in missione septuaginta, post
illa verba: Rogate ergo dominum messis, &c. mox
subiungitur: Ite, ecce ego mitto vos. Porro ad
quem finem istud sit dictum, aperit sententia se-
quens: *Estote ergo prudentes*, &c. Quoniam enim
inter lupos mittebantur, prudētia opus erat & a-
stutia quadam: quoniam autē vt oues mitteban-
tur, opus erat simplicitate. Proinde bene hæc duo
ex superioribus veluti necessaria inferuntur, bene
item hæc duo coniungenda præcipiuntur, quòd
prudentia vitiosa fere sit, si desit simplicitas: &
rursum simplicitas vitiosa, si desit prudentia. Vn-
de & Martialis inter ea quæ vitam faciūt beatio-
rem, requirit prudentem simplicitatē. Bene quo-
que serpentinam requirit prudentiam, & simpli-
citatem columbinam, potius quàm quorūuis a-
liorum animalium, eo quòd inter animantia om-
nia nihil sit prudentius & astutius serpente, vt
dicitur Genes. 3. vbi cùm nos legimus: Serpens
erat callidior cunctis animantibus terræ: Septua-
ginta interpretes pro, callidior, verterunt φρονιμώ-
τατος, id est, prudentissimus, superlatiuum sci-

A licèt positiui qui hic ponitur, φρόνιμοι. Quanquam
enim quæ in eo capite dicuntur de serpente, sint
potissimum intelligenda de Satana, tamen etiam
ad literam intelligenda sunt de naturali serpente,
in cuius specie satā apparuit, vel qui à satana fue-
rat afflatus: aut malum angelū aliquem sibi præ-
sentem habens, vt per ipsum locutus sit satan, si-
cut Angelus aliquis in asina Balaam. Vt enim na-
tura & damnatio Satanæ à nobis intelligeretur,
in serpentis forma, aut in vero serpente Dominus
permisit illum humanum genus astutia quadam
tentare & supetare. Sic & inter omnia animantia
B nihil cādidius, nihilque simplicius quàm colum-
ba, nulli nata struere dolos, aut insidiari, carens
felle amaritudinis, nec opponens sese, aut inse-
quens eos qui iniuriam inferunt, qui pullos sub-
ripiunt. Non ergo prudentiā vel astutiam requi-
rit vulpinam, quòd hæc versipellis sit & subdola,
nequaquam simplicitatem columbæ admittens:
nec rursum simplicitatem asininā requirit, quòd
hæc prudentiam excludat, sed temperie quadam
conuenientissima prudentiam vel astutiam cum
simplicitate vult coniungi. Et prudentiam qui-
dem serpentinam requirit, tum ad hoc, vt sibi
prudenter & astutè caueant ne ab impiis lædan-
tur, ne eorum in se malitiam prouocent, & ansam
præbeant calumniandi doctrinam: tum ad hoc vt
C prudenter circumspiciant, & solicitè captent oc-
casionem, qua omnibus modis etiam pio quo-
dam dolo captas à Satana mentes Christo adfe-
rāt, regnique Dei pomeria proferāt. Hæc est enim
serpentis astutia, ad quam Dominus hic vide-
tur respexisse, vt cautissimè sibi prospiciat ne læ-
datur, caput suum totius corporis inuolucro te-
gens & defendens, & ad incantatorum carmina
aures suas obturans, perspicacissimum visum sor-
titus à natura quò sibi prospicere possit: vnde na-
tum adagium; Serpentis oculi, quorum debilita-
tem reparare nouit esu rutæ, vt autor est Plinius.
Deinde & hæc eius est astutia, quòd cùm corpo-
ris molem non habeat magnam, nec instrumenta
D valida ad pugnandum cum impetu & vi, sed tan-
tùm venenū quo hostibus suis nocere possit, ta-
citè obseruat oportunitatem effundēdi suum ve-
nenum, neque illud nisi commodissimo tempore
& modo effundit, vt sic præualeat, prudentia & a-
stutia id supplens quod viribus deest. In his ergo
duobus suos Dominus prudentiam serpētis vult
in bonum imitari, secūdum generalem illum mo-
dum supra explicatum. Atque hoc est quod Pau-
lus Ephesiis scribit: Videte itaque fratres, quo- *Ephes. 5.*
modo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed
vt sapientes, redimētes tempus, quoniā dies mali
sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed in-
telligentes quæ sit voluntas Dei. Et ad Coloss. 4.
In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tem-
E pus redimentes. Super quo loco sic Ambrosius:
Quoniam necesse est ambulare nos inter infide-
les, & colloquia miscere causa cōuersationis mū-
danæ, hoc est quod commonet, vt cùm sapientia
sit ipsa conuersatio, propter scādalum gentilium,
ne occasionem accipiant per nos blasphemān-
di, & incitentur ad persequendum. Quid enim o-
pus est loqui cum eo quem scias intractabilem, &
obstinatæ mentis, paratum ad contumeliam fa-
ciendam? Ideo hæc monet vt oportuno & loco
& tempore, magistra modestia, religionis verba
promantur: aut si persona talis in medio est, quæ

A ctior; & magis proposito Domini conueniens. Itaque prudentiam serpentinam præcipit, & simplicitatem columbinam: vt per prudentiam caueant aliorum læsiones & insidias: per simplicitatem non lædant dum læduntur, nec malum malo rependant: & rursum vt per prudentiam capiant opportunitatem alios lucrifaciendi, & pertrahendi ad veritatem: per simplicitatem verò id agant sine omni malo dolo.

CAVETE AVTEM AB HOMINIBVS. TRADENT ENIM VOS IN CONCILIIS, ET IN SYNAGOGIS, &c.] Quoniam dixerat Dominus suos mitti inter lupos, & ob id prudentes esse debere: benè Matthæus iam subiungit pleraq; ad Apostolos siue hoc tempore, siue aliàs dicta B de imminentibus persecutionibus, quas suis prædicere Christum conueniebat, vt discerent præscientiæ eius virtutem; nec suspicarentur ob imbecillitatem magistri hæc eis superuenire mala: nec obstupescerent si inopinatò & præter spem euenirent, nec turbarentur in tempore crucis. Vnde Ioan. 16. Hæc, inquit, locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Et: Hæc locutus sum vobis, vt cùm venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Declarat ergo Matthæus, quorsum præceperit Dominus prudentes eos esse sicut serpentes, nimirum vt caueant sibi ab hominibus, hoc est, vt cautè sibi prospiciant quibus hominibus se credant, & cautè studeant hominum persecutiones deuitare, cautè etiam aduigilent ne hominũ C suasionibus, minis aut persecutionibus à vero abducantur. Et ratio cauendi subiicitur, ob mala quæ eos ob prædicationem manent, quę gradatim hic describuntur. Primò enim, inquit, homines plerique mali, tradent vos in suis conciliis examinandos & iudicandos, ac deinde etiam vos flagellabunt in synagogis suis. Quod potissimũ videtur dictum propter Iudæos, qui ex more in synagogis suis solent flagellare in legem peccantes. Vnde Paulus se quinquies ab eis flagellatũ testatur: quamuis possit hic nomen, synagoga, accipi vt non tantùm pertineat ad synagogas Iudæorum, sed ad omnes congregationes & conciliabula. D Nam, synagoga, Græca dictio, idem est quod congregatio. Postremum, inquit, quoniam nec flagellis homines impii erunt contenti, etiam præterea ducemini ad præsides & reges, vt mortis sententia ab eis contra vos dicatur. Nam hoc regum & præsidum à Romanis constitutorum erat. Quod autem additur; *In testimonium illis & gentibus*; dupliciter potest accipi. Primò simpliciter, vt sit sensus: Hæc vobis contingent, vt ipsis Iudæis & gentibus testimonium de me perhibeatis, quod eo erit maius, quo pro me plura pati fueritis parati. Secundò sensus esse potest: Hæc vobis contingent vt sint testimonium contra Iudæos & gentiles, & per hæc perspicuum fiat eos suopte vitio E perire, qui tot beneficiis, ac miraculis, tam obuia doctrina tantaq; vestra lenitate prouocati: iam odiosè eiecerunt salutem oblatam. Similia habentur Marc. 13. Luc. 21.

CVM AVTEM TRADENT VOS, NOLITE COGITARE QVOMODO AVT QVID LOQVAMINI, &c.] Quoniam in conciliis tradendos, & ad reges ducendos homines idiotas & rudes dixerat, ne ob hoc turbarentur, securos eos facit de responsione, vetans de ea ipsos esse solicitos, ac promittens spiritum patris

A adfuturum, veritatiq; patrocinaturum. Verùm quoniam horum verborum occasione quidam ignauię suę & torpori patrocinium petũt, ab omni lectione ac diligenti scripturarum studio sibi temperantes, cùm tamen prędicatoris officio fungi velint, aduertenda hic duo sunt. Primum, quòd non semper cogitare quid loquendum sit prohibeat, sed cùm, inquit, tradent vos significans in huiusmodi periculo, in quo ignoratur quid à iudicibus quæretur, ad humanum studium non esse confugiendum, sed promptam tantùm voluntatem Christo & spiritui sancto offerendam. Secundum est, quòd non simpliciter Dominus vetet quamlibet de defendenda veritate cogitatio- B nem, aut etiam meditationem, sed solicitam tantum, anxiam, & trepidã tem. Non enim Gręcè simpliciter est, nolite cogitare, sed μὴ μεριμνήσητε, id est, ne sitis anxii & soliciti. idem scilicet verbum quod etiam supra interpres vertit cap. 9. Matthęi per cogitare. Quis vestrum cogitans potest adiicere, &c. Sic Marc. 13 vbi eadem habentur, cùm legimus, nolite pręcogitare quid loquamini. Græcè est, μὴ προμεριμνᾶτε, id est, ne priùs sitis soliciti & anxii. Lucę 12. est, μὴ μεριμνᾶτε vbi etiam interpres rectè vertit, nolite soliciti esse. Lucę quoque 21. vbi similia rursum dicũtur, cùm legimus: Ponite ergo in cordibus vestris non pręmeditari, Gręcè est μὴ προμελετᾶν, quod plus quid significat quàm pręmeditari, nempe cum cura & anxia C solicitudine præcogitare. Itaque non cogitationem aũt meditationẽ prohibet, sed solicitudinẽ. Nam pius dies noctesq; in lege Dei meditatur, non tantùm vt ipse eam vita exprimat, sed etiam vt alios eandem doceat. Non ergo negligentes defensionis suus reddere voluit, sed securos: non meditationem veritatis fidelem eis eximere, sed diffidentem solicitudinem. Vnde rectè subiecit: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri*, &c. quasi dicat: Causa non est vestra, vnde neque patrocinium vestrum erit, quare neque vos pro defensione solicitos esse conuenit. Causa patris est, patronus spiritus sãctus qui in vobis sicut D olim in prophetis, loquitur, ita vt vos eorum quę dicitis non sitis pręcipui autores, sed organa potius spiritus cœlestis.

TRADET AVTEM FRATER FRATREM IN MORTEM, ET PATER FILIVM: ET INSVRGENT, &c.] prędicit etiam grauiora mala ipsos manere, idq; dupliciter. Primùm, quia à consanguineis suis etiã propinquissimis persecutionem passuros prędicit, significans pietatis aut charitatis naturalis non habẽdam rationem in his qui diuersę sunt fidei. Secũdò, quia omnib' generaliter odio habẽdos esse asserit. Vbi intelligendum est, omnibus, positũ esse pro, multis, aut omnibus odio habendos dicit, quia omni E hominũ generi, Iudęis scilicet & gentibus, sapientibus & insipientibus, principibus & plebæis, consanguineis & extraneis. Non enim eò confugere licet, vt dicatur non simpliciter dictũ, omnibus, sed omnibus hominibus. Homines autẽ eos dicit qui mundana & humana sapiunt. Nã Gręca non habent additũ datiuũ, hominibus, sicut nec in antiquis quibusdam Latinis codicibus inuenitur. Rursum autem duo Dominus adiicit, quibus consolatur eos cõtra prædictorum malorum grauitatem, dum primùm dicit, *propter nomen meum*: ac deinde subiicit: *Qui autem perseuerauerit*

vsque,

vsque, &c. Vbi notandum, Græcè non esse, qui A perseuerauerit, sed ὁ ὑπομείνας, id est, qui sustinuerit; aduersitates & persecutiones scilicet, nec illis aliquando cesserit. Vnde hæc sententia ex Domini intentione intelligenda est de perseuerentia patientiæ, non de perseuerantia bonorum operum, quamuis etiam de ea æquè sit vera. Mirum autem cur quidam in Matthæo verterit; *qui sustinuerit*, in Marco autem cap. 13. *qui perseuerauerit*; cùm eadem sit dictio, quam noster interpres in Matthæo vertit; *qui perseuerauerit*; in Marco, *qui sustinuerit*. Porro hanc sententiam, quæ rursum reperitur apud Matthæũ cap. 24. Lucas cap. 21. paulo aliter, sine mutatione tamen sensus, sic extulit: In patientia vestra possidebitis animas vestras. B Vbi pro, patientia, Græcia est ὑπομονῇ, dictio deriuata à verbo superiore ὑπομένω. Itaque hæc sententia significat duo esse necessaria saluando. Primùm tolerãtiam aduersitatum. Omnes enim qui piè volunt viuere in Christo persecutionem patientur: & per varias tribulationes oportet nos ingredi regnum Dei. Secundò, perseuerantiam vsque ad vitæ finem. Non enim inchoantibus, sed perficientibus præmium tribuitur: nec cœpisse, sed perfecisse, virtutis est, inquit Hieronymus. Horum primum expensum consolatur eos qui sunt in afflictionibus: secũdũ verò eosdem præmunit, ne ob perpessas aliquãdo afflictiones sint de salute securi, sed soliciti sint vt cœptã tolerantiam in C finem vsque custodiant.

2 Tim. 3.

Act. 14.

CVM AVTEM PERSEQVENTVR VOS IN CIVITATE ISTA, FVGITE IN ALIAM. AMEN DICO, &c.] Quod hic statuitur de fuga, dupliciter potest accipi, secundum diuersas considerationes. Nam quatenus per fugam declinãtur persecutiones, doctrina hæc Domini non tam præceptum est quàm licentia & permissio, nõ tantum ad Apostolos, sed ad omnes etiã pertinẽs Christianos. Quatenus autem per fugam Euangelij prędicatio indignis subtracta, dignis profertur, & latè disseminatur, non solùm permissio est, sed magis præceptum ad Apostolos, Apostolisq́; similes, nempe prędicatores pertinens. Verisimile autem est vtraque consideratione Dominũ istud D de fuga suis statuisse, quanquam magis videatur respexisse ad hoc vt per fugam aut migrationem Euangelium latè spargeretur: & indignis subtractum dignis prædicaretur: tum propter sequẽtem sententiam, qua significatur semper locum aliquem inueniri posse in quo prædicetur Euangelium: tum quia non absolute dicitur, fugite, sed *fugite in aliam ciuitatem*; vt in ea scilicet prædiceris Euangelium. Cùm tamen etiam Dominus videatur hac doctrina fugam suis suo exemplo permisisse pro declinandis persecutionibus, certè Augustinus in variis librorum suorũ locis, omnesq́; Catholici intellexerunt semper hac sen- E tentia permissam fidelibus fugam tempore persecutionis, quanquam licitam eam esse non hinc solùm probari possit, sed multo magis ex exẽplo Christi & Apostolorum. Porro ex collatione huius loci cum alio qui est Ioan. 10. cùm dicitur: Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, vidit lupum venientem, & fugit; patet hanc sententiam de fuga non posse ab his quibus potissimum dicta est, semper obseruari, vt docet Augustinus prolixè & apertè in epistola ad Honoratum, quæ est 180. ex qua intelligere possumus, fugam persecutionum propter fidem aut iustitiam, quandoque esse illicitam, quandoque verò non solùm licitam & laudabilem, sed etiam præceptam & necessariam: quandoque rursum licitam quidem tantùm, nõ autem vsque adeò laudabilem aut necessariam. Quando enim ex fuga alicuius alii grauiter scandalizarentur, iustitia opprimeretur, prædicatio & Sacramẽtorũ administratio omitteretur, ac oues Christi periclitarentur, nequaquam est fugiendũ illi, per cuius fugam hæc sequerentur. Cùm verò ex fuga alicuius non solùm nullum imminet periculum, sed potius bonum aliquod, nimirum quia non expedit Ecclesiæ priuari tali doctore, propter futurum profectum, & quia qui fugit, potest in alio loco fructum facere, ac in loco vnde fugit, aliũ idoneum relinquere, si ita sit necesse, non solùm licitè, sed etiam laudabiliter & necessariò fugitur, quomodo fugit è Damasco Paulus, per sportam demissus è muro ciuitatis. Idem dicendum de eo qui fugit tantùm ob id vt det locum iræ, & saluti alterius cõsulat. Cùm autem quis fugit ex solo timore ruinę propter propriam infirmitatem, licitè quidem fugit, quamuis vt in plurimum imperfectionem aliquam denotet. Proinde non est audiẽdus Tertullianus in libro de fuga in persecutione, in quo persuadere contendit non esse fugiẽdum, sed fortiter pro Christo moriendum. Quem librum ob id Diuus Hieronymus in Catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, Tertulliani opera recẽsens nominatim aduersus Ecclesiam testatur esse scriptum. Nam constat Christianos in persecutionibus passim fugisse. Vult autẽ Tertullianus, præceptum istud fugæ, tantùm ad Apostolos pertinuisse, & temporale quoque fuisse, seruandum scilicet tantùm in prima ista legatione, quod probat tum ex præceptis præcedentibus, In viam gẽtium ne abieritis, &c. tum ex eo quod sequitur, Non consummabitis ciuitates Israel, quo videtur significari intra terminos Iudæę præceptum fugæ contineri. Ob quas rationes etiam D. Hieronymus & Chrysostomus pręceptum hoc intelligunt tantùm referendum ad illud tempus, quo tunc ad prędicationem Apostoli mittebantur. Sic enim Hieronymus in Comment. Hoc, inquit, ad illud tempus referendum est, cùm ad prædicationem Apostoli mittebantur, quibus & propriè dictum est, In viam gentium ne abieritis, quod persecutionem timere non debeant & debeant declinare. Et Chrysostomus: Non de his persecutionibus dicit quæ post crucem fuerunt, sed de his quas ante crucem & passionem habuerunt, quod significanter expressit dicens: Non cõsummabitis ciuitates Israel donec veniat filius hominis. Verùm hoc præceptum non tantùm ad tempus primæ legationis pertinuisse patet ex eo quòd etiam post ascensionem Domini frequenter leguntur Apostoli fugisse de vna ciuitate in aliam. Deinde ex eo, quòd hoc præceptum ponatur inter ea quæ pertinent potius ad futuram legationem. Vnde bene Diuus Augustinus & alii, ad omnes saltem quodammodo hoc pręceptum vel permissionem pertinere arbitrantur, sicut & quod sequitur *Nolite timere eos qui occidunt corpus*, &c. Pro intelligentia autem diuersarum expositionum quas habet sequens sententia, propter suam nimiam obscuritatem, sciendum primò illud, non consummabitis vel vt habent Græca οὐ μὴ τελέσητε, hoc est ad verbũ,

non

non perficietis,dupliciter accipi posse. Aut vt sit sensus:nō perambulabitis vel percurretis omnes ciuitates Israel.aut vt sit sensus: Vestra doctrina nō reddetis perfectas omnes ciuitates Israel, nec ad fidem eas omnes cōuertetis,quod est eas perficere.Secundo sciendum,quod si aduerbium,donec,non hic positum sit vt significetur post aduentum filii hominis Apostolos consummaturos ciuitates Israel:sed pro,antequam sit positum,dupliciter etiam illud aduerbium potest exponi.Primò,vt significetur non primùm cōsummatas fore ciuitates Israel,cū venerit filius hominis, hoc est,Apostolos aliquando cōsummaturos ciuitates Israel,sed non ante aduentum filii hominis. Secundò,vt non significetur aliquādo Apostolos consummaturos ciuitates Israel,sed tātùm quòd priùs veniet filius hominis quàm ciuitates illas consummauerint,vt per negatiuam hanc locutionem; *non consummabitis , donec* , (vel antequam) *veniat*;significetur hæc affirmatiua: prius veniet filius hominis quàm consummaueritis ciuitates Israel,& sit hic loquendi modus similis ac si magna ferculorū abundantia proposita aliquis dicat, Non cōsummabis omnia hæc fercula,donec satieris ad nauseā;pro eo quod est:priùs vsque ad nauseā satiaberis quàm singula degustaueris, aut finem gustandi feceris.Secundùm vtramque sententiæ intelligentiā magis pro,consummabitis & veniat,vertenda fuerant verba coniunctiui modi,qualia sunt apud Græcos:Non consummaueritis ciuitates Israel donec venerit,vel priusquam venerit.Iuxta secundam autē intelligentiam pro, donec,etiam verti posset,dum,vt sit sensus: Non consummaueritis ciuitates Israel,cùm venerit filius hominis.His præmissis,sciendum Chrysostomum accipiendo verbum,cōsummare,priori modo,&,donec,posteriori modo, sententiam hanc explicare hoc modo : Non poteris Palestinam priùs circuire , quàm ego ad vos veniā,pro , ego priùs ad vos veniam,vobisq;adero vos consolaturus & adiuturus,quā omnes ciuitates Israelitieas peragraueritis.Itaque intelligit Dominū hac sententia suos voluisse consolari,ne propter præceptum fugam metuerent,ne aliquando deessent sibi ad fugā ciuitates Israeliticæ,ad quas solas tū mittebantur. Verùm huic sensui obesse videtur quòd postea reuersi Discipuli dicuntur cōuenisse ad Iesum,non autem Iesus venisse ad eos. Vnde quidam quod dicitur de aduentu filii hominis,intelligūt de aduentu eius ad Apostolos post resurrectionem,vt sit sensus:nō perfectè circumibitis omnes ciuitates Israel,nisi cùm rursū venero ad

Ioan.14. vos immortalis.De quo aduentu apud Ioannē dicitur:Non vos relinquam orphanos,vado,& venio ad vos.Secundum hūc autem intellectum;aduerbium,donec potest accipi propriè,vt significetur Apostolos cōsummaturos ciuitates Israel post aduentum filii hominis:potest etiam accipi quomodo Chrysostomus accipit,vt tātū significetur prius venturum ad eos Christū post resurrectionem,& nouam illis legationem in omnes gentes commissurum,quàm perambulassent iam omnes ciuitates Israelis ,quomodo intelligit Caietanus. His autem intelligentiis,aliisq;,quibus variè accipitur aduētus filij hominis à diuersis,obstare nimis videtur,quòd cùm in Euāgeliis alibi fit mentio de aduētu filii hominis,semper significetur secundus eius ad iudicium aduentus. Proinde D.

A Hilarius accipiens verbum,cōsummare, posteriori modo,& donec,priori modo, intelligit significari ideo semper fugiendum de vna ciuitate in aliam,quòd ciuitates Israel,hoc est,populus Israeliticus non sit perficiendus in fine:nisi postquam plenitudo gētium intrauerit.& iam adsit tempus secundi aduentus Domini.Rupertus verò & ipse de eodem aduētu locum hunc intelligens,per ciuitates Israel,accipit non tantùm pro ciuitatibus Israel carnalis,sed omnibus ciuitatibus fidelium, qui sunt Israel spiritualis.Quoniā enim Dominus in solis ciuitatibus Israeliticis dixerit prædicandum esse,& rursum præcepit fugere de vna ciuitate in aliam,occurrere poterant Apostoli & di-

B cere:In quā fugiemus,si ab omnibus expulsi fuerimus?Ideoq;secundum Ruperti intellectum,velut obiectioni satisfacturus respondet Dominus, vsque ad diem iudicii semper fore aliquas ciuitates Israel ad quas cōfugere possint, nec priùs eos omnes ciuitates Israel perambulaturos,quàm iā aduenerit tempus iudicii.Oportet enim Euangelium prædicare in vniuerso orbe, & tunc veniet consummatio.Quem sensū videri potest significasse Augustinus,cùm lib.2.contra secundam epistolam Gaudentij cap.12.intelligit hac sententia Dominum promisisse,vsque ad finem seculi non defutura loca quò confugiant prædicatores. Itaque de illis ciuitatibus Israel loquitur hic Domi- Psal.68.
nus,de quibus Psalmista:Ædificabūtur ciuitates

C Iudæ,& inhabitabūt ibi,& hæreditate acquirent eam. Et:In die illa erunt quinq;ciuitates in terra Esaiæ.19.
Aegypti,loquentes lingua Chanaan,& iurantes per Dominum exercituū.At vt verum fateamur, Chrysostomi sententia simplicior videtur & verior:cui consonat quod Lucæ 10.dicitur de 70. quod misit eos binos ante faciem suam,in omnē ciuitatem & locum quò erat ipse venturus

NON EST DISCIPVLVS SVPER MAGISTRVM, NEC SERVVS SVPER DOMINVM SVVM,&c.] Postquam suis prędixit Dominus mala quæ eis occursura erant,variis iā argumentis confirmat illos ad tolerantiam.Et pri-

D mùm quidem cōfirmat eos exemplo sui,vulgares ad hoc sententias assumens,quarū vna etiam suprà vsus est Lucæ 6.sed ad aliud propositum.Siquidem ibi ea sententia , *Non est discipulus super magistrum*,vsus est ad significandum , non requirendam maiorem virtutis perfectionem à discipulo quam sit in magistro. Hic verò eadē & sequentibus vtitur,ad significandum non expetendam à discipulo maiorem fœlicitatē & honorem apud populum,quàm sit in magistro vel domino Itaq;ad quem sensum eis sentētiis vulgaribus hic iam vsus sit,aperit cùm subiungit:*Si patrem familias Beelzebub*(hoc est, virū satanicum,quiq; Beelzebub propitium haberet)*vocauerunt , quanto ma-*

E *gis domesticos eius similibus conuitiis incessent?* Vbi sententias illas generales apertè quidem tātùm accommodat ad ferendas cōtumelias exemplo sui:cùm Ioan.15.vnam earum accommodat generaliter ad ferendas quasque iniurias & persecutiones,in memoriam illis reuocans quæ modò inculcat: Mementote sermonis mei, inquit, quem ego dixi vobis , *Non est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt : & vos persequentur.* Apud eundem Ioan.cap.13.Dominus ea sententia:*Non est seruus maior domino suo* , vtitur ad significandum,seruum non debere recusare facere,

quod

quo.l videt dominū suumfacientem. Loquitur enim de lotione pedū. Ita seorsim illæ vulgares & adagia variè possunt accommodari.

NE ERGO TIMUERITIS EOS. NIHIL ENIM EST OPERTUM QUOD NON REVELETUR, &c.] Ergo, inquit, quia satis esse debet discipulo vt sit sicut magister, & e.ne metuatis eorum conuitia, & persecutiones. Porrò sententia quæ sequitur, dupliciter etiam hoc loco intelligi potest, quemadmodū & suprà, cùm habita est in Marco & Luca, capite Concordiæ 51. Nam D. Hieronymus, Chrysostomus, & alii intelligunt hic Dominum noua ratione suos confirmare ad tolerandas contumelias & iniurias: nimirū quòd eorum innocentia & integritas ad tempus hominibus incognita & occulta, postea sit vel in præsenti seculo, vel certè in nouissima iudicii die omnibus patefacienda, & ab omnibus collaudanda. In quē sensum omnino videtur Dominus vsus rursū hac sententia Luc. 12. cap. cùm post dehortationem ab hypocrisi, subiicit; *Nihil enim est opertum quod non reueletur*, &c. vbi etiam subiiciuntur eadem quæ hoc loco, de publicandis iis quæ in tenebris dicta vel audita sunt, & de non timendis iis qui tantum corpus possunt occidere. Sed huic intelligentiæ videtur obsistere quod sequitur: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*, &c. vbi videtur Dominus generalem illam præcedentem sententiam suo proposito accommodare. Igitur videtur etiam hic ea sententia potius intelligenda, quomodo superius in cap. Concordiæ 51. magis intelligendam diximus, vt per eam significetur, nihil Euangelicæ doctrinæ esse quantumuis hominibus incognitum, quod non sit suo tempore mondo detegendum, idq; imprimis per Apostolos, atque ob id eos non debere metuere homines, quod ex officio eorum esset tectam veritatem hominibus annunciare & manifestare. Nisi dicamus, quòd quia Dominus generali sententia vsus erat, significans omnia hominū facta occulta aliquando manifestanda, ob id obiter intulerit de libera & manifesta prædicatione eorum quæ seorsum ab ipso audierant, eo quòd & hoc ex generali illa sententia consequatur. Videtur autem & illam generalem sententiam Dominus mutuatus à vulgo, vt ob id minus videri debeat mirum, si tam frequenter & ad diuersum propositum ea sententia vsus sit: vulgò enim huiusmodi parœmia significatur, omnia tecta tempus postea reuelare, vt ob id veritas filia temporis dicta sit. Porrò in illis locutionibus, in tenebris, in lumine, in aure, super tecta, hyperbole est, & metaphora. In tenebris enim dicit, & in aure, pro priuatim & secretò. Sic in lumine, & super tecta, pro palā & omnibus. Loquitur autem secundum morem prouinciæ Palesthinæ, vbi solent in tectis residere, quia nō non sunt cacuminata, sed æqualia.

ET NOLITE TIMERE EOS QUI OCCIDUNT CORPUS, ANIMAM AUTEM NON POSSUNT, &c.] Postquā superius exemplo sui exclusit timorē infamię, iam etiā excludit timorem occisionis & mortis corporalis, idque primum facit ea comparatione hominum cum Deo, qua ostendit hunc longè magis metuendum qui plus mali inferre potest, & ob id potius studendum vt illi obtēperemus & placeamus quàm hominibus. Quod autē dicit, animam non possūt occidere, non est intelligendum dictum esse tantum

A propter animæ immortalitatem quā habet ex sua natura, sed etiam propterea quòd nō possint auferre vitam animæ, quæ est per gratiam, nec mittere eam in damnationem æternam, quæ est animæ mors secunda. Est enim triplex vita animæ, nempe vita naturæ eius, secundum quam est immortalis & incorruptibilis: vita gratiæ, quam sibi solus homo per peccatū aufert: vita gloriæ & fœlicitatis æternæ, quā vt solus Deus confert, ita solus aufert, qui solus animam hominis cōdemnat & beat. Notādum autem quàm pulchrè Dominus opposuit animam corpori, quò minueret, imò tolleret timorem occidentium corpus. Occidunt, inquit, corpus, animam autem non possunt occidere, quasi dicat: Possunt quidem occidere corpus, vilissimam hominis portionem, quæq; aliqui, etiam ipsis non occidentibus breui sit moritura quæ ab eis semel occisa; amplius occidi nō potest, eisq; inuitis aliquando est reparāda gloriosius per resurrectionem: animam verò digniorē hominis partē nolla in re lædere possūnt, qua illæsa permanēte, nihil obfuerit corpori sua mors, imò profuerit, vt quod pro animę salute occisum, cùm anima aliquando rursum coniunctum, fœliciter viuet in æternum. Sic etiam notādū, quòd quò magis Dominus timorem Dei in nobis excitaret, non dixit; timete eum qui potest animam simul & corpus occidere, quomodo vt diceret consequentia sermonis postulare vident. Nam id pro nihilo facilè ducerent carnales homines, qui sibi optarent mortem bestiarum morti similē. Dicit ergo quòd bis est grauius; *qui potest animam & corpus perdere in gehennam*, æternæ scilicet damnationis. Porrò cùm dicit: *Nolite timere eos qui occidunt corpus*, non omnem illorum timorem prohibet. Debetur enim illis timor reuerentiæ, sed & naturale est vt illos metuamus, sicut & mortem ipsam. Verùm prohibet timorem inordinatum, quo scilicet quis talibus cedat, & à veritate ac virtute deficiat. Ita etiam cùm dicit, *timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam*, non vult suos seruili timore, qui non est in charitate, obtemperare patri cœlesti, sed vult inordinatū illum mundi timorem reprimi & superari, consideratione & timore eorum malorum quę Deus infligere potest: qualis timor etiam esse potest in eo qui habet Dei charitatem, si modò non præcipuè & potissimum ob illorum malorum timorem à malo sibi temperet, & bonum operetur. Vnde non absolutè timorem Dei, quatenus damnationem æternam inferre potest, præcipit, sed potius, inquit, timete, significās illum, si quis timēdus sit, magis esse timendum, & illius timorem alium quemuis debere superare.

Triplex vita animæ.

B

C

D

NONNE DUO PASSERES ASSE VAENEUNT, ET UNUS EX ILLIS NON CADAT SUPER, &c.] Altera ratio, qua suos Dominus munit & confirmat ad ferendam etiam mortem corporis ob testimoniū veritatis, sumpta est à prouidentia & cura Dei, eo quòd nihil illis possit accidere sine volūtate optimi patris, quod probat argumento à minori dupliciter: tū quòd etiā passerculi adeò viles, vt duo vendantur asse, nummo minimo, non cadāt in terram, hoc est, non moriantur aut capiantur sine nutu & voluntate Dei: tum quòd etiam capillos sanctorum, rem scilicet hominis vilissimam, omnes Deus habet numeratos, vt sine eius voluntate & cognitione nullū eis pereat.

E

Habet

Habet autem emphasim etiam illud, *Sine patre ve* A
stro, quasi dicat. Pater vester est nõ passerculorũ,
qui posset igitur minoré vobis quàm passerculis
curam impendere? Porrò at, vel, vt habent Græci
nomine diminutiuo, assarion, nummi ærei genus
est, qui libella etiam dictus est q; libræ pondus ha
beret, quales decẽ valebat denarius nummus ar
genteus. Huius nummi duplum dicebatur dupõ
dius. Vnde apud Lucã cap. 12. pro duobus assibus
vel assariis, vertit noster interpres, dupondio:
Nonne quinque passeres veneunt dupondio: cum
Græcè sit ἀσσαρίων δύο. Conuenit ergo illud Lucæ
cum isto Matthæi. Si enim duo passeres asse ven
debantur, ergo quatuor vel quinque duobus assi
bus. Videntur tamen hæc loca non intelligenda
de assibus talibus, quales primùm cudebantur
põdere vnius libræ, sed de assibus sextãtariis aut B
vncialibus, & ob id Euangelistas vsos voce dimi
nutiua, quam quidam vertit per, minutum assem.
Nam alioqui non valent assem duo passeres. Do
cet autẽ Budæus lib. 5. de Asse, aliquando apud
Romanos ob penuriam asses factos sextantarios
ac deinde etiam vnciarios. Et ἀσσάριον secundum
Euthymium non assem significat, cùm sit eius di
minutiuum, sed genus minimi nummi & oboli.
Quod autem dicitur, *capilli numerati sunt*, debet
intelligi cum exclusiõe imperfectionis, quam si-
gnificat verbũ, numerare. Numeramus enim, quo
rum numerum & multitudinẽ successiuè cogno
scimus. Numerati ergo dicũtur à Deo, quia Deus
veluti numeratos habet, hoc est, perfectè & exa-
ctè eorũ multitudinẽ cognoscit, sicut in Psal. dici
tur numerare multitudinem stellarum. Videtur
autẽ Dominus istud singulariter dicere voluisse C
de capillis sanctorũ: sicut & Psalmista dicit, Dcũ
singulariter nosse dies immaculatorum, vt hic nõ
simpliciter Dei cognitio, extendens se ad omnes
capillos significetur, sed etiam prouidẽtia singu
laris, qualẽ gerere solemus de his quæ sub nume
ro custodimus. Itaq; sensus rationis quam hîc Do-
minus prætẽdit, sic potest explicari: Nõ est quòd
metuatis ne dum occidimini, à Deo derelinqua-
mini, aut immatura morte hinc decedatis. Nã aui
cularũ nullæ ferè viliores habentur quàm passer
culi, quorũ tanta est vilitas, vt duo vendantur mi D
nimo asse, & tamen ne vnus quidẽ ex illis vel mo
ritur, vel capitur sine cognitione & voluntate pa
tris vestri. Si ergo circa hæc minuta & vilia ani
malcula nihil sine Dei nutu cõtingit, quãto ma
gis vestri curã gerit, qui prȩterquã q; communis
vester & illorum Deus sit, peculiariter vester nõ
illorũ pater est, ac paterna prosequitur charitate?
Illud vobis affirmo, adeò illũ nihil vestri ignora-
re aut negligere, vt non solùm capitis vestri curã
habeat, sed etiã omnes capillos capitis veluti nu
meratos teneat, eorum multitudinem exactè co
gnoscens, ac custodiens, veluti quæ sub numero E
alioqui commendantur. Cùm igitur tãta sit eius
erga vos prouidẽtia, nihil existimate sine illius nu
tu aut scientia vobis accedere. Cùm paterna vos
prosequatur charitate, ac in vestram salutem sit
propensissimus, persuasi sitis mala nequaquã es-
se posse, quæcunque illo sciente, volente, aut per
mittente vobis acciderint, nec illũ passurum vos
occidi, nisi cùm maximè vobis expediet mori. Ne
ergo metuatis, nam infinitis passeribus præstãtio
res & digniores estis vos apud Deum. Miram sa-
nè hic locus habet consolationem, si cum quis

A fide perpendat. Omnia dispensantur à Deo, sine
cuius prouidentia ne vel tantillũ vlla in re quãli-
bet minuta accidere potest. Is tã dignatur pater
esse omnium in se credentiũ, & pater bonitate in-
comparabili, quid igitur queat incidere nõ optabi
le, nedum ferendum? Vnde Paulus: Scimus autẽ Rom. 8.
quoniam diligentibus Deum omnia cooperãtur
in bonũ. Verùm circa hanc diuinam curam passe
rum, obiici posset illud Pauli: Nunquid de bobus 1. Cor. 10
cura est Deo? Et illud Hieronymi in expositione 1.
cap. Abacuc, vbi ait: Absurdum est ad hoc Dei de
ducere maiestatem, vt sciat per momẽta singula
quot nascantur culices, quói ve moriantur, quę ci
micum & pulicum & muscarum sit in terra mul
titudo, quanti pisces in aqua natent, & qui de mi
noribus maiorum prædæ cedere debeant. Sed di-
cendum, D. Hieronymum, quemadmodum patet B
ex præcedentibus & sequentibus, nõ negare, Dei
scientiã & prouidentiam se extendere ad omnia
quantumuis minima, sed non talem esse Dei pro
uidentiã erga irrationabilia, qualis erga rationa-
bilia. Distinguit enim duplicẽ Dei prouidẽtiã, vnã
generalẽ, qua scilicet Deus omnibus suis creatu
ris prouidet secũdum ordinem & cursum causa-
rum naturalium à se institutarũ, quibus indesinẽ
ter cooperatur: Alteram specialẽ, qua Deus solis
hominibus prouidet, non tantùm secũdũ gene
ralem illam dispositionem causarum naturaliũ,
sed præter illã Angelos singulis hominibus adcu
stodiam deputans, legesque præscribẽs, & gratiã
donans, per quæ homo ad dignitatem, quæ suam
naturalem & communem superat cõditionẽ ele-
uetur. Vnde ante prædicta verba præmittit: Sicut
C ergo in hominibus etiam per singulos currit Dei
prouidentia, sic in cæteris animalibus generalem
quidem dispositionem & ordinẽ cursumque re-
rum intelligere possumus. Et post prædicta verba
subiungit: Non simus tã fatui adulatores Dei, vt
dum potẽtiam eius etiam ad ima detrahimus, in
nosipsos iniuriosi simus, eandem irrationabiliũ
quam rationabiliũ prouidentiam esse dicẽtes: ex
quo libet ille apocryphus stultitiæ condemnãdus
est, in quo scriptum est, quendam Angelum nomi
ne Tyri præesse reptilibus, &c. Ita & Paulus dum
D negat Dei curam de bobus, de speciali illa cura lo
cutus est, significans non esse eam curam Deo de
bobus, vt propter eos legem aliquã dedisset, nisi
quatenus illa etiam ad homines pertineret. Vide
Magistrum sententiarum dist. 39. lib. 1. Vtraq; Dei
prouidentia hic satis indicatur, dum significatur
quędam Dei prouidentia tanquã creatoris & Dei
& quædam tanquam patris nostri. Nec obstat di-
ctis illud Sapientiæ: Æqualiter cura est illi de om
nibus. Primùm enim de hominibus tantùm est
ibi sermo. Deinde æqualiter, vel potius similiter
(Nam Græcè est *ὁμοίως*) dicitur illi esse cura de om Sap. 9.
E nibus, quia sine acceptione personarũ singulorũ
habet curam, & quia & magnorũ, & paruorum,
& omnino omnium.

OMNIS ERGO QVI CONFITEBITVR
ME CORAM HOMINIBVS, CONFITE-
BOR ET EGO EVM CORAM, &c.] Co
iunctio, *ergo*, non tam accipitur hic illatiuè quàm
continuatiuè. Vnde apud Luc. c. 12. est: Dico au-
tem vobis, omnis quicũque confessus fuerit me,
&c. Alia ergo hic ponitur ratio, qua ad prædi-
cãdum intrepidè veritatem suos animat intuitu
præmij & honoris incomparabilis, qui manet cõ

fitentes:ac supplicij & ignominiæ,quæ manet ne A gantes.Habet autem magnam vim ad persuadendum,vt Christum liberè coram mundo confiteamur,ista cõparatio, qua parte hoc loco, & apud Lucam Angelos sanctos componit cum hominibus,tum q se componit nobiscum etiamnũ mortalibus.Nihil enim magni est si nos Christum cõfiteamur , hoc est,prædicemus,& testimoniũ illi perhibeamus coram mortalibus:Nam hinc quanta illi gloria est?Verùm si ipse nos coram patre suo & Angelis confessus fuerit,quod fiet si inter suos agnouerit,erimus in æternum beati.Rursus si Christus coram hominibus nõ laudetur,nihilo minor erit:at si nos ille neget coram patre, actũ est de nobis in sempiternũ.Non ergo redditurus est vices pares,sed longè excedentes nostra meri- B ta.Cæterùm quãquam hæ duæ sententiæ ad literam dictæ sunt à Domino de testimonio oris,quo testamur ipsum esse Christum & Deum,idque potissimum apud infideles & impios.(Nam Marc.8. additur,in generatiõe ista adultera & peccatrice) tamen etiam generaliter sunt intelligendæ,tũ de testimonio cuiusuis veritatis,quod ore fit: tum de testimonio operis,quo videlicet ipso opere testamur nos Christum agnoscere pro Domino nostro,cui præ aliis in omnibus sit obediendum. Quicunque enim veritatẽ quamuis negat, Christum qui veritas est,quodammodo negat.Et qui præceptis Christi non obtemperant, factis suis il C lum negant.Non extorquet iam tyrannus negationem Christi, & ob id non iam tanti est meriti fideles confiteri Christum apud fideles,sed quoniam nusquam non desunt impij,plerunque extorquent illi neglectum præceptorũ Christi.Qui ergo vel propter ruborem & irrisionem impiorum,vel propter lucrum mundanum,& amicitiã quorundam Christi mãdatis obeditę neglexerit, hominumque gratiam vel suum commodũ temporale Christo prætulerit, quoniam factis illum negat,negabitur & ipse à Christo coram patre & Angelis Dei.

NOLITE ARBITRARI, QVIA VENERIM PACEM MITTERE IN TERRAM. NON VENI PACEM,&c.]Quoniam dixerat,confi- D tendum nomen suũ coram hominibus,atque ex ea re sciret in mũdo varios tumultus exorituros: rursum quia dixit superius , tradet autem frater fratrem in mortem,&c.ne ob hæc Apostoli scandalizarentur,potissimum quòd parum conuenire videretur ista cum plerisque prophetarum vaticiniis,quibus mirifica pax & rerum tranquillitas in regno Christi futura prædicitur , præoccupat nominus obiectionem quæ fieri poterat,docens ob pacem cum hominibus seruandam,non esse de sistendum à cõfessione nominis sui,nec turbari debere ob exorta in mundo dissidia , quòd ad illa mundo immittẽda venerit.Cùm autem dicit:*non veni pacem mittere*, intelligendum pacem omni- E modam,aut mundanam & externam, quamque mundus desiderat.Atque ob id videri potest addidisse,*in terram*,vt significaret se de terrena loqui pace. Pax autem de qua prophetæ vaticinati sunt,pax est mentis,& pax fidelium inter se,& cum Deo ac angelis eius,quã sequitur æterna illa pax cœlestis, quę ab omni tumultu erit libera.Porrò gladium vocat bellum,separationem & discordiã, fidelium scilicet & infidelium inter se. Sic enim Lucæ 12.dicitur;Putatis quia pacem veni mittere in terram?Non dico vobis,sed separationem.Hic gladium dicit se missurum venisse , eo loquendi modo,quo dicitur positus in ruinam multorum, & tradere aliquos in reprobum sensum,nimirum quia ex eius in hunc mundum aduentu & prædicatione,secutura esset ipso sciente,& volẽte, aut permittente huiusmodi separatio.Nam alioqui, quantum in se erat,omnium hominum concordiam in fide optasset.Si tamen separatio hæc tantùm intelligatur de ea qua fidelis est separatus ab infideli,non ea qua infidelis separat se a fideli, at que ab eo dissidet,rectè intelligitur etiã propria locutione Dominus venisse vt pacem quorundã dirimeret,& quosdam ab aliis separaret.Quoniã etiam non omnes erant prædestinati ad vitam æternam,& ad prædestinatos tantùm vocãdos Dominus venerat,qui vocati esse non poterant, nisi se in fide,religione & conuersatione separarent à reprobis,veuit vtiq; vt illos à reprobis separaret. Quod ergo ad fideles attinet, separatio Christo est tribuẽda tanquã authori,quod verò ad infideles malitiæ infidelium,Deo sic permittente & sinente,ad gloriam suam & electorum salutem. Cęterùm quatũ:sit illud bellũ quod missurus venit, aperit Dominus in subsequẽtibus,quibus aperit plusquam seditiosum & ciuile fore,nimirum etiã domesticum. *Veni* inquit) *separare hominem aduersus patrem suum*, &c. In quibus verbis omnino allusisse videtur ad Micheæ locum cap.7. vt rem paradoxam & quæ scripturis videtur aduersari,scripturæ verbis commendatiorem redderet. *Mich.7.* Sic enim legimus:Nolite credere amico,& nolite confidere in duce, ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri,& filia consurget aduersus matrẽ suam,nurus aduersus socrum suam,& inimici hominis domestici eius.In alio tamen sensu hæc dicta sunt à propheta,quàm hic à Domino. Siquidem propheta illa dixit de conflictatione impiorum inter se in temporum suorum calamitate & iniquitate,vt patet ex his quæ apud ipsũ præmittuntur.Dominus verò hæc dixit de discordia infidelium & fidelium.Recenset autem tria dissidẽtium paria,in quibus quinque personæ continentur,quę in vna domo familiariter,& arctissimo cõ sãguinitatis & affinitatis vinculo cohabitare vt in plurimum solent,nempe filius,pater,filia,mater, quæ eadem & socrus est & vxor filij,hoc est,nurus.Vnde Luc.12.dicitur:Erunt ex hoc quinque in domo vna diuisi,tres in duos, & duo in tres. Porrò persona quæ dicitur separãda cõtra aliam, videtur semper esse intelligẽda persona infidelis, vt sit sẽsus:Veni separare filium infidelem aduersus patrem suum fidelem,& sic in reliquis.Et illud: *Inimici hominis , domestici eius*, accipiendum de homine fideli.Nam fideles non gerunt se tanquã infideliũ inimici,nec aduersus eos insurgunt aut bellum gerunt,sed quantum in ipsis est, pacẽ habent cum omnibus hominibus.Si tamen quod dicitur de persona separanda contra aliam,intelligere quis velit etiam de persona fideli,intelligẽdũ personam fidelem separandam aduersus personã infidelẽ,non q cum ea contendet,eamque persequetur,sed quia ab ea in sententia,fide,& religione dissentiet. Sic etiã infidelis hominis domestici fideles sunt ei inimici,quia ei sunt in sẽtẽtia contrarii,nec acquiescere volunt.

QVI AMAT PATREM AVT MATREM

TREM PLVSQVAM ME, NON EST ME DIGNVS, &c.] Quia iam dixit: Non veni pacem mittere, sed gladium, & diuidere hominem aduersus patrem, & matrem, & socrum; ne quis pietatē religioni anteferret, commodè subiecit: *Qui amat patrem aut matrem plus quàm me, non est me dignus*, hoc est, meo consortio & meo nomine indignus est. Itaque primùm affectum filiorum erga parentes, deinde etiam illo potentiorem affectum parentum erga filios docet esse suo amori postponendū: per hos duos affectus potētissimos significans, omnes affectus hominis ad hominem debere cedere suo amori. Tertio postea loco ad hue prædictis affectibus potentiorem vult suo amori cedere debere, dum subiicit: *Et qui non accipit crucem suam*, &c. quo significat amorem proprium & propriæ etiam vitę postponendum amori suo. Accipit autem crucem suam, qui quemuis cruciatum & mortem quantumuis contemptibilem, quæ illi propter Christū intentatur ab impiis Deo permittente, nō recusat subire propter Christum. Quoniā enim crux, supplicij genus erat dirissimum & contemptibilissimum, in hoc nomine omnem cruciatum, ignominiam & mortem significauit, simul & ob id hoc nomine vsus: vt significaret se crucē portaturū, & in ea suffigendū. Vnde addidit; *& sequatur* me; quo significat, eos qui accipiūt crucem quæ eis infertur, se hac in re secuturos, qui propriè dictā crucē non esset recusaturus. Significat etiā qua ratione crucē quis suscipere debeat, nimirū propter Dei gloriam, propter quam ipse crucifixus est. Porrò quanquā his verbis propriè & secundùm sensum primò intentum exigat Dominus tolerātiam cuiusuis cruciatus, ignominiæ & mortis propter nomen suum, tamen etiam secundùm sensum generalem rectè intelligitur hęc sentētia de tolerantia quarumuis aduersitatum & miseriarū quæ in hac vita à Deo cuiuis immittuntur. Non enim dignus est Christi vocari Discipulus, qui non æquo animo accipit & tolerat quæ à Deo immittuntur aduersitates. Rursum secundùm mysticum sensum intelligēda etiā hæc sentētia de martyrio spirituali, quo quis sponte suam carnem crucifigit cum Christo, cohibendo eam à vitiis & concupiscentiis suis. De tolerantia tamē cruciatuum propter nomē Christi, locum hūc propriè intelligendū patet ex sequentibus: *Qui inuenit animam suam, perdet illam*, &c. Vbi Dominus, ne durum videretur quod dixit de accipiēda cruce, ostendit, quantum sit homini lucrum, si propter ipsum cōtemnat etiam propriā corporis vitam: & cōtra, quantum adferat homini detrimentum, si ipsam corporis vitam propter ipsum amittere noluit. Porrò quod dicit; *Qui inuenit animam suam, perdet illam*; quidem sic intelligi posse putant: Qui salutem animę suæ quęrit æternam inuenire, talis nō dubitabit eam perdere, atq; in mortem dare. Verùm quoniam, *inuenit*, hic non est præsentis temporis sed præteriti, vt patet ex Græcis, quæ habent ὁ εὑρών, deinde quia omnino videtur sequentem sententiam Dominus subiunxisse tanquam contrariam isti, potius intelligenda est hæc sententia in contrario sensu isto: Qui in periculo vitæ cōstitutus, vitam suam lucratus est per negationē nominis mei, is perdet vitam. Et contra, qui perdiderit vitam suam propter confessionem nominis mei, inueniet vitam in futuro seculo. In priori enim sententia oportet subintelligere, per negationem mei, aut qui inuenit animam suā posthabito me, aut simili aliquo modo. Nam tale quid subintelligendum indicat illa pars, *propter me*, in secunda sententia. Idem dicendum de similibus sentētiis quæ postea occurrunt in Euangeliis, vt cùm dicitur postea Matt. 16. Mar. 8. Luc. 9. & 17. Qui voluerit animam suā saluā facere, perdet eam. Qui perdiderit animā suam propter me, inueniet eam, vel saluam faciet eam. Et cùm dicitur: Qui amat animam suā perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. (Ioan. 12.) Ex quarum sentētiarum collatione patet animam in præsēti loco nō conuenienter accipi pro vita, quēadmodum communiter hic exponitur. Nam in iam dictis sententiis sic non potest accipi, & potissimū apud Ioannem. Proinde vt in omnibus his sentētiis anima eodem modo accipiatur, intelligendum eum inuenire animam suam, qui animæ suæ salutē comparat, siue corporalem, siue æternā: perdere autē animam, qui eius salutem amittit. Notandum autem quàm efficaces sint hæ sententiæ ad persuadendum contemptū vitæ præsentis propter Christū. Quoniam enim amor vitę & animæ maximè retrahit homines à tolerantia passionum propter Christum & Euangelium, ab his quæ maximè retrahunt, inducit ad harum tolerantiam, quasi dicat: Propter quid recusas meo nomine crucē accipere, & mortem propter Euangelium subire? an quia diligis animam tuam, eiusq; salutem quęris? Vel ob id ergo quia eam diligis, & eam saluam vis, perde eam in hoc seculo. Sic enim verè eius salutem assequeris, custodiens eam in vitam æternam. Cæterùm quanquam prædictis omnibus sētētiis Saluator propriè velit nos dehortari ad vitæ præsentis contemptum, & ad subeundam mortem corporalem ob cōfessionem nominis ipsius: tamen sicut præcedens sentētia de accipiēda cruce, per accommodationem non alienam ab intentione Domini, intelligitur etiā de spontanea carnis mortificatione: ita & his sententiis rectè intelligitur Dominus etiam adhortari ad contemptū voluptatum vitæ præsentis, & ad mortificationē concupiscentiarū animæ carnalium, vt sit sensus: Qui in hoc mundo assecutus est cōtra me animæ suæ desideria eamq; per horum assecutionem saluam & beatam facere voluerit, ac sic eam amauerit vt illius concupiscentiis acquiescere velit, perdet eam in futuro seculo. Cōtra verò qui propter mea præcepta & mei amorem, animæ suæ concupiscētias mortificauerit, animamq; suam afflixerit ieiuniis, orationibus, ac omni carnis ac passionum mortificatione, inueniet eā, & saluam faciet in futuro seculo. Sicuti enim duplex est martyriū, vt docet Cyprianus, ita hæ & similes sentētiæ dupliciter accipiuntur: aut vt exhortatoriè ad subeundos cruciatus à tyrannis illatos: aut vt admonitoriè ad voluptatum contemptum, & crucifixionem carnis cum vitiis & concupiscentiis suis.

QVI RECIPIT VOS, ME RECIPIT: ET QVI ME RECIPIT, &c.] Post præcepta & pericula ad legationem & prædicationem pertinentia, cōuenienter iam vltimo loco dicitur de præmio recipientiū Apostolos. Dixerat enim vinere illos debere apud hospites suos, descripserat pœnā nō recipientium eos, subiecit etiam grauissima ipsos à plerisque passuros: cōmodè ergo iam etiam tandem de præmio recipientiū & ho-

norariũ eos differitum vt per hoc Apostoli ala- A criores & promptiores redderentur ad delegatũ ipsis officium: tum vt ad recipiendum eos, eorũmq; similes omnes fieret faciliores. Nam quòd qui Apostolos recipit, Deum recipit, efficax est & ad confirmandum Apostolos, ne detrectent tāta pericula & labores adire, consideratione suæ dignitatis & reputationis apud Deũ, quantumuis ab impiis sint despecti, derisi & afflicti. Efficax itē est ad persuadendum alacriter ab omnibus ipsos hospitio recipiendos. Primum itaque manifestat præmium hospitum, à dignitate personæ receptę; quia qui eos recipit, ipsum Christũ recipit, & nõ ipsum solùm, sed etiam ipsum Deũ qui misit eũ B quo honore & præmio quid potest esse maius? Porrò qui Apostolos recipit, Christum recipit: & qui hunc recipit: recipit Deũ patrem, non solùm quia Christus erat in Apostolis, & Deus in Christo, sed potius ob id quod Apostoli Christi negotium agebant & legatione pro eo fungebantur: sicut & Christus negotiũ patris sui egit: qui enim legatũ regis, nomine regis suscepit, quodammodo regem suscipere dicitur, vnde regiũ illi defert honorem, eumq; veluti sibi exhibitũ rex mittens reputat & acceptat. Atque ob id bene non dixit; qui me recipit, recipit patrem meum; sed, *eum qui misit me*; significans eum qui se recipit, ideo Deum C recipere, quòd ab illo missus sit, qui proinde beneficium filio impensum veluti sibi præstitum acceptat. Deinde verò præter honorem recepti hospitis, manifestat hospitum præmiũ, à mercede quã consequentur, significans non solùm magni esse honoris recipere Apostolos, sed etiam magnum parare homini fructum & mercedem. *Qui*, inquit, *recipit prophetam in nomine prophetæ* (hoc est, eo nomine & titulo quia propheta est, non nomine consanguinitatis, aut alio simili) *mercedem prophetæ accipiet*. Quod dupliciter potest intelligi. Aut vt simpliciter accipiatur significari, hospitem prophetæ sua beneuolentia æquari illi propemodum in præmiu apud Deum, vt sit sensus: talem accipiet à Deo mercedem qualem propheta. Aut D vt accipiatur significari, hospitem prophetę participem fieri eorum quæ salubriter propheta docet & facit, vt qui cooperetur ipsis dum eum sustētat quò suum officium exequi possit. Sic & de sententia generaliori sequente (nam gradatim Dominus ascendit) dicendum: qui recipit quemuis iustum, etiamsi propheta nõ sit, eo nomine quia iustus est; mercedem iusti accipiet, siue quia hac sua beneuolentia æquat se iusto apud Deũ, siue quia participem se facit meritis illius iusto. Itaque illud; *in nomine prophetæ, & in nomine iusti*; additum est ad excludendum alios titulos hospitij concessi. Sũt tamen qui intelligũt has partes appositas ad significandum, eum recepturũ suam mercedem qui aliquem recipit, eo nomine quia putat eum E esse prophetam aut iustũ, etiamsi talis non sit qui recipitur. Ideoq; à Domino hæc esse prædicta, ne nimium anxiè homines perquirerent quibus benefacere debeant, dũ ignorant quis sit propheta aut iustus. Sed si hũc sensum Dominus voluisset, dicendum fuerat: Qui recipit aliquem in nomine prophetæ, & qui recipit aliquem in nomine iusti. Sunt item qui in illis orationibus; *in nomine prophetæ, & in nomine iusti*; accipiunt prophetam & iustum pro Christo, vt sit sensus, Qui recipit prophetam aut iustum in nomine meo. Et quod sequitur; *mercedem prophetæ & iusti accipiet*; sic accipiunt: mercedem à me qui sũ propheta & iustus accipiet. Sed huic sensui non conuenit quod dicitur in tertia sententia; *in nomine discipuli*; pro eo quod in præcedentibus dictum est; *in nomine prophetæ vel iusti*. Et tamen his tribus particulis significare voluit, Dei & sui respectum habendũ in recipiēdo propheta, iusto vel discipulo, quemadmodum patet ex eo quòd Marc 9. id quod hic postremò loco dicitur, sic effertur: Quisquis potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Nam sui causa propheta aut iu- B stus aut discipulus non est suscipiendus, sed propter Deum & Christũ, hoc est, quia Dei propheta est, aut Deo seruiens, aut Christi discipulus. Itaq; cùm duabus sentētiis præcedētibus significauerit, quantum sit præmium primùm quidem recipientium prophetas, deinde generalius recipientiũ quosuis iustos, intuitu Dei, iã tertio loco magis prouehens suum sermonem, docet magnum præmium manere etiam eos qui suo nomine infirmos fidelium vel minimo aliquo afficiũt beneficio: quale est præbere potũ aquæ frigidæ, quod etiã pauperrimis est concessum, cùm recipere hospitio, & præbere vitæ necessaria, non sit omniũ: C quasi dicat: Non solum habebunt mercedē apud Deum, qui Dei nomine magnis prophetis & insigniter iustis benefaciũt, nec hi solũ qui magnis illos afficiunt beneficiis, vt qui hospitio suscipiũt: verumetiam qui meo nomine etiam vilissimis & minimis seruis meis vel exiguum aliquod beneficium impenderint. Dicit autem, frigidæ aquę, secundùm Hieronymum, ne & in calida sumptum lignorũ causari quis posset. Memorabilis sanè hic locus est, quo monemur & quanti nos Christo simus; quod fidem nostram in ipsum non parũ debet confirmare: & quanti vicissim haberi conueniat eos qui quocũq; modo Christi fuerint, quod iure attendere debet charitatem. Porrò dictio, tantum, referri potest vel ad superiora, vt sit sensus: sufficere si quis vel frigidam duntaxat aquam ex- D hibeat: vel ad sequentia, vt intelligatur satis esse quiduis, modò id fiat tanquam discipulo.

ET FACTVM EST, CVM CONSVMMASSET IESVS PRAECIPIENS DVODECIM DISCIPVLIS SVIS, &c.] Hanc partem etsi omnes penè libri faciant principium capit. 11. à quibusdam tamen coniũgitur cum cap. 10. vt cap. 11. incipiat illinc: *Ioannes autem cùm audisset* &c. Illud, *consummasset præcipiens*, Gręca est phrasis qua participiũ ponitur pro infinitiuo, & est sensus: cùm finem fecisset pręcipiendi. Quam phrasim quidam non intelligentes, addiderũt hīc de suo aliquid legentes hoc modo: *Cùm consummasset Iesus verba hæc, præcipiens duodecim*, &c. Sic E enim deprehendi in antiquo quodam exemplari scripto, cùm non sint illæ duæ dictiones, *verba hæc*, nec in Græcis, nec in omnibus penè Latinis. Et bene notandum non hic dictum esse, cùm consummasset verba hæc, vel sermones hos, vt alibi Matthæus dicere solet. Hoc enim obseruatum confirmat id quod prius dictum est, non omnia Christi verba superius à Matthæo iam posita, dicta à Domino in prima hac Apostolorum legatione, sed tantum ea pręcepta quę ad primam pertinebant legationem; vt ob id dixerit Matthæus: *cùm consummasset præcipiens*. Nam multa prædictorum

non

non sunt præcepta, sed malorum prædictiones, & bonorum promissiones. Sequitur in Matthæo, *transiit inde, vt doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum.* Transiit, inquit, inde, hoc est, à loco in quo hęc præcepta dederat, separans scilicet se ab Apostolis, vt semoti à præceptore sui periculũ facerent. Porrò cùm dicitur; *in ciuitatibus eorum*; si relatiuũ, *eorum*, refertur singulariter ad Apostolos, videtur significari Christum subsecutũ Apostolos, vt in quibus illi ciuitatibus prædicassent, ipse deinceps veluti via sibi per Apostolos facta, prædicauerit: secundùm quem sensum, hæc pars erat in Concordia collocanda post ea quæ de egressis Apostolis narrãt Marcus & Lucas. Verùm rectius intelligitur relatiuum hoc referri ad Iudæos, vt significetur Christum in his ciuitatibus prædicasse, in quibus Apostolos prędicare præceperat, nempe Iudaicis. Frequenter enim sic ponitur in scripturis relatiuum, vt nõ referatur ad proximum, ad quod videtur referri debere, sed ad aliquid non satis expressum, sed quod facile intelligatur, vt cũ dicitur: Domine Deus noster, tu exaudiebas eos (vbi loquitur de Moyse, Aaron, & Samuel) Deus tu propitius fuisti eis, & vlciscens in omnes adinuẽtiones eorum: vbi, eorum, refertur ad Iudæos qui fuerũt tempore Moysis, Aaron, & Samuel. Bene autem obseruandum, quòd Euãgelista missis Apostolis ad prædicandum, dicat Dominum etiam transisse vt doceret, &c. Non enim etiã tũc voluit ipse otiosus desidere, quasi emissis vicariis securus, sed similiter & ipse ad opus, ad quod alios misit, se accinxit, de ciuitate in ciuitatem prædicationis gratia transiẽs, multũ dissimilis multis nostri temporis pastoribus, qui satis esse putant quòd prædicationis officium vicariis quibusdam commiserint. Dicit autem; *vt doceret & prædicaret*; nulla miraculorum facta mentione, siue quia doctrina præcipuum Domini erat opus ad quod venerat: siue quia à miraculis faciendis abstineret, quamdiu prædicabant, & miracula edebant missi Apostoli, quò illorum maior esset autoritas, quomodo intelligit Theophylactus.

Psal. 68.

EGRESSI AVTEM CIRCVIBANT PER CASTELLA, EVANGELIZANTES ET CVRANTES, &c.] Marcus explicatius narrat quid fecerint Apostoli, dicens quid prædicauerint, & quæ miracula fecerint: Dæmonia, inquit, multa eiiciebant, & vngebant oleo multos ęgros, & sanabantur, vel potius sanabãt. Sic enim habẽt Græca, ac sic in aliquis antiquot exẽplaribus Latinis manu scriptis deprehendi, quomodo & impressa quædam Biblia iam habent. Porrò quod attinet ad vnctionem olei, qua Marcus dicit Apostolos vsos fuisse ad sanandum, primò certum est Apostolos id fecisse ex instituto & præcepto Domini, etiamsi non dicantur à Domino iussi vt sic facerent. Deinde & illud certum, quod oleum hoc nõ naturaliter sanabat ægrotos, nec adhibebatur ab Apostolis veluti naturale pharmacũ. Nã quomodo eodẽ pharmaco quis mederi possit omnibus morbis? Sed ex Domini institutione vnctionem hanc sequebatur sanitas, ac curãdi virtutem habuit oleum, quod Dominus ad curationem adhiberi voluit: tũ vt declararetur hac ratione Apostolos legatos esse Messiæ, qui ab vnctione sic dictus est: tum vt sicut sanitas corporalis ostendebat iam adesse eum qui hominũ mentes sanare posset & vellet, ita per corporalem vnctionem ostẽderetur, & qua ratione quóue pharmaco sanitas mẽtis reparari posset, nempe per vnctionem olei inuisibilis, qui est spiritus sanctus. Verùm incertum est an hæc vnctio eadem fuerit cum ea qua nunc vtitur Ecclesia circa ægrotãtes, quæ est vnum Ecclesiasticorum sacramẽtorum. Quod enim sit eadẽ, apparet ex Theophylacto & Beda, qui testantur, hanc vnctionem talẽ fuisse, qualis est ea cuius meminit Iaco. in epist. sua. Sic enim habet Theophylactus. Quòd vnxerint oleo Apostoli, solus Marcus narrat: quod frater Domini Iacobus dicit: Infirmatur quis in vobis, aduocat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, vngentes eum oleo. Beda autem super Marcum sic scribit: Dicit Apost. Iacobus; Infirmatur quis in vobis, &c. Vnde patet ab ipsis Apostolis hunc sanctæ Ecclesiæ morẽ esse traditũ, vt energumeni vel alij quilibet ægroti vngantur oleo pontificali benedictione consecrato. Idem super Iacobũ sic inquit: Hoc & Apostolos fecisse in Euãgelio legimus, & nunc Ecclesiæ consuetudo tenet, vt infirmi oleo consecrato vngãtur à presbyteris, & oratione comitante sanentur. Ex quibus patet hos sensisse vnctionem, cuius hic fit mentio, eandem fuisse cum ea cuius meminit Iacobus, & quam hactenus seruauit Ecclesia. Cuius tamen contrarium videri potest, tum quòd hæc Apostolorum vnctio solùm vel potissimum videtur facta fuisse propter sanitatẽ corporalem, cùm Ecclesiastica vnctio potissimum fiat pro remissione venialium peccatorum, & mẽtis alleuiatione, eo quòd sit vnum sacramentorum, quorum effectus præcipuè intentus debet esse spiritualis: tum quòd hac vnctione Apostolorum non tantùm fideles & baptizatos (qui soli sunt sacramẽtalis nostræ vnctionis capaces) verisimile sit fuisse perunctos, vt omittamus quòd nõ tantùm infirmos & lecto decumbentes verisimile sit eos vnxisse, sed & quouis morbo laborãtes, vt leprosos, cęcos, ac similes. Itaque videtur verisimilius dici posse, hãc Apostolorum vnctionem, non fuisse eandem cum nostra sacramentali, nostram tamen ab illa sumpsisse originem: quemadmodum impositio manuum sacramẽtalis, quæ in plerisque sacramentis ab Apostolis adhibebatur, & hactenus adhibetur, originem verisimiliter desumpsit ab impositione manuum, qua frequenter Dominus languidos curauit. Quoniam enim sanitas corporalis, quã Dominus per se vel suos quibusdam præstitit, typus erat & vmbra sanitatis spiritualis, & nobis in collatione sanitatis spiritualis, sensibilibus quibusdam signis opus erat, conuenienter ea signa & symbola externa assumpta sũt ex institutiõe Christi, aut spiritus sãcti doctrina, quibus Christus & sui in collatione sanitatis corporalis vsi fuerãt. Sic Ecclesia ad imitationẽ Christi, ex ritu antiquissimo sputo tangens aures & os baptizãdi, dicit: Hephetah, quod est, adaperire. Quãquam autem hęc vnctio cuius hic meminit Marcus, possit valde probabiliter credi non esse omnino eadem cum ea quã habet Ecclesia inter sacramenta, sed talis qualis dicitur & nina virgo vsa, & Genouefa pro curatione infirmorum, & presbyteri quidam in Ægypto leguntur oleum ad infirmos transmisisse, ac sanasse eos: tamen dubitari non potest de vnctiõe cuius meminit Iacobus, quin sit sacramentalis, & ea quam secundùm præceptum Iacobi ex institutione Christi aut spiritus sancti seruat Ecclesia. Nam præterquam quòd ipsa Iacobi verba manife

Iacobi 5.

stè declarát vnctionem de qua loquitur esse sacramentum, quale baptismus & similia (significát enim omnia ad sacraméti rationem necessaria, némpe signũ sensibile à presbyteris, hoc est, sacerdotibus administrandum solis fidelibus, subsequente effectu spirituali remissionis peccatorum) etiam hoc diffinitum est tum in concilio generali Florentino, tum ab Innocétio 1. ante annos mille & centum. Sic enim habet in epist. decretali ad Decentium Engubinum Episcopum, cap. vlti. Sanè quoniá de hoc sicut de cæteris consulere voluit dilectio tua, adiecit etiam filius meus Celestinus diaconus in epistola sua esse à tua dilectione positum illud quod in Iacobi epist. conscriptũ est; Infirmarur quis in vobis, &c. Quod nó est dubium B de fidelibus ægrotátibus accipi vel intelligi debere, qui sancto oleo chrismatis perungi possunt, quod ab Episcopo cófectum, non solùm sacerdotibus, sed omnib' vti Christianis licet in sua aut suorum necessitate inungédo. Cæterùm illud superfluũ videmus adiectum vt de Episcopo ambigatur, quod presbyteris licere dubiũ non est. Nã idcirco de presbyteris dictũ est, quia Episcopi occupationibus aliis impediti, ad alios lãguidos ire nó possũt. Cæterũ si Episcopus aut potest aut di A gnum dicit aliquem à se visitandum & benedicere & tãgere chrismate, sine cunctatione potest, cuius est ipsum chrisma conficere. Nam impœnitentibus illud fundi non potest, quia genus est sacramenti. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo vnum genus posse putatur cócedi? Hæc ille: quorum pars citatur à Gratiano dist. 95. Illud superfluũ. Meminit huius diffinitionis etiã Beda, qui in Iacobum post superiora verba subiicit: Nec solùm presbyteris, sed, vt Innocétius Papa scribit, etiam oĩbus Christianis vti licet eodẽ oleo, in sua aut suorum necessitate vngẽdo. Vbi videndũ quomodo dicant Innocétius & Beda, nó solis presbyteris, sed oĩbus Christianis licere vti hoc oleo, cũ solus sacerdos huius sacramẽ B ti sit minister, quemadmodũ satis patet ex verbis Iacobi. Sed omnino videtur Innocentiũ voluisse licere laicis eo vti, quod eo vngi possent, nec hoc oleũ proprium esset sacerdotibus quemadmodũ vnctiones sacerdotales. Vnde dictio, inungẽdo, accipienda hic est in passiua significatione, nó autẽ actiua. Quod significatur satis, cùm dicit laicos eo vti posse in sua necessitate inungendo, nullo addito accusatiuo. Nó enim verisimile est eum voluisse dicere quòd eo oleo ægroti seipsos vngerent.

DESCRIBITVR IOANNIS DECOLLATIO, ET FAMA IESV apud Herodem. Matth. 14 Marc. 6. Luc. 9.

CAPVT LVI.

[b]T[a] in illo tempore[e] audiuit*[b] rex[e] Herodes tetrarcha[a] famã Iesu [&] [c] omnia quæ fiebãt ab eo ([b] manifestũ enim factũ est nomen eius)[c] & hæsitabat eò q † [b] diceretur à quibusdã, Quia Ioãnes[b] Baptista ◁ [b] surrexit à mortuis, [b] & propterea virtutes operãtur in illo. ‖ [b] A quibusdã verò, quia Elias apparuit: ab aliis autẽ, quia propheta vnus de antiquis surrexit. [b] Quo audito, ait Herodes: Ioãnẽ ego decollaui, quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eũ. [a] Et[b] Herodes[c] ait[a] pueris suis: [b] Quẽ ego decollaui Ioannẽ, hic à mortuis resurrexit. [a] Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operãtur in eo. [Nã]*[b] cũ dies oportunus accidisset, [a] die* natalis Herodis, [b] Herodes natalis sui cœnam fecit principibus & tribunis & primis Galilææ. Cũq; itroisset[c] filia[b] ipsius[c] Herodiadis, [a] saltauit in medio, & placuit Herodi. Vnde cũ iuramẽto pollicitus est ei dare quodcũq; postulasset ab eo. [b] Et [cũ] saltasset & placuisset Herodi, simúlque recũbẽtibus, rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iurauit illi: Quia quicquid petieris dabo tibi, licet dimidiũ regni mei. Quæ cũ exiisset, dixit matri suæ: Quid petã? At illa dixit: Caput Ioãnis Baptistæ. [a] At illa præmonita à matre sua † [b] cũ introisset statim cũ festinatione ad regẽ petiuit ◁ [a] dicẽs: Volo vt protinus des mihi[a] hic[c] in disco caput Ioannis Baptistæ. Et cõtristatus est rex. Propter ‖ iusiurãdũ[a] autẽ & ▽ propter simul discũbentes[b] noluit eam contristare, sed misso spiculatore † [c] præcepit afferri [&][a] dari[b] caput eius in disco. [a] Misitque, & decollauit Ioannem in carcere. Et ◁ attulit caput eius in disco: & ‖ dedit illud puellæ, & † puella dedit matri suæ. [b] Quo audito ◁ [c] Discipuli eius venerunt, & tulerunt corpus eius, [b] & posuerunt illud in monumento, [a] & sepelierũt illud, & venientes nũciauerũt Iesu.

* c. autem † b. & de orbaui ▲ b. eo resurrexit ‖ b. Alii autẽ dicebãt: Quia Elias est: alij verò dicebant: Quia propheta est: quasi vnus ex prophetis ◆ b. & ▲ a. autem † b. cum que ‖ a. Da mihi inquit ille. o iuramentum ▲ a. o eos qui simul recũbebant † a. o iussit ▲ a. ablatum est ‖ a. datum est † a. illa attulit ▲ a. & accedẽtes discipuli eius

IN ILLO TEMPORE AVDIVIT [b] REX HERODES [f] TETRARCHA [a] FAMAM, &c. Post Apostolorum missionem, subiungendam esse hanc de Herode & Ioanne historiam, suprà probatum est, non solùm ob id quòd eã Marcus & Lucas subiongunt superioribus, sed etiam quia secessus ille Domini, de quo capite sequenti, à Matthæo scribitur factus post audirã occisionem Ioannis, quem alij duo factum narrãt post reuersionem Apostolorũ. Porrò quod fuerit illud tempus, quo audiuit Herodes famam Iesu, patet satis ex sequẽtibus, nimirũ quòd circa tempus Paschæ tertij, cùm iam plus quàm totũ vnũ annum in Galilæa Christus prædicasset post traditionem Ioannis in carcerem, vt mirum sit post tãtum temporis primùm Herodem de Christi fa C ctis audiuisse, nisi quòd hinc aduertere liceat crassam tyranni huius negligẽtiam: quomodo multi in potestate constituti, quę salutaria sunt tardè ad discunt, quia non multam eorũ habent curam, & quia aliis distrahuntur negotiis, quemadmodum hunc cõrigisse potuit. Nam, vt testatur Iosephus, bellum fuit Herodi cum Aretha rege, quando repulsa ipsius filia quam in vxorem acceperat, superduxerat Herodiadem. Quod autem Herodem hunc qui fuit filius Herodis maioris, Marcus regem vocet, cùm Matthæus eum vocet tetrarcham, in causa est quòd tetrarchatus, quædam potestas erat, regiæ dignitati non multum absimilis: vnde tetrarchia Iosepho, Plinio & Ciceroni vocatur regnum, vt ostensum est capite Concordiæ 13. Sed difficultas est quomodo Matthę' dicat

Hero

A Herodem dixisse pueris, hoc est, famulis suis, Iesum esse Ioannem à mortuis redeuntem, quod & Marcus eum post aliorum sententias auditas asserit affirmasse, cùm Lucas dicit eum hæsitasse, & hæsitãdo dixisse: *Ioannem ego decollaui, quis est autem iste de quo ego talia audio?* Ad quod tripliciter respõderi potest. Aut enim dici potest, Herodem priùs quidem hæsitasse, sed deinde confirmatum affirmasse ipsum esse Ioannem, & negasse, cùm vulgo loqueretur eum esse Ioannem, ne ad eum cõcurrerent, & contra se seditionem concitarent: affirmasse autem seorsum famulis suis, quibus confidenter sententiam suam atq; timorem aperuerit.

B Verisimile est enim ipsum iam magis timuisse, ne Ioannes ex mortuis resurgens & potentior effectus, ipsum vehementius argueret, ac cum huiusmodi timore dixisse seorsum famulis suis quod narrat Matthæus. Aut dicendũ, verba Herodis apud Matthæum & Marcũ esse pronunciãda more hæsitantis & interrogãtis, vt sit sensus: Num hic est Ioannes Baptista? Nũ ipse surrexit à mortuis? Et quem ego decollaui Ioannem, num hic surrexit à mortuis? Aut, quòd eodẽ ferè recidit, intelligenda sunt verba Herodis apud Matthæum & Marcũ dicta esse per ironiam. Sic enim intelligit D. Hieron. in Marcum. Circa quem Marcum notandum, quòd cùm passim in eo legamus in principio huius historiæ, *Et dicebat, Quia Ioãnes Bapti-*

C *sta resurrexit à mortuis*, &c. Augustinus lib. 2. de consensu Euang. legit pluraliter, *& dicebant;*, vt non ad Herodem referretur, sed ad aliquos è turba. Quę lectio magis cõgruit narrationi Lucę, & ordini etiam apud Marcum ipsum. Quomodo enim alioqui cõuenit, vt postquam semel sentẽtia Herodis de Iesu expressa fuit, deinde aliorum sententiis interpositis inferretur; *Quo audito Herodes ait:* Illa enim verba satis significant superius aliorũ sententiam tantùm esse positam. Et D. Thomam quoque ita legisse, *dicebant*; quamuis in contextu Catenæ habeatur, *dicebat*, patet ex ipsius com-

D mẽtario. *Et dicebant*, inquit, scilicet aliqui de turba. Apud Bedam etiam in contextu ponitur *dicebant*; atque illum sic legisse patet ex commentario, in quo hæc verba Iudæis tribuit, non Herodi. Et tamen Græci omnes codicès habent, verbum singularis numeri, ἔλεγεν: verùm facilè ἔλεγον potuit mutari in ἔλεγεν, ab aliquo qui putauit hæc verba Herodi tribuẽda, tum quòd non præcedat mentio de aliis quibus tribuantur, tùm quòd hęc verba apud Matthæum Herodi tribuãtur. Porrò quomodo Herodes & populus putauerint Iesum esse Ioannem à mortuis resuscitatum, aut vnum aliquem antiquorum prophetarum, quanquam Diuus Hieronymus nolit huius alieni erroris assignari rationem, tamen omnino ea videtur esse

E causa quæ dicta est circa caput Concordiæ 16. Nempe quòd pleriq; Iudæorum quæ de resurrectione mortuorum ex scripturis didicerant, confundentes cum philosophorum & Græcorũ dogmatibus, crediderint παλιγγενεσίαν & μετεμψύχωσιν, hoc est, iteratã generationẽ & transanimationem, secundùm doctrinam Pythagoræ, qui se primùm fuisse Euphorbum, secundò Callidem, tertiò Hermotimum, quartò Pyrrhum, ad extremum Pythagorã asserit. Similem enim heresim Iosephus tribuit Pharisæis, de quibus sic scribit lib. 2. de bello Iudai. cap. 7. Animam omnem quidem incorruptam esse dicunt, transire autem in

A alia corpora solas bonorum, improborum autem interminabili supplicio cruciari. Idẽ testatur Essenos secundùm Græcorum sententias pronunciasse, animas bonas vltra Oceanum degere, vbi eis sit reposita perfruitio. Illic enim esse regionẽ, quam Oceano ortiẽs Zephyrus & leniter aspirãs amœnet. Malis autem animabus procellosa loca & hyberna deputata esse, plena gemitib⁹. Vt hinc intelligẽre liceat quàm corrupta fuerit dogmatibus philosophorũ integritas fidei, quę antiquitus fuit in patribus Iudæorũ. Siquidem tẽpore Christi Iudæi passim Græcã magis intellexerunt quã Hebręam linguam, παλιγγενεσίας meminit Diuus

B Augustinus lib. 22. de Ciuitate Dei cap. 28. referens verba M. Varronis in libris quos conscripsit de gente populi Romani, vbi sic habet: Genethliaci quidam scripserũt esse in renascendis hominibus, quam appellant παλιγγενεσίαν Græci, hanc scripserunt confici in annos numero quadringentis quadraginta, vt idem corpus & eadem anima quæ fuerant coniuncta in homine aliquando, eadem rursus redeant in cõiunctionem. Lactantius quoque lib. 7. verba Chrysippi Stoici ex eius de prouidentia libris refert, quibus ille reditum nostrum post mortem astruxit, καὶ ἡμᾶς, inquit, μετὰ τελευτήσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου, εἰς ὃν νῦν ἐσμὲν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα, id est, Et nos iam

C defunctos vita, certis tẽporũ reuolutionibus exactis, rursum in eam quam nunc habemus faciem restitutum iri. Itaque Herodes Ioannem credidit resurrexisse à mortuis, nõ quomodo nos credim⁹ futurã mortuorum resurrectionem in eodẽ corpore quod deposuerunt, sed quia anima ipsius aliud corpus esset ingressa. Ꝑpter merita aũt vitæ anteactæ, credidit ad vitam reuocatum, & tum propter ea merita, tũ quòd ex alia vita diuiniore cedisset: credidit eum, qui priùs nullum fecit miraculum, iam veluti diuiniorem effectum, edere opera quæ essent supra humanas vires. Vnde dicit; *& ideo virtutes operantur in illo.* In qua oratione

D quidam virtutes exponunt, præcedentia Ioannis merita, & opera bona, quæ intelligũt dici operari in Ioanne, eo quòd essent causa ob quã tanta miracula facere ei datũ esset. Verùm non est Græcis hoc loco ἀρεταὶ, sed δυνάμεις, quod non est Gręcis virtutum vitio oppositũ, sed infirmitati. Accipitur autem in scripturis frequẽter pro miraculis. Vnde quidam sic exponunt: *virtutes operantur in illo*, hoc est, miracula patrãtur per ipsum, quasi operantur accipiatur passiuè, cùm Gręcis sit verbũ actiuũ, plus etiam quid significãs quàm operari. Est enim ἐνεργοῦσιν, hoc est, agũt & efficaces sunt. Proinde p virtutes hic oportet intelligere virtutes Angelicas, aut potius potestatem edẽdi miracula, vt sit sensus, virtutes edendi miracula sunt in illo

E efficaces, & vim suam in illo vel per illũ exerunt. Circa hæc autem notandum, quàm sint peruersa impiorum iudicia. Ioannem enim, qui nullis claruerat miraculis, facile credũt reuixisse, nulla etiã cum ratione id attestante. Iesum verò approbatũ à Deo virtutibus & signis, cuius resurrectionem Angeli, Apostoli, viri & fœminę testabantur, pertinacissimè negant reuixisse. Deinde notandum, quãta sit impiorum stupiditas. Fatetur enim Herodes Ioannẽ reuixisse, fatetur eum nunc demum plus valere quã priùs valuerat, & tamẽ nihil pœnitudinis indicat quòd innocẽtem occiderit. Sic enim stupere solet impietas ad diuina, amare au-

rem non potest. Notandum & illud, quàm vanus sit impiorum timor, & quanta virtutis reuerentia. Is enim qui interemerat, timet interemptum. Nam qui iniquus est, conscientiæ remorsu exagitatus etiam mortuus timet: & qui virtutem colit, pauorem etiam post mortem immittit viuentibus. Nam, vt prius dictum est, cum timore verisimile est Herodem dixisse peculiariter suis seruis, quid de Iesu sentiret. Postremùm & illud obseruandum, in quàm pueriles errores etiam Iudæi vera pietate destituti inciderint tempore aduentus Christi, vt cùm abundaret ignorantia veri, superabundaret & cœlestis sapientia.

ᵃCVM DIES OPORTVNVS ACCIDISSETᵃ, ET NATALIS HERODIS, ᵇHERODIAS, &c.] Quoniã superius facta est mẽtio mortis & decollationis Ioannis, obiter iam Matthæus & Marcus occasionẽ & modũ mortis eius enarrant p recapitulationem, captiuitatem & occisionem eius retexentes, sed captiuitatẽ eius in Concordia suo loco posuimus, vbi eius meminit Lucas: occisionem autem alio loco cõmodè non licuit collocare, quàm isto. In eo quod dicit Marcus, *cùm dies opportunus accidisset*; & opportunitas illa referri potest ad Herodiadem, vt significet Herodiadem insidiantem Ioanni obseruasse diei huius opportunitatẽ. Aut opportunitas ista referri potest ad Dei ordinationem, qui hunc diem ordinauit tanquam opportunum & idoneum neci Ioannis. Decuit enim impij regis natalem sanctissimi viri morte funestari, luxumq; ac delicias aulicas crudeli morte abstinentissimi hominis inquinari. Cũ igitur magno luxu & fastu cœna natalitia instructa exhiberetur principibus Galilææ, Deo sic volẽte, vt plures haberet crudelitatis testes, ingressa est conuiuiũ puella, adulteræ matris inuerecunda filia, quæ nec de matris adulterio nec de ignominia patri ac sibiipsi illata erubuit, imò & gaudere se demonstrauit, quæq; cùm pro virginum honestatum more virorum aspectus fugere debuisset, non solùm inuerecundè se omnibus videndã exhibuit, sed etiam indecora lasciuaque saltatione, studuit delectare conuiuas, histrionis vilissimas partes suscipiẽs, cùm regis esset filia. Quo turpius saltabat, hoc est, tripudiabat, & gesticulabatur, quẽadmodum in choreis fieri solet (hoc enim significat dictio Græca ὀρχεῖσθαι.) hoc magis placuit cõuiuis, & regi iam bis insano, vt qui præter amorem incæstæ mulieris, etiam vino incaluerat. Itaque regali magnificentia, sed superbe & temerariè, dixit puellæ: Posce à me quicquid voles, & frustra non posces. Dabo enim tibi quicquid id fuerit quod postulaueris. Modestiæ certe & iustitiæ nimia oblitus, vt qui alioqui d cere debuisset; & si iustum fuerit quod popósceris, atque in mea potestate fuerit, dabo tibi. Quoq; maiorem fiduciã adderet puellæ petendi quicquid collibuisset, temulentum ac superbum promissum iureiurando confirmauit, atque etiam se dimidium regni paratum petenti præbere significauit. Rex sanè præ temulentia, superbia ac libidine planè stultus & insanus, vt q ludicra & lubrica saltatiũcula adeò est delectatus, vt pro ea etiam dimidium regni sui præbere paratus fuerit, quique cùm valde videri voluit magnificus, nullũ liberalitatis suæ modum posuit, adeò vt & petitionem in manu puellæ posuerit, & daturum se quicquid peteret etiã iurauerit. At puella, quemadmodũ hanc fabulam instinctu matris agere cœperat, nõ audet illicò pronunciare quid peteret, sed egressa è cõuiuio consulit matrẽ quid peteret. Illa iam nacta occasionẽ id perficiendi à quo hactenus erat impedita, cùm meritò hæsitandi locus esset, quid in tam exposita regis liberalitate esset petendũ, sine omni cunctatione docet filiam, petendũ esse caput Ioannis Baptistæ; declarãs nihil magis animum eius cruciare, quàm huius vitam, nec quicquam charius illi esse posse morte sanctissimi viri, nihil deterrita sceleris vel magnitudine, vel horrore indigno lætitia cœnæ natalitiæ. Adeò excæcat libido, vbi semel animũ hominis possiderit. Submonuit & hoc mater vt filia & properaret & sine omni dilatione peteret sibi dari caput Ioannis, metuens, ne quando feruor animi regij postea refrigesceret, ac magis sobrius factus, testibusq; iuramenti remotis, a promissione resiliret. Itaq; filia nimis ad flagitium docilis ac morigera, ingressa in conclaue, reuerecunde petit sibi protinus dari caput Ioannis, idque in disco, vt ipsum velut missum vnum mensæ regiæ acciperet. Non enim satis fuit matri Ioannem occidi, sed caput sibi velut missum dari voluit: tum vt certior esset cædis ipsius: tum vt illuderet capiti illi, cuius lingua adulteriu eius erat reprehensum, seséque ex illius cõspectu satiaret, quasi quæ luxu regiæ mensæ quantumuis variæ satiari non potuit, sed tantùm viri huius iamdudum desiderata morte. Iam autem vide præposteram impij regis huius religionẽ. Cùm enim nulla religione reuocaretur ab impietate in fratrem & vatem commissa; cùm pro re vanissima non horruerit promissionem iureiurando confirmare, hic iam irreligiosa religione putat se stultissimi iuramenti vinculo ita constrictũ, vt non possit negare quod petebatur iniquissimè, præsertim quoniam tot talibusque testibus iurasset, apud quos noluit haberi periurus, cùm potuisset duplici via subterfugere petitionis concessionẽ, primùm dicẽs se promissione illa generali facta non astringi, nisi ad id quod licitum esset: deinde dicens etiam in malis promissis, quantumuis iuramento firmatis rescindendam esse fidem. Verùm ad hunc modũ frequenter peccant principes quidam, quibus cùm sit familiare omnia fœderũ ac religionum vincula disrumpere, tamen nonnunquam impij iuramenti prætextu ad horrẽda facinora armantur. Porrò si Dei religio Herodem verè perpulit ad iuramenti impletionem, cur non eadem auocauit ab occisione viri quem sciebat esse sanctũ, quem metuebat, & ob cuius mortem desideratam cõtristabatur? Si ab accũbentibus conuiuis noluit haberi periurus, cur non horruit ab eisdem haberi ad puellulæ saltatricis petitionem iniustæ cædis patrator? Cõtristabatur quidẽ partim quòd Ioãnem ex parte reuereretur, & horreret virum Deo & hominibus clarũ nulla ex causa iusta morte afficere: partim quòd seditionem aliquam a populo mouendã metueret, cùm res nota facta esset: sed vicit hunc mœrorem partim libido & amor incestæ mulieris, cuius filiã noluit contristari: partim stulta persuasio iuramenti se constringentis, ex cuius adimpletione magis voluit hominibus quàm Deo videri religiosus. Vnde dicitur, *& propter simul discumbentes, noluit eam contristare*, vel, vt habent Græca, spernere aut contemnere: Diuus Ambrosius Herodis huius facinus pulchrè taxauit lib. de Nabuthe cap. quarto.

Diues,

Dіues, inquit, erat ille qui ad mensam caput pro- A
pheţę pauperis iussit afferri, & aliud vnde saltatri
ci pręmiũ solueret nõ inuenerat, nisi vt pauperẽ
iuberet occidi. D. Hieronymus autem existimat
Herodem non verè, sed simulatè doluisse, atq; ob
id fortè iurasse vt futurę occisioni machinas prę-
pararet, scripturã tamen dicere eum fuisse trista-
tum, quòd consuetudo scripturarum sit, vt opinio-
nem multorũ sic narret historicus, quomodo eo
tempore ab hominibus credebatur, sicut Ioseph
ab ipsa etiã Maria vocatur pater Iesu. Ità & nunc
Herodem dici cõtristatum, quia hoc discumben-
tes putabant. Dissimulator enim, inquit, mentis
suæ, & artifex homicidij sui tristitiam præferebat B
in facie, cùm lætitiam haberet in mente. Verùm
prior sentẽtia est verisimilior, vel ob id quòd Marcus
dicat Herodem metuisse Ioannem, & custodisse
eùm contra insidias Herodiadis. Cęterùm obser-
uandum quàm digni fuerint tali cõuiuatore con
uiuæ, quamq; hic secùdum adagium, similes ha-
bebant labra lactucas, hoc est princeps crudelis
nihilo humaniores cõuiuas, quos offendi timue-
rit, si quod bis stultè, imò insanè iurauerat, per necẽ
innocentis non præstitisset. Nullus erat regi aut
æquitati adeò amicus, qui rem tam nefariã inter-
pellaret, quã si quis interpellasset, verisimilè erat
regem destituturum, vt qui tristitiam ostẽdebat,
quique propter pręsentes conuiuas petitioni ac- C
quieuit iniquę. Ad hunc certè modum reges fre-
quenter nefaria audent, & vel inuiti patrãt quòd
tales habeant amicos cõuictores, qui vel adeò sunt
timidi, vt non ausint reprehẽdenda reprehẽdere,
vel crudelitatis fautores, & iustitiæ negligentes.
Itaq; Herodes petitioni puellæ satisfacere volẽs,
sine mora mittit carnificẽ, ac per eum decollauit
Ioãnem occultè in carcere, propter populum sci-
licet veritus illum publicè supplicio vltimo affi-
çere, allatumq; est caput innocẽtissimi viri velut
missus quidam in disco. Traditur puellę, puella ad
matrem horum malorũ artificem & fontem de-
fert, munus charius dimidio regni. Hoc tã fune- D
sto spectaculo stultus & insanus rex gratificatus
est incestæ mulierculæ, natalémq; diem honesta-
uit scilicet, quod quantum oẽs conuiuę exhorre-
re debuissent, etiam Ethnicorũ facta docẽt. Nã, vt
testatur Hieronymus, Flaminius dux Romanorũ
cùm accubanti iuxta meretriculæ, quæ nunquam
se vidisse dicebat hominem decollatum, assensus
esset, vt reus quidam capitis in cõuiuio truncare-
tur, à cẽsoribus curia pulsus fuit, quòd epulas san-
guini commiscuerit, & mortẽ quamuis noxij ho-
minis in alterius delicias pręstiterit. Quanto ma-
gis saltem arguendus erat à principibus Galilææ
lege diuina instructis Herodes, quòd nõ horreret
innocentem virum ad saltatricis petitionem ob-
truncare? Ideoq; iusto Dei iudicio, non tãtùm ob E
hanc innocẽtis cædem Herodes punitus est, pri-
uatus suo regno, ac missus in exilium Lugdunũ
ciuitatem Galliæ, sed & tribunis ac toti exercitui
Herodis Dei indignatio interitũ intulit, cũ Areta
rex Arabiæ ob iniuriam filiæ, quæ legitima erat
Herodis vxor, illatã, bellum inferret Herodi. Nã
hunc interitum exercitus Herodis etiam Iudæi
ex Dei indignatione pro vindicta occisi Ioannis
accidisse crediderunt, teste Iosepho lib. 18. rerum
Iudaic. cap. 10. Cæterùm Herodias accepto capi-
te, illi illusit, linguam acu transfodiẽs, quæ illicі-
tas nuptias arguebat, quemadmodum Fuluia ca-

A piti occisi Ciceronis illusit. Sic enim de his scribit
Hieronymus cõtra Ruffinũ. Nec magnopere glo
rieris, si facias quod scorpiones possunt facere, &
cantharides. Fecerũt hæc & Fuluia in Ciceronẽ,
& Herodias in Ioannem, quia veritatẽ non potę-
rant audire, & linguam veriloquam discriminali
acu cõfoderunt. Porrò cũ facti huius rumor per-
uenisset ad Ioannis discipulos, abstulerũt corpus
eius, & honorificè dedere sepulturæ. Fuit autẽ se-
pulchrum Ioannis in Sebaste ciuitate, quæ quon
dam Samaria dicta fuit, in qua, teste etiã Hiero-
nymo, Helizeus & Abdias prophetæ sepulti fue-
runt. De Ioãnis autem ossibus postea tẽpore Iu-
B liani à gentibus in Sebaste dispersis, & quibusdã
collectis à viris religiosis, ac capite reperto, vide
in historia Ecclesiast. lib. 11. cap. 28. & inter opera
Cypriani de reuelatiõne capitis beati Ioãnis Ba-
ptistæ. Obseruãdum autem circa hanc historiam,
quã cæca ac impotẽs sit libido, præsertim in mu-
lieribus, quarũ ira omnem excedit furorẽ, quàm
docilis ad flagitia sit tenera ætas, quã præpostera
impiorum religio, quàm obsint iniustiæ principes
principibus adulãtes, aut criminibus fauẽtes: sed
omnium maximè obseruandũ, quis sit cõuiuio-
rum petulãtiũ fructus, quis fructus tripudij, quis
denique fructus illiciti amoris. His enim acceptũ
ferre debemus occisum sanctissimum virum, con
C tra iura Dei & naturę, idque eo tẽpore, quo etiam
nocenti impunitas sperãda esse debuerat, nempe
in natali principis, quo publica lætitia volebat õ-
mnes exultare. Prætetea obseruandũ, admirãdũ
sanè Dei iudiciũ, quòd eum qui sanctificatus fuit in
vtero matris, & quo inter natos mulierũ non sur-
rexit maior, pro lubricæ puellæ saltu capite trun-
care sinit, obscuráque in carcere mortem pati, ac
caput eius in pręmium ferale & risum turpiũ tra-
di, nimirum vt nemo quouis modo cõtemni, de-
primi, ac rideri, & quãtumuis humilem mortem
ac ignominiã subire pro iustitia detrectaret. Ideo
enim Deus suos sic premit in infimis, quia videt
D quomodo eos muneret in summis, vt habet Gre-
gorius. Quanquã alioqui in genere mortis Ioan-
nis latet aliquid reconditioris sensus. Ioãnes enim
tametsi legis typum gerebat, tamen vt Euangelij
præcursor Euãgelico donatus est præmio, nempe
gloriosa martyrij morte. Occiditur in natalitiis
Herodis, ac dies quæ Herodẽ infœliciter in hanc
lucẽ genuit, gignit fœliciter Ioãnem in vitã æter-
nam, conuiuãque facit cœnæ cœlestis, quæ nescit
mœrorem aut finẽ. Diuersa moritur morte à Do-
mini morte. Siquidem huic clam amputatum est
caput, iam aliquãdiu vinculis astricto in carcere:
Christus palàm sublatus est in crucẽ, in nullo cor-
poris mẽbro mutilatus aut imminutus. Carceris
tenebræ congruunt legis vmbris ac figuris, eas o-
E portebat cedere exorienti luci Euãgelicæ. Et im-
minui oportebat legis cæremonias, augescere au-
tem spiritualem libertatem, & astringi oportebat
quod erat timoris, latius autem sese pãdere cha-
ritatem Euangelicam. Denique incarceratio &
decollatio Ioannis signabat minorationem famæ
eius & existimationis quam habuit apud popu-
lum: Christi verò in cruce exaltatio, fidei profe-
ctum. Vnde Ioãnes dixerat, illum oportet cresce-
re, me autẽ minui. Iam in amputato Ioãnis pro-
phetarum maximi capite, rectè etiã cum Hiero-
nymo intelligimus significatum, Iudæos Chri-
stum, qui caput est prophetarum, perdituros.

QVIN-

QVINQVE PANIBVS VESCVNTVR QVINQVE MILIA hominum. Matthæi 14. Marci 6. Lucæ 9. Ioannis 6.

CAPVT LVI.

Vod cùm audisset Iesus, & reuersi Apostoli conuenientes ad Iesum, † renunciauerũt ei omnia quæ egerant, & docuerant. Et ait illis: Venite seorsum in desertũ locum, & requiescite pusillum. Erant enim qui veniebant & redibãt multi, & nec spatium manducandi habebant. Et post hæc Iesus assumptis illis △ secessit inde in nauicula [&] abijt seorsum in desertum locum qui est Bethsaida trans mare Galilææ quod est Tyberiadis. Et viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi. Quod cùm cognouissent, & cùm audissent turbæ, ‖ secutæ sunt eum multitudo magna, quia videbãt signa quæ faciebat super his qui infirmabãtur. Et pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerũt eos. Subijt ergo in montẽ Iesus, & ibi sedebat cum Discipulis suis. Erat autẽ proximum pascha dies festus Iudæorũ. Et exiens vidit turbã multam Iesus, & misertus est † super eos, quia erãt sicut oues non habẽtes pastorem. Et excepit eos, & cœpit illos docere multa, & loquebatur illis de regno Dei, & △ eos qui cura indigebãt, sanabat. Dies autẽ cœperat declinare. Vespere autem facto. Et cùm iam hora multa fieret, ‖ accesserũt ad eum Discipuli eius duodecim, dicentes illis: Desertus est locus hic, & hora iam præterijt, dimitte △ turbas, vt euntes in ‖ castella, villasq; quæ circa sunt diuertant, & inueniant escas, [&] emãt sibi † cibos quos manducent, quia hîc in loco deserto sumus. Et respondens Iesus △ ait illis. Non habent necesse ire. Vos date illis manducare. Et dixerunt ei: Eũtes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis mãducare. Cùm subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eũ, dicit ad Philippũ: Vnde ememus panes vt mãducẽt hi? Hoc autem dicebat tentãs eum, ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiũt eis, vt vnusquisq; modicum quid accipiat. Et dicit eis: Quot panes habetis? ite & videte. Et cùm cognouissẽt, ‖ dicit ei vnus ex Discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer vnus hîc q habet quinq; panes hordeaceos: & duos pisces, sed hæc quid sunt inter tãtos? [Et] † illi dixerunt: Non sunt nobis plus quã quinque panes, & duo pisces, nisi fortè nos eamus & emamus in omnem hanc turbã escas. Erãt autem ferè viri quinq; milia. Qui ait illis: Afferte mihi illos huc. Et præcepit illis vt accũbere facerent omnes secundum contubernia super viride fœnũ. ‖ Ait autem Iesus ad Discipulos suos: Facite † homines discũbere per conuẽta quinquagenos. Et ita fecerunt. Erat autẽ fœnum multum in loco. ▽ Et discubuerunt omnes viri numero quasi quinque milia, in partes per cẽtenos & quinquagenos. Et cùm iussisset turbã discumbere super fœnum, ‖ acceptis quinque panibus & duobus piscibus. △ aspiciens in cœlum benedixit illis, & cùm gratias egisset, fregit panes, & ‖ distribuit Discipulis suis panes vt ponerẽt ante † turbas. Discipuli autem turbis discumbentibus. Similiter △ & duos pisces diuisit omnibus quantum volebant, Et mãducauerunt omnes, & saturati sunt. Vt autẽ impleti sunt, dixit discipulis suis, Colligite quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo & implenerũt duodecim cophinos fragmentorũ ex quinque panibus hordeaceis quæ superfuerunt his qui mãducauerant. Et ‖ sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus. † Manducantium autem fuit numerus quinque milia virorum, exceptis mulieribus & paruulis. Illi ergo homines cùm vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est verè propheta qui venturus est in mundum.

QVOD CVM AVDISSET IESVS ET A REVERSI APOSTOLI, &c.] Cùm dicitur, *quod cùm audisset Iesus*, cõmuniter intelligitur de audita morte Ioãnis, vt sit sensus: cùm audisset Iesus à Discipulis Ioannis occisum ab Herode Ioaonem. Ideóq; hinc intelligitur Ioannem occisum fuisse circa tempus Paschæ, eo quòd, vt testatur Ioannes, miraculum hoc quod mox post hunc Domini secessum factum est, contigerit circa Pascha. Verùm magis verisimile est aliquãtulum, imò multum temporis fuisse inter Ioannis decollationem, & famam illam Iesu apud Herodem, ex qua putatus est fuisse Ioauues resuscitatus, & Iesum iamdudum audiuisse Ioãnem fuisse decollatũ, quod iam ita passim vulgò fuit cognitum, vt dicerent Ioannem resurrexisse à mortuis. Oportet enim intelligere oĩa illa miracula quæ audiuisse dicitur Herodes facta à Iesu, contigisse post decollatum Ioannem. Nam ea Herodes & alij tribuunt Ioanni resuscitato. Proinde oportandum Græca oon habere, *Quòd cùm audisset Iesus*, vel, vt vertit quidã, *Id cùm audisset Iesus*, vt fiat relatio ad id quod immediatè præcessit de discipulis

B

Ioãnis, *& venientes nunciauerunt Iesu*, quod de morte Ioannis annuntiata viderut intelligẽdum: sed tantùm habent, [illegible], hoc est, & cùm audiuisset Iesus, sine aliqua relatione. Itaq; propter prædictam rationem, rectius hoc referetur ad id quod in præcedentis capitis principio dictom est, nempe quod Herodes arbitratus est Iesum esse Ioannem resuscitatum, vt intelligatur Matthęus interposita obiter interfectione & sepultura Ioannis, redijsse ad id vnde cœperat, & sit sensus: Cùm audisset Iesus, quòd Herodes arbitraretur se esse Ioannem. In hunc sanè modum apertè intelligit Theophylactus. Matthæus ergo, qui missiooem Apostolorũ iam multò ante scripserat, & ob id non potuit ita commodè secessus huius Dominici occasionẽ tribuere reditui Apostolorũ, tribuit eã existimationi Herodis de Iesu. Marcus verò & Lucas eam tribuũt reditui Apostolorũ, quorum missionem paulò ante narrauerant: vt hinc intelligere debeamus, duplicẽ occasionem secessus simul concurrisse, quam vtrãque etiã Lucas satis significat, cùm præmittit ante secessum, Herodem cupidum fuisse videndi Iesum.

Igitur

Igitur partim propter Herodem, siue vt illius fu- A
rorem declinaret, verum se hominem declarans:
siue potius quia ab illo videri noluit, q indignus
erat videre quem curiosè videre cupiuit: partim
& multo magis propter reuersos Apostolos seces-
sit Dominus, tum vt illis vanæ gloriæ occasioné
subtraheret, & fugiendã duceret: tum, vt testatur
Marcus, vt refocillarẽtur à tantis laboribus itine-
ris & prædicationis, ac à turba vndique confluẽte
aliquandiu remissionem haberent, quę adeò nul-
lam quietem Apostolis ex itinere lassis permitte-
bat, vt nec spatium mãducandi haberent. Ioannes
autem huius secessus nullam scribit occasionem,
quòd eam ab aliis satis sciuisset expositã: miracu- B
lum tamen hoc etsi ab aliis scriptum, contra mo-
rem suum cõmemorare voluit, siue vt suppleret
quæ ab aliis erãt prætermissa, siue potius q̃a hoc
miraculum occasio fuit illius diuinissimi sermo-
nis qui sequitur apud Ioannem de manducando
pane cœlesti, quem ab aliis omissum describere
commodè non potuisset, nisi præmissa miraculi
narratione. Porrò obseruandũ quòd dicunt Mar-
cus & Lucas, Apostolos, qui à Domino acceptis
mandatis discesserant, iam rursum ad Dominum
reuersos, renunciasse ei quæcunq; egerant, & do-
cuerant, cõmemorantes nimirum quomodo res
ex sententia successisset, & quãta in nomine eius
patrassent, ac cupientes cognoscere an omnia ab C
eo probarentur. Hoc enim docemur, Euangeli-
cum doctorem, sicuti Christum habet sui officij
autorem, ita ad ipsum omnis suæ prædicationis
fructum & profectum debere referre, illius solius
gloriam spectare, & ab ipso approbationem suæ
prædicationis & operum quærere. Cuius contra-
rium faciunt, qui prædicationis suæ fructum, &
opera apud homines superbè iactant, vt hinc po-
pulorum sibi venentur gloriã. Rursum obseruan-
dum, Dominũ à laboribus suos vocasse ad quie-
tem, sed captandã in deserto loco. Non enim per-
misit eis laxare animum voluptatibus, ac corpo-
ris indulgentiori cura, sed ad huiusmodi quietem D
vocauit, qua ab externis laboribus vacantes, se-
cretis & intentis precibus vacarent, eisque vege-
tarent ac renouarent animum ad labores mox
recursuri; docens certè Euãgelicus doctores non
debere continuè laborare, sed requiem quãdoque
eis promereri, verùm eam non quærendam in
medio turbarum, & in voluptatibus carnis, sed in
secessibus & secretioribus locis, vbi liceat mente
tranquilla, precibus ac diuinarum rerum con-
templationi insistere, sicque vegetior redditus a-
nimus redeat ad priores labores.

b ET d POST HAEC IESVS c ASSVMPTIS
ILLIS f SECESSIT d INDE e IN NAVICV-
LA, &c. Circa literam & concordiam Euãgelista-
rum duplex hic oritur dubium. Alterũ est de loco E
in quo miraculum istud multiplicationis quinq;
panum acciderit. Nam quòd citra stagnum Gene-
zareth contigerit, videtur ex Luca, qui desertum
locum in quo factum est miraculũ, dicit fuisse lo-
cum ciuitatis Bethsaidæ. Hæc enim ciuitas est ci-
tra stagnũ. Cui consonat Brocardus in descriptio-
ne terræ sanctæ, vbi montem illum in quo mira-
culum contigit, describit non longè esse à Caper-
naum. Quòd tamen vltra stagnum locus iste fue-
rit, manifestè patet, non solùm ex eo quòd Ioãnes
dicit, Dominum abiisse trans mare Galilææ, sed
etiam multo magis ex eo, quòd peracto miraculo

A Dominus iussit suis vt transnauigarent rursum ad
Bethsaidam, vt habet Marcus, postquam transna-
uigationem venerũt in terram Genesar, vt habet
Matthęus, & in Capernaum, vt habet Ioãnes. Lo-
cus ergo ex quo transnauigauerũt, erat vltra sta-
gnum. Alterum dubium est, quomodo turbæ pe-
destres venerũt ad eum locum, ad quem Christus
cum suis nauigio tendebat. Dicit quidem Beda, q
cùm pedestres turbæ peruenisse dicũtur, ostendi-
tur non in aliam maris siue Iordanis ripã Disci-
pulos cum Domino peruenisse, sed proxima eius-
dem regionis loca adiisse, ad quæ etiam indigenæ
poterãt peruenire, & præuenire pedestres. Verùm
B quomodo tunc dicitur à Ioanne Dominum abiis-
se trans mare Galilææ? cumque ex superiori ra-
tione manifestum satis sit miraculum factum vl-
tra stagnum, nõ est verisimile illius regionis fuisse
turbam istam, sed ex regione alterius ripæ in qua
Christus serè semper diuersabatur: ad quam etiã
redeuntem Dominũ sunt in Capharnaum secuti,
vt docet Ioannes. Ad primum horum omnino vi-
detur dicẽdum, vltra lacum quidem fuisse locum
ad quem Dominus secessit, eum autem dici fuisse
ciuitatis Bethsaidæ, siue quia esset illi ciuitati ex
opposito, siue quia ad illam pertineret ciuitatem,
etsi in diuersa stagni ripa esset. Ad secundum non
video quomodo responderi possit: nisi dicamus è
C Capharnaum Dominũ primò secessisse (nam ibi
verisimile est ad Dominum congregatos Aposto-
los) ac in oppositam ripam nauigasse, illumq; na-
uigantem & abeuntẽ multos vidisse, vt dicit Mar-
cus: alios autem ab his qui viderãt audisse, vt ha-
bet Matthæus, atque hos circumeundo paululum
eã oram in qua est Capharnaũ, quod est in prin-
cipio stagni situm, Iordanem deinde trãsiisse, siue
per pontem aliquem, siue per ipsas fluuij aquas
transuadãdo. Interim hic obseruãda auiditas tur-
barum in sequẽdo Christũ, quæ in eo declaratur,
quòd fugiẽtem aut secedentem Dominum etiam
secuti sunt, idque pedestri itinere, & summa cum
D celeritate, relictis ciuitatibus, ac omni cura prospi-
ciendi sibi de victo deposita, in deserta loca festi-
nantes. Secessus enim iste Christi hominũ deside-
ria non fecit tepescere, sed magis acuit, & accẽdit.

b ET PRAEVENERVNT EOS, e ET EX-
IENS VIDIT TVRBAM MVLTAM IE-
SVS, ET MISERTVS, &c.] Quomodo præue-
nire potuerũt pedestri itinere Apostolos nauigã-
tes? maximè cùm tempus aliquod intercedere de-
buerit antequam rumor secessus Domini ab his
qui viderant in omnibus circumiacentibus ciui-
tatibus sparsus esset. Certè videtur omnino illud,
præuenerunt eos; de quibusdam ex turba esse intel-
ligẽdum, non de omnibus aut magna multitudi-
ne, ac Dominum cum suis aliquandiu hæsisse in
E mari quietis gratia. An potius dicendum, illud,
præuenerunt eos; significare turbas citius quàm pu-
tassent Apostoli sibi adfuisse, & occupasse eos in-
opinatus. Iam quod dicunt Matthæus & Marcus,
& exiens vidit turbam multam; dubium de quo exi-
tu intelligi debeat, an de exitu naui, è sicut qui-
dam intelligũt, eo q dicat Marcus turbas præue-
nisse Dominum an de exitu è secretiori deserti lo-
co, ac è secessu Domini, vt intelligatur Dominus
turbis venisse obuiam: quod sanè magis conue-
nit ei quod dicit Lucas, *& excepit eos*. Vbi obser-
uanda Domini benignitas, & facilitas exposi-
ta ad docendum & iuuandum. Non enim indi-
gnaba

guabatur non relinqui sibi & suis quietem quæsitam, nec se à turbis quærentibus magis subduxit, aut importunos à se abegit, sed è secessu suo etiã obuiam illis venit, & solita illis doctrinæ & sanitatum beneficia impendit; docens suos omnésque Euangelicos doctores promptos esse debere sine cessatione ad promouendum Euangelicum negotium, cùm adest occasio.

VESPERE AVTEM FACTO, ET CVM IAM MVLTA HORA FIERET, ACCESSERVNT, &c.] Matthæus vesperam factam dicit, & ante miraculum, & rursum post miraculum cùm dimissa turba, nauicula in medio mari iactaretur fluctibus, cùm inter duo illa tempora aliquot horæ necessariò intercesserint, sed priore loco vesperam factam dicit, eo quòd iam diu esset vltra meridiam, hoc est, quia, vt dicit Lucas, dies cœperat declinare & vergere ad occasum: &, vt dicit Marcus, hora multa facta erat, hoc est multum diei præterierat. Posteriore verò loco vesperam factam dicit, eo quòd iam sol occiderat: &, vt dicit Marcus, serò factum erat, quanquam etiam in Marco Græci habeant illo loco sicut in Mattheo; ὀψίας γενομένης. Latè enim patet nomen vesperæ. Porrò Matthæus, Marcus & Lucas dicunt Apostolos suggessisse Christo de turbarum dimissione. Ioannes verò videtur significare Dominum priùs de cibandis turbis fuisse sollicitum, cùm dicit eum conspecta hominum multitudine interrogasse Philippum: *Vnde ememus panes, vt manducent hi?* Sed hanc apparentem historiæ & narrationis diuersitatem bene soluit Augustinus, docens intelligendum priùs quidem Apostolos Domino suggessisse, ac deinde dixisse: *Non habent necesse ire. Date illis vos manducare.* Postmodum Dominum è monte in quo sedebat cum suis sustulisse oculos, ac vidisse turbam multam venisse, & continuò venire ad ipsum, ac tunc humano more tentasse Philippum. Incertum tamen an secessus ille Domini in montem de quo mentionem facit solus Ioannes, intelligi debeat, antequam Dominus populum docuisset, an post doctrinã, sed ante suggestionem Discipulorum, an etiam post hãc suggestionem. Nec in eo iudicanda est aliqua contrarietas, quòd Ioannes Andream respondisse dicit de quinque panibus & duobus piscibus, reliqui verò eam responsionem omnibus tribuant Apostolis, eo quòd etiamsi solus hoc dixerit Andreas, omniũ tamen nomine hoc dixerit. Sic nulla contrarietas in eo est, quòd Marcus Apostolos dixisse refert: *Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare.* Ioannes verò dicit Philippum respõdisse: Ducentorũ denariorum panes nõ suffecturos, vt vnusquisque modicũ quid accipiat. Verisimile enim est priùs Apostolos hoc dixisse quod Marcus refert, veluti sentiẽtes panes ducẽtorum denariorum posse eam turbam satiare, ac deinde Philippum quod illi dixerãt magis auxisse, ita vt assereret, ne tot quidẽ panes posse sufficere. Deinde illis verbis apud Marcum non significare voluerunt Apostoli eam pecuniæ summam posse sufficere, sed tanta saltem opus esse, quantam satis sciebant Dominum cognoscere apud se non esse. Perinde enim est ac si dixissent: Præcipis vt nos demus illis manducare, id autem vt possemus, opus esset emeremus panes nõ minus quàm ducentis denariis, cùm apud nos pecuniæ sit quàm minimum. Non enim, vt quidam in-

A telligit, his verbis significauerunt Apostoli apud se tantùm esse pecuniæ, sed potius non esse, tantum quantũ ea turba requireret, quod satis patet ex Luca qui dicit: *Nisi forte nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas*; & subiicit: *Erant autem ferè viri quinque millia*; significans Apostolos illud de eundo & emendo escas dixisse præ nimio stupore, quod Dominus præcepisset illis turbam tãtam cibare. Ita & verba illa Marci sunt accipienda, quasi ex stupore & per ironiam quandam dicta, quæ verba duplicem habent pronunciationem. Nam quidam ea volunt legenda esse B per interrogationem: ac tunc pro, emamus, vertendum fuerat, ememus, vt sit sensus: An vis vt egressi emamus, &c. Rectius tamen leguntur sine interrogatione, eo quòd Græcis sint aoristi subiunctiui modi pro imperatiuis positi. ἀγοράσωμεν & δῶμεν, emamus & demus, quamuis non malè pro secundo verbo interpres verterit, dabimus. Porrò quò intelligatur quàm bene dixerit Philippus, ducentorum denariorum panes nõ suffecturos, vt vnusquisque modicum quid accipiat, supputatio ineunda est. Ducenti enim denarij, secundùm Budæi supputationem, efficiunt florenos aureos 25. aut, quod idem est, Rhenenses 35. Hi di- C uidantur in eos nummos quos Brabanti nouenarios, Flandri senarios vocant, resultabit numerus 5600. Itaque cùm numerus manducantium virorum fuerit 5000 exceptis mulieribus & paruulis, vt testatur Matthæus (nam mos Hebræorum erat non recensere nisi viros) & verisimile sit nõ multo minorem fuisse numerum mulierũ & paruulorum, vt non dicam eum fuisse maiorem, facilè patet singulis non tantum panis ex ducentis denariis contingere posse quantum apud nos in commoda annona emi posset nouenario Brabantico, aut senario Flandrico. Quòd autem Dominus etsi maximè moueretur erga turbas misericordia, nõ D tamen priùs ad miraculum venit, quàm à discipulis illi suggereretur turbæ necessitas, factũ est ob id, vt ne videretur ad miraculi operationẽ ostentationis gratia prosilire, atque vt miraculũ ipsis Apostolis & aliis esset commẽdatius & testatius. Simili ratione Dominus non dicit Apostolis: Ego pascam eos, hoc enim arrogãtiæ videretur fuisse, sed, *non habent necesse ire, vos date illis manducare*; vt illis se non habere testantibus magnitudo miraculi notior fieret: & illis impotentiam obtendentibus ipse velut necessitate coactus faceret iam quod suum erat. Illo tamen dicto; *vos date illis manducare*, Dominus etiam significauit, quòd sit nonnunquã boni pastoris officiũ; nimirũ, vt non solùm pascat pane doctrinæ, sed etiam pane cor- E poralí cùm opus fuerit: deinde, quantam illi haberent potestatem si crederent, vt quibus datum esset tantam pascere multitudinem, quemadmodum credere id meritò potuissent, ex miraculis priùs perpetratis in nomine Christi. Cæterùm, quemadmodum Apostolis suam solicitudinẽ & misericordiam ostenderunt, cùm Christo suggesserũt turbæ necessitatem: ita iam iussi à Domino pascere turbam, præ se ferunt promptum ad obediendum animum, sed dolent non adesse ipsis facultatem: dum dicunt: *Non habemus hic nisi quinque panes*: &c. Et per hanc item ipsorum responsionem Apostolos magis præparauit ad miraculi fidem & admirationem, vt qui iam testati erant ciborum penuriam, & turbam pascendam innumerabilem,

mirabilem. Quod autem Ioannes refert Andream dixisse; *Est puer hic vnus qui habet quinque panes*, &c non est contrarium ei quod alij dicunt, Apostolos respondisse se habere illos panes. Primò enim intelligi potest à puero illo Apostolos emisse hos panes. Deinde, puer ille potest intelligi fuisse vnus ex Apostolis, quomodo Christus post resurrectioně suam Apostolos piscátores vocat pueros, dicens: Pueri nunquid pulmentarium habetis? Vbi obseruăda Apostolorum frugalitas, ac neglectus rerum corporaliũ. Cùm enim essent duodecim, & iam in desertum locũ secederent, quinque tamen panes tantùm secum deferũt, eosque hordeaceos, & pro opsonio nó carnes, sed pisces, B & eos tãtum duos. Videri autem posset etiã ideo hordeaceorum panum apertam factam mentionem, quò reuocaretur in memoriam miraculũ Helizæi, qui viginti panibus hordeaceis pauit viros centum. (4. Reg. 4.) Eorundem Apostolorum prompta obediẽtia declarata est, cùm iussi afferre quinque panes quos solos habebant, non dicũt; vnde ergo subleuabimus famem nostram; sed cõfestim obediunt, suo exemplo nos docẽtes, quòd etsi pauca habuerimus, oporteat ea etiam cõmunicare egentibus. Porro quare Dominus præ cæteris Philippum tẽtauerit, hoc est, explorauerit fidem illius, rationem aliquam attingunt Chrysostomus & C Theophylactus, sed apertius Cyrillus sic scribẽs: Nõ est alienum cõsiderare, quare ad Philippum: Libẽter Philippus discebat, quærebatque sæpius, sed non erat adeo acutus vt altiora posset intelligere. Quod inde patet, quia magno tempore Saluatorẽ secutus, & varia Deitatis eius signa indies aspiciens, & tam rebus quàm verbis ad cognitionem attractus, quasi nihil adhuc didicerit, in vltimo fere dispensationis tempore dicit ad Iesum: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Vt ergò rudiorem ad sublimiora ingenio consequẽda, & ad fidem vocans & roborans vocat, &c. Bene autem Dominus Philippum tentans, dicit: *Vnde ememus panes*, hoc est, quibus pecuniis, aut ex quo loco, cùm simus in deserto? His enim verbis D Dominus omnem viam emendi panes illis occlusam significans, ad illud eum cogit erumpere vt diceret: Si voluerit multitudinem eam alere, opus esse vt illa ineffabili potẽtia alimẽta iam producat, qua olim viderat Dominũ in nuptijs aquas conuertisse in vinum. Quòd autem Ioannes tempus huius miraculi designet, dicens: *Erat autem proximum pascha dies festus Iudæorum*; potissimum ob id factum videtur, vt ex supputatione paschatum & aliorum festorum Iudaicorum intelligeremus tempus prædicationis Christi, quod ab alijs non fuit significatum Euãgelistis, quanquam etiam mysterio non vacat; miraculum hoc (quod occasio fuit illius sermonis qui sequitur de manducando corpore Domini, & tradẽda carne eius E in cibum; id quod factum est circa pascha vltimum) factum fuisse etiam circa pascha præcedẽs, maximè cùm hoc miraculum specimen quoddam & typus fuerit illius spiritualis panis, qui sequẽti erat paschate instituendus.

ET PRAECEPIT ILLIS VT ACCVMBERE FACERENT OMNES SECVNDVM CONTVBERNIA SVPER, &c.] Quòd nos habemus, *secundum contubernia*, Græcè est συμπόσια συμπόσια, hoc est, conuiuia conuiuia. Est autẽ Hebraismus, quo dictiones geminantur pro nume- A ro distributiuo, vt sit sensus: per singula conuiuia, aut per distributa conuiuia. Sic & postea cùm in Marco habemus *in partes*, Græcè est πρασιαὶ πρασιαὶ, hoc est areolæ areolæ, pro eo quod est, per areolas singulas. Præcepit autem Dominus turbas discumbere, idque in sodalitia numero centũ aut quinquaginta, tum vt omnia ordinatè & sine tumultu fierẽt: tum vt ex huiusmodi distributione numerus manducãtium citò percipi posset ab Apostolis, quorum etiam ministerio ob hoc est vsus, vt ipsi etiam manducantes melius aduerterent miraculi magnitudinem & veritatem. Quòd autem Lucas dicit Dominum dixisse: *Facite homi-* B *nes discumbere per conuiuia quinquagenos*; non est contrarium illi quod habet Marcus in quibusdam sodalitiis fuisse centenos. Lucas enim partẽ tantùm dicit: Marcus verò totum. Et quod Ioannes dicit numerum virorum fuisse quasi quinque milia, & Lucas fere quinque milia: non est cõtrarium illi quod in Matthæo & Marco legimus, eos qui manducauerũt fuisse quinque milia. Primùm enim mos scripturæ est in numerorum descriptione non anxiè certum ipsum ponere numerum, nec curare si paulo minus aut plus sit: vt cùm annos hominum describit, qui in aliquot mensibus aut defecerunt, aut exuperauerunt. Deinde sciencendum, apud Græcos in Matthæo & Marco etiam addi eam dictionem quæ in Ioanne & Luca additur circa numerum mãducantium, nempe dictionem ὡσεὶ, hoc est, ferme vel circiter. Eadem enim hæc dictio in omnibus est Euangelistis, qua significare voluerunt numerum quinque milium non fuisse cõpletum. Porrò circa panes & pisces quos ab Apostolis Dominus accepit propter miraculi certitudinem, obseruandũ est, Dominum quatuor fecisse. Primò enim suspexit in cœlum, ipso gestu demonstrans, vnde haberet potestatem huius miraculi. Secundò, vt habet Ioãnes, gratias egit Deo patri, pro donis scilicet ipsius humano generi in cibũ præstitis, & singulariter pro accepta ab illo potestate faciendi præsens miraculum, docẽs non tãtùm post sumptum cibum, sed etiam antè Deo D gratias esse agendas à nobis. Tertiò benedixit, quod quidam intelligunt idem esse cum eo quòd dicit Ioannes gratias egisse, vt benedicere sit hic laudare Deum, sed obstat quòd Lucas dicit; *benedixit illis*, nempe panibus. Hæc autem benedictio, erat imprecatio diuinæ gratiæ, quæ hic non simplex erat, sed efficiens panum benedictorum multiplicationem, quemadmodum benedictio panis in vltima cœna operabatur panis transmutationẽ in corpus Domini. Quartò fregit panes ac distribuit Discipulis, vt distribuerent turbę. In qua fractione ac distributione, intelligenda est facta mirabiliter panum multiplicatio, ad eum modum quo per multiplicationem ex costa vna Adę facta E est Eua, & quo hydria farinæ non deficiebat, nec (Genes. 2.) lecythus olei minuebatur in domo Sarephthanę, (4. Reg. 4.) & quo parũ olei impleuit ad preces Helizęi multa vasa; quales multiplicationes nõ possumus intelligere, nisi per additionem materiæ, idque vel per creationem, vel per conuersionem. Vnde Augustinus dicit super Ioannem hoc loco, quod hoc modo Christus ex quinque panibus satiauit quinque milia hominum, quomodo ex paucis granis producit multitudinem segetum. Quod fit per cõuersionem alimenti. Sunt autem Augustini verba hæc: Vnde multiplicat de paucis granis segetes,

inde in manibus suis multiplicauit quinque panes. Potestas enim erat in manibus Christi, panes autē illi quinque quasi semina erant, nō quidem terræ mandata, sed ab eo qui terrā fecit multiplicata. Dicitur tamē vel ex quinque panibus turbas pauisse, vel ex costa mulierem formasse, quia additio facta est ad materiam præexistentem panum vel costæ. Verisimile autem est hanc multiplicationem panum nō solùm factā in manibus Christi, sed etiam in manibus Discipulorum atque turbarum. Sic enim miraculum erat certius & maius. Cæterùm cùm iam cibo expleta esset multitudo, iussit Discipulis Dominus vt colligerent fragmēta, & collegerunt duodecim cophinos: in quam fragmentorum multitudinem augeri voluit Dominus exilē cōmeatum quinque panum & duorum piscium, tum vt & hoc argumēto procuraret certitudinem & admirationem miraculi, tum vt doceret nō oportere parcam esse in pauperes beneficentiam, & Dei benignitatem largam esse in sibi fidētes, eámque largiri multiplicaturam bona eius qui in pauperes est beneficus, secundum illud Pauli: Qui administrat semen seminanti, &
2. Cor 9. panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ: Porrò quod ad moralem spectat doctrinā, rectè intelligitur Dominus hoc miraculo significare voluisse eis qui sibi adhærent etiam in deserto, hoc est, vbi nullum humanū auxilium adfuerit, nullum necessariorum bonorum defuturum: ac ob id prædicatoribus anxiā solici-
A tudinem parandi cōmeatum esse tollēdam. Quod verò ad allegoricum pertinet sensum, satis fuerit simpliciter intelligere significatū esse tempus iam aduenisse in quo panis spiritualis verbi Dei & corporis dominici Dei gratia multiplicatus, à Christo primo authore per manus Apostolorū & Apostolicorum virorū esurienti diuersarū turbarū & gentiū multitudini esset distribuendus, idque in maxima copia, quam significāt fragmētorū reliquiæ. Itaque non sine mysterio extra Iudæā, & in deserto loco factum est hoc miraculum, idque in panibus quinque, eisque hordeaceis, nimirum quia relictis Iudæis, gentes incultæ & esurientes pane spirituali magis erant pascendæ: ac doctrina
B Moysis in quinque libris consistēs, & adhuc parū suauis, Christo frāgēte & aperiēte scripturas; erat sic multiplicanda, vt omnibus hominibus satiandis sufficeret. Secundum quē intellectū allegoricū, docetur hic moraliter, quomodo pascēdi sint Euangelici sermonis pabulo homines à prædicatoribus, nēpe vt Euāgelistæ quantumuis sint multa lectione ac meditatione in sacris instituti, tamē agnoscant quàm sit illis exilis cōmeatus, & eum quem habēt, quantus quātus est, se Domino debere, eique illum sese debere offerre, vt illius benedictione & fractione multiplicatum apponant populo, non tanquam suum, sed tanquam Domi-
C ni cibum. Ita enim fiet Euangelicum conuiuium, & salutari pabulo non tantùm omnes saturabūtur, sed etiam superërit quod prædicatores sibi colligant ac reponant in secreto cordis sui.

AMBVLAT IESVS SVPER MARE ET PETRVS.

Matthæi 14. Marci 6. Ioannis 6.

CAPVT LVIII.

• ǂ † b. o. coegit. a b. o. nauem. ‖ a ǂ. o præcedere † b. o dū a b populum ‖ a. dimissa turba † a. o. vespere autē facto. a a. quarta autem vigilia † a. ǂ o vidētes a b. exclamauerunt ‖ b ǂ statim † a dicēs d. sibi autē dicit eis a b. o Cō fidite † a. o Genezar. a a. o. rogabant ‖ a. Quicunque tetigerāt sani facti sunt.

*I[d]Esus ergo cùm cognouisset quia venturi essent vt raperent eum, & facerent eum regem, *[c] statim † compulit[a] Iesus[c] Discipulos suos ascendere ▷ in nauiculam, ‖ vt præcederent eum trans fretum[b] ad Bethsaidam, †[c] donec[b] ipse[c] dimitteret ▷ turbas. Et ‖ cùm dimisisset eos, [b] abiit, [d] fugit iterum [&] [a] ascendit [m] in montem[d] ipse solus[c] orare. [d] Vt autē sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. Et cùm ascendissent nauim, venerūt trans mare in Capharnaum. Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus. Mare autem vēto magno flante, exurgebat. †[c] Et cū sero esset, [b] erat nauis in medio mari, & ipse[c] solus[a] erat ibi[b] in terra. [a] Nauicula autem, in medio mari iactabatur fluctibus. [b] Et vidēs eos laborātes in remigādo ([c] erat enim ventus contrarius[b] eis) & ▷ circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans super mare. [b] Cùm remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta, vidēt Iesum ambulantē supra mare, & proximum naui fieri, [b] & volebat præterire eos. †[c] At illi vt viderūt eū ambulantē supra mare, [b] putauerunt phantasma esse, [d] & timuerunt, [&] [a] turbati sunt dicentes: Quia phātasma est, [c] & [a] præ timore ▷ [c] clamauerunt[b] Omnes enim viderant eum, & cōturbati sunt. ‖ [c] Statimq; [a] Iesus[c] locutus est[b] cū[c] eis †[m] & dixit eis: ▷ [c] Habete fiduciā, [m] ego sum, nolite timere. [a] Respondens autē Petrus dixit illi: Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas. Et ipse ait: Veni. Et descēdens Petrus de nauicula, ambulabat super aquam vt veniret ad Iesum. Videns verò ventum validū, timuit: & cū cœpisset mergi, clamauit dicens: Domine saluum me fac. Et continuò Iesus extēdens manum, apprehendit eū, & ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti? [d] Voluerunt ergo accipere eum in nauim. [b] Et ascendit ad illos in nauim. [c] Et [a] cùm ascendissent in nauiculam, [c] cessauit ventus, [d] & statim fuit ad terram in quam ibant. [a] Qui autem in nauicula erāt, venerunt & adorauerunt eum dicentes: Verè filius Dei es. [b] Et plus magis inter se stupebant. Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorū obcæcatum. [c] Et cū transfretassent, venerunt in terram † Genezareth, [b] & applicuerunt. Cūque egressi essent de naui, cōtinuò agnouerūt eum. [c] Et[a] cùm cognouissent eū viri loci illius, [b] percurrentes[a] miserunt in[c] vniuersam regionē illā, [a] & obtulerunt ei omnes malè habentes. [&] [b] cœperunt in grabatis eos qui se malè habebāt circumferre vbi audiebāt eum esse. Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos, [b] & ▷ deprecabantur eum vt vel fimbriā vestimenti eius tangerent. Et ‖ quotquot tangebant eum, salui fiebant.*

IESVS

IESVS ERGO CVM COGNOVISSET
QVIA VENTVRI ERANT VT RAPE-
RENT EVM:&c.]Dixerat Ioannes,turbas viso
figno dixisse: Hic est verè propheta,qui venturus
est in mundum Vbi notandum,eos non simpli-
citer dixisse Dominum esse prophetam , ad eum
modum quo Samaritana illa nondum Christum
agnoscens dicebat:Domine,video quis propheta
es tu:sed dicere voluerunt,ipsum esse insignem il
lum prophetã quem in Moyse & alijs prophetis
sibi proximũ audierant,hoc est,esse ipsum Mes-
siam expectatum.Id significat primùm articulus
qui in Græco præmittitur,ὁ προφήτης,ac si dicatur:
Hic est ille propheta.Deinde quod sequitur ; qui
venturus est in mundum;hoc est , de quo à pro
phetis prędictum est quòd venturus esset in mun
dum.Hinc enim esse horum verborum sensum,
dictũ est circa caput 47. Proinde rectius versum
fuisset;qui venturus erat in mundum.Obseruan-
dum & illud,quod circa idem caput dictum est,
prophetam in scripturis non dici solùm à prædi-
cendo futura.Christum enim prophetam dicunt,
non ob futurorum quæ ab eo audierant prædi-
ctionem,sed propterea quòd ex miraculo intelle-
xerant eum esse datum à Deo hominibus docto-
rem.Quoniam ergo putauerunt ipsum esse expe
ctatum illum à Iudęis prophetam,vt verè erat,&
ex scripturis intellexerãt illum fore regem Iudęo
rum,hinc iam commouebantur turbæ vt Domi-
num etiam vi raptum in regem suum deligerent
& agnoscerẽt.Verùm Dominus quoniam iamdu-
dum à patre rex erat cõstitutus,ac natus erat rex
Iudæorum, ab omnibus non debebat rex fieri
aut ordinari,nec adhuc tempus erat vt à populo
pro rege coleretur,maximè quod regnum Messię
isti somniarent regnum esse terrenum & corpora
le,quale fuit regnum Dauidis.Ideoque vt turba-
rum temerarium,insipiens & seditiosum factum
impediret,& regni sui manifestationem suo tem-
pori reseruaret,Dominus dimissis Discipulis pri
mùm,ac deinde etiam turba,abiit in montem se-
cedens è turba;hoc suo secessu docens popularẽ
laudem non esse pastoribus affectandam,sed fu-
giendam.Non secessit autem Dominus vt inerti
vacaret otio,sed vt orationi intentus esset,cui &
tempus & locum conuenientem delegit pro suo
more,nimirum extra turbã.in monte,& in nocte
orans ,ac docens prædicatorem à prædicatione
& externo ministerio ad orationem debere con-
fugere,eaque se ab externis occupationibus in
Deo colligere ac munire contra inanis laudis af-
fectationem,& Deo commendare profectũ præ-
dicati verbi Dei in auditoribus. Obseruandum
autẽ quòd dicuntur Matthæus & Marcus,Domi
num coegisse suos,vt præcederent eum trans fre
tum.Eo enim significant & Dominum festinasse
vt à turba dimitti posset:& Apostolos ab amabili
Domino inuitè diuelli potuisse,tum quòd cupe-
rent illi semper adesse,tum quod sua naui illũ se-
cum vellent transuehere,præter quam sciebant
nullam aliam esse qua transuehi posset.Quòd au
tem Ioannes postquam dixit Dominum fugisse,
vel,vt habent Græca,secessisse in montem,de Di
scipulis subiungit,*vt autem sero factum est , descen-
derunt Discipuli eius ad mare*; ne sit contrarium
narrationi reliquorum duorum Euangelistarum,
qui dicunt,Christũ,antequam dimisisset turbas
& in montem ascendisset,statim à peracto mira-

A culo coegisse Discipulos vt præcederẽt eum trãs
fretum,intelligendum est,Ioannem illud dixisse
recapitulando,vt annotauit Augustinus,sicut &
quod sequitur ; *Et cum ascendissent nauem , vene-
runt trans mare in Capharnaum* ; dictum est præ-
occupando.Nam postea narrat quæ contigerũt
in mari existentibus priusquam venirent in Ca-
pharnaum,quanquam illud , ἤρχοντο,pro quo in
terpres vertit,venerunt,accipi possit esse præteri
tum imperfectum,vt vertatur per,ibãt.Nec repu
gnat quod de aduentu in Capharnaum dicit Ioã
nes,ei quod dicit Marcus præceptum fuisse Disci
pulis vt præcederent ad Bethsaidam. Intelligen-
dum enim,Ioannem non designasse primum lo-
cum in quem venerint post transfretationem,sed
eum in quem venerunt ex Bethsaida & aliis ali-
B quot vicinis locis.Vnde Matthęus & Marcus post
ea describentes locum in quem venerũt cum Do-
mino Apostoli,nomen ponunt generale,Geneza-
reth.quod est nomẽ regionis, in qua sunt Bethsai
da & Capharnaum,à qua regione mare Tyberia-
dis suum habet nomẽ , vt dicatur stagnum Gene-
zareth,quemadmodum prius dictum est.Ideo au
tem Capharnaum venisse Ioãnes commemorat,
propter ea quæ narraturus est gesta mox & dicta
in Capharnaum,ciuitate in qua ferè Dominus cũ
suis manebat.

ET TENEBRAE IAM FACTAE ERANT,
ET NON VENERAT AD EOS IESVS.
MARE,&c.]Rursus Dominus, sicuti olim priùs,
suorum fidem probare per immissam tempestatẽ
voluit,suamque illis virtutem demonstrare,& cõ
tra imminentes illis postea persecutiones animos
illorum confirmare.Sed tunc quidem tempestatẽ
C maris passi sunt , habentes secum ipsum in naui-
gio,sed dormientem : nunc verò soli existentes ac
in noctis tenebris constituti,multisque laboribus
diu , nimirum vsque ad quartam noctis vigiliam,
hoc est, sub diluculum defatigati , vt sic paulatim
eos ad maiora duceret , & ad ferendum omnia
viriliter instrueret. Obseruandum autem quòd
dicit Marcus , Dominum cùm iam descendisset
rursum è monte,& staret solus in littore , vidisse,
etsi tenebræ essent , Apostolos laborãtes in remi-
gando,cum non videretur ab eis. Eo enim doce-
D mur, quòd quanquam ad tẽpus Dominus videa-
tur suos destituere,eosque relinquat in multis pe
riculis,& laboribus, nequaquam tamẽ auertit o-
culos suos ab eis , sed eorum labores considerat,
etiamsi seipsum illis necdum ostẽret,vt ob id me-
ritò nemo animum despondere debeat in rebus
quantumlibet turbatis & cõmotis , hac fide ani-
mo concepta,quamuis nusquã se Dominus ostẽ-
dat,tamen ipsum curam suorum gerere , ac ob id
non posse illis deesse cùm tempus postulabit. Ita-
que & hic tandem suos accedens opem illis laturus,
sed priusquam id faceret , rursum alia ratione ti-
morem illorum auget,vt eorum fidem magis pro
E baret,& suam virtutem declararet.Ideo enim am
bulãdo super mare, ac simulando se eos velle prę
terire , permisit eos existimare se esse phantasma,
hoc est, spectrum & terriculamentũ aliquod,qua
le in nocte apparere solet ex dæmonis illusione,
credẽtes non posse fieri vt graue & solidum homi
nis corpus liquidum elementum sustineret,ac ob
id vulgari timore ac vano correpti exclamauerũt
instar trepidorum & timidorum. Vbi autem hæc
contigerint ostendit Ioannes dicens; *cum remigas-*

sent ergo stadia viginti quinque aut triginta, videt Iesum, A &c. quo significat eos emensos fuisse plusquam dimidium lacus, siquidem hunc Iosephus testatur fuisse stadiorum quadraginta in longitudine. Plinius verò sex mille passuum, hoc est, stadiorum 48. Stadium enim octaua est pars miliarij. Nam teste Plinio lib. 2. stadium centum viginti quinque nostros continet passus, hoc est, sexcentos & viginti quinque pedes, quamuis quidã stadia faciant centum vlnarum, hoc est, sexcentorum pedum tantùm. Alij stadia ducentorum pedum; quale dicitur fuisse primũ stadiũ quod in Olympo cursu fecit Hercules. Cùm ergo Dominus duplici iam ratione suorum fidem tentasset, nempe immissa tempestate, & vana spectri nocturni existimatione, quorum illud, verum periculum afferebat: istud, vanum timorem incutiebat, volens B eos simul & à periculo & timore liberare, statim allocutus est eos, ac voce illis non ignota significat quis sit, à cuius apparitione sibi metuebant: *Ego* (inquit) *sum, nolite timere.* Communi quidem more dicit; *ego sum*; quomodo solemus trepidos

Exod. 3. cõpellare qui nos ex voce agnoscere possunt, sed tamen quodammodo proprium illi fuit dicere, *ego sum.* non subiungendo quis sit, vt qui fuerit is qui olim dixerat Moysi: Ego sum qui sum; adeo, vt cùm postea quærẽtibus se capere diceret illud; Ego sum; illi timore correpti, virtute verborum Christi ceciderunt retrorsum.

RESPONDENS AVTEM PETRVS DIXIT: DOMINE SI TV ES, IVBE ME, &c.] C In omnibus locis Petrus inuenitur ardentissimæ fidei & dilectionis. Eodem igitur fidei & dilectionis ardore quo semper, nunc quoque & credit se posse facere per voluntatem magistri, quod non poterat per naturam, & mox cupit adesse magistro, nullas ferens dilationes. Ex verbis autẽ eius liquet quantus in eo fuerit feruor & fidei, & dilectionis. Non enim dicit: Ora patrem & deprecare, sed, iube; credens quòd non solùm ipse super mare posset ambulare, sed etiam alijs solo iussu hoc præstare. Deinde non dicit; iube me ire super aquas; sed, venire ad te, significans se miraculum hoc cupere in se fieri non propter ostentationem, sed propter amorẽ solùm, non petiturus vtique si per aquarum profunditatẽ non fuisset prohibitus humano modo Dominum adire, D sed, quemadmodum postea cùm non longè nauis esset à terra, prosiliturus in aquam vt Domino cõiungeretur. Quoniam autem Petrus velut dubitans num esset Dominus, dixit, *si tu es*; Dominus vt se esse comprobaret quem videbant, & fidem Petri & aliorum in se erigeret, fidemque item Petri, quam verbis præ se ferebat, commendaret: iubet eum venire super aquas, ac sicut credidit solo iussu, accepit potestatem calcandi aquas. Quo miraculo etiã posteris Dominus prospexit ne ideo crederent Dominum habuisse corpus aereũ, E & nõ tale quale nos, quia super molles aquas ambulauit. Qui enim, inquit, Diuus Hieronymus, corpus Domini ideo putant non esse verum, quia super molles aquas quasi molle & aereum incesserit, respondeãt quomodo ambulauit Petrus, quẽ vtique verum hominem non negabunt. Si autem quæratur quomodo Petrus excusari possit à temeritate, qui dicens; *iube me venire*; significauit se verbo præcipiendi habiturum fidem, cùm etiam phãtasma loqui potuisset: quemadmodum putabant

A fieri potuisse vt illud nomine Christi diceret, *ego sum, nolite timere.* Dicendum, quòd Petrus petiuit non simpliciter præcipi sibi venire super aquas, quasi illi verbo esset habiturus fidem, sed petiuit illud sibi præcipi cum efficacia, quam præcipientis efficaciam sensit partim ex securitate nata in animo eius post præceptum, partim ex eo quòd dum tentauit aquam pedibus, sensit eam non cedere. Factum est autem istud miraculum ambulationis super aquas, vel per hoc quòd aqua manens quidem fluxibilis suspensa est diuina virtute à naturali sua cedendi & diuidendi se conditione: vel per hoc quòd corpus Petri graue, manens graue non grauidauit aquam, sicut ignis in fornace suspensus fuit à sua actiuitate. Porrò vt ipsemet B Petrus cognosceret quàm fides illa quę eum fecit ambulare super aquas, infirma adhuc in ipso esset & alia rursum occasio daretur augendæ fidei, atque Domini potentiam & benignitatem in eos qui inuocant nomen eius in tribulatione agnoscendi: Dominus paululum eum relinquit nouæ tentationi, ac immissa venti tempestate sinit incidere in metum & periculũ submersionis. Vbi obseruandum quòd dicit Euangelista, *videns autem ventum validum, timuit.* Quamdiu enim Christum solùm habebat præ oculis, atque in illũ fide respiciebat, sine omni periculo subseruiebat illi liquidum elementum. Cæterùm cùm dimotis paulisper oculis à Iesu, cœpit circumspicere ventorum C vehementiam, aquarum tumultum, suamque imbecillitatem, rursus extimuit, ac ob id cœpit subsidere ac periclitari ne mergeretur. Verùm periculum ea diffidentia natum rursum excitauit igniculum fidei, ita vt clamaret, dicens: *Domine, saluum me fac*, nihil scilicet addubitans quin posset saluare. Hic Dominus primùm Saluatoris officiu fungens, extendens manum apprehendit eum: & deinde doctoris officio fungens, ait illi: *Modicæ fidei*, &c. significans quòd non venti immissio, sed illius modica fides periculum operata fuisset.

¶VOLVERVNT ERGO EVM ACCIPERE IN NAVIM. ᵇET ASCENDIT AD ILLOS IN, &c.] Scrupulus quidam est in verbis Ioannis: nam dicens; *voluerunt ergo eum accipere in* D *nauim; & statim nauis fuit ad terram in quam ibant*, significare videtur Christum non esse receptum in nauim, quod apertè contrarium est narrationi Matthæi & Marci. Certè Chrysostomus vel ob hanc præcipuè causam existimat aliud esse miraculum Ioannis ab eo quod narrant reliqui duo. Verùm cùm id non sit probabile, dicendum Ioannem quidem non negare Christum ascendisse in nauim, sed tantum dixisse; *voluerunt eum accipere in nauim*, vt significaret Apostolos cùm adhuc longè essent à terra, voluisse Dominum accipere E in nauim, vt solito more cum illis nauigaret vsque dum peruenirent ad terram, non tamen necesse fuisse vt solito more nauigando peruenirent ad terram, eo quòd nouo quodam miraculo subitò nauis fuerit ad terram. Itaque secundum historiam nostra cùm Christus Petrum erexisset, & in nauim rursus duxisset, ipseque pariter ingressus fuisset, simul & ventus quieuit, & nauis terræ appulit, duplici scilicet miraculo facto à Christo. Post quę qui erant in naui accesserũt, & prosternentes se adorauerunt eum, dicentes: *Verè filius Dei es*; per hoc quod dicunt; *filius Dei es*, significantes

cantes se credere ipsum Messiam, quemadmodũ Nathanael hac circumlocutione Messiam significauit, per hoc quòd dicunt, verè, significantes ipsum non tantùm secundum opinionem, sed secundum veritatem esse illum singularẽ Dei filium in scripturis promissum. Non enim verisimile est eos ideo dixisse, *vere*, vt significarent eum esse filium Dei naturalem, & secernerent eũ à filiis Dei per adoptionem, cùm necdum illis esset trinitatis mysterium reuelatum. Quod autẽ dicit Marcus, *plus magis*, hoc est, vehementer valde, vel vehementer supra modum (Nam Græcè est λίαν ἐκ περισσοῦ, hoc est ad verbum, valde ex abundanti) intra se stupebant, & non intellexerunt de panibus, quia cor eorum fuit obcæcatum; non est

B contrarium ei quod dixit Matthæus, eos agnouisse ipsum esse filium Dei. Marcus enim non vult significare post peractum miraculum istud, cor eorum sic fuisse obcæcatum, vt non possẽt dignè de eo sentire, sed quòd tanta esset tarditas & cæcitas in eis, vt pro re maximè stupenda ducerent miracula quæ iam Christus in aquis operatus fuerat, cùm longè prodigiosius esset quòd tantulo cibo pauisset tantam multitudinem, hoc est, quod non sic agnouerant & stupebant Christi potestatẽ in multiplicatione panum, atque nunc in eo quòd ambulauit super vndas, & tẽpestatem sedauit. Atque ob hãc causam bene in hæc pericula & timo-

C res, suos Dominus incidere permisit post multiplicationem panum, vt qui illum non satis agnouissent ex maximo illo beneficio: tũm demũ melius agnoscere inciperẽt, vbi malis attriti fuissent. Sic certè & nobis vsuuenire solet, vt in multa fœlicitate non obseruemus Dei erga nos beneficentiam: attriti malis, tum demum agnoscamus. Proinde quod ad moralem pertinet doctrinam, præter ea quæ dicta sunt circa caput Concordiæ 30. hoc est, præterquam quòd docemur hac historia quare & quomodo Deus per aduersitates & pericula suos tentare, sed nunquam derelinquere soleat, hic vlterius ex priori parte historiæ discẽdũ quæ sit animorum nostrorũ stupiditas, vt qui Dei erga nos bonitatem sæpe ex ipsius beneficiis nõ

D satis agnoscamus. Itaque optimus pater noster salutis causa immittere aduersa solet, vt vidẽtes nihil salutis situm esse in omni creatura, sed in solo Domino, in fide, dilectione, & gratiarum actione

Isaiæ 29. crescamus & proficiamus. Sicque impletur illud Isaiæ: Tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. Præterea discimus Dominum aliquando suos in periculis relinquere, & se veluti ab illis subtrahere, vt suas vires experiantur. Sic enim modò à nauigãtibus subtraxit Apostolis, qui si se cum in naui Dominum habuissent, mox ad Dominum confugissent in tempestate exorta, quemadmodum prius fecerãt. Quòd autem Dominus suos magis terruit priusquam liberaret & conso-

E laretur, monemur cùm aduersitas summa fuerit, tum proximam adesse salutem. In secũda verò historiæ parte, quæ peculiariter est de Petro docemur primùm fidei omnia esse possibilia, vt per quam aqua Petrum portauit priusquã hæsitaret. Docemur secundò, non satis esse credere aut confidere, sed opus esse constanti & perpetua fiducia nec dispiciendum quantum sit periculum in quo agimus, aut quid vires nostræ possint, sed quid is possit cui fidimus. Postremum docemur, quæ sit naturæ nostræ in diffidendo stupida facilitas. Pe-

A trus enim qui fide quod maius erat superauit, nẽpe vndas maris, à minori turbatur & superatur, nimirum à venti impulsu. Sic multoties vsuuenit vt qui in magnis periculis sese rectè gesserunt, in minoribus superentur & perturbentur. Idem in priori historiæ parte videre licet. Apostoli enim tempestate maris afflicti non dicuntur timuisse, aut præ timore exclamasse, sed viriliter laborasse in remigando contra ventum eis contrariũ, cùm eidem propter vanam spectri opinionem præ nimio timore fœmineo more exclamauerint. Ad hæc in priori historiæ parte docemur, in periculis non ociosè pendere à diuino auxilio, sed omnia facere quæ sunt in nostra potestate, & cum Apostolis contra pericula certare & laborare. Cùm ve-

B rò humanum planè defuerit auxilium, docemur ea secũda parte historiæ fidẽter cum Petro Christi implorare opem. Itaq; cùm demergi cœpimus tempestate vel afflictionum, vel perturbationum animi, Iesum inuocemus, & continuò porriget etiam nobis manum auxiliatem, & extrahet nos. Porrò allegoricum prioris historiæ sensum pulchrè tractat D. Augustinus lib. de verbis Domini sermone 14. ferè in hunc modum: Quod Christo in montem ascendente ad orandum, Apostoli ex illius præcepto trãsfretantes tẽpestatem grauem passi sunt, significat quòd post Christi in cœlum ascensionem, Apostolorum qui à Christo mãda-

C tum acceperant deferendi Euangelium per mare ipsius seculi, nauicula, hoc est, Ecclesia multis esset persecutionũ fluctibus, & quasi contrariis ventis impetenda. Labor autem Discipulorum in remigando, labores sanctæ Ecclesiæ designat, quæ inter vndas seculi aduersantes, & immundorum flatus spirituum, ad quietem patriæ cœlestis peruenire conatur. Quoniam autẽ Christus orat in excelso, ac videt suos contra contrarios Euangelio ventos laborare, turbari quidem potest Apostolorum nauicula, sed mergi nõ potest. Turbabitur autem, vsquedum ad eam rursum veniat Dominus, qui solus fluctus maris calcare potest, q̃d fit circa quartã noctis vigiliam, hoc est, in fine seculi, nocte huius mundi pene finita. Sed priusquã

D clarè à suis conspici & agnosci poterit, nouis terroribus in suo aduentu multos percellet, vsquedum omni caligine huius seculi discussa, ac omni metu sublato cum tempestatis sedatione, ab his qui sunt in nauicula adorabitũr tãquam verè filius Dei. Nã in nocte huius seculi, cùm ingruit aduersitatum procella, frequenter multis vsuuenit ita perturbari, vt res Christiana eis quasi phãtasma quoddam esse videatur. Quod verò ad secundam historiæ partem attinet, quæ de Petro est, Diuus Hilarius intelligit typum fuisse promptitudinis Petri ad commoriendum Christo, & mox secutæ negationis ex metu. Quòd enim so-

E lus ex omnibus p̃cari audet iuberi sibi vt ad Dominum super aquas veniat, designabat affectum voluntatis ipsius tempore passionis, quando præ aliis primus se obtulit ad commoriendum Domino, quem & solus penè iam captũ secutus est, sed mox metu correptus mergi cœpit: & submersus fuisset, nisi gemitu & lachrymis Christi opem inuocasset, & inuocatam eam impetrasset. Sic & Theophylactus in Matthæum.

ᵃET CVM TRANSFRETASSENT, VENERVNT IN TERRAM GENEZARETH, ᵇa r, &c.] Videntur quæ hic narrant Matthæus &

Marcus non omnia eodem die contigisse quo Dominus cũ suis applicuit, sed Euangelistas paucis complexos fuisse quæ variis diebus contigerũt, significãtes quomodo iam in fide profecerit multitudo, quæ non iam ipsum in domos suas trahunt, nec precantur, vt priùs, manus impositionẽ, neq; verbi iussum exigunt, sed tantùm fimbriæ contactum, idque fortè permoti exemplo eius quæ sanguinis profluuio laborauerat. Nos autem (inquit Chrisostomus) non solùm fimbriam aut vestimentum Christi habemus, sed etiam corpus eius comedimus. Si ergo qui fimbriam vestimenti eius tetigerunt, tantam acceperunt virtutem, multo magis qui totum ipsum sument. A

DISSERIT DE MANDVCANDO PANE COELESTI.

Ioannis 6. CAPVT LIX.

Ltera die turba quæ stabat trãs mare vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia non introisset cũ Discipulis suis Iesus in nauim, sed soli Discipuli eius abiissent, aliæ verè superuenerunt naues à Tyberiade iuxta locum vbi manducauerunt panẽ gratias agentes Deo. Cùm ergo vidisset turba quia Iesus non esset ibi neque Discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnaum quærentes Iesum: Et cùm inuenissent eum trãs mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti? Respondit eis Iesus, & dixit: Amẽ amẽ dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa: sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Operamini nõ cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternã, quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus. Dixerunt ergo ad eũ: Quid faciemus vt operemur opera Dei? Respondit Iesus & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signũ, vt videamus & credamus tibi? quid operaris? Patres nostri manducauerũt manna in deserto, sicut scriptũ est: Panem de cælo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panẽ de cælo, sed pater meus dat vobis panẽ de cælo verum. Panis enim verus est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine da nobis semper panem hunc. Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet: & qui credit in me, nõ sitiet in æternũ. Sed dixi vobis quia & vidistis me, & nõ creditis. Omne, quod dat mihi pater, ad me veniet, & eũ qui venit ad me non eiiciam foras: quia descendi de cælo non vt faciam volũtatem meam, sed volũtatem eius qui misit me. Hæc est autẽ voluntas eius qui misit me patris, vt omne quod dedit mihi, non perdã ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Hæc est enim volũtas patris mei qui misit me, vt omnis qui videt filium & credit in eũ, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eũ in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis qui de cælo descendi. & dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrẽ? Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descẽdi? Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicẽ. Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eũ in nouissimo die. Est scriptum in prophetis: Et erũt omnes docibiles Dei. Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Nõ quia patrem vidit quisquã, nisi is qui est à Deo, hic vidit patrẽ: Amen amẽ dico vobis, qui credit in me habet vitam æternã. Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducauerũt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cælo descẽdens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Ego sum panis viuus, qui de cælo descẽdi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mũdi vita. Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes: Quomodo potest hic nobis suam carnem dare ad manducandum? Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meã carnem & bibit meum sanguinem, habet vitam æternã, & ego resuscitabo eũ in nouissimo die. Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui manducat meã carnem & bibit meum sanguinẽ, in me manet & ego in illo. Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrẽ: & qui mãducat me, & ipse viuet propter me: Hic est panis qui de cælo descẽdit. Non sicut mãducauerũt patres vestri mãna & mortui sunt. Qui manducat hunc panẽ viuet in æternũ. Hæc dixit in Synagoga docens in Capharnaũ. Multi ergo audientes ex Discipulis eius, dixerũt: Durus est hic sermo, & quis potest eũ audire? Sciens autẽ Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc Discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis filium hominis ascendentẽ vbi erat prius? Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquã. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Sed sunt quidã ex vobis qui nõ credũt. Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credẽtes, & quis traditurus esset eũ: Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datũ à patre meo. Ex hoc multi Discipulorũ eius abierunt retrò & iam non cum illo ambulabant. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? Respõdit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quẽ ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & nos credimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei. Respondit ei Iesus: Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autẽ de Iuda Simonis Iscariote. Hic enim erat traditurus eũ, cùm esset vnus ex duodecim.

ALTERA DIE, TVRBA QVAE STABAT TRANS MARE, VIDIT QVIA NAVICVLA, &c.) Solus Ioãnes historiam præcedentem continuat deducens eam ad sermonem B illum sublimem de pane spirituali, cuius occasione coactus fuit præcedentia narrare. Quæ autem in

A in huius capitis exordio narrat Ioannes de turba, ob id narrat vt significet etiam turbam suspicari cœpisse Christum pertransisse pedibus suis mare, quem sciebant naui non transisse, atq; ob id nec occasione transnauigandi inuenta, accessisse ad quærendum ipsum. Nec aliud in litera est obseruandum, nisi quòd, altera die, positum est pro, postero die. Est enim Græcè ἐπαύριον. Deinde quòd pro, gratias agẽtes Deo; Græce est εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου, hoc est, gratias agente Domino, vt gratiarũ actio non referatur ad turbam, de cuius gratiarũ actione nihil prius dictũ est, sed ad ipsum Christum, quem suprà dixit Ioãnes egisse gratias. Certè vetera exẽ- B plaria & Augustinus legũt nõ, Deo, sed Domino, & facile à scriptore in ablatiuo, agẽte, addi potuit litera, a, eo quòd inconueniens putauit Deo tribuere gratiarũ actionẽ. Addita est autẽ ab Euangelista illa pars; gratias agente Domino; vt significaret de qua panum mãducatione loquatur. Præterea sciendum, in principio huius capitis mácum esse sermonem. Nam cùm illum nõdum quiescere fecerit Euangelista, rursus aliunde incœpit dicens: Cùm ergo vidisset turba, &c. Est autẽ forma hæc abbreuiationis. Quod sequitur; *Alia verò superuenerunt naues a Tyberiade*; interlocutio est, quæ fecit vt sententia præcedente non absoluta, aliunde cogeretur sermonem incipere Euangelista.

ET CVM INVENISSENT EVM TRANS C MARE, DIXERVNT EI; RABBI QVANDO HVC VENISTI.] Rusticè, stultè & pueriliter interrogabant, tum quòd vanum quid ab eo petebant, cuius diuinas virtutes viderant, à quo proinde seria tãtùm petere & grauia debuissent, tũ quòd potius interrogare debuissent, quomodo huc venisti, quàquam quærendo, quando huc venisti, simul etiam intelligere quærebant; quomodo illò venisset. Nam ex tempore quo aduenisset intellecturos se forte putabat nũ pedes eò venisset an non. Amorem tamen aut assentationem quandam hæc verba præ se ferunt, per hoc quòd Rabbi eum vocãt. Itaque quoniam vanam quærebant quæstionem, ex cuius respõsione nul- D la consecutura erat vtilitas, nec conueniebat ipsummet Dominũ exponere modum quo eò aduenisset, non respondet Dominus quæstioni, sed facto eorum qui quærebant eum: & respõdet parum blandè, imò cum reprehẽsione, ne videretur capi eorum blanditiis, & vt eximeret animis eorum hesternam cogitationem, qua cogitauerunt eum rapere & facere regem, docens Ecclesiæ præsides non decipi suauitate verborum & assentatiunculis, nec semper eos ad auditores vti debere blandiloquentia, sed aliquando sermone obiurgatorio & reprehensiuo opus esse, ad tangendũ & excitandum eos qui desides sunt & tardi. *Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia*, &c. In quibus verbis est nonnulla obscuritas. Primùm enim in E eis videtur esse repugnantia. Si enim quærebant Iesum quia manducauerant ex panibus, ergo etiam quia videbant signa. Deinde in principio sexti capitis dicit Ioannes de his turbis, quòd sequebãtur eum quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur. Proinde commodè verba Domini sunt intelligẽda, in hunc modum: quæritis me, nõ quòd signa videritis, & hinc persuasi sitis diuinam in me esse virtutem, & a Deo vobis missum doctorẽ, à cuius proinde doctrina & verbis vobis pendendum credatis. Hoc est A enim quærere Christum propter signa, quærere illum propter diuinam eius virtutem & auctoritatem quam miracula eius significabant. Significauit ergo Dominus turbas nõ requirere illu propter illum, sed propter seipsas, non propter spiritum, sed propter carnem. Sperabant enim illum semper in posterũ sequentibus se prospecturum de alimento, vt iam fecerat. Sciendum tamẽ quòd in hac hominum turba, vt semper fieri solet, verisimile omnino sit fuisse bonos cum malis, fuisse quos desiderium Iesu, vt prophetæ & præconis diuinæ voluntatis, post ipsum traheret. Fuerunt B item, qui, vt supra dixit Euangelista, ob signa ipsum sequebantur, magis attracti tũ miraculorum curiositate, tum aatiis vtilitate, quàm studio religionis. Fuerunt denique quos solus venter impellebat ad sequendum Christũ, qui semel satiati ab eo sine commeatu, idem & postea fore sperabant, atque ad hos peculiariter sermonem hunc vertit Dominus, quorum verisimile est plurimos in hac turba fuisse, quibus tanquam bonus medicus duplex remedium adhibet, dum & mentem ac cogitationẽ eorum detegit, significans se occulta cordis eorũ cognoscere, ac proinde vanam esse illorum assentionem, & opportuna reprehensione à ventris cura eos auocare studet. Docemur autem & nos hac sententia, non quærere Christum pro- C pter temporale commodum, quemadmodũ plerique faciunt. Quàm multi enim, inquit Augustinus, non quærũt Iesum, nisi vt illis benefaciat secundùm tempus.

OPERAMINI NON CIBVM QVI PERIT SED QVI PERMANET IN VITAM AETERNAM.] Reprehensioni subiũgit doctrinam, eamq; opportunã. Nam occasione accepta à cibo corporis quem illi quærebãt, anagogen facit ad cibum spiritualem, docens illum potius esse quærendum: quemadmodum Samaritanam occasione aquæ quã quærebat, instruxit de potu spirituali, docens pastores à corporalibus ad spiritualia auditores debere traducere, atque oc- D casionem disserendi de spiritualibus venandam à corporalibus rebus circa quas versantur. Quod autem dicit; *operamini cibum*; hunc habet sensum: operam vestram & laborem huc impendite, non, vt assequamini cibum pereuntem, sed cibum semper permanentem. Dicit autem, *operamini*, vt ad similitudinem cibi corporalis qui operãdo acquiritur, loqueretur de cibo animæ, ac significaret labore, opera, & cura nostra parari cibum animæ, sicut paratur cibus corporibus. Cibũ qui perit, illum vocat de quo Matt. 15. qui in ventrẽ vadit, & in secessum emittitur, qui proinde non potest in æternũ satiare. Cibus qui permanet in vitam æternam, cibus est incorruptibilis, perducẽs ad vitam æternam. Vbi aduertendum, quòd non E quemuis cibum animæ quærendum præcipit. Est enim quidam animæ cibus, qui non permanet in vitam æternam, vt laus hominum, ac scientia humana, aut veritas non perducens ad vitam æternam. Porrò quoniã Christus præcepit operari, & non vult operari cibum qui perit, hoc est corporalem, quidam hinc intellexerunt non esse laborandum pro cibo corporali, hoc Domini verbo abutẽtes ad prætextum suæ pigritiæ, cùm Paulus contrarium facto & verbo docuerit, laborans pro victu manibus suis, & dicens: Qui furabatur, iam nõ furetur, magis autem operetur, manibus suis,

Ephes. 4.

4. Thes. 5.

vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti. Et Si quis non vult operari, nec manducet. Proinde commodè dictum Saluatoris accipiendum est, vel hoc modo: Operamini non tam cibum qui perit, quàm eum qui permanet. Aut, quod in idem redit, operamini, hoc est, toto pectore & animo curate non cibum pereuntem, sed cibum permanentem. Voluit enim Dominus his verbis non interdicere curam corporalis cibi, sed docere præponendum illi esse curam cibi spiritualis, & illum obiter curandum: hunc autem toto animo quærendum, atque vt fidem omnium operationum, quomodo hi contra quos hæc dicit, quærebāt cibum pereuntem. Vt autem scirent à quo cibum hunc quærere deberent, subijcit, *Quem filius hominis dabit vobis*; de se modestè loquens in tertia

B persona: & filium hominis nominans, ac significans se non venisse ad pascendum corpora, sicut illi quærebant ab eo pasci, sed ad pascēdum mentes. Et quoniam mirari poterāt audiētes, quomodo ipse qui filius hominis, hoc est, homo erat, posset dare cibum permanentem in vitam æternam; subijcit: *Hunc enim pater signauit Deus.* In qua sententia verbum, *signauit*, tripliciter potissimum exponitur. Augustinus enim intelligit, *signauit*, hoc est, signo aliquo ab alijs separauit, videlicet vnges eum oleo spiritus præ participibus suis. Cui-

Psal. 44. C cunq; enim rei signum additur, ob id additur, ne cum alijs confusa dignosci non possit. Itaque sic sententiā hanc cum superiori coniungit Augustinus: Nolite me cōtēnere, quia filius hominis sim: sic enim sum filius hominis, vt Deus pater me signauerit, hoc est, propriū aliquid dederit quo ab alijs separarer, & agnoscerer hominum reliquorum esse saluator. Verùm dictio Græca non simpliciter significat signare, aut signo aliquo notare. Est enim hic rursum ea dictio quæ suprà cap. 3. Ioannis, ἐσφράγισεν, hoc est, sigillauit, quod Cyrillus hoc loco sic intelligit, vt significetur patrē filio dedisse omnimodam secum identitatem, quo

D modo signaculum simile est sigillo imprimēti, ac filium veluti signaculum esse patris, quomodo dicitur à Paulo esse splēdor & figura substātiæ eius.

Ho.1. Chrysostomus verò simplicius interpretatur, sigillauit, hoc est, veluti sigillo suo apposito, voce sua cœlesti & miraculis cōfirmauit & declarauit, authoritatē eius ostendens quis sit, & quòd possit dare cibum hunc permanētem. Quæ interpretatio & accommodatior est ad mentem Euangelistæ, & magis conuenit illi loco prædicto, vbi hoc verbum priùs similiter positum fuit à Ioanne.

E DIXERVNT ERGO AD EVM; QVID FACIĒMVS, VT OPERAMVR OPERA DEI? RESPONDIT IESVS, &c.] Pro *faciemus*, Græcè est, ποιῶμεν, quod interpres accepisse videtur, vt sit futurū secūdum. Sed quoniam huiusmodi circumflexa verba carēt futuro secundo, quidam & alij accipiūt vt sit præsentis temporis, facimus, quod tamē exponi debet per, facere poterimus. Nihil quidem de operibus Dei, hoc est, Deo gratis, operandis Dominus dixerat, sed tantùm de operando cibo permanente, & tamen hi inferunt; *quid faciemus vt operemur opera Dei?* siue quia intellexerunt Dominum illis verbis exigere opera Dei, quasi illa sint cibus permanens in vitam æternam, siue potius quia intellexerunt ex eo quòd dixit operandum cibum permanentem, hoc est, opere & labore curandum illum cibum,

A non posse cibū illum operari & curari operibus humanis, sed operibus diuinis. Nam huic intelligentiæ consonat responsio Domini, qua significatur non quòd opus Dei sit cibus permanens, sed quod opere curatur & acquiritur cibus permanens, qui est Christus. Obseruandū autē quod Iudaico more de operibus quærunt, vt quæ sola ferè lex Moysis exigit, quæ ob id à Paulo dicta est lex factorum & operum. Et quāquam accipi possit hæc quæstio simplici animo proposita, ac studio discendæ veritatis facta, Cyrillus tamē intelligit eam non ex bono animo, nec ex discendi cupiditate, sed ex arrogantia potius produisse, ac quasi omnia scirent, & nihil sibi discendum resta-

B ret, ita rogasse, quasi dicant: Satis nobis præcepta Moysis sunt, non minus scimus, quàm oporteat illos scire, qui Dei opus facere volunt: quid igitur nouum & inauditum nos docere poteris, quod in scripturis dictum non sit? Hic sanè intellectus etsi non sit necessarius, bene conuenit responsioni Christi, qua docet de opere quodam Dei, de quo non ita docuit Moyses. Quoniam ergo Dominus suprà dixerat operandū esse cibum, & illi de operibus Dei quæstionem intulerūt, bene Dominus imitatus eorum quæstionem respondet: *Hoc est opus Dei.* &c. Illi quidem de operibus Dei quæsierunt, Dominus verò singulariter de vno opere

C Dei respondet, per quod lex Euangelica, quæ lex fidei dicitur Paulo, secernitur à lege Mosaica, quæ Rom. 4. factorum & operum dicitur. Perinde ergo est ac si dixisset Nō illa sunt opera quæ Deus à vobis nūc potissimum exigit, quæ Moyses vobis præcepit de circūcisione, victimis & cæremonijs, sed hoc est singulariter Deo gratum opus, hoc peculiariter nūc à vobis exigit, vt credatis in eum quem misit ille. Credere enim opus Dei in proposito dicitur, non ob id quòd fides Dei sit donum (nam hoc non seruit proposito) sed quia illud Deus exigit, & illi gratum est. Singulariter autem opus fidei exigit, cùm alia multa etiam sint Euangelicæ legis o-

D pera. Primùm, quia, vt dictū est, opus fidei secernit legem Euangelicam à lege Mosaica, cuius hi erant obseruatores & admiratores, cum quibus Dominus loquebatur. Deinde, quia fides est primum opus Euangelicum, quo operamur & curamus nobis cibum permanentem in vitā æternam. Nam de huiusmodi opere erat hic quæstio, non de quouis opere Dei. Et postremùm, quia fides vt est fundamentum omnium operum Euangelicorū, ita omnia huiusmodi opera in se quodammodo includit. Loquitur enim Dominus proculdubio de fide quæ per dilectionem operatur. Di-

E cit autē non; vt credatis in me, sed potius, vt credatis in eum quem misit ille; non solùm modestiæ causa, sed etiam vt rationem fidei in se indicet. Ideo enim in Christum credendum, quia illum pater misit.

DIXERVNT ERGO EI: QVOD ERGO TV FACIS SIGNVM VT VIDEAMVS, &c.] Rursum Iudaico more signum petunt: & cùm iam mirabile signum multiplicatione panum vidissent, tamen illud extenuantes, & comparātes cum miraculo quo Moyses pauit Israelitas in deserto, nō putāt illud esse sufficiēs ad hoc vt credāt ipsi sicut crediderunt Moysi. Est ergo sensus iste: Vis vt nos qui Moysi credimus, etiā tibi sicut illi credamus, ac vt magistrum à Deo datū recipiamus? Quod ergo tu facis signū autho-

ritatis

ritatis tibi à Deo traditæ declaratiuum : quid ita præclarum operaris, vt videntes tibi adesse Deum omnibus verbis tuis fidem habeamus? Pauisti quidem semel quinque millia è quinque panibus & duobus piscibus : verùm à Moyse circiter sexies centena patrum nostrorum millia alita sunt totis quadraginta annis, idq; non communi pane, sed qui, vt testatur scriptura, fuit cœlestis panis ac de cœlo depluitus. Tale nihil adhuc tu designasti. Meritò itaque Moyses apud nos honoratur & recipitur, nec adhuc videmus quare tibi sicut illi credendum sit, maximè cùm illius præcepta mutare studeas, & nouam nobis doctrinam inferre, téque illo maiorem haberi velis. Ex his apparet quàm verè dixerit Saluator, hos ventris gratia se quæsisse. Significat enim se cupere vt otiosè cum Domino vagari possint, & ab ipso fine labore pasci, sicut olim populus in deserto quadraginta annis fuit alitus. Rursum apparet eos qui hæc quærebant, alios fuisse ab illis qui supra viso miraculo dixerût, Hic est verè propheta, &c. Aut certè pro vulgi instabilitate, cùm iã saturitas illa præteriisset, & à Domino iam reprehenderentur, vitio eorum detecto, à priori sententia & opinione exciderunt. Porrò, manna, vox est Chaldæa.

Exod. 16. Nam Hebraicè dicitur Man, quo nomine appellatus est cibus ille, quo Hebræi aliti sunt in deserto quadraginta annis, eo quòd cùm primùm cibus ille à populo visus esset, dixerunt Man hu. Quod dupliciter intelligi potest. Primò, vt Man hu sit idem quod, quid hoc, scilicet est: pro Mah hu, interiecta litera Nun euphoniæ gratia. Quem sensum in sua versione secutus est D. Hieronymus, qui explanationis gratia de suo adiecit: quod significat, quid est hoc. Altero modo, vt sit idem quod, donum, hoc, vel donû est. Nam מן Man à verbo מנה Manach deriuari potest, quod donare significat, vt intelligatur populus rei nouæ & non cognitæ generale nomen indidisse, vocans eam donum, Dei scilicet. Veruntamen cùm ratio impositi nominis iuxta literam accepta sit ab ignorantia, ideoq; prior expositio proximior vero videtur. Cùm autem hi dicunt, *sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis manducare*; alludunt ad illud

Psal. 77. Psalmistæ: Pluit illis manna ad manducandum, & panem cœli dedit eis.

DIXIT ERGO EIS IESVS, AMEN AMEN DICO VOBIS, NON MOYSES DEDIT, &c.] Crassa hæc & ingrata populi responsio non defatigauit Iesu mansuetudinem, ab alliciendis eis ad cognitionem rerum spiritualium. Nec indignatus Dominus Moysen sibi præponi obiecit quæ dicere iustè potuisset, nimirum quòd Moyse maiora miracula fecisset, quodque scriptura nusquam Moysi miraculum illud Mannæ tribuit, sicut illi se tribuere significabant, nec componit miraculum à se factum, cum manna Mosaico, sed his omnibus omissis, salutis eorum magis auidus, quàm propriæ gloriæ, occasione accepta ex verbis quærentium, aggreditur explicatius tractare de cibo illo qui permanet in vitam æternam. Itaque quoniam tanti faciebant verus illud manna, vel ob id quòd in scripturis vocetur panis cœli, contrà Dominus illud extenuat & deprimit in comparatione panis quem pater iam mundo offerret, cumque solita asseueratione, vt de re graui ac probè animaduertenda locuturus respondit : *Amen amen dico vobis, non Moyses*

A *dedit vobis panem de cœlo*, hoc est, panem verè cœlestem, quique propria locutione è cœlo datus & descendisse dici possit. Non enim Dominus negare hic voluit quin Moyses dederit illum panem, quem Psalmographus vocat panem cœli, quamuis id negare potuisset: sed quòd ille panis non verè fuerit è cælo: impropria autem locutione, è cœlo datus dicatur, quia scilicet ex aere pluebat, quomodo volucres aeris, aues cœli dicuntur. Hoc enim voluisse patet ex aduersatiua, *sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum*. Inde enim patet priùs Dominum negare voluisse, Moysen dedisse panem de cœlo verum. Idem significat articulus apud Græcos appositus τὸν ἄρτον. hoc est,

B illum panem è cœlo, insignem scilicet & verum, quique verè è cœlo dici possit. Porrò cùm dicitur; *Panem de cœlo verum*, adiectiuum, *verum*, posset referri quidem ad totum illud, *panem de cœlo*, vt significetur hunc panem verè ac propriè esse è cœlo, cùm mãna tantùm putatiuè & impropriè esset è cœlo : sed melius refertur tantùm ad panem, vt sit sensus: panem de cœlo, panem inquam verum, vt significetur solum panem de cœlo, esse verum panem. Hunc enim sensum significat apud Græcos articulus appositus τὸν ἀληθινόν Verùm autem hic dicitur, non vt opponitur falso, nam & manna hoc modo fuit verus panis, sed vel vt opponitur figurato & vmbratili, quomodo accepisse videtur Augustinus, dum scribit in hunc

C locum sic: Sed quem panem? Fortè manna: Non, sed quem significabat manna, ipsum scilicet Dominum Iesum. Vel potius vt opponatur imperfecto, & ei quod solùm per participationem est aliquale: quomodo Ioannis vltimo Christus dicitur verus filius Dei: & mox postea Dominus dicit carnem suam verè esse cibû, & sanguinem suum verè esse potum : quomodo item se postea vocat vitam veram. Panem enim verum separare vult à pane quouis corporali, qui imperfectè tantum panis est, & conditionem panis, nempe viuificare, imperfectè habet.

PANIS ENIM VERVS EST QVI DE

D COELO DESCENDIT, ET DAT VITAM MVNDO.] Græci non habent; *panis verus*; sed *panis enim Dei est*, quomodo & vetustissima habent exemplaria Latina, & inter recẽtiores Dionysius. In Augustino semel est, *panis verus*, & mox, *panis Dei est*: Si legatur, *panis Dei*, iam hac sententia declaratur, quòd dixit solum patrem dare panem de cœlo, & verum panem, quia scilicet panis qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo, non potest alterius dici panis quàm Dei qui est in cœlo, non potest dici panis humanus aut terrenus, sed tantùm diuinus. Si legatur, *panis verus est*: explicantur conditiones panis veri, quibus distinguitur à mãna & quouis cibo corporali. Explicãtur autẽ con-

E ditiones duæ. Altera, cùm dicitur, *qui de cœlo descendit*. Nam manna nec est è cœlo propriè sed aere, nec descendit propriè, sed datû tantum dicitur à cœlo, eum descẽdere propriè sit eorum quæ per se mouentur. Altera, cum dicitur, *& dat vitam mundo*, per quæ verba etiam dupliciter separatur panis Dei & panis verus à manna, & multo magis à quouis alio corporis cibo. Et primò quidem per illud quod dicit, *dat vitam*, absolutè scilicet & cœlestem, sicuti è cœlo descendit. Manna enim & quiuis alius corporis cibus, nõ dat absolutè vitam, sed tantum in habentibus vitam conseruat.

seruat eam ad tempus: nec perditam potest restituere, aut à morte æterna præseruare, & si quo modo dici possit dare vitam, non dat vitā quæ absolutè sit vita. Panis autē cœlestis, de quo Dominus loquitur absolutè, dat vitam: tum quia non habentibus vitam, dat vitam, tum quia à morte præseruat in æternū, ac vitam largitur quæ verè vita sola est, æternam scilicet & cœlestem. Ad hāc enim secundam rationem Dominum respexisse patet ex eo, quòd declaraturus postea quomodo panis iste verus det vitam, & non manna. Patres, inquit, vestri manducauerunt manna, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descēdēs, &c. Secūdò, B separatur panis verus à manna, per hoc quòd addit, *mundo*. Nam manna non mundo, sed vni populo Israel datum est in cibum: panis autem verus, vniuerso mundo, hoc est, omnibus electis per vniuersum orbem dispersis. Non enim hic mundus accipitur, quemadmodum ibi: Non rogo pro mundo. &: Nolite mirari si odit vos mundus; pro impiis scilicet & mundanis hominibus, sed vel pro vniuersa hominum multitudine, vel pro electis in vniuerso mundo existentibus quemadmodum ibi: Sic Deus dilexit mūdum, &c. Inter duas autem istas panis veri conditiones, prior causa est secundæ. Ideo enim panis aliquis dat vitam mundo, quia è cœlo descendit.

DIXERVNT ERGO AD EVM: DOMI- C NE, SEMPER DA NOBIS PANEM HVNC.] Ioan. 4. Quomodo Samaritana, cui dictum est: Qui biberit ex hac aqua, non sitiet vnquam; secundùm corpus illud accipiens, & carere indigentia volens, dixit: Domine da mihi de hac aqua; sic & isti sensibilem adhuc panem somniantes, dicunt: Domine, semper da nobis panē hunc qui reficiat, & non deficiat. Carnaliter enim eos intelligere patet, tum ex eo quòd nō semel; sed semper eum sibi dari postulant: tum ex eo quòd postea dicit Dominus eos non credere. Vnde rursum constat verè Dominum priùs eis exprobrasse curā ventris. Petūt autem hunc panem sibi dari à Domino, cùm tamē priùs Dominus dixisset: pater meus D dat vobis; quia intellexerunt patrem dare per filium, maximè quia priùs dixit, quem filius hominis dabit vobis, &c.

DIXIT AVTEM EIS IESVS: EGO SVM PANIS VITAE, QVI VENIT, &c.] Quoniam auidè panē de quo Dominus loquebatur petebāt, & Dominus in hac turba sciebat esse electos qui eum fructu se audirēt, etsi sciret quosdam derisuros quæ diceret, cœpit iam apertè dicere, & quis sit ille panis cœlestis, & quo pacto eius possent fieri compotes. *Ego* (inquit) *sum panis vitæ*, hoc est, panis verè viuificans, & vitam veram largiens. Est enim Hebraica phrasis. Declaraturus autem se esse panem, & modum item aperire volēs quo panis hic obtineri possit, subiicit: *Qui venit ad me, non esuriet*, &c. Quasi dicat: E Quicunque alius panis non est panis vitæ absolutè, nec est panis verus, quia non tollit absolutè famem, non tollit sitim in æternum, sed tantū ad horam: ego verò tollo famem absolutè, quia in æternum. Cùm autem conueniētia sermonis videretur exigere vt diceret, qui manducat me, non esuriet, dicit hic in principio; *qui venit ad me, & qui credit in me*, vt abstraheret auditores à cogitatione panis corporalis, & à cogitatione māducandi & bibendi corporaliter, & erigeret eos ad

A cogitādum & panem de quo loqueretur esse spiritualem, & manducationem esse spiritualem. Cumque priùs dixisset; *qui venit ad me*; postea dicit, *qui credit in me*; vt exponat quid sit venire ad ipsum, nimirū credere in ipsum, vt satis patet ex sequentibus. Et cùm tātùm dixisset se esse panem vitæ, non autē potum, declarat tamē se non tantùm tollere famem, sed etiam sitim, vt intelligamus ea quæ sunt diuisa in alimētis corporalibus, vnita esse in alimento spirituali: nec esse hic eam alimentorum distinctionem, sed panem vitæ secum adferre plenam satietatē. Quomodo autem B credens in Christum non esuriet nec sitiet in æternū, satis patet ex his quæ dicta sunt circa cap. Ioan. 4. in cap. Concordiæ 13. circa illud: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Non esuriet enim nec sitiet fidelis, quia nullius ad veram vitam necessarij inopiam habebit, vel in hac, vel in futura vita. Deinde, quia cognito Christo & bonis quæ per ipsum est assecuturus, nihil præterea magnopere desiderabit, sed in Christo & bonis ipsius conquiescet appetitus ipsius. Solus enim ipse est qui possit appetitui hominis satisfacere plenè.

SED DIXI VOBIS, QVIA ET VIDISTIS ME, ET NON CREDITIS.] Creditis, habent codices emēdatiores, non autem, cre- C didistis; consentientibus Græcis, quæ habent πιστεύετε. Quoniam autem nusquam legitur Dominus Iudæis dixisse, vidistis me & non creditis, hinc quidam hanc sententiam sic intelligunt: Sed hæc nūc locutus sum vobis, propterea quòd quāquam videritis me, non tamen creditis adhuc in me. Verùm hæc intelligentia vt est extorta, ita non facilè apparet quomodo hæreat cum præcedentibus. Proinde rectius intelligitur Dominum significare voluisse, dixisse se priùs illis quòd vidissent illum, nec tamen crederent. Et si quæratur quando id dixerit illis: dici potest, dixisse quidem illum ipsis aliquando, etsi scriptum non sit. Aut tunc dixisse illis, cùm diceret; *quæritis me non* D *quia vidistis signa*, &c. Hoc enim erat dicere, vidistis me, & non creditis. Sensus ergo hic est: Petitis à me dari vobis panē vitæ qui è cœlo descenderit, hunc iam vobis præsentem credendo quisque accipere potest, sed vos ideo non accipitis, quia, vt & aliàs dixi vobis, vidistis me, nec tamen creditis in me. Quòd autem dicit; *vidistis me*; non simpliciter de visione corporali est accipiendum, sed quomodo postea cùm dicitur: *vt omnis qui videt filium, & credit in eum*, &c. de visione potius tali quæ non est, sine visione mentis, quia ex factis ipsius & doctrina satis aduertebant, aut aduertere debebāt eum esse dignum fide, eum esse à Deo missum ac filium Dei.

OMNE QVOD DAT MIHI PATER, E AD ME VENIET, ET EVM QVI VENIT, &c.] Dixerat se panem, & se saturare venientes ad se, hoc est, credētes, ipsos verò non credere: nunc exponit qui ad ipsum sint venturi, & quomodo fit vt quidam veniant, indicās per hoc, etsi illi non crederent, non defuturos tamen qui crederent, & causam quare illi non crederent significās, nimirum quòd non essent dati filio à patre. *Omne* (inquit) *quod dat mihi pater, ad me veniet*. Absolutè & in neutro genere dicit, *Omne*, vt generalior esset sermo, & ostenderet plenitudinem fidelium. Patrem autem dare aliquos filio, est ab æterno

æterno eos prædestinasse in numero electorũ, & in tempore eos vocare inter electos & filios Dei. Hi ergo proculdubio venient ad Christum, nec aliæ præter hos ad Christũ fide & dilectione perseuerante venire possunt. Quos enim prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit. Sicut autẽ prædictis verbis significauit infallibile esse donum patris, ita sequẽtibus significat infallibilem esse expectationem venientium ad se: *Et eum* (inquit) *qui venit ad me, non eiiciam foras*; vel, vt habent Græca, *non eiicio foras*, hoc est, non abiicio à me, mea cura non destitutum, sed suscipiam, alam, viuificabo, & saluabo. Non ergo solùm loquitur de illa eiectione, qua in nouissimo die eiicientur impij foras in tenebras exteriores. Itaque hac Domini doctrina ex duabus pendere docetur, quòd quis ab ipso recipiatur, saluetur, ac viuificetur: & primũ ex dono patris, quod consistit in sola Dei gratia, & nõ in libero nostro arbitrio: secundò, ex fide hominis in Christum qua itur ad ipsum, quæ consistit in nostra voluntate. Quò autem venientes & credentes in Christum securi sint de sua receptione, subiicit in illius confirmationem: *Quia descendi de cælo non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Hinc ergo patet quòd non reiecturus sim eos qui dati mihi à patre venerint ad me, cùm voluntas eius sit vt tales recipiam. Illud, *non vt faciam voluntatem meam*, &c. quomodo sit intelligendum, dictum est in cap. Concordiæ 36. circa illud Ioannis: Non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

Rom. 8.

HÆC EST AVTEM VOLVNTAS EIVS QVI MISIT ME PATRIS, VT OMNE, &c.] Plerique libri in duabus sequẽtibus sentẽtiis habent, enim, quidã in priori sentẽtia habent, enim, & in secunda, autem. Augustinus verò contrà in priori habet, autem, in secunda, enim, quomodo & reperi in antiquis Bibliis manu descriptis, atq; in Dionysio. Græca vtrobique habent δὲ, autẽ. Et omnino necesse est in priori sententia legere, autem, quia est subsumptio sub præcedenti generali sententia, ita vt huiusmodi syllogismum hic indicet Saluator. Veni è cœlo vt faciam voluntatẽ patris mei, sed voluntas eius est: vt omne quod dedit mihi non perdam, hoc est, nõ sinam perire, sed recipiam, & resuscitem in nouissimo die: ergo omne quod datũ à patre venerit ad me, recipiam, & non abiiciam foras. Est autem Hebraica locutio in illo; *omne quod dedit mihi non perdam ex eo*; pro eo quod est, ex omni eo quod dedit mihi non perdam aliquid. Peculiariter autem resurrectionis per se præstandæ facit mentionem & hic & frequenter in sequentibus, tum quòd in resurrectione demum electorum consummatio & vita ex omni parte beata expectatur: tum vt occurrat cogitationi, qua quis cogitare posset, quomodo dicat nihil perire eorũ quæ pater illi dedit, & vitam æternã credẽtibus promittat, cùm illi tamen nihilominus moriantur. Itaque significat eos sic habere vitam æternam, vt iam quidem viuant secundùm spiritum, & licet secundùm corpus moriãtur, aut potius dormiant, tamẽ resuscitãdi sint in nouissimo die, quando iam secũdùm spiritum simul & corpus victuri sunt in æternũ fœlicissimam vitam, ita vt ob spem istam resurrectionis, corporalis eorum mors non sit verè mors dicẽda, nec possit verè eorum dici interitus, sed potius

A somnus. Dicitur autẽ dies resurrectionis & iudicij, dies nouissimus, quia ille erit finis temporis, iuxta illud: Iurauit per viuentem in secula seculorum, quia tẽpus non erit amplius. Cæterùm cum subditur; *Hæc est autem*; vel, *Hæc est enim voluntas patris mei*, &c. explicatio est & repetitio præcedentis sententiæ, differens ab illa in hoc, quòd in illa explicatur voluntas patris respectu datorum à patre: in hac verò respectu venientium ad Christum, hoc est, credentium in illum. Dixerat enim superius duo: *Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me*: &c. Obseruandum autem in hac sententia, pro, *qui videt*, Græce esse ὁ θεωρῶν, quod non simpliciter videre, sed considerare, contemplari & peruidere potius significat. Significatur enim ipsum videre filiũ esse causam fidei: sed non simpliciter videre filium, sufficiens est causa fidei, verùm probè illum & quæ illius sunt considerare & contemplari, hoc demum ad fidem adducit. Annotandum & illud, quòd pro futuro indicatiui, quod hic vertit interpres; *& ego resuscitabo eum*; rectius verti posset futurum optatiui, quẽadmodum in præcedenti sententia; *& ego resuscitem eum*: vt ἀναστήσω, quod est hic Græcis non sit futurum indicatiui, sed aoristus subiunctiui, quemadmodum in præcedenti sententia.

Apo. 10.

B

C MVRMVRABANT ERGO IVDAEI DE ILLO QVIA DIXISSET: EGO SVM PANIS VIVVS, &c.] Græca non habent *viuus*, hoc loco, sed tantùm: *Ego sum panis*. Et mox postea: *Nonne hic est filius Ioseph*; habent vnam dictionem amplius quàm nos: *Nonne hic est Iesus filius Ioseph*. Nomen enim Iesu velut plebei hoc loco additum est per contemptum, quemadmodum & apud nos vulgus hominem nulla præditum dignitate, proprio compellat nomine. Itaque in antiquo quodam exemplari manu descripto reperi abesse nomen, *viuus*, & adesse nomen *Iesus*, quemadmodum & quidam testatur se in plerisque antiquis inuenisse. Sic & inuenitur in Dionysio, authore

D licet recentiore. Iudæi ergo (nam hic etiam Galilæi vocantur Iudæi) vt erant carnales, & spiritualium rerum minimè capaces, cum intelligerent adẽptam esse spem pastus corporalis, cuius spe hactenus ferebant sermonem, vertuntur ad calumniam & murmur: cumque priùs eum recepissent pro expectato Messia, & regem eum facere voluissent: iam velut humilem contemnunt nec aliud possunt credere eum esse quàm purum hominem communi more genitum, cùm ob æd ita ab eo miracula meritò credere debuissent eum plus quàm hominem fuisse, aut saltem eum

E talem fuisse qui mentiri non posset, nec vellet, cuius proinde verba, etiam non intellecta, humiliter essent suscipienda, & intelligentia eorum requirenda. Adhuc tamen ob recens signum eum venerantes, non manifestè ei contradicebant, sed murmurando inter se suam ostendunt turbationem. Porrò cùm dicitur: *Murmurabant de illo quia dixisset*; illud, *de illo quia dixisset*, dupliciter potest accipi. Vel de illo, scilicet Domino, vt sit, murmurabant inter se propter Dominum, eo quòd dixisset. Vel de illo, hoc est, propter illud quod dixisset, &c. Ex eo autem quòd Euangelista dicit hos inter se murmurasse, intelligi potest, quãuis non sit necesse, fuisse inter istos qui à partibus Domini steterint, sicut & eo quòd sequitur; *litigabant ergo Iudæi ad inuicem*; significatur alios

alis

aliis fuisse aduersarios, nimirũ aliis pro Domino, A
alus contra Dominum loquẽtibus. Hoc primùm
fiebat submissius, inde Euangelista illud vocauit
murmur: postea incaluit contentio, quam vocauit
litem & certamen.

RESPONDIT ERGO IESVS, ET DIXIT EIS: NOLITE MVRMVRARE IN INVICEM. &c.] Compescit Dominus murmur
Iudæorum, subiũgens neminem credere posse in
se, nisi cui hoc à patre datum fuerit, vt sic qui pro
ipso erant, scirent se non debere contendere cum
infidelibus, & infideles scirent causam quare non
possent capere verba eius, sed cõtra eum murmu
rent. Nemo, inquit, potest venire ad me, hoc est,
credere in me, nisi pater meus sui spiritus afflatu B
traxerit eum ad me. Porrò ex verbo, traxerit, Ma-
nichæi & omnes qui liberum hominis arbitrium
impugnant, desumũt argumentũ sui erroris, pro-
bare ex eo volentes, nihil in nobis esse situm, sed
omnia in eo tantùm qui trahit nos. Verùm quid
hoc loco sit trahere, Dominus ipse mox exponit,
cùm subiicit: *Omnis qui audiuit à patre, & didi-
cit, venit ad me.* Audire ergo à patre, & ita audire
vt homo perdiscat, id est, eum trahi à patre. Quòd
si homo venit ad Christũ, & tum venit cum à pa-
tre audierit & didicerit Christũ, vtique suo libe-
ro arbitrio, suáq; sponte venit, non minus quàm
cùm aliud quippiã amplectitur de quo audiuit &
didicit, hoc est, certò cognouit sibi vtile fore. Non
trahit igitur pater ad filium homines, velut homo C
saxum aut lignũ post se trahit, sed ita vt (si modò
sacra prophanis componere licet) Herculem Gal-
licũ fabulæ memorant homines extraxisse cathe-
nis ab ore eius pendentibus, & auriculis homi-
num infixis, sed iis laxis; quo significabitur illos
solitos fuisse attrahi oratione Herculis persuasos,
ac ita persuasos, vt iam vltrò accurrerẽt. Vt igitur
nemo persuadet certius quàm Deus, ita nemo vẽ
rius debet dici homines attrahere, & attrahere si-
mul liberiores & lubẽtiores. Quò enim certius &
plenius hominibus vtilitas ingens in re aliqua o-
stenditur, eo redduntur animo in eam rem pro-
niores & ardẽtiores. Quare cùm pater suo spiritu D
monstrat mentibus hominum Christum esse ho-
minum Saluatorem, & in eo æternam hominum
fœlicitatem sitam esse, vt non possint non cupi-
dissimè illum amplecti, trahit quidem eos, & po-
tẽter sanè, sed simul tam liberè, vt in nullam rem
sua sponte ferãtur cupidius. Pulchrè quoque Au-
gustinus ostẽdit hoc loco quomodo pater trahit
homines ad filium. Si, inquit, Poetæ dicere licuit,
Trahit sua quemque voluptas, non necessitas, sed
voluptas: non obligatio, sed delectatio: quãto for-
tius nos dicere debemus trahi homines ad Chri-
stum, qui delectantur veritate, delectantur beati-
tudine, delectãtur iustitia, delectantùr sempiterna
vita, quod totum Christus est? Et post quædã: Ra- E
mum, inquit, ostendis oui, & trahis illam. Nuces
puero demonstrantur: & trahitur. Si ergo ista quę
inter delicias corporales & voluptates terrenas
amantibus reuelantur, trahunt, quoniã verũ est,
trahit sua quẽque voluptas, non trahit reuelatus
Christus à patre? Hæc ille. Sciendum tamẽ, quod
hæ similitudines non plenè declarant quomodo
pater trahat ad filiũ. Nõ enim trahit tãtùm osten-
dendo & docendo quod omnes desiderant, aut
suadendo & persuadendo sicut homo, sed etiam
efficaciter excitando mentem hominum ad cre-
dendum in Christum, & amãdum eum. Eo enim
distinguitur ab homine qui sermone & prædica-
tione trahit ad Christum. Vnde Saluator postea
repetens hanc sententiam, pro eo quod hic dixit,
nisi pater meus traxerit; dicit, *nisi fuerit ei datum
à patre meo. Propterea* (inquit) *dixi vobis, quia ne-
mo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à pa-
tre meo.* Ergo quem pater trahit ad Christum, illi
dat vt veniat ad Christũ, hoc est, vt credat in eum.
Excitat ergo eius mentem, infundens illi fidẽ. Vn
de August. lib. 1. contra duas epistolas Pelagiano-
rum cap. 19. trahitur miris modis, vt velit, ab illo
qui nouit intus in ipsis hominũ cordibus opera
ri, non vt homines, quod fieri non potest, nolẽtes
credant, sed vt volentes ex nolentibus fiant. Hæc
ille. Hoc modo trahi à Deo orat sponsa in Cãticis Cant. 1.
dicens, Trahe me, post te curremus. Hoc & Chri- Ioan. 12.
stus se tracturũ dicit postea, *Cum, (inquit) exalta-
tus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.* Hic
autem patri tribuitur attractio tãquam omnium
bonorum primo fonti & auctori, iuxta illud: Om- Iacobi. 1.
ne datum optimum, & omne donum perfectum
desursum est descendens à patre luminum. Rur-
sum autem hic obseruãda duo illa verba, venit &
traxerit. Illud enim, apertè ostendit libertatem ar-
bitrij in credendo: hoc verò, significat diuinam
gratiam præcedentẽ omnem nostrã voluntatem,
& multo magis omne meritum. Non enim ait, in-
quit Augustinus loco quo suprà, nisi pater meus
duxerit cũ, ne illic aliquo modo intelligamus prę-
cedere volũtatem. Quis enim trahitur si iam vo-
lebat? Et tamen nemo venit nisi velit. Proinde cõ-
uenientes, vt ex dictis patet, Dominus hic vsus est
verbo trahendi. Illo enim significatur & gratuita
Dei benignitas, omnem nostram voluntatem &
meritum præueniens: & gratiæ diuinæ efficacia,
quæ ex nolentibus facit volẽtes: & nostræ naturæ
infirmitas ac grauitas ad inferiora semper depri-
mens. Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat
animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum
multa cogitantem. Proinde sicut corpus graue vt Sap. 9.
ascẽdat, sursum trahi debet: ita & nos vt ad Chri-
stũ & cœlestia eleuemur, trahi debemus cœlesti
gratia. Obseruandum item quòd non dicitur so-
lùm; Nemo venit ad me; sed, quod magis cõmen-
dat gratiæ diuinæ necessitatem. *Nemo potest ve-
nire ad me*, quod tamen intelligi debet de poten-
tia propinqua, quæ scilicet est elicitiua actus, &
cui nihil deest nisi executio actus. Nam alioqui
simpliciter quisque potest credere in Christum,
cùm, vt in multis locis docet Augustinus, credere
sit gratiæ: posse autem credere, naturæ: At illud,
nemo potest venire ad me; potius sic est accipien-
dum, in sensu, vt loquuntur dialectici, composito:
Fieri non potest vt quis veniat ad me, hoc est, cre-
dat in me: vt non significetur potentia credendi
esse à tractu patris, sed ipsum credere necessariò
ab illo pendere. Verùm circa hæc verba dubitare
aliquis potest: Si nemo potest venire ad Chri-
stum, nisi pater hoc illi dederit, & illum traxerit,
ergo quibus pater non dederit, & quos non tra-
xerit, nullius criminis erunt rei. Ad quã quæstio-
nem à Chrysostomo etiam hoc loco motam, post
Chrysostomũ sic respondet Theophylactus: Hoc
autem, *nemo potest venire*: &c. dicit, non vt li-
bertatem tollat arbitrij: absit, sed vt ostendat
quòd multa habet opus cooperatione à Deo is
qui crediturus est. Et aliter: illos trahit pater qui
habent

habent voluntatis aptitudinem. Eos autem qui seipsos non faciunt idoneos, non trahit ad fidem. Nam sicut magnes non omnia, sed solum ferrum attrahit, ita & Deus ad omnes quidem se appropriat: eos autẽ q magis idonei, & familiaritatẽ erga ipsum præ se ferunt trahit. Hæc ille: quibus significare videtur, eos quos pater trahit ad filium promereri hoc præcedente aliqua eorum bona voluntate, qua se ad tractionem patris idoneos fecissent. Quod apertius dicit Euthymi⁹ Græcus, Chrysostomi etiã sicut Theophylactus imitator. Sic enim habet super illo; *Omne quod dat mihi pater.* Verùm si venit is ad filiũ qui datur à patre: culpa ergo carebit qui non venit, vtpote non datus à patre. Sed illos pater dat, in quib. præcedit bona voluntas, &c. Sic & quidam in Paraphra. Non impertit ille tantũ munus, nisi volentibus & auidis. Quisquis autem promeruerit sua prompta volũtate, pioque studio vt attrahatur à patre, per meritam æternam consequetur. Quæ dicta, à Chrysostomi locutiõe in variis locis ferè desumpta, nisi cautè legantur & intelligãtur, præbere possunt occasionem erroris Pelagij, qui asseruit initium fidei & iustificationis esse ex nobis, consummationem verò ex Deo, ac Chrysostomi variis sententiis, malè tamẽ intellectis, suam conabatur stabilire sententiam. Chrysostomus sanè optimè sentiens de Dei gratia, nempe quòd illa in nobis sit omnis boni fons, & quòd omnem nostram bonam voluntatem præueniat, tamen multa scripsit contra Manichæum in commendationem liberi arbitrij, pleraque illi tribuens sine commemoratione gratiæ diuinæ, quæ nõ sic scri psisset, si præuidere potuisset exorituram Pelagij hæresim, quæ tum adhuc non erat exorta, vel illi cognita. Proinde quoniam in illis dictis gratia Dei commemorata non erat, putabant Pelagius suique complices, illum sensisse hominem per liberum arbitriũ sine gratia posse talia facere, vtpote, incipere credere, bene viuere, orare, inuocare, cùm etiam hæc incipere non possimus sine gratia præueniẽte; nec Chrysostomus id negare voluerit, sed tantùm dicere quòd hæc nobis incipientibus (non quidem sine gratia Dei) accedit rursum gratia Dei nos perficiens. Itaque Augustinus exorta iã hæresi Pelagiana, cautius & expressius locutus est de gratia Dei, quòd hic trahatur, & non ille, non tribuens diuersæ dispositioni hominum, sed diuinæ prædestinationi & vocationi præuenienti omnem bonũ mentis nostræ motum, quemadmodum probat ex doctrina Pauli ad Roma. de Esau & Iacob, & ex ipsa Pauli conuersione. Quare Augustinus ad prædictam quæstionem respondet profundius hoc modo: Quãuis solius gratiæ diuinæ sit quòd quis trahatur, tamen qui non trahuntur, non excusantur quòd nõ venerint ad Christum, eò quòd obicem & impedimentum posuerint diuinæ tractioni, dum acceptis ab eo donis non bene vtuntur, aut media ad credendum illis data non sunt amplexi. Quòd si vlterius quæratur, cùm nullus mereatur à Deo trahi, imò omnes in seipsis habeant demeritum, quo merentur non trahi, cur vnum magis trahit quàm alium? obseruanda pro responsione sententia Augustini scribentis hoc loco super Ioannem: Magna, inquit, gratiæ commendatio: Nemo venit nisi tractus. Quem trahat, & quem non trahat, quare illum trahat, & illum non trahat, noli velle iudicare si nõ vis errare. Semel accipe & intellige

A Si non traheris, ora vt traharis. Quibus verbis D. Augustinus duplex consilium admodum salutare suggerit. Alterum, vt ne curiosè inquiramus quare vnum Deus trahat, & nõ alium. Hoc enim spectat ad inscrutabilia illa Dei iudicia, ob quæ Paulus stupefactus exclamauit: O altitudo diuitiarũ sapientiæ & scientiæ Dei, &c. Nec est quòd de his iudiciis quis conqueratur. Sicut enim quicunque trahitur, ex misericordia Dei trahitur: ita qui non trahitur, iusto Dei iudicio nõ trahitur. Omnes inquit August. lib. de prædest. Sãctorum cap. 8. quos docet, misericordia docet, quos autem non docet, iudicio non docet. Alterum consilium est, vt ne considerantes omnia pẽdere ex diuina gratia, diffidamus aut torpeamus, sed ea faciamus, & aliis cõsulamus quæ scriptura nos docet ad impetrãdam Dei gratiam esse media conuenientia, B quæque in nostra sunt sita potestate, quamuis nõ sine Dei gratia. Rom. 11

EST SCRIPTVM IN PROPHETIS; ERVNT OMNES DOCIBILES DEI. OMNIS QVI AVDIVIT, &c.] Autoritate scripturæ declarat tractum paternũ esse necessarium, ac simul declarat quis sit tractus patris, illius scilicet interna doctrina & persuasio. Est autem testimonium hoc potissimum desumptũ ex Isaiæ cap. 54. cùm dicitur: Vniuersos filios tuos doctos à Domino, supple, dabo vel ponam quod præcedit. Nam & ibi Septuaginta verterũt quod hic est *διδακτοὺς τοῦ θεοῦ*, hoc est, vt ibi vertit Hieronymus, discipulos Dei, vel doctos à Deo. Nam, dociles Dei non satis explicat sensum, multo minus docibiles Dei, cùm docibiles, vox sit non satis Latina. Allusit ad hunc locum etiam Paulus in epistula ad Thes- 1. Thes. 4
C salonicenses, composita vsus dictiõne, *αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε* hoc est, ipsi vos à Deo docti estis, vel ipsi vos à Deo didicistis. Proinde cùm dicitur; *est scriptum in prophetis*, pluralis numerus Hebraica phrasi pro singulari positus est, prophetis pro propheta. Aut prophetis, ideo dictum est, quia istud non solùm in Isaia, sed etiam in aliis prophetis, saltem secundùm sensum inuenitur, & maximè Ieremi. 31. cùm dicitur: Dabo legem meã in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in po-
D pulum. Et non docebit vltra vir proximũ suum, & vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, &c. Porro quoniam dicitur, *& erunt omnes docibiles Dei*; cùm certum sit non omnes doceri à Deo, Caietanus intelligit signum, *omnes*, hic distribuere pro singulorum generibus, non pro singulis generum, vt significetur cuiusuis gentis, cõditionis & sexus quosdam docendos à Deo. Chrysostomus autem & Theophylactus intelligunt, omnes qui volũt erunt docibiles. Cyrillus verò, omnes qui digni erunt, significat se intelligere. Augustinus lib. de prædest. Sanctorum cap. 8. intelligit sic dictum esse omnes docendos à Deo, quia
E scilicet nemo docetur Christum nisi à Deo: quomodo de eo qui in ciuitate solus docet pueros, dicere solemus: omnes iste hic literas docet, nõ quia omnes discunt, sed quia quisquis discit, ab illo discit. Sed verior est explicatio, quam sequitur Aug. super Ioannem, vt sic intelligatur: Omnes regni Dei homines, vel omnes Ecclesiæ filij. Nam sic intelligendum esse locus ipse docet, vnde hoc potissimum est desumptum. Non enim dicitur in Isaia vniuersos docẽdos à Domino, sed, vniuersos filios

ruos ponam doctos à Domino. Loqoirut autem Ecclesiæ fideliũ.Ex bac ergo scriptura Dominus ad suum propofirum inferr:*Omnes ergo*(nam con iunctionem illariuam,ergo,habenr Greca)*qui audiuit à patre:& didicit,venit ad me.* Dicit, qui audiuit & didicir.Nam funr qui audiunr patrem nõ solùm fotis,sed etiam intus docẽtem de filio,qui tamen à patre non discunt,vt quibus non persuaderur Iesum esse Dei filium Saluatorem mũdi.Ne auiẽ quoniam dixit aliquos audire & discere à patre.putaretur pater esse visibilis illis, quemadmodum magister videtur ab his quos docet,subiicit, *non*(supple,hæc dico)*quod patrem viderit quisquam, sed is tantùm qui est à Deo, vidit patrem*, hoc est, ego solus qui à patre natus sum.aut ab eo sũ missus in hunc mundum,vidi eum,ea scilicet visione qua dictum est supra debere intelligi illud:Deum

1.Ioan.4. nemo vidit vnquã.Significare ergo voluit Dominus eos qui à patre audiũt & discunt, arcana quadam ratione ab eo doceri, nempe per afflatũ spiritus sui.quamuis non sine medio sẽsibilis vocis eius qui est à Deo,aut eorum qoos ille instruxit.

AMEN AMEN DICO VOBIS,QVI CREDIT IN ME,HABET VITAM AETERNAM. EGO SVM,&c.] Postqoam dixit vnde habeat homo quod ad se veniat,& credat, ostendit C rursum quis sit fructus fidei in se,ac se esse panẽ vitæ, iterũ atq; iterũ variis modis inculcat, vt tãdem persuadere possit.Dixerat superius voluntatem patris esse,vt omnis qui credit in filiũ,habeat vitam æternã,id ergo ita se habere,solita asseueratione iam confirmat, dicens: *Amen amen dico vobis.qui credit in me,habet vitam æternam.* Vbi quaxe nõ dixerit habebit vitam,sed habet,& quomodo id verum sit,dictum est in cap. Concordiæ 21. circa illud Ioannis:Qui credit in filium,habet vitã ęternam;& in cap.Cooeotdiæ 49.circa illud Ioannis:Qui verbum meum aodit,& credit ei qui misit me,habet vitam æternam.Nihil ergo hic præterea est dicendum, nisi quòd quidam hic vertit, *Amen amen dico vobis, qui confidit mihi*; non D rectè sanè cùm Græca hic habeant eodem modo quo prius,vbi frequenter vertit;*credit in me*; nec idem sit credere to Christum, & confidere illi. quanquam verum sit fidem in Christum nõ saluare,nisi eam quę includit aut potius adiũctã habet etiam fiduciam in Christum,& dilectionem eius. Oportuit tamẽ hæc inter se bene separare propter huius temporis hæreses.Quoniã autẽ Iudæi de suo manna superbiebãt,& iactabãt magnificè, rursum oomnnus ad distinctionẽ illius & omnis cibi vocat se panẽ vitæ, ac explicatiorem iam inter manna & se ponit differentiam,quod attinet ad præbere vitã.Sed oritur hic difficultas, de qua E morte intelligi debeat quod dicitur, *patres vestri manducauerunt manna, & mortui sunt.* Nam si intelligatur de morte corporali,non constabit differentia inter manducantes manna, & panem vitæ manducantes,cùm etiam hi moriantur sicut illi.Si verò de morte spirituali, falsum est omnes eos fuisse mortuos qui manna mãducauerũt. Comederunt enim illud etiã iusti,Moyses,Aaron, Iosue,&c.Proinde D. Augustin. intelligens dictum illud esse de morte spirituali,animæ scilicet morte,notat dictum esse:*Patres vestri*,hoc est, inquit, quorum vos estis similes, murmuratorũ scilicet

Matt.23. patrũ murmuratores filij,sicut alibi dicit Dominus:Implete mensuram patrum vestrorum.Intel

A ligit ergo Augustinus significari malos, qui tum erant in populo,eò quòd male comederunt manna,nec fide intellexerunt id quod per manna significabatur & figurabatur, mortuos fuisse per suam incredulitatem.Bonos verò manna manducãdo,viuificatos,eò quòd sub visibili illo cibo etiam spiritualiter manducauerunt verum panem vitæ per manna significatum,quẽ & nos edendo viuificamur.Atque hoc intelligit significatũ etiam ab Apostolo Paulo cùm dicitur:Patres nostri eandem escam spiritualem manducauerunt,& omnes eundem potum spiritualem biberunt.Vbi vult à Paulo dictũ esse:Patres,nostri,nõ patres illorum, 1.Cor.10.

B hoc est,quibus nos fideles sumus similes, nõ quibus fũt similes increduli & murmuratores Iudęi: & quòd dicitur,eandem escã & eundem potum, intelligit significare,quod eandem escam spiritalẽ quam nos,nempe Christum,mãducauerunt spiritualiter sub visibili mãna,& sub visibili illo potu aquæ quæ fluebat illis è petra.biberunt fide eundem potum quẽ nos bibimus in altari sub specie vini,scilicet sanguinem Christi.Sed vt explicatio ista loci Paulini non conuenit contextui Pauli,(nã sequitur;sed non in pluribus eorum beneplacitũ erat Deo.nam prostrati sunt in deserto;vnde con C stat eum suprà etiã de malis patribus fuisse locutum,& voluisse omnes candẽ escam inter se manducasse,nõ autem eandem nobiscum)ita & explicatio August.in hunc locũ coactior videtur,nec conuenit literę.Secundum illam enim explicationem nõ poneretur absoluta differentia inter mãna & panem vitæ, sed tantùm respectu malorũ, vt alia multa prætercam.Itaque Caietanus aliam quærens explicandæ difficultatis rationem, dicit differentiã inter manna & panem vitæ non esse penes omnino idẽ,sed penes idem proportionaliter, nempe penes mãducantes respectiuè,hoc est, differentiam inter illa consistere respectu mortis non eiusdem,sed diuersæ,ob quam pellendam diuersi illi panes sumuntur,vt intelligatur Dominus D hanc significare differentiam.quòd manna qood sumebatur propter vitã corporis,nõ præseruauit à morte corporis:Panis autẽ vitę qui sumitur pro vita spiritus,præseruat à morte spiritus.Sed & hæc explicatio conueniens non est,eo quòd Dominus omnino videatur significare voluisse panem vitæ id præstare,qood nõ pręstare potuit mãna,quodque panem vitæ etiam significare voluerit à morte corporis liberare.Ideo enim toties adiicit;*& ego resuscitabo eum*,significans per hoc, vt priùs est dictum,mortem fidelium non tam esse mortem qoàm somnum.Quare alia dissoluendę difficultatis qoęrẽda est via.Ea autem facilis erit,si nõ tam verba Domini spectauerimus,quàm scopũ & in E tentionẽ eius,& secundùm illam verba eius interpretati fuerimus.Est ergo intẽtio Domini procul dubio,hoc negare de manna quod pani vitæ conuenire affirmat, hoc est,negare manna potuisse à morte præseruare,& vitam æternam manducãtibus præstare.quod sibi competere asserit.Itaque hanc Domini intentionem significabant eius verba,si illud affirmatiuum; *mortui sunt*, exponatur negatiuè, per,non vixerunt per illud manna,non consecuti sũt per illud vitam æternam.Iam enim pulchrè cõstat differentia quam Dominus voluit significare hæc scilicet:Per manna,manducantes non sunt consecuti ne morerentur,sed haberent vitam æternam:Manducantes autem me,consequuntur

quuntur per me, ne moriantur, sed habeant vitam æternam. Interdũ enim quædam in scripturis sic sunt necessariò exponenda, vt affirmatiuum per negatiuum exponamus, aut cõtrà negatiuum per affirmatiuum. (1. Cor. 6.) Nã quod ait Paulus: Omnes quidem currunt, sed vn⁹ accipit brauium, si cùm sententia hęc applicatur proposito Pauli, persistet quis in verbo, vnus, videbitur iuxta prolatam similitudinem, vnum tantùm fore saluãdum, & in vno illo cogemur philosophari. Sin pro, vno dicas, non omnes, sublata erit omnis difficultas. Sic quod dicit Dominus (Ioan. 2.): Nondum venit hora mea; quidam affirmatiue sic explicant: Venient aliquando tempora declarandi mei. vel non deerunt aliquando tempora declarandi mei. Quo modò si interpretemur, non erit necesse torqueri, quo pacto Dominus cùm nondum venisset hora eius, tamẽ se manifestauerit. Ad hunc modum D. Cyrillum locum hunc intellexisse, satis patet ex commẽtariis, cùm sic dicit circa hæc verba: Mortui ergo sunt qui manna manducauerunt, quia nullam inde vitæ perpetuæ virtutem acceperunt. Non enim viuificabat, sed famem solummodo corporalem temperabat. Hæc ille. Sed & Dominus satis hunc sensum significat. Cùm enim in secunda differentiæ parte dicit: Hic vel iste (Nam, hic, non est aduerbium) panis de quo ego loquor, est panis de cœlo descendẽs, ad hoc vt si quis ex ipso mãducauerit, non moriatur, (vel, vt significantius habent Græca, vt aliquis ex eo mãducet & nõ moriatur) significat se priùs voluisse, manna nõ datum ideo vt manducantes ex ipso non morerentur. In hac ergo differẽtia, sicut & in toto textu, sermo est de morte absolutè, de morte scilicet corporis & animæ; qua vtraq; moriuntur qui Christum nõ manducant, neutra autem moriuntur qui mãducant. Quoniam autem Dominus de pane vitæ in superiori sentẽtia obscurius locutus est, quia locutus est in tertia persona, ideo eãdem explicatius iam effert, dicens: *Ego sum panis viuus*, &c. Cùm priùs dixerit bis, *ego sum panis vitæ*, hoc est, vitam largiens: nunc dicit; *ego sum panis viuus*, vel vt habẽt Græca, ὁ ἄρτος ζῶν, hoc est panis viuens, vnde videtur hic, viuens, positum pro viuificans. ζῶν scilicet pro ζωοποιῶν. Aut potius per hoc quòd dicit se panem viuum vel viuentẽ, significat ex consequenti se etiam esse viuificantem panem, ac ideò se posse viuificare, quia vitam in seipso habet: & contra manna ideo non posse viuificare, quia ipsum in se non habet vitam. Quòd si quæratur, quomodo dicitur victuros in æternum, quisquis ex hoc pane manducauerit, cùm primùm pleriq; panem hunc in sacramento Eucharistiæ manducent; qui nunquam tamen vitæ spiritualis fiant participes, ac deinde plerique semel quidem facti participes vitæ quæ in Christo est, postea ab ea excludant, ac moriantur in æternum? Dicendum ad primum, Dominum nõ loqui hic de mãducatione sacramentali, maximè in hoc loco, sed de manducatione spirituali quæ est per fidem non mortuam, sed viuã. Cùm enim hactenus dixerit ex se pane vitæ accipere vitam eos qui credũt in ipsũ, nunc dicit manducãtes accipere vitã, apertè satis significans, idem esse manducare ex hoc pane & credere in se. Mirandum autem non est, quòd Dominus eo tropo est vsus, vt manducare se acceperit pro credere in se. Nam sicuti mãna de quo gloriabãtur Iudæi, occasio fuit vt se panem de cœlo & panem vitæ vocaret: ita consequẽtia sermonis exigit, vt credere in se, vocaret manducare se, eo quòd fide hic panis sumitur, quomodo qui eum non sumunt, nihil eis prodest: quemadmodum panis corporalis non prodest ad vitam, nisi sumentibus eum ore. Et sicuti aptissimo tropo se panem vocauit, eò quòd conditiones panis ei perfectissimè conueniunt, quæ sunt viuificare, alere, & tollere famem ac satiare: ita aptissimè credere in se vocauit maducare se. Per fidem enim panis hic non simpliciter sumitur, sed velut dẽtibus quibusdam masticatus, dum probè quis sit & qualis expẽditur & veluti frãgitur, traiicitur cum quadam gustus spiritualis delectatione in viscera animæ nostræ, ac incorporatur nobis, ita vt nobis per fidem arcano modo viuus Christus habitet, secundùm D. Paulum, in cordibus nostris, eaq; sua præsentia viuificet, alat, omnemq; ab eis esuriem pellat, dũ & inopiam necessariorum ad vitã, & desiderium omnium aliorum bonorum aufert: nec est huiusmodi tropus nouus in scripturis. (Ephe. 3.) Nam Sapientia de se dicit: Qui edunt me, adhuc esurient: & qui bibunt me, adhuc sitient. (Eccl. 24) Et cap. 15. Cibabit illum pane vitæ & intellectus, & aqua sapiẽtię salutaris potabit eum. Hic enim iustus dicitur edere & bibere de sapientia, quia illius doctrinis per meditationẽ intra se acceptis pascitur, viuit, & saturatur. Ad secundum dicẽdũ, sic dictum esse: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in ęternum; quomodo suprà dictum est; qui biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum, sed fiet in eo fõs aquæ salientis in vitam æternam; nimirum quia qui semel ex hoc pane manducauerit viuet semper quãtum est ex parte panis ipsius. Quòd enim aliquis à vita illa excidit, nõ est ex panis illius impotentia, sed ex defectu liberi arbitrij panem illum amittentis vel relinquentis.

ET PANIS QVEM EGO DABO, CARO MEA EST, &c.] D. Chrysost. intelligit, & post eum Theophylactus, & pleriq; recẽtiores, hactenus Dominum locutũ de se quatenus panis est hominum secũdum suã diuinitatem: ab hoc verò loco deinceps loqui de se quatenus est panis secundùm suam humanitatem, idq; non quouis modo, sed prout in Eucharistiæ sacramẽto caro eius sumitur sub specie panis, & sanguis eius bibitur sub specie vini. Itaque Roffensis in lib. contra Oecolampadium doctè docet nõ sine ratione bis dictum esse, dabo, quemadmodum habẽt Græca, in quibus est: *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.* Per prius enim, *dabo*, significari institutionem corporis Dominici in sacramento factam in vltima cœna: per secundum, traditionem corporis Domini in cruce pro salute nostra. Et hic quidem dici, *dabo*, per futurum, cùm prius dictum sit per præsens: *Pater meus dat vobis panem verum*; quòd hic promissio sit panis instituendi in futurum. Verùm neutrum horum multũ est probabile, nempe quòd ab hoc loco loquatur de pane quatenus subsistit sub specie panis & vini, & sacramentaliter sumitur eius caro & sãguis, & quòd aliter de pane iam loquatur quàm superius: Quòd enim etiam in sequẽtibus loquatur de spirituali mãducatione potius quàm sacramentali, docebitur & patebit in sequẽtib⁹. Quòd verò de pane iam non aliter loquatur quàm superius, omnino ex eo videtur, quòd cùm mox dixisset: *Ego sum panis viuus*. Et: *Si quis manduca*

uerit ex hoc pane, viuet in æternum, subiicit: *Et panis quem ego dabo*, &c. quæ subiectio non indicat eum iã de alio pane loqui, sed explicatiua velle ostendere quomodo & p quid ipse qui se hactenus panem vocauit, sit panis vitã hominibus largiés: Itaque quoniam hactenus dixit se pané vitæ qui è cœlo descendit, & credentibus in se promisit vitam æternam, ne intelligeremus sufficere eã fidé qua crederetur è cœlo descendisse, & verum esse Deus, infert sermonem de carne & sanguine suo, vt intelligeremus necessariam esse fidem in ipsius humanitatem pro nobis in cruce traditam & passam. Hęc est enim fides qua manducamus panem vitæ, nimirum qua credimus Christum & verum esse Deum, & se hominé tradidisse pro nobis carnem suam & sãguinem. Nec Christus in toto hoc capite se panem vitę vocat, nisi ratione vtriusque simul, scilicet & diuinitatis, & humanitatis in cruce traditæ. Sicut enim non potuisset esse Saluator humani generis, nisi simul & De⁹ fuisset & homo pro hominibus passus: ita nó vocat se peculiariter prę patre & spiritu sancto panem vitę, nisi quatenus Deus existens per humanitatem in cruce passam credentes viuificat. Quòd autem bis dicit, *dabo*, vt habent Græca, vel ob id fecit, vt primo, *dabo*, significaret se daturum carnem suam in cibũ, quando per spiritum suum docturus esset se nos immolatione carnis suæ redemisse: altero verò, *dabo*, significaret se daturum carnem suam in mortem pro hominum vita. Vel ideo repetit verbum *dabo*, vt explicaret quomodo dixisset se daturum panem, nempe pro mundi vita, vt sit sensus: Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego, inquam, dabo & in mortem, & in cibũ pro mundi vita. Dicit se pro totius mundi vita daturũ, significare volens se pro omnium hominũ salute & vita moriturum, & non solùm pro vna gente, quamuis nõ omnes homines ex eius morte vitam essẽt percepturi, sed hi tantùm qui in ipsum crederẽt. Per, dabo, significat voluntariè se traditurum, cumque priùs patri tribuisset dationem panis vitæ, idque per verbũ præsentis temporis, nunc eam sibi tribuit per futurũ. Pater enim tum dederat panem vitæ, quia mundo iam dederat filiũ, & proposuit credere volentibus. Filius verò daturus erat pané vitę, quia carnem suam in mortem & cibum daturus erat hominibus.

LITIGABANT ERGO IVDÆI AD INVICEM DICENTES: QVOMODO POTEST HIC, &c.] Pro, *litigabant*, Græcis est *ἐμάχοντο* hoc est pugnabant aut decertabant: verùm quoniam pugna ista & certamé verbis tãtùm peragebatur, bene vertit interpres, *litigabant*. Significatur autem, inter audientes ob verba Domini non intellecta, de quorum intellectu non ausi fuerunt Dominum interpellare, ortam esse dissẽtionem, alijs aliter atque aliter interpretantibus quod dicebatur. Itaque carnales Iudæi, quoniam quod dixerat de carne sua danda in cibum carnaliter intellexerunt, quasi particulatim carnem suã Dominus edendam daturus esset, more communis carnis, eius verba tanquam friuola & falsa per arrogantiam reiiciunt, illud suum Iudaicum, quomodo, obiicientes. Debuissẽt vtique ex verbis Domini intellexisse quomodo caro eius edi posset, nempe per fidem, eo quòd suprà satis significauerit credere in se, esse manducare se. Debuissẽt præterea, eo quòd diuinam virtutem Domini ex miraculis perceperunt, etiam nõ intellectum sermoné eius libenter & humiliter suscipere. & quę difficilia videbantur, eorũ solutionem humiliter & studiosè à Domino quærere. Nunc verò cõtra faciũt nam & quia carnales erant, non intelligebãt spiritualiter, quod spiritualiter intelligendum esse Dominus satis significauit: & quia superbi erãt & animo maligno, quod non intelligebant, non requirunt ab eo qui sol⁹ eos docere potuit sed inter se altercantes reiiciunt tanquã falsum & impossibile. Imitantur hos nostro seculo qui naturali ratione non valẽtes assequi modum quo Christus est in sacramento altaris, nec volẽtes intellectum suũ captiuare in obsequium fidei, inclamãt semper illud, quomodo, & ad altercationes committuntur. Nos autem (inquit pulcherrimè Cyrillus) magnũ quæso à peccatis aliorum profectum faciamus, & firmam fidem mysterijs adhibentes, nunquam in tam sublimibus rebus illud quomodo, aut cogitemus aut proferamus. Iudaicum enim hoc verbum est, & extremi supplicij causa. Ideo Nicodemus etiam cùm diceret: Quomodo possũt hæc fieri? merirò audiuit: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Aliorum igitur, vt diximus, culpa perdocti, cũ Deus operetur, nõ quæramus quomodo, sed operis sui viam atque scientiam illi soli concedamus. Hæc ille.

DIXIT ERGO EIS IESVS: AMEN AMEN DICO VOBIS, NISI MANDVCAVERITIS, &c.] Dominus nõ ignarus de qua re disceptarent, nõ ostendit qua ratione posset dare carnem suam ad manducãdum: nam id ex superiorib⁹ intelligere potuissent, nec adhuc tempus erat latius modum illum explicandi: sed quod illi iudicabant esse absurdum & impossibile, hoc nũc confirmat esse necessarium, vt vel sic humiliati cõuerterentur ad requirendam dictorum intelligentiam. Porrò quoniã hæc sententia Domini de necessitate manducandi carnem eius, & bibendi sanguinem eius; varias habet intelligẽtias, & quarũdam sectarum occasionem præbuit, diligenter disquirendum est de vero huius loci intellectu. Itaque imprimis sciendum, varijs modis posse intelligi aliquem manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, præter illum carnalem modum, quo Iudæi hæc audientes putabant carnem Domini manducandam more communis panis. Primùm enim potest quis in malam partem dici mãducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, vt Iudæi, qui summo cum desiderio anhelãbant in mortem Christi, eóq; iam in crucem adacto lætati sunt, & satiati, quod voto eorum satisfactum esset. Sic dicit de se & Christo in sua persona Dauid: Dum appropiãt super me nocentes vt edãt carnes meas. Et ipse Dominus: Aperuerũt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. Sic & Iob: Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus eius vt saturemur? Hoc modo hic non accipi est extra omnem controuersiam. Secũdò ergo in bonum manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, est hæc sumere in sacramento Eucharistiæ, in quo verè continetur caro & sanguis eius sub speciebus panis & vini, quem modum mãducandi vocare solent plerique, manducare sacramentaliter. De hoc modo manducandi & bibendi, qui communis est bonis & malis, loquitur Paulus 1. Cor. 10. vt manifestum est. Atque de hoc modo manducandi contendunt plerique

Manducare carnẽ Domini multis modis intelligitur.

Psal. 26. *Psal. 21.* *Iob 31.*

que tum hçtetici, tum Catholici locum istú esse A
accipiendum, confirmaotes suam sententiam ve-
terum plurimorum autoritate, qui de sacramenta
li manducatione locum hunc intellexerunt, vt pa
ret apud Roffensem lib. 5. cõtra Oecolápadium.
Sed alia ratiooe hæretici quidem student hunc lo
cum ostendere intelligendum esse de manduca-
tione sacramentali, alia ratione quidã Catbolici.
Bobemi enim ob illud contendunt, quia hinc vo-
lunt demonstrare Eucharistiam necessariú sumen
dã esse sub vtraqoe specie, ac deinde omnibus e-
tiam paruulis Eocharistiæ perceptiooem esse ne-
cessariam, eo quòd ita bic sigoificetur oecessariú
esse edere carnem Domini, & bibere eius sangui-
nem, sicut priùs significauit Domin' necessariam
esse regenerationẽ ex aqua & spiritu. Sicut enim B
dictum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spi
ritu sancto, &c. ita nunc dicitur: *Nisi manducaueri-
tis*, &c. Primum horum ex boc loco etiam Luthe-
raoi quidam volunt colligere & asserere. Secun-
dum ex hoc loco quædam Ecclesiæ Catbolicæ in
principio videntur intellexisse, quæ paruulis etiã
Eucharistiam præbebant, vt patet ex sermone D.
Cypriani de lapsis. Catbolici verò qoidam hunc
locum cum his quæ sequuntur ab illo loco; *Et pa
nis quem ego dabo*, &c. contendunt de manduca-
tione sacramentali esse intelligendum, vt ex hoc
loco cõuellaot hæresim negantium io sacraméto
panis & vini verè subsistere carnem & ságuinem
Domini. Hic enim apertè dicitor: *Panis quem ego* C
dabo, caro mea est; quod si intelligatur de pane
Eucharistiç, nõ potest adferri locus quo apertius
illorum error confutatur. Vnde Theophylactus in
hunc locum: Attende autem quòd panis qui à no
bis in mysteriis sumitur, oon est tantùm figuratio
quædam carois Domini, sed ipsa caro Domini.
Non enim dixit. panis quem ego dabo, figura est
carnis, sed, caro mea est. Transformatur enim ar-
canis verbis panis ille per mysticam benedictio-
nem, & accessionem sancti spiritus, io carnem Do
mini. Verùm quòd non debeat locus iste intelligi D
secundùm præcipuam Domini iorentionem de
manducatione sacramentali, primùm ex eo appa
ret, quòd priùs dictum est ex verbis Domini supe
rioribus, omnino videri idem esse manducare se,
& credere in se. Secundù ex eo quòd si de ea intel
ligatur, sententiæ sequentes non erunt vniuersali
ter veræ: *Qui manducat meam carnem, & bibit
meum sanguinem; habet vitam æternam.* Et: *Qui
manducat meam carnem*, &c. *in me manet, &
ego in illo.* Opus enim erit in his semper subio-
telligere, dignè, qood tamen oon potest intelligi
in præcedentibus sententiis, vt cùm dicitur: *Hic
est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso mandu
cauerit, non moriatur.* Nam si intelligendum sit, si E
quis dignè manducauerit, iam non constabit dif-
ferentia inter manna & panem vitæ. Nam & il-
lud dignè manducantes non sunt mortui, secuo-
dùm Augustinom. Proinde intelligendum est ibi
eum qoi indignè manducat panem vitæ in sacra-
mento, non verè manducare ex illo pane. Quod
autem peculiariter pertinet ad sensum quem hinc
colligere volunt hçretici prædicti, sufficere debet
ad eum refellendum aotoritas Ecclesiæ, quæ & si
in principio passim communicaret etiam laicos
sub vtraq; specie, nunquam tamen putauit vtrius
que speciei sumptionem esse necessariam, sed ab
Apostolorum temporibus semper quosdam com

muoicauit sub vna panis specie: imò plerique pa-
tres, vt August. Chrysost. Theophylact. & alij, exi-
stimauerunt Dominum ipsum in Emaus Discipo
lis duobus sub specie panis tantùm corpus suum
tradidisse. Itaqoe post aliquot tempora inualuit
communi fidelium consenso ob aliquot pericula
fugienda, consuetudo tantùm sub vna specie com
municandi laicos, quæ deinde, cùm Græci & Bo-
hemi quæstionem inferreot de sumptione vtrius-
qoe speciei, duobus conciliis, Constantiensi &
Basiliẽsi, est approbata & corroborata, vt iam hç-
reticum sit asserere vtriusque speciei sumptionẽ
fideli esse necessariam ad salutem. Quòd verò pe-
culiariter pertinet ad Catholicos, locum hũc de
sacramentali mãducatione intelligentes, difficile
est bene hunc locum explicare sic, vt tamen non
significetur necessitas sumẽdi vtramque speciem.
Dicùnt ergo noo dictum esse à Domino: Nisi
maoducaueritis panem, & biberitis calicẽ meom,
quomodo Paolus dicit: Quotiescunque mandu-
cabitis paoem hunc, & calicem bibetis; sed, Nisi
manducaueritis carnem, & biberitis sanguinem
filij hominis. Carnem autem manducari & san-
guinem bibi, etiã cùm sumitur sola species panis,
eo quòd sub ea & caro & sanguis, hoc est, totos
Christus & cootineatur, & sumatur. Itaque vno
illo actu quo sumitur species panis, intelligũt ho
minem & manducare carnem, & bibere sangui-
nem Christi, vt verum est. Verùm non facilè ap-
patet quomodo apertè exterior illa sumptio pos-
sit dici bibitio. mãdocatio enim rectè dicitur, quia
sumitur ibi aliquid per modum cibi: sed quomo-
do bibitio, cùm nihil sumatur per modum potus?
Non enim diceremus eum & manducare & bi-
bere, qui panem tinctum vino sumeret, quamois
id sumat quod & famem tollit & sitim. Proinde
secundùm borum sententiam videretur omnino
dicendũ, eum qui Christum sumit sub specie pa-
nis, dici & mandocare & bibere, nõ ratione actus
exterioris, qui maoducationis tantùm speciẽ ha-
bet, sed ratione actus interioris, nempe ratione fi-
dei quæ fertur & in carnem Christi passam, & io
sanguinem pro se effusum, & ita Christum hic lo
qui de mãducatione sacramentali, sed quæ habet
adiunctam etiam spiritualem mãducationẽ. Sed
secundùm haoc intelligentiam locus hic magis
exponitur de spirituali quàm sacramentali man-
ducatione. Iam quod attinet ad alterum, quod ex
hoc loco Bohemi dicuntur asserere, nempe etiam
paruulis necessariam esse Eucharistiam: Dicen-
dum, hoc prçceptũ tantùm pertinere ad adultos,
rationis compotes, sicut & præceptum quo exigi
tur actoalis fides, hoc est credere, à baptizandis.
Nam etiamsi intelligatur hic locus de manduca-
tione sacramentali, non tamen potest de alia in-
telligi quàm ea quæ spiritualẽ adiunctam habet,
hoc est, quæ fit cum fide, per quam supra dixit Do
minus se maudocari. Ad illos ergo tantùm perti-
net hoc præceptum, ad quos pertinet actualiter
credere in Christum, & venire ad Christũ. Porrò
D. August. & ob alias causas, & potissimum vt o-
stenderet hanc sententiam etiam infantibus ba-
ptizatis conuenire, quemadmodũ illis vbiq; etiã
tribuit fidem qoæ requiritor à baptizandis, pro-
pter fidem scilicet Ecclesiæ, à qua offerũtur & re
cipiũtur, nouo modo accipit in multis locis, man
ducare carnem Domioi & bibere eius sanguinẽ,
nimirum pro incorporari mystico corpori Christi.

quouis modo, quod paruuli consequuntur per ba-
ptismum. Vnde lib. 1. de peccatorũ meritis & re-
miss. sic habet cap. 20. Dominum audiamus, non
quidem hoc de sacramẽto lauacri dicentem, sed
de sacramento mensæ suæ sanctæ, quo nemo ritè
nisi baptizatus accedit: Nisi manducaueritis car-
nem meum, & biberitis meum sanguinem nõ ha-
bebitis vitam in vobis. An verò quisquam etiam
hoc dicere audebit, quòd ad paruulos hæc senten-
tia non pertineat, possintq́ue sine participatione
corporis huius & sanguinis in se habere vitã, &c.
Et lib. 3. ca. 4. exponit, nisi manducauerint homi-
nes carnẽ ei⁹, hoc est, participes facti fuerint cor-
poris eius, non habebant vitã. Et mox subiicit de
paruulis: Nec vitam æternã possunt habere præ-
ter Christi corpus, cui vt incorporẽtur, sacramen-
to baptismatis imbuũtur. Vnde & hoc loco super
Ioannem scribens sic habet: Hunc itaque cibũ &
potum societatem vult intelligi corporis & mem-
brorum suorum, quod est Ecclesia in prædestina-
tis, & vocatis, & iustificatis, & glorificatis sanctis
& fidelibus eius. Sic & Innocentius quoque pon-
tifex hunc locum paruulis tribuit, sed ratione ba-
ptismi, vt ne quis putet Romanam Ecclesiã par-
uulis Eucharistiam communicasse. Sic enim ha-
bet in epist. ad patres Cõcilij Mileuitani, quæ est
inter epistolas D. August. 92. Illud verò quod eos
vestra fraternitas asserit prædicare, paruulos æter-
næ vitæ præmiis etiã sine baptismatis gratia posse
donari, perfatuum est. Nisi enim manducauerint
carnem filij hominis, & biberint sanguinem eius,
non habebunt vitam in semetipsis. Qui autẽ hãc
eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi
ipsum baptismum velle cassare, cùm prædicant
hos habere quod in eos creditur non nisi bapti-
smate cõferendum. Hæc ille. Itaque sicut ex supe-
riori sententia Augustini, qua dicit patres iustos
in deserto sub manna idem per fidem manducas-
se, quod nos sub sacramento panis & vini. hi qui
negant veritatem corporis & sanguinis in sacra-
mento errorem suum conãtur tueri, quasi etiam
Augustinus senserit sacramentum panis & vini
solùm esse figuram corporis & sanguinis Christi,
sicut manna fuit tantùm figura: ita & ex hac sen-
tẽtia Augustini rursum quidam illorum asserere
non verentur, de mystico solùm corpore intelli-
genda esse quæ dicuntur de carne Christi mandu-
cãda, aut de corpore eius tradito nobis in cibum,
adeo vt hoc nostro seculo quidam, cùm dixit Do-
minus in vltima cœna, hoc est corpus meum, per
corpus dixerit intelligendũ cõgregationem Apo-
stolorum ibi præsentium. Verùm de huiusmodi
carne aut corpore mystico & hunc locum & illũ
in vltima cœna non esse intelligendum, sed de ve-
ra & propriè dicta carne Domini, manifestum est
ex eo quod hic dicitur: *Panis quem ego dabo,*
caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita: Et
in vltima cœna non solùm dicitur: Hoc est cor-
pus meum; sed additur, quod pro vobis tradetur.
Quibus additionibus manifestum fit eum de ea
carne & eo corpore locutum, quod pro nobis in
cruce est suspensum. Nec dubitauit Augustinus
quin re vera Christi corpus verum contineretur
sub sacramento & specie panis quemadmodum
ex variis locis scriptorũ eius patet, & vt ex mul-
tis vnũ proferamus, patet illud ex eo quod scri-
bit super titulo Psal. 33. concione 1. Ferebatur, in-
quit, Christus in manibus suis, quãdo commen-

A dans ipsum corpus suũ ait: Hoc est corpus meum.
Ferebat enim illud corpus in manibus suis. Hæc
ille. qui & eodem loco dicit de eodem corpore
locutum esse hic apud Ioannem, cùm dixit: *Nisi*
manducaueritis, &c. Quod autem quandoque
hũc locum Ioannis Augustinus interpretatus sit
de corpore Christi mystico, ratio videtur fuisse
ista, vt sententias has Saluatoris ostẽderet ad om-
nes pertinere qui viuunt, & rursum eas ostẽderet
absolutè veras esse, ac per eas ad vnitatem fideles
hortaretur, atq; à schismate & hæresi auocaret. Vi-
debat enim multos habere vitam spiritus, qui ta-
men non possunt adhuc manducare carnem Do-
mini in sacramento panis, aut etiam spiritualiter
B per actum fidei, vt infantes: videbat rursum mul-
tos sacramentaliter carnem Domini manducare
qui vitam non assequerẽtur, vt indignè sumẽtes:
videbat & hæreticos & schismaticos sacramenta
corporis Domini frequentare: proinde attendens
duplex esse corpus Christi, quorum vtrũque est
res sacramenti Eucharistiæ, sed alterum res signi-
ficata & verè cõtenta: alterum res significata qui-
dem, sed non contenta: ac considerans eum de-
mum esse potissimum fructũ huius sacramẽti, vt
per illud fideles coadunarentur in vnitatem cor-
poris mystici, secũdùm illud Pauli: Vnus panis &
vnum corpus multi sumus omnes, qui de vno pa-
ne & de vno calice participamus: visum est ei hu-
C iusmodi sẽtẽtias explicare de corpore Christi my-
stico, quòd qui illi quouis modo incorporatus es-
set, fructum esset assecutus sacramẽti Eucharistię:
qui verò non, nec fructum esset assecutus, etiamsi
sacramentum ipsum percepisset: Sed ad rẽ: Cùm
vel non Catholicè, vel non satis commodè locus
iste intelligi possit de manducatione sacramẽtali,
nec ille sit proprius scripturæ sensus, quo Augu-
stinus hunc locum intelligit de carne Christi my-
stica, restat totũ hũc locum conuenientissimè in-
telligi de mãducatione spirituali quæ est per fidẽ
in carnem traditam in cruce, & sanguinem effu-
sum pro nobis qui est quartus modus manducan-
di carnem Domini, de quo vt intelligatur & præ-
cedentia & sequentia satis exigũt: & de quo si in-
D telligatur, cessant omnes difficultates quę oriun-
tur, si de sacramentali manducatione accipiatur.
Certè de spirituali manducatione esse intelligen-
dum docet August. lib. 3. de doctrina Christiana
cap. 16. sic scribens: Nisi manducaueritis carnem
filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non
habebitis vitam in vobis; facinus vel flagitium vi-
detur iubere. Figura ergo est præcipiens passioni
Domini esse communicandum, & suauiter atque
vtiliter recondendum in memoria, quòd pro no-
bis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Hæc ille.
Nec concludit quicquam argumẽtum eorum qui
volunt necessario de sacramentali manducatione
E intelligendum hunc locum, eo quòd duo præci-
piat Dominus; nẽpe mãducare carnem & bibere
sanguinem, quasi duo diuersi actus præcipiantur.
Dicendum enim quòd etiã Dominus supra dixit
de se: Qui venit ad me, nõ esuriet: & qui credit in
me, non sitiet in æternum; vbi procul dubio non
loquitur de perceptione sacramenti Eucharistię,
sed vnico actu fidei dicit & famem tolli & sitim:
ac proinde vnico actu fidei dicimur & mandu-
care & bibere. Quoniã autẽ hac fide oportet cre-
dere sanguinis effusi in cruce à carne separatio-
nem, ideo distinctè fit mentio carnis & sanguinis:

& car

& carni quidem tanquam solidæ tribuitur manducatio: sanguini verò tanquam liquido, potius, vt hoc significetur perfecta refectio. Quòd autē sancti patres vt in plurimum, locum hunc interpretati sint de manducatione sacramētali, factum est ab eis per extensionem & accōmodationem valde vtilem simul & aptam, nec alienam ab intentione Dñi. Vtilem dico, videlicet ad excitādum auditores & lectores ad frequentem sacramenti valde salutaris perceptionem. Aptam autem, eo quòd sub sacramēto panis & vini verè contineatur caro Christi & sanguis, atq; ob id quæ absolutè hic dicūtur de carne Christi & sanguine, etiā competunt carni eius & sanguini, vt continētur in sacramēto, maximè cùm caro & sanguis Christi ideo instituta sunt à Christo sumenda sacramentaliter, vt per sacramentalem perceptionem & excitaretur in nobis fides qua manducatur Christus spiritualiter, & certiores redderemur de eo quòd Christus per fidem habitat in nobis, & manet in nobis. Accedit ad hæc, quòd ideo verisimile sit, Dominum hoc tropo manducādi carnē, & sanguinem bibendi, vsum eo lubentius, quòd aliquando carnem & sanguinem traditurus esset re ipsa in sacramento sumenda, vt etiamsi de sacramentali perceptione hic non sit potissimum loquutus, ad eam tamen etiam respexerit.

QVI MANDVCAT MEAM CARNEM, ET BIBIT MEVM SANGVINEM, &c.] Cùm dixisset, *Nisi mãducaueritis, & biberitis, non habebitis vitam*; ac necessitatem mãducandi ac bibendi significasset, commodè iam subiungit manducationis & potus certum effectum. E contrariò, inquit, quicunque manducat & bibit, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum, &c. Cùm dicit, *habet vitam æternam*; significat vitam quam per fidē anima in se habet: cùm verò dicit; *& ego resuscitabo eum*; significat vitam quam etiam habiturum est corpus. Quæ duo pulchrè etiā expressit Paulus: Si, inquit, Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationem. Quòd si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christū à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum in vobis. Est autem semper sermo de resurrectione sanctorum, quæ sola verè est resurrectio: sicut & eorum vita beata, verè est vita. Porrò notandum hic obiter, & D. Irenæum totum hunc locum intelligētem de Eucharistia, intelligere carnē nostram accipere naturā quandam immortalitatis ex communione veræ carnis Christi immortalis in sacramento perceptæ, atq; ex veritate carnis Christi, quam in sacramento percipimus, colligit contra hæreticos, cōtra quos scribit, & patrem Christi esse fabricatorem visibilium creaturarum, & resurrectionem carnis nostræ quam illi negabant. Sic enim scribit lib. 4. cap. 34. Quomodo dicunt carnem in corruptionem deuenire, & non percipere vitam, quę à corpore Domini & sanguine alitur? Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerendo quæ prædicta sunt. Nostra autem consonans est sententia Eucharistiæ, & Eucharistia rursus confirmat sententiam nostrā. Offerimus enim ei quę sunt eius, congruenter cōmunicationem & vnitatem prædicantes carnis & spiritus. Quēadmodum enim, qui est à terra panis percipiens vocationem Dei, iam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti: sic & corpora nostra percipiētia Eucharistiam, iam nō sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Et lib. 5. Vani, inquit, omnimodo, qui vniuersam dispositionem Dei cōtemnunt, & carnis salutem negant, & regenerationem eius spernunt, dicētes non eam capacem esse incorruptibilitatis. Sic autem secundùm hæc videlicet, nec Dominus sanguine suo redemit nos, neque calix Eucharistiæ communicatio sanguinis eius, neq; panis quem frangimus, cōmunicatio corporis eius est. Et post pauca: Quādo ergo & mixtus calix, & fractus panis percipit verbū Dei, fit Eucharistia sanguinis & corporis Christi, ex quibus augetur & cōsistit carnis nostræ substātia. Quomodo carnē negant capacem esse donationis Dei, qui est vita æterna, quæ sanguine & corpore Christi nutritur, & mēbrum eius, quēadmodum & Apostolus ait in ea quæ est ad Ephesios epistola: Quoniam mēbra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Quēadmodum autē Irenæus ex veritate carnis Domini in Eucharistia existētis colligit futuram aliquando carnis nostræ resurrectionem: ita Cyrillus contra Nestorianos, ex virtute eiusdem veræ carnis in sacramento perceptæ, quia scilicet confert vitam æternam & immortalitatem, sicut Dominus hic dicit, colligit carnē Christi vnitam fuisse verbo & diuinitati in vnitatē personæ, quod negabat Nestorius. Vnde sic scribit hoc loco sup Ioan. ca. 15. Ineffabiliter & vltrà quàm possit mens humana intelligere, verbum humanitati coniunctū, totam in seipsum ita reduxit, vt indigētia vitę possit viuificare: sic interitum à natura humana expulit, & mortem quæ peccato plurimum poterat destruxit. Similia habet cap. 24. & in epistola quam scripsit nomine cōcilij Ephesini ad Nestorium. Sic & Hilarius ex hoc loco de Eucharistia intellecto, & maximè ex illo quod sequitur: *in me manet, & ego in eo*; contra Arrianos probat illud; Ego & pater vnum sumus; non debere tantùm intelligi de vnitate voluntatum, sed etiam naturæ. Habet autem sic lib. 8. de Trinitate: Eos qui inter patrem & filium voluntatis ingerunt vnitatem, interrogo vtrum ne per naturæ veritatem hodie Christus in nobis sit, an p cōcordiam voluntatis. Si enim verè verbum caro factum est, & nos verè verbum carnē cibo Dominico sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimādus est, qui & naturā carnis nostræ iam inseparabilē sibi homo natus assumpsit, & naturā carnis suæ ad naturam æternitatis sub sacramēto nobis communicandæ carnis admiscuit? Ita enim omnes vnum sumus, quia & in Christo pater est, & Christus in nobis est. Quisquis ergo naturaliter patrē in Christo negabit, neget priùs non naturaliter vel se in Christo, vel Christū sibi inesse, &c. Nam multa sequuntur in hunc sensum. Hæc autē ideo hic annotare visum est, vt intelligamus & quàm magnos affectus huic sacramento vetustissimi illi tribuerunt, & quàm certa fuerit non solùm Catholicis, sed etiam hæreticis illius temporis sententia illa, qua credimus in Eucharistia verè esse carnem & sanguinem Domini, adeo vt ea ea, tanquam ineffabili & præsupposita, cōtra hæreticos disputarent de his quæ tunc erant controuersa.

CARO ENIM MEA VERE EST CIBVS, ET SANGVIS MEVS, &c.] Probat mandu-

Rom. 8.

cantem, carnem habiturum vitam ęternam ex eo A quòd caro eius sit verè cibus, hoc est perfectè habeat cibi conditiones, nec deficiens aliquid sit in eo, quemadmodum in mána & reliquis corporis cibis, vt supra est expositum. Porrò notandum hic cur Christus singulariter se & carnem suam, cibũ & panẽ vocet, cùm multiplex sit spiritualis & cœlestis panis animæ in scripturis significatus. Primũ enim ipsa diuinitas panis dicitur, de quo Psal
Psal. 16. mista: Satiabor, inqt, cùm apparuerit gloria tua. Est & ipsa diuina sapientia scriptura canonica ac verbũ Dei, panis animæ, de quo Sap. Cibabit illũ
Eccles. 15. pane vitæ & intellectus. Est & panis gratię cœlestis, virtutum ac bonarum operationum, vnde dicuntur
Matth. 5 beati qui esuriũt & sitiunt iustitiã. Et se- B
Prou. 15 cura mens dicitur esse quasi iuge cõuiuiũ. Et viro iusto secundum mysticum intellectum dicitur in
Psal. 127. Psal. Labores manuum tuarum quia mãducabis. His addi potest & panis piarum lacrymarum & deuotarum orationum, quibus singulari ratione mens hominis alitur & cõfirmatur. Verùm bene peculiariter Christus & eius caro panis dicitur, quòd sine fide in Christum è cœlo descendẽtem, & pro nobis passum in cruce, nihil illorum verè mẽtem hominis pascere potest, sed mentem hominis permittit ieiunã & languidam. Nam & Iudæi ipsum Deum creatorem cœli & terræ colũt, legunt easdẽ scripturas quas nos, assiduis precib' C Deum interpellant: verùm quoniam deest illis fides in Christum, nihil esurientem illorum animã satiare verè potest. Per hanc enim fidem fit, vt & illa prædicta panis animæ dici possint, & sint.

QVI MANDVCAT MEAM CARNEM, ET BIBIT MEVM, &c.] Quòd dixit carnem suam verè esse cibum, & sanguinem verè esse potum, & ob id sumentes hæc habere vitã æternã, id duabus iam probat sentẽtiis, veluti duabus rationibus. Et primò quidem, quia qui edit carnem meam, & bibit meũ sanguinem, in me manet & ego in eo, hoc est, indiuisè & intimè mihi coniungitur, & ego illi: quare ex huiusmodi manducatione & potatione non cõsequitur vitam transi- D toriam, quẽadmodum ex mãducatione cibi corporalis, qui mox trãsit, nec manet in manducãte, sed consequitur vitam permanentem & æternã. Hic iam manifestum euadit, non omnes hoc loco dici manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, qui sacramenta corporis & sanguinis Domini sumũt, cùm non omnes tales Christum habeant in se manentem: sed hi carnem Domini manducant & bibunt, vt hic quidẽ Dominus loquitur, qui credentes eius carnem & sanguinem in cruce pro hominum salute tradita, & quia diuinitati in vnitatem personæ cõiunctã, esse viuifi- E catiua, ipsum Dominum vel per huiusmodi solã fidem, vel simul etiam sub sacris Eucharistiæ symbolis intra se sumũt & amplectuntur, fideiq; compressu ita intra se tenent, & tanquam eum à quo omnia nobis optata veniunt & præstãtur. Notandum autẽ videtur quòd Dominus semper dicat: *Qui manducat meam carnem*, vel me; & non dicit: Qui mãducauit; nimirum significare volens, non satis esse si quis Dominum semel fide vel sacramento apprehenderit, sed opus esse vt continuè illum edamus, renouato scilicet subinde fidei actu, ac Eucharistiæ sumptione repetita cum fide, qua beneficium Domini frequenter expẽdamus dignè, ac veluti munda animalia reuocatũ cibum

ruminemus. Iam & illud notandum, Ioannem in epistola sua prima ea tribuere charitati & obseruationi mandatorum fidei & charitatis, quę Dominus hic tribuit manducationi carnis suæ. Sic enim dicit cap. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. Et cap. 3. Hoc est mãdatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum. Et qui seruat mãdata eius, in illo manet, & ipse in eo. Vnde patet & hic eum solùm dici manducare, in quo est fides per dilectionẽ operans. Ex quo Ioanne etiam patet quid sit manere nos in Christo, & Christu in nobis, nẽpe quòd non solùm dicimur in illo manere, & ipsum in nobis, sicut amans dicitur communiter esse in amato, cogitãdo de illo, optando illi bona, sperando in illo, &c. sed propter veram vnionem nostræ naturæ cum diuina, per spiritũ Christi, quo diuinæ efficimur naturæ consortes. In hoc, inquit Ioannes, cognoscimus quòd in eo maneamus, & ipse in nobis, quoniã de spiritu suo dedit nobis. Porrò singulariter Christus manet in nobis, qui illum fide viua sumimus in Eucharistia. Nam (vt priùs ex Hilario ostensum est) manet in nobis, non tantùm quia spiritu suo præsens, & vnitus spiritui nostro, sed quia & corpore suo corpori nostro ineffabili modo coniunctus.

SICVT MISIT ME VIVENS PATER, ET EGO VIVO, &c.] Quoniam Euangelista omisit particulam, sic, quæ respõdet dictioni, sicut, hinc oratio ista obscurior est. Habet autẽ duplicem distinctionem. Quidã enim perfectum punctum faciunt post illud: *ego viuo propter patrem*; vt aduerbium, sic, subintelligatur ante, & ego viuo; hoc modo: Sicut misit me viuens pater: sic etiam ego viuo propter patrem, vt sit sensus: sicut pater viuit qui misit me, ita & ego viuo propter patrẽ. Et proinde qui manducat me, etiã ipse viuet propter me. Sed rectior est distinctio aliorũ, qui sermonem contexunt ex duabus partibus, quarum vtraque duobus constat membris: hoc modo: Sicut misit me viuẽs pater, & ego viuo propter patrem: sic qui manducat me, etiam ipse viuet propter me. Illud enim, &, cùm dicitur: *& qui manducat*; Hebraico more positum est pro sic, vel ita. Hoc modo distinxisse Augustinum satis constat, similiter & Theophylactum, quamuis eius interpres priorem distinctionem secutus sit in litera. Sic enim habet Theophylactus in Cõmentariis, Igitur quẽadmodum ego viuo propter patrem, ita & qui manducat me, viuet propter me. Sic & Cyrillum distinxisse certissimum est ex eo quòd sic scribat: Quemadmodum igitur, inquit, homo factus sum voluntate patris, qui è naturali vita emanaui, & homo factus viuo, corpusque meum vita repleui: non aliter qui carnem meam mãducat, propter me viuet. Ex quibus Cyrilli verbis præter distinctionem etiam intelligi potest satis, quis sit totius huius sentẽtiæ sensus. Illud enim; *viuo propter patrem*; quamuis possit intelligi de vita qua Christus viuit secundum diuinitatẽ, vt viuere dicatur quatenus Deus propter patrẽ, quia à patre vitã & naturam suam accepit, potius intelligendum est, de vita quam habuit secundùm humanitatem, quæ Deitati coniuncta in personę vnitatem pręter eã vitã corporalem quam habuit ab anima, etiam habuit vitam diuinitatis. Cùm enim præmisit: *Sicut misit me viuens pater*, & subdit: *& ego viuo propter patrem*; significat

missionem

missionem viuẽtis patris, causam esse quare ipse A missus, hoc est, homo factus viuat propter patrẽ, sicut in sequẽti parte manducationẽ sui significat esse causam quare quis viuat ꝓpter ipsum. Quoniã enim pater ex natura sua vitã habens filium misit in mundum, hoc est, hominẽ esse fecit, ideo filius homo factus eadẽ vita viuit propter patrẽ, nimirum quia à patre mittẽte humanitas diuinitati coniuncta est in vnitatẽ personæ. Augustinus autem illud; *viuo propter patrem*, si intelligatur de Christo secundùm humanitatem, intelligit de vita quã habet humanitas Christi ab anima viuificãte: sed Cyrillus de vita quam habuit ex cõsortio diuinitatis, & rectius sanè, eo quòd propter B hãc vitam Christus homo factus, & caro Christi viuificat, cùm Christ⁹ hic significare voluerit vnde habeat quòd caro eius viuificare edentes possit. Iam quòd dicitur, *propter patrem*, & *propter me*, quamuis aliqui intelligũt vt propter, designet finalem causam (nam eam etiam propriè significat *διὰ* præpositio hic posita, dum cõstruitur cum accusatiuo, vt hic) & sit sensus: propter gloriã patris viuo, & viuet propter gloriã meam: tamẽ rectius intelligitur præpositio; propter, posita pro per, vt frequenter accipitur, & apud Græcos *διὰ* habere C accusandi casum pro paterno, eo quòd Dominus hîc nõ videatur significare voluisse ad quem finẽ vel ipsemet viuat, vel is qui se mãducat, sed à quo & ipse & ille vitam habeat. Nam hoc ostendere pertinet ad propositum. Ex prędictis autem & illud patere potest, quare non dixerit solùm: Sicut misit me pater, sed addidit, viuens, nẽpe vt significaret patrem per se viuẽtem, & non ab alio accipientem vitam, supremã causam esse vitæ à qua per filium vita ad manducantes perueniret. Itaq; sensus est: Sicut pater per sese viuens misit me in hunc mundum, hominem me efficiens, & ob id quòd ab eo missus sum & homo factus, vitam habeo à patre viuente, ita qui me viuẽtem mandu D cat, etiam ipse à me viuente vitam accipiet: Non solùm tamen Saluator vult significare similitudinem, sed etiam priorem partem similitudinis causam vult esse secũdæ: hoc est, quòd quia pater viuens misit filium viuentem per se, ob id manducãs filium victurus esset per filium. Vt enim mãducans filium viueret per filium, ideo pater viuẽs misit filium viuẽtem per se patrẽ. Hæc ergo sentẽtia vt est nouissima, ita est demõstratio omnium quę priùs sunt dicta, nempe quòd caro Christi sit verè cibus, quòd illam manducans habet vitã æternam, quodq́ue qui manducando carnẽ manet in Christo, & Christus in illo, ex huiusmodi mãducatione consequitur vitam æternam. Ne enim E mirari quis posset quomodo is q homo erat, vitam æternã se manducãtibus polliceretur, ostendit se in seipso habere vitam à patre, & ad hoc habere vt eam manducãtibus communicaret, ac se veluti esse medium quo vita quæ in patre est originaliter transfunderetur in homines. Notãdum autem, quòd cùm in superioribus multis sententiis dixerit de manducãda carne, nunc rursum ad priorem locutionem rediens, qua vtebatur antequam carnis distinctam faceret mẽtionem, dicit, *qui manducat me*; sicuti & in sequentibus se rursum panẽ vocat, quẽadmodum priùs, nõ iam carnem suã. Hoc enim obseruatũ confirmat id quod priùs dictum est, Dominum non, vt plerique volunt, ante illa verba: *Panis quem ego dabo*, &c. locu-

tum esse de se quatenus panis est secũdùm suam diuinitatem, ab illo verò loco loqui de se quatenus panis est per suam humanitatem: sed in toto hoc capite loqui de se quatenus est panis per diuinitatem & humanitatem simul; & quatenus Deus simul est & homo, quanquam quandoque apertiùs significat suam diuinitatem, quandoque apertius de sua loquatur humanitate tradẽda in crucem, volens significare vtrumque esse credendum ei qui vitam ab eo sit percepturus.

HIC EST PANIS QVI DE COELO DESCENDIT, NON SICVT, &c.] Conclusurus suum sermonem Dominus, postquam declarauit quomodo verè ipse sit cibus cœlestis, rursum tertiò inculcat differẽtiam inter se panem, & mãna Mosaicum, ex quo occasionẽ sumpserat iste sermo. Cùm autẽ dicitur: *Non sicut mãducauerunt*, &c. oratio est defectiua, perficienda hoc modo vel simili; ita qui ederit ex hoc pane, morietur. Vnde sequitur veluti aduersatiua subintelligendæ partis: *Sed qui manducat hunc panem, viuet in æternum.* Quòd autem illud, *& mortui sunt*, negatiuè debeat exponi, quemadmodum priùs dictum est, etiam Augustinus hoc loco testãtur, sic scribens: Quòd ergo illi mortui sunt, ita vult intelligi, vt non viuant in æternum. Nam tẽporaliter & hi profectò moriuntur, qui Christum manducant: sed viuunt in æternum, quia Christus est vita æterna.

HAEC DIXIT IN SYNAGOGA DOCENS IN CAPHARNAVM. MVLTI, &c.] Locus sermonis describitur non tãtum ꝓpter historię certitudinem, sed etiã vt significaret Euãgelista Dominum hæc palam dixisse, & multis audiẽtibus: vnde infert, *Multi ergo audientes*, &c. Sed quæri hic potest cur Dominus hunc tam sublimem sermonem publicè habuit, cùm sciret paucos eũ intellecturos, multos autẽ qui etiam ipsum priùs sequebantur, scandalizandos. Ad quod dicendũ primò, Dominum in hunc sermonem coactũ deuenisse, nimirum quia Iudæi obiecissent illi de mãna, illudq; adeo extulissent, vocantes panem de cœlo, vnde bonus magister eorũ iactantiam carnalẽ reprimere debuit, & à carnalibus ad spiritualia eorum mentes & cogitationes auocare. Quòd autẽ quidã scandalizati sunt, illorũ superbię aut amentiæ imputãdum est, cùm si simplicem habuissent mentem, facilè ex verbis Domini intelligere potuissent, non illum fuisse sensum verborũ, quem ipsi suspicãtes offendebãtur, atq; ex factis ipsius aduertere nihil illũ sibi arrogare supra quàm debuit. Deinde Domin⁹ hoc sermone declarare voluit, qui verè & ex animo sibi crederẽt, & qui nõ. Qui enim ex animo illi credebant, etiam nũ dum intellecta eius verba humiliter suscipiebant, nihil minus opinantes, quàm ea esse falsa: qui verò ob huiusmodi verba à Domino desciuerũt, declarauerũt quàm frigido calore & fide nõ firma Christi hactenus Discipulis sese cõiunxissent, cùm boni Discipuli & de præceptoris fide bene persuasi sit, nõ offendi verbis eius, sed non intellectõ sensum ab eo requirere. Iam & ad hoc profuit hic sermo à Domino habitus, cùm subsecuto multorum scãdalo etiam à Domino præscito, vt intelligeremus veritatẽ non ob id palam non esse prædicandam eùm necesse est, quòd impij quidã ea audita magis sint cõtra eam efferẽdi & excitandi, ac solatium in ipso Domino inueniremus, si quãdo ex prædicata veritate à nobis deprehendantur quidam

dam etiam boni prius habiti, offensi & scandalizati, quemadmodum bene annotauit August. sic scribens hoc loco: Hoc factum est ad consolationem nostram, quoniam aliquando contingit vt dicat homo verum, & quod dicit non capiatur, atque illi qui audiunt scandalizentur, & discedant. Pœnitet autem hominem dixisse quod verum est. Dicit enim apud se homo: Non debui sic dicere, non hoc dicere debui. Ecce Domino contingit. Dixit, & perdidit multos, remansit ad paucos. Sed non turbatur ipse, quia ab initio nouerat & qui credentes essent, & qui non essent credentes: nos, si nobis contingat, perturbamur. Solatium in Domino inueniamus, & tamen cautè verba dicamus, ea quæ ille ad paucos qui remanserant. Hæc ille. Multi ergo etiam ex Discipulis eius, hoc est, his qui ipsum frequenter sequebantur, & habebantur in ordine Discipulorum, dixerunt: *Durus est hic sermo*, de comedenda scilicet carne viui hominis, & bibendo sanguine eius. Et quoniam durum vocant hunc sermonem, hoc est, asperum, insuauem, & intolerabilem, hinc addunt: *Quis potest eum audire?* Sic enim legendum est sine coniunctione, &, quam nec habent Græca, nec Augustinus, Rupertus, aut vetera exemplaria scripta. Est autem sensus: Quis hæc sustineat audire? Cuius aures ferent hanc doctrinam? Hos sanè plerique hodie imitantur, qui non ferunt prædicationem mysteriorum & miraculorum quæ concurrunt in Eucharistia, aut aliorum quotumlibet, quæ illorum carnali sensui & appetitui aduersantur. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.

SCIENS AVTEM IESVS APVD SEMETIPSVM QVIA MVRMVRARENT DE HOC, &c.] Dicit Ioannes apud semetipsum, vt intelligamus Dominum non audiuisse murmur Discipulorum, sed diuinitus illud cognouisse. Itaq; Deum se esse declarans, & se verè, quemadmodum dixit, è cœlo descendisse, respondet ad ea quæ humana ratione non audiuit inter ipsos iactari. Hoc inquit, vos scandalizat, hoc est, offendit, quòd dixi me è cœlo descendisse, & manducandam carnem meam vt quis viuat in æternum. Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius (est autem oratio inabsoluta, perficienda hoc modo: Quid tum diceris?) An etiam tunc videbor vobis plura mihi quàm par est arrogasse? An non potius tunc reipsa vel inuiti agnoscetis verum esse quòd è cœlo descenderim? Hac enim intentione intelligit D. Chrysost. istud dictum à Domino, vt per ascensum suum confirmet verè se dixisse quòd è cœlo descenderit, iuxta illud Ioannis: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo. Vnde Caietanus annotauit, quòd cùm duo fuerint quæ in sermone prædicto offenderint auditores, nempe quòd dixisset se è cœlo descendisse, vnde primò dixerunt: *Nonne hic est filius Ioseph, quomodo ergo dicit, quia à cœlo descendi?* & quòd dixisset manducandam carnem suam: vnde secundò dixerunt, *quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum?* Dominus vtrumque scandalum suo ordine tollere voluerit. Primò quidem declarans se è cœlo venisse: deinde ibi, *Spiritus est*, &c. ostendens quomodo intelligendum sit quod dixit de carne sua edenda: Augustinus verò rectius etiam hæc verba: *Si ergo videritis*, dicta intelligit ad tollendum scandalum de edenda carne ortum. Nam cùm statim præcessisset de illo scandalo, ad illud referendum videtur quod sequitur: *Hoc vos offendit*. Itaq; hunc indicat sensum: Hoc vos offendit quòd dixi edendam carnem meam, & ideo offendit, quia putatis eam particulatim edendam. Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius, certè vel tunc videbitis, quia non eo modo quo putatis erogandum est corpus eius, nec carnali more manducandum, cum integrum fuerit in cœlum receptum.

Ioan. 3.

Euthymius similiter intelligit Dominum hic significari ascensionem eius in cœlos, confirmaturum sermonem eius de edenda sua carne, vt sit sensus: Quid tum diceris? An & tunc dubitabitis de veritate verborum meorum, cùm maiora his videbitis? Qui enim potest suam carnem cœlestem facere, contra carnis naturam, potest & eam cibum hominum efficere. Notandum autem hic rursum contra Nestorianos, sicut & in illo Ioannis 3. vbi dicitur: filius hominis qui est in cœlo, dictum hic esse filium hominis fuisse prius in cœlo. Hoc enim astruitur vnitas personæ in Christo, propter quam, quæ filio Dei competunt, etiam de filio hominis prædicantur. Quòd autem dicitur filius hominis fuisse prius in cœlo, dupliciter potest intelligi, nempe quia erat prius in cœlo quàm è cœlo descenderet, sic tamen vt non intelligatur cœlum reliquisse, vel potius quia erat prius in cœlo quàm in cœlum ascenderet, iuxta illud: Filius hominis qui est in cœlo. Ascendit enim eò secundùm humanitatem, vbi ante ascensum erat secundùm diuinitatem. Porrò conditionaliter Dominus loquutus est dicens: *Si ergo videritis*, & non, Cùm ergo videritis, ascensionem suam in cœlum indicans verius quàm explicans, tum quia nondum aduenisset tempus palam profitendi gloriam suam, tum quòd non omnes Discipuli illi visuri essent eius ascensionem.

SPIRITVS EST QVI VIVIFICAT, CARO NON PRODEST QVICQVAM. VERBA, &c.] Ex eo quòd hic dicitur, *caro non prodest quicquam*, hi qui negant veritatem corporis Christi in Eucharistia, hodie conati sunt suum errorem defendere, inferentes ex eo inutiliter Christum suam carnem nobis in sacramento reliquisse, eo quòd, ipso teste, caro nihil prosit. Verùm verba hæc Domini non posse nudè intelligi vt sonant, etiam ex his quæ mox præcedunt est manifestum. Quomodo enim caro nihil prodest, si quis manducat carnem Christi, habet vitam æternam? Ex his enim verbis nudè intellectis non tantùm sequeretur Christi carnem inutiliter esse in Eucharistia, sed etiam inutiliter verbum carnem factum esse vt habitaret in nobis. Proinde certum est, in his verbis opus esse commentario. Intelligitur autem à Catholicis duobus potissimum modis. Augustinus enim & Cyrillus sic intelligunt, Spiritus Dei solus est qui vitam æternam præstare possit: caro autem sola aut caro per sese non prodest quicquam ad vitam æternam præstandam. Aut, quod in idem redit, caro quatenus caro, & prout distinguitur à spiritu, non prodest quicquam. Sic enim Nicodemo admiranti quomodo homo renasci posset, Dominus dixit: Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est: significare volens idque ex carne est, quatenus tale, esse carnale: & quod natum est ex spiritu, quatenus tale, esse spirituale: ita & nunc Discipulis admirantibus quomodo carnem suam edendam dixerit, dixit distinguendo spiritum

Ioan. 6. Ioan. 3.

à carne

carne: *Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam*. Non dicit, caro mea non prodest, sed absolutè: *caro non prodest*, significãs se singulariter carnem suam dixisse viuificam propter spiritum viuificantem qui carni vnitus esset: vnde & suprà reddidit rationẽ quare caro sua esset viuifica, eo quòd descendisset è cœlo, & quia viueret propter patrem viuentẽ. Sic ergo, inquit Augustinus, dictum est: *Caro non prodest quicquam*; quomodo dixit Paulus. Sciẽtia inflat; si scilicet sola sit & sine charitate. vnde additur: Charitas verò ædificat; quo significatur, charitatem cum scientia, & sciẽtiam cum charitate ædificare & prodesse. Itaq; secundùm hunc intellectum directè Dominus ostendit quomodo caro eius possit manducantibus præstare vitam æternam, de quo illi admirabãtur: ex consequenti verò etiam significat carnem suam non sic edendã quomodo illi intellexerunt, quẽadmodum scilicet editur caro animalium mortua, & non amplius spiritu vegetata: significat & modum quo caro eius esset edenda, spiritualẽ esse, & spiritu edendam esse, non carnaliter. Spiritualis enim caro spiritualiter edi debet, non carnaliter. D. Chrysost. autẽ, & post eum Theophyl. & alij hunc locum sic intelligunt, vt per spiritum & carnem intelligatur spiritualis & carnalis intelligẽtia dictorum, quomodo & Augustinus intelligit in quibusdam locis illud Pauli; Litera occidit, spiritus autem viuificat. Secũdùm hunc ergo intellectum, Dominus sermonem habitũ carnaliter intelligentibus, & ob id reputantibus durum, respondet quomodo eum intelligere debeãt aliter quàm intellexerũt. Et sicut hæc verborum explicatio optimè respondet murmurãtium verbis, ita & sequenti sententiæ congruit: *verba quæ loquutus sum vobis, spiritus & vita sunt*: hoc est, sunt spiritualia & spiritualiter intelligenda, ac sic auditori conferũt vitam. Sic enim hanc sententiam etiã Augustinus enarrat. Cyrillus verò eam aliter intelligit, prosequendo magis sensum, quem intelligit in præcedẽtibus verbis, hoc modo: *Verba quæ loquutus sum vobis, sunt spiritus & vita*, hoc est, sunt spiritalia, vel sunt de spiritu viuificãte: quasi dicat, Vos ea intelligitis de carne per sese accepta, quam etiam vobiscum fateor inutilem esse ad viuificandum: ego verò loquutus sum de carne spiritali, quæ per spiritum viuificat.

1.Cor.8. — A, B, C

2.Cor.3. — D

SED SVNT QVIDAM EX VOBIS QVI NON CREDVNT. SCIEBAT ENIM, &c.] Postquam reddidit rationem suæ doctrinę, reddit & causam scandali illorum qui murmurauerunt, significans causam non esse duriciẽ sermonis, sed illorum incredulitatem. Est ergo idem ac si dicat: Non duricies sermonis est occasio vestri scãdali, sed incredulitas quorundam vestrum, per quam, nõ estis capaces sensus verborũ meorum. Ideoq; (inquit Augustinus) non dixit: Sunt quidã in vobis qui non intelligũt; sed causam dicit quare non intelligunt. Ideo enim non intelligunt, quia non credunt. Nã propheta dicit: Nisi credideritis; non intelligetis. Sic enim habent Septuaginta in Isaię cap. 7. vbi nos habemus: Si non credideritis, non permanebitis: His ergo verbis Dominus rursum suam diuinitatem ostẽdit, per quam potuit reuelare occulta. Vnde hoc apertè significaturus Ioãnes, subiungit: Sciebat enim Iesus, non tum primùm, sed etiam ab initio cõuersationis suæ cum Discipulis, qui essent in turba omniũ discipulorum credẽtes, & quis inter duodecim traditurus esset eum. Vnde & Iudas hic significatur tũc non satis credidisse in Iesum. Quod apertius significatur apud Græcos, qui vbi nos legimus; *sciebat Iesus qui essent credentes*, legũt, *qui essent non credentes*. Reddita causa quare Christus asserere non dubitauit quosdam non esse credentes etiam ex Discipulis, Ioãnes redit ad verba Domini, quibus sua interposuerat. Et dicebat, inquit: Propterea, q̃a scilicet sunt quidam vestrum qui non credunt, & ob id non recipiunt mea verba, dixi vobis paulò antè; quòd nemo potest, &c. Significat ergo & fide opus esse, & eam à patre petendam ac expetẽdam.

E

EX HOC MVLTI DISCIPVLORVM EIVS, ABIERVNT RETRO] Ex hoc scilicet tempore. Quod dicit, *abierunt retro*: Augustinus intelligit, abierunt retro post satanam: sicut de quibusdam viduis dicit Apostolus, Quædam conuersæ sunt retro post satanam. Sed simplicius illud; *abierunt retro*; exponitur per, desciuerunt ab eo, nec amplius more solito illum sequebantur. Sequitur enim quod huius veluti est expositio, *& iam non cum illo ambulabant*. Itaque Dominus conuersus ad duodecim dixit: *Num & vos vultis abire?* Quærit autem istud, cùm sciret eorum voluntatem: tum vt ostenderet se non indignatum illis qui ab eo defecissent, quasi ignominia ab eis affectus: tum vt significaret se non indigere eorũ sequela, ne putarent se facere gratiam, quòd alijs relinquentibus, ipsi permanerent. Deinde, vt ostenderet eorum libertatem, ne putarẽtur necessitate quadam & verecundia detineri, atque vt huiusmodi interrogatione eos ad fidei suæ confessionem prouocaret. Itaque Petrus, tum quòd ardentioris esset semper fidei, tum quòd solitus esset omnium nomine respondere, pro omnibus loquitur, idem de Christo alios omnes sentire existimans quod ipse sentiebat: Domine, inquit, ad quem ire poterimus te derelicto, qui nos viã salutis melius quàm tu docere possit? Tu enim solus habes verba quæ vitam æternam conferre possunt credenti & suscipienti. Quibus verbis significat se agnoscere post Dominum nullum esse magistrum secundum illi: significat item se non vt turba illa terrena quærere, sed tantùm doctrinæ cœlestis esse cupidum. Alludit autem ad illa Domini verba superius habita, quibus multa dixit de vita æterna, & singulariter ad illa: *Verba quæ ego loquor vobis, spiritus & vita sunt*. Hic aduertenda differentia inter credentes & non credẽtes. Non credentes enim ob verba non intellecta offenduntur. Credẽtes verò, etiam non intellecta verba humiliter suscipiunt & admirantur. Neque enim verisimile est, Petrum tum prædicta omnia de manducanda carne & bibendo sanguine Domini intellexisse, cùm ignorauerit adhuc mysterium crucis, & tamen certissimè credidit vera esse quæ dicebantur, quòd persuasus esset ipsum Iesum verum esse Christum. Vnde sequitur: *Et nos credimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei viui*. Vbi pro credimus, Græcis est, πεπιστεύκαμεν, id est, credidimus, quomodo legit etiam August. significatur ergo quòd iam dudum crediderant & persuasi essent. Notant autem Augustinus & Cyrillus, priùs dictum esse, credimus, & secundò cognouimus, eo quòd fides cognitionem præcedat, secundum illud Isaiæ: Nisi credideritis, non intelligetis. Nisi enim, inquit Cyrillus, absque

1.Tim.5. — A, B, C, D, E

Esaie 7.

A absque vlla dubitatione fidei ieceris fundamēta, non poteris paulatim cognitionē quę in Christo est super ædificare, ac ita in virum spiritualē euadere. Videri tamē potest additum verbum *cognouimus*, non ad hunc ordinem significandum, sed tantùm ad significādum certissimam animi persuasionem, per testimonium Ioānis, patris, ac miraculorū. Hęc enim persuasi animi certitudo magis significatur verbo, cognoscere, quàm verbo, credere. Annotauit autem hic rursum Cyrillus, in Græcis articulum addi & ad nomen, Christus, & ad nomē, filius, vt sit ille Christus, ille filius, vt his articulis separaret Petrus Dominum ab aliis, qui B etiam Christi dicūtur & filii Dei. Additur autem in Græcis & apud Augustinum, viui, scripturæ more. Nam hoc epitheto scriptura Deum verum separat à mortuis idolis. Vnde Psalmista: Sitiuit

Psal. 41. anima mea ad Deum, fontem viuum. Et: Scietis

Iosue 3. quia Dominus Deus viuens in medio vestri est. Vnde & Dominus per vitam suam in scripturis iurat, dicens: Viuo ego, dicit Dominus.

RESPONDIT EI IESVS: NONNE EGO VOS DVODECIM ELEGI, ET EX, &c.] Magnificam hanc Petri de se prędicationem Dominus non est iam admiratus, nec ob eam illum C beatum prædicauit, quemadmodum postea Matthęi decimosexto, tum ne videretur eorum laudibus capi, postquam ab aliis fuit derelictus, tum quia omnium nomine iam Petrus loquutus fuerat, & hanc fidem omnibus tribuebat quæ non omnibus conueniebat. Itaque Dominus corrigere volens Petri responsionem, atque ostendere non omnes hoc credere quod ille putauit eos credere, & ob id non sine causa interrogasse num & ipsi vellent abire, subiecit: *Nonne ego vos duodecim elegi, &c.* Quibus verbis etiam significat non mirum esse si ex Discipulis quidam abirent retrò, cùm etiam inter Apostolos inueniretur vnus D incredulus. Deinde, secundùm Cyrillum, his verbis acrioribus eos confirmat, & diligentiores facit, periculo ante oculos posito. Sic enim, inquit, dicere videtur: Magna vobis, ô Discipuli, vigilantia, magnoque studio ad salutem opus est. Lubrica enim admodum perditionis est via, nō imbecillam solummodo distrahens mentem, verùm etiam firmos nonnunquam animos voluptate decipiens: quòd autem ita sit, non eorum qui retro abierunt, sed vestro exemplo confirmatur. Ego enim vos vt bonos elegi, non ignorabam, sed cognoscebam vt Deus corda vestra, sed rapuit vnum vestrum auaritia deceptum diabolus. Hæc ille. Intelligit ergo Cyrillus, sicut & plerique, Iudam cùm eligeretur, bonum fuisse, cùm dici etiā E possit eum nunquam habuisse veram in Christum fidem, sicut & hæc verba & præcedentia apertè significant, eum hoc tempore, longè ante passionis tēpus non credidisse in Christum. Nam & Augustinus & Beda in ea videntur fuisse sententia, vt putent Iudam fuisse malum etiam cùm

A vocaretur ad Apostolatum, quamuis hanc sententiam teneat Lyra, sed non efficacibus rationibus. Porrò prudentiæ simul & mansuetudinis summæ fuit, quòd suum hostem & aduersarium inter Apostolos tacitè notauerit, nimirum vt per declarationem suæ mansuetudinis & diuinitatis Iudam sibi conscium ad pœnitentiam prouocaret, & eodem sermone omnes faceret solicitos ad conscientiæ examinationem ac fidei perseuerantiam. Dubium autem hic esse potest, quomodo dicat Dominus hic se elegisse duodecim istos, inter quos fuit Iudas, cùm postea Ioannis duodecimo dicat. Non de omnibus vobis dico, ego scio B quos elegerim, significans se non elegisse Iudam. Sed dicendum, quòd hic sit sermo de electione ad Apostolatum: ibi verò de electione ad consortium sanctorum, & ad regnum cœlorum. Vnde hic apponitur numerus duodenarius, ibi verò absolutè dicitur: Ego scio quos elegerim; vt intelligamus eum ibi loqui de electione simpliciter, qua aliqui dicuntur absolutè electi, alij verò reprobi. Cæterùm, diabolus, dictionem Græcam, quidam volunt hic debere verti per Latinam dictionem, calumniator vel accusator, (hos enim propriè significat dictio Græca) vt ideo dicatur C Iudas diabolus, quia calumniator erat operum Christi, & quia illum delaturus erat ad principes Iudæorum tanquam mollem & effœminatum, eo quòd permisisset pretioso illo vnguētu se vngi à Maria sorore Marthæ. Verùm valde verisimile est Dominum qui Hebraicè hæc dixit, pro diabolo dixisse Satan, ac pro eo nomine Ioannem vertisse diaboli nomen, imitatum Septuaginta, qui semper pro satan, diabolum verterunt, vt prius dictum est circa caput Concordiæ 15. eo quòd absimilis sit significatio dictionis Græcæ, diabolus, à dictione Hebraica, satan, quæ aduersarium significat. Iam & illud verisimile est, D Dominum vocasse Iudam, Satan vel diabolum, non quomodo postea Petrum vocauit Satanam, dicens: Vade post me, Satana, hoc est, tu qui mihi Matth. 4. in his quæ Dei sunt aduersaris, quomodo hæc nomina appropriantur per antonomasiam dæmoni hosti humani generis, vt nomine capitis Dominus vocauerit membrum eius, sicut intelligit Gregorius & Cyrillus, quorum iste sic scribit: Diabolum verò diaboli ministrum appellauit: nam sicut qui Domino coniungitur, vnus cum eo spiritus est: sic contrà quoque fieri non est negandum. Et Diuus Gregorius libro decimo tertio Moralium capite decimo septimo. Ita quippe vnum corpus sunt diabolus & omnes iniqui, vt plerunque nomine capitis censeatur E corpus, & nomine corporis appelletur caput. Nam capitis nomine censetur corpus, cùm de peruerso homine dicitur: *Et vnus ex vobis diabolus est.* Ioan. 6. Hæc ille. Itaque diabolum vocat Iudam, quia diabolicum & satanicum hominem.

FINIS Secundæ partis Commentariorum, quæ continet explanationem capitum Concordiæ vigintiquatuor, hoc est, Acta Christi à secundo Paschate vsque ad tertium, Acta scilicet secundi anni prædicationis eius.

CORNELII IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARS TERTIA,

Continens acta tertij anni CHRISTI, *vsque ad resuscitationem Lazari.*

Cum rerum ac verborum copiosissimo INDICE.

Omnia ex ipsius authoris recognitione, & auctiora, multóque emendatiora reddita.

MORI, ET

DVRARE, NON PERIRE.

LVGDVNI,

APVD CAROLVM PESNOT.

M. D. LXXXII.

CORNELII IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam,

PARS TERTIA.

REPREHENDVNTVR PHARISÆI DISCIPVlos calumniantes quòd illotis manducarent manibus. Matthæi 15. MARCI 7. CAPVT LX.

POST hæc autē ambulabat Iesus in Galilæa, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.[b] Et[a] tunc † [c]accesserunt ad eum ▷ Pharisæi, & quidam de scribis, venientes ab Hierosolymis.[b] Et cùm vidissent quosdā ex discipulis eius communibus manibus, id est, non lotis, mādūcare panes, vituperauerunt. Pharisæi enim & omnes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: & à foro nisi baptizentur, non comedunt: & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & vrceorū, & æramentorū, & lectorū. Et interrogabant eum Pharisæi & scribæ[a] dicentes:[c] Quare discipuli tui † non ambulant iuxta traditionem seniorum?[a] non enim lauāt manus suas cùm panem manducāt,[b] sed communibus manibus manducant panem ▷ [c] Ipse autē respondens ‖ ait illis:[a] Quare & vos transgredimini mandatum Dei Propter traditionē vestram? Hypocritæ,[c] bene prophetauit Isaias de vobis[b] hypocritis[a] dicens,[b] sicut scriptum est:[a] Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me, ‖ in vanū autem me colunt, docentes doctrinas & † præcepta hominum.[b] Relinquentes enim mādatū Dei, tenetis traditiones hominū, baptismata vrceorū, & calicū, & alia similia his facitis multa. Et dicebat illis: Bene irritū fecistis præceptū Dei, vt traditionē vestram seruetis. Moyses enim †[a] [&] Deus[c] dixit: Honora patrem[b] tuū[c] & matrē tuā,[c] & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autē dicitis: ▷ Si dixerit homo patri vel matri[b] Corbā, quod est[c] donū, quodcunque[a] est[c] ex me tibi ‖ profuerit[b] & vltra non dimittitis eum quicquā facere patri suo aut matri:[a] & non honorificabit patrē suū aut matrē suā, & †[c] irritū fecistis mandatum Dei propter traditionem vestrā[b] quā tradidistis, & similia huiusmodi multa facitis.[c] Et[b] aduocatis[a] ad se[b] iterum[c] ‖ turbis, dixit eis: Audite[b] me omnes[c] & intelligite. † Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eū coinquinare, sed quæ de homine procedūt, illa sunt quæ communicant hominē.[b] Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cùm introisset in domū à turba,[a] tunc accedētes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia Pharisæi audito verbo hoc scādalizati sunt? At ille respōdens ait: Omnis plantatio quā non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum. ‖ Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueā cadēt. [Et[b] interrogauerunt eum discipuli eius parabolam.[a] Respondēt autē Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolā istā. ‖[c] At ille dixit[b] illis: Sic[a] adhuc[c] & vos † sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiēs in hominem[a] quod intrat in os,[b] non potest eum communicare, quia nō intrat in cor eius: sed[c] in ventrem vadit, & in secessum exit[b] purgans omnes escas? Dicebat autem quoniam[c] quæ[b] de homine exeunt, [&][a] procedunt de ore, de corde exeunt, & ‖[c] coinquinant hominem: Ab intus enim[c] de corde *[b] hominū mala cogitationes † procedunt: adulteria, fornicationes, homicidia, furta,[a] falsa testimonia, auaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitia, oculus malus. ▷ blasphemia,[b] superbia, stultitia. Omnia hæc mala ab intus procedunt, &[a] hæc sunt quæ[c] ‖ coinquinant, hominem:[a] non lotis autem manibus manducare, non coinquinant hominem.*

† b clamauerunt. a a ab Hierosolymis scribæ & Pharisæi. † a transgrediuntur. a b c. ait illis. ‖ b c dixit. ‖ a c sine causa. † a c non data. † a non. a a Quicunque dixerit. ¶ c prodesse. † b relinquentes verbum. a b a ad uocans. ‖ b conuocans. ‖ b coturbam dicebat illis. † a Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. C. 5. 43. ‖ b Et ait. † b eam prodeūtes. a a emittitur. † a autē. ‖ b illa cū manducāt. • a commun. † a auerit. a a blasphemia. ‖ b communicant.

POST HÆC AMBVLABAT IESVS IN GALILÆA. NON ENIM VOLEBAT, &c.] Legendum est, in Galilæa, & in Iudęa, vt patet ex Gręcis, non autem, in Galilæā & in Iudæam, & verbum, ambulare, accipiendum est pro conuersari, vt significeretur Dominum post hęc cōuersatum in Galilæa, nec voluisse conuersari in Iudęa. Non enim significare voluit Ioānes Dominū post hæc iuisse ad Galilæā, cùm dicta in præcedenti capite, gesta sint in Galilæa. Manet tamē dubiū, A quare Ioānes modò dicat, Dominū post hæc ambulasse & conuersatum in Galilæa, quasi antè nō fuerat in ea conuersatus, cum, vt ex præcedētibus patet, iampridem in ea sit cōuersatus. Ad quod primò dici potest, quòd Ioannes sub initium sexti capitis indicauerit Pascha Iudæorum in propinquo fuisse, ad quod verisimile omnino est & satis certum, Christum Hierosolymam profectū fuisse, eò quòd lex ita mandarat, ideòq; Ioannem hic indicasse causā, quare mox relicta Iudæa, ac repetita

Galilæa, in ea maluerit conuersari. Aut potius simpliciter intelligendum quod dicit Euágelista: Post hæc ambulabat Iesus in Galilæa, hoc est, perseuerabat adhuc in ea cõuersari. Cũ enim sequitur, quia quærebãt eum Iudæi interficere, nõ videtur id Ioãnes dixisse propter necem quã parassent Domino Iudæi in Paschate mox præcedente, sed eã quam descripsit in capite quinto, occasione paralytici sanati in sabbatho. Vnde in his quæ apud Ioã. in hoc cap. 7. sequũtur, Dominus dicit: Vnum opus feci, & omnes miramini, &c. significans causam intentatæ sibi necis fuisse ex occasione illius miraculi. Porro quoniam in Concordia Euãgelica hæc verba Ioannis necessariò debuerũt superioribus subiungi, vt est manifestum, & ex his verbis certũ sit Dominum aliquandiu post ea quæ hactenus cõtigerunt mansisse in Galilæa, antequam in Iudæam ascenderet, nec tamen Ioannes quicquã post hæc in Galilæa gestum cõmemorat, necessariò ante sequentia Ioannis verba, inserenda hoc loco erãt ea quæ ab aliis Euangelistis post præcedentia narrantur gesta & dicta in Galilæa, quæ quàm cõmodè sequãtur hæc iam præmissa Ioãnis verba, quisque facilè videat. Sequitur enim in Matthæo & Marco post miraculum multiplicatorum panum, quod cum Ioanne concorditer narrarunt.

]ET TVNC ACCESSERVNT AD EVM PHARISÆI ET QVIDAM DE SCRIBIS, &c.] Cùm enim in Galilæa manere Dominũ viderent Scribę & Pharisęi Hierosolymitani veniunt è Iudæa in Galilæã, sicut & suprà eos fecisse aliquando habuimus. Veniunt autem non vt discant, sed vt calumnientur eum, quem iam audierant tanto vulgi fauore accipi & prædicari. Ideóq; valde opportune & contigit hæc historia post prædicta, & eam Euangelistæ subiunxerũt his quæ de populi admiratione scripserunt: vt quemadmodũ in comœdiis variantur scenæ, vt ex personarũ ac rerũ collata diuersitate singula magis elucescant: ita ex collatione peruersitatis Scribarum & Pharisæorum cũ populi simplicitate, liqueret omnibus quàm hi fuerant insanabiles, per quos aliorum incredulitatem corrigi conueniebat. Bene ergo hos calumniatores scribunt non tantum fuisse Pharisæos & Scribas, sed etiã fuisse Hierosolymitanos, atque à Hierusalem descendisse in Galilæam, vt sic duplici nomine exaggerarent horum impietatem, nimirum quòd Hierosolymitani essent, & ob id iustiores ac doctiores habiti eò quòd Hierusalem fons pietatis ac doctrinæ haberetur, & quòd à Hierusalem descendissent, tantum viæ, nõ dubitantes aggredi calumniandi causa. Quòd que maius argumentum est peruersitatis eorũ & præposteræ religionis, cùm calumniandi ansam quærerent, nec iusta aliqua suppeteret, non verentur eam arripere ab externis quibusdam obseruationibus, non à lege Mosaica introductis, sed ex maiorum instituto, eisque talibus, in quibus nulla erat vtilitas aut pietas. Et cùm vidissent, inquit Marcus, quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est, non lotis manducare panẽ, vituperauerũt. Exposuit autem Marcus ipse quid sit, communibus manibus, eò quòd hæc locutio propria fuerit Iudæis. Hi enim cœperunt vocare commune, quod nos prophanum aut immundũ appellamus. Quoniam enim non omnibus indifferenter vescebantur, sed quædam eis separata erant in cibum, quibus tanquam sanctis & sacris vescebantur, hinc κατὰ μετάληψιν, hoc est, per trãssumptionẽ, commune dixerunt quod prophanum est & immundum. Ita & cõmunicare hic frequenter apud Matthæum & Marcum positum est pro coinquinare, quemadmodum ferè semper vertit interpres, cùm Græcè sit verbum κοινῶ. Hinc Act. 10 dicitur: Quod Deus sanctificauit, tu ne cõmune dixeris. Vbi satis indicatur ratio huius locutionis, quæ tamen non inuenitur quod sciã in veteri Testamento, sed tantum in nouo. Porro Pharisæi pleraque circa lotiones statuerunt, non quatenus faciebant ad ciuilem quidam mundiciem, sed quia putabant ea habere aliquid momenti ad pietatem & sanctitatem. Quoniam enim lex ex variis contactibus & accidentibus statuit contrahi immunditiam, eãq; lotionibus purgari, & Dominus in lege toties ad sanctitatem & mundiciã Iudæos hortatus fuerat, dicens: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Et: Lauamini, mundi estote; hinc ne forte in congressu, inscij ex aliquo contactu immundiciam cõtraxissent. Pharisæi etiam à lege non præceptas lotiones diuersas, vt habet Marcus, induxerunt. Peculiariter autem lotionẽ manuum ante cibum & inter edendum frequentem, ac eorum vasorum quibus vsus erat inter edendum superinduxerunt, quia metuebant ne ex horum immundicia cibus etiam pollueretur, aut non satis mundè sumeretur, quem iussi erant mũdum manducare, atque ex polluto cibo, vel non satis mundè sumpto etiam amplius coinquinarẽtur, & Deo abominabiles fierent. Nam hanc rationem eos mouisse satis patebit postea ex verbis Saluatoris. Et sane ipsa lex Mosaica satis prohibuerat huiusmodi lotionum constitutiones, cum dicat Deuter. 4. Non addas ad verbũ quod loquor vobis, nec auferas ab eo. Deinde iam tempus erat instante Messiæ aduentu, vt post longam legis & prophetarum lectionem, incipere meritò debuissent intelligere Scribæ & Pharisæi præcipuam sanctitatem nõ in externis, sed in interioribus esse sitam, nec externas illas, quæ à lege præscriptę erãt, cæremonias ad aliud magis fuisse præceptas, quã vt per eas populus instrueretur ad ea quæ sunt veræ pietatis. Verùm contrà planè euenit, vt cùm maxime intelligere debuissent scripturas, & ea in quibus vera pietas potissimùm sita esset, tum omnium maxime hæc intelligerent, ita vt tunc maximè opus esset inducere mundo lucem euangelicam, cum qui ei luci debuissent esse maxime vicini, ab ea longissime abfuerunt. Itaque Pharisæi & Scribæ ex inutilibus illis maiorem institutis vẽdicabant sibi laudem sanctimoniæ, quodque sceleratius est, ex his impietatis calumniam struebant proximo, seuerius exigentes illorum obseruationem quàm quæ Deus præceperat. Discipuli autẽ eas cõstitutiones negligebant, vt qui à Domino docebantur ea quæ verę pietatis essent, quorum cura & studio non libuit illis intentos esse Pharisæorum traditionibus quas à Domino nõn didicerant, imo quorum neglectum ab eo didicerant satis verbo & exemplo. Itaque hoc videntes Pharisæi & Scribæ, cum discipulis non expostulant, sed velut in graui facinore Dominum ipsum adoriuntur, in illum torquere volentes totam suã calumniam. Quare, inquiunt, discipuli tui qui te sequuntur, & ex tua pendent institutione, transgrediuntur traditionem seniorum? Traditionem enim legendum est, non traditiones pluraliter, Nã

de

de vna traditione quæstio erat,& Græce est παρά
δοσιν sed & correctiores Latinorũ libri habẽt,
traditionem Nutandum autẽ quod non dicãt,
Non enim lauant manus suas antequam panẽ
manducent,sed cùm panẽ manducant. Traditio
enim seniorum non tantum exegit ciuilem illã
ablutionẽ manuũ quæ passim fit ante prãdium
& cœnam,sed crebram etiam inter manducan-
dum.Vnde Marcus dicit pharisæos & Iudæos nõ
manducare panem,nisi crebrò lauerint.Pro,cre-
brò,tamen legitur in Marco πυγμῇ, quod Theo
phylactus intelligit,vsque ad cubitum vel cubi-
taliter,vt significetur traditionem seniorũ fuis-
se lauare manus etiam vsque ad cubitum. πυγμῇ
eni Græcis duo significat,pugnum scilicet, hoc
est,manum complicatam,à πτύσσω,plico,& cu-
bitum,quem Græci magis πῆχυν vocant aut ἀγ-
κῶνα Nam hac parte brachium est cõplicabile.
Verum cùm πυγμῇ nusquã reperiatur apud Græ
cos positum aduerbialiter,quemadmodum hic
accipere debet Theophylactus,nec à substãtiuis
fiant huiusmodi aduerbia à datiuo desũpta,veri-
similius est,vt bene annotauit quidam,scriptum
fuisse πυκνῇ ,quod frequenter sonat aut crebrò.
Absolute enim pharisæi culpãt discipulos, quòd
illotis manibus sumerent cibum,ad cuius repre
hensionis declarationem nihil erat opus aliquid
dicere de cubitali lotione.

°IPSE AVTEM RESPONDENS AIT C
ILLIS:² QVARE ET VOS TRANSGRE-
DIMINI,&c.] Clauum clauo retundit Domi-
nus.Si enim discendi causa petiuissent rationem
facti discipulorum,vtique Dominus eam illis a-
peruisset,verùm quoniam criminãdo & inuehẽ
do in Dominum dicunt,Quare,ideo prætermis-
sa causa ob quã discipuli hoc facerent,retorquet
calumniã in calumniatores,simili modo eos cri-
minãs,sed non simili affectu.Et quidem non ex
cusat suorum factum,nec adhuc dicit eos bene
facere transgrediẽdo,ne eos irritaret magis: sed
prius interrogatione correspondente eorum in
terrogationi ostendit eos,etiamsi quid peccassẽt
discipuli transgrediẽdo traditionẽ maiorum,nõ
recte criminari ipsos,vt qui grauioris & minus D
tolerabilis transgressionis essent rei, idque in ea
re in qua culpabant discipulos.Grãuius eni pec-
cabant seruando seniorum traditiones,quam di
scipuli negligendo.Deinde & ostendit non zelo
iustitiæ eos ad arguendum consurrexisse,sed præ
posteræ religionis studio,ac zelo propriæ autho
ritatis tuendæ. Porro Matthæus post interroga-
tionem hanc:Quare & vos transgredimini,&c.
quãsolus ipse habet,subiungit mox declaratio-
nẽ,qua Dominus declarauit quomodo propter
suam traditionem pharisæi Dei præceptum trãs
grederentur,ac testimonium Isaiæ,à Domino ci
tatum ponit in fine.Marcus verò contrà incipit E
a testimonio Isaiæ,ac deinde subiũgit eã decla-
rationem quam in principio habet Matthæus.Et
quãquam incertum sit,nec multum referat quo
ordine hæc dicta sint,tamen cum idem testimo
nium bis ponendum nõ iudicaremus, vt fecit O
siander,Marci ordinem sequi in Concordia ma-
gis visum est,cùm ob alias causas,tum maxime
quod Marcus post citatum Isaiæ testimonium ap
plicando illud,cõuenienti ordine ostendit dupli
citer pharisæos peccasse in mandata Dei, per ob
seruationem humanarum traditionum.Primùm,

A quia dum studiosi erant obseruationis quorun-
dã humanorũ præceptorum quæ per se nõ erant
mala,nec ita contraria legi Dei,negligentes erãt
mandatorum Dei.Relinquẽtes enim,inquit,mã-
datum Dei, tenetis traditiones hominum,&c.
Secundo,quia constitutiones quasdam tradide-
runt,quæ legi Dei aduersabantur,de quibus se-
cundo loco locutus Marcus,veluti nouam ma-
teriam exorsus, interposuit:Et dicebat illis: Be-
ne irritum fecistis, &c. Testimonium autem de-
sumptum est ex capite 29.Isaiæ, & citatum hic
more solito magis secundum translationem Se
ptuaginta quàm Hebraicam veritatem.Nam He
bræa sic vertit D.Hieronymus:Appropĩquat po
B pulus iste ore suo,& labiis suis glorificat me,cor
autem eius longe est à me,& timuerunt me man
dato hominum & doctrinis.Vltimam tamen par
tem Hebræa ad verbum sic habent:& est timor
eorum erga me,mandatum hominum quod do
cti sunt.Septuaginta vero sic habent:Appropin-
quat mihi populus iste ore suo,& labiis suis ho-
norat me,cor autem eius longe est à me: Frustra
autẽ colunt me:docẽtes hominum præcepta at
que doctrinas. Atque hoc pene modo per om-
nia legitur apud Græcos citatum hoc testimo-
nium in Matthæo,nisi quod vltima pars apposi
tiue legitur,docẽtes doctrinas & mãdata homi-
num sine coniunctione sicut & in Marco le-
C gitur,& Latinis etiam quibusdam codicibus ve-
tustissimis,teste quodã. In Matthæo enim apud
Græcos legitur nõ solum,populus iste labiis me
honorat,sed etiam,Appropinquat mihi popul⁹
hic ore suo,& labiis suis honorat me.Verũ quæ
dam verba adiecisse videtur scriptor aliquis,qui
voluit absolutum reddere prophetæ testimoniũ,
cum D.Hieronymus ennarrans hũc locum indi
cet Euangelistam decerpsisse quod præsẽti loco
commodum videretur,& neque retulisse per om
nia vt in Hebræo. scriptum erat, neque vt à Se-
ptuaginta versum. Ideóque dicit,hoc téstimonio
Dominum abusum contra pharisæos in Euange
lio Matthæi:Abusum enim dicit,non quod ma-
le eo vsus sit,aut quod præter intentionem Pro-
pheta eo vsus sit,sed, quemadmodum aliàs lo-
quitur,quia aliis verbis vsus est, nec per omnia
prophetæ verba retulerit,contentus sensum red
dere.Quod enim istud testimonium Dominus
non citauerit præter intentionem prophetæ, &
ex his quæ in propheta præcedunt,& his quæ se
quuntur est manifestũ.Præcedit eni & sequitur
de excæcatione Iudæorum,& quomodo nec in-
docti,nec docti inter eos intellecturi essent scrip
turarũ sacrarum librum , & auferenda sapientia
à sapientibus eorum.quæ maxime impleta sunt
in Iudæis & scribis eorum,tempore Christi.De
quorum etiam hypocrisi,quam vbique toties no
E tat Dominus,sequitur in Isaia,dum dicitur : Væ
qui profundi estis corde,vt à Domino absconda
tis consilium,&c. Itaque bene dicit Dominus,
non solum istud Isaiæ quadrare in Pharisæos &
Scribas qui fuerũt tempore hoc:sed Isaiam pro
phetasse de illis istud,videlicet quia non dixit il
lud de Iudæis sui temporis,sed potius temporis
aduentus Messiæ,quando omnia plena erant hy
pocrisi,& inutilibus ac friuolis hominũ consti-
tutiunculis. Prima ergo huius testimonii parte
dominus significat notatã illorũ hypocrisim, &
recte se eos vocasse hypocritas,eo quod zelo in-

ſtitiæ videri vellent calumniari diſcipulos, cû tamẽ iuſtitiæ non eſſent ex animo ſtudioſi. Populus, inquit, hic labiis me honorat, quia me Deû & Dominum omnium creatorem, & id genus ſimilia prædicat: cor autem eorum longe eſt à me, quia corde ſuo longe diuerſa à mea volũtate cogitat, deſiderat, & amat. Tales fuerunt & olim Iudæi illi, de quibus in Pſal. 77. Et dilexerunt eû in ore ſuo, & lingua ſua mentiti ſunt ei: Cor autem eorum non erat rectum cum eo. Sequẽti verò teſtimonii parte ſignificat Dominus notatã horû præpoſteram & vanã religionem. In vanum, inquit, colunt me, non ſolùm facientes, ſed etiam docentes doctrinas quæ ſunt mandata hominum. Vbi notandum, quòd pro, in vanû, Græcè eſt μάτην, quod in Matthæo quidem interpres vertit, ſine cauſa: in Marco verò vertit, in vanû. B poteſt enim accipi dupliciter. Aut vt ſit ſenſus: in vanum, hoc eſt, fruſtra colunt me, quia non aſſequentur finem & fructum cultus mei. Aut vt ſignificetur vanum & friuolum eſſe cultum illorum quo Deum colebant, quia non in reb⁹ illis cõſiſtebat in quibus oportebat. Secundum quẽ ſenſum verti poſſet illud μάτην, per vanè, quemadmodum in Pſal. 38. vbi legimus: Vanè conturbatur omnis homo. Atque hunc ſenſum ſatis ſignificat quod vertit interpres in Matthæo, ſine cauſa. Cultus enĩ vanus eſt qui rationabili caret cauſa. Porro quoniam hunc locû hæretici noſtri temporis ſemper in ore habent, eóque reiiciendas docent omnes Eccleſiæ conſtitutiones de diſcrimine dierum, ciborum, locorum, perſonarû, & aliarum rerum externarum, videndum quã nihil hic locus eorum faueat errori. Primum enim vel ipſis etiam fatentibus, traditiones vel præcepta hominum non dicuntur hic quæcunque in ſcripturis à Deo nõ ſũt aperte inſtituta, ſed ab hominibus ſunt præcepta & introducta. Nam quæcunque ad externam vitam decentèr & cû commodo proximorum degendam à principibus cõſtituuntur, quæcunque item à proceribus Eccleſię ordinata ſunt ad Chriſtianæ religionis profectû nõ tam humanę quã diuinę ſunt traditiones, D vtpote dimanantes à lege Dei, & ab authoritate cis à Deo tradita. Vnde Petrus ait: Subiecti eſtote omni humanæ creaturæ propter Deû, ſiue regi, quaſi præcellenti. Et Paulus pręcepit vt in Eccleſia mulieres orent velato capite, viri reuelato vt ad cœnam Chriſti alius aliû expectet, quo in communi ea peragatur, & alia nõnulla, quæ nominatim in ſcripturis alibi non leguntur diuinitus eſſe præcepta. Quæ etſi ab hominib. ſunt cõſtituta, hic tamen inter humana mandata nõ cenſentur, quod ex ſcriptura & Dei mandatis origi- E nem habeant, inter quæ Dei mandata, etiam hoc eſt, vt ſubditi præpoſitis ſalutis eorum curam gerentibus obediant per omnia. Iam quæ Eccleſia præcepit de ieiuniis, delectu ciborû in certis diebus, feſtiuitatibus ſanctorum celebrandis, & id genus ſimilia, pius quiſque facile videt quam habeant ex ſcripturis originem, & quomodo eis cõſonent, eò quòd faciant ad carnis caſtigationem & temperantiam, aut ad fidelium vnionem & ędificationem, præcepta ergo hominum quæ hic reprobantur à Domino, ſunt quæ nihil diuinû præcipiunt, ſed res merè humanas, qualia ſunt duplicia: Quædam enim ſunt, etſi non omnino mala, plane tamen inutilia & friuola, vt in quorum ob- A ſeruatione nulla eſt vtilitas, quæ nihil faciunt ad pietatem Deo exhibendam, aut carnis mortificationem ſpiritus profectum, aut ad proximorum cõmodum & ædificationem, qualia erant baptiſmatum eorum, quorum meminit Marcus, conſtitutiones. Alia ſunt, quæ præcipiunt aliquid mandatis Dei aduerſum, qualia erant de quibus poſtea diſſerit Dominus. Atque de his mandatis hominum loquitur & Paulus ad Titum 1. cû præcipit, vt ſani ſint in fide, nõ attendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominû auerſantium ſe à veritate. Secundò dicendum, hoc Iſaiæ teſtimonio nec Prophetam, nec Dominum culpare voluiſſe humana præcepta, aut eorum obſeruationẽ, ſed id tantùm quòd Iudæi iſti timorẽm & cultû Dei cõſtituerunt in humanorum pręceptorum obſeruatione, poſthabitis mandatis Dei. Vnde in Hebraica veritate ſecundùm tranſlationem Hieronymi dicitur, timuerunt me mandato hominû, quo ſignificatur eos timorem Dei conſtituiſſe in huiuſmodi preceptorum obſeruatione, nõ quòd præcepta Dei aperte contẽnerent, ſed quòd tanto ſtudio occuparentur circa mandata humana, vt Dei mandtaa negligerent. Idẽ ſignificat & verſio Septuaginta, quę dicit: Fruſtra vel vane colunt me docentes mandata hominum: quo ſignificatur eos ideo fruſtra vel vane Deû colere, quòd toti eſſent in docendis hominû præceptis. Vnde apud Marcum in declarationẽ teſtimonii infer- C tur: Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum. Vbi Dominus non culpat eos quod tenerent traditiones hominû, ſed quòd hoc facerent relictis Dei mandatis. Iam Eccleſia docet præcepta diuina primo loco habenda, humana verò ſecundo loco, nec cultû Dei potiſſimû in humanis conſtitutionibus conſiſtere, ſed in diuinis, ad quas etiam humanæ ordinantur. Itaque cum Phariſęis reprehendendi ſunt, qui vel mere humana præcepta ſtudioſè obſeruant, vel etiam vtilia & ſãcta hominum præcepta maiori ſtudio obſeruant quam diuina.

[b] ET DICEBAT ILLIS: BENE IRRI- D TVM FECISTIS PRÆCEPTVM DEI PROPTER TRADITIONEM VESTRAM, QVAM TRADIDISTIS, &c. Poſtquam dixit Dominus eos prępoſtere eſſe religioſos, vt qui, poſthabitis Dei mandatis, ſtudioſi eſſent inanium mandatorum: oſtendit iam, quod in primis eis obiecit, etiam impie eſſe religioſos, vt qui docerent mandata hominû non a ſenioribus accepta, ſed ab ipſiſmet inſtituta, quæ contraria eſſent mandatis Dei. Idque cùm in multis facerent, tamen commode declarat in mandato E quo præcipitur honorandos parentes, quod primum eſt inter ea quę ſunt ad proximû, & proximum his quę ſunt ad Deum. In primis ergo ipsû ponit Dei mandatû. Deus, inquit, aut, vt habet Marcus, Moyſes, quia deus per Moyſen dixit: Honora patrem & matrem. Vbi notandum, verbo honorandi non tantùm pręcipi reuerentiam illam quę in verbis & externo geſtu conſiſtit, ſed etiam vt filii de parentibus pręclare ſentiant, eiſque, niſi contra Deum aliquid iubeant, obediant, eorum etiam vitam, honorem, dignitatem omnibus viribus defendant, & eiſdem in omnib. periculis, in egeſtate, in ſenio, in aduerſa valetudine, quibuſcunque poſſunt remediis, opibus, cõſiliis, conſolationibus ſubueniant. Subſidiû enim

Hebraicus

Refellantur hæretici noſtri temporis.

1. Pet. 2. 1. Cor. 11.

Hebraicus sermo honorem vocat, id quod tum ex præsenti sermone Christi, qui inhonoratos esse parentes, quibus filij non benefecerint, & necessaria vitæ non ministrauerint: tum ex Paulo abũdè patet, quia .1. Timothei 5. presbyteros qui bene præsunt affirmat duplici honore dignos. ac eidem rursum scribit: Viduas honora quę verè viduæ sunt. Porro quo Dominus ostenderet quàm necessaria sit huius mandati obseruatio, & quàto sit horum Pharisæorum impietas supplicio digna, addit mandato legis de honorandis parentibus, etiam aliam legem quæ pœnam mortis inevitabilem statuit contra eos qui vel tantùm contumeliosis & maledictis verbis parentes afficiũt significans multò magis ipsos Phariseos morte dignos, qui etiam opere & facto dehonorare parentes alios docerent.

VOS AVTEM DICITIS: SI DIXERIT HOMO PATRI VEL MATRI, CORBAN, &c.] Variæ hic sunt istius Pharisaicę legis commentationes & interpretationes, dum diuersi aliter & aliter coniectant quid his verbis quæ Dominus non explicat, significare voluerint Pharisęi. Sed ex variis interpretationis duæ sunt præcipuæ, quæ præsenti loco & intentionib⁹ saluatoris bene conueniunt. In primis autem certũ est hic esse ἀποσιώπησιν, hoc est, reticentiam. Dominus enim initium ponit Pharisaicę legis, sed eam non absoluit. Non tamen obscurum est quid reticeatur, nempe rectè facit aut legi satisfacit. Iam etiam certum est hac lege Pharisaica doceri quomodo filij parentibus egentibus, & subsidium à filijs postulantibus respondere debeant, & possint petitum sine crimine, imo piè & religiosè negare. Id vero dupliciter intelligi potest. Primo: vt illa verba: Munus quodcunque est ex me, tibi proderit, sint verba filij cum indignatione reiicientis parentum petitionem, in hunc sensum: Si quid petierint parentes egeni à filiis, vos dicitis eos rectè facere si dixerint suis parentibus: Munus offerre Deo decreui, an vis vt illud posthabito Deo cui dedicatum est & consecratum, in tuos vertatur vsus; Aut sine interrogatione, conquærendo in hunc modum: Pater tã es petax vt quicquid etiam Deo eram oblaturus, in tuos cedere vsus debeat. Itaque fit, vt parentes rem filij quasi sacram reueriti abstineant ab ea, atque sic indigentia conficiantur. Secundò, melius accipi possunt illa verba non cum indignatione prolata, sed vt hunc habeant sensum: Donum quodcunque in cultum Dei contulero, etiam tibi proderit, quia illud eo animo conferam, vt eo non minus te quàm meipsum adiuuare, & Deum propitium tibi reddere velim. Præterquam enim quod hic sensus maxime ipsis verbis conuenit, etiam ipsum comprobat quod apud Marcũ sequitur: & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri suo vel matri. Quo satis significatur filios doctos hactenus honorare & iuuare suos parẽtes, vt eos participes facerent suarum oblationum. Quod his rationibus verisimile reddere potuerunt Pharisæi, quia plus esset Deus honorandus quam parentes. Et rursum si munus aliquod Deo offeratur, idque eo animo vt etiam parentibus prosit, iam vno eodemque actu duplex pietatis debitũ persolueretur, & pietatis scilicet quæ deo debetur, & quæ parentibus, cum alioqui si illud mun⁹ parentibus daretur, tantũ simplicis pietatis opus exhiberetur. Deinde quia munus Deo etiam pro parentibus oblatũ prodesset saluti corporis & animæ ipsorum, cum alioqui illis datum corpori alendo tantum prodesset: Itaque his rationibus Scribę & Pharisæi auari, sub prætextu religionis suo quæstui studebant Nam sacerdotes fere erãt etiam Scribę aut Pharisæi. Errauerunt autem in his suis rationibus, quantumuis sint in speciem probabiles. Primum, quia Deus non vult honorari his rebus, nec ea sibi offerri, quæ alioqui debentur aliis: ergo quæ parentibus egentibus & iure naturæ & lege diuina debentur, non vult sibi offerri, sicut nec quæ alia quauis ratione aliis debentur aut sint necessaria. Et adeo quidem hæc sibi offerri non vult, vt etiam quæ voto sibi iã sunt dedicata, aut consecrata, aut præcepto aliquo debita, debeant in aliorũ vsum transferri, si occurrente casu aliquo sint illis necessaria. Quod patet ex eo, quod panes propositionis Deo consecrati, propter occurrentem Dauidis necessitatem licite sunt assumpti, & dari ad necessitatis eius sublevationem. Vnde similiter si filius sua bona Deo & Ecclesiæ dare vouisset, superueniente paterna necessitate, deberet ea transferre in patris subleuationem. Sicut enim pro tali casu non possent bona eius esse materia voti, ita & esse desinũt. Vnde etiam sicut filius per ingressum religionis sese Deo non potest licite offerre, si sustentando patri in seculo sit necessarius: ita & exire monasterium teneretur etiam contra voluntatẽ sui superioris, si alioqui patri vel matri egenti nõ possit per se vel alios subuenire: vt habet probabilior opinio, quamuis non nulla sit differentia inter ingressum & egressum, vt bene docet Caietanus in secunda secundæ, quæstione 101. articulo quarto ad quartum. Maior enim necessitas mouere deberet filium ad egressum, quã quæ retrahere eũm deberet ab ingressu. Et ratio omnium horum est, quia nullum Dei præceptum, nullum nostrum votum, nulla rei sanctificatio tollit necessarium naturæ vinculum & ordinem, cùm illa nõ ad destruendum, sed ad perficiendum naturæ ordinem sint sideradiuncta. Hinc fit, vt eueniente articulo necessitatis nostrę vel proximorum, vtamur licite rebus præcepto alioqui vetitis, aut voto & cõsecratione Deo debitis. Secundò, errauerunt in eo Pharisæi, quod filij offerẽtes munus Deo etiam pro parentibus, bis essent pij, in Deũ scilicet & parentes: dantes autem illud parentibus simplicem pietatem exhiberent. quasi nõ qui in parentes egentes propter Deum sunt pij, etiã in Deum sint religiosi, qui honorare parẽtes præcepit, quique etiam sibi factum reputat quicquid vni ex minimis suo nomine inpensum fuerit. Sic errant & quidam nostrum, qui quasi semper magis pium sit templa Deo extruere, eaque ornare, quàm in pauperes egentes beneficẽtiam exhibere, non dubitant ingentem pecuniæ vim in illas res insumere, cum adduci non possint facile, vt vel minima aliqua pecunia, quotidiam pauperũ inopiam subleuent. Pium enim proculdubio est templa extruere, ac hæreditarias pẽsiones & possessiones seruitoribus Dei relinquere, sed bis piũ est, cùm illa non sunt necessaria, intuitu Dei pauperum succurrere necessitatibus. Certe cauẽdũ nobis: ne præcepta Dei de honorandis parentibus, de curandis domesticis & cognatis, de subleuandis & iuuãdis pauperibus, irrita faciamus

cum Pharisæis, suadentes iis qui habent hæreditates, ne relinquant aut dent eas parentibus aut cognatis, aut quibuscunque aliis egenis, sed Deo potius & Ecclesiæ offerant & addicant. & sic & suæ & suorum saluti apud Deum consulit. Quamquam enim rectissime sua illi Ecclesiæ offerunt, qui non habent consanguineos pauperes, quibus prouideant, maxime in illis locis vbi desunt clerici sufficientes qui seruiant Ecclesiæ, aut vbi clerici sunt egeni, nec habent vnde honeste sustententur, tamen neglectis egentibus cognatis, imò

1. Timo 5 & aliis quibuslibet pauperibus, quorum magnā cognoscit quis inopiam, non recte Ecclesiæ & eius ministris potissimum non egentibus sua offert. Quicunque enim suorum & maxime domesticorum curam non habet, infidelis est, & infideli deterior, inquit Paulus. Cæteris tamen paribus magis subueniendum pauperibus clericis Deo seruientibus, atque in Ecclesiarum necessariarum reparationem diuitiæ sunt insumendæ, quàm in quorumuis aliorum pauperum subleuationem eroganda. Sed vt ad literam reuertamur, illud, Et non honorificabit, &c. quod legitur in Matthæo, non debet accipi, vt sint adhuc verba pertinentia ad legem Pharisaicam, quemadmodum quidam intelligunt. Non enim aperte Pharisæos verisimile est dixisse, non honorificandos parentes: sed sunt verba Domini, quibus significat filium secundum præcedentem legem Pharisaicam facientem, ab honore, hoc est, subsidio parentibus debito impediri. Correspondent enim illa verba in Matthæo illis quę dicuntur in Marco; & vltra non dimittitis eum quicquam facere, &c. Itaque sensus est: & filius huic traditioni vestræ obediens, non honorificabit parentes, sicut ei à Deo est præceptum. Et quod sequitur in Matthæo: Et irritum fecistis mandatum Dei, &c. illatiue intelligendum est esse subiunctum, vt sit sensus: & per hunc modum irritum fecistis, &c. Dicuntur autem irritum fecisse mādatum Dei, quia suis traditionibus inualidam & infirmam reddiderunt legem Dei, vt non haberet suum pondus & vigorem quem deberet. Est autem Græcis verbum ἀκυροῦν, quod in Matthęo vertit interpres, irritum facere, in Marco rescindere. Significat autem proprie infirmare, inualidum reddere, ac suo robore priuare aliquid. Porro Corban dictio est Hebraica, significans, vt & Marcus vertit, donum aut oblationem, quemadmodum sæpe eam dictionem in Leuitico vertit Hieronymus. Nam deriuatur à Carab, hoc est, appropinquauit, quod in Hiphil, significat, facere appropinquare, hoc est, offerre. Dicitur autem Chaldaice Curban, vel Corbana, quæ dictio est infra Matth. 27. pro gazophylacio tēpli, in quod mittebantur pecuniæ Deo oblatæ.

E [a] ET ADVOCATIS [c] AD SE ITERUM [e] TURBIS DIXIT EIS: AUDITE [b] ME OMNES, &c.] Græce non est in Marco, iterum, sed προσκαλεσάμενος πάντα τὸν ὄχλον, id est, cum aduocasset omnem turbam. Postquā ergo redarguisset Dominus Pharisæos & Scribas, quemadmodum erant digni, eis neglectis rationem facti suorū discipulorum aduocata ad se turba cœpit reddere, conuenientem seruans ordinem, vt prius vicissim accusando calumniā Pharisæorum in ipsos retorqueret, idque seorsū & non audiente omni turba. deinde docendo ostē-

A deret factum discipulorum omni carere iusta criminatione, idque non iam solis Pharisæis audientibus, vt qui ex hac doctrina veritatis non solum nullum erant accepturi fructum, sed etiam scandalizandi; verum præsente tota multitudine, in qua plerique fructum hinc percipere poterant. Non simpliciter autem turbam ad se vocat, sed quoniam dogma excelsum, & à consueta Pharisæorū doctrina alienū turbis propositurus erat prouocat eos ad diligentem animaduersionē & expensionem dicendorum. Audite, inquit, me omnes, & quæ audieritis etiam intelligite. Vbi emphasi non caret quod dicit, me & omnes, vt est apud Marcum. Per, me, enim significat se potius quàm Pharisæos audiendum: per omnes, significat se de re attentione digna, & omnibus vtili locuturū. Itaque quoniam Pharisæi in duobus

B peccabant, nimirum quòd suorum seniorum traditionibus friuolis nimis inhærerent, ac Dei interim mandata, quæque potiora erant negligerēt, Domin[us] priore parte suæ sententiæ refellit Pharisaicas illas lotiones: secūda verò parte docet, quę potius velut coinquinatiua hominis sint obseruanda, & reputanda. Primo ergo dicit: Non quod intrat in os, coinquinat hominem, vel, vt est apud Marcum, Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eū coinquinare. Ex quibus verbis, dictis proculdubio à Domino ad refutationē Pharisaicarum lotionum, patet quod prius dictū

C est, Pharisæos crebras illas lotiones quas ante cibū & inter manducandum obseruabant & requirebant, obseruasse ea persuasione, quod putauerint cibum pollui manibus illotis contrectatum, sicque pollutum cibū, etiam hominem apud Deum pollutū & immundū reddere. Alioqui enim hæc verba Domini nihil facerent ad refutationem Pharisæorū. Nunc autem aperte ad hoc faciunt, cū dicens generaliter cibum nullū qui intrat in os, coinquinare hominē, significet, vt & postea concludit, nec cibū illotis manibus sumptū coinquinare. Sed difficultas circa hæc verba Domini oritur, quomodo non aduer-

D sentur ea legi Mosaicæ, quæ tū adhuc suū habuit vigorē, & cuius necessaria erat tunc obseruatio. Hæc enim vetat multa ciborū genera, quæ si quis Iudæorū etiā tunc edisset, coinquinatus certe fuisset apud Deū. Sicut autē aduersari videntur hæc verba Domini legi Mosaicæ, ita & legibus Apostolorū interdicentibus esum idolothytorū, de quibus dicit Paulus: Non potestis calicē Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Et rursū legibus Ecclesiasticis interdicentibus esū certorum ciborum in quibusdam diebus, ita vt Lutherani vel hoc potissimū dicto Domini clament, reiiciendum quæcūque de delectu ciborū statuerunt Romani pontifices. Sic enim illi loquūtur.

E Quibus id primū dicendum est, non magis huiusmodi Ecclesiasticis præceptis hæc Dñi verba esse contraria, quā vel legi Mosaicæ; vel legi Apostolicæ de non edendis suffocato & sanguine & idolothytis. His autē legibus non esse verba Domini cōtraria, quantumuis id prima facie possit videri, etiam ipsi nobiscū fateri coguntur, & proculdubio fatētur. Atque vt intelligatur quomodo non sint hæc illis legibus cōtraria, imprimis aduertendū, Dominū hac sententia noluisse, saltē potissimū, refutare præcepta legis Mosaicæ, certos cibos prohibentis, tāquam quorū esu

homines pollucrentur, sed, vt patet & ex occa-
casione proferendi hanc sententiã, & ex nouissi
ma cõclusione, Pharisaicas traditiones de modo
edendi mundè & sine coinquinatione cibos à
lege concessos refutare Dominus voluit. Itaque
non dicit: Nullus cibus est qui possit hominem
coinquinare: sed, nihil introiẽs in hominem, aut
quod intrat in os potest eum coinquinare, quo
aliud non significat quàm cibum qui editur non
posse coinquinare. Non edebatur autem apud Iu
dæos nisi cibus à lege concessus, vnde talem ci-
bum qui licite editur significat Dominus nõ pos
se coinquinare, quomodocunque sumatur, siue
lotis, siue illotis manibus, siue ex vasis mundis,
siue immundis. Et hunc sensum etiam Pharisæos
ac Scribas in his verbis intellexisse vel ex eo sa-
B tis apparet, quod cum studiosè obseruarent om-
nia Domini verba & facta, quærentes ex eis ve-
nari legitimam aliquam calumniandi occasionẽ,
non tamen his verbis auditis calumniati sunt ad
uersa legi diuinæ eum docere, quem tanquã ad-
uersarium legis calumniabantur, cum etiam pla
ne diuina miracula in sabbatho operaretur. Quia
tamen verisimile est, quod Dominus, etsi præci-
pue hac sententia voluerit refellere Pharisaicas
obseruationes circa cibum sumendum, etiã hac
occasione data voluerit refellere legales obserua
tiones circa ciborum delectum, non quidem ab-
C solute, sed vt eas intelligebant & obseruabant Iu
dæi: ideo vlterius dicendum, Dominum non as-
serere, neminem quemuis cibum edentem, eden
do coinquinari, cum variis modis contingat edẽ
tem coinquinari, nempe quia gulose edit, vel
quia cõtra legem, vel quia cum scandalo aliorũ,
sed dicit cibum ipsum non coinquinare, quod
pro omni tempore verum est de quouis cibo. Nõ
enim vel in veteri lege cibus vetitus à lege, vel
in noua lege cibus cõtra Apostolorum vel Eccle
siæ legem sumptus coinquinat edentem, sed ipsa
inobedientia hominis, & inordinata eius concu
D piscentia hominẽ contaminat. Itaque nihil aliud
voluit Dominus docere, quàm cibum ipsum per
sese non cõtaminare, quod erat cõtra opinionẽ
Pharisæorum, qui putabant cibos à lege vetitos
& immundos vocatos per sese immũdos esse, &
ob id necessariò etiam homines polluere coram
Deo, quemadmodum satis patet ex doctrina Pau
li cõtra Iudæos passim scribentis, & obiiciẽtis q
omnis creatura Dei bona est. Docens autem Do
minus nullum cibum esse per sese immundũ ex
consequenti etiam significauit ob certam causã
cibos quosdam in lege immundos dici & prohi-
beri, qua cessante non esset delectus illeciborum
obseruandus, & ob id non contendendũ Iudæis,
obseruationem illam esse perpetuã debere, sicq;
hac sua doctrina viam aperuit Euangelicæ luci,
E quam postea Apostolus Paulus & alii aperti⁹ pre
dicauerunt. Non est ergo quod ex hoc loco qdã
insurgant contra ecclesiasticas cõstitutiones de
abstinentia quorundam ciborum in certis dieb.
Nõ enim Ecclesia eos cibos vetuit, quasi per sese
hominem cõtaminarent, aut alii cibi per sese ho
minem sanctificarent: sed quemadmodũ Deus
in veteri lege quosdã cibos vetuit propter futu
rorum significationem, & Apostoli prohibuerũt
in primitiua Ecclesia esũ suffocati, & sanguinis,
& idolothyti propter scandalum quorundã vitã
dum: ita & Ecclesia quorundã ciborum esum in
A certis diebus propter castigationẽ carnis. Secũda
sentẽtiæ Dominicæ pars est: Sed quod procedit ex
ore, hoc coinquinat hominem. Quib. verbis sicut
non voluit Dominus significare, omne hoc coin
quinare quod procedit ex ore, cum ex ore proce
dant sputa, procedãt & bona ac salutaria verba:
ita nec voluit id tantũ coinquinare hominẽ quod
ex ore procedit, cũ & cogitationes malæ & ope-
ra mala hominẽ contaminent. Sed eo loquendi
more vsus est Dominus, vt contrariam sententiã
opinioni Pharisæorum offerret. Illi enim q in
trat in os coinquinare dicebant. Dominus cõtrà,
ea potius quæ ex ore procedunt, quanquam nec
omnia, nec sola. Apud Marcum autem, qui oris
nullam facit mẽtionẽ, sed pro ore semper ponit
hominem, generalior ponitur sententia: Quæ de
B homine, inquit, procedunt, illa sunt quæ cõmuni
cant hominẽ. De homine enim procedũt & cogi
tationes & operationes malæ. Rursum autẽ Do
minus post hanc sententiam pro suo more ad ex
pensionem dicti eius quod non omnes capiebãt
prouocans, subiicit: Si quis habet aures audiẽdi,
audiat.

TVNC ACCEDENTES DISCIPVLI
EIVS DIXERVNT EI: SCIS QVIA
PHARISAEI AVDITO, &c.] Cum prædicta
à Domino audissent Pharisæi, nihil quidem aper
te sunt ausi contradicere Domino, quia vehemẽ
C ter eos conuicerat, sed in seipsis indignatione re
pleti sunt, & forte etiam indignationem exterio
rebus quibusdam signis demonstrauerunt. Vn-
de discipuli signa indignationis animaduerten
tes, aut ex seipsis cõiicientes indignationem &
offensionem Pharisæorum, quandoquidẽ & ipsi
met discipuli in dictis verbis Christi nõnihil fue
runt turbati, quemadmodum ex eorum interro
gatione satis patet, adeunt Dominũ dicentes: An
scis Pharisæos audito hoc hoc sermone scandali
zatos, hoc est, offensos? Quod quærũt, nõ q pla-
ne putarent Dominum id ignorare, aut non tã
D ipsum hoc obseruasse quàm seipsos: sed tũ quòd
mirarentur Dominum qui toties inculcauit scã-
dala proximorum esse vitanda studiose, ea dixis-
se vnde alios scandalizandos non posset dubita-
re: tum quòd & ipsimet nonnihil scandali pas
si essent, vnde liberari optabant. Ita enim hac in
terrogatione discipuli curã gerebãt salutis Pha-
risæorum & honoris Domini, vt & sui scrupu-
li & scandali rationem haberent, quanquam a-
lia ratione ipsi discipuli turbati fuerint in verbis
Domini quàm Pharisæi. Discipuli enim turbabã
tur, quod Domini verba viderentur aduersa legi
diuinæ: Pharisæi vero, quod intelligerent per ea
suas obseruationes a senioribus acceptas refelli
& irritas fieri. Itaque Dominus audiens discipu-
los Pharisæorum curam gerentes, ac pro se eius-
E que honore solicitos, docere volens quandoque
offendiculum & scandalum quorundam fortiter
esse contemnendum, nimirum cum quidã obsti-
nate peruersi ex prædicatione veritatis, aut factis
plane diuinis scãdala sibi faciunt, hoc est, occasio
nes alienandi se à veritate, & persequendi verita
tem, aut iustitiam desumunt, respondit in hunc
modũ: Omnis plantatio quã non plantauit pater
meus cœlestis, eradicabitur. Per plantationẽ non
plantatam à Deo, intelligens reprobos, aut re-
proborum collectionẽ: qui etsi sint à Deo in hoc
mundo creati & constituti, dicuntur tamen hic

non plantati à Deo, quia non ad vitam æternam A prædestinati & præparati, vt fructus Deo dignos proferāt. Iusti autem per diuinam prædestinationem & gratiam vocationis ac iustificationis plātati sunt à Deo ad vitam æternam, de quib. dicitur in Psal. 91. Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt. Tales non erant hi Pharisæi, vnde & eradicandos dicit hoc, est. pdēdos, & ex hoc mūdo extirpatos reiiciēdos à Deo tanquā inutiles & desperatas plantas in perditionem æternā, ac ob id significat indignū esse magnam rationem offensionis & scandali eorū habere. Quid enim oportet curare ne illi scādalizētur & impingāt qui etiā sunt eradicādi? Quidam, inter quos Hilarius, Chrysostomus & Theophi B lactus hanc sententiā, Omnis plantatio quā non plantauit pater meus, &c. intelligūt de dogmatibus, vt significetur omnem doctrinā quæ à Deo non est profecta, sed vel à dæmone, vel ab inuētione humani cordis, destruendā & euellendā Euangelica prædicatione, atque ob id etiā Pharisaicas traditiones eradicandas, nec ob eorū scandalum cessandum esse à veritatis prædicatiōe, qua eorū traditiones destruantur. Secundùm quē sensum non iam licet inferre, quemadmodum inferebāt Manichæi, legem Mosaicam non fuisse plantatā à Deo, quanquam per hanc sententiā ex cōtrario sensu Dominus etiam significauit omnem plātationem quam plantauit pater cœlestis nō eradicādam. Nam, vt pulchrè habet Theophylact⁹, lex vt est plātatio Dei, ita non est eradicata. Manet e C nim inquit radix eius, spiritus qui in occulto est: Folia autē, hoc est, apparēs litera, defluunt. Verum quanquā generalitas sententię bene ferat vt hæc sentētia etiam ad dogmata accōmodetur, potius tamen videtur secundum priorem intelligentiā, quam sequitur D. Hieronymus, dicta esse de hōibus, quos frequenter Dominus metaphorice per arbores significat, vt quod hic dicit Dominus idē sit cum eo quod dicitur Sapientiæ c. 4. Adulterinæ plantationes nō dabunt radices altas, nec stabile firmamentū collocabunt. Et si in ramis in tēpore germinauerint, infirmiter posita, à vento cōmouebuntur, & à nimietate vētorum eradicabūtur. Quod si iam quæratur, si omnis plantatio nō plantata à Deo eradicabitur, num etiā eradicabi- D tur & illa plantatio, de qua Apostol⁹ ait: Ego plātaui, Apollo rigauit? Rursum, si quod per contrariū sensum hic significatur, omnis plātatio plātata à Deo, nō eradicabitur, quomodo toties in scriptura dicitur populus Iudæorum vinea plātata à Deo eradicanda tamen, & ipsi impii plātati dicuntur à Deo, Iere. 12. Plantasti, inquit, eos, & proficiunt. Respōdet aptissimè D. Hieronymus sic scribēs: Soluitur, inquit, quæstio ex eo quod sequitur: Deus autē incremētum dedit. Dicit & ipse: Dei agricul E tura estis, Dei ædificatio estis: Et alibi: Cooperatores Dei sumus. Si autē cooperatores, igitur plātante Paulo, & rigante Apollo, Deus cum cooperatorib. suis plantat & rigat. Ad alterum solutio patet ex prædictis, nimirum quòd hic sit sermo de plātatione plantata ad vitā æternā. Variis enī modis dicitur Deus in scripturis quosdam plātasse. Populum enim Iudaicū plantasse dicitur, quoniam eum in terra ad hoc electa collocauit firmiter, vt in ea diuino cultui intenderet. Impios dicitur plantasse, qa eos in hoc mūdo fœlicitate donauit, & ad tēpus fœliciter & stabiliter viuere de dit.

SINITE ILLOS. CAECI SVNT ET DVCES CAECORVM. CAECVS AVTEM SI CAECO DVCATVM.] Quod dicit. Sinite illos, hunc habet sēsum: Omittite illorum curam agere, atque scandali eorum rationem habere, eo quòd desperati sint quidē, & omnino eradicandi. Nā infertur istud ex præcedenti sententia. Quod si præcedens sententia de dogmatibus accipiatur rectè tum hæc verba sic intelligentur: Relinquite illos vt doctrinæ eorum nolitis esse sectatores. Porro quod sequitur, Cæci sunt & duces cæcorum. Græca paulò aliter & festiuius habent: ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν, id est, duces sunt cæci cæcorum, & est sensus: Ipsi cùm sint cæci, duces tamē cæcorum se pollicentur. Et in Hieronymo ac Dionysio, antiquisque quibusdam codicib. Latinis abest coniunctio, &, vt sic legatur: Cæci sunt duces cæcorum, quæ tamen lectio sic debet ordinari: Ipsi sunt duces cæcorū, sed cęci tamē. Quod si legatur coniunctio, &, hunc oportet sensum intelligere: Cęci sunt, & tamē duces cęcorum. Iam si illud: Sinite illos, intelligatur significare nō audiēdos nec sequēdos Pharisæos, facile patet quomodo istud de cæcis ducibus proposito cōueniat. Ideo enim non sunt sequendi quòd cæci sint & proinde deducturi secum suos sectatores in foueam. Si verò illis verbis, Sinite illos, Dominus voluit significare non habendam rationem scandali eorū, vt magis est intelligendū, iam per hoc quod dicit ipsos esse duces cęcos, videtur intelligendum eum significasse, desperatos eos esse, nec fieri posse vt nō scandalizentur ex prædicatione veritatis, & ob id scandalum eorum nihili faciendum. Quoniam enim cęci erant, non poterant etiam apertam veritatis lucem cōspicere, nec mirum quod etiam in luce offēderent, quemadmodum corporaliter cęci facile in die impingunt, nō ex lucis defectu, sed proprio vitio. Verùm si tantùm cæci fuissent, & cęcitatem suam agnoscētes illum accessissent supplices, qui solus potest cæcis visum restituere, sanabiles fuissent. Nunc autem putantes se videre, & cæcorum etiam duces se esse profitentes, nec agnoscentes se alteri⁹ ducatu indigere, facti sunt plane desperati, nec aliud de eis expectari potuit, quàm vt se cum suis sectatoribus præcipitarent in foueam æternę damnationis, & seruitutis præsentis. Cæterùm ex his Christi tum factis, tum verbis confirmati debēt quotquot verbo vel facto peruersos offēdunt, dū gloriā Dei prędicatiōe veritatis vel operū bonorū exhibitione promouere studēt. Oīa eni & facienda & omittenda ne pusilli offendantur & alienentur: at propter peruersorum scandalum non est cessandum aut à veritatis prædicatione, aut à bonorū operū operatione. Cùm enī inquit Gregorius, scandalum de veritate oritur, rectius nasci permittitur quàm veritas deseratur. Cauēdum tamen ne quid etiam peruersi à nobis audiant aut videant, vnde iure offendantur, sed vt omnem offensionis causam ex sese habeant, licet ex bono nostro accipere eam velint videri. Sed de scādalo latius circa cap. Matth. 18.

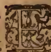
*RESPONDENS AVTEM PETRVS DIXIT EI: EDISSERE NOBIS PARABOLAM ISTAM. AT ILLE, &c. Postquam intellexerunt Apostoli nō habēdā curam scandali Pharisæorum, sui curam habēt, atque vt à ppria turba

turbatione liberarentur, petunt sibi explicari sermoné prędictum, quem, etsi nudus esset & apert⁹, tamen parabolam vocant, eo quòd putabant sensum aliquem reconditum, & alium ab eo quẽ verba præ se ferebant, sub eo latere. Quoniam enim non putabant eum posse esse verborum sensum quem verba nude accepta significabant, eo quod hic sensus videretur esse contrarius legi diuinæ, putabant Dominum pro suo more parabolicè locutũ, hoc est aliud quiddã significare voluisse, quã verba sonabant. Vnde Petrus omnium nomine loquens cupit sermonem illum tanquam obscurũ exponi & explanari. Hinc ergo patet verũ esse quod prius dictum est circa c. 52. parabolã in scripturis vocari omné obscuriorem sententiam ac sermonem qui reconditi aliquid in se habet. Quoniam autẽ discipuli parabulam putauerunt Domini sermoné, cum tamé nudè esset accipiẽdus, nec intelligebant veritatem sermonis si nude accipiatur & proprie, hinc Dominus reprehẽdit eorum tarditatem, dicens: Adhuc etiam vos estis sine intelligentia, qui tanto tempore versati in lumine doctrinę meæ, & familiarius à me edocti in quibus rebus vere sita sit hominis puritas, meritò prę alus deberetis intelligere, sermoné meũ nó esse parabolam, sed nude acceptũ verũ esse. Nectamen dedignatus est Dominus explanationẽ sermonis sui subiungere dicẽs apud Matthæũ sic: Non intelligitis quia omne quod intrat in os, in C ventrẽ vadit, & in secessum emittitur? De cuius sentẽtiæ veritate ambigere quis posset, cũ aliqd eius quod intrat in os trãsfusum per artus & venas conuertatur in corporis aliti naturã, ac proinde nó omne in ventrẽ vadat. Vnde teste D. Hieronymo ex hac Domini sententiola quidã calúniati sunt Dominũ quod physicæ esset disputationis ignarus. Dicendum ergo, Dominum nó dixisse, totum quod intrat in os ire in vẽtrẽ: sed omne quod intrat in os. Vbi omne destribuit pro quouis cibi genere. Iam nullus cibus est qui nó secũdùm aliquam sui partem, imo maiorẽ, vadat in vẽtrem, & in secessum emittatur. Quamuis autẽ sciret Dominus cuiuslibet cibi aliquam partẽ nó descẽdere in ventrem, nec eiici, sed manere in ho D mine: tamen nulla facta mentione eius partis ciborum quæ conuertitur in corporis naturã, tantum dicit cibum sumptum emitti in secessum, ꝙ hoc modo rudibus apertius ostẽderet cibũ non coinquinare, cùm nihil cibi cor hominis (à cuius solius pollutione homo coram Deo pollutus reputatur) ingrederetur, & id quod est immundum cibo per secessum eiiceretur. Vnde apud Marcũ additur, purgans oẽs escas, hoc est, hac sui eiectione separãs quicquid in omnibus cibis est immundũ, à puris quæ in corpore remanẽt. Itaque hac additione significat tantũ abesse, vt cibus possit ho- E

A minem coram Deo coinquinare, vt etiã natura per excrementa reiiciat quod impurum est, seruata tantum puriore materia. Declarata autem prima suę sententiæ parte, declarat & secũdam: Quę, inquit de ore procedũt, vel, vt habet Marcus, quæ de homine exeunt, de corde exeunt, & ea coinquinãt hominem; significans omnẽ hominis pollutionem coram Deo, pẽdere, ex corde. Quod per multa declarat Dominus exẽpla, nõ tantum enumerãs, quæ ex ore procedunt, sed & cogitationes & facta mala. Plura autem enumerantur apud Marcũ nempe auaritiæ, nequitię id est, malitiæ, dolus, impudicitiæ varię, scilicet extra naturalẽ cõcubitũ oculus malus, hoc est, inuidia. Non enim hic oculus mal⁹ accipitur quemadmodũ supra Mat B thæi 6. Si oculus tuus fuerit nequam, &c. sed quẽadmodũ postea Matthæi 20. An oculus tuus nequã est quia ego bonus sum? Ibi enim notatur inuidia, qua fit vt quis nó possit æquo animo conspicere alterius fœlicitatem. Vnde Eccl. 14. dicit Sapiens: Nequam est oculus liuidi, & auertẽs faciem suam, & despiciẽs animam suam. Et cap. 31. Memento quoniam malus est oculus nequã. Nequius oculo quid creatũ est? ideo ab oĩ facie sua lachrymabitur. De cuius loci restitutione & correctione vide commentaria nostra in Ecclesiasticũ. Porro per blasphemiam significatur sermo derogans diuino honori, aut potius quoduis cõuitiũ C siue in Deũ siue in homines. Per stultitiam, vanitas & petulantia quæris, aut peculiariter stultiloquium. Concludit autem dominus post enumerationem quorundã quæ hominẽ coinquinant: Non lotis autem manibus manducare, nó coinquinat hominẽ, significans quorsum & qua intẽtione dixisset prius, quod intrat in os nó coinquinare, ne putarent ea in derogationẽ legis Mosaicę esse potissimum dicta, quemadmodũ superius est annotatum. Sicut autem Lutherani ea sentẽtia: Non quod intrat in os, &c. abutuntur in derogationem Ecclesiasticorum præceptorũ de delectu ciborum: ita eadem abutuntur Sacramentarii, & inter eos nominatĩ Oecolãpadi⁹, vt patet in quinto libro, ad probandũ non esse corpus Domini D verè in sacramento altaris, sic ex hoc loco arguẽs Quod intrat in os nó coinquinat: ergo simili ratione nec sãctificat, ac proinde inutiliter sub specie panis dicitur sumi ore corpus Domini. Sed vt demus Dominũ ita dictũrũ, quod intrat in os nó sãctificare, sicut dixit nó coinquinare, tamen ex ipsa Domini declaratione patet qd sit subiiciendum. Dicit enim Domin⁹, quod intrat in os, nó in cor vadit, sed in ventrem. Non ergo sub hac sentẽtia comprehenditur cibus corporis Domini, qui nõ in secessum emittitur, sed in cor vadit, atque ob id hominem sanctificat. Vide etiam, si vis, D. Rof E fensem cap. 29. lib. 5. contra Oecolampadium.

SANATVR FILIA CANANEAE, MATTH. 15.

MARCI 7. CAPVT LXI.

† b. abiit in fines ᵃ a & ᐅ b mulier cuius

ᵇT inde surgẽs, ᵃ & egressus inde Iesus, † ᶜ secessit in partes Tyri & Sidonis, & ingressus domũ neminẽ voluit scire, & nõ potuit latere. *ᵃ Ecce ᐅ ᵇ enim ᶜ mulier ᵃ Cananæa à finibus illis egressa ᵇ statim vt audiuit de eo, ᶜ cuius filia habebat spiritũ immũdũ, ᵃ clamauit dicẽs ei. Miserere mei Domine fili Dauid. Filia mea male à dæmonio vexatur. Qui nõ respõdit ei verbũ. Et accedentes discipuli eius, rogabant eũ dicẽtes: Dimitte eã, quia clamat post nos. Ipse autẽ respondẽs ait: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.

At

At illa[c] & [b] adorauit eum[b] erat enim mulier gentilis, Syrophœnissa genere, & rogabat eũ vt
ꝉ b. o. in trauit — *dæmoniũ eiiceret de filia eius,[a] dicẽs: Domine adiuua me.[a] Qui[a] respõdẽs[c] ait[b] illi: Sine prius satu*
ꝉ b. procidit adpedes eius — *rari filios.[c] Nõ est[b] enim[c] bonũ, sumere panẽ filiorũ, & mittere canib. At illa[b] respõdit & [c] † dixit[b]*
illi:[a] Vtique Domine: nã & catelli comedũt[b] sub mẽsa[c] de micis[b] puerorũ[a] quæ cadũt de mẽsa
b. a. dicit — *dominorũ suorũ. Tũc respondens Iesus[a] [c] ait illi: O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.[b]*
† b. dicit & a. o. — *Propter hunc sermonem vade, exiit dæmoniũ à filia tua.[a] Et sanata est filia eius ex illa hora.[b] Et cũ*
tiam a o aduo — *abiisset domum suam, inuenit puellam iacentem supra lectum, & dæmonium exiisse.*
ꝉ b. &

ET EGRESSVS INDE IESVS,[a] SECESSIT IN PARTES TYRI ET SIDONIS, &c.] Quoniã Iudæi offẽsi his quæ Christ[9] salutaria docuit, indignos se illis faciebant, & iã tempus appropinquabat, quo regnũ Dei ab eis transferretur ad gentes, ideo Dominus relictis Iudæis secessit in partes Tyri & Sidonis, hoc est, loca illis ciuitatibus gentilium vicina, aut ad eas pertinentia, hac loci mutatione significans quã sitiret etiam gentium vocationem, pertæsus infidelitatẽ Iudaicam, & veluti præsagium quoddã ædens eius quod erat futurum, instruénsque Apostolos quid aliquando essent acturi, nimirum quomodo post ipsius resurrectionem Iudæis re- B sistentibus euangelio, ad gentes essent transituri. Hæc enim præcipua videtur fuisse ratio secessus Domini in has partes, quanquam & ideo videri posset secessisse, vt aliquandiu cum suis quiesceret. Ideo enim videtur Marcus dixisse, ingressus domum, neminem voluit scire. Quanquã & alia sit ratio eius quod neminem voluit scire, videlicet ne videretur eo animo venisse, vt contrà quã Apostolis præcepit, gentibus prædicaret, & palã miracula apud eas faceret, qua re Iudæi occasionem desumere potuissant dicendi se iuste illum non recipere, qui cum prophanis gentibus haberet commercium. Quod autem dicitur, neminẽ voluit scire, de tali voluntate est accipiendum, C quali frequenter vetuit etiam sua miracula prædicari, nimirum de voluntate nõ diuina illa quæ semper impletur, sed humana, qua Christus pleraque tanquam homo voluit quadam consideratione, & sine omni fictione voluit, quæ tamẽ tanquam Deus alia cõsideratione fieri aliter voluit. Voluit ergo iam neminem scire, quia tanquam homo fecit vt lateret quantum in ipso erat, ingrediendo scilicet domum, nec palam se manifestando, ac suis silentium præcipiendo. Et tamen nõ sine volũtate eius diuina factũ est vt à multis propalaretur, & mulier hæc ipsũ accederet supplicatura. Sic & cùm dicitur, non potuit latere, non vult Euangelista absolute potentiam latendi negare in Christo, quãdoquidem absoluta potẽtia D & diuina variis modis latere potuisset, sed significare eum non potuisse latere per ea omnia quæ fecit vt lateret. Nec mirũ, quandoquidẽ non tantũ fama ei[9] etiã apud Tyrios & Sidonios sparsa fuit, sed & plerique eorũ etiam de facie eũ agnouerunt, cũ suprà sæpe dictũ sit, ex Idumea & partibus quæ circa Tyrum & Sidonẽ sunt cõuenisse multos ad Iesum. Docemur autem hic rursũ virtutis efficaciam, quę etiãsi quærat latibula, latere tamen nunquam potest. Docemur itẽ honorem maximè sequi fugientes.

[a]ECCE[a] ENIM[c] MVLIER[a] CANANÆA A E FINIBVS ILLIS EGRESSA[b] STATIM VT, &c.] Mulierem hãc, quã Matthæus Cananęã vocat, Marcus dicit fuisse gentilem, & genere Syrophœnissam. Sic enim legimus in Marco: Erat e A nim mulier gẽtilis, Syrophœnissa genere. Vbi primò notandum, Græca non habere cõiunctionẽ, enim, quę contextui nõ bene cõuenit, sed ἦν δὲ, hoc est, erat autem. Deinde pro, gentilis, non est Græcis ἐθνικὴ sed ἑλληνὶς, hoc est, Gręca. Sed Gręca dicitur Marcu, non quod patria aut gente esset Græca (sic enim non fuisset Cananæa, nec Syrophœnissa,) sed pro consuetudine loquendi ipsorum Iudæorum, qui pridem cœperant omnes Ethnicos, & quotquot à religione Iudaica essẽt alieni, vocare Græcos, vt passim patet ex Actis & Pauli epistolis. Id autem factũ ab eo videri potest B ꝙ Græci rerũ apud Syros fuerunt potiti. Vnde bene hoc loco interpres vertit, gentilis, pro Græca. Chananæa autẽ dicitur, quia ex posteritate Chanaan erãt gentiũ illæ reliquię, quæ in terra Israel atq; vicinia reliquæ factæ fuerant, vnde & tota illa terra prius dicebatur terra Chanaã. Inter cuius Chanaã filios vndeci, quorũ posteritas terrã illã habitauit, filius primogenitus fuit Sidõ, vt patet Gen. 10. q ciuitati Sidõ antiquissimæ & celeberrimæ nomẽ dedit, ex cuius finib dicit hîc venisse mulier ista. Dicitur autẽ Syrophœnissa. & nõ solum Phœnissa, nõ, vt quidã volũt, ob id ꝙ Phœnicia pars esset Syriæ, quãuis etiã Phœnicia Syriæ annumerari solet (sic eñ oĩs Phęnissa etiã asset Syrophęnissa) sed qa quędã Phęnicię pars dicebatur Syrophęnicia, & eius habitatores, Sy- C rophęnices, à quo loco etiã hęc Syrophęnissa dicta est, vel, vt quidã hñt Græci libri Syra Phęnissa, p diuisionẽ. Phœnicia eñ regio est angustæ latitudinis, ac tota ferme maritima, cõtigua Galilææ, quoadusque Libano mõti appropiquat. Hic eñ mõs Syriã a Cœle & Galilæa gentiũ editissimis iugis disterminans, Phœniciã & oram eam quæ Tyrus adiacet, igredietur demissior iã & minus arduus. Huius Phœniciæ pars ea quæ vergit ad Boreã, & est trans Libanũ, dicitur Syrophœnicia, eò ꝙ cõiungatur Syriæ potiori. atq; ob huiusmodi confinium factũ est, vt voce composita diceretur Syrophœnicia, & habitatores Syrophœnices: perinde vt in aliis locis sæpe, vt Celtiberi D in Hispania, Gallogræci in Asia, Libiæthiopes in Aphrica. Phœniciæ præcipue ciuitates & maritimæ, erãt Ptolomais, Tyrus, Sarephthe, Sidõ, Serytus, Byblos. porro in narratione Matthæi & Marci videtur esse repugnãtia aliqua. Marcus enim dicit mulierẽ ad Dominũ in domo latere volentẽ intrasse, ibiq; pro filia sua rogasse: Matthæus sutẽ significat satis aperte mulierẽ hanc nõ accessisse Dominũ in domo, sed in via aliqua ambulantẽ, cũ dicit discipulos Domino ita suggessisse: dimitte illã, qa clamat post nos. Illa eñ verba significãt mulierẽ post dominũ ambulantẽ, vocẽ E deprecatoriã emisisse. Quæ apparẽtia cõtrarietatis dupliciter tolli potest. Primò secundũ Augustinũ, vt dicatur mulierẽ hanc primum in domum dominũ suppliciter orasse, vt habet Marcus: dominũ autẽ nihil respondentẽ, mox egressum de

domo

de domo illa, ac tunc in via contigisse quæ narrat Matthæus solus, & deinde Matthæus simul cum Marco. Secundo, & fortè rectius, si dicatur mulierem hanc primum inuenisse Dominum ī via ambulantem, postquam scilicet aliquandiu ī domo latuisset ac in via contigisse primū quę narrat solus Matthæus, ac deinde mulierē secutam Dominum in domum ingressum, ibique supplicem orasse & exorasse Dominum, quemadmodum concorditer narrāt Matthæus & Marcus. Alioqui oportebit intelligere aliam esse prostrationem mulieris, de qua Marcus, & aliam de qua Matthæus: & hanc extra domum, illam in domo contigisse, cum vterque Euangelista mulieri prostratæ corā Domino idem dicat à Domino responsum. Certè in hunc modum conciliauit Euangelistas Zacharias Chrysopolitanus, sic scribens: Post ambulantem Dominum mulier Chananæa deprecatoria, voces emittit, & post in domu ad pedes eius procidit, vt Marcus commemorat. Hæc ille. Et omniū magis rationi cōsentaneum, quod Dominus qui in miraculis suis ferè fugit hominum præsentiam quique iam maximè latere voluit, prius in via solicitatus, postea in domo exaudierit, quā quod prius in domo solicitatus, deinde exiens in via operatus sit miraculum. Nec obstat huic intelligēdi modo quod legimus ī Marco: Mulier enim statim vt audiuit de eo intrauit, & procidit; quasi omnino statim intrauerit in domum in qua prius dixit esse Dominum. Primum enim illud statim, non est apud Græcos. Deinde etiamsi esset, referri posset ad participium ἀκούσασα, vt sit sensus: mulier cum audiuisset statim de eo, & significetur famam Iesu ad eam mox peruenisse. Præterea etiā si referatur ad verbum, intrauit, non ex eo consequitur nihil fuisse medium īter auditam famam Iesu, & ingressum mulieris. Postremùm non est Græcè, intrauit, sed tantùm ἐλθοῦσα προσέπεσε id est cum venisset procidit, vt rectè ītelligi possit nihil eius quod narratur circa hanc mulierem cōtigisse in domo. Vnde Græci nihil in Matthæi & Marci narratione senserunt quod contrarietatē videretur sonare cuius apparētia nata tātū est ex verbo, intrauit. Sicut enim id quod in Matthæo legimus; illa venit & adorauit eum; Græce est ἐλθοῦσα προσεκύνει αὐτῷ: ita id quod in Marco legimus, intrauit & procidit, Græce est ἐλθοῦσα προσέπεσεν. Quoniā autem Euangelista Marcus mētionem fecerat domus quam Dominus intrauerat, ideo īterpres intelligens mulierem accedentem Dominum ingressam domum, pro, venit vertit intrauit. Proinde Græcis diligentius perpensis, cum in concordia nostra prius Augustini sententiam sequi visum esset, aliam conciliandi rationem postea amplexi sumus quam in Concordia videre licet. Porro cum historia hæc in se satis sit aperta, obseruandæ in ea tantum ad nostram instructionē multæ huius mulieris virtutes, & Domini erga eam dispēsatio. Et imprimis quidem animaduertenda in hac muliere pietatis virtus ergo filiam. Adeo enim, vt decebat veram matrem, tenebatur amore filiæ & cura eius, vt indignitatis suæ licet conscia, tamen non dubitaret Dominum accedere, ac clamore constāti illum palam prosequi, nequaquam desistēs, etsi frequenter passa repulsam. Rursum vt filiæ misericordiam, suam duceret. Vnde non dicit: Miserere filiæ meæ, sed mei. Et postea: Domine adiuua me. Quibus verbis significat, quam male ipsam haberet fi-

A liæ calamitas. Secundo obseruandū, idque potissimū in hac muliere, quam insignis & admiranda fuerit fides, Christi etiā testimonio singulariter comprobata. Credidit enim Iesū, esse filiū Dauid hoc est, Messiam & saluatorem à Iudæis expectatum, Nā per filium Dauid, vt prius est dictū, significabant tunc passim per circumlocutionem Messiam. Credidit ī manu eius esse, ac item velle salutem adferre etiam quibuslibet, & quantumuis indignis. Credidit omni dæmoniaca virtute illum esse superiorem, neque oratione illi & precibus opus esse putauit reliquorum more vt filiā sanaret, sed potestate illum hoc efficere posse, idque etiam absentem. Vnde non dicit, ora Deum

B tuum pro me, aut descende ad filiam meā, sed tantum, adiuua me. Credidit iam abnegato omni patrio dæmonum cultu, hunc vnicum esse hominū saluatorem datum diuinitus. Vnde non iuit ad homines seductores, non quæsiuit inanes ligaturas sed omnes relinquens diaboli cultus venit ad Dominum, credens Domino parū esse ob magnitudinē potentiæ eius, insuperabile illud filiæ malū superare, vnde hoc miraculum tantùm micam vocat. Iā ex magnitudine fidei huius secuta est ī ipsa etiam animaduersione digna fiduciæ magnitudo & constantia. Quoniam enim eam habuit de Domino fidem, quam diximus, hinc egressa ad eum opem eius implorauit, omnino confidens se eam

C obtēturā, idq; adeo certo, vt ab hac fiducia dimoueri nō potuerit, neq; primum Domini silentio, neque mox responso dato discipulis, quo sese ītutū gentibus videbatur negare, neque deniq; responso sibi dato, quo gratiam suā saltem in præsēs nōdū saturatis filiis, negare videbatur. Nec dubiū quin hæc & fidei & fiduciæ magnitudo fuerit in ea ex persuasione spiritus, & attractione atque tutelatione patris, in hac gentili iam id incipientis, quod mox passim in gentibus erat operaturus. Postremum, obseruanda in hac muliere patientissima humilitas, qua indignitatis suæ consciā nō indignabatur & se toties reiici ab eo qui tam facilē se aliis præberet semper, & se canibus cōparari,

D quī potius se humiliter canē imo catellā agnoscēs, tantum petiit beneficiū canibus debitū & conueniēs impendi sibi. Quod autē Dominus paratissimus alioq; & cupidissimus prestandi desideratā à se salutē, toties renuit exaudire mulierem, aut potius distulit eam exaudire, duplicem habet causā alteram, ne Iudæi occasionem haberent calumniandi ipsum tanquam gentiū fautorem quas abominabantur. Alteram, vt ipsa repulsiōe & dilatione virtutes huius mulieris & magis magisque accēderentur, atque omnibus manifestæ fierent. Christo enim negante & differente salutem optatam, ardor pietatis in filiam, feruorque fidei & fiduciæ in Christū magis accensus est, vt quo magis

E ille videbatur negare, hoc ardētius illa semper oraret: primo enim clamabat post Christū, sed deinde etiā in conspectum eius prorumpēs procidit ad pedes eius adorans eum. Atq; sic & prædictæ virtutes & humilitas eius patiētissima omnibus sūt declaratæ, quando etiam catellæ comparata non destitit illum prece solicitare. Ob has ergo causas Dominus & primum non respondit ei verbū, & secūdo discipulis partim misericordia motis, partim impatientia clamoris respondit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, vel, vt habent Græca, ad oues perditas domus Israel.

Quæ

Quæ sententia dupliciter accipi potest. Primū, vt sit sēsus: Nō sum missus corporali præsentia, nisi ad oues, &c. Alludit autē Dominus ad præceptū olim datū Apostolis. Secundò, intelligi potest Dominū istud sic dixisse, quomodo i sermone, quē dicitur in monte, protulit testimonia scripturæ i eū sensum in quem ipsi Pharisæi accipiebant. Sic enim omnes Christū expectabāt, quasi soli Israeli mittendus esset, præterquam si q propheticę spiritum fuerant assecuti. Et alioqui si mystice accipiatur, domus Israel, absolute verum est Christū tantùm Israelitis, secundùm spiritum scilicet & electionē patris, fuisse missum. verum hunc sensū non assequebātur iam Apostoli. Ob prædictas itē causas, etiam tertiò mulieri causam agēti post repulsam precem Apostolorū respondit: Sine prius saturari filios, doctrina scilicet mea & miraculis. Non est enim bonum hoc est, nō est honestū nec decorum Græce enim est καλὸν, quod magis significat honestum & pulchrum, quam bonum, quod Græcis dicitur ἀγαθὸν) sumere panem filiorū, & mittere canibus, vel, vt habent Græca, βαλεῖν τοῖς κυναρίοις, idest, proiicere catellis. Est enim hic etiam vox diminutiua, quemadmodum postea cū vertit īterpres, catelli edunt de mensa, ne quis putet in huius vocis mutatione subesse aliquod mysteriū, & mulierem se magis depressisse quám cā Dominus humiliene rat. Significat autē Domīus per filios, Iudæos: per canes, gētiles, ob idololatriæ & peccatorum spurcitiem. Loquitur tamen hæc magis pro publico Iudæorum affectu quam suo Nam apud se mulier hęc fide iustificata nō canis erat, se filia Abrahæ. Iudæi vero se solos Deo charos & sanctos iudicabant, cæteros omnes cāum loco habebant. Notandum autē in verbis istis Domini etsi duris, tamen non defuisse consolationē & spei materiam præbitam. Cū enim dicitur: Sine prius saturari filios, aliquid spei mulieri ac gētibus omnibus dabatur, cibū vitæ etiam ipsis, sed saturatis Iudæis, donandū, hoc est, fore, vt & ipsi Euāgelium regni audirent, & Christo fruerentur postquam Iudæis illud fuisset prędicatum.

CATILLA BRASPONUITS TEU IXIT BILLI: CVTIQVA UOMINE. NAMST CATSLLI, &c. Illud, vtique, vel, vt ī Matthæo legimus, Etiam, confirmantis est non refellentis: quemadmodum tamen videri posset ex eo quod sequitur: Nam & catelli, &c. Coniunctio enim, &, hic posita videtur significare nō solū filios edere panem, sed etiam catellos. Vnde quidam ante illud: Nam & catelli; aliquid volunt esse subaudiendum, in hunc modum: Hoc quidem verum est quod dicis, non debere sumi panem filiorum, &c. attamen non ob hoc ego repellenda venio. Nam & catelli edūt, &c. Verum sciēdum hic rursum pro, Nam &, Gręcis esse, καὶ γὰρ, quod, quēadmodum supra dictum est cap. 45. circa verba illa Centurionis: Nam & ego homo sū, &c. potius verti debet per, etenim. Itaque hic est sensus: Vere Domine sic est vt dicis. Nam catelli tantùm edunt de micis puerorum cadentium ē mēsa. Qua responsione significat, se agnoscere Iudæos esse filios & dominos suos, se vero esse vilē catellam: significat item & se non petere aliud beneficium quam canibus suo iure competat, ac hoc ipsum quod peteret, nō esse nisi veluti micam eorū miraculorum quæ in Iudæorum gratiam Christus operari posset. Verba ergo hęc plena sunt humilita-

A te, modestia, fide, ac prudentia Humilitate quidē quod per hęc significet se agnoscere catellam esse. Modestia quod canum ius proponens non expresse i ferat, quod etiam sibi merito competat concedi à Domino, sed id Domino relinquat colligendum. Fide quod filię curationē pro mica reputet, consideratione nimirum magnitudinis potentię eius, qua longe maiore possit Iudęis præstare. Prudētia autem & sapientia quia his verbis gentilis licet mulier ipsam Dei sapientiam superauit eamque propriis sui oris verbis comprehēdit & illaqueauit, vertens ī argumentū impetrādi quod dictū videbatur ad abigēdum eam. Perinde enim est ac si dixisset: Canem me dicis, canem me fateor ergo nutri me vt canem. Nō enim

B requiro vt fraudatis Iudęis filiis integros accipiam panes, sed micam tantùm expeto, quā Iudæi abunde satis miraculorum tuorū magnitudine, & multitudine saturi, pro nihilo pene ducerent nec indignari poterunt eam esurienti catellæ obiici ī famis maxime relevamen. Itaque Dominus his verbis se, quantumuis prius variis rationibus reluctantem, superatū significās dicit, vt est apud Marcum: Propter hunc sermonē vade, &c. ac rursum significans se prius dissimulasse verius quam negasse suam bonitatem, exclamando dicit, vt est in Matthæo: O mulier, magna, est fides tua, fiat tibi sicut vis, hoc est, petis. Hac enim exclamatione significat non tantum admirationem suam

C sed etiam quod non potuerit diutius sese continere, veluti anxie laborauerit, dissimulando tam diu suam bonitatem. Magna inquit, est fides tua, hoc est nō simplex, nec communis, sed rara & eximia Magna, quia constans: Magna, qui per eam magna de me credis & confidis. Iam vt hanc historiam ad nostram instructionem accōmodemus, docemur hic primum in hac muliere pręter pietatem & solicitudinem quā debent parentes liberis, in omni nostra aut filiorum & aliorum qui ad nos attinent necessitate, ad Christum confugere atque ab illo auxilium petere, idque fiducie firma & perseueranti, ac perfecta humilitate qua beneficiis eius nos agnoscamus indignos. Docemur

D secundo in Christo cum quāto nostro profectu & vtilitate differat nostras orationes exaudire, nimirum vt magis in nobis accendatur desiderij & deuotionis feruor, atque eo magis inflammemur ad precandum, quo diutius differtur quod impense cupimus. & obtentū multis precibus bonū pluris faciamus, ac eo plus exhilaremur. Docemur item quæ sit orationis indefinētis efficacia, nimirū quod per talem id tandem impetratur, quod variis etiā iustisq; rationibus merito deberet negari, quodq́ per eam Deus cogitur quodammodo mutare semel cōceptam sententiam, ac mira

E ratione is qui est fortissimus, tamē ab homine superatur: quemadmodum id in typo demōstratū est in lucta Iacob cum angelo. Docemur postremo, quantū valeat aliene fides & oratio, ad salutem eorū potissimum, qui suæ salutis per se securem habere non possunt. Itaque ad exemplū huius mulieris, ecclesia sua fide & oratiōe paruulos baptizādos, diaboli adhuc mācipia, Christo commendat, in se assumens paruulorum personas, & suam fidem pro illorum fide proponens, quemadmodum hæc mulier in se assumens miseriā filiæ dixit: miserere mei, & adiuua me. Vt autē mistice etiam explicemus hanc historiam, primum quidem

Mysticus sensus. dem certum est satis ex prædictis, allegoricè hãc A mulierem designasse Ecclesiam ex gentibus congregandam, quæ, Christo relictis Iudæis ad eam declinãte, mox egressa de finibus suis, hoc est, relictis patriis ritibus, & secundum Psalmistæ cõsilium (*Psal. 44.*) obliuiscẽs populũ suum & domum patris sui, accessit ad Dominum fidei feruore, & humili agnitione propriæ indignitatis, impetrans domũ & familiam suam liberari à Diabolo, à quo diu miserè admodũ fuit afflictata, in omne vitiorum & erro- B rum genus pertracta & detenta. Et quidem Iudæi indignum iudicabant, vt qui paulò antè dæmonum arbitrio ad omnia flagitia rapiebantur, repentè per Euangelicam gratiam reciperentur ad consortium & dignitatem filiorum. At gentium Ecclesia, quum à salute excluderetur per Dei iustitiam, per misericordiæ fenestram irrupit, & fiduciæ pertinacia veluti telo quodam aditum sibi patefecit, effractis regni cœlorum portis. In qua iam mira facta est rerum conuersio, vt qui prius dicebantur filij, facti sint canes: & contrà qui canes, facti sint filij. De Iudæis enim iam dicitur: Circun- C (*Psal. 21.*) dederunt me canes multi, &: Videte canes, videte (*Philip. 3*) malos operarios. Et quoniã canes sunt, ideo qui priùs tanquam filij mensæ Dominicæ assidebant, ex micis videntur pasci, hoc est, paruitate & vilitate literæ: Gentes verò in filiorum ordinem allectæ obtinuerunt panem corporis Domini, ac satiantur ex adipe frumenti spiritualis intelligentiæ. Moraliter autem mulier hæc rectè quamlibet animam peccatricem designat, cuius filia, hoc est, caro à dæmonio vexatur, quia exagitatur etiã spiritu repugnante ad vitia varia. Hæc igitur si sibi, suæq; filiæ sanitatẽ exoptat, imprimis necesse est vt è suis egrediatur finibus, hoc est, priora suæ cõuersationis vitia in quibus quieuit, relinquat, tũ ad Christũ fide accedat, qui vnicus est saluris author. Ad quem cùm fide accesserit, opus est & fiducia firma, quæ feruidam & perseuerãtem eliciat precem: & humilitate, qua se velut catellam per confessionem peccatorum agnoscat, ac indignam planè iudicet eũ filiis, immaculatis mysteriis mensæ Dominicæ frui. Si enim desit humilitati fiducia, talis humilitas & indignitatis consideratio pariet desperationem: si verò desit fiduciæ humilitas, fiducia talis pariet præsumptionẽ. Verùm vbi duo hæc coniuncta fuerint, nec humilitas franget animum, nec fiducia temerè quid sibi vendicabit, sed etiamsi conscientiæ inter orandum dicatur: Peccasti grauiter, indigna es quæ exaudiaris, æquũ non est vt audiaris: tamen ita agnoscet suam indignitatem per humilitatem, vt per fiduciam de Dei bonitate conceptam nõ cesset orare, imò ex indignitatis suæ ratione, argumẽtũ impetrandi à Deo colligat, ita vt dicat: Quoniã ergo Domine indignus sum, ideo miserere: quoq; magis peccaui, eo tu, cui propriũ est misereri, magis miserere, & amplius laua me ab iniquitate mea, qui venisti peccatores saluos facere, & dixisti, nõ esse opus medico benè habentibus, sed malè. Sic orãti continget filiæ sanitas, ac profligato malo dæmone, cõsequetur animi tranquillitas & quies, quæ innocentiæ & gratiæ diuinæ comes est. Hanc enim significat recubitus puellę sanatæ super lectum, inuẽtæ à matre.

SANATVR SVRDVS ET MVTVS.

MARCI 7. CAPVT LXII.

ET[a] cùm trãsisset inde Iesus,[b] iterũ exiẽs de finibus Tyri, venit[b] per Sidonẽ † ad mare Galilææ[b] inter medios fines Decapoleos. Et adducũt ei surdum & mutũ, & deprecabãtur eum vt imponeret ei manũ. Et apprehendẽs eũ de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius, & expuẽs tetigit linguã eius, & suspiciẽs in cœlũ ingemuit, & ait illi: Hephetha, quod est, adaperire. Et statim apertæ sunt aures eius, & solutũ est vinculũ linguæ eius, & loquebatur rectè. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quãtò autẽ eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant, & eo amplius admirabantur dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.

ET[a] CVM TRANSISSET INDE IESVS, D [b] ITERVM EXIENS DE FINIBVS TYRI, VENIT, &c.] Cùm dominus suo ad Tyrios & Sidonios secessu prælusisset futuræ gentiũ vocationi, veluti gestiẽs anteuertere quod summopere cupiebat, mox illis relictis, quoniam nõdum aduenerat tempus vt palam gentes ad cõsortium regni cœlestis vocarẽtur, relegit iter, rursum proficiscens ad mare Galilææ, circa quod frequenter diuersari solitus fuit. Sciendum autem, Græca nõ habere in Marco, *venit per Sidonem*, sed, *exiens de finibus Tyri & Sidonis, venit ad mare*, &c. quæ lectio & narrationi Matthæi magis conuenit, qui dicit: *Et cùm transisset inde*, nempe à finibus Tyri & Sidonis, in quos dixerat Christum abiisse, & rursum nuo habet illam difficultatem quam nostra litera. Quomodo enim Christus venisset per Sidonem, qui vetuerat Apostulis ingredi ciuitates gẽtium? Deinde volentibus ire è finibus Tyri ad mare Galilææ, non est iter faciendum per Sidonem, sed cõtra potius è Sidone per fines Tyri iter fieret ad mare Galilææ. Et tamẽ, quod mirũ est, omnes libri Latinorũ habẽt, *venit per Sidonem*. Rursum non est Græcis, *inter medios fines Decapoleos*, sed ἀνὰ μέσον ὁρίων δεκαπόλεως, id est, per medium finium Decapoleos. Nõ enim significare voluit Euãgelista mare Galilææ esse inter medios fines Decapolis, sed Christum trãsiisse per mediũ illius regionis, postquã veniret ad mare Galilææ, quod etiã in nostra lectione significabitur, si illud, *inter medios fines*, referatur ad verbum, venit. Est autem Decapolis, re- (*Decapolis regio quæ & vbi sita sit.*) gio à decẽ potioribus ciuitatibus quæ in ea sunt, sic dicta, quãuis de his ciuitatibus quæ sint nõ cõueniat inter authores: sicut nec de situ huius regionis. Brocardus enim putat eam fuisse cis Iordanẽ, citans authorem quẽdam Patriarchã Hierosolymitanũ. Sic enim scribit: De regione Decapoleos Iacobus Patriarcha Hierosolimitanus sic ait, in libro quem de terra sancta cõposuit: Regionis Decapoleos fines sunt, mare Galilææ ab oriẽte, & Sidon magna ab occidente, & hæc est latitudo eius. In longitudine verò incipit à ciuitate Tyberiadis, & vergit per littus maris Aquilonare vsque in Damascũ. Dicitur autẽ Decapolis à decẽ principalibus

bus eius ciuitatibus, quarũ nomina sunt hæc: Tyberias, Sephet. Cedes, Nephtalim, Assor, Cæsarea Philippi, Capharnaũ, Iouitera, Bethsaida, Corozaim, & Bethsan, quæ etiã Scythopolis est appellata. Hæc ille. D. Hieronymus autem lib. de locis Hebraicis dicit hanc regionem fuisse trãs Iordanem, circa Hippam & Pellam & Gadaram. Cui cõsonat quod de hac regione scribit Plinius lib. 5. c. 18. Iungitur, inquit, ei lateri Syriæ Decapolitana regio à numero oppidorum, in quo non omnes eadem obseruant. Plurimi tamen Damascũ & Opoton riguas amne Chrysorrhoa fertilẽ Philadelphiam, Raphanã, omnia in Arabiam recedẽtia, Scythopolin antea Nysan, à libero patre, sepulta nutrice ibi, Schythis deductis, Gadarã Hieromiace præfluẽte, & Hippodiõ Pellam aquis diuitem, Galasam, Canathan. Hæc Plinius. Cui etiam consonat, quod Matt. cap. 4. separat Decapolim à Galilæa, quodq; Marcus cap. 5. dæmoniacum illum, quem à se curatum apud Gerasenos Dominus noluit secum ascendere nauim, sed ad suos ire iussit, & prædicare miraculum, dicat prædicasse in Decapoli. obstat tamẽ quòd ciuitas Bethsan, quæ Græcis Scythopolis est appellata, & etiam secundùm Plinium ad Decapolim pertinet: cuius secundùm Iosephum lib. 3. de bello Iudaico cap. 16. est maxima ciuitatum, sit cis Iordanẽ, nõ longè à Tiberiade, vt eodẽ loco testatur Iosephus. Vnde omnino apparet regionẽ Decapolis partim fuisse cis Iordanẽ, partim vltra, quod & locus iste omnino cõprobat. Dominus enim è finibus Tyri dicitur venisse per Decapolim ad mare Galilææ: aliqua ergo saltẽ pars Decapolis est inter fines Tyri & mare Galilęę.

b ET ADDVCVNT EI SVRDVM ET MVTVM, ET DEPRECABANTVR EVM VT IMPONERET EI.] Eũ qui pro se Dominũ orare non potuit, pij pro illius salute solliciti, & illius calamitatem miserati ad Dominum ducũt, ac pro illo deprecantur, sola manus impositione credentes duo simul mala posse tolli ab hoc misero. Dominus autẽ sanaturus oblatum, primùm quidem apprehendit eũ de turba seorsum, nolẽs miraculũ hoc manifestè facere, ne videretur popularis laudis affectator, nosq; doceret vanam gloriã fugere. Deinde cùm solo verbo curare posset, vt ostenderet carnem suam esse viuificatricem, & omnia quæ illius sũt esse salutifera, misit digitos suos in auriculas eius: vnum quidem dextræ manus in sinistrã aurem, & vnum sinistræ manus in dextrã aurem. Tum sputo in digitis accepto, tetigit linguam eius, quẽadmodum & pòst cap. 8. Marci, sputo vsus est ad cæci curationem, & rursum ad alterius cæci à natiuitate, de quo Ioãnis 9. Hinc suspiciẽs in cœlum ingemuit, ipso quidem respectu in cœlum, significans virtutem sanandi se habere à Deo, atq; ab illo quærendã omnem medelam: ipso verò gemitu significãs quã misereretur humanæ naturæ, quæ tum à dæmonibus, tũ ab aliis infirmitatibus variis modis impetitur propter peccati transgressionem, ac gemendi nobis præbens exemplũ, cùm pro nostra nostrorumq; salute supernæ pietatis subsidia inuocamus. Nõ enim ipse ingemuit quòd opus illi esset cum gemitu aliquid petere à patre, cùm cũcta petẽtibus donet cum patre. Postremùm, qui se suscipiẽdo in cœlum, & ingemiscendo verum hominem ostendit, iam & diuina se præditum potestate declarauit, cùm imperatiuo vsus verbo dixit: *Ephphethath*, quod est, ad-

A aperire. Vbi sciẽdum imperatiuum hunc non esse Hebraicum, sed Chaldaicum aut Syriacum. Nam Hebraicè dicendum erat vel in Niphal הפתח, hoc est, hippatheah, vel in Hithpael התפתח Hithpattheah. Quorum neutrum similitudinem habet cũ eo quod habent Græca ἐφφαθά, & Latina exemplaria, *effetha*. Chaldaicè verò in imperatiuo passiuo dicitur אפתח Eppethath, quod Græcæ illi dictioni simillimũ est, nisi quòd non videtur aspiratio Heth in fine, quòd eam nõ admittat Græcè scribendi ratio. Hic tamen imperatiuus Chaldaicus nõ est integer. Dicendũ enim Christo integrè B fuisset, אתפתח Ethpethah, sed ratio linguę Chaldaicæ habet vt primũ ת per Daghes initiali literæ inclusum absorbeatur, vt docet Munsterus in sua Grammatica. Hinc patet errasse quosdam qui putauerunt hũc imperatiuum esse Hebraicum ex verbis tertij ordinis. Sic enim dicendum erat Hiphthah, vel Hiphtheah. nec esset passiuus, sed actiuus. Errãt similiter qui putãt hanc dictionem Latine sic esse scribẽdam Hephethath, quomodo nunc inuenitur in libris nostro seculo impressis. Nam, vt patet ex dictis, nõ debet scribi in principio cum aspiratione. Vnde Græcè est spiritus lenis ἐφφαθά, pro quo Latinus nõ malè vertit effetha vel effatha. Nam φ Græcũ Latinis est f. Quare autem Euãgelista Chaldaicã vocem hic posuerit, di- C ctũ est suprà circa illud, Talitha cumi: nimirũ non quod putauit Chaldaicæ voci aliquã inesse maiorem virtutem quã cuiusuis alterius linguæ voci, sed ad admiratiuunẽ virtutis Christi fecit, qui vna vocula cõmuni, & per se nullius momenti tãtum effecerit, vt duo simul mala auferret. Hæc enim dictio, quæ aperire significat, nõ ad aures tãtùm referri debet, de quibus mox subditur: *Et statim apertæ sunt aures eius*, sed etiam ad linguam, quæ Hebraica phrasi dicitur aperiri, cùm ad loquẽdum, soluto eius vinculo, sit apta, iuxta illud: Aperta erit lingua mutorum. Et dicitur de Zacharia: Apertũ est ilico os eius & lingua eius. Hebraica enim phrasi quod sublato vinculo soluitur, aperiri dici- D tur. Vnde Isa. 52. vbi nos habemus: Solue vincula colli tui, pro solue, est Hebręis verbũ quo hic vsus est Dominus. Et hic ergo postquã dixit Dominus: *Adaperire*, subiicitur: *Et solutum est vinculum linguæ eius*. Quæri autem potest quare Dominus tam singulari & speciali modo sit vsus in curatione huius surdi & muti. Et possunt eius duæ assignari rationes. Primò, vt ostẽderet quàm difficilis sit curatio eius qui secundùm animam surdus est & mutus, quemadmodum ingemiscẽdo, & in cœlum suspiciendo & lacrymando suscitauit Lazarum, significãs difficilem esse ad meliorem vitam reuocationem eius qui iam vitiis assuetus iacet veluti sepultus. Secũdò, vt quæ deerant ex parte huius miseri & aliorum offerentiũ, Dominus suppleret gemi- E tu, suspectione in cœlum, & applicatione proprię carnis & sputi, tãquam sancta instrumenta adhibendo, instrueretq; discipulos suos supplere quãdoque orationibus & sacrarum rerũ adhibitione, ea quæ desunt ex parte aliorum. Nihil enim de fide & deuotione huius surdi apparet, & fortè etiã offerentium fides fuit imperfecta. In hũc ergo vsum sũt instituta sacramẽta ecclesiastica, vt per ea supplerẽtur quòd alioqui deest fidei & deuotioni hominũ, atque in ipso baptismatis sacramento à Christi factu desumptæ sũt ex antiqua traditione similes cæremonię his quę Christus hic legitur seruasse,

Luca 8.
Isaia 35.
Luca 1.

uasse, vt & baptizãdi aures & nares sputo digitis imposito contingãtur, & dicatur ei: Effetha, quod est, adaperire. Et bene quidẽ huiusmodi cæremoniç hic adhibeotur ea imitatione Christi, quãdoquidem & in baptismate id fit pro saluto spiritus, quod hic pro corporis curatione factũ dicitur. Adducitur enim surdus & mutus, & pro eo deprecãtur susceptores, vt per sacerdotalem manũ & verbum sacrũ iam renatus, deinceps Dei verba & audiat & loquatur lubẽter. Fit autem id extra turbã seorsum. nõ enim oportet profanam multitudinẽ facere testem initiationis euangelicæ, ne rideat ꝙ nondum credit. Porrò apparet hũc surdom & mutum non planè fuisse mutum, ita vt nihil omnino loqoi potuerit, ac proinde non à natura fuisse surdum, sed accidente. Nam supra pro muto, Græcè est, μογιλάλον, hoc est eũ qui est impeditæ linguæ, aot balbum. Et hic post curationem dicitur, *solutum est vinculum* (hoc est, impedimeotum) *linguæ eius, & loquebatur rectè*. Quo videtur significari, quòd prius quidem loquebatur, sed nõ rectè, nec expeditè. Deinde si natura surdus fuisset & mut⁹, sublato vinculo linguæ, loqui adhuc non potuisset, nisi priùs didicisset.

ET PRAECEPIT ILLIS NE CVI DICARANT. QVANTO AVTEM EIS PRAECIPIEBAT (SCILICET MAGIS, &c.) De hoc omini præcepto superius satis dictũ quomodo nõ seruantes illud nihil peccauerint, sed potius id fecerint quod debuerunt, eo magis suspicientes magnitudinẽ Iesu, ac magis per hoc prouocati vt apud omnes prædicarẽt, ꝙ cũ talia posset & præstaret, nõ solũ nihil exigeret prçmij, sed ne gloria quidẽ tã insignis facti cuperet frui. Vt enim est hominis verè benefici, nõ exigere laudẽ aut gratiam aliquã pro beneficio: ita grati est hominis, hoc impẽsius referre gratiã, quòd qui beneficiũ dedit, nullam expectet gratiam. Itaque passim de Iesu isti prædicabant dicentes: *Bene omnia fecit*. Quod certè elogiũ in solũ Deũ competit. Nemo est enim mortaliũ qoi omnia bene facit, quia nõ est iustus qoi non peccet. Vnde Eccl. 39. dicitur: Opera Domini vniuersa bona valde. Quòd aotem pluraliter dicunt, *surdos fecit audire, & mutos loqui*, cùm vnius tantùm iam curati factã fit meotio, dicendũ pluralẽ numerũ pro singulari positum. Aut ideo pluraliter dixisse, qoia, vt ex Matthæo mox patet, hoc tẽpore turbç obtulerũt multos mutos, cçcos, & claudos, eosque omnes Dominus curauit. Maximè autẽ dicẽdum Grçca nõ habere, fecit, sed ποιεῖ, id est, facit, vt sit: Surdos facit audire, qoo significat eius potẽtiã ad efficiendũ hoc quoties voluerit. Ex explicata aotẽ hac historia secundũ literã, & his quæ prius circa alias historias sunt dicta, patet satisque sint morales doctrinç in hac historia. Docemur enim in offerẽtibus rursum, quid valeat aliena fides & oratio, & quã solicitudinem debeamus his maximè qui sibi nõ sufficiunt. Docemur

A in Christo his, fugere plaus⁹ populares. Docemur in turba, oei beneficia prçdicare, & iustorũ laudes etiã illis inuitis nõ reticere, atq; de salute proximorũ gaudere, ac Deũ laudare. Quod verò ad mysticã historiç pertinet tractationẽ, præterquã quod allegoricè per hooc surdum & mutom rectè intelligimos homanũ genus designatũ, quod Christo in hunc mũdũ turbido mari similẽ adueniente, Prophetis & Patriarchis orantibus recepit auditũ & loquelam, idq; per spiritũ sanctũ aures mentis cõtingentẽ, tanquã digitũ Dei, & per saliuã cœlestis sapientiæ prodeuntis ex ore altissimi qua factum est vt nobis sapiãt quæ Dei sũt, & ea loqoi libeat. Moraliter surdus iste & motos designat eum qui nec aures habet ad audiẽdum sermooem Dei, sed *Moralis sensus.*

B obturatas habet in modũ aspidis aduersus sapiẽtis incantatoris vocem: nec linguam habet ad professionem propriæ turpitudinis ac diuinæ misericordiæ & bonitatis, sed tãtùm ad obtrectationes, maledicentiam, stultiloquia, & id genus, ita vt loquatur quidẽ, sed nõ rectè. Talis igitur si sanãdus erit necesse est ab his q rectè audire & loqui sciũt, offeratur Domino, & his qui in terris Domini vice fungũtur, qui in primis illum apprehẽsum è turba abducere debẽt, hoc est, à turbulẽtis cogitationib. actibus & sermonibus inordinatis semouere, atq; à lata via, per quã multi ambulãt, reuocare ad pusilli gregis cõsortiũ: deinde inserere digitos suos in aures eius, atq; saliua tãgere linguã: quod fit cùm auocãtes à fiducia rerum fluxarũ,

C hortantur ad doctrinam cœlestẽ, & fidem in Christum, quæ est ex auditu, cùmque saliua Euaogelicæ sapientiæ ita afficiunt palatum eius & linguã, vt de rebus iã melius habeat iudicium, qui palatum priùs humana saliua viciatum habẽs, peruersè de rebus iudicauit. Horum prçterea est ingemiscere potius ob peccata aliena, quàm sæuire in ea: dolere potius quàm irasci, ac gemitu piisq; precibus à Christo contendere miseri salutem: quæ tamen cuncta, nempe doctrinam & orationem, frustra facit doctor, nisi accedat Christi efficax illud

D præceptum, quo iubeat adaperiri aures mentis, & soluantur vincula linguæ, nẽpe peccata & peccatorũ amor, vt iam fide per auditum suscepta, obediens factus diuinis mãdatis incipiat etiam iam rectè & recta loqui, qui prius male loqoebatur, sua scilicet peccata agnoscere & confiteri, ac quç Dei suot palã prædicare. Iã sicut hinc discimus quosdam male esse mutos & surdos, ita ex aliis scripturis discimus quosdam bene esse surdos & mutos, qui scilicet aures suas non aperiuot obtrectationibus, & prauis suggestionibos, nec os suũ aperiuot

E contra maledicos & contra iudicia Domini, quomodo se surdum & mutum fuisse prçdicat Psalmista: Ego, inquit, tanquam surdus nõ audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habẽs in ore suo redargutiones. *Psal. 38.*

SEPTEM PANIBVS PASCVNTVR QVATVOR milia. MATTHÆI 15. MARCI 8. CAPVT LXIIII.

ᵃT ᵇin diebus illis, ᵃascendens in montẽ, sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ habẽtes secũ mutos, cæcos, claudos debiles, & alios multos, & proiecerũt eos ad pedes eius, & curauit eos, ita vt turbæ mirarẽtur videtes mutos loquẽtes, claudos ambulãtes, cæcos videtes, & magnificabant Deũ Israel. Iesus autẽᵇ iterũ cũ turba multa esset, nec haberẽt quod manducarent, ᶜconuocatis discipulisᵃ suis †ᶜ dixitᵇ illis: ᶜMisereor ᵇ super turbamᶜ, quiaᵇ ecceᶜ †a. ad ᵇa. turba. ‖b. o. fuisset cum eo. †a. d. cũ

iam triduo | perseuerant mecum, & non habent quod manducent. [b] Et si dimisero eos ieiunos in domũ suam, deficient in via, [a] & [ideo] dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via, [b] quidã enim ex eis de longè venerunt. [a] Et † responderunt ei discipuli [b] sui: [a] Vnde ergo nobis in deserto panes tãtos, vt saturemus turbam tantam? [b] Vnde istos quis poterit hic saturare panibus in solitudine? [a] Et ▷ interrogauit eos [a] Iesus: [a] Quot panes habetis? | At illi dixerũt: Septem, [a] & paucos pisciculos. [a] Et præcepit turbæ † vt discumberent super terram. Et accipiens septem panes [a] & pisces, & [a] gratias agens fregit, & ▷ dedit discipulis suis [b] vt apponerent, [a] & [a] discipuli | [a] apposuerunt turbæ. [b] Et habebãt pisciculos paucos, & ipsos benedixit, & iussit apponi. [a] Et † comederũt [a] omnes, [a] & saturati sunt, & ▷ quod superfuit de fragmentis tulerunt septem sportas [a] plenas. [a] Erant autem qui manducauerunt, [b] quasi [a] quatuor milia [a] hominũ extra paruulos & mulieres, [b] & dimisit eos. [a] Et [a] dimissa turba [b] statim † [a] ascendit in nauiculam [b] cum discipulis suis, [a] & [a] venit [a] in fines Magedam [b] in partes Dalmanutha.

▷ a. ad illis ‖ b. quo † b. o discumbere ▷ b. dabat ‖ a. dederũt populo † b. o. manducauerunt ▷ b. sustulerunt quod superauerat de fragmẽtis † b. ascendẽs nauem

ET [a] T [b] IN DIEBVS ILLIS [a] ASCENDENS IN MONTEM, SEDEBAT IBI. ET ACCESSERVNT, &c. Frequenter Dominus turbas declinaturus, ac quietem & orationis commoditatem locum captans, & ad perfectiora sitns facto vocare volens, in montẽ ascendit, quanquã hic videri possit in montem ascẽdisse, vt omnibus magis esset conspicuus, quia sequitur. *& accesserunt ad eum*, sedentem scilicet in monte, nisi velimus intelligere Christũ suo more iam e monte, postquãm eo aliquãtulum quieuit, descendisse ad turbas, cùm eas ad se accedere cognosceret. Incertum autem an mons & desertum quorum hic fit metio, eadem sint cum monte & deserto in quibus prius miraculum panum multiplicatorum est factũ. Et videri potest quòd non, eo quòd videtur iste mõs & desertum fuisse cis mare Galilææ, cùm mons & desertũ, de quibus ibi est mentio facta, fuerint vltra mare, vt ibi est probatum. Hæc autẽ loca fuisse cis mare patet, quia ex his locis dicitur Dominus conscẽsa naui venisse in partes Magedam & Dalmanutha, quæ loca esse vltra mare infra patebit: nisi quis dicat Dominum hac nauigatione nõ nauigasse ad oppositũ littus, sed in eodem littoris latere circumlegisse orã maris. Porrò iam vt minimum quintò in Euangelistis habitum est, quòd Dominus vno eodemque loco & tẽpore multos à variis curauerit morbis, præter eos quos sine certa miraculorũ & personarũ explicatione aliquoties dictus est curasse inter deambulãdum per totam Galilæam, vt hinc intelligere liceat & incomparabilem eius potentiam, & indeficientẽ ac omnibus semper expositam bonitatẽ, quo supra satis dictum est. vt hic aliud non sit admonendum, quàm quòd diligẽter annotauit Diuus Hieronymus, pro eo quòd nos habemus, *debiles*, Græca habere κυλλοὺς, quæ dictio non generale debilitatis nomẽ est, sed vnius infirmitatis: vt quomodo claudus dicitur, qui vno claudicat pede, sic κυλλὸς appelletur, qui vnã manũ debilem habet, quem nos mancum aut mutilũ dicere possumus. Vnde veri simile est Matthæũ per κυλλοὺς eos significare voluisse, quos Ioãnes capite 5. vocauit ξηροὺς, aridos. Atque ob hanc causam postea secũdùm Hieronymum tacuit Euãgelista de debiliũ curatione, quia quid econtrariò diceret non habebat, quanquam Græci id habẽt κυλλοὺς, ὑγιεῖς, id est, mancos, sanos. Itaque apud nos nomen generale, *debilis*, specialiter accipi debet, vt manum significet debilitatẽ. Alioqui enim frustra subiceretur, *& alios multos*. Quòd autem turbæ ægros suos proiecerunt ad pedes Iesu, significat & cumulum ac multitudinem oblatorum ægrorum, & magnitudinem fidei in turbis: quòd scilicet nihil dubitarent tũ de eius potentia, tum bonitate, quam tantam credebant, vt si vel miseros tantùm conspiceret, non posset non illis mox subuenire.

[a] IESVS AVTEM, [b] ITERVM CVM TVRBA MVLTA ESSET, &c.] Eadem plerαque circa istud miraculum dicenda, quæ suprà dicta sunt circa miraculũ quo Dominus pauit quinque panibus quinque milia hominum. Post quod cõueniẽter etiam istud gessit secundò, hac iteratione ostendens & indeficientem suam bonitatẽ, & sequentibus se nihil vnquam suam tẽporalium defuturũ. Se enim etiam temporalium rationẽ habere, & fame laborantibus misereri. Speciatim vero hic obseruandum, primò quidem in turba, quã to Domini desiderio tenerentur, quòd & ex longinquo illũ sint secuti, & triduo perseuerauerint apud illum, non tuc quidem de abitu & cibo curãdo cogitantes, cùm de fame periclitarentur. Adeò eos rapuit & miraculorum & doctrinæ gratia. Verisimile autem eos aliquid cibi secum sumpsisse, quod ad vnum aut alterum diem sufficere posset, quanquam illud, *dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via*, indicare videatur, quòd & illos non multum cibi habuisse, quòd & illud significat, *Nec habent quod manducent*. Non enim dicitur, non habent amplius quod manducent. Secundò verò obseruandum in Christo ingens miserationis & benignitatis eius exẽplum. Cùm enim turbæ ob suã vtilitatẽ Domino adhærerẽt, & apud illũ manerent, tamẽ misereri se dicit turbæ, eo quòd triduo perseuerarent secum. Quo docemur, Dominum misereri sequentium se, cùm in malum aliquod inciderint, ac si ab illis ipse commodum aliquod reportaret, cùm cõtrà res sese habeat. Quòd autem Dominus conuocatis discipulis exposuit priusquam miraculum faceret, & suam misericordiam ac voluntatem, & turbarum inopiam & periculum, ob id maximè fecit, vt tentaret eorum fidẽ, & ex memoria prioris miraculi excitaret in eis fiduciam petendi similem inopiæ turbarum subleuationem illi quam aliquando experti fuerãt, vt dicerent: Si misereatis illorum inopiam, nec vis illos ieiunos ablegare, pasce ergo eos quomodo nuper. Simul tamẽ & his verbis ad discipulos habitis significauit, nõ ostẽtationis gratia se ad miraculũ hoc prosiluisse, sed exactum ista miseratione. Ob quod etiam non primo aut secundo die, sed tertio die ad miraculum hoc peruenit, quãdo iam certũ habebatur, etiamsi quidã attulissent, omnia tamẽ tunc fuisse cõsumpta. Quanquã & ideo etiã in tertiũ diem miraculum hoc dilatum à Domino intelligatur, quò turbarum constans desideriũ dignum tanto miraculo monstraretur. Postremò in discipulis obseruandum, quanta adhuc stupiditate tenerẽtur & diffidentia, qui cùm prioris miraculi fuissent spectatores & ministri, iam tamen dicũt

Vnde

Vnde nobis in deserto panes tantos, hoc est, tam multos *vt saturemus turbam tantam*; hoc est, tam multam: ponitur enim quantitas continua (vt dicitur) pro discreta. Dicunt autem hæc verba, vel quia obliti erant prius miraculum, vel potius quia prę nimia tarditate nõdum intelligebant Dominum, quandocunque vellet, semper posse quod semel potuit. Nam & priùs dixit Marcus: *Nondum enim intelligebant de panibus.* Erat enim cor eorum obcæcatum, & mox postea Dominus eos de panibus solicitos increpat de tarditate, dicens: *Nondum cognoscitis, nec intelligitis*, &c. Vide ergo quàm nihil externa omnia efficiant, cùm nõ docet intus spiritus. Nondum enim erat spiritus Apostolis, saltem perfectè, datus, quia Iesus nõdum erat glorificatus. Cùm ergo Dominus iã exiguitatem fidei & fiduciæ Apostolorũ expertus fuisset, interrogat quot panes haberent, non quasi ignorans, sed vt cõuenienti ordine ad miraculum procederet, vtq; miraculi certitudo & magnitudo ex confessione discipulorũ notior fieret, propter quod etiã, sicut priùs, & turbam iubet discumbere, & per Apostolos cibum turbis apponit. Quòd autem iam septẽ panibus quatuor tãtùm milia pauerit, cùm priùs quinque tãtùm panibus milia quinq; saturauerit, demonstrat, Deo perinde esse, multos vel paucos ex multo siue modico saturare, cũ necesse fuerit. Quare autem reliquiarum mẽsura nunc quidem numero panũ, priùs verò numero Apostolorum responderit, conuenientem reddit Chrysostomus rationẽ, nempe vt ex huiusmodi diuersitate ac diuersa correspondentia discipuli facilè rememorarẽtur & huius & illius miraculi, ita vt miracula hęc duo nõ tantũ sint admirãda, ob id quod post tãtę multitudinis saturationem ex tam paucis panibus multum reliquiarum superfuerit, sed etiam ob id quòd tãtum vtrobique superfuerit reliquiarum, quantum Christus pro suorum vtilitate superesse voluit. Quanquã autem hic tãtùm septem sportarum reliquiæ superfuisse dicãtur, illic autẽ duodecim cophinorum reliquię, non tamen hinc consequitur reliquias nunc fuisse pauciores. Non enim idem significãt sporta & cophinus, vt satis patet ex eo quòd capite sequẽti distinctè quęritur quot cophinos tulerint in priori multiplicatione; quot verò sportas in secunda. Cophinus autẽ grę ca dictio, dicta putatur à leuitate, quasi κοῦφος, significatq;, quod Latinis dicitur corbis, à quo deriuata videtur vox Germanica *Corf*, quã certum est, significare vas paruę magnitudinis & capacitatis. Nomine autẽ sportę, pro quo Gręcè dicitur σπυρὶς significari maius vas vel illud satis arguit, quòd per sportãm Paulus se demissum dicit per murum. Vnde fieri potest reliquias septẽ sportarum vel æquasse, vel etiam superasse reliquias duodecim cophinorũ, cùm id quod nostra lingua sportã vocamus, nempe *Mande*, duplo maius aut etiã amplius sit corbe. Fuerunt autem hęc nomina cophinus & sporta, apud antiquos certarum mẽsurarũ etiam nomina, quomodo si hic accipiantur, non erit necesse inquirere, vnde in deserto aut cophinos aut sportas Apostoli sibi parauerint, cũ dici possit 12. cophinos aut 7. sportas eos sustulisse, eo quod reliquię eas mensuras duodecies aut septies replere potuissẽt. Portò quòd ad allegoricã huius historię pertinet tractationẽ, id quod Dominus hic corporaliter fecisse legitur, etiam spiritualiter & fecit & facit quotidie. Misertus enim hominũ ob triduanũ

Mysticus sensus.

eorum ieiunium, quòd scilicet passi fuerunt & ante legẽ & sub lege, dimittere eos tertio die, in aduentu scilicet suo, ieiunos noluit, ne penitus in via huius vitæ deficerent, sed septẽ panibus & paucis pisciculis additis pauit quatuor hominũ milia, hoc est, vniuersos credẽtes in quatuor mundi partibus habitãtes. In septẽ panib. qui nõ dicũtur, vt quinq; illi, fuisse hordeacei, rectè intelligimus euãgelicam doctrinã, propter spiritualis doctrinæ perfectionem quæ est in ea. Non enim Dominus tantùm quinq; illos panes hordeaceós, hoc est, asperã legem Moysi in quinq; libris contentam, sua fractione & benedictione reddidit satiandis hominibus sufficientem, sed & alios septem panes apposuit, euangelicam scilicet doctrinã in euangelistarũ scriptis contentam. Addidit autẽ & pisciculos paucos, nempe Apostolorũ epistolas, velut obsonij loco. Sed hoc additamentũ pusillũ est, si ad apparatũ euãgelicum respicias. Tale est cõuiuium euangelicũ, ex pane scilicet constãs & piscibus, nimirum humile quidẽ, frugale ac parcum, si speciẽ tãtùm verborum spectes: sed tamẽ exhibẽs & quę ad vitam sunt necessaria, & quæ fastidium tollere possunt: ac rursum adeo copiosũ & largum, vt & omnibus satiandis sufficiat, & semper abunde superfit quod colligatur à doctoribus. Copia enim & dapsilitas euangelici conuiuij non est sita in multitudine disciplinarum, veluti ciborum generibus ad fastidium vsq; multis, aut in cõdimentis ex omniũ humanarũ literarũ mixtura cõfectis: sed in virtute sermonis à Deo traditi ac bona fide dispẽsati, quẽ qui fide percipit, nõ discedit famelicus, sed saturatur, cũ alię omnes disciplinę, quãtumuis varię & occultę, mẽtẽ hominis saturare nequeãt. Quòd turbę pascẽdę à se dominus pręcepit super terrã discũbere, mysticè significat quid facere debeat qui spiritualibus panibus Iesu volet saturari, nimirũ talẽ omni fastu deposito seipsũ debere in terrã deiicere, agnoscendo quis sit, & vnde prodierit, ac componendos esse affectus eius, vt conquiescãt in eo carnis cupiditates. Quòd discipuli à Domino acceptos panes & pisces iussi sunt apponere turbę, admonet quid facere debeant qui panes euãgelicos populo sunt propositurí, nimirũ vt à Christo illos accipiant cõsecratos, & fractos, & eius iussu populo apponãt. Sunt enim qui panem scripturę diuinę non secundùm voluntatẽ Iesu populo proponunt, vt qui eam detorquẽt ad suorum errorũ patrocinium, aut ad cupiditates & gratiã hominũ, aut qui sibi vẽdicant autoritatem dispẽsãdi verbũ Dei, ac pascẽdi alios. Itaq; docemur hic & quæ sit vis sermonis euangelici, & qualis debeat eius esse auditor, & qualis eius dispẽsator. D. Bernardus ser. 4. in festo omnium Sanctorũ septem istis panibus putat intelligi posse mysticè bona septẽ quæ post hanc vitam expectamus, & in quorũ expectatione hic interim reficimur, quorũ tria ad animam spectãt iuxta triplicẽ eius partẽ. Nam rationalis perficietur sapiẽtia, cõcupiscibilis iustitia, irascibilis lætitia. Quatuor verò ad corpus, iuxta quatuor elemẽta ex quibus cõstat. Nã & donabitur immortalitate, ne rursum in terrã ex qua est redire cogatur: & impassibilitate, ne ex inordinatis humoribus sit amplius passionibus obnoxiũ: & agilitate, quod aeri conuenit: & claritate, quòd conuenit igni.

ET DIMISSA TVRBA, STATIM ASCENDIT IN NAVICVLAM CVM DISCIPVLIS, &c.] Sanarat ægrotos, docuerat, pa-

uetat fame periclitantes. His rebus ita gestis non A hæret in turba,ne videretur expectare aliquid gratię, sed mox laudē humanam declinaturus & declinare docēs, secedit cum suis. Quòd autē Matthæus dicat Dominum venisse in fines Magedan, aut,vt est Græcè,Magdala: Marcus verò in partes Dalmanutha: nullam debet contrarietatem. Nam præterquã quòd dici posset vnum eumdemq; locum diuersis nominatū nominibus, quod tamen hic non est verisimile,dici etiam potest vnum nomē esse regionis generale, alterum verò ciuitatis, vel vici. Aut etiamsi vtrumque nomē diuersam ciuitatē aut vicū significet, in vtriusq; loci fines dicitur Dominus venisse,quia locus in quē venit, vtrique loco vicinus erat,quomodo suprà dictū est venisse in partes Tyri & Sidonis. Porrò Augustino teste multi libri in Marco etiã habēt Magedan pro Dalmanutha,quomodo D.Hierony.legisse patet ea lib.de locis Hebraicis,in quo nullã facit mētionē loci qui dictus sit Dalmanutha, & de Magedan sic scribit:Magedan,ad cuius fines Matthæus C euãgelista scribit Dominū peruenisse. sed & Marcus eius nominis recordatur,nūc autem regio dicitur Megedena circa Gerasam. Ex quibus postremis verbis patet primum Latinos melius legere, Magedan,quàm Græcos Magdala. Secundò, patet eos multum errare, qui loca hęc Magedã & Dalmanutha constituunt cis mare Galilææ,vt passim nunc fit in chartis. Hieronymus enim testatur ea fuisse circa Gerasam, & proinde vltra mare Galilææ,quod verū esse & ea Marco in sequētibus colligitur, qui scripsit Dominū cùm petentes signū confutasset in hoc loco, illis dimissis abiisse trans B fretum,& venisse Bethsaidam. Brocardus per Magedan, hic significari putat locum quē Saraceni vocāt Medan, hoc est, aquas Dan. nimirum fontem illum vnde primò oritur Iordanis,quem Iosephus Phialam vocatum testatur. Sed hoc non esse aliquo modo verisimile vel inde satis patet,quòd fons ille lōgissimè absit à mari Galilęę, circa quod fuisse locum hic designatum manifestū est ea præcedentibus & sequentibus.

PHARISAEI SIGNVM QVAERENTES REIICIVNTVR, EOrumque fermentum cauendum docetur. Math. 16. Marc. 8. CAP. LXIIII.

ET [b] exierunt, [a] & accesserunt ad eū [c] Pharisæi [a] & Sadducæi, [b] & cœperūt cōquirere cū eo, [c] † quærentes ab illo signū de cœlo, tentantes eū'. [a] At ille respondēs, ait: Facto vespere dicitis, Serenū erit, rubicūdū est enim cœlū. Et mane. Hodie tēpestas, rutilat enim triste cœlū. ‖ Faciem ergo cœli diiudicare nostis, signa autē temporū nō potestis? [b] Et ingemiscēs spiritu ait. Quid generatio ista signum quærit? [a] Generatio mala & adultera signum quærit, & signū non dabitur ei. [b] Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signū, [a] nisi signum Ionæ prophetæ. [c] Et ▷ dimittens eos' ascendit iterum nauim, & [c] abiit [b] trans fretum. [c] Et [a] cum venissent discipuli eius trans fretum, [c] obliti sunt ‖ panes accipere & nisi vnū panem non habebant secum in naui. † Et præcipiebat [c] eis, dicens' ▷ Videte & cauete à fermento Pharisæorum [a] & Sadducæorum, [b] & fermēto Herodis, † [c] At illi cogitabāt inter se dicētes. Quia panes non ▷ accepimus. Sciens autem Iesus dixit illis. Quid cogitatis [a] inter vos modicæ fidei, [c] quia panes non habetis? Nondū [b] cognoscitis nec [b] intelligitis? [b] adhuc cæcatum habetis cor vestrum? oculos habentes non videtis? ‖ & aures habentes non auditis? ‖ [c] Neque recordamini [a] quinque panum, & quinque millium hominū, & quot cophinos sumpsistis? neque septē panū & quatuor millium hominum, & quot sportas sumpsistis? [b] Quando quinque panes fregi in quinque millia, & cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei. Duodecim. Quando & septem panes in quatuor millia, quot sportas fragmentorum tulistis? & dicunt ei. Septē: & dicebat eis. † Quomodo' ‖ non' intelligitis, [a] quia non de pane dixi vobis: Cauete à fermēto Pharisæorū & Sadducæorum? Tunc intellexerunt, quia non dixerat cauendum à fermento panum, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.

† a. illos interrogauerūt cū vt signū de cœlo ostenderet eis. C 12.87 a a. relictis illis ‖ b c panē sumere † atque dixit illis a. a. c in turmis † b Et cogitabant ad alterutrum a b habemus. Quo cognito, ait illis Iesus ‖ b. nec recordamini. † a,c. quare ‖ b,c, nondum

ET [b] EXIERVNT, [a] ET ACCESSERVNT AD EVM [c] PHARISAEI ET SADDVCAEI, &c.] Quemadmodū suprà post multiplicationem quinque panum, quidã apud Ioannē miraculum illud collatum cum māna Mosaico quod è cœlo venit, extenuabant miraculū Christi, petentes satis apertè etiam signum aliquod è cœlo, quale fuit signum Mosaicum: ita verisimile est & nūc istos Pharisæos & Sadducæos, audita fama miraculorum Christi, & singulariter eius quod iam mox ædiderat, multiplicando rursum panes, cœleste aliquod signū ab ipso petisse, quo declararet suã autoritatē, & se esse verè Messiam, ac cœlestē habere virtutē, vt si tale ædere non posset, reliqua omnia miracula eius calumniarētur tanquam nō E diuina, atq; occasionem haberent extenuandi singulariter miraculum iam recens factum, & apud homines celebratum. Cœperūt ergo, inquit Marcus, conquirere cum eo, hoc est, disputare, (Græcè est enim συζητεῖν) quasi miracula quę promebat nō gererentur virtute cœlesti, quasi essent humilia nimis ac plebeia, ita vt per ea non satis declararet se esse eum qui à populo habebatur. Proinde si vellet Pharisæos & Sadducæos, homines longè suD pra vulgus positos, quasiq; cœlestes sibi credere, æderet signū aliquod cœleste Christo dignum, ac simile his quæ veteres prophetę ædidisse legūtur. Dicuntur autem signum tale petisse, vt & suprà, tētantes Christum, quia nō petebāt signū ad hoc, vt crederent illi, sed tantùm vt experirentur eius potentiam, vt si eam non demōstraret, calumniandi occasionem haberēt. Porrò quare singulariter petierint hi cœleste signū, & quare Dominus tale petentibus dare noluit, sed semper signū Ionæ illis promisit, dictum est supra circa caput Concordiæ 49. quare hic tantùm dicēda quæ hic sunt specialia: inter quæ primo obseruandū quomodo impietas secum perpetuò pugnat, præterquã vbi illi cum pietate negotiū est. Maximè enim inter sese dissidebant Pharisæi & Sadducæi, contra Christum tamen cōcorditer conspirabant. Sic & hodie videre est hæreticos inter se summè dissidentes opinionibus, ad ecclesiam tamen oppugnandam esse concordes maxime.

a AT

*AT ILLE RESPONDENS AIT ILLIS: FACTO VESPERE DICITIS, &c.] Quoniã tentandi tantùm gratia, & nullo veritatis cognoscendæ desiderio signum petebant, Dominus primò quidé ostendit eos præter necessitaté & iustã causam petere signũ cœleste, cùm sufficerẽt signa à se ædita ad id intelligendũ ad quod quærebãt signum cœleste. Deinde verò negat se omnino daturũ signum quod quærebant, conuenientem certè seruans ordiné, vt pri' petitionis ipsorum iniustitiã demõstraret, ac postea quæ iniustè petebãtur denegaret. Ostẽsurus autẽ quòd absq; iusta causa signũ peterent cœleste; & tentandi tantũ nõ discẽdi gratia, cõmodè id facit argumento sumpto à signis cœlestib. naturalibus, ex quibus, etsi fallacibus, nossent colligere dierum serenitatem aut pluuiã, cùm ex signis à se æditis nollẽt intelligere tẽpus visitationis suæ quod illa signa secũdum prophetarũ vaticinia certissimò & infallibiliter significabant. Dicit ergo: *Facto vespere dicitis, Serenum*, hoc est, serenitas *erit die crastino*: scilicet, quia cœlũ est rubicundũ, quod ex obseruata cõsuetudine didicistis serenitatis esse indicium. *Et facto mane, dicitis: Hodie erit tempestas ventorum aut pluuiarum: quia cœlum triste rutilat*, hoc est rubicundum est. Græcis enim vtrobique idem est verbum πυῤῥάζει. Dicitur autem cœlum triste, vel quia tristitiã sua dispositione hominib' adferẽs, vel quia in seipso turbulentum: sicut lętũ dicitur cœlum, cùm est serenitas. Vt autem subsumptio quæ sequitur, bene intelligatur, sciendum imprimis quosdam eam legere affirmatiuè sine ĩterrogatione, qualis lectio magis cõuenitet Græcis, quæ habẽt: Hypocritæ faciẽ quidem cœli, &c. Nõ autem sicut nos: Faciem ergo cœli. Hanc lectionem affirmatiuam secutus Nicolaus Lyranus, nouam huius loci affert interpretationem, intelligens Pharisęos neglecto legis & scripturarũ studio, astrologię deditos, sicut & hodie illi sunt plurimũ dediti Iudæi, à Christo reprehẽsos, ꝙ putarent ex signis aliquibus cœlestibus intelligere aduẽtum Messiæ, sicut ex illis præ noscerent futuram serenitaté aut pluuiam, cùm aduentus Messiæ ex scripturarũ testimonio esset discendus. Itaque secundum eum sensus est: Faciem quidem cœli diiudicare potestis, sic vt ex ea possitis cognoscere quæ dicta sunt: sed signa tẽporum diffinitorum in præscientia Dei de aduentu Christi, non potestis per cœlestia signa diiudicare. Verũ hęc interpretatio vt est cõtorta, ita nec proposito Domini conuenit, vt bene contra Nicolaũ probat Burgensis. Petebant enim Pharisæi signũ de cœlo declaratiuum aduentus Messiæ, non quidem naturale, sed supernaturale vnde incõueniẽter dixisset illis Dominus, per signa cœlestia quibus serenitatem & pluuiam præcognoscerent, nõ posse aduentum Messiæ cognosci. Itaque Caietanus secutus sensum priùs indicatum, & affirmatiuè legens hanc sententiam, illud; *signa temporum non potestis*, intelligit non potestis scire aut diiudicare propter vestram malitiam. Sed melius hæc sẽtentia & apud nos & apud Græcos legitur interrogatiuè, vt Dominus non asserat eos nõ posse scire temporum signa, sed interroget; signa temporum non potestis diiudicare cùm possitis faciẽ cœli diiudicare? quasi dicat: Facilè possetis & meritò deberetis si velletis, & nisi vltro nolletis agnoscere veritaté. Sciendum vlterius, hanc vltimam partẽ sic interrogatiuè pronũciatam aliter intelligi à D.

A Hieronymo, & aliter à Chrysostomo & Theophylacto. Hieronymus enim simpliciter per signa tẽporum intelligit signa primi aduentus Christi, signa scilicet adimpletorũ temporũ, à parte prædestinatorum & promissorum in scripturis, vt sit sensus: Faciem, hoc est dispositionem cœli nostis diiudicare ea obseruata consuetudine fallaci, ita vt discernatis quæ dispositio cœli sit signũ serenitatis, & quæ pluuiæ ac tẽpestatis, & nõ potestis ea scripturis infallibilib' discernere & cognoscere signa tẽporũ quæ vobis promissa sũt, hoc est, aduenisse iam vobis Messiam expectatum, meque eum esse. Chrysostomus verò, & post eũ Theophylact', subtilius per signa temporum intelligũt signa vtriusque aduentus Christi, & signa quidẽ primi

B aduentus, debere, fieri in terra, secundi verò in cœlo, vt sit hic sensus: Sicut in cœlo aliud cognoscitis esse serenitatis signũ, aliud pluuiæ: ita si sapiẽtes essetis, de me cogitare deberetis, quòd alia sint signa huius aduentus, & alia futuri. Nũc opus est miraculis in terris, quę verò de cœlo fiẽt, vsque in illud tẽpus reseruabuntur, quãdo veniet filius hominis in maiestate sua, quando sol & luna obscurabũtur & stellæ cadent de cœlo. Et quidẽ hæc Chrysostomi interpretatio magis cõuenit ei lectioni quę sic habet in libris correctioribus, *signa autem tẽporum non potestis?* vt repetatur verbum *diiudicare*. Hieronymi verò ĩterpretatio magis cõuenit ei lectio-

C ni quæ in plerisq; est Latinorum codicibus, atq; in ipso Hieronymo; *signa autem temporum non potestis scire?* & ei quæ est in quibusdam Gręcis libris, teste quodam, qui pro οὐ δύνασθε, habent οὐ συνίετε, hoc est, signa temporum non intelligitis, quanquam Hieronymi interpretatio etiam probè quadrat ei lectioni, *signa temporum non potestis*, vt intelligatur rursũ, *diiudicare*. Quę Hieronymi interpretatio ob id aliis est pręferenda, quòd consentiat alteri simili loco qui est Lucæ 12. vbi similia Domin' obiicit turbis, dicẽs; Hypocritæ, faciem cœli & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Signa autem temporum, de quibus Dominus secũdum hanc interpretationem loquitur, sunt vel miracula quæ Dominus ædidit. Nam

D hæc secundùm Isaiæ vaticinium demonstrabãt ipsum esse Christũ, quoniam ille dixit de temporibus Messiæ: Tunc aperiẽtur oculi cæcorum, & aures surdorũ patebunt: Tũc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum, & alia his similia. Vnde & supra Dominus discipulis Ioannis interrogantibus nũ ipse esset expectatus Messias, respondit; Dicite Ioanni: Cæci vidẽt, claudi ambulant, &c. signa aduentus sui proferẽs. Vel generalius, signa temporum sũt omnia prophetarum indicia, quibus significauerunt tempus Messię, inter quæ præter miracula a Messia ædenda, sunt & alia nempe finis hebdomadarũ Danielis, trãslatio sceptri Iudaici ad alienigenas, & id genus alia. Vtro-

E uis autem modo accipiatur, Dominus hac sua collatione ostendit supinam & crassam Pharisæorũ negligentiam & ignorãtiam, vt qui ex signis parũ certis diligenter obseruarẽt ea quæ carnis erãt, & parui erãt momenti, cùm ea signis certioribus ea negligerent & nollent obseruari quę maximi erãt momenti, vt quæ ad salutem spiritus facerent. Proinde benè eos, vt est apud Græcos, vocat hypocritas, quemadmodũ & in simili loco apud Lucã hypocritæ nomen legimus, eo quòd simulabãt se cupidos esse discẽdę veritatis, cuius si ea animo fuis-

Isaia 35

Matt. 11

sent cupidi, potuissent vtique eã nõ minus ex certissimis cognoscere signis, quàm serenitatẽ & tẽpestatem ex signis minus certis studiosè colligebãt. Quoniã ergo non ea ignorantia tolerabili, sed malitia signum requirebant, cùm satis superq; signorum habuissent, Dominus ob incurabilem eorum malitiam ingemiscens spiritu, hoc, ex animo & intimo cordis, indignabundè & præ indignatione cum iureiurando asseruit signum illis non dandũ quale petebant. Vnde dicitur apud Marcum: *Amẽ dico vobis si dabitur generationi isti signum*, hoc est, non dabitur omnino. Ecclipsis est enim Hebręis admitti solita in iuramentis. Copletur oratio si subiungas quæ iurantes sibi imprecari solẽt, nisi id quod iurant sic se habeat vt iurant. Solet nonnunquam alia ecclipsis huic addi, hoc modo: Si non fecero hoc, aut si fecero, faciat mihi hæc Deus, & hęc addat. His autem modis præscindebatur oratio iurãtis, propter maiorem vehementiã. Significabatur enim horror quidam prosequẽdi illas imprecationes. Et quidem quandocunque iurandi modo ponitur, si, coniũctio affirmatiuè, nec sequitur secũdum membrũ quo quis malũ aliquod sibi imprecetur apertè, exponẽda est oratio negatiuè, vt hoc loco: Quando verò coniunctioni, si, additur negatio, exponẽda est oratio affirmatiuè, vt in Psal. 130. Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meã, hoc est prorsus humiliter sensi de me. Expressum iuramẽtum imprecatorium est Psal. 7. Si reddidi retribuẽtibus mihi mala, decidam meritò ab inimicis inanis. Porro illud; *Facto vespere dicitis*, &c. D. Augustinus lib. 1. de quæstion. euangeliorum, mysticè in hunc ferè sensum intelligit: Sicut ex vespertina rubedine cœli colligitis serenitatem, ex matutina verò tempestatẽ: ita ex sanguine passionis meæ in vespere mũdi effuso intelligere deberetis peccatorum indulgentiam hominibus oblatam, & cõtra ex tristi rubedine ignis pręcessuri aduentum Domini, horridam nouissimi diei tẽpestatem contra peccatores. Sed hic sensus vt est pius, ita non conuenit Domini proposito. Quòd si quæratur naturalis causa ob quam rubedo vespertina serenitatem, matutina verò tempestatem significet: dicendum, illam quidem significare nubium raritatem & aeris puritatem: hanc verò nubium densitatem, quæ à sole consumi nõ poterũt interdiu.

ET DIMITTENS EOS, ASCENDIT ITERVM NAVIM, ET ABIIT TRANS FRETVM.] Pro, *dimittens eos*, in Marco rectius vertisset interpres, *relictis illis*, quomodo vertit in Matthæo, vt sic & in Marco locus sit annotationi D. Hilarij sic scribentis in Mathæum: Non sicut aliis locis legitur, dimissis turbis abiit, sed quia infidelitatis error insolentium animos obtinebat, non dimisisse eos dicitur, sed reliquisse. Non est enim hic verbum ἀπολύω, quemadmodum in superiori capite, sed participium καταλιπὼν, sicut in Matthęo est ἀφῆκε. Porrò cũ in Matthæo legimus: *Et cũ venissent discipuli eius trans fretũ*, venissent, &c. vt est Græcè, ἐλθόντες, rursum videtur positũ pro iuissent, quemadmodum dictũ est accipi posse in capite Concordiæ 59. Primùm enim non est conueniens sensus, vt dicantur post trãsfretationẽ obliti panes sumere, quos ex ripa vlteriore secum sumere debuissent. Deinde quæ deinceps narrantur dicta à Domino ad discipulos nõ esse dicta post trãsfretationẽ, sed in ipsa nauigatione, patet ex Marco

A qui præmittit: *Obliti sunt panes sumere, & nisi vnum panem non habebant secum in naui*. Itaque Matthæus significare voluit, quod apertè satis dicit Marcus, discipulos cùm nauim ascendissent, & ire cœpissent trans fretum, oblitos accipere panes secum in nauim, ac tum in naui ea quæ sequũtur dixisse. Ex eo autem quòd dicuntur discipuli huc obliti, patet illis morem fuisse panes secũ deferre, eo quod frequenter Dominus in desertis locis aliquandiu hæreret. Rursum hęc eorũ obliuio ostẽdit quã toti essent spirituali doctrinę Christi addicti, quãq; alieni essent à deliciarũ appetitu, cùm tam paruã B haberent necessariorum curam, vt etiã obliti sint panes accipere, sine quibus humana fragilitas nõ subsistit. Ideo autem Euãgelistæ huius obliuionis meminerũt, quia narraturi erant quomodo discipuli ob neglectos panes turbati fuerint ex verbis Domini. Itaque cùm Dominus cum indignatione Pharisæos reliquisset, & cum suis nauem ascẽdisset, ab ipsis Pharisęis, cum quibus negotiũ habuit, occasionem sumpsit instruendi suos, significãs etiam se iustè Pharisæis indignatum, eosq; contẽpsisse ac neglexisse, ac dicens: *Videte & cauete à fermento*, &c. Quod duplicando dicitur: *Videte & cauete*, cum vtroq; verbo idẽ hic significetur, facit ad epitasim cautionis, vt sit sensus, diligenter vobis C cauete & attendite. Nam hic est προσέχετε in Matthæo, quod in simili sententia Lucę 12. interpres vertit, *attendite*. Quòd Dominus non apertè sit locutus, sed methaphoricè loquens, vsus sit nomine fermenti, nec quid eo significare voluerit explicauerit, quemadmodum explicauit Lucæ 12. causa potissima fuit, vt discipulis audito hoc nomine turbatis ob neglectos panes, haberet nouã occasionẽ reprehendẽdi eorũ tarditatẽ, & confirmãdi eorũ diffidẽtiam. Deinde per hoc quod hic vtitur nomine fermẽti pro doctrina Pharisæorum, Dominus secundùm Hieronymũ docet etiã suos quid mysticè significent quinque panes & septẽ. Si enim, inquit, fermentũ Pharisęorum & Sadducæorum non corporalem panem, sed traditiones prauas, & hæretica significat dogmata, quare & cibi D quibus nutritus est populus Dei, nõ verã doctrinam integramq; significãt? Cæterum fermẽti nomine in scripturis significatur metaphoricè quicquid serpit, & alia inficit, aut ad se trahit: vnde & in bonũ accipitur, vt supra in parabola de fermento misto in farinæ satis tribus: & in malũ, vt hoc loco, & 1. Cor. 5. & Galat. 5. Quid autẽ nomine fermẽti hic significatum sit metaphoricè, in fine aperuit Matthęus, nimirum doctrinam Pharisęorum. Hanc autem doctrinam à qua Dominus vult caueri, D. Hieronymus & Hilarius intelligũt etiam doctrinam legalium mãdatorum. Sic enim habet Hieronymus: Qui cauet à fermento Pharisæorũ E & Sadducæorum, legis ac literæ præcepta nõ seruat, traditiones hominum negligit, vt faciat Dei mãdata. Sic verò Hilarius: Quòd abstinere se fermẽto eo Apostoli iubẽtur, nõ admisceri doctrinæ Iudæorũ monẽtur, quia legis opera in effectũ fidei & præformationem rerum consequentiũ cõstituta sint, vt in quorum tempora atque ætatem veritas cõtigisset, nihil vltra in veritatis similitudine spei positum arbitrarẽtur, &c. Sed si huiusmodi Pharisæorum doctrina hic per fermẽtum cauẽdum significatur, quomodo pòst dicit Dominus: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi*? Omnia ergo quęcunque dixerint vobis, facite.

Proinde

Proinde ad literam Dominus, fermento cauẽdo, A
non quamlibet Pharifęorum doctrinã fignificare
voluit, fed eam de qua fuprà cap. Cnncordiæ 60.
qua docebant, quæ verè ipforũ erãt mandata ho-
minum, aut inutilia planè, aut etiã mandatis Dei
aduerfa. Hieronymus autẽ & Hilarius intelligen-
tes etiam legis Mofaicæ doctrinam, non voluerũt
explicare hunc locum fecundùm fenfum à falua-
tore intentum potiffimùm, fed fecundùm fenfum
qui ipforũ & noftris conuenit temporibus, quẽ-
admodum frequenter docendi gratia faciũt vete-
res interpretes. Poft abrogatã enim Moyfi legem,
etiam legis literalis doctrina & obferuatio cœpit
effe fermentũ cauendum fidelibus. Vnde & à cir-
cuncifione Paulus tãquam à malo fermento de- B
hortatur Galatas: dicens: Modicum fermentũ to-
tã maffam corrumpit. Verùm quomodo hic fer-
mento dicitur fignificaffe Dominus doctrinã ma-
lam Pharifæorum, cùm Lucæ 12. Dominus etiã à
fermento Phrifæorũ cauere præcipiens exponat
illud effe hypocrifim? Attendite, inquit, à fermẽto
Pharifæorum, quod eft hypocrifis. Nũ enim veri-
fimile eft, aliud hic quàm ibi fignificare voluiffe,
cùm eadẽ planè fint verba. Dicendum ergo in idẽ
coincidere, fiue fermentũ Pharifæorũ dicatur ef-
fe eorum doctrina, fiue hypocrifis. Tota enim eo-
rum doctrina ad hypocrifim fpectabat & tende-
bat, quia ea tum verbo, tũ facto docebant tãtum
quæ externa erãt, ac per quæ hominibus fpecta-
biles effent, nullã interim curã habentes eorum C
per quæ quis verè pius eft, & Deo commendatus,
hoc eft, fidei, dilectionis & mifericordię, quemad-
modum illis improperat Dominus apertè Matt.
24. ob id eos hypocritas vocãs. Bene ergo & opor
tunè Dominus hoc loco à fermento illo Pharifęo-
rum cauendum admonet, quoniam in fuperiori il
la petitione Domin⁹ eos arguerat hypocrifęos, eo
quòd fignũ petiffent cœlefte, quafi ftudiofi perci-
piendæ veritatis, quam, fi voluiffent, facilè ex aliis
fignis aduertere potuiffent. Porrò Matthæus ad-
dit, & à Sadducęorũ fermẽto præceptũ effe caue-
re: Marcus verò, à fermento Herodis, aut, vt habẽt
quidam Græci, Herodianorũ, vt videri poffet Sad D
ducæos eofdẽ effe cum his qui aliquando in euan
geliis dicuntur Herodiani, fortè quòd eorũ fectæ
fautor effet Herodes. Nam cùm per fermẽtum hic
fignificetur doctrina, videtur vtiq; per eos à quo-
rũ fermone voluit Dominus fuos cauere, fignifi-
care fectas apud Iudæos. Iam Iofepho tefte, tres
tantùm fuerunt hoc tẽpore apud Iudæos fectę, ex
quibus de ea quæ Effenorũ eft, nulla fit mẽtio in
euãgeliis. Sed vtut eft, etiã ab horum doctrina &
inftituto viuẽdi cauendũ fuis voluit, quòd & Sad
ducæi & Herodes in externis rebus iuftitiã pone-
rẽt, hominibus fe cõmendare, non Deo, ftudẽtes.

¶AT ILLI COGITABANT INTER SE
DICENTES: QVIA PANES NON ACCE- E
PIMVS. SCIENS.] Quid eft, *cogitabant inter fe?*
& multo magis, quid eft quod in Marco legimus,
cogitabant ad alterutrũ? Græcè in Matthæo eft, *διαλο-
γίζοντο ἐν ἑαυτοῖς*, quod poteft verti dupliciter, vel,
cogitabãt intra fe, hoc eft in feipfis, vt fignificetur
tacita eorum cogitatio: vel, difceptabãt inter fefe.
Nam verbũ *διαλογίζεσθαι* anceps eft ad cogitare &
difputare, fimiliter & illud *ἐν ἑαυτοῖς*. Et fecũdo mo
do magis accipienda videtur hæc oratio, quia in
Marco legitur *διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους*. Vbi pro-
pter illud, *πρὸς ἀλλήλους*, id eft, inter fefe, verbũ *δια-
λογίζοντο* non poteft fignificarẽ, cogitare, fed debet
exponi per difputare aut difceptare, vt fignifice-
tur vnũ voluiffe alteri negligentiam imponere. A-
pud nos autem ne ineptus fit fenfus, illud, *inter fe,*
in Matthæo, & *ad alterutrum,* in Marco, coniungi
poterit cũ participio, *dicentes,* quamuis id nõ pof-
fit fieri, cùm fequitur in Matthæo: *Quid cogitatis
inter vos,* vbi, *inter vos,* pro intra vos eft accipiẽdum.
Cùm autem fequitur; *dicentes: Quia panes non
accepimus?* quidã orationem putãt imperfectã hoc
modo perficiendã: Ideo Dominus hæc dicit, quia
panes non accepimus, vt fcilicet notet nos noftræ
negligẽtiæ, & obliuionis. Verũ rectius intelligen-
dũ illud, *Quia,* fupereffe, vt fæpius, & pofitũ phra-
fi Græca, qui fuum ὅτι addere folẽt quoties recen-
fentur alicuius verba. Itaq; fenfus eft, dicẽtes, Pa-
nes non accepimus. Quod rurfum non rectè acce
pit Nicolaus, qui putat his verbis difcipulos fibi
applaufiffe, quòd è loco illo in quo erãt Pharifæi,
non acceperint panes quafi dicant: Bene cauimus
quòd panes nõ accepetimus nobifcum. Dominus
enim eos redarguit tanquã folicitos & anxios ob
neglectos panes. Quare dicẽdum, difcipulis audi-
ta fermenti voce & non intellecta, in mentem ve-
niffe neglectos panes, &, vt fieri folet, aliud ex alio
reuocatum eis in memoriã, vt quod dixerint; *Pa-
nes non habemus,* fuerit trepidantium, & veluti in
hunc modum loquentium: Hei, quandoquidẽ fer
menti fit mentio, in mẽtem nobis venit panes nos
non accepiffe nobifcum pro commeatu. In hac er
go trepidatione bis erant reprehendẽdi difcipuli,
videlicet & quòd carnaliter intelligerent quod di
cebatur de fermento Pharifæorum, cùm priùs di-
ctum illis effet: *Non quod intrat in os coinquinat ho-
minem,* & quod ex carnali illa intelligentia incide-
rint in folicitudinẽ victus, cùm fecum eum habe-
rent, cuius potẽtiam iam bis experti erant in fup
peditatione neceffariorum. In hanc autẽ trepida-
tionem permiffi funt incidere, ad illorum & no-
ftrum profectũ, vt fcilicet iam noua occafione &
illi & nos doceremur, nihil defuturũ his qui toto
pectore Chrifto adhærent, etiamfi eorũ negligen-
tia & incuria defint neceffaria, modò eius negli-
gẽtiæ caufa fit ftudium pietatis. Rurfum autẽ hic
in difcipulis docemur, quàm ftupidum in rebus
diuinis fit humanũ ingeniũ, quãdiu per fpiritum
Dei non reformatur. In Chrifto verò exemplũ ha
bemus rurfum mirandæ eius bonitatis, qua ftupi
dos hos, etfi, vt par erat, argueret quòd firmius hæ
rerent eorũ menti, nequaquã tamẽ abiecerit. Quo
docemur & nos imbecillitates infirmorũ fuftine-
re, nec rudes mox abiicere, fed operam dare vt in
fide adolefcant, & perfectiores euadãt. Dicit ergo
Dominus: O vos pufillæ fidei homines. quid hoc
eft, cur folliciti cogitatis intra vos, & inter vos
muffitatis, eò quòd nõ habeatis panes? Tot præce
ptis inftituti, tot exẽplis edocti, toties admoniti,
nõdum habetis eam quã deberetis intelligẽtiam?
adhuc fimul cum Pharifæis habetis cor obcæca-
tũ, &c. Quod autẽ fequitur in Marco, *Nec recorda-
mini quando quinque panes fregi in quinque milia,* &c.
communiter apud nos fic diftinguitur, vt interro
gationis finis fit poft verbum, *fuftuliftis,* & fit hic
fenfus: Annõ recordamini quãdo quinque panes
fregi in quinq; milia, & quot cophinos tunc fuftu
leritis? Verùm iam non rectè fubiũgitur: *Dicunt ei
duodecim.* Non enim fecundùm diftinctionẽ illam
quærebat Dominus quot cophinos fuftuliffent,

sed an ne memores essent quot sustulissent. Proinde respondẽdum illis fuisset: Etiam Domine meminimus, quia duodecim sustulimus. Idem dicẽdum de sequẽti interrogatione. Itaq; rectius Græci hunc locũ in Marco distinguunt, qui post illud, *Nec recordamini*, finem faciunt interrogationis, & deinde ab illo, *Quando quinque panes*, &c. nouam incipiunt interrogationem. Quare & nos eã distinctionem secuti, priùs in concordia posuimus A verba Matthæi cum illo Marci, *Nec recordamini*, ac deinde quæstiones illas quæ sunt in Marco, cũ responsionibus discipulorum, vt intelligatur Dominus priùs quæsisse nũ essent duorum illorũ miraculorum memores, ac deinde velut experiendi gratia de vtriusque reliquiis coninterrogasse. Cõiunctio ergo, &, quam legimus in Marco, *& quot cophinos*, ad sensum est superflua, nec est apud Græcos, & ex phrasi Hebraica sæpe abundat.

CÆCVS SANATVR IN BETHSAIDA.

MARCI 8. CAPVT LXV.

ET veniũt Bethsaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum vt illum tangeret. Et apprehẽsa manu cæci, eduxit eum extra vicũ, & expuẽs in oculos eius, impositis manibus suis, interrogauit eum si quid videret: Et aspiciens ait, Video homines velut arbores ambulantes: Deinde iterum imposuit manus super oculos eius, & cœpit videre, & restitutus est, ita vt clarè videret omnia. Et misit illum in domum suam, dicens, Vade in domum tuã, & si in vicum introieris, nemini dixeris.

ET VENIVNT BETHSAIDAM, ET ADDVCVNT EI CÆCVM, ET ROGABANT.] Circa hanc historiam quę sint animaduertẽda, pleraq; iam aliquoties sunt superius annotata in aliis historiis, quæ quædã habent huic similia, & potissimum in cap. 62. in historia surdi & muti, adducta item ex Marco. Nam & illum Dominus è turba seorsum apprehendit, & sputo simul cum tactu manuum sanauit, quemadmodũ & circa istum nunc fecisse dicitur. Sicut autem ille surdus & mutus non fuit talis à natiuitate, ita nec iste à natiuitate fuit cæcus, vt satis patet ex eo quòd nondũ perfectè videns, dixerit se videre homines velut arbores ambulantes. Vnde obseruãdum, Dominum in his miraculis quæ faciliora C videri poterant, difficilius curasse nonnũquam, ostendens non ex sua impotentia, sed ex alia causa procedere modum talem curandi. Qui enim solo verbo mortuos excitauerat, potuisset & solo verbo cæcũ illuminare. Habet autẽ hæc historia illud peculiare, cui non occurrit aliud simile in Euãgeliis, quòd Dominus primo contactu non contulit cæco visum perfectè, sed priùs imperfectè, ac deinde perfectè sanauit. Cuius causæ literales potissimæ videri possunt fuisse duæ: Altera, imperfectio fidei huius cæci, quę vel ex eo colligi potest quòd non legatur pro sese Dominum orasse, sed alios tantùm pro ipso. Itaque imperfectam habenti fi- D dem, imperfectum primò visum reddit, vt sic accẽso eius animo perfectius credenti perfectus restitueretur visus. Quo docemur, Dominum rogãtũ non illico dare omnia, sed paulatim nonnunquã sua dona rogãtibus impartiri, quò magis desiderium nostrum frigidum & fidem accendat. Altera causa videri potest, vt cæcus sensim Christi virtutem in se sentiens, tanto plus eam secum admiraretur, quo eam sæpius & diutius in se operantem sensisset. Ne autẽ impotentiæ tribui posset, quòd ad primum contactum non perfectè curatus fuisset cæcus, Dominus interrogauit eũ si quid videret, significans satis se non ad hoc tetigisse oculos eius vt mox omnia clarè videret, sed tantùm vt E videret aliquid. His causis etiã illa generalis ratio addi potest. Dominum non vnum saluandi modũ seruare voluisse: vt hoc ipso nos doceret, simpliciter illius bonitati nos cõmittere, nullũ auxilij & gratiæ eius modũ præscribentes, qui varias nouit cuique expedientes rationes salutis & liberationis B è malis. Deinde & hoc facto docuit nos Dominus nõ esse a miraculis exẽptas curationes quæ procedunt de imperfecto ad perfectum, nec omnes tales naturali causæ, & non singulari gratiæ diuinæ tribuendas. Quòd autem cæcus dicit: *Video homines sicut arbores ambulantes*, sic est intelligendum, quòd cæcus iste viderit formam corporum humanorum velutì vmbras, sic vt nulla membrorum lineamenta visu adhuc caligante discernere valuerit, quomodo arbores à longè aspicientibus vel in luce nocturna solent apparere, ita vt non facilè homo sit an arbor quod videtur, possit discerni. Ex motu tamen & ambulatione cognouit iste homines esse quos videbat. Non enim participium, *ambulantes*, ad arbores referendum est, sed tãtùm ad homines: vt patet ex Græcis. Quòd autem Dominus hunc cæcum è vico eduxerit, & præceperit vt si in vicum introiret, nemini diceret: præter causam illam quæ supra sæpius est dicta, videlicet ad declinandum humanam laudem, specialis hæc videtur Theophylacto fuisse ratio, incredulitas hominum huius loci, quam Matthæi 11. Dominum eis exprobrasse suprà habuimus. Nã per vicũ hic videtur significari ipsa Bethsaida, vt quæ esset ciuitas parua, quæ Græcis etiã dicitur κώμη. Vnde cùm Dominus ei præcipiat ire in domum suam, & conditionaliter dicat, *si in vicum introieris*: aut, vt habent Græci quidam, etiam prohibuerit ne ingrederetur vicum, coniectura est eum non fuisse ciuem huius vici vel ciuitatis, sed aliunde huc adductum fuisse. Iam quod ad mysticam pertinet historiæ tractationem, omissa allegoria, qua sicut in aliis ferè miraculis generaliter vniuersum humanum genus in hoc cæco intelligi posset, moraliter in isto docemur quomodo is qui profunda veritatis tenet ignorãtia, quique in errore iã est inueteratus, illuminari & ad veri cognitionem adduci possit. Nã & ob eã causam Dominus quẽ verbo statim curare poterat, curat paulatim, vt ostenderet cæcitatem humani cordis raro nisi per gradus quosdam penitus tolli & curari, ac discipulis suis formam exhiberet quantopere laborandum esset, vt ad veri cognitionẽ adduci possent qui iam in errore aliquo inueterauerunt. Itaque huiusmodi cæcus eũ ob carentiam visus per sese Christũ agnoscere & accedere nõ possit, à videntibus deductus est ad Christum, & eos qui Christi vice funguntur in terris,

Mysticus sensus.

ab

ab his ante omnia à vico educcudus est, hoc est,à pristinis vitiis discedere eũ oportet, necamplius in multitudine hærere debet, vt eius sequatur exẽpla, ac id faciat quod multi, sed Christum eiúsque doctores sibi quos sequatur duces, recipere debet. Tum expuẽdum in oculos eius, hoc est, saliua sapiẽtiæ Euãgelicæ cæca mens eius afficienda est, necnon & manibus tangendi oculi cæci: quod fit cùm gratia baptismatis, quod sacramentũ illuminationis est, & dicitur, donatur. Hic si iam, vt ferè fit, nódum omnia Christianæ religionis mysteria clarè cognoscere possit, non est spernendos & abiiciendus Euãgelico doctori, sed paulatim ad perfectam sanitatem prouehendus. Neq; enim imprimis perfectiora Christianę religionis mysteria eius oculis sunt proponenda, vt in quæ infirmam oculorum aciẽ figere non posset: sed primùm tradenda sunt rudimenta perfectionis euangelicæ, mox communicanda est secretior solidiórq; doctrina, qua fiat vt clarè videat omnia. Et primum quidem baptismo, veluti primo contactu Iesu, cæcitas tollitur: confirmationis verò sacramento, quod manuũ fit impositione, & quo spiritus sanctus plenè confertur, veluti secundo Iesu contactu claritas confertur. Qui autem iam illuminatus est, non debet redire rursum in vicũ vnde eductus est, & in quo cæcus erat, nec apud profanã multitudinem temere iactare nostræ initiationis mysteria, quòd ea infideles potius sint irrisuri quã credituri, sed in domum suam cõcedere debet, hoc est, ingredi in penetralia cordis sui, secúmque post acceptam gratiam cœlestem expendere qualis antea fuerit, qualis & modò sit per Dei gratiam, & quo relapsurus nisi Dei beneficio conseruetur.

PETRVS CHRISTVM CONFITENS COMMENDATVR

Matth. 16. Marc. 8. Lucæ. 9. CAPVT LXVI.

E†[c]T egressus est Iesus[b] & discipuli eius[c] in[a] partes [&][b] castella[c] Cæsarea Philippi.[c] Et factum est cùm solus esset orans, erant cum illo & discipuli eius,[c] &[b] in via ▷[l] interrogabat discipulos suos dicens[b] eis:[l] Quem me dicunt ‖ homines esse[a] filium hominis? †[l] At illi[b] responderunt[b] illi,[c] &[c] ◁[l] dixerunt: Alij[l] Ioannem Baptistam, alij autem[l] Eliam,[a] alij verò Ieremiam, ‖[l] alij verò[b] quasi[c] vnum ex prophetis, [&[c] quia vnus ex prophetis de prioribus surrexit.[b] Tunc †[l] dicit illis Iesus:[l] Vos ‖ autem quem me esse dicitis? Respondens Simon[l] Petrus † dixit[b] ei:[l] ◁ Tu es Christus,[a] filius[l] Dei[a] viui. Respõdens autẽ Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis nõ reuelauit tibi, sed pater meus, qui ĩ cælis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiã meam, & portæ inferi non preualebunt aduersus eã. Et tibi dabo claues regni cælorũ. Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatũ & in cælis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cælis.[c] At ille[a] tũc præcepit[a] discipulis suis,[b] & ‖[b] comminatus est eis † ne cui dicerẽt[b] de illo hoc[a], quia ipse esset Iesus Christus.[b] Et[a] exinde[c] cœpit[a] Iesus ostendere discipulis suis [&][b] docere eos,[c] dicens:[l] Quia ▷ oportet filium hominis[a] ire Hierosolymã, &[l] multa pati,[b] & reprobari[l] à senioribus & [principibus sacerdotum & scribis, & occidi, & † tertia die resurgere.[b] Et palã verbũ loquebatur.[c] Et ‖ apprehendens eũ Petrus cœpit increpare eum,[a] dicens: Absit à te Domine, non erit tibi hoc.[c] Qui conuersus,[b] & videns discipulos suos cõminatus est ◁[c] Petro, dicens: Vade ‖ post me satana.[a] scandalum mihi es, †[c] quia nõ sapis ea[c] quæ Dei sunt, sed[a] ea[c] quæ[b] sunt hominũ.[b] Et[a] tunc Iesus[b] conuocata turba cum discipulis suis, †[l] dicebat[a] ad omnes: Si quis vult ◁ venire post me ‖ abneget semetipsum, & tollat crucem suã,[c] quotidie[l] & sequatur me. † Qui enim voluerit animã suã saluã facere, perdet eam, qui autẽ perdiderit animam suam propter me,[b] & euangelium, ◁[l] saluam faciet eam. Quid enim ‖ prodest homini si † vniuersum mundum lucretur, seipsum autem perdat, ▷[l] & detrimentum † animæ suæ faciat?[c] Aut ‖ quã dabit homo cõmutationem pro anima sua? ‖[b] Qui enim me confusus fuerit & verba mea[b] in generatione ista adultera & peccatrice, &[b] filius hominis † confundetur eum cum venerit in ▷ gloria[c] sua, &[b] patris[b] sui ‖[b] cum angelis sanctis[a] Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet vnicuique secundum opera eius.[b] Et dicebat illis, †[l] Amen dico vobis[b] quia[l] sunt ▷ quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant[b] regnum Dei[b] veniens in virtute, [&][a] filium hominis venientem in regno suo.

ET EGRESSVS EST IESVS[b] ET DISCIPVLI EIVS, IN[a] PARTES CAESAREAE, &c. [Hic rursum obseruandum, quomodo Dominus nihil non perlustrarit, vt multos saluaret. Frequens est in circumeundo ciuitates Iudææ & Galilææ sitas in medio regionum: frequenter rursum excurrit ad omnes fines Galilææ, quæ sunt vel ad occidentem, vel ad septentrionẽ vel ad oriẽtem, veluti gestiens etiam gentibus se offerre. Hæc Cæsarea, cuius hic scriptura meminit, sita est ad fontẽ Iordanis, cumq; prius Paneas vocaretur, à Philippo filio Herodis & fratre tetrarchæ eius qui Ioannẽ decollauit, ampliata fuit, & in honorẽ Cęsaris Augusti, Cæsarea vocata, vt author est Iosephus Antiq. Iud. lib. 18. c. 3. Postea autẽ Philippi Cęsarea cognominata est, ad differentiã eius quã in Iudæa iuxta mare Herodes maior magnis sumptibus extruxit etiã in honorẽ Cæsaris, in eo loco qui prius dicebatur Turris Stratonis, vt scribit Ioseph. lib. Antiq. 15 c. 12. Cæsarem autẽ Philippi postea rex Agrippa magis exornans & amplians, in honorẽ Neronis vocauit Neroniã, teste eodẽ lib. Anti. 20. c. 16. Terminus verò erat regionis Iudæorũ, vnde pariter à Syris & Iudæis habitabatur, quod postea seditionis inter eos causam præbuit, vt est autor Ioseph. lib. 2. de bello Iudaico. Animaduertim[a] igitur Christũ nihil fecisse reliqui, quo regnũ Dei quàm latissimè, intra fines tamẽ à patre cõstitutos, propagaret, docens qualẽ debeat esse studiũ, & quãta diligentia eorũ qui ipsius

† a Venit autẽ Iesus ▷ interrogauit eos ‖ turba † b Qui ▷ b dicũt ‖ laut † c Dixit autem ‖ b a vero † b aut a c Christũ. ‖ increpans eos præcepit † a o vt nemini ▷ a oportet eum. ‖ b o à summis sacerdotibus † b post tres dies ‖ c confusum ▷ a dixit Petro ‖ b a retro † b o quoniam † a dixit discipulis suis † b dixit eis c camã ▷ b. me sequi ‖ b o deneget † c o Nam quos Ac. 14.55 ▷ l. a tu nemet ‖ b prodderit homini, ‖ c profecit homo † b totum ◁ a. o animæ vero suæ detrimentũ patiatur † c suo ‖ b. o quid commutationis ‖ c o Nã qui me erubuerit & sermones meos ‖ c o hũc erubescet ▷ c. o maiestate ‖ c & angelorum. eorũ an. B. 9. † c Dico autem vobis vere. ▷ c o aliqui hic stantes

ipsius vices in terra suscepisset. Commodè autem circa hæc loca discipulos suos interrogauit de aliorū & ipsorū de se opinione, vt longius à Iudæis abducti liberè dicerent quæcunque sentirent. Interrogauit autem, idque priùs, vulgi de se sententiā, ac deinde discipulorum, non quòd eam ignoraret, sed vt relata vulgi de se incerta sententia, ac recta ipsorū existimatione audita, & vulgi incertas opiniones reijceret, & eos in fide recta cōfirmaret, quod hoc potissimum tempore erat necessarium, quia tempus erat vt suam illis prædiceret passionem. Docemur tamē & nos hac Domini interrogatione, vt annotauit Origenes, vt & nos semper scrutemur qualis opinio sit apud homines de nobis, vt si quid mali dicant de nobis, occasiones illius præcidamus: si quid autē boni, eius occasiones augeamus. Porrò quòd Lucas dicat hæc Dominum interrogasse, cùm esset solus orans, non debet videri contrarium ei quod Marcus dicit eum interrogasse in via, cùm intelligi possit ipsum etiam in via orasse: aut postquā alicubi orasset, tum reuersum ad discipulos, interrogasse eos iter eundum. Non quærit autē: Quē me dicunt Scribæ & Pharisæi? sed, *Quem dicunt homines?* &c. vt habet Lucas, *turbæ*, quia Scribarum & Pharisæorum sententiam de Christo non opus erat refellere, vt quæ ipsius operibus per sese nimis apertè redargueretur. Turbarum autem & vulgi opinio, quæ à malitia libera erat, & videri poterat aliquid habere probabilitatis, corrigenda erat. Quærit ergo: *Quem dicunt homines esse filium hominis?* Sic enim cum D. Hieronymo magis legendum puto in Matthæo: quàm quomodo Græca iam habent, quomodo quidam vult libros nostros esse corrigendos: *Quem dicunt esse homines filium hominis?* Solet enim Dominus dum se filium hominis vocat, loqui de se in tertia persona, vt videri possit illud, me, additū in Mattheo ex alijs Euangelistis. Nec probandū videtur quòd articulus additus in Græcis ad, υἱὸν, id est filiū, explicetur per pronomē, illum, vt sit, filium illius hominis. Sic enim significator Dominum loqui voluisse de se, quatenus ab alijs, nempe prophetis demonstratus, aut quasi singulari ratione ab alijs hominibus separatus, cùm humilitatis causa semper se filiū hominis vocet. Itaque additus articulus Græcis, tantùm significat ipsum non loqui de quouis filio hominis, sed certo, nempe se.

[i]AT ILLI [h]RESPONDERVNT [h]ILLI, CETERI DIXERVNT: [h]ALII [l]IOANNEM BAPTISTAM, ALII, &c.] Erant in populo, idq; non pauci, qui Iesum crediderunt esse Christū propter mira opera quæ faciebat, quod illa appellatio filij Dauid, qua à plerisq; fuit inuocatus, satis testatur. Sed apud promiscuum vulgus semper plus obtinēt opiniones minus sanæ. Itaq; quoniam Dominus neq; ipse palam profiteretur se esse Christum, neq; regalem illam pompam præ se ferebat, in qua plerique Christū apud Iudæos regnaturum expectabant, à paucis id quod re vera erat, Christus Dei filius habitus est. Et tamē propter miraculorum multitudinē & magnitudinem videbāt non quemuis esse sed aliquem præcedentium prophetarum esse, existimabant, qui in carnem reuersus esset, & ex vita illa diuiniore maiorem potestatem secū attulisset. Crediderunt enim Iudæi remigrationem animarū, vt dictum est circa cap. Cōcordiæ 16. & 56. sicut & hodie multi Iudæorum credere dicuntur, tertiò vnumquemq; re-

A nasci. Quidam ergo Ioannem Baptistam esse credebant, vt qui Herodis sententiam sequebantur. Alij Eliam, quòd scirent tempus Messiæ iam instare, intra quod prædixerat Malachias venturum Eliam, sicut ipsi intelligebant. Alij verò Hieremiā, fere quòd tam liberè inueheretur in scribas & Pharisæos, quemadmodum fecerat olim Hieremias. Ex Iosepho filio Gorion, qui descripsit Hebraicè historiam Iudaicarum rerum à captiuitate Babylonica vsq; ad Pilatum, licet colligere rationē quare de aduētu Hieremiæ fuerit apud Iudæos opinio. Dicitur enim lib. 1. cap. 17. Hieremias cùm arcam abscondisset (de quo &. 2. Machab. 2.) dixisse: Nō sciet homo, neq; cognoscetur locus, donec venero ego, & Elias propheta famulus Domini: tunc restituemus arcam in locum suum intra sancta

B sanctorum. Alij indefinitè vnum aliquem antiquorum prophetarum esse credebant in carnem reuersum. Circa quas vulgi varias opiniones obseruandū, & quomodo vulgus semper magis pronum sit ad sequendum falsa, quàm amplexādum veritatē, & quàm multiplex sit falsitas, nec facum aliquo modo constans, cùm veritas sit simplex & vnica. Deinde quàm rectè dictum sit à Poeta:

Scinditur incertum studia in contraria vulgus.

[i]DICIT ILLIS [a]IESVS, [l]VOS AVTEM QVEM ME ESSE DICITIS? RESPONDENS, &c.] Postquam discipuli turbæ opiniones recitassent, erocat eos per secundam interroga-

C tionem ad opinandum aliquid maius de se. Est autem emphasis in pronomine, *vos*. Separat enim eos à turbis, significátq; eos meritò aliā eámque constantem de se debere habere existimationem. quasi dicat: illa quidē de me turbæ opinantur, sed vos qui mecum estis semper, qui & miracula plura vidistis, & doctrinam meam indesinenter audistis, quem me esse dicitis? Profundius verò D. Hieronymus philosophatur in pronomine, *vos*, ac significari intelligit Apostolos non tam homines Christo dici quàm deos, quia cùm dixisset, *quem dicunt homines*, iam subiecit, *Vos autem*, quasi extra hominum numerum eos separans. Deinde notat in

D priori quæstione dictum esse, *filium hominis*: in hac verò, *me*, quia (inquit) qui de filio hominis loquuntur, homines sunt: qui verò diuinitatem eius intelligunt, non homines, sed dij appellantur. Porro quando Dominus de plebis opinione interrogat, omnes respondent, diuersis scilicet diuersorū opiniones referētibus, sed omnibus discipulis interrogatis, Petrus, ferè semper alijs feruentior (quod diuina dispēsatione ita factū est, propterea quòd primus Apostolorum & caput futurus erat) tanquam os Apostolorum pro omnibus respōdet, dicens: *Tu es Christus filius Dei viui.* Vbi notandum,

E singulis istis quatuor dictionibus; *Christus filius Dei viui*, addi articulos, idq; non ociosè. Nam articulus additus ad, *Christus*, significat eum non dici Christum, sicut in veteri testamento plerique, reges scilicet, sacerdotes, & prophetæ: sed ipsum esse illum singulariter expectatum Messiam. Sic & additus articulus ad, *filius*, significat ipsum singulari ratione dici filiū Dei, & non sicut omnes sancti. porrò articuli additi ad, *Dei & viui*, vel, vt habent Græca, *viuentis*, significant eum non cuiuslibet Dei esse filium. Nam sunt & gētibus sui dij & deorum filij, sed veri Dei, nempe eius qui solus dicere potest: Viuo ego, quiq; solus habet immortalitatem, cum gētium dij sint mortui. Nā per illud epitheton,

epithetô *viui*, & alibi frequẽter in scripturis Deus verus à diis gentium secernitur. Notãdum autem quòd Petrus duo dixerit, & ipsum esse Christũ, & esse filium Dei, quamuis vtrunque in altero includatur. Christum enim dicit, cõtra turbę varias opiniones: Filium verò Dei, quia Dominus ipse se filium hominis vocauit. Quasi dicat: Alij alium & alium te esse opinantur: nos te Christum esse confitemur. Tu te filiũ hominis vocas, nos verò etiam filium verũ veri Dei. Et ideo solus Matthæus adiecit in Petri responsione illud, *filius Dei*, quia ipse solus Dominum induxit se in sua quæstione vocantem filium hominis. Lucas autem Petrum dixisse refert Christum Dei, id est, qui à Deo est vnctus. Nam sunt & vnctitij hominum.

RESPONDENS AVTEM DIXIT EI: BEATVS ES SIMON BARIONA, &c.] Beatum Christus Petrum, hoc est, fœlicem pronunciat, eo quòd singulari patris cœlestis beneficio & gratia cognitionem filij est assecutus, quam ab omnibus accipere non potuit. Beati enim in scripturis dicuntur, quibus aliquid peculiari Dei beneficio & indebita gratia contingit, maximè si illud pertineat ad vitam æternam. Sic beati dicun-

Psal. 31. tur, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus, inquit, es, quia hanc cognitionem ea sola patris mei cœlestis reuelatione accepisti: Non enim caro & sanguis, hoc est, parentes tui aut necessarij, aut vlli omnino homines hoc te docuerunt, tibíque persuaserunt, sed pater meus cœlestis. Nemo enim nouit filium nisi pater. &: Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me, hoc est, credit in me. Bene autem Dominus beatum Petrum pronuncians, Si-

Ioan. 6. monem vocat, & Bariona, id est, filium Ionæ, idque primùm ob distinctionem eius ab aliis. Vice enim agnominis, quo carent Hebræi, ponitur, Bariona, Hebræorum more. Secundò, vt sic magis elucescat eius beatitudo, quia qui filius hominis tãtùm priùs erat, iam etiam factus sit discipulus patris Christi, id ab eo discens, quod à suo patre aut ab vllo homine discere nõ potuit. Et qui Simon tantùm vocatus erat, iam ob singularem eius beatitudinem, etiam alio nomine quod eius beatitudinem & excellentiam indicaret, vocandus esset. Perinde enim est ac si quis homini plebeio in aulam regis ascito, & singularem eius gratiam assecuto dicat: Fœlix tu quidem huius vel illius filius, quoniam rex te singulari donauit beneficio, dicerisque posthac regni cancellarius, aut alio quodam authoritatis nomine. Ibi enim & proprij nominis & parentis plebei cõmemoratio fœlicitatem apertius commendat & subindicat. Deinde secundùm Chrysostomum adiecit Dominus *Bar iona*, vt significaret se sic esse filium Dei viui, quomodo Petrus fuit filius Ionæ, hoc est, filium naturalem. Porro illud *Bar iona*, duæ sunt dictiones, quarum Bar Chaldaica est, significans filium, qui Hebraicè dicitur Ben: Iona verò nomẽ fuit patris Petri, quamuis breuitatis causa (vt fere Hebræi nomina propria abbreuiant, dũ multas habent syllabas) Iona dictum sit pro Ioanna. Sic enim scribitur Ioannis vltimo *Ioanna*, pro quo nos legimus Ioannis, cùm Ioannis primò scribatur *Iona*, vbi & nostri libri correctiores habent, filius Iona, quamuis aliqui habeant Ioanna. Potest autem & mysterij significandi causa intelligi

A Dominum commemorasse nomen illud, Simon, & patris item nomen. Simon enim obediens dicitus, Ioanna verò gratia Dei, Iona columba. Itaque bene iam Simon dicitur & filius Iona vel Ioanna, quia patris reuelationi obediuit, factus filius gratiæ Dei & Spiritus sancti. Bene item carnis & sanguinis hic Dominus mẽtionem ingerit, significans per hæc homines, quemadmodum & Paulus ad Galatas primo dicens. Cõtinuò non acquieui carni & sanguini; vt hac ipsa appellatione elucesceret homines nõ potuisse hoc illi reuelare. Quomodo enim id quod caro est & sanguis diui-

Mystica nominum Petri interpretatio.

B nitatẽ alicuius agnoscere per sese, & alios docere posset? Caro enim per sese tantùm carnalia cognoscit. Diuus Hilarius autem per carnem & sanguinem significat se intelligere carnem & sanguinem Christi, vt sit sensus: caro mea & sanguis non reuelauit tibi, hoc est, quod de me cognoscis, non percepisti ex his quæ oculis tuis corporalibus in carne mea vidisti. Sic enim habet Hilarius: Beatus hic, quia vltra humanos oculos intendisse & vidisse laudatus est, non id quod ex carne & sanguine est continens, sed Dei filium cœlestis patris reuelatione conspiciẽs. Hæc ille. Quęri autẽ hic potest primùm quare modò Dominus Petrum beatum dicit, cùm priùs Ioannis 6. idem confitentem, non dixerit beatum, nec alios item

C sic laudauerit, cõfitentes ipsum esse Christum & filium Dei. Nam & Nathanael in ipso principio ante conspecta miracula quæ modò viderat Petrus, dixit: Tu es filius Dei, tu es rex Israel; quod idem est cum eo quod hic Petrus confitetur. Deinde cur nunc Petrum peculiariter beatũ pronunciat, cùm eandem fidem omnes Apostoli, aut penè omnes videantur de Domino habuisse, cumque Petrus omnium nomine videatur respõdisse, sicut Dominus non Petrum solùm, sed Apostolos omnes interrogauit, dicens: *Vos autem quem me esse dicitis?* Hinc enim apparet ipsum pro omnibus respondisse. quod apertè etiam Chrysostomus asserit, hoc loco sic scribens: Quando Do-

Ioan. 1.

D minus de plebis opinione interrogat, omnes respondent: sed omnibus discipulis interrogatis, Petrus tanquam Apostolorũ os & caput pro omnibus respondet. Certè huiusmodi argumentatione hodie plerique colligunt hanc beatitudinem non pertinere ad solum Petrum, sed sicut Petrus omnium nomine respondit, ita etiam hæc à Christo ad illum dicta, ad omnes in illo esse dicta, contra quos postea latius. Ad primum horum duo sunt respondenda. Primùm, quòd reliqui qui Dominum, Christum & filium Dei confessi priùs fuerant, non habuerunt tam perfectã de ipso opinionem quã modò habuit Petrus. Nam Christũ eum confitentes non habuerunt de illo opinionem supra communem illam Iudæorum opinionem car-

E nalem de expectato illis Messia, quem putabãt regnaturũ in hoc mũdo carnaliter, & in magna mũdi gloria. Et filium Dei prædicantes, non naturaliter Dei filiũ existimabãt, sed quomodo sancti omnes Dei filij dicuntur, quamuis singulariter inter sanctos omnes eum Dei filium esse crederent ob eximiam eius sanctitatem. Petrus verò cum naturalẽ Dei filium hac cõfessione prædicauit, quemadmodum testatur D. Hilarius lib. 6. de Trinitate locum hunc excutiens: Interrogo, inquit, quid illud sit, quod Petro neque caro, neque sanguis reuelauit, sed pater qui in cœlis est. Generalis

professio

professio quid habet meriti? aut quæ reuelationis est gloria in publica cōscientia? Si ex adoptione est filius, vnde hæc in Petro beata confessio est, hoc filio deferēte quod est commune sanctorum? Vltra humanā autem intelligētiam se fides Apostolica protendit. Et post pauca: Quid istud est quod nūc in Petro pater reuelat, quòd beatæ cōfessionis gloriam sumit? Nunquid patris & filij nomen nesciebat? Atqui frequēter audierat. Sed loquitur quod vox humana nondum protulerat; *Tu es Christus filius Dei viui*. Nam tametsi in corpore manens, Dei filium se esset professus, tamen Apostolica fides nunc primùm in eo naturā diuinitatis agnouit, & cætera quæ sequuntur eodem spectātia. Dicendum secundò, quòd nō tunc cùm, vt scribit Ioan. 6. Petrus diceret: Et nos credimus, & cognouimus quia tu es Christus filius Dei; beatus dictus est, vel quia nō tam excellentē adhuc de Domino habuit existimationē quā modo: vel potius tum quia omnes id credere asseruit quod nō omnes tunc credere Dominus ibi ostendit, tum quia nō interrogatus de fide quam haberet, Christum confessus est. Iam verò cùm interrogatus de fide, synceram illam & sublimem, ac reliquorū omniū hominum existimationem excedentē liberè profiteretur, tēpus & locus exigebat vt beatus pronunciaretur, maximè cùm eo fine Dominus iam interrogasset omnium de se existimationē, vt reiectis falsis opinionibus rectam de se fidē in Apostolis confirmaret. Ex quibus etiam patet quid ad secundam quæstionem principalem sit respōdendum, nimirum Petrum, si propriè loquamur, non respōdisse pro omnibus, quemadmodum fecerat supra Ioan. 6. quādo eius respōsio à Domino non tam est approbata quàm correcta: sed suam fidem pro se professum esse, vt qui aliorum fidē cognoscere nō potuerit, eò quòd cordis secreta nō posset rimari, nec cōsultatione aliqua præuia ab aliis acceperit quid omnium nomine respōdendū esset. Itaq; quamuis Dominus pluraliter omnes interrogaret: *Vos autem quem me esse dicitis?* non tamen quemadmodum suprà respondet; Nos credimus & dicimus quia tu es Christus filius Dei viui; sed cæteris silentibus, & fortè dubitantibus quid esset respondendū, solito fidei feruore omnes præueniens, ac velut cauere volēs ne quis indignam Domino proferret sentētiam, suam pro se sententiam proloquitur, quā omnes sequi & approbare optaret. Cùm enim Dominus turbæ opinionē ab Apostolis interrogaret, omnes aliorum opinionē respondere potuerunt, quam quisq; à diuersis audierat: verùm cùm propriā eorum opinionē interrogaret, nemo vnus omniū nomine loqui potuit, nisi qui corda omnium nouisset, aut consultatione præuia eorum sententiā ab omnibus didicisset, quam consultationē hic præcessisse improbum fuerit dicere. Suam ergo suo nomine Petrus protulit sentētiam & fidem, quam certum est ex verbis Domini nō fuisse in omnibus Apostolis: verisimile quoq; ex verbis Domini iam dictis Petro, eādem nunc saltem tam perfectam non fuisse nisi in solo Petro. Cùm enim singulariter Dominus Petro dicit: *Pater meus reuelauit tibi*, satis significat aliis nōdum sic reuelasse quomodo Petro. Quod cōfirmat D. Hilarius, sic scribēs loco prædicto, vbi hæc verba expendit: In cūctorum (inquit) Apostolorum silētio, Dei filium reuelatione patris intelligens, vltra humanæ infirmitatis modum, supereminentem beatæ fidei suæ cōfessione locū promeruit. Quibus verbis apertè significat soli Petro id reuelatum fuisse modò ac per eam singularē fidem consequutum locum supereminentiorē aliis Apostolis. Quòd autē Chrysostomus & alij nonnunquam dicant Petrum fuisse os Apostolorū, & omnium nomine respondisse, non sic accipiēdum quasi id respōderit quod omnes sentirēt: sed quia cùm omnes interrogati essent, ipse solus respōderit quod omnes secū aut penè omnes sentire putabat, & quod omnibus respondendum fuisset.

ET EGO DICO TIBI, QVIA TV ES PETRVS, ET SVPER HANC PETRAM.] Post commendatam Simonis cōfessionem & beatitudinem quam à patre acceperat, adiūgit & promissionem supereminentiæ & dignitatis quam à se erat accepturus propter hanc cōfessionem. Notandum autem quod dicat: *Et ego*, quasi dicat: Sicut tu dixisti mihi, Tu es Christus: ita ego vicissim dico tibi, quia, id est, quòd tu es Petrus. Quibus verbis quidam intelligunt iam à Christo impositum Simoni nomen Petrus, antea ei promissum, cùm diceret Dominus Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Alij cum Aug. intelligunt nomen Petrus antè illi impositū, nunc confirmatum esse, & nominis priùs impositi rationem iam explicari, cùm subditur: *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Circa quæ verba videndū quid per petram hanc, super quam Dominus dicit se ædificaturum suam Ecclesiā, sit potissimum intelligendum, maxime ob contentiosos quosdam nostræ tēpestatis homines. Cùm enim communiter etiam ab antiquissimis & omnibus catholicis scriptoribus per petram hanc Petrus ipse intelligatur, ac inde colligatur Petri in omnes Apostolos primatus, quē in tota Ecclesia eius in sede Romana successores hæreditario iure obtineant, quidā hunc primatum in Petro aut successoribus eius tollere cupiētes, omnibus neruis hunc non esse necessarium, nec genuinū huius loci sensum ostendere conantur. Et imprimis Augustinum proferūt, qui doceat per petrā hanc Christum ipsum intelligendum esse, scribens sic super Ioannē tractatu vltimo: Ecclesia fundata est super petram, vnde & Petrus nomē accepit. Non enim à Petro, petra: sed Petrus à petra: sicut non Christus à Christiano, sed Christianus à Christo vocatur. Ideò quippe ait Dominus: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, quia dixerat Petrus: *Tu es Christus filius Dei viui*. Super hanc ergo, inquit, petram, quam confessus es, ædificabo ecclesiam meam. Petra erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse ædificatus est Petrus. Fundamentum quippe aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Vnde idem Augustinus cùm in lib. quodam contra epist. Donati interpretatus fuisset Petrum esse petram in qua fundata sit Christi Ecclesia, locum illum sic retractat in libro Retractationum priore, capite vigesimoprimo. In hoc libro, inquit, dixi in quodam loco de Apostolo Petro, quòd in illo tanquā in petra fundata sit Ecclesia; qui sensus etiam cantatur ore multorū in versibus beatissimi Ambrosij, vbi de gallo gallinaceo ait: Hoc, ipsa petra Ecclesiæ, canente culpam diluit. Sed scio me postea sæpissime sic exposuisse quod à Domino dictū est: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam*, vt super hunc intelligeretur

quem

quem confessus est Petrus dicens: *Tu es Christus filius Dei vivi*; ac si Petrus ab hac petra appellatus personam ecclesiæ figuraret, quæ super hanc petram ædificatur: & accepit claues regni cœlorum. Non enim dictum est illi: Tu es petra, sed, tu es Petrus: petra autem erat Christus, quem confessus Simon, sicut eum confitetur tota ecclesia, dictus est Petrus. Harum autem duarum sententiarum quæ sit probabilior, eligat lector. Hæc ille. Quæ Augustini loca nouatores huius temporis diligenter annotauerunt, ac subinde ea proferunt, approbantes quidem Augustini sententiam, eatenus quatenus significat se malle per petram non intelligere Petrum: sed tamen ferè non sequentes eum, in eo quod per petram vult intelligendum esse Christũ: quod durior & coactior videatur interpretatio, subintelligere super hanc petrã, quam cõfessus est, & ob id per petram, fidem ipsam in Christum quam professus fuit Petrus, intelligere malentes, super quã ædificata ecclesia, firma persistit cõtra omnes aduersarias potestates. Et huius suæ interpretationis auctores proferunt quosdam antiquorum patrũ. Et imprimis Hilariũ, qui lib. 6. de Trinitate loco superius citato sic habet: Super hanc igitur confessionis petrã, ecclesiæ ædificatio est. Et post pauca loquens de fide Petri, quam hic confessus est: Hæc (inquit) fides ecclesiæ fundamentum est, per hanc fidem infirmæ aduersus eam sunt portæ inferorũ. Hæc fides regni cœlestis habet claues. Hæc fides quæ in terris soluerit aut ligauerit, & ligata sũt in cœlis, & soluta. Sic ille. Afferunt & Cyrillum lib. 4. de Trinitate sic scribentem: Petram opinor per agnominationem, aliud nihil quàm inconcussam & firmissimam discipuli fidem vocauit, in qua Ecclesia Christi ita fundata & firmata esset vt nõ laberetur, & esset inexpugnabilis inferorum portis in perpetuum manens. His addunt & Chrysostomum & Theophylactum: quorum ille in hunc locum scribens, petram interpretatur fidem & confessionem: iste verò sic habet, Quia confessus erat eum Dei filium Petrus, dixit quòd hæc confessio quam confessus est, fundamentum erit futurum credentium, ita vt omnis homo extructurus fidei domum, hoc iacturus sit fundamentum. Probant autem etiam rationibus Petrũ nõ posse intelligi petrã super quã ædificata est Ecclesia, nempe eis quæ mouerunt Augustinum, vt magis in aliam inclinaretur sententiam, qua per petram Christus intelligeretur, nimirum quia Paulus dixit: Fundamentum aliud nemo potest ponere, &c. & : petra erat Christus; & quia non est dictum Simoni: Tu es Petra, sed tu es Petrus; vnde volunt nomen, Petrus, sic esse deriuatum à petra, vt Petrus sit quasi petreius, ac si quis à lapide lapidonem diceret, aut à saxo saxeum. Et magis adhuc confirmãt debere aliud intelligi per Petrũ & per petram, quia dixit Dominus, ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, id est, super hãc petram, non ἐπὶ τούτῳ πέτρῳ, id est, super hunc Petrum, cùm tamen saxum Græcis æquè dicatur ὁ πέτρος atque ἡ πέτρα. Verùm contra hos per petram hanc debere intelligi ipsum Petrũ, primùm quidem planus literæ cõtextus demonstrat. Cùm enim pronomen, *hanc*, demonstret aliquam petram de qua fuit sermo, nec de alia petra habitus est sermo quàm ea qua dictus est Petrus, satis liquet aliam petram non monstrari per pronomẽ, *hanc*. Ex mutatione autem generis, qua nihil potest colligi, euidens erit, si cogitemus Christũ nec

1. Cor. 3.
1. Cor. 10.

A Græcè, nec Latinè hæc dixisse Simoni, sed lingua tunc Iudæis vulgari, nempe Syriaca. Non enim Dominus ei imposuit nomẽ Græcum, Petrus, sed quemadmodum patet ex Ioãnis primo capite, nomẽ Cephas, quod Syriacum magis est quàm Hebraicũ, nisi quòd à Græcis est addita litera s. Nam Hebraicè petra dicitur Ceph, Siriacè verò Cepha, quod nomen in Biblijs Chaldaicis sæpe positum est, vbi in Hebraicis est סלע Selagh, vt psal. 39. Et statuit super petram pedes meos; & alijs locis, etiam his quibus mysticè per petram Christus significatur, vt numer. 20. vbi dicitur Deus dedisse Hebræis aquam de petra, quam Paulus interpretatur significasse Christum. Si ergo cogitemus Christum dixisse pro petrus & hanc petram, Tu es Cepha, & super hanc cepha ædificabo Ecclesiam meam; quomodo certum satis est eum dixisse, vel sola patet ex Syriaco Euangelio, nemo non mox certissimum esse videbit, aliud non esse intelligendum per id super quod dicitur ædificãda Ecclesia, quàm eum cui dictum est, Tu es Cepha. Sicut si apud nos diceretur, Tu es saxum, & super hoc saxũ ædificabo; aliud nemo intelligeret significari per saxum & per hoc saxum. Istud si perpendisset Diuus Augustinus, non iudicasset esse dubitandũ quid per petram debeat intelligi, sed certissimum habuisset, per petram debere intelligi Petrum. Sic enim dicit: Non enim dictum est ei, Tu es petra, sed, tu es Petrus, significans se non dubitaturum, si dictum fuisset ei, Tu es petra; quomodo dictum esse Simoni in ea lingua qua Dominus vtebatur, ex dictis est luce clarius. Cepha enim petra interpretatur & saxum, quamuis Græci maluerũt cõmutando nomen Syriacum in Græcũ dicere Petrus quàm petra, quòd masculinũ ὁ πέτρος magis viro conueniat, quam fœmininum ἡ πέτρα, cùm alioqui vtrumque nomen illis idẽ significet. Quòd autem interpres Matthæi Græcus, quisquis is fuit, mutauit genus, hinc videtur factum, quòd sicut pro nomine proprio viri magis cõuenit masculinum, Petros, ita dum appellatiuè sensum significandum est, magis apud eos receptum est dicere ἡ πέτρα quã ὁ πέτρος. Porrò hanc loci istius intelligentiam, quam primùm contextus literæ indicat, ac deinde certissimã facit idioma quo Christus est vsus, postremò confirmat etiam concors omniũ patrum interpretatio, quorum omnium sententias quoniã prolixum esset afferre, & alij inter quos maximè Pighius libr. 3. de Ecclesiastica Hierarchia eas prolixe citant, aliquot tãtùm in medium producemus. Itaque Tertullianus Apostolorum tẽporibus vicinus, lib. de præscriptione hæreticorũ sic habet: Latuit aliquid Petrum ædificandæ Ecclesiæ petram dictum, claues regni cœlorum consecutum; &c. Origenes in Matthæum de Canone noui testamenti: Petrus, inquit, super quem Christus fundauit Ecclesiam, duas tantummodo epistolas scripsit. Iterum homil. 5. super Exodum: Magno illi Ecclesiæ fundamento, petræque solidissimæ, super quam Christus fundauit Ecclesiã suam, vide quid dicatur, Modicæ fidei quare dubitasti? Sic & Cyprianus in varijs locis super Petrum dicit fundatam Ecclesiam. In epistola ad Iubaianum: Manifestũ est, inquit, vbi & per quos remissio peccatorum dari possit. Nam Dominus primùm Petro, super quem ædificauit Ecclesiã suam, & vnde vnitatis originẽ instituit & ostẽdit, potestatem istam dedit. Et infra in eadem: Christus

B, C, D, E

Ecclesiam suam, quæ vna est, fundauit super vnũ. Iterum ad Cornelium. Petrus, super quem ædificata ab eodem Domino fuerat Ecclesia, vnus pro omnibus loquens, & Ecclesiæ voce respondês ait: Domine ad quem ibimus? &c. Basilius lib. 2. aduersus Eunomium: Per hanc, inquit, vocem intelligimus Ionæ filium qui fuit ex Bethsaida, Andreæ fratrem, qui ex piscatore in Apostolatus ministeriũ vocatus est. Qui quoniam fide præstabat, Ecclesiæ in se ædificationem suscepit. Ambrosius in sermone ad commissam sibi Ecclesiam de natali Petri & Pauli: Diximus, inquit, frequenter ipsum Petrũ à Domino Petram nũcupatã, sicut ait: Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Longum nimis esset & superuacaneũ cæteros adducere, cùm ex his Græcis & Latinis patrib. satis pateat quæ fuerit ab initio Ecclesiæ semper in his verbis intelligentia. Quòd autem aduersarij imprimis quidẽ D. Augustinum, eiusque rationes pro se adferunt, dicendum, Augustinũ quidẽ nusquam asserere, non posse intelligi Petrum esse petrã supra quam ædificanda sit Ecclesia, sed expendendũ relinquit, vtrũ sensum ex duobus quos ponit quis amplecti debeat, liberum studioso faciens vtrum amplecti malit. Rationes autem quæ mouent eũ vt significet se malle per petram intelligere Christum, parum sint efficaces. Nam quod mouet eũ quia non est dictum: Tu es petra, sed Petrus, priùs solutum est. Quod autẽ affert ex Paulo de fundamẽto, nihil etiam vrget, cùm Paulus de primo loquatur fundamento cui omnes innituntur, cui & Petrus innitebatur. Alioqui enim & Apoc. 21. duo-

Ephes. 2.

decim fundamenta ciuitatis nouæ Hierusalẽ dicuntur esse duodecim Apostoli, & Paulus ipse Ephesios ædificatos dicit super fundamentũ Apostolorũ & Prophetarũ. Cæterũ authoritates quas afferunt aduersarij ex Hilario, Cyrillo, Chrysostomo, & Theophylacto, nec illis patrocinantur, nec communi intelligentiæ quicquam obsunt, sed eandẽ omnino cõfirmant. Nam præterquã quòd in aliis scriptorum suorum locis apertè dicunt super Petrum fundatã Ecclesiam, etiam illis locis hoc dicunt, in quibus interpretantur petram, fidẽ & cõfessionem Petri. Et fidem quam intelligunt esse petram quæ sit fundamentum Ecclesiæ, non intelligũt quemadmodum aduersarij, fidem cuiusuis hominis, aut fidem in genere acceptã, sed singulariter fidem ipsius Petri, quam quãdoque dicũt petram & fundamentum Ecclesiæ: aliquãdo ipsum Petrum, eo quòd hæc duo in idẽ coincidant, propterea quòd Petrus petra sit dictus & fundamẽtũ, ratione suæ fidei solidæ. Quomodo hos patres esse intelligẽdos patet euidẽter ex Theophylacto, qui sic in hunc locum scribit: Remunerat Petrũ Dominus, mercedem illi dans magnam, quòd super eum ædificauit Ecclesiã. Quia enim cõfessus erat eum Dei filium Petrus, dixit quòd hæc confessio fundamentum erit futurum credentium, &c. Ex quibus verbis patet Theophylacto idẽ esse, Ecclesiam fundatã esse super Petrum, & supra illius fidem & confessionem. Idẽ patet ex Chrysostomo, qui postquam exposuisset, petram, hoc est, fidẽ & confessionem, adiecit: Hic apertè prædicit magnã eorum qui credituri & erant & sunt multitudinẽ fore, & sublimiora ipsum sapere fecit, & Ecclesiæ pastorẽ constituit. Ecce his verbis: *& super hanc petram ædificabo*: intelligit ipsum constitutum pastorem ecclesiæ. at mox subiicit, Alium deinde hono-

A rem ei præbet, cùm dicit: *& ego dabo tibi claues regni cælorum*. Intellexit ergo illis verbis: *& super hanc petram*, &c. quendam honorem illi delatum, quod non erit, si intelligas significari super fidem in genere fundatam Ecclesiam. Et tandem concludens, dicit: Tu verò mecum ex his omnibus quanta sit potestas eius intellige. Ego tibi dico, inquit: Tu es Petrus, & super te ædificabo Ecclesiam meam. Idem obseruare licet in locis citatis ex Hilario & Cyrillo, quorũ ille in Matthæum super hoc loco scribẽs aperte interpretatur per petram Petrum, eumq; fundamentum vocat quamuis aliquis parum syncerus annotauerit in margine in libris à

B Frobenio excusis, Ecclesiæ fundamentum fides; cùm tamen sic scribat: Dignus iudicatus (de Petro loquitur) qui quod in Christo Dei esset, primus cognosceret. O in nuncupatione noui nominis felix Ecclesiæ fundamẽtum, dignaque ædificatione illius petra quæ infernas leges, & tartari portas, & omnia mortis claustra dissolueret. O beatus cœli ianitor, cuius arbitrio claues æterni aditus traduntur, &c. Quomodo quæso his verbis significatur, quemadmodum notatur in margine, ecclesiæ fundamẽtum esse fidem, & non potius ipsum Petrum? Cyrillus verò etiam apertius sic interpretatur lib. 2. Commẽt. in Ioannem circa illa verba;

C Tu vocaberis Cephas; sic scribens: Nec Simõ fore iam nomẽ sibi, sed Petrus prædicit, vocabulo ipso commodè significans, quòd in eo, tanquam in petra lapideque firmissimo, suam esset ædificaturus ecclesiam. Hæc ille. ex quibus patet horum patrũ sententiam cum reliquis consonam esse, nec eos fidẽ vocare Ecclesiæ fundamentum, nisi Petri fidem, propter quã sicut Petrus dictus est, ita quoque petra & fundamẽtum Ecclesiæ. Etsi enim singulorum fides rectè dicatur fundamentũ spiritualis ædificij, quod fidelis quisque sibi ædificat per virtutum operationẽ, totius tamen Ecclesiæ Christianæ fundamentum, nullius fides dici potest nisi solius Petri, qui primus inter Apostolos hãc fidẽ in Christum ex patris reuelatione accepit & professus est, quam excipiens ab eo tota fideliũ Ec-

D clesia contra omnes aduersariorum insultus fixa perseuerat. Itaque sicut Abram per suam fidem in Deum, factus est Abraham, hoc est pater multarũ gentium, quæ illius fidem erant imitaturæ: ita Simon per suam fidem factus est Petrus, hoc est, saxum, cui inædificanda erat fidelium Ecclesia, quæ illius fidei innixura erat, illiusq; fidem exceptura ac imitatura. Ex quibus etiã satis cõsequi videtur, non sic quod dicitur de ædificanda Ecclesia super Petrũ, pertinere ad successores ipsius Petri in sede Romana, sicut ad ipsum Petrũ. Successores enim sicut capita sunt Ecclesiæ Christianæ totius quæ illis in episcopatu existẽtibus est in terris: ita etiã sunt fundamenta & primi lapides, super quos Ec-

E clesia in terris existens fundatur. Petrus verò non solùm fuit fundamentum fideliũ qui cũ ipso fuerunt in terris, sed totius omnino Ecclesiæ fideliũ, qui post eum vel crediderunt, vel credituri sunt in Christo. Vnde quanquam quæ sequuntur Petro promissa: *Et tibi dabo claues regni cælorum*, &c. æquè pertineãt ad Petri successores, atque ad ipsum Petrum, vt post dicetur, hæc tamẽ promissio; ædificabo Ecclesiam meam super te; propriè ad ipsum Petrum pertinere videtur, sicut illi propriũ est nomen Petrus, & non commune cum successoribus, cuius nominis ratio explicatur his verbis; *& super*

per

per hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.

ET PORTÆ INFERI NON PRAEVALEBUNT ADVERSUS EAM.] Dixerat se Dominus ædificaturú Ecclesiam suam supra Petrum, eiusque fidem: addit nunc quàm erit huiusmodi ædificium propter suum fundamentum stabile. *Et portæ* (inquit) *inferi*, &c. Vbi videndum quid per portas inferi intelligi debeat. Quidam enim per portas has, vel vitia vel hæreticorú doctrinas intelligũt, quòd per hęc electi homines ducantur ad tartarú: alij dæmones ipsos singulos: alij tormenta persecutorum: sed vt non omnes in explicatione consentiunt, ita nec explicant satis rationem istius locutionis, qua portæ inferi dicuntur non præualiturę Ecclesię Christi. Cuius locutionis ratio vt percipiatur, notandum quòd B Dominus in superioribus verbis de Ecclesia sua loquitur tanquam de domo aliqua, aut ciuitate, dum dicat eam ædificandam supra petram. Huic ergo domo aut ciuitati in qua Dominus, quē Petrus regem & Messiam cōfessus erat, regnaturus erat, Dominus opponit veluti alteram ciuitaté in qua diabolus regnabat & regnát, quam Hebraica phrasi per portas inferi significat. Mos enim Hebræorum est, per portas, ciuitates & regna significare, vt in illo Genesis: Possidebit semen

Gen. 22.

tuum portas inimicorum suorum. Itaque per portas inferi significat regnum sathanæ, quod cótrarium est regno Christi, quod est ecclesia, & sensus est; Regnum diaboli regno Christi varus modis infestum, illudque oppugnans nunc per blandimenta voluptatum & amorem rerú huius seculi, nunc per hæreticorum falsa dogmata, nunc per tyrannorum persecutiones, nunquam omnibus suis machinis & armis prævaliturũ Ecclesiæ Christianæ, nec, regnum Christi, quantumuis conetur subuertere posse. Vnde patet relatiuum, eam, referendum non ad petram, sed ad Ecclesiam, vt significetur duorum regnorum aut ciuitatum inter se contrarietas.

ET TIBI DABO CLAVES REGNI COELORVM.] Claues hic non propriè, sed metaphoricè accipi debere nemini dubium est, sed quid metaphoricè per claues sit intelligēdum, incertum satis est. Communiter enim sequenti sen-D tentia; *Quodcunque ligaueris*, &c. intelligitur explicari quid per promissas claues sit accipiendũ, ac ea sententia potestas remittēdi vel retinendi peccata significari intelligitur. Ideoq; per claues regni cœlorum intelligitur fere potestas ligandi, & potestas soluendi, aut potestas discernēdi, aut potestas absoluendi aut ligandi. Theophylactus enim explicans hunc locum in Matthęú sic habet: Claues autē intelligas, quę ligant & soluunt, hoc est, delictorum vel indulgentias, vel pœnas. Habent enim potestatem remittēdi & ligādi, qui sicut Petrus episcopatus gratiā assecuti sunt. Hæc ille. Vn-E de satis patet eum per has claues intelligere potestatem soluendi, & potestaté remittendi. Et quidē rectè duæ hæ potestates dici possũt duæ claues regni cœlorum, vt quarum altera regni cœlorũ ianua aperiatur, altera verò claudatur. Recentiores verò Theologi fere intelligunt claues has esse potestatem discernendi inter peccatum & peccatum, quam vocant clauem scientiæ, & potestaté ligandi ac soluendi, quam vocant clauem potestatis: quę duæ claues se habent tanquam duæ vnius ostij claues, quarum vna quidem non potest ostiũ

A aperire, sed tātummodo viam parat, vt altera claue ostium statim aperiri possit. Sic enim hic potestas ligandi & soluēdi est quasi secũda clauis, quæ seram aperit & ostium: & discernendi sciētia quasi prior clauis est, quę ostēdit cui ostium sit aperiendum secunda claue. Verùm Theophylacti & aliorú veterú assignatio, præter alias causas hæc videtur conuenientior, quod magis Euangelicis verbis conueniat, si modò sequenti sentētia quæ sint claues regni cœlorũ sit intelligendum, quódque potestas ligandi & soluendi, discernendi sciētiam aut autoritatē in se cōprehēdat & includat. Nec satis videtur vnde hūc assignādi modũ recentiores desũpserint, nisi fortè à Rabano, qui sic habet. Claues autem regni cœlorum ipsam discretio-B nem & potentiam nominat: potentiā, qua liget & soluat: discretionē, qua dignos vel indignos discernat. Idē habet & Gratianus dist. 20. in prin. In negotijs diffiniendis non solùm est necessaria scientia, sed etiam potestas. vnde Christus dicturus Petro: *Quodcunque ligaueris*, &c. prius dedit ei claues regni cœlorum. In altera dedit ei scientiam discernendi inter lepram & lepram, in altera potestatem eiciendi aliquos ab Ecclęsia, vel recipiēdi. Et omnino videri potest hos authores istam sententiam mutuatos ex D. Hieronymo, qui in hūc locũ scribens, & comparans sacerdotes nostros cũ veteribus sic habet: Episcopus vel presbiter pro officio suo cùm peccatorũ audierit varietates, scit qui C ligandus sit, quive soluēdus. Quibus verbis requiritur ad rectum vsum potestatis ligandi & soluēdi scientia. Secundùm hunc autem modum intelligendum quod dicitur de clauibus regni cœlorũ & illud: *Quodcunque ligaueris*, &c. ea quę hic promissa sunt Petro, non illi solùm, sed omnibus etiā Apostolis, episcopis item & sacerdotibus competunt. Vnde Theophyl. Quamuis autem, inquit, soli Petro dictum sit, *Dabo tibi*; omnibus tamē & Apostolis concessæ sunt claues. Quando? quũ dixit, Quorumcũq; remiseritis peccata, remittũtur. Etenim quum dixit, *Dabo*, futurum tempus signat, nempe post resurrectionem. Sic & Rabanus. Hæc autem ligandi atq; soluendi potestas quamuis soli Petro data videatur à Domino, tamē & cęteris Apostolis datur, necnon etiam nunc in episcopis D atq; presbyteris omni Ecclesiæ. Sed ideo specialiter claues regni cœlorum & principatū iudiciariæ potestatis Petrus accepit, vt omnes per orbem credentes intelligant, quia quicũque ab vnitate fidei vel societatis illius quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolui, nec ianuā possunt regni cœlestis ingredi. Hæc ille. Verùm quoniam sicut Petro singulariter dictũ est, *Tibi dabo*; ita etiam ei singulariter aliquid promissum videtur quod reliquis non fuerit commune, sicut id etiā antiquissimi patres intellexerũt, ideo E videtur quærendus alius huius loci intellectus & explicatio, vt illud etiā omittamus, quod per claues regni cœlorum non possit videri significatam tantùm esse potestatem cognoscendi de peccatis, eaque remittendi vel retinendi, eo quòd pleraque alia etiam pertineāt ad pastorale officiũ, quod hic Petro promissum omnes intelligunt. Nam, vt alios non commemoremus, in epistola Alexādrinæ synodi scripta à D. Athanasio, cæterisq; episcopis Ægyptiorum, dicitur inter cætera potestatē hic promissam, Petro & successoribus eius singulari esse priuilegio concessam. Itaque per claues

Per claues quid intelligendum regni cœlorum Petro promissas, rectius intellexe-
rimus metaphoricè significatam plenariã ac su-
premam potestatem gubernãdi Ecclesiã Christi.
Cuius metaphoricæ locutionis ratio est, quòd su-
prema potestas domus, sicut & vrbis, penes eum
est, cuius est suprema potestas clauiũ, hoc est, cu-
ius imperij est intromittere in ædes vel vrbẽ, aut
excludere ædibus vel vrbe quos vult. Et cui cla-
ues domus traduntur, ei totius familiæ ac domus
cõmittitur administratio. Sic & principibus, cùm
intra suas ciuitates recipiuntur, offeruntur ciuita-
tis claues à ciuibus, quo recognoscũt se agnoscere
penes illum esse summam ciuitatis potestatem.
Hinc cũ Dominus Isaiæ 22. polliceretur Eliacim
filio Helchiæ, ministro regnis Ezechię, summã in
aula regis & ciuitate Hierusalem potestatẽ, dice-
bat per Isaiam: Et dabo clauem domus Dauid su-
per humerum eius, & aperiet, & nõ erit qui clau-
dat: & claudet, & non erit qui aperiat. Pręmiserat
enim illic loquens de hoc Eliacim ad Sobna, qui
supremus aulæ regiæ moderator erat, & deiici ea
potestate debebat: Et expellam te statione tua, &
de ministerio tuo deponã te. Et erit in die illa, vo-
cabo seruum meum Eliacim filium Helchię, & in-
duam illum tunica tua, & cingulo tuo cõfortabo
eũ, & potestatem tuã dabo in manus eius, & erit
quasi pater habitantibus Hierusalem, & domui
Iuda. Post quæ verba cùm sequatur quod dictum
est de claue dom⁹ Dauid, satis patet quid per pro-
missam hanc ipsi Eliacim clauem significetur. Ad
quẽ Isaiæ locũ alludẽs spiritus sanctus de Chri-
sto per Eliacim prefigurato dicit Apocal. 3. Qui ha-
bet clauẽ Dauid, q aperit, & nemo claudit: claudit,
& nemo aperit. Proinde & in eo Apocalypsis lo-
co rectè intellexerimus significari Christum habe-
re plenariã potestatem in regno Dei patris sui. Si-
cut ergo ipsi Eliacim promittũtur claues domus
Dauid, & Christus clauem Dauid & regni sui pa-
terni dicitur habere: ita & Petro Dominus regni
sui cœlestis claues promittens, supremam post se
in eo regno potestatẽ accepturum illum signifi-
care voluit. Dixerat Petrus eum esse Christum,
quo agnouit eum esse regem, & cùm subiecit: *fi-
lius Dei viui*, cælestem regem ipsum esse agnouit.
Et Dominus ipse tanquam rex promisit se suam
Ecclesiam, in qua scilicet esset regnaturus, & pro
rege recipiendus, super illum ædificaturum. Com-
modè ergo nunc etiam Petro regem illum & cœ-
lestem regem prædicãti promittit se regni sui cla-
ues daturum, hoc est, supremam post se in suo re-
gno, quod Petrus primus agnouit, authoritatẽ &
potestatem. Secundum hanc intelligendi rationẽ
& scripturis, & communi loquendi modo, ac in-
tentioni Christi conuenientem, non erit inquirẽ-
dum quot sint & quę sint claues Petro promissę,
sed satis fuerit dicere hac locutione metaphorica,
promissam Petro summam in Ecclesia authorita-
tem & potestatem. Ad hanc autem potestatẽ his
verbis sic intellectis Petro promissam pleraque
pertinent, & non tantùm vt secundũ alterã intel-
ligẽtiam, remittere peccata & retinere, sed omnia,
quæcunque sunt necessaria regno Christi, hoc est,
Ecclesię ritè gubernandę. Itaque sicut ad eum qui
supremam post regẽ in aliqua ciuitate assecutus
est potestatem, multa pertinẽt, nimirum recipere
intra ciuitatẽ quos vult, & rursus ciuitate eiicere,
qui legibus reipublicę suę viuere noluerint, propo-
nere item populo leges sui regis, & secundum

A eas leges etiam noua statuta condere pro exigen-
tia tẽporis & personarum, ac magistratus ciuita-
tis ordinare qui secum ciuitatem gubernẽt, vt ad
quam ritè moderandam solus vnus non sufficiat,
& alia his similia: ita ad eum qui in regno Christi
suprema post ipsum fungitur potestate, spectat in
primis intra Ecclesiam recipere per baptismum,
quotquot se promptos exhibent ad viuendũ legi-
bus Ecclesiæ, aut offeruntur Ecclesiæ per creden-
tes. Secũdò, ad eundem pertinet proponere & in-
culcare his qui intra Ecclesiã iam sunt recepti, le-
ges Christi, ac secũdùm eas pro varietate tẽporis
B & personarum statuere quæ ad finem Christianæ
reipublicæ sunt vtilia. Deinde eiusdẽ potestatis est
eos qui legibus his reipublicæ Christianæ viuere
noluerint, sed bonum pacis & iustitiæ perturbãt, è
Christi republica eiicere, ac communione sancto-
rum excludere, & rursum eosdem postquã ad cor
redierint, peracta satisfactione ad communionem
admittere. Postremùm, eiusdẽ est publicos Eccle-
się ministros instituere, diaconos, presbyteros, epi-
scopos, & alios ordines necessarios Ecclesiæ ordi-
nare, non pro suo libito, sed secundũ leges Domi-
ni sui, per quos & cum quibus omnia faciat quæ
faciant ad salutẽ fidelium, & ad promouendum &
stabiliendum regnum Christi. Hæc autem omnia
C ex parte quidem omnibus etiam episcopis, sicut
Apostolis, competunt: vnde & illi suo modo acce-
pisse claues regni cœlorum dici possunt, sed plena,
perfecta & suprema illorum potestas penes Petrũ
& successores eius est, à quibus alij suam accipiũt
quam habent potestatem: vnde singulariter Petro
claues sunt promissæ, per quas plena & suprema
hęc potestas est designata. Quòd si quæratur: Quã-
do claues istę iam Petro promissę, Petro datę sunt?
Dicendum tunc datas, quando Ioã. vlt. Dominus
post trinam interrogationem an ipsum diligeret
præ cæteris Petrus, ter ei suas oues commẽdauit,
dicẽs: Pasce oues meas, aut agnos meos. Cũ enim
eum pastorem omnium ouium suarum cõstituit,
claues vtiq; regni sui illi cõcredidit: nec aliud erat
dicere, pasce oues meas; quàm si dixisset: Do tibi
D claues regni mei, hoc est, supremam potestatẽ ad-
ministrandi regnum meum in terris. Ad pastorale
enim officiũ, quod se ad omnes Christi oues ex-
tẽdit, pertinet hęc potestas, & ea omnia quę huic
potestati suprà diximus conuenire. Et certè ita ne-
cesse fuit vt Christus abiturus ad patrẽ, vnum ali-
quẽ in terris designaret & cõstitueret, qui omni-
bus esset præfectus, sicut necesse est vt rex aliquis
profecturus in longinquam regionem, vni alicui
relinquat regni gubernacula, penes quẽ sit sũma
potestas, si velit regnum suum à seditionibus esse
liberum. Hic itaq; vide quę sit Petri pręeminentia
& dignitas. Quę enĩ Christus propria habuit, hæc
E Petro tanquam primo suo post se in terris vicario
communicauit: Petra ipse & Cepha per naturam:
Fundamentum Ecclesiæ ipse propriè & per natu-
ram, præter quod aliud nemo potest ponere. Cla-
uem Dauid illius humeris pater cœlestis propriè
imposuit. Sed hęc omnia etiam Simoni cõmunia
secum facit, petram illum appellãs, supra quã fun-
danda sit Ecclesia, ac claues regni cœlorum ei pro-
mittens, & demùm committẽs. Ex his autẽ satis
etiã intelligitur, cùm dicuntur claues regni cœlo-
rum Petro promissę, regnum cœlorũ accipi potius
pro Ecclesia hic in terris militãte, quã regno cœ-
lorum, quod extra hunc mundũ in cœlis est. In

Ecclesia

ecclesia enim mibrante Petrus supremam accepit potestatem, non autem in Ecclesia in cœlis triumphâte. Quamuis antè potestas Petri in terris futura esset, bene tamen nõ est dictũ ei: Dabo tibi claues regni terrarum, sed regni cœlorũ; vt intelligeret suã potestatem extendi tantùm ad spiritualia quæ pertinent ad regnũ cœlorum, & nõ ad temporalia, nisi quatenus referuntur ad spiritualia.

ET QVODCVNQVE LIGAVERIS SVPER TERRAM, ERIT LIGATVM ET IN COELIS. Quandoquidem Dominus his verbis videtur voluisse explicare, ad quid daturus esset Petro claues regni cœlorũ, consequẽtia sermonis videbatur exigere vt diceret, quicquid vel cuicũq; aperueris vel clauseris, vt sic explicarẽtur propria officia clauium: verùm quo clarius esset quã potestatem per promissas claues significaret, transit ad aliã metaphoram, vtens verbis ligandi & soluẽdi, ac significãs potestatem per claues promissam se extendere ea parte sua principali, ad ligandũ & soluẽdum homines eo vinculo, quo dicũtur ligati & soluti in cœlo. Proinde vt bene intelligatur quib. modis Petrus liget & soluat homines, videndũ quæ sint vincula homines corã Deo obligantia, quæ ex scripturis quidem potissimùm duo esse cognosci possunt, nimirum peccatum & præceptum. Peccatum enim ligat, & vinctũ facit hominem coram Deo, tum quia ipsum seruũ diaboli factum non permittit Deo seruire, tum quia astrictum eum reddit & obnoxium diuinæ cõdẽnationi. Vnde passim in scripturis, maximè apud Isaiam cap. 42. 49. & 62. cùm significatur Christi munus, quod erat peccatores saluos facere, vincti soluendi fore prædicantur. Et Prouerb. 5. dicitur: Iniquitates suæ capiũt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. Præcepta quoq; vincula quędam sunt, quia per ea ad aliquid faciẽdũ vel omittẽdum obligamur. Vnde Sapiens loquẽs de præceptis sapientię: Iniice, inquit, pedem tuũ in cõpedes illius, & in torques illi' collũ tuũ. Subiice humeru tuũ, & porta illã, & ne acedieris (vel, vt hñt Gręca, ne sis inimicus) vinculis illis. Et postea eodẽ cap. nẽpe Eccles. 6. Vincula illius alligatura salutis, vel, vt Græca elegãti' habẽt, κλῶσμα ὑακίνθινον, id est, filiũ hyacinthinũ. Itaque ea ratione qua peccatũ dicitur vinculũ, tripliciter dicitur episcopus ligare & soluere. Primũ enim ligat in peccato, dũ alicuius peccata propter eius infidelitatẽ & impœnitẽtiã nõ remittit, sed diuino iudicio obstrictũ facit aut diffinit. Sic à peccatorũ vinculis, soluit, cũ cõsideratione fidei & pœnitẽtiæ, eius peccata remittit, idq́ue vel per baptismũ, inter fideles recipiẽs eũ qui prius fuit infidelis: vel per penitẽtiæ sacramentũ. Ecclesiæ rursum recõciliãs eũ qui relapsus fuerat. Atque de hoc ligãdi ac soluẽdi modo communiter potissimum intelligitur hæc Domini sententia, quasi idem per hãc à Domino significetur, quod per illam Ioan. 20. dictã Apostolis omnibus. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retẽta sunt. Secundò ligant sacerdotes ratione peccati, cũ satisfactionem pœnitentiæ confitẽtibus imponũt: soluunt verò, cùm de ea aliquid dimittũt, vel per eã purgatos ad sacramẽtorum cõmunionem admittunt. Vnde Aug. lib. de vera & falsa pœnitentia ca. 10. Opus enim iustitiæ, inquit, exercẽt (sacerdotes scilicet) in peccatores, cùm eos iusta pœna ligant: opus misericordiæ, cùm de ea aliquid relaxãt, ad

A sacramentorum cõmunioni cõciliant. Est & tertius ligandi & soluendi modus, cùm aliquis intra Ecclesiam existẽs admonitus vt resipiscat, & obedire renuens, iudicio Ecclesiæ præscinditur à sanctorum & sacramentorũ cõsortio per excommunicationem, idemq́; post pœnitentię declarationẽ negatę cõmunioni admittitur, & Ecclesiæ reconciliatur. De quibus tribus ligandi & soluendi modis latius in 4. sentẽ. dist. 18. Ea autem ratione qua pręceptum est vinculũ, ligat Petrus aut Petri successor, cùm ad aliquid faciendũ lege data fideles astringit: sic itẽ soluit, cùm ob causas rationabiles statuta quædam tollit, aut ab eorũ obseruatione quosdam absoluit. Ad quem ligãdi & soluẽdi modum pertinet etiam ille modus qui secũdus poni

B tur à magistro, sicut qui tertius ab eo ponitur, satis includitur in primo: ita vt sicut duplex tantum est vinculum, scilicet peccatum & præceptũ, sic satis fuerit duos modos ligandi & soluẽdi assignare. Alterũ, quo ligare est diuino iudicio propter impœnitentiam obstringere, quod fit aut non recipiendo inter fideles eos qui indigni sunt, aut eiiciẽdo extra fideles eos qui sunt rebelles. Soluere verò à peccato est diuino iudicio ac cõdemnatione liberare, idq́; vel recipiẽdo eos qui infideles prius fuerant per baptismum, vel prolapsos reconciliando per pœnitentiæ sacramentum. Alterũ, quo ligare est ad aliquid faciendum astringere: soluere verò,

C ab eodem liberare. Vterque autem hic ligandi & soluendi modos ea parte omnibus quidem episcopis & sacerdotibus competit: perfectè verò & plenè ei tantum conuenit apud quem est summa Ecclesiæ potestas per claues significata. Vnde singulariter Petro dictũ est, ac singulariter ei competit: *Quicquid ligaueris*, &c. Quibus verbis datur ei potestas quouis obligandi vel soluẽdi siue vinculo peccati siue vinculo pręcepti, vt statuere & præcipere omnibus possit quod sit ad fidẽ Christianæ reipublicæ commodum & expediẽs. Est autem & alius ligandi ac soluẽdi modus, qui Petro eiúsque successoribus aut propriè aut perfectè tantùm cõuenit, quiq́; à plerisque etiam his Domini verbis comprehenditur, idq́; rectè: nempe vt soluere, sit

D nodos emergentiũ difficultatũ circa ea quę sunt fidei diffiniendo dissoluere: & ligare, sit diffiniẽdo hæreses & errores arcere, ne quæ dãnata sũt credantur: sed & hic modus satis etiam continetur & includitur in secundo. Porrò quod hic generaliter dictum est Petro; *quodcunque ligaueris, erit ligatum, & quodcunque solueris, erit solutum*, sic est accipiendum, quomodo si à rege alicui iudici à se constituto diceretur, quemcunque absolueris, absolutum habeo: & quemcunque condemnaueris, condemnatum habeo. Et quicquid statueris, statutũ habeo, &c. Non enim tunc iudici huic potestatẽ date intelligetur absoluendi vel condemnãdi, & statuendi pro sua voluntate, sed secundum insti-

E tiæ æquitatem, secundum merita subditorũ, & vtilitatem eorum. Ita & hic approbandũ in cœlis iudicium Petri dicit, sed si iustum fuerit, nec aliquem errorem contineat, & secũdum leges Christi pronunciatum sit. Cùm autem hic locus inter cętera Euãgelij loca sit vel pręcipuus quo Catholici probant & Petri inter Apostolos, & successorũ Petri in Ecclesia Romana primatũ super omnes episcopos. Hæretici huius tẽporis cõtra planũ literæ sensum insurgẽtes, maxime id studẽt & laborãt, quo ostẽdant primùm Petrum nõ habuisse

Vincula coram Deo obligantia quę

Refelluntur hæretici contra primatũ

Petri & successorum eius insurgentes. inter cæteros Apostolos aliquem primatum aut præeminentiam, ac deinde etiamsi Petrus aliquã præeminentiam habuerit, non tamen consequi eandem ad ipsius in Ecclesia Romana successores hæreditario iure deriuari. Quorum argumentã, quædam, quæ magis videri possunt vrgere, operæprætium fuerit in medium adducere atque dissoluere. Imprimis ergo ex eo quod singulariter Petro dictum est: *Tibi claues regni dabo*, volunt non recte colligi posse eius primatum: Primùm, quia quod hic singulariter dicitur Petro promissum, nusquam legitur ei singulariter datum, sed contra omnibus Apostolis communiter, vt cùm mox postea eisdem verbis dicitur omnibus Apostolis:

Mat. 18. Quæcunque alligaueritis super terram, &c. & cùm rursus post resurrectionem dicit omnibus: Sicut

Ioan. 20. misit me pater, & ego mitto vos. Quorúcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, &c. Quibus verbis manifestè Dominus singulis Apostolis dat potestatem se extendentem ad omnes homines. Vnde D. Cyprianus lib. de Simplicitate prælatorũ aduersus Nouatianum, his verbis dicit, Dominũ Apostolis omnibus parem potestatem tribuisse, vt hoc fuerint Apostoli quod fuit Petrus, pari cõsortio honoris & dignitatis præditi. Secundò quia quæ hic Petro promissa sunt, non tam Petro quã toti Ecclesiæ promissa sunt & data, cuius typum Petrus gessit, confitendo Iesum esse Christum filium Dei viui. Sic enim in varijs locis docet D. Augustinus, Ecclesiam habere claues regni cœlorum, eam soluere & ligare, eam retinere & remittere peccata. Tractatu enim vltimo in Ioannem sic scribit, ostensurus cuius sit remittere peccata: Hoc (inquit) agit Ecclesia spe beata, in hac vita ærumnosa, cuius Ecclesiæ Petrus Apostolus propter Apostolatus primatum gerebat generalitate figurata personam. Quod enim ad ipsum pertinet, natura vnus homo erat, gratia vnus Christianus, abundantiore gratia vnus idemque primus Apostolus. Sed quando ei dictum est: *Tibi dabo claues regni cœlorum, & quodcunque ligaueris super terram*, &c. vniuersam significabat Ecclesiam, quæ in hoc sæculo diuersis tentationibus velut imbribus, fluminibus, tempestatibusque quatitur, & nõ cadit, quoniam fundata est super petram: vnde & Petrus nomẽ accepit. Vnde li. 1. de doctrina Christiana cap. 18. Has, inquit, claues dedit Ecclesiæ suæ, vt quæ solueret in terra, soluta essent in cœlo: & quæ ligaret in terra, ligata essent & in cœlo. Et alijs plerisque locis similia habet Augustinus. Præter Augustinum autem, etiam Origenẽ afferunt, qui in Matth. Homilia 1. asserit, quæ hic Petro dicta sunt, non vni Petro competere, sed pertinere ad omnes qui imitantur Christum veram petram. Huius enim Origenis inter cætera hæc sunt verba: Verè ergo ad Petrum dictum est: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt ei*, tamen omnibus Apostolis, & omnibus quibusque perfectis fidelibus dictum videtur, quoniã omnes sunt Petrus, & petra, & in omnibus ædificata est Ecclesia Christi, & aduersus nullum eorũ qui tales sunt portæ præualent inferorum. Tamen ex eo quod sequitur videamus: Putas soli Petro dãtur à Christo claues regni cœlorũ, & nemo alius beatorum accipiet eas? Si autem cõmune est inter omnes quod dicitur: *Dabo tibi claues regni cœlorũ*; quomodo non omnia quæ superius relata sunt ad Petrum, omnium videantur esse communia? & cætera. Et inquiunt, vt maxime Petrus fundamentum Ecclesiæ dictus sit, ita vt quidam patrum hunc locum intelligunt, quid hoc ad põtifices Romanos? Et verò, quòd Petro soli promissæ sint & datæ claues regni cœlorum, quid hoc ad pontificẽ Romanum? Vbi Petri testamentum, in quo has ipsis claues legauit? Vbi scriptura, qua Christus eos in hac potestate Petri, successores fecit? Et quò magis ostendant Romani pontificis authoritatẽ non se extendere ad omnes, D. Gregorium, qui & ipse fuit Romanus Pontifex, asserũt, quo oblatum sibi & Romanis pontificibus nomen vniuersalis episcopi, suscipere renuit, asserens temerarium esse si quisquã hoc nomen admitteret, vt videre est epistolaru libro 4. epistola 76. 80. & 82. & alijs eiusdem libri. His autem eorum argumentis paucis est respondendum. Itaque ad primum eorum argumentum, quo volunt id quod hic singulariter videtur Petro promissum, non esse singulariter Petro datum, sed contrà omnibus Apostolis communiter, ex superius dictis patet responsio. Claues enim Petro singulariter promissæ, ei etiam singulariter datæ sunt, cùm præsentibus alijs Apostolis post resurrectionem ei singulariter dictum est: Pasce oues meas; inter quas oues Christi, cùm etiam fuerint reliqui Apostoli, consequitur his verbis ei etiam Apostolorum curam esse cõmissam, ac eorundem pastorem esse constitutum, sicut eidẽ prius etiam de Apostolis reliquis dixerat: Et tu aliquando conuersus cõfirma fratres tuos, quod certè ad pastorale pertinet officiũ. Cùm autem Dominus post resurrectionẽ omnibus dixit: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Quorum remiseritis, &c. quamuis possit dici, quemadmodũ frequenter patres dicunt, etiam omnibus Apostolis claues esse traditas, loquendo de clauibus, vt per eas accipitur communiter significari potestas remittẽdi & retinendi peccata: tamẽ sicut ibi clauium nulla fit mẽtio, ita non est necesse dicere claues hic Petro promissas omnibus esse traditas, imò secundũ eũ sensum quo Petro hic promissæ sunt, non sunt Apostolis ibi aut alibi claues traditæ, cùm, vt dictum est, per traditas claues suprema in regno cœlorũ authoritas & potestas significata sit, quæ singulariter Petro promissa, singulariter eidẽ est tradita, cùm dictum est ei: pasce oues meas. Sic nulla item clauium mẽtio cùm postea omnibus dicitur Apostolis: Quæcũque alligaueritis, &c. Et quanquam potestas ligandi & soluẽdi his iam verbis omnibus Apostolis videatur tradi à Domino, tamen quia eam priùs singulariter Petro promisit, imò tradidit, satis significauit eam singulariter illi cõpetere. Iam & ipsa verborum diuersitas quibus Dominus vsus est Matt. 18. ad omnes loquẽs, & hoc loco Petro loquens, excellentiam aliquam Petri in potestate ligandi & soluẽdi designat, quemadmodum annotauit Origenes homil. 6. in Matthæum, sic scribens: Illa quæ superius soli Petro sunt dicta, videntur etiam istis omnibus dicta, qui ter peccantes arguerint, si auditi non fuerint, & alligauerint super terram, iudicantes peccatorem sicut ethnicum & publicanum. Sed quoniã oportebat aliquid maius habere, Petrum præ illis qui ter arguerant, ideo illi quidem sic dicit: *Et tibi dabo claues regni cœlorum, & quæcunque solueris super terram, erunt soluta & in cœlis: & quæcunque ligaueris super terram, erunt ligata & in cœlis.* Non ergo modica differentia

differentia est, quòd Petro quidem datæ sunt claues nó vnius cœli, sed multorum cœlorũ, vt quæcunque ligaueris super terrã, sint ligata nõ tãtum in vno cœlo, sed in omnibus cœlis: & quę solueris super terram, sint soluta non solùm in vno cœlo, sed in omnibus cœlis. Ad eos autẽ qui multi sunt ligatores & solutores in terra sic dicit, vt soluant & alligẽt non in cœlis, sicut Petrus, sed in vno cœlo, quia nó sunt in tanta perfectione sicut Petrus, vt alligent vel soluant in omnibus cœlis. Hæc ille. Quoniam autem Cypriani authoritate probãt omnium Apostolorum potestatem & authoritatem fuisse parem & æqualẽ, ipsius Cypriani verba proferenda sunt, ac sentẽtia eius in illis inquirẽda. Habet ergo sic tractatu tertio: Loquitur Dominus apud Petrũ: Ego tibi dico, inquit, quia tu es petrus, & super istam petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferorum non vincent eam. Tibi dabo claues regni cœlorum, &c. Et eidem post
Io.10. resurrectionẽ suam dicit: pasce oues meas. Et quamuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Accipite spiritũ sanctum. Si cui remiseritis peccata, remittũtur illi: si cui tenueritis, tenebuntur: tamẽ vt vnitatẽ manifestaret, vnitatis eiusdem originem ab vno incipiẽtem sua authoritate disposuit. Hoc erant vtique Apostoli quod fuit Petrus, pari cõsortio prædit & honoris & potestatis, sed exordium ab vnitate proficiscitur, vt Ecclesia vna mõstretur. Hæc ille, cuius sententia melius intelligetur, si adiunxerimus similẽ quãdam Hieronymi sententiam quæ est lib. 1. cõtra Iouinianum hoc modo: Super petrũ fundatur Ecclesia, licet id ipsum in alio loco super omnes fiat Apostolos, & cuncti claues regni cœlorum accipiãt, & ex æquo super eos Ecclesiæ fortitudo solidetur: tamẽ propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite constituto schismatis tollatur occasio. Ex quibus satis patet quid authores hi senserint, nimirum omnibus Apostolis eãdem Apostolatus dignitatem & authoritatẽ traditam, cùm diceretur illis: Sicut misit me pater, &c. sed tamen postea inter Apostolos authoritate pares, petrũ caput constitutũ, quãdo ei dictum est: pasce oues meas, qua Domini cõstitutione, Apostolorũ authoritas ita est petro subiecta, ac si eã ab ipso, nõ à Domino immediatè accepissent, licet & eadẽ sua authoritate secundùm petri præceptũ, si opus fuisset, vti debuissent. Et vt melius intelligatur paritas authoritatis Apostolorum cum præeminentia petri, cogitemus sic fuisse inter Apostolos, ac si pontifex summus, legatis aliquibus quos vocãt à latere, omnem suam plenariam potestatẽ in omnes cuiuscũque regionis cõcedat, ex quibus pontifice defuncto vnus in pontificem deligatur, cæteris seruãtibus plenariam illam quam acceperãt potestatem. Tunc enim his cum pontifice in potestate paribus, pontifex nihil aliud præ illis habet, quàm quòd illorum est caput, idq; necessarium: nimirum vt secũdùm Hieronymum schismatis tollatur occasio, & origo omnis potestatis ab vno procedẽtis & pendentis mõstretur. Ad id autem quod ex Augustino argumentantur, Ecclesiam in Petro claues accepisse, eamq; remittere & retinere peccata, dicẽdum dupliciter intelligi posse, Ecclesiam accepisse in Petro claues. Primò, quia claues nõ soli Petri personæ datæ sunt sed et ut sunt datæ, vt ab eo in perpetuum Ecclesia accipiat in illius successoribus, atque episcopis & sacerdotibus. Verum nõ hac de causa Augustinus dicit Ecclesiam accepisse claues in Petro, Ecclesiæ figurã gerente, sed alia de causa, nimirum quia non tam ipsos sacerdotes per quorum ministerium fit remissio & retentio peccatorum, dicit retinere & remittere peccata, quàm totam Ecclesiam, & vniuersos ac singulos fideles iustos, qui efficiunt Ecclesiam. Hunc enim loquendi morem habet in multis locis Augustinus, vt hos dicat remittere peccata, eo quòd eorũ precibus ac merito remittuntur peccata peccatoribus, quódque propter coniunctionem, atque vnionẽ peccatoris per charitatem cum iustis charitatem habentibus, peccata remittuntur. Eosdem dicit ligare ac retinere peccata, eò quòd ob id alicuius peccata retineantur, quia à fidelibus veris ac Ecclesiæ viuis membris cordis prauitate disiunctus est. Vnde in loco adducto supra libro 1. de doctrina Christiana, postquam dixisset Christum dedisse has claues Ecclesiæ, vt quæ solueret in terra, soluta essent in cœlo, &c. subiicit, scilicet vt quisquis in Ecclesia eius dimitti sibi peccata non crederet, non ei dimitterentur: quisquis autem crederet, seque ab his correctus auerteret, in eiusdem Ecclesiæ gremio constitutus, eadem fide atque correctione sanaretur. Et tractatu 120. in Ioannẽm circa illum locum: Quorum remiseritis peccata, sic habet: Ecclesiæ charitas, quæ per spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit, eorum autem qui non sunt eius participes, tenet. Huc autẽ loquendi modum adinuenisse videtur Augustinus, propter argumenta Cypriani & Donatistarum, quibus concludebant eos qui ab hæreticis sunt baptizati, rebaptizãdos esse, eo quòd hæreticus non posset dare spiritum sanctum quem non haberet, nec remissionẽ proinde peccatorum. Itaque Augustinus quò ostenderet quomodo remissionem peccatorũ accipere potuerit is qui ab hæretico est baptizatus, dicit Ecclesiam & iustos qui in ea sunt, esse eos qui remittunt peccata eorum qui sibi per fidem & charitatẽ vniũtur: nec propriè eos remittere qui sacramẽta administrãs, sed per eorum ministerium ipsam Ecclesiam, hoc est, iustos fideles. Hanc esse sententiam Augustini, & hãc esse causam nouæ locutionis, quæ Augustino fere est propria, satis patet ex libris de baptismo contra Donatistas. In quorum sexto, capite 18. sic habet, loquens de auaris quibusdã episcopis, raptoribus & fœneratoribus, qui cùm intra Ecclesiam existentes, baptizabant tempore Cypriani, non tamen à Cypriano eorum baptismus irritus habebatur, vt rebaptizandos putaret qui ab illis erãt baptizati. Remissam, inquit, peccatorũ non dabãt, quæ per orationes sanctorum, id est, per columbæ gemitum datur, quicunque baptizet, si ad eius pacẽ pertinent quibus dat. Non enim raptoribus & fœneratoribus diceret Dominus: Si cui dimiseritis peccata, remittentur illi: si cui tenueritis, tenebũtur. Foris quidem nec ligari aliquid potest, nec solui, vbi non sit qui aut ligare aliquid possit aut soluere: sed soluitur qui cum colũba fecerit pacẽ, & ligatur qui cũ columba non habet pacem, siue apertè foris sit, siue intus esse videatur. Itaq; Augustinus eos dicit soluere & ligare, non quorum ministerio, sed quorũ merito peccator soluitur & ligatur, cum communis aliorũ intellectus sit dicere eos soluere & li

gate quibus ministerium sacramentorũ est cõcreditum. Hunc singularem Augustini loquendi morem plerique etiã hodie non aduertentes, aut aduertere nolentes, docuerunt omnes Christianos habere potestatẽ absoluendi à peccatis, ac claues regni cœlorum non intelligẽdas esse, potestatem aliquam solis sacerdotibus conuenientẽm, sed charitatem omnibus iustis communem. Secundum hunc loquẽdi modum, qui apud Augustinum frequenter recurrit, videntur accipienda quædam dicta ab Origene, vt cùm supra dixit omnibus perfectis competere quæ hic soli Petro dicta sunt. Nam & ipse ligare & soluere magis tribuit alicui ratione meriti, quàm ratione ministerij Sic enim eadem homilia in sequentibus habet. Quoniã autẽ qui episcopatus vendicant locum, vtuntur hoc textu, quemadmodum Petrus, & claues regni cœlorum acceptas habentes à Christo, docent eos qui ab eis ligati fuerint, in cœlu esse ligatos: & qui ab eis soluti fuerint, id est, remissionẽ acceperint, esse & in cœlo solutos: Dicendum est, quòd bene dicunt, si opera habent illa propter quæ dictũ est illi Petro: *Tu es Petrus*, & tales sunt, vt super eis ædificetur Ecclesia Christi, si portæ inferorũ non præualent eis. Alioquin ridiculum est vt dicamus eum qui vinculis peccatorum suorum ligatus est, & trahit peccata sua sicut funem longum, & tanquam iuge lorum vituli iniquitates suas propter hoc solum quòd episcopus dicitur habere potestatẽ huiusmodi, vt soluti ab eo, sint soluti in cœlo: aut ligati in terris, sint ligati in cœlo. Sit ergo episcopus irreprehẽsibilis, &c. Hæc ille, qui similia habet & homilia 6. in Matthæum, vbi post verba superius citata sic sequitur: Quanto ergo melior fuerit qui ligat, tãto qui alligatur: amplius quã in vno cœlo alligatur: & quãto melior fuerit qui soluit, tãtò beatior erit qui soluitur, quoniam in omnibus solutus est cœlis. Itaque quoniam Augustinus & Origenes in his locis non proprium sed accommodantium loci huius de ligando & soluendo sensum sequũtur, ex illis iam dictis eorum sententiis nihil colligi potest cõtra genuinum loci huius intellectũ superius explicatum, secũdum quem soluere & ligare ei tribuuntur, cuius ministerio, non cuius merito peccata remittũtur vel retinentur. Certè Origenes apertè satis significat se allegoriã, qua ferè gaudet, secutum in loci huius tractatione, quãdoquidẽ sicut dicit omnibus perfectis competere illud: *Tibi dabo claues regni cœlorum*, &c. ita & illud: *Tu es Petrus, & super hanc petram*, &c. cùm propriè tantùm in Simonem quadret; *tu es Petrus*, nec possit id nisi allegoricè dici omnibus esse commune. Sed & Augustinus dicens his verbis Ecclesiæ datas claues in Petro, quia Petrus propter Apostolatus primatum figuram gerebat Ecclesiæ, primatum Petri manifestè confirmat, & significat Ecclesiæ, & omnibus fidelibus claues non nisi allegoricè conuenire, nimirum quia eius figurã Petrus gerebat. Sicut enim propriè Petri fides erat, quam ille confessus est, cùm dixit: *Tu es Christus*, & tamen in ea confessione Petrum dicit Augustinus figuram gessisse Ecclesiæ: ita propriè Petro cõuenerũt quæ à Christo dicta sunt, & tamẽ quia Petrus omnium fidelium figuram gessit quodammodo, etiam omnibus fidelibus illa quodammodo competũt. Porrò quòd scripturam requirunt, qua probetur concessum Petri inter Apostolos primatum, ad ipsius etiam

A in Ecclesia Romana successores pertinere, suo more faciunt, quo semper omniũ quæ fidei sunt probationem ex solis scripturis petũt, cùm plæraque sint, quæ sola traditione sine scripturis ab Apostolis ad nos peruenerint, quæ non minoris apud nos ponderis esse debẽt & fidei quã ea quæ ab Euangelistis sunt præscripta, quandoquidẽ eorum authoritatem traditio Ecclesiastica & cõsensus omnium cõmendat, sicut eadem traditio scripturarum nobis authoritatẽ statuit. Inter ea ergo quæ sunt traditionis Ecclesiasticæ, etiam istud est quòd Romanæ Ecclesiæ, in qua Petrus primus præ-
B sedit, quãque suo sanguine consecrauit, episcopis sit successio in ea potestate quæ Petro inter Apostolos singulariter est data. Quam Ecclesiasticam traditionem probat consensus omnium patrũ ab initio nascentis Ecclesiæ ad nos vsque. Quorũ vt aliquas saltem proferemus authoritates, ipse Clemens testatur sibi à Petro traditam eandem potestatem ligandi & soluendi, quam ipse à Christo acceperat. Scribens enim ad Iacobum fratrẽ Domini de Petri excessu, suæ etiam ordinationis his verbis meminit: Simon Petrus, vbi finẽ vitæ suæ adesse sensit, in corona fratrum positus, apprehensa manu mea: Hunc, inquit, episcopũm vrbis constituo, &c. Ipsi trado à Domino mihi traditam potestatem ligandi & soluendi. vt de omnibus quæ-
C cunque decreuerit in terris, hoc decretũ sit in cœlis. Clementis successor Anacletus in epistula omnibus Ecclesiis scripta sic habet circa finẽ: Si difficiliores ortæ fuerint quæstiones, aut episcoporũ aut maiorum iudicia fuerint, ad sedem Apostolicam, si appellatum fuerit, referantur, quoniã hoc Apostoli statuerũt iussione saluatoris, vt maiores & difficiliores quæstiones semper ad sedem referantur Apostolicam, super quam Christus vniuersam construxit Ecclesiam, dicente ipso ad beatum Petrum principem Apostolorum: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. D. Athanasius cum vniuersis AEgyptiorum, Thebaidorum & Libyorum episcopis in sancta Alexan-
D drina synodo congregatis, sic scribit ad Fœlicem pontificem Romanum: A patribus in Nicæna synodo est definitum cõsonanter, vt si quisquam episcoporum aut Metropolitanum, aut cõprouinciales vel iudices suspectos habuerit, vestrã sanctam Romanã interpellet sedem, cui ab ipso Domino potestas ligandi & soluendi specialis est priuilegio super alios concessa. Ipsa enim firmamẽtum a Deo fixum & immobile percepit, quoniã ipsam formam vniuersorum titulorũ lucidissimã Dominus Iesus Christus vestram Apostolicã constituit sedẽ. Ipsa est enim vertex sacer, in quo omnes vertuntur, sustentantur, reuelantur, & sicut in Christo Christiani, & in petra, id est, Christo, Petrus, renouãtur Ecclesiæ. Tu es (sicut diuinum te-
E statur eloquium) Petrus, & super fundamẽtũ tuũ, Ecclesiæ columnæ, id est, episcopi, qui Ecclesiã sustinere, & propriis humeris portare debent, tibi sunt confirmatæ, tibique claues regni cœlorũ cõmisit, atque ligare & soluere potestatiuè quæ in terra, & quæ in cœlis sunt promulgauit. Tu prophanarum hæresum & imperitorũ, & omniũ infestantiũ depositor, vt princeps & doctor, caputque omniũ orthodoxæ doctrinæ immaculatæ fidei extitis. Hæc ibi. Alia testimonia citare superuacaneũ fuerit, cùm certa sit omnium hac de re concors sentẽtia, eaque ex prædictis satis cognosci possit.

Quod

Quod afferunt ex Gregorio, non solum non infir-
mat, sed etiam confirmat catholicam sentẽtiam.
Gregorius enim nomẽ vniuersalis episcopi etiam
oblatum recipere & admittere noluit, non quòd
putaret illud sibi ac Romanis põtificibus nõ con-
petere. Dicit enim illud Romanis pontificibus o-
blatum à concilio Chalcedonensi, quod vnum ex
illis quatuor fuit quibus Gregorius indicat tãtum
deferendum, quantum quatuor Euangeliis. Non
ergo à tali cõcilio oblatum putauit non compete-
rẽ Romanis pontificibus. Sic enim conciliũ illud
errasse putasset, idque in negotio fidem cõcernen
te. Sed à tali nomine cũ prædecessoribus suis ab-
stinuit, cum humilitatis causa, tũ ne videretur Ro
manus Pontifex, solus esse episcopus in Ecclesia
Christi. Ideoque arguit Ioannem episcopũ Con-
stantinopolitanum superbiæ & temeritatis, quòd
nomen illud sibi vendicasset, à quo oblato ponti-
fices Romani cùm eo vti possent, ob rationabiles
causas abstinuerũt. Vnde de Petro sic loquitur in
epist. 76. lib. 4. ad Mauriciũ Augustũ: Ecce inquit
claues regni cœlorum accepit, potestas ei ligãdi &
soluendi tribuitur: cura ei totius Ecclesiæ & prin-
cipatus committitur, & tamẽ vniuersalis Aposto
lus non vocatur, & vir sanctissimus consacerdos
meus Ioannes vocari vniuersalis episcopus cona-
tus Et epist. 82. ad ipsum Ioãnem, Num quidnam
inquit, sicut vestra sanctitas nouit, per venerandũ
Chalcedonense cõcilium huius Apostolicæ sedis
antistites, cui Deo dispunẽte deseruio, vniuersales
oblato honore vocati sunt? Sed tamen nullus vn-
quam tali vocabulo appellari voluit, nullus sibi
hoc temerariũ nomẽ arripuit, ne si sibi in princi-
patus gradu gloriã singularitatis arriperet, hanc
omnibus fratribus denegasse videretur. Hæc ille.
Ex quibus intelligere licet quare Romanus põti-
fex, etsi vniuersæ Ecclesiæ Christi curã cõcreditã
habeat, non se tamen appellet vniuersalẽ episco-
pum: sicut nec Petrus se vocabat vniuersalẽ Apo-
stolum, cùm tamen ei vniuersę Ecclesiæ cura com
missa esset. Et hæc quidem præsenti loco sufficere
puto pro responsione ad argumẽta aduersariorũ.

c AT ILLE a TVNC f PRAECEPIT a DIS-
CIPVLIS SVIS, b ET b COMMINATVS
EST EIS] Post commendatam & approbatam
Petri confessionem, Dominus & prohibet suis ne
cui dicant se esse Christum, nec prohibet simpli-
citer, sed, vt habent Marcus & Lucas, cum inter-
minatione, & passionem suam ac resurrectionem
prædicit, significans & quare in suis cognitionem
sui iam augere & roborare voluerit (nimirũ quia
appropinquabat tempus passionis, ad quod eos
voluit præparare, cõfirmãdo illos fide in se) & qua
re ac quamdiu tacendum illis esset, nec prædican-
dum quòd ipse esset Christus, nempe quia nondũ
esset tẽpus suæ glorificationis, nec cõueniret ante
resurrectionis gloriã & crucis ignominiã illud de
se passim prædicari: tunc autem commodum tem
pus fore prædicationis illius, cũ à mortuis resur-
rexisset. Hac enim de causa & vsque ad illud tem-
pus Dominũ prohibuisse ne cui dicerẽt quòd ipse
esset Christus, Lucas manifestè satis significat, sic
scribens: *At ille increpans eos præcepit ne cui dicerent
hoc, dicens: Quia oportet filium hominis multa pati & re-
probari*, &c. Sicut ergo ante passionem suam, imò
ante passionis suæ prædictionem conueniebat
Dominum in suis veram in se fidem confirmare:
ita ante passionem non conueniebat Christum

A passim prædicari vulgo, idque primùm ob id quia
sicut dictum est, tũc nõdum erat tempus suæ glo-
rificationis. Oportebat enim Christum pati, & ita
intrare in gloriã suam. Secũdò, quia maius & in-
curabilius fuisset multorum scandalum in cruce
Christi, si ante crucem ab Apostolis passim fuisset
prædicatus esse Christus. Tertiò quia huiusmodi
prædicatione magis fuissent accẽsi Scribæ & Pha-
risæi ad persequẽdum Christum quos sciebat po-
puli fama, & miraculorũ magnitudine satis ad ne
cessariam mortem sibi inferendam accendendos.
Postremùm, sicut Apostoli ante passionẽ & resur
rectionem non potuerũt intelligere mysteriũ ad-
uẽtus Messiæ, & regni eius modũ cõmunẽ Iudęo-
B rum opinionem excedentem: ita nec docere alios
potuerunt, quomodo esset Christus, ac proinde
cõueniebat eos penitus silere, quis ipse esset. Hic
autem obseruandum, quàm sancta ac plena pru-
dentia sit dispẽsatio Dei, qua veritatis perfectam
cognitionem ordine quodam mũdo voluit inno-
tescere. Quãquã enim Christũ agnoscere, sit vita
æterna, & Deus tam esset cupidus salutis hominũ
vt pro eis filium suum miserit in mundum cruci-
figendum, tamen ante tempus Christũ suũ prædi
cari, & agnosci noluit. Quod electis haud quaquã
fraudi fuit, qui nihilominus per spiritũ sanctum,
quãtũ satis eis esset ad salutẽ Christi cognitione
non fuerunt destituti. Porro quæritur hic à D. Hie
ronymo, & itẽ ab Origene, quomodo Christus iã
C suis prohibeat, ne se dicãt esse Christũ, cùm priùs
quando eos misit ad prædicandum, præceperit eis
prædicari aduentum suum, & addiderit, vt scribi-
tur Matth. 10. Ante reges, & prę sides stabitis pro-
pter me. Et omnis qui me confessus fuerit coram
hominibus, &c. quæ indicãt eum tunc cùm illos
mitteret, requisisse confessionem nominis sui. Ad
quam quæstionem Origenes variis modis respon
deri posse disputando ostendens, eo magis inclina
tur quod re vera magis est amplectendum, nimi-
rũ vt dicatur Apostolos in prima sua missione nõ
prædicasse apertè Iesum esse Christum, sed pœni-
tẽtiam agendã, & appropinquasse regnũ Dei: & si
D quid de Iesu prædicauerint, nihil aliud de eo præ-
dicasse, quàm quòd vir esset admirabilis, potẽs in
opere & sermone. Ea verò quæ apud Matth. cùm
mittuntur Apostoli, dicũtur de cõfessione nomi-
nis Christi, pertinere ad tẽpus futurũ post resur-
rectionem, quemadmodum etiã supra ostensum
est. D. Hieronymus autem respõdet in hunc mo-
dũ: Mihi, inquit, videtur aliud esse Christũ prædi-
care, aliud Iesum Christũ: Christus commune di-
gnitatis est nomen, Iesus proprium vocabulũ sal-
uatoris. Ex quibus Hieronymi verbis satis patet
eũ legisse nobiscũ, quia ipse esset Iesus Christus,
cũ tamẽ Iesus in Græcis plerisque & antiquis La-
tinis absit, & sensui videatur obesse. Nam quare
E diceretur vetasse ne dicerẽt quòd ipse esset Iesus,
cùm eum sic vocari omnes satis cognouissent? Ita
que si legatur, Iesus, vel debet oratio sic ordinari,
ne dicerent quòd ipse Iesus esset Christus, quam-
quam tunc fatendum sit duram esse Euangelistæ
locutionem. Vel nomen, Iesus, hic positum erit
nõ tã pro proprio hominis nomine, quàm vt sal-
uatorem significet, vt sensus sit ipsum vetuisse ne
se dicerent esse saluatorem Messiam.

a EXINDE e COEPIT a IESVS OSTEN-
DERE DISCIPVLIS SVIS ET b DO-
CERE, &c.] Dum dicit Euangelista: *Exinde cœ-
pit*

pus ostendere; significat satis & causam quare priùs Dominus voluerit in suis confirmare cognitionem sui, & causam quare noluerit aliis se manifestari. Porrò Origenes philosophatur in verbo *δεικνύειν*, id est, ostēdere. Annotauit enim non esse dictū, cœpit dicere vel docere, sed, ostēdere, hoc est, secūdùm eum, clarè & manifestè aperire: quoniam sicut, inquit, corporalia ostendi dicūtur, sic ostēdi dicūtur a Christo ea quæ loquebatur. Verùm cùm Marcus, pro ostendere habeat docere, non est locus huic annotationi, sed ostēdere simpliciter positū est pro indicare, quēadmodū vertit quidam. Quod autem dicit Dominus: *Oportet filium hominis multa pati*, &c. sic accipiendum: Oportet secundùm præfinitionem patris, & scripturarum prædictionem, propter salutem hominum. Notādum autē tria hominū genera nominari à quibus passurus erat: nempe seniores, per quos intelliguntur hi qui sua authoritate rempublicā Iudæorum gubernabāt. Non enim hoc nomine hic tam significatur ætas quàm authoritas, sicut & apud nos nomine presbyteri, quod hoc loco Græca habēt: Principes sacerdotum, de quibus priùs dictū est circa caput Concordiæ 9. & scribas, sub quibus etiam comprehenduntur Pharisæi, sicut alias frequenter. Præter causam autē propositam huic loco, ob quam iam suam passionem suis prædixit, nimirum vt significaret causam prædictæ prohibitionis, alia est communis ratio, ob quam & nunc frequēter postea suam passionem illis prædixit, nempe vt minus tempore passionis scandalizarentur, vt quam non potuerint dicere fuisse improuisam, nec existimare quòd eam propter naturæ imbecillitatē passus fuerit. Quomodo enim id de eo existimare meritò possent, qui præuouit, & prædicit, & scilicet potius vt pateretur? Est & alia causa propria prædictioni in hoc loco factæ, nimirum vt quemadmodum patet ex sequentibus, suo exēplo ad tolerantiā malorum suos inuitaret & præpararet. Suam autem passionem & mortem iam tantùm generaliter prædicit, necdum passionum suarum species aut mortis genus explicans, quēadmodum postea facit, sed tantùm in genere dicens; *Oportet filium hominis multa pati, & reprobari, & occidi*, gradatim eis passionem suam & mortem semper perfectius ingerens, & etiam hac in re ordinem illum naturalem obseruans, quo à generalibus ad specialia deuenitur, ac dispēsationē patris secutus, quo perfectam veritatis cognitionē ordine quodā mundo reuelat. Dicit autem tria ad passionem suam pertinentia, nempe, *multa pati, & reprobari, & occidi*, quia passio eius ante mortem consistebat in duobus, nempe in pœna malorum quæ illi inferebantur, & ignominia multiplici per reprobationē significata. Porrò Marcus dicit: *Palam verbum loquebatur*, tum quia antè idē dixerat, sed tectè, vt cum Ioannis 2. dixit: Soluite templum hoc, &c. Et Ioannis sexto, Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Et Ioannis tertio, Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, &c. tum vt indicet quare Petrus iam accepit occasionem reprehendendi Dominum, quam priùs non accepit ex eius verbis.

¶ET APPREHENDENS EVM PETRVS COEPIT INCREPARE EVM[b] DICENS.] Audiens Petrus Dominum dicentem se reprobandum & occidendum: idque sua confessione quam approbauerat Dominus, indignum esse iudicans, pro solito suo in Dominū amore vehementi, etsi adhuc imprudenti, apprehendens vel assumēs (nam Græcis eadem est dictio in vtroque Euāgelista *προσλαβόμενος*, hoc est, apprehēsum eum ad se, quod facere solent qui familiarius aliquid sunt dicturi) cœpit illū increpare, non ex indignatione, sed amātis affectu, ita vt istud increpare, nō sit aliud quàm reprehēdere, quomodo amicus amico quippiam ingratū narrāti dicere solet apud nos, Ne dicas. Huiusmodi enim increpationē alienam ab indignatione & magnitudine significant Petri verba. Sicut autem in superiori Petri responsione ardor fidei elucescit, ita in hoc ipsius facto ardor amoris in Dominum declaratus est, sed quo imprudēter iam & sine discretione Dominum amabat. Cogitare enim debuisset eum quē cōfessus erat esse Dei filiū, nihil nisi ratione dignum aut agere, aut dicere posse. Expendere itē quod dixisset Dominus oportere sic fieri, ac ideo vitium esse pati. Verū quō minus hæc perpenderet, amoris nondū perfecti, sed adhuc nimis humani vehemētia fecit. *Absit*, inquit, *a te Domine*. Pro quo significantius, vt etiā notauit Hieronymus, Græcè est, *ἵλεώς σοι κύριε*, hoc est, propitius tibi Domine. In qua oratione, vt idem Hieronymus subaudit, sis vel esto, quomodo & Augustinus aliquot locis legit. Alij malunt subintelligendum esse, sit tibi Deus. Et quidē rectè. Nam verisimile est Petrum Hebraicè vel Syriacè loquentē, vsum fuisse illa deprecādi aliquid aut detestādi forma, quæ frequens in Biblijs Hebraicis recurrit, nempe חָלִילָה לָךְ, Chalilah lach, quæ ponitur 1. Regum 24. 2. Reg. 23. 3. Reg. 21. Quibus locis nos legimus: Propitius sit mihi Dominus, & in vno horū locorū, nēpe 2. Reg. 23. etiam Septuaginta habent sicut hic habetur: *ἵλεώς μοι κύριε*: at 3. Reg. 21. Septuaginta habēt *μηδαμῶς μοι παρὰ θεοῦ*, id est, nō mihi hæc à Deo, hoc est, vt phrasim Hebraicam quidam pulchrè vertunt, Absit a me per Deum, vel auertat à me Deus. Eadem phrasis est Genes. 18. in verbis Abrahæ ad Deum, vbi eā noster interpres vertit per Absit. Absit, inquit, a te vt facias hāc rem. Similiter Gen. 44. loquitur Ioseph: Absit à me vt sic agam. Itaque benè hic vertit interpres; *Absit a te Domine*, melius quàm si vertisset, propitius tibi esto, aut etiā propitius tibi sit Deus, quāquam hoc secundū cum nostra lectione coincidat. Hebraica enim phrasis ad verbum significat, prohibitio sit mihi, vel tibi, hoc est, vt Latini dicere solēt, Dij prohibeāt, aut, Dij meliora. Vnde huius phrasis significatio sequentibus verbis apertius explicatur, cum subdidit: Nō erit tibi hoc. Vbi tibi, cū emphasi est legēdū.

¶QVI CONVERSVS,[b] ET VIDENS DISCIPVLOS SVOS, COMMINATVS, &c.] Conuersus dicitur Dominus, quia faciem suam conuertit ad Petrum sibi collateralem, aut se sequentem, indignationem hac conuersione ostendens. Aut etiam quia faciem suam conuertit ad omnes discipulos, quia Marcus dicit; *& videns discipulos suos*. Quoniam autem omnibus discipulis audientibus Petrum Dominus reprehendit, coniectura est Petrum non omnino abduxisse Dominum extra discipulos, vt nullo audiēte eum reprehenderet, sed apprehensa tantùm eius manu aut vestimento secretius illi locutum, quamuis sic vt quidam Apostoli etiam id audire possent. Vnde illud, *προσλαβόμενος*, fortè nō rectè sic vertitur, cum abduxisset eum. Porro pro *commi-*

natus

naum, rectius interpres vertisset, increpauit. Est
enim idem verbū quod mox vertit, increpare. Cu
ius verbi, nempe *ἐπιτιμᾶν*, varius est vsus in Euan
gelijs. Nunc enim significat cum interminatione
vel indignatione aliquid præcipere aut prohibere
alicui, vt cùm dicitur increpasse dæmones, ventum
& mare. Aliquādo est simpliciter reprehendere, vt
cùm supra Petrus dicitur increpasse Dominū. In-
terdum est id quod propriè est increpare & corri-
pere, vt hoc loco. Noster autē interpres vertit nūc
per increpare, nunc per cōminari, nunc per præci
pere vel imperare. Omnibus autem discipulis au
dientibus Petrum redarguit, quoniam & illi simile
quid vel patiebantur, vel pati poterant quale Pe-
trus. Seuerè autem adeo Petrū redarguit, etsi pio
affectu erga Dominum commotum, vt doceret in
his quæ Dei sunt, nullū esse locū humanæ ratio-
ni aut affectui, & quāto zelo cōmoueri nos opor-
teat in eos qui affectu quouis humano nos ab his
quæ Dei sunt auocare conantur.

VADE, INQVIT, POST ME SATA-
NA, &c.] Quæ Christi verba sic distinguit Diuus
Hilarius, vt post illa verba Petro dicta; *Vade post
me*: quibus eum Dominus hortetur vt exemplum
suæ passionis sequatur: deinde quæ sequuntur di-
cta sint in dæmonem, per quem opinio hæc Petro
suggerebatur: *Satana scandalum mihi es*. Non enim,
inquit, conuenit existimare Petro satanæ nomen
& offensionem scandali deputari, post indulta il-
la beatitudinis & potestatis tanta præconia. Ve-
rùm hanc distinctionem & intelligentiam refel-
lit Hieronymus, quòd hic error, inquit, Aposto-
licus non possit videri incentiuum diaboli, cùm
profectus sit à pietatis affectu. Nec inconueniens
est Petrum dicere vocatum satanā. Satanas enim
dictus est, vel quia diaboli ea in parte imitator,
quòd Christi mortē, sicut ille, impedire vellet: vel
simpliciter quia aduersarius voluntati diuinæ &
Christi. Non enim satanas nomē est propriū dæ-
moni, sed generaliter significat idē quod Latinis
aduersarius. Itaque cōuenienter Petrum, satanam
vocat, quòd aduersariū se illi præberet, cùm ipse
se putaret illi amicum exhibere. Porrò Origenes,
& post eum Diuus Hieronymus, differentiam fa
ciunt inter hoc dictum Petro, & illud quod suprà
dæmoni Dominum tentanti dictum est, quòd hic
Dominus dixerit Petro: *ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ*,
id est, vade post me satana: quod perinde sit atque
sequere me, non præi tuis consilijs. Suprà autem
diabolo tētatori tātum *ὕπαγε σατανᾶ*, id est, disce-
de, facesse satana. Sed parum firma hæc est anno-
tatio. Siquidem & in Luca & in Matthæo, item
in plerisque Græcorum libris legitur dictum dæ-
moni *ὕπαγε ὀπίσω μου*. Vnde simpliciter à se repel-
lentis oratio habenda est, qua non indignè etiam
Petrus repulsus fuit, cùm re vera satanam ageret,
reuocando à iussis Dei. De hoc loquendi modo
vide in cap. Concordiæ 15. Quod autem sequi-
tur: *Scandalum es mihi*, vel, vt habent Græca, scan-
dalum meum es: idem est quod, obstaculum mihi
es, & impedimentum mihi præbēs ne patris iussa
perficiam. Scandalum enim Græca dictio, impe-
dimentum viæ & offendiculum significat. Intelli-
gendum tamen est quod dicit Dominus, Petrum
sibi esse scandalum, quantum scilicet erat in ipso
Petro. Nam Dominus scādalum pati non potuit,
quod non patiuntur nisi vel imperfecti & paruulis
similes, vel peruersi & maligni. Nisi intelligatur

A Petrum fuisse scandalum Christo secundum car-
nem, quæ Petri suggestione cœperit horrere mor-
tem, sicut imminente passione. Vnde bene sub-
iungit de abnegando semetipsum, vt quemadmo
dum ipse non sequebatur carnis voluntatem, sed
patris, ita & nos faciamus. Cùm autem his ver-
bis, *Scandalum es mihi*, Dominus reddiderit cau-
sam quare eum dixerit satanā, & quare eum à se
reiecerit: addit etiam causam erroneæ huius opi-
nionis in Petro. *Quia*, inquit, *non sapis*, hac scilicet
in parte, *ea quæ sunt Dei, sed ea quæ sunt hominum*. hoc
est, quæ sunt humana, nempe fugere passiones &
B ignominias, vitare mortem, & similia. Vbi notan-
dum, Dominum non dixisse, sed ea quæ sunt dæ-
monia: vt intelligamus Petrum illud suggessisse
non ex afflatu demoniaco, sed ex humano affe-
ctu: & rursum intelligamus, non tantùm diaboli-
ca sapere, sed etiam humana & carnalia, frequen-
ter esse aduersari Deo, & satanam agere. Pruden-
tia enim carnis mors est, & inimica est Deo. Legi Rom. 8.
enim Dei non est subiecta. Conferenda autē nunc
hæc verba Domini ad Petrum, cum his quæ mox
priùs ad eum sunt dicta. Ibi enim quia non hu-
mana, sed diuina, nō quæ caro & sanguis, sed quę
pater reuelauit, loquebatur, beatus pronūciatur,
Petrus mutato nomine vocatur, ac fundamētum
Ecclesiæ fore dicitur: hic verò, quia non iam sapit
C diuina, sed humana, reijcitur, satanas vocatur, ac
scandalum esse dicitur. Vnde intelligimus quāta
sit differentia hominis sibi relicti, & eiusdem di-
uina gratia adiuti: deinde quàm non sufficiat Dei
gratiam aliqua in re percepisse, si nō eadem per-
seueret assistere. Itaque quo Petrus sibiipsi inno-
tesceret, nec se ob pronunciatam beatitudinē ef-
ferret, & nos quæ dicta sunt in eo disceremus, be-
ne dispensatione & permissione diuina factū est,
vt post insignem illam commendationem, in hāc
prolapsus infirmitatem, talem à Domino audiret
increpationem.

[b]ET [c] TVNC IESVS [b] CONVOCATA
TVRBA CVM DISCIPVLIS SVIS DI-
D CEBAT, &c.] Quoniam Petrus carnali affectu
Dominum à morte auocare conabatur, non satis
habuit Dominus hunc eius affectum redarguere,
sed insuper docere cœpit quā necesse esset nō sibi
solùm, sed suo exēplo omnibus ponere huiusmo-
di affectus, & mala quæ Deus immiserit aut per-
miserit prompto suscipere animo. Ideoque omni
turba conuocata, ad omnes hæc dicit, quoniā ad
omnes pertinebāt, qui salutē quærebāt æternam.
Si quis, inquit, *vult post me venire*, id est, me sequi,
& meus esse discipulus: quasi dicat: Multi sunt
qui pedibus me magis sequūtur, quàm imitatio-
ne, & alij alia de causa me sequūtur: sed quisquis
volet esse verus sectator meus, huic necesse est an
te omnia abneget seipsum, &c. Dicit autem, *si quis
E vult*: nimirum in libertate nostra nobis relinquēs
virū amplecti maluerimus. Dicit in genere, *si quis*,
hoc est, quisquis vult, &c. vt intelligamus ad om-
nes istud pertinere, nec quenquam nisi hac ratio-
ne posse esse illius sectatorem. Quòd si autem il-
lud quod supra dictum est Petro. *Vade post me*, sic
est accipiendū, quomodo intelligit Origenes, iam
hic cùm dicit Dominus: *Si quis vult post me veni-
re*, intelligetur ipsum explicare quid sit illud quod
supra dixit: *Vade post me*, verùm illò non videtur
Dominus respexisse. Porrò duo requirit ab eo qui
sequi se volet. Primū, vt abneget semetipsū. Est au
tem

tē abnegare seipsum, valedicere propriis affectibus & desideriis, ac apud se statuere nolle deinceps illa sequi quę amor proprius suggerit, sed ea quæ diuinæ sunt voluntatis, qualiacunque sunt illa, & quantūcunque sunt carni & nostræ humanę volūtati inimica. Quæ sanè abnegatio, res est carni difficillima. Caro enim desiderat huius mūdi honores & voluptates, longā & ab omni incōmodo liberam vitam in hoc mūdo. Hæc ergo abnegatio exigit vt ne in his hominis desideriis carni acquiescere statuamus. Rursum amor suiipsius etiā in bonis quæ quis facit operibus, sic frequēter magis spectat, ac suū bonū quærit, potiùs quàm vt Dei voluntatem adimpleat. At abnegatio suiipsius requirit, vt in omnibus Deū potius quàm nos spectemus, nec tam quid nobis bonū quàm quid illi gratū sit cōsideremus. Hoc tamē loco abnegationem sui Dominus maximè requirit, ad hoc vt valedicamus affectibus illis, quibus longam in hoc mūdo vitā optamus, & mala ac incōmoda carni effugere studemus. Itaque requirit vt nō tantùm abnegamus diabolū & mundū, aut parentes & filios aut vxores, sed, quod est omniū difficillimum, etiam nosipsos; qualem abnegationē alibi vocat odire animam propriam. Vnde Lucæ 14. dicit: Si quis venit ad me, & nō odit patrem suum, & matrem & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, nō potest esse meus discipulus. Cùm autē quis seipsum abnegauerit, necesse est secūdò, vt tollat crucem suam, hoc est, vt mala quæuis quæ propter Deum illi ab impiis inferuntur, aut quæque incōmoda quæ in hac vita ei Deo permittente obueniūt, prompto & lubenti animo suscipiat & toleret. Etsi enim nemo sit qui crucē à Deo impositā nō cogatur ferre, tol lunt tamen tantū ii qui eam alacritate aut saltem lubentes iis quæ ipse immiserit veluti humeros supponūt. Lucas addit, quotidie, quo significatur, nunquā non perferendū aliquid ei qui piè vult viuere in Christo, ac ei perseuerātia vsque in finem opus esse. Cæterùm quanquam horū duorū, quæ Dominus exigit à discipulo futuro, hic sensus esse videatur à Domino intentus, qui iam est explicatus, non est tamen prætereūdus intellectus Diui Gregorii, qui duo hæc paulò aliter explicat, nimirūm eo sensu qui suo & nostro seculo maximè cōuenit. Itaq; illū intelligit abnegare seipsum, qui desinit esse quod erat, & incipit esse quod nō erat, id vitans quod erat per vetustatē peccati, & ad id nitens ad quod per nouitatē vitæ vocamur: Tollere autem crucē suam, affligere corpus per abstinentiam, & crucifigere carnem cum vitiis & cōcupiscentiis, aut etiam per compassionem animi affligere seipsum. Quē sensum etiam D. Hieronymus hic secutus est, sic scribēs: Qui deponit veterē hominē cum operibus suis, denegat semetipsum, dicens: Viuo autem non ego, viuit verò in me Christus, tollitque crucē suam, & mundo crucifigitur. Quod autem sequitur in verbis Domini; *& sequatur me*; dupliciter accipitur. Quidā enim illud accipiūt, vt sit diuersum à duobus præcedētibus, vt significetur nō esse satis abnegare seipsum & tollere crucem suam, nisi quis etiam sequatur Christum, hoc est, in illis spectet Dei nō suam gloriam aut præter mala quæ patitur, etiā incedat per vestigia cōuersationis Christi. Alij, & rectius quidē, accipiunt eam partem appositā, non vt diuersam à præcedētibus, sed vt significetur eum qui volet venire post Christū sequi posse, & debere per illa duo quæ dicta sunt. Fieri enim non potest vt qui seipsum verè abnegauit, & tollit crucē suam, non sequatur Christum. Et alioqui absurdū est dicere tria hæc requiri ab eo qui vult venire post Christum, nempe abnegare se, tollere crucem, & sequi Christū, cùm venire post Christū, sit sequi Christū. Itaque perinde esset ac si diceretur: Qui vult me sequi, sequatur me. Hieronymus intelligit illud; *& sequatur me*, non esse diuersum à præcedētibus, sic scribens post supradicta verba ipsius: Cui autem mūdus crucifixus est, sequitur Dominū crucifixum. Vide autē etiā quæ circa illud Matt. 10. c. Cōcordiæ 57. sunt annotata: Qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus: quare scilicet crucis fiat mentio.

QVI ENIM VOLVERIT ANIMAM SVAM SALVAM FACERE, PERDET EAM, &c.] Dixit quæ sint facienda ei qui se sequi volet: addit nunc causam ob quam illa sint meritò facienda, nimirùm ob fructū qui sequitur eum qui suam tollit crucem, & damnū quod sequitur eum qui crucem tollere recusat, atque sic iam necessarium esse ad salutem ostendit, quod prius in voluntate omnium posuit, dicēs: si quis vult post me venire. Porro quæ dicenda sunt circa has duas sententias quas Dominus frequēter repetit, vide circa dictum Matthæi locum, vbi dicitur: Qui inuenit animam suā, perdet eam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Cæterùm quod sequitur: *Quid enim prodest homini si vniuersum mundum lucretur*, &c. non satis apparet quomodo hæreat cum præcedētibus propter coniunctionem, *enim*. Nam dicendum videbatur: Quid autē, vt iam subsumēdo ostenderetur quantum damnum sit compēdio vitæ temporalis, verè perdere animam. Sed quemadmodū vt illud: Qui enim voluerit animam suam saluam facere, &c. bene hæreat cum præcedēti sententia, aliquid huiusmodi est subintelligendum quod illis sentētiis probetur: Et meritò quidē me quisque sequi debet abnegando seipsum, & tollēdo crucem suam: Sic & hic ante hanc sententiā aliquid subaudiendum videtur in hūc vel similem modum: Itaque ne quis verè perdat animā suā, sed eam verè saluā faciat, præstat eam in hoc mundo nolle saluam facere, sed potius perdere eā propter me. Expressa enim illa conclusione, ad quam indicandam & probandam duæ illæ sententiæ allatæ fuerāt, iam aptè sequitur etiam ratio secūda, qua ostenditur & quàm inutile sit lucrum vitæ temporalis, imò totius mūdi cum perditione animæ, & quàm irreparabile sit damnum perditionis animæ. Est autē hæc ratio desumpta à sentētiis vulgi de perditione vitæ temporalis, vt sit hic sensus: Sicut nemo tam stultus est, vt velit iactura vitæ huius corporalis lucrifacere, si possibile esset, vniuersum mundum, tum quòd vita perdita nullus ei esset rerum huius mundi vsus, tum quòd vitam perditam nulla re recuperare posset: sic multò magis stultū est lucro vitæ temporalis, imò totius mūdi, facere veram animæ iacturam post hanc vitam, quando ei nihil prodesse poterit acquisitio rerum in hoc seculo obtentarum, nec perditam animam vlla re redimere. Nam quod dicitur: *Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua*, intelligēre oportet de anima perdita. Anima enim nondum perdita redimitur pretio sanguinis Christi,

ac bonis

ac bonis operibus, secūdùm quod Daniel dixit Nabuchodonosor: peccata tua eleemosynis redime. Itaque quod hic dicitur, simile est illi quod dicitur in Psal. 48. Frater non redimit, redimet homo, nō dabit Deo placationem suam, & pretium redemptionis animæ suæ.

[b]QVI ENIM ME CONFVSVS FVERIT ET VERBA MEA, [b]IN GENERATIONE, &c. Coniunctio, *enim*, probat illam sententiam prædictam: Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam; sic & contraria sententia hic indicata, nempe, qui me confessus fuerit, confitebor & ego eum; probat sententiam alteram prædictam: Qui perdiderit animam suam propter me, saluam faciet eam. Porrò non satis Latinè interpres noster vertit in Luca; *qui me erubuerit & sermones meos*, (eo quòd erubesco sit absolutum) & minus Latine in Marco; *qui me confusus fuerit, & verba mea*; Græcè apud vtrumque Euangelistam est eodem modo: ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, quod Latinius sic verti potest: Quemcunque enim puduerit mei & meorum sermonum. Sed interpres voluit imitari constructionem & locutionem Græcā. Proinde certum est in Marco malè quosdam legere pro confusus & confundetur, confessus & confitebitur. Additur autem in Marco, *in generatione ista adultera & peccatrice*; eo quòd apud impios prędicatio Christi & Euangelij ob humilitatem crucis ridicula sit, ac proinde apud illos possit esse ratio erubescendi Christum & Euāgelium. Per generationem autē adulteram & peccatricem, non tātùm intelligere voluit Iudęos, sed omnes etiam impios, sine quibus mundus nunquam erat futurus, sed qui prædicationem nominis Christi & omnis virtutis ac iustitię semper essēt irrisuri, quos adulteros vocat ꝙ à Deo defecerint ad idola, aut certè ad creaturarum nimium amorem. Quod autem dicit; *filius hominis erubescet eum*; sic est accipiendum, quia filius hominis talē indignum iudicabit quem inter suos agnoscat, & dedignabitur suis connumerare, veluti pudore afficiendus corā patre & angelis, si eonnumeraret. Addit autem commodè; *cum venerit in gloria*; nimirum gloriam suam opponens humilitati primi sui aduentus, ob quam quosdam pudet eum confiteri aut suscipere. Dico confiteri aut suscipere, quia duobus modis intelligi potest quis erubescere Christum, videlicet vel quia pudet in eum credere cuius crucem mūdus irridet; vel quia pudet eum in quē iam credit confiteri & prædicare. Itaque notandæ in hac sētētia antitheses pulchræ inter gloriam Christi & eiusdē humilitatem: inter eum qui non erubescit, & eum qui postea erubescet: inter peccatores coram quibus aliquis nunc erubescit, & patrem cœlestem ac angelos sanctos, coram quibus tunc Christus erubescet. Perinde enim est ac si dixisset: Qui me iā abiectum à mundo habitum erubescit, hunc ego aliquādo gloriosus toti mundo erubescam. Qui me corā peccatoribus meritò contemnendis, & quorum iudicium irrideri deberet, erubescit, hūc ego vicissim coram sanctis angelis erubescam, apud quos inhonorari extremæ est ignominię & infœlicitatis. Quique ne perdat honorem peccatorum, veretur meā humilitatē prædicare, hic in mea gloria perdet honorem meum & sanctorum angelorum. Itaque videte à quib° malitis honorari, à peccatoribus, an à me glorioso & sāctis angelis. Dicta sunt autem quædam etiam ad hanc sententiā spectantia circa illud Matthæi 10. Omnis ergo qui cōfitebitur me, &c. Ex illis intelligi potest quomodo hæc sentētia generalius accipi potest, vt nō solùm intelligatur erubescere Christum quem pudet in Christum credere, aut eum confiteri, sed etiā quē pudet quamuis veritatē prædicare, aut quamuis iustitiam operari.

[a]FILIVS ENIM HOMINIS VENTVRVS EST IN GLORIA PATRIS SVI, &c. Hac sententia, quę in Concordia rectè subiūgitur post superiorem sentētiam positā à Marco & Luca (declarat enim & confirmat illud quod in ea dictum est, quòd filius hominis erubescet cùm venerit in gloria) Matthæus, qui hanc solus posuit, idē probare voluit, quod reliqui duo Euangelistæ superiori sententia, nempe quòd qui iam voluerit præterito Christo animam suam saluā facere, perdet eam: & contrà, qui propter Christum perdiderit, saluam eam faciat. Notandum autem, quòd in hac & superiori sententia dicatur filius hominis vēturus in gloria patris sui. quo significatur eandē esse filij hominis gloriā quæ est patris, ac proinde & eandem esse substantiam. Porrò celeberrima est, & in scripturis frequenter obuia sentētia, qua dicitur hic in iudicio nouissimo reddendum vnicuique secundum opera sua. Ea enim etiā eisdem verbis habetur Psalm. 61. Tu reddes vnicuique secundum opera sua. & ad Rom. 2. Thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddet vnicuique secūdum opera sua: Aliis autem locis idem, etsi aliis verbis, frequenter dicitur, vt 1. Cor. tertio: Vnusquisque autem propriam mercedē accipiet secūdum suum laborem. Et 2. Corint. 5. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque prout gessit in corpore suo, siue bonum, siue malum. Et aliis infinitis penè locis idem inculcatur. Quæ tamen omnes sentētiæ generales, quoniam non videntur verificari in paruulis & fatuis, intelligendæ vidētur pronunciatæ distributione, vt vocant, accommoda, nimirum de operantibus, sub quibus non comprehenduntur pueri & fatui, vt qui non tam operētur quàm patiantur, aut saltem non operantur humana, quòd careāt in agēdo vsu rationis. His autem sentētiis Spiritus sanctus in primis quidē refellere voluit eos qui fidei suę aut veri Dei agnitioni & inuocationi nimis fidunt, cōtra quos supra dixit Dominus: Nō omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnū cœlorum, sed qui facit volūtatem patris mei, &c. Et Hiere. 6. dicit Dominus per prophetā: Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Quoniā si bene direxeritis vias vestras, & studia vestra, &c. habitabo vobiscum. Proinde his sentētiis mirè retunditur eorum doctrina, qui hodie in extollenda fide, & operibus bonorum deprimendis nimis sunt immodici. Similiter his sententiis Spiritus sanctus refellere voluit fiduciam quorūdam in virtutibus & benefactis aliorum, etiāsi illa non imitentur. Vnde Ioannes Baptista populū admonuit vt facerent fructus dignos pœnitentiæ, nec confiderent in Abrahā patre ipsorum, ac promissionibus eis factis. Et ex cap. Ezech. 18. patet satis ad hunc finem has sentētias toties in scripturis inculcari. Postremùm his sententiis scriptura testari voluit Deum citra omnem personarū dele- *Matt. 7.*

ctum, omnes iudicaturum iuxta quod quisque inuentus fuerit, secundùm testimonium quod opera de eo perhibent. Ad hunc enim finem adfert hanc sententiam D. Paulus ad Romanos 2. addens: Nō enim est acceptio personarum apud Deum.

ET DICEBAT ILLIS: AMEN DICO VOBIS, SVNT QVIDAM DE HIC STANTIBVS, &c.] Quoniam dixerat filium hominis venturum in sua gloria, idque vel maximè prouocare posset, vt eum qui abiectus videbatur prædicarent, non solum omni pudore posito, sed etiam cōtempta propter eum & morte, & omnibus huius mundi bonis: ideo opportunè iam confirmat quod dixerat se venturum in gloria: & quoniam quod dixerat de suo aduentu, in tempora lōga differendum erat, ne ob id minus crederetur, promittit etiam, in præsenti vita, post breue tempus se reuelaturum quibusdam suā gloriā, & regnum suū, & cum solita sua asseueratione promittit, dicens: Amen dico vobis; pro quo Lucas habet, λέγω ὑμῖν ἀληθῶς. Dico vobis verè nimirum exponens dictionem Hebraicam Amen, quemadmodū etiam alibi. Porrò quod hic dicitur quosdam ante mortem visuros filium hominis in regno suo, variè intelligitur. Quidam enim intelligūt istud Dominum dixisse de sua transfiguratione. Nam eam omnes Euangelistæ mox subiungunt, veluti ostendere volentes impletum tum fuisse quod his verbis Dominus fore promisit. Tūc enim quidam illic stantium, nēpe tres Apostoli quos secum sumpsit, viderunt filiū hominis venientē in regno suo, hoc est, in ea claritate in qua veniet iudicaturus, & qua cū sanctis suis erat regnaturus. Aut simpliciter venientem in regno suo, id est apparētem in gloria regni sui. Sic quod dicūt Marcus & Lucas; donec videant regnum Dei; intelligunt, donec videant gloriam & maiestatem regni sui. Alij intelligunt istud Dominum dixisse de gloria in qua ab omnibus Apostolis vidēdus erat post resurrectionē, & in ipsa ascensione. Tunc enim omnes viderunt eū in regno suo, secūdùm quod Dominus ipse eis dixerat in vltima cœna: Nō bibam de hoc genimine vitis, donec illud bibam vobiscum nouū in regno meo. (Matt. 26) Tunc illis dixit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. (Mat. 28.) Tunc illum viderunt deuicta morte triūphasse, ac glorioso & impassibili corpore resurrexisse. Tunc in ipsa ascensione angeli eis dixerunt: Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum, sic veniet. (Actuum 10.) Secundùm hunc intellectum dicit Dominus quosdam illic stantiū visuros, quia nō omnes viderunt quibus hæc dixit, siquidem conuocata turba cū discipulis suis hęc dixit omnes, vt suprà dixerunt Marcus & Lucas. Alij rursum, inter quos D. Gregorius intelligūt dictum istud esse de regno Christi: quo per euangelij prædicationē cœpit in toto orbe gloriosus aduenire, ac cū mira vbique virtute agnosci & adorari saluator mundi. Cui sensui conuenit & illud quod dicitur ab omnibus Euangelistis, quosdam non morituros donec videāt, &c. (illo enim significari videtur non ita subito implendū quod promittit) & illud quod habet Marcus; donec videāt regnū Dei venientē cum virtute, vel, vt potius Græca verti debēt, regnum Dei venisse cū virtute. Suprà enim Dominus præcepit Apostolis cū ad prædicandum eos mitteret, vt prædicarent regnum Dei appropinquasse & venisse. Et calumniatoribus Iudæis respondit: Si in spiritu Dei eiicio dæmonia profectò peruenit in vos regnum Dei. At tum nondum aduenerat regnū hoc cum virtute, sicut cùm passim per orbem incredibili virtute euangelium & prędicatum, & assertum à plurimis fuit. (Matt. 7.) De quo Paulus gloriatur ad Coloss. vbi de Euangelio scribit: Quod peruenit ad vos, quēadmodum & in toto orbe fructificat & crescit. Sed fusius ad Rom. 15. Habeo, inquit, gloriā in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non effecit Christus in obedientiam gentium verbo & factis, in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sācti, ita vt ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi. Hęc regni Christi magnifica virtus maximè circa vicesimum annū (Colos. 1.) ab ipsius passione sese exeruit, ad quod vsque tempus indubiè multi ex iis quibus præsētem sermonem Dominus habuit, superstites fuere. Quod autem quidam intelligunt hanc sententiam de aduentu Christi & regni eius in nouissimo die, ac significari putant Ioannem Euangelistam non moriturum vsque in illum diem, infirmius est quàm vt hic refelli multis debeat. Quosdam enim dicit non gustaturos mortem, non autem solùm quendam: & ecclesia Ioannem tāquam deposito semel corpore, beatam in cœlis vitam degentem colit & veneratur. De quo latius in fine euangelij Ioānis. Porrò sicut videre mortem, sic & gustare mortē, phrasis est Hebraica cuius vsus etiam est Ioan. 8. & ad Hebr. 2. pro experiri mortē & mori, ex qua phrasi fluxit illa locutio in euangelijs: Bibere calicem mortis.

TRANSFIGVRATVR DOMINVS. Matth. 17. Marci. 6. Lucæ 9. CAPVT LXVII. I.

F[a]Actum est autem post hæc verba † [l]ferè dies octo, & assumpsit [c]Iesus [l]Petrum & Iacobū, & Ioannem [a]fratrem eius, [c]& ascendit in mōtem vt oraret, [a]& duxit illos in montē excelsum seorsum [b]solos. [c]Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera, [c]& trāsfiguratus est ▷ ante eos. [a]Et resplenduit facies eius, sicut Sol, & vestimenta eius facta sunt † [b]splēdētia & ▷ [l]candida [b]nimis ‖ [c]velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere. [l]Et ecce † [c]apparuerunt illis [c]duo viri, erant autem ▷ [l]Moyses & Elias, [b]& erant [l]loquentes cum Iesu, [c]visi in maiestate: & dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem. Petrus vero, & qui cum illo erāt, grauati erant somno. Et euigilātes viderunt maiestatem eius: & duos viros qui stabant cùm illo. Et factum est cū discederent ab illo, [a]respondens [l]Petrus † dixit ▷ ad Iesum [a]Domine ‖ [b]præceptor, [l]bonū est nos hic esse, [b]& [a]si vis, [l]faciemus [a]hic tria tabernacula, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliæ vnum. † [b]Non enim sciebat quid diceret, [a]erant enim timore exterriti. [c]Hæc autē adhuc illo loquēte [a]ecce [a]facta est [l]nubes [a]lucida, [c]& ▷ [l]obumbrauit eos & timuerunt intrantibus illis in nubē. [l]Et [a]ecce [l]vox † [b]facta

† c. & post dies sex ▷ b. e. corā ipsis ‖ a. vestimēta autē & c. & resplēduerunt † c. alba & refulgentia ▷ a. alba. ‖ a. c. factum ‖ † b. apparuit ▷ b. E.

facta est de nube dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui, ipsum audite. Et dum fieret vox, audientes discipuli ceciderunt in faciem suã, & timuerunt valde. Et accessit Iesus, & tetigit eos, dixitque eis: Surgite, & nolite timere: Leuantes autem oculos suos, & statim circumspiciẽtes, neminẽ amplius viderunt nisi † solũ Iesũ secũ [&] inuẽtus est Iesus solus. Et descẽdentibus illis de mõte præcepit illis Iesus, ne cuiquã quod vidissent narrarẽt: nisi cũ filius hominis à mortuis resurrexerit, dicẽs: Nemini dixeritis visionẽ donec filius hominis à mortuis resurgat. Et ipsi tacuerũt, & verbũ continuerũt apud se, conquirẽtes quid hoc esset, cũ à mortuis resurrexerit, & nemini dixerũt in illis diebus quicquã ex his quæ viderant. Et interrogauerũt eũ discipuli eius dicẽtes: Quid ergo dicunt Pharisæi & scribæ, quia Eliã oporteat venire primũ. At ille respondens ait illis: Elias quidẽ venturus est, & cùm venerit primò restituet omnia, & quomodo scriptum est in filium hominis, vt multa patiatur, & contemnatur. Dico autem vobis, quia & Elias iam venit, & non cognouerunt eũ sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt, sicut scriptũ est de eo. Sic & filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

bus cum Moyse · *b. cum eo loquentes* · *b. c. loquebantur cum illo* · *b &* · *a. autẽ* · *† b. ait* · *a b. o. Iesu* · *b. sabba.* · *† c. Nesciẽs quid diceret* · *b &* · *a b. obũbrans* · *† b. venit* · *b. o. chorus sis mus* · *b. o. audite illum* · *† b. o. Iesum tantum* · *b. interrogabant* · *b. qui*

FACTVM EST AVTEM post hæc verba, fere dies octo, et assvmpsit, &c. Si verba superiora; *Sunt quidam de hic stantibus*, intelligantur de Christi transfiguratione, iam manifestũ est quare ab omnibus Euangelistis hæc narratio subiungatur superioribus, nimirum vt quod promissum erat à Christo, ostenderẽt esse impletum. Si verò secundùm aliorum intelligentias prædictas superiora intelligãtur, dicendum Dominũ hac sua transformatione voluisse specimen quoddã dare suæ gloriæ, in quã dixerat se venturum in nouissimo die, & voluisse incipere adimplere promissionem illam. Sũt quidam de hic stantibus, &c. quæ tamen postea perfectius esset implẽda. Atque ob id (quod ad literalẽ quidem attinet rationem) Euangelistæ tempus rei iam gestæ post prædicta verba accuratè annotauerunt, videlicet vt indicarent vel iam impletũ esse quod promissum fuit; vel cœptũ adimpleri, quia transfiguratio hæc prælibatio fuit regni Christi pòst magis aperiendi. Porrò dissonantia quæ inter Euangelistas videri esse posset, quòd Lucas octo dierũ meminit, Matthæus verò & Marcus sex dierũ post superiora à Christo dicta, sic ab omnibus bene dissolui solet, vt dicatur Matthæum & Marcum intermedios tantùm dies cõnumerasse, Lucã verò etiam duos extremos dies, & illum scilicet quo Christus locutus est, & illum quo in monte est trãsfiguratus. Verùm non est necesse huc cõfugere, cùm non dicat absolutè Lucas octo dies, sed fere octo dies. Ideo autem dicit ferè octo dies, vel quia non constitit ei satis dierũ numerus, vel quia non post integros octo dies hæc facta essent: sed sex integros & duorum dierum extremorũ aliquã partem. Cæterùm videtur etiam mysticã habere rationem, quare dierum numerum tã accuratè Euangelistæ annotauerunt, nimirũ vt indicaretur, post sex mũdi ætates octauo die futurã omnium resurrectionem, ac Christũ in sua gloria vẽturum, cuius hæc Domini transfiguratio veluti primitiæ quædam aut indicium fuit. Sicut enim in octaua die facta est resurrectio Christi, ita & generalis resurrectio octaua die futura est, quãdo scilicet cõpletus erit cursus dierũ qui septenario numero semper recurrunt. Quoniã autẽ nondum erat tempus glorificationis, non manifestauit Dominus suam gloriã omnibus Apostolis: & tamẽ quoniã pro fidei confirmatione gloriã suã quibusdam aperire debuit, quosdam ex Apostolis delegit, qui gloriæ Christi cõspectæ postea idonei essent testes apud alios. Itaque tres ad hoc delegit, vt secũdùm legem in ore horũ triũ verbũ hoc cõfirmaretur, & tres illos, quos inter duodecim Apostolos primo semper loco habuit, vt qui ob id q; primi & præcipui essent inter Apostolos, præ aliis etiam perfectiore Christi cognitione donari debebãt, ac certiores futuri essent gloriæ Christi post resurrectionẽ testes. Iacob. ergo iste, cuius hic fit mentio, non ille est qui dicitur frater Domini à Paulo, & scripsit primam epistolam Canonicam, quem Paulus coniungit Petro & Ioanni, ad Galatas 2. Hic enim dicitur, Iacobum & Ioannẽ fratrem eius: proinde in æquiuocatione nominis errauit D. Augustinus scribẽs super epistolã ad Galatas de Iacobo, cuius ibi cum Petro & Ioanne fit mentio: Petrus, inquit, Iacobus & Ioannes honoratiores in Apostolis erant, quia ipsis tribus se in mõte ostendit in significatione regni sui. cũ ante sex dies dixisset: *Sunt quidam de circunstantibus*, &c. Errasse in ipso nomine videtur etiam D. Ambrosius hoc loco scribens super Lucã, cùm Iacobo, cuius hic fit mentio, tribuit illud quòd primus conscenderit solium sacerdotale, quod dicendũ erat de Iacobo minore, qui primus fuit Hierosolymorum Episcopus, nisi fortè successerit Iacobo Zebedæi ab Herode interẽpto. Hos ergo Apostolos tres secum seorsum sumens Dominus, ascendit cũ eis in montem, eumq; excelsum, tum quòd hic locus, vt pote secretus, commodus esset orationi, & ostensioni gloriæ suæ: tum vt hoc ipso ascensu doceret eum qui cœlestem suam gloriam vellet mente cõspicere, oportere relictis omnibus terrenis curis & cogitationibus supra se eleuari ad cœlestiũ cõtemplationem. Porrò mons iste quis fuerit nõ explicatur in scripturis, creditur tamen communiter fuisse mons Thabor, clarus victoria Barac & Deboræ, qui & Ithaburius dicitur Iosepho. De hoc monte sic scribit Brocardus: A Nazareth duabus leucis versus orientem est mons Thabor, in quo Dominus trãsfiguratus fuit, sunt in eo adhuc ruinæ variæ palatiorum & turriũ, quæ hodie sunt latibula leonum & aliarum bestiarum. Altitudinẽ huius montis testimoniũ præbet D. Hieronymus sic scribens lib. de locis Hebraicis: Thabor terminus Zabulon. Est autem mons in medio Galilææ campo, mira rotunditate sublimis, distãs à Diocæsarea decem milibus contra orientalem plagam, qui confinium quoque inter tribum Isachar & Nephtalim fuit. Apertius autem Iosephus altitudinem huius montis exprimit, qui lib. 4. de bello Iudaico ca. 2. testatur altitudinẽ eius esse triginta stadiorum, in septentrionali plaga inaccessam, in vertice autem viginti stadiorum planiciẽ patere, quam seipsum dicit quadraginta dierũ spatio mu-

xo circundedisse, vt in eo monte cōtra Romanos Iudæi defenderent se. Memorat autem Lucas Dominum ascendisse in montem vt oraret, sicut hoc Domino fuit familiare, ac inter orandū trāsfiguratū fuisse. Quòd sicut docemur secedere, & mentem subleuare cùm orandū est: ita & illud monemur, nos orantes quodammodo in Deum transformari, quo certè cupidius orare & cū Deo colloqui debeamus. Quomodo autem intelligendū sit quod dicunt Matthæus & Marcus, Dominum trāsfiguratum, vel, vt habent Græca, *μεταμορφώθη*, id est transformatū, pulchrè & doctè tractauit D. Hieronymus, sic scribens: Quod dicit, *transfiguratus est ante eos*; nemo putet pristinam eum formam, vel amisisse corporis veritatem, & assumpsisse corpus vel spirituale, vel aereū, sed quomodo transformatus sit Euangelista demonstrat, dicens: *Et resplenduit facies eius sicut sol*, &c. Vbi splendor faciei ostenditur, & candor describitur vestiū, non substātia tollitur, sed gloria commutatur. Transformatio splendorem addidit, faciem non subtraxit. Hæc ille. Sed & Lucas satis indicat quomodo illa trasformatio vel transfiguratio debeat intelligi, cùm pro eo quòd alij dixerunt, *transfiguratus est*, ipse dixit, *& facta est species vultus eius altera*. Non dicit aliam faciem factam aut aliam faciei figurā, sed speciem. A verbo *μεταμορφοῦν*, quod hic ponitur in Matthæo & Marco, deriuatur dictio Metamorphosis, qua dictione Poetæ prophani vocabant fabulosas suorum deorum transfigurationes quibus Iouem in taurū aut aliud quid mutatū fingunt, & sic de aliis. Vnde ad hanc vocē allusisse videtur Petrus cum de hac Christi admirāda metamorphosi verba esset facturus, epistolæ suę secūdę cap. 1. Pręmisit enim: Non enim doctas (vel arte compositas) fabulas secuti, notā vobis fecimus Domini virtutem & præsentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis; significās hanc Christi transfigurationem admirabiliorem, veriorē & certiorem fuisse fictis illis poetarum transformationibus. Porrò teste Damasceno aliter iam Christi orantis facies resplenduit, aliter facies Moysis, cū locutus fuisset cum Deo in monte Sinai. Claritas enim faciei in Moyse extrinsecus aduenit ex colloquio cū Deo. Vnde allegoricè tractans hanc claritatē Paulus 2. Corint. 3. Nos verò, inquit, omnes, reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eādem imaginē transformamur à claritate in claritatem tanquā à Domini spiritu. Claritas verò faciei in Christo fuit ex innato gloriæ diuinæ fulgore, aut etiam ex beatitudine animæ Christi, quæ ab initio cōceptionis semper beata, tamē dispēsatione diuina radios suæ beatitudinis nō diffundēs in corpus iam ad tempus permista est sic in corpus suā gloriā diffundere, quomodo eā diffundet in resuscitatis sanctorū corporibus: nisi quòd tūc diffusa in corpus gloria erit ei velut cōnaturalis, quę nunc in Christo fuit velut trāsitoria passio. Qualis, inquit Hieronymus, futurus est Dominus tēpore iudicādi, talis Apostolis apparuit. Et rursum: Trāsformatus est, inquit, Dominus in eā gloriam, qua venturus est postea in regno suo. Præterea Moyses tātùm habuit claritatē faciei, eāq; talē quę velamine apposito faciei non trāsparuit: Christus verò in toto corpore tantam habuit claritatē, vt ea transparente, vestimenta eius viderentur esse candida & fulgentia sicut nix, aut, vt Græci habēt, sicut lux. Vnde discēdū quāta sit futura claritas corporū nostrorum ignobilium post resurrectionē: de qua claritate Paulus: Seminatur, inquit, in ignobilitate, surget in gloria. Et Dominus: Tūc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.

1. Cor. 15. Matt. 13.

¶ ET ECCE, APPARVERVNT ILLIS DVO VIRI, ERANT AVTEM MOYSES, &c.] Christo in gloria sua apparenti conueniebat adesse quosdam etiam gloriosos, tum vt sua præsentia ipsius gloriam magis illustrarent, tū vt suo testimonio autoritatem Christi & verborum eius Apostolis commendarent. Hos autē nullos alios potius esse conueniebat quàm Moysen & Eliam, tum quòd hi inter omnes veteres prophetas maximè fuerunt Iudæis admirabiles, ob insignia eorum facta & miracula: tum quòd Moyses legis auctor, Elias verò pręcipuus esset prophetarum. Itaque horum præsentia demonstratum est & quāta esset Domini excellentia, vt cui illi summè omnibus admirabiles cederēt, & rursum legem ac prophetas, in quæ duo ferè diuiditur vetus testamētum, Christo testimonium cōcorditer reddere, tā tùm abest vt, quemadmodum Pharisæi calūniabantur, legi ac prophetis ipse cōtrarius esset. Vnde Paulus iustitiam Dei in Euangelio manifestam dicit testificatam à lege & Prophetis. Et Philippus supra dixit Nathanaeli: Quem scripsit Moyses in lege, & prophetę, inuenimus Iesum à Nazareth. Et frequenter Dominus legem & prophetas coniungit, significans totam veteris testamēti scripturam. In his, inquit, duobus mandatis vniuersa lex pēdet & prophetæ. &: Hæc est enim lex & prophetæ: &: Omnes enim prophetæ & lex vsque ad Ioānem. Peculiariter autē hi duo testes iam testimonium perhibebant mortis Dominicæ, quia, vt habet Lucas dicebant excessum, vel, vt habent Græca, *ἔξοδον*, id est exitum, hoc est, mortem eius quam in Hierusalē erat subiturus. Hoc enim erat quod supra dictum à Domino Apostoli abhorrebant, & veluti absurdum habebant, vnde oportebat eos horum testium authoritate confirmari, vt intelligerent easdem illas scripturas quæ Christum promiserant, etiam hanc eius mortem prædixisse, & iam olim sic à patre cœlesti ordinatum esse vt hāc mortem subiret. Quòd autē Moyses & Elias etiā ipsi in maiestate, hoc est, in gloria & in claritate apparuerunt, non tantùm valebat ad maiorē gloriæ Christi commendationem, sed etiam ad hoc, vt intelligerent gloriā quam in Christo videbant, non illi fore propriam, sed communicādam etiam his qui secundùm superiorem Domini doctrinā sequerentur Christum tollendo crucem, & perdēdo animam suam, quemadmodū per hæc & Christus in suam gloriam, in qua iā apparebat, esset intraturus, & ipsi quoque iam in gloria apparebāt. Siquidē & Moyses & Elias pro Dei gloria multa grauia vsque ad vitæ frequenter discrimē perpessi sunt, vt nulli alij ante Christū magis. Hi duo testes videntur notari & Apocalip. 11. circa secundum Domini aduentū, cùm dicitur: Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducētis sexaginta, amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stātia. Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum: & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatē claudēdi cœlū, ne pluat diebus prophetiæ ipsorū, & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terrā omni

Rom. 3. Ioan. 1. Matt. 22. Ibidem 7. Matt. 11.

omni plaga quotiescunque voluerint. Cùm enim dicitur, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum, & habēt potestatem claudendi cœlum ne pluat, alluditur ad facta Eliæ: cùm verò dicitur, habent potestatem cōuertendi aquas in sanguinē, & percutere terram, &c. alluditur ad facta Moysis. Sed & Malachiæ vltimo vbi promittitur aduentus Eliæ ante nouissimum messiæ aduentū, præmittitur de Mose: mementote legis Moysi serui mei, quā mandaui ei in Horeb, ad omnē Israel præcepta & iudicia. Et sane D. Hilarius existimat Mosen & Eliam præcursuros secundum Domini aduentū eosque in Apocalypsi designatos prædicto loco, in quo tamen communiter etiā antiqui partes intelligūt significari per duos testes, Enoch & Eliam, de quibus paolò pòst latius.

PETRVS VERO, ATQVI CVM, &c. Domino orāte, Petrus & qui cū ipso erāt more suo dormiebāt grauari somno, quēadmodū & postea orāte Domino cū instaret tēpus passionis: vnde coniicere licet prolixitatē orationis Christi, & obseruare infirmitatem Apostolorū quā benignè adeo Dominus tolerabat & fouebat, donec ad maius robur proueheret. Non enim, vt quidam intelligūt, putandū eos somno grauatos propter splēdorem oculos eorum & mentē grauantē. Nō enim ante somnū hunc viderunt gloriā Christi, & duos illos viros, sed (vt habet Lucas) postquam euigilassēt & experrecti essent. Proinde quod præcedit in Concordia ex Matthæo & Marco, quòd apparuerint illis Moses & Elias, intelligendum est positum per anticipationem, sicut & quod Lucas ante hæc verba dicit hos visos fuisse in maiestate, & dixisse excessum Iesu complēdum in Ierusalem. Porrò causæ variæ assignantur, ob quas Petrus vbique alijs feruēt ior diceret: Bonum est nos hic esse; quæ omnes simul concurrere potuerunt, sicut eas ex ipsis Euāgelistarum verbis colligere facilè licet. Lucas enim habet: *Et factum est cum discederent ab ipso, Petrus ait ad Iesum*. Quibus significauit satis eum hæc dixisse animo retinendi Mosen & Eliam iam abire parātes. Dixit idem Moysen, & Eliam narrasse exitum quem completurus erat Iesus in Ierusalem, vnde intelligūt plerique illum hæc dixisse ex horrore mortis, quā à Christo & se cupiuerit auertere, volēs ob id in monte permanere ne Christus mortem in Ierusalem subire cogeretur. Ex ipsis autē Petri verbis patet ista eū dixisse ex summa spectaculi delectatione, quę illū velut ebrium reddiderat, ac omniū quæ mundi erant oblitum. Dicit enim: *Bonum est nos hic esse*, & quàm bonum, significat cùm subdit: *Faciamus hic tria tabernacula*, significans eā fœlicitatem se velle esse perpetuam, nec velle cum alia commutare. Iam ex eo quòd Marcus dicit velut rationē huius sermonis Petri reddens: addit: *Non enim sciebat quid diceret, erant enim timore exterriti*; patet etiam Petrum hęc dixisse ex animi cōsternatione, qua extra se rapiebatur, stupore & pauore eos ob nouitatē miraculi peruadente & occupāte. Itaque vt causās has simul colligamus, quoniā Petrus à diuino illo aspectu cōsternatus fuit, & simul tamē mira dulcedine & voluptate perfusus, cupiens abeuntes Mosen & Eliam semper retinere, ac mortem Christi quam horrebat impedire: Bonum est, inquit, nos hic esse, &c. Porrò annotandum illud quod est in Luca, *nesciens quid diceret*, non esse idem omnino cum eo quod est in Marco: *Non enim sciebat quid diceret*. In Luca enim verbum, *diceret*, est præsentis temporis, cùm Græcè sit λέγει. In Marco verò est futuri tēporis, cum respondeat in Græcis Aoristo Coniunctiui futurum significāte λαλήσῃ. Rursum in Luca pro, quid, est relatiuum ὃ, id est, quod Græcè enim est, μὴ εἰδὼς ὃ λέγει, quod sic verti potest, nō intelligens quod dicebat, vt significetur eū nō satis intellexisse quæ loquebatur, hoc, est, incōsideratè locutum esse, vt solent animo cōsternati. In Marco verò est, οὐ γὰρ ᾔδει τί λαλήσῃ, quod verti potest: Non enim sciebat quid loqueretur, id est, loqui deberet aut loquendum esset. Itaque cū præ feruore Petrus tacere non posset, locutus est incōsiderata & nō intellecta, eo quòd præ consternatione animi ignoraret quid aliud melius loqui deberet. Bene autem dicitur à Luca eum non intellexisse quod dicebat. Non enim loquebatur ea quæ auditis cōsona erant. Increpauerat enim suprà eū Dominus à morte reuocantem, duos hos grauissimos testes iam audiuit dicentes de eius excessu quem in Ierusalem erat completurus: Quibus nō conuenit quòd Petrus in monte manere vult. Iā imprudentiæ etiam erat, existimare eis opus esse tabernaculis manu humana factis, quos tāta videbat gloria conspicuos. In hoc tamen Petri voto, etsi inconsiderato & imprudenti, obseruandū id quod Deus per ipsum demōstrāre voluit, nimirū quanta sit futurę gloriæ illicibilitas. Si enim temporalis hæc & imperfecta gloriæ Christi ostensio tanta voluptate conspicientium mentes perfudit, vt omniū iam obliti extra se raperētur, & omnib. posthabitis hac sola semper frui desiderarēt, quā solida voluptas continget sanctis, cùm ipsum Dominum videbunt in decore regni sui, nō duobus stipatum, sed immensa Angelorum & sanctorum multitudine nec humanitatis tantùm gloriā contemplantes, sed ipsam etiam eius diuinitatē facie ad faciem conspiciētes? Deinde in hoc Petri voto obseruandum, quæ sit differentia gloriæ euangelicæ & gloriæ veteris testamenti Cùm enim Israeliticus populus gloriam Dei, qui in montē Sinai descenderet daturus legem, vidisset & audisset, adeò sunt perterriti & pauore concussi, vt dicerent Moysi: Loquere tu nobis, & audiemus. Nō loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur. Et adeo non potuerunt ferre gloriam Dei, vt nec gloriam vultus Mosaici ferre potuerint nisi velamine apposito. (Exod. 16) Hi autē etsi nōnullo pauore ob spectaculi insolentiam correpti essent, tamen tantùm abest vt conspectam gloriam refugiāt, vt eius perpetui cupiant esse spectatores. In euangelio enim Deus se magis amandum exhibet quàm metuendū: in veteri verò lege omnia magis erant terribilia. Si autem quæratur quomodo Petrus agnoscere potuerit Mosen & Eliam, quos priùs nūquā viderat, ne quidem in ipsorum imaginibus, cū Iudęis imaginū vsus fuerit illicitus: Dicēdum, verisimillimū esse, Petrum eos agnouisse ex colloquio ipsorum cū Iesu, in quo aut Dominus eos proprijs cōpellauerit nominib. aut ipsimet expresserint qui fuerint. Fieri enim potest vt vterque ea dixerit per quæ Christi mortem ipsi facto vel verbo probauerunt: vt Moyses quidem dixerit sic Christū in crucē sustolli debere, quomodo ipse exaltauerit in deserto serpētem: Elias verò sic illū debere expandi in crucem, quomodo ipse expansus fuit super mortuum puerū vt illū viuificaret. Ac sic illū torrente passionum pertransito subleuādū in glo

Quomodo apparuerint Moyses & Elias

riam, quomodo ipse transito Iordane curru igneo raptus fuerit in cœlũ. Quòd si rursum quæratur quomodo Moses & Elias hic apparuerũt, an in propria persona, an nõ, & si in propria persona, an in proprio corpore, an in alio: respõdetur ad hanc quæstionẽ in glossa ordinaria super Lucá hoc modo: Sciendũ est non corpus vel animas Moysi vel Eliæ ibi apparuisse, sed in subiecta creatura illa corpora fuisse formata. Potest etiá credi angelico ministerio huc factũ esse, vt angeli eorũ personas assumerent. Hæc ibi Verùm hanc responsionẽ nõ approbat D.Thomas in 3.parte, quòd secũdũ hác rationẽ nõ possint videri testes veritatis hoc loco Moses & Elias, si non fuerint hic verè, sed tátũ B Imaginariè, vt omittamus quòd nõ satis verũ erit, quod omnes asserunt Euangelistæ, Mosen & Eliá hic Domino astitisse. Idẽ Thomas asserit eá glossam desumpsiam ex libro de mirabilibus sacræ scripturæ, asscripto quidẽ Augustino, sed falsò. Et tamẽ in libris de mirabilibus sacræ scripturę, quos nos habem⁹ titulo Augustini, sed iudicio quiusdá etiá falsò ei asscriptos, legitur sententia planè cõtraria. Lib. enim. 3. c. 10. sic legitur: Sed dũ Elias manẽs in corpore ad talẽ eũductionẽ venerit, quid de Moyse dicendũ? vtrũ in corpore iterum ad hác o-C stẽsionẽ aderat, an ex aere simulatũ, sicut Samuel visus est, habitum fingebat? & si suo corpore venit indutus, si hac vice resurrectionẽ suam, quæ cæteris nõ nisi in nouissimo est futura, compleuit? De qua quæstione autores vna eadẽq; sentẽtia prolata non differenter dicunt, ꝙ dum Dominus cũ tribus discipulis fuit & Elia, nõ cum imaginatis sed veris corporibus conuenisse nõ dubitatur, & ipse Moyses in suo vero corpore de sepulchro resũpto videtur. Sed Dominus Iesus primogenitus mortuorũ rectè creditur. Moysi iterum post hác visionem corpus sepulturæ commendatur, vt ipsum in nouissimo die quàdo resurgent mortui, assumere possit. Hæc ibi. Vbi non dubitatur quin Elias etiá D in proprio corpore affuerit: & post quæstionẽ de Moysis corpore propositá, dicitur omniũ esse sententiam, illum etiam proprium corpus assumpsisse quod mox deposuerit. Proinde aut D.Thomas lapsus est memoria, aut aliũ habuit librũ qui sub Augustini nomine titulum habuit de mirabilibus sacræ scripturæ. Sicut autem prior sentẽtia Diuo Thomæ non est probabilis, ita nec secunda de assumpto & rursum deposito vero corpore Moysis, sed probabile magis secũdùm Thomã habetur, Eliá in vero ibi corpore adfuisse: Mosen verò in propria quidem anima adfuisse, sed corpore quodá assumpto, quomodo apparẽt Angeli. Atq; sic vult D.Thomas intelligẽdum quod scribit hoc loco D. Hieronymus in hunc modum, Scribis & pharisęis tentantibus se, & de cœlo signa petẽtibus dare noluit, sed prauam postulationem cõfutauit responsione prudẽti. Hic verò vt apostolorũ augeat fidem, dat signum de cœlo, Elia inde descendente quò conscenderat, & Moyse ab inferis resurgẽte. Quod & Achaz per Isaiá præcipitur, vt petat sibi signum de inferno vel de excelso. Quod enim hic dicitur Moses ab inferis resurrexisse, intelligi vult D.Thomas dictũ de anima quæ corpus Angelorũ more assumpserit. Quæ autem fuerit Augustini in his libris, quos constat esse ipsius, sententia in hac quęstione, patet ex lib. de cura pro mortuis agẽda, in quo c. 15. asserẽs aliquàdo ex mortuis quosdá mitti ad viuos, probat id primò per Samuelẽ

A Sauli apparentẽ: & quoniam quidá dicunt nõ ipsum Samuelẽ apparuisse, sed malignũ aliquẽ spiritum in eius persona, affert testimonium Ecclesiast. 46. vbi dicitur: quòd Samuel mortuus prophetauerit. Et subiũgit: Sed si huic libro ex Hebræorũ, quia in eo nõ est canone, cõtradicitur, quid de Moyse dicturi sumus, qui certè & in Deuteronomio mortuus, & in euangelio cum Elia qui mortuus nõ est, legitur apparuisse viuentibus? Ex quo dicit solui quæstionẽ de martyribus aut iustis aliquibus apparentibus quãdoq; ipsis hominũ aspectibus, non solũ in somnis, sed etiam in vigilia. Dubitat tamẽ, & supra vires intelligentiæ suę esse liberè profitetur, quomodo fiat huiusmodi apparitio B sanctorũ, á in propria ipsorum persona, á per Angelorum ministerium in eorum persona ex Dei iussu apparẽtium, & præsentium iis qui sanctorũ meritis aliqua percipiunt solatia. Itaq; videri potest ex hoc libro desumpta illa glossæ sentẽtia quá D. Thomas tenet tanquá desumptá ex libro qui falso ascriptus sit Augustino. Ná in hoc libro quámuis neutrá partẽ Augustinus velit asserere, magis tamen videtur eò propendere, vt putet Angelorũ ministerio fieri sanctorũ apparitiones & beneficia quę quasi á præsentibus sanctis videntur homini-C bus præstari. Sed quandoquidẽ ipse Augustinus rẽ hanc altiorẽ esse fatetur, quàm vt à se possit attingi: & abstrusiorẽ, quàm vt à se valeat perscrutari, præstat in hac quæstione nõ nimis esse curiosum, sed modũ apparitionũ Deo cõmittere. Illud tantùm addam, non debere videri derogare veritati, si cũ Angeli in sanctorũ persona apparere dicũtur, ipsi sancti dicátur apparere, cùm ipsi Angeli in veteri testamẽto apparẽtes in Dei persona dicát: Ego sum Dominus Deus. Porrò occurrit hic etiá alia præter superiores ratio, qua ostendatur quàm cõueniens fuerit vt in mõte cum Domino Moyses & Elias in gloria apparerent colloquentes. Hi enim duo postquá ieiunassent 40. diebus, viderunt glo-D riá Dei in mõte Horeb, atq; cũ eo locuti sũt: postquá conspectá gloriá Moysi vultus mirè resplenduit, & Elias mox igneo curru raptus est in cœlũ. Itaque ob id hi duo cum Domino in mõte gloriá suam ostendente, qui & ipse 40. diebus ieiunauit, apparuerunt, vt eorum gloria Christi gloriæ cõparata obscuraretur, ac ostenderetur Christũ gloriosum illum ipsum esse, cuius gloriam in monte Horeb cõspicientes, etiá ipsi gloriosi effecti sunt, quodq; gloriam suam, quam vel olim vel nunc habebant, ex eius colloquio mutuati essent.

HAEC AVTEM ADHVC EO LOQVENTE, ECCE FACTA EST NVBES LVCIDA.] Valde conuenienter nubes hæc diuinitus facta est. Primùm quidem, vt per eam velu-E ti corrigeretur quod Petrus dixerat de construẽdis tabernaculis, ac ostẽderetur Christum non opus habere tabernaculis humana manu factis. Vnde velut hanc causam significare volẽs Matthęus: *Adhuc*, inquit, *eo loquente, ecce nubes lucida*. Secundò, nube ista factum est ne apostoli magnitudine splendoris absorberentur, sed lucem intolerabilẽ nubes tẽperaret. Vnde dicitur nubes hæc eos metuentes obumbrasse. Postremùm, nubes ista facta est ad ostensionem præsentiæ Dei patris. Sic enim in veteri testamento sæpè in nube gloria Domini apparuit, ac præsentia ei⁹ ostẽsa est, vt patet ex variis scripturæ locis, idq́ue ob id ꝙ nubes res sit cœlestib⁹ vicinior, quæ in scripturis Dei dicitur es

seta

se tabernaculũ. Nubes, inquit, & caligo in circuitu eius. Cumq; in dedicatione templi Salomonici nebula impleisset domum Domini, dixit Salomõ: Dominus dixit vt habitaret in nebula. Sed nubes illa qua olim Deus suam gloriam & præsentiã declarauit, dicitur ferè fuisse tenebrosa, vt Exo. 19. in datione legis. Hæc verò dicitur fuisse lucida, vt intelligamus differentiam veteris legis & nouæ: & illã quidem plenam esse vmbris, hãc verò ipsam exhibere veritatẽ: in illa Deũ se præbere metuendum, in hac verò amabilẽ. Itaque quia nubes hæc Dei præsentiã declarauit, vox Patris è nube dicitur esse facta, quæ nõ ita potuisset cognosci cuius fuisset, nisi nubes Dei præsentiã declarauisset. Et **B** hactenus quidẽ maiestatis Christi gestus quidam datus est oculis corporeis, ipsa autem Patris voce, sicut & verbis Eliæ & Moysis, datũ est aliquid etiã auribus, vt per duos hos certissimos sensus digna de Iesu opinio cõciperetur. Neq; enim pro testimonio patris aut nubes sola suffecit, aut vox sola, sed vtrumq; coniunctũ, certu reddidit Patris testimonium. Porro sicut in Christi baptismo Trinitatis mysteriũ reuelatum est, Patre per vocem, Spiritu sancto per columbam demonstrato: ita & hic tota Trinitas sese voluisse ostendere videtur, Spiritu sancto in nube apparẽte. Ipse enim est illa nubes obumbrãs, qua obumbrata virgo Maria Christum concepit, quæ nubes & nos obũbrans, carnalium desideriorum æstũ in nobis extinguit, & ad **C** cœlestia à terrenis subleuat. Et bene quidẽ in baptismo Christi, quod fuit sacramẽtum primæ nostræ regenerationis, Spiritus sanctus in specie columbæ apparuit: in transfigurationis verò eius quæ est sacramẽtũ secũdæ nostræ regenerationis, quæ erit in corporũ resurrectione, Spiritus sanctus in nube obumbrãte apparuit: quia in prima regeneratione dat innocẽtiam, in secũda verò sublimitatis in cœlo dat ab omnibus malis securitatẽ. De verbis autem illis; *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*, dictum est suprà 14. c. Concordiæ circa Christi baptismum. Quod autem nunc additur; *Ipsum audite*, additum videtur tum ad corrigendum votum Petri dolentis abire Moysen & **D** Eliam, tum ad confirmandos animos discipulorũ, ne detrectarẽt ei credere, & obedire etiã in his quę docturus erat, aut in specie diuersa ab his quæ docuerũt lex & prophetæ, aut carni inimica, qualia erãt quæ mox docuerat de tollẽda cruce. Itaq; perinde est ac si dixisset: Nõ est quòd doleatis Mosen & Eliam discedere. Omnia enim in hoc magistro vestro vnico filio meo, in quo solo mihi per omnia cõplacitũ est, habetis. Ipsum audite, & nihil fuerit quod nõ multo plenius & clarius sitis edocẽdi, quã ab ipso Moise & prophetis. Vaticinati sunt illi de Christo, quẽ cùm præsentẽ habeatis, ne posthac requiratis pollicentes futura, sed præsentẽ ipsum audite ex me loquentẽ. Nemo loqui- **E** tur certius. Quicquid ab huius oratione dissonat, reiiciendũ est. Ipsum ergo audite, & audiendo credite & obtẽperate, quãtũuis inimica carni exigat. Hunc si audieritis, per eũ mihi dilectum efficiemini & vos mihi dilecti: per hũc gloriosum, & vos quoque efficiemini eiusdẽ gloriæ cõsortes. Cùm enim dicit; *Ipsum audite*, non simpliciter auditum exigit pater, sed fidẽ item & obedientiã. Nam frequẽter in scripturis, audire pro morem gerere & credere ponitur. Videri autem potest Deus in illis verbis, *Ipsum audite*, allusisse ad illud Deut. 18. quo dicit

A Moyses, Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, ipsum sicut me audietis. Cæterum quoniã naturale est vt insulita & inopinata mentẽ humanã perturbẽt, & quia diuinã maiestatem humana infirmitas capere nõ potest, sicut nõnullus pauor Apostolos corripuit ex conspecta claritate Christi, idẽmq; pauor in eis augebatur cũ intrarent in nubem: ita audita hac noua voce plena diuinæ maiestatis, maiori adhuc timore correpti sunt, ita vt præ nimio timore, necnõ & reuerẽtia diuinæ maiestatis quam agnoscebant esse præsentem, prociderent in facies suas. Verum diuina benignitas nõ diu patitur eos qui suæ maiestatis causa turbãtur, & metu concutiuntur, metu illo deti- **B** neri, sed post turbatiunẽ mox subinfert mẽtis trãquillitatem. Vnde & nunc Dominus Iesus accedẽs ad discipulos, tactu simul & voce sua metum ab illis depellit dicens: *Surgite, & nolite timere*. Nec inefficax fuit Christi contactus & vox. Mox enim leuatis oculis circumspicientes viderunt Iesum, eumq; solum, vt intelligerẽt vocẽ illam ad Iesum pertinere, non ad Mosen, vel Eliam. Deinde vt intelligeremus vnũ Iesum nobis satis superq; esse, & postquã legis ac prophetarum vmbra discessit, omnia in Euangelio reperiri. Obseruanda hic Domini humilitas, qua diuinæ gloriæ intolerabilem splẽdorem velut in laterna occulere dignatus est, suum & nostræ capacitati sese attẽperans. Valet autem nobis historia hæc etiam literaliter tãtum **C** tractata. Primùm ad cõfirmationem nostræ in Iesum fidei. Etsi enim omnia eius dicta & facta eum satis demonstrarent esse Christum, hæc tamẽ historia apertissimè cũ declarat sic fuisse hominem, vt præter humanitatem haberet diuinã maiestatem nostri causa occultatã, ipsumq; esse qui à patre hominibus saluator sit datus, ac mortẽ ipsum subire debuisse salutis humanæ causa, quæ ferè sunt nostræ fidei mysteria. Vnde Diuus Petrus huius dominicæ trãsfigurationis meminit, nimirum quod sciret quãtũ per hãc fides nostra cõfirmaretur. In qua sanè trãsfiguratione videndũ quã variis modis nostra fides sit confirmata. Dominus **D** enim ipse suam maiestatẽ insulita claritate prodit, accedunt testes omniũ grauissimi, qui mortis modum & rationẽ testantur: postremũ accedit & pater ipse se verè præsentem declarans, & omnium maximum de filio suo testimoniũ præbẽs. Secundo valet hæc historia, vt præter fidẽ, nostrã ad bona operandũ ignauiam excitet, & ad mala quæq; exemplo Christi patienter tolerandũ nos muniat, dum ostensione gloriæ Christi, metũ venturi iudicis in gloria nobis incutit, ac securos facit de potẽtia eius qua poterit reddere vnicuiq; secundu merita, doceẽrque non alia ratione gloriæ Christi nos posse esse cõsortes, quã si & ipsi tollamus crucem nostram, ac parati simus ob gloriam Dei, præter **E** cætera, etiam animam nostram perdere. Nam ad hũc finem Dominum iam curam Apostolis fuisse trãsformatum præcedentia satis indicant. Quod autem ad mysticum attinet sensum, præter anagogiam supra indicatã, qua scilicet intelligitur hic significatum Christum in sua gloria vẽturum stipatum angelorum frequẽtia, atq; octaua die, terribilem simul & amabilẽ, terribilem impiis amabilem iustis, moraliter satis fuerit intelligere, ab his qui adhuc versantur in humilibus huius mũdi rebus, nõ posse Iesu gloriã aut maiestatem scripturarũ cõspici: sed si quis eius volet esse spectator, necesse

2. Pet. 1.

Mysticus sensus.

est ei vt prateritis omnibus creaturis visibilibus in sex diebus creatis, in mõtem coelestem cum Domino mente ascendat, ac mundo transcenso, altioris prudentiæ cacumẽ petat. Sic enim videbit gloriam Iesu sedentis in dextera patris. Sic maiestatem Euangelicæ doctrinæ & ipsius Christi in scripturis contẽplabitur, audietq́; & Moysen & prophetas ei testimonium perhibentes, necnon & patris interius docentis vocẽ audiet, reuelantẽ quis & quantus sit in speciem humilis Iesus. In tribus autẽ his gloriæ Christi spectatoribus rectè intellexerimus omne hominũ genus, propterea quòd à tribus filiis Noe omne genus humanum sit disseminatũ, & in tribus mundi partibus dispersum, cui gloria Christi erat vbique reuelanda. Sic fere D. Ambrosius. Porro quòd Dominus etiam tam B præcepit Apostolis, nihil horum quæ modò viderant cuiquam dicere, donec à mortuis resurrexisset, comprobat illud quod supra dictũ est, Dominum noluisse planè & apertè se Christũ prædicari, ac vera gloria conspicuum esse, donec iuxta patris mãdatum pro peccatis hominum morte sua satisfecisset, idq́; ob causas prius dictas. Quod dicit Marcus: *Et verbum continuerunt apud se*, verbum Hebraica phrasi, videtur positum prò facto, quẽadmodum sæpè in scripturis. Lucas enim veluti exponens Marcum dicit: *& nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex his quæ viderant*, quanquam possit, verbum, etiam accipi, propriè pro verbo & C sermone qui erat de transfiguratione. Cùm dicit Marcus: *Conquirentes quid hoc esset, cum à mortuis resurrexerit*, vel (vt habent Græca) inter se disputantes quid esset à mortuis resurgere significare voluit eos nõ intellexisse quod Christus dicebat de sua resurrectione, sicut & postea dicitur, & ipsi nihil horum intellexerunt, aut non intellexisse quorsum diceret de sua resurrectione.

ET INTERROGAVERUNT EUM DISCIPULI EIUS DICENTES: QUID ERGO DICUNT, &c.] Causa huius interrogationis dupliciter potest reddi. Primò, vt intelligamus eos iã certissimos factos quòd ipse esset Christus, ad- D mirari quomodo Scribæ, hoc est, legisperiti ex scripturis docerent Eliam debere venire priusquam veniret Christus. Id enim docebant ex Malachiæ testimonio, non distinguentes inter duos Christi aduentus, quos scripturæ satis significãt, ac, vt est verisimile, hoc argumento apud populũ probantes, Iesum non esse Christum. Ideo autem iam potius quàm priùs quæstionẽ hanc Domino proposuerũt, etsi & prius persuasi essent quòd ipse esset Christus, quòd iam longè certiores de eo effecti essent, quódque ea viso prius alia venissent in memoriam traditionis scribarũ. Hãc quæstionis causam indicat D Chrys. Aliter intelligi potest, Apo- E stolos, quia iam viderant Christi gloriam, & audiessant mentionem resurrectionis imminentis, post quam putabant eum gloriosè regnaturũ, admiratos quid illud esset quod scribæ dicerẽt de aduentu aliæ quem viderant recessisse. Nam talem quæstionis causam indicat Diuus Hieronymus. Dicũt autem: *Quid Scribæ dicunt*, &c. Et non; quare ergo scripturæ dicunt, siue quòd ipsi in scripturis non essent exercitati, ea tantùm cognoscẽtes quę ex traditione Scribarum in plebe indocta ferebantur: siue etiã notare volentes, quo argumẽto Scribæ apud populum vterẽtur ad persuadendũ nondum venisse Christum, aut regnũ eius. In Marco A autem legimus etiam additum de Pharisæis. Græca tamen tãtùm habent, quid dicunt Scribæ; non enim Pharisæorum, sed Scribarum erat ostendere quæ erant scripturarum. Vnde Herodes cupiẽs ea scripturis cognoscere locum natiuitatis Messiæ, Scribas populi accersisse dicitur, non Pharisæos.

AT ILLE RESPONDENS AIT ILLIS: ELIAS QUIDEM VENTURUS EST.] Respõsio hæc Christi de Elia dupliciter intelligitur. Cõmuniter enim intelligunt Dominus loqui de duplici Elia, nempe Elia vero, quem dicit ventuturum, ante scilicet secundum suum aduentum: & Elia in spiritu, nempe Ioanne Baptista, quem dicit venisse, ante primũ scilicet suum aduentum. Quidam tamẽ intelligunt Dominum semper loqui de Elia eodem, & aduentu eodem, & illud quod Do- B minus dicit; *Elias quidem venturus est, & restituet omnia*, sic volunt accipiendum, vt his verbis non asserat aliquid postea futurum, sed confirmet verũ esse quod dicebant Scribæ, vt sit perinde ac si dixisset: Rectè dicũt Scribæ, ante aduentum Messiæ venturũ Eliam, & restituturũ omnia: sed ego dico vobis, hoc ipsum iam esse impletum, quod illi ignorant esse impletum, sed adhuc futurum expectant. Venit promissus ille Elias sicut & Messias, sed non est ab eis agnitus, sicut nec Messias agnoscitur. Hic sensus etsi videri possit non alienus ab intentione Domini, cauendum tamen ne eum sequentes negemus pertinaciter venturum aliquãdo C Eliam verum ante secundum Domini aduentũ. Sunt enim hodie plerique qui hunc esse loci huius sensum genuinum cõtendunt, idq́; ob id quòd non putent verum Eliam venturum cum Enoch ante iudicium, quemadmodũ credidit semper Ecclesia Christi: ideoq́; & testimoniũ illud Malachię de Eliæ aduentu, putant solùm de Ioãne Baptista intelligendũ esse, dictũri etiã proculdubio Enoch & Eliam non viuere adhuc in mortali corpore, sed in trãslatione esse mortuos, quemadmodum existimant plerique Iudæorũ. Contra quos primò quidem dicendum, omnes patres verba hæc Christi; Elias quidem venturus est, & restituet omnia: se- D cundùm priorem intellectum intellexisse de vero Elia venturo ante secũdum Domini aduentum, vt patet ex Chrysostomo, Hieronymo, Theophilacto in cõment. D. Greg. hom. 12. in Ezechielẽ, Augustino item in variis locis. Deinde prophetiã Malachiæ præterquã quod omnes patres de Elia illo assumpto venturo ante secũdum aduẽtum Christi intelligunt, etiam ipsa verba apertè arguũt de secundo aduẽtu Christi esse intelligenda, & non de Ioãne, saltem potissimùm, quemadmodum ostendit hoc loco D. Chrysostomus. Primò enim, inquit, ideo additũ est, Eliam Thesbitẽ, (sic enim habent Septuaginta) ne de Ioanne putaretur debere E intelligi hæc prophetia, qui propter ministerij similitudinẽ etiã ipse dicitur Elias. Deinde dicitur: antequam veniat dies Domini magnus & horribilis, quibus verbis non significari primum Christi aduentum sed secundum, ex scripturis est euidẽs. Tempus enim primi aduẽtus dicitur tempus gratiæ, dies salutis, tempus acceptabile. Dies verò vindictæ aut nouissimi iudicij, vocatur dies Domini magnus & horribilis, aut terribilis, vt Iohel. 2. Sol cõuertetur in tenebras, & luna in sanguinẽ, antequã veniat dies Domini magnus & horribilis. Sic & Soph. 1. Iuxta est dies Domini magnus, iuxta est & velox nimis; Dies iræ dies illa, dies tribulationis & angu

A & angustiæ, &c. et ex his quæ præcedunt in Malachia patet de qua die sit sermo. Præcedit enim; ecce dies veniet succẽsa quasi caminus, & erunt omnes superbi & omnes faciẽtes impietatẽ stipula, & inflãmabit eos dies veniẽs, &c. Iam & quod sequitur in testimonio Malachiæ, idẽ confirmat: ne forte veniã, & percutiam terram anathemate. In primo enim suo aduentu non venit ad percutiendum, sed ad saluandum. Non enim, inquit, veni vt

Ioan. 12. iudicem mundum, sed vt saluificem. Certè is qui ecclesiast. est author, locum hunc intellexit de vero hoc Elia. Nam cùm de eo scribit cap. 48. post alia tandem habet: Qui inscriptus est in iudiciis temporum, lenire iracundiã Dei, conciliare cor patris

B ad filium, & restituere tribus Iacob. Quòd autem etiam Enoch viuus hinc trãslatus seruetur in aduẽtum Antichristi, probari solet per illud ecclesiast. 44. Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam. Sciendum tamen Græca hic non habere, in paradisum, sed tantùm, trãslatus est: & pro illo, vt det gentibus pœnitentiam, Græcè est, in exemplum pœnitentiæ generationibus. Quo significatur ipsum ideo trãslatum, vt homines videntes quomodo Deus curam gerat eorum qui illi placent, resipiscerent, & pœnitẽtiã agerent. Itaque ex hoc testimonio secundùm Græcorũ lectionem parum quod ad hãc

C rẽ pertinet probari potest. Verùm ex epistolæ ad Heb. 11. cap. efficacius probatur Enoch nondum mortuum esse. Dicitur enim ibi: Fide Enoch trãslatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. Ex scriptis autem omnium ferè patrum qui fuerunt ab Apostolorum temporibus, patet quid à primitiua Ecclesia, ex Apostolorum vtiq. traditione, semper creditum sit de Enoch & Elia. Quod vt fiat manifestum, quorundam sententias hic adducemus. Itaque vetustissimus Irenæus sic habet lib. 5. contra hæreses: Enoch placens Deo, in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum præmonstrans. Et Elias sicut erat in plasmatis substantia,

D assumptus est, assumptionem patrum prophetãs, & nihil impedit eos corpus in translatione & assumptione eorũ. Per illas enim manus, per quas in initio plasmati sunt, per ipsas & assumptionem & translationem acceperunt. Assuetæ enim erant in Adam manus Dei coaptare, & tenere, & baiulare suum plasma, & ferre & ponere, vbi ipsæ vellẽt. Vbi ergo prius positus est homo, scilicet in paradiso, quemadmodum scriptura dicit: Et plantauit Deus paradisum in Eden contra orientem, & posuit ibi hominẽ quem plasmauit, & inde proiectus est in hunc mundum non obediens. Quapropter dicunt presbyteri, qui sunt Apostolorum discipuli, eos qui translati sunt, illuc translatos esse. iustis enim hominibus & spiritum habenti-

E bus præparatus est paradisus, in quem & Paulus Apostolus asportatus audiuit sermones inenarrabiles quantum ad nos in præsenti, & ibi manere eos qui translati sunt vsque ad consummationem conspicantes incorruptelam. Hæc ille, qui & subdit; Non debere videri impossibile tantis temporibus illos permanere viuentes, nec putandũ Eliæ carnẽ in igneo curru quo assumebatur, fuisse consumptam. In cuius verbis notandum, quod dicit ab Apostolorum discipulis se didicisse hos duos trãslatos adhuc viuere in corpore eo in quo sunt translati. Tertullianus lib. aduersus Iudæos sic ha-

A bet de Enoch: Enoch iustissimum non circumcisum, nec sabbatizantẽ de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus iam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere Moysi Deo posse placere. In quibus verbis notandum, quòd dicit, necdum mortẽ gustasse eum, & æternitatis esse candidatum. De eodem sic scribitur in tractatu de Sion & Sina aduersus Iudæos sub titulo diui Cypriani: Enoch, qui ante diluuium Deo iustus complacuit, & ideo de isto mundo in carnis suæ natiuitatẽ viuus translatus est in loco vbi Deus scit, ex quo loco consumma-

B tionem mundi innouare habet in hoc mundo, vnde etiam translatus est ad confundendũ & reuincendum Antichristum. De vtroque sic scribit D. August. lib. 9. de Genesi ad literam cap. 6. probaturus quomodo homines si permãsissent in statu innocentiæ, translati fuissent sine morte ex hac vita. Neque enim, inquit, arbitrandum est Eliam vel sic esse iam sicut erunt sancti, quando peracto operis die, denarium pariter accepturi sunt: vel sic quemadmodum sunt homines qui ex ista vita nondum emigrarunt: de qua ille tamen non morte sed trãslatione migrauit. Iam itaq. aliquid melius habet quàm in hac vita posset, quamuis nondum habeat quod ex hac vita rectè gesta in fine habiturus est. Aut si quisquam putat hoc Eliam

C mereri non potuisse, si duxisset vxorem, filiosq́ue procreasset, quid de Enoch respondebit, qui filiis genitis Deo placens non mortuus, sed viuus trãslatus est? Cur ergo & Adam & Eua si iustè viuentes, castè filios procreassent, non eis possent trãslatione, nõ morte succedentibus cedere? Nam si Enoch & Elias in Adam mortui, mortisq́ue propaginem in carne gestãtes, quod debitum vt soluant, creduntur etiam redituri ad hanc vitam, &, quod tandiu dilatum est, morituri, nunc tamen in alia vita sunt, vbi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus in spirituale mutetur, nec morbo, nec senectute deficiunt: quanto iustius atq; probabilius primis illis parentibus præ-

D staretur. &c. Hæc ille, qui lib. 2. de Peccato Originali cap. 23. dum exempla ponit quæstionum de quibus salua fide dubitari licet, & de quibus dubitare non licet: Veluti, inquit, cùm quæritur, qualis vel vbi sit paradisus, vbi cõstituit Deus hominem quem formauit ex puluere, cùm tamen esse illum paradisum fides Christiana nõ dubitet. Vel cùm quæritur, vbi nunc sit Elias, vel Enoch, an ibi, an alicubi alibi, quos tamen non dubitamus in quibus nati sunt corporibus viuere. De his duob' in variis locis apertissimè tradit ecclesiæ fidem D. Gregorius, qui libr. 9. Moralium cap. 4. sic habet: Duo illi prædicatores eximij dilata morte subtracti sunt, vt ad prædicationis vsum in fine reuocentur. De quibus per Ioannem dicitur:

E Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ astãtes. Quorum vnum in Euangelio per semetipsam veritas pollicetur, dicens: Elias venturus est, & restituet omnia. Idem Gregorius testatur duos hos Antichristo occursuros, & ab eo occidendos. cap. 12. lib. 24. Moralium. Idem habet Damascenus lib. 4. cap. 27. Diuus Hilarius tamen scribens in Matthæi caput vigesimum, existimat duos illos, quos occursuros Antichristo Apocalypsis significat, fore Mosen & Eliã, tum quod illi in transfiguratione cum Domino apparuerint, tum quod locus Apoc. apertè illos

duos

A duos videatur notare, vt suprà est annotatum. Vnde & circa Domini transfigurationem sic scribit: Ad futuri firmam, atque ad facti fidem Moses & Elias in monte constiterāt. Ex his satis patet quæ fuerit in Ecclesia fides de Enoch & Elia, & omnes patres in hoc loco intellexisse Dominum affirmare venturum ante secūdum suum aduētum Eliam secundùm vaticinium Malachiæ. Itaque præstat priorem huius loci intelligentiā sequi, secundùm quā dicendum, Dominū non apertè satis respōdisse ad propositā quæstionem, eo quod non apertè distinxerit duos suos aduentus, idque ob id quòd mysterij nondum satis essent capaces discipuli, sic tamen respondit, vt scrupulum illis
B exemerit, ne propter dilatum Eliā dubitare possent de aduentu Messiæ, cùm apertè dicat Eliam venisse, eúmq; significet fuisse Ioannē. Quoniam enim sic opinione publica receptum erat, Eliam præcessurum Christum, nec verum Christi aduentum satis diiudicabant, Dominus ne hoc videretur obtigisse, quo minus venisse Christum crederent, & eum agnoscerēt iam missum qui mittēdus erat, Eliam ait venisse, Ioannem significās. Quod autē dicitur; & restituet omnia; breuitatis causa dictum est pro eo quod habet Malachias: Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Nam & hoc loco pro, conuertet, Septuaginta idem habēt verbum quod est hoc loco apud Matthæū, ἀποκαταστήσει, id est restituet. Quē-
C admodum autem dictum est in cap. Concordiæ 2. sic intelligendum est quod dicitur Elias omnia restituturus, quomodo Christus dicitur Paulo instaurasse omnia quæ in cœlis & quæ in terris, nimirum quia homines inter sese & cum Angelis dissidentes, inter se & cum Angelis atque Deo pacificauit. Sic enim & Elias omnia restituet, quādo incredulos Iudæos gētibus credentibus vniet & ad fidem patriarcharū redire faciet. Porrò Marcus pro futuro ἀποκαταστήσει, id est, restituet, habet præsens ἀποκαθιστᾷ, id est restituit, sed præsens illud æquiualet futuro. Significatur enim verè dici illum restituturum, & quòd debeat restituere om-
D nia. Aduerbium autem *primò*, quod hic & suprà in quæstione discipulorū pro, prius, Græco more positum est, non est coniūgendum cùm, *restituet*, sed vt patet ea propria quæstione, iungendū est cum, *venerit*, quod verbum nō esse futuri temporis, sed præteriti docēt Græca, quæ habēt, ἠλίας ἐλθὼν πρῶτον. Quod autem sequitur in Marco: *Et quomodo scriptum est in filium hominis, vt multa patiatur & contemnatur*, obscuram habet connexionem, & variè intelligitur. Theophylactus enim hanc partem intelligit interrogatiuè legendam, ac argumento quodam ostendi hic à Domino, quæ dicta sunt de aduētu Eliæ, non in primo Christi aduento implenda, sed in secūdo, eo quòd si Elias, quē-
E admodum de eo prædictum est, omnia restitueret in primo Christi aduentu, consequeretur Christum nō passurum à Iudæis, quod esset cōtra scripturas. Itaque sensus est: Elias certè venturus est, & cùm venerit restituet omnia. Quòd si autē huius aduentus ante primum Christi aduentum debuit esse, quomodo ergo scriptum est de Messia oportere eum multa pati? Si enim ille omnia restituet, nō erūt reliqui Iudæi increduli à quibus ille patiatur. Cōsequēs ergo est alium esse Messiæ aduentū, ante quam vēturus Elias restituet omnia, quamuis nec primo huic aduentu suus defuerit Elias. Videtur autem hic sensus esse satis coactus. Proinde alij locum hūc non interrogatiuè pronūciāt, sed assertiuè. Et erit commodus sensus etiam sine aliquo subintellecto, quod orationem quæ videtur imperfecta perficiat, si coniūctio, &, intelligatur superesse, quemadmodum sæpe superest ex phrasi Hebræorum, vt sit sensus: Elias vēturus restituet omnia, sicut scriptū est de filio hominis, vt multa patiatur; vt intelligatur Dominus velle cōfirmare fidem passionis suæ ex fide venturi Eliæ, ac ostendere, tam esse credendum se moriturum, quàm quòd Elias sit vēturus, eo quòd vtrumq; sit in scripturis prophetarum. Quoniam enim à fide passionis Christi alieni erāt Apostoli, ex omni occasione eā confirmat. Sic ferè Caietanus. Alij subintelligūt, & quomodo scriptum est in filiū hominis, vt multa patiatur, sic eueniet ei. Et pronomen, ei, quidam ad filium hominis referunt, sed melius secundùm Bedam refertur ad Eliā, vt significetur Eliam passurum, sicuti & filius hominis Christus quēadmodum postea dicitur filius hominis passurus, sicut Elias in spiritu passus est. Atque hunc sensum credo aptiorē aliis, vt intelligatur Dominus ex passione Ioannis cōfirmare secuturā suam passionem, & ea sua rursum, venturi Eliæ passionem, vt intelligāt Apostoli non esse nouū si Christus ab impiis patiatur, cùm hoc ferè cōmune sit sanctorum maximè insignium, & qui vitia conantur extirpare. Quoniā enim à passione Christi alieni erant Apostoli, & de gloria Christi ac regno magis cogitabāt, ideo Dominus inducit hic mentionem suę passionis & vtriusq; Eliæ, vt sic eos ad fidē passionis suæ erigeret, & à somnio gloriæ ac regni auocatos præpararet ad tolerantiam malorum imminētiū eis, sicut & postea cùm filij Zebedæi peterēt illi in regno suo assidere proximi, mētionem mortis & passionis suæ induxit. In his autē Domini verbis quæ sequuntur, duæ occurrunt difficultates, altera in Marco, altera in Matthæo. In Marco quidē, quia dicitur; *Elias iam venit, & fecerunt in eo quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo*, cùm nullum quis dare possit scripturæ testimonium, quo peculiariter de iis quæ passus est Ioānes sit aliquid prædictum. Hanc difficultatem vt effugiant quidam, istud, *sicut scriptum est de eo*, referunt ad illud, *Elias venit*, & non ad id quod sequitur, *Et fecerunt illi quæcunque voluerunt*, quòd per parenthesim legunt in medio positum, vt sit sensus: Elias iam venit sicut scriptum est de eo, nempe Isaiæ 40. Vox clamātis in deserto, &c. Verùm omnino videtur per hanc partem significatum, scripturā etiam de supplicio Ioannis aliquid dicere, sicut de eo quòd oportuit pati Christū, in Euthymij commentariis scribitur: Prædixit enim Isaias de Ioannis etiam passione: verùm quo loco prædixerit, & quibus verbis, non indicat. Notatur in margine caput 49. sed in eo nulla apud nos significatio mortis Ioānis. Proinde nisi prior illa distinctio placet, aut dicendum de morte Ioannis scriptū fuisse in libro aliquo qui interciderit, aut in his quæ passus scribitur Elias, intelligēdum etiam mysticè scriptū quæ passurus esset Ioānes, vt qui per Eliam fuit præfiguratus. Sicut enim illū Iesabel regina, ita hunc persecuta est Herodias, & vtraq; vtrunq; ob seuerius vindicatam religionem. In Matthæo autem dubiū occurrit, quomodo dicitur: *Sic & filius hominis passurus est ab eis*, cùm non ab eisdem passus sit Dominus, à quibus Ioannes.

Ioannes. Sed dicendum, quòd quemadmodũ verba præcedentia non agnouerunt eum, & fecerunt in eo quæcunq; voluerunt, debent intelligi habere suppositũ quoddã generale, nempe impij, aut simile aliquid: ita & relatiuum, eis, ad generale illud refertur, vt sit sensus: impios fecisse quę voluerunt in Ioanne, & ab impiis quoque Christũ passurum, quanquam & Pharisæi ac scribæ in nece A Ioannis consenserint, & ad eius captiuitatẽ iuuerint, vt priùs dictum est, & Herodes quoq; Christo illuserit, & eius morti consenserit, vt etiam ob id rectè ab eisdem Ioannes & Christus passi dici possint. Portò notandum quòd dicitur, *fecerunt in eo quæcunque voluerunt.* Illo enim significatur fecisse non quæ debuerunt fecisse, quæque iustum erat facere, sed pro sua libidine fecisse.

EIICITVR DÆMONIVM, QVOD NON POTVERVNT eiicere discipuli. Matthæi 17. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT XVIII.

[a] *Actũ est autẽ in sequẽti die, descendẽtibus illis de mõte,[b] & veniẽs ad discipulos suos, vidit turbam magnã circa eos, & scribas cõquirentes cũ illis. Et cõfestim omnis populus videns Iesum stupefactus est, & expauerũt [&] [c] occurrit illi turba multa,[b] & occurrẽtes salutabãt eũ. Et[a] cùm venisset ad turbã[b] interrogauit eos: Quid inter vos conquiritis?[b] Et[c] ecce[a] accessit ad eũ† vir[b] vnus[b] de turba[a] genibus prouolutus ante eum [&] respondens[c] exclamauit ▷ [l] dicens:[a] Domine[b] magister,[b] attuli filium meum ad te habẽtem spiritũ mutũ,[c] obsecro te respice in filium meum: [&][a] miserere filio meo,‖ quia[c] vnicus est mihi, &[a] lunaticus est, & malè patitur. Nam[c] ecce spiritus apprehendit eum,[a] qui vbicunque eum apprehẽderit[b c] subitò clamat, &‖[b] allidit[b] illum,[c] & dißipat eum cum spuma,[b] & spumat, & stridet dẽtibus suis, & arescit,[c] & vix discedit dilaniãs eum [&][a] sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam, & obtuli eum discipulis tuis,[c] & rogaui discipulos tuos, & dixi[a b] vt eiicerent illum,[l] & non potuerunt[c] curare eum.[l] † Respõdens autẽ[b] eis Iesus, ▷ [l] dixit: O generatio‖ incredula & peruersa, †[l] quàmdiu apud vos ero? quãdiu patiar vos? ▷ afferte huc illũ ad me.[b] Et attulerunt eum.[c] Et cùm accederet,[b] & cùm vidisset eum, statim elisit eũ dæmonium, &[b] spiritus ‖[b] conturbauit illum,[b] & elisus in terram, volutabatur spumãs. Et interrogauit patrem eius: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia, & frequenter eum in ignem & in aquam misit, vt eum perderet: sed si quid potes adiuua nos, misertus nostri. Iesus autẽ ait illi: Si potes credere, omnia possibilia sunt credẽti. Et cõtinuò exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat: Credo Domine, adiuua incredulitatem meam.[l] Et[b] cùm vidisset Iesus concurrentem turbã, †[l] comminatus est spiritui immũdo,[b] dicẽs illi: Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.[c] Et[b] exclamans, & multum discerpẽs eum,[c] exiit ab eo[a] dæmonium,[b] & factus est sicut mortuus, ita vt multi dicerent: Quia mortuus est. Iesus autẽ tenens manum eius, eleuauit eum, & surrexit,‖ & † curatus est puer[a] ex illa hora,[c] & reddidit illum patri eius. Stupebãt autem omnes in magnitudine Dei.[b] Et cùm introisset in domum,[a] tũc accesserũt ad Iesum[c] discipuli[b] eius[c] secretò [&][b] interrogabant eum,[a] & dixerũt:[c] Quare nos non potuimus eiicere eum?[b] Et[c] dixit illis[a] Iesus: Propter incredulitatem vestram.‖ Amen quippe dico vobis, si habueritis fidẽ sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc, & transibit, & nihil impossibile erit vobis.[c] Hoc[c] autem[c] genus ▷ in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio.*

† a homo ▷ b. dixit * & ‖ c. elidit * b. discipulis suis † b. Qui respondens ◁ a. ait ‖ c. insidelis † a. o quo vsque ero vobiscũ, vsq; quo † c. o vsquequo ero apud vos & ▷ a. Adduc filiũ tuum. ‖ c. a dissipauit † a. o increpauit illum Iesus. † c. o increpauit Iesus spiritum immũdum. † c. curauit puerũ A. 26. 119, B 12. C, 17. 98 ▷ b. non eiicitur nisi. * pro oratione & ieiunium.

FACTVM EST AVTEM IN SEQVENTI DIE, DESCENDENTIBVS ILLIS DE MONTE, &c.] Dominus qui ad perfectiora quædam agenda sese à turbis subtraxerat, montemque conscenderat, nimirum vt oraret, & gloriæ suæ specimen perfectioribus discipulis exhiberet, his peractis, rursum sese demittit, inuisens relictos alios discipulos & turbam: suo exemplo, vt & aliàs, docens prædicatorem nonnunquam sese è turba subducere debere, ac secretis vacare precibus, vt & alacrior redeat, & alacrius recipiatur. Mox tamen ad intermissa pascendi populum officia redire, nec dedignari illorum se accommodare infirmitati & ignorãtiæ, quãtumuis se sentiat vulgo superiorem, cùm nec ipse Dominus post tantam gloriam ac tam præclarum Patris testimonium dedignatus sit rudiũ discipulorum ac populorum consortium. Sequenti ergo die post transfigurationem, (cùm, vt est verisimile, totam noctem Dominus in monte in orationibus peregisset) descendentibus illis de monte, vel potius, vt habent Græci, cùm descendissent illi de monte, (Est enim hic Græcis præteri- B tum, cùm supra, quãdo etiam legimus in Mattheo & in Marco, *descendentibus illis de monte* dic participium præsentis temporis, vt significetur illa quæ priùs dicta sunt contigisse inter descendendum, hæc verò post descensum) veniẽns Dominus ad discipulos alios à se relictos, vidit turbã multam circum eos, inquit Marcus, & legisperitos disputantes cum eis, qui cùm vererentur congredi cum Domino, nacti iam occasionem, diuexare rudes discipulos instituerant, quo vel speciem victoriæ apud imperitam obtinerent plebem. Quorum dolos sicut hic satis notatur, ita cõtrà notatur etiam C plebis erga Christum reuerentia, ac Christi quãta fuerit apud plebem authoritas, quam apud populum simplicem & non malignum parat synceritas doctrinæ & vitæ sanctimonia, cùm eam agnoscere nolit frequenter superba & sibi placens humana sapientia. Omnis enim populus mox vt vidit Iesum, accurrens salutauit eum, obuiis eum vlnis suscipiens. Dicitur autem apud Marcum populus etiã obstupuisse viso Iesu, nimirũ ob inopinatum eius & subitum aduentum, cùm nescirẽt vbi priùs fuisset, aut vnde veniret, & propter aduentus eius

eius opportunitatem, quasi præcognouerit scribarum inuasionem, ideoq; ad discipulorum auxiliũ venerit. Forsitan & splẽdor aliquis relictus in vultu Christi ex præcedente transfiguratione, causa fuit admirationis populi & obstupefactionis, quẽadmodum splẽdor vultus Moysi, postquã è monte descendisset. Cui bene conuenit quod additur in Marco, *& expauerunt*, quanquam duas illas dictiones Græca non habeant. Idem Marcus habet Dominum interrogasse eos: *Quid inter vos conquiritis?* pro quo Græca habẽt: Et interrogauit scribas: Quid conquiritis (vel disputatis) cum illis, nempe discipulis: quo videtur Dominus notare scribas, B quòd ipsi scripturarum cognitione sibi pollicentes, ac magistros aliorum se profitẽtes, se absente, cũ his qui tãtum discipuli essent, & scripturarum rudes disceptarẽt. Nostra ergo litera vt quàm proximè accedat ad Græcorum lectionem, sic est accipienda: Et interrogauit eos, nempe discipulos & scribas inter se disputantes: Quid inter vos conquiritis, id est, disputatis? Interrogat autem Dominus, etsi disputationis conscius, vt sic discipulos à scribarum diuexatione liberarat, & miraculo occasionẽ præberet. Dominus enim qui ad tẽpus suos confundi ob impotentiã patrandi miraculi, & diuexari à scribis permisit, vt sibi melius innotescerẽt, & de sua incredulitate redarguti ad perfectiorem fidẽ proficerent, mox & in tempore suis adfuit à cõfusione & à vexatione liberaturus, ne illorum confusio in ignominiam etiam Euãgelij vergeret, docens etiam eos qui sibi adhærent, in finẽ non à se relinquendos, etsi ad tẽpus relicti videantur, idq; ob ipsorum vtilitatem. Quæ autẽ fuerit disputationis inter scribas & discipulos materia, non apertè quidẽ dicitur, sed tamẽ satis colligi potest ex sequentibus, cùm dicitur ad Domini quæstionem respõdisse qui filium suum dæmoniacum attulerat. Hinc enim apparet disputationis occasionem fuisse ex eo quòd discipuli non potuerũt eiicere dæmonium. Verisimile enim ex eo scribas obiecisse discipulis, vanè illos sibi polliceri potestatem eiiciendi dæmones, nec virtute diuina illos D eiicere cùm eiiciunt, sed dæmoniaca, quæ aliquando impediri potest, cùm diuina non possit, aliaque similia obiecisse, vt aliud ex alio inter disputandũ incidere solet. Itaque quanquam Dominus interrogaret scribas, aut scribas simul & discipulos quid disceptarent, nullus tamen eorum respõdet: tũ quòd respõdere non auderent, eo quòd discipuli cõfusi essent de sua impotentia, scribæ cõscij de suo calumniandi studio: tum quòd is qui disputationi dedit occasionem, præ nimio salutis filij desiderio omnes præueniens, suam causam Domino quàm velocissimè studeret commendare, de expofita eius erga omnes benignitate bene confidens, vt non putaret sibi opus esse discipulorum patrocinio, ac de eius potentia maiorem habens fidem E quàm de discipulorũ. In quo præter piam pro salute filij paternámque solicitudinẽ, obseruãda est ipsius orãtis & humilitas & ardor. Humilitas quidem, quia in genua ante Dominum procidit, Dominum ac magistrum eum appellans: ardor verò, quia exclamauit, & calamitatem filij in suã miseriam redundantem tam diligenter exposuit, duas causas in oratione proferẽs, quibus misericordissimum Dominum ad misericordiã flectere studuit, nempe quòd filius esset, isque vnicus pro quo deprecabatur, quodq; malo grauissimo, tristissimo,

A & insuperabili discipulis miserè affligeretur. Sic ad feriã & ardentem orationem maxime compellit vrgens aliqua necessitas. Notandum autem quòd Matthæus Lunaticum vocat, quem Marcus dicit habere spiritum surdum & mutũ. Lunaticus enim propriè dicitur, qui morbo comitiali aut caduco laburat: sic dictus vel quòd eum pati putãrur ferè qui interlunio nati sunt, vel quòd pro mutatione Lunæ is morbus accidat ex augmento aut decrementu humorũ cerebri quibus dominatur Luna. Cùm autẽ hic morbus dicatur à medicis esse morbus naturalis, meritò hic dubitatur quomodo Lunaticus iste dicatur habere spiritum immundum. Non enim verisimile est, quod sentit Caietanus, hũc præter ægritudinem naturalem, à qua diceretur Lunaticus, habuisse etiam spiritum malũ adiunctum, qui redderet eum surdũ & mutũ. Nam quæ Matthæus tribuit Lunatico, quatenus lunaticus dicitur, ea Marcus tribuit dæmoni. Matthæus enim dicit: *Lunaticus est, & male patitur. Nam sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam.* Marcus autem: *Frequenter eum in ignem & in aquam misit.* Sed & Matthæus apertè significat, Lunaticum hunc, quatenus talẽ, habuisse dæmonium, cùm citat omnem huius scribens, dicit: *Increpauit illum Iesus, & exiit ab eo dæmonium, & curatus est puer.* Nec rursum eorum sententia est probabilis, qui putant hunc C lunaticum ob id dictum habere spiritum immundum, quòd huiusmodi morbus & omnia similia mala sint immissiones (vt ipsi volunt) angelorum malorum. Sic enim omnis languens diceretur habere dæmonium. Deinde dæmoniũ ingredi solitum in hunc puerũ, & non exterius manens ipsum diuexasse, verba Christi præter cetera apertè declarant, cùm dicitur: *Surde & mute spiritus exi ab eo, & ne amplius introeas in eum.* Igitur aut dicendum est, hunc puerum Lunaticum dici, non quòd verè talis esset, sed quòd similia pateretur qualia Lunatici pati solent, quia scilicet non semper affligeretur, sed certis temporibus, cadens, spumans, séque collidens. Sic enim videtur sentire D. Hieronymus, qui super cap. 4. Matthæi exponens qui sint Lunatici, de quibus in Euangelio: Non veros, inquit, lunaticos, sed qui putabãtur lunatici, &c. vt supra habitum est in cap. Concordiæ 25. Aut dicendum morbum comitialem, etsi puretur esse naturalis, & causæ quædã naturales concurrant, nõ esse tamen, purè naturalem, saltem frequenter, sed accidere ex dæmonio interius hominem possidente & affligente certis tẽporibus. Sic enim apertè sentit Origenes, sic scribens in præsentem locum homil. 4. in Matthæũ: Primùm quæramus quare lunaticus appellatur, qui à spiritu immũdo vexatur: & quare passio ipsa nomẽ accepit à luna, quæ post solem, magnum luminare vocatur. Medici ergo loquãtur sibi quæ volunt, qui nec immundum spiritum arbitrãtur, sed corporalem aliquam passionem, & dicũt humida moueri in capite, secundùm aliquam cõparationem ad lumen lunare, quod humidã habet naturam. Nos autem qui Euãgelio credimus, dicemus hanc passionem immundum spiritũ in hominibus operari. Obseruat enim quædã schismata lunæ, & sic operatur, vt ab obseruatione lunæ pati homines mentiatur, & per hoc culpabilẽ Dei creaturam ostendit, vt omnes iniquitatem in excelsum loquantur, qui existimant ex efficacia stellæ cum consistere causam omnium infirmitatũ, siue general-

Qui sint Lunatici.

generalium, siue specialium, &c. Certè nostros caducos eadem videmus pati quæ hic arreptitius dicitur passus, quos frequēter ea pati videm⁹ quæ nō naturalia possūt videri, sed planè diabolica: vt cùm certos quosdā blasphemāt sanctos, quorum inuocatione passio curari solet. Itaque credidesim hāc passionem frequēter, sicut & phrenesim, à diabolo fieri in hominibus. Et fortè ob id dicit Hieronymus: *Non veros lunaticos, sed eos qui putabantur lunatici*, vt significaret passionem à qua communiter aliqui dicuntur lunatici, non fieri à Luna, vt creditur, sed à dæmone. In quem sensum hoc dixisse D. Hieronymum magis erit verisimile, si audiamus quid hoc loco scripserit D. Chrysost. Nō turberis, inquit, si lunaticus est appellatus: patris enim dæmoniaci hæc vox est. cæterùm & Euāgelista multos lunaticos curatos alibi ait, & communi omnium consuetudine ipsos nominans. Vt enim elemēto illi ac luminari dæmones detrahāt, secūdùm lunares cursus aggrediūtur & remittūt homines. Vnde hæc falsa opinio apud multos coaluit, quòd Luna varietate sui cursus operetur, quod minimè verùm est. Hæc ille. Restat explicare singula quæ pater pueri recenset, morbi grauitatem Domino exponens. *Vbicunque*, inquit, vel vt habent Græca, ὅπου ἄν, quod etiam potest esse quandocunque, *spiritus apprehenderit* (non enim vbique aut semper eum spiritus afflixit) *subitò clamat*, vocem scilicet, sed inarticulatam ædens, quia dixit Marcus eum habere spiritum mutum. Deinde verò Marcus quatuor dicit, quæ ordine fieri solent in arreptitiis & caducis. *Allidit*, inquit, *illum, & spumat, & stridet dentibus suis, & arescit*. In quorum verborum primo suppositum est, spiritus: in reliquis tribus, puer ipse. Pro allidit, autem, græcè est ῥήσσει, quod magis est, lacerat. Significatur tamen idem, nempe quòd dæmonium ipsum in terram deiiceret, ac miserè conuelleret. Pro quo Lucas habet σπαράσσει, id est, lacerat, vel dissipat eum. Non enim Græca habent duo illa quæ nos legimus, *Elidit & dissipat eum*; sed tantùm, *dissipat eum*. Casum & conuulsionem sequitur spuma. Vnde addidit Marcus, *& spumat*. Lucas verò, *dissipat eum spuma*. Hanc sequitur stridor dentium, dehinc ariditas. Hinc dicit Marcus, *stridet dentibus suis, & arescit*, id est, fine sensu efficitur, impos factus omnium suorū membrorum, ac huiusmodi vexatione planè contabescens. Lucas his addidit id quo pater præter mali grauitatem significauit etiam mali diuturnitatem. *Vix*, inquit, *discedit dilanians eum*. Quod autem Matthæus breuitati in recensendo hoc miraculo, sicut & aliàs ferè semper studens, his omnibus omissis dicit: *Sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam*; ex Marco patet non in primo isto sermone patris dictum, sed in secunda responsione. quam omittens Matthæus commiscuit quædam secundæ responsionis dicta cum dictis in prima responsione, nihil in hoc veritati præiudicans. Deinde verò ab omnibus subiungitur id quod patet significauit malum filij esse admodum potēs, vtpote quòd insuperabile fuerit omnibus simul discipulis. Obtuli, inquit, eum tuis discipulis, quandoquidem scilicet te præsentem non inueni, & rogaui, eos vt eiicerent dæmonium, cumque omnes conarentur, non tamen potuerunt.

RESPONDENS AVTEM IESVS DIXIT: O GENERATIO INCREDVLA

A ET PERVERSA.] In Marco omnes penè Latinorum libri habent Dominum respondisse eis, cùm Græca habeant αὐτῷ, id est, ei, quomodo etiā quidam Latini codices habēt: quanquā rectè intelligi possit Dominum omnibus respōdisse, quoniam pater pueri omnium nomine causam disputationis de qua Domin⁹ interrogauerat, exposuerat. Quoniam autem incredulitas patris & ipsorum quoque discipulorum, causa fuit impotentiæ eiiciendi dæmonium, vt patet ex sequētibus, hinc Dominus desumpsit occasionem in genere redar-
B guendi Iudaicæ gentis incredulitatem & peruersitatem, reiiciens etiam impotētiam discipulorum de qua pater pueri querebatur in ipsum qui querebatur. Et rectè quidem iam in genere redarguit Iudæorum incredulitatē pertinacem, quòd multi præsentium, vt est verisimile, de discipulis & Christo inconuenienia cogitauerint. Itaque cum dolore & indignatione dicit: *O generatio*, hoc est, natio, *incredula, & peruersa*, hoc est, distorta. Non enim hic peruersa simpliciter malā significat, sed id quod propriè ea dictio significat, quod nostro sermone dicimus, *Verkeert* peruersum enim hominem propriè dicimus, qui nulla ratione ad meliorem frugem reduci potest. Itaque non tantùm
C incredulam dicit generationem Iudæorum, sed etiam peruersam, significare volens pertinacem eorum incredulitatem, vt à qua tot æditis miraculis non potuerint auocari, & adduci ad fidem. Sic & Moyses Deuter. 32. Iudæos vocat generationē prauam & peruersam, quòd nec inaudita illa portenta & prodigia, quæ in salutem suam facta viderunt, in fide erga Deum: nec horrendæ adeo rebellionis suæ vltiones, quas identidem experti erant, in timore: nec tam incomparabilis Moysis mansuetudo, & infinitus pro eis labor, in officio ergo ipsum retinere poterant. Ob hanc ergo insuperabilem Iudæorum infidelitatē addidit Dominus; *quousque ero vobiscum, quamdiu patiar vos?* Quibus verbis non vult significare, sed dubitare quanto tempore cum illis esset conuersatu-
D rus sed tātùm significat se molestè & cum dolore ferre eorum pertinacem incredulitatē, quam omnino cuperet illos deponere. Venisse enim se vt per fidem ipsos ad salutem perduceret, idque omnibus modis agere: illos tamen nulla ratione adduci posse vt fidem suscipiant per quam saluētur: ita vt omnem suam apud eos operam perdat. Rectè tamen etiam hac locutione intelligitur Dominus significare voluisse se desiderare mortem, vt vult Chrysostomus, ac futurum aliquādo vt propter pertinacem infidelitatem Iudæi derelinquātur à Christo, gentibus ipsum recipientibus. Quāquam autem his verbis Dominus nonnullam in-
E dignationem & iram declararet, ex his tamē quæ sequuntur demonstrauit se nō hominibus, sed vitiis iratum, cùm, vt annotauit Diuus Hieronymus, subiecit: *Afferte huc illum ad me*. Non enim sic indignabatur vt à benefaciēdo desisteret, sed sic, vt beneficiis adhuc nouis illos ab infidelitate cui indignabatur, auocare studeret, docens certè & nos, non hominibus, sed vitiis indignari debere, & quomodo & nos id demonstrare ac declarare possimus. Iubet autem adduci illum ad se, quem absentem curare potuisset, nō quidem propter ostētationem. Nam, vt postea dicitur, accurrente turba mox sanauit hunc lunaticum, quia nolebat hominū applausū videri captare. Sed vt præ

sente dæmoniaco mali magnitudo astantibus innotesceret pro defensione discipulorum, & cognosceretur dæmonum contra Christũ contrarietas in redargutionem Scribarũ, ac patris imperfecta fides patesceret, eaque perficeretur ante filij curationẽ. Iustus enim ordo exigebat, vt ante Domin⁹ ab infidelitate mentem patris liberaret, quàm à dilaniatione membrorũ corpus filij, maxime cùm illa impedimẽtum fuerint quo minus per discipulos filius fuerit liberatus. Adducitur itaque fili⁹ ad Dominum. Cùm autem adhuc accederet tantùm inquit Lucas, (nam Græca nõ tantùm habent; & cùm accederet; sed, cũ adhoc accederet ille) & cũ filius vidisset Iesum, vt habet Marcus, nec adhuc ad Christum venisset mox spiritus cœpit puerum conturbare, conuellere & dissipare: quo ostensum est quàm ille abhorreret Christi præsentiam, ac occasio fidei perfectioris data est patri, vt nõ dubitaret Christi virtute dæmonium pellendum, quod ad solum aspectum ipsius videbat sic trepidare & sæuire. In illo Marci, *& cùm vidisset eum*; dubitari potest num sit sensus: cùm Christus vidisset puerum, an cùm puer vidisset Christum. Nam nõ esse sensum, & cùm spiritus vidisset Iesum, Græca apertè docent, eo quòd *pneuma*, id est, spiritus, sit illis neutrius generis, participium autem *idōn*, quod hic ponitur absolutè, sit masculini generis. Et magis conuenit intelligere, cùm puer vidisset Iesum. Iam autem vt manifestior fieret pro discipulorum defensione mali grauitas, ac patris imperfecta fides manifestata corrigeretur, quærit Dominus ex quanto tempore hæc passio puero acciderit. Respondit ille, *ab infantia*, adiiciens præter diuturnitatem mali etiam pericula extrema quæ frequenter filius sit passus. *Frequẽter*, inquit, *eum in ignem & in aquam misit, vt eum perderet*. Ex quibus verbis, præter magnitudinem mali, duo nobis intelligere datum est. Primùm, quòd diabolus non semper, vt quidam putant, propter meritum propriorum peccatorum quosdam possidet & dinexat. Ab infantia enim puer huic malo fuit obnoxius, non quidem, vt certum est, ob propria saltem actualia peccata, & fortasse etiam nõ ob peccata parentum, sed vt manifestaretur gloria Dei in ipso, quemadmodum postea dicitur de cæco à natiuitate. Secundum est, quòd diabolus capitalis sit humani generis hostis, nihil non tentans quo eos qui eius potestati sunt permissi perdat crudeliter. Nihil tamen illum amplius posse quàm ei à Deo permittitur, ac Dei angelorumque custodiam non deesse etiam his qui ei permissi sunt diuexandi. Vnde etiã hæc narratio profuit & ad augendam patris fidem, vt cogitaret scilicet ea virtute posse pelli dæmoniũ, qua hactenus impeditũ fuit ne perficeret quod volebat: & ad refellendam Scribarum calumniam qua calumniabantur Dominum in Beelzebub eiicere dæmonia. Non enim collusione aliqua, sed planè inuita recedere ab hominibus dæmonia hinc satis liquebat. Porrò pater in fide infirmus metuens ne ob diuturnitatem incurabile esset malum quasi ob id Dominus interrogasset de tempore; *Si*, inquit, *quid potes, adiuua nos, misertus nostri*; longè sanè inferior in fide illo, qui etsi diuturno & incurabili morbo laborabat, dixit: Domine, si vis, potes me mundare. Vnde sicut tunc Dominus fidẽ eius cõfirmans, alludendo ad eius verba dixit: Volo mundare; ita nunc imperfectam huius fidem redarguens, eamque perficere volens, etiam alludendo ad eius verba dicit *Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti*. Non dicit, possum certè, sed indignus es cui præstem quod possum propter incredulitatem tuam, sed summa verborum vsus modestia, suam potentiam aliorum potentiæ quodammodo subiicit, imò de sua potentia omnino silens, omnia fidei tribuit. Neque enim vel sic dicit quomodo videbatur dicendum: Possum certè si potes credere, sed si potes credere, supple, scito quòd omnia possibilia sunt credẽti, commẽdans sanè nobis egregie loquẽdi modestiam, & simul fidei apud Deum energiam & vim. Additur autem articulus non ociosus, *to ei dynasai pisteusai*, id est, hoc si potes credere, vt sit sensus: Si potes vel illud tãtùm quod sine oĩ labore ac sumptu facile potes, nempe credere. Bene autem nõ dixit omnia potest credens obtinere & accipere, sed generaliter omnia possibilia sunt credenti, vt intelligamus credentem & omnia posse accipere à Christo quæ cupit, & vicissim in nomine ipsius omnia facere quæ cupit. Itaque pater pueri ex sua fide intelligẽs pendere optatam filij salutem, & in fidei confessionem alacer prorumpit & imperfectæ suæ fidei respectum ac meritum deprecatur, dicens cum lacrymis: Credo Domine, adiuua incredulitatem meã, hoc est imperfectam meam fidem. Sic enim hic accipere oportet nomen incredulitatis, ne sit in verbis contrarietas. Hæc autem verba; *adiuua incredulitatem meam*; non sic videntur accipienda quasi his petierit fidem suam perfici à Domino, vt sit idem cum eo quod Apostoli postea orabant, dicẽtes, Domine adauge nobis fidem: sed tantùm voluit petere, vt quoniã audierat à fide omnia pendere, Dominus sua potentia id suppleret quod fidei imperfectio non impetrabat, vt sit sẽsus: Credo Domine te posse, sed si quid adhuc fidei deest, tu quæso id supple, vt si non sufficiat mea fides, id tamen quòd volo adiuuante me tua potentia, consequar. Precatio sanè nobis pernecessaria, vt qui propter fidei aut fiduciæ imperfectionem frequenter non impetramus quod volumus. Vnde Iacobus præcipit, vt qui orat, postulet in fide, nihil hæsitans. *Iacobi 1* Sed benignus adeò Dominus est, vt si fidei nostræ imperfectionẽ agnoscamus, eámque adiuuari petamus, nõ sit etiam imperfectam fidem reiecturus, sed voti compotes faciet, quemadmodum ex his quæ sequuntur patet. Sequitur enim: *Et cùm vidisset Iesus accurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo*, vel increpauit spiritum immundum. Hæc autem increpatio vel comminatio nihil aliud intelligi debet quàm præceptum Christi vrgens & imperiosum quemadmodum in superioribus sæpe dictum est, increpare vel comminari accipi simpliciter pro dirè & imperiosè præcipere. Nã quomodo & quibus verbis comminat⁹ sit Iesus spiritui, Marcus testatur: *Increpauit*, inquit, *dicens illi: Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.* Quibus verbis autoritatiuam suam potestatem in dæmones declarãs, duo præcepit dæmoni, vt & exiret, & amplius eum non repeteret, eo quòd per vices & diuersa tẽpora illum repeteret. Dominus enim suum beneficium voluit esse nõ temporarium, sed perpetuum. Cùm autẽ in Matthæo legimus; *& increpauit illum Iesus*; videtur relatiuum, *illum*, ad puerum debere referri; quia de dæmonio

ant

ante hæc verba nulla fit mētio apud Matthæum. A
Vnde aliqui intelligunt etiam puerum increpatū à Christo, quòd ob peccata sua pateretur dęmonij vexationē. Verùm cùm ab infātia hęc perpessus dicatur à patre, magis conuenit eā increpationem ad spiritus referri, sicut apud alios Euangelistas, vt relatiuum, *illum*, referatur apud Matthæū ad id quod etsi nō sit expressum priùs ab illo, indicatum tamen est satis, cùm dicit, puerum fuisse lunaticum, & cum subdit; *exiit ab eo dæmonium.* Quòd autem, vt habet Marcus, dæmonium exclamans, & multum discerpens eū, vel vt potius ęrgca verti debent, cùm exclamasset, & multum eū dilaniasset, id est, conuulsisset (sunt enim participia præteriti temporis Græcis) exiit ab eo, relicto ipso tāquā mortuo, demonstrabat quàm ęgrè ferret quod cogeretur Christo obedire, ac hominē relinquere, quē torquere sibi volupe erat. Indicat hoc factum etiam nobis quàm ęgrè secundū mentē satanas homines Christo cōcedat, quo firmius B
nos Christo adhęrere conuenit, ne vnquam illi in nos aliquid permittatur. Simile habitū est in cap. 1. Marci Concordię cap. 27. Cùm ergo hac permissione dæmonij malitia & nocendi studium ostensum fuisset, suam contrà Dominus potentiā & bonitatem ab omni malo dęmonum liberantem declarans, manu sua pueri manum cōtingēs, eumq; eleuans, sic mox eum desperatum restituit, vt nō sensim viribus suis redderetur, sed subitò, quasi prius nihil nocumēti pertulisset. Nec iam illū sibi, vt verè potuisset, suóque seruitio vsurpauit, sed reddidit illum patri eius, cui dæmoniū sic illū subtraxerat vt verius dęmonis esset mācipiū quā patris filius. Itaq; meritò omnes stupebāt propter magnificentiā potentiæ diuinæ, quàm conspiciebant magnificè operari in Christo. Non enim putabant ipsum propria operari virtute, vnde non dicitur: Stupebant autem omnes in magnificētia eius, sed Dei. Magnificentia autem hęc erat, quòd imperio solo tam potens malum adeò citò & perfectè sublatum erat.

ET CVM INTROISSET IN DOMVM, TVNC ACCESSERVNT AD IESVM DISCIPVLI.] Cœperat discipulos solicitudo quędam humana, ne quid imprudentes offendissent Dominum, & sua culpa virtutem ędendi miracula semel ipsis à Domino traditā perdidissent. Itaq; oportunitatem loci nacti, cùm scilicet in domū introisset Dominus, semotis arbitris seorsum Dominum rogant: Quare nos nō potuimus eiicere eum, cùm semel nobis à te tradita sit potestas D
eiiciendi quosuis dæmones? Dominus itaque, qui suorum imperfectionē apud populū aperire noluit, quòd futuri essent totius orbis magistri, seorsum impotentiæ ipsorū causam ad ipsos pertinētem indicat, cùm apud populum causam impotētiæ eam indicauerit, quæ ad ipsum populū & patrem pueri pertinebat. In quo obseruandū, doctrinam & vitiorum correptionē tempore & loco opportuno dispensandam esse, vt quę ad omnes pertinēt, apud omnes doceantur: quę publica sūt, pu E
blicè corripiantur: quæ verò ad certas quasdam personas pertinēt, maximè eas quę populo præsūt, priuatim admoneātur, ne temerè tales traducti, vulgo veniant in cōtemptū, apud quem eorū authoritas est necessaria. Redditur autē apud Matthæū à Domino duplex causa quare Apostoli nō potuerint eiicere illud dæmoniū. Primò enim dicit: *Propter incredulitatem vestram*, hoc est, diffidentiam & fidei imbecillitatem. Sic enim etiam hic accipitur incredulitas. Et quidem suprà imputat Dominus incredulitati patris quòd nō fuerit eiectum dæmoniū, significans si satis credidisset, filium suum curādum fuisse etiā à discipulis. Hic verò incredulitati discipulorum imputat, quia & hæc partim fuit in causa. Nam si fuisset in eis tanta quanta oportebat, potuisset alienæ diffidentię esse præsidio. Sępe enī fiduciæ magnitudo in operāte miracula supplet imperfectionem fidei eius qui miraculū & sanitatē expectat. Causa autem diffidentię, quę iam fuit in discipulis, esse potuit, quia fortè cernebant, & ex parte audiebant mali magnitudinē & atrocitatem, aut quia metuebant ne potestas eis tātùm competeret dum essent in legatione, aut quia, vt habet Hilarius, Domino in monte demorāte, & ipsis cum turbis residētibus, quidam tepor ob Domini absentiā eorum fidem retardauerat. Porrò quò Dominus fidem suorum augeret, ac doceret quanta sit eius vis, si modò fortis sit & vehemens, subiicit: *Amen quippe dico vobis si habueritis fidem sicut granum sinapis*, &c. Accipitur autē hic fides, nō pro ea virtute à qua dicimur fideles, quomodo accipitur à Paulo, cùm tres dicit esse virtutes, fidem, spem, & charitatem, inter quas charitas sit maxima, pro firmo scilicet assensu eorum quę de Deo & Christo sunt credēda, quam fidem habent omnes Christiani, & tum habebant omnes Apostoli. Sed accipitur pro fide signorum quam Paulus ponit ad Cor. 12. inter diuisiones gratiarum quas spiritus sanctus diuersis impertitur variè prout vult. Huiusmodi autē fides, nō est aliud quā fiducia impetrādi vel faciendi miracula cū opus est aut vtile, inuocato nomine
C Dei. Qualem fiduciam habere veram & non præsūptuosam nō ita facilè est, sed valde excelsum & difficile. Non enim ad hanc in nobis efficiendam sufficit fides omnipotentiæ & summæ bonitatis diuinę, quę tamē ad eā ante omnia requiritur, & ad eā multū valet: sed præterea requiritur vt adsit libertas vera ad Deum quæ nascitur ex testimonio bonæ cōscientiæ ac mēte trāquilla, placideq; cōposita. Vnde Ioānes 1. epist. c. 3. Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciā habem᷒ ad Deum, & quicquid petierimus accipiemus ab eo. Est autē magni certaminis ex placabilitate acquirere talem erga Deum libertatem, vt credat quis illum sibi daturum quicquid postulauerit. Quòd autem Dominus fidem grano sinapis comparat, non est intelligendum, vt quidam volunt, ipsum significare fidem etiam paruā sufficere ad transferendum montes, & quiduis impetrandū. Nam prætetquā quòd vel ex hoc loco sensus hic satis potest refelli (nam vel paruam saltem fidem habebant discipuli, quos propter diffidentiā dicit Dominus fuisse impotentes) D. Hieronymus eum ostendit etiam refelli ex Apostolo Paulo, qui ad hæc Domini verba alludens maximæ & perfectæ fidei tribuit transferre mōtes: Si, inquit, habuero omnē fidem (vel, vt Hieronymus legit hoc loco, totam fidem, id est, perfectam) ita vt montes transferam, &c. Igitur per fidē grano sinapis comparatā, Dominus significare voluit fidem acrem vehementem, feruētem, & efficacem: sicut granū sinapis maximā cum atteritur acrimoniam & vehementiam habet, & in terram proiectum magnam de se producit arborem. Non enim hic Do

minus videtur respexisse ad quantitatem grani sinapis, sicut suprà cùm regnum cœlorũ cõparauit grano sinapis, sed tãtùm ad eius qualitatem & efficaciã. Origenes autem & Theophylactum secutus, dũ dicunt omnem fidem grano sinapis comparari, nõ volũt quamlibet fidem comparari grano sinapis, sed per omnem fidẽ, cũ Paulo, ad quẽ sese refert Origenes, intelligunt fidem perfectam. Qualem fidẽ Dominum hic requirere etiã ex alia sententia Domini simili huic manifestũ est. Dicit enim, Amen dico vobis, si habueritis fidem, & non hæsitaueritis, non solùm de ficulnea facietis, sed & si monti huic dixeritis: Tolle, & iacta te in mari, fiet. Ideo autẽ Domin⁹ singulariter in his sententiis meminit translationis mõtium, quòd res omniũ difficillima, & impossibilis vulgo habeatur, trãsferre montẽ verbo. Id etsi nõ fecerint Apostoli, sicut non legitur eos fecisse (quamquã fecisse potuerint, etiamsi nõ sit scriptum) nõ tamẽ ob id cõsequitur, eos nunquã talem fidem habuisse. Nam quod hic dicitur: *Si habueritis fidem*, &c. *dicetis monti huic transi, & transibit*, ex alia simili sententia superiore ex Matthæo allata patet sic esse intelligendũ, si dixeritis monti huic, transi, trãsibit. In hunc enim modũ multa Hebræi loquũtur per coniunctionem, &. Idem dicendũ de simili sententia quæ est Luc. 17. Ideo ergo non sunt per Apostolos translati montes, quoniã nunquã iusserunt, & ideo nõ iusserũt, quia nulla necessitas aut vtilitas ita ad Dei gloriã fieri exegit, propter quã solã miracula sunt facienda. Alioquin enim non ex fide procedit rerum quę suprà naturam fit tentatio, sed ex vana curiositate aut temeraria audacia procedit illa præsumptio, cui nõ pollicetur Deus se cooperaturum, sed fidei. Fecerunt autẽ Apostoli etiam maiora quàm sit trãsponere montes. Multos enim mortuos suscitauerunt. Nõ autem æquale non est montem transponere, & animã hominis reuocare, sed istud illo lõgè maius. Insuper, inquit D. Chrysost. dicunt nonnulli, posteaquosdam Apostolis sanctitate multò minores id re postulãte fecisse. Vnde patet, quòd si opus fuisset, mõtes quoque & ipsi Apostoli trãstulissent. Sanè quod D. Chrysostom⁹ dicit quosdam fecisse, verum esse testatur Eusebius in sua historia de Gregorio episcopo Neocæsariensi auditore Origenis. Sic enim de hoc Gregorio inter cætera eius miracula legimus lib. 7. Ecclesi. historiæ c. 25. In quodam loco cùm angusti quo res pisceret Ecclesiam construi, rupes quędam vicini montis ex parte Orientis obiecta, ex alia verò prætetfluẽs fluuius, spatium quãtum Ecclesiæ sufficeret denegabat. Et cùm alius omnino non esset locus, omnesq; mœstitiã gererent, quod solum ad construendam Ecclesiam non haberẽt, ille fide plenus, pernoctasse in oratione dicitur, & Dominũ Iesum promissionis suę admonuisse fideliter, qua dixit: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, tolle te, & mitte te in mare, & vtiq; fiet.* Cúmque hæc plena fide atq; deuotione deposceret, ad lucem coeuntibus populis inuenta est rupes importuna secessisse tantum, quantum spatij ad cõdendã quærebatur Ecclesiam. Hęc ibi, quibus simile est quod de eodẽ ibi narratur de lacu siccato. Idẽ Faber se legisse testatur in historia quadam Tartarorum, in qua sic habebatur: Iuxta Baldacem mõs diuina virtute trãslatus est oratione cuiusdam viri sancti, cùm improperarent Tartari Christianis illud Euangelij: Si habueritis fi-

Matt. 21

A dem sicut granum sinapis, &c. Cæterum D. Hieronymus quò ostendat etiam Apostolos transtulisse montem, intelligit per montẽ hũc à Domino significati metaphoricè ipsũ diabolum, qui iam à Domino fuit translatus ex lunatico, vt significetur etiã ipsos, si habuerint fidẽ, posse eiicere dęmonẽ, qui apud Hieremiã secundum mysticum sensum vocatur mõs, dum dicitur cap. 51. Ego ad te mons pestifer, ait Dominus, qui corrumpis vniuersã terram. Verùm hic sens⁹ vt est mysticus, nõ est à Domino principaliter intẽtus. Notãdum autem, quòd hac sententia Dominus nõ tantùm commendare voluit fidem faciendi vel impetrandi miraculã, ne ad nos eã vel parum vel nihil pertinere putemus, sed in genere fiduciam quibus impetrandi à Deo, B vel faciendi per Deum, quod recto rationis iudicio voluerimus ad nostram aliorumq́ue salutem, ac Dei gloriam. Vnde Matthæi 21. vbi similis est sententia subiungitur: Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis. Proinde cùm petendum quid à Deo erit, curandum nobis ante omnia, vt mens fiduciã colligat, sine qua nihil profutura est oratio, quam quomodo parare possimus, superius est dictum. Quoniam autem Dominus ideo meminit translationis montiũ, vt significaret rem quãlibet difficilem ac naturæ impossibilem, credenti esse possibilem, ideo subiicit, *& nihil impossibile erit vobis.*

C HOC AVTEM GENVS IN NVLLO POTEST EXIRE NISI, &c. Alteram hic reddit Dominus causam quare non potuerint eiicere dæmonium discipuli, quã solam ponit Marcus, nimirum quòd huiusmodi dæmoniorũ genus quale fuit illud de quo iam dictum est, oratiõe & ieiunio eiici debet, quibus nõ vacauerant discipuli illi in multitudine versãtes, sicut Dominus vacauerat qui iam rediit cum tribus à recenti precatione, in qua totam noctem & magnam diei partem, si nõ integrã, transegerat ieiunus permanens. Occurrit autem circa hanc Domini sententiã duplex potissimum difficultas. Primò, de quo genere Dominus loquatur. D. Chrysost. intelligit istud dictum nõ de certo aliquo dæmoniũ genere, sed de omnibus D generaliter dęmonijs, ad quę expellenda multum valet oratio & ieiunium. Verum hic intellectus non videtur conueniens, tũ quòd omnino Dominus significet se de aliquo certo dæmonum genere loqui, dum dicit: *Hoc autem genus*, tum quòd Apostoli frequenter dęmonia expulerãt sine ieiunio & oratione, cum hic dicatur: *Hoc autem genus in nullo*, id est, per nullam rem, *potest exire, nisi in oratione & ieiunio*, idest, per orationem & ieiunium. Itaque alij intelligunt de dæmonijs lunaticis. Vnde Theophylactus in Marcũ habet, Vel lunaticorũ, vel omne dæmoniorum genus alio modo egredi non potest, nisi precatione & ieiunio. Verùm nõ apparet E quare peculiariter lunaticorũ genus requirat precationem & ieiunium, cùm alia dæmonia frequenter sint nocentiora. Proinde rectius intelligetur Dominus nõ quidẽ in genere de omnibus loqui dæmonijs, nec peculiariter lunaticorum genus designare voluisse, sed genus dęmonum & pessimorũ & qui iamdiu aliquẽ possederunt, vt malum ferè in naturã sit versum, quale erat dęmoniũ prędictũ quod ab infantia dæmoniacum hunc afflixerat, etiam in ignem & in aquam illum frequẽter mittens, cupidum perditionis eius. Altera difficultas est, quomodo Dominus iam exigat ad expulsionẽ

quorum

quorúdam dæmonum orationem & ieiuniú, cùm A in superiori sententia solam fiduciam perfectá significauerit sufficere ad perficiédum quiduis, ac proinde etiá ad expellendum quoduis dæmoniú. Ad quod dicendú priùs quidem Dominú indicasse id quod ad omnia miracula facienda est generale. hic verò id quod est peculiare, & proprium ad expulsionem quorundam dæmonum. Nec excludit illud generale istud peculiare, quia nó est dictum, solam fiduciam sufficere, sed fiduciam perfectá esse necessariam, & sine illa nó posse fieri miracula, cui non obstat quod quandoq; etiam orandum est & ieiunandum ad certa quędam miracula perficiendum. Deinde oratio & ieiunium quę Dominus requirit proficiscuntur ex fiducia perfecta, atq; ob id requiruntur vt eam augeant, ac magis magisq; excitent. Qui enim perfectam in Deu habet fiduciá non dubitat ferius, ardentibusq; vacare precibus, donec quod vult impetret. Et rursum huiusmodi B precibus mitè intenditur fiducia in Deo. At huiusmodi preces requirunt ieiuniú, & abstinentiá carnis ab omnibus deliciis, quę nomine ieiunij significatur. Itaque mirus ille Gregorius, q innixus verbis Christi rupem transtulit, non putauit sola fiducia sine precibus perficiédum quod volebat, sed quoniam magnam habuit fiduciá in oratione & ieiunio, per nox perseuerauerit, donec exoraret quod optabat. Sic ergo & hic Dominus docere voluit, fide non vulgari opus esse expulsuris pessima dæmonia sed quæ deprecationi adeo sit intéta, vt etiá corpus ab omnibus deliciis abstineat; donec exoret quod orat. Ex quibus patet quare oratio requiratur, & cum oratione ieiuniú, nimirum vt ad orandum animus magis sit expeditus, & ipsa oratio ardentior sit & perseuerantior. Est tamen & alia ratio peculiaris quare expulsuris dæmones ne- C cessaria sit oratio & ieiunium, nimirum quia per hæc duo homo in spiritualem quandam naturam ascédit, qua aduersus spiritus luctam habet aptiorem. per ieiunium enim domatur carnis rebellio, per orationé roboratur in nobis spiritus. Quo autem quis carnem magis habet spiritui subiectá, & spiritum in Deo roboratum, eo aptior est & fortior, vt cum impuris spiritibus congrediatur, qui his armis instructos nó secus metuit quàm angelos Dei bonos: destitutos verò etiá si nomen Dei & Christi inuocent, non formidat. Vnde cùm Iudæi quidam exorcistæ tétarent inuocato nomine Christi qué Paulus prædicauit, eiicere dæmones, quia his armis erant destituti, respondens spiritus D nequam dixit eis: Iesum noui, & Paulum scio; vos autem qui estis? Et insiliens in eos homo in quo erat dęmonium pessimú, & dominatus amborum inualuit cótra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa. Act. 9. Ex his patet & orationé ieiunium coniunctum requirere, & ieiunium orationem, vt neutrum sine altero sufficiat: orationé tamen esse præcipuum horú duorú, vnde & priori loco ponitur, quomodo & angelus Tobiæ loquens hęc cóiunxit dicens: Bona est oratio cum ie- E iunio. Caietanus orationé & ieiuniú quę hic à Domino exigurur, putat debere referri nó ad eú qui est curaturus, sed ad eú qui est curandus, vt significetur ex parte curaturorú requiri fidé: ex parte verò lunaticorum curandorú, ieiunium & orationé tempore illo quo à dæmonio nó affligútur. Et D. Chrysost. ac Theophyl. intelligút Dominú his verbis exigere ieiunium & orationé & ab eo qui est A sanaturus, & ab eo qui est sanandus. Verùm cùm hęc discipulis interrogátibus quare nó potuissent eiicere dæmoniú, seorsú sint dicta, veluti pro causa, quam solam Marcus ponit, magis intelligendú significatú esse hæc esse necessaria sanaturo, vt intelligit Origenes, cuius sententia hoc loco diligenter est annotáda. Habet autem sic: Videamus etiá illud quod dicit; Hoc genus non eiicitur nisi in ieiuniis & orationib⁹; & si aliquádo oportuerit nos circa curationem tale aliquid patientiú permanere, non adiuremus, neq; interrogemus, neq; loquamur quasi audienti spiritui immundo, sed permanentes in orationibus & ieiuniis impetremus patienti salutē à Deo, & abigamus ieiuniis & orationibus nostris malignos spiritus. Hæc ille, cuius tamen verba cautè sunt legéda, ne putemus eú prohibere adiurationes dæmonum, & loqui eis: sed ne his solis fidamus, adiiciamus autem etiá ieiunia & orationes. Nam & ipse Dominus adiurauit dæmo- B nia, interrogauit, locutusq; est eis, vt etiá patet in *Sensus mysticus* eiectione huius dęmonij, etsi surdi & muti. Cęterùm vt omnis Christi doctrina ad spiritus ędificationem maximè tédebat, & corporali dęmonum eiectione spiritualé eorum eiectionem per se futurá demóstrare voluit: ita rectè intelligimus hac sententia docere ipsú voluisse, quibus modis à dęmonis potestate quis secundùm mentem liberari possit, maximè is qui similis fuerit huic dęmoniaco lunatico, qui secundùm mysticum sensum designat eú q à teneris annis assueuit peccatis, & vel per horarú mométa mutatur ad vitia, vel etiamsi quandoq; in eo impetus bonorú operú subrepát, ita vt sanus esse videatur, frequenter tamen quasi abreptione spiritus à passionibus cóprehenditur, & miserè diuexatur, & à bono statu in quo stare C putabatur cadit, nunc in igné, nunc in aquá, hoc est in cótraria planè vitia, superatus aliquando ab ira, aliquando à cócupiscentia carnalium voluptatum. In quo impletur illud Sapiétis: Stultus vt luna mutatur, *Eccle. 27* vt ob id etiá talis rectè dici possit lunaticus. Tales si, vt ferè accidit, & surdi sunt, vt humana doctrina eos non possit curare, ac ad meliora reuocare: & muti, vt Dei opé per se implorare nesciant, piorum opera Christo sunt præsentádi, cui nullum malum quantúuis atrox & in naturá versum, est immedicabile. Ad hunc perducti incipient cúturbari & dilaniari, exorta lucta inter spiritum resipiscere cupienté, & cupiditaté ad solita fortiter reuocátem. Verùm si persistát adesse Chri- D sto, & fide, oratione & ieiunio certent cum vitiis. omnipotéti efficacia Christi sic curabúntur, vt mortui peccato & mundo resurgant in nouitaté vitę. Quod enim lunatic⁹ iste expulso dæmone veluti mortuus relictus est, significabat à seruitute satanę ad Christú nó licere planè transire, nisi tanquá mortui planè reddamur. Quod Dominus illú qui veluti mortu⁹ iacebat manu sua erexit, illeq; surrexit, significat nó satis esse vt peccato simus mortui, sed superesse vt iustitiæ incipiam⁹ viuere, atq; ad id opus nobis esse imprimis Dei adiutorio, E subsequi anté oportere & nos libera nostra volútate. Vide aút, inquit Theophylactus, q Deus quidé adiuuat nos, deinde à nobis bona opera exigútur. dicit em, *Erexit illú Iesus*; hoc erat Dei adiutoriú & *surrexit*, hoc est illi⁹ in bonis studiú. Et glossa ordinaria: Hoc íquit, gen⁹ dęmonij, id est, ista carnaliú voluptatú mutabilitas, nó vincitur, nisi spirit⁹ orōne cófirmetur, & caro per ieiuniú maceretur.

STATERE IN ORE PISCIS INVENTO SOLVITVR didrachma, ac mors Christi prædicitur. Matthæi 17. Marci 9. Lucæ 9

CAPVT LXIX.

* autem † dixit ◁ ad discipulos suos * b quia || a tradendus est ¶ b tradetur

*bT inde profecti prætergrediebantur Galilæam, nec volebat quenquam scire.a Conuersantibus autem eis in Galilæa, c omnibúsque mirantibus in omnibus quæ faciebat, b docebat * discipulos suos, & † l dicebat ◁ illis a Iesus: c Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: * l Filius c enim l hominis || futurū est vt tradatur in manus hominū, c & occidēt eum, & b occisus, c tertia die resurget. b At illi ignorabāt verbum c istud, & erat velatum ante eos, vt nō sentirent illud, b & timebant interrogare eum c de hoc verbo. a Et contristati sunt vehementer. b Et venerunt Capharnaum. a Et cū venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrū, & dixerunt ei: Magister vester nō soluit didrachma? Ait: Etiā. Et cū intrasset in domū, prævenit eū Iesus, dicēs: Quid tibi videtur Simō? reges gentiū à quib. accipiūt tributū vel censū? à filiis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filij: vt autem nō scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit, tolle, & aperto ore eius inuenies staterē: illum sumens da eis pro me & te.*

EbT INDE PROFECTI PRÆTERGREDIEBANTVR GALILÆAM, &c.] ne ordine horum cū præcedentibus nulla potest esse quæstio. Sed dubitari potest quomodo Marcus dicit; *prætergrediebātur Galilæam*; quo videtur significari eos declinasse & præterisse Galilæam; cùm tamen hæc gererentur in Galilæa, & Matthæus dicat: *Conuersantibus eis in Galilæa*, qui simul cum Marco dicit Dominum venisse Capharnaum Galilææ ciuitatem. Verùm sciendum Græca pro, *prætergrediebantur Galilæam*, habere paulò aliter, παρεπορεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας, quod quidam sic vertit: *iter fecerunt per Galilæam*; quamuis hac versione non explicetur præpositio παρὰ, quæ eodē teste significat clā, & velut in transcursu obiterq; eos fecisse iter per Galilæam. Vnde in hoc sensu oportet etiam intelligere nostram literam, cui non repugnat quod dicit Matthæus: *Conuersantibus autem eis in Galilæa*. Nā cùm iter facerent per Galilæam, vtiq; in Galilæa conuersabantur. Ordo ergo historiæ sic se habere videtur: Vbi Dominus reddidisset patri filium suū sanū, stupebāt omnes, vt habet Lucas: Dominus autem illum vulgi stuporem nihil morans, atq; ad id sese parans quod ex patris decreto faciēdum imminebat, illinc mox digressus, hoc est, ex finibus Cæsareæ, in quibus verisimile est superiora esse gesta, & in quibus dixerat necessariò sibi eūdum Hierusalem, versus Hierosolyma per Galilæam recta iter instituit, & ne illi aliqua mora fieret, aut quisquā impediret ne relicta in totū Galilæa Hierusalem adiret illic permāsurus & occidendus, noluit quenquam scire, sed latere voluit quā rum fieri potuit: vtq; iā ibat ad suppliciū, ita suorum animos vt id rectè ferrent, nec in illo nimis scandalizarentur, cōfirmare & munire voluit, rursum illis suam passionem & resurrectionem prædicens, quam prædictionem tres quidē Euangelistæ rursum simul commemorant, sed tamē diuersa occasione eam adferunt. Nam Marcus quidem hanc prædictionem adducit pro causa ob quam noluit quenquā scire. Sic enim habet secundùm Græcos: *Nec volebat quenquam scire. Docebat enim discipulos suos.* &c. Non enim est græcis δὲ, id est, autē, vt nos legimus, sed γὰρ, id est, enī. Itaq; significatur ideo neminem voluisse scire, quia discipulos docebat iam instare tempus suæ passionis subeūdæ in Hierusalem. Qua ratione attenta, illud quod Marcus dicit; *nec volebat quenquam scire*, videtur sic intelligendum: Non volebat quenquam scire quòd iam iter faceret per Galilæam, eam derelicturus &

A profecturus in Hierusalem, ne scilicet eius profectio aut retardaretur, aut impediretur à Galilæis, quorū proculdubio magna pars eum diligebat, & retinere cupiuisset. Non posse enim intelligi Christum voluisse planè latere, vel ex eo satis patet, quòd dicitur post hæc venisse Capharnaum, vbi certum erat eum omnino latere non potuisse. Lucas verò occasione admirationis populi dicit à Domino prædictam eius passionem & mortem. *Omnibus*, inquit, *mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos*, &c. significare volēs Dominum turbis admirantibus iussisse discipulos suos magis cogitare quæ breui erat passurus, quàm quæ modò de eo prædicabant gloriosè turbæ. Matthæus verò nullam occasionem huius prædictionis adferens simpliciter dicit: *Conuersantibus illis in Galilæa, dixit illis Iesus*, &c. significare volens Dominū hæc prædixisse pro confirmandis & muniendis suorum animis, idque cùm adhuc esset in Galilæa, & nondum eorum qui erant in Hierusalem odium & malitiā multum expertus esset, vt magis crederent planè voluntariam & à patre prædefinitā fuisse eius passionem. Quod autem dicit Lucas: *Ponite vos in cordibus vestris*, (vel, vt habēt græca, in auribus vestris) *sermones istos*, dupliciter potest accipi. Cōmuniter enim intelligitur per sermones istos designari sermones & verba Domini sequentia, quibus prædicit suam mortem, vt significetur Dominum turbis magnificè de ipso sentientibus & loquētibus, suos peculiariter auocasse ab attētione eorū quæ turbæ de eo gloriosè loquebantur, ad cōsiderationem humilitatis qua postea erant offendēdi, & ad cuius imitationem erant præparandi. Itaque secūdùm hūc sensum, emphasis est in pronominibus, vos & istos. Nam per, vos, distinguit suos à turbis, per istos, sua verba à verbis turbarum. vt sit sensus: Sinite illos mirari in factis meis, vos autem attentè percipite non tā illorum quàm hos meos sermones, eosque infigite cordibus vestris, tum ne etiam cum ipsis aliquādo à me deficiatis, tum quòd ea magis meminisse opòrteat quæ oportebit vos in me imitari. Potest tamē etiā aliter locus hic intelligi, vt per sermones istos demonstrentur verba populi, & sit hic sensus: Attēdite ad ea quæ modò de me homines loquūtur, vt in ea de me sētentia in qua nūc estis, perseueretis. Futurum est enim vt longè aliter mecum acturi sint homines. Ad hunc sensum inuitat coniunctio, enim, quæ secundùm priorē sensum videtur esse superflua. Porrò Dominus in hac iterata passionis suæ prædictione,

ne, omissis quibusdam priùs dictis, aliquid tamen A iam amplius dici de ea, nempe quòd tradēdus sit in manus hominum, nimirum à Iuda, aut etiam à seipso & patre. Nā & patrem Paulus dicit filium suū tradidisse pro nobis. Rom. 8. & ipsum filium semetipsum, ad Ephes. 5. Magis autē conuenit accipere de traditione Iudę, quia ea hic dicere instituit quæ ad suam pertinerent ignominiā. Quòd autem sequitur apud Marcum & Lucā, discipulos ignorasse verbum istud, id est, sermonē hunc, & fuisse velatū ante illos, hoc est, vt habent Græca, abscōditum ab illis, vt non sentirent, id est, intelligerent illud, videtur esse contrarium ei quod Matthęus dicit: *Et contristati sunt vehementer*. Ex eo enim sequitur eos verba Domini intellexisse. Ad B quod quidam patrum probabiliter dicunt, quosdā intellexisse, & hos cōtristatos: alios verò non intellexisse, existimātes eum loqui in parabolis. Alij dicunt omnes fuisse cōtristatos de morte Domini quam intelligebant: sermonem verò qui erat de resurrectione, nō intellexisse, de quo priùs inter se præcipui Apostoli disquirebant, vt dictum est. Verùm postea Lucæ 18. post repetitā rursum mortis & resurrectionis prędictionem dicitur: *Et ipsi nihil horum intellexerunt*. Proinde dicendum potius, discipulos, quia tam apertè & frequēter audiebant Dominum mortem suam prędicentem, putasse quidē ita futurum quēadmodum assere- C bat, & ob id contristatos fuisse, idq; vehementer, quia scilicet vehemēti illum amore prosequebātur: ignorasse verò quomodo is quem nō dubitabant esse Christū, quem gloriosè regnaturū expectabāt, talia pateretur, & quam ob causam mortē esset passurus, cùm eam effugere posset. Itaq; mysterium verborum Christi, eorumq; rationem ac concordiam cum ea quam de ipso habebant fide ignorabant, cùm verborum significationem satis assequerentur, vt quæ erant apertissima. Timebāt autē eum interrogare de hoc sermone, quia metuebant audire quæ nollēt, videlicet illud: Adhuc & vos sine intellectu estis: maximè quia Petrum increpatum audierant à morte reuocantem. D

ET CVM VENISSENT CAPHARNAVM, ACCESSERVNT QVI DIDRACHMA, &c.] Didrachma legendū est in plurali numero, & per ch: non autem didracmam, vel didracma. Dicitur enim in singulari numero didrachmum, nūmus valens duas drachmas: sicut & tetradrachmum, nummus valens quatuor drachmas. De his autē didrachmis quorum hic fit mentio, & quæ à Domino exigebantur, variæ sunt sententiæ. Diuus Chrysostomus enim de his sic scribit hoc loco: *Quæ didrachma.* Quænam sunt ista didrachma? Quādo Ægyptiorum primogenita Deus interfecit, tunc Leuiticā E tribum accepit, & quoniam huius tribus minor numerus erat, quàm primogenita Iudæorū fuissent, pro deficientibus ad supplēdum numerum, siclum iussit deferri. Cōsuetudo igitur ex illo tēpore obtinuit, vt primogeniti hoc vectigal persoluerent: cùm itaque primogenitus esset Christus, Petrus quoq; discipulorum primus esse videretur, ipsum adeunt. Putat itaq; Diuus Chrysostomus didrachmum à Christo exactum secundùm legem Moysi, tanquam à primogenito. Verùm in hac sententia multiplex est error. Primùm enim id quod debebant ex lege primogeniti, semel tantùm persoluendum erat, idq; post mensem à natiuitate, persolutumque fuisse pro Christo in die purificationis, suprà patuit. Deinde pretium persoluēdum pro primogenito non erat didrachmū, nec, vt habet Chrysostomus, siclus, sed quinq; sicli, vt priùs ostensum est ex cap. Numer. 18. vt alia quædam omittātur post indicanda, ex quibus patebit huius sententiæ falsitas. Proinde verò similior videri posset sentētia D. Hilarij, qui & ipse putat didrachma hæc secūdùm legem persolui solita, sed secundùm aliā legem, nempe eam qua Exodi 30. præcipitur, vt omnis qui est in numero filiorū Israel, viri scilicet à vigesimo anno, & supra, pro redēptione & propitiatione sua dent in vsus tabernaculi dimidiū sicli. Ideo autem videri posset hæc sententia esse vera, quia idem est didrachmū & dimidium sicli: sicut idem est stater valens duo didrachma, & siclus. Quod patet ex D. Hieronymo super 4. Ezech. Siclus, inquit, stater est, hoc est drachmæ quatuor. Et Ioseph. lib. 3. Antiquit. cap. 12. exponēs id quod dicitur Exodi 30. de dimidio sicli: Siclus, inquit, Hebræorū numisma quatuor drachmas Atticas habet. Vnde sequitur idē esse didrachmum & dimidiū sicli. Sed tamen non esse veram hanc Hilarij sentētiam, sicut nec Chrysostomi, sequentia docent, ex quibus satis patet didrachma hæc non exigi secundùm legem, sed secundum præceptum Romanorum, quibus Iudæi iam erant facti tributarij. Quærit enim Dominus à Petro, à quibus reges terræ acciperēt tributum vel cēsum, quo manifestè significatur, didrachma hæc exacta fuisse pro tributo & censu Romanis debito. Nā & Matthæus vtitur dictione Romana *κῆνσον*, id est, census. Incertum tamen quādo & à quo primùm hoc tributū didrachmi à Romanis cœperit imponi Iudęis, an scilicet à Pompeio, qui vt scribit Ioseph. lib. Antiquit. 14. cap. 8. Hierosolymam sub conditione fiscalium Romanis exposuit, aut, vt habent apertius Græca, *τὰ ἱεροσόλυμα ὑποτελῆ φόρου ῥωμαίοις ἐποίησε*, id est, Hierosolyma fecit Romanis obnoxia tributo. An ab Augusto in ipsa descriptione, quēadmodum supra dictum est, quod sanè vel ob id est verisimile, quod Pompeius non legatur etiam Galilæam fecisse tributariam, sed Iudæam tātùm & Hierosolyma. Quare autem didrachmi tributum Iudæis sit impositum, colligi potest ex his quæ Iosephus scribit de Vespasiano post subactos sibi vi Iudæos. Sic enim habet lib. 7. de bello Iudaic. cap. 26. Stipendium, (vel, vt est Gręcè, *φόρον*, id est, tributum, nā & stipendium significat tributum debitū principibus) vbicunq; degerent Iudęis indixit, binasq; drachmas singulis annis deferre in Capitolium iussit, ita vt antehac Hierosolymorum templo pendebant. Quemadmodum ergo id quod dicitur Exodi 30. de dimidio sicli dando in vsus tabernaculi vel templi, fuit typus tributi quod Iudæis imposuit Vespasianus, ita verisimile est idem etiā fuisse typum tributi eisdem impositi à Pompeio, aut ab Augusto. Nō enim Vespasianus omnino nouum tributum Iudęis imposuit, sed quod Iudęis priùs fuerat impositum Iudæam inhabitantibus, hoc Vespasianus non in Iudęa tantùm indixit, sed Iudæis, vbicunque terrarum agerent. Porrò quantum nostræ monetæ valuerit didrachmum, & ex consequenti etiam stater, qui didrachmi duplum est, vt etiā hoc loco est manifestum, facillimè cognosci potest, si sciatur quantum valuerit drachma. Dictum est autem suprà drachmā fuisse numisma Atticum, idem valēs quod numisma Ro-

manum, quod dicebatur illis denarius, nempe tres stuferos cum medio nostræ monetæ. Sicut enim talis nũmus argẽteus dicebatur Romanis Denarius, eo quòd valeret decem asses æreos: ita eiusdem ponderis nummus argenteus dicebatur Atticis drachma, quòd eius põdus esset octaua pars vnciæ argenteæ. Nam drachma propriè nomen est ponderis, nimirũ octaua vnciæ pars, quæ deinde diuiditur in terna scrupula, & horum singula in binos obolos, ita vt drachma sex contineat obolos. Sed sicut alia ponderum nomina ad numismata sunt translata, propterea quòd numismata certo põdere cuduntur, ita etiã nomen didrachma. Itaque didrachmum valebat septem stuferos nostrates, aut, quod idem est, septem solidos Gallicos Turonicos, eratque vnus nummus qui etiã dicebatur βοῦς, id est, bos, quòd nota bouis percussus esset: vnde natum apud Græcos adagium, βοῦς ἐπὶ γλώττης βέβηκε, id est, bos super linguam fixus est, vel natatus, cõtra eos vsurpatum, qui aut pecuniæ auctoramento loquendi libertatem perdiderunt, aut mulctæ irrogandæ metu, quæ dicenda sunt reticent. Id ob id annotãdum duxi, vt intelligamus quare potius hic tributum debitum à Iudæis vocetur didrachmum, quàm duæ drachmæ, quare Attico nomine Romani hoc tributũ vocabant, nempe ob id fortè quòd numisma ipsorum eius ponderis non haberet proprium nomen Latinum. Ex his patet errasse hoc loco Lyranum, qui quoniam drachma valet sex obolos, existimans obolum idem esse quod paruum Turonensem, vt ille loquitur, hoc est, quod vocant Galli denariolum, duodecimam scilicet partẽ solidi Gallici, vel stuferi nostratis, didrachmum putat valuisse duodecim paruos Turonẽses, hoc est, solidum Gallicum, aut stuferum nostratẽ, cùm ex prædictis constet valuisse septies tantum quantũ ille existimauit. Stater autem nomen item Atticum, significans propriè mediam vnciam, ad numisma trãslatum, valebat, vt patet ex dictis, quatuordecim solidos Gallicos, aut stuferos nostrates, qualis est nummus quem vocamus *eenen halven Daelder*. Nec obstat quòd Siclus, quẽ diximus idem esse Hebræis quod stater est Atticis, dicatur in scripturis habere viginti obolos, drachmã verò diximus habere sex obolos, vnde sequitur staterem comprehendisse viginti quatuor obolos. Oportet enim intelligere obolos in quos diuiditur siclus, in scripturis fuisse maiores obolis Atticis. Ex prædictis etiam patet, Lyranum & post eum multos in eo errasse, quòd putauerunt, tantùm quemlibet capitaneum domus (vt ille loquitur) hoc est, patrẽfamilias soluisse annuatim hoc didrachmi tributũ. Patet autem ex dictis didrachmum in singulos homines fuisse statutum, quomodo olim semisiclus in numerum hominum, id est, viritim non domisticatim fuit constitutus, in eos quidẽ qui maiores viginti annis essent, quod perinde est ac si binas operas in sacra publica cõferre iuberentur. De his videre quis poterit Budæum in libris de Asse, ex quo pro magna parte hæc sunt collecta. Iam & illud intelligi potest ex superioribus qui fuerũt hi de quibus hic dicitur; accesserunt qui didrachma accipiebãt; id est, qui didrachma soliti accipere erant, aut quibus hoc ex officio incumbebat, nimirum qui dicuntur in Euangeliis publicani, à publicis vectigalibus quæ recipiebãt nomine Romanorum. Hi ergo in Capharnaum petunt à Domino didrachmum, quod singulis annis viritim erat Romanis persoluendum, siue quia ciuitas Nazareth, vt erat parua, subiecta esset Capharnaum Metropolitanæ ciuitati, vt vult Diuus Hieronymus, siue quia Dominus, vt ex superioribus patet, habitabat cum suis in Capharnaum, adeo vt Matthæi nono dicatur ciuitas eius. Tributum enim istud & census post illam primam descriptionem factam sub præside Cyrino, nõ soluebantur amplius in his locis vnde quisque erat oriundus, sed in ciuitatibus in quibus aut sub quibus quisq; habitabat. Tributi autem huius receptores pro magnitudine signorũ, Dominum reuerentes, non audebant ab illo repetere, sed discipulũ conueniunt, idq; Petrum, vel quòd is tum solus adesset Domino, vel quòd viderẽt illum Domino magis esse familiarem. Huic ergo dicũt: *Magister vester non soluit didrachma?* Quæ verba non sunt legẽda affirmatiuè, vt intelligantur asserere Dominum needum soluisse debitum didrachmum. Nam verbum, *soluit*, non esse præteriti temporis, sed præsentis, docent Græca, quæ habent, οὐ τελεῖ. Itaque interrogatiue sunt legenda, vt sit sensus: An magister vester non soluit, id est, non tenetur soluere, aut non solet soluere didrachma? quasi dicat: An aliquo priuilegio & principis cõcessione exemptus est à tributo? Sic enim interrogatiuè legendũ esse etiam Petri responsio declarat, dum dicit ναί, etiam, hoc est, certè soluit, hoc est, soluere solet. Quamuis autem intelligi posset exactores interrogasse malitiosè, vt experirentur num contradiceret Cæsaris voluntati, subornati à Pharisæis, magis tamen videtur simpliciter interrogasse cum mansuetudine, studio potius accipiendi quàm calumniandi.

ET CVM INTRASSET IN DOMVM, PRAEVENIT EVM IESVS, DICENS, QVID.] Apparet Petrum promisisse Publicanis dicturum se magistro de soluẽdo tributo, verùm priusquã de eo Dominũ Petrus admoneret, præuenit eum Dominus, declarans se occulta quæq; cognoscere, ac proinde se talẽ esse tantùm qui tributis homini soluendis meritò non deberet esse obnoxius. Quod cùm hac ratione satis demõstrasset, idem tamen etiã ratione humana cõmonstrauit, & quod re ipsa ostẽdit, etiam verbis comprobauit. Circa quam tamen rationem dubiũ nascitur. Nam secundùm eam videtur probari omnes iustos & Christianos esse liberos à solutione vectigaliũ & tributorũ. Omnes enim sunt filij eius regis cuius sunt omnia regna. Sed & ipse Dominus hac ratione non se tãtùm videtur velle probare esse liberũ, sed etiam Apostolos. Infert enim pluraliter; *ergo liberi sunt filij*. Et addit: *Vt autem non scandalizemus eos*; quo videtur significare, etiã Petrum non nisi vitandi scandali causa pro seipso censum persoluere debuisse. Accedit his, quòd & ipse Augustinus ex hac Christi ratione videatur colligere & astruere immunitatẽ omnium Christianorum. Is enim lib. 1. quæstionũ Euang. quæstione 23. sic habet: Quod dixit, *Ergo liberi sunt filij*; in omni regno intelligẽdum est liberos esse regni filios, id est, nõ esse vectigales. Multò ergo magis liberi esse debẽt in quolibet regno terreno filij illius regni, sub quo sunt oĩa regna terræ. Hæc ille. Non esse autem Christianos liberos à tributis principum, apertè docet Paulus ad Roma. 13. præcipiens omnem hominem esse subditum potesta-

A testatibus sublimioribus, ac tribuere illis debitũ vectigal, ac tributũ, non tantùm propter iram, sed etiam propter cõscientiam. Dicẽdum ergo, quòd cùm Dominus infert ex concessis à Petro; *ergo liberi sunt filij*; nõ est sensus, ergo liberi sunt filij Dei, sed, vt iam auditum est ex Augustino, ergo liberi sunt filij regis cuiuslibet in regno ipsius. Ex quo vlterius aliam vult significare Dominus conclusionem quam subricet, nẽpe, ergo liber sum ego, cùm sim filius regis regni istius & omniũ regnorum mundi: quam relinquit intelligendam, ex eo quòd ostendit rationem libertatis cõsistere in filiatione regis. Loquitur aũt Dominus cùm dicit; B *ergo liberi sunt filij*; de filiis proprie dictis, nẽpe naturalibus, vnde ex ea cõclusione bene consequitur ipsum Dominum fuisse liberum, nón autem omnes Apostolos, & omnes Christianos tanquã Dei filios. Quãquam autem dixerit Dominus; *vt autem non scandalizemus eos*; non tamen ob id significari voluit, etiã Petrum non esse debitorem nisi ratione scandali. Primùm enim dici potest, Dominum de se loquutum pluraliter: deinde scãdalum Christi etiam quodãmodo in ipsum Petrum recidisset, vt qui negotij illius erat mediator. Ad C authoritatem Augustini respõdet D. Thomas in secunda secundæ quæstione 104. arti 6. ad primũ: Illos qui facti sunt filij Dei per gratiã, liberos esse in quolibet regno secundùm mentem, à seruitute scilicet peccati, non autem liberos à seruitute corporali. Verùm quoniam hæc solutio non potest videri sufficiens, eo quòd in cõclusione Domini, vnde infert Augustinus libertatẽ filiorum Dei, nõ fit sermo de libertate spirituali, ideo Caietanus in Cõmentariis addit aliam solutionem, dicens, per filios summi regis intelligi posse episcopos, presbyteros, & clericos, eo quòd tales ꝓ sunt in regno Dei tãquam regis filij, constituti ad D hoc vt regnum eius gubernent, cõseruent & promoueant, quod est filiorũ regis. Dici enim potest melius Augustinum, dum dicit filios supremi regis liberos esse in quolibet regno terreno, loqui de filijs naturalibus; sicut de his est sermo in conclusione Domini, vnde illud infert Augustinus, vt quod Augustinus dicit pluraliter, tantùm locum habeat in Christo, habiturum tamen locum etiã in pluribus, si plures essent filij naturales. Si enim accipiatur loqui de his q quouis modo sunt Dei filij, oẽs ergo homines voluit dicere liberos, cùm omnes sint ratione creationis Dei filij. Dicit autẽ filios regni sub quo sunt oĩa regna, esse liberos. Iam Christiani, etsi per gratiã sint Dei filij, nõ tamẽ propria locutione sunt filij regni, &c. Regnũ enim sub quo sunt oĩa regna terræ, regnum Dei est, quo regnat tãquam omnium creator & Do- E minus. Regnum verò, cuius filii sunt Christiani, regnum est spirituale, & regnum Ecclesiæ, sub quo nondum sunt omnia regna terræ.

VT AVTEM NON SCANDALIZEMVS EOS, VADE AD MARE, ET MITTE, &c.] Postquã ostendit se non teneri ad tributa soluenda, docet etiam quare tamen illud soluere velit: nẽpe tollendæ offensionis vel scãdali causa, quòd hoc loco non erat negligendũ, sicut supra docuit scandalum Pharisæorum negligendũ, quòd necdum exactorib9 cognita esset causa libertatis ipsius. Ideoque videri potest non dixisse: Vt autem non scandalizentur illi, sed, *vt autem non scandalizemus eos*; significans non tantùm acceptum, sed

A etiam datum scandalum futurum, si qui ignorabatur esse Dei filius, censum negasset. Est & alia causa quare modò scandalũ horum negligere noluit, cùm supra docuerit Pharisæorum negligendum, nempe quòd nunc, salua veritate nunc reuelanda, vitari illud potuit, non autem in scãdalo illo Pharisæorum. Nunc enim necdum palam asserendum erat quòd ipse esset Dei filius, tunc verò ob datam occasionem docendum erat, cibum nõ coinquinare hominem, vnde Pharisæos tamẽ scandalizandos prænouit, sed ex malitia magis quàm iusta aliqua causa. Docemur itaque ex hac B diuersitate, obseruare tempora & loca, secũdùm quæ oportet non contẽnere eos qui scandalizantur, & secundùm quæ oportet cõtemnere. Docemur in hoc Domini facto quiduis & facere & pati pro vitando ac subtrahendo scãdalo proximorum, quod salua iustitia & veritate licet, idq; etiã aliquãdo quando non esset alioqui scãdalum datum, sed acceptum. Rursum in eodem docemur miram ipsius pro nobis susceptam humilitatem, quandoquidem is qui Dei erat filius, omniumq; dominus & princeps, non dedignatus est veluti seruus, hominibus etiã impiis tributum reddere, C subiectionẽ protestans. Quid igitur nos illius nomine facere & pati grauabimur, quo aliquos lucrifaciam9, aut etiã ne accepta à nobis occasione perdantur? Iussit itaque Dñs per Petrum tributum exolui, sed vt ostẽderet se nihil in hoc mundo possidere proprium, vnde tributum exoluendum deberet, & simul declararet suã maiestatem, quòd scilicet non tantùm terræ ac hominum, sed etiam piscium & maris (cui nullus princeps dominari potest) dominium haberet, è mari & piscis ore petendum iubet tributum soluendum. Duæ enim dictæ rationes videntur esse potissimæ, ob quas Dominus petere quod esset soluẽdum, vo- D luit. Nam quòd aliqui putãt id ideo factum à Domino, quòd iam nihil esset in loculis quos portabat Iudas, aut quòd ea quæ erãt in loculis tanquã rem pauperum, in vsus suos cõuertere nefas duxerit, nobisque idem exemplum dederit dilutius videtur, cùm à mulieribus illis Galilæis quæ illum sequebãtur, & ministrabãt ei de facultatibus suis, accipere tantillum facilè potuisset, cùm etiam ex his quæ dabantur & seruabantur in loculis, non pauperes tantùm alerentur, sed ipse quoq; cum suis hinc sibi necessaria pararet. Itaque hoc facto dupliciter Dominus ostendit se à tributo soluendo fuisse liberum, & sicut dãdo tributum vitauit scãdalum publicanorum, & suam humanitatem ostendit: ita hoc miraculo cauit scandalũ discipulorum, eisque maiestatem suæ diuinitatis cõpro- E bauit. In quo facto quid primũ, inquit Hieronymus, mirer nescio, vtrum præsciẽtiam, an magnitudinem saluatoris. Præscientiam, quòd nouerat habere piscem in ore staterẽ, & quòd primus ipse capiendus esset. Magnitudinem atque virtutem, si ad eius verbum statim stater in ore piscis creatus est, & quod futurum erat, ipse loquẽdo fecerit. Hæc ille, qui per hæc indicat duob9 modis intelligi posse, staterem inuentum in ore piscis, & vtrouis modo intellexeris, æquè admirandam Christi vel præscientiam, vel virtutem & potentiam. Quare autem Dominus statere inuento, id est, duobus didrachmis, iussit reddi pro se & Petro, & nõ etiam pro aliis Apostolis suis didrachmum soluerit, aliquam ingerit quæstionem. Non enim

Quare solutum tributum pro Petro

enim ea potest dici fuisse causa quã reddit Chrysostomus, quia scilicet etiã Petrus fuit primogenitus, vt supra ostẽsum est. Nec ea quã reddit Lyranus. quia scilicet dominus Petrum iam fecerat veluti capitaneũ suorum Apostolorũ, & tributũ hoc tãtùm per capita familiarum esset soluendũ. Ostensum enim superius viritim fuisse pensitandum. Ex quo etiam patet esse planè vanã Titelmani suspicionem & opinionem, putantis tributum hoc exigi solitum à transeuntibus ciuitatem Capharnaũ, & simplex quidẽ didrachmum soluendum cùm quis solus transiret: duplum autẽ, dum cum aliquo comitatu. Dictum est enim non à trãseuntibus, sed ab habitãtibus Capharnaum soluẽdum fuisse, & Dominum staterem non pro se & suo comitatu iussit dari, sed pro se & Petro. Quòd ergo pro se & Petro iussit dari, vel ob id potest videri factum, quòd tunc solus Petrus Domino adesset, vel potius ob id, vt Petrũ huius negotij mediatorẽ, & miraculi executorẽ, pro eius fide simplici, obedientia & opera, veluti mercede quadã honoraret. Proinde sicut in hoc facto obseruanda est simplicitas fidei in Petro, nihil dubitante de nouo & inaudito Domini præcepto: ita similiter obseruãdum in ipso Domino, quomodo rursum Petrum præ aliis honorauerit prærogatiua noua, cùm eum tãti miraculi voluit esse executorem, & participem, indicãs satis etiã ipsum secum à tributi debito iure debere esse liberũ, propter peculiarem excellẽtiam ei deputatam. Porrò qui hodie Euãgelici vocari volunt, ea hoc Domini facto impugnãt Ecclesiasticam immunitatem, docentes, præter omnem rationem & iustitiam à tributorum, vectigalium, & id genus aliorum solutione clericos sibi vẽdicare immunitatem, quã nec Dominus pro se & suis vendicare voluit, frequenter ad idem probandum inculcantes illud Pauli: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, quod de secularibus dictum est potestatibus, atq; ob id ex eo inferentes omnem eum subditum esse oportere secularibus potestatibus ac tributum & vectigal illis persoluere, qui homo sit, ac solum eum ab eorum subiectione exẽptum esse qui non sit homo. In gratiam scilicet suorum principum hæc passim docentes, quo habeant impietatis & erroris sui defensores & patronos. Ad cuius confirmationem adduci etiam posset illud quod hoc loco scribit Diuus Hieronymus: Dominus, inquit, noster & secundũ carnem & secũdum spiritum filius regis erat, vel ex

De immunitate Ecclesiastica.

A Dauid stirpe generatus, vel omnipotẽtis verbum patris. Ergo tributa quasi regum filius non debebat, sed qui humilitatem carnis assumpserat, debuit adimplere omnem iustitiam. Nosque infœlices, qui Christi cẽsemur nomine, & nil dignum facimus tanta maiestate. Ille pro nobis & crucem sustinuit, & tributa reddidit: nos pro illius honore tributa non reddimus, & quasi filij regis à vectigalibus immunes sumus. Videri enim potest Diuus Hieronymus hoc arrogantiæ tribuere, q Ecclesiastici principibus non soluant tributum. Ad quæ vt paucis respondeamus, dicendum primù, ex hoc Domini facto non posse id quod illi
B volunt colligi, sed potius contrarium. Dominus enim declarat se soluere non quod iure deberet, sed tantum ad amouendum exactorum scandalum, non ex malitia oriturum, sed ignorãtia. Nec se tantùm vult ostendere esse liberum, sed etiam suos Apostolos, vt qui essent veluti de curia (vt dicitur) & de familia filij regis. Filius enim regis cum tota sua familia liber esse solet in quolibet regno. Certè Petrum Ecclesiasticorũ primum satis demõstrauit liberum esse, vt dictum est. Deinde quod ad Pauli attinet autoritatem, alia est ratio principum fidelium, & alia infidelium. Quoniam enim in hos Ecclesia nullum habet ius, etiã Ecclesiastici illis debẽt subiectionem cùm agunt
C in illorum regno, non solùm ob vitandum scandalum, sed quòd illi potestatem à Deo acceperunt, à qua eos nec religio, nec status clericalis eximit. Secus est de principibus fidelibus, quorũ concessione clerici suam immunitatem in naturali æquitate fundatam habẽt, quæ etiam Ecclesiasticis canonibus est cõfirmata, quibus illi principes tanquã fideles & Ecclesiæ subiecti contraire non possunt, sed obedire tenẽtur. De Hieronymo dicendum, non illum voluisse arrogantiæ tribuere Ecclesiasticorum libertatem, sed comparat Christi humilitatẽ pro nobis susceptam cum clericorũ honore pro Christi nomine illis concesso,
D excitare nos volens vt charitati Christi, & honori ac prærogatiuæ, qua per illum fruimur, respondeamus, ac dolens nos nihil facere dignũ honore attributo. Alioqui ex his verbis Hieronymi Ecclesiastica immunitas multum cõfirmatur. Dicit enim: Nos pro illius honore tributa nõ reddimus; significãs à Christianis principibus in honorem Christi, altaris ministris libertatẽ cõcessam, & iure ac merito cõcessam, q honor Christi sic exigeret, quodq; clerici veluti filij regis habẽdi essent.

CONTENDENTIBVS DISCIPVLIS PRO PRIMATV humilitas docetur. Matthæi 18. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT LXX.

[c] Ntrauit autem cogitatio in eos quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis eorum[b] * cùm domi esset, interrogabat eos: Quid in via tractabatis? At illi tacebant. Siquidem in via inter se disputauerant quis eorum maior esset. Et residens vocauit duodecim. [a] In illa hora accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quis putas maior est in regno cælorum? [b] Et ait illis: Si quis vult primus esse, erit omniũ nouißimus & omnium minister. [c] Et [a] aduocans Iesus paruulũ † [b] apprehendit puerum, [c] & [l] statuit eum [c] secus se [c] in medio eorũ, [b] quem cùm complexus esset, Δ [l] ait [b] illis: [a] Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicunque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cælorum. Et ‖ [l] quisquis † susceperit [c] puerũ istum [aut] ∇ [c] vnum ex huiusmodi pueris, [l] in nomine meo, me ‖ recipit: [b] & quicunq; me † susceperit, [b] non me suscipit, sed [c] recipit [b] eum qui me misit. [c] Nã qui minor est inter vos oẽs, hic

* qui.
A. 10. 104. B 10. 104.
† b accipiens
Δ a & docens.

*hic maior est.*Δ[b] *Respondens*[c] *autem* [b] *illi,*[b] *Ioannes dixit*[c]*: Praeceptor*[c]*, vidimus quẽdam in nomine tuo eijcientem dæmonia qui non sequitur nos,*[b] *& prohibuimus eum,*[c] *quia non sequitur nobiscũ.* †[b] *Et ait ad illum Iesus*[c]*: Nolite prohibere* [b] *eum. Nemo est enim qui faciat virtutẽ in nomine meo, & possit citò male loqui de me.*[b] *Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est.* ‖ *Quisquis enim potũ dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis, non perdet mercedem suam.*

•I[c]NTRAVIT AVTEM COGITATIO IN EOS QVIS EORVM MAIOR ESSET, &c.] Plerique existimãt huic contentioni occasionem præbuisse, quòd Dominus pro se & Petro didrachma iusserit exolui, velut Petrũ præ aliis omnibus honorãs. Idq; videri potest ex Matthæo, qui post commemorationem illam de didrachmis, subiungit: *In illa hora accesserunt*, &c. Sed hanc non fuisse occasionem contentionis, partim quidem ex eo videri potest, quod Lucas & Marcus hanc contẽtionem etiam cõmemorantes, nullam prius fecerint mentionem didrachmi, certissimum verò ex eo fit, quòd Dominus in domo existens in Capharnaum iussit staterẽ peti ex ore piscis, cùm vt Marcus testatur, discipuli de primatu cõtendissent inter se in via, antequã venissẽt in Capharnaũ. Nec rursum crediderim causam fuisse, quòd supra audissent Petro promissas claues regni cœlorũ, aut quòd tres tãtùm secum duxerit in montẽ, in quo quid actũ fuerit, reliqui ignorauerũt: sed ipsam prædictionem mortis & resurrectionis, cuius ante hãc contentionem meminerunt tres Euangelistæ. Sic enim etiam postea, cùm Dominus ascẽdens Hierosalem rursum prædicaret suam passionẽ & resurrectionem, accesserunt duo filij Zebedæi cum matre petentes primũ locum in regno Christi, quod tum à resurrectione in terris fore gloriosum æstimauerũt. Et in nouissima cœna, rursum ad mẽtionem mortis facta est inter Apostolos hæc eadem contentio, teste Luca. Ita ergo & modò audiẽtes illum breui moriturum & resurrecturum, ac tũc illum potẽtes regnaturum in terris, cœperũt hac occasione inter se disceptare, qui primũ in regno eius locum habiturus esset. Qua in re notãdum, quãta æquabilitate Christus discipulos habuerit, vt licet Petrũ & filios Zebedæi ad secretiora quędã præ aliis admiserit, nequaquã tamen inter eos constaret quem Dominus reliquis voluisset præstare, aut principẽ agere. Notãdum & illud, quanta Domini fuerit in tolerãdis suorũ imperfectionibus benignitas, quantaque illorum ruditas, ac gloriæ cupiditas ante acceptum spiritum, vt qui adhuc Christi regnum mundanum arbitrabãtur, quiq; humano affectu primatũ desiderabãt. Porrò in ipsa Euãgelistarum narratione videtur esse aperta quędam contrarietas. Lucas enim & Matthæus dicere videntur quæ non possunt constare cum his quæ narrat Marcus. Nam Lucas dicit cogitasse discipulos de primatu, ac eam cogitationẽ Dominũ cognouisse, cùm Marcus dicat eos inter se etiã disceptasse. Et Matthæus dicit Apostolos accessisse & interrogasse, quis esset maior, Marcus verò aduocatos à Domino dicit, & interrogatos siluisse. Sed dicendũ, Euãgelistas sæpenumero ob id videri non cõsentire, quòd vnam eandemque rem narraturi diuersis modis eam introducant, dum vnus narrat quę alius præmisit. Ita enim hic Euangelistæ tres, Christi doctrinam de humilitatis affectu introducturi, diuersimodè ad eius narrationẽ perueniunt: & Lucas quidem principiũ tantùm cõtentionis commemorat, nempe cogitationem Apostolorũ, dicens, Dominum cogitationem cordis eorum cognouisse, quãuis eam cogitationem etiã verbis prodidissent, quod eorum disceptationem nõ audiuisset, sed virtute diuinitatis suæ cognouisset qua cordiũ secreta rimabatur. Marcus verò medium cõmemorat, ipsam scilicet cõtentionem, & Domini interrogationem, Matthæus autẽ id quod postremo gestũ est. Nam intelligi potest, discipulos ad interrogationẽ Domini silentes, postea cùm, vt dicit Marcus, Dominus sedisset, & duodecim aduocasset, resumptis animis quæstionẽ quæ inter ipsos fuerat agitata, Domino proposuisse, vt qui sciret nihil posse illi esse occultum. Ideoque notãt quidam illos causa honestatis mutasse quæstionem, vt cùm in via disceptassent quis eorum esset maior, nunc non de se tantùm, sed absolutè quærãt quis maior, id est, maximus esset in regno cœlorum. Intelligi tamẽ etiam potest, discipulos hãc quæstionem Domino non proposuisse, sed Matthæum, qui breuitatis studiosus in narrandis his quæ sunt facta, mox ad ipsam Domini doctrinam deuenire studebat, dixisse discipulos hæc interrogasse, quod cogitationibus suis quæ Domino erant cognitæ, ea interrogarent; etsi, vt testatur Marcus, cogitationes suas prodere verbis erubescerẽt. Simile habitum est supra Matthæi 12. in capite Cõcordiæ 38. vbi Matthæus dicit Scribas interrogasse, quod Marcus & Lucas dicunt interrogasse Dominum. In quibus & similibus magis est inspicienda Euangelistarum intẽtio quàm verborum significatio. Voluit enim Matthæus significare de primatu quæstionem motam à discipulis, priusquã de eo Dominus dissereret, quod hac sua narratione satis significat. Cæterùm quod dicit; *In illa hora*; positum est, pro illo tẽpore. Non enim eadem hora qua Dominus Petro cõmendauit exolui didrachma, hæc contigerunt, cùm verisimile sit illũ tunc mox abiisse & fecisse imperata, quem tamẽ huic doctrinę Domini constat interfuisse, cùm Marcus testetur Dominum aduocasse duodecim. Per regnum autem cœlorum discipuli intellexerũt regnum Messiæ, quod etsi in terris expectabant, diuinum tamen & cœleste esse crediderunt.

[b]ET AIT ILLIS: SI QVIS VVLT PRIMVS ESSE, ERIT OMNIVM NOVISSIMVS.] Vbi Dominus consedisset, ipsa sessione declarãs se rem seriam traditurum & ipsos duodecim aduocasset, non primùm ad eorum respõdet quæstionem, sed potius ad ipsorum passionẽ, volens pestilentissimum ambitionis affectũ suorum mentibus eximere, atque ad humilitatem potius eos reuocare, quod agit & hac sententia ex Marco desumpta, & mox alia quæ sequitur ex Matthæo. Vt autem hæc Marci sententia rectè intelligatur, primum sciendũ verbum, *erit*, Hebraico more hic positum, pro imperatiuo, sit, vel esto. Nõ enim est sensus, eum qui affectat primatũ, per huiusmodi ambitionẽ fieri apud Deum omnium nouissimũ,

quam

‖ a. o. qui. ‖ c. o. quicunque. † b. o. receperit. Δ a. Puerum talẽ. ‖ a. o. suscipit. † c. o. receperit. A. 10. 55. Δ b. Respondit Ioãnes. ‖ b Magister. † b Iesus autẽ ait. A. 10. 55.

A quamuis hic sensus sit verus: sed significatur quid fieri debeat ab eo, qui volet esse primus, quod patet ex eo quo additur; *& omnium minister.* Deinde sciendum, dupliciter aliquẽ dici primum vel magnum in regno cœlorum, & iuxta hoc dupliciter etiam potest intelligi hęc sententia. Dicitur enim aliquis primus, dignitate meriti: & rursus dicitur aliquis prim⁹, dignitate Ecclesiastica. Si ergo hæc sentẽtia intelligatur de primo in meritis & acceptatione apud Deũ, significabitur hic qua via qs possit hunc primatũ apud Deum assequi, nimirũ si se omnibus submittat, & omniũ seruum exhibeat. B Si verò intelligatur de primo in dignitate Ecclesiastica, significatur hic quomodo sese gerere debeat is qui huiusmodi adept⁹ est & acceptauit primatũ, non antẽ quomodo ad illum primatum aspirare debeat. Et quidẽ priori modo magis intelligẽdam hanc sententiam sequẽtia videntur exigere, quia scilicet sequitur apud Matthæum. *Quicunque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cœlorum.* Et in Luca: *Qui minor est inter vos omnes, hic maior est.* Hæ enim sententiæ apertè sunt intelligendę de maiore, id est, maximo vel primo in acceptatione diuina non de primo C in authoritate & dignitate Ecclesiastica. Rursum tamen posteriori modo magis intelligendã hanc sententiam ob id videtur, quòd secundo hoc sensu Dominus hanc sentẽtiam postea repetit Matthæi 20. & Marci 10. quãdo collatione facta primatus Ecclesiastici cum primatu gentili, docet aliter se gerere debere primos in regno cœlorũ & Ecclesia Dei, quàm sese gerere solent primi in regno mundano. Proinde vt sentẽtia hęc & illi loco conueniat, & sententiis Matthæi & Lucæ hic positis, cõueniens fuerit vtrumq; sensum simul hac sententia intelligere Dominum comprehẽdisse, vt significauerit & quomodo quis primus apud D Deum fieri possit, & quomodo in primatu accepto ritè sese gerere debeat, vt verè etiam apud Deum sit primus aut magnus; *Fiat*, inquit, *omniũ nouissimus & omnium minister.* Vbi per hoc quod additur, *omnium minister*, exponitur quid sit quod dicitur, *omnium nouissimus*, id est, postremus. Facit enim quis se omnium postremũ, qui omnium se seruum exhibet & ministrum. Esse enim seruum apud mundum, est omnium postremum. Seruum autem se omnium exhibet, qui omnibus, quod in ipso est, prodesse cupit, non propter proprium commodum, sed illorum vtilitatem, nihil dedignatus facere quod prodesse possit, authoritate qua fungitur, & honore quo afficitur, in subditorum vtilitatem vtens, non verò ad propriam elationem & gloriam.

E ET ADVOCANS IESVS PARVVLVM, APPREHENDIT EVM, &c.] Quò efficacius Dominus persuaderet & doceret quod volebat, non verbis tãtùm agere voluit, sed Prophetarum more etiam rebus. Aduocauit itaque paruulum vt eius monstratione rem poneret ante oculos, & qualem, quantam, ac quàm syncerам, atque ab omni simulatione liberam suis necessariam esse humilitatem demõstraret; Apparet autem hunc paruulum valde fuisse ętate paruulum; tum quod Græcè vocetur nomine diminutiuo *παιδίον*, quod propriè significat puellum: tum quod apud Marcum dicatur Dominus hunc cõplexus, pro quo Græcè est *ἐναγκαλισάμενος*, id est, cùm accepisset eum in vlnas, quomodo fieri solet infantibus aut valde pueris. Quod obseruatum nonnihil facit ad emphasim, vt scilicet intelligamus, Dominum non inuitasse ad imitationem cuiusq; pueri, sed pueri admodum pusilli. Porrò quæ de hoc puero dicit Marcus, videntur ab eo dicta ordine præpostero Dicit enim: *Accipiens puerum statuit eum in medio eorum quem cùm complexus esset* (vel cùm in vlnas accepisset, *ait illis*; cùm priùs intelligendum videatur. Dominum illum accepisse in vlnas suas, ac deinde in medio statuisse. Vlnis autem suis puerũ complectebatur, vt reipsa declararet, quàm singulari affectu innocẽtiam amaret, & quàm eos quoque amaret qui pueri innocentiam imitarentur. Ob quod & iuxta se illum posuit, vt habet Lucas, quod nequaquam cõtrariatur ei quod Matthæus & Marcus dicunt, eum positum in medio eorũ. Fieri enim potest, & ipsum Dominum cõsedisse in medio Apostolorum circunstantium se, & alioqui illud, *in medio eorum*; nihil est aliud secundùm Hebraicã phrasim, quàm inter eos. Putatur autem puellus iste fuisse Martialis ille, qui postea discipulus Petri existens in Germaniam missus est ab illo, prædicandi Euangelij gratia, de quo vide glossam in capite vnico, de sacra vnctione. Hoc itaque puello inter Apostolos & corã eis posito, dixit Dominus eum solita asseueratione, quò magis hæreret quod dicebat: *Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis*, ab hac scilicet vestra ambitione, eaque deposita, *efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorũ*, quasi dicat: Curiosè vos scrutamini quis vestrum maior sit futurus, ac de primatus honore contenditis: ego verò, si quales nunc estis perseueraueritis, & non cõtra potius quisque se cæteris humiliorem effecerit, non solùm primatu, sed etiã ipso ingressu cœlestis regni indignos omnino fore affirmo. Quod autẽ dicit; *efficiamini sicut paruuli*; sic est intelligendum, vt quales sunt paruuli per ætatem, tales nos simus per voluntatẽ. Quod tamen rursum dupliciter fit: benè scilicet & malè. Malè enim imitamur paruulos, dũ pueriliter desipimus, absurda sectantes, ac carnis affectibus nimis adhuc indulgẽtes, cuius pueritiæ Paulus arguit Corinthios: aut dum in dogmatibus pietatis incerti fluctuamus, & circumferimur omni vẽto doctrinæ, quam pueritiam dãnat ad Ephes. 4. Bene autem illos imitamur, dum imitamur illorum innocentiam & synceritatem, ita vt vacemus omni malitia, inuidia, dolo, ira, ambitione, &c. ad quod hortatur nos Petrus cap. 2 prioris epistolæ. Vtrumq; complexus Paulus 1. Corinth. 14. Nolite, inquit, pueri effici sensib⁹, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote. Quanquam autẽ necesse sit vt ingressuri regnum cœlorũ, per oĩa sint paruuli malitia, & illorum in omnibus imitentur innocẽtiam, ad propositum tamen huius loci est vt efficiamur similes paruulis in honorũ contemptu & submissione. Vnde videri potest, Dominũ, cùm requirit hic vt efficiamur similes paruulis respexisse ad eorum quãtitatem, vt sicut illi sunt parui corpore, sic nos simus parui animo. Cui sensui consonat quod apud Lucam dicitur: *Qui minor est inter vos omnes*, &c. & quod postea apud Matthæum & Marcum pro *παιδίοις*, id est, puellis, ponitur *μικροῖς*, id est, paruis, cùm nos legimus, pusillis. Cùm autẽ Dominus hac sentẽtia ab ambitione deterruerit, & humilitatis necessitatẽ ostenderit, subiungit aliam sententiam, qua & ostendit

A dit maximum humilitatis meritum, & ad quæstionem inter Apostolos agitatam directè respõdet, cùm subiicit: *Quicunque ergo humiliauerit se*, &c. Cùm autem videretur inferendũ ex superiori sententia: Quicunque ergo humiliauerit se sicut paruulus, ipse intrabit in regnum cœlorũ; infert amplius; hic est maior in regno cœlorum, ille, inquã, maior, hoc est maximus, de quo vos quæritis. Nam Græcis non est otiosus articulus ὁ μείζων, & comparatiuꝰ Græco more pro superlatiuo ponitur. Et bene non infertur tantum; *ipse intrabit in regnum cœlorum*; sed, *hic est maior in regno cœlorum*:
B quia nũ dicitur in prima parte: Quicũq; ergo humiliauerit se sicut paruuli; sed, sicut paruulus iste. quo videtur significare perfectã humiliationem & submissionem, quia paruulus ille, vt dictum est videtur fuisse valde puerulus. Sicut enim ex superiori sententia bene consequitur per humilitatẽ puerilem ingressum esse in regnum cœlorũ: ita ex eadẽ etiam bene sequitur, per perfectam humilitatem aliquem fieri magnũ, imò maximum in regno cœlorũ. Quia enim omnis qui se humiliat exaltabitur, ergo & qui maximè se humiliat, maximè exaltabitur. Notandũ autẽ quòd dicit, *qui humiliauerit se*. Non enim sufficit verba, gestus & vestes humiliare, quod etiam hypocritæ faciunt, sed
C seipsũ, hoc est, animum & cor, vt quis de se submissè sentiat, honores & applausus huius mũdi non appetat. Notandũ & illud, quàm mirabili ratione apud Deum paratur excellẽtia, & quàm diuersa via in regno cœlorũ quis fit magnus, ab ea qua vt in plurimũ quis fit magnus in regnis terrarum. Porrò quod dicitur; *quicunq; humiliauerit se sicut paruulus iste*; non sic est intelligendum: qui humiliauerit se ad eum modũ quo iste paruulus se humiliat. Nondũ enim humiliare se nouit paruulus, qui necdũ nouit quid sit humilitas. Sed ita intelligẽdum est: Quicunque humiliauerit se, ita vt sit sicut paruulꝰ iste, humilis scilicet per virtutem, sicut iste per ætatẽ: aut paruus animo, sicut iste est paruus corpore.

D ET QVISQVIS SVSCEPERIT PVERVM TALEM IN NOMINE MEO, ME SVSCIPIT.] Io. Chrysostomꝰ hæc ad id dicta putat, vt significaret Dominus, nõ eum tantùm suã accepturum mercedẽ qui effectus esset paruulo similis, sed & eum qui paruulos susceperit. magis tamẽ ad id dicta videtur, vt significaret Dominus quanti faceret humiles & paruulos, & quàm magni tales sint coram ipso & patre eius. Id enim vt proposito deseruit, ita his sententiis pulchrè significatur. Si enim cùm quis puerũ & humilem susceperit noĩe Christi, in illo Christus sese suscipi reputat, & in Christo etiã pater cœlestis, necesse
E certè est puerum & humilẽ quantumuis abiectũ in hoc mundo, magnũ admodũ esse in regno cœlorum. Porrò cùm Lucas dicit *puerum istũ*, pronomen demonstratiuum, *istum*, quod demonstratiuũ est substãtiæ debere accipi pro demõstratiuo qualitatis, hoc est, pro, talem, patet ex Matthæo & Marco: quorum hic habet, *vnum ex huiusmodi pueris*: ille, *puerum talem*, qui scilicet sese humiliauerit sicut paruulus iste. Non enim Dominus hic tã vult demonstrare pueros ætate, quam volũtate: quod patet, quia in contraria sentẽtia postea dicit: *Qui scandalizauerit vnum ex his pusillis, qui in me credunt*; quod non dictum esse de puerulis ætate satis est apertũ. Itaq; magis demõstrare voluit eos qui per puerũ in mediũ adductum significabãtur, quàm ipsum puerum aut ætate illi pares. Verbo autẽ suscipiẽdi aut recipiẽdi, quo propriè significatur receptio in hospitium, vult Dominus generaliter significare, omne beneficij genus humilibꝰ suo nomine impensus, sibi impendi, hoc est, tam gratum sibi esse, ac si ppter suæ personæ impenderetur, eo quòd per humilitatẽ Christo qs efficiatur simillimus. Et ne id parum esse putetur, adiicitur apud Marcum & Lucã, quod & supra habitum est Matthæi 10. propter quod hic à Matthæo omissum videri potest: *Qui me susceperit, recipit eum qui misit me*. Marcus verò idem efficacius effert, dicens, *Qui me susceperit, nõ me suscipit, sed eũ qui misit me*. Quod intelligendum est Dominum dixisse secundùm communem loquendi vsum. Frequenter enim dicere solemus: Quod mihi facis, nõ mihi facis, sed Deo; volentes significare nõ tãtùm nobis id fieri, sed etiam Deo, aut non tam nobis quàm Deo qui illud sit remuneraturꝰ aut vindicaturꝰ tanquam sibi factum. Significatur ergo præmium susceptionis Christi non tale id fore, quale à puro homine posset expectari, sed quale à Deo suscepto, ac beneficiis affecto. Quare autẽ qui humilem susceperit, & ipsum Christum & patrẽ cœlestem censeatur recipere, rationẽ subuectit Dominꝰ apud Lucam, cùm dicitur: Nã qui minor est, cordis scilicet humilitate, inter vos omnes, hoc est: qui omniũ vestrũ maximè est alienus à superbia & ambitione, hic est maior, vel, vt habẽt Græca, hic est magnus, apud me scilicet & patrem meũ, magnus scilicet in regno cœlorũ. Ex qua ratione satis patet ad quid dictæ sint sententiæ superiores.

RESPONDENS AVTEM ILLI IOANNES DIXIT: PRÆCEPTOR VIDIMVS. &c.] Theophylactus existimat Ioãnem hæc iã ideo respondisse Christo, hoc est, subiecisse verbis Christi, quòd audiens humilitatis necessitatẽ & commendationem, metuerit ne per arrogantiã peccauerit, prohibendo illum qui cùm nõ sequeretur Christum, in nomine tamen illius eiiceret dæmonia. Prohibitio enim eius est qui authoritatem aliquã sibi vendicat. Verùm magis videtur occasionem horũ quæ Ioannes Domino dicit fuisse, quòd Dominus dixerat de puero & quouis humili: *Si quis talem puerum receperit in nomine meo, me recipit, & eum qui misit me*. Occasione ergo illorũ verborum, *in nomine meo*, motus videtur Ioannes, vt Domino narraret de eo quem eiicientem dæmonia in nomine Iesu prohibuerant, tacitè interrogare Dominum volens, num bene eum prohibuissent, quando recepisse solùm puerum in nomine ipsius, res esset ipsi tãtopere grata. Quasi diceret. Est tanti aliquid tuo nomine fecisse, vt te & patrem is susceperit, qui tãtùm puerum talem in nomine tuo susceperit, qd est sentiẽdũ de iis qui in tuo nomine virtutes faciunt? Nos talem quẽpiam qui in nomine tuo eiiciebat dæmonia prohibuimus, eo quòd nõ sequeretur te nobiscũ, hoc est, quòd nõ se nobis cõiungeret, nec in nostro ageret comitatu. Itaq; ob id Ioãnes hæc Domino proponit, vt discat num illud à se bene factum fuerit: vnde constat illum priùs non prohibuisse alium ex inuidia aliqua, sed zelo bono, etsi indiscreto. Ex Ioannis itẽ narratione colligitur Apostolos etiam adhuc agẽte cũ ipsis Domino solitos eiicere dæmonia, inuocato nomine Iesu: quod quidã cernẽtes, inter quos iste de quo hic est sermo, tẽtarũt si

militer per eiusdem nominis inuocationem dæmonia eiicere, & quod tentabant perfecerunt, etsi à Christo missi nō essent, Domino hoc sit permittente & fieri volēte, tum vt hac ratione ostenderetur efficacia nominis Christi etiā per prauos aut imperfectos operantis, & Euangelica prędicatio confirmaretur: tum vt emēdarentur hi, aut ad perfectionē proueherentur qui miracula operabātur. Per malos enim etiā eiici dæmones, & miracula fieri in nomine Christi, supra dixit Dominus Matthei 7. Incertum tamen an hic de quo est sermo, bonus fuerit an malus, nisi quod verbis Christi significetur adhuc fuisse imperfectus, ob quā suā imperfectionē nec sequebatur Christū, abhorrens scilicet à vitæ illa asperitate in qua viuebant Apostoli omnibus relictis. Verisimile tamē habuisse aliquā in Iesum fidem, vt sine qua nō fiāt miracula. Respondet ergo Dominus talem nō prohibēdū, duas afferēs apud Marcū rationes. Primò, quia qui facit virtutem, id est, miraculum in nomine Christi, etiamsi illud nū magnopere prædicet, nec Christo per omnia obediat, tamen non potest citò malè loqui de eo. Si enim id facere incipiat, res ipsa redarguet eum. Dicetur enim ei: Qua fronte pergis maledicere nomini illi quod tā efficax esse ipse expertus es? Cogitur ergo nomē illud vel ex parte amare, aut saltem illi nō detrahere, quod & ad salutem illius facit, & ad profectum Euāgelicæ doctrinæ. Secundò, prohibendum nū esse efficacius docet, quia, inquit, qui non est aduersus vos, pro vobis est etiāsi vobiscū non sequatur me, nec corporaliter vobis iungatur. Quasi dicat: Hic homo cùm non sit contrarius vobis, (eadē enim agit quæ vos, ac re ipsa nomen meū hominibus commendat,) pro vobis est, ac vestrum negotium adiuuat. Prima ergo ratione ostēdit, non posse esse cōtrarium: secūda etiam esse fautorem & adiutorem. Nec videri debet hæc secunda sententia, qua significatur hominem illum qui Christū non sequebatur, non fuisse contrarium, sed adiutorē, contraria illi sententiæ quæ supra habetur Matthæi 12. Qui non est mecum, cōtra me est. Nā ibi per eum qui non est cum Christo, nō significatur is qui Christum nō sequebatur cū discipulis corporaliter, sed aut diabolus ipse, aut generaliter quisquis nū sauet Christo, nec ea agit quę Christi sunt. Itaq; tantū abest vt hæc sententia illi possit videri contraria, vt ex ea potius sequatur, eāque confirmet. Si enim qui nō est cū Christo, cōtra Christum est: ergo per locum à contrario, qui non est

A aduersus Christum, pro Christo & cū Christo est. Significatur enim vtraque sentētia, non esse medium inter esse cum Christo, & aduersari ei. Vidētur autem hæ sentētiæ, sicut aliæ pleręque, è vulgi sermone mutuatæ, & à Domino suo proposito prout commodum erat accommodatæ. His autē docemur, non reiiciendum esse, nec prohibēdū, si quid homines praui, etiam si sint hæretici, faciant vel doceāt, quod gloriæ Christi & euangelico pro-
B fectui non obsit, sed contrà potius prosit, quāquā id boni quod faciunt aut docēt, sinistra intētione faciant aut doceant. Optandum enim per quosuis ac quamuis occasionem Christi gloriā promoueri, quomodo Paulus gaudebat Christū prædicari per occasionem ab his qui voluerunt pressurā suscitare vinculis eius, vt scribit ad Philip. 1. Et Augustinus lib. de consensu Euangelist. super hūc locū. Illud, inquit, prohibere debuerunt Apostoli, quod
C extra eorum erat societatem, vt illi vnitatē Ecclesiæ suaderent, non illud in quo cum illis erat, nomē scilicet magistri & Domini eorū in expulsione dæmonum cōmendās, sicut Ecclesia Catholica facit, non improbans in hæreticis sacramenta communia, sed diuisionem, vel aliquā aduersam paci veritatique sententiā. Docemur & illud, gratiam Christi etiam per indignos operari, quodq; per sacerdotes sanctificētur homines, etiamsi ipsi nō sint sancti. Porrò quod in Marco sequitur: *Quisquis enim potum dederit vobis*, &c. videtur esse tertia ratio, qua Dominus ostendit non prohibendū
D quenquam q in nomine suo operaretur miracula, in hunc sensum: Adeò nō est prohibēdus quisquis in nomine meo dæmonia eiicit, vt quiduis, quantumuis exiguū, si modò in nomine meo fiat, à quocunque id fiat, adeo sit mihi gratum, vt non sit cariturū sua mercede. Quisquis enim vel potum aquę tantùm vobis dederit, nō propter humanam aliquam gratiam, sed propter nomē meū; videlicet quia Christi estis discipuli, verè dico vobis, non carebit mercede sua. Itaque hac sententia significat illū quem prohibuerāt, pro eo quod nomine Christi fecit, etiam mercedem suā accepturum,
E si non æternam, saltem aliquā temporalem. Non enim cùm dicitur nō perditurum mercedē, quicunque potum aquæ alicui nomine Christi dederit, significatur æternæ vitæ mercedē omnibus talibus dandā, sed opus tale sine remuneratione vel in præsenti, vel in futura vita nō relinquēdum. Eandem sententiam Matth. c. 10. supra habuit, proinde vide circa eam in cap. Concordiæ 55.

SCANDALVM PVSILLORVM CAVENDVM DOCETVR.

Matthæi 18. Marci 9. CAPVT LXXI.

†qui autem
a a, e. de pusillis istis qui credunt
C. 17. 98
‖ et expedit
†a vt suspēdatur in collo Matth.
duo hæc simul complexus est hoc modo

ET †[a] quisquis scādalizauerit vnum ▷ ex his pusillis credentibus in me, ‖bonū est ei, [b] magis † [a] si circūdaretur mola asinaria in collo eius, [b] & in mare mitteretur, [a] & demergatur in profundum maris. Væ mundo à scandalis. Necesse est enim vt veniāt scādala: verū tamē væ homini illi per quē scandalū venit. [a] Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde illā, [a] & proiice abs te: [a] bonum tibi est debilem introire in vitā, quàm duas manus habentē ire in gehēnā, in ignem inextinguibilem, [b] vbi vermis eorum non moritur, & ignis nō extinguitur. [a] Et si pes tuus scādalizat te, amputa illum: bonum est tibi claudum introire in vitam æternā, quàm duos pedes habentē mitti in gehennam ignis inextinguibilis, [b] vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur †[c] Quòd si oculus tuus scandalizat te, [a] erue eum & [a] proiice abs te: bonum tibi est ▷ vnum oculum habentē in vitam intrare, quàm duos oculos habentē mitti in gehennam ignis, [b] vbi vermis eorum nō moritur, & ignis non extinguitur. Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur. ‖bonū est sal, quòd si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? Habete in vobis sal, & pacē habete inter vos. [a] Videte ne cōtemnatis

temnatis vnum ex his pusillis: Dico enim vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciẽ patris mei qui in cælis est. ‖ Venit enim filius hominis saluare quod perierat. ‖ Quid vobis videtur, si fuerĩt alicui cẽtũ oues, & errauerit vna ex eis, nõne relinquit nonagintanouẽ in montibus, & vadit quærere eã qua errauit: & si contigerit vt inueniat eã, amẽ dico vobis, quia gaudet super eã magis, quã super nonagĩtanouẽ q̃ nõ errauerũt. Sic nõ est volũtas ãte patrẽ vestrũ qui ĩ cælis est, vt pareat vnus de pusillis istis.

ET QVISQVIS SCANDALIZAVERIT VNVM EX HIS PVSILLIS, &c.] Cœptum Domini sermonem Ioãnes interruperat, cui cũ satisfecit Dominus, redit rursum ad intermissum sermonem, & quemadmodum supra cœpit ostendere, quãti faciat paruulos ex prẽmio quod manet eos qui paruulos honorãt, & beneficiis afficiunt: ita nunc idem vult ostendere ex contrario, nempe pœnæ magnitudine, quæ manet eos qui paruulos & humiles cõtemnunt, ac malo aliquo afficiunt. Et omninò erat hæc sententia in Cõcordia iungenda cum superiori capite. Verùm quoniã Dominus accepta occasione, in genere de scandalis differere cœpit, & ad dehortãdu à scãdalis sermonem deflectit, eaque materia prolixè hic à Domino tradita, proprio capite esset digna, visum est ab hac sententia, quæ opponitur illi sententię: *Qui susceperit vnum paruulum talem*, &c. nouum caput exordiri. Vt autem plenius intelligantur quæ hic prolixè & alibi sparsim de scandalo dicuntur, conueniens fuerit vim & vsum huius vocabuli exactius excutere. Itaque dictio, scãdalum, qua Latinus interpres frequẽter vtitur in scripturis, Græca vox est, idem significans Græcis quod σκῶλον & πρόσκομμα. Sicut enim hoc postremum deriuatur à προσκόπτειν, quod offẽdere significat & impingere: ita duo alia teste Hieronymo lib. 2. cõtra Pelagianos à ruina dicta sunt. Videntur enim cuidã deriuata à σκάζω quod est claudico, eo q̃ claudus inflectens se videatur tendere ad ruinã. His Græcis dictionibus apud Hebræos maximè respondet dictio מכשול Michschol, quamuis Septuaginta interpretes tribus illis dictionibus sæpius exprimant dictionem Hebraicam מוקש Mokesch, quam & D. Hieronymus frequẽter vertit per scãdalum, cum Hebræa illa vox potius significet laqueum, à lacasch, quod est illaqueare & irretire. Eodem tamen redit sensus, siue laqueum quis vocat, siue scandalum. Dictioni autem Grecę σκάνδαλον, aut Hebraicæ מכשול Michschol apud Latinos nulla dictio magis respondet quàm offendiculum vel offensio, accipiendo tamen has voces vt significent id in quod quis ambulãs in via impingit & offendit. Nam vt verbum offendo significat & impingere, & ad iram prouocare: ita duabus vocibus prædictis D. Hieronymus vtitur aliquando pro peccatis quibus Deum offendimus. Sic enim accipitur offensio in oratione Manassis, cùm dicitur: Malum coram te feci, statuens abominationes, & multiplicans offensiones. Sic & offendiculum Hieremiæ 4. Si abstuleris offendicula tua à facie mea, non commoueberis. Vbi Græcè est βδελύγματα, id est, abominationes. Itaque scãdalum propriè quidem significat id quod in via impedimẽtum præstat viatori, in quod ambulans aliquis impingit, vt rectè dicatur scandalũ esse impedimẽtum viæ, offendiculum viæ, aut occasio ruinæ & lapsus. Vnde aliquando conuenit vocabulum hoc Græcũ exponere per impedimentũ & obstaculum, vt supra cùm Dominus dicit Petro: Scandalum mihi es; hoc est, obstaculo & im-

A pedimento mihi es aliquando per offendiculum vt alias ferè semper. In propria sua significatione accipitur Leuit. 19. Non maledices surdo, nec coram cæco pones offendiculum. Hic enim Hebręis est Michschol, & Græcis σκάνδαλον. Verùm sicut ruina & lapsus metaphoricè trãsferuntur nunc ad perditionem quamuis corporalem, nunc ad perditionẽ spiritualem, perditionem scilicet peccati & æternæ damnationis: ita & vocabulum, scandalũ, significat per metaphorã nunc occasionem perditionis corporalis, nocumentum aut malum corporale, nunc occasionem perditionis aut mali spi-
B ritualis. Priori modo accipitur in multis locis veteris testamenti, vt in illo Psalmi, cùm dicitur de impiis: Funes extenderunt in laqueum, iuxta iter scandalum posuerũt mihi. Et rursum. Custodi me à laqueo quem statuerunt mihi, & à scandalis operantium iniquitatem. Hic enim secundum sensum literalem per laqueum & scandalum significantur insidiæ, quibus impij virum iustum, Dauidem scilicet, subuertere conabantur. Pro occasione perditionis & corporalis & spiritualis, accipitur Exodi 23. cum de idololatris pellendis Dominus pręcipit: Non habitent in terra tua, ne forte te faciant peccare in me, cum serujeris diis eorum,
C quod tibi certe erit in scandalum. Significatur enim cultum idolorum fore occasionem perditionis in præsenti vita & futura, quamuis ad literam magis sit sermo de perditione corporali, vt ferè semper in veteri testamento. Sic & Saul dixit se daturum Dauidi Michol filiam suam, vt fieret ei in scandalum, hoc est, vt esset ei occasio perditionis suæ. In nouo testamento verò accipitur semper pro eo quod est occasio alicui vt labatur in recta via veritatis aut iustitię, hoc est, occasio vt quis à veritate excidat aut alienetur, vel à iustitia. Sic
D Ezechiel capit. 14. vocat idola, scandala iniquitatis: sic suprà Matt. 13. impij vocantur scandala colligenda de regno Christi. Sic Paulus crucem & Christum crucifixum, dicit Iudæis esse scandalũ. Idem cum Isaia Christum illis dicit factum petram scandali, & lapidem offensionis. Dupliciter enim aliquid est occasio peccati, aut scilicet quia ipsum sua natura tale est vt aliquẽ in errorem & peccatum pertrahat, aut quia cũ illud sua natura tale non sit, alius tamen sua prauitate & cæcitate illud sibi facit erroris & peccati occasionẽ, quod nõ absolutè dicitur scandalum, sed his vel illis dicitur esse scãdalũ. Hoc modo Christi crux aut Chri-
E stus crucifixus scandalum dicitur, sed Iudæis incredulis, qui sua prauitate & voluntaria cæcitate impingunt & offendũtur in Christo, propter crucem eius ob quã alienantur à fide in eũ, & incidũt in infidelitatem. Sicut si lapis aliquis in lubrica via positus ad hoc vt ingredientes innixi super eum, non cadant, fiat negligentia alicuius & volũtaria oculorũ clausione occasio ruinę eius. Sicut autẽ dupliciter aliquid dicitur scãdalum, propriè scilicet & impropriè, ita dupliciter aliquid dicitur scandalizare. Propriè enim scandalizat, quod per se suaque natura occasionẽ ruinæ & mali præbet,

A c. 40. Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscinde eũ & proiice abs te, bonum tibi est ad vitam ingredi debilẽ vel claudũ, quàm duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum.
† 4. Et ▷ b lusũ introire in regnũ Dei.
A. 5 39. C. 4. 92. C 19. 106 C. 35. 94. Psal. 139 Psal. 140.
1. Cor. 1. Rom. 9.

quomodo accipitur hoc verbũ in isto capite, quomodo & de sacerdotibus dicit Malachias capite 2. Scãdalizastis plurimos in lege, hoc est, peccare fecistis in legem. Impropriè verò dicitur scãdalizare, quod alicuius vitio occasio est ruinę hoc est, quod est occasio accepta nõ data, quomodo Christus dici potest scandalizasse, imò & doctrinã suã ipsemet quosdam scandalizasse dicit. Ioan. 6. Hoc, inquit, vos scandalizat? cùm quosdam videret ob non intellectum ipsius sermonẽ cõturbari & alienari à se. Ex dictis patet primũ nõ satis rectè quosdam diuidere scandalũ in scandalum actiuum & scandalum passiuum, vt actiuũ sit ipsa ruinæ occasio, passiuum verò ipsa ruina. Nam vocabulũ ipsum aliud non potest significare quàm ruinæ occasionem & ipsum offendiculum, nec aliquis, quod sciam, est scripturæ locus, vbi necesse sit cõfugere ad scandalum passiuum. Nã cùm dicitur: Omnes vos scandalũ patiemini in me in ista nocte, nõ aliter accipitur scandalum quàm in aliis scripturę locis. Sensus enim est: patiemini aliquid quod vos offendet, & à fide in me alienabit. Sic à scandalo quod vocãt actiuo, hoc est, occasione mali dicitur aliquis scãdalizari, quia talem occasionẽ patitur. Deinde patet non planè diffiniri nomen scandali quod vocãt actiuum, sicuti vsurpatur in scripturis, cõmuni hac nominis illius diffinitione: Scandalũ est dictum vel factum minus rectum, prębẽs alteri occasionẽ ruinæ. Quæ diffinitio desumpta videtur ex D. Hieronymo in cõment. super Matth. ca. 15. circa illud verbũ: Scis quia Pharisęi audito hoc verbo scãdalizati sunt? Vbi sic habet: Quia crebro teritur in ecclesiasticis scripturis scandalum, breuiter dicamus quid significet σκώλον & σκανδαλον, nos offendiculum vel ruinam & impactionẽ pedis possumus dicere. Quando ergo legimus: Quicunq; de minimis istis scandalizauerit quempiam, hoc intelligimus, qui dicto factóue occasionẽ ruinæ cuiquã dederit. Hæc ille: Verùm, vt cœpimus dicere, hæc finitio non explicat plenè vocabulũ, scandalum Nam, vt patet ex dictis, etiã crux Christi & ipse Christus scãdalum dicitur. Et Petrus ipse: Idola & homines impij, etiã propria locutione scanda'a dicũtur. Ea tamen finitio vulgatis conueniẽs est ad explicandum nomen scandali, sicuti in hoc capite de scandalis loquitur Dominus, & sicut Paulus frequenter loquitur de scãdalo. In qua finitione notandum, non dici dictum vel factum malum, sed minus rectum: Dicitur autẽ minus rectum, & quod per se malũ est, & quod etsi per sese bonum sit & licitum, tamen quia indiscretè & per imprudentem dilectionem fit aut dicitur, fit aliis occasio alicui' peccati vel erroris, quomodo Paulus scandalum esse docet, edere idolothyta coram infirmis & imperfectis in fide. Tunc enim quis etiam vera docens, aut licita faciens, ruinæ occasionem aliis præbet, cùm apud eos illa dicit aut facit qui per infirmitatem & imperfectionem nondum possunt intelligere verè illa dici aut licitè fieri, ita vt per illa non ædificentur, sed contrà potius alienentur à veritate, aut alterius exemplo prouocentur ad faciendum contra conscientiam, quod illicitum putant, aut generaliter in aliquem errorem & peccatum incidat. Sic Diuus Paulus Petrum reprehendit, quòd sua simulatione pro loco & tẽpore bona, gentes scandalizaret, quòd cogeret eos suo exemplo Iudaizare, ad Galat. secundo. Idem eos qui idolothyta manducabant coram

A infirmis, aut qui quouis cibo, neglecta discretione ciborum, coram imperfectis in fide vescebantur, scandalizare dicit 1. ad Corinthios nono, & ad Roman. 14. capitibus: quòd huiusmodi facto infirmis peccandi occasionem darent, condemnandi scilicet illorum factum, aut imitandi illorum factum contra conscientiam. Ex quibus patet quibus maximè competit scandalizari, & quibus scãdalizare. Scandalizari enim maximè competit aut malis, quibus per propriam malitiam etiam optima fiunt scandala: aut bonis, sed ita adhuc imperfectis, vt malorum exemplis & factis facile cõ- B moueantur ad lapsum, aut licitè à bonis dictorũ vel factorum rationem assequi non valeant. Scandalizare verò primùm & maximè competit apertè malis, vt quorum tota vita & doctrina scandalis est plena. Deinde doctis quidem, sed charitate destitutis, vt docet Paulus 1. Corinth. 8. dicens: Scientia inflat, charitas verò ędificat. Postremùm verò etiam doctis & charitate plenis, sed quibus aliquando deest discretio, etiam optimos quandoque destituens, per cuius carentiam Petrus gẽtiles scandalizabat. Nam quòd solet dici, in perfectos non cadere scandalum nec actiuũ, nec passiuum, hoc est, nec scandalizare, nec scãdalizari; non absolute verum est, cùm Petrum tanquã scã- C dalizantem Paulus reprehenderit. Sicut enim nõ facilè reperias aliquem quantumuis perfectũ qui sine peccato viuat, ita nec qui sine scãdalo. Nemo enim facile est qui non aliorũ prauis factis nõnihil offendatur & commoueatur, aut qui non aliquando quid malè faciat & indiscretè. Sed cõmunis illa sententia sic est accipienda, q̃ quo quis est perfectior, eo minus aut scandalizatur aut scãdalizat, cùm vtrũq; ex imperfectione proueniat. Nec obstat quod dicit propheta: Pax multa diligẽtibus legem tuam, & non est illis scandalum. Et rursus 1. Ioan. 2. Qui diligit fratrẽ suum, in lumine manet & scandalum in eo nõ est. Nã sententiæ istæ, quibus intelligendum est, diligentes Deum & proximum non pati scandala, id est, non offendere, non D impingere, sic sunt intelligendæ, quomodo illa, Qui ex Deo natus est, non peccat: quia nõ frequẽter, nec grauiter, nec peccato vsque ad mortẽ peccat. Deinde scandala quæ patiuntur illi, ob id propriè non sũt scãdala, quòd diligentibus Deum omnia etiam mala & peccata cooperantur in bonũ, sicut reprobis omnia pene etiã bona cooperãtur in malum. His pręmissis, ad verborum Christi explanationem est accedendum. Circa quæ hoc primùm notandum, D. Chrysost. sicut cùm dicitur in superiori sententia: *Qui susceperit vnum paruulum talem*, verbum, suscipere, accipit pro honorare: ita in hac sententia quæ illi est contraria, scandaliza- E re accipere pro despicere & vituperare. Nec mireris, inquit, si scandali vocabulo cõtumeliam & vituperium intellexit, cùm multi propter pusillanimitatem non parùm, si contempti vituperatique sint, scandalizentur. Sic & Theophylactus, *scandalizauerit*, exponit per, iniuria affecerit. Et videri omnino posset etiam ideo debere sic accipi hoc loco verbum scãdalizare, quod postea Dominus idem repetere volens quod hic dicit: Videte, inquit, ne contemnatis vnum ex his pusillis. Verùm cùm in sequentibus verbum hoc non sic accipi certũ sit, præstat ipsum sic etiã hoc loco exponere, quomodo propriè debet accipi, pro eo quod est, occasionẽ ruinæ, aut peccati, & perditionis alicui præbere.

Nam

nam de huiusmodi scandalis spiritualibus, quę sci- A licet sint occasio alicuius mali spiritualis, quod ad animã pertinet, ex sequentibus patet hic esse sermonẽ. Fortè autẽ ideo Dominus contrariam superiori prolaturus sententiam, nõ dicit: Qui autem inhonorauerit, aut maleficio affecerit vnum puerum talem: sed, *qui autem scandalizauerit*; quòd sic spiritualior esset eius doctrina, & generalior. Nam Christo magis cura erat salus spiritualis suorum paruorũ quam corporalis: & qui pusillos inhonorant, ac malè tractant, hoc ipso eosdem etiam scãdalizant, quamuis non hoc tantummodo pusilli scandalizentur. Præterea, vt patebit ex sequẽtibus omne pusillorum scãdalum ferè prouenit ex eorum cõtemptu & neglectu. Cæterùm D. Hieronymus ideo putat peculiariter dictum de pusillorũ B scandalo, quod perfectiores & maiores non scandalizentur. Nota, inquit, q̃ qui scãdalizatur, paruulus est: maiores enim scandala nõ recipiunt. Itaq; D. Hierõymus hic vocari pusillos intelligit qui in fide aut virtute adhuc sũt ĩperfecti: quomodo & Origenes intelligit. Sic tamẽ non posse intelligi omnino superiora conuincunt. Nam etsi hoc loco pro pusilli, sit alia dictio quã superius uẽpe μικρὸς, id est, paruus, cùm superius sit παιδίον, id est, puer, vel puell', vtrobiq; tamen omnino videntur eidẽ significari p pueros vel paruulos, & pusillos. Sed superius non dicuntur aliqui pueri vel paruuli ab imperfectione fidei vel virtutis, sed ab humilitate animi. Ergo nec hoc loco, quamuis verũ sit quod C dicit Hieronymus, pusillos in fide maximè esse scãdali capaces, quemadmodum docet Paulus Rom. 14. & 1. Cor. 8. Proinde pusilli etiã hoc loco dicuntur homines simplices & humiles, qui in hoc mũdo non magnifiunt: sed contemnuntur à mundo, quales esse debẽt omnes qui credunt in Christũ, etsi non omnes tales facilè scandalizentur. Vt autem Dominus significaret magnitudinẽ vindictæ & supplicij quod manet eũ qui vel vnum aliquẽ ex paruulis Christi quantumuis humilem & abiectum scandalizauerit, subiungit apud Matthęum: *Expedit ei vt suspendatur mola asinaria collo eius, & demergatur in profundum maris.* Quæ verba sic intelligit D. Hieronymus, vt significetur, ei qui scandalizauit vtile esse pro expiatione sui delicti, grauis- D simum aliquod supplicij aut mortis temporalis genus subire, vt suppliciũ ęternũ euadat qđ cõmeruit. Expedit, inquit, ei; quia multo melius est pro culpa breuẽ recipere pœnã, quàm ęternis seruari cruciatibus. Nõ enim puniet Deus bis in idipsum. Hunc tamen non esse verum verborum sensum, patet satis ex Marco, qui habet: *Bonum est ei magis,* (id est, melius foret ei) *si circũdaretur collo eius mola asinaria, & in mare mitteretur.* Quibus verbis non significatur expedire vt supplicio temporali tolerato, quis effugiat supplicium æternum. Nõ enim dicitur: Melius est ei vt circundetur, &c. sed, *melius* E *esset ei si circundaretur.* Quod multi intelligunt hoc modo, vt fiat comparatio huius pœnæ temporalis ad pœnam æternam: Melius esset ei si mergeretur in profundum maris, quàm erit ei, pro eo qđ scandalizauit pusillum, hoc est, atrociores subiturus est pœnas, quàm si saxo collo eius alligato, demergatur in profundum maris. Verùm ex Lucæ cap. 17. vbi hæc sententia repetitur, manifestum fit quæ sit huius loci genuina intelligentia, nimirum quòd comparatio fiat istius pœnæ temporalis ad peccatum scandalizantis. Sic enim habet: *Vtilius illi est si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiiciatur in mare, quam vt scandalizet vnum de pusillis istis.* Itaq; & in hoc loco oratio sic est supplenda: Quisquis scandalizauerit vnum ex pusillis istis, meli' esset ei si mitteretur in mare, quàm vt hoc faciat, hoc est, præstaret eum temporale illud malũ pati, quàm malũ aliquod in pusillum aliquem admittere, quia scilicet pro scandalo suo grauiores sit subiturus pœnas. In Matthæo ergo, expedit, pro expediret positum est, sicut & in Marco, bonũ est, pro bonũ esset, indicatiuũ scilicet pro subiunctiuo. Nõ enĩ significare voluit Dominus quid pati melius sit ei qui scandalizauit, postquã scandalizauit, sed quid melius ei fuisset pati quã scandalizare. Et in Matthæo oportet etiã subintelligere cõparatiuũ magis omissum ex phrasi Hebraica, sicut & postea omittitur: Bonũ est tibi debilẽ introire in vitã, pro melius est. Porro quòd Dominus mentionẽ faciat molæ collo appensæ, &c. teste D. Hieronymo secũdùm ritũ prouinciæ locutus est, quo maiorũ criminũ ista apud veteres Iudęos pœna fuerat, vt ĩ profundũ ligato saxo reus demergeretur. Itaque quo crassis & rudibus adhuc significaret magnitudinẽ criminis & pœnę eius qui scãdalizat, cõmodè hoc sensibili vtitur exemplo, quod etiam bene conuenit æterno supplicio significando, quod manet scãdalizantes paruulos Christi. Hi enim peccatorum suorum & iudicij diuini pondere grauati, deiiciendi & demergendi sunt nõ in profundũ maris, sed, quod grauius est, in profundũ inferni. Cæterũ mola asinaria, pro quo Græcè est μύλος ὀνικός, intelligi potest quomodo intelligit D. Hilarius, mola quã asinus aut iumẽtum quoduis circũagit, ad differẽtiam molę trusatilis, quæ hominum manu circunferunt. Aut significatur mola inferior, siquidẽ illa Græcis dicitur ὄνος, nomine scilicet eodẽ quo illis dicitur asinus siue quòd in morem asini omne onus ferat, siue quòd circa eam mola superior vertatur, vt sit ab ὀνεύω, moueo, circumago. Significare autem Dominus voluit ingẽs saxum, vt & per magnitudinem saxi, & maris profunditatem, certũ & ineuitabile exitium intelligeretur. Apud Marcum etsi nos etiam legamus, *mola asinaria*, Gręcè tamen nõ est quemadmodum in Matthęo, μύλος ὀνικός: sed λίθος μυλικός, id est, saxũ molare. Et cõtrà Lucę 17. vbi nos legimus, *lapis molaris*; Gręcè est, quemadmodum hic in Matthæo, μύλος ὀνικός, id est, mola asinaria. Verùm hoc ad rem nihil facit. Notãdum autem, quòd quanquã Dominus in hoc capite peculiariter auocat à scandalo pusillorum credentium in se, nõ tamen solùm cauendum esse ab illorum scãdalo: Paulus enim frequenter præcipit vt Christiani ita viuant, nequid etiã incredulis sit in vita ipsorum scandalo & offendiculo. Sine offensione, inquit, hoc est, sine scandalo & offendiculo estote Iudęis, & gẽtibus, & ecclesiæ Dei. 1. Corin. 10. Et rursum: Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum. 2. Corint. 6.

a VÆ MVNDO A SCANDALIS, NECESSE EST ENIM VT VENIANT, &c.] Quoniã res est maximè noxia scandalũ, Dominus accepta occasiõe de scãdalo disserere voluit generaliter, tria circa illud docẽs, nẽpe scandalorũ nocumentum, necessitatem, & studiosam vitationẽ. Primò ergo dicit: *Væ mundo à scandalis*; quorum verborum hic est sensus: Malè erit hominibus in mundo habitantibus propter scandala quæ in mundo

cõtingunt. Quod dominus dicit, vel quia difficile A est hominibus in mũdo habitantib. obiecta vbiq; scãdala effugere, vt in illis nõ impingãt & cadant: vel potius quia propter scandala mundus, hoc est homines, multis malis & suppliciis afficientur à Deo & in præsẽti & in futura vita. Quare autẽ væ dicat mũdo propter scãdala, significat, cùm subiũgit: Necesse est enim vt veniant scandala, &c. Qua sententia quoniã hæretici tollere conãtur arbitrij libertatẽ, quasi ex ea sequatur homines nõ posse nõ cõmittere scandala, & quoniã ea sententia quidem abutũtur in excusationem suorũ peccatorũ, oportet eã diligentius tractare. In primis ergo certum B est, nõ vno modo aliquid dici necesse esse aut fieri. Quantũ autẽ proposito sufficit, dicitur aliquid necessariò futurũ absoluta necessitate, quod scilicet à nullo impediri potest quin fiat, quomodo Deus necessariò semper est futurus, aut homines necessariò morituri. Aliud verò dicitur necessariò futurũ necessitate cõditionata, quæ scilicet est ex præsuppositione alicuius causæ ad quã illud necessario sequitur: quomodo medicus vidẽs aliquẽ malã seruare diætam, dicere solet: Necessariũ est hunc ęgrotare, quia scilicet & quãdiù tali vtitur diæta. Atque hoc modo dicitur: *Necesse est vt veniãt scandala.* Quia enim Dominus cõsiderabat magnã naturæ huma C næ corruptionẽ, & malas hominũ mẽtes, earũq; naturã esse vt aliquãdo erũpant in facinora adquę omnes sunt proni, hinc dicit, necesse esse vt eueniãt scãdala, quia nimirũ præsupposita huiusmodi hominũ prauitate, fieri nõ poterat quin aliquãdo scãdala euenirẽt. Et vt expressius simile habeatur, quã sit illud de eo qui mala vtitur diæta, sic dictũ est: *Necesse est vt veniant scandala*; quomodo si quis cõsideratis naturæ hominũ inclinationibus, dicat necesse esse, vt fiant generationes & commixtiones coniugum. Per quod nulli homini adimitur li D bertas abstinẽdi à coitu, quia necessitas illa generaliter enunciatur, nec in aliquem cadit singulariter hominẽ. Sic & hic nõ dicitur, necesse est hunc vel illũ scãdalizare, sed generaliter, *necesse est vt veniant scandala.* Atque vt apertius sensus loci explicetur, id quod hoc modo dicitur esse necesse, nihil aliud quàm certò sic futurũ pronunciatur, vt bene annotauit Diuus Chrysostomus. Ex his patet necessitatẽ hanc non referendã ad Dei prouidẽtiam & præordinationẽ. Non enim propter Dei præordinationem & dispositionẽ sũt scãdala futura, quia Deus illa non ordinat fieri, sed tantùm præuidet futura. Nec tamen necessitas hæc referẽda est ad Dei præscientiam, vt propter Dei pręsciẽtiam dicatur necesse esse vt veniant scandala. Nõ enim quia Deus præscit, ideo euentura sunt scandala: sed contrà, E quia sunt euentura, ideo Deus illa præscit futura, quomodo id quod oculis corã fieri video, nõ ideo fit quia video, sed ideo video quia fit corã me. Sed necessitas ista scandalorum referenda est ad hominũ corruptionem & malitiã, quod satis significat Dominus cùm præmisit *Væ mundo a scandalis.* Nam cùm tunc subiungit, *necesse est*, &c. satis insinuat, necesse esse vt in mundo fiant scandala. In mũdo, inquam, de quo Ioannes: Mũdus totus in maligno positus est. Necessitas tamẽ hęc ad hominum malitias generaliter relata, nulli hominũ necessitatem imponit, nec vim infert, nec libertatẽ aufert, vt patet ex dictis. In hunc modũ intelligendũ est etiam illud Pauli, Oportet hæreses esse. Huiusmodi tamẽ necessitas in his orationibus significata, potest etiam quodãmodo referri ad diuinã prouidentiam A & prædispositionem, non quidem tãquam quę disposuerit facere aut fieri scãdala & hæreses, sed tãquã quæ præuidens homines relictos suæ libertati illa facturos, disposuit illa fieri permittere, in bonum suorũ electorum. Adeo enim ille bonus est, vt nullũ malum fieri permitteret, nisi propter bonum aliquod. Vnde in Paulo adiecitur, vt qui probati sunt manifesti fiant; vbi coniunctio, vt, vel accipitur tantùm consecutiuè, vel accipitur vt designet finem propter quem Deus disposuit nõ fieri vel facere, sed permittere fieri hæreses. Porrò ne B quis quia dictũ fuit necesse est vt veniant scandala; arbitrij libertatem sublatam ob id putaret, & necessitatẽ scandala committendi aliquibus impositam, aut prætextum peccatorũ suorum hinc desumeret, Dominus velut præuidens futuros qui hæc verba malè intelligerent, subiecit: *Veruntamen væ homini illi per quem scandalum venit*, hoc est, per quem obiicitur alicui occasio ruinæ & impedimentum salutis præstatur. Quo significat, etsi necesse dixerit vt eueniant scandala, nullum tamen ad scandalizandum cogi, aut necessariò scandalizare, sed volũtariè & liberè. Alioqui enim nõ posset ei væ imminere, cùm nemo sit puniendus pro C eo quod non habet in sua potestate, sed quod inuitè aut necessariò committit. Cæterùm scãdala de quibus Dominus loquitur, sunt lęsiones, irritiones, & persecutiones iustorũ, mala exempla, doctrinæ erroneæ, & postremùm etiã bona & licita quædam, sed indiscretè aut inopportunè facta.

ET SI SCANDALIZAVERIT TE MANVS TVA, ABSCINDE EAM, ET PROIICE, &c.] Quandoquidem scandalum res est noxia, non tantùm facienti, sed etiam patienti, ideò postquã grauissima supplicia imminere dixit scan D dala obiicienti, dehortans à scandalizando, commodè iam docet etiam cauendum, ne quis offendicula patiatur. Itaque quemadmodum nos docuit ob necessitatem futurorum scandalorum nemini impositam necessitatem scandalizãdi, ita & iam docet ob eam necessitatem neminem necessariò scandalizari. Porrò quomodo intelligi debeat sermo iste allegoricus, de abscindẽdis manu & pede, ac eruendo oculo, suprà dictum est Matthæi cap. 5. in cap. Concordiæ 40. Hoc tantùm addendum, quòd quamquã ibi hæ sententiæ generaliter sint explicatæ, vt per manum & oculum non solùm homines nobis necessarij & chari intelligantur, sed quæcunque res charæ, etiã affectus nostri, hic tamen conuenit potissimum intelligere, Dominum significare voluisse resecãdum à nobis cõ E sortium eorum hominum, qui impedimento sũt ad assequẽdam salutẽ. Dixit enim de his per quos scandala obueniunt. Admonet ergo iam vt caueamus nobis à talibus, præscindẽdo scilicet eos quãtumuis nobis necessarios & charos à nostro consortio. Et addit: *Bonum est tibi* &c. significare volẽs; melius esse vt vel soli vel cum paucis amicis saluemur, quàm cum pluribus perdamur: quemadmodum quisq; præstare iudicat, manu vel pede amputato temporalem vitam conseruare, quàm illis seruatis totum corpus perdere. Ideóque eorum tantùm membrorum abiiciendorum meminit quæ bina habemus, vt sunt manus, pes, oculus, quo significaret consortium hominum qui nobis sunt velut altera manus, pes, vel oculus. Quòd si sigillatim per manum, pedẽ & oculum, diuersa intel

intelligere placet, quoniam Marcus tres de his habet distinctas sententias, per manũ intelligi possunt hi qui nobis velut collaterales sunt, vt amici & vxor: per pedem, ministri, qui vbiq; nostri causa discurrunt: per oculum, doctores & magistri. Aut per manũ, amici, quorũ opera vtimur: per pedem, hi quibus innitimur, vt parẽtes: per oculum, charissimi, vt filij & vxor. Nõ potuit autem Dominus dicere: si caput tuum scãdalizat te, abscinde illud: quia hic sermo Domini allegoricus mutuatus est ab his quæ pro conseruanda vita temporali homines facere solent, qui pro ea aliquãdo manum vel pedem sinũt sibi amputari, caput autem non possunt. Itaque Caietanus intelligit etiã significatũ possibiles ac tolerabiles abdicationes præcipi, vt non præcipiatur abscissio, si caput te scandalizet, aut si vtraq; manu vel oculo vtroq; carẽdũ esset. Quòd autem in Marco habetur: *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur*, desumptum est ex Isaiæ vlt. cap. vbi Propheta de fœlicitate iustorum & supplicijs impiorum loquitur. Significatur autem his verbis duplex impiorum pœna in inferno iuxta illud, Duplici contritione cõtere eos,

Hier. 17.

corporis scilicet & animæ, aut culpæ & pœnæ. Nã per vermem significatur conscientiæ remorsus, & cõtinua admissorum malorum ruminatio in anima: per ignẽ verò, sensibilis pœna in corpore. Ideo autẽ apud Isaiam vermis fit mẽtio, quia præcedit: Et egredientur, & videbunt cadauera virorum qui præuaricati sunt in me. In quibus verbis per cadauera impiorũ significatur æterna impiorũ mors. Est enim allegoria tracta à victoribus, qui strage peracta, cum furor resederit, egrediuntur ad contemplandum cæsos. Sic post piorum triumphos cũ rege suo Christo prodibũt, ad videndũ impios & rebelles, iusto iudicio destinatos, atque æternæ morti addictos, quod est eorũ cadauera videre illis exposita. Quoniam ergo cadauerum facta est mentio, rectè subiecit de verme qui attendere solet cadauera, & ex putrefactione cadauerum nascitur.

b OMNIS ENIM IGNE SALIETVR, ET OMNIS VICTIMA, &c.] Videntur hæc durè hærere cũ superioribus, & alioqui obscurus est horum verborũ sensus. Potest autẽ illud: *Omnis enim igne salietur*, intelligi tripliciter. Primò, vt dictio, *omnis* non omnes comprehendat homines, sed tantũ bonos iustos, & electos, sicuti in sentẽtia secũda. Secundùm quem intellectum hic sermo est de igne tribulationis, quo electi saliuntur, hoc est, à corruptionibus præseruantur & purgantur, & redditur ratio eius quod dixit, abscindendum esse pedem vel manum, & eruẽdum oculum scandalizãtem. Quoniam enim huiusmodi fieri non possunt sine dolore & afflictione, subiungit hæc Dominus, dicens omnem electũ, & qui Deo placere volet, debere saliri igne tribulationis. Rursum quoniam sapiẽtia, circumspectione & discretione opus est vt quis scandala caueat, & nec scandalizet, nec scandalizetur, addit, *& omnis victima sale salietur*. Alludit autem Dominus in his duabus sententijs ad id quod in Leuitico præcipitur, omnem oblationem debere igne & sale saliri. Nam cap. 2. sic legimus: Quicquid obtuleris sacrificij sale condies. Nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione offeres sal. itaq; sensus erit iste: Quẽadmodũ nulla oblatio iuxta Moysi præscriptũ legitima est, nisi per ignem trãseat, & sale condiatur, ita quisquis volet esse victima spiritualis

A quæ Deo sit grata, necesse est igni tribulationis probetur, purgetur, & veluti saluti præseruetur, & sale sapiẽtiæ euãgelicæ condiatur, ne vel corrumpatur malorum contagio, vel suo contagio alios corrumpat & scandalizet, sed potius per suã incorruptionem alijs eximit corruptelam. Secũdùm hũc ergo sensum Saluator indicat quid vmbra illa legalis significauerit. Sic autem dicitur aliquis saliri igne quomodo dicitur baptizari in igne superius. Secũdò, intelligi potest Dominus locutus de eodem igne, de quo supra: *Ignis eorum non extinguitur*, si dictio, omnis, tantùm malos comprehendat, & referatur ad eos de quibus in præcedẽti sententia est sermo: *Ignis eorum non extinguitur, & vermis eorum non moritur*, vt hic iam explanetur quomodo ignis eorum non extinguitur, nimirum quia omnis talis igne veluti saliendus est, hoc est, in igne seruandus incorruptus, igne sic in ipsum agẽte, vt nõ consumat, sed tantùm cruciet. Secundùm hunc sensum quod sequitur: *Et omnis victima sale condietur*; contraria erit sententia superiori, vt sit sensus: Omnis peccator igne salietur, & contrà omnis victima Deo grata sale sapientiæ salietur, atq; ab æterna corruptione præseruabitur. Tertiò intelligi potest dictio, *omnis*, comprehendere omnino cunctos homines, bonos & malos, vt significetur omnem hominem igni saliendum, quamuis non eodem modo nec eodem igni, sed vel igni tribulationis in præsenti vita salubriter hominẽ saliri debere, vel igni infernali post hanc vitã infeliciter saliendũ esse. Sic enim intellecta hæc sententia etiã conuenit proposito, nempe vt ostẽdatur, melius esse abscindẽdo vnam manum lucrari vitam, quàm illa salua, mitti in gehennam ignis. Primus autẽ sensus omnium maximè videtur conueniẽs: secundùm quem notandum quàm aptè Dominus, postquã mentionem fecit vermis & ignis impiorum, hic subiũgat de igne & sale, quibus saliendi sunt qui gehẽnam effugere volunt. Igne enim tribulationis præseruatur quis ab igne inextinguibili, & sale præseruatur quis à vermibus, qui oriuntur ex humoribus sanguineis quos sal exsiccat. Porro quoniã Dominus salis fecit mentionem, ab ipso salis exẽplo sermonẽ suũ deflectit, admonendum suos, quãta in ipsis meritò esse debeat incorruptio vitæ & doctrinæ, vt qui sint electi in sal terræ, dicens: *Bonum* (id est vtile) *est sal. Quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis?* significans ipsos ad hoc delectos, vt sua sapientia aliorũ stultitiam condiant, aduigilare debere ne fiãt insipidi & insulsi: alioqui enim desperatũ fore de eorum reparatione, per quos alij erãt cõdiendi. In hunc enim sensum hoc exẽplo Dominus vtitur & supra Mat. 5. & infra Luc. 14. Ideo autẽ Dominus hoc exemplo hic vtitur, vt significet illis maximè cauẽdum ne scandalizentur aliqua re, hoc est, vel minis hominum, vel cupiditate aliqua & humano affectu suam acrimoniã & incorruptionem perdant. Aut potius ob id, vt eos notaret ambitionis præcedẽtis quasi dicat: Si vos delecti in sal terræ, pergatis humano isto ambitionis affectu inter vos de primatu contendere, efficiemini planè insulsum sal, nec spes esse poterit vestræ restitutionis. Cui intellectui bene conuenit quod sequitur, *Habete in vobis sal, & pacẽ habete inter vos*. Sal sapiẽtiæ scilicet habete, ne hominum more insipienter ambiatis honorum primatus. Pacem habete, ne hominum more inter vos cõtendatis. Hæc enim verba cùm sint à

Marco in fine posita, videntur ad dehortandum
ab eo pertinere ad quod Dominus hũc sermonẽ
suscepit, vt fuerint quasi cõclusio & finis sermonis
Dominici. Nec obstat quòd secũdùm prædictam
explicationem sal in prædictis Domini verbis nõ
videatur accipi eodem modo. Nam cùm dicitur,
Victima sale salietur, &: *habete sal in vobis*, sal pro sa-
pientia accipitur: cùm verò dicitur: *Quòd si sal in-
fulsum fuerit*, &c. per sal significãtur Apostoli. Non,
inquam, hoc obstat: quia Apostoli & homines nõ
dicuntur sal, nisi propter sal quod habent in se.

VIDETE NE CONTEMNATIS VNVM EX HIS PVSILLIS. DICO ENIM VOBIS.] Postquam admonuit Dominus amputan-
da omnia scandala, rursum redit ad dehortandum
à scandalizando pusillos & humiles. Et quoniam
humiles & simplices mundus facilè cõtemnit, & B
ob id quia contẽnit, minimi ducit illos scandaliza-
re, ob id Dominus non dicit: Videte, id est, cauete
ne scandalizetis, sed, ne contemnatis vnum ex his
pusillis, causam scilicet scãdalorum etiam exime-
re volens. Quare autem non sint meritò contem-
nendi, negligendi & nihili faciendi, quantumuis
humiles & abiecti, causam subiungit, dicens: *Di-
co enim vobis quia angeli eorum semper vident faciem
patris mei qui in cœlis est*. Quibus verbis potest intel-
ligi Dominus duo significare. Primùm, humilium
& pusillorum quos mundus contemnat, dignita-
tem, eo quòd angelos habeant qui diuinũ vultum
assiduè contemplantur. Secũdò, humiles & pusil- C
los, etsi per se impotentes ad vindicãdum, tamen
habere angelos qui eorũ causam agant apud Deũ,
deferentes & accusantes apud eum illos qui ipsis
iniuriam aliquã intulerint, & scãdala obiecerint.
Porrò circa illud; *Angeli eorum*; sciendum, ex mul-
tis quidem scripturis esse euidens, angelos à Deo
constitui populorum & regionum custodes & cu
ratores, vt patet ex cap. Exod. 23. Daniel. 10. Apoc.
12. aliisq; locis. Rursum ex multis scripturis patet
Deũ iustis hominibus mittere angelos custodes.
De vnoquoq; enim iusto dicitur: angelis suis man
Psal. 90. dauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis:
Psal. 33. Et: Immittet angelus Domini in circuitu timentiũ D
eum, & eripiet eos. Verùm quia hic dicitur; *An-
geli eorum*; D. Hieronymus non dubitauit asserere,
vnumquemque hominem habere angelum ali-
quem sibi à Deo deputatum ab ipsa natiuitate,
quod & alio simili scripturæ loco colligit, nempe
quia Actuũ 12 cùm Rhode puella nunciaret Pe-
trum stare præ foribus, alij dicebant angelum eius
esse. Cùm enim dicũtur quidam angeli horum vel
illorum, significari vidẽtur angeli qui illis vel his
sunt à Deo deputati. Itaq; sic habet hoc loco D.
Hieronymus: Magna dignitas animarum, vt vna-
quæq; habeat ab ortu natiuitatis in custodiam sui
angelum delegatum. Et in Isaię caput vltimũ scri E
bens sic habet: Quòd autem vnusquisque nostrũ
habeat angelos, multæ scripturæ docent, è quibus
illud est: *Nolite contemnere vnum de minimis istis, quia
angeli eorum vident quotidie faciem patris qui in cœlis
est*. Et puella Rhode Petrum Apostolum nunci-
ante, alij angelum ipsius esse credebant. Orige-
nes tamen ex hoc loco non intelligit, nisi iustis
angelos deputari: nam de iustis hic solùm est ser-
mo, & proponit inquirendum an iustis deputen-
tur angeli à sacramẽto regenerationis, an ab ortu
natiuitatis, quia scilicet eos præuidit Deus fore iu-
stos, & in suum regnum prædestinauit. Sententia

A tamen D. Hieronymi, quòd & ab ortu, & omnibus
asseritur angelus deputatus, obtinuit, & in eccle-
sia passim recepta est. Vnde lib. de diligendo Deo,
qui & aliter Meditationũ inscribitur sub titulo Au
gustini, citatur illa D. Hieronymi sentẽtia. Sic enĩ
habetur cap. 12. Maximũ æstimo & illud fuisse be
neficium, quòd angelum pacis ab ortu natiuitatis
meæ ad me custodiendũ vsq; ad finẽ meum mihi
dedisti. Vnde quidã sanctus ait: Magna est digni-
tas animarũ, vt quæq; habeat ab ortu natiuitatis
ad custodiam sui angelum delegatum. Et quidem
meritò obtinuit D. Hieronymi sentẽtia, quia cùm
Dei prouidẽtia etiam ad malos se extẽdat, rebús-
que humanis per angelos Deus prouideat, cõse-
quitur etiã malos homines habere suos angelos,
sine quibus & in plura ac grauiora nõnunquã in-
B cidetent peccata & grauius in illos sęuirẽt iniqui
dęmones. Vnde singulis prouinciis angelos à Deo
esse præpositos colligũt sancti ex illo Deut. cap. 32.
secundùm Septuaginta: Constituit fines gentium
secũdum numerum angelorũ Dei. Sed quoniam
peculiaris quædam est Dei prouidentia circa ele-
ctos, quos ad æternam vitã præparat, hinc scriptu
ræ peculiariter dicũt angelos mitti in custodiam
& protectionẽ iustorũ. Vnde Theophyl. Omnes,
inquit, homines, & maximè fideles, suos angelos
habẽt. Et D. Chrysostomus intelligit ideo dictum
de angelis pusillorum, quòd semper vidẽt faciem
Dei, vt significetur angelos eorum esse excellẽtio
C res. Illo enim significat illorum præcipuũ hono-
rem. Porrò circa hanc angelorum custodiã homi-
nibus à Deo deputatam, consideranda inprimis
magna Dei erga nos dignatio & benignitas, vt qui
proprios suos seruos nostros cõstituerit custodes.
Deinde consideranda nostra dignitas, vt conside-
ratione nostræ dignitatis & nostrorũ custodũ, ve-
reamur quicquã committere & nostra & illorum
dignitate indignum. Vnde Apostolus dicit mulie- 1. Cor. 11.
res debere habere velamen super caput & pro-
pter angelos. Postremùm hinc fiducia in nobis est
confirmanda, vt minus metuamus diaboli illusio-
nes & incursus, aut imminentia quæque mala, &
D vt magis cõfidamus orationes nostras Deo & san
ctis eius commendari, sicut eas per angelos Deo
pręsentari & offerri docet scriptura. Circa illud ve
rò: *Semper vident in cœlis faciem patris mei*, notãdum,
angelos etiam cùm non sunt in cœlo, sed ad nos
missi sunt, non carere beatifica Dei cõtemplatio-
ne, sed vbicunque sunt, Dei qui vbique præsens
est, perfrui contemplatione, atque ratione eius
contemplationis dici esse in cœlo. Circa quod vi-
de D. Gregorium lib. 2. Moralium cap. 2. & 3. vbi
sic habet: Et faciem ergo patris semper vident, &
tamen ad nos veniũt, quia & ad nos spiritali præ-
sentia foras exeunt, & tamen ibi se vnde recesse-
E rant per internam contemplationem seruant. Cæ
terùm Dominus etiam aliam rursus reddit ratio-
nem priore maiorem, quare pusilli non sint con-
temnendi, cùm subdit.

VENIT ENIM FILIVS HOMINIS SALVARE QVOD PERIERAT. QVID VOBIS VIDETVR, SI &c.] Quasi dicat,
Non tantùm propter angelos cauendum ne quis
etiam vnum ex pusillis contemnat, ita vt nullam
habeat salutis eius rationem, & scandala obiicere
et nihilifaciat (nam de huiusmodi contemptu hic
est sermo) sed etiam propter me filium hominis.
Ego enim veni vt saluem quod perierat, proinde
qui

A qui meus esse voluit, cauere debet ne quod ego saluaui aut saluũ volui, ipse rursum perdat. Simili ratione & Paulus vsus est in dehortando à scãdalo, ad Rom. 14. & epist. 1. ad Corinth. cap. 8. Ibi enim dicit: Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Hic verò: Et peribit in tua sciẽtia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autẽ peccantes in fratres, & percutientes cõscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Porrò ad quid Dominus parabolam de oue errabunda hic adduxerit, patet ex eo quod in fine applicãdo parabolam dicit: *Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis.* Itaque parabola illa significare voluit quam sit tibi & patri suo curæ etiam vnius tantùm pusilli salus, atq; ob id ei qui patri placere voluerit, cauendum studiosè, ne vel vnũ tantùm pusillorum scandalizare, & suo scandalo perdere paruifaciat. B Dixerat se ad id venisse in mundum vt saluaret quod perierat, ac ob id cauendum significauit, ne quis perdat quod ipse venerat saluaturus: subiecta autem iam parabola ostendere voluit, quanta cura quærat saluare etiã vnumquemlibet perditorum, ac rursus quãto gaudio afficiatur de inuẽto etiam vno perdito, atque quòd etiã magis à scandalizando vel vnum pusillorum deterreret, cùm in applicanda parabola dicendum videretur: Sic non est voluntas mea, &c. maluit dicere: Sic nõ est voluntas coram patre meo. Itaq; gradatim fortius à scãdalo pusilli dehortatur, prius angelorum, deinde sui, ac postremùm patris mentionem ingerens, ac C significans & angelos, & filium hominis, ac patrem ipsum cœlestẽ inimicos fore ei qui vel vnũ tantum scãdalizauit. Potest autem parabola ipsa à communi consuetudine desumpta, explicatius proposito Domini accommodari in hunc modum: Quemadmodum si quis centum oues habeat, & vna tantum ex eis errauerit, non sinit eam esse perditam, quin potius quantumuis minimi momenti vna ouis sit ad reliquas collata, tamen maiore cura eam quærit, quàm reliquas seruat; ac rursum maiore gaudio afficitur de ea reperta, quã de reliquis saluis: sic & ego & pater meus non vult vel vnã etiam suarum ouium, hoc est, vnum suorum electorum (quos certo numero elegit) quantumuis pusillum & abiectum, perire, quinimo singulari cura vnumquemlibet talium quærit reliquis suis ouibus coniungere repertum, ac singulari rursus gaudio afficitur cùm repertus fuerit & ab errore suo reuocatus: vt iã ob id duplici nomine cauẽdum sit, ne quis vel vnum credentium quantumuis pusillum & abiectum scandalizet & perdat, tum quòd tã singulari cura sit quæsitus à Deo, tum quòd tam singulare gaudiũ eius inuentio & salus Deo attulerit. Secũdùm hanc parabolæ explicationẽ & accommodationem, quæ est genuina, non est opus sigillatim explicare quid per centum oues significetur, & quid per vnã quæ errauit, quid rursum per 99. quæ non errauerũt. Sed de hac parabola amplius Lucæ in capite Concordiæ 93. vbi hac parabola ad finẽ paulò diuersum, rursum vsus est Dominus, adiũcta illi alia similis generis de perdito drachmate. Cæterum quod dicitur quis gaudere super vna oue reperta magis quàm super 99. saluis, intelligendum est de maiori gaudio actuali. Certum enim est maius esse gaudium habituale super pluribus quàm vna: sed quoniam de recenti bono nouum & actuale est gaudium, magis gaudere dicitur super vna quàm super pluribus.

CONDONANDVM FRATRI IN NOS PECCANTI DOCETVR MATTHÆI 18. CAPVT LXXXI.

SI autẽ peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solũ, si te audierit, lucratus eris fratrem tuum: si autem te non audierit, adhibe tecũ adhuc vnũ vel duos, vt in ore duorũ vel triũ testium stet omne verbũ. Quòd si non audierit eos, dic ecclesiæ: Si autem ecclesiã non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Amẽ dico vobis, quæcũque alligaueritis super terrã, erunt ligata & in cœlo: & quæcunque solueritis super terrã, erunt soluta & in cœlo. Iterũ dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo vel tres cõgregati in nomine meo, ibi sum in medio eorũ. Tunc accedẽs Petrus ad eũ dixit: Domine quoties peccabit in me frater meus, & dimittã ei? vsque septies? dixit illi Iesus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ideo assimilatũ est regnum cœlorũ homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. Et cum cœpisset rationem ponere oblatus est ei vnus qui debebat ei decẽ milia talẽta. Cùm autem non haberet vnde redderet, iussit eum dominus eius venundari, & vxorẽ eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidens autem seruus ille orabat eum dicẽs: Patientiã habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autẽ dominus serui illius, dimisit eum, & debitũ dimisit ei. Egressus autẽ seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum dicẽs: Redde quod debes. Et procidẽs conseruus eius rogabat eum dicens: Patientiã habe in me, & omnia reddã tibi. Ille autẽ noluit, sed abiit, & misit eum in carcerẽ donec redderet debitum. Videntes autẽ conserui eius quæ fiebãt, contristati sunt valde, & venerũt & narrauerũt domino suo omnia quæ facta fuerũt. Tunc vocauit illum dominus suus, & ait illi: Serue nequã, omne debitum dimisi tibi: quoniã rogasti me, nónne ergo oportuit & te misereri conserui tui: sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius tradidit eũ tortorib. quoad vsq; redderet vniuersum debitũ. Sic & pater meus faciet vobis si nõ remiseritis vnusquisq; fratri suo de cordibus vestris.

SI AVTEM PECCAVERIT IN TE D FRATER TVVS, VADE, ET CORRIPE EVM.] Postquã docuit cauendũ ne in quem fratrem peccamus, commodè etiam subiicere Dominus voluit, quid faciendum cum frater aliquis peccat in nos, vtrobique docens nos diligentem gerere curam salutis fratris nostri. Vnde & Lucæ 17. monitioni de scandalis hæc subiiciuntur. Frater autem hic intelligendus est non quilibet proximus aut homo, sed is qui nobiscũ est eiusdẽ

religionis

religionis, Christianus scilicet. Sicut enim suprà A
peculiariter Dominus dehortatus est à scandalo
credentium, ita & hic singulariter docet quomo-
do eius cui nobiscum est eiusdē religionis salus,
postquā peccauit, nobis sit prouidenda. Ad ethni-
cum enim & infidelem hæc non pertinere, patet
tum ex eo quod dicitur postea; *dic ecclesiæ*, tum
quia dicitur, *si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut*
1. Cor. 5. *ethnicus & publicanus*. Proinde D. Paulus cùm præ-
cepisset non habere commerciū cum fornicariis,
explicat de quibus hoc sit intelligendū. Si, inquit,
is qui frater nominatur inter vos est fornicator
aut auarus, &c. cū eiusmodi nec cibū sumere. Quid
enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nōne de
iis qui intus sunt vos iudicatis? Nam eos qui foris B
sunt, Deus iudicabit. Porrò quid sit fratrem pecca
re in aliquem, non satis cōuenit inter interpretes.
Propriè enim peccare in aliquem, est illi iniuriam
aut malum aliquod inferre. Atque hoc modo acci
piunt hoc loco D. Chrysost. Augustinus, & Hiero
nymus, intelligētes eum qui passus est ab alio in-
iuriam, mitti hic ad iniuriantem & lædentem. Ve
rùm hæc interpretatio quibusdam non placet, tū
quòd correptio ista fratris nō tantùm sit adhiben
da cùm quis in nos peccauit, sed multo magis cū
in Deum, tum quòd non tātum læsus fratrem læ-
dentem corripere debet, sed & alius quisque, qui
cōscius est iniuriæ quam quis patitur, imò multo
magis alius quàm læsus, ne iste videatur propriā
iniuriam persequi. Itaque intelligunt illud, *in te*, C
pro coram te, vel te cōscio, te præsente, atque vi-
dente. Atque ob id intelligūt Dominum accepisse
peccare in aliquem, pro peccare corā illo aut illo
vidente, quia ita Christianus quisque debet esse
addictus gloriæ Dei, & dilectioni proximi, vt om-
ni peccato offendatur tanquam in se commisso,
etiamsi non directè in ipsius vergat læsionem aut
iniuriam, sed in iniuriam Dei aut proximi cuiusli
bet. Sicque rectè ostendunt omnem eum peccare
in aliquem, qui coram illo, & illo conscio quid
cōmittit. Quod quidam etiam sic declarant, nem-
pe quia quisquis alio vidēte & præsente peccat, is
suo exemplo, quod in ipso est, eum scādalizat, ac D
proinde etiam in illum peccat. Apparet tamē pec
care in aliquem, hic accipi debere, quomodo ac-
cipiunt sancti patres prædicti, & quomodo oratio
Lucæ 17. illa propriè est accipienda, quia apud Lucam di-
citur: Si peccauerit in te frater tuus, increpa il-
lum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi: & si se-
pties in die peccauerit in te, & septies in die con-
uersus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte
illi. Hinc enim patet in illum aliquem dici pecca-
re, qui potest ei peccatum dimittere, hoc est, qui
læsus est. Vnde & hoc loco Petrus auditis his Do
mini verbis dixit: *Quoties peccabit in me frater
meus, & dimittam ei?* Ex quo satis patet quem
Petrus intellexerit peccare in se. Itaque dicendū E
secundùm proprium & primum sensum, illum
peccare in aliquem, qui directè illi iniuriam ali-
quam irrogat, ac Dominum, eum qui sic ab alio
læsus est, propriè hoc præcepto constringere ad
lædentis se non vindictam, sed correptionem.
Cui læso duplici sanè nomine præ aliis conuenit
fratris peccantis & lædentis eum correptio, nimi
rum tum quòd ei fratris peccatum est notius, ac
ipsum magis vrit, tum quòd eius fraterna admo-
nitio efficacior esse possit apud eū qui læsit, cùm
viderit etiam illum salutis suæ studiosum cui iniu

riam intulit. Verùm quoniam quilibet peccantis
quouis modo fratris saluti studere debet, & quo-
niam, vt dictum est, quoduis peccatum proximi
etiam quod directè non videtur esse contra nos,
debemus existimare in nos esse admissum, hinc
etiam hoc præcepto quilibet Christianus ad cor-
reptionem cuiuslibet fratris peccantis coram se,
astringitur, qui & dimittere pœnitēti debet, etiam
id quod in se non est priuatim & directè admis-
sum, quia pro illo non debet vltra offendi, nec
vindictam aliquam à Deo postulare. Præterea
hunc morem scriptura habet, vt in notatione vi-
tiorum & commendatione virtutum, ferè pro-
ponat in vtroque ordine crassiora, vulgóque no-
tiora, & significet ex his quæcunque illis quouis
modo coniuncta sunt, à notioribus scilicet nobis,
sicut docenti conuenit, inducere nos studens in ea
quæ minus nota sunt. Quod maximè quidē patet
in præceptis decalogi, quibus Deus non tantùm
illa præcipere vel vetare voluit, quæ verbis ipsis
nudè acceptis significantur, sed & alia quæ crassis
illis operibus, siue bonis, siue malis sunt coniun-
cta. Ad hunc ergo modum intelligi etiam hic po-
test Dominum id potissimum peccatum quod in
nos admittitur expressisse, vt in eo doceret quid
cuilibet in quibuslibet peccatis proximi sit facien
dum. Quoniam enim id nobis est notius, & nos
magis vrit quod in nos admittitur, ideo ex illo
per synecdochē cōmodè indicauit, quo pacto cū
C proximo sit agēdum cùm quiduis ille peccat, etsi
id priuatim nobis nihil videatur detrahere. Duo
autem Dominus in primis præcipit vt faciamus
fratri peccanti in nos, videlicet vt & corripiamus,
& id priuatim faciamus. Vade, inquit, & corripe,
hoc est, ne fratris peccatum negligas, sed vade,
non quidem vt iniuriam tibi illatam vindices, nō
vt illum apud alios traducas aut accuses, sed vt il-
lum corrigas & emendes. Itaque corripe eum &
argue, reducēdo illi in memoriam quod admisit,
& illius iniquitatem declarando: sed inter te & ip-
sum solū corripe, tum vt non tantùm salutis eius
sis studiosus, sed & famæ eius conseruandæ, tum
D vt ille videns te & salutis & famæ suæ curā gere-
re, magis ad pœnitentiam moueatur: qui si semel
pudorem & verecūdiam amisisset, fortè in pecca-
to suo induraretur, & quem voluisti facere corre-
ctiorem, facies peiorem. Sequitur: Si te audierit,
hoc est, si tuam admonitionem & correctionem
receperit, tibíque obtemperauerit agendo pœni-
tentiam, lucratus eris (vel potius lucratus es) fra-
trem tuum. Ex quibus verbis D. Augustinus colli
git, non leue esse peccatum quod in fratrem & in
hominē admittitur, vt per quod homo incidit in
perditionem. Agnosce, inquit, quia in hominem
peccando peristi, nam si non perieras, quomodò
te lucratus est? Nemo ergo contemnat quādo pec
E cat in fratrem. Colligit & illud, quo fine frater sit
corripiēdus, non scilicet vt nostræ iræ & passioni
indulgeamus, sed vt peccantem lucremur. Verùm
D. Chrysostomus & Hieronymus etiā aliquid am
plius hinc colligunt, nimirum fratris salutē à no-
bis quærendam tanquam nostrum bonum, & ip-
sius perditionem velut propriū damnum esse ha
bendam. Si enim fratrē pœnitentem lucrari dici-
mur, ergo & peccantē perdidimus. Hinc ergo ō-
stēditur, quanta debeat inter Christianos esse ani
morū communio. Porrò si nō audierit qui pecca-
uit, hoc est, si facti sui culpam nolit agnoscere, aut
potius

potius si in peccato suo perseuerare pergat, nódũ tamen Dominus vult illum esse negligendum & sibi relinquendum, sed omnem vult moueri lapidem, omnia tentari, quo frater à peccato & perditione reuocetur. Proinde secũdò iubet eum moneri & corripi, adhibito secum vno vel duobus, tum vt plurium autoritate cómoueatur, tum vt possit apud ecclesiam conueniri sub testibus. Secundam enim hanc rationé indicat Dominus, cùm subiungit illud legis præceptum, vt in ore duorũ, vel triũ testium stet, id est, consistat, ratúmq; sit ac firmũ, omne verbum. Priorem verò etiam rationẽ indicat, cùm dicit: *Quòd si non audierit eos.* Nec hic ergo Dominus quiescere nos voluit, sed tertiò eum iubet deferri apud ecclesiam, hoc est, fideliũ congregationem, in qua viuit vterq;, vt multitudinis & cotũ qui multitudini præsunt authoritate & reuerentia vel metu emendetur. Dicit autem: *dic ecclesiæ*, & non, dic episcopis & præsidibus ecclesiæ, quamuis his maximè sit dicẽdum, nec ecclesiæ dicendum sit nisi illis præsentibus: sicut nec fideliũ congregatio ecclesia dicenda est, si nõ adsint eius rectores & præsides. Dicit, inquam, *ecclesiæ dic*, vt multitudinis cósensum teneretur. Itaq; in primitiua ecclesia secundùm hoc Christi præceptũ denunciabantur peccatores post vnam & alterã correptioné toti ecclesiæ alicuius loci, hoc est, Christianis legitimè cũ suo episcopo aut pastore con-

1.Cor. 5. gregatis, ibíqoe, si impœnitentes persistebant, omnium consensu & approbatione excõmunicabantur ab Episcopo. Vnde Paulus incestuosum Corinthium tradens sathanæ, dicit se id facere cum congregatis secum secundùm spiritũ Corinthiis. Ego, inquit, absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens eũ qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cũ virtute Domini nostri Iesu Christi tradere huiusmodi hominẽ sathanæ, &c. Et Tertullianus in Apolo. cap. 39. cùm describit qualis suo tẽpore fuerit disciplina Christianorum in congregationibus ipsorum, inter cætera sic habet: Ibidem etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur magno cũ pondere, vt apud certos de Dei conspectu, summũq; futuri iudicij præiudicium est, si quis ita deliquerit, vt à cõmunicatione orationis & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur. Præsident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti, &c. Verũ postea cùm optimus ille primitiuæ ecclesiæ status remissus est, & ob instabilis vulgi tumultus non conueniret pleraque agi arbitrio & consensu vulgi, cœptæ sunt denunciationes fieri tantũ ad ecclesiarum præsides, quorum etiam priùs ab initio semper fuit prima authoritas in iudicando & excommunicando peccatores denunciatos, quamuis non sine cósensu & approbatione fidelis multitudinis. Proinde D. Chrysostomus exponens hic nomẽ ecclesiæ, habet, præsulibus scilicet & præsidentibus. Vnde factum deinceps vt harum rerum cura committeretur ab episcopis, ipsis archidiaconis, & officialibus, quẽadmodũ hodie obseruari videmus. Porrò

Quid significat. Ecclesia. ecclesiæ nomẽ dictio est Græca, significans cœtũ, congregationẽ & multitudinem, sicut & synagoga: nisi quòd hoc nomen dicitur à congregando, illud verò à conuocando. Deriuatur enim illud à συνάγω, congrego: istud verò ab ἐκκαλέω, id est, euoco. Vnde in veteri testamẽto Septuaginta inter-

A pretes duas illas Hebraicas dictiones עדה æda, & קהל kahal, indifferenter vertũt συναγωγὴν aut ἐκκλησίαν. Itaque in veteri testamento nomen hoc simpliciter significat multitudinẽ & cõgregationẽ, adeo vt & pro malorũ collectione legatur positum, vt in illo Psal. Odiui ecclesiam malignantium. Psal. 1. Et Prouer. 5. Vtrumque nomen in eodem significatu in malã partem ponitur: Penè fui in omni malo, in medio ecclesiæ & synagogæ. Verùm sicut tẽporibus Apostolorum in Græca lingua nomẽ synagogæ fuit appropriatum cõgregationi Iudæorũ, & domui in qua Iudæi congregabãtur: ita nomen ecclesiæ ab ipsis Apostolis appropriatũ est congregationi & multitudini Christianorũ, vt res noua nouam etiam & distinctam à cõgregatione Iudæorum haberet nomenclaturã. Et sanè nomẽ

B ecclesiæ magis conuenit fidelium congregationi, nomen verò synagogæ Iudæorum congregationi. Nam ecclesiæ nomen significat multitudinẽ conuocatam, synagogæ verò nomen, multitudinem congregatam. Itaque illud significat conuenientis multitudinis maiorem libertatem & volũtarium conuentum magis quàm istud, quod coactionem magis significat. Annotauit istud D. Augustinus Psal. 81. sic scribens: Nostram Ecclesiam Apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed semper ecclesiam, siue discernendi causa, siue quòd inter congregationem, vnde synagoga, & conuocationem, vnde ecclesia nomen accepit, distet aliquid. quòd

C scilicet cõgregari & pecora solent, atque ipsa propriè, quorum & greges propriè dicimus: cõuocari autem magis est ratione vtentium, sicut sunt homines. Hæc ille. Certè Athenienses ciuiũ conuentum, peculiariter ἐκκλησίαν vocabant. Nã quoties ad magnæ alicuius rei spectaculum homines ex agro accersebant, διάκλησιν appellabant, σύγκλησις autem de cõsulibus dicebatur. Itaque in nouo testamento nomen, ecclesia, ponitur pro congregatione fidelium, & aliquando quidem pro multitudine omnium fidelium in toto orbe dispersorum, qui per euangelicam tubam euocati sunt in eandem fidẽ, spem & charitatem, & ad eiusdem fœli-

D citatis consortiũ, vt cùm suprà dicitur; super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Mat 16. Et ad Ephes. c. 5. Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam suam. Aliquando verò pro multitudine fidelium in certo aliquo loco existentium sub suo pastore, vt cùm dicit se Paulus scribere ecclesiæ Thessalonicensium, & Ioannes septem ecclesiis Asiæ. 1. Thes. 1. Apoc. 1. Et in hac significatione plerunque accipitur pro multitudine fidelium, etiam si non sit corporaliter congregata: aliquando verò pro tali multitudine corporaliter in loco aliquo congregata, vt hoc loco, & rursum cùm Actuum 18. Paulus dicitur in Cæsarea salutasse

E Ecclesiam. Malè autem quosdam asserere, ecclesiam esse tantùm cõgregationem iustorũ aut prædestinatorum, vt Lutherus asseruit, ac proinde ecclesiam esse inuisibilem & planè spiritualem, vel ex hoc loco patet, cùm præcipimur dicere ecclesiæ, quam vtique ne cognoscere quidem possumus, si tantùm iustorum est congregatio, cùm soli Deo iusti sint cogniti. Sed vt ad rem redeamus, iubet Dominus ecclesiæ denunciari fratris bis admoniti peccatum, non quidẽ vt in multitudine diffametur, sed vt multitudinis autoritate sanetur. vnde dicit: *Si autem ecclesiam non audierit*, significans eum ideo denunciandum ecclesiæ, vt

ab ea admoneatur & corrigatur. Si, inquit, ecclesiam nõ audierit, iam tanquã incorrigibilẽ & insanabilem non amplius habe vt fratrem, sed sit tibi tanquã ethnicus & publicanus. Quo significatur, ab eius cõsortio abstinendum esse, nec communicandũ ei neque in diuinis, neq; in humanis. Vult enim Dominus talem sic habẽdum, quomodo Iudæi habere solent ethnicos & publicanos, à quorum mensa & consortio omni sic abstinebant, vt pollui se existimarent si quouis modo eũ eis communicassent. Sic autem à fratris impœnitẽtis consortio abstinendum esse, duplici de causa indicat D. Apostulus in epist. 1. ad Corint. nẽpe tum vt ille destitutus consueto consortio, ac ub id pudefactus resipiscat, tum ne suo cõtagio immedicabili alios inficiat: Nescitis, inquit, quia modicũ fermẽtum totam massam corrumpit? Auferte malum ex vobisipsis. Non est tamen, vt ex eodem Apostulo

1 Cor. 5.

satis patet, frater sicut ethnicus habendus, nisi cũ iam ab ecclesia fuit eiectus & excommunicatus, quod ab ecclesia fieri debere cùm admonẽtem audire noluerit, indicat Dominus mox in sequentibus, cùm subiicit: *Quæcunque alligaueritis*, &c. Porrò circa hoc Domini præceptum de correctione fratris, & modo in correctione seruãdo possunt ex scripturis & factis approbatis nõnulla moueri dubia.

Quomodo corripiendus frater.

Primò enim si frater peccans semper est corripiendus, quomodo dicit Sapiens: Qui erudit derisorem, ipse sibi iniuriã facit: & qui arguit impium, sibi maculam generat. Noli arguere derisorem, ne

Prouer. 9

oderit te. Deinde si ad correptionem fratris peccãtis omnes tenẽtur, necesse erit ergo omnibus negotiis posthabitis huic rei insistere, cùm peccãtiũ plena sint omnia. Iam si seorsum & priuatim semper est corripiendus primò, quomodo Paulus palã Petrum reprehendit non præmissa secreta admonitione, qui etiã Timotheo præcepit: Peccantẽ corã omnibus argue? Et Petrus Ananiæ & Saphiræ secretum peccatũ & publicauit, & puniuit sine secreta admonitione? Et in capitulis religiosorum fiunt proclamationes de culpis, nulla admonitione secreta præmissa. Et in iudicio tum ciuili, tũ Ecclesiastico fiunt accusationes sine præuia admonitione, quæ accusationes etiã canonico iure sunt approbatæ. Nã c. qualiter & quando 2. de Accusatione determinatur, quod accusationẽ debeat præcedere inscriptio, sicut denunciationẽ admonitio.

1. Tim. 5. Act. 5.

Prætetea cùm Dominus nõ nisi post trinã admonitionem vult aliquem haberi sicut ethnicum & publicanum, quomodo Paulus dicit Tito scribens: Hæreticum hominem post vnam & alteram correptionem deuita. Postremùm, si Ecclesiæ contẽptor habẽdus est sicut ethnicus & publicanus, licebit ergo cum eo edere & consortium habere, quia hæc licẽt nobis cum ethnicis, cùm tamẽ Paulus distinguat inter ethnicos & fratres peccantes, permittens nobis cum illis edere, cũ his verò nõ.

Titum. 3.

Pro horum solutione, sciendum primò præceptũ hoc de correptione fratris pertinere quidẽ nõ solùm ad Ecclesiæ præpositos, quãuis ad eos maximè pertineat, teste Augustino, sed & ad omnem fidelem: tamen cùm sit affirmatiuum præceptũ, secundùm naturã & conditionem præceptorum talium, nõ obligat pro omni tempore, sed pro eo solùm tẽpore & loco, quo oportuna & vtilis est eius obseruatio & executio, ad eum finẽ ad quem est constitutum, videlicet ad emendationem peccantis fratris. Proinde cùm vel propter conditionem

A corripiendi, vel propter qualitatem corripientis non speratur peccantis emendatio, sed potius verisimiliter metuitur eius ex correptione deprauatio, videlicet quòd incipiet insectari corripiẽtem, aut veritatẽ ostẽsam impugnare, aut simile quid, nõ obligat, saltem quemlibet, hoc præceptũ, imò obligatur quisque potius correptionẽ hic præceptã omittere, ne spargat margaritas ante porcos, & illi conuersi dirumpant eum. Ob hãc ergo causam Sapiens derisorem, cuius scilicet prauitas notissima est, quem experientia aut indicia quædam docuerunt veritatem irridere, contemnere, & impugnare, arguendum non esse ducet, vt ne & ille B deterior fiat, & correptor sibi nihil nisi odium lucrifaciat. Frustra enim niti, inquit quidam, & nihil aliud laborãdo quã odium quærere, extremæ dementiæ est. Sciendum secundò, quædã peccata esse occulta, quædã publica. Et publica quidem, quoniam vergunt in scandalum totius multitudinis, pro scandalo amouendo mox publicè sunt corripienda, idque ab his maximè qui authoritatẽ habent, propter quod Timotheo episcopo præcipit Paulus vt eos qui publicè peccarent, aut quorum peccatũ esset publicum & omnibus notũ, coram omnibus argueret. Et Petrũ ipse publicè mox reprehendit, quod factum ipsius esset publicum, & in multorum vergeret scandalũ.

Galat. 2.

Secreta verò pec C cata, priusquam publicẽtur & denuncientur Ecclesiæ, secreta sunt admonitione corripiẽda, nisi illa sint talia, vt nisi mox denũcientur, sint in alicuius communitatis aut multorum dispendium magnum cessura, nec tẽpus aut locus sit secretæ admonitionis: aut si sit, nũ est spes correctionis eius qui peccare aliquid disposuit. Tunc enim prætermissa admonitione secreta, procedendũ est ad publicam denunciationẽ, si modò spes aliqua sit peccatum peccatũ illud impediẽdum aut corrigẽdum, quia magis oportet habere rationẽ detrimẽti multorum quàm famæ vnius. Secus est, si peccatũ occultum tantùm noceat ei qui cõmittit, aut mihi qui illud cognosco. Tunc enim secũdum hoc Do- D mini præceptũ obligor ad secretam fratris præmonitionem, tempore & loco oportunis, secundum quod supra dictũ est. Nam de huiusmodi peccato occulto Dominus significat se loqui, tùm non dicit absolutè: Si peccauerit frater, sed, *si peccauerit in te*. Vnde Augustinus lib. de verbis Domini super hũc locũ: Apostolus dicit, Peccantem coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Aliquando ergo scias corripiendum esse fratrẽ solũ, aliquando autem coram omnibus. Quid autẽ antè facere debeamus intendite & videte. Si peccauerit, inquit, in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum. Quare? quia in te peccauit, tu scis quia peccauit. Quid est, in te peccauit? Quia enim secretũ fuit quando in te peccauit, secretum quære E cùm corrigis quæ peccauit. Nam si solus nosti quia in te peccauit, & eum vis coram omnibus arguere, non es corrector, sed proditor. Sciendũ tertiò, duplicem esse delinquentis correptionem, secundum quod peccatum alicuius, ad cuius remedium adhibetur correptio, dupliciter considerari potest, videlicet aut vt est nociuum ei qui peccat, aut vt est nociuum etiam aliis qui ex eo scandalizantur, aut malũ aliquod reportãt. Vna ergo correptio est quæ adhibetur in remediũ peccati, quatenus nociuum est ei qui peccat, & hæc est correptio de qua Dominus hic loquitur: quę quoniã ex

charitate

charitate fratris fieri debet, dicit correptio frater
na,& pertinet ad omnes, secundùm eum modum
& ordinem quem Dominus hic præscribit, quãdo
vt dictum est, hic modus & ordo est in præcepto,
hoc est, in secretis peccatis, quando spes est corre
ctiõis. Altera correptio est, quæ adhibetur in reme
dium peccati, quatenus vergit in malũ communi
tatis aut multorum. Et talis cùm sit actus iustitię,
cuius est conseruare rectitudinem & æquitatem,
pertinet potissimum ad iudices seculares,& præla
tos ecclesiasticos, nec prærequirit etiam in secretis
peccatis secretã admonitionem, cùm nõ tam ad-
hibeatur in correctionem eius qui deliquit, quàm
ad bonum iustitię conseruandum. Nam huiusmo-
di correptione frequenter etiam occiditur qui pec
cauit,& punitur etiam qui de admisso peccato pœ
nituit. Licitè ergo, imò iustè pro officio suo iudex,
siue secularis, siue Ecclesiasticus,& eorum mini-
stri quibus ex officio suo id incũbit, peccata com
muniteris offensiua traducunt & accusant, atque
alios etiam iuramento & obedientia illis debita
adigunt ad traducendum & denunciandum alicu
ius crimen occultum, si modò tamen illud per ali
que indicia, puta per infamiam & malas suspicio-
nes, cœperit manifestari. Nã alioqui non possunt,
cùm nõ ipsi, sed solus Deus iudex sit occultorum
C
iudiciorum. Rursus licitè quis læsus, in iudicio, si-
ue seculari, siue Ecclesiastico accusat & denunciat
lædẽtem, etiamsi secretum sit nocumentum illa-
tum, si modò non zelo vindictæ, sed solius iustitiæ
id faciat, aut pro damni illati reparatiõe, quamuis
1. Cor. 6. id frequenter sit imperfectionis magnæ. Quare e-
nim, inquit Paulus non magis iniuriam accipitis,
quare non magis fraudẽ patimini? Notandũ quo-
que, corripere fratrem delinquentẽ sic esse debitum
ex Domini præcepto, quomodo dare eleemosynã
egenti: proinde sicut nõ est necesse requirere egen
tes, sed satis est vt occurrentibus egenis, & his
cum quibus viuere nos cõtingit, subueniamus: ita
non est necesse vt peccãtes quos corripiat quis re-
D
quirat, sed satis est hoc beneficium impẽdat his
qui occurrũt,& his quibus vitę huius necessitate
coniungimur. Quod rursum saluator satis signifi-
cat cùm dicit: *Si peccauerit in te.* Cùm enim debe-
tur aliquid alicui determinatę & certę personę, si-
ue sit bonum spirituale, siue corporale, oportet il-
lud ei impendamus, non expectantes vt nobis oc-
currat, sed soliciti vt eum inquiramus: cùm verò
alique debentur non certæ personæ, sed cõmuni-
ter omnibus proximis, non oportet nos quærere
quibus impendamus, sed sufficit nos paratos esse
ad impendendum quibusuis,& impẽdere his qui
occurrunt, vt docet Augustinus lib. 1. de doctrina
Christiana. Sicut tenemur bouem proximi lapsũ
E
in foueam extrahere, non sic tamen vt teneamur
quærere si qui sint lapsi boues, sed vt si quis occur
ret lapsus, hunc extrahamus. Ex quibus omnibus
patet ferè solutio ad argumenta priùs proposita.
De facto autem Petri dicẽdum, ipsum secretũ pec
catum & publicasse & puniuisse tãquam Dei exe
cutorem, cuius reuelatione & non humana cogni
tione peccatum cognouit. De religiosorũ procla-
mationibus respondet Diuus Thomas secunda se
cũdæ quæst. 33. artic. 7. ad 4. huiusmodi proclama
tiones esse de leuibus culpis quæ non detrahũt fa
mæ,& esse magis commemorationes oblitarũ cul
parum quas quis de seipso confiteri deberet, quã
accusationes vel denuntiationes. Nam si talia es-

A
sent per quæ fratris famæ & honori detraheretur,
non esse sine præmissa secreta admonitione ea de
nuncianda, etiamsi prælatus virtute obediẽtiæ &
iuramenti ad hoc adigeret, cùm obediẽdum Deo
sit magis quàm hominibus. Ad id quod Paulus di Titum 3.
cit: hęreticum vitandum post secũdam correptio
nem; dicendum, ipsum non loqui de illis admo-
nitionibus & correptionibus de quibus hic Domi
nus, sed de illis quibus Ecclesię & præsides eius
corripere debent iam denunciatum, antequam ex
communicetur. Tito enim episcopo hæc scribit,
B
quem vult eum qui de hæresi in Ecclesię est denũ
ciatus & diffamatus, post vnam & alteram Eccle
siasticam & publicã monitionem deuitare,& prę
cipere ab omnibus esse deuitandum. Vnde & hũc
morem seruat Ecclesia, vt denunciatum non ex-
communicet, nisi post binam aut ternam publicã
monitionem, cùm scilicet declaratus fuerit contu
max & pręfractus. Ad id quod vltimò adducitur,
patet solutio ea expositione illius partis; sit tibi
sicut ethnicus & publicanus. Non enim significa
re voluit Dominus fratrem ab Ecclesia eiectũ sic
habendũ, quomodo nos Christiani habemus eth-
nicum & publicanum, sed quomodo Iudæi, apud
quos Dominus hęc dixit, habebãt duplex illud ho
C
minum genus. Proinde notandum quòd hoc loco
scribit Caietanus: Libenter,(inquit) viderẽ scrue
ri hanc definitam à Iesu Christo pœnam non au
dientium Ecclesiam, quòd scilicet sufficeret eos ha
beri vt ethnicos, hoc est, vt ipsi quidem ex vi ex-
communicationis haberẽtur vt ethnici & publica
ni,& nõ inuoluerentur innocentes alij loquentes
cum eis, qui nullũ peccatum incurrunt loquẽtes
& comedentes cum eis. Hęc ille. Ergo irrationabi
le Pauli pręceptum, qui vult fidelem cum fornica 1. Cor. 5
rio fratre nec cibum sumere. Irrationabile & Ioã
nis præceptum, qui dicit: Si quis venit ad vos, &
hãc doctrinam nõ affert, nolite recipere eum in
domũ, nec Aue ei dixeritis, Epist. 2. Videamus au
tem iam etiam, quàm sit hoc Domini præceptũ æ-
D
quum & salutare ac cõmodũ. Quid enim æquius
quàm vt frater diligat fratrem? Quòd si autem fra
tris dilectio exigit, vt à morte corporali quis fra-
trem suũ præseruet,& omnia faciat ac tentet, quò
eum ab imminẽte morte eripiat, multo magis exi
git dilectio fraterna, vt à morte spirituali imminẽ
re quis fratrem suum, eúmque spirituale eripere
omnibus modis tentet, etiamsi pro ea re aliquid
molestiæ & laboris sit subeũdum. Iã quis modus
conuenientior, iustior,& efficacior reducendi fra
trem peccãtẽ esse possit, quàm vt is primùm ad-
moneatur suæ salutis priuatim, idque ab eo qui
lęsus est & offensus? Cùm enim quis videt aliũ suæ
saluti ac simul famę cõsulere, efficaciter sanè com
E
mouetur ad peccati sui agnitionẽ & detestationẽ,
idque eo efficacius, si fiat ab eo quẽ læsit, quique
cũ ipso de iniuria expostulare posset. Quòd si hac
ratione non permouetur, proximum sanè est vt
vnus vel duo simul adhibeãtur, vt vel pudore me
diocri corrigatur, qui non progreditur vsq; ad in-
famiam. Quòd si nec hæc ratio succedit, tum de-
mum ad extremum illud remedium deueniẽdum
vt res deferatur ad Ecclesiam, etiã vt etiam fratris
infamia ob salutẽ negligatur. Hic enim correptio
nis modus plenus est omni dilectione, quæ sic im
pigrè & indesinẽter omnib[us] modis quærit fratris
salutem, vt tamen etiam semper prius quærat le-
uiora & min[us] incõmoda fratri remedia: quomodo

A bonus medicus morbum aliquẽ curaturus, priùs
tentat eis pharmacis mederi quæ naturæ quã mi
nimũ obsint, non priùs ea remedia adhibens quæ
naturæ vim sint illatura, quàm leniora non succe
dere expertus fuerit. Iam quid mansuetius Domi
nus statuere potuisset, quã vt frater nulla recipiẽs
remedia, nullos admittens, nõ lapidetur, nec occi
datur, sed ea tantùm pœna puniretur, vt habeatur
sicut ethnicus & publicanus quod ipsum etiã ob
præfracti illius & ineuitabilis salutem constituit, si
fortè vel hac ratione corrigi possit? Cùm autem &
tam æqua, & tam salutaris sit hæc Christi doctri-
na, dolendum eam ita planè negligi apud Christia
nos: dolendum item multò magis ei vix vllum es-
se locum apud eosdẽ. Primùm enim, vt omittam
plerosque, cùm ab alio læduntur, non solùm non
esse solicitos de fratris salute, sed mox ad vindi-
ctam, aut accusationẽ iudiciariam procedere, aut
B ad insectandam amaris verbis lædentes se prosili-
re, quotusquisque etiam eorum qui boni habẽtur
nec vindictam aliquam expetunt, est, qui non à
correptione hac fraterna cesset vel tædio molestiæ
& laboris in corripiendo suscipiendi, vel metu ali
cuius inimicitiæ & odij eorum qui sunt corripien
di, dum metuitur ne noceant in temporalibus re-
bus, siue quas adipisci adhuc cupiditas appetit, si
ue quas adhuc amittere formidat infirmitas. Rur
sum inter eos qui corripiũt, quàm rarus est qui id
amico & fraterno faciat affectu, & nõ potius cũ
aliquo supercilio & amaritudine? Sed magis de-
plorandũ illud, quod vt sint parati aliqui ad corripien
dum secundum ordinem à Domino præscriptum
pauci admodum sint quos verisimile sit meliores
& nõ peiores potius euasuros ex admonitione et
C si amica & blanda, cùm præ superbia aut pecca-
tum agnoscere nolint, sed excusationes quærãt in
peccatis, aut ab alio se admoneri ægrè admittant.
Pauci enim sunt, qui cum propheta dicunt ex cor
Psal. 140 de, Corripiet me iustus in misericordia, & increpa
bit me, oleum autem peccatoris nõ impinguet ca
put meum. Iam vt sit qui vlterius secundum ordi
nem à Domino traditum impœnitentẽ velit sana
re, vix inueniet qui patiantur illi in corripiendo &
denunciando fratrem adiungi. Maximè autem de-
plorandum illud, quòd is sit Ecclesiæ status, vt vix
sit locus denunciandi impœnitentem Ecclesiæ, si
cut Dominus id præcipit. Neque enim in publico
Ecclesiæ conuentu peccatores amplius denunciã
tur, quod certè multos à peccando efficaciter ab-
D straheret: neque prælati ipsi, & in Ecclesia deputati
(apud quod solos, Ecclesiæ personam reputantes
nũc fieri debet denunciatio, mutato ob causas pri
stino Ecclesiæ ritu) in hoc incumbũt vt publicos
peccatores Euãgelico modo sanẽt: sed aut ad gra
uissima crimina conniuentes, leuioribus inten-
dũt, aut in peccãtium punitione suũ magis quæ-
stum spectant quàm illorum emendationem, gau
dentes quandoque (proh dolor) ob maioris lucri
spem, in præuaricantiũ multitudine & impœnitẽ
tia, vt ob id à denunciatione Euãgelica boni etiam
E sibi putent frequenter cessandũ, quòd intelligant
se nõ consequuturos per eam optatum finẽ. Cer
tè inter causas, ob quas Dominus in hoc mundo
bonos pariter cum malis grauissimis calamitati
bus affligit, deputat Augustinus lib. 1. de ciuitate
August. in Dei, omissionem huius fraternæ correptionis pro
regula. præcipua causa, vt videre licet cap. 9. Qui Augu-
stinus cõsiderata æquitate, necessitate, & salubri-

A tate huius præcepti in regula sua planè Euãgeli-
ca prolixè illud prosecutus est, docens quomodo
illud impleri debeat. Qui locus quoniam non pa
rum facit ad intelligendum, quomodo hoc præce
ptum implendũ sit, præstat enim hic inserere. Ha
bet autẽ sic: Si hanc de qua loquor oculi petulan
tiam in aliquo vestrũ aduerteritis, statim admo-
nete, ne cœpta progrediatur, sed de proximo cor-
rigatur. Si autẽ & post admonitionẽ iterum vel
alio die quocũque, id ipsum eum facere videritis,
iam velut vulneratum sanandum prodat quicũq;
hoc potuerit inuenire, prius tamen & alteri vel
tertio demonstratum, vt duorum vel trium pos-
sit ore cõuinci, & competenti seueritate coerceri.
Nec vos iudicetis esse maleuolos, quãdo hoc in-
dicatis. Magis quippe innocentes non estis, si fra-
tres vestros quos indicando corrigere potestis,
tacẽdo perire permittatis. Si enim frater vn⁹ vul-
nus haberet in corpore quod vellet occultari cũ
B timeret secari, nõnne crudeliter abs te sileretur,
& misericorditer indicaretur? Quãtò ergo potius
debet manifestare, ne deteri⁹ putrescat in corde?
Sed antequam aliis demonstretur, per quos con
uincendus est, si negauerit priùs, Præposito debet
ostendi, si admonitus neglexerit corrigi, ne fortè
possit secretius correptus nõ innotescere cæteris.
Si autem negauerit, tunc neganti adhibendi sunt
alij, vt iam coram omnibus possit nõ ab vno teste
argui, sed à duobus vel tribus conuinci: conuictus
verò secundùm præpositi vel etiam presbyteri ad
cuius dispensationem pertinet, arbitrium, debet
emendatoriam subire vindictam. Quam si ferre re
cusauerit, etiam si ipse non abscesserit, de vestra so
cietate proiiciatur. Nõ enim & hoc fit crudeliter,
C sed misericorditer, ne contagione pestifera pluri-
mos perdat. Hæc ille. In cuius verbis non debet vi
deri esse cõtra Christi constitutionem, quòd præ-
cipiat, Præposito priùs ostendi peccãtem, quàm te
stes adhibeat. Non enim vult præposito ostendi
tanquam personæ publicæ, quæ sua authoritate il-
lum possit punire, sed tanquam personæ priuatæ,
cuius admonitio plus valere possit propter autho
ritatem, apud fratrem peccantẽ. Non enim Domi
nus post secretam monitionem ante testium indu
ctionẽ omnia alia media, quæ charitas suggerere
potest, vult excludere, sed tantum dicit testes adhi
bendos, quamquam non semper statim. Loquitur
enim de testibus quibus in iudicio peccans conuin
ci possit. Quòd si etiam de testibus talibus intelli-
D gatur Dominus loqui, qui peccantem docere pos
sint, & testari ei malum esse quod facit, iam præpo
situs ille, de quo Augustinus, comprehẽditur sub
illo vno de quo Dominus: *Adhibe tecum adhuc
vnum*, &c. Ad quem sanè modum conuenit in Ec-
clesia inter Christianos eum qui credit propter
qualitatis suæ humilitatẽ admonitionem suã nõ
profuturam, sed potius obfuturam, suggerere fra
tris peccatum ei cuius authoritatem scit apud ip
sum aliquid valere. Et vt paucis cõcludendo ma-
teriam hanc absoluã, in hoc Domini præcepto, si-
E cut & in aliis plerisq; magis attendenda est omni
ni intentio quã verba. Intentio autẽ eius hoc lo
co est, studiosè tentandum modis quibuslibet a-
ptioribus, vt vel frater peccans resipiscat, vel si id
impetrari nõ potest, à contagio ipsius alij præser
uentur. Quòd si vel pro altero vel vtroque horũ
aliquid secus fieri cõueniat quàm à Domino præ
scriptum est, fiat. Si verò vel alterum horum, vel
neutrum

neutrum horũ, aut eo modo quem Dominus præscripsit, aut alio, aliquo, expectari non possit, gemat apud se iustus, & peccantium correctionẽ & sanorum præseruationem Domino fideliter commendet. Porro quàm malum sit correptum nõ acquiescere corripienti, testatur multis locis Sapiẽs. Nam Prouerb. 13. Egestas, inquit, & ignominia ei qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit corripienti, glorificatur. Et cap. 15. Qui abiicit disciplinam, despicit animam suam: qui autẽ acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Et cap. 19 B Viro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus, & eum sanitas non sequetur. In quem modum & alia multa habet, infœlicitatem & incurabilitatem significãtia eius qui correptiones non admittit. Quoniam autem sunt qui hunc locum vel maximè proferunt, quo probent concilium esse supra pontificem Romanum, adeo vt à concilio monitus, excommunicari ab eo possit nisi resipiscat, quoniam & ipse comprehendi videtur sub illo verbo Domini: *Si peccauerit in te frater tuus*; quia nomine fratris significatur Christianus: dicendum verum quidem esse quòd circa illum seruari debeant etiã ea quæ hic Dominus docet, excepto eo quod tertio loco C dicitur de denunciatione Ecclesię facienda. Nam Ecclesię suę denunciari non potest, in qua habeat præfectum. Et quamquam denunciari possit Ecclesię cuius ipse est membrum, ad hoc vt ab ea moneatur, non tamen ad hoc vt ab ea ligetur, cùm non sit in ea aliquis ei præpositus à quo possit ligari, sicut nec episcopus aliquis particularis à sua Ecclesia cuius est episcopus, ligari potest.

AMEN DICO VOBIS, QVAECVNQVE ALLIGAVERITIS SVPER TERRAM, ERVNT, &c.] Theophylactus secutus Origenem intelligit hanc sententiam pertinere ad vnumquẽlibet in quem frater aliquis peccauit, qui post tertiam admonitionem præcipitur, illum impœnitentem habere sicut ethnicũ & publicanũ. Sic enim D habet: Si tu, inquit, offẽsus habes eum qui te iniuria affecit sicut ethnicum & publicanum, erit ille in cœlo talis. Si autem solueris eum, hoc est, ignoueris; erit et & in cœlo condonatum. Non enim solùm quę soluunt sacerdotes sunt soluta, sed quæcunq; & nos iniuria affecti vel ligamus vel soluimus, & ipsa erũt ligata vel soluta. Hęc ille. Quibus verbis non hoc voluit significare Theophylactus, quemlibet habere eandem illã potestatem soluendi & ligandi quam Dominus Apostolis cõcessit, & quam habẽt sacerdotes, quemadmodum asseruit Lutherus: sed quomodo qui offensus est ab alio dicitur illi remittere offensam, modo tamen diuerso ab eo quo sacerdos dicitur remittere nomine Dei E peccatum: sic etiam dicitur Theophylacto soluere peccatum vel ligare. Et siquidem tu pœnitentia fratris motus, iniuriam illi remittas, remissa erit etiam in cœlo; si verò ob illius impœnitẽtiam iniuriam non remittat sed habeat sicut ethnicum & publicanum, nõ remittetur etiam in cœlo. Itaque Theophylactus intelligit hac sententia significatum à Domino, non paruifaciẽdum aut cõtemnẽdum, si quis aliquem ob suam impœnitentiam habeat sicut ethnicum. Quãquam autem hęc eius intelligentia sanè intellecta sit catholica, quam & quidã sequitur in Paraphrasibus, aliena tamẽ est ab Ecclesiasticorum omnium patrum intelligẽtia qui his verbis sicut supra Petro, ita iã ipsis Apostolis, & in ipsis eorum successoribus, Ecclesiarũ præsidibus intelligunt à Domino datam potestatẽ soluẽdi & ligandi. Quia ergo dixit fratrem impœnitentem bis admonitum deferendum Ecclesiæ, & si illam non audierit, habendum sicut ethnicum, ne Titum 3 quis contemnat Ecclesiasticam authoritatem, quæ penes pręsides est, & qua cõtumax ille est anathematizandus, vt sic habeatur ab omnibus fidelibus sicut ethnicus & publicanus, hinc Dominus hac B sententia ostẽdit quanta sit potestas Ecclesię, & eorum qui Ecclesię pręsunt, eiúsque personã gerũt, vt sciant quia à talibus condemnantur, humanam sententiam diuina sentẽtia roborari & approbari, sicq; tales duplici ratione ad sanitatem compellit, tum mundana scilicet infamia, tum metu iudicij & condemnationis cœlestis. Porro cùm, vt suprà dictum est, duplex sit modus ligandi & soluendi, secũdùm quòd duplex est vinculum in scripturis, peccatum & præceptum: hic potissimũ est ad propositum prior ille ligandi & soluendi modus qui est ratione peccati, secundùm quem modum dupliciter soluere & ligare contingit, iuxta duplex forum Ecclesiasticum, exterius scilicet & interius. Exteriori enim foro, in quo, sicut in foro ciuili, secundùm dicta & allegata testium voces condem C natur, & innocens absoluitur, conuenit ligare in peccato, per excommunicationem soluere verò à peccato, per absolutionẽ ab excommunicatione. Qui ligandi & soluendi modus, cùm tantùm requirat potestatem iurisdictionis, competere & committi potest quibuslibet clericis, etiam nõ sacerdotibus, quemadmodum hodie fieri videmus. Interiori verò foro, quod & forum pœnitentię vel conscientiæ dicitur, in quo peccator aliquis propria confessione se accusat coram Dei vicario, con 1.Cor. 5 uenit etiam ligare in peccato, & ab eo soluere, per retentionem peccati, sut eius remissionem sacramentalem: qui ligandi & soluendi modus, cùm non tãtùm potestatem iurisdictionis requirat, sed D etiam potestatem ordinis, solis sacerdotibus competere potest, quamquam non omnibus cõueniat, eo quòd non omnes habeant iurisdictionis potestatem. Cùm autem proposito maximè conueniat prior ligandi vel soluendi modus, hinc hoc loco excommunicatio fundata est.

ITERVM DICO VOBIS, QVIA SI DVO EX VOBIS CONSENSERINT SVPER, &c.] Variè hęc sententia à diuersis ostẽditur quomodo proposito Domini deseruiat. Verùm rectissimè dicetur etiam hac sentẽtia Dominũ significare voluisse, quanta sit Ecclesiæ hoc est, congregationis fidelium, cui denunciandũ impœnitentẽ fratrem suprà voluit, potestas, videlicet quòd si vel E duobus tantùm cõsentiẽtibus impetrantur sint illi quicquid volunt, multò magis totius alicuius ecclesiæ iudicium sit pertimescendũ, & quod illa voluerit, à Deo sit approbãdum. Vnde satis patet potestatem illam ligandi & soluendi, de qua suprà dixit Dominus, pertinere ad totam ipsam Ecclesiam cui frater est denunciandus, quamquã hãc potestatem non sic habeat Ecclesia, vt eam vnusquisque qui est Ecclesię membrũ habeat, sed sic vt ipsa sit penes Ecclesiæ caput, nempe episcopum & pastorem qui, vt dictum est suprà, cõsentiente & approbante fidelium multitudine soler vti in primitiua Ecclesia hac potestate sicut nunc eadem vtitur in persona totius Ecclesiæ, etsi eius cõsẽsus & approbatio nõ ita iã requiratur, quòd eam requirere nõ

A iam ob iustas causas expediat, quemadmodum tamen vtile erat in primitiua Ecclesia. Certè ad finẽ & intentionem hãc, dictam esse à Domino hãc sententiam & sequentem; *Vbi enim sunt duo*, &c. satis ostendit locus ille Pauli 1. ad Cor. 5. suprà citatus, cùm dicit se iudicasse Corinthium illum incestuosum tradere satanæ, sed cõgregatis cum suo spiritu Corinthiis in nomine Domini Iesu Christi. Qui Paulus illum eundem pœnitentem cùm absoluendum iudicaret, requirit & Corinthiorũ cõsensum, scribẽs Epist. 2. cap. 2. Obsecro vt confirmetis in illum charitatem. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donaui, si quid donaui, propter vos, in persona Christi. D. Hieronymus & Chrysostomus aliò referunt hanc sententiã, intelligẽtes Dominum, qui toto superiori ser- B mone ad concordiam prouocauit, & cõtentionis supplicia posuit, concordiæ iam pręmia polliceri, vt tum minis, tum promissis, ad concordiam & pacem nos cõgregaret. Non dicit autem absolutè: Si duo consenserint super terram; sed *si duo ex vobis*, hoc est, ex fidelibus, qui non mundana, sed diuina inter se dilectione cõsenserint: Dicit autem, super terram, sicut supra dixit, *quæcunque alligaueritis & solueritis super terram*, terræ in qua viuunt homines vtrobiq; opponens cœlum in quo regnat pater; ac sic concordiæ vim magis demonstrans, vt quæ Deum in cœlis faciat approbare ea quæ in terris fiunt. Quod autem dicit, *de omni re quamcunque petierint fiet illis*, sic est intelligendum, quo modo supra illa generalis sententia: *Omnis qui petit, accipit*. Et alioqui Dominus præsuponit duos con- C sentientes, qui Apostolis sunt similes, quique diuina inter se charitate consenserint, non petituri nisi recta & rectè. Rationem autem efficaciæ consentientium in impetrando, assignat ex presentia sui in medio talium, dicens: *Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo* (id est, propter me, & causam aliquam ad me pertinentem) *ibi sum in medio illorum*, quasi dicat, ob meam præsentiam exaudibilis patri efficietur eorum oratio. Aut ideo dicit se esse in medio eorum, vt significet etiã se adimpleturum ea quę illi petũt, eorũq; conatus adiuturum, vt quod superiori sententia patri tribuit, iam D etiam sibi tribuere intelligatur. Dicitur enim Christus esse in medio aliquorum consentientium, nõ solùm propter præsentiam suæ diuinitatis, secundùm quam vbique est, sed magis ratione specialis suę gratię & assistentię, qua illorũ orationes Deo patri facit acceptas, tanquam à se simul fusas, aut eas ipsemet acceptat & adimplet. His ergo sententiis dupliciter commendat fraternam cõcordiam, tũ scilicet propter ipsius in impetrãdo vim apud Deum patrem, tum quod illa singulari sui præsentia sit decorata. Hinc ergo discendum quãtum tribuendum sit synodis & generalibus conciliis pro E fidei, & morum custodia in nomine Christi cõgregatis & celebratis. Cæterùm Diuus Hieronymus & Theophylactus secuti Origenem, has duas sententias etiam spiritualiter intelligunt, sic vt vni etiam homini cõueniant. & significetur quòd vbi corpus & anima, vel tria hęc, nempe spiritus, anima, & corpus consenserint, & nõ intrà se bellum habuerint diuersitatũ voluntatum, de omni re quã petierint impetrẽt à patre. Bona enim necessariò est oratio, vbi est talis concordia.

TVNC ACCEDENS PETRVS AD EVM DIXIT: DOMINE QVOTIES PECCABIT, &c.] Cùm Petrus audisset fratrem peccantem in se corripiendum, & eidem pœnitẽti peccatum esse cõdonandum, dubitare cœpit quoties id esset faciendum, & putans se magnum aliquid dicere, quærit num vsque septies, fortè memor illius quod dicit Sapiens Prouerb. 24. Septies in die cadit iustus, & resurgit. Dominus verò longè Petri excedens benignitatem, non septies tantùm, sed etiam septuagies septies dimittendum pœnitenti docuit. Vbi notandum, illud, *septuagies septies* dupliciter accipi. Augustinus enim accipit, vt per illud tantùm significentur septuaginta septem, vt scilicet non indicetur multiplicatio numeri posterioris per priorem, sed tantùm posterioris ad priorem adiectio, ac si diceretur interposita cõiunctione, septuagies & septies. Sic sanè hęc orõ, septuagies septies, accipitur Gene. 4. cùm dicit Lamech in nostra lectione: De Cain septuplum vltio dabitur, de Lamech verò septuagies septies. Apud Hebræos enim inter duos hos numeros ponitur coniunctio. D. Hieronymus autem & Theophylactus hanc orationem sic accipiũt, vt significetur numerus septenarius septuagies à Domino multiplicatus, vt septuagies septies efficiant 490. Quomodo accipiendã hanc orationẽ ex Græcis omnino apparet, quę habẽt, *ἑβδομηκοντάκις ἑπτά*, quod est ad verbum, septuagies septem, quod manifestè satis indicat septenarij numeri per septuagenariũ multiplicatione. Et tamen etiã in Genesi pro eo quod Hebręa habẽt septuaginta & septem vel septuagies & septies, interpretes Septuaginta verterũt sicut hic habetur, *ἑβδομηκοντάκις ἑπτά*, id est, septuagies septem, vt videri etiam possit Dominum ad illum locũ allusisse, & sic iam voluisse multiplicari septuplam remissionẽ Petri, quomodo Lamech olim multiplicauerat septuplam punitionem Cain. Origenes ipse etsi Gręc⁹, illud *ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ* videtur accepisse pro septuaginta septẽ. Nec multum refert vtrouis modo accipiatur, cùm eodẽ recidat sensus, & sit manifestũ numerũ talem determinatũ pro indeterminato esse positũ, & significatum esse à Domino, quòd quotiescunq; hominem offendi cõtigerit, toties debere offensã remittere ei qui offendit. Bene autẽ Dominus numero septenario vsus est, quòd hic sit in scripturis numer⁹ remissionis & indulgẽtię. Quòd si per septuagies septies intelligatur 77. iam obseruari potest huius numeri mysteriũ, nempe quòd sicut in septuagita & septẽ generationibus Lamech punitus est: (Nã 77. filios habuisse dicit Iosephus, qui omnes diluuio perierunt) ita saluator noster, per quẽ peccatũ abolitũ est, in septuagesima & septima generatione natus est. Nã in genealogia Lucę à Deo & Adã vsq; ad Christum inclusiuè sunt 77. generationes.

IDEO ASSIMILATVM EST REGNVM COELORVM HOMINI REGI, QVI VOLVIT, &c.] Postquam dixit Dominus dimittendum fratri pœnitenti, etiam si septuagies septies peccet, quò ostẽdat quàm sit id & ęquũ & necessarium, parabolã pro suo more, & consuetudine Palesthinorum adiungit, vt quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinẽ atque exẽplum teneatur. Ideo, inquit, quia scilicet oportet semper ignoscere ei qui semper resipiscit, aut vt intelligatis quàm sit & æquũ & necesse fratri peccatũ semper remittere eùm pœnitet, scitote regnũ cœlorũ assimilatum esse homini regi, hoc est, in regno cœlorum quod est Ecclesia

Dei,

nihil perinde cōtingere atq; si fuerit rex aliquis, &c.
Porrò quò parabola hæc secundùm saluatoris in
tentionem explicetur, nec singula quæ in ea dicū
tur sensui mystico c[illegible]e nimis & superfluè ac-
commodentur, præcipua Domini intentio est spe
ctanda, & quę illi sunt accōmoda, in parabola ob
seruanda, reliquis prætermissis, quæ pro exempli
decore & perfectione sunt addita. Intentio autem
Domini est, hoc exemplo ostendere Deū patrem
misericordissimum quidem esse erga peccātes, in
eosdem tamen esse seuerissimum, si nolint illi vi-
cissim benigni esse erga peccantes fratres & con-
seruos. Proinde obseruandum parabolam hāc ex
B tribus constare partibus. In prima parte proponi
tur rex aliquis, qui cùm cœpisset rationē & com
putum inire cum seruis suis, & vnus oblatus esset
qui deberet summam maximam cui nō esset sol-
uendo, nempe decem milia talentorū, & ob id rex
iussisset quod iustum erat, illum cum omnib. suis
vēdi, quo persolueretur debitum, mox tamē rega
li sua munificentia & benignitate, seruo humilian
te se, & debitum quidem agnoscenti, sed tātùm di
lationem solutionis petenti, totum etiam illud im
mensum debitum remisit, nō quod seruus talem
benignitatē alioqui fuisset promeritus, sed quod
dominus eius misericordia erga eum moueretur.
vnde dicitur; *Misertus autem eius*. In secunda par-
te proponitur idem seruus mox à consecuto tātę
C remissionis beneficio, longè minus debitum, nem
pe centum denarios reperisse à conseruo, & repe
tiisse cum summa austeritate & crudelitate, nimi
rum iniiciendo illi manus violentas, & suffocādo,
hoc est, premendo collum eius, nec illi sese mul-
tum & suprà quàm decebat apud conseruū, humi
liāti, ac eisdē verbis, quibus ipse prius dominum
suum precatus erat, tātùm dilationem solutionis
deprecanti, non solùm nō remisisse paruum illud
debitum, sed nec petitam solutionis dilationē cō
cessisse, verùm in carcerem eum coniecisse, donec
vniuersum debitum redderetur, cui tamē duplici
nomine benignitatē debebat, tum scilicet quia se
D cum vnius & eiusdem cōditionis, tum quia domi
ni illius seruus, cuius tantam in se expertus erat
benignitatē. In tertia parte proponitur; quomodo
indignitate huius summę crudelitatis collatę cum
benignitate regis summa, offēsi grauiter sunt: pri
mùm quidem conserui, ita vt illam non ferentes
domino suo eam referrent, & de ea cōquereren-
tur: deinde verò etiam ipse dominus, ita vt seruo
vocato ac durè reprehēso de sua ingratitudine, &
summa crudelitate, & deinde tortoribus tradito,
remissum semel debitum vsq; ad extremum iusse
rit ab eo repeti. Prima ergo parte significatur, neū
patrem regem ac dominum omnium, rationem
quidem requirere factorū ab hominibus, sed tā-
E tæ esse benignitatis, vt si quis debitum suorū pec
catorum, etiāsi maximum sit & plurimum, cui sol
uendo nulla ratione par esse possit, agnoscens sese
humiliet, & eius benignitatem ac lōganimitatem
precetur ex sola illius misericordia, maiorē sit cō
secuturus benignitatē, quàm petere aut sperare au
sus fuisset, vniuerso illi debito penitus remisso.
Qualis Dei inopinata benignitas etiā in parabo-
la filij prodigi significatur postea. Secūda parte si-
gnificatur, quāta sit simul & ingratitudo & crude
litas eius, qui inopinabilē clementissimi Domini
benignitatē expertus in remissione maximi debi
ti quo quisq; certè Deo est obstrictus, paruum re-
cusat debitum in se admissarum iniuriarum cōser
uo remittere, sed extremam ab eo vltionē & vin-
dictā crudeliter requirit, cui duplici nomine ma
gis debebat exhibere benignitatem, quàm Domi
nus eius ipsi exhibere debebat. Debitum enim fra
tris peccantis, quantumuis sæpe & grauiter in fra
trem & cōseruum committatur, minimū sanè est
in comparatione debiti quo quisq; Deo est obno-
xius, quemadmodum incomparabile est debitum
μυρίων ταλάντων id est, decem milium talētorum,
ad ἑκατὸν δηναρίων, id est, centum denarios. Quem-
admodum enim talentum lōgè maius est denario,
& decem milia longe plus sunt quā centum: ita
B & longè maiora & longè plura sunt peccatorū de
bita, quib. Deo quisq; est obstrictus, quàm possint
esse fratris in fratrem. Talentū enim, quemadmo-
dum docet Budæus, vt minimum valet sexaginta
minas Atticas, hoc est, libras argenti. Libra autem
cētum denarios. Vnde cùm deni coronati in libra
constitui possint secundùm eiusdem computatio
nem rectam, consequitur talentum vnū valere se
xagies denis, hoc est, sexentis coronatis: vnde cen
tum talenta valent centies sexcentos coronatos,
hoc est, sexaginta milia: & mille talenta valēt sex-
cēta milia coronatorum: ac proinde decem milia
talentorum valent decies sexcenta milia corona-
torū, hoc est, sexagies cētum milia coronatorum,
aut, quod idē est, 600000. sexies mille milia, quæ
C summa planè incomparabilis est ad centum dena
rios, qui tantum valent decem coronatos. Tertia
parte significatur, eorū qui in proximos suos no
lunt esse clemētes ingratitudine & crudelitate of
fendi & āgelos & iustos quosuis & Deum ipsum,
adeo vt qui alioqui est clementissimus, ita plenus
seuerissimè in illum qui talis est sit animaduersu
rus, nihil remittēs, sed omnia simul debita exigēs:
quę quoniam nunquam persoluere poterit, in per
petuum in gehennę carcere ipsum torqueri opor
tebit. Quòd autem in hac parte significatur debi
tum remissum semel, iterum Deum propter ingra
titudinem repetere, cùm Paulus dicat dona Dei es
D se sine pœnitentia, sic est accipiendū, nō quòd re Rom 11
deat propriè reat' peccatorū præcedētium semel
dimissorum. Sed quod virtute contineatur in illa
ingratitudine & in crudelitate in fratrē admissa,
eo q peccata illa remissa efficiant vt ingratitudo
illa & crudelitas tā graue peccatum reputetur, &
pro ea tā seuerè quis puniatur, ac si priora pecca-
ta ei nunquā fuissent dimissa. Si enim non pręces
sisset pręcedentiū remissio peccatorum, non esset
tam graue peccatum huiusmodi in cōseruū crude
litas, quamquam alioqui per se peccatum magnū.
Quamquam autē per quoduis peccatum sequens
peccatorum remissionem, possint peccata remis-
sa dici quodammodo redire ratione ingratitudi-
E nis in quam homo incidit propter remissa illi se-
mel peccata, & ratione cuius peccatum sequens
aggrauatur: tamē peculiariter redire dicuntur per
crudelitatem in cōseruū admissam post acceptam
à Deo peccatorum remissionem, eo q crudelitas
huiusmodi directè sit contra acceptū remissionis
beneficium. Ob quam cōsiderationem etiam alia
tria peccatorum genera solent assignari, ob quæ
peculiariter dicuntur remissa peccata redire, quæ
simul cum eo peccati genere, de quo hic est ser-
mo, his versibus memoriæ causa comprehen-
duntur: *Fratres odit, apostata fit, spernitq; fateri: Pœni-
tuisse piget, pristina culpa redit.* vide D. Thomā in tertia

parte quæst. 88. Prima ergo parabolæ pars ostendit indulgentissimam Domini cœlestis clementiã in supplices seruos. Secunda execrandam quorundam in conseruos inhumanitatem. Tertia seuerũ Dei in tales iudicium. Iudicium enim, inquit Iacobus, sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Itaque Dominus applicans parabolam suo proposito, infert: *Sic & pater meus cœlestis faciet vobis.* hoc est, tam seuerè etiam vobiscum aget, tradens vos torturæ, ac vniuersum simul à vobis debitum, maximum sanè ac insolubile, exigens, etiam quod remissum erat, perinde habens ac si non esset remissũ, si nõ remiseritis vnusquisq; fratri suo, idq; nõ solùm ore tenus, aut eatenus vt vindictã nõ requiratis, ipso facto, sed etiam de cordibus vestris. Ideo enim, teste Hieronymo, addidit Dominus: *de cordibus vestris*, vt omnem simulationem fictæ remissionis auerteret & excluderet. Quamquam etiam secundùm Augustinum accipi possit additum ad hoc, vt si per charitatẽ frater qui peccauit sit seuerè corripiẽdus, aut disciplina aliqua sit ei imponenda: tamen in corde lenitas non recedat. In hac antẽ parabolæ applicatione Dominus etiam efficaciorem indicat rationem, ob quam faciles esse debeamus ad condonandum proximis, quàm sint rationes in parabola indicatę, nimirum

Iacob. 2

A condonandum illis esse, non solùm quia conserui eiusdem Domini, sed etiam quia fratres eiusdem patris. Porro quò intelligatur quã bene Dominus debitum quo quisque Deo est obstrictus maxima summa, nempe decem milibus talentorum expresserit: debitum verò hominis in hominem parua admodum summa, nempe centum denariis, considerandũ quàm frequẽter & variè quisq; in Deum peccet, nimirum in dies singulos, imò in horas: deinde quanta sit Dei, in quem peccant homines excellentia & dignitas: rursũ quàm magna, multa & indesinentia eius in nos beneficia: postremùm B quàm sint planè iniqua quæ in illũ peccantur, vtpote contra naturalem ipsam æquitatẽ: cùm contrà hominis in hominem peccatum nõ possit esse adeo frequens & varium, sitq; in ęqualem, & eum qui vicissim in alterum quandoque peccat, ac postremùm leuiora sunt quę frequẽter homo in hominem peccat, vtpote frequenter magis cõtra iustitiam humanam & institutam quàm naturalẽ. C Quòd si philosophari libeat in numero decem milium talentorum, rectè acceperimus numerũ denariũ expressum, propter transgressionem decalogi: per milia, multitudinem, per talenta, magnitudinẽ peccatorum designatã. In decalogũ enim & multis modis & grauiter offendimus plerique.

DOMINVS RELICTA GALILÆA VENIT IN IVDÆAM, nec recipitur à Samaritanis. Matthæi 19. Marci 10. Lucæ 9. Ioannis 7.

CAPVT LXXIIII.

T[a] factũ est, cùm consummasset Iesus sermones istos, [b] inde exurgẽs [a] migrauit à Galilæa. [d] Erat autẽ in proximo dies festus Iudæorum scenopegia. Dixerunt autẽ ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæã, vt & discipuli tui videant opera tua quæ facis: Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palã esse. Si hæc facis, manifesta teipsũ mũdo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dixit ergo eis Iesus: Tempus meũ nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum. Nõ potest mundus odisse vos, me autẽ odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quòd opera eius mala sunt. Vos ascẽdite ad diem festum hunc: ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est. Hæc cùm dixisset ipse mansit in Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum non manifestè, sed quasi in occulto. [e] Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem. Et misit nuntios ante conspectum suum, & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Hierusalem. Cùm vidissent autem discipuli eius Iacobus & Ioannes, dixerunt: Domine, vis dicamus vt ignis descendat de cœlo, & consumat illos? Et conuersus increpauit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Et abierunt in aliud castellum.

ET FACTVM EST CVM CONSVMMASSET IESVS SERMONES ISTOS, &c.] In primis hic rursum constituendus est ordo sequentium, in quo constituendo vt magnum negotium exhibet narratio Lucæ, ita multum certè hallucinatus est Osiander, quantumuis sibi de reperto ordine placens. Pro hoc ergo ordine constituendo primò illud probãdum, eandem esse migrationem Christi è Galilæa, quam Matthęus & Marcus pręcedentibus subiungunt, cum ea quam Ioannes scribit in principio capitis septimi factam propter scenopegiæ festum. Id autem manifestum, ex eo quòd post vtranque migrationem è Galilęa, Christus non redierit in Galilęam: ergo cùm neutra alteram potuerit præcedere, eadem sit necesse est. Matthæus enim & Marcus apertè satis significant post eam migrationem de qua loquuntur, Dominũ non rediisse ante suã passionem in Galilæam. Idem & Ioannes satis si-D gnificat, quando antè hanc profectionem e Galilæa, scribit Dominum ambulasse in Galilęa, & noluisse in Iudęa ambulare propter Iudæos illum interficere quęrentes, & quãdo post hanc profectionẽ multa Dominũ in Iudęa dixisse & fecisse commemorat, nulla reditus in Galilæam facta mentione, qualem reditum superius bis & tertiò accuratè descripserat. Rectè ergo intellexit Osiander eandem esse migrationem e Galilęa, cuius meminerunt Matthęus & Marcus, & eã cuius meminit E Ioãnes: quanquã diuersas migrationis huius causas indicent, iste festiuitatis gratia, illi mortis in Iudæa subeundę gratia è Galilęa ascendisse significantes. Sed in eo errauit Osiander nimis voluntariè, quòd cùm Matthæus dicat; *migrauit a Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanẽ*, Marcus verò, *Et inde exurgens, venit in fines Iudeæ, vltra Iordanẽ*, hæc verba Marci, *venit in fines Iudææ vltra Iordanem*, ponit ante ascensum Domini in Hierusalem

queat

quem describit capite septimo Ioãnes: Matthæi A
verò eadem illa verba ponit in fine 10.cap.Euangelij Ioannis, vbi dicitur Dominus post enceniorum festũ fugiens Iudæos venisse trans Iordanẽ: quo loco Marci etiã verba erant collocanda, cùm sint eadẽ cum verbis Matthæi, eademq́; apud vtrumq; & præcedant & sequantur, vt certum sit vtrumq; de eodem Christi in fines Iudææ aduẽtu loquutum. Igitur etsi Matthæus & Marcus dicãt Dominum deserta Galilæa venisse in fines Iudææ trans Iordanẽ, non est tamen intelligendũ aduentum illũ Domini in hunc locum statim sequutum illam Domini è Galilæa migrationẽ, sed intelligẽ- B
da sunt in medio ea quæ Ioãnes à cap.7.vsque ad finem cap.10. scribit Dominum dixisse, & fecisse in Iudæa & Hierusalem in duabus festiuitatibus scenopegiæ & enceniorum. Quæ à reliquis Euangelistis sunt prætermissa, quòd illorum esset institutum, Christi gesta in Galilæa facta describere, nullius autẽ ascensus eius in Hierusalem aut Iudæam facere mẽtionem: nisi eius qui mortẽ eius proximè præcederet, prætermisso omni illo Domini ascensu in Hierusalẽ, quo frequenter causa festiuitatis eò ascendit, qualis ascensus Ioãnes frequenter meminit. Secundò, probãdum hanc Domini è Galilæa profectionem, eãdem esse cum ea cuius & Lucas meminit post præcedẽtia, cùm dicit; *Factum est autem dum cõplerentur dies assumptionis* C
eius, & ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem, &c. Nam Osiander hanc Domini in Hierusalem profectionem putat factã post ea quæ Ioannes scribit vsque ad finem 10. cap. cùm iam post encenia declinans Iudæorum furorem Dominus venisset trans Iordanem in fines Iudææ, vt habẽt reliqui Euangelistæ. Quod falsum esse primùm quidẽ ex eo patet, quòd cùm ante hæc verba Lucas simul cum aliis duobus Euãgelistis Matthæo & Marco, descripserit gesta & dicta à Domino in Galilæa, & inter ea commemorauerit Dominum semel & iterum prędixisse exitum quem cõpleturus erat in Hierusalem, ac deinde subiungat, sicut D
& Matthæus & Marcus, de Domini profectione, satis significat eam de qua loquitur profectionẽ factam è Galilæa. Quod secundò euidẽtius fit ex eo quòd in Hierusalem iturus per Samaritanorũ regionem transire debebat. Nam inter Galilæam & Hierusalem Samariæ regio media est, vnde supra Ioãnes cap. suo 4. dixit, Domino volenti è Iudæa secedere in Galilæam, necesse fuisse vt transiret per mediam Samariam. Vt autem ex finibus Iudææ quæ sunt vltra Iordanem, quis ascendat in Hierusalẽ, non est necesse vt transeat Samariam, in quam non est verisimile Dominum relicta recta via voluisse declinare, cùm prohibuerit suis intrare ciuitates Samaritanorũ. Postremùm, si ea E
profectio, cuius meminit Lucas, cõtigit post enceniorum festum, &, vt vult Osiander tempus assumptionis Christi, de quo Lucas, vno tãtùm aut altero mẽse præcesserit Domini passionem, quomodo verisimile esse poterit tam breui temporis spatio omnia ea contigisse, quæ Lucas narrat facta & dicta à Domino, à fine capitis noni vsq; ad finem capitis decimi octaui, vbi describitur Christi in Hierusalem ascensus ille, post quem statim est crucifixus, maximè cùm inter ista Domini gesta in principio capitis decimi Lucas commemoret post hoc tẽpus assumptionis ordinatos à Domino septuaginta discipulos, eosque missos ad prædicãdum in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus, eosdemq́; reuersos ad Dominum: post quod tam varia Domini gesta & dicta multis capitibus Lucas prosequitur, quæ omnia non potest esse verisimile tam breui tẽporis spatio contigisse, cùm Osiander tamen putet omnia quæ Lucas narrat, eo cõtigisse ordine quo ab eo narrantur. Ex his ergo satis constare puto hanc Domini profectionem, quam Lucas dicit eum instituisse in Hierusalem completo tempore Assumptionis eius, eãdem esse cùm illa quam è Galilæa factã apertè testantur Matthæus, Marcus & Ioannes. Secundùm quem intellectum, plus temporis reliquũ erit, nimirum tẽpus sex mensium aut circiter, quo intelligi poterit facta missio & reuersio 70. discipulorũ, & alia pleraq; quæ post eam Lucas recenset: quãquam non omnia quæ post hanc Domini profectionem è Galilæa, & missionẽ septuaginta discipulorum Lucas cõmemorat, necesse sit intelligere contigisse post hæc, cùm certum sit quædam, & verisimile sit pleraq; à Luca esse per recapitulationem cõmemorata, & dicta vel facta à Domino cùm adhuc ageret in Galilæa. Duo enim sunt animaduertenda in Luca, ne lectorem perturbet eius narratio à fine capitis noni vsq; ad finem capitis 18. Primò, quòd cùm circa finẽ capitis noni dicit Dominum cõpleto tempore assumptionis suæ firmasse faciem suam vt iret in Hierusalem (quo satis significat Dominũ mox profectũ rectà in Hierusalem) & capitibus sequẽtibus frequenter profectionis Domini mentionem faciat, vt circa finem cap. 10. circa mediũ cap. 13. circa medium cap. 17. circa finem cap. 18. non scribit tamen eum venisse in Hierusalem, nisi in fine cap. 19. Ne enim hæc narratio quem perturbet, aduertendũ illa loca, quibus dicitur à Luca Dominus iuisse in Hierusalem, non accipienda de vna & eadem profectione, quæ tum cũpleta fuerit cùm id factum est quod scribitur cap. 19. Post enim migrationem è Galilæa patet ex Ioanne Dominum bis aut ter venisse in Hierusalẽ aut Iudæam, & tamen solius illius aduentus in Hierusalem Lucas mentionem fecit, quo insidẽs asinæ vrbem intrauit, quòd cum Matthæo & Marco non statuerit cõmemorare alia à Domino dicta vel facta in Hierusalem, præter ea tantùm quę circa eius passionem ibi cõtigerunt. Secundò, obseruãdum in Luca, quod posteaquam cœpit narrare, Dominum relicta Galilæa instituisse iter in Hierusalem, & tamen multa illius mẽti occurrerent dicta aut facta ab ipso in Galilæa, quæ in sua narratione essẽt prætermissa, & vtile esset cognoscere, ea iudicauit ante passionis descriptionẽ, & eorum quæ ad passionem pertinẽt, per recapitulationem inserẽda esse. Hinc est quòd tam multa cõmemoret sine alicuius ordinis & cohęrẽtiæ significatione, quæ priùs habita sunt in Matthæo & Marco: quãuis verisimile sit etiã quædam eorũ à Matthæo & Marco p præoccupationẽ esse narrata: quædã etiã bis à Domino dicta esse, & eo loco & tẽpore quo Matthæus aut Marcus ea referunt, & rursum eo tẽpore vel loco, quo Lucas ea ponit. Quod cùm frequẽter fieri potuerit, rutã pænè Lucæ sequẽtem narrationẽ, etsi in multis cõcidentem cum Matthæi præhabita narratione, in sequẽtibus seorsum collocauimus. Reliqua quæ ad Euangelistarum concordiam & ordinis consequentiam pertinent, suis locis dicentur.

ERAT IN PROXIMO DIES FESTUS IUDAEORUM SCENOPAEGIA. A Non est legendum schenopegia, per aspirationem, sed sine aspiratione, scenopegia. Græca enim dictio est, quæ Græcis dicitur σκηνοπηγία, significans fixionem tabernaculorum. Nam componitur ex σκηνή, quod scena est vel tabernaculū, & verbo πήγω, pro quo Latini litera p in f mutata, sicut frequenter, dicūt figo. Hac ergo dictione significatur illa Iudæorū festiuitas, quæ in scripturis dicitur festum tabernaculorum, quod à decimaquinta die mensis septimi celebrabatur septē diebus ab Hebræis habitantibus in tentoriis & tabernaculis, in memoriam eius quòd patres eorum quadraginta annis habitauerūt in deserto in tabernaculis, Deo illos B pascēte māna de cœlo præstito, vt scribitur Leuit. 23. Itaque quod hic dicitur dies festus, non de vna die est accipiendum, sed de toto illo festiuitatis tēpore quod septem dies cōplectebatur: vnde Græcè nō est dies festus, sed, ἑορτή, id est, festum vel festiuitas. Idem dicendū & cùm in sequentibus dicitur de die festo: Occasione ergo iam instātis solennitatis huius, dixerūt ad Dominum fratres eius, hoc est, cōsanguinei, nō illi quidem qui erāt ex Apostolorum numero, Iacobus, Simō, & Iudas, sed alij quidā necdum credētes in eum, vt postea dicitur: Trāsi hinc, & vade in Iudæā, vt & discipuli tui, scilicet qui in ea sunt, videant opera tua quæ C hic facis in Galilæa. Hæc dixerūt consanguinei, non, vt quidā sentiunt, quòd cuperent eum à Iudæis (quos sciebāt ipsum velle occidere) perditum esse (non enim id verisimile esse potest) sed quod humanis affectibus obnoxij, partim indicarēt illum gloriæ auidum, sed tamen subtimidum, atq; ob id relicta Iudæa latitare in Galilæa, vnde freti propinquitatis iure cōfidentius & contēptius quàm par erat, eum admonuerūt, partim quod cuperent ex cōsanguinei operibus suam gloriā maiorem fieri. Vnde subiungunt: *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse*; hoc est, cùm cupiat ipse esse celeber & omnibus manifestus. Quibus verbis notant eum & cupiditatis gloriæ, & timidita- D tis, quasi dicāt: Cùm quæras celeber esse apud omnes, atq; ob id per varia loca discurras, teipsum prædicans, & per admiranda quædam opera gloriam hominum venās, meritò nō deberes in obscura Galilææ regione delitescere, sed in celebri Iudæa diuersari. Locum enim Galilææ obscurum vocat respectu Iudææ, quòd locus ille minus esset celeber quàm Iudæa, in qua celebriores, nobiliores, & doctiores Iudæi habitabāt, Scribæ, Pharisæi & sacerdotes: vbi Iudæorum erat metropolis, ad quam hoc tempore ob festiuitatem cōfluxuri erant, ex omnibus tribubus Israel, & plerisq; E etiā gentibus, admodum multi. Vnde & subdūt, *Si hæc facis, manifesta teipsum mundo*; manifestationē in Iudæa vocantes manifestationem coram mundo, eo quòd ibi esset præcipua Iudæorum portio, quodq; in Iudæam & Hierusalem cōuenturi iam erant Iraelitæ & Proselytæ ex omni natione mundi, per quos fama Iesu per vniuersum mundum spargi certius posset. Quod autem dicunt; *Si hæc facis*; dupliciter accipi potest: aut dubitatiuè, vt sit sensus, Si ea facis quæ homines de te prædicant, vel si hæc facis ea virtute qua te facere prædicas. Aut assertiuè, vt si pro cùm, sit positum, & sit sensus: Cùm hæc, id est, talia facias. Priori sensui magis cōuenit quod subdit Euangelista: *Neque enim fratres eius credebāt in eum*; quo videtur causam reddere, quare sic dubitādo dixerint: *Si hæc facis*. Si tamen alter sensus placeat, intelligetur Ioānem illis verbis reddere causam, quare tam cōtemptim & confidenter Christo fratres eius sint loquuti. Intelligendū autem Euāgelistam non voluisse asserere nullos fratres credidisse in Dominum, sed non hos aut non omnes credidisse. Porrò pro eo quòd nos habemus, *in palā esse*, Græcè est, ἐν παρρησίᾳ εἶναι, hoc est, ad verbū, in libertate esse. Quod Caietanus intelligit de libertate à persecutionibus, vt sit sensus. Qui quærit à persecutionibus esse liber, quēadmodum tu quæris, qui ob Iudæorum persecutionem declinas Iudæā, non facit ope- B ra sua in occulto, sed palam, vt per ea multos sibi paret fautores, & liberetur à persecutoribus. Verùm ne cui placeat nouus hic sensus, παρρησία nō quāuis significat libertatem, sed libertatem & audaciam in dicendo. Itaq; sensus est, quærit esse in libertate, hoc est, vt liberè & palā de eo omnes loquantur: proinde bene vertit noster interpres, sicut & infra rursum ponitur, παρρησία, cùm nos habemus; *nemo tamen palam loquebatur de illo*.

DIXIT ERGO EIS IESUS, TEMPUS MEUM NONDUM ADVENIT, &c.] Quamquam consanguinei Domini imperiosè nimis & contemptim illum admonuissent sui officij, ex C suo affectu ipsum æstimantes: Dominus tamen pro sua mansuetudine leniter eorum confidentiam atq; adhortationem correxit, significans in eo quòd pro hominum salute gerebat in terris, nihil habere iuris carnalem propinquitatem, sed totum hoc quoniam erat cœleste, ex patris cœlestis authoritate temperandum esse, rursum se nō ad illorum morem quærere gloriam mundi, vt rursus odium in se prouocaret potius, vera loquendo, & affectibus humanis contraria. Dicit ergo: *Tempus meum nondum aduenit*. Quod quamquam Diuus Augustinus intelligat de tempore glorificationis, & Diuus Chrysostomus de tempore mortis & crucis, propter illud tamen quod D sequitur, *Tempus autem vestrum*, &c. magis conuenit simpliciter accipere de tempore ascendendi in Iudæam & Hierusalem. Significare autem voluit Dominus se non aliorum hominum more facere opera sua singula prout occurrit, sed certis temporibus, prout ea nouit patrem præscribere sibi, & prout scit ea maximè facere ad Dei gloriam illustrandam, & profectum Euangelij prouehendum: & ex cōsequenti etiam significat non competere illis authoritatem illam, quam sibi vendicabant, adhortandi illum ad ascendendum in Iudæam. Sensus itaque est: Mihi nondum est E oportunum tempus ascendendi in Iudæam, tum quòd pater nondum velit me ascendere, ex cuius præscripto, non autem hominum, omnia facio quæ facio: tum quòd obstet Iudæorum in me odium, ob quod mihi non est vobiscum palam ascendēdum, sed in occulto. Vobis autem qui ex præscripto Dei non viuitis, quibus denique cùm mundo bene conuenit, semper oportunum tempus est petendi Hierusalem. Quòd enim Dominus non solùm propter Patris voluntatem, cuius ipse rationem haberet, non autem fratres eius; sed etiā propter odium Iudæorum, à quibus illi periculum esset, nō autem fratribus, dixerit, illorum tempus aduenisse, suum verò non, satis patet ex eo quod subiecit: *Non potest mundus odisse vos*

se vos

se vos,&c. Hac enim sententia omnino videtur voluisse reddere rationem quare dixerit suum tẽpus nondum aduenisse, illorum verò paratũ esse. Porrò cùm id quod dicit Dominus; *Non potest mundus odisse vos*; videatur esse cõtrarium quotidianæ experiẽtiæ, qua videmus impios inter se dissentire, [Prou. 15.] ita vt dicat Sapiens: Inter superbos semper sunt iurgia, considerãdum ad quod propositũ Dominus istud dixerit. Nihil enim aliud voluit dicere Dominus, quàm, Non potest vos mundus ea ratione qua me odit, odisse, vtpote qui similes estis mundo, cùm me odiat ob dissimilitudinẽ. Odium enim oritur ex dissimilitudine, & amor ex similitudine: & plane naturale est vt simile amet sibi simile: & vnumquodq; diligat quod suũ est, ad quod significandũ non solùm dicit: Non odit vos mundus, sed, non potest odisse vos, quãdiu scilicet tales estis, quia de mundo estis, & illi similes estis. Similitudo tamen ex accidenti quodam nonnunquam est odij causa, nimirũ quatenus illa alicui impedimentũ præbet ne rem optatã cõsequatur: vnde est quod figulus odit figulũ, & superbus superbum. Insuper animaduertendum non dicere Dominũ: Non possunt homines mali vos odisse, sed non potest vos mundus odisse, nomine mũdi vniuersitatem mundanorum designãs, quæ non potest esse cõtraria hominibus qui sunt de mundo, sicut cõtraria erat Iesu, vt qui dissimilis esset omnibus, & nõ solùm quibusdã mundanis. Quoniã autem mundi mentionem fecerãt fratres Domini, dicentes, manifesta te mundo, rectè & Dominus ecõtra mundi mentionem ingerit: & quoniam illi ad gloriã mundi venãdam adhortabantur, rectè significat fieri non posse vt mundus ipsum amet & laudet: sed & se mundi gloriã quærere, vt qui à traducẽdis & redarguẽdis malis mundi operibus non cesset. Et illi quidem ad miracula facienda hortabãtur per quæ mundo erat admirãdus: Dominus verò doctrinæ suæ, per quã mundo erat exosus, meminit, vt propter quam potius quàm ob miracula ædenda in mundum venerit. Causa ergo diuersitatis inter se & fratres suos reddita, veluti inferendo subiũgit: *Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego enim non ascẽdam ad diem festũ istum*, quæ posterior pars vt verũ habeat sensum sic est intelligẽda: Non vobiscum, aut non adhuc ascendã; qui sensus satis indicatur cùm sequitur; *quia tẽpus meum*, quo scilicet mihi est ascendendũ, *nondum impletum est*, id est, nondum aduenit. Vnde Græca non habent, non ascendam, sed οὔπω ἀναβαίνω, id est, nondum ascendo, hoc est, ascensurus sum. Et quidã testatur antiqua quædam Latinorum exemplaria pro non, habere nõdum. Cæterùm D. Augustinus & Cyrillus vim faciũt, & emphasim intelligũt, in pronomine, hunc, & istum, intelligẽtes Dominum qui nos venerat ad spiritualem festiuitatem vocaturus, nolle ascẽdere ad carnale & vmbratile Iudæorũ festum, quod iam cessaturum erat. Et cùm sequitur; *Tẽpus meum nondum impletum est*; intelligit de tempore celebrandi suam spiritualem festiuitatem. Et quoniã hic locus contrarius videtur ei quod sequitur; *Tunc & ipse ascendit ad diem festum*; intelligunt ascendisse quidem illum ad festum, non tamen ad celebrandum illud festum Iudaico more cum gaudio carnali, sed potius ad docendũ populũ. Verùm prior intelligẽtia simplex est & genuina. Discẽdum autem hic in fratribus Christi, quã familiaritas derogет authoritati & reuerẽtiæ personæ alioqui debitæ, & ad inuidiam atq; cõtemptum propendere faciat. In Christi verò facto discendum, ferendum etiã nobis esse cùm domestici nos insectantur, vilipendunt, & cõtemnunt. Rursum in Euangelico negotio non acquiescendum cognatorum affectibus. In verbis autem eius discendum, quàm diligenter obseruandum nobis sit vt ex præscripto Dei & suo tempore omnia agamus. Rursum mundi amicitiam non posse nos tueri, nisi malis eius operibus consentiamus: nec in mundi amicitia nobis gaudendum esse, sed potius in odio eius communi nobis cum Domino.

FACTVM EST AVTEM DVM COMPLERENTVR DIES ASSVMPTIONIS EIVS, ET IPSE,&c.] Dies assumptionis simpliciter accipi possent dies quibus assumi debebat à Galilæa, & ascendere in Iudæã. Verùm secundùm omniũ interpretationẽ rectius dies assumptionis intelliguntur dies quibus Dominus per mortem, & passionem suã assumendus erat è mũdo ad patrem. Nã Act. 1. cùm dicit Lucas Dominum assumptũ in cœlis, Græcis est verbum, vnde deriuatur nomen ἀνάληψις, hoc est, assumptio, hic positum. Sicut ergo suprà Lucas mortem Domini designauit vocabulo digno eius maiestate, cùm eã vocauit excessum: ita & modò mortẽ eius notãs, vsus est dictione digna maiestate Domini. Nã moriturus quidem erat, sed nõ detinendus in morte. Sic & Ioãnes: Sciens, inquit, Iesus, quia venisset iam hora eius vt trãsiret ex hoc mundo ad Patrẽ. Non dicit autem Lucas, cùm cõpleti essent dies assumptionis, sed, dum cõplerentur. Nondum enim tẽpus passionis & ascẽsionis impletũ erat; quod secũdùm prædicta vt minimũ adhuc sex aberat mẽsibus, sed tẽpus illud iã cœpit appropinquare & proximum fieri, atq; ob id dicit, *dum complerentur*, id est, dum appropinquarent & inciperent adimpleri. Porrò cùm sequitur, *Et ipse faciem suam*, &c. cõiunctio, &, ex phrasi Hebraica quoad sensum superest, vt & aliàs apud Lucã. Dicit autem; *firmauit faciem suam*; significare volens magnanimitatẽ & constantiam Domini, quam exterius etiã ipso vultu præ se ferebat volendo ire in Hierusalem, quãquam sciret, sicut prædixit, se ibi occidendũ: vt intelligamus illũ & voluntariè & cupidè mortem subiisse, nostræ salutis causa. Firmauit ergo faciem suam, hoc est, non iam, vt priùs, huc & illuc ibat, perãbulans vicos & ciuitates, sed imperterrita mente rectà iter instituit in Hierusalem ipso etiã vultu firmum animi sui decretum præ se ferens, veluti morti occurrere gestiens per quã & ipse erat assumendus ex hoc mũdo ad patrem, & nos saluandi eramus à morte. Quãdoquidem ergo Dominus turbam aliquam, saltem Apostolorum secũ ducebat, hinc præmisit ante se nuncios, qui sibi & his quos secum habebat, hospitium & vitæ necessaria pararent. Et quoniam è Galilæa si quis rectà volet pergere in Iudæam, trãseundum est per Samariæ regionem, præmissi nũcij ingressi sunt in ciuitatem quandam vel vicum (non enim intelligendum de præcipua ciuitate Samaritanorũ, quæ Samaria dicebatur, cùm Græcè sit κώμην, quod interpres vicum vel castellũ vertere solet, vt mox postea) Samaritanorum, vt pararent illi, hospitium scilicet. Sic enim potissimum videtur intelligendum, quanquam aliqui intelligant hos præmissos ad hoc vt præpararent homines ad recipien

recipiendum & audiendum Christi prędicatio- A nem. Verùm quoniam sequitur; *Non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Hierusalem*; quo significatur causa repulsionis communis Christo cum aliis Iudęis vel Galilęis volētibus proficisci in Hierusalē, magis simpliciter est intelligēdum, Samaritanos noluisse Christum cum suis recipere, quomodo Galilęos alios quosuis soliti erant nolle recipere, nimirū ad hospitium. Ex quo iam rursum & illud colligitur, q cùm Dominus modò proficisceretur in Hierusalem, proxima fuerit aliqua Iudæorum festiuitas iamiam celebranda, quam cùm certum sit non posse dici festiuitatem Paschalem qua Dominus mortuus est, vt quę adhuc aliquod mēsibus abfuerit, satis quisq; aduertere poterit hanc Domini in Hierusalē profectionem, cuius meminit modò Lucas, eandē esse cum ea qua dicit Ioannes, Dominum à Galilæa profectum ad festum scenopegiæ. Nō enim Samaritani quolibet tēpore reiecerunt ascendētes in Hierusalem; sed quo tempore videbant quosdam petere Hierusalem adorationis causa, & propter festiuitatem aliquam ibi celebrandam. Id enim Samaritani indignissimè ferebāt, quòd haberent templum propriū, extructum in mōte Garizim à Sanabalat b præfecto Darij, in gratiam Manassis generis sui sacerdotio Hierosolymis pulsi: in quo templo ita contendebant adorandum, & non in C Hierusalem, vt hinc plerumq; seditiones & cędea designatæ fuerint inter Iudæos & Samaritanos; quēadmodum suprà annotatum est ex Iosepho, circa cap. Ioannis 4. in cap. Concordiæ 23.

CVM VIDISSENT AVTEM DISCIPVLI EIVS IACOBVS ET IOANNES, DIXERVNT.] Credi potest hos duos fuisse illos qui à Domino missi fuerunt ante ipsum ad parandū, aut Petrum quidem & Andreā præmissos fuisse, & illis redeūtibus, ac Samaritanorum repulsionē nunciantibus, hos duos tāquam primos pro Domino contēpto, zelasse. Bene autē hi duo vt pulchrè annotauit Ambrosius, præsumpserūt quod D ad sermonem ipsorum ignis de cœlo descēderet, quoniam filij erant tonitrui. Hi ergo ægrè ferētes Dominum talem ac tantum contemni à Samaritanis, zelo quodam accēsi, etsi indiscreto, paratos se offerunt ad vindicādum, Eliæ exēplo, inhumanitatem ciuium, igne cœlesti illis imprecato: sed priùs Domini cōsensum & voluntatem super ea re requirunt; dicentes: *Domine vis dicimus*, pro, dicamus (nam Græcè est εἴπωμεν) hoc est, vis vt iubeamus (nam Hebraica phrasi, dicere pro præcipere positū est) *ignem descendere è cœlo qui consumat illos, sicut Elias fecit?* Nā hæc verba in Græcis addūtur, quæ tamen explicādi gratia videri possunt ab aliquo addita, qui explicare voluit exēplum quod E imitari isti Apostoli voluerunt. Dominus autem vt ostenderet quantā oporteat esse mansuetudinem Euāgelici doctoris, increpatione coercuit illorum vindicandi zelum, dicens: *Nescitis cuius spiritus estis*. Et additur Græcis pronomen, *vos*, vt sit; *Nescitis cuius spiritus estis vos*, quod pronomen nequaquam est otiosum. Separat enim eos ab Elia, cuius sibi exemplum imitandum proposuerunt. Hæc autem verba quidā hic intelligunt, vt sit sensus: Nescitis quo spiritu moueamini. Putatis enim vos spiritu diuino & zelo iustitiæ cōmoueri, quēadmodum motus fuit Elias, cùm re vera moueamini spiritu humano, & zelo impatientiæ ac iracundię. Verùm ex sequētibus Domini verbis magis patet Dominū significare hic voluisse distinctionē inter Apostolos & Eliam, nō quoad diuersitatem zeli (quāquam quoad zelum etiā re vera fuerit diuersitas inter eos) sed quoad factū ipsum quod exēplo Eliæ imitari voluerunt, nēpe quòd illius facti (quod in Elia non vituperatur, sed laudatur) imitatio non cōueniat his qui Euangelicū hauserunt spiritum. Itaq; sensus est: Nescitis cuius spiritus vos esse oporteat, vt estis, pro esse debeatis, accipiatur quēadmodum in illo Pauli, sicut estis azymi. Aut nescitis ad quem spiritū delecti estis vos, nēpe quòd ad aliū quàm ad spiritū B veteris testamenti, qui viguit in Elia & aliis Prophetis.] Nō quòd alius natura & re sit spiritus Euāgelicus à spiritu Prophetarū, sed quòd pro exigētia diuersitatis tēporum, vnus idemq; spiritus alius sit & alius, secūdùm diuersos effectus. Quēadmodū enim cùm vnus idemq; sit Dei spiritus qui datus est olim Hebręis, & in noua lege Christianis: illi tamē dicūtur Paulo accepisse spiritum seruitutis & timoris, hi verò spiritū adoptionis filialis & spiritum amoris: ita & Eliæ spiritus hic significatur fuisse spiritus zeli & vindictæ, spiritus verò Euangelicus, spiritus māsuetudinis & tolerātiæ. Quoniā enim Hebræis tanquā adhuc pueris & imperfectis cōueniebat timor Dei, hinc & C in Prophetis Dei spiritus sese frequenter exeruit, vindicādo impios, vt sic saltem ad Dei timorē illi adducerentur. Cōtrà quoniam lex noua lex est amoris, ad quē homines māsuetudine & benignitate adducuntur, eaq; lex Dei benignitatem hominibus erat pposiтura, hinc in Christo & Apostolis eius Dei spiritus sese maximè exerere debuit per māsuetudinis & benignitatis opera, quāquā idem spiritus Apostolos etiam nonnunquā, cùm Dei & Euāgelij gloria ita exigebat, impulit ad vindictam, quēadmodum patuit in Petro occidente Ananiam & Sapphyrā, & Paulo, qui Elymā ma- *Act. 5.* gum cæcitate percussit, & dixit sibi datā potestatē *2. Cor 10* D vlciscendi omnem inobedientiam. Verùm huiusmodi vltionem & rarius leguntur intulisse Apostoli, & non in vindicando propriā iniuriam ea potestate vsi leguntur, sicut hic parati erant duo isti Apostoli, qui spiritum Euangelicum nondum perfectè acceperant. Ab hoc autē vindicandi sese spiritu adeo alienus fuit Dominus, vt Iudęos etiā defleuerit, quos à pditione reuocare non potuit, vt Petrum in gladio percutiētem prohibuerit, sa- *Luca 19.* nato hoste suo vulnerato, vtq; in cruce etiā ora- ret pro persequentibus & crucifigētibus ipsum. *Ioan. 18.* Itaq; suos docere volēs ad quem spiritum essent *Luca 23.* delecti, idque illos ex suo spiritu discere volens, subiecit: *Filius hominis non venit*, in hoc scilicet primo suo aduentu, *animas perdere, sed saluare*; quasi dicat. Et vos ergo qui me potius quàm Eliā imitari debetis, alienos esse oportet à vindicandi & perdendi studio, & in hoc vnum incūbere vt saluetis cum in corpore, tum in anima quoscūq; potestis. Itaq; his verbis Apostoli cohibiti, ac mox Domino obedientes, abierunt simul cum illo in aliud castellum, vel vicum. Nam & hic Græcis est κώμη, quod vicum vel pagum propriè significat. Insignē sanè lenitatis & māsuetudinis exēplum, ob quod edēdum in profectū suorum Apostolorum, quāquam sciret se non recipiendū à Samaritanis prędictis, tamen præmisit nuncios, qui illi hospitiū pararēt. Sic enim suos docere voluit non

indi

indigne ferre, si quādo postea mundum peragrā-tes prædicādi gratia viderent se à quibusdam repelli. Quanquam autem in vno loco sit repulsus, in alio loco tamē receptus est. Quo Apostolis & nobis demonstratum est, quod quālibet repellamur à multis, nihil tamen deerit, cùm semper futuri sint qui nos recipiāt, & necessaria suppeditent. Porrò quæ in Luca sequūtur de tribus volētibus sequi Christū, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur, posita sunt suprà cū narratione Matthæi in cap. Concordiæ 29. ob causas ibi redditas. Fieri autem potest, quòd cùm Matthæus ibi tantùm duorū meminerit, Lucas verò hic trium, nō eodem tēpore & loco contigerint quæ de tribus narrantur: sed quod Matthęus narrat de duobus, eo tempore contigisse quo de eis narrat, tertium verò, cuius solus meminit Lucas, eo tēpore, quo quæ apud ipsum præcedūt, omnia tamen Lucam ob argumenti similitudinem simul coniunxisse, quemadmodum sæpe faciunt Euangelistæ.

IN ITINERE CVRAT DECEM LEPROSOS.
Lucæ 17. CAPVT LXXIIII.

T factum est dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam. Et cùm ingrederetur quoddam castellum, occurrerūt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longè, & leuauerunt vocem dicentes: Iesu præceptor miserere nobis. Quos vt vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt. Vnus autem ex illis vt vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens ei, & hic erat Samaritanus. Respondens autē Iesus dixit: Nónne decem mundati sunt? & nouem vbi sunt? Non est inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te saluum fecit.

ET FACTVM EST DVM IRET IN HIERVSALEM, TRANSIBAT PER MEDIAM, &c. Quandoquidem eam Domini profectionem in Hierusalem, de qua in capite superiori dictum est, constat fuisse per Galilæam & Samariam: & post profectionem hanc nō potest colligi ex aliquo Euangelista Dominum rediisse in Galilæam, aut aliquando rursum Samariam transisse, imò contrà potius ex Euangelistis patet Dominum relicta tam penitus Galilæa, posthac diuersatum in Iudæa & finibus eius: hinc miraculum hoc decē leprosorum curatorum, quod Lucas post multa interposita describit cap. 17. contigisse, cùm Dominus proficiscens in Hierusalem trāsiret Samariam & Galilæam, sed sic describit, vt nullum significet eum his quæ ibi præcedunt ordinem, indicauimus meritò hoc loco interferēdum esse, vt intelligatur in ea profectione, cuius fit mentio in capite præcedenti, miraculum hoc cōtigisse, cùm post eam non possit intelligi contigisse, nec alia sit ante eam in qua videri posset contigisse. Et quidem miraculum hoc superioribus hic subiūctum, indicat miram Dei benignitatem, vt qui etiā repulsus non cessaret ope sua indigentibus misereri, atq; inter eos etiam illi à cuius populo repulsam passus fuerat. Rursum, quomodo superior Lucæ narratio indicat, Samaritanos nondū Euāgelicę doctrinę fuisse capaces, ita hæc docet Samaritanos & gentiles præferendos Iudæis. Dicit ergo Euangelista: *Factum est* (hoc est, contigit) *dum è Galilæa iret in Hierusalem, transibat* (quēadmodum necesse erat rectum iter accipienti) *per Samariam & Galilæam*. Id autē præmittit, vt miraculi narrandi locum opportunum accipiat. Quanquam mysticè etiam possimus intelligere transitu Domini significatum, non Iudæos tantùm, sed & Samaritanos, & Galilæos ad ipsum pertinere: quorum illos tanquam ethnicos Iudæi contemnebant: istos verò tanquam semipaganos reputabant. Sequitur: *Et cùm ingrederetur quoddam castellum*, vel vicum, pagum aut ciuitatem (nam est rursum *κώμη*, & fortè ille locus significatur in quem dicitur superiori capite Dominus ingressus postquam in altero castello repulsus fuisset) *occurrerunt ei decem viri leprosi*. Non occurrerunt postquam ingressus esset vicum vel ciuitatem, sed Domino in locum illum ingressuro occurrerūt extra ciuitatem vel vicum. Non enim licebat eis in ciuitatibus aut hominum consortiis conuersari. Ob quod etiam agnoscentes morbum suum, propter fœditatem suam, quam tanquam contagiosam Iudæi abominabantur, non accedunt propius, sed procul stantes, voce sublata acclamauerunt Domino. Et loco quidem procul stant, oratione autem prope fiunt. Prope est enim Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate. Psal. 144. Orant autem paucis quidem verbis, sed feruenter & efficaciter, *Iesu* (inquiunt) *præceptor miserere nostri*. Non exprimunt qua in re misericordiam sibi exhiberi postulent, tantùm misericordiam eius implorant, nihil dubitantes quin si tantùm misereretur illorum, & vellet & posset eos curare, quantumuis multi essent, & incurabilis eorum esset morbus. Non enim eleemosynam se petere satis declarabant, eo quòd præceptorem eum vocarent, credentes eum à Deo datum hominibus magistrum, ac quærentes ab eo misericordiam, quatenus magister esset à Deo hominibus datus. Audit clamorem Iesus fiduciæ testem, nec surda pertransiit aure, sed mox conuertit oculos in illos. Fœlix clamor, qui facit attentum & aspicientem Dominum. Eius enim intuitus sic prouocatus, non potest non esse salutaris, & exhibere imploratum beneficium. Itaque sequitur: *Quos vt vidit*, non oculis tantùm corporeis, sed oculis etiam misericordiæ suæ, *dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus*. Non priùs eos mundat quam sacerdotibus sese ostendere præciperet, quemadmodum tamen olim fecit circa leprosum illum, de quo Matthęi 8. sed mittit sacerdotibus manifestandos, vt inter eundum curarentur, idq́ue fecit, probare volens & aliis declarare illorum fidem, & ex fide nascentem obedientiam. Cùm enim sacerdotes lepram tollere non possent, sed tantùm iudicare an aliqui leprosi essent, an non, & pro

& pro curatione sacrificiũ offerre, nisi hi fuissent A humili fide prædìti, cogitare potuissẽt. vt qd nos mittis necdũ curatos ad sacerdotes? Semel enim illi nobis adiudicauerunt leprã, nec quicquã ipsi de lepræ morbo dubitamus, contractã autem semel lepram illi naquaquã tollere possunt, sed tãtùm pro curata sacrificiũ offerre. Frustra ergo nos mittis ad illos, cùm nec illorum iudicio nobis sic opus, nec illorum legalis expiatio impẽdi possit. Nihil aũt tale cogitãt, sed simplici humiliq; prędìti fide, certò cõfidebãt se ideo mitti ad sacerdotes, quòd antequã ad illos peruenirẽt, mundandi essent. Non enim alia ratione intelligebãt sibi id B à Domino præcipi. Itaq; secundùm fidem eorum contigit, vt inter eundum mundarẽtur. Et hactenus quidẽ declaratur omnibus istis decem parẽ fuisse fiduciam: at sequẽtia ostendunt, non parem omnibus fuisse gratitudinẽ. Vnus enim, inquit, ex illis cùm vidit & aduertit se esse mũdatum, mox regressus est, tum Deum glorificans, idq; magna voce (quod testimonium fuit & magnæ lætitiæ & animi non parum grati) tum Iesu gratias agens, idque cum summa reuerentia, prosternẽdo nimirum se in faciẽ suam ad pedes Iesu. Quum enim iam mũdatus esset, nõ dubitauit appropinquare C Iesu, quẽ à lõge stans priùs inuocauit. Porrò quò magis miremur huius gratitudinẽ, subijcit Euangelista: *Et hic erat Samaritanus.* Cum enim Israelitę magis videri vellent, & meritò magis esse debuissent religiosi reliquis nouem, qui Israelitæ erant, non redeuntibus ad glorificãdum Deum, & agendum gratias Iesu, solus Samaritanus gratũ se erga Deum & Christũ declarauit, reipsa vincens Iudæorum religionẽ. In quo sanè facto, tanquã typo quodam demonstratum est primò, ex multis vocatis, & euãgelicum beneficiũ percipiẽtibus, paucos electos fore. Deinde nouissimos fore primos, ac primos cõtrà fore nouissimos, hoc est, in euã- D gelij gratia potiores fore gentiles ipsis Iudæis, ac illos præ his pro Dei benignitate oĩbus cõmuniter exhibita magis fore gratos Deo patri & Christo filio eius. Cùm ergo his modis gratitudinem suã Samaritanus declarasset, Dominus non ignarus beneficium ad omnes decem peruenisse, quanquã vnus solus esset q beneficiũ gratiarum actione agnosceret, primùm qdem taxat aliorũ ingratitudinem, ac deinde huius gratitudinem cõmendat & remunerat. Itaq; respondens Iesus, hoc est, subijciens verbis & factis Samaritani, dixit, Nõne decem mundati sunt? & nouem vbi sunt? Quęrit autem non tanquam ignorãs, sed huiusmodi interrogationibus ingratitudinem aliorũ magis taxans. Sensus est enim: Cùm certum sit decẽ similiter ab eodem morbo esse mũdatos, qd est quod E non similiter oẽs idem agnosciũt beneficium, sed inter tã multos, vnus solus gratitudinem animi declarare venerit? Cumq; his verbis Dominus videretur cõpellare & interrogare Samaritanũ, ille tamẽ non solùm gratus existens, sed etiã modestus, obmutuit, vtpote qui venerat suo functurus officio, non autẽ accusaturus alios. Illo ergo obticescente, Iesus conuersus ad circunstantes, ait: *Ex decem nullus inuentus est:* hoc est, nullus cõpertus est, aut nullus extitit (sic enim Græcis accipitur reperiri) *qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena,* hoc est, Samaritanus genere alienus à gente Iudaica. Quibus verbis & reliquorum ingratitudinem taxat ex comparatione ipsorum cum hoc alienigena, & huius gratitudinem ex cõparatione eius cum reliquis magis extollit. Rursum his verbis declarat se cognitorem secretorum, dum & reliquos mundatos significat, & cuius quisque gentis esset se cognoscere demonstrat, quamuis id fortè ex vestitu deprehendi potuerit. Notandum autem ex verbis istis, quòd cùm Samaritanus rediens non tantùm Deum glorificaret, sed etiam coram Iesu procidens, illi gratias ageret, Dominus tamen tantùm meminit gloriæ Deo datæ, nulla facta mentione gratiarum a- B ctionis sibi redditæ. Quo satis significauit, se vocè Dei patris sui gloriam quærere, ac à nobis quærendam esse, non autem se spectasse hominum applausus ac laudes sibi tanquam homini attributas. Porrò cùm hæc Dominus ad circumstantes loquutus fuisset, subindicans gentes Iudæis præferendas, conuersus appellauit Samaritanum humi prostratum adhuc: *Surge,* inquit, *vade,* securus scilicet de beneficij nunc tibi collati perpetuitate. Ac pro more subiungit illud fidei elogium, *Fides tua te saluum fecit.* Quo, præterquam quòd fidei vim & enargiam docere & commendare, vt & aliàs frequentar voluit, etiam rur- C sum modestiæ exemplum exhibuit, dum quod gratus ille alienigena ipsi tribuerat, & acceptum ferebat, ipse vicissim fidei illius tribuendum & acceptum ferendum pronunciat. Cæterùm in hoc alienigena discere licet, quòd nihil cuiquam obest ad hoc vt Deo placeat, etiamsi maledicti generis sit, modo bonam habeat voluntatem, vt nullus gentilis desperet, & nullus de sanctis parentibus glorietur. Notandum autem, communicationem morbi decem hos leprosos, quos homines reliqui fugiebant, coadunasse, & per morbi communionem etiam Samaritanum coniunctum Iudæis, cùm alioqui Iudæi non contereren- D tur Samaritanis, vt dicitur Ioannis 4. Illud enim si ad mores accommodare velimus, nos docet, neminem debere alium per superbiam contemnere, & suo consortio indignum habere, sed nos cum omnibus socios gerere, vt qui omnes simus leprosi. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. *Rom. 3.* Vnde secundùm allegoricum sensum, *Sensus allegoricus.* quem prosequitur Theophylactus, decem isti leprosi, propter numeri perfectionem omne genus hominum signant, lepra malitiæ infectum, ac turpitudinem peccati circumferens, atque ob eam extra ciuitatem regni cœlorum cõstitutum. Itaque dum decem curantur à Domino, inter quos erant Iudæi & gentiles, significatum est, Dominum venisse ad salutem totius humani generis, & Iudæorum, & gentium, quas præ Iudæis Deo E fore gratiores, & eius misericordiam magis agnituras & celebraturas, in alienigena redeunte & glorificante Deum prædemõstratum est, vt priùs dictum est. Secundùm moralem autem sensum, *Sensus moralis.* docemur hac historia, et qui sanitatis spiritualis cupidus est, opus esse & ardenti ac humili fiducia, qua Dei imploret misericordiam, indignum se agnoscens qui illi appropinquet: & rursum vt post perceptam Dei benignitate sanitatem, gratum se illi declaret à quo curatus est, sic vt Deo patri simul & Christo gratias agat, quòd vtrique salus nostra sit ferenda accepta. Reliqua quæ de lepræ significatione, & lepræ spiritualis curatione dicenda hîc essent, dicta sunt suprà in capite Concordię 44.

Ioannis 7. CAPVT LXXV.

IVdæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebãt: Vbi est ille? Et murmur multũ erat in turba de illo. Quidam enim dicebãt: Quia bonus est. Alii autẽ dicebãt: Nõ, sed seducit turbas. Nemo tamẽ palam loquebatur de illo propter metũ Iudæorũ. Iam autẽ die festo mediante ascendit Iesus in tẽplũ: & docebat. Et mirabãtur Iudæi dicẽtes. Quomodo hic literas scit, cũ non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina nõ est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit voluntatẽ eius facere, cognoscet de doctrina vtrũ ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriã propriã quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legẽ? Quid me quæritis interficere? Respondit turba & dixit: Dæmoniũ habes, quis te quærit ĩterficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Vnũ opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circũcisionẽ, non quia ex Moyse est, sed ex patribus, & in sabbatho circuncidistis hominem. Si circuncisionẽ accipit homo in sabbatho vt non soluatur lex Moysi, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbatho? Nolite iudicare secundũ faciem, sed iustum iudicium iudicate. Dicebãt ergo quidã ex Hierosolymis: Nonne hic est quẽ quærunt interficere? Ecce palã loquitur, & nihil ei dicũt. Nunquid verè cognouerunt principes quia hic est Christus? Sed hunc scimus vnde sit. Christus autẽ cũ venerit, nemo scit vnde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens: & dicens: Et me scitis, & vnde sim scitis: & à meipso non veni, sed est verus qui misit me, quẽ vos nescitis. Ego scio eũ, & si dixero, quia nescio eũ, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit. Quærebãt ergo eũ apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autẽ multi crediderunt in eum: & dicebãt: Christus cùm venerit, nunquid plura signa faciet, quã quæ hic facit? Audierunt Pharisæi turbã murmurãtẽ de illo hæc, & miserunt principes & Pharisæi ministros, vt apprehẽderẽt Iesum. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicũ tẽpus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. Quæretis me, & nõ inueniẽtis, & vbi ego sum vos non potestis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quo iturus est, quia non inueniemus eum? nunquid in dispersionẽ gẽtium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo quẽ dixit: Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego sum vos non potestis venire? In nouissimo autẽ die magno festiuitatis stabat Iesus. Et clamabat dicẽs: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de vẽtre eius fluent aquæ viuæ. (Hoc autẽ dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.) Ex illa ergo turba cùm audissent hos sermones eius, dicebãt: Hic est verè propheta. Alij dicebãt. Hic est Christus. Quidã autẽ dicebant: Nunquid à Galilæa venit Christus? Nonne scriptura dixit quia ex semine Dauid: & de Bethlehẽ castello, vbi erat Dauid, venit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidã autẽ ex ipsis volebãt apprehẽdere eum, sed nemo misit super eũ manus. Venerunt ergo ministri ad põtifices & Pharisæos. Et dixerũt eis illi: Quare non adduxistis illũ? Responderunt ministri, Nunquã sic locutus est homo sicut hic homo. Responderũt ergo eis Pharisæi: Nunquid & vos seducti estis? nunquid ex principib. aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? Sed turba hæc, quæ non nouit legẽ, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: Nunquid lex nostra iudicat hominẽ, nisi prius audierit ab ipso & cognouerit quid faciat? Responderunt & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vide quia à Galilæa propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

IVDÆI ERGO QVÆREBANT EVM IN DIE FESTO, ET DICEBANT: VBI EST ILLE?]Cũ Dominus suis verbis ablegasset à se cognatos suos, illi existimantes ipsũ nõ venturum ad diem festum metu Iudæorũ, profecti sũt soli, ipse, illis ascendentibus, ad tempus remãsit in Galilæa. Postea quam autẽ abiissent fratres eius ad diem festum, tum profectus est & ipse, veniens in Ierusalẽ non manifestè, comitatus scilicet discipulorũ, vt solet, multitudine, ex qua facile cognosci potuisset, sed veluti furtì & occulte, B tũ vt tãquã vetus homo ad tẽpus declinaret odiũ Iudæorum, tũ vt animos populi expectatione sui magis accenderet, sicq; maiore fructu suo tẽpore prodiret in publicũ. Ergo, inquit Euãgelista, quoniã scilicet cum adesset Ierosolymis, non tamen prodibat in publicum hominum cœtũ, quemadmodum cõsueuit, Iudæi requirebant eũ in die festo, dicentes: Vbi est ille? Quæ verba etsi A intelligi etiam possent fuisse bonorũ verba, qui eũ requisierint cupidi doctrinæ eius, vt illud pronomen, ille, per admirationem sit ab eis dictũ: tamen quoniam in sequentibus & præcedentibus Ioannes fere Iudæorũ nomine inimicos Christi qui erãt in Ierusalẽ, significat (dixit enim in principio capitis, quærebant eũ Iudæi interficere. & mox subiungit; nemo palam loquebatur de illo propter metu Iudæorum) magis conuenit intelligere hæc fuisse inimicorum Christi & malorũ Iudæorũ verba, vt intelligamus hos quæsiisse Dominum in die festo, nimirum quod cupidi essent per occasionem inijcere in illum manus, & per contemptum dixisse: Vbi est ille? nolẽtes eũ aut proprio aut honoris aliquo noĩe appellare. Itaq; in eum velut absentẽ varij sermones in populo ferebantur, quòd nõ esset eadem omniũ de Iesu opinio, nec eadem omnium studia. Vnde dicit Euangelista: Et murmur multum, vel murmuratio

multa erat in turba de illo. Quidá enim [illegible] os ve
risimile est fuisse Galilæos,& è media plebe) qui
miraculis ab illo æditis interfuerût,& sermones
audierunt ac mansuetudinem e congressu fuerât
experti, dicebant Iesú esse bonum virum,& indi
gnum de quo quis male loqueretur aut in quê
aliquid acerbius moliretur. Alii autê, népe Iudæi
sacerdotes & Pharisæi, quos iampridê male vre-
bat Iesu gloria, ediuerso negabant illum esse bo-
nû virú, sed seducere turbá asserebât. Cum enim
Euâgelista dicit alios dixisse: seducit turbas; signi
ficare satis videtur hos fuisse sacerdotes & Pha-
risæos, qui se turbis non connumerabant Porrò
cùm plerique essent qui de Iesu bene sentirêt,&
clanculariis susurris bonû eum esse prædicarêt,
B nemo tamen palam audebat de illo loqui, in ho
num scilicet, propter metum Iudæorû Ierosolymi
tanorum, quorú proceribus intelligebant Domi
num esse inuisum: Circa hæc obseruandû primò,
quàm cæca sint eorum iudicia, quorú mentê in-
uidia & superbia possidet, quib. pleni Pharisæi,
sacerdotes.& Iudæorum proceres, eum qui aper
te bonus erat, vt vulgus ab illis passionib. liberû
facile valuit iudicare, seductorê non erubescunt
appellare, in quos proinde competit illud Isaiæ,
Isa. 5. Væ qui dicitis malum bonû,& bonum malum.
Secundò obseruâdum, quàm inimicum & noxiû
veritati sit impiorum dominiû. Nâ propter hos
C nemo recte sententium de Domino, palá de eo
loqui ausus est. Postremum obseruâdum hic exê
plum, quo sese consolêtur, qui cum inculpate vi
uant,& veritatem syncere prædicent, tamen à
multis etiam magnę apud mundum reputatiôis
male audiunt. Sicut enim Dominum quidâ bonû
asserebant, alii verò seductorê appellabant: ita
quicunque emicuerit in aliqua gratia, à quibus-
dam bonus, ab aliis seductor esse prædicatur.

IAM AVTEM DIE FESTO MEDIAN TE ASCENDIT IESVS IN TEMPLVM E T.&c.] Pro die festo mediâte, Græce est τῆς ἑορ-
D τῆς μεσούσης, quod interpres, vt participiû parti-
cipio redderet, vertit, die festo mediante, cùm
vt sensus esset clarus, vertendum fuisset, cùm iá
mediû esset festiuitatis, hoc est, quarta die festiui
tatis itaque cû iam animos hominum suo desi-
derio irritasset,& tanquam verus homo odiû Iu-
dęorum, quamdiu id cônuenire iudicauit, declinas
set. tandem cû oportunum iudicauit, sese manife
staturus ascêdit in templû,& docebat populum.
Quod ad têp⁹ latitauit Dominus, infirmitatis hu
manæ à se susceptæ demôstratio fuit: mansuetu-
dinis itê & modestiæ exêplum, dum noluit liuo-
rem Pharisæorum nihil pręter occidendi occasio
nem captantiú, magis sua præsentia in principio
exhibita prouocari. quod verò postea prodiit, di
E uinæ potestatis demonstratio fuit, cùm non aude
rent, nec possent in illum inicere manus qui iá
dudum id perficere statuerant, ttidê hoc factum
est propter eos quos sciebat sua doctrina profe-
cturos ad salutê, atque vt ostenderet se salutis ho
minum & gloriæ paternæ adeo cupidum fuisse,
vt ob eá non metueret aliquá hominú vim. Non
enim tantum tribuendum erat quorundam per
uersitati, vt simplicibus in totum Euangelica do-
ctrina subtraheretur. Iudæi autê quum doctriná
illius calumniari non possent, tamen apud popu
lum ei autoritatem studebant adimere, admiran
tes q cû esset idiota & literarú rudis, sacra volu-

A mina populo prælegeret & exponeret [illegible] ex
eis interdocêdum testimonia [illegible] velut
insimulare volêtes eum quod dæmonium habe
ret, aut arte aliqua magica cósecutus esset sciem
tiá earú literarú quas non didicisset. Cùm enim
Ioannes Iudæos dicat fuisse qui dixerunt: Quo
modo hic scit literas cum nô didicerit,& Iudęos
fere introducat pro hostibus Domini, crediderim
malos fuisse qui hęc dixerunt,& eo animo dixis
se quo dictû est. Illud autê, scit literas, dupliciter
accipi pôt. Aut simpliciter p eo q est nosse lege
re. Aut poti⁹ pro eo quod est nosse & intelligere
scripturas. nam dictio Græca γράμματα, etiam
verti potest per, scripturas. Sic & Paulus dicit Ti-
B motheum ab infantia scisse sacras literas. magis
enim credo scribas & Pharisæos admiratos quod
Dominum audirent scripturas explanantê & ci-
tantem, quam quod simpliciter eas legeret: nô di
dicisse autem illum literas aut scripturas, non so
lum cognouerunt ex fama, sed etiam ex eo quod
scripturarû lectionê, intelligentiá,& explanatio
nê verisimile est tantû tunc doceri solitá in Hie-
rusalem, tanquá in publica Iudæorum academia,
in qua habitabât principes sacerdotum & [illegible] ribę
legis doctores. Hic ergo quoniam sciuerunt [illegible] e-
sum nô fuisse alicuius discipulum mirantur quo
mû sciat literas quas nô didicerat Cumq; ex hoc
ipso q sine magistro homine diuinas literas didis
C cisset, diuiná eius scientiam & autoritatem colli
gere merito debuissêt, pro suo fastu & inuidia hoc
ipsum trahunt in calumniam autoritatis eius, ve
lut dæmoniacá insimulare volentes ex eo vnde
certo constabat esse diuinam.

RESPONDIT EIS IESVS ET DIXIT, &c. Quoniam admirabantur Iudęi quomodo Do
minus literas sciret,& quantumuis res ipsa satis
declararet diuinitus illum edoctû tamen dęmo-
ni tribuere eius scientiá maluerunt, Dominus ip
se eorum arcanorú conscius clanculario eorum
murmuri respondens, docet vnde literas didice-
D rit, ac eorum impiá suspicionê submonet, idque
more suo, leniter [illegible] mansuetudinis & modestiæ
rursum prębens exêplû. Cumque Iudęi de lite-
rarum & scripturarû cognitione inter se veluti
admirando conquirerent, studentes hoc modo
doctrinę eius derogare, Dominus non directe
respôdet quomodo & à quo literas didicerit, sed
qualis & à quo sit eius doctrina, ex consequenti
etiá significans quomô & a quo literas didicerit.
Mea, inquit, doctrina non est mea, hoc est, doctri
na quá ego doceo non est ex me [illegible] profecta primo
& originaliter, sed est originaliter eius q me mi-
sit in mundû népe Dei patri[illegible], proinde q me hác
docuit, docuit literarum ac scripturarû cognitio
E n[illegible] Quoni[illegible] autê quærere quis poterat, quomo-
do cognos[illegible] i possit doctriná ei⁹ esse a Deo, subit-
cit: Si qs voluerit voluntatê eius facere,&c. notás
causam ob quá Iudęi non intelligerent doctriná
eius esse diuiná, nimirû quod Dei nollent facere
voluntatê, cuius tamen volebant videri e[illegible] ores
religiosi. porro quod dicit, Si quis voluerit volun
tatê eius facere, dupliciter itelligitur. Augustinus
enim intelligit singulatiter de voluntate illa Dei,
qua vult homines credere í Christum filium su-
um. de qua prius dictum est: Hoc est opus Dei vt
credatis í eum quê misit ille. itaq; secundum cû
sensus est ac si diceretur. Si quis voluerit credere
in me, hic intelliget qualis sit doctrina mea Ad

qui-

quem sensum accōmodat illud Isaiæ 7. secundū Septuaginta: Nisi credideritis nō intelligetis. Alij vero melius intelligunt generaliter de omni Dei voluntate, vt significetur bonam hominis voluntatem & studium obsequendi Deo, multum conferre ad discernēdū, an doctrina aliqua sit ex Deo an nō. Spiritualis enim omnia diiudicat, animalis autem homo nō percipit ea quæ sūt spirit⁹ Dei. Nā sicut bona dispositio palati dat gustui vt possit discernere differentias saporū, sic bona volūtatis dispositio dat intellectui discernere doctrinā diuinā ab ea quæ nō est talis: hæc enim vt contraria bonæ dispositioni volūtatis sentitur, illa autem vt cōformis. B His ergo Dominus significauit in ipsorum voluntate cōsistere, vt intelligāt qualis sit eius doctrina, & per ipsos stare quo minus intelligant, nempe quòd haberent mentē, ita, inuidia, & odio excæcatā, ac quæstui & honorib. mūdi magis deditam quā studio perficiendæ voluntatis diuinæ. Cæterùm dubitare hic quis posset, quare Dominus tantū duo faciat membra, dicēs, vtrum ex Deo sit, an ego ex meipso loquar; & nō adiiciat etiam tertium, an ex diabolo, maxime cū Iudæi doctrinā eius tāquam dæmoniacā insimulare voluerint: Sed dicendum, tertium illud mēbrum comprehendi sub secundo. Quisquis enim non loquitur ex Deo ex seipso loqui dicitur cū quicquid sit in nobis non ex Deo, dicatur esse ex nobis, etiā si sit in nobis ex diaboli suggestiōe, eo quòd diabolus id in nobis non efficiat, sed tantū C mala nostra volūtas diabolicæ acquiescēs suggestioni. Postquam autem Dominus indicauit vnā rationem qua quis cognoscere possit qualis & à quo sit doctrina eius, subiūgit & aliā rationē qua id rursum certissimè cognosci possit: Qui, inquit, loquitur à semetipso: hoc est, qui non est missus à Deo, & loquitur ea quæ à Deo nō accepit, hic nō Dei quærit gloriam, sed suā propriam. Quod quā sit verum, in omnibus patet hæreticis, qui doctrina non diuina, sed sua, suam quærūt apud homines gloriam. Contrà qui quærit gloriam Dei qui misit illum hic quoniā ea loquitur quæ à Deo accepit, quæque ad Dei qui misit eum faciūt gloriā, & à mendacio atque falsitate est alienus, & ab iniustitia. D A mendacio quidē, quoniā loquitur quæ Dei sunt qui mentiri nequit. Ab iniustitia verò, quoniam non quærit docendo sibi gloriā quæ soli Deo debetur. Itaq; ecōtra vult significare Dominus, eū qui loquitur à semetipso, & nō esse veracem, & esse iniustum. Verax enim talis non est, quoniam falsa docet, aut sua inuēta & dogmata pro diuinis proponit. Omnis enim hō ex seipso est mendax, cùm ergo ex seipso loquitur, mēdacem esse oportet. Iniustus est talis, quoniā alienū vsurpat, gloriam scilicet quæ Deo debetur, non homini. Non dicit autē Dominus: Qui autē ex Deo loquitur gloriā Dei quærit, quemadmodū dicendum videbatur, vt secunda sententia priori esset E contraria directe: vel quod ea sententia nō sit vsquequaque vera, (nam sunt qui diuina docētes gloriam suam docendo quærunt) vel quod ea sententia non iam ostenderetur quod ostendendū erat, suam scilicet doctrinam esse ex Deo. His enī duabus sententiis generaliter prolatis in tertia persona, Dominus & suam doctrinam vindicare voluit à suspicione mala, quā de ea Pharisæi habebant, significans eam non esse humanam, sed diuinā ac veracē, quod per eam nō suam, sed patris sui quæreret gloriam. Et simul etiā Pharisæorum & scribarum doctrinā notare voluit tāquā humanam & non diuinā, vt qui pleraque loquerentur à seipsis, docentes doctrinas & mandata hominum & per suam doctrinam quærētes non Dei, sed suam apud homines gloriam. Itaque à Pharisæorum calumnia sese vindicans, eandē in ipsos retorquet sed id solita sua modestia, loquēs in tertia persona, vt nec apertè illos insectaretur, nec se apertè commendaret.

NONNE MOYSES DEDIT VOBIS, &c. Hæc quæ cum superioribus non videntur habere aliquam aptam cohærentiam duobus potissimū B modis tractātur ab interpretibus. Nam Caietanus quidem intelligit, Dominum qui prius dixit: Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. nūc ostendere Iudæos non esse tales, & ob id nō cognoscere, qualis sit eius doctrina. Secundū quē intellectū quod dicitur: Quid me quæritis interficere; dictum est ad declarandum, ipsos nō facere legem Moysis, vt sit sensus: Neminē vestrū facere legem patet, quia nulla est caūsa iusta ob quā me quæratis interficere, cū lex Moysis præcipiat; Insontem & innocentem non occidi. Alij intelligūt hic Dominum ordiri nouū argumētū, vt postquam suam doctrinam vindicauit à Pharisæorum calumnia, eorum etiā in se odiū aggrediatur ostendere esse iniustū. Itaq; quoniam eū criminabantur quod sabbathū soluisset, & legē præ C uaricaretur. cōtrà ostendit eos multò magis esse præuaricatores legis, vt qui insontem occidere cōtra legem pararēt: ac ob id significās illos nō iustè ipsum persequi ob legis, sicut illi putabant, transgressionem. cum, si veri essent legis zelatores, deberent ipsi imprimis illam obseruare. Secūdum hunc intellectum illud: Quid me quæritis interficere; vel potest sicut in primo sensu cōiungi per coniunctionē causalem enim, hoc modo. Nemo ex vobis facit legē. Nam propterquam causam me quæritis occidere; Aut secūdū quosdam cōiungēdum est per illationē, ergo, hoc modo: Cū nemo ex vobis faciat legē, quid ergo me quæritis interficere tanquam legis transgressorē, cū vnusquisq; ab eo debeat esse immunis, quod in alio vult D punire; Sic fere Cyrillus & Chrysostomus, qui tamē sic tractant hūc locū: vt nesciasan velit illud: Quid me, &c. cōiungēdum per enim, an per ergo, ex quo tamē pēdet loci huius intellectus. Potest hic locus etiā sic tractari & cōiungi cū præcedētibus, vt intelligamus Dominum postquam ostēdit suā doctrinā esse à Deo, & se esse veracē, nec esse in se iniustitiam, voluisse significare nō esse mirū si doctrinā eius nollent agnoscere & recipere, cū nec Moysis quidē legē, quā tamē tñ facere videri volebant, obseruarēt, vt qui insōtem occidere quærerent: sicq; Dominus sermonē suū cōtinuans, occasionē accepit etiam vindicandi ab E altera eorum calumnia, qua tanquā legis trāsgressorē eum accusabant. Itaq; cohærētia & ītelligētia huius loci erit ista: Cum doctrina mea planè sit diuina, & ego verax sim, atq; ab omni iniustitia alienus, nō est tamē mirum quod & meam doctrinam & me non recipiatis. Nam cum Moyses ille quē vos pluris facitis quàm me, dederit vobis legē quā à Deo accepit, nemo tamē vestrū eī satisfactis præstat. Vt enim alia omittam per quæ vos legis esse transgressores demōstrare possem, quam habetis iustā causam, ob quam me quæritis īterficere cū

Moyses vobis præceperit nũ occidere insontem & innocẽtẽ? Certè nũ habere vos cõtra me causã aliquã iustã superiori rõne demonstratum est, quod ostensum est me veracẽ esse, & ab iniustitia liberum. Ex istis patet, quòd quamuis illud, Nemo vobis facit legẽ, verũ sit de omnibus Iudæis, cùm nemo fuerit qui nõ aliquãdo legẽ trangrederetur: tamen à Domino peculiariter solùm est dictũ cõtra malos nẽpe eos qui ipsum quærebãt interficere, & grauiter legem transgrediebantur.

RESPONDIT TVRBA, ET DIXIT: DÆMONIVM HABES, &c.] Nõ Iudæi, nec Hierosolymitani istud Domino respõdisse dicuntur, sed turba, quam verisimile est ignaram fuisse, eius, quod contra Dominum primores Iudæorũ fuerant machinati, vt supra habitum est. Itaque cũ ipsi nihil tale cõtra eum cogitassent, & ad se verba Domini pertinere putarent, pro more perturbatę & sine ratione loquentis turbę, dicunt eum dæmonium habere. Idq; vel ob id quod dęmõ pater sit oĩs mendacij, quod Dominum iã loqui æstimabãt: vel potius simpliciter sic dixerunt Dominum habere dæmonium, quomodo nos cõmuni sermone eum qui loquitur absona, insanire dicamus, Teutonice dicentes, *Ghy raest*, quomodo Festus præses Paulo rõnem vitæ suæ reddenti, & de Christo disserẽti inquit: Insanis Paule. Hic autẽ præter naturã tumultuantis vulgi, etiã obseruãdum rursum patiẽtiæ exemplum à Christo nobis relictum, qui cum dæmones eiiceret, patiẽter tamen audiuit eos qui ipsum dicebant dæmoniũ habere, nec referens maledictum pro maledicto, cum vere dicere posset illos habere dæmonium: tranquillè respondens, & ad salutarem cõuertẽs se doctrinam, docens nos, vt quoties nobis ab aliquibus falsa obiiciuntur cõuitia, patienter tolleremus; & vera quæ possumus nõ obiiciamus, sed salutaria monita prædicemus. Vnde sequitur,

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EIS: VNVM OPVS FECI, ET OMNES MIRAMINI, &c.] Cùm turba ignoraret q̃ illum quidam interficere studerẽt, & qui illud sciebãt, fateri nollent, Dominus ipse, qui prius quæsiuit; Quid me quæritis interficere; causam aperit odij eorum in se, eãdemq; efficaci ratione ostẽdit nũ esse iustam: Vnum, inquit, opus feci; nempe q̃ sanaui hominem in sabbatho, & ob id omnes miramini. Quæ verba posteriora D. Cyrillus intelligit per interrogationem pronunciãda. Melius tamẽ secundum alios assertiuè legũtur, vt intelligatur Dominus asserere causam quam prius quærebat, ob quam scilicet male essent illi affecti: Mirari autem hic rursum nõ in bonum ponitur, sed in malum, pro turbari & tumultuari, vt exponit Theophylactus. Non enim vult eos opus illud mirari tãquam diuinum, sed tanquam malum, & cõtra Dei legem factum. Porro illud, propterea, quod sequitur, Theophylactus coniungit cum præcedẽti & omnes miramini propterea. Alij tamẽ melius sequentib. cõiungunt, positumq; est Hebraico more, quemadmodum aliquoties in prophetis, non vt redditiuũ causæ, sed vt sit particula excitãs ad audiendum quod dicendũ est, vt sit sensus: Itaq; vt non miremini, sed intelligatis factum meum obnoxium nõ esse calumniæ aduertite: Ecce Moyses dedit vobis circumcisionem. Sic accipi illud, propterea. Hier. 30. satis patet, cùm postquã Dominus dixit de plaga populi Israelitici, Insanabilis est dolor tuus, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & dura peccata tua hæc feci tibi, sequitur, propterea omnes q̃ comedunt te, deuorabuntur, & vniuersi hostes tui in captiuitatẽ ducentur, &c. sensus enim est: Itaq; vel veruntamẽ ne desperetis, scitote q̃ omnes qui comedunt te, &c. Sic c. 32. & aliis locis. Cęterum Dominus, qui supra c. 5. Ioãnis, hoc suum factum de quo est sermo, ostendit se licite fecisse in sabbatho, ex operatione patris sui, nec ea rõne apud crassum populum aliqd profecit: nunc populari magis rõne ostendit suũ factum liberum à calumnia esse debere, cõparando suum factum cum circunsiõis opere, quod in sabbatho frequenter fiebat, idque ex præcepto Moysis quẽ illi maximi faciebant, quiq; sabbathi religionẽ introduxit. Rũ autem qua Dominus vsus est, talis est, Moyses dedit vobis præceptũ circuncisiõis octauo die fiendæ, vnde fit vt frequenter in sabbatho circuncidatis hominem, cum in sabbathũ dies octaua circuncisionis frequenter incidat. Si ergo homo circunciditur in sabbatho, vt lex Moysis nõ soluatur, quę octauo die circunsionem fieri mãdat, nec indignamini Moysi q̃ hoc ita fieri pręcipit, nec mihi indignari merito deberetis qui nõ in aliqua parte hominẽ in sabbatho læsi aut læsum curare studui, quemadmodũ fieri præcepit, sed totũ hominem sanum feci in sabbatho. Quãto enim melius est hominem sanare quã vulnerare, & totum sanare quàm in parte, tanto magis, i sabbatho licitum sit necesse est. Proinde ne iudicetis secundum faciem, hoc est, personarum qualitatem, ita vt Moysen eo quòd magnæ sit apud vos autoritatis in simili negotio absoluatis, in quo me humilẽ & cõtemptum apud vos condemnatis: sed quemadmodum lex toties vobis p̃cipit, iustũ iudicium iudicate, æstimantes, s. factũ ex se ipso, & nõ ex qualitate facientis, quod si feceritis, aut me simul cum Moyse absoluetis, aut illum mecum cõdemnabitis. In hac ergo rõne Dominus è regione circuncisionis ponit sanare totum hominẽ. Circuncisio enim inferebat vulnus egẽs curatione partis. Idcóque cõtra ægritudinem vulneris dicit, sanum feci: contra verò curationem partis læsæ, quæ curatio etiam in sabbatho circũcisis debet adhiberi, dicit, totũ sanum feci. Cæterum illud, nõ q̃a ex Moise est circuncisio, sed ex patribus, simpliciter videtur à Domino appositum, ad explicandum quomõ dicat Moyses dedisse circunsionem, nimirum quòd eam in lege præcepit, quanquam prius fuerit istituta, ne quis Dominum argueret inscitiæ, quasi putauerit Moysen fuisse auctorẽ circuncisionis, cum tantũ fuerit confirmator. Cyrillus tñ profundiori itelligentia accipit partem additam, vt significaretur Mosen ideo voluisse circuncisionem seruandam etiã in sabbatho, quia non putauit consuetudinem patrum propter honorẽ sabbathi à se introducti cõtemnendam. Sicque vlterius ex consequenti significatum à Domino intelligit, etiam se iure paternam consuetudinẽ sabbatho ante ponere, vt quoniam pater in sabbatho operatur, etiam ipse, eademq; pater, i eo operetur, sicut ipse prius dixit, Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. Secundum priorẽ intellectum, qui simplicior est, coniunctio, quia, p quòd est accipienda, vt sit sensus, non quòd ex Moyse sit, sed est ex patrib. circũcisio: secundum posteriorem, coniunctio q̃a accipitur causaliter. Sensus enim est secundũ Cyrillum

Lev. 12.

... illam Moyses praecepit circuncisionem in sab- bato ... dam, non quia ipse eam primus praecepit, sed quia ex patrib. dimanauit. Idem Cyrill' illam partem, vt non soluatur lex Moysi, vult nō cum praecedentibus iungendam esse, sed eum sequentib, vt ordo sit: Mihi indignamini qa totum hominem sanum feci i sabbatho, vt non soluatur lex Moysi, de seruādo scilicet sabbathi otio. Nam de hac lege iam pars haeterit intelligenda, & non de lege circuncisionis. Et erit sēsus: Iudaeos fuisse indignatos Christo ad eumfinem vt non soluetur lex Moysi qu in Dominum iam soluisse & soluere voluisse putabant.

DIXERVNT ERGO QVIDAM EX HIEROSOLYMI, &c.] Ioannes Euangelista, qui toto hoc capite diuersas admodum diuersorū contra Iesum contradictiones narrare instituit: post p̄dictas, pergit aliorum quorundam alias contradictiones, & ipsius Dñi ad illas responsionem commemorare, vt ex diuersis illis contradictionib. Iudaeorum malitia pateseeret, & ea Dñi responsionibus omnib ambiguitatis ratio de cordib. piorum tolleretur. Itaq; cum superius introduxisset quosdam offensos in doctrina eius, q̄ nescirent vnde esset: iā inducit alios offensos in origine eius, q̄ nescirent vnde esset: cumq; supramemineri quo rundiq negabant Iesu necem intentari, iam alio rum meminit, qui ipsum quod Dominus asseruerat cōfirmant. Ergo, inquit, cum Christus ad p̄dictum modum in templo doceret, dicebant quidā nō e turba illa quę ascendit ad diem festum, q̄, vt suprà dictum est, forte ignorabat molimen principum, sed qdā ea Hierosolimis, vel, vt habet Graeca ἐκ τῶν ἱεροσολυμιτῶν, id est ea Hierosolymitanis vel Hierosolymitis, quib. principum suorum studium facile potuit esse cognitum. Nunne hic est quem quaerunt, s. principes nostri interficere? Et ee q prius eum ad necem quęreretur latuit, hic nunc loquitur, & nō solum nihil ei faciunt, sed nec quicquā ei dicunt. An principes nostri iā vere persuasi sunt esse Christum? Sed id nō est verisimile. Scimus enim hunc vñ sit, Christus autem cum venerit, nemo scit, id est, sciet. (nā praesens pro futuro positum est) vñ sit. Circa q verba non nulla est difficultas. Quomō enim dicunt, hunc scimus vñ sit, cum postea cap. 9. dicant. Nos scimus quoniam Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus vñ sit. Deinde quomō dicunt: Nemo sciet vñ sit Christus, cum mox postea fateantur se è Michaea didicisse Christum e Bethleem nasciturum, quemadmodum id suprà Herodi etiā respōderāt? Neq; enim sufficit dicere, Iudęos veluti insanos sibiipsis dixisse cōtraria, promtpro occasione dicendum occurrit: sed quantumuis insane & maligne haec dixerint, rōnem aliquā horum dictorum necesse est fuisse. Itaq, in alio sensu hic dicunt. Huc scimus vñ sit, & in alio postea Hunc nescimus vñ sit. Hic enī significare volunt scire ex quib. parentib. sit progenitus. Alibi vetō, se nescire an à Deo missus esset, sicut Moyses, an nō. Quod autem dicunt: Nemo sciet vnde sit Christus, nō videtur intelligendum de loco vnde Messias esset oriendus, sed de parentib. messiae, quos fore incognitos suspicati sut verisimiliter, primum ex illo Isaiae 53. Generationem illius qs enarrabit? Vbi per generationem nō est itelligenda natiuitas, sed progenies, cū sit Hebraeis דור, dor, & videtur propheta significare voluisse progeniem Messiae fore inenarrabilem prae multitudine, quanquam Iudaei forte intelleaerint de progenie ea qua Xp̄s nasceretur. Deinde idē putare potuerunt ex eo q̄ apud Michaā, pustqoā dictū est Messiā exiturū e Bethlehē, sequr, Et egressus eius, vel egressiones eius (est enī Hebraeis pluralis numerus) ab initio à dieb. aeternitatis. Praeterea idem credere potuerunt, ea eo q̄ de Messia dictū est à Dauide: Tu es sacerdos in aeternū secundū ordinem Melchisedec, vt hinc collegerint ineog nitus foreMessię parētes, sicuti & parētes Melchisedec, vt idicatur hoc loco epistolae ad Hebraeos. Postremum idem colligere potuerūt ex hac aut simili scriptura, Descēdet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terrā. Certe istos asserere voluisse parentes Messiae fore incognitos apparet etiā ea sequēti Domini responsione, qua ostendit illos nescire vñ esset, quia nesciret Deū à quo esset, & in mundum exiuisset. Et tamē siue ex praedictis, siue alijs quibusdā scripturis intellexerint egressum Messiae fore incognitum, & carnales parentes eius, absurde tamē collegerunt. Nā si parentes debebant esse incogniti, quomō sciri posset q̄ ex Bethlehē & ex semine Dauid esset natus? Debuissent vtiq; ea scripturis itellexisse originem Messiae secundum diuinitatem fore occultā: secundū humanitatem verò manifestam sedqa in Messia vtramq, nō nouerunt naturam, aut qa nō nouerunt distiguere quae scripturarū loca ed diuinitatem pertinebant, & quae ad humanitatem, ideo confundebantur & fallebātur.

CLAMABAT ERGO IESVS, &c.] Etsi Hierosolymitani illi nō dicerent audiente Domino praedicta, tamen Dominus omnium cōsci', cū apud se cognosceret quid de se quidā in turba loquerentur, ad illa respondit inter docendū, clamās, id est, clariore voce ista dicēs, forte ideo q̄ aliquātulū ab ipso (vt verisimile est) abfuerint illi calumniatores, vel certe vt ita pondus maius verbis suis adderet. porro illud, Et me scitis, & vnde sim scitis, varie intelligitur. Augustinus enī & alij plerique sic intelligunt: Scitis quidem me ex parte, quia nouistis me tanquam hominē, & faciē meam agnoscitis: & vnde sim ex parte scitis, q̄ scitis me esse ea Nazareth, ac progeniē meā carnalem cognoscitis. Iam autem per sequētia itelligetur Dominus ostendere: eos tamēipsum ex altera parte non cognoscere. nec scire vndeesset. Alij sic itelligūt: Si mō verū fateri velletis, scitis quidē me quod sim Messias, & quod à Deo processi. Aut mentō scire deberetis quis ego sim, & vnde sim, nempe quòd a meipso nō venerim, sed quod Deus me miserit. Id enī vobis testatur scripturae, Ioannes, pater ac opera, sicut supra cap. 5. Dominus ostendit. Alij rursū intelligunt Dominum haec respondisse per ironiam, qua significauerit eos falli, neq; id scire quod iactabāt. Ardo minū haec dixisse ea eorum sententia, veluti concedendo eis quomodo dictum est c. 5. Ioā. circa illud: Si ego testimonium perhibeo de meipso, &c. Vt hic sit sensus: Dicitis vos me scire, & vnde sim scire. Atqui vt id ex parte vobis cōcedā a meipso tamen non veni, sed est verus, &c. Secundum quem intellectum coniunctio, &, cūm dicitur, & à meipso nō veni, Hebraico more habet vim aduersatiuam, quemadmodum infra: Quaerebant ergo eum apprehendere, & nemo misitin illū manus. Et si ne hic sensus videtur esse conuenientior,

tum quod in sequentibus toties Dominus negat Iudæos se cognoscere, tum quod Iudæi nō sciēt etiam vnde Iesus esset secūdum humanitatē. Ex Ioseph enim prognatum crediderunt, & in Nazareth natum, non in Bethlehem. Itaque Dominus ostendit illos nescire vnde sit, cū subdit: A meipso non veni in mundū ad prædicādi munus, sed qui misit me, est verus. Deus scilicet, qui solus verax vel verus est, cū omnis homo & dæmon sit mendax. Deum autē nunc significat appellatione veri vel veracis, sicut & cap. 8. Ioānis sequēti, quia hic Deum introducit tanquā auctorem suæ doctrinæ. Vnde sicut Ioan. cap. 6. Deū Patrem viuētē vocat, cum significare vult etiam se esse per illum auctorem vitæ, dicens. Sicut misit me viuens Pater, &c. ita & modo dū suam doctrinam vult significare esse verā, & se esse veracem, commodè Deū qui misit illum, verum aut veracē appellat. Aut fortè hic dicit Deum veracē, vt significaret merito illos ei testimonium perhibenti de filio suo credere debere. Dicit autem illos Deum qui misit ipsum, ne scire, tum quod illud nescirent sub ratione mittētis, tum quod illius mādata no seruarent. Qui enī, inquit Ioannes, dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, hic mendax est. Significat autē ex consequenti illos etiam nec nosse ipsum, nec scire vnde sit, secundum id quod de eo maximè erat cognoscēdum. Magis enim referebat scire vnde esset missus, quàm vnde secundum carnē prognatus. Sic & cum subiungit, Ego scio eum, significat illos à se dicere debere illum qui se misisset. Quod autē in nostris libris sequitur, Et si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, totum nō est in Græcis, vt nec in antiquissimis Latinis, nec in Augustini cōmētariis, vt satis sit certum verba hæc ex ca. 8. vbi similis est locus, esse huc transcripta. Debet autem similitudo quæ his verbis significatur, per cōtrarium intelligi, vt satis patet ex loco sequētis capitis, vnde istud desumptum, vt sensus sit: Ero similis vobis mēdax, quia sicut vos dicitis nosse eum quē nō nouistis: ita ego dicerem me non nosse eum quē tamē noui. Quod autē dicit, Ego scio eum quia ab ipso sum, & ipse me misit, dupliciter potest accipi. Aut vt, quia, pro quòd accipiatur, vt sit sensus: Ego noui eum, nempe quod ab ipso sim, & quod ipse me miserit. Aut potius vt quia, accipiatur causaliter, & declaret Dominus se scire eum, tum quia ab ipso sit, tum quia ipse eum miserit: quorum primum dicit propter suam diuinitatem, secundum quā est à patre: secundum vero propter suā humanitatē, secundum quam est missus. Missio enim eius est incarnatio, & ad prædicandi munus delegatio.

QVÆREBANT ERGO EVM APPREHENDERE, ET NEMO MISIT, &c. Illud ergo, dupliciter hic accipi potest. Aut vt significet Euāgelista auditores propter verba prædicta, in quibus Dominus eos notauit de ignorātia Dei & diuinam suam originem indicauit, accensos ad cōprehendendum ipsum. Aut potius vt intelligatur Euangelista cōfirmare quod Hierosolymitæ [illegible] dicti dixerunt, Nonne hic est quem quærunt interficere [illegible] reddere rationem, quam ibi non intelligent[illegible] sunt admi[illegible] nēpe quia [illegible] principes quærere[illegible] Dominum interficere, iam palam prædicātem non comprehenderunt vt sit sensus: Verum ergo est quod quærebā[illegible] eum principes apprehēdere & tamen nemo misit in illum manus, quia nō

A dum venerat hora eius, hoc est [illegible] & patre diffinitum passioni eius. Non ergo dicit [illegible] venerat hora eius, quasi Dominus temporib. esset obnoxius, & a fato aliquo cælestium corporum mors & passio eius penderet, sed quòd omnia tēpore oportuno & à se diffinito fieri voluerit. Proinde notanda hic cōtra fati assertores D. Augustini sententia, qui hoc loco illud, quia nō-dum venerat hora eius, exponens, sic habet. Hoc est, inquit, quia nolebat. Quid est enim, nōdum venerat hora eius? Non enim Dominus sub fato natus est. Hoc nec de te credendum est, quanto minus de illo per quē factus es? Si tua hora voluntas est illius: illius hora quæ est, nisi voluntas sua? Non ergo horā dixit qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi. Tempus enim expectabat quo moreretur, quia & tēpus expectat volun[illegible] quo [illegible] eretur [illegible] ille. Sed ad rem. His verbis Euangelista notare voluit & Christi diuinā potestatē, qua inuisibiliter eorū malitiā miserabili modo coercuit, & eiusdē passionē fuisse illi non coactam, sed voluntariam. Notatur & magna Iudæorum insania ac cæcitas, qui eum absentem Dominum quærebant, hoc est, desiderabant, interficere, & in præsentem manus inicere nō valerent, noluerunt tamē vel ex huiusmodi re illius agnoscere potentiā, & conatum suum esse frustraneum quamdiu ille vellet.

EX TVRBA AVTEM MVLTI CREDIDERVNT IN EVM, ET DICEBANT,
C &c.] Quanquā inquit, principes illū quærerēt interficere, tamen multi ex turba propter signa & miracula quæ vel tum aedebat coram eis, vel ab eo prius viderāt aut audierant esse facta, crediderunt in eum tāquam expectatum Messiam. Quo notatum est, quemadmodum aliàs frequenter, infirma & stulta mundi elegere voluisse, vt confunderet fortes & sapientes: ac simpliciores, eo quod ab inuidia & ambitione essent liberi, capaciores fuisse doctrinæ Christi & fidei in cū, quā doctiores & eos qui apud mundum magni erāt nominis. Quod autē dicunt, Christus cum venerit, nō sic est accipiendū quasi adhuc putauerint hi Christum venturum, cum ia dicātur in Iesum credidisse tanquā Christum: sed sic sunt accipienda hæc
D verba: Si adhuc Christus esset venturus, nunquid plura signa facturus esset quā quæ hic facit? Loquuntur enim ex aliorum sententia [illegible] concedētes quod adhuc Christus esset venturus, & ex ea colligentes suæ sententiæ veritatem. Quasi dicant, vt demus Christū adhuc venturū, num [illegible] cum venerit facturus est plura signa? C[illegible] est verisimile, cum hic & quā plurima & maxima faciat, qualia & quā multa nemo ante eum prophetarum fecit. Magis ergo credendum, hunc esse expectatum illum nobis Messiā. D. tñ Chrysostomus ex h[illegible] colligit imperfectionem fidei ipsius turbæ, cum tamen id nō sit necesse, quāquā bene in eo noter turbæ imperfectionem quod miracu-
E [illegible] magis quā doctrina Christi sit ad fidem [illegible] mota. Cæterum Pharisæi & principes Iudæorum, quorum partes erant imperiti [illegible] admen ad Christum allicere, adeo sunt occasione fi[illegible] & bonæ propensionis vulgi erga Christum accensi ad persequendum illum, vt quod ad [illegible] differre statuerat, iam diutius nō differendum esse putarēt, re ipsa satis declarātes, tamnos [illegible] Chrysostomus, magis eos torsisse [illegible] bonā Domini apud populum, per qu[illegible] suæ gloriæ di[illegible]nem

metuebant, quàm sabbati violati, sicut illi putabant, transgressionem. Tanta pestis est ambitio, religionis & doctrinæ prætextu fucata. Vt autẽ nõ ipsimet venirent ad comprehendendũ Dominũ, non pudor aut pietas eos coercuit, sed metus periculi à populo expectandi, ob quod ministros mittunt tanquam periculis expositos. Verum hi quia non poterant apprehendere nolentem, missi sunt vt audirent docentem. Vnde sequitur,

DIXIT ERGO EIS IESVS: ADHVC MODICVM TEMPVS VOBISCVM SVM. Dominus semper declarans se non latere quicquid aliqui contra ipsum clam dicerent aut molirẽtur etiam iam præsentib. his qui missi erant dicit quę oportuna erant, significãs frustra illos se quęrere B modò ad mortẽ, nec necesse esse vt tam ardenter ipsum ad mortem quærerent, breui fore vt ipsesese sponte morti, ad quam tum frustra petebatur, offerret, ac tum etiã quęsitum inueniri nõ posse, vt ob id potius quamdiuco frui licet, eundẽ eũ amplecti deberent, quàm ante tẽpus ipsum vellent perdere. Dicit ergo, Adhuc modicum tẽpus vobiscum sum, & vado ad eũ qui me misit. In qua oratione coniũctio, &, potest accipi, vt aliquoties, ꝓ causali, quia, vt sit sensus: Modico tẽpore vobiscũ sum quia vado, hoc est, mox iturus sum, &c. C Aut potiꝰ hic est sensus: Adhuc modicũ tẽpus vobiscũ sum, & post illud tẽpus vado ad eũ qui me misit. Videntur autẽ duo illa verba præsentis tẽporis, sũ & vado, aut, vt est Græcis, ὑπάγω id est abeo, posita Hebræa phrasi pro futuris, ero & vadam, aut abibo, nisi dicamus Dominũ ideo vsum verbo, sum quod illud sibi tanquã Deo magis cõpeteret. Hac autem sententia dupliciter significat Dominus suam mortẽ fore sibi voluntariã, nempe & quia asserit se fore cum eis, idq; modico tẽpore, nimirum tẽpore sex mensium, & quia dicit se iturum ad eũ qui se misit. nam ire aut abire, voluntatiè fit. Rursum hac sẽtentia bis Dominus te D primit conatum eorum qui venerant eum cõprehensuri, nempe & quia dicit se adhuc aliquãdiu fore cum eis, quantumuis id illi impedire conarẽtur, & quia dicit se iturũ ad Deum qui misit illũ, veluti eos terrere volens, quasi de ipsis apud patrem sit conquesturus, eosq; accusaturus. Eodẽ autẽ etiam magis reprimit, cum subiicit, Quæretis me, tunc scilicet, & nõ inuenietis. Quæ verba dupliciter potissimũ intelliguntur. nam sunt quidam inter quos Caietanus & Rupertus, qui hunc locum & similẽ cap. 8. sequẽti intelligunt de quęsitione in malum accepta, quali nunc Iudęi ipsũ quærebãt, vt sit sensus: Cùm ego per mortẽ hinc abiero, tum quæretis me sicut modo quæritis, quãdo scilicet quæritis me in sepulchro detinere, vel potius q̃n audientes me resurrexisse, desiderabitis rursum me cõprehendere. sed non inuenietis, quia è sepulchro vobis inuitis exibo, & E post resurrectionem vobis inuisibilis & incõprehensibilis ero. Verum quia hęc eadem quæ modo Dominus dicit Iudæis, postea cap. 13. dicit etiam Apostolis, & quia omnino loqui videtur de quęsitione qua quæsituri eum erãt postquam abiisset ad patrẽ (Dicit enim prius; vado ad eum qui me misit, ac tũ subiungit; quæretis me) magis his locus intelligẽdus est secundum alios de quæsitione in bonum, vt sit sensus: Vbi abiero ad eum qui me misit, tum pleriq; vestrum quærẽt & desiderabunt præsẽtiam meam corporalem, cupientes, A cur modo audire me docentem, & videre mea signa, sed non inueniẽt meam præsentiam corporalẽ. Certe dubium non est quin pleriq; Iudæorũ, qui iam etiam Dominum persequebãtur, post ascensionem frequenter eius præsentiam desiderauerint, vt cum cõmoti prædicatione & miraculis Apostolorum, compuncti corde dixerunt, Viri fratres quid faciemus? aut etiam cum graui a Romanis premerentur obsidione. Tum sane verisimile est multos dixisse: O vtinam audire modo & videre eum datũ esset, quẽ tã turpiter spreuimus. Sic Apostolis Dominus dixit: Venient dies in quib. desiderabitis videre vnũ diem filii hominis, & non videbitis. Iam quod sequitur: Et vbi ego sũ, vos B nõ potestis venire, si superior sẽtẽtia intelligatur priori mõ de quæstione mala, sic est intelligẽdũ, vt significet Dominus se post resurrectionẽ altiori loco cõstitutũ fore, quã vt illuc quisquã persecutorũ suorũ peruenire possit. Si autem posteriori mõ intelligatur, vt magis est intelligenda, iam hac sententia similiter significatur Dominũ eo loci futurũ, quo illi per humanæ naturæ imbecillitatem cõscendere & venire nõ possunt. Sic enim intellecta hæc sentẽtia & Iudæis cõpetit & Apostolis, Sicut dixi Iudæis: Quò ego vado, vos nõ pote- Ioan. 13. C stis venire. & vobis dico mõ. Sunt tamen qui hęc verba aliter volunt intelligenda esse: cum dicuntur de Iudæis, & cùm Apostolis. Iudæis enĩ dictũ esse, non potestis venire, propter infidelitatem eorum. Apostolis vero, quia necdum satis erant idonei, aut quia decretum erat a patre vt per eos prædicatio euangelica per mundum spargeretur. Itaq; notant, cum Augustino non esse dictũ à Domino, non poteritis venire, sed non potestis, pro hoc scilicet tempore, aut quamdiu tales estis. Vnde Petro Dominus dixit: Quò ego vado, nõ potes me mõ sequi, sequeris autẽ postea. Verũ cùm Dominus dicit: Quæretis me & nõ inuenietis, ac D deinde subiungit, vbi ego sum vos nõ potestis venire, ex ipso dicendi ordine videtur omnino hac vltima sententia velle declarare quare quæsituri illum inuenire non poterunt, ac proinde dicens, non potestis, nũ tẽpus præsẽs notare voluit quo illa dicebat, sed potius tempus futurum quo eũ eum quæsituri erant, nec tamen inuenturi, vt potestis, ꝓ futuro, poteritis, accipiendũ sit Hebraica phrasi: sicut &, sum, videtur positũ pro, ero, quanquã recte secũdũ Augustinũ dici possit, Dominũ ideo dixisse: vbi sum ego, & nõ, vbi ego ero, quia ibi tum erat Dominus secundum diuinitatẽ, quo iturus erat secundum humilitatem. Sensus itaq; est: Quæretis me absentẽ, sed non inuenietis me præsentem vobis corporaliter: &, hoc est, quia (nã sic recte cõiunctio hæc isto loco exponi potest) vbi ego ero & iam sum, vos nõ poteritis venire, vestra scilicet opera, aut quandiu grauati estis hoc E mortali corpore in quo me quæretis. Notandum enim, non dicere Dominum, vbi ego ero, vos non poteritis esse, sed venire. Venit enim, qui sua opera & virtute aliquò peruenit. Proinde Dominus hac sententia, & cũ ea vtitur modò apud Iudæos, & cũ postea apud Apostolos, significat se esse naturæ potentioris quam sint reliqui homines, vt qui eò ire possit, quo alii nõ possint venire. Et quia Apostoli eo ire non poterant promittit Dominꝰ se illos ad se assumpturum Si abiero inquit & pręparauero vobis locum iterum venio & accipiam vos ad meipsum, vt vbi ego sum, & vos sitis.

DIXERVNT ERGO IVDÆI AD SEMETIPSOS: QVO HIC ITVRVS EST, &c.] A
Ostendit Euágelista quá absurda cogitauerint & dixerint Iudæi propter nó intellecta verba Domini: quæ etsi sciret Dominus non intelligenda ab illis, coram eis tamen dixit, quia proficiebant ad hoc vt ministri à Pharisæis missi intelligerent suam conscientiam ab illo notatam esse ipsi cognitã, ac potentiam eius esse tantam, vt nihil in eũ possent nisi ipse vellet. Rursũ in hoc profecerunt Domini verba, vt obscuritas sermonis excitaret inquirendi diligentiam, & certiorem inueniret fidẽ sermo reb. postea exhibitis intelligendus. Itaq; cum Iudęi hunc Domini sermonem nó intelligerẽt, & per odium in Dominũ, non intellecta studerẽt in calumniá & derisum trahere, vt fieri solet ab his B
qui eius quẽ odiunt verba non intelligunt, dixerunt ad semetipsos, hoc est, ad seinuicẽ, aut inter sese: Quò hic iturus est, quia nó inueniemus eũ? Nunquid in dispersionẽ gentiũ, hoc est, ad gẽtes dispersas & diffusas per vniuersum terrarũ orbẽ est iturus, & relicta terra hac sácta, ac populo Dei sancto, docturus impias & prosanas gentes? Sermo insaniá summam simul & superbiam præ se ferens. Insaniam quidẽ, quia ex eo ꝙ dixit, quæretis & non inuenietis; & vbi ego sum vos nó potestis venire; intellexerunt significatũ ipsũ iturũ ad gentes, quasi non possint & ipsi eò venire, quorũ consanguinei iam ex magna parte in oẽs gẽtes erant dispersi. Superbiam vero, quia digniores se reputabant, quàm qui gẽtes accedere vellẽt. Verũ quod Domino per opprobriũ obiecerunt, hoc postea ipsi sustinuerunt, quia eiecti è ter- C
ra sancta vbiq; dispsi sunt, & quantumuis malitiose hæc dicerẽt, tñ per hæc nostrã salutẽ, Domino ita volẽte, prophetauerunt, vt annotauit diuus Augustin. Iturus enim erat Dominus relictis Iudęis ad docẽdũ gẽtes, non pręsẽtia corporis sui sed tamẽ pedib. suis, hoc est, per mẽbra sua.

IN NOVISSIMO AVTEM DIE MAGNO FESTIVITATIS STABAT IESVS, ET CLAMABAT, &c.] Apud Græcos adiectiuo μεγάλῃ, id est, magno, additur articulus τῇ, vt sit repetẽdum substantiuũ, die, & fit sẽsus: In nouissimo die, die inquá, magno festiuitatis, ne intelligamus significari multos fuisse dies festiuitatis magnos, ac in eorum vltimo hęc cõtigisse. Vn Syriacum Euangelium apertius hẽt, die autem illo D
magno, qui erat vltimus festi. Dies autẽ iste huius festiuitatis nouissimus, videri posset intelligẽdus fuisse dies septimus, vt aliqui intelligunt eo quòd Leuit. 23. dicatur: A quintodecimo die mẽsis septimi erunt feriæ tabernaculorum septẽ dieb. Domino. Verùm cũ dies iste dicatur hic fuisse magnus, & certum sit eum dici magnũ ob quietẽ in eo die agẽdam, intelligẽdum potius diẽ hunc fuisse octauum. Nam hic, sicut & primus, celeber erat & sanctus, sic vt in eo nullum opus fieri posset quomodo non fuisse sáctum diẽ septimũ, satis patet ex his quæ prædicto capite s[...]buntur. Ibi enim dicitur: Die primo & die octa- E
uo erit sabbathũ, hoc est, requies, nulla facta m[...]tione de singulari obseruatione diei septimę. N[...] enim Iudæi vnquam duo sabbatha, hoc est, festa in quib. operari nó licet, cõtinue celebrabãt. Hic autẽ octauus dies sic quidẽ coniungebatur festiuitati tabernaculorum septẽ dieb. celebrãdæ, vt & ad eam ptineret, & proprium tñ haberet no-

men. Vocatur enim in [...] [...], cœtus & collectæ, aut Hebraice עֲצֶרֶת atsereth, hoc est, retẽtio vel prohibitio, quia trãsactis sept[...] dieb solẽnitatis, adhuc vno die populus retinebatur, aut quia prohibebatur operari omne opus seruile, sed collectus esse debebat ad celebrandá festiuitatẽ. Hic autẽ dies opportune à Domino delectus est ad sublimẽ huius doctrinę cõmendationẽ, & omnium ad se inuitationem, tum ob maximum auditorũ numerũ tunc præsentem, tum quòd iá omnes de reditu cogitarent, quib. proinde iter ingressuris Dominus parare voluit viaticum fidei euágelicę tum etiá vt magni festi diẽ eximium & vltimum insigni sermone consecraret & terminaret. Primus enim dies nó tá multos exteros habuit pręsẽtes atq; nouissimus, & dieb. intermediis operib. mundi negotiis & voluptatib. populus vacabat. Itaq; eo die tanquá cæteris commodiore stans Dominus, & nó solum apertè d[e] se loquẽs, sed etiam intẽta voce clamans, tũ propter turbæ multitudinem, vt ab omnib. audiretur, tum vt ostenderet se neminẽ formidare, ac postremùm re ipsa declararet se dicturũ quæ magnopere referret omnes scire & audire, omnes veram sitiẽtes doctrinam & salutem dulciter inuitat, vt ad se fontem vitæ exuberãtissimũ veniãt, & bibãt potũ illũ salutarem, qui animã reficiat, & omnem æstum cupiditatũ huius mundi restinguat. Si quis, inquit, sitit, veniat ad me, & bibat. Dũ dicit: Si quis significat se nec velle excludere quenquá volentem, nec velle cõpellere quenquá nolentem, sed paratum esse quemuis volentem suscipere, modo veniat sitiens, hoc est, ardenter desiderás, spiritualia scilicet bona, salutarem doctriná ac veram salutem. Posset tamen forte intelligi Dominus vtabsolute dicit. Si quis sitit; etiá loqui de quouis sitiente, etsi needũ habeant sitim spiritualiũ rerũ, vt inuitet Dominus etiá eos qui sitiunt terrena, honores, diuitias, voluptates. Nam & hi si ad Xp̄m venerint, haurire ex eo poterunt vñ suam sitim restinguant, in quo veriores honores, diuitiæ & voluptates percipiuntur quá in mũdo, per Isa. 55.
quem etiá sitis illa terrenarũ rerũ tollitur. Quod enim Dominus hic dicit: Si quis sitit, &c. idẽ cum eo ꝙ habetur, Omnes sitientes venite ad aquas, ideo vt videri possit Dominus, ad illum locũ hic allusisse, ac significare voluisse, se esse eũ de quo ibi loquitur Propheta. Porro apud Isaiá nomine sitientium generaliter etiam cõprehendi eos qui sitiunt terrena, omnino apparet ex his quę sequũtur: Quare appenditis argentum vest[rum] nó in panibus, & laborem vestrum non in saturitate? Quibus verbis videtur increpare eos qui terrena sectantur quæ verè satiare mentẽ hominis nó possunt. Cũ autem Dominus sitientes inuitat ad se dicens, veniat ad me, significat se fontẽ omnib[us] [...] ac dehortatur illos ne eant ad huius mund[i] [...] p[u]tes, ac ad Pharisæos, quorum doctrina dilutior est [...] frigidior quá vt sitim restinguere possit. [...] tem ne a vanis mundi rebus quærát suæ siti sat[...] Non solum autẽ exigit vt ad se veniat qui sitit, sed etiam vt bibat. Venit ad Christum, qui cupidus est audiendi doctriná eius: bibit autẽ ex fo[nt]e Christi, qui credit eius sermonib. ac credendo haurit spiritum euágeli[c]um. Aut venit, qui credit bibit, qui per charitate[m] Christum sib[i] [inco]rporat. Sicut ergo sitienti corporaliter opu[s] [...] ne[...] rũm ire ad fontem, sed [...] bibere ex co[...]

satis est venire ad Christū, sed ex eodem bibere A
oportet, credendo in eum fide per charitatē formata.
Et quoniam venire ad Christum, & bibere
ex eo, est credere in ipsū, ideo bene subiūgit: Qui
credit in me, sicut dicit scriptura, &c. Cū enim
dicendum videretur, qui bibit ex me, dicit: Qui
credit in me, vt exponeret quid sit venire ad ipsū
& bibere. Vult aūt hac significare sentētia fructum
quē cōsequuntur sint bibētes ex ipso, videlicet
quòd nō tantū illorū siti satisfiet, sed adeo
sint replēdi ex potatione huius fontis, vt ex ipsis
flumina sint profluxura, idq; aquæ viuæ ac perpetuò
currētis, ad irrigandū & reficiēdū etiā alios.
Argumentum enim abundātiæ interioris, est copiosa
in exteriora deriuatio. Cæterū illud, sicut B
dicit scriptura, incertū est an præcedētib. cōiungi
debeat an sequētib. Quoniā enim nō occurrit
apertus aliquis scripturæ locus vnde illud desūptum
videri possit, Flumina de ventre eius fluēt,
D. Chrysostomus & Theophylactus cū præcedentib.
coniungūt, vt sit sensus: Qui credit ī me,
sicut scriptura dicit esse credendū in me, nō vt significetur
modus quo in ipsum est credēdū, sed
tantū significetur scripturā etiam hoc exigere quod
ipse exigeret, nēpe fidē in se. Quidam tamen intelligūt
illud, sicut dicit scriptura, additū esse præcedentib.
vt significetur modus quo credendum
est, vt fides sit efficax: quia videlicet non satis sit C
quouis modo credere ī eū, sed opus est vt credāt
sicut scriptura requirit, nēpe fidē quæ per dilectionē
operatur: aut vt dicitur Para. 16. Qui toto
corde credūt in eum. D. Hieronymus autē sequētib.
cōnectit, asserens in prologo super Pentateuchum,
& rursum in prologo super Paralip. hanc
scripturā vnā esse ex quatuor quæ in nouo citantur
testamento, nec reperiūtur in Septuaginta interpretibus,
indicans priori loco hoc testimoniū
desumptū ex Prouerbiis, sed locū nō notās. Itaq;
diuus Thomas & Rupertus desumptū credunt
ex 5. Prou. cap. vbi legimus: Deriuētur fontes tui D
foras, & in plateis aquas tuas diuide. Quādoquidem
nullus est alius in Prouerbiis locus, vnde videri
possit istud desumptum. Atq; etiam illic præcedit
quod conuenit illi quod hic præcedit: Bibe aquā
de cisterna tua, & fluēta putei tui. Verùm admiratiōe
nō caret, si illum locum notare D. Hie.
voluit, quomō dicat hoc testimoniū nō haberi in
trāslatione Septuagītā, sed tātum in Hebraica veritate.
Neque enī apertè inuenitur hoc testimoniū
apud Septuaginta loco prædicto, atq; in nostra
lectione, quæ est secundùm Hebræā veritatē. Nā
Septuaginta sic habēt: ὑπερεκχείσθω σοι τὰ ὕδατα ἐκ
τῆς σῆς πηγῆς, εἰς δὲ τὰς πλατείας διαπορευέσθω τὰ σὰ
ὕδατα, id est, Effundātur tibi aquæ tuo fonte, E
ī plateas tuas deriuētur tuæ aquæ. Nisi forte ideo
Hieronymus in Hebraico hoc testimoniū positum
dixerit, quòd verbum illud imperatiuū, Deriuentur,
vt nos legimus, verti etiā possit per futurum indicatiui,
sicut habēt Hebræa, vt sit, Deriuabūtur fōtes
tui foras quod si illo loco Dñm intelligamus
hic secundum sensum, non secundum verba desumpsisse
hanc scripturam, intelligendum est, ipsum
illum locum citasse non secundum literalē
sensum, sed secundum mysticum. Nam secundū
sensum literalē Sapiens ibi adhortatur viros, vt
relictis meretricibus & adulteris mulierib. propriæ
vxori adhæreant, atq; ex ea suæ concupiscentiæ
satisfaciant, filiosq; ac filias legitimas & propriās
suscipiāt, qui cum honore in publicū egrediantur,
& à parentibus honesto cōiugio mancipētur.
Secundùm mysticum autē sensum, sicut toto
illo libro per meretricem hæreses & errores significantur,
per vxorem verò cœlestis sapientia,
ita hic significatur, Aquā sapientiæ salutaris bibēdam
è cisterna & puteo scripturæ sanctæ, ita futurū
vt pleni cœlesti sapientia & spiritualib. bonis.
deriuentur fontes nostri etiam ad alios: & tamē
cum aquas nostras aliis diuidere debeamus, præcipimur
eas habere soli, quia sic eas aliis cōmunicare
debemus, vt tamē per eas hominum laudē
nō quæramus: quā si ambimus, fiunt alieni, nēpe
dæmones, participes nostri, surripientes à nobis B
fructum prædicationis. Vñ diuus Gregorius in tertia
parte curæ pastoralis cap. 25. vbi hunc locum
Prouerbiorum pulcbrè tractat: Aquas, inquit, &
in plateis diuidimus, & ıā soli possidemus, quando
& exterius latè prædicationē fundimus, & tamen
per eā humanas laudes assequi minimè ambimus.
Quod si non placeat scripturam hanc ex
illo Prouerbiorum locu esse desumptam, vt id parum
est verisimile, & tamē Hieronymi distinctio
placeat, dicendum Dominum alludere ad ea loca,
in quib. per prophetas abundantia gratiæ spiritualis
credentib. communicanda, per flumen promittitur,
vt Isaiæ 4. 42. 43. 44. 48. Ezech. 36. Ioel. 2.
C Certe D. Cyprianus lib. 2. epist. 3. significat se intellexisse
Dominum hic allusisse ad Isaiæ loca, c.
43. & 48 cum post citatam scripturam ex ca. 43
subiicit. Item denuo prǽcanitur, & ante prędicitur,
Iudæos, si sitierit & Dominum Christum
quæsierint, apud nos potaturos. Si sitierint, inquit
per deserta, adducet illis aquam, de petra producet
illis. Findetur petra, fluet aqua, & bibet plebs
mea. Qd in Euangelio adimpletur, quando Christus
ictu lanceæ foditur in passiōe. Qui & admonens
quid per prophetā sit antè prædictum, clamat
& dicit, Si quis sitit, veniat & bibat. Qui cre- D
dit in me, sicut dicit scriptura flumina, &c. In Syriaco
Euan. legitur; sicut dicunt scripturæ, vt de
vno aliquo scripturæ loco nō sit accipiendum, sicut
& mox postea, cū dicitur: Nōne scriptura dicit,
quia ex semine Dauid, scripturę nomē poni videtur
pro plurali, scripturæ. Sed ad rem Flumina,
inquit Dñs, de ventre eius fluent aquæ viuæ. Per
ventrem, cor & mentē hominis significat, quæ sicut
venter, è fōte illo primo, qui est Christus, in se
suscipit aquam spiritualem, idq; adeo copiosè, vt
& ipsa fiat fōs, imò vt flumina aquę viuę de se effundat,
hoc est, copiam spiritualiū operationum
& effectuū, quo hù semper ad meliora proficiat,
& alios quoq; irriget, fœcundet, & secum trahat, E
quemadmodū flumina multo īpetu delata & circumiacentes
agros fœcundant, & occurrētia omnia
simul corripiunt. Hęc ergo flumina aquæ viuæ,
sunt verba sanctę prędicationis que à mentib.
predicatorum defluunt, qualia profluxisse è ventre
eorum qui primi ex fonte illo primo, nempe
Christo, biberunt, Apostolorum scilicet & Euangelistarū,
scripta ipsorū simul & prędicationis fructus
testātur. Rursus flumina aquę viuę, sunt quęuis
virtutum opera, quib. proximus iuuatur. &
propria hominis salus promouet. Hinc ergo discendum
qualis sit gratia Christi, per fidem semel
suscepta, nimirum quòd hęc cum in mentē intrauerit,
nō stat, neq; euacuatur, aut deficit, sed ex fonte
magis manat, in bona opera semper erūpens,
quodq;

quòdq; hæc nó satis habet illi prodesse qui eá acceepit, sed per eú etiá aliis festinat aliquib. modis prodesse. Porro illud, flumina aquæ viuæ, sic quidá acceipiút, cú sit oratio tráfitiua, vt per aquá viuam metaphoricè significetur ipse Spirit⁹ sáctus per flumina verò, ipsius spiritus in homine effect⁹ & operationes. Sed rectu⁹ acciperetur intráfitiue, vt sit sésus: flumina quę sunt aqua viua, vt & spús ipse intelligatur esse aqua viua, & effect⁹ ipsius: quomodo apud Hieremiá prophetam Dominus se vocat fonté aquæ viuæ, hoc est, fonté q est aqua viua. De viua aút aqua dictú est circa cap. Ioan. 4. in cap. Cócordię 23. vbi Domin⁹ etiá pollicetur aquá viuá, quá qui biberit, fiet in eo fons aquæ salientis in vitá æternam. Sed ibi quidé dicit aquá suá futuram in bibentibus fonté, hic verò etiá amplius dicit, flumina scilicet aquæ viuæ fluxura ex his qui biberint. Quanquá aút Domini séntétia modo sic sit exposita, vt per flumina aquæ viuę intelligátur ipsæ externæ operationes & spitualiú donorú effectus, melius tamé per flumina aquæ viuæ intelligitur ipse Spiritus sáct⁹, & copia gratiæ spiritualis in méte hominis diffusa, quę fluere dicitur e vétre hominis, quia per externas operationes sese prodit, & velut scaturit. Hic enim intellect⁹ magis cóuenit alteri loco simili qui est suprà Io. 4. & rursú sequentibus. Ná Ioannes exponens Domini metaphoricú sermonem subiicit: Hoc auté dixit de spiritu quem accepturi erát credentes in eú. Quo satis significat, per flumina aquæ viuæ. ipsum spiritú esse intelligédum, qui pluraliter per flumina est significatus propter largitaté gratiæ & donorum quæ credentes erant accepturi, post ascésionem scilicet. Quare autem Euágelista dixit Domini verbum intelligendum d· spiritu quem credentes non tum accipiebant, sed erant accepturi, subiungit rationé dicens: Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Circa cuius sententiæ primam partem sc. édum, Græca nó habere, Nondum erat spiritus datus. sed, nondú erat Spiritus sanctus, quomodo etiá legisse D. Augustinú patet satis ex ipsius commentariis. At quoniá ex lectio prima fróte impium sésum præ se ferebat, quasi scilicet spiritus aliquando nó fuerit, offensus quispiam vt est verisimile, mutauit sáctus, in datus. Verùm nihil erat periculi in Græcorú lectione. Sésus enim est, vt indicat Augustinus, Spiritum sanctum non 'um fuisse in credentibus. Nó enim, inquit Augustinus, non erat spiritus Dei q erat apud Deum. sed nódum erat in eis qui crediderunt in Iesum. Quod tamé rursum intel igi debet, sicut & nostra litera, de spiritu sésibiliter & cómuniter dando credentib: in ea copia, vt esset in eis velut flumina aquæ viuæ, quemadmodum datus est in die Pentecostes & postea. Atq; hunc sensum satis indicat Euangelista, dú & præmittit de spiritu qué accepturi erát credentes, & subdit de Christi glorificatione, post quá spiritus erat dádus. Credo autem Ioanné, cum dicit, nódú enim erat Spiritus sanctus datus, respexisse ad vaticinia prophetarú, quibus promittitur spiritus Dei effundendus in fluminis modú in credétes, & ad id quod suprà dixit, Ioanné Baptistá de Domino perhibuisse testimonium. Hic est qui bapt'zat in spiritu, vt dicens iá Nondú erat spiritus datus, significare voluerit. Nondum datú spiritú, & illum nondú fuisse in credétibus secundum quod pro-

A missum erat per prophetas & Ioánem, hoc est, illorum promissiones nondum fuisse impletas. Lò Euangelistá respexisse magis erit verisimile, si supra in verbis Dñi illud: sicut dicit scriptura: ad sequétia referatur. Causa autem quare ante Christi glorificationé, hoc est, ascensioné nó sit datus, nec debuerit dari spirit⁹ modo prædicto, duplex potissimú est. Vna, ex parte Christi, népe quia dare spiritú tam cómuniter & tá copiose erat Christi iam regnantis, & de deuicta morte, ac abolita per crucé inimicitia iter Deú & hominé triúphá tis, vt orbis videret quid morté sua nobis apud patré humano generi prius offensum, impetrasset. Vnde Paulus citans ꝓphetæ testimonium: Ascédés, iquit, Christus í altum, captiuá duxit captiuitaté, dedit dona hominib. Altera, ex parte discipu

B lorú & omniú credétem, népe q hi, quádiu Christum secundùm carnis cognouerunt, & antequá ille in cœlos cóscendisset, nó habebant digná adhuc de Domino existimationé. nec illius plenitudinis spiritualis adhuc erant capaces. Vnde Dominus in vltima cœna: Si, inquit, nó abiero, paracletus nó veniet ad vos. Si auté abiero, mittá eum ad vos. Ex dictis patet quòd illa Domini promissio: Qui credit in me: flumina de vétre eius fluét, potissimum pertineat ad fideles primitiuæ ecclesię: sicut & illud Marci vltimo, Signa auté eos q crediderint hæc sequétur: In nomine meo dæmonia eiicié. liguis loquéturnouis, &c. In primitiua ení

C ecclesia Spiritum sanctum fuisse í fidelib. in modum fluminis, res ipsa declarauit, cú hoc tépore minus efficax sit in credentibus Spiritus sanctus, quanquam & iam pro róne fidei spiritus mérem hominis ípleat. Quantum ení, iquit Augustinus, vas fidei homo attulerit ad fontem, tantum ípler. Ephes. 4.

EX ILLA ERGO TVRBA, CVM AVDISSENT, &c.] Græca ꝓ, ex illa ergo turba, habent multi ergo ex turba. Ostendit auté Euangelista fructú & efficaciam prædicatióis Xp̃i. Cùm, inquit, audissét hos, id est tales sermones, plenos scilicet cœlesti doctrina, cómoti & celsitudine verború & dicentis efficacia d·xerunt plerìq; Hic est

D vere propheta. Vbi notandum, Græcis ad numé, propheta, nó addi articulum, vt intelligamus hos tantum simpliciter asseruisse eum esse ꝓphetam aliquem, quomodo Samaritana illa dicés: Domine video quia ꝓpheta es tu. Alii verò magnificétius de Dño sentientes dicebant non tantú prophetam esse, sed etiam Christum illú expectatú vnde hic Græcis est cum articulo ὁ χριστός. His q. dam cótradicebant, quòd cum scriptura promitteret Christú nasciturum ex semine Dauid & ciuitate Bethlehem, Iesum Galilæum putarent in Nazareth. vbi educatus erat, etiá natum, ac proinde nec natum esse ex semine Dauid, sed ex parentib. Galilæis, nó Iudæis. His auté Dominus nihil

E respódet. nec scrupum hunc illis eximere studuit, quòd malitiose hæc loqueretur. nec veritatis discendæ essent auidi: quá si discere cupiuissent, Dominum accessissent, scrupú suum illi proponentes. aut ex aliis facile cognoscere potuissent eum fuisse ex semine Dauid, quandoquidem id multis fuerat cognitú, ex parentib. item & cognatis ítelligere potuissent, nó in Nazareth, sed in Bethlehé ipsum fuisse natum. Offenderat hic scrupus etiá Nathanaelé. sed q a veritatis erat studiosus, nullo etiá adhuc viso signo, adiit Dominú auditurus quid doceret, cui⁹ doctrina mox ad fidem pertra

ctus

[illegible] polito. Itaq; A [illegible] stű, alius vero n[illegible] in turba propter eű. Qui[illegible] te q[illegible] peiores erant: & imoderatiores, nő tantum verbis gloriæ Christi aduersabantur, sed etiã manus illi appetebãtur iniicere verű, vt & prius, eorum conatus & studium diuina virtute repressum est, adeo vt & satellites qui missi fuerant ad comprehendendum, re infesta redierint ad dominos suos. Porro cum ex præcedenti[bus] appareat ministros hos missos fuisse ante nouissimű festiuitatis diẽ, & iã significetur in nouissimo die venisse eos ad prĩcipes & Pharisæos, intelligẽdű nő eodem die missos fuisse & rediisse, sed illos forte Dominum diuersis diebus audisse B docentem, & expectasse tempus & locű opportunum comprehendendi Dominum, aut pridie huius diei fuisse missos, & hoc die rediisse ad suos dominos. Cæterum vt in pontificibus, hoe est prĩcipibus sacerdotű (Græcè enim est ἀρχιερεῦσι) & pharisæis ardẽs studiű perdẽdi Dominum apparet, [q]ű dicunt: Quare non adduxistis illum: ita in satellitum verbis obseruandű, quale de Domino perhibeãt testimonium, Nunquam, inquiunt, sic homo locutus est sicut hic homo, significantes se nő metu multitudinis aut alia quauis simili causa o- C misisse quæ imperata erant, sed quod sermone eius ita essent trãsformati, vt quod decreuerãt reluctãtibus animis efficere nő potuerint: nő viderãt ædi miracula, tantű pauca loquentẽ audierãt, & mox conuersis mentibus, contẽptis Pharisæorű iussis, satellites, immite hominű genus, & ad omne facinus mercenarium, redeunt ad suos, nő verentes ante ipsos Iesu hostes tam gloriosű de illo testimonium proferre. Certè in his ipsis satellitibus apparuit quam verè dixerant de Domino nunquã sic homo locutus est. Quis enim tales tã breui sermone subitò in sui admirationẽ trahere & trãsmutare posset? Effecit hoc nő verborű le D nociniű, sed quod doceret, sicut supra dictű est, non sicut Scribæ & Pharisæi, sed sicut potestatẽ habẽs quoq;, vt de se dicit Paulus, sermo ei[us] esset nő in persuasibilibus humanæ sapiẽtię verbis, sed in doctrina & virtute spiritus. Nunquam, inquiunt, sic homo locutus est, & bene, quia nunquam fuit talis aliquis homo, qui simul & homo esset & Deus. Significant autem meritò se abstinuisse ne iniicerent illi manus, quẽ tãtæ experti fuerãt esse in dicendo efficaciæ & sanctimoniæ. Cęterum vt tale testimonium satellites mutatis animis Domino perhiberent apud Pharisæos, diuina disposi E tione factum est, ad coarguẽdam eorum cæcitatẽ & malitiã, & vt quod illi moliebãtur ad Domini ignominiã, proficeret ad ipsius gloriã. Traducta satis iam erat eorű obstinata malitia, dum imperita multitudo, Galilæi rudes, Samaritani, Cananęi Ethnici, cómoti dictis & miraculis Iesu crediderunt illi. Vt autem etiã magis redarguerẽtur, accessit & improborum satellitű, magistris suis & dominis alioqui gratificari studẽtiű, præclarű testimonium. Agebant illi totis viribus vt doctrinam Iesu subuerterent, sed conatu in diuersum exeunte, dum modis omnibus extinguere molirűtur, cőfirmant & illustrãt. Sic nouit Dominus dissipare consilia principum, ac dispergere superbos mente cordis sui. Quanquam autẽ satellitum testimonium eos pessime haberet, & eos non parum grauaret, dissimulant tamẽ furorem animi sui, mi

Matt. 7.
1. Cor. 4.

A [il]lusis [illegible] quam pro cogitationum vesania loquentes. Quid, inquiunt, accidit vobis, [n]um etiã vos qui nostri estis, nec ad promiscuam multitudinẽ pertinetis: seducti estis ab illo, sicut imperita turba. An non perpenditis, neminem ex optimatibus aut Pharisæis, apud quos est legis cognitio credere in eum, in quẽ certè credituri essent, nisi persuasi essent doctrinam eius à lege Mosaica dis[c]repare, quos proinde vos magis sequi debetis t[urb]am, quæ ignorans legem, Deo est execrabilis & maledicta. In quibus nouissimis verbis vidẽtur Pharisæi alludere ad illud Deuter. 27. Maledictus qui non permanet in sermonibus legis hui[us], nec eos opere perficit. Animaduertendű hic quæ B sit mania fastus eorum q sibi placent de sapiẽtia & sanctitate, nimirum quod alios præ se fastidiose contemnãt veluti rudes & maledictos, & suű institutu[m] omnibus sacrosanctum esse velint, ita vt fat[i]s esse putent, ad ostendendű aliquid esse iustum & rectum quod ipsi sic faciant & sentiant.

DIXIT NICODEMVS AD EOS, ILLE QVI VENIT AD IESVM NOC[TE] &c.] In tã frequenti concilio Pharisæorű & pontificű, præter vnum non est repertus, qui in tã sceleratis molitionibus, innocentiæ & iustitiæ patrocinare C tur, per quem tamen declaratum satis est & illos falsò dixisse, nullű principű credidisse in Iesum, & nusquã deesse qui veritati faueant, ac innocẽtiã ament. Hic erat Nicodemus ille, de quo Ioã. 3. qui ex cőgressu quodam habito cű Iesu, etsi nondű adeo profecisset vt crederet illum esse Messiã, aut vt pro eo hominum gloriã contẽneret, tantum tamen profecit, vt iam aliquousq; Domino patrocinaretur. Verum quoniam sociorum suorum in Iesum furorem aduertit, & illorű timuit malitiã authoritate armatam: sic suum moderatus est patrocinium, vt suum erga Iesum affectum bonű nő aperte proderet, nec illum condemnaret, sed D tantum legis, cuius erant professores, eos admoneret, velut zelo legis ea loquens pro Iesu, quæ pro malo quoq; viro, sed nondum conuicto dici poterãt. Nunquid, inquit, lex nostra, &c. quasi dicat: Nos legẽ præ fitemur, & de illa gloriamini turbã ob legis ignorantiã execrantes, verum videte num quod Iesum condẽnatis inauditum, eumq; perdere quæritis, cőueniat legi quã profitemur. Num lex nostra iudicat & condẽnat hominẽ, si nő prius illum audierit pro se loquentẽ, & cognouerit quid faciat, hoc est, excusserit ea quæ facit qui defertur. Saltem hoc iuris tribuatur huic, q[uod] est commune omnium, & quod à lege cőceditur E et[iam] maleficis. In verbis ergo Nicodemi notádű, q[uod] illud, ἐὰν μὴ, melius verteretur, si non, quã nisi, quia alioqui dicendű fuerat. Nunquid lex nostra non iudicat quenquã, nisi, &c. Deinde, quod lex dicitur iudicare, audire & cognoscere, quia secundum eã homo iudicat, audit & cognoscit. Porro ad hoc tã æquum iamq; ciuile Nicodemi patrocinium cum non haberẽt quod hiscerent, non solum non resipiscunt, nec placantur, sed ipsius etiam authoritate contempta conuitio petunt hominẽ, insurgentes contra eum, quasi non zelo legis dixit, quæ dixit, sed ex affectu erga Iesum: pro more eorű, qui nolentes audire sana cősilia, reddunt suspectos eos qui bene cősulunt, tanquã ex affectu loquentes. Nunquid, inquiunt, etiam tu Galilæus es: Circa quę verba notandum, quosdã intelligere per contemptum Pharisęos vocasse Nicode

Nicodemum, Galilæum, veluti Iesu Galilæi discipulum aut fautorem: quemadmodũ Iulianus: pos*tata Christum, Galilæum appellabat: & Christianos, Galilæos. Verum huic intelligentiæ obstat quod Græca habent pro Galilæus, ἐκ τῆς γαλιλαίας id est, ex ipsa Galilæa. Itaque sensus est: Nũquidetiam tu es patria Galilæus vt ob communẽ cum homine isto patriã huic faueas, quemadmodum ei fauent Galilæi? vnde subiiciunt: Scrutare scripturas, & vide, id est, cognosce quod à Galilæa Propheta non surgit. Vbi notandum Græcã habere preteritũ, surrexit, & nomini, Prophæta, nõ addi articulum, vt non voluerint significare illũ singularem Prophetam inde non expectandum, sed neminem Prophetarum præcedentiũ inde exortũ fuisse, & ex præteritis colligendum significet de præsentibus. Hæc autem Pharisæorum respõsio non solum erat falsa, sed etiam temeraria & stulta. Falsa quidẽ, nã ex Prophetis antiquioribus satis verisimile est quosdã fuisse Galilæos, vt patet

A de Delbora Prophetissa, quæ videtur fuisse ex tribu Nephtali vel Zabulõ. Temeraria, quia quãuis nullus fuisset propheta Galilæus, non tamẽ ob id cõsequẽs erat nullũ esse posse. Stulta, quia Nicodemus nõ affirmarat Dominũ esse prophetã, sed quisquis esset, non tamen iuxta legem debere cõdamnari, nisi cognita causa. Sed nullũ est iudiciũ vbi mentem occupauit liuor, odium, & ambitio.

B ET REVERSI SVNT VNVSQVISQVE IN DOMVM SVAM.] Ad hoc profecit Nicodemi iustum, etsi non sufficiens, patrociniũ, vt eius interpellatione in præsens malignũ hoc cõcilium dissolueretur. Vnde discendũ, quantũ sæpe aliquis admonitio talis qualis, valeat ad impiorum conatũ reprimendũ. Sic enim in multis locis experientia docet, paucos Nicodemos & Iosephos plurima mala auertere. Itaq; prędictis verbis consternatis, dimissum est concilium, ac suam quisq; domũ abiit, dilata nõ mutata sacrilega voluntate. Nondum enim venerat tempus Iesu.

ADVLTERAM MVLIEREM ABSOLVIT.

IOANNIS 8. CAPVT LXXVI.

IEsus autem perrexit in montẽ Oliueti, & diluculo iterum venit in templum, & õnis populus venit ad eũ, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio: In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus ĩ illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra. Audientes autem hæc, vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus, dixit ei: Mulier, vbi sunt qui te accusabant, nemo te condemnauit? Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo. Vade, & iam amplius noli peccare.

IESVS AVTEM PERREXIT IN MONTEM OLIVETI, ET DILVCVLO ITERVM.] Omnia quæ sunt ab illo loco: Et reuersi sunt vnusquisque &c. vsque ad illud quod sequitur. Iterũ ergo locutus est eis: in plerisq; Græcorum libris nõ legũtur, adeo vt nec Chrysostomus, nec Theophylactus, qui cõtinua in Ioãnẽ scripserũt commentaria, nullam horũ faciãt mentionẽ. Nec Euangelium Syriacum iam recens æditũ habet hanc historiam de adultera. Quin & D. Hieronymus lib. 2 cõtra Pelagianos, significat historiã de muliere adultera nõ in omnibus haberi cõdicibus, etiam Latinis. In euangelio, inquit, secundũ Ioã- D nem in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere, quæ accusata est apud Dominũ. Eusebius Cæsariensis Eccles. hist. lib. 3. in fine, testatur Papiam Ioannis Euangelistæ auditorem, historiam de hac muliere habuisse tãquã canonicã, eãque haberi in Euangelio quod dicitur secundũ Hebræos, hoc est, Euãgelio Nazaræorũ. Sic enim scribit de Papia post multa. Vtitur sanẽ idẽ Papias testimoniis ex epistola Ioã. 1. E & Petri similiter prima. Simul & historiã quãdã subiungit de muliere adultera, quæ accusata est à Iudæis apud Dominũ. Habetur autem in Euãgelio quod dicitur secundum Hebræos, scripta ista parabola. Hæc ille, vt nos quidẽ legimus in Ruffini versione. Cæteru Græca sic habẽ: ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ κυρίου, ἣν τὸ καθ' ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει, id est, exposuit autẽ vel aliud protulit &

C aliam historiam de muliere accusata apud Dominum de multis peccatis, quam cõtinet Euãgeliũ secundum Hebræos. Ex quibus satis patet hanc historiam non inprimis fuisse ab Euangelista hoc loco descriptam, sed vel ex apocrypho illo Euagelio additam, que tamen authoritatẽ obtinuerit, non quod in apocryphis scripta fuerit, sed quod eã Papias è suo doctore audierit, quodq; hãc Ecclesiæ cõsensus vt Euãgelio dignã cõprobarit, vel Ioannẽ post semel descriptum a se Euangelium, adiecisse hanc partem suo Euangelio, vt ob idcõ tigerit in quibusdã codicibus haberi, in quibusdã D nõ. Vt vt est, quanquam aliquãdo de historiæ huius firmitate dubitare licuerit, nũc tamẽ propter Ecclesiæ cõsensum dubitare nõ licet, sicut nec de historia Susannæ. Dicit ergo Euangelista, quod Pharisæis discedentibus in domos suas, Iesus postquam tota die populum docuisset nec esset qui in Hierusalem illum inuitaret, concessit in montem oliueti, aut, vt est Græcè, ἐλαιῶν, id est, Oliuarũ, sic dictũ ob multitudinem olearum ibi nascẽtiũ. In E hoc monte distante à Hierusalem itinere sabbati vt scribitur Act. 1. noctibus orare solitus fuit Dominus, atq; in eo erat Bathania, in qua apud Mariã, & Marthã Domino erat gratũ hospitiũ, ad quod è Hierusalẽ semper diuertere solet, vt patet etiã ex his quæ scribũtur à trib. Euãgelistis circa eius passionẽ. Quãquã autẽ ingrati essent ciues Hierosolymitani, & propter metũ principũ nemo illũ auderet recipere in domũ suam, Dominus tamẽ nõ cessans à benefaciendo, sed præ se ferens

quàm

quàm ardenter cuperet hominũ salutẽ, ob eã nihil metueret Pharisæorũ impias cõspirationes, ipso diluculo docẽdi gratia reuersus est in templũ, omnisq; populus suauitate doctrinæ Christi pri⁹ degustatæ allectus, certatim confluit ad ipsum, vt eodẽ cibo spirituali iterum pascatur ac reficiatur: quemadmodum qui semel mellis dulcedinẽ delibauit, iterum atque iterum degustare mel ardẽti⁹ optat. Itaq; hunc populi ardorẽ pius Domin⁹ suo nõ fraudauit desiderio, sed sedens docebat eos, & esurientib. pabula vitæ ministrauit. Domino autẽ in docẽdo, & populo i audiẽdo occupato, Scribæ & Pharisæi insidias struũt, & apud se machinãtur qua ratione deprehendãt in eo vel aliquã accusationis causam, quam vt nanciscãtur, mulierẽ in adulterio deprehensam adducunt ad eũ, quasi sciscitaturi eius sententiã, & parati stare eius iudicio. Itaq; eam statuunt in medio, hoc est, ante oculos Iesu, & venenato animo, fictoq; ore hæc illi verba propoòũt: Magister hæc mulier mó deprehensa est in adulterio, &c. magistrum vocãt, cuius discipuli esse nolebant, quemq; seorsum apud populum seductorẽ vocabant. in quibus proinde impletum illud Psalmistæ: *Psal. 61.* Ore suo benedicebant, & corde suo maledicebant. *Psal. 54.* Et iterũ. Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula. Ceterùm qui alios enecare veneno studẽt, illud melle circumlitum & tẽperatum porrigunt, vt lurida veneni lues, mellis permixta dulcedini facilius lateat. Ita his verborum blanditiis & sermone adulatorio Pharisæi suæ malitiæ virus abscondere satagunt, vt suarum fraudum laqueis Dominũ facilius implicent, & incautum inuoluant. Proponũt criminis magnitudinem & certitudinem, dicentes mulierem non solùm adulterasse, sed modò deprehensam in adulterio: Pro modo, Græcis apertius est [illegible] id est, in ipso actu, vt, s. inficiari nõ possit, nec opus sit testium prolatione: adducũt Moysis legẽ, qua Leui. 20. sãcitũ est adulteros & adulteras lapidib. obruẽdos esse, ac tũ demum eius sententiam requirebant, non discendi gratia, sed tẽtandi, hoc est, experiendi num eã esset cõtra legẽ absoluturus, vt si hoc faceret, possent eũ accusare tanquam manifeste contrariũ legi diuinæ. *Luca 6.* Viderant & audierant ipsius erga peccatores cum quibus edebat & conuersabatur indulgẽtiã, audierant ipsum quibusdam dixisse: Remittũtur tibi peccata tua: rursum illum aliquoties ipsis obiecisse illud Oseæ: *Osea 6.* Misericordiam volo, & noo sacrificium. Hinc certò sibi persuaserunt omnino futurum vt hãc adulteram absolueret, sicq; haberent vnde accusarẽt eum, imò futurum sperabãt, vt pro muliere tumultu coorto, lapidibus obrueretur ipse. Itaq; illud; vt possent accusare eum: si est accipiendum, vt possent eum accusare tanquam legis transgressorẽ, contra quam omnino credebant eum iudicaturum. Alii intelligunt, vt possent eum accusare tanquam contrariũ legi, si eam absolueret, & si non absolueret, tanquã inimicũ, nec tantæ mãsuetudinis quantum præ se ferebar, & cuius specie populum ad se attrahebat.

IESVS AVTEM INCLINANS SE DEORSVM DIGITO SCRIBEBAT IN TERRA.] Dominus qui nouerat arcana cordiũ, & cuius conscientiam nihil omnino quantumuis occultũ fugiebat, imprimis quidem non orat õe. sed facto illis respondet, inclinans se deorsum, & digito scribens in terra. Quid autẽ scripserit incer- A tum est, quanquã verisimile sit tale fuisse, quod ad incutiendũ illis pudorem momẽtũ aliquod attulerit. Vnde D. Hieronymus lib. 2. cõtra Pelagianos, intelligit eũ scripsisse accusãtium & omniũ mortaliũ peccata. Proinde causa vna, cur Dominus modò in terra scripserit, & sese inclinauerit deorsũ, est, vt ipse suo facto accusatores admoneret, demisso fastu & supercilio descendere intra se metipsos, & iuxta diuinã legem excutere conscientiã suã, ac tales se exhibere erga proximum, qualem experiri vellent iudicem Deũ erga se. Altera eã magis mystica est, vt ostenderet se eũ esse, qui quandã digito legem in tabulis scripsit lapideis. Ideoq; nõ baculo scribit, sed digito. In terra autem iã & nõ in lapide: vt significaret olĩ qdem B legem scriptã in lapide propter duros, ac ꝓpter illos legem seuerã traditã: nunc aũt à se scribendã digito suo, hoc est, spiritu diuino in terra cordis humani nouã legẽ, in qua seueritas legis Moysaicæ esset remittenda. Has causas indicat D. Augustinus in commentariis, lib. 4. de cõsensu Euã. etiam alias duas causas indicans, nimirum quod Dominus in terra scripserit, ad ostendẽdũ quod illi, nõ in cœlo cũ Apostolis, sed in terra essent scribendi, secundum illud Hiere. 17. Domine recedentes à te in terra scribentur, aut ad significandum quod se humiliando, (quod capitis inclinatione monstrauit) signa faceret in terra. Cæterùm dum C consideramus quod Dominus etiã secundo scripserit in terra, idq; omnes factum dicant, vt Dominus velut aliud agens illis præberet citra pudorẽ abeũdi locũ, videri posset etiã ob id primo scripsisse, vt dũ velut aliud agebat quàm ab eo petebatur, significaret ad se nõ pertinere vt illorũ quæstioni satis faceret, de qua quid agẽdũ esset aperte ex lege edocti erant. Vnde æditio Complutensis post illa verba: scribebat i terra: hoc loco addit, [illegible], id est, dissimulans, aut ꝓpositã quæstionẽ nõ ad se assumens. Cui bene cõuenit ꝙ sequitur: Cũ ergo perseuerarent interrogantes, D hoc est, interrogare eum, quo significatur Dominũ velut coactum illorum iproba postulatiõe, ad diffinitionẽ causæ propositæ ꝓcessisse. quam sic diuina sua sapientia temparauit, vt eluderet eorum expectationẽ, & sic eriperet peccatricẽ e manibus lapidantium, vt tñ contra legẽ eam non absolueret, ne posset accusari tãquam legi cõtrarius, contra legẽ eam absoluendo: aut cõtra suam mansuetudinem & officium faceret, secundum legẽ eam cõdemnãdo, cum nõ venisse in mundum ad cõdemnandum ipsum, sed ad saluandum. Putabant illi se inuenisse rationẽ, qua eum accusare possent tanquam legis trãsgressorem, at Domin⁹ ipse hinc desumit occasionem ostendendi eos esse legis transgressores, & omnes peccato esse astri- E ctos. Putabant vndiq; se suis retibus cõclusisse Dominum, vt nõ esset euadendi locus, quin deprehẽderetur vel esse contrarius legi, vel nõ esse tã mitis erga peccatores quã prædicabatur, & vel peccaret in iustitiam legis, vel in misericordiam à se prædicatam. Sed Dei sapientia mediam inuenit iustitia misericordiaq; temperatam viam, qua nõ solùm cauit vt ab illis nõ posset capi, sed cõtra etiã illos caperet, vt hic demõstratum sit quã verè dixerit Sapiens Prouerb. 12. Non est sapientia, non est prudentia, nõ est consilium cõtra Dominum. Et propheta Dauid: Incidit in foueam quam fecit. Sententia, autem, quã mãsuetus simul & iust⁹ Do- *Psal. 2.*

minus sua sapientia mirabili protulit, erat: Qui sine peccato est vestrũ, primus in illã lapidẽ mittat. Non dicit, Qui sine peccato est, ne seipsum ad lapidandum illam constringeret propria sententia sed qui sine peccato est vestrũ vt illos à mulieris impetitione cessare faceret. Porro pro illo; qui sine peccato est, Græcis est vna dictio, ὁ ἀναμάρτητος, q̃ potest etiã significare impeccabilem hoc est, eum qui nõ potest peccare, quãuis hoc loco magis cõueniat eã vertere sicut vertit interpres, teste D. Hieronymo li. 2. contra Pelag. in quo etiam sic habet: Absq; vitio, quod Græce dicitur κακία, hominẽ posse esse aio, ἀναμάρτητον, id est, sine peccato esse nego. Id enim soli Deo cõpetit, omnisq; creatura peccato subiacet, & ĩdiget misericordia Dei. Cõtinet autẽ hæc sententia iustitiã absolutissimã, quæ nõ hoĩ, sed soli Deo competit. Absolutæ enim & perfectæ est iustitiæ, vt qui alium punit ipse ab omni sit peccato immunis. Cæterùm efficacia sẽtẽtiæ & verborum Christi in eo relucet quod nemo cõtra eius sentẽtiam sese opponere ausus est, nemo ea prolata se præsumpsit ostendere à peccato immunem, nemo eius sẽtentiam contemnere ausus est, sed mox percussi sunt in conscientiis, & suorum admoniti peccatorum, ac metuebat quisq; ne Iesus cui videbant omnia occulta nõ esse incognita: proderet in publicum ipsorũ facinora. Quẽ-
1. Reg. 17 admodum enim Goliath Philistæus vt (Regũ meminit historia) Dauidica funda lapideq; percussus, humi prostratus est semianimis, & destitutus viribus obtrũcatur: Ita Pharisæi telo iustitiæ ac gladio verbi Dei percussi, animo consternati sũt. Domini enim hæc sententia vt lapis, duram frõtẽ animi eorum percussit, & quemq; suæ culpæ cõscium, ac pudore simul & metu plenum reddidit. Itaq; sententia hac audita non amplius ibi morã dum stari, vnus post alium exibãt, incipiẽtes à senioribus vsque ad postremos, siue quia seruare volẽbant ætatis ordinem, vt posteriores primis exitũ deferebant: siue quia seniores grauiorum sibi criminum conscii erant, vt etiam in illis impletũ sit illud Danielis: A senioribus egressa est iniquitas. Græca pleraq; exemplaria habent plus, audiẽtes
Dani. 13. autem hæc, & à cõscientia redarguti, exibant, &c. At Dominus data sententia iterum se inclinãs, digito scribebat in terra, tum vt, sicut dictũ est, vultum aliò vertens liberiorem illis exeundi fiduciã præberet, tum vt indicaret iudicem non solũ ante sententiã, sed & pòst intra se debere descendere ac perpendere, num quid tale commiserit q̃ in alio iudicat & punit, tum vt ostenderet se digito suo scripturum secundum legẽ in mentib. hominũ, sicut olim in tabulis lapideis secundò lex digitu Dei fuit scripta. Quemadmodũ enim tabulæ
Exod. 32. primæ propter peccatũ Iudæorũ cõfractæ sũt, vt opus fuerit nouis: ita & vetus lex sublata est, q̃ eam Iudæi nõ seruarent, & noua subintroducta est, vt dicitur Hie. 31 Sic fere Rupertus. Digressis accusatorib. remansit Iesus solus, exclusis scilicet tentatorib. non autem discipulis, & mulier stans in medio, hoc est, corã Iesu, in loco in quo prius eam Pharisæi statuerant. Relicti ergo sunt duo, inquit Augustinus, misericordia & miseria. Et qdẽ mulier stabat inter metum & spe anxia. Trepidabat enim, vt est verisimile, ea cõscientia, mutuẽs ne ab illo esset punienda in quo peccatũ inueniri non poterat, spe tamen bona confirmata non cũ exeũtibus aufugit, sed permansit stans, spẽ bonã

A illi præbente clemẽtia Domini, quæ sese & verbis & ipso vultu profitebat. Tandẽ ergo erectus Dominus vbi videt solitudinẽ, & mulierem trepidã, blande cõpellãs illã, dixit: Mulier, vbi sunt qui te accusabant? Quærit autem nõ tanquã ignorans, sed vt spẽ mulieris augeret, significans se nõ posse eam absentibus accusatoribus cõdẽnare, quos præsẽtes pudore suffusos discedere fecit. Addit autem, nemo te condemnauit? vt muliere confitẽte neminem se cõdemnasse, locus esset suæ setẽtiæ, & omnib. constaret se in nullius præiudicium illam absoluere. Itaq; cum iam & deficerẽt accusatores, & condemnatam eam nõ esse cõstaret, Dominus qui prius iustitiæ plenã protulit sẽtẽtiam, eaq; pudefactos aduersarios repulit, mõ misericordiæ & mansuetudinis protulit sententiã, qua trepidam mulierẽ à metu liberatã, à se tranquil-
B lam dimisit. Nec ego, inquit, te condemnabo, aut, vt est Græce, condemno. Quasi dicat: Quãdoquidẽ illi te relinquerũt indẽnatam, nec ego illis futurus sum inclementior, quanquã secundũ sententiam supra à me prolatã metuere posses ne ego te sim cõdẽnaturus. Non enim veni ad condemnandum, sed ad saluandũ peccatores Proinde vade de remissu à me tibi peccato secura. Verũ ne culpare quis Dominum posset quasi peccatis faueret, & Dominus ipse doceret quod sit veræ pœnitẽtis officiũ, adiecit, & noli amplius peccare. Quibus verbis intelligunt aliqui à Domino non tam
C prohibitũ omne peccatũ, vt sine quo sciret hominem viuere non posse, quàm peccandi voluntatẽ vt, noli peccare, sit, nõ habeas voluntatẽ peccãdi. Sed extra Domini propositũ est hæc annotatio & interpretatio, cũ Græce sit, μηκέτι ἁμάρτανε, id est, ne amplius pecces. Interpres autẽ frequenter, noli, vertit pro ne. Porro hoc facto Dominus exemplum exhibere voluit Euangelicæ mãsuetudinis, & peccatoribus omnibus spem veniæ à se sperandæ offerre, ac docere eos q̃ pastores populi Christiani futuri erant, quanta lenitate ac mãsuetudine vti debeant aduersus eos qui per infirmitatẽ prolapsi sunt in aliquod peccatum. Aliam enim esse
D conditionem legis veteris & nouæ. Illam enim peccatores seuere punire, hãc peccatores ad resipiscentiam inuitare. Nemo tamen ex duplici sententia hic à Domino prolata colligat, aut non punienda adulteria, quæ olim secundum leges etiã Christianorum Cæsarũ morte puniebãtur, sicut & in veteri lege: aut punire non posse aliu, qui ipse peccato sit obnoxius. Nam quod adulteram non cõdemnauit, sed absoluit, aut impunitam dimisit, non od id fecit vt doceret quid omnibus esset faciendum, sed quoniam non venerat vt esset iudex externus scelerũ, sed præco misericordiæ paternæ, vnde pro suo officio non debuit condemnare, sed potiꝰ absoluere. Sicut autẽ reliquis suis exẽ-
E plis aut Euangelicæ suæ doctrinæ præceptis, nullum voluit Dominus facere præiudicium eorum quæ cuiq; ex officio pro salute reipublicæ conueniunt, ita nec hoc suo facto. Quod autẽ Pharisæis dixit: Qui sine peccato est vestrũ, &c. non voluit docere neminem alium punire debere q̃ ipse sit peccator: sic enim omnia mala ĩpunita manerẽt, sed dolosos ac arrogãtes Pharisæos, ita vt digni erãt pudore afficere voluit, ac docere qualis merito esse debeat alterius accusator & iudex. D. Augu. epist. 54. ad Marcellinũ, hoc Christi exẽplo & dictis defendit episcoporum pro reis apud iudi-

ces

ces intercessionem, inter cætera sic scribens: Sic etiam ipsos criminum vltores, atq; in hoc officio non ita propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum, sed alienarum examinatarũ iniuriarum vindices, quales iudices esse debent, terruit censura diuina, vt cogitarẽt propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam sui officii pertinere, si quid erga eos misericorditer agerent, quorum vitæ necisq; haberẽt legitimam potestatem, &c. Et postea: Qui eũ esset vtiq; sine peccato, ait mulieri, quã perterriti illi reliquerant: Nec ego te condemnabo, vade, iã deinceps noli peccare. Potuit eñi metuere flagitiosa mulier, ne illis discedentibus qui sua peccata cognouerant, vt peccato parcerent alieno, illã iustissimè iam ipse damnaret qui erat sine peccato.

A At ille non cõscientia pauidus, sed plenus clemẽtia, cùm illa respondisset se à nemine fuisse dãnatam: Nec ego, inquit, te damnabo. Tanquam diceret: Si malitia tibi parcere potuit, quid metuis innocentiam. Et ne delictorum nõ donator, sed approbator videretur: Vade, ait iam deinceps noli peccare, vt se homini pepercisse, nõ hominis culpam sibi placuisse monstraret, &c. Cæterũ secundum Rupertum hæc mulier typus fuit Ecclesiæ ex gentib. cõgregãdæ, quæ deserto vero suo Deo, fornicata fuit cum diis suis falsis, & ab ipsa Iudæorum synagoga accusata, atque ad dignam vltionem sępius petita, à Christo est absoluta, qui synagogam Iudæorum etiam sub peccato conclusam esse redarguens, ostendit ab illa merito hãc B non accusandam aut execrandam.

RVRSVM DOCET IN TEMPLO, ET LAPIDANTIVM se manibus eripit. Ioannis. 8. CAPVT LXXVII.

Iterũ ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sũ lux mundi, qui sequitur me, nõ ambulat in tenebris, sed habebit lumẽ vitæ. Dixerunt ergo ei Pharisæi: Tu de te ipso testimoniũ perhibes, testimoniũ tuum non est verũ. Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verũ est testimoniũ meũ: quia scio vnde veni, & quo vado: vos autem nescitis vnde venio, aut quo vado: vos secundũ carnem iudicatis, ego non iudico quẽquã & si iudico ego, iudiciũ meũ verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, pater. Et in lege vestra scriptum est: Quia duorũ hominũ testimonium verũ est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimoniũ perhibet de me, qui misit me, pater. Dicebãt ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: Neque me scitis, neque patrẽ meum: si me sciretis, forsitã & patrẽ meum sciretis. Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in tẽplo, & nemo apprehẽdit eũ, quia necdum venerat hora eius. Dixit ergo eis iterum Iesus: Ego vado & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. Dicebãt ergo Iudæi: Nũquid interficiet semetipsũ, quia dicit: Quò ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis: Vos deorsũ estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. Dixi ego vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enĩ non credideritis, quia ego sũ, moriemini in peccato vestro. Dicebãt ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Iesus principiũ qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui & iudicare: sed qui me misit verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mũdo. Et non cognouerunt quia patrẽ eis dicebat Deũ. Dixit ergo eis Iesus: Cũ exaltaueritis filiũ hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & à meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater, hæc loquor: & qui me misit mecum est, & non reliquit me solũ, quia ego, quæ placita sunt ei, facio sẽper. Hæc illo loquẽte multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudæos: Si vos mãseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquã, quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis Iesus: Amẽ amẽ dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati: seruus autẽ non manet in domo in æternum, filius manet in æternum. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio quia filii Abrahæ estis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus nõ capit in vobis. Ego, quod vidi apud patrẽ, loquor: & vos quæ vidistis apud patrẽ vestrum, facitis. Responderunt, & dixerunt ei: pater noster Abrahã est. Dicit eis Iesus: Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Nunc autẽ quæritis me interficere, hominem qui veritatẽ vobis locutus sum, quam audiui a Deo. Hoc Abrahã non fecit. Vos facitis opera patris vestri: Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati, vnum patrẽ habemus Deũ. Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeritis vtique me, ego enim ex Deo processi & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit. Quare loquelã meã non cognoscitis? quia non potestis audire sermonẽ meum: Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia nõ est veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mẽdax est, & pater eius. Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatẽ dico, quare vos non creditis mihi, qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderũt ergo Iudæi, & dixerũt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmoniũ habes? Respondit Iesus: Ego dæmoniũ non habeo, sed honorifico patrẽ meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam meã, est qui quærat & iudicet. Amen dico vobis: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia dæmoniũ habes. Abrahã mortuus est & prophetæ. Et tu dicis: Si quis sermonẽ meum seruauerit, non gustabit mortẽ in æternum. Nunquid tu maior es patre nostro Abrahã qui mortuus est, & prophetæ mortui sunt? Quẽ

meum verum asseuerare. Vos autē nescitis qui sim, vnde scilicet venerim, aut quò vadā. atq; ob id meum de me testimonium tanquā puri hoīs reicitis. Hac ergo ratione Dominus quāquam significare voluerit sibi de se testificāti meritò credendum esse, propter suam diuinitatē, & personæ suæ authoritatē, nō tamen aperte suam diuinitatem manifestat, sed de se perinde loquitur, atq; si quis legat' veniret à Cæsare, magna nomine Cæsaris pruminitens si iussa eius capesceremus, cūq; fidē ei negaremus, diceret. Ego scio vnde veni & quò vado, ego certus sū me Cæsaris esse legatū, ad hæc ipsa quæ proposui, ab ipso amandatu : ad eūdem & redibo, rationem gesti negotii redditurus, dignaq; pro laboribus meis prēmia accepturus, proinde quæ de mea legatione testificor, vera sunt: vos aūt qui nescitis vnde venerim & quò vadā, fidē habere mihi cunctamini. Secunda rō, qua etiā Dominus inter se & pharisæos discretionē facit, est: Vos iudicatis de rebus & personis secundum carnē, hoc est, carnali & humano iudicio, ideoq; iudiciū vestrum frequenter non est verum & iustū, quemadmodū pater in iudicio quo de me iudicatis. Ego verò etsi ꝓ meo officio nūc neminē iudicem (non enim veni vt iudicē mundum, sed vt saluificē) tamē si velim modo de quibusdam iudicare, & si quando quid de me aut aliis iudicem, iudicium meum nō est sicut vestrū, carnale, ac proinde falsum, sed verum est, quia in iudicando ego nō sum solus, sed mecū iudicat q misit me pater, cū quo vt vnius sum & indiuiduæ naturæ, ita & indiuisæ voluntatis & actionis. Hac ergo ratione ostendit Dominus veritatē sui de se testimonii, ex veritate sui iudicii, & rectè, quia iudicium nihil est aliud quàm quędam de aliqua re testificatio. Ex superiori autē explicatione patet quomodo sit accipiendum illud, Ego nō iudico quenquam; quanquā idem & melius fortè accipi possit hoc modo: Ego à meipso nō iudico quenquā. Aut, ꝙ idē est, Ego solus, & tanquam homo tantum vt vos me videtis, & esse putatis. Nā hūc sensum Dominus in his quæ mox sequuntur indicare videtur. Differentiam ergo inter se & illos indicat, quod illi secundum carnem, ipse vero secundum Deū iudicaret: illi à seipsis, ipse vero nō a seipso: illi tanquam homines, ipse vero nō tanquam homo, sed tanquam Deus, & vnum cū patre. Tertia ratio est: Et in lege vestra scriptum est, quia, id est, quod duorum hominū testimoniū verum est, hoc est, pro vero habendum est, cū dicitur. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbū. Ex quibus verbis nō consequitur duorum testimonium semper esse verum, vt non est semper verum, sed pro vero habendum secundū legis constitutionem. Non enim verum fuit duorum testiū testimonium, qui contra Susannā, aut Naboth, aut Christum ipsum testari fuerunt. Sub hac autem lege Dominus sic subassumit: Ego sū qui testimoniū perhibeo de meipso, quatenus scilicet diuina natura perhibet testimoniū de homine quē cernitis, & testimonium perhibet de me qui misit me pater. Ex quibus relīquit nobis inferendum Dominus, quod propter auditorū incapacitatem noluit ipse inferre: Ergo si secundū legem duorum hominum testimonium, qui & falli possunt & fallere, legitimum habetur, & pro vero recipitur, multo magis duarū personarū diuinarū, in quas nulla fallaciæ aut erroris suspicio

Deut. 19.
Dan. 13.
3. Reg. 21.

potest cadere. Ex his patet solutio dubii quod circa hanc rationem moueri posset, quomodo scilicet Dominus ex lege illa colligat suū de se & patris testimoniū recipiēdum merito esse, cū duorū hominum testimoniū non recipiatur, si alter illorum pro se testetur. Nam dum Dominus suū de se testimonium cōiungit, cum testimonio patris, significat se testimoniu de se homine perhibere quatenus patri cōsubstantialis. hoc est, quatenus Deus, ac proinde quodammodo alius à se hoīe. Pater autē & filius de homine Christo simul testimonium perhibēt per opera & verba, quæ per illum hominē diuina natura operata est & locuta hominis illius excellentiam & authoritatē diuinam planè declarantia. Porro ex his rationibus aperte refellitur & Sabellii error & Eunomii, cū hinc & personarum pluralitas & earundē æqualitas aperte colligatur.

DICEBANT ERGO EI: VBI EST PATER TVVS? RESPONDIT IESVS: NEQVE me, &c.] Quoniam audierūt eum patris sui facientē mentionem, rogant vbi sit pater ille de quo loquebatur. Rogant autem malitiosa & subdola mēte, vt est verisimile. Nam ex Domini verbis æque facile nunc intelligere potuerunt ipsum vocare patrē suum Deum, atque id intellexerunt suprà Ioannis quinto, quando dixerat: Pater me' vsque modo operatur, & ego operor. Sed maluerunt Dominum ipsum aperte confiteri patrē suū esse Deum, vt haberent manifestius iustam causam accusandi & persequendi ipsum. Dicunt ergo: Vbi est pater tuus; vt adeuntes scilicet illū, audiamus quod de te testimoniū perhibeat. Porro huic quæstioni Dominus non directè respondet, sed quoniam hæc quæstio processit ex ignorātia sui & patris de quo loquebatur ad ipsā ignorantiam respondet, Neque, inquit, me scitis, pro nouistis, neq; patrē meū. Non nostis me, iuxta id scilicet quod potissimum sum, nempe diuinitatē, & ob id neq; patrē meum nostis. Quod si me nosceretis, forsitan, pro vtique: non enim ꝑ hic est dubitantis sed confirmantis & patrē meum cognosceretis. Qui enim, inquit alibi, videt me, videt & patrem meum. Porro quod dicit Domin' Iudęos neq; ipsum, neq; patrē nouisse, non est intelligendum ob id dixisse, quia, vt supra dixit. Nemo nouit patrē nisi filius, & nemo nouit filium nisi pater. Nam ex sequenti sentētia, & loco alio simili, qui est Ioan. 14 patet eum loqui de notitia quę cadere potest in hominē. Sed ad propositum Domini dupliciter intelligi pōt & declarari, Iudæos qui patrē Christi ex parte aliqua nouerunt, tanquam creatorē cœli & terræ, & legis Mosaicæ authorē, non cognouisse patrem. Primo, quia sicut non cognouerunt Iesum esse naturalē Dei filiū, ita patrē eius cælestem non nouerunt esse sub nomine patris in diuinitate distinctum personaliter à filio & spiritu sācto, aut nō nouerūt esse patrem Iesu. Secundo, magis ad propositum Domini Iudæi non nouerunt patrē Iesu, nō solum sub relatione paternitatis, sed nec absolute cōsideratum, quomodo mox in sequentibus dicit eos nō cognoscere Deum, & Ioānes in prima sua epistola dicit eos non cognoscere Deum, qui eius mandata non seruant. Pro quo notādum, quod Deus à nobis hic in seipso cognosci nō potest. sed tātum in suis operibus & verbis: proinde qui opera & verba diuina manifestè nō agnoscit nec appro

Isa. 55.
1. Ioan. 2

bat pro diuinis, Deū certè qui per illa cognosci deberet, declarat se nō verè cognoscere, cuius iustitiam, bonitatem, potētiam, & sapientiā in operib. & verbis eius relucentē nō agnoscit, nec recipit. Itaque quoniam Christus suis operib. & verbis satis demonstrauit longe alium & maiorem esse quā exterius videbant, Iudæi ipsi⁹ opera & verba nō agnoscentes, sed calumniantes, nec eū quis & quātus esset cognoscere valuerunt, nec ipsum patrē Iesu, quādoquidē Deus pater in nullo alio se luculentius demōstrauit, & cognoscendū hominib. obtulit quā in operibus & verbis filii. Nō cognouerūt ergo Iudęi Deū, quia eius opera & verba nō agnouerunt. Vnde in sequentib. Domin⁹ ostensurus eos nō cognoscere Deū dicit. Quare loquelam meā non agnoscitis? Iam quod ad secundam attinet sententiam, qua Dominus significat se esse mediū perueniendi ad cognitionē Dei patris, dum dixit: Si me sciretis, &c. si sequamur priorem rationem declarandi superiorē sententiam, hæc sententia sic esset declaranda: Si cognosceretis me esse Dei filiū, cognosceretis etiā Deum esse naturalem meū patrē, quia vnū relatiuum sine alio cognosci nō potest. Quod si secūdam sequamur rationem, quæ magis est amplectēda, qui Iesum cognoscit, etiā Deum patrē eius cognoscit, quia per ipsum & in ipso se Deus certius & plenius cognoscendū præbuit, operās & loquēs in ipso. Vñ Philippo ostēsurus ꝙ per ipsū pater cognoscitur, dicit: Verba quæ ego loquor vobis, à meipso nō loquor, sed pater in me manēs ipse facit opera. Deinde cū datum fuerit cognoscere q̄d sit Christus, tum demum locupletissimè pcipitur Dei cognitio quanta hic à nobis haberi pōt. Q̄d si autē Christus ignoretur, iam etsi Deus ex creaturis suis aliqualiter cognosci possit, non potest tamen perf. & cognosci, nimirum ꝙ sit hominum redēptor, iustificator, & saluator.

HÆC VERBA LOCVTVS EST IESVS IN GAZOPHILACIO DOCENS IN TEMPLO.] Gazophylaciū non accipitur hic pro ipsa arca pecuniaria, quā iuxta altare prim⁹ instituerat rex Ioas, vt scribitur 4. Reg. 12. sed pro ipso atrio ī quo arca illa erat posita: nisi velimus, in gazophylacio, exponere pro iuxta gazophylacium. Significatur autē atrium maius fuisse in quo hęc Dominus dixerit, ideoq; locus iste tam diligēter à Ioāne notatus est, vt indicaret Christi libertate, & Iudęorum īpotētiā, q in tali loco, vbi minime alioqui tolerabile erat, Domino hæc tam oīa gnifica de se testificanti manus nō iniecerunt, etsi id maxime prius cupiuissent. Cū autē addit Euāgelista docens in tēplo, significare voluit Dominū hæc dixisse inter docendū, hoc est, cū multo pluribus, quā sint hic annotata, corā populo dissereret. Iustas enim ad populū Dominus orationes habuit, quoties eum Euāgelistæ docuisse memorāt. quanquā Euāgelistæ satis sibi duxerīt paucula ex illis narrasse, in quib. inesset plenius Domini de se testimonium, magisq; obseruādū.

DIXIT ERGO ITERVM EIS IESVS, EGO VADO, ET QVÆRETIS ME, &c.] Ergo, inquit, hoc est, quoniam illi cupiebant eum comprehendere, quanquam nemo mitteret in eū manum ꝙ cohiberentur à diuina eius virtute, Iesus iterum dixit eis, quod nuper eis eadem occasione dixit. Ideo enim Euāgelista dicit, iterum, vt significaret Dominum quod modo dixit Iudæis, etiam prius illis ob similem dixisse occasionem, vt patet cap. 7. Ioan. præcedēte. Ego, inquit, vado, hoc est, mox abiturus sum, ex hoc mundo scilicet, ad patrem, ac tum vos qui me iam præsētem spernitis, quæretis me, hoc est, desiderabitis meam præsentiam, cupiētes videre vnum diem filii hominis: & quoniam plerique vestrum obstinato animo in me absentem credere recusabunt, sicut modò in præsentem credere recusant, ideo in peccato suo morientur, hoc est, per peccatum suum, nempe infidelitatem, morti tradentur æternæ. porro quo intelligatis quā frustra meam præsentiā tunc vestrum plerique sint quæsituri, & ob id magis me iam vobis præsentem amplectamini, ac rursum intelligatis quàm longe superioris sim præ vobis naturæ, quò ego iturus sum, nemo vestrum suapte opera & virtute poterit peruenire. Hæc loci huius explicatio conuenit cum ea explicatione, quā in simili loco capitis septimi diximus conuenientiorē. Alii autem, inter quos Diuus Augustinus, illud, quæretis me, malunt intelligere de quæstione in malum accepta, qua scilicet impii Christum etiam post resurrectionē rursum quærebant ad mortē, aut qua eum in suis membris persequebantur ꝓpter illud quod sequitur, & ī peccato vestro moriemini, vt sit sensus: Ego à vobis mox sum abiturus, ac nec tunc quidē cessabitis me quærere & persequi, ꝓinde in hoc vestro peccato quod ī me committitis, nolendo mihi credere, sed psequendo, moriemini, hoc est, vsque ad mortē ꝑseuerabitis. Verum cum dicat; ego vado, ac deinde subiciat, & quæretis me, videtur Dominus significare ipsos aut ipsorum plerosq; quæsituros illum post abitum, quomodo non quærebāt eum præsentē. Quod autē dicit, & in peccato vestro moriemini, nō ad eosdē, aut saltē non ad omnes referendum est quos dicit se absentē quæsituros, sed tantum ad incredulos, vt ipsemet Dominus postea explanat. Cæterum incertum est an per illud, in peccato vestro moriemini, significetur peccatum illis fore mortis ęternæ, aut etiā tēporalis per Romanos inferendę causā, vt ꝓpositio, in, pro per, sit posita, an vitā illorum finiendam in peccato. Vterque enim sensus conueniēs est, quamuis prior sequenti explanationi Christi magis videatur congruere. porro Iudęi nonnihil commoti & territi hoc Domini sermone, nec tamen eum intelligentes, non quidē Dominum interrogant, reuerētia forte prohibiti aut ꝓpudore, sed inter sese mussitant, absurdiora iam etiā horum verborum occasione suspicātes quā suprà cap. Ioa. 7. Nunquid, inquiunt, interficiet semet ipsum, quia dicit, &c. Quæ autē conuenientia intelligere aut suspicari ex verbis Domini, ipsum sese interfecturum? An qui se interficit, aliquò vadit? Aut si aliquo vadit, an non eo etiā Iudæi abire poterāt? similī modo, cum eorum pleriq; sese interemerint, maxime in Romanorum oppugnatiōe, vt patet ex Iosepho, vt rursum iā in eorum opprobrium cōuersum sit, quod per cōuitium hic domino obiecerunt. Sed quo minus miremur tā crassam Iudæorum inter se interrogationē, videntur significare voluisse, se suspicari ipsum sese per mortem sibi illatā subducturum e manib. ipsum persequentium, vt iā occasione verborum dñi dixerint: Nunquid interficiet seipsum, nō quod putarent se etiam nō posse sibi

ipsū

ipſis mortem inferre,ſed q dubitarent ſe nō poſſe illum poſt mortem ſibi illatam aſſequi & inuenire. Et tamen abſurda erat etiā iſta cogitatio. nō enim vt manibus eorum eriperetur, opus erat mortem ſibi inferre,cū potuerit naturali morte aut alia ratione illorum manibus ſubtrahi.

ET DICEBAT EIS: VOS DE DEORSVM ESTIS, EGO DE SVPERNIS.] Legēdum non eſt,vos deorſum eſtis,ſed, vos de deorſum eſtis. quomodò legitur apud Auguſtinum & in antiquis Latinis quibuſdā codicibus. Nam Græce habent ἐκ τῶν κάτω, id eſt,ex his quę deorſum ſunt,aut ex infimis. Intelligunt autē quidā ideo Iudæos dici eſſe deorſum, Dominum verò de ſupernis,quia illi eſſe ex inferioribus rebus acceperunt,atque ex ipſa terra: Dominus verò è patre diuinum ſuum eſſe habuit. atque in eodem ſenſu intelligunt,quod explanandi gratia additū eſt, Vos de mundo hoc,id eſt,inferiori iſto, eſtis, ego nō ſum de hoc mundo,ſed alio, nempe cœleſti & ſupermundano. Alii verò,quia ex hoc loco quidam hæretici collegerunt Dominum non accepiſſe carnem ſuam ex hoc mundo,& quoniā infra Apoſtolos ſuos etiam dicit non eſſe de hoc mundo,intelligūt Iudæos ideo dici de deorſum eſſe. & de mundo,quod ſecundùm affectum tales ſint,inferiora & terrena ſapientes: Dominū vero non eſſe de hoc mundo,ſed de ſupernis, quòd nō terrena, ſed cœleſtia ſaperet. Rectè autem vtraque interpretatio ſimul comprehendetur, vt ideo Iudæi intelligantur eſſe de deorſum & de mūdo, quod vt ex terra ſuam habebant originem,ita etiam terrena ſaperent: Dominus verò de ſupernis, & non de hoc mundo,quòd vt cœleſtē habebat

1 cor. 15. originem,ita & cœleſtia ſaperet. Vnde Paulus vtrumque cōplectens ait: Primus homo de terra terrenus,ſecundus homo de cœlo cœleſtis. Porro Theophylactus,poſt Chryſoſtomū,intelligit Dominum his verbis velle tollere ſuſpicionem illā, quam de ipſo habebāt Iudæi,vt ſit ſenſus: Cum non ſim de hoc mundo, nec mundanum aliquid & terrenū affectem,fieri non poteſt vt ad tantam deueniam inſaniam,vt meipſum occidē. Sed ſi cōſideremus quæ Chriſtus mox ex his infert,magis apparet ipſum his verbis nō reſpōdiſſe ad Iudeorum ſuſpicionem,ſed explicare voluiſſe quomodo dixerit: in peccato veſtro morie mini, & quo ego vado,vos nō poteſtis venire. Significat enim ſe ob diuinam ſuam naturam in cœlum cōſceſſurum,vnde venit in hunc mundum: ipſos autē q ſint ex terra origine & affectu,non poſſe proprijs viribus in cœlum cōſcendere,niſi ipſe eos illò trahat,& ad ſe aſſumat,quod futurum nō eſt niſi in ipſum credant. Vnde bene infert etiā rationē alterius à ſe dicti: Dixi,inquit,ergo vobis,hoc eſt, qa de deorſum & de hoc mūdo eſtis ex vobis, natl ſcilicet in peccatis,& in eis viuentes; ideo dixi vobis quòd moriemini in peccatis veſtris. Ne autē putaremus quod dixit,moriemini,ad omnes pertinere,nec id poſſe eos effugere, ideo declarādo ſubiecit: Si enim non credideritis, quia, id eſt, q ego ſum,moriemini in peccato veſtro, aut, vt eſt Græcè,in peccatis veſtris,ſicut in loco mox præcedente. Superius enim ſingulariter dixit, in peccato veſtro,notās eorū infidelitatē, quæ peccatorū omnium fons eſt: hic verò pluraliter in peccatis notās varia eorum peccata,quę infidelitas aut adfert aut ſeruat. Illud autē; ego ſum; quidā intelli-

A gunt eſſet pfectā orationē,& ſubaudiendū,quod ego ſum de ſupernis,aut Meſſias. Alij rectius intelligunt ideo abſolute Dominū dixiſſe; Ego ſū; vt ſignificaret ſe Deum eſſe,& hoc de ipſo credēdum eſſe. Solus enim Deus de ſe dicere ꝓpriè poteſt Ego ſum;cū ſit actus puriſſimus, omnimutationis capax,quam præteritum & futurum ſignificāt. Vnde Moyſi nomē ſuum explicās Deus dixit: Ego ſum q ſum; quare & ab eſſe deriuatum eſt Exod. 3. nomē ineffabile Dei tetragrammatō Iehoua.

DICEBANT ERGO EI: TV QVIS ES? DIXIT EIS IESVS: PRINCIPIVM, &c.] Quoniam ergo Dominꝰ abſolute dixit,Ego ſum nec explicauit quis eſſet, interrogant Iudæi: Tu

B qui es;quaſi nihil hactenus viderint aut audierit, vnde ſcire poſſent quis eſſet. Cæterùm obſcurum valde eſt quod ad hanc interrogationē Dominus reſpondiſſe ſcribitur. Et noſtræ quidem lectionis prima facie hic videtur eſſe ſenſus: Ego ſum principium qui etiam vobis nunc loquor. Secundum diuinitatem ſum principium oīum creaturarum,vnum idēq; cum patre: & ſecundū humanitatem nunc vobiſcum loquor, vt vos doceam quid de me credere debeatis. In hunc ſenſū diuus Ambroſius locum hunc aliquoties citat,&

C nominatim lib. 3. de fide c. 4. Nec de principio,inquit,reſidet aliquid quæſtionis, cū interrogatus in carne: Tu qui es? reſponderit,Principium, qui & loquor vobis. Sic autem principium accipitur in caſu nominatiuo,& relatiuum,qui,non ad principium,ſed ad pronomen,ego,refertur. Verū huic intelligentiæ obſtat lectio Græca,quæ pro dictione,principium,habet accuſatiuum fœminini generis, τὴν ἀρχήν. Proinde Diuus Auguſtinus hoc incommodum ex Græcorum librorum collatione ſentiens(quos D. Ambroſius peritus licet linguę Græcæ,nō videtur in hac ſententia conſuluiſſe) putat ſubaudiēdum verbum,credite,vt ab eo re-

D gatur accuſatiuus,principium. Eius in hunc locum iſta ſunt verba: Vt ſcirent Iudæi quid illum credere deberent,reſpondit,principium. Non tā quam diceret,principium ſum,ſed tanquā diceret principiū me credite; quod in ſermone Gręco euidēter apparet. vbi fœminini generis eſt, principium. Velut ſi vellet dicere,ſe eſſe veritatē,& dicētibus,Tu quis es? reſponderet,veritatē, cū videretur ad id quod dictū eſt: Tu quis es, reſpōdere debuiſſe,veritas,id eſt,veritas ſum. Sed alius reſpondit,cum videret eos ita dixiſſe,Tu quis es,ac ſi dicerent: Quoniam abs te audiuimus; Niſi credideritis quia ego ſum. quid te eſſe credemus? Ad hoc reſpondit,principium. Tanquā diceret,principium me credite. Et addidit: Qui & loquor vobis idest. quia humilis propter vos factus ad iſta verba deſcēdi. Nā ſi principiū,ſicuti eſt,ita maneret apud

E patrem, & non acciperet,formam ſerui,& homo loqueretur hominibus,quomodo ei crederēt,cū infirma corda intelligibile verbū ſine ſenſibili voce audire nō poſſent? Ergo,inquit,credite me eſſe principium,quia vt credatis nō ſolum ſum,ſed & loquor vobis. Hæc ille. Ex quibus apertum eſt eum non legiſſe; qui & loquor; etſi ſic habeat cōtextus,ſed,quia & loquor, quomodo quędem Latina habent exemplaria. & bene,quia Græcis nō eſt relatiuum, ὅτι. id eſt, qui.ſed ὅτι, id quod, vel quia. Porro D. Auguſtini explanatio nimis coacta videtur, ſiue ſpectes conſtructionem accuſatiui, principiū, ſiue cauſam quam intelligit ſignificat

illis verbis, quia & loquor vobis. Proinde rectius secundum Græcos illud τὴν ἀρχὴν, accipitur positũ aduerbialiter, vt subaudiatur præpositio κατὰ, & sit sensus: principio, imprimis, vel omnino quẽadmodum Græcis dictiones plerę que in accusatiuo casu aduerbialiter ponuntur, per subauditionẽ præpositionis κατὰ, vt τὰς πρῶτον, principio τὸ τέλος, id est, tandẽ, in fine, denique. Verùm hoc licet cognito, nõdu sublata est omnis huius loci difficultas. Nouã enim difficultatem adfert apud Grecos dictio auceps ὅτι, quæ potest esse nomen relatiuũ significans quod, si scribas per diastolẽ ὅ, τι, aut cõiunctio significans quòd aut quia, si subnotaueris ὅτι, ὅ τι. Sanè quomodo hũc locũ itellexerit diuus Chrysostomus, nõ satis ex eius Cõmẽtariis licet intelligere. Paucissimis enim verbis locũ istũ pertransit, scribẽs in hęc verba: Principium qui & loquor vobis, hoc est, Sanè indigni estis q sermones meos audiatis, & quis sim intelligatis. Vos vt me tentetis semper loquimini, mihi autẽ nõ attenditis, & in omnibus vos nunc reprehendere nõ possum. Sic & Theophylactus. Cęterum Euthymius Chrysostomi sectator & abbreuiator sicut & Theophylactus, veluti explicare volẽs obscuram Chrysostomi in hoc loco explanationẽ dicit, defectiuũ esse sermonem istum iuxta cõsuetũ loquendi morẽ, ac perficiendum hoc modo. Omnino superfluũ est etiã q vobis loquar, quia scilicet omni sermone indigni estis, vtpote tentatores. Itaque secundum quod indicat Euthymius, illud τὴν ἀρχὴν, Chrysostomo accipitur pro omnino quo accipitur apud Gregorium Nazianzenũ sermone de pascate, οὐκ ἐπιορκήσεις, ἐκεῖνος. σὺ δὲ, οὐδὲ, ὀμῇ τὴν ἀρχὴν, id est, nõ peierabis, ille: tu vero, neq; iuraueris omnino. Et illud ὅ τι, Chrysostomo accipitur infinite pro quod cõiunctione, nõ pro quia, vt verbum λαλῶ per subiunctiuũ reddẽdum sit hoc modo: Omnino quod & loquar vobis, supple, indigni estis, vel superfluum est. Hæc est ergo vna ratio, qua locus hic explicari potest. Quod si autẽ dictionẽ ὅ τι, accipiamus pro relatiuo neutri generis, poterit hic esse sensus: Id sum quod etiã loquor, id est, locutus sum (præsens pro præterito) vobis principio, cũ scilicet dixi me esse lucẽ mundi. Vel si τὴν ἀρχὴν, pro omnino, accipiatur, sẽsus est: Omnino id sum quod etiam locutus sũ vobis me esse. Si vero ὅ τι, accipitur pro quia, poterit istud commodè cum sequentibus legi cõtinuè, in hunc sensũ: Vos cũ toties iam ex me audieritis & quis sim, & ad quid venerim, tamen adhuc quasi nihil audiueritis sic interrogatis: Tu quis es. Ego vero illud imprimis vobis respõdeo, quia nõ ipsum veni in mundũ, sed etiã loquor vobis, veritatẽ vobis prædicãdo, ideo multa habeo, id est, possum de vobis loqui & iudicare, quoniã erit vobis illud grãuissimæ cõdẽnationis occasio, quod mihi palã sic loquẽti nolueritis credere. Hęc intelligẽtia cõuenit cũ eo quod postea Dominus dicit: Si nõ venissem, & locutus fuissem eis, peccatum nõ haberent. Secundum hanc intelligentiam Dominus nõ respondet illis quis sit, vt qui digniores essent audire quid ipsi essent, quam quis Christus esset cui insidiabantur: Sed huic itelligentiæ obstat, quod desideretur id qđ respondeat illi, principio vel imprimis. Ordinẽ eni significat: Quasi diceret Dominus, primũ hoc iam dico. Cui subiici conueniebat quid secundò diceret, & quid tertio. Proinde quibusdam placet Nonni

A Græci authoris enarratio, qua etiam hæc pars cũ sequentibus iungitur, sed illud ὅ τι, accipitur vt sit relatiuũ. Habet autẽ sic: καὶ χρειὼς ἀναχρησίνη καὶ περὶ ὑμῶν ἐξ ἀρχῆς ἄειπον, ἔχων ἀπειρέσια δικάζειν καὶ λαλεῖν id est, Et Christus respondit. Quod quidẽ vobis ab initio dixi, habens innumera iudicare & loqui. Initio enim sermonis habiti à Domino cũ Iudæis capite Ioannis 5. vnde ferè omnes sequẽtes dimanarunt, dixit Dominus sibi à parte omne iudicium contraditum. Nõnus ergo intellixit Dominum iam respõdisse se esse eũ qui haberet multa quę loqueretur & iudicaret de eis, hoc est, iudicẽ vt omnium ita & ipsorum, quod initio eis dixit, cũ primum ei calumniam tanquam blasphe-
B mo intẽtare cœpissent, vt habetur capite Ioannis quinto. Itaque sensus secundùm eum est. Ego sũ id q etiã à principio vobis dixi, nẽpe, Habeo multa de vobis loqui & iudicare, hoc est, is sum qui possum vos cõdẽnare, & in multis reprehendere, vt Dominus ad retundẽdam superbiam eorũ qui ex contemptu & dolo rogauerunt quis esset, intelligitur illis iudiciariam suam potestatẽ obiecisse, vt & alias fecit. Quidã illud quod Grecè est, τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, accipiendũ putat, vt sit particula confirmantis, & sit sensus: Omnino sic est vt & loquor vobis, vt intelligatur Dominus, quia satis dixerat quis esset cũ dixit, quia ego sũ, Iudæis rogantibus quis esset, nõ respõdisse quis
C esset, sed tantùm confirmasse quod dixerat: Si nõ credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris; & quod dixerat de illorũ peccatis, declarasse cùm subiicit: Multa habeo de vobis loqui & iudicare. Quæ quidem intelligentia omniũ videtur esse cõuenientissima, poteritq; & ob similẽ intentionem in nostra litera accipi, hęc esse dicta à Domino secundùm intelligentiam proximo positam ante Nonni enarrationem. Sic fere Syriacũ Euang. quod habet; etiam id quod cœpi loqui vobiscũ. Porro cũ dicitur; Multa habeo de vobis lo-
D qui; habeo, Græco more, cũ infinitiuo pro, possũ positũ est, quamuis quidam intelligãt, habeo vobis loqui & iudicare, hoc est, ex cõmissione patris mihi incumbit vt in posterum vos in multis iudicem. Dicit autem duo, loqui de vobis & iudicare, hoc est, in multis possum vos reprehendere, vel accusare apud patrem, & nõ solum accusare, sed etiam condemnare. Iam quod sequitur; Sed qui misit me verax, &c. duram videtur habere cõnexionẽ. Itaque quidam sic connectunt: Possum conqueri multa de vobis apud patrem, & decernere etiã in vos sed non est necesse vt faciam. Nã pater meus verax est & fidelis, & ob id non deerit causæ meæ, cùm ab eo profectus sim, & se-
E cundum mandatũ ejus hęc loquar mũdo. Aliter verò & rectiùs ad hunc modũ, Multa quidem in vobis reprehendere possem, & in multis cõdemnare, sed omissis aliis vnum hoc vobis dicam ad redargutionem vestri vnius peccati, nempe infidelitatis, quòd is qui me misit, verax est, & ego quæ ab eo audiui & accepi, hæc sola loquor in mundo ac proĩde vera sit necesse est mea doctrina, cui tamen credere & obedire recusatis. Nam ob id eũ qui se misit veracem dicere omnino videtur Dñs vt & se suámque doctrinam veracẽ significaret, cũ subiiciat; & ego quæ audiui ab eo hæc loquor in mundo. Cæterùm audisse se Dominus à patre dicit quæ loquebatur, quoniam omnẽ suam cognitionẽ a patre accepit, a quo accepit & esse. Sic

& Ioan

& Ioannes Baptista suprà dixit: Quod vidit & audiuit, hoc testatur. A

ET NON COGNOVERVNT QVIA PATREM, &c. Ioan. 5. Male pro, eis, multi libri habēt, eius, secundùm quam lectionem intelligi solet hic sēsus: Nō cognouerūt Iudæi quòd dicebat Deum esse patrē suum. Sed impertinēs esset iste sermo, quia in sermone mox præcedenti nō significatur Deū esse patrē Iesu. Græca verò habēt: ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν, id est, quod patrē ipsis dicebat. Nec additur, Deum, quemadmodū nec in antiquis exēplaribus Latinis. Est autē sensus: nō cognouerūt quod patrem dicebat, id est quòd de patre suo loqueretur. Sic enim dictū est; patrē illis dicebat, pro de patre illis loquebatur: quomodo dicere solumus; hunc dico; pro, de hoc dico. Vnde August. habet: Nō intellexerūt Iudæi quòd de patre illis diceret. B Itaq; nostra litera qua legimus; patrē eis dicebat Deū; sic est ordinanda: Nō cognouerūt quòd patrem Deū eis dicebat, id est, de patre Deo illis loquebatur. Cū enim diceret, Qui misit me verax est, &c. nō intelligebant eū hoc dicere de patre suo, cum ex his quæ prius illis frequēter dixisset, id meritò facilè intelligere debuissent. Cū ergo ex hoc sermone necdum cognoscerent quod de patre suo loqueretur, (quod si cognouissent, etiā intellexissent quis ipse esset, & quod Deus esset) Dominus sequenti sermone aperte explicat patrem suū eis de quo locutus est & quem dixit misisse C se, aperitque quando sint ipsum cognituri qui iā illū cognoscere nō poterāt. Vnde sequitur.

DIXIT ERGO EIS IESVS, &c.] Exaltationem vocat suam crucifixionem: vt patet ex expositione Ioan. cap. 12. Sic autem Dominus suā mortem frequenter designat, nō solū propter eleuationem a terra factam per suspensionē in ligno sed etiam propterea quòd per mortem suam meruerit à patre exaltari, sicut suprà Euangelista Lucas mortem Christi nō ignominiæ nominib⁹, sed honoris appellauit, cū eam excessum vocauit & assumptionem. Quod enim alijs erat humiliatio, hoc Christo erat exaltatio, & finis oīs humiliationis & depressionis. Cū ergo, inquit, exaltaueritis filium hominis, & me vos putabitis penitus extinxisse, D tum quòd modo cognoscere nō vultis cognoscetis quod ego sum, & quod à meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater hoc loquor ita vt oīa & verba & facta mea ab illo sint. Istud impletū est primū tempore quo Dominus crucifixus est, quando à signis quę tūc fiebāt, quibus cōtradici non poterat, cognouerunt illum esse verè diuinū hominē, ita vt cōpuncti corde percuterent pectora sua, & quidam diceret: Verè filius Dei erat iste. Deinde & quando quidā illorū cognouerunt certò illū resurrexisse à mortuis. Præterea & quādo misso in Apostolos Spiritusancto E viderūt miracula in ipsis & per ipsos ædita, ac spiritū Christi sese potētissimè exerentem in credētibus, & omnes aduersariorum machinas demolientem. Et tunc enim cōpuncti corde plerique dixerūt Apostolis: Quid faciemus viri fratres. Postremum etiam quando per Romanos grauiter Act. 2. afflicti, senserunt diuinam vltionem illis à Domino prædictā ob peccata in ipsum & suos cōmissa. Nō enim quod hic dicitur, cognoscetis, tātū ad credituros referri debet, sed etiā ad incredulos quorū quidā satis cognouerunt occisum à se Iesū, fuisse Messiā, & plane diuinū hominē, vt patet

A de principibus sacerdotum, quibus custodes nūtiauerūt Christi resurrectionē. Porro illud quod sequitur. Et qui misit me mecū est, &c. Caietan⁹ cōiungit cū, cognoscetis, vt sit sensus: cognoscetis quod ego sum, & quod à meipso facio nihil, & quòd qui me misit, est mecum, vt tria significētur ipsi cognituri. Potest tamen illud accipi seorsū, vt sit cōtinuatio eius quòd supra de se Dominus dicere cœperat. Qui misit me, verax est, ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo: vt postquam duo illa quæ de se dixerat, significauit illos suo tempore cognituros, vlterius iā subiiciat: Et qui misit me, mecum est, ne intelligeremus eum sic esse ab eo missum, vt ab eo sit desertus, sed sciremus eum qui missus est, omnia facere ex volūtate B & cooperatione mittentis. Nō reliquit, inquit, me pater, vnquam solum, sicut reliquit ad tempus quosuis sanctos, quia nō, vt alij, etiā Moyses & Dauid, ego ab eius voluntate aliquando deficio, sed quæ placita sunt ei facio semper. Quę ratio debet accipi tanquā signum eius quod dixit, mecum est, & nō reliquit me solum, si modo tamē intelligatur dixisse patrem secum esse, nec vnquā reliquisse, ratione deitatis quæ est illi vna cū patre. Nam si intelligatur dicere patrem secū esse secundum humanitatem, potest, etsi nō sit necesse, his verbis intelligi significari causæ meritoria cōtinuatæ gubernationis diuinæ in ōnibus quæ C Christus fecit. Etsi enim iure personæ diuinę Christus homo habuit continuitatem diuinę præsēntię & gubernationis, eandē tamē etiā habuit ratione meriti: quemadmodum intrauit in gloriā suam merito mortis suæ, quæ illi debebatur alioquin ratio naturę diuinæ, in vnitatē personę cū humanitate coniunctæ. Dominus enim significare volens suam doctrinam & opera omnia esse diuina, nihilque omnino esse quod non sit à Deo, demissius, vt & alibi, propter incapacitatem auditorū de se loquitur, quasi homo esset tantum, qui à Deo edoctus esset, & illum sibi semper habere cooperantem & præsentem.

HÆC ILLO LOQVENTE, MVLTI CREDIDERVNT IN EVM. DICEBAT D ERGO IESVS, &c. Describit Euangelista fructū doctrinæ Christi in quibusdā, qui illi occasio fuit noui sermonis. Vnde videre est vt nūquā desint apes, quæ ex floribus verbi Dei mel sugāt, vtcūque inde aranei venenū hauriant. Cū enim, inquit, verba ista Dominus loqueretur; plerique auditorum aduertētes rationabilia esse quę dicebātur, & tāta cōstātia ac efficacia sermonis ab eo prolata, crediderunt in eum, fide licet adhuc imperfecta & initiatiua. Proinde vt hos ī fide iā cœpta Dominus cōfirmaret, tali ad eos vsus est exhortatione. Si nō, vt quidā olim, à me defeceritis, sed ita E vt cœpistis manseritis in sermone meo, id est, perseraueritis meæ doctrinæ credere, & meis præceptis obedire, tunc vere discipuli, &c. Tria illis perseuerātibus Dñs promittit, quæ sese ordine cōsequuntur. Primò dicit, vere discipuli mei eritis, vel estis, vt habēt quædā Græca, significans nō vere esse discipulos & sectatores suos qui ad tempus tātum credunt, quia nō sunt discipuli Christi corā Deo, qui prænoscit eorum instabilitatem, etiā cum apud homines habentur discipuli. Sic de quibusdam dicit & Ioannes: Ex nobis exierūt, sed nō erāt ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permāsissent vtique nobiscum. Quoniam autem discipuli 1. Ioā. 2 est

est discere, & doceri ab eo cuius est discipulus, hic Dominus ne quis paruum putet esse discipulum eius, adiicit secundo, & cognoscetis veritatẽ; per accipiendũ scilicet à me spiritũ sanctum; de quo
Ioan. 16 Dominus dixit Apostolis: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed nõ potestis portare modò. Cũ autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Nec enim Philosophi veritatem, quæ saluum & beatum hominẽ facere posset, docuerũt, sed potius falsitatẽ & errores varios: nec Moses qui vmbris veritatem tantùm deliniabat, sed nec discipuli Christi, ipso adhuc in carne agẽte, omnẽ veritatem Euangelicam cognoscere potuerũt, quod scilicet Iesus Deus esset & homo, quęque per crucẽ eius omnibus credẽtibus in eũ salus parata esset. Porro ne quis parum esse ducerẽt cognoscere veritatem, Dominus tertio adiecit; Et veritas liberabit vos; vt si nõ delectat veritas, delectet libertas. Nõ enim liberare hic accipitur simpliciter pro eo quod Latinis fere significat, nẽpe è periculis & malis subducere, & eximere: sed ẽliberũ & ingenuũ facere. Nõ enim hic Græcis est verbũ ῥύω, sed ἐλευθερόω, quæ vox ad libertatem pertinet, quæ seruituti opponitur. Id ita esse etiam Iudæorum stomachus indicat, dicẽtiũ: Nemini seruiuimus vnquã. Itaque, liberabis, hic exponendũ est per liberos, & ingenuos reddet, quo significatur etiã ab aliqua seruitute liberãdos, nẽpe seruitute ea quæ libertati spiritus & Euangelicæ libertati opponitur: qualis est seruitus peccati & legis veteris. Annotauit & Augustinus vim
Libertas euangelica. Græcæ dictionis lib. de verbis Domini sermone 48. Veritas ergo Euãgelica liberat, hoc est, liberos facit, quia eos qui prius grauabãtur seruitute peccati & legis, ab ea seruitute eximit, efficiẽs vt qs dominetur peccato, ac libera mente quæ Dei sũt faciat. Hæc est enim libertas Euangelica, quę nõ mutat statum fortunę, corpus eximens à iure heri, sed animum liberat à vitiis, à prauis ac mũdanis cõcupiscentiis, à tyrãnide diaboli, à metu mortis persecutionũ, à seruitute Pharisæarum constitutionum, à iugo legis iuxta literã seruãdę. Veritas enim Euãgelica docet veteris legis ceremonias vmbras tantum fuisse, ac proinde rebus ipsis exhibitis, non esse ãplius illis insistẽdũ: docet quæ caro cõcupiscit planè esse noxia, abhorrere ab eis hominem faciens: Docet Dei eximiam erga homines benignitatem, ad amorem eius vicissim hominem impellens & prouocãs, quo amore percognitam veritatem accendente, iam efficitur homo liber & ingenuus, vt & concupiscẽtias prauas fugeret, & quæ virtutis sunt prõpto animo exequatur. Sic ergo veritas liberos facit, quomodo ignorantia veri seruos facit peccati. Porro Iudæi, siuẽ idem illi qui prius in Christum credidisse dicũtur vt intelligamus eorum fidem admodũ infirmã fuisse, siue potius secundũ Augustinũ, aliqui necdum crediderãt (quandoquidẽ his Dominus mox obiicit; quæritis me interficere eũ propter suam carnalem habitudinẽ nõ intelligẽtes Dominum loqui de libertate spirituali: sed de corporali seruitute locutum putarent, quod propter superbiã qua sibi placebant in maiorum suorum nobilitate, nõ ferrent libertatem sibi tanquã seruis promitti, respõderunt indignabũdi. Semen Abrahæ, sumus, & nimini seruiuimus vnquã, &c. Hoc est, ingenui ex ingenuis prognati sumus, nec solũ ingenui, sed etiam nobiles, & nullius vnquã serui fui-
mus: quomodo ergo libertatem tu nobis promittis quasi serui simus manumittẽdi? Hæc responsio & erasitudinẽ & superbiã populi Iudaici declarat vt qui carnalia tãtum saperet, & in rebus carnalibus suam poneret fiduciam, & gloriam spiritualium quæ nos Deo cõmendant negligẽs. Dominus illos duobus nominibus taxauerat, & quod veritatis essent ignari, & quod seruitutem serui rent: Illi vero prius dissimulant in quo magis eos conueniebat turbari, ad id autem qđ leuius erat & minoris momẽti, stomachantur. Siquidem veritatis ignorantia, mentis vitium est: seruum esse, fortunæ malum est nõ animi. Magis autẽ ostẽdit eorum superbiam, quod non verecenrur falsissimẽ dicere, Nemini seruiuimus vnquam, cum constet eos prius seruisse in AEgypto (vnde toties dicitur in scripturis liberati de domo seruitutis) ac deinde frequẽter interra promissionis diuersis fuisse subiectos, ita vt dicat scriptura. Et dominati sunt eorum q oderunt eos. Præterea etiã seruisse Babylonis, ac postremum etiã illo tẽpore Romanis. Qui dã tamẽ intelligunt eos loq de seruitute naturali hoc est, qua ex sua natiuitate & origine fuissent aliquorum serui. Caietanus intelligit eos dicẽtes, nemini seruiuim⁹ vnquã, nõ loq de maiorib⁹ suis, sed tantum sese cõprehendere & suas psonas. Nec obstare quod Romanis subessent, qa illis nõ suberãt vt serui, sed tantum vt tributarij, sub Cæsare per præsidem gubernati tanquam liberi. Ruptus intelligit istos, etsi cõscij essent satis suæ seruitutis, malitiosè tamen & subdole dixisse, Nemini seruiuimus vnquam, expectantes scilicet vt Dominus illis obiiceret seruitutem, quã tunc sub Romanis seruiebant, vt sic illum apud præsidem accusare possent tanquã cum qui cõtrarius esset Cæsari, & promitteret libertatem à seruitute Romanorũ.
Psal. 105.

RESPONDIT EIS IESVS: AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA OMNIS QVI, &c.] Etsi Iudæi falsò gloriarentur se nemini vnquã seruisse, Dominus tamen non coarguit eos mendacii, quod ab omni contentione esset alienus, quòdque nihil ad salutẽ faceret de seruitute corporali disceptare, quæ generositati animæ nihil officit, sed pro sua ad docendum eos facilitate, indicat longe aliud esse seruitutis gen⁹ à qua libertatem promiserat, quam Iudæi suspicabantur, nimirum seruitus peccati longe turpior & calamitosior seruitute corporali, à qua neminem vendicat quamlibet magna maiorum nobilitas: Omnis, inquit, quicunque sit ille, & à qui buscunq; sit genitus, fine Iudæus, siue Græcus, etiã si rex sit & imperator, qui, facit peccatum, seru⁹ est peccati. Vbi inquirendum, cuius peccati seruus sit qui facit peccatum. Nõ enim videtur ill⁹ peccati dicendus seruus, quod fecit aut facit, cum illud actus quidem sit qui transit. Proinde videtur genitiuus peccati, debere accipi pro ipsa cõcupiscentia praua, quæ in ipsis dominatur peccatoribus, quomodo accipitur Paulo ad Romã. cap. 9. vbi multus est sermo de seruis & seruitute peccati, vbi inter cętera dicit, quod ad huius facit Dominicæ sententiæ confirmationem & declarationem: An nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortẽ, siue obeditionis ad iustitiam: Sic & petrus, cum dixisset quosdam seruos esse corruptionis, subiecit: A quo enim quis superatus est, huius & seruus est. Quid sit autem à quo
Qui sit seruus peccati.
2. Pet. 2.

à quo peccator superetur, ostendit Iacobus dicēs: A Iacobi 1. Vnusquisque tentatur à cōcupiscentia sua abstractus & illectus. Itaque aliter accipitur peccatū, cùm dicitur, qui facit peccatum; & cùm dicitur, seruus est peccati; nisi velimus vtrobiq; peccatū accipere in genere, vt quomodo Paulo dicūtur ali qui serui iustitiæ quia quæ iustitiæ sunt faciūt, ita & seruus quis dicatur peccati. Bene autē peccator seruus dicitur peccati, quia pcccatū in eo vires suas habet & dominatur, ita vt illum obnoxium teneat æternę morti, cuius peccatū est stimulus, sic vt seipsum ab eo debito & vinculo liberare nequeat. Deinde qa ipsum sua vi cōtinuè ad aliud & aliud peccatū trahit, adeò vt in peccatoris persona dicat Paulus. Nō enim qđ volo bonū, illud ago, sed qđ odi malum, illud facio. Nō q̄ ne- B cessitate aliqua & pręter voluntatem propriā homo aliquod peccatum cōmittat, sed quod homini per peccatum auerso à Deo, & eius gratia destituto tanta sit infirmitas spiritus, vt non possit oīa peccata vitare, tantaque fortitudo concupiscētiæ in carne, vt frequenter in peccatum hominē pertrahat. Quam seruitutem meritò per peccatū homo incidit, eo quòd faciendo peccatū abutitur sibi concessa à Deo arbitrii libertate, vtendo ea cōtra rectā rationē & præcepta eius qui ei libertatē illam dedit. Iustū enim est vt qui sese deiicit ab ordine rectæ rationis, contortę rationis seruituti subiiciatur. Hanc seruitutē & eius turpitudinem etiam Philosophi agnouerūt. Siquidē Diogenes C dicere solitus est, inter seruos ac dominos malos præter vocabula nihil interesse, nisi quod mancipia seruitent dominis, domini cupiditatib. significans vtrosque esse seruos, miseriorē tamē seruire seruitutem dominos quàm mancipia, si sint improbi. Et Socrates existimabat nullos fędiorē, miseriorem q; seruire seruitutē, quàm qui & animo & corpore seruirēt voluptatib. Vnde est illud in paradoxis Ciceronis: Omnes sapiētes esse liberos, omnes verò stultos seruos esse. Et Horatius li. 2. Ser. Saty. 7. de cupidinoso scribit: Vrget enim mentem dominus nō lenis, & acres Subiectat lasso stimulos, versatq; negantē. Et Sophocles cùm ex eo iā cōfecto ætate quæreretur, vtereturne rebus venereis: Dii meliora, inquit, Liber verò ego D istinc, sicut à Domino agresti & furioso profugi.

SERVVS AVTEM NON MANET IN DOMO IN ÆTERNVM: FILIVS MANET, &c.] Parabola est hic sermo, & exemplum à reb. humanis petitum. Sic enim se habent res humanæ, vt seruus non maneat in domini sui domo in æternum, aut saltē vt non habeat ius manēdi ī domo semper, cum possit à domino ablegari, aut diuēdi alteri. Filius verò manet, hoc est, habet ius manēdi, futurus scilicet ipsius domus hæres. Sic enim verbum, manet, est exponendum. Nā alioqui & seruus quandoque semper manet in domo, & filius non manet in ea in æternū, cū cōtingat filiū sese à patre subtrahere & alienare. Hac E aūt parabola Dominꝰ nos īcitare voluit ad ambiendā libertatem filialem, vt scilicet nos qui oēs ex ipsa natiuitate & conuersatione serui sumus peccati coram Deo, effici studeamus ex seruis, filii Dei quo possimus cum ipso, q propriè & p naturā est filius Dei, ī domo Dei ac regno eius permanere in æternū, & nō cū seruis aliquando eiiciamur à cōspectu & domo eius. Siquidē iā in domo Dei, nēpe mundo hoc aut ecclesia, serui filiis

A cōiuncti habitāt, sed eiiciēdi, & separādi ab eis in nouissimo die. Quod ī Abrahā designatū est, qui filiis concubinarū dedit munera, ablegāsq; eos à se, Gen. 25. Isaac autem omnium suorum bonorū hęredē instituit, tanquā germanum & genuinum filiū, pro quo ad ipsum dixerat Sara: Eiice ancillā & filiū eius. Nō enim erit hæres filius ancillæ cū filio liberæ. Quoniā autem filialis illa libertas obtineri non potest nisi per ipsum Dei vnigenitū & naturalem filium, qui cùm nō fecerit vnquam peccatum, non est, nec fuit vnquā seruus peccati, rectè Dominus intulit: Si ergo vos filius liberauerit, &c. quæ cōclusio sic ex prioribus infertur: Ergo cū omnes sitis peccatores, & ob id serui peccati, & solus is qui absolutè est filiꝰ Dei, filius scilicet vni- B genitus & naturalis, filius qui nullo mō est seruus peccati, ius & potestatem habeat tāquā hæres & dominꝰ ī domo patris sui, vos reddendi liberos, si is vos liberos reddiderit, tū re vera eritis, liberi, qa assequuti libertatem nō corporalē: sed spiritualem, quę sola vera libertas est, sicut sola peccati seruitus, vera seruitus est. Facti autem p filium liberi, tāquā etiā filii manebitis cum illo ī æternum ī domo patris eius. Itaq; trib. sententiis pcedentib. syllogistica forma ab Euangelista dispositis, Dñs ex ordine docet, primum ī cognitum multis seruitutis genus: secundò, ambiendā merito ab ea seruitute liberationē: ac tertio, p quē eā cōseq possimus. Porro D. Chr. exēplū C illud. Seruus nō manet ī domo, &c. alio refert q̄ modo sit dictum, ītelligens Dominum illo exemplo occurrere voluisse ei quod Iudæi dicere poterāt. Nā cum dixisset: Qui facit peccatū seruus est peccati; dicere illi poterant: Immolationes habemus, illæ nos eripere possunt ab hac seruitute, vt nō sit opus p te liberari. Itaq; scđm eū Dominus īduxit: Seruus nō manet in domo, &c, vt significaret Moysen qa seruus fuit, nō posse suis cæremoniis libertatem suis cōseruis præstare, q̄ seruus nō habeat ius manēdi ī domo, ac proinde multo minus potestatē suis cōseruis libertatem pręstādi. Se vero solū id posse tāquā filiū, q habeat ius hæreditariū domus patris sui, ac ob id possit libertate donare seruos domesticos. Hæc intelligētia D etsi bene cōueniat cōclusioni quę infertur, nō tā satis cōuenit præcedenti illi sententiæ: omnis q facit peccatū seruus est peccati. Nā si in sequentibus Moysen notare voluit Dominus, iam nomē serui aliter accipietur quàm in præcedēti sententia, cū nō cōueniat intelligere Moysen à Domino vocari seruū rōne peccati, sed rōne cōditiōis, Heb. 3. sicut apud Paulum, inter Moysen & Christum ponitur differentia. Notandum autem quod cū supra Dominus dixerit, veritas liberabit vos, nūc in cōclusione dicat: Si filius vos liberauerit, siue quià ipse filius sit illa veritas de qua suprà est locutus: (Dicit enim postea de se: Ego sū veritas) si- E uē potius qa filius liberat per cognitam veritatē, quā ipse per spiritū suum sāctum docet eos qui permanēt in sermone eius. Obseruandum circa hāc Domini doctrinam, primum eos solos apud ipsum pro veris discipulis haberi, qui permanēt in sermone Christi semel percepto. Nā qui in eo non permanēt, etiā multo studio, & multorū librorum lectione nunquā assequuntur perfectè 2. Cor. 3. Dei & veritatis cognitionem. Deinde, Christū solum esse qui nos vera libertate donare possit, de qua Paulus: Vbi spiritus dñi, ibi libertas. Neq; enim

enim vera est libertas carnis vel műdana: & libert A
taté spirit⁹ neque lex Moysi adferre potuit, quę
per occasionem magis fecit seruos peccati, vt do
cet Paulus: Virtus enim peccati, lex, neq; doctrina
1. Cor. 15 Philosophorum, qui tamen hanc libertatem polli
cebantur, cum multis erroribus & vitiis ac morte
æterna manerent obnoxij. Postremùm obseruan-
In quibus libertas Christiana. dum ex verbis Christi, libertatem illam verã quã
ipse suis adfert, non cõsistere in eo vt quis dein
ceps omnia pro libito faciat, sed potissimum in li
beratione à seruitute peccati, ac deinde etiã à ser
uitute legis veteris, quę propter transgressioné
& peccata reprimenda instituta per occasioné pec
cati vires magis auxit, quęq; quod ad ceremonias
attinet, quę libertatis euangelicæ erãt, præfigura
uerat. Nõ ergo libertas hæc à seruitute corporali B
hominibus exhibenda liberat, neque ab obedien
tia eorum mandatorũ quæ Christus per se aut su
am ecclesiam propter spiritus profectũ instituit,
sed efficit vt quæ facienda sunt libere quis perfi-
Galat. 5. ciat, imo & maiora & plura præstet quam iperan
tur. Proinde Paulus studiosè præcauere volẽs, neq
libertate euangelica abutãtur: Vos, inquit, fratres
in libertatem vocati estis, tantum ne libertatem in
occasionem detis carni, sed per charitatem spiri
tus seruitute inuicem. Et Petrus: Quasi liberi, in-
1. Pet. 2. quit & nõ quasi velamen habentes malitiæ liber
Multiplex libertas. taté, sed sicut serui Dei. Et quidẽ libertas quã Chri
stus suis in hac vita pręstat, in his quæ dicta sunt C
cõsistit: cæterum hanc libertaté sequitur etiam p
Christũ & alia post hanc vitã libertas perfectior,
quam Paulus vocat libertaté gloriæ filiorũ Dei,
Rom. 8. qua electi liberi erũt non solum à dominio pec-
cati, sed omni etiam peccato, ac omni penitus ma
lo corporis & spiritus, & malorum item omniũ
metu. Itaque colligenda ex scripturis multiplex
libertas homini cõueniens. nimirũ libertas mun
dana siue corporalis, quam libertatem fortunę ap
pellare licebit, quod ab illa pendeat, & illi subie-
cta sit, & est libertas indifferens, neq; bona dicen-
da, nec mala. Libertas arbitrii, bõa qdé, vt pote q
donũ sit Dei, sed q̃ ad bonũ & malũ sit indifferẽs.
Libertas carnis; ad mala tantum propensa. Liber
tas gratiæ, ad bonum tantum propensa. Libertas D
gloriæ, ab omni mali formidine liberans.

SCIO QVIA FILII ABRAHÆ ESTIS
SED QVÆRITIS ME INTERFICERE
&c.] Postquam Dominus ostendit de qua serui-
tute loqueretur, excludit etiam illud vnde suam
ingenuitatem Iudæi ostendere volebãt, ostendens
eos vane gloriari in eo quod essent semen Abra
hæ vt qui corã Deo tales propter operum dissimi
litudinem non haberentur, nec filii eius essent se
cundũ spiritũ, ac ob id non essent liberi libertate
spirituali, de qua ipse loquebatur. Scio inquit, q E
estis filii (vel. vt est Græcè, semen) Abrahæ, secun
dũ carnis scilicet originem, sed quæritis me inter
ficere. idq; nõ ob aliq crimen meum, sed quia ser
mo meus non capit, hoc est, nõ habet locũ in vo
bis. Ne enim dicere possent se iustè illum quęrere
occidere, ideo hãc partem adiecit: In qua verbũ,
capit, neutraliter positum est pro, locum habere,
Nam Græcis est χωρεῖ, verbum deriuatũ à dictione
χώρα, quæ regionem & locũ significat, tribui-
turq; verbum illud Græcũ & rei cõtinenti & rei
contentæ. Nõ habebat autem locũ sermo Christi
in Iudęis, quia cor illorum plenum erat inuidia, su
perbia, aliisque vitiis, & passionibus ac erroribus

quibusdam præoccupatum erat. passiones enim &
errores mentem præoccupantes impediunt eam à
à discretione veri. Annotauit autem D. Chryso-
stomus Dominũ nõ dixisse; nõ capitis sermonem
meũ, sed, sermo nõ capit, ad significandam doctri
næ sublimitatem & magnitudinem. Itaque vtrũ-
que rectè intelligitur significatum, & doctrinę su
blimitas, & illorum propter vitium eorum incapa
citas. Quia autem dicere poterant se ideo sermo
nem eius non recipere, quia à seipso loqueretur,
& simul vt ex se suoque exemplo ostenderet ipsos
alium habere patrem secũdũ spiritum quã Abra
ham, ideo subiecit: Ego q vidi apud Patrem, id est
q certa & euidenti notitia ab eo didici & accepi lo
quor, & vos quæ vidistis apud patrem vestrũ, id
est, quæ ab eo didicistis, & in illo considerastis fa
citis. Vbi sciendum Græcis in prima sententia ad
di, meum, vt sit oppositio inter patrem meũ & pa
trem vestrum: & in secunda sententia additur, igi
tur. Et vos igitur, &c, quo significatur hic sensus:
Quemadmodum ego quæ vidi apud meũ patré,
loquer: ita cõsequens est & vos facere quę vidistis
apud vestrum patrem. Pro, facitis, Græca dictio
ποιεῖτε, ambigua est, & potest verti etiam per im pera
tiuum, facite, quomodo eã D. Chrysostomũ acce-
pisse putat diuus Thomas in Cathena aurea: vt sit
sensus. Sicut ego verbis & re ostendo & exprimo
patrem meũ, ita & vos rebus ipsis exprimite A-
braham, quem gloriamini esse patrem vestrum.
Atqui hunc sensum secutũ Chrysostomum, ex il-
lius interpretatione colligere non licet, q ea nõ
minus sit ambigua quàm ipse contextus. Habet
enim sic: Quemadmodũ, inquit, ego verbis & re
ostendo patrem, ita & vos. Certè Theophyl. & Eu
thymius Chrysostomi sectatores ita aperte intel
ligũt quomodo noster vertit interpres, vt per pa-
trę illorum Dñs intelligatur designare nõ Abra-
ham, sed diabolum q sequentib. magis cõuenit, &
responsioni Iudęorum mox subiectæ. Siquidẽ illi
intelligentes se & suum patré notari alicuius cri
minis, nec alium intelligentes patrem quam A-
braham, rursum obiiciunt: Pater noster Abrahã
est; quasi dicant: An de illo vis malè loqui, & dice
re nos ab eo didicisse quæ bona nõ sunt? Itaq; Do
minus apertius eorum in cognatione Abrahã glo
riationem excludere volens, & quem illorũ patré
vocet, explicaré subiecit: Si vt vultis haberi, verè
estis filii Abrahę, opera Abrahæ facite. Cõuenit e
nim vt germanus alicuius parentis filius expri-
mat illũ nõ similitudine vultus tantũ, sed etiã mo
rũ & operũ. Proinde credite sermoni Dei, quem
admodũ ille credidit, & reputatum est ei ad iusti-
tiam. Suscipite illum quem Deus misit, quemad
modum ille coluit studiose nuntios Dei. Pleni e-
stote à cęde innocẽtis, quemadmodum ille inno
centes defendere studuit, & omné humanitatem
excoluit. Breuiter, vt ille fecit, & vos iustitiã & iu
stos amate, Dei sermones & Dei nuntios suscipi
te. Sic enim explicandũ illud: Opera Abrahę faci
te. Neque enim singula opera Abrahæ ad literã
eos imitari voluit, vt nõ super inductioné ancillę
super vxore sua Sara, quę cũ olim ob rationabiles
causas licita esset, iam cœperat non esse licita. An
notauit autem Origenes, quemadmodũ citatur
in Cathena, nõ frustra dictũ esse pluraliter; opera
Abrahę, ne putemus satis esse si imitemur vnũ A
brahæ opus, nẽpe fidẽ, ob quã Deo placuisse dici
tur. Notãdum & illud, Græca non habere ποιεῖτε,
quem

A quemadmodum interpres testatur se legisse, dum vertit, facite, sed imperfectum ἐποιεῖτε, vt hęc sententia secondum græcorum lectionem sit vertenda hoc modo: Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Cui magis cóuenit quod sequitur: Núc autem quęritis me interficere. Ratiocinatur enim Dominus à destructione cósequétis ad destuctionem antecedentis. Nam cósequens præcedentis conditionalis destruit, cum dicit: Nunc auté quæritis me interficere, hominé nó malú nec iniustú, sed qui veritaté vobis locutus sum, non quáuis, nec quam ex meipso locutus sum, sed quá audioi & accepi à Deo. Hoc, id est, tale quid Abraham nó fecit vnqoá, sed potius cótraria fecit. Hinc ergo relinquit inferendú oppositum antecedentis: Nó estis ergo filii Abrahæ germani. Pro qua cóclusione inferenda Dominus aliam addit sententiá af-

B firmatiuam, quæ etiam sequitur ex præcedétib & negatiuam illam cóclusionem in se virtualiter cótinet. Vos, íquit, facitis opera patris vestri. Quę sententia sic ex præcedentib. inferri potest. Igitur oon facitis opera Abrahæ, & proinde nec pater vester merito est dicendus: sed facitis opera alterius, qui q eú imitamini, marito dicédus é pater vester. Cum dicitur: Hoc Abrahá nó fecit, pronomen, hoc, demonstrat genus operis, & nó opus índiuiduale, vt accipiatur pro, tale. Græca tamen e- ná verti possent: Hoc Abrahá nó fecisset, supple, si ætate illius fuissem. Est enim aoristus prim᾽ ἐποίησεν, qui hoc modo frequéter accipitur. Circa lo-

C quendi autem rationé & modú, quo Dominus hic vtitur in patris & filii nominibus, aduertendú quod sicut supra Dominus, cuius tota doctrina est spiritualis, cum de seruitute loqueretur, seruitutë spiritualé significauit, quæ sola corá Deo reputatur seruitus: ita & hic de patre & filiis loqués loquitur de paternitate & filiatióe spirituali, qua sola apud Deú quis æstimatur pater aut filius, secundum mentem & spiritum. Sicut enim est seruitus secundùm spiritú, ita & filiatio, quæ cósistit in imitatione & morú similitudine. Et meritò q alium imitatur, illius filius dicitur, quòd quemadmodú pater corporalis per semé suum filium generat corpore & vultu sibi similé, ita qui alium

D imitatur, per illius siue exempla, siue doctrinam, veluti per semen quoddam in mentem eius deiectum, efficitur illi mente similis. Vnde Iacob. indicás semé spiritualis generationis, dicit de Deo: voluntariè nos genuit verbo veritatis. *Iacobi 1.*

DIXERVNT ITAQVE EI: NOS EX FORNICATIONE NON SVMVS NATI, &c.] De fornicatione spirituali omnino videntur loqui, nempe idololatria, quę in scripturis frequéter fornicatio vocatur. Id enim significant cùm dicunt: Vnum patrem habemus Deum. Itaque quoniá intellexerunt Dominú nó de patre corporali loq, sed spirituali, nec de carnis generatione, sed

E de vitæ institutione, omisso Abrahá, Deú patrem spiritualé se habere obiiciunt. Nos, inquiunt, non sumus secundum cultú & mores, nati ex fornicatione, hoc est, idololatria, quasi dicerent: nó sum᾽ filii fornicationú, de qualib. loquitur Oseas, hoc est, idololatræ ex idololatris progeniti, sicut sunt reliquæ gentes. Vnú enim tantúomnes habemus patrem nempe Deum; nec, vt aliæ gentes, falsum Deum colimus: nec, vt Samaritani, Deum verú simul cum diis gentium. Patré ergo suum, Deú vocant, non solum ratione creationis (sic enim om- *Osea 2.*

A nium gentium Deus erat pater) sed etiam ratione cultus & religionis, qua eú colebant, & ab eo instituti erant. Sic & Moyses docet Deú illis esse patrem, dicens: nunquid non ipse est pater tuus qui possedit te, & fecit, & creauit te? Et ipse Deus ob peculiarem suam erga Israeliticum populú prudétiam, vocat illum filium suú, & primogenitum filiú. Filius, inquit, meus primogenitus Israel. &: Ex Aegypto vocaui filium meum. Euthymius post Chrysostomum & Theophylactum intelligit dictum Iudæorum de fornicatione corporali, & illos sese voluisse separare à posteritate Ismahel, aut puti᾽ Moab & Ammó, addés etiá quosdá intelligere, Iudæus his verbis notare voluisse Dominum natum ex fornicatióe. Sed prior intelligétia est probabilior. Itaq; Dominus sicut suprà exclu- *Deut. 32.* *Exod. 4.* *Osea 11.*

B sit eos à cognatione Abrahá in quo gloriabátur, ita & nunc eripit eis patré Deum, in quo ité vane gloriabátur. Si, inquit, vt iactatis, Deus re vera pater vester esset, cùm filiorum germanorum natura sit amare & patré & omnia quę patris sui sunt, diligeretis profectò me. Ego enim ex Deo processi & veni. Quæ duo verba sic distinguunt Aug. & Hilarius, vt procedere ex Deo, dictum sit de ęterna eius natiuitate ex patre: venisse auté in mundú scilicet, de aduentu eius in carnem. vt sit sésus: Ego enim secundum diuinitáté processi ex Deo, natus ab æterno ex eius substantia: & per humanitaté assumptá veni in hunc mundum missus ab eo. Alii tamen vtroque verbo idem significari in-

C telligunt, nimirum aduentum in carné & prædicádi munus, idq; rectius videri debet, si spectem᾽ similem locum qui est Ioannis 16. vbi dicitur: Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis qa à deo exiui. Exiui patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Quáuis auté róne humanitatis assumptæ dicitur processisse Christus à deo, tamen etiá in huiusmodi locutione significatur eius diuina natura, quia nó diceretur exiuisse à deo, aut processisse ex deo, nisi ante assumptá humanitaté fuisset apud deum. Sicut etiá ratione humanitatis dicitur ire ad patrem & tamen in ea locutione etiam signifi-

D catur eius diuinitas, cum sol᾽ deus possit ad deum suis virib. conscendere. Cóuenit item intellectus iste declarationi dominicæ quá abiungit: declaraturus eni quòd ex deo processerit & venerit, subiicit: neq; enim à meipso veni, vt pseudoprophetæ, s. sed ille me misit, non solùm vt prophetas, q postqoam nati sunt, & ad adultá venerunt ætaté, missi à deo dicuntur ad prædicandum: sed etiam misit me singulari quadam ratione, quia cum ab æterno apud ipsum essem, hominem me in mundo inter homines esse voluit & fecit. Postquá autem ostendit dominus se ex deo processisse, ac ob id merito debere diligi ab eis si velint deum habere pro patre suo, recte admirando subiicit: Quare

E loquelam meá nó cognoscitis, vel rectius agnoscitis? Quasi dicat: Cùm ergo deum gloriemini esse patrem vestrum, qui fit vt non agnoscatis loquelam meá esse diuiná, & ex ea cognoscatis me à deo patre vestro missum esse? Sicut enim Petrus ex loquela agnitus est, cum dictum est ei: Galilæ᾽ es, ná & loquela tua manifestum te facit, & sicut communiter ex loquela agnoscitur vnde quis sit oriundus: ita dominus cum diuiná haberet manifeste loquelam, ex qua nó solum agnosci poterat quòd missus esset vt alii prophetæ, sed etiá singu- *Mat. 26*

lari illo prædicto modo, admiratiuè dicit: Quare loquelam meā nō cognoscitis? Quemadmodum enim miracula faciebat non sicut alii prophetæ, sed modu quodā excellentiore, nēpe imperādo, vt ex eis colligi posset singulariter Deum esse eum eo: ita modus eius loquēdi diuinior erat: & diuinitatē etiam ipsius satis exprimebat, cum docuisse dicatur tanquā potestatē habēs. Et ex his ergo quæ loquebatur, & ex modo loquēdi ipsū agnoscere debuissent. Causam autē quare non agnouerint eius loquelā, ipse reddit, dicens: Quia non potestis audire sermonē meum. quasi diceret: Ipse vobis dicā quid in causa sit quo minus agnoscatis loquelā meā. Ratio est, quia tanto me odio & inuidia prosequimini, aliæq; multæ passiones & errores animū vestrum occupauerunt, vt propter hæc non possitis audire ita vt æquum est, benignis scilicet aurib. sermonem & doctrinam meam, quā si liberati ab erroribus & malis passionibus, animi iudicium perturbantib. attentè in silentio audiretis & attenderetis, nihil dubiū quin facilè loquelam meā & me ea agnosceretis. Significat ergo illos sibimet causam esse suæ ignorātiæ, nec negare vult inesse illis facultatem liberi arbitrii, sed quòd per passiones prohibiti non possent ferre, & æquis auribus audire doctrinam eius, quomodo is qui aliquē graui odio prosequitur, dicere solet: Nō possum videre illū aut audire loquētem, quod, non posse, non differt aut parū ab eo quod est, non velle. Vnde Theophy. exponit, non potestis, pro nō vultis: similiter & Euthymius, qui audire accipit pro intelligere, vt sit sensus: Nō potestis, vel non vultis intelligere quæ dico.

Cap. 8. VOS EX PATRE DIABOLO ESTIS, ET DESIDERIA PATRIS VESTRI VULTIS, &c.] Postquā Dominus Iudæis & patrē Abraham, & patrem Deum eripuit, iam quod prius rectè significauit, apertè pronūciat quis eorū sit pater. Vos, inquit, estis ex patre diabolo, nō origine, sicut intellexit Manichæus, sed imitatione, quod satis significat Dominus cū subdit, & quia scilicet ex tali estis patre, ideo desideria patris vestri vultis facere. Et significare volēs quomodo & in qb. illum imitentur, in sequentib. duo illius peccatorū genera adducit, nēpe homicidii & mendacii, dicēs: Ille homicida erat ab initio; quādo scilicet sua suasione primos parentes transgredi faciens mādatū Dei, obnoxios eos, & in eis omnes homines fecit morti corporali & æternæ, quādo rursū & Cain impulit ad fratris occisionem. Inuidia enim diaboli, mors introiuit in orbem terrarū. Sequitur. Et in veritate nō stetit. Quod variè intelligitur. Quidā enim intelligūt de veritate iustitiæ. vnde D. Chrysostomus interpretatur: In veritate non stetit, hoc est, in vitæ rectitudine. secundùm quā interpretationē intelligitur, eū à Deo cū reliquis angelis qui perstiterunt, creatum rectum & bonū, sicut Deus ab initio creauit hominē rectū, sed in ea rectitudine proprio suo vitio nō stetisse, id est, perstitisse & perseuerasse, verū ea mox excidisse, cum scilicet primum per superbiā elatus cuperet æqualis fieri altissimo, recusans subesse suo creatori: ac deinde cum per inuidiam primos parentes perdere studuit. nā ad hoc secundū refert hanc partem D. Chrysostom. Caietanus intelligit hunc locum de veritate fidei. Siquidē secundùm D. Thomæ sententiā, angeli omnes in fide creati fuerunt, qua crediderunt supernaturalē beatitudinem, ad quā suis meritis peruenire possēt. Itaq; diabolus nō stetit in veritate fidei supernaturalis beatitudinis, hoc est, nō perseuerauit in ea in qua fuit à Deo cōditus. Verum magis apparet Dominum loqui de veritate verborū, tū quia mox veritati, de qua loquitur, opponit mendaciū, dicēs: Cùm loquitur mendaciū, &c. tum quia subiicit: Ego autē si veritatē dico, non creditis mihi. Proinde magis crediderim Dominum loqui de veritate illorū verborum, quib. Dominus dixit ad Adā: Quacunq; die comederis de ligno quod est in medio paradysi, morte morieris. In horum enim verborum veritate diabolus nō stetit, hoc est, eā non est amplexatus, sed contra eam ausus est pronunciare falsissime: Nequaquā morte moriemini, sed eritis sicut dii, sciētes bonum & malū. Secundùm hunc intellectum nullā adfert difficultatem id quod pro ratione aut declaratione subiungitur, quia nō est veritas in eo. Sēsus enim est: In diuinorum verborum veritate nō stetit, nec mirum, quia nō est in eo veritas. hoc est, nō loquitur veritatē, aut nō amat veritatē. At secundum alias intelligētias nōnulla est difficultas occasione huius partis, quia, vt annotauit August. li. 11. de Ciui. Dei, c. 14. sic videtur sonare: In veritate nō stetit, quia non est veritas in eo, tāquā ea sit causa cur in veritate non steterit, quia nō est veritas in eo, cum potius ea sit causa vt in eo veritas non sit, quod in veritate nō steterit. Proinde existimat D. Augusti. locutionē hic esse minus vsitatā, & cōiunctionem, quia, nō causam significare, sed indicium & signum: quasi quis quærat, vnde ostēdatur quod in veritate nō steterit; ac deinde dicatur: Quia non est veritas in eo. Esset autē, si in veritate stetisset. Quæri autē solet occasione huius loci & alterius similis, qui est 1. Ioan. 3. vbi dicitur: Ab initio diabolus peccat; vtrum diabolus ab initio suæ cōditionis sēper fuerit malus. Et sunt qui existimant, eū mox in ipso suæ creationis instanti & initio fuisse malum, nō, vt Manichæi sentiebant, ex sua cōditiōe, sed ex propria sua voluntate, qua mox cum creatus esset, per superbiā sui creatoris recusauit subesse imperio. Quorum sētentiā etsi ab hæresi Manichæorum alienā esset testetur D. Aug. cap. 13. lib. 11. de Ciuit Dei, tamen scripturis non esse conformē docet ca. 15. eiusdem lib. eo quod sub persona principis Babyloniæ figurās diabolum, Isaias ait: Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer, qui mane oriebaris: Et Ezechiel sub persona regis Tyri: In deliciis paradysi Dei fuisti omni lapide pretioso ornatus. Et quia hic dicitur in veritate nō stetit; vnde cōsequitur eum in veritate aliquādo fuisse. Isaiæ 14. Eze. 28 Proinde cōmunis sententia habet, diabolum creatum in naturali quadā rectitudine, aut quod cōmunius tenetur, & est probabilius, in gratia cum angelis qui perstiterunt creatum, aliqua mora licet breui in ea fuisse, ac mox ex ea per superbiā excidisse. Nec cōtrarium habetur ex prædictis scripturarum locis: nā cum hic dicitur: Homicida fuit ab initio, nō initium suæ creationis significatur, sed mundi & hoīs, nō enī homicida esse potuit prius quā hō creatus esset, & occideretur. Nec illa pars, ab initio, additur cum illo, in veritate nō stetit, cui etiā si intelligatur addi, nihil tamē aliud significabitur, quā quod ab initio mundi, id est, statim postquā mundus esse cœperat & hō, in veritate non stetit. Nō enim initium illud primum instās & indiuisibile accipiendum, quo vel diabolus esse

cœpit

cœpit vel mundus. Sic & illud accipiendú, Ab initio diabolus peccat, de initio mundi, vt significetur ipsis mundi primordiis diabolú peccare cœpisse, cùm decepit primos parẽtes. quãquã possit ea sententia & sic accipi, vt sit sensus: Diabolú primú fuisse qui peccarit. quomodo etiá accipi posset quod hic dicitur: Ille homicida erat ab initio, significetur illum fuisse primum homicida, & ꝓinde ipsum esse patrem omnium homicidarú. D. Augustinus illud Ioannis: Ab initio diabolus peccat, intelligit de initio peccati, vt sit sensus: Ipsum indesinenter peccare à quo tempore cœpit per ipsum peccatú. Porro quid sit quod hic dicitur; & veritas in eo non est, patet satis ex Ioanne, qui in epistolis suis multú imitatur sermones Domini a se descriptos in Euangelio. In epist. eius 1. ca. 1. sic habet: Si dixerimus quoniã peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Et ca. 2, Qui dicit se nosse Deú, & mãdata eius non custodit, mẽdax est, & veritas in eo non est.
Psal. 5. Hinc enim satis patet, quod nó esse veritatem in aliquo, idẽ sit cum eo quod dicit psalmista de quibusdã. Non est in ore eorum veritas, hoc est, non loquuntur veritatẽ, quomó & 1. Mach. 7. dicitur de quibusdam: Nó est veritas & iudiciú in eis. Sicut autẽ cum de hominib. quibusdam dicitur, nó esse veritatem in ore eorú, nó significatur omnia eorum dicta esse falsa, sed eorum sermonẽ plenú esse mendacii, ita, vt non possit quis eis tuto credere: ita & cum dicitur in diabolo non esse veritatem, nó significatur nullã in illo omnino esse veritatẽ. Sicut enim per naturalia sua, que teste Dionisio integra manserunt, multa vera, cognoscit: ita & vera pleraque loquitur, sed tamẽ etiã cum vera loquitur, studet per ea quæ loquitur homines decipere, ita vt ad mẽdaciú & errorẽ omnia illius dicta vergãt, nec vnquã illi tutò credi possit, pũt etiã intelligi. veritas nó est in eo, hoc est, in eius affectu. quod est, ipsú non amare veritatẽ, quã cum loquitur, ad decipiendú loquitur. aut coact⁹ loquitur. Postquã aũt dixit Dominus diabolú nó stetisse in veritate, & veritatẽ in eo non esse, vt ostenderetur ipsum esse patrem omniú qui loquũtur mendacia. & veritatem odiunt; ostendendum erat, vnde haberet quod nó veritatem sed mendacia loqueretur, nempe quod ex seipso. Vñ subiecit Dominus. Cum loquitur mendaciú, ea propriis loquitur: Quæ sẽtẽtia dupliciter accipi potest. Altero modo, vt significetur diabolum aliquando loqui veritatem, sed tunc non loqui ea propriis. Altero, vt significetur eú semper loqui mendacium, quia etiam cú vera dicit, cum intentione loquitur fallendi, vt sit sensus. Cum loqtur, mendaciú scilicet, ea propriis loquitur, hoc est, non loquitur ea his que ei vel à Deo vel ab alio sunt communicata, sed quæ habet ex seipso, nẽpe sua corrupta voluntate. Quod bene declarat Dominus cum subdit, quia mendax est, & pater eius. Quibus verbis Manichæi intellexerunt id quod prima facie videtur significari, diabolú esse mẽdacẽ, & patrẽ ipsius diaboli etiam esse mendacem, asserentes hinc vnú esse principiú omniú malorú, distinctum ab alio omniú bonorum principio. Verum hunc detestabilem errorem totus etiam múdus damnauit. Proinde secundum ecclesiasticorum patrú intellectú, relatiuum, eius, non ad diabolum, sed ad mendacium debet referri, quod includitur in adiectiuo, mẽdax, & prius expressú

A fuit, vt significetur diabolum nó solum esse mendacem, sed etiam esse patrẽ, hoc est, principem & authorem primum mendacii: quomodo nisi intelligatur, non probabitur id quod erat hac parte ꝓbãdum, nempe ipsum cum loquitur mendacium ex propriis loqui. Si enim habet patrem diabol⁹, à quo sicut naturã malam ita & mendacium accepit, non ergo ea propriis loquitur mendacium, sed ea his quæ à patre suo accepit. Nunc vero qm̃ dicitur esse diabolus pater mendacii, aperte probatur illum ex propriis loqui mendacium, & differentia inter diabolum & hominẽ insinuatur, q cum & ipse sit mendax, & mendacium loquatur nonnunquã, non tamen ea propriis loquitur mendacium, sed ea diabolo, ad cuius exemplum & sug-
B gestionem loquitur mendacium, sicut in spiritu veritatis loquitur veritatem. Proinde doctè hoc loco Aug. ostendit significatam inter hominem & diabolum differentiam, sic scribens: Diabolum dominus dixit patrẽ mendacii. quid est hoc? Audi quid sit. Replica modo ipsa verba, & intellige. Nó oĩs enim q mentitur, pater mendacii sui est. Si enim ab alio mendacium accepisti, & dixisti, tu quidẽ mentitus es, proferendo mendacium, sed pater mendacii ipsius nú es, quia ab altero accepisti mendacium. Diabolus autẽ à seipso mendax fuit, mendaciú suum ipse genuit, quod à nemine audiuit. Quomó Deus pater genuit filium veritatem, sic diabolus lapsum genuit quasi filium mendacium. Hæc ille. Sicut autem hic relatiuum, eius, refertur ad substãtiuum in adiectiuo præcedente inclusum: ita contra prouerb. 14. refertur
C ad adiectiuum ꝑcedẽtis substãtiui, cum dicitur: In timore Domini erit fiducia, fortitudinis, & filiis eius erit spes, nempe timentis Dominum. Ab hac loquendi ratione nó abhorret quod est apud Plinium lib. 28. ca. de lacte, Stomacho, inquit, accõmodatissimum caprinú, quoniã frõde magis quã herba vescuntur, scilicet capræ, quæ in voce caprinum intelliguntur. Per hæc ergo etiã bene id cõprobat Dominus quod in primis probandum susceperit, nempe diabolum esse patrem omniú qui mendacia amplectentes veritatẽ odiunt. In libro quæstionú veteris & noui testamenti, qui Augustino inscribitur, cap. 90. & 98. vbi hic locus tractatur. legitur; mendax est sicut & pater eius. Vñ per eum qui dicitur hic esse pater Iudæorú, doce-
D tur intelligi Cain, qui primus fuit inter homines homicida, & dictus sit diabol⁹ ob opera ei cú diabolo cõmunia, & hunc significari fuisse mẽdacem vt qui simulauerit se nescisse vbi esset frater suus Abel, & patrem eius, nempe Satanam, etiam esse mẽdacem. Verùm hæc interpretatio tanquã ꝓposito Domini non cõueniẽs, nec Augustino digna, reiicienda est. nec priori interpretationi quicquã videri debet obesse oppositus Græcis articulus ὁ πατὴρ, qui cuidã scrupulum mouit. Sic enim dictum est cum articulo, diabolus est mẽdax, & πατὴρ αὐτοῦ, quomodo nos diceremus. est mendax, & est ipse pater mendacii. Et alioqui certú est ar-
E ticulú Græcis frequenter superuacaneum esse, vt additus nihil plus significet quã omissus, quemadmodum Gallicè vtrumq; dici potest: *Il est le pere* aut *Il est pere de mensonge*. Et Teutonicè. *Hy is u auer*, aut, *den vader vander luegbene.*

EGO AVTEM QVIA VERITATEM DICO NON CREDITIS MIHI. QVIS EX VOBIS.] Inter duas illas conditiones quas dia-

bolo;Dominus tribuit alteram,népe homicidii,
satis supra dixit Iudæos imitari,cum dixit aliquo
ties; quæritis me interficere.nunc verò alteram,
nempe mendacii & auersionis à veritate, ostédit
etiã eos imitari,& simul seipsũ opponit diabolo,
dicens:Ego autem quia veritaté dico,&c.non e-
nim legendum,si veritaté dico,sed quis. nam sic
consentientibus Græcis,quæ habent ὅτι , etiam
habent Aug.Rupertus,Dionysius,& Latina ple-
raq; scripta.Et est sensus lóge plenior.Significa-
tur eni adeo ipsos à veritate auersos,& menda-
cia sectari,vt cũ ob hoc ipsũ ei credere deberent,
quia veritaté loqueretur,cótra ob illud ipsũ cre-
dere noluerunt,credituri vtique si falsitaté loque
retur.Iuxta quod supra dixit c.5.Ego veni in no
mine patris mei,& nõ accepistis me.Si alius vene
rit in nomine suo,illum accipietis.Porro vt osten
deret Dominus eos nullã habere iustam causam
non credendi ipsi,nec alia causa non credere,quã
quia veritaté loqueretur,subiecit:Quis ex vobis
arguet me de peccato?Græca aũt,similiter & Au
gustinus,habent præsens tempus,arguit.Sed eo-
dé redit.Sensus enim est:quis me pöt vel poterit
arguere,hoc est, argumẽtis cõuincere de quouis
peccato nedũ de errore & mendacio?Arguere e-
nim exponendum est per conuincere,non autem
pro accusare.nam Græcis est ἐλέγχειν,quod est re-
fellere & argumẽtis cõuincere.Alioqui Iudæi Do
minũ de peccato frequenter accusabant,& in ei⁹
operibus,cum dicerent illum soluere sabbathũ:&
in eius doctrina,cũ dixerunt:Tu de teipso testi-
moniũ perhibes,testimoniũ tuum non est verũ.
nunquam auté potuerunt eum certis cõuincere
argumentis,sed vbiq; obstructũ est à Domino os
loquentiũ iniqua.sensus itaq; est:Si quisquã ve-
strũ est q aut doctrinã meã de aliqua falsitate,aut
omnino vitam meam de aliquo peccato cõuince
re possit,vt ob id mihi nõ putet esse credendũ.in
mediũ ille quisquis est prodeat.Si verò nemo ve
strum me peccati conuincere potest,quare ergo
nõ creditis mihi veritaté dicẽti?Sic enim subiũgi
tur à Domino:Si veritaté dico,quare nõ creditis
mihi?In qua sententia apud nos deest coniũctio,
aũt, vt fit Si:auté veritaté dico,&c.quæ cõiũctio
multũ facit ad argumentationis pfectioné.Con-
stringit enim duplici hac interrogatione Domin⁹
Iudæos,quod aut eum cõuincere debeant méda
cii vel peccati:aut ei qué conuincere nequeũt,cre
dere.Causã auté quare non crederent vera licet
dicenti, ipsemet Dominus concludédo explicat:
Qui,inquit,ex Deo est,hoc est Dei spiritu prædit⁹
est,hic verba Dei audit. lubéter scilicet & benig-
nis auidisq; auribus ea acceptat credédo,& obe-
diendo eis. Propterea ergo vos mea verba quæ
Dei sunt nõ auditis æquis auribus,quia ex Deo
nõ estis,id est, afflatu Spũs diuini nõ estis donati,
sed pleni afflatu diaboli.Sic & Ioãnes,Qui,inquit,
Ioan.1. nouit Deum,audit nos:qui non est ex Deo,nõ au
dit nos.In hoc cognoscimus spiritũ veritatis &
spiritũ erroris. Circa prædicta domini verba,ob-
seruanda primũ,vt annotauit D.Gregorius,Dñi
mãsuetudo,qui cũ venisset ad iustificandũ pecca
tores, nõ dedignatur tamen se ex rõne ostédere
peccatoré nõ esse,& sese peccatorũ redargutioni
si possent,subiicere.Secundo obseruãda nota illa,
qua dignoscitur num quis ex Deo sit natus annõ.

RESPONDERVNT ERGO IVDÆI &c.]
Solet conuicta impietas, dum nõ habet quod re-
A spondeat veritati,conuerti ad cõuitia.Itaque Iu
dæi quoniam cõuicti erãt esse filii diaboli ad ma-
ledicta confugiunt,mera animi impotentia regé-
rentes in Dominũ quæ nullam vel similitudiné
veri habebant.Nonne,inquit,bene dicimus nos.
Quib.verbis significant se id prius Domino ob-
iecisse aliquando,ipsum anté te ipsa iam cõfirma
re illorum dictum.Porro Samaritanum Dominũ
vocabant,non quod origine eum talé esse puta-
bant,sed per contemptũ & vilipensionem. Nam
Iudæi Samaritanos execrantes,qué vehementer
odiebant,Samaritanũ appellabãt:quomodo chri
stiani quosdã per cõtemptum Iudæos vocãt. Aut
B Samaritanũ appellabant,quòd quemadmodũ Sa
maritani Iudæos nobile semen Abrahæ, vilipéde
ret,aut quod legis & cęremoniarũ videretur esse
transgressor. Dęmonium auté habere dicebant,
quod,vt dictũ est in c.Ioan.7.insana & absona eũ
loqui iudicarẽt,cũ illos dicebat ex patre diabolo,
& non ex Deo esse,se verò suamq; doctrinam tã
topere videretur commendare.Vnde cap. Ioãnis
sequẽti multi dixisse dicuntur:Dæmoniũ habet,
& insanit,quid eum auditis? Alii dicebant : Hæc
verba non sunt dæmonium habẽtis.Ex quo loco
satis patet illos sic dixisse Dominum habere dæ-
monium,quomodo solemus nos dicere aliqué in
C sanire,qué absurda loqui iudicamus . Proinde a-
pté Domin⁹ respondit:Ego dæmoniũ nõ habeo,
sed honorifico patré meum; quasi dicat: non lo
quor insanię verba.sed ea loquor per quę studeo
patris mei gloriã apud homines promouere.Ad
insanã Iudæorum calumniam & contumeliã cle
mentissimè Dominus respódit,alterum conuitiũ,
nempe Samaritani nomé,dissimulans, siue quia
nihil aliud erat quã impotentis iræ maledictum,
omni ratione carés,siue secundum Augustinum,
quia ipse nomé Samaritani libenter secundũ e-
ius significationé cognouit sibi competere, sicut
D se in quadã parabola apud Lucam per Samarita-
nũ designauit.Samaritanus enim custos interpre
tatur.Ad dæmoniaci autem vocabulum intẽtatũ,
quoniã derogabat gloriæ Dei & veritati doctri-
næ suæ,respondit quidé , sed ita vt nõ regesserit
maledictum quod in illos merito retorqueri po-
tuisset,sed mansueté & simplici negatione tãtũ
depulerit à se,qui alioqui inter docẽdũ , & vitia
hominũ reprehendédum pro gloria dei vehemés
erat,liber & acer.Quo nos docuit, vt quoties agi
tur de gloria Dei,quoties aduersus impios defen
déda est euangelica doctrina.vehementes simus&
acres:quoties vero nos ipsi cõuitiis incessimur,le
nitaté præstemus,sic vt nec ad omnia respondea
mus,sed ea tantũ,idq; cum modestia.à nobis de
E pellamus,ad,quæ,sine periculo fructus euãgelici
non possemus obticescere.Dicit auté Domin⁹ se
honorare patré suum,per ea scilicet verba,ratio-
ne quorum eũ dicebant habere dæmoniũ , quia
per illa ostendit quod Iudæi homicidæ & menda
daces nõ essẽt filii Dei,sicut gloriabantur, quod-
que vera esset doctrina sua.Per hęc enim pater ho
norabatur.Dicit ergo,honorifico patré meũ, vos
autem me quia patré meum honoro , inhonora-
stis,vel,vt habent quidã codices Græci & Latini,
inhonoratis,cum scilicet Samaritanum & dæmo
niacum appellatis,Ne autem id dicere videretur,
quasi doleret se ab eis inhonoratũ & ignominia
affectũ,ac gloriæ cupidus putaretur,subiecit:Ego
autem non quæro gloriam meam. Ego tanquam
homo

homo scilicet, non quæro gloriam meã, sed gloriam Dei, & salutẽ hominum. Quamuis autem ego secundum quod homo gloriam meam quærenus homo sum, non quærã, nec vlciscar eos qui ignominia me afficiunt, est tamen qui gloriã meã quærat, & non solum quærat, sed etiã iudicet, vindicandu de his qui me ignominia afficiũt. Vult enim pater vt omnes honorificẽt filium sicut honorificant ipsum: & qui hoc recusant facere, sen re, ab eo vel in hac vita, sicut Iudæi, vel saltẽ in futura, vindicabũtur. Sciendũ autẽ Græca nõ habere futura, quærat, & iudicet, sed ἐστὶν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων, id est quærẽs & iudicans, vel, est q quærit & iudicat. Vt nõ significetur pater quæsiturus, sed quærere & iudicare cũ est oportunũ. Nec est istud cõtrarium illi quod alibi dictum est: pater nõ iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Nã ibi est sermo de iudicio vniuersali, hic verò significatur patrẽ vlcisci siue in hac vita siue post eam, inobedientiam & ignominiam filio illatam. D. Augu. intelligit Dominum hic loqui de iudicio discretionis, vt sit sensus: Est qui quærat & iudicet, hoc est, discernat suo tẽpore gloriam meam à gloria cuiuscunque creaturæ, quãdo me scilicet sedere faciet in dextera sua, qui & modò satis discernit inter me & alios homines, per opera & doctrinam quam per me profert mũdo. Porro quoniam Iudæi Domini sermonẽ veluti insanum & à dæmone profectum calumniabãtur, Dominus cõtrà quàm salutaris sit ipsius doctrina libere ꝓclamat, nequaquã reueritus Iudæorum contradictiones, nec ob eorum conuitia à docendo quę pijs & electis ibi præsentib. essent salutaria, cessans. Amen amen, inquit, dico vobis, quisquis sermonẽ meum non simpliciter audierit, sed auditũ etiam seruauerit, obtẽperandu ei, nõ videbit, hoc est, nõ experietur, nec sentiet mortẽ inæternũ, qa ab æterna morte erit liber, & mors corporis ei mors nõ erit, sed somnus & migratio. Somn⁹, quo ad corpus aliquando excitandũ: migratio, quoad animã fęlicius in altero seculo victurã. Cæterũ quę verba notandum, idem iã à Domino promitti sermantib. sermonẽ eius, quod supra promisit manducantibus carnẽ eius, vt intelligamus verbũ Dei æquari hac in parte eucharistiæ. Vtrũq; enim est panis mentem hominis nutriens & viuificans.

DIXERVNT ERGO IVDÆI: NVNC COGNOVIMVS, &c.] Cùm mansuetissimè Iudęis insaniam sibi obijcientib. Dominus respõdisset, & quæ salutis eorũ essent docuisset, cõtrà illi sermonẽ eius intelligentes de morte corporali, rursũ insaniã ei obijciũt, tanto quidẽ furore, vt etiã: proprij sui honoris obliuiscerentur. Nam cũ dicunt: Nunc cognouimus, significãt se id prius cũ illi hoc obiecerunt, nõ cognouisse, aut non satis cognouisse. Mirantur autẽ quomodo Dominus ĩ mortalitatẽ promittat seruantibus sermonẽ eius, cum ea nec Abraham, nec prophetis cõtingerit, quos tamen constat seruasse sermonẽ Dei, atque ob id colligũt ipsũ se anteponere illis, quod pollicetetur ea quę illi non solũ non potuerunt alijs pręstare, sed nec ipsi sunt assequuti ex obseruatione mãdatorũ Dei. Porro Dominus omisso dæmoniaci nomine furibunde sibi intentato, quod pri⁹ à se simplici depulerat negatione, ad reliqua pro suo more mãsuete respõdet. Et primũ quidẽ ad illud quod postremo loco dixerunt: Quẽ teipsũ facis; quo significauerant eũ seipsũ exaltare, & sibi vsurpare personam alienam. Ad hoc enim respõdet Dominus, dicẽs: Si ego glorifico meipsũ, gloria mea nihil est. Quæ sententia secundum Chrysostomũ sic est intelligenda, quomodo illa supra c. 5. Si ego testimoniũ perhibeo de meipso, testimoniũ meũ nõ est verum, vt scilicet Dominus eã loquatur ex Iudæorum & nõ ex sua sententia, & concedẽdo dicat. Aliter tamẽ & rectius sic intelligetur, quomodo aliæ multæ similes: Si ego ex meipso, aut ego tanquã homo, qualis à vobis solũ esse putor, glorifico meipsũ, inanis & pro nihilo æstimanda esset gloria mea. Nunc autẽ nõ ego me glorifico, sed est pater meus qui me glorificat. Hæc autẽ patris glorificatio non intelligenda est tantum consistere in his quę pro filij gloria pater fecit in baptismo, & in monte Thabor, aut post mortẽ in resurrectione & ascẽsione eius, sed & in omnib. quæ filius dixit aut fecit. Hæc enim cũ filius nonã seipso dixerit & fecerit, sed pater per illum loqueretur & operaretᵉ, & filij gloriã diuinã aperte satis cõprobarẽt, dicitur filius per illa non seipsum glorificasse, sed pater ipsum glorificasse. Sic & prophetę nõ seipsos glorificauerunt, cùm ex Dei mandato dicerent aliquid ad gloriã eorum pertinens. Sed tunc seipsum quis glorificat quando suis, hoc est, nõ diuinis dictis vel factis gloriã sibi venatur & parat & apud homines. Clare aũt aperit eis Dominus quẽ vocet patrẽ suum, cum subdit, quẽ vos dicitis quòd Deus vester sit, significans in veritate nõ esse ipsorum Deũ, sicut gloriabantur. Vnde subdit; & non cognouistis eũ, qa scilicet sermonẽ eius & opera quæ per me ædit non agnoscitis, nec mandata eius seruatis, quorũ vtrumque arguit hominẽ non vere & intime agnoscere Deum. In hunc enim sensum Dominũ dixisse illos nõ cognoscere Deũ, patet, quia mox de se dicit. Ego autem noui eum, & sermonẽ eius seruo. Nam quod dicit, sermonẽ eius seruo, indicium esse vult cogniti à se Dei. Differentia autẽ, quã hic reddit Dominus inter se & Iudæos, quo ad cognitionẽ Dei, eò tendit, vt significet rationẽ quare illi non credant patri filium glorificanti, ipse verò tam libere audeat pronunciare quæ ad suam facerent gloriam. His autẽ veluti muniment is prædictis, secundò respõdet ad id quod de Abraham obiecerũt. Nũquid tu maior es patre nostro, &c. ostẽditq; se illo maiorem esse, & simul in dicat illum nõ esse mortuũ ea morte de qua ipse erat locutus. Abraham, inquit, pater vester exultauit vt videret, hoc est, gestiuit, & summopere optauit videre diẽ meum, hoc est, aduentum meum in carnem. Et quod summe desiderauit videre, cum magno etiã mentis gaudio est assecutus. Vidit enim diem meũ oculis spiritualibus, quia iã agnouit me in mundum venisse, ob id gauisus est, q per me sciat se & totum humanũ genus a morte redimendum, & in cœlos subuehẽdum. Diuus Augustinus illud, vidit & gauisus est, refert ad tẽpus quo Abrahã fuit in carne, vt tunc dicatur vidisse diẽ Domini, hoc est, cognouisse, & ob id gauisum fuisse. Incertum autẽ relinquit, an quod de die dicitur, intelligẽdum sit de die tẽporali aduentus Christi in carnem, an de die æternitatis, qui nescit ortum, nescit occasum. Vtrumq; enim illum dicit per fidem vidisse adhuc in carne positum, quod vel tunc declaratum est in eo, cum seruum suũ, posita manu sub femore suo, iurare voluit per deũ cęli, significãs se credere, vt vult Augustinus, Gene. 24

A Deum cœli ex suo semine incarnãdum. D. Chrysostomus similiter illud, vidit & gauisus est, refert ad tẽpus quo Abraham fuit in carne: sed per diẽ Domini intelligit tẽpus passionis eius, quã Abrahã præuiderit & præcognouerit, cũ postquã filiũ suum immolare pararet, hircum pro eius obtulit redẽptione. Gen. 22. Caietanus autẽ colligit debere hanc partem ad illud tẽpus referri, & de die æternitatis locum hunc intelligẽdum, quòd Iudæi ex his Domini verbi intellexerint Dominum fuisse visum ab Abrahã, & vicissim illum vidisse cum in mũdo hoc ageret. Dicunt enim, & Abraham vidisti? B Verum prima interpretatio videtur simplicior quia locus hic de die aduẽtus Domini in carne intelligitur, & eum tunc Abrahã vidisse, quando in limbo inferni existens, intellexit desideratã Christi incarnationẽ, impletã esse & perfectã. Nec obstat id quod mouet Caietanum. nam dicendum, Iudæos, vt frequẽter, pro suo carnali sensu, Domini verba malè intellexisse, & putasse ipsum locutũ de visione corporali, cũ loqueretur de spirituali. Itaque Iudæi Dominũ significare putãtes Abraham vidisse illum oculis corporalibus, & proinde eum vidisse cum in mũdo hoc degeret, nouã rursum calumniam Christo obiiciunt, dicẽtes: Quinquaginta annos nondum habes, & Abrahã vidisti? C Dicendũ erat, & Abraham vidit te, verũ quo magis absurditas appareret, dicunt, & Abraham vidisti? Porro quoniam hic dicitur de quinquaginta annis, D. Irenæus lib. 2. cap. 40. colligit Dominũ maiorẽ annis quadraginta prædicasse euangeliũ, ac ad ætatẽ quinquagenariã accessisse, cũ hæc illi Iudæi obiicerẽt, quod & cõfirmant author itate eorũ qui hæc se audiuisse à Ioanne prædicabãt. Verum hæc sententia tanquã Euangelistis contraria ab omnib. reiicitur. D Et Eusebius lib. 3. cap. 39. notat Papiam Ioãnis discipulũ, ꝙ ex Apostoli verbis nõ satis intellectis tradiderunt quædã, vnde data est alius erroris ansa, inter quos numerat etiã Irenæũ. Alii pro quinquaginta legunt quadraginta. Nam sic legitur apud Chrysostomũ, qui cõmẽti vice adiicit, ac si iã prope accederet ad eã ætatẽ. Verũ scriptorũ vitio verisimile est quinquaginta mutatũ in quadraginta. ꝙ ineptũ nimis videatẽt Iudæos obiicere de annis 50. cum ab illis tã lõge adhuc Dominus abesset. Proinde quidam suspicantur Iudæos existimasse Dominũ seniorẽ fuisse quã erat, ob maturitatẽ & grauitatẽ vultus & ob multũ laborẽ ĩ prædicationibus, vigiliis, & orationibus. Theophylactus curiosũ nimis esse putat inquirere quare dixerint potius de annis 50. quã 40. putãs casu factum esse, ꝙ eis in mentẽ B simpliciter venerit ille numerus. Probabilissimum autẽ est ꝙ appellatione quinquaginta annorum spectauerint ad morẽ sui seculi, hoc est, iubilei, ꝙ interdum seculum appellatur, quasi dixerint: Nundum seculum ĩplesti, & audes dicere vidisse te Abrahã? Huic confine est quod Theoph. cõmemorat quosdã dixisse quinquaginta annorum factã mẽtionẽ ob honorẽ anni iubilei. Porro quanquã Dñs Iudæos redarguere potuisset de malo verborum suorum intellectu, potius tñ ad eorum ĩterrogationẽ respondere voluit, vt apertius iã suam diuinitatem declarãs, ostenderet se Abrahã esse maiorem, atq; ob id dicit: Amen amẽ dico vobis, C antequã Abrahã fieret, vel nasceretur aut esset, ego sum. Nõ dicit, ego fui, sed, ego sum, quemadmodum superius, vt ostenderet Iudæis se eũ esse q olim dixerat Moysi: Ego sum q sum. Iudæi ergo hãc vocem tãquã blasphemã nõ ferentes, cucurrerunt ad lapides, vt pœna legis cõtra blasphemos statuta eum occiderent. Vbi eorum manifestus apparet furor, cum sine sententia iudicis ad lapidationem se parãt, nõ habita etiã cõsideratiõe loci, nempe templi. Verũ Dominus, q iã verbis suam apertè significauit diuinitatem, eãdem reipsa ostẽ D dit, cum abscõdit se ab eis, reddendo se illis inuisibilem. sicq; exiuit è templo, e manib. eorum elapsus, docẽs nos suo exẽplo, vt, cũ etiã possumus resistere, irã superbientium humiliter declinemus.

CÆCO NATO RESTITVITVR VISVS.

IOANNIS 9. CAP. LXXVIII.

ET præteriens Iesus vidit hominẽ cæcum à natiuitate, & interrogauerũt eũ discipuli eius: Rabbi, quis peccauit, hic, an parẽtes eius, vt cæcus nasceretur? Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parẽtes eius, sed vt manifestẽtur opera Dei ĩ illo. Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est: venit nox, quãdo nemo põt operari. Quãdiu sũ in mũdo, lux sũ mũdi. Hæc cũ dixisset, expuit in terrã, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius, & dixit ei: Vade, laua ĩ natatoria Siloæ, quod interpretatur missus. Abiit ergo & lauit, & venit videns. Itaque vicini & qui viderãt eũ prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat & mendicabat? Alii dicebant: Quia hic est. Alii autẽ Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat: Quia ego sum. Dicebãt ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respõdit: Ille homo, qui dicitur Iesus, lutũ fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoria Siloæ, & laua. Et abii, & laui, & vidi. Et dixerunt ei: Vbi est ille? Ait: Nescio. Adducunt eũ ad Pharisæos qui cæcus fuerat. Erat autem sabbathum quando lutũ fecit Iesus, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam: Non est hic homo à Deo qui sabbathum non custodit. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuisset & vidisset, donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & interrogauerunt eos dicentes: Hic est filius vester quem vos dicitis quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est, quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis eius aperuit oculos nos nescimus: ipsum interrogate ætatem habet, ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes eius quoniam timebant Iudæos. Iam enim cõspirauerant Iudæi, vt si quis eũ confiteretur esse Christũ, extra synagogam fieret. Propterea parẽtes eius dixe

dixerunt: Quia ætatē habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursum hominē qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio, vnū scio, quia cæcus cum essem, modo video. Dixerūt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respōdit eis: Dixi vobis iam, & audiuistis, quid iterum vultis audire? nunquid & vos vultis discipuli eius fieri? Maledixerūt ergo ei & dixerūt. Tu discipulus illi⁹ sis, nos autē Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus vnde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc em̄ mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos: Scimus autē, quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatē eius facit, hunc audit. A seculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quicquā. Responderunt & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras, & cū inuenisset eū, dixit ei: Tu credis in filiū Dei? Respondit ille, & dixit: Quis est Domine, vt credam in eum? Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et procidens adorauit eum. Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui nō vident videant, & qui vident, cæci fiant. Et audierunt quidam ex Pharisæis qui cum ipso erat, & dixerunt ei: Nunquid & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus: Si cæci essetis nō haberetis peccatum. Nunc vero dicitis: Quia videmus, peccatum vestrum manet.

ET PRÆTERIENS IESVS VIDIT HOMINEM CÆCVM A NATIVITATE, &c.] Quantū tēporis intercesserit inter præcedentia & hoc miraculū, nō constat. Non enim quia dicitur: & præteriens vidit, &c. existimandum est hoc contigisse mox cum Dominus se abscondendo exiuisset è templo. Tūc enim exeunti non aderāt discipuli, quos constat modo adfuisse. Itaque nihil aliud voluit Euangelista, quam quòd cū Dominus quādoq; in Ierusalem alicubi præteriret, vidit hūc cæcum. Post præcedentem enim Dñi cū Iudæis & Pharisæis variam disceptationem, miraculum iā subiungere voluit Ioannes, quod noua Pharisæis occasio fuit persequēdi Christū, cum, si voluissent, ex ipso intelligere potuissēt vera esse quæ de se superius magnificè prædicauerat. Ioannes enim sua narratione maxime ꝓsequitur dicta & facta Domini, quæ in Ierusalē Pharisæis & Ierosolymitanis fuerūt occasiōes ꝑsequendi ipsum. Miraculi autē huius exordium cœpit à visione & aspectu Domini, qui vbique faustus & salutaris legitur fuisse. Intelligendum autem Dominum nō obiter aspexisse hunc cęcū, sed studiose illum aspexisse, defigendo etiā intuitum in illum. Alioqui enim non adduceret Euangelista discipulorum quęstionem, occasione aspectus hui⁹ factam. Nam cum viderent Dominum studiose illum aspicientem, interrogauerunt eū: Rabbi quis peccauit, &c. Cuius quæstionis occasionē fuisse verisimile est, quod cū Dominus superius paralyticum in Ierusalem curasset, dixisset: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare. Vnde intelligentes morbos ob peccata accidere, mirantur cuius peccato hic contraxerit cæcitatē à natiuitate. Et quidem suam ruditatem magnam in hac quæstione ostendere videntur, cum quærunt nū ipse peccauerit qui cæcus natus erat, quasi fieri posset vt quis peccaret, antequā nasceretur. Verū secundum Chrysostomum & Theophyl. nō hoc dicūt quasi alterum illorum duorum suspicarētur esse verum, sed quod neutrum iudicarent cōuenienter dici posse, vt non tam interrogando quā dubitādo hæc dixerint, & admirādo, quasi dicerēt. Paralyticus quidē ꝓpter peccata sua ægrotabat, sicut à te tunc didicimus, de hoc autē quid dicis? Quis peccauit, vt cæcus nasceretur, an ipse, an parētes eius? Neutrum enim nobis videtur dici posse, ꝙ nemo peccare possit antequā natus sit, & iniustū videatur filios puniri pro parentum peccatis. Sūt qui intelligunt discipulos tunc adhuc secundum vulgatē Iudæorū opinionē credidisse animarum in multa corpora transitum, & animā in alio mūdo versantem, si peccet, pœnam quandā recipere in corpore quod assumit. Nā ex hac opinione, de qua supra nonnihil, videntur huic cæco postea dicere Pharisæi; In peccatis natus es totus.

RESPONDIT IESVS: NEQVE HIC PECCAVIT, &c.] Omissa redargutione ruditatis suorū discipulorum, ad doctrinam veritatis ꝓ suo more Dominus cōuertitur, docens nō sēper propter peccata immitti hominibus morbos, sed nonnūquā ob ostēsionē gloriæ Dei in eis. Quod tamen cū fit, non est quod homo cōqueratur, tū quod Deus omniū creator creaturis suis vti pōt, vt maxime nouit expedire illustrādæ gloriæ suæ, quòd id ad maius profectū hominis, nēpe spiritualē vtilitatē eius, ꝓueniat. Neq; inqt hic peccauit, neq; parētes eius, supple, vt cęcus nasceretur, (Nō enī ab omni peccato illos significare voluit immunes esse,) sed, supple, ideo cæcus nat⁹ est, vt manifestētur opera Dei in illo. Dicit pluraliter, opera Dei, & nō opus Dei, quia nō tantū vnū illud opus Dei, nēpe curatio cæcitatis, erat in illo manifestāda, sed in genere opera Dei erāt in illo manifestāda, hoc est, ostendēdū erat in illo qualia essent Dei opera, quātæ s. potentiæ, & quātæ rursū bonitatis, quomodo semper etiā in sabbatho operetur quæ ad salutē hominū pertinēt, & ꝙ opera Iesu sint à Deo. D. Irenæus lib. 5. illud, opera Dei, intelligit de operib. creationis, quorū Christus se declarauit nūc authorē, dū ex luto homini restituit visum, significās se eū esse qui olim hominē plasmauit ex limo terræ. Cū autē his verbis Dominus subindicaret se miraculū hoc ad quod se parabat nō operaturū aucupandæ gloriæ cā, & propter ostentationē, sed propter gloriā Dei, idipsum apertius significare volēs, subiūxit. Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Dicit oportet, nō ꝙ ad hoc cogeretur veluti seruus à domino, sed significare volens se nō à seipso facere quæ faciebat, verū ex mādato & cōmissione patris. Dicit, opera eius qui misit me, significās eadē esse opera sua & patris sui: quāquam Rupertus intelligat opera eius qui misit, opera quæ pater mittēs filio iniūxit & mādauit vt faceret, verum altera intelligētia vt est simplicior, ita ꝓposito magis cōueniēs. Dixerat enī opera dei in eo manifestāda, vt ergo significaret illa ꝑ se esse manifestā

da subiicit: Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Vbi per diem intelligit D. Augustinus ipsum Christũ, quia sequitur; quádiu sum in mundo, lux sum mundi, quæ tamé intelligétia nó videtur cóueniés satis, cũ significetur dié istam de qua Dominus loquitur, nó semper fore, sed noctê illi successuram. Proinde Rupertus & alii per diem intelligunt totum præsens seculũ vsque ad iudicii diem nouissimũ & per noctẽ seculum futurũ, vt significetur Dominum vsque qne ad consummationem seculi operari debere opera eius q misit illum, opera scilicet ad salutem hominis pertinentia, ad quam promouendá missus fuit in mundum, quę opera Christus indesinenter etiã iam in dextera patris residens operatur per suum spiritũ, & suos prædicatores atq; doctores. Post finem autem seculi venturá noctẽ, quando non solũ ipse cessabit ab operibus talib...s, sed nemo omnino poterit operari quæ ad suam vel aliorum pertinent salutem. Nec huic intelligétiæ videri debet obstare, quod Paulus præsens seculum, noctem: futurũ verò, diem vocet. Nam ille quidé hanc vitam noctem vocat, propter errores & ignorantiã multã in qua adhuc viuimus: dié vero, futurum seculum, quod tunc omnia quæ modò latét, erunt manifesta. Hic vero alia ratione, dies præsens seculum, noa futu tum significat, nempe ob operationis facultatem quæ dici conuenit, & cessationem ab opere, quæ conuenit nocti, iuxta illud Psalmistę: Cum ortus est sol, exiuit homo ad opus suum, & ad operationẽ suam vsq; ad vesperam. Verum si ipsa Domini verba attentius cósideremus, omnino apparet Dominum vocasse diem tempus corporalis suæ in mundo præsentię: noctẽ verò, tẽpus suæ absentiæ, in quo ea decreto patris vacaturus erat a doctrina & miraculoru operibus, sic vt p se se corporaliter ea nó esset exhibiturus, sicut ea exhibere per sese debuit quádiu erat corporaliter in mũdo. Cũ enim subiecit: Quádiu sum in mũdo, &c. significat se quãdoq; nó fore in mundo, quomodo iam erat, secundum corporis scilicet visibilé præsentiam, quã mox erat sub ducturus mudo. Quod auté ait: Venit nox in qua nemo potest operari; allusit more suo ad noctẽ vulgaré, in qua nó possunt homines operari: hinc allegoris significans instare tempus in quo abiturus à Iudæis nihil esset apud eos operaturus eorum quę tum pro eorũ salute per sesefaciebat. Ita q; sensus est: Me oportet operari opera eius qui misit, donec est dies. & donec mihi ea patris decreto in vita ha. est agendum. Post d.em auté venit noa, in qua, vt docet experientia, nemo potest propter tenebras operari. Ita & instat tẽpus meæ absentiæ, quando non amplius, vt modo, apud homines operabor quę pro illorũ faciút salute. Vt autem intelligeremus quare tempus suæ præsentiæ diem vocet, & nó simpliciter illis dici dié, quomodo tẽpus vitę cuiuslibet hominis, dies illi est, subiecit: Quadiu sum in mundo, lux sum mundi, significans tempus illud nó illi solũ esse diem, sed toti etiam mundo, nec diem solum ob operandi facultatem, sed etiam ob lucé, quá sua præsentia mũdo adfert per doctrinã & opera vitæ æternę. Igitur tempus suæ absentiæ etiam significat duplici nomine fore Iudæis noctem, nempe, tum quod ad adfuturus esset eis sol iustitiæ, tum quod ipse tan quã in nocte nihil esset corporaliter apud eos pro illorum salute facturus. Dicit autem; quamdiu sũ in mũdo, lux sum mundi, non quod post ascensionem desineret esse omnino lux mũdi, sed q desineret sic prælucere hominibus, quomodo tunc prælucebat, per seipsũ docendo, & miracula edendo, & quomodo post ipsum lucere cœperũt Apostoli, quibus proinde dictum est: Vos estis lux mũdi. Porro quamquã secundum hunc intellectum, illud: Venit noa quando nemo potest operari, potissimum dixerit Dominus, ad significandũ se nõ operaturũ sicut tum operabatur, tamen ea consequenti etiam significatur, tantum in hac vita & nos posse bona & Deo grata operari, & quãdiu dies est, hoc est, quamdiu nobis est à Deo datum agere in hac vita, operari deberi opera Dei: post hunc diem venturam noctem, quando ea operari nõ licebit pro salute nostra promerenda.

Psal. 103. Matt. 5.

HOC CVM DIXISSET, EXPVIT IN TERRAM, ET FECIT LVTVM, &c.] Cũ prædictis verbis ostendisset Dominus se nõ ad ostentationem, sed ob patris gloriam, & secundum patris præscriptum operari miracula etiã in sabbatho, quia donec dies est: pergit ad miraculum, quod nuuo iam modo operatus est, nimirum luto, nó quouis, sed ea sputo suo facto, o. ul s cæci apposito, eique mãdãs vt abiens lauaretur in natatoria Siloë. Quod Domini factum vt multa ĩ se cõplectitur, ita multas habet mysticas rationes. Et primo quidem iis rebus ad aperiendum huic cæco oculos v us est Dominus quibus nemo dubitare potuit huiusmodi virtutem nõ inesse, imo quæ potius cæcitatem adferre nata essent (lutũ enim oculis iniectum excæcare solet) vt magis ei potentia pateret & totũ esse opus suę virtutis cõstaret. Vnde & indicauit etiam in aliis quibuscũque operibus, omnia se solum sua virtute perficere, & dum adhibere cooperantes aliquas creaturas dignatur, nequaquam id facere quasi ad opus perficiendum illis indigeat, sed ad honorãdũ creaturas suas, quas ita ad bonitatis suę ministerium & virtutis suę cooperationem admittit. Sic & in veteri testamento multa leguntur à prophetis facta p res aliquas, quæ ad illa perficienda nullã eõ stabat, imo quandoque cõtrariam habere naturã, vt opus ipsum diuinæ potentiæ magis ascribere tur. Secundò, luto à se facto super cæci oculos posito, Dñs significauit se eum esse qui olim e luto hominem fecerat, & proinde dominũ esse sabbathi qui nõ deberet legibus sabbathi astringi, quomodo id ab eo exigebant Pharisæi. Ideoque data opera nunc sicut & alias, miraculũ hoc i sabbatho operari voluit, idq; noua hac ratione q opera quędam in se includebat, vt eę illud... aliquando expergefierent, & eum supra hominẽ esse agnoscerent quanquam ex his eorum plerique magis ad calumniandum & persequendum ipsum suo vitio sunt irritati, vt illis factum sit offendiculum, quod in resurrectionem datum erat. Tertio hac noua ratione cęcum Dñs curare voluit, vt & magna huius fides atq; obeditẽtia omnibus innotesceret q permisit ea sibi adhiberi, atq; lõga via nõ recusauit aquas adire, vnde humana ratione nulla spes esse poterat curationis: & rursum vt miraculum fieret celebrius ex cõspectu à multis cę co eunte & redeunte. Postremum, hac ratione demõstrauit Dñs, qua ratione homines à cæcitate spirituali, quam omnes nascendo cõtrahim, curari possint, nimirũ si agnoscentes se lutũ habere aup oculos positũ, hoc est, peccati sorde ifectoa adeant,

adeant baptismalis fonti lauachrum, recepturi in eius ablutione illuminationē mentis per Spiritū sanctum: simulq; docuit nō oportere nos diffidere, aquis baptismi adesse gratiā curandi mētem, cum ex eius institutione eam prædicātur habere vim, quam ex sua nō habēt natura. Hæc sane ratio probè conuenit cum eo quod Ioannes diligēter annotauit, nomē Siloæ significare, si interpreteris, missum. Neq; enim videri potest id obiter fecisse, sed secundum ecclesiasticorum patrū intelligentiam, subindicauit mysterium hic latere, & natatoriam Siloę significare aquam baptismi, cuius fons est ipse Christus, missus à Patre in mundū hunc, ex cuius latere in cruce profluxit nobis natatoria, in qua qui oculos suos loto peccati oblitos abluunt, ablutis peccatis visum recipiūt, ita tamen, vt visus restitutio nulli nisi Christo asscribi possit, qui per res ex sese ad hoc inefficaces eam B operatur. Vide Ambros. lib. 3. de Sacramētis, ca. 2. vbi hanc postremā facti Dominici rationem pulchrè prosequitur. Itaque ꝙ significauit missio Naaman Syri ad aquas Iordanis, & eiusdē in eisdē ablutio: hoc missio huius cęci ad aquas Siloæ, & in eisdem ablutio. Aquarum Siloæ etiam fit mētio Isaiæ 8. vbi dicitur: Pro eo ꝙ abiecit populus iste aquas Siluę, quę vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin & filium Romeliæ, propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis C fortes & multas, regem Assyriorum & omnem gloriam eius, &c. Vbi per aquas Siloæ designatur regnum Dauid & tribus Iudæ, quod quia abiecit populus decem tribuum, magis eligens regibus Damasci & Samariæ esse subiectus, quàm stirpi Dauid, ob id eos seruire fecit Dominus regi Assyriorum, cuius potentia inundationi fluminis cōparatur. Iuxta autem anagogen secundū D. Hieronymum significatur etiam ibi, quod omnis hæreticus & infidelis, qui Hierusalem, hoc est, ecclesiā oppugnare voluerit, derelinquens aut contemnens aquas Siloæ, fontis qui salit in vitam æternā, tradetur Assyriorum principi, hoc est, diabolo. De fonte autē Siloæ sic scribit illo loco D. Hieronymus: Siloam autem fontem esse ad radices mōtis Sion, qui nō iugibus aquis, sed incertis horis D diebusq; ebulliat, & per terrarū concaua, & antra saxi durissimi, cū magno sonitu veniat, dubitare nō possum', nos præsertim qui in hac regione habitamus. Hæc ille. Ex hoc igitur fonte, maximè cū interruptis vicibus manet, & fit in ea regione aquarum penuria, facta erat κολυμβήθρα, id est, natatorium vel natatoria, vt hic vertit interpres, aut piscina, vt vertit Ioan. 5. de qua piscina etiā fit mētio 2. Esdr. 3. Dicitur autē hic fons Hebraicè שִׁלֹחַ Schiloahh, nā sic legitur Isaiæ 8. aut mutatis punctis, שֶׁלַח Schelahh, nam sic legitur 2. Esdr. 5. At E Chaldaicè dicitur שִׁילוּחָא Schilouhha. inde Græci pro ש vsi σ extrita aspiratione, & ad finē μ adiecto, fecerūt Siloā, quod magis secūdū Chaldaicam quam Hebraicam pronunciationem significat missum. Siloæ fontis meminit & Iosephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. dicens eum fuisse aquæ dulcis & multæ. Porro ne quis miretur quod sic à Domino cæcus qui illum nō nouerat, permiserit se attrectari, & luto oculos suos perūgi, aduertendum Euangelistā breuitati studentem nō omnia scripsisse quæ circa ea quæ narrat sunt dicta vel facta, verùm multa reliquisse nobis intelligēda, sine quibus quę narrat minimè possunt intel-

A ligi commode esse gesta. Intelligendū ergo Dominum prius interrogasse cæcum, quemadmodum supra paralyticum, num vellet sibi visum restitui, atque ex discipulis intellexisse Iesum, cuius nomē ex fama ei cognitum procul dubio erat, esse qui lutum ei super oculos ponere pararet aut illum ex turba didicisse Iesum esse qui præteriret, eoq; intellecto Domino acclamasse, vt ei misereretur. Verisimile item Dominum illi dixisse: Vade ad Siloæ aquas, & ibi visum recipies: quanquā promissionis illius nō meminerit Euangelista. A ratione enim alienum est, rem sic nō esse gestam esse, vt ab Euangelista describitur. Sic ergo iam etiam intelligi poterit, quomodo cæcus iste postea dicat: Ille homo qui dicitur Iesus; cum illū tunc adhuc non vidisset.

B ITAQVE VICINI, ET QVI VIDERANT EVM PRIVS, &c.] Post descriptā miraculosam cæci illuminationem, Euangelista prolixè cōmemorat quomodo miraculū hoc ad multorum cognitionem peruenerit, & à multis exactè examinatum, multipliciter cesserit in Dei gloriam quātumuis illud plerosque male haberet & vreret. qui quo magis huic miraculo detrahere studuerūt, hoc magis reddiderūt illustre. Deinde & ostēdit sequens narratio, vt ostēdatur quāta cōstātia & libertate cęcus miraculum & authorē prædicauerit, & quod ob id reiectus, à Christo sit susC ceptꝰ & ad profectiorē eius cognitionē perductꝰ. Pro eo autem quod nos habemus: quia mendicus erat (quomodo nobiscum legit etiam Theophylactus,) Græci codices fere habent, quia cæcus erat: vt significetur quosdā vidisse eum prius quod cæcus fuisset. Verùm nostra lectio est cōuenientior, secundùm quā significatur hunc cæcū prius multis visum fuisse & cognitū, ob id quod publicè mēdicus esset, vt cōiunctio, quia, accipiatur causaliter, quanuis etiam secundum hāc lectionem pro quod accipi possit, vt significetur vidisse illos eū quod esset mēdicus. Porro vt omnia quæ hic narrantur, gloriæ Dei inseruiebant: ita quod mendicus hic fuerit, duplici nomine momētum aliꝗ ad gloriam Dei habuit. Nā hunc multis notus erat, D idque causam tū dedit, vt ad notitiam plurimorū hoc factū perueniret. Et rursum hac re Christi benignitas cōmēdata est, non spectans aliquod suū commodum ex miraculis, vt qui etiam mendicos curare dignatus sit nullo pro illis rogante, & in quibus nihil videri poterat præter Dei gloriā spectare. Ita ad miraculi commendationē & Dei gloriā faciebat, ꝙ tum vicinis, tum aliis multis quibus ob mēdicitatē fuerat notus, dicētibus: Nonne hic est qui sedebat (ante templum scilicet, quēadmodum claudus ille de quo Act. 3.) & mendicabat: alii dicebant ipsum esse, alii negabāt. Hoc E enim declarāt miraculum tantum fuisse, vt qui illum prius probe nouerāt, nō possent facile adduci vt crederent eū dē esse. Declarant præterea hęc cum sequētibus diligentem veritatis factā inquisitionem, quod ad confirmationē miraculi multū fecit. Ad idem facit, quod aliis dissētiētibus, & miraculum ignorātibus, ipse cæcus liberè & intrepide (quemadmodū gratū decebat) omnem cōfitetur veritatē, neque veritus suam cōfiteri cæcitatē & mēdicitatē, neque metuēs Iesu nomē (quod Iudæis sciuit esse exosum) apud omnes prædicare: suo exemplo nos docēs, Dei beneficia nobis exhibita nō esse reticenda, sed palam à nobis cum

opportunū

opertunũ fuerit prædicanda, etiã si necesse sit hoc fieri cũ cõfessione alicuius quod apud homines est aut habetur ignominiosum. Dixit autem cæcus: Ille homo qui dicitur Iesus; nõ per cõtemptum, sed quod adhuc à Domino esset alienus, solã illum fama cognitum habẽs. Iã gloriæ Dei etiã inseruit, quod cæcus nescierit vbi esset Iesus, nec illum agnouerit. Sic enim omnis suspicio tollebatur, vt videri nõ posset ad gratiam loqui. Rursum ad idem fecit, quod à vicinis & notis perductus sit ad Pharisæos, vt & apud illos diligens fieret facti examinatio, & certa cognitio, quodq; etiam apud illos liberè veritatem confessus sit cæcus, quãtumuis illis sciret gratũ fore, si vel taceret, vel diffiteretur, sciretq; satis timendũ sibi si veritatẽ cõ-
B fiteretur. Quamuis autem quidam intelligãt istos vicinos, notos cæcum hunc ad Pharisæos nõ malo duxisse animo, sed quod cuperent illis indicare Dominum, quem persequebãtur, nequaquã esse hominem malum, qui tantum scilicet fecisset miraculum: magis tamen cum Augustino & Chrysostomo videtur intelligẽdũ, eos malo animo hoc fecisse, vt ob id quæsierint vbi esset Iesus, quod parati essent illum cõprehensum, tanquam sabbathi violatorem tradere Pharisæis: quod cũ facere nequiuerint, curatum cæcum adducunt, vt per cũ ostendant sabbathũ à Iesu violatum. Nã & ob id videtur Ioannes mox subiunxisse: Erat autẽ sab-
C bathum, &c. Aut prædicti cæcum adducũt animo mediu, vt Pharisæorum scilicet de hoc facto iudicium audirent, quod partim bonũ, partim malum apparebat, ita vt de illo ipsi pronũciare non auderent. Cùm itaque cæcus adductus esset, Pharisæi etsi ab adductoribus didicissent facti ordinem, tamen quo certius eis de facto cõstaret, cęcũ quem vicini prius interrogauerant iam secundo interrogauerunt, quomodo vidisset, hoc est, visum, recepisset. Nam sic oportet verbum hoc semper hic exponere, cũ Gręcè sit ἀνέβλεψε. Cessit & hoc ad Dei gloriã & miraculi cõfirmationẽ, vt dictũ est, quod illi non cõtẽti vicinorum relatione, cæcum interrogauerunt, quodq; ille, etsi cõscius suæ paupertatis, nihil vereretur apud potentes, & magni no-
D minis hostes Iesu, simpliciter & constãter vt res habebat, narrare quod in se gestum erat. Audito ergo huius testimonio, variatum est sententiis inter illos, quod & ipsum ad Dei gloriam faciebat. Nã ostensum est tantam esse virtutis diuinę vim, vt nũ possint nõ eam etiam hostes quandoque agnoscere, & vbique habeat qui eam agnoscant. Quidam ergo Pharisæorum pro ingenio hominum desperatorum, tam inaudito diuinę potentię miraculo adeo nõ potuerunt moueri vt de Domino melius sentirent, vt inde ea diei religione mutuarentur occasionem calumniandi factũ planè diuinum, quod diei religionem dicebat & cõmenda-
E bat, itaque dixerũt: Nõ est hic homo à Deo, quantumuis frequẽter eum in ore habeat, eũ sabbathũ nõ custodiat. Quibus verbis nũ tantum præsens factũ notare videntur, sed & signum illud quod scribitur Ioannis quinto, & alia quæ sabbatho fecit Dominus quasi dixissent; iste sabbathum pro nihilo habet, vt qui illud iam frequenter violauerit. Alii autem etsi congruum illis fuisset ostẽdere qualiter sabbathũ nõ fuerit ĩ prædictis factis violatũ, quoniã Pharisaico adhuc errore detinebantur, & tamẽ a signorũ magnitudine superabãtur, contra dicunt: Si hic homo non est missus à Deo

A ac illi gratus, sed peccator est, quomodo potest hæc signa facere: significantes peccatores nõ posse signa facere, saltem talia, qualia scilicet Iesus fecit, maxima scilicet & planè diuina. Nam & diabolus sua habet falsa signa quæ per suos nonnunquam ędit. Nec ob hanc Pharisæorum sententiam oportet multum disquirere, quomodo ergo Domin' dixerit suprà, quosdam qui in nomine eius miracula fecissent, condemnandos in die iudicii. Nã hãc Pharisæorum sententiã, cũ Pharisęorũ sit, non oportet omnino esse veram. Et tamen etiam vera est, si intelligatur de miraculis quæ quis diuina virtute ędit, in testimonium suæ sanctitatis quomodo Dominus sua ędidit, dicens: Opera quę ego fa-
B cio, ipsa testimonium perhibent de me. Nõ enim potest peccator vera miracula ędere in suę sanctitatis confirmationem, quanquam bene in doctrinæ & nominis quod prædicat commẽdationem. Dicunt autẽ isti pluraliter, hęc signa, vel, vt est Græcè τοιαῦτα σημεῖα, id est, talia signa respicientes scilicet nõ ad vnum illud de quo tum agebatur, sed & ad alia pleraque quæ Christus fecerat: Itaq; sentẽtiis de Iesu variantibus, schisma, hoc est, dissidium & dissensio erat inter illos: proinde rursũ interrogant cęcum, vt suam ipse de Iesu proferret sententiam, de quo inter ipsos non conueniebat. Tu, inquiunt, quid dicis de illo qui aperuit o-
C culos tuos: vel, vt habent Gręci, quia aperuit, vt sit sensus: Quem tu dicis esse illum, ob hoc quod aperuit oculos tuos. Quam interrogationẽ Theophylactus post Chrysostomum putat fuisse eorũ qui inter Pharisæos bene de Iesus entiebant, & miraculo patrocinabãtur, qui scilicet dixerũt, quomodo potest homo peccator, &c. vt hi testimoniũ cęci quæsierint, quo per eum qui senserat virtutem, cõfutarent calumniatores. proinde notat eos beneuolè interrogasse. Non enim dixisse, quid dicis de illo qui lutum fecit, aut sabbathũ violauit, sed miraculi recordatos dixisse, qui aperuit oculos tuos quasi exaggerantes, curatum, vt pro Iesu quę digna erãt diceret. Rupertus verò hęc verba tribuit parti aduersę, quæ dixerat: Non est hic ho-
D mo à Deo, &c. vt intelligatur hos testimoniũ cęci quæsiisse, vt si ille metu adductus de Iesu male loqueretur, aut saltem non auderet bene loqui, haberent quo refellerent illos qui de Iesu bene sentiebãt, cũ ad illos miraculũ nõ attineret: verò bene de illo loqueretur, causam haberẽt sęuiẽdi in ipsum, & eiiciendi eum extra synagogã. Verùm rectius apparet vt intelligamus ab vtraque parte communiter factam hanc interrogationẽ, & vtrosque expectasse ex cæci respõsione quod pro ipsorum faceret sententia. Mendicus atque simpliciter & intrepidè pronunciat quod sentiret. Ego, inquit, dico esse eum Prophetã, nõ quod putaret
E ipsum esse illum singularem Prophetã, de quo Moyses Deut. 18. vt intellexit Liranus. Nã Gręcis nõ est dictum cum articulo ὁ προφήτης, sed sine articulo, proinde simpliciter Prophetam asseruit, significans eum à Deo missum esse, & veracẽ esse doctorẽ. Nam talis (vt suprà est probatum) Propheta dicitur, etiam si nihil futurum prædicat: quale adhuc hic a Iesu non audierat.

NON CREDIDERVNT ERGO IVDAEI DE ILLO, QVIA CAECVS FVISSET ET VIDISSET, &c]. Cũ primum Pharisæis & Iudæis miraculum à cæco exponeretur, facile credideiũt quod propter operationẽ qua sabbathũ violatũ putabant,

putabant, gauderent se occasionem habere calumniandi Dominum, & ostendendi illum nō esse à Deo. Verū cum iam & quorundam Pharisæorū authoritate, & ipsius cæci sententia, quā postulauerunt velut parati illi stare, nō permitterētur tale miraculū ei tribuere cū quo nō esset Deus, incōtrarium dilabuntur, præter spem sanè sperantes hunc non esse qui cæcus fuisset, etsi omnibus satis ob publicam notus mēdicitatē. Proinde priusquam id credendum sibi putarent, parentes eius aduocandos & audiendos statuerunt, si forte illi metu adducti, (vt sunt fere timidi quibus est res angusta domi) aliquid dicerēt quod ad miraculū obscurandum facere posset. Verum vt semper veritas & pietas fit illustrior, quo magis impii suis mēdaciis & īpietatibus obscurare & supprimere nituntur: ita & nūc malitiosa hæc Iudæorū curiositas proficiebat ad miraculi gloriā & cōfirmationem. Hac enim ratione factū est, vt certissimū esset hunc quem manifestum erat videre, à natiuitate cæcum fuisse, parentibus, qui peculiaribus etiā indiciis filiū suū certissimò nouerāt, id certo etiam apud illos quos metuebant cōfitētibus, etsi filii cęcitatem scirent nonnihil in suā recidere ignominiā. Rursum & hoc ad miraculi cōmēdationē facit, quod parentes dicerent præ metu, se nescire nec modum, nec authorem miraculi. Nā per hoc ostensum est eos non ad gratiā authoris testificatos hunc esse suum filium, & cæcum natū fuisse. Itaq; Pharisæi aduocatos parētes interrogār tria, si filius eorū sit, si cæcus nat⁹ sit, & quomodo nūc visum receperit. Rigide autem interrogant, putātes illos exterrere, sicq; aliquid dicturos quod in calumniam prædicati cederet miraculi. Non enim dicunt: Hic est filius vester qui cæcus natus est, sed quem vos dicitis, quia, id est, quod cæcus nat⁹ sit; notantes eos id falso dicere solitos, quo tamē nihil potest improbabilius suspicari. Quis enī pater talia mētiri cū sua ignominia vellet de filio? Nec dicunt simpliciter: Quomodo nunc videt; sed quomodo ergo nūc videt? quasi dicerēt: Aut falsum est, quod nunc videat aut illud, quod cæcus natus sit: sed videre eum, constat verum esse ergo falsum sit esse necesse, quod cæcus fuerit nat⁹. Duobus ergo his eos ad negationem inducere conantur, & per hoc quod dicunt; quem vos dicitis & per hoc quod subdunt; quomodo ergo nūc videt: Tribus autem interrogationibus factis parentes caute respondent, de duobus cōfitentes se esse certos, ignorare verò quod tertiò quærębatur, modum scilicet & authorem redditi visus. Et addunt; ipsum interrogate, ætatem habet, ipse de se loquatur; vel, vt est Græce, περὶ αὐτοῦ λαλήσει, id est de se loquetur, vel pro se loquetur. Hęc, vt ex Euā- gelistę narratione patet, dixerunt, nō quod nescirēt sed quod Pharisæos metuerent, malentes solū filium venire in periculum, quam communi periculo inuolui cum filio. Qua in re etsi nec gratos satis se erga Deum & Iesum, nec pios erga filiū declarauerunt, tamen etiam in hoc seruietūt gloriæ miraculi, quod interrogationē de modo & authore miraculi remittūt ad eū qui curatus erat, qui in eiusmodi quæstione omnibus merito fide dignior erat. Sic enim significabant, nullū certius de re loqui posse, illiq; potius quam cuiuis alteri credendū esse, ac proinde illos imprudēter, eius testimonio prętetito, aliorū requirere testimoniū. Porro ex eo quod conspirauerāt Iudæi eos eiciēdos

Ioan. 9.

A Synagoga, qui cōfiterentur Dominum esse Christū, animaduertere licet iam tum percrebuisse atque iactari cœptum fuisse eum esse Christū. Fieri autem extra synagogam erat, alicui interdici cōmercio & consuetudine reliquorum Iudæorū, vt nō liceret ei ingredi cum reliquis synagogam, aut templum, & omnino alienus esset ab omni Iudęorum congregatione, quod apud Iudeos summæ ignominiæ loco habebatur: quomodo apud Christianos habetur excommunicatio. Pro eo autem quod nos habemus; extra synagogā fieret; Græcè iucūdius est per vnā dictionem, ἀποσυνάγωγος γένηται. id est, aposynagogos fieret. Itaq; sic tūc dicebātur quidam aposynagogi, quomodo apud nos B quidam dicuntur excommunicati, hoc est, cōmunione fidelium priuati & interdicti. Nec hic mos interdicendi quibusdā cōsuetudine hominum tātùm fuit apud Iudæos, sicut & modò est apud fideles, sed & apud ethnicos quōdam simile erat. Apud Romanos enim quibusdam aqua & igni interdictū dicebatur: quæ pœna maxima esse solet, priusquā inciperent gladio animaduertere in maleficos: eaque sententia eiiciebantur ciuitate, & omni ciuiū cōsuetudine eis interdicebatur, ac vita ipsa pronunciabantur indigni, quod vita hominū cōsistat in aquæ & ignis vsu, elemētorum scilicet homini vitæ maximæ necessariorum. Et Cæsar lib. 6. de bello Gallico, de Druidis loquēs sic scribit: Si quis aut priuatus, aut publicus eorum decreto nō steterit, sacrificiis interdicūt, hæc pœna apud eos est grauissima. Quibus est interdictū, ii numero impiorum ac sceleratorū habentur. Iis omnes decedūt, aditū, sermonemq; defugiūt, ne quid ex cōtagione incommodi accipiant: neque iis petētib⁹ ius redditur, neque locus vllus cōmunicatur, Hęc ille. Tales erāt quoque qui apud Romanos dicebantur, homines sacri, hoc est, detestabiles & deuoti, traditique in exitium extremum, ita vt quocunque loco, quocunque tēpore, à quibuscunque eos impunè interfici liceret, & pro huiusmodi erāt leges sacratæ, sicut apud nos sunt leges excōmunicationum. De quib⁹ oībus latius vide apud Budæum in secundis annotationibus, in Pandectas. Cæterum quoniam hodie plerique ab Ecclesia eiecti & excommunicati sese consolantur constitutione horū Iudæorum, qui eiecerūt e synagoga eos qui Christum confiterentur, addendū hoc supradictis, videndum esse nō tam qui eiiciāt & excommunicent, quàm qua de causa quis eiiciatur, iustane an iniusta. Quoniam enim manifestè iusta erat causa Iudaicæ istius eiectionis, nō erat illa merito formidanda. Verùm hæretici, qui hoc se exemplo fere cōsolantur, nō ob id eiiciuntur ab Ecclesia, quod Christum cōfiteātur, sed quod E illum male cōfiteantur aut quod de eius Ecclesia male sentiant, à qua etiam non tam eiiciuntur, quàm seipsos separēt. Præterea, vt habet Augustinus, tūc nō erat malum fieri extra synagogā quod synagoga ob īcredulitatē à Deo deseri cœpit & Christus nouā suā Ecclesiam ædificabat. De iniusta autem excōmunicatione, quæ lata est à iudice Ecclesiastico, sciendum quod ea nō sic liget vt per eam quis priuetur participio suffragiorum Ecclesiæ, aut propter eam debeat ex conscientia sese subtrahere a sacramētorum communione, & fidelium cōsortio, nisi quātum ratio scandali, quod alias inde emergeret, id exegerit, vt docet Adri⁹ in Quotlibetica quæstione 6. Vnde Gelasius papa

Separatio etiam gentibus in vsu

quema

quemadmodū citatur causa 11.quæst.3. Cui, in A gt.est illata sētēna, deponat errorē, & vacua est Sed si iniusta est, tanto eam curare non debetquā roapud Deum & eius Ecclesiam neminem potest grauare sententia iniqua. Ita ergo ea se non absol ui desideret, qua se nullaten⁹ perspicit obligarū Sic & sub Hieronymi sentētia dicitur. 24.quęst. 3. Si quis non recto iudicio eorum qui præsunt Ec clesiæ depellatur, & foras mittatur, si ipse antea nō exiit, hoc est, si non ita egit vt mereretur exire, ni hil læditur in eo quod non recto iudicio ab homi nibus videtur expulsus. Semper tamen sententia pastoris etiam cum iniusta est, timenda est, vt dici tur sub nomine Gregorii. 11. q. 3. cap Sententiā pastoris; & eadem sub nomine Vrbani, cap. Quib⁹ episcopi. Timēda quidem, nō quòd in foro cōsci- B entiæ liget, sed quia ratione scandali: & ne quis vi deatur Ecclesiasticam cōtemnere authoritatem, eiparcere quis debet, & cauere ne negligendo aliquem scandalizet, & in contemptus suspicionē ve niat. Atq; ob id vt citra scādalum possit non pa rere excommunicationis huiusmodi sentētię, debet canonicè probare iniustitiam excōmunicatio nis contra se latæ, quam antequā probare possit, debet à superiore humiliter absolutionē petere, nisi in illis casibus, in quibus talis est error ex par te sententiæ, qui sententiam nō solùm iniustā, sed etiam faciat esse nullam, vt cū fertur ab eo qui in ipsum non habet authoritatē, videlicet à iudice nō suo, vel à iudice excommunicato: vel cū lata C est post appellationem legitimè interpositā, vel cū in forma excōmunicationis intolerabilis fuerit error expressus, vt si quis excommunicetur ga peccatum aliquod committere noluit, aut bonū ali quod omittere, quemadmodū patet in cap. Per tuas, de senten. excommunicat. quãois ibi duo tā tùm posteriora excipiantur. In tribus enim illis po tissimum casibus sentētia excommunicationis nō solùm est iniusta, sed etiam nulla. In aliis vero etiā si sit iniusta, tamen aliqua est, & ideo antequā debeat quis admitti ad probationē iniustę excōmunicationis, gratiam absolutionis implorare debet, ne vt dicitur in prędicto capitulo, sentētiā Ec clesiasticam contemnere videatur, & per hoc am plius ex suo contemptu ligetur. Nec hoc cōtrariū D est ei, quod suprà in Gelasii authoritate dicitur, nō opus esse vt quis desideret se absolui ab iniusta sententia. Nā hoc intelligendum est quātū ad reatum, hic verò pręcipitur de absolutione impetrenda, ad cautelam, vt in textu dicitur. Quod si in iuste excommunicatus iniustitiā probare canonice nequeat, humiliter eam sustinere debet, aut secundùm sententiæ formam ob scandalum vitādum satisfacere, si possit salua veritate vitæ & iustitia. Vbi & hoc notandū, aliquando iniustā esse sententiam excommunicationis, ex parte excōmunicati, cum tamē sit iusta ex parte excom municantis, vt cùm quis falso etiamine in iu dicio per testes probatur excommunicatur.

Vocaverunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus, et dixerunt ei, &c.] Cum ex parentum respōsio ne nihil potuerunt venari quod pro suo facerent desiderio, & parētes eos remisissēt ad filiū, illi nec dum desistendum sibi esse rati, vocauerunt rursū eū qui fuerat cæcus, dicentes ei: Da gloriā Deo; hoc est, secūdum Chrysostomū, gloriam istius mi raculi tribue Deo, non Iesu, cōfitere quia nihil iste

in te est operatus, sed quòd Dei beneficio ex cęco factus sit videns. Secundum quā intelligentiam obseruandus ordo, quo ad calumniandū hoc miraculum impietas hic processerit. Primo enim ca lumniabantur illud, tanquam factum hominis pec catoris, qui à Deo nō esset, sed qui sabbathum violasset. Id cū viderent congruere minime, spera bāt audire nō fuisse illum cæcum, nec factū in eo miraculū quod dicebatur. Cum autem factum ip sum ipsa re & parentū testimonio euidētius esset quàm vt negari posset, facti laudē à Iesu quē ode rāt, auertere studuerūt, idq; sub prætextu religio nis, dicentes; da gloriam Deo; ac per hoc significantes, illum nō dare Deo gloriā, sed Deum igno minia afficere, quandiu miraculū Iesu tribue- B bat, quem se scire dicebāt esse peccatorē, ac pro inde scirē etiam quòd per illum, & cum illo Deus non operatur. Verum per illud: Da gloriam Deo, magis videntur simpliciter exegisse confessionē veritatis. Nā sic hæc oratio accipitur Iosue 7. vbi ad Achan dicit Iosue: Fili mi, da gloriā Domino Deo Israel; quod quid sit patet ex eo quod sequitur: Et cōfitere, atque indica mihi quid feceris. Et videtur hæc oratio fuisse modus obtestādi, & veluti adiurandi aliquem, ad extorquēdum abeo veritatem ad gloriam Dei. Sic & 1. Reg. 6. sacerdo tes Philisthiim, consulunt suis, vt faciis anis aureis dent gloriam Deo Israel, hoc est, veritatē referent, & suam iniquitatem cōfiteantur. Itaque quod dicūt: Da gloriam Deo: hunc habet sēsum: C Ad gloriam Dei cōfitere nobis omnem rei veritatem. Quibus verbis sub obtentu religionis eū inducere voluerūt, vt vel miraculum negaret, vel præstigio aliquo, non diuino modo factū diceret. Huic intelligentiæ conuenit quod cæcus constan ter respōdet se cæcum fuisse, & nunc videre. Conuenit & quod Augustinus hanc partem sic expo nit: Da gloriam Deo, hoc est, nega quod accepisti. Addūt autem: Nos scimus quia hic homo est pec cator: hoc est, scelestus & impius, quasi dicant; sci mus eum hoc miraculū vel non fecisse. vel non diuina ratione fecisse. Et quidē nunc dicūt se scire ipsum esse peccatorē, cum prius interrogati à Do mino: Quis ex vobis arguet me de peccato: nihil haberent quod illi obiicere possent vel auderēt. Porro cæcus fortiter simul & circūspectè respōdens ait: Si peccator est, nescio, &c. Id autem non dicit veluti dubitaret. nam suprà Prophetā esse dixit, & mox ostendit eum non esse peccatorem, sed esse a Deo. Itaque ideo dicit, nescio, vt eorum nugas & calūnias more dubitantis repel lat, & significet se id excutere nolle, vt sit sen sus: An peccator sit necne, nō iam excutio nec pronuntio illud tantùm dicam, quod a me sub obtestatione nominis diuini requiritis, & de quo liberè pronunciare possum, vt pote quod in me experientia didici, cūptius essem cæcus, modo vi- E deo. Illi autem, vt nunquam quiescit inuidia, sperātes se aliquid audituros, quod in calumniam ra pere possent, & vnde ostendere possent miraculi modum non fuisse diuinum, aut ex re aliter narra ra falsitatē comprobare posse, iterō eum interro gauerunt: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit ocu los tuos? Mendicus autē, qui hactenus, quamdiu res inquisitione indigebat, remisse locutus est, iā cōfidentior factus, cū videret eos tantum quærere quod calumniari possent, stomachando aduersus impudentem eorum malitiam, respondit eis:

Dixi

A Dixi vobis modò, quomodo aperuerit oculos meos, & id semel audistis. Quid [illegible] eadē audire? Nunquid etiā vos me[illegible] & e[illegible] n al[illegible]s ei[illegible] discipulis, vultis discipul[illegible] fieri, vt ob id iam diligenter iterum a q[illegible] [illegible]rem de operib. eius inquiratis? Id dic[illegible] per [illegible]oniam sciens illos nolle discipulos eius fieri, & ob id significans indignos illos esse quib. eadem repetantur, vt qui non bono animo, sed malo, ad easdem reuoluerentur perc[illegible]tationes. Dicit, nunquid & vos, significās se iam illius factum discipulum, aut velle fieri, nisi fortè hoc dixerit propter alios qui iam erāt discipuli Iesu. Porro Græci codices habent: Dixi vobis iā, & nō audistis. quid iterum vultis audire; vt pri⁹ audire, accipiatur pro credere: secundum, pro corporalibus auribus percipere. Sed nostra lectio cō-uenientior videtur. B

MALEDIXERVNT ERGO EI, ET DIXERVNT: TV DISCIPVLVS ILLIVS SIS, &c. Ex odio nominis Christi, & magna animi superbia, offensi Pharisæi mordaci libertate cæci, maledixerūt ei. Quod nō significat hoc loco, ipsos ei malè precatos esse, sed conuitiatos esse. Nā Græce est ἐλοιδόρησαν, id est, cōuitiati sunt: quod verbum etiā est 1. Co. 4. vbi nos legimus: Maledicimur & benedicimus. Proinde notādum etiam, quòd cū nos habemus, Tu discipulus illius sis, quod increpationem significat,) Græce pro sis est εἶ, id est, es, vt sit: Tu discipulus eius es: quod nō imprecationē sed conuitium magis significat. Intellexerūt enim illum se vocare Iesu discipulū, cum diceret: Nunquid & vos vultis, &c. Quidam tamen vertit pro εἶ, esto, vt scilicet sit iperatiuus a barytono εἶ, ἴθι, & per crasin εἶ. Porro quo intelligatur quomō dicātur Pharisæi cōuitiati dicētes; Tu discipulus illius sis vel es, notandum quod Basilius interrogatus quid sit λοιδορία, id est, cōuitium, respondit: Omne verbum quod ex animo ignominia afficiendi dicitur, conuitium dicitur, etiamsi ipsum verbum nō videatur esse cōtumeliosum. Et hoc manifestum est ex Euangelio dicēte de Iudæis, quod conuitiati sunt ei, & dixerunt ei: Tu es (vel sis) discipulus illius. Hęc ille in quęstionib. cōpendio explicatis, quæstione 24. Itaq; maledixerunt & conuitiati sunt ei, quia illi obiecerunt quod ignominiosū esse putauerunt, & qa animo vituperandi dixerūt, quale maledi[illegible]ū, inquit Augustinus, sit super nos & super filios nostros. Addunt autē rationem sed insipientię plenā, quare nolint Christi esse discipuli, sed Moysi: Nos, inquiunt, scimus quia, id est, quòd Moysi locutus est Deus, hūc autē nescimus vn̄ sit, hoc est cuius spiritu instructus ad nos venerit. cùm auditu tantùm à maiorib. intellexissent Moysen fuisse à Deo dicunt se eius exactam habere notitiam: Nos, inquiunt, scimus, cùm verò Iesū corā vidissent miracula facientem, & audiuissent diuina manifeste loquentem, nescire se dicunt vn̄ sit, sese condēnātes & alio nomine. Si enim nescierunt, quare toties pronunciauerunt non esse à Deo, imo diabolico spiritu afflatum esse: Tāta autē horum fuit insipientia, vt nō possent nū ca mox medicu[illegible] iste & deprehendere & redarguere, cuius cū inter di-sputandum (vt fieri solet) cresceret fiducia, cōfirmatus veritatis conscientia & Dei gratia, forti et coutēptis omnib. periculis, ausus est Christi [illegible]usam agere, apud viros magni nominis, qu[illegible]s [illegible] bat omnibus technis moliri perniciem Iesu. Itaq;

A ex [illegible]culo re[illegible] colligens & co[illegible] ce[illegible] non debe[illegible] [illegible]tare, vn̄ profectus e[illegible]: In [illegible] mirabile est, hoc est, in [illegible] ne[illegible] quiddam accid[illegible] nā γάρ [illegible] pr[illegible] sane hic est p[illegible]tom[illegible]a, id est, quod vos [illegible] vnde sit, & hoc est, cum tamen phrasis est enim Hebræa (aperuerit meos oculos: Scimus autem quod Deus peccatores nō audit, id est, exaudit. audire enim hic positum est pro audire cū effectu, id est exaudire, quemadmodū mox post ea vertit interpres, cum Græcis eadē sit dictio. Sed si quis dei cultor est, sic vt non solum cæremoniis externis veneretur sed volūtatem eius faciat, obtemperando mādatis eius, (quod vere est deū colere) hunc exaudit. His ergo mendicus refellit quod prius dixerunt; vos scimus quia hic homo peccator est. Por[illegible] quoniā illud; deus peccatores non audit, non videtur absolute verū, nā peccatorem publicanum orātem deus mox exaudiuit. B D. Augustinus putat hunc istud dixisse tanquā adhuc inunctum, hoc est, nondum habentem vnctionem spiritus sancti. Verum quoniā hęc sententia multis est scripturis conformis, magis dicendum Psal. 33. cæcum hoc dixisse secundum communem regulā a Iudæis passim creditā, & in scripturis fundatā. Prou. 28. Dicitur enim: Oculi domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Isaiæ 1 Clamauerunt iusti, & dominus exaudiuit eos. Contrà verò de ipsis: Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Et: Cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Manus enim vestræ sanguine plenę sunt. C Dicit ergo, scimus, quod ex scripturis ita apud Iudæos esset receptum, quòdq; hac in parte etiā ipsi Pharisæis consentirent cū ipso, vt qui prius dixerat. Quomodo potest homo peccator hæc signa facere. Regulare enim est non exaudiri à deo peccatores, hoc est, perseuerātes in peccato. Tales enim soli secundū scripturę morem dicuntur peccatores: nam qui non perseuerāt, non peccatores, sed pœnitentes vocandi sunt. Quod si quibusdā in rebus deus etiam peccatores exaudiat, non obstat hoc prædictis sententiis, qa hoc non est regulare, sed rarum. Scripturæ autem plereq; quæ sunt regularia, docent. His autem dictis D needū contentus cęcus, ad ulteriora progreditur, ex nouitate miraculi ostendens efficac[illegible], Iesum non solum non esse peccatorem, sed esse à deo, quod est contra id quod secundo dixerunt, nescire scilicet se vnde esset Iesus. A seculo, inquit, non est auditum, &c. Quasi dicat: Multa qdem memorātur miracula, quæ deus olim gessit p maiores nostros, sed sanctos, non peccatores, & tamen si repetamus ab orbe condito, nunquā auditum est quēquā extitisse qui cęco nato oculos aperire, & visum quem nunquā habuit, imo quem natura negauit, præberet. E Si non esset hi[illegible] à Deo quemadmodum vos vultis non esse, non posset facere quicquā, eorum, s. quæ facit, cum illa nec sua virtute, nec alia quā diuina facere possit. De eo autē quod significat cæcus iste, eum qui non est à deo non posse facere vera miracula, d[illegible] cēdū est, sicut supra de dicto Pharisæorum, videlicet quod hæc dixerit eo quod noua Christi doctrina non esset ībutus, aut potius qa secūdum quod scriptur[illegible] indicāt, regulare sit vt solis iustis gratia miraculorū concedatur. Deinde s[illegible] iustis compe[illegible]it facere miracula vera quomō Ch[illegible]stus fecit, in testimoniū scilicet [illegible]ctitat[illegible]. Et postremum etiā peccatores

miracula [illegible] quæ tenus facta sunt, à Deo sût, qui per eos operatur, & nomen filii sui nominib. commendat. Verum hic mendicus intellexit [illegible] tantum qui iustus esset, a Deo esse. Porro Pharisæi hac mendici fiducia prorsus efferati, cum iã spes nõ esset fore vt ille vel corruptus, vel metu territus desisteret a prædicãdo Iesu, ad extrema veniût, ad quæ côuicta impietas solet descendere, ad opprobria scilicet & vim. Itaq; exprobiant ei pristinã cæcitatê, exprobrãt fortunæ tenuitatem, sed sine rõne obiiciunt, vt cæci fere [illegible] malitia, quasi scilicet hæc illi ob scelera [illegible] diuinitus inflicta, quasiq; sceleratus nascatur qui pauper aut cæcus, aut alioqui viciato corpore nascitur. In peccatis, inquiût, natus es totus. Et additur Græcis, Tu, quod contemptus emphasim habet: Tu in peccatis natus es totus. Dicunt, totus, secundũ quosdam, vt significent quod nõ solum secundum animam in peccatis natus esset, secũdum quã omnes in peccatis nascuntur, sed quod etiã a natiuitate peccatorum vestigia in corpore per cæcitatem apparerent. Aut secundu Chrysostomũ dicût; totus natus es, vt significêt toto têpore vitæ & a prima ætate semper in peccatis fuisse. Vel potius sicut quidam indicat, dicunt totũ [illegible] peccatis natum, quod secundu eos omnia eius, mêdicitas scilicet cæcitas, & impudentia, arguerêt hominê à natiuitate scelestum. Addunt autem cum impatientis animi arrogantia: Et tu doces nos? Vbi vtrũque pronomen magnam habet emphasim. quasi dicât: Et tu iã vilis homo, indoctus plane, & manifestè scelestus, doces nos, qui legis professionem & religionis apicê tenemus? Qui paulò ante emêdicabas stipem, hic apud tantos viros audes philosophari? nec his contenti, côuitio addunt vim, non ferentes sibi os obturatum esse ab homine paupere & idiota, & ob id eiicientes eum foras, extra synagogam, vt est verisimile, efficiendo cum aposynagogum, quamuis simpliciter [illegible] gi possit eiectû e concilio illo & congregatione. Obseruandum hic in Pharisæis, quã in confesso [illegible] impii veritatem obstinate oppugnantur, quanto furore, dũ conuincuntur, contra [illegible] tores exagitant. quamq intolerabile [illegible] ferunt si qui se aliquid eli [illegible] melora sibi suggeri ab iis quos præ se contemnunt. In cæco isto obseruandũ, quanta sit veritatis vis, quæq; hæc fortes & intrepidos facit etiam eos, qui alioqui quoslibet metuebant. Obseruanda item constantia, quã Christianus quisque neminem veritus in côfessione nominis christi imitari debeat. Obseruandu quales Christus sui gloriæ [illegible] sui nominis patronos diligere voluit, contra potêtissimos nominis sui calumniatores. Nam in isto exemplum ædium est. quomodo per pauperes & indoctos nomen suum prædicandũ esset [illegible] mundo. & [illegible] randum eos omnes qui contra illud loquerentur iniqua.

AVDIVIT IESVS QVIA EIECERVNT EVM FORAS: ET CVM INVENISSET, &c. [illegible] eiectum à Pharisæis Dominus, cum audisset qui ille pro sui nominis confessione passus esset [illegible] quirens suscepit, & ad perfectiorem fidem [illegible] deduxit, ostendiens se etiam h [illegible] qui propter se aliquid patiuntur [illegible] eos [illegible] deinde [illegible] cognitione beatum [illegible] est magis verisimile, qu [illegible] , inuenisset, dixit ei:

A Tu credis in filium Dei? [illegible] declarans credu [illegible] vt [illegible] in eum Putat autem plerique, hunc iam credidisse Iesum esse filium Dei, [illegible] Iesum [illegible] cum ipsi loqueretur, vt quem adiuuisset facie non nouerat [illegible] quid dixit: Quis est Domine, cupiês sibi Iesum demonstrari. Verum magis probabile est, ipsum [illegible] & turba cognouisse Iesum, qui sanauerat ipsum, esse eũ qui secum loquebatur, [illegible] vocat) nondum tamê cognouisse Iesum esse filium Dei. hoc est, expectatum illum Iudæis Messiam. nam sicut filius Dauid, ita & filius Dei vulgo fuit cognomêtum Messiæ, quemadmodum ex hoc loco aduertere licet &

B aliis aliquot. ut Ioan. cap. [illegible]. & Matth. cap. 16. Itaq; cum dicit Dominus, Tu credis in filium Dei; perinde est [illegible] dixisset, Tu credis in Messiam: Additur autê Græcis hoc loco articulus. quemadmodum & in aliis similibus locis τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, vt intelligamus propria & peculiari ratione vocari Dei filium, de quo dictum est in cap. Concor. 17. circa primum caput Ioãnis. Cum ergo qui cæcus fuerat, animum ad credendum promptitudinem declarasset, Dominus [illegible] se manifestat, dicens. Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. nõ dicit: Ego sum qui te sanaui, sed submisse primum & obscure; Et vidisti, inquit, eum; deinde & mani-

C festius, Et qui loquitur tecum, ipse est. Videtur autem dedita opera dixisse: Vidisti eũ, vt omnino in memoriam [illegible] sanationis illum reducat, & per eã magis ad credendum. quod secundo dicit, qui loquitur tecum ipse est, prouocet & confirmet. Non enim credere potuit illum mêtiri, quem ex virtute in se ostensa supra ostendit Prophetam esse & à Deo missum [illegible] Porro eo quod Dominus dicit, qui loquitur tecum ipse est, filius Dei, apertissime Nestorii error refellitur, [illegible] ex eo ostêdatur, vnum eundemq; esse in persona filium hominis qui visu [illegible] loquebatur ac videbatur, & filium

D Dei. Mendicus ante auditis verbis Iesu, tractus à patre mox credit, fidem suam confitetur, non verbis tantum dicens: Credo domine, sed & opere. Nam procidens adorauit eum, nõ tanquam Prophetam tantum, sed tanquam filium Dei.

ET DIXIT EI IESVS: IN IVDICIVM EGO IN HVNC MVNDVM VENI.] Pronomê ei, non habent Græca, sed tantum: Et dixit Iesus; vt intelligatur nõ ei tantum Dominum hæc dixisse. sed omnib. audientib. & præsentib. Quoniam enim Dominus mêdico illi cum cæcus esset & corpore & mente, primum quidem [illegible] corporalem restituit, ac deinde etiam spiritualem, hinc occasionem desumpsit disserendi quæ sequuntur de cæcitate & visu spirituali, [illegible] omni ublata occasi-

E one solum fuit determere animũ alicuius doctrinæ spiritual [illegible] inquit, ego in hunc mundũ veni. Hoc iudicium D. Chrysostomus expõit condênationem, nempe Pharisæorum & illũ similiũ. Verum iudicium, de quo hic Dñs loquitur, non tantum pertinet ad eos de quib. mox dicitur, vt qui vident, cæci fiant, verum & ad eos de quib. dicitur, vt qui nõ vident, videat. Proinde rectius per iudicium intellexerimus decretum illud patris, quo mirabiliter decreuit sed tamên iuste, per filii sui in hunc mundum aduentum, efficere vt qui non videnт viderent, & fineret eos qui videbant, cæcos fieri. Quod ad illa iudicia Dei pertinet quæ Paulus considerans exclamat cum admiratione, vocans *Rom. 11.*

ea im per

ea imperscrutabilia. Hoc est, quod D. Augu. aliis verbis dicit, Dominũ hic loqui de iudicio discretionis, & per iudicium intelligi discretionem, qua mirabiliter non videntes electi discernendi erant à videntibus reprobis: itaq; sensus est: Ego veni i hunc mundum i iudiciũ, hoc est, vt per me iudicium & decretum patris mirabile impleatur, quo rerum vices permutentur. In hac tamen locutiõe præpositio, in, aut coniunctio, vt, in explicatione posita, debet consecutioe accipi, & nõ vt causam designet finalẽ, quatenus iudicium hoc pertinet ad eos qui ex videntib. cæci futuri erant. Non enim voluit Deus eos qui videntes, dicuntur, fieri cæcos per Christũ, per quẽ omnes voluit saluos fieri, sed decreuerat iusto iudicio suo permittere. itaq; sic in horum iudicium dicitur venisse filius, quomodo dicitur positus in ruinam multorũ. Porro non videntes de quib. hic loquitur Dominus, sunt hi quos sapientes mundi, vt cæcos in rebus Dei, contemnebant: quiq; vt perparũ de diuinis rebus cognoscebant, ita nec volebant videri illas cognoscere, sed suam ignorantiam agnoscebant. qualis erat hic mendicus. Apostoli, & alii pleriq; è vulgo, deinde & gentes quas Iudæi pro cæcis habebant, vt & re vera erant manifestæ. Vidẽtes verò qui cæci erant futuri, sunt hi, qui in reb. diuinis multa sane viderunt vulgo incognita, & se adhuc plura quã viderat, videre arbitrati sunt, suam in multis ignorãtiam agnoscere recusantes, quales erant Pharisæi, Scribæ, & gentiũ Philosophi. illi ergo nõ vidẽtes, per Christum vidẽtes facti sunt quia eis datum est oculis spiritus agnoscere quæ vere beatum hominẽ facere possint. isti vero vidẽtes, occasione Christi cæci facti sunt, hoc est, declarati esse cæci, & magis magisque excæcati sũt, quia occasione doctrinæ & miraculorum Christi per superbiam, inuidiã, aliasq; passiones adeo sũt excæcati, vt manifestam veritatẽ non possent agnoscere, sed impingerent in lapidem illũ angularẽ, qui illis factus est petra offensionis & scandali. Quod ergo hic dicit Dominus, simile est illi; Confiteor tibi pater rex cæli & terræ, quoniam abscõdisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ex prædictis patet, quomodo hæc Domini sententia non contrarietur illi quod dictum est: Non enim misit Deus in mundum filiũ suum vt iudicet mundum. primo enim illo loco sermo est de iudicio retributionis, quo redderur vnicuiq; secundũ opera eius, cum hic sit sermo de iudicio electionis & reprobationis, quod discretionis dicitur. Deinde Dominus hic nõ tam vult significare officium suum ad quod venerit in mundum, quàm quid ex suo aduentu sit in mundo secuturum, vt ex dictis patet. Porro Pharisæi quidã qui tũ forte aderant Iesu, aut animo nõ synceto comitabantur illum, calumniandi ansam vndiq; captantes, audientes futurum vt videntes cæci fierent, & satis animaduertẽtes Dominum loqui de cæcitate non corporali, sed spirituali, atq; ob id suspicantes se notatos qui se pro videntibus haberi volebant, dicunt Domino: nunquid etiã nos cæci sumus? id cum arroganti animo & maligno interrogarent, delaturi Dominum apud Pharisæorum ordinem, si audirent quod nolebãt, Dominus caute admodũ & prudenter respondet. Nam cum in verbis præcedentib. significauerit eos esse vel futuros cæcos, quemadmodũ & supra aperte apud Matthæum dixit de Pharisæis: Cæci sunt, & duces

A cæcorum, tamen veluti nõ diceret eos esse cæcos ex eo quod audire nolebant, redarguendi & conuincendi eos nouam arripit occasionẽ. Nam cum sciret illos sine fructo audituros si diceret aperte eos esse cæcos, imo illos hinc magis ad odium & calumniam exacuẽdos, ex eo quod nolebant haberi, eos sic conuincit, vt id ostendat eos condemnate, vnde sibi placebant & gloriabantur, significans tamen etiam satis illos re vera esse cæcos: Si inquit, cæci essetis, peccatum non haberitis. Quæ sententia potissimum duob. modis accipi potest. Altero, vt sit sẽsus: Si vos cæcos esse agnosceretis, & inscitiam vestram fateremini, peccatum nõ haberetis, quia ad medicum accederetis, qui cæcitatem à vobis depelleret, eaq; depulsa peccatum in
B fidelitatis & cum eo etiam reliqua tollerẽtur. Sic enim intelligit D. Augustinus, & probat hunc intellectum ex eo quod sequitur: nunc vero dicitis, videmus, & quia prius non videntes & videntes intelliguntur qui se agnoscunt nõ videre, aut putãt videre. Altero modo rectius sic intelligitur: Si essetis cæci. hoc est, si non haberetis scientiam scripturarum, vnde, si velletis, possetis veritatẽ agnoscere, si non essetis naturali & scripturæ humanę illustrati, ita vt ex ignorãtia cõtra me peccaretis, nõ haberetis peccatum. tantum scilicet, quantum nunc habetis, imo nõ haberetis peccatũ, quia sim
C plicitati vestræ venia daretur, & à me illustraremini. Nunc vero, cũ dicatis vos videre, etiam vestro iudicio condemnati estis, ita vt peccatum vestrũ maneat quod in me committitis, quod quoniã videre vos putatis, nõ potest tolli à vobis. Sic fere Theophylactus. qui tamen & aliam præmittit expositionẽ quæ est Chrysostomi de cæcitate corporali. Siquidem Chrys. intelligẽs Pharisæos de cęcitate corporali interrogasse Dominum, nũ & ipsi cæci essent, quasi cupientes audire nũ tam absurdum & ridiculũ aliquid dicturus esset, cum dixisset videntes fore cæcos, accipit etiã dictũ Domini de cæcitate corporali, vt Dominus significauerit cæcitatem corporalẽ, quã illi ignominiam putabant, non illis inutilẽ fore, sed profuturã quia si
D cæci fuissent non fuisset peccatum infidelitatis eorum tantum, quãtum iam erat cùm oculis corporalib. ea Domini contemplati erant, vnde eius diuinitatem agnoscere facile potuissent. Verũ hæc interpretatio nõ cõuenit illi quod sequitur: Dicitis quia videmus, nec verisimile est Pharisæos de cæcitate corporali interrogasse. Habet autem communis nostra lectio hoc modo: Nunc vero dicitis, quia videmus. Peccatum vestrum manet. Verum apud Græcos est cohærẽtia, quę apud nos desideratur. Peccatũ ergo vestrum manet; quomodo iã legitur etiã in multis impressis Latinis. D. Thomas sentiẽns nostræ lectionis incommodũ, legit:
E Nũc vero quia dicitis, videmus, peccatum vestrũ manet. Et videri posset, Augustinum sic legisse, q exponendo habet: Quare? Quia dicẽdo, videmus, medicum nõ quæritis, in cæcitate permanetis. Sed hæc lectio Græcis non conuenit, apud quos ὅτι, id est, quia, solito more superfluũ est. Dicit autem Dominus, dicitis vos videre, tum vt indicet eos vera non videre, tum vt ostendat eos ex propriis verbis cõuinci. Et hactenus quidem de literali historiæ huius explanatione. Cæterum cum Dominus dicens: In iudicium, &c. satis significauerit miraculo hoc illuminationis cæci, voluisse se mentium illuminatorem agnosci, & typicum om

ſigillatim vocatas educit è caulis non ad laniená,
ſed ad ſalutaria paſcua,illæq; vocatæ parent vocá
ti voce amica notaq;. Cum autem iam eductæ è
ſeptis quib.continebantur,prodierint in liberos
campos,non ipſe domi remanens permittit vaga
ri quocunq;ſed ne quid aberrent,aut ab occurrē
te lupo impetantur & diſpergantur, antecedit to
tum ſuum gregem,vt ſuo ducatu viam illis cómō
ſtret,& a noxiis præmuniat beſtiis.præcedit autem
eas non mutus,ſed ſubinde voce ſua prouocans
ad ſequendum,& ab errore reuocans, nec ſinens
in via diutius hærere.Itaq; illę ,quoniam agnoſ-
cunt ſui paſtoris vocem ad quam ſe dirigunt,an-
tecedentem paſtorem própte ſequuntur.Eum
vero qui non eſt ipſarum proprius paſtor,ſed alie
ni gregis paſtor forte eſt,non ſequuntur,licet prę
cedentem & vocantem,ſed abhorrent & refugi-
unt ab eo tanquā ignoto. Hæc eſt ipſius exempli
breuis & clara explanatio,in quo dominus nō ad
omnium qdem paſtorum morem,ſed ad quorun
dā morem,qui ſuo maxime ꝓpoſito deſeruiebat
reſpexit,illum ſcilicet morem,ſecundum quem ī
qbusdā regionib.paſtores ouium greges præce-
dunt,quem moré forte tunc Iudæa habuit, vt eū
habet Campinia in Brabantia,cū in multis locis
econtrariò paſtores gregem ſuum ſequantur,pro
pellentes magis quam inuitātes.Cæterum in ap
plicatione huius parabolæ ad propoſitū Domini,
negotium aliquod exhibet nomen oſtii,quod nō
ſatis appareat quid per illud ſit intelligēdū. Nam
coactius videtur,nec ſequenti explanationi Domi
ni conueniens,quod diuus Chryſoſtomus p oſtiū
ſcripturas intelligit,vt is dicatur intrare pe oſtiū,
qui ſcripturis inſtructus ad oues dei paſcēdas ſe-
cundum ſcripturas accedit.Et quo minus p oſtiū
videatur intelligi poſſe ipſe Chriſtus(quomodo ī
telligit Auguſtinus,eo quòd poſtea dicat Domin⁹:
Ego ſum oſtium) obſtat illud,quod dominus di-
cens:qui autem intrat per oſtium paſtor eſt ouiū:
etiam ſe vult ſignificare paſtorem eſſe ouium.ou
rum autem eſt vt dicamus Chriſtum intrare per
ſeipſum.quod ſi non dixiſſet poſtea Domin⁹.Ego
ſum oſtium,nulla eſſet in hac locutione difficul-
tas. Intelligeretur enim illum intrare p oſtium,
qui iuſta via ad oues accedit,hoc eſt,qui à Deo vo
catus & miſſus,ac recta intentione,hoc eſt,ad dei
gloriā & ouium ſalutem accedit,& paſcendi mu-
nus ſuſcipit.Et contra,illum nō intrare per oſtiū
ſed aliunde,qui non iuſta via ad eas accedit,vtpo
te non miſſus à Deo,nec illius gloriā ac ouium ſa
lutem intendens,ſed vel ſuam gloriā,vel propriū
commodum.Et certe non obſtante eo ꝙ poſtea
Dominus ſe oſtium vocat,ſic hoc loco rectè intel
lexerimus.nam quare & quomodo ſe oſtium di-
cat,& quomodo illud huic loco conueniat, poſt-
ea dicemus.Itaque per oſtium rectè acceperimus
iuſtitiam vel ipſum Deum.nam & iuſtitia & ipſe
Deus,oſtium eſt oues cuſtodiens,& per quod ad
paſcendas oues ſit accedendum.Iam oſtiarius vel
intelligendus eſt ipſe Deus,aut vt diſtinctam ha-
beamus perſonam ab oſtio & paſtore, ipſe ſpirit⁹
ſanctus quomodo intelligunt Auguſtin. & Theo
phyl.ipſe enim ſpiritus ſanctus eſt cui à Deo pa-
tre totius ſuæ Eccleſiæ cura cōmiſſa eſt, q ſuis do-
nis hominem inſtruens, & omnem veritaté edo-
cens,ſic demum aperit ei oſtium,hoc eſt,dat ei iu
ſta ratione ad paſcendas Dei oues accedere.Sicut
ergo in ipſo exemplo alius eſt paterfamilias, qui
A eſt ouium dominus:alius paſtor,qui a patrefami-
lias præficitur ouibus:alius oſtiarius,qui cogno-
ſcens paſtorem,liberū dat ei ad oues aditum : ita
in re per exemplum ſignificata,Deus pater,velut
ouium dominus eſt intelligēdus:filius,paſtor:ſpi-
ritus ſanctus,oſtiarius.ſic tamen vt per hęc nō in
telligamus vnum alio maiorem vel minorem.por
ro per oues parabolice ſignificantur electi & præ
deſtinati a Deo,vt & in aliis pleriſq; locis ſcriptu-
ræ,idq; quam cómmode ſactum ſit & conuenien
ter,dictum eſt circa illud Matthęi:Ecce ego mitto
vos ſicut oues,&c.in capite Concordiæ quinqua
geſimo quinto.Ouile,eſt ipſa ouium congregatio
& multitudo,certo aliquo loco ſub vno paſtore de
B gens.Applicatio ergo exēpli hæc eſt. Qui ad Dei
populum veluti illū paſturus & recturus ſeſe in-
gerit,non accedens iuſta & recta via, neque per
Deum illuc accedens,ſed vel per humanæ cupidi-
tatem gloriæ,vel per ſpem cómodi temporalis,il-
licito modo accedens,is fur eſt & latro.Fur quidē,
quia alienum ſibi vſurpat.Latro,quia animas ho
minū impiis & falſis ſuis doctrinis crudeliter oc-
cidit.Qui autem recta via ad Dei populū regen-
dum & paſcēdum accedit,videlicet a Deo ad hoc
miſſus,& recta intentione id ſuſcipiens,is ſol⁹ ve-
rè eſt paſtor ouium.Huic ſpiritus ſanct⁹, cui velu-
ti oſtiario cura ouibs Dominici cōmiſſa eſt, & ſi-
ne cuius fauore nemo recte poteſt ſuſcipere admi
C niſtrationem populi Dei,veluti oſtium aperit, cū
docendo eum,& ſuis donis inſtruendo,dat ad po
pulum Dei paſcendum liberum aditū. Quo acce-
dente,mox electi quiq; & prædeſtinati vocē eius
diuinā,qua quæ Dei ſunt inclamat,audiunt & a-
gnoſcunt,vnde & credunt ei atque obtemperāt,
cum vocem alienorum,furū ſcilicet & latronum,
qui praua,vanitates & errores ſuggerūt, horreāt
& abominentur.Ipſe autem verus paſtor ꝓprias
oues vocat nominatim,quia ſigillatim ſingulorū
curam gerens,ad bonū exhortatur ſingulos, id-
que blanda amicaque voce,qua ſingulos compel-
lans educit eos ad paſcua,dum prouocat vt depo
ſitis errorib.omniq; priſtino torpore,in quo mox
& tenebræ eos cōtinuerunt, ad ſcripturarum &
D veritatis intelligentiam accingantur,quo mentes
eorum ſalubriter paſcantur & pingueſcāt.Ad quę
paſcua dum prouocat,nequaquā ipſe domi otio-
ſus deſidet,ſed ante eos vadit,exemplo ſanctæ cō
uerſationis eis prælucens, ac viam qua illis eun-
dum ſit commonſtrans,& ſimul ſolicitus vt eos
ab omnib. lupis & noxiorum incurſu pręſeruet.
Sic autem exemplo prælucens,ante eos vadit, vt
tamen interim etiam ſubinde ſua voce illos exci-
tet,& ad ſequelam inuitet;ne quid errent aut ali-
cubi hæreant:& illi própte illum ſequūtur, quod
vocem eius agnoſcant,ament & approbent,puē
turi proinde per eum & ad veritatis cognitioné
in hac vita,& poſt eam ad vberrima regni cęlorū
paſcua.At quoniam nō agnoſcunt nec approbāt
vocem alienorum,qui errores,mūdana, aut vana
docent,hinc tales non ſequūtur, ſed abhorrentes
eorum vocem fugiunt ab eis,veluti ſibi male a tā
libus metuentes,qui tamen etiam ſuos habēt gre
ges,hoc eſt,ſectatores,verum non oues Dei, ſed
hircos,& ſues.Hac ergo parabola dum oſtendit
Dominus diſcrimé furis & paſtoris,& indicat of-
ficia veri paſtoris, taxauit Phariſæos & Scribas,
tanquam non ingreſſos per oſtium ad paſcendū
populum Dei:taxauit & illos qui ante ipſum ſeſe

pro magnis populo Dei nbtrusetant, quale erant Iudas Gaulonites & Theudas, de quib. Act. 5. Se verò significauit longe ab illis esse diuersum, verum esse pastorem qui per ostium sit ingressus, cui proinde quotquot essent ad vitá præordinati, qui verè oues erant, doli expertes, simplices & innoxii, Christi vocem agnoscêtes, prompte obedirêt. Pharisæis & mundana docentib. derelictis, qui tamen & ipsi suos habebant sectatores, sed sues & hircos. Proinde intelligerêt quomodo fieret vt tá multi è vulgo Christo adhærerent, nulli auté aut admodú pauci ex principibus. Porro dubitari hic potest, quomodo dicatur in parabola, oues pastoris vocé audire, & fugere vocem alienorú, cú multi electi, longo tempore veritatem non velut agno-

B scere, sed errores plerunq; sectentur, vt patet in Paulo & Augustino: sicut côtra qui nó sút electi, aliquando ad tempus veritatem recipiunt, & verú pastorem sequuntur, sicut patet de Iuda. Et rursú quidam post receptam veritatem in errores ꝓlabuntur, audientes vocem alienorú, ac deinde ab errore resipiscentes, ad veritatem redeút. Quam quæstionem tractans prolixè & pulchrè diuus Augustinus, primum dicit quosdam sic ad eam respódere, quòd oues, cum oues sunt, audiút vocem veri pastoris, & fugiunt vocem alienorum. Quod si

C prius non audierunt, nó tum erant oues, sed lupi: aut si qnando postea nolint audire, iam tum desinunt esse oues, facti ex ouib. lupi. Verum hanc responsionem nó putat sufficientê esse, quòd in scripturis legatur de ouib errãtibus, quæ cum errát, audiunt alieni vocem, & tamen sunt oues. Proinde eò deducit disputationem, vt dicat intelligendum esse omnes oues Dei, hoc est, electos, saltem tandem aliquando audire veri pastoris vocé, easque solas veri pastoris vocem vsq; in fine audire. Sicut enim in rebus mũdanis vsu venire videmus, vt quãdoq; ouis aliqua è suo grege, & à suo pasto-

D re aberrans alteri gregi sub alieno pastore iũgat. ex cuius consuetudine, prioris gregis & pastoris consortium obliuiscitur, vt proprii pastoris nun agnoscant amplius vocem, quo tamen suam ouem requirenté, & ad priorem gregé reducente, mox fit vt proprii pastoris vocem & prioris gregis consortium agnoscere incipiat ouis errabũda: ita etiá inter oues Dei, quædá ad tempus alienum pastorem sequuntur, sed fere cum renisu aliquo mẽtis, nec sic vt se penitus illi dedant & addicãt, quę cú à suo pastore requiruntur, qui nullam suarũ ouiũ sinit perire, mox ita audita eius voce rapiuntur, vt sese penitus illi addicant. Cæterum aduertédú prædictam parabolá dictá à Domino potissimum contra eos, qui cum se populi Dei doctores exhibeant & profitentur, aliena tamen à diuina tradút doctrina: vnde & ex ipsa Domini præcipua inten-

E tione quadrat contra omnes hæreticos, ad ostẽdẽdum eos non intrare per ostium in ouile ouiũ, ac proinde fures esse & latrones. Et tamen per quandam accommodationem hæc parabola etia à plerisque intelligitur dicta, ad notandum eos qui administrationem Domini gregis suscipiunt per aliquam dignitatem Ecclesiasticá, noc legitima via, sed detorta in concessa obtentam, etiamsi in illa existens nó male prædicãdo doceat, vt qui vel honorum humanorum vel pecuniarũ cupidus aspirat ad præsidentiam ouilis Dñici, eoq; aut vi aut armis curat seipsum intrudi in sedé pastoralé, aut Simoniaca labe, pactoq; pretio laborat ad ouiũ

A Dominicatum regimen assumendum, non attendens verbum Pauli ad Hebræos scribentis: Nemo sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tãquá Aaron. Sed inter hos & illos, de quib. primo loco dictum est, eaest differétia, ꝙ hi etsi mala arte & intentione pastoralem curam susceperint, à veris ouibus Christi auditi possint & debeant, quod quę Christi sunt doceant: illi verò, quod sua doceant, non sint audiendi. Et tamen etiam istis parabola hæc suo modo conuenit. Nam quisquis illicito modo pastoralem curá suscepit, fur est & latro, quia non quærit ouiũ Christi salutem, sed ꝓpriũ duntaxat commodum, sinens vt in plurimum, cómissum sibi gregem discipari, fame contabescere, *Hebr. 5.*

B atque in præcipitia vitiorum prolabi. Qui verò debita ratione assumitur ad gregis Christi moderationem, canonica scilicet electione, ad quam nec ambitione, nec auri cupiditate anhelauit, pastor est ouium, quoniam non suam ipsius, sed ouium perquirit vtilitaté, ab eis sæuam luporum arcens rabiem, & quicquid ipsarum officit saluti. Huic ostiarius aperit, quoniã Deus illi præstat ingressum in gregis sui directioné, & autor est promotionis eius ad culmen regiminis: cum contra de aliis, ambitione, fauore humano aut pretio ad fasti-

C gium Ecclesiasticæ dignitatis eleuatis, dicat Dominus per Prophetam: Ipsi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui, id est, nó ap ꝓbaui. Nó enim ipsis Deus ianuam aperit, sed ãbitio, cupiditas, auaritia aut alia tetra animi labes ingressum præbet. Huiusmodi boni pastoris & vocem lubẽter subditi audiunt, & opera bona quib. eis prælucet, studiose imitantur: cum contra eius quem intelligunt malis artibus in ouile Domini intrasse, nec tá gratam habent etiam ad bonum adhortationem, nec vitam ac mores (qui plerunque improbi sút & corrupti) trahũt in imitationem. Vide latius in 7. lib. Cyrilli super Ioan- *Osea. 8.*

D nem addito per Clichtoueum. Notãdum auté in prædicta parabola quinq; notari quæ sunt vero pastori necessaria, & tria quæ sunt veratũ ouiú indicia. Pastori enũ necessaria sút imprimis, vt intret per ostium. Deindé, quoniá sine spiritus gratia & ope intrare & pascere non potest, vt ostiarius ei aperiat. Dehinc tertiò, vt cú iam ingressus est, non sit mutus apud oues, sed vocet eas, idq; nominatim, hoc est, vt & diligẽter studeat singulorũ mores cognoscere, & illis cognitis singulos studeat cõpellare & admonere prout cuiq; opus est, vt adimpleat illud Sapientis: Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges cõsidera. Quarto loco necesse est, vt oues suas educat voce sua, ab ignorantia & erroribus ad cognitionem veritatis, *Prou. 27.*

E à torpore ad bonorum operum solicitudinem, à terrenarum rerum amore ad cœlestium spem & desiderium. Postremum requiritur post hæc omnia, vt & ipse ante oues suas præeat, suo exẽplo prouocans ad pabula regni cœlestis, ac solicitus ne quid suo gregi noxium occurrat. Itaq; hæc quinque quæ parabola suo ordine comprehendit, absolutum reddiderint pastorem. Ouibus autem necessarium est primum, vt veri & boni pastoris vocé audiant lubenter. Deinde vt euocanti obtemperent, ac præeuntem sequantur. nam alioqui nihil profuerit audiuisse. Postremum, vt alienum non solum non audiant nec sequantur, sed etiá ab eo fugiant, obturantes aures suas diabolo, hæreticis, & omnibus praua suggerentibus. Quæ tria si

ad sint

adsint ouibus,nec eis quicquam defuerit eorum quæ ad salutem eis sunt necessaria.

HOC PROVERBIVM DIXIT EIS IESVS. ILLI AVTEM NON COGNOVARVNT.] παροιμία,id est, adagium vel prouerbium, quod proprie est cõmune aliquod dictum vel sẽtentia quæ in ore omniũ versatur,hic accipitur & parabola aut allegoria, quemadmodum & infra Ioan.16.sicut etiã cõtra parabolæ nomen accipitur pro prouerbio.vnde indifferẽter dicimus,parabolæ vel prouerbia Salomonis. Quoniã ergo in parabolis Dominus illis locut⁹ est,per quas illos notare minus erat calumniæ ipsorũ exposiiũ,illi,vt & alias ferè,nõ intellexerunt quid significarẽt ea quæ loquebatur eis. Proinde Dominus **B** explicatius locuturus,& indicaturus quorsũ prædictã parabolã proposuerit,videlicet vt se ab aliis Iudæorũ plerisq; doctoribus separaret,subiicit,aperte quidẽ de se loquẽs,nõ tamẽ aperte Pharisæos & Scribas incessens,vt ne illos nimium exasperaret.

DIXIT ERGO EIS ITERVM IESVS AMEN AMEN DICO VOBIS,QVIA EGO SVM OSTIVM OVIVM.] Non est quod quis miretur Christum se iam vocare ostiũ ouiũ, cùm suprà dictum sit p ostiũ intelligendã rectã viã,iustitiã,aut Deum ipsum. Primũ enim ipse, Christus,est recta via,iustitia,& Deus ipse, vnde ipse inquantũ homo & pastor, **C** nõ inepte dicitur intrasse in ouile ouiũ per ostiũ,q est ipsemet quatenus Deus.Deinde vocans se ostium,hãc sibi tribuit appellationem tantùm respectu aliorum pastorum & ouium,qui per ipsum ingredi debeãt, non autem quatenus ipse se postea dicit pastorẽ. Nam hac consideratione,ostium per quod ipse ĩgressus,non tam ipsum quàm Deum patrẽ intelligere conuenit.Quod si quæ sequũtur diligenter aduerterimus,omnino apparebit,Dominũ nõ hic velle explicare se esse illud ostium per qđ dixit in parabola nõ intrare fures & latrones,intrare vero pastores **D** ouium,sed se iam noua parabola, faciẽte tamen ad prioris parabolæ declarationẽ,vocare ostium,ad distinctionem furum & latronũ,ad quorum etiã distinctionẽ se vocat postea pastorẽ bonum. Nã cùm peruersi doctores & populi duces etiã se exhiberẽt veluti ostia ouium,promittentes illis per se aditum ad fœlicitatẽ & salutẽ, Dominus contrà dicit: Ego, non illi qui ante me venerunt,sum ostium ouium,quod mox repetẽs declarat se potius dixisse propter oues quã pastores.Nã declarãdo quare se ostium dixerit,subdit: Per me si qs introierit,saluabitur, &c. Saluari verò ouium est,nõ pastorum,quorum quaten⁹ tales sunt,est saluare.Et tamẽ etiam ex his verbis cõseq tur Dominum esse ostium omnium post se pastorum **E**,cum omnes tales debeãt etiã esse oues.Cum ergo in superiori parabola de ostio facta esset mẽtio & pastore,hinc Dominus occasionẽ desumẽs separandi se ab aliis,primum quidẽ se ostiũ esse ostendit nõ illos,deinde se pastorẽ nõ illos. Dicit ergo;ego sum ostium ouium,id est,is per quẽ oues habẽt aditum ad consortium populi Dei,accessum ad patrẽ & ad salutem veram,dum scilicet in me credunt,meisq; præceptis obtemperant. Ne-
Ioan. 6. mo enim,inquit, venit ad patrẽ nisi per me. Et
Rom. 5. Paulus:per ipsum accessum habemus ad patrẽ.Et,
Hebr. 10. Habentes,inquit,fiduciã in introitu sanctorum ĩ sanguine Christi. Sequitur;Omnes quotquot venerunt,fures sunt & latrones.Et additur apud Græ-

A cos;quotquot venerunt ante me.Nõ dicit,quotquot fuerunt ante me,sed quotquot venerũt,à se ipsis scilicet,eõ missi à Deo,de quibus dicitur: Nõ mittebam Prophetas,& ipsi currebant:nõ loque- *Hie. 23*
bar ad eos,& ipsi prophetabant.Notat autẽ eos Dominus qui ante ipsum se Christi nomine populo obturserũt ,vt Iudas & Theudas:aut etiã alios pseudo prophetas,quos ad sui differẽtiã ostẽdit non fuisse ostia salutis,sed cõtrà fures & latrones,vnde,inqt,nũ audierũt eos oues,qui gaudierũt,finaliter scilicet, & sic vt sese illis omnino addicerent,oues non erãt.Repetit autẽ se esse ostiũ, vt ostendat quare se non illos dixerit ostiũ.Ego,ĩquit,sum ostium,quo scilicet acceditur ad Deũ, ad salutẽ æternã,ad consortiũ sanctorũ.Nã si qs per me,hoc est,fidens in me,introierit,saluabitur & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Quibus verbis Dominus se verè esse ostiũ declarat ex officio ostii materialis.Officium enĩ ostii ouilis est,seruare oues in ouili conclusas ab aeris ĩiuria,ab incursu noxiarũ bestiarũ: ac deinde præbere ouibus exitum ad pascua prodeuntib. & introitum à pascuis reuertentibus.Ostium ergo est Christus si quis per fidem in illũ ingressus fuerit in cõsortiũ fideliũ,talis,& in præsenti vita salu⁹ erit à peccatis,à diaboli potestate: & omnium malorum oppugnatione,Christo ipsum cũ reliquis protegẽte,& in futura vita translatus in regnũ cœlorũ æterna fruetur salute. Idẽ ingredietur , hoc est,secure conuersabitur,.ad omnia quæ volet liberè sese conuertet Hebraismus etiam est hęc locutio,quo in scripturis per introitũ & exitũ significari solet omnis actio cui se homo applicuerit. Vnde in Psã dicitur:Dominus custodiat introitũ tuũ,& exitũ tuum,id est,in omnib. ad quæ miseris manũ siue domi,siue foris.Sic Dauid scribitur fuisse ingrediẽs & egrediens ante filios Israel, hoc est,liberè & familiariter coram eis conuersatus. *Psal. 120.*
Plerique tamen hæc duo,ingredietur,& egredietur, **D** latius & subtilius exponunt , vt ingredi sit *1. Reg. 18.*
exerceri in vitę contẽplatiuę officiis,& intra se p cogitationem & meditationem descendere: egredi verò,exerceri in vitæ actiuæ officiis.& ad externa se conuertere charitatis officia,quibus proximus iuuetur:& quę sint aliis in exẽplũ.Quẽ intellectum cum assignasset D. Augustinus,addit & alium,in quo magis se asserit oblectari ingressũ scilicet intelligens introitum in Ecclesiã Christi: egressum vero,discessionem ex hoc mundo ad patriam cœlestem , quomodo aliqui intelligũt etiã illud Psalmi:Dominus custodiat introitũ tuum & exitum tuum.Qui sensus ob id placet diuo Augustino quod sequatur.Egò veni vt vitam habeãt, **E** & abundantius habeant,quod intelligit,vt vitã habeant ingredientes,& abundantius habeãt egredientes.Porro qui per ostium,quod est Christ⁹, ĩgressus & egressus fuerit pascua inueniet illi scilicet de quibus prolixè Ezechiels trigesimoquarto: In pascuis,inquit Dominus, vberrimis pascã eas,& in montibus excelsis Israel erunt pascua earũ,&c In hac enim vita inueniet pascua diuinæ *Psal. 120.*
doctrinæ,sacro sancti corporis & sanguinis Domini atque cõsolationis internæ,ita vt in nullo vnquam defectum patiatur:in futura vero,vberrima illa pascua ex diuina cõtẽplatione,quę nec oculus vidit,nec auris audiuit,nec cor cõprehẽdere potest. Cæterũ sunt qui intelligunt Dominum ob id bis dixisse se esse ostium , vt prius quidem

significaret se esse ostium pastorũ,& ob id bis sub
iunxisse:Quotquot venerũt,fures sunt & latro-
nes;quia scilicet nõvenerũt per ostium quod sũ e-
go:& secundo significaret se esse ostium ouium,
atq; ideo subiunxisse;per me si quis introierit,sal
uabitur;quod est ouium.Sunt etiam qui hãc par-
tẽ,p me si qs ĩtroierit;referãt ad pastores sic eã in
telligẽtes:Si quis per me suscepit animarum regi
men,hic saluabitur post hanc vitam,& ingredie-
tur,hoc est,aggredietur oues Christi bona fide &
& ex animo pascere.Et egredietur,hoc est,mune-
re pastorali ritè perfunctus emigrabit ex hac vi-
ta ad æternam fœlicitatem,vbi inueniet pascua vi
tæ æternæ.Sed superior intelligentia videtur esse
cõuenientior,qua intelligamus Dominum se pri
mo quidem vocare ostium,ad distinctionẽ aliorũ
qui etiam volebant haberi ostia salutis:secũdo ve
ro id repetere,vt probet quod dixit se esse ostiũ.
Huic enim intelligentiæ bene conuenit quod se-
quitur,Fur non venit,nisi:&c.Hac enim differẽtia
inter se & furem,ostendit saluandum eum q per
se fuerit ingressus,ac proinde se verè esse salutis
ostium:contrà vero perdendos eos,qui per fures
fuerint ingressi,eosque imitati fuerint,& proinde
tales fures nõ esse salutis ostia,sicut haberi tamẽ
volebant.Fur,inquit,non venit,nisi vt furetur , &
& furto ablatum mactet & perdat. Quod parabo
licè significat,pseudoprophetas falsosque docto-
res hoc agere,vt oues alieni domini sibi auferãt
ad proprium commodum:quod dum fit, easdem
mactant,prauis suis doctrinis,occidendo in ani-
ma & tandem etiã perdunt,in æternam damna-
tionem eas præcipitando.Quod enim dicitur,fur
non venit nisi vt mactet & perdat : quanquam in
ipso exemplo sit verum,tamen in applicatione ad
fures,de quibus Domin⁹ loquitur,sic debet intel-
ligi,nõ quasi illi intendant simpliciter mactare &
perdere,sed quia hoc consequitur,& sic illi se ha
bent ac si intenderent.Quadrat autem hęc sentẽ
tia rectè in diabolum,cuius ministri sunt pseudo
prophetę,ac proinde de illo eam quidam intelli-
gũt,vt illi se Christus opponat,cũ poti⁹ intendat
Dominus notare pseudoprophetas, vt ex pręcedẽ
tibus patet:Contra quos de se dicit : Ego veni vt
oues me sequentes vitã habeant,in præsenti per
gratiam:& abundantius quid habeant,in futuro
per diuini vultus contemplationem,per quam nõ
vitam tantum habebunt, sed etiam beatã vitam,
& ab omni miseria liberam. Sic fere Augustinus
& Chrysostomus: Potest tamen & sic intelligi. E
go veni vt oues morbidæ & mortuæ vitam habe-
ant,& accepta vita etiam abundantius habeant,
saginatę scilicet omni virtutũ genere,& per quo-
tidianum prufectum magis semper ac magis abũ
dantes,quomodo Paulus admonet Thessalonicẽ-
ses,quo sic ãbulent vt abundent magis. Aut sim-
pliciter,veni vt vitam habeant,tum in hoc, tum ĩ
futuro seculo:& abundantius habeant,hoc, ditio
tiores per me fiant in vtroque itẽ seculo. Sic enĩ
directè se furi opponit,quem dixit sua quęrere,&
vitam auferre aliis.porro quanquam illud, Fur
j.Thess.4. non venit,dictum sit à Domino potissimũ contra
pseudoprophetas, sicut & pęrecedentia,tamen si-
cut illa acommodantur etiã iis qui Ecclesiasticã
aliquam dignitatem & pastoralẽ curam illicita
ratione assequuntur:ita & istud eis accommoda-
ri potest,quia non ob aliud veniũt ad ouilis Do-
minici administrationem,quã vt quæstũ faciant,

A eũ graui subditorum grauamine & incõmodo
etiam spirituali,vt quos etiã suis prauis exẽplis,
aut doctrinæ negligentia mactant & perdunt.

EGO SVM PASTOR BONVS BONVS PASTOR ANIMAM SVAM DAT. Post-
quam se ostium esse asseruit & ostendit , iam etiã
occasione eius quod dixit:ego veni vt vitã ha-
beant.pastorem se esse & asserit & ostendit, nec
pastorem tãtum,sed bonum pastorem,ad differen
tiã mercenariorum,q& ipsi pastores dicuntur,sed
non sunt boni pastores, à quib.iã se separat, sicut
mox suprà separauit à furib.& latronibus . Sicut
ergo suprà exemplo vulgari parabolicè significa-
uit indicia pastoris mystici,& eorũ q in ouili Dei
fures sunt & latrones.ita nunc ostẽsurus se nõ tan
B tum pastorẽ esse,sed bonum etiã esse pastorẽ,exẽ
plo vtitur vulgari,quod continet diuersas condi-
tiones pastoris boni,& mercenarii:quo exemplo
indicat parabolice quomõ in reb. diuinis pastor
bon⁹ à mercenario pastore possit dignosci.primũ
ergo oportet exemplum hoc vulgare ad literã ex
plicare,vt sic melius intelligamus quomodo appli
candum sit intentiõi Domini.Bonus,inqt,ouium
pastor,cum opus est,etiã animam suam dat, hoc
est vitã suam expõit periculo & se occidi patitur
pro ouib.suis saluandis, pugnans pro eis contra
irruentes latrones & lupos:quemadmodũ patuit
in Dauide,qui pro seruando grege suo opposuit
se leoni & vrso,& de seipso testatur, primi Regũ
decimoseptimo.Mercenarius autem, qui scilicet
mercede conductus pascit aliẽnas oues , &, hoc
est(nam coniunctio, &, ponitur hic expositiue)
C qui nõ est talis ouium pastor vt eius sint propriæ
oues,quãquam bona fide reb.tranquillis gregem
procuret,tamẽ si ingruat vitæ periculum , hoc si
est,si viderit lupum venientem,magis ꝓ se quam
pro ouibus solicitus,mox relinquit oues, ac fuga
vitæ suæ consulit.Vnde fit vt ouib.inermibus de
fensore destitutis,lupus oues rapiat & dispergat.
Causa autem quare mercenarius fugiat,est, quia
mercenarius est,hoc est,quia sui compendii gra-
tia gregem pascendũ suscepit,nec pertinet ad eũ
de ouibus,pro,nec est illi cura de ouibus . Græce
enim est, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων, hoc
est,ergo nõ pertinet ad eum de ouibus,quod nos
dicimus nostra lingua : *Hy en trecKet hem niet aen.*
quoniã ergo mercenarius suum tãtum quærit cõ-
D modum,nec ex animo afficitur gregi alieno,hinc
vbi periculum perdendæ vitæ aut alterius incom
modi imminet,proditis & desertis ouibus fugit
Hęc est exempli ad literã explanatio,quod quate-
nus ad alterã eius partẽ,de pastore scilicet bono,
pertinet,Dominus postea sibi accõmodat , dum
hinc ostẽdit se esse bonum pastorem , qa animã
suã daturus erat pro ouib.suis. Altera vero parte,
quæ est de mercenario,verisimile est eum notas-
E se Scribas,Pharisæos & Sacerdotes,q auaritiæ de
diti,gregẽ oei nõ tanquã suum, sed tãquam alie-
num pascebant,commodi tantum sui & lucri gra
tia,detrectãtes venire in periculum ꝓ salute ouiũ
vt pro illis sese opponerent omnib.illis qui quo-
quo mõ oues perdere studerent,siue mala doctri
na siue alia ratione.Et simul hac parabola docere
voluit Dominus quib.indiciis verus Euangelicus
pastor à mercenario possit discerni , sicut priori
docuit quib.ĩdiciis fur dignoscatur à pastore.Non
enim idẽ sunt fur vel latro ĩ ouili Domini & mer-
cenarius.Nã fures quidem & latrones , sunt hæ-
retici

A retici & pseudoptophetæ, & quotquor mala aut
vana docent. Mareenarii vero veritatē directè do
cent & in rebus trāquillis gregē Domini recte gu
bernare videntur, & ingressi sunt per ostiū, quia le
gitime secundum canonum constitutiones pasto
ralē eurā susceperūt, sic vt ab hominibos nō pos
sint redargui, & vocem eorum andiūt oues quas
ad pascna frequēter educūt, & nihil à vero pasto-
re differre videntur nisi eum periculis ingrudiēri-
bus declarant se proprii commodi rationē habe
te, non salutis ouium. Et quidem Pharisæi ac scri
bę fures esse notantur, quatenus populum à Chri
sto auocabant: mercenarii, quatenus quæ legis sūt
docebant, sed proprium cōmodū magis quā Dei
B quærentes gloriā. De qualibus mercenariis pasto
Eze. 34 ribus loquitur Dominus apud Ezechielē. Vę pa
storibus Israel, qui pascebāt semetipsos, nōne gre
ges à pastoribus pascūtur, &c. Quis autē vere
sit marcenarios censendus, paucis verbis bene
expressit August. Sunt, inquit, quidā Ecclesię præ
positi, de quib' Paulus Apostolus dicit: Sua quæ
rentes nō quæ Iesu Christi. Quid est, sua quęren
tes? Nō Christū gratis diligētes, non Deū ꝓpter
Deum quærentes, temporalia commoda sectan-
tes, lucris inhiantes, honores ab hominibus ap-
petentes. Hæc quādo amātur à præposito, & pro
pter hæc seruitur Deo, quisquis est talis, merce-
narius est, inter filios se nō cōputet. Hæc ille. Fu-
git autem mercenarius, & dimittit oues aduenié
te lupo nō solùm quando corporaliter ooes, relí
C qt, sed etiā quando per timorem alicuius periculi
silet, nec se lupo opponit. Lupus est, q vel praua
doctrina oues corrumpere studet, vel malis exē-
plis eas quantū in se corrumpit, vel sæuitia & per
secutione insurgit cōtra oues. Vnde, inquit Augu
stinus, si qs ob crimen est commonicandus est, nō
excommonicetor, quia, times ꝙ inimicos factus
nocebit cū potuerit, & ob id taces, nō increpas,
lupum venientem vidisti, & fugisti, corpore steti
sti, animo fugisti. Porro quomodo fugere aliqoā-
do pastori liceat, dictū est, circa illud Matthęi. 10.
Dùm vos persequentur in vna ciuitate, fugite i
aliam, & aliōqui in hac parabola satis indicatur,
D mercenarii esse, si quis fuga sua sibi cōsulat, oues
autē lupo expositas relinquat: nō autē si sine ali-
quo ouiū suarum periculo quis fugiat eum qui
nō oues, sed pastorē tantū persequitur. Cęterùm
ca prædictā parabolā duplex occurrit diffisultas.
Primum enim ex ea videtur consequi, omnes Ec
clesiasticos pastores præter solū Christū esse mer
cenarios, quia significatur illū esse mercenarium,
cuius non sont oues propriæ. Nullius autē pasto
ris: prętetquam Christi, electi sunt oues ꝓprię, cū
Petro dictū sit: Pasce oues meas, non tuas. Deinde
Ioan. 10. in parabola significarur, mercenario fugiente o-
ues rapi à lupo, cū Dominus dicat postea; nemo
rapiet oues meas de manu mea. Ad hæc dicēdum,
E I parabolis multa dici quæ magis exemplo vnde
parabola desumitur conueniunt, quàm ipsi rei ob
quam parabola assumitur. Vnde nō oportet in ac
commodatione omnia rebus per parabolā signi-
catis sic studere adaptare, quomodo illa in exēplo
inueniontor. Et tamen etiā illa quæ de mercenario
& ouibus sunt obiecta, aliquo modo in re à Do-
mino potissimùm significata ostendere licet. Nā
etsi cuiuslibet pastoris oues, sint Christi oues, vt
ob id ꝓprie Christus sit earum dicendos verus
pastor, tamē quatenus quidā indiuidua charitate

A Christo coniuncti vnum cum illo sunt effecti, &
membra illius facti, ita vt dicere possint cū Paulo:
Galat. 2. viuo autem iam nō egu, viuit vero in me Chri-
stus. eatenus & ipsi veri sunt pastores, & oues eis
commissæ, propriæ eorū sunt oues, quas pascunt
non tanquam alienas, sed tanquam suas, mortē
etiam pro earum salute obire parati. Quod vero
ad oues attinet, quas parabola significat rapi à lu
po, dicendum mercenario fugiēte fieri frequēter,
vt vere Dei oues ad tempus à lupo rapiātur, & in
errores pertrahantur, ac deīde vt multi, qui vide
bantur esse Dei oues, perpetuo in errore detineā
tur. Postremum etiā veræ Dei oues à lupo rapiū-
tur & dispergontur, dū destitutæ patrono, variis
B caeteruis malis afficiūtur. Vnde Dominus cōque-
ritor de ouibus suis à pastoribus derelictis, quod
sint factæ in deuorationem omnium bestiarū a-
gri. Proinde istud nō est contrarium ei quod po-
stea dicit Dominus, neminem oues suas, hoc est,
electos, rapturum de manu eius. Ex hac autem pa
rabola oportet discere sextam conditionē neces-
sariam bono pastori, supra quinque cōditiones in
priori parabola notatas superius. Et continet cō-
ditio hic significata duo, nempe vt bonus pastor
non suum quærat ex ouibus commodum, sed o-
uium salutem: deinde vt adeo eam quęrat, vt etiā
propter eam animam suam dare sit paratus. Perti
net autem hæc parabola non tantū ad instructio
nem pastorum Ecclesiasticorum, sed etiam pasto
C rum secularium, hoc est, iudicum, de quibus eti-
am Dominus conqueritur Iere. 23. & Ezech. 34.
vbi è regione mercenariorum & malorū pastorū
prommittitur verus pastor Christus.

EGO SVM PASTOR BONVS, ET CO-
GNOSCO OVES MEAS, &c.] Cum prius so
se pastorem bonum asseruisset, & ob id proban-
dam parabolam adduxisset, boni pastoris & mer-
cenarii discrimen continentem: nunc idem illud
repetit, vt ex prædictis parabolis se verum & bo
num esse pastorem declararet. Cum enim suprà
duas præmiserit parabolas, quarū priore pastor
dignoscitur à fure, posteriore vero bonus pastor
à mercenario, ex vtraque parabola se Dominus
D ostendit & pastorem esse, & pastorem bonū. Nā
ex priore parabola demonstrat se pastorem esse,
cum dicit, cognosco oues meas, & cognoscūt me
meæ. In illa enim dictum erat de pastore; propri-
as oues vocat nominatim, & oues vocem eius au
diunt & cognoscunt. Ex secunda verò parabola,
ostendit se esse bonum pastorem, cum dicit, &
& animam meam pono pro ouibus meis. Nam
in secunda dictum erat: Bonus pastor animam su
am dat pro ouibus suis. Porro illud quod interdu
as has partes insertum est, nempe; sicut nouit me
pater, & ego agnosco patrem, non est vt noua sē
tentia à superioribus separādū, sed sic cum illis
E iungendum, vt altera collationis pars intelliga-
tur præcessisse, & sit sensus: Sic cognosco oues
meas, & vicissim illæ me cognoscunt, sicut nouit
me pater, & vicissim ego cognosco patrem. Theo
phylactus tamen post Chrysostomum intelligit il
lud. Sicut nouit me pater, &c. nouam esse senten
tiam & absolutam, & alteram collationis partē
esse, & ego cognosco patrem, vt sit sensus: Sicut
nouit me pater, ita & ego cognosco patrem, vt
significetur filii & patris cognitio esse æqualis.
Quod ideo hic additū volt, ne putaremus cogni
tionē qua oues Christū agnoscūt, æqualē esse co-
gnitio

gnitioni qua ille oues cognoscit, quia dixerat, cognosco oues meas, & cognoscunt me meç. Verùm prior distinctio & intelligentia aptior est. Et alibi enim Dominus apud Ioannẽ suum cũ electis cõmercium cõparat suo cum patre cõsortio, vt Ioã. 6. Sicut misit me viuẽs pater, & ego viuo propter patrem: & qui mãducat me, & ipse viuet propter me. Et: Sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint. In quibus tamẽ collationibus intelligendum est, semper similitudinem esse ex parte, & non per omnia æqualiter quomodo & in præsenti loco. Nõ enim tã perfectè nos nouimus Christũ quàm ipse patrẽ: sed sicut est inter patrẽ B & filium mutua cognitio: & inter Christum pa- Ioan. 17. storem & oues eius: & qualis est inter patrẽ & filium cognitio, talis & inter Christum pastorẽ & oues eius. Cognoscit eum pater filium, quia illũ pro naturali suo filio amplectitur, & omnia eius intimè cognoscit, curat & approbat: sic & Christ⁹ oues suas cognoscit, quia & cognoscit ab æterno 2. Tim. 2 qui sint à patre prædestinati, iuxta illud Pauli. Nouit Dominus qui sunt sui: & eosdem amãdo solicitè curat quæ ad salutem eorũ pertinent. Cognoscit, filius patrem, quia illũ ꝓ patre suo agnoscit & omnia sua se ab illo accepisse & habere agnoscit. Sic & oues Christũ pastorẽ agnoscũt, quia & agnoscũt illum vnũ datũ esse hominibus pastorem, per quẽ solũ sit spes salutis, & rursum omnia sua ad illum tanquam boni omnis authorẽ referunt, omnia illi accepta ferentes. Itaque per hãc simili- C litudinem significatur, nõ vulgarẽ esse cognitionẽ qua ipse Christus cognoscit oues suas, & vicissim cognoscetur ab eis, nec talẽ esse qualis est qua omnia vt Deus cognoscit, & qua etiã dæmones ipsũ cognoscunt, sed cognitionem affectiuam, quæ amorem in se includit. Sicut antẽ Dominus hac similitudine cõditionem pastoris in prima parabola indicatã ostendit nõ simpliciter sed excellenter sibi cõpetere: ita & cõditionẽ boni pastoris in secunda parabola indicatam, excellẽter sibi conuenire ostendit, cũ dicit: Et animam meam pono ꝓ ouibus meis. Plus enim est ponere animam, quàm dare animã, quia, vt patet ex sequẽti declaratione Domini, nemo propriè ponere dicẽdus est animã suam, nisi qui eam habet in sua potestate & ma- D nu. Solus ergo Christus potuit ponere, hoc est, deponere animã suam, quia sicut ille seipsum vltro tradidit manibus persequentium, à quibus iam captus, seipsum si voluisset liberare potuisset: ita cũ voluit, spiritum suum emisit, potestatem habens illũ vel emittẽdi prius vel retinendi diutius. Alii verò, qui seipsos aliis occidendos etiã sponte tradunt, aut qui sese ipsi interficiunt, nõ ponũt animas suas; sed tollit eas ab illis gladius. Nã etsi in eorum sit potestate effugere gladiũ & mortem nõ Isaia. 53. tamen est in eorum potestate immisso gladio animam retinere. De hac positione animæ Christi vaticinatus est Isaias, dicens: Si posuerit pro peccato E animã suam, videbit semen longiuquum. Et rursum: Fortium diuidet spolia, pro eo ꝙ tradidit in mortem animam suam. Vbi Hebræa habent, eo ꝙ effudit in mortem animam suam.

ET ALIAS OVES HABEO, QVÆ NON SVNT EX HOC OVILI ET ILLAS, &c.] Ne quæ de ouibus suis dixerat, tantùm illis cõuenire putarentur qui tum in illum crediderunt, q soli illum tunc agnoscebant, ideo falsam hanc opinionem eximens subiecit, & alias oues habeo, lo- A quens de prædestinatis inter gentes, quos & oues vocat, & se habere dixit, quia secũdũ patris prædestinationem erãt oues, eosq; habebat. Sic & post ea electi inter gentes, filii Dei vocantur, cùm dicit Ioannes Christum non tantum moriturum pro gente, sed etiam vt filios Dei qui erant dispersi cõgregaret in vnum. Has autem oues dicit nõ esse ex hoc ouili, quia non erant ex congregatione fidelium qui erant apud Iudæos. Et illas, inquit, oportet secundum patris præscriptũ, me, per Apostolos scilicet meos, adducere ad cõsortium fideliũ, Ioan. 11. ad veritatem & vnitatem fidei. Græce tamen pro B adducere est ἀγαγεῖν, quod Chrysostomus & Theophylactus interpretantur cõgregare, vt significetur illas oues dispersas esse &, pastore carere. Et fiet, ex duob⁹ scilicet populis, Iudaico & gẽtili, vnũ ouile, vel vt Græce, vnus grex, fietq; simul omnium vnus pastor; cùm modo non sit vnus omnium pastor, quamdiu illæ adhuc dispersæ suo carent pastore, aut alienos sequuntur pastores aut potius dissipatores. De hoc pastore vno, & ouium dispersarũ collectione, Isa. 40. Iere. 23. Eze. 34. & aliis plerisque prophetarum locis.

PROPTEREA ME DILIGIT PATER, QVIA EGO PONO ANIMAM MEAM, &c.] Duo insequentibus declarat. videlicet & quam gratum sit patri quod ponat animam suã ꝓ ouibus, & quare dicat ponere se animam suã, nempe quod illam habeat in sua potestate. Vtrumq; C horum cognoscere nobis expediebat, vt hinc & patris & filii erga nos dilectionem maximam aduerteremus. Patris quidem, quod ille filio mãdauerit ponere animam pro nobis, eumq; quod poneret animam propter nos, diligeret alioqui dilectissimũ. Filii verò, quod tã voluntarie pro nobis mortem passus sit, quam vitare poterat, & cui nõ erat vt nos obnoxius. Verum difficultas nõnulla est circa illa verba; Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam. Significatur enim, voluntariam Christi mortem, causam esse dilectionis filii in patre, cũ pater filiũ ab æterno dilexerit, nec possit temporale esse causa æterni. Hunc scrupũ sentiens & mouens Chrysostomus, dicit Dominum hic ꝓpter auditores per dispensationẽ de se D submissius loqui, vt & alibi. Id vt rectè est dictũ, ita vlterius videndũ quomodo dispensatorius hic sermo verus sit. Itaq; quomodo filius aliquis sciẽs se patri à pueritia semper fuisse atq; etiamnum esse charissimum, si nunc opus aliq faciat quod sciat patri suo fore gratissimum, rectè ac vere dicere poterit: Propterea me diligit pater quia opus hoc perfeci; non quasi significare volens iã patris erga se dilectionem incipere, cũ sciat vnice se semper à patre fuisse dilectũ, sed quia ĩ opere illo peculiarẽ rationem amoris patri se præbere nouit, propter quã sibi in eo cõplaceat: sic & propositus sermo est accipiendus. Quasi dicat filius patris Christ⁹: (loquitur autẽ secundum suã humanitatem) In E hoc erga me peculiarem rationem amoris & complacentię habet pater, vel hoc ei in me summe placet, & ex ea parte me habet gratissimum ꝙ sic ei ĩ amore & dilectione erga homines consentiam, vt etiam mori pro eis velim. Eodem redit quod D. Thomas dilectionẽ istam patris intelligit effectũ dilectionis paternæ, quo scilicet decreuit pater filium propter voluntariam eius mortem clarificare & exaltare, vt sit sensus: Quia ego pono, hoc est, positurus sum (nam præsens rursũ pro futuro

posuit

positum est) animam meã, ideo pater diligit, me, hoc est, nouo dilectionis signo & affectu me statuit donare. Quomodo etiã rectè dicimos: Quia hic homo Dei mandata implet, ideo Deus illum diligit, hoc est, peculiarem amoris rationem erga illum habet, aut peculiarẽ suæ dilectionis effectũ ei impẽdit & parauit: cum alioqui dilectio diuina omnem nostram dilectionem & mandãtorũ Dei obseruationem præcedat. Dispẽsatorio ergo hoc sermone Dñs de se tanquã homine loquẽs, significat se diligi à patre, eo quod nos diligat, innuẽs proinde magnam esse patris erga nos dilectionẽ vt qui propter nos suum diligat filium. Theophylact⁹ & alium indicat subtiliorẽ intellectum, quo
B intelligatur hic significari ratio dilectionis, qua ab æterno pater filium dilexerit, nimirum quia pater videret filium sibi per omnia similẽ esse, & seruare characteres suę erga homines charitatis, ob quam similitudinem per filiũ quibusdã naturæ vinculis necessariis & ineuitabilibus ab initio semper dilexerit. Itaq; sensus esset: Ideo pater me diligit, idq; ab æterno, quia adeo sum eiusdẽ cũ eo voluntatis, vt etiam politurus sim animam meã, quia hoc scio illi esse gratum. Porro cũ sequitur; vt iterum sumam eam; coniũctio, vt, cõsecutiuè
C videtur accipi, vt dicat conditionem & euentum eius quod dicitur, in hunc sensum: Ponam quidẽ animam meam, sed ita, vt iterum eã sumã. Quanquam & finaliter accipi potest. Ad tempus enim mori voluit Christus, vt gloriosè resurgeret, sicq; tam sibi quàm omnibus in se credentibus vitam deuicta morte cõpararet. Sic certè accepisse Theophylactum apparet, cũ dicit: An non magnæ dilectionis opus suscepit filius, ignominiose moriẽs pro nobis, & non solum moriens, sed & iterũ accipiens animam, vt occidat mortem, & nobis immortalitem per resurrectionẽ pararet? Caietanus vt scrupum de dilectionis paternę ratione supra
D positum effugiat, hanc partem: vt iterũ sumã eã: cõiungit non cum; animam meam pono, sed cum illo; dilexit me pater, vt ordo literæ sit iste: Quia ego pono animam meam, propterea pater me diligit ad hoc, vt iterum sumam eam, hoc est, ideo ex patris dilectione habeo vt meipsum sim resuscitatur⁹. Sed coacta nimis videtur & cõstructio & intelligentia. Cæterum ad declarationem eius quod dixit, ergo pono animam meã, subiũgit: Nemo tollit eam à me. Quod quomodo verum est, cum Iudæi dicantur Christum interemisse & occidisse, vt Act. 1. & alibi patet, nisi quia intelligẽdũ est nemo tollit eam à me, inuito & nolẽte, Vnde; sequitur, sed ego pono. id est, ponam eã à meipso, hoc est, spõtaneè & vltro. Quod patuit, quãdo
Mat. 27. omnibus cõsummatis, quum voluit magna voce
E spiritum suũ tradens in manus patris, expirauit. Quod videns Centurio agnouit eũ homine maiorem esse, & diuinam illi inesse virtutem. Quod autẽ dixit de ponenda anima sua, magis adhuc ꝓsequitur, vt & suam potentiam, & suam erga nos charitatẽ nobis inculcaret, & commendaret Potestatem, inquit, habeo ponendi eã, & potestatẽ habeo iterum sumendi eam. Quam duplicẽ potestatem nemo habere potuit, nisi qui Deus simul esset & homo, Hominis enim est animã habere, sed solius Dei eã ponere, & positã assumere. Vnde patet Dominũ hic peculiari ratione dicere se ponere animã suã, cum alioqui secundum phrasim Hebraicam in scripturis, ponere animam, ó-

A nibus cõueniat hominibus, & fit idẽ ꝙ mori. vnde Petrus de se Domino dicit: Animam meã pro te ponam, id est, pro te moriar aut morti exponam. Et Ioannes nos exhortatur: Sicut Christus animam suam ꝓ nobis posuit, ita & nos debemus ꝓ fratribus nostris animas ponere, hoc est, mori aut morti exponere. Itaque omnes etiã homines habent potestatem ponendi animã, imo õnes eã ponunt cum moriuntur, & tamen Domin⁹ de se singulariter dicit, potestatem habeo ponẽdi animã: quia ipse solus eam emittere potuit quando voluit, habẽs in potestate sua nõ solum causã mortis, quam & nos habemus, sed etiã mortem, quam nos non habemus. Cæterum dubitari hic
B potest quomodo nomen animæ hic debeat accipi an pro ipso spiritu hominis, q̃ est altera hominis pars; an ꝓ vita corporali, quomodo frequẽter accipitur. Et quidem D. August. accipit pro ipso spiritu altera hominis parte, atque ex hoc loco docet refelli heresim Apollinaristarum, qui negabãt Christum habuisse animam rationalem, sed ipsam diuinitatem illius suppleisse in carne locũ. Verum iam quęrit idem Augustinus secundum qd posuisse Christ⁹ dicẽdus sit animã suã, an sedm suam diuinitatẽ, an secundum humanitatem, &
C si secundum humanitatem, num secundum animam, an secundum carnem. Et probat ipsum secundum diuinitatẽ nõ dicẽdum posuisse animã, quia illa à diuinitate etiã i morte nõ fuit separata. Certum itẽ esse ipsum secundum animã non posuisse animã, quod anima à seipsa non potuerit esse separata. Proinde cõcludendum ipsum secundum carnẽ posuisse & assumpsisse iterum animã, nõ quod caro eã habuerit ex se potestatẽ, sed ex diuinitate carni vnita. Caietanus autẽ animã hic accipit pro vita corporali, quemadmodũ videtur accipi cum dicitur: Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Quo modo si hic etiã
D accipiatur, dici potest Christum etiã secundum suã diuinitatem aut hypostasim diuinã posuisse animã suam, & eam iterum assumpsisse; quia diuinitas carni & spiritui sẽper manens vnita, vitã corporalẽ quam nascẽdo assumpserat, in morte deposuit, dum spiritum à carne separauit: & eandem vitã rursum assumpsit dum spiritum carni in resurrectione vniuit, in qua vnione vita corporalis consistit. Quanquam autem hic possit rectè anima pro ipsa vita accipi, nihil tamen min⁹ hinc error Apollinaris conuincitur, quia vita nõ dicitur anima, nisi ratione spiritus viuificantis, qui propriè dicitur anima. Porrò quo magis intelligamus etiam patris erga nos dilectionem, & non temere quis putet Christum positurum suam animã, subiecit: Hoc præceptũ accepiã patre
E meo, hoc est, id nequaquã ex meipso sũ facturus sed pater hoc mihi quatenus homini præcepit, vt scilicet ponam animam meam pro salute mundi, & iterum sumam eam. Mira semper humanitate suam cum diuinitate confirmat & insinuat. Nam quatenus homo accepit mandatũ, quatenus De⁹ potestatem habuit animam ponendi & resumend-. Com autem hęc prolocutus esset Iesus & noua & inaudita, ac longe supra vulgarem hominũ sensum, rursum in populo variatum est sententiis, sicut supra cap. 7. etiã contigisse scriptum fuit. Plerique enim dicebant, quod iã & ante non semel dixerunt, si quando prodebat illorum secreta cõsilia, aut si quid supra hominũ captum loq̃retur

Dæmo

Ioan. 15.
1 Ioan. 3
Quomodo Christus animam posuerit.

Dæmonium habet,& insanit. Carent enim sēsu communi quæ loquitur. Quid igitur hunc iouat audire? Rursum alii ex ipsis verbis, ex quibus illi iudicabant Dominum insanire, contrariu colligūt vt semper eadem malis sunt occasio scandali, & bonis atque electis occasio ædificationis. Hęc, inquiunt, verba manifestè arguūt eū qui ea locutus est nō agitari dęmonio. Sapiūt enim virtutē diuinam,& raram quandam præ se ferunt prudentiam omnibus apte sibi cohærētibus,& apertis rationibus cōfirmati. Et addunt; Nunquid potest dęmonium cęcorum oculos aperire? quasi dicāt: Si nō suadeamini à verbis, ab operibus moueamini. Dictis enim astipulātur facta, & qualis est ora-

A tio, talia sunt facta. Loquitur excedētia sensū humanū, sed idem facit excedētia virtutem humanam, imo & dæmoniacam. Num insanus & malo dæmoni obnoxius potest aperire cæcorū oculos? Exoculare videmus dæmonii est, sed oculos aperire cæco nato virtutis est diuinę. Id cū cōstet ab hoc esse factum, non potest eius oratio à noxio dæmone proficisci, cuius facta cōstat à bene-
B ficio Dei proficisci. Ad hanc cōtrouersiā nihil respondit Dominus, nos iterum docens nō semper esse cōtendedum cum improbis, & factis potius declarandū quid possimus quàm verbis, & nonnūquam malorum furori cedendum, nec vnqua oportere obliuisci mansuetudinis euangelicæ.

MITTVNTVR SEPTVAGINTA DISCIPVLI, ET redeunt. Lucæ 10. CAPVT LXXXX.

POst hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta duos, & misit illos binos āte fa-
A.9.55. *ciē suā in omnē ciuitatē & locum quo erat ipse venturus. Et dicebat illis: Messis quidē mul-*
A.6.55. *ta, operarij autē pauci. Rogate ergo Dominū messis, vt mittat operarios in messē suā. Ite,*
A.6.55. *ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculū, neque perā, neque calceamenta, & neminem per viam salutaueritis. In quācunque domu intraueritis, primū dicite: Pax huic domui, & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illū pax vestra: sin autē, ad vos reuertetur. In eadē autē domo manete, edentes & bibētes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Nolite trāsire de domo in domum. Et in quācunque ciuitatē intraueritis, & susceperint vos: māducate quæ apponuntur vobis, & curate infirmos qui ī illa sunt, & dicite illis: Appropinquauit in vos regnū Dei. In quamcūque autē ciuitatem intraueritis, & nō susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite: Etiā puluerēm, qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos: tamē hoc scitote, quia appropinquauit regnū Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit, quā illi ciuitati. Væ tibi Chorozaī, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sydone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sūt in vobis, olim*
A.11.47. *in cilicio & cinere sedētes pœniterēt. Verūtamē Tyro & Sidoni remissius erit in iudicio, quam vobis. Et tu Capharnaū vsque ad cælum exaltata, vsque infernū demergeris. Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit: me spernit: qui autē me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine etiā dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo: Et ait illis: Videbā satanā sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatē calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur, gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in cælis. In ipsa hora exultauit in Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ, quod abscōdisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiā pater quoniā sic placuit āte te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo scit quis sit filius nisi pater: & quis sit pater nisi filius & cui voluerit filius reuelare, & cōuersus ad discipulos suos, dixit: Beati oculi qui vident quæ vos videtis.*
A.11.74. *Dico enim vobis, quod multi prophetæ & reges voluerūt videre quæ vos videtis, & non viderūt & audire quæ auditis, & non audierunt.*

A.13.51. POST HÆC AVTEM DESIGNAVIT DOMINVS ET ALIOS SEPTVAGINTA.] Hoc loco inter ea quæ superiori cap. posita sunt ex Ioan. cap. 10. & illa quæ eodem cap. Ioānis sequuntur de gestis encæniorum tēpore, interponendū omnino videtur quod Lucas scribit cap. 10. de ordinatis & missis 70. discipulis, cum aliis quibusdam sequentibus apud Lucā per aliquot capita. Nā cum ea quæ hactenus ex Ioanne per aliquot capita sunt posita, cōtinuo inter se ordine hęreant, & in Ierusalem omnia cōtigerint, vt verisimile sit cōtigisse omnia statim post scenopegię festum, & inter illud festum, ac festum encęniorū aliquot menses intercesserint, conuenientissime intelligitur tempore illo intermedio factam hanc 70. discipulorum ordinationem & missionē, quę nec ante festum tabernaculorū intelligi potest facta, cū dicat Lucas post assensum Christi in Ierusalē factam esse: nec post encęniorum festū cum post

C illud & passionē Domini, breue nimis sit tēpus, quàm vt videri possit in ipso factā hanc missionem cum aliis multis à Luca narratis per multa capita. Proinde cum supra ostensum sit Dominū impleto tēpore assumptionis suæ, de quo Lucæ 9. penitus reliquisse Galilæam, nec eam ante mortē repetiuisse, consequi videtur hāc discipulorū missionē factā in Iudæa & locis circūuicinis, in quibus cum hactenus nō prædicasset, diuersari instāte sua passione in Ierusalem cōplenda voluit. Et aliqui optima est huius capitis cū superiori ca-
D pite ex Ioanne connexio. Nam cū ibi se bonum esse pastorem docuerit, bis misertus turbarum, quod essent vexati & iacentes sicut oues nō habentes pastorem, cōstituit tanquam bonus pastor eos qui secum populum salutari pascerent doctrina. Porro de numero discipulorū iam designatorū aliquid est cōtrouersiæ. Nā Latinorū quidē libri etiam antiquissimi omnes habēt fuisse septuāgita duos,

Græco

An discipuli fuerint 72.

Græcorũ verò septuaginta duorum. Itaq; Beda eius A
numeri quẽ legunt Latini rationẽ assignans, ideo
72. missos dicit, quia totidẽ mundi gentibus euã-
gelium prędicandum erat, sicut in prima missione
12. sunt ordinati propter 12. tribus Israel, quibus
euangelium primò erat prædicandũ. Nã post lin
guarum confusionẽ factã in constructione turris
Babel, fuisse in mundo linguas 72. colligi solet ex
Genes. c. 10. vbi 72. ponũtur personæ, à quibus di-
uisæ sunt gentes in terra iuxta linguas suas. Græci
verò 70. ordinatos à Domino asserunt, propter fi-
gurã quę scribitur Exodi 15. vbi dicũtur filij Israel
in Elim inuenisse 12. fontes aquaru & 70. palmas
iuxta fontes. Et rursum ad imitationẽ Mosis, qui
sicut habebat 12. principes tribuum, ita etiam ele- B
gerat à principio egressus 70. seniores, cũ quibus
familiarius conuersabatur, vt patet Exodi 24. qui
etiam postea cum conquereretur se, solũ nõ posse
ferre onus populi, ex mandato Dei, 70. seniores e-
legit, quibus Deus spiritum Moysis impertiuit, vt
scribitur Num. 11. c. Vnde & postea mãsit ea apud
Iudæos consuetudo, vt in Ierusalem essent 70. se-
niores veluti senatores, qui cum principe sacerdo
rum populum Israeliticum iudicarent & guber-
narent, de qualibus fit mentio Ezech. 8. Dicęban-
tur autem seniores nõ tam ob ætatem quàm mo-
rum grauitatem & prudentiam, à quibus proinde
crediderim deriuatũ vt ab ipsis Apostolis presby-
teri, hoc est, seniores dicerẽtur, qui populo Chry-
stiano præessent in munere docendi, & sacramẽta C
administrandi, quemadmodum id nomen adhuc
permanet in sacerdotibus. Sicut ergo ratio nume-
ri, quẽ Græci assignant, conuenientior est quã ea
quã Beda assignat, aut alius quisquã de numero
septuaginta duorũ: ita probabilior est Græcorum
lectio, quã post omnes Græcos etiã Hieronymum
secutũ patet, cũ ad Fabiolam scribens, in mãsione
sexta sic habet: Nunquã prius occurrerunt fontes
purissimi, nisi vbi magistrorum doctrina prorupit.
Nec dubiũ quin de Apostolis duodecim sermo sit,
de quorũ fontibus deriuatæ aquę totius mũdi sic
citatẽ rigant. Iuxta has aquas septuaginta creue-
runt palmæ, quos & ipsos secũdi ordinis intelligi-
mus præceptores, Luca Euangelista testante, 12. D
fuisse Apostolos, & 70. discipulos minoris gradus,
quos & binos ante se Dominus præmittebat. De
quibus & Paulus refert, ꝙ apparuerit Dominus
primũ vndecim, deinde Apostolis omnibus, alios
volens intelligi primos, & alios secundos Christi
discipulos. Hæc D. Hieronymus. Quin & Doro-
theus martyr, teste quodã, in cõpendio rerũ apo-
stolicarũ & propheticarũ nominatim recẽsens dis-
cipulos, 70 tãtũ facit, nõ septuaginta duos. Proin-
de Valla apud Latinos cõtrariũ accidisse putat in
numero istorũ discipulorũ, quã accidit in nominã
do numero interpretum veteris testamenti, quos
70. nominamus, cũ cõstet fuisse 72. cum è singulis E
tribubus delecti essent sex, vt testatur Iosephus
lib. Antiq. 12. c. 2. Sicut ergo illi cum 72. essent, di-
cuntur ferè 70 quod, vt est verisimile, studio factũ
est, non aliter quàm apud Romanos Centumuiri
dicti sunt iudices è singulis tribubus quę triginta-
quinq; erant (è quibus terni delecti, cẽtũ & quin-
que numero erant) sic cõtrà eum 70. tantũ essent
isti discipuli, quosdã putat scripsisse 72. ꝙ putarẽt
iam factũ à Domino 10 discipulis, qđ factum fue-
rat in 70 interpretibus, vt s. ex singulis tribub⁹ sex
fuerint delecti, cũ Apostolos 12. elegerit, non ta-
men singulis tribubus singulos. Certe & D. Am-
brosium legisse 70. tantum, patet, cum exponens
hũc locũ, Ecce ego mitto vos, sicut agnos inter lu
pos, Ad septuaginta, inqt, dicit hoc. Vt ex his õm-
nibus verisimile sit codices nostros Latinos esse
vitiatos, cùm nõ & Augustinus sic legat, & inter
consentiant Latinorum exẽplaria. Quanquam, vt
nec illud sileamus, videatur probabile seniores il-
los quibus Deus impertiuit spiritum Mosis, (ad
quorũ imitationẽ discipuli isti sunt instituti) fuisse
non tantùm 70. sed 72. cum præter seniores 70.
quos dicitur Moses fecisse stare circa tabernaculũ,
duo adhuc remanentes in castris, Eldad scilicet &
Medad, qui ipsi descripti fuerãt, etiam spiritu pro-
phetico donati fuerint, vnde Iudæi asserunt fuisse
72. descriptos, & ex vnaquaq; tribu sex fuisse de-
lectos, vt videri possit ad huius imitationem Elea-
zarum pontificem misisse ad Ptolomeũ 72. senio-
res, delectis sex ex singulis tribubus qui illi sacra
Biblia in linguam Græcã verterent. Verùm proli-
xior de hac re disputatio curiositatis notari pos-
set, nisi ea necessaria fuisset ad rationẽ numeri nõ
sine causa à Domino obseruati inuestigandã. Itaq;
cum iam Dominus multos sibi delegisset discipu-
los, qui ex frequenti secũ consuetudine Euãgelio
prædicando pro tẽporis exigentia apti essent, eũq;
iam tempus suæ passionis appeteret, vt non licẽ-
ret ipsi diu Iudæorũm ciuitates inuisere & perã-
bulare, auctiorem iam numerũ discipulorũ quos
ante se mitteret delegit, per quos citò Euangelij
prædicatio in oẽs Iudęæ & vicinarũ regionũ ciui-
tates perueniret. Et quemadmodũ in principio sui
regni & pdicationis 12. elegit, veluti 12. principes
& patres 12. tribuũ Israel: ita regno suo incrẽscen-
te 70. vel 72. delegit alios veluti 70. populi Israe-
litici senatores, quorũ opera vteretur ad imitatio-
nẽ Mosis, regni sui speciem & maiestatem hac ra-
tione declarans. Potest etiã intelligi hic numerus
obseruatus ab ipso ad imitationẽ illorũ 70. cũ qui-
bus Iacob ingressus est Ægyptũ, vt scribitur Ge-
nes. 46. & Deuteron. decimo. Porro sicut duplex
hic ordo discipulorũ suas habet in veteri testamẽ-
to præcedentes figuras: ita ipse forma erat & exẽ-
plar quoddam duplicis ordinis in Ecclesia Christi
instituendi, nimirũ ordinis episcoporũ & minorũ
sacerdotum, quemadmodum id ab initio semper
Ecclesiastici patres intellexerũt. Vnde D. Clemẽs
in epistola ad Iacobum fratrem Domini, Petrum
refert dixisse Dominum docuisse, episcopos vicẽ
Apostolorum gerere, eundemque Petrũ insinuas-
se, reliquorum discipulorũ vicem tenere presby-
teros debere. Proinde hinc colligere argumentũ
ad probandum distinctionem ordinis episcopalis
ab ordine minorum sacerdotum, contra eos qui
omnes sacerdotes volũt esse æquales. Septuagin-
ta enim hos discipulos non fuisse æquales 12. A-
postolis, patet ex eo ꝙ post 12. Apostolos à Domi-
no ordinati, non peruenerunt ad eorum nomen,
sed permãsit ipsis duodecim nomẽ Apostoli pro-
priũ. Et rursum ꝙ ex horũ proculdubio numero,
ab Apostolis Matthias sit pro Iuda in Apostolorũ
collegiũ ascitus, prouectus nimirum ex ordine in-
feriori ad superiorẽ. Porro quæcunque Lucas hîc
commemorat Dominum fecisse circa hos 70. eis-
que dixisse, & præcepisse vsque ad illum locum;
Væ tibi Corozaim, habita sunt in c. Cõcordiæ 55.
in missione 12. Apostolorum, proinde eorũ intel-
ligentia & rationes ibi sunt requirendæ. Hoc tan-

rum hic proprium habet Lucas, quod istis mādatum commemoret, vt neminē per viā salutarent, quāquam dubitandum non sit istud etiā 12. Apostolis dictum fuisse. Hoc autem præcepto non penitus omnē salutationem suis prohibere voluit. Quomodo enim conuenisset id quod humanitatis est & beneuolentiæ, eum prohibere, qui iubet etiam inimicis benedicere, eósq; salutare, hoc est, salutē eis imprecari? Sed hyperbolicus est sermo, quo suis sedulitatem & celeritatem in iniuncto opere commendauit, innuens omnem vanam confabulationem, quæ salutationem consequi solet, in via esse fugiendam, omnésque itineris moras, ac occasiones distractionis spiritus à cogitatione eorum quæ eis demandata erant, esse amputandas. Simile præceptum Helizeus eadē de causa dedit Giezi famulo suo, cùm eum mitteret ad opus quod festinationem exigebat, dicens, vt scribitur 4. Reg. 4. Si inueneris hominem, non salutes eum: & si salutauerit te quispiam, non respondeas illi. Vbi, vt intelligamus quid sit salutare, Hebræa habent benedicere, quomodo & Septuaginta verterunt. Inter sacculum autem & peram hoc interest, quod per sacculum significetur repositorium pecuniarum, est enim Græce βαλάντιον, id est, marsupium, crumena: per peram verò, cibariorum repositorium. Quæ ab illo loco, Væ tibi Corozaim, habentur, vsque ad illud, Qui vos audit; habita sunt superius ex Matthæi cap. 11. in cap. Concor. 47. Quàm cōmodam autem habeant cum superioribus in hoc loco connexionem, per sese satis patet: quanquā dubitari possit an hoc loco & tempore sint à Domino dicta, an potius Lucas ob eorum cōuenientiam cum superioribus hic commemorare commodum duxerit, quæ alio loco & tempore dicta erant. Et quod sequitur, Qui vos audit, &c. simile etiam Apostolis dictum fuit in ipsorum missione, vt videre est in capite Matth. 10. & cap. Cōcor. 55. circa finem. Eis enim ibi dictū legimus: Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eū qui me misit. Quo etiam cōtrariū significatū est eius quod hic apertè ponitur: Qui vos spernit, me spernit: Qui autē me spernit, spernit eum qui me misit: Hoc tantùm interest in hunc Lucę & illū Matthæi locū, quod ibi dicatur: Qui vos recipit. (quod de receptione in hospitiū propter ea quæ sequuntur videtur accipiendū) hîc verò dicitur: Qui vos audit, id est, qui vestræ doctrinæ credit, vestrisque præceptis obtemperat, quę meo nomine iniungitis. Circa quæ verba notandū quanta sit ecclesiasticorum præpositorū potestas, quámq; cauēdum ab eorum inobedientia & contemptu, cùm illis recta præcipientibus nō secus quàm Christo, cuius vice funguntur, sit obediendū, eorúmque contemptus pro contemptu Dei reputetur. Vnde si-

1. Reg. 8. militer & ad Samuelem, cùm à Iudæis sperneretur, Dominus dicit: Non te spreuerunt, sed me. Et

Exod. 16. Moyses rebellibus Iudæis dixit: Non contra nos est murmur vestrū, sed cōtra Deum. Qui & Deut. 17. necandum statuit eum qui sacerdotis iudicio & præcepto recusaret obedire.

REVERSI SVNT AVTEM SEPTVAGINTA DVO CVM GAVDIO DICENTES: DOMINE.] Sicut Lucas cap. 9. & Marcus c. 6. missioni Apostolorum mox subiunxerunt eorum reuersionem: ita & nūc Lucas post 70. ablegationem commemorat quę illis redeuntibus à Domino sunt dicta, omissis his quæ medio tēpore facta

A sunt vel à 70. vel à Domino, cuius facta medio illo tēpore gesta verisimile est Lucam postea narrare, cum inter cætera dicit c. 13. Ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in Ierusalē. Præmiserat enim hos 70. in omnem ciuitatem & locū quo erat ipse venturus, vt sibi venturo viam pararent. Itaque reuersi 70. ad Dominum, narrantesq; ei quæ fecerant, cum gaudio dicebant: Domine non tantùm morbi pelluntur per nos, sed etiā dæmonia subiiciuntur nobis per inuocatum nomen tuum super ea. Dixerat enim dominus his cum mitterētur, tantū illud: Infirmos qui in domo sunt curate: nec apertè dederat eis potestatē super dæmonia, quēadmodū dederat 12. Apostolis. Proinde gaudētes narrant non tantùm morbos curatos, sed etiā

B dæmones expulsos. Et quidē rectè in eo fecerunt, quod ad Dominum à quo missi fuerunt reuersi sint, eique renunciauerint quæ gesserāt, & miraculorum virtutem illi tribuerint, dicentes: in nomine tuo; Quo & nos docemur, euangelicum doctorē omnem suæ prædicationis fructum & gloriā referre debere Christo, quem habet officij sui authorē, quemadmodum dictum est circa reditum Apostolorum cap. Concord. 57. Verùm humani cuiusdā affectus & imperfectionis erat, quod suum gaudium declarauerint magis de eiectis dęmonibus, quàm de profectu & fide auditorū, de qua magis erat gaudendum: quódque in seipsis haberent aliquā cōplacentiam, ob id quod sibi dæmonia subiicerentur.

C Dicunt enim, subiiciuntur nobis. Dominus autem ait illis: Videbam sathanam sicut fulgur de cœlo cadentem. Quod variè intelligitur. Quidam enim accipiunt istud dictū de lapsu diaboli e cœlo propter suam superbiam, quem lapsum cùm nullus hominum viderit, Christus se vidisse testatur, diuinitatē suam insinuans. Comparatur autē secūdū hunc intellectum sathanas è cœlo cadens, fulguri è cœlo in terras subitò delabenti, quod cùm ille clarus prius esset in cœlo, & insignis dignitatis, ob tumorem animi subitò deiectus est à summis ad ima, claritate sua perdita & extincta. Hunc intellectū secutus D. Greg. & post eū quidā, intelligunt Dominum quo muniret suorū animos aduersus morbū inanis glorię, qui his videbatur obrepsisse,

D proposuisse hac sentētia exemplum Luciferi, qui ob superbiam à tanta fœlicitate subito excidisset. Sic enim habet Gregorius lib. 23. Moral. ca. 7. vbi quatuor arrogantiæ species designat: Sancti Apostoli ab hoc elationis vitio reuocātur, qui de prædicatione redeuntes, cū elati dicerent: Domine in nomine tuo etiam dæmonia nobis subiecta sunt; ne de hac miraculorū singularitate gauderēt, ilico eis respondet Dominus, dicens: Videbam sathanā velut fulgur de cœlo cadentem. Ipse enim singulariter elatus dixerat: Super astra cœli exaltabo soliū meum, sedebo in mōte altissimi in lateribus aquilonis, similis ero altissimo. Et mirè Dominus, vt in discipulorum cordibus elationem premeret, mox iudiciū ruinæ retulit, quod ipse magister ela- Isaiæ. 14.

E tionis accepit, vt in authore superbiæ discerent, quid de elationis vitio formidarēt. Hęc ille. Theophylactus etiam hunc reddens sensum istius sententiæ, intelligit Dominū significare voluisse, non mirandum esse velut rē nouam, quod dæmonia nomini suo subiicerentur, cum princeps eorū olim è cœlo ceciderit. Ad quod propositum si placet accipere hanc sententiam, præstat eam accipere in sensu quem alij sequuntur, eutus & Theophylactus

factus meminit, secundum quem intelligitur hęc sententia non de illa diaboli ruina, qua in initio cecidit è cœlo in hunc caliginosum aërē propter suam superbiam. sed ea ruina, qua verbo Dei incarnato, deiici cœpit à sua potentia, tyrannide, & gloria quam habuit ante verbi incarnationem in hoc mundo, vt Dominus discipulis dęmonū subiectionem admirantibus, ne tanquam rem nouā admirarentur, & vt causam huius subiectionis intelligerent, responderit, se iam olim vidisse principem dæmonum, qui illos fortes reddebat, cecidisse, perdita quam habebat potestate, atque ob id fieri vt & illi facilè vincantur. Secundùm hunc sensum si illud, è cœlo, iungatur cū participio, cadentē, vt significetur sathanas è cœlo cadens, per cœlū, intelligenda erit celsitudo, potētia & gloria, q̄ habuit antequā Deus assumpto corpore in terris versaretur, cū pro Deo passim diabolus in idolis coleretur, & p vitia hominibus dominaretur, & obsessis à dęmonibus omnia loca plena essent. Alioqui illud, è cœlo, coniungi potest cū, fulgur, vt sit sensus: Postquā assumpsi humanā naturam, videbā sathanam cadentem, sicut fulgur cadit è cœlo. Vsus est autem Dominus fulguris exemplo, vt significaret velocitatē lapsus illius, quodq; à summa celsitudine subitò sic sit eiectus, vt fere euanuerit. Potest & sic intelligi, & forte cōuenientius, Ne putetis vos mihi rē nouam & incognitā narrare. Sciebā enim cum vos emisi ad prædicandum euangelium meum, ruituras esse sathanæ vires, imo cū dæmonia eiiceretis, ipse ego vobis aderā, ac videbam quod vos non videratis, sathanam ipsum fulguris ritum cadere, viresq; eius euanescere. Hic enim sensus cōuenit verbo imperfecti prę teriti, Videbam. Nā secundùm alios sensus magis dicendum erat, Vidi. Porro Dominus potestatem eiiciendi dæmones, de qua illi gaudebant, nō solū confirmans, sed etiam augens subiicit: Ecce dedi, vel, vt habent Græci, δίδωμι. hoc est, do vobis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, & super omnē virtutem, id est, fortitudinē & potentiam inimici, s. diaboli, & nihil vobis nocebit. In quibus verbis ad literam per serpentes & scorpiones intelligenda sunt ipsa venenata animalia, hominibus maximè inimica, noxia & metuenda, quę diabolo aptè cōiungit, tum q̧ & ipse venenosus & inimicissimus sit humano generi, tum q̧ p illa animalia hominibus nocere studeat, per cuius item deceptionem factum est vt illa animalia iam sint hominibus inimica & nociua, cū nihil homini ab illis periculi fuisset, si in integritate perstitisset. Vnde Dominus dicens, supra serpētes & scorpiones & omnem virtutem inimici, significat etiā serpentes & scorpiones esse virtutem inimici, vt pote per quos propter peccatum diabolus hominibus prævalet & nocet. Simile huic est quod in psalmis iusto promittitur: Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonē & draconem. Quod etiam corporaliter & ad literā impletum fuisse frequenter in iustis experientia docuit: quēadmodū & illud, nihil vobis nocebit, sic corporaliter impletū est in fidelibus, vt nec venena, nec venenata quicquam eos læderent. sicut patuit in Paulo, qui viperā illæsus excussit, & Ioanne, qui veneno infectū potū sine nocumento ebibit. Cæterū secundùm mysticum sensum per serpentes & scorpiones, dæmones rectè intelliguntur: & p serpentes quidē, eos qui in aperta aliqua crimina per

Psal. 90.

Actor. 28.

Sensus mysticus.

A trahere conantur, quia serpens aperte hominem impetit: per scorpiones verò, qui cauda occulte hominē verberant, eos qui in vitia occulta, spiritalia, s. trahere student, vt intelligamus Dominum his verbis omnibus fidelibus dare potestatem superandi omnem diaboli tētationē, siue qua aperte, siue qua occulte eos impetit, vt nihil eis noceat. sed omnia potius eis cooperentur in bonum: quemadmodum & illud: Signa eos qui crediderint, hæc sequentur, &c. mystice sic intelligitur, vt omnibus conueniat fidelibus, & in eis quotidie impleatur.

VERVNTAMEN IN HOC NOLITE GAVDERE, QVIA SPIRITVS, &c.] Postq̄ suis Dominus potestatem de qua gaudebant cōfirmasset, & auxisset, tum demum oportune eorū lætitiam, quæ inanem sapiebat gloriam, moderare & temperare studuit, dicens: Veruntamen in hoc nolite gaudere, &c. Circa quæ tamen verba quæri potest, quomodo gaudium istud Dominus prohibeat, cum de omni bono & dono Dei sit gaudendum, & deinde gaudium hoc discipulorum de eo fuerit, in quo nomen Iesu illustrabatur. Sed dicēdum primùm, quòd gaudium discipulorum, quatenus culpabile erat & immoderatum, Dominus probibere voluerit. Erat autē culpabile & immoderatum, quatenus gaudebant sibi subiici dæmonia, quódq; quia in eo ipsi essent præ aliis singulares, humanā aliquam complacentiam habebant. Vnde hunc eorum affectum notans Dominus dicit, ne gaudeatis quòd vobis subiiciuntur. Gaudendum enim quòd spiritus subiicerentur nomini Iesu, ad gloriā Dei, & hominum vtilitatem. Deinde dicendum, Dominum nō simpliciter gaudiū hoc voluisse excludere, sed ab illo ad gaudiū maius, perfectius, & iustius voluisse erigere, vt sit sensus: Non tam in eo gaudeatis quòd spiritus vobis subiiciuntur, quàm q̧ nomina vestra scripta sunt in cœlis. In illo ergo minus vult esse gaudendum, quàm in isto, quia illud non ad propriā hominis spectat salutem, sed ad aliorum vtilitatem, cōmune etiam reprobis: istud verò ad propriā pertinet salutem, solis iustis conueniens. Deinde quia gaudium illud tumorem & superbiā generare solet, istud verò gaudium gratiarum actionē, & omnis boni operis strenuam solicitudinem. Porrò nomina aliquorum scripta esse in cœlis, non est aliud, q̄ illos haberi apud Deum in numero iustorum, & eorum quibus cœlestia regna sunt parata, hoc est, vt Paulus dicit, esse ciues sanctorū & domesticos Dei. Et est locutio huiusmodi desumpta à cōsuetudine humana, qua aliquorū nomina asscribi solent ciuibus, dum ciuitate donabātur, aut qua reges aliquos amicorū numero inscribere solebant. Sic ergo scriptura Dei est annumeratio alicuius inter amicos Dei. Vnde toties in scripturis fit mētio de libro vitæ vel viuentiū, qui nihil est aliud quàm notitia Dei qua nouit ordinatos à se ad vitam æternam. Porro quo intelligatur quomodo scriptura quosdam dicat deleri è libro vitæ, & iustis pro præmio promittat nō deleri è libro vitæ, vt patet Apocal. 3. cum prædestinatus à Deo ad vitā æternam non possit ab illa excidere, nec quisquā mereri possit vt prædestinetur: notandum q̧ dupliciter quis dicitur ordinatus à Deo ad vitam æternam, videlicet vel ex prædestinatione diuina, vel ex gratia & iustitia quā habet. Quicunq; enim gratiam Dei habet & iustus est, ex hoc ipso est dignus vi-

Nomina scripta in cœlis.

ta æterna & ad eã ordinatus. Sicut ergo prædesti- A natio diuina nunq̃ deficit, nec falli potest: ita qui ex ea ordinati sunt ad vitã æternã, ab æterno semper fuerunt in libro vitæ descripti, semperque in eo scripti permanent, nec vnquam ex eo delentur, vnde dicuntur simpliciter scripti in libro vitæ. Sed quemadmodum gratia & iustitia nõ ab initio fuit in homine, & postquam acquisita est nonnunquã deficit, amissa per sequens peccatum: ita qui ex ea ordinati sunt ad vitam, non semper in libro vitæ fuerunt scripti, sed scribi cœperunt, cùm credere & Deo placere cœperunt, & postquam conscripti sunt, deleri ex eo possunt, vnde tantùm secundum quid dicuntur scripti in libro vitæ. Et tamẽ ratione posterioris huius cõsiderationis scriptura potissimum aliquos dicit in libro vitæ descriptos. B

Philip. 4. Nam Paulus asserit, adiutorum suorum de quibus ibi loquitur, nomina scripta in libro vitæ, quos non est verisimile ipsum voluisse asserere esse prædestinatos, & proculdubio saluandos, sed potius, quemadmodum de Ephesiis dicit, iam esse factos per fidem & charitatem ciues sanctorum, & domesticos Dei, quod vtique non erant antequam crederent. Nam tunc Ephesios dicit fuisse peregrinos & aduenas. Ex his colligere licet, quomodo intelligendũ sit quod in quadam collecta secreta, quæ Diuo Augustino tribuitur, oramus dicentes: Deus cui soli cognitus est numerus electorũ in superna fœlicitate locandus, tribue quæsumus C vt vniuersorum quos in oratione commendatos suscepimus, & omnium fidelium nomina, beatæ prædestinationis liber ascripta retineat. Intelligẽdum enim orare nos, non vt aliqui prædestinentur, aut vt prædestinati ab æterno maneant prædestinati: sed vt qui iam per fidem sunt inter sanctos connumerati, & ad vitam ordinati, in fide & iustitia perseuerent, nec per peccatum excidant à sanctorum numero, & spe cœlestis vitæ. Hinc etiã colligere licet non esse firmum quod ex Domini verbis colligit Caietanus, asserens ex eo quod Dominus dicit nomina horum discipulorum fuisse scripta in cœlis, clarè haberi, hos omnes fuisse prædestinatos & esse beatos, atque hoc respectu melius fuisse collegium 70. quàm 12. Apostolorum, quorum vnus fuit damnatus. Magis enim verisi- D mile est Dominum dicere nomina eorum scripta in cœlis, propter præsentem eorum fidẽ & iustitiã, quàm propter æternam Dei prædestinationem; sicut contrà de impiis dicit Hieremias: Recedentes à te in terra scribentur, impietati tribuens cõ-

Hier. 17. scriptionem in terra, non æternæ Dei reprobationi: ac significans conscriptionem illam sequi hominum peccata & demeritum. Et alioqui etiamsi ratione diuinæ prædestinationis dicat Dominus horum nomina scripta in cœlis, non magis hinc consequitur omnes simpliciter esse saluatos, quã consequitur saluatos esse omnes 12. Apostolos, ex eo quod Dominus dixit ad illos: Sedebitis & vos E super sedes duodecim, iudicantes 12. tribus Israel; de cuius veritate post dicetur. Hoc vel ob id annotare visum est, quod ab his qui discipulorum horum nomina recensere studuerunt, recensentur quidã qui à fide recta defecerunt, vt Philetus & Hermogenes. Recensentur autem discipulorum nomina à Volaterrano lib. 19. Vrbanorum commentariorum, sed multo plura recensentur quàm 70. vel 72. & fere omnia sunt collecta ex Actis & Pauli epistolis: & connumerantur quidam, quos certum

A est post Christi ascensum ad fidem conuersos, vt Eunuchus Candacis reginæ conuersus à Philippo diacono, & Philemon conuersus à Paulo. Recensentur etiam apud Vvicelium in Hagiologio ipsius 70. nomina ex libello cui titulus, Cultura vineæ Dominicæ: sed inter illa etiam, præter alios de quibus dubitari potest, commemorantur Philemon & Lucas, quem ex euangelij eius prooemio magis apparet cum Domino non fuisse familiariter versatum. Eusebius ecclesiasticæ historiæ lib. 1. cap. 14. testatur se 70. discipulorum nomina nusquam reperisse scripta, credit tamen vnum ex illis fuisse Barnabam, qui Pauli in prædicatione fuit socius: ac Clementem in 4. dispos. libro etiam Cephæ cuiusdam qui ex eis fuit, facere mentionẽ, B & Matthiam item ex horum fuisse numero, nec non & Taddeum quendam, alium ab Apostolo Iuda Thaddeo, de quo nonam ibi refert historiã. His verisimiliter coniungendus est Ioseph ille, qui cognominabatur Barsabbas & Iustus, & cum Matthia constitutus fuit, cum pro Iuda alius surrogandus esset. Et rursum 7. forte diaconi primi, ac Ananias qui Paulum baptizauit. De reliquis nihil certi habeo aut valde probabile.

IN IPSA HORA EXVLTAVIT IN SPIRITV SANCTO, ET DIXIT: CONFITEOR.] Postquam discipulos de subiectione dæ- C monum gaudentes Dominus admonuit qua in re potissimum gaudere debeant, commodè etiam ipse cum gaudentibus discipulis gauisus est, sed gaudio dissimili. Nam illi quidem humano affectu gaudebant, placentes sibi in dæmonum subiectione: Dominus verò spirituali gaudio gauisus est, non id quod dæmones suo nomini subijcerentur, vnde nomini eius multum accessit gloriæ, sed quod Dei benignitate, veritatis cognitio discipulis insipiẽtibus reuelata esset: quod ferè aliud non erat quàm gloriari & gaudere quòd nomina eorum scripta essent in cœlis. Itaque quod prius verbis docuerat, iam etiam reipsa declarauit, quale scilicet debeat esse gaudium nostrum, & quibus in rebus, nempe in cognitione Dei, quemadmodum apud Ieremiam dicit Dominus: Non glorietur Ier. 9.
D sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitiis suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. Rursum hac sua exultatione & gratiarum actione Dominus nos & illos docuit, non nobis arrogare ex donis Dei vllam gloriæ portionẽ, sed illi omnia accepta ferre à quo sunt omnia bona. Exultauit, inquit, in Spiritu sancto, id est, per Spiritum sanctũ, qui habitãs in Christo homine, ad actualem hanc exultationem eum commouit. Græcè tamen nõ est præpositio, in, nec adiectiuũ, sancto, sed tantùm, exultauit spiritu, vt sensus esse possit: Exultauit spiritu suo & animo, ad differen- E tiam exultationis corporalis, ad cuius discrimen deipara virgo dixit, Exultauit spiritus me9 in Deo salutari meo. Vnde & nostra litera accipi potest, vt significetur eum exultasse in animo & spiritu suo qui est sanctus. Cæterum hæc gratiarum actio Christi simul cum illis sequentibus, Omnia mihi tradita sunt, &c. habita & exposita sunt supra in c. Concordiæ 47. ex Matthæi ca. 11. Quæ verò postea sequuntur: Beati oculi qui vident quæ vos videtis, &c. habita sunt in Matth. cap. 13. in cap. Concordiæ 51.

PRO

PROPONITVR PARABOLA DE SAMARITANO.

Lucæ 10. CAPVT LXXXI.

ET ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illũ, & dicens Magister, quid faciẽdo vitã æternam possidebo? At ille dixit ad eũ: In lege quid scriptũ est? quomodo legis? Ille respondẽs dixit: Diliges Dominum Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnib. viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximũ tuũ sicut teipsũ. Dixitque illi: Rectè respõdisti, hoc fac & viues. Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesũ: Et quis est meus proximus? Suscipiens autẽ Iesus, dixit: Homo quidã descendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerũt eũ, & plagis impositis abierunt, semiuiuo relicto. Accidit autẽ vt sacerdos quidam descenderet eadẽ via, & viso illo, præteriuit. Similiter Leuita, cum esset secus locum, & videret eum, pertransiit. Samaritanus autẽ quidam iter faciens venit secus eum, & vidẽs eum, misericordia motus est: & appropians alligauit vulnera eius, infundẽs oleũ & vinum: & imponens illũ in iumentum suum duxit in stabulum: & curã eius egit. Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe, & quodcũque supererogaueris, ego quũ rediero, reddã tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiã in illũ. Et ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter.

ET ECCE QVIDAM LEGIS PERITVS SVRREXIT, TENTANS ILLVM, ET DICENS.] Nulla significatur à Luca hui⁹ historiæ cũ præcedentibus continuatio. Nõ enim dicit, & ecce tunc, sed tantum, & ecce. Transit enim ad alia commemoranda, quæ memoriæ tum occurrebant, quæ quo tempore, quove loco sint gesta, sicut & multa quæ sequentibus narrãtur capitulis, sciri non potest, sicut nec necesse est cognoscere, proinde quo ordine ea Lucas posuit, & nos in Cõcordia multis capitibus sumus prosecuti. Cæterum hãc historiam nõ tũ contigisse quando superiora à Domino dicebantur discipulis, satis ex Luca patet Nam tunc scorsum discipulis Dominus loquebatur. Græca enim habẽt: Conuersus ad discipulos suos seorsim dixit: Beati oculi, &c. Hæc verò historia cõtigit populo præsente, & verisimiliter in synagoga, vbi multis doctoribus sedẽtibus, & Domino cũ eis disputante, iste surrexerit. Dicitur enim: Ecce quidã legispiritus surrexit. Itaque hic legispiritus audiens Dominum proprio more de vita æterna & regno cœlorum disserentem, adiit Dominum nõ discendi quidem animo, sed tentandi, nimirum experiri volens quid responderet, num forte aliquid legi contrariũ dictur⁹ esset ad vitam æternam, quam prædicabat consequendam expediens, an aliquid minus dicturus esset, quàm ipsemet ex legis intima cognitione intellexerat ad vitam æternã quàm maximè expedire & sufficere. Pharisæos enim & scribas sibi in eo placuisse, quod intelligerent maximum omniũ mandatorum esse illud quod scribitur Deuteron. 6. ac sperasse Dominum illud ignoraturũ, patet ex eo quod postea quidã legisdoctor eum interrogauit tentando: Quod esset mandatum magnũ in lege? vt scribitur Matth. 22. Marci 12. Illum enim legisperitum non fuisse eundem cum isto, quemadmodum tamen putauit quidam, vel ex eo præter alia satis patet, quòd ibi Dominus respondet duo maxima mandata, hic verò ipse legisperitus. Quãquã verisimile sit Lucam alterius illius legisperiti non fecisse cum Matthæo & Marco mentionem, quod hoc loco de alio legisperito similia narrasset, satis habens duo prima legis mandata semel commemorasse. Quærit autẽ iste scriba non vt ille apud Matth. quod sit mandatũ magnũ in lege: sed quid faciendo, inquit, vitam æternã possidebo? Quam eàdem quæstionem etiam postea Lucas cap. 17. cõ-

A memorat Domino propositã, nõ à scriba, sed à principe quodam diuite, quem adolescẽtẽ fuisse Matthæus testatur, neque tentandi animo, sed discendi. Porro quoniam hic scriba Dominum tẽtando interrogauit, & de lege tentauit, commodè Dominus ipsum ad legem remittit, & conatũ illius repellens, dum ostendit se legi nõ contrarium, & simul illum arguẽs, quod illud ab alio interrogaret, quod ab ipso alii discere deberent: ac proinde notans illum interrogantem vel nescire quod scire ex nominis professione teneretur, vel nõ simplici

B sed subdolo animo interrogare quod sciret. In lege inquit, quid scriptum est? Quomodo tu legis in ea scriptum esse, qui legisdoctor appellaris? Quasi dicat: Non est quod existimes alia te auditurum ex me quam quæ in lege continẽtur. Ea cùm scire te iactaris, mirum est te interrogare quasi nescias.

ILLE RESPONDENS DIXIT, DILIGES DOMINVM DEVM TVVM, &c.] Hinc colligere licet etiam scribas iam intellexisse duo esse præcipua legis præcepta, in quibus, vt Domin⁹ po-

C stea dicit, contineretur tota lex & prophetæ. Cæterum vt ad primi præcepti, de quo varia scribũtur, veram perueniamus intelligẽtiam, imprimis sciẽdum Lutherum ob malam eius intelligentiam asseruisse hoc præceptum, sicut & illud: Nõ concupisces, homini esse impossibile, nec posse ab homine impleri in hac vita, eo q̃ fieri non possit quin in hac vita homo alia amet præter Deum, quẽ proinde non possit diligere ex toto corde. Rursum quia non potest fieri vt homo diligat Deum concupiscentia & affectu carnis, vt quæ semper volũ- *Lutheri error*

D tati diuinæ contrauitatur, & proinde fieri nõ possit vt ex omnibus viribus animæ Deum diligat. Hinc autem vlterius docuit, hominẽ in omni etiã opere bono semper peccare, quod in omni opere absit hæc totalis & perfecta Dei dilectio. Porro suam de hoc primo præcepto sententiam confirmat authoritate D. August. qui in quibusdã locis docet hoc præceptum non perfici nec impleri in hac vita, sed implendum in vita futura. Nã libro de perfectiõe iustitiæ sic habet: In plenitudine cha-

E ritatis (loqtur de charitate futuræ vitæ) præceptũ illud implebitur: Diliges Dominũ Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua. Nam cum est adhuc aliquid carnalis cõcupiscentiæ, quod vel continendo frenetur, non omnimodo ex tota anima diligitur Deus. Similia

habet D. August. in plerisq; locis de precepto; Nō concupisces, quod in hac vita asserit non impleri, quia sine concupiscentia non possimus esse. Vt ergo intelligamus quàm male blasphemam hanc suam doctrinā & ex huius pcepti verbis, & ex diuo Augustino Lutherus cōprobare nisus sit, sciendū pceptum hoc dupliciter intelligi posse, idq; rursum ex duplici parte, nempe ex parte verbi, diliges, & ex parte dictionis, totus vel omnis. Nam verbū, diliges, (quod hic Hebraica phrasi positū est pro imperatiuo dilige) accipi potest, vel vt eo præcipiatur specialiter actus & operatio atque affectio volūtatis quæ dilectio dicitur, qua homo feratur affectu & actu in Deum tanq̄ rē summè bonā, vt, hoc mandatū dilectionis sit speciale mandatū, singulare quendā volūtatis actū & affectum erga Deum exigens. Vel potest accipi, vt non tantū actualis & interna illa affectio voluntatis eo verbo præcipiatur, sed & dilectio quæ habitualis dicitur, & est in homine etiā cùm de Deo non cogitat, nec in illum actu affectione fertur, ratione cuius habitualis dilectionis etiam omnia hominis opera quæ ex illa profluūt, pertinent ad mandatum dilectionis, ita vt sit generale mandatū, cōprehendens omnia quæ Deo sunt placita, & ab eo præcepta. Sic & totalitas, de qua dicitur, ex toto corde & tota anima, dupliciter pōt intelligi. Altero modo, vt significetur omnē vim animæ intendendā ad dilectionem Dei ita vt homo præter Deū nihil diligat, & tātū diligat quātū ab eo est diligibilis. Altero, vt totus accipiatur vulgari modo, quo dicimus aliquē totū esse in studiis, & toto corde studiis addictū esse, quia scilicet præcipua eius occupatio & cogitatio est in studiis, nec aliud quid præter studia magnopere amat & curat, solis studiis intimè afficitur, reliquis verò frigidè & obiter. Itaque si totalitas primo modo accipiatur, siue verbo, diliges, intelligatur pcipi specialiter actualis volūtatis affectio, siue habitualis, & generaliter etiā omnis externa internæ dilectionis per opera demōstratio, certū est hoc præceptū adimpleri in hac vita non posse. Fieri enim nō potest, vt homo affectuali dilectione sic toto corde in Deū feratur, vt nihil aliud vel actu, vel habitu amet, aut tam perfectè eū cōplectatur quàm amari ab ea potest, quia propter annexā cōcupiscentiā carnis, aliquid affectionis habeat cor ad ea quæ sunt carnis & non Dei. Proinde nō potest etiā impleri, si præter internā dilectionē intelligatur generaliter etiā præcipi externa dilectionis opera, cū nec hæc si toto corde ab homine fieri possint, vt omnis vis cordis in ea intendat, cum ex parte aliqua cor per carnis cōcupiscentiā vitiatū in cōtraria, nēpe carnalia, saltē habitu feratur. Sic sanè de hoc præcepto tāquā generali mādato, locutus est August. li. de perfect. iustitiæ. vbi dicit ipsum in hac vita non adimpleri. Affirmat enim esse generalē iussionē, sicut generalis prohibitio est, Nō cōcupisces. Si verò totalitas secūdo modo intelligatur, non est dubiū quin impleri possit hoc præceptū, siue accipiatur vt sit speciale pceptū, siue vt generale. Nā si intelligatur vt sit speciale pceptū, dilectionis, s. actualis internæ, diligitur Deus ex toto corde, cū quis in Deū tanquā summum bonū sic fertur affectu & voluntate, vt eū præponat vniuersis rebus cōmutabilibus, ac pro supremo vitæ suæ fine eligat, quibuslibet carere malēs quam Deo, ac summopere desiderans vt vniuersæ totius vitæ actiones illi sint ad plenū subiectæ, etiāsi nō

A ignoret id per carnis imbecillitatē nequaquā futurū. Sic quidā præceptū istud accipiūt, asserentes pceptū esse affirmatiuū quod pro conditione præceptorū affirmatiuorū obligat semper, sed nō pro semper, vt loquuntur, hoc est, omni tempore, sed nō pro omni tēpore. Proinde disputant quo tēpore obliget hoc præceptū, vt opus sit hunc affectū & volūtatis actū elicere, & per eū dicto modo ferri in Deū: quod sane vt est summè vtile homini & meritorium, ita difficillimū ei qui nondum renūciauit carnalibus affectibus. Et quidam quidē existimant hoc præceptum implendum à Christianis diebus Dominicis, quia hi constituti sint vt in eis fideles mentem suā in Deū eleuent: alij verò nullū tempus certū esse putant quoad hunc actū homo

B obligetur, quāuis necesse sit eū aliqñ Deo exhibere. De quo latius in Confessionali Godscalci cap. 12. Si verò accipiatur hoc præceptum vt generale mandatum, non tam exigens actualē illā voluntatis affectionem quàm habitualem dilectionē cum operum bonorum exhibitione quæ sint internæ dilectionis testimonia, diligitur tunc Deus ex toto corde, cū quis ex intima & syncera erga Deū affectione occupatur potissimū in his quæ Dei sunt, præ omnibus illi placere studēs, ac solicitus vt nō tantū quædā Dei mandata perficiat, sed cuncta, idque non segniter, nec tristi animo, sed gnauiter & hilariter, dolens ex animo si quid vel ab aliis, vel à se per carnis infirmitatē admittatur contrarium

C diuinæ voluntati. Id vt nō ab omnibus æque pfectè præstatur, ita nō omnes qui Deū ex toto diligūt corde, æquè perfectè diligunt, sed vnus alio magis. His præmissis distinctionibus, inquirendū an præceptum hoc secundùm mentē legislatoris, & verū scripturæ intellectū, intelligendū sit esse speciale, an potius generale præceptū. Deinde vtro modo secundū vsum scripturæ totalitas intelligi debeat in hoc præcepto. Quod ergo ad prius attinet, accipiendū hoc præceptū vt generale mandatū, non internā tantùm & actualē præcipiens dilectionē, sed etiā habitualē atq; externa opera, sicut & secūdùm dilectionis pceptum quod sequitur, patet qa Dominus in illis duobus præceptis dicit cōprehēdi totā legē & prophetas, hoc est, omnia alia præ-

Præceptū dilectionis an generale

D cepta. Deinde, vt probat Diuus Bernardus sermone 50. super Cantica, vbicunq; in scripturis dilectio exigitur, non tam exigitur dilectio affectus, quàm charitas operis. Cùm enim Dominus dixisset: Diligite inimicos vestros, mox velut indicare volens quomodo sint diligēdi, infert de operibus: bñ facite his qui oderunt vos. Et de sui loquens dilectione: Si, inquit, diligitis me, sermones meos seruate. Et si qs diligit me, sermonē meum seruabit. Rursum, qd aperte institutū pbat Ioannes, dicit: Nō diligamus verbo, neq; lingua, sed opere & veritate, significās eā esse verā dilectionē, quæ in operibus cōsistit, atq; eā exigi præceptis dilectionis. Vnde Bernardus: Est, inquit, charitas in actu, est & in affectu. Et de illa quidē quæ operis est, puto da-

E tā esse legē hominibus, mādatúmq; formatū. Hæc ille. Qui non ideo tātùm videtur dicere mandatū hoc potius de dilectione quæ in opere consistit, quàm de ea quæ in affectu est intelligendum, quia affectus dilectionis hic non possit esse perfectus, & proinde non ex toto corde, quia etiam dilectio quæ in opere consistit, hac ratione non potest esse perfecta. Sed videtur etiā ad hoc respexisse, quòd dilectio affectus actualis non possit in nobis esse per-

petua

petua nec diuturna, intelligens scilicet hoc præceptum obligare pro omni tempore atque includi in eo quod dicitur, ex toto corde. Sic ergo nõ impletur hoc præceptum in affectu, impletur autem in habitu & externa operatione, cũ homo in omni operatione sua retinet habitualẽ dilectionẽ, quod tũc fit, cũ nihil vult aut facit dilectioni Dei contrarium. Quod autem totalitas illa de qua in præcepto, secundo modo accipi debeat, patet ex infinitis scripturis, quibus dicuntur aliqui sancti fecisse aliquid ex toto corde, & tota anima. De Dauid enim Dominus loquens ad Ieroboam, ait: Nõ fuisti sicut seruus meus Dauid, qui custodiuit mandata (3. Reg. 14) mea, & secutus est me in toto corde suo faciẽs quod placitum esset in cõspectu meo. Ecce Dominus ipse dicit: Dauidem, qui tamẽ aliquãdo grauiter etiã peccauerat, in toto corde se secutum, dicturus procul dubio etiam ipsum dilexisse se in toto corde suo, cùm hoc sit Deo aliquem diligere ipsum in toto (Psal. 118.) corde, sequi illum in toto corde. Et idem Dauid non veretur ad Deum dicere: In toto corde meo exquisiui te. Et iterũ: Deprecatus sum faciem tuã in toto corde meo. In toto corde meo scrutabor mandata tua. Confitebor tibi Domine in toto corde meo, & similia multa, quæ qui intelligit, facile etiam intelligit quomodo præcipiatur Deus diligendus ex toto corde, & quomodo quod præceptum est impleri possint. Sicut autem exigit Dominus vt diligatur ex toto corde, ita etiã vt eũ quęrámus ex toto corde. Deutet. enim 4. dicitur: inuenies eum, si tamen toto corde & tota tribulatione animæ tuæ quæsieris eum. Quomodo quęsiuisse & ob id inuenisse Deum Iudæos tempore Asę, testatur scriptura 2. Paralip. 15. In omni, inquit, corde suo iurauerũt, & in tota voluntate quęsierũt eum, & inuenerũt. De Iosia 4. Reg. 23. dicitur, quod reuersus sit ad Dominum in omni corde suo & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta omnem legem Moysi. Vbi tria illa ponũtur quę Deut. 6. ponuntur in hoc dilectionis præcepto de quo nunc egimus, & præterea dicitur cõuersus ad Dominum iuxta omnem legem Moysi. An nõ hic dicitur Iosias dilexisse Deũ ex toto corde &c. Quod certè de Dauide apertè dicitur Eccles. 47. vbi legimus: De omni corde suo laudauit Dominum, & dilexit Deum qui fecit illum. Vbi illud, de omni corde suo ad vtrũque verbum referendum videtur. Alioqui non est specialis & singularis laus dilexisse simpliciter Deũ. Sic de Dauide etiam dicitur scrip(2. Reg. 6.) tura, quod totis viribus saltabat ante Dominum. (1. Par. 29.) Et idem de se dicit, Ego totis viribus meis præparaui impensas domus Dei mei. Ex his aliisq; multis euidentissimum est malè & cõtra scripturas Lutherum sic intellexisse hoc dilectionis præceptũ, vt nemo illud in hac vita impleuerit aut implere possit, accipiendo dictionem, totus, primo modo, quomodo si in prædictis accipiatur scripturis: falsa erunt omnia quę in eis dicũtur. Nec minus deprauatè Augustinum pro se adducit, ex quo suam quidem hausit sententiam, sed ab Augustini intẽtione eam detorquens aliò. Augustinus enim intelligit quidem præceptum hoc de totalitate primo modo, atque ob id asserit non posse in vita hac impleri, secutus forte eum huius pręcepti intellectũ, (qui tamen vsitato scripturæ mori loquendi non cõuenit) vt hoc præcepto reprimeret Pelagianorũ errorem & iactantiam. Verùm idem Augustinus docet mandatum hoc sic intellectum, non esse homini infirmo sub pœna peccati mandatum, sed tãtum propositum vt scopũ & finem, ad quem conari homo debeat vt aliquando perueniat. Idem docet de præcepto: Non concupisces, quo ipse proprio intellectu intelligit nõ tantùm prohibitum ne cõcupiscẽtiis cõsentiamus, sed etiam ne sit in nobis aliqua cõcupiscentia. Vnde in libro de perfectione iustitiæ post verba superius posita sic sequitur: Tunc ergo erit iustus sine omni peccato, quãdo nulla lex erit in membris eius repugnans legi mentis eius, sed prorsus toto corde, tota anima, tota mente diliget Deum, quod est primum, summumque mandatum. Cur ergo non præciperetur homini ista perfectio, quamuis eam in hac vita nemo habeat? Nõ enim recte curritur, si quò currendum est nesciatur. Quomodo autẽ sciretur, si nullis præceptis ostenderetur? Hic videre licet Augustinum primum affirmare perfectionem illã iustitiæ præceptam esse homini, deinde explicare rationem qua præcepta est, nẽpe nõ vt reum faciat eum qui non præstat hanc perfectionem, quod tamen includitur in ratione præcepti propriè dicti, sed vt veluti præscriptum quoddam & ordinatio demonstret homini finem, ad quem in vitæ stadio conari debet & cõtendere. Sic de præcepto altero; Non cõcupisces, dicit in libro 1. de nupt. & concupisc. cap. 29. Ad hoc ergo, inquit, dicit lex homini: Nõ cõcupisces, vt in eo præcepto sciret & quo debeat in hac mortalitate proficiendo conari, & quo possit in illa immortalitate beatissima peruenire. Nisi enim quandoque proficiendum esset, nunquam iubendum esset. Sic & Diuus Bernardus sermone prædicto, satis indicans se legisse hanc Diui Augustini sententiam, docet præceptum hoc, si de affectuali dilectione perfecta atque continua accipiatur, impossibile quidem esse, non tamen ad peccatum obligare, sed finem ad quem tendendum sit indicare. Cùm enim dixisset, lege Dei præcipi charitatem in actu & operatione, subiicit: Aut si placet tibi magis de affectuali datum fuisse mandatum, non inde contendo, dummodo acquiescas & tu mihi, quod minime in vita ista ab aliquo hominum possit vel potuerit adimpleri. Quis enim sibi arrogare id audeat, quod se Paulus ipse fatetur nõ comprehendisse? Nec latuit præceptorem præcepti pondus hominum excedere vires, sed iudicauit vtile ex hoc ipso suę illos insufficientiæ admoneri, & vt scirent sane ad quem iustitiæ finem niti pro viribus oporteret. Ergo mandando ĩpossibilia, nõ præuaricatores homines fecit, sed humiles, vt õne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, &c. Ex quibus patet Augustinum & Bernardum, dum dicũt hoc præcepto impossibile aliquid homini præceptũ, nõ loqui de præcepto propriè dicto, cuius est reũ facere eum qui ipsum non adimplet, sed vt præceptum dicatur omne præscriptum & ordinatio alicuius nos admonens, quomodo præscripta philosopho præcepta dicuntur. Lutherus vero intelligens hoc præcepto perfectissimam dilectionem & iustitiam homini in hac vita impossibilem pręcipi voluit etiam ipsum sic intellectum propria ratione dici præceptum, vt peccet quisquis id non obseruat & implet, colligens proinde iustum in omni etiam bono opere peccare. Quam impiam in Deum blasphemiam scriptura apertè condemnat asserens, onus Christi esse leue, & mandata eius non esse grauia, multo erga minus impossi-

bilia. Vnde Diuus Hieronymus ad Damasum ait: A Execramur etiam eorum blasphemiã, qui dicunt impossibile aliquid homini præceptũ esse, & mãdata eius non a singulis posse seruari. Restat ostẽdere, quomodo sint intelligendæ & distinguendæ quatuor illæ partes quæ ponuntur in hoc præcepto, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua. Nam pro horum explicatione & distinctione, varia nimis dicuntur à variis. Proinde imprimis hic aduertendum, membra ista huius præcepti in diuersis scripturæ locis in quibus præceptum hoc ponitur, diuersimode tradi. Nam Deut. 6. vnde origina liter hoc mandatum desumptum est, tria tantum ponuntur, scilicet ex toto corde, ex tota anima, & ex tota fortitudine. Pro fortitudine autẽ D. Hie B ronymus 4. Reg. 23. vbi etiam hæc tria ponũtur, vertit virtute. Matthæi 22. ponuntur duo horum, scilicet, ex toto corde, & ex tota anima: & dimisso illo, ex tota fortitudine, ponitur tertium, ex tota mente. Marci vero 12. ponuntur quatuor, nempe ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & ex tota virtute, hoc est, fortitudine. Quæ quatuor etiam hic apud Lucam ponuntur, sed nõ eodem ordine, nec eisdem verbis in nostra quidem litera. Nam hic quarto loco ponitur, ex omni mẽte, cum apud Marcum tertio ponatur. Et cum ibi & in Deut. dicatur, ex tota virtute vel fortitudine, hic legimus, ex omnibus viribus tuis. Græcis tamen etiam hic est, quemadmodum in Marco & Deuteron. ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, id est, tota fortitudine vel virtute, vt certum sit id quod nos legimus, ex omnibus viribus, non intelligendum esse de viribus animæ, hoc est, potentiis, quomodo intellectum, affectum, memoriam, & alias animæ potẽtias vocamus animæ vires (quomodo tamen plerique intelligunt) sed simpliciter, ex omnibus viribus, accipiendum pro eo quod est, ex tota fortitudine, & quod dici solet, pro virili, quomodo dicimus aliquem totis viribus alicui rei incumbere, hoc est, pro virili dare rei operã. Porro pro tertio illo quod est in Deut. ex tota fortitudine tua, Hebræi quidem vertendum putant, ex tota substãtia, vel diuitiis tuis, secuti Thargum, quod habet, substantiam. Itaq; tria illa quæ ponuntur in Deuter. D sic distinguunt, vt primum præcipiatur Deus diligi ex toto corde, quia cor est quod opus bonum vel malum facit. Deinde ex tota anima, vt etiam si causa requirat, non trepides pro eo exponere animã hoc est, corporalem vitam. Postremum, ex tota substantia tua, vt scilicet potius omnium rerum tuarum dispendium incurrere velis, quam ab amore Dei deflectere. Verùm magis est acquiescendum intelligentiæ Euangelistarum, imo ipsius Christi, qui pro tertio illo verbo habet, ex tota fortitudine tua. Et certe si Hebræa dictio bene obseruetur, propriẽ significat vehementiam, vt sit sensus: ex tota vehementia tua. Et si quidẽ hæc pars E bene obseruetur, intelligetur ex ea satis quod suprà dictum est, præceptum hoc nõ obligare ad perfectissimam illam dilectionem, quam quidam hic volunt præceptam, cum ea tãtum præcipiatur quã vires nostræ ferunt, & proinde quæ nobis possibilis est. Nostri has partes variè intelligunt & distinguunt. Nam D. Thomas per cor, quod primo ponitur loco, voluntatem intelligit: per reliqua autẽ tria, tria actuum principia quæ mouentur à voluntate, intellectũ scilicet, qui per mentem significatur, appetitum inferiorem, qui per animã, vim exe cutiuam exteriorem, quæ per virtutem seu fortitudinem aut vires, vt præcipiatur nobis Deus diligendus, sic, vt tota nostra intentio in Deũ feratur, quod est, ex toto corde: & intellectus noster subdatur Deo, quod est, ex tota mẽte: & appetitus noster reguletur secũdum Deum, quod est, ex tota anima: & exterior noster actus obediat Deo, quod est, ex tota fortitudine. Chrysostomus, vero super Matthæũ accipit contrario modo quàm dictũ est, cor & animã. Aug. lib. 1. de doct. Christianæ refert cor ad cogitationes, animam ad vitam, mentẽ ad intellectum. Quidam dicunt, ex toto corde, id est, intellectu: anima, id est, voluntate: mente, id est, memoria. Secundum Gregorium Nisenum cor significat animam vegetabilem, anima sensitiuã, mens intellectiuam, vt significetur debere nos ad Deũ referre, quod nutrimur, sẽtimus, & intelligimus. Hæc D. Thomas. 2. 2. q. 44. artic. 5. Sunt & alii modi quibus plerique hæc distinguunt, vt quisq; fere proprium quid sit secutus. Cæterum cum ex tanta varietate nihil certi possit haberi, magis videndum quid scripturis sit conforme: ex quibus obseruatis dicendum videtur non esse curiose assignãdam ambatum partium distinctionem, sed siue tres siue quatuor partes ponantur, in hoc præcepto idem semper significari, nec aliud per plures partes, quam si solum dictum esset: Diliges Deum ex toto C corde tuo. Nam in hac parte reliqua includuntur, quæ non nisi maioris explicationis gratia adiecta videntur, ob quod factum est, vt nõ semper eadẽ, nec æque multa sint apposita. Quod enim in illo, ex toto corde, reliqua includuntur, patet quia in in scripturis aliquando illud solũ ponitur, aliquando additur secundum, nempe ex tota anima, aliquando vero etiam tertiũ, ex tota fortitudine tua eum tamen semper idem scriptura velit significate. Nã, vt supra citatum est, Dauid dicitur in toto corde secutus dominũ: Iosias verò ex toto corde, anima & virtute, cùm nihil minus significare voluerit scriptura de Dauid quam de Iosia. Et Deuter. 4. dicit dominus se inueniendum, si tamẽ quæratur in toto corde & in tota tribulatione animæ, vel, vt habẽt Hebræa, in tota anima. & 1. Reg. 7. Samuel tantùm exigit vt reuertantur ad dominum ex toto corde, idem tamen proculdubio exigens quod Moses. Itaque in hoc etiam dilectionis præcepto, ad illud, ex toto corde, maioris emphasis & declarationis causa addita fuit nũc duo, nũc tria. Cordis enim nomine, & affectus & intellectus includitur, proinde ad illius explicationem additur, ex anima & ex mẽte: quorũ illud affectũ significat, istud intellectum. Vnde apud Marcum pro mente habemus intellectũ. Rursum ad hoc vt toto corde dicatur quis aliquid facere, necesse est pro virili faciat, vnde adiectũ est explicationis gratia, ex tota fortitudine tua. Quo autem melius intelligatur quid sit diligere Deũ ex toto corde, obseruandus est locus vnus, qui est 4. Reg. 10. vbi dicitur Iehu fecisse quod rectum erat & placitum oculis Dei, & omnia quæ erãt in corde Dei fecisse contra domum Achab, non tamen ambulasse in lege Domini Dei Israel in toto corde suo, quodnõ recesserit à peccatis Ieroboã. Hinc enim dicimus illum non diligere Deum in toto corde, qui non studet omnia eius præcepta adimplere. Itaq; præceptum hoc sic explicari potest: Diliges Dominum Deum tuum, &c, hoc est, Non tantum timeas Dominum

Quid ex toto corde

Psal. ...

Dominum Deum tuum, sed etiã diligas, idq; nõ A lingua tantũ & verbo, (quemadmodũ de quibusdam dicitur; dilexerunt eum in ore suo, cor autẽ eorum non erat rectum corã eo.) sed etiã ex corde neq; eo de diuiso aut remisso, sed corde toto, integro & perfecto. Quod vt verè præstes, ante õnia requiritur vt ꝑpenfa Dei erga homines bonitate summa, eiusq; æquitate & perfectione animaduersa sic toto affectu in illum táquã summum bonũ feraris, vt nihil illi in amore præponas, aut in amoris societatem & æqualitatem admittas, sed illũ præ omnibus intime ames: reliqua verò ꝓpter illum, aut saltem nõ contra eius voluntatẽ aut præceptum. Deinde, vt mente & cogitatione sic circa illum occuperis, vt in omnibus viis tuis illũ cogites, omnium tuarũ seriarum actionum & studiorum illum tibi finem præstituens, ac nunquã illius penitus obliuiscens, sed semper solicite cogitans de mãdatis eius, ac in lege eius meditãs die ac nocte. Postremum, vt quæ nouisti illi esse grata quẽ interna dilectione ꝓsequeris, exequi studeas, idq; non ex parte, sed ex toto, nec frigide, negligenter, aut animo tristi, sed pro viribus, & quantum humanæ vires ferre possunt, omni cum diligentia & sedulitate, solicitus ne quid prætermittas eorum quæ tibi ab eo sunt præcepta. Hoc modo si Deũ dilexeris ex toto corde, necesse est quoq; vt illũ propter se diligas potissimum, non autẽ præcipue ob bonum ab eo tibi consequendum, ne teipsũ plus quàm illum diligas: necesse item vt non tantum omnium rerum temporalium iacturam, sed etiã vitæ propter illum ferre sis paratus: & si res exegerit, etiam feras potius, quã illum offendas, ne illa plus quàm Deum diligere arguaris: Rursum, vt Dei honorem in omnib. & ante omnia desideres & spectes, cum id sit diligere, amico bene velle, Deo autẽ nihil optari potest boni nisi honor. Deinde, vt quæcunq; Dei sunt ames, eisq; bene afficiaris, & cõtrà quæ Deo sunt ingrata, perfecto odio ꝓsequaris, adeo vt te maxime torqueat impiorum derelinquentiam legem Dei vita, nec alia vllare magis animo discrucietis, quàm dum cõtingit te in aliquo Deũ offẽdisse, (vt nemo viuit sine D peccato) aut quod nõ perfectius eius volũtati obsecundes. Postremo, vt zelo accensus his pro viribus resistere studeas quæ honori diuino derogãt. Ex qua explicatione patet & quã generale sit hoc mandatum, & quã pauci sint qui illud præstent. Sed tempus est vt ad secundum mandatum explicandum deueniamus.

ET PROXIMVM TVVM SICVT TEIPSVM.] Sicut in primo præcepto duo præcipiũtur, scilicet diligere Deũ, & modus diligendi, nẽpe ex toto corde, &c. ita in hoc præcepto, qd desumptum est ex Leui. 19. duo etiã præcipiuntur, nempe diligere ꝓximum; & modus dilectionis, sicut teipsum. Circa quem notandum est nõ dici, E diligę proximum tuum quãtum teipsum, quia ordo naturæ & charitatis (de qua scriptum est, ordinauit in me charitatem) habet vt plus me quã ꝓximũ diligã: Sed dicitur, sicut teipsum, hoc est, eo modo quo teipsum diligis. Hunc autẽ modũ intrinsecè docet cõsistere D. Thomas secunda secundæ q. 44. art. 7. nimirum vt quis ꝓximum diligat sãctè, iuste & vere. Sanctè, vt s. proximum quis diligat propter Deum, sicut seipsum debet ꝓpter Deum diligere. Iuste, vt condescendat proximo in malis, sed tantum in bonis, sicut & suæ volũtati satisfacere homo solum in bonis debet. Vere, vt ꝗs diligat aliquis proximum propter propriã vtilitatẽ vel delectationem, sed ea ratione velit proximo bene qua sibi, ex amore scilicet amicitiæ, non amore cõcupiscentiæ. Verum hos nõ esse modos à Scriptura intentos, cum præcipitur quisque ꝓximum diligere sicut seipsum, patet imprimis, maxime quo ad primum modum, quia cùm dicitur: Dilige ꝓximum tuum sicut teipsum, nõ præcipitur ꝓpria dilectio & eius modus, sed præsupponitur. Nõ est enim sensus: Dilige ꝓximum sicut teipsũ diligere debes, sed sicut teipsum diligis. Præsupponitur ergo ꝓpria dilectio & eius modus, tanquam certa & indubitata, atq; ea cõstituitur vt regula & exẽplum dilectionis proximi. Nõ potest autem intelligi præsupponi ille propriæ dilectionis mod⁹, quo quis seipsum diligat propter Deum, cum ille modus nõ sit certus & indubitatus, multis hoc modo nõ diligentibus seipsos, ac proinde prius præcipiendus fuisset iste modus diligendi seipsũ, antequã præciperetur: Dilige proximum sicut teipsum. Consequitur ergo ꝙ hic præsupponatur dilectio propria, naturalis, & eius modus hoc, est, dilectio propria, talis qua quis seipsum diligit natu raliter sic, vt velit sibi bonũ, nolit sibi malum, velit alios sibi benefacere, nolit ipsos sibi malefacere. De quali dilectione & dilectionis modo nõ erat nobis respectu nostri aliquod dandum præceptũ. ergo est etiam modus, quo ad exemplum ꝓpriæ C dilectionis iubemur diligere proximum, vt scilicet illi velimus bona obuenire, mala nolimus: vtq; tẽpore & loco oportunis illi studeamus benefacere: semperq; caueamus malefacere. Atque hunc esse modum de quo præceptum est, intelligendũ patet ex eo quod Dominus hoc præceptum Matt. 7. sic aliis verbis explicanit. Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Quod enim hac sententia veluti explicauerit istud dilectionis ꝓximi præceptum, patet ex eo qd subiungit: Hęc est enim lex & Prophetæ; quod Matt. 22. dicit de duob. istis dilectionis præceptis. & Paulus de præcepto dilectionis proximi: Qui, inquit, diligit ꝓximum, legem impleuit. &: Plenitudo legis, est dilectio. Etsi autem modus quo ad exemplum propriæ dilectionis proximus est diligendus, is potissimum & primo sit intelligendus qui Dominicã illa sententia significatur, & ex eõ sequenti etiã ille modus qui negatiua illa Tobiæ sententia indicatur: Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu alteri aliquando facias; tamen etiam simul in modo dilectionis intelligitur rectè id qd apud D. Thomam tertio ponitur loco, videlicet vt amicè ꝓximum diligat homo, sicut se ipsum diligit. & ꝓpter illius bonum, proximum diligat. Alioqui si proximũ diligat propter bonum quod ab eo sibi prouenit, nõ tam ꝓximum quam se diligit: Similiter & quod apud D. Thomam secundu ponitur loco, videlicet vt iustè proximum diligat, sicut seipsum iuste diligit dilectione naturali, quę hic præsupponitur, qua homo nõ vult sibi in aliquo malo cõdescendere. Nõ enim hic præsupponitur quæuis sui dilectio. quia nõ dilectio sui corrupta, qua homo sibi malum aliquod vult, aut sibi ipsi male facit. Quanquam hic modus iuste scilicet & debite diligẽdi tum seipsum, tũ proximũ, magis intelligendus sit cõtineri & præcipi primo dilectionis mandato: Diliges Deum ex toto corde tuo; sicut modus diligẽdi tum se, tum proximum propter

Prouer. 3.

Cant. 2.

Modus quo proximus diligendus.

Rom. 13. Ibidem.

Tobiæ 4.

propter Deum, eodem mandato cōprehenditur,
quia in eo in[illegible]ditur, vt quæcunque præter Deū
diliguntur rectè, propter Deum sint diligenda. D.
Augustinus dilectionem sui putat [illegible] præceptā
primo præcepto: Sic enim habet epist. 52. Cum illa
dilectione quam diuina lex imperat, debeat homo
diligere Deum, & seipsum & proximum nō tamē
ex hoc tria præcepta data sunt, nec dictum est;
in his tribus, sed in his duobus præceptis tota lex
pēdet & Prophetæ, videlicet vt intelligeretur nullam
esse aliam dilectionem qua quisq; diligit seipsum,
nisi quod diligit Deū. Qui enim aliter se diligit,
potius se odisse dicēdus est. Quia igitur nemo
nisi diligendo Deum, diligit seipsum, non opus erat
vt datu de Dei dilectione præcepto, etiā seipsum
homo diligere iuberetur, cum in eo diligat se
ipsum quod diligat Deum. Debet ergo & ꝓximū
diligere tanquā seipsum, vt quē potuerit hominē
vel beneficentiæ cōsolatione, vel informatione doctrinæ,
vel coertione disciplinæ adducat ad colendum
Deum. Hæc ille. Porro quemadmodum in
in primo præcepto, ita etiam in hoc verbum, diliges,
accipiēdū, nō tantum vt actualē vel habitualem
voluntatis affectionē designet, sed vt etiā cōprehendat
externa opera ꝓximo ex huiusmodi
affectione exhibēda, vt satis manifestum est ex parabola
quā Dñs subiungit, qua docet quomodo
ꝓximus sit diligendus, Et rursum ex Paulo dicēte
Qui diligit proximum, legem impleuit: Quid autē
ꝓximum sit intelligendū, & ex parabola patebit,
& prius ꝓlixe dictū est in capite Cōcordiæ 40. Ita
q; præceptum hoc sic latius explicari potest: Nō
solum nō odies ꝓximum tuum, hoc est, quēuis ho-
Rom. 13. minē cū quo tibi aliqd est negotii, & q tibi quauis
ratione adiunctus est: sed etiā diliges, idq; nō ficta
dilectione, verbo. s. & lingua, neq; otiosa aut imperfecta,
sed si nō quantū teipsum, tamen eo modo
quo teipsum naturaliter diligis, vtquemadmodū
tibi bene esse cupis, & bene facis, aliosque tibi benefacere
vis: ita & ꝓximo ex vero affectu bene
esse cupias, nec cupias tantum, sed etiā quantum
in te est, tēpore & loco opportuni benefacias, tum
in corporalibus, tum in spiritualibus rebus. Sic
quemadmodum tibi nō cupis esse male, nec alios
tibi vis malefacere: ita nec illi malè esse cupias, nec
vnquā quibusuis in rebus, siue fortunæ, siue corporis,
siue animi malefacias. Rursum quomodo tibi
bene vis propter tuā vtilitatē & salutē, ita & illi
bene velis nō propter tuā, sed illi' vtilitatem & salutem.
Qualē sane proximi dilectionem necesse
est etiam cōsequatur, & dolor ob mala quę proximo
accidunt, & gaudium ob bona quæ obueniunt,
& zelus cōtra eos q aut mala inferre putant,
aut bona auferre & impedire, quemadmodum
hæc cōsequuntur propriā cuiuspiam dilectionem.

DIXIT QVE ILLI: RECTE RESPONDISTI. HOC FAC ET VIVES.] Approbat
primum Dominus eius respōsionem, dicens: Rectè
respōdisti. Nā, vt postea dicit, in duobus his mādatis
vniuersa lex pendet & Prophetę. Deinde ad
id quod rectè dictum erat, etiā faciendum hortatur,
dicens: Hoc fac & viues, quasi dicat: N[illegible] satis tibi
esse putes quod qd sit optimū, scias [illegible] sed
hoc quod optimè respōdisti, e[illegible] opere adiple, &
viues vita æterna de qua quęsisti, quę hic quidem
incipit per gratiam, & perficitur per futurā gloriā.
Nō enim sufficit ad vitam legis cognitio, sed obseruatio.
Itaque hac sua respōsione Dominus o-

A stendit ꝓpositæ quęstioni satisfactū [illegible], ac se
esse legi[illegible] [illegible]ua dr ctr na [illegible]rar[illegible], super[illegible],
Sc[illegible] hę & gloriationem [illegible]prim[illegible], vt q[illegible] cō
gn[illegible]tione de qua si[illegible] pla[illegible]at. ad ep[illegible]bat.

IPSE AVTEM VOLENS IVSTIFICARE SEIPSVM, DIXIT AD IPSVM.] Quē
admodum Scriba ille qui postea Dominum tentans
interrogauit de primo mandato legis, aut ita
Domini [illegible] respōsione ea cōmotus, deposito
tentan[illegible] animo, syncer[illegible] Domini probauit respōsum,
ita vt ei diceret Dñs vt est apud Marcū,
Non longe es à regno Dei, ita & hic laudatus à
Domino quod rectè respōdisset, & verbis Domini
commotus, intelligi posset, deposito tentādi animo,
Dominum iam secundo interrogasse h[illegible] a-
B nimo, vt ab ipso doceretur q[illegible] esset eius p[illegible]m[illegible]:
cupiens regnoscere num ill[illegible]d præce[illegible] in plen[illegible]
set necne, vt illud, volens iustificar[illegible] se [illegible], bonum
exponatur, pro eo qd est, cupiens ex animo
sibi iustitiā accumulare, & iustus aut iustior quam
erat fieri. Verum cōmuniter istud ab omnib. intelligitur
in malum, idq; rectius. Nā postea Luc. 16.
Dominus in malum dicit de Pharisæis Vos estis
q iustificatis vos coram hominib. Itaq; iustifi[illegible]
hic positum est pro declarare & ostendere iustū.
Quemadmodum enim superiori respōsione se declarauerat
doctū, Domino ꝓbante eius respōsionem,
ita iam se voluit mō[illegible]re etiam iustum.
Nam cum expertus esset quod prior eius interrogatio
tentatiua cessisset sibi ad [illegible]iam doctrinæ,
sperabat & hanc interrogationem sibi cessuram
ad laudem vitæ. Et quis, inqt, est meus proximus?
C Quod Theophylactus existimat eum interrogasse,
quasi putauerit solum iustum iusto [illegible]ū
esse, se vero omnes antecellere virtute & [illegible],
ac proinde nullum se habere sibi proximum, vt ēphasis
sit in pronomine, meus, & intelligatur iste
voluisse seipsum iustificare, qui. alus se iustiorē
mōstrarē voluerit R[illegible]us ali existiman[illegible] putasse,
pro[illegible]imos suos tantum esse [illegible]os vel Israelitas,
atq; id respōsurum Dominum [illegible], se[illegible]
hac ratione iustum declarandum, [illegible] exhibebat
proximum iuste[illegible], & I[illegible] [illegible]m [illegible] huius
tamen fuerit intelligere istum hac sterrogatione
se voluisse iustificare, qa voluit declarare se solicitum
e[illegible]e de legis diuinæ intelligen[illegible] quę est
iustorum Sicut enī inter Iudæorum pe[illegible] apparet
fuisse cōtrouersiā de primis & ma[illegible] ne[illegible]sariis
mandatis, ita etiā qs proximus non [illegible] esset
intelligendus: vnde per interrogationem [illegible]ius de
quo quæstio [illegible]at apud Iudæos, [illegible]luit sibi probitatis
nomen iste Scriba cōparar[illegible], qui assidue versaretur
in lege Dei, & de ea intelligenda esset solicitus.
Significare ergo voluit Lucas istum nō interrogasse
quæstionem hanc discēdi studio, aut vitæ
melioris desiderio, [illegible] tantū ostētationis gratia.

E SVSCIPIENS AVTEM IESVS DIXIT: HOMO QVIDAM, &c.] Male legitur, suspiciens,
quomodo qui legunt, intelligūt Dominū suspexisse
in cœlum q̄ de re magna locuturus esset & cōpateretur
calamitati humani generis de qua erat
in parabola dicturus Legēdum enī, suscipiēs, quo
modo legitur etiam in antiquissimis L[illegible] [illegible]
plurib. Nam Græce est ὑπολαβὼν quod est, suscipiens.
Positū est autē suscipiens pro excipiens, & succedens
in vicem respōdēdi. Ad quem modum dicit
Vergilius: Excipit Ascanius. Et Xenophon: καὶ
ὁ κῦρος ὑπολαβὼν εἶπε, id est, & Cyrus suscipiēs dixit.

Itaque

Itaq; significatur Dominum suscepisse propositā quæstionē, & ad eam respōdere instituisse. Quod videri potest Euangelista dixisse, ad differētiā eius quod Dominus in prima fecit intertogatione, quādo nō suscepit quęstionē ad respōdendum, sed eandem in interroganrem reiecit. Verū quoniā scriptor aliquis indoctus nō intelligebat qd hoc loco significaret, suscipiens, mutauit illud in, suspiciens, quasi Dominus hæc dicturus suspexerit in cœlum. Porro parabola hęc qua Dominus iā vsus est, ab interpretibus diligenter explicauit de Christo & salute per illum humano generi pręstita, videturq; D. Ambrosius existimasse hunc parabolę intellectum, primò & proprie à Domino esse intentum. Vnde intelligit Dominum per eam significare voluisse se esse illum proximum q diligendus esset ab omnib. & à Scriba quærente, qs est me' pximus. Verū cùm certum sit Dominum in genere ducere voluisse quis pro proximo habēdus sit, oportet priusquam mysticus ille sensus quo parabola ad Christum refertur, tractetur, ostendere quomodo parabola propositio Domini deseruiat, & ad quæstionem legisperiti pertineat. Itaq; quoniā pharisæi & Scribę proximi nomine interpretebantur fere significari suæ gentis homines, a quibus eis benefacerent, ita vt huic legi adderēt: Odio habebis inimicum tuum, hinc Dns hac parabola indicat, proximum nō cōcludi Iudaicis terminis, sed vnumquenque hominem sub hac appellatione cōprehendendum. Nō tamen Domino satis fuit simpliciter tantum respōdere ad propositam quæstionem, & ei satisfacere, sed accepta occasione pmore plus docere voluit quā quærebatur. Quoniam enim Iudæi de religione & pietate gloriabant' ac Samaritanos veluti irreligiosos abominabantur, nec vt proximos habebāt, hac parabula simul ad reprimendum Iudæorum fastum nutare voluit illos gentilib. & Samaritanis io vera pietate, & dilectionis proximi obseruatione esse inferiores, cum inuentus sit Samaritanus illi misericordiā exhibuisse, quem hi qui primas religionis partes in Iudaico populo obtinebant, sacerdos scilicet & Leuita, pretetierant: indicans etiam veram pietatem & religionē magis cōsistere in subleuatione miserorum, quā in externis cæremoniis, de quib' sibi placebant sacerdotes & Leuitæ. Rursum, quoniam Scribæ magis studebant intelligere quā seruare legem, curiose de dictionib. disputantes, Dominus hoc exemplo proposito nō tantū docere voluit quis proximus habēdus, sed quomodo sit diligendus, vnde concludens admirationem prouocat, dicens: Tu fac similiter. Ad hæc ergo ōnia significanda Dominus appositam assumpsit parabolam, de qua dubitari potest num sit res gesta an nō. Certe tanquam res gesta narrata est à Domino quemadmodum & aliæ quędā parabolę, quæ tamen non acciderunt, sed apposite cōficta fuor ad id quod docendum erat. Primo ergo in hac parabola ob oculos ponit hominem valde miserū & miseratione dignū, locum cōuenientē calamitati eius obseruās. Homo, inquit, quidam descēdebat ab Hierusalem in Iericho (Hierusalē enim in mōtanis est locis, Iericho vero in cōuallib.) & in via incidit in latrones. Periculosus enim fuit locus inter Hierosalem & Iericho, quemadmodum patet testimonio D. Hieronymi, qui in epistola ad Eustochium virginē, dicit inter Hierusalem & Iericho fuisse locū qui dictus est Adomim, hoc est, sā-

A guinum, quia multus ibi cōsanguis crebris latronum fundebatur incursibus. Et scribēs in Matth. cap. 20. dicit, multos latrones fuisse in Iericho, qui egredientes & descēdētes de Hierusalē interficere & vulnerare cōsueuerūt. Itaq; apte hūc locū in sua narratione delegit Dns. Duplicem autem hominis illius calamitatē notat, cū subdit, latrones primum spoliasse eum omnib. quæ habebat, ac deinde nō hoc cōtētos etiā vulnera inflixisse, ita vt semiuiuus, aut, vt habent Græca, semimortuus, quāquam hoc idem sit, relinqueretur in via, mox periturus si nemo succurreret, vt qui sibiipsi opē ferre, & medicum quærere nō posset. Multis ergo nominib. hunc Dominus norat miseratione dignū, nempe quia homo, quia omnib. exutus, quia grauiter vulneratus, quia mox periturus, quia ab omnib. desertus, postremum quod sibi succurrere
B nō valeret. Tam misero autē homine ob oculos posito, vt Iudæorum crudelitatem & immisericordiam graphice depingeret, secundo loco producit sacerdotem & Leuitam, quorum maxime interetat huic misereri, tum quod primas religionis partes sibi vēdicarēt, tum quod hic homo in eorum regione inuentus esset, imo etiā Iudæus esset atque Hierosolymitanus, quemadmodū satis indicatur cū è Hierusalem descendisse dicitur in Iericho, qui tamen nulla erga tam miserū cōmoti sunt misericordia. Accidit, inquit, vt sacerdos quidam descenderet per eandem viā, & cū vidisset illum, nō solum nullum impēdit beneficiū, sed sine etiā cōmiseratione prætenit, cū & ob religionis professionem potissimum debuisset præstitisse Dei pręceptū, cuius obseruatio illi gratior est quàm victima & holocausta, & ob generis ac ciui
C taris vinculum maxime erga illū misericordia moueri. Post hæc accidit, vt eadem transiret Leuita quidā à quo merito quis itē expectasset obseruationem præcepti diuini, quod deditos tēplo frequenter sacris operaretur. Sed & is quoq; viso saucio prætenit, neque quicquam opis attulit fratri & populari suo. Hac autem narratione cū iā Dominus Iudæorū crudelitatem & pręposteram religionē notasset, è regione intolerandæ huiusmodi in sacerdote & Leuita crudelitatis, opponit tertio loco summā humanitatem eius à quo minime illa expectanda videbatur, ita vt ex oppositione magis & illorum crudelitas, & istius humanitas osten
D datur. Itaq; Samaritanum introducit, quales præ omnibus gentib. Iudæis maxime auersabātur, sicut & illi Iudæos, vt à Samaritano minime expectanda videretur tanta humanitas Iudæo homini exhibita. Samaritanus, inquit, quidam dū iter faceret, venit iuxta eum, & cū vidisset eū, misericordia motus est erga eū etsi Iudæū, cū ipse esset Samaritanus. Nec tantum misertus est, sed neglecto itineris dispendio, propius accessit, & o-
E bligauit vulnera eius, infundēs prius oleū & vinū quæ forte secum pro viatico assumpserat, quorū cōmistura vulnerib. curandis commoda erat, quod oleum sit lenitiuum, vinum vero malorum humorum arrosiuū. Nec hoc officio cōtentus, imposuit illū in iumentum suum, ac deportauit in stabulū, hoc est, diuersorium & hospitium meritorium, ne quis intelligat de stabulo iumentorū. Nā Gręce est πανδοχεῖον, vos hinc dicta, quod quoslibet recipiat, quod Latini vocant diuersorium meritorium, aut etiam stabulum à stando & quiescēdo, qd nomen apud Cyprianū lib. 3. epist. 13. ponitur

pro

prodiuersorio. Deductum autē hominem in suū A diuersorium, etiā diligentius curare studuit, aduocans scilicet chirurgum. Et cùm altera de itineris necessitas vrgeret, noudum tamen satisfactū sibi putabat, nec illum hospiti proprio sumptu curādum reliquit, sed prolatis duobus denariis dedit stabulario, id est, hospiti meritorio, vt tātisper illius curam haberet, quousq; ipse peracto itinere redisset, dicens: Habes pretium, de me cura hūc, & quicquid vltra summam hanc impēderis, non peribit tibi, sed ego reuersus resoluā. His omnib° cum Dominus pulchrè exaggerasset huius humanitatem, subiecit: Quis horū trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? Circa quam tamē Domini interrogationē occurrit difficultas, primum quia Dominus significat reliquos præter Samaritanum non fuisse proximos ei qui incidit in latrones: quod si verū esset, nō debuis- B sent illum diligere, & à peccato erāt immunes. Deinde, quia per verba hæc videtur Dominus eò dixisse parabolam istam, vt doceret eum solū esse proximum nobis, qui nos beneficio affecit, ac ꝓinde talem solum diligendum, secūdum illud præceptum: Diliges proximū tuum sicut teipsum; qđ esset consentire cū Iudæorū doctrina, cui contrarium frequenter Dominus docuit. Huic quidem difficultati locus non est, si cum Ambrosio intelligeretur Dominū hac parabola voluisse significare se esse proximum illum, qui sit à Scriba diligēdus. Verùm cùm hæc non sit prima Domini intētio, nec huic intelligentiæ conueniat quod sequitur: Vade & tu fac similiter; nō licet eò cōfugere. Dicēdū ergo interrogationis Domini hunc esse sēsum: Quis horum trium videtur tibi se exhibuisse proximū, & proximi officio functus erga eum q C incidit in latrones; vt non voluerit significare Dominus illos nō fuisse proximos, sed nō gessisse se tanquam proximos, nec agnouisse illum tanquā proximū. Postquam autē Dominus significauit, Samaritanum, etsi genere alienum, se proximū misero illi præbuisse; & illū pro suo proximo rectè agnouisse, illudq; Scriba ipse affirmauit, tum subiūgens: Vade, & tu fac similiter; significat ꝓ proximo habendum omnem eum qui ope nostra indigeat, in quē incidere contingit sine discrimine gētis & personarum: nec simpliciter habendum, sed etiam dilectionem, quam proximo debemus ope re comprobandum, atq; in huiusmodi misericor D dia miseris exhibita putandū maiorem & solidiorē cōsistere pietatē, quam in sacrificiis illis legalibus, ob quæ sacerdotes & Leuitæ se religiosos putabāt. Itaq; sensus illius. Vade, & tu fac similiter; est iste: Sicut hic Samaritanus, etsi à misero illo genere alienus, se proximum illi exhibuit, & ꝓ proximo suo agnouit: ita & tu proximum tuū agnoscito, in quēcunq; incideris ope tua egenē, necessaris sit tibi agnoscere eum tibi esse proximū, sed vt impleas dilectionis proximi præceptum, eū ꝓ vi E ribus iuuato, atq; ad Samaritani exēplum veriorem religionem existima sitam esse in iuuādo miseros, quā in externorum sacrificiorū oblatione, ob quā sibi placent sacerdotes & Leuitæ, cùm erga proximorum miseriā nullo charitatis affectu moueantur, non aduertēres illud; Misericordiā volo, & nō sacrificium. Illud em̄ Oseæ vt aperte Dominus Pharisæis & scribis aliquando obiecit, ita nunc occulte per exēplum istud indicare voluit & in memoriam reducere. Sic intellecta Domini

A interrogatione & vltima respōsione, patet quomodo Dn̄s hac parabola aptissime quod quærebatur, nēpe qs esset proximus, doceat, & præter hoc etiā alia, ob quæ supra diximᵘ hoc exēplu ab ipso assumptum. Porro quanquā id parum ad rē facere videatur, sciendum illā Domini interrogationē; quis horū trium, &c. ex Græcis potius sic esse vertēdā: Quis horum trium videtur tibi proximᵘ fuisse eius qui incidit in latrones, nō illi, vt quemadmodum nō est interrogatum, quis est mihi ꝓximᵘ, sed substātiuè, quis est meus proximus, ita & ꝑ substātiā Dn̄s respōderit. Græce em̄ est πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος. Illud, Vade, īperatiuus est, Hebræorum more positus ꝓ interiectione hortātis, Agedū. Ceterū hac domini parabola ꝑmuniti esse debēt sacerdotes & religiosi apud Christianos ac quotquot præ aliis merito sanctiores esse de- B bēt, ne in externis cæremoniis, quib. præ aliis plᵘ dediti esse debēt, adeo fidāt, vt interī negligāt miseris ꝓ viribus succurrere, ne ipsi ab his qui ꝓphani habētur, & minus sancti, apud Deum ī vera pietate inueniātur inferiores. Nā hac in parte etiā apud nos simile quid in quibusdā obseruare liceat, quale est qđ in Iudæorum sacerdotib. notatur. hoc quidē ꝓ parabolæ explicatione & accōmodatione secundum primam Domini intētionē. Porro quoniā tā accurrate hæc parabola à Domino est cōficta, & in ōnibus fere suis parabolis Dominus præter id ad qđ primo parabolæ assumuntur mysteria quædā cōmendare voluerit nobis, nō potest videri vana (quemadmodum hodie quidā volūt) illa parabolæ istius tractatio, qua ipsa de Christo exponitur, cum oīa optime quadrāt ad mysterium redēptionis ꝑ Christum pfectæ explicādum, C & ātiquissimi etiā patres, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, & alii de Christo eā intellexerint, vt credendum sit etiā hunc sensum Dominum in parabola intendisse, & ab Apostolis ꝑ manus susceptū. Itaq; ꝑ Samaritanum, de quo ī parabola Dominus se significauit, & rectè, tum q̧ à Iudæis velut Samaritanus cōtemneretur, & probri causa Samaritanus dictus esset: tum q̧ id nomen, si significatum spectes, ꝓbe in ipsum quadrat. Significat em̄ custodē, à verbo Samar, qđ est custodire. Samaritanus ergo erat, quia is erat, de quo in psalmo vigesimo sexto: Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat q custodit eam. Cæterùm D ꝑ hominem qui descēdit ab Hierusalem in Iericho, intelligendum vniuersum humanum genus, qđ ī primis nostris parētib. è paradyso ī quo fruebatur sublimi illa & trāquilla atq; pacifica vita, excidit in vallem hanc lachrymarum, vbi oīa mutationib. ad instar lunæ sunt plena. Hierusalē em̄ in sublimi ciuitas sita, interpretatur visio pacis: Iericho vero, ciuitas in valle, lunā significat: ꝓinde illud nomen cōuenit ad significandū paradisum, istud verò ad significandum mundum istum E instabilē in quē homo eiectus est. Qui cum descēdisset, incidit in latrones, quia in crudeliū dæmonum venit potestatem, à quib. tutus erat quādiu sese in Hierusalem cōtinuit, q illum & exuerunt ac spoliauerunt vestib. īnocentiæ atq; virtutū, & iā exutum etiā plagis multis affecerunt, reddentes illum obnoxium peccatis ignorātiæ veri ac imbecillitati operādi recta, ita vt ia iaceret abiectus, destitutus, ac desperationi mortiq; ꝓximus, nō tamen adhuc mortuus, sed semiuiuus & semimortuus, aut quia adhuc in illo erāt motus vitæ, sed imperfecta

Sensus mysticus.

imperfecti,quib.scilicet ad bonum ferebatur,sed quod præstare non potuit:aut quia nondum de eo etsi grauiter vulnerato plane desperatum erat,vt cui adhuc spes vitę,& sanitatis erat in Christo:aut quia viuens vita corporali vitam spiritualem perdiderat.Sic autem vulneratam iacentē humanam naturam sacerdos & Leuita,hoc est,lex & prophetæ,à quib.eius sanitas expectāda videbatur, pertransierunt,relinquentes eam vt erat vulnerata & semimortua,etiamsi viderent eā iacentē,& morbi ac calamitatis eius magnitudinem agnoscerēt. Aut(quod ad primam parabolę intentionem magis accedit)in sacerdote & Leuita pertranseuntibus,rectè intelligimus Iudæorū sacerdotes & doctores,suis potius rebus & commodis incūbentes quam aliorum saluti,neglexisse deploratorum hominum saluti consulere,sicut sacerdos & Leuita,de quib.parabola,pergebant qua cœperāt, nequid dispendii in reb.huius mundi paterentur, si circa miseri curam occuparentur.Cū igitur sacerdos & Leuita vel non possent, vel negligerēt homini semiuiuo succurrere,Samaritanus quidā,nēpe Christus,per assumptam humanitatem etiam iter faciēs è Hierusalē cœlesti in Iericho, & vallē huius mundi,cum post legem & Prophetas & Iudæorum sacerdotes veniens videret humanæ naturæ calamitatem,non eam prætetiuit aut neglexit,sed etsi ab hominib.multis esset affectus probris, etsi proprio suo genere alien⁹ esset à nobis, tamen vere se nobis proximum exhibuit.Itaq;misericordia motus,non nostris commot⁹ meritis, propius etiam nos accedens per suam nobiscū cōuersationem,mox cœpit obligare vulnera nostra vinculo doctrinæ & gratiæ suæ,infundens oleū & vinum,quæ solus ille secū in via assumpsit,ac nobis infundere potuit.hoc est, gratia ac charismatib.spiritus sancti,& sui sanguinis effusione nos curans,quorū vtrunq; necessarium fuit nostræ curationi.Hæc enim rectè per oleum & vinum quis intellexerit,in quib. etiam duabus materiis omnia pene sacramenta quib. curamur, consistunt. Aut per oleum & vinum, lenitatē & mordacitatem,intellige doctrinæ Christi, quæ alibi quidem mansuete procedit & exhilarat,alibi vero pstringit & mordet,vnde sic apte temperata vndiq;in-

A nat.Non satis autem illi fuit hoc modo obligasse hominis vulnera,optimo doctrinæ suæ temperamento adhibito,sed præterea etiam illū imposuit in iumentum suum,peccata nostra suscipiens in corpore suo,ac de suo dependens quod nos commerueramus,& rursum quia nos membra sua fecit,suiq; corporis participes, vt vnū simus cū eo corpus,sicq; hominem detulit in stabulum suū & diuersoriū,hoc est,Ecclesiam,quę rectè πανδόχειον dicitur,quod sine discrimine quosuis recipiat,sed tanquam hospites & peregrinos.Hic quoniā corporali præsētia per sese hominis curam gerere nō semper potuit,quod proficiscendū ei esset in cœlum vnde venerat hospitib.suis saucium hominē B curandum commisit.Hi sunt Apostoli & Apostolorum successores,per quos etiam hodie curat humanum genus,& à latronum violentia colligit in Ecclesiæ diuersorium,vbi solum curantur peccatorum vulnera.His dedit duos denarios, duo scilicet testamenta,quę vnius imaginem regis tenēt, nempe quod sint eloquia Dei.Dixit autem:Quicquid supererogaueris,ego cum rediero reddā tibi.Doctores enim & pastores de suo quoq; apponunt,quod ad hominum cedat vtilitatem,dū dilatant diuinorum sermonū interpretationes:ac pro conditione temporum ac personarum quędā constituunt & ordinant seruanda,pro quibus merce- C dem accipient,Domino redeunte in secundo aduentu.Tunc enim dicere poterūt: Domine duos denarios tradidisti mihi,ecce alios duos supra impendi.Et ille dicet eis:Euge serue bone & fidelis, &c.Et hæc quidem parabolæ explicatio ad Christum pertinens.Cæterum conclusio parabolę secundum hāc tractationem accommodari potest, vt cum D.Ambrosio intelligamus Dominū significasse se esse proximum nostrum secundū humanitatem,quem tanquam hominem debeam⁹ diligere vt nosipsos:tanquam Deum verò ex toto corde,vt in Christo vtrunque dilectionis præceptum adimpleatur.Aut potius intelligemus Dominum suo exemplo nos docuisse, omnem eū pro proximo habere qui ope nostra indigeat, etiāsi genere D sit alienus,imò hostis sit:sicut ipse, etsi alienos à nobis genere, & nos illius essemus inimici,tamen nos pro proximis suis agnouit.

MARTHA DOMINVM SVSCIPIT HOSPITIO.

LVCÆ 10. CAPVT LXXXII.

Factum est autem dum irent, & ipse intrauit in quoddā castellū,& mulier quædā Martha nomine,excepit illum in domum suam,& huic erat soror nomine Maria,quæ etiā sedēs secus pedes Domini,audiebat verbū illius.Martha autē satagebat circa frequens ministeriū,quæ stetit,& ait: Domine,nō est tibi curæ,quòd soror mea reliquit me solā ministrare? dic ergo illi vt me adiuuet. Et respondēs dixit illi Dominus:Martha solicita es,& turbaris erga plurima.Porro vnum est necessarium.Maria optimam partem elegit,quæ non auferetur ab ea.

FACTVM EST AVTEM DVM IRENT, ET IPSE INTRAVIT,&c.] Huius historiæ narratio eò spectat potissimū, vt illa ostenderetur quomodo Dominus magis sit delectatus eorum studio qui auidi essent à se audiēdi verbū dei, quàm qui ipsū corporaliter pascere studerēt:magisq;studuerit cū hospitio alicubi esset receptus, hospites sua doctrina pascere,quam ab illis pasci desiderauerit:sicq;suo exēplo discipulos docuerit qualiter se gerere debeāt in domib.eorū qui ipsos suscipiūt,nēpe vt nō varietatē & lautitias ferculorū requirāt,& ipsi potius hospites suos replere

E studeāt sacris & diuinis doctrinis,à cuius Dominici exēpli imitatione longe abesse plerosq;verbi diuini concionatores experientia docet quotidiana. Proinde hæc historia apte subiūcta est à Luca post descriptā missionē discipulorum, vt iā ostenderet Dominū suos facto docuisse,quod illis cū mitterentur verbo docuerat & præceperat.Castellū autem in quo hic dicitur Martha Dominū suscepisse in domum suam,satis certum est fuisse Bethaniā. Nam hanc Ioānēs cap.11.dicit fuisse castellū Mariæ & Marthæ sororum Lazari:quare castellum, quemadmodū sępe in Euangeliis,accipi debet nō

pro eo quod nos dicere solemus castū vel castellum, sed pro vico, pago, aut ciuitatula. Bethania, inquit D. Hieronymus lib. de locis Hebraicis, villa in secundo ab Aelia miliario in latere montis Oliueti, vbi saluator noster Lazarū suscitauit, cuius monumentū Ecclesia nunc ibidem extructa demonstrat. Non tamen putandū est conuiuiū hoc quod Martha nunc dicitur parasse Domino, esse illud de quo Ioānis 12. vbi etiam Martha dicitur ministrasse. Hic enim dicitur Martha suscepisse illum in domum suam, cum illud conuiuium factum sit in domo Simonis leprosi, vt patet ex Matthæo & Marco, vt alia præteream quæ historiæ diuersitatē satis demonstrant. Proinde quod dicitur; dū irent, nō de illa Domini in Hierusalem profectione est accipiendum, qua Dominus ante sex dies Paschæ venit Bethaniā, illinc profecturus in Hierusalem, sed vel de profectione qua post missos discipulos circuibat ciuitates & castella in quibus prædicauerāt, aut potius de profectione in Hierusalē, siue ea cuius meminit Lucas cap. 9. (quam ex Ioanne ostendimus factā ad celebrandum festum scenopegiæ) siue qua alio aliquo tēpore per Bethaniam ascēdit in Hierusalem. Nam supra diximus, post relictam Galilæam Dominū in Hierusalē frequenter conscēdisse. Notandum autem, quod nō Maria simul cum Martha, sed sola Martha dicitur Dominum suscepisse in domum suā. Nā cum Maria hęc sit ea quæ dicitur in Euangelijs Magdalena, vt supra ostensum est cap. 55. & Magdalena è Galilæa Dominum secuta sit in Iudæā, vt dicitur Marc. 15. non ipsa habitauit hoc tēpore in Bethania, sed verisimile est eam fecisse Dominum familiarem Marthæ & Lazaro fratribus suis, vt per eā Martha susceperit Dominum in domum suam. Hic mihi imprimis aduerte miram Domini dignationē. In propria venit, & tamen tanquā hospes suscipi dignatur. Omnes pascebat, & tamen ab alijs pasci voluit, qui quo pasceretur, pascentib. pręstitit. Dominus ergo à famula, creator à creatura hospitio suscipi dignatur. Fœlix certè Martha, quæ tanti dignatione hospitis celebre nomē obtinuit. Sed ne quis doleat se huius fęlicitatis expertē esse, quasi hi soli beati sint qui Christū in propria persona suscipere in domos suas meruerūt, cogitet a Domino dictū esse: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis, propter quod i nouissimo die quibusdā dicturus est: Hospes erā & collegistis me. Pulchre autē Euāgelista describit, quomodo duæ sorores in diligendo Iesu cōcordes, in ostensione dilectionis diuersæ fuerint, ac cùm vna esset vtriq; pietas erga Dominum, diuersa tamen fuerit pietatis functio: quomodo in vno corpore varij sunt membrorum vsus, & in corpore Christi, quod est Ecclesia, varia sunt dona spiritus. Maria, inquit, etiam sedēs secus pedes Domini, audiebat verbū illius. Vbi illud, etiam, additum videtur vel ad significandum ipsā nō obiter audisse verbum Iesu, quomodo & distracta Martha audire potuit, sed sic audiuisse, vt etiā sese totam ad audiendū composuerit, feriata ab omnibus negotijs domesticis: vel vt simpliciter significetur eam simul cū alijs mulieribus assedisse pedibus Iesu. Notatur autem his verbis mira huius mulieris in audiendo auiditas, vt quæ rapta dulcedine verborum Christi, & amore veritatis discendæ, omniū oblita fixe assederit pedib. Iesu. Notatur item & duplex conditio auditis doctrinæ diuinæ necessaria, nempe tranquillitas ab

A omnis mentis & corporis perturbatione & distractione, & humilitas ac reuerentia doctoris. Et illud quidem notat verbū, sedebat: istud verò, quod ad pedes Iesu sedisse dicitur. Illud necessarium esse docet scriptura, dicens: Vacate & videte quoniam ego sum Dominus. Illud, cum dicit: Humilibus Deus dat gratiam. Quāto autem, inquit Augustinus de verbis Domini, sermone 27. humilius ad pedes sedebat, tanto amplius capiebat. Confluit enim aqua ad humilitatē conuallis, denatat de tumoribus collis. Et bene specialiter hæc mulier secus pedes Domini sedere elegit, quod illos osculando & lachrymis rigando, peccatorum suorum remissionem impetrauerit. Martha autem satagebat, id est, anxie torquebatur, vel, vt est Gręce significātius περιεσπᾶτο: id est, distrahebatur siue distendebatur, circa frequēs ministeriū, aut, vt Gręce clarius, περὶ πολλὴν διακονίαν id est, circa mul-

Psal. 45.

1. Petri. 5

B tam ministrationē. Maria ergo sedebat vni rei intenta. Contrà Martha huc illucque distrahebatur circa plura, sursum ac deorsum cursitans, ac solicite satagens ne quid omniū deesset, quæ ad suauiter excipiendum tantum hospitem cum suis discipulis pertinerent. Demonstrauit & hæc, diuersa licet ratiōe, multum se & amare & reuereri Dominum, vt cui digne excipiēdo tota esset intenta, nihil satis esse putans, sed diligēter omnia & affatim administrare cupiens. Mariam ergo amor Iesu nō patiebatur auelli ab illius pedibus. Martham verò idem amor sursum ac deorsum circumagebat, nec patiebatur adhærere Domino. Cùm aūt ægre omnibus obeundis sufficeret, quæ tractādo Domino

C parare cupiuit, & videret sororem feriatam assidētem pedibus Iesu, nō expostulat cum sorore, quā sciebat auelli nō posse, sed Iesum subincusat, qui illam suis sermonibus ab ea quæ tūc necessaria videbatur functione remoraretur. Domine, inquit, non est tibi curæ quod soror mea passa est hactenus me solā ministrare? Iube igitur vt me adiuuet, quasi dicat, alioqui scio non auelletur abs te, nisi tu iusseris. Tanta est dulcedo verborum tuorum.

AT RESPONDENS DIXIT ILLI DOMINVS: MARTHA MARTHA, SOLICITA.] Quæmadmodum vtraq; soror pie Domino afficiebatur, ita vtriusq; Dominus delectabatur affectu, sed Mariæ quietē pręfert solicitudini Marthæ. Et quidem expectandum humano iudicio vi-

D debatur, vt Marthæ suggestionibus & precibus acquiesceret, ac Mariam sorori adesse præciperet. quòd illa adeo Dominum diligeret, vt dispendiū sermonum Christi, quorum & ipsa auida erat, ferre eligeret, quo tantum hospitem digne exciperet vsque ad fatigationem multam ea in re incumbens. Maria verò se suámque voluptatem & commodum in Christo quærere videbatur, etiam cū tempus exposceret & locus, à Dominico subtrahēs se ministerio, quasi immemor omni rei suū esse tempus. Quis enim prædicator famelicus alicubi hospitio receptus, non pręferret eam potius quæ tota suo ministerio esset intenta, quam quæ

E otiose sederet audiendi cupida? Verum lōge sec⁹ Christus iudicabat, quam humanū iudicio iudicaturus putari poterat, declarans iam rursū se magis & suauius refici eorum auditate qui ab ipso auditos sermōes traiiciūt in viscera animarū suarum vt salui fiant, quam varijs & lautis ferculis magna in gratiam ipsius sedulitate paratis. Sic & Ioannis 4. cum discipuli famelicum Dominū ad

mandu

manducandum mutarent, respondit se habere cibum quem manducaret illis incognitum. Id cum non intelligerent, subiecit: Meus cibus est vt faciā voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Videamus autem conuenientiam responsionis Domini. Vtriusque enim mulieris functiones ob oculos ponit, eisque ad inuicē comparatis Mariæ functionem præfert, & ob id eam non interpellandam aut auellendam ab eo quod agebat asserit. Primum ergo quod ad Martham interpellantem pertinet, dicit, Martha, Martha, solicita es & turbaris erga plurima. Duplicatio nominis vel facta est ad mouendam attentionem eius, quæ distracta erat, vel in signum beneuolentiæ ipsius erga Martham. Ex proprietate enim Hebraici sermonis, nomen alicuius sæpe geminatur, ad significandum affectus vehementiam, quomodo in Psalmis nomen Deus aut Dominus frequēter duplicatur, quomodo & Dominus supra dixit: Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, quomodo itē apud Marcū Iudas salutans Dominū scribitur in Græcis dixisse: Rabbi rabbi, in signum scilicet magnæ beneuolentiæ. Non obiurgat Dominus Martham, etsi interpellantem & subincusantem ipsū, ac sororem ab eo quod optimū erat auocātem, sed blāde eam compellans, indicauit solicitudinis & turbationis nimietatem, eiusq; functionē inferiorem esse functioni sororis. Solicita, inquit, es & turbaris. Solicitudinē enim sequitur turbatio. Erga plurima, pro circa multa. Nam Græcè positum est περὶ πολλὰ, id est, circa multa, vt & Augustinus legit. Et verisimile est interpretē vertisse, plura, q̄ deinde aliquis mutauerit in plurima. Nam plura, teste quodam, habent quidā vetustissimi codices Latini. Vide autem Domini in respōdendo Marthæ nō solū mansuetudinem, sed etiam humanitatem. Nō prius enim eam admonet de solicitudinis superfluitate, quàm ab illa perstringēdi sumeret occasionem. Cum enim prius solicitudinē illam nō iudicaret notandam, quod aliqui hospitalitati esset deferendum, quodq; ea solicitudo ex nimio erga ipsum amore & honore proficisceretur, tamen postquam illa auellere tentauit sororē ab auditu, tum Dominus arrepta occasione illam verberat, sed blādè & modestè ob hospitii & affectus eius honorem. Eatenus enim hospitalitas veneranda est, quatenus nō abducit a magis necessariis. Multis circa quę Martha distrahebatur Dominus vnum opponit, cum subdit: Porro vnū est necessarium, aut, vt est Græce, ἑνὸς δέ ἐστι χρεία, id est vnius autem est indigentia aut necessitas, vel, vno autem est opus. Quod dupliciter intelligi potest, quemadmodum indicat Theophyl. Altero mō, vt his verbis intelligatur Dominus voluisse solicitudinem suā Martham remittere & minuere debere. & sit sēsus: Frustra circa multa & varia nostri cā turbaris Martha. Nō enī multis indigemus alimentis, sed vno solo nobis opus est, nempe vt comedamus qualitercūq;, non variis. Aut sic: Non oportet te circa tā multa tumultuari, vni rei intētam te esse oportebat, si quid rectè curatū velles. Nō enim tam multa simul rectè curabis, sed nec multa ad id quod agis sunt necessaria. Secundum hos intellectus, quod sequitur, Maria optimā partem elegit, &c. à superioribus est separatū, vt intelligendum sit Dominū postquam Marthā monuit aliquid solicitudinis remittere, deinde hac sētentia excusasse, & commendasse factū sororis. Al-

Matth. 7.

A tero modo intelligi potest his verbis Dominus significasse, vnum aliquid esse hominib. ad salutem necessarium, nēpe attentionē doctrinæ cœlestis, ac studium rerum diuinarū, vt ex his verbis iam inferatur sententia quæ sequitur; Maria optimā partem elegit, & sit sensus: Tu quidē Martha circa multa occuparis, verū præ multis istis, vna res est quæ omnibus est necessaria, nempe studiū & cognitio Dei. Istud vnum quoniam Maria elegit, meliorem partem quam tu elegit. D. Augustinus subtiliori intellectu accipit his verbis commendari vnitatem e regione distractionis Marthæ, vt sit sensus: vnitas est necessaria, vnitate opus est; & intelligatur Maria commendata ob mentis vnitatē, quę tota fixa erat in vno, nempe Domino propulsata B omni distractione. Priores intelligendi modi orationis filo & occasioni dicēdi magis conuenire videntur. Porro cùm nos legamus per superlatiuum; Maria optimā partem elegit; Græce est positiuus, τὴν ἀγαθὴν μερίδα, id est, bonam partem. Articulus tamen appositus indicat nō simpliciter Mariæ partem bonam dici, sed excellenter bonā, hoc est, meliorem parte Marthæ, quæ etiam bona erat. Vnde August. legit, meliorem. Habet enim; Maria meliorem partem elegit. Non tu malā, sed illa meliorem. Nec secus legisse videtur D. Ambrosius in commentariis hæc subiiciens: Nec tamē Martha in bono ministerio reprehenditur, sed Maria quod meliorem partē elegerit, antefertur. Non male ergo interpres vertit, optimam, potius quàm bonam, quo sententiæ plenitudinē melius efferret. Quod autem dicit Dominus partē Ma- C riæ non auferendam ab ea, accipiendū est, vel vt simpliciter significetur eam per ipsum Dominū non auellendam ab optimo quod elegit, quemadmodum fieri petiuit Martha: vel subtilius, vt significetur eam partē neque in futura vita ab ea auferendam, quando à Martha auferenda erat circa multa distractio. Elegerat enim Maria contemplationi insistere, quæ in futura vita non auferetur, sed perficietur. Cæterum in duabus his sororibus Augustinus, Gregorius, Theophylactus, aliique patres tum Græci, tum Latini intellexerūt expressum quendam typum duarū vitarū quæ sunt in Ecclesia Christi, nēpe vitæ practicæ vel actiuæ per D Martham significatæ, & contemplatiuæ significatæ per Mariam: sicut & in duabus sororibus vxoribus Iacob eędē vitæ intelliguntur figuratę, practica scilicet in Lia, contemplatiua in Rachel. Vitæ enim actiuæ est, cum Martha occupatam esse circa corporalia ministeria, vt circa filiorum æducationem, pauperū curam, & id genus alia, quę non sine corporali labore, fatigatione ac distractione obeuntur. Contemplatiuæ vero est, cum Maria, sepositis curis corporalium occupationū ac mentis distractionibus, vacare intelligentiæ & meditationi rerum diuinarū. Proinde hic ex ver- E bis Domini docemur primo, vitam contēplatiuā, qua Deo & diuinis rebus vacatur præferendam actiuę etsi & illa in suo genere sit bona propter q̄d & Paulus virginalem statū præfert coniugio. Qui enim, inquit, sine vxore est, solicitus est quæ sunt domini, quomodo placeat deo. Qui autē cū vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Docemur secundo, eos qui sese tradiderunt vitæ actiuæ, non debere tanquā otiosis obmurmurare his qui se quieti à corporalibus ministeriis, vacant cœlesti doctrinæ ac

Mysticus sensus.

1 Cor 7.

diuinis rebus,nec tales aoocãdos temerè ab opti- A mo,circa quod versãtur,ad corporalia ministeria. Vnde & Petrus simile quid cum eo quod hic Domin⁹ indicauit,dicẽs:Nõ est,inquit,ęquũ oos derelinquere verbum Dei,& ministrare mensis. Itaq; hioc videre licet qoã malè quidam hodie sancto sacerdotum & religiosorum otio inuidẽtes aùt obmurmurantes,eos ad seculi oegotia & corporalia ministeria auocant,volẽtes eos patres familias fieri,pauperum curam suscipere, manibus laborare vnde sibi aliisque victum parẽt,quasi desint in seculo qui hęc quãtum necesse est obire possint. Verum vt hi male cum Martha Mariam ab optimo auocare student:ita videodum his qui Mariæ partem elegisse se se profiteotur,vt Mariã etiam verè B imitentur,ita vt sedeãt quidem, hoc est, à seculi distractionibus sint quieti,sed sedeãt iuxta pedes Iesu,& audientes verbum illius,vt ne eorum otiũ sit desidiosum,sed sanctum.Sunt enim qui sedent quidem & otiantur,sed quasi iuxta ollas carnium, quemadmodum Israelitæ in Aegypto, nec sedent audientes verbum Christi,sed intenti fabulis & rebus nihili.Iuxta pedes autem Iesu sedeot audientes verbum illius,qui homiliter sese Christo submittunt,fixe vestigiis ac exemplis conuersationis eios inhærentes, intenti iugiter scripturarum sanctarum ac verborum Christi meditationi, aures suæ mentis diuinis inspirationibus aperientes & præbentes,solicite disceotes quod eos in vera pie C tate alat & proficere faciat,aut etiam quod alios aliquando doceant.At vt quis hoc modo verbum Christi possit audire,oecesse est imprimis vt sedeat, sepositis scilicet mundanis negotiis, ac sedatis animi perturbationibus & passionibus: deinde vt sedeat iuxta pedes Iesu, humiliando seipsum. Remanserunt, inquit Augustinus, in illa dumo quæ susceperat Dominum, in duabus fœminis duæ vitæ, ambæ ionoeentes,ambæ laudabiles.Vna laboriosa, altera otiosa,nulla facinorosa,nulla desidiosa. Ambæ innoceotes,ambæ inqoam, laudabiles,sed vna laboriosa,altera otiosa: nulla facinorosa,quam caoere debet laboriosa:nulla desidiosa,quam cauere debet otiosa.Hæc ille.Itaque qui D Mariæ partem amplexus est. Mariam referre studeat:qui Marthæ partem prælegit,Marthæ sedulitatem imitetur,sed memor sit Dominicæ admonitionis, vt ne superflua sit eius circa externa solicitudo,nec obstrepat his qui Mariæ otium otiantur.Porro ex Ecclesiastica institutione hæc Euãgelica historia in templis decantatur in assumptione gloriosæ virginis Marię,idque ob id potissimũ, quod cum non habeat ea festiuitas proprium sibi Euangelium, finis huius historiæ per accommodationem optime conueoit diuæ virgini, Ipsa enim etiam dicta Maria, ea die optimam partem consecuta est,quæ oũquam auferetur ab ea.Quod autem quidam totam etiam hanc historiam allegotice studeaot diuæ virgini accommodare,osten E dentes quomodo recte ipsa dicatur castellum, in quod Christus sit ingressus:qoomodo item in hac vita & Marthæ officium obiuerit & Magdalenæ, quia scilicet Dominum intra viteri sua hospitia suscepit, eumque solicite pauit & enutriuit, & tamen etiam intenta semper fuit verbo diuino & contemplationi: hæc,inqoam, accommodatio vt non plane reprehendi debet,tum quod nihil quàm pietatẽ resipiat,tum quod à magnis sit profecta authoribus, nempe Bernardo & Anselmo:ita tamen non potest non videri esse coactior,& forte nec ab Ecclesia,cùm hoc Euangeliũ institueret,intenta.Poterit autem simplicius,& ad formandos hominum mores vtilius,Euangelium hoc ea die sic tractari,vt quemadmodum illud,Maria optimam partem elegit,quę,&c.accomodatur fœlicitati ad quam assumpta virgo peruenit: ita doceantur homioes optimam partem oõ esse quęrendam aut expectandam io hac vita,sed cum Maria virgine post haoc vitam.Et rursum doceantur per ea quę in historia præcedunt de Martha & Maria sororibus,quomodo ad Mariæ optimam illam partem peruenire possint, nimirum si cũ Martha in bonis operibus sint seduli,sed sic vt menti distractio & turbatio caueatur,studeantq; cũ Maria etiam vni illi rei quæ necessaria est,esse intenti,& ad vnũ omnia referre.Cum enim,vt supra dictum est,in duabus his sororibus duę vitæ sint figuratę actiua & cootemplatiua,quanqoam duæ hæ vitæ, suo modo inueniantur etiam in Ecclesia militante hic in terris,tameo actiua magis pertinet ad pręsẽtem fidelium vitam:cõtemplatiua verò ad futurã sanctorũ vitam,quæ sola est contemplatiua perfectè,vt quæ ab omni actionum labore sit libera, cũ nullius vita his in terris adeo sit cõtemplatioa,vt noo communicet etiam cum actiua.Vnde D.Augustinus explicans duas vitas in sororibos istis figuratas,præsentem,inquit,& futuram, laboriosã & quietam, ęrumnosam & beatam, temporalẽ & ęternam. Itaq,vt ad Marię matris Domini partem perueniamus,hic ioterim donec io laboriosa ista vita agendũ est,Marthã imitemur,suscipiẽdo Christum in domum nostram,siue corporaliter p pauperum susceptionem,siue spiritualiter per fidẽ & charitatem,Christum iotra cordis nostri viscera recipieotes,seduli simus io operibus etiam externis, quibus Christo & suis seruiamus.Non tamen sic D addicti simus officiis Marthæ, vt non etiam sororem Mariam imitemur,sedẽtes ad pedes Iesu,eiusqoe sermonibus tempore & loco opportunis iotẽdentes,& de vno illo imprimis necessario soliciti. Sic enim si haoc laboriosam vixerimus vitam,aliquid in Martha,& aliquid in Maria imitantes perueoiemus ad optimam illam Mariæ virignis partem quam in assumptione adepta est,nec alio modo adepta,quàm hoiusmodi vita mixta Marthæ & Mariæ officiis.Vnde factum est vt sicut ingrediente Iesu in quoddam castellum ipsa excepit illum in domum suam, ita vicissim ipsa egrediente ex hoc mundo & ingredieote in castellum cœleste, E Iesus exceperit illam in domum suam Hæc tractatio vt plaoè moralis est, ita minus est coacta,& maxime cooueoit commodo eo quo Euangelium hoc tractauit D. Augustinus,de verbis Domini sermone 26.& 27.sed allegoricam D.Bernardi & Anselmi tractatiooem paucis in se includit.

Act. 6. — Exo. 16. — Quare in assumptione virginis hæc historia legatur.

DOCET ORATIONIS ET MODVM ET VIM.

LVCÆ 11. CAPVT LXXXIII.

ET factum est, quum esset in quodam loco orãs, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eũ: Domine, doce nos orare, sicut docuit & Ioãnes discipulos suos. Et ait illis: Cũ oratis dicite, Pater sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnũ tuum. Panem nostrum quotidianũ da Att.6.41.

nobis

nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debẽti nobis: Et ne nos inducas in tentationẽ. Et ait ad illos: Quis vestrũ habebit amicũ, & ibit ad illũ media nocte, & dicet illi: Amice cõmoda mihi tres panes, quoniã amicus meus venit de via ad me, & nõ habeo quod ponam ante illum. Et ille deintus respondẽs dicat: Noli mihi molestus esse, iã ostium clausum est, & pueri mei mecũ sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. Et si ille perseuerauerit pulsãs, dico vobis: Et si non dabit illi surgens eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamẽ eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis pa
11. *trem petit panem, nũquid lapidem dabit illi? Aut piscem, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem, Si ergo vos, cũ sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quantò magis pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se?*

ET FACTUM EST CUM ESSET IN QUODAM LOCO ORANS, UT CESSAUIT, &c.] Cùm pleraq; Lucas maximè in sequentibus scribat veluti miscellanea, non est laborandum vt ostendatur quomodo hæc hæreant cũ præcedentibus. Non enim vbiq; quærenda est cõnexionis ratio. Porro quod hic apud Lucã Dominus scribatur hanc precandi formam tradidisse cum à quodam discipulo rogatus esset, non debet videri contrarium ei quod Matthæus eam commemoret traditam à Domino nõ rogato, in sermone illo prolixo, qui dicitur sermo in monte. Nam primũ dici potest Dominum hãc orandi formã bis tradidisse, semel ex seipso ad docendum Apostolos: secundò, cùm rogatus esset à discipulo isto qui videri potest fuisse vnus ex septuaginta, qui Dominum prius docentem hũc orãdi modũ non audiuerit. Deinde & quidem probabilius dici potest, Matthæum orãdi formã à Domino traditã inseruisse prolixo illi sermoni loco oportuno, quanquã alio tempore à Domino esset tradita, quemadmodum verisimile est ipsum in eũ sermonem multa ascripsisse, quæ alio tempore sũt à Domino dicta, vt ex Luca apparet. Voluit enim Matthæus in principio sui Euangelii, sermone quodã Domini à se descripto summã ferè totius Euangelicæ doctrinæ concludere. Quia tamen fieri potest vt bis hæc precãdi forma sit à Domino tradita, & ne nimia fiat Euangelistarũ cõfusio, visum est in Concordia eam bis ponere, quemadmodum in sequentibus multa ex Luca habetur, quæ in Matthæi sermone aut alibi apud eũ sunt habita. Factum est, inquit, id est, accidit, cùm esset in quodã loco orans, quemadmodũ frequẽter facere solebat, tum ob assumptæ carnis dispensationẽ, tũ in nostrũ exemplum, postquã ab oratione cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine doce nos orare, &c. Videbat enim præceptorẽ nouũ vitæ institutum & exercere & admonere, nouã ergo etiam orationẽ quæsiuit vitæ instituto conuenientem, vt ne eius discipuli hac in parte inferiores, essent discipulis Ioannis. Docet itaq; Dominus præscripta illis forma, & quam paucis sit orandum, & quæ sint suis discipulis petẽda. Cum, inquit, oratis, dicite: Pater, &c. Hæc autẽ oratio, vt à nobis quidẽ legitur apud Lucam, pauciora habet quam oratio apud Matthæum. Omittitur enim, noster qui es in cœlis, & Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra, &, Sed libera nos à malo. In Græcis tamen codicibus tota ponitur etiã hoc loco ista oratio, sicut in Matthæo, nisi quòd nõ additur illa coronis, quæ à Græcis adiecta est in Matthæo. Sed & apud Augustinũ lib. de verbis Domini super Lucã, sermone 28. tota ponitur vt apud Matthæũ. qui sermo totus est apud D. Ambrosium lib. 5. de sacramentis ca. 4 vt dubiũ sit verius sit. Nã D. Augustinus in Enchiridii ca. 115. & 116. apertè docet apud Matthæũ orationẽ Dominicã septẽ cõtinere petitiones vel partes: apud Lucã verò quinq; tãtùm, vt hinc verisimilius sit Latinorũ libros hoc loco correctiores esse Græcorũ libris, in quib. probabile est ex Matthæo adiecta esse quæ hic videbãtur desiderari, vt & alibi factũ est. Ostendit aũt Augustinus loco prædicto orationẽ Lucæ breuiorẽ in verbis, non minus secundum sensum cõtinere quam oratio Matthæi. Tertia enim illa petitio: Fiat voluntas tua, &c. continetur in duabus præcedẽtibus. Non enim sanctificari potest nomen Dei, nisi fiat eius volũtas ab hominibus in terra: & si aduenerit in nos regnũ Dei, pulso regno satanæ, vtiq; volũtas eius fiet in terra sicut in cœlo. Sic & vltima illa pars, Sed libera nos a malo, includitur in præcedẽti, Et ne nos inducas in tentationẽ, imo vna eademq; est petitio, quemadmodũ indicat aduersatiua, sed. Non enim dictũ est. Et libera nos a malo, verũ sed libera nos a malo; vt sciat vnusquisq; i eo se liberati a malo, quod non infertur in tentationẽ. Præterquã autem quod oratio apud Lucã pauciores habet partes, etiam in quibusdã dictionibus differt ab oratione Matthæi. Nam in tertia petitione, quotidianũ, legimus, cum in Matthæo legamus, supersubstãtialem. Græcis tamen eadẽ est dictio, ἐπιούσιον, de qua prolixe super Mat. ca. Cõcordiæ 41. In eadẽ petitiõe pro, hodie, quidã Græci codices hic habẽt καθ' ἡμέραν id est quotidie, quomodo & Latinos quosdã codices habere testatur quidã, & ego in antiquo codice scripto reperi, quẽ mihi exhibuit Reuerẽdus Dominus Abbas Tongerlensis. Offendit lectorũ vox eadem repetita quotidianũ, quotidie. Atqui, vt ĩ Matthæo dictũ est, ἐπιούσιον non quotidianũ significat, sed potius essentialem aut substantialem, vt sit: panẽ nostrum essentialem da nobis quotidie. Quæ tamen precatio non est diuersa ab illa; da nobis hodie; vt in Matthæo. Primũ enim, vt in Matthæo est dictũ, hodie, accipi potest pro toto vitæ tempore. Deinde qui petit sibi quotidie a Deo dari cibũ, nihil aliud quam diuinũ petit cibũ, & eũ sibi singulis diebus dari, qui singulis diebus sufficiat. Estq; hac in parte quod in Luca habetur, da nobis quotidie, cõuenientius, quod hæc præcatio omni horæ diei magis cõueniat, quã illud, da nobis hodie. In quarta autem petitione pro ὀφειλήματα, id est, debita, vt est apud Mattheũ, hic est ἁμαρτίας, id est, peccata, verũ hæc dictionum diuersitas nihil varietatis in sensu continet, Quid est enim, inquit Augustinus de verbis Domini debitum, nisi peccatũ: Sed & de eo satis in Matthæũ. In eadẽ petitione pro illo quod est in Matthæo; sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; hic est, siquidẽ & nos dimittimus omni debenti nobis; quo clarius exponitur id quod habet Matthæus, vt intelligamus remissionem quam im

ploramus, fundari super remissione aliis exhibita. A Ex hac autem varietate palam est, quàm Euangelistæ non fuerint de verbis superstitiosi. Præscripserat enim hanc precandi formam summus magister Christus, & tamen in tantula precatiuncula non consentit Lucas cum Mattheo, quędam omittens, quædam immutans, eãdem tamen retinens sententiam. Et certè consentaneum vero est Lucam si orasse, vt nobis orandi formam tradidit authore Christo, vt hinc discere possimus non tã de verbis solicitos nos esse inter orandum oportere, quam vt spiritu oremus & mente, & attendadamus potius quid oremus quàm quibus verbis, quamuis in publicis precibus à præscriptis verbis non sit recedendum, ne offendicula nascantur & dissensiones. Cætera quæ ad orationis huius perti B nent explicationem, quære circa Matthæum in ca. Concordiæ 41.

ET AIT AD ILLOS: QVIS VESTRVM HABEBIT AMICVM, ET IBIT.] Postquam docuit Dominus quid sit orãdum, in sequentibus ostẽdit quæ sit orationis vis, maxime si sit perseuerans, vt sic & ad fiduciam impetrandi inter orandum, & ad constantiam inuitaret, quæ duo sunt orationi summe necessaria. Quo ergo ad hæc incitaret magis, parabolam assumpsit de amico exorãte amicum per improbam & instantem precationem. Quam parabolam anagogicè explicare studentplerique, intelligentes per amicum quem accessit amicus, Deum hominum amatorem, & om- C nia quæ in parabola dicũtur quodãmodo Deo applicantes. Verùm vt ea explicatio valdè variè tractatur & coacte, ita nõ est opus, imo alienum à Domini intentione, parabolã istam hoc modo tractare, cùm non sit allegoria in hoc Domini sermone, sed exemplum sit humanum, ex quo per comparationem vult ostendere quãta si via orationis apud Deũ. Et sciendũ est duo esse parabolarum genera in euangeliis, quemadmodum docet D. Augustinus lib. 2. quæst. Euang. ca. 45. Aliquando enim Dominus adhibet parabolas seu rerum comparationes secundum similitudinem aliquam, argumento scilicet sumpto per locum a similibus, vt cùm dicitur: Sicut illud, ita & istud. Tales sũt parabolæ quę habentur Matth. 13. & quæcũq; hactenus sunt ha- D bitæ. Aliquãdo adhibet Dominus parabolas, vt ex dissimilitudine aliquid probet, argumẽto sumpto per locum a minori affirmatiue, aut a maior negatiue, vt cum dicitur: Si hoc, quanto magis & hoc: aut si non illud, quãto minus istud, quale est illud: Si fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quãto magis vos modicæ fidei? Huius secundi generis parabola est, quæ postea ponitur Lucę 16. de villico iniquo, quem dominus ipsius laudauit, de prouidẽtia qua sibi in futurũ prospexit: qui nõ potest intelligi gerere iustorum personam, vt qui domino suo non faciãt fraudem, quemadmodum fecerat villicus ille, sed per E contrarium significatur quòd si laudatus est a domino suo, qui fraudẽ illi faciens, per largitiones in futurũ sibi prospexit, quãto magis a Domino Deo laudari merebitur, quisquis secũdum illius pręcepta sibi amicos facit de diuitiis sibi creditis? Talis etiam parabola est Lucæ 18. de iniquo iudice, qua idem docere voluit Dominus quod pręsenti parabola, nẽmpe quæ sit orationis perseuerantis vis. In illa enim parabola Deum comparans cum iniquo iudice, nõ vult cõditiones iniqui iudicis Deo etiã A tribuẽdas, sed per dissimilitudinem vult significare, quod si apud iniquum iudicẽ tãtum valuit perseuerantia viduę precantis, quãto magis apud Deũ fontem iustitiæ & misericordiæ, valebit oratio iustorũ supplex & perseuerans: Talis ergo & præsẽs est parabola, vt nũ minus coacta sit tractatio parabolæ, qua conditiones amici dormientis quis Deo accomodare studet, quam si conditiones iniqui iudicis Deo velit applicare. Proinde accommodatio parabolæ secundum intentionem Domini hoc modo est per argumentum a minori facienda: Si tãtũ valet instans amici precatio apud amicum hominem, vt si inopportuno tẽpore, quo iuste negari poterat, petit ab eo aliquid, ille etsi non moueatur respectu amicitię, tamẽ victus improbitate precã- B tis, etiã amplius offerat quã petebatur, multo magis valebit apud Deum hominibus amicissimum, cui nullum tempus est inopportunum, quiq; precãtium improbitate non offenditur, sed delectatur, adeo vt quod iuste negari poterat, aut etiam debebat, velut perseuerantia precantis victus concedat, idq; etiã copiosius quam petebatur, vel obid maxime differẽs dare quod petitur vt accẽdẽs desideriũ vberius donet quod petitur. Per hanc accommodationem patet exemplum adductũ duo ostendere, nempe quod perseuerantia orationis etiã id impetrat quod iuste poterat negari, & quod plus impetrat quam petebatur. Ideo enim dicitur C in exemplo: Dabit ei quotquot habet necessarios, hoc est, non tantum tres panes quos petebat, sed quotquot habet necessarios. Prætetea verò exemplum indicat nos ad Deum tanquam ad amicum summa cũ fiducia accedere debere, quomodo ille de quo in parabola, fretus amicitia, etiam intempesta nocte non est veritus amicum dormientem interpellare, & recusantis exaudire, ostium improba & inuerecunda perseuerantia pulsare. Si enim amicus egens nõ veretur amicitia fretus amicum hominem inopportuno tempore tam improbe solicitare, multo magis nos confisi de Dei erga nos beneuolentia, non debemus vereri illum adire, atq; ab eo quæ necessaria sunt petere, qui nos vt filios suos summe amat, cui grata est orãtis improbitas, & qui dando exhauriri nõ potest. Postremum pa- D rabola indicat etiam qualia debeamus a Deo petere, nempe bona, & quæ ad vitæ spiritualis substẽtationẽ nobis & aliis sunt necessaria & vtilia, quẽadmodũ ille, de quo in exẽplo, panes dicitur petisse, non autẽ ciborũ lautitias. Quod si ad mysteriũ referre velimus numerũ ternarium, quare scilicet de tribus panibus facta sit mentio, dici apte potest, fidem, spem, & charitatẽ insinuatas. Hæc enim tria & quę ad illas pertinent virtutes maxime sunt petẽda. Porro in exẽplo & parabola ista, locutio est Impropria. Incipit enim Dominus sermonem suum a quæstione, & quæstionem non finit, sed interrũpit eam, dicendo affirmatiue, Dico vobis, cum dicen- E dum fuisset, nonne si perseuerauerit, &c. Aut incipiẽdum erat: Si quis vestrum habeat amicum, &c. Pro accusatiuo, autem, improbitatẽ vt nos legimus, Græce est ἀναίδειαν, quod proprie est impudẽtiam & inuerecundiam. Eleganter tamen vertit interpres, si modò recte intelligatur. Non enim hic opponitur improbitas probitati, sed quomodo improbus dicitur interdum qui vrget nec cessat, etiam in bonã partem, vt cum dicit Vergilius: Labor improbus omnia vincit; ita hic improbitas accipitur pro vrgente & inuerecunda perseuerantia.

Duo parabolarũ genera.

ET

ET EGO DICO VOBIS: PETITE, ET DABITVR VOBIS: QVÆRITE, &c.] Applicat modo Dominus præcedentem parabolam suo proposito, quamuis non omnia in parabola indicata explicet. Et ego, inquit, dico vobis, quibus verbis sua illos authoritate confirmat ad fiduciam impetrandi. Est autem sensus: Quemadmodum ille qui amicum interpellat, petendo, quærendo, & pulsando impetrat quod vult: ita & vos ad eius exemplum petite à Deo, & dabitur vobis. Præsupponit autem petenda ea quæ superius docuit orandā, quæque & in præcedenti parabola & sequenti etiam indicat, nempe ante omnia, cœlestia & spiritualia bona, quæ à cœlesti patre filios cęlestes petere conueuit, sicut à terreno patre terrena. Magnificentissimus, inquit Basilius, est rex noster, & indignatur, si quis exigua illū petat. De Alexandro rege legitur, quod cū Perillus vnus ex ipsius amicis filiabus suis ab Alexandro dotem peteret, iussit illum capere talenta quinquaginta, quumque is respondisset, decem satis esse: tibi quidē, inquit satis est tantum accipere, mihi verò non satis est tantū dare, notans regiæ beneficentiæ esse, maxima & vltra spem concedere. Antigonus Macedonum rex Thrasillo Cynico petēti drachmam, Non est, inquit, munus regium. Cynico subiiciente: Talentū igitur da. At non est, inquit, Cynicum tale munus accipere, indicans petenda ea quæ digna sunt petente & eo qui rogatur. Sic ergo & nos petere a Deo debemus digna nobis, & eo quē petimus. Por- C ro quæ hic apud Lucā ponuntur, habita sunt & exposita in Matthæi cap. 7. in capite Concordiæ 43. Nec est hic quicquam peculiare, nisi quod in fine pro, spiritum bonum, Matthæus habet, bona: & q in parabola de patre quem orat filius, tertium ad- A ditur de ouo & scorpiōe, quod nō est in Matthęo. Non est autem necesse mysticam aliquam significationem requirere in pane & lapide, pisce & serpente, ouo & scorpione, quod tamen quidam faciunt, sed nimis variè & coactè. Nam sicut præcedens parabola, ita & hæc assumpta est, vt per comparationem argumento a minori imò a cōtrario ostendat patris cœlestis in exorando facilitatem, quemadmodum patet in parabolæ accōmodatione illud tantum pro literali sensu notandum pani opponi lapidem, quòd lapis formam panis habeat: allusumque videtur ad locum vulgarem, quo panem expectanti lapidem quidam porrigunt, iuxta illud Plauti: Altera manu fert lapidem, panē ostentat altera. Quod adagium in eos quadrās, qui ami- B cos se simulant cum nocere studeāt, trāslatum est ab iis qui canes ostentato pane pelliciunt, deinde accedenobus saxum illidunt. Pisci autē opponitur serpens, quòd piscis in multis cum serpentibus cōueniat, volubilitate scilicet, lubricitate, & progressu. Ouo autem scorpius opponitur, quòd scorpium porrigere quidam soleant vacuo oui putamini inclusū, sicut & ipsæ dipsades fallunt, struthiocamelorū inanibus putaminib. occultantes sese. Significatur ergo, quod cum patres terreni, etsi sint mali, filiis suis petentibus non dant, quemadmodū inimici facere solent, pro necessario pane inutilem lapidem, aut pro pisce & ouo vtili & delectabili serpentē & scorpiū noxios, sed dant eis bona quę pręcati sunt, multo magis pater cœlestis natura optimus daturus est filiis suis petētibus, se & eis digna. Itaq; parabola & eiusdē cōclusio indicat & qualia sint a Deo petenda, & quales esse debeant qui a Deo sunt exaudiendi, nēpe tales qui illum diligāt, quique illum vt patrem suum inuocare possunt.

REPREHENDIT PRÆPOSTERAM PHARISÆOrum munditiam. Lucæ 11. CAP. LXXXV.

ET cum loqueretur rogauit illū quidā Pharisæus, vt pranderet apud se, Iesus autē ingressus recubuit: Pharisæus autē cœpit, intra se reputās, dicere, quare nō baptizatus esset ante prādiū. Et ait Dominus ad illū: Nunc vos Pharisæi, quod de foris est calicis & catini, mūdatis, quod autē intus est vestrum, plenū est rapina & iniquitate. Stulti: nonne qui fecit quod de foris est etiā id quod deintus est fecit? Verūtamē quod superest, date eleemosynā, & ecce omnia munda sunt vobis. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentā, & rutā, & omne olus, & præteritis iudicium & charitatē Dei. Hæc autē oportuit facere, & illa non omittere. Væ vobis Pharisæis, quia dili- A 23. 120. *gitis primas cathedras in synagogis & salutationes in foro. Væ vobis, quia estis vt monumēta quæ non apparent & homines ambulantes supra, nesciunt. Respondēs autē quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens, etiā contumeliā nobis facis. At ille ait: Et vobis legisperitis væ, quia oneratis homines oneribus, quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro nō tāgitis sarcinas. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarū, patres autē vestri occiderunt illos, profectò testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorū, quoniā ipsi quidē eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas & Apostolos, & ex illis occident, & persequētur, vt inquiretur sanguis omniū Prophetarū, qui effusus est à constitutione mūdi à generatione ista à sanguine Abel, vsque ad sāguinē Zachariæ, qui periit inter altare & ædē. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Væ vobis legisperitis, quia tulistis clauem sciētiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis. Cum autē hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi & legisperiti grauiter insistere, & eius opprimere de multis, insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.*

ET CVM LOQVERETVR, &c.] Post ea D quæ præcedenti capite sunt habita, sequitur apud Lucam de eiecto dæmonio muto, & disputatione hinc nata: verum hoc miraculum cum secuta disputatione supra capite Concordiæ quadragesimo nono suo posuim⁹ loco, quo ex Matthæo & Marco manifestum erat esse reponendum. Itaque iam subiungēdum erat quod deinde sequitur apud Lucam, de reprehensa a Domino pharisæorū religione, quod sic a Luca subiūgitur disputationi secutę ex eiectione dæmonis, vt tamen nullus significetur ordo, nec intelligere cogamur, sicut nec possumus, statim post eam disputationē hæc quæ iam sequuntur contigisse. Non enim dicit: Et eum hæc loqueretur, sed tantum, & cum loqueretur, vt significetur quodam tempore cum Dominus po-

bilia. Vnde Diuus Hieronymus ad Damasum ait: A
Execramur etiam eorum blasphemiã, qui dicunt
impossibile aliquid homini præceptũ esse, & mã-
data eius non à singulis posse seruari. Restat ostẽ
dere, quomodo sint intelligendæ & distinguendæ
quatuor illæ partes quæ ponuntur in hoc præce-
pto, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex
omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua. Nam
pro horum explicatione & distinctione, varia ni-
mis dicuntur à variis. Proinde imprimis hic ad-
uertendum, membra ista huius præcepti in diuer
sis scripturæ locis in quibus præceptum hoc poni
tur, diuersimode tradi. Nam Deut. 6. vnde origina
liter hoc mandatum desumptum est, tria tantum
ponuntur, scilicet ex toto corde, ex tota anima, &
ex tota fortitudine. Pro fortitudine autẽ D. Hie B
ronymus 4. Reg. 23. vbi etiam hæc tria ponũtur,
vertit virtute. Matthæi 22. ponuntur duo horum,
scilicet, ex toto corde, & ex tota anima: & dimisso
illo, ex tota fortitudine, ponitur tertium, ex tota
mente. Marci vero 12. ponuntur quatuor, nempe
ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, &
ex tota virtute, hoc est, fortitudine. Quæ qua-
tuor etiam hic apud Lucam ponuntur, sed nõ eo-
dem ordine, nec eisdem verbis in nostra quidem
litera. Nam hic quarto loco ponitur, ex omni mẽ
te, cum apud Marcum tertio ponatur. Et cum ibi
& in Deut. dicatur, ex tota virtute vel fortitudine;
hic legimus, ex omnibus viribus tuis. Græcis ta- C
men etiam hic est, quemadmodum in Marco &
Deuteron. ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, id est, tota fortitudine
vel virtute, vt certum sit id quod nos legimus, ex
omnibus viribus, non intelligendum esse de viri-
bus animæ, hoc est, potentiis, quomodo intelle-
ctum, affectum, memoriam, & alias animæ potẽ-
tias vocamus animæ vires (quomodo tamen ple-
rique intelligunt) sed simpliciter, ex omnibus vi-
ribus, accipiendum pro eo quod est, ex tota forti-
tudine, & quod dici solet, pro virili, quomodo di-
cimus aliquem totis viribus alicui rei incumbere,
hoc est, pro virili dare rei operã. Porro pro tertio
illo quod est in Deut. ex tota fortitudine tua, He
bræi quidem vertendum putant, ex tota substãtia,
vel diuitiis tuis, secuti Thargum, quod habet, sub
stantiam. Itaq; tria illa quę ponuntur in Deuter. D
sic distinguunt, vt primum pręcipiatur Deus diligi
ex toto corde, quia cor est quod opus bonum vel
malum facit. Deinde ex tota anima, vt etiam si cau
sa requirat, non trepides pro eo exponere animã
hoc est, corporalem vitam. Postremum, ex tota
substantia tua, vt scilicet potius omnium rerum
tuarum dispendium incurrere velis, quam ab a-
more Dei deflectere. Verùm magis est acquiescen
dum intelligentiæ Euangelistarum, imo ipsius
Christi, qui pro tertio illo verbo habet, ex tota for
titudine tua. Et certe si Hebræa dictio bene obser
uetur, propriè significat vehementiam, vt sit sen-
sus: ex tota vehementia tua. Et si quidẽ hæc pars E
bene obseruetur, intelligetur ex ea satis quod su-
prà dictum est, præceptum hoc nõ obligare ad p-
fectissimam illam dilectionem, quam quidam hic
volunt pręceptam, cum ea tãtum pręcipiatur quã
vires nostrę ferunt, & proinde quæ nobis possibi-
lis est. Nostri has partes variè intelligunt & distin
guunt. Nam D. Thomas per cor, quod primo po
nitur loco, voluntatem intelligit: per reliqua autẽ
tria, tria actuum principia quę mouentur à volun
tate, intellectũ scilicet, qui per mentem significa-

tur, appetitum inferiorem, qui per animã, vim exe
cutiuam exteriorem, quæ per virtutem seu forti-
tudinem aut vires, vt præcipiatur nobis Deus dili
gendus, sic, vt tota nostra intentio in Deũ feratur,
quod est, ex toto corde: & intellectus noster subda
tur Deo, quod est, ex tota mẽte: & appetitus noster
reguletur secũdum Deum, quod est, ex tota anima
& exterior noster actus obediat Deo, quod est, ex
tota fortitudine. Chrysostomus, vero super Mat-
thæũ accipit contrario modo quàm dictũ est, cor
& animã. Aug. lib. 1. de doct. Christiana refert cor
ad cogitationes, animam ad vitam, mentẽ ad intel
lectum. Quidam dicunt, ex toto corde, id est, intel
lectu: anima, id est, volontate: mente, id est, memo
ria. Secundum Gregorium Nisenum cor signifi-
cat animam vegetabilem, anima sensitiuã, mens
intellectiuam, vt significetur debere nos ad Deũ re
ferre, quod nutrimur, sẽtimus, & intelligimus. Hæc
D. Thomas. 2. 2. q. 44. artic. 5. Sunt & alii modi qui-
bus plerique hæc distinguunt, vt quisq; fere pro-
prium quid sit secutus. Cæterum cum ex tanta va
rietate nihil certi possit haberi, magis videndum
quid scripturis sit conforme: ex quibus obseruaris
dicendum videtur non esse curiose assignãdam ha
rum partium distinctionem, sed siue tres siue qua
tuor partes ponantur, in hoc præcepto idem sem-
per significari, nec aliud per plures partes, quam
si solum dictum esset: Diliges Deum ex toto *Quid ex*
corde tuo. Nam in hac parte reliqua includuntur, *toto corde*
quæ non nisi maioris explicationis gratia adiecta
videntur, ob quod factum est, vt nõ semper eadẽ,
nec æque multa sint apposita. Quod enim in illo,
ex toto corde, reliqua includuntur, patet quia in
in scripturis aliquando illud solũ ponitur, aliquan
do additur secundum, nempe ex tota anima, ali-
quando vero etiam tertiũ, ex tota fortitudine tua
cum tamen semper idem scriptura velit significa-
re. Nã, vt supra citatum est, Dauid dicitur in to-
to corde secutus dominũ: Iosias verò ex toto cor
de, anima & virtute, cùm nihil minus significare
voluerit scriptura de Dauid quam de Iosia. Et
Deuter. 4. dicit dominus se inueniendum, si tamẽ
quęratur in toto corde & in tota tribulatione ani
mę, vel, vt habẽt Hębręa, in tota anima. & 1. Reg.
7. Samuel tantùm exigit vt reuertantur ad domi-
num ex toto corde, idem tamen proculdubio exi-
gens quod Moses. Itaque in hoc etiam dilectionis
præcepto, ad illud, ex toto corde, maioris empha-
sis & declarationis causa addita sũt nũc duo, nũc
tria. Cordis enim nomine, & affectus & intelle-
ctus includitur, proinde ad illius explicationem
additur, ex anima & ex mẽte: quoniã illud affectũ
significat, istud intellectum. Vnde apud Marcum
pro mente habemus intellectũ. Rursum ad hoc
vt toto corde dicatur quia aliquid facere, necesse
est pro virili faciat, vnde adiectũ est explicationis
gratia, ex tota fortitudine tua. Quo autem melius
intelligatur quid sit diligere Deũ ex toto corde,
obseruandus est locus vnus, qui est 4. Reg. 10. vbi
dicitur Iehu fecisse quod rectum erat & placitum in
oculis Dei, & omnia quæ erãt in corde Dei fecisse
contra domum Achab, non tamen ambulasse in
lege Domini Dei Israel in toto corde suo, quod nõ
recesserit à peccatis Ieroboã. Hinc enim discimus
illum non diligere Deum in toto corde, qui non *Psal. 77.*
studet omnia eius pręcepta adimplere. Itaq; præ-
ceptum hoc sic explicari poterit: Diliges Domi-
num Deum tuum, &c. hoc est, Non tan[illegible] timeas
Dominum

Dominum Deum tuum, sed etiã diligas, idq; nõ lingua tantũ & verbo, (quemadmodũ de quibusdam dicitur; dilexerunt eum in ore suo, cor autẽ eorum non erat rectum coram eo.) sed etiã ex corde neq; corde diuiso aut remisso, sed corde toto, integro & perfecto. Quod vt verè præstes, ante õnia requiritur vt ppensa Dei erga homines bonitate summa, eiusq; æquitate & perfectione animaduersa sic toto affectu in illum tãquã summum bonũ feraris, vt nihil illi in amore præponas, aut in amoris societatem & æqualitatem admittas, sed illũ præ omnibus intime ames: reliqua verò propter illum, aut saltem nõ contra eius voluntatẽ aut præceptum. Deinde, vt mente & cogitatione sic circa illum occuperis, vt in omnibus viis tuis illũ cogites, omnium tuarũ seriarum actionum & studiorum illum tibi finem præstituens, ac nunquã illius penitus obliuiscens, sed semper solicite cogitans de mãdatis eius, ac in lege eius meditãs die ac nocte. Postremum, vt quæ nouisti illi esse grata quę interna dilectione prosequeris, exequi studeas, idq; non ex parte, sed ex toto, nec frigide, negligenter, aut animo tristi, sed pro virili, & quantum humanæ vires ferre possunt, omni cum diligentia & sedulitate, solicitus ne quid prætermittas eorum quæ tibi ab eo sunt præcepta. Hoc modo si Deũ dilexeris ex toto corde, necesse quoq; est illũ propter se diligas potissimum, non autẽ præcipue ob bonum ab eo tibi consequendum, ne teipsũ plus quàm illum diligas: necesse item vt non tantum omnium rerum temporalium iacturam, sed etiã vitæ propter illum ferre sis paratus: & si res exegerit, etiam feras potius, quã illum offendas, ne illa plus quàm Deum diligere argueris: Rursum, vt Dei honorem in omnib. & ante omnia desideres & spectes, cum id sit diligere, amico bene velle, Deo autẽ nihil optari potest boni nisi honor. Deinde, vt quæcunq; Dei sunt ames; eisq; bene afficiaris, & cõtrà quæ Deo sunt ingrata, perfecto odio persequaris, adeo vt te maxime torqueat improborum derelinquentium legem Dei vita: nec alia vlla te magis animo discrucietis, quàm dum cõtingit te in aliquo Deũ offẽdisse, (vt nemo viuit sine peccato) aut quod nõ perfectius eius volũtati obsecundes. Postremo, vt zelo accensus his pro viribus resistere studeas quæ honori diuino derogãt. Ex qua explicatione patet & quã generale sit hoc mandatum, & quã pauci sint qui illud præstent. Sed tempus est vt ad secundum mandatum explicandum deueniamus.

Prouer. 3.

ET PROXIMVM TVVM SICVT TEIPSVM.] Sicut in primo præcepto duo præcipiũtur, scilicet diligere Deũ, & modus diligendi, nempe ex toto corde, &c. ita in hoc præcepto, qđ desumptum est ex Leui. 19. duo etiã præcipiuntur, nempe diligere proximum; & modus dilectionis, sicut teipsum. Circa quem notandum est nõ dici, dilige proximum tuum quãtum teipsum, quia ordo naturæ & charitatis (de qua scriptum est, ordinauit in me charitatem) habet vt plus me quã proximũ diligã: Sed dicitur, sicut teipsum, hoc est, eo modo quo teipsum diligis Hunc autẽ modũ tribus docet cõsistere D. Thomas secunda secundæ q. 44. art. 7. nimirum vt quis proximum diligat sãcte, iuste & vere. Sancte, vt. s. proximum quis diligat propter Deum, sicut seipsum debet propter Deum diligere. Iuste, vt condescendat proximo in malis, sed tantum in bonis, sicut & suæ volũtati satisfacere homo solum in bonis debet. Vere, vt nõ diligat aliquis proximum propter propriã vtilitatẽ vel delectationem, sed ea ratione velit proximo bene qua sibi, ex amore scilicet amicitiæ, non amore cõcupiscentiæ. Verum hos nõ esse modos à scriptura intentos, cum præcipitur quisque proximum diligere sicut seipsum, patet imprimis, maxime quo ad primum modum, quia cùm dicitur: Dilige proximum tuum sicut teipsum, nõ præcipitur propria dilectio & eius modus, sed præsupponitur, Nõ est enim sensus: Dilige proximum sicut teipsũ diligere debes, sed sicut teipsum diligis. Præsupponitur ergo propria dilectio & eius modus, tanquam certa & indubitata, atq; ea cõstituitur vt regula & exẽplum dilectionis proximi Nõ potest autem intelligi præsupponi ille propriæ dilectionis mod⁹, quo quis seipsum diligat propter Deum, cum ille modus nõ sit certus & indubitatus, multis hoc modo nõ diligentibus seipsos, ac proinde prius præcipiendus fuisset iste modus diligendi seipsũ, antequã præciperetur: Dilige proximum sicut teipsum. Consequitur ergo quod hic præsupponatur dilectio propria, naturalis, & eius modus hoc, est, dilectio propria, talis qua quis seipsum diligit naturaliter sic, vt velit sibi bonũ, nolit sibi malum, velit alios sibi benefacere, nolit ipsos sibi malefacere. De quali dilectione & dilectionis modo nõ erat nobis respectu nostri aliquod dandum præceptũ. ergo est etiam modus, quo ad exemplum propriæ dilectionis iubemur diligere proximum, vt. s. etiã illi velimus bona obuenire, mala nolimus: vtq; tẽpore & loco opportunis illi studeamus benefacere: semperq; caueamus malefacere. Atque hunc esse modum de quo præceptum est, intelligendũ patet ex eo quod Dominus hoc præceptum Matt. 7. sic aliis verbis explicauit. Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Quod enim hac sententia veluti explicauerit istud dilectionis proximi præceptum, patet ex eo qđ subiungit: Hæc est enim lex & Prophetæ; quod Matt. 22. dicit de duob. istis dilectionis præceptis & Paulus de præcepto dilectionis proximi: Qui, inquit, diligit proximum, legem impleuit. &: Plenitudo legis, est dilectio. Etsi autem modus quo ad exemplum propriæ dilectionis proximus est diligendus, is potissimum & primo sit intelligendus qui Dominicã illa sententia significatur, & ex cõsequenti etiã ille modus qui negatiua illa Tobiæ sententia indicatur: Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu alteri aliquando facias: tamen etiam simul in modo dilectionis intelligitur rectè id qđ apud D. Thomam tertio ponitur loco, videlicet vt amicè proximum diligat homo, sicut se ipsum diligit. & propter illius bonum, proximum diligat. Alioqui si proximũ diligat propter bonum quod ab eo sibi prouenit, nõ tam proximum quam se diligit: Similiter & quod apud D. Thomam secundo ponitur loco, videlicet vt iustè proximum diligat, sicut seipsum iustè diligit dilectione naturali, quę hic præsupponitur, qua homo nõ vult sibi in aliquo malo cõdescendere. Nõ enim hic præsupponitur quæuis sui dilectio, quia nõ dilectio sui corrupta, qua homo sibi malum aliquod vult, aut sibi ipsi male facit. Quanquam hic modus iuste scilicet & debite diligẽdi tum seipsum, tũ proximũ, magis intelligendus sit cõtineri & præcipi primo dilectionis mandato: Diliges Deum ex toto corde tuo; sicut modus diligẽdi tum se, tum proximum propter

Cant. 2.

Modus quo proximus diligendus.

Rom. 13.

Ibidem.

Tobiæ 4.

propter Deum, eodem mandato cōprehenditur, quia in eo includitur, vt quæcunque præter Deū diliguntur recte, propter Deum sint diligenda. D. Augustinus dilectionem sui putat satis prius etiam primo præcepto: Sic enim habet epist. 52. Cum illa dilectione quam diuina lex imperat, debeat homo diligere Deum, & seipsum & proximum nō tamē ex hoc tria præcepta data sunt, nec dictum est, in his tribus, sed in his duobus præceptis tota lex pēdet & Prophetæ, videlicet vt intelligeretur nullam esse aliam dilectionem qua quisq; diligit seipsum, nisi quod diligit Deū. Qui enim aliter se diligit, potius se odisse dicēd' est. Quia igitur nemo nisi diligendo Deum, diligit seipsum, non opus erat vt dato de Dei dilectione præcepto, et ā seipsum homo diligere iuberetur, cum in eo diligat se ipsum quod diligat Deum. Debet ergo & ꝓximū diligere tanquā seipsum, vt quē potuerit hominē vel beneficentiæ cōsolatione, vel informatione doctrinæ, vel coertione disciplinæ adducat ad colendum Deum. Hæc ille. Porro quemadmodum in primo præcepto, ita etiam in hoc verbum, diliges, accipiendū, nō tantum in actualē vel habitualem voluntatis affectionē designet, sed vt etiā cōprehendat externa opera ꝓximo ex huiusmodi affectione exhibēda, vt satis manifestum est ex parabola quā Dñs subiungit, qua docet quomodo ꝓximus sit diligendus. Et qui diligit proximum, legem impleuit: Quid autēp ꝓximum sit intelligendū, & ex parabola patebit, & prius ꝓlixe dictū est in capite Cōcordiæ 40. Itaq; præceptum hoc sic latius explicari potest: Nō solum nō odies ꝓximum tuum, hoc est, quēuis ho-

Rom. 13. minē cū quo tibi aliqd est negotii, & q tibi quauis ratione adiunctus est: sed etiā diliges, idq; nō ficta dilectione, verbo. f. & lingua, neq; otiosa aut imperfecta, sed si nō quantū teipsum, tamen eo modo quo teipsum naturaliter diligis, vt quemadmodū tibi bene esse cupis, & bene facis, absque tibi benefacere vis: ita & ꝓximo ex vero affectu bene esse cupias, nec copias tantum, sed etiā quantum in te est, tēpore & loco opportunis benefacias, tum in corporalibus, tum in spiritualibus rebus. Sic quemadmodum tibi nō cupis esse male, nec alios tibi vis malefacere: ita nec illi malē esse cupias, nec vnquā quibusuis in rebus, siue fortunæ, siue corporis, siue animi malefacias. Rursum quomodo tibi bene vis propter tuā vtilitatē & salutē, ita & illi bene velis nō propter tuā, sed illi' vtilitatem & salutem. Qualē sane proximi dilectionem necesse est etiam cōsequatur, & dolor ob mala quæ proximo accidunt, & gaudium ob bona quæ obueniunt, & zelus cōtra eos q aut mala inferre putant, aut bona auferre & impedire, quemadmodum hæc cōsequuntur propriā cuiq; suis dilectionem.

DIXITQVE ILLI: RECTE RESPONDISTI. HOC FAC ET VIVES.] Approbat primum Dominus eius respōsionem, dicens: Recte respōdisti. Nā, vt postea dicit, in duob. his mādatis vniuersa lex pendet & Prophetæ. Deinde ad id quod rectè dictum erat, etiā faciendum hortatur, dicens: Hoc fac & viues, quasi dicat: Nē satis tibi esse putes quod qd sit optimū, scias [illegible] sed hoc quod optimè respōdisti, etia opere adipisce, & viues vita æterna de qua quęrebas, [illegible] quęquem scipit per gratiam, & perficitur per futurā gloriā. Nō enim sufficit ad vitam legis cognitio, sed obseruatio. Itaque hac sua respōsione Dominus o-

A stendit ꝓpositæ quęstioni [illegible] factū esse, ac [illegible] [illegible] doctrina [illegible], super [illegible] Scribę & gloriationem [illegible], vt [illegible] gatione de qua sibi plac[illegible] ad [illegible].

IPSE AVTEM VOLENS IVSTIFICARE SE IPSVM, DIXIT AD IPSVM.] Quē admodum Scriba ille, q postea Dominum tentans interrogauit de primo mandato legis, audita Domini [illegible] respōsione, ea cōmotus, deposito tentandi animo, syncere Domini probauit responsum, ita vt ei diceret Dñs vt [illegible] apud Marcū, Non longe es à regno Dei: ita & hic laudatus à Domino quod recte resp[illegible] isset, & verbis Domini commotus, intelligi posset, deposito tentādi animo, Dominum iam secundo interrogare [illegible] animo, vt ab ipso doceretur [illegible] esset [illegible] proximus:

B cupiens regnoscere num illud præceptum impleuisset necne, vt illud, volens iustificare se ipsum, [illegible] num exponatur, pro eo qd est, cupiens ex animo sibi iustitiā accumulare, & iustus aut iustior quam erat fieri. Verum cōmuniter istud ab omnib. intelligitur in malum, idq; rectiū. Nā postea Luc. 16. Dominus in malum dicit de Pharisæis: Vos estis q iustificatis vos coram hominib. Itaq; iustificare hic positum est pro declarare & ostendere iustū. Quemadmodum enim superiori respōsione se declarauerat doctū, Domino approbante eius respōsionem, ita iam se voluit [illegible] etiam iustum. Nam cum expertus esset quod prior eius interrogatio tentatiua cessisset sibi ad gloriam doctrinæ, sperabat & hanc interrogationem sibi cessuram ad laudem vitæ. Et quis, inqt, est meus proximus?

C Quod Theophylactus existimat eum interrogasse, quasi putauerit solum [illegible] istum [illegible] esse, se vero omnes antecellere virtute & iustitia, ac proinde nullum se habere sibi proximum, vt emphasis sit in pronomine, meus, & intelligatur iste voluisse seipsum iustificare, [illegible] alius se iustiorē mōstrare voluerit. Rectius alii existimant [illegible] putasse, proximos suos tantum esse iustos vel Israelitas, atq; id respōsurum Dominum [illegible], seq; hac ratione iustum declarandum, [illegible] exhibebat proximum iustorum, & Israelitarum. Sin simplicius tamen fuerit intelligere istum hac interrogatione se voluisse iustificare, qa voluit declarare se solicitum esse de legis diuinæ intelligentia, [illegible] iustorum. Sicut enī inter Iudæorum [illegible] appa-

D ret fuisse cōtrouersiā de primis & maximis [illegible] mandatis, ita etiā qs proximus non [illegible] esset intelligendus: vnde per interrogationem eius de quo quæstio erat apud Iudæos, [illegible] sibi probitatis nomen iste Scriba cōpararet, [illegible] assidue versatus in lege Dei, & de ea intelligenda esset solicitus. Significare ergo voluit Lucas istum nō interrogasse quæstionem hanc discēdi studio, aut vitæ melioris desiderio, sed tantū ostētationis gratia.

E SVSCIPIENS AVTEM IESVS DIXIT: HOMO QVIDAM, &c.] Male legitur, suspiciens, quomodo qui legunt, intelligūt Dominū suspexisse in cœlum q de re magna locuturus esset, & cōpateretur calamitati humani generis [illegible] quæ erat in parabola dicturus. Legēdum enī, suscipiēs, quomodo legitur etiam in antiquissimis [illegible] exemplarib. Nam Græce est ὑπολαβὼν quod est, suscipiens. Positū est autē suscipiens pro excipiens, [illegible] succedens in vicem respōdēdi. Ad quem modum dicit Vergilius: Excipit Ascanius. Et Xenophon: καὶ ὁ κῦρος ὑπολαβὼν εἶπε, id est, & Cyrus suscipiēs dixit.

Itaque

Itaq; significatur Dominum suscepisse propositá quæstioné, & ad eam respõdere instituisse. Quod videri potest Euangelista dixisse, ad differétiá eius quod Dominus in prima fecit interrogatione, quãdo nõ suscepit quęstioné ad respõdendum, sed eandem in interrogantem reiecit. Verũ quoniá scriptor al quis indoctus nõ intelligebat qd hoc loco significaret, suscipiens, mutauit illud in, suspiciens, quasi Dominus hæc dicturus suspexerit in cœlum. Porro parabola hęc qua Dominus iã vsus est, ab interpretibus diligenter explicatur de Christo & salute per illum humano generi pręstita, videturq; D. Ambrosius existimasse hunc parabolę intellectum, primò & proprie à Domino esse itentum. Vnde intelligit Dominum per eam significare voluisse se esse illum proximum q diligendus esset ab omnib., & à Scriba quærente, qs est me° proximus. Verũ cùm certum sit Dominum in genere docere voluisse quis pro proximo habẽdus sit, oportet priusquam mysticus ille sensus quo parabola ad Christum refertur, tractetur, ostendere quomodo parabola proposito Domini deseruiat, & ad quæstionem legisperiti pertineat. Itaq; quoniã pharisæi & Scribę proximi nomine interpretebantur fere significari suæ gentis homines, aut q eis benefacerent, ita vt huic legi adderẽt: Odio habebis inimicum tuum, hinc Dñs hac parabola indicat, proximum nõ cõcludi Iudaicis terminis, sed vnumquenque hominem sub hac appellatione cõprehendendum. Nõ tamen Domino curę fuit simpliciter tantum respõdere ad propositam quęstionem, & ei satisfacere, sed accepta occasione ꝓmore plus docere voluit quá quærebatur. Quoniam enim Iudæi de religione & pietate gloriabant ac Samaritanos veluti irreligiosos abominabantur, nec vt proximos habebãt, hac parabola simul ad reprimendum Iudæorum fastum notare voluit illos gentilib. & Samaritanis in vera pietate, & dilectionis proximi obseruatione esse inferiores, cum inuentus sit Samaritanus illi misericordiã exhibuisse, quem hi qui primas religionis partes in Iudaico populo obtinebant, sacerdos scilicet & Leuita, prętereraut: indicans etiam veram pietatem & religioné magis cõsistere in subleuatione miserorum, quá in externis cæremoniis, de quib° sibi placebant sacerdotes & Leuitæ. Rursum, quoniam Scribæ magis studebant intelligere quá seruare legem, curiose de dictionib. disputantes, Dominus hoc exemplo proposito nõ tantũ docere voluit quis proximus habẽdus, sed quomodo sit diligendus, vnde concludens admirationem prouocat. dicens: Tu fac similiter. Ad hæc ergo õnia significanda Dominus appositam assumpsit parabolam, de qua dubitari potest num sit res gesta an nõ. Certe tanquam res gesta narrata est à Domino quemadmodum & aliæ quædá parabolę, quæ tamen nun acciderant, sed apposite cõfictæ sunt ad id quod docendum erat. Primo ergo in hac parabola ob oculos ponit hominem valde miserũ & miseratione dignũ, locum cõuenienté calamitati eius obseruãs. Homo, inquit, quidam descẽdebat ab Hierusalem in Iericho, (Hierusalé enim in mõtanis est locis, Iericho vero in cõuallib.) & in via incidit in latrones. Periculosus enim fuit locus inter Hierusalem & Iericho, quemadmodum patet testimonio D. Hieronymi, qui in epistola ad Eustochium virginé, dicit inter Hierosalem & Iericho fuisse locũ qui dictus est Adomim; hoc est, sá

A guinum, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursibus. Et scribẽs in Matth. cap. 20. dicit, multos latrones fuisse in Iericho, qui egredi ẽtes & descẽdẽtes de Hierosalé interficere & vulnerare cõsueuerũt. Itaq; apte hũc locũ in sua narratione delegit Dñs. Duplicem autem hominis istius calamitaté notat, cũ subdit, latrones primum spoliasse eum omnib. quæ habebat, ac deinde nõ hoc cõtẽtos etiá vulnera inflixisse, ita vt semiuiuus, aut, vt habent Græca, semimortuus, quáquam hoc idem sit, relinqueretur in via, mox periturus si nemo succurreret, vt qui sibiipsi opé ferre, & medicum quærere nõ posset. Multis ergo nominib. hunc Dominus notat miseratione dignũ, nempe quia homo, quia omnib. exutus, quia grauiter vulneratus, quia mox periturus, quia ab omnib. desertus, postremum quod sibi succurrere
B nõ valeret. Tam misero autẽ homine ob oculos posito, vt Iudæorum crudelitatem & immisericordiam graphice depingeret, secundo loco producit sacerdotem & Leuitam, quorum maxime intererat huic misereri, tum quod primas religionis partes sibi vẽdicarẽt, tum quod hic homo in eorum regione inuentus esset, imo etiá Iudæus esset atque Hierosolymitanus, quemadmodũ satis indicatur cũ è Hierusalem descendisse dicitur in Iericho, qui tamen nulla erga tam miserũ cõmoti sunt misericordia. Accidit, inquit, vt sacerdos quidam descenderet per eandem viá, & cũ vidisset illum, nõ solum nullum impẽdit beneficiũ, sed sine etiá cõmiseratione præterit, cũ & ob religionis professionem potissimum debuisset præstitisse Dei pręceptũ, cuius obseruatio illi gratior est quàm victima & holocausta, & ob generis ac ciui
C tatis vinculum maxime erga illũ misericordia moueri. Post hæc accidit, vt eadem iter faceret Leuita quidã à quo merito quis ité expectasset obseruationem præcepti diuini, quod deditus tẽplo frequenter sacris operaretur. Sed & is quoq; viso saucio præteriit, neque quicquam opis attulit fratri & populari suo. Hac autem narratione cũ iá Dominus Iudæorũ crudelitatem & pręposteram religioné notasset, e regione intolerandæ huiusmodi in sacerdote & Leuita crudelitatis, opponit tertio loco summã humanitatem eius à quo minime illa expectanda videbatur, ita vt ex oppositione magis & illorum crudelitas: & istius humanitas osten
D datur. Itaq; Samaritanum introducit, quales præ omnibus gentib. Iudæis maxime auersabãtur, sicut & illi Iudæos, vt à Samaritano minime expectanda videretur tanta humanitas Iudæo homini exhibita. Samaritanus, inquit, quidam dũ iter faceret, venit iuxta eum, & cũ vidisset eũ, mox misericordia motus est erga eũ etsi Iudæũ, cũ ipse esset Samaritanus. Nec tantum misertus est, sed neglecto itineris dispendio, propius accessit, & o-
E bligauit vulnera eius, infundẽs prius oleũ & vinũ quę, fortè secum pro viatico assumpserat, quorũ cõmistura vulnerib. curandis commoda erat, quod oleum sit leniriuum, vinum vero malorum humorum arrosiuũ. Nec hoc officio cõtentus, imposuit illũ in iumentum suum, ac deportauit in stabulũ, hoc est, diuersorium & hospitium meritorium, ne quis intelligat de stabulo iumentorũ. Vná Gręce est πανδοχεῖον, vos hinc dicta, quod quoslibet recipiat, quod Latini vocant diuersorium meritorium, aut etiam stabulum à stando & quiescẽdo, qd nomen apud Cyprianũ lib. 3. epist. 13. ponitur
pro

imperfecti, quib. scilicet ad bonum ferebatur, sed quod præstare non potuerant quia nondum de eo etsi grauiter vulnerato plane desperatum erat, vt cui adhuc spes vitę, & sanitatis erat in Christo: aut quia viuos vita corporali vitam spiritualem perdiderat. Sic autem vulneratam iacentē humanam naturam sacerdos & Leuita, hoc est, lex & prophetæ, à quib. eius sanitas expectāda videbatur, pertransierunt, relinquentes eam vt erat vulnerata & semimortua, etiamsi viderent eā iacentē, & morbi ac calamitatis eius magnitudinem agnoscerēt. Aut (quod ad primam parabolę intentionem magis accedit) in sacerdote & Leuita pertranseuntibus, rectè intelligimus Iudæorū sacerdotes & doctores, suis potius rebus & commodis incūbentes quam aliorum saluti, neglexisse deploratorum hominum saluti consulere, sicut sacerdos & Leuita, de quib. parabola, pergebant qua cœperāt, nequid dispendii in reb. huius mundi paterentur, si circa miseri curam occuparentur. Cū igitur sacerdos & Leuita vel non possent, vel negligerēt homini semiuiuo succurrere, Samaritanus quidā, nēpe Christus, per assumptam humanitatem etiam iter faciēs è Hierusalē cœlesti in Iericho, & vallē huius mundi, cum post legem & Prophetas & Iudæorum sacerdotes veniens videret humanæ naturæ calamitatem, non eam præteriuit aut neglexit, sed etsi ab hominib. multis esset affectus probris, etsi proprio suo genere alien⁹ esset à nobis, tamen vere se nobis proximum exhibuit. Itaq; misericordia motus, non nostris commot⁹ meritis, propius etiam nos accedens per suam nobiscū cōuersationem, mox cœpit obligare vulnera nostra vinculo doctrinæ & gratiæ suæ, infundens oleū & vinum, quæ solus ille secū in via assumpsit, ac nobis infundere potuit. hoc est, gratia ac charismatib. spiritus sancti, & sui sanguinis effusione nos curans, quorū vtrunq; necessarium fuit nostræ curationi. Hæc enim recte per oleum & vinum quis intellexerit, in quib. etiam duabus materiis omnia pene sacramenta quib. curamur, consistunt. Aut per oleum & vinum, lenitatē & mordacitatem, intellige doctrinæ Christi, quæ alibi quidem mansuete procedit & exhilarat, alibi vero pstringit & mordet, vnde sic apte temperata vndiq; iu-

A nat. Non satis autem illi fuit hoc modo obligasse hominis vulnera, optimo doctrinæ suæ temperamento adhibito, sed prętetea etiam illū imposuit in iumentum suum, peccata nostra suscipiens in corpore suo, ac de suo dependens quod nos commerueramus, & rursum quia nos membra sua fecit, suiq; corporis participes, vt vnū simus cū eo corpus, sicq; hominem detulit in stabulum suū & diuersoriū, hoc est, Ecclesiam, quę rectè πανδοχεῖον dicitur, quod sine discrimine quosuis recipiat, sed tanquam hospites & peregrinos. Hic quoniā corporali præsētia per sese hominis curam gerere nō semper potuit, quod proficiscendū ei esset in cœlum vnde venerat hospitib. suis saucium hominē

B curandum commisit. Hi sunt Apostoli & Apostolorum successores, per quos etiam hodie curat humanum genus, & à latronum violentia colligit in Ecclesiæ diuersorium, vbi solum curantur peccatorum vulnera. His dedit duos denarios, duo scilicet testamenta, quę vnius imaginem regis tenēt, nempe quod sint eloquia Dei. Dixit autem: Quicquid supererogaueris, ego cum rediero reddā tibi. Doctores enim & pastores de suo quoq; apponunt, quod ad hominum cedat vtilitatem, dū dilatant diuinorum sermonū interpretationes: ac pro conditione temporum ac personarum quędā constituunt & ordinant seruanda, pro quibus merce-

C dem accipient, Domino redeunte in secundo aduentu. Tunc enim dicere poterūt: Domine duos denarios tradidisti mihi, ecce alios duos supra impendi. Et ille dicet eis: Euge serue bone & fidelis, &c. Et hæc quidem parabolæ explicatio ad Christum pertinens. Cæterum conclusio parabolę secundum hāc tractationem accommodari potest, vt cum D. Ambrosio intelligamus Dominū significasse se esse proximum nostrum secundū humanitatem, quem tanquam hominem debeam⁹ diligere vt nosipsos: tanquam Deum verò ex toto corde, vt in Christo vtrunque dilectionis præceptum adimpleatur. Aut potius intelligemus Dominum suo exemplo nos docuisse, omnem eū pro proximo habere qui ope nostra indigeat, etiāsi genere

D sit alienus, imò hostis sit: sicut ipse, etsi alienus à nobis genere, & nos illius essemus inimici, tamen nos pro proximis suis agnouit.

MARTHA DOMINVM SVSCIPIT HOSPITIO.

LVCÆ 10. CAPVT LXXXII.

Factum est autem dum irent, & ipse intrauit in quoddā castellū, & mulier quædā Martha nomine, excepit illum in domum suam. & huic erat soror nomine Maria, quæ etiā sedēs secus pedes Domini, audiebat verbū illius. Martha autē satagebat circa frequens ministeriū, quæ stetit, & ait: Domine, nō est tibi curæ, quòd soror mea reliquit me solā ministrare? dic ergo illi vt me adiuuet. Et respondēs dixit illi Dominus: Martha solicita es, & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

FACTVM EST AVTEM DVM IRENT, ET IPSE INTRAVIT, &c.] Huius historiæ narratio eò spectat potissimū, vt illa ostenderetur quomodo Dominus magis sit delectatus eorum studio qui auidi essent à se audiēdi verbū dei, quàm qui ipsū corporaliter pascere studerēt: magisq; studuerit eū hospitio alicubi esset receptus, hospites sua doctrina pascere, quam ab illis pasci desiderauerit: sicq; suo exēplo discipulos docuerit qualiter se gerere debeāt in domib. eorū qui ipsos suscipiūt, nēpe vt nō varietatē & lautitias ferculorū requirāt, & ipsi potius hospites suos replere

E studeāt sacris & diuinis doctrinis, à cuius Dominici exēpli imitatione longe abesse plerosq; verbi diuini concionatores experientia docet quotidiana. Proinde hæc historia apte subiūcta est à Luca post descriptā missionē discipulorum, vt iā ostenderet Dominū suos facto docuisse, quod illis cū mitterentur verbo docuerat & præceperat. Castellū autem in quo hic dicitur Martha Dominū suscepisse in domum suam, satis certum est fuisse Bethaniā. Nam hanc Ioānēs cap. 11. dicit fuisse castellū Mariæ & Marthæ sororum Lazari: quare castellum, quemadmodū sępe in Euangelus, accipi debet nō

pro eo quod nos dicere solemus castrū vel castel- A lum, sed pro vico, pagn, aut ciuitatula. Bethania, in quit D. Hieronymus lib. de locis hebraicis, villa in secundo ab Aelia milliario in latere montis Oliueti, vbi saluator noster Lazarū suscitauit, cuius monumentū Ecclesia nunc ibidem extructa demonstrat. Non tamen putandū est conuiuiū hoc quod Martha nunc dicitur parasse Domino, esse illud de quo loānis 12. vbi etiam Martha dicitur ministrasse. Hic enim dicitur Martha suscepisse illum in domum suam, cum illud conuiuium factum sit in domo Simonis leprosi, vt patet ex Matthaeo & Marco, vt alia praeteream quae historiae diuersitatē satis demonstrant. Proinde quod dicitur; dū irent, nō de illa Domini in Hierusalem profectione est accipiendum, qua Dominus ante sex dies Paschae venit Bethaniā, illinc profecturus in Hierusalem, sed vel de profectione qua post missos discipulus circuibat ciuitates & castella in quibus praedicauerāt, aut potius de profectione in Hierusalē, siue ea cuius meminit Lucas cap. 9. (quam ex Ioanne ostendimus factā ad celebrandum festum scenopegiae) siue qua alio aliquo tēpore per Bethaniam ascēdit in Hierusalem. nam supra diximus, post relictam Galilaeam Dominū in Hierusalē frequenter conscēdisse. Notandum autem, quod nō Maria simul cum Martha, sed sola Martha dicitur Dominum suscepisse in domum suā. Nā cum Maria haec sit ea quae dicitur in Euangeliis Magdalena, vt supra ostensum est cap. 55. & Magdalena ē Galilaea Dominum secuta sit in Iudaeā, vt dicitur Matt. 15. non ipsa habitauit hoc tēpore in Bethania, sed verisimile est eam fecisse Dominum familiatem Marthae & Lazaro fratribus suis, vt per eā Martha susceperit Dominum in domum suam. Hic mihi imprimis aduerte miram Domini dignationē. In propria venit, & tamen tanquā hospes suscipi dignatur. Omnes pascebat, & tamen ab aliis pasci volebat, qui quo pasceretur, pascentib. praestitit. Domin' ergo à famula, creator à creatura hospitio susci pi dignatur. Foelix certè Martha, quae tanti dignatione hospitis celebre nomē obtinuit. Sed ne quis doleat se huius foelicitatis expertē esse, quasi hi soli beati sint qui Christū in propria persona suscipere in domos suas meruerūt, cogitet à Domino dictū esse: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis, propter quod ī nouissimo die quibusdā dicturus est: Hospes erā & collegistis me. Pulchre aurē Euāgelista describit, quomodo duae sorores in diligendo Iesu cōcordes, in ostensione dilectionis diuersae fuerint, ac cùm vna esset vtriq; pietas erga Dominum, diuersa tamen fuerit pietatis functio: quēmodo in vno corpore varii sunt membrorum vsus, & in corpore Christi, quod est Ecclesia, varia sunt donaspiritus. Maria, inquit, etiam sedēs secus pedes Domini, audiebat verbū illius. Vbi illud, etiam, additum videtur vel ad significandum ipsā nō obiter audisse verbum Iesu, quomodo & distracta Martha audire potuit, sed sic audiuisse, vt etiā sese totam ad audiendū composuerit, feriata ab omnibus negotiis domesticis: vel vt simpliciter significetur eam simul cū aliis mulieribus assedisse pedibus Iesu. Notatur autem his verbis mira huius mulieris in audiendo auiditas, vt quae rapta dulcedine verborum Christi, & amore veritatis discendae, omniū oblita fixe assederit pedib. Iesu. Notatur item & duplex conditio audis do ctrinae diuinae necessaria, nempe tranquillitas ab omni mentis & corporis perturbatione & distractione, & humilitas ac reuerentia doctoris. Et illud quidem notat verbū, sedebat: illud verò, quod ad pedes Iesu sedisse dicitur. Illud necessarium esse docet scriptura, dicens: Vacate & videte quoniam ego sum Dominus. Illud, cum dicit: Humilibus Deus dat gratiam. Quāto autem, inquit Augustinus de verbis Domini, sermone 27. humilius ad pedes sedebat, tanto amplius capiebat. Confluit enim aqua ad humilitatē conuallis, denatat de tumoribus collis. Et bene specialiter haec mulier secus pedes Domini sedere elegit, quod illos osculando & lachrymis rigando, peccatorum suorum remissionem impetrauerit. Martha autem satagebat, id est, anxie torquebatur, vel, vt est Graece significantius περιεσπᾶτο: id est, distrahebatur siue distendebatur, circa frequēs ministeriū, aut, vt Graece clarius, περὶ πολλὴν διακονίαν id est, circa multam ministrationē. Maria ergo sedebat vni rei B intenta, Contrà Martha hinc illincque distrahebatur circa plura, sursum ac deorsum cursitans, ac solicite satagens ne quid omniū deesset, quae ad suauiter excipiendum tantum hospitem cum suis discipulis pertineret. Demunstrauit & haec, diuersa licet ratiōe, multum se & amare & reuereri Dominum, vt eni digne excipiēdo tota esset intenta, nihil satis esse putans, sed diligēter omnia & affatum administrare cupiens. Mariam ergo amor Iesu nō patiebatur auelli ab illius pedibus. Martham verò idem amor sursum ac deorsum circumagebat, nec patiebatur adhaerere Domino, Cùm aūt aegre omnibus obeundis sufficeret, quae tractādo Domino C parare cupiuit, & videret sororem feriatam assidētem pedibus Iesu, nō expostulat cum sorore, quā sciebat auelli nō posse, sed Iesum subinensat, qui illam suis sermonibus ab ea quae tūc necessaria videbatur functione retinoraretur. Domine, inquit, non est tibi curae quod soror mea passa est hactenus me solā ministrare? Iube igitur vt me adiuuet, qua si dicat, à loqui scio non auelletur abs te, nisi tu iusseris. Tanta est dulcedo verborum tuorum.

AT RESPONDENS DIXIT ILLI DOMINUS: MARTHA MARTHA. SOLICITA.] Quaemadmodum vtraq; soror pie Domino assistebatur, ita vtriusq; Dominus delectabatur affectu, sed Mariae quietē praefert solicitudini Marthae. Et quidem expectandum humano iudicio vi D debatur, vt Marthae suggestionibus & precibus acquiesceret, ac Mariam sorori adesse praeciperet. quòd illa adeo Dominum diligeret, vt dispendiū sermonum Christi, quotum & ipsa auida erat, ferre eligeret, quo tantum hospitem digne exciperet vsque ad fatigationem multam ea in re incumbens. Maria verò se suaque voluptatem & commodum in Christo quaerere videbatur, etiam cū tempus exposceret & locus, à Dominico subtrahēs se ministerio, quasi immemor omni rei suū esse tempus. Quis enim praedicator famelicus alicubi hospitio receptus, nun praeferret eam potiua quae tota suo ministerio esset intenta, quam quae E ociose sederet audiendi cupida? Verum lōge sec' Christus iudicabat. quam hominū iudicio iudicacatutus putari poterat, declarans iam rursū se magis & suauius refici eorum auditate qui ab ipso auditos sermōnes traiciūt in viscera animatū aua tum vt salui fiant, quam variis & lautis ferculis magna in gratiam ipsius sedulitate paratis. Sic & Ioannis 4. cum discipuli famelicum Dominū ad mandu

Psal. 45.
1. Petr. 5

manducandum inuitarent, respondit se habere cibum quem manducaret illis incognitum. Id cum non intelligerent, subiecit: Meus cibus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Videamus autem conuenientiam responsionis Domini. Vtriusque enim mulieris functiones ob oculos ponit, eisque ad inuicem comparatis Mariæ functionem præfert, & ob id eam non interpellandam aut auellendam ab eo quod agebat asserit. Primum ergo quod ad Martham interpellantem pertinet, dicit, Martha, Martha, solicita es & turbaris erga plurima. Duplicatio nominis vel facta est ad mouendam attentionem eius, quæ distracta erat, vel in signum beneuolentiæ ipsius erga Martham. Ex proprietate enim Hebraici sermonis, nomen alicuius sæpe geminatur, ad significandum affectus vehementiam, quomodo in Psalmis nomen Deus aut Dominus frequenter duplicatur, quomodo & Dominus supra dixit: Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, quomodo item apud Marcum Iudas salutans Dominum scribitur in Græcis dixisse: Rabbi rabbi. in signum scilicet magnæ beneuolentiæ. Non obiurgat Dominus Martham, etsi interpellantem & subincusantem ipsum, ac sororem ab eo quod optimum erat auocantem, sed blande eam compellans, indicauit solicitudinis & turbationis nimietatem, eiusq; functionem inferiorem esse functioni sororis. Solicita, inquit, es & turbaris. Solicitudinem enim sequitur turbatio. Erga plurima, pro circa multa. Nam Græcè positum est περὶ πολλὰ, id est, circa multa, vt & Augustinus legit. Et verisimile est interpretem vertisse, plura, quod deinde aliquis mutauerit in plurima. Nam plura, teste quodam, habent quidam vetustissimi codices Latini. Vide autem Domini in respondendo Marthæ non solum mansuetudinem, sed etiam humanitatem. Non prius enim eam admonet de solicitudinis superfluitate, quàm ab illa perstringendi sumeret occasionem. Cum enim prius solicitudinem illam non iudicaret notandam, quod aliqui hospitalitati esset deferendum, quodq; ea solicitudo ex nimio erga ipsum amore & honore proficisceretur, tamen postquam illa auellere tentauit sororem ab auditu, tum Dominus arrepta occasione illam verberat, sed blande & modestè ob hospitii & affectus eius honorem. Eatenus enim hospitalitas venetanda est, quatenus non abducit a magis necessariis. Multis circa quę Martha distrahebatur Dominus vnum opponit, cum subdit: Porro vnum est necessarium, aut, vt est Græce, ἑνὸς δέ ἐστι χρεία, id est vnius autem est indigentia aut necessitas, vel vno autem est opus. Quod dupliciter intelligi potest, quemadmodum indicat Theophyl. Altero modo, vt his verbis intelligatur Dominus voluisse solicitudinem suam Martham remittere & minuere debere. & sit sensus: Frustra circa multa & varia nostri causa turbaris Martha. Non enim multis indigemus alimentis, sed vno solo nobis opus est, nempe vt comedamus qualitercunq;, non variis. Aut sic: Non oportet te circa tam multa tumultuari, vni rei intentam te esse oportebat, si quid recte curatum velles. Non enim tam multa simul recte curabis, sed nec multa ad id quod agis sunt necessaria. Secundum hos intellectus, quod sequitur, Maria optimam partem elegit, & c. à superioribus est separatum, vt intelligendum sit Dominum postquam Martham monuit aliquid solicitudinis remittere, deinde hac sententia excusasse, & commendasse factum sororis. Altero modo intelligi potest his verbis Dominus significasse, vnum aliquid esse hominib. ad salutem necessarium, nempe attentionem doctrinæ cœlestis, ac studium rerum diuinarum, vt ex his verbis iam inferatur sententia quæ sequitur; Maria optimam partem elegit, & sit sensus: Tu quidem Martha circa multa occuparis, verum præ multis istis, vna res est quæ omnibus est necessaria, nempe studium & cognitio Dei. Istud vnum quoniam Maria elegit, meliorem partem quam tu elegit. D. Augustinus subtiliori intellectu accipit his verbis commendari vnitatem e regione distractionis Marthæ, vt sit sensus: vnitas est necessaria, vnitate opus est; & intelligatur Maria commendata ob mentis vnitatem, quę tota fixa erat in vno, nempe Domino propulsata omni distractione. Priores intelligendi modi orationis filo & occasioni dicendi magis conuenire videntur. Porro cùm nos legamus per superlatiuum; Maria optimam partem elegit; Græce est positiuus, τὴν ἀγαθὴν μερίδα, id est, bonam partem. Articulus tamen appositus indicat non simpliciter Mariæ partem bonam dici, sed excellenter bonam, hoc est, meliorem parte Marthæ, quæ etiam bona erat. Vnde August. legit, meliorem. Habet enim; Maria meliorem partem elegit. Non tu malam, sed illa meliorem. Nec secus legisse videtur D. Ambrosius in commentariis hæc subiiciens: Nec tamen Martha in bono ministerio reprehenditur, sed Maria quod meliorem partem elegerit, antefertur. Non male ergo interpres vertit, optimam, potius quàm bonam, quo sententiæ plenitudinem melius efferret. Quod autem dicit Dominus partem Mariæ non auferendam ab ea, accipiendum est, vel vt simpliciter significetur eam per ipsum Dominum non auellendam ab optimo quod elegit, quemadmodum fieri petiuit Martha; vel subtilius, vt significetur eam partem neque in futura vita ab ea auferendam, quando à Martha auferenda erat circa multa distractio. Elegerat enim Maria contemplationi insistere, quæ in futura vita non auferetur, sed perficietur. Cæterum in duabus his sororibus Augustinus, Gregorius, Theophylactus, aliique patres tum Græci, tum Latini intellexerunt expressum quendam typum duarum vitarum quæ sunt in Ecclesia Christi, nempe vitæ practicæ vel actiuæ per Martham significatæ, & contemplatiuæ significatæ per Mariam: sicut & in duabus sororibus vxoribus Iacob eędem vitæ intelliguntur figuratę, practica scilicet in Lia, contemplatiua in Rachel. Vitæ enim actiuæ est, cum Martha occupatam esse circa corporalia ministeria, vt circa filiorum educationem, pauperum curam, & id genus alia, quę non sine corporali labore, fatigatione ac distractione obeuntur. Contemplatiuæ vero est, cum Maria, sepositis curis corporalium occupationum ac mentis distractionibus, vacare intelligentiæ & meditationi rerum diuinarum. Proinde hic ex verbis Domini docemur primo, vitam contemplatiuam, qua Deo & diuinis rebus vacatur præferendam actiuę etsi & illa in suo genere sit bona propter quod & Paulus virginalem statum præfert coniugio. Qui enim, inquit, sine vxore est, solicitus est quæ sunt domini, quomodo placeat deo. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Docemur secundo, eos qui sese tradiderunt vitæ actiuæ, non debere tanquam otiosis obmurmurare his qui requieti à corporalibus ministeriis, vacant cœlesti doctrinæ ac

Margin notes: Matth. 7. — Mysticus sensus. — 1 Cor 7.

A diuinis rebus, nec tales aoocãdos temerè ab optimo, circa quod versãrut, ad corporalia ministeria. Vnde & Petrus simile quid cum eó quod hic Domin' indicauit, dicẽs: Nõ est, inquit, ęquũ oos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Itaq; hinc videre licet qoã malè quidam hodie sancto sacerdotom & religiosorum otio innidẽtes aût obmurmurantes, eos ad seculi oegotia & corporalia ministeria aoocant, volẽtes eos patres familias fieri, panperum curam suscipere, manibus laborare (*Act. 6.*) vnde sibi alijsque victum parẽt, quasi desint in seculo qui hęc quãtum necesse est obire possint. Verum vt hi male cum Martha Mariam ab optimo auocare student: ita videndum his qui Mariæ partem elegisse se se profitentur, vt Mariã etiam verè B imitentur, ita vt sedeãt quidem, hoc est, à seculi distractionibus sint quieti, sed sedeãt iuxta pedes Iesu, & audientes verbum illius, vt ne eorum otiũ sit desidiosum, sed sanctum. Sunt enim qui sedent (*Exo. 16.*) quidem & otiantur, sed quasi iuxta ollas carnium, quemadmodum Israelitæ in Aegypto, nec sedent audientes verbum Christi, sed intenti fabulis & rebus nihili. Ioxta pedes autem Iesu sedent audientes verbum illius, qui humiliter sese Christo submittunt, fixe vestigiis ac exemplis conuersationis eins inhærentes, intenti iugiter scripturarum sanctarum ac verborum Christi meditationi, aures suæ mentis diuinis inspirationibus aperientes & præbentes, solicite discentes quod eos in vera pie C tate alat & proficere faciat, aut etiam quod alios aliquando doceant. At vt quis hoc modo verbum Christi possit audire, necesse est imprimis vt sedeat, sepositis scilicet mundanis negotiis, ac sedatis animi perturbationibus & passionibus: deindè vt sedeat iuxta pedes Ieso, humiliando seipsum. Remanserunt, inquit Augustinus, io illa domo quæ susceperat Dominum, in duabus fœminis duæ vitæ, ambæ innocentes, ambæ laudabiles. Vna laboriosa, altera otiosa, nulla facinorosa, nulla desidiosa. Ambæ innocentes, ambæ inquam, laudabiles, sed vna laboriosa, altera otiosa: nulla facinorosa, quam cauere debet laboriosa: nulla desidiosa, quam cauere debet otiosa. Hæc ille. Itaque qui D Mariæ partem amplexus est. Mariam referre studeat: qui Marthæ partem prælegit, Marthæ sedulitatem imitetur, sed memor sit Dominicæ admonitionis, vt ne superflua sit eius circa externa solicitudo, nec obstrepat his qui Mariæ otium otiantur. (*Quare in assumptione virginis hæc historia legatur.*) Porro ex Ecclesiastica institutione hæc Euãgelica historia in templis decantarur in assumptione gloriosæ virginis Marię, idque ob id potissimũ, quod cum non habeat ea festiuitas proprium sibi Euangelium, finis huius historiæ per accommodationem optime conuenit diuæ virgini, Ipsa enim etiam dicta Maria, ea die optimam partem coosecuta est, quæ nũquam auferetur ab ea. Quod aotem quidam totam etiam hanc historiam allegorice studeant diuæ virgini accommodare, osten E dentes quomodo rectè ipsa dicatur castellum, in quod Christus sit ingressus; quomodo item in hac vita & Marthæ officium obiuerit & Magdalenæ, quia scilicet Dominum intra vteri sua hospitia suscepit, eumque solicite pauit & enutriuit, & tamen etiam intenta semper fuit verbo diuino & contemplationi: hæc, inquam, accommodatio vt oon plane reprehendi debet, tum quod nihil qoàm pietatẽ resipiat, tum quod à magnis sit profecta authoribus, nempe Bernardo & Anselmo: ita tamen non potest non videri esse coactior, & forte nec ab Ecclesia, cùm hoc Eoangeliũ institueret, intenta. Poterit autèm simplicius, & ad formandos hominum mores vtilius, Euangelium hoc ea die sic tractari, vt quemadmodum illud, Maria optimam partem elegit, quę, &c. accomodatur fœlicitati ad quam assumpta virgo peruenit: ita doceantor homines optimam partem nõ esse quęrendam aut expectandam in hac vita, sed com Maria virgine post hanc vitam. Et rursum doceantur per ea quę in historia præcedunt de Martha & Maria sororibus, quomodo ad Mariæ optimam illam partem peruenire possint, nimirum si cũ Martha in bonis operibus sint seduli, sed sic vt menti distractio & turbatio caueatur, studeantq; cũ Maria etiam vni illi rei quæ necessaria est, esse intenti, & ad vnũ omnia referre. Cum eoim, vt supra dictum est, in duabus his sororibus duę vitæ sint figuratę actiua & contemplatiua, quanquam duæ hæ vitæ, suo modo inueniantur etiam in Ecclesia militante hic in terris, tamen actiua magis pertinet ad pręsẽtem fidelium vitam: cõtemplatiua verò ad futurã sanctorũ vitam, quæ sola est contemplatiua perfectè, vt quæ ab omni actionum labore sit libera, cũ nullius vita his in terris adeo sit cõtemplatiua, vt noo communicet etiam cum actiua. Vnde D. Augustinus explicans duas vitas in sororibos istis figuratas, præseotem, inquit, & futuram, laboriosã & qoietam, ęrumnosam & beatam, temporalẽ & ęternam. Itaq, vt ad Marię matris Domini partem perueniamos, hic ioterim dooec in laboriosa ista vita agendũ est, Marthã imitemur, suscipiẽdo Christum in domum nostram, siue corporaliter p pauperum susceptionem, siue spiritualiter per fidẽ & charitatem, Christum intra cordis nostri viscera recipientes, seduli simus in operibus etiam externis, quibus Christo & suis seruiamus. Non tamen sic addicti simus officiis Marthæ, vt oon etiam sororem Mariam imitemur, sedẽtes ad pedes Iesu, eiusque sermonibus tempore & loco opportunis intẽdentes, & de vno illo imprimis necessario soliciti. Sic enim si hanc laboriosam vixerimus vitam, aliquid in Martha, & aliquid in Maria imitantes perueniemus ad optimam illam Mariæ virignis partem quam in assumptione adepta est, nec alio modo adepta, quàm huiusmodi vita mixta Marthæ & Mariæ officiis. Vnde factum est vt sicut ingrediente Iesu in quoddam castellum ipsa excepit illum in domum suam, ita vicissim ipsa egrediente ex hoc mundo & ingrediente io castellum cœleste, Iesus excepit illam in domum suam Hæc tractatio vt planè moralis est, ita minus est coacta, & maxime conuenit commodo eo quo Euangeliom hoc tractauit D. Augustinus, de verbis Domini sermone 26. & 27. sed allegoricam D. Bernardi & Anselmi tractationem paucis in se includit.

DOCET ORATIONIS ET MODVM ET VIM.

LVCÆ 11. CAPVT LXXXIII.

ET factum est, quum esset in quodam loco orãs, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eũ: Domine, doce nos orare, sicut docuit & Ioãnes discipulos suos. Et ait illis: Cũ oratis dici(*Act. 6. 4.*)*te, Pater sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnũ tuum. Panem nostrum quotidianũ da*

nobis

nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debẽti nobis: Et ne nos inducas in tentationẽ. Et ait ad illos: Quis vestrũ habebit amicũ, & ibit ad illũ media nocte, & dicet illi: Amice cõmoda mihi tres panes, quoniã amicus meus venit de via ad me, & nõ habeo quod ponam ante illum. Et ille deintus respondẽs dicat: Noli mihi molestus esse, iã ostium clausum est, & pueri mei mecũ sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. Et si ille perseuerauerit pulsãs, dico vobis: Et si non dabit illi surgens eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamẽ eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis pa
a.7. 43. *trem petit panem, nũquid lapidem dabit illi? Aut piscem, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos, cũ sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quantò magis pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se?*

ET FACTVM EST CVM ESSET IN QVODAM LOCO ORANS, VT CESSAVIT, &c.] Cùm pleraq; Lucas maximè in sequentibus scribat veluti miscellanea, non est laborandum vt ostendatur quomodo hæc hæreant cũ præcedentibus. Non enim vbiq; quærenda est cõnexionis ratio. Porro quod hic apud Lucã nominus scribatur hanc precandi formam tradidisse cum à quodam discipulo rogatus esset, non debet videri contrarium ei quod Matthęus eam commemoret traditam à Domino nõ rogato, in sermone illo prolixo, qui dicitur sermo in monte. Nam primũ dici potest Dominum hãc orandi formã bis tradidisse, semel ea seipso ad docendum Apostolos: secundò, cùm rogatus esset à discipulo isto qui videri potest fuisse vnus ex septuaginta, qui Dominum pri⁹ docentem hũc orãdi modũ non audiuerit. Deinde & quidem probabilius dici potest, Matthæum orãdi formã à Domino traditã inseruisse prolixo illi sermoni loco oportuno, quanquã alio tempore à Domino esset tradita. quemadmodum veri simile est ipsum in eũ sermonem multa asscripsisse, quæ alio tempore sũt à Domino dicta, vt ex Luca apparet. Voluit enim Matthæus in principio sui Euangelii, sermone quodã Domini à se descripto summã ferè totius Euangelicæ doctrinæ concludere. Quia tamen fieri potest vt bis hæc precãdi forma sit à Domino tradita, & ne nimia fiat Euangelistarũ cõfusio, visum est in Concordia eam bis ponere, quemadmodum in sequentibus multa ex Luca habetur, quæ in Matthæi sermone aut alibi apud eũ sunt habita. Factum est, inquit, id est, accidit, cùm esset in quodã loco orans, quemadmodũ frequẽter facere solebat, tum ob assumptæ carnis dispensationẽ, tũ in nostrũ exemplum, postquã ab oratione cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine doce nos orare, &c. Videbat enim præceptorẽ nouũ vitæ institutum & exercere & admonere, nouã ergo etiam orationẽ quæsiuit vitæ instituto conuenientem, vt ne eius discipuli hac in parte inferiores essent discipulis Ioannis. Docet itaq; Dominus præscripta illis forma, & quam paucis sit orandum, & quæ sint suis discipulis petẽda. Cum, inquit, oratis, dicite: Pater, &c. Hæc autẽ oratio, vt à nobis quidẽ legitur apud Lucam, pauciora habet quam oratio apud Matthæum. Omittitur enim, noster qui es in cœlis, & Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra, &, Sed libera nos à malo. In Græcis tamen codicibus tota ponitur etiã hoc loco ista oratio, sicut in Matthæo, nisi quòd nõ additur illa coronis, quæ à Græcis adiecta est in Matthæo. Sed & apud Augustinũ lib. de verbis Domini super Lucã, sermone 28. tota ponitur vt apud Matthęũ. qui sermo tot⁹ est apud D. Ambrosium lib. 5. de sacramentis ca. 4 vt dubiũ sit verius sit. Nã D. Augustinus in Enchi-

A ridiũ ca. 115. & 116. aperte docet apud Matthæũ orationẽ Dominicã septẽ cõtinere petitiones vel partes: apud Luca verò quinq; tãtum, vt hinc verisimilius fit Latinorũ libros hoc loco correctiores esse Græcorũ libris, in quib. probabile est ex Matthæo adiecta esse quæ hic videbãtur desiderari, vt & alibi factũ est. Ostendit aũt Augustinus loco prædicto orationẽ Lucæ breuiorẽ in verbis, non minus secundum sensum cõtinere quam oratio Matthęi. Tertia enim illa petitio: Fiat voluntas tua, &c. continetur in duabus præcedẽtibus. Non enim sanctificari potest nomen Dei, nisi fiat eius volũtas ab ho-
B minibus in terra: & si aduenerit in nos regnũ Dei, pulso regno satanæ, vtiq; volũtas eius fiet in terra sicut in cęlo. Sic & vltima illa pars, Sed libera nos a malo, includitur in præcedẽti, Et ne nos inducas in tentationẽ, imo vna eademq; est petitio, quemadmodũ indicat aduersatiua, sed. Non enim dictũ est: Et libera nos a malo, verũ sed libera nos a malo; vt sciat vnusquisq; ĩ eo se liberari a malo, quod non infertur in tentationẽ. Præterquã autem quod oratio apud Lucã pauciores habet partes, etiam in
C quibusdã dictionibus differt ab oratione Matthæi. Nam in tertia petitione, quotidianũ legimus, cum in Matthæo legamus, supersubstãtialem. Græcis tamen eadẽ est dictio, ἐπιούσιον, de qua prolixe super Mat. ca. Cõcordiæ 41. In eadẽ petitiõe pro, hodie, quidã Græci codices hic habẽt καθ' ἡμέραν id est quotidie, quomodo & Latinos quosdã codices habere testantur quidã, & ego in antiquo codice scripto reperi, quẽ mihi exhibuit Reuerẽdus Domin⁹ Abbas Tongerlensis. Offendit lectorũ vox eadem repetita quotidianũ, quotidie. Atqui, vt ĩ Matthæo
D dictũ est, ἐπιούσιον non quotidianũ significat, sed potius essentialem aut substantialem, vt sit: panẽ nostrum essentialem da nobis quotidie. Quæ tamen precatio non est diuersa ab illa; da nobis hodie; vt in Matthæo. Primũ enim, vt in Matthæo est dictũ, hodie, accipi potest pro toto vitæ tempore. Deíde qui petit sibi quotidie a Deo dari cibũ, nihil aliud quam diuinũ petit cibũ, & eũ sibi singulis diebus dari, qui singulis diebus sufficiat. Estq; hac in parte quod in Luca habetur, da nobis quotidie, cõue-
E niẽtius, quod hæc præcatio omni horæ diei magis cõueniat, quã illud, da nobis hodie. In quarta autem petitione pro ὀφειλήματα, id est, debita, vt est apud Matthęũ, hic est ἁμαρτίας, id est, peccata, verũ hæc dictionum diuersitas nihil varietatis in sensu continet. Quid est enim, inquit Augustinus de verbis Domini debitum, nisi peccatũ: Sed & de eo satis in Matthęũ. In eadẽ petitione pro illo quod est in Matthęo; sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; hic est, siquidẽ & nos dimittimus omni debenti nobis; quo clarius exponitur id quod habet Matthæus, vt intelligamus remissionem quam in

ploramus,fundari super remissione aliis exhibita. Ex hac autem varietate palam est,quàm Euangelistæ non fuerint de verbis superstitiosi.Præscripferat enim hanc precandi formam summus magister Christus , & tamen in tantula precatiuncula non consentit Lucas cum Matthęo,quędam omittens,quædam immutans, eádem tamen retinens sententiam.Et certè consentaneum vero est Lucam si orasse, vt nobis orandi formam tradidit authore Christo, vt hinc discere possimus non tā de verbis solicitos nos esse inter orandum oportere, quam vt spiritu oremus & mente, & attendamus potius quid oremus quàm quibus verbis, quamuis in publicis precibus à præscriptis verbis non sit recedendum, ne offendicula nascantur & dissensiones.Cætera quæ ad orationis huius pertinent explicationem , quære circa Matthæum in ca.Concordiæ 41.

ET AIT AD ILLOS: QVIS VESTRVM HABEBIT AMICVM, ET IBIT.]Postquam docuit Dominus quid sit orādum, in sequentibus ostēdit quæ sit orationis vis,maxime si sit perseuerans,vt sic & ad fiduciam impetrandi inter orandum,& ad constantiam inuitaret ,quæ duo sunt orationi summe necessaria.Quo ergo ad hæc incitaret magis,parabolam assumpsit de amico exorāte amicum per improbam & instantem precationem.Quam parabolam anagogicè explicare student plerique,intelligentes per amicum quem accessit amicus.Deum hominum amatorem,& omnia quæ in parabola dicūtur quodāmodo Deo applicantes. Verùm vt ea explicatio valdè variè tractatur & coacte,ita nō est opus,imo alienum à Domini intentione,parabolā istam hoc modo tractare,cùm non sit allegoria in hoc Domini sermone, sed exemplum sit humanum,ex quo per comparationem vult ostendere quāta si vis orationis apud Deū.

Duo parabolarū genera.

Et sciendū est duo esse parabolarum genera in Euangeliis, quemadmodum docet D.Augustinus lib.2.quæst.Euang.ca.45. Aliquando enim Dominus adhibet parabolas seu rerum comparationes secundum similitudinem aliquam,argumento scilicet sumpto per locum a similibus, vt cùm dicitur:Sicut illud,ita & istud.Tales sūt parabolæ quę habentur Matth.13.& quæcūq; hactenus sunt habitæ. Aliquādo adhibet Dominus parabolas,vt ex dissimilitudine aliquid probet,argumēto sumpto per locum a minori affirmatiue,aut a maiori negatiue,vt cum dicitur:Si hoc,quanto magis & hoc: aut si non illud,quāto minus istud,quale est illud: Si fœnum agri quod hodie est,& cras in clibanum mittitur,Deus sic vestit,quāto magis vos modicæ fidei?Huius secundi generis parabola est,quæ post ea ponitur Lucę 16.de villico iniquo, quem dominus ipsius laudauit,de prouidētia qua sibi in futurū prospexit:qui nō potest intelligi gerere iustorum personam,vt qui domino suo non faciāt fraudem,quemadmodum fecerat villicus ille, sed per contrarium significatur quòd si laudatus est a domino suo,qui fraudē illi faciens,per largitiones in futurū sibi prospexit,quāto magis a Domino Deo laudari merebitur,quisquis secundum illius pręcepta sibi amicos facit de diuitiis sibi creditis? Talis etiam parabola est Lucæ 18.de iniquo iudice,qua idem docere voluit Dominus quod pręsenti parabola,nempe quæ sit orationis perseuerantis vis. In illa enim parabola Deum comparans cum iniquo iudice,nō vult cōditiones iniqui iudicis Deo etiā

A tribuēdas,sed per dissimilitudinem vult significare, quod si apud iniquum iudicē tātum valuit perseuerantia viduę precantis,quāto magis apud Deū fontem iustitiæ & misericordiæ,valebit oratio iustorū supplex & perseuerans? Talis ergo & præsēs est parabola,vt nō minus coacta sit tractatio parabolæ,qua conditiones amici dormientis quis Deo accomodare studet,quam si conditiones iniqui iudicis Deo velit applicare.Proinde accommodatio parabolæ secundum intentionem Domini hoc modo est per argumentum a minori facienda: Si tātū valet instans amici precatio apud amicum hominem,vt si inoportuno tēpore,quo iuste negari poterat, petit ab eo aliquid , ille etsi non moueatur respectu amicitię,tamē victus improbitate precā-
B tis,etiā amplius offerat quā petebatur, multo magis valebit apud Deum hominibus amicissimum, cui nullum tempus est inoportunum,quiq; precātium improbitate non offenditur,sed delectatur, adeo vt quod iuste negari poterat,aut etiam debebat, veluti perseuerantia precantis victus concedat,idq; etiā cupiosius quam petebatur ,vel obid maxime differēs dare quod petitur vt accēdēs desideriū vberius donet quod petitur . Per hanc accommodationem patet exemplum adductū duo ostendere , nempe quod perseuerantia orationis etiā id impetrat quod iuste poterat negari,& quod plus impetrat quam petebatur.Ideo enim dicitur
C in exemplo:Dabit ei quotquot habet necessarios, hoc est,non tantum tres panes quos petebat, sed quotquot habet necessarios.Prætetea verò exemplum indicat nos ad Deum tanquam ad amicum summa cū fiducia accedere debere, quomodo ille de quo in parabola,fretus amicitia,etiam intempesta nocte non est veritus amicum dormientem interpellare,& recusantis exaudire,ostium improba & inuerecunda perseuerantia pulsare.Si enim amicus egens nō veretur amicitia fretus amicum hominem inoportuno tempore tam improbe solicitare,multo magis nos confisi de Dei erga nos beneuolentia,non debemus vereri illum adire, atq; ab eo quæ necessaria sunt petere,qui nos vt filios suos summe amat,cui grata est orātis improbitas, & qui dando exhauriri nō potest. Postremum pa-
D rabola indicat etiam qualia debeamus a Deo petere,nempe bona,& quæ ad vitæ spiritualis sustētationē nobis & aliis sunt necessaria & vtilia, quēadmodū ille,de quo in exēplo,panes dicitur petisse, non autē ciborū lautitias.Quod si ad mysteriū referre velimus numerū ternarium, quare scilicet de tribus panibus facta sit mentio,dici apte potest,fidem,spem,& charitatē insinuatas. Hæc enim tria & quę ad illas pertinent virtutes maxime sunt petēda.Porro in exēplo & parabola ista, locutio est īpropria.Incipit enim Dominus sermonem suum a quæstione,& quæstionem non finit,sed interrūpit eam,dicendo affirmatiue,Dico vobis,cum dicen-
E dum fuisset,nonne si perseuerauerit,&c.Aut incipiēdum erat:Si quis vestrum habeat amicum,&c. Pro accusatiuo,autem , improbitatē vt nos legimus,Græce est ἀναιδίαν,quod proprie est impudētiam & inuerecundiam.Eleganter tamen vetus interpres,si modò recte intelligatur. Non enim hic opponitur improbitas probitati, sed quomodo īprob⁹ dicitur interdum qui vrget nec cessat,etiam in bonā partem,vt cum dicit Vergilius: Labor improbus omnia vincit;ita hic improbitas accipitur pro vrgente & inuerecunda perseuerantia.

ET

ET EGO DICO VOBIS: PETITE, ET DABITVR VOBIS: QVÆRITE, &c.] Applicat modo Dominus præcedentem parabolam suo proposito, quamuis non omnia in parabola indicata explicet. Et ego, inquit, dico vobis, quibus verbis sua illos authoritate confirmat ad fiduciam impetrandi. Est autem sensus: Quemadmodum ille qui amicum interpellat, petendo, quærendo, & pulsando impetrat quod vult: ita & vos ad eius exemplum petite à Deo, & dabitur vobis. Præsupponit autem petenda ea quæ superius docuit oranda, quæque & in præcedenti parabola & sequenti etiam indicat, nempe ante omnia, cœlestia & spiritualia bona, quæ à cœlesti patre filios cœlestes petere conuenit, sicut à terreno patre terrena. Magnificentissimus, inquit Basilius, est rex noster, & indignatur, si quis exigua illũ petat. De Alexandro rege legitur, quod cũ Perillus vnus ex ipsius amicis filiabus suis ab Alexandro dotem peteret, iussit illum capere talenta quinquaginta, quumque is respondisset, decem satis esse tibi quidẽ, inquit satis est tantum accipere, mihi verò non satis est tantũ dare, notans regiæ beneficentiæ esse, maxima & vltra spem concedere. Antigonus Macedonum rex Thrasillo Cynico petenti drachmam, Non est, inquit, munus regium. Cynico subiiciente: Talentũ igitur da. At non est, inquit, Cynicum tale munus accipere, indicans petenda ea quæ digna sunt petente & eo qui rogatur. Sic ergo & nos petere a Deo debemus digna nobis, & eo quẽ petimus. Porro quæ hic apud Lucã ponuntur, habita sunt & exposita in Matthæi cap. 7. in capite Concordiæ 43. Nec est hic quicquam peculiare, nisi quod in fine pro, spiritum bonum, Matthæus habet, bona: & quod in parabola de patre quem orat filius, tertium ad-

A ditur de ouo & scorpiõe, quod nõ est in Matthæo. Non est autem necesse mysticam aliquam significationem requirere in pane & lapide, pisce & serpente, ouo & scorpione, quod tamen quidam faciunt, sed nimis variè & coactè. Nam sicut præcedens parabola, ita & hæc assumpta est, vt per comparationem argumento a minori imò a cõtrario ostendat patris cœlestis in exorando facilitatem, quemadmodum patet in parabolæ accõmodatione illud tantum pro literali sensu notandum pani opponi lapidem, quòd lapis formam panis habeat: allusumque videtur ad locum vulgarem, quo panem expectanti lapidem quidam porrigunt, iuxta illud Plauti: Altera manu fert lapidem, panẽ ostentat altera. Quod adagium in eos quadrãs, qui amicos se simulant cum nocere studeãt, trãslatum est

B ab iis qui canes ostentato pane pelliciunt, deinde accedentibus saxum illidunt. Pisci autẽ opponitur serpens, quòd piscis in multis cum serpentibus cõueniat, volubilitate scilicet, lubricitate, & progressu. Ouo autem scorpius opponitur, quòd scorpium porrigere quidam soleant vacuo oui putamini inclusũ, sicut & ipsæ dipsades fallunt, struthiocamelorũ manibus putaminib. occultantes sese. Significatur ergo, quod cum patres terreni, etsi sint mali, filiis suis petentibus non dant, quemadmodũ inimici facere solent, pro necessario pane inutilem lapidem, aut pro pisce & ouo vtili & delectabili serpentẽ & scorpiũ noxios, sed dant eis bona quę precati sunt, multo magis pater cœlestis natura opti-

C mus daturus est filiis suis petẽtibus, se & eis digna. Itaq; parabola & eiusdẽ cõelusio indicat & qualia sint a Deo petenda, & quales esse debeant qui a Deo sunt exaudiendi, nẽpe tales qui illum diligãt, quique illum vt patrem suum inuocare possunt.

REPREHENDIT PRÆPOSTERAM PHARISÆOrum munditiam. Lucæ 11. CAP. LXXXIIII.

T cum loqueretur rogauit illũ quidã Pharisæus, vt pranderet apud se, Iesus autẽ ingressus recubuit: Pharisæus autẽ cœpit, intra se reputãs, dicere, quare nõ baptizatus esset ante prãdiũ. Et ait Dominus ad illũ: Nunc vos Pharisæi, quod de foris est calicis & catini, mũdatis, quod autẽ intus est vestrum, plenũ est rapina & iniquitate. Stulti: nonne qui fecit quod deforis est etiã id quod deintus est fecit? Verũtamẽ quod superest, date eleemosynã, & ecce omnia munda sunt vobis. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentã, & rutã, & omne olus, & præteritis iudicium & charitatẽ Dei. Hæc autẽ oportuit facere, & illa non omittere. Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis & salutationes in foro. Væ vobis, quia estis vt monumẽta quæ non apparent & homines ambulantes supra, nesciunt. Respondẽs autẽ quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens, etiã contumeliã nobis facis. At ille ait: Et vobis legisperitis væ, quia oneratis homines oneribus, quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro nõ tãgitis sarcinas. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarũ, patres autẽ vestri occiderunt illos, profectò testificamini quod consẽtitis operibus patrum vestrorũ, quoniã ipsi quidẽ eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas & Apostolos, & ex illis occident, & persequẽtur, vt inquiratur sanguis omniũ Prophetarũ, qui effusus est à constitutione mũdi à generatione ista à sanguine Abel, vsque ad sãguinẽ Zachariæ, qui periit inter altare & ædẽ. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Væ vobis legisperitis, quia tulistis clauem sciẽtiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis. Cum autẽ hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi & legisperiti grauiter insistere, & eius opprimere de multis, insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum. A 23. 120.

ET CVM LOQVERETVR, &c.] Post ea D quæ præcedenti capite sunt habita, sequitur apud Lucam de eiecto dæmonio muto, & disputatione hinc nata: verum hoc miraculum cum secuta disputatione supra capite Concordiæ quadragesimo nono suo posuim⁹ loco, quo ex Matthæo & Marco manifestum erat esse reponendum. Itaque iam subiungẽdum erat quod deinde sequitur apud Lucam, de reprehensa a Domino pharisæorũ religione, quod sic a Luca subiũgitur disputationi secutę ex eiectione dæmonis, vt tamen nullus significetur ordo, nec intelligere cogamur, sicut nec possumus, statim post eam disputationẽ hæc quæ iam sequuntur contigisse. Non enim dicit: Et cum hæc loqueretur, sed tantum, & cum loqueretur, vt significetur quodam tempore cum Dominus po-

pulum doceret Pharisæum rogasse illum vt secum A
prãderet. Quo autem tempore aut loco istud contigerit incertum est, sicut & de multis aliis quæ sequuntur in Luca, quę ob id eo erant ponẽda loco, quo apud Euangelistam inueniũtur. Itaque cum quodam tẽmpore Dominus loqueretur ad populum, quidam Pharisæus, vel quod iam esset vtcũq; Domino affectus, vel quòd videri vellet illi esse bene affectus, rogauit illum vt pranderet secum. Nõ recusauit Dominus, nulli se nõ præbẽs, vt omnes ad se attraheret. Ingressus ergo mox accubuit, prætermittens studio morem Pharisæorũ & Iudęorũ, quo, vt habet Marcus capite 6. solebant se studiosè abluere ante cibi sumptionem. Quare Pharisę⁹ id animaduertens cœpit intra se reputans dicere, id B
est, tacita secũ cogitatiõe quærere quid esset causæ quòd nominus non esset baptizatus, hoc est, lotus manibus, priusquam accumberet. Porro græca nõ habent, cœpit intra se reputans dicere, quare. &c. sed, Pharisæus autem cum vidisset, admiratus est quod non esset lotus. Obseruanda autem hic natura superstitiosæ & præposteræ religionis, quę in rebus externis potissimũ collocat sanctitatem, nimirum quòd ea to huiusmodi rerum, etiãsi planè sint inutiles ad sanctitatem, neglectu mox offendatur & scãdalizetur, suspicionesq; malas & peruersa gignat iudicia. Iesus itaque intelligens quanta C
esset euangelicæ & veræ pietatis pestis, illa Pharisæorum religio vana, acriter illam coarguit, ac reprehensionis argumẽtum pro suo more desumit, imprimis ab his rebus quæ in manibus erant, his scilicet quæ in mẽsa erãt apposita, calice & catino: quorum illud est vas vnde sumitur potus: istud, vnde cibus. Nam catinus vel catinũ, pro quo Græcè est πίναξ, scutellam significat & lancẽ, vnde apud Matt. cap. 23. est, paropsis. Græca itẽ dictio scutellam significãs. Quæ enim hîc à Domino dicta Pharisæis & Scribis commemorat Lucas, eadẽ & Matthæus habet cap. 23. sed alio tẽpore & loco hæc dicta narrat, vt videri possit hæc Dominum sæpius dixisse: quãquam fieri possit vt vel Lucas, vel Matthæus accepta occasione ea coniunxerint verbis, D
Christi, quę etsi alio tempore dicta, habebant cum his quæ tum à Domino dicebantur affinitatem. Id enim frequenter ab Euãgelistis factum esse, valde probabile est. Cæterũ quo rectè intelligatur quod Dominus hic dicit, sciendum hunc sermonem de mundatione calicis & catini & esse parabolicũ. Nã sub exemplo calicis & catini vult Dominus significare internam & externam hominis mũdationẽ, vt sensus à Domino intentus sit iste: Miraris Pharisæe, quod nõ lauerim manus ante prandiũ: externam enim mundiciem miro studio sectamini, verè similes iis qui exteriora poculi catiniq; mundant diligenter, interiora relinquentes sordida. Nam cum solliciti sitis ne illotis manibus cibum sumatis, ne E
gligitis tamen quod intus est vestri mũdare, cum illud plenũ sit iniquitate & rapina. Hanc similitudinem a Domino indicatã Lucas ponit imperfectã. Nam cum cœpisset de calicis mũdatione externa, dicens, quod deforis est calicis & catini mundàtis; subiungit de interna hominis mundatione, dicens. quod autem intus est vestri, plenum est, &c. cũ dicendum videretur, quod autem intus est illorum. Sed hac digressione notauit Domini sermonem esse parabolicum. Apud Matthæum autem secundum rectiorẽ lectionẽ similitudo tota ponitur. Sic enim habet: Mundatis quod deforis est calicis &

A paropsidis, intus autẽ plena sunt rapina & immũditia. Quibus verbis & ad literam significat calices ablutos in se continere male parta, & parabolicè significat externum hominem ab eis diligenter mũdari, interioris hominis mundiria neglecta. Porro aduerbium, nunc, cum dicit Dominus, Nũc vos Pharisæi, videtur positum tanquam contemptim & vehementer dictum. Quidam intelligit significatum etiam tunc cùm minime conueniebat, ablutiones huiusmodi institutas & obseruatas à Pharisæis, nimirum cum aduenienre luce Euangelica, etiam Mosaicæ ablutiones & omnes legia cæremoniæ essent abolendæ. Dicit autem, vos Pharisæi, notare volens non tantum personas præsentes, sed totum Pharisæorum ordinem, quibus ob
B præposteram mundiciem obiicit stulti iam & insipientiam, dicens: Stulti, nonne qui fecit quod deforis est, etiam id quod de intus est, fecit? quasi dicat: O vos imprudentes, & peruersi iudicii. Cùm propter Deum & religionis causa diligentem mũdandi corporis curam habeatis, cur non etiam eadem ratione animo mundando incumbitis, cùm à Deo sint condita & corpus & anima? Oportet enim intelligere Dominum hic præsupponere causam institutæ, à Pharisæis, corporalis mundationis, nempe quod ea non fuit instituta ciuilitatis causa, sed quasi per eam Deo quis placeat, vt per
C quam Dei opus mundaretur. Nisi enim hæc intelligatur ratio præsupposita, non conuenienter ad eos refellendos subiiceret Dominus, qui fecit quod deforis est, &c. Et hactenus quidem Dominus ostendit, interiorem munditiam non minus, imo magis curandam quàm exteriorem. Nã quod non minus, secunda sententia: quod autem etiam magis, præcedens parabola demonstrat. In sequenti vero sententia ostendit interiorem munditiam apud Deum sufficere, & quomodo ea haberi possit. Veruntamen, inquit, quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. In qua sententia illud, quod superest, quod non est apud Augustinum, nec Ambrosium. Beda dupliciter intelligi posse indicat, nèmpe vt sit sensus: quod su-
D perest necessario victui & vestimento, aut quod superest, id est, quod tam multo scelere præoccupatis solum restat remedium. Verùm neutrum sẽsum Græca patiuntur, quæ nón habent τὸ περισσὸν neque τὸ λοιπὸν sed τὰ ἐνόντα quæ dictio à Græcis exponitur per ὑπάρχοντα id est, ea quæ adsunt & quæ habetis, idemque voluit significare interpres per, quod superest, vt sit sensus: Date in eleemosynam id quod vobis superest, id est, adest. Significare enim voluit nõ posse id dari quod iam præteriit & consumptum est, sed tantum quod adhuc adest, & in manibus est. Verum circa hoc Domini consilium de curanda munditia perfecta per eleemosynam, occurrit dubium quomodo Domi-
E nus eis, quos modò fecit sceleratos & raptores, perfectam munditiam polliceatur per solam eleemosynam, nulla etiam mentione facta de restituendis his quæ iniustè parta fuerunt, quod ante omnia eis fuerat suadendum & præcipiendum. Itaque quidam & Caietanus hac apparẽti absurditate moti pro, date, magis putãt verbum indicatiuũ vertendum, datis. Nam Græca dictio δότε anceps est ad date vel datis. Intelligunt ergo Dominum nõ docere quomodo munditia mentis sit paranda, sed quomodo Pharisæi sibi persuaserint se coram deo mundari à rapina, aliisque vitiis animi,

nem

nempe si ex iniuste partis facerent eleemosynam,
quam alibi Dominus notat. eos facere corã hominibus, vt viderẽtur ab eis. Tales certè & hodie
inueniũtur nimis multi, qui à rapinis & iniustè acquisitis credũt se purgari, si hinc faciãt eleemosynas: & Augustini tẽpore fuerũt plerique, qui occasione huius Dominicæ sentẽtiæ sibi promittebant
per eleemosynas salutem æternã, etiamsi sceleratissimè viuerent, & vitam suam corrigere negligerent, vt testatur D. August. in Enchiridio cap. 75.
& alibi. Quibus non erit huius erroris occasio, si
pro, date, legeretur datis. Idem erit sẽsus nostræ lectionis, si ironicè & reprehẽsiuè intelligatur dictũ
illud, Date. Hanc tamẽ Domini sententiã potius
præceptiue esse accipiendam, quomodo omnes ve-
Danie. 4. teres acceperũt, vel illud satis ostendit, quod apud
Matthęũ Dominus cõsiliũ Phariseis suggerit, quomodo possint verã & perfectam assequi mũdiciẽ
Mũda, inquit, prius quod intus est calicis & paropsidis, vt fiat & id quod de foris mundum. Sicut
ergo ibi modum perfectæ mũditiæ assequẽdæ tradidit ita & hic voluisse i simili loco, verisimile est.
Ad eleemosynam autem auaros & iniustos Pharisæos Dominus etiã postea apud eũdem Lucã inuitat, per parabolã de villico iniquitatis. Et omnino
hoc Domini consiliũ simile est cum illo Danielis,
quo propheta docuit Nabuchodonosorem modũ
impetrandæ reconciliationis diuinæ: Peccata tua,
inquit, eleemosynis redime. Non voluit autẽ Dominus eleemosynam de iniustis fieri bonis, aut eã
solam sufficere raptorib. & iniustis Pharisæis, sed
præsupponit eam debere debitè fieri. & ei etiã reliqua esse coniungẽda, quæ ad salutem sunt necessaria homini, quemadmodũ in similibus sẽtentiis
semper est præsupponendũ, vt cũ dicit Dominus:
Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet
& vobis Deus pater peccata vestra; cum ad consequendam à Deo peccatorum remissionẽ, etiã alia
sint necessaria. Et quidẽ illud τὰ ἐνόντα, satis indicat de quibus sit facienda eleemosyna, nẽpe de his
quæ quis habet, qualia non sunt ea quæ iniustè habentur. Et alioqui illud τὰ ἐνόντα, exponi põt per
licita, & quæ sũt in hominis potestate. Deriuatur
ab ἔξεστι, quod significat licere, vt intelligatur Dominũ ex proposito significare voluisse, eleemosynã nõ dãdã ex iniustis bonis, sed tantũ ex his quæ
quis habet in sua potestate. Eleemosynam autem
singulariter nominus ab istis expetit, quod ea sit
contraria rapinæ & iniustitiæ, ac ob id aptum mediũ mundandi se ab iniustitia & rapina, cũ cõtraria curentur contrariis. Itaque sensus est, vt interiora vestra per rapinã & iniustitiam coinquinata
mũdẽtur, date ex his quæ in vestra sũt potestate eleemosynã, vt qui aliena iniuste accepistis iã econtra largiamini vestra aliis: sicq; fiet vt mũdato animo, omnia etiã exteriora mũda sit vobiscorã deo.
Sicut enim cuinquinatis corde nihil est mundũ apud Deũ, ita mũdis corde nihil est apud Deũ immundũ. Proinde D. Basilius interrogatus, nũ hac
Domini sententia significatũ sit, omniũ peccatorũ
remissionẽ per eleemosynã haberi posse, respõdet
Ipsa, inquit, consequentia eorũ quę præcedũt, declarat quod dictũ est. Quũ enim antea dixisset, quod
purgatur externa poculi & patinæ pars: quod vero intra vos est, plenũ est rapina, doloq; ac malitia
sic induxit; Veruntamẽ quod superest, date eleemosynã, & ecce omnia munda sũt vobis. Omnia
videlicet hæc quæ rapiẽdo & auaritia peccam⁹ ac

A male agimus. Declarat hoc etiã Zachęus, dũ ait:
Ecce dimidiũ bonorũ do pauperibus, & si quem
defraudaui, reddo quadruplum. Quare quęcunq;
talia sunt peccata quę dissolui possunt, & pro quibus licet reddere multiplex, hoc modo purgãtur. Luca 19.
Et hoc, inquã, modo, nõ ipso per seipsum sufficiẽte ad purgationẽ, verum egẽte primordialiter misericordia Dei, & sãguine Christi, in quo etiã aliorum omnium habemus redemptionẽ, si ob singula dignos pœnitẽtiæ fructus fecerimus. Hęc Basilius quæst. 271. D. Augustinus, quo ostenderet hãc
Domini sententiã esse absolute veram, & sola eleemosyna omnium fieri peccatorum remissionẽ
intelligit in Enchiridio ca. 73. & sequentibus, eleemosynam quæ hic præcipitur, ante omnia include-
B re vt quis sui ipsius misereatur, secundum illud Sapientis: Miserere animæ tuæ placẽs Deo, hoc est, Eccle. 30.
vt agnoscens suam quam peccando incidit miseriam, studeat per fidem in Christum & sacramenta
ab ea liberari. Deinde nomine eleemosynæ cõprehendi omnia opera quibus quis proximo prodest
& benefacit. Non enim, inquit cap. 73. solum qui
dat esurienti cibum, sitiẽti potum, nudo vestimentum, peregrinãti hospitium, fugiẽti latibulũ, ægro
vel incluso visitationẽ, captiuo redemptionẽ, debili subuectionem, cæco deductionem, tristi cõsolationem, non sano medelam, erranti viam, deliberanti cõsilium, & quod cuique necessarium est indigenti, verum etiam & qui dat veniam peccanti,
eleemosynam dat, & qui emendat verbere in quẽ
potestas datur, vel coercet aliqua disciplina, & tamen peccatum eius quo ab illo læsus est aut offẽ-
C sus, dimittit ex corde, vel orat vt dimittatur non
solum in eo quod dimittit atque orat, verum etiã
in eo quod corripit, & aliqua emendatoria pęna
plectit, eleemosynam dat, quia misericordiã prę-
stat. Hęc ille.

Sed væ vobis Pharisæis qui decimatis.] Cum occasione data in superioribus Dominus notasset præposteram religionẽ
Pharisæorum per humanorum mandatorum observationem, pergit iam & aliud adiungere, quo
eorum etiã præpostera religio deprehenditur in
mandatis diuinis. Porro imprimis hic notandum, 1 Reg. 8.
verbum decimare, sicut & quod correspõdet apud
D Græcos ἀποδεκατοῦν. & apud Hebræos עשר asar,
ambiguum esse, & significare decimas dare vel decimas accipere, sicut verbum fœnerari, est ambiguum. Nã pro decimas accipere, in trib⁹ linguis
accipitur, vbi nos legimus: vineas vestras, segetes vestras, greges quoque vestros addecimabit.
Econtrario pro decimas dare, Græca & Hebræa
dictio præter alia loca accipitur Genes. vigesimo
octauo, vbi nos legimus: Cunctorum quę dederis
mihi decimas offerã tibi. Græce enim est, δεκάτην
ἀποδεκατώσω σοι & Hebraice עשר אעשרנו לך
asser assetẽnou lach. Sic & ad Hebræos 7. ἀποδε-
E κατοῦν, pro decimas sumere positum est. Itaq; hoc
loco verbum, decimare, quidã accipiunt pro decimas sumere, intelligẽtes Dominũ hic notare Pharisæos de eorum auaritia, qua etiã de minimis rebus exigerent decimas. Sic enim accepisse diuum
Hieronymum patet, cum in Matthæum scribẽs sic
habeat: Ex hoc capitulo arguit eos auaritiæ, quod
studiose etiã vilium holerum decimas exigant.
Verum cum non Pharisæorum, sed sacerdotum
& Leuitarum fuerit accipere decimas, melius decimare hic accipitur pro decimas dare: vnde posta-

stea apud Lucam quidā Pharisæus introducitur glorians apud Deum,& dicens: Decimas,do omnium quę possideo, vbi pro decimas do, Græce est verbum hic positum ἀποδεκατῶ. Non vult autē Dominus reprehendere in Pharisæis quod decimas etiam olerum darent, cum postea videatur a parte asserere illas esse necessarias, sed quòd cū in minimis essent studiosi, maiora legis negligerent, vt sensus sit. Væ vobis, quòd cum religiosis grariā decimetis omne olus, tamen præteritis iudiciū & charitatem Dei ; tanquam etiam intelligi possit illos ob huiusmodi decimationem reprehensos, non quòd factum illud malum esset, sed quòd per hypocrisim & sanctitatis simulationē fieret, quēadmodum ex eo patuit, quòd præterirét maiora legis. Vnde apud Matthæum dicitur: Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ. Cæterū cū dicitur, & præteritis iudicium & charitatem Dei, nomen iudiciū, quod varie a diuersis accipitur, dicendum est secundum scripturę phrasim positum esse pro iustitia. In scripturis enim facere iudicium & iustitiam, est iuste & cū æquitate conuersari. Itaque duo dicit: Iudicium & charitatem Dei. Iudicium, quo ad homines cum quibus viuimus: charitatē quoad Deum quem colimus. Cum autē subditur Hæc autem oportuit facere,& illa non omittere; hæc, refertur ad iudicium & charitatem: & illa, ad decimationes: significatúrque ante omnia necessarium esse charitatem & iudicium seruare, ac secū do loco decimationes illas habendas: quo Dominus significauit se illas non reprehendere, ne haberent quod calumniari in ipso possent tanquam legi contrarium. Verum circa hanc Domini sententiam duę occurrunt difficultates. Altera, vtrum secondum legem veterem Iudęi obligati erāt ad soluendum decimas olerum,& herbarum minutarum. Quod enim obligati essent ex his verbis Domini apparet, cum dicatur, oportuit illa nō omittere. Quod autem nō fuerint obligati, apparet primum ex eo quod Leuit. 27. explicentur decimarū soluendarum certæ species, cum, quod ad fructus pertinet, dicitur: Omnes decimę terræ, siue de pomis arborum, siue de frugibus, Domini sūt. Quod autem ad animalia pertinet, dicitur: Omnium decimarum bouis & ouis & capræ quę sub pastoris virga transeunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino. Hoc tamen loco pro, de frugibos, Hebraice est, de semine terræ: sed Deuter. 14. species decimarum enumerātur decima frumēti, & vini,& olei, hoc est, vt & alibi dicitur, decima de area vel de torculari. Vbi pro eo quod apud eos præmittitur: Decimam partem separabis de cūctis frugibus tuis quæ nascuntur in terra per annos singulos; Hebræa habent: Decimando decimabis omnem prouentum seminis tui, quem producit ager annuatim. Vbi notandum videtur dictū esse ager non terra, vt horti parui non sint compręhēsi,& significatum satis sit de minimis illis herbis quæ cum copia nun prouenuūt, decimas nō esse leuitis dandas. Et merito, cū ipsimet Leuitę hortos habere possent, e quibus quantum satis esset, huiusmodi herbarum possent colligere. Proinde veri simile est de mēta, ruta, &c. decimas secundum legem non fuisse omnino necessarias, sed Pharisęos earum solutionem velut necessariam obseruasse, volentes videri exacti legis obseruatores, quę Leuit. 27. & aliis quibusdam locis videtur requirere decimas omnium ex semine terræ prouenientiū.

A Id eò est verisimilius, quod videatur Dominus significare decimationem mentę & omnis oleris, esse Pharisaicum institutum, non legis præceptum, sicut & ablutionem calicum & manuum, de qua prius egit. Nec obstat quod Dominus dicat, hæc oportuit facere,& illa non omittere. Nā primum demonstratiuum, illa, referri potest, nō ad ulterum decimationem, sed simpliciter ad decimationem, vt sit sensus: Ante omnia oportuit hæc grauiora legis facere, & tamen interim etiam nō omittere decimationem. Aut oportebat pro cōueniebat positum est, vt intelligatur Dominus olerū decimationem approbasse, vt quę legi esset consentanea, etsi non esset necessaria. Aut loquitur Dominꝰ secundum Pharisæorum de decimis soluendis iudicium nō reprehendendum, vt sit sensus. Hæc pręcipua legis oportuit ante omnia facere. & tunc, si
B
ita visum vobis est, etiam illa oportuit non omittere. Altera difficultas est, vtrum decimarum solutio hodie sit in obligatione ex præcepto diuino. Quod enim ex diuino pręcepto sit necessaria, Canonistę plerique, cōtra Theologorum sententiā probant ex hac Domini sententia, ad idem probādū varias scripturas ex veteri testamēto citantes, quibus decimarum solutio exigitur,& ad hæc etiam authoritates D. August. & Hierony. quæ habētur 16. quæst. 1. in fine. Item aliquot pontificū decreta les epistolas, in quibus aperte dicitur, decimas nō ab homine, sed à Deo institutas,& deberi ex diuino præcepto, vt cap. parochianos, de decimis, &c. tua nobis, eodem. In illo enim dicitur: cū decimæ nō ab homine, sed ab ipso Domino sint institutæ, quasi debitum exigi debent. In isto vero dicitur, Deū decimas sibi reddi præcepisse in signum vniuersalis domini, easque deberi ex diuino mandato. Quæ omnia argumenta quantumuis videātur Canonistis quibusdā concludere id quod ipsi volunt, non tamen id esse verū, patet, quia cū præceptum de soluendis decimis in veteri testamento æditum à deo, sit pręceptum iudiciale,& non pręceptum decalogi, omnia autē cæremonialia & iudicialia præcepta legis nō sint vi legis antiquatæ amplius in obligatione, sed tātum moralia præcepta decalogi, eo quod sint præcepta naturalia, cōsequitur manifeste decimatū solutionē hodie nū esse in obligatione ex sola vi legis Mosaicæ. Nec enim dici potest decimarum solutionem nō a lege primū institutam, sed debitā esse iure naturæ eo quod eas ante legem dedisse legantur Abrahā & Iacob. dederunt enim illi non ex debito, sed voluntarie, quemadmodum patet ex eo quod eas se Iacob Domino daturum vouerit. Nā votum fieri debet de his quæ alioqui nō sunt in præcepto. Deinde si vel ex iure naturali, vel ex iure diuino decimę essent hodie in obligatione, non posset circa earum solutionem pōtifex dispensare, nō posset contra eas fieri præscriptio, & quacunque cōsuetudine, præscriptione, aut humana consuetudine nō obstante decimæ secundū præceptū legis Mosaicæ omnib. ministris altaris essent soluendæ, & non solum curatis. Nam contra legē Dei nulla valet præscriptio quātumuis multarū annorū, nulla cōsuetudo, nulla dispensatio, nulla cōstitutio. Cōsequitur ergo decimarum solutionē iam esse necessariam ex iure Canonico, manente tamen iuri diuino veteris legis, humana cōstitutiōe v. l cōsuetudine renouato. Proinde paucis respōdendū est argumentis in cōtrarium adductis. Et primum quidem

Verū decima ex diuino præcepto.

C D E

quidē, scripturas quas afferunt ex veteri testamē A to certū est nihil amplius probare, qui decimas illo tēpore fuisse ex iure diuino necessarias, sicut eodem iure tūc necessaria erat primogenitorum oblatio, quæ iam non est necessaria. Nec amplius probari potest ex hac Domini sententia. Pharisæis enim quibus Dominus loquebatur, illo tēpore decimarum solutionem necessariā fuisse significauit Dominus, non autē legē de decimis in posterum à suis soluendis statuere voluit, nnn magis quàm dum diceret leproso mundato: Vade, ostēde te sacerdoti, & offer munus tuum quod præcepit moses, statuere voluit quid in posterum à leprosis B mundatis semper esset faciendum. Sed & hoc notandum, in verbis Domini nō esse dictum, quemadmodum quidam citant. Hęc oportet facere, sed hæc oportuit facere, quāquam etiamsi dictum esset, oportet, nihil hinc magis colligi posset quā dictum est. Quod verò ad sententias & authoritates patrum Augustini & Hieronymi cap. Reuertimini, & cap. Decimæ, pertinet, non hinc probari potest Canonistarum sententia, sed potius infirmari. Nam quod ad Hieronymum spectat, capitulum illud, Reuertimini, desumptum est ex eius commētariis in Malachiæ cap. 3. vbi exponit legis præce- C ptum, quod, vt iam probatum est, non obligat amplius vllius legis, proinde nihil hinc amplius colligi potest, quàm supra dictum est. subiūgit autem Diuus Hieronymus eodem loco, quod eū magis facete videatur pro sententia Canonistarū omissū est in prędicto capitulo à Gratiano. Quod, inquit, de decimis primitijsque diximus, quæ olim dabātur à populo sacerdotibus & Leuitis, in ecclesiæ quoque populis intelligite, quibus præceptū est non solum decimas dare & primitias, sed & vendere omnia quæ habent, & dare pauperibus, & sequi Dominum Saluatorem. Quod si facere nolumus, saltem Iudæorum imitemur exordia, vt pauperibus partem demus ex toto, & sacerdotib. ac D Leuitis honorem deferamus. Hic Hieronymus dicit etiam ecclesiæ populis præceptum esse dare decimas, sed idem addit etiam primitias dare illis esse præceptum, quas non puto Canonistas sicuti decimas requirere à Christianis. Ostendit autem Diuus Hieronymus quomodo ecclesiæ populis & decimas & primitias dare sit præceptum, cum dicit: Iudęorum imitemur exordia, vt pauperib. partem demus ex toto, & sacerdotib. ac Leuitis honorem debitum deferamus, interpretans honorē illum consistere in necessariorum suppeditatiōe. Significat ergo catenus nos debere præceptū de decimis & primitiis seruare, vt de bonis nostris E partem erogemus pauperib. & Dei ministris, ad quod & naturali & euangelica lege Christiani obligantur, non autem eisdem legibus ad decimarum quotam aut primitiarum separationē. Obseruādum ergo in D. Hieronymo, quomodo dicat decimas præceptas Christianis: deinde eundem dicere decimas etiam pauperib. esse soluendas, ac proinde hinc non posse colligi iure diuino decimarū quotam ecclesiæ ministris & curatis esse debitam. Idem dicendum de Origene, qui homilia 11. super Numerum ea habet, quæ multū magis Canonistarum sententiam iuuare videntur. Nam ibi asserit se putare etiam Christianos veterē legem de decimis & primitiis obseruare debere secūdū literam, sicut & alia nonnulla legis mandata, atque ad id probandum affert hunc euangelii locū quem iam tractamus, & reiicit responsionē qua quis dicere posset Dominū hæc dixisse non ad discipulos suos, sed ad Pharisæos, co quòd discipulus dixerit: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, nō intrabitis in regnum cœlorum, vnde infert dicens: Quod ergo vult fieri à Pharisęis, multo magis & maiore cum abundantia vult à discipulis impleri. Verum hoc loco Origenes, sicut & Hieronymus, nō statuit decimarum, sed etiam primitiarum, de quib. ibi purissimum agit, solutionem requiri à Christianis. Et rursum cum quoque nō requirere præcise decimarum quotam aut primitiarum separationem tanquam præcepto Dei nobis necessariā, patet satis ex illius verbis. Sic enim habet: Decet & vtile est etiam sacerdotibus euāgelii offerre primitias. Ita enim & Dominus disposuit, vt qui euangeliū annunciant, de euangelio viuant: & qui altari deseruiunt, de altari participent. Et sicut hoc dignū & decens est, sic econtrariò & indecens & indignum existimo & impium, vt is qui Deum colit & ingreditur ecclesiam Dei, qui scit sacerdotes & ministros assistere altari, & aut verbu Dei aut ministerio ecclesiæ deseruire, vt de fructib. terræ quos Deus dedit, solem suum producendo, & pluuias suas ministrando, non offerat primitias sacerdotibus. Non mihi videtur huiusmodi anima habere memoriā Dei, nec cogitare, nec credere quia Deus dederit fructus quos cepit, quos ita recondit quasi alienos a Deo. Si enim a Deo sibi datos crederet, sciret vtique munerādo sacerdotes, honorare Deum de datis & muneribus suis. Hæc ille. ex quibus satis patet quomodo primitias requirat, nēpe vt sacerdotib. Dei Christiani de suis bonis communicent. Sic & postea etiam de decimis loquitur dicens: Quomodo abundat iustitia nostra plusquam Scribarum & Pharisæorum, si illi de fructibus terrę suæ gustare non audent priusquam primitias sacerdotibus offerant, & Leuitis decimas separentur, & ego nihil horū faciens, fructib. terræ ita abutar, vt sacerdos nesciat, Leuites ignoret, diuinum altare nō sentiat? Ad hoc ergo tendit tota Origenis, sicut & Hieronymi intentio, vt ex præcepto veteris legis fideles excitēt ad faciendas oblationes & stipendia ministris ecclesiæ debita, etiam secundùm euangelicam legem, non autem vt certam oblationum speciē & quantitatem pręscribere velint. Proinde pro meliori intelligentia Hieronymi & Origenis, notāda doctrina D. Thomæ, qui 2.2. quæst 87. docet, præceptum veteris legis de solutione decimarum partim fuisse morale & naturale, partim fuisse iudiciale. Quatenus enim illo pręcipiebatur vt sustentarentur qui pro populi salute diuino cultui erāt addicti, eatenus erat inditum rationi naturali, quia ratio naturalis hoc faciendum dictat, quatenus verò certā partē ministris Dei exhibendā præscribit, eatenus iudiciale, ex Dei ordinatione robur habēs. De authoritate autē D. Augustini dicendū, etiā ex ea nō posse colligi quod volunt Canonistæ. primùm, quia etiam in ea dicitur, quemadmodum apud Hieronymum, decimas pauperibus debitas esse. Decimæ enim, inquit, tributa sunt egentiū animarū. Et postea: Decimæ ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerint, res alienas inuadunt, & quāti pauperes in locis suis vbi ipse habitat, illo decimas non dante mortui fuerint, tātorum homicidiorū reus ante æterni iudicis tribunal apparebit, quia tem à Deo

Matt. 5

Deo delegatam pauperib. suis vsibus reseruauit A
Deinde dici non improbabiliter potest, hác autho
ritatem non esse Augustini. Est enim desumpta ex
sermonib. de tépore, Augustino quidē inscriptis,
sed quorum plerique apud Ambrosiū & alios e-
tiam inueniuntur, vt suprà patuit de sermone illo
quo oratio Dominica apud Lucam exponitur. de
sumpta, inquam, est ex sermone 219. qui cōposit⁹
videtur ex tractatu quodam Augustino īscripto,
de rectitudine catholicæ cōuersationis, in quo ad
verbum ferè eadem habētur quæ in prædicto ca.
quāquam & ille tractatus, qui est in tomo nono,
ab quodam asseratur non esse Augustin. Determi
natam enim decimarū partē, quam satis est certū
à fidelibus in primitiua ecclesia non fuisse sacer-
dotibus, saltem ex necessitate, exolutam, necdum B
tempore Hieronymi & Augustini credo saltē ge-
neraliter ab omnib. persolui cœpisse, sed sacerdo-
tes enutritos ex spōtaneis fidelium oblationibus,
quæ erant loco primitiarum & decimarum: quan
quam verisimile sit plerosque ex Iudæis & genti-
bus conuersos, & primitias & decimarū certam
partē sacerdotibus & ante Augustini tēpora & il-
lius tēpore spōtaneè solitos offerre, vt qui ī ea re-
ligione vnde venerunt ad fidē, soliti essent suis sa-
cerdotibus illa offerre. Quod enim etiā apud gen
tes primitias & decimas offerre diis & sacerdoti-
bus consuetudo fuit, vel illud satis testatur, quod
ante legē Moysi fecerunt Abraham & Iacob: quos C
verisimile est id suo deo & eius sacerdoti Melchi
sedec exhibuisse, quod gētibus, inter quas agebāt,
moris erat suis diis & sacerdotibus exhibere. Sa-
ne Romanos hūc ritum decimas cōsecrādi diis ob
seruasse constat. Nā Herculi decimas dare locuple
tibus ac nobilibus antiquus mos fuit: & Luculus,
quia hūc ritū seruasset, auctior factus est postea au
ctore Festo. Et Cyrum regē Persarū victis Lydis
decimam quoque prædæ dedisse Ioui testatur He-
rodotus. Liberum quoque patrem, qui & Bacch⁹
dicitur post deuictos Schytas aliosque populos
magno Ioui primitias obtulisse scribit Oui. lib.
3. Fast. his verbis: Te memorāt Gange, totoque o-
riente subacto, Primitias magno seposuisse Ioui.
Itaque cùm non facile ostendi possit, quando pri D
mùm, & à quo primum decimarum certa pars sit
præcepta in ecclesia Christiana, verisimile est in
multis locis decimarum solutionē consuetudine
introductam fidelibus sponte offerentibus, quod
ex veteri lege & ritu gentium didicerāt esse iustis-
simum. Deinde verò refrigescente fidelium deuo
tione, in multis conciliis prouincialibus & à mul
tis pontificibus, ne quid deesset ministrorū neces
sitati, exactam certam decimarum portionē, nec
non & primitias, quæ etiam soluēdæ hodie essēt,
nisi consuetudo cōtra præscripsisset. Nā 16. quę.
7. cap. Decimas, dicitur: Oportet nos decimas &
primitias, quas iure sacerdotum esse sancimus ab
omni populo accipere. Ad auctoritates autem de E
cretalium epistolarum aut sanctorum patrū, qui-
bus dicitur decimas non ab homine sed à Deo es
se institutas, & deberi ex diuino præcepto, dicēdū
illis auctoritatib. significari, decimarum solutio-
nem nō esse originaliter ab homine primū institu
tam, sed à Deo in veteri lege, ex qua tamen institu
tione non essent iam in obligatione, nisi per con-
suetudinem & humanam constitutionem iā factę
essent rursus debitæ, quę consuetudo & humana
cōstitutio æquissima est, vt quæ æquitati diuini p̄-

cepti veteris legis innitatur, & aptissimum conti-
neat modum implendi legem naturalē & euange
licam, qua cōstituit Dominus vt ii qui euangeliū
annunciant, de euangelio viuerent. Decimarum
ergo solutio est iuris diuini etiam euangelici, quo
ad sustentationem necessariam ministris ecclesię:
quoad autem determinatam decimæ partis quanti
tatem, est iuris diuini Mosaici, quod cōsuetudine
piorum & ecclesiæ iusta constitutione est renoua
tum, atque ob id meritò ad æquissimam decima-
rum solutionem homines prouocētur, docēdi sūt
diuino iure eos obligari ad easdē, & ad id rectissi-
mè citantur veteris legis testimonia quibus deci-
mæ exiguntur, vt passim fit in Canonibus, in qui-
bus etiam districtè prohibetur prædicatorib. mē-
dicantibus, ne præsumant in sermonibus suis vel
alibi ea proponere, quę reuocare possint auditores
à decimarum solutione, sed potius verbo & opere
ad earundē solutionē illos informent, li. 6. de de-
cim. cap. 1. Discretioni. Et in clemētinis, cap. Cupi
entes, de pœnis discernuntur excommunicatiōi
subiacere ipso facto, religiosi qui contra canonem
prædictum præsumunt in sermonibus suis vel ali
bi aliqua proferre, vt audiētes à decimarum solu-
tione retrahāt: omnibusq; religiosis iniūgitur, sub
obtestatione diuini iudicii, & interminatiōe ma-
ledictionis ęternæ, vt certis quibusdam diebus eo
canone præscriptis, auditores in concionib. suis
C ad decimarū solutionē informent, si ad hoc ab ec-
clesiarum rectorib. vel vicariis, aut loca tenentib.
eorundem requisiti fuerint. Porro quandoquidē
in materiam decimarum incidimus, pro intelli-
gentia quarundam scripturarum & canonum, an
notandum quales fuerint decimæ veteris testamē
ti, & quales modo sint decimæ in obligatione. Ita
que, vt apertè docet D. Hieronymus super Eze-
chielis cap. 45. & citatur in Decret. Gregorii, de de
cimis cap. 1. Decimā partem, quatuor fuerunt de-
cimarum genera debita in veteri lege. Primo e-
nim decimam partem omnium frugū populus ex
lege debebat Leuitis. Et rursū ex ipsis decimis Le Quatuor decimæ veteris testamenti.
uitæ, hoc est, inferior ministrorū gradus, decimas
dabāt sacerdotibus, & hæc est, inquit Hieronym⁹,
quæ appellatur δευτεροδεκάτη. De duplici hac deci
D ma habetur expresse Numeri 18. erant aūt tertio
& aliæ decimæ, quas vnusquisque de populo Israel
in suis horreis separabat, vt comederet eas cum i-
ret ad templum in vrbe Ierusalem & in vestibulo
templi, & sacerdotes ac Leuitas inuitarent ad cō
uiuia. De qua decima dicitur Deutero. 12. & 14. I-
bi enim fit mentio de decima quadam comedēda
coram Deo in loco quem Domin⁹ elegisset, quod
non videtur de decima illa Leuitis debita, de qua
Num. 18. & Leuit. vltimo, intelligi posse, cum illa
Leuitis data esset pro illorum hereditate. Nicola⁹
tamen existimat duo illa Deutero. loca nō de alia
decima intelligenda, quam de qua dicitur Nu. 18.
& comestionem, de qua ibi dicitur, non referen-
dam ad absumptionem decimæ, sed aliorum quę
sponte afferre debebant vltra decimas, vt hinc co
ram Deo in festiuitatibus epularentur. Alii verò,
quia apertè dicitur Deu. 14. & comedes decimā,
&c. intelligūt ex decima illa debita Leuitis, lici-
tū fuisse populo dū decimas adferret in loco quē
Dominus elegisset, simul edere cum Leuitis, nec
fuisse hāc decimā diuersā à decima illa de qua Nu
meri 18. quorum sententia satis videtur probabilis,
tū quia si illa decima de qua in Deuter. est diuersa
ab ea

ab ea de qua in Numeris, oportebit etiam dicere A duplicia fuisse primogenita, quæ Israelitæ debuerint offerre. Primogenita enim debebantur ex lege sacerdotibus, & tñ dicitur Deut. 14. comedes decimã frumenti, &c. & primogenita de armentis & ouibus tuis, tum ꝙ illa sententia conueniat cum illo Malachiæ 3. inferte omnem decimam in horreum, vel, vt est Hebraicè, in domum thesauri, vt sit cibus in domo mea, & rursum, cũ eo quod legimus factũ tempore Ezechiæ, 2. Paralip. 31. Hinc enim apparet decimam non colligi solitã à Leuitis in singulis ciuitatibus, sed à populo allatam in Ierusalẽ, & hinc per quosdam dispẽsatores distributã ministris altaris, quomodo & in canonibus olim erat constitutum, vt decimę essent sub manu B episcopi, illéque omnibus distribueret sacerdotibus. Sic enim dicitur à Gregorio 7. 16. q. cap. 1. Decimas. Has verò decimas sub manu episcopi fore censemus, vt ille qui cæteris præest, omnibus iustè distribuat; nec cuiquã personæ honorabilius exhibeat, vnde alij scrupuloso corde moueantur, sed sint omnia communia, quia inhonestum videtur vt alij sacerdotes habeant, alij verò detrimentum patiantur, &c Verùm quo minus putari possit eadẽ esse decima de qua in Deuteron. & in Numeri, obstat sententia D. Hieronymi, & magis Ioseph, qui Iudaicarũ rerum peritus erat. Hic enim lib. 4. antiquit. cap. 6. sic præscriptum à Mose morituro tradit: Sit aũt & decima exceptio (vel, vt est Græcè, ἀφαίρεσις, id est, electio vel separatio) frugum vobis, præter eã quam distribuit Dominus sacerdo- C tibus & Leuitis dari, quæ vendatur quidem per prouincias, & ad epulas ministretur & hostias quę in sacra vrbe sunt celebrandæ. Iustum est enim ex his quæ de terra nascuntur, quã Deus possidere vobis cõcesserit, vt ad honorẽ eius qui hæc tribuit perfruantur. Hæc ille. Quartò autẽ erant & aliæ decimæ, quas non singulis annis, sed tertio quoq; anno pauperibus recondebant alendis, quæ secũdum Hieronymũ dicuntur Græco sermone πτωχοδεκάδαι, de quibus decimis habetur Deuter. 14. in fine. Nunc autem simplices tantũ decimæ sunt in obligatione, q̃ scilicet clericis sunt debitæ. Hæ D tñ triplicis sunt naturæ. Aliæ enim dicuntur prædiales, vt quæ proueniunt ex prædiis. Aliæ personales, vt quæ debentur ex negotiatione, artificio, & huiusmodi industriis personarum. Aliæ mixtæ, vt quæ proueniunt de animalibus & eorũ fętibus, quæ partim sunt prædiales, à prædiis vñ viuunt: partim personales, propter hominũ circa ea animalia industriam & curã. Et prædiales quidẽ dati debent illi ecclesiæ in cuius parochia ꝑdiũ situ est: personales verò ecclesiæ parochiali in qua aliquis habitat, & ecclẽsiastica recipit sacramẽta, vt patet in cap fina. de parochiis. Mixtæ verò debent dari vbi est consuetudo, aut si non est cõsuetudo, si continuè pascuntur in vna, dentur illi parochię: Si autẽ partim in vna, partim in alia, diuidãtur, vt E notatur in cap. ad Apostolicæ, de decimis. Et quidẽ personales decimæ, quæ in multis etiam locis non dantur modò consuetudine præscribente, nõ leguntur apertè præceptę in veteri lege, in quibus tantùm præcipitur de decimis prædiorum & animalium, ꝙ Iudæi ex instituto & patrio ritu pastores essent & agricolę. Itaq; personales decimę vbi soluuntur, modò introductæ videntur ex consuetudine, quemadmodum quarũdam rerũ decimas indicat Innocentius tertius introductas, non ea lege diuina, sed sola consuetudine, cum dicit capite in aliquibus, de decimis. Illę quippe decimę necessariò soluendæ sunt, quæ debentur ex lege diuina, vel loci consuetudine approbata. Videri tñ posset etiam Iudæos solitos fuisse persoluere decimas personales, eo ꝙ scriptum sit: Ipsi Leuitæ de- cimas accipient ex omnibus ciuitatibus operum nostrorum. Nam ex hoc loco quidam Canonistæ probant, personales decimas etiam esse iuris diuini. Verùm per opera ibi intelliguntur illæ operationes quæ in cultura terræ obeuntur, vt satis patet ex Hebræa dictione, & ex eo quod præcedit: Afferemus decimam partem terræ nostræ Leuitis. Et hactenus quidem de decimis. Pergamus ad reliqua.

Triplicis natura decimæ ecclesiast.

2. Esdræ 10.

VÆ VOBIS PHARISÆIS, QVI DILIGITIS PRIMAS CATHEDRAS, &c.] Postquam notauit Dominus Pharisęorũ pręposteram religionem, & iniustitiam, notat modò eos etiam superbię & hypocriseos. Superbiæ quidem, cum dicit: Qui diligitis primas cathedras, &c. Nõ dicit, qui primas obtinetis cathedras, & salutamini in foro, sed qui hęc diligitis: quia non ipsę res, sed earũ affectus & desideriũ est culpabile. Hypocrisis autem, cum dicit. Vę vobis, quia estis vt monumenta quæ non parent, id est, apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt ea esse monumenta. Quo Dominus significat parabolicè, quẽadmodum sepulchra mortuorum sub terram occultata, continent intra se putredinem & corruptionẽ, sed q̃ hominibus est incognita: ita & Pharisæos, cũ vitiorũ impuritate interius pleni essent, eã tñ exteriori sanctitatis specie tegere, atque ita fieri, vt homines qui cũ ipsis conuersabantur non aduerterent eorum impuritatẽ in animo latẽtem. Apud Matthæũ autẽ hæc parabola clarius & paulo aliter effertur. Habet enim sic: Væ vobis Scribę, & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris parent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia: sic & vos à foris quidẽ paretis hominibus iusti, intus verò pleni estis hypocrisi & iniquitate. Apud Matthæum ergo cõparantur sepulchris apparentibus, hic verò sepulchris nõ apparentibus: proinde apud Matthæũ apertius notatur sanctitatis externa simulatio præter interiorem immunditiam, quanquam vtrumque etiam hic satis significetur parabola quidẽ simili, sed nõ eadem. Erit tamen eadem parabola, sed expressius apud Matthæum posita, si locus hic Lucæ sic intelligatur: Estis vt monumenta quæ non apparẽt, hoc est, quorum interior pars non est cõspicua, & homines supra ambulantes nesciunt quid illa intus habeãt. Atq; in hunc modũ magis esse intelligendum puto, ꝙ verisimile sit Lucam eadem cũ Matthæo dicere voluisse. Porro Græci in tertio isto vę habent: Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia estis vt monumenta, &c. sed ea verba, Scribæ & Pharisæi hypocritæ, videri possunt desumpta ex Matthæo, & addita ab aliquo, eo ꝙ sequatur dictũ horũ verborum occasione à legisperito; Magister, hæc dicens etiam contumeliã nobis facis. Hinc enim videbatur Dominus superius etiã taxasse Scribas. Verùm nomen Scribæ rarissimum est apud Lucam, qui ferè eos vocat legisperitos, & præterea cum Dominus subiiciat: Et vobis legisperitis væ, magis apparet superioribus verbis apertè tantùm taxasse Pharisæos.

RESPONDENS AVTEM QVIDAM, &c.] A Differebant à Pharisæis legisperiti, quod apud nos religiosi & theologi. Illi enim ex sua professione & ordine præ aliis maiorem sanctitatẽ præ se ferebant. Hi vero maiorem in scripturis doctrinam. Erat tamen magna inter eos connexio, eo q utrique essent capita populi, multi etiam ex legisperitis essent & Pharisæi. Itaq; quod Pharisæis dictum erat, quidam legisperitus etiam in suum ordinẽ dictũ esse interpretãs, eo q legisperiti etiã obtinerent primas cathedras in synagogis. & cũ Pharisæis magnã haberẽt familiaritatem, eorúmque institutũ approbarent, ait Domino, Magister, hæc dicens etiã nobis legisperitis cõtumeliam facis, vel cõtumelia afficis. Vbi notandum, mentem superbã, cũ B arguitur, interpretari sibi fieri cõtumeliã, cũ cõtrà iustus & humilis reprehensionem pro beneficio accipiat. Deinde & illud, quod qui sibi male conscius est, etiam in alios libere dicta, interpretatur in se dicta esse. Itaque occasione data ab hoc legisperito, Dominus etiam propria quadam ratione ostẽdit imminere væ ipsis legisperitis, vt vanum eorũ deprimat supercilium. Et vobis, inquit, legisperitis væ, quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, vel, vt Græce, φορτία δυσβάστακτα, id est oneribus portatu difficilib., & ipsi vno digito vestro nõ tangitis sarcinas. Quo sermone allegorico pulchre significat Dominus eos multorũ & grauissimorum præceptorum obseruationẽ seuere exigere à populo, interim sibi indulgẽtes oẽm C licentiam, omnẽ impositi oneris grauitatẽ fugere, cũ cõtra fieri oporteret, vt seipsos potius arctarẽt, aliis verò multa indulgerent. Onerabant autem Scribæ homines dupliciter. Primo, quia præcepta omnia legis seuerissime interpretabantur, & ad viuum atque exactissimè eorum obseruationẽ exigebant. Legis enim præcepta D. Petr. in Actis testatur fuisse iugũ quod, inquit, neque nos nec patres nostri portare potuimus. Itaq; hac cõsideratione Dominus non dicit, væ Scribis, quod onera portatu difficilia imponerent populo, sed quod cùm hoc facerent, ipsi nec vno digito ea tangerẽt, nisi intelligamus eos notatos ob id quod legis præcepta nimis rigide & seuere exigerent, sicut quidã apud D nos nimis facile iudicant aliquem cõmittere peccatum, quod dicitur, mortale. Altero modo onerabant Scribæ homines, quia præter præcepta legis Mosaicæ, instituebant multas alias graues ceremonias & cõstitutiones, quæ cũ deberẽt esse leuamẽta & cõpendia seruandæ legis, onera tantum erãt grauãtia, non iuuantia, & vix portabilia. Ad hunc sane modum dupliciter etiam peccant quidam Christiani doctores, qui rigide Dei præcepta ab aliis exigunt, seueras pœnitentias iniungunt, ac suas quasdam constitutiones inutiles & grauissimas adiungunt, cùm ipsi in seipsis sint remissi: nec diuinorũ, nec suorum præceptorum curam habẽtes. Quomodo autem ecclesiæ constitutiones, non E sint dicendæ onera importabilia vel grauia: dictũ est circa illud Matth. 11. Iugum meum suaue est, in cap. Concor. 47.

Actuum 15.

VÆ VOBIS QVI ÆDIFICATIS MONVMENTA PROPHETARVM, PATRES. Circa hunc locum dubium est, quomodo Dominus dicat, væ his qui ædificabãt monumenta, id est, sepulchra prophetarum, cum hoc fuerit laudabile & bonum. Rursum quomodo Dominus ex eo quod isti ædificant eorũ sepulchra, quos patres eorum occiderunt, colligit eos testificari quod cõsentiãt & approbent opera patrum suorum. Ex eo enim potius cõtrariũ fuerat inferẽdũ, quod scilicet opera patrum suorum reprobarent, sicut apud Matthæum dicuntur hoc fecisse in testimonium reprobationis. Correspõdẽs sane apud Matthæũ locus non habet tantam obscuritatẽ, quãtã habet præsens locus. In Matthæo enim habetur sic: væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia ædificatis sepulchra Prophetarũ, & ornatis monumẽta iustorum, & dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorũ in sanguine Prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt. Quanquam enim & hic quæri possit, quomodo B væ dicatur his qui ædificabãt sepulchra iustorũ, & dicebant: Si fuissemus, &c. cum & facere illud & dicere nõ fuerit malum, tamen facile dici potest, Dominum nõ absolutè eos velle reprehẽdere quod illa facerẽt & dicerent, sed quod ea nõ verè sed hypocritice facerent, vnde præmittit, Hypocritæ, cùm re vera similes essent his quos patres suos vocabant, etiamsi verbis & factis videri vellent illis dissimiles. Verùm huius præsentis apud Lucã loci non potest esse tam facilis explicatio. Pro huius ergo explicatione aduertendum duplici intentione monumenta erigi cæsis. Nam aliquando eriguntur in laudem cæsorum, & occidẽtium vituperium, aliquando in vituperium cæsorum, & laudẽ C ac trophæum eorum qui eos occiderunt, quemadmodum patet in locis in quibus hostes cæsi sunt. Itaque cum Scribæ & Pharisæi videri vellẽt ædificando Prophetarum sepulchra colere Prophetas, & damnare occisores eorum, tamẽ quia hoc non vero sed hypocritico fecerunt animo, & quia vere erant affectu & imitatione filii occisorum, quos & patres suos vocabant, Dominus eorum factum retorquet in contrarium, tanquam id fecerint vt patrum suorum impietatem approbantes, statuerẽt illis trophæa. Filiorum enim est, parentũ crimina tegere & & occultare, & ea quæ in parentibus laudi ducunt, posteritati commendare. Proinde cũ monumentis Prophetarum sumptuose extructis, alerent memoriam criminis eorum quos parẽtes su D os vocabant, & qui vere erant eorum etiã secundum affectum parentes, bene Dominus hinc colligit eos cõsentire operibus patrũ suorum, & væ interminatur ob sepulchrorum ædificationẽ. Itaque sensus verborum Domini hic est: Quanquã vos ædificando Prophetarum sepulchra, videri velitis colere prophetas, & damnare eos qui ipsos occiderunt, ego tamen contra, væ vobis ob id dico. Nã cùm patres vestri vere sint qui Prophetas occiderunt, vel vobis ipsis id confitentibus qui illos patres vestros vocatis, profecto testificamini ipsa sepulchrorum ædificatione, quod cõsentitis operibus patrum vestrorum, eaque approbatis. Filiorũ enim est facta patrũ suorũ quæ laudant posteris nota facere, & contra eorum crimina studiose E tegere, & sub cineres condere. Quemadmodum ergo apud Matthæum Dominus alludit ad nomen patrum & filiorum, & ita & hic vis verborũ Christi in eo cõsistit, quod hi quibus væ dicit, filii erant, & filios se vocabant eorum qui Prophetas occiderant.

Mat. 23.

PROPTEREA ET SAPIENTIA DEI DIXIT: MITTAM AD ILLOS PROPHETAS, &c.] Propterea, inquit, hoc est, quia vos

eon

consentitis operibus patrum vestrorum. Sapien- A tiam autem Dei seipsum vocat. Nam apud Matthæum est; Ideo ego dico vobis. Porro Dei se sapientiam modò vocat, quod hæc non dixerit tanquam homo, sed tanquam Deus, qui mirabili consilio omnia prudéter temperat, & est omnium futurorum præscius. Ideóque & per præteritum dicitur, dixit, non dicit, quo intelligeremus ipsum hoc iam olim decreuisse, & per suos Prophetas prædixisse. Cùm dicitur, Prophetas & Apostolos. per Prophetas intelligi possunt doctores veteris Testamenti: per Apostolos noui, aut per vtrumque doctores noui Testaméti. Siquidem & Euangeliū suos habuit Prophetas. Ex illis, inquit, occident. hoc est, quosdam illorum occident. Non enim omnes illos occiderūt. Cum autē sequitur, Vt inquiratur sanguis, co- B niunctio, vt, debet accipi consecutiue: si referatur ad occident & persequentur. Non enim ideo occiderunt vt sanguis illorū requireretur, sed istud ad illorum occisionem consecutum est. Potest tamen accipi vt finalē causam denotet, si referatur ad verbum, Mittam, vt sit sensus: Mittā ad vos eos, quos tamen scio occidendos a vobis, vt iusta Dei vindicta veniat super vos, & omnes cognoscāt quam iusta sit vltio Dei grauissima in vos. Vt finis significatus non sit finis missionis secundùm se acceptæ, sed acceptæ cum præscientia occisionis Prophetarum; non impeditæ, sed permissæ à Deo. Cæterū illud; à generatione ista; quamuis aliqui putent con C iungi posse cū, effusus est, melius tamen coniungi debet cum verbo, inquiratur: tum quia Matthæus habet; vt veniat super vos omnis sanguis: tum quia subiicitur: Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Sanguinem autē requiri ab aliquo, est secundùm scripturæ phrasim, vltionē effusi sanguinis aut perditi hominis sumere de aliquo. Sic de

Psal. 9. Deo Dicitur: Requirēs sanguinem eorum recordatus est. Et Ezech. 3. pastori, cuius negligentia ouis aliqua perit, dicit Dominus. Sāguinē eius de manu tua requiram. Sic per contrarium dicitur sanguis amoueri ab aliquo, quando efficitur vt super eum non veniat vltio, quomodo Salomō ait ad Banaiā,

3. Reg. 2. iubēs ei interficere Ioab: Interfice, inquit, eum, & sepeli, & amouebis sanguinem innocētem qui effusus est à Ioab, à me, & à domo patris mei. In his D ergo locutionib⁹ sanguis ponitur pro vltione sanguinis, quemadmodum & in Matthæo, cùm dicit Dominus; Vt veniat super vos omnis sanguis iu-

Mat. 27. stus; & cùm dicūt Iudæi: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Ex his locutionibus est etiā il-

2. Reg. 1. lud: Sanguis tuus super caput tuū, hoc est, exitium tuū tibi soli imputetur, nec requirat Domin⁹ à me

Actuum 18. vltionem effusi tui sanguinis. Et illud: Sanguis vester super caput vestrū; hoc est, exitium vestrū & perditio non requiretur à nobis, sed vobis solis imputabitur. Verùm quomodo dicit Domin⁹ sanguinem omniū Prophetarū & iustorū qui effusus est E à mundi constitutione, hoc est, exordio, requirendum à generatione illa Iudæorū, cum tūc loquebatur, cùm sanguis eorū qui iniustè à patribus eorū fuerant occisi, non potuerit illis imputari? Ad hāc dubitationem nō paruam respondet D. Hieronymus super Matthæū, & Beda sup Lucā: moris scripturarū esse duas generationes hominū cōputare, bonorū scilicet & malorum, hoc est, omnes bonos sub vna cōprehēdere generatione, & rursum omnes malos sub vna: & proinde cum dicitur omnē sanguinem Prophetarū requirendū a generatione

A ista; per generationē istam demōstrari omnē quæ à principio mundi fuit impiorū generationē, cuius & Iudæi, qui tēpore Christi fuerunt, pars quædam præcipua fuerunt. Ab hac autē generatione certū est requiri in præsenti vita, & requirendū magis in futura omnem iustorū sanguinem ab illa effusum. sed secundùm hūc sensum nihil noui & peculiare intelligitur Dominus comminari Iudæis sui temporis, quemadmodum tamen voluisse comminari totus cōtextus indicat. Proinde aduertendum in scripturis quandoque dici, Deum punire parētum peccata in filiis, idque tunc maximè, quando filij parentum impietatem non solū non fugiunt, nec simpliciter imitantur, sed etiam exuperant & consummant, ita vt Deus ad vindictam peccatis con- B dignam tardus, tandem peccatorum perseuerātia & magnitudine velut coactus & victus, tā grauē & seueram de filiis sumat vltionem, vt nō tantùm eorum iniquitates vlcisci videatur, sed & maiorum, quibus peccantibus Deus sic pepercerat vt non condigna omnino eis supplicia inferret. Sic in Amalechitis per Saulem vindicauit, quod eorum patres Israelitis restiterunt cùm egrederentur de Aegypto. Sic cùm completæ essent iniquitates Amorrheorum, Dominus illos per Iosue deleuit, introductis in illorum terram Israelitis, qui non potuerunt illam terram obtinere priusquam illorum iniquitates essent completæ, vt dicitur Gene. C 15. Cùm enim filij parentum suorum peccata imitantes, aut etiam superantes, eo maiorē vltionem diuinam promereantur, quo magis Dei patientia & longanimitate abutuntur, cúmque per huiusmodi imitationem parētum suorum peccata consumment & compleant, rectè cōpleta & seuerissima vltio diuina de huiusmodi consummatoribus iniquitatē sumpta, dicitur esse vltio omnium iniquitarum quas etiā parentes eorum admiserunt, non quòd parentes eorum non suā persoluerint etiam pœnam, aut quòd filij vltionem aliquam patiantur quam non promeruerunt, aut grauiorē quàm promeruerint, sed quòd filiorum Dei bonitate abutētium tanta sit iniquitas, vt sicut per eam consummant parentum suorum peccata, ita in eis diuina vltio consummet & suppleat, quod paren- D tum peccatis deerat vindictæ. Itaque apud Matthæum Dominus præmittit: vos implete mensurā patrum vestrorum; ac tum velut in cōsummatores huius mensuræ venturum dicit omnē sanguinem iustū, qui ab exordio mundi effusus est. Rursum & illud notandum, parentum peccata nō dici puniri in filiis, nisi quatenus sunt filij cum parentibus suis vna generatio & vnus populus, ita vt in ipsis filiis etiā parētes & tota generatio dicātur puniri, quēadmodum Abraham ecōtrariò in suo semine accepit promissam sibi terram, quatenus vnū quid cum sua posteritate. Nā si quidē filij considerētur vt singulares personæ, non sumit Deus de illis nisi E pro singulari eorum peccato singularem vindictā. Si verò considerentur vt vna cum parentibus generatio, sic generalem de eis vindictā dicitur Deus sumere, qua nō singulares tantùm personæ, sed tota etiam generatio plectitur, quam tamen generalem vltionem vt certo tempore Deus inferret, filij promeruerunt. Dominum autem loqui de Iudæis sui temporis, tanquam his qui vnus erāt cum patribus populus, pater eùm dicit apud Matthæū de Zacharia; quem occidistis inter templum & altare. Occidistis, inquit, nō in vestra persona, sed in pa

CVM AVTEM HÆC AD ILLOS DICERET, COEPERVNT PHARISÆI ET LEGISPERITI, &c.] Cùm Dominus libertate magna diuina præ se ferēte authoritaté proferret sermones hos, subamaros quidē, sed salutiferos, si voluissent recipere pharmacū, Scribæ & Pharisæi præ superbia non ferētes se tam liberè reprehēdi, vehementer offensi sunt: cumq; nō possent obiecta negare crimina, quòd taciti apud se agnoscerēt vera esse quæ dicebātur, nec auderent palam in illum moliri aliquid mali, cœperūt grauiter insistere, hoc est, vrgere Dominum variis quæstionibus, insidiātes ei, & quærētes aliquid venari de ore eius quo possēt eum accusare, ne priuato quodā odio, sed studio religionis illum viderentur persequi. Habet enim hoc hypocrisis, vt nihil tam impium moliatur, cui non prætexat impietatis fucū. Porro pro illo; os eius opprimere de multis; Græcè est, ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων. Non enim est ἐπιστομίζειν, quomodo legisse videtur interpres. Nam illud est propriè os alicui occludere. in qua significatione vsus est eo verbo Paul⁹ ad Titū 1. οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν, id est, quibus oportet silentiū indici, vel, vt nos legimus, quos oportet redargui. Verū hic est ἀποστοματίζειν, quod verbū apud probatos autores significat memoriter recitare, vt annotauit quidā, sed

A ea significatio huic loco nō conuenit. Theophylactus dupliciter exponit. Priori modo: Fit, inquit, τὸ ἀποστοματίζειν, cū plures interrogant vnū de aliis atq; aliis argumētis, tū enim qui nō potest respōdere, speciē præbet insipientis. Itaque secundum eum sensus erit, cœperūt Dominum de multis interrogare, vt sic eum ad hęsitantiā deducerent, nec habens quod omnibus respōderet, videretur insipiēs & indoctus. In quem sensum etiam potest accipi B nostra litera, si intelligatur sic, cœperunt os eius opprimere de multis, id est, per multas quęstiones ei propositas. Altero modo exponit, vt ἀποστοματίζειν sit illaqueare aliquē, & ab ore eius capere illū. Cū enim, inquit quis capitur ex his quæ dicit, ἀποστοματίζεσθαι videtur, hoc est, ab ore trahi & condemnari. Quæ explicatio magis conuenit cum eo quod sequitur; quærentes aliquid capere ex ore eius; vt ibi Lucas seipsū intelligatur exponere. Neq; enim illa; insidiantes ei, & quærentes, &c. competunt in C eos qui occludunt os loquentis. Simili modo, etsi nōnihil dissimili, exponit hoc verbum Euthymius. Significat, inquit, ἀποστοματίζειν, extemporales & non consideratas responsiones dolo latruum interrogationum expetere quæ explicatio maximè conuenit propriæ verbi significationi, & sequentibus. Vnde bene vertit quidam, captiose interrogare.

DOCET NON TIMENDAM MORTEM CORPORIS

Lucæ 12. CAP. LXXXV.

MVltis autē turbis circunstātibus, ita vt se inuicē cōculcarēt, cœpit dicere ad discipulos suos:
Attēdite à fermento Pharisæorū, quod est hypocrisis. Nihil enim opertū est quod non reue- A.16. 64
letur, neque absconditū quod non sciatur. Quoniā quæ in tenebris dixistis, in lumine dicē- B.18 64
tur: & quod in aurē locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis. Dico autē vobis amicis A.10. 55.
meis: Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habēt amplius quid faciant. Ostendā au- B.4.51. C.8 51.
tem vobis quem timeatis, timete eum, qui postquā occiderit, habet potestatē mittere in gehennam. Ita A.10.55
dico vobis, hunc timete. Nonne quinque passeres vaneūt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione B.8 66.
coram Deo? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus plu- C.9.66.
ris estis. Dico autem vobis: Omnis quicunque confessus fuerit me corā hominibus, & filius hominis con- A.12. 49
fitebitur illum coram angelis Dei: qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis B.3 49.
Dei. Et omnis qui dicit verbum in filium hominis, remittetur illi: ei autem qui in Spiritum sanctum A.10 55
blasphemauerit, non remittetur. Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & potesta- B.15.128 C.21.128
tes, nolite soliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit
vos in ipsa hora, quid oporteat vos dicere.

MVLTIS AVTEM TVRBIS CONCVRRENTIBVS, &c. Pro, multis turbis concurrētibus, Græcè est, ἐν οἷς ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου, id est, cōgregatis myriadibus turbę, hoc est cōgregata innumera turbæ multitudine. Siquidem myrias, quod propriè significat decem milia, Gręcis ponitur pro immēsa multitudine. Porro ante hæc verba Gręci habēt, ἐν οἷς, id est, inter quę, vel interim aut interea, quæ tamen verba non solum noster interpres sed & quidam omisit, cum tamen non sint otiosa. Videtur enim significari, quod interea cū ea cōtingerent quæ superiori sunt capite dicta, hæc quæ sequūtur gesta sint, vt significetur istorū cū superioribus cōtinuus ordo. Proinde cum quæ modo sequūtur nō sint gesta in domo aut cōuiuio illo cuius fit mentio in principio ca. præcedentis, apparet omnia illa væ, quæ superiori capite habentur, nō dicta Domino in cōuiuio, sed palā præsente populo, quēadmodū & Matth. cōmemorat: Lucā tamen propter opportunitatē cōmemorasse veluti in illo cōuiuio dicta, quòd optimè hærērent cū eo quod ibi dixerat Domin⁹ de præpostera Pharisæo

D rū mundātione, occasione neglectæ à se ablutionis manuū. Pro cōcurrētibus, vt nos fere legimus, antiqui codices teste quodam habent, circunstātibus, atque sic habebant duo codices antiqui satis, quorum copiam mihi fecit abbas Tōgerlensis, sic legit & Dionysius, & conuenit ea lectio magis cū Græcis, quæ non habent, concurrētibus, sed congregatis. Itaq; cum Dominus Pharisæorū & Scribarū hypocrisim sermone ad illos directo aperte redarguisset, nec illi hinc meliores redderētur, sed E potius peiores, sicq; declaratum esset insanabilem esse illorum malitiam, voluit Dominus palam eorū hypocrisim traducere, ne quis incautus eorum simulatione falli posset, proinde relictis Scribis & Pharisæis, multis turbis iam ipsum circunstantibus, adeo vt se inuicem conculcarent, conuertit sermonem suum ad discipulos suos, quos ante omnes ab hypocrisi liberos & munitos esse oportebat. Attendite, inquit, hoc est, cauete vobisipsis (nam Græca non habent solū προσέχετε, id est, attendite vel cauete, sed προσέχετε ἑαυτοῖς, id est, cauete vobisipsis) à fermento Pharisæorum. Attendite,

inquam, tum ne eorũ hypocrisi decipiamini, & re-
ctum putetis quicquid illi rectè videntur dicere &
facere, tum ne & vos illos imitãdo eorũ fermento
inficiamini & corrumpamini. Ne autem dubitare-
rut quid dicat Pharisæorum fermentum, adiecit;
quod est hypocrisis; id est, iustitiæ & pietatis simu-
latio. Et rectè hypocrisim fermẽtum metaphoricè
vocauit, quod sicut modicum fermentum totã fa-
rinæ massam cui cõmiscetur & sub qua latet, cor-
rumpit: ita simulatio latẽs in animo omnia opera
quantumuis in speciem bona vitiat: proinde quo-
niam ante omnia opus est in his quę acturi sumus
bona voluntatẽ & bona intẽtione, bene Dominus
ante omnia à suis requirit vt sibi ab hypocrisi ca-
ueant. Nam Græca non solum habent: Attendite
B vobis, sed pręmittitur aduerbium πρῶτον, id est, pri-
mùm, vt sit sensus: Ante omnia & in primis caue-
te vobis; quanquã quidam illud, primum, referant
ad pręcedentia. Admonuit & suprà suos Dominus
vt à fermẽto Pharisæorum sibi cauerent, Mat. 16.
& Marci 8. circa quem locum in cap. Concor. 64.
dictum est quomodo hic dicatur fermentum Pha-
risæorum esse hypocrisis, ibi verò doctrina eorũ.
Hypocritica enim erat eorum & cõuersatio & do-
ctrina, à qua hypocrisi suos frequẽter Dominus de-
hortatur, quòd nihil magis noxiũ sit bonis operi-
bus, nihil eisdem magis insidians & periculosum.
Sic sanè & hodie Christiani monendi frequenter,
vt à fermẽto hæreticorum sibi caueant, quod verè
C etiam est hypocrisis. Nã sub prætextu veritatis &
restituendæ religionis, falsa & impia conantur per-
suadere subdole & caute, vt nisi quis sibi probè
caueat, facile sit eorum fermento inficiendus, vt
non possit Christianum Pascha edere in azymis
synceritatis & veritatis.

NIHIL ENIM OPERTVM EST QVOD
NON REVELETVR, NEQVE ABSCONDI-
TVM, QVOD.] Pro reueletur & sciatur, Græcis
sunt futura indicatiui, reuelabitur & scietur, quẽ-
admodum & in Matth. c. 10. Videtur autem Domi-
nus hac sententia & sequẽti dehortari velle ab hy-
pocrisi, quòd quicquid in præsenti vita est occultum,
sit aliquãdo vel in præsenti vita, vel certe in nouis-
simo iudicij die detegendum. Quoniam enim hy-
D pocrisis est vitium latens, eique vitio se homines
subiiciunt, vt per illud sua vitia tegãt; rectè Domi-
nus ad dehortãdum ab hypocrisi, è regione dicit:
Nihil esse opertũ in præsenti vita, quod nõ aliquã-
do reuelabitur in futura scilicet vita, & proceden-
do à specie ad genus, vt vnico verbo omne occul-
tũ cõprehendat, & exponat quod dixit, subiecit; neq;
absconditum quod non scietur; quod probat ad-
iungens; Quoniã quæ in tenebris dixistis, in lumi-
ne, id est palam dicentur, vel, (vt habẽt Gręca, au-
dientur,) & quod in aure, (vel. vt habent Græca &
veteres codices melius, in aurem) locuti estis in
cubiculis vel penetralibus, prædicabitur in tectis.
E Quibus significatur omnia hominũ dicta quantũ-
uis occulta, manifestanda. Opponit lumẽ tenebris
& tecta penetralibus, & significat nec tenebras,
nec modum dicendi secretum, scilicet in aurẽ, nec
locum, scilicet in penetralibus & cubiculis, posse
aliquid retinere semper occultum, sed omnia palã
esse detegenda, & veluti in tectis prædicanda. In
quo alludit Dominus ad morem Palestinæ regio-
nis, in qua tecta domorum plana erant, vt ex illis
concionem ad populum habere liceret, vt dictum
est circa Matthæi cap. 10. in ca. Cõcor. 55. vbi hæc

A eadem paucis quibusdam mutatis habentur dicta
discipulis, sed in sensu longe diuerso. Nam, vt & ibi
annotatum est, hic ista dicta sunt de reuelatione
occultorum futura in nouissimo die, quando, vt
habet Paulus, Dominus illuminabit abscondita te- 1. Cor. 4.
nebrarum, & manifestabit cõsilia cordium: ibi ve-
rò dicta sunt de reuelatione per Euangelicam Apo-
stolorum prædicationem futura. de qua priorem
illam sententiam hic positam; nihil enim opertum
est, &c. etiam esse accipiendam potius, apud Mar-
cum cap. 4. & Lucam cap. 8. dictum est in ca. Con-
cor. 51. Nam ter hanc à Domino dictam legimus
sententiam. Videri autem possit etiam hic locus
accipiendus de reuelatione futura per discipulorũ
prædicationem, quod hic eadem sequantur quę a-
B pud Matthæum, de non timendis scilicet his qui
corpus occidunt, quæ optimam cum hoc loco co-
hærentiam haberent, si de Euangelica acciperetur
reuelatione: nullam autem habere videntur, si acci-
piatur de reuelatione nouissimi iudicij, aut certè
non tam apertam. Certè de Euangelica reuelatio-
ne interpretatur Diuus Chrysostomus in Cathe-
na Thomæ. De hac ergo reuelatione si intelligere
etiam velit quis hunc locum, intelligẽdum Domi-
num suos ab hypocrisi auocare, quod per eos om-
nia occulta Dei mysteria & hominũ vitia sint pu-
blicãda, quos ob id meritò ab omni hypocrisi esse
maxime alienos cõuenit. Quoniam, inquit, quæ in
C tenebris, & in aurem, atque cubiculis dixistis, hoc
est, quæ in paruo Iudeę & Galilææ loco docuistis,
per vos & vestros successores in lumine dicentur,
& in tectis prædicabũtur, hoc est, per vniuersum
orbem omnibus palam annunciabuntur. Pro hoc
sensu non parum facit quod Græca non habeant;
Nihil enim, sed, οὐδὲν δὲ, id est, nihil autem opertum
est, quomodo & veteres codices scripti habent, &
nominatim duo qui erant ad manum. Itaque non
necessariò intelligendum est Dominum reddere
causam quare cauẽdum sit ab hypocrisi Pharisęo-
rum, sed videtur Dominus nouã auspicari doctri-
nam, qua, sicut apud Matthæum, suos doceat quid
sit eis faciendum.

DICO AVTEM VOBIS AMICIS MEIS,
NE TERREAMINI AB HIS QVI.] Si de
D reuelatione per Euangelicam Apostolorum præ-
dicationem superiora accipiantur, hæc idem à Do-
mino, sicut & apud Matthęum, sunt subiuncta, vt
quoniam cõtra liberam Euangelij prædicationem
multi insurrecturi essent, suos muniret cõtra mor-
tis & omniũ quæ homines inferre possunt malo-
rum metum. Si vero superiora accipiãtur de reue-
latione nouissimi iudicij, vt per eam ab hypocrisi
Dominus auocaret, similiter hæc subiuncta recte
sunt, vt quoniam facile illi offendũt impios, qui si-
ne hypocrisi omnia dicunt & faciũt, & veritatem
liberè verbis & factis prædicant, suos Dominus
muniret ne mali alicuius metus eos abduceret à
E synceræ veritatis Euãgelicæ prędicatiõe. Quod au-
tẽ Dominus discipulos vocet amicos suos, Theo-
phylactus intelligit ratione amoris, quo discipuli
Dominum amauerũt, ideóque dictum; dico vobis
amicis meis; quòd hic sermo nõ quibuscunque con-
ueniat, sed his qui Deum ex tota diligunt mente,
& dicere possunt cum Paulo: Quis nos separabit à Rom. 8.
charitate Christi? Magis tamen apparet Domi-
num suos vocare amicos, ratione amoris quo ipse
eos prosequebatur, quòd hac ratione alibi eos vo-
cet amicos, vt cùm dicit; Iam nõ dicam vos seruos Ioan. 15.
sed

sed amicos;&:Maiorem charitatem nemo habet, A quàm vt animam suã ponat quis pro amicis suis. Commodè autem iam cũ ad mortem pro se subeundam & martyriũ adhortaturus est, suos vocat amicos, hoc est, dilectos à se, tum vt blanda appellatione, & suo erga illos amore ad redamandum eos prouocet etiam vsq; ad mortem pro se subeũdam: tum vt intelligerent Dominum bene illis cũ fuisse, dum ad mortis contemptum eos adhortatur, & illius tanquam amici præsidio freti, nõ metuerent eos qui corpori mortem inferre possent. Quod si velimus eos amicos vocatos ratione mutui amoris, cõprehendenda est ratio Theophylacti cum iam dictis rationibus. Porro tres rationes quibus Dominus hic vtitur ad dehortãdũ à timore malorum, & mortis ab hominibus inferendæ, habitę sunt & declaratæ in cap. Concordię 55. circa cap. Matthæi decimum. Tantum in verbis est B quædam inter Matthæum & Lucam differentia. Nam in prima quidẽ ratione pro eo quod habet Matthæus; animam autem non possunt occidere, Lucas habet; & post hoc non habẽt amplius quid faciant, quo apertius quiddam amplius significatur quam apud Matthæum, nẽpe quod post mortem corporis aliquid amplius fieri & accidere possit homini, sed non ab homine, & proinde mortẽ corporis nõ esse metuendam tanquam omnium terribilium vltimum, propter quã tanquam omnium malorum maximum, omnia alia huius mundi mala homines metuunt. Iam pro eo quod habet Matthæus: Timete eum qui potest & animam & corpus mittere in gehennam, hic dicitur. Timete eum qui postquã occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Quo amplius etiam quid significatur, nimirum, Deum & præsentis vitæ mor C tem inferre posse, quã & homo inferre potest: & æternam mortem, quam non potest inferre homo homini. Itaq; comparatio inter homines & Deũ, qua Dominus docet nõ metuendos homines, sed Deum potius metuẽdum, apud Matthæũ quidem consistit in eo quod homo tantum habeat potestatem in alterã hominis partem, eamque ignobiliorem: Deus vero in vtráque. Apud Lucam vero cõsistit in eo quod homo tantum habeat potestatem in his quæ pertinent ad pręsentem vitã, Deus autem in his quæ pertinent & ad præsentem vitã, & ad futuram. Ille enim expendit duas hominis partes, iste verò duos status vitę hominis, & duplicẽ D mortem. Additur autem apud Lucam cõfirmationis gratia, Ita, id est, sane, (est enim rursum, ναὶ) dico vobis, hunc timete. In secunda ratione quę incipit ibi, Nonne quinque passeres dipondio vel rectius dupõdio væneunt, pro his verbis est in Matthæo: Nõne duo passeres asse vęneũt, sed de hac diuersitate dictũ in Matthæo. Pro illo, vn⁹ ex illis nõ est in obliuione coram Deo. Matthæus habet, vn⁹ ex illis non cadet super terram sine patre vestro, quod eodem redit: Nã generaliter dictum est à Lu E ca, quod Matthæus in specie dixit. Vnus, inquit, ex illis non est in obliuione corã Deo, vt scilicet à à Deo ei nõ prouideatur de esca, aut sine eius cog Iob. 10. nitione aut volũtate moriatur & capiatur: In tertia ratione quæ incipit ibi: Dico autem vobis, omnis quicunque, &c. nihil est differentiæ inter Matthæum & Lucam, quod saltem annotatu dignum est, nisi quòd Matthæus habeat, coram patre meo qui in cœlis est. hic vero dicatur, corã angelis Dei. Sed hęc apertum est eodẽ recidere. Illud notã A dum in Matthæo & Luca, apud Græcos verbum, confiteri, construi non cum accusatiuo, sed cum datiuo & præpositione ἐν, vt sit ad verbũ; omnis qui confitebitur in me, confitebor & ego in illo, quomodo & legitur in Cypriano Epistola 6. lib. 3. Hinc post Chrysostomum Theophylactus adnotat quare dictum sit, qui confitebitur in me, & non, qui cõfitebitur me; nempe quod confiteri non valeamus nisi virtute & gratia Christi adiuti aut nisi in Christo maneamus: Verum simplicius fuerit dicere, cõfiteri in aliquo, positum ex phrasi Hebraica pro confiteri aliquem, quemadmodum in Psal. 43. In nomine tuo cõfitebimur; pro, nomẽ tuum confitebimur & prædicabimus. Et in alio Psal. 19. Psal. in nomine sancto tuo inuocabimus, pro, nomen sanctum tuum inuocabimus.

ET OMNIS QVI DICIT VERBVM B IN FILIVM HOMINIS, REMITTETVR ILLI. Harum sententiarum quis sit genuinus sẽsus, dictũ est in ca. Cõcor. 49. vbi ex Matth. 12. & Marci. 3. eadẽ habentur: tantum hic videndũ quomodo hæ sententiæ proposito loco seruiãt. Id autem bene indicauit Beda, dicens: Ne ex eo quod ait eos qui se negauerint esse negandos, vna cũctorũ negantiũ cõditio putaretur, cõtinuo subiecit; Et omnis qui dicit verbum, &c. Itaq; quoniam dixit de negantibus se, his iam subiunctis sentẽtiis ostẽdit variis modis quosdam ipsum negare, nec omnium idem esse & æquale crimẽ. Fortè, & ideo has subiecit sententias, vt significaret quam magnum sit peccatum eorum qui ipsum semel agnitum negarent postea, & blasphemarent quemadmodum fecit impius Apostata Iulianus. Tales enim non filium hominis, sed filium Dei cõculcant, & spiri Heb. 10 C tui gratiæ contumeliam faciunt, vt habet Paulus.

CVM AVTEM INDVCENT VOS IN SYNAGOGAS, ET AD MAGISTRATVS, &c.] Quoniam propter confessionem nominis Christi, ad quam iam est adhortatus Dominus, fideles rapiendi erant ad principum tribunalia, vt suorum ibi factorum & prædicationis rationẽ redderent, ne homines rudes & illiterati nimis essent, de eo quod apud doctos & potentes, respõdẽdum essent soliciti, ac in illorum cõspectum venire trepidarẽt, cõgruo iam ordine Dominus his verbis istã solicitudinem & trepidationem ab eis eximere studet: quemadmodũ supra exemit mortis me D tum, vt neq; mortis aut quorumuis malorũ met⁹, neq; inscitiæ & imperitiæ cõsciẽtia eos à veritatis prædicatione absterreret. Dicit autẽ Dominus, in synagogas, propter Iudæos: ad magistratus & potestates, propter gentilium tribunalia. Dicit, qualiter aut quid respõdeatis. Qualiter, propter modũ dicendi: Quid, propter ea quę sunt dicenda: Nam de vtroque solẽt esse soliciti homines: pro, respondeatis, dictio Græca ἀπολογήσησθε, plus quid signifi E cat, videlicet respondere accusanti pro defensione causæ intentatæ, vt sit sensus. Nolite soliciti essę & anxie cogitare quibus modis verba facturi sitis, & qua ratione instituturi defensionẽ, si quãdo adducti fueritis pro defensione causæ: quemadmodũ vulgus rerũ facit, qui solent vtroque modo periclitari si vel formam agendi, nesciant, vel parum instructi sint ad refellendum quod obiicitur. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, qd & multo magis etiã qualiter oporteat vos dicere. Cætera quę hic erant dicenda, dicta sunt supra in cap. Concordiæ 55. vbi ex cap. 10. Matthæi habentur eadem.

quanquam ille huiusmodi negotiis nunquã vacauerit. His, inquit, nos molestiis affixit Apostolus, non vtiq; suo, sed eius qui in eo loquebatur arbitrio, quas tamen ipsum perpessum fuisse non legimus. Aliter enim habebat se apostolatus eius discursus. Nec dixit: Secularia igitur iudicia si habueritis ad nos deferte, aut nos constituite ad iudicandum: sed eos qui cõtẽptibiles sunt in ecclesia, hos, inquit, collocate. Ad reuerentiam vobis dico. Sic nõ est inter vos sapiens quisquam, qui possit inter fratrem suũ iudicare, sed frater cũ fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Sapiẽtes ergo qui in locis & consistebãt, fideles & sanctos, non qui hac atq; illac propter Euangelium discurrebant talium negotiorum examinatores esse voluit. Vnde nunquã de illo scriptum est, quod aliquãdo talib. vacauerit, à quibus nos excusare non possumus etiam si cõtemptibiles simus, quia & hos collocari voluit si sapientes defuissent, potius quã vt negotia Christianorum deferrentur in forum. Quem tamẽ laborem non sine cõsolatione Domini suscipimus pro spe vitę æternæ, vt fructũ feramus cum tolerantia. Hæc ille. Audis eum & consuetudine & Pauli præcepto adactum, intelligis aliam causam fuisse Apostolorum, & multo magis Christi, quàm episcoporum tempore Augustini: ex qua item intelligere licet non esse hoc tempore eãdẽ nostrorum episcoporum causam, quando fora secularia sunt Christianorum fora & tribunalia. Sed & idẽ Augustinus non sic vacauit dirimendis litibus & iudiciis, vt ab his quæ magis sunt episcopi officia, nempe prædicationibus, aliisq; id genus episcopalibus officiis cessaret aut impediretur, sed hæc velut præcipua imprimis curans, illa tamẽ veluti secundaria nõ omittebat. Idem Augustinus sermone quodam in dominica post ascensionem Domini, pulchre philosophatur cur Dominus diuidere noluit hęreditatem sicut rogatus fuit. Merito, inquit, non audiuit fratrem interpellantem & dicẽtem: Domino dic fratri meo, diuidat mecũ hæreditatem. Domine, inquit, dic fratri meo. Quid, vt diuidat mecum hæreditatẽ. Et dominus: Dic homo, quare enim vis diuidere, nisi quia homo? Cũ enim dicit alius: Ego sum Pauli, ego autem Apollo, nonne homines estis? Dic homo, quis constituit me diuisorẽ hæreditatis inter vos; Colligere veni nõn dispergere. Ideo inquit, dico vobis: Cauete ab omni cupiditate, cupiditas enim cupit diuidere, sicut charitas colligere. Quid est autem, cauete ab omni cupiditate, nisi impleamini charitate? Nos charitatem pro captu nostro habentes interpellamus Dominum contra fratrem, sicut & ille cõtra fratrem, sed non hac voce, nõ hac postulatione. Ille enim dixit: Domine dic fratri meo, diuidat mecum hæreditatem. Nos dicimus: Domine dic fratri meo, teneat mecum hæreditatem. Hæc ille.

DIXITQVE AD ILLOS: VIDETE ET CAVETE AB OMNI AVARITIA, QVIA.] post redargutionem importunę huius auari hominis petitionis, Dominus eius occasione & omnes quidẽ generaliter munire satagit aduersus auaritiæ pestem, & deinde suos speciatim discipulis solicitudinẽ etiã necessariorũ eximere. Itaq; quod ad prius attinet, dixit ad illos, nempe discipulos & circũstantes turbas, Videte & cauete ab omni auaritia. Vbi notantũ Gręca nõ habere, omni: sed tãtũ, auaritia, & pro auaritia non est φιλαργυρία, quę dictio significat pecuniæ amorẽ, sed πλεονεξία, dicta à plus habendo, qua sæpenumero vsus est D. Paulus, & est hæc dictio longe generalior quam sit φιλαργυρία. Nam πλεονεξία est, quandoque plus habetur quam est necesse aut sufficiat, nec tantũ cõsistit in pecuniis, sed & in aliis rebus, vt frugibus vestibus, & id genus similibus. Atque ob id videri potest interpres addidisse, omni, dicens, ab omni auaritia, ne intelligeremus tantum superflua habendi pecuniarum cupiditatẽ, quã auaritiæ nomine ferè concipimus significari, sed & omnẽ aliã auaritiæ speciẽ nomine πλεονεξίας significatã, cupiditatẽ scilicet quãuis acquirendi aut retinendi plus quã necesse sit aut cõueniat, aut pluriũ quàm cõueniat possessionem. Nam in sequenti parabola quidam notatur auaritiæ ob multitudinem frugum, & nõ tam ob cupiditatem, quàm possessionem & retẽtionẽ. Potest & illud, ab omni auaritia, sic intelligi: Cauete nõ tantũ ab aperta & manifesta auaritia quam committunt fures & latrones, sed etiam ab ea quæ speciem habet iustitiæ, qua scilicet quis iustis titulis plus habere desiderat aut retinere. Sanè quemadmodũ diligenter monendi sunt qui virtuti sunt addicti, vt sibi caueant ad hypocrisi: ita omnes generaliter frequenter admonendi, vt sibi caueãt ab omni auaritia, vt forte à nullo magis vitio homines sint dehortandi, tum quod vitiu hoc latissime se extendat, & quam plurimos in omni gradu occupet, cũ tamen rarissimi sint qui hoc vitiũ in seipsis agnoscere velint, (A minore quippe vsque ad maiorem omnes auaritiæ student, inqit Hiere. & Isaias: Vnusquisque ad auaritiam suã declinauit, à summo vsque ad nouissimum.) tũ quod hoc vitium multorum sit causa malorũ. Radix enim omnium malorum est cupiditas, inquit Paulus, vbi pro cupiditas est φιλαργυρία, id est, studium pecunię, tum etiam quod hoc vitium admodũ graue sit in seipso. Vnde Paulus πλεονεξίαν, vocat εἰδωλολατρίαν, id est, cultum idolorum, & Eccl. 10. dicitur: Auaro nihil est scelestius. Et rursus: Nihil est iniquius quàm amare pecuniã, hic enim & animã suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua. Quæ tamẽ videntur accipienda dicta hyperbolice, cum quædam sint vitia grauiora quàm sit auaritia. Affert autem Dominus conuenientem rationem ab auaritia dehortatoriam, quia, inquit nõ in abundantiã cuiusquã vita eius est ex his quæ possidet, quam orationem quidam sic ordinant, quia vita hominis nõ est in abũdãtia cuiusquam ex his quæ possidet, id est, cuiusquam rerũ temporalium, vt cuiusquã referatur ad, ex his quæ possidet. Verum secundum hanc constructionem relatiuũ, eius, non habet antecedens, proinde certum est sic intelligendam: nõ in abũdantia alicuius hominis est vita ipsius hominis, &c. Græca habent, ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, hoc est ad verbum, Non in abundare alicui vita ipsius est ex substantiis eius. Vbi datiuus τινί, id est, alicui, non videtur referri posse ad verbũ περισσεύειν, id est, abũdare, quomodo omnes intelligunt tamen. (Nam sic dicendũ fuisset per accusatiuũ τινα, id est, aliquẽ) sed potius referri debere ad verbũ, est, vt sit sensus: Nõ cõsistit alicui vita ipsius ex his quæ possidet propterea quia abũdat. Est tamen idẽ sensus, siue vertatur, cuiusquã, siue cuiquã. Semper enim significatur quod non propterea, quia quis abũdat diuitiis, vita etiam eius ex tali abundantia abundat, hoc est: fœlicior est & longior, sed contra potius, abũdantia & miseriorem &

1.Cor. 6.

Hier 6.
Isaia 56.

1.Tim. 6.

breuiorem efficit hominis vitam. Miseriorem qui A dem, quia secum affert multas solicitudines. Breuiorem verò, quod frequenter occasio sit vt quis abutens non solum vitam gratiæ perdet, sed etiá ebrietate nimioque luxu ante tempus viá corporalem finiat, aut vt exigente diuina iustitia propter sua peccata citius ab hac vita tollatur. Est autē hæc ratio à Domino reddita admodum cōueniés. Quia enim diuitiarum amatores existimant quod multo tempore in magna fœlicitate diuitias sint possessuri, & quasi diu fœliciter victuri, vndequaque opes colligunt, & collectas retinent: contrarium Dominus asserit, vt sublata causa parandarum & seruandarum opum, cessset harum studium.

DIXIT AUTEM SIMILITUDINEM AD ILLOS, DICENS: HOMINIS CUIUSDAM DIVITIS, &c.] Quo Dominus crasso populo altius infigeret quod dixit, aptissimam affert B similitudinem & exemplum, quo ostendit abundā tiam non adferre fœliciorem & longiorem vitam, sed eam contrà sequi potius solicitudinem, & vitæ breuitatem. Hominis, inquit, cuiusdam diuitis, q. scilicet multos habebat agros, multasq; possessiones, vberes fructus attulit ager, vel, vt habēt Græca, ἡ χώρα, quod magis regionem significat, vt intelligamus agrorum multitudinem & magnitudiné. Hic admiranda Dei benignitas, qui cum sciret hominem hunc non vsurum copia ista ad vllum bonum, tamen etiam in huiusmodi hominem suá benignitaté effundere voluit. Pluit enim super iustos, & solemq; suum oriri facit super malos & bonos, omnibus quidem occasionem bonorum præbens operum, quanquam impii Dei bonitatem sibi vertant in maioris supplicii cumulum: quemad modum sane iniusto contigit, qui cū vidêret agro C rum fertilitaté, nō cogitabat Deo, à quo solo sūt omnia, gratias sibi agendas, nec memor communis naturæ diuinorumq; præceptorum cogitarat ea esse impartiéda egenis quę sibi superfluerēt, sed q. apud alios dicere verecundum & parū honestū fuisset, cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo quò congregem fructus meos? Circa quod obseruandum, auaris abundantiam non adferre maiorem tranquillitatem & fœlicitatem, sed potius solicitudinem, & miseriā. Proinde pulchre Basilius, qui homilia quadam eleganter rhetoricis coloribus parabolam hanc expédit. Quis, inquit, non misereatur hominis tantopere obsessi impli- D catique, & ipsa agri fœlicitate infelicis, præsentib. bonis miseri, futuris miserioris. Quid, terra illi segetes germinat non, sed gemitus. Annonæ ne illi vberem messem congregat? nequaquam. Nam curas, dolores, miseras angustias coacerbat. Non aliter quàm egeni solent, lamentatur. An nō hanc vocem emittit qui paupertate premitur? Quid faciā, vnde victum, vnde vestitum conquiram. Eadem hæc verba diues iste sonat, cui animus dolet curis E erosus. Quod enim alios exhilarat, hoc labefacit auarū. Nō enim gaudet quod domi omnia repleā tur, sed pungitur animo ex affluxu diuitiarū. Hæc ille. Itaque in hoc auaro ostēsum est illud Iob di- Iob. 20. ctum de auaris: Cum satiatus fuerit, arctabitur, æstuabit & omnis dolor irruet super eum. Quod exponens D. Gregorius 15. moral. cap. 11; sic habet: Prius quippe anhelat per auaritiam, cōcupita cōgregare. Et cū quasi in quodā ventre animi multa cōgresserit, satiatus arctatur, quia dū anxiatur qualiter acquisita custodiat, ipsa eum sua satietas angustat. Ad cuius declarationem cum diuitis huius exēplum adduxisset, tādem infert: O angustia ex satietate nata. De vbertate agri angustatur anim° auari. Dicens nanque, quid faciam, profecto indicant quia votorum suorum affectibus pressus, sub quodam rerū fasce laborabat. Bene ergo dicitur: Cum satiatus fuerit arctabitur: quia mēs auari quę pri° ex abundantia requiem quæsierat, post ad custodiā grauius laborabat. Hæc ille. Iam & illud in hoc auaro obseruandum, abundantiam nō tantū adferre solicitudinem & miseriá, sed quod mirādū est, etiá maiorem egestatem, & indigentiá. Prius enim quam agri vberes attulissent fructus, nō egebat homo iste nouis horreis: nunc verò magis egere cœpit, & de indigentia cōqueri. Illud enim, non habeo: indigentis est. Sic semper in diuitibus cū diuitiarū copia crescit & inopia, quod semper de augenda familia & statu cogitent. Nō habeo, inquit B quò cōgregem fructus meos. Habebat vtique si voluisset. Pauperum enim ventres & domus vacuæ, horrea illi esse poterant, quo non illis tantū, sed & sibi longe tutius fructus reposuisset, vnde nō tantum in multos annos, sed in perpetuum edere potuisset. Verum præsentem tantum vitam attendés, & se sibi tantum natum existimans, ac totos communes fructus suos tantum faciens, nihil horū cogitauit, qui ob id in quam stulta & impia inciderit consilia, sequentia declarant. Si enim charitaté & veram prudētiá adhibuisset sibi in cōsilium, dixisset ab illis persuasus sibi ipsi. Circūspice quam multis desit quod tibi superest. Agnosce cui debeas erā istam animi fœlicitatem. Sortem indulsit Deus, vnde colligas vsuram bonorum cœlestium. Permuta fluxa bonis pereuntibus, terrena cœlestibus, humana diuinis. Ita lucro fuerit tibi tua liberalitas. Sed C quoniam hæc nō adhibuit in consilium, cū sic æstuaret animo, tandem stultitiæ & incogitātię impulsu sic dixit apud se: Hoc faciam: Destruā horrea mea, & maiora faciam, vel, vt habent Græca, ędificabo. Recte quidem dixisset, si tātū dixisset, & fecisset illud: Diruam horrea mea. Digna enim erāt demolitione horrea iniquitatis, excindéda merito erant quæ male erant ædificata, destruenda dom° auaritiæ custos, ostēdéda soli squalētia frumēta, proferendæ è carcere diuitiæ vinctæ, exponēda pauperibus quæ diu in horreis cōclusa fuerant. Verum insipienter nimis adiecit, & maiora ædifi D cabo. Quid enim, inquit Basilius, tande statues, vbi illa impleueris, & annus alter rursus fructuū attulerit fertilitatem? Num rursum dirues, & rursum • ędificabis? Quid obsecro stulti°, quàm in infinitū laborare, cum cura ædificare, & rursum cū cura diruere? Iam vero non tantum insipientiam, sed etiá impietaté sonat quod subiecit, & illuc, inquit, congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea. Congregaturum se dicit, qui an in crastinum viueret ignorabat, immemor & incertitudinis vitę suæ, E & quot pericula fructuū collectionē antecedere possint: quæ si perpēdisset, dicere debuerat secundū Iacobi doctrinam; si Deus voluerit. Nā & grādo calamitate, & æstus sideratione, e medijs manibus fructus eripit, & pluuia importune è nubibus superfusa eos corrumpit. Omnia se dicit cōgregaturum, nimirū nec pauperib. nec sacerdotibus portionem aliquā etiá debitam relinquens. Itaque ter- Iacobi. 4. ra quidem ipsa commodam se sua fœcunditate exhibebat, cum in aruis profundam segetem, plurimosq; racemos in palmitibus ostenderet, oleam

fructibus

fructibus scaturientem monstraret, & ea pomis ac nucibus omnigenos cibos polliceretur. Ille verò erat incommodi ingenii, nullius que fœcunditatis nondum habens, & iam egenis inuidens. Sibi nata esse dicit, & sua vocat, quæ in communem hominum vsum communis omnium hominum pater Deus, communisque omnium mater terra suppeditauit, quæq; hinc secum auferre nō posset, nec in sua haberet potestate. Neque enim (inquit Ambrosius super Lucam) nostra sunt, quæ nobiscū auferre non possumus. Quid, inquit Basilius, ais tua? vnde ea in vitam attulisti? Quemadmodū si quis in theatro sedilia occupet, ac deinde superuenientes excludat, sibi proprium vendicans, quod omnium vsui patet, ad eum modum se diuites gerunt. (B) Cum enim quod commune est, priores inuaserūt ex præoccupatione in propriū sibi faciunt. Quodū quisq; quod sue necessitati leniendæ sufficeret, auferret, & quod superfluum esset ei relinqueret qui indigeret, nullus opulētus, nullus inops esset. Nonne nudus ex vtero elapsus es? nonne nudus in terram reuerteris? Ista quæ habes vnde tibi orta sūt? Si vltro fortuitoq; dicis, impius es, cū non agnoscas qui ea creauit, nec gratiam habes ei qui ea tibi dedit. Si vero cōfiteris à Deo profecta esse, dic mihi qua de causa acceperis? Nū iniustus Deus est, qui ea, quæ victui sunt inæqualiter distribuit? (C) Cur tu diues, ille verò pauper est? An nō ideo plane vt & tu benignitatis & fidelis dispēsationis mercedē recipias, & ille magnificis tolerantiæ premiis cohonestetur? Hæc D. Basilius, ostēdēs illum malè dixisse; quæ nata sunt mihi & bona mea; qui deinceps ostendit etiā auaros, esse fraudatores: & raptores, quod quæ dispensanda acceperunt, ea sibi propria faciant. Famelici, inquit, panis est quem tu detines: nudi vestimentum est, quod tu in tuis capsulis seruas: discalceati solea est, quæ apud te computrescit: egeni pecunia est, quam tu defossam habes. Ergo totidem iniuria afficis, quot præbere potuisti. Similia imo eadem habentur ex D. Ambrosio distinctione 47. cap. Sicut hi. Nam homilia Basilij super illo verbo: Diruam horrea mea, &c. tota etiam est apud D. Ambrosium, paucis quibusdam (D) additis, sermone 81. Verisimile est enim D. Ambrosium homiliam Basilii Græcā Latinitate donasse, quemadmodum in Hexameron suo & libris de Spiritu sancto, Basilii Hexameron & libros de Spiritu sancto vertit aut saltem imitatus est, multis tamē de suo additis. Sunt autē similes multæ apud antiquos patres, sententiæ, quibus asseritur eos esse raptores, & inuasores alienorū, & fures qui superflua retinent & pauperibus nō elargiūtur. Nam distinct. 42. in principio ex Hieronymi sententia dicitur: Aliena rapere cōuincitur, qui vltra necessaria sibi retinere probatur. Sic & August. sermo. 219. de tēpore: Quicquid, inquit, nobis Deus plusquam opus est dederit, non nobis specialiter dedit, sed (E) per nos aliis erogandum trāsmisit: quod si nō dederimus, res alienas inuasimus. Ex his tamen & similibus sententiis non est intelligendum, tales auaros qui superflua retinuerūt secundū leges humanas licite acquisita, teneri ad restitutionē proprie dictam, quemadmodum hi qui contra humanas leges, aliquid vsurpant: sed raptores dicuntur, quia iniuste, hoc est, male retinent, quæ aliis ex præcepto Dei erant dispensanda. Porrò cum omnibus necesse sit superflua in pauperes, erogare, maxime ad id obligātur Ecclesiastici, qui, præterquā quod

(A) Deum pro sua parte & hæreditate elegerunt, & ob id terrenarum rerum magis debēt esse cōtēptores, magisq; præ aliis virtutibus & bonis operibus abundare, bona obtinēt quæ Christi pauperis sūt patrimonium, & pauperum bona singulariter dicuntur. Sed redeamus ad considerationem huius propositi auari. Hic ergo præter prædicta etiā in eo est reprehendendus, quod non solùm sua dicat quæ nata erant è terra, sed etiam bona, cū diuitiæ, & abundantia rerum temporalium, sint res indifferentes, quæ per se se nec bonum nec malum faciāt hominem. Multo autē magis reprehēdendus propter ea quæ in suo cōsilio subiecit; & dicā animæ (B) meæ: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, &c. Animæ bona dicit, quæ corporis non mētis sunt bona. Annos plurimos sibi pollicetur, qui nec de crastino securus est. O, inquit Basilius, bruta verba. Si suillam animam haberes, quid ei pro re læta nisi hoc ipsum renunciares? Adeone pecualis es, adeone bonorum animæ imperitus, vt ei carnalibus escis adblandiaris, & quæ à latrina excipiuntur, ei pro bellariis mittas? Si anima virtutem habet, si bonorum operum plena est, si Deo familiaris est, habet multa bona, & oblectatur pulchra illa animi oblectatione. Requiesce inquit, à labore, comede, bibe, epulare magno scilicet apparatu (C) ant, vt habent Græca, εὐφραίνου, hoc est, gaude. Vox certe Epicureorum, & tamen quam pleraq; Christianorū pars approbat. Quid enim aliud fere quærunt homines, quam vt à laboribus, ad quod sic sunt nati homines sicut auis ad volatum, hic possint quiescere, vt laute comedere & bibere illis cōtingat? Sed audiamus Dei de hoc homine iudiciū, audiamus quid Deus decreuerit cum ille apud se ista decreuisset. Ille enim in occulto quidem loquebatur, (cogitabat enim, dixit, apud se) & tamen verba eius in cœlo exaudiebantur & examinabantur. Inde igitur ei responsa veniunt à Deo interna sua inspiratione conscientiam eius alloquente. Stulte, inquit, hac nocte animam tuam repetent à te. Stultum pronunciat eum diuinum iudicium, quē humanum iudicium circunspectū diceret & pru- (D) dentem, vt qui sibi in futurum prospiceret. Et quidem merito stultus dicitur, quod abundans iam sibi vertit in occasionem angustiæ & inopiæ, quod sibi nata putauit, quæ multis nutriendis data erāt, quod per temporalia bona nō cogitauit æterna sibi paranda, quod tēporalia, animæ bona esse duxit, quod sibi iam securus plurimos pollicebatur annos, quodque de his esset solicitus, quibus nunquam erat fruiturus. Quod si autem talis non ab homine, sed à Deo stulti nomē est cōsecutus, quid de his dicendum qui ea sibi coaceruant, quibus, etiam si plurimos viuant annos, nūquam ne velint quidē frui vel vti, vt qui pecunias pecuniis semper addere nō cessant, sola anti specie capti, quod est (E) omnium auarorum pessimum & intolerabilissimum genus. Hac, inquit, nocte repetent animam tuam à te. Bene dicit, hac nocte. Nam quanquam quod ad literam spectat, dictum sit, hac nocte, quod in nocte fere auari huiusmodi apud se consultent, (Cùm enim cuncti dies eorum doloribus & laboribus sint pleni, ne per noctem quidem mente requiescunt, vt dicitur Eccl. 2.) tamen mystico intellectu recte intelligitur etiam ideo dictum, hac nocte, quod talis in tenebris crassissimis insipientiæ detineretur, quodque huiusmodi hominis apud se cogitatio & consultatio, tantùm somnium quoddā,

esset

esset diutinæ fœlicitatis. Nun dictum est ei. Hac no
cte mutieris, sed, quud grauius erat audiru, animã
tuam, cui hæc umnia parasti, cui multos & fœlices
annos in hac vita pollicitus es, repetent à te, mini
stri scilicet diuinæ iustitiæ. Quo significat, statum
aliquem vitæ esse post hanc vitam, & animam hu
mini à Deo commendatam, velut quoddam depu
situm, de quo aliquandu ratio reddẽda esset, suotẽ
pote repeti ab homine per augelus qui eã diuino
statuant tribunali. Conuenit autem verbũ, repetẽt,
impus potius quã iustis, vt hoc loco ãnutauit Theu
phylactus. A b impiis enim inuitis, & propter vi-
tæ præsentis immodicum amorem reluctantibus
anima eorum exigitur. A iusto autem nõ exigitur
aut repetitur, sed ille eam gaudens & exultãs cõ-
mendat Deo patri spirituum. Subditur ad maiorẽ
stultitiæ eius condemnatiunem: Quæ autẽ parasti,
cuius erunt? quasi dicat: Tua certè nun erunt, cum
terrena tantùm parauetis, quæ necesse est mundu
relinquas, nec solũ tibi cui ea destinati, cedẽt, nec
tibi manifestũ est cuius hæc erunt, vtrũ hæredis an
peregrini, amici an inimici, quod ipsum etiã adau-
Iob. 20. get mœrorem. Itaq; in hoc impletum est illud Iob:
Nun est satiatus venter eius, & cum habuerit quę
Psal. 38. cuncupierat, possidere nõ poterit. Et illud Psalmi
stę. Thesaurizat, & ignurat cui cõgregabit ea. Porrò
ne hoc exemplum, tantum ad voluptatem narra-
tum putare quis posset, sed ad nostram commoni
tionem, nempe, vt Dei in hoc humine sententiam
metuẽtęs, studeamus huic esse dissimiles, adiecit
Dominus: Sic est qui sibi thesaurizat, & nõ est in
Deum diues. Sic, inquit, est, hoc est, etiam omnis ta
lis similiter est stultus. Aut potius: Sic est, id est, sic
se habet qui sibi thesaurizat, &c. hoc est, cum mi-
nimè sperat, vita pręsens simul cũ rebus aufertur,
eumq; pręterea nihil habeat, prorsus infœlix & de
ploratus recta perit gehennam. nõ est Gręcis: Sic
est qui. &c. sed tantum, sic qui thesaurizat; vt libe-
rum sit subaudite verbum quud est commodissi-
mum. Notat autem Caietanus, non tantum dictũ
esse: Qui sibi thesaurizat, sed additum, & nõ est in
Luc. 6. Deum diues, vt intelligeremus Dominum nõ dã-
nare thesaurizantem sibi, nisi simul adiunctã ha-
beat alteram conditionem, scilicet nõ esse diuitem
in Deum, ad differentiam eorum qui sibi thesauri
zant, & simul diuites sunt in Deum, abũdantes in
bonis operibus. Verum magis apparet duas illas
partes sic à Domino cõiunctas, vt significaret fieri
non posse vt quis sibi thesaurizet, & sit in Deum
diues. Nam Matthæus satis docuit non posse fieri
vt quis & sibi thesaurizet & apud Deum, ad hoc
afferens illud prouerbiũ: Nemo potest duobus du
minis seruire. Certe sic intellexit Beda, cum scri-
bat: Ergo qui vult esse in Deum diues, non sibi the
saurizet, sed pauperibus possessa distribuat. Dici-
tur autem hoc loco is sibi thesaurizare, & qui in
suum vsum ac suam tantum voluptatem multa cõ
gregat, & congregata conseruat. Cæterum obscu-
Rom. 10. rior est illa oratio; non est in deum diues. Quidam
pro, in Deum, vertit erga Deum; vt hic sit locutio
qualis est in Paulo: Diuęs in omnes qui inuocant
eum, id est, erga omnes. Itaque intelligit illum dici
hic diuitẽ in Deum, id est, erga Deum, qui Dei no-
mine in pauperes est beneficus. Deus enim cupi-
ens refocillari in membris suis per eos quibus su-
perest res, sibi imputat factum quod suo nomine
pauperibus impenditur. Porro cùm Græca nõ ha-
beant ptu, diues, numen substantiuum πλούσιος, sed
participium πλουτῶν, rectius sic verti poterit: Qui si
bi thesaurizat, & non in Deo ditescit, vt duo parti-
cipia θησαυρίζων & πλουτῶν, similiter reddatur per su
um verbum, & εἰς θεὸν, accipiatur pro, ἐν θεῷ, sicut su
perius aliquoties εἰς pro ἐν positum est. Dicitur au
tem ditescere in Deu, primum quidem is qui per
eleemosynas multa sibi apud Deum merita parat:
Deinde generaliter quisquis abundat in operibus
bonis. Diuitiæ enim in Dęo, sunt acquisitio virtu-
tum & meritorum. Sic Paulus Timotheum docet
vt præcipiat diuitibus huius seculi bene agere, di- 1. Tim. 6.
uites fieri in bonis operibus, facile tribuere, com-
municare, thesaurizare sibi fundamẽtum bonũ in
futurum, vt apprehendant vitam æternam.

DIXITQVE AD DISCIPVLOS SVOS: IDEO DICO VOBIS, NOLITE, &c.] In supe
rioribus quidem Dominus promiscuam multitu-
dinem allocutus est, omnes dehortans ab auari-
tia: iam vero eadem occasione cõuersus ad discipu
los suus, dehortatur eos etiam à solicitudine rerũ
necessariarũ. Hos enim oportebat nõ solum abes-
se ab auaritia, & superfluorum cupiditate, sed etiã
præ aliis vocare omni sulicitudine huius vitæ, ne
qua res illorũ animus remoraretur ab euangeli-
co negotio, vt omittam etiam ob id hæc discipulis
dicta esse, quia hi fere soli, non autem turbæ capa
ces fuerint huius doctrinæ. Infert autẽ Dominus
ex prædictis, sulicitudinem rerum necessariarũ
abiiciendam, quemadmodum & apud Matthęum
idem intulit, postquam docuisset thesaurizandos
thesauros non in terra, sed in cœlo, nec fieri posse
vt quis & Deo seruiat & mammonæ. Proinde illa-
tio horum ea præcedentibus talis est: Quandoqui
dem is Deo displicet, qui solicitudine rerum tua
seruandarũ tenetur, quemadmodũ patuit in pro-
posito per parabolã homine, qui nõ displicuit qa
multa habuit, sed quia de illis retinendis solicitus
fuit. Rursus quandoquidem humana solicitudo ni
hil facit ad fœlicitatem vitæ, & quia vita hominis
à solo pendet Dei arbitrio, vt patet ex prædictis,
ideo dico vobis discipulis meis, quos vt ad perfẽ-
ctionem maiorem vocaui, ita oportet præ aliis vul
garem hanc solicitudinem reiicere: Nolite soliciti
esse, &c. Habentur enim hæc omnia vsq; ad illud:
Nolite timere pusille grex; Matth. cap. 6. in c. Con
cordiæ 42. Nec est hic quicquã peculiare notatu
dignum præter duo, quorum alterum est, quod cũ
apud Matthæum generaliter dicatur de omnibus
volatilibus: Respicite volatilia cœli, hic peculiari-
ter dicitur de coruis. considerate coruos, quemad
modũ & Psal. 146. de coruis singulariter dicitur
Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruo
rum inuocantibus eum. Sic & Iob de eisdem aui- Iob. 39.
bus singulariter dicit: Quis præparat coruo escam
suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagan
tes eo quod nõ habeant cibos? Ad quæ scripturæ
loca videri posset Dominum hic respexisse. Ideo
autẽ secũdũ plerosque scriptura singulariter Deũ
dicit coruos pascere, quod pulli coruorum à parẽ
tibus suis derelinquantur, eo quod cum albi sint
iudicentur degeneres, ac tum diuinitus pascãtur,
siue rore cœli, siue vermibus in nido enatis, siue
animalculis quibusdam circa nidum volitantibus.
Verum hanc coruorum naturam nec scribũt histo
riæ naturalis scriptores, nec apparet eam talem es
se ex verbis Iob. quibus significatur Deum coruo
parare escã pro pullis suis, hosque extra nidũ quę
rere sibi cibum. Proinde rectius dicetur coruorum

dicti

fieri mentionem, tum ad commendandum magis A Dei erga homines prouidentiam ex illius prouidentia erga aues rapacissimas & odiosissimas: tú quod corui sint voracissimi, multo ;cęteris cibo, ob quod & longius fugant pullos suos iam robustos, quemadmodú scribit lib. 10. naturalis historiæ ca. 12. Plinius. Et Aristoteles lib. 6. de historia animal. Corui, inquit, locis arctioribus: & vbi non satis cibi pluribus sit, duo tátum incolunt, & suos pullos cum iam potestas volandi est, primum nido eiiciunt, deinde regione tota. Alterum hic peculiare est illud, Et nolite in sublime tolli. Quod D. Augustinus lib. 2. quæstionum euang. cap. 29. sic intelligit, vt significetur, Dominum postquá prohibuit alimentorum solicitudinem, consequenter etiam B admonuisse ne si contingat abundátiam rerum necessariarum obuenire, ob id extollantur & superbiant, quemadmodum fere homines solét, propter quod Paulus vult Timotheum præcipere diuitib, vt non sublime sapiant. Similiter Caietanus intelligit, Dominum prohibuisse ne postquá adepti essent eam perfectionem, vt non quærerent quid manducandum aut bibendum, sibi ob eam perfectionem placentes superbirét & extollerentur. Verum hæ interpretationes non conueniút Græcis, quæ habent, μὴ μετεωρίζεσθε quod nó propriè pertinet ad tumorem, quod Græci vocant, μὴ ὑψηλοφρονεῖν, vel, ὑψηλοφρονεῖν, vt est in prædicto Pauli loco, C sed magis ne curem⁹ ea quę supra nos sút. μετέωρα enim vocantur quæ sunt in nubibus, & in sublimi aeris regione, de quib⁹ Meteorologica scripsit Aristoteles. Vnde nec illa quorundá interpretatio pręsenti loco conuenit: Nolite in sublime tolli, hoc est nolite transcendere naturæ limites, quærendo plura quàm vobis sint necessaria. Sed vel intelligendum cum quodam, Dominú significare voluisse nó esse anxiè astrorum cursum, & aeris cæliq; dispositionem obseruandam, quemadmodum pleriq; faciunt, obseruantes omnia tépestatum præsagia, & ex astrorum cursu de futuris consulentes, ac pallescentes quoties astra minitátur annonę penuriam. Is enim intellectus probe conuenit ei quod sequitur de gentibus huiusmodi inquirentibus, quasne D hac in parte imitemur etiam per Hieremiá admonet Dominus, dicens cap. 10. Iuxta vias gentiú nolite discere, & à signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sút. Aut intelligendum Dominum alludere ad gestum ei⁹, qui præ magna solicitudine angitur, vultum ad cęlum attollens. vt sit sensus: Ne anxie oculos in cœlum subleueris hæsitantes de diuina prouidentia. In quē fere sensum interpretatur Theophylactus, qui sic habet; In sublime tolli, prorsus nihil aliud dicit, quàm distractioné & meotis instabilem versionem, nunc hoc, nunc illud cogitantis, & ab hoc E in illud salientis. Vnde bene quidam hic verbum μετεωρίζεσθαι, cum propriè significet sublimé esse, vertit per verbú, pédere. Quæ enim sunt in sublimi, ea nullo firmo fundamento nixa nutant & agitátur: hinc fit vt id verbum, dubitare, incertú & anxium esse significet, quo sensu Latinis pédere proprie dicitur. In Syriaco euágelio est; Nec immoretur, vel suspédatur mens vestra in illis. Præter hoc notandum circa Lucam, male legi in ipso: Hæc autem omnia gentes mundi quęrunt. Nam legédum est, Hæc enim omnia, &c quemadmodum in Mattheo legimus. Nam Græca non habent δὲ, sed γὰρ, & codices scripti etiam in Luca habent, enim, quemadmodum ego vidi in duobus qui ad manū erant magnæ vetustatis. Deinde non est legédum in Luca, Quęrite primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis, sed tantum: Quærite regnum Dei, & hæc omnia, &c. Sic enim non tantum Græca habent, sed & Ambrosius, & duo illi codices quos dixi, quemadmodum & codices pleriq; quibus quidam vsus est, atq; Dionysius ipse. proinde quod deesse videbatur in Luca, studiosus aliquis adiecit ex sexto capite Matthæi.

Nolite timere pusillus grex quia complacuit patri vestro.] Duæ sequentes iam sententiæ quæ solú sunt apud Lucá, rectè sunt superioribus subiunctæ. Postquá enim variis rationibus solicitudinem vitæ & rerú terrenarum à suis Dominus exemit, radicē iam huiusmodi solicitudinis eximit, nempe timoré, vnde procedit huiusmodi solicitudo, & qui consequi poterat ex prohibita solicitudine. Vocat auté suos discipulos pusillum gregem, ob numeri paucitatem, & eorundem impotentiam ac infirmitaté. Nam pro grex. Græcis est ποίμνιον, quod paruum gregem significat, & maxime ouium. Quoniam enim discipuli sibi timere poterant ob suam paucitatem & imbecillitatem, ab egestate. aliisque huius mundi malis, tanquam impares qui omnibus illis malis superiores esse possent, maxime solicitudine illis prohibita, Nolite, inquit, timere, etsi sitis grex pusillus. Non tamen illud grex pusillus, tantum in discipulos competit, sed & in omnes qui perfectionis discipulorum sunt imitatores, quod hi ad reliquam hominum multitudinem sint pauci, imo & in omnes veros & bonos Christianos, nam & hi pauci sunt, si fiat ad infideles & malos Christianos comparatio. His ergo etiam omnibus dicitur: Etsi sitis grex pusillus, & pauciores & imbeciliores, quam vt vestra virtute mala huius múdi quæ in vos consurgent superare possitis, ne tamen metuatis, ne quando quid desit rerum necessariarum etiam vobis non solicitis, aut ne quid mali, quod non sit vobis cessurum in bonum, vobis obtingat. Siquidem beneplacitum est patri vestro (Græce enim est, εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν, id est, Deus pater vester sua gratuita bonitate dispo suit vobis dare regnum. Proinde cum Deus pater vester sit, ac ob id pro paterna sua bonitate non possit vestri curam deponere, cum etiam regnum vobis quantumuis iam apud mundum humilibus & contēptis daré dispofuerit, idque dispofuerit ab æterno, non vestris prouocatus meritis, sed solo suo voluntatis beneplacito, non est cur diffidatis, quin terrena huius mundi bona quantum necesse est, etiam sit suppeditaturus. Huius ergo regni vobis destinati cósideratione omnem metum inopiæ rerum terrenarum excutite, imo quoniam cœleste vobis regnum est pręparatum in possessionem, quibus proinde parum conueniunt terrenæ possessiones, vt regno illi cœlesti aptiores sitis & digniores, si quæ in hoc mundo possidetis, vendite ea, & erogate ea in eleemosyná, tutò thesaurizaturi hac ratione ad illud regnum ad quod ordinati estis. Est ergo illud: Védite quæ possidetis, &c. euangelicum non tam præceptú quam consilium, quemadmodum pater ex eo quod diu̇ti cuidam postea dixit Dominus: Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Quod consilium post Domini ascensioné ad implerunt primitiæ in Ierusalem fidelium, qui diuenditis

suis possessionibus, afferebant pretia earum ad pedes Apostolorum, pro distribuẽda eleemosyna. Id. autem consilium Beda indicat duobus modis posse impleri: Altero, enim quis collectam ex vẽditis possessionibus pecuniam distribuit in eleemosyná. Atq; hic est proprius huius loci intellectus. Altero, cũ quis omnibus suis diuẽditis, aut pro Domino derelictis, nihilominus postea labore manuũ operatur, vnde & sibi victũ trãsigere, & alis eleemosynã dare queat, quod est maximę perfectionis à Paulo exhibitę. Cætera quæ sequũtur de thesaurizãdo in cœlis, habita sunt etiã superius ex Matt. cap. 6. in capite Concord. 42. tãtum illud hic est peculiare: Facite vobis sacculos qui non veterascunt, Quã partẽ sic interpretatur Euthymius, vt per sacculos synecdochicè significetur thesaurus: & non veterascere, sit non deficere, ita vt secũda pars; thesaurum non deficientẽ in cœlis, sit interpretatiua primæ. Quæ interpretatio cum videatur coactior, A dicendum potius allegorica illa locutione significari sic esse expendenda, & reponenda bona tẽporalia, vt illorũ non perdatur fructus, sed in perpetuum ex his fructus haberi possit. Illis enim qui faciũt sacculos vetustati obnoxios, sacculis præ vetustate frangi incipientibus, excidit pecunia, & sine fructu amittitur. B Significat ergo Dominus per eleemosynas & pecuniarũ in pauperes erogationẽ, hominem sibi facere sacculos nõ veterascentes, quia in eis reponit suas facultates, vnde à Deo æternũ consequetur fructũ: Parare item thesaurũ non deficientem in cœlis, quia huiusmodi erogatione sibi parat apud Deum multa merita. Itaq; si quis distinctè requirat, quid per sacculos non veterascentes accipiendum sit, rectè dixerit, pauperes esse illos C sacculos, quod in eis expẽsæ & repositæ facultates nunquam pereant. Vnde D. Laurentius tyrãno respõdit: Facultates, ecclesiæ quas requiritis, in cœlestes thesauros manus pauperum reportauerũt.

DOCET OFFICIVM FIDELIS SERVI ERGA VENTVRVM dominum. LVCÆ 12. CAPVT LXXXVII.

Int lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris. Et vos similes homi
nib. expectantibus dominũ suũ quando reuertatur à nuptiis, vt cũ venerit & pulsauerit,
A.24. *cõfestim aperiant ei. Beati serui illi, quos, cũ venerit dominus, inuenerit vigilãtes. Amẽ*
124. *dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discũbere, & trãsiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sunt serui illi. Hoc autem scitote, quoniã si sciret pater familias qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domũ suã: Et vos estote parati, quia qua hora non putatis filius hominis veniet. Ait autẽ ei Petrus: Domine ad nos dicis hanc parabolã, an ad omnes? Dixit autẽ Dominus: Quis putas est fidelis dispensator, & prudens, quẽ constituit dominus supra familiam suam, vt det illis in tẽpore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem, cũ venerit dominus, inuenerit ita facientem: Verè dico vobis, Quoniam supra omnia quæ possidet, constituet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire, & cœpit percutere seruos, & ancillas, & edere & bibere, & inebriari. Veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, partémque eius cum infidelibus ponet. Ille autem seruus, qui cognouit voluntatem domini sui, & non se præparauit, & non fecit secundum volun-*
A.24. *tatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni*
124. *autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo, & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur? Baptismo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor, vsque dum perficiatur? Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis,*
A.10.55 *sed separationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuisi, tres in duos, & duo in tres: diuidentur pater in filium, & filius in patrem suum, mater in filiam, & filia in matrem, socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam. Dicebat autem & ad turbas: Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit, & ita fit, & quum Austrum flantem, dicitis, Quia æstus erit, & fit: Hypocritæ, faciem cæli & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem & à*
A.16.64. *vobis ipsis non iudicatis quod iustum est? Quum autem vadis cum aduersario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne fortè trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerẽ. Dico tibi, non exies inde donec etiam nouissimum minutum reddas.*
A.5. 40.

SINT LVMBI VESTRI PRÆCINCTI ET LVCERNÆ ARDENTES, ET VOS] postquam Dominus discipulum suum & superfluis exuit, & ab omni solicitudine & cupiditate temporalium nudauit, regnique cœlestis ingessit mentionem, oportune iam ipsum ad ministrandũ sibi inducit, atque regni illius vigilem expectationem. Is enim qui minister Christi esse voluerit, quique regnum illud securus expectare poterit, prius necesse est ab onere & solicitudine rerũ terrenarum sit expeditus, quod onus deposuisse non satis fuerit, nisi deinde ad seruiendum Christo, & ad cœlestis regni participationem se accommodauerit. Itaq; rectè subiungit Dominus, Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes. Quibus verbis additur in plerisque libris: in manibus vestris; D vt sit sensus: & lucernæ ardentes sint in manib. vestris. Verum hæ tres dictiones non solum non sũt in Græcis, sed nec apud Diuum Cyprianum tractatu tertio, nec apud Diuum Ambrosium, nec ipsum quoque Dionysium Carthusiensem, necerant in altero nostrorum codicum scriptorum. Itaque sensus est: Lumbi vestri sint præcincti, & lucernæ vestræ sint ardentes vel accensæ, vt ardentes regatur a verbo, sint, a parte posteriori. Apud E Augustinum lib. de continentia cap. . legitur, Et lucernæ vestræ ardentes, nec additur, in manibus vestris, quæ tamen verba legisse apparet Diuum Gregorium in homilia. apud quem tamen non ponuntur lib. 28 Moralium cap. . vbi hanc sententiam citat & exponit. Porro hæc Domini sententia, est locutio allegorica, qua significatur opor

tet

tēte nos esse paratos ad occurrēdum venturo Domino,& ad arripiendum iter virtutis in nocte huius seculi. Similitudo enī est mutuata à more vulgari seruorum domino in nocte ocurrētium, aut corū qui nocte se parāt ad iter, sicut & Paulus similitudine mutuata à pugnaturis, qui lūbis succīctis stant parati ad confligēdum cum hoste, dicit similiter: State succincti lūbos vestros in veritate, hoc est, state, per veritatem fidei muniti & parati ad resistendum omni errori; & pugnādum contra spiritualia nequitiæ, vt exponunt Ambrosius & Theophylactus. Quo loco Pauli idem est Græcis participium quod loco isto, quamuis hic legamus, præcincti, ibi verò, succincti, ne quis in eo putet esse aliquid discriminis. Quoniam ergo nocte ambulaturi & lūbos debent habere pręcinctos, ne vēstium onus & prolixitas impedimentum eis præbeat, & lucernas debent habere accensas, ne in tenebris impingant, ideo duo hæc etiam à suis Dominus requirit, in lumborum quidem præcinctione significās vt cura rerum terrenarum deposita, quæ impedimēto est iter virtutis īgressuris, aut domino suo occursuris, expediti sint & prompti tum ad ambulandum viam virtutis, tum ad occurrendū Domino eos ad fęlicitatē hinc euocanti. In lucernis verò accensis significans opus esse vt mentes nostræ pulsis errorum tenebris, vera sint, fide illuminatæ, & per charitatem accensæ, ne vero lumine destituti impingamus in tenebris ignorantiæ, aut cum fatuis virginibus inueniātur lampēs nostræ extinctæ, sicq; cum sponso & sponsa nō possimus ingredi ad nuptias. Hic videtur genuinus huius loci intellectus, si sequentia consideremus, cui satis conuenit quod pro huius loci explicatione scribit D. Augustinus lib. 2. quæst. Euan. Quod, inquit, Dominus dicit, Sint lūbi vestri præcincti, propter continentiam ab amore rerum secularium: lucernę ardentes, hoc ipsum vt vero fine & recta intentione faciatis. D. Gregorius homilia 13. non inelegāter hunc locum aliter explicat, quāquam pręter pręcipuam Domini intētionem; Lumbos, inquit, præcīgimus, cum carnis luxuriam per continētiam coarctamus. Sed quia minus est mala nō agere, nisi etiā quisq; studeat & bonis operibus insudare, protinus additur; Et lucernæ ardēntes in manibus vestris. Lucernas quippe ardētes in manib. tenemus, cùm per bona opera proximis nostris exēpla monstramus. De quibus profectò operibus domin⁹ dicit: Luceat lux vestra corā hominibus, vt videāt opera vestra bona, & glorificent patrem vestrū qui in cęlis est. Hæc ille, q duo hęc pulchrè proseqtur.

ET VOS SIMILES HOMINIBVS EXPECTANTIBVS DOMINVM SVVM, &c.] Quidam his verbis intelligunt Dominū prosequi parabolam in præcedenti sententia significatā, vt significetur ideo debere corū lumbos esse pręcinctos, & lucernas ardentes vt sic possint esse similes hominibus expectātibus dominum suum, qui, inquiunt, perpetuò stant accincti cum tedis, vt cū dominus fuerit reuersus, confestim aperiant ei: Sic enim quidam in paraphra. Verum magis apparet Dominum hic nouā parabolam à superiore diuersam præponere. Non enim oportet seruos dominum suum expectantes stare præcinctis lumbis, nec id facere solent. Itaque cùm priori sermone Dominus præceperit nos similes esse his qui se parāt ad iter in nocte: iam noua parabola similes nos esse vult seruis dominum suum nocturno tem-

A pore à nuptiis reuersurum expectantibus. Quæ similitudo in tribus consistit primum, vt sicut illi serui, si sint prudentes & fideles, assiduè vigilant, quòd incertum habeāt quando dominus sit reuersurus à nuptiali conuiuio, quod vespertino tempore celebrari consueuit: ita & nos in nocte huius mūdi solicite caueamus ne obrepat somnus peccati, sed perpetuò vigilemus in bonis operibus occupati, quod incertum nobis sit quando Dominus noster venturus sit, siue ad vniuersale totius mundi iudicium, siue ad particulare cuiusq; iudiciū post mortem cuiusq; subeundum. Secundò, vt sicut serui vigilantes confidenter expectāt dominum suū, quem quòd à nuptiis reuersurus sit, expectāt venturum

B lętum & iucundum, & eorum vigilantiam collaudaturū: sic & nos discutientes torporis & peccati somnum, non metuamus Domini aduentū, sed cū fiducia illum expectemus, nobis venturum è gaudia regni cęlestis (quæ per nuptias sæpe significātur) lætum ac hilarem, & nostram vigilantiam cō probaturū & remuneraturum. Tertiò, vt sicut illi venienti & pulsanti domino confestim aperiūt ostium domus, lætiq; suscipiunt: ita & nos dominū mox & lætanter suscipiamus cū venerit circa tempus mortis, & pulsauerit per immissā ægritudinē aut mortem. Secundùm hāc parabolæ accommodationem non sunt singula curiose applicanda rei propter quam parabola assumitur. Nō enim quærendum quod sit ostium quod domino venienti sit

C aperiendum nobis, cum nō dicatur nos debere aperire ostium, sed oportere similes esse his qui cōfestim aperiunt: id fiet si & nos Dominum venientem læti suscipiamus, quod nequaquam facere possunt hi quos aduentus Domini inuenit dormientes & imparatos, nec expectantes. Quo autē nos ad similitudinem illorum seruorum Dominus pręmio & honore prouocaret, prosequens parabolā dicit: Beati, hoc est, fęlices sunt serui illi, quos cum venerit dominus inuenerit vigilantes. Et quare beatos pronunciet, addit, Amen, inquit, dico vobis, quòd dominus ipse vt ex nuptiis hilaris, ita etiam exhilaratus seruorum sedulitate, præcinget se, parans seipsum ad seruiendū, & faciet illos discumbere, & transiens, hoc est, prætereiens more

D ministrantium mensis, obseruansq; quid cuiq; desit, aut quisque desideret, ministrabit illis. Dicta sunt enim hæc ad literam de domino aliquo homine cum seruis fidelibus comiter & benigne se gerente, quem Christus fingit (vt nonnunquam fieri solet) exhilsratum primum nuptiali cōuiuio, deinde seruorum vigilantia, nouam cœnam seruis parare, vt qui fideles se seruos exhibuerūt, læti sint cū ipso in nuptiis exhilarato, & se vicissim illis veluti seruum exhibeat, quorum erga se fidelitatem te ipsa expertus est. Huiusmodi ergo domini facto parabolice Christus significat, fœlices esse quos ipse inuenturus esset vigilantes in fide & bonis operibus, eo quod talibus veluti Dominus sit concessu-

E rus accumbere in mensa regni cœlestis, & communicaturus illis suorum gaudiorum fruitionem, ac prouisurus ne quid illis ad iucundam vitam desit, imo largiter suppeditaturus quicquid desiderare possint. Sic enim satis est parabolā applicare, vt nō sit necesse ostendere quomodo Dominus se est præcincturus, aut quomodo trāsiens ministrabit illis. Recte tamē intelligitur se Dominus præcingere, quando per iustitiam se præparat ad retributionem. Erit enim (inquit Isaias) iustitia cingulū lum- Isaiæ 11.

bonorum eius. Sic & transire intelligi cum Gregorio non male potest, cum ab humanitatis forma in diuinitatis suæ cõtemplationẽ nos eleuat. Porrò pulchrè & simpliciter hunc totum prędictum locum tractat D. Cyprianus tractatu de simplicitate prælatorum: Simus, inquit, tales quales esse nos ipse præcepit, dicẽs. Sint lumbi vestri accincti, & lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectãtibus dominum suũ quando veniat à nuptiis, vt eũ venerit & pulsauerit, aperiãt ei. Beati serui illi, quos adueniẽs dominus inuenerit vigilãtes. Accinctos nos esse oportet, ne cum expeditionis dies aduenerit, impeditos & implicitos apprehẽdat. Luceat in bonis operibus lumen nostrũ & fulgeat, vt ipsum nos ad lucẽ claritatis æternæ de hac sæculi nocte perducat. Expectemus soliciti semper & cauti aduentum Domini repentinum, vt quando ille pulsauerit, euigilet fides nostra, vigilantiæ præmium de Domino receptura. Si hæc mandata seruentur, si hæc monita & præcepta teneantur, opprimi dormientes diabolo fallente non possumus. Serui vigiles Christo dominante regnabimus. Hæc ille.

ET SI VENERIT IN SECVNDA VIGILIA, ET SI IN TERTIA VIGILIA.] Noctem veteres in quatuor diuidebãt vigilias vel custodias, quarum quęlibet tres continebat horas, post quas prioribus custodibus succedebãt noui, seruandis ciuitatum męniis & hostiũ aggressibus. Hinc est quod secundæ & tertiæ vigiliæ hic fit mẽtio, per quas profunda nox significatur. Nõ fit autem mentio quartæ vigiliæ, eo quod vltra tertiã vigiliã non cõsueuerit differri reditus à nuptiis. Nec primæ item fit mentio, quòd illud tempus in superiori sermone sit indicatũ. Porrò locus hic ad literam dupliciter potest intelligi. & iuxta hanc duplicitatem etiã diuersa erit parabolæ ad rem significatam applicatio. Primò enim intelligi potest significari seruos fore beatos, si Dominus veniens in secunda vigilia inueniat eos vigilãtes, etiamsi in prima vigilia nõ vigilauerint: & similiter sit Dominus veniens in tertia vigilia, inueniat eos vigilantes, etiamsi in prima & secunda nõ vigilauerint, vt quod ad sensum precipuè à Domino intentũ attinet, intelligamus significatũ beatos fore quoscunq; Dominus in morte inuenerit vigilãtes, siue in prima, siue in media, siue in vltima ætate inuẽti fuerint vigilantes, etiamsi in prima vel in secũda nõ vigilauerint. Hoc enim cõmuniter hic significatũ intelligitur, vt nõ desperet qui vel in media ætate aut vltima, hoc est, senectute inceperit vigilare. Altero modo sensus esse potest, beatos esse seruos qui nõ solùm vigilãt in prima vigilia, quod factu facile est, sed etiam in secunda, & si opus est, etiã in tertia, vt quacunq; vigilia nocturna Dominus veniat, inueniat eos vigilantes. Secũdum quẽ intellectu significabitur hic à Domino opus nobis esse perseuerãti vigilia, nec satis esse vt ad tempus vigilemus, expectantes ipsum solicitè, vt deinde nõ ferẽtes morã ipsius, incidamus in torporem & somnũ, sed necesse esse vt longanimiter illius aduentũ sẽper & in quacunq; ætate expectemus. Atq; hunc sensũ præcipuè à Domino intentũ esse, ex eo patere satis potest, quod Lucæ 21. vbi etiã propter certitudinem aduẽtus sui ad vigilandũ hortatur: Vigilate, inquit, omni tẽpore orãtes, vt digni habeamini fugere ista omnia quę futura sunt, & stare ante filiũ hominis.

HOC AVTEM SCITOTE, QVIA SI SCIRET PATERFAMILIAS QVA HORA A FVR, &c.] Adiungit præcedenti parabolæ aliã parabolam, qua etiam docet propter incertitudinem aduentus sui semper esse vigilandum: sed præcedenti parabola ostendit præmium seruorum vigilantium, hac autem pœnam & malum eorum qui non vigilant. Apparet autem prima facie hanc parabolam non esse aptam, nec conuenire proposito. Nam de patrefamilias dicitur, quòd vigilaret si sciret qua hora fur venturus esset, & illius exemplo infertur, etiam nos vigilare debere, quia nescimus qua hora ipse venturus sit: cum cõtrario modo dicendum videbatur, Et vos igitur vigilate, quia scitis qua hora filius hominis venturus sit. Pro parabolæ itaque intellectu sciendum imprimis ad hoc potissimum spectare istam parabolam, vt intelligamus diem Domini venturam, sicut fur in nocte, tempore scilicet & hora qua non putatur, atque ob id nobis perpetuo vigilandũ esse, ne si dies illa nos dormientes inueniat, incidamus in tale malum, quale patitur paterfamilias dormiens à fure nocturno oppressus, qui paterfamilias vtique vt huiusmodi periculum effugeret, vigilaret si præsciret furis aduentum. Quod enim hac parabola significetur diem Domini similem fore furi nocturno, & per furem non intelligendum hic significari diabolum, quemadmodum, aliqui intelligunt, satis patet ex ipsa comparatione, & ex aliis multis locis Apostolorum, quibus verisimile est eos ad hæc Domini verba allusisse. Paulus enim scribẽs ad Thessalonicenses: Ipsi, inquit diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Et Petrus: Adueniet autem dies Domini vt fur. Et Dominus ipse: Ecce venio sicut fur. 1.Thess.5
Non est autem dies Domini sicut fur, nisi non vigilantibus. Vnde cuidam Ecclesiæ dicit spiritus Christi: Si non vigilaueris, veniam ad te tanquam 2.Petri 3.
fur, & nescies qua hora veniam ad te. Et Apostolus: Vos autem fratres non estis in tenebris, vt vos Apoc. 16
dies illa tanquam fur comprehendat, &c. Dormientibus enim dies ille tanquam fur veniet, quia inopinatus aderit, eisque vitam simul cum omnibus huius mundi bonis quibus indormiunt auferet. Vigilantibus vero non veniet vt fur, quia & expectatus illis veniet, & nihil illis bonorum au- Apoc 3.
feret. Sciendum autem quod apud Matthæum in 1.Thess.5
Græco non est, si sciret qua hora fur venturus esset, sed, si sciret qua vigilia vel custodia, vt non sit comparatio horæ ad horam, quæ comparatio facit hic difficultatem. Annotandum secundò, Græcis tria illa verba, sciret, vigilaret, sineret, & hoc loco, & apud Matthæum capite vigesimoquarto, vbi eadem habetur parabola, esse præteriti temporis, vt sit sẽsus: Si sciuisset qua hora fur vẽturus erat, vigilasset vtiq;, & non permisisset perfodi domum suam. Itaque secundum hanc lectionem ob oculos proponitur paterfamilias aliquis, qui à fure oppressus est, & damnum passus, quia non vigilauit, qui & vigilasset proculdubio, si tempus aduentus, imo aduentum furis præsciuisset. Huius ergo exẽplo monemur etiam vigilare, ne in simile incidamus damnũ, quia & nobis maxime, si dormiamus, filius hominis vẽturus est sicut fur, hoc est, hora qua non putamus. Applicatio ergo parabolæ secũdum hanc lectionem talis est: Si sciuisset paterfamilias qua hora fur erat venturus, certe vigilasset, & vigilans non permisisset furẽ suffodere domum ac diripere quæ in ea sunt: nunc autẽ quoniam nõ præsciuit tẽpus aduẽtus furis, ideo nec vigilauit: & quoniam

& quoniam non vigilauit, ideo fur hora inopinata veniens, dormientis domum perfodit, & ingressus diripuit bona illius. Proinde ne & vobis simile contingat, hoc est, ne & vobis dormientibus, quia nescitis qua hora venturus sit Dominus, aduẽtus illi⁹ vos opprimat imparatos, assidue vigilate, quia dies Domini sicut fur in nocte veniet inopinatus, dormientium domos perfodiens, & eorum bona diripiens. Quod ergo dicitur in parabola de patrefamilias, quòd vigilasset si sciuisset qua hora fur veniret, non ad hoc dicitur vt hac in parte illum imitemur, sed vt sic diceretur de illo, exempli necessitas exegit, quia vigilia corporalis non potest esse perpetua, simulq; significatur ideo nõ vigilasse illum, quia nesciuit aduẽtus horam, vt nos caueamus ne & nos eadem de causa non vigilantes incidamus in simile malum. Applicatio autem parabolæ secũdùm nostram lectionem taliter fieri potest; Paterfamilias si sciret qua hora fur esset venturus, vigilaret, &c. Ideo & vos huius exẽplo vigilate, quia cũ certum sit vobis diem Domini venturũ, veniet tamen ille tanquã fur in nocte, hora qua nõ putatis, quare ne vos imparatos dies illã tanquam fur opprimat, vigilate ad exemplum boni patris familias. Si enim homines vigilãt ne pereat pecunia, multo magis vigilãdum vobis est, ne pereat anima. Nulla hic esset difficultas, si dictũ esset: Si sciret paterfamilias furem venturum in nocte, vigilaret vtiq;. Sic eni optimè inferretur: Ideo & vos estote vigilantes, quia filius hominis certò venturus est, sed hora qua nõ putatis, hoc est, tãquam fur in nocte. Hoc enim significare voluit per illud, qua hora nõ putatis. Nũc autem videtur exemplum esse impertinens, quia dicitur Si sciret qua hora fur vẽturus esset, vigilaret; sed vt sic diceretur, exempli necessitas exegit, vt dictum est. In hoc ergo consistit similitudo: sicut ille vigilaret cõtra furem, ita & nos cõtra diem Domini, quæ veniet sicut fur in nocte, vigilare debemus. Porro quæ hic dicuntur de aduentu Domini aut filii hominis, intelligẽda sũt & de aduentu eius vniuersali, quo scilicet ad omniũ iudicium est venturus: & de aduentu eius particulari, quo in cuiusq; morte venit ad singulos iudicãdum. Vtrunq; enim aduentum incẽrtũ quoad tẽpus esse voluit, vt semper essemus vigiles, ac parati occurrere venturo, sic viuẽtes, quasi sẽper mori parati, aut nouissimum eius aduentum excipere. Quoniã autẽ hic significatur filiũ hominis venire in morte cuiusq; ad eum qui moritur, hinc pleriq; credũt, & est cõmunis sentẽtia, Dominũ, vnoquoque homine maximè Christiano moriente, adesse illi cũ sanctis angèlis, quando etiam rationem vitę reddit anima. Quidam tamẽ aduentum illius particularem intelligunt imperium eius, quo iubet vt anima à corpore separetur. Et omnino crediderim in morte cuiusq; nũc illo nõ isto modò aduenire.

AIT AVTEM ILLI PETRVS: DOMINE AD NOS DICIS HANC PARABOLAM, AN.] Quoniam Dominus quædam dicebat inter docendum quæ peculiariter pertinebant ad Apostolos, & quædam quę generaliter ad omnes, hinc Petrus omnium Apostolorũ, vt solet, nomine modò interrogat, num Dominus prædictã parabolã de patre familias propter Apostolos dixisset, an propter omnes. Et causa dubitãdi videri potest esse, quia Petrus sciebat se & condiscipulos suos electos ad officiũ patris familias, cuius officiũ est domui custodiendæ inuigilare. Dominus autem non

A respondit Petro aperte, vt nec plerunq; respondere solet, sed per ea quæ pòst addidit, facit intelligere ea quæ sunt superius dicta, ad omnes quidem pertinere, sed peculiariter ad Apostolos, eisq; similes ideoq; parabolam alteram adiungit, quæ propriè pertinet ad præpositos Ecclesiæ, quę tamen etiam suo modo ad omnes pertinet, vt patebit, & subiũgit tãdem: Omni autem cui multum datũ est, multum, &c. significans satis prædicta ad omnes pertinere, sed tamen magis ad eos quibus plura dona sunt concessa. Est autem sequens parabola de seruo, quem dominus abiturus aliquò præfecit suosa mulitio, qua ostendit & premium quod fidelẽ manet præpositum: & pœnam quæ infidelẽ excipiet.

B Quisputas, inquit, est fidelis dispensator, &c. Dicit, quisputas, vel quisnã, significans raros esse qui fideles sint dispensatores, & similiter raros esse qui Ecclesiæ suæ bene præessent, quorum quę debeãt esse conditiones, pulchre subindicat hæc parabola. Primò enim debẽt agnoscere se dispensatores esse non dominos, vt non pro suo libito agant omnia, sed pro volũtate sui domini. Deinde fideles eos esse oportet, & simul prudentes. Fideles quidẽ vel fidos, vt non fallant: prudentes verò, vt non fallantur. Fideles, vt domini sui profectum & subditorũ vtilitatem syncere quærant: prudentes, vt nihil idi screte agant. Quæ duo Dauidi affuisse prædicãtur Psal. 77.
eum de eo dicitur: Pauit eos in innocentia cordis sui, & in intellectibus manuum suarũ deduxit eos.

C Tertiò, nõ sibi vsurpare aut assumere debent dispẽsandi officium, sed constitui à Domino. quem, inquit, dominus cõstituit super familiam suam. Vbi notandum, pro familiã Græcis esse θεραπείας, quę dictio propriè significat famulitium, vt, quod ad literam pertinet, intelligatur eum præpositum famulis, non liberis. Itaq; nomen familiæ hic accipi debet pro ipsis seruis alicuius domus, quę propria est dictionis significatio. Deriuatur enim à famulus, mutatione literæ v in i, vt sit familia prò famulia, cumq; primo nomen hoc tantum de seruis diceretur, deinde vsus inualuit vt etiã liberi nomine familiæ, & quicunque in eadem domo viuerent, comprehenderentur. Quod ergo ad rem pertinet, & subditi, & præpositi significantur omnes eius-

D dem domini esse serui, inter eos tamen esse quendam ordinem. Postremum agnoscere debent præpositi Ecclesiarũ ad quid sint aliis præpositi à Domino, nimirum nõ vt accipiant ab illis, sed potius vt dent. Vt, inquit, det in tempore tritici mensuram, vel, vt est Græce σιτομέτριον, quod cõmodius & elegantius verti posset, demẽsum, vnica dictione. Mos enim fuit (vt auctor est Donatus in Phormionem Terẽtianum) quaternos frumẽti modios quolibet mense singulis seruis admetiri, idque demensum est appellatum, vel à mense, vel à metiendo, ex quo more (inquit ille) Terentianum illud emanauit: quod ille vnciatim vix de dimenso suo suum defraudans genium comparsit miser, id illa

E vniuersum abripiet, haud existimans quanto labore sit partum. Frugi enim mancipia minori mensura sese tolerãtes, peculium inde augebant. Id ergo demensum Lucas σιτομέτριον appellant quod non male interpres vertit, tritici mensurã, si modo tamen nomen speciei, triticũ, pro nomine generico frumenti accipiatur, quanquam quidam vertere maluerit, demensum cibũ, vt sit non à σῖτος quod frumentũ significat, sed ἀπὸ τοῦ τὸ σῖτον quod cibum significat, eo quod, inquit, serui non solo fru-

Ita enim fieri in seruis hominum videmus, idque
iustè, vt si quis sit cui dominus communicauit ar-
cana consilii sui, & cui indicauit quid fieri velit,
quidque animo eius sit quam maxime gratũ, nec
tamen is se primum quidem præparauerit ad faciẽ
dũ, deindè verò etiam fecerit quæ sciebat ex ani-
mo velle dominũ, multis plagis & verberib. à suo
domino afficiatur. Qui verò fuerit de grege seruo
rum, cui dominus non sic indicarit animi sui vo-
luntatem, si quid commiserit dignum animaduer
sione, vapulet quidem, sed paucis plagis. Ad huius
modi ergo in rebus humanis exẽplum docet Do-
minus parabolicè futurum etiam hominib. apud
Deum, vt qui ampliori donatus est diuinæ volun-
tatis cognitione, si secundam eam non viuat, gra-
uius sit puniendus à Deo: qui verò minori, minus
sit puniendus. Nam paucis & multis plagis non si
gnificatur in re cui parabola est accommodanda,
numerus pœnarum, quasi vterque sit puniend⁹ ad
tempus, sed vnus altero diutius: sed differentia pœ
narum, quæ consistit in eo quod vnus altero gra-
uius sit puniendus. Notandum autem in hac para
bola primùm, quod cùm in primo mẽbro dicatur
is puniendus qui cognouit voluntatem Domini, &
eandem non fecit: in secundo tamen non dicitur
puniendus, qui non cognouit voluntatem Domi-
ni, & eandẽ nõ fecit, sed qui non cognouit, & fecit
digna plagis. Is enim non puniendus est, quia non
fecit incognitam voluntatem, sed quia fecit digna
plagis. Verbi gratia, ethnicus aliquis qui nõ sic co
gnouit Domini voluntatem vt Christianus, si adul
teratus fuerit, vapulabit, non quia non fecit volun
tatem Domini quam non cognouit, sed quia fecit
digna supplicio. Notandum secundò, quòd differentia
quę hic ponitur inter cognoscentem Domini vo-
luntatem & non cognoscentem, debet intelligi cæ
teris paribus. Nam alioqui quandoque nõ minor,
imo grauior est iniquitas ignorantis quam sciẽtis,
vt si sit ignorantia affectata, qualis est eorũ qui di-
cunt Deo: Recede à nobis, scientiam viarum tua-
rum nolumus. Vnde illud, qui non cognouit, sic re
ctè potest explicari, cui non est datũ sic cognoscẽ-
te vt alteri datum est. Comparatiuè enim videtur
intelligendum, quia sicut inter hominũ seruos nul
lus est, qui non aliquam domini sui cognoscit vo-
lũtatem: sic nec inter seruos Dei, cùm omnes De⁹
per insitam illis naturalem legem, suam voluntatẽ
docuerit & semper doceat. Quod autem Domin⁹
hac parabola docuit, vniuersalioribus confirmat
sententiis, quibus rationem reddit dicti, cum sub-
dit: Omni autem cui multum datum est, multum
quæretur ab eo, &c. quasi dicat: Et vt in genere di-
cam: Omni cui multum est datum, &c. Videtur au
tem & hæ sententiæ à vulgo mutuatæ, vt frequen-
ter facere solet Dominus, & esse parabolicæ ac ex-
emplares, vt per quas ex rebus humanis diuina
insinuentur. Sic enim est in rebus humanis, vt qui
multũ beneficii alicui cõtulit, multũ etiam grati-
tudinis & beneficentiæ vicissim ab eo requirat: &
qui alicuius fidei commendat aliquid custodiẽdũ
vel in bonum aliorum dispẽsandum, multum etiã
ab eo requirat, nempe quicquid deposuit custodiẽ
dum, aut rationem omnium dispensatorũ. Ad hoc
ergo exemplũ rerum humanarũ significatur mul-
tam rationem Deum exacturum ab his, quibus
multa sunt data aut commendata. Porro hæc duo,
nempe datum & commendatum, quę in rebus hu
manis sunt diuersa, in rebus diuinis referri possunt

A sunt ad idẽ, vt per duas sentẽtias distinctim tradi-
tas de dato & cõmendato, intelligamus significatũ
bona nobis diuinitus cõmunicata sic data esse no
bis in bonũ nostrũ, vt tamen etiã sciamus ea dispẽ
sanda in aliorũ vtilitatẽ, nec licere nobis vti eis ad
libitum nostrũ, sed aliquando rationẽ de eis exigẽ
dã a nobis tanquã nobis commẽdatis. Vnde Pe-
trus adhortatur nos dicens: Vnusquisque sicut ac
cepit gratiam, in alterutrũ illã administrantes, si-
cut dispensatores multiformis gratiæ Dei. Vel da-
tum refertur ad dona homini pro seipso potissimũ
collata, qualia sunt remissio peccatorũ, gratia gra- 1. Petri 4
tum faciẽs, fides, spes, charitas: commendatum ve
rò, ad dona homini præstita pro aliorum directio
ne & salute, siue sint naturalia, siue gratię gratis da
B tæ, siue potestates & officia, siue bona temporalia.
IGNEM VENI MITTERE IN TER-
RAM, &c.] In præcedẽtibus Dominus per parabo
las prouocauit discipulos suos, vt ad exẽplũ boni
serui & dispensatoris quisq; pro ratione suorũ do
norũ studeret quæ ei sunt commissa exequi, & do-
mini sui voluntatẽ adimplere: nunc itaq; cõmodè
subiicit quid maxime ab eis fieri velit, & ad quid
dona quisque sua conferre debeat, nimirum vt E-
uangelii prædicatio longe lateque spargatur & fru
ctum faciat. Ad hoc enim Petrum & reliquos con
stituit super familiam suam in dispẽsatores, ad hoc
plus præ aliis datum fuit discipulis, & dandum e-
C rat. Ignem, inquit: veni mittere in terram. Per ignẽ
hic quidam intelligunt ipsum spiritum sanctum,
quem Dominus venit impartiri hominibus, aut Psal. 18.
quod eodẽ redit, charitatem, & ardorẽ diuini amo Hier. 20.
ris. Spiritus enim sanctus in ignis specie in Aposto
los descendit die pentecostes: similiter & charitas
rectè ignis vocatur, quia per spiritum sanctum dif
fusum in cordibus nostris, & per charitatẽ peccati
labes consumitur, spiritus accenditur, atque ad cę
lestia mens subleuatur. Rectius tamẽ ad propositũ
Domini, per ignẽ Euãgelica prædicatio itelligitur,
quę tamen nõ potest ignis appellari, nisi quatenus
in ea vim suam exercet spiritus sanctus, propter
quod in Apostolos Euangelium vbiq; prædicatu-
rus in ignis specie descẽdit. Ignis ergo dicitur Euã
gelica prædicatio, quia non vt lex vetus, nec vt hu
D mana doctrina, frigida esset & inefficax, sed in vir-
tute cooperantis spiritus frigidos mundi homines
accensura erat ad pietatis vitam, eosque a suis sor
dibus purgatura, ita vt consumptis peccatis, velut
fœno & stipula, animę hominũ innouarẽtur. Dein
de quòd longe lateq; dilatãda erat, omniaq; suis flam
mis ad se tractura, purgatura electos, vstura ĩpios
qui audito Euãgelio accẽdendi erant odio contra
illud. Ignitum enim, inquit Psalmista, eloquiũ tuũ
vehemẽter. &: Factus est, inquit, sermo Domini in
corde meo sicut ignis exæstuans. Hunc ergo ignẽ
Dominus e cœlo veniens, secum e cœlo attulit
ideoque dicit se venisse vt illum mitteret in terrã,
E significans e cœlo illum in terram allatum, vt qui
plane cœlestis sit, nec in terra inueniri potuerit, ni
si e cœlo mitteretur. Quanto autẽ desiderio tene-
retur incendendi huius ignis, significat cum subii-
cit, & quid volo nisi vt accendatur? Pro quo Græca
habent καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη, id est, & quid volo, si
iam accẽsus est? Quæ lectio dupliciter intelligitur.
Caietanus enim hunc intelligit sensum, quid vltu
rius volo, si, id est, cùm iam accẽsus sit, vt sit sermo
imperfectus, & relinquatur intelligendum quid
vlterius velit Dominus, postquam ignis ab ipso in

terram missus iam erat accensus, nimirum vt ignis A accensus cresceret & extenderetur. Accensus enim erat ignis Dominicus in discipulis, & in Iudæa, desiderabat ergo vlterius, vt per eos extenderetur per vniuersum orbem. In hunc sensum etiam interpretari videtur D. Cyrillus citatus i catbena Thomæ. Theophylactus autem intelligit sensum esse: nihil aliud volo si iam accensus est, vel nihil aliud volo quam accensum esse. Vrget, inquit, vt accendatur ignis ille. Itaque, quid volo, positũ est pro eo quod est, nihil aliud volo: & Si iam accensus est, celeritatis habet emphasim, & in, Si, subest tacita significatio voti. Vnde D. Hieronymus quibusdã locis citans hoc testimonium, habet, & quam volo vt ardeat. Hinc patet interpretem nostrum recte Græca vertisse secundum intellectum Theophylacti. Sic B enim significatur, quid volo nisi vt accendatur, quanquam videri possit, vt vult quidam, interpretem pro εἰ ἤδη, legisse εἰ μὴ vel ἢ ἤδη: et tamen etiãsi legit vt modo habentur Græca, rectè vertit, sensum potius quam verba secutus. Sensus ergo est: Illud vnice desidero, vt ignis ille per vniuersum orbem per vos accendatur. Euthymius Græcæ lectioni alium adhuc a superioribus diuersum indicat intellectum, hunc scilicet: Si ignis quem veni mittere, iam est accensus, vt re vera est in vobis accensus, quid amplius volo, hoc est, quid amplius in mũdo expectare & manere oportet? vt significet Dominus tempus iam esse transeundi ex hoc mundo ad pa- C trẽ post accensum ignem, ad quẽ venerat accendendum, qui accensus semel non esset extinguendus, sed per discipulos latè correpturus vniuersum orbem salutari incendio. Sed secundum hunc intellectum non facile apparet quæ sit bonũ cũ præcedentibus connexio, nisi quis dicat Dominum hic iam subiunxisse de tempore sui ex hoc mundo abitus, quia in prædictis parabolis mentionẽ fecit domini, qui abiens seruis suis sua commendauit.

Baptismo autem habeo, &c.] Secundum intellectum Euthymii in præcedenti sententia, Dominus his verbis iam apertius de morte sua prædicit, & causam indicat quare adhuc hic morari debeat in mundo, quanquam ignis quem venerat missurus, sit incensus. Secundum aliorum D verò intelligentiam Dominus indicat hac sententia, quare nondũ fiat quod volebat, vt ignis ille in vniuerso mundo accensus esset, & quando id futurum esset, nimirum quia antequam id fieri posset, mortem pro hominum salute oppetere debebat, quam ob id cupidus humanæ salutis auide desiderabat, adeo vt propter eius dilationẽ animo arctaretur. Proinde pro cõiunctione, autẽ, rectius verteretur: Sed baptismo habeo baptizari, vt sic aduersatiuo modo significetur quare nondum fiat quod volebat. Non enim exilire potuit ignis iste de quo loquitur, nisi percussus, prius esset in cruce silex corporis ipsius. Tũc enim euãgelica doctrina spargi potuit per vniuersum mundum, & omnes accẽ- E dere, quando salutis euangelicæ modus agnosci potuit, & prędicari, innoxiũ vltro pro noxiis sustinuisse mortẽ ignominiosam. Hanc autem suã mortem Domin⁹ tropo nouo baptismum vocat, sicut & Marci 10. nõ suam solum passionem, sed & filiorum Zebedæi: primum q in cruce proprii cruoris tinctione erat perfundendus, (baptismus enim nihil est aliud quam tinctio.) deinde quod mors illi fuit velut mortalitatis ablutio, & ad vitam cœlestem purgatio: ad cuius imitationem & nos baptizamur, cum regeneramur in ipso. Potest autem magis videri hunc tropum originem desumpsisse ab eo modo loquendi, quo in scripturis per aquas tribulationes significãtur: & per aquarum immersionem, multorum malorum perpessio, vt cùm dicitur: Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Nam & de Ioanne Euãgelista dicit Dominus, quod esset baptizandus baptismo, qui tamen in suo sanguine nõ est tinctus. Dicit autem se coarctari vsquedũ perficiatur, nõ, propterea quia precognitam mortem per infirmitatem naturę humanæ horrebat semper, quemadmodum aliqui intelligunt, sed propter ardens obeundæ pro salute hominum mortis desideriũ. Sicut enim spes quæ differtur affligit animam, ita & desiderium rei, quę differtur. Porro quoniam ignis quem Dominus in terram venerat missurus, cum esset accensus, magnos excitaturus esset in mũdo tumultus, ideo ne hinc turbarentur discipuli, rectè etiam iam subiecit Dominus, quod & supra Matth. 10. in cap. Concordiæ 55. habitum est: Putatis quia pacẽ veni mittere, &c. quorum intelligentiam ibi require. Dictũ est enim ibi, quare quinque in domo vna fiat mentio, & quæ sint illæ quinque personæ. Dicitur autem, tres in duos, & duo in tres diuidentur, siue quia quandoq; duo credunt, & tres increduli in illos insurgunt: quandoque tres credũt, & duo in illos insurgunt, siue quia quãdo tres sunt contrarii duobus, duos etiam necessẽ est contrarios esse tribus, quæ intelligentia magis conuenit sequentib⁹. Cæterum dissidium istud quinq; in vna domo habitantium, plerique etiam antiquissimi patres mysticè explicant, quod cum variè fiat ab eis, duobus potissimũ modis fieri potest vt minus coactè fiat. Primo, vt domus ista vna, mundus intelligatur, & pater accipiatur diabolus, cuius quidam per imitationem filii: mater, synagoga Iudæorum: filia, ecclesia primitiua ex Iudæis collecta; sponsus rursum synagoga: nurus, ecclesia de gentibus; quia fili⁹ est secundum carnem synagogę Christus, qui spõsus est ecclesiæ. Itaque per euãgelicam prædicationem factum est, vt filii diaboli ei facti sint aduersarii, & ecclesia tum Iudæorum, tum gentiũ aduersaria synagogę. In hunc modum Beda super Lucam. Altero modo per domum vnam homo quisque intelligi potest, pater & mater intellectus vel ratio & voluntas, tres reliqui, appetitus irascibilis, appetitus concupiscibilis, & sensus. Itaque cum tres istæ irrationabiles potẽtiæ cum duobus illis rationalibus in infidelitate inter se ad malum & errores optime conuenirent, per euangelicæ prædicationis gladiũ diuisi sunt tres in duo, & in tres, quando iam caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, nec iam in vnum conueniunt quæ prius consentiebant.

Psal. 68.

Dicebat autem ad turbas: Cum videritis nubem orientem, &c.] Postquam ad commonitionẽ discipulorum Dominus docuit ad quid in hunc mundum venerit, iam conuersus ad turbas, occasionem mẽtionis de suo in hunc mundum aduẽtu factæ, reprehendit eas q tempus aduentus sui nõ agnoscerent, ex variis rerum indiciis, cum in rebus longe leuioris momenti tam sagaciter cõiectarent tẽporum qualitates. Cùm, inquit, videritis nubem oriẽtem ab occasu, id est, occidentali cęli parte, statim dicitis: nymbus, id est, pluuia (Græcè enim est ὄμβρος pro quo nos dicimus imber) venit, & ita fit vt in

pluil

plurimum: & cùm videritis austrum flantem, dicitis ex obseruata cōsuetudine perdocti, quia, id est, quod æstus erit, & ita fit. Hypocritæ, qui scilicet simulatis vos esse cupidos discendæ veritatis, cuius ex animo nō esse vos cupidos res ipsa declarat, faciē, id est, dispositionem cœli & terræ nostis probare, hoc autem tempus aduentus Messię quomodo non probatis & animaduertitis, cū illius obseruatio magis sit vobis tum vtilis, tum necessaria, & ex multis certisq; indiciis per prophetas significatis agnosci possit certius, quàm ex cœli dispositione temporū qualitates? Similia apud Matth. supra in cap. Concordiæ 64. ex cap. Matth. 16. habentur dicta à Domino ad Scribas & Pharisęos, quos etiam hic maxime notasse, quamuis turbas alloqueretur, ostendit nomen, Hypocritæ, quo fere numine illos taxare solet. porro Theophilactus etiam mysticā indicat rationem quare Dominus in exemplo meminerit nubis orientis ab occasu, & austri flantis, nimirum quòd ipse etiā Dominus esset nubes veniens ab occasu, id est ab humana natura iam occidente, & multam iam ex peccato caliginem habente, nubes, inquā per assumptam humanitatem tegens diuinitatem, & irrigatura per cœlestem doctrinam totum mūdum velut pluuia quadam. Auster item, quòd spiritus esset feruidus, & frigiditati aquilonis contrarius, ignem, quemadmodū prius dixit, & æstum magnū excitaturus in mūdo. Sic & D. Augustinus philosophatur in duob. illis signis quæ ponuntur loco prædicto apud Matthæum, in rubedine scilicet vespertina, quę serenitatis futurę est indicium: & rubedine matutina, quæ tempestatem portendit. in illa quid intelligens sanguinem Christi in primo aduentu effusum in vltima mūdi ætate, cuius sāguinis rubedo, serenitatis nobis fuit indicium & causa, hoc est, reconciliationis nostræ cum Deo & indulgentiæ peccatorum: In hac verò ignem; qui præcessurus est Christum in secundo eius aduentu, qui instantis erit tempestatis & iræ diuinæ iudicium.

QVID AVTEM ET A VOBIS IPSIS NON IVDICATIS QVOD IVSTVM EST.] Hanc sentētiam Beda sic refert ad præcedētia, vt quoniam aliqui de turba causari poterāt, se propheticæ lectionis ignaros, & proinde ex prophetis se nō posse probare tēpus aduentus Messiæ, intelligatur Dominus iā his verbis ostēdere voluisse, eos etiam qui literas nescirēt, posse naturali suo ingenio, & ratione naturali illis insita dignoscere eum qui opera fecit quæ nemo alius fecit, supra hominem esse, & Messiam esse expectatum, vt sit sensus: Quid, id est; cur autem à vobisipsis, vel ex vobisipsis, id est, ex insita vobis naturaliter ratiōe nō iudicatis de me, quod iustum est vos iudicare, Secundum quā huius interrogationis ad præcedētia relationem & coniunctionē, quod sequitur nouum erit caput, & nouum argumentum. Verū cū Gręca non habeant, vt nos legimus, Cum autem vadis, &c. sed, Cum enim vadis; certum est prædictam interrogationem ad sequentia, non autē ad pręcedentia esse referendam, Sequentem autem parabolam omnino ad hoc adhibuisse Dominum apparet, vt inuitaret ad reconciliationem cū Deo, quamdiu tempus est, ineundam, idq; exemplo humano, quo solent hi qui ad iudiciū sunt pertrahendi ab aliquo, si sapiunt, laborare omnib. modis, vt cum illo redeant in gratiam priusquam ad iudicē pertrahantur, vt vbi exactum ius eos experiri ne-

A cesse esset. Nō enim istud exemplū eadē occasiōe & ratione ac sensu hic positum est à Luca, qua occasione & quo sensu supra illud idem positum est Matt. cap. 5. in cap. Concor. 40 quemadmodū annotauit doctè D. Ambros. Ille enim, inquit, de recōcilianda pace fratrum dissidentium dicendā putauit, hic de pęnitentia, & omnis emendatione delicti. Proinde illud, Quid autem & à vobisipsis, hūc commodè habebit sensum: Cur autem etiam ex humanis vestris factis, & ex his quę facere soletis, non iudicatis quod iustum est fieri hoc tempore à vobis? Sic enim iam rectè sequitur illatum a Domino paradigma, quod quomodo tractari debeat, satis patet ex his quę circa Matthęi locū dicta sunt: significare enim vult Dominus quod quem-

B admodum ipsi quibus loquebatur, cum aduersario suo citò composituri essent, ne pertracti ad iudicem maius inciderent periculum: ita eos, si in re salutis ipsorum non minus saperēt quam in rebus terrenis, merito studere oportere, vt cum Deo redirent in gratiam, cum iam ille vltro gratiam suā offerret ipsis, ne postea neglecta occasione hac seueritatem diuini iudicii experiri cogantur. Itaque sermone hoc (quod ad literam Dominus videtur consulere quid vtiliter facere possimus in rebus humanis) docet quid ad imitationē eius quod vtiliter faceremus in rebus humanis, facere debeamus in rebus diuinis. vt sit hic sensus: Quēadmōdum si haberes aduersarium aliquem, qui te ob de-

C bitum aliquod pertracturus esset ad principem & magistratum, vtiliter & cōsultò facere te existimates, si priusquam ad iudicē traharis, etiam adhuc in via eum illo componeres, sicque ab eo liberareris, ne fortè ille trahat te ad iudicē, &c. ita similiter multo magis cum adhuc es in via huius seculi, adhuc tibi spes est gratiæ diuinæ, quæ iam omnibus offertur per me, omnibus modis labora liberari ab ira Dei, à debito quod peccatis tuis contraxisti, ab accusatione quam contra te habet hostis humani generis, ne quando pertractus ad iudicium Dei, iudex te tradat in carcerē, torquerendū quousque ad plenum satisfeceris, hoc est, in perpetuum. Itaque quanquam non sit necesse singula huius parabolæ persequi, vt dictū est in Matthæo,

D rectè tamen per aduersarium, cuius hic fit mētio, intelligitur designari parabolice aut ipse Deus, quem omnis peccator habet aduersariū: aut ipse diabolus, quem aduersarium nostrū Petrus appellat, & ab accusando & criminando diabolus dictus est. Nam quanquam apud Matthæum rectè diabolus per aduersarium intelligitur, quod ibi dicatur, esto consentiens aduersario tuo, hic tamen rectè intelligi potest, quia non dicitur, da operā vt recōcilieris ei, sed, liberari ab illo. Hic ergo diabolus peccatores trahit ad principem & iudicē Christū, qui eosdem tradit angelis exactoribus diuinæ iustitiæ, mittendos in carcerē inferni, vnde non libe-

E rabuntur, quia nunquā debitum persoluetur. Ex prædictis etiā satis patere pōt quomō hic locus sic explicatus cum præcedentibus conueniat. Cū enim superius Dominus docuerit eos merito debuisse agnoscere tempus aduentus sui, eosque redarguerit, quod tempus illud non agnoscerent, qui tamen ex dispositione cœli temporum qualitates probare nossent: nunc docet temporis huius occasionem non esse negligendam, eosque redarguit quod pro salute æterna non id facerent quod pro rebus temporalibus facerent.

DO

DOCET POENITENTIAM AGENDAM OB DEI patientiam. Lucæ 13. CAP. LXXXVIII.

Derant autem quidam ipso in tempore, nuntiátes illi de Galilæis, quorũ sanguinẽ Pilatus miscuit cũ sacrificiis eorũ. Et respondẽs dixit illis: Putatis quòd hi Galilæi præ omnib. Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Nõ, dico vobis: sed nisi pœnitẽtiã habueritis, omnes similiter peribitis. Sicut illi decẽ & octo, supra quos cecidit turris in Siloe, & occidit eos: putatis quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitátes in Hierusalẽ? Nõ, dico vobis: sed si pœnitentiã nõ habueritis, omnes similiter peribitis. Dicebat autem hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidã plantatam in vinea sua, & venit quærens fructũ in illa, & non inuenit. Dixit autem ad culturẽ vineæ: Ecce anni tres sunt, ex quo venio quærens fructũ in ficulnea hac, & non inuenio: succide ergo illam, vt quid etiam terrã occupat? At ille respondens dicit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno, vsquedum fodiam circa illam, & mittam stercora, & si quidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.

ADERANT AVTEM QVIDAM IPSO IN TEMPORE, NVNCIANTES ILLI DE, &c.] Cum in superioribus auditores ad resipiscentiam & reconciliationem cum Deo ineundam quandiu tempus est, adhortatus esset, commoda sese obtulit occasio, qua cęptam materiam prosequeretur, & ad pęnitentiam eos prouocaret per terrorem imminentis diuinæ vltionis. Aderãt, inquit, quidã in ipso, id est, in eodem tempore, nunciantes illi de Galilæis, quorum sanguinẽ Pilatus miscuit cum sacrificiis ipsorũ, id est, quos Pilatus inter sacrificandũ interfecerat, ita vt misceretur eorũ sanguis cum sanguine hostiarũ suarum. Quales autem fuerint hi Galilæi, & ob quid Pilatus eos interfecerit, ex historiographis non constat, nec ex sacris scripturis. Cyrillus tamen, vt citatur in Cathena, & post eũ Theophylactus ac Euthymius, existimant hos fuisse sequaces dogmatũ Iudæ Galilæi, cuius mentionẽ Lucas facit in Actis cap. 5. qui docebat, inquiunt, nullũ hominẽ dominũ esse vocandũ, neque Iudæos debere tributa soluere imperatori Romano, sed neque pro Romanis sacrificia offerre, atq; ob id Pilatũ indignatum iussisse hos interfici inter sacrificandũ, incertũ tamen an inter sacrificia quæ in tẽplo ritu Iudaico obtulerũt, an inter sacrificia propria, quæ extra tẽplum obtulerint alicubi. Certe Iosephus lib. 18. antiquit. hunc Iudã, quem vocat aliquãdo Gaulanitatẽ, aliquando Galilæum, testatur in dieb. descriptionis, quæ fuit sub Cyrino tempore natiuitatis Christi, studuisse populum à Romanorum obediẽtia auocare, & auctorẽ fuisse quartæ sectæ apud Iudæos, quæ in vestitu & cæteris aliis cõsẽtiẽs cum Pharisęis, circa libertatẽ retinuerit imobilẽ sẽtẽtiã, solũ principẽ & dominũ dicẽs Deum, mortisq; multas & varias species sustinere pro nihilo ducẽtes. Idem Iosephus li. 20. testatur eiusdẽ Iudæ filios, Iacobum & Simonẽ, crucifixos ab Alexãdro quodam Iudæę prę fecto, ob paternã quã sequebãtur sententiam. Siue autẽ ex huius Iudæ sectatoribus fuerint isti Galilæi, siue non, cõstat eorum cędem tum recèns fuisse patratam ob aliquod eorũ facinus. Porro qui de his Galilæis Domino nũciasse dicuntur, fere intelliguntur hoc fecisse, vt Galilæorũ illorũ impietatẽ tam atroci & nouo supplicio punitam Domino indicarent, & illorum seditiosum animum detestantes, Pilati factum cõmẽdarent, execrãtes illos velut maximos peccatores, accupientes scire quid de illis Dominus pronunciaturus esset. Eo enim animo istos hæc Domino narrasse apparet ex subiuncta Domini responsio-

A ne, qua videtur corrigere voluisse illorũ opinionem, qua putauerant illos præ aliis fuisse peccatores, qui tam crudelem pœnam & nouam dederunt. Solet enim humana ratio peccatum secundum pœnã æstimare, & iudicare eos grauius peccasse qui in hoc mundo grauiora patiuntur, contra quem humani ingenii errorem totus liber Iob disputat. Itaque horum gloriationem, qui sibi placebant tanquam meliores occisis Galilæis, Dominus hoc loco reprimit, docens, ex vltione quæ de illis est sumpta, non colligendum ipsos fuisse grauiores peccatores: esse enim ètiam ipsos æqualibus aut etiam maioribus obnoxios peccatis, ob quæ, nisi resipiscant, similiter sunt perituri: per hoc significans id demum colligendum esse ex vl-
B tione aliorum nobis etiam Dei iram imminere, nec eam nos euasuros, nisi peccatorum admissorum pęnitentiam agamus, ac ideo Deum quibusdam peccatoribus spectabiles quasdam pœnas hic inferre aut inferri permittere, vt hinc alii admoniti resipiscãt. Duo ergo docet Dominus potissimũ. Primũ, ne ex vltionis modo & externis calamitatibus peccatorum modum statuamus, aut de proximis temerè iudicemus, cum sæpissimè in hac vita fiat vt qui meliores sunt, atterantur grauiori-
C bus molestiis. Secundò, vt omnem calamitatem vt in plurimum pęnam peccatorum agnoscentes, admoneamur ex ea peccatorum nostrorum & irę Dei in nos desæuituræ, nisi resipiscamus. Docemur autẽ & hoc ex Domini responsione, vt ex omnibus quæ narrantur ab hominibus occasionem sumamus ædificandi tum nos, tum alios, nec de rebus gestis vel accidentibus curiose inquirendum, quare ea sic sint gesta, aut an iustè acciderint, sed ad ędificationem omnia conuertenda, sicut Domi-
D nus hic facit. Dicit autem omnes similiter peribitis, non significare volens eodem genere mortis perituros, sed simpliciter, omnes male & crudeliter ac inopinatò perituros, quanquam priori loco rectè intelligatur ideo dictum; omnes similiter peribitis, quia impœnitentes Iudæi post 40. annos etiam erant à Romanis occidendi inter sacrificandum, quemadmodum nunc hi Galilæi à Pilato Romano. In festo enim paschæ Iudæi obsidione capti, à Romanis cæsi sunt, impletúque est illud Psalmistæ. Fiat mensa eorũ corã ipsis in laqueũ. Sic & eũ secũdo loco dicitur; omnes similiter peribitis,
E sicut illi decẽ & octo quos oppressit ruina turris in Siloe, rectè intelligitur significari etiam illos vltione diuina opprimendos inter ruinas ciuitatis. Porro piscinam Siloam in Hierusalem fuisse iuxta

muros

muros ciuitatis, in quibus multæ fuerunt turres, patet ex Nehemia. (Nehe 3.) Beoe autem post cõmemoratã cædem Galilæorom, subiũgit Domiuus necem Iudæorum in Hierusalem, vt per duo hæc exẽpla & Galilæos & Iudæos ad pœnitentiam vocaret, & vtrosque ob impœniteotiã perituros testaretur. Et rursum vt ex calamitatibus quæ ab hominibus inferontur, & quæ fortuitę videntur & casuales, idẽ discamus & admoneamur.

DICEBAT AVTEM ET HANC SIMILITVDINEM: ARBOREM FICI HABEBAT, &c.] Coniunctionem, &, vt non habent Græca, ita nec vetera scripta Latina, nec Dionysi⁹. Itaq; cùm omnibus interitũ minatus esset nisi agerẽt pœnitentiã, addit parabolã quæ rẽ ante oculos poneret, & quod futurum erat admoneret. Est autem parabola per se aperta satis, vt quod ad literã pertinet non sit in ea quicquam annotandum, nisi forte quod cùm dicitur; vt quid etiam terram occupat, pro occupat, Græca est καταργεῖ, quod proprie est onerare inutili onere, vt intelligamus non solùm inutiliter occupare terram, sed eandem etiã onerare, vt à qua succũ trahat sine fructu. Deinde in illo: Et si quidem fecerit fructũ, eclipsis est aut aposiopesis. Nam subintelligendũ, bene erit, aut sinemus eam, aut aliud commodius. Porro hac parabola peculiariter Dominus notare voluit gentẽ Iudaicam, ac significare (vt in genere eam applicemos) populum illum diu à Deo expectatum vt fructum faceret, breui perdendum, si modo pergerẽt esse steriles, & in obstinata sua malitia persisterẽt. Vt autem per suas partes sigillatim parabolã accommodemus rei per eam significatæ, per ficũ in vinea plantatam, significatur parabolice synagoga Iudæorũ à Deo in mundi huius vinea singulari cura plantata. Sæpe enim Dominus steriles arboribus assimilat propter sterilitatem excindendis, & ficus quidem frequẽter meminit, quod ea regio ficuum ferax esset. Cæterum singulari ratione ficui synagogam comparasse videri nunc potest, vt & alias, idq;, vt pulchre philosophatur D. Ambrosius, primũ quia sicut ista arbor foliis redundãs fluentibus spem possessoris sui cassa speratorũ prouentuum expectatione destituit: ita etiam synagoga legis diuinæ doctrina & cęremoniarum ornatu exuberans, & spem virtutis promittens, expectatũ bonorum operum fructum nunquam præstitit. Deinde quia sicut ficus eius est naturæ vt pro flore poma germinet, sed quæ fere pręter pauca ad maturitatem non perueniunt, quibus decidẽtibus alia poma succedunt quæ maturescunt: ita Iudei, quasi primi fructus male feracis synagogæ, grossi labẽtis similitudine corruerũt, præter paucos fideles: eis autẽ cadẽtibus, de pinguedine religionis antiquæ nouus gentiũ populus emersit. Per dominũ huius vineæ & ficus, qui venit quærens fructũ, & non inuenit, Deus pater significatur, qui cum a tempore Mosis quæsierit & expectauerit fructũ bonorũ operũ à Iudæis, nõ tamẽ inuenit. Per cultorẽ vineæ qui pro ficu orauit, & se fossurũ circũ illã promisit, seipsũ Domin⁹ significat, qui curã gerit hominũ, & cultor est vineæ paternæ, qui pro Iudæis excindi dignis etiã ante suũ aduentũ, orauit, vt vel adhuc vno anno relinquãtur, tẽpore scilicet quo eos docturus erat per se & Apostolos suos, qua doctrina veluti sarculo quodã tẽtauit effodere duritiẽ cordis eorũ, & veluti fimũ ad fructificationẽ mittere circa eos. Per tres autẽ annos, quib. Domin⁹ ficus fertilitatẽ expectauit, recte intelligũtur tres Iudeorũ gubernationes, ea videlicet, qua sub iudicib. regebãtur, ea qua sub regib. ante transmigrationẽ in Babylonẽ, & ea qua sub pontificibus post transmigrationẽ. Minatus ergo hac parabola ipsis fuit, si vt olim steriles esse perseuerarent, postquã iam fossi essent & stercorati à se, hoc est, cœlesti doctrina exculti, nihil reliqui fore quo minus velut infrugifera ficus excinderentur, quẽadmodũ eis postea per Romanos cõtingit. Quod si quis dicat, nõ semper infrugiferã fuisse Iudæorũ synagogã in prædictis trib⁹ gubernationib. quidã enim omni tempore inter eos fructum attulerunt: Dicendũ, ꝙ multorũ malitia paucorum occultat virtutẽ, & ex eo quod in ipso abondat, quiduis iudicatur. Pleriq; autẽ & dominum vineæ, & ficum, & cultorẽ vineæ & tres annos aliter explicãt, verùm dictus iam explicãdi modus & est simplicior, & proposito Domini conuenientior. Cæterum quanquam excidium gentis Iudaicæ hac parabula Dominus peculiariter notare voluerit, nihil tamẽ dubium quin eadem in genere omnes & singulos tunc præsentes auditores, & in illis etiã nos ad quos eius doctrina peruentura erat, admonere voluerit, ne Deũ prouocantẽ & expectantẽ ad pęnitentiã negligeremus. Itaque per ficum hanc parabolice etiam significatur quisque homo, maxime fidelis, in vinea Domini, hoc est, ecclesia plantatus, qui si etiam post triũ annorũ expectationẽ, hoc est, post multum tẽporis aut post iuuentutem, adolescentiam & virilẽ ætatẽ, ac demum post culturam eis ab ecclesiasticis cultoribus impensam pergant manere infrugiferi, excindendi sunt, & in ignem mittendi. Docet ergo parabola & longanimẽ Dei expectationem, & salutis nostræ in Deo desiderium. vt qui bona opera à nobis requirat velut fructum, vnde tamen illi nulla accedit vtilitas. Rursum docet quanta debeat exẽplo agricolæ ad imitationẽ Christi cura & desiderium esse in pastoribus, vt infœcundos homines ad fœcũditatẽ promoueãt, & ab ira Dei subducãt, nempe quod pro eis & Deum orare debeãt, & omnem quam possunt suam operam impendere.

SANATVR MVLIER CONTRACTA.

Lucæ 13. CAP. LXXXIX.

Rat autem docens in synagoga eorũ sabbathis. Ecce mulier quæ habebat spiritũ infirmitatis annis decẽ & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat sursũ respicere. Quã cum videret Iesus, vocauit eã ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est, & glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbatho curasset Iesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbathi. Respondens autem ad illum Dominus, dixit: Hypocrita, vnusquisque vestrum sabbatho non soluit bouem suum: aut asinum a præsepio, & ducit adaquare? Hanc autẽ filiã Abrahæ, quã alligauit satanas, ecce decem, & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbathi? Et quum hæc diceret, erubescebant omnes aduersarii eius, & omnis populus

gaude

gaudebat in vniuersis quæ gloriose fiebāt ab eo. Dicebat ergo: Cui simile est regnū Dei, & cui simile æstimabo illud, Simile est grano sinapis, quod acceptū homo misit in ortū suum, & creuit, & factum est in arborem magnā, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius Et iterū dixit: Cui simile æstimabo regnū Dei? Simile est fermento, quod acceptum abscondit in farinæ sata tria, donec fermentaretur totum. B.4. [illegible] A.13 [illegible]

A ERAT AVTEM DOCENS IN SYNAGOGA EORVM SABBATHIS. ET ECCE.] Videri posset Lucas iam subiicere voluisse exemplum fici sterilis, vt quod parabolæ typus deliniarat, res ipsa iam subiiceret oculis. Nam cæremoniarum obseruatio veluti folia erant synagogæ, quæ videbantur ceu polliceri dulcissimum ac gratissimum Deo fructum veræ pietatis & charitatis erga proximum, quum nō solum nihil huiusmodi in Iudæis plerisq; produxerit, verū etiā amaros ædiderit fructus inuidiæ, odii, obtrectationis, blasphemiæ & superstitionis, quemadmodū insequenti patet exemplo. Hac igitur ratione post D. Ambrosium intelligit quidam hęc subiuncta superioribus. Simplicius tamē fuerit nullam hic requi- B rere cohærentiam, cum certum satis sit, Lucam, sicut & cæteros, pleraque coniunxisse obiter, & vno commemorato ad aliud transisse, prout inter scribēdum memorię occurrebat. Itaque quēadmodū iam aliquoties fecit, commemorare rursum volēs peruersum Iudęorum, & maximè eorum qui apud eos primi erant, iudicium de factis Iesu optimis & salutiferis, sicut & quę sequuntur multis capitulis, explicār peruersa Pharisæorū & Scribarū de Christi factis iudicia & ipsorum à Christo redargutiones. Erat, inquit, quodā tempore docens in quadā synagoga eorum die sabbathi, quando ad audiendam legem omnes Iudæi ab operibus vacātes cōueniebāt in synagogā. Et ecce cùm sic ex more do- C ceret sabbathis in die & loco celēbri, aderat ibi in synagoga inter reliquos mulier quæ habebat spiritū infirmitatis, id est, quæ affligebatur infirmitate quadam à dæmonio, idque iam annis decem & octo. Erat enim ex diaboli operatione adeo inclinata corpore in terram & contracta, vt nullo modo posset caput erigere, & sursum respicere. Hac autē narratione Lucas exponit mali magnitudinem & miseriam dignam miseratione Domini, idque tum à temporis lōgitudine, quo mulier hoc malo fuit obnoxia, tum à mali authore, qui non erat naturæ vitiū aut imbecillitas, aut aliud quoddā humanū accidens, sed ipsum dæmoniū, vt proinde malū illud arte medicorū nō potuerit superari, sed eius solius virtute, qui virtutem omnem inimici re- D primere & impedire potuit, tum etiā à specie mali. An non enim triste admodum erat spectaculum, videre hominē ex sui conditione à Deo per staturę rectitudinem à brutis distinctum, more pecudum versus terram semper spectare, nec posse cœlū ad quod possidendū creatua erat cōspicere? Discimus autē hinc plerosque morbos, & mēbrorum impedimenta Deo permittente immitti hominibus à dæmoniis, quemadmodum & in Iob patuit. Et dignū diabolo authore fuit hoc malum, & à Deo ad instructionem nostrā permissum est inferri mulieri, siue ob propria eius crimina, siue ob Dei gloriam. E Sic enim demonstratum est diabolum hoc vnū agere, vt homines à conditionis suæ nobilitate abstractos, similes faciat iumentis insipientibus, ac terrena tantū spectare & quærere doceat, idq; ipsū hoc efficere in his qui virilem non habent animu, sed muliebrea sunt, & animo effœminato. Audiuimus mali impotentiam & dęmonis malitiā, audiamus oppositam Domini potentiā & benignitatē. Cùm, inquit, hanc videret Iesus, hoc est, priusquā aut ab ipsa muliere, aut ab aliis pro eius sanitate interpellaretur, ad solū eius aspectū, (qui in Christo semper securæ salutis omen est) motus erga ipsam misericordia, ostendere volens se venisse vt dissolueret opera diaboli, & hominū mala depelleret, suamq; quā præmisit doctrina miraculo cōfirmare volens, mox vocauit eam ad se, eiq; parenti & magna cum spe venięti ait: mulier, dimissa, id est, liberata es ab infirmitate tua. In quibus verbis dubitari potest quomodo & quare Dominus dixerit, liberata es, & non per imperatiuū, liberata sis, vt solet vti imperatiuo in curandis morbis, maxime cū necdū mulier fuerit liberata, cum Christus hæc verba pronunciaret. Subditur enim postea quod imposuerit ei manus, quodq; tū confestim erecta sit. Dicendum ergo, quod vel phrasi Hebraica es pro sis sit positum, indicatiuus scilicet pro imperatiuo, aut potius ideo dictum esse, liberata es, quā sis, vt mulieris fidem magis accenderet, ac suā potentiam declararet: quēadmodū & paralytico, de quo Matth. 9. non est dictū: Remittantur tibi peccata tua. sed, remittūtur, vel, vt habent Græca, remissa sunt. Secundū quē posteriorem modum probabiliorem sane dicendū vlterius, quod impositio manuū, quamuis cōmemoretur à Luca post verborum prolationē, præcesserit tamen eam, quodque statim ad contactū mulier fuerit sanata, aut quòd inter pronunciandū verba illa cum contactu, sanabatur, vt liberata es, dictū sit pro, iamiā liberaris, quemadmodū in cap. Concordiæ 32. illud, vt habent Græca, Remissa sunt tibi peccata, dictum est positū esse pro, iamiam remittūtur. Mox ergo vt Dominus eam tetigit viuifica sua carne, eique suis verbis sanitatē pollicitus est, mulier eius verbis credens, erecta est, liberata tam facili negotio a morbo tam diuturno, & plane immedicabili, & agnoscens plane cœleste esse beneficium, glorificabat Deum.

RESPONDENS AVTEM ARCHISYNAGOGVS, INDIGNANS QVIA SABBATHIS.] Cum archisynagogus iste, vt præ aliis D sanctior haberi voluit, ita præ aliis de facto miraculo gaudere debuisset, idq; tū Dei nomine, in cuius cedebat gloriā, tum proximi, cui salutē attulit: imo cùm & occasionē habuerit vt suo nomine gauderet, quod in ea synagoga, cuius ipse princeps esset, tale ac tantum miraculū mirabiliter peractū esset, tamen contra ex inuidia gloriæ Christi, aut potius propter peruersum & præposterū pietatis iudiciū, pro ingenio Pharisaico indignatus est. Indignatum enim dicit Euangelista, quòd Iesus sabbathis curasset, non quod ille a populo glorificaretur, vt intelligamus indignationē hanc non iam ex E inuidia profectam, quā ex peruerso iudicio, quo imbutus Pharisæorū fermento non potuit discernere qua in re vera pietas esset sita, zelum habens Dei, sed non secundum scientiam. Quanquā autē indignationē huius præcognouerit Dominus, voluit tamen, vt alias, in sabbatho miraculum illud

ope

operari, tum quod nullo tẽpore magis diuina huiusmodi opera fieri fuerit cõueniens, quàm in die cõsecrato Deo & rebus diuinis, tũ vt haberet occasionem peruersam illam Pharisæorum opinionem reprehendendi, & animis eorum eximendi. Cùm autẽ indignaretur archisynagogus Christo, non est tamen ausus illum reprehendere, veritus eius potentiã & authoritatem, sed cõuersus ad turbã, ex indiscreto erga sabbathũ zelo, veluti ex suo officio, dixit, respondens, hoc est, subiiciens hæc verba ad factum Christi: Sex dies sunt in quibus oportet operari. In his ergo venite & curamini, & non in die sabbathi. Vox certe multa stultitiæ plena. Opus enim plane diuinũ inter ea numerat opera plane humana, quæ sex diebus erant operanda, quodq; nudo contactu & verbo peractũ erat miraculũ, opus reputat in sabbatho prohibitũ cũ vtiq; sciret sabbatho licere loqui, & cibũ aliaq; contingere, &, quod omnium maximè est admirandũ, indignum honore sabbathi existimat per quod Deus maxime glorificabatur & honorabatur. Hãc itaque tam stolidam vocem non tulit clementissimus Dominus, sed acriter confutauit, idque non ex scripturis, sed sic vt illius peruersum iudiciũ cõtra communem hominum sensum esse declararet, ratione sumpta a proposita materia, vt solet, nimirum à vinculi solutione, quam cum nõ iudicarent illicitam in boue & asino, iudicauerũt illicitam in homine, idque filia Abrahæ: & quam sathanas humani generis hostis miserrimè & diuturno tẽpore ligatam tenuerat. Cõparans enim mulierem hanc cum boue & asino, tria in ipsa cõparatione dicit, quæ ad auxesim faciunt. Filiam enim Abrahæ vocat, vt sic ex cõparatione eius cum boue & asino, mulieris nobilitatem apud Iudæos indicaret, qui magnum quid esse putabãt esse filiũ Abrahę, vtq; hac nomenclatura cogitationem affinitatis ingereret, & indicaret quemque Iudæum non indignari debere ob sanitatem mulieri huic præstitam, sed potius tãquam sorori cõgratulandũ esse. Intelligi tamen etiam altiori sensu potest, filiam Abrahæ ipsam à Domino vocatã, ob fidei imitationẽ, quam præ se tulit, dũ vocata mox accessit, per quã forte etiam se in synagoga cõspectui saluatoris præsentauit, confidens ad solũ aspectum, illum misericordia cõmouendũ, & nihil illi miserenti impossibile esse. Sic & sathanam alligasse eam commemorat, quo magis ostendat dignum esse eã solui, idque etiã, die sabbathi. Addit tertiò & tẽporis prolixitatem, vt vel huius consideratione ostendat hanc dignam fuisse sua misericordia, & omnium commiseratione, ideóque cum aduerbio, ecce, dicit; ecce decem & octo annis. Nec emphasi caret quod nõ dicit simpliciter; à vinculo; sed, à vinculo isto, tam misero scilicet, tam diuturno, tãmque indigno humanæ conditioni. Porro hypocritam vocat Dominus archisynagogum, quòd ex iustitiæ zelo videri

A velles populũ admonere, cùm à vera iustitia lõge abesset. Quidam tum Græcorum, tum Latinorum libri habẽt pluraliter, hypocritæ, vt in hoc archisynagogo intelligatur Dominus alloqui omnes Pharisæos, ex quorum nomine & sentẽtia ille locutus fuerat. Singulariter habent vulgati Græcorũ codices, & D. Thomas in Cathena, & Dionys. pluraliter fere habent Latini codices, & exemplar Cõplutense, ac Euthymius. Quoniam autem sermo Domini perspicuam habebat veritatẽ, & ad sensum etiam communem humanæ naturæ consentaneus fuit, pudorẽ incussit obtrectatoribus eius, B vnde sequitur: Et cùm hæc diceret, erubescebant omnes aduersarij eius, vt quos tam aperta ratione redarguisset, cui nullo modo respõdere possent: cęterum omnis populus quòd non haberet animos prauis Pharisæorũ iudiciis & passionibus imbutos, gaudebat in vniuersis quæ gloriose fiebant ab eo. Claritas enim operum omnem quęstionem soluebat apud eos qui non erãt mente peruersa. Cæterum mulier hæc typum gessit cuiuslibet animæ C terrenis addictæ, atque in genere totius humanæ naturę, aut peculiariter populi gentilis, qui diaboli machinatione palam impius & sceleratus calamitatem suam præ se ferebat, totus defixus in rebus terrenis, de rebus æternis ac cœlestibus ne cogitare quidem valens. Dominus itaque misericordiæ oculis intuitur humanam naturam, ac gẽrium nationem indigne nimis ac diutino tempore diaboli fraude ad terrena incuruatam, cum ipse hominem creasset rectum, vt cœlestibus intenderet, tandem in die sabbathi, in vltima scilicet mundi æta- D te, atque in plenitudine temporũ, ea ad se sua doctrina suóq; spiritu vocauit, ac verbo simul & cõtactu, hoc est, per assumptam à se humanitatem, suámque doctrinã erexit, sempérque erigit. Quod dum apud Iudęos faceret, Pharisæi & Scribæ, quorum personã gerit archisynagogus, obtrectabant ei, idque sub prætextu legis, calumniantes eum ꝙ peccatores reciperet, & manducaret cum eis. Sed & post Domini ascensionem Iudæi indignabãtur, gentilem populum tam facilè ad Christi gratiã reci- E pi, quod sic futurũ in hoc principe synagogæ typice adumbratum est.

DICEBAT ERGO: CVI SIMILE EST REGNVM DEI, ET CVI SIMILE, &c.] Græca non habent, ergo, sed autem, & tamen non male interpres vertit, ergo, quemadmodũ & quidam, quo significaret has parabolas dictas occasione gaudij totius populi, & silentij impositi obtrectatoribus Christi. Hac enim occasione per duas has parabolas disserere cœpit Dominus de regno Dei, per euangelicã prædicationem ex humilibus initiis in tantam amplitudinem promouendo, vt totum orbem ad se pertrahat. Cæterũ easdem has parabolas, & supra dicit Dominus Matth. 13 in ca. Concordiæ 52. vbi late satis pertractatę sunt.

DOCET ANGVSTAM ESSE VIAM REGNI COELOrum Lucæ 13. CAP. XC.

ET ibat per ciuitates & castella docens & iter faciens, in Hierusalem. Ait autem illi quidam:
A.7.43. *Domine, si pauci sunt qui saluantur? Ipse autem dixit ad illos: Contendite intrare per angu-*
stam portam quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt. Quum autem intraue-
A 2.45. *rit paterfamilias, & clauserit ostium, & incipietis foris stare, & pulsare ostium, dicentes: Domine a-*
A 19. *peri nobis, & respondens dicet vobis: Nescio vos vnde sitis. Tunc incipietis dicere: Mãducauimus corã*
100. *te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio vos vnde sitis, discedite à me omnes*

operarij iniquitatis, ibi erit fletus & stridor dētiū, cùm videritis Abrahā, & Isaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Austro, & accumbent in regno Dei. Et ecce sunt nouissimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt no-
B.10 loo. *uissimi. In ipsa die accesserunt quidā Pharisæorum dicentes illi: Exi, & vade hinc, quia Herodes vult*
A.20. *te occidere. Et ait illis, Ite, & dicite vulpi illi, Ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, &*
101. *tertia die consummor. Veruntamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare, quia non capit Prophetam perire extra Hierusalem. Hierusalem, Hierusalem quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis nidum suum sub pennis, &*
A.21. 120. *noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia nōn videbitis me, donec veniat cùm dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini.*

A ET IBAT PER CIVITATES ET CASTELLA DOCENS, ET ITER FACIENS.] Quanquā non sit necesse vbique ostendere rationē ordinis rerum ab Euangelistis narratarum, tamen hic videri potest ob id Euangelista digressus ad eorum quæ sequūtur narrationē [...]at, quoniam superioribus parabolis significata est regni Dei amplitudo, iam ex Domini doctrina ostendat, paucos tamē fore qui salutem & regnum Dei consequantur, quod occasione cuiusdā interrogā-B tis Dominus docuit, cum quodam tēpore docēdi gratia perambularet ciuitates & pagos, & iter faceret in Hierusalem. Hanc autem profectionē per ciuitates & castella, eam esse crediderim, ob quam Lucas suprà 10. ca. dixit Dominū designasse 70. discipulos, eósque misisse binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus. Cæterùm profectio in Hierusalem, cuius hic fit mentio, quæ fuerit, an vltima illa qua ad mortem accessit, an ad aliquam imminentem solenni-C tatē, incertū est, cū certū sit post relictā Galilæam Dominū frequenter accessisse Hierusalē, vt supra ostēsum est, nisi quòd verisimile est Lucam significare voluisse, Dominum se iam præparasse ad subeundam mortem in Hierusalē, quam sibi sciuit imminere. Itaque cùm quodam tempore esset in via ad Hierusalem, quidam quoniam Dominum audiuit omnes inuitantem ad salutem, interrogauit illū si pauci essent qui saluantur, id est, saluabuntur. Dominus autem suo more non respōdet directè ad propositam quæstionē. Nam quoniam ex curiositate profecta erat huiusmodi quæstio, nec multum vtilitatis in eo situm erat, si sciretur an multi saluā-D di essent an nō, Dominus ex proposita quæstione occasionem arripuit docendi, id quod magis erat necesse cognoscere, nēpe modum quo ad salutem est perueniēdum, & tamen sua responsione simul etiam quæstioni satisfecit, indicās paucos fore qui salutem assequātur, quia multi quærent intrare & non poterunt. Contendite, inquit hoc est, certate, & omnibus viribus conemini intrare per angustā portam, ipso verbo contendite, significans labore opus esse & conatu, ob ingrediendi per angustias portæ difficultatem, & conandum cuiq; vt veluti præripiat alteri ingressum, quòd angusta porta pau-E cos recipiat. Cæterùm quid per Angustā portam sit accipiēdum, dictum est in capite Cōcordiæ 43. circa illud Matth. 7. Intrate per angustam portam; verùm de veritate eius quod sequitur; quia multi quærent intrare, & non poterunt; dubitari potest. Apparet enim significare multis negatū esse ingredi virtutis viā, eamq; plerisq; fore impossibilem. Itaque Beda exponit. Multi quærēt intrare. salutis amore prouocati, & nō poterūt, itineris asperitate deterriti, intelligēs scilicet istud impleri in præsenti vita, & per; non poterunt; non significari ab-

A solutam impossibilitatē, sed quomodo dicere solemus: id hominem non posse facere, quod per infirmitatē non facit. Verùm si sequētia spectemos, patebit satis illud; Multi quærent intrare, dictum de futura vita. subditur enim in declaratione huius, quomodo postquā ingressus fuerit paterfamilias, tunc occipient quidā cupientes intrare, pulsare ostium frustra. Proinde cùm dicitur; multi quærent intrare; non debet intelligi de introitu in portam, B vel per portam angustam, quam in Matthæo diximus intelligendam viam virtutis, sed de introitu ad vitam & regnum cœlorū, in quod nō est alicui post hanc vitam introitus, nisi hic ingressi sint per portā angustā. Itaq; sensus est: Contendite quamdiu hic licet ingredi ad salutē per angustā virtutis portā, quia multi te vera quærent post hāc vitam & in nouissimo die intrare ad salutem, & non poterunt, quia non sunt modò ingressi per portā angustam, sed gradiuntur per latam & spaciosam.

C CVM AVTEM INTRAVERIT, &c.] Quod dixit de quærētibus intrare, prosequitur Dominus latius per subiunctam parabolam, qua illud quod de quærentibus intrare dixit, in Iudæis euēturum significat. Loquitur autē de se ipso Dominus sub similitudine alicuius patrisfamilias, qui postquā cum suis amicis quos ante ostium stās expectauit, ingressus est domum ad cōuiuium, & clauserit ostium, admittere & agnoscere recusāt eos qui post ea pulsant ostiū. Porro Græca non habent, vt nos legimus, intrauerit, sed ἐγερθῇ, id est, surrexerit, secundū quam lectionē Dominus de se loquitur sub similitudine patrisfamilias qui sedet in domo, ostioque aperto recipit amicos ad conuiuiu paratū ve-D nientes, deinde surgens domus suæ ostiū claudit, nec alijs ingressum permittit. Noster interpres pro ἐγερθῇ videtur legisse εἰσέλθῃ, aut εἰσέλθοι. Atq; hanc lectionē præfert Græcæ quidā, quòd verbum surgēdi parū quadrare videatur claudendo ostiū patrifamilias. Non enim surgitur ad claudendū ostiū, sed ad aperiendum, quod illud claudi soleat cùm itur cubatū. Itaq; Dominus noster nunc se habet veluti paterfamilias aliquis, qui vel sedens in domo, vel stans ante ostiū domus apertum, expectat & recipit veniētes amicos ad conuiuiū vocatos, quia vsque ad mundi cōsummationē expectat quos reci-E piat, recipitq; qui digni sunt ad conuiuiu fœlicitatis æternæ, ad quod iam omnibus per virtutē ostiū patet. Erit autem veluti paterfamilias qui surrexit, aut intrauit, & clausit ostiū, omnibus quidē in nouissimo die vniuersalis iudicij, cuiq; verò etiam in hora mortis, quia tunc non amplius expectabit recipiendos, nec erit vltra facultas ingrediendi, sed erit tunc veluti clausum ostiū regni cœlorū, quod iam cuiq; quādiu viuit, & in genere omnibus hominibus vsque ad consummationem seculi, est apertū. Quod autem dicit quosdam post ostiū clausum

sium foris stantes pulsaturos, & dicturos: Domine Domine, aperi nobis; ac post primá repulsam subiúcturos, comedim⁹ corá te & bibimus, &c. nó sic sunt accipienda, quasi hęc omnia sic sint ab impiis repellendis aut ab ipso Domino dicenda, sed per hæc quę commemorantur sic secúdùm exigentia parabolæ, significatur parabolicè tales tunc quidē summopere optaturos admitti ad ingressum, & nihil illis profuturam aut appellationē Domini, aut familiaritatē quam cum ipso Domino habuerunt in carne, sed veluti planè incognitos reiiciendos. Atque idem dicēdum est dę multis aliis parabolis similibus quę sequuntur. Itaque parabolicus iste Domini sermo sic est tractandus: Cùm paterfamilias intrauerit & clauserit ostiū, hoc est, cú ego magnæ familiæ princeps & dominus post præscripti temporis adimpletionem cessauero expectare recipiendos in vitam æternam, & ingrediendi potestatem subtraxero, cúmque vos incipietis foris stare, id est, cùm continget vobis vt ingrediēdi potestatem vobis sublatá videritis, & cœperitis pulsare ad ostium, dicētes: Domine aperi nobis; vel, vt habēt Græca, Domine Domine aperi uobis, id est, cùm desiderabitis, idque summopere, (hoc enim significat geminatio illa, Domine Domine) admitti intra sanctorum numerum & in regnum Dei, & respondens dicet vobis: Nescio vos vnde sitis, id est, ego vos velut incognitos habebo, nec inter seruos meos agnoscere dignabor, quanquam me Dominum agnoscere & nominare vel inuiti cogemini, tūc incipietis dicere: Mâducauimus corâ te, &c. quasi dicant: qui fit vt nos non agnoscere te dicas, cùm nobiscū familiariter sis conuersatus, prophana simul & sacra nobiscum habēs communia, hoc est, vobiscum admirabimini & admirantes cogitabitis intra vos, quomodo nó inter meos vos recipiam, & pro notis ac amicis habeam, cum quibus tam sum familiariter cōuersatus. Verùm ille paterfamilias constanter perget vobis, quod prius, respondere, dicens: nescio vos vnde sitis, hoc est, sicut inter meos non agnoscam vos, propterea ꝙ me Dominum appellabitis & inuocabitis, ita nec ob familiaritatē quá mecum in terris habuistis. Nec tantùm velut alienos vos habebo, & velut incognitos excludam à gaudiis regni cœlestis, sed etiam procul à me esse iubebo, & iubendo faciam. Hoc enim significatur per hoc quod subditur dicendū à patrefamilias: Discedite à me omnes operarij iniquitatis. Sic enim noster īterpres lōgè melius vertit quàm quidam, qui habet pro, operarij iniquitatis, qui patratis iniquitatē, cù Græcè nō sit participiū, sed ἐργάται ἀδικίας. Aliud enim est esse operariū iniquitatis, aliud operari iniquitatem, si ꝓpriè quis loquatur. Illud enim de iis dicitur, qui in vita sua toti sunt addicti peccatis: istud verò iis cōuenit, qui actu peccatum aliquod admittunt, de quo aliquid annotatum est in cap. Concordiæ 43. circa locum similem ex Matthæi cap. 7. vbi Dominus similiter dicit quibusdam in nouissimo die nihil profuturū, quod in nomine ipsius dæmonia eiecerint, & virtutes multas fecerint. Certum est autem parabolam prædictá à Domino dictam esse contra Iudęos sui temporis, cum quibus scilicet tum Dominus conuersabatur, tamen sicut omnia quæ ad illos dicta Euangelistæ commemorauerunt, ad nostram etiam instructionem scripta sunt: ita etiá hanc parabolam per accómodationē rectè intelligimus dictam contra malos Christia-

A nos, in quos magis competit quàm in Iudæos, dicere illud: Manducauimus coram te, &c. eo quòd lōgè maiori & diuiniori cum Christo fruātur iam familiaritate, coram ipso manducantes & bibētes pretiosum eius corpus; sanctumque eius sanguinem: in quorum item plateis iam Christus docet, quia per suos doctores eis palam patris voluntatē annūciat: verùm his, quoniam operarij sunt iniquitatis, nec per angustam portam intrare contendūt, nihil proderit in illo die quod inuocare ipsum nossent tâquam Dominum suum, aut quòd dicere poterunt se mirabili quadam eius cōsuetudine hic fruitos fuisse, sed velut planè incogniti habebuntur & abiicientur. Sciēdum autem, quod ad lectionē & distinctionē rectam pertinet, illá partē; tunc B incipietis dicere; correspondere illi; Cùm intrauerit paterfamilias; vt ante; tunc incipietis dicere, nō sit perfectus punctus: non autem illá partem; incipietis foris stare, correspondere illi; cum intrauerit, vt orationem absoluat, sed legendum cum coniunctione, &, vt habent libri correctiores; & incipietis foris stare; pro quo melius verteretur; & inceperitis foris stare. Nam pēdet adhuc cum aduerbio, cum, nec absoluitur sententia, nisi cum subditur, tunc incipietis dicere.

IBI ERIT FLETUS ET STRIDOR DENTIUM, CUM VIDERITIS ABRA- C HAM.] Dicit iniquos Iudęos excludendos, necnon & abiiciendos: addit iá quod his grauius videtur, nempe exclusionem & abiectionē secuturūm grauem dolorem & horrorē, quæ per fletum & stridorem dentium significantur, vt dictū est in cap. Concordiæ quadragesimoquinto, circa similem Matthæi locum capite octauo. Ibi, inquit, hoc est, in loco in quem discedere cogemini. vel, Ibi. hoc est, tunc erit fletus & stridor dentiū, id est, dolor & horror maximus, cum videritis Abrahá, &c. Quibus verbis significat eorum calamitatem ex aliorum conspecta fœlicitate dupliciter augendam, primùm quod videbunt se alienos à Patriarcharum & Prophetarum consortio, ex quorum se progenie natos esse gloriabantur, & in quorú me- D ritis sibi placebant, adeo vt propter illos persuaderent sibi nō posse se reiici. Deinde, quòd ipsis exclusis qui se solos credebant recipiendos, visuri essent gentes ex omni orbis natione coniunctas Patriarchis in gaudio & fœlicitate regni cœlestis, quibus tamen cū Patriarchis nulla fuit secundū carnē cognatio, nulla cum Christo secūdum carnem familiaritas. Subiicit autē: Et ecce sunt nouissimi, qui erant primi: & sunt primi, qui erant nouissimi, qua sententia significat mirabilem fore rerum mutationem contra Iudæorum illorū expectationē, vnde & addit aduerbiū, ecce. Est autem sensus: & ecce sunt, id est, erunt tunc nouissimi qui olim e- E rant primi, quia Iudæi, qui primi aliquando erant apud Deum & pręlati gentibus, tunc erunt nouissimi, & gentibus inferiores: & cōtrà tunc erūt primi qui olim erant nouissimi, quia gentes eruditæ prælatæ erunt Iudæis quibus prius erát inferiores. Cæterum Græca contrario modo habent hāc sententiam, & tamen sensus eodem recidit. Habēt enim sic: Ecce sūt nouissimi, qui erūt primi: & sunt primi, qui erunt nouissimi, quo significatur gētes iam nouissimas esse, & Iudæis in Dei gratia inferiores, quæ in Dei iudicio præferendæ sunt propter fidem & bonam cōuersationem Iudæis, & econtra Interpres aut scriptor nostram quam habe

mus lectionem videri potest desumpsisse ex his locis, quibus sic postea legitur apud Matth. & Marcum. Porro sicut superiora, ita & hæc per accommodationem quadrant in malos Christianos, eos maximè qui inter Christianos modò primum aliquem obtinent locum. Et hi enim grauiter affligentur, cum videbunt & se a sanctorum exclusos consortio, quorum locum in hac vita obtinuerunt, & alios hic à se despectos & viles habitos, sibi prælatos, ac sanctorum numero adiúctos. Et sic enim etiam in plerisque continget vt sint nouissimi, qui hic erant primi, & contra.

IN IPSO DIE ACCESSERVNT QVIDAM PHARISÆORVM, DICENTES ILLI, &c.] Quanduquidē Lucas hos Pharisæos accessisse dicit in ipsa, id est, in eadem illa die qua superiora Dominus dixit, videri potest notare voluisse, illos offēsos illis Domini verbis quibus Iudęos postponendos gentibus affirmauit, suggessisse illi vt recederet, quod quo magis persuaderent, simulabant se bene ipsi affectos, & vitæ eius velle consulere. Hos enim nō bono nec syncero animo Domino illa suggessisse, satis significat Lucas, cum Pharisæos fuisse testatur, quos ferè introducūt Euangelistæ veluti Christi hostes. Itaq; quidā Pharisæorū siue offensi his quę cōtra Iudæos magna cū libertate docebat, siue gloriā eius qua suā obscurari sentiebant, nō ferentes, aut etiā experiri volentes, num metu mortis cōmoueri posset, & os eius obturari, accesserūt, & simulata beneuolētia suadent ei vt exeat ac secedat, Herodis machinationē indicantes, de quo quod nūciauerunt Domino verúne fuerit, an ab ipsis Pharisæis effictū, vt Herodis nomine qui Ioannē occiderat Dominū terrerent, incertū est, nisi φ secundū multis videtur probabilius. Cæterum videri potest hæc contigisse in Galilæa, quòd in ea principatū haberet Herodes, non autē in Iudæa, vt illius quod dicunt; Exi hinc; sensus sit: Secede è Galilęa, quia Herodes princeps huius prouinciæ vult te occidere. Id si verū est, dicendū hæc à Luca narrari per recapitulationē, vt multa fortè in his capitibus narrat quæ in Galilęa gesta sunt, cū capite nono Christū cōmemorauerit Galilæā reliquisse. Non tamen planè necesse est fateri hæc in Galilæa accidisse, sed fieri pōt hæc accidisse, cùm relicta Galilæa in finibus Iudęæ Dominus perambulando ciuitates & pagos diuersaretur, vt intelligantur Pharisæi suggessisse Domino vt penitus è Iudæorum regione secederet, periculum enim esse ei tanquam Galilæo, ab Herode Galilæorum principe, quasi cui à Iudæis de ipso querimoniæ essent depositæ. Non enim verisimile est, Pharisæos optasse, vt relicta Galilæa Iudæam adiret.

ET AIT ILLIS: ITE ET DICITE VVLPI ILLI: ECCE EIICIO DÆMON.] Si quod nunciauerunt Pharisęi verum fuit, Herodem scilicet verè voluisse dominum occidere, φ nimirum metueret ne populus illum sequens à se deficeret, iam illud; vulpi illi; referendum omnino est ad Herodem, quem dominus vulpem rectè vocauit, ob eius dolositatē & versutiam quæ in Ioānem captum & occisum apparuit, vt quem simulauerit se lubenter audire, & de morte eius contristatum, qua versutia iam etiā credidit se aliquid posse contra consilium Dei. Deinde etiam ob id forte vulpes dicitur, quod vineā Domini exercituū depopularetur, præcipuos palmites ei⁹ deuastare studens, & innoxiis insidiās, sicuti vulpes & vineis & imbecillis animalibus est inimicum. Porro quod Christus hic principem, vulpem vocauit, nō fecit ex contemptu magistratus, sed ex authoritate spiritus, & ad demonstrandam potentiam patris, qua fretus nec illum, nec quēuis hominem metueret: quam Domini libertatem non facile quisquā imitari debet, tum quòd nemo ita sciat se prȩditū diuino spiritu, tum quod aliorum corda & renes nemo vt Christus rimari possit. Verùm Thophylact⁹ post Cyrillū citatum in Cathena, intelligit nomen vulpis non pertinere ad personam Herodis, sed magis ad ipsos Pharisæos, qui illud de Herode cōfinxerant: vnde notāt Gręca nō habere, vulpi illi, sed ἀλώπεκι ταύτῃ, id est, vulpi huic, veluti Dominus demōstrare voluerit præsentes Pharisęos potius quàm Herodem. Et sane verisimile est falsum fuisse quod de Herodis conatu significauerunt, φ & cum imprimis fama Iesu ad Herodem peruenisset, de ipso honorifice senserit, cupieritque videre eum, vt dicitur Lucę nono, & postea cū à Pilato ad ipsum missus fuisset, cupidè illum susceperit, & illesum à se dimiserit, vbi etiam Lucas dicit eum cupiuisse à multo tempore videre eum, nimirum à tēpore quo fama Iesu ad ipsum peruenerat, vt nono capite idem scripserat. Itaque quoniā Pharisęi isti subdola mente Dominum accesserūt, prętexentes Herodis conatum, & fingentes sibi curā saluatoris, Dominus illorum cordæ sciēs, mansuete & adumbrate pro suo more eis respōdet, dicēs: Dicite vulpi huic; faciens quidem illos suspicari Herodē, eo quòd singulari numero diceret, volpi, sed Pharisęos dolosos & subdolè sese in hoc negotio gerentes notans, dicendo, huic, non illi. Sed vt vt est, siue Pharisæos, siue Herodē nomine vulpis notare voluerit, hac sua respōsione significauit, nihil sibi esse periculi ab homine, nemoémq; se timere: præscire quidem se occidendum, sed vitam suam se habere in sua potestate, neç alio vel tempore vel loco occidendum, quàm quo erat constitutū. Iubet autem illud peculiariter dici; Ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio, tū vt notet crudelē Iudæorum ingratitudinem, qui eum possent odisse & persequi qui talia eis impenderet beneficia, nec aliud quàm benefacere nosset, quiq; ob id amore potius quā persecutione dignus esset: tum vt suā diuinā notaret potētiā, quā frustra humana potētia quantacunq; ea esset, impedire conaretur: tū etiā quia sciebat id animos Pharisæorū potissimùm dolere, quòd per miracula gloriā sibi apud homines pararet. Per illud autē; Hodie & cras; nō certos dies significat, sed ex familiari loquēdi cōsuetudine, tēporis breuitatē. Solemus enim quādo modicū tēpus significare volumus, dicere: Hodie & cras. Itaq; sensus est: ecce omnib⁹ inuitis adhuc modico tēpore opus meū pergā peragere, dæmonia scilicet eiciā, & sanitates perficiā. Sic & illud; tertia die; significat tempus non multo post, vt sit sensus: Et nō multo post aut breui per mortē sum consummandus. præsentia enim illa verba, eiicio, perficio, & cōsummor, per futura sunt exponēda, & consummor legendum est, non, vt quidam male, consumor, cùm Græce sit τελειοῦμαι, quod verbū vt est commune, maluit quidam actiue accipere, vt sit consummo, & sit sensus, & tertia die operi meo supremam manum per mortem imponā. Verùm magis conueniat accipere passiue, quia præcessit ἐπιτελῶ, id est, perficio. Alioqui enim perinde esset

esset ac si diceretur: Sanitates perficio hodie & cras, & tertia die perficio, cum ἐπιτελῶ & τελειοῦμαι actiuè acceptum idem significēt. Bene autē Dominus suam mortem consummationem vocat, non cōsumptionem aut perditionē, sicut supra Lucas eā vocauit exitum & assumptionem, & Dominus ipse exaltationem & baptismū. Per illā enim Dominus magis est perfectus, & consummata sunt in eo omnia quæ de ipso erāt scripta. Sequitur: Verūtamē, hoc est, priusquam tamen cōsummet, oportet me secundùm præscriptum scilicet & ordinationem patris, hodie & cras & sequenti die ambulare. Circa quæ verba est nonnulla difficultas Quomodo enim iā dicit, hodie & cras & sequēti die, hoc est, tertia die ambulare se debere, cū mox dixerit se hodie & cras eiicere dæmonia, & tertia die consummandum? Hanc difficultatem sentiens Theophylactus, iudicat orationē hāc sic intelligēdam: oportet me hodie & cras, supple, manere in hoc loco, & sequenti ambulare in Hierusalē, scilicet in qua elegi mortē subire. Similiter intelligit Euthymius: Oportet me hodie aut cras operari quę dixi, & sequenti die ambulare, id est transire à vita præsenti. Indicat autem Theophylactus illam rationem explicandi hunc locum, vt scilicet post hodie & cras, pūctus fiat, & deinde subiiciatur, sequēti die ambulare, similem esse cum eo, quo, inquit, sæpe dicere numerātes cōsueuimus: Ego Dominico, secūdo, & tertio die egredior, non quòd egressurus sim Dominico & secūdo, sed solum duos illos dies enumeramus, vt manifestemus diem tertiū, ita vt sensus sit: ego postquā transierit hic dies Dominicus præsens & crastinus, tertia die egressurus sum. Verum hic explicandi modus coactior videtur, sicut multo magis & ille, quo hunc locū intelligit post Albertū Caietanus. Veruntamen quāuis non propter timorem Herodis, tamen oportet me ambulare, & hinc abire hodie & cras & sequēti die, hoc est, itinere trium dierum: vsq; in Hierusalem scilicet. Diuus Augustin' libr. 2. de cōsensu Euang. c. 75. & lib. 6. contra Iulianum Pelagianum cap. 8. quoniam certum est Dominum non esse mortuum tertia die postquam hæc dixit, & quia illud, tertia die consummor, non videtur conuenire cum eo quod sequitur, oportet me tertia die ambulare, putat mysticè & figuratè intelligendū esse illud, Ecce sanitates perficio. &c. vt hoc referatur ad corpus eius, quod est Ecclesia, in qua primum quidem dæmonia eiiciūtur à Christo, cum relictis paternis superstitionibus credunt in eū gētes, & peccata eis remittuntur. Perficiūtur autē secundo sanitates, cum secundum eius præcepta viuitur vsq; in finem resurrectionis, posteaquā diabolo & huic seculo fuerit in baptismo renunciatum. Tertiò verò, in resurrectionis tempore consummabitur Ecclesia, & in Ecclesia ipse Christus, quando ad plenitudinem angelicam per corporis immortalitatē perficietur ecclesia, quæ est corpus Christi. Hūc sensum & Beda secutus est super Lucam. Sed nec hic sensus videri potest proprius esse, aut à Domino præcipuè intētus. Quid enim verba hæc sic intellecta, pertinent ad id quod de Herode dixerunt Pharisęi; quomodo rursū ea cōueniūt cū eo quod sequitur; Verūtamen oportet me hodie & cras & sequēti die ambulare? Proinde simplicius fuerit intelligere per hodie, cras & sequenti die, iam significari idem quod prius per hodie & cras, nempe modicum tēpus, vt sit sensus: Oportet me modico tempore solito more adhuc perambulare diuersa loca, docendo & miracula operando. Nec id absurdum videri debet, quòd iam dicat se tertia etiam die ambulare debere, cum prius tertiæ diei cōsummationem sui tribuerit, miraculorum vero operationē ipsi hodie & cras, quia sic erat tertia die consummandus, vt tamē in ea die ambulare adhuc deberet, vtpote in fine tertiæ diei occidendus: quēadmodū rectè dicere potuisset, eiiciam dæmonia hoc & sequenti mense, & tertio mense cōsummabor. oportet tamē antequam interficiar, me adhuc cōuersari inter homines, & huc illucque ambulare, hoc & secundo & tertio mēse. Itaq; vtrobique per hodie & cras & tertiam diē significatur modicum tempus, post ꝙ aut in quo erat occidendus Dominus, quemadmodum & apud Oseam capite 5. per duos dies & diem tertiam breue tempus significatur, post quod afflictis ad Deum reuersis consolatiō promittitur, cum dicitur: Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Ideo autē repetendo dicit secundo se miracula ad tempus operaturum, quia cū prius id simpliciter dixisset, nūc dicit ꝙ oporteat ipsum ea operari, & causā quare oporteat, addit, quia, inquit, non capit Prophetam perire extra Hierusalem. In qua oratione, capit, ponitur impersonaliter, sicut & apud Græcos ἐνδέχεται, & est sensus: non capit, id est, non conuenit, non decet, nec est possibile, quasi dicas, ipsa rerum natura non fert. Ad quem modū frequenter Tertullianus vtitur impersonaliter verbo, capit, imitatus Græcos, vt & i multis aliis, apud quos illud ἐνδέχεται pulchrè accipitur impersonaliter ꝓ licet, cōuenit, possibile est. Porro quod dicit nō cōuenire, aut fieri nō posse vt Propheta alibi pereat quā in Hierusalem, intelligi dupliciter potest Primum enim accipi potest dictum peculiariter à Domino de seipso, de illo scilicet eximio Propheta, de quo Moyses: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, quomodo Faber & alij quidā intelligunt. Sic enim nullū est de veritate sententiæ dubium. Fieri enim non potuit vt alibi Christus moreretur quàm in Hierusalē, quia vt ibi moreretur à patre decretū fuit, vt ciuitatis illius impietas omnibus declararetur, comprehendendo tamen nomine Hierusalem etiam suburbia ciuitatis aut potius intelligēdo nomine ciuitatis significari ciues Hierosolymitanos, à quibus Christus occisus est. Nam alioqui extra portas ciuitatis & non in Hierusalem occisus est Dominus. Quod si in genere accipiatur dictū de quouis Propheta, quemadmodum videtur accipiendū, eo ꝙ accusatiuo, Prophetam, non additur apud Gręcos articulus, iam cum certum sit multos Prophetas etiam insignes occisos extra Hierusalem: Dicendum, Dominum hîc vulgari modo hyperbolica aut ironica locutione vsum, qua significare voluerit nusquam alibi magis conuenire vt Prophetæ occidātur quā in Hierusalem, vt in qua communiter talia contigerint, & innocentium sanguis frequenter ac copiosè effusus sit, tantamq; esse iniquitatē Hierosolymitanorum, vt crimen occidendi Prophetas aliis quodammodo non permitterent, sed sibi vsurparēt, & ferme proprium facerent, & proinde etiam ab eis occidendum inter alios multos Prophetas ipsum caput Prophetarum, vt sic impleretur mēsura iniquitatum eorum, & veniret super eos omnis sanguis Prophetarum qui effusus est. Dicit ergo Dominus, oportere se adhuc aliquando tēpore obam

Deut. 18.

bulare per ciuitates & pagos, nec Herodem aut quemuis alium hoc posse impedire, quod fieri non possit vt alibi moriatur, id est, quod nusquam magis conueniat ipsum aut quemuis Prophetã mori quàm in Hierusalẽ, veteri scilicet illa prophetarũ interfectrice. Quibus verbis præterquã quod Dominus significat se nõ timere ab Herode mortem inferri posse: ac mortis locum ac tempus in manu se habere, etiam cædem suam retorquet in Pharisæos in Hierusalem principatum habẽtes significans illos quadam necessitate mala fore cædis suæ authores, qui Herodem fingebãt ipsi parare mortem inferre.

HIERVSALEM HIERVSALEM QVÆ OCCIDIS PROPHETAS, ET LAPIDAS EOS QVI, &c.] Quoniam superiori sententia Dominus meminit crudelis impietatis, qua Hierusalem vrbs regis magni diuinis beneficiis præ cunctis orbis ciuitatibus donata contra Prophetas Dei semper sæuiisset, & adhuc esset sæuitura, præuidens iam imminere insanabili ciuitati supremum excidium, & perpetuam Dei derelictionem, deplorat illam quòd toties spreta Dei bonitate meruerit extremam vltionem. Itaque exclamare cœpit; Hierusalem, Hierusalem; ipsa exclamatione & geminatione suam commiserationem, suúmque dolorem ac amorem salutis ipsius insinuans. Commemorat & Matthæus hanc deplorationem capite vigesimotertio, cùm, post multiplex væ Pharisæis & Scribis à Domino interminatum, tandem eò peruenisset Dominus, vt diceret ab ipsis occidendos Prophetas & sapientes, atque ob id venturum super eos omnem sanguinem iustum. Vnde apparet Dominum non semel tantùm hæc dixisse, cùm alio tempore & loco (nimirum in Hierusalem & paucis diebus ante passionem) hæc Matthæus dicta commemoret quàm Lucas, qui hic illa commemorat dicta extra Hierusalem, quanquam fieri possit, vt alter Euangelistarum istud non suo loco commemorauerit, & vel Lucas per præoccupationem, vel Matthæus per recapitulationem, narrauerit, vterque tamen eo loco quo videbat hæc à Domino aliquando dicta, aliis Domini verbis commodè adiici posse ob conuenientiam eorum cum illis. Dicit ergo: Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas, &c. id est, tu illa interfectrix Prophetarum, & lapidatrix eorum qui ad te missi sunt, vel, vt habent aliqui, qui mittuntur ad te. Græca enim pro; quæ occidis & lapidas; habent participia cum articulo, quibus significatur quod nos per nomina diceremus, tu illa interfectrix & lapidatrix. Alloquitur autem procul dubio sub ciuitatis nomine ipsos ciues, vnde postea facta mutatione dicit, relinquetur vobis domus vestra. Sequitur, quod insigne est charitatis diuinæ indicium; Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis nidum suum sub pennis, & noluisti? Magnæ enim charitatis fuit, quòd non semel tantùm, sed multoties adeo cupierit eius filios, hoc est, inhabitatores, omnésque Iudæos, qui ad eam tanquam matrem confluebant, ad se congregare, idque ea semper reluctante: sed id adhuc magis charitatem Dei arguit, quod nõ simpliciter filios eius congregare voluerit, sed eo modo quo auis nidum suum, id est, pullos suos sub alas, hoc est, summo cum desiderio & solicitudine. Est autẽ Græcis pro dictione auis, ὄρνις, quæ dictio anceps est ad auem & gallinam. Et quidem mirus est a-

A mor omnibus ferè auibus ad confouendos & protegendos pullos, sed præcipuè gallinis, vnde magis conueniebat vertere, gallinã, quemadmodum apud Matthæum vertit interpres, cùm eadem sit dictio vtrobique. Porro quàm aptè Dominus se gallinæ comparet, indicat diuus Augustinus libro primo quæstionum Euang. capite 36. Hoc, inquit, genus animãtis magnum affectum in filios habet, ita vt eorũ infirmitate affecta & ipsa infirmetur, & quod difficilius in aliis animantibus inuenies, alis suis filios protegens contra miluum pugnat: sic etiam mater nostra Dei Sapientia, per carnis susceptionem infirmata est quodammodo, protegítque infirmitatem nostram, & resistit diabolo ne

B nos rapiat. Vide eundem tractatu 1. super Ioãnem, vbi hoc expendit, quòd cùm reliquæ aues non agnoscantur ferè esse parentes nisi in nidis, gallina sic infirmetur in pullis suis, vt cùm pulli eam non sequuntur, matrem intelligas, etiam si pullos non videas, eo quòd fiat alis demissis, voce rauca, omnibus membris demissa & abiecta. Cæterùm dubitari hic potest, quomodo dicat Dominus se voluisse congregare, illam autem noluisse: per quod significatur, ipsa nolente non esse factum quod Psal. 113.
voluit Dominus, cùm Psalmista dicat; omnia quæ voluit Dominus fecit in cœlo & in terra. Et quidem pro facili solutione dicere quis posset, Domi

C num hic de se loqui secundum suam humanitatem, secundum quam multa quodam modo voluit, quæ tamẽ non fiebãt. Optabat enim quodam modo omnium omnino salutẽ pro omnibus mortuus. Verùm quoniam hic dicitur; quoties volui; quo significatur multoties & diuersis temporibus id voluisse & studuisse, satis certum Dominũ non tantùm significare se id voluisse & studuisse, cùm iam in terris apud illos ageret, sed & ab initio, cum ad illos diuersis temporibus Prophetas suos mitteret: proinde hic significat suam diuinitatem, secundum quam ab initio multoties voluit Iudæos ad se congregare, quare vidẽdum quomodo quod secundum eam voluit non sit factum, cum omnia quæ voluit vt Deus etiam fecerit. Itaque Augusti-

D nus in Enchir. capite 97. docet non consequi ex hoc loco, non esse factum quod Dominus voluerit, quanquam dicatur Dominus voluisse colligere, & illam noluisse, quia, inquit, illa quidem filios suos ab illo colligi noluit, sed ea quoque nolẽte filios eius collegit ipse quos voluit. Verũ magis apparet Dominũ hic significare voluisse non esse factum quod ipse voluit, quia ipsa noluit: quẽadmodum in simili loco de Hierusalem, Dominus dicit apertè per Ezechielem, non esse factum quod voluit. Sic enim Dominus per illum similiter suam Eze. 24.
pro Hierusalem solicitudinem, & illius ob incorrectam malitiam, perditionem proloquitur post

E multa. Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, neque per ignem. Immunditia tua execrabilis, quia mundare te volui, & nõ es mundata à sordibus tuis, sed nec mũdaberis prius donec quiescere faciam indignationem meã in te. Itaque quod hic dicitur; quoties volui; non est intelligendum de voluntate Dei efficace, quam vocãt voluntatem beneplaciti, sed de voluntate Dei optatiua, quam vocãt voluntatem signi, eo quòd hæc voluntas Deo tribuatur ratione quorundam operum Dei quę in nobis volũtatis nostrę sunt signa, de qua duplici Dei voluntate est dictum latius in cap. Concordię 41. circa illud orationis Dominicę:

Fiat

Fiat voluntas tua. Dicit ergo se multoties voluisse, quia multoties illis occasiones varias obtulerit quibus ad ipsum pertraherentur, mittendo Prophetas, præcipiendo, inuitando, comminando. Porro ex hoc loco euidenter astruitur arbitrii nostri libertas & vis, quod scilicet in nobis situm est & nostra voluntate saluari, quanquam non sine Dei gratia nos præueniente, quam esse necessariam etiam hic locus ostendit, dum prius dicit Dominus se voluisse filios Hierusalem congregare. Si enim ille noluisset, nec ista velle potuissent: sed illo volente, ista uoluit, vnde sine præueniente Dei gratia bene quidem velle non possumus, sed præuenientem Dei gratiam nulla necessitate amplecti cogimur, sed liberum est eam vel amplecti, vel non. Et bene dicit se voluisse congregare filios Hierusalem, sicut gallina vel auis pullos suos sub alas, vt sicut ex ipsius comparatione cum aue vel B gallina, desiderium salutis hominum in eo intelligeremus, ita & comparatione hominum cum pullis, intelligamus quantopere Dei gratia, protectione & veluti fomento egeamus, vnde orat Propheta Dominũ, vt velut pullum se protegat. Sub vmbra, inquit, alarum tuarum protege me. Porrò quoniam Hierusalem toties monita & vocata obedire vocanti pertinaciter noluit, prædicit dignam illis venturam vltionem. Ecce, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta. In qua sententia Græci habent præsens ἀφίεται, id est, relinquitur, etiam in Matthæo, bene tamen interpres per futurum vertit, quod præsens pro futuro accipiatur, vt & alias in Euangeliis, nisi quod præsenti verbo significatur mox relinquendam domum eorum. Per domum eorum quidam intelligunt ipsum templum, quod cum prius diceretur domus C Dei, iam ob illorum peccata ob quæ derelinquendum erat & destruendum, domus illorum rectè dicitur. Alii vero rectiùs & generaliùs per domum eorum, ciuitatem aut etiam totam Iudæorum nationem aut habitationẽ intelligunt. Intelligitur autem communiter hac sententia Dominus significasse excidium vrbis Hierosolymitanæ & gentis Iudaicæ, factum postea per Romanos, vt quod hic dicitur, idem sit cum illo Psalmistę: Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Secundum quem sensum sic est locus explicandus: Vobis, id est, in vestram confusionem, vestrorumq; criminum vindictam, relinque- D

Psal. 16. tur domus, id est, habitatio vestra deserta ab omni inhabitatore. Verùm propter pronomen, vobis magis videtur hac sententia Dominus significare voluisse habitationem Iudæorum à Deo derelinquendam, iam ipsis Iudæis, vt qui Dei præsentia & protectione se reddiderũt indignos. Vnde Euthymius hic in Luca tãtum legit; ecce relinquetur vobis domus vestra, vt illud, deserta, quod tamen iã passim habent Græca, videri possit hic ascriptum ex Matthæo. Idem Euthymius illud, de- E serta, in Matthæo interpretatur de derelictione diuina. Deserta, inquit, ab inhabitante in ea diuina gratia. Itaque sensus est: domus vestra, quam ego

Psal. 64 toties iam studui primum per prophetas, deinde per meipsum excolere, & cuius iam diu curam gessi, relinquetur vobis deserta à solita Dei gratia, quæ derelinquens vos vobisipsis, transferetur ad gentes. Hanc autem diuinæ gratiæ derelictionem secuta est illa, de qua alii intelligunt, solitudo facta per Romanos, sed de derelictione diuina magis

A esse intelligendum etiam sequentia indicant, per quæ Dominus declarare vult quomodo derelinquetur illis domus eorum deserta. Nam pro eo quod Lucas habet: Dico autem vobis, &c. Matthęus habet: Dico enim vobis, &c. Cæterum de veritate huius sententiæ & intelligentia non parua est difficultas. Et sunt qui, quoniam Dominus hæc dixisse, dicitur a Luca cum esset in via ad Hierusalem, intelligunt, quemadmodum prima facie videtur intelligendum, Dominum significasse se nõ videndum à Hierosolymitanis, nisi cum veniret tẽpus quo dicerent: Benedictus qui venit in nomine dñi; idque impletum fuisse in die palmarum, quando his verbis eum in Hierusalem deduxerũt, & exceperunt. Verum quo minus sic possit hic locus intelligi, obstat primum quod Matthæus hęc commemoret dicta à domino, postquam honori- B fica illa acclamatione deductus esset in Hierusalem. Nam quanquam fieri possit vt Matthæus nõ suo loco illud commemorauerit, & recapitulando illud narrauerit, tamen nõ aptè illud posuisset post acclamationem, qua domino in die palmarum acclamatum fuit, si de illa hoc Dominus dixisset. Quanquam enim Euangelistas non seruasse rerũ ab ipsis narratarum ordinem, certum sit ex Euangelistarum inter sese collatione, tamen vnusquisque sic suam contexuit historiam, quasi omnia ordine sese cõsequerentur, eoque ordine omnia contigissent quomodo narrantur. Iam nemo facile dubitauerit quin locus hic eodem modo sit intelligendus apud Lucam quo apud Matthæũ. Deinde etiam Matthæus non illo loco istud à Domino dictum cõmemorasset, ex ipso solo Luca satis esset manifestum non posse hunc locum de illa intelligi C acclamatione, tum quod Lucas, qui cõmemorat istud dictum in via ad Hierusalem, non dicit dominũ se dehinc abscõdisse Hierosolymitanis, vt non veniret ad eos, nisi eo tempore quo hoc ab eis est acclamatum, cum ex Ioannis historia constet Dominum postquam deseruit Galilæam (post quod Lucas semper de Domino loquitur tanquam existente in via ad Hierusalem) frequenter venisse in Hierusalem etiam ante diem palmarum, vt verisimile sit etiã post hæc verba ipsum fuisse in Hierusalem, quemadmodum indicat Concordia: tum quod locus iste de illa intellectus acclamatione nihil faciat ad propositum, tũ etiam quod istud; Di- D co autem vobis, sicut nec illud: Ecce relinquetur vobis, non potest apte videri dictum tantũ Hierosolymitanis, qui tunc non erant præsentes, & quorum plerique dominum post hæc verba viderunt saltem extra Hierusalem, sed in genere Iudæis, quorum metropolis erat Hierusalem, cum qua simul erant deserendi & exscindendi. Origenes homil. 26. Matth. & post eum quidam in Matthæum & Caietanus in Lucam intelligunt illud; non me videbitis, de visione per fidem, vt sit sensus: non E me videbitis oculis fidei & intelligentiæ, hoc est, non cognoscetis quis ego sim donec intelligentes vestram desertionem, & ob id pœnitentes, dixeritis: Benedictus qui venit in nomine Domini, agnoscentes scilicet me esse benedictum patris, qui vobis veniam in cordibus vestris per fidem. In eundem sensum videri posset intellexisse & D. Hieronymus, qui sic explanat hunc locum, in Matthæum scribens: Quod dicit hoc vult intelligi: Nisi pœnitentiam egeritis, & confessi fueritis ipsum me esse de quo prophetæ cecinerunt, filium omni-

potentis patris, meam faciem non videbitis. Sed A Beda in Lucam imitatus. D. Hieronymum indicat se illum intellexisse, quomodo potius debet intelligi, non visione, qua hic videtur per fidem, sed ea qua in secundo aduentu videbitur diuinitas ipsius. Addit enim verbis Hieronymi, in secundo aduentu, faciem meam non videbitis. Neutra tamen etiam harum expositionum conueniens videtur. Nam cùm dicitur, non me videbitis amodo, (nam amodo additur in Matt.) donec dicatis, &c. satis significatur postea illos aliquando illud dicturos, & tunc ipsum visuros eodem modo quo hactenus eum viderát, nempe corporaliter. Deinde in illo quod dicuntur dicturi: Benedictus qui venit, certum est verbũ, venit, non esse preteriti temporis, B sed presentis, cum sit Græce ὁ ἐρχόμενος, vnde non potest intelligi illos dicturos istud de primo Domini aduentu, sed de aduentu aliquo eius tũc futuro, cum illud sunt dicturi. Non solet autẽ scriptura de aliquo aduentu Domini loqui, quam eo quo vel venit in carnem, vel venturus est ad iudiciũ, proinde cõsequitur intelligendum istud esse de nouissimo suo aduẽtu, quo in claritate est venturus, quemadmodum & Augustinus docuit lib. 2. de consensu Euangel. cap. 75. Quare Theophylactus & Euthymius post Chrysostomum sic intelligunt: Nõ me videbitis amodo, hoc est, post breue tempus quo sum vobiscum adhuc in mortali hac carne conuersaturus, vsq; ad iudicij diem, quando vel inuiti cogemini me agnoscere esse Messiã, & illum de quo C dixit propheta: Benedictus q venit in nomine Domini; meq; cogemini adorare, quia mihi curuabitur omne genu, cœlestium, terrestriũ, & infernorum. Tunc enim rursum videbunt eum corporaliter. Videbunt enim, inquit scriptura, eum in quẽ transfixerunt. Solet autem Dominus Iudæis in primo suo aduentu ipsum agnoscere recusantib⁹, secundi sui aduentus ingerere mentionem, quo illũ vel inuiti agnoscere cogentur, cum videbunt eum venientem cum potestate & claritate magna. Vnde passionis suæ tempore interrogatus num esset Christus, respondit se esse, & subiecit. Veruntamẽ

Matt. 26 dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei venientem in nubibus cœli. Quod si alicui dura videatur hęc expositio, qua intelligitur impios & incredulos Iudæos (nã his Dominus loquitur) in nouissimo die cũ Dominum videbunt, dicturos illud: Benedictus qui venit in noĩe Domini, cũ ea vox sit excipientiũ aliquem cum gaudio, quo mali ipsum in iudicio non excipient, intelligendum significari à Domino, Iudæos qui in primo eius aduentu illum noluerũt agnoscere Messiam & benedictum Domini, diu ab ipso derelinquendos, & quamuis Messiam suũ lõgo tempore expectaturi essent, non prius tamen ipsum illos visurum corporaliter, quàm circa finẽ mundi conuersi fuerint ad fidem, dicturi tunc de B Christo veniente ad iudicium: Benedictus qui venit. Tempus enim quo ad fidẽ cõuertetur Iudæorum natio, docet Paulus esse, cum intrauerit plenitudo gentium. Tum autem fore consummationẽ Osee. 3. seculi, & mox venturũ iudicium docet postea Dominus dicens post prædicatum euangelium in vniuerso mundo venturam consummationem. Hic sane ĩtellectus vt optime cõuenit proposito, ita multum cõuenit cum illo Oseæ: Dixi, inquit Domin⁹, ad eam: Dies multos expectabis me: nõ fornicaberis, & non eris viro: sed & ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod, & sine theraphim. Et post hæc reuertentur filii Israel, & quærent Dominũ Deũ suũ, & Dauid C regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum. Quid hoc enim aliud est, quam Iudæorum domum relinquendam desertam, nec visuros regem suum, nisi post multam expectationem in nouissimo dierum, quãdo illum venturum mox ad iudicium cum gaudio excipient? Proinde putarim hunc esse genuinum huius loci intellectum. Cæterum videndum nobis, ne & nos perseuerantem Iudæorum militiã imitantes, post multiplices resipiscẽdi occasiones nobis oblatas mereamur à Deo penitus derelinqui. Terra enim sæpe venientem supra se bibens imbrem, & tamẽ proferens spinas & tribulos, reproba est, & maledicto proxima. Heb. 6.

D

SANATVR HYPDROPICVS IN SABBATHO.

LVCÆ 14. CAPVT. XCI.

T factum est cum intraret Iesus in domũ cuiusdã principis Pharisæorũ sabbatho mãducare panem, & ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illũ. Et respondẽs Iesus dixit ad legisperitos & Pharisæos, dicẽs: Si licet sabbatho curare? At illi tacuerũt. Ipse vero apprehẽsũ sanauit eũ, ac dimisit. Et respõdẽs ad illos dixit: Cuius vestrũ asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die sabbathi? & non poterãt ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerẽt, dicẽs ad illos: Cum inuitatus fueris ad nuptias, non discũbas in primo loco, ne forte honoratior te sit inuitatus ab illo, & veniẽs is qui te & illũ vocauit, dicat tibi: Da huic locũ, & tũc incipias cum rubore nouissimũ locum tenere: sed cum vocatus fueris, vide, recumbe in nouissimo loco, vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbẽtibus: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Dicebat autẽ & ei qui se inuitauerat: Cum facis prãdiũ aut cœnã, noli vocare amicos tuos, neque fratres, tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites, ne forte te & ipsi reinuitent, & fiat tibi retributio: sed quũ facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris, quia non habent retribuere tibi, retribuetur enim tibi in resurrectione iustorũ. Hæc cũ audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnã, & vocauit multos, & misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis, vt venirent, quia iam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam, rogo te habe me excusa-

tum-

tum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa, rogo te habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non possum venire. Et reuersus seruus nunciauit hæc domino suo. Tūc iratus pater familias dixit seruo suo: Exi cito in plateas & vicos ciuitatis: & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. Et ait seruus: Domine, factum est vt imperasti: & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo: Exi in vias, & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea. Dico autem vobis: Quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

A ET FACTVM EST CVM INTROISSET IESVS IN DOMVM CVIVSDAM PRINCIPIS.] Pergit Lucas Euangelista commemorare Pharisæorū cōtra Dominum technas, & quomodo eorū peruersa iudicia & mores à Domino sunt notati & reprehensi. Nam hoc fere multis agit capitibus. Factum est, inquit, hoc est, accidit, cum introisset Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum sabbathi die ad manducandum panem, (neque enim dedignabatur Dominus aliorum conuiuia accedere, etsi non syncero animo ab eis rogaretur, cupiens omnes lucrifacere) & ipsi Pharisæi qui simul erant inuitati obseruabāt eū, B num quid diceret vnde possent accusare eum, aut faceret quod contra sabbathi esset religionem. Superest autem, quod ad sensum attinet, hoc loco cōiunctio, &, apposita ea phrasi Hebraica, quemadmodū sæpius apud Lucā. Cū ergo obseruarent eū ecce parata erat calumniæ occasio. Aderat enim illic homo quidam hydropicus stans ante illum quem verisimile est ab ipsis Pharisæis iussum consistere in conspectu Domini, vt illi occasionem offerrent faciendi quod reprehēderent. Verùm misero huic profuit venisse in conspectu Domini. Sanitatem enim consecutus est, etiamsi verbis eam non peteret, siue quod sic fuit à Pharisæis instru- C ctus, siue quod Pharisæos metueret propter sabbathum. Itaque cum Dominus ad aspectum miseri moueretur misericordia, ac multo magis dolēs ob Pharisæorum cæcitatem & malitiam, præuenire volens eorum calumniam, ac declarare se non ignorare quid apud se cogitarent, respondens ad illorum scilicet cogitationes & obseruationē (sic enim hic, respondens, positum est, quemadmodū sæpe, vt sit, ad aliquid vel cogitatum, vel factum, vel dictum subiicere aliquid) dixit ad legisperitos & Pharisæos: An licet sabbatho curare? Qua interrogatione excludit eorum calumniam. Neque enim iustus calumniandi factum Domini locus illis esse potuit, qui interrogati num liceret, non D prohibuerunt, idque cum omnium se magistros profiterentur. Cum ergo illi interrogati iam obticescerent, quemadmodum & alias idem interrogati siluerunt, (neque enim docere poterāt licere, quandoquidē sic locuti fuissent contra suā obseruationem: neq; dicere audebāt nō licere, quod metuerent ab illo reprehendi, quemadmodum euenit) Dominus apprehensum hydropicum cōtactu suo illum sanauit, ac post redditam sanitatē non illū in suam seruitutem sibi reseruauit, nec apud se ad ostentationem detinuit, sed mox à se dimisit. Sanauit autem non solo verbo, sed apprehendēs illū, vt stultitiam Pharisæorum sic cōfutaret, & exemplum quo postea eos redarguit, suo facto ma E gis conueniret. Quoniam autem sciebat Dominus hoc facto offensos animos Pharisæorum, vt post sanatum corpus mederetur & mentibus prauis iudicus infectis, respondens ad cogitationes ipsorum, quæstionem eis proponit, per quā ex rebus factis die sabbathi à seipsis, intelligere possent factū eius multo magis ab omni calumnia liberū esse debere. Congruenter autem, vt annotauit D. Augustinus, hydropicum animali quod in puteum cecidit comparauit, quia humore laborabat, & veluti è puteo in quo submergēdus fuerat, subtractus fuerat Domino illum apprehēdente: sicut illā mulierem quam alligatam dixerat, & ipse soluebat, comparauit iumento quod soluitur vt ad aquam ducatur. Porro non simpliciter Dominus ex illorum facto suum factum non esse dignum calūnia eorum ostendit, sed exemplo proposito simul etiā notat illorum & præposteram religionem & auaritiam, vt qui in eo quod, si opus erat dicendum, tantum B fuit opus charitatis, arguerent eum violare sabbathum, cum in simili opere cupiditatis non indicarent se violatores sabbathi. Notat autem eos modestè tantum, & quod iustum est eis iudicandū relinquit, nec tam aperte eos incessit, vt mox superius in synagoga ipsum archisynagogum, quod nō vt ille aperte factum ipsius calumniarentur, sed in silentio cogitationes suas occultarent. Cæterū hydropicus iste, typus quidam est, aut in genere cuiuslibet peccatoris, quem exuberans terrenarū rerum, in quibus nunquā satiari homo potest, desiderium aggrauat, ac per dissolutam & lubricam vitam grauiter laborat: aut specialiter hominis alicu C ius, qui vel libidini seruit, vel diuitiis est intentus, vel fastu tumet. Singula enim hæc vitia ob quandam proprietatem hydrops morbus adūbrat. Nā quoniam hydropicus morbus ab aquoso humore vocabulum trahit, libidini significandæ recte adaptatur, & vitæ lubricitati. Et quoniā quo magis hydropicus abundat humore, tanto amplius sitit, hydropico recte assimilatur auarus. Nā quemadmodū quo plus sunt potæ, plus sitiūtur aquæ: ita crescit amor nummi, quantū ipsa pecunia crescat. Rursum ob tumorem qui est in hydropico, ac proficiscitur ex epate vitiato, bene ei cōparatur quisquis inani tumet fastu nascēte ex corrupto mētis iudicio, veluti ex epate vitiato, dum collocat gloriam in his rebus in quibus non est collocanda, ac D stultissimè gloriæ apud homines parandæ studio laborat. Quamobrem quisquis cuiusuis vitii ratione laborat hydropi grauatus concupiscentiis, sed nō satiat°, sanabitur, si in sabbatho se Christi cōspectui obtulerit, hoc est, si otiū agēs a malis operib. morbumq; suum agnoscens, sanari a Christo desideret, ac ipsum semper ob oculos habeat. Sic eñ minime in posterū peccabit. Qui vero sese subducit à cōspectu Christi, sanitatē nequaquā recipere poterit. Quoniā autē peculiari ratione per hydropicū significatur auarus aut superbus, recte ante Pharisæos hydropic° curatur, vt per alterius ægritudinē corporis, in aliis exprimatur languor cordis & mētis.

E DICEBAT AVTEM ET AD INVITATOS PARABOLAM, INTENDENS, &c.] Cōuiuio corporali exceptus dominus i sabbatho, cōuiuium vicissim ipse instruit se ac sabbatho dignū, variisq; ferculis adornatū, vt pote salutarium raculo ac doctrinis variis, prout cuiq; cōuiuarū opus erat. Itaq; post sanatū hydropicū ad eos sanādos salutari sua doctrina cōuertitur q grauiori morbo labora

laborabant, vtpote spirituali & recto, & primum A quidem secum inuitatos docet fugere superbiam, sectarique humilitatem, deinde vero inuitantē se docet fugere auaritiam, ac eleemosynis insistere. Cum enim Pharisæi superbia & auaritia maxime laborabant, hæc potissimū vitia in eis iam curari conueniebat. Sumit autem Dominus suo more occasionem, docendi hæc ab his quæ ad conuiuium in quo tum erat pertinēt, docens semper ex repræsenti materiam ædificationis, aliorum decerpere. Porro doctrinæ quam tradidit inuitatis, occasio fuit, inquit Euangelista, quod intendebat, hoc est, attendebat, & cōsiderabat quomodo primos accubitus eligerent, vel (vt potius vertendum puto) elegissent. Nō enim cum dicitur; intendēs quomodo primos accubitus eligerent, significatur Dominum hoc sermone illud intendisse, & pro suo scopo habuisse, vt significaret illos solitos eligere primos accubitus, hoc est, non significatur finis quē B Dominus intenderit hac doctrina, sed occasio dicēdi hæc ad inuitatos ex his quæ in eis obseruauerat. Nam, intendens, est hoc loco idem quod attendens & considerans, cum Græcis sit ἐπέχων, quod hic idem est quod προσέχων, sicut & Act. 3. cum dicitur. Claudus intendebat in eos; vbi Græcè est, ἐπεῖχεν αὐτοῖς. Attendebat autem & considerabat Dominus eos eligere vel elegisse primos accubitus siue oculis suæ diuinitatis, quibus etiā occultos eorum affectus agnouit, siue etiam oculis corporalibus, ex signis quibusdam externis obseruatis in eis. Postquā ergo hoc obseruasset, dicebat ad inuitatos parabolā hāc: Cum inuitatus fueris, &c. Quæ Domini doctrina ad literā quidem sonat morale documentū de modo accumbendi in cōuiuiis seruando, verum præcipuam Domini intentionē C non esse id docere quod litera significat, vel ex eo satis patet, quod Lucas hanc doctrinam vocet parabolam. Adeo enim parabolam vocat, quod sub hoc sermone, quo ad ciuilem quandā in cōuiuiis seruandam modestiam ad literam hortatur docere Dominus voluerit sectandam vbiq; & semper humilitatē & sui depressionem, fugiendam verò sui exaltationem, quod per hanc fiat vt quis plerunque ab hominibus, semper autē à Deo humilietur; per illam vero cōtrà fiat vt quis à Deo & hominibus exaltetur. Vnde in fine significans quorsum hanc dixerit parabolā, adiecit sententiam generalē; omnis qui se exaltat, humiliabitur, &c. qua D sententia & alias Dominus vsus est, vt Lucæ. 18. & Matth. 23. Est ergo hæc Domini doctrina similis multis parabolicis sermonibus Salomonis, in quibus sub præceptis ciuilium virtutum & morum, spiritus sanctus ad veras virtutes informat sapientiæ candidatū. Inter quæ etiam est cap. 25. quod huic documento saluatoris cōcordat, cum dicitur: Ne gloriosus appareas coram rege, & in loco magnorū ne steteris. Melius est enim vt dicatur tibi: Ascende huc, quam vt humilieris corā principe. E Quanquā autem huius doctrinæ Domini ille sit præcipuè scopus qui dictus est, tamē rectè intelligitur Dominus etiam id docere voluisse quod ad literam moraliter significatur, nempe seruandum illum à se præscriptum modum in diligendo accubitu, quantum & id cōmode & honeste fieri potest. Nec indigna videri debet hæc moralis doctrina, perfectioni doctrinæ euāgelicæ. Nam quemadmodum boni medici est non tantum grauioribus mederi morbis, sed & leuioribus, ita boni doctoris

erat etiam quæ in ciuili conuersatione sunt inhonesta, resecare, & quæ sint ciuilis honestatis & decoris indicare, maxime in cōuiuio occasione commoda sese offerente. De quo vide Theophylactū, qui hanc Domini doctrinam tantum vt morale ciuilitatis documentum tractat. Cauendū tamen ne nimis ad literam quis seruet hoc Domini ciuilitatis documētū. Sic enim frequenter ex huius curiosa obseruatione locus daretur cōtentioni & vanæ gloriæ, vt si quis pertinaciter vltimum locū sibi vendicare contēderet, alio eundem etiam vendicare studente: aut si quis ideo vltimum locum eligeret, vt deinde ab alio exaltatus, magis apud homines glorificaretur. Vnde D. Basilius docens hoc præceptum etiam ad literam obseruandū, & quomodo sit obseruandum, sic habet: Quandoquidē, inquit, præceptū est Domini vbiq; ad humilitatē nos assuefaciens, vt in prandiis accumbētes postremum locum præoccupemus; necesse est vt quidam omnia secūdum mādatū facere studio habet, neq; hoc præceptū negligat. Si quidē igitur mūdaniquidā nobiscum accumbāt, exemplum ipsis etiam ex hac parte fieri nos conuenit, vt non extollātur, neque primum locum quærāt. Vbi verò omnes iuxta æqualem scopum conueniunt, quo in omni tempore humilitatis suæ probationē dent, extremum quidem occupare locum ad omnes iuxta Domini præceptum pertinet, & tamen rursus contentiose circa hunc occupandum protrudi, reprobandum est, velut quod bonā ordinis disciplinā destruat, & tumultus causa sit. Sed & inter nos mutuo pertinaces esse, & de hoc contēdere, similes nos faciet his qui de primatu certant. quapropter oportet etiam hic considerare id quod nobis decorum est decernendo ac statuendo, ei qui suscipit permittere, etiam accumbendi ordinē, quemadmodum etiam Dominus admonuit, patrifamilias conuenire dicens harum rerum dispositionem. Sic enim & mutuo sufferemus nos in dilectione, omnia honeste & secundum ordinem faciētes, & non ad multorum ostentationem, neq; per lusum humilitatē exercere, per obstinatam ac vehementem contradictionem demonstrabimus, imo magis per obedientiam humilitatem perpetrabimus. Maior enim est ex cōtradictione arrogantiæ significatio, quàm ex primo accubitu, vbi ex præceptu ipsum susceperim. Hæc ille doctè simul & piè. Porro nuptiarū magis quam cuiusuis alterius conuiuii Dominus mentionem facit, quod ibi maxime primi accubitus ambiantur, tanquam in conuiuio celeberrimo & honorificentissimo, quòdq; ibi maxime ignoretur qui sint etiam alii inuitati. Dicit ergo; Cum inuitatus fueris ad nuptias, & ad solenne aliquod conuiuium, non discūbas ex teipso siue iussu eius qui te inuitauit, in primo loco, ne forte aliquis honoratior te etiam sit inuitatus cui iubearis à communi inuitatore cedere cum rubore idque adeo sæpe, vt qui primum tibi vēdicaueras nouissimum tandem obtineas. Sed cum vocatus fueris, vade potius, & recumbe in nouissimo loco: Sic enim fiet vt ab inuitatore iussus ascēdere, gloriam ex humilitate consequaris. Cū enim dicitur, vt cū venerit qui te inuitauit, dicat tibi, &c. cōiunctio, vt, videtur debere accipi consecutiue. Non enim docere voluit Dominus eo fine vltimum locum deligendum, sed quid consecuturū sit. Nā alioqui Dominus doceret qua ratione gloriā quis venetur apud homines, cum contra hic curare

voluerit

voluerit inanis gloriæ morbum. Et in hunc quidẽ modum habet se doctrinæ Christi explicatio & tractatio literalis, qua ciuilibus rationibus dehortatur ab accubitus primi electione, & adhortatur ad submissionem inter accumbendum: secundum præcipuum vero scopum suum ostendere voluit exemplo isto humano modestiam sequi gloriam, & contra arrogantiã humiliationem, quasi dicat: In omnibus te submisse geras. Sic enim fiet vt magis exaltens & gloriosius, cum contra si te exaltes, cum maiori pudore sis deprimendus cum ab omnibus, tum à Deo. Vnde Ecclesiasticus. Quanto inquit, magnus es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam. Et: Gloriam præcedit humilitas. Et: Contritionem præcedit superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus. Quorum istud quidem idẽ est cum eo quod hic dicitur, omnis qui se exaltat, humiliabitur; illud verò idem cum eo, omnis qui se humiliat, exaltabitur. Sunt autem qui, quoniã hic sermo Domini parabola dicitur ab Euangelista, totũ hunc sermonẽ intelligunt mystice, vt sub similitudine eius, quod faciendum dicitur in nuptiis temporalibus, intelligatur significatum quid faciendum sit nobis in nuptiis spiritualibus, ad quas per euangelicam doctrinam omnes inuitamur, & per fidẽ admittuntur, nempe quod in ecclesiæ congregatione non habeat quis se alteri præferre in meritis, sed omnibus inferiorem agnoscere. Sic enim futurum vt in aduentu eius qui omnes inuitauit, gloria ei sit qui sese humiliauit. Quam mysticam explicationem prosequitur prolixe Venerabilis Beda. Verum non ob significatiuũ hunc mysticum sensum dicitur hæc doctrina Domini parabola, sed ob causam superius indicatam, quanquam nõ inepte sic etiã tractetur hæc parabola, si modò tamen dicatur accõmodatitiam esse tractationem, nec eum esse sensum quem Dominus potissimũ significare voluerit, aut propter quem Lucas dicit hunc sermonem esse parabolam.

Eccl. 3.

Prou. 15 & 16.

B

C

DICEBAT AVTEM ET EI QVI SE INVITAVERAT: CVM FACIS PRANDIVM.] Postquam inuitatis opportunum doctrinæ serculum exhibuit, admonens eos modestiæ, etiam inuitatori commodum missum exhibet, monens eum misericordiæ & benignitatis in pauperes. Porro per hoc quod dicit, noli vocare amicos, &c. certum est Dominum non plane damnare aut prohibere etiam amicos, fratres, & cognatos, alendæ dilectionis causa conuiuiis adhibere. sed summa eius quod hic docere voluit est, vt ne secundum vulgi existimationem satis humanos & benignos nõ esse arbitremus, si humanitatem erga eos demonstrauerimus, qui paria nobiscum faciunt, vtque si meritorie & cum fructu vero & perpetuo cõsequendo à Deo hospitales esse velimus, nõ in diuites, sed in pauperes hospitalitatẽ præstemus. Docere enim Dominus voluit, cõuiuia diuitibus parata ex suo genere non esse æternæ vitæ meritoria, quod mercedem suam in hac vita recipiant conuiuia autem pauperibus parata ex suo genere meritoria esse æternæ vitæ, quod ea Dei intuitu eis parantur qui hic retribuere non possunt, pro quibus proinde Deus suo tempore mercedem sit repẽsurus. Hoc est ergo quod hic Dominus docet quod supra dixit: Si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? Proinde quod dicitur, noli vocare amicos, &c. consiliũ potius est quàm præceptũ, consilium, inquam, quo Dominus suggerit modum, quo cum maiore fructu conuiuiũ quibusdã parari potest: & quo docet quomodo hospitalitatem sectemur nobis dignam, nec cõmunem nobis cũ ethnicis. Itaque sensus est: Cum facis prandiũ aut cœnam, id est, cũ animus tibi est exhibere conuiuium aliquod, si vis illud bene & cum maxima tua vtilitate collocare, noli vocare diuites qui vel amici tibi sunt, vel cognati, vel vicini, (ista enim hæc hominũ genera cõuiuiis communiter adhiberi solent) ne quando & ipsi te vicissim inuitent, & fiat tibi retributio in præsenti vita, ac proinde amittas æternæ vitæ mercedem: sed pauperes voca, nec in ipsis æstima conuiuii impensam perire, quemadmodũ vulgus iudicat, quòd non habeant vnde rependant. Hoc enim ipso beatus eris, quia non habent, id est, nõ possunt retribuere tibi, (Habere enim cum infinitiuo Græcis accipitur pro posse.) Retribuetur enim tibi longe plenius suo tempore, quam à quoquam amico aut diuite hic retribui tibi posset, nõ quidem potissimũ in præsenti vita, in qua quicquid rependitur temporariũ est, sed in resurrectione iustorum, quando erit tẽpus retributionis, quando pro temporariis recipies æterna, pro temporali refectione perpetuam gaudiorum cœlestium fruitionem. Hæc est cœlestis magistri doctrina longe diuersa à mundi sapiẽtia. Hæc enim suadet diuites vocare, pauperes relinquere, quod illi vices rependere possint, isti nequeant. Dominus vero cõtra ob easdem rationes suadet pauperes vocare & non diuites, cũque similitus & vtilitatis causa diuites vocari soleant, et pauperibus derelictis, Dominus contra vel ob hanc causam docet potius pauperes vocãdos, diuitibus relictis, causam, quæ homines mouet ad cõuiuia diuitibus exhibenda, suo more retorquens ad suadendum ea pauperibus potius paranda. Poterat Dominus etiam alias adducere rationes ad suadẽdum hospitalitatem erga pauperes, videlicet quod veræ benignitatis & humanitatis sit, eum qui eget pascere: veræ liberalitatis, egenti benefacere sine spe redituræ gratiæ. Nam hospitalem remuneratu[illegible] esse, affectus auaritiæ est, vt inquit Ambrosius. Verũ sciuit Dominus retributionis spe maxime hominum animos commouendos, proinde per hãc ad hospitalitatẽ erga pauperes prouocat. Ex qua eius doctrina patet id quod ex innumeris patet scripturæ locis, opera bona meritoria esse vitæ æternæ, & quibus hic dicitur retribuendam suo tẽpore mercedem. Quanquam autem conuiuia diuitibus parata, ex suo genere nõ sint meritoria, pauperibus vero exhibita ex suo sint meritoria genere, tamen sicut hæc viciari possunt ex adiuncta aliqua conditione, vt si pauperes quis inuitet ostentationis aut vanæ gloriæ causa, aut ob aliam causam aliquã vel malam, vel indifferentem: sic illa contingit ex circũstãtiis esse meritoria, laudabilia, & grata Deo, vt si mutuæ charitatis in Deo alendæ causa fiant, & non solũm ob amicitiã naturale, aut ob spem remunerationis, aut alias causas malas vel indifferentes: proinde intelligendum Dominum dissuadere inuitationem diuitum, vt in plurimũ fieri solet. approbare autem pauperum vocationem, sicut omnia opera per se bona, si [illegible] et debitis vestiantur circunstantiis. Porro cũ dicitur in litera, neque amicos tuos, neq. fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites, sic enim legendum est, & non, vt quidam [illegible] habent, neque vicinos, neque

A

D

E

neque diuites) dictio, diuites, videtur referenda ad A omnia præcedentia, sicut postea dictio, pauperes, pertinet ad omnia sequentia. debiles, cęcos & claudos. Nam amicos, fratres, cognatos, & vicinos pauperes, ante alios vocare maxime conuenit & meritorium est. Si quis enim, inquit Paulus, suorum &
1. Tim. 5. maximè domesticorũ curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Hoc Domini siue pręceptum, siue consilium Iob gloriatur se seruasse,
Iob. 31. dicens: Si comedit bucellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea. Quia ab infantia mea mecum creuit miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum. Seruauit & Tobias, qui inter cæ
Tobiæ. 4. tera filio suo præcepit: Panem tuum cum esurientibus & egenis comede.

HAEC CVM AVDISSET, QVIDAM DE B SIMVL DISCVMBENTIBVS DIXIT,] Quoniã Dominus occasione cõuiuij in quo erat, disseruit quædã de modo accedendi ad conuiuia, & vocandi ad conuiuia, ac inter cætera dixit retribuendũ his qui pauperes pascunt, in resurrectione iustorum, quidã intelligens, & bene, significari à Domino in resurrectione iustorũ tales vicissim à Deo pascendos, & ad mensam regni cœlestis recipiendos, tactus desiderio cœlestis illius conuiuij dixit: Beatus qui continget edere panem in regno Dei In quo licet videre quanta fuerit efficacia verborum Christi, quisque eorum fructus, quod clementer adeò conuiuas sine omni murdacitate docuerit. Hinc enim factum vt in cõuiuio Pharisaico quidam fastidiens epulis appositis anhelare inciperet ad epulas regni cœlestis: Nec est cur hunc quis culpet tanquã animalem, & ex verbis C Christi existimantẽ corporeas fore sanctorum remunerationes, cũ sequenti parabola Dominus huiusmodi errorẽ non corrigat, sed potius cõfirmasset, si in illo talis error fuisset. Quoniã autẽ iste beatum dixerat cui cõtingeret ędere panem in regno Dei, Dominus occasione hinc accepta per parabolã cœpit ostendere quibus hæc fœlicitas potissimum si obuentura, quiq; & qua ratione ab ea fœlicitate sint excludendi, nimirum quod Iudæi aut Iudæorum primores, etsi primo ad cõuiuium cœleste vocati, suo tamen vitio essent excludẽdi, & in illorum locum successuri contempti quique D ex Iudęis, & gentium omnium promiscua multitudo vndique collecta. Hic enim est parabolæ præcipuus scopus Itaque ad hoc cõmode & sincerior dacitate, maiorique cum gratia significandũ, introducit Dominus hominem quendam diuitem, qui in ciuitate aliqua cõstituerat exhibere cœnam magnificam, que & multis constaret ferculis, & multis esset parata. (Solent enim cœnæ magnificentius quàm prandia institui.) Qui proinde ad hanc vocauit multos e ciuibus suis, viros diuites & honoratos, vt fieri solet. Sed his hora cœnæ rursus vocatis per seruum, & propter aliarum rerum occu E pationes friuolas venire recusantibus, indignatus eis quòd ad tam honorabile cõuiuium venire ob res friuolas prętermitterent, nec tamẽ permittere volens vt frustra expensæ cõuiuij factæ essent iussit sine delectu vocari in illorum locum primum quidem pauperes, debiles, cęcos, & claudos, & id genus in ciuitatis plateis ac vicis repertos, qui ob famem & inopiã nõ erant facile vt alij recusaturi, ac deinde istis nõ sufficiẽtibus ad conuiuiũ, etiã peregrinos & exteros quosque extra ciuitatem iuxta vias & sepes repertos, quos & compelli voluit, si forte vel grauarentur, vel præ pudore non auderent venire. Et parabola quidẽ sic se habet. Cæterum per hominẽ istum quanquam aliqui intelligant significatum Deum patrẽ & per seruum ipsum filium missum à patre in mundum, rectius tamen per hominem hunc accipit Dominus seipsum, qui vere homo erat, significasse, vel ob id qd vltima parabolæ cõclusio; Dico autem vobis, &c. videtur dicta à Domino magis ĩ persona sua quam in persona patris familias, de quo est parabola, vt post dicitur. Per cœnam magnam intelligunt quidam dispensationẽ Dominicã, per carnis susceptionem in nouissimis temporibus factã, conuiuium scilicet quo in præsenti vita in nouissima mundi ætate pascuntur fideles, quod cõstat ex B pane verbi euangelici, & varijs sacramentorum ferculis, & in his potissimum carne & sanguine Domini, sic enĩ Cyrillus in Cathena, & Theophylactus. Alij vero per cœnã intelligunt fœlicitatẽ æternæ beatitudinis, cõuiuium scilicet, in quo sãcti accumbent post hanc vitam, quod recte per cœnam significatur, eo quod finẽ nesciat, nec aliud ei sit successurum conuiuium. Et quidem æternã fœlicitatem potissimum significari ex eo satis cõstat, quòd hæc parabola dicta sit occasione factæ mentionis de mãducãdo pane in regno Dei, & tamen nihil vetat quin simul intelligatur significari & conuiuium quo in præsenti vita pascitur militans in terris ecclesia, immo vt simul debeat intelligi, ipsa parabolæ cõsequentia exposcere videtur. Nam aliquì per horam cœnæ, tempus mortis aut extremi iudicii videbitur intelligẽdum, quo tẽ C pore non facile inuenitur qui per rerum terrenarum occupationes se à cœnæ participatione excusset. Sicut autem vna est ecclesia militans in terris & triumphans in cœlis, & vita æterna quæ post hanc vitam perficitur, hîc incipit per fidem: ita vnum quodammodo est cõuiuium, quo pascitur militans, & quo triumphans ecclesia, quandoquidẽ vnus est Deus quo hic fruimur per fidem, & illic per speciem: vnus Christus quo hic fruimur sub sacramẽti velamine, & illic sine velamine. vnus vtrobique panis, vnus idẽque potus, quãuis diuersimode paratus & sumptus. Hoc ergo conuiuium D ad vtrũque seculum, sed maxime ad futurum pertinens, cœnæ cõparatur, tum quod in nouissima mundi ætate paratum, tum quod finem nesciat, vt dictum est. Magnę autem cœnæ, tũ ob multitudinem vocatorũ, tum ob copiam & abundantiam eius, quæ sine fastidio omnes accumbentes sic saturat, vt nihil vnquã vel esuriant, vel sitiant. Ad hãc cęnam homo Christus, qui eam magnis sane sumptibus, pretio scilicet sui sanguinis parauit, per se ipsum quidem primum inuitauit multos, omnes scilicet Iudæos, Iudæorũque primores tanquã honorationes conciues suos, ac deide per Apostolos E suos ac prædicatores (quorum ordo per seruũ missum significatur) rursum vocauit hora cœnæ vt ad eã venirent qui à se prius erat inuitati. Velut enĩ hora cœnæ erat & est post Christi mortem quãdo iam cœlum reseratum est, omnia redemptionis nostræ mysteria propalata sunt, vt dicere possit seruus: Venite, quia iam parata sunt omnia. Venite modo per fidem. & gustate quoniam suauis est Dominus, & inebriamini ab vberibus consulationis eius. Haurite in gaudio de fontibus saluatoris. Parata est enim in conspectu nostro mensa, & calix noster inebrians quam præclarus est:

Per

A Per eos autem qui & inuitati à Domino, & hora cœnæ vocati per seruum, recusauerunt venire ad cœnam ob alias quasdam occupationes, significantur vel in genere Iudæi, vel specialiter Iudæorum primores sese a parata eis cœna subtraxisse, dum alij alijs rebus terrenis occupati nihil minus curabant quam regnum Dei. Sunt autem res terrenæ, circa quas occupari solent homines, & per quas impediri solent, vel possessiones, vel voluptates. Possessionum autem alia in fundis consistit, alia in pecudibus. Unde per tres illos qui in parabola diuersis distenti occupationibus recusauerunt adire cœnam, significatur quotquot quacunque rerũ terrenarum implicatione excluduntur à regno cœlorum, qui scilicet, vt habet Lucas in parabola seminantis, audierunt verbum Dei, & sollicitudinibus, & diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum. Tria enim quibus homo impeditur à regno cœlesti his verbis significata, etiam significantur in hac parabola per tres recusatores. In primo enim ostenditur impedimentum diuitiarum, in secundo impedimentum sollicitudinis, quanquam in vtroque vtrunque satis notetur impedimentum, vt non sit differentia nisi in materiæ diuersitate: in tertio verò notatur impedimẽtum voluptatis carnalis. Sũt qui non omnino male in his tribus intelligunt significari tria illa quæ Ioannes dicit esse in mundo, 1 Ioan. 2. sub quibus vniuersa vitia comprehenduntur, concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ: & superbiam quidem in primo notari, qui villam emerat: concupiscentiam oculorum in secundo, qui pecora emerat: concupiscẽtiam autem carnis in tertio, qui vxorem duxerat. Sciendum tamen nomine villæ hic non significari pagum, quemadmodum aliqui intelligunt, (ob id in primo superbos qui dominatum ambiunt significatos docentes) sed nec Græcã dictionem propriè significare villam, sed simpliciter agrum. Est enim Græcis ἀγρὸς, vnde nos mutuati sumus nomen ager. Sed & alias interpres hanc dictionem vertit villam, vt Matth. 22. cum dicitur in simili parabola; abierũt alius in villam suam; cùm villa propriè sit domus in agro, non ipse ager. Proinde, vt diximus, in primo sicut & in secundo D diuitiarum & sollicitudinis terreaæ impedimenta potius notantur, & tamen in primo etiam rectè intelligitur studium honorum. Nam vt in mundo honorentur, fundorum & agrorum possessiones ferè ambiunt multiplicare homines. Non potuit autem Dominus commodè in parabola notare apertè studium honorum, quia illud non conueniebat parabolæ. Non enim solent homines studio honorum sese a solenni conuiuio subtrahere, sed potius ob honorum studiũ illud captare. Nec absurdum videri debet, quòd cùm bonum sit coniugium, & ad propagandam sobolem diuina prouidentia cõstitutum, adhibeatur à Domino ad significandum id quod excludit à Regno cœlorum. Nam quoniam multi per hoc nõ prolis fœcunditatem, sed desideria expetunt, idcirco, inquit Gregorius, per rem iustam significatur non incongruè potest res iniusta. Sic enim & villam & pecora emisse, per sese malum non est, nec à regno cœlorum excludit, sed per hæc quæ exemplo conueniunt parabolæ, per quæ scilicet honesto prætextu homines excusare se solent à parato conuiuio, significantur ea quæ à conuiuio cœlesti homines excludunt ob conditiones quasdam in illis repertas. Notandum autem, quòd cum duo priores orent se haberi excusatos, tertius qui vxorem duxerat, quo nomine accipiuntur qui voluptati carnis operam dant, nõ addit illa aliorum verba; rogo te habe me excusatum; sed tantùm; ideo, inquit, non possum venire, vt intelligamus nihil ita obtuere animum vt lasciuiam carnis, quæ fastidium imo, obliuionem parit rerum diuinarum. Vnde in Osea Osea 4. dicitur: Fornicatio, & ebrietas, & vinum auferunt cor. Qui enim diuitiis student, ac sollicitudinibus distenduntur, non ita ferè vt luxuriosi omnem salutis suæ rationem negligũt, sed cupiunt alios pro ipsis orare, & curam habere, quamuis frustra. B Quod autem reuersus seruus nunciauit excusantium responsa domino suo, itaq; dominus iussit alios vocari: significat Dominum offensum Iudæis primò vocatis & venire renuentibus, mandasse Apostolis de recusatione Iudæorum, dolentibus & in oratione corã ipso conquerentibus, aliis prædicari euangelium. Et si per primos illos recusatores intelligantur Iudæorum primores, vt intelligẽdum videtur plerisque, iam per pauperes è vicis ciuitatis introductos ad conuiuium, intelligendi sunt abiecti & plebei Iudæorum, qui à Scribis & Pharisæis habebantur pauperes, debiles, cæci & claudi, vtpote incompositi & indocti, quales plerique per Apostolorum prædicationem post missum spiritum conuersi sunt ad Christum. Cõtempti enim quique magis fidem amplexi sunt, iuxta C illud Pauli: Videte vocationem vestram fratres, 1. Cor. 1. quia non multi sapientes, non multi nobiles, &c. Per eos vero qui extra ciuitatem collecti sunt, & introducti ad cœnam, intelligendi gentiles, ad quos sine lege Dei viuentes vitam plane incompositam, & in viarum varietate errantes post Iudæorũ vocationem missi sunt Apostoli, vt impleretur electorum numerus, qui ex Iudæis compleri non potuit. Si autem, vt quibusdam placet, per primos recusatores intelligãtur in genere Iudæi, iam per pauperes, debiles, cæcos & claudos in vicis ciuitatis repertos, intelligẽdi gentiles, quibus mox postquã Iudæi se reddidissent indignos regno Dei, Apostoli ex mandato Domini Euangelium prædicarunt, qui scilicet vicini erant terræ Iudæorum, aut cum eis in eisdem morabantur ciuitatibus, quos Iudæi vt cæcos & claudos despiciebant, sicut etiam re vera pauperes & miseri erãt coram Deo. Per eos verò qui tertiò vocati sunt è viis & sepibus extra ciuitatem, intelligẽdi quamlibet obscuri populi in extremis orbis angulis commorantes, ad quos deinde prædicatorũ ordo extrusus est, & in finem vsque seculi extrudetur, quousq; impleatur electorum numerus. Ita q; duplici hac missione serui ad eos qui ab ipso Domino non erãt inuitati, significabatur iterum atque iterum miseris gentibus mittendos, qui eas vocẽt ad lautitias cœ- E lestes, donec Euãgelium ad omnes orbis angulos perueniat, & impleatur domus Domini. Quod autem dicitur seruo iam emisso in vias & sepes; compelle intrare: indicat ardens desiderium & summam liberalitatem Domini cupientis suas delitias quamplurimis communicare: & rursum significat futuram ingentem vim prædicationis Euãgelicæ, ac planè diuinam, quæ effecta erat vt Ethnici qui beluino potius quàm humano ritu degebant, tam subitò ac in tanta multitudine ad tantam philosophiam eueherentur, vt videri possint coacti, &

via quædam illis illata. Itaque coactio hæc quæ in exemplo parabolæ, quidem accipi poteſt propriè, in re per parabolam ſignificata non accipitur propriè. Nemo enim niſi voluntate ingreditur ad cœnam regni cœleſtis: at voluntas propriè cogi non poteſt, cogi tamen & cõpelli eatenus dicitur, quatenus per quædam exteriora inducitur, vt ex nolente fiat volens. Huiuſmodi autem coactio qua ſeruos ſuos vult vti erga quoſdam, quantum eſt ad propoſitum Domini, in tribus potiſſimum conſiſtit. Primùm ſcilicet in miraculorum operatione, quibus mirè pertracti ſunt Ethnici ad fidẽ, & quodammodo coacti, dum non haberent quod contra dicere poſſent. Secundò, in prædicationis & doctrinæ aſsiduitate & conſtantia, dum non ceſſat doctor omnibus modis errantes ad veritatem pertrahere, nunc blandiendo promiſſis, nunc terrendo æternæ damnationis comminationibus, prout
2. Tim 4. Paulus admonet Timotheum vt faciat: Prædica, inquit, verbũ, inſta opportunè, importunè, argue, obſecra, increpa in omni patientia. Vnde per Ieremiam Dominus loquitur. Nunquid non verba
Iere. 4. mea quaſi ignis, & quaſi malleus conterens petram? Tertiò, in vitæ ſynceritate & integritate, quam ſi in doctore viderint homines, mirè permouentur ad veritatis quam prædicat ſuſceptionem. His duobus poſterioribus modis Paulus ſe compuliſſe quodammodo Theſſalonicenſes inſinuat,
1. Theſ. 2. cùm ſcribit: Vos teſtes eſtis & Deus, quàm ſanctè & iuſtè & ſine querela vobis qui credidiſtis affuimus, ſicut ſcitis qualiter vnumquenque veſtrum (ſicut pater filios ſuos) deprecantes vos & conſolantes teſtificati ſumus, vt ambularetis dignè Deo qui vocauit vos in ſuum regnum & gloriam. Præter iſtum autem cogendi ad cœnam Dei modum, conuenientem ſeruis à Deo miſsis, eſt quidam cogendi modus Deo propriè conueniẽs, quo ſcilicet per immiſſas aduerſitates quidã ad ipſum venire quodammodo compelluntur, quomodo Apoſtolus Paulus ad fidem Chriſti pertractus eſt, quomodo etiam plerique fracti quibuſdam aduerſitatibus, ad Deum à quo receſſerant redire coguntur. Ad cuiuſmodi ſimilitudinem etiam his qui Dei vice in terris funguntur, ſiue in ſpiritualibus, ſiue in temporalibus, competit quidem cogendi modus, nimirum quo Eccleſiaſtici paſtores per cenſuras Eccleſiaſticas, & ſeculares principes per carceres, gladios & mortes, rebelles & inobedientes cogunt ad ordinem redire, aut in ſuo ordine perſiſtere. De quo cogendi modo, quod ad Eccleſiaſticus pertinet, loquitur potiſſimum Paulus, cùm dicit: Arma malitiæ noſtræ non carna-
2. Cor. 10. lia ſunt, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti, & in promptu habẽtes vlciſci omnem inobediẽtiam. Et: Quid vultis? in virga ve-
1. Cor. 4. niam ad vos, an in charitate & ſpiritu manſuetudinis? Verùm cùm in parabola ſit ſermo de compellẽdis his qui necdum ad cœnã recepti ſunt, hoc eſt, his qui ſunt extra Eccleſiam, non debet illud, compelle intrare, potiſſimum intelligi de hoc vltimo cogendi modo. Nam hac compellẽdi ratione non eſt vtendum, niſi erga eos qui ſemel ſuſceperunt fidem. D. Auguſtinus tamẽ intelligit, & intelligendum demonſtrat de huiuſmodi coactione, oſtendens ex hoc loco principum ſecularium legi-

A bus & vindictis rectè hæreticos & ſchiſmaticos compelli ad vnitatẽ fidei & corporis Chriſti, contra eos qui illo tempore volebãt neminem cogendum ad fidem, in quorum ſententia etiam ſe fatetur nonnũquam fuiſſe, mutaſſe tamen poſtea ſententiam, cùm perſpiceret fructum illius coactionis. Itaq; tractãs hunc locum, vult per pauperes è vicis ciuitatis collectos in ſecunda ſerui miſſione, intelligendas gentes, quæ antequam crediderant, non erant compellendæ, ſed leniter introducendæ: per eos verò qui poſtea è viis & iuxta ſepes colligi iuſſi ſunt, & compelli introduci, hæreticos & ſchiſmaticos, quorum inobedientia eſt coercenda & cogenda. Intelligimus, inquit contra
B Gaudentium, vias, hæreſes, ſchiſmata, ſepes. Viæ quippe ſignificãt hoc loco diuerſas opiniones, ſepes autem peruerſas opiniones. Et in epiſtol. ad Bonifacium ſic argumentatur: Si miraculorũ terroribus cogendos voluiſſet intelligi, magis ad eos qui prius vocati ſunt diuina miracula facta ſunt maximè ad eos de quibus dictum eſt; Iudæi ſigna petunt. In ipſis quoque gẽtibus talia Apoſtolorum temporibus miracula Euangelium commendauerũt, vt ſi talibus cogi iuberentur, priores (vt dixi) potius conuiuæ coacti eſſe merito crederentur. Quapropter ſi poteſtate quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, diuino *Auguſt. epiſtol. ad Bonif. 50 & lib. 2. contra 2. epiſt. Gaudent. cap. 17.*
C munere accepit Eccleſia, hi qui inueniũtur in viis & ſepibus, id eſt, in hæreſibus & ſchiſmatibus, coguntur intrare, non quia coguntur reprehendant, ſed quo coguntur attendant. Hæc ille, qui eandem expoſitionẽ ſequitur ſerm. 33. de verbis Domini. Venerunt, inquit, de plateis & vicis gentes, veniant de ſepibus hæretici, hic inueniunt pacem. Nã qui cõſtruunt ſepes, diuiſiones quærunt. Trahantur à ſepibus, euellantur à ſpinis. In ſepibus hæſerunt, cogi nolunt. Voluntate, inquiunt, noſtra intremus. Non hoc Dominus imperauit. Coge, inquit, intrare. Foris inueniatur neceſſitas, naſcitur inde voluntas. Hæc autẽ Auguſt. tractatio, etſi ſanè ſit admodum docta & accommoda, multum ad refellendum errorem illum, quo & ſuo & noſtro
D tẽpore hæretici volunt neminẽ authoritate principum cogi debere, exiliis, carcerib' & mortibus: tamen altera prius tradita explicatio magis videtur eſſe genuina, tũ quòd videatur per eos qui in viis & iuxta ſepes ſunt, magis ſignificare Domin' eos qui necdum crediderunt: tum q; per ſeruum miſſum magis ſignificentur prędicatores & paſtores quàm ſeculares poteſtates. Ideo autẽ in tertia potius quàm in prima vel ſecunda ſerui miſſione dicitur; compelle intrare; vt, ſicut dictum eſt, ſignificaretur ardens Domini deſiderium, & ſubindicaretur vehementiorem & conſtantiorem prædicationem adhiberi oportere gẽtibus potiſſimum Barbaris, vtpote fortiter à dæmonibus detentis,
E & in profundum errorum demerſis, qui & pondere peccatorũ depreſſi veteri meritò potuiſſent ad cœnam magnifici intrare Domini. Concludit autem Dominus ſuã parabolam, dicẽs: Dico autem vobis, quod nemo virorum illorũ qui vocati ſunt guſtabunt cœnam meam. Quæ concluſio videtur dicta potius à Domino in ſua perſona, quã in perſona eius de quo eſt parabola, vt iam parabolam reducat ad propoſitum, quemadmodũ in fine aliquando facere ſolet: tũ quia dicit, Dico vobis, cùm prius introducatur paterfamilias loquẽs cum ſuo ſeruo: tum quia per illud; Dico vobis; Dominus

affirmat

affirmare solet id quod attendere auditores vult. Significatur ergo Iudæos primùm vocatos prorsus destituendos Dei vera cognitione, & à regni cœlestis gaudiis excludendos. Porrò quo & nos & ex huius parabolæ lectione fructum percipiamus, in ipso patrefamiliâs qui cœnam hanc parauit, obseruandum quanta sit Domini benignitas & liberalitas, quòd cùm sumptuosam parasset cœnã, & hi qui soli ab ipso erãt inuitati, & quibus solis ea cœna parata videbatur, sese ab ea subducerẽt, non tamen destitit seruos suos non semel tantùm, sed frequẽter emittere ad vocandũ eos quibus nulla spes erat fruendi hac cœna, neminem quãtumuìs pauperem & miserũ tam honorifica cœna indignum existimans, imò pauperes & miseros nominatim adduci iubens, nec adduci tantùm, sed etiam cogi, nõ prius seruos suos cessare volens quàm domus sua repleta esset, vt ob id meritò nos gentes ipsum honorare & laudare debeamus sup immensa eius erga nos misericordia, vt admonet Paul⁹. In seruo patrisfamiliâs, de quo in parabola, obseruandum, quanta debeat esse pastoris Ecclesiastici cura & diligentia, vt quamplurimos ad conuiuium cœleste

Rom. 15.

A introducat, quódque omnem suæ prædicationis successum ad Dominum referre debeat, nihil nisi ad illius præscriptum facere, sedulus esse, vt quæ constituta ei sunt exequatur, neminem quantũuis abiectum indignũ existimare sua opera, in hoc vigilanter incumbere vt domus Dei impleatur exvndecunq; collectis, ne satis esse sibi putet si quosdam introduxerit. In his qui vocati sese excusauerunt, obseruandum nobis ne & nos ad cœnam vocati, similibus rationibus subducamus ab ea cùm tempus est introeundi ad eam, ne cùm volũtatem

B habuerimus intrãdi, intrare non valeamus. Valde enim tremenda illa sententia: Dico vobis, nemo virorum illorũ gustabit cœnam meã. In pauperibus vocatis à vicis & viis obseruandũ, neminem quantumuis peccatis deformatũ, quãtumuis rusticum & indoctum, quantumuis miserũ & contemptum in hoc mundo, se reputare indignũ debere magnifica Christi cœna, si modo vocanti seruo obedire nõ recuset. Imo qui pauper est, miser & abiectus, hoc ipso confidere debet magis, ex Dei dignatione se aptum hoc cõuiuio, q tales reiectis diuitibus

C fastidiosis, peculiariter Dominus vocari iusserit.

DOCET OMNIBUS RENUNTIANDUM.

Lucæ 14. CAP. XCIII.

IBant autem turbæ multæ cum eo, & conuersus dixit ad illos: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et qui non baiulat crucem suã, & venit post me, nõ potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendũ: ne posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere; omnes qui vident incipiant illudere ei, dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare? Aut quis rex iturus cõmittere bellum aduersus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus venit ad se? alioquin adhuc illo longe agẽte, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Bonum est sal, si autem sal euanuerit, in quo condietur? Neque in terram, neque in sterquilinium vtile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

A.10.55 A 16.66 B.8.66. C.9.66. A.5.39. B.9.71.

IBANT AUTEM TURBÆ MULTÆ CUM EO, ET CONUERSUS DIXIT, &c.] Docet his Dominus quãti sit esse discipulum ipsius, nec putandum professionem discipulatus sui esse delicatam, cuius doctrinæ occasionem ei dedit, q cum esset aliquando in via ad Hierusalem, & ad crucem pergeret, multam habebat hominum turbam se comitantem, veluti profitentium se illius esse aut optare fieri discipulos. Itaque docet hac occasione Dominus conuersus ad sequentes, non satis esse ad hoc vt quis discipulus eius sit, vt sequatur illum pedibus corporis, sed quiduis, quantumuis magnũ, quantumuis charũ, postponendũ Euangelicæ philosophiæ, deponendos omnes carnales affectus, animúmque parandum ad crucem

E cũ ipso baiulandã, quæ etiam suprà Dominus requisiuit Matt. 10. in ca. Concordię 55. & Matt. 16. Matt. 8. & Lucæ 8. in ca. Cõcordię 66. ex quorum locorũ explanatione petẽdus est loci huius intellectus. Dicit ergo: Si quis venit ad me, (gressib⁹ scilicet corporis, vt tunc multi ad illũ venerũt: aut gressibus fidei, vt nunc venire ad ipsum licet) & non odit omnes eas personas quas naturali quodam impulsu homines diligũt: quales sunt potissimum parentes, deinde vxor & proles, tertiò fratres & sorores. Insuper autem quod est omnium difficillimum, si etiam non odit suamipsius animam, non

D potest meus esse discipulus. Porro odiũ hoc quod à discipulo suo Dominus requirit, non est simpliciter accipiendum, sed quatenus hi quos vult odio haberi contrariantur ipsius pręceptis, & impediũt hominem ab adhæsione eius ad Christum. Apud Matthæum enim ca. 10. dicitur: Qui amat patrem aut matrem plusquam me; & non simpliciter, qui amat patrẽ aut matrem. Itaq; & hic non simpliciter vult patrem & matrẽ odiri, sed quatenus Christo contrarij. Plus autẽ hic Dominus exigit quàm apud Matthæum. Nã ibi exigit amorem sui supra parentes, hic vero etiam odiũ parentum propter se. Oportet enim non solùm Christũ amare supra parentes, sed & odire in parentibus id quod à Christi præceptis & sequela auocat. Sic & propriã animam odire oportet, quia desideria eius nõ tantum debemus subiicere Christo, sed etiã odire in ea id quod Christi pręceptis est cõtrarium, vt cùm contra Christum optat vitę lõgęuitatem aut voluptãtes aliquas carnales. Qui autem non sic odit prędicta, non potest esse discipulus Christi, tũ quia non est capax doctrinæ Christi, tũ quia non potest doctrinæ eius esse executor & obseruator. Requirit enim Euangelica philosophia multa quę sunt humanis affectibus cõtraria: proinde qui illis affectibus adhuc est obnoxius, non potest satis approbare eam philosophiam, & ad obiectam occasionem

superabitur ab affectib⁹ huiusmodi. Quorsum au- A tem quis animam suam odire debeat, indicat Dominus cùm subiicit: Et qui non baiulat crucem suã, & sic venit post me, id est, me sequitur imitatione, non potest meus esse discipulus. De qua oratione, quod ad primam eius partem pertinet, dictum est circa Matthæi ca. 10. & 16. Cæterum cùm dicitur, non potest meus esse discipulus, dupliciter accipi hic potest nomen discipuli. Primò, vt eo nomine cõprehendatur omnis Christianus. Nam omni bono Christiano necessarium est odium prędictum, & baiulare crucem suam. Secundò, vt eo nomine intelligatur. Dominus solùm comprehendisse tales, quales erant Apostoli & septuaginta discipuli, qui scilicet non tantùm euangelica præcepta, sed & consilia obseruare perfectionis vel- B lent, quomodo hic accipi nomen discipuli, apparet ex eo quod in fine dicitur: Qui nõ renonciauerit omnibus quę possidet, non potest meus esse discipulus; vbi generali illo modo quo omnis fidelis dicitur discipulus Christi, non videtur nomen discipuli accipi posse, cum non sit omnium Christianorum renuntiare omnibus quæ possident. Iam certum satis nomen discipuli in tribus his locis & sententiis eodem modo esse accipiendum: quare si speciali hoc modo quo postea videtur accipiendum, etiam hic accipiatur, dicendum à futuro discipulo Dominum peculiariter exigere odium parentum, &c. & baiulationem crucis, cum tamen hæc omnium sint Christianorũ, quòd ea maximè C & sublimiori modo necessaria sint futuro discipulo. Non enim ei qui perfectionis Christianæ candidatus est, sufficit odire parentes, reliquósque cognatos, & animam propriam, quatenus hi contrarij sunt præceptis Euangelicis, & ab his quæ ad vitam æternam consequendam sunt necessaria auocant, sed etiam quatenus auocant à consiliis Euangelicis, & à perfectione hominem remorantur, ita vt parentes & cognatos relinquat, & animæ suæ etiam in rebus licitis non condescendat: quod qui facit, ad crucem ferendam magis præ aliis debet esse promptus, vt cui plura aduersa sint occursura. De his qui hoc modo odiunt parentes & cognatos, loquitur postea Dominus, quando Pe-
Lucæ 18. tro dicente: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti D sumus te, subiũgit: Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agrum propter nomen meum, centuplum accipiet.

QVIS ENIM EX VOBIS VOLENS TVRRIM ÆDIFICARE, NONNE PRIVS, &c.] Apertior esset hęc prior parabola, si interpres pro, nonne, vertisset non, quomodo etiam quidam libri habent, & quomodo rectè vertit in posteriore parabola, cum in ea vertere quidam, nonne. Quoniam autem superioribus sentẽtiis Dominus significauit quàm non sit delicata professio fieri discipulum ipsius, & quæ ad hoc sint necessaria: id- E que ideo significauit, vt eos qui ipsum corporaliter comitabantur, & ostendebant se velle eius fieri discipulos, admoneret seipsos considerare & explorare, num ita essent affecti, vt discipulum eius esse oportebat; ideo parabolis quibusdam & exemplis humanis iam ostendit meritò quenquam debere sese dispicere, examinare, & præparare priusquam aggrediatur negotium arduum sanè & nequaquam delicatum. Nec est hic laborandum, vt singula quæ in parabolis istis duabus dicuntur, ad

propter quam assumptæ sunt accõmodentur, cum illud vt in nullis parabolis facere sit necessarium, ita multò minus hic, quòd tantum in hoc parabolæ istæ a Domino sint adductæ, vt ex prouidentia quam homines præstant in rebus humanis, non ita magni momenti, si diuina spectes, discamus qua prouidentia ad professionẽ discipulatus Christi nos debeamus præparare. Itaque non est magnopere inquirendum, quid per turrim in parabola significetur, quid per sumptus, quid per decem vel viginti millia, quomodo item mysticè rex impar alterius regis viribus, legationẽ mittens rogat ea quæ pacis sunt. Nam si quis hæc persequi velit, in multas incidat necesse est perplexitates, cùm ea non sit parabolarum ratio, nec ad significandum aliquid mysticè per illa Dominus hæc dixerit, sed tantùm vt ex cura & circumspectione qua aggredi homines solent ardua aliqua negotia humana, intelligamus qua cura & circumspectione aggredi debeamus arduissimam professionem Euangelicæ vitæ aut perfectionis, vt perinde sit quasi diceret: Quemadmodum turrim ædificare volens, si sapit, non temerè aggreditur quod cogitat, sed antequã iaciat fundamenta, sedens per otium supputat quantis impendiis opus sit ad turrim absoluendam, & si deprehenderit rem familiarem angustiorem esse quàm vt ferre possit sumptus necessarios, abstinet, ne si semel iacto fundamẽto postea destiterit, nõ solum sumptus perdat, sed etiam omnibus fiat ridiculus. Et quemadmodum rex cum alio rege pugnaturus prius apud se expendit vires regni sui, & si compererit vires sibi esse ad conflictum impares, omnibus modis tentat pacem ab eo obtinere, ne si cũ illo confligat, grauius malum ac dedecus ferat: sic multò magis oportet vos expendere robur animi vestri, priusquam profiteamini vos fore sectatores meos, ne si impares huic negotio, quo non est aliud maius aut fortius, à semel cœpto resilueritis, & in grauiorem ignominiã apud Deum & angelos, & in maius damnũ salutis vestræ incidatis. Itaq; Dominus vtroq; istorum similium monet, & fœdum & simul summi periculi plenum esse, post professionem Christianæ vitæ aut Euangelicæ perfectionis ad seculum hoc rursus deficere: sicut fœdum & damnosum simul est, in ædificium domus sumptus fecisse, neq; potuisse perficere. Sic enim pecunia & domo carẽdum est. Ita si imparibus copiis hosti occurras, impẽsæ perduntur, & vita multorum in discrimen adducitur. Quare monet vt quam circunspectionem excitat in hominibus erga humana negotia, pudoris & damni consideratio, eandem erga diuina negotia in nobis excitet eorundem consideratio. Turpe enim esse & indignum, vt in hoc negotio diuino planè & arduissimo simus improuidi, qui in aliis leuioribus tam sumus circunspecti. Porrò quanquam hic sit scopus harum parabolarum à Domino intentus, non tamen mysterio carere videtur, quod Dominus peculiariter mentionẽ ingerit hominis ædificare turrim volentis, & regis in pugnã contra alium egressuri: sed priori quidem similitudine significauit discipulum suum similem esse ei qui non domum quamuis, sed excelsam turrim parat ædificare, quod perfectiorẽ vitam meditetur, quæ ab infidelium aut imperfectiorum fidelium conuersatione longe sit subleuata, & in cœlis peragatur; constructa ex multis bonarum operationum virtutibus, velut lampadibus quibusdã, ad cuius

ædificationem multa veluti sumptus quidam sint insumenda, nempe amici omnes, anima ipsa, & facultates vniuersæ, ac proinde ipsum sedentem, hoc est, quieta mente cogitare & expendere diligenter debere seipsum, num ferre possit hos sumptus ad talis ædificij ædificationem necessarios. Sic & posteriori similitudine significauit, discipulum suum veluti regem esse, qui cum alio sit concertaturus, quòd ipsum oporteat carnalibus imperare affectionibus, & in pugnam non leuem se parare contra carnem, mundum, & satanam, hostem sanè longè nobis superiorem, si nosipsos tantùm spectemus: proinde necesse est huic qui illi se hostem gerere velit, vt secum quieta mente dispiciat num possit suis viribus adiutis Dei gratia occurrere ei. Pulchrè autem, inquit Cassianus lib. B de spiritu philargyriæ cap. 15. hic eum decem milibus, & ille cum viginti venire describitur. Amplior enim vitiorum nos impugnantium numerus est, quàm virtutum pro nobis dimicantium. Cæterùm quemadmodũ superiores Domini sententiæ accipi possunt & generaliter, vt ad omnes pertineant Christianos, & specialiter, vt ad eos pertineant qui Christi & Apostolorum perfectionem sectantur: ita etiam hæ parabolæ accipi possunt, vt aut generaliter omnes doceat Dominus quid faciendum his qui Christianam vitam ambiunt, aut speciatim, quid his qui perfectionem Euangelicam sectantur. Quòd si parabolæ accipiantur dictæ propter eos peculiariter qui perfectionis sunt studiosi, iam intelligi potest significari præstare vt qui sentit se imparem adhuc ad perfectionem aggrediendam, desistat potius, & in communi Christianorum vita persistat, quàm aggrediatur quod se putat non posse exequi. Si verò accipiantur dictæ generaliter propter eos qui Christianã vitam amplecti volunt, non est intelligendum his parabolis Dominum voluisse præbere potestatem vt quis sine peccato fiat discipulus eius vel non, sed tantùm significasse, antequam quis nomen det sibi, expendendum quid negotium illud requirat, ac melius esse non inchoare, quàm post inchoationem deficere. quomodo Petrus dicit de quibusdã:
2. Pet. 2. Melius erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti ab eo quod illis traditum est sancto mandato. Proinde quod Dominus hic parabolis docuit, simile est ei
Eccles. 2. & 32. quod per Sapientiam apertè dicitur: Fili, accedens ad seruitutem Dei, sta in timore, præpara animam tuam ad tentationem. Et: Fili, sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebis.

SIC ERGO OMNIS EX VOBIS QVI NON RENVNCIAT OMNIBVS QVÆ POSSIDET, &c.] Videtur Dominus hic iam suas parabolas applicare suo proposito, cum dicit: Sic ergo; verum ea applicatio satis est obscura, quòd inter id quod in parabolis dictum est faciendum esse ei qui vult ædificare turrim, aut in pugnã exire, nempe computare sumptus, & id quod hic dicitur faciendum futuro discipulo, nempe renunciare omnibus quę possidet, nulla sit similitudo. Deinde cum prędictæ parabolę adductę sint ad probandũ quod dixit de odio amicorum & cruce baiulanda, nunc infertur aliud ab illis de renunciandis omnibus possessionibus. Proinde videtur hæc conclusio sic intelligenda: Ergo vt ad eum modum quo ædificaturus aut pugnaturus vires suas expendit, etiam vos in negotio discipulatus mei robur ve-

A strum libretis, scitote quod quisquis ex vobis non etiam quemadmodum dixi de odiendis amicis & cruce baiulanda, renunciat omnibus suis possessionibus, non potest meus esse discipulus. Vt aduerbium, sic, non tantum indicet parabolarum applicationem, sed etiã illud, quòd, sicut superius dictum est, si quis non oderit, & qui non baiulat crucem suam, nõ potest esse discipulus: ita etiam discipulus non potest esse, qui non etiam renũciauerit omnibus possessionibus. Est autẽ renunciare omnibus possessionibus propriè, eis spõte cedere, & veluti vale dicto eas dimittere: quomodo eis renũciauerunt Apostoli, in quorũ persona postea dicit Petrus: Ecce nos relinquimus omnia, & secuti sumus te. Vnde istud propriè ad eos pertinet, qui nõ *Matt 19*
B simpliciter volunt esse discipuli Christi, quomodo omnes in eum credentes dicuntur illius discipuli, sed ad eos qui sic discipuli dicerentur, quomodo Apostoli & septuaginta discipuli, quorũ perfectionem omnes fere primi credentes sectati sunt, velut necessaria esset possessionũ renunciatio, sicut sane in primis fidelibus ob mũdi conuersionẽ multum erat necessaria huiusmodi declaratio contemptus rerũ terrenarum. Nõ enim in primitiua Ecclesia primi fideles curiose distinguebãt inter pręcepta & consilia Euangelica, sed feruore deuotionis accensi, quicquid erat Euangelicæ doctrinę velut præceptũ amplexabantur & seruare studebãt, vt patet in his qui post ascensionẽ primi crediderunt in Ierusalẽ. Sicut tamen omnia præcedentia, quanquam maxime ad perfectionis Euãgelicæ studiosos pertinẽt, etiam suo modo pertinent ad om-
C nes Christianos, ita etiam & quod hîc exigitur. Oportet enim omnem bonũ Christianum si non reipsa, saltem affectu renunciare omnibus possessionibus suis. Id fiet si animum illis nõ apponat, & paratus sit ea potius perdere quã facere quæ Christi præceptis sunt contraria; vt sicut odire debet amicos suos, & animã suam cũ Christo sunt contrarij: ita & relinquat possessiones suas, cũ earum retentio consistere non posset cum obseruatione mandatorum eius. Itaq; hoc modo accepit hic renũciare omnibus possessionibus Venerabilis Beda, qui distinguit inter renunciare omnibus & relinquere omnia. Paucorum enim, inquit, perfecto-
D rum est relinquere omnia, hoc est, curas mũdi postponere: cunctorũ autem fidelium est renunciare omnibus, hoc est, sic tenere quæ mundi sunt, vt tamen per ea non teneantur in mundo. Dominũ tamen potissimũ loqui de renunciatione reali qua Apostoli omnia sua reliquerunt, & quam imitari debeant Apostolicæ perfectionis studiosi, etiã patet ex sequentibus, cùm subditur: Bonum est sal. Nam illud cum sequentibus dictum est peculiariter de Apostolis, Matt. 5. & Marc. 9. Et tamen etiã parabola salis ad omnes Christianos suo modo pertinet, quandoquidem omnes tales esse debent,
E vt suæ cõuersationis & sermonis acrimonia, aliorum vitam insulsam cõdire possint, & à corruptione proximos eximere, ita vt tota hæc Domini doctrina peculiariter quidem pertineat ad primitiuæ Ecclesię fideles, & eos qui modo illorũ perfectionem sectãtur: generaliter tamen etiam suo modo ad omnes cuiusuis tẽporis Christianos pertineat, & admiranda sit Christi doctrina, vt quæ diuersis seculis, diuersisq; hominibus, cùm eadem sit, conueniat diuersimodè pro exigẽtia status & vocationis eorũ. Adijcit autem Dominus parabolam sa-

lis hoc loco, qua & slibi vsus est, vt etiam per eam ostendat quanta esse debeat perfectio corū qui volunt fieri discipuli eius, & eos meritò expēdere debere num ad huiusmodi munus pares esse possint. Bonū, inquit, id est, bona res & vtilis est sal, quamdiu scilicet vigorē habet. Valet enim & seruandis & condiendis omnibus cibis. Si autem sal exanuerit, id est, insipidum fiat, & vigorem suum perdat, nec perditum suum vigorem recuperare aliqua re potest, nec adeo vllius esse vsus, vt nec in terram,
B nec in sterquilinium vtile sit, in quod alioqui omnes mittūtur corruptiones, ita vt prorsus illud abiici oporteat, & conculcandum ab hominibus. Ita etiam significat Dominus præclarā rem, esse discipulum eius, atq; hunc sali similē esse oportere, vt sua cum vita, tum cōuersatione aliorū corruptiones consumat: verùm videndū ne qui alius vice salis esse debet, ipse insulsus aut sit aut efficiatur. Sic enim futurū vt veluti planè desperatus & omnino inutilis, longè cōtemptius abiiciatur in gehen-
C nam, quàm si salis locum nunquā occupasset. Adiecit autē Dominus post hæc, quod solet cùm maximi momēti res monuit, quæ & dignæ essent summa animaduersione, & sine pressa attentione non possent intelligi, non solum propter parabolarum obscuritatem, sed multò magis ob rem à vulgi captu & affectibus alienam: Qui habet, inquit, aures audiēdi, audiat. In qua oratione toties obuia apud Euangelistas & in Apoca. pro gerundio, audiendi, Græcis est infinitiu^o ἀκούειν, qui clarius verteretur
A per gerundium cum accusatiuo, ad audiendum: & sicut accipitur audire proculdubio pro attēdere & expendere mente, ita de auribus nō corporalibus, sed spiritualibus est sermo, vt sit sensus: Cui datæ sunt aures mentis aptæ ad attendendum his quæ dicuntur, eaq; expendendum ac intelligendum, is audiat, hoc est, attendat, & attendendo expendat, atque expendendo intelligat. Cæterum circa illud quod nos habemus; qui non renunciat omnibus quæ possidet; sciēdum quòd Augustinus in Epist.
B ad Lætum, quæ est numer. 38. legit; qui non renunciat omnibus quæ sunt eius; & intelligit hanc vltimam conclusionem idem significare cum præcedentibus in principio sententiis, aut saltem eas includere. In eo enim, inquit, quòd vnusquisque renunciat omnibus quæ sunt eius, etiam illud continetur, vt oderit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc & animam suam. Omnia enim hæc propria eius sunt,
C quæ plerunque implicant & impediūt ad obtinenda non ista propria temporaliter transitura, sed in æternum mansura communia. Quo enim modo tibi nunc quædā mulier mater est, hoc ipso vtique non est mihi. Hæc ille, qui in sequentibus diligenter expendit pronomen, tuum, & tuam, patrem tuum & animam tuā. Græca tamen habent, πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν. At ὑπάρχοντα Græcis dicūtur facultates & possessiones. Vnde Matth. 19. cū nos legimus dictum iuueni diuiti: Vade, & vende om-
D nia quæ habes; Græcis est τὰ ὑπάρχοντα.

IN FESTO ENCÆNIORVM ERIPIT SE LAPIDANtium manibus. IOAN. 10. CAP. XCIII.

Acta sunt autē encænia in Hierosolymis, & hyems erat. Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Circūdederūt ergo eū Iudæi, & dicebant ei: Quousque animā nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palā. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & nō creditis, opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimoniū perhibent de me: sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & pater vnum sumus. Sustulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderūt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo cùm sis, facis teipsum Deum. Respōdit eis Iesus: Nónne scriptum est in lege vestra: Quia ego dixi, Dij estis? Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis, Quia blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoscatis, & credatis, quia pater in me est, & ego in
A. 19. B. 10. *patre. Quærebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus eorum. Et abijt iterum ^a & ^c venit in*
† b vltra *fines Iudææ, † ^m trans Iordanem ^d in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic*
^a d & multi venerunt. *^a & sequutæ sunt eum turbæ multæ, ^c & ^b conueniunt ^b iterum ^c turbæ ad eum, ^b & sicut consueuerat, iterum docebat eos, ^a & curauit eos ibi. ^d & dicebant, Quia Ioannes quidem signum fecit nullum: omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.*

FACTA SVNT AVTEM ENCÆNIA IN HIEROSOLYMIS, ET HYEMS ERAT.] Post ea quæ habentur in Lucæ cap. 14. priusquam subiungeretur. cap. 25. cū sequentibus, interserenda omnino videbatur hæc ex Ioanne historia de gestis in festo Encæniorum, idque hac ratione, quia in fine huius historiæ dicit Ioannes Dominum postquam e manibus Iudæorū exiuisset, abiisse iterum trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans primùm. Hanc autem in istum locum profectionem omnino verisimile est etiam indicasse & Matthæum cap. 19. & Marcum cap. 10. cùm dicant Dominum deserta Galilæa venisse in fines
E Iudeæ trans Iordanem, vt supra ostensum est cap. Concordiæ 75. & ipsa alioqui narratio satis ostendit. Nam omnes hi tres Euangelistæ trans Iordanem Dominum profectum testantur, ac multos ibi conuenisse ad eum: Matthæus autem dicit eum etiam illos curasse, quod cum eo conuenit quod habet Ioannes, illos admiratos Christi miracula dixisse; Ioānes quidem signum fecit nullū, &c. Iam Matthæus & Marcus commemorant in hoc trans Iordanem loco Dominum Pharisæis ipsum interrogantibus disseruisse de matrimonij indissolubilitate. Id autem, etsi paucis verbis, etiam Lucas inter alia cap. 16. Pharisæis dictum narrat,

quare cum caput Lucæ.15.nō potuerit separari à capite eius 16.ob continuam verborum Christi & doctrinæ eius coram Pharisæis commemorationem necessarium fuit ante caput Lucæ.15.præmittere historiā ex Ioanne de gestis in Hierusalem in festo Encæniorum. Qui contextus quā bene se habeat, ipse per sese satis ostendit. Siquidem cum eo quod tres Euangelistæ dicunt ad Dominum in loco trās Iordanem existentem conuenisse multos, bene conuenit quod in principio cap.15. dicit Lucas: Erant autem appropinquantes ei publicani & peccatores vt audirent illū; quos eo in loco quē alii tres expresserunt, accessisse ad Dominū, satis patet ex prædicta ratione. Nam Lucas veluti vno eodemque & loco & tempore cōmemorat dicta à Domino præsentibus Pharisæis, imo occasione Pharisæorum, quæ habentur capitibus eius.15. & .16. inter quæ etiā est quod ad illos dixit de matrimonij indissolubilitate, qđ ex Matthæo & Marco ad illos dictum in hoc trans Iordanem loco cōstat. Præmittenda ergo necessario fuit hęc ex Ioanne historia, vt Christum ad eum deducamus locū, vbi dicta sunt quę Matthæus, Marcus & Lucas cōmemorāt. Porro dictio illa Græca quæ est apud Ioannem, Encænia, significat festiuitatem quandam Iudæorum, quā celebrabant in memoriam templi didicati & initiati, qualem nos dedicationem vocamus. Sonat enim Gręcis ἐγκαίνια, quasi dicas Latine initialia, ab ἐν & καινὸς, id est, nouū, vnde ἐγκαινίζω & ἐγκαινῶ, innouo, initio, dedico. Nam vt Latinis initiare significat dedicare, & sacris addicere, ac consecrare: ita Græcis ἐγκαινίζειν, cum illud proprie significet innouare, sicut apud nos initiare proprie est incipere, vnde testatur Diuus Augustinus vsum suo tempore habuisse, vt si quis noua tunica indueretur, encæniare diceretur. Cæterū quo intelligatur in cuius dedicationis memoriam hæc encænia apud Iudæos celebrabantur, aduertendū in scripturis legi de triplici dedicatione templi Iudaici. Prima est quæ legitur 3. Regum 8. facta sub Salomone in mense septimo, qui correspondet nostro septembri. Sic enim ibi legitur: Dedicauerunt templum Domini rex & omnes filii Israel; vbi ꝓ, dedicauerunt, Græcis est verbum deriuatum à dictione ἐγκαίνια, ἐνεκαίνισαν. Et sequitur: Fecit ergo Salomon in tempore illo festiuitatem celebrem, & omnis Israel cum eo septem diebus & septem diebus, id est, quatuordecim dieb. Præuenerūt enim solemnitatem tabernaculorum septem diebus ꝓ dedicatione templi. Verum cùm in memoriam huius dedicationis non legatur, nec fuerit apud Iudęos instituta annua aliqua festiuitas, deinde cū ea dedicatio celebrata fuerit in mense septimo, vt testatur historia, hoc est, autumni tempore, hæc verò Encænia in hyeme Ioannes testetur celebrata, certum est in memoriam illius dedicationis hæc Encænia non fuisse celebrata. Secunda fuit templi dedicatio, quæ facta est post secundi templi ædificationem à reuersis è captiuitate Babylonica, de qua legitur 1.Esdræ 6. & 3. Esdræ 7. & facta videtur fuisse in mēse Adar, qui illis est duodecimꝰ, correspondens nostro Februario. Sic enim legitur 1. Esdræ 6. Compleuerunt domum Dei istam, vsque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextꝰ regni Darii regis. Fecerunt autem filii Israel sacerdotes & Leuitæ & reliqui filii trāsmigrationis dedicationem domus Dei in gaudio. An autem in hoc mense Adar, & quo mensis die hæc dedicatio

A fuerit celebrata, ex scripturis sacris non potest cōstare, sed Iosephus dicit eam celebratam 23. die mensis Adar, paulo scilicet ante festum Paschæ, de quo sequitur apud Esdram. Hoc autem loco pro eo quod nos habemus dedicationem, Græcis est dictio hoc loco posita ἐγκαίνια, significans hic non festiuitatem annuam, sed ipsam templi consecrationem. Et in huius quidem dedicationis memoriam, Encænia, de quibus hic est mentio, fuisse celebrata existimant Chrysostomus, Theophylactus, & post hos quidam. Verum nec hæc sententia est probabilis ob easdem illas causas, ob quas certum est hæc Encænia non fuisse celebrata in memoriam dedicationis Salomonicæ. Neque enī legitur nec fuit ob hanc dedicationem annuā festiuitas instituta, neque ei sententiæ conuenit quod Ioannes dicit: & hiems erat. Tertia fuit dedicatio

B facta mense nono (qui correspōdet fere nostro nouembri) à Iuda Machabæo, post repurgationem templi ab Antiocho prophanati, & extructionem noui altaris, quæ dedicatio nō templi proprie fuit sed altaris tunc recenter extructi. Sic enim de hac legitur: Et cogitauit de altari holocaustorū quod prophanatum erat quid de eo faceret. Et incidit illi consilium bonum, vt destruerent illud, ne forte illis esset in opprobrium, quia contaminauerūt illud gentes, & demoliti sunt illud, & ædificauerunt altare nouum secundū illud quod fuit prius, &c. & post pauca: Et ante matutinum surrexerunt quinta & vicesima die mensis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimi octaui anni, & obtulerunt sacrificium secundum legem super altare holocaustorum nouum quod fecerunt. Secūdum tempus & secundum diem in qua contami-

1.Mac.4.

C nauerunt illud gentes, in ipsa renouatum est. Et sequitur: Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerunt holocausta cum lætitia. In huiꝰ dedicationis memoriam Encænia, de quibus hic mentio fit, fuisse celebrata, patet tum ex eo quod hyemis tempore hæc sit facta, tum quod à Iuda Machabæo instituta fuerit annua festiuitas ob factam illam templi purgationem & altaris dedicationē, quæ & hodie dicitur à Iudæis celebrari. Sic enim subditur loco prædicto: Et statuit Iudas & fratres eius & vniuersa ecclesia Israel, vt agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum, per dies octo à quinta & vicesima die mēsis

D Casleu, cum lętitia & gaudio. Hinc 2.Machab.1.Iudæi Hierosolymitani dicūtur & scripsisse Iudęis in AEgypto habitantibus, vt & ipsi hanc festiuitatē in mense nono, qui Casleu dicitur, celebrarēt. Sic enim ibi legimus: facturi igitur quinta & vicesima die mensis Casleu, purificationem templi, necessarium duximus significare vobis, vt & vos quoque agatis diem scenopegiæ, & diem ignis, qui datus est, quando Nehemias ædificato templo & altari

E obtulerit sacrificia. Vbi notandum obiter nostrā lectionem corruptam esse vitio scriptorū, vt est verisimile. Legendum enim esset, vt & vos quoque agatis vt diem scenopegiæ, &c. quemadmodū ex Gręcis patet codicibus, qui habent ὡς σκηνοπηγίας καὶ τοῦ πυρός. Non enim exigunt celebrari festum scenopegiæ, id est, tabernaculorū, quod in septimo mense, qui dicitur 3.Reg.8. Ethanim, celebrandū erat, sed vt ad instar illius festiuitatis celebrent altaris dedicationem, nimirum octo diebus, & cum ramis palmarum, quemadmodū eiusdē libri cap. 10. explicatur, vbi sic dicitur: Qua die autem tem-

A plum ab allenigenis pollutum fuerat, contigit ea dem die purificationē fieri vicesimaquinta mēsis, qui fuit Casleu, & cum lætitia diebus octo egerūt in modum tabernaculorum, recordantes quòd an te modicum temporis diem solennem tabernaculorū in mōtibus & in speluncis more bestiarū egerant. Propter quod rhytsos, & ramos virides & palmas præferebat ei qui prosperauit mundare locum suum. Et decreuerunt cōmuni præcepto & decreto, vniuersæ gēti Iudæorum omnibus annis agere dies istos. Fuerut autē & aliæ duę festiuitates (vt hoc obiter indicemus) institutæ Machabæorū tempore: altera à Iuda Machabæo propter occisionē Nicanoris, celebranda tertia decima die mēsis Adar, pridie diei Mardochæi, vt scribitur 2. Macha. vltimo: altera à Simone eius fratre, cum arx Sion recepta esset ab hostibus, & mundata, quæ festiuitas B celebranda erat tertia & vicesima die mēsis secūdi, vt scribitur 1. Machab. 13. Sed verisimile has festiuitates mox exoleuisse, vt nec hodie à Iudæis seruātur. Ceterū quoniā ex institutione Iudę Machabæi, Encænia adhuc tēpore Christi seruabātur, patet quanta fuerit etiam tunc apud Iudæos authoritas istorum à Machabæis, vt mirum nō sit si ecclesia libros Machabæorum tanquam canonicos recepit. Rursum hinc etiā licet colligere argumentū contra eos qui præter authoritatem scripturæ nihil putant hominibus præcipi posse aut C institui aliquid noui ad Dei cultum pertinēs, cum festiuitatē hanc ab hominibus institutam, sua etiam præsentia Dominus dignatus sit cohonestare.

Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis.] Ambulat Dominus in hac festiuitate non in plateis, sed in domo patris sui, quasi paratū se offerēs ad docendum & benefaciendum. Ne autem in ipsis interioribus templi, aut in eo quod propriè erat templū, in quo non licebat ambulare, sed nec ingredi nisi solis sacerdotibus, ambulasse Dominus putaretur, adiecit Euangelista: in porticu Salomonis, loco scilicet ad ambulandum parato, in quo verisimile est Dominum docuisse, quoties in tēplo docuisse dicitur. Dicitur autem porticus Salomonis, non quod eam Solomon ædificasset. Nā quam Salomon ędificauerat, vna cū templo à Chaldæis in D cendio perierat, vt satis patet ex 4. Reg. vltimo: sed fortè quod eodem loco & ad similitudinem eius quam Salomon olim ædificauerit, hæc porticus constructa fuerit, aut quod in ea vel stare ad loquēdum populo cōsuetus sit Salomon, aut demorari pro sacrificiis peragendis. Nam certa ratio nō constat nec redditur à commentatoribus. De porticu autem quadā ante tēplū cōstructa à Salomone sic legitur: Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis, iuxta mensurā latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi.

1. Reg. 6.

Circumdederunt ergo eum Iudæi, et dixerunt ei: Quousque, E &c.] Ergo, inquit, quoniam scilicet eum iam præsentem habebant, & in conuenienti loco, Iudæi veluti ex condicto conuenientes aduersus eum, circumcinxerunt eū, ne scilicet elabi & effugere posset, ni prius illorum voluntati satis fecisset, & veluti cupidi discendæ veritatis, cum re vera ansam calūniandi venarentur, dixerunt ei. Quousque animam nostrā tollis, id est, suspendis, hoc est. Quādiu animos nostros aut nos suspensos tenes verborū tuorū ambiguitate; Si tu es ille Christus, quem expectamus (nā Grecis dicitur cū articulo: χριστὸς) dic nobis palā & libere, posito scilicet omni metu & verborū inuolucro. In qua quidē quæstione mire patet malitiosa Iudæorum insipientia, tū quod cum velint de se perhibere testimonium, de quo prius dixerant: Tu de te ipso testimoniū perhibes, testimonium tuum non est verum, tum quod iam aperte sibi dictum velint, quod prius aperte satis & verbis indicauerat & operibus comprobauerat Dominus, fingentes se cognoscendę veritatis cupidos quā ex superioribus Domini verbis & factis agnoscere noluerunt. Non enim bona mēte istud quærunt, sed subdole, vt si fateretur aperte se esse Christū, propriis oris eius verbis accusare possēt apud Pilatū. Opera enim eius incusare non valentes, captionem quandā ex verbis eius inuenire cupiebant. Iā & hinc considerare licet eorū peruersitatem, quod cum per sermonē erudit, & ad credendum, in se admonet, dicunt ei: Quod signum ostendis nobis, quid operatis vt credamus tibi, vt patet Ioā. cap. 6. Cum autē opera demonstrat quæ ipsum arguebāt esse Christū, dicunt ei: Si tu es Christus, quemadmodū multi propter opera tua existimant, dic nobis palam. Dominus autem etsi eorū vafriciē compertam haberet, & multis modis questionis eorum tum malitiam, tum insipientiam refellere posset, ac dicere, qui fit vt testimoniū meū C requiratis, quem prius Samaritanum ac dęmoniacum asseruistis, de quo & dixistis; testimoniū tuū de te ipso non est verū; & constituistis vt extra synagogā fieret quisquis me Christū cōfiteretur, mansuete tamē illis respondet, docens nō in omnibus coarguēdos esse tētatores, sed multa patienter ferēda. Dicit ergo frustra eos quærere vt diceret num esset Christus, tū quod cum prius id satis dixerit, credere tamē noluerint: tum quod opera ipsius aperte testarētur quis esset, quib. potius credendum fuerat; quā verbis ipsius. Loquor, inquit, vobis, & non creditis: Vbi pro loquor, Græcis est εἶπον, id est, dixi, quod scilicet ego sim Christus. Id em satis supra significauit. Itaq; sensus est: Iam aliquoties dico & dixi vobis quod quæritis, nec tamē creditis mihi. Quid ego opus est rursum D dicere? Ipsa opera quæ facio, id est, miracula quę ędo in nomine patris mei, id est, ex mandato & potestate patris mei, hæc testimoniū perhibēt de me certissimum. Testantur enim me missum à Deo, & me eius esse filium, cū eū prædicem patrem meū, in cuius nomine hæc constat fieri. Sed vos vt non creditis verbis, ita nec factis meis, idque mirum nō est, quia nō estis ex ouibus meis, quos ab æterno mihi pater designauit, & cōmendauit. Oues enim meæ, hoc est, electi & prædestinati à patre vocem meam tanquā sui pastoris vocē audiūt, hoc est, agnoscunt credentes & obedientes mihi, & ego vicissim agnosco eas pro meis ouib. curā eis pastoralē impendens. Et quoniā illæ vocem E meam agnoscunt, ob id sequuntur me tanquam suum pastorem, qui eos ad læta educit pascua, nec falluntur sequentes. Nā ego eis sequentibus do & in præsenti per fidē, & maximē in futuro seculo vitam æternā, nec peribunt in æternum, mea nimirum manu eas protegente, &, id est, quia nemo rapiet eas è manu, hoc est, potestate & protectione ac possessione mea. His autē verbis alluditur ad ea quæ ante hāc historiam Ioannes commemorauit dicta Iudæis à Domino de ouibus & pastore,

proinde

proinde horum plenior intellectus ex his quæ ibi dicta sunt & annotata pendet. Hic tamé dubitari potest, quomodo dicat Dominus: Non creditis mihi, quia non estis ex ouibus meis. Esse enim ouem Christi, est esse electum & prædestinatum, sed diuina electio & prædestinatio non est sita in nostra potestate, ergo nec culpandi erūt qui non credūt, si ideo nō credūt quia non sunt ex ouibus Christi, hoc est, quia nō sunt electi. Ad quod dicendū, quod & esse ouē Christi & credere, partim in Dei gratia, partim in nobis sitū est. Nemo enim credit nisi quē pater præueniente sua gratia trahit, & tamē nemo etiā credit nisi volens, sic vt quis sit ex ouibus Christi, partim est ex gratia prædestinationis, partim ex spontanea credentis voluntate. Ita etiā vt quis non credat, nec sit ex ouibus Christi, partim in Deo situm est, qui gratiā fidei iusto suo iudicio non dat, & quos ipsā nō prædestinauit, partī in hominibus qui credere recusant, & ab ouibus Christi sese sua praua separant voluntate. Itaque dū dicitur: Nō creditis mihi quia non estis ex ouibus meis; intelligi potest reddi ratio incredulitatis eorū, vel ex parte ipsorum, quia scilicet nollēt esse ex ouibus ipsius, & suo vitio nō essent oues Christi: vel ex parte Dei, quia scilicet nō essent ex electorū numero. Atque ad id magis videtur Dominus respexisse, vt significetur ideo non esse datū eis credere, quia non essent ex electorum numero, ex quo si fuissent, datum vtique etiam eis fuisset credere, sicut in Actis dicit Lucas, ad prædicationem Pauli credidisse quotquot erant præordinati ad vitam æternam. Non esse autem electū, non est causa incredulitatis proprie dicta, sed causa per accidens, vt loquūtur physici, quomodo scilicet absentia nautę, causa est submersionis nauis. Hinc ergo discimus, vt ex aliis scripturæ locis, fidem esse donum Dei, & effectum prædestinationis diuinæ.

PATER MEVS QVOD DEDIT MIHI, MAIVS OMNIBVS EST: NEMO.] Hic probat Dominus quod dixit, non rapiat oues meas quisquam de manu mea. Probatur autem id apertius & clarius secundū lectionem Græcorum, qui habent hoc loco: Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est. Secundum quam lectionem hic est sensus & argumentatio. Hinc constat quod nemo poterit è manu mea rapere oues meas, quia pater meus qui dedit mihi oues meas, maior est, id est, fortior & potētior omnibus, & proinde nemo potest eas rapere de manu patris mei, quare nec è mea manu quisquā rapere poterit, quia ego & pater vnum sumus, natura & potentia, ac proinde vna est & mea & patris manus, vt quod de manu illius nō potest eripi, nec è mea possit rapi. Secūdū nostrā tamen lectionē legerunt D. Augustinus & Hilarius, hunc sensum intelligētes: Id quod pater meus dedit mihi, natura scilicet & potestas, quā pater meus generando dedit mihi, maius omnibus est, hoc est, superat omniū tum hominū, siue dæmonū vim, & præterea nemo potest rapere quicquā de manu patris mei, ac proinde nec de mea, quia ego & pater sumus vnū per naturā & potentiam. Itaq; secundum hanc lectionem & intelligentiam duplici ratione probat Dominus quod dixerat, & illud, dedit mihi, accipiendū de datione æterna per generationē, cum secundū alteram lectionem vna tantum sit ratio, & intelligi possit pater dedisse filio oues etiā secundum humanitatem. In nostra tamen lectione, quidā per id, quod dedit pater, in-

A telligunt ipsam ecclesiam & oues Christi, iuxta illud supra ca. Ioā. 6. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet. Istud autē datū à patre filio, maius omnibus esse intelligūt, siue quia filio charius sit quā vniuersa creatura, sic enim intelligit Titelmanus, vt significet se nō permissurum oues suas perire & eripi sibi, quod eas omnibus rebus pluris faciat: siue quia grex Christi, etsi ex sese pusillus & infirmus, tamē Christi & patris virtute, omnibus suis aduersariis superior sit. Sic enim accipit in annotationib. quidam. At D. August. & Hilarii interpretatio probè se habet, vt nō sit necesse huc cōfugere. Porro per illud, Ego & pater vnum sumus, apertissimè cōuincitur & Sabellii hæresis & Arrii. Nā per verbū, sumus, personarum pluralitas significatur: per vnum verò, naturæ vnitas. Non enim accipi

B potest illud; vnum sumus, dictum tantum de vnitate voluntatis, quemadmodum voluerunt Arriani, vt hoc testimonium, quo contra eos nullū est apertius, eriperent Catholicorum manibus. Nā si tantum ratione vnitatis voluntatis dictum sit hic; ego & pater vnum sumus; non conuenit hęc sententia præsenti loco, quia sic intellecta nō est efficax ad ostendendum id ad quod ostendendū pronunciata est, nimirum ex eo quod nemo quicquā rapere potest è manu patris, recte consequi, neminé etiā oues rapere posse e manu filii. Id nō satis animaduertit quidam, dū in annotationibus super epistolā 1. Ioānis, scribit ex hoc loco Arrianos nō posse cōuinci, & probabili cōiectura videri posse illud dictum de consensu animorum, sicut illud

C Ioann. 17. Pater sancte serua eos in nomine tuo, vt vt sint vnū sicut & nos. Sane Iudæi ipsi illud, Ego & pater vnū sumus, de naturæ & potestatis vnitate, non autem de consensu animorum dictum se intellexisse demonstrauerunt cū ex his verbis intellexerunt Dominum se significasse esse Deum, quorum intelligentiā Dominus nō reprobat, sed cōfirmat. Nō enim dici potest Iudæos intellexisse Dominum se significasse Deum esse, non quia dixit ego & pater vnum sumus, sed quia Deum vocauit patrē suū, quemadmodum quidā, ex sequentibus putat colligendū. Nā & alias frequenter Dominus Iudæis loquens, Deum patrem suum vocauit, nec tamé quando aliud non adiecit, ex ea sola

D appellatione intellexerunt eum blasphemare, & significare se deum esse, deinde cum Ioanne Euangelista post ea verba, Ego & pater vnum sumus subiunxerit. Sustulerūt ergo lapides Iudęi, satis significat occasione eorum verborū quæ à domino dicta vltimo loco commemorauit, Iudæos ad lapides cucurrisse. Proinde cum Arriani hac quidem in parte Iudæorum impietatem sectati sint, quod simul cum eis non potuerint ferre assertionem æqualitatis filii cum patre, in eo tamen superauerunt Iudæorū & impietatē & cæcitatē, quod his clarissimis domini verbis noluerunt intelligere significatam à domino æqualitatē sui & patris, quā

E significatam his verbis ob eorum claritatem & dicendi rationem, Iudæi bene intellexerunt. Hi ergo Iudæi, quoniam eam æqualitatem significatam illis verbis intelligebant, vt vere significabatur; existimantes eam assertionem blasphemiam esse, lapides rursum tollunt, vt & suprà capite 8. fecisse Ioannes commemorauit, vt eum tanquā blasphemum lapidarent iuxta legem, quæ præcepit blasphemos obrui lapidibus. Hinc ergo conuicti sunt, quod non discendi causa ipsum interrogauerunt:

nerunt, vt diceret eis palam num esset Christ⁹, sed vt haberent occasionem aliquam accusandi aut impetendi illum.

RESPONDIT EIS IESVS: MVLTA BONA OPERA OSTENDI VOBIS, &c.] Non iam Dominus, vt olim, mox se à lapidare volentibus abscondit, sed iam alia ratione diuinitatis suæ virtutem ostẽdere voluit, quod & fecit, cum eos qui iam lapides sustulerant, & iam ipsum quãtũ in eis erat lapidabant, ita diuina sua virtute repressit, vt vellent nollent, cessarẽt à lapidando, & audirent ipsum alloquentem eos, & reprehendentem. Ingerit autem Dominus mox mentionem operum suorum bonorum, cum sciret tamen eos modo non ob opera, sed ob verba sua commotos esse, tum vt per commemorationem beneficiorũ suorum, eorum animos mitigaret, furoremque eorum reprimeret: tum quia opera illa comprobabant, vt postea docet, veritatem dictorum verborum, idemque quodammodo loquebãtur & testabantur quod verbis illis de se asseruerat, ita vt qui verba illa non reciperet, nec opera probare posset: & contra qui opera ea probaret, verba quoque illa reiicere non deberet. Multa, inquit, bona opera ostẽdi, hoc est, exhibui vobis, hoc est, multis vos affeci beneficiis ex patre meo, id est, ex mandato & potestate patris mei, sanando scilicet infirmos vestros, excitando mortuos, ac viã salutis vobis annũciando, propter quod eorũ operum me iam lapidatis, hoc est, lapidare intenditis, & quantũ in vobis est lapidatis? Ideo enim dixit potius, lapidatis, quam vultis lapidare, vt significaret eos iã ad lapidandũ paratos, & quantum in ipsis erat, quod volebant opere complesse, repressos autẽ diuina sua se virtute, ne quod volebant perficerent. nisi fortè quidã iã lapides aliquos Domino permittente in ipsum iecerint. Iudæi itaq; his verbis Domini ꝓuocati, vt vel crimen proferrent, vel amentiã suã & ingratitudinẽ profiterentur: De bono, inquiũt, opere, id est, propter bonum opus non lapidamus te, id est, lapidare te paramus, sed de blasphemia, id est, propter blasphemiã, &c; hoc est, quia tu cùm sis homo, facis teipsum Deũ, hoc est, ingeris te ꝓ Deo, & vsurpas tibi diuinitatẽ. Vsitato enim modo loquendi dicunt; facis te Deum; cùm nemo proprie possit se Deũ facere. Porro cõiunctio, &, eũ dicitur; & quia tu homo cùm sis, non est hic coniunctio significatiua alterius criminis, quasi significẽtur duo esse crimina, ob quæ ipsum lapidarẽt Iudæi, sed vel accipitur expositiuè, vel emphatice, quasi diceretur, de blaphemia, & de tam enormi blasphemia.

RESPONDIT EIS IESVS, &c. Quoniam Iudæi Dominum calumniabãtur blasphemare, ꝙ se hominem diceret esse Deum, primo quidẽ Dominus ex scripturis, quibus illi plurimum tribuebant, desumpto argumẽto ostendit nullã esse blasphemiam dicere se hominẽ esse Deum vel filium Dei. Deinde demonstrat certo argumento se vere esse Deum & vnũ cũ patre. Quod ergo ad prius attinet, sic, dicit: Nonne scriptum est in lege vestra, Psalmo scilicet 81. (Nam nomine legis hic comprehenditur totum vetus testamentum, cum alibi lex distinguatur à Prophetis & Psalmis:) Ego dixi, Dii estis? Quod potissimum dictũ est de iudicibus, sacerdotibus, & prophetis populi Israëlitici, quos in Exodo aliquoties deos scriptura vocat, vt cum dicitur: Diis non maledices: de quibus in principio Psalmi prædicti dicitur: Deus stetit in synagoga deorũ, in medio autẽ deos diiudicat. Vbi per deos, præfectos populi qui Dei vice & autoritate in terris funguntur, intelligendos sequentia testantur. Ex hac autem scriptura contra intentatam sibi à Iudæis blasphemiam pergit argumentari, non solum monstrando ꝙ secundũ scripturã sine blasphemia potest dici homo deus, sed etiam ꝙ si secundũ scripturã homo vocatur De⁹ ex minori Dei dono nulla sit blasphemia se hominẽ ex singulari & maiori patris dono dici Deũ & filiũ Dei. Si, inquit illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est. Vbi subaudiendũ est, Deus, pro supposito verbi, dixit: aut potius dictio, scriptura, posita postea, referẽda est ad vtrumque verbũ, dixit & potest. Porro illud; ad quos sermo Dei factus est, videtur indicare rationẽ quare scriptura quosdam dixerit Deos, nimirũ ratione sermonis diuini facti ad eos, quod tamẽ nõ videtur quomodo quadret. Prĩcipes eñ & iudices qui in Psalmo illo dicuntur dii, sic appellãtur non tam ob sermonem Dei ad eos factum, quàm ob authoritatem diuinam eis communicatã: proinde illud, ad quos sermo Dei factus est, sic videtur accipiendũ, hoc est, quibus commissa est potestas, & demandatum munus aliis imperandi. Hebraica enim phrasi, verbum Domini factum ad aliquẽ, significat aliquod illi à Domino datum negotium. Nisi forte in psalmo illo, vnde istud testimonium desumptũ est, per deos non tantum iudices, sed in genere Israelitæ intelligendi sint, vt in genere eos ad æquitatẽ adhortari Dominus intelligatur, & hic Saluator explanet rationẽ quare Israelitæ dicantur dii, nimirũ ob cõsortiũ diuini eũ eis sermonis. Sane D. Aug. intelligit hic Dominum significasse quosdã ratione sermonis diuini dictos deos ac per Dominum insinuasse se vere esse Deum, vt qui sit ipse sermo Dei. Si enim propter sermonẽ Dei factũ ad quosdã, illi dicti sũt dii participatiue, ergo nõ per participationẽ, sed per naturã necesse est esse Deũ ipsum sermonem & verbũ Dei. Post explanatam autẽ scripturã adiecit Dominus ad argumenti sui confirmationẽ, etiã irrefragabilitatem eius, dicens, & nõ potest solui scriptura, id est, destrui & irrita falsáve esse, aut tãquã falsa negari. Cæterum in eo quod sequitur, quem pater sãctificauit & misit in mundũ, vos dicitis quia blasphemas, obscura est locutio, cuius obscuritas vt tollatur, sciendũ est quod coniunctio, quia, ex Græca phrasi hic posita abundat, ratione cuius ediotionis quidã mutarũt blasphemas in blaphemat, eũ in secunda persona legendũ esse, & Græci codices testẽtur & Latini emẽdatiores. Deinde subintelligẽdũ est, illi vel mihi, vt hic sit ordo mihi: quem pater sanctificauit, vos dicitis, blaphemas, &c. Porro verbũ, sanctificauit, sic accipit D. August vt cõueniãt Christo secundum diuinam eius naturã. secundũ quam est filius Dei, exponens sanctificauit per, sanctum ab æterno genuit. Verũ prætertquam quod ea verbi acceptio satis sit coacta. etiã nõ conuenit proposito. Nam sic nõ ostenderetur à Domino quod erat ostendendum, nempe se hominem esse filiũ Dei, & vnũ cum patre. Proinde melius cum Hilario lib. 7. de Trinitate, vbi totum hunc locum late prosequitur, verbũ, sanctificauit, sic exponitur, vt Christo cõueniat quatenus homini, eũque pater sanctificasse intelligatur, non eo modo quo alios homines, sed singulari aliquo modo, nẽpe quia ipsum segregauit ab vniuersis mortali

ralibus humaná eius naturam vniens diuinitati in vnitatem personę ac per hoc ipsum sine mēsu ra replēs omni plenitudine gratiarum spiritus, de qua nos omnes accipimus: ex qua sanctificatione Christi hominis factum est, vt Christus homo di catur filius Dei. Hunc autem singularem sancti cationis modum satis significauit, cum dixit; quē pater sanctificauit, & nō, quem Deus sanctificauit. Alios enim dixit deos dictos, quia sermo Dei fact⁹ fuit ad illos: se vero filium Dei esse, quia pater ip sum sanctificauit. Si autem pater illum vt pater sanctificauit, fecit ergo illum sanctum suum filiū quod fieri non potuit nisi per gratiam vnionis, ex qua profluxit omnium gratiarum plenitudo in Christum hominem. Hoc est ergo patrem sancti ficasse Christum, quod Petrus dicit Actuum deci mo, Deum vnxisse eum spiritu sancto. Et Psalmi sta: Vnxit te Deus Deus tuus oleo lętitiæ præ con sortibus tuis. Sicut autem Dominus de se homi ne loquens suam diuinitatem insinuauit, dicens; quem pater sanctificauit, ita etiam cum subiunxit & misit in mundum. Proprie enim nemo mitti di citur ab aliquo in locum quendam, nisi antequā mitteretur esset, & apud eū esset à quo mittitur: vnde significat se & fuisse antequam in mundum mitteretur, & apud patrem fuisse. Misit autem pa ter Christum in mundum, dum eum hominem mondo visibilem fecit, & ad docendum ac redi mendum delegauit: proinde bene prius dicitur, sā ctificauit: & deinde, misit in mundū. Nō enim pri us illum misit in mundum, & deinde sanctifica uit, sed sanctificando illū modo prædicto misit in mundū. Quanquam autem Dominus, colligat se citra blasphemiam dicendū filiū Dei, ex eo quod pater ipsū sanctificauit & misit in mundū, & pa ter ipsum sanctificauerit & miserit in mundū, qua tenus hominē: non tamen intelligendū est, quē admodū aliqui intelligunt, Dominum velle con cludere, se quatenus homo est, esse filiū Dei mul to magis quā illi homines qui in scripturis dicun tur dii; cū nihil aliud sint quā homines. Nam quanquā Christus quatenus homo ratione suæ singularis sanctificationis possit dici filius Dei & Deus, ad eū modū quo in scripturis homines di cuntur dii, tamen sic hac ratione se filiū Dei iam vellet appellandū colligere, declinaret ab illo quod prius dixit: Ego & pater vnū sumus; ad eo ios tamen confirmationē hæc ab eo dicuntur. Ita que contra Iudæos calumniantes ipsum tanquam blasphemū ob id quod cum esset homo, deum se esse significaret, Dominus hoc loco vult ostendere se hominē, esse ratione sanctificationis filiū Dei non quod secundum eā naturam sit filius Dei, secundum quam est sanctificatus & missus, sed quod ratione illius sanctificationis vna sit huma næ & diuinæ naturę persona. Quoniā autem Iu dæi impossibile existimauerunt quod homo esset De⁹, manuduxit eos autoritate scripturæ, quæ ho mines docet factos deos, hinc significans non de bere reputari blasphemū quod se hominem Deū diceret, innuens itē se nō vt alij, sed natura & ve re Deū esse, sed ea vteus verborum temperie, ne id ex verbis eius Iudæi & infideles intelligere fa cile possent, fideles autem possent. Quod si quæ ratur, quomodo dicat Dominus Iudæos reputasse ipsum blasphemū, quod dixisset; filius Dei sum, cum in superiori sermone non dixerit aperte fi lium Dei se esse, nec Iudæi ipsum arguerint quod

A filium dei se dixerit, sed quod se deum fecerit, quod intellexerunt ex illo: Ego & pater vnum su mus. dicendum, dominum videri etiā in his verbis allusisse ad testimoniū Psalmi quod adduxit, post quod in psalmo sequitur, & filii excelsi omnes, vbi pro eodem accipitur esse deos & filios dei. De inde dominus in illis verbis, Ego & pater vnum sumus. sic significauit se deum esse, vt etiam filius dei esset: & sic filium dei, vt etiam Deus esset, cum Deum, patrem vocat, & cum illo se vnum esse dicit. *Psal. 81*

SI NON FACIO OPERA PATRIS MEI NOLITE CREDERE MIHI. SI AUTEM. &c.] Postquā a se dominus blasphemiæ calumni am exclusit, pergit iam id cōfirmare & comproba re, quod illis calumniādi & indignandi fuit occa sio, nempe, Ego & pater vnum sumus, apertius iā
B diuinitatem suam & æqualitatē ac vnitatem na turæ cum patre astruens, quā probat ob operum identitate. Ab vnitate enim operationum conse quitur necessitatio & vnitas naturæ atque potētię. dicit ergo: Si non facio opera patris mei &c. Non dicit: Si nō facio opera talia qualia pater meos, sed, si non facio opera patris mei, vt significaret eadē esse non solum similia, vel æqualia opera sua & patris. Hoc enim necesse erat adducere & proba re, vt ostenderetur filium non solū similē & æqua lem esse patri, sed vnum cum eo. Opera autē pa tris de quibus loquitur, sunt, solo imperio resusci tare mortuos, expellere dæmones, curare quæuis morborū genera Si, inquit, non facio opera quę ne mo operari potest nisi Deus pater meus, liberū vo bis facio non credere mihi asserenti me esse filiū Dei, & vnum eum patre. Contrà si facio ea opera,
C vt me facere res ipsa declarat, etsi propter suscep tæ naturæ infirmitatē, aut propter odiū mei quod animos vestros occupat, non vultis credere mihi verbis de meipso testificanti, saltē operibus credi te idē, quod ego verbis de me testificantibus, vt ex operibus cognoscatis, & hoc est, credatis quod pater in me, & ego in patre, id est, quod ego & pa ter vnū sumus, & indiuidua societate alter alteri cohæreat. Quod enim prius dixit, ego & pater vnū sumus, nūc dicit, ego in patre, & pater in me, quo apud Ioannē etiā postea significauit naturæ vni tatem, idque valde apte. In omnibus enim crea turis nō possunt inueniri duo, quorum vtrūque
D proprie loquendo dicatur esse in alio, idque ideo, quia nō reperiuntur duo quorum sit vna eadem que numero natura. Quia vero vna est patris & fi lii natura & substantia, & patris substantia tota est in filio, & filii vicissim in patre, ideo tot⁹ pater in filio, & totus vicissim filius subsistit in patre. Eodē autē modo quo hic ab operibus probat se vnum esse cū patre, idque de se credendum, etiam post ea argumentatur in vltima cœna c. 14. dicens phi
E lippo: Nō credis quia ego in patre, & pater in me est Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non lo quor. Pater autem in me manens ipse facit opera. Nō creditis quia ego in patre, & pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

QVÆREBANT ERGO EVM APPRE HENDERE, ET EXIVIT DE MANIBVS EORVM. Græca pro ergo, habent rursum, vt si gnificetur eos modo voluisse Dominum compre hendere, quemadmodū olim tentauerant, vt scri bitur suprà ca. 7. & 8. Quāquā ergo diuina Christi virtute, eiusque efficacibus verbis retracti fuerint

à la

à lapidatione, tamen vt erant impersuasibiles, nō penitus deposuerunt animum persequendi ipsum sed quemadmodum olim, ita & modo reorabant eum comprehendere, verum ipse rursum diuinam suam virtutum declarās, exiuit è manibus eorū. Modus autem quo exiuit, cum hic nō explicetur, videtur fuisse ille qui descriptus est capite 8. quādo scilicet reddidit se Iudæis inuisibilē. No semel autem ad huuc modum, sed frequenter subtraxit se Iudæorū manib. vt mōstraret quod neq; tempore passionis comprehēsus, aut in cruce detentus fuisset, nisi voluisset. Secedit autem in fines Iudææ cedens Iudæorum furori, & absentia sua mitigari faciens eorum morbum. Porro trans Iordanē vadit in eum locum, vbi erat Ioannes olim baptizans in principio, non temerè hunc sibi diligēs locum, sed, quod ad literam quidem attinet, ob id, vt occasione loci prouocarentur homines ad conferendum Iesum cum Ioanne, & in memoriam eis reducerentur præclara Ioānis de Iesu testimonia in eo loco perhibita, quēadmodum occasione loci euenisse mox Euangelista Ioānes cōmemorat, satis significās ob quam causam Dominus illum locū delegerit suo secessui. Locus autem quē Euangelista notare voluit, dicens, in eum locum vbi erat Ioannes baptizans primum, fuit Bethabara, vbi ca. primo dixit Baptistam trans Iordanē baptizasse, ac de Christo post se venturo præclara testificatū, eundemque tibi digito demonstrasse præsentem. Deinde vero capite 3. eundem Ioannē baptizasse mutato loco dicit in Aenon, iuxta Salim. Quoniā autem in Bethabara olim ad Ioannem Dominus venerat, ideo hic dicit eum iterū abiisse in eum locum, in hoc ergo loco deserto cōmoratus est aliquamdiu Dominus, veluti pertæsus ciuitatū impietatem. Et ecce plerią; tum celebritate loci propter Ioannem, tum magis fama Christi, quæ nusquam eum latere permisit, exciti venerunt ad eū, quib. solicita suæ benignitatis officia impēdit. Docebat enim, vt habet Marcus: & languidos curauit vt habet Matthæus. Cæterum quoniā miracula etiam hic operabatur, occasione loci prouocati sūt pœnitentes qui conuenerant, primum quidē ad comparandum Iesum cum Ioanne quoad miracula, vnde dixerunt: Ioannes quidem signū facit uullum, eum scilicet iste multa & magna faciat signa. Nam altera comparationis pars causa breuitatis est prætermissa. Quod autē significare voluit eos dixisse Euangelista tale est: Si Ioanni credidimus qui nullum fecit signū, multo magis huic, qui tot tantaque operatus est signa, quibus dictorū suorū fidem conciliat. Deinde vero etiam occasione loci memores Ioannis de Iesu testimoniorum dixeruut, omnia autem quæcūque dixit Ioannis de eo vera erant, hoc est, multa quidem & præclara Ioānes de hoc testatus est & prædixit, quæ omnia vera fuisse cum ea dicerent iam res ipsa satis declarat. Itaque per hæc duo, nēpe cōsiderationem excellētiæ Iesu supra Ioānē, & recogitationē testimoniorum Ioannis de Iesu, factum est vt multi illi crederent in eum. Græci enim habent; multi illic crediderunt in eum. Nec est otiosum aduerbium, illic, sed significat quòd locus ille mire profuerit. Porro nō caret mysterio etiam secessus iste Domini è Iudæa & Ierusalem in locum desertum, eumq; iuxta Iordanem, cum magno fructu subsecuto. Typus enim fuit, significans relicto ob incredulitatē Iudaico populo Dominū transmigraturū ad deserras gentes, apud quas Iordanis esset, hoc est, baptismatis fons, atque hic multos credituros in eū quē Iudæi nō solū noluerant agnoscere sed & persecuti sunt capitali odio. Quod autē trans Iordanē abiit Dominus, ibią; ad eū multi venerunt mysticē significat, authore Theophylacto, necesse esse vt per baptisma quis veniat ad Christū. Trāsmissio enim Iordanis, baptismi significat transitum.

PROPONVNTVR PARABOLAE DE OVE, DRACHMA, & filio perditis. LVCÆ 15. CAP. XCIIII.

A 18. 71 *Erant autem appropinquantes ei publicani & peccatores vt audirent illū. Et murmurabāt Pharisæi & Scribæ, dicētes: Quia hic peccatores recipit, & māducat cū illis. Et ait ad illos parabolā istā dicens: Quis ex vobis homo qui habet cētum oues, & si perdiderit vnā ex illis, nonne dimittit nonagintanouē in deserto, & vadit ad illā quæ perierat, donec inueniat eam? Et cum inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudēs, & veniēs domū conuocat amicos & & vicinos, dicens illis: Cōgratulamini mihi, quia inueni ouē meam quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente, quā super nonagintanouē iustis, qui nō indigent pœnitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmā vnā, nonne accēdit lucernam, & euertit domum, & quærit diligenter donec inueniat eā? Et quū inuenerit, conuocat amicas & vicinas dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quā perdiderā. Ita dico vobis, gaudiū erit corā Angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente. Ait autē, Homo quidam habuit duos filios, & dixit adolescentior ex illis patri. Pater, da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit, & diuisit illis substantiam. Et non post multos dies cōgregatis omnibus adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriose. Et postquā omnia consummasset, facta est fames valida i regione illa, & ipse cœpit egere. Et abiit: & adhæsit vni ciuium regionis illius, & misit illum in villam suam, vt pasceret porcos, & cupiebat implere ventrē suū de siliquis quas porci māducabant, & nemo illi dabat: In se autem reuersus dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus: ego autem hic fame pereo. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicā ei: Pater: peccaui in cælum, & corā te, iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnū de mercenariis tuis. Et surgens venit ad patrē suū: Cum autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius; & misericordia motus est, & accurrens cecidit super collū eius, & obsculatus est eum. Dixitque ei filius: Pater, peccaui in cælum, & coram te iam non sum dignus vocari filius tuus. Dixit autem pater ad seruos suos Cito proferte stolam primam, & induite illū, & date annulum in manum eius, & calceamēta in pedes*

eius

eius, & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Et cœperunt epulari. Erat autem filius eius senior in agro, & cùm veniret, & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorum, & vocauit vnum de seruis, & interrogauit quid hæc essent. Isque dixit illi: Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egressus cœpit rogare illum. At ille respondens dixit patri suo: Ecce tot annis seruio tibi, & nunquam mandatum tuum præteriui, & nunquam dedisti mihi hædum, vt cum amicis meis epularer: sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt: epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.

ERANT AVTEM APPROPINQVANTES EI PVBLICANI ET PECCATORES, VT, &c.] Inter multos qui in fine capitis præcedẽtis dicti sunt ab aliis Euangelistis conuenisse ad Christũ, eodem loco etiam accesserant eum peccatores & Publicani, quales olim eodem loco causa doctrinæ & baptismi ad Ioannem confluxerant. Tantã enim Dominus præ se tulit erga omnes benignitatem, vt nemo quantumuis multis & grauibus obnoxius peccatis, quantumuis aliis abominãdus, ob suam impuritatem vereretur accedere illum etsi sanctissimum, & ab omni vitio alienissimum. Tanta rursum doctrinæ eius fuit efficacia & dulcedo, vt & eos qui iam vitiis & rebus huius seculi penitus erãt addicti, ad se traheret discendi causa. Id videntes Scribæ & Pharisæi, qui nusquã aberant à Domino, vbique & semper quærentes quod carperent, cùm cõgratulati meritò debuissent peccatoribus resipiscere cupiẽtibus, & collaudare Domini benignitatẽ, quòd neminẽ fastidiret, aut à se submoueret, solito suo more cõtra Dominum murmurabant, id in eo reprehendentes, quod summè fuerat prædicandũ, idque ex suo ingenio & more, sanctitate alicuius indignum reputantes, quod certissimũ veræ sanctimoniæ signum est. Hic, inquiũt, peccatores recipit, & manducat cum illis. Similem calumniã Pharisæorum descripserunt suprà Matthæus ca. 9. Marcus ca. 2. & Lucas cap. 5. vt est in cap. Concordiæ 33. Quòd autem dicunt tale est: Hic qui nouam quandã sanctimoniam profitetur, tamen non vitat malorum consortia, sed notos & infames etiam peccatores ad colloquium admittit, & adeò non fugit cõgressum, vt cibum etiam cum illis capiat, non cogitans quod malorum contubernio contaminẽtur boni. Itaque Dominus vt suum factum à Pharisæorum calumnia vindicaret, & illorum fastuosam sanctitatem coargueret, tres parabolas proposuit, diuersis argumentis eodem tendentes, nimirum vt ex his quæ in quotidiana accidunt consuetudine, intelligerent omnes quanta cura peccatores sint ad resipiscentiam inuitandi, quantaque benignitate recipiendi cùm resipiscunt, & quantopere iis omnibus gaudendum de eorum resipiscentia & receptione, tantũ abest vt quis obmurmuret, aut inuideat, ac reprehendat. Dicit ergo Euangelista:

ET AIT AD ILLOS PARABOLAM ISTAM DICENS: QVIS EX VOBIS HOMO, QVI, &c.] Primam hanc parabolam etiam Matthæus suprà habuit capite 18. in capite Concordiæ 71. sed contractius illic posita est quàm hoc loco, & ad alium tendit scopum. Illic enim dicta est, vt ex ea intelligentes & quãta cura Deus quẽlibet peccatorem requirat, & quanto cum gaudio resipiscentem suscipiat, duplici hoc nomine ca- A ueamus ne quem quantumuis pusillum & abiectum scandalizemus. Hic vero ad eum finem dicta est, vt intelligentes quãta cura peccatores sint requirendi, & quanta clementia suscipiendi, non obmurmuremus iis qui eos requirunt, & suscipiunt, sed congaudeamus recipientibus & receptis, quemadmodum suprà mox dictum est. Esset autem clarior lectionis nostræ contextus, si & in prima parabola, & in secunda, quæ cũ prima omnino est similis generis, pro nonne legeretur ad- B uerbium, non quemadmodum in capite 92. diximus in aliis duabus parabolis apud Lucã esse faciendum, ne duæ simul sint interrogatiuæ dictiones diuersæ in vna quæstione, quæ faciũt orationẽ imperfectam. Et tamen hic rursus quidam in prima parabola vertit, nónne, cùm in secunda vertat, non. Porro vt commodè parabolæ istæ tractentur, sciendum quod in duabus his prioribus quę similis sunt generis, Dominus ex his quæ in rebus humanis quisque erat facturus, & in quotidiana cõsuetudine accidere solent, ostendere voluit non C esse mirandum si peccatores admitteret & reciperet. Sibi enim ad instar hominis qui ex multis ouibus vnam perditam, aut mulieris quæ ex multis drachmis vnam perditã diligenter requirit, & ob repertam vehementer gaudet, aliosque ad congaudendum sibi prouocat, merito summã esse curam vt perditum & adhuc errantem quemque ad electorum numerum pertinentem in viam reducat, electisque coniungat, eoque cũ Publicanis & peccatoribus lubenter congredi, vt ad resipiscentiam D eos prouocaret, ex qua & sibi & secum Angelis Dei singulare gaudium sit prouẽturum, atque ob id Pharisæos & Scribas, qui illud iniquè ferebant, declarare se diuersam à Deo atque sanctis eius Angelis mentem habere, ac proinde prauam & sathanicam. Hic est parabolarum scopus à Domino intẽtus, quemadmodum patet ex applicatione ipsius, quanquã ea ab ipso nun nisi ex parte fiat. pro more enim suo reliqua relinquit nostræ intelligẽtiæ. Et quidem intellecto scopo intẽto à Domino per has parabolas, iam hic consistere liceret, vt nõ inquireretur vlterius quid mysticè per hominem habentem centum oues in prima parabola significe- E tur, quid per centum oues, quid per 99. relictas in deserto, & sic de reliquis: & in secunda, quid per mulierem, quid per decem drachmas, &c. Quæ enim de homine habente centum oues, & muliere habente decem drachmas dicũtur, non tam ob id dicuntur, vt per ea aliquid mysticè significatum intelligamus, quàm vt ex comparatione illarum personarum cum Christo intelligerent omnes illius factum à calumnia liberum esse, & Pharisæorum murmurationem iniustã esse & impiam. Iam in comparationibus vnius cũ alio non est necesse

illud cui aliquid cõparatur significationem habere mysticã. Tamen quoniã in his parabolis, & aliis omnibus, quanquã sint nudæ cõparationes, antiquissimi patres, Græci pariter & Latini, mystice aliquid significatum intellexerunt per ea quæ in exẽplis humanis dicũtur, sicut etiã satis apparet ex singulari exemplorum delectu, & rei diligenti descriptione & narratione, hinc vlterius videndum quæ sint harũ parabolarũ mysticæ significationes quæ sic commodè tractabuntur, si dicamus in prima quidem parabola Dominum induxisse exemplum hominis habẽtis centũ oues, vt significaret se verũ esse pastorem, cui à patre oues rationales sunt commissæ: per centum oues, significasse certum & perfectum electorũ numerum (Centenarius enim numerus perfectus est) per vnã vero ouẽ perditã, vnumquemq; electum adhuc errãtem. Per hoc quod relictis 99. in deserto, homo ille abiit ad illam quæ perierat donec inueniat eam, significauit se singulariter venisse in hunc mũdum, vt peccatores requireret, nec destitutum donec inueniat quotquot ad electorum numerũ pertinẽt. Per hoc quod homo illã inuentam ouem erraticã non increpat, aut præ ira percutit, aut occidit, sed imponit in humeros suos gaudens, aliisque coniungit, & domum veniens etiam vicinos & amicos ad congaudendum inuitat præ nimia gaudij magnitudine; significauit se nõ indignari oui errabundæ ob pristinos errores, sed singulari dilectione & prouidentia prosequi, nec se tantùm ob eius salutẽ gaudere, sed secum omnes cœlestes spiritus sibi amicos & vicinos. Sic & in secunda parabola rectè intelligitur se ob id cõparasse mulieri, quòd ipse esset sapientia patris: per decem drachmas, rursum certum & perfectum electorũ numerum significasse, quòd & denarius numerus sit perfectus. Perfectus est autẽ electorum numerus, quia tot sunt quot esse conueniebat & oportebat. Per drachmas rectè significantur electi, quòd imaginẽ & similitudinem Dei in se impressam habent, aut potius signaculum illud de quo Paulus: Nouit Dominus qui sunt eius. *1. Tim. 2.* Per drachmã perditam idem significatum quod per ouem perditam. Per hoc quòd mulier accẽdit lucernam, & euertit domum, vel, vt potius legendum esset, euerrit domum, & quærit diligenter, donec inueniat eam; significatum diuinam sapientiam per assumptam humanam naturam quã luce suæ diuinitatis impleuit: fugasse tenebras huius mundi, ac mundum hunc veluti domum suam repurgasse, & circumeundo per ciuitates ac vicos, mittendóque Discipulos in vniuersum mundum, diligenter quæsisse vnumquemque perditum peccatorem, déq; eius salute cum suis Angelis singulari & magno affici gaudio. Hæc mystica parabolarũ istarum tractatio, & per singulas partes accommodatio conuenit intentioni & scopo Domini. Cæterùm est apud patres & alia mystica harum parabolarum tractatio qua per centum oues & decẽ drachmas, intelligitur Angelica simul & humana natura, vt 99. oues relictæ in deserto, & nouem drachmæ non perditæ, sint Angeli propter nouẽ choros Angelorum: vna autem ouis & drachma perdita significet humanam naturam perditam in Adam, ad quã inueniendam Christus relictis in cœlo Angelis, venit in hunc mundum, magno & infatigabili labore quærens repertam Angelorum numero coniungere. Verùm istud non esse quod Dominus significare potissimum voluerit, patet ex conclusione qua parabolas suo proposito accommodat dicens: Ita dico vobis, quia gaudium erit coram Angelis Dei super vno peccatore pœnitentiã agente; quo satis significatur per vnam ouem aut drachmam perditam se significasse vnum quemuis peccatorem potius quàm totã humanam naturam. Neque tamẽ ea patrum tractatio tanquam vana est reiicienda, quia, vt dictum est in parabola Samaritani, Dominus in omnibus ferè suis parabolis, præter id ad quod primò & principaliter assumuntur, mysteria aliqua nobis voluit commẽdare, quemadmodum & factis ac miraculis suis. quæ mysteria in parabolis & factis Domini significata cùm patres ab initio concorditer intellexerint, verisimile est eos accepisse per manus ab Apostolis. Sin minus, vana certè ob patrum authoritatem haberi non potest huiusmodi tractatio. Quod autem dicitur in conclusione primæ parabolæ, maius esse gaudiũ in cœlo super vno peccatore pœnitẽtiam agente, quam super nonaginta iustis qui non indigent pœnitentia, duplicem habet quæstionẽ. Primùm enim qui sunt iusti, non egentes pœnitentia, cùm scriptura dicat non esse iustum qui non peccet, ita vt vnusquisq; dicere debeat: Dimitte nobis debita nostra. *Eccles. 7.* Deinde quomodo maius est gaudiũ de vnius peccatoris conuersione, quàm multorũ iustorum iustitia; cùm maius bonum sit multorum iustitia & innocentia, quàm vnius pœnitentia? Ad hæc dupliciter responderi potest. Primò, vt dicatur Dominum loqui de his qui putabant se iustos, nec egere pœnitentia, quales erant Pharisæi contra quos hæc dicta sunt, quemadmodum aliqui intelligunt illud à Domino dictum occasione similis calumniæ: Non veni vocare iustos, sed peccatores. Maius enim esse gaudium Deo & Angelis de vnius peccatoris vera pœnitentia, quàm de multorum præsumpta iustitia, nullũ est dubium. Quod si, vt magis est intelligendum, accipiatur Dominus locutus de iis qui sunt iusti secundùm eum modum quo in scripturis aliqui dicuntur & sunt iusti; dicendum ipsum asserere tales non indigere pœnitentia, quia in statu salutis cõstituti non egẽt status mutatione, quam includit nomen pœnitẽtiæ, nec tali egent pœnitentia, quali hi qui ex professo sunt peccatores. Maius autem gaudium dicit esse de vno pœnitente quã multis iustis, ad eum modũ quo in hac eadẽ parabola dixit apud Matthæum, hominem aliquem magis gaudere super errabunda oue reperta, quã super 99. quæ non errauerũt, videlicet quia maius actuale & sensibile gaudium est de vnius pœnitentia quàm multorũ innocentia: quomodo patet aliquis magis gaudet de vnius filij restituta valetudine, quàm de multorum filiorum qui nunquam fuerunt in periculo integra sanitate, etiamsi omnes filios ex æquo diligat, aut sanos etiam magis diligat. Cogitandum enim Dominum in multis vulgatissimè locutum, atque de diuinis ac spiritualibus rebus disseruisse, tanquam de humanis. Cæterũ D. Gregorius etiam aliam indicat rationem dissoluendæ quæstionis secundæ, scribẽs in homilia in hunc modum. Plus autem de conuersis peccatoribus quã de stantibus iustis in cœlo gaudium esse fatetur, quia plerumque hi qui nullis se oppressos peccatorũ molibus sciunt, stãt quidem in via iustitiæ, nulla illicita perpetrãt, sed tamen cœlestem patriam non anhelant, tantoque sibi in rebus licitis vsum præbent, quãto se perpetrasse

trasse nulla illicita meminerunt. Et plerunq; pigri remanẽt ad exercenda bona præcipua, quia valde sibi securi sunt, q nulla commiserint mala grauiora. At contrà nonnunquam hi qui se aliqua illicita egisse meminerunt, ex ipso suo dolore compuncti inardescunt in amorem Dei, seséq; in magnis virtutibus exercent, cũcta difficilia sancti certaminis appetunt, omnia mundi derelinquunt, honores fugiunt, acceptis contumeliis lętantur, flagrantq́ desiderio, ad cœlestem patriam anhelát, & quia se errasse à Deo considerant, dána præcedentia lucris sequentibus recompensant. Maius ergo de peccatore conuerso quàm de stãte iusto gaudium fit in cœlo, quia & dux in prælio plus eum militẽ diligit qui post fugam reuersus hostẽ fortiter premit, quàm illum qui nunquã terga præbuit, & nunquã aliquid fortiter gessit. Sic agricola illam amplius terram amat, quæ post spinas vberes fruges profert, quàm eam quæ nunquã spinas habuit, & nunquam fertilem messem producit. Hæc ille. D. Cyprianus libro de duplici martyrio hęc omnia prædicta sic ferè paucis complexus est: Nõ hoc sic accipiendum est quasi Deo & Angelis eius gratius sit post lapsum redire ad pietatẽ, quàm citra lapsum perseuerare in innocentia. Sed scriptura suo more loquitur secundùm affectus humanos, illud testatũ esse volens, Deo gratissimã esse peccatorũ conuersionẽ. Non enim quærit mortẽ peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Atq; interdum piorum hominũ lapsus quamuis enormes diuina dispensatione vertuntur in summũ Ecclesiæ profectũ. Sic lapsus est Apostolorũ princeps, sic Paulus doctor gentium, sic Maria Magdalene, quibus nũc Ecclesia præcipuè gloriatur, quorũ lapsus cesserũt in stabilimentum ac solatiũ domus Dei. Præterea nõ hîc loquitur de verè iustis, sed de iustitia Pharisaica, quemadmodũ alibi dicit: Non est opus sanis medico, sed malè habentibus. Hæc ille.

AIT AVTEM: HOMO QVIDAM, &c.] Eodem tendit hæc parabola quo duæ præcedentes, sed alio modo proposita est quàm duæ præcedentes, & alterius est ab illis generis: quædam etiã apertius quàm illæ significat, & rursum plura præter illos significat, ita vt ob eorũ quæ per eam docentur multitudinem, plurima eius sit vtilitas. Superioribus enim parabolis apertè quidem notatur gaudium Angelorum de conuersione peccatoris, & ex consequenti notatur obmurmuratio Pharisæorum, hîc verò ea aperte notatur & reprehenditur. Deinde superioribus parabolis significatur quidem quanta cura requirat Dominus peccatorem: hac verò, quanta benignitate resipiscẽtem & reuertentem suscipiat, & qualis esse debeat vera peccatoris pœnitentia, quantáq; huiusmodi pœnitentiæ sit vis apud Deum, ita vt summè vtile fuerit hanc tertiam parabolam superioribus adiecisse, ne intelligeremus citra motũ & studium nostræ voluntatis homines peccatores ad salutem & veritatem adduci sola cura & gratia Dei. Superiores enim parabolæ commendant nobis præuenientem Dei gratiã quæ peccatores prærequirit: hæc verò tertia commonstrat necesse esse etiam vt peccatores Dei gratiam requirant & ambiant. Porrò superiores parabolæ exempla sunt, ab his quæ in quotidiana accidunt consuetudine desumpta, non sine comparatione huiusmodi exẽplorum ad rem eam ad quam declarandam assumuntur: hæc verò citra expressam aliquam comparationem, certi ali-

A cuius hominis factũ proponit veluti rem gestã, ex qua relinquitur intelligendum allegoricè quòd significandum erat secundùm exigentiam rei de qua agebatur. Cuius generis parabolas plerasque habet Lucas, vt ca. 10. parabolã de homine qui incidit in latrones: ca. 14. parabolam de homine qui fecit cœnam magnam: cap. 16. de diuite epulone: & eodem de eo qui habuit villicum iniquitatis: cap. 18. de duobus qui orandi gratia ascenderunt in tẽplum: cap. 18. de homine nobili, qui abiit in regionem longinquam. His parabolis similes sunt duæ illæ quæ Dauidi propositæ fuerũt, altera à Nathã (2. Reg. 12 & 14.) propheta, de rapta oue pauperis à diuite: altera à muliere Thecuitide, de duobus filiis, quorum vnus alterum occiderat. Quales parabolæ magis B sunt ænigmata & obscuræ allegoriæ quàm nudæ parabolę. Vt autem hęc parabola, in qua sub exemplo humano diuina & spiritualia significãtur, cõmode ad indicandam Domini intentionem tractetur, oportet imprimis eam ad literam tractare, veluti narrationem rei aliquãdo gestæ circa duos vnius patris filios, ac tũ indicare quę sint significata à Domino huiusmodi narratione, non disquirẽdo singula anxiè, cùm certum sit in omnibus parabolis multa dici pro exigentia exempli quod assumitur, magis quã pro significatione rei propter quã parabola proponitur. Dicit ergo: Homo quidam habuit duos filios, quorum adolescentior, qui scilicet per adolescentiam minus sapiebat, nec, vt accidere solet, ferebat subesse imperio patris etsi benignissimi, sed libertatis auidus erat, dixit patri suo; Pater, da mihi portionẽ substantiæ quæ me cõtin- C git, id est, quæ mihi obuenit, & ad me pertinet; quasi diceret, experiri cupio, qd ex hoc lucri facere possum meo marte, perlustrare volo regiones, vt ex multarum rerũ vsu prudentiam mihi cõparem. Pater, vt erat indulgens, filij petitionem recusare noluit, tum quòd rem iustam aut certè non iniquam petere videretur: tum quia inuitũ retinere non iudicauit expediens. Itaque partitus est inter duos filios substantiam, vnicuique assignans suam portionem cum potestate vtendi vt vellet, non tamen sine spe profectus. Ac maior quidem nõ sese separauit à domo paterna, sed se suáque omnia in eius potestate reliquit, habens cum illo omnia cõ- D munia, nimirum prudentia sua, quàm per annos maiorem habuit, secum cogitans hac ratione se sibi suisque rebus melius consulere. Minor vero intra dies paucos diuenditis omnibus, cõtracta præsente pecunia, peregrè profectus est in regionem longe à patria distitam. Ibi autem cõstitutus, cum sui iuris iam esset, & a patre semotus, qui illum ad honestatem suis consiliis prouocare posset, ex sese vero per adolescentiam non saperet, & ad vitia ac luxum non solùm pronus esset, sed etiam aliorum consortio iuuenum inuitaretur, factũ est vt breui tempore dissipauerit omnem substantiam suam, E idque non infœlicibus negociationibus, aut aliis infortuniis, sed viuendo luxuriosè, hoc est, agendo cum meretricibus in omni luxu vestium & conuiuiorum, vt adolescentibus, vtpote ad libidinem & luxum pronis, vsuuenire solet. Non enim per hoc quod dicitur, luxuriosè, inhonesta tantũ venus significatur, quãuis ea maximè, sed & omnis luxus vestium & conuiuiorum qui libidinis causa fieri fere solet. Vnde postea expostulat senior filius, q hic deuorauit substantiam suam cũ meretricibus. Postquã autẽ omnia consummasset, id est, cõsum-

psisset, orta est fames ingens in regione illa in qua A iuuenis peregrinabatur, vnde etiã ipse amicis iam simul & re destitutus, cœpit egere, adeò vt præ inopia, gladio, vt dici solet, acerbissimo, is cui olim graue erat subesse clementissimo patri, coactus sit sese tradere in seruitutem ciui peregrino & barbaro, qui illum non ciuili alicui labori & seruitio applicuit, quod forte nullum artificium quale in ciuitatibus exerceri solet, didicisset, sed è ciuitate misit in villam suam, hoc est, in agrum suum (Græcè enim est εἰς ἀγρὸν) idq; non vt pasceret oues aut boues, sed vt pasceret porcos, quos pascere dedecorosissimum est officium apud omnes homines, sed maximè apud Iudæos abominantes carnem suillam. Cúmque liberali genere natus in tam fœdam seruitutẽ sese demisisset ventris gratia, non B est tamen vel hac ratione assecutus quod quærebat. Cupiebat enim implere ventrem suũ non solum frumento, nec tantùm ipsis leguminibus quibus pauperes in magna egestate vesci solent, sed etiam siliquis, hoc est folliculis ipsis, quibus legumina includuntur, quas porci manducabant, & tamẽ nec has quisquã illi dabat ad saturitatem, ita vt semper esuriret, nec vnquam pleno esset ventre, ipsisque iam etiam porcis esset infœlicior, quibus seruiebat verius quam imperabat. Nomine enim siliquarum hic significari leguminũ folliculos, quæ propria est significatio eius nominis, quod aliqui varia significat, apparet ex eo quod additur; quas C porci manducabant. Nã Plinius de fabis loquens lib. 18. ca. 12. ait: Nam siliquæ caulésque gratissimi sunt pabulo pecori. Et Ambrosius ad hanc nominis significationem respexisse videtur, cùm in hũc locum scribens sic habet: Qui autem aptior huiuscemodi hominibus cibus, quàm is qui siliquæ modo intus inanis, foris mollis est, quo corpus non reficitur, sed impletur; vt sit magis oneri quàm vsui. Eodem respexisse videtur Diuus Augustinus dicẽs: Siliquæ quibus porcos pascebat, seculares doctrinæ sterili vanitate resonantes, de quibus laudes idolorum fabularumq; ad deos gentiũ pertinentiũ vario sermone atque carminibus percrepant. Nescio tamen, si huic significationi nominis, siliqua, cõueniat dictio Græca hoc loco posita à Luca, nempe κεράτιον, quæ Græcis dicitur à κέ- D ρας, hoc est, cornu. Dicitur autẽ etiam arbor quædam siliqua, quę Gręcis Ceratonia dicitur, Latinis siliqua Græca, quòd fructum ferat siliqua obtectũ fabæ cuiusdam more, de qua Columella libr. 5. ca. 10. Siliquam Græcam, quam quidam ceration vocant, & Persicum, ante brumam per autumnum serito. Huius fructus etiam dicitur siliqua, & est lignosus, falcatus digitali longitudine, latitudine pollicari, quatuor intus grana continens, quæ ceratia à cornu similitudine appellãtur. Plinius li. 15. cap. 24. vocat has siliquas prædulces, de quibus forte locutus est Horatius, dum dixit: Pasci siliquis & pane secundo. Ad hanc significationem re- E spexisse videri potest Euthymius author Græcus, sic scribens: Siliquæ ad breue spatium gustui dulcescunt, deinde vt plurimũ constringunt. Dulcedinem siliquarum notauit etiã D. Chrysostomus in homilia super hac parabola, similiter & Theophylactus, vt dicetur postea. Et hactenus quidem parabola proponit filij iunioris insipientiam, & quæ eam secuta est miseriam: deinde verò proponit eiusdem ex miseria natam seriam pœnitentiam, patrisque erga eum summam benignitatem. In se, inquit, reuersus, hoc est, iam tandem per summam inopiam & miseriam ad sui considerationem conuersus, qui prius per illecebras huius mundi veluti mente captus erat, & extra se raptus, nihil eorum quæ ad suã spectabat salutẽ considerans, dixit: Quanti, id est, quàm multi, non solũ vernaculi serui, sed etiam mercenarij, qui mercede conducti suam operam aliis locant, in domo patris mei abundant, non dico siliquis quas ego desidero, sed panibus: ego autem tam diuitis patris filius, qui olim mercenariis patris mei longè eram fœlicior, iam in extera regione etiã mercenarius effectus, longè sum infra illorũ fœlicitatem, cum fame hic peream. Atque hic quidẽ primus erat ad salutem gradus, reminisci vnde deciderat, & quò reciderat. Restabat vt ne animum planè deiiceret, & desperans sibi necem inferret, aut fame penitus enecari sineret. Itaque ex cõsideratione clementiæ paternæ spem bonam concipiens, sic apud se proposuit & consultauit: Deposito mœrore qui me in terram prostratũ detinet, resumpto animo qui in summa infœlicitate hac totus iacet, reiecta segnicie istius sordidæ pastoralis curæ surgam, & ibo confidenter ad patrem meum, non quòd habeam aliquid quo me purgem, aut quod stultitiæ meæ prætexam, sed vnam spem habens in paterna eius clementia, ob quam petere audeam, non quidem vt in pristinum locum me recipiat, nam eo me planè indignum feci, sed vt saltem inter suos mercenarios habeat. Itaque non eleuabo, non negabo culpam admissam, non hanc meam miseriam fortunæ, aut malorum consiliis ex consortio imputabo, sed paternam eius benignitatem compellans, simpliciter apud illum confitebor meam culpam. Plus enim apud illum valebit simplex confessio, & animus sibi verè displicens, quàm accurata purgatio. Dicam ergo ei. Pater, (nimirum hac appellatione ad clementiam eum commouẽs) peccaui in cœlum & coram te, id est, & Deum offendi & te, iam non sum dignus qui vocer filius tuus, proinde illud tantùm peto, vt misertus mei me habeas eo loco quo vnumquemlibet è mercenariis tuis. Porrò reperto hoc salutari & vnico in summa desperatione consilio, supererat tertio loco vt mox exequi studeret quod illi rectè in mẽtem venerat. Itaque surgens venit ad patrem suum. Cùm autem necdum peruenisset ad ædes paternas, & adhuc lõgè esset, vidit illum pater ipsius, vt est oculata pietas, nec tamen iusta ira permotus refugit ab eo, ac sese illi subtraxit, sed mox ad aspectum miseriæ eius quam præ se ferebat nuditate, macie, vultúsq; tristitia, misericordia motus est, iustam iram flectens ad misericordiam. Nec misericordia simplici motus est, sed tanta, vt non expectato filij aduentu, ipse non tantùm procederet obuiam venienti, sed etiam accurreret, ac pietate natiua victus, necdum auditis filij precibus irrueret in collum eius, ipsúmque oscularetur, non abhorrens eius sordes contingere. Hæc tametsi erant eximia argumenta propensi ad ignoscendum animi, ac benignitatis quam prius separare non poterat filius, nõ tamen ob id meditatam illam à se orationem plenam humilitate intermisit, quanquam integrã non est elocutus, siue quòd stupor aut singultus vocem intercepit: siue quod pater mox illius orationẽ abruperit, in quo maior adhuc quã in prædictis obseruanda benignitas proponitur. Siquidẽ non solùm non intonat sæuis verbis, nec minitatur ver-

bera

bera, ant abdicationem, sed omnium iniuriarum A immemor, filio seipsum dánante ipse absoluit, cúque seipsum filius abdicaret, ipse pater restituit in pristinam dignitaté. Versus enim ad famulos ait: Citò proferte stolam primam, & induite illum. Est autem stola, vestis genus ad talos vsque demissæ, quæ non seruis aut mercenariis cóuenit, sed filiis. Porrò Græcis hic additur duplex articulus, τὴν στολὴν τὴν πρώτην, qui sic explicari posset: stolam illam primam, aut illam stolam, illam, inquam, primam; vt intelligamus non de qualibet stola dictum, sed certa quapiam. Quod autem dicitur, primam, quidam putant positű pro præcipuam, sed rectius intelligitur significare pristinam, vt intelligamus filium exutum stola qua in domo patris indui solebat cùm abiret à patre, atque eandem à patre as- B seruatam iussam afferri. Iubet auté & annulo manűs ornari, & pedes nudos calceamentis. Quin & præ nimio gaudio iubet è stabulo vitulum adduci, non quemuis, sed vitulum saginatum, aut vt item hic est Græcè cum duplici articulo, τὸν μόσχον, τὸν σιτευτὸν, id est, illum vitulum, illum, inquam, saginatum, vt certű & insignem vitulum accipiamus designari, eoque mactato omnes domesticos suos ad congaudendum sibi prouocat: quemadmodum in præcedentibus parabolis fecit qui perditam ouem inuenit: & mulier quæ reperit perditam drachmam vnde & ipse dicit de filio; perierat, & inuentus est. Perierat autem mihi, scilicet sicut mor- C tuus erat mihi, & mihi reuixit. Mirabilis sanè his cuiusdá patris proponitur clementia, non solùm superans spem filij, sed & omnium opinionem. Quis enim putet in toto terrarű orbe huiusmodi patrem reperiri posse? Et hactenus quidem de filij prodigi resipiscentia, & patris erga eum clemétia. Sequitur tertio loco de filij senioris indignatione, & patris rursum etiam erga hunc non minus admiranda benignitate. Erat autem, inquit, filius eius senior in agro, non quidé porcos pascens, sed terræ colendæ intentus, aut prospiciens quid agerent mercenarij & serui. Et cùm ex agro reuersus appropinquaret domui paternæ, audiuit symphoniá, id est, concentű musicű lætantiű conuiuarum, & chorű, id est, multitudiné concinentium & cùm intellexisset causam nouæ & insolitæ lætitiæ, & D præ omnibus magis se communi gaudio adiungere debuisset, seruis congratulantibus fœlicitati fratris, ipse indignatus noluit intrare. Quod cùm rescisset pater, cupiens etiam hunc communis lætitię participem esse, non neglexit indignabundum, sed egressus ad illum, cœpit non, vt iustè poterat, increpare illum de iniusta & impia indignatione, sed rogare illum blandè, vt omisso stomacho iungeret se communi conuiuio, paternam suam clemétiam etiam in hunc mitè ostendens. Ille verò nec tanta optimi patris comitate mitescit, sed & cum patre arrogáter expostulat, & fratrem impiè accusat, dicens: Ecce tot annis seruio tibi, & E nunquam mandatum tuum præterijui, & nunquam dedisti mihi vel hœdum, vnde cum amicis meis epularer iucundè. Sed postquam filius tuus (neque enim præ indignatione dicere voluit, frater meus) hic qui decoxit cum scortis substantiam suam (aut, vt habent Græci, tuam, quod est odiosius) venit, occidisti illi quod habuisti pretiosissimum & delicatissimum, nempe vitulum illum saginatum. His auditis pater impia expostulatione non est commotus ad iram, nec, ne magis eum

exasperaret, superbam & falsam eius obmurmurationé redarguit, cùm ostendere potuisset in quam multis frequenter mandatum eius prætergressus sit, vt nemo est qui non aliquando peccet, ac deinde quàm multis ipsum affecisset beneficiis, inter quę etiam hoc ei pręstitit cura paterna, vt ei salua mãserit sua substantia, vtque in ea flagitia, eámque miseriam non prolapsus esset in quam frater ipsius; sed his prætermissis studet blãdis verbis indignantis animum placare, ac veluti satisfacere expostulanti filio, suggerens illi quid esset in hoc negotio officij ipsius. Fili, inquit, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt; quasi dicat: Non est quod queraris quasi minus tibi faciam aut fecerim quàm fratri tuo, tu enim particeps semper fuisti omnium meorum gaudiorum, & omnia mea in tua sunt potestate, tibique sunt communia. Quod verò ad id quod in fratre tuo iam a me gestum est, epulari & gaudere te, non indignari & inuidere oportebat, idque non solùm quo patris gaudium tua congratulatione augeres, sed etiam quia hic ob quem gaudemus, frater tuus est, qui cùm nobis fuerit mortuus, iam reuixit: cum perditus nobis fuerit, iá inuentus est. Hactenus literalis ipsius exempli tractatio, quam ideo lõgius prosecuti sumus, vt imagine à Domino tam acuraté deliniata, probè inspecta & cognita, melius solidam rerum mystice significatarum intelligentiam assequamur. Varij enim admodum multa & diuersa pro explicatione huius parabolæ dixerunt. Itaque in hac parabola tres personæ obseruádæ proponuntur, duorum scilicet filiorum, & patris eorundem. Et in patre quidem summam clementiam exhibente vtrique filio, certum est Dominum adumbrasse Deum patrem suum, aut, quòd hîc eôdé redit, seipsum verè hominem factum. In duobus autem filiis quanquá plerique intelligant significari duos populos, gentilem scilicet & Iudaicum, nec is sensus omnino sit alienus à Domini intentione, vt post dicetur, tamé si occasionem huius parabolæ obseruemus, satis apparet primò & principaliter in duobus istis filiis Dominű significasse iustos & peccatores. Dicta est enim hæc parabola à Domino occasione Pharisaicæ indignationis, qua Pharisæi indignabantur non quòd gentes reciperet, sed publicanos & peccatores, qui vtiq; ex Iudæis erant, vt ostendit Diuus Hieronymus in epistola quadam ad Damasum Papá, in qua prolixe & doctè ad pontificis petitionem tractat hanc parabolam. Est autem in tomo 3. & incipit, Beatitudinis tuæ. Itaq; vt in genere parabolæ scopű ostédamus, docere hac Dominus voluit, inexplicabilem esse Dei erga peccatores reuertentes misericordiá atq; clementiam, adeo vt ea homines alios etiam iustos, aut iustitiæ nomine sibi placentes, licet horű fratres, qui præcipue hinc gaudere deberent, offendat. Atque ita tacite arrogans Pharisæorum supercilium perstrinxit, qui fratré illum maiorem, de fœlicitate minoris dolentem tum referebant, damnantes quod in ipso Saluatore, Dei clementia in præsenti congressu cum publicanis & peccatoribus tam pręclare sese exereret. Vt autem ad singularem partium tractationem descendamus, per adolescentiorem filiű, peccatores designátur, propterea quod adolescentia ad vitium prona sit, quódque iuuenilis cuiusdam stultitiæ & instabilitatis sit, deserto optimo Deo patre, vitiorum serui tuti sese addicere. Quod autem pater ad petitio-

nem filij iunioris, diuiserit filiis substantiam, signi A
ficat, Deum vnicuique homini dedisse liberum ar-
bitrium, vt viueret vnusquisque nō ex necessitate
imperantis Dei, sed ex sua voluntate. Liberum e-
nim arbitrium est velut portio substantiæ quæ ad
nos pertinet, quia humanæ naturæ debetur, ac per
illud à cæteris distamus animantibus, deditque
illud nobis Deus velut quasdam facultates, qui-
bus nutriri ac ditescere possemus. Vnde annotauit
Diuus Hieronymus pro eo quod nos habemus,
substantiam, Græcis esse τὸν βίον. Βίος autem, quod
propriè est vita, significat Græcis facultates qui-
bus vita sustentatur. Nec iam hic quærendū quo-
modo filius iunior dicatur petisse portionē substā- B
tiæ, cùm omnes ex natiuitate habeamus liberi ar-
bitrij potestatē. Non enim singula sunt nimis cu-
riosè persequenda, cùm non omnia sic possint in-
ueniri in re significata quemadmodū in exemplo.
Satis ergo est hoc intelligere significatum, quòd
quēmadmodum pater parabolicus noluit filiū in-
uitum retinere, sibique seruire: ita & Deus omnes
nos reliquit in manu proprij consilij, potestatem
faciens viuendi vt volumus. Potest autem substan
tiæ diuisio etiam referri ad omnia Dei dona, quæ
diuersis diuersa Deus distribuit. Quòd autem iu-
nior accepta sua substantia peregrè profectus est
in regionem longinquam, significat peccatorē non
ferentem mite iugum Domini, iuuenili quadā stul C
titia & inconsideratione elongare se à Deo, non
locorū spatiis, sed affectu, propter quod dicit Psal-
Psal. 72. mista: Ecce qui elongant se à te, peribunt. Quòd
filius à patre separatus, & in regione lōginqua de-
gens, dissipauit substantiā suam viuendo luxurio-
sè, significat peccatorem à Deo iam elongatum, ac
his coniunctū qui longè sunt à Deo, naturales li-
beri arbitrij vires, ac cætera Dei dona inutiliter ex
pendere, eisque abuti, ac perdita carnalique vita
corrumpere. Omnis enim peccatorum vita rectè
per luxuriam significatur, ob vitæ huiusmodi lu-
bricitatem & carnalitatem, quódque omnis inordi
natus rerum terrenarum amor & vsus, fornicatio
quædam fit secundùm scripturas. Quòd post om-
nia consumpta facta est fames, non simplex, sed D
valida in illa regione, ac ob id cœpit egere, signifi-
cat ꝙ bonis vniuersis naturæ simul & gratiæ aut
cōsumptis, aut corruptis, intellectu scilicet per pec
cata obscurato, & voluntate effecta infirma ad bo
num & multum inclinata ad malum, tum demum
peccator inter malos viuens incidit in summam
inopiam panis spiritualis, nempe verbi diuini, &
virtutum quibus mens nutritur & confirmatur.
Quamdiu enim necdum omnia sunt consumpta,
habet peccator ex Dei dono vnde vtcunque men
tem in bono nutrire potest, suggerit enim semper
ratio optima, & ad bonū inclinat voluntas. Dein-
de si consumptis omnibus nō est in regione illa E
longinqua, sed in regione fertili patris sui, hoc est,
si non est in malorum consortio, sed inter bonos,
potest ab aliis panes spirituales quibus inopiam
subleuet, mutuo accipere. At quando omnia sunt
consumpta, & in regione quis est longinqua, ne-
cesse est vt fiat fames valida, & incipiat egere qui
prius in Dei donis erat diues. Quod inopia cogen
te iunior filius abiēs adhæserit vni ciuium, aut, vt
legit diuus Hieronymus, vnde principibus regio-
nis illius, significat peccatorem suis cōsumptis in
summa inopia constitutum, magis magisque elon
gari à Deo, ac iam perfectè ac totaliter subijci dæ-

A moni, atque in eius venire potestatem, qui ciuis
est & princeps regionis peccati. Hic itaque illam
in suam receptam potestatē, veluti in villam suam
mittit ad pascendum porcos, siue quia illum iam
impellit vt se totum prodigiosis immergat vitiis,
& ab vrbanis luxibus degeneret ad brutales, ac
tota sua impia vita pascat impuros dæmones,
quorum cibus est ebrietas, luxuria, fornicatio, &
vniuersa vitia, siue quia eum ita proficere facit
in malo, vt iam & aliorum malorum fiat dux &
magister. Porci enim inquit Theophilactus, sunt
omnes qui in luto vilium & materialium affe-
ctionum voluntantur. Nam porcorum oculi nun-
B quam possunt sursum spectare, aliam sortiti for-
mationem. Vnde & porcorum pastores cùm non
possunt compescere porcum clamātem, resupinan
tes illum efficiunt vt minus clamet. Etenim quasi
in spectaculum veniant, spectātes quæ nunquam
viderunt, & aspicientes sursum stupescunt & silēt.
Tales sunt oculi eorum qui malè educati sunt: nū
quam vident ea quæ sursum sunt. Tales pascit is
qui multis in malitia præest, vt est scortorum hos-
pes, vel Publicanorū princeps, aut latronum. Hæc
Theophylactus. Quòd autem porcorum pastor in
regione famis cupiebat saturare ventrem suum de
porcorum siliquis, nec dabatur, significat peccato
rem huiusmodi semper quidem desiderare, vt ven
C trem suum, hoc est, carnalem appetitum satiet his
rebus quibus dæmones & impij homines pascun
tur & delectantur, nunquā tamen eam satietatem
assequi, quod nihil rerum huius mundi mentem
hominis saturare queat, ac diabolus ipse semper
in peccatoribus maius desideriū peccandi accen-
dat. Potest autem per hoc quod dicitur; nemo da-
bat illi saturari de siliquis porcorum; intelligi signi
ficari, quemadmodū indicat Diuus Hieronymus,
quod diabolus cum aliquem sua arte deceperit, &
proprium ei imposuerit iugum, accendat quidē in
eo desiderium vanorum delectabilium, priuet ta-
men eum concupitis. Cùm enim iam perfectè ho-
minem possident dæmones, inuidēt ei satietatem
appetitus, quam tamen suppeditabant priusquam
D illum sibi plane subiecissent. Hic sanè intellectus
magis conuenit cum exempli narratione. Porro
per siliquas rectè significata sunt vitia & res car-
nales, secundùm vtramque vocabuli significatio-
nem superius positam. Sunt enim veluti vacui le-
guminum folliculi, quia promittunt quidem satu-
ritatem, ac præ se ferunt quasi in eis cibus lateret,
cum re vera sint inania, & appetitum fruentiū eis
non saturent, sed distendant & crucient. Deinde
quemadmodum fructus arboris, quæ siliqua dici-
tur, dulcedinem habet & asperitatem: ita pecca-
tum ad tempus delectat, cruciat vero perpetuo.
Sic enim Theophylactus. D. Ambrosi⁹ & Augusti
E nus siliquas mysticè interpretātur steriles sciētias
seculares. Quam interpretationem post priorem
adiunxit etiam D. Hieronymus, sic scribens: Possu
mus autem & aliter siliquas interpretari. Dæmo-
num cibus est, carmina poëtarū, sæcularis sapien-
tia, rhetoricorum pompa verborum. Hæc sua om-
nes suauitate delectant, & dum aures versibus
dulci modulatione currentibus capiunt, animam
quoque penetrant, & pectoris interna deuinciunt.
Verum vbi cum summo fuerint studio ac labore
perfecta, nihil aliud nisi inanem sonū & sermo-
num strepitū suis lectoribus tribuant, nulla ibi sa-
turitas veritatis, nulla refectio iustitiæ reperitur.

Studio

Studiosi earum in fame veri, & virtutum penuria perseuerāt. Hęc ille. qui deinceps docet quomodo sęculares authores sint legendi cum fructu, inuehens in sacerdotes Dei, qui omissis Euangelijs & prophetis, comœdias legant amatoria Bucolicorum versuū verba canunt, & id quod in pueris necessitatis est, crimen in se faciunt voluptatis. Sane ista posterior siliquarū interpretatio, etsi etiā huic explicationi conuenit, qua per iuniorem, in genere peccatores intelliguntur, maxime conuenit ei tractationi, qua per prodigum hunc filium populus gentilis intelligitur, de qua postea nonnihil. Aduertendum autem quàm graphice Dominus in ea quę hactenus tractata est parabolę parte depinxerit, & ob oculos posuerit (quo magis quisq; peccatum detestaretur) ad quantam nō solum miseriam, sed etiā vilitatem peccator sese deiiciat, nimirum ad quantā se deiecit is, qui cum diuitis esset patris & optimi filius, apud quem omnibus bonis abūdabat, in

B eam tum miseriam, tum vilitatem deuenit, vt ex diuite fieret inops, & ex filio fieret subulcus ac seruus eius qui nec siliquas ad satietatem prebuit. Quomodo enim aptius potuisset peccatoris tum miseriam, tum vilitatē, ac rursum diabolici imperii iustitiam ac crudelitatē nobis proponere? Id enim, inquit Hieronymus, quod in Ezechiele cū increpatione dicitur ad Ierusalem: Et factū est in te

Ezech. 16 peruersū vltra mulieres quę ante fornicationē tuā & post te sunt fornicatę, in eo quod dedisti mercedes, & mercedes tibi non sunt datę; videmus in filio minore cōpletum. Substantiā suam in regione principis perdidit, & post perditas facultates, missus ad porcos, egestate contabuit. Hæc ille. Vt autem prędictis Dominus insinuauit peccatoris mi-

C seriam & vilitatē, ita sequentibus indicat, quomodo multis extrema calamitas, & peccatorū magnitudo, resipiscentiæ est occasio ac qualis debeat esse peccatoris resipiscentis pœnitentia. Quod ergo in se reuersus filius prodigus dixit: Quāti mercenarii, &c. significat peccatores eos qui de numero sunt filiorum Dei, hoc est, electorum, cū in profundum peccatorū venerint, tandē per vitiorum fastidium, & proprię tum miseriæ, tum vilitatis considerationem ad sese redire, ac secum cum cordis maximo gemitu deplorando comparare statum virtutis vnde exciderunt, & statum peccati in quē prolapsi sunt vitio. Cæterum per merce-

D narios, cum quorum fœlicitate filius suā cōparat infœlicitatē, intelligi primò rectè possunt hi qui sola spe bonorum tēporalium à vitiis abstinēt, & Deo seruiunt, qui longe meliore sunt cōditione, quā hi qui pręcipites se dant in scelera. Quoniam enim sese seruant in familia patris cœlestis, ideo abundāt panibus, hoc est, multis bonis à Deo fruūtur, etiam secundum animam, nutriti pabulo verbi diuini. Sicut enim sub aliquo patrefamilias quidam sunt serui, quidam mercenarii, quidā filii: ita

E triplex est discretio eorū qui sunt in familia Dei. Aut enim metuentes supplicia abstinent à malo, & sunt in dispositione seruili: aut lucra tēporaliū bonorū venantes, exequuntur quæ eis præcepta sunt, & assimilātur mercenariis: aut ex amore Deo seruiunt, & filiorum habent affectum. Secundo, per mercenarios intelligi possunt imperfecti quique, qui in seruitio diuino spectant ferè beatitudinis ęternę consecutionem, & non perfectū filiorū affectum induerunt, ita vt solo amore Dei patris virtutibus insistāt, vt intelligatur ea quærimonia:

A Quāti mercenari, &c. eis competere, qui à magnis donis in vitiorum sunt abyssum prolapsi. Habent enim isti ad alios, sicut filii ad mercenarios: Qui enim magna à Deo sortiti sunt bona, veluti filii sunt: qui vero parua velut mercenarii. Quod autem filius prodigus post comparationem suæ infœlicitatis cum fœlicitate mercenariorum, dixerit: Surgā & ibo, &c, significat peccatorem post considerationem suæ conditionis, secūdo loco ex consideratione diuinæ clemētiæ, concipere spem misericordiæ impetrandæ, ac ob id proponere apud se cum omni humilitate ac simplici confessione peccatorum, Dei implorare & quærere misericordiā, sic tamen, vt non audeat petere restitutionem in pristinū statum ac priora dona, sed tantum vt intra eius familiam recipiatur, ac donetur gratia incipientium, iuxta illud: Elegi abiectus esse in domo Dei mei, ma-

B gis quā habitare in tabernaculis peccatorum. Primum ergo proponit se surrecturum è vitiorū sordibus in quibus iacet, ac deinde relicto vitiorū sta- Psal. 83.
tu, iturum affectu ad eum quem nouit esse patrē suum, tum etiam paternā clementiam paterna cōpellatione imploraturum, dicendo: Pater peccaui in cœlum & coram te. Quę quidē confessio optime conuenit ei qui hominē patrē alloquitur, vt scilicet prius dicat se in Deum, ac tum in hominem peccasse: & tamen etiā bene conuenit homini alloquenti Deum patrem in hoc sensu: Pater peccaui in cœlum, quia scilicet in conspectu cœli non veritus sum tam grauia committere crimina: & insuper corā te peccaui, qui etsi sis nobis inuisibilis, omnia tamē vides quæcunque vbiuis aguntur locorum. Aut peccaui in cœlū, quod ei præposuerim terrena: peccaui coram te, quod tuā volun-

C tatem posthabuerim meæ. Sancto huiusmodi proposito facto, tertio loco necesse est vt quod proposuit exequatur, quod significatur cum sequitur: Et surgens venit ad patrem suum. Porro vt trib. istis gradibus eleganter præscriptus est veræ pœnitentiæ modus, ita sequentibus pulchre deliniatur sūma & inopinabilis Dei erga peccatores benigni- Psal. 9.
tas. Quod ergo dicitur, cum adhuc lōge esset, vidit eū pater ipsius, &c. significat Deum sua gratia præuenire peccatorē iuxta illud: Desiderium pauperū exaudiuit Dominus, præparationē cordis eorum Psal. 31.
audiuit auris tua. &: Dixi, cōfitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impieta-

D tem peccati mei. Amplexus enim cū osculo, ipsam gratiā reconciliantem significat, quæ his signis est descripta, ad significandū magnitudinē affectus & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitentē. quod autē subiicitur filius nihilominus dixisse quod proposuerat, significat peccatorē vere pœnitentē, etsi sentiat in se diuinę benignitatis consolationē, non tamen cessare ab humili suorum peccatorū & suę indignitatis confessione. quod tamen non dicitur addidisse, quod etiā dicere proposuerat, fac me si-

E cut vnum de mercenariis tuis; significare potest, peccatorem cum in se sentire cœperit diuinā consolationem, veluti abreptum à paterna benignitate se totū iacere in patris gratiam, nihilq; petere, sed tantū cōfiteri suum peccatū & indignitatem. Quod autē post hæc pater iusserit filiū indui prima stola, annulo manus, & calceamentis pedes ornari, simpliciter rectè accipitur tantū significare, quod Deus adeo delectatur humili peccatoris cōfessione, vt quia homo sese indignū reputat, ipse ei pristinam gratiam & dignitatē restituat. Nam

& Ezechielis 16. his tropis ſignificat Dominus loquẽs ad Ieruſalem, qualiter eam multis modis decorauerit, dices: Veſtiui te diſcoloribus, & calceaui te hyacinto, & cinxi te byſſo, & indui te ſubtilibus. Et ornaui te ornamẽto, & dedi armillas in manib. tuis, & torquẽ circa collum tuũ. Quod ſi ſeorſum quid ſtola, quid annulus, quid calceamẽta ſignificent, eſt dicendũ, rectiſsimè per ſtolam intelligitur veſtis illa, quá qui non habet, non poteſt intereſſe regis cõuiuio, nempe charitas, quæ operit peccatorũ multitudinem, & ornat hominem veluti veſte filiofamilias digna. per annulum, arrabo familiaritatis erga Deum, qui eſt ipſe ſpiritus ſanct⁹, iuxta

1. Ioã. 4. illud: In hoc cognoſcimus quod in eo manem⁹, & ipſe in nobis, quoniam de ſpiritu ſuo dedit nobis. B

Ephes. 1. Vnde Paulus: In quẽ, inquit, credentes, ſignati eſtis ſpiritu promiſſionis ſancto. Per calceamẽta, cuſtodia diuinæ gratiæ, qua affectus hominis ita muniátur: vt ſuper & inter ſcorpiones & ſerpẽtes ſecurus ambulet, nec alicubi coluber inſidians plãtam ingredientis inuidat. Aut per annulum, qui poſt ſtolam indutã datur manui, ornamentũ bonorũ operum ſignificatur: per calceamenta pedib. data, officium prædicandi aliis Euangeliũ pacis. iuxta il

Ephes. 6. lud Pauli: Calceati pedes in præparationem Euangelij pacis. Conuenit enim vt qui in ſe excellentẽ Dei miſericordiam expertus eſt, aliis eandem annunciet, quemadmodũ Paulus fecit. Vitulus autẽ ſaginatus, omniũ conſenſu ſanctũ Chriſti corpus deſignat, cuius etiá eſu Deus peccatores poſt re- C conciliationem dignatur. Velut vitulus enim eſt Chriſtus ipſe, propter ſacrificium, quo oblatus eſt in cruce, & quotidie offertur in altari: veluti vitulus autẽ ſaginatus, quia impinguatus plenitudine chariſmatum, atq; ad id impinguatus, vt de eius pinguedine etiá nos in ſpirituali conuiuio impinguaremur. Mactatur vitulus iſte peccatorib. ac deinde in communi totius familiæ cõuiuio cum lætitia omnium editur, primũ quidẽ pro ſalute omnium offertur in memoriam immolationis factæ in cruce, & deinde communiter à fidelib. ſumitur cum lætitia mentis; & gaudio etiam Angelorũ ob reconciliationem humanæ naturæ cũ Deo, & gratiam Dei factam peccatoribus. poteſt tamẽ per vitulum ſaginatum, qui paratur filio prodigo reſipi D ſcenti, intelligi etiam, (& fortaſſe cõuenietius pro intẽtione Domini, & ſequentium exigentia,) peccatoribus in principio ſuæ cõuerſionis frequẽter dari, vt magna conſolatione interni gaudij afficiantur, quo ſic confirmentur in via Dei: qualem conſolationem & delitias nũquá ſenſerunt iuſti plerique, qui iugiter in virtutibus & bonis operibus fuerunt occupati, qui ſignificantur per eũ, de quo ſequitur, filiũ ſeniorem in agro laborantẽ. Quæſtio proinde ſic naſcitur, quomodo ſi filius iſte ſenior perſonam gerat iuſtorum, dicatur indignatus E patri ob fratris receptionem. Non enim hoc iuſtorum eſt, obmurmurare Deo, inuidere gratiæ fratri collatę. Hinc ſane plerique eá maluerũt ſeq huius parabolæ tractationem, qua per iuniorẽ populus gentilis, per ſeniorem populus Iudaicus intelligitur. In Iudæos enim indignè ferentes tá facile ad Euangelicam gratiam admitti gentes, optime quadrat illa ſenioris indignatio. Verum cũ hic non ſit ſenſus à Domino primo intentus, vt ſupra oſtẽſum eſt, dicendum eſt primum quidẽ quod ea quę hic dicuntur de filio ſeniore gerente iuſtorũ perſonam, dicta ſunt à Domino; ad notandũ ipſos Phariſæos & Scribas, qui iuſti volebant haberi, quibus Dominus per factum filij ſenioris, quod nemo nõ culpandum fateretur, inſinuare voluit quá inique & impie ipſi tanquam iuſti, indignarẽtur publicanos & peccatores recipi à Chriſto. Perinde enim eos facere, atq; filius ille ſenior, quem quiq; male feciſſe non negaret: Deum tamen etiá omnib. modis ſtudere per filium ſuũ vt Phariſæorum obmurmurationẽ reprimeret, eiſq; ſatisfaceret, ac conuiuij & gratiæ Euãgelicæ participes faceret, ac ſic fere eos recte compellare: Eſto vos iuſti, ſitis ſicut filius ille beneplacens patri. Obſecro vos iuſtos & mundos, ne obmurmuretis in reſipiſcentia & ſalute fratrum veſtrorũ, de qua gaudet tota ſanctorũ B familia. Deinde dicendum per hanc de filio ſeniore narrationem ſignificatum, eſſe tantam Dei erga peccatores benignitatẽ, vt eam iuſti nunquá ſatis queát admirari, vtq; indignatio & obmurmuratio hinc naſci poſsit, ſicut, inquit Theophylactus, in familiari colloquio ſæpe cum beneficijs quempiam affecimus, & deinde gratias egerit: dicimus, reprehendunt me omnes quod tanta in te beneficia contuli, quamuis forte nemo nos reprehendat, attamen magnitudinem beneficentiæ oſtendere volẽtes, ita fingim⁹. Poſtremũ cũ Hieronymo & Caietano etiam recte intelligitur ſignificatũ, in iuſtis quibuſdam adhuc ſcilicet imperfectioribus, ex conſideratione immenſæ benignitatis diuinæ erga graues peccatores, naſci aliquid inuidiæ & obmurmu C rationis, at Deũ tamẽ & pro horũ ſalute viciſſim eſſe ſolicitũ, ac per internas ſuas inſpirationes corrigere oborientes animo huiuſmodi cogitationes, ac reducere ad ſaniores cogitationes. Quæ pro myſtica tractatione eorũ quæ de filio ſeniore dicũtur ſufficiũt, vt non ſit neceſſe magis particulatim perſequi ſingula. Porro quoniá hæc Phariſæorum obmurmuratio, cuius occaſione hæc parabola dicta eſt, & quæ hac parabola notata eſt, veluti præludium quoddam fuit eius indignationis, qua poſtea Iudæi obmurmurauerunt gentium ad gratiá Euãgelicá receptioni, ſine legis obſeruatione, quarum gentium vocatio, & receptio, in receptione publicanorum & peccatorum etiá figurabatur, ideo non male, nec extra Domini propoſitum, plerique D etiam veteres intellexerunt per duos vnius patris filios, duos populos: gentilem per iuniorem, ob inſipientiá eius: Iudaicum per ſeniorem, propter maiorem eius ſapientiam. Si enim id ſpectemus quod dictum eſt, nempe quod res quæ tum gerebatur præludiũ fuerit eius quod poſtea magis erat futurum, veriſimile eſt Dominũ præter eum ſenſum myſticũ & allegoricum, qui ſuo propoſito potiſſimum ſeruit & iam tractatus eſt, etiam hunc alterum ſignificaſſe, in quẽ ſane pleraque parabolæ optime quadrant, vt vel ob id etiam ad eũ ſenſum reſpexiſſe videri poſsit Dominus. In quo tamẽ ſenſu tractãdo breuiores erimus, ꝙ pleraque ex priori tractatione ſumi poſsint. Itaque duorũ populorum, quorũ vnus erat pater & conditor, iunior nẽpe gentilis à Deo patre ſuo deficiens, acceptas ab eo facultates, in regione longinqua diſsipauit cum ſcortis. Acceperat enim à Deo dona naturæ, vt inuiſibilia eius per ea quæ erãt viſibilia cognoſceret, & ex pulchritudine creaturarũ cõſequenter intelligeret creatorẽ. Sed quia veritatem in iniuſtitia detinuit, & pro Deo idola coluit, cum illis Deo derelicto turpiter fornicatus, naturæ bona vniuerſa conſumpſit, & cõſumptis omnibus, cœpit egere virtutibus.

virtutibus, derelicto fonte virtutum. Vnde cũ in regione gentiliũ destituta cognitione veri Dei, facta esset valida fames solidæ veritatis quæ mentẽ verè pasceret, cœpit populus iste totus subiectus esse dæmoniacę potestati, ac quisque sibi aliquem veritatis doctorem quæsiuit, diuersis diuersorum philosophorum dogmata sectantibus. Quibus cũ sentiret famem non leuari, nec saturitatem parari, tandem pertęsus gentilis populus suæ conditio- B nis, patris sui cœlestis per Euangelicã prædicationem illi ingesta memoria, confidenter ad eius implorandam eum omni humilitate misericordiam properauit, neque diffidens ob eius benignitatẽ, neq; ob suã vtilitatem ac indignitatem se dignũ te putans, qui ad fœlicitatem Iudæorum assumeretur. Quem tamen Deus & facillimè & benignissime suscepit, non tantũ innocentiæ stola quã in Adam perdideramus, & annulo fidei, ac sinceamẽtis protectionis suæ eum donãs, sed pinguissimo etiã ei conuiuio instructo, reuelatæ scilicet veritatis & corporis ac sanguinis filii, quale conuiuium necdum parauerat in veteri testamento, populo Iudaico per filium seniorũ significato. Proinde hic po-

A pulus in agro cæremoniarũ legalium assiduè occupatus, & sub graue iugum legis pressus conspiciẽs ad Euangelicam gratiã gentes tã facile recipi, frequenter, vt ex Actis Apostolorum patet, id ægrè ferabat, volens aut eam gratiam sibi esse propriam, aut nõ communicandam gentibus, nisi cum onere legis, & adeò id ęgrè tulit, vt vel ea potissimum de causa pleriq; alienati sint à fide, & ad cõmune Euangelicæ gratiæ conuiuiũ ingredi noluerint. Quoniam tamẽ impiæ indignationi adeo nõ est benignissimus Deus offensus, vt eum populũ plane abiecerit, sed & hunc seruare cupiens, non destitit, nec destiturus est per suos blande eos inuitare ad communis conuiuii & lætitiæ consortium, quemadmodũ per Paulum fecisse constat in epistolis, potissimum ea quæ ad Romanos est. Et hactenus quidẽ de parabolæ huius tractatione, prolixe forsitan nimis, sed tamen non satis pro dignitate parabolæ. In qua vt tres sunt personę obseruandæ, ita, nobis in patre admiranda & laudãda inopinata eius erga peccatores benignitas: in filio prodigo, sequenda ipsius, syncera & vera pœnitentia: in filio seniore, vitanda ipsius impia indignatio.

C.

PARABOLA DE VILLICO INIQVO.

LVCÆ 16. CAPVT XCV.

Dicebat autem & ad Discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat villicũ, & hic diffamatus est apud illũ, quasi dissipasset bona ipsius. Et vocauit illũ, & ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ, iã enim non poteris villicare. Ait autẽ villicus intra se: Quid faciã, quia dominus meus aufert à me villicationẽ? fodere non valeo, mẽdicare erubesco. Scio quid faciam, vt cum amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas. Cõuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantũ debes domino meo? At ille dixit: Cẽtũ cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionẽ tuã, & sede, cito scribe quinquaginta. Deinde alii dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait. Centũ coros tritici. Ait ille: Accipe literas tuas, & scribe octoginta. Et laudauit dominus villicũ iniquitatis, quia prudẽter fecisset, quia filii huius seculi prudẽtiores filiis lucis ĩ generatione sua sunt. Et ego dico vobis: facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiãt vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrũ est quis dabit vobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire. Aut enim vnũ odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterũ contẽnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ. Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant auari, & deridebant illum. Et ait illis: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus. Deus autem nouit corda vestra, quia quòd hominibus altum est, abominatio est ante Deum: Lex & prophetæ vsque ad Ioannem, ex eo regnũ Dei euangelizatur: & omnis in illud vim facit: Facilius est autem cœlum & terram præterire, quam de lege vnum apicem cadere.

DICEBAT AVTEM ET AD DISCIPVLOS SVOS: HOMO QVIDAM ERAT DIVES.] Postquam tribus parabolis præcedentibus Dominus confutauit calumniã Pharisæorũ & obmurmurationem, quartam iam adiecit de dispensatore iniquo, ad redarguendam prę- D sentiũ Pharisæorũ auaritiam. Nã horum gratia & occasione hãc etiã parabolã esse dictã patet satis ex sequẽtibus, cũ dicuntur hæc omnia auari Pharisęi audisse, & ob id derisisse Dominũ. Cũ autem superiores tres parabolas dixerit ad Pharisæos, nunc ad Discipulos sermonẽ cõuertit, quãuis Pharisæorũ notare volens auaritiã. Sciebat enim huius doctrinę nõ esse capaces, nec eã approbaturos Pharisæos. vnde Discipulos suos alloquitur, volẽs eos à morbo illo Pharisæorũ curare & præseruare, cuius notãdi & de eo differendi occasionẽ præbuerũt Pharisæi sua præsentia & obmurmuratione. Porro priusquã parabolæ huius scopus & mysticus sensus explicetur, quædã circa literã sunt ãnotãda.

Et primũ quidẽ, quod interpres nõ satis recte hic posuit nomen villici & villicationis, & verbũ, villicare. Pro villicus enim est Græcis dictio, Latinis auribus non insolens οἰκονόμος œconomus, id est, dispensator, quomodo vertendũ magis fuisse docet D. Hieronymus quæst. 6. ad Algasiam, vbi hãc parabolã tractat, & docet differentiã inter villicu & œconomum vel dispensatorẽ. Villicus, inquit, E proprie villæ gubernator est, vnde & à villa villicus nomen accepit: οἰκονόμος autem tam pecuniæ quam frugũ, & omniũ quæ dominus possidet dispẽsator est. Vnde & οἰκονομικὸς Xenophõtis pulcherrimus liber est, qui nõ gubernationẽ villæ, sed dispensationem vniuersę domus (Tullio interpretante) significat. Hęc ille. qui in sequẽtibus pro villicationis, legit dispensationis: & pro villicare, dispẽsare. Secundò notandum, quod cum dicitur, centũ cados olei, pro cados, Gręce est batos, quomodo & D. Hieronymus legit loco prędicto. Nec est idem cadus quod batus. Nam cadus, vt dictum est

est in cap. Concordię 18. Idem est quod metreta, & est dictio Græca, sicut & metreta. cótinetq; sextarios sexaginta, hoc est, docé congios. Batus autem continet sextarios septuaginta duos, vt testatur Iosephus lib. antiq. 8. & est Hebraica vox, sicut & dictio quæ sequitur, Corus. Hebræi enim dicút בת Bath, vnde batus, כור Cor, vnde Corus, quod & חמר Hhomor illis dicitur: Batum tamé & cadú siue metretam pro eadem mensura accepisse D. Hieronymú patet ex eo qđ 2. Paralip. 2. pro Bath vertit metretam, cum legimus: Dabo in cibaria tritici coros viginti milia, & hordei coros totidé, & vini viginti milia metretas, oleiq; sata viginti milia. Hic enim Hebræis pro metretis & pro satis est Bath. Idem Hierony. lib. 14. Comment. in Ezech. cap. 45. Decima, inquit, pars cori in speciebus liquidis vocatur batus siue cadus. Sic enim legendum puto, cum libri habeant vadus pro cadus. Hinc nó mirum quod hic pro batos legamus cados. Vt autem patet ex Ezech. cap. 45. & dictú est in cap. Cócordię 52. Batus mensura erat liquidorum, æqualis Ephi mensuræ aridorum, quarú vtraq; decima fuit pars cori. vnde constat villicum istum iniquitatis plus remisisse ei qui centum coros debebat, quàm ei qui centum batos, quáuis huic remiserit quinquaginta, illi verò tantum viginti. Ná viginti cori continent 200. batos: sicut 100. cori batos 1000. Corus autem, vt scribit Iosephus, continet modia Attica decem, quanquá Græca eo loco nó habeant, modia, sed medimnos. At Budæus ostédit medimnum valere sex modios. Illud mirú, quod idem Iosephus. 3. antiquitatum circa finem scribit corum valere quadraginta & vnum medimnos Atticos. Bati capacitas (qua cognita, omnium mésurarum Hebraicarú habetur notitia) haberi forte posset geometrica & arithmetica arte & ex descriptione maris ęnei, 3. Reg. 7. & 2. Parali. 4. quod dicitur 2. Reg. 7. continuisse duo milia bathos, & 2. paralip. 4. tria milia metretas, vbi pro metretas Hebræis est bathos, quod tamen mirú, quomodo concordat cum eo quod dicitur in 2. Regú. Sed de mensuris hæc pro præsenti loco sufficiunt. Cæterum quod dispensator iste dicitur dixisse: Accipe cautionem tuam, vt est vtrobique, σου τὸ γράμμα, vel literas tuas, aut scriptum tuum, & scribe hoc vel illud, sic videtur intelligendum, vt ipse tradiderit eis in manus eorum, syngrapham obligatoriam olim ab eis scriptam, eaque rupta, aliam iusserit ab eis scribi, in qua tantum faterentur se debere 50. vel 80. Quod autem sequitur, Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset, quidam putant non verba esse Christi, sed Euangelistæ, interrumpentis Christi sermonem, vt per dictionem, dominus, non intelligatur diues ille, de quo parabola, sed ipse Christus eo quod nó videatur verisimile quod dominus dispensatoris fraudatus laudasset illum. Vnde in paraph. sic habet quidam: Ea fraus si comperta fuisset illi diuiti, non fuisset impune œconomo, sed tamen Dominus Iesus ad exemplum beneficentiæ laudauit apud Discipulos suos fraudulétum illius, sed tamé prudens consilium, & ad huius imitationé adhortatus est suos. Verú magis apparet hæc adhuc esse verba Saluatoris eo quod statim sequatur ab eo dictú; Et ego dico vobis. Itaque magis intelligendum Saluatorem quod sic proposito suo conueniret, fingere dominum illius dispensatoris veluti liberalem, delectatum ingenio illius, laudasseq; eú,

Quid Batus.

Quid Corus.

Lib. 15. antiquit. 18

A non quod fraudem commisisset, sed quod prudenter egisset, sibi prospiciens in futurú: quemadmodum cum audimus ab aliquo patratum facinus, sed ingeniosè, etsi damnemus factú, laudamus tamen ingenium, dolemusque eú aut alios nó in aliis rebus melioribus tale ingeniú exercere. quod & hic Saluator quasi egre ferens subiecit quia filii huius seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Vbi illud, in generatione sua, perinde est ac si, vt apertius verti posset, diceretur, in genere suo, & additum est ad significandum quod non absolute sunt prudentiores filiis lucis, sed in genere suo, hoc est, eo modo quo tales dicútur prudentes. Sensus ergo est, quod filii huius seculi suo modo prudentiores sunt & callidiores ad prospiciédú sibi de iis quæ ad præsens seculum pertinét,

B quàm filii lucis ad curandum ea quæ ad vitam illam pertinent, quá ipsi spectant. Aut illud, in generatione sua idé est quod, inter suos, vt intelligatur Dominus significare duas generationes, vnam filiorum huius seculi, alteram filiorum lucis, & illos istis esse prudentiores in sua generatione, hoc est, inter suos, & in iis quæ ad eos pertinent, & quæ ipsi gerunt & curant. Caietanus intelligit tantum significari à Domino, quod filii huius seculi sint in suis rebus prudentiores, quá in eisdem rebus sint filii lucis, qui múdana non curant. Verú alter sensus dictus, quo intelligitur significari illos in suis

C rebus & suo modo esse prudentiores filiis lucis in suis rebus, plenior est, & proposito Domini magis conueniens, non quod illorum prudentia semper vincat horum prudétiá, sed quod vt in plurimum sic fiat. Cæterum orationes illæ; filii huius seculi filii lucis, phrases sunt Hebraicę, quibus significátur homines addicti huic seculo, & qui iam lucé Euágelicá amplexi sunt. Bene auté opposuit filios lucis filiis huius seculi, significans seculum hoc tenebrosum esse, & filios eius esse filios tenebrarú, quod ad exaggerationem & reprehésioné nostræ oscitantiæ facit, quod eis qui luce donati sunt, maior cóueniebat prudentia, quam his qui tenebrarú sunt filii. His pręmissis, vt ad mysticam parabolæ huius tractationem & explicationem intétionis Domini deueniamus, id primo certum est, qđ villi-

D cus iste iniquitatis, qui à domino nobis ad imitandú proponitur, non quoad omnia quæ de ipso narrantur imitandus proponitur. Nó enim aut domino nostro faciéda est aliqua fraus, aut de ipsa fraude & alienis eleemosynæ eroganda, neq; eos à quibus recipi volumus in æterna tabernacula, tanquá debitores Domini nostri fas est intelligere, cú iusti & sancti potissimú significétur hoc loco, q eos introducant in ęterna tabernacula, à quib. necessitates eorú in pręsenti vita sunt subleuatæ. Proinde in hac maxime parabola summa dútaxat spectanda est: nec singula sic sunt persequenda, vt in quibuslibet partibus similitudiné propriam quæramus, & singula villici nobis accómodemus, quéadmodú nec in reliquis parabolis id esse faciendú,

E supra sæpe dictum est. Quæ auté sit huius parabolæ summa, ex his quæ Dominus parabolæ subiecit, satis licet colligere, cum explicans quorsú hæc dicta sit adiicit: Et ego dico vobis, facite vobis, &c. quanquam hic non cúcta explicet in parabola spectanda, sed tantum id quod est præcipuú, reliqua nostræ intelligentię relinquens. Summa ergo parabolæ in tribus consistit. Primum, vt intelligamus nos omnes bonorum temporalium non esse domi

nos,

minos, sed tantum dispensatores, ac ob id exactam à nobis rationem poscendam aliquãdo, vt summa cum solicitudine curandũ nobis sit quo illa ad voluntatem Domini dispensemus. Secundo, ad hoc tendit parabola, idq; præcipue, vt sicut dispẽsator ille cum intelligeret se sua priuãdum dispensatione, solicitus fuit vt futuræ vitæ prospiceret, nec aliud præsentius reperit, quam vt bonis domini sui in suum commodum vtens quãdiu posset pararet sibi amicos ex bonis domini sui, qui ipsũ suo munere destitutum alerent: ita & nos cogitemus aliquando nos à temporalium horum bonorũ dispẽsatione amouendos, ac ob id soliciti simus qua ratione nobis in æterna vita, vbi non erit hurũ inmanu nostra dispensatio, prospiciamus, sciamusque illam demum prospiciendi nobis rationem esse cõmodissimam, si ex acceptis diuinitus facultatibus benefaciamus liberaliter pauperibus, per quos in æterna simus recipiendi tabernacula, cũ defuncti fuerimus dispensationis nostræ officio. Tertiò, ad hoc tendit parabola, vt intelligamus quod si dominus iniqui dispẽsatoris passus dispendia laudat dispensatoris prudentiam, quod aduersus dominũ quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: multo magis à Domino nostro, qui & ditissimus est, & nullum damnum potest sustinere, & cujus præceptum est vt pauperibus benefaciam⁹, laudandi sumus, si bonis eius nostræ dispensationi cõmissis ab ipso, ita in nostrum cõmodum vtamur, vt per ea nobis paremus locum in æternis mansionibus. His tribus in parabola obseruatis, cætera relinquenda sunt tanquam pro exempli cómoda narratione tantum dicta, vt non sit inquirendum quid significatum sit per hoc quod villicus dixit: Fodere non valeo, mẽdicare erubesco, & quod vni remisit 50. batos olei, alteri vero 20. coros tritici. Non enim eadem est ratio eorum quos ex bonis domini sui dispensator iste sibi amicos parauit, & eorũ quos ex datis diuitiis nobis parare debemus amicos. Illorum enim amicitia parabatur per hoc quod eis tanquam domini debitoribus debitũ remittebatur ex parte; horum vero paratur per hoc quod eis tanquã amicis domini tribuuntur & cõmunicantur nobis concessa. Accedit ad hæc quod parabola hæc ex earum parabolarũ est genere, in quibus cõparatio sumitur ex dissimilitudine, quẽadmodum docet D. August. lib. 2. quæst. Euang. cap. 34. & 45. & annotandum est à nobis cap. Cũcord. 83. vt ob id minus sit mirandum, si non omnia quæ in parabola dicuntur nobis, mysticè applicare possint, quemadmodum fere possunt in aliis parabolis. Quãquam enim nobis ex parte imitandus proponatur dispensator iniquus, in multis tamen non est imitandus, quodq; in eo nobis imitandum proponitur, magis significatur ex dissimilitudine argumento à minori affirmatiuè, quã argumẽto à simili. Quod enim significare voluit Dominus istud est. Si dispẽsator ille pro temporalia vita adeo fuit solicitus, & tanta astutia vsus est, vt futuræ inopiæ occurreret, multo magis vos maiori præditos prudentia, de æterna vita vobis cõuenit simili ratione prouidere. Et si ille laudatus est à Domino iniuria affecto, quod prudenter sibi prospexisset, multo magis vos laudandi ab eo qui & nõ patitur damnũ, & hoc vos facere præcepit. Hiero. loco superius notato adducit Theophilum Antiochenę Ecclesiæ sextum post Petrum Episcopum, quem dicit etiam quatuor Euãgelistarum in vnũ A opus dicta compegisse atque in suis Commẽt. parabolam hanc intellexisse de Paulo Apostolo, vt is sit per villicum iniquitatis significatus, cui & attribuit singula parabolæ: sed certum est Episcopũ illum tantum per accommodationem parabolam illam Paulo applicuisse, nec existimasse hunc fuisse sensum à Domino hic intentum. Hinc tamẽ obseruandum quam antiquæ sint, & ex Apostolorũ temporibus deriuatæ tractationes allegoricæ etiã accommodatitiæ tantum, & ducendi tantum gratia excogitatæ, quanquam idem Hieronymus in lib. de scriptoribus Ecclesiæ, dum meminit huius Theophili, dubitet num Commentarii in Euangelium qui eius nomine tunc legebãtur, fuerint illius. Restat excutienda vltima sententia illa, B quæ parabolæ conclusio est.

ET EGO DICO VOBIS: FACITE VOBIS AMICOS DE MAMMONA. Mammona iniquitatis, Hebraica phrasi positum est pro mãmona iniquo, vt postea dicitur, quemadmodũ supra villicus iniquitatis pro villico iniquo. Porro mãmona, nõ Hebræa, sed Siriaca vox, teste Hieronymo, diuitias significat vt & circa Matth. cap. 6. dictũ est. Ideo autẽ Hieronymus diuitias mãmona dicit vocari, quod de iniquitate collectę sunt, vnde apparet eum intellexisse hanc dictionẽ esse cõpositam ex præpositione מן Min, id est, à, & נונא Nona, à verbo ינה Iana, quod est violẽtiã inferre, C & aliena diripere. Id si verũ est, colligere hinc licet quare Euãgelistę hãc dictionẽ seruauerint, & rursum quare additum sit iniquitatis, nimirũ explicãdi vocabuli gratia. Est tamẽ & alia ratio quare Dominus non simpliciter dixerit de mammona, sed de mammona iniquo, nempe propter similitudinẽ maiorem indicandã inter nos & iniquum villicum quem imitãdum proposuit, vt scilicet sicut ille de iniquis diuitiis sibi parauit amicos, & nos de iniquo mammona faciamus. Cauẽdũ tamẽ, ne quemadmodũ Augustino teste aliqui hinc intellexerũt, etiã nos intelligamus, Dominũ nos admonere vt aliena diripientes, ea in eleemosynas erogemus, sicq; nobis paremus apud Deum amicos. Diuitias D enim iniquas, vnde nos vult parare amicos, nõ intellexit quas ab aliis per nefas accipiamus, sed quascunq; etiã iusto titulo possidemus, & quę vel nostra industria, vel ex hæreditate nobis obuenerunt. Earũ enim quas iniustè habemus nõ sumus à Deo cõstituti dispensatores, quia nec à Deo eas accipimus, sed eas tantum à Deo accipimus quas iuste possidemus, quas tamen Dominus hic iniquũ vocat mammona, eo quod, vt inquit Hieronymus quæst. 1. ad Hedibiam, omnes diuitiæ de iniquitate descendunt, & nisi alter perdiderit, alter non potest inuenire. Vnde, inquit, & illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima: Diues aut iniquus, aut iniqui hęres. Cui cõsonat illud Manãdri: Nũ- E quã vir ęquus, diues euasit cito. Atq; hęc videri potest singularis ratio, ob quã diuitias Dominus dixerit iniustas, nempe quia ab iniquitate descendũt & parantur, si non alia, saltẽ ea iniquitate, quia nimio studio & diligẽtia congregantur, aut quia illicite seruantur, non erogando ea pauperib. quẽadmodũ oportebat, quãdoque vero frequẽter ea iniquitate, quia nõ satis iustis modis ab aliis accepta sibi vsurpat & appropriat aliquis. Possunt tamẽ & aliter diuitiæ dici iniquę aut mãmona iniquitatis, nimirũ quia sunt materies omnis iniustitiæ & iniquitatis, aut secundum Augustinum, quia non sũt

veræ diuitiæ, quæcunque huius seculi diuitiæ, sed falsæ, & iniquè sibi nomen illud vendicantes, vnde & postea iniquo mammonæ opponitur id quod verũ est. Ea qua verborũ Christi explicatione huic parabolæ subiecta videtur hæc potissima esse ratio, cur hic mammona dicat iniquitatis. Cæterũ amici, quos de mãmona iniquitatis Dominus nos vult parare, vt nos recipiant in æterna tabernacula cũ defecerimus, hoc est, cum ex hoc mũdo emigrare cogemur, sunt potissimum sancti & fideles pauperes, eique maxime, qui omnia sua propter Dominum reliquerũt, aut perdiderunt, plenı diuitiis spiritualibus, quales erant illi in Ierusalẽ pauperes, pro quibus collectas fieri adhortatur in epistolis ad Corint. Paulus, quas ipse per sese in Ierusalẽ detulit. Huiusmodi enim propriè conuenit illud, recipiant vos in æterna tabernacula; non autẽ impiis & infidelibus pauperibus, qui ipsi nõ sunt ingressuri tabernacula. Dicuntur autẽ illi recepturi suos benefactores in cœlum, simpliciter quidem, quia propter illos Christus eorũ benefactores recepturus est, qui sibi imputat factũ quod illis impenditur, iuxta illud: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. & : quicũque potũ dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum nomine discipuli, non perdet mercedem suã. Subtiliori vero ratione, tum quia simul cum Christo regnabunt & dominabuntur populis, ac iudicabũt nationes, & proinde simul etiã cũ eo recipient benefactores suos in cœlum: tum quia illis cõmunicãt sua merita & diuitias spirituales, qui ipsis sua temporalia impartiuntur, iuxta illud Pauli: In præsenti tempore vestra abundantia illorũ inopiam suppleat, vt illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum. Quanquam autem hac sententia Dominus videatur maxime adhortar diuites ad eleemosynas erogandas pauperibus sanctis & iustis, quibus maxime tanquã domesticis fidei & Dei amicis eleemosynæ sunt faciendæ, tamen quoniam etiam omnibus pauperibus, quanquam inimicis & hostibus fidei, est beneficiendũ, potest etiã hæc sententia generaliter accipi, vt sit adhortatoria ad faciẽdam eleemosynam quibusuis pauperibus, qualescunque sint, & quanquam non ipsimet ingrediantur æternas mansiones, dicuntur rectè benefactores suos recipere in cœlum, ob rationẽ prius dictam, quia propter beneficia eis impẽsa Christ illos recipit in cœlum. Porro D. Ambrosius significat se per amicos qui nos recipiant in cœlum, intelligere ipsos Angelos & sanctos, qui regnãt in cœlo cum Christo, quos nobis amicos facimus, dum quibusuis pauperibus affectu misericordiæ benefacimus. Sic enim scribit: Facite vobis amicos de iniquo mammona, vt largiendo pauperib. Angelorũ cæterorũque, sanctorum grauã cõparemus. Expendẽda est autẽ expresse vis & pondus huius sententiæ Dominicæ, qua nulla alia efficacior esse potest ad eleemosynæ commẽdationẽ, ad quam homines sunt tardissimi, cum nihil sit magis ad salutem necessariũ & vtile. Cũ enim per parabolam insinuetur nos omnes bonorum temporalium tantum esse dispensatores, & dispensatio in bonũ & commodum domini sit facienda: hac tamẽ sententia demonstratur: quomodo in maximum nostrũ bonũ commissorũ nobis bonorũ dispẽsationem facere possumus, cum gratia veri Domini. Deinde cum diuitias dicat esse mammona iniquitatis, tamen ostendit Dominus quomodo iniustitiam illam nobis vertere possumus in iustitiã: cumque diuitiis homines fere quærant sibi facere quæstũ, & lucrum augere, ostendit qua ratione sibi per eas maxime prospicere possint, non in aliquot annos sed in perpetuũ, quomodo scilicet vere census augeatur, & reditus parentur perpetui. Postremum, cũ diuites fere velint à pauperibus multum rogari, & velut benefactores ab eis haberi, Dominus contrà significat pauperes potius à diuitibus quærẽdos, & ambiendos, ac necessitatis beneficia eis obtrudenda, vt eos apud Deũ habeant patronos & intercessores. Vnde D. Gregorius lib. 21. Moraliũ cap. 14. Multum, inquit, ad edomandam datis superbiã valet, si eum terrena tribuit verba solicite cœlestis magistri penset, qui ait: Facite vobis amicos de mãmona iniquitatis, vt cũ defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Si enim eorum amicitiis æterna tabernacula acquirimus, dantes proculdubio pensare debemus, quia patronis potius munera offerimus, quã egenis dona largimur. Qui itaque nunc temporale subsidium pauperi tribuit, ab eo postmodum perpetua recepturus, vt ita dicam, quasi ad fingem terram excolit quæ quod accepit, vberius reddit. Hæc ille.

Margin: 1. Cor. 16 (beside "pro quibus collectas"); B; Matt. 25 (beside "recepturus est"); 2. Cor. 8 (beside "poralia impartiuntur"); C; D; E; A

QVI FIDELIS EST IN MINIMO, ET IN MAIORI FIDELIS EST, &c.] Quo magis ad benigne dispensanda præsentia bona prouocaret Dominus, alterũ etiã ea occasione eiusdem parabolæ subiicit documentũ, de pœna scilicet mali dispẽsatoris temporaliũ facultatũ, quam duplicem fore insinuat, nempe quia talis & in præsenti tempore indignus apud Deum habebitur cui veriores diuitiæ committantur dispensandæ, & in futuro sæculo sua apud Deum carebit mercede. Primum itaque horũ ostensurus, præmittit duas prouerbiales & à vulgo desumptas sententias generales. Qui fidelis est, inquit, in minimo, &c. id est, etiã in maiori (aut magno, vt habent Græca) est fidelis. Et qui in modico (aut, vt est Græce, in minimo) iniquus est, & in maiori iniquus est. Quarum sententiarum veritati non obstat, quod quandoque reperiantur quidã fideles in paruis, & infideles in magnis: aut contrà infideles in paruis, & in magnis fideles. Sunt enim vulgares, vt dictũ est, sententiæ, quibus significatur quid vt in plurimum vsu eueniat, quodque homines ex minoribus factis maiorum coniecturam facere soleant. Vnde domini seruorum suorum fidelitatẽ in paruis primum tentant, quã si in eis integram inuenerint, audent eis etiam magna committere. Et ex puerilibus iuuenum furtis coniecturam facimus grauiorũ furtorum maturiorem ætatem secuturorũ. Ex his ergo generalibus & vulgaribus sententiis, infert Dominus, quod suo seruit proposito. Si ergo in iniquo mammona, re scilicet minima, si ad spiritualia bona fiat comparatio, non fuistis fideles, dispẽsando ea secundũ voluntatẽ Domini vestri, quod verum est quis credet vobis? hoc est, spirituales diuitias, quæ solæ vera sunt bona, Deus nequaquã committet vobis dispensandas. Discipulos enim alloquitur, & in eis omnes nos, quos significat indignos esse & ineptos, quib. Euangelium Dei aliis prędicandum committatur, aut alia dona spiritualia dentur in ædificationem & vtilitatem aliorum. Simili modo Paulus de episcopis: Qui domui suæ inquit, præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Opponit autem id quod verum est, iniquo mammonæ, significãs diuitias terrenas

Margin: 1. Tim. 3

renas nó verè esse diuitias, sed fallaces esse, vt quę vere diuites & beatos homines non reddant, nec hoc præstare possint quod pollicentur. Hinc auté patet quorum in superiore parabola dictú fuerit de dispensatore iniquo, quem propter infidelitaté suam amouere voluit dominus eius à dispensatione, nempe vt intelligamus Deú illos suorum honorum dispensatione indignos iudicare, qui concessa eis bona, adhuc parua, malè dispensant. Post pœnam autem infidelis dispensatoris, quæ ad præsés pertinet seculum, subiungit & de ea quæ ad futurum pertinet, rursúmque vritur vulgari sententia. Vulgo enim dici solet, eum qui in aliorum rebus est infidelis, dignum esse cui etiam non dentur quæ ipsius sunt. Vnde id suo accommodans proposito dicit: Et si in alieno fideles non fuistis, qđ vestrum est, quis dabit vobis? Alienum vocat diuitias temporales, quòd eas pleno iure non possideamus, cùm minimo momento vel ipsæ nobis, vel nos illis eripiamur, quòdque eas Deus hominibus concedat non tanquam propria eorum bona, sed tanquam ea quæ per eos vult dispensari. Id quod nostrum est, vocat cœlestia & æterna bona, quia ad eorum possessionem creati omnes sumus, conueniuntque nobis secundum id quod potissimum sumus, nempe rationales, ac sola hæc cum obtenta sunt, beatos nos faciunt, nec eripi nobis possunt. Itaque significat eos qui modo in alienis opibus dispensandis non fuerint fideles, sed subtraxerint eas aliis quibus debentur, Deum vicissim subtracturum illis propria ipsorum bona. Quanquam autem per id quod nostrum est dixerimus intelligi cœlestia bona quæ nos manent post hanc vitam, vt ea sanè maximè sunt intelligenda, tamen etiam generaliter intelligi possunt & ea bona spiritualia, quæ in præsenti vita à Deo hominibus conferuntur. Pergit autem Dominus post hęc dehortari ab auaritiæ & pecunię studio, ac rursum vulgares assumens sententias, accómodat eas suo proposito. Nemo, inquit, seruus potest duobus dominis seruire, &c. Hæc autem tractata sunt in cap. Concordiæ 42. circa cap. Matth. 6.

AVDIEBANT AVTEM OMNIA HÆC PHARISÆI QVI ERANT AVARI, &c.] Apud Græcos additur cóiunctio, &, ante Pharisæi. Audiebant autem omnia hæc & Pharisæi, vt sit sensus: Quanquam dixerim Dominum hæc dixisse ad suos Discipulos, tamen etiam Pharisæi audiebant hæc omnia, qui cum essent auari, hoc est, pecuniarũ amatores, (Græcè enim est φιλάργυροι), & ob id huius doctrinæ non essent capaces, deridebant Dominum huiusmodi docentem, aut, vt est efficacius apud Græcos, ἐξεμυκτήριζον, id est, subsannabant eum, aut naso suspendebant eum. Deriuatur enim Græca dictio à μυκτὴρ, quod nasum significat. At nasus olim erat irrisioni dicatus, quare significat Euangelista etiam externis vultus signis irrisionem monstrasse. Deridebant autem eum, ꝙ ipse Dominus, vtpote pauper adhortaretur diuites ad suorum bonorum in pauperes distributionem, quod diuitiarum possessores tantum diceret esse dispensatores, quod consuleret diuitibus per eleemosynas sibi pauperes facere amicos, ꝙ diuitias vocaret mammona iniquum, quódque assereret fieri non posse vt quis Deo colendo operá daret, & diuitiis colligendis, cum huiusmodi non didicissent ex lege Mosaica, sed contra hæc suis cultoribus promittat diuitiarum affluentiam. Habet autem hic mundus, semperque habebit eos qui instar Pharisæorum, cum sint elati, feroces, auari, & libidinosi, derideant doctrinam modestiæ, clementiæ, mansuetudinis, liberalitatis, & continentiæ, quorum sannas æquius & patientius ferre prædicatores debent, cum vident etiam Dominũ ab his non fuisse liberum. Abhorret enim à musto Euangelicæ doctrinæ palatum assuetum vappæ mundanæ prudentię, & animalis homo nó percipit ea quę sunt spiritus, stultitia enim est illi. Quoniam ergo Pharisęi synceram Euangelii doctrinam irridebant, seuere eos Dominus redarguit dicens: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, hoc est, opinionem iustitię vobis parare studetis apud homines, facientes scilicet omnia opera vestra vt videamini ab eis, ac his rebus studentes ex quibus homines sanctitatem ęstimant, externis scilicet cęremoniis, baptismatibus, & id genus rebus, atque vitia vestra palliantes sub specie boni, vt auaritię studium sub specie promissionum legis, & imitatione patriarcharum: at quantumuis iusti sitis habiti ab hominibus, qui tantum ex externis iudicant, Deus nouit corda vestra, & quia scit ea plena esse hypocrisi, elatione, auaritia, inuidia, vos abominatur. Tale enim quid addere oportet, vt quod sequitur cohæreat, quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. Non enim hac sententia causali probatur illud. Deus nouit corda vestra, sed quod qui apud homines iusti & magni sunt, plerunque Deo sint abominabiles. Potest & sic coniungi: Deus nouit corda nostra, quod ob id dico, vt sciatis abominabile esse Deo quod apud homines & hominum reputatione excelsum est. Est auté hæc sententia bene ponderanda, vt ea admoneamur quam longissime distare ab hominum mundanorũ iudiciis, scientes eos fere approbare q̃ Deus reprobat. Potest autem eius veritas in multis declarari. Sapientia enim mundana, & eloquentia, magna quædam & suspicienda res est apud homines. at iuxta Paulum: Sapientia huius mundi, stultitia est apud Deum. Prudentiam carnis, qua nouerunt sibi quisque rebus bene in temporalibus prospicere, magni faciunt homines: at Paulus, Prudentia, inquit, carnis mors est, & inimica Deo. Et quod proposito maxime conuenit, sublime quiddam & suspiciendum est hominibus, abundare diuitiis, honorari ab omnibus, præ se ferre externis rebus, vt vestitu, cæremoniarũ obseruatione sanctitatem: at diuites, & honorati in mundo, & externis rebus sese pro iustis venditantes, fere Deo sunt abominabiles ob auaritiam, fastum, & hypocrisim. Sicut auté quod hominibus altum est, Deo fere est abominatio, id est, abominandũ: ita etiam contra, quod hominibus humile est & contemptũ, apud Deum magnũ est. Apud Deum enim, beati pauperes spiritu, beati mites, beati qui lugent, & qui persecutionem patiuntur, cum hi miseri & abominabiles sint hominibus.

1. Cor. 2. 1. Cor. 3. Rom. 8.

LEX ET PROPHETÆ VSQVE AD IOANNEM, EX EO REGNVM DEI, &c.] Quoniam Pharisæi Dominum contra auaritiá, & de diuitiarum dispensatione irridebant, quasi aliena a lege, imo contraria legi & prophetis præciperet, vbi multi ditissimi Deo placuisse leguntur, & terrenorum bonorum abundantia Dei cultoribus promittitur, ideo Dominus hic occurrens ostendit iam esse tempus docendi alia quædá per-

fectiora, quam quæ lex & prophetæ prius docuissent, quod iam cœperit apertaregni cœlorum prædicatio, quæ merito perfectiores requirat animos, & alia habeat præcepta quam lex Mosaica, quę diuitias terrenas, non ita autem cœlestes pollicebatur. Sensus ergo est: Offendit vos quòd nouo more diuitiarum neglectum, cōtemptum & distributionem exigam, cū eas suis lex polliceatur. At scitote quod lex & prophetæ, id est, prophetarū scripta vsq; ad Ioannem habuerunt suum tempus, vt docerent vos quid faciendū esset: at à diebus Ioannis non amplius terrena bona promittuntur, sed regnū Dei euāgelizatur, id est, annunciatur, cuius proinde noua prædicatio noua etiam habet præcepta, ac terrenorum bonorum contēptum merito exigit. Nec est inefficax huiusmodi prædicatio etsi noua, & vobis ridicula. Quantumuis enim vos eā rideatis, tamen omnis in regnum cœlorum vim facit, hoc est, multi admodum pro illo consequendo summo feruore confluunt, veluti contendētes C

A illud præripere aliis, adeo vt propter illud parentes & cognatos omnes alacriter relinquant, suas item possessiones propterea aut relinquāt, aut pauperibus distribuant, ac denique animam propriā seque totos abnegent, & auidi sint consequendi regni cœlorum quod prædicator. Idem dictū à Domino, habitum est ea Matth. cap. 11. in ca. Concordiæ. 47. vbi plura dicta sunt pro explicatione huius B loci. Porro ne quia dixit; Lex & prophetæ vsq; ad Ioannem, calumniati ipsum possent tanquā legis destructorem, subiicit de legis indissolubilitate, dicens: Facilius est autem cœlum & terram præterire, quàm de lege vnum apicem cadere, id est, quam non fiat vel minimū quod in ea scriptum est. Quare significat se non venisse vt legem solueret, sed potius vt perficeret, atque id se facere dum quædam nunc aliter exigeret quam lex aperte præcepit. Idem dictum pluribus à Domino, habitum est ea Matth. cap. 5. in concord. 39. vbi circa hanc sententiam plura sunt annotata.

DISSERIT DE MATRIMONII INDISSOLVBILITATE
Matthæi 19. Marci 10. Lucæ 16 CAPVT XCVI.

† b accedentes. † a homo ▷ a Qui || a c ait † b ad vxorē suam. Post dictionem creatura sequuntur apud Marcum quæ prius sunt posita, ad dictione masculum vsque non separet. ▷ c omnis qui dimisit. || alteram ducit † c ducit

cT† accesserunt a ad eum c Pharisæi, [&] b interrogabāt eū c tentātes eum, a & dicentes: c Si licet† viro dimittere vxorē a suā quacūque ex causa? ▷ c At ille respōdēs || dixit eis: b Quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerūt: Moyses permisit libellū repudii dare, & dimittere. Quib. respondēs Iesus a ait: Non legistis, quia qui fecit ab initio c masculū & fœminā fecit eos b Deus? a Et dixit, c propter hoc relinquet homo patrē suū & matrē, & adhærebit † vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iā non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit homo non separet. a Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandauit dari libellū repudii, & dimittere? Ait illis: Quoniā Moyses c ad duritiem cordis vestri b scripsit vobis præceptum istud [&] a permisit vobis dimittere vxores vestras: c ab initio autem b creaturæ a non fuit sic. Dico autē vobis, quia ▷ f quicunque dimiserit vxorem suam, a nisi ob fornicationem: f & || aliā duxerit, mœchatur: & qui dimissā c à viro, f † duxerit, mœchatur. b Et in domo iterum Discipuli eius de eodem interrogabant eum, & ait illis: Quicunque dimiserit vxorem suam & aliam duxerit, adulterium committit super eam: & si vxor dimiserit virum suum, & alii nupserit, mœchatur. a Dicunt ei Discipuli eius: Si ita est causa hominis cum vxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbū istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt. Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: & sunt eunuchi, qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.

ET c ACCESSERVNT a AD EVM c PHARISÆI (ET) b INTERROGABANT EVM c TENTANTES.] Postquam Lucas dixisset Dominum dixisse, Lex & prophetæ vsque ad Ioannē, &c. &: Facilius est cœlum & terram præterire, &c. quibus significat Dominus tempus iā esse vt alia quędam docerentur, quàm in lege & prophetis pręcipitur, se tamen non venisse vt legem destrueret, sed potius vt eam suis pręceptis perficeret, subiecit: Omnis qui dimittit vxorē, &c. vt ex vno exemplo ostenderet, quomodo Dominus legem perfecerit. Hac enim ratione videtur Lucas hanc sententiā superioribus subiunxisse. Verisimile tamen hanc de non dimittēda vxore doctrinam cuius obiter meminit Lucas, traditam nuncà Domino ea occasione qua eandem pręsentibus Discipulis & Pharisęis traditam commemorant prolixe Mattheus & Marcus. Nam post hanc obiter cō E memoratam Domini doctrinam, quibusdam deinde interpositis quæ ipse solus habet, Lucas coinci dit cum narratione reliquorum duorum Euangelistarum de paruulis Christo oblatis, & adolescente diuite, & aliis quæ sequuntur. Quare quandoqui dem superioribus subiungenda fuerat ea quæ est apud Lucam de non dimittēda vxore sententia, oportebat hic simul cū Luca iniicere Matthæi

D & Marci narrationē, quam verisimile est Lucam ob id non tam prolixè prosecutum, quod fertet ab eis accuratè occasionē huius doctrinæ descriptam esse. Itaque ex collatione trium Euangelistarum hic coincidentium apparet, quod cùm Pharisæi antè dissent suam illam ob conuersationem Domini cū peccatoribus obmurmurationem tribus parabolis cōfutatam, suam item auaritiam alia parabola notatam, quęsiuerint occasionem venādi aliquid ex ore eius quod calumniari possent, eamque desumpserint ea eo quod dixit Dominus legē & prophetas locum habuisse vsq; ad Ioannem, facilius tamen esse vt cęlum & terra prætereat, quam vel minimum aliquid legis. Horum enim verborū occasione venite illis facile potuit in mentem, vt huiusmodi legis quæstionem ei proponerent, quam quæstionem verisimile est illo tempore fuisse agitatam inter Pharisæos & Scribas, & cōtrouersiam, vt ob id veluti discere cupientes quod apud ipsos erat dubium, eam quæstionem domino proponerent, quemadmodum postea proposuerunt, num liceret tributum dari Cæsari, & quod esset mandatum magnum in lege, & alia quædam. Causa autē dubitandi de diuortio apud Iudæos esse potuit, quod natura illud vt fœdum & iniquum mens honestior detestetur, & tamen lex illud admittat.

Deinde

Deinde quanquam ea lege cõstaret esse permissũ diuortium, dubitabatur tamen an quocunq; de causa licitum esset, cum lex tantum mentionẽ faciat fœlicitatis ob quam liceat facere diuortium. Non enim tantum quæsiuerunt Pharisæi, liceret viro dimittere vxorem, quod Marcus eos interrogasse dicit, sed an liceret quacunque de causa, vt habet Matthæus, ita vt verisimile sit eos dubitasse & interrogasse de vtroq; prædicto, nẽpe an absolute liceret, & si liceret, an quauis de causa liceret, sicut vtruoq; etiam hodie vertitur in quæstionẽ apud Theologos, vt est videre in 4. senteut. quærebant autem hanc quæstionem apud ipsos controuersã, sub specie animi cupidi discendæ veritatis, sed re vera tentantes eum, hoc est, capere i cupientes nũ quid in dubia illa quæstione dicturus esset quod in calumniã rapere possent. Putabant enim vtrum uis responderet, habituros se quod calumniarentur. Si enim diceret non licere, accusari illum posse tanquam legi contrarium. Si vero diceret licere, accusari posse illius doctrinam tanquam imperfectam, cum perfectionis videretur esse magister.

AT ILLE RESPONDENS DIXIT EIS: QVID VOBIS PRÆCEPIT MOYSES.] Quanquam sciret Dominus Pharisæos maligno animo quod quærebant interrogare, tamen pro nimia sua bonitate, vt & alias, non destitit quæ veritatis erant, saltem propter bonos præsentes, docere: pro immensa autem sua sapientia ita temperauit suam responsionem, vt eorũ transeat decipulam, nec possint calumniari, qui quiduis diceret se posse calumniari putabant. Porro responsionem Domini paulo aliter aut alio ordine cõmemorarunt Matthæus & Marcus. Nam Marcus quidem dicit, Dominũ prius interrogasse de statuto Moysis, ac post Pharisæorum responsionem causam illius statuti reddidisse, & postremùm primæuam coniugii institutionem subintulisse. Matthæus vero primũ dicit Dominũ ex primæua coniugii institutione ostendisse coniugum inseparabilitatem, ac tũ post Pharisæorum interrogationem de statuto Moysis, reddidisse causam illius statuti. Hæc tamen varietas nec contrarietatem aliquam, nec falsitatẽ arguit, sed tantum quod vterq; Euangelistarum quædam posuit ab altero omissa, quodq; non omnia eodẽ sint ordine dicta quo ordine sunt scripta, quod nihil obesse veritati historiæ nemo negauerit. Marcus enim posuit interrogationem Domini de statuto Moysis, quam prætermisit Matthæus: & cõtrà Matthæus posuit interrogationem Pharisæorũ de eodem statuto, quam prætermisit Marcus. Quomodo autem in ordinem redigi possint quæ ab eis diuersimodè sunt narrata, indicat Concordia, in qua quod Marcus scribit dictum à Domino de primæua coniugii institutione post redditam causã statuti Mosaici, præponitur cum narratione Matthæi, ne bis idem proponatur, quod bis eodem tempore dixisse Dominum nõ est verisimile. Respõsurus ergo sapientissimus magister captiosis Pharisæis, & sic responsurus vt eos sua ipsorum caperet versutia, primum, vt ex Marco patet, quæsiuit quid de re quæ quærebatur Moyses præcepisset. Quæsiuit aũt non tanquã ignorans, sed vt se legis contemptorem non esse declararet, sicut illi sperabant ex responsione ipsius se collecturos, & vt proposita ab illis constitutione Moysis, cui innitebatur diuortii consuetudo apud Iudæos, aliã deinde ex eodem Moyse antiquiorem cõstitutionem, eámque

A non Moysis, sed Dei, commode inducere & opponere posset. Cum autem Dominus quærat quid de proposita materia præceperit Moyses, Pharisæi respondẽt non quid præceperit, sed quid permiserit: Moyses, inquiunt, permisit libellum repudii scribere. Sic & cum Pharisæi postea interrogarent: quid ergo Moyses mãdauit dari libellum repudii, & dimittere? respondit Dominus: Ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras. Cõstitutio enim Moysis diuortium spectans, habebat aliquid permissionis & aliquid præcepti. Nam permissionis fuit, quod non prohiberet diuortium facere, & libellum repudii scribere more aliarum gentium: præcepti vero, quod constitutum fuit non posse diuortium fieri, nisi maritus vxori

B scriberet, & traderet libellum repudii. Itaque præceptum hoc permissionem includit, & permissio præceptum, quare confusè hic nunc dicitur mandasse, nunc permisisse Moyses. Postquam autem Pharisæi proposuissent constitutionem Moysis, cui nitebatur diuortii consuetudo, Dominus vicissim illis proponit antiquiorem Dei circa propositam quæstionem constitutionem, cui tum ob antiquitatem, tum quòd Dei esset, non Moysis, Mosaica constitutio meritò cedere deberet: Non legistis, inquit, quia qui fecit ab initio masculum & fœminã, creauit eos? Sic enim legendum est, & non, vt quidam libri habent: Qui fecit hominem ab initio. Nam dictio, hominem, nec est in Græcis, nec in an-

C tiquis Latinis codicibus. Illud autem, ab initio, quanquam omnes referant ad, qui fecit, magis tamen cum sequenti verbo: fecit, construẽdum videtur, vt ὁ ποιήσας, pro quo nos habem⁹, qui fecit, absolute positum, valeat idem quod factor vel creator, & sit sensus: Non legistis quod creator omniũ rerum fecit eos in initio masculum & fęminam? Nam apud Marcum in simili, imo eadem sententia, illud, ab initio, sic construitur cum sequenti verbo, fecit. Certè hanc dictionem habebat antiqu⁹ quidam codex manu descriptus. Porro decisurus propositam quæstionem Dominus primum in memoriam reuocat istud, masculum & fęminam creauit eos, scriptum 1. cap. Genesis, & repetitum cap. 5. vt per hoc probet coniugium in initio

D à Deo institutum, & non ab homine. Cum enim in productione auium, piscium, & iumentorũ nulla fiat mentio masculi & fęminæ, in sola hominis productione dicitur masculum & fęminam creauit eos, ad significandũ, coniugium, quod in solo homine locum habet, à Deo institutũ esse, idque inter vnum & vnã. Secundum Hieronymum autem & Theophyla. Dominus hac scriptura etiam probare voluit, quod non liceat viro dimissa vxore suam ducere, quia dictum est singulariter, masculum & fęminã, non autẽ fœminas, quas vtique cum viro creasset, si voluisset eũ vna relicta

E aliam ducere. Verum ad istud probandum magis adducitur à Domino id quod sequitur. Videri autem potest etiam ob id Dominũ citasse illud, Masculum & fœminam creauit eos; vt in memoriam reuocaret quomodo scriptura in hominis productione nunc singulariter loquatur, nũc pluraliter, eo quod duo primi homines ex vno homine substiterunt in discrimine sexuum, ita vt ex ipsa creatione monstratũ fuerit eos etsi duos persona, esse tamen quodammodo vnum hominem. Vnde dicit scriptura: Creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum

& fœminam creauit eos. Sic enim rectè subiuncta est altera scriptura ex secũdo capite desũpta, qua postquam probatum est coniugium esse à Deo institutum, etiam probatur sic esse institutum, vt sit inseparabile. Sequitur enim: Et dixit, Propter hoc relinquet, &c. propter hoc, nempe quia ex vno masculus & fœmina primò substiterunt. præcedit enĩ in Genesi ante hanc sententiam: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hoc vocabitur virago, quia de viro sumpta est. Dicitur autem hic Deus dixisse (nam suppositũ verbi, dixit, est Deus) cùm in Genesi hæc videantur esse verba Adę, quia Adam hęc non dixit nisi afflatu diuino, quo cognouit ex latere suo vxorem esse creatam à Deo, quanquam sic sunt hæc verba posita in Genesi, vt possint esse verba Moysis, Dei præceptum promulgantis. Porro illud; relinquet homo patrem & matrem, quidam secuti Augustinum intelligunt significare, Dominum interdixisse vt quis coniugio copularetur cum patre & matre sua, cum cæteris vero omnibus non interdixisse. Verum magis videtur significatum his verbis maiorem & inseparabiliorem debere esse coniunctionem hominis cum vxore sua, quam cum parentibus propriis, idque ideo, quia prima primi mariti vxor, de ipsius viri patre formata est, quomodo non formatur homo de parentibus suis, Deo per hoc significare volente coniuges inter sese cohęrere debere, perindeac si vnus essent homo, & ad hoc à se institutos, vt per carnalem copulam vna efficeretur caro. Hoc est enim quod sequitur: Et adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Adhærebit, inquit, per amorem. diligendo scilicet eam vt proprium corpus, & per cohabitationem ad vinculum perpetuum. Nec solum adhærebit, sed erunt duo etiam in carne vna. Vbi notandum pro, in carne vna, Græca habere, εἰς σάρκα μίαν, id est, in carnem vnã, & est Hebraica phrasi dictum, erunt duo in carnem vnam: pro eo quod est, erunt duo, vna caro, quemadmodum ex Domini patet conclusione: quomodo etiam dicitur Adam factus in animam viuentem, pro eo quod est, factus anima viuens. Diuus Thomas in Cathena citat D. Hieronymum, quasi intellexerit significari duos coniunges esse in vna carne, nẽpe prolis, quæ ex eis communiter gignitur, in quo quodammodo est vterque parens. Sic enim citat Hieronymum. Et erunt duo in carne vna. præmiũ enim nuptiarum est ex duobus vnam carnem, scilicet prolis fieri: cum ille sensus vt non conueniat sequenti illationi, ita nec sit Hieronymi. Non enim Hieronymus habet duas illas dictiones, scilicet prolis, sed tantum, præmiũ nuptiarũ est ex duobus vnam carnem fieri. Quod cũ non dixisse de carne prolis, sed de carne coniugum qui inter se carnaliter commiscentur, patet ex eo quod apud eum sequitur: Castitas iuncta spiritui, vnus efficitur spiritus. Et: Deus coniunxit, vnam faciendo carnem viri & fœminæ, hanc non potest homo separare. Dicuntur autem duo coniuges vna caro, nõ tantum propter carnalem commixtionem, propter quam Paulus ad hunc locum alludens dicit; qui adhæret meretrici vnum corpus efficitur, sed etiam ob vnam & cõmunem vtriusque corporis potestatem. Non enim vir sui corporis potestatẽ habet, sed mulier, & contrà. Ex hac ergo scriptura infert Dominus primo vnam conclusionem, quæ est vltimorum illorum verborum interpretatio. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro, significans

proinde non magis posse separari virum ab vxore, quam possit in duo diuidi caro vna. Iam, inquit. hoc est, quandoquidẽ à Deo sunt coniuncti in vnam carnẽ, non sunt amplius duo à sese diuisi, sed sunt vna caro. Infert deinde Dominus & alteram conclusionem principalem, qua respondetur ad quæstionem Pharisæorum: Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Dicit quod, potius quam quos, cùm tamen de pluribus fiat sermo, quia de pluribus vt de vno loquitur, de coniugibus scilicet duobus vt de vna carne. Pro, coniunxit, in Græco est verbũ, συνέζευξε, quod propriè est coniugauit, hoc est, in vnum iugum coniun- B xit & copulauit, vnde dicuntur σύζυγες, id est, coniuges. Hac ergo sententia Dominus directè respondet propositæ quæstioni, significans non licere viro dimittere vxorem suam, quia cũ Deus maritum & vxorem coniunxerit, idque in vnam carnem, homo nullus tantæ temeritatis esse debet, vt separet coniunctũ à Deo. Aduertendum autem, quod sicut duas infert Dominus conclusiones, ita duplici de causa significatur diuortium non licere. quia scilicet & est contra naturam, & contra Dei legem & constitutionem. Contra naturam enim est, vt vna caro diuidatur. contra legem. vt hoc distrahatur quod Deus coniunxit. Homo, inquit, nõ separet. quia Deus quod coniunxit solus separare potest, quemadmodum & facit per mortem alte- C rius coniugũ. Nec consequitur ex hac sententia non licere coniugibus ex mutuo consensu diuinis se totos mancipare obsequiis, ac religionem ingredi. Non enim homo, sed Deus, inquit Hieronymus, separat, qui & coniunxerat, quando ex consensu Dei, eo quod tẽpus in arcto sit, sic habemus vxores quasi non habentes. Deinde nec tunc propriè est separatio, quia manet vinculum coniugale inter eos. Dominus autẽ hic loquitur de ea separatione quæ tollit vinculum coniugale, qua scilicet fit vt non sit mulier alligata legi viri, sed viuẽte viro siue crimine adulterii alteri possit coniungi. Rursum non obstat veritati sententiæ Domini, quod multa dicantur esse quæ non tantũ impediunt contrahendũ matrimonium, sed etiam D dirimunt contractum, quæ his versibus continentur: Error, conditio, votũ, cognatio, crimen, Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas, Si sis affinis, si forte coire nequibis. Hæc socianda vetãt connubia, facta retractant. Non enim hæc dicuntur dirimere contractum matrimonium, quasi id quod fuerat verè coniugium, dissoluant, sed quia per ea fit vt contractus matrimonialis, inter aliquos initus sit irritus, ita vt inter eos nõ sit eo cõtracto coniugium effectũ, proinde tales non coniunxit Deus, hoc est, non fecit eos inter se coniun- E ges, vt rectè eos homo separare possit, aut potius declarare non esse coniunctos. In duobus autem casibus verum coniugiũ potest separari, ita vt alter saltem coniugũ possit ad secunda vota transire. Primo, quando inter coniuges qui in infidelitate contraxerunt, altero fideli facto, alter non vult sine Christi blasphemia cohabitare credenti. Tũc enim discedente infideli, fidelis contrahere potest cum alia fideli persona, quẽadmodum ex Paulo intelligit D. Ambrosius, in Cõmentariis eiuscẽ loci, sic scribens super illud: Non est enim frater aut soror seruituti subiectus in huiusmodi. Hoc est, inquit, non debetur reuerentia coniugii ei qui horret authorem coniugii. Non enim ratum

est

est matrimonium quod sine Dei devotione est, ac per hoc non est peccatũ ei qui dimittitur propter Deum, si alii se iunxerit. Contumelia enim creatoris soluit ius matrimonii circa eum qui relinquitur, ne accusetur alii copulatus. Hæc ille. cuius sententia citata à Gratiano 28. quæst. 2. sed corruptè sub nomine Gregorii, approbata est etiam in Decretalib. ab Innoc. 3. cap. Quanto te nouimus, de diuort. Et alioqui huius sententiæ veritas (quando quidem de ea dubitat Caietanus propter hãc Domini sententiam, quod Deus coniunxit, homo nõ separet) satis probari & colligi potest ex ipso Paulo, quanquam non apertè dicat fidelẽ discedente infideli posse cum alio contrahere. Nam Paulus eo loco manifestè discernit inter coniuges fideles, & cõiuges quorum alter est fidelis, alter infidelis. De illis enim dicit quid Dominus statuerit, nẽpe vxorem à viro non discedere: quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. De his verò dicit nõ quid Dominus statuerit, sed quid ipsemet. Nam cæteris, inquit, ego dico, non Dominus. At nulla erit differentia inter illos & hos, si etiam in istis discedente infideli, is qui relinquitur debeat manere sine coniugio, aut discedenti reconciliari: proinde cum dicit, nõ est enim frater aut soror seruituti subiectus in huiusmodi, significarè voluit fidelem infideli discedente non esse amplius astrictum seruituti coniugali, sed ab ea lege liberũ. Secundo, vinculum coniugale etiam inter fideles dissolui potest, si antequam coniugium sit per carnis copulam consummatum, alter religionẽ ingrediatur, quemadmodum ingredi potest etiam altero repugnante & inuito. Tunc enim sic solutum est vinculum illud coniugale, vt remanens in seculo possit cum alio contrahere. In fauorem enim religionis, sponsalia per verba de futuro, & consensus per verba de præsenti ante consummationem cõiugii paria iudicantur, quoad hoc, vt sicut licet post contracta sponsalia alteri religionẽ ingredi, ita & post consensum per verba de præsenti, nec mirum, cũ ante carnis copulam consensos per verba de præsenti frequenter dicatur sponsalia, & coniuges adhuc dicantur sponsus & sponsa. De huius veritate ne quis dubitet, vt aliquando dubitasse videtur Magister sentent. in 4. di. 27. extat nunc decretum Alexandri tertii de conuersione coniug. cap. Verum, quod sic habet: Verum post consensum legitimũ de præsenti licitum est alteri, altero etiã repugnãte, eligere monasterium, sicut sancti quidam de nuptiis vocati fuerunt, dummodo carnalis cõmixtio non interuenerit inter eos, & alteri remanenti (si commonitus continentiam seruare noluerit) licitum est ad secunda vota transire. Quia cum non fuissent vna caro simul effecti, satis potest vnus ad Deum transire, & alter in seculo remanere. Ex cuius decreti vltima parte colligere licet quomodo separatio vinculi coniugalis per ingressum religionis ante carnis copulam non obstet huic sententiæ Domini: Quod Deus coniunxit, homo nõ separet. Ante enim consummationem coniugii per actum matrimonialem non dicitur Deus sponsum & spõsam coniunxisse, quia necdum fecit eos perfectos coniuges, necdum coniunxit eos in vnam carnem. De quali coniunctione hic Dominum in hoc loco tum sententia præcedentia indicant. Proinde plerique colligunt hanc Domini sententiam non obesse quo minus pontifex possit dispensare super matrimonio nondum consummato, de quo adhuc

A sub iudice lis est. Quod vero ad primum casum quo matrimonium etiam consummatum dissoluitur, attinet, non obest etiam hæc Domini sententia, quia, vt ex Paulo patet ad Corinthios, hæc quæ Dominus hic statuit de matrimonii indissolubilitate, pertinent ad coniugium fidelium, quod in ipsis ad statum primæuum reduxit, sicut per gratiam euangelicam restituit perditæ in Adam gratiæ. Hæc ergo Domini sententia maxime locum habet in matrimonio rato & consummato. Ratum vocant matrimonium secuti Ambrosium in præallegato loco, quod inter fideles contractum est. Illud enim fides & baptismus sic ratum facit & confirmat, vt B nullo modo possit irritum fieri. Habet autem huiusmodi coniugium, ratum scilicet & consummatum, triplicem suæ inseparabilitatis rationem. Et primò quidem, ex ipsa prima Dei institutione facta in paradyso, & renouata à Christo in Euangelio, quam solam inseparabilitatis rationem hic attingit Dominus. Secundò, ex ipsa coniugii natura. Nam etiam si nulla fuisset Dei institutio, ipsa lex naturalis scripta in cordibus omnium dictat coniugii inseparabilitatem, tum ratione fidei, quam sibi mutuo dant coniuges: tum ob prolis æducationem, propter quam coniugium directè est ordinatum. Atque hæc inseparabilitatis ratio communis est etiam coniugio infidelium, propter quod Am- C brosius dicit infidelem discedentẽ, & in Deum & in matrimonium peccare, cum non peccet in aliquam legẽ Dei scriptam. Nam talem non agnoscit. Sane gentiles satis cognoscebant indecens esse vt vir etiam sterilem vxorem dimitteret, vt docet Aristotel. 7. Polit. Et Valerius Maximus lib. 2. Inter virum, inquit, & vxorem à condita vrbe vsque ad 520. annum, nullum intercessit repudium. Primus autem Spurius Carbilius vxorẽ sterilitatis causa dimisit, qui quanquam tolerabili ratione motus videbatur, reprehensione tamen nõ caruit, quia nec cupiditatẽ quidem liberorum coniugali fidei præponi debuisse arbitrabantur. De eodem D similiter Aulus Gellius lib. 4. cap. 3. Tertio, coniugium fidelium consummatũ inseparabilitatem habet ratione Sacramenti Ecclesiastici, hoc est, quia est Sacramentũ Ecclesiæ, significans mysticã vnionem Christi cum Ecclesia, quam vnionem significari per coniunctionem viri & fœminæ institutam à Deo in paradyso, primus aperuit diuus Paulus, epistola ad Ephesios, cap. quinto, cum citans hunc quem Dominus hic citat locum: Propter hoc relinquet, &c. dicit in his verbis latere magnum mysteriũ pertinens ad Christum & Ecclesiam. Ratione ergo inseparabilis vnionis Chri- E sti cum Ecclesia, habet etiam suã coniunctio maritalis insaparabilitatem, ne falsum sit rei quã significat signum. Ex qua ratione frequenter Diuus Augustinus coniugalis vinculi inter Christianos inseparabilitatem ostendit, vt cap. 10. lib. 1. de nuptiis & concupiscentia. & cap. 17. eiusdem, vbi sic habet: In nuptiis bona nuptialia diligantur, proles, fides, & sacramentum. Sacramentum, quod nec separati, nec adulterati amittunt cõiuges, qui concorditer casteque custodiunt. Solum est enim, quod etiam sterile coniugium tenet iure pietatis, iam fœcunditatis spe amissa, propter quã fuerat copulatum. Porro cum ex prædicto Pauli loco constet coniugium mysticam habere significationẽ, *Heb.* 13. & sacræ rei esse signum, atq; ex aliis scripturis satis manifestum sit coniugiũ adiunctã habere Dei

gratiam in his qui illud dignè susciptunt (dicitur A
1 Thes. 4. enim à Paulo Dei donum, idemq; hortatur vt honorabile sit connubiũ, & thorus immaculatus, vt sciat vnusquisq; vas suum possidere in sanctificatione. quę sine gratia Dei perfici non possunt, quã
Tob. 6. & Angelus Raphael dari dignè coniugium amplectentibus indicat) satis est in scripturarum authoritate fundatum, quod matrimonium sit sacramẽtum, secundum eam acceptionem vocabuli, sacramentum, quã dicimus baptismum & Eucharistiã esse sacramenta, quanquam secundum eam nõ accipiatur, cum dicit Paulus de coniugio loquens: Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & Ecclesia, vbi simpliciter nomen sacramenti pro mysterio accipitur, cum Græce sit μυστήριον. Nam secundum eam acceptionem vocabuli, sacramentum, qua Baptismus, Eucharistia, Ordo, & similia sacra signa dicuntur sacramenta, B sacramentum est signum rei sacræ, gratiam conferens suscipienti, quam diffinitionem matrimonio conuenire, satis patet ex prædictis. Sed & D. Augustinum intellexisse matrimonium esse sacramentum, sicut sunt baptismus & ordo, præter alia loca euidens satis est ex his quæ scribit lib. de bono cõiugali cap. 24. vbi matrimonium fidelium comparat, quod ad rationem sacramenti pertinet, sacramento Ordinis, sic scribens: Bonũ igitur nuptiarum per omnes gentes atq; omnes homines in causa generandi est, & in fide castitatis. Quod autem ad populum Dei pertinet, etiam in sacramenti sanctitate, per quam nephas est etiam repudio intercedente alteri nubere, dum vir eius viuit, nec saltem ipsa causa pariendi. Quę cum sola sit qua nuptiæ fiunt, nec ea te non subsequente propter quã fiũt, soluitur vinculum nuptiale, nisi coniugis morte. C quemadmodum si fiat ordinatio cleri ad plebem congregandam, etiamsi plebis congregatio nõ subsequatur, manet tamen in illis ordinatis sacramentum ordinationis, & si aliqua culpa quisquam ab officio remoueatur, sacramento Domini semel impositio non carebit, quamuis ad iudicium permanẽte. Hæc ille. Certe in Concilio generali Florentino definitum est septem esse Ecclesiæ sacramenta, & inter ea esse coniugiũ, quod & inter sacramẽta connumeratur in Decretal. de hæret. cap. ad abolendam, vt iam illud in dubiũ reuocari nõ possit. Videri autẽ possit alicui non consequi ex hac Domini sententia: Quod Deus coniunxit, homo non D separet, nullum matrimoniũ fideliũ etiã consummatum dissolui posse, eo quod non omnis coniugii inter fideles Deus sit auctor, sed frequenter diabolus: vt cũ aliter aliqui se contrahunt solius libidinis causa, aut alias illicito fine aut modo. Sic enim quidam disputans super epist. ad Corint. 1. in Annot. num expediat, aut num possint coniugia inter Christianos male inita dissolui, putat argumentũ quod in negatiuam partem sumitur, ex hac Domini sententia solui posse. Quod, inquit, obijcitur ex eodẽ loco: quod Deus coniunxit, homo ne separet, nõ magno negotio solui potest. Hoc Deus coniunxit, quod rite coniungitur: hoc Deus dirimit, quod rectè dirimitur. Verum dicẽdum, quod Deus dicitur coniuges coniungere, in hac sententia Saluatoris, non ratione particularis coniunctionis singulorũ coniugũ, quæ propter modum aut finẽ frequenter est vitiata, sed potius ratione primæuæ illius institutionis, qua cõstitutũ est à Deo, & à Christo renouatũ, vt qui mulierem aliquã sibi accipit in vxorem, sic illi adhæreat, vt vnã se A cum illa carnẽ & vnum hominẽ factum reputet. Ex eo enim præcepto infert Dominus: Quod De⁹ coniunxit, homo non separet.

DICVNT ILLI: QVID ERGO MOYSES MANDAVIT, &c.] Cũ non haberẽt Pharisæi aliquid quo Domini argumentationẽ ex scriptura collectam refellerent, sed cogerentur eã fateri efficacẽ esse, obiciũt ei Moysis authoritatẽ quæ illi necessariæ collectioni videbatur esse contraria, sperantes alterum euenturũ, vt scilicet vel non habens quod diceret sine læsione authoritatis Mosaicæ, confunderetur: vel Moysis authoritatẽ cõtẽnens, eiusque mandatũ dãnans, à populo prehenderetur & lapidaretur. Si, inquiunt, sic est vt dicis; Quid, id est, cur ergo Moyses mandauit maritis dari libellum repudii, & sic dimittere vxores? Cùm B prius dixerint interrogati à Domino quid Moyses præcepisset, responderunt, vt est apud Marcũ, Moysen permisisse dari libellũ repudii: nunc verò dicunt: Quid ergo Moyses mandauit, forte vt obiectio eorũ esset fortior, & magis vrgeret. Durius enim erat quod cõtra legẽ Dei aliquid Moyses mãdasset, quã si tantũ permisisset. At vt illi astutè obiecerunt mandatum Moysis, ita Dominus vicissim callide pro mandauit, respondet permisit, vt Matthæus latiè habet. Nam Marcus etiam mãdati meminit. Ait ergo illis: Quoniã, id est, quod Moyses ad, id est, propter, (nam sic rectius verti hic potuisset præpositio πρὸς) duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras. Est autem duritia cordis, aut, vt est Græcis, vnica dictione σκληροκαρδία, animi obstinatio, qua quis non vult credere suggerenti bona aut vera, ita vt credat dicẽti, C aut obediat præcipiẽti. Huiusmodi cordis duritiã etiã Discipulis Dominus exprobrauit post resurrectionem, quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderũt. Talis fuit in Pharaone, qui dicitur indurasse cor suum, & cuius etiam Dominus dicitur indurasse cor, quia non cessit præcipienti Deo. Hanc cordis duritiam quam hic Iudæis Dominus tribuit, etiam apud Ezechielem Deus tribuit illi populo, dicẽs cap. 3. Domus Israel nolunt audire, quia nolũt audire me. Omnis quippe dom⁹ Israel, attrita frõte est & duro corde. pro quo Septuaginta habẽt σκληροκάρδιοι, quasi dicas duricordes. nec est hæc cordis duritia aliud quã duritia ceruicis, quã D toties scriptura Iudæis imponit, quã cũ in eo populo Deus expertus esset, (dicit enim Exo. 34. post cõmissam idololatriã; Cerno quòd populus iste duræ ceruicis sit) cœpit eis dare præcepta non bona, de quib. Ezech. 20. Quod ergo significare Dominus voluit tale est. Moyses, non quidẽ vt vos quæritis, præcepit simpliciter aut dari libellũ repudii aut dimittere vxores, sed permisit, idq; non spõte, sed coactus non ob infirmitatẽ vestram, sed potius ob exE pertam satis in vobis duritiã cordis vestri, quia scilicet nõ permissuri eratis vt contra morem aliarũ gentiũ, apud quas ius erat maritis dimittendi vxores suas, præciperetur vobis nũquã dimittere vxores vestras: & si præciperetur, periculũ erat multorum grauiorum malorũ, nẽpe defectionis à cultu veri Dei, vxoricidii, veneficii, & similiũ malorum. Permisit ergo, nõ quod per sese bonũ esset, sed propter grauius malum vitãdum. At ab initio creaturæ vel creationis non fuit sic, quando, sicut initio conueniebat, hominum mentibus nondum corruptis, quod statuebatur optimũ erat, vt proinde ad illam

illam primæuam Dei ordinationem sit potius respicieudum, quam ad Mosaicam permissionẽ, necessitate quadam ob malitiam vestram, recedentem ab æquissima Dei institutione. Obseruanda autem hic summa in responsiõe Domini sapiẽtia, capieus eos qui ipsum captatum venerant. Cum enim Pharisæi sperarẽt illum aut cũ Moyse dictu rum quæ perfectioni suæ doctrinæ nõ cõuenirẽt, & contraria essent his quæ aliquando docuisset: aut si contra Moysen doceret, authoritatem Moysis neglecturũ, ac tantũ legislatorẽ condemnaturũ, ita Dominus suum tẽperauit responsũ, vt primum quidem perfectionem illam suę doctrinę cõuenientem de non faciendo diuortio astrueret ea scripturis per antiquissimam Dei constitutionẽ, sicvt ei non possent cõtradicere aduersarii, ac deinde Moysẽ nõ solũ nõ dãnaret, sed & absolueret, & de prudentia commendaret, in ipsos autem interrogatores Iudæos culpam torqueret constituti à Moyse mandati coutra primam legem Dei. Cæterum circa hanc Domini doctrinam triplex occurrit quæstio. Primũ, an per datũ mulieri à viro libellum repudii soluebatur apud Iudæos vinculũ coniugale, ita vt sine adulterii crimine mulier posset alteri copulari. Secundo, an per permissionem Mosaicam licuerit marito dimittere vxorem suã siue peccato. Tertio, an non etiam hodie propter duritiam cordis quorundã maritorũ permittẽdũ sit diuortiũ fieri inter aliquos male cohęrentes. Nã sunt qui hoc æquè iam putant licere aut permittẽdũ, atq; in veteri testamento. Et ad primam quidẽ quæstionem quidam respõdent, per libellum repudii solum fuisse vinculum coniugale. Alioqui enim iniquum videretur, quod sine peccato mulier dimissa non posset alteri nubere, cum sæpe pręter suum meritũ repudiaretur. nec posset dimittẽtem maritum cogere ad sui retẽtionẽ aut receptionẽ. Nec obstat hæc Domini sententia: Quod Deus cõiunxit, homo nõ separet. quia separatio illa fiebat ea permissiua authoritate Dei, qui quos coniũxit separare potuit, & super primæua sua constitutione dispensare. Rursum etiam nõ obstat quod Deuter. 24. vbi scribitur lex diuortii, mulier dimissa post secundũ coniugiũ, dicitur esse polluta. Nã polluta dicitur nõ absolute, sed respectu primi mariti, quia scilicet illi polluta est, eo quod eius vxor ab alio cognita est viro. Nec habent Hebræa, Non poterit prior maritus recipere eam in vxorem, quia polluta est & abominabilis facta est corã Domino, sed, Nõ poterit maritus eius primus qui dimisit eã, reuerti vt accipiat eam sibi in vxorem posteaquã polluta est. Nam abominatio est coram Domino, accipere scilicet pollutam. In hunc modũ habent & septuaginta. Certè hęc sententia mihi aliquãdo multũ probata fuit. Verum quoniã coacta omnino videtur ea interpretatio, qua dicitur polluta in Deut. quia polluta respectu primi mariti, & maximè quia Ierem. 3. mulier talis cõparatur fornicatrix & adulteræ, probabilior est sicut & receptior, sententia eorũ qui sentiũt per datũ libellũ repudii nõ solutũ fuisse vinculũ cõiugale. Id enim lex etsi rectè, tamẽ satis indicat, cum secundo nuptã dicit pollutã. Nec obstat quod prætet suum meritũ aliquãdo mulier repudium pateretur, quia hoc eã pati potius cõueniebat, quã periculum expectare homicidii. Et alioqui permissione repudii datur occasio vxori solicite cauẽdi ne displiceret marito. Et vt repudiata non se facile alteri iungeret, sed po-

A tius ambiret reconciliationem, in pœnam ei præscribitur quod post secundum maritum non poterit redire ad priorem. Quod etiam præscribitur in pœnam mariti ne facilis sit ad repudiũ, ita vt lex repudium permittens, nec prohibens omnib. modis, indicet satis nec repudium placere Deo, nec per illud coniugale vinculum solui. Iuxta hãc probabiliorem sententiam facilis est ad secundã quæstionem solutio. Ad quam eorum qui priorem sẽtentiam sequuntur, plerique dicunt, quod quanquam res à Moyse permissa fuerit per sese mala, (fuit enim diuortium contra legem Dei in paradyso constitutam) & quãquam ob malum permissio

B hæc facta sit, nimirum, vt hic dicitur, propter duritiam cordis Iudæorum, tamen per permissionem ipsam factum est, vt id quod alioqui malum fuisset, iam inciperet esse licitum, ita vt sine peccato fieri posset. Pro qua sententia citant Diuum Chrysostomum in secũda expositione super Matthęũ. Sic enim ibi habet: Frequenter vobis Moyses propter duritiam vestram, iniustitiam quasi iustitiam præcepit, vt in eremo hostias offerre Deo. Et quomodo dicit propheta: Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, Sed quia patres vestri egressi erant de Ægypto, corpore tamen non animo (nam totam Ægyptum secum in moribus baiulabant) videns itaque Moyses pro-

C pter dilectionem carnalem circa studia sacrificiorum eos esse inclinatos, si mandasset eos recedere à sacrificiis, non fuerat audiendus, iussit eos sacrificare quidem, sed non iam dœmonibus, sicut in Ægypto, sed Deo viuo. Dimidium mali permisit, ne totum perderet bonum. Hac ratione permisit vos dare libellum repudii, quia melius iudicauit permittente lege matrimonia solui, quam odio compellente homicidium fieri. Permisit vobis mala facere, ne faceretis peiora. Ergo hæc vobis permittendo, non vobis iustitiam Dei demonstrauit, sed à peccato abstulit culpã peccandi, vt quasi secundum legem agentibus, vestrum peccatum non

D videretur esse peccatum. Ecce comparat hãc permissionem cum permissione offerẽdi sacrificia: & a peccato, inquit, abstulit culpã peccãdi, & postea comparat hanc permissionem permissioni secundarum nuptiarum factæ ab apostolo. Verum vt hæc authoritas parum vrget, tum quod satis certum sit secundã expositionẽ quæ sub titulo Chrysostomi legitur, non esse ipsius, tum quod pleraque in prædictis verbis videantur satis sonare peccatum fuisse diuortiũ facere, & quæ pro prædicta sententia facere videntur, facile hic intelligi possunt vt pro ea non faciant: ita altera sententia est ꝓba-

E bilior, imo satis certa, si diligenter excutiatur & attendatur locus quidam, qui est Malachiæ. 2. quem tamẽ alii pro se facere existimant, cũ eũ Diuus Hieronymus sic exponat, vt hinc sit manifestum, non sine peccato, eoque magno, diuortium a Iudęis fieri solitum, quemadmodum sane ipsa litera aperte satis significat. Conqueritur enim ibi Dominus per prophetã de Iudæis, ꝙ vxorib. suis derelictis, alienas superduxerint, ac ob id se vxorum relictarum lachrymis cõmotum dicit non respectu isum sacrificia eorũ. Deinde introducens Iudæos quærentes quã ob causam nõ respiceret ad eorũ sacrificia, respõdet: Quia, inquit, Dominus testificatus est inter te & vxorem pubertatis tuæ quam tu despexisti, & hæc particeps tua, & vxor fœderis tui. Testificatus est, inquit Hieronymus, quia dixit pro

pter hoc relinquet homo patrẽ,& matrem,& ad-
hærebit vxori suæ,& erunt duo in carne vna. Se-
quitur: Nonne vnus fecit, & residuum spiritus ei⁹
est? hoc est secundum Hieronymum, Nonne vnus
fecit in principio masculum & fœminã,& ipsa mu
lier est residuum spiritus ipsius Dei, vel ipsius ma
riti, ob coniunctionẽ spiritus quæ in coniugib. es-
se debet? Et quid vnus quærit nisi semen Dei? hoc
est, Vnus De⁹ quid quærit, nisi filios de Israelitica
stirpe generatos? quasi dicat: Cũ ergo habeatis fœ
cundas vxores,& liberis gaudeatis, quid pulchritu
dinẽ vxorũ quæritis, quæ meretricibus apta est, nõ
vxoribus? Aliter Hebræi quidẽ hunc locũ à, nõne
vnus, &c. intelligunt, sed hoc proposito nihil ob-
uiat. Ex his ergo inferens Dominus præcepit per
B prophetam dicens: Custodite ergo spiritũ vestrũ,
ne scilicet abducamini libidine. Et vxorẽ adolescẽ
tiæ tuæ noli despicere, vt scilicet quæ tibi virginali
primum iuncta est matrimonio, perseueret vsq; ad
senectutẽ. Hic autem pro, noli despicere, Septua-
ginta habẽt, μη ἐγκαταλίπῃς id est, ne relinquas. Iam
quod sequitur: Cum odio habueris dimitte, quod
qui prioris sunt sententiæ, pro se citant. Diuus Hie
ronymus vult esse Iudæorum verba, obiicientium
permissionem Mosaicam contra præsentem Dei
iussionem. Et legendum est, inquit, Dicis mihi, scri
ptum est: Cum odio habueris vxorem tuam, di-
mitte, dicit Dominus Deus Israel. Cui obiectio-
ni statim respondet Dominus, operiet autem ini-
C quitas vestimentum eius, dicit Dominus exerci-
tuum: hoc est, si quis inique vxorem dimiserit, ex-
cepta scilicet fornicationis causa, iniquitas & iniu
ria quã in vxorẽ cõmittit, operiet corpus eius quo
anima vestitur, vt in quo peccauit, in ipso punia
tur. Cui intelligentiæ conuenit quod Septuaginta
hunc locũ sic verterint: Sed si odio habens dimise
ris eã, dicit Dominus Deus Israel, operiet impietas
cogitationes tuas, dicit Dominus omnipotẽs. Ita-
que quæstiuncula hac soluta, inculcat & replicat
id quod suprà dixit: Custodite spiritum vestrũ, &
nolite despicere, aut, vt habent Septuaginta, nolite
derelinquere. Ex hoc sane loco satis perspicuũ est
peccasse Iudæos, quando quauis causa diuortium
fecerunt cum vxoribus suis, nec permissionẽ Mo
D saicam fecisse, vt penitus non esset peccatum di-
mittere vxores,& omnino verisimile est hunc Ma
lachiæ locum dedisse occasionem quæstionis mo-
do à Pharisæis Domino propositæ. Si autẽ origina
lia consulamus, inueniemus eo loco Deuteron. vbi
de diuortio agitur, Moysen non tam voluisse præ-
scribere modum diuortii faciẽdi, quàm pœnam cõ
stituere ei qui pro more aliarum gentium diuor-
tium facere vellet. Non enim Hebræa habent: Si
acceperit homo vxorem,& non inuenerit gratiam
ante oculos ei⁹, scribet libellum repudij, sed sic ha
bent ad verbum: Cum vir acceperit vxorem,& ma
ritauerit eam, & fiat vt non inueniat gratiam in
E oculis eius, quoniam reperit in se fœdum quid, &
scribat ei libellum repudii,& det in manu eius,&
dimiserit eam è domo sua,& exiuerit è domo ei⁹,
& ierit,& fuerit alteri viro,& oderit eam vir po-
sterior,& scripserit ei libellũ repudii, & dederit in
manu eius,& dimiserit eam e domo sua, aut cum
mortuus fuerit vir posterior qui accipit eã sibi in
vxorem, non poterit vir eius prior qui dimisit eã,
redire vt accipiat sibi eam in vxorem, postquã pol
luta est, &c. Ad hunc modum habent & Septuagin
ta. Hic ergo videre est sententiam pendere vsq; ad
A illud, Nõ poterit, &c. quare ad hoc tẽdit hæc Moy
si constitutio, vt pœnam statuat ei qui diuortium
facere voluerit, quod facere propter duritiam cor-
dis eorum permisit, non approbando, sed non pro
hibendo. Nam quantum nõ approbauerit, per pœ
nam qua reuocare eos voluit à diuortio faciendo,
satis indicauit. Sic autem non prohibuit scribere
libellum repudii,& dimittere vxores, sicut nec o-
disse eas, cum vtique odium esset contra Dei illam
primæuam legem: Relinquet homo patrem & ma
trem,& adhærebit vxori suæ. Itaque sicut odium
illud semper peccatũ fuit, ita & vxoris dimissio ex
eo procedens odio,& cedens in iniuriam repudia
tæ vxoris. Ad tertiam quæstionem dicẽdum, quod
cum hoc loco Dominus aperte in sequentibus re-
B uocet permissionem Mosaicam,& matrimoniũ ad
primæuam reducat institutionem, quisquis in po-
testate seculari vel Ecclesiastica Christo seruit, te-
netur suos subditos Christi iugũ amplexos adige
re ad obseruationẽ mandatorũ Christi, nec potest
quisquam idẽ quod Moyses permisit, permittere
quibusdam, nisi possit demõstrare, quemadmodũ
Moyses fecit, datam sibi contra leges Christi per-
mittẽdi authoritatem. Nec est quod quis obiiciat
Christianorum ex magna parte nunc non minorẽ
esse σκληροκαρδίαν, quam fuit Iudæorũ, propter quo
rum duritiam permissio illa facta est à Moyse. Nã
vt demus illud verum esse, tamen non est nunc in
Christianis sic tolerãda, sicut in Iudæis olim, quod
C post effusum spiritum sanctum,& veritatis cogni
tionem apertam,& regni cœlorum prædicationẽ
maior perfectio meritò exigatur à fidelibus, quàm
à Iudæis olim, qui sub lege erant veluti adhuc pue
ri sub pædagogo.

DICO AVTEM VOBIS, QVIACVN
CVNQVE DIMISERIT VXOREM SVAM
NISI OB, &c.] Marcus Dominum asserit hæc
in domo dixisse discipulis. Ex Matthæo autem,&
maxime ex Luca, apparet Dominum hæc dixisse
etiam præsentibus Pharisæis, vnde probabile est
Dominum hæc bis dixisse, semel publice, & se-
mel priuatim. Postquã ergo Dominus ex ipsa pri-
mæua Dei institutione ostendit matrimonium de-
bere esse indissolubile,& Moysi permissionem cõ
D trariam diuinæ institutioni vitio hominum intro
ductam fuisse, lege à se cum authoritate lata reno
uat antiquam constitutionem,& tollit introductã
permissionem. Suam enim authoritatem declarat,
dicens: Dico autem vobis. Tollit autem permissio
nem Mosaicam in duobus, vt dictum est circa cap.
Matthæi 5. in capite Concordiæ 40. vbi hæc eadem
pene habentur. Nam nec permittit dimissionem
vxoris quacunque de causa, sed tantum ob forni-
cationem, nec permittit dimissæ alteri iungi. Por-
ro sententia Domini, vt à Matthæo posita est, af-
fert quandam difficultatem. Apparet enim signifi-
cari ea, quod nõ adulteret is qui ob fornicationem
E dimiserit vxorẽ, & aliã duxerit; qđ sane quidã ho
die hinc asserere non dubitant, cum sit hæc sen-
tentia & contra scripturas, & contra cõmunem
doctrinam. Nam & ex scripturis & patrum con-
cordi consensu patet coniugale vinculum sic esse
indissolubile, vt non nisi morte vnquam dissolua
tur, vt satis ostensum est circa Matthæi caput 5.
proinde dicendum, quod illa exceptio, nisi ob for
nicationem, non sit referenda ad totam oratio-
nem, sed tantũ ad partem præcedentem, vt non si-
gnificetur licere ob fornicationẽ aliam ducere, sed
tantum

tantum significetur, licitum esse dimittere vxorem ob fornicationem. & sit sensus: Quicunque dimiserit vxorem suam, quod nō licet nisi ob fornicationem, & aliā duxerit, mœchabitur. Id quod magis patet ex Græcis, quæ non habent exceptionem, nisi, sed tantum μὴ, quicunque dimiserit vxorē suam non ob fornicationem. Et euangelium Syriacum habet: Quicunque dimiserit vxorem suam non adulteram. Hunc autem verum esse sensum patet ex eo quòd reliqui duo Euangelistæ exceptionem hanc, quæ omitti potuit, omiserūt, absolute pronūciantes omnem eum adulterare, qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, ac proinde etiam eum qui dimiserit ob fornicationem, si aliam superduxerit. Addidit autē hanc exceptionem Matthæus, ne videretur iam Dominus cōtra id quod suprà dixerat capite quinto, nullam relinquere dimittēdæ vxoris causam, & quia Pharisæi non tantum quæsiuerunt num liceret dimittere vxorem, sed etiam num quacunq; de causa liceret, quod vt solus Matthæus commemorat, ita ipse solus hic conuenienter narrat relictam à Domino vnam dimittendæ vxoris causam, quam tamen noluisse Dominū esse causam ob quam liceat dimittenti aliam ducere, præter alios, ipse etiā Diuus Hieronymus in hunc locum scribens testatur, docens exceptionem illā tantum referendā ad partem præcedentem. Nam post tractatam illam partem; Quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationē, subiicit: Et quia poterat accidere, vt aliquis calumniam faceret innocenti, & ob secundam copulam nuptiarū veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere iubetur vxorem, vt secundā prima viuente non habeat. Quod autem istud Dominus significare voluerit, apertè cōstat ex subiecta sententia: Et qui dimissam duxerit, adulterat. Hic enim certum est nō posse repeti ad verbū, dimissam, nisi ob fornicationem, vt significetur dimissam ob fornicationē induci posse sine adulterio. Nam sic esset melioris cōditionis dimissa ob fornicationem, quàm ea quæ præter suam culpā dimitteretur. Consequens ergo est significari adulterare omnem eū qui quamuis dimissam ducit, ergo & qui ob fornicationem dimissā ducit, & proinde ob fornicationē dimissa, non est a priori vinculo libera. Alioqui enim adulterium cum ea non cōmitteretur. Tractatur hæc quæstio videlicet, num liceat viro dimittenti ob fornicationem vxorem, aliam ducere, à Gratiano 32. quæst. 7. vbi inter alia quæ contra communem sententiā citantur, etiam adducitur, quod maximè contra eā facit, authoritas D. Ambrosii, qui scribens in epistolam ad Corint. 1. apertè asserit viro post relictā fornicariam licere aliam ducere. Exponens enim illud. Et vir vxorem non dimittat, subauditur autem, inquit, excepta fornicationis causā. Et ideo nō subiicit dicēs, sicut de muliere quod si discesserit manere sic, quia viro licet ducere vxorē, si dimiserit vxorem peccantē, quia non ita lege constringitur sicut mulier. Verum hæc Ambrosii sententia, vt nemo est qui non aliquando errat, non est recipienda: tum quòd contraria sit omniū aliorū concordi traditioni, & scripturarū authoritati: tum quod non sit consentanea aliis ab eodē Ambrosio dictis. Idem enim eodem loco asserit nō licere mulieri discedenti ob fornicationem mariti nubere alteri, cùm vtriq; coniugi hac in parte idē sit iuris, & super Lucam asserit nullum coniugiū dissolui posse, nisi tantum fidelis cū infideli, quod

A Dominus nunc dixerit: Quę Deus cōiunxit, homo non separet. Itaque rectè sentiunt qui Commentarium illū asserunt non esse Ambrosii, sed ab aliquo insertū eius expositioni, si modò tamen & totū opus Cōmentariorū in epistolas sit eius. Nam & de eo non sine causā à quibusdā dubitatur. Certe si ea fuisset D. Ambrosii sententia, D. August. qui scriptorum D. Ambrosii fuit obseruator diligentissimus, eā in libris ad Pollentiū, vbi hanc quęstionē tractat, non prætermisisset, & eā citasset pro se Pollentius, si eo tēpore fuisset in libris D. Ambrosii. Notandum autem, quod quanquā Dominus hac sua quæ hactenus tractata est doctrina directè prohi-
B beat omne diuortiū permissum in lege, ex eadē tamen sequitur ipsū etiā prohibuisse vxorū pluralitatem in lege etiā permissam. Ad hoc enim etiam valent scripturæ ex principio Genesis citatæ. Quia enim dicitur: masculum & fœminā fecit eos, non autē fœminas, significatum est, vnū vna contentū esse debere. Sic quia dicitur: adhærebit vxori, non autē vxoribus, & erunt duo in carne vna, nō aūt tres aut quatuor: significatur ex primæua Dei institutione, ad quam Christus coniungii rationē iam reducit, inter duos tantum coniugiū esse oportere, quod & ex ipsius Christi verbis aperte consequitur Si enim quicunque dimissa vxore aliam duxerit, mœchatur, ergo non licet vni plures simul
C habere vxores. Alioqui enim posset dimissa vxore aliam superinducere, si etiam retenta priori vxore aliam aut alias adiungere posset.

DICVNT EI DISCIPVLI EIVS, &c. Intelligentes Discipuli graue pondus esse vxoris, quod eam dimittere non liceat nisi ob fornicationem, nec ea dimissa aliam ducere, dicunt: Si ita est causa hominis cum vxore, id est, si ad hunc modū se habet negotium viri cū vxore, non expedit nubere, id est, contrahere matrimonium. Nā hoc loco, sicut & multis aliis Euangelii, nubere accipitur vt etiā viris conueniat, cum proprie solis cōpetat mulieribus. Voluit enim Latinus interpres,
D vnica dictione reddere dictionē Græcam γαμῆσαι, quæ communis est viris & fœminis. Dicunt autē Discipuli: Si ita est causa, &c. nòn quod de veritate verborum Domini dubitarent, sed quod de eis admirarentur: aut coniunctio, si, accipitur pro quia. Porro hanc Discipulorū collectionem Dominus nec aperte approbat, ita vt diceret non expedire inire matrimonium, ne videretur condemnare matrimonium: nec reprobat, ita vt diceret expedire matrimoniū, ne postposita castitate illud ambiēdi omnibus daretur occasio. Sed miro verborum tēperamento respondet, dicens: Non omnes capiūt
E verbum hoc, sed quibus datū est. Vbi verbum, capere, non accipitur pro intelligere, sicut nec postea cū dicitur: Qui potest capere capiat. Nā Græce & hic & postea est verbū, χωρεῖν, quod sic significat capere, quemadmodū vas in se aliquid capere dicitur. Proinde quidā vertunt: Non omnes capaces sunt verbi huius; verū non rectè satis. Non enim negatur omnes posse capere verbum hoc (quod significatur per eam versionem: Nō omnes capaces sunt verbi huius) sed nō omnes capere, id est, non omnes in se suscipere nec ferre, hoc est, approbare verbū hoc scilicet de non ineundo matrimonio. Nam pronomen istud omnino demōstrare videtur id quod dicebant Apostoli; non expedit nubere. Sic ergo dictum est. Non omnes capiunt verbum hoc, quomodo apud Ioannem dicitur sermo meus

mo meus non capit in vobis, quod non est aliud, quam vos non capitis sermonem meum, id est, nõ eum suscipitis, nec approbatis. Itaq; Discipulis inferentibus ex verbis Christi quod nõ expediat nubere, Dominus sua responsione significat re vera expedientius esse & melius, non inire matrimonium, eo quòd sit Dei donum quoddam singulare, non expedire tamen omnibus, nempe non his qui illud verbum non capiunt. Nam de his qui se non continent, dicit Paulus: Melius est nubere quam vri. proinde si quæratur, an absolute verũ sit quod
1.Cor. 7. dixerunt Discipuli, videlicet quòd non expediat nubere, dicendum est, quòd vna & eadem res quibusdam considerationibus expediens est frequenter, quæ aliis cõsiderationibus nõ est expediens: & rursum quod vni expediens est, alteri nõ est expediens. Sic enim in proposito inire matrimonium non expedit, si ea quis spectet incõmoda quæ spectauerunt Apostoli, & quæ postea indicat Dominus. Expedit autẽ, si spectes bonum cõseruationis speciei humanæ, quod sequitur ex matrimonio, & bonũ vitandæ fornicationis. Rursum matrimoniũ quod nõ expedit perfectioribus, expedit tamen infirmioribus. Ostensurus autem Dominus esse aliquos quibus datum est continere, & qui sunt quibus datum est vt capiant verbum hoc, subiicit tria eunuchorum genera, quorũ tertii sũt hi qui capiũt verbum hoc. Inter quæ tria genera primum nullam meretur laudem, sed nec aliquam sustinet dignè calumniam: secundum vituperandũ est: tertiũ autem laudãdum: primum, naturale: secundũ, coactum: tertium, voluntariũ. Proinde horum generũ ad inuicem comparatione, ostendit tertii generis ab aliis differentiam, & solum illud esse quod ob continentiam laudem meretur. Sunt enim, inquit, eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt, nimirum qui ea natiuitate carẽt mẽbris ad generationem necessariis, aut etiã qui natura sunt frigidi, & matrimonio inepti. Et sunt eunuchi, qui facti sunt scilicet eunuchi ab hominibus, excisis scilicet ab eis virilibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt, non reali membrorum execti one, sed volũtaria continentia: nec simplici continentia, sed omnimoda abdicatione veneris, quod fit inuiolabili proposito, & voto continentiæ, quod votũ satis Dominus hic commendat dicẽs, qui seipsos castrauerunt. Non enim dicit, qui se assidue castrant: sed qui seipsos castrauerũt. Certum est autem Dominũ nõ loqui de corporali castratiõe quæ dãnabilis est, sed de spirituali. At quemadmodũ per corporalem castrationem fit vt quis sit impotens ad venerẽ, ita & spiritualem necesse est vt suo modo consequatur impotentia generandi. Hæc autem est impotentia generandi legitime & sine peccato, in quam nõ incidit homo nisi per votum explicitum vel implicitum. Notandum præterea in eo quod dicitur, seipsos castrauerunt; q cum prius significauerit Dominus continentiam esse donum Dei, dicens; quibus datum est, nũc significat etiam nostrũ esse opus, & à nostra pẽdere liberi arbitrii potestate. Ideoq; nõ dicit, qui a Deo castrati sunt: sed, qui seipsos castrauerunt. Et quoniam non omnis continentia etiam sponte suscepta, laudabilis est apud Deum. (nam fuerunt & philosophi, qui studio sapientiæ à nuptiis abstinuerunt: & sacerdotes quorundam idolorũ, qui sese etiam execuerunt: & vestales virgines sese perpetuæ continẽtiæ astrinxerunt) ideo adiecit Dominus, propter regnũ cœlo-

A rum, significans eã solam continentiam Deo probari quæ hac de causa suscipitur. Vbi notandum, quod cum Discipuli colligerent non expedire matrimonium inire ob matrimonii incommoda, Dominus à carnali illa ratione eos vocat, & subuehit ad spiritualem rationem, ob quam sit suscipiẽda continentia, nimirum propter regnum cœlorum. Duæ enim sunt causæ ob quas non expedit nubere, nempe ob matrimonii incommoda, quæ frequenter sequuntur ex vinculi illius indissolubitate, quam causam attenderunt Apostoli & quia matrimonium studio pietatis præbet nonnihil impedimenti, ad quam causam vtpote diuiniorem & magis spectandam Dominus vocat. Vtramque
B causam & Paulus indicat 1. ad Corinthios septimo, vbi ad continentiam hortatur. Priorem quidem, cum dicit: Si nupserit virgo, non peccauit, tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Posteriorem vero cum dixit: Qui sine vxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Porro hanc partẽ; propter regnum cœlorũ; quidã hodie sic intelligunt, vt sit sensus. propter regni cœlorum prædicationẽ & promotionem, aut propter regnũ cœlorum promouendũ & prædicandum. Ideo sane hunc sensum nouum adferentes, vt ostendant horum tantũ continen-
C tiam Christo hic probari, qui eam suscipiunt, quo liberius vacare possint Euangelio prædicando, & non eorum qui non hac de causa continentiam amplectuntur, quales tamen multos sẽper habuit Ecclesia à patribus laudatos. Deinde hunc sensũ inferunt, quia non putant eam laudandam continentiã quæ suscipitur ad promerendum sibi magis Deum, sub spe consequendæ vitæ æternæ, quod hic affectus non putetur illis esse filiorum, sed tantũ mercenariorũ. Itaque non putant sensũ esse posse; propter regnum cęlorum assequendum. Hunc tamen sensũ patres semper hic significari intellexerunt, sicut sane ipsa litera eũ per se
D offert, & loco illi Pauli ad Corinth. maxime conuenit, vbi non tantum ob prædicandum regnum Dei indicatur laudabiliter suscipi continentia, sed generaliter, vt quis magis & certius placeat Deo, quod non est aliud quam propter regnum cęlorũ assequendum plenius & certius. Sane sic intellexit Diuus Hilarius; quod patet cùm in Commentariis dicit: Voluntatem in illo (scilicet eunucho) posuit, qui spe regni cęlectis talis esse decreuerit. Sic & Diuum Hieronymum intellexisse patet, cũ dicit per eam partem, propter regnum cęlorum, solis eunuchis tertii generis promitti præmium.
E Et subiicit: Nullus eorum consequitur regna cęlorum nisi qui se castrauerit propter Christum. Sic Chrysostomus dicit Dominum hæc dixisse de his qui vt cęlos nasciscantur se cõtinent. Postquã autem Dominus commemorauit esse quosdã qui se castrauerunt propter regnum cęlorum, subiecit: Qui potest capere, capiat, significans rursum neminem se posse castrare nisi ex dono Dei, & tem hanc tantam esse, vt non sit à quoquã exigenda, aut omnibus consulenda, sed his tantũ qui sentiũt se vires habere huic negotio pares. Illud enim, capiat, cõsulentis est, non præcipientis. Hortantis, inquit Hieronymus, Domini vox est, & milites suos ad pudicitiæ præmium concitantis, qui potest capere, capiat, Quasi dicat: qui potest pugnare, pu

re, pugnet, superet, & triumphet. Cæterum licet in A
præmissa Domini doctrina nõ tantum insinuetur
magna continentiæ laus, sed etiam voti continen-
tiæ: sunt tamen qui ex hoc loco colligunt, malè tã
multos hodie inter Christianos continentiam am
plecti, stultè autem & impie aliquem continentiã
vouere, sic ferè argumentantes: Dominus dicit nõ
omnium esse continere, sed eorum tantum quib⁹
datum est: at non omnes qui continentiam ample
ctuntur, esse de numero eorum quibus datum est
res ipsa declarare videtur, cum eorum plerique
1.Cor. 7. turpiter labantur. Nemo autẽ certus est an sit de
numero eorũ quibus datum est donum perpetuæ
continentiæ, male ergo tam multi passim conti-
nentiam amplectuntur, stultè item & impie conti
nentiam vouent, vt qui sese in periculum præcipi- B
tent, & de suis viribus nimis præsumant. Vnde de
inde colligunt, eos qui continentiam vouerunt si
sentiant postea suam incontinentiã, non solum re
scindere posse quod stulte & impie vouerunt, sed
etiam debere inire matrimonium, citantes pro ci⁹
probatione illud Pauli: Propter fornicationẽ vnus
quisque vxorem suã habeat, & vnaquæque virum
suum. Et rursum illud eiusdem. Si se nõ continent,
nubant. Melius enim nubere quam vri. Pro horum
solutione aduertendum imprimis, quod absolutè
loquendo, omnes possunt capere donum continẽ-
tiæ. Omnes enim (quod nemo facile negauerit) pos
sunt petere, & ex animo petere illud donum: om-
nes ergo possunt capere, si verum est quod dicit C
Dominus: Petite, & accipietis. &: Omnis qui petit,
accipit. Non enim, vt suprà annotatum est, Domi-
nus dicit non omnes capaces esse huius verbi, sed
nõn omnes capere. Nec obstat q̃ dicat Dominus:
Qui potest capere, capiat, quo aperte significari vi
detur quosdam esse qui non possunt capere. Sic e-
nim nunc dictũ est: Qui potest capere, capiat, quo
modo supra apud Lucam c. Concordiæ 92. per pa
rabolas hominis ædificaturi turrim, & regis con-
tra alium egressuri ad pugnam, implicite dixit: Qui
potest fieri discipulus meus, fiat, non quod non
omnes absolute possent, (omnes enim possũt fieri
Christiani & fideles, cùm necesse sit admittere om
nes posse fieri saluos) sed quod discipulatus nõ sit D
temere suscipiendus, & quod expendendæ sint vi-
res, & cõsiderandum nũ homo se sic sẽtiat affectũ
vt sperare possit se diuino spiritu ad hoc commo-
ueri. Itaque cum dicitur, qui põt capere, nõ de ab
soluta potentia est sermo, sed ea quã propinquã di
cere solemus, qua scilicet ea dicimur posse, ad quę
perficienda adsunt iam necessariæ vires: qualẽ po
tentiam ad continendum se iam habere is cõfide-
re potest, qui se sic sentit affectũ, vt speret se à diui
no spiritu ad eam cõmoueri. Huic cõsulitur, vt qui
capere potest, capiat. Qui autẽ non sic se affectum
sentit, huic quia necdum capere potest, non consu
litur, vt sese ad capiendum ingerat, potest tamẽ ta
lis, si velit, eam assequi potentiam, vt & ipse de nu E
mero fiat eorum qui possunt capere. Potest enim
eam petere, petẽdo autem assequitur, quia omnis
qui petit, accipit. Itaq; rectè dicitur in expositione
secunda super Matthæum sub nomine Chrysosto
mi: Non dixit, non omnes possunt, sed non omnes
capiunt, id est, omnes quidem capere possunt, sed
tamen non omnes capere volũt. Quod autẽ dicit:
Quibus datũ est illud, ostẽdit quia nisi auxiliũ gra
tiæ accepetimus, nihil ex nobis valemus. Quoniã
autem volentibus gratia non denegatur, in Euan

A gelio Dominus dicit: Petite, & dabitur vobis, &c.
Sic & D. Hieronymus: His, inquit, datum est à Deo
qui petierunt, qui voluerunt, qui vt acciperent la-
borauerunt. His præmissis dicendum ad argumẽta
negari quidem non posse multos male & incõsul-
tè amplecti continentiam, nempe contra quam do
cet Dominus, vt qui eam non amplectuntur prop
ter regnum cœlorum, sed propter infrugiferũ otiũ:
aut qui non dispiciunt secum an iam vires habeãt
ei negotio pares, non tamen ex lapsu quorundam
efficaciter colligi eosdem nõ fuisse de numero eo-
rum quibus nõ est datum cõtinere. Multi enim se
mel datum Dei donum, suo vitio perdũt, sicut ple
rique à fide & charitate deficiunt. Iam quãquã ne
mo certus sit an sit de numero eorum quib. datum
B donum perpetuæ continẽtiæ, & eorum qui cape
re possũt, rectè tamẽ plerique se perpetuæ addicũt
continentiæ, quod ex conscientiæ suæ testimonio
pie præsumant se de eorum esse numero, & de ad
iutorio diuino sibi adfuturo certo confidant, quia
illud promissum est his qui illud constanter implo
rauerunt: quemadmodum in baptismate omnes
se addicunt perpetuæ in bonis operibus perseue-
rantiæ, cum de ea nemo sit certus, sed quod eã cõ-
fidant non suis nixi viribus, verùm fisi gratiæ Dei
omnibus promissę qui sibiipsis nõ desunt. Huic au
tem gratiæ diuinæ adeò confidunt qui castitatẽ re
ctè vouent aut amplectuntur, vt quanquam sciant
periculũ imminere his qui continentiã amplectũ-
C tur, tamen adeo illud periculum non metuunt, vt
ob illud à castitatis amore deterreãtur, quod sciãt
se illud, quale quale est, periculum diuina gratia cu
ius iam in se effectus quosdam sentiunt, facile pos
se superare. Non ergo tales ob periculum cõi se ex
ponere videntur reprehendendi sunt, sed laudãdi,
quod de diuina gratia tãtopere confidant, cui secu
re se committit, quisquis cõmittit. Vnde pulchrę
Chrysostomus in secunda expositione: Palma pro
posita est, qui concupiscit gloriam, non cogitat de
labore. Nemo vinceret, si omnes periculum time-
rent. Ex eo autem quod quidam non possunt, & à
proposito continentiæ cadunt, nõ debemus circa
virtutem castitatis fieri pigriores. Si enim quidam
in pugna cadentes non examinant cæteros, sed di-
D cunt illis sic datum fuisse, rem non applicant pu-
gnæ, sed homini: quanto magis nos cadentiũ negli
gentię imputare debemus, non difficultati virgini
tatis? Hæc ibi. Cum autem gratia diuina, sine qua
nemo cœlebs viuere potest, omnibus sit exposita,
nec alicui volẽti ex animo denegetur, sicut nõ prę
sumptuose faciunt, qui illi confisi, perpetuæ se ad-
dicunt continentiæ: ita qui vouerunt & sentiũt se
grauiter vri, aut etiam aliquando per incontinen- 1.Cor. 7.
tiam lapsi sunt, nõ debẽt nec possunt ad matrimo
nii remedium conuolare, sed vt reddant Domino
vota sua, tenentur ad remedia ea confugere quib,
continentiæ gratiam assequi possint, nimirum ad
E preces, ieiunia, & castigationẽ carnis. Nec obstat
Pauli authoritas, qua dicit, propter fornicationem
vnusquisque suam vxorem habeat, &c. Non enim
dicit: propter fornicationem vnusquisque vxorem
habeat, sed suam vxorem habeat. Loquitur enim
iam coniugatis, quibus dicit, q̃ quanquã bonũ sit
viro vxorem quam duxit non tangere, sed habere
eam tanquam sororem, tamen propter fornicatio
nem vitandam vnusquisque vxorem suam, id est,
quam iam duxit, habeat, vtendo ea matrimoniali
ter. Nec illud, habeat, imperatiue dicit, sed potius,
vt ex

vt ex sequentibus patet, permissiuè. & secundũ indulgentiam. Illud autem, propter fornicationem vnusquisq;, &c. coniugatis dictum esse patet ex his quæ sequuntur. Sequitur enim: Vxori vir debitum reddat, &c. & post pauca subiicit: Dico autem non nuptis & viduis. Hinc enim patet ꝙ quæ à principio capitis dixit, pertineant ad coniugatos. Iam quod non nuptis dicit Paulus: Si se non continẽt, (1. Tim. 5.) nubant. Melius est enim nubere, quàm vri, nõ ad innuptos pertinet qui voto cõtinentiæ se astrinxerunt, sed eos tantum qui ab omni vinculo sunt li- (B) beri, & potestatẽ habent suæ volũtatis. Nã aliis, cũ (A) sint spiritualibus nuptiis Deo copulati, non potest consuli aut præcipi, vt si se non continent, nubãt: sicut nec nuptis, quibus ob infirmitatem coniunx vsui esse nõ potest. His enim qui cõtinẽtiã vouerũt neutrũ bonũ est, nec vri, nec nubere. vnde illis non cõpetit illud: Melius est nubere quam vri. Proinde si vrãtur, aut si se non continent, non consulẽdum est vt nubãt, sed vt vitent incontinẽtię occasiones, vt castigẽt carnẽ, ac precibus assiduis Deũ interpellẽt, qui dat omnibus affluenter & non improperat. (Iacob. 1.)

PARABOLA DE DIVITE EPVLONE PREPONITVR.

LVCÆ 16. CAP. XCVI.

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur splendide. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, hulceribus plenus, cupiẽs saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo illi dabat: sed & canes veniebãt & lingebant hulcera eius. Factum est autem vt moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & diues, & sepultus est in inferno. Eleuans autem oculos suos cum esset in tormentis, vidit Abrahã à longè, & Lazarum in sinu eius, & ipse clamans dixit: Pater Abrahã miserere mei, & mitte Lazarum vt intingat extremitatẽ digiti sui in aquã, vt refrigeret linguã meã, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abrahã: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autẽ hic consolatur, tu vero cruciaris: & in his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum est, vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possunt, neque inde huc transmeare. Et ait: Rogo ergo te pater, vt mittas eũ in domũ patris mei. Habeo enim quinque fratres, vt testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locũ tormentorũ. Et ait Abrahã: Habent Moysen & prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non pater Abrahã, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitẽtiam agent. Ait autem illi: Si Moysen & prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

HOMO QVIDAM ERAT DIVES, QVI INDVEBATVR, &c. Eodem tendit hic Domini sermo, quò ea quæ apud Lucam præcedunt, nempe vt ad fidelem diuitiarum in pauperes dispensationẽ prouocaret, & ab auaritiæ ac diuitiarũ studio reuocaret. Id tamen exemplo propositi modo diuitia, longè magis vrget quàm superiori sermone. Cùm enim Pharisęi auari irriderent Dominum per parabolam dispensatoris iniqui, & per ea quæ illi parabolæ subiecit, blande inuitãtem ad hoc vt benignitate in egentes, omnes pararent sibi æterna habitacula, & idonei redderentur quibus vera bona & thesaurus vitæ æternæ committerẽtur, quo irrisores illos iam cohiberet, & metu per- (D) celleret, terribile quoddam diuitis cuiusdam exẽplum proponit, quo & à facultatũ abusu deterret, & ad benignitatẽ quoddammodo compellit: ostẽditque præterea, in diuitiis & prosperitatibus huius vitæ non constituendam fœlicitatem, vt ferè homines faciunt, sed has potius detestãdas veluti perniciosas homini: ob paupertatem verò, aliáque huius mundi mala neminem iudicandum infœlicem, sed ea potius habenda veluti futuræ fœlicitatis materiam, vt etiam hinc intelligamus verũ esse quod mox superius dixit: Quod hominibus altũ (E) est, abominatio est apud deum. at hęc quidem quę modò dicta sũt, præcipue à Domino spectãtur per exemplum propositum, quanquam etiã alia multa vtilia per hanc narrationẽ discamus. Dubium autẽ est an hoc exemplum sit tantũ parabola, vt sit rei non gestæ, sed tamen veluti gestæ narratio conficta ad auditorum ædificationem, quomodo alia quædam apud Lucam exempla, quæ sine titulo parabolæ eodẽ modo incipiunt, quo istud exemplum, nẽpe ab, Homo quidã, an sit vera historia rei gestæ. Nomen enim proprium ipsius La- (C) zari arguit esse historiam, quamuis nõ efficaciter vt ex sequentibus patebit. Et Euthymius testatur, quosdam ex traditione Hebræorum asseruisse, ꝙ circa ea tempora diues iste, de quo est exemplum, fuerit Ninensis appellatus, & quæ inter ipsum & Lazarum notum illis temporibus mendicum hic dicuntur contigisse in vita hac, vere sic accidisse, ac post mortẽ vtriusque, alterius supplicia, alterius præmium Dominũ ad vtilitatem auditorũ commemorasse. Quod si quis parabolam nudam esse velit, fateri tamen debet longe dissimilem esse aliis Euangelicis parabolis. Nã aliis ex similitudine rerum humanarum aut terrenarum docentur diuina, hoc est, ex his quæ contingunt in rebus mũdanis, ostenditur quæ contingant aut fieri debeãt in rebus diuinis. Hic vero non sic. Non enim cõmemorando quæ hic fiunt, ostenditur status futuræ vitæ, sed de futuræ vitæ statu apertè differitur, quanquam nõ sine allegoricis locutionibus. Similiter si historiã quis esse dixerit, & rei gestæ narrationẽ, necesse tamen est fateatur, nõ omnia sic contigisse vt narrantur. Certum enim est diuitẽ in inferno non locutũ esse lingua, nec oculis corporalibus vidisse Abraham & Lazarũ in sinu eius, aut de linguæ exustione conquestũ, aut guttam postulasse: sed res futuræ vitæ, Dominus suum sermonẽ attẽperans nostræ capacitati, ad modum rerum pręsentis vitę proposuit, ita vt corporalia quę post hanc vitã cõmemorantur, sint allegorice & spiritualiter accipienda, siue sit nuda parabola, siue vera historia. Proponit ergo Dominus hoc exẽplo duos homines diuersæ conditionis in præsẽti tẽpore, quorum mirabili modo mutata est conditio in futuro seculo. Et in primis hominẽ quendã proponit diuitẽ, qui diuitiis suis humano iudicio non videbatur abuti, sed ad ea illis vtebatur, ob quę se

rè homines ambiũt diuitias,&ad quę,si partas aut concessas diuitias accommodauerit quia, laudari solet ab hominibus mundanis. Si quem enim viderint non recondenté semper diuitias,sed eas expédenté in pretiosas & pulchras vestes, & splendida cõuiuia,hunc veluti minimè sordidũ,ac dignũ fortunæ bonis deprædicare solent. Tria ergo huic homini Dominus tribuit, quibus homo in hac vita iudicatur esse beat⁹, diuitias,& ex diuitiis paratas pretiosas vestes pertinétes ad splendoré ac gloriã apud homines,& lauta conuiuia quotidiana, pertinentia ad carnis voluptaté. Non est autem Græcis ꝓpriè,epulabatur,sed εὐφραινόμενος,quod significat oblectatũ & lętanté, vt nó tantùm epularũ deliciæ significẽtur, sed ꝙ eas cũ lætitia & iocunditate sumpserit; quo & sanitas corporalis eiusdé diuitis insinuatur,sine qua nulla est voluptas conuiuiorũ,& reliqua quæ ad hilaritaté faciunt conuiuiorũ, vt cátus musicos,organa,amicorũ pręséria; & id genus similia. Nec enim quod dicitur,splédidè,tantum ad lautitias & delitias ciborũ pertinet, sed ad omnem conuiuij & lætitiæ magnificétiã ac splendoré, cùm Græcè sit λαμπρῶς, id est, præclarè,magnificè,splendidè. Itaq; in his tribus tria illa

s.Ioan. 2. obseruare licet quæ Ioannes dicit esse in mũdo, cócupiscentiã carnis,concupiscentiam oculorũ,& superbiam vitæ. His tribus diuitis conditionibus opponũtur tres alterius códitiones diuersæ. Nam ei C quod dicitur; homo quidã erat diues: opponitur, Et erat quidam mendicus. Et quod dicitur;qui induebatur purpura &bysso; opponitur, Qui iacebat ad ianuã eius vlceribus plenus. Ille incedebat in plateis,sedebatq; in domo sua splẽdidè,ab omnibus ob splendoré vestitus honoratus,ac exterori molliũ vestium fruens oblectamento: hic verò domo carens in plateis iacebat,aut,vt est Græcè efficacius, ἐβέβλητο,id est,porrectus vel proiect⁹ erat ad diuitis ianuam,despectus ab omnibus ob vlcerũ horrorem, ac grauiter vlcerum multitudine discruciatus,ita vt ei stare vel non liberet, vel nó diceret præ dolore & infirmitate. Pro splẽdore ergo & mollicie vestium diuitis, huic aderat abominatio & dolor vlcerum, totum corpus eius in modũ D vestimenti obtegentiũ. Ei autem quod dicitur; & epulabatur,non aliquãdo solùm,sed quotidie splẽdidé,opponitur,Cupiẽs saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis. In quo notatur vrgens necessitas istius mendici. Tantũ enim aberat vt epularetur aut epulas ambiret,vt præ nimia fame cuperet vel fœlicitatem canum sibi contingere,ac sine aliquo diuitis dispendio vrgenti fami suæ subueniri. Ex industria autem Dominus mendicũ nominauit,dicens:nomine Lazarus;cũ diuiti nó apponat nomen,sed tãtum dicat:Homo quidam;vt, quemadmodum annotauit Diuus Gregorius,indicaret contrarium euenire apud Deum & apud homines Nam apud homines quidem plus solẽt sciri nomina diuitum quàm pauperũ,& cum de diuitibus est sermo,solent eorum nomina cum honorificentia nominari. Cùm verò de pauperibus,quia aut nesciuntur eorum nomina,aut si sciantur,indigna iudicantur appellatione,dici solet:homo quidam,aut pauper quidã. At contra Deus humiles, abiectos & incognitos mũdo, ex nomine nouit & approbat: superbos verò & honoratos ignorat &

Psal. 15. despicit. Vnde in Psalmo mystico dicitur in persona Christi de his quorum Deus non est pars hęreditatis: Nec memor ero nominum eorũ per labia

A mea. Potest & hoc intelligi significatũ,ꝙ cum aliquius virtutes sunt commemorandæ, nomé eius rectè exprimatur:at illud supprimẽdum esse, cum alicuius exponenda sunt vitia. Atq; vtraq; hęc ratio nominati mendici conueniẽs est, siue exemplũ hoc sit nuda parabola,siue etiam vera historia. Bene autem quadrat in hunc mendicũ, nomen Lazarus. Nã illud significat,vt habet Chrysostomus & Augustinus,eum qui adiutus est,aut potius,ad adiutorium,nimirum ꝙ nulla re mundana fretus,ad solum Dei respiceret adiutorium. Nó enim dicitur Azarus,quod significare posset adiutum,sed Lazarus, ꝙ ratione Lamed præpositionis significat in, B vel ad adiutorium. Quod autẽ sequitur; & nemo illi dabat; vt non est in Græcis codicibus,ita nec in antiquis plerisq; scriptis. In vno quod ad manum erat,non erant hæc verba in contextu, sed recenti manu ascripta in margine. Et tamen etiãsi ea pars non addatur, satis significatur diuitis huius inhumanitas, ꝙ pauper ille coact⁹ fuerit petere saturari de micis cadentibus è mensa. Sic enim inhumanitaté huius diuitis colligit D. Aug. declarãs se nó legisse illa verba; & nemo illi dabat. Nã sic habet homilia 7. ex ho. Aperte de diuite hoc dictum est, quod immisericors erat,nó quia aliena rapuit, sed quia de propriis erogare noluit. Nunquid enim, charissimi,si pauper ille ante ianuam iacens suffi- C cientem panem à diuite acciperet,diceretur de illo;quia cupiebat saturari de micis quæ cadebãt de mensa diuitis? Hæc ille. Et hactenus quidem in diuite proponitur à Domino exemplar maximæ fœlicitatis humanæ:in mẽdico verò exemplar infœlicitatis extremæ. Illi enim cũ diuitiis aderat prospera valetudo, splendor summus apud homines, assidua item & nullis malis inquinata voluptas. Huic verò cũ paupertate nó vulgari, sed extrema, vt quæ eum cogeret & mẽdicare,& præ nimia fame vel micas petentes postulare, etiã aderat aduersa corporis valetudo,eáq; item nó simplex, sed grauissima, vt quæ ad instar Iob totum ipsius corpus occupauerat, atque in terram porrectũ deiiceret,nec sineret eũ pedibus suis consistere. Hæc au- D tem extremæ tum paupertatis,tũ ęgritudinis mala,etiam alia pleraque exaggerabant,nimirũ quòd nẽmo ipsius tam calamitosi curam haberat,quod ad ianuam diuitis iacens præ oculis haberet diuitis huius fœlicitatem,ꝙ canes etiam erga se benigniores sentiret, & humaniores quàm ipsos homines, & hunc tam fœlicé diuitem, imo quod etiam canes se fœliciores esse conspiceret, vt quibus abundè dabatur saturari de micis mensæ, dę quibus eum saturari cuperet,non est tamen quod cupiuit assecutus. Obseruat in hoc mendico etiam plura mala D. Chrysost. qui præter vnam homiliã qua parabolã hanc breuiter tractauit, quatuor a- E liis homiliis eandem parabolam per partes est pulcherrime prosecutus, in quarum prima connumerat nouem supplicia quæ mendicus iste passus est. Vt autem per prædictam narrationé Dominus in vno proposuit aperte exemplar summæ fœlicitatis mundanæ, & altero exemplar extremæ infœlicitatis:ita etiam rectè illius notauit vitia,huius virtutes. Et diuitis quidem vitia erant,quod diuitiis sibi ad dispẽsandum cóceßis abusus sit, expendẽs eas tantũ ad ambitionem & voluptatem:quod carnis tantùm curam habuerit,non etiam animæ: quod pauperis non sit misertus,idque eius qui tam erat calamitosus, cuiusque inopiam & calamitaté non

potuit ignorare,vt qui ad ianuam eius iaceret,ocu- A
lis eius semper expositus,quódq; cum magna fœ-
licitas mitiores & benigniores soleat homines red
dere, ne in tanta quidem fœlicitate cómoueretur
misericordia erga tam egregiè miserum,vt vel sal-
tem idem beneficétiæ illi præstaret quod canibus
suis:inhumanior etiá canibus, qui quod potuerút
misero præstiterút,lingentes vlcera eius:negligen-
tissimus salutis animæ suæ,vt qui nec de dáno pe-
reuntium micarú cogitauerit facere lucrú, quem
admodum vt faceret mendicus cupiuit: Mendici
autem virtutes fuerunt,quòd summam illá & pau
pertatis, & ægritudinis miseriam patienti animo
tolerauerit,idq; non solùm cum apud se esset, sed
& cum coram cerneret maximam illam diuitis a-
bundantiá & fœlicitatem,atque eiusdem in se tam B
inhumanam experiretur immisericordiá etiam à
canum facto condemnatam, nec tunc quidem aut
de Dei conquerens iustitia, aut diuiti malè præca-
tus, quodq; summa cum modestia tantú de micis
saturari cuperet, nec tantillum quidé importuni-
tate obtinere contendens,sed miseriæ suę ostenta-
tione potius quàm clamore médicans. Itaq; quod
dicitur:Canes veniebant, & lingebant vlcera eius
additum est & ad condemnandum magis diuitis
inhumanitatem,& ad commendandú magis pau-
peris patientiam,qui experiebatur etiam canes ho
minibus humaniores. Potest tamen etiá aliter in-
telligi hac parte significatum, ipsos canes diuitis
à paupere qui conditionem canum perebat.assecu C
tos fructum & voluntatem,vt cum ipse non posset
cum canibus saturari,canes tamen ab ipsius malo
saturarentur & reficerentur.Non enim canes linge
bant eius vlcera,quo ei benefacerent, sed quia in-
de eis bene erat.Sic ferè Chrysostomus, qui & in-
dicat hac parte significatam debilitatem maximá
ægri,vt qui nec canes suam ex ipso volútaté quæ-
rentes posset à se depellere.In diuite ergo hoc pro
ponitur exemplum, quod diues quisque fugiat &
abominetur.In pauperè verò exemplú,quod pau-
per quisque & calamitosus imitetur.

FACTVM AST AVTEM VT MORE-
RETVR, &c.] Descripsit in superioribus Domi-
nus diuersas pauperis & diuitis conditiones in
præsenti tempore,nunc ostendit vtrumque eundé D
excepisse in hoc seculo finem, ac post eú vices re-
rum in ipsis mirabiliter esse diuersas in futuro se-
culo, vt hinc discamus non metiri homini fœli-
citatem vel infœlicitatem ex his quæ contingunt
in hac vita. Cùm enim in hac vita omnia diuersa
ferè sint inter diuites & pauperes, mors tamen v-
trisque cómunis est, quæ vt diuitibus finis omniú
voluptatum, ita afflictis finis est omnium affli-
ctioná. Dicit ergo: Factum est vt moreretur men-
dicus; sed rursum subiicit: Mortuus est autem &
diues;quasi dicat: Nec hunc diuitiæ à morte libe-
rare potuerunt.Prius quidem mortuus est mendi-
cus, vt intelligamus Deum citò ipsum huius vitæ E
calamitatibus exemisse, ac per nimias calamita-
tes mortem ipsius acceleratam & præuentam:Di-
uitem verò per prosperam valetudinem, & om-
nium rerum affluentiam matura morte decessisse,
ac Deum illi diutius concessisse suam in hoc mú-
do fœlicitatem,quàm pauperem in hoc permiserit
mundo affligi. Magis enim festinat Dei benigni-
tas afflictos eximere doloribus, & æterna quiete
donare,quàm ipsius iustitia festinet fœlices in hoc
mundo eripere suæ fœlicitati, & æternis tradere

cruciatibus. Expectat enim eos ad pœnitentiam,
cuius patientem expectationem si negligant, effi-
ciunt vt diuinæ in illos vltionis innotescat magis
iustitia. Cùm autem & pauperi & diuiti vnus fue-
rit finis huius vitæ,mors scilicet, non tamen vtri-
que post hunc finem eadem fuit conditio, sed in-
uersis vicibus ille quidem portabatur ab Angelis
in sinum Abrahæ,hic verò sepultus est in inferno.
Qui prius ab omnibus fuit derelictus & despectus
hominibus, & à canibus lingebatur:hunc non v-
nus tantùm angelorum, sed multi Angeli in suam
curam suspiciunt,honorant,deducunt. Qui prius
iacebat præ infirmitate, nunc portatur ab Angelis
causa honoris. Qui non recipiebatur intra domú
diuitis,sed iacebat ad ianuam eius, graui oppres-
sus tum dolore,tam fame, modò collocatur refo-
cillandus in sinu Abrahæ, atque ab eo blandè be-
nignéque suscipitur & fouetur. Dicitur auté por-
tatus ab Angelis,quòd Angelorum ministerio de-
ductus sit ad locum quietis, vt hinc intelligamus
honorem pauperum, & lubenter Angelos in hoc
occupatos esse,vt homines ducant ad regna cœlo-
rum. Nondum autem in cœlum delatus dicitur,
quod illud tunc nondum esset apertú, sed in sinu
Abrahæ deportatus dicitur tropica locutione, si-
militudine scilicet mutuata à parentibus,qui filios
suos quos tenere diligunt in sinum suum recipiút,
atque in eo fouent. Quoniam ergo Abraham pa-
ter erat omnium Iudæorum, ad qué suum genus
referebant, in illius sinú Iudæus Lazarus delatus
dicitur ad significandum quod ab illo sit receptus
benignè in sanctorum consortium, atque vna se-
cum quiete donatus, ac spe gaudiorum regni cœ-
lestis ipsi Abraham primo promissi, recreatus ab
Abraham. Est & alia ratio quare peculiariter in
Abrahæ potius quam alterius sinum delatus dica
tur, nimirú quia abraham in vita sua semper ho-
spitalitati & pauperú susceptioni fuit intentus, vt
hinc redargueretur magis diuitis huius inhospita-
litas, & ostenderetur Abrahá etsi diuitem, longè
diuersum fuisse ab hoc diuite, at magis iá refocil-
laretur pauper,quod despectus à diuite hoc in ter
ris, post mortem reciperetur ab Abrahá diuite &
patriarcha. In hunc ferè modum de sinu Abrahæ
D.Chrysostomus. At D.Augustin' paulo aliter de
eo differit,quanquam eodem redeat. Sinum enim
Abrahæ vbiq; explanat esse,secretæ cuiusdá quie-
tis habitationem.De quo latè differit lib 4. de ani
ma & eius origine,ca. 16.sic scribens: Quòd vero
illum Abrahæ sinum existimas esse corporeum,&
per ipsum asseris totum corpus eius agnosci, ve-
reor ne in re tanta iocularitet atque irridenter nó
serio grauiterq; agere credaris. Neque enim vs-
que adeo desiperes, vt arbitrateris corporeum si-
num vnius hominis ferre tot animas,imo vt secú-
dum te loquar,ferre tot corpora bene meritorum,
quod illuc Angeli sicut Lazarú,perferunt. Nisi o-
pinaris fortasse illam vnam animam solá ad eun-
dem sinum peruenire meruisse. Si non iocaris, &
errare pueriliter non vis, sinum Abrahæ intellige,
remotam sedem quietis atque secretam,vbi est A-
braham. Et ideo Abrahæ dictam,non quod ipsius
tantùm sit, sed quod ipse pater multarú gentium
sit positus, quibus est ad imitandum fidei princi-
patú præpositus.Hæc ille. Itaque intelligit sinum
Abrahę, locú quietis,in quo recipiuntur vel reci-
piebàtur omnes imitatores fidei & pietatis Abra-
há. Secundum Augustinum ergo sinus Abrahę di-
citur,

citur, non quomodo pars aliqua hominis sinus di citur, sed quomodo in mari appellamus loca portubus & quieti apta. Hunc autem locū idem Augustinus scribens in Psal. 85. circa illud. Eruisti animam meam ex inferno inferiori; dicit videri posse (nam dubitando loquitur, nec quicquam hac in re diffinire ausus fuit) fuisse ante Christi resurrectionem infernum superius, hoc est, locū aliquem sub terra, superiorē loco damnatorum, respectu cuius damnatorum locus dicatur infernum inferius. Illi enim cōuenire quod hic dicitur diues iste leuasse oculos cùm videret Abrahā, quia non posset leuatis oculis videre, nisi ille esset superius, iste inferius. Huic sanè sententiæ iam receptæ consentit, quod in symbolo dicitur Dominus descēdisse ad inferos, vtique ad liberandum vinctas ibi iustorum animas. Vnde communiter iam dicitur, sinum Abrahæ idem esse quod limbum inferni. Sic enim superiorem inferni partem recentiores vocauerunt, quòd limbus sit alicuius rei extremitas. idem tamen Augustinus epistola 99. disputando colligit sinum Abrahæ non fuisse aliquam inferni partem. Quia, inquit, ne ipsos quidem inferos vspiam scripturarum locis in bono appellatos potui reperire. Quod si nusquam in diuinis authoritatibus legitur, non vtique sinus ille Abrahæ, id est, secretæ cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credēda est, quanquam in his ipsis tāti magistri verbis, vbi ait dixisse Abraham: Inter nos & vos chaos magnum firmatum est; satis, vt opinor, appareat non esse quandam partem, & quasi membrum inferorum, tantæ illius fœlicitatis sinum. Chaos enim magnū quid est, nisi quidā hiatus, multum ea separans inter quæ non solùm est, sed etiam firmatus est? Hæc ibi. Porrò quanquam propria quadam ratione locus quietis ante ingressum regni cœlestis, dictus sit sinus Abrahæ, rectè tamen locus quietis, in quē modò recipiuntur animæ beatæ, cœlum scilicet ipsum, etiam dicitur sinus Abrahæ, & ad Abraham tanquam patrē omnium credentiū recipi dicuntur in sinu quotquot ad quietem regni cœlestis perueniunt. Vnde moriturus Martinus, Abrahæ, inquit, me sinus excipiet, & de eo canit Ecclesia: Martinus Abrahæ sinu lætus excipitur, nimirùm vt alter pauper Lazarus. Et Augustinus lib. 9. Cōfess. loquens de Nebridio dicit: Quicquid illud est quod sinus Abrahæ vocatur, ibi Nebridius meus viuit. Ei autē, quod mendicus Lazarus portatus dicitur in sinu Abrahæ, pulchrè opponitur quod diues sepultus dicitur in inferno, loco scilicet pœnarum, & omni carente refrigerio, in quo sepult⁹ dicitur, quod anima eius fuerit in profundo infernalium suppliciorum collocata, ac sub terram quasi in tumulo conclusa & religata, æternæq; ibidem morti tradita. Quod enim mortuū est, sepulturæ traditur. Sepultura inferni, inquit Augustinus libr. 2. de quæst. Euang. pœnarum profunditas est, quæ superbos & immisericordes post hanc vitā vorat. Sic Ezechielis 32. sepulchra regum Aegypti, & Assur, & sociorum dicuntur esse in inferno. Ibi, inquit propheta, Assur, & omnis multitudo eius, in circuitu illius sepulchra eius, omnes interfecti, & qui ceciderunt gladio, quorū data sunt sepulchra in nouissimis laci, &c. Sciendū tamē Græca nō habere; & sepultus est in inferno; sed post, & sepultus est; perfect⁹ est pūctus. Deinde sequitur: Et in inferno eleuans oculos suos. Non enim habent coniunctionem, au-

A tem. Vnus codicum scriptorū, qui mihi ad manū erat, habebat post, & sepultus est, & in inferno. Eleuans autem oculos suos. D. August. quanquam in lib. 2. quæst. Euāg. secutus sit, vt ex suprà dictis patet, lectionem nostram, in aliis tamen locis sequitur lectionem quæ inuenitur in Græcis codicibus. Nam in sermone quodam quo enarrat illum Psalmi versiculum: Tibi derelictus est pauper; qui est sermonū de tempore 110 sic habet: Videte exitus amborum. Contigit enim mori inopem illū, & auferri ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est diues, & sepultus est. Nam pauper fortè nec sepultus. Et quid postea? Cùm apud inferos diues ille in tormentis esset, leuauit oculos suos, &c. Sic & homilia 7. ex quinquaginta. Propter solam inhumanitatem, quia contemnebat pauperē ante ianuam suam iacentem, nec congruè dignéque pascebat, mortuus est & sepultus. Et cum esset apud inferos in tormentis leuauit oculos suos, &c. Itaque secundum hanc Græcorum lectionem & distinctionem, de solo diuite mortuo dicitur quod sepultus sit, quod pauper ille aut non fuerit sepultus, aut sine honore aliquo: diues autem post mortem nihil aliud gloriæ consecutus est, quàm quod cū honore aliquo delatus sit ab hominibus ad sepulchrū, pro quo honore mendicus portatus est ab Angelis in sinum Abrahæ. D. Chrysost. intelligit additū; & sepultus est; ad significandum quòd post mortē neque diuitiæ, neq; famuli, neq; amici, vitæ eū rursum restituere potuerūt. Theoph. autem & hoc addit, quod dicendo; sepultus est; insinuauerit Dominus obiter, q & anima eius infimum locum & caliginosum sortita fuerit, quod non discrepat à sensu nostræ lectionis; & sepultus est in inferno. D. Aug. epist. 89. quæ est ad Hilarium, contra eos qui asserebant diuitem manentē in diuitiis suis non posse ingredi regnum cœlorum, hunc locum producit, pulchram reddens rationem cur in sinū diuitis Abrahæ pauper Lazarus illat⁹ sit. Si, inquit, pauperi illi meritū esset inopia non iustitia, nō vtiq; ab Angelis in Abrahæ gremium, qui diues hic fuerat, tolleretur. Sed vt nobis ostenderetur, nec in isto paupertatē per seipsam diuinitus honoratā, nec in illo diuitias fuisse damnatas, sed in isto pietatem, in illo impietatem suos exitus habuisse, sic suscepit impium diuitem cruciatus ignis, vt tamen pium pauperem susciperet sinus diuitis.

ELEVANS AVTEM OCVLOS SVOS, CVM ESSET IN TORMENTIS, VIDIT ABRAHAM.] Eleganter D. Chrysost. concione secūda de Lazaro, diuitias & paupertatem in præsenti vita nihil aliud esse dixit, quàm personas & laruas in scena, quod sub his in theatro hui⁹ mūdi alij quidē fœlicium formam præ se ferant, alij vero infœlicium personam: at cùm homines è scena huius mundi egressi fuerint, ac per mortem detractæ illis fuerint personæ theatrales, tū demum apparet qualis quisque sit, & quemadmodum in scena plerique regū & diuitum personam induūt, qui ea deposita cognoscuntur esse vilissimi & pauperrimi: ita & post mortem qui hic videbantur fœlicissimi, manifestantur re vera esse & fuisse infœlicissimi, quemadmodum patet in hoc diuite, qui cùm egressus è theatro præsentis vitæ, suā personam deposuisset, visus est omnium esse miserrimus, vt qui & variis, eisque intolerabilibus tormētis affligeretur, & tāta laboraret inopia, vt ne guttam quidē aquæ haberet in sua potestate; sed pro

Psal. 10.

Nu 2

hac etiã pauperrimo olim supplex fieret, nec tamẽ quod petebat consequeretur. Obseruandum autem quàm istæ rerum vicissitudines Euangelicis verbis significentur. Qui enim olim erat in variis delitiis, iam deprehenditur non in vno tantũ tormento, sed in multis. Ideo enim pluraliter dicitur, cùm esset in tormentis. Qui olim Lazarum ad ianuam suam iacentem veluti ex alto despiciebat, aut omnino ne videbat quidem, hic iam eundem procul semotum diligenter aspicit, & sublimem suspicit, in sinu Abrahæ patris sui requiescentem. Qui olim omnia affluebat rerũ copia, iam etiam vnius guttę refrigerãtis laborat inopia. Quia prius lingua peccauerat, indulgens scilicet ei iugiter omnigenas ciborũ lautitias, ac per eam fortè petulanter increpãs pauperem aut recusans quod ab eo petebatur, in lingua peculiarem pœnam sentit,
Sapié.11. quia per quæ peccat quis, per hæc & punitur. Qui olim vlcerato pauperi vel minuta mensæ suæ dare neglexit, in inferno positus, vsq; ad minima quę renda peruenit, nec tamen impetrauit. Nam guttam aquæ & extremum digiti ipsius pauperis petiuit, nec accepit, qui micas panis rogatus aut negauit, aut dare neglexit. Porrò quoniam hic oculi, lingua, & id genus corporalia membra tribuuntur diuiti damnato, & Abrahę atque Lazaro beatis, colligere hinc solẽt aliqui, vt patet ex Augustino lib. 4. de origine animæ capite 15. animas exutas hoc corpore, esse tamen adhuc corporeas, nec carere suo corpore, quamuis magis spirituali. In quo errore cùm esset Tertullianus, etiam hoc loco pro confirmatione suæ sentẽtiæ vtebatur, vt patet ex libro de resurrectione carnis. Quidam etiam inter Græcos negantes animas ante iudicium aut puniri, aut coronari, cùm hoc loco multum vrgerentur, dixerunt Dominum hic ea quæ futura erant narrare tanquam iam præterita: quod si verum esset, non iam difficultatem aliquam facerent membra corporalia attributa diuiti, Abrahæ, & Lazaro. Verum ei intelligentiæ obstant sequentia, quæ post diem iudicij non cõuenit intelligere, vt quod dicitur petisse diues vt mitteretur Lazarus ad fratres ipsius adhuc in mũdo existentes. Proinde cùm efficaciter satis ex hoc loco conuincatur error ille Græcorum, & tum ex hoc loco, tum ex aliis scripturis Catholica fides doceat animas statim à morte aut esse in gaudiis, aut esse in pœnis, & tamen Catholica doctrina etiam habeat animas exutas corpore non esse corporales, dicendum est, vt prius admonuimus, Dominum de animis corpore exutis loqui tanquã adhuc corpore circundatis, ac spiritualia corporaliter describere, quòd illa aliter cognoscere nequeamus, quemadmodũ scriptura etiam Deo tribuit mẽbra corporalia, cùm certum sit illum non esse corporeum: de quo vide Augustinum libro prædicto, disputantem contra asserentes ex hoc loco animas esse corporeas. Itaque per hoc quod eleuatis oculis dicitur in tormentis suspexisse diuus Abraham & Lazarũ in sinu eius, significatur q̃ oculis mentis, hoc est, intellectu suo comprehenderit Abrahæ fœlicitatẽ longè separatam à sua infœlicitate, atq; agnouerit Lazarũ olim à se impiè neglectum, beata quiete cum patre credentium fruentẽ. Quod si quæratur quo modo id agnoscere potuerit; Dicẽdum sanè id diuina factum reuelatione & ordinatione, qua factũ est, vt quemadmodum medici in præsenti vita infœlicitas augebatur, ex conspecta ab ipso diuitis

A fœlicitate: ita nunc vice versa diuitis miseria ex conspecta Lazari beatitudine augeretur. Quod in aliis quoq; damnatis vsu venire hinc intelligendum est, vt quos hic velut abiectos despexerunt, de eorũ ibi fœlicitate maius suæ infœlicitatis tormentum percipiant. Quod autem clamans præ nimio dolore, inuocauerit misericordiam ab Abraham, & petierit extremo digni Lazari linguam suam refrigerari; significat eũ summopere desiderasse ab Abrahã, vt per ministeriũ Lazari aliquantula remissio tormentorum ei concederetur. Non autem Lazarũ inuocasse introducitur, veluti non ausus fuerit, quòd in illũ fuerit tam inhumanus: sed Abram inuocat, quòd Iudæi in illo tanquam patre suo gloriarentur, ob quod iste, cùm esset Israelita,
B cõfidebat de paterna eius benignitate rem tam exiguam posse impetrari, proinde eũ inuocat nomine patris, dicens: Pater Abraham. Cum autem certum sit quæ de oculis, lingua, digito, & sinu Abrahæ dicuntur, spiritualiter esse accipienda, non potest etiam ex eo quod hic dicitur diues cruciatus in flamma, efficaciter colligi, ignem quo animæ corporibus exutæ cruciantur, esse ignem corporalem, quemadmodum docet Augu. lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 10. Conuenienter enim responderi posset, talem fuisse flammam illam, quales oculi quos leuauit, & quibus Lazarum vidit: qualis lingua, cui humorem exiguũ infundi desiderauit: qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulauit. Idem tamen Augustinus eodem capite & aliis locis asserit ignem gehennæ fore corporeum, quo post resurrectionem corpora dãnatorum crucia-
C buntur. Quare cum eodem illo igne etiam cruciãdi sint dæmones, etsi spirituales (hũc enim ignẽ in quem corpora damnatorũ mittẽtur, dicit Dominus paratum diabolo & angelis eius) non debet videri impossibile & mirum animas etiam corpore exutas torqueri igne corporeo, quemadmodũ colligit D. Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 28. At de hac quæstione, sicut & de loco quietis sanctorum ante liberationem factam per Christum, aut de loco animarum damnatarũ ante iudicij diem, non putat contentiosè disputandum D. August. Melius est enim, inquit lib. 2. de Genesi cap. 5. dubitare de occultis, quàm litigare de incertis. Satis ergo fue-
D rit ex eo quod dicitur diues iste cruciatus in flamma, intelligere ipsum & omnes damnatos, ineffabilibus tormentis, & omnia huius mundi supplicia excedentibus excruciari: pauperem autem & omnes sanctos esse in gaudiorũ refrigerio suauissimo, ac intelligentes solicitos esse quomodo & illa tormenta effugere possimus, & ad hæc gaudia peruenire potius, quàm de ignis quo cruciati dicũtur qualitate anxiè disceptare. Cæterum quo vtcũq; intelligamus quam rectè dictum sit diuitem hunc fuisse in tormentis pluraliter; & quæ sint pœnæ quæ per flammæ cruciatũ possint intelligi, præ-
E ter pœnam quam animæ diuina virtute ab igne corporali modo nobis incerto pati possunt, primũ quidem cruciantur remorsu perpetuo conscientiæ ex recordatione admissorum scelerum: deinde reputatione amissę beatitudinis quam assequi potuerunt, & certa cogitione irreparabilis suæ damnationis: præterea quia sentiũt se contra suam voluntatem certo loco alligatas, ac horribilium atque infestissimorum dæmonum cõsortio deputatas. Postremùm, quia experiuntur vires animæ suæ, intellectum scilicet & voluntatem, non esse

libe

liberas, sed cogi indesinenter, illum quidem ad a- A ctualem pœnarum suarum considerationem: hæc autem ad actualem pœnarum horrorem & reniteńtiã, ita vt nulla sit his viribus in istis malis quies, quemadmodum est in nobis per somnũ aut auersioné intellectus ab alicuius mali cõsideratione, & conuersionem eius ad alia quæ cogitare delectat. Hæ pœnæ quàm sint graues, & omné mundi cruciatum excedentes, vtcunque experiuntur qui mentis sibi malè consciæ carnificina hic iugiter excruciantur, quæ frequenter multos ad laqueum adegit, cùm hic interim vires animæ non sint tam viuaces, atque sunt cùm anima exuta est corpore, & multa hic sint quæ hominis tristitiam ad tépus B tollunt, aut leniunt, aut à recogitatione malorum intellectum quiescere faciunt.

ET DIXIT ILLI ABRAHAM: FILI, RECORDARE QVIA RECEPISTI BONA, &c.] Lamentanti de sua calamitate diuiti, & refrigerium sibi per Lazarum impẽdi postulanti, Abraham primùm quidem exponit iustitiam mutatæ in vtroque conditionis: ac deinde significat impossibile esse vt assequatur quod per Lazarum sibi impẽdi postulauit. Blandè illum cõpellat, non dedignatus eum appellare filium, vt intelligamus hinc sanctorum pium etiam erga damnatos affectum, & discamus vicissim & nos afflictos etiam iustè non incessere, quibus digni sunt nominibus. C

Eccle. 4. Scriptum est enim: Non exasperes pauperem in inopia sua, & cor inopis ne afflixeris. Diligenter autem obseruandum, quòd Abraham indicare volens quare vtriusq; vices modò essent mutatæ, nõ obiicit diuiti aliqua scelera, nec explicat aliquas Lazari virtutes, sed tantùm dicit, quòd diues recepit bona in vita sua, & idcirco eum cruciari: Lazarũ verò, quod perpessus sit mala, esse in solatio; vt intelligamus rem esse maximè perniciosam homini versari in otio summo, & delitiis atque honoribus frui: & rursum nihil homini vtilius, quàm exerceri afflictionibus. Vnde Basilius sermone primo de ieiunio: Timeto, inquit, exemplum diuitis, illum delitiæ vitæ igni tradiderunt. Non enim ob iniustitiam, sed propter mollem ac delicatam vi- D tam reprehensus, in flamma fornacis torrebatur. Hæc ille. Proinde hæc Abrahæ verba ad hoc valent, vt ne ob diuitias, honores, & voluptates huius vitæ aliqué beatum ducamus, sed potius miserũ, & ne sibi diues placeat, sed potius displiceat ob fœlicitatem huius vitæ. Et contrà ne ob paupertatem, contemptum, & afflictiones aliquem miserum ducamus, sed potius beatum: nec sibi pauper aliquis aut afflictus displiceat, sed eo potius nomine sibi placeat & gaudeat, iuxta illud Iacobi 1. Omne gaudium existimate fratres mei cum in tẽtationes varias incideritis. Verbis Abrahæ consonant quæ prius dixit Dominus: Beati pauperes, E

Luca 6. quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nũc fletis, quia ridebitis. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini. Contrà: Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Vę qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. In diuite isto videre licet quàm verè

Psal. 48. dixerit Psalmista: Ne timueris cum diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius. Quoniam cum interierit, nõ sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius. Quia anima eius in vita ipsius benedicetur. In paupere il-

Psal. 89. lud Psalmi impletum est, Lętati sumus pro diebus A quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. Significãt ergo verba Abrahæ iustũ illud Dei iudiciũ, quo reprobis & vasis iræ aptatis in interitum, in hac vita plerunque concepit bonorum huius mundi affluentiam, ne semper illis sit malè, & alicubi habeant sua bona: electis autẽ & vasis misericordiæ quæ præparauit in gloriã, immittere afflictiones & aduersitates quibus exerceãtur, quod fieri non possit vt quis & hic regnet cum mundo, & postea cum Christo. De quo Dei admirabili iudicio disputat Psalmista, asserens se non potuisse Psal. 72. illud comprehendere, donec ingrederetur sanctuariũ Dei, & intelligeret nouissima diuitũ. Ideo- B que notandũ, Græca non tantum habere, recepisti bona, sed bona tua; vt deinde cum subditur; & Lazarus similiter mala; subaudiatur mala sua, & intelligamus significari Deum vnicuique & bona & mala præparasse, & qui in hac vita suam in bonis portionem accepit, malorum parté post hanc vitam accepturum, & contrà, quanquam illud, bona tua, etiam aliud significet, vt mox dicetur. Cæterũ D. Chrysostomus diligenter inquirit quare potius dictum sit, recepisti, quàm accepisti, putatque ideo dictum esse, recepisti, ad significandum quòd & diues quanquã peccator erat, aliquam tamen habuit virtutem, pro qua bona debita adhuc viuens receperat. Nam recipere propriè ea dicimur quæ C debentur meritis. Similiter Lazarus etsi iustus, aliquod tamen vitium habuit, propter quod adhuc viuens debita mala receperat. Nullus enim ferè hominum expers est omnis virtutis, nec quisquã immunis ab omni vitio. Ideoque cùm iam duo illi per mortem hinc decesserunt, ille quidem discessit meram habens malitiam, iste verò meram habens virtutem. Secundũ hunc sensum dictum esset, bona tua, id est, bona quæ tibi debebãtur. Quãquam antẽ hęc obseruatio docta sit, magis tamen videtur verbum, recipere, hic simpliciter positum esse, quemadmodum sępe, pro accipere, secundum sensum superius indicatum. Vlterius tamen sciendum, quod quanquam Abrahæ verba nulla apertè exprimere videantur vitia diuitis, nullasq; virtu- D tes Lazari, sed tantum admirabilem distributionem bonorum & malorum quæ à iusto & inscrutabili Dei iudicio proficiscitur: tamen eadẽ verba satis etiam in se includunt & illius vitia, & huius virtutes præmio dignas. Per hoc enim quod dicitur; recepisti bona; significatur quod fœlicitaté huius seculi amplexatus sit, atq; dilexerit, quódque bona huius mundi pro veris bonis duxerit, eaque quæ illi Deus concessit, sibi vindicauerit, non communicando ea aliis quibus dispensari debebant, & parando sibi amicos de mammona iniquo: vnde bene Græca habent, bona tua, nempe quòd ea pro suis bonis duxerit. Quare his verbis ipsius & a- E mor seculi inordinatus, & in pauperes inhumanitas notata est, ꝓpter quæ vitia æterno dignus fuit supplicio. Sic & Lazari patientia satis insinuatur, dum dicitur recepisse mala, Non enim propriè recipit vel accipit mala à Deo immissa, qui ea patiéter in se non suscipit, tollendo crucem suam post Christum. Intellexit istud significari his verbis D. August. lib. 2. de quęstionib. Euang. sic scribens: Cũ ei dicitur; recepisti bona in vita tua; illud tangitur, quia fœlicitatem dilexit seculi, nec aliam vitã pręter istã in qua superbus tumebat, amauit. Lazarũ autem dicit mala recepisse, quia intellexit huius vitæ mortalitaté, labores, dolores, & ęrũnas, pœnam

A esse peccati, de quo scriptũ est: Fuimus & nos naturaliter filij irę, sicut & cæteri. Hæc ille. c. 38. Hic iã obseruandũ, q̃ si inferni dãnatione percutitur qui propria non largitus erat, qua pœna plectẽdus sit, qui aliena rapit. Si damnatus est qui suis bonis ad corporis cura vsus est, nec alicuius sceleris arguitur, quid futurũ iis qui sese horrẽdis contaminant immuditiis, impietatibus, & iniustitiis? Vide D. Basiliũ sermone quo hortator ne rebus tẽporalibus affixi simus, vbi ex hoc loco admonet ne prætereamus ob oculos nobis positos Lazaros, ne eũ post vitã inuocauerimus Abrahã, aliosq́; sanctos, nullũ cõsequamur fructũ nostræ vociferationis, sed ab eis impetamur acerbioribus verbis, quàm hic impetitus est ab Abrahã diues, q̃ illi' improbitatem pleriq; manifestè vincamus. B Appositè autẽ pro tẽpore illu dixit Abrahã: Nunc autẽ hic consolatur; quia necdũ accepit plenam mercedẽ, vt impleretur lætitia ex aspectu vultus Domini, sed cõsolabatur in spe liberationis per Christum perficiendæ.

ET IN HIS OMNIBUS, INTER, &c.] Ostendit iam fieri non posse vt quod petebat assequeretur. Et, in quit, in his omnibus, pro, super vel præter hæc omnia, hoc est, præter quã q̃ iusto Dei iudicio tibi non consolatio & refrigerium, sed cruciatus debeatur, etiam impossibile est, vt quam petis tibi præstem misericordiã, quia impossibile est vt quis ea nobis vos adeat. Hoc enim significatur cùm subditur; inter nos & vos chaos magnum firmatum est, &c. C Vbi notandum dictionem, chaos, valde impropriè positam, si modò non est vitium scriptorum, quemadmodum vult Budæus. Græca enim dictio est, chaos, quæ tamẽ hoc loco Græcis non est, sed pro ea est, χάσμα, quæ Græcis aliud significat quàm chaos. Nam chasma Græce hiatum terrę significat, à verbo χαίνω, quod est hio: Chaos verò, quod a χέω, id est, fũdo deriuatur, cõfusionem significat. Chaos ergo impropriè hic debet accipi pro hiatu, quemadmodum & Augu. exponit epistola 99. qualis hiatus existere nonnunquam solet in terręmotu, vnde & chasmaticus terręmotus dictus est. Huiusmodi autem terræ hiatus aut vorago, si modo magna sit, impedit ne quis ex vno loco ad aliũ pertranseat: proinde metaphorа hinc desumpta dicitur, D hiatus magnus inter nos & vos nõ solũ est, sed etiam firmatus est, quo aliud nõ significatur, quàm sic esse separatos damnatos à piis, vt imperuius sit vtrisque ad alteros trãsitus. Quòd si specialiùs exprimi quis quærat quid per hiatũ illum magnum sit intelligẽdum, rectè dicetur significari firmissimũ Dei statutum in modum hiatus, prohibens horum & illorum permixtionem, vt sit sensus: Firmissimo & immutabili decreto Dei sic sumus nos à vobis separati, vt hi q̃ volũt hinc trãsire ad vos, non possint. Dicit, qui volunt, aut propter naturalem voluntatem qua sancti cuperent subuenire damnatis, cùm alioqui respicientes ad diuinam iustitiam, & ei suam voluntatẽ conformã E tes, nõ velint quod naturaliter volunt: aut potius, quia etiamsi vellent, non possent. Porrò cùm certũ sit Abraham hæc non verbaliter respõdisse diuiti, videndum est quomodo prędicta ei dixisse dicatur à Domino. Itaque Abraham introducitur dixisse illud: Fili, recordare, &c. quia diuiti petẽti refrigerium suggerebatur quàm iuste iã puniretur, & omni consolatione destitueretur, & contrà Lazarus cõsolatione frueretur. Sic per hoc quod dicitur dixisse de hiatu, significatur diuiti notificatum

A æternam fore reproborum à beatis separationem, ac refrigerij nullam esse damnatis spẽ. Et alioqui si huc exemplum tantum est parabola, dicendum est hæc à Domino sic conficta esse, vt intelligeremus damnatis post hanc vitam nullam esse spẽ vel liberationis, vel refrigerij, & ne ab his quidem in quibus multũ confidebant in via præsenti, quẽadmodum cõfisus fuit iste diues in patriarcha Abraham damnatos imploraturos refrigerium, sed eosdem intellecturos quàm iustè crucietur, quòdque imperpetuum sint cruciandi. Ex hoc loco conuincitur error ille qui Origeni attribuitur, quo quidã asseruerunt damnatos aliquando liberandos, & iustorum consortio aggregandos in gaudiis.

B ET AIT: ROGO ERGO TE PATER, &c.] Cùm audiret se non posse exaudiri in eo quod pro se orabat, pro fratribus supplicat, sed vt prior eius oratio reiecta est, quod esset de re impossibili: ita & hæc, q̃ esset de re superuacua, vt intelligamus damnatus nihil aut pro se, aut pro aliis impetrare posse, nec quicquam rectè præcari. Ergo, inquit, quoniam scilicet chaos (vt dicis) obstat quo minus mihi per Lazarũ subueniri potest, saltem illud te oro pater, vt quem non potes mittere mihi, mittas in domum patris mei. Non enim tale chaos inter vos & viuos firmatum est, vt non possit vobis ad illos esse accessus, aut contrà. Mitte ergo eum in domum patris mei Habeo enim ibi adhuc quinq; fratres, vt testetur illis, id est, admoneat C eos, aut testimonium illis perhibeat de statu qui est post vitam temporalem, aut de mea condemnatione & pœnarum magnitudine, ne si ingrediãtur meis vestigiis, etiam ipsi veniant in hunc locũ diuersorum tormentorum. Potest enim verbum, testari, dupliciter hic exponi, aut vt simpliciter sit admonere aliquẽ, quomodo sępe accipitur in scripturis. vt: Audi populus meus, & loquar Israel & *Psal. 49.* testificabor tibi. &: Audi populus meus, & cõtestabor te. *Psal. 80.* Et apud Paulum 1. Timoth. 5. & 2. Timoth. 4. Aut vt sit, testimonium de aliqua re ferre, quæ propria est ei' significatio. Quæri autẽ hic potest. quomodo diues hic pro fratru salute fuerit solicitus cum hic affectus videatur alienus esse à damnatis, vt alicui bene velint. D Ad quam quæstionem facilis est ex D. Gregorio solutio, qui hoc loco asserit, damnatos vt in supplicio grauius puniãtur, & eorum videre gloriam quos contempserunt, & de illorum pœna torqueri quod inutiliter amauerũt. Itaque diuitis preces pro salute fratrũ, non ex charitate, aut bono affectu erga fratres prouenerunt, sed ex pœna & cruciatu quo afficiebatur, Deo ita permittente eum torqueri per recordationem fratrũ. Addit his Caietanus, diuitem hæc præcatũ ex superbia, nimirum, quia cùm videret multos saluari, inter eos cupiebat esse suos, vt qui iam deiectus erat in maximam miseriam, saltẽ in suis fratribus exaltaretur. Alij, inter quos Nicolaus, putant eum E hæc precatum, q̃ sciret ex fratrum suorum cõsortio in condemnatione, pœnam sibi augendam, eo quòd & per vitę suæ exẽpla, & per relictas diuitias occasionem peccandi eis præbuisset. Si autem exemplum hoc non historia esse dicatur, sed parabola tãtùm, facilior erit quæstionis explicatio. Dici enim poterit hæc sic à Domino cõficta esse, cùm sic gesta non essent, tantum ad erudiendum & monendũ viuos, ne suæ impœnitẽtiæ prætexãt, quòd de statu vitæ futuræ nihil vnquã didicerint ex his qui è futura vita redierunt. Quoniam enim homi-

nes

nes admoniti de gehennæ cruciatibus, aut credere A
solent velut terriculamenta vana, aut parum com
moueri illis, cogitantes secum, neminem ex mor-
tuis rediisse qui vel de piorũ fœlicitate, vel impio-
rum cruciatibos quæ experientia didicisset narra-
uerit, credituros se magis & magis commouẽdos
si quisquã rediret ex mortuis, & attestaretur quo
modo illic res se habeant: ideo quo hanc cogita-
tionẽ Dominus castigaret, proposuit hunc diuitẽ
orasse, vt Abraham ad fratres suos Lazarum mit-
teret. & vulgarẽ hanc hominum cogitationem ex
posoisse, vt sic Abrahæ, cuius magna erat apud Iu
dæos authoritas, responsum subiiceret, quo talis B
cogitatio reprehenditur & confutatur. Nec dubi-
um est quin hic sit scopus huius narrationis, etiã
si sit vera historia. Poterant enim Pharisæi aut alii
inter Iudæos ridere quæ Dominos diceret de sum
mis crociatibus diuitis, ob id quod recepisset bo-
na in vita sua, quemadmodũ auari Pharisæi suprà
irridebant eum contra auaritiam disputantẽ, po-
terant eorũ confirmationẽ postulare sibi fieri per
resuscitatioõẽ aliqoorũ ex mortuis, proinde opor
tunè hac narratiooe eos reprimit oon sua, sed A-
brahæ authoritate, qoem dicit diuiti serò supplici,
& serò suorum curam gerenti respondisse: Habẽs C
Moysen & prophetas, hoc est, Moysis & propheta
rum libros, audiant illos loquentas, & testificãtes
eis per sua scripta, & lectionem eorum in synago-
gis. Ad quod diues improbus iam peccator, & ex
seipso fratres suos iudicans respondit, dicens: Nõ,
pater Abrahã, supple, audient illos sat scio, sed si
quis ex mortuis ierit ad eos, & testificatus scilicet
fuerit eis, tonc pœniteotiam agent, & resipiscẽt à
vita quam modo degunt. Hic iam ergo Abraham
hanc vulgi cogitationem confutans respondit: Si
Moysen & prophetas ooo audiunt, cedẽdo & obe
diendo eis, neq; si quis ex mortois resurrexerit,
credent ei. Quod qoam vere dictom sit, & recta ra D
tio docet, & experientia. Ratio quidẽ, quia ei qoi
Moyseo & prophetas suscepit, certior est authori
tas & veritas eorum librorum, qoam possent esse
eius qui è mortuis resurgeret. Causari enim posset
facile aut phantasma esse, aot dæmoniũ, cũ autho-
ritatẽ Moysis constet esse diuinam. Experientia ve
ro, quia Iudæi eo quod non credebãt satis Moysi
ac Prophetis, nec his qui ex mortois resurrexerũt
crediderunt, imo Lazarũ Mariæ & Marthæ fratrẽ,
cũ ex mortois resurrexisset, occidere voluerũt, &
Dominũ ipsum persuã resurrectionẽ acrius in suis
membris persecuti sunt. Hinc ergo obseroandũ,
quã sacro sancta oobis esse debeat sacra scriptu-
ra, vt quæ efficacior oobis esse debeat ad recte vi-
tam instituendã, quam quiuis prædicaror, etiamsi
è cœlo atq; ex mortuis ad nos veniret, nunciatur
visa à se aut experientia percepta. Deinde hanc ad
ea qoæ de futuræ vitæ statu sont cognoscẽda suffi-
cientẽ esse, vt præter eam non sit opus optare ad-
uentuoi quoruodã mortuorũ qui de illis nos ple-
nius instruant. Non potest aoiẽ ex vltima huius B
narrationis parte colligi efficaciter animas mor-
tuorum nunquã in propria persona apparere vi-
uis: quia nec Abraham negat Lazarum posse ad vi
uos mitti, nec diues petiit animã Lazari mitti, sed
vt ex mortuis resurgeret. De apparitione autẽ ani
marum quid sentiendũ, discere licet ex lib. Augu-
stini de cura pro mortuis agenda, dictumq; est ali-
quid de hac materia io cap. Coo. ord. 67. Somma
ergo tooius huius oarrationis de diuite quodã &
mendico Lazaro est, vt qui diuites sunt, præsenti-
bos bonis recte vtantur, nõ vtẽtes eis ad ambitio
C nẽ & luxom, sed pauperibus inde suboeniẽtes, alio
qui futurũ vt bona sua hic percipiant, in futuro se
culo iodicibilib. tormẽtis cruciãdi, nec vllã à pau-
peribus beatis cõsolationẽ percepturi, quod eos si
bi in præsenti nõ parauerint amicos de mãmona
iniquitatis. Qui autẽ pauperes, despecti, & afflicti
sont in hoc mũdo, fortiter ferãt huius mũdi mala.
Sic eoim futurũ, vt postea sommo potiãtur hono
re, requie & gaodio. Postremũ nõ optandũ esse mor
tuorũ ad nos aduentũ, qui de statu vitæ futuræ nos
certiores faciant, sed scripturæ aoscultãdũ, quæ quã
tũ est satis nos docet, quæ nos maneant post hãc
vitã, & certior sit qoã cuiusquã esset mortoi testi-
D ficatio. Sunt autẽ pleriq; etiã antiqui patres, q to-
tã hanc historiam aut parabolã tractant etiã alle-
gorice, intelligentes in diuite populum Iudaicum,
aut eos qui sibi iusti videntur: in mẽdico Lazaro,
populũ gentilem, aut peccatores, & Publicanos.
Quã tractationẽ hic omittimus, quod prolixe satis
eã prosecutus sit Aug. lib. 2. q. Euãg. & Ambrosius
in Cõmẽt. ac post eos elegãtissime & lucidissime
D. Gregorios in homilia, & Theophyl. in cõment.

DOCET SCANDALVM VITANDVM, ET FIDEI virtotem. LVCAE 17. CAPVT XCVIII.

ET ait ad Discipulos suos: Impossibile est vt non veniãt scãdala: væ autẽ illi per quẽ veniũt, A.18.71.
vtilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiiciatur in mare, quã vt
scãdalizet vnũ de pusillis istis. Attendite vobis: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illũ: A.81.21.
& si pœnitẽtiã egerit, dimitte illi: & si septies in die peccauerit in te, & septies in die cõuer
sus fuerit ad te, dicẽs: Pœnitet me, dimitte illi. Et dixerũt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem. Dixit
autẽ Dominus: Si habueritis fidẽ sicut granũ sinapis dicetis huic arbori moro: Eradicare, & trãsplãtare A.17.68
in mare, & obodiet vobis. Quis autẽ vestrũ habẽs seruũ arantẽ aut pascẽtẽ boues, qui regresso de agro 4.21.
112.
dicat illi, Statim trãsi & recũbe: & non dicit ei, Para quod cœnẽ, & præcinge te, & ministra mihi do- B.11.113
nec mãducẽ & bibã, & post hæc tu mãducabis & bibes? Nũquid gratiã habet seruo illi, quia fecit quæ ei
imperauerat? Non puto. Sic & vos quũ feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis: dicite: Serui inutiles su
mus, quod debuimus facere fecimus. Interrogatus autẽ à Iudæis, quãdo venit regnũ Dei? Respõdẽs eis di
xit: Nõ venit regnũ Dei cũ obseruatione, neq; dicẽt: Ecce hic, aut ecce illic. Ecce eni regnũ Dei intra vos est.

ET AIT AD DISCIPVLOS SVOS:
IMPOSSIBILE EST VT NON
VENIANT, &c.] Qoanquam incertum sit,
an hæc à Domino sint dicta, mox post præce-
dentia, & occasiooe præcedentium, eo qood Lu-
cas hoc capite miscellanea quædam scribere vi-
deatur, quæ inter se oullo ordine & connexione
cohæreant, nec huiusmodi locutiooibus vta-
tur quæ ordioẽ aliquem significent: tamen com-
moda reddi potest ratio, quare nunc prædictis

subiiciantur de scandelo, quæ & supra apud Matthæum sunt habita, vt fatendum sit Dominū hæc bis dixisse, aut alterū Euangelistarum non eo loco commemorasse quo dicta sunt, quamuis vterque oportuno loco cōmemorauerit ea. Ideo enim secundum Theophylactum iam de scandalo subiicitur, ne turbarētur Discipuli videntes Pharisæos irridere Christū, de faciendis eleemosynis, & diuitiarum periculo disputantem. Hac ergo occasione primū dicit fieri non posse, considerata scilicet hominum corruptione & malitia, quin eueniant scandala, hoc est impedimenta salutis, & tamen quia hæc necessitas nullum cogit, væ dicit illi per quē eueniunt scandala, quod vtilius illi esset si appenso circa collum eius lapide molari, secundum morem Palestinæ regionis, proiiceretur in mare quam si scandalizet, hoc est, offendat & impedimentum præbeat salutis vni de pusillis istis, id est, quantumuis humilibus & abiectis istis, qui scilicet credunt in me, quia qui vel vnum talem scandalizauerit, ob id proiiciendus est in profundum inferni, quod longe est grauius, quā proiici in mare. Proinde postquam dixit & necessaria esse scandala, & pessimè tamen illi fore per quem fiunt, tertiò commodè admonet suos, vt ab his sibi caueant. Attendite, inquit, hoc est, diligenter cauete vobis, ne scilicet aut cui sitis offendiculo, quia væ illi per quem fiunt scandala; aut scandala quæ necesse est auenire vos scandalizent, & ad lapsum pertrahāt. Vtrunque enim cauere suos Dominus latius admonet apud Matthæum, postquam de scādalorum necessitate & væ scandalizantium, dixisset. Ibi autem videre licet quæ hic dicenda essent de scandalo, & loci huius intelligentia.

SI PECCAVERIT IN TE FRATER TVVS, INCREPA ILLVM, &c.] Subiciuntur & hæc, sed latius, apud Matthæū doctrinę de scandalo. Postquā enim docuit Dominus cauendum esse ne quem scandalizemus, hoc est, ne in quem peccemus, præuidēs fieri non posse, quin & inter fratres, id est, Christianos eiusdē religionis, scandala oriantur, docet quomodo agendum sit cum fratre scandalizante & peccante in nos, nolens huiusmodi scandala à nobis esse prætereūda & negligēda, quemadmodū negligenda sunt impiorum & infidelium scandala. Duo autē circa peccantem fratrē fieri præcipit. Primū, vt si peccauerit in nos, neque negligamus illius salutem, neque lædentem vicissim lædamus, sed cupidi salutis eius increpemus eum, ac increpatione nostra ad pœnitētiam prouocemus. Ad hoc enim adhibetur omnis fraterna increpatio. Quo autē modo & ordine sit increpandus, late à Matthæo explicatur. Secundo, vt si pœnitentiam agat, hoc est, resipiscat & signa displicentiæ edat, agnoscendo scilicet admissum peccatum, & veniam eius petendo remittamus ei, nullam scilicet requirentes ab eo vltionem, imo nec satisfactionem aliquando iniuriæ illatæ. Non quod etiam ante quā pœnitētiam agat nō debeamus remittere peccatū in nos admissum, sed quod id quod prius apud nos in corde remisimus, iā ore remittendū sit, & ipsa communione & familiaritate quæ ante pœnitentiā ei salubiter subtrahitur, testari debeamus factā ex animo admissi peccati remissionem. Ne autem quam fratri debemus in remittendis peccatis indulgentiam, certis concludamus terminis, subiecit. Et si septies in die peccauerit in te, & septies in

A die conuersus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi, hoc est, quotiescūque peccauerit, & resipuerit remitte illi. Numerus enim septenarius pro infinito ponitur ob numeri perfectionē. Porro loquitur hic proculdubio Dominus non potissimū de remissione sacramentali, sed fraterna. Dicit enim, si peccauerit in te frater tuus, remitte illi. At sacerdos qui Dei vice in terris remittit peccata, non remittit ea tanquam fratri, sed tanquam subdito: nec remittit ea tanquam in se admissa, sed tanquam admissa in Deum. Consequitur tamen etiā ex hoc loco sacerdotem semper pœnitenti debere remittere peccata. Cum enim Deus præcipiat vt pœnitenti fratri semper remittat frater, & Dei indulgentia longe vincat humanam, non potest B sacerdos qui indulgentiam Dei hominibus impendit, certum indulgentiæ numerum seruare erga peccatorem, quem non potest seruare frater erga fratrem. Reliqua quæ hic essent dicenda, dicta sunt circa Matthæum in cap. Concordiæ 72. vnde intelligere licet dupliciter accipi posse quod dicitur, si peccauerit in te frater tuus. Deinde, quando præceptum increpationis fraternæ obliget, nimirum quando spes est fructus. Præterea quod huic præcepto de remissione fratri à fratre impendenda, non contrarientur peccantiū supplicia, quę de eis ob bonum reipublicæ Christianæ vel ciuilis sumunt iudices Ecclesiastici, vel seculares, non tanquam C de fratribus, sed tanquam de his qui eis sunt subiecti.

ET DIXERVNT APOSTOLI DOMINO ADAVGE NOBIS FIDEM. DIXIT AVTEM, &c.] Obiter videntur hæc ab Euangelista subiecta superioribus, ac sine omni ordine & consequentia, nisi dicamus cū Theophylacto, Apostolos audientes Dominum de magnis quibusdam dicentem, & adhortantem eos ad diuitiarum cōtemptum, ad scandalorum vitationem, & peccatorū in se admissorum remissionem, memores infirmitatis fidei suę quam illis Dominus toties exprobrauit, petisse fidei augmentū, per quam possent perficere quæ præceperat. Nihil enim adeò ad pauper- D tatem, de qua locutus est, amplexandam, & diuitiarum in pauperes elargationem facit, atq; cōfidere in domino: sicut nihil ita facit thesauros reponere, atq; diffidentia bonitatis diuinæ. Insuper vt & contra offendicula obsistere quis possit, magna fide est opus, ob cuius defectum & paruitatem, infirmi in fide facile scandalizantur. Proinde forte occasio petendi augmentum fidei, fuit, quod Dominus de pusillis fecerit mentionē, quos scādalizari noluit. Solet enim Apostolos suos vocare ὀλιγοπίστους, id est, homines pusillę fidei. Dicunt ergo Domino: Adauge (vel, vt habent Græca, quod tamen idem est, Appone) nobis fidem, id est, fiduciam, quam toties commendasti, & cuius defectum in nobis frequē- E ter culpasti, vt auctiorem nacti fiduciam posim' ad ędenda miracula, ad implenda præcepta tua, atq; ad impetrandū quiduis à Deo esse aptiores. His autem verbis quibus fidei augmentum postulāt, magnitudinem tamen suæ fidei testantur, cū credere se declarent Dominum posse mētibus eorū fidei incrementum adiicere supra hominem scilicet ipsum esse agnoscentes. Dominus autem sua responsione ostendit eos rectè petere fidei augmētum, quod perfectæ fidei magna sit vis, atq; huiusmodi fidei cōmēdatione fidem quantum in se est cōfirmat & auget in eis, aucturus in eis nō verbis

sed

sed spiritus sui efficacia fidem post suã in cœlos ascensionem quando magis conueniret illum pro sua diuinitate agere, & illi essent capaciores suscipiendi fidem perfectam. Si, inquit, habueritis fidem, &c. Eadem sententia suprà habita & exposita est Matth. 17. in cap. Concord. 68. nisi quod ibi montis fiat mentio, hic autẽ mori, aut, vt est Græcè sycamini. Tunc enim montẽ aliquem demõstrabat Dominus, cui fortè vicinus erat cùm ea diceret: nunc autem arborẽ aliquã forte obuiam cum idem vtrobique significetur. Quod autem ad synceram attinet lectionem, sciendum est plerosque antiquos codices Latinos manu descriptos non habere verba futuri temporis, habueritis, diceretis, & obediet, sed haberetis, diceretis, & obediret. Sic enim habebant etiam duo codices qui mihi erant ad manum, & conuenit hæc lectio magis cum Græcis, quę habent εἴχετε, ἐλέγετε ἄν, ὑπήκουσεν ἄν. Proinde verisimile est communẽ nunc lectionem mutuatã ex Matthæi loco, vbi ponuntur verba futuri temporis, quanquã parum ad rem faciat vtro modo legatur, cum idem semper significetur. Porro quemadmodum trãslationem montis, de qua apud Matthæum, mysticè factam per Apostolos ostendit D. Hieronymus, ita & hic pij patres transplantationem mori, quæ per Apostolos nunquam legitur facta, (sicut nec ad veritatem sententiæ necesse est eam aliquando factam esse, quemadmodum patet ex his quę dicta sunt circa Matthæũ,) mysticè per eos factam intelligũt. Et Beda quidẽ secutus D. August. lib. 2. de quæst. Euang. per morum cuius colore sanguineo fructus rubent, Euangelium crucis mysticè intelligit, quæ crux per fidem Apostolorũ de gente Iudæorum, in qua velut in stirpe generis tenebatur, verbis prędicationis eradicata, & in mare gentiũ plantata est. Ambrosius autẽ per morũ, diabolum intelligit, sicut & in sententia Matthæi per montem. Nam quemadmodũ fructus mori primò albet in flore, at maturitate nigrescit: ita diabolus ex albenti Angelicæ flore naturæ deiectus est in peccati nigredinem. Sed & Theophylactus alia ratione per morum diabolum intelligit, quod scilicet nobis author sit & alũnus vermis perpetui per cogitationes quas ille in nobis generat. Folia enim mori, vermes pascunt, vnde fiunt serica. Hanc itaque morũ fides non tantũ Apostolorum, sed quorumuis, eradicare valet è corde humano, & in mare proiicere, hoc est, in abissum perditionis.

QVIS AVTEM VESTRVM HABENS SERVVM ARANTEM AVT PASCENTEM BOVES, &c.] Et istud sic videtur subiectum superioribus, vt cum illis nullam habeat connexionẽ aut consequentię rationem: at si quis diligẽter aduertat, videbit nec hic deesse rationem quare hæc subiuncta sint præcedentibus. Quoniam enim in præcedentibus Dominus exegit quædam singularia, nimirum diuitiarum in pauperes distributionem, voluptatum contemptum, solicitam scandalorum vitationem, ac facilem in peccantes indulgentiam, ne quis cùm hæc omnia aut aliqua horũ perfecisset, sibi placeret & efferretur, nunc iactationis affectum, qui boni operationem consequi solet, euellit. Ad quod è rebus humanis profert exemplũ de seruo quem nullus dominus quãtũuis commodũ, solet ex agro reuersum honore afficere ob diuturnum eius laborem, sed rursum iubet, ac debitam adhuc exigit seruitutem, & nec sic quidem gratiam habet ei. Hoc ergo exemplo nobis proposito, accõmodans illud suæ intentioni subiunxit: Sic & vos cũ feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. In qua applicatione aduertendum, quod cum propositi exempli narratio exigere videbatur vt diceret Dominus: Sic & vobis etiã cum feceritis omnia quæ vobis sunt præcepta, Deus nullam est habiturus gratiam, nec honore ob id vos afficiet, sed vos inutiles seruos appellabit: non sic quidem dixit, sed vos, inquit, dicite, serui inutiles sumus. Voluit enim hoc exemplo Dominus nos ad humilitatem informare, & magis huc agit vt intelligamus quid de nobis ipsi sentire debeamus, quàm quales non reputet Deus Dominus noster. Hic enim eos qui præcepta sua exequũtur, non inutiles seruos est vocaturus, sed vt in alia parabola dicitur, in nouissimo die illis dicturus est: Euge serue bone & fidelis. Imo ne quidem pro seruis tales est habiturus. Iam, inquit Dominus, non dicã vos seruos, sed amicos. Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. *Ioan. 15.* Quod autem præcipit vt dicamus nos seruos inutiles, cũ omnia pręcepta adimpleuerimus, non sic accipiẽdũ quasi quis sit qui omnia adimpleuerit (in multis enim, inquit Iacobus, offendimus omnes) sed sensus est: etiam si feceritis omnia, tamen agnoscite vos seruos inutiles; quo significatur quam inutiles nos debeamus reputare, & nos deprimere, *Iacob. 3.* cum aduerterimus nos multa nobis præcepta nõ impleuisse. Aut sensus est: Cum in vna aliqua re feceritis omnia quæ vobis sunt præcepta, vt cũ feceritis quæ præcepta sunt de erogandis facultatibus, aut quæ præcepta sunt de remittendis proximo peccatis, agnoscite tamen vos seruos inutiles. Duplici autẽ ratione dicere nos possumus seruos inutiles. Primum, quia Domino nostro operibus nostris nihil commodam⁹, nihilque lucrifacimus, secundũ illud, Si iuste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? *Iob. 35.* Secundo, quia nihil vltrà quàm debemus & præceptum nobis est facimus. Sic enim & in rebus humanis seruum inutilem vocare solemus, qui ex se nihil facit, sed ea tãtum quæ imperãtur, magis scilicet studens vt nõ flagelletur à domino, quã vt illi prosit. Atque ad hanc secundã rationem Dominum respexisse patet ex eo quod sequitur, quod debuimus facere, fecimus; quod indicat causam quare nos debeamus reputare seruos inutiles, vnde Græca habent cõiũctionem causalem ὅτι, id est, quia quod debuimus facere, fecimus. Id autem sic est intelligendum: fecimus tantum quod debuimus facere. vel, nihil aliud fecimus, quàm quod facere debebamus. Alioqui nemo facile est qui dicere potest se fecisse quicquid facere debuit. Proinde aliter hic accipitur seruus inutilis, cum iubemur nos vocare seruos inutiles, quàm cum in quadam parabola dicitur: Seruũ inutilẽ proiicite in tenebras exteriores. *Matt. 25.* Ibi enim seruus inutilis dicitur, qui Domini præcepta non perfecit, nec ei aliquam attulit vtilitatẽ, quam sibi afferri Dominus noster reputat, cũ nos ipsos aut alios lucrifacimus, & ex donis ipsius fructum bonorũ operũ edimus. Porro hoc loco mirè exultant qui non ferũt Catholicos dicere, iustos mereri suis bonis operibus apud Deum vitam æternã & regnum cœlorum. *Quomodo mereamur vitã æternam.* Si enim, inquiunt, omnibus etiam præceptis seruatis, agnoscere nos debemus seruos inutiles, & re vera id sumus, quod iubemur

nos

A nos vocare (neque enim fallaciter id de nobis sentire Dominus voluit) quis ergo aut de suis, aut aliorum meritis gloriari poterit? Quibus dicendű, primű quidem, quod, quemadmodű supra est annotatum, non ipse Dominus inutiles seruos vocat pręceptorű suorum obseruatores, sed contra seruus bonos, fideles & vtiles: nos autem vult ad vitandá superbiá reputare nosipsos pro seruis inutilibus. Et quanquá tales etiá vere simus ea ratione quam Dominus indicat, imo & aliis multis nominibus, tamē ipse cum optimus sit, huiusmodi seruis inutilibus pro mercenariis vtitur, & seruitutē nostram mercede repēdit, ac debitum obsequium tanquá egregium facinus suscipit, & præmiű tribuit, quod labores etiá excedit: quemadmodű frequenter humani quidá domini seruis suis cum B nihil debeant, tamē pro diligenti & fideli ministerio pręmia quædam deputāt, donātes eos libertate & facultatibus insuper, quos seruos dicimus meruisse quę à dominis suis consequitur. Deinde dicendum, Dominum satis insinuare se nō loqui de quibuslibet seruientibus Deo, sed illis potissimű qui non sua sponte, atq; ex charitate Deo seruiūt, sed inuiti & coacti necessitate præcepti. vnde dicunt quod debuimus facere, fecimus; quomodo & Paulus 1. Cor. 2. dicit sibi non deberi præmiű, si inuitus euangelizaret. Ex eo autem deprehēditur necessitate pręcepti, & non ex charitate quosdá seruire Deo, si non vbi res & charitas postulauerit, C etiá parati sint facere quæ alioqui non vidētur esse pręcepta, sed in libertate eis permissa, quemadmodum fuit in Paulo prædicare Euangelium sine sűptu. Quod si etiá ad omnes Deo seruientes locum hunc extendere velimus, dicendű, quod nos qui debemus nosipsos agnoscere seruos, sicut re vera sumus, multo magis quá sint ab hominibus empti serui, tamē Dei benignitate etiam facti sumus filii Dei ac diuinę effecti consortes naturę. Qui ergo quatenus serui sumus nihil propriè meremur, quatenus tamen filii Dei & membra Christi, ac spiritus diuini participes, eatenus nostris operib. apud Deű mereri rectè dicimur vitá æternam, quatenus scilicet opera nostra, opera sunt non tá nostra, quá ipsius Christi capitis nostri, & spiritus D sancti qui habitat & operatur in nobis. Hac enim consideratione dum dicuntur iusti mereri, nō liberi arbitrii vis, sed Dei gratia multipliciter commendatur. Itaq; dum nosipsos spectamus, & quales ex ipsa nostra simus conditione, non habemus quod de meritis gloriemur apud Deum, primum quod serui simus qui imperata facere teneamur, etiá si nulla sit merces: deinde quia in multis offendim' omnes: præterea quia nihil Deo offerimus cōmodi nostris operibus: Postremű quia etiam si efferremus, nunquam tamen rependere possemus quantum ab eo bonorum accepimus & accipimus in E singulas horas. Si vero Dei spectemus benignitatē, & quales ex eius benignitate effecti simus, habent vtiq; iusti quod de suis meritis gloriētur, aut nos de illorum meritis gloriemur, sed in domino: tum quod deo placuerit bene illi seruientibus præmium aliquod promittere & constituere: tű quod ei visum est ad eam nos subuehere dignitatē, qua apud illű aliquid mereri possemus. Deinde, quod ipse dignetur opera nostra agnoscere quasi sibi vtilia & lucrum afferentia, nostram & aliorum salutem suű reputás lucrum & gloriam. Postremum, quia opera iustorum etsi multis respersa maculis, dignatur respicere & amplecti, conniuens ad vitia. Quod si autem quis bene viuens gloriari velit in seipso, huic dicitur illud Pauli, Quid enim habes quod non accepisti? Nomen autē meriti, quod tantopere quidá abhorrent, etiam in scripturis repetitur. Dicitur enim: Omnis misericordia faciet locum vnicuique secundű meritű operum suorű. Sed de merito latius dictű est in cap. Concordiæ. 39. circa illud: Merces vestra multa est in cœlis. Quod si etiam hic locus, quo præcipimur nos reputare seruos inutiles, attendatur, reperiemus dominum etiam his verbis relinquere iustis locum gloriandi, sed in deo nimirum cum per eius gratiam fecerint etiam ea quæ eis non erant præcepta. Dicit enim: cű feceritis omnia quæ pręcepta sunt vobis, &c. Vnde Paulus gloriari nolens in his quæ præcepti erant, gloriatur quod perfecerit quæ erant consilii. Et si, inquit, euágelizauero, nō est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Quæ est ergo merces mea? Vt Euágeliű prædicans, sine sumptu poná Euangelium. Cæterű quáquam exemplum, quo Dominus nos ad humilitatē vocat, nuda sit similitudo, vt non sit necesse illud allegoricè tractare: sunt tamen qui vt & in aliis similibus exemplis, etiam hic allegoriam quærunt, vt videre est apud Bedam. Si autem in ipso exemplo philosophari libet, simpliciter id sic fieri poterit, vt intelligamus ideo propositum exemplum serui, cui post vnum opus aliud præcipitur, quo doceamur nō debere nos in otio viuere post vnius præcepti adimpletionem, sed nos ad aliud implendum animum accommodandum. Deinde proponitur exēplum serui, qui toto die in agro laborauit, aut arádo, aut pascendo boues. (vel, vt habet Ambrosius magis conformiter cű Græcis, oues) ac vespertino tempore domum redeuntis, sed non prius cœnam sumentis quam herus eius cœnam sumpserit eo ministrante, vt intelligamus semper in agro dominico laborandum nobis esse quamdiu dies est, id est, quamdiu hic viuimus: at fine huius vitæ aduenientе, non prius nos admittēdos ad cœná domini in regno cœlorű, quá illi obtulerimus fructus laborum nostrorű vnde pascatur. Prius enim ipse à nobis pasci debet, quá ad gaudia eius simus tráfituri. Sic fere D. Ambros. D. August. lib. 2. de quæst. Euang. cap. 39. legit; serui superuacui sumus, & intelligit hic per exemplum propositű significari, vt qui in agro adhuc sunt hoc est, extra Ecclesiá veniant post labores illius vitæ ad domum Ecclesiæ, ibique suo ministerio pascant Christum bene viuendo, & multos lucrificiendo, ac tum quærant & ipsi à domino escis incorruptibilibus vitæ æternæ perfrui, dicentes: Serui superuacui sumus, quod debuimus facere fecimus, hoc est, nihil in nobis operis restat: cursum consummauimus, agonē perfecim', superest nobis corona iustitiæ. At hunc non esse sensum à Domino intentum dubium nō est. Dedit autem ei intelligentiæ occasionem dictio, superuacui, pro qua melius nos legimus, inutiles, cum Græcis sit ἀχρεῖοι.

1. Cor. 4.

Eccle. 16.

1. Cor. 2.

INTERROGATVS AVTEM A PHARISAEIS QVANDO VENIT REGNVM DEI, RESPONDENS, &c.] Præcedit in Luca áte hæc verba historia de decē leprosis curatis, sed hæc suo loco supra posita est cap. Concord. 74. Porrò an Pharisęi quærētes quádo venit, id est, ventură esset (præsens enim pro futuro hic ponitur) regnű Dei,

Dei, quæsiuerint animo discendi an irrisoriè, incertum est. Occasio autem quæstionis fuit, quia Dominum frequenter audiuerunt de regno Dei disserentem, imo & Ioannes, & ipse Dominus, ac Apostoli ab eo iam missi suam prædicationẽ auspicati fuerũt à promissione regni cœlorum & regni Dei, dicentes, appropinquauit regnũ cœlorum. Cum ergo ab omnibus his promissum regnũ Dei, Pharisæi nondum venisse agnoscerent, interrogant Dominum siue serio, siue, quod magis est verisimile, irrisoriè, quando venturum esset illud regnum Dei, quod iamdudum & Ioannes & ipse prędicassent imminere. Dominus autem, etsi curiose aut B irrisorie interrogantibus, non dedignatur respondere. Docet autem sua responsione, tempus aduẽtus regni Dei non posse præcognosci, & ante quã veniat prospici, significans proinde studendũ potius cuique vt semper paratus sit qui in regnũ illud admittatur, quã curiose de tempore aduentus inquirere. Ac deinde & regnum Dei iam venisse asserit, notans proinde Pharisæorum qui illũ forte venerant irrisuri, stupiditatem, qui rem præsentem & apud eos existentem non agnoscerent. Habet enim regnum Dei duplicem statum. Alterum, spiritualem & inuisibilem, quo scilicet in præsenti vita Deus regnat in cordibus fidelium, per fidem, spem, & charitatem. Alterum, non solũ C spiritualem, sed etiam corporalẽ & manifestum, quo scilicet Deus manifeste est regnaturus, nõ tantum in animis hominum, sed etiã in corporibus iam glorificatorum in anima & corpore. De vtroque isto regni Dei statu loquitur hic Dominus. Et primũ quidem de posteriore dicens: Non veniet regnũ Dei quemadmodũ regnum aliquod humanum, cum obseruatione, temporis scilicet, hoc est, sic vt homines possint imminens tempus aduentus obseruare & prospiciẽdo præcognoscere. Neque cũ venerit, dicere poterunt: Ecce hic est regnum Dei, aut ecce illic. Subito enim & inopinate veniet, atque cum venerit, non in vno loco terræ consistet aut incipiet, sed totum simul orbem D

A occupabit: quemadmodũ fulgur inopinate erumpens totã simul terram occupat, extendens se ab oriente in occidentem vsque. De priore autem statu regni Dei loquitur, cum inobseruabilem fore aduentum regni Dei confirmat ex præsentia regni Dei hominibus tamen incogniti, dicens: Ecce enim regnum Dei intra vos est, quasi dicat: Vel hinc discere potestis, quã non veniet cum obseruatione regnum Dei, quod cùm venerit, venisse tamen ignoretis. Et rursum non est quod curiose quæratis de aduentu eius, aut vanam existimetis Ioannis & meam de imminente Dei regno B promissionem, cum iam sit intra vos, id est, inter Iudæos iam suam vim exerat per miraculorũ operationem, dæmonum expulsionem, & multorum ad fidem concursum. Ideo enim & supra dixit: Si ergo in spiritu Dei eiicio dæmonia, profecto peruenit in vos regnum Dei. *Matt. 12.* Theophylactus intelligit, intra vos est, id est, in vestra potestate situm est vt amplectamini illud, si volueritis. Siquidem per fidem quæ in vestra est potestate, incipiet Deus regnare in vobis. Quidam etiam per regnum Dei hic intelligunt ipsum Christum, vt quod dicitur, regnum Dei intra vos est, idem sit cum illo Ioannis: Medius autem vestrum stètit quem vos nescitis. Cæterum quæ sequuntur hic apud Lucam C vsque ad finem cap. 17. dicta ad Discipulos de regno Dei & filij Dei aduentu, quoniam verisimile est Lucam commemorasse modo per anticipationem propter commodam occasionem datam per interrogationem Pharisæorum, ideo suo loco post ea continuauimus cum Matthæo & Marco qui hæc commemorant dicta Discipulis priuatim, circa tempus passionis, quanquam fieri possit hæc bis esse dicta. Quæ autem deinde apud Lucam sequũtur in principio cap. 18. vbi per parabolam docet Dominus semper orare, ea conclusione illa: Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra, patet satis dicta esse eodẽ tempore, quo ea quæ præcedunt in fi. cap. 17. proinde eodẽ D loco quo illa reposuimus.

PROPONITVR PARABOLA DE PHARISÆO ET Publicano. LVCÆ 18. CAPVT XCIX.

DIxit autem & ad quosdam qui in se confidebant tanquã iusti, & aspernabantur cæteros, parabolam istam: Duo homines ascendebant in templum vt orarent, vnus Pharisæus, & alter Publicanus. Pharisæus stans hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus: ieiuno bis in sabbatho, decimas do omniũ quæ possideo. Et Publicanus à longe stãs, nolebat nec oculos ad cælum leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus propitius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo, quia omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.

DIXIT AVTEM ET AD QVOSDAM QVI IN SE CONFIDEBANT, TANQVAM, &c.] Præmiserat Lucas parabolam qua docetur orationis perseuerantia. Itaque commode iam subiicit parabolã qua docetur etiam humilitas in oratione seruanda. Dixit autẽ hanc Dominus non ad Discipulos, vt quæ apud Lucã præcedunt, sed ad quosdã qui in se confidebant tanquã iusti scilicet essent, id est, qui confidebant in se quod essent iusti (sic enĩ habent apertius Græca) & præterea aspernabantur cæteros. Sic enim Pharisæos notare voluit Euangelista, duplici nomine peccantes. Primũ, quod propter externa quædã opera confidebant se esse iustos, cũ non essent iusti, quódque in se confidebant, cũ si quis confidere possit se esse iustum, nequaquã id in se debeat cõ- E fidere, sed in domino, quemadmodũ fecit Paulus dicens: Ipse spiritus testimoniũ reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. *Rom. 8.* Qui alioqui ad se respiciens dicit: Nihil mihi conscius sũ, sed non in hoc iustificatus sum. *1. Cor. 4.* Secundò, in eo peccabant, quod sic sibi iustitiæ nomine placerent, vt cæteros aspernarentur tanquã iniustos & peccatores. Et quidẽ huiusmodi contemptus aliorũ, consequitur ea temeratia illa iustitiæ confidentia, cum contrà qui humiliter se in Domino iustos esse confidunt, vt Dei gratiam agnoscunt, ita simul indignitatem suam & imperfectionem in multis agnoscunt, vt non possint alios præ se contemnere, sed peccatoribus condolentes precentur illis eandem Dei gratiam quam se accepisse humiliter confidũt. Vnde recte Diuus Gregorius homilia 34. super Euãgel.

Vera,

Vera, inquit, iustitia compassionem habet, falsa dedignationem, quamuis & iusti soleant rectè peccatoribus dedignari. Sed aliud est quod agitur typo superbiæ: aliud quod zelo disciplinę. Proinde in his Pharisæis licet obseruare quatuor arrogantiæ species, quas idem Gregorius pulchrè enumerat lib. 23. Moral. cap. 7. Quatuor, inquit, sunt species quibus omnis tumor arrogantium demôstratur. Cû bonum aut à semetipsis audire se æstimât, aut si sibi datum desuper credunt, pro suis se hoc accepisse meritis putant, aut certè cum iactant se habere quod non habent, aut despectis cæteris singulariter videri appetût quod habent. Contra huiusmodi ergo Dominus parabolam hanc proponit, qua eorum notat arrogantiam, & simul cô-solationem suggerit peccatoribus ex animo pœnitentibus, proposito exemplo, quo & quàm noxia sit arrogantia, & quâ efficax apud Deû humi- B litas ostenditur. Porro parabola hæc eius est generis, quo ea quæ præcessit de diuite epulone. Nâ & hic dubium est an sit exemplum hoc rei vere gestæ, an non gestæ quidem, sed ad auditorû vtilitatem confictum tanquâ rei gestæ. Siue autem sit vere gesta, siue non, parabola dicitur, quod exéplû istud ad hoc sic propositû, vt ex eo intelligatur qđ in fine Dominus vniuersaliter infert nempe quod omnis qui se exaltat humiliabitur, & côtrà. Notádum autem, quod participiû, dicens, quod in multis legitur libris, nec est in Græcis codicibus, nec in plerisque Latinis manu descriptis. Habet autê parabola sic: Duo homines ascendebant in templû. (situm enim fuit templû Salomonis in monte) Ascendebant autem vt orarent. Hæc est enim sola causa ob quâ templum sit adeundum, iuxta illud: Domus mea, domus orationis vocabitur. Vnus ho- C rum erat Pharisæus, & alter erat publicanus. Pharisæus stans, pro more quidem orantiû tûc receptoro (nam & publicanus postea stetisse dicitur (sed tamen ipso habitu corporis animi confidêtiâ & elationem præ se ferês. Nam etsi etiâ publicanus stetisse dicatur, tamen à longe dicitur stetisse, & oculis in terrâ flexis, quod curuaturâ eius significat, vt ex oppositione intelligamus significatû istum stetisse iuxta altare, & stetisse non solû corpore erecto, sed & animo. Stans ergo apud se orabat. Bene sane apud se orasse dicitur, quia non orabat apud Deum, qui eius orationem nô audiuit, nec approbauit. Verû quomodo orasse dicitur, qui nihil pe- D tisse legitur, sed tantum Dei gratias egisse? Dicendum, quod orare in scripturis nonnunquâ generaliter accipitur, vt etiam includat in se gratiarum actionem, & sit generaliter idê quod colloqui cû
1 Reg. 2. Deo. Sic enim Anna Samuelis mater orasse dicitur, cû canticum illud in laudem Dei decantaret quod tamen nullas continet preces, sed Dei tâtû prędicationê. Aut forte ironice Dominus dixit cû hęc orasse, quasi dicat: videte quæ orauit, qui cum ascéderet vt oraret, nihil tamen à Deo petiuit sed seipsum tantû laudauit. Sic videri potest intellexisse D. Augustinus, dum sic scribit: Quid rogauerit Deû quære in verbis eius, nihil inuenies. Ascêdit orare, noluit Deum rogare, sed se laudare. Deus, inquit, gratias tibi ago. Cur ergo reprehêditur, dicet aliquis, qui Deo gratias egit, & illi omne bonum quod habuit attribuit? Verum non reprehenditur quia Deo gratias egit, sed quia gratias agendo & male sibi placuit, & alios præ se superbe côtêpsit. Sic enim sibi placuit, vt in sua gratiarum actione

A suas tantum laudes commemoraret, & ob quasdâ virtutes se iustum esse confideret, adeo vt nihil sibi ad iustitiæ complementû deesse putaret, nec precandam peccatorum remissionem, atque vt etiam quas habebat virtutes, suis meritis suęq; industrię deputaret. Nisi enim se suis meritis illa à Deo accepisse credidisset, nequaquam sic aliis insultasset, quod alterum sane eius fuit vitium, necessario concomitans φιλαυτίαν, & alicuius in se ipso complacentiam. Nec simpliciter quidem peccauit in hoc aliorum contemptu, quia nô satis illi fuit in genere se præferre peccatoribus, sed & eû qui secum ascenderat orandi causa publicanum aggressus est, condemnans eû cuius cor non nouit, imo in quo pœnitentię & correctionis signa aduertere potuisset, quia vidit templû Dei ingredientem, externisque gestibus pœnitentiam præ se B ferentem, vt ob id meritò non solû à condemnatione eius abstinere debuisset, sed & prouocari ad spem correctionis ipsius, & cômunem pro eius correctione & Dei indulgentia precationem. Côplectitur autem eius oratio duas partes côuenienti ordine dispositas quemadmodû duæ sunt partes iustitię. Primum enim dicit quæ ea ei aberant mala, quia prima iustitiæ pars est declinare à malo: & secundo dicit quæ ei aderant bona, quia secunda iustitiæ pars est, facere bonû: iuxta illud: declina à malo, & fac bonum. Nô sum, inquit, sicut cæteri hominum, non quod se omnibus omnino hominibus præferrę voluerit. Id enim nimiæ fuisset insipientiæ, sed cæteri homines determinantur per sequentia, cû subditur: Raptores, iniusti, adulteri, quâquam per hoc quod nô dicit, sicut homines raptores, iniusti, &c. sed sicut cæteri homines ra- C ptores, &c. satis significatur quid de maiori hominum parte superbe & impie iudicauerit. Non dicit autem, gratias tibi ago quod nô sum raptor, adulter: sed non sum sicut alii: quo manifeste singularitatis vitium in se notauit, cuius est seipsum pręferre, & sibi placere ex relatione sui ad alios. Hoc autem vitiû quo eximeret Paulus, scribens Galatis Galat. 6. dicit: Opus autem suû probat vnusquisque & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero: vnusquisque enim onus suum portabit Secunda orationis eius pars est: Ieiuno bis in sabbatho, decimas do omnium quæ possideo. Quibus verbis non se tantum ab apertis & magnis illis vi- D tiis liberum, sed & magnis & singularibus virtutibus prędit um ostendit, & se non tantum superiorem esse hominibus aperte malis, sed & bonis plerisque gloriatur. Ieiuno, inquit, non tantû quibus diebus omnes secundû legem & maiorû statuta ieiunant, sed bis in vnoquoque sabbatho, hoc est, hebdomada Sic enim Hebræi hebdomadam vocant, à pręcipuo eius die, qui hebdomadæ finis est. Ieiunabant autê Pharisęi feria secûda & quinta, si fides est Theophylacto. Decimas do, non tan- E tum, quemadmodû vulgus, frumenti, vini, & olei, sed etiâ omniû quæ possideo, decimans etiam mêtam, rutâ, cyminum, ac minutissima quæque. Hic obseruandum qualia sint ob quæ hic Pharisæus, & qui huic similes sunt, sibi iustitiam vendicant, nimirum externa tantum, & magis humanorum mandatorum quam diuinorum obseruationes, cû ante omnia curanda sint quæ ad mentê pertinent, pietas, misericordia, humilitas, & id genus cæterę virtutes, & quæ deus præcepit, priori sint habenda loco. Potest & hoc dici de partibus orationis

A tionis Phariſaicæ, quod virtutes quas commemorat vitiis opponātur ab ipſo receoſitis, vt ieiunii quod ad carnis facit caſtigationem, oppoſuerit adolterio quo quęritur carnis voluptas: decimarū autem perſolutionem, rapinæ quæ fit vi, & iniuſtitiæ illi quæ fraude fit & dolo. Et hactenus quidem de Phariſæo. Sequitur de Publicano, in quo tres notantur ſuo ordine cōditiones, omni vere & dignè pœnitenti neceſſariæ & ſufficientes, quarū prima eſt propriæ indignitatis agnitio, & quæ ex illa naſcitur ſuipſius deiectio & erubeſcentia. Hęc enim notatur cum dicitur ſtetiſſe à longe, procul ſcilicet ab altari ſemotus, vt qui indignū ſe reputabat pro pius accedere ea locum quibus Deo ſacrificaretur, & velut præſens coleretur. Rurſum idem notatur B per id quod ſequitur, nolebat nec oculos ad cœlū leuare, cenſens ſcilicet eos indignos viſione ſuperna, vt qui maluiſſent bona terrena ſpectare & quę rere, agnoſcenſque ſe indignū qui eò conuerteret intuitum, vbi is ſuam habet ſedem quē ſe cognouit offendiſſe. Cum autem dicitur, nolebat nec oculos, hoc eſt, ne oculos quidem, ſignificari videtur, quod multo minus manos in cœlum leuaoerit & ex oppoſito ipſum Phariſæū non oculos tantum, ſed & manus in cœlum confidenter iactaſſe. Aut ſimpliciter ſignificatur quod non ſolum iodignum ſe reputabat qui propè ſtaret, ſed & vt in cęlum intenderet. Secunda cōditio, eſt ſerius de commiſſis peccatis dolor, qui in iſto notatur, cum dicitur percuſſiſſe pectus ſuum, præ contritionis ſcilicet dolore, & veluti reprehendens cor ſuum, quod admiſſorum criminū origo illi fuiſſet & cauſa. Pectoris enim percuſſio, interioris prauitatis ſeria eſt redargutio. Hic autem ex coniunctione aduerſatiua, ſed, magis videtur ſignificatum, quod nec manus, nec oculos voluerit in cœlum tollere, ſed manu non quam in cœlum tulit Phariſæus, percutiebat pectus ſuum. Ceterum vt peccator veniam aſſequatur, nō ſatis eſt agnoſcat ſuam indignitatem, ſeſeque deiiciat, ac ex animo doleat, ſed ne ex indignitatis conſideratione in deſperationem prolabatur, & abundātiore triſtitia abſorbeatur, adiūgere præ dictis conditionibus debet & bonam de diuina benignitate confidentiam. Hęc enim ſi illis deſit, per D trahetur per illas homo in deſperationem: ſi autē ſola adſit ſine humiliate & cōtritione, pariet præſumptionem, nec impetrabit remiſſionem. Dicit enim propheta: Cor contritum & humiliatū Deus non deſpicies, ſignificans eum deſpecturū cor nō contritum, nec humiliatum. Hæc autē fiducia Publicano adfuiſſe oratur, cum & oraſſe & pauciſſimis oraſſe dicitur. Neq; enim oraſſet, ſi de Dei erga ſe indulgentia cōfiſus nō fuiſſet: nec tā paucis oraſſet, ſi non multum confiſus fuiſſet. Non enim credidit ſe exaudiēdum in multiloquio, more Ethnicorū. Deus, inquit, propitius eſto mihi peccatori. Oratio ſane breuis in verbis, ſed efficax & magna ſenſu, quam ob id à Publicano prolatā Dominus proponit, vt & nos & ad eum modū orare diſ E camus, cū ſi modo hæc parabola non ſit res verè geſta, ſed a Domino conficta, hæc oratio à pectore Domini proceſſerit. In qua hoc obſeruādū ꝙ Publicanus nihil aliud quam miſericordiam petit, & talem miſericordiam, qua Deo reconcilietur. Nulla enim prætendit merita, nullas adfert excuſationes in peccatis, ſed libere ſe peccatorem confitetur: & dum ſibi Dei implorat propitiationem, hoc eſt, placabilitatem; ſignificat id maxime animum

pſal. 50.

ipſius torquere quod Deū offēſum haberet, nibil mag's optare quam vt illū habeat placatum & amicum. Hoc enim ſignificat Græca dictio, ἱλάσθητι, hoc eſt, placatus eſto: hoc & Latina dictio ſignificat, propitius eſto, hoc eſt, clemens & benignus, quaſi prope iens. Cui dictioni Latinæ bene conuenit, quod Publicanus ipſe à longe ſteterit, Deū autem precetur ſibi prope fieri, quaſi diceret: ego tibi appropinquare nec poſſum, nec debeo, tu, ppe me veni. Sed hæc annotatio locum non habet in Græca dictione. Notandū & illud in oratione iſta, quod non dicit, nobis peccatoribus, ſed mihi peccatori. Superbia enī Phariſæi effecit, vt reſpiceret ſe comparatum ad alios: humilitas autem publica ni effecit, vt ſeipſum in ſeſe reſpiceret, & non cōpararet ſe ad alios peiores aut æquales, ſed de ſeſe loqueretur quaſi ſolus fuiſſet peccator. Ad hunc ſere modū precatos eſt & David pſal. 24. dicens: Pro pter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo, multum eſt enim. Vbi Septoaginta pro, propitiaberis, habent dictionem hoc loco poſitā ἱλάσθητι. Porrò cum in Phariſæo audiuerimus ſuperbum accuſatorem, in Publicano autem humilē reum, audiamus nunc & iudicem ſententiam pronunciantem. Dico, inquit, vobis. Sic enim habent Græca, & antiqui codices Latini, & non, Amen dico vobis, quanquam Amen etiā legat D. Auguſtinus. Deſcendit hic iuſtificatus, id eſt, Dei gratia ex peccatore iuſtus effectus, ab illo Phariſæo, hoc eſt, C magis quā ille, id eſt, deſcendit iam iuſtior quam Phariſęus, non quod Phariſæus etiam deſcendit iuſtificatus vel iuſtus, ſed comparatione impropria, quia ſcilicet iſte non deſcendit iuſtus. Aut potius Publicanus dicitur iuſtior deſcendiſſe quam Phariſæus, quia & Phariſæus aliquam habebat iuſtitiā, operū ſcilicet iuſtitiam, qua & coram hominibus, & ſuo iudicio iuſtus habebatur, ſed hanc iuſtitiā vicit iuſtitia Publicani, vt quę Dei eſſet iuſtitia, & coram Deo iuſtitia, cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt. In hac autem Domini ſentētia obſeruandum, & quanta ſit Dei benignitas, qui tam breui oratione, tamq; parua pœnitentia ſuperatus mox pœnitentem in gratiā recepit: & rurſum quāta ſit apud Deum humilitatis vis: ac contra quam noxium ſit arrogantiæ malū, quod pulchre expen dit ex hoc loco D. Chryſoſt. homilia quinta, de incōprehenſibili Dei natura, ſic ſcribens: Vt planè intelligas, quā ſit bonum nihil magnum de ſe opi nari, finge animo bigam duplicem, quarum ſub altera virtus iuncta ſit cum ſuperbia, ſub altera peccatum cum humilitate. Videbis enim bigam illam peccati, virtute facile anteire, palmamq; decurſionis celerioris obtinere, non peccati pernicitate, ſed coniugatæ humilitatis facultate. Contra, bigam alteram vitrotis retardari & vinci, non imbecillitate virtutis, ſed ſuperbię mole ac pondere. Vt enim humilitas præ ſumma ſua excellētia peccati ſuperat pondus, atq; in cœlum peruenit: ſic ſuperbia prę nimio ſuo pōdere, ac intolerabili onere ſnę molis præualet, adeo vt etiam leuiſſimam illam & ſupernam virtutem vincat, deorſumq; verſus facile detrahat. Quoniam alterum quod dixi, parum exiſtat peruictus altero, latius ſane exemplo Phariſęi & Publicani illius perſpicius. Id autem exemplum expendens D. Chryſoſtomus, & oſtendens quomodo Phariſæus iūxerat ſuperbiā cum iuſtitia, Publicanus vero cum iniuſtitia humilitatem, tandē infert, Cumque dixiſſet: Deus propitius eſto mi-

hi peccatori, descendit iustificatus super illũ, & di A
cta superauerunt facta, & verba vicerunt opera.
Alter nanq; iustitiam, & ieiunia, & decimas propo
suit suas: alter verba duntaxat reddidit, atq; ita ef-
fectum est, vt magnus ille delictorũ numerus de-
leretur, & peccata obliterarẽtur omnia Publicani.
Non enim verba Deus tantũmodo audiuit, verum
etiam animum, quo ita dicerentur, inspexit, quem
eum humiliatum contritũq; comperiret, misertus
est, & benignissimè ac humanissimè egit. Hæc ibi
Chrysostomus, qui & alibi sæpe simpliciter ea hoc
loco philosophatur, vt homil. 4. de verbis Isaiæ: Vi-
di Dominũ. Vis, inquit, tibi dicam quantum bonũ
sit modestia, & quantum malum arrogantia, Pecca B
tor iustũ superauit, publicanus Pharisæum, & ver-
ba factis fuere superiora. Quomodo verba? Publi-
canus dixit: Deus propitius esto mihi peccatori.
Pharisæus dicit: Nõ sũ sicut cęteri homines, rapaa,
auarus, sed quid? Ieiuno bis in sabbatho, decimas
do de facultatibus meis. Pharisæus opera iustitiæ
præstabat: Publicanus verba dicebat modestiæ, &
verba plus potuerũt quam facta, tantusq; thesau-
rus cũ cõtumelia reiicitur, & tãta inopia ĩ diuitias
cõmutata est. Venerunt duæ naues habentes onus,
ambæ portũ ingressę sunt: sed Publicanus in portũ
pulchrè appulit, Pharisæus autẽ naufragiũ perpes-
sus est, vt disceres quantum mali sit animi tumor.
Similia habet homil. 31. super Genesim: Etsi, ĩquit, C
quis innumera bona fecerit, virtutemq; omnẽ ab-
soluerit, si tamen magnum quid de se sentit, maxi-
me omnium miserabilis est & miser. quod nobis
manifestũ est ex iis quæ Pharisæo acciderunt, qui
vt magna de se sensit, & Publicanũ contempsit, su
bito deterior factus est publicano, & omnes virtu
tum diuitias lingua sua effudit, & se nudãs exhau
riensq; pertulit rarũ & nouum naufragiũ: appre-
henso enĩ littore omnes merces suas simul perdi-
dit. Nam si ita accidat aliquid propter preces indi-
gne dictas, perinde est ac si quis in portu naufra
gium faciat. Hæc ille, qui in aliquot locis hoc exẽ
plũ tractans, id etiam extollit in Publicano, quod D
cũ audierit se à Pharisæo cõdemnari, non vicissim
regesserit contumeliã, sed patiẽter perpessus sit il-
lius petulantiam, non indignans se inter peccato-
res ab eo reputari, quemadmodum videre licet in
homilia primo loco iam citata, & homilia de Da-
uide & Saule, quanquam hæc obseruatio non sit
multum firma, quod non sit verisimile Publicanũ
audisse Pharisæi verba, vt à quo steterit elõgatus.
Verũ admirabitur quis, inquit Theophilact⁹, quo-
modo Pharisæus eũ pauca verba suæ laudis pronũ
ciauerit, condemnetur: Iob autem quum multa
de se magnifice dicat, coronetur. Et respõdet: Quia
Pharisæus nullo cogente stat talia nugans & con- E
demnãs, alio nullo vsu vrgente: Iob vero premen-
tibus se amicis, & grauius incumbentibus quã ca
lamitas ipsa, dicentibusq; quod propter peccata il
la sit passus, compulsus est ennumerare sua opera,
idq; propter gloriam Dei, ne scilicet homines à re
cto virtutum cursu exciderent. Idem dicendũ de-
Paulo, magnifice nonnunquã de se loquente. Ostẽ
dit autem Dominus æquitatem suæ sententiæ quã
de Pharisæo & Publicano protulit, per generalem
illam sententiam qua & supra vsus est, dicẽs: Quia
Mat 23. omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humi
liat, exaltabitur. Quæ sententia vt est generalis, &
multis locis conueniẽs tum in rebus humanis, tũ
in diuinis: ita multas habet similes in scripturis

A idem significantes. Nam præter eas quas suprà cir
ca hanc sententiam citauimus, Iob 22. dicitur: Qui
humiliatus fuerit, erit in gloria: & qui inclinauerit
oculos suos, ipse saluabitur. Et: Superbũ sequitur
humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. Et
Iacobus simul & Petrus ex Prouerbiis: Deus, in- Prou. 29.
quiunt, superbis resistit, humilibus autem dat gra
tiam. Quemadmodũ enim aquarum fluenta ad val
lium decurrũt profũda, & quo vallis est decliuior, Iacobi 4.
eo plures, aquæ congregãtur in eam, sic diuinarum 1. Petri 5.
charismata gratiarũ ad corda descendunt humiliũ,
qui quanto humiliores fuerint, tanto copiosiorem
gratiam suscipiunt. Rursum idem Petrus: Humilia
B mini, inquit, sub potenti manu Dei, vt vos exaltet Ibidem.
in tempore visitationis. Et vbique scriptura nullũ
magis vitium detestatur quam superbiam, tanquã
quæ omnium virtutum sit corruptio, & omnium
vitiorum initium, nullámque virtutem magis in-
culcat quam humilitatem, vt quæ sit omnium vir
tutum & mater, & conseruatrix, ac vitiorum om-
niũ medicina efficax, cumque maxime sit homini
necessaria, non ita tamen facile in multis ob nati-
uam quandam cordis humani superbiam & φιλαυ-
τίαν, reperiatur. D. Augustinus insigniter humilita
tem extulit, epistola 56. dum disserit quæ sit via ad
capessendam & obtinendam veritatem. Ea, inquit,
est, prima humilitas, secunda humilitas, tertia hu-
C militas: & quoties ĩterrogares hoc dicerem, nõ quo
alia non sint præcepta quæ dicantur, sed nisi humi
litas omnia quęcunq; bene facimus & pręcesserit,
& comitetur, & consecuta fuerit, & proposita quã
intuemur, & apposita cui adhæreamus, & imposi-
ta qua reprimamur, iam nobis de aliquo bono gau
dentibus, totũ extorquet de manu superbia. Vitia
quippe cætera in peccatis, superbia vero etiã in re
cte factis timenda est, ne illa quæ laudabiliter facta
sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur. Itaque
sicut rhetor ille nobilissimus (Demosthenẽ intelli
ligit) cum interrogatus esset, quid ei primum vide
retur in eloquentiæ præceptis obseruari oportere,
D pronũciationem dicitur respondisse: cùm quærere
tur quid secundo, eandem pronunciationem: quid
tertiò, nihil aliud quam pronunciationem dixisse:
si interrogares, & quoties ĩterrogares de pręceptis
Christianæ religionis, nihil me aliud respondere ni
si humilitatem liberet, si & fortè alia dicere neces-
sitas cogeret. Hæc ille ad Dioscorum. Quibus con-
sentiunt quæ habet quodam loco Leo papa, dicens
Tota Christianæ sapientiæ disciplina non in abun
dantia verbi, nõ in astutia disputandi, neque in ap-
petitu laudis & gloriæ, sed in vera & voluntaria
humilitate consistit, quam dominus Iesus ab vte-
ro matris vsque ad supplicium crucis omni forti-
E tudine & elegit, & docuit. Porro quoniam, vt ali-
bi patuit, Pharisæi fere typum quendam gerunt Iu
daici populi, Publicani vero gentilis populi, recte
Beda hanc parabolam etiam allegorice tractauit.
in Pharisæo intelligẽs populum Iudæorum, qui in
suis meritis & operibus legis gloriatus excidit à iu
stitia Dei, omnem suorum laborum fructum per-
dens: in Publicano autem populum gentilem, qui
longe à Deo positus per humilem peccatorum suo
rum confessionem meruit exaltari apud Deum, &
præferri populo Iudaico. Itaque etiam propter al-
legoriam hanc sub hoc exemplo latentem recte di
citur exemplum istud esse parabola, quamuis non
ea potissimum causa parabolam Lucas vocauerit,
sed ob causam superius explicatam.

PARVVLIS MANVM IMPONIT, ET ADOLESCENTEM diuitem ad perfectionem inuitat. Matthæi 19. Marci 10. Lucæ 16.

CAPVT C.

ET tunc afferebant ad illũ & infantes vt tangeret illos [&] manus eis iponeret, & oraret. Quod cũ viderent Discipuli comminabantur offerentibus, [&] increpabant eos. Quos cũ videret Iesus, indignè tulit, & conuocãs illos ait illis: Sinite paruulos venire ad me, & nolite eos prohibere venire ad me, taliũ enĩ est regnũ Dei. Amen dico vobis: Quisquis nõ receperit regnum Dei sicut paruulus, non intrabit in illud. Et complexãs eos, & imponẽs manus super illos, benedicebat eos. Et cũ imposuisset eis manus, abiit inde. Et cũ egressus esset in viã, ecce accedens [&] procurrens quidam princeps, genu flexo ante eum, rogabat eum dicens illi: Magister bone, quid boni faciam vt habeam vitam æternam? Iesus autem dixit illi: Quid me dicis bonũ, [&] me interrogas de bono? Nemo bonus nisi solus Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata. Dicit illi: Quæ? Iesus aũt dixit: Mandata nosti: Non homicidium facies, Non adulterabis, Non facies furtũ, Nõ falsũ testimoniũ dices, Ne fraudem feceris: Honora patrẽ tuum & matrem tuam, Diliges proximũ tuum sicut teipsum. At ille, adolescẽs, respondẽs ait illi: Hæc omnia custodiui à iuuẽtute mea, quid adhuc mihi deest? Quo audito Iesus intuitus eum, dilexit eum, & ait illi Iesus: Adhuc vnũ tibi deest. Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me. Quum audisset autem adolescẽs verbũ, contristatus est in verbo, [&] abiit tristis, erat enim habens multas possessiones. Videns autẽ Iesus illum tristẽ factum, & circũspiciens Iesus dixit Discipulis suis: Quam difficilè qui pecunias habent, in regnũ Dei introibunt. Amẽ dico vobis, Quia diues difficile intrabit in regnũ cælorum. Discipuli aũt obstupescebãt in verbis eius. At Iesus rursus respondens ait illis: Filioli, quam difficilè est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire. Et iterum dico vobis: Facilius est camelũ per foramen acus trãsire, quàm diuitem introire in regnum Dei. Auditis autem his Discipuli mirabãtur valde. Et dixerũt qui audiebant, dicẽtes ad semetipsos: Et quis ergo poterit saluus esse? Aspiciens autem illos Iesus, ait illis: Apud homines hoc impossibile est, sed non apud Deũ. Omnia enim quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deũ. Et post hæc tunc respondens cæpit ei Petrus dicere: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te, quid ergo erit nobis? Iesus autem respondens dixit illis: Amẽ dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cũ sedebit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim iudicãtes duodecim trib. Israel. Et omnis qui reliquerit domũ, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem: aut filios, aut agros propter nomẽ meũ, cẽtuplum accipiet, & vitam æternã possidebit. Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorẽ: aut filios, aut agros propter me & propter regnum Dei, [&] Euangelium, qui non accipiat centies tantũ nunc in tempore hoc, domos & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecutionibus, & in seculo futuro vitã æternam. Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.

C. 13. 9o. Matt. 18.

ET TVNC AFFEREBANT AD ILLVM ET INFANTES, VT TANGERET ILLOS.] Parabolæ præcedenti qua Dominus ab arrogantia auocauit, & ad humilitatem inuitauit, cõmodè Lucas subiecit hanc de receptis à Christo paruulis historiam. nam & hac superbia condemnatur, & humilitas commendatur. Matthæus autẽ & Marcus hanc narrationem subiunxerunt disputationi Christi de non dirimendo coniugio, forte quod eodem illo tempore contigerit hæc paruulorum oblatio, quemadmodum significare videtur Matthæus, dicens: Tũc oblati sunt & paruuli. Cum autem Matthæus & Marcus paruulos, aut, vt est Græcè, [illegible], id est, puerulos Christo oblatos dicant, Lucas etiam [illegible], hoc est, infantes dicit oblatos, ideoq; addit exaggerationis causa coniunctionem, &, afferebant & infantes; hoc est, non tantum paruulos qui incedere possent & loqui, sed etiam infantes. Porrò vt quidam puerulos & infantes Christo afferrent ad hoc vt eos tangeret, &, vt Matthæus appertius explicat, vt manibus suis illis impositis oraret pro illorum salute, eisq; bene precaretur, id eos commonit quod ex præcedentibus eius virtutibus experti fuerant, Dominum per impositionem manuũ & orationẽ à multis repulisse

A varia mala, credentes proinde per huiusmodi manuum impositionem & orationem etiã præmuniti posse infantes à malis & diaboli potestate. Hac ergo ratione moti offerunt puerulos Christo, idq; iuxta consuetudinẽ apud eos receptã, qua solebant paruuli senioribus & sanctis viris offerri, vt manibus impositis ab eis benedicerentur, quemadmodũ Ioseph filios suos Ephraim & Manassen attulit patriarchæ Iacob, qui impositis manibus suis super illos, benedixit eis, vt legitur Gene. 48. Cæterũ Discipuli videntes piam parentum in offerendo sedulitatẽ, non satis memores quomodo Dominus aliquando aduocato puerulo statuerit eum in medio discipulorũ, declarans satis verbo & facto quãti faceret paruulos, increpabant offerentes, tum quod importunam & improbã putarent huiusmodi oblationem, quia scilicet Domino alioqui satis occupato, rebus huiusmodi leuioribus fieret negotiũ; tũ

B quod indignũ putarent magnitudine Domini occupari rebus illis leuibus, zelantes scilicet pro Domini sui tum quiete, tum honore. Quod autem in Marco legimus Discipulos comminatos offerentibus, non est aliud quàm quod reliqui duo dicũt eos increpasse illos. nã Græcis apud omnes tres Euangelistas idem est verbum, nempe [illegible], quod in

terpres nunc verbis increpare, nunc comminari, vt (A) suprà aliquando est annotatum. Videns autem Dominus Discipulorum factū, quanquā sciret ab ipsis ex aliqua parte geri officiosa quadam sedulitate, tamen quatenus ex affectu quodā humano & superbia proficiscebatur, indignè tulit, idque eo magis, quod non ita multo antè eis cōmendauerat paruulos, eorum exēplo ad modestiam ipsos prouocās. Itaque cōuocatis ad se Discipulis suis, ait illis: Sinite paruulos venire ad me. Causamque affert; quia talium est regnū Dei. Vbi signanter dictū esse, talium & non horum, annotauit D. Hieronymus, vt ostenderetur non ætatem regnare, sed mores, & his qui similem habent innocentiam & simplicitatem præmium repromitti. Vnde explicans illud magis (B) Dominus adiecit, vt est apud Marcum & Lucam, Amen dico vobis, quisquis non receperit regnum Dei sicut paruulus, nō intrabit in illud. Quod idem est cum eo quod suprà dixit in cap. Concordiæ 70. Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Vbi dictū est quam in re debeamus paruulis esse similes, nimirum in honorum contemptu & submissione, in doctrinę Christi susceptione sine contradictione, in innocentia & simplicitate. Aduertendum tamen in hac sententia, quod, sicut, positum est pro velut vel tanquam. significatur enim imitatio personæ, non autem acceptionis. Neque enim est sensus: qui non acceperit vt puer accipit, sed qui non acceperit, factus similis (C) puero. Porro quanquam dictum non est; horum est enim regnū Dei, sed talium; non tamen intelligendum est sub, talium, non comprehendi etiam ipsos paruulos ætate, quemadmodum volunt Anabaptistæ. Nam si illud, talium, tantū pertineat ad adultos, qui sua voluntate paruulis sunt similes, eosque imitantur, iam hæc sententia ei quod dixit Dominus infantes sibi apportandos esse, tanquam subiecta ratio minimè cohæret. Ideo enim paruulos permittendos sibi adferri dicit Dominus, quia talium est regnum Dei: proinde cum hoc occasione paruulorū sibi oblatorum Dominus dixerit, nequaquam paruuli ætate ab hoc dicto, & proinde nec à participatione regni cœlorū possunt excludi. Talium enim procul dubio refert conditionem illam animi quā habent infantes & paruu- (D) li. Eam ergo conditionem quicunque habent, siue per ætatem, siue per voluntatem & imitationē, eorum est regnum Dei, si modò tamen ad Christum veniant, aut per se, vt adulti rationis cōpotes: aut per alios oblati, vt paruuli & infantes. Itaque hoc Christi factum reprehendentis Discipulos prohibentes paruulorum oblationē, & paruulos suscipientis, ad duo valebat. Primum ad cōmendationem humilitatis, & vt rursum exemplum præberet modestiæ & innocentiæ, atque in ipsis paruulis à se susceptis ostenderet quàm grata illi esset humilitas, & innocentia, quæ ab hominibus ridentur. Secundò, vt hoc suo facto ostenderet etiā (E) infantes suæ gratiæ participes esse posse, nec à gratia baptismi remouendos esse, veluti præuidens fore eos qui modò exorti sunt, qui, quemadmodum Discipuli modo, increparent paruulorū oblatores, quales & suo tempore quosdam fuisse Diuus Bernardus testatur homilia 66. in Cāntica, vbi & contra tales pulchrè disputat. Sane quod Dominus paruulos non tantū ad se venire permiserit, sed etiā complexatus sit eos, vt habet Marcus, & iuxta votorum offerentium parentum,

(A) impositis manibus suis eos benedixerit, hoc est, bene precatus sit eis, & bene precando gratiæ suæ participes fecerit (non potuit enim Christi benedictio non esse efficax, cuius benedicere benefacere est) manifeste arguit infantes & vsu rationis carentes, gratiæ Christi participes esse posse. Proinde recte ad imitationem horum offerentium paruulos, Ecclesia quotidie per fideles Christo infantes offert, vt in baptismo gratiæ eius, qua certum est eos indigere, participes fiant, vt sic Dei regnū, quod talium hic esse dicitur, consequi possint. Sed de baptismo paruulorū alias latius. Hoc tantum hic adiiciendum, quod quemadmodum Ecclesia ex hoc facto Christi didicit paruulorum susceptio- (B) nem: ita & ex eodem didicit in omnibus pene sacramentis, & susceptione aliquorum in Ecclesiam, vti impositione manuum. Huius enim cæremoniæ magna olim in Ecclesia fuit obseruatio, vt adhuc est ex parte. Nam impositio manuum ex Apostolica institutione fit in sacramento Confirmationis, & in sacramento Ordinis, & rursum fieri solebat & in sacramento pœnitentiæ, & quandocunque hæretici in Ecclesiam recipiebantur. Est enim huiusmodi manuum impositio, veluti impetratio & collatio spiritus sancti.

ET CVM EGRESSVS ESSET IN VIAM, ECCE ACCEDENS, (ET) PROCVRRENS, &c. Postquam ad oblatam occasionem Dominus (C) humilitatis doctrinam proposuisset, alia mox oblata est occasio docendi etiam diuitiarum contemptum, accidente scilicet ad eum diuite quodam & rogante qua ratione vitam æternā sibi parare posset. Hunc autem D. Hieronymus in Matthæum scribens existimat non voto discentis, sed animo tentantis Dominum interrogasse, idque ex alio Euangelista id palam asserente dicit esse manifestū, confirmatque ex eo quod dicente illi Domino: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata, rursus fraudulenter interrogauerit, quæ sint illa mandata, quasi non & ipse legerit, aut Dominus possit Deo iubere contraria. Verū in hac sententia imposuit D. Hieronymo, quod quæ Matthæus de isto scribit, non contulerit cū his quæ de eodem scripserūt Marcus & Lucas, & quod putauerit hunc de quo scribit Mat- (D) thæus, fuisse illū legisperitū de quo Lucas cap. 10. qui similiter Dominum interrogauit quid faciēdo vitam æternam possideret. Hic enim à Luca dicitur Dominū tentando interrogasse. At illū non fuisse de quo hic Matthæus certissimum est ex Luca, qui etiam huius meminit, & rursum ex Marco euidens satis est istum percunctatorem non fraudolēto animo Dominum accessisse, quemadmodū colligit D. Chrysostomus, Hieronymi sententiam refellens. Marcus enim hunc procurrisse dicit, & genu flexisse ante Iesū, ac ab ipso dilectum: quorum illa cupiditatem discendi demonstrabant, istud autem hominis synceritatem. Fuit autem iste, vt ex (E) omnibus tribus patet Euangelistis, admodū diues, fuit adolescens, vt ex Matthæo patet & Marco. A Luca verò etiam princeps dicitur, quia scilicet magnæ apud Iudæos authoritatis & potētiæ propter diuitias. Hic ergo Domino etiam in viam egressu, non tantum accedens, vt habet Matthæus, sed etiā accurrens, vt habet Marcus, ac genu etiam Iesu flectens in reuerentiæ signum, cupidus alloquendi vitam æternā, quam sua doctrina nouo modo Dominum promittere intellexit, interrogabat eum dicens: Magister bone, quid boni faciam vt habeam

vitam

vitam æternam? ad hanc interrogationem Marcus quidem & Lucas dicunt Dominũ primum respondisse: Quid me dicis bonum. Matthæus vero: Quid me interrogas de bono. Græca tamẽ etiam in Matthæo habent, quid me dicis bonum, quomodo & Hilarius legit, & Diuum Hieronymũ quoque sic legisse ex Commentario suspicari licet. Sed verisimile est ex aliis Euangelistis, pro illo: quid me interrogas de bono, etiam in Matthæo positum, quid me dicis bonum; quod lector aliquis parum attentus iudicaret illi: Quid me interrogas de bono, non perinde quadrare sequens Christi responsum: Vnus est bonus Deus. Origenes homilia 8. super Matthæum vtranque ponit lectionem. Dicendum itaque, vtrunque Dominum respondisse, & cur se diceret bonum, & cur se de bono interrogaret. Nam adolescens & bonum appellauerat, & de bono interrogauerat, dicens: Magister bone quid boni faciam, &c. Ad quod commode sic intelligitur vtrunque respondisse Dominus: Quid me dicis bonum, & me tanquam bonum scilicet interrogas de bono? Quoniam enim adolescens Dominũ appellabat bonum, blandimento captans illius beneuolentiam, cum tamen nihil aliud existimaret eum esse quam purum hominem, sed cæteris eminentiorem: & quoniam de bono faciendo quo promereri posset vitam æternam interrogabat, Dominus omnem bonitatis laudem ad solum Deum trãsfert, qui solus natura & vere bonus est. vnde subiicit: Vnus est bonus, Deus scilicet, vel, vt habent alii, Nemo bonus, nisi solus Deus. quasi dicat: Merito deberes nec me dicere bonum, quem existimas esse purum hominem: nec te putare posse aliquid boni facere, quod solus Deus dicendus sit vere bonus, cuius comparatione non iustificabitur omnis homo, nec quoduis opus hominis. Non ergo negat se bonum esse & Deum, sed ab illo non se appellandum bonum significat, qui ipsum purum hominem credidit, quòd non ob id dixit, quasi reprehenderit in eo quòd se nondum credidit esse Deum, sed ob duas has potissimum causas. Primum, vt suo exemplo doceret, quod cum ab aliquibus laudamur, retorquere debeamus proprias laudes in laudem diuinam, & consideratione nostri defectus non admittere in animo adulantiũ & captantium nostram beneuolentiam voces Deo proprie conuenientes. Secundo, vt hunc percũctatorem ab adulationis vitio liberaret, & tacite admoneret ne seipsum bonum existimaret, etiam cũ omnia Dei mandata perfecisset, sed potius solum Deum bonum & omnis bonitatis authorem suspiceret, cui omnis boni gloria transscribenda est. Credidit enim iste, dum Iesum, quem hominem tantum putauit, bonum appellat, & de bono à se faciendo interrogat, etiam se quoque bonum fieri posse per bonum quod facturus esset: proinde vt ad humilẽ de se suisque operibus existimationẽ, illum & in illo nos Dominus prouocaret, boni honorificam appellationem à se & omni opere humano in Deum transfert. Proinde acute D. Turnhout lib. 3. de libertate Christiana, intelligit Dominum hic Iudæo opera tantum attendenti insinuasse opus esse fide, qua credatur nemo esse bonus nisi solus Deus, & omnis homo esse mendax. Et ita neminem posse aliquid boni facere ad assequendum vitam æternam, nisi qui ex bonitate Dei miserentis factus fuerit bonus. Dehinc ad reliqua quæstionis respondet dicens: Si autem vis

A ad vitam ingredi, serua mandata. Quibus verbis significat & liberi arbitrii vim, dum dicit: Si vis, & solam vitam æternam vere esse vitam, dum interrogatus de vita æterna, respondet, si vis ad vitã ingredi. & se vitæ æternæ prædicatorem non solũ non esse contrarium legi, sed nec alia requirere quam legem, dum dicit, serua mandata. Qua Domini responsione aperte refelluntur hi qui hodie opera nimis deprimunt, ac fidem solã extollunt & exigunt: qui vtique si interrogarentur, qua ratione quis vitam æternam assequatur, nollent cum Domino dicere, serua mandata, sed id tantum inculcarent; crede in filiũ Dei. At Dominus nunc fidẽ exigit, nunc opera pro occasionis opportunitate, significans & fidem & opera esse necessaria
B saluando. Audiens autem adolescens exigi mandatorũ obseruationem, & æstimans alia quædam præcepta esse præter legalia quæ ei vitæ fierent causa, siquidem audierat eum vt noua quædam promittentem, ita & noua quædam hominibus præcipere, interrogat quænam essent ea præcepta quæ essent ipsi seruanda. Tũ Dominus ostendens se non de aliis locutum mandatis quam quæ legis erant: Mandata, inquit, nosti. Deinde & enumerat aliquot, ea scilicet quæ sunt secundæ tabulæ, & ad proximos pertinent. Et quidẽ omnes tres Euangelistæ cõmemorant à Domino dicta quatuor illa negatiua præcepta decalogi: Non occides, non mœchaberis, non facies furtum, non falsum testimonium dices. In quibus futura indicatiui phrasi
C Hebraica pro imperatiuis ponuntur. At Marcus his etiã quintum addit: Ne fraudem feceris, aliena scilicet illicite accipiendo, Græce enim est, μὴ ἀποστερήσῃς, quod proprie est, ne priues aut spolies quenquã. Id autem positum puto pro vltimo decalogi præcepto: Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt. Aut desũptum istud ex cap. Leuitici 19. vnde & id quod sequitur in Matthæo: Diliges proximum tuum. ibi enim pro eo quod nos habemus: Nec vi opprimes eum, Hebræa habent, Neque prædaberis, & Septuaginta, μηδὲ ἁρπάσεις. Negatiuis præceptis additur à tribus Euangelistis vnum affirmatiuũ Honora patrem tuum, & matrem tuam. His iã apud
D Matthæum subiicitur generale illud præceptum, in quo omnia præcepta ad proximos spectantia recapitulantur, teste Paulo, Diliges proximũ tuum sicut teipsum. Circa quod apud solum Matthæũ additum præceptum, dubium proponit Origenes. quomodo, si hoc etiam præceptum adolescens iste seruauit, quemadmodum se seruasse dicit, eius responsionem Domino approbante, qui intuitus eum dilexisse dicitur illum, dicatur ei: Adhuc vnum tibi deest; & tanquam nondũ perfecto dicitur: Si vis perfectus esse, cum in illo mandato, Diliges proximum tuum, omne mandatum secundũ Paulum recapituletur & contineatur, vt ob id nihil ei deesse possit qui illud impleuerit, sed perfectus sit, vt qui omne mandatum impleuerit. Itaque hac ratione relinquit videndum, num istud præce
E ptum non sit hoc loco à Matthæo scriptum, sed ab aliquo nescio quo non intelligente subtilitatem istorum dictorum additum, maxime cum Marcus & Lucas hoc præceptum non ascripserint. Indicat tamen quomodo & aliter proposita difficultas solui posset ex Euangelio apocrypho, quod dicitur secundum Hebræos. In quo de iuuene hæc

tes exponitur ad hunc modum: Dixit ad Deum al A ter diuitum: Magister quid bonum faciens viuam? Dixit ei: Homo, leges & prophetas fac. Respondit ad Deum: Feci. Dixit ei: Vade, vende omnia quæ possides, & diuide pauperibus, & veni, sequere me. Cœpit autem diues scalpere caput suum, & non placuit ei. Et dixit ad eum Dominus: Quomodo dicis, legē feci & prophetas, Quoniam scriptum est in lege: Diliges proximum tuum sicut teipsum, & ecce multi fratres tui filii Abrahæ amicti sunt stercore, morientes præ fame, & domus tua plena est multis bonis, & non egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Et conuersus dixit Simoni Discipulo suo sedenti apud se: Simon fili Iohánæ facilius est camelum intrare per foramen acus, quam diuitem in regnum cœlorum. Ex his ratiocinatur Origenes, vt donetur sic scriptum fuisse ab Euangelista, vt nos legimus, tamen difficultatem propositæ quæstionis sic posse explicari, vt accipia ious Christum redarguisse iuuenem, credentem se legem impleuisse, dicendo ei: Si vis perfectus esse, &c. quasi diceret; Sic enim videberis dicere verum, & verè diligere proximum tuum sicut teipsum. Sed nec hac ratione satis soluitur nodus. Nā si Dominus eum redarguere voluit tanquam non verè dixerit se omnia illa seruasse, quomodo Marcus dicit Dominum dilexisse iuuenem, respondentem se omnia seruasse? Deinde quomodo ad ostensionem eius, quod proximum sicut seipsum diligeret, exigeretur, vt omnia sua venderet, & daret pauperibus, cum id non necessario requiratur ad impletionem illius præcepti: Diliges proximū tuum sicut teipsum? Et tamen quomodo is potest videri obseruasse illud præceptum dilectionis proximi, qui tam multas habebat possessiones, nec superflua erogabat in pauperes? Dicendum ergo, quod hoc quidem præceptum dilectionis proximi adolescens ille compleuerat, sicut tunc illud Iudæi implendum putabant, nullū scilicet inferendo nocumentum manifestum proximis, & communia dilectionis officia eis exhibendo, non autem diuidédo cum proximis suas possessiones; quemadmodum requirit Christiana perfectio. Itaq; quanquá Dominus potuisset ostendisse illum non satis præceptum illud obseruasse, tamen quoniam ille non arroganter responderat se omnia illa seruasse, sed animo simplici, & cupido etiam maioris perfectionis (quam cupiditatem declarauit dicens, vt est apud Matthæum, quid adhuc mihi deest?) ideo benignè illum intuitus, tanquam simplicem, & nequaquam versutum, dilexit eum quasi vehemēter appetentem salutem, quanquam adhuc auaritię tyrannide præpediretur. Et quoniam veluti non contentus obseruatione legis quærebat quid adhuc ipsi deesset, Dominus ab imperfectione iustitię legalis eum vocat ad perfectionem iustitiæ Euangelicæ, dicens, si vis perfectus esse. imperfecti enim sūt qui sola legalia complent præcepta, quia & ipsa imperfecta erant propter Iudæorum imbecillitatem. Verum alia hic rursum oritur quæstio, quomodo scilicet Dominus dicat iuueni: Adhuc vnum tibi deest; vt habent Marcus & Luca; cum prius dixerit: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Si enim mandatorum obseruatio sufficit volenti ingredi vitam, & iuuenis iste mandata ea Domino approbante seruauerat, quomodo adhuc vnum, præter scilicet illa mandata, ei defuisse vt possit ad vitam ingredi, dicitur? Sane ex hoc loco Pelagiani quidam docebāt, diuitem manentem in diuitiis suis non posse ingredi ad vitam æternam, sed necesse ei esse vt omnibus diuenditis, & in pauperes erogatis, nudus nudum sequatur Christum, asserentes in veteri quidem testamento licuisse habere diuitias, non autem in nouo, propter nouum hoc Christi præceptum. Contra quam eorum sententiam disputat prolixe satis & doctè D. Augustinus in epistola ad quendam Hilarium, quæ est 89. probans diuitem etiam in suis diuitiis manentem posse ingredi in regnum cœlorum, idque tum ex Paulo 1. Timoth. 6. vbi inter ea quæ diuitibus sunt præcipienda, non præcipitur vt omnia sua vendant, & dent pauperibus; tum ex hoc ipso loco, quia diuiti quærenti quid faciens vitam æternam possideret,

B non est dictum: Si vis ad vitam ingredi, vade, & vende quæ habes, sed, Si vis ad vitam ingredi, serua mādata, eaq; quæ sint etiam commemoratis, nō inter ea posuit, Vade & vende, sed iuueni quærenti quid adhuc sibi deesset tandem respondit: Si vis perfectus esse, vade, vende; significans facultatum venditionem & distributionem non quidem esse necessariam vt quis ad vitam ingrediatur, sed necessariam esse vt quis sit perfectus. Itaq; hunc suū errorem cum cæteris Pelagius tandem conuictus, ore proprio anathematizauit, vt recitat Augustinus in epistola ad Paulinum. Proinde quod dicit Dominus: Adhuc vnum tibi deest; non sic est accipiendum, quasi vnum istud sic ei defuerit, vt sine illo non posset ingredi ad vitam: sed quia iuuenis

C cum dixisset se omnia illa seruasse à iuuentute, id est, pueritia sua, quæsiuit quid adhuc mihi deest, hoc est, quid præterea facere possem, vt habeā vitā æternam, respondit Dominus: Adhuc vnum tibi deest, hoc est, adhuc vnum restat quod facias, & additicias factis, vt habeas vitam æternam, non quod sine isto non posset habere, sed quod per istud certius & plenius esset habiturus vitam æternam. Vnde & subiicitur: Si vis perfectus esse, hoc est, si vis nihil tibi deesse quod faciat ad obtinendam vitā æternam, vade & vende, &c. potest tamen etiā intelligi vnum illud quod dicit Dominus ei deesse, necessariū fuisse ei ad salutem. Deerat enim ei contemptus diuitiarum, nimisq; afficiebatur diuitiis suis, vt patet ex sequentibus, & in eis nimis confi-

D debat. Quamdiu ergo hic in eo fuit affectus, vnum ei deerat ad vitam ingrediendam necessarium, nimirum vt si non diuitias suas, saltem affectum hūc abiiceret. Itaque quod dicitur: Si vis perfectus esse, &c. hunc habet sensum: Si vis nihil tibi deesse quod ad consequendam salutem tibi est necessarium, (perfectum enim est cui nihil deest) vade & vende omnia, non quod vendere omnia, sit necessarium ad salutem, sed quod Dominus id consulat ei qui effectu illo impediebatur ab ingressu regni cœlestis. Secundum enim hunc sensum, non est intelligendum vendere omnia necessarium esse ad perfectionem hoc modo intellectam, sed consilium esse accommodum, quo necessaria illa ad salutem perfectio optime obtineatur. Sunt qui putant illud vade & vende, esse præceptum temporale & per-

E sonale, diuiti huic soli à Domino propositum. Verum hæc sententia, nec conuenit cum Ecclesiasticorum patrum intelligentia, nec cum his quæ sequuntur, ex quibus satis patet Dominum illud dicturum fuisse cuiuis diuiti, nulli tamē id præceptum. Porro circa hanc Domini sententiā duo quæri solent. Primum, quomodo dicit Dominus: Si vis perfectus

1.Cor.13. A perfectus esse;cum dicat paulus.cum venerit quod perfectum est euacuabitur quod ex parte est,significans in hac vita nemiuem esse perfectum, Ad quod dicendum est,quod cum perfectum(vt dicit Philosophus 3.Physicor.) dicatur cui nihil deest, quemadmodum variis modis dicitur aliquid alicui deesse: ita & variis modis dicitur quis perfectus, ita vt sit perfectio quędam huic vitæ conueniens, quædam tantum conueniens futuræ vitæ. Absolutè enim perfectus est,cui nihil omnino deest ad virtutem & fœlicitatem, quo modo in hac vita nemo est perfectus. Ea parte autem perfectus est,cui nihil deest eorum quæ sunt illi ad æternam vitam assequendam necessaria,secundum quem modum perfectus est.quisquis Christianam habet charitatem. Atque hoc modo quosdam hoc loco accipere mox dictum est,quomodo & in illo Matthæi ac- B cipitur:Estote perfecti,sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Magis autem perfectus dicitur in hac vita,cui non tantum nihil deest ad vitam æternam necessarium, sed etiam amplius quid habet, obseruando Euangelica etiam consilia, paupertatis & continentiæ. Atque in hunc modum ferè omnes hic accipiunt, cum dicit Dominus: Si vis perfectus esse. Vnde D.Hieronymus ex hoc loco disputat contra Vigilantium, asserentem melius esse, si quis moderate rebus suis vtatur,pro loco ac tẽpore occurrens necessitatibus pauperum.quàm si semel omnia relinquat.Sic enim habet:Quod autem Vigilantius asserit melius eos facere,qui vtũ- C tur rebus suis,& paulatim fructus possessionum diuidunt pauperibus, quàm illos qui possessionibus venundatis simul omnia largiuntur, non eis à me,sed à Domino respondebitur: Si vis perfectus esse,vade,& vende omnia quæ habes,& da pauperibus.Ex qua D.Hieronymi doctrina plane patet ipsum interpretari textum de perfectione quæ nõ est præcepti, sed consilii. Verum secunda hic oritur quæstio, vtrum perfectio Euangelica consistat in præceptis an in consiliis. Quod enim consistat in consiliis, locus iste docere videtur aperte:quod autem in præceptis potius consistat, patet quia in duobus mandatis dilectionis vniuersa lex à Domino dicitur pendere & prophetæ. Et Paulus dicit:Si D distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, charitatem autem non habuero,nihil sum. Ad hanc quæstionem respondet doctè Diuus Thomas secunda secundæ quæst. 184.artic.3. dicens perfectionem vitæ Christianæ per se quidem & essentialiter consistere in obseruatione præceptorũ non quorumlibet,sed illorum duorum quæ peculiariter dicuntur præcepta dilectionis, quia is vere perfectior est,qui perfectius hæc implet præcepta,& perfectiorem habet charitatem:secundario verò & instrumentaliter in obseruatione consiliorũ, quia per hæc sicut & per alia præcepta promouetur homo ad obseruationem pręceptorum charita- E tis,aliter tamen per præcepta,&aliter per consilia. Nam præcepta alia à duobus præceptis charitatis ordinantur;ad remouendum ea quæ sunt charitati contraria, cum quibus scilicet charitas esse non potest:consilia verò ordinantur ad remouendum impedimenta actus charitatis, quę tamen charitati non contrariantur, sicut est matrimonium, occupatio rerum sæcularium,& alia huiusmodi. Vnde Augustinus dicit in Enchiridio:Quæcunq; mandat Deus,ex quibus vnum est, Non mœchaberis, & quæcunque non iubentur, sed speciali consilio

A monentur,ex quibus vnum est,Bonum est homini mulierem non tangere; tunc rectè fiunt,cum referuntur ad diligendum Deum,& proximum propter Deum,& in hoc seculo,& in futuro. 1.Cor.7 Inde & in Collationibus patrum dicit Abbas Moyses: Ieiunia,vigiliæ,meditatio scripturarum,nuditas ac priuatio omnium facultatum.non perfectio, sed perfectionis sunt instrumenta quia nõ in istis consistit disciplinæ illius finis,sed per illa peruenitur ad finem.Proinde notãdum,quod cum Dominus dixisset:Si vis perfectus esse; non tantum addidit, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus sed etiam subiecit,& veni,sequere me; quia non in facultatum venditione & distributione consistit potissimum perfectio,sed in perfecta sequela Christi, ad quam vendere omnia & dare pauperibus, via B quædam est.Cum enim dicit, sequere me,non tantũ loquitur de sequela corporali,sed multo magis de sequela per imitationem charitatis,obedientiæ, humilitatis & patientiæ.vnde in Marco apud Græcos additur,sequere me tollens crucem, quanquã id possit videre aliunde hic adiunctum. Alioqui enim & philosophi quidam suas reliquerunt facultates, aut eas aliis distribuerunt, quemadmodum Thebeum quendam fecisse commemorat Origenes, quod omnem suam substantiam tradiderit populo Thebanorum, propter libertatem animæ suæ,& exemplum vitę facilioris,& vt se beatum demonstraret gentilibus,nec indigentem hoc mun- C do.Nec tamen huiusmodi perfecti fuerunt, quòd Christum non sint secuti quem ignorauerunt.Non dixit autem Dominus huic;renuncia omnibus quę possides,aut relinque ea omnia:sed quo vtranque haberet virtutem,voluntariæ scilicet paupertatis & misericordiæ,omnia vendi præcepit, & distribui pauperibus, non quod id omnibus perfectionem ambientibus sit faciendum, quandoquidem istud Apostoli non leguntur fecisse, sed omnia reliquisse: sed quod illud consultissimum sit iis qui suas facultates in sua habẽt potestate.Vnde D.Hieronymus:Si habes,inquit,in potestate rem tuã,vẽde: si non habes,proiice.Et quidẽ Craton philosophus docuit discipulos suos facultates suas vẽdere & contemnere,sed non docuit eas pauperibus elar- D giri,sed potius ad captandam hominum laudem inutiliter dispergere.Dominus autem verus perfectionis magister dari pauperibus admonet,& vt id magis extorqueret à diuitiarũ amatore,adiecit, & habebis thesaurũ in cœlo,quasi diceret:Et nõ peribũt tibi facultates tuæ pauperibus distributę, sed hac ratione certiores & abundantiores tibi in cœlo diuitias parabis.Notandum & illud, quod non dixerit Dominus.vade & vende omnia,& tunc veni,sed prius da pauperibus,& tunc veni,significans se non quærere quæ illius erant,sed ipsum.

[i]CVM AVDISSET AVTEM ADOLESCENS VERBVM, [h]CONTRISTATVS E EST [b]IN VERBO,&c.] Quamuis valde auidus esset adolescens iste perfectionis, tamen diuitiarum quas possidebat abundantia & amor non permisit eum amplecti quod volebat. Quo enim plura habebat,eo magis seruus eorũ effectus erat. Additio siquidem diuitiarum, additionem facit auaritiæ.Nam siquidem parũ possedisset, facile cũ Apostolis, omnibus relictis sequi Dominum potuisset:at quoniã multas habuit possessiones & diues erat,valde contristatus est in sermone Domini, dolẽs; quod nõ nisi diuitiis abiectis perfectionem

assequi posset,& adeo dolens,vt Christo derelicto A abierit,affectum eius bonum obruentibus diuitiarum spinis.Nescio,inquit Augustinus epist.34.ad Paulinum & Therasiam,quomodo cum superflua & terrena diliguntur,arctius adepta quam concupita constringũt.nam vnde iuuenis iste tristis abscessit,nisi quia magnas habebat diuitias? Aliud enim est iam nolle incorporare quæ desunt, aliud iam incorporata diuellere.Illa enim velut cibi repudiantur,ista velut membra præciduntur.Hæc ille.Itaq; illo cum tristitia abeunte,conuersus Dominus ad discipulos suos, ne quando pœniteret eos suæ paupertatis,cœpit de diuitiarum periculo disserere,dicens secundum Marcum & Lucam:quam difficile , hoc est, vere valde difficulter qui pecunias habent , in regnum Dei introibunt. quod B Matthæus sic extulit, sensum eundem seruans:Amen dico vobis,quia diues difficilè intrabit in regnum cœlorum.Itaq;per eos qui pecunias habent, non simpliciter intelliguntur apud Marcum & Lucam qui in crumenis suis habent aliquos nummos,sed,vt ex Matthæo patet,qui diuites sunt, & multas habent facultates.Nomine enim pecuniæ, sicuti & dictione Græca hic posita,χρήματα, significantur plerunque omnia fortunę bona, siue mobilia,siue immobilia.Dicta est autem dictio Græca à verbo χράω.quod est vtor,quod diuitiis vtendum sit ad ea quæ oportet, nec sint recondendæ. Verum duplex circa hanc Domini sententiam occurrit quæstio.Primum, cur dicit Dominus singulariter de diuitibus, quod difficile eis sit ingredi in regnum Dei,cum omnibus id sit difficile, adeo vt dicat Petrus etiam iustum vix saluandum. Secundo,cur Dominus occasione eius qui propter diuitias abstrahebatur à perfectione, dicit difficile diuites ingressuros in regnum Dei. Nam dicendum potius videbatur, quam difficile est diuites assequi perfectionem.Ad priorem quæstionem dicendum, quòd quãquam per sese arduum sit & difficile omnibus ingredi regnum Dei,tamen diuiti, quatenus est diues,singulari ratione est difficile, non quòd diuitię per se sint impedimenta ad regnum cęlorũ assequendum,cum dentur à Deo vt sint adminicula ad regnum cœlorum,sed quod affectus hominis minus ordinatus ad habitas diuitias, (qui valde frequens est) difficilem reddat diuiti aditum ad regnum cęlorum.Hic enim affectus facit vt non diligatur Deus ex toto corde,nec proximus vt oportet,vt diuitiæ non expendantur quando & quomodo oportet, vtque in eis homo fiduciam aliquam habeat, ac de eis seruandis vel augendis nimis sit solicitus , vt interim omittamus quod affectus hominis inordinatus ad honores & voluptates ex diuitiis accipit occasionem sese ostentandi & efferendi, ac voluptatibus se immergendi. Ad secundam quæstionem dicendum,quod aptè Dominus occasione eius qui amore diuitiarum impediebatur à perfectione,descend t etiam ad ostendendum diuites per diuitias impediri ab ingressu regni cęlestis: siue quia affectus adolescentis erga diuitias tantus fuerit & talis,vt non tantum eum impediret à perfectione,sed etiam indignum faceret regno cęlorum,aut saltem difficilem illi faceret aditum regni cęlestis.siue quia ex amore diuitiarũ retrahentẽ hunc iuuenem à perfectione,cuius erat auidus, ostendere voluerit,quomodo passim ab ingressu regni cęlorum diuites simili amore diuitiarum prohibeantur,quasi diceret:Si iste qui à iuuentute sua

Duæ quæstiones.

semper probè & inculpatè vixit,& tanto etiamnũ in adolescentia sua tenetur perfectionis amore, propter diuitias tamen retrahitur ab ea, ergo cum passim diuites non tanto teneantur amore suæ salutis,quã iste perfectionis,difficile intrabunt in regnum cęlorum.Cũ autem discipuli, vt habet Marcus , obstupescerent in verbis eius , id est, propter verba eius,nimirũ quod viderent tam multos esse diuites,& omnes ambire diuitias , Dominus rursum quidem repetit quod dixerat,quo magis illud inculcaret & cõfirmaret,sed sic repetit,vt blandimento mitiget sermonis asperitatem , & interpretetur non intellectam obscuritatem.Filioli, inquit,quàm difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire.Pro eo ergo quod prius dixit, qui habent pecunias , nunc dicit , confidentes in pecuniis,significans,de quibus diuitibus superius potissimum sit locutus.Et tamen generaliter dixit, tum quod hi qui etiamsi habeant diuitias, tamen non apponunt illis cor, nec confidunt in illis, eo ram Deo sint spiritu pauperes:tum quod rarum sit inuenire diuites qui in diuitiis suis non confidant. Vnde dicitur : Beatus diues qui inuentus est sine macula,& qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris.At vt horum raritatem significaret Sapiens,subiicit:Quis est hic , & laudabimus eum? Confidunt autem in diuitiis suis, qui in his sibi placent.& per eas securiores viuũt, pro mittentes sibi per eas malorum liberationem:quẽ C admodum vulgus hominum facit,de quibus dicit Psalmista:Qui confidunt in virtute sua,& in multitudine diuitiarum suarum gloriantur.&:Qui con fidit in diuitiis suis,corruet:iusti autem quasi vires folium germinabunt. Dicit autem potius , confidentes in pecuniis,quàm amantes pecunias, quòd illud magis exprimat auarorum vitium. Cũ enim in solo Deo sit hominis collocanda fiducia, auaritiam transferunt in aurum & argentum. vnde & Diuus Paulus auaritiam vocat idololatriam. & Ecclesiastici 31.ante verba citata dicitur: Lignum offensionis est aurum sacrificantiũ,væ illis qui sectantur illud, & omnis imprudens deperiet in eo. In qua sententia pro genitiuo,sacrificantium,Græce est,τοῖς ἐνθουσιάζουσιν αὐτῷ,id est,sacrificantibus ei. vt sit sensus:aurum est his qui colunt illud, velut D lignum offensionis,hoc est,idolum,aut velut lignũ aliquod quod aliquibus est ruinæ occasio.Difficile est autem confidẽtes in diuitiis intrare regnum Dei,quia difficile est tales abstrahi ab illa fiducia. quemadmodum & Ecclesiastes dicit,quod peruer si difficile corriguntur. Non contentus autem Dominus dixisse,primum quidem in genere difficile esse diuitem saluari,deinde peculiariter difficile esse confidentes in pecuniis saluari : addidit tertiò quod his magis durum, est quo à diuitiarum amore efficacissime abstraheret. Iterum, inquit, dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus trãsire,quàm diuitem intrare in regnum Dei. Circa quam sententiam varia a diuersis dicuntur, ob absurdum quia prima facie videtur in ea esse sen E sũ.Quomodo enim dicitur illud esse facilius quod est omnino impossibile? Deinde cum mox dixerit Dominus,difficile esse diuitem intrare in regnum Dei,ac per hoc significauerit posse tamen intrare, (quod enim difficile sit,sit tamen aut fieri potest) quomodo iam dicitur facilius esse camelum transire per foramen acus,quam diuitem intrare in regnum Dei,cum camelum intrare per foramen ac*,

1. Eccl 31.

Psal. 24. prou. 11.

plane

plane sit impossibile, ac ob id significetur diuitem ingredi regnum Dei, non solum esse impossibile, sed impossibili possibilius? Quomodo autem id dicitur difficilius aut impossibilius quod frequenter fit, præ illo quod nunquam fit, nec fiet? Si diuinam quis spectet virtutem, omnia ei sunt æquè possibilia & facilia: si humanam, aut certe vtrunque æque est difficile & impossibile, aut facilius est diuitem ingredi in regnū Dei, cum hoc ex parte in eius situm sit potestate & volūtate. Sunt itaque qui sententiam hanc mysticè intelligunt, secundū quam intelligentiam omnis hęc vitatur difficultas. Augustinus enim libro 2. de quæst. Euangel. capite 47. & post eum Diuus Gregorius libro Moral. 35. capite 17. per diuitem intelligunt omnem cupidum & huius seculi dilectorem: per camelum autem, ipsum Christum, quia humilitatus in se onera sustulit, & sensum esse: Facilius esse Christum pati pro delictoribus seculi, quam dilectores seculi ad Christum posse conuerti. Per acum enim intelligunt passionem ipsum pungentem: per foramen acus passionis angustias. Verum vt huiusmodi aut alia quæuis allegoria non est omnino reiicienda, ita certum est hunc nō esse sensum à Domino præcipue intentum. Sunt autem qui quo explicēt propositam difficultatem, putant Hierosolymis fuisse portam quandā, quæ foramen acus dicebatur, per quam camelus nisi deposito onere, & flexis genibus transire non posset, intelligentes proinde hic significari diuites non posse transire angustam portam quæ ducit ad vitam, nisi abiecto diuitiarum onere. Verum hæc sententia plane videtur fabulosa, vtquæ nulla nitatur authoritate: suspicor autem desumptam ex his quæ hoc loco dicit Hieronymus de mysticis illis camelis quos capite 60. Isaias dicit ingressuros per portas Ierusalem. Cum ergo neuter prædictorum modorum sufficiat explicandæ huic sententiæ, plerique intelligunt ideo dictum: Facilius esse camelum per foramen acus transire, quàm diuitem ingredi regnū Dei, quia vtrumque soli Deo est possibile, cui etsi omnia sint æque possibilia & facilia, tamen ei alterum altero dicitur facilius, quomodo Diuus Augustinus super illud Ioannis: Maiora horum faciet, significat facilius esse Deo cœlum & terram creare, quàm impiū iustificare. quia scilicet & opus ipsum sublimius est & excellentius, & quia in creatione vel operatione Dei per naturam nulla inuenitur indignitas, sed in iustificatione impii inuenitur indignitas & resistentia. Simplicius tamen fuerit intelligere non ideo dictū esse istud illo facilius, quia vtrumq; Deo soli esset possibile, vnum autē altero quadam ratione illi facilius, sed tantum huiusmodi locutione significatum esse impossibile esse & valde impossibile diuitem intrare in regnum cœlorum, quomodo intelligunt Diuus Hieronymus & Chrysostomus. Hoc dicto, inquit Hieronymus, ostenditur non difficile esse, sed impossibile diuitem intrare in regnum cœlorum. Et Chrysostomus: Quod, inquit, primò difficile dixit, id ipsum progrediens cameli atque acus comparatione valde impossibile ostendit. Itaque sic dictum est, facilius est camelum, &c. quomodo dicere solemus de duobus sese capitali odio prosequentibus, facilius fuerit aquam igni miscere, quam hos inter sese reconciliare; significare volentes id omnino fieri non posse. Quod si quæratur quomodo iam Dominus dicat impossibile & valde impossibile quod prius tan-

Ioan. 14.

A tum dixit difficile, dicendum est vtrumque verum esse. Difficile enim est diuitem ingredi in regnum cœlorum ea ratione quæ dicta est, nempe quia difficile est eum abstrahi ab amore diuitiarū, nec eis, abuti sæpe. Impossibile vero, tum quia quamdiu manet confidens in diuitiis, non potest ingredi: tū quia non sua virtute, sed sola Dei gratia, eaque efficace & potente, potēst à fiducia, amore, & abusu diuitiarum abstrahi, vt sic possit ingredi regnum Dei. Nec tamen necesse fuerit dicere hac sententia Dominum significasse impossibilitatem, sed simplicissimum fuerit dicere hyperbolen esse in hac locutione, qua Dominus vulgari modo locutus significare tantum voluerit, valde difficile esse diuitem

B ingredi regnum Dei: qualis locutio est, cum dicitur: Arenā & salem & massam ferri facilius est ferre, quàm hominem imprudentem. Quod aliud non significatur, quàm difficillimum esse ferre hominis insipientiam. Sic cùm dicitur: Expedit magis vt se occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti sibi in stultitia sua; hyperbolice significatur omnino non expedire, sed homini periculosum esse occurrere velle stulto. Et: Si potest Æthiops mutare pellem suam, & pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cum didiceritis malum; non quod absolute istud sit æque impossibile atque illa,

Eccle. 2.

Prou. 17.

Iere. 13.

C sed hyperbolica locutione significatur istud admodum esse difficile. Ad quem modum etiam in proposito non tam significari impossibilitatem quam difficultatē, patet ex Luca, qui cùm dixisset: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt, pro probatione huius subiicit: Facilius est enim camelum per foramen acus transire, &c. Non ergo hac sententia nisi magna significatur difficultas, quæ & per præcedentem sententiam significatur: Quam difficile qui pecunias hab. &c. ad cuius probationem hæc a Luca additur. Porro sunt qui per camelum, non animal, sed funem potius nauticum quo anchora alligatur, (qui & ipse Græcis

D dicitur camelus, metaphora ab animali desumpta, propter ipsius grossiciem & tortuositatem) velint intelligi, non quod possibilius & facilius sit funem talem transire per foramen acus quam ipsum animal, sed quod aptior videatur comparatio funis cum acu, quam animalis cū acu. De animali tamen Dominū locutū magis est verisimile, quod cū maximū sit & tortuosum sit, cū foramine acus quod minimum est, & tortuositatem minime admittens, apte ad difficultatis exaggerationem comparat, ipsaque cameli cum diuite comparatione, pulchre significatum est diuites in modum camelorum onustos esse diuitiarum sarcina, ac veluti gibbo quo-

E dam inæqualitatis coram Deo deformatos esse, & proinde non posse per angustam & arctam portam quæ ducit ad vitam intrare, nisi sarcinis saltē animo depositis, ac gibbo tumoris & inæqualitatis ad æqualitatē redacto. Hi sunt mystici illi cameli, qui Isaiæ 60. promittuntur ingressuri portas Ierusalē, cum dicitur: Inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian & Epha, quemadmodum & hoc loco & in Isaiam doctè annotauit D. Hieronymus. qui in Isaiam scribens, & hanc sententiam tractās; Facilius est camelum, &c. confirmat eā intelligentiam quam vltimo loco astruximus: difficultatem, inquit, rei proposuit, non impossibilitatem.

[a]ET DIXERVNT QVI AVDIERANT, [b]OCERNTAS[b] AD SEMETIPSOS: [h]ET [i]QVIS ERGO [i]POTERIT. Discipuli qui ad-

mirabantur primum audientes Dominum asseren A tem difficile esse diuitem ingredi in regnum Dei, iam valde,&,vt habet Marcus,*περισσῶς*,hoc est, supra modum admirabantur, audientes faciliorem etiam esse ingressum cameli per foramen acus, quàm diuitis in regnum Dei:atque hinc intelligentes significari impossibilem esse diuitum salutem, & ob id etsi inopes essent, tamen pro aliorum salute turbati,ac dolentes tam multos secludendos à regno cælorum, dicebát ad semetipsos,hoc est,vt melius verti poterat, ad sese mutuo (Græce enim est, *πρὸς ἑαυτοὺς*,quod proinde non bene vertit quidam, intra sese; cum magis conueniret, inter sese) Si sic res habet,quis ergo poterit saluus fieri? Circa quam eorum quæstionem occurrit dubium,quare Discipuli generaliter quærunt, quis er B go poterit saluus fieri ,cum Dominus tantum dixerit de diuitibus difficulter saluandis. Itaque sút qui discipulorum interrogationem sic intelligunt: quis ergo diuitum poterit saluus fieri, vt quod sequitur responsum à Domino:Apud homines hoc impossibile est;hunc habeat sensum, Impossibile est apud homines vt diues saluetur. Rectius tamé secundum Augustinum intelligitur Discipulos ideo generaliter interrogasse, quis ergo poterit saluus fieri; quod intelligerent etiamsi non omnes haberent diuitias, esse tamé paucos qui non summe afficerentur diuitiis,easque habere desiderarét: diuites auté non tam propter opum affluentiam, quam propter animum quem habent erga diuitias, difficulter esse saluandos, vt perinde sit ac si dice- C rent: Si sic est vt dicis,quis ergo poterit saluus fieri ,cum rari sint homines qui aut habitas diuitias abiicere possint, aut non optare quas non habent? Aut ideo generaliter quærunt, quia cogitabant si diuites ob diuitias non possent fieri salui, raros ergo reperi qui saluari possent, cum libido, voluptates, & ambitio multo plus præbeant impedimenti. Dominus itaque quo conceptam à Discipulis animi tristitiam mitigaret ,& benigne eos est intuitus, (verbo enim intuendi Euangelistæ significarunt Dominum mansueto oculo turbationem méntis eorum sedasse) & verbis quoque seueritatem sententiæ suæ temperauit,in medium adducens diuinam virtutem , & per eam ad confidentiam exhortans. Apud homines, inquit, hoc impossibi- D le est. Hoc nempe, non solum vt diues saluus fiat, sed etiam generaliter vt quis saluus fiat.Non enim hoc fieri potest sola humana virtute, sed requiritur diuina gratia;quia id quod alioqui nobis est impossibile , sit possibile , imò & facile. Ea enim sic mutantur animi diuitum, vt alacres etiam vel abiiciant quod possident vel possideant tanquam communem, non proprium , parati semper relinquere,sicut & vitā impendere,si quando id postulet religionis negotium. Non enim sic intelligendú est quod hic dicitur possibile esse apud Deum vt diues saluus fiat,quasi saluari possit seruatis diuitiis, aut pristino erga diuitias affectu retento, sed quòd Dei virtute abstrahi possit à temporalium amore & cupiditate. Ex hoc ergo loco apertè refelli potest error Pelagii, asserentis vnumquemq; viribus liberi arbitrii saluari posse ; nec tamen occasione E huius dicti nominis te esse conuenit, vt sicut ab impossibilibus abstinemus à salutis nostræ cura,sed potius intelligentes magnitudinem rei,& gratiæ diuinæ necessitatem, imploratæ Dei benignitaté,vt eius ope vitam consequamur æter-

nam,quemadmodum hic bene annotauit D.Chrysostomus. Non solum autem Deo possibile esse dicit:vt diues aut omnino quisquā saluetur, sed quo magis nostram in Deum confirmet fiduciam, omnia quæ homini sunt impossibilia, Deo dicit esse possibilia,iuxta illud Genesis: Nunquid Deo quicquam est difficile:& illud Gabrielis:Nó erit impossibile apud Deū omne verbū. Vnde & Paulus , qui suam probè nouit infirmitatem,omnia tamé se posse gloriatur,sed in eo qui ipsum confortabat. Quo modo autem omnia Deo dicuntur possibilia, dictū est in cap. Concordiæ 3.circa illud Lucæ: Non erit impossibile apud Deum omne verbum. *Gene. 18. Luce. 1. Philip. 4.*

ET POST HÆC TVNC RESPONDENS COEPIT AT PETRVS DICERE: ECCE NOS,&c.] Cum audisset Petrus tantū malum esse habere diuitias,cogitauit eximiū ergo esse bonum abiecisse diuitias. Verum quia adolescéti dictum fuit, vende omnia quæ habes & da pauperibus,atque hoc si faceret, ptomittebatur thesaurus in cœlo , solicitus fuit pro se ac condiscipulis suis de præmio quod eos maneret,qui non quidem omnia vendiderunt,& dederunt pauperibus, sed simpliciter omnia reliquerunt, metuens ne fortè minus fecissent:quia non hoc fecerunt quod ab adolescente requisiuit Dominus. Iraque omnium vt fere solebat nomine dixit:Ecce nos non quidem omnia nostra vendidimus, & dedimus pauperib᷒, sed tamen omnia reliquimus , & secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? quasi dicat: Eum qui serua ris diuitiis te sequi recusat , dicis difficulter ingressurum regnum cœlorum , intelligimus ergo bene nos fecisse qui omnibus relictis te sumus secuti:at cum eum qui omnia vendidit,& dedit pauperibus,dicas habiturum thesaurum in cœlo,quid quæso nobis erit præmii,qui nó quidem omnia védidimus: sed omnia reliquimus? Confidenter dicit; omnia reliquimus ; cum pauca reliquisset, nauem scilicet & retia: Omnia enim relinquit, & multa relinquit ,qui quicquid habuit, & habere potuit aut concupiscere, relinquit. Itaque Dominus Petri sermonem etsi satis magnificum non reiecit vt diceret ei:quæ omnia Petre reliquisti,vt præmium magnum requiras? sed quo non pœniteret eos voluntariæ paupertatis , & ostenderet non tantum venditoribus suarum facultatum,sed omnibus pro pter ipsum relinquentibus id quod habent, quamtumuis sint tenues , maximum præmium repositum esse,cum solita asseueratione ait: Amen dico vobis,quod vos qui secuti estis me &c. non dicit: Qui reliquistis omnia , sed tantum,qui secuti estis me; significans nihil profuturum illis omnia reliquisse , nisi etiam se etiam ipsum fuissent , atque ipsam sequelam sui exigere omnium derelictionem. Qui enim, dixit superius ,non renunciauerit omnibus quæ possidet , non potest esse meus discipulus. Et est hic sermo ad litteram de sequela corporali , non qualibet , sed qua sese Apostoli Christo in discipulos indiuulsos addixerunt. ne hac enim sequela certum est Petrum dixisse , & secuti sumus te , & Euangelistas eum supra in vocatione Petri & Andreæ dixerunt , relictis omnibus secutos esse Christum : non autem potissimum de sequela spirituali , per imitationem morum & vitæ , quæ consequitur sequelam illam corporalem , tanquam ad quam corporalis sequela est ordinanda. Quod autem sequitur , in regeneratione; Diuus Hilarius coniungit

cum

cum eo quod præcedit, secuti estis me, intelligens per regenerationem, spiritualem renascentiã quæ fit in baptismo, quem D. Paulus vocat lauachrum regenerationis. (*Ephes. 5.*) vt sit sensus, Vos qui secuti estis me per regenerationem baptismi. Verùm tectius secundum alios coniungitur cum sequenti verbo, sedebitis, & per regenerationem intelligenda est resurrectio ex mortuis, quæ velut secunda generatio hominis erit secundum corpus, quemadmodum in baptismo est secunda hominis secundum animam generatio. Quomodo autem filius hominis in regeneratione dicitur sessurus in sede maiestatis suæ, cum & iam sedeat à dextris Dei patris? At tunc peculiariter sessurus dicitur, quia omnibus tunc sedere apparebit, cuius iam gloria hominibus est occulta. Nec dicitur sessurus ob corporalem sessionem, sed huiusmodi tropo significatur iudiciaria eius authoritas. vt sit sensus: cum sederit in sede maiestatis suæ, hoc est, cùm se cum gloria & maiestate magna iudicem omnium exhibebit. Sic & postea dicitur capite Matthæi vigesimoquinto. Cum venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, id est, tunc in ipsis nubibus sese omnium iudicem gloriosè exhibebit. Ad eum modum etiam intelligendum, quòd & Apostoli dicuntur tunc sessuri super sedes duodecim, nimirum quia proximi Christo iudici etiam in gloria cum ipso apparebunt, iudicantes simul cum illo duodecim tribus Israel. Alioqui enim Paulus affirmat, omnes oportere stare ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque prout gessit. Plus ergo Apostolis promittitur, quam iuueni promissum fuit. Sedebitis, inquit, etiam vos, idque non confusè, nec in communi sede, sed super sedes duodecim, singuli scilicet in sua sede, vt sic eorum maiestatem exaggeraret, nec otiosi sedebitis, sed iudicantes duodecim tribus Israel. Idem & postea Dominus in vltima cœna Apostolis promittit, vt est Lucæ vigesimosecundo: Ego, inquit, dispono vobis regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meã, & sedeatis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. De his sedibus vaticinatus est & Daniel dicens: Aspiciebam donec throni positi sunt, (*Daniel. 7.*) & antiquus dierum sedit, iudicium sedit, & libri aperti sunt. Porrò quo intelligatur quomodo Apostoli dicuntur iudicaturi duodecim tribus Israel, cúm iudicium propriè soli conueniat filio, sciendũ in scripturis præter Christum quosdã variis modis dici iudicaturos aliquos in nouissimo die. Nam Matthæi 12. exorcistę Iudęorum dicuntur fore iudices eorum qui Christum calumniabantur eiicere dæmonia in principe dæmoniorum. & eodẽ capite, Niniuitæ & regina Austri dicuntur in illo die condemnaturi Iudæos. Hi autẽ iudicaturi & condemnaturi dicuntur secundum omnes, quia per eos iustam esse Iudæorum condemnationem manifestũ fiet, ex comparatione scilicet eorum cum Iudæis. Cæterum hoc iudicandi vel condemnandi modo etiam mali malos iudicabunt & condẽnabunt. At in scripturis peculiari quodam modo omnes iusti dicuntur in nouissimo die iudicaturi impios. (*1. Cor. 6.*) Nam Sap 3. dicitur: Iudicabunt iusti nationes, & dominabuntur populis. Et Paulus: Nescitis quoniam Angelos iudicabimus. Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Iudicabunt autem iusti impios, non tantum collatione sui cum im-

A piis, sed & comprobatione sententiæ Christi contra impios latæ, & quia tanquam membra Christi, & consortes facti gloriæ & regni ipsius, censebuntur simul cum ipso facere quod ipse faciet. Et quidem ad priorem iudicandi modum respexit D. Hieronymus, dum explicans hunc locum dicit: Sedebitis & vos in soliis iudicantium, condemnantes duodecim tribus Israel, quia vobis credentibus, illi credere noluerunt. Ad secundum modum respexisse videtur D. Augustinus lib. 20. de ciuit. Dei, cap. 5. indicans sic dictũ esse Apostolis, quod iudicaturi essent duodecim tribus Israel, quo modo Paulus dicit fideles iudicaturos dæmones B & hunc mundum. Itaque secundum hunc explicandi modum iudicare hic acciperetur pro condẽnare, vt aperte ea ponit D. Hieronymus. Verum neuter prædictorum modorum sufficere videtur huic loco explicando, tum quòd peculiare quiddam hic promitti videatur Apostolis, quod non aliis postea Dominus promittit, qui etiam relinquũt propter ipsum domum vel fratres, aut aliud aliquid: tum quod non conueniat per duodecim tribus Israel intelligere duntaxat malos & damnandos Iudæos, sed potius totum Dei populum, bonos simul & malos comprehendentẽ, vt sæpius in scripturis. Itaque intelligendum potius Apostolos iudicaturos non tantum sui cum aliis compa- C ratione, vel sententiæ comprobatione, sed etiam authoritate quadam & potestate, non solũ ea qua omnes iusti cum Christo impios iudicabunt, sed tali qua Christo vicini principes agent in regno Dei & populo eius, his qui Euangelicæ eorum prædicationi crediderunt, exhibentes cum Christo ea quæ hic verbo suo illis promiserunt, infideles autẽ & impios condemnantes ad ea supplicia quæ hic ipsis prædixerunt, & comminati sunt. Quanquam enim omnium electorum erit simul cum Christo vt regnare, ita & iudicare, tamen qui hic in adserendo Christi Euangelio fuere primores, in regene- D ratione quoque primas inter electos obtinebunt, & eximio quodam modo simul cum Christo sedebunt & iudicabunt non impios tantum, sed & iustos: quomodo qui regi in regno sunt proximi, singulari modo dicuntur simul administrare regnum ac iudicare cum rege, cum etiam omnes qui regi subsunt, cum eo regnent, ac iudicent, & vlciscantur rebelles. Quoniam ergo Apostoli primi fuerũt qui omnibus relictis Christum sunt secuti, ac primi post Christum Euangelii prædicatores, constituti secundum Psalmistam principes super vniuersam terrã, (*Psal. 138.*) primi assertores & propagatores regni Christi, ideo meritò illis promittitur etiam in re- E generatione primatus in regno Christi, & iudiciariæ potestatis singulare consortium. Quæ tamen præeminentia non est putanda solis his duodecim Apostolis tum conferenda. Quomodo enim non & Paulus qui extra numerũ est duodecim, existimandus est eadẽ gloria & honore donãdus, qui & ipse Apostoli hic assecutus est nomen ac dignitatem, & plus omnibus laborauit? Quoniam enim nunc loquebatur Dominus ipsis duodecim, ideo & de ipsorum priuilegio & fœlicitate loqui satis habuit impræsentiarum, intelligendum relinquens etiam alios eadem donandos prærogatiua, qui cum istis in propagãdo Christi regno hic primores essent. Nec falsa est hæc Christi promissio, quod Iudas proditor fuerit vnus ex duodecim quibus hæc Christus dixit, quia hæc promissio, sicut aliæ in scri-

ptutis

pcuris, præsupponit coudiuouem, si in eo ob quod A sit promissio perseuerauerint. Vnde per Ieremiam (Ierem. 18) dicit Dominus: Subitò loquar de gente & de regno, ædificem & plantem illud. Si fecerit malũ in oculis meis, vt non audiat vocẽ meam, pœniteu nam agam super bono quod locutus sum vt facerem ei. Cæterum Iuda excidente ab hac promissione, saluus tamen mansit duodecim sedium numerus. Sicut enim Episcopatũ eius Matthias accepit, (Actor. 1) & hic in eius locum successit annumeratus cum vndecim reliquis: ita & in prærogatiuæ promissę Apostolorum collegio ius successit, imò ipse rectè dici potest hic potius quam Iudas cum vndecim comprehensus fuisse, vt qui coram Deo iam etiam antequam pro Iuda inter Apostolos annumeraretur, verius fuerit Apostolus quã Iudas, quem Ioannis 6. Christus diabolum vocat, sicut & re ipsa fuit reliquis Apostolis annumeratus, priusquam plena munere apostolico fungerentur. Porrò Apostoli dicuntur peculiariter iudicaturi duodecim tribus Israel, non quod non sint iudicaturi etiam reliquas gentes, sed quia regnum Messię peculiariter dicitur regnum Israel, adeo vt ipsi Iudæi crediderint Messiam Israelitarum tantum fore regem, & quia à Domino delecti fuerunt duodecim Apostoli, veluti duodecim principes duodecim tribuum Israel, ideo peculiariter promittit hos duodecim iudicaturos duodecim tribus Israel. Sed quemadmodum passim in scripturis per semen Abrahæ & tribus Iacob significantur omnes gentes in Christũ cre- C dituræ, ad quas postea duodecim Apostoli primũ delecti ad prædicandum Israelitis sunt missi: ita & hic mystice & ex consequenti per duodecim trib. Israel significantur vniuersæ gentes, ad quas se extendet regnum Messiæ, vniuersis gentibus sub nomine Israelitarum promissum. Nam & Apostoli post resurrectionem interrogabant Dominum: Domine in tempore hoc restitues regnum Israel, putantes regnum Messiæ propriè Israelitarum fore regnum.

ET OMNIS QVI RELIQVERIT DOMVM, VEL FRATRES, AVT SORORES, AVT PATREM, &c.] Postquam aperuit Dominus quæ propria erunt Apostolis, eo quod omnia relinquerant: subiicit etiam quę & reliquia ma- D nent bona, qui etsi non vendũt sua, & dant pauperibus, tamen relinquunt sua, idque etiamsi non omnia cum Apostolis relinquant, sed quædam. Dicit enim disiunctiuè; omnis qui reliquerit domum vel fratres, &c. Quam sententiam Mateus & Lucas per duplicem efferunt negationem: Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, & non recipiat. Et quidem cum Petrus superius duo diceret, nempe, reliquimus omnia, & secuti sumus te, Dominus primum respondit ad illud quod in illis duobus erat præcipuum, & in quo alterum includebatur, dicens: Vos qui secuti e- E stis me, iam vero respondit ad alterum, dicens: omnis qui reliquerit, quia eos etiam complecti voluit, qui ipsum non sicut Apostoli corporaliter sequi possent. Quoniam autem relinquere sua vel suos, non est apud Deum laudabile & meritoriũ, nisi fiat ob causam & finem bonũ, ideo apud Matthæum quidem additur, propter nomen meum, id est, propter me aut amore mei: apud Marcum vero præter illud, propter me, etiam additur, & propter Euangelium hoc est propter Euangelii prædicationem, aut potius vt Euangelicam obseruet do- A ctrinam. Lucas verò ait, propter regnum Dei, scilicet assequendum. Itaque ex hac varietate discimus, quare & quomodo terrena vel amici sint relinquendi, scilicet ex amore Christi, vtque secundum eius doctrinam melius viuatur, & regnum Dei possit obtineri. Occurrit tamen hic quæstio quomodo inter ea quæ rectè propter Christum relinquuntur, etiam vxor numeretur, cum non liceat homini vxorem dimittere propter desideriũ perfectioris vitæ, de quali dimissione tamen Petrus dixit: Ecce nos relinquimus omnia. Dicendũ est, quòd quamuis Petrus locutus fuerit de dimissione omnium propter desiderium perfectioris vitæ, Dominus tamen suam doctrinam extendit non tantum ad eos qui ad instar Apostolorũ sua vel suos relinquunt propter perfectionem assequendam, sed e- B tiã ad eos qui relinquunt propter conseruandã vitam spiritualem, & gratiã Christi, quam conseruare non possent, nisi suorum derelictione. Nam dupliciter contingit hominẽ relinquere sua vel suos. Aut propter melioris vitæ frugem & perfectionis desideriũ, & sic non licet dimittere vxorẽ nisi consentientem, imo nec parentes aut filios, si nostra indigent cura. Aut propter ipsam vitam spiritualẽ conseruandã, hoc est, vt à gratia Christi habita non excidamus, & sic quemadmodum domus & agri sunt relinquendi, dũ persecutor fidei ea eripit: & parentes & filii sunt relinquendi, dum impedimentũ præbent fidei & vitæ Christianæ, ita C & vxor. Quemadmodũ enim cum dixit Dominus: qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam, non hoc dixit vt nosipsos interimamus, sed vt ipsi etiam animæ nostræ, fidem quæ in illum est & amorem præponamus. Ita & nunc dicens: Qui reliquerit vxorem, non hoc dixit vt nuptias penitus diuidat, sed vt ipsi quoque coniugi præponamus & ipsum, & Euangeliũ, & regnum Dei. Promittit autẽ duo Dominus relinquentibus sua vel suos propter regnũ Dei, dicens: Centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Hæc enim esse diuersa, & ad idem non posse referri, vt posterior pars prioris sit expositio & declaratio, patet ex Marco & Luca, qui priorem partem significant pertinere ad præsens seculum, posteriorẽ vero ad D futurum. Marcus enim habet, qui non accipiat cẽties tantũ nunc in tempore hoc, & in seculo futuro vitam æternam. Similiter & Lucas, nisi quod pro centies & centuplum, habet multo plura, nimirum exponens quid numero illo finito significabatur à Domino. Quod autẽ qui propter Christũ se & sua relinquunt, centuplũ, hoc est, multo plura recipiunt etiam in hac vita, primum sic declarari potest, quia pro temporalibus accipiunt spiritualia charismata, quę longè superant quęuis terrena: accipiunt & internas cõsolationes, & animũ pacatissimum, quo ex omnibus huius mundi bonis voluptatem capiunt, & modicis illis quæ in vita prę- E sente Dominus illis dederit, infinito maiore cum voluptate vtuntur, quam antea vtebantur his quę reliquerunt. Hæc tamen declaratio non sufficit huic loco. Nam Marcus explicaturus quomodo cẽtiens tantum in hoc tempore sint accepturi, subiicit, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros. Id autem quàm sit verum, patet & in Apostolis, & in omnibus qui propter Christum sua syncere relinquunt etiam hodie. Apostolis enim omnium fidelium domus erãt apertæ eorumque agri eis fructum ferabant, adeo vt dixerent

rit Paulus: Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. & Psalmista: Mansueti hæreditabunt terrā, & delectabuntur in multitudine pacis. Et Aug. frequenter citat eam sententiam veluti ex veteri testamento, in quo reperitur apud Septuaginta: Fidelis hominis totus mundus diuitiarum est. Sic & Apostolis multi fuerūt fratres, sorores, matres, & filii, quia omnes fideles eis fuerunt loco fratrum, sororum, matrum, & filiorum, vt qui affectu fraterno eos prosequebantur, & curam omnem ac subuentionem eis impenderunt. Quodq; omnium maximè est mirabile, habebant hæc omnia cùm persecutionibus, hoc est, cum à fidei inimicis persecutiones varias sustinerēt. Hoc enim addidit Marcus ad exaggerationem. Auget enim admirationem, quod etiam in mediis ipsis persecutionibus hæc sint habituri, quando metuere possent ne omnibus destituerentur auxiliis & solatiis. Sunt tamen qui intelligunt illud, cū persecutionibus, additum velut partem beneficii quod his promittitur, quia inter dona Dei etiam est, posse pati pro Christo, secundū illud Pauli: Vobis datum est pro Christo nō solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini. Vnde Apostoli ibant gaudentes à conspectu concilii, quod digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliam pati, vt scribitur Actuū 5. Ex prædictis patet, quomodo hic locus nō patrocinetur errori Millenariorum, qui tamen teste diuo Hieronymo hoc

2.Cor. 6. Psal. 36. Phil. 2.

A loco vti solebant in confirmationem suæ sententiæ, qua ex loco Apocal. 20. de mille annis malè intellecto; asseruerunt Christū post resurrectionem in terris regnaturū cum sanctis mille annis, existimantes tunc implendum quod hic promittitur iustis de centupla remuneratione, post quam secutura esset in cœlis vita æterna. Verum secundum hūc intellectum nimis carnalem sequeretur, quòd qui vnam reliquisset vxorem, tunc centum esset habiturus, cum Dominus dicat, quod in resurrectione neque nubent, neque nubentur. Marcus autem dicit quod hoc tēpore centuplū sint accepturi. Quod si dicere velint de tempore quod in terris sit agendū B post resurrectionem illud dictum esse, obstat quod Marcus dicit, nunc in tempore hoc, & cum persecutionibus.

MVLTI AVTEM ERVNT PRIMI, &c. Hæc sententia indistincte posita a Domino, valde varie a diuersis accommodatur proposito Domini, vt variis modis explicari potest. At cum sequens apud Matthæum parabola adiuncta sit pro sententiæ istius explicatione, cum ea parabola simul tractari debet, atque ex ea intelligi & quis sit huius sētentiæ sensus, & quorsum a Domino sit dicta, proinde hic ab eius tractatione supersedemus. Hoc tātum hic annotandum, eam sententiam sic ordinandam: Multi autem primi erunt nouissimi, & nouissi C mi erunt primi.

PROPONITVR PARABOLA DE OPERARIIS IN VINEAM conductis. MATTHÆI 20. CAP. CI.

Simile est enim regnū cœlorum homini patri familias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conuentione autē facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineā suam. Et egressus circa horam tertiam vidit alios stantes in foro otiosos, & dixit illis. Ite & vos in vineā meā, & quod iustum fuerit dabo vobis. Illi autē abierunt. Iterum autem exiit circa sextam & nonā horam, & fecit similiter. Circa vndecimā vero exiit, & inuenit alios stantes, & dicit illis: quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos cōduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam meā. Cùm serò autem factum esset, dicit Dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouissimis vsque ad primos. Cum venissent ergo qui circa vndecimā horā venerant, acceperunt singulos denarios: venientes autē & primi, arbitrati sunt quod plus essēt accepturi, acceperunt autē & ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabāt aduersus patrēfamilias, dicentes: Hi nouissimi vna hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus. At ille respondens vni eorū dixit: Amice, non facio tibi iniuriā, nonne ex denario conuenisti mecū? Tolle quod tuum est, & vade: volo autem & huic nouissimo dare, sicut & tibi. Aut nō licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequā est, quia ego bonus sum? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

SIMILE EST ENIM REGNVM COELORVM HOMINI PATRIFAMILIAS QVI EXIIT, &c. Parabolam hanc, quod ad literam attinet, satis claram, vice explicationis subiectam esse illi propositioni (quam in præcedentibus cum Matthæo etiam Marcus posuit) Multi autem erunt primi, &c. certissimum est, quemadmodū patet tum ex quod Græca habent coniunctionem causalem, γάρ, vt sit: Simile est enim regnū cœlorū quomodo & reperi in duobus codicibus Latinis descriptis manu: tū quod in fine parabolæ repetēdo sētētiā, cui explicādæ seruit parabola, dicitur: Sic erūt E nouissimi primi & primi nouissimi. Habita est autem hæc sententia & supra apud Lucam c. 13. in c. Concordiæ 90. vbi certum est quid ea Dominus significare voluerit, nēpe gentes in regno cœlorū præferēdas Iudæis, eosq; qui hic nouissimi sūt habiti. & ab hominib. despecti, in nouissimo die fore primos: & contra qui nunc primi habentur, tūc fore nouissimos. Dixit enim illud tum Dominus,

D occasione eius quod dixerat gentes in regno Dei consurgendas patriarchis, filios autem regni expellendos foras. In hoc sensu intellecta etiā hoc loco eadē sentētia optime cohæret præcedentibus. Apostolis enim se sequētibus eximia quędā promiserat Dominus, & omnibus qui propter ipsum sua reliquerūt, & persecutiones paterentur. Itaque ne tales quoniā in mūdo despiciūtur animū despondērent, dicit multos qui primi hic vidētur, ibi fore postremos, & contra qui nūc humiles, nihilq; vidētur hominibus, ibi fore primos, significans Scribis & Pharisæis præferendos meretrices & publicanos credentes. Iudęis, Ethnicos: diuitibus & honoratis, pauperes & abiectos. Verum huic intelligentiæ nō videtur cōuenire ipsa parabola, quæ significare videtur nouissimos æquandos primis, & primos nouissimis in nouissima retributione. Vnde sunt qui quod Dominus post parabolam pro eius applicatione subiicit: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi, sic intelligunt: Nouissimi erunt tanq

tanquam primi, & primi erunt tanquam nouissimi, hoc est, nulla erit inter primos & nouissimos ratio ne prioritatis & posterioritatis differentia, sed omnes eandem accipient mercedem, fœlicitatem scilicet æternam. In quo sensu si accipiatur ea sententia quæ parabolam præcedit: Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi, (certum enim videtur eodem modo hanc accipiendam quo eam quæ ponitur post parabolam, cum ea sit repetitio eius quæ parabolam præcedit) iam dicendum eam sententiam ideo subiunctam esse illis quæ apud Matthæum & Marcum præcedunt, vt ne qui post Apostolos in posterioribus temporibus vocandi essent, aut qui in vltimis vitæ suæ diebus ad fidem venissent, desperarent se posse assequi ea quæ Dominus tum Apostolis promiserat: aut ne Apostoli ipsi putarent se patriarchis & prophetis fore inferiores. Cæterum in eo sensu quo quidam intelligunt post parabolam, illud: Sic erūt nouissimi primi, &c. non facile reperiatur aliquis qui intellexerit illud quod est ante parabolam, Multi autem erunt primi nouissimi, &c. cùm non satis id patiatur loquendi modus. Non enim dicuntur omnes primi fore nouissimi, sed multi primi, cum secundum eum sensum quem ex parabola quidam intelligunt in sententia quæ parabolam sequitur, dicendum fuerat, omnes autem primi erunt nouissimi, & omnes nouissimi primi. Deinde quo minus in eo sensu accipiatur sententia hæc ante parabolam posita, & proinde etiam illa quæ sequitur parabolam, obstat similis locus Lucæ, cum omnino verisimile sit hanc sententiam accipiendam esse hoc loco, quomodo apud Lucam. Præterea illi intelligentiæ quam quidam intelligūt in illo: Sic erunt nouissimi primi; non conuenit quod pro declaratione & probatione subiicitur. Multi enim sunt vocati; pauci verò electi. Quid enim hæc causalis propositio facit ad probandum illud, Sic erunt nouissimi primi, si sensus est: Sic erunt nouissimi pares primis, & primi pares nouissimis? Nam quod Caietanus existimat, mirabilem illam dispositionem Dei inter electos nouissimos & primos, comprobari & declarari ex alia mirabili dispositione Dei inter electos & vocatos, vt quomodo per gratiam Dei fit vt inter multos vocatos quidam sint electi præ aliis: ita per eandem significetur fieri vt electi nouissimi pares fiant primis, nimis videtur coactum: sed omnino ex reddita illa ratione datur intelligi, quod hi qui ex primis dicuntur futuri nouissimi, sint de numero vocatorum, sed non electorum, quodque ideo multi primi futuri sunt nouissimi, quia multi vocati, pauci vero electi. Sed huic sensui, vt dictum est videtur obstare parabola, quòd hæc talibus loquatur primis factis nouissimis, qui eandem tamen cum nouissimis factis primis consecuti sunt mercedem. Vnde per primos qui facti sunt nouissimi, non videntur intelligi posse in parabola hi qui cùm in hoc mundo primi viderentur & haberentur, deprehendentur in nouissimo die esse vltimi, exclusi scilicet à sanctorum gloria. Omnes enim patres intelligunt in parabola significari Deum in variis tum mundi, tum vitę humanæ ætatibus electos suos vocare: in nouissimo tamen die eos qui circa finem mundi, aut circa finem vitæ suæ vocati sunt ad vineam, idem præmium accepturos cum his qui à mundi exordio, aut à pueritia sua vocati sunt, & bonis operibus vacauerunt. Proinde D. Chrysosto. sentiens illud quod post parabolam dicitur: Sic erunt nouissimi primi, &c. non posse habere alium sēsum, quàm habet ante parabolā, & quàm habet similis sententia apud Lucam, propter illud quod sequitur: Multi enim sunt vocati, &c. & tamen illi intelligentię non conuenire parabolam, dicit illud, Sic erunt nouissimi primi, non esse applicationem parabolæ, nec ex parabola conclusum esse, sed hoc significatum, quod quemadmodum nunc contigit vt præter spem & contra opinionem omnium ęqualem omnes mercedem acciperent: sic maius illud atque mirabilius, vt primi vltimi fiant, & vltimi primi, euenturum. Aliud igitur hoc est, aliud illud. Verum non aliud Dominum voluisse significare per parabolam, quam illud quod post eam subiecit: Sic erunt primi nouissimi, patet satis ex eo quod post illud, Multi autem erunt primi nouissimi, Dominus per coniunctionem causalem parabolā subiecit, dicens: Simile est enim regnum cœlorum, vnde cum post parabolam etiam repetat quod pręmisit, dubium esse non potest parabolam productam ad declarandum id quod concludendo infertur: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Ergo cum ex præcedentibus sit manifestū quis sit illius sententiæ quæ & ante parabolā ponitur, & post parabolam repetitur sensus, nempe is qui in eadem sententia est apud Lucam, & rursum sit manifestū parabolam hanc assumptam à Domino ad sententiæ illius declarationem, certū est alium esse scopum à Domino per parabolam primò & principaliter intentum, quàm eum qui cōmuniter in illa à Domino intentus intelligitur. Scopus itaq; à Domino in parabolæ propositione præcipue intentus videtur is esse, vt ex ea de qua agitur in parabola, benignitate patris familias, quia hi qui in vineam laboraturi venerant nouissimi, sic facti sunt primi, vt & prius quam alii mercedem reciperent, & maiorem quā vel ipsi vel alii existimauerunt: qui verò primi venerant, sic facti sunt sine omni iniustitia nouissimi, vt & postremo loco mercedem suam reciperent, & minorem acciperent quam sperauerunt, intelligamus etiam in nouissimo die cum finis erit huius diei in quo operari licet in vinea Domini, ex Dei benignitate futurum, vt qui hîc reputati sunt nouissimi, tunc præferātur his qui hîc habiti sunt primi in vinea Dei laboratores, vtq; contra sine omni iniustitia & iusta querimonia qui hîc primas tenere visi sunt, tunc postremas teneant, hoc est, vt apostoli & abiecti homines Scribis & Pharisæis præferantur, & gentiles Iudæis, qui & primò vocati fuerunt à Domino, vt primas partes in vinea Dei & regno cœlorum sibi vindicauerūt. Hunc autem parabolæ scopum animo retinentes, quicquid eorū quæ in parabola ponuntur aliquid facit ad id quod per parabolam intenditur, diligenter est annotandu: reliqua verò prætereunda sunt, velut quæ tantum propter exempli, vnde sumitur parabola, cōmodam narrationem sunt posita. In parabolis enim (inquit D. Chrysosto. & alibi & hoc loco) non oportet nimia in singulis verbis cura perangi. Sed cum quid per parabolam intendat didicerimus, inde vtilitate collecta, nihil vlterius anxio est conatu inuestigandum. Hæc ille. porrò parabola satis est manifesta, quod ad literam attinet, vt non sit opus circa eam annotare nisi pauca quædam, quorum illud vnum est, quod ea locutio; Simile est regnum cœlorum homini patrifami

lias

lias, sic est intelligenda, quomodo de similibus superius aliquoties est dictum, vt sit scilicet sensus: Simile quid accidet in regno cœlorum, quale est quod fecit quidam paterfamilias. &c. Itaque non est dicendum regnū cœlorum hic accipi pro Christo, aut gratia Euangelica, vt vult Lyra, sed pro eo quod proprie significat, nēpe pro regno illo Christi, quo partim in terris regnat per fidem, & partim in cœlis per gloriam, hoc est, pro Ecclesia partim in terris militante, & partim in cœlis triumphante. Vtrumque enim statum oportet nomine regni cœlorum hic comprehendi, quia operari pertinet ad statum præsentem, merces autem ad futurum. Pro intellectu autem horarum quibus dicitur paterfamilias vocasse operarios, & misisse in vineā, sciendum quod apud Iudæos horarum initium cœpit ab exortu solis, vt prima hora fuerit quæ ab ortu solis prima fuerit: vndecima, quæ occasum solis proxime præcessit. Deinde quemadmodum nox diuidebatur apud eos in quatuor partes quæ vigiliæ vel custodiæ dicebantur: ita & dies in quatuor æquales partes diuidebatur. Hinc est quod paterfamilias fingitur mane hora tertia, hora sexta & nona, tanquam præcipuis & æqualibus diei partibus, vocasse operarios. Iam quare cum primis conuentio facta dicitur ex denario diurno, satis patere potest ea his quæ superius sunt aliquoties dicta. Nā, vt dictum est in capite Concordiæ 48. denarius nūmisma Romanorum drachmam valebat Atticam, decimam scilicet partem coronati, hoc est, tres solidos & semissem, vel, vt nos loquimur, tres stufetos cum medio, quantum & hodie ferè diurnæ operæ merces esse solet. Itaque denarius diurnus dictus est, denarius qui pro diurno labore penderetur: sicut annuum stipendium, quod pro annua seruitute datur. Græcè autem clarius est, ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν. Vbi in accusatiuo τὴν ἡμέραν, subintelligitur κατὰ. vt sit sensus: ex denario per diem, id est, per singulos dies aut dietim. Cæterum in eo quod dicitur: An oculus tuus nequam est. &c. notandū quod oculus nequam iam non accipitur quemadmodum Matthæi 6. & Lucæ 11. in illo parabolico Christi sermone: Si oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ibi enim oculus nequam dicitur oculus vitiatus. Hic verò oculus nequam pro inuido & illiberali accipitur, idque phrasi Hebræa. Solent enim Hebræi oculum bonum pro animo liberali & benefico ponere, & malum pro parco & inuidenti, quod oculus inuidi torqueatur ea alterius conspecta fœlicitate. Prioris exemplum habetur Prouerbiorum 22. vbi pro eo quod interpres noster recte vertit: Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur; Hebræa habent, Bonus oculo, vel, Bonus oculus benedicetur, hoc est, is qui commouetur facilè ad misericordiam conspecta alterius miseria. vnde sequitur: De panibus enim suis dedit pauperi. Posterioris exemplum est Prouerbiorum 23. vbi pro eo quod nos habemus: Ne comedas cum homine inuido; Hebræa habent: Ne comedas cibum oculi mali. Sic & Ecclesiastici 31. cùm Sapiens ab inuidia dehortatur: Super mensam magnam sedisti? non aperias super illam faucem tuam prior. Non dicas, multa sunt quæ super illam sunt: Memento quoniam malus est oculus nequam, hoc est, oculus inuidus. Itaque & huius loci sensus est. An tu inuidia commoueris ob id quia ego bonus sum, & mea benignitas cruciat tuos oculos? His circa literam annotatis, ad mysticam parabolæ tractationem secundū præfixū scopū deueniendum est. Itaque per parabolam significatur Deum esse veluti patremfamilias qui vineam habeat, Ecclesiam scilicet sanctorum, quæ in scripturis per vineam sæpius significatur. vt: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam. &c. In quam vineam quoquo tempore non cessat vocare promissis præmiis operarios, qui eam excolant. Excolunt autē eam quotquot doctrina aut vitæ exemplo alios ædificant, aut suæ saltem animæ curam gerunt, vt fructum bonorum operum ædant. Vbi notandum quod in vineam Dei nemo vocetur, nisi vt sit in ea operarius, nec quisquam in eam venire possit, nisi vocetur. Per primò vocatos Iudæi designantur, qui & olim à Moysis tempore vocati fuerunt, & deinde etiam ante gentes Euangelicam prædicationem audierunt: per eos autem qui hora tertia, sexta, nona & vndecima vocantur, gentes quas post Iudæos diuersis vicibus & temporibus non cessat, nec cessabit Deus vocare, quamdiu dies huius seculi fuerit in quo licet operari. In his autem notandum, quàm pulchrè exprimatur persona benignissimi patrisfamilias Dei, vt qui nos quærat excitetque otiosos. Deinde notandum, quod quanquam nullo tempore cesset Deus quos vult vocare, tamen certis quibusdam temporibus secundum sapientiæ suæ dispositionem vocat efficaciua & apertiua, mittens insignes aliquot prædicatores, qui vitæ mirabili sanctimonia & doctrinæ claritate mundum ad se trahant: ideoq; recte intelligitur non proponi in parabola patremfamilias, qui semper maneat in foro ad cōducendū operarios, sed eum qui certis horis, omnibus tamē quibus solicito alicui patrifamilias congruere potest, egreditur ad conducēdum operarios. Quod autem primò vocatis certum pretium est promissum, cuius spe ad culturam vineæ accesserunt: his vero qui postea vocati sunt, non est certum pretium constitutum, sed dictum est, quod fuerit iustū dabo vobis; recte intelligitur significare, Iudæos plane veluti mercenarios Deo seruisse: gentes vero magis illius confisas gratiæ quàm Iudæos, propter quod etiam prælatæ Iudæis non suo quidem merito, sed solo Dei beneplacito significantur, dū nouissimi dicuntur à patrefamilias sic prælati primis, vt & reciperent ante illos mercedē, & mercedem longe excedentem laborem, cum illi tantum pactam & debitam reciperent. Illo enim significatur, tū quod gentes ex cauda mutandæ essent in caput, primosque habendos qui nouissimi venerunt in vineam Dei: tum quod mercedem accepturæ essent labores longe excedentem, fœlicitatem scilicet vitæ æternæ, cùm Iudæi tantum mercedem temporalem eis promissam consequantur. Quanquam ergo in parabola nouissimi & primi eandem dicantur accepisse mercedem, nempe denarium, non tamen in re per parabolam significata intelligendum nouissimos & primos eandem accepturos à Deo mercedem, sed hoc tantum intelligendum est significari quod dictum est: id vero quod non conuenit scopo intento omittendum est, tanquam tantum eū seruiens ipsi humano exemplo. Itaque nec inquirendum est quid per denarium mysticè significetur, cum non ad hoc tendat parabola, vt intelligamus eos qui per nouissimos significati sunt, eandē accepturos mercedē cū his qui per primos significantur, sed tantū vt intelligamus nouissimos

futu

Regnum cœlorum · *Hora Iudæorum.* · *Mystica tractatio.* · *Psal. 79.*

CORNELII
IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam.

PARS QVARTA ET VLTIMA,

Continens à Resuscitatione Lazari, ea quæ ad Passionem & Resurrectionem Christi pertinent.

LAZARVS RESVSCITATVR. Ioannis XI.

CAPVT. CII.

*ERAT autem quidem languens Lazarus a Bethania de castello Mariæ & Marthæ sororis eius. Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes: Domine, ecce quem amas, infirmatur. Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariã & Lazarum. Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterũ. Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebãt te Iudæi lapidare, & iterũ vadis illuc? Respondit Iesus: Nónne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mũdi videt: si autem ambulauerit in nocte, offẽdit, quia lux nõ est in eo. Hæc ait, & Post hæc dixit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado vt a somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autẽ Iesus de morte eius, illi autẽ putauerunt, quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos, vt credatis, quoniã non eram ibi, sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, vt moriamur cũ eo. Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentẽ. Erat autẽ Bethania iuxta Hierosolymã, quasi stadijs quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo vt audiuit quia Iesus venit, occurrit illi. Maria autẽ domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus nõ fuisset mortuus, sed & nũc scio, quia quæcũque poposceris a Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Iesus: resurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio quia resurget in resurrectione in nouissimo die. Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio & vita, qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: & omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternũ: Credis hoc? Ait illi: Vtique Domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. Et cum hæc dixisset, abijt, & vocauit Mariam sororem suam silentio: Dicens: Magister adest, & vocat te. Illa vt audiuit surgit citò, & venit ad eum, nondũ enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha, Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam, quia citò surrexit & exiit, secuti sunt eam, dicentes: Quia vadit ad monumentum: vt ploret ibi. Maria ergo cum venisset vbi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide. Et lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi: ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt. Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci * facere, vt hic non moreretur? Iesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat: Domine iam fætet, quatriduanus est enim. Dicit ei Iesus: Nonne dixi tibi, quoniã si credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem: Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum qui circumstat dixi, vt credant quia tu me misisti. Hæc cùm dixisset, voce magna clamauit. Lazare, veni forâs. Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes institis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus: Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum: quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus.*

* nati.

ERAT AVTEM QVIDAM LANGVENS LAZARVS A BETHANIA, &c.] Post ea quæ in Concordia iam posita sunt ex Matthæo, Marco & Luca, sequitur apud hos tres Euangelistas, quomodo Christus instante paschate ascenderit per Iericho Ierosolymam, eámque ingressus sit honorificè insidens asino. Ante quæ iam necessariò inserendum erat caput Ioannis vndecimum, continens historiam resuscitationis Lazari, & secessum Christi occasione inuidiæ ex miraculo natæ. Nam ante ea quæ ex tribus aliis Euangelistis iam sunt posita, non potest videri contigisse hæc resuscitati Lazari historia, cum & hanc circa pascha contigisse testetur Ioannes, & post ascensum, illum in Ierusalem, cuius reliqui tres meminerunt Euāgelistæ, certum est eam non contigisse, cum & Ioannes eum ascensum mox post resuscitationem Lazari contigisse commemoret. Hanc autem resuscitati Lazari historiam, cum sit celeberrima, reliqui tres prætermisisse videntur ea de causa, quòd studium illis fuerit commemorare ea potissimum quæ post traditum Ioannem Dominus fecit & docuit in Galilæa, adeo vt nihil apertè dicant eum egisse vel docuisse in Iudæa, nisi quæ paucis diebus ante mortem ipsius commemorant gesta in Ierusalem. Itaque nec narrauerunt miraculum aquæ conuersæ in vinum, nec miraculum aut paralytici, de quo Ioan. 5. aut cæci nati. Ioannes autem post eos scribens, ea potissimum prosecutus est quæ contigerunt antequam Ioannes, in carcerem mitteretur, & quæ in Iudæa diuersis vicibus contigerũt. Cæterum Dei dispositione factum est vt celeberrimũ hoc Christi miraculum circa imminens mortis ipsius tempus fieret, nimirum vt sicut illud impiis Iudæis occasio esset accelerandæ mortis ipsius: ita Apostolis & omnibus fidelibus recens & efficax esset munimen contra imminens crucis scandalum, & futuram eius post triduum resurrectionem faceret credibiliorẽ. Per hoc enim quod Dominus non tantum recens mortuos suscitauit, sed & eum qui quatriduanus fuit in sepulchro, credibilius factum est ipsum etiam post triduum resurrecturum, & resurrexisse. Habet autem historia in hunc modum: Erat autem quidam languens Lazarus à Bethania, de castello scilicet aut potius vico Mariæ & Marthæ sororum eius. Porro incertũ an Bethania dicatur castellum Mariæ & Marthæ, quod hæ sorores fuerint vici huius aut pagi dominæ, an quòd illinc essent oriundæ, quomodo & cap. 1. Ioānes Bethsaidam vocat ciuitatem Andreæ & Petri. Quoniam autẽ plures fœminę erant nomine Maria, ne erraremus in nomine, ostenditur quę fuerit Maria de qua loquitur, ex notissima actione: Maria autem, inquit, erat quæ vnxit Dominum vnguento, &c. Quod etsi D. Augustinus dictum putat de ea vnctione quam Lucas scripsit cap. 7. quæ cum hæc gererentur, erat præterita, verisimilius tamen est Euangelistam respexisse ad vnctionem quam sequenti cap. eisdem verbis describit, vt dictum est circa cap. 7. Lucæ in cap. Concordiæ 48. Sequitur: Miserunt ergo sorores eius ad eum; bene scilicet de eius benignitate ob familiaritatem confidentes. Quod enim non ipsæmet Dominum accesserint, effecit nõ contemptus aut neglect⁹, sed partim fiducia ex ipsius perspecta benignitate collecta, partim quia à luctu & cura fratris detinebâtur. Nihil autem per eum qui missus est precantur, sed tantum fratris ægritudi-

A nem exponunt, dicentes tantum: Ecce quem amas infirmatur; hoc ipso declarantes & quàm reuererentur Dominum, & quantum de eius benignitate confiderent, vt quæ non dubitabant quin pro sua in omnes humanitate amico periclitanti succurreret, si vel tãtum amici periculum resciret, & non rogaretur etiam. Non dicunt autem: Ecce frater noster infirmatur, sed, quem amas; nimirũ non nitentes propriis aut Lazari meritis, sed tantum amori & beneuolẽtiæ Christi, neque suorum meritorũ intuitu, sed amicitiæ iure ipsum prouocantes verecundè ad subueniendum, proinde oratione efficacior fuit huiusmodi simplex significatio, B perinde enim est ac si dixissent, vt habet Augustinus: Sufficit vt noueris, non enim amas & deseris. Audiẽs autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem. Quãquam enim mors secutura esset, dicit tamen eam non tenderè ad mortem, siue quòd mors illa non esset sibi mors, sed veluti somnus: siue, quod in idem redit, quia infirmitas illa non perductura erat Lazarum ad mortem talem qualem sorores metuebãt, & qualis esse solet hominum mors, in qua scilicet maneret. Aut quanquam mors fuerit secuta, dicit tamen non esse immissam ei infirmitatem ad mortem, quia ille non fuit pręcipuus finis immissæ aut permissæ infirmitatis, sed ille qui sequitur, vt scilicet per mortem C ipsius Deus glorificaretur. Si enim finem rei spectauerimus, nẽpe quòd surrexerit quatriduanus, merito dicemus non fuisse immissam illi ægritudinem ad mortẽ, sed pro gloria, inquit, Dei. Idq́ue explicãs subdit; vt glorificetur filius Dei per eam; quo vel manifestè significauit se Deum esse, cùm pro eo quod dixit, pro gloria Dei, explicãdo subiicit, vt glorificetur filius Dei; aut si nomẽ Dei, cùm dicit; pro gloria Dei; accipiatur pro persona patris; iam significatur saltem eandem esse patris & filij gloriam, ac proinde & eandem substantiam. Nam quorum est vna gloria, eorum necesse est eandem etiam esse substantiam. Porrò hac responsione obscuriori Dominus & consolatus est missos nuncios, vt verbis eius confirmati abirent ad Lazari D sorores, & pręparauit animos discipulorum ad futuri miraculi magnitudinem, declarando se conscium eorum quæ euentura erant. Ne autem quis existimaret Dominũ tardasse accedere Lazarum, & annuere precibus sororum, quòd parum eis esset affectus, id excludere volẽs Euangelista, subiecit: Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius, & Lazarum; ob eximias scilicet eorum virtutes. Id verò & ob id rectè intelligitur additum ab Euangelista, ne putaremus iustorum infirmitates, diuinæ iræ semper esse indicia, nec quis grauatim ferret si etiam Deo amici morbo tencãtur, aut ad tempus videantur à Deo negligi. Postquam ergo E Euangelista lectoris animum præmuniuit his verbis, subiungit: Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco; in quo scilicet erat, (Græca enim habent; mansit in quo erat loco) duobus diebus, non quidem negligens amici periculum, sed expectans maius ædendi miraculi argumentum, vt scilicet eum tunc resuscitaret, quando nemo negare posset mortuum, nemo etiam eius resuscitationem speraret. Sicut autem non quia non amabat, aut quod sibi timeret, sed propter maiorem gloriæ Dei illustrationem distulit adire ægrum: ita cum iam tempus erat ædendi miraculi, mox instituit iter in Iudæã, atq; ad illud

suscipien

suscipiendum præmonuit iam discipulos, cum id non ita aliàs fecisse legatur, vt quoniam veluti homo sibi metuens declinasset Iudæorum furorem, declararet modò, se eos non metuere, ac trepidationem ex discipulorum suorum animis tolleret, ne turbarentur repentina abitione in regionẽ quam timebant, idcóque quanquam ad Lazarum resuscitandum pergeret, non dicit tamen in principio hanc suæ profectionis causam, sed, Eamus, inquit, in Iudæam iterum. Discipuli autem audito nomine Iudææ, ac ab illa tum Domino, tũ sibiipsis metuentes, (nondum enim acceperant spiritum sanctum, quo & mortem contemnere possent, & dignam de Iesu habere opinionem) dicunt ei: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? verbis quidem præ se ferentes quasi pro Domino solùm essent soliciti, cùm non minus sibi timerent.

RESPONDIT IESVS: NONNE DVODECIM SVNT HORÆ DIEI? &c.] Locus iste valde variè tractatur, quod obscurum sit quorsum hæc sint dicta. August. enim illo; Nónne duodecim sunt horæ diei; intelligit Dominum significare se esse diem, duodecim autem Apostolos esse delectos, veluti duodecim horas diei, & proinde illos debere potius se sequi, quàm suo consilio velle præire, quemadmodum horæ diei seruiunt ac diem sequuntur, vt his verbis intelligatur Domin' redarguere Apostolos, quòd quasi consilium dare voluerint magistro euadendi mortem, quemadmodum & Petrum suprà redarguit à morte auocantem. Iam quod sequitur; Si quis ambulauerit; intelligit à Domino dictũ ad significandum Apostolos meritò ipsum sequi debere, quod sic non sint passuri offendiculum aliquod aut nocumentum. Chrysostomus & Theophyl. dissimulantes satis illud: Nónne duodecim sunt horæ diei; illud quod sequitur; Si quis ambulauerit, &c. bifariam accommodant proposito Domini, aut vt significetur, nihil esset timendũ his qui in luce bonorum operum agunt nullius flagitij sibi cõscij. aut quòd eum qui in luce corporali ambulãt non formidant casum, multo minus sit formidandum his qui in luce spirituali cum Christo ambulant. Quidam post Nicolaum Lyram intelligunt Dominum per illud: Nónne duodecim sunt horæ diei; significasse, fieri posse & spem esse animos Iudæorũ iam esse mutatos, quòd sicut sunt diuersæ diei horæ, sic frequenter etiam in vno die animi hominum non minus instabiles quàm dies, mutentur, existimántque vulgare istud fuisse tempore Christi prouerbium, quemadmodum & nunc passim eo vtimur, cum verisimile sit ex hac istius loci intelligẽtia adagium hoc iam profectum esse. Quidam intelligit per illud: Nónne duodecim sunt horæ diei; significari nondum adesse tempus mortis, iuxta id quod suprà dixit apud Lucam; Hodie & cras oportet me operari, & tertia die consummor; vt perinde sit ac si diceret: Sicut dies suas habet horas, neque finem suũ habet priusquàm omnes eius horæ impleantur, nec hominũ arbitrio fit breuior aut longior: ita & ego tempus habeo præscriptum quo debeam negotium meum peragere, quod nullius malitia potest anticipari, ac proinde non est quod mihi metuatis. Huic intelligentiæ bene conuenit is sensus, quo in sequẽtibus teste Theophylacto quidã per diem intelligunt tempus ante passionem: per noctem vero, tempus post passionem,

A vt intelligatur significasse Dominus non esse Apostolis periculum quamdiu cum ipso in carne agerent, sed per eius præsentiam immunes fore ab omni iniuria: periculum autem illis fore, cùm ab illis ablatus fuerit, quando ab impiis multa mala passuri erant. Itaque per illud: Nónne duodecim sunt horæ diei; significat sibi non esse periculum ante tempus, per sequentia Apostolos pro seipsis etiam metuentes, securos facit. Loquitur autem suo more Dominus allegoricè, per rerũ corporaliũ similitudinẽ docens quæ erant suo proposito accommoda, & sic docẽs ea, vt tamẽ suis quibus vtitur generalibus sententiis etiam ea doceat quæ nos instruant. Illud enim; si quis ambulauerit in die, &c. etiã hoc significat quod alibi dicit: Qui B sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumẽ vitæ; videlicet quod qui Christum spiritualiter fuerint secuti, liberi sint futuri ab offendiculis spiritualibus nempe vitiis: quemadmodũ Apostoli, quamdiu corporaliter cum ipso versabantur, eius præsentia ab omnibus malis corporalibus præseruabantur. Postquam autẽ hoc sermone Dominus Apostolis metũ excussisset aut mitigasset, aperit eis profectionis suæ causam, dicẽs: Lazarus amicus noster dormit, sed vado vt à somno excitem illum. Quibus verbis ostendit & necessarium esse suum in Iudæã aduentum, cum dicit: Amicus noster; & nõ esse Apostolis metuendũ ab ingressu Iudææ, quod non adiret eam ad prædicandum Iudæis, eósque increpandum, sed amici causa. Mortem autem vocat somnum, quod ab ea tanquam à somno mox esset Lazarus excitãdus: vnde & omC nium hominum mors in scripturis somnus vocatur, ob futurã omnium resuscitationem, ideóque tropicè potius quàm apertè loqui voluit, vt ruditatem discipulorum exerceret, & ad agnitionem potentiæ suæ excitaret. At discipuli præ ruditate non intelligentes quod dicebatur, & præ metu Iudæorum vndiq; venantes occasionem abscindendi causas profectionis: Domine, inquiunt, si dormit, saluus ergo erit, nec opus est vt illius causa tu te manifesto obiicias periculo. Solet enim in ægrotis somnus esse rediturae sanitatis argumẽtũ. Tum Dominus nõ seuerè quidem increpauit eorum in intelligendo tarditatem, cùm absurdum satis esset D intelligere ipsum locutũ de vulgari somno, (nam quia itinere vnius diei proficiscatur vt quempiam è somno excitet?) sed benigne aperuit quod dixerat obscurius, declarans nihil sibi esse incognitum: Lazarus, inquit, mortuus est. Nec iã adiecit, vado vt resuscitem eum, modestiam scilicet vbique in verbis seruans, & nos seruare docens. Addidit autem, & gaudeo propter vos vt credatis, quoniam non eram ibi. Vbi notandum, eam partem; quoniam non eram ibi; non esse construendam cum verbo credatis, sed cum verbo gaudeo, vt sit sensus: Propter vos gaudeo me ibi non fuisse, vt creE datis, hoc est, vt fides vestra in me cõfirmetur, crescat & augeatur. Sic enim vt annotauit D. August. hic debet exponi illud; vt credatis. Nam alioqui iam credebant Apostoli, sed fides eorum augenda erat ex absentia Christi, primùm quia audiebant eum nunciantem ea contigisse quæ à nemine didicerat. Deinde, quia si Dominus adfuisset, aut nõ fuisset mortuus Lazarus, sed eum Dominus mox curasset, aut si fuisset mortuus, mox eum resuscitasset, & non fuisset tantum miraculum, quantum iam fuit, cum quatriduanum resuscitauit. Dicente

A auté Domino ad Apostolos; eamus ad eum; Thomas videns iam firmiter decretum esse Domino proficisci in Iudæam, dixit & ipse ad discipulos: Eamus & nos, vt moriamur cum eo. Legendum enim esse, vt moriamur cum eo, non autem, & moriamur, & Græca docét & Latina exemplaria antiquiora. Porrò Beda istud dictum putat à Thoma, ea magna animi constantia, qua paratos mori cum Christo etiam socios sit hortatus vt irent, & si necesse esset etiam morerentur cum Christo. Verùm probabilius est quod habet Chrysostomus, Thomam istud dixisse, eo quod præ aliis imbecillior esset & magis incredulus. Diffidebat enim quod non offenderent, quanquam id Dominus eis promisisset. Et sane vbique vbi Thomæ fit mentio, satis notatur eius tarditas & incredulitas. Non tamen B intelligendum videtur, quemadmodú vult Theophylactus, his verbis Thomam voluisse dehortari à comitatu, sed tantum indicare certú periculum quod metuebat, in hunc sensum: Quando omnino visum est Domino ire in Iudæam, eamus & nos, sed scientes quòd cum ipso simus morituri. Quòd si respiciamus verba Christi quæ Thomas repetit ex parte, apparet cùm dicitur; moriamur cum eo; relatiuum, eo, magis referre Lazarum quàm Christum. Dixerat enim Dominus: Eamus ad eum, Lazarum scilicet. Itaque cùm infert Thomas: Eamus & nos, sensus est: Eamus & nos ad eum, vt moriamur cum eo scilicet Lazaro mortuo, hoc est, C accedamus & nos ad mortuum Lazarum, vt cum mortuo etiam moriamur. Proinde non tantú diffidebat ipsos secundú Domini promissioné præseruandos ab offendiculo, sed & Lazarum posse à morte resurgere, quemadmodum postea præ aliis magis dubitauit de Christi resurrectione, vt vel ob id potissimum Ioannes de Thoma istud hoc loco commemorauerit, qui de eiusdem diffidentia circa resurrectionem Domini peculiariter erat scripturus. Hic itaque admirãda rursum Domini benignitas, qui tantam imperfectionem ad tempus in discipulo tulit sine reprehensione. Cæterùm circa illud: Nonne duodecim sunt horæ diei; quæri potest, quod ad literam attinet, quomodo Dominus dicat duodecim esse horas diei, cùm dies quandoque plures, quandoque pauciores habeat. Non D enim sufficere videtur quod quidam dicunt istud à Domino dictum circa æquinoctium, quia circa Pascha, cum dies duodecim habet horas per vniuersum orbem. Nam ita istud Dominus dixit absolutè, quasi semper dies tot habeat & non plures horas: sed & alibi assignat diei duodecim horas, vt in parabola præcedente de operariis in vineam conductis. Itaque quidam nó improbabiliter existimat horas apud Iudæos fuisse inæquales, sic vt semper inter ortum & occasum intercesserint horæ duodecim, & nox siue breuissima, siue longissima, totidem horis fuerit distincta. Aut dicédum E est, quod in Iudæa fere semper dies habet duodecim horas æquales, vt ob id dixerit Dominus absolutè: Nonne duodecim sunt horæ diei? Distat enim Iudæa triginta aut paulò amplius gradibus ab æquatore, proinde dies longissimus illis non excedit multú quatuordecim horas, & breuissimus ferme decem saltem horas continet.

VENIT ITAQVE IESVS, ET INVENIT EVM QVATVOR DIES IAM IN, &c.] Quatuor isti dies varié numerantur. Chrysostomus enim primúm diem mortis intelligit fuisse A eum quo nuntius venit ad Iesum, significans Lazari infirmitatem: & quartum, eum quo post duos dies quibus in eodem loco manserat, Dominus accessit Bethaniam. At quoniã dicitur Lazarus non tantum mortuus quatuor dies, sed deprehésus habuisse quatuor dies, in sepulchro, nec verisimile sit etiam ea die Lazarum fuisse sepultum, qua nuntius venit ad Iesum, melius Euthymius intelligit mortuum quidem fuisse ea die qua nuntius Christum adiit, duos autem dies sepulturæ fuisse eos quibus Dominus mansit in quo erat loco, tertium fuisse quãdo dixit discipulis: Lazarus mortuus est; quartum verò, cum aduenit Bethaniã. Caietanus nó improbabiliter putat, tum primùm mortuum fuisse Lazarum, cú Dominus dixit discipulis suis B eum esse mortuum, vt duobus diebus quibus mãsit in quo erat loco, expectauerit ipsius morté, ac deinde itinere quatuor vel trium dierum venerit in Bethaniã. Vtut est, incertum est quo die mortuus vel sepultus fuerit Lazarus: hoc certú, quod in monumento quatriduanus fuerit, cum Dominus appropinquaret Bethaniæ. Hanc Euangelista dicit non longè fuisse à Ierusalem, nempe tantum stadiis quindecim, hoc est, duobus circiter miliaribus Italicis. Nam octo stadia faciunt Italicum miliare, quod scilicet continet mille passus. Idq; ideo commemorat Euangelista vt indicet propter loci vicinitatem mortem Lazari iam facilè cognitam C fuisse in Ierusalem, & loci vicinitatem fuisse occasionem, vt multi ex Ierusalem conuenirent ad consolandum sorores mœstas, Deo ita disponéte, vt mors multis esset cognita, & miraculú multos haberet spectatores, nec posset aut mors, aut resuscitatio Lazari negari. Indicans ergo Euangelista quorsum descripserit loci distantiam, subiungit; Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo; vnde satis apparet sorores has diuites fuisse & nobiles, multisque etiam ob virtutem charas. Porro quòd Martha & prior audiuit aduétum Domini, & non admonita sorore illi occurrerit, in causa esse potest, quòd ipsa solita sedulitate & sollicitudine obambularet. Nam ideo de Maria dictum peculiariter videtur quod domi sederit. Vnde cùm ad eam D primò delatus esset aduentus Christi, non admonita sorore, siue quia festinabat præ nimia cupiditate videre Iesum, siue ne sorore etiam exeúte tumultum concitarent qui ad consolandum venerant, sola occurrit Iesu, flebilique ac mœsta voce dicit: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus; quasi dicat: Scio enim quod pro tua tum potentia, tum benignitate, facilè morbum dicto depulisses. His autem verbis etsi testaretur certam & non vacillantem fiduciam potentiæ & bonitatis ipsius, tamen etiam declarauit nódum perfectam se de Iesu habere opinionem, vt quæ putauerit absentiam eius causam fuisse mortis frater-E næ, quasi non & absens curare potuisset si voluisset. Nondum enim credidit esse Deum, sed hominem, eximiè tamen aliis præcellentiorem, quod & patet ex his quæ subiicit: Sed & nunc scio quia quæcunq; poposceris à Deo dabit tibi Deus. Non enim dicit, facies quæ voles, sed quicquid poposceris accipies, quasi oratione illi opus esset ad ædendum miracula, quemadmodú aliis sanctis hominibus. His autem verbis significauit se nec plane desperare fratris resuscitationem, nec tamé satis confidere futuram. Scio, inquit, & nunc, quia quicquid

quicquid popósceris impetrabis, etiam si mortuo & sepulto vitam popósceris, sed verum petiturus sis nescio, quia nec si petere conueniat, aut peti possit, scio. Conceperat enim aliquam spem ex responsione Christi nuntio data, & tamen ob mortis diuturnitatem dubitabat num fratris resuscitatio tale quid esset quod peti posset aut conueniret à Deo. Modestiæ autem & reuerentiæ fuit, quòd non dixerit, si possibile est aut fieri conueniat, rogo vt velis & poscas à Deo, iudicio scilicet Domini cuncta subiiciens, ac de eius benignitate tantopere confidens, vt non dubitaret fratrem suscitandum, si id à Deo peti posset aut conueniret. Quoniam ergo imperfecta erat fides & vacillans fiducia Marthæ, vt & fidem eius perficeret, & fiduciam confirmaret, ac mœstam consolaretur, primùm dixit ei: Resurget frater tuus. Non dixit, resuscitabo fratrem tuum; tum quod vbique Dominus vitaret sui ipsius iactantiam, ac modestiam verborum sectaretur: tum quia paulatim volebat animum Marthæ ad miraculi fidem & spem exercere. vnde nec dixit, resurget mox vel modò. Itaque quia medium erat & ambiguum quod dixit, resurget, Martha quæ quod miserè & trepidè sperabat euenturum, etiam timebat ne non eueniret. Scio, inquit, quod resurget eo tempore quo omnes resurgemus, nempe in nouissimo die. Verebatur enim ne quemadmodum nontiis respondens morbum non esse capitalem, ambiguo responso fefellisse videbatur; ita nunc quoque in illius dictis aliquid lateret, quod spem illius eluderet, vnde hoc suo responso veluti cautiùs loquere studuit de qua resurrectione Dominus loqueretur. Iesus itaque quo paulatim ad maiora proueheret mulieris huius de se fiduciam & opinionem, & solito suo more arripiens occasionem docendi spiritualia, propter quæ operabatur corporalia miracula: Ego sum, inquit, resurrectio & vita, hoc est fons & auctor resurrectionis & vitæ. Non solùm autem se resurrectionem dicit, sed etiam vitam, tum vt intelligamus eum non loqui potissimùm de resurrectione communi etiam impiis, sed ea quæ propria erit iustorum & fidelium, quam supra cap. 5. Ioannis vocauit resurrectionem vitæ: tum quia non tantum mortuis in se credentibus sit vitam largiturus in resurrectionis tempore, sed & in præsenti tempore vitam eis largiatur æternam. Proinde resurrectionem se vocat & vitam non quatenus Deus solùm, sed quatenus Deus simul & homo. Sic enim fidelibus auctor est & in futuro seculo resurrectionis vitæ, & in præsenti vitæ spiritualis. Vnde declarare volens quod dixit, subiicit; Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, morte scilicet corporali, viuet, non solum quia post mortem corporis viuet in anima fœliciter, sed etiam quia tandem secundum corpus resuscitabitur ad vitam beatam, quæ sola verè vita est. Et omnis qui viuit adhuc in carne, & necdum mortuus est secundum corpus, si credit in me, non morietur in æternum, quia habet iam in se manentem vitam æternam, quæ per mortem corporis non eripitur, & qua fit vt mors corporis non tam mors sit dicenda, quàm somnus, vtpote à qua homo sit resuscitandus ad vitam. His ergo ostendit Dominus se non tantum esse resurrectionem, sed esse resurrectionem vitæ, nec simpliciter esse vitam, sed vitam beatam & æternam. Ostendit item his ipsi Marthæ se non, sicut illa existimauit, opus habere alio adiutorio, nec precibus sibi impetrandam esse mortuorum resurrectionem, quemadmodum sanctis

A aliis, vtpote qui fons esset vitæ & resurrectionis. Et rursum illi significat quod quemadmodum ratione fidei in nouissimo die omnes fideles etsi mortuos est viuificaturus, imo omnibus illis iam vitam æternam largitur, etiam potest modò mortuum Lazarum resuscitare, si illa hoc credere potest. Vnde & de fide eius sciscitatur subiungens: Credis hoc? significans si quæ dicta sunt crederet, facilè eam posse & fratris credere futuram resuscitationem, ac fide illam maximè impetraturam fratris resurrectionem, quemadmodum fide in Iesum fideles consecuturi sunt in nouissimo die beatam resurrectionem. Rursum illud ex verbis Domini notandum, quo fine inter alias causas Lazarum aut alios mortuos resuscitauerit, nempe vt ex eo intel-

B ligeremus ipsum esse authorem speratæ resurrectionis & desideratæ vitæ. Id enim satis significat, cùm occasione futuræ in Lazaro resurrectionis temporalis, disserit de futura per se beata resurrectione. Porrò de fide sua requisita, Martha cùm non satis intelligeret sermonem Domini, & tota intenta esset reuicturo fratri, non admodum aptè respondit ad sermonem Iesu, sed tamen in genere professa est quàm magnificè de eo sentiret. Vtique, inquit, Domine, credo sic esse vt dicis. Credebat enim in genere ea vera esse, etsi non perspiceret dictorum intelligentiam. Et addidit: Ego credidi, quia, id est, quòd tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. Vbi notandum, quod per præteritum dicat, credidi, vt significaret se iam olim hoc credidisse, aut credidi pro præsenti, credo, positum est. Nam vt admonuit quidam, in verbis ad

C affectum pertinentibus præteritum tempus apud Græcos vsurpari solet loco præsentis, γέγηθα, gauisus sum pro gaudeo, δέδια, timui pro timeo. ἤλπικα, speraui pro spero. Iam illud; qui in hunc mundum venisti; (pro quo Græcè est, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος,) rectius sic versum fuisset; qui in mundum venturus erat; quemadmodum dictum est Ioan. capit. 6. vbi eadem est oratio. Significare enim voluit se credere illum esse Messiam ipsum qui iam olim à Iudæis expectatus fuit venturus in mundum, hoc est, mundo exhibendus. Nostra autem litera sic est intelligenda: Ego credidi te esse Christum illum, qui cùm iamdudum fueris expectatus, iam à Deo

D missus venisti in mundum, hoc est, mundo exhibitus es. Non enim est verisimile Martham tum intellexisse & credidisse Christum venisse in mundum, quomodo nos iam credimus, quia scilicet cum prius fuisset in sinu patris, assumpta humana natura, hominibus & mundo factus est visibilis: sed simpliciter, quia mundo esset exhibitus, vtpote quem necdum credidit esse Deum, quanquam filium Dei vocet: sed quomodo Iudæi crediderunt Messiam fore & appellandum filium Dei, ob eximiam ipsius præ reliquis hominibus excellentiam. Per hoc autem quod dicit Martha; Ego credidi;

E intelligit D. Augustinus eam significare voluisse se credere ipsum etiam esse resurrectionem & vitam, & cætera quæ de se dixit Dominus. quasi diceret: Quando hoc credidi quòd filius Dei es, credidi etiam quod tu es resurrectio & vita, & quod qui credit in te, non moriatur in æternum. Rectius tamen cum Chrysostomo dicitur Martham non intelligentem satis verba Christi, & morte fratris consternatam, respondisse aliud quàm fuerat interrogata, sed id tamen respondisse, quo significans quàm magnificè de illo sentiret, significaret etiam

in genere se credere quicquid ille astrueret.

ET CVM HOC DIXISSET, ABIIT, ET VOCAVIT SOROREM SVAM SILENTIO, &c.] Verisimile est Martham iussam à Domino vocare sororem, quanquam id breuitati studens prætermiserit Euangelista. Id enim satis intelligendum relinquit, tum ex verbis Marthæ dicentis: Magister vocat te; quanquam secundum Theophylactum intelligi posset Martham dixisse magistrum vocasse, quod eius aduentus & præsentia, realis quædam fuit vocatio: tum ex eo quòd dicat Dominum post abitum Marthæ mansisse in quo erat loco, vsque ad Mariæ aduentum, nimirum, quòd eam quam vocari iusserat expectaret. Abiit ergo vt iussa erat Martha (alioqui enim indecorè seà Domino subtraxisset) & vocauit sororem suam silentio, hoc est, clam ac suppressa voce (Græcè enim est λάθρα, id est, clanculum, proinde impropriè hic accipi debet silentium, quis enim vocare potest & loqui silentio?) dicens: Magister adest, & vocat te. Quibus verbis intelligere licet quantam Iesus apud has sorores haberet authoritatem, vt quæ sic eum nomine magistri notarent, quasi præter eum nemo esset magister, nêpe quòd hunc solùm sequerentur magistrum: Porrò clam sororem vocauit Martha, fortè ne circunsedentes Iudæi, quorum plerosque sciebat iniquiores esse Iesu, impedirent eam vt nō accederet Dominum. Et nihilominus diuina sic factum est dispensatione, vt nec Dominus videri posset miraculum ambiisse, eamque ad miraculi spectationē euocasse, & Iudæi etiam nescij & vel inuiti efficerentur tanti miraculi testes, qui simul cum ea sunt egressi, putantes ipsam accedere plorādi gratia sepulchrum vt eius luctum temperarent: alioqui fortè non egressuri, si eam præscissent occurrere Iesu. Vt ergo Maria audiuit sororis nuntium, surrexit subitò, ac sine omni dilatione: vnde intelligêra licet eā prius Domini aduentum ignorasse, & rursum quanto dilectionis feruore Dominum prosequeretur, quę neglectis omnibus Iudæis circumsedentibus eam consolationis gratia, celeriter ad Dominum concessit, tanquam eum qui se vnicè posset consolari, veniensque ad eum non expostulat cū eo, quemadmodum nec Martha, quod rogatus non venerit sanaturus quē amabat, cum extraneos plerosque & ignotos iubēs adire soleret & sanitatis munere impartiri, nec aliquid remittit de solita reuerentia & honore, sed vt erat feruētior in dilectione quàm Martha, nihil reuerita turbæ præsentiam, cecidit ad pedes eius, ad quos se quandoque peccatorum impetrasse remissionē meminerat, & vt luctus erat plena, lachrymabili voce nihil aliud quàm deplorauit fratris & suam calamitatem, dicens quemadmodum Martha: Domine, si fuisses hîc, frater meus non esset mortuus. Nec addidit alia cum Martha, fortè quòd lachrymarum copia vocem interciperet, & prohiberet vlterius proferre quæ in animo habuit.

IESVS ERGO VT VIDIT EAM PLORANTEM, ET IVDÆOS QVI VENERANT CVM.] Cùm videret Dominus Mariam totam esse in luctu, Iudæos item qui cum ea aderant, humanitatis & cōpassionis affectu vnà flentes, non reprehendit quidem eorum ploratum, sed nec philosophatus est cū Maria, quemadmodum fecerat cum sorore, cui semota turba fuerat colloquutus, neque quicquam pollicetur, quum iam tēpus adesset re præstandi quod erat Marthæ pollicitus, quam sorori indicasse verisimile erat quod à Domino audierat. Itaque commotus & victus piis Mariæ lachrymis, quæ olim peccatorum ab ipso impetrauerat remissionem, sese accingit ad miraculi perpetrationem, ac primum quidem infremuit spiritu, ac turbauit seipsum. Vbi notandum, D. Chrysostomum per illud; infremuit spiritu; intellexisse significatum esse, Dominum arguisse & cohibuisse affectum suum, ne nimis in tristitiam & lachrymas laxaretur, ita vt per spiritū intellexerit affectū turbationis, quē Dominus concepit ex conspectis Mariæ lachrymis, quēadmodum explicauit Euthymius Chrysostomi sectator. Sic enim habet Chrysostomus: Lachrymatur & perturbatur. Norat enim lachrymas excitare, & affectū arguere. Illa enim particula; infremuit spiritu; motū illum cohibuisse signat. Et post hunc Euthymius: Infremuit spiritu, hoc est affectū cohibuit, ipsum reprimens, toruè & austerè præ turbatione intuitus est, ne cum lachrymis interrogaret. Nam spiritus dicitur hic turbationis affectus. Verum secundum hanc intelligentiā Græca quæ habent ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, vertenda essent per datiuū infremuit spiritui scilicet suo, hoc est, indignabatur suo affectui humano, arguēns eum, & cohibens: quomodo Marci 14. idem istud verbum cōstruitur cum datiuo, ἐνεβριμῶντο αὐτῇ, id est, fremebant aduersus eam vel in eam. Significat autem verbū ἐμβριμῶμαι cum datiuo, minanter mando, acriter & velut iracundè comminor. Hanc ergo significationem secutus D. Chrysostomus, & datiuum τῷ πνεύματι intelligēs esse datiuum proprium verbi cum quali cōstruitur apud Marcum, prædictum hic intellexit sensum. Theophylactus autem itidem post Chrysostomū per verbum, infremuit, intelligens significari Dominū cohibuisse suam turbationem, datiuum tamen τῷ πνεύματι accipit, vt sit datiuus instrumenti, reddēdus Latinis per ablatiuum, & spiritum accipit pro spiritu sancto, aut, quod in idem redit, pro ipsa diuinitate Christi, vt significetur ipsum per spiritū sanctum aut diuinitatē suam acriter humanæ naturæ comminatum, eamq; cohibuisse. Sic enim habet Theophylactus: Ad lachrymas quidē natura mota est, & cohibebatur propter Martham flētem, & illam & eos qui aderant. Dominus autē infremuit in affectionem spiritu, hoc est, increpat per spiritum confusionē, & cohibet illam. Et sic rogat, vt non cum vlulatu esset interrogatio. Quia enim contristatus fuit, (homo enim erat verè, & vt credibilis esset humana natura, permisit illi proprium operari) asperè tractat carnem, increpatque eā spiritus sancti virtute. Hæc ille. Meminit huius intelligentiæ & Euthymius. At quod per verbū, infremuit, non significauerit Euangelista huiusmodi affectus cohibitionē quē significatū hic intelligunt Chrysostomus & Theophylact⁹; satis patet ex eo quod additur; & turbauit seipsum. Cùm enim dicatur, infremuit & turbauit, satis significatur fremitum illum & turbationem ad idem tendisse, imò illo; & turbauit seipsum; omnino videtur Ioannes voluisse declarare & exponere illud quod dixit: infremuit spiritu; vnde postea idem Dominū fecisse dicēs, tantū dicit: Iesus ergo rursum fremēs in semetipso; nec addidit & turbauit semetipsū. Proinde simplicius fuerit per hoc quod infremuisse dicitur, intelligere in se excitasse & passū fremitū & turbationem

turbationem quandam: datiuus autem τῷ πνεύματι, A reddendus per ablatiuum, vel potest accipi vt sit instrumentarii casus, & significetur Dominum per suum spiritum aut per spiritum sanctum infremuisse, vt intelligamus eum non inuitum passum huiusmodi passionem, sed sponte in se excitasse, & à recta ratione processisse, quod conuenit cum eo quod sequitur; & turbauit seipsum; vel potius accipiendus est, vt significet partem in qua huiusmodi fremitus & turbatio facta est, & sit sensus infremuit in animo suo, & in corde, sic tamen vt interiorem illam veram turbationem etiam externo gestu testaretur. Hoc enim conuenit cum eo quod infra dicitur; fremens in semetipso. Itaque quo B intelligeremus fremitum hunc non fuisse fictum, sed ex vero animi dolore profectum, spiritu & animo infremuisse dicitur: ne autem putaremus eum inuitum passum huiusmodi affectionē, quemadmodum nos, additur: & turbauit seipsum, non autem, & turbatus est. Porro intelligunt quidā hunc fremitum & turbationem contigisse tantum ad doloris testificationem: at cùm fremitus indignationem quandam significet, & non simpliciter dolorem, rectius intelligitur Dominum hoc suo fremitu & turbatione commotum fuisse contra mortem quæ præsentis tristitiæ causa fuit, & contra eum qui mortis habet imperium, ac se huiusmodi affectionibus humano more veluti excitasse ad aggrediendum arduum opus quod imminebat, ac ex C pugnandum mortem, & mortis imperatorem & autorem diabolum, alioqui insuperabilem, vt iam inciperet quod post in sua resurrectione perfectius, & postremum in omnium resurrectione erat impleturus perfectissime, quādo implendum est illud Osee: Ero mors tua ô mors; quemadmodum amicus aliquis videns dolorem amici, commouetur indignatione, ac fremit contra eum qui huiusmodi est autor doloris, & indignatione tali ac fremitu excitatur & armatur contra illum, vindicare illum studens, & doloris occasionem auferre. Huic intelligentiæ bene conuenit quod Dominus fremendo & turbando seipsum dixerit: Vbi D posuistis eum? veluti scilicet iam accensus ac feruens ad resuscitationem. Conuenit & quod Augustinus scribit de hoc fremitu & turbatione Domini, tractans hæc mysticè, intelligens Dominū ideo turbasse seipsum & fremuisse, vt doceret quomodo & nos fremere & turbari debeamus, cum in peccata grauia nos incidisse ac moras traxisse longiores instar quatriduani huius in monumento fœtentis, agnoscimus. Hæc est enim mystica causa fremitus & turbationis Domini, correspōdens prædictæ causæ literali. Interrogauit autē Dominus vbi positus esset Lazarus, nō quod ignoraret: qui enim sciuit eū esse mortuum antequam ei quisquā indicasset, sciuit & vbi esset sepultus: E sed quod in plerisq; se vt hominem verum gerere voluit, & vt ab aliis deductus ad sepulturę locū veluti sibi incognitū, à miraculo secluderet omnē suspicionē fuci. Dicunt ergo, Maria scilicet & Martha, aut alii qui aderant cognatorum & amicorum: Domine, veni & vide; ac mox cum lachrymantibus simul & Dominus lachrymatus est, humanæ naturæ assumptæ veritatem astruens. Sicut enim tanquā homo infremuit spiritu, & interrogauit, ita & lachrymatus est, cum in manu haberet lachrymas cohibere: sed vt erat verus homo ita & oportebat eū non esse alienū ab humanę

Osee. 3.

A naturæ affectionibus, inter quas est alterius maximè amici, commoueri lachrymis & calamitate, vt in se verum hominem etiā comprobaret, atque in seipso doceret perfecti non esse carere omnibus humanis affectionibus, quemadmodum voluerunt Stoici. Rursus ad id valuerūt lachrymę Christi, vt intelligeremus homini Christiano non esse prohibitas lachrymas, si modo sint moderatę, propter mortē suorū, quemadmodū volunt quidam Anabaptistæ, Stoici magis quā Christiani, dū nullū penitus luctū vel lachrymas pro mortuis vel alias afflictis amicis ferunt. Dominus enim ipse non tantum non increpuit sorores & Iudæos mortē Lazari deplorantes, sed & ipse illis com- B passus lachrymas fudit. Moderādas tamen lachrymas etiā eius exemplo discendū est, qui lachrymatus quidē dicitur, sed non eiulasse, quemadmodum & in ploratu sororū modestiam quandam obseruare licet. Vnde Ecclesiast. 38. Sapiens dicit: Fili in mortuū produc lachrymas, & quasi dira passus incipe plorare. Sed idem mox adiungit spe resurrectionis & ob mortis necessitatē, ac lachrymarū inutilitatē & nocumentū; lachrymas & dolorem tēperandū: Ne dederis, inquit, in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te, & memento nouissimorū, & noli obliuisci, neque enim est conuersio, (vel, vt est Græcè ἐπάνοδος id est, reditus) & hinc nihil proderis, & teipsum pessimabis, id est, lædes C vel malis afficies. Græcè est enim κακώσεις. Iam & ad illud profuerunt Christi lachrymæ, vt hinc disceremus quàm miseranda, quámque deploranda sit mors animæ, quæ causa fuit mortis corporalis, & cuius mors corporalis, solum vmbra quædam est, cum animæ mortē homines non perinde horreant nec deplorent. Quanquam enim Christi lachrymę fuerunt veraciter humanæ lachrymæ, profectæ scilicet ex amore sororum & Lazari, simul tamen fuerunt dispensatoriæ & instructoriæ, vt omnia Christi gesta: nimirum vt hinc intelligemus quæ iam dicta sunt ipsum esse verum hominem, mortem amicorum licitè deplangi, non D esse contra perfectionem hominis obnoxiū esse passionibus, ac mortem animæ serio plangendam esse. Et vide quomodo Dominus quoniā omniū maximū, iā æditurus fuit miraculū, quo maximè & apertissime suam diuinitatem erat ostensurus, pluribus etiam signis, eisque efficacissimis veritatem in se voluit demonstrare humanæ infirmitatis, fremendo, turbando sese, ac lachrymando. Mirè enim omnia circa Christū sic temperabantur, vt & diuinitatis eius insinuaretur maiestas, & humanitatis humilitas. Fuit & is fructus lachrymarum Christi, quod qui eas viderant, occasione earū magis admirati sint de morte Lazari, ac de potentia Domini dubitauerint, ac disputare cœpe- E rint miraculum subsequens illis eo factum est admirabilius, quo magis erat eis inopinatū. Vnde sequitur: Dixerunt ergo Iudæi, intelligēres nimirum lachrymas illas veræ dilectionis esse testes, vt certe erant, sed non intelligentes etiam ob alias causas dispensatoriè Dominū lachrymari: Ecce quomodo amabat eum; vt qui, cū sit vir constantissimus, eius mortē deploret, cum quo nulla fuit consanguinitate coniunctus. Erant autem quidā qui has lachrymas in calumniam verterent, dicentes; Nō poterat hic qui aperuit oculos cæci nati, facere vt & hic nō moreretur? quasi dicerent: Si noluit hunc à morte præseruare, cur nunc lachrymis te-

stasur intempestiuum amoré: Si autem voluit quo modo non potuit, qui præstitit quod est difficilius? Ægrotum enim sæpenumero etiam medicus in vita retinet, ac cæco nato nullus vnquam aperuit oculos. Legendum est autem in verbis istorũ calumniantium vel admirátium cum coniunctione, & ; vt & hic non moreretur; sic enim habent non tantum Græca, sed scripta Latina, & Augustinus quoque.

IESVS ERGO RVRSVM FREMENS IN SEMETIPSO, VENIT AD MONVM.] Coniunctio, ergo, significare videtur Dominum iam occasione eorũ qui de potentia eius discepta bant, rursum infremuisse, quemadmodum prius infremuerat commotus lachrymis Mariæ nisi placeet coniunctionem, ergo, hic continuatiué tantũ positá esse, quomodo ea Ioannes frequenter vtitur, & fremitus iste iá intelligatur factus in Domino propter sepulchri: cui iam cœpit propinquare, vicinitatem, ob quam seipsum rursum ad miraculi patratione m accenderit. Id enim significare videtur Euangelista, dicens: Rursum fremens in semetipso venit ad monumentum, id est, sepulchrũ, sic dictum Latinis, quod nos moneat eius qui mortuus est, sicut & Græcis dicitur μνημεῖον, id est, memoriale, quod in memoriam nobis reducat eũ qui est mortuus, aut generaliter quod nos moneat & memores faciat mortis. Erat autem sepulchrum Lazari spelunca, cuius os saxo imposito erat occlusum, vnde intelligi datur speluncam hanc concauam fuisse versus partem inferiorem. Si enim in directum concaua fuisset, lapis ei non superpositus, sed appositus vel aduolutus diceretur quemadmodum dicitur de monumento Domini. Porro ad miraculi fidé & præstigii suspicionem excludendam multum faciebat, & quod in spelunca repositus fuit Lazarus, & quod lapis speluncæ superpositus. Id quo certius esset miraculum, & magis ab omni præstigii suspicione liberum quanquam posset non amoto lapide Lazarum resuscitare, lapidé tamé tolli iubet, nec eum aut suis aut discipulorum manibus vult tolli, sed cognatorum & amicorum, in quos non cadebat vlla suspicio, quiq; percepto fœtore iacétis mortui, ac viso cadauere mortuo, certiores essent testes miraculi. Augebat miraculi certitudiné & Marthæ sororis defuncti simplicitas. Iam enim veluti oblita quid illi pollicitus esset Iesus, quidve de illo se credere asseruisset, lapidis sublationé remorabatur, dicens: Domine iam fœtet, quatriduanus enim est. Quibus verbis vt reuerentiam quandam prætendebat erga Dominum, cuius nares verebatur ne cadaueris fœtor offenderet: ita de miraculo futuro non se securam & satis confidentem declarabat. Nec tamen puto planè desperasse, cũ suprà dixerit: Scio quia quæcunque poposceris dabit tibi Deus, sed partim sperans, partim desperans, cupiuit hac sua interpellatione certior fieri de euentu. Hæc auté Marthæ confessio ad miraculi fecit commendationem, cùm iam scilicet ex verbis sororis constaret omnibus diuturnitas mortis, & illius diffidentia declararet nullam fuisse inter Iesum & sorores collusioné. Vacillantis itaque mulieris fidem Dominus obiurgatiuncula excitat dicens: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Verisimile enim est quod & hoc illi Dominus dixerit, postquam dixisset se credere. Aut dixisse se hoc dicit: quod in verbis suprà com-

A memoratis implicite hoc significauerit, quando infirmitatem Lazari dixit fuisse pro gloria Dei, & deinde prædixit Lazarum resurrecturum, idque se præstare posse si adsit fides. Exclusa ergo Marthæ interpellatione, astantes secundum Christi præceptum tulerunt lapidem, suspensũ animo ad rei euẽtum & cupidi cognoscere quid euenturum esset.

IESVS AVTEM ELEVATIS SVRSVM OCVLIS DIXIT: PATER GRATIAS AGO TIBI.] Omnium animis & oculis suspésis ad nouæ rei miraculum, Dominus & in cœlum sustulit oculos, & cum Deo patre palam est collocutus, vt duplici hac ratione omnibus declararet cuius virtute miraculum hoc operaturus esset, ne præstigii aut magiæ suspicio apud aliquem resideret, simulque nos doceret, quidquid magnificũ geritur à nobis, ad Deum autorem oportere referri.
B Non orat autem pro ædendo miraculo, sed ante æditum miraculum gratias agit, quod alii facturi erant post æditum miraculum. Si enim orasset videretur non habere in sua potestate, aut necdum certus esse de Dei voluntate, ipsa autem gratiarũ actione, & certum se fuisse declarat de rei euentu etiam diu priusquam miraculum æderetur, & diuina se illud facturum virtute ostendit. Sic & in multiplicatione panum, sublatis in cœlum oculis non quidem orasse, sed gratias egisse dicitur. Ac rursum in vltima cœna, cum sacramentum corporis & sanguinis sui pararet instituere. Dicit ergo: Pater gratias ego tibi, quoniam exaudisti me, hoc est, quia cum vellem Lazarum resuscitare, & tu quoque voluisti illud per me fieri. Volũtatis enim
C identitaté significauit per hoc quod dixit, exaudisti me, cum non dictũ sit eũ pro hac resuscitatione orationem aliquam fudisse ad patrem, sed dispensatorio huiusmodi sermone significare voluit à Deo proficisci quicquid faceret. Ne autem quia gratias nunc agit pro exauditione sui, videretur hoc ai nouum esse aut temporarium, subiecit: Ego autem sciebam, quia, id est, quod semper me audis, quo significat adeo se non esse Deo cótrarium, vt in omnibus vna sit illi eadémque cum Deo voluntas, & quicquid ipse velit, etiam pater per illum fieri velit. Hoc est enim, semper me audis. Exclusa ergo suspicione quæ incidere poterat
D ex gratiarum actione, subdit causam huiusmodi gratiarum actionis, humiliumque verborum: Sed propter populũ qui circumstat dixi illud, gratias tibi ago, &c. vt credant quod à te sim profectus, & tu me miseris in mundum, idque credentes, verbis meis fidem habeant & saluentur. Ecce quare Dominus sese submittit frequenter, & humilia de se loquitur, nempe propter fidem hominũ, qua saluentur. Nó enim ita respexit ad suam dignitatem atque ad nostram salutem. Cum autem orátis for
E ma accepta sese patri submisisset, mox auctoritatem suam & potestatem ostendit, vnde sequitur: Hæc cum dixisset, voce magna clamauit: Lazare veni foras. Non enim dicit, in nomine patris mei veni foras, sed absolute imperando, veni foras. Voce magna clamauit, tum vt vox correspóderet magnitudini operis, & vox magna magnæ virtutis esset indicium; tum vt nulla posset calumnia verbis secreto dictis tanquam magicæ artis inferri, sed omnes qui præsentes aderant, audirent hanc autoritatiuæ potestatis iussioné. Deinde, vt ostenderet se animam vocare nó tanquam præsenté, sed procul absenté, sicque eorum refelleret errorem,

qui

Ioan 6.

Luc. 22.

qui animas mottuotum circa ſepulchra manere A exiſtimabant. Præterea, quod ad allegoriam pertinet, vt oſtenderet magna virtute opus eſſe vt anima peccatrix, quæ procul abeſt à conſpectu Dei, ſepulta in tenebris criminum, & putrefacta flagitiorum inquinamentis, reuiuiſcat, & à profundo vitiorum ſumno excitata in lucem veritatis prodeat. Poſtremum magna voce clamauit, vt iam typum quendam æderet illius vocis & tubæ magnæ, quæ ſonabat in cõmuni reſurrectione, cuius [1. Theſ. 4.] hęc Lazari reſuſcitatio typus quidam fuit. Siquidem in ea oſtenſum eſt illud quod ſuprà dixit Dominus: Venit hora & nunc eſt quando mortui audient vocem filii Dei, & qui audierint viuent. Et [Ioan. 5.] B ruſum: Venit hora in qua omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem filii Dei. Compellat autem mortuum proprio nomine, nec dicit, reuiuiſce, ſed veni foras, loquens ſcilicet ei vt viuenti & dormienti, ac iam re ipſa declarans quod prius dixit; vado vt à ſomno excitem eum; ideoque magna voce inclamauit, veluti ſcilicet alloquẽs eum qui profundum ſomnum dormiret. Nec dicit, quẽadmodum puellæ aut adoleſcenti, Lazare tibi dico, ſurge, ſed veni foras, egredere è ſepulchro vt maius eſſet miraculum. Itaque ſecundum iuſsionem Domini non tantum reuixit qui mortuus fuerat, ſed & ſtatim prodiit è ſepulchro, idq; ligatus manus & pedes inſtitis, id eſt, faſciis ſepulchralibus (Græcè enim eſt κειρίαις, quod faſcias ſe C pulchrales propriè ſignificat, à κειρία, quod eſt peſtis) & facies illius ſudario erat obuoluta, pro more ſepulturę apud Iudæos. Multa ergo hic ſimul cõcurrerũt miracula. Primum, quod mortuus & tã diu mortuus, ſola vocis virtute vitam recepit. Deinde, quod perfectæ etiam ſanitati reſtitutus, abſque humano adminiculo, è ſepulchro prodiit. Poſtremum, quod manus & pedes ligatos habens, & facie ſudario tecta prodiit, quod etiã ſanum hominem prodire vetaret: Non tamen ſolum propter magnitudinem miraculi factum eſt vt prodiret ligatus, ſed etiam & potiſsimum ob certitudinem miraculi, ne ſcilicet quemadmodum de cœ D co dixerunt, & nunc dicerent alium eſſe qui prodiit ab eo qui ſepultus erat, ſed omnes agnoſcerẽt hunc ipſum eſſe, quem ante triduum quidã eorũ tali cultu ſepelierant. Ob eandem cauſam, nẽpe ad aſtruendam magis miraculi certitudinem, & ne quid deeſſet ad pleniſsimam miraculi fidem, non ipſe vincula diſſoluit, cum efficere poſſet vt ſuapte ſponte vincula diſſoluerentur, ſed aſtãtibus iubet eum ſoluere, vt hi etiam tactu probarent miraculi veritatem, & omnibus modis ſuſpicio fuci excluderetur, ideoque & vult eum abire, vt motus & alacer inceſſus oſtenderet hominem etiam valere, non ſolum viuere, nec vitam ei ad momentum reſtitutam, ſed vt iam ſic viueret quomodo priuſ E quam moreretur. Obſeruandum ergo, quomodo prudentiſſima Domini diſpoſitione omnia in hoc miraculo, quo omnium maximè ſuam virtutẽ & diuinitatẽ comprobare voluit, ſic eſſe facta, vt nihil relictum ſit incredulis, quod poſſent cauſari. Sorores enim per alios morbum fratris abſente Ieſu renunciant. Abſente Ieſu mortuus eſt, ſepultus eſt, ſeruatus eſt vſque ad fœtorẽ. Solemni multorum frequentia fletur. Sorores ipſæ mortem renunciant, comite turba cũmonſtratur ſepulchrũ, alienis manibus ſubmouetur ſaxum, alienis manib. ſoluitur qui prodierat. Quis hic locus ſuſpicioni fuci reliquus eſſe poteſt? Sed nec præſtigiarus magiæ ſuſpicio eſſe poterat, cum Dei numine inuocato peractum ſit miraculum, ac verbis pauciſſimis, eiſq; ab omnibus auditis & intellectis. Iam & illud obſeruandum, quod quemadmodum ante æditum miraculũ omnem oſtentationem vitauit Dominus, ita & poſt miraculum. Non enim tam inſigni ædito miraculo verbum aliquod magnificum de ſe proloquitur, non exprobrat ſororibus diffidentiam, nec turbæ exprobrat quod frequenter ſoleant ſua miracula calomniari, nec Lazarum oſtenſationis gratia ſecũ manere ac circumambulare vult, ſed abire iubet, & vbique modeſtiæ & humilitatis exemplum relinquit, vt & B hinc nos diſcamus non efferri in benefactis. Cæterum tantum miraculum non caruit etiam ſuo magno fructu. Sequitur enim; multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Ieſus, crediderunt in eum, hoc eſt, crediderunt eum eſſe expectatum Meſſiam. Is ergo ſecutus eſt fructus quem Dominus ſpectauit dicens; vt credant quia tu me miſiſti. Quod autem ſequitur; quidam autem ex ipſis abierunt, &c. Origenes, vt in Cathena citatur, ambiguum eſſe dicit. Intelligit enim poſſe iſtos fuiſſe ex numero credẽ [Luc. 16.] tium de quibus dictum eſt, eoſq; acceſſiſſe Phariſæos vt eorum contra Ieſum odium & inuidiam temperarent & tollerent. Aut iſtos fuiſſe diuerſos C à credentibus, ac acceſsiſſe Phariſæos, quod nec dum tanto viſo miraculo bene affecti eſſent Ieſu, de qualibus potius intelligendũ ſatis cõſtat, quod cum prius multos Iudæorũ dicat Euangeliſta credidiſſe, nunc quoſdam ex Iudæis dicit abiiſſe ad Phariſæos, ſignificans iſtos fuiſſe paucos, comparatione eorum quos in Chriſtum credidiſſe dicit. Proinde hinc diſcendũm, vbique malos bonis permixtos eſſe, ac vere Paulum dixiſſe, fidem eſſe donum Dei: vere item Abraham in parabola diuitis epulonis: Etiã ſi ex mortuis quis reſurrexerit, non credent. Et hactenus quidem literalis hiſtorię huius tractatio. In qua circa Domini factũ hoc potiſ D ſimum obſeruandum, quod eos quos diligit ad tempus relinquere ſoleat, vt poſtea maiori & inopinato gaudio afficiat, ita vt faciat cũ tentatione etiam prouentum, & ſecundum multitudinem dolorum, etiam conſolationes Dei lætificent iuſtorum animas. Ex ſororum autem facto diſcendum, quod in afflictionibus volũtatem noſtram diuinę ſubiicere debeamus voluntati, ſatis habentes noſtras neceſsitates ei exponere, ac quod expediat fieri ei committentes, nec tum quidẽ deficiendum eſſe à ſolitis amoris indiciis, cùm præter noſtrũ deſiderium nos ad tempus derelinquit. In Lazaro autem, qui allegorice ſignificat peccatorem in vitiis iam inueteratũ, & veluti ſepultum, diſcendum hu E iuſmodi peccatores, ſi modo ſint dilecti à Chriſto, non poſſe permanere in morte, quãtumuis ſint hominibus deſperati: magna tamen difficultate tales ad meliorem frugem reuocari, & opus eſſe lachrimis, & frequẽn turbatione ac gemitu, quẽadmodum annotatum eſt latius in capite Cócor. 34. Quia autem Lazarus à Chriſto vitę reſtitutus, iuſſus eſt ab aſtantibus ſolui, myſtice ſecundum Auguſt. ſignificat peccatorem etiam, poſtquam interiori Chriſti gratia à ſomno peccati eſt excitatus, per miniſtros Chriſti ſoluẽdum eſſe à peccatorũ vinculo, eos ſcilicet quibus dictum eſt: Quęcunq; [Matt. 18.] ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cœlo,

Vbi

Vbi auté peccator solutus fuerit, restat vt abeat, & profectu bonorum operum restetur omnib. se veræ vitæ restitutum esse. Quod qui viderint, caue A re debent ne vnde deberent prouocari ad glorificandum Deum, inde occasionem desumant calúniandi factam Dei gratia mutationem.

CONSVLTANT PHARISÆI DE PERDENDO DOMINO.

Ioannis XI. CAPVT CIII.

Collegerunt ergo pontifices & Pharisæi conciliũ, & dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eũ sic, omnes credẽt in eũ: & venient Romani, & tollẽt nostrum locũ & gentem. Vnus autẽ ex ipsis, Caiphas nomine, cũ esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquã, nec cogitatis, quia expedit nobis, vt vnus moriatur homo pro populo, & nõ tota gens pereat. Hoc autẽ à semetipso nõ dixit, sed cũ esset pontifex anni illius, prophetauit quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantũ pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi congregaret in vnũ. Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eũ. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abiit in regionẽ iuxta desertum in ciuitatẽ quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis. Proximum autẽ erat Pascha Iudæorũ: & ascenderunt multi Hierosolimam de regione ante Pascha, vt sanctificarent seipsos. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicem in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diẽ festum istum? Dederant autem pontifices & Pharisæi mandatum: Vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.

COLLEGERVNT ERGO PONTIFICES AT PHARISÆI CONCILIVM, ET, &c.] Cum pro tam euidẽti diuinæ virtutis declaratione omnes merito Iesum admirari, extollere, & colere, ac Deum glorificare deberent, & ante omnes ipsi pontifices, id est, principes sacerdotum & Pharisæi, qui arcem religionis & pietatis in Deum sibi vendicabant, contra euenit, vt hi inuidiæ stimulis acti iam sibi nõ amplius temperarẽt, sed colligerent concilium, seniorum scilicet, & eorum ad quos populi pertinebat gubernatio, ac cõsultarent inter se quomodo gloriæ Iesu, & periculis, quę hinc stultè simul & impiè euentura opinabantur, posset occurri. Et dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit. Vbi illud; Quid facimus, bifariam accipi potest. Aut vt intelligãtur seipsos arguere de longiore mora occurrendi imminentibus periculis. Aut vt intelligantur quærere de eo quid faciendum restat, vt præsens, fecimus, pro futuro, faciemus, sit positũ, quemadmodũ & habent codices quidã antiqui, & sit sensus: Quid suadetis faciendum, quid superest vt faciam⁹? Vide autem impietatis & inuidiæ cæcam perturbationem. Cõfitentur eum multa signa facere, & cũ inde gaudere deberẽt, quod illius miracula ad gentis facerent gloriam, perturbantur quasi de re noxia & periculosa. Cumq; ex signis quę negare non potuerunt, potentiæ ipsius magnitudinem satis agnoscerent, consiliú tamen quęrunt aduersus eũ, putantes se posse illi præualere, quem videbãt in sepultis etiam corporibus mortem superare. Contemptus autem fuit, quod dixerunt; hic homo Non enim eú dignabãtur nomine Prophetę, sed nec proprii nominis appellatione. Porro sequẽtib. verbis prætexunt se pro totius populi salute solicitos esse, & videri volunt hoc negotium ad totius incolumitatẽ populi pertinere, cum re vera priuati cõmodi respectus, & inuidiæ ac superbię morb⁹ eos ageret in rabiem aduersus Iesum: Si, inquiũt, dimittimus eũ sic, hoc est, si patimur eum pergere D ea ratione qua cœpit, futurum est, vt quemadmodum nunc multi in eum credunt, & magnificè de eo sentiunt: ita mox omnes credant in eum, hoc est, credant eum esse expectatum Messiam, regem Iudæorũ. Id vbi euenerit, Romani quibus iam subiecti sumus, venient contra nos cum exercitu, audientes scilicet Iudaicam gentem, defecto Cæsare proprium aliquem regem profiteri & sequi, & sæuientes in nos tanquam rebelles tollent nostrum locum & gentem, id est, locú hunc sanctum occupabunt, & gentem nostram alio trãsferent. Aut potius, tollent nostrum locum & gentẽ, hoc est, euertent & perdent nostras ciuitates, & totũ Iudaicum genus internecione delebunt. Græcis enim verbum hic positum, ἀροῦσι, etiam perdere & euertere significat, quod Latinis dicitur tollere è medio, quomodo hic interpretatur Theophylactus. In hac autem consultatione præter hypocriticam horum solicitudinem pro salute populi, ob B seruanda rursum horum consultantium cæcitas. Cum enim per signorum operationem experirentur Iesu maximam potentiam, & Deum per illum operari satis possent aduertere si vellent, non tamen intellexerunt se huius potentia, & Dei per ipsum corporatione tutos esse posse contra Romanos, imo euasuros Romanis superiores maxime cum expectarent suum Messiam temporali regno regnaturum, & ab omnibus gẽtibus Iudaicum populum liberaturum. Nam secúdum hanc quo modo mouentur rationem, nũquam erat Messias à Iudæis suscipiendus, ne Romanorum paterentur incursus. Hanc autem cæcitatem illis ingenerauit C prædictus amor proprii commodi & gloriæ, quã dolebant obscurari gloria Christi, & qua non dubitabant se penitus priuandos, si Iesus pro Messia reciperetur, conscientia ipsorũ testante, indignos se esse qui apud illum essent in gloria. Cæcitatis & hoc fuit, quod Messiæ regnum, somniabant fore temporale, vt qui tantum carnalia sectabantur, quodque propter fidẽ in Iesum male sibi timebant à Romanis, cum defectionẽ à Romanis non doceret, nec aliqua re ostenderet se temporalis regni esse affectatorem, sed contrà potius omnibus modis declararet se omnia huius mundi contemnere. Mirabili proinde & iusto Dei iudicio factum est, vt quod sibi à Romanis timebant nisi Iesum e D medio tollerent, hoc ab eisdẽ ipsis euenerit, quia illum occiderunt. Quia enim illum occiderũt, internecioni traditi sunt, & quæ fecerunt vt effugerent, ea quia fecerunt non effugerunt, impletũq; est in eis illud Prouerb. Quod timet impius, veniet super eum. Prou. 10. Et illud quod ad impios loquitur sapientia, quæ est Christus: Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Prou. 1.

Ego

Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis id quod timebatis aduenerit.

VNVS AVTEM EX IPSIS CAYPHAS NOMINE, CVM ESSET PONTIFEX ANNI, &c.] Quomodo pôtificatus, qui ea lege debebat esse perpetuus, factus sit annuus, dictum est in ca. Concordiæ 13. circa illud Lucæ; sub principib. sacerdotũ Anna & Caipha. Itaque cũ qui in concilio aderant adinuicem cõsultarent, & hinc inde à diuersis diuersa proponerentur, ac quidã, vt est verisimile, ab occidendo Iesu dissuaderent, quod iustã causam non inuenirent (tales enim fuisse omnino apparet ea verbis Caiphæ) is qui pôtifexactu anni illius, & ob id concilio præsidebat, ac cęteris tunc temporis præeminebat authoritate, pro sua authoritate inuerecũdè & magno supercilio liberè increpat aliorum ignauiam, stuporem interpretans, quod in cõsultationem venire sinerẽt, quid faciendum esset, ac lentis conciliis adhuc deliberarent num Iesus esset occidendus, ac pronuncians nulli dubium esse debere, quin expediat vnũ aliquem hominem quo iure, quave iniuria perire, ne tota gens eacinderetur. Vos, inquit, nescitis quicquam, nec cogitatis quod eapedit nobis (sic enim non tantum Græca habent, sed codices quidam Latini scripti, & non, vobis) vt vnus moriatur homo pro populo, & sic non pereat tota gens. Dicit autem Euangelista Caiphã istud dixisse, cùm esset vel quia erat pontifex anni illius, siue significare volens illum ratione pôtificiæ suæ authoritatis ausum fuisse tum liberè aliorum increpare incogitantiam: siue ad notandum magis & eaaggerandũ illius impietatem, qui cũ debuisset cæteris omnibus fuisse religiosior, & omnium maximè abhorruisse à cede innocentis, cæteris omnibus repert⁹ est magis impius, non dubitans pronunciare illũ etiam occidendum in quo nullam iustam causam mortis reperiebant. Porro alia de causa candẽ illam particulam; cùm esset pôtifex anni illius, repetit eum subiicit. Hoc autem à semetipso nõ dixit sed cùm esset pôtifex anni illius, prophetauit. Hic enim significatur causa, ob quam per hũc spiritus sanctus prophetare delegerit. Cæterũ Euangelista dicit Caipham non dixisse illud, nempe quod expediret vnum istũ hominẽ mori pro populo, à semetipso, quia quatenus hæc verba veritatem continebant, nõ dixit ea à seipso, sed actus & motus à spiritu sancto, quãuis secundum sensum quem ipse Caiphas in eis verbis intellexit, dixerit ea à seipso. Non enim intellexit Iesum fie moriturũ pro populo, quomodo per ipsum hoc spirit⁹ significare voluit. Hinc autẽ discẽdum, primum quidem quomodo Deus mala in bonũ conuertat, impiisque hominum volũtatibus, dictis & factis bene vtatur. Scelestus enim hic pôtifex his verbis ad iniquam innocentis occisionem commouere voluit, ac significare melius esse vt vnus ille moriatur, quã ꝓpter ipsum omnis populus perdatur à Romanis. At spiritus sanctus eisdẽ illis verbis ad prophetiã vsus est, imo verba illa ipsi inspirauit, quatenus per ea significatur Christi mortem humanũ genus liberãdũ, quomodo Deus impia Nabuchodonosor voluntate & oppressione vsus est ad castigationem sui populi. Dicendũ secundò, quãtum sacerdotio defertur, cũ hic quantumuis impius, tamen ratione pontificalis officii dicitur prophetasse, hoc est, ea spiritu Dei pronunciasse & prædixisse quod Iesus moriturus erat, pro gẽte Iudaica scilicet. Et non tantum, inquit, pro ea gente, sed vt & filios Dei qui erant dispersi, hoc est, electos ea gentibus per vniuersum orbẽ dispersis, & per varios errores et vitia longe à Deo segregatis, cõgregaret in vnum, hoc est, vnã sibi Ecclesiam & vnũ populum faceret ea Iudæis & gentibus credentibus, iuxta illud: Et alias oues habeo quæ nõ sunt ea hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile & vnus pastor. *Ioan. 10.* Notandũ autẽ, quod ad synceram attinet lectionem, hic rursum omitti in plerisq. codicibus Latinis coniunctionẽ, &, cum legẽdum sit, sed vt & filios Dei, &c. Sic enim non Græca tãtum habent, sed & scripti codices Latini plerique, & locutionis cõgruẽtia eam exigit lectionem. Porro filii Dei hic vocantur, qui tales erãt in diuina prędestinatione & electione, quemadmodũ & in Apocalypsi, agnus Christ⁹ occisus dicitur à constitutione mundi. *Apo. 17.* Quod autẽ Euangelista Christũ dicit moriturũ vt filios Dei dispersos congregaret in vnũ, & non dicit simpliciter illũ moriturũ pro filiis Dei qui sunt in gentibus, cõuenit cum illo Pauli: Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnũ, & medium pariete maceriæ soluens, inimicitias in carne sua, legem mãdatorum decretis euacuans, vt duos condat in semetipso in vnũ nouũ hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore, Deo per crucẽ, interficiens inimicitias in semetipso. *Ephe. 2.* Sua enim morte Dominus sustulit & causam inimicitiæ inter Deũ & homines, nempe peccatum & causam dissidii, & separationis gentiũ à Iudæis, nempe legẽ Mosaicam, & promeruit omnibus in se credẽtibus vnũ eundẽque Dei spiritũ, quo omnes in vnum rediguntur corpus, vnum agnoscentes patrẽ, vnũque caput. Cæterũ quã efficax fuerit hæc sententia Caiphæ, docet Euangelista, subiiciens: Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eũ. Vbi pro, cogitauerunt, Græcè est, συνεβουλεύσαντο, quod quidã quidẽ vertendũ putat; consultabant inter se aut consiliũ inibant. Verũ non satis conuenit ea versio, quod non sit verisimile ab eo die inter sese cõsultasse vt eũ interficerent, cũ iã illud eadie consultauerint, sed post auditã sententiam Caiphæ firmiter decreuisse id facere, de quo an faciendũ esset, tũ inter se consultauerunt. Proinde rectius dicto Græca verteretur, decreuerunt aut statuerũt, quomodo vertit interpres Euthymii. Nã & hoc dicto Græca significat, atque sic accepisse tũ Chrysostomũ, tũ Theophylactũ, patet ea eorum Commentariis, quibus explicant per verbum συνεβουλεύσαντο significari, quod suam ab illo die confirmauerunt sententiam. Non ergo obstat huic dicto Euangelistæ, quod & ante hunc diẽ quæsierunt Iesum Pharisæi interficere. Nunc enim primum communi consilio & deliberatione firmiter inter se concludendo statuerunt illum interficere, cum id prius tantũ cupiuissent & tentassent, nec communi concilio hoc definitũ esset. Itaque nostra litera sic intelligenda est: Ab illo die firmiter & ex decreto cogitauerunt illũ interficere, vnde & processit mox illud mandatũ de quo sequitur: Vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.

IESVS ERGO IAM NON IN PALAM AMBVLABAT APVD IVDÆOS, SED, &c.] Cum Iudæorũ concilium iã firmiter decreuisset illũ occidere, Dominus quẽ non potuit latere illorum decretum, sciens necdũ adesse tempus quo pro omnium salute occideretur, tanquam homo, humano

humano modo sibi cõsulit, ac historiam furori cedit duces nos suo exemplo, & licere iusto sese subtrahere fuga è persecutionibus, & impiorum furori cedendum, si forte hac ratione eorum interea furor cõquiescat, & à sua impietate concepta desistant. Non ergo iam Dominus palã ambulabat apud Iudæos, sed è Bethania abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem quæ dicitur Ephrẽ, & ibi morabatur, hoc est, moras aliquas trahebat & versabatur (Græce enim est διέτριβε) cum discipulis suis. Sciendum autem, quod pro Ephrem, Græca habent ἐφραιμ, Ephraim. Itaque idem hic apud nos accidit, quod in Psal. 77. vbi legimus. Filii Ephrem intendentes & mittentes arcum: cum tum Græca, tum Hebræa habeant Ephraim. Id autem ex eo vt detur accidisse, quod Latinus interpres in dictione Græca ἐφραιμ vocales α & ι non separauerit, sed per diphthongum legerit, sic enim est Ephrem. D. Hierony. lib. de locis Hebraicis legit Ephraim, significatq; hanc ciuitatem etiam dictam Ephrõ, quã suprà dixerat fuisse in tribu Iuda: Ephraim, inquit, iuxta desertum, ad quam venit Dominus Iesus cum discipulis suis. Diximus de hac & supra sub Ephron vocabulo. Hæc ille. De Ephron ciuitate legitur 2 Para. 13. cũ dicitur; Abia rex Iuda persecutus Ieroboam regẽ Israel, & cepisse ciuitates eius Bethel, & filias eius, & Iesana cũ filiab. suis, Ephron quoq; & filias eius. Quo loco Hebræa habent עפרין Ephraim, quæ tamen Hebræa dictio mutatis punctis erit Ephron. Hanc ergo ciuitatẽ verisimile est eam esse de qua hic fit mentio: proinde nomen, Ephraim, quod hoc loco legitur apud Græcos, diuersum est ab eodẽ nomine cũ decimus, Ephraim fuisse filiũ Ioseph, aut tribum Ephraim. Nam nomen Ephraim tunc scribitur Hebręis in principio per Aleph, sonatq; crescentem aut fertilem. Quod vero hoc loco ponitur, vt ex Paralip. paret, scribitur per Ain, significatq; puluerẽ aut puluerulentum. Desertum autem, iuxta quod dicitur fuisse hæc ciuitas, verisimile est esse illud desertum, quod alibi in Euangeliis dicitur desertum Iudææ, iuxta Iordanem, vt hinc intelligere liceat ciuitatẽ istam non longe fuisse à Iericho, quemadmodum etiam satis colligi potest ex Paralip. & verisimile omnino fiat ex hac ciuitate Dominũ per Iericho & Bethaniam ascendisse in Hierusalẽ, cuius ascensus in sequenti cap. Concord. meminerunt Euangelistæ. Cæterum non caret etiam mysterio recessus Domini è Iudæa in hanc obscuram ciuitatulam, quæ erat iuxta desertum. Hoc enim significatum, Dominum relictis Iudæis incredulis & se persequentibus, concessurum ad desertas & contemptas gentes, quibus bene conuenit nomen Ephraim vel Ephrem, quod puluerulentum significat. Erant enim multo vitiorum puluere commaculatæ. In discipulis autem Christi obseruanda amoris constantia, quòd cum ab omnibus Dominum videret derelinqui, & ipsum humano more viderent sese saluare, & sibi miserè metuerẽt, noluerunt tamen illum deserere, vnde postea de ais Dominus dicit: Vos estis qui permãsistis mecum in tentationibus meis. Sequitur apud Euangelistam: Proximum autẽ erat pascha Iudæorum; quo vt sequenti narrationi viam præstruit, ita significat præcedentia contigisse non diu ante pascha, nec diu Dominum latuisse in Ephrem. Bene autẽ dixit, pascha Iudæorum, siue quod iam desineret esse pascha Domini, siue ad differentiam paschæ Christianorum, quod tunc celebrabatur à Christianis, cum hæc Ioannes scriberet: Itaque ob imminentem paschæ festiuitatem, multi ex vniuersa illa regione Israelitarum ascenderunt Hierosolymam ante pascha, vt sanctificarent seipsos, hoc est, vt a contractis secundũ legem immunditiis sese purgarẽt cæremoniis & sacrificiis iuxta legis præceptum adhibendis, ac sese orationibus & sacrificiis præpararent ad dignã paschæ celebrationẽ. Pascha enim non nisi mundi poterant manducare. Quo admonemur, quanto studio & tẽpore sese Christiani præparare deberent, purgando seipsos & sanctificando, priusquam suum pascha accedant, quando tam multis ante diebus veterinum pascha & vmbratile tantum comesturi multi Iudæorum in Hierusalem cõcessetint, orationis gratia & diligentioris purgationis. Cum ergo multi purgationis gratia in Hierusalem ante pascha cõuenissent, & audirent eximium illud miraculum in Lazari resuscitatione Iesum fecisse, quærebant eum cupidè, & quoniam non aderat solicito suo more (nam ex verbis eorum intelligi datur Dominum etiam solitum ante aliquot paschæ dies conuenire in Hierusalem) colloquebãtur inter se stantes in templo, in quo scilicet eum inuenire & audire docentem solebant, & dicebãt: Quid putatis in causa esse quod non venit pro more ad diem festum hunc? Non videntur autem hi maleuoli fuisse erga Christum, sed miraculi quod tunc in Hierusalem celebrabatur, magnitudine permoti, cupidi fuerunt videndi Iesum: vnde capite sequenti dicit Ioannes turbam illam multam quæ venerat ad diem festum miraculo illo commotam processisse obuiam Iesu ingressuro Hierusalem. Atq; hac de causa hic præmittit de multis qui ante pascha conuenerant in Hierusalem, & Iesum quærebant, vt sequenti suæ narrationi prætermissæ ab aliis Euangelistis fit locus. Subiicit autem quomodo turbis cupide Dominũ requirentibus, & de eius absentia solicitis, Pharisæi & pontifices, qui præ aliis magis se præparasse futuræ festiuitati debuissent, in hoc vnum incumbebant, vt quod decreuerant adimplerent. Itaq; quoniam videbant Dominum non prodire solito more, & existimabant eum alicubi metu latere, dederunt mandatum, vt quisquis cognosceret vbi esset, indicaret, vt missis ministris apprehenderent eum, & occiderent, his ritibus scilicet sese præparantes diei festo, sed inscientes procurantes salutem omnium, & noui agni paschalis immolationem.

MORTEM SVAM PRÆDICIT, ET ZEBEDÆI FILIIS PRIMAtum petitium denegat. Matth. 20. Marc. 10. Luc. 19.

CAPVT CIIII.

* e autem Iesus.

[b] Rant autem in via ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus, & stupebant, & sequentes timebant.[a] Et ascendens Iesus Hierosolimam assumpsit duodecim[a] discipulos secreto, [b] & assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei ventura, & ait illis: [b] Quia[l] ecce ascendimus Hierosolymã, &[c] consummabũtur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis.*

† Trade

†Tradetur enim filius hominis principibus sacerdotum, & scribis, & senioribus, & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus ad illudendum & flagellandum, & crucifigendum, & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabant eum, & postquam flagellauerint, † occident eum, & tertia die resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorãs & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram in regno tuo.

Quæ Matthæus matrem nomine filiorum petiisse dicit, Marcus filios petiisse scribit hoc modo.

Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, dicẽtes: Magister, volumus, vt quodcũque petierimus facias nobis. At ille dixit eis: Quid vultis vt faciam vobis? Et dixerunt: Da nobis vt vnus ad dexterã tuam, & alius ad sinistram tuã sedeamus in gloria tua. Respondens † autem Iesus dixit eis, Nescitis quid petatis, potestis bibere calicem quẽ ego † bibo? aut baptismo quo ego baptizor baptizari? At illi dixerunt ei: Possumus. Iesus autem ait eis: Calicem quidẽ meum, quem ego bibo, bibetis: & baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autẽ ad dexterã meam vel ad sinistram, nõ est meum dare vobis, sed quibus paratũ est à patre meo. Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus Iacobo & Ioanne. Iesus autem † vocauit eos ad se, & ait illis: Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis, & qui † maiores sunt eorum, potestatẽ exercent in eos. Non ita autem erit inter vos, sed quicunque voluerit inter vos fieri maior, † erit vester minister. Et quicunque voluerit in vobis primus esse, erit † omnium seruus: nam & filius hominis non venit vt ministraretur ei, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis.

Margin notes: † & & filius hominis tradetur. b. o. dã nabunt. c & illudetur, & flagellabitur, & cõspuetur † b. o. interficient. † a Iesus autem ait † a bibiturus sum v a. dicũt a. & † b. vocãs a. a principes gentium C. 22. r 13 b o eorũ † b. o. principes a b. a habẽt eorũ. B o. 70. b. o est in vobis † fit a a o qui a a o minister vos † a. vester a a. sicut a a o minis strare sed ministrare & dare.

EbRANT AVTEM IN VIA ASCENDENTES HIEROSOLYMAM, ET PRÆCEDEBAT ILLOS, &c.] Cùm iam tempus adesset, quo secũdum patris decretum pro hominum salute mortẽ pateretur, Dominus qui ad tempus latuerat, quo declararet se non metu mortis latuisse, sed quod tempus patiendi nondum impletum esset, cum suis ascendit Hierosolymam, veluti ob Paschæ celebrationẽ, sed re vera vt nouum Pascha ibi institoeret, seipsum præbens immolandom. Et quooiã videbat Apostolos & sibi & ipsismet metuere à Hierosolyma, ac segniores esse in hoc itinere, ipsemet illos in via præcedebat, cùm aliàs Apostoli saltem aliquot solerent præcedere, B aut ab ipso præmitti, tum vt ostenderet ipso gestu corporis se non metuere, aut declinare mortem, sed promptum esse & alacrem ad perficiẽdum patris voluntatem: tum vt suo facto discipulis animum adderet, metúmq; eis excuteret. At hi videntes eum tanta animi constantia & promptitudine pergere ad locum, in quo adhuc in Galilæa existens prædixerat eis se multa passurum, & occidendum, in quo iam etiam intellexerant communi decretum concilio vt occideretur, stupebant, hoc est, vehemẽter admirabantur illius animum, quod se volens & sciens in manifestum vitæ periculum coniiceret, & sequentes eum timebant sibi ne per illum venirent & ipsi in commune periculum. Et quidem quod timebant, humanæ adhuc C fuit imperfectionis: quod autem etsi timẽtes sibi, tamen Dominum præeuntem sequebantur, constantia fuit dilectionis, quam vt in Apostolis imitari debemus, ita in Christo nobis imitanda tolerantia alienæ infirmitatis, cuius tam frequenter exemplum nobis reliquit. Cùm autem facto suo Dominus & suam ad mortem subeundam voluntariam promptitudinem declarasset, & discipulorum animos, quãtum in se erat confirmasset, idem etiã & verbis egit. Cùm enim in via esset ad Hierusalem, è reliqua turba quæ illum comitabatur, assumpsit ad se secretò, id est, seorsom duodecim discipulos suos, eisq; solis prædicit iam tertiò, ventura sibi in Hierusalem, vt intelligerent clarissimé,

A ipsum omnino voluntariè passurũ, nec quicquam ei inopinatum euẽturum, illorúmq; animi contra imminentia mala munirentur & confirmarentur: (leuios enim offendont quæ sont præcognita) ac cùm viderent omnia euenisse qoæ se passurũ prædixerat, certius etiam futorã eios resurrectionem expectarent & crederent. Solis autẽ discipulis hæc seorsum aperit, tũ quòd hi ei essent familiariores, atque in fide & dilectione firmiores, qui proinde minus scãdalizari poterant huiusmodi prædictione quã alij nequaquã ferre potuissent: tum quod hi delecti erant vt primi testes postea essent eorum quæ ad tempus erant celanda, nec testes modo, sed B & vt imminentis huius tempestatis aliqua ex parte essent participes. Porro cum superius semel & iterum suam illis passionem prædixisset in genere, nunc in specie eis explicat & passionis rationem, & omnem eius ordinem ac varietatem, gradatim scilicet eis perfectiorem tradens cognitiooem, & quo passionis tempus magis imminebat, eo etiam apertius & explicatius eam prædicens. Dicit ergo: Ecce ascendimus Hierosolymã; quasi dicat: Modo aduenit tẽpus de quo dudum vobis prædixi, quod oporteret me ire Hierosolymam. Aduerbio enim ecce, excitat eorum animos ad animaduersionem eius quod animis eorom penitus infixum esse volebat, significátq; præsens modo esse tẽpus de quo aliquando prædixerat. Addit autem, vt est apud C Lucã; & consummabũtur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis; quo & rationẽ & necessitatem suæ passionis aperit, nempe vt impleantur scripturæ Prophetarum, vt sic minus mirarentur & turbarentur. Deinde in specie explicat quæ sint illa qoæ secũdom scripturas passorus est, & quo ordine ea sit passorus. Primùm enim Iudæis se dicit tradẽdum, necdum tamen explicans qood ab vno Apostolorum sit tradendus. Id enim reseruauit dicendũ in vltima cœna. A Iudæorum autem primoribus se dicit condemnandum morte, quod tunc impletum fuit, quando in atrio Caiphæ pontificis, concordi sententia clamauerunt: Reus est mortis. Hinc se ab his tradendũ dicit gentibus, Pilato scilicet & satellitibus eius Romanis,

vt per hos mortis fiat executio, quæ per Iudæos iam fieri non poterat. Tradent, inquit Matthæus eum gentibus ad illudendum & flagellandum, & crucifigendum. Vbi aduertendum, quòd tertium horum, scilicet crucifixio, fuit petita à Iudæis: duo autem prima, scilicet illusio & flagellatio, fuerunt effectus subsecuti traditionem Iudæorum, non autem procurati ab eis: & proinde præpositio, ad, in duobus illis prioribus denotat consecutionem effectus, non intentionem tradentium principum & scribarum. Vnde Marcus & Lucas quæ secuta sunt traditionem Iudæorum, sic explicant: Et illudent ei, gentes scilicet, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & postquam flagellauerint, occident eum. Quomodo apertius testari potuisset omnia se præscire quæ euentura essent, ac nihil inopinatum obuenturum? Quomodo melius suos præmunire potuisset, & in illis nostram item fidem confirmare, quàm dum ostēdit se voluntariè pati, cùm conscius omniū quæ passurus esset locum accedit passionis, & dum propter scripturarū adimpletionem, necessariam ostendit suā passionem? Ne autem nimis deficerentur & tristarentur ob mortē eis prædictam, & vt cùm viderent euenisse, quæcunq; secundum scripturas se passurum prædixit, crederēt etiam firmiter futuram secundū scripturas ipsius resurrectionem, prædicit etiam mox à morte se resurrecturum. At discipuli quantumuis apertè ac frequenter Dominus suam illis mortem prædiceret, tamen vt hic rursum Lucas testatur, nihil horum intellexerunt, vt certè pro illo tempore nihil eorum intelligi facile potuit, quod quomodo sit intelligendum dictum est in cap. Concordiæ 69.

TVNC ACCESSIT AD EVM MATER FILIORVM ZEBEDÆI, CVM, &c.] Cù Matthæus dicat matrem rogasse Dominū, Marcus ipsos filios, quos cum matre accessisse testatur Matthæus, scribit hoc ipsum orasse, eo quòd ipsorum instinctu & suggestione mater Dominū orauerit: vnde per eā ipsi potius dici poterant orasse quàm mater, quare Dominus non matri respōdet, sed filiis, vt quorum hęc postulatio præcipuè fuerit. Occasionem autem huius petitionis ex superioribus desumpserunt. Quia enim Dominus modo illis prædixerat mortem suam iamiā imminere, & tertia die resurrecturū, existimauerunt illum regnum suum post resurrectionem in terris auspicaturum, quod temporale fore instar regnorū huius mundi cum reliquis Iudæis suspicabantur. Promiserat autem paulò antè ipsis duodecim, quod in regeneratione cum sederet filius hominis in sede maiestatis, etiam ipsi sessuri essent super sedes duodecim, &c. Proinde hi duo carnaliter adhuc affectu cōmoti sunt vt modo primas sedes inter duodecim sedes sibi precarētur. Videbant enim se præ aliis fere honorari, & familiarē sibi esse Dominum, sed Petrum timebāt sibi præferri, qui & ipse cum illis à Domino quandoq; extra alios assumebatur, cum secretiora quædā Dominus communicare volunt. Porro quo honestior & acceptior esset eorum precatio, per matrē potius quā per sese orare Dominum instituerunt, quā quidā putant fuisse Domino consanguineā, & sororem fuisse matris Domini, atq; ob id filios sperasse sese per illā ratione consanguinitatis facilius quod volebant impetraturos. Verùm id an verū sit, ex scripturis colligi non potest, imo ex his magis contrarium videtur, filios Zebedæi non fuisse Domino cōsanguinitate

A coniunctos. Quare vt omissis incertis, certioribus inhæreamus, idem verisimile est hos fratres matrē subornasse, quę eorū nomine Dominum oraret, quod illa inter eas esset mulieres quæ Dominum seruiebant & ministrabant de facultatibus suis, & secutæ eum fuerant de Galilæa. vnde sperabant hac ratione illius preces non facilè passuras apud Dominū repulsam. Inter eas enim mulieres numeratur à Matthæo [illegible] si conferatur cū simili narratione Marci [illegible] manifestū satis est quod hæc mater filiorum Zebedæi, dicta fuerit Salome. Siquidem cùm Matthæus inter mulieres quæ Dominum erāt secutæ à Galilæa, tres velut præcipuas

B recenseat, nempe Mariam Magdalenam, Mariam Iacobi, & matrem filiorum Zebedæi, Marcus qui eadem cum Matthæo scribere solet, etiam tres recensens, pro matre filioru Zebedæi ponit nomen Salome. Hæc itaque à filiis instigata, tunc, hoc est, postquam dixisset Dominus se tertia die resurrecturum, accessit Dominum cum filiis suis, adorans eum, hoc est, inclinato corpore reuerentiam ei exhibens, & petens aliquid ab eo, tum ipso corporis habitu, tum etiā verbis, quibus imprimis in genere petiuit exaudiri in re aliqua quā erat postulatura: quemadmodū particulare aliquid, potissimum si magnum fuerit, postulaturi, generalē solent præmittere homines petitionē, quo gradatim captent

C animum eius à quo peculiare aliquid impetrare cupiunt, & obstringant fidem eius, ne postea fas sit negare. Id autem quomodo nunc factum sit explicat Marcus, qui filios in ipso accessu dixisse commemorat: Magister, volumus, id est, desideramus à te, vt quodcūq; petierimus, facias nobis. Sic Bethsabee apud filiū Salomonē deprecatura pro Adonia, in ipso aggressu dicit: Petitionē vnam paruulam ego deprecor à te, ne confundas faciē meam. Respōdente autē filio: Pete mater mea, illa intulit: Detur Abisag Sunamitis Adoniæ fratri tuo vxor. 3. Reg. 2.

Ita & nunc Dominus veluti non negaturus quicquid peteret cum filiis: Quid, inquit, vis, id est, petis? Ipsa interrogatione particularē extorquens petitionis explicationem, quam deinde redarguere

D posset: suo nos exemplo docēs, ne ob familiaritatem aut carnalem affectum nostram fidem roganti amico obstringamus, priusquam in specie petitionis qualitatē intellexerimus, & iusta ne an iniusta sit discernamus. Interrogata itaq; à Domino quid postularet, respondit: Dic, id est, præcipe vt in regno tuo, quod instare scilicet intelligimus, sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram, hoc est, primi post te & ante alios, quibus & ipsis tecum sedere promisisti.

RESPONDENS AVTEM IESVS, DIXIT: NESCITIS QVID PETATIS.] Etsi non tantum crassa & carnalis, sed & ambitiosa esset discipulorum postulatio, Dominus tamen

E sua mansuetudine illorum imperfectionem solerans, nihil aliud quàm ignorantiā illis obiecit: Nescitis, inquit, quid petatis. Circa quæ verba adnotauit Caietanus non dictum esse, Nescitis, quid petitis: sed, quid petatis, vt sensus sit: Nescitis quid petere debeatis: quomodo explanat & Dominus, intelligens scilicet verbum, petatis, esse futurum optatiui, quomodo ad Romanos dicitur: Quid oremus sicut oportet nescimus, id est, quid orandū sit & quid orare debeamus. Verùm Græci hic habent præsens indicatiui modi [illegible], vnde rectè vetus posuit: Nescitis quid petitis, quomodo in Rom. 8.

Matth

Matthæo vertit quidam, quanquam in Marco vertit (A) quemadmodū habet noster interpres, petatis: nec malè, si modò, petatis, accipiatur vt sit præsens subiunctiui. Sic enim perinde est siue dicatur: Nescitis quid petatis: siue, Nescitis quid petitis. Dicit autem eos nescire quid peterent, tū quòd non haberent cognitionem rei quā petebant, ignorabant enim quale esset & quando futurum regnū Christi, & quid esset in illo regno sedere proximū Christo: tum quia ignorabant quomodo ad cōsortium regni Christi & præeminentiam in illo peruenire possent, cùm putarent illam Christum pro suo arbitrio his concedere posse quibus vellet, & qui ipsi essent familiariores & magis dilecti, quemadmodum cōtingit in regnis mundanis. Vnde vt ab hac imptudruti amhirione animos eorū reuocaret, & (B) admoneret quid tum illis potius cogitādum esset, & qua ratione ad consortium regni ipsius perueniatur, rogat num possent bibere calicem quem se bibiturum prædixit priusquā resurrecturus esset & fœliciter regnaturus; intelligens per calicē, Hebraica phrasi, supplicium quod sibi à patre paratum erat aditurus. Frequens est enim in scripturis hæc metaphora, qua per calicē aut portionem calicis, hoc est, ad mēsam vini portionem, certa cuiusque sors à Deo homini parata, siue bona, siue mala significatur. Mutuata verò est à potātium veteri ritu, quo per mndiperatorem, hoc est, conuiuij præsidem sua cuiq; vini portio quam exhaurire deberet, statuebatur. Sic enim Deus vnicuique sua siue (C) quę exhauriat mala, siue quibus fruatur bonis, certa ratione definiuit. Et quidē in bonam partē huius metaphoræ vsus est, cū dicitur: [Psal. 15.] Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei. Significat enim Propheta Deum sibi esse veluti hæreditariam portionem, quæ ex illius distributione sibi obueniat. Sic & quidam ad literam intelligendum volunt illud: [Psal. 22.] Et calix meus inebriās quàm præclarus est; vt significentur bona quę iusto Deus tanquam suam sortem contulerat, redundasse. In malam autē frequētius metaphoræ istius vsus est, vt cùm dicitur de impiorum mercede: [Psal. 10.] Ignia, sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum. Et: [Psal. 74.] Calix in manu Domini vini meri plenus misto. Sic & Isaię 51. Ecce tuli de manu tua calicem (D) soporis, fundum calicis indignationis meæ, non adiicies vt bibas illum vltra. Sic Iere. 25. & aliis aliquot locis. Hunc ergo loquendi modum scripturis familiarē secutus Dominus, & hoc loco & postea aliquoties passionem suam & mortem quā ex patris decreto subiturus erat, calicem vocat, dicitq; modò: Potestis, hoc est, sentitis ne vos fortes satis & paratos vt bibatis calicem quem ego bibiturus sum, hoc est, vt talia patiamini, qualia me pati oportet ex patris decreto? Est autem huiusmodi allegoria etiam recepta in prophanis literis. Inter adagia enim refertur; Eodem bibere poculo; pro eo quod est, iisdem affici incommodis, malisq; communibus obnoxiū esse. (E) Vnde Plautus in Cassina: Vt senex eodem hoc poculo quo bibi biberet. Verum hanc allegoriam aliunde translatam putat quidam, quam suprà diximus mutuatam in scripturis sacris calicis metaphoram, nempe vel bibendi certaminibus, vel ab iis qui metuūt venena: vnde & vulgò nostrates, si quando minantur se parem gratiā relaturos, aiunt se de eodem porrecturos poculo: *Ghy sult van den selue sope hebben.* Cæterùm quod per calicis potationem allegoricè Dominus significauit, idem &

(A) alia allegoria significat, subiungens: Aut potestis baptismo quo ego baptizor, id est, iamiā sum baptizandus & baptizari paro, etiam vos baptizari? Baptismum enim rursum suam passionem vocat quemadmodum & Lucæ 12. vbi causa huius metaphoræ est explicata. Porro quanquam secundum vulgares tropos Dominus suam passionē & calicem vocet & baptismum, videri tamen potest & ob id lubentius eis metaphoris vsus, quòd eius passio nobis futura erat & baptismus quo mundaremur, & calix quo inebriaremur. Vnde Theophylactus intelligit Dominum ob id passionem suam vocasse baptismū, quòd nos omnes purificet, qui & ob id intelligit Dominum eandem vocasse calicem, quòd eam cupidè accesserit, veluti si bibendum (B) ei fuisset poculum suauis potus, quódq; per eam in suauem mortis somnum deferendus erat, quemadmodum quis vini potu grauatus mox incidit in somnum. Verùm hæ nō sunt præcipuæ rationes metaphoræ, quanquam velut accessoriæ, & ipsi materiæ de qua est sermo optimè conuenientes, non sint reiiciendæ. Ea autem sententia, qua Dominus hic passionem suam vocat metaphoricè baptismum, apud Latinos quidem tantum est in Marco, at in Græcis codicibus etiam in Matthæo, sed verisimile est ex Marco transcriptam esse in Matthæum, cùm apud Hieronymum non reperiatur, nec conueniat illi quod apud Matthæum dicitur per futurū tempus, potestis bibere calicem, (C) quem ego bibiturus sum? vbi tamen Græca quædam pro bibiturus sum, habent, quemadmodū in Marco, bibo, videlicet vt iam apertè addi possit: Aut baptismo quo ego baptizo, baptizari? Interrogati autē discipuli mox respondent: Possumus. Circa quam respōsionem dubium est num illi intellexerint quod Dominus de calice & baptismo methaphoricè dixit. Theophylactus enim existimat eos opinatos Dominum loqui de poculo sensibili, & baptismate quo baptizabantur Iudæi. Sed verisimilius est, eos non tam crassè Domini sermonem accepisse, sed intellexisse quidem vtcunque tropum Domini vulgarem, maximè quia de sua passione quæ resurrectionē præcessura erat mox præmiserat: nimia autem consequendi quod opta(D)bant auiditate, sicut stultè postulauerāt, ita etiam temerè de se polliceitos, cùm sibi nondum satis essent noti, imo mox prius experti essent quàm metuissent cùm in Hierusalē iter Dominus instituerer. Audita autem eorum responsione, Dominus pro solita sua clementia sicut suprà non insectatus est eorum ambitionem, ita nec modò reprehendit eorum in pollicendo temeritatem, nec obiicit eis sibi cognitam eorum infirmitatē & timiditatem, sed amplectitur eorum promptitudinem, quæ etsi necdum erat in ipsis vera, qualem illi de se pollicebantur, tamen suo tempore vera erat futura. vnde subiicit: Calicem quidem meum bibetis, & ba(E)ptismo quo baptizor baptizabimini; hoc est, talia pro veritate & gloria Dei patiemini, qualia ego mox passurus. Iacobum enim, vt Actorū testatur historia, occidit Herodes. [Act. 12.] Ioannes autem cum reliquis Apostolis flagellatus est à Iudæis, vt eadem narrat historia, & à Domitiano Romæ missus est in dolium feruentis olei, ac deinde cum ab eo saluus processisset, relegatus est in exilium in Pathmos insulam. Bibit ergo & ipse calicem Domini, quāuis propria morte in Epheso mortuus sit. Neq; enim calix Domini mortem tantum significat, sed

passionem & afflictiones: quanquam & Ioannes dum dicta pro Domino pertulit mala, declarauerit satis fuisse sibi animũ moriẽdi etiam pro Christo, imo se voluntate fuisse occisum. Cùm autẽ his auditis sperarent filij Zebedæi se audituros etiam quod optabant, subiecit Dominus contrà quàm audire desiderabant: Sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis, &c. In quibus verbis quidam notant Dominum non absolutè dicere, non esse suum dare sessionem à dextris & à sinistris, sed non esse suum dare illis duobus, esse autẽ suum dare quibus paratum est à patre, vt significetur primas sedes non esse paratas Iacobo & Ioãni, sed alijs quibusdam, quos Hilarius intelligit esse Moysen & Eliam, qui cum Domino visi sunt in transfiguratione: alij B verò Petrum & Paulũ, primos scilicet Apostolorum, & qui alijs plus laborauerunt. Verùm sciendum Græcis non esse pronomen, vobis, quanquam illud videantur legisse D. Hieronymus & Hilarius, sed absolutè Græca habent; non est meum dare; quomodo & Augustinum legisse omnino apparet lib 1. de Trinitate. ca. 12. quanquam semel addatur ibi, vobis. Ita enim tractat hanc sententiam, quasi absolutè Christus negauerit esse suum dare, quia secundum humanam potestatem hoc ad eum non pertinuerit. Vt autem adderetur hic ab aliquo pronomen, vobis, in causa fuit quod sequitur: Sed quibus paratum est à patre meo. Verùm ea oratio est ecliptica, secundum quendam perficienda hoc modo, vel simili: sed iis continget vel dabitur; aut, sed eorum est quibus paratum est à patre meo. Itaque non voluit his verbis significare Dominus Ia- C cobum & Ioannem exclusos esse à sessione à dextris & à sinistris, alios verò esse quibus illæ sedes sint paratæ: sed absolutè dicit, non, esse suum dare quod petebatur, quod tamẽ debet intelligi in hũc sensum: Non est meum dare, quemadmodum vos putatis esse in manu mea, vt scilicet pro libito dare possim ratione consanguinitatis aut familiaritatis. Quoniam enim illi putabãt Christo liberum esse more regum huius mundi, præferre aliis, & exaltare in regno suo quos vellet Dominus, quò ostenderet & consortiũ regni, & præeminentiam in regno suo non contingere pro humano beneplacito, sed pro diuino ac proinde iusto, nec resta- D re vt iam de nouo illa aliquibus addicantur, sed iam olim immutabiliter quibusdã esse parata, asserit non esse suum dare quod petebatur, sed illud eorum esse quibus non adhuc erat parandum, sed iam erat paratum. Itaq; & nostra litera in qua additur, vobis, sic est intelligenda: Non est, quemadmodum vos putatis, meum dare vobis aut quibuslibet etiam alijs, sed illis cõtinget quibus paratum est. Ne autem ex eo quod dicit Dominus hic non esse suum dare sedes in regno suo, sed patris, quis existimet ipsum patre inferiorem, & omnino non E esse ipsius, considerandum quòd idem ipse apud *Luca 22.* Lucã in vltima cœna dicit: Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus, regnum: vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos iudicãtes duodecim tribus Israel. Sic ergo hic dixit: non est meum dare, sed quibus paratum est: quẽadmodum, inquit Theophylactus super Marcum, si iustus rex præsideret certamini cuipiam, & deinde accedant ad illum quidã amici eius, & dicant: Da nobis coronas; qui sanè dicet: Non est meum dare, sed quibus paratæ

A sunt, nempe certantibus & vincentibus. Clarior erit sensus, cessabitq; omnis quæstio, si quod Grecis est ἀλλὰ, pro quo nos habemus, sed, accipiatur positum pro εἰ μὴ, hoc est, nisi, & sit sensus: Nõ est meũ dare, nisi quibus paratũ est; quemadmodum Marci 9. vertit eam coniunctionẽ etiam noster interpres, οὐκ ἔτι οὐδένα εἶδον, ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν, Neminẽ viderunt nisi Iesum solum. Sic & 2. Corin. 2. Non me contristauit, sed ex parte, pro, nisi ex parte. Porro dubitari potest quomodo dicat Dominus sedere ad dexteram vel sinistram suam, eorũ esse quibus paratum est à patre. An ergo in regno ipsius vnus illi ad dexterã, & vnus ad sinistrã sessurus est, cùm soli ipsi dictum sit à patre: Sede à dextris meis; & *Psa. 109.* omnes Angeli & patri & Christo astent tanquam B ministri? Sed dicendum, quòd Dominus attemperans suam responsionem petitioni & intelligentię discipulorum, dicit de sessione ad dexteram & ad sinistram, non quidem significare volẽs talem fore sessionem qualem illi suspicabãtur, sed per huiusmodi sessiones significans præeminentiam in regno suo, quã & illi per eas sessiones ambiebant.

ET AVDIENTES DECEM INDIGNATI SVNT DE DVOBVS FRATRIBVS.] Sicut duo fratres carnaliter petierunt, ita & reliqui decem carnaliter indignati sunt de petitione illorum, quòd scilicet peterent præponi aliis, cùm cæteri non minus primatum ambirent, eúmq; sibi quisque speraret. Hi nimirum sunt affectus eorum qui viuunt in aulis principum. Sibi quisque placet, sibi quisque pollicetur primos honores, & aliis prælatis inuidet. Dominus autem si- C cut solita sua mãsuetudine tolerauit carnalem fratrum petitionem, ita & cęterorum carnalem indignationem non seuerè est insectatus, quanquam etiam suprà, ipsis similiter de primatu inter se contendentibus humilitatem sectandam satis docuisset: sed vt suos ab ambitionis malo liberaret, ex quo processit & fratrum duorum postulatio, & cæterorum indignatio, conuocatis reliquis decem ad se (intelligẽdum enim hos paulisper elongatos à duobus fratribus qui cum matre Dominum accesserant) omnibus eodem pharmaco medicinam admouet, admonens eos modestiæ, idq; exemplis duobus inter se diuersis: nempe tum exemplo re- D gum terræ, à quibus ipsos planè conueniebat esse diuersos moribus: tum exemplo sui ipsius, quem ipsos omnino conueniebat imitari, si cum illo vellent regnare. Itaq; primò proponit eis exemplum quod imitari nõ debeant, dicens: Scitis quod principes gentiũ dominantur eorum. pro eis, hoc est, dominium exercent in eas, velut dominos se gerunt populi subditi, timorem, honorem, & obedientiam ab eo requirentes in omnibus quæ pro libito statuunt, suamq; vtilitatem & commodum à subditis sibi veluti à seruis quærẽtes. Et qui maiores sunt eorum, pro, qui magni vel magnates E sunt inter eos (Græcè enim est positiuus μεγάλοι, quemadmodum & postea maior pro magnus) potestatem exercent in eos, hoc est, vtuntur in illos imperiosè sua potestate, præcipiendo quælibet, & ad ea exequẽda cõpellendo. Non ita erit inter vos, qui scilicet ad regni cœlestis consortium & præeminentiam in ipso vocati estis. quasi dicat. Quemadmodum longè alia est conditio regni cœlestis quàm regni terreni, ita vos ad illud vocati, longè dissimiles esse oportet principibus & magnatibus ethnicis. At hic quæri potest, quomodo dicatur

Apost

Apostolis, non eritis sicut magnates qui potestatem exercent in subditos eum & ipsi Apostoli potestatem suam exercuerint in subditas sibi Christi oues. Petrus enim sua potestate seueram de Anania & Saphira sumpsit vltionem: & Paulus qui in- 1.Cor.5. cestuosum Corinthium tradiderat sathanæ, multa gloriatur de potestate sibi data à Christo, qua in promptu haberet vlcisci omnem inobedientiam. Verùm dicendum, quod cum dicitur, magni potestatem exercēt in eos; non simplex potestatis vsus significetur, sed vsus potestatis pro libito fere & cum quodam fastu, ac ad propriam tum gloriam, tum vtilitatem. Vnde notāda vis Græcæ dictionis κατεξουσιάζουσι quæ non simpliciter significat, vti potestate: sed ratione præpositionis κατὰ sonat in malam partem, significans vsum potestatis tyrannicum, qui cum malo subditorum sit coniunctus, vt quod Græce est κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, rectè sic verti possit, potestatem exercent aduersus eos. Sic etiam Græcis in priori sententia non est simpliciter κυριεύουσιν, id est, dominantur eorum, sed cum præpositione κατὰ, κατακυριεύουσιν αὐτῶν, id est, dominium exercent in vel aduersus eas, vt significetur suo bono & subditorum malo eos gerere principatum. Eodem verbo vtitur & Petrus, dum epistolæ prioris cap. 5. idem quod Dominus hoc loco, præcipit ecclesiarum pastoribus, oempe vt oō sint velut dominantes in cleris, hoc est, gregibus qui eis veluti sorte obtigerunt. Explicat autem in sequentibus Dominus, quomodo aliter esse debeat inter Christianos quàm inter Gētiles. Sed, inquit, quicunque voluerit inter vos fieri maior, pro magnus, erit, id est, sit (nam futurum indicatiui pro imperatiuo Hebræa phrasi positum est. vnde apud Matthæū est ἔστω, id est, sit) vester minister: & quicunque voluerit in vobis esse primus, erit, id est, sit omnium seruus. Duas Dominus causa inculcationis profert sententias idem significantes, quæ correspondent duabus quæ præcedunt sententiis de principibus & magnatibus gentium, idem etiam penè significantibus. Dixerat enim, qui maiores sunt potestatem exercent in eos: nunc ergo contrà dicit, qui voluerit inter vos esse maior, sit vester minister. Ministeriū enim opponit exercitio potestatis. Facit autem Dominus mentionem eorū qui magni dicuntur, quia quemadmodum apud nos qui præsunt, dicuntur magnates, ita Græcis & Hebræis dicuntur magni, sicuti id quorundā regum olim proprium cognomētum, vt regis Persarum.
3.Reg.7. Vnde dicit Dominus per Nathan ad Dauid: Fecitq; tibi nomen grande, iuxta nomen magnorum qui sunt in terra. Dixerat item; principes gentium dominantur eorum; nunc ergo contrà dicit; qui voluerit inter vos esse primus, (quod idē est quod princeps, sicut Græcis idē est ἄρχων & πρῶτος, eum vtrunq; dicatur à principio) erit omnium seruus. Esse enim seruum opponit dominio. Porro non parua est difficultas quæ sit vera harū duarum sententiarum intelligētia. Apparet enim, si verba spectemus, Dominum his sententiis docere voluisse, quomodo parari possit & debeat primatus & præeminentia, quomodo si accipiantur, intelligēdum est Dominum non docere quomodo primatus in ecclesia sit ambiendus & acquirēdus, sed quomodo fieri possit vt quis magnus sit & primus apud Deum in regno cœlorum, nimirū si hic omnibus se subiiciat, & ministret, ac seruiat. Atque in hunc sensum locum hunc intellexerūt D. Hieronymus

A & Chrysostomus. Hieronym⁹ enim sic habet: Humilitatis magister & mitis, nec cupiditatis immodicæ duos arguit postulantes, nec decem reliquos indignationis increpat & liuoris, sed tale ponit exemplum, quo doceat maiorē esse qui minor fuerit, & illum dominum fieri qui omnium seruus fit. Frustra igitur aut illi immoderata quæsierant, aut isti dolent super maiorum desiderio, cum ad summitatem virtutum nō potentia, sed humilitate veniatur. Hæc ille. Sic & Chrysostomus hunc locum explicans habet: Non enim externis nostra similia habet. Nam apud gētes qui principes sunt, ipsi dominantur: apud me autem qui vltimus est, is summa tenet. Verùm si quæ præcedunt & sequuntur aduertamus, apparet magis scopum Domini esse,
B vt doceat non quomodo primatus sit parandus & ambiendus, sed quomodo qui primatum in ecclesia aut inter Christianos adeptus est, in eo se gerere debeat. Præmittit enim exemplum, quod suos imitari non vult, de his qui principes sunt & magnates gentium, non autem de his qui quærūt aut volūt fieri principes & magnates: & similiter subiungit exemplum, quod vult eos imitari, sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, significans se cum primus esset, tamen se se gerere vt ministrum. Itaq; sensus potius esse videtur; Qui voluerit inter vos fieri maior vel primus, hoc est, qui statuerit apud se primatū aliquem suscipere, vbi iam eum acceperit, si modò velit eo gradu bene fungi, sit omnium quibus præest minister & seruus, sic scilicet vt in omnibus eorū quærat vtilitatem & salutem, nō autem proprium cōmodum
C & honorem. Hic sensus conuenit ei quod Luc. 22. legitur, cum in vltima cœna, orta rursum inter discipulos pro primatu contentione, Dominus hæc eadem inculcauit. Proposito enim etiam ibi exemplo gētilium principum, subdit: Vos autem non sic, sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior: & qui præcessor est, sicut ministrator. Vtitur autē hic Dominus tali modo loquendi, quo videtur significari qua via perueniatur ad primatum, dicēs; qui voluerit fieri maior vel primus esse; quod sic eum loqui conueniret ad curandum morbum Apostolorum qui volebant primatum, quibus proinde monstrat, quid sit illud quod volunt, dum volunt
D primatum, nempe quod volunt ministrandi & seruiendi, non autem præcipiendi & dominandi officium. Ac si apertius dixisset: Quicunque voluerit fieri magnus & primus inter vos, is sciat se, cum talis factus fuerit, debere omnium esse seruum & ministrum, si modò velit id etiam esse coram Deo quod est apud homines. Dicta sunt circa hanc Domini sententiam quædam etiam in cap. Concordiæ 70. vbi ex Marci 6. cap. eadē habetur sētētia. Postquam autem suis Dominus proposuit exemplus gentilium principum, quod imitari non debeant, subiungit iam exemplum suiipsius qui om-
E nium primus est in regno Dei, quod proinde imitari debeant, quotquot illius vices in populo Dei obtinent, & cum illo regnant. Sicut, inquit, filius hominis non venit ministrari, hoc est, vt melius in Marco versum est, nō venit vt ministraretur ei, sed vt ministraret. Nō negat quēquam sibi ministrasse aut ministrare potuisse, sed ad hoc se venisse vt ministraretur sibi. Venisse autē se dicit vt ministraret, quia venerat vt omniū vtilitati seruiret, prædicando & curando infirmitates, ac ob hęc corporaliter perambulando diuersas ciuitates & regiones, non

ob propriam gloriam aut vtilitatem,sed tantũ ob aliorũ salutẽ. De ministerio enim in spiritualibus est potissimum sermo : cum se Dominus dicit venisse,vt ministraret, in quali ministerio oportebat Apostolos Dominum maximè imitari:quanquam etiam de ministerio in tẽporalibus rebus simul intelligẽdum sit,cum Dominus apud Lucam dicat se inter Apostolos conuersatũ sicut qui ministrat, adeo vt etiam ad lotionem pedũ sese demitteret. Vt autẽ Dominus suo exẽplo doceret suos quantum debeant insistere ministerio aliorum , & solliciti esse pro eorum salute,addit se venisse vt daret animam suam,hoc est,vitam suam(non enim animam solam , id est, spiritum dedit , sed & corpus suum)redemptionẽ pro multis,significans eos qui vice sua in terris funguntur, vsq; adeo debere sub seruire commodis eorũ quibus præsunt , vt & vitam suam pro eorum salute impendant cum opus fuerit,iuxta illud:Bonus pastor animã suam ponit pro ouibus suis. (Ioan. 11.) Dicit autẽ se vitã suam daturum redemptionem,hoc est in pretium redemptionum, quia mors ipsius veluti pretiũ erat quo humanum genus redemptum est ab ira Dei,à morte æterna, atq; à captiuitate diaboli.Vnde Paulus:Empti, inquit,estis pretio magno.Est autem Græcis pro accusatiuo,redemptionẽ, dictio λύτρον, quæ non ipsum redemptionis actum,sed pretiũ significat quo redimuntur captiui & serui,quod vocabulo Gallico nos dicimus *Ranson*.Proinde rectius legitur per appositionẽ , dare animam suam redemptionem, quemadmodum habent Græca & Latini codices pleriq;,quàm cum præpositione,in,dare animam suam in redemptionem,ne intelligatur sensus esse vt daret animam suã propter redemptionem multorum,aut ad hoc vt multi redimãtur, quanquam eodem sensus recidat.Quæri autẽ hic potest, cùm Christus dicatur animam suam tradidisse in pretium redemptionis multorũ,cui pretium illud dederit.Pretium enim redemptionis aliquorum , iis solet dari à quo illi captiui detinẽtur, at à diabolo nos detinebamur captiui, cui Christũ dedisse animam suam in pretium redemptionis , absurdissimum fuerit dicere. Dicendum itaq; Christũ animam suam tradidisse Deo patri in pretium redemptionis humani generis, vt scilicet ab illius ira redimeretur sub qua iacebat captiuum.& à qua traditum fuit potestati diabolicæ,à qua proinde liberatum est postquam iræ & iustitiæ diuinæ satisfactum est.Fuit autem mors Christi voluntariè perpessa,pretium sufficiens & accommodum redemptionis hominum ab ira Dei , quia ea mors ab eo qui peccatum non fecit, & proinde mori non debuit,& ab eo qui Deus simul & homo erat,voluntariè ex præcepto patris perpessa,maioris fuit apud

A Deum meriti,quàm totum humanum genus omnibus suis peccatis demereri potuit , & proinde eius mortis consideratione humanum genus relaxatum est à debito mortis æternæ quod peccatis suis contraxerunt.Cum autẽ dicit Dominus se traditurum animã suam redemptionem pro multis, aut,multis,hic positum est pro omnibus,quomodo ad Romanos, cùm dicitur quòd per inobediẽtiam vnius hominis peccatores cõstituti sunt multi. (Rom. 5.) Mors enim Christi pro omnibus redimẽdis sufficiens fuit pretiũ,& quantum in ipso fuit,omnes venit redẽpturus:vnde Paulus pro omnibus mortuum esse Christum affirmat, & Ioãnes dicit eum (2. Cor. 5. 1. Ioan. 2.) B esse propitiationẽ pro peccatis totius mundi.Aut ideo pro multis dictum est , quòd efficacia mortis ipsius non ad omnes esset peruentura,sed tantùm ad electos, qui pauci dicuntur cõparatione reproborum:multi verò,ob numeri in seipso multitudinẽ.Sic & Isaiæ 53. dicitur:Ipse peccata multorum tulit; & in vltima cœna Dominus dicit sanguinem (Luc. 22.) suum effundendũ pro multis in remissionem peccatorum. Porro eo quod Dominus hic dicit:Non ita erit inter vos,quidam hæretici,nempe Anabaptistæ colligũt omnino non licere Christiano gerere prophanũ aliquẽ magistratum:alij vero hinc docent non licere saltẽ prælatis Ecclesiasticis temporalem & secularem habere iurisdictionem, imò C talibus nullam competere potestatem noua præcepta statuendi,etiam in rebus diuinis. At ex prædictis satis patet Dominum his verbis noluisse suis prohibere præeminentiam sed tantũ voluisse docere modum sese in suscepto primatu gerendi,diuersum à modo principum ethnicorum. Nec hæc Christi doctrina intelligenda est tantum pertinere ad prælatos Ecclesiasticos , quanquam ad eos imprimis & præcipuè pertineat, sed etiam ad principes seculares Christianos,quorum principatus regno Christi seruire debet , nec aliter se gerere debent quàm subditorum suorum ministri,omnibus modis inuigilantes eorum commodis : quomodo populo Dei præfuerunt Moses,Samuel, Dauid,& D alij sancti.Quod nec gẽtiles principes quosdã omnino latuit. Siquidem Antigonus Macedonũ rex conspiciens filium suũ eos in quos habebat imperium , ferocius tractantem atque insolentius : An ignoras,inquiebat,fili,regnum nostrum esse splendidam seruitutem?sentiens principem non minus oportere inseruire populo quàm populum principi,nisi quòd princeps id facit cum dignitate. Proinde locus hic esset deplorandi abusum potestatis tum Ecclesiasticorum,tum secularium principum inter Christianos etiam excedentem superbiam Ethnicorum principum. sed de hoc quædam Origenes in homilia 12.super huius loci tractatione.

SANATVR CÆCVS ANTE INGRESSVM IERICHO.

Lucæ 18. CAPVT CV.

Actum est autem cum appropinquaret Ierícho, cæcus quidam sedebat iuxta viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntẽ,interrogabat quid hoc esset.Dixerunt autẽ ei , quòd Iesus Nazarenus transiret.Et clamauit dicens:Iesu fili Dauid miserere mei. Et qui præibãt increpabant eum vt taceret.Ipse verò multo magis clamabat:Fili Dauid miserere mei.Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se.Et cum appropinquasset,interrogauit illum,dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit:Domine,vt videam.Et Iesus dixit illi:Respice,fides tua te saluum fecit.Et confestim vidit,& sequebatur illum magnificans Deum:Et omnis plebs vt vidit,dedit laudem Deo.

FACTVM EST AVTEM CVM APPROPINQVARET IERICHO, CÆCVS QVIDAM.] Omnino videri poterat hic cæcus cuius meminit Lucas idem esse cum eo quem Marcus

cus etiam prope Iericho sanatum memorat, proprium eius nomen exprimens. Nomen enim ciuitatis, & facti omnimoda similitudo, multum suadent vnum & idem esse miraculum. Verùm cùm Lucas suum miraculum dicat à Domino factum cùm appropinquaret Iericho, Marcus verò suum cùm egressus esset è Iericho, dicendum potius duo diuersa esse miracula, etsi inter se simillima. & vnū quidem ante vrbis ingressum, alterum verò similiter contigisse post egressum. Sunt tamen qui putant propter nimiā narrationis similitudinē idem esse miraculum quod à Luca, & quod à Marco est descriptum, & Lucam quidem non fuisse anxiè solicitum de loco & tēpore miraculi diligenter describendo, sed satis illis fuisse vt intelligeremus circa quem locum factum esset miraculum, idq; propter miraculi certitudinē, & vt ex hac historia disceremus & Domini benignitatem ac potentiam, & fidei in cæco exemplum. Ad quem fructū percipiēdum nihil facit siue ante ingressum, siue post egressum miraculum hoc acciderit. Quam sententiam si quis sequi volet, ne quid falsitatis fateatur esse in euāgelistarum narratione, debet illud quod hic dicit Lucas; cùm appropinquaret Iericho: accipere dictum esse pro, cum esset prope ciuitatem Iericho, quomodo hæc verba intelligi posse indicat D. Augustinus lib. 2. de quæstion. euāg. cap. 48. & vlterius dicendum Lucam per anticipationem hoc commemorasse miraculum, & sic quidē narrasse, quasi ante ingressum contigerit, cùm post egressum cōtigerit, quod satis esset scire circa Iericho contigisse. At quia secundùm hanc sententiā nimis abusiuè accipi deberet illud: cum appropinquaret Iericho: aut fatēdū (quod nequaquam est fatendum) aliquid falsitatis inesse euangelicę narrationi, & quia quæ sequuntur apud Lucam aperte satis ostendunt illud quod modò narrat, factū esse cū accederet Dominus Iericho, August. tum lib. 2. de consensu euang. tum prædicto loco de quæst. euang. omnino vult intelligendum miraculum à Luca descriptum, diuersum esse ab eo quod Marcus describit, proinde eius sententiā tanquam receptiorem & tutiorem sequi visum fuit in Cōcordia. His autem pro concordia euangelistarum obiter præmissis, ad rem ipsam veniamus. Itaque cum Dominus e regione iuxta desertum iter faceret, vt in præcedentibus dictum est, ad Ierosolymam, & obuiam haberet in hoc itinere ciuitatem Iericho, accidit vt cùm appropinquaret huic ciuitati, cæcus quidam sederet iuxta viam, stipem, vt fieri solet, à prętereuntibus petens: quod nūc Dei dispositione ita factum est, vt ne incessus Domini esset ociosus, sed vbique etiam in via beneficētiæ occasio ei præberetur, soòque exemplo doceret vt in omnibus & semper simus proficui, & nūquā ignaui. Cùm ergo hic cæcus ex strepito vocum & pedum intelligeret magnam vim hominum prætereūtem, interrogabat quid hoc rei esset. Est enim cæcorum genus eo curiosius, quod oculis careat. Respósumque est ei, quod Iesus Nazarenus transiret. Tum ille protinus neglectis omnibus prætereuntibus, à quibus multam eleemosynam sperare potuisset, ad solum Iesum conuersus, concepta fiducia ex his quæ de illo aliquando audierat, clamabat dicens: Iesu fili Dauid, miserere mei. Oratio magnæ fidei index, & plane Christo digna, qua & Matthæi 9. alij duo cæci visum impetrauerunt, & mulier Cananæa, filiæ sanitatem. Quod dicit: fili

A Dauid; non ob id tantum dicit, vt, quemadmodum quidam volunt, blādimento quodam Dominum magis commoueret, quia scilicet honorificum erat natum esse ex regio semine Dauid: sed ob id potius, dicit quod crederet eum esse Messiā qui expectatus fuit ex semine Dauid, & ob id, vt prius aliquoties est annotatum passim tum apud Iudęos ea periphrasi notabatur vt vocaretur fili' Dauid. Alioqui quomodo vel hic cæcus, vel alij similes ita sciuissent eum qui Galilæus & Nazarenus dicebatur, natum ex semine Dauid: nisi quia certo crediderūt esse Messiam, quem sciebāt fore filium Dauid? Itaque cum alii renunciarent Iesum
B Nazarenū transire, ipse magnificentius de eo sentiens, Iesum filium Dauid nominat. Quod dicit miserere mei, significat ipsum certò credidisse posse illum pellere cæcitatem si tantum vellet, dū nihil aliud ab eo implorat quàm misericordiam, conuenitque illud, miserere mei, diuinitati Christi cui vt alicuius subueniat miserię, nihil aliud est opus quàm vt eius misereatur, cum pleriq; hominum nequeant subuenire ei cui miserentur: quanquam nō sit verisimile hūc aut alios dixisse Christo, miserere mei, ob creditam tum ab eis diuinitatem eius, sed tantum ob creditam eximiam eius potentiā à Deo ipsi collatam, qua posset quicquid
C vellet. Tamen vt oratio hæc ab ipso spiritu sancto profecta est, qui proculdubio tātæ fidei in istis author fuit, illud, miserere mei, Christi indicabat diuinitatem: proinde Christo plane dignam dixi hanc orationem, nō solum ob eius breuitatē, sed etiam quòd vtramque eius naturā indicet: humanam quidem, cùm dicitur filius Dauid, diuinam, cùm dicitur; miserere mei. Porro qui prębant in turba Iesum, increpabant eum, (vnde datur intelligi, quód clamare cœpit antequā Dominus circa illum esset, quodque sæpius & validè clamarit) vt taceret. Suspicabantur enim eum vulgarem petere eleemosynam, & metuebant ne improbitate mendici offenderetur transiēs Dominus. Quo au-
D tem magis turba obstrepebat, tanto vehementius cæcus clamabat, eadem iterās sancta improbitate, declarans hac ratione ardens consequendi visus desiderium, & inuictum fidei robur. Quoniā enim nō licebat videre Iesum, nec illum accedere, ideo magis intendebat vocem, nescius quantū abesset quem appellabat, & obstrepentis turbæ voces superare adnitens. Illo ergo in clamore perseuerante, Iesus qui aliquoties clamantem dissimularat, tum ne videretur cupidus ædendi miracula causa ostentationis, tum vt euidentiorem redderet cæci fiduciam, nosque doceret perseuerantia opus esse in orationibus, tandem restitit, (non enim, vt reliqui putabant, eius clamore offendebatur, sed dele-
E ctabatur) iussitque illū adduci ad se. Quanquam enim etiam non adducto cæco, solo verbo ipsum sanare potuisset: adduci tamē illum ad se potius iussit, quo omnium oculos ad miraculi considerationem conuerteret, essetque miraculū euidentius. Cū autem venisset ad Iesum, interrogauit illum: Quid tibi vis faciā? nō quòd ignoraret quid ille cuperet, sed vt illo palam agnoscente suum malum, & explicante suum desiderium, miraculum ab omni esset liberum calumnia, ne aliqui dicere possent, hunc vere non fuisse cæcum, aut Iesum ostentationis gratia pro desiderata stipe contulisse visum. Solent enim quidam mendici fingere cæcitatem, quo plus accipiant, & fortassis

erant in turba complures qui nihil aliud petiturū A
putabant quam stipem. Solet enim & Dominus,
tametsi iuxta mundum pauper, ex his quæ dona-
bantur ab amicis, aliquid elargiri pauperibus. Cæ-
cus autem magna cum fiducia, rerum omnium a-
liarum securus, nihil aliud petit quàm visum. Do-
mine inquit, volo te mihi facere vt videam; pau-
cissimis rursum vsus verbis, sed quæ magnam præ
se ferebant fidem. Tum itaque Dominus aptè re-
spōdēs illius fiduciæ, verbo reddiderit visum, sum
ma cum maiestate dicens: Respice, hoc est, recipe
visum. Græcè enim est ἀνάβλεψον. Addidit autem
solitum illud fidei elogium: Fides tua te saluum fe
cit, idque; tum in fidei commendationem, quam
imitari nos voluit, vt sanitatem ab ipso spiritua-
lem consequi possimus: tum in exemplum humi-
litatis, alienum sese ab omni arrogātia declarans,
vt & alibi circa hanc Domini sententiam dictum B
est Et confestim vidit qui cæcus fuerat, nec tamen
redit ad mendicitatis sedem, sed vt prius declara-
uit fidei magnitudinem & constantiam, ita nunc
accepto diuinitus beneficio lætus gratum se exhi
bet. vnde sequitur: Et sequebatur illum, non sese
suámque fidem commendans quam commenda-
uerat Iesus, sed magnificans, vel, vt Græca habēt,
glorificans Deum a quo tantùm beneficium pro-
fectum agnouit, & cui soli omnis gloria est tri-
buenda. Quin & populus conspecto tam insigni
miraculo, quod, si ad fuissent Pharisæi, calumniari
studuissent, dedit laudem Deo, cuius virtute Ie-
sum non dubitant ædidisse miraculum. Et hacte-
ctenus quidem literalis historiæ tractatio, ea qua
vt fructum spiritualem consequamur, imprimis C
quidem in genere in ipsa historia obseruanda tū
Christi benignitas & potētia, vt ea in Christo admi
remur & amplexemur: tum cæci fiducia & con-
stans desiderium, vt hæc in ipso imitemur. Vt au-
tem in specie partes historiæ tractentur mysticè,
(miracula enim Domini & saluatoris nostri, inquit
Gregorius, sic accipienda sunt, vt & in veritate
credantur facta, & tamen per significationem no-
bis aliquid innuant) secūdum intelligentiam quæ
peculiariter allegorica dicitur, cæcus iste designat
genus humanum, cæcum ignorantia veri, mendi-
cum inopia omnium virtutum, quod veluti iuxta D
viam sedebat mendicans, quia ab omnibus philo-
sophis & doctoribus huius mundi quærebat pasci
doctrina salutari. Christo vero trāseunte per viam
huius mundi, & appropinquāte Iericho, hoc est,
defectum nostræ mortalitatis assumente (. Iericho
enim, quod interpretatur Luna, rectè defectum
nostræ naturæ aut mundū istum significat ob lu-
næ instabilitatem) humanum genus lumen quod
amiserat recepit, idque constanti fide & inuocatio
ne nominis ipsius, a qua tamen qui præibant Ie-
sum, synagoga Iudæorum scilicet & philosopho- E
rum scholæ, homines reuocare conabantur. Secū-
dum moralem autem historiarū sacrarum tracta-
tionem, cæcus hic homo & mendicus, typus est cu
iuslibet peccatoris, veri cognitione & virtutibus
destituti. Hic si visum est recepturus, imprimis
quidem necesse est iuxta viam sedeat mendicans,
hoc est, vt cæcitatem cordis sui & inopiam agno-
scens, alienā opem imploret. Ita fiet vt Iesus inci-
piat transire circa eum. Transit autē quandocun-
que nomen ipsius & doctrina palam prædicatur,
aut internis suis inspirationibus cor hominis visi
tat. Id cum fit, peccator sanitatis auidus vbi sen-

A serit adesse Iesum, non debet sinere elabi præsen-
tem occasionē, sed constāti clamore fatigare eius
aures, nec desistere, etiāsi multa turba suadeat si-
lentiū, sed eo instantius illum inuocare. Reclamat
enim intentioni nominis Christi synagoga Iudæo
rum, dicens non in illo esse salutem, sed in Mose.
Obstrepunt & philosophi & principes ethnici, &
quotquot peccatorē in suis vitiis retinere studēt.
reclamat conscientia non vna voce, sed tot voci-
bus quot admissorū sibi cōscius est animus. Suffo
care nititur pium desiderium & orationē turba
carnalium phantasmatū & cogitationū, quæ men
tem ipsius præoccupauerunt, quæ cuncta per eos
qui præibant rectè designata intelliguntur. Quod
si his licet reclamantibus, peccator tamē tanto ar
dentius orationi insistat. Iesus etsi in transitu exi-
stens, non præteribit tamē, sed ad illius clamorem
B restabit. Stat enim, inquit Gregorius, qui ante trāsi
bat, quia dum adhuc turbas phantasmatum in o-
ratione patimur, Iesum aliquatenus transeuntē
sentimus: Cum vero orationi vehementer insisti-
mus, stat Iesus vt lumē restituat, quia Deus in cor
de figitur, & lux amissa reparatur. Cum autem ste
terit Iesus, & iam menti quietem aliquam contu-
lerit, iubet innocentem adduci ad se, quia siue per
doctores euangelicos, siue etiam afflatibus arca-
nis eum sibi probiorem facit. Quærit autē, quid
tibi vis faciā: quia etsi sciat pater cœlestis quo in-
digemus, & quid desideremus antequā petamus
eum, vult tamen nostras necessitates expom sibi,
vt ad orationem animus magis excitetur, sicque
aptior fiat ad impetrandū quod petit. Itaque si ma
C lam & inopiam suam fateatur peccator, & instan-
ter orauerit, precatus non aurum argentum, sed
visum & cognitionē veritatis, mox a Christo im
petrabit. Vbi autem impetrauerit, cauendum est ne
ad pristinū redeat locum, nec amplius iuxta viam
sedeat, aut mendicet, sed agnoscens se nō amplius
indignum, sequatur in via Iesum ad crucem per-
gentē, nec tantū sequatur, sed simul animo grato
Dei semper in se glorificet gratiā. Videt enim &
sequitur, inquit, Gregorius in homilia, qui bonū
quod intelligit operatur. Videt autem, sed non se-
quitur, qui bonum quidē intelligit, sed bene ope-
rari contemnit. Et subiicit: Si ergo fratres charissi
D mi cæcitatē iam nostræ peregrinationis agnosci-
mus: si credendo in redemptoris nostri mysteriū
iuxta viā sedemus: si exorando quotidie ab autho
re nostro vitæ lumen petimus: si eadem luce iam
per intellectū videndo illuminati post cæcitatem
sumus, Iesum quē mente cernimus, opere sequa-
mur. Aspiciamus qua graditur, & eius vistigia imi
tando teneamus. Hæc ille. Bene autem nobis ob-
seruandæ cæci huius orationes breuissimæ qui-
dem, sed sensuū plenissimæ, vt & nos huius exem-
E plo discamus non quidē orare multiloquio, sed ta
men instanter & assidue idque eis quibus ipse
orauit verbis. Prior enim eius oratio, qua in gene-
re precatur Christi misericordiam dicens: Iesu fili
Dauid, miserere mei: in omni cōuenit tempore &
oraudi necessitate. Quiduis enim à Deo petituri,
misericordiam eius solam rectè imploramus, cum
omnia nobis ab illa sint expectāda, adeo, vt & vita
æterna, quæ tamen merces est bonorum operum
ex Dei nobis proueniat misericordia. Dicit enim
Propheta: Qui coronat te in misericordia & mise
rationibus. Posterior autē eius oratio, qua in spe- Psal. 102
cie certā precatur misericordiam Christi, dicens:
Domine

Domine da vt videam; si de spirituali intelligatur A visione, nos admonet quid maxime in specie petere debeamus, nempe non honores huius mūdi, diuitias, aut voluptatem, sed visum oculorum mētis, ita vt nos assiduè dicamus: Domine, da vt vi-
Psal. 18. deam. Da imprimis vt videam, hoc est, per fidem cognoscam te solum verum Deum, & veram veritatis viam qua ad te perueniatur. Sic propheta: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Da deinde vt videam & agnoscam vanitatem huius seculi, vt videam admissa à me peccata & proprias imperfectiones, vt videam te semper in conspectu meo, ne commouear, vt videā, semperque ob oculos habeam vltimum vitæ meę finem, ne vnquam obdormiam in morte. Da postremùm vt videam post hanc vitam te facie ad faciem in gloria tua, vt satiet cum apparuerit mihi gloria tua. Quod si obseruemus significationē verbi Græci, quod est Græcis pro verbo, videam, magis inuenietur hæc oratio, in mystico sensu nobis conuenire. Est enim ἀναβλέπω, quod duo significat, nempe visum post cæcitatem recipere, & sursum aspicere. Precandum itaque vt visus nobis restituatur, depulsa vitiorum caligine, & vt ne oculi nostri in terrenis figantur rebus, sed sursum attollantur ad cœlestium considerationem.

ZACHAEVS PVBLICANVS CHRISTVM suscipit. Lucæ 19. CAPVT CVI.

ET veniunt Iericho. Et ingressus perambulabat Iericho. Et ecce vir nomine Zachæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues, & quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrēs ascēdit in arborē sycomorū, vt videret eum, quia inde erat transiturus. Et cum venisset ad locum, suspiciēs Iesus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et festinans descēdit, & excepit illum gaudens. Et cum viderent omnes murmurabant, dicentes Quod ad hominē peccatorē diuertisset. Stans autem Zachæus dixit ad Dominum. Ecce dimidium bonorū meorū Domine do pauperibus, & si quid aliquē defraudaui, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eū: Quia hodie salus domui huic facta est, eo quod & ipse filius sit Abrahæ. Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat.

ET VENIVNT IERICHO. ET INGRES- B SVS PERAMBVLABAT IERICHO. ET, &c.] Oportunè hæc historia superiorem narrationem secuta est. Quod enim ibi corporaliter à Christo gestum est miraculum, hic fit spiritualiter, & alioqui magna hic est cum superiori facto similitudo. Ibi enim cæcus visum à Christo consequi desiderans, reprehenditur & reprimitur à turba, sed clamoris intentione superat turbæ impedimentum: Hic vero qui Christum videre desiderabat, à turba quoque prohibetur, sed & ipse impedimentū hoc cōscensione loci altioris superat. Ibi cæcus cū vocis intentione declarasset desiderii magnitudinem, iussus est à Domino adduci: sic & hic qui Christum videre desiderabat, ab ipso ad- C uocatur, postquam conscensa arbore ardorem sui præ se tulisset desiderii. Sed ibi à Domino suscipitur & curatur mendicus, hic vero diues, vt intelligamus neminem illum à sua gratia excludere. Itaque ingressus Dominus ciuitatem Iericho, vt erat comitatus multa turba, perambulabat eā, hoc est, pertransibat eā. Non enim significare voluit Euangelista Dominum huc illucque vagatum per ciuitatem, sed per mediam ciuitatem iter fecisse, transitum per eam ad Ierusalem quòd iter instituerat. Quo & nos mystice admonemur ne mēte hæreamus in Iericho, hoc est, instabili hoc mundo, sed vt procedētes de virtute in virtutem, properemus ad cœlestem Hierusalem. Est autem Iericho, vrbs, D quā primam Iordane transmisso cepit & subuertit Iosue, rege illius interfecto, vt scribitur Iosue 6. pro qua extruxit aliā Hiel de Bethel, vt scribitur 3. Reg. 16. Sed & hæc eo tempore quo Ierusalem oppugnabatur a Romanis, propter perfidiam ciuium capta & destructa est, teste Hieronymo lib. de locis Hebraicis, qui pro secunda etiam tertiam dicit postea ædificatam, eamque vsque in sua tempora permansisse, & ostendi vtriusque vrbis vestigia. Brocardus testatur suo tempore ciuitatē hanc octo tantum habuisse domos, vixque nomen villę sortitam. Ciuitatis huius situm & circumiacentis agri fertilitatem propter aquas largissimas fontis illius, quem, cum noxius esset, Helisæus sanauit, vt scribitur 4. Reg. 2. describit prolixè Iosephus lib. 5. de bello Iudaico cap. 4. asserens eā, vt erat media inter Ierusalem & Iordanē, à Ierosolymis quidem distare cētum quinquaginta stadiis, à Iordane verò stadiis sexaginta. Hanc ergo ciuitatem decoratam & habitatione & miraculo Helisæi, etiam Dominus illustrare dignatus est & præsentia sua & insigni quodam facinore, vt vbique præsentia ipsius fructum aliquem attulit. Ecce enim, inquit Euāgelista, erat in hac ciuitate vir nomine Zachæus, (ob celebritatem namque viri eum proprio nomine expressit, conuenitque nomen ipsi euentui qui hic narratur. Nam Zachæus, si interpretetur, significat purum aut iustificatum, scribendumque est hoc loco per simplex e, non autem Zacchęus) & hic princeps erat publicanorū, & ipse diues. Quæ ob id euangelista diligenter explicat, non solum vt sequenti sit narrationi locus, sed, etiam vt eius conuersio, & militiæ cupiditas, ac Christi benignitas sit admirabilior. Nō vulgare enim iustitiæ desiderium, nec vulgare Dei donū fuit, quod is qui caput fuit eorum qui ex publicis exactionibus & communi aliorū malo propriis commodis inhiabant, & præterea diuitiarum copia affluebat, mox omnibus spretis in alium mutatus sit virum, & & tam pio videndi Iesum desiderio detentus fuerit rursum Christi benignitatem nobis mirè commendat, quod nō simpliciter publicani, sed etiam principis publicanorum hospitio vltro sesę obtulerit, à cuius consortio maximè abhorrebant Pharisæi & scribæ. Hic ergo talis vir, quem & viræ genus & fortunę indulgentia impellere poterat ad contemptum humilis Iesu, quęrebat videre Iesum quis esset, cupiēs scilicet eum etiam de facie nosse de quo rumor tam admiranda spargerat. Nec vul-

gari

gari tenebatur videndi Iesum desiderio, sed tanto, A vt cum per staturę exiguitatẽ impediretur à turba vndique Domino circũfusa, ne posset in turba videre Iesum, oblitus sui principatus & diuitiarum suarum, veluti infimę alicuius sortis homo, arborem sycomorum ascenderit, quæ in via forte erat, per quam Dominum transiturum cognouit, non metuens quod multis Iudæorũ risui futurus esset, eo quod diues & publicanorũ princeps, sublimis in arbore spectator esset vni' humilis & pauperis hominis. Et quidẽ cum tam cupidus esset videndi Iesum ptculdubio lubẽs illũ inuitasset, ni modestia & pudor obstitisset, & suorum peccatorum cõscius, indignũ se cum Centurione illo iudicasset, qui illum in domũ suam vocaret, cum à suo con- B sortio Pharisæos studiose abstinere ex pertus fuisset. Bene ergo Euãgelista desiderii in hoc homine magnitudinẽ explicauit, dũ & præcurrisse cum dicit, & ascendisse, idq; in arborem, quã & explicare ei visum est. Est autem Sycomorus, vel, vt Lucas posuit, Sycomorea, teste Dioscoride. lib. 1. de materia medicinali cap. 167. arbor excelsa, folia quidem habens similia moro, fructus autem proferens similes ficui, nisi quod eos proferat sine granis, neque in ramis proferat, sed ex ipso caudice, nõ maturescentes, nisi vnguibus aut ferro scalpantur. Plinius eam vocat ficũ Ægyptiam, putatq; in sola nasci Ægypto, cum Dioscorides testetur etiã in Caria & Rhodo, aliisq; locis nasci, & ex sacris literis certissimũ sit etiã natas in Palestina, imo in ea fuisse crebras & vulgares, vt patet ex hoc loco, & iis locis quibus dicitur Salomon præbuisse multitudinẽ cedrorum quasi sycomoros, quæ nascuntur in campestribus in multitudine magna. 3. Reg. 10. & 2. Paral. 1. & 9. & cum Amos Propheta dicit se tanquam pastorem vellicasse sycomoros. Quo tamen loco D. Hieronymus putat magis significari rubos, qui afferũt mora agrestia, ac pastorum famem & penuriã consolantur, quod ea solitudo in qua morabatur Amos, nullam huiusmodi gignat arborẽ, quæ proprie dicitur sycomorus. Dicitur autẽ hæc arbor sycomorus, etiã sycaminos D quanquam hoc nomen proprie Græcis significet morum, vnde Lucę 17. vertit interpres; arbori moro; cum Græce sit συκαμίνῳ. & Psal. 77. vbi legimus moros eorum in pruina; Græce est τὰς συκαμίνους; quanquã hic potius vertendum erat sycomoros, quæ in AEgypto admodũ crebræ sunt, adeo vt dicatur ficus AEgyptiæ aut mori AEgyptię. Hebræi pro eo quod interpretes vertunt nunc sycaminon, nunc sycomorũ, dictionem habent his nominibus similem שקמה Sikma, vt videri possit mutuata à Græco συκαμίνος, aut contrà potius nomen hoc Græcos ab Hebræis mutuatos. Porro de vocabulo sycomorus adhuc disputatio est, vtrum o in morus sit ὦ μέγα an ὂ μικρόν, vt penultima sit longa an bre- E uis. Græci enim fere per ὂ μικρὸν scribunt, putantq; nomen hoc compositum ex συκῆς, id est, ficus, & μόρος, id est, morus, huic arbori inditum, quòd foliis morũ referat, fructu verò ficum vulgarẽ, quod plane conuenit cum eo quod Lucas dicit συκομορέαν. Nam Græcis μορέα. morum significat. At ex verbis quibusdã Dioscoridis apparet potius per ὦ μέγα, scribẽdũ, vt sycomorus dicta sit quasi ficus fatua, μωρὸς enim fatuum significat. Dicit enim: καλεῖται δὲ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χάριν συκόμορον διὰ τὸ ἄτονον γίνεσθαι, id est, vocatur autẽ & fruct' huius arboris sycomorõ propter saporis ignauitatem, hoc est, quia ignaui & fatui est saporis. Vnde Hieronymus in 7. cap. Amos dicit, Aquilam & Symmachũ vertisse συκομώρους per ω μέγα. Quæ ob id latius prosecuti sumus, vt solidius tractari possit mysteriũ huius arboris, quàm non nisi ob mysterii alicuius rationem videtur sic in specie designasse. Euangelista. Sed redeamus ad historiam: Itaque sedente Zachæo in arbore, & Dominum expectante, Dominus cum venisset ad locum, attollens oculos, vidit eum, aspectu quidem corporali, sed quem ferè sequitur aliquis salutaris effectus, quali aspectu dignus ille merito factus est, qui tanto videndi Iesum desiderio tenebatur. Videre enim eum solũ in tãta multitudine ambiuit, & vicissim in tanta multitudine peculiariter illũ vidit, & in illum oculos suos conuertit Dominus, qui delectatus tam insignis hominis cupiditate, quã ipse facto, vultu atq; oculis præ se ferebat, quã Dominus qui scrutator est cordiũ, syoceram esse aduertit, non tantum se illi simplicitet videndũ exhibet, cum ille nihil aliud petere auderet, sed etiã ipso nomine vt notum cõpellans quem prius non viderat, vltro sese ipsius obtulit hospitio, dicens: Zachæe, festinãter descẽde, quia hodie in domo tua oportet me manere. Dicit, oportet me manere, non ob inopiam, quasi defuissent ei in quæ reciperetur hospitia, sed quod ille suo desiderio meruerat Dominũ habere hospitem, & quia oportebat hac ratione Christũ C secũdum suum officium quærere & saluum facere quod perierat. Legimus dominum frequenter rogatum iuisse ad conuiuium, nunquam autem nisi hoc loco legimus eum non inuitatum vltro se ingessisse. Atque id vulgo habetur parũ ciuile. Sed introspexit Dominus affectũ hominis, cui tanti erat vidisse Iesum prætereuntẽ, sciebátque eum plura tentaturũ, nisi propria indignitatis consciẽtia obstitisset. Hic animus Christo cognitus efficacissimẽ & vrbanissimẽ ipsum inuitabat, qui sic amat inuitari, & à quo plus sæpe impetrat qui quod secum tacitẽ optat, propter conscientiã imbecillitatis suæ nõ auderet petere, quã qui præsumptuose & inuerecundẽ illũ vocare ad se nõ dubitat. Efficax enim inuitator Christi fuit Petrus, cum diceret: Exi à me Domine, quia homo peccator ego sum. & Cẽturio qui dicebat: Domine non sum dignus vt intres sub tectũ meum. Demõstratum est hicã Christo, quã rectè dictũ sit de sapientia Dei quæ Christus est: Clara est, & quæ nunquã marcescit sapientia, & facile videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quærũt illam. Præoccupat qui se cõcupiscunt, vt illis se prior ostendat. Ostensum quàm rectè de eo Ecclesia canit, quod abũdantia pietatis suæ & merita supplicũ excedit & vota. Declaratũ quã auidus sit salutis & conuersionis peccatorũ, quam auiditatẽ ipsius significat etiam quod dicit; festinanter descende; & rursum illud, oportet me manere. Et rectè quidẽ, dicit, manere, quoniam etsi ad tempus breue erat in domo Zachęi corporaliter futurus, in ea tamen per fidẽ semper erat mansurus, per quam habitat in cordibus fidelium. Res autem subsecuta declarauit & vim præcepti Dominici, & affectum Zachæi erga Dominum, quod scilicet solo pudore prohibitus non prius vltro illum ad se inuitauerit. Mox enim vt audiuit Domini inspectatam iussionẽ, nihil quidem respõdet: ingens enim affectus & insperatum gaudium vocẽ adimere solet, sed tamen nihil contatus obtemperat. Nam & festinanter descendit & non,

Amos. 7.

& non simpliciter eum accepit, sed excepit eum gaudens, veluti magno honore affectus, & magno thesauro donatus, cum prius temporalia tantum lucra sectaretur. Nō enim indicauit se beneficium collaturum, sed beneficium accepisse. At quid interea qui aderant rei quæ agebatur spectatores? Cum cæcum ante ingressum Iericho Dominus illuminasset, omnis plebs vt vidit, dedit gloriam Deo: nunc vero cùm magis deberēt Deo dare gloriam, & Christi prædicare benignitatem, omnes qui videbant, murmurabant dicentes quod ad hominem peccatorem diuertisset, duplici nomine peccantes, & quod hunc adhuc peccatorem vocabant, qui etiamsi prius peccator fuerat, videri merito iam poterat animum mutasse: & quod vitio hoc vertunt Domino, quod ad hominem peccatorem diuerterit, cum hoc vnum viderent eum agere, vt sua doctrina peccatores ad resipiscentiā permoueret. Qua in re obseruandum quomodo homines semper magis commendauerint corporalia Christi beneficia, quam spiritualia, vt semper carnales magis eaterna mirantur, quá spiritualia. Cùm tamen hic dicuntur omnes vidētes murmurasse, videtur intelligendum Euangelistam locutum vulgari modo, vt omnes dixerit pro fere omnibus, aut admodum multis. Non enim absolutè omnes qui viderunt murmurabāt, quia non Apostoli & discipuli qui aderant. Vt autem intelligamus quàm iniusta & irrationabilis fuerit horum murmurantium indignatio, subiicit Euangelista: Stās autem Zachæus dixit ad Iesum. Stetisse eum dicit insinuans ipsius erga Christum reuerētiam, siue hoc inter prandendum contigerit, siue potius ante vel post prandium, cum aliquamdiu, vt est verisimile, Dominum docentem mundi contemptum, & futuræ vitæ bona annuntiantem audisset. Aduertendum autē quid dixerit ad Iesum: Ecce, inquit, dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, &c. Quod dicit, do & reddo, quidam sic accipit quasi iam hoc facere cœperit, priusquam etiam ad ipsum Dominus diuertisset, vt intelligeret num hoc quod cœperat Domino probaretur necne. Sed rectius intelligitur ipsum cōmotum Christi præsentia & doctrina, iā certò constituisse se daturum & redditurum, vt cùm dicit, do & reddo, præsentis temporis verba pro futuris accipiantur, dabo & reddam, nisi quod significare voluerit dicens, do & reddo, sese iam suas facultates ad id deputare, & ad id faciendum sese astringere, vt sensus sit: do pauperibus, hoc est, iamiam illis addico & certò deputo. Id enim magis conuenit responsioni Domini, quam subiicit dicens: Hodie salus domui huic facta est. Diuidit autem suas facultates in duas partes. Et dimidiū quidē pauperibus assignat, vt peccata sua eleemosynis redimeret, & perfectionem Euangelicæ doctrinæ quoad posset præstaret. Ea enim requirit vt diuites sua dispergant & dispensent pauperibus. Dimidium vero reseruat, non tam vt possideat, quàm vt hinc exoluat lucra fraude quæsita, vt ferè solet publicanorum officium non esse liberum ab iniustis exactionibus. Quadruplum autē reddere fraudatis constituit, secutus scilicet legem hac in parte, quæ præcepit ei qui ouem fuerit furatus, eamque vendiderit, vt reddat quadruplum. Quanquam hac constitutione non omnino ad talē redditionem adigebatur. Nam lex eis qui quod fraude aut furto abstulit, ad huc habet in manibus, duplum

Exod. 22

A tantum restituere præcipit. Hic autem si quod aliquem fraudauit, illud adhuc penes se habuit, nempe pecuniam. Verum quo fraudis perfectā faceret satisfactionem, & non tantum restitueret malè ablata, sed etiam damna quæ fraudati poterāt incurrisse resarciret abundè, suumque peccatū in se ipso plene puniret, quadruplum vltro se redditurum promittit. Ex quo intelligendū relinquitur, hunc diuitias suas nō omnes ex iniustitia & fraude comparasse, sed maiorem partem, imo omnes pene vel ex patrimonio, vel ex iusto lucro obtinuisse quomodo enim alioqui & dimidium bonorum suorum pauperibus addicere potuisset, &

B præterea reddere quadruplum omnibus à se fraudatis: Hinc autem discendum diuiti qui perfectus Christo velet esse discipulus, opus esse vt & largiter sua in pauperes eroget, & tamen non sic omnia quin si de fraude aliqua sibi est cōscius, nō etiā fraudatis male ablata restituat, nec tantū ea quæ abstulit restituat, sed & damna quæ hinc inciderunt aut incidere potuerunt resarciat. Dicendum & hic, quod perfecta resipiscentis satisfactio in duobus illis consistat, nempe vt & ablata reddat (nō enim, inquit Augustinus, dimittitur peccatū, nisi restituatur ablatū) & admissa peccata eleemosynis purget, iuxta consiliū Danielis: Peccata tua

Epist. 54. ad Macedonium.

Dan. 4.

C eleemosynis redime. Porro quod Zachæus has suas coram Domino virtutes proponit, non iactabūde facit, quemadmodū Pharisæus ille, qui dixit, decimas do omnium quæ possideo: sed tū vt alacritatem suam & fructum in se secutū ex præsentia & ingressu Domini ostenderet, idque in condemnationē obmurmurantium Iudæorū: tum quod cuperet audire à Domino an quod facere instituebat, ei placeret necne, & num quid illi præterea esset faciendum ad adipiscendā vitā æternam. Mira sane rerum mutatio, cum is qui prius totus lucris inhiabat, & ex aliorum incommodis sibi quæstū faciebat: subitò ita mutatus est, vt nō tantum redderet. cum fœnore & largiter iniuste parta, sed &

D quæ supererant, pauperibus non tantum sedaturum promitteret, sed iam deputaret, & veluti renunciato iure addiceret. Hæc certe mutatio dexteræ excelsi. Iam camelus, obiecto diuitiarum onere transire cœpit per foramen acus. Cum ergo Zachæus suam mutationē Domino probandam vel improbandā proponeret, Dominus approbās eius propositum, ait ad illum: Hodie salus huic domui facta est, eo quod & ipse filius sit Abrahę. vbi sciēdum, quod apud Græcos relatiuum, ipse, referri potest ad domū, quia illis οἶκος, id est, domus, est masculini generis, vt sic verti possit oratio: Salus huic domui facta est, eo quod & ipsa filia sit Abrahæ. Atque in hunc modum potius intelligendū, ob id

E apparet, quod cū Dominus hæc dicatur dicere ad Zachæum, non autem ad circunstantes, durius est quod sub tertia persona dicitur ad illū, eo quod & ipse sit filius, si, ipse, referatur ad Zachæū: Nec absurdū videri debet si domus dicatur filia Abrahæ. Sic enim rectè dicitur domus filia Abrahæ, quomodo nos dicimus domū aliquā Christianam, vt scilicet domus accipiatur pro familia. Nō enim Dominus tantum Zachæo salutē annūciat, sed toti familiæ, quæ exemplo patrisfamilias aut iam crediderat, aut credituta erat. In nostra littera videtur illud, ad eum, cùm dicitur: ait Iesus ad eum; accipiendū pro, de eo, quomodo ad Romanos dicitur: Ad Israel autem dicit, pro, De Israel autem

tem dicit. Et multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo eius, pro, multi dicunt de anima mea. Itaque intelligatur ad circumstantes de Zachæo dixisse Dominus: Hodie salus huic domui, hoc est, familiæ facta est, eo quòd etiam ipse, paterfamilias scilicet, sit filius Abrahæ. Theophylactus relatiuum, ipse, manifestè refert ad domũ, & per domum vult intelligendum ipsum Zachęum, vt sit sensus: sicut tu hodie das & reddis, ita & ego dico hodie salutem factam domui huic, id est, tibi. Iuxta quem sensum rectè dixerimus in nostra litera, relatiuum, ipse, referri ad domum, non secundum vocem, sed secundum rem, sicut in illo: Reges gentiũ dominantur eorum. Cæterũ domui dicit Dominus factam salutem, quia supra dixerat: In domo tua oportet me manere, vt ostendat fructum secutum ea suo in domum ingressu, propter quem fructum dixerat; oportet me manere in domo tua. His ergo verbis non tãtum approbat Dominus factum Zachæi, sed & occurrit indignantium de ingressu suo murmurationi, cum ostendit fructum sui ad peccatorem introitus. Et quo magis omnium ora obstruantur, addit causam salutis domui tunc collatæ, dicens: eo quòd & hoc est, etiam, ipse, quanquam publicanus & peccator, sit filius Abrahæ. Quod autem Zachæum filium vocat Abrahæ, dupliciter potest intelligi. Aut simpliciter, quia ea genere fuit Abrahæ sicut reliqui Iudæi, quo modo si accipiatur, intelligẽdum est Dominum non reddere exactam, & adæquatam rationem quare salus facta sit huic domui. Nõ enim omnibus illis salus cõtigit, qui filii fuerunt Abrahæ secundum carnem. Sed redditur ratio quare non debuerit à Domino negligi Zachæus, nimirum quia & ipse erat Israelita: suprà autem dixerat missum se ad oues quę perierũt domus Israel, & filiis Abrahę peculiariter erat promissa salus per Messiam præstanda. Aut filiũ Abrahæ vocat non tantum ratione carnalis ex Abrahã propagationis, sed etiã ratione diuinæ electionis, qua hi tantum æstimantur in semine Abrahæ, qui benedictionis Abrahæ & semini eius promissæ in Christo participes sunt aut futuri sunt, sicque adæquata reddita erit causa quare domui huic salus cõtigerit. Non potest enim non huiusmodi Abrahę filiis salus aliquando contingere. Sunt autem, inter quos Chrysostomus, qui Zachæum hunc non putant fuisse genere Israelitam sed ethnicũ, dictum autem filium Abrahæ, quomodo gentes dicuntur filii Abrahæ, per imitationem scilicet fidei & operum eius. vt scõs sit: eo quòd nõ tantum vos carnales Iudæi, sed etiam ipse sit filius Abrahæ iam effectus, per fidei imitationem. Verum id non est verisimile, tum quia Dominus suprà dixerat se nõ missum nisi ad Israelitas: tum quia si id verũ fuisset, nõ tantũ Iudæi murmuraturi dixissent quòd ad hominem peccatorem diuertisset, sed multo magis quod ad hominem præputium habentẽ diuertisset, quod in Petro indignè tulerunt etiam fideles, idque post acceptum spiritum sanctũ. Non enim existimandum est publicanos omnes qui apud Iudæos Romanorum nomine publica vectigalia exigebant, fuisse gentiles, vt suprà satis dictum est. Sed & nomen, Zachæus, cum sit Hebræum, indicat satis hominem fuisse Iudæum. Concludendo autem subiicit Dominus: Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat. Quo confirmat redditam rationem, quod

Psal. 3.

Rom. 9.

Act. 11.

A scilicet salus ideo contingere debuerit Zachæo, quia filius fuerit Abrahæ etiam ipse, nec obstare illi quod publicanus sit & peccator, eo quod ipse venerit in hunc mundum, vt quæreret nõ eos qui sibi iusti videntur, nec salute se putant indigere, sed vt quæreret & saluum faceret quod perierat, idque imprimis inter oues Israeliticas. Itaque hisce iam Dominus refellit Iudæorum indignationem. Nam cùm dicit; eo quòd filius sit Abrahæ, respõdet murmuri Iudæorum ex parte Zachæi, proferens eius ex Abraham originem, ob quam à se non erat relinquendus, & Iudæi tanquam de fratris salute & fœlicitate gaudere debebãt. Cum verò dicit: Venit enim filius hominis, &c. ex parte sui respondet illis, proferens suum officium. Et hæc quidem iuxta historiam, quæ in genere quidem nos docet & Christi in requirendis peccatoribus solicitudinem, atque in suscipiendis illis be-

B nignitatem, & veræ pœnitentis ad opera misericordię & iustitię alacritatem. Iuxta allegoriam autem, sicut semper in Euangeliis publicanorum & peccatorum conuersio, typus fuit conuersionis gẽtium quas Iudæi ob peccata abominabantur, & quarum vocationi inuidebant postea: ita & nunc Zachæus iste Pharisæis abominabilis, typus fuit populi gentilis, qui fama nominis Iesu diuulgata, excitatus auiditate eum cognoscendi, cùm statura pusillus esset, hoc est, puerorum instar non ita vt Iudæorum populus profecisset in virtutibus & veritatis cognitione, & ob id impediretur à turba vitiorum & diuersorum errorum quos sectatus fuerat, ne Iesum videre posset, ascendit per fidem in

C arborem sycomorũ, hoc est, crucem Domini, quæ ficum refert fructos sui dulcedine: morum vero effusi sanguinis rubedine, estque veluti ficus fatua, quod cum dulcis sit fructus eius credentibus, fatuus tamẽ & insipidus infidelibus. Hæc est illa ficus, vnde qui cognoscunt se esse nudos, colligunt folia quibus tegant suam nuditatem. Aut in arborem sycomorum ascendit, dum suæ pusillitatis conscius, turbam errorum fugiens, Euangelicam amplexatus est doctrinam, quæ mundo fatua habetur & stulta, qua à terrenis subleuat Iesum per fidẽ videre meruit. At Dominus huius videns populi fidem, & studium veritatis cognoscẽdæ, non

D se in transitu videndũ illi præbuit, vt Iudaico populo, sed à contemplationis studio ad opera charitatis ipsum vocans, delegit in domo eius manere, & firmam facere mansionem, plus ei populo indulgens quàm vel petere vel sperare poterat. Quã benignitatem populo gentili exhibitam cum viderent Iudæi, indignati sunt & obmurmurarunt. Vt enim nunc obmurmuratum est Iesu propter Zachæum, ita pòst obmurmuratũ est Petro ob Cornelium centurionem, qui gentium fuit primitiæ.

E Dicebãt enim: Quare introisti ad viros præputiũ habentes? At illis quantumlibet indignantibus, & abominantibus gentes tanquam peccatores, Dominus gentili populo iustitiæ & misericordiæ operibus vacanti, non autem principaliter ceremoniis sicut Iudæi, pronunciat salutem factam, idque ob id quod semen Abrahæ esset spirituale per fidem. Ex quibus intelligi iam facile potest quomodo etiam moraliter hæc historia possit tractari, vt per eam doceatur quomodo quisque peccator, cuius exemplar quoddam sese exhibuit, Zachęus, assequi possit, vt & Iesum videat, & eundẽ habeat manentem in domo pectoris, sui, nimirum si cùm pro

Allegoria

Genes. 3.

Act. 11.

pro staturæ spiritualis pusillitate impeditur à turba suorũ peccatorũ, à turba errorũ in quibus versatus est, à turba humanæ cõuersationis, ne Iesum videre possit, & has turbas fugiat, & terrenis relictis ad superna feratur, in crucẽ Dominicam fide ascendat, stultam Euangelij doctrinã amplexetur. Cumq́; sic è sublimi Iesum speculatus fuerit, descendat ad officia pietatis. Non enim satis est contẽplari Iesum, quoties eget hospitio: eget autem, quoties eget proximus. Ac tum quidẽ quoties vocamur à Domino ad huiusmodi officia charitatis, nihil morandũ est, sed & festinanter ad ea explenda descẽdendum, & Christus egenus cum gaudio B excipiendus. Sic fit vt quis per fidem quæ per dilectionem operatur, Christum non veluti in transitu videat quomodo eum vident qui tantùm credunt, sed etiam habeat eum manentem in domo sua, refectus ab eo salutari doctrina & spiritus cõsolatione, quantumuis impij quidam obtrectẽt; & vicissim ipsum reficiens misericordiæ & iustitiæ A operibus. Hæc enim duplicia opera ex facto Zachæi verè pœnitenti sunt imitanda. Porro ex Ecclesiastica institutione, hæc de Zachæo historia legitur passim in solẽnitate dedicationis Ecclesiarũ, idque appositè valdè. Et primùm quidem, quòd ei festiuitati cõueniat illud Domini: Hodie salus huic domui facta est; propterea quòd tũc memoria celebretur eius diei qua domus aliqua Deo est deputata, & singulari insignita prærogatiua. Deinde quia et conuenit illud: Hodie in domo tua oportet me manere; Quòd ea die templũ factum sit habitaculum Dei & Christi. Postremùm, quia templum materiale typus quidam est templi spiritualis, in quo magis habitare desiderat Christus, illius scilicèt de quo Paulus: Templum Dei sanctum est quod estis vos; 1 Cor. 3. proinde annua dedicati tẽpli memoria celebratur, vt ea fidelis quisque semel Deo in baptismo consecratus admoneatur, ita se gerere vt Christum habeat in se manentẽ, ad quod aptissimè conuenit moralis historiæ huius tractatio.

PARABOLA PROPONITVR DE DECEM MINIS.

Lucæ 19. CAPVT CVII.

HAec illis audientibus adiiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Hierusalem, & quia existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur. Dixit ergo: Homo quidã nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reuerti. Vocatis autẽ decem seruis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dum venio. Ciues autem eius oderant eum, & miserunt legationem post illum dicẽtes: Nolumus hunc regnare super nos. Et factum est vt rediret accepto regno, & iussit vocari seruos, quibus dedit pecuniam, vt sciret quantum quisque negotiatus esset. Venit autem primus dicens: Domine mna tua decem mnas acquisiuit. Et ait illi: Euge serue bone, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatẽ habens supra decem ciuitates. Et alter venit dicens: Domine mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait: Et tu esto super quinque ciuitates. Et alter venit dicẽs: Domine, ecce mna tua, quã habui repositam in sudario, timui enim te, quia homo austerus es, tollis quod nõ posuisti, & metis quod nõ seminasti. Dicit ei: De ore tuo te iudico serue nequã, sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, & metẽs quod non seminaui, & quare non dedisti pecuniã meam ad mẽsam, & ego veniens cum vsuris vtique exegissem illam? Et astantibus dixit: Auferte ab illo mnã, & date illi qui decẽ mnas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas. Dico autẽ vobis: Quia omni habẽti dabitur, ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Veruntamen inimicos illos meos, qui noluerũt me regnare super se, adducite huc, & interficite ante me. Et his dictis præcedebat ascendens Hierosolymam.

HÆC ILLIS AVDIENTIBVS ADIICIENS DIXIT PARABOLAM, EO QVOD, &c.] Occasionem dictæ modò à Domino parabolæ explicauit Euangelista, nimirum quia cùm iam Dominus appropinquauit Hierusalem, discipuli existimauerũt Christum regnum suum, quod temporale fore putabãt, mox in ea tãquam regia sede & ciuitate Dei auspicaturum gloriosè. Itaque subiecit hanc parabolam, quo hanc mentibus suorum tolleret existimationẽ, significans per eam, longè aliter rem casurã quàm illi opinabantur, se scilicet nõ in vicina Hierusalem, sed in longinqua regione regnum sibi accepturum, Iudæos regnum ipsius detrectaturos, ac Apostolos, aliósq; D doctores ministros suos qui cum ipso regnare vellent interea quòd ipse abesset in regno externo, negociationem consentaneam regno exercere debere, donec in fine ipse veniret, fidelibus ministris regni sui consortium communicaturus, rebelles vero & ignauus seruos vindicaturus. At quæri hic potest, quomodo Euangelista dicat hanc parabolam Dominum adiecisse, cùm prædicta illi, nempe Apostoli & alij qui aderant, audirent. Illo enim apparet significari Dominum sumpsisse etiam ex C illis prædictis occasionem subiiciendi hanc parabolam, cùm nulla videatur esse horum cum præcedentibus connexio. Itaque quanquã videri possit Dominum postea quæ ad causam Zachæi pertinebant, nouam docendi occasionem, sine consequentiæ ratione accepisse ex Apostolorum carnali existimatione, tamen rectè etiam dixerit quis, Dominum cùm hanc subiiceret parabolam, respexisse vel ad indignationem & obmurmurationem Iudæorum, vt significaret mirum nõ esse si perpetuò ipsi indignarentur, qui mox recusaturi erant ipsum in suum regem suscipere, vel ad hoc quod dixit: Venit filius hominis quærere & saluũ facere quod perierat, vt ex suo exemplo etiã suos per parabolam doceret quid ipsis faciẽdum restaret, nec tam cogitarent nunc de regni gloria, quàm vt regem suum imitentur, & post illius profectionem etiam ipsis quærendum quod perierat in hominibus. Hoc est enim lucrũ quod à suis ministris Dominus requirit. Bene autem dicit Euangelista illos existimasse quòd regnum Dei manifestaretur confestim. Regnum enim Messiæ etsi putabant ipsi fore temporale & mundanum, tamen Dei regnũ vocabant, quòd per Messiã se missum Deum in po-

pulo suo crederent sublimi quodam modo regnaturum, & sublimius quàm olim tépore Iudicum, aut regis Dauid, & aliorũ. Et quidem regnum Messiæ vt iam in terris vtcũque cœptum erat, ita mox in Hierusalem magnum profecturũ & incrementum accepturum erat, verum nõ erat ita vt illi putabant manifestandum, vt instar aliorũ regnorum, in gloria & maiestate appareret. Spirituale est enim regnũ Christi quod est in terris, & quemadmodum Paulus vitam fidelium absconditam esse dicit cũ Christo in Deo, ita & regni ipsius maiestas & gloria iam occulta est, manifestanda in nouissimo die. Porro hac parabola eo magis præmuniendi iam erãt animi Apostolorũ, quod mox solemni pompa veluti rex ingressurus erat & suscipiẽdus in Hierusalem, quemadmodum post hanc parabolam mox Lucas subiungit. Parabola autem sic habet: Nam ad literam eam prius breuiter prosequemur, etsi ferè planam satis in omnibus, quo rite intellecto exemplo solidius in re per ipsam significata versemur. Homo, inquit, quidam nobilis, hoc est, claro genere natus. (Græcè enim est εὐγενής,) abiit in regionem longè dissitam à loco habitationis, vt acciperet sibi regnum, & eo accepto reuerteretur. At priusquã ingressus esset iter, vocatis decẽ seruis suis quos habebat, dedit illis decem mnas, singulis scilicet vnã, ita vt inter omnes æqua esset sortis partitio, simúlq; mandauit illis dicens: Negotiamini, hoc est mercaturæ & lucro conquirẽdo operam date, dum pro vsquedũ, venio: quasi dicat: Hanc pecuniam trado vobis, non vt prodigatis aut seruetis otiosam apud vos, sed vt negociatione crescat, reuersúsque reperiam rem domi auctam. Non dicit quãdo venturus sit, sed tantum venturum se asserit, volens tempus aduentus sui ipsis esse incertum, vt illi nunquam essent in otio, sed venturum tempore incerto semper expectarẽt. Porro μνᾶ, mna dictio Græca, pro qua Latini interposita litera i dicunt etiam mina, significat Atticis libram pecuniariã, hoc est, cẽtum drachmas, quæ continent 12. vncias cum semisse. Cùm enim drachma octaua pars vnciæ sit, sicut octo drachmæ vnciam faciunt: Ita duodecies octo drachmæ, hoc est, nonaginta sex, duodecim vncias, quæ veram libram Romanam reddunt, faciunt, sed ob numeri perfectionem addebantur quatuor drachmæ, ita vt 100. drachmæ dicerentur libra & μνᾶ. Dicunt autem & Hebræi eodem vocabulo מָנֶה Mane, pro quo nos dicimus mina, & Græci μνᾶ, sed sciẽdum est minam Hebraicam diuersam esse à mina Attica. Hebraica enim valet, teste Iosepho, duas libras cum dimidia. Sic enim habet lib. 14. antiquit. cap. 13. Mina apud nos duæ & semis libræ existimantur. Quod conuenit cum eo quod scribitur Ezech. 45. vbi dicitur: Viginti sicli & vigintiquinque & quindecim sicli, minam faciunt. Viginti enim & vigintiquinque & quindecim sicli simul sumpti faciunt 60. siclos. At cùm, vt suprà dictum est, Siclus sit dimidium vnciæ, 60. sicli, 30. faciunt vncias, quæ sunt duæ libræ & semis. Proinde Hebraica mina non tantùm dupla est ad Atticam, sed & vltra excedit eam in quinque vnciis. Et hæc quidem pro intelligentia scripturarum in quibus fit mẽtio de minis vel mnis. Redeamus ad parabolicæ historiã. Cùm ergo ad prædictum modum res suas nobilis iste homo domi disposuisset, mox profectus est. Ciues autem ciuitatis cui præerat oderant eum. Itaque profecto illo cœperunt agitare de nouandis

Coloss. 3.

Quid mina.

A rebus, vt fieri solet, hoc molientes, vt dum alterum regnum assereit, ab eo quod possidebat excluderetur. Miserunt igitur post illum iam profectum legationem, hoc est, legatos, dicentes ad illos: Nolumus planè hunc regnare super nos; nullã quidem legitimam rationem addẽtes, sed superbe regnum eius recusantes sola voluntate. Id enim significat, Nolumus. Hæc dicentes legatos miserunt eos, vt referrẽt illi ciues esse huius animi, vt posthac nollent illum habere regem, ne veniret vnde profectus esset. Et factũ est vt accepto regno, quantumuis id nollent ciues, rediret tamen, ac reuersus primum quidẽ de seruis suis solicitus fuit quibus pecuniã dederat, quos protinùs vocari iussit, vt sciret quantum quisque negotiatus esset, id est, quantum lucri negotiando fecisset.
B Non est enim hic Græca verbum πραγματεύσασθαι, quod superius est, sed διαπραγματεύσασθαι, quod plus quid significat. Venit autem primus, dicens: Domine mina tua fecit lucrum decem minarum. Cuius industriam ac fidem collaudans & remunerans dominus, respondit: Euge serue bone, quia in modica te fidelem te declarasti, cum res meæ essent angustiores, æquum est vt rebus meis nunc auctis, particeps sis amplioris fortunæ, ac plura tuæ fidei & potestati concredita habeas. Eris ergo, pro esto, potestatem habens super decem ciuitates. Porro, euge, Græca dictio est, qua & Latini vtuntur, atque est vox laudantis aut exultantis, perinde valens ac, rectè sanè. Componitur enim ex εὖ & γε. Proinde cum in Psalmis precatur Propheta contra impios: Non dicant in cordibus suis, Euge euge animæ nostræ; sensus est: Psal. 34.
C Ne sinas vt dicant sibi, bene bene sanè est animæ nostræ, cum scilicet euenerit iusto quod cupiunt. Et cùm dicit: Auertantur retrorsum, & erubescãt, qui dicunt euge euge; sensus est: Qui cùm vident aduersitates meas, lætantur & propter me dicunt: Bene res se habet. Et quidem illis locis lætantis est vox, hîc verò magis collaudantis. Non tantum autem Dominus eum collaudat, cuius mina decem acquisiuit minas, sed & eum, cuius mina quinque tantum acquisiuit, cum quo non expostulat quare nõ plus lucri fecisset, cum ex æquali pecunia alter duplo plus lucratus fuisset. Animaduertit enim varios esse negotiationis casus, & eos qui æqualem
D impendunt laborẽ & industriam, nõ semper idem assequi commodum. Et alioqui Dominus pro sua benignitate non quãtum potuisset seruus lucrari, requirit, sed contentus etiam fuit mediocri industria & lucro. Collaudat ergo etiam hunc, nec collaudat tantum, sed cùm illi, sicut nec priori, aliquod præmium deberet, tamen veluti commerito ob suam industriam & diligentiam contradit præfecturam quinque ciuitatum, ex seruis hos in consortium dominij constituens, sed secundum proportionem meritorum. Cum autem ad hunc modum exteri redderent rationem, tandem venit
E seruus vnus planè ignauus, & malæ fidei, qui supra suam ignauiam etiam hoc adiecit criminis, quod se iustificare voluit, quódque iustificationis suæ rationem retorsit in mores & iniquitatẽ Domini. Domine, inquit, en refero tibi minam quam mihi credideras. Eam hactenus habui repositã in sudario, quo tibi sicut erat, esset incolumis. Adeo non profudi, vt nec attigerim. Hoc malui, quàm venire in periculũ ne si malè cessisset negotiatio, vt in ea varij sunt casus, tecum mihi res esset. Metuebam enim te, sciẽs, quàm sis homo austerus, &

lucri

lucri auidus, adeo vt non solùm nihil dones, aut perire finas de tuo, verùm etiá inde tollas vbi nihil posuisti: & inde messem colligas, vbi non fecisti sementem, quare non dubitaui te multò magis à me exacturum depositam minam, etiamsi deperdita fuisset per fortunæ iniquitatem. Apparet autem fuisse illo tempore vulgare adaginm; Tollere vbi quis nihil posuit, & metere vbi nõ seminauit; pro aliena & in quę quis nullum habet ius diripere & sibi vendicare. Audiens hæc dominus, offensus non tantùm ignauia serui, sed etiam quòd culpam suá referret in mores domini, propriis ipsum conuincens verbis ait: Serue bis malè, piger scilicet & domini tui intimulator, ex verbis oris tui te iudico: Sciebas enim, vt ais, me esse austerum, adeo vt tollam vbi non posui, &c. atqui hoc ipsum debebat te ad industriá excitare, non ad ignauiam. Cogitare enim debueras me multo magis mea requisiturum cum lucro, si aliena mihi soleo præ lucri auiditate vendicare. Quare ergo non saltem commisisti pecuniam meam mensariis, qui ex mutuo vel nummorum mutatione lucrum faciũt, vt cum illis particeps lucri fieres, vt si timuisti negotiando maria & terras peragrare, & in his lucrum quærere in quibus est iacturæ periculum, saltem vel hac ratione lucrum parasses, in qua minus vel nullum periculum est, imo certum lucrum, vt ego veniens pecuniam meam vel à te, vel à mensarius exigere possem cum vsura? Arguit ergo dominus eum, quòd cùm negotia periculosiora aggredi timuisset, etiam nec certiora ac faciliora tentasset. Porro non est hic anxiè quærẽdum quomodo dominus iste requirit lucrum vsuræ quod iniustum est. Proponitur enim parabola homo vulgari modu agens & loquens. Lucrum autem vsurarum olim apud multas gẽtes licitum & iustum habebatur. Aut loquitur iste nunc consequẽter ad existimationem serui, quasi dicat: Cùm iudicares me adeo esse lucri cupidum, vt etiam tollam vbi non posui, existimare etiam debuisses me accepturum lucrũ vsuræ ex concredita tibi mea pecunia. Cum autem dicat: & ego veniens cũ vsuris vtique exegissem illam (illam, enim habent multa scripta exemplaria, & non, illud) quanquam intelligi possit exegissem illam à te, sunt tamen, qui intelligunt exegissem illam à mẽsariis, vt his verbis intelligatur dominus tacitæ obiectioni serui occurrere. Ne enim dicere posset seruus, si fortè mensariis commisissem pecuniá tuam, periculum fuerat ne non traditam illis pecuniá mihi cum parto lucro rependerent, ego, inquit, veniens exegissem eam ab ipsis cum fœnore & lucro. Cum autem ad hác heri vocem obmutuisset ignauus iste seruus, dominus seruis astantibus præcepit ablatá ab illo minam, dari illi qui omniũ fuit vtilissimus, qui scilicet decem habuit iam minas, seruisque mirantibus cur illi adiiciendam vellet, quæ potius videbatur ei danda qui minus haberet, subintulit commune & tritum illud dictum: Omni habenti dabitur amplius, ab eo autem qui non habet, etiam quod habet auferetur. Quasi dicat: Ille qui quod à me habuit, verè habuit, lucrum inde faciens, dignus est cui amplius committatur & ditior fiat: is verò qui quod habuit, sic habuit quasi nõ haberet, dignus est qui priuetur etiam illo quod habuit, tantùm abest, vt eius egestati mea subueniat liberalitas. Hoc iudicio cum seruis habito, secũdo loco Dominus inimicos suos, qui iugum regni eius excutere volue-

A runt, adductos iubet in conspectu suo interfici, vt rebellionis suę meritas persoluerent pœnas. Paratior enim ad remunerandum quàm ad vindicandum, prius iubet accersiri seruos, quàm inimicos suos. Et hactenus quidem literalis propositi à Domino exempli tractatio, cui iam breuiter eius est subiiciẽda accommodatio ad eam rem quam Dominus significare voluit. Comparat ergo seipsum Dominus homini cuidá nobili genere orto, quòd verè esset homo, secundum humanam naturam ortus ex regia stirpe Dauid, secundum diuinitatẽ filius Dei patris. Se igitur significat mox abiturum in regionem longè dissitam à terra, nempe in

B cœlum, vt ibi acciperet quasi homo regnum sibi debitum, & regno accepto suo tempore quod incertum esse voluit, reuersurum, quod fiet in nouissimo iudicij die. At priusquá profectus est, seruis suis, Apostolis scilicet, aliisque Euangelicæ doctrinæ prædicatoribus, quos per decem seruos in parabola significat ob numeri perfectionem, concredidit Euangelicam doctrinam, & dona sua velut minam quandá, & pecuniam qua negotiarentur, & lucrum non sibi, sed suo domino facerent: qui sese magno lucro auctum existimat, si homines per hominem resipiscant à vitiis, & ad Euangelicæ pietatis studium conuertantur, præcipiens eis vt ei lucro augendo insistant vsque ad tempus

C aduentus sui. Cum autem iam profectus esset in cœlum, Iudæi, qui veluti ciues ipsius fuerant, quòd inter eos & ex eis natus, & apud eos conuersatus esset, & regnum suum auspicatus, vt semper eum etiam præsentem oderát, recusauerunt eum etiam iam absentem agnoscere pro suo rege, non quidem quod iusta aliqua ratione mouerentur, sed quod impia & obstinata volũtate nollent. Quemadmodum enim adhuc præsente in terris Christo, *Ioan. 15.* dixerunt Pilato: Non habemus regem nisi Cæsarem. *Ioan. 19.* &: Noli scribere, Rex Iudæorum; ita iam ipso in cœlum profecto, cum Apostolos persequerentur, & cæsis denunciarent ne cuiquam loquerentur in nomine Iesu, ipso opere veluti dixerunt illud Psalmi: Dirumpamus vincula eorũ, & proiicia- *Psalm. 2.*

D mus à nobis iugum ipsorum. At quamtumuis Iudæi illum nolint sibi regem, & adhuc pertinaciter illum negent & blasphement, veniet tamen etiam inuitis illis gloriosè regnans, initurus cum seruis suis rationem, & de inimicis suis vltionem sumpturus. Et seruos quidẽ suos per sanctos Angelos ipso iubente ad iudicium adductos, quos deprehenderit concreditis sibi donis, & Euangelici sermonis dispensatione lucrũ sibi fecisse animarum, non tantum collaudabit, sed & magno remunerabit pręmio, & regni sui consortio donabit, vnumquemque tamen pro industrię & lucri parti ratione, maiorem scilicet fœlicitatem & præeminen-

E tiam in regno suo eis impartiens, qui plus laborauerunt, & plus lucri fecerunt. Id enim significatur per hoc, quod in parabola is qui decem minas acquisiuit, præficitur decem ciuitatibus: qui vero quinque lucrifecit, præficitur quinque. In quibus id obseruare conuenit, quod dicunt: mina tua decem minas acquisiuit, vel fecit quinque: non autem, ego per minam tuam mea industria tantum acquisiui; vt hinc discamus omne nostrum lucrum non tam nostrę industrię, quàm diuinæ ascribere gratiæ, cuius est totum quod bonũ est. Vnde Paulus, cum dixisset se plus omnibus laborasse, subiecit: Non ego autem, sed gratia Dei mecum. In illo *1. Cor. 15.*

autem qui prætextu austeritatis sui domini minā A seruauit in sudario, illi designantur, qui concredita sibi dona etsi nō prodigāt, tamē otiosa seruant, & licet non apertè malè viuant, nec quenquā lædant non tamen student pro accepto Dei munere aut suo officio aliis prodesse, & Christo lucrifacere, qui suæ pusillanimitati, imo verius ignauiæ ferè prætexunt metum diuinæ iustitię, & strictæ rationis exigendæ ab his qui non fœliciter & cum lucro verbū Dei & munus quoduis Ecclesiasticum administrauerint. Quoniam enim in cura pastorali animarum, verbi diuini prædicatione, audientia confessionum, & huiusmodi quæ ad lucra spiritualia exercentur, multa occurrunt pericula per- B dendi animas, magis eligunt & tutius ducunt omnino non exercere has negociationes, sed sibi in otio viuere, dicuntque frequenter tales in corde suo: Deus etiam plerunque requirit ab hominibus quæ non dedit eis, requirit fidē quam eis non dedit, requirit bonorū operum fructum, cùm non dederit eis bonam voluntatem, sed ab æterno reprobauerit & indurauerit corda eorum, quàm seuerè ergo mecū actutus esset, si cùm me negociationibus spiritualibus immiscerem, nō solum nullum facerem lucrum, sed etiam damnum? At tales in nouissimo die seuerè increpitos Dominus ex propriis verbis cōdemnabit, quoniam consideratio rigidæ iustitiæ diuinæ & cupiditatis lucri quæ est in ipso, magis eos impulisse deberet, si non ad actiones magni periculi, saltem ad actiones minoris periculi, vt ipse Dominus veniens cum fœnore & lucro dona sua recipere posset. Id enim satis fuerit intelligere significatum per ea quæ dicit in parabola Dominus seruo inutili de pecunia danda ad mensam. D. Hieronymus tamen in epist. ad Heliodorū subtiliorē huius parti indicat intelligentiam, vt scilicet intelligatur principi ei cui Ecclesiasticū aliquod munus offertur, vt illud aliis relinquat, aut vsurariis Domini, hoc est, Ecclesiæ prælatis resignet, si se imparē illi muneri metuit, aut lucrum non sit facturus munere suscepto. Veh, inquit, illi qui acceptum talentum in sudario ligans, cæteris D lucra facientibus id tantum quod acceperat reseruauit. Illicò indignantis Domini clamore feritur: Serue nequam, quare nō dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris exegissem eam? id est, deposuisses ad altare, quod ferre non poteras. Dum enim tu ignauus negociator denarium tenes, alterius locum qui pecuniam duplicare poterat occupasti. Hæc ille. Idem tamen in Matthæi cap. 25. scribens in altera simili parabola, eadē hæc simpliciter sic intelligit, vt per hoc quod Dominus de quo in parabola, voluit pecuniam suam dari mensariis vel nummulariis, significetur Dominum nostrum velle vt Euangelij prædicatio & sermo diuinus commendetur fidelibus hominibus, qui idonei sint & alios docere, sicut Timo-
1. Timo. 2 theo præcipit Apostolus. vel cunctis fidelibus qui possunt duplicare pecuniam, & cum vsuris reddere, cùm quod sermone didicerunt, opere complent. Quod autem in vltionem ignaui serui mina iubetur ab eo auferri, & dari ei qui habet decem; significat tum id quod in hac vita frequenter contingit, nempe quòd is qui gratiā à Deo acceptam sinit otiosam, priuatur ea: & is qui acceptis gratiis bene vtitur, augeri sibi sua dona meretur: tum quòd in futura retributione gaudium & gloria fidelium seruorum etiā augebitur ea dona eorum qui illis non bene sunt vsi. Boni enim non tantùm habebunt gaudium ex suis benefactis aut donis suis, sed & ex donis malorum & ignauorum, dum diuina bonitate videbunt se suis bene vsos, cum contrà alij eadem vel similia dona habentes non sunt illis bene vsi. Itaque dona illorum & diuitias accipient, quomodo dicitur in Apocalypsi, quòd Apoc. 4.
opera iustorum sequuntur illos; quia vnde illi gaudere & fœlices esse poterant, inde iustorum fœlicitas augebitur. Cæterum sententia illa: Omni habenti dabitur, &c. quæ à Domino frequenter, idq; ad diuersum propositum vsurpatur, explicata est satis in cap. Concordiæ 51. Nec aliud hic in ea notandum, nisi quòd duæ illæ dictiones, & abundabit, quæ in plerisque libris hic leguntur, nec sunt in Græcis, nec in scriptis multis exemplaribus: sicut nec Marci 4. nec Lucæ 8. vbi hæc sententia etiam posita est, vt verisimile sit hæc verba huc ascripta ex Matthæi 13. & 25. vbi in eadem hæc sententia ponuntur. Porro quod post iudicium seruorum iubet Dominus adductos hostes suos coram se occidi, significat quod in nouissimo die Iudęos, cum eis quotquot sese regno ipsius submittere voluntariè recusant, æterna morte condemnabit, quemadmodum etiam Iudæorū gentem temporaliter per Romanos internecioni tradidit, eo quod non cognouerit tempus suę visitationis. Prius autem in parabola inducitur Dominus remunerari seruos quàm vindicare hostes, vt intelligamus eū promptiorem ad coronandū iustos quàm ad condemnandum impios, vnde in nouissimo die prius dicturus est iustis: Venite benedicti patris mei; quàm impiis dicet: Ite maledicti in ignem æternum, vt dicitur Matthæi vigesimoquinto. Subiicit autem Euangelista: Et his dictis præcedebat ascendens Hierosolymam; hoc est, cùm his dictis animos suorum liberasset ab errore illo quo putabant ipsum ascendere in Hierusalem, vt ibi regnum suum auspicaretur, eisdémque dictis significasset se conscium esse odij Iudæorum contra se, tamen declarans se eorum non metuere odium, & veluti iam auspicari profectionem in regionem illam longinquam in qua accepturus erat sibi regnum, præcedebat suos ascendens Hierosolymam, à qua suos sibiipsis metuere sciuit, vt patet ex Marco.

DVO CÆCI SANANTVR POST EGRESSVM E IERICHO.

Matth. 20. Marci 10. CAPVT CVIII.

E[b]T proficiscente eo de Iericho, & discipulis eius, & plurima multitudine, filius Timei Bartimeus cæcus, sedebat iuxta viam mendicans. Qui cùm audisset quia Iesus Nazarenus est, cœpit clamare, & dicere: Iesu fili Dauid, miserere mei. Et comminabantur ei multi vt taceret. At ille multò magis clamabat: Fili Dauid miserere mei. Et stans Iesus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes ei: Animæquior esto, surge, vocat te. Qui proiecto vestimento suo exiliens venit ad eum. Et respondens Iesus dixit illi. Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, vt videam. Iesus autem ait illi: Vade, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum in via.

Quod

Quod Marcus de vno cæco, Matthæus de duobus narrat hoc modo:

Et egredientibus illis ab Iericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viã, audierunt quia Iesus transiret, & clamauerunt dicentes: Domine, miserere nostri fili Dauid. Turba autem increpabat eos vt tacerent. At illi magis clamabant dicentes: Domine, miserere nostri fili Dauid. Et stetit Iesus & vocauit eos, & ait: Quid vultis faciam vobis? Dicunt illi: Domine, vt aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum, & confestim viderunt, & secuti sunt eum.

ET PROFICISCENTE EO IERICHO, ET DISCIPVLIS EIVS, &c.] Quid de Marco & Luca dicendum sit, qui idem videntur miraculum cum aliqua discordia commemorare, supra dictum est. Hic autem noua ingeritur quæstio de Matthæo, qui duos cæcos à Domino egresso è Ierico illuminatos scribit, cùm Marcus vnius tantùm meminerit. At ea quæstio eodem modo soluenda est, quomodo supra ca. 8. Matthæus duos dæmoniacos à Domino curatos in regione Gerasenorum describit, cùm Lucas & Marcus vnius tantùm faciant mentionem, videlicet quod vnus eorum notior fuerit. Ita enim & modò eum solùm commemorare voluit Marcus, cuius illuminatio tam claram famã huic miraculo cõparauit, quàm eius erat nota calamitas & persona, ob quod & nomen ipsius ac patris ipsius explicauit, dicens eum vocatum Bartimeum, hoc est filium Timei. (nam hoc additum est à Marco explicãdi vocabuli causa. Bar enim Syriacè filium significat.) Deinde Euangelistis satis fuit aliquot commemoratis miraculis Christi nobis potentiam & bonitatẽ commendare, nec curæ fuit omnia exactè describere, proinde nulla videri debet discordia inter eos, si quædam vnus commemoret quæ alius prætermisit. Videri tamen potest non improbabiliter dici, quòd si cæcus de quo Lucas, diuersus sit ab eo de quo Marcus, Matthæus vtrunque simul cõplexus sit, simul narrare volẽs & eum qui ante ingressum ciuitatis, & eũ qui post egressum est illuminatus, quòd vtrinsque illuminatio omnino similiter & circa eundem locum sit facta. Sunt autem qui omnino improbabiliter putãt duos hos cæcos diuersos fuisse non solum ab eo de quo Lucas, sed & ab eo de quo Marcus. In hac enim sententia est Euthymius, quòd cæci hi duo de quibus Matthæus, dicantur contactu sanitatẽ consecuti, cum id nec Marcus nec Lucas de suo commemorent, sed hoc argumentum quàm sit infirmũ nemo non aduertit. Et hæc quidem quantum ad Concordiam. Circa historiam autẽ non est quod hic immoremur, cùm sicut planè est simile factum quod hic describitur, cum eo quod est apud Lucã, eadem hic sint dicẽda, quæ ibi. Tantum obseruanda quæ hic siue in Marco, siue in Matthæo, sunt peculiaria. In Marco ergo hoc primum annotandum; quòd cum nos habemus; multi comminabãtur ei vt taceret; verbum, comminabantur, rursum positum est pro increpabant, Græcis enim est ἐπετίμων, idem verbum quod in Luca & Matthæo versum est, increpabãt. Deinde hoc peculiare est in Marco, quòd dicat, Domino præcipiente cæcum vocari, quosdam vocasse cæcum (quos verisimile est fuisse Apostolos) dicentes ei: Animæquior esto, surge, vocat te. Vbi pro illo, Animæquior esto: Græcis est θάρσει, hoc est, esto bono animo, aut cõfide, idem scilicet verbum quod est Matthæi 9. vbi vertit interpres Confide filia, fides tua te saluam fecit. Sensus ergo est esto animæquior, hoc est, tranquilliori & meliori animo. Nam animum nimio desiderio turbulentum clamor præ se ferebat. Sequitur quod etiam proprium est Marco: Et proiecto vestimento suo, exiliens venit ad eum; vbi pro exiliens, Græcè est ἀνάστας, quod tantùm est, surgens. Cæterum quòd vestimentum abiecerit quo scilicet expeditior accederet, iudicat & desiderij & fiduciæ eius magnitudinem, atque ex eo satis licet intelligere eum nõ simpliciter surrexisse, sed etiam præ gaudio exiliisse, & ad Christum etiam cursu peruecturum, si per cæcitatẽ licuisset. Quo facto docemur quid faciendũ nobis, quoties à Christo vocari nos sentimus, nimirum non hæsitandum, nec differendum de die in diem, sed reiectis omnibus quæ nostrum ad ipsum cursum impedire aut remorari possent, properandum ad illum: Sordidum mendicitatis pallium est abiiciendum, hoc est, pristina conuersatio, in qua ab hoc mundo veluti stipem peccator emendicat. Sordidè enim palliatus est, qui libidine, qui auaritia, qui luxu, qui ambitione coopertus est. Abiectus mendicus est, qui ob temporale aliquod bonũ, supplex est huic mundo. Postremò id propriũ est Marco, quod cum Lucas Dominum suo cæco dixisse commemoret: Respice, fides tua te saluum fecit, Marcus suo dixisse scribit: Vade, fides tua, &c. [Marci 5. & 7.] Quod autẽ dicit Dominus: Vade, vel, vt est Græcè, ὕπαγε abi, non est præcipientis abitum, sed concedẽtis abitum, aut potius annuentis desiderio. Sic enim Dominus solet respondere his qui ad ipsum venerunt aliquid petituri, cùm illorum annuit desiderio. Sic mulieri Æmorrhoissæ, & peccatrici dixit: Vade in pace; mulieri Chananeæ: Vade, exiit dæmoniũ à filia tua; mulieri adulteræ: Vade, & iam amplius noli peccare. [Ioan. 8.] Itaque nõ fecit hic cæcus contra Christi præceptum, quòd cum ei dictum sit, Abi, Christum tamen in via secutus sit. Mysticè autem in eo quod cæco dictum est à Domino, Vade, docemur quòd hi qui iã Dei gratia sunt donati, & depulsa vitiorum caligine, cælesti doctrina illuminati, adhuc suo relinquuntur arbitrio, vtrum dono Dei bene an malè velint vti. Non enim planè coguntur sequi Christum, sed abire licet quò velint, sed suo periculo: benè autẽ sibi consulent, si cum cæco isto Christum sequantur in via ambulãtem, & ad crucem properantem. Est & illud in Marco singulare, quanquam parui momenti, quòd cum Lucas scribat suum cæcum dixisse: Domine vt videã; hic dicitur dixisse, Rabboni vt videam. Est autem, Rabboni, Syriaca magis quàm Hebraica vox, significans idem quod, magister mi, quod Hebræi dicunt Rabbi. Nam Rab illis magistrũ significat. In Matthæo duo sunt singularia. Primùm quod cæcos dixisse scribit; Domine vt aperiãtur oculi nostri; pro eo quod est, vt videamus aut visum recipiamus. Dicuntur enim oculi cæcorum esse clausi, etiamsi opercula oculorum aperiantur more videntiũ, quoniã per ipsos ac si clausi essent nihil possunt videre; quẽadmodum per clausam fenestrã nihil videri potest. Aperiri verò dicũtur oculi eorum, dum visus restituitur, quoniam tunc per eos videri possunt externa

veluti amoto obstaculo, & fenestris apertis, ac lumen iam præbentibus, quæ prius clausæ nihil præbebant luminis. Simili tropo Adę & Euę post peccatū dicuntur aperti oculi, cùm id cœperunt ita se agnoscere, quod prius non sic agnouerat, cum nec prius sic esset. (Gen. 3.) Alterū, Matthæu propriū est quod dicit Dominum misertum fuisse cæcorum, & tetigisse oculos eorum, cum alij tantum verborum faciant mentionem, quæ nulla commemorat Matthæus, vt hinc intelligamus Dominū nō semper solis verbis sine contactu curasse, cùm tātum verborum fit mentio: aut cōtrà solo cōtactu, cùm huius solum fit mentio. De ratione autem contactus frequenter satis superius est dictū. Quæri autē hic potest cur cæcos hos Dominus passus sit sequi, cum dæmoniaco curato in regione Gerasenorū etiam desideranti non permiserit vt se sequeretur. Ad quod dicēdum, quòd Dominus vbique & semper spectarit quid maximè conueniret gloriæ Dei, & saluti hominū. Itaque sicut dæmoniacū illum voluit in ea regione à qua vt exiret rogabatur, prędicare Dei donū: ita nunc in Hierusalē profecturus non prohibuit cæcis sequelam, quo haberet illos apud multos, testes gloriæ Dei quæ in ipsis erat declarata, quos si prohibuisset se sequi, videri poterat eos ob paupertatem & mēdicitatē reiecisse. Quod autē attinet ad mysticam huius de duobus cæcis historiæ intelligentiam, nihil præter ea quæ circa cæcū cuius meminit Lucas, est annotandum, nisi quòd sicut in vno cæco vniuersum genus humanū, ita in duobus duo populi, Iudaicus & gentilis, intelligendi sint. Et, vt annotauit D. Augustin. lib. 2. de quęstion. Euang. cap. 48. nō sine sacramento vnus cæcus secundum Lucam ante ingressum Iericho recipit visum, duo autem post egressum. Eo enim rectè secūdum Augustinum intelligitur, Dominum ante mortem suam (mortalitas autem per Iericho significatur) Iudæis solis lumen Euangelij prædicasse: at post resurrectionem à morte, Iudæis simul & gentibus voluisse prædicari.

COENA IN BETHANIA FACTA, MARIA DOMINVM perfundit vnguento. Matthæi 26. Marci 14. Ioannis 12.

CAPVT CIX.

IEsus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniā, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt autē ei cœnam ibi, & Martha ministrabat. Lazarus vero vnus erat ex discumbentibus cum eo. † Cùm autem Iesus esset in Bethania in domo Simonis leprosi, & recumberet, Maria accepit libram vnguenti nardi pisticæ pretiosi, & accessit ad eum mulier habens alabastrum vnguenti nardi pisticæ pretiosi, & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis, & fracto alabastro, effudit super caput † ipsius recūbentis, & domus impleta est ex odore vnguenti. Videntes autem discipuli erant quidam indigne ferentes intra semetipsos, & dicētes: Vt quid perditio † ista vnguenti facta est? Poterat enim vnguentum istud venundari multo, plusquā trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebāt in eam. Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eū traditurus: Quare hoc vnguētū nō veniit trecētis denariis, & datū est egenis? Dixit autē hoc nō, quia de egenis pertinebat ad eū, sed quia fur erat, & loculos habēs ea quæ mittebātur portabat. Sciens autē Iesus ait illis: † Sinite eā, vt in diē sepulturæ meæ seruet illud. Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonū operata est in me, † semper enim pauperes habetis vobiscū, & cùm volueritis potestis illis benefacere, me autem non semper habetis. Quod habuit hæc, fecit. Mittēs enim hæc vnguentū hoc in corpus meū, præuenit vngere corpus meū in sepulturā, [&] ad sepeliēdum me fecit. Amen dico vobis vbicūque prædicatū fuerit Euangelium istud in vniuerso mundo, dicetur & quod hæc fecit in memoriā eius. Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est, & venerūt non propter Iesum tantū, sed vt Lazarū viderent, quē suscitauit a mortuis. Cogitauerūt autē principes sacerdotū, vt & Lazarum interficerēt, quia multi propter illū abibant ex Iudæis, & credebāt in Iesum.

(Margin: † b. Et cū * b. e. Bethania. * ergo ‖ b. venit † b. eum * b. autē * a. vnde gnatis sūt † a. e. hæc * a. e. perditum ‖ b. Iesus autem dixit * d. dixit ergo Iesus † d. sine illam * b. illi ‖ b. bonū opus. † a. e. nā semper pauperes * d. e pauperes enim semper * a. e. hoc Euāgeliū ‖ a. e. toto † b. et quod fecit * e. narrabitur.)

IESVS ERGO ANTE SEX DIES PASCHÆ VENIT, &c.] Post ea quę in Cōcordia quinque capitibus posita sunt ex Matthęo, Marco & Luca, sequitur apud tres hos Euāgelistas descriptio solēnis introitus Domini in Hierusalem, ante quam præmittendū fuisse aduentum Domini in Bethaniā, quem ante sex dies Paschæ factū Ioannes describit, nullum est dubium. Cùmque meritò etiam nulli dubium esse debeat, secundùm August. quin cœna quam hoc tempore, ante scilicet solennē illum Domini in Hierusalem introitum, Ioannes factam Domino testatur, eadem sit cum eo cōuiuio quod etiā in Bethania, sed in domo Simonis leprosi, Matthæus cap. 26. & Marcus ca. 14. describunt, postquam cōmemorauerunt Dominū dixisse post biduū fore Pascha, & tunc principes sacerdotum fuisse congregatos in atrio Caiphę: ideo hic simul cū narratione Ioannis coniungenda erat narratio Matthæi & Marci, vt quod scripserunt contigisse in Bethania in domo Simonis post solennē illum introitum in Hierusalem, & post mentionem bidui ante Pascha, intelligantur scripsisse per recapitulationem, propterea quòd non possit probabiliter videri vnctio, quā in Bethania factā describunt Matthæus & Marcus, diuersa esse ab ea cuius meminit Ioannes, ob omnimodam similitudinem. Quidā tamen secuti Origenem & Chrysostomū existimant vnctionem, cuius mentio fit à Matthæo & Marco, diuersam esse ab vnctione cuius meminit Ioānes, ob quædam non similiter ab eis narrata, imo quæ repugnare videntur. Primum, quia vnctio cuius meminit Ioānes, facta est ante introitum solennem in Hierusalem: ea autem, cuius Matthæus & Marcus, videtur facta biduo ante Pascha: deinde quia illa facta est a Maria sorore Marthæ & Lazari, hæc à muliere innominata. Illa videtur facta in domo Marthæ, quia Martha dicitur ministrasse, hæc autē facta est in domo Simonis leprosi. In illa vngūtur pedes, in hac vnguentū effusum dicitur super caput Domini. Ibi solus Iudas obmurmurat, hic vero omnes discipuli, aut saltem eorum multi. Verum hæc non euincunt diuersam fuisse vnctionē, quam Matthæus & Marcus narrauerūt, ab ea quā Ioānes memorat. & alioqui adeo multa in vtraque nar-

ratio-

ratione consentiunt, vt absurdum sit dicere diuersas fuisse vnctiones. Vtraque enim in Bethania tricesimo pus passionis facta est à muliere, vtraq; fit vnguento nardi pistici pretiosi, quod in vtraq; æstimatur trecentis denariis, atque indignationẽ discipulorum in vtraque secutam Dominus similiter cohibuit. Cui autem verisimile illi facient, qui diuersas sentiunt fuisse vnctiones, discipulos ausos fuisse reprehendere factum, quod Dominus tam grauiter ante paucos adeo dies defendisset, & committere id propter quod Iudas fuisset seuerè adeo increpitus? Illi enim volunt hanc quã Ioannes conscripsit priorem factam, sexto scilicet ante Pascha die: illam autem quã alii narrant, biduo ante Pascha. Itaque vt ad ea quæ eos mouent respondeatur, dicendum est Matthæum & Marcum per recapitulationem, suã descripsisse vnctionem quod & ex ipsorum narratione, & ex ratione narrationis ipsorum est euidentissimum. Nam cum vterque ipso biduo ante Pascha dixisset congregatos principes sacerdotum in atrium Caiphæ, subiungentes narrationem vnctionis factæ in Bethania, non dicunt: post hæc autem cùm esset in Bethania, aut, Tunc autem cum esset in Bethania; sed Matthæus quidem subiicit: Cùm autem esset Iesus in Bethania, Marcus verò: Et cum esset Bethaniæ, &c. ipso narrationis modo satis significantes se non narrare id quod illo tempore gestum fuit, sed potius tẽpore aliquo præterito. Quod ex ratione narrationis ipsorum longè est euidentius. Nemo enim dubitauerit quin ob id cõmemorent eam vnctionem, vt indicent qua re commotus Iudas accesserit ad principes sacerdotũ iam congregatos, de traditione Domini sui cum eis tractaturus, nimirum quod indignaretur sibi periisse lucrum quod ex vendito vnguento prouenire ei potuisset, vt Ioannes planius indicauit. Iam nullo modo verisimile esse potest quòd eadẽ ipsa hora aut die qua facta est hæc vnctio, Iudas è Bethania abierit ad principes sacerdotum, eosq; adhuc inuenerit cõgregatos, quos congregatos fuisse commemorauerunt, antequam vnctionis mentionem facerent. primum enim verisimile est vnctionem hanc etiam in cœna factam. Nam vespertino tempore solitus fuit illis diebus Dominus regredi in Bethaniam, cum per diem docuisset in Hierusalem. Deinde vt demus in prandio factam, quomodo diuinare potuit Iudas iam congregatos fuisse principes sacerdotum: quomodo itẽ ausus fuisset mox sese subducere è Bethania, & in Hierusalem concedere? Relinquitur ergo potius intelligẽdum, Iudam indignatum vnctione facta ante sex dies paschæ, aliquot diebus indignationẽ suam in animo circumtulisse, ac occasionẽ opportunam expectasse qua resarciret deperditum lucrum, eamq; se post aliquot dies ratum inuenisse, cum audiret biduo ante Pascha principes sacerdotum & seniores populi cõgregatos, cuius sceleris vt indicarent Matthæus & Marcus quæ fuerit in Iuda occasio; coacti fuerunt præteritam à se mulieris huius vnctionem, quæ sceleris huius fuit occasio, per recapitulationem cõmemorare, quam nec prius commemorandam statuerunt, vt eo loco commemoraretur quo opportunè ostenderetur ipsam fuisse occasionem traditionis Iudę. Ex quibus etiam patet falsitas nouæ sententiæ, quam hoc loco sequitur Faber, qui licet existimet vnam eandemq; esse vnctionem cuius meminerunt Matthæus, Marcus &

A Ioannes, putat tamen eam nõ contigisse sexto ante Pascha die, quemadmodum ex Ioãne apparet, sed biduo ante Pascha, & Ioannem per anticipationem ipsam commemorasse, non autem, vt communis habet sententia, Matthæum & Marcum per recapitulationem, cum Ioannes nihil alibi inueniatur scribere per anticipationem, sed vbiq; seruet rerum gestarum ordinem, nec hic aliqua ratio videri possit ob quam anticipasset hãc rationem. Rationes autẽ quibus mouetur Faber, plane sunt inefficaces, videlicet quia sabbatho non potuerunt Iudæi parare cœnam, nec tunc licuisset Mariæ vngere pedes & caput Domini, & extergere pedes capillis suis. Cœna enim Domino facta in sabba-
B tho & pridie palmarum, rectè intelligitur præparata die præcedenti, quæ Iudæis à præparatione dicebatur Parasceue. Sicut autem lotio manuum licita procul dubio fuit Iudæis in Sabbatho, ita & vnctio pedũ & capitis nihil obstitit religioni sabbathi, & alioquin in vespera sabbathi licebat operari, quia sabbatha Iudæi celebrare iussi erãt a vespera in vesperam. Iam vt & ad reliqua respondeatur quæ eos mouent qui diuersas putant esse vnctiones, nihil id mouere merito debet quod apud Ioãnem Maria soror Marthæ dicatur vnxisse: apud Matthæum & Marcum, mulier quædam, sine nominis expressione. Quod enim omissum est ab his duobus, Ioannes, qui post hos duos scripsit: supple-
C uit, qui hãc historiam nõ attigisset, nisi quid in ea à se supplendum vidisset: Matthæus autẽ & Marcus ideo nomen mulieris videri possunt noluisse exprimere, quod omnibus quibus Euangeliũ fuerat annunciatũ, cõstaret quæ esset ea mulier cuius factum prædicandum Dominus hic asseruit, vbicunque Euangelium suum prædicaretur: aut quia obiter tantum vnctionis mentionem introduxerunt, vt occasionem indicarent traditionis Iudæ. Iam quia Ioannes in cœna sua dicit Martham ministrasse, & Lazarum vnum fuisse ex discumbentibus, non consequitur hanc cœnam factam in domo Marthæ & Lazari. Nullum enim locum cœnæ
D suæ exprimit Ioãnes nisi Bethaniã, nec dicit Lazarum cũ suis sororibus fecisse Domino cœnã, sed indefinite dicit: Fecerunt autem ei cœnam; quod perinde est ac si impersonaliter dixisset: Facta est autem ei cœna; eo quod locum cœnæ satis explicuissent reliqui duo Euãgelistæ. Vt antè in domo Simonis leprosi Martha ministraret, & Lazarus accumberet, in causa potuerũt esse diuersa, nempe vel vicinitas & domorum contiguitas, vel consanguinitas, vel denique arctissima familiaritas quæ erat inter discipulos Domini credentes in ipsum. Quod autem Matthæus & Marcus vnctum à muliere caput Domini memorant, Ioannes vero pedes, nõ euincit diuersas esse vnctiones, cum simul
E vtrumque fieri potuerit, & commode intelligatur primum eam vnxisse pedes, ac deinde quod super erat vnguenti effudisse super caput eius, effracto etiam, vt habet Marcus, vasculo, quo nihil sibi vnguenti reseruaret. Sic nec id diuersas cõuincit esse vnctiones, quod Ioannes solum Iudam, alii pluraliter discipulos scribũt murmurasse. Primum enĩ recepta est etiam in scripturis synecdoche, qua multis tribuitur quod vnus fecit, quemadmodũ latrones blasphemasse Christum scribuntur, cum id vnus tantum fecerit. Deinde verisimile est quod quanquã Iudas præcipue mulieri vngenti Christum indignaretur, & ipse solus indignatetur lu-

erum sibi perisse, reliqui tamen vel eius verbis commoti, etiam indignati sint, non tamen eadem de causa qua Iudas: sed vero erga pauperes affectu, quem Iudas tantùm simulabat, ob quod & huius solius Ioannes duxit faciendam mentionem. His autem quæ ad Concordiam spectant Euangelistarum sic constitutis, ad historiæ tractationem deueniamus. Iesus ergo, inquit Ioannes, ante sex dies Paschæ venit Bethaniam. Ergo, inquit, quoniam iam proximum erat Pascha Iudæorum. Id enim apud eum præcedit. Itaque appropinquante hora supplicii, ad locum quoque supplicii propius Dominus accessit. Porrò in illa oratione; ante sex dies Paschæ, impropria est locutio, pro eo quod est, ante sex dies Pascha præcedentes, aut sexto die, vel sex diebus ante Pascha, cum propriè significaretur Dominum venisse Bethaniam ante Paschæ festiuitatem quæ sex diebus perageretur. Diem autem quo Christus venit Bethaniam, quidam intelligunt fuisse diem sabbathi, quando fecerunt ei cœnã de qua sequitur, quia subditur quòd in crastinum eum ramis palmarum ingressus sit Dominus in Hierusalem, quod videtur intelligendum de crastino eius diei qua venisse in Bethaniam dictus est. Secundùm quem intellectum sex isti dies Pascham præcedentes, ante quos dicitur Dominus venisse in Bethaniam, non possunt intelligi sex integri dies medii inter diem quo Dominus venit in Bethaniam & diem Paschæ, sed oportet in illis intelligere aut ipsum diem sabbathi quo venit Dominus in Bethaniã, aut ipsum diem Paschæ, qui fuit feria sexta sequente in qua Dominus passus est, nisi intelligatur Ioannes loqui non de vero die Paschæ qui fuit feria sexta sequẽte, sed de die Paschæ secundùm obseruationem Iudæorum qui fuit sabbatho sequenti, vt patebit in sequentibus. Rectius tamen secundum alios videtur intelligi Dominum venisse in Bethaniam feria sexta, ac sequenti die factam ei cœnam præparatam die præcedendi: & cum subiicit Ioannes in crastinum turbam cum ramis palmarum processisse obuiam Iesu, crastinum referendum non ad diem quo venit Dominus in Bethaniam, sed ad diem quo fecerunt ei cœnam. Sic enim sex integri dies erunt medii inter diem aduentus Domini in Bethaniam & diem Paschæ, qui verè incidit tum in feriam sextam. Sic etiam intelligi poterit sufficiens fuisse tempus, vt, quemadmodum hic narrat Ioannes, cognoscere potuerit turba multa Iudæorum qui erant extra Bethaniam, Iesum venisse in Bethaniam, & venire ad videndum & ipsum & Lazarum: ad quę sufficiẽs tempus non ita poterit intelligi; si ipso sabbatho intelligatur Dominus venisse in Bethaniam, sicut nec quando parauerunt ei cœnam. Cęterum Theophylactus existimat hãc cœnam ex more Iudæorum solennem fuisse. Decima enim mensis die iussi fuerunt accipere ouem immolandam in Pascha, & ex illo die requirere cœperunt quæ necessaria erant ad festum. existimat ergo in vespera nouæ diei quæ iam in sabbathum incidit, lautiori cœna epulari solitos, & initia festiuitatis illo die fecisse, ideóq; & Dominum venisse modò in Bethaniam ante sex Paschæ dies, quo hanc cum amicis cœnam solennem sumeret. At hæc sententia non videtur satis eis conuenire quod hic dicitur: Fecerunt autem ei cœnam ibi. Cùm enim ei dicitur facta, non apparet eam ex more solenni fuisse paratam. Cùm autem

A in Bethaniam venisse Iesum Ioannes dixisset, adiecit; vbi Lazarus fuerat mortuus, quẽ suscitauit Iesus; id, vt apparet, quo indicaret, quare in Bethaniam Dominus veneris, nimirũ quod ratione tanti miraculi illius haberet ibi amicos apud quos tuto diuersari posset, & vt recentis miraculi memoriam renouaret, ac mẽtibus discipulorum spẽ resurrectionis imprimeret, quos sciebat sua morte vehemẽter perturbandos. In cœna autem hac solenniter Domino parata & Lazarũ & sorores nõ solum adfuisse, sed etiã officii aliquid exhibuisse narrat Ioannes: Martha enim, inquit, etsi in aliena domo, tamen pro suo more sedula Domino mini-
B strabat. Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo. Ex quo satis colligere licet cœnam hanc non factam in domo Lazari. Quid enim noui, quòd in sua domo Lazarus cũ Domino accumberet? sed inter cæteros a Simone inuitatos etiam Lazarus vnus erat, quod non tãtum causa significandi officii à Lazaro Domino exhibiti, sed & ob id commemorare videtur Euangelista, quo certo argumento declaratum significaret illum verè resuscitatum. Cùm ergo & Simon, quem verisimile est à lepra Dominum curasse, & ob lepram qua a-
C liquãdo fuerat infectus, adhuc sibi seruasse nomẽ leprosi, Dominum hospitio excepisset, & Martha ministraret, & Lazarus officii causa cũ Domino accumberet, Maria ne circa Dominum sola esset inofficiosa in solenni illo conuiuio, sed vt amore omnes superabat, omnes etiam vinceret officio, præ amoris magnitudine & gratitudinis insigni affectu nihil reputans nimirum quod Domino impendere posset, accepit totam vnam libram vnguenti pretiosi, quod ex nardo pistica cõfectum erat, eoq; primum pedes Domini ex itinere fatiga-
D tos rursum vnxit, ad quos olim peccatorum suorum veniam se impetrasse meminerat, eosque à se prius aqua ablutos, vt erant ex itinere puluerulẽti, rursum, vt olim, extersit capillis suis, ac deinde fracto etiam alabastro, ne quid remaneret, quicquid reliquum fuit effudit super caput ipsius recumbentis adeo vt domus impleretur odore vnguenti. Est enim vnguentum hoc vehementissimę fragrantiæ, adeo vt vix ferri possit. Impletum ergo nunc ad literam est in Maria illud Cantici: Cum Cant. 1.
esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Porro de nardo multa videre licet apud Dioscorid. lib. 1. cap. 6. & aliquot sequentibus, & apud Plinium lib. 12. cap. 12. Quibus locis complura nardorum genera commemorantur, quòd multæ sint herbæ quæ cum vera nardo habeant similitudinem. Est enim præter veram nardum, cuius
E duo genera facit Dioscorides, nardum Celticum, hoc est, Gallicum, quod lauendulam nostram quidam existimant: nardum item montanum: nardũ agrium, id est, syluestre. Hic autem de vera nardo intelligendum esse dubium non est, quam Plinius loco prædicto depingit his verbis: Frutex est graui & crassa radice, sed breui ac nigra, fragilique, quamuis pingui, situm redolente vt cyperi, aspero sapore, folio paruo densoque. Cacumina in aristas se spargunt, ideo geminã dote nardi spicas, & folia celebrant. Hæc ille. Dicitur autẽ hæc herba etiam spica nardi, ad differentiam aliarum quæ etiã nardi nomen sortitę sunt. Hæc enim spicã profert, & radix eius similitudinem habet. Nardus autẽ, cuius hic fit mentio, pistica secundum Augustinum hic dicta est, à nomine alicuius loci. At cum apud eos

qui

qui varias nardi species, quæ à diuersis locis diuersa sortitæ sunt nomina, nó enumeretur aliqua species quæ pistica dicatur, rectius pistici vel pisticæ hic posita accipitur pro fideli, germano & non vitiato, vt nardus pistica sit quæ nulla adulterina mistura sit deprauata. Græca enim dictio πίστις, vnde deriuatur pisticus, fidem significat. Et tamen ne Augustini sententia planè videatur absurda, meminit eius & Theophylactus in Marcum scribens hoc modo: De nardo pistica scias, quod est species quædam nardi quæ pistica dicatur. Vel quòd syncera & non adulterata vel cum fide cófecta. Hæc ille. Sciendum autem nomen nardi non tantum dici de ipsa herba, sed & de ipso vnguento nardino, quod quomodo conficiatur docet Dioscord. lib. 1. ca. 64. Vnde Tibullus poeta: Iamdudum Syrio madefactus tempora nardo, id est, nardino vnguento. Et Horatius: Nardi paruus onyx. Sic & apud Dioscoridem, & sæpe apud Galenum. Et quidem hoc loco magis videtur debere accipi pro ipso vnguento quam ipsa herba, quia additur ei adiectiuum, pisticæ. Magis enim conuenit intelligere vnguentum dici pisticum, id est, non adulteratum, sed syncerum, quàm ipsam herbam, vt illa constructio transitiua, vnguenti nardi pisticæ, intelligatur intransitiuè, & sit sensus: vnguenti quod est nardus pistica. In vtroq; autem significatu dicitur Græcis & Latinis & in fœminino genere nardus, & in neutro nardum, proinde cú in Latinis codicibus ferè habeatur, nardi pistici, non est quod quis neutrú, pistici, mutandú putet in fœmininú, pisticæ, quod illud genus habeant Græci. In Marco pro pistici, Latini codices antiqui habent spicati, cùm tamen Græci etiam hoc loco habeant quemadmodú in Ioanne, νάρδου πιστικῆς, id est, nardi pistici, quomodo & Hieronymus legit in Commentariis super Marcú. Exponit enim quid sit pistica nardus, nulla facta mentione spicati. Apparet autem siue interpretem, siue alium qué pro Græca dictione, pistici voluisse Latiná dictionem substituere, quæ vnguenti pretiositatem & excellentiam significaret. Est enim duplex vnguentum nardinum, spicatum scilicet, quod optimum est, & foliatum. Et quidem spicatum dicitur, quod ex spica nardi confectú est. Foliatum verò, quod est ex foliis nardi, quandoquidem Plinius nardum celebratá dicit & foliis & spica. Quod si legatur, spicati, rursum magis conuenit nomen nardi accipere pro vnguéto quàm herba. Nó enim herba nardus spicata dici solet, sed vnguentú spicatum, ad differentiá foliati. Itaque sensus est. Libra vnguéti nardini pistici vel spicati, pretiosi. Quidam omnino putat legendum & in Marco, & in Ioanne, spicati, quomodo in Marco plerique habent, & Euangelistas vulgari more loquétes Latinam vocem corruptè posuisse, pisticam scilicet pro spicata, tum quòd de pistica nardo apud authores non legatur probatos: tum quòd si à fide dicta sit, πιστὴ dicéda fuerat, non πιστική. De nomine Alabastri dictú est in cap. Concord. 48. vbi Lucas etiam dicit mulierem quandam attulisse alabastrum vnguenti, eoq; vnxisse pedes Iesu, quam eandem fuisse cú hac, multum cóprobant huius facta quę hic apud Ioánnem legimus. Siquidem etiam hæc dicitur vnxisse pedes, eosque extersisse capillis suis, quibus planè mirú est cur pedes Domini extergere voluerit, si nó propterea quòd memor fuerit qua ratione olim impetrauerit peccatorú suorú remissioné, vt quibus officiis olim testata fuit dolorem, nunc testaretur gratitudiné, & eis officiis amorem declararet, per quæ Dominus olim dixerat ipsam amorem erga se declarasse. Videtur auté Ioannes ordine præpostere dixisse: Vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis. Intelligendú enim omnino apparet, prius eam aqua sordidos ex itinere pedes Domini abluisse, & capillis abstersisse, ac deinde vnxisse pedes eius, quemadmodú fecit apud Lucam. Non enim vnguétum abstergendum fuerat.

Cur pistica dicatur.

VIDENTES AVTEM DISCIPVLI EIVS, ERANT QVIDAM INDIGNE FERENTES.] Cæteri quidem discipuli simplici animo indignantur de vnguenti effusione, indicantes esse perditionem inutilem, quòd scirét Dominum non capi vnguentorum delitiis, imo frugalitatem vbique verbo & exéplo docere, ac luxum detestari: vnguentum autem illud diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus, pro quib. exéplo & doctrina Christi didicerunt esse soliciti. At Iudas inter alios præcipuè indignabatur, eadem quidé quæ alij dicebát prætexens suæ indignationis, sed ficto animo. Dixit enim hoc, inquit Ioánes nóquia de egenis pertinebat ad eú, hoc est, non quia pauperes illi fuerút curæ, (impropriè enim dixit interpres; nó quia de egenis pertinebat ad eum; quemadmodú suprà dixit de mercenario, nó pertinet ad eum de ouibus.) sed quia fur erat, & loculos habés sibi a Dominu concreditos, portabat ea quæ à piis hominibus Domino mittebátur & dabátur, vnde egenis Dominus solitus fuit quæ supererát impartiri, ex quibus Iudas nonnihil subtrahere solitus non syncera mente pendens à magisterio Iesu, sed iam tum sibi prospiciens peculiú, quo viueret ab eius cósortio semotus. Indignabatur ergo lucrum sibi periisse, quod ex védito vnguéto, & dato ipsis pretio cósequi furando potuisset. Circa quod tres occurrút quæstiones. Primò, cur Dominus Iudá elegerit in numero Apostolorú, cùm sciret ipsum esse fictum & hypocritam: aut: si, vt quidá volunt, in principio electionis fuit bonus, sciebat tamen Dominus eum non perseueraturum. Secundò, cur illi concredidit loculos, cum sciret eum esse malæ fidei, & hinc eum occasionem accepturú auaritiæ & suæ perditionis. Tertiò, quomodo Dominus per Iudam marsupiú portabat, cum Apostolis ad prædicádum à se missis præceperit non deferre marsupium, nec pecuniam. Ad primá quæstionem dicendum, id à Domino secundum August. factum, quo doceret nos suo facto tolerare in Ecclesia malos, nec facile reperiri aliquam tam sanctá quá tamen paucorum collectionem, in qua nó aliqui sint impii. Ad secundá dicendum, Iudæ pecuniam communem concreditam, tum quia omniú erat minimus Apostolorum, & inter eos minime spiritualis, sicq; doceret Dominus huiusmodi negotia iis potius committenda qui ad meliora sunt ineptiores: tum vt secundùm Chrisostomum Iudas inde suam fouens auaritiá, & concupiscentiæ suæ mitigationem percipiens, ubi eam nó incideret in præceptoris proditionem. Dabatur enim occasio curandæ auaritiæ & mitigádę concupiscentiæ, verùm ille hanc occasioné sibi vertit in contrarium, vt hinc auaritia cresceret, & adeo cresceret, vt occasio fieret proditionis Domini, Deo ita occulto suo iudicio permittente, vt in hoc omnibus ostenderet, quàm periculosa sit pecuniarum tractatio, quamque indignus fuerit veris & propius bonis

Cur Iudas inter Apostolos, et cur loculos habebat.

Iudas

Iudas, vt qui iniquo mammona infidelem adeo se
declarasset. Deinde vt sic per eum & scripturæ ad-
implerentur, & Christus traditus pro omnium sa
lute moreretur. Adeo enim, inquit Augustinus,
Ench. c. 11. Deus bonus est, vt nec mala fieri permitteret, nisi
ex malis bonum nosset elicere. Ad tertiã quæstio-
nem dicendum, aliam esse rationem alicuius col-
legii vel multitudinis, & aliam esse rationem duo-
rum. Quoniam enim facilè fuit duobus inuenire
hospitem, cùm mitteret Dominus Apostolos bi-
nos ad prædicandum, vetuit eos secum ferre pecu
niam, quod tamẽ nõ voluit illis esse perpetuum,
sed temporale. At totam discipulorum multitudi-
nem simul cum Iesu circumeũtium recta ratio nõ
sinebat carere marsupio, ne vsquam grauarent ho
spitem, vt esset Iesu vnde cum suis sustentaretur
quando latitandum vel secedendum erat. Deinde
sicut mittens discipulos sine marsupio, declarare
voluit; nihil vnquam defuturum his qui simplici
fiducia ab ipso pendentes, totos sese doctrinæ &
aliorum ædificationi impenderent: ita cum suis
circum ferendo loculos, ostendit Ecclesiam licitè
habituram loculos, nec derogare perfectioni vitę,
habere commune marsupium pro sumptu opor-
tuno. Nihil enim imperfectionis Iesus facit in vita
sua qui perfectionis omnis fuit magister.

SCIENS AVTEM IESVS AIT IL-
LIS: SINITE EAM IN DIEM, &c.] Non se
seuerè & dure increpat Dominus indiscretam di-
scipulorum indignationem, nec Iudæ prodit aua-
ritiam, fictamq; de pauperibus curam: sed docens
nos longanimes esse erga eos qui non malitia, sed
errore peccant, & vitia occulta non esse mox de-
tegenda, solita sua mansuetudine modeste repri-
mit eorum indignationem, Mariæ se patronum
exhibens contra discipulos, quemadmodum alias
exhibuerat semel contra Simonem Pharisæũ, &
iterum contra Martham sororem. Sinite, inquit,
eam, hoc est, desinite esse molesti illi, cessate ab im
petendo & calumniando eam. Non enim est sen-
sus: Sinite eam facere quod facit: & nolite eam ab
vnctione impedire, cum iam vnguentum effusum
fuerit, Apostolis dicentibus: Vt quid perditio ista
vnguenti facta est; sed dicens, sinite eam, reprime
re voluit suorum indignationem. Vnde sequitur
apud Marcum: Quid illi molesti estis? Additque
Dominus causam quare non debeant esse illi mo-
lesti, quia, inquit, opus bonum operata est in me.
Quod dicit contrà id quod Apostoli dixerãt: Vt
quid perditio hæc; quasi dicat: Non enim, vt vos
calumniamini, opus perditionis hæc fecit, sed o-
pus bonum operata est, idque in me, quem bene-
ficio aliquo efficere, non potest non esse meritò
summè laudãdum, ac pluris faciendum quàm pau
peribus benefacere. Et quoniam illi iudicabant fa
ctum Mariæ esse opus perditionis, eo quòd vn-
guentum diuenditum multis potuisset profuisse
pauperibus, putarentq; frustra in Domini corpus
effusum, quod ille huiusmodi delitiis non capere
tur, Dominus ostensurus illam bonum opus in se
operatã, & excludit quod de pauperibus eos mo-
uebat, & ostendit non frustra factam vnguenti in
se effusionem, quia non tam ob delitias facta fue-
rat aut fieri permissa, quàm ob mysticam aliquam
rationem, ob quam reprehendere eam non pos-
sent meritò. Bonũ, inquit, opus operata est in me;
quia quod ad pauperes attinet, quibus pretium
huius vnguenti potius vobis videtur distribuen-

A dum fuisse, scitote quòd pauperes quidem semper
habetis, id est, habebitis vobiscum, & cùm volue-
ritis poteritis illis benefacere, multa enim adhuc
vobis semper erit materia illis, qui vobis nũquam
deerunt, benefaciendi, me autem non semper ha-
betis: breui enim à vobis sum auferẽdus, vt etiam
si velitis non possitis tunc bonum opus in me o-
perari, vestrisque beneficiis me afficere: proinde
meritò sinendi sunt suis me corporalibus benefi-
ciis afficere, quamdiu hoc illis licet, qui erga me
animo sunt propenso. Quoniam autem discipuli
putabant non esse beneficium vnguenti effusione
Domino impensum, quod ille delitias non solùm
B non sectaretur: sed fugeret, Dominus prosequens
id quod rectè significauit cùm dixit; me autẽ non
semper habetis; nimirũ se breui moriturum, subii
cit causam ob quam iudicet se beneficio à mulie-
re affectum, quanquã delitiis non caperetur. Quod
habuit, inquit, hoc est, quod potuit (Græca enim
phrasi, habere pro posse positum est à Marco) hæc
fecit. Pręuenit vngere corpus meũ in sepulturam,
quasi dicat: quoniam præuenta ab aliis in sepultu-
ra, & postea per accelerationẽ resurrectionis meæ
non poterit meum corpus pro Iudæorum more
C vngere mortuum, ideo, vt quod potest facere fa-
ciat, præuenit vngere corpus meum viuum, veluti
iamiam sepeliendum. Pro quo Matthæus habet:
Mittens enim hęc vnguentũ hoc in corpus meũ,
ad sepeliendum me fecit. In Ioanne verò Lati-
ni codices ferè habent: Sine illam, vt in diem se-
pulturæ meę seruet illud. Quidam etiam habẽt; in
die, pro in diem. Et intelligunt quidam hanc Lati-
norum lectionem in hunc sensum: Sine illam, vt in
tempore sepulturæ meæ seruet illud vnguentum
quod tunc parabit pro vnctione mei. quasi dicat
D Dominus: Hanc vnctionem ego ab ea accipio, pro
vnctione qua conabitur frustra me inungere po-
stea, quãdo illi saluum manebit paratum mihi vn
guentum. Verum durum nimis est, vt relatiuum, il
lud, referatur non ad vnguentum iam effusum, sed
ad vnguentum postea parandum à Maria pro se-
pultura Domini. Itaq; sciendum Gręca habere; in
diem sepulturæ seruauit illud; quo idem significa
tur cũ eo quod habent Matthæus & Marcus. Sen-
sus enim est: Seruauit hactenus istud vnguentum
pro sepultura mea, & veluti iã esset dies sepulturæ
meæ, me eo nunc vngit vnguento. Et sunt nũc li
bri Latini recens impressi, qui habent, seruauit; &
non, vt seruet. At cùm omnes codices scripti inue
niantur habere, vt seruet, nõ est verisimile inter-
pretẽ vertisse seruauit, sed vt seruet: & proinde, vt
veritas antiquæ nostræ versionis conseruetur, nõ
E rectè pro, vt seruet, quidã substituerunt, seruauit,
licet quæcunq; in Latinis codicibus aliter legũtur
quàm habent vel Græca, vel Hebræa, sint corrigen
da ad veritatem originalium: quod cùm nõ sit te-
merè faciendũ, videndum potius quomodo rece-
pta nostra lectio reduci possit ad sensum lectionis
Græcæ. Ad hunc autem reducitur, & cum eo satis
coincidit, si intelligamus dictũ esse: Sine illam vt
seruet, pro eo quòd dici poterat: Sine illã seruare
vnguentum hoc in diem sepulturæ meæ. Verisimi
le enim interpretẽ pro τετήρηκεν, vt habẽt Græci co
dices legisse τετηρηκέναι, id est, seruare vel vt seruet,
accipiendo verbũ, seruet, vt sit præsentis temporis
potius quàm futuri. Itaq; intelligẽdum sic dictum
esse: Sine illam seruare vel vt seruet, quomodo illi
qui culpat aliquem quid facientẽ, dicere solemus:
Sine

Sine eum quod facit facere. aut, Sine eũ vt faciat
quod faciat. quaſi Dominus dixiſſet: hęc mulier ſer
uauit vnguentum iſtud in diem ſepulturę meę: Si
ne ergo eam ſeruare vel ſeruaſſe quod in illũ vsũ
ſeruauit. Quicquid autẽ eſt de verbis quę in Ioan
ne & ſecundùm Latinorũ & ſecũdùm Græcorum
lectionem ſunt obſcura, certum eſt Ioannẽ ſigni-
ficare voluiſſe id à Domino dictum quod alii duo
planius extulerunt. Porro ex his quæ apud ſingu-
los Euangeliſtas iſtos dicũtur, apparet ſignificari
mulierem ideo modò vnxiſſe Dominũ, quòd ſci-
ret illum mox ſepeliendum, ac tunc ſe impedien-
dam ab vnctionis funeralis officio, atq; ob id vo-
luiſſe præuenire vnctionem quam impendere nõ
poſſet. Et videri quidem ſatis poſſet Mariã quia
Dominum fortè audierat frequenter de imminen
te ſibi morte prædicentem, credidiſſe ipſum mox
moriturum, & quia metuerat ne fortè mortuo de
bitam non poſſet vnctionem impendere, voluiſſe
eam viuo, ſed tanquam mox ſepeliendo exhibere.
Attamen veriſimile magis eſt Mariam in hac vn-
ctione nihil cogitaſſe de inſtãte vel morte, vel ſepul
tura Domini, ſed ipſam ſimpliciter præ amoris
magnitudine Dominum multis laboribus defati-
gatũ voluiſſe vnguento optimo perungere, quem
admodum & alias fecerat, pro more Iudæorum,
qui in ſollennioribus conuiuiis vocatos hoſpites
vnguẽto vel oleo perfundere ſoliti erãt: non quòd
Maria crederet Dominũ huiuſmodi capi delitiis,
cuius nouerat frugalitatem, ſed quòd per amoris
impotentiam ſuo indulgeret animo. Proinde cùm
dicitur iſtud feciſſe ad ſepeliendum, & vnxiſſe ad
ſepulturam, & ſeruaſſe vnguentum hoc in diem
ſepulturæ, intelligendum eſt hæc ob id dicta, quia
Spiritus ſanctus ipſam ignorantẽ quid ageret mo-
nebat ad hoc opus, ſignificare volens & quod in
ſtaret Domini ſepultura, & quòd Maria ab vnctio
ne mortuo præſtãda impediretur, quemadmodũ
ſuprà Caiphas neſcius dicitur prophetaſſe. Et qui
dem potuiſſet Dominus hoc Mariæ opus ſimpli-
citer commendaſſe ab animo ipſius, nempe ob a-
moris erga ſe magnitudinem, ex qua factum hoc
proceſſit, & ex qua rectè illi viſum fuit vnguen-
tum hoc, cum vt reliqua omnia hominũ in vſum
à Deo datum eſſet, nulli magis quàm Domino im
pendendum, vt qui omniũ eſſet hominum excel-
lentiſsimus, & Deo gratiſſimus: verùm maluit il-
lud commendare ab intentione ſpiritus ſancti in
hoc opere, tum vt mortis inſtantis memoriam di
ſcipulorum mentibus imprimeret, cuius inculcã-
dæ occaſionem vbiq; & vndique captabat: tum vt
ſic factum iſtud magis commendaret, & ex parta
Marię facientis, & ex parte ſuiipſius vnctionem il-
lam in ſe admittentis. Magis enim ad facti huius
commendationẽ facit, ſiue Mariam ſpectemus vn-
gentem, ſiue Dominũ permittentẽ, intentio ſpi-
ritus diuini in hoc opere, quàm intẽtio & animus
Marię. Sic enim oſtenditur non ad delitias factam
hanc vnctionem, ſed potius ob imminentẽ ſepul-
turam, quæ vnguentis apud Iudæos nõ ad delitias
honorabatur, & in Chriſto maximè erat honoran
da, vt cuius ſepulchrũ ſecundùm Iſaiæ vaticinium
debebat eſſe glorioſum. At obiicere hic quis po-
teſt, hac ratione nõ commendari à Domino ipſam
mulierem, aut factum ipſius quatenus ex ipſa pro
ceſſit, cum Dominus videatur ſuſcepiſſe defenſio
nem mulieris contra diſcipulos indignantes illi,
& frementes in eam. Ad quod dicendũ, Dominũ
A hac ratione excellenter factum hoc cõmendaſſe,
quod ſatis erat contra calumniam diſcipulorum,
dicentium eſſe perditionem ipſam vnguenti effu
ſionem. Cumq; factum hoc commendat ex inten
tione ſpiritus, ſatis etiam commendat mulierem,
vt quę moueri digna fuerit à ſpiritu ſancto ad hoc
opus, vnde ipſam dicit hoc feciſſe ob ſepulturam,
non ſpiritum ſanctum. Deinde dum illam dicit ob
ſepulturam hoc feciſſe, ſignificat eam non vnxiſſe
ſe vulgari modo ad voluptatem, ſed cauſa pietatis
& religionis, qua cauſa mortuorum corpora vngi
ſolita erat apud Iudæos, & ipſa mulier poſtea cu-
pida erat futura vngendi mortuum ipſius corpus.
His autẽ necdũ contentus Dominus, quo adhuc
magis oſtenderet quàm deberet meritò ab omni
calumnia liberũ eſſe factũ huius mulieris, ſubiecit,
vt eſt apud Matthæũ & Marcum: Amẽ dico vobis,
B vbicunq; prædicatum fuerit Euangeliũ hoc, id eſt,
hiſtoria eorum quę in carne feci & paſſus ſum pro
electorum ſalute, dicetur inter cætera etiã illud
quod hæc mulier fecit, idque dicetur non in vi-
tuperium eius, ſed in eius perpetuam cum laude
memoriam. Cùm enim dicitur; dicetur, & quod
hæc fecit in memoriam eius; dictio, quod, rela-
tiuum, eſt non coniunctio: & pronomen, hæc, ſup
poſitum eſt verbi, fecit: & pronomen, eius, eſt fœ-
minini generis, referens ipſam mulierem, quem-
admodum patet ex Græcis, proinde illud; in me-
moriam eius; referri debet non ad verbum proxi-
mum, fecit, ſed ad verbum, dicitur. Narrandum
autem prædixit, & narrari voluit in toto orbe Do
minus factum huius mulieris, tũ quòd eſſet opus
C declarans maximã huius mulieris erga ipſũ non
ſolùm fidem, ſed etiam charitatem & deuotionẽ:
tum quòd fuerit opus propheticum, quo ad ma-
iorem commendationem deuotionis & pietatis in
hac muliere, ſpiritus ſanctus duo illa præſignifi-
cauit, quæ ſuprà dicta ſunt. Et quidem iam imple
tum videmus quod hic futurum prædixit Domi-
nus, vt vbicunque prædicatum ſit Euangelium ip
ſius, etiam narratum ſit, & narretur quod fecit
hæc mulier. Ex qua celebri huius facti prædica-
tione à Domino prædicta, ſatis efficacſier pro-
bari poteſt hanc mulierẽ fuiſſe Mariam ſororem
D Matthæ, eandemque fuiſſe eam in Euangeliis
dicitur Magdalena, vt annotatũ eſt in capite Con
cordiæ 48. Factum enim iſtud paſsim tribuitur
Mariæ ſorori Marthæ, & Magdalenæ, quare cum
Dominus non ſimpliciter factum iſtud narran-
dum prædixerit, ſed etiam in memoriam vngen-
tis mulieris narrandum, nequaquã paſſus fuiſſet
ſpiritus Dei, factum hoc hactenus vbique aſſcribi
alteri mulieri, quàm ei quam ex hoc facto ſem-
per celebrandam Dominus prędixit. Idem efficá-
cius ex præſenti trium Euangeliſtarum narratio-
E ne, & hiſtoria reſurrectionis & ſepulturę Domini
cæ poteſt probari. Ex collatione enim Matthæi &
Marci cum Ioanne in pręſenti loco conſtat mulie
rem, cuius non expreſſo nomine meminerunt
Matthæus & Marcus, eſſe Mariam ſororem Mar-
thæ: eandem autẽ eſſe illam quæ dicitur in Euan-
geliis Magdalena, patet ſatis ex collatione præ-
ſentis loci cum his quæ dicuntur circa Domini
ſepulturam & reſurrectionem. Hic enim apertè di-
citur mulierem hanc præueniſſe vnctionem, quã
mortuo exhibere cauſa ſepulturæ non poſſet, cũ
vellet. Inter mulieres autem quæ Dominum vn-
gere mortuum cupiuerunt, ſed per acceleratam
reſur

resurrectionem nõ potuerunt, prima & præcipua
ab omnibus Euangelistis ponitur Maria Magda-
lena, nulla sane alia de causa probabilius, quàm
vt significarent impletum in ea fuisse quod hic de
ea Dominus prædixit. Si enim Maria soror Mar-
thæ alia fuit à Magdalena, conueniebat sanè de
illa imprimis & maximè commemorare, quomo-
do Dominum mortuum vngere cùm cuperet, nõ
tamen potuerit, quo veritas huius prædictionis
Dominicæ manifestaretur. Et hactenus quidem
quæ ad historiæ & verborum Domini explicatio-
nem pertinent. Restat quæ nobis in personis hu-
ius historiæ & verbis Domini sint obseruãda, pau
cis admoneamus. Itaque in Maria obseruandum
est exemplum seduli & ardentis amoris, qui facit
vt nihil iudicetur nimirum, nec vllus sumptus in
gratiam Dei tolerandus videatur esse grauis. In Iu
da obseruandum ingenium tum hypocritarũ, qui
semper sancta prauis suis affectibus prætexunt: tũ
auarorum, qui vbique de lucro quauis ex re siue
per fas, siue per nefas conquirendo cogitant, indi-
cantes perditionem & profusionem quicquid il-
lis non adfert aliquid commodi. In reliquis disci-
pulis ad exemplum eorum, qui illico offenduntur
& scandalizantur, si quid fieri videant quod iudi-
cant rectius aliter fieri debuisse. In Domino exem
plum est synceri iudicii & veræ dilectionis, dum
& quod ex dilectione proficiscebatur, bonum
agnouit, & tam diligẽter contra calumniatores de
fendit. Ex qua defensione discendum primò, vt an
notauit D. Chrysostomus, quòd quando bonum
quicquam fieri videmus, etiãsi exactissimum non
sit, nec optimum, non esse à nobis reprehenden-
dum, sed suscipiendum nobis, & fauore nostro per
sequendum. Quemadmodum enim, inquit
Chrysostomus, quis Dominum, antequam mu-
lier hoc fecisset, interrogasset, non admisisset, sic
postquã fecit, illud vnum solummodo respicit, ne
increpatione discipulorum ancipiti animo turbe-
tur, sed hortatur suo maiore animo suscepto rece
dat. Non erat enim amplius increpatio post effu-
sionẽ olei opportuna. Ita & tu si præparasse quos-
dam vasa videris sacra, aut ornatum quenquam a-
lium circa parietes Ecclesiarũ & pauimenta con-
fecisse, noli reprehendere, aut vænundari iubere
quod factum est, ne animum eius qui fecit pertur
bes. Sin verò antequam fecerit, te consuluerit, pau
peribus offerre iubeto: Hæc ille. Discendum se-
cundò, quod prætextu subuentionis pauperum;
non sint omittenda alia charitatis & beneuolen-
tiæ officia & opera, quæ tempore & loco occur-
runt facienda, vt est honesto conuiuio & sumptu
excipere suo tempore amicos, quo sumptu mul-
tis poterat subueniri pauperibus, eo quod non
vbiq; & semper vrgeat pauperum subuentio. Di-
scendum tertiò, quomodo sanctis viris liceat non
nunquam quibusdam rebus vti præter metas con
suetudinis bonorum, nẽpe ad significationem ali
cuius mysterii, quemadmodum Dominus pretio-
so hoc vnguento præter suam consuetudinem per
ungi permisit, propter significandum sepulturæ
mysterium, & mysticam ac spiritualem vnctio-
nem, qua à nobis desiderat inungi, vt annotauit
D Augustinus lib. 3. de Doctri. Christiana cap. 12.
sic scribens: Quisquis rebus prætereuntibus restri
ctius vtitur, quàm sese habent mores eorum cum
quibus viuit, aut temperãs, aut superstitiosus est.
Quisquis vero sic eis vtitur, vt metas consuetudi-
A nis bonorum inter quos versatur excedat, aut ali-
quid significat, aut flagitiosus est. In omnibus e-
nim talibus non vsus rerum, sed libido vtentis in
culpa est. Neque enim vllo modo quisquam so-
brius crediderit Domini pedes ita vnguento pre-
tioso à muliere perfusos, vt luxuriosorum & ne-
quam hominum solent, quorum talia cõuiuia de-
testamur. Odor enim bonus, bona fama est. quam
quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, dum vesti-
gia Christi sequitur, quasi pedes eius pretiosissi-
mo odore perfundit. Hæc ille. Ex quibus etiam
discendum postremo circa hanc Dominicam de
fensionem facti mulieris, quibus rationibus com
mendandum sit nonnunquam quod quidam in
B templorum ornatu, & eorũ vasorum quæ ad Eu-
charistiæ pertinent ministerium, sint sumptuosi,
nimirum quia huiusmodi sumptus proficiscitur ex
ardenti erga Deum & Christũ deuotione, & quia
valet ad ædificandam aliorum in Deum fidem,
pietatem, & deuotionem, adeo vt hisce de causis
frequẽter præstet, & melius sit in huiusmodi vsus
facere sumptus, quam eosdem pauperibus impen
dere. Vnde Theophylactus in Marcum circa hũc
locum sic habet: Confundantur hoc loco qui pau
peres Christo præferunt. Audiui enim ego aurifa-
bros dicentes: quod si ego dissectum factum vas
dem pauperibus. & ego viuam, nec condemner.
Audiat igitur quomodo Christus præferat sui cu-
C ram pauperibus. Christi autem corpus propriè,
quod in disco aureo: & sanguis, qui in poculo. Qui
igitur abstulerit discum pretiosum, & cogit vt cor
pus Christi in viliori ponatur, prætexens scilicet
pauperes, sciat cuius patris sit. Hæc ille. in cuius
verbis dubium occurrit quomodo conueniant
quæ dicit, cum his quæ supra audiuimus ex Chry
sostomo. Nam Chrysostomus quidẽ præfert sum-
ptum in pauperes impendi, quam in templorum
ornatum & sacrorum vasorum constructionem.
Theophylactus verò contra videtur præferre cu-
ram rerum sacratum, curæ pauperum. Sciendum
itaque, quòd absolutè quidẽ melius est & maius,
D impẽdere aliquid Deo quam pauperibus, eo quòd
dilectio Dei præferenda sit dilectioni proximi, ve-
rum cum Deus nostrorum bonorum nõ egeat, &
proximum propter se diligi à nobis velit, nihilque
velit sibi impendi, nisi propter nostram & aliorum
vtilitatem, & necessitatem, hinc quo cum maiori
aliorũ fructu quis facultates suas ex Dei dilectio-
ne expendit, eo huiusmodi sumptus Deo est gra-
tior, proinde quandoque gratius illi est si sumptus
aliquis etiã magnus in vsum rerum sacrarũ fiat,
quam si pauperibus impendatur, vt cum non oc-
currit singularis aliqua pauperum necessitas, & or
natus rerum sacrarum necessarius iudicatur, ob
prouocandam quorundam in Deum fidem & de-
E uotionem. Frequentius tamen illi gratior est cura
pauperum, quod hæc vt in plurimum sit vtilior &
magis necessaria, id quod respexit D. Chrysosto-
mus & spiritus sanctus dicẽs per Osee: Misericor- Osee. 6.
diam volo & non sacrificium. Superest vt tracta-
tam literaliter & moraliter historiam etiam alle-
goricè paucis tractemus. Itaque Bethania, quæ in-
terpretatur domus obedientiæ Domini, & domus
Simonis, hoc est, obedientis, Ecclesiam significat,
in qua sola Christus reperiri potest, & reficitur.
Quod autem in Bethania Simon à lepra curatus
Dominum in suam recipit domum, Lazarus cum
eo accumbit, Martha ministrat, & Maria suo quo-
que

que fungitur officio, potteodebat concots & amicũ in eadem domo ſodalitiom Eccleſiæ, quam Chuſtus immundã ſuo purgauit ſanguine, quã mortuam ob peccata, ſua motte viuificauit. In hac ſunt qui cum Simone Chriſtum in ſuis pauperibus teficiunt: ſunt qui cum Martha, quod poſſunt, coadiuuant & miniſtrant: ſunt qui cum Lazaro gaudent Chriſtum in ſuis membris refici ſunt item qui cum Maria ardentes fide & deuotione, non ſeruant in vaſculo concluſum vnguentum pretioſum quo Chriſtũ perungant, hoc eſt, fidem ſuam & deuotionem apud ſe non contineot, ſed velut fracto vaſculo eã profundunt, palam & vbique nomen Chriſti eiuſque maieſtatẽ B prædicantes, cuius & pedes & caput perũgũt, dum & humanitarem eius & ſimul diuinitatem omnibus commendant & prædicant magnificẽ: quod qnia fecerunt Apoſtoli, & eorum ſucceſſores, vniuerſa domus huius mondi impleta eſt fragrannia huius optimi vnguenti, hoc eſt, prædicationis Euangelicæ & nominis Chriſti, de quo dicitur in Canticis: Oleum effuſum nomen tuũ, impletũque verè eſt in Eccleſia per huiuſmodi viros, quorum typus fuit Maria, illud Canticorũ: Cantic. 1. oum eſſet rex in accubitu ſuo, nardus mea dedit odorem ſuum. Hoc odore trahũtur multi vt ambiant in eam domum admitti, in qua cũ amicis ſuis accumbit Ieſus. At nonquam defuerunt nec C deſunt modo, qui inuideant & obſtrepant honori Ieſu impenſo, & quibus non eſt gratus odor 2. Cor. 2. prædicationis Euangelicæ. vnde Paulus: Chriſti, inquir, bonus odor ſumus Deo, in iis qui ſalui fiunt, & iis qui pereunt, aliis quidem odor mortis in mortẽ, aliis autem odor vitæ in vitam. Dolent enim & indignantur cũ Iuda Iudæi, & quotquot quæ ſua ſunt magis quærunt quã quæ Ieſu Chriſti, omnẽ prædicationis ſumptum ad Chriſti honorem impendi, oeque curam haberi neglectæ legalis obſeruationis, aut gentilis ſuperſtitionis & vanitatis. Verũ aduerſus hos obmurmuratores A conſolati illos debet Chriſti patrocinium, cui voi probari ſatis eſt. Alias hiſtoriæ huius allegorias videre licet apud Theophylactum in Ioãnem, & Hilatium in Matthæum.

COGNOVIT ERGO TVRBA MVLTA EX IVDÆIS, QVIA ILLIC EST.] Sequenti narratiooi de glorioſo Domini in Hieruſalem introitu viam hac narratione præſtruit Ioannes, cum turbam multam ex Iodæis, hoc eſt, Hieroſolymitanis cogoouiſſe dicit propter vicinitatẽ loci, Ieſũ eſſe in Bethania, atque ob id prouocatã magnitudioe recentis miraculi, certatim veniſſe e Hieruſalem, non tantũ vt Ieſũ, ſed etiam vt Lazarum viderent. Suadebat eoim hoc inſita mortalium ingeniis curioſitas. Porro ſacerdotũ animos ſic exceçcauerat liuor & odiom in Ieſum, vt iam illorom malitiæ nõ ſatis eſſet occidere Ieſum, ſed etiam cogitarent, & concilio habito decernerent (eſt enim hic rurſum pro cogitauerũt, ἐβουλεύσαντο) etiam Lazarum interficere, inquẽ ne ſpeciem quidem criminis vllam intentare poterant, nixi ſcilicet ſoperiori ſentẽtiæ Caiphæ, quia expediret etiam innocentem perire pro populo, vt oõ tota gens periret. Cæterũ, quia fortiter patrocinatus fuerat apud eos gloriæ Ieſu, eiecerãt è ſynagoga: nunc eo malitię creuit illorum & ſuperbia & inuidia, Lazarum à quo nullo dicto facto ve fuerant vnquam prouocati, & in quem ne fingere quidem quicquam poterant, voluerint occidere, non ob aliud, quã quòd multi Iudæi commoti tã euidenti miraculo deſciſcerent ab ipſis, & adhærerẽt Ieſu, credeotes eum eſſe promiſſũ Meſſiam. Com enim ſemel animus laxauit habenas in ſcelus, ei poſtea nulli, vbi ſiſtat, termini circumſcribuntur. Sed vide rurſum malitiæ iſtorũ cæcitatem, Lazarom propter reſuſcitatiooẽ occidere cogitauerunt, quaſi Dominus ſuſcitare potuerit mortuum, & oon poſſet occiſum. Ecce, inquit Auguſtinus, Dominus vtrunque fecit, & Lazarum mortuum, & ſeipſum ſuſcitauit occiſum.

INSIDENS ASINO INTRAT DOMINVS GLORIOSE IN Hieruſalem. Matthæi 21. Marci 11. Lucæ 19. Ioannis 12.

CAPVT. CX.

*T factũ eſt in craſtinum, cũ † appropinquaſſent Δ Hieroſolymis & veniſſent ad Bethphage, & ‖ Bethaniã ad montẽ qui vocatur † Oliueti: tunc Ieſus Δ miſit duos ‖ diſcipulos ſuos † & ait illis: Ite in caſtellum quod contra vos eſt, & ſtatim introeuntes illuc, inuenietis aſinam alligatã, & pullum aſinæ ‖ ligatũ cũ ea, ſuper quem nemo adhuc hominũ ſedit, ſoluite illũ, & adducite mihi. Et ſi quis vobis aliquid dixerit, [&] vos interrogauerit: Quid facitis? Quare ſoluitis? Sic † dicetis ei: Quia Dominus his opus habet: ‖ confeſtim dimittet † eos huc. Hoc autẽ factũ eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt per Prophetam dicentẽ: Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi manſuetus, & ſedens ſuper aſinã & pullũ filium ſubiugalis. ‖ Abierunt autem diſcipuli qui miſſi fuerãt, & inuenerunt ſicut dixit illis ſtãtẽ pullum. ligatum ante ianuam foris in biuio, [&] fecerũt ſicut præcepit illis Ieſus, & ſoluũt eũ. Soluentibus autẽ illũ pullũ, * quidam de illic ſtantibus domini eius, † dixerũt ad illos: Quid faciitis ſoluentes pullum? ‖ At illi dixerũt eis ſicut præceperat illis Ieſus: Quia Dominus eũ neceſſariũ habet. Et dimiſerunt eis. Et † adduxerunt aſinã, & illũ pullum ad Ieſum, & impoſuerunt ſuper eos veſtimenta ſua, ſ & iactantes veſtimenta ſua ſupra pullum, ‖ eum deſuper ſedere fecerunt. † Inuenit [ergò] Ieſus aſellum, & ſedit ſuper eũ, ſicut ſcriptũ eſt: Noli timere filia Siõ, ecce rex tuus venit ſedens ſuper pullũ aſinæ. Hæc non cognouerunt diſcipuli eius primũ, ſed quando glorificatus eſt Ieſus, tunc recordati ſunt, quia hæc erant ſcripta de eo, & hæc fecerũt ei. Eũte autẽ illo, Δ plurimi turbæ ‖ ſtrauerunt veſtimenta ſua in via, alii autẽ frondes cædebant [&] ramos de arboribus, & ſternebãt in via. [Et] turba multa quæ venerat ad diẽ feſtũ, cũ audiſſent, quia Ieſus venit Hieroſolymã, acceperunt ramos palmarũ, & proceſſerunt obuiam ei. Et cum appropinquaret iã ad aſcenſum mõtis*

† b appropinquarẽt c. appropinquaſſet Δ b Hieroſolyma ‖ b. Bethania † b. Oliuarum ▽ b. miſit ‖ b. eos diſcipulos ſuos † ſdicens ‖ c. ſquod introeuntes a c.o. alligatum † c. dicto Δ c.o Domino neceſſarius eſt c.o. Dominus eius opem deſiderat ‖ b o continuo † b. illum ‖ a. abeuntes autem b Et abeuntes ▽ & † b dicebant illos a c. ſoluitis ‖ b Quo † b.a. duxerunt ▽ b impoſuerunt illi ‖ c. impoſuerũt Ieſum † d. Et inuenit. ▽ b. multi autem ‖ c ſubſternebant ▽ autem † b. qui præibant, & qui ▽ b o excelſis.

Oliueti, cœperunt omnes turba discentiũ gaudẽtes laudare Deũ voce magna super omnibus quas viderant virtutib.[l] Et[a] turba[*] †[c] quæ præcedebant, & quæ sequebãtur,[m] clamabãt, dicentes[m]: Hosanna[a] filio Dauid,[g] benedictus qui venit[e] rex[e] in nomine Domini[a] rex Israel[b]. Benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid,[c] pax in cœlo, & gloria in excelsis, hosanna in altissimis.[a] Testimoniũ ergo perhibebat turba quæ erat cũ eo, quando Lazarũ vocauit de monumẽto, & suscitauit eũ à mortuis; propterea & obuiã venit turba, quia audierunt eũ fecisse hoc signũ[e]. Et quidam Pharisæorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico vobis, quia si tacuerint, lapides clamabũt. Et vt appropinquauit, videns ciuitatẽ, fleuit super illã dicẽs: Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacẽ tibi, nunc autem abscõdita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & circundabũt te, & coangustabũt te vndique & ad terrã prosternẽt te, & filios tuos qui in te sunt, & nõ relinquẽt in te lapidẽ super lapidẽ, eò quòd nõ cognoueris tempus visitationis tuæ.[b] Et introiuit Hierosolymam.[a] Et cũ intrasset Hierosolymã, cõmota est vniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Populi autem dicebãt, Hic est Iesus Propheta à Nazareth Galilææ.[d] Pharisæi ergo dixerũt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus, ecce mũdus totus post eũ abiit.

ET FACTVM EST DIE IN CRASTINVM, CVM APPROPINQVASSENT HIEROSOLYMIS, &c. A Ioannes Euangelista, priusquam aselli super quem Dominus sedit facit mentionem, cõmemorat quomodo turba multa quæ conuenerat ad diem festum processerit obuiã Iesu cũ ramis palmarum, clamantes Hosanna, &c. Id autem quoniam proculdubio præpostero ordine Ioannes commemorauit, non veriti sumus in Concordia mutato ordine suo collocare, maximè vt Ioãnis narratio contexeretur cũ reliquorum triũ narratione, nec idem bis cogeremur ponere. Quomodo autem inuenerit Domi- B nus asellũ, Ioannes non cõmemorauit, sed tantũ dicit: Et inuenit Iesus asellum; quod illud diligenter reliquit Euãgelistæ ante scripsissent, eum ipse ferè prætermissa ab eis statuerit persequi. Porrò Matthæus pro asino Dominũ misisse Apostolos dicit cum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Oliueti: Marcus verò, cum appropinquarent Hierosolymæ & Bethaniæ, aut, vt habent Græci, ad Hierusalem, ad Bethphage & Bethaniam; Lucas item, cũ appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam. Proinde merito hic dubitari potest quomodo cum Mat- D thæus dicat discipulos missos à Domino cũ venissent Bethphage & ad mõtem Oliuarũ, Marcus & Lucas dicant Dominum hoc fecisse cum appropinquaret Bethaniam. Nam cum venisset Bethphage & ad montem oliuarum, iam Bethaniam pertrãsierat, cum Bethphage & mons Oliuarum vicinior fuerit ciuitati Hierusalem quàm Bethania, in qua præcedenti nocte Dominus pernoctauerat. Dicendũ itaque Marcum & Lucam dixisse, Dominum cum mitteret discipulos, appropinquasse Bethaniæ, non quòd eam tũ accederet, sed quòd prope eam esset, non enim iam eam longè exierat, quomodo suprà diximus quosdam intelli- C gere, quòd Lucas dixit Dominum curasse cæcũ, cum appropinquasset Iericho. quorum sententia multum confirmari potest ex modo loquendi in præsenti loco. Aut dicẽdum, quòd Marcus & Lucas præposterè dicunt, cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, illudq; sic intelligendum, cum appropinquasset ad Bethaniã, & deinde appropinquasset ad Bethphage ad mõtem Oliuarum. Erat autẽ Bethphage, villula in mõte oli- E ueti, qui sabbathi habebat iter à Hierusalẽ, vt dicitur Act. 1. hoc est, distabat à Hierusalẽ mille passus, cum Bethania 15. stadiis abesset, hoc est, duobus fermè millibus passuũ. Hanc villulã D. Hieronymus secutus Origenem dicit fuisse villulam sacerdotum, ac interpretari domũ maxillarũ. Nam Pag. Chaldaicè maxillam significat, cum Hebraicè significet ficus immaturas, hoc est, grossos, vnde aliqui interpretantur domum grossorũ & ficuũ, Alii verò domum oris vallis, quia Beth domus, Pe os, Ge verò villam significat. Cũ ergo iuxta hũc locum venisset Dominus, ex quo sacerdotes Paschales victimas & alias (vt est verisimile) deducere in Hierusalẽ soliti erant tunc Iesus misit duos discipulos, quos author secundæ expositionis in Matthæum titulo Chrysostomi, dicit quẽdã (notãs verisimiliter ipsum Hilarium) scripsisse, fuisse Petrũ & Philippum, argumẽto tamen inualido, cũ verisimile magis sit, si liceat diuinare, hos duos fuisse Petrum & Ioannem, quos & postea misit ad parandũ agnum Paschalem, quanquã nihil aut perparum referat scire qui fuerint nunc missi. Dixit autem eis: Ite in castellum quod contra vos est. Vbi notãdum, quod quidã per castellum hoc loco ciuitatem Hierusalẽ intelligunt, sic dictã Domino siue ob murorũ fortitudinẽ, siue per despectum, quasi nõ mererentur vocari castrũ vel ciuitas illudq; ; quod contra vos est, sic quidam eorum interpretantur, vt significetur Hierusalẽ contrariam esse Apostolis, quòd eorum Dominũ conaretur occidere. Verùm sciendum, pro castellum Græcis hic cursum esse, sicut frequẽter superius, dictionem κώμην, quæ vicum propriè significat & pagum, quæ proinde ineptè diceretur de Hierusalem. Verisimile autem Dominum demõstrasse vicum Bethphage, de quo dicit, cõtra vos est, hoc est, è regione vestri, & in cõspectu vestro. Lucas enim nõ habet, contra vos, sed tantùm εἰς τὴν κατέναντι κώμην, id est, in vicum qui ecõtra & è regione est. Et apud Matthæum nõ est κατέναντι, sed ἀπέναντι ὑμῶν, id est, ante vos & in cõspectu vestro. Vnde patet male intelligi, quod cõtra vos est, pro illo, quod est contrarium vobis: male itẽ intelligi per castellum Hierusalem: quia à loco in quo erat Dominus nõ poterat prospici Hierusalem propter interpositum montem oliuarũ, sic dictũ, quòd multis consitus esset oliuis, vnde & ἐλαιῶνος, hoc est, oliueti mons dicitur Act. 1. Sequitur in verbis Domini: Et statim introeũtes illuc, hoc est, in ipso introitu, inuenietis asinam alligatã & pullum cum ea, &c. Circa quæ primũ quæritur, cur Dominus, qui hactenus pedes circumambulauit per Galilæam & Iudæã, tã breue sui in Hierusalẽ itineris spatium absoluere voluit insidens iumentis, eisq; tam noua ratione cõquisitis?

tis? Neque enim sufficit dicere quod indicat Matthæus, illum ideo id voluisse vt impleretur Zachariæ Prophetia. Nam quid est quod per Zachariam istud spiritus sanctus etiam prædicere voluit? Dicendum itaque, quod præcipua huius facti Dominici causa fuit, vt antequam pateretur, specimen quoddam regni sui Dominus exhiberet, seseque efficacibus argumentis Messiam comprobaret expectatum, vt sic bonos in fide erga se confirmaret, & mali non haberent quod in excusationem prætexere possent. Sicut autem & alias semper in his quæ circa Dominum contigerunt humilia magnificis sunt coniuncta, ita & modò sic regiam suam dignitatem & magnificentiam ostendere voluit, vt tamen simul non desereret summã humilitatẽ & mansuetudinem conuenientem primo suo aduentui & regno suo spirituali. Regiæ itaque poten- B tiæ fuit & magnificentiæ indicium, quòd ad solum iussum & necessitatis significationem, domini iumentorum cesserint ei vsum illorum, quod discipulis quos miserat prædixit istud ita euenturum, & illos mox vbi ingressi essent vicum, inuenturos iumenta, eaque alligata. Deinde quod iumento insidens vectus sit, cum semper solitus fuerit pedes incedere, quòdque tam concordibus animis, tantoque applausu & veneratione, ei à populo multo liberè acclamatum est, non obstantibus Pharisæorum prohibitionibus, quibus etiam pridem cautum erat, ne quis illum confiteretur esse Christum, & acclamatum est non quibuslibet C verbis, sed scripturę verbis multò antè de ipso prędictis. Postremò, quod templum ingressus cæcos & claudos curauit, negotiãtes eiecit, seseque atrocissimis suis hostibus formidabilem exhibuit. His enim cunctis declarauit omnia sibi cognita, & suæ potestati esse subiecta, omniumque corda se habere in sua potestate, vt inclinare possit ea quò velit. At summæ humilitatis & plusquam plebeiæ fuit, quòd alieno & accommodatitio iumento vsus est, quod asello insederit nihil minus quàm regio vectore, quòd pauperum discipulorum vestimentis non aureis vestibus insederit, stipatus inermibus comitibus, qui pro hastis ac gladiis, arborum ramusculos manibus gestabãt. D Quo vtique declarabat, aliam esse conditionem regni sui quàm regnorum huius mundi, se etsi à patre potestatem accepisset, cui omnia cum vellet cederent, tamen per humilitatem omnes velle ad se trahere, per eandem ingressurũ se in gloriam suam, ac proinde etiam sectandam humilitatem omnibus his qui eiusdem regni ambirent esse consortes secum. Hunc autem in regiam ciuitatem Hierusalem introitum Domini, mirabiliter temperatum, & plane regia magnificentia ac pompa, & plebeia humilitate, conueniebat per Prophetam prædici à spiritu sancto, vt videntes Apostoli, omnesque Iudæi facto Domini consentire Prophetæ vãticinium, magis intelligerent ipsum quantumuis E in mundo humilem, vere esse expectatum Messiam, desinerentque expectare mundanam regni Messiæ gloriam: vnde propheta velut signũ quoddam præmonstrans, quod cum Iudæi viderent excitarentur ad agnoscendum suum regem, dicit per aduerbium demonstrandi: Ecce rex tuus venit, &c. Verùm cùm nihil sit prætermissum à Christo & spiritu sancto, per quod ad regis sui agnitionem perduci possent Iudæi, ipsi tamen occasione huius facti ad contrarium prolapsi sunt, vt scilicet magis

A tam accenderentur ad occidendum illum, & occasionem agnoscendi Christum datam illis à Deo, sibi verterent in occasionẽ persequendi Christum. Vnde præter primam huius introitus Domini in Hierusalem causam iam tractatam, adiungi possũt & aliæ duæ, sed veluti secundariæ: quarũ altera est, quia Dominus cupidus subeundi pro omnium salute mortem, præcognouit hac ratione Pharisæos & sacerdotes accedendos ad inferendam sibi mortem, non quod vellet illis persecutionis dare occasionem, sed quod sciret illos iustè sibi relictos hinc persecutionis sumpturos occasionem, quorum impietate ad promouendam hominum salutem abuti voluit. Altera est, vt ad tempus adblandiens, & accommodans se suorum affectibus, irrideret huius mundi gloriam, ostenderetque quam sit ina- B nis & infida, quum tantos applausus, tamque honorificas acclamationes, ac tantum populi studiũ mox secuta sit crux. Est autem & mystica huius facti Dominici causa, sed hæc postea in allegorica historiæ persecutione tractabitur. Omnino enim dubium non est quin hoc suo facto Dominus mysticum aliquid designare voluerit, cùm tam nulla ratione sit peractum, vt tacita quędam parabola in eo videatur adumbrata. Porro ratione & mysterio non caret etiam, quod quinta die ante pascha, hoc est, decima die mensis primi Dominus hac magnifica pompa ingressus sit Hierusalem. Ea enim die præceptum fuit Israelitis, vt agnũ Paschalem quis- C que in domum suam sumeret immolandum decimaquinta die. Itaque seipsum tunc Dominus in Hierusalem intulit, immolandus in ea ipso die paschæ in verum agnum paschalem, per quem non à Pharaone & Ægypto, sed à diabolo & inferno fidèles liberarentur. Deinde hac die velut victoriosus rex cum ramis palmarum ingredi voluit Hierusalem, quod eadem die post septimanã expletã recurrẽte, deuicta morte gloriose erat resurrecturus, ac regnum suum spirituale in cœlesti Hierusalem auspicaturus. Decima quoque dies mensis primi, insignis olim fuit, quod in illa Iosue typum Christi etiam nominis similitudine præ se ferens cum toto Israelitico populo, transito Iordane ingressus sit promissam illis terram, vt scribitur Io- D suæ 4. cum deinde 14. die solenne Pascha celebrauerit, vt scribitur cap. 5. Et hactenus de proposita prius quæstione satis. Superest altera circa hunc locum quæstio, ad concordiam pertinens Euangelistarum, quomodo scilicet Matthæus duo iumenta, asinã scilicet & pullum, commemoret iussa à Domino afferri: eique allata, & super ea Dominũ sedisse, cum reliqui tres solius pulli mentionem faciant. Pro cuius quæstionis solutione communiter dicitur, Dominũ sedisse super vtrunque animal successiue: tres tamen Euangelistas solius pulli meminisse, siue quòd eo Dominus pro maiori parte insederit, siue quod pulli inequitatio ad my- E steriũ vocationis gentium pertineat, quibus Græca lingua tres scripserunt Euangelistæ, cũ Matthęus Hebræa scripserit Hebræis. Verum quoniam, vt habet D. Hieronymus, & turpe fuit Dominum insidere asinæ, & impossibile vt in tam breui spatio diuersis insederit animalibus, verisimilior est aliorum, inter quos Euthymius, sententia, qui dicunt soli pullo Dominum insedisse, atque ob id tres Euangelistas illius solius fecisse mentionem: asinam tamen etiam simul adductam, sed Dominũ pullo insedentem tantum fuisse secutã, ideoque

Exod. 12.

Matthæum exacta diligentia vtriusque meminisse iumenti. Huic tamen sententiæ videntur obstare quædam. Primum, quod apud Mathæum iussi sunt discipuli dicere, Dominus his opus habet. Deinde, quòd apud eundem dicuntur discipuli, cùm adduxissent asinã & pullum, imposuisse super eos vestimenta sua, & Dominũ desuper collocasse. Postremum, quòd in testimonio prophetæ, quod hoc facto Domini impletum dicitur à Matthæo, habeatur; sedens super asinam & pullum filium subiugalis. Ad quorum primum dicit Euthymius, quòd vtroque iumento Domino fuit opus, sed pullo, vt super eum veheretur: asina verò, vt pullum sequeretur, causa significandi mysterii quod mox explicabitur. Ad secundũ dupliciter responderi potest. Altero modo, vt illud, desuper, referatur non ad animalia, sed ad vestimenta, quomodo interpretatur Euthymius, qui pro eo quod nos habemus, & eum desuper sedere fecerunt; habet καὶ ἐκάθισαν ἐπάνω αὐτῶν, id est, sedit super ea vel eos, Nam αὐτῶν ex se se est ambiguum. Sic & exéplar habet Complutense, nisi quod pro simplici ἐκάθισεν habet ἐπεκάθισεν. At autem hæc lectio conuenientior, saltem quod attinet ad pronomen αὐτῶν, quàm vulgata lectio, quæ habet. ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῶν, id est, collocarunt super eam, nempe asinam. Quomodo enim Matthæus super solam asinã Dominum diceret collocatũ, cùm reliqui super solum pullum commemorent sedisse? Altero modo dici potest Matthæum per synecdochen, vt & alias, dixisse Dominum collocatum pluraliter super animalia, quomodo etiam intelligi potest per synecdochen dictum esse: Dominus his opus habet. Pro responsione autem ad tertium, sciendum est quòd in illo testimonio prophetæ pro fœminino, asinam, vertendum potius videtur masculinum, asinum. Ita enim permittit & dictio Græca hic posita ὄνον, quæ tam asinum significat quàm asinam, maxime cum hic careat articulo, nec addatur, vt superius, articulus fœmininus, & vocabulum quod est apud Septuaginta, nempe ὑποζύγιον, quod est subiugale. Et in Hebræa origine vocabulum quod his dictionibus correspondet, nempe חמור hhamor, asinum genere masculino vbique ferè significat, nõ asinã, quæ Hebræis dicitur אתון Athon. Inuenitur tamen 2. Reg. 19. nomen hhamor positum in genere fœminino, de quo vide Pagninum. Nam etia illo loco D. Hieronymus vertit, asinum. Itaque si in citato Prophetæ vaticinio nomen ὄνον vertatur per asinum, & non per asinam, quod dicitur ascendens super asinum & pullum filium subiugalis, non dimissim est accipiendum, quasi super diuersa animalia vicissim sedisse significatum sit, sed per asinum & pullum, coniunctim intelligendus ipse pullus, qui asinus quidem fuit natura, pullus verò ætate. Figura enim est prophetis familiarissima, qua idem mutatis vocibus geminant. Sanè in hunc modum explicat hoc testimonium Enthymius, & explicandũ omnino videtur, si originalia inspiciantur Hebræorum, & citatio Ioannis. Quod si dictionem ὄνον quis putet hoc loco potius vertendam per, asinã, vel diuersa significentur animalia, quemadmodũ non improbabiliter videtur dicendum secundum intentionem Euangelistæ qui cùm dixisset ὄνον & πῶλον iussos adduci, subiicit id factum ad completionem vaticinii, in quo dicitur Messias sessurus super ὄνον καὶ πῶλον: iam dicendum quòd etiam per synecdochen illud sit

A intelligendum quod in vaticinio dicitur, quemadmodum quod idem Mathæus dicit Dominum illis opus habuisse, & Apostolos ipsum collocasse desuper. Videtur enim Matthæus, quoniam duo animalia adducta fuerunt ad Iesum, testimonium prophetæ, quanquam non necessariò intelligendum esset de duobus animalibus, voluisse accommodare etiam ad vtrunque animal, & quoniam in eo dicitur rex Sion sedere super hoc & illud, ideo sermonẽ suum attemperando ad Prophetæ vaticinium, dixisse Dominum sedisse super hæc animalia, quod per synecdochen intelligendum reliqui deinde Euangelistæ qui post eum scripserunt, satis indicauerunt. His præmissis, sigillatim historiæ partes sunt pertractandæ. Itaque Dominus suã declarans omniscientiam, Apostolis suis prædicit

B in ipso non introitu pagi inuenturos & asinam ligatam & pullum cũ ea, eúmque talẽ, super quẽ nullus hominum vnquam sederit: suam autem declarans omnipotentiã & supremum dominium, prædicit dominos iniũctos admonitos tantum de necessitate sua, dimissuros ea. Et statim, inquit Matthæus, dimittet eos. Circa quæ Matthæi verba notandum in plerisque Græcorum libris haberi ἀποστέλλει, id est, dimittit vel emittit, vt sint verba Euangelistæ significantis Dominum mox emisisse Apostolos duos. Verũ cũ superius dixerit Euangelista Dominum misisse duos discipulos, & ob id frustra id iam repeteretur, magis legendum est

C ἀποστελεῖ, quemadmodũ legitur in Marco & apud Matthæum legit noster interpres, Chrysostomus item & Theophylact. Dupliciter tamen hæc lectio intelligi potest. Aut vt significetur Apostolos iussos dicere, non tantum quod Dominus his opus haberet, sed etiam quod Dominus mox eos remitteret, postquã scilicet eis vsus fuisset, quo modo intelligit Euthymius. Aut vt significetur Dominũ prædixisse Apostolis missis, quod dominus iumentorũ cum audisset illud: Dominus his opus habet; mox concessurus esset iumenta abduci ad Dominũ, quomodo omnino esse intelligendũ patet ex Marco, qui in sequentibus narrans quomodo omnia euenerint quemadmodũ Dominus prædixit postquam dixisset Apostolos

D dixisse interrogantibus cur soluerent, id quod præceperat eos dicere Dominus, subiecit; Et dimiserunt eos, quanquam hic relatiuum non ad iumenta, sed ad Apostolos referendum sit, vt hic sensus & permiserunt Apostolos soluere & abducere iumẽta. Græce enim est ἀφῆκαν αὐτούς, id est, sinebant eos. Itaque cum dicitur hic, & confestim dimittet eos; suppositũ verbi, dimittet, est ipse interrogator, dominus scilicet iumentorũ. Non est enim verũ quod quidã hic asserunt de his iumentis, quod scilicet fuerint animalia communia in vsus pauperum quorumlibet destinata. Nam Lucas aperte dicit dominos eorũ fuisse qui interroga-

E uerunt cur soluerent. Vnde intelligendum, cor eorũ ita diuinitus audito nomine Domini, fuisse immutatũ, vt non offensi simplicitate dil ipsorum sinerent animalia abduci. Notandum enim Apostolos non esse iussos dicere: Dominus noster his opus habet; sed absolute & cũ articulo ὁ κύριος, Dominus his opus habet, quo suam saluator significauit diuinitatem, & supremum in omnes homines & creaturas dominium, cui cedere omnes suum deberent dominium. Porro quanquam in Matthæo legamus, Dominus his opus habet; In

Marco

Matco, Domino necessarius est, In Luca, Domi- A
nus operam eius desiderat; & postea, oominus eū
necessarium habet; Gręcè tamen est semper eodē
modo ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. id est, Domtous ha-
bet eius indigētiā, nisi quòd Matthæus pro αὐτοῦ,
habet αὐτῶν. Solus eoim loquitur de asina & pul
lo. Ne autem quis miretur quomodo supet pullū
asinæ Dominus equitare potuerit, sciendū quod
dictio Hebraica quæ pooitur in vaticinio Zacha
riæ עַיִר Ait, quā Latini & Græci pullum & πῶ-
λον soleot reddere, noo tam pullū, quàm iuueo-
cū asininum idoneum iam equitationi sigoificat,
vt præter alia loca patet ea capite Iud. 10. vbi di-
cuntur 30. filii Iair ascendisse super 30. pullos a-
sinarū. & cap. Iud. 12. vbi 40. filii Abdon, & 30. e-
ius nepotes dicuotur ascēdisse super 70. pullos
asinarū. Quod autē pullū sibi delegerit Dominus B
supet quem nullus hominum vnquā sederat, ad
literam quidem ita conueniebat regiæ eius digni
tati, & ad potestatis eius faciebat commendatio-
oem, quod indomitum animal commodū se Do-
mino sessori præbuerit, sed multo magis id factū
est ob mysterium post explicandum.

HOC AVTAM FACTVM EST, VT AD-
IMPLARETVR QVOD DICTVM EST
PAR PROPHATAM.] Ne quis existimaret
subleuandi laboris aut attentandę alicuius noui-
tatis causa Dominum misisse pro asina & pullo,
subiecit Euangelista Matthæus rationē facti Do-
minici, vt, inquit, adimpleretur quod dictum est à C
Domino per Prophetam. Propheta autem iste, est
Zacharias ea cuius cap. 9. testimonium hoc desū
ptum est, quanquā non ad verbum, siue spectes
veritatem Hebraicam, siue versiooem Septuagin
ta. Quædam enim sunt omissa, quædam mutata,
verbo teous, sensu manente eodē. Hebræa nanq;
sic reddidit D. Hieronymus: Exulta satis filia Siō,
iubila filia Hierusalem. ecce rex tuus veniet tibi
iustus & saluator, ipse pauper, & ascendens super
asinam & super pullum filiū asinę. Iuxta Septua-
ginta sic legimus: χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιών, κήρυσσε
θύγατερ ἱερουσαλήμ, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαι
ος καὶ σώζων αὐτός, πραῢς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον
καὶ πῶλον νέον, id est, Gaude vehemēter filia Sioo, D
prędica filia Hierusalē. ecce rex tuus veniet (vel ve
nit) tibi iustus & saluans ipse, maosuetus, & ascē-
dens super subiugale & pullū nouū. Itaque omis-
sum est illud, iustus & saluator vel saluans, quod
hoc non ita seruiret proposito. Et pro illo, Exulta
satis filia Siō, iubila filia Hierusalem, hic ponitur,
Dicite filiæ Sion, quod tamen Euangelista desum
psisse videtur ea Isaię cap. 62. vbi similis est locus
cum hoc Zachariæ. Sic enim ibi dicitur: Dicite fi-
liæ Siō. Ecce saluatoe tuus venit, &c. Quod autē
& hic apud Septuaginta habeatur mansuetus, cū
Hebræa secūdum versionem Hieronymi habeāt,
pauper, hinc prouenit quod Hebræi habeant עָנִי E
Ani, quæ dictio si per Iod scribatur, pauperem, hu
milem & afflictum significat: si per Vau, mansue
tum. Nihil autem est io re diuersitatis vtrouis mo
do legatur & vertatur, quia paupertati maximè
spiritus, sēper cōiuncta est animi mā suetudo. Pau
pertatem autem & mansuetudinē simul ostēdit
Dominus, dū in regia sua pompa asello vehi ele-
git. Quod autem Hebræa habent, veniet, cum hic
legamus, venit, sciendum est Græce hic esse, quē-
admodum apud Septuaginta, ἔρχεται, quod etiā
per futurum verti potest, veniet, cum vtriusq; tē-

poris habeat significationem. Cæterum Ioannes
pluribus omissis, & quibusdā etiam mutatis, ci
tat hoc testimoniū sic: Noli timere filia Sioo. Ecce
rex tuus venit, sedens super pullum asinæ. Pro eo
enim quod habent Hebræa: Exulta filia Sion, ipse
posuit quod secundum seosum idem est: Noli ti-
mere filia Siō. Significatur enim à Propheta: filiā
Sion merito gaudere debere, quod iamdudū ex-
pectatus ipsius rex veniret, & veniret ad saluādū,
neq; cum terrore veniret, sed eum omni mansua
tudine, vtpote insidens asello, & ob id nō esse cur
amplius metuat vel antiquos suos hostes à qui-
bus iā est liberanda, vel ipsummet regem suū, qui
cum tanta mansuetudinis ostensiooe se illi exhi-
bet, formidolosus futurus & durus non filiæ Siō,
sed hostibus eius dæmonibus, idolis, & omnibus
impiis. Porro per filiam Sion vel filiā Hierusalem,
Hebraica phrasi significatur ad literam congrega
tio ciuium Hierosolymitanorum, quemadmodū
Psal. 44. filia Tyri, pro ciuibus & inhabitatoribus
Tyri, & Psal. 136, filia Babylonis pro ciuibus Baby
lonis. Filiæ autem Sion & filiæ Hierusalem pecu
liariter denunciatur aduentus huius regis, quòd
Siō arx esset regia & sedes regni Dauitici, in quo
successurus expectabatur Messias, proīde sub no
mine filiæ Sioo ad literam etiā comprehendūtur
omnes Israelitæ regoum Dauidis agnoscentes. Se
cundum spiritualem autem & præcipuum sensū
sermo est de Siō & Hierusalē spirituali, Christia-
na scilicet Ecclesia, in qua Christus verus Dauid
regnat, tanquā iustus rex, populum suū asserens
e manu opprimentium eum, tāquam mā suetus,
blande illum suscipiens, ac peccata illi remittens.

EAMTARVNT AVTAM DISCIPVLI
CQVI MEAST FVARANT, ATH INVENE
RVNT, &c. Omnia euenerunt quemadmodum
Dominus prædixit. Nam & moa in ingressu inue
nerunt iumēta, eaque quemadmodū prædictum
erat, ligata. (Inuenerūt enim, inquit Marcus, pul-
lum ligatum ante ianuam foris in biuio, qua uar
ratione significat quàm facile pullū inuenire po-
tuerint, vt ooo fuerit opus illū diu quærere, & si-
mul id dictum est multo magis ob mysteriū post
explicandum.) Et respondentes quæ iussi erāt di-
cere, permissi sunt iumēta ducere ad Iesum. Quæ
cum adduxissēt, quo Domious & commodius &
honorificētius sederet, imposuerunt: inquit Mat-
thæus, super eos sua vestimēta, exteriora scilicet
quæ pallia dicuntur, cum Græce sit ἱμάτια. Super
eos pluraliter imposita dicit vestimenta. siue quia
super vtrunque animal posuerint Apostoli, igno-
rantes super quo sedere eligeret: siue etiam per
synecdochen quomodo quod sequitur apud eun
dem, & eum desuper sedere fecerunt. Sunt qui io
Matthæo leguot, & imposuerunt super eum ve-
stimēta sua, vt etiā in Matthæo aperte significetur
Dominum tantum insedisse pullo: sed hæc lectio
nō cōuenit eum Græcis, nec cum correctioribus
codicibus Latinis. Hoc hooore cum ab Apostolis
suis Dominus affectus erat, secuta etiā est turba-
rum pietas & reuerentia multiplex. Primo enim
multa turba honoris causa partim illum e Betha
nia, quo pridie multi conuenerant, secuta est: par
tim e Hierusalem obuiam venit cum audisset de
aduentu Domini, vt habet Ioannes. Secundo, ho-
noris causa plurima turba imitantes & superātes
Apostolorum deuotionem, substernebant vesti-
menta sua in via, alii ramos & frondes de arbori.

A bus, oliuarum scilicet & palmarum, quarũ copia erat in mõte Oliueti, sternebant in via: alii ramos palmarum, vt habet Ioãnes, deferebãt manibus, & lætitiam animi sui hac ratione protestantes, & victoriosum regem ipsum facto profitentes. Palma enim etiam apud Romanos & Græcos in victoriæ signum præferri & dari solet. Apud Iudæos autem, quo minus eorum præsens actum miremur, peculiare erat in publicis & solennibus gaudiis palmarum ramos manibus gestare. Ita enim vt facerent lætitiæ causa, in festo Tabernaculorũ præceptum fuit eis in lege Leuit. 23. Quem morẽ deinde & alias in solenni lætitia seruauerunt. Nã
B vt scribitur 2. Machab. 10. in purificatione templi facta sub Iuda Machabæo, in signũ lætitiæ thyrsos & ramos virides & palmas præferebãt ei qui prosperauit mundare locum suũ. Et 1. Machab. 13. dicitur quomodo mundata arce in Hierusalẽ à Simone, ingressi sunt eam cum laude & ramis palmarum, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia cõtritus erat inimicus magnus ex Israel. Itaque & tunc Iudæi pro more præferebant ramos palmarum: at spiritus sanctus, qui proculdubio, ad hæc mouebat eorũ corda, significauit per eos victoriam Christi quam de diabolo & morte mox erat reportaturus. Tertiò, hoc honore affe-
C ctus est à turba Dominus, quòd eius virtutes, id est, miracula deprædicauerint, & præcipuè miraculũ resuscitati Lazari, vt habet Ioannes, quodq; ei faustis acclamationibus & bene sint precati & cõgratulati. Cùm enim, vt habet Lucas, appropinquaret Dominus ad descensum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ discentium gaudẽtes laudare Deum, &c. Discentium enim legendum esse, & non descendentium, non tantum Græca docent, quæ habẽt μαθητῶν, id est, discipulorum, sed etiam antiqui codices scripti, vt testatur quidam. Non solùm autem Deum laudabant, sed etiam tũ præcedentes, tũ sequentes concordibus animis Christo acclamabant, dicentes: Hosanna filio Dauid,
D benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis. De vocabulo, osanna, varii multa scripserunt, multi etiam, vt habet D. Hieronymus in epistola quadam ad Damasum, super hoc sermone diuersa finxerunt, inter quos eo loco D. Hieronymus profert Hilariũ, vt qui in Comment. Matthæi, dicit osanna significare redemptionem domus Dauid, cum in hac dictione manifestè nihil significet, vel domum, quæ Hebræis dicitur Beth: vel Dauidem, cum nomen Dauid ipsum sit Hebraicum. Secutus est D. Hilarium Ambrosius, scribens in Lucæ cap. 19. Non tamen tam crassus error imponendus videtur Hilario aut Ambrosio, quã his ob hãc sententiã imponitur ab Hieronymo aut aliis. Neque enim crediderim D. Hilariũ
E aut Ambrosiũ existimasse omnia hæc cõprehensa in significatione vocabuli osanna, redemptio domus Dauid, sed credidisse ea dictione significatam redemptionem: adiecisse autem causa explicationis, domus Dauid, vt indicarent quã redemptionẽ petiuerint qui clamauerunt osanna. In eo autem quod redemptionem per osanna significatam dicit Hilarius, secutus meritò videri potest Originem, qui in Matthæũ scribẽs homil. 20. per osanna restitutionẽ significatã interpretatur, non quòd osanna propriè idẽ sit quod restitutio vel redemptio, cum sit non nomen sed verbũ Hebraicum, vt pòst dicetur: sed quemadmodũ dicimus

Quid sit Osanna.

A verbum, amare, significare amorem, ita osanna rectè dicitur significare salutem & redemptionem. Et omnino fieri potest quod Hilarius aut alius quisquam interrogauerit aliquem Hebræũ quid significare voluerint aut petere qui Domino nostro acclamauerunt Osanna, illeq; dixerit, quemadmodũ rectè dici potuit, eos huiusmodi acclamatione petisse redemptionem domus Dauid, nõ tã vocabuli vim explicare volens, quam intentionẽ eorum qui tunc eo fuerant vsi. Hanc pro Hilarii sententia excusationẽ multũ adiuuãt eius verba. Sic enim habet super Matthæũ: Laudationis ver-
B ba redẽptionis in eo exprimũt potestatem. Nam osanna Hebraico sermone significatur redemptio domus Dauid. Non est enim in Hilario, significat, quemadmodum citatur apud Hieronymum, sed significatur. Eandem excusationem adiuuãt verba Ambrosii sic scribẽtis: Turba igitur agnoscit deũ, regẽ appellat, prophetiã repetit. Osanna filio Dauid, hoc est, redemptorẽ domus Dauid, expectatũ quoq; secundum carnẽ Dauid filium venisse declarãt. Non enim dicit vocabulũ osanna significare redemptorẽ domus Dauid, sed eos qui hoc dixerũt declarare iã venisse redemptorẽ domus Dauid, id quod verè sic fuit. Sic enim & Hieronymus in Matthæum hoc loco scribẽs Hebraicum
C osanna dicit significare, quòd aduentus Christi mundi sit salus. Idẽ Hieronymus in prædicta epistola, deinde dicit quosdã opinatos osanna significare gloriam, alios etiam qui gratiam interpretati sũt. Chrysostomus sanè videri potest intellexisse hac voce significari gloriã, qui postea tractãs illud quod pueris clamãtibus osanna in templo, dixerũt Pharisæi: Auditis quid isti dicunt? subiicit, At qui Christo potius hæc verba conueniebant, qui cũ infantes sibi hymnũ decantarẽt, dicere potuisset, non auditis quid isti dicunt. Vnde Theophylactus & Euthymius dicunt quosdã per osanna intelligere hymnum siue laudẽ. Et in secunda expositione Chrysostomi super Matthæum, ho. 37. dici-
D tur osanna quosdam interpretari gloriã, alios redemptionẽ. Et sanè quædam sunt cõiecturæ non paruæ, quibus in speciem probabiliter videatur dici posse osanna vtrunque significare, videlicet laudẽ vel gloriã, & gratiam. Primum enim hosanna apud omnes euãgelistãs qui hoc vocabulum posuerunt, scribitur per duas dictiões ὡς ἀννὰ, hos anna. Dictio autem, ὡς, si Hebraicè scribatur per Ain & zain oz significare potest, satis laudem. Sic enim eam verterunt Septuaginta, & itẽ Hieronymus in illo Psalmi, quod postea occasiõe acclamari osanna citatur à Domino: Ex ore infantium & lactãtium perfecisti laudem. Hic enim pro, laudem, Hebraicè est: עז oz. Anna autem, si He-
E braicè scribatur per aspirationẽ חנה Hethhanna, certissimè & propriè significat gratiam: at aspiratio hæc frequenter à Græcis reiicitur, vt factum est in nomine, Ioannes, & in proprio nomine, Anna. Deinde Lucas, qui solus nomẽ osanna non posuit pro eo quod habent Matthæus & Marcus, hosanna in altissimis, veluti volens eos interpretari sic habet, pax in cælo & gloria in excelsis. Pax autem non multum differt à gratia, vnde pacem gratiæ semper coniungit Apostolus. Postremum Pharisæis mirãtibus quod pueri clamarent, osanna filio Dauid, Dominus subiecit: Nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactãtium perfecisti laudem, ergo osanna laudem omnino videtur

Matth. 21

signifi-

significare, videturque illud os quod acclamasse dicūtur, esse illud quod in eo testimonio scribitur Hebræis per Aun & zain. Alioqui enim nō apertè contra Pharisæorum admirationem citata videtur scripturæ autoritas. At his quantūlibet in speciem probabilibus coniecturis nō obstātibus, certa nimis est recepta iam D. Hieronymi de vocabulo Hosanna sententia, qua plusquam probabiliter creditur istud Hosanna desumptū esse ex Psal. 117. ex quo desumptū est quod sequitur: Benedictus qui venit in nomine Domini. In eo enim psalmo pro eo quod ante hęc verba nos legimus: O Domine saluum fac (malè enim quidam legunt, o Domine saluum me fac) o Domine bene prosperare, in Hebræo legitur, Anna adonai hosianna, anna adonai Harzethauna. Vbi notādum, quòd hosianna, apud Hebræos sint duæ dictiones הושיעה hosi hia, & נא Na. Duæ tamen istæ dictiones velut vna dictio pronunciatur, ita vt vltima vocalis verbi eum sequenti pronuncietur nū dagessāto, & dicatur Hosanna pro Hosiah anna. Nam na his positum in fine verborū doorū, pro Anna positum est, quod item his hic ponitur, sed in principio, quanquam sint qui na hic non pro Anna positum putent, sed significare idem quod nunc. vt sit sensus: O Domine salusica nūc, o Domine prosperare nunc. Itaque quoniā duæ hæ dictiones Hosiah & na coniunctim pronunciantur (ex qua pronūciatione duplicatur litera nū.) hinc

Psal. 117. D. Hieronymus Hosanna vnum esse verbum dicit compositum ex duobus, quorum vnum, nempe Hosiah, cū sit imperatiuus tertiæ coniugationis Hebræorum, significat, Saluum fac, vel saluisica: alterū nempe Na vel Anna, interiectio est obsecrantis, æquiualens nostræ interiectioni o, sicut & Græcis δὴ nonnunquā est obsecrantis, & proinde Hosianna idem est quod, o saluum fac, aut saluifica quæso. Corruptè autem putat D. Hiero-

Psalm. 8. nymus & à Græcis, & à nobis dici per elisionem vocalis i, Hosāna vel Hosisnna, tribuitque huiusmodi corruptionem ignorantiæ. Verum sciendū est in imperatiuo tertiæ coniugationis, non tātum dici הושיע Hosciagh, sed הושע Hoscagh, vt habetur præter alia, Psalm. 85. Hosa afdecha, id est, saluum fac seruum tuum. vnde tam rectè dicere potuerunt, & nunc dicitur, Hosanna quàm Husianna, vt à quibusdam nonne est diligenter annotatum. Quod autē nunc in Græcorum libris per duas dictiones legitur ὡς ἀννὰ, vitio scriptorū accidisse videtur, cum & Theophylactum & Euthymium satis constet per vnam legisse dictioné. dicunt enim Osanna Hebraicum esse, & significare secūdum quosdam, hymnum vel laudē, vt quod dicitur in Matthæo. Hosanna filio Dauid, tantundem sit ac si dicatur, Hymnus filio Dauid. Interpretem sane nostrum legisse per vnam dictionem ὡσαννὰ, omnino videtur, cum in omnibus Latinorū codicibus inueniatur vnica dictione, Hosanna. ax his autem etiam patet dictionis huius Hebraicæ significationem ex parte tātum & non plenè assecutum D. Augustinum, quanquam D. Hieronymi sententiā vel legisse, vel ab aliis audisse videatur. Nam & in commentariis super Ioannem, & lib. 2. De Doctrina Christiana, cap. 11. existimat Hosanna interiectionem esse lætātis aut obsecrātis. Nam in de Doctrina Christiana lætantis dicit esse interiectionem, sicut racha indignātis: super Ioannem verò obsecrantis. Vox, inquit, obsecrau

A tis est Hosāna, sicut nōnulli dicunt qui Hebræam linguam nouerunt, magis affectum indicans, quā rem aliquam significās, sicut sunt in lingua Latina quas interiectiones vocant: velut cum dolentes dicimus Heu, vel cùm delectamur, Vah dicimus: vel cū miramur, dicimus, O rē magnā. Tunc enim o nihil significat, nisi mirātis affectū. Quod ideo credendum est ita esse, quia neque Græcus, neque Latinus illud interpretari potuit, sicut illud, Qui dixerit fratri suo racha. Nā & hæc interiectio esse perhibetur, affectum indignantis ostendens. Hæc ille. Totam ergo dictionem interiectionem esse putat lætantis & obsecrantis, cum pars tantum eius, anna vel na sit interiectio, & reliqua

B eius pars præcipua, Hosa, sit verbum, significans serua aut saluifica. Et hæc quidem de vera ipsius vocabuli Hosanna & significatione, & pronūciatione, atque scriptura. Superest vt etiā aliquid de ipsius apud Hebræos vsu annotemus, qui pluribus ignotus est, & tamē cognitus indicabit rationē qua factū est vt Iudæi iā Christo acclamarint Hosanna, & quare potius Hosanna quàm Hosiāna, vt est in Psal. 117. acclamauerunt. Sciendū itaque, quòd הושענא Hoschanna, Hebræis familiaris est acclamatio, quæ in festo Tabernaculorū quotidie canitur ab eis frondes & ramos gerentibus, & concinentibus similiter litaniis nostris. Primùm enim recensetur ingens aceruus nominum

C Dei, & ad singula succinitur Hosanna, ad hunc modum: propter te deum deorum, hosanna, Propter te Dominum Dominorum, hosanna, & c. Deinde recēsetur magnus acetuus eorum quæ Deo attribuūtur, vt, Propter veritatem tuam, hosāna, propter testamentum tuū, hosanna, &c. post hæc enumeratur magna congeries earum rerū quas salnari cupiunt, vt, templum electum, hosanna: montē Moria, hosanna, &c. Tunc redeunt ad ἀντονομασίας Dei. vt, Domine Saluator, hosanna; redemptor & Saluator, hosāna, &c. tum iterum ad varias res, & seipsos variis appellationibus ornatos, vt finis nullus futurus videatur. Tandem mutatur forma cantionis ad hunc modum: Quęso redime surculū plantationis tuæ, coi succinitur, &

D hosanna. Quæso respice ad fœdus annuli tui, & hosanna, &c. post iterum mutatur ad hunc modum: Sicut saluasti fortes in ægypto populū tuū, cum exires in salutem, ita hosanna, &c. Postremò reditur ad primam formā, nisi quòd membra sūt longiora, idque ad hunc modum: Propter integrum in generationibus suis, liberatum ob multitudinem iustitiarum suarum, ereptum ab innundatione veniente diluuio: & succinitur, hosanna & hosanna, quia pater noster tu es. Et hæc succētiuncula aliquātò post iterū augetur ad hūc modum: Hosanna, & hosanna, & hatzlihanna, id est, prosperare quæso. Denique nullus est neque modus, neque finis, sed omnia concrepāt, perstrepūt, & reboāt Hosanna, maximè septimo eius festi-

E die. Et quanquam facilè credēdum sit, multa à recentioribus adiecta esse, præsertim cum aliter ab Italis, aliter à Germanis obseruari dicatur: tamē tēpore Christi iam tū in vsu fuisse verisimile est. Itaque quod in festo Tabernaculorum Iudæi ex more facere solebant, vt palmarum ramos gestantes acclamarēt hosanna, ad hoc iam extra tēpus spiritu Dei concitabantur, Qui primum frondes in honorē præferre, & substernere illi admonuit, deinde frondium occasione, in hosanna prorum

pere eos impulit, adimplens in eis quod de ipso longè antè per Dauidam fuit prophetatum:& in ipso Dauide, cumin regē à populo susciperetur, in figuram Messię prius gestum, vt est verisimile. Nam Psalmus ille rectè ad literā ad Dauidem intelligitur pertinere, sed secundum præcipuū sensum ad Messiā, cuius Dauid per omnia pene fuit typus, sicut & Psal. 19. quo regi suo fausta prædicātur, dicentes: Domine saluum fac regem; vbi pro saluum fac, etiam est Hosiah, quamuis non addatur ibi na. Ex his licet etiam intelligere causā ob quam Euangelistæ ipsam Hebraicam dictionem non versam nobis reliquerunt, nempe non tam quòd eam in Græcum sermonem transferre non potuerint commode, (quam causam adferunt D. Hieronymus & Augustinus, cum ea dictio in Psalmis à Septuaginta & aliis interpretibus satis sit Græcè explicata) quàm quod sit familiaris Hebræis acclamatio, quemadmodum apud Græcos Io Pæan, & apud Italos Io triumphe, quod acclamatur in triumphis & re fœliciter gesta. Sic & Halleluia seruatum est ab Hebræis, cum nihil sit aliud quàm laudate Dominū, quòd peculiaris sit ea vox Hebræis ad prouocādum se in laudē Dei. Cæterum animaduertēdum quòd Hosanna nō simpliciter sit dictio precatoria secundum vsum Hebræorum, sed talis qua cum gaudio mentis & gratiarum actione ob beneficia à Deo præstita, petitur conseruatio & prosperitas acceptorum bono-

Psal. 117. rum. Vnde in Psalmo, vnde Hosanna desumptū est, ante versiculum illum in quo ponitur Hosanna, præcedit: Hæc est dies quā fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea, ac deinde velut exultationis & lætitiæ vox subiicitur: O Domine saluum fac, o Domine bene prosperare. Proinde mirum esse nō deber quod Pharisæis indignantibus quod in tēplo pueri Christo acclamarent Hosanna, obiecerit illud Psalmi: Ex ore infantium & la-

Psalm. 8. ctantium perfecisti laudem, quodq; Lucas Græci sermonis eruditissimus, atque ab Hebræis dictionibus studiose abstinēs, ne id poneret quod legē-ti faceret quæstionē: pro, Hosanna in excelsis, posuerit: Pax in cœlo & gloriam in excelsis, affectū scilicet eorū exprimens qui Hosanna acclamabāt, non autem exactè vocabuli significationē. Decantantes enim suumHosanna, sic precabātur fausta, vt simul etiam Deum laudarent pro dato diuinitus rege iamdiu expectato, quanquam verisimile sit Lucam cum posuit illud, gloria in excelsis, nō respexisse ad decantatum Hosanna, sed omissa penitus acclamatione illa: ea posuisse quæ erant ab aliis prætermissa, vt in multa illa turba variæ diuersorum potuerunt esse voces, ideoque lubētius ea posuisse, quod hæc acclamatio similis fuerit hymno illi Angelico, in Natiuitate Christi à se descripto. Et hactenus quidem de Hosanna, restat vt & reliqua acclamationis prosequamur. Et imprimis quidem vidēdum, quo referēdus sit datiuus, filio Dauid. nam dure & obscurè dictum videtur, Hosanna filio Dauid. Itaque Euthymius sensum esse putat, Hymnus sit filio Dauid, quia Hosanna putat significare laudē: sed hæc sententia satis in superioribus refellitur. Aliqui quo effugiāt obscuritatē, legunt pro filio, o fili, vt sit sēsus: O fili Dauid salua nos. At cū certum sit tū ex Græcis, tū ex emendatis Latinis, legendum esse datiuum, filio, plerique hunc datiuum referunt ad verbū, dicentes, vt sit sensus: clamabāt dicētes filio Dauid, Ho-

A sanna: aut subaudiunt verbū, dicimus, in hunc modum: Hosanna, dicimus tibi filio Dauid, intelligētes scilicet etiam, turbā petisse à Christo saluari. At hę interpretationes ex ignorantia linguæ Hebraicæ prouenirūt, cuius hęc est proprietas, vt verbum ירושיע hoschiagh, & alia verba transitiua, non tantum construātur cum propria nota accusatiui, sed etiā cum ל Lamed, quæ proprie est nota datiui, siue quod hæc litera etiam sit nonnunquā nota accusatiui, siue quod verba habeant diuersā constructionē. Cum datiuo, hoc est, cum Lamed verbū istud Hosiah construitur Iudicum 7. versu 2. vbi pro eo quod nos habemus: Meis viribus liberatus sum, Hebraice est, Iadi Hosiah li, hoc est, manus mea saluauit me, vel salutē attulit mihi. Sic

B & 2. Reg. 10. versu 11. & aliis locis. Itaque & qđ hic dicunt, Hosanna filio Dauid, perinde est ac si per accusatiuū dictum fuisset, τὸν υἱόν, id est filium Dauid. & sensus est: Saluum fac quæsumus filiū Dauid, aut salutē adfer filio Dauid. Non ergo his verbis sibi à Christo salutē precantur, sed gaudentes se iam accepisse quem expectauerūt Messiam, eumque cum gaudio in regem suum suscipiētes, precātur illi à Deo contingere salutem & omnē fœlicitatem ac prosperitatem, vt sub illo & per illum etiam ipsi salui sint, & fœlices viuant, ab omni hostiū tyrannide, qua premebātur, liberati. Vocant autē eum filiū Dauid, sed cum articulo significantēs se agnoscere ipsū esse expectatū Messiam,

C quem, vt supra dictū est, periphrasi hac notare solebant. Sequitur: Benedictus qui venit in nomine Domini. Vbi pro, benedictus, Græcis non est εὐλογητός, quemadmodū quidā in annotationibus in Matthæū declarat se legisse, sed apud omnes Euāgelistas est participiū εὐλογημένος, sicut & apud Septuaginta. Non est ergo sensus: Laudandus est ab omnibus is qui venit in nomine Domini, qui esset sēsus si Græca haberēt, εὐλογητός, sed omnino precatorie videtur hæc oratio intelligenda, vt subintelligatur, sit: quēadmodum & ī eo quod sequitur apud solum Marcum: Benedictū quod venit regnum patris nostri Dauid, vt sit sēsus: Benedictus sit qui venit. &, Benedictum sit quod venit

D regnum. Iam quanquā intelligi posset eos imprecatos Christo benedictionem hominum, vt sit sēsus: Benedictus sit qui venit, hoc est, laudetur ab omnibus, & benedicatur, ac glorificetur, potius tamen intelligendū eos benedictionem diuinam imprecatos, vt sit sensus: Sit benedictus à Deo, Deus illi benefaciat, prosperet & secūdet regnum ipsius, vt per eū & nos simus benedicti, quemadmodum & in hoc quod sequitur: Benedictū quod venit regnum, precari voluerūt regno Messiæ benedictionem diuinam. Nam sensus est: Dei benedictione fœlix sit & faustū veniens nunc regnum Dauidis. Itaque hæc acclamatio, Benedictus qui venit, similis est illi qua regi dū inauguratur, populus acclamare solet, viuat rex, viuat rex. Porro

E notandū, quod cū dicitur, Qui venit, verbū, venit, non sit præteriti temporis, sed præsentis, cū Græcis sit ὁ ἐρχόμενος, id est veniens, quanquam & per futurum verti posset, venturus vel qui venturus erat, hoc est, qui iā dudum expectatus est à nobis venturus. verum Hebræa dictio, Habba, exigit tēpus præsens. Ex quibus patet, quod cum in cantico trisagio, quod inter missarum solennia decantatur, contextū partim ex laude Angelica quæ habetur Isaiæ 6. Trinitatis gloriam commendante,

partim ex hac plebis acclamatione, humanitatis assumptæ dispensationem commendante, etiam nos ad imitationem huius plebis accinimus, Hosanna & quæ sequuntur, alio sensu hæc accinere nos intelligendum est, quàm quo isti modo acclamauerunt. Siquidem per Hosanna non Christo, sed nobis per Christum, & propter Christum salutem præcamur: & dicentes, Benedictus qui venit, &c. optamus vt ab omnibus benedicatur & laudetur is qui olim venit in hunc mundū propter nos, vt verbum, venit: iam intelligatur esse præteriti temporis. Aut potius significamus Christū omni benedictione spirituali plenū esse, & ob id nos petere vt per illum saluemur, accipientes de plenitudine benedictionum eius. In nomine autem Domini venisse dicitur Christus, quia missus a B Deo venit, quomodo suprà dixit: Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Dicunt autem venisse regnum Dauid, quia promissum illis fuit, per Messiam tanquā filium Dauidis restituendum regnum Dauidis, quod proinde terrenū fore credebant, cùm sit spirituale. Et hic quoque Græci codices adiiciunt; in nomine Domini: Benedictum quod venit regnum in nomine Domini, hoc est, quod venit nobis à Deo, aut fauente Deo. At durior est hæc locutio, dure item iam sequitur; patris nostri Dauid, vt videri possit adiectitium. Sicut autem omnino optatiue videntur accipiendæ prædictæ sententiæ: Benedictus qui venit, &c. & Bene C dictum quod venit, &c. ita & quod habet solus Lucas, Pax in cœlo & gloria in excelsis; vt & hic subintelligatur verbum, sit, non verbum, est: quēadmodum & de simili Angelorū acclamatione dictū est in cap. Concordiæ 8. Cum autē semper sit & fuerit summa pax in cœlo, illud; pax in cœlo; sic videtur accipiendum, sit nobis & regi nostro pax in cœlo, aut sit Deo in cœlo pax nobiscū, hoc est, qui hactenus Deū sensimus nobis offensum & iratum iam experiamur eum cum omnibus cœlestibus nobis pacatum & propitium. Et gloria sit in excelsis. hoc est, glorificetur & laudetur Deus pro effusa ipsius in nos benignitate, ab angelis suis in cœlestibus. His autē spiritus sanctus, qui vt hæc ca D nerent illis suggerebat, significauit per Messiam etiā cœlestia pacificanda terrestribus, & tollendam inimicitiam quę erat in cœlo contra homines, propter quod Paulus Christū dicit pacificasse omnia quæ in cęlis & quæ in terris sunt. Et Apocal. 12. dicitur, quòd filio hominis rapto ad thronum Dei, factum est præliū magnū in cœlo, Michaele cum Angelis suis pugnante contra draconem, quo eiecto cantatum est: Nunc facta est salus, & virtus, & regnū Dei nostri, & potestas Christi eius, quo significatur quod per Christi ascensionem & exhibitionem illius pro nobis ante conspectū Dei, deletum sit chirographū delicti quod erat contrariū nobis, & quo diabolus in cœlo erga nos irā Dei E catenus prouocauerat. Ita & per illud, gloria in excelsis, significauit, ob reconciliationem humani generis, Angelos gaudentes Deū laudaturos; cuius gratia & benignitas mire in illa reconciliatione est declarata. Rursum autem, vt est apud Matthæum & Marcum, repetunt pro familiari suo more, Hosanna & adiicitur, in excelsis, vel in altissimis, vbi ἐν τοῖς ὑψίστοις videtur positum pro ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui es in altissimis. vt sit sensus: Saluū fac quæso tu qui es in excelsis, quemadmodū Psal. 148.

Ioan. 5.

A cùm dicitur, Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis ἐν τοῖς ὑψίστοις, positum est pro οἱ ἐν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui estis in excelsis. Sensus enim est: Laudate Dominum vos qui estis in excelsis. Quemadmodum ergo Hebraicè ibi dicitur, Halleluia bāmeromim: ita nunc dictum est, Hosanna bammeromim. Porrò qui per acclamationem Hosanna intelligunt populum sibi a Christo precatos salutem, hanc orationem sic intelligunt: Salua nos quæsumus in excelsis, hoc est, salute cœlesti & æterna nos dona, qui sensus probè conuenit nobis, dum in Cantico trisagio & nos dicimus, Hosanna in excelsis. Illos autem per Hosanna precatos à Deo salutē regi suo nouo, patuit in præcedētibus: secundum quam tamen intelligentiā etiā si- B militer accipi potest, Hosanna in excelsis, vt sensus: O Domine salua regem nostrum, & per illum nos, non tantum in terris, sed etiam in excelsis, vt scilicet salus quam precamur, ad cœlos etiā vsque pertingat. Hic enim sensus conuenit illi quod habet Lucas, Pax in cœlo, & gloria in excelsis, atque in hunc modum interpretatur fere D. Hieronymus.

ET QVIDAM PHARISÆORVM DE TVRBIS DIXERVNT AD ILLVM, MAGISTER, &c.] Pharisæi turbis permixti, aliis Christum glorificantibus, suo more inuidia contra ipsum commouentur. Itaque inuidia gloriæ ipsius concitati, sed hanc dissimulantes, blande compellant Dominum, veluti ei bene consulere volentes, C ne ex acclamatione nominis regis postea paterētur calumniam, dicentes: Magister increpa discipulos tuos, vt scilicet tua authoritate cohibeantur, qui nostra cohiberi non possent, ne ex īmodico erga te præceptorē suum affectu id tibi accinant, vnde & tibi & nobis omnibus periculū immineat à Romanis. Discipulos autem dicunt non tantum Apostolos, sed & omnes illos qui Christum sequi essent soliti. vnde suprà dixit Lucas, quòd cœperūt omnes turbæ discentium laudare Deum. Reliqui verò dicunt, turbas quæ præibant & quæ sequebantur, & quæ Christo è Hierusalem venit obuiā, idē clamasse. Nam verisimile est primum cœpisse discipulos faustam illam acclamationem, ac deinde D reliquos etiā illis succinuisse: aut omnes illos Lucas discipulos vocauit, quòd id nomen latè pateat nonnunquam. Dicunt autem Pharisæi, potius increpa discipulos tuos quàm turbam hanc, siue significare volentes Dominū sua authoritate illos posse compescere: siue etiā quod illi ex immodico affectu illa acclamarent, quemadmodum solent discipuli suo magistro impensè nimis fauere. Porro Dominus inuidis Pharisæis apposite respondit, duo significans, nimirū quod hæc acclamatio non ab humano affectu, sed à spiritu diuino proficisceretur, quia illos ad hanc acclamationem veluti necessitate quadā impelleret, vt proinde nec illi sint culpandi qui acclamarent, nec ipse qui eam ad- E mittebat: & quod Pharisæi indignantes acclamantibus, etiam ipsis duriores essent lapidibus, vt qui tam multis a se patratis miraculis, ac tū voluntaria & concordi simplicis turbæ acclamatione, non etiam permouerentur ad prædicandam Dei & Christi gloriam, quam turbis tacentibus etiam lapides erant prædicaturi. Itaque sua responsione & se suosque absoluit, & Pharisæos vicissim perstringit. Dico, inquit, vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt; significans omnino fieri nō posse quin hi acclament, Deo eos ad hoc impellēte, vt ad im-

plerentur

pleientur scripturæ. Mysticè autem bifariam hæc A Dominica sententia postea verificata est. Crucifixo enim Domino, discipulis tacentibus præ timore, lapides & saxa veluti clamabant, dum postquã emisit spiritum, petræ scissæ sunt, terra mota est, & monumenta aperta sunt, testantia gloriam Christi, adeo vt hæc videns Centurio acclamaret: Verè filius Dei erat iste. Deinde obmutescentibus post Domini passionem Iudæis, gentiles Christi gloriam vbique clamare cœperunt, qui sunt lapides 1. Pet. 2. illi viui, quos Petrus ædificari dicit in ædificium spirituale: & de quibus mysticè dixit Ioannes Baptista: Matth. 3 Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Quod sane mysterium merito videri debet his verbis Dominus significasse, cum B totam etiam iam tractatam historiam constet esse mysticam, cuius mysterium & allegoricam tractationem commodum iam est post historiæ literalem tractationem exponere. Itaque per asinam & pullum quos ad se duci Dominus voluit, regni sui iudicium exhibiturus, omnium consensu duo populi significati sunt. Iudaicus, per asinam subiugalem, quod iugum legis Mosaicæ iamdiu portasset: Gentilis, per pullum huius asinæ, super quẽ nullus hominum sederat, quòd is longe post Iudæos velut pullus nouus salutem sit consecutus, idque ex Iudæis, veluti Iudaici populi filius ante Christum nunquam expertus iugum aut legis Mosaicæ, aut Prophetarum, sed plane similis animali in- C domito quod non admittit sessorem, qui illud in rectam dirigit viam. Sicut autẽ asina & pullus stabant ligati, idque non in domo, sed foris in biuio: ita & vterque populus ante Christum alligatus erat peccatorum suorum vinculis, & Iudaicus insuper vinculo legis carnaliter intellectæ & obseruatæ ligatus erat & à libertate spiritus exclusus: gentilis vero variis sectarum Philosophicarum & idololatriæ erroribus, velut vinculis quibusdã detinebatur, ne veram salutis viam ingredi posset. Velut autem extra domum stabant ad ianuam, & in biuio, quia extra domum erant salutis, in quam tamen intromitti ambibant, expositi cuiuis occupanti. Qui enim Christum necdum agnoscit, extra domum est salutis, & in dubio consistens cuiuslibet patet direptioni. Dominus itaque in cœlestem D Hierusalem iamiam ascensurus, & regnũ suum auspicaturus, iubet Apostolis à se missis vt sua doctrina & potestate à se illis tradita soluant vtrũque populum, solutũque sibi adducant. His enim insidendo, eosq́ue dirigendo, declaraturus erat toti orbi regnũ suum spirituale, longe gloriosius quã reges huius mundi regni sui gloriam ostentant, equis cataphractis insidentes. Quod autẽ duo missi fuerunt, id vult, quod in adductione populi vtriusque ad Christum vt obediant ei, duo ordines ministrent, Prophetæ scilicet & Apostoli, aut prophetarum & Apostolorum doctrina, vetus scilicet & nouum testamentum. Aut in duobus missis præ E figurati sunt duo Apostolorum & omnium prædicatorum capita, Petrus doctor circuncisionis, & Paulus doctor gentium, qui cum suis coadiutoribus, iussu Domini soluunt vtrũque populũ, dum per Euangelicam doctrinam ab obligatione legis Mosaicæ, & erroribus omnibus liberant, & per fidem Euangelicam ac Baptismum condonãt vtriusque peccata veteris vitæ, vt soluti mereantur habere sessorem Iesum. Dedit enim hanc potestatem suis Dominus, vt quicquid soluerent in terris so-

A lutũ esset in cœlis. Habebant hi populi ante Christum varios dominos, & potissimum populus gentium per pullum (cuius solius tres meminerunt Euangelistæ) designatus, qui varios colebat deos. Et alioqui tot vterque habebat dominos quot subiectus erat vitiis, & per vitia dæmonibus. Qui sane domini etsi solutionem & abductionẽ animaliũ sibi subiectorũ impedire conarentur, tamen quoniam Apostoli iussu eius qui solus verè est Dominus, soluebant, verbisque sibi à Domino præscriptis vsi sunt, coacti sunt diuino cedere mandato, & Christo cedere suum dominium. Missi enim nunc à Domino Apostoli non suis vsi sunt verbis, sed dixerunt sicut illis dixerat Iesus, Vt agnoscas, inquit Ambrosius, quòd non suo sermone, sed Dei B verbo: nec proprio, sed Christi nomine fidẽ populis infudere, atque aduersariæ potestatem quæ sibi nationum obsequia vendicabant, mandato cessere diuino. Itaque eos qui multos habebant dominos ducentes ad Christum, fecerunt vt vnum haberent Dominum Iesum Christum. Ducentes autem eos ad Christũ imposuerunt super eos vestimenta sua, quia eos sua doctrina & virtutibus vestiuerunt & ornarunt, quo apti fierent quibus Christus insideret, deducturus eos in Hierusalem cœlestẽ. Quod autem non equos, sed asinos pro sua vectatione Dominus requisiuit, ac non de eis suos dicere voluit, quod his opus haberet, significat illũ gaudere C talium dorsis insidere, qui simpliciter obediunt, qui suaue iugũ Euangelicæ doctrinæ lubenter accipiunt, qui non crociunt aduersus sessorem, & rursum neminem ob suam ruditatem iudicandum indignum Christo vectore. Mundi principes amãt feroces caballos, bello natos & edoctos: at Dominus Iesus tales amat asinos, qui mites mitem vehant Dominum, nec sessorẽ tergo excutiant. Cum autem asina simul & pullus Domino adducti fuerunt, super pullum tamen vel solum vel potissimum sedit, asina interim sequente, in signũ quod Iudæis iugo veteri assuetis, & ob id iugum Christi non facile admittentibus in gentili potissimum populo esset regnaturus, quem etsi adhuc indomitum, & iugo diuino non assuetum, mira facilitate per obedientiam fidei sibi erat subiugaturus, sic D tamen vt & Iudei sint secururi, quia, vt inquit, Paulus, Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intrauerit, & tunc omnis Israel saluus fiet. Rom. 11 Porro cum reliqui Euangelistæ solius pulli faciant mentionem, commendantes mysterium vocationis gentiũ quibus scripserunt. Matthæus etiam asinæ meminit, sic loquens quasi super vtrumque iumentum Dominus sederit, quo vtrumque populum ad regnum Christi pertinere significaret. Atque hęc est ratio, quare synecdochice semper sic loquitur, quasi vtrique Dominus insederit, quemadmodum iudicat diuus Hieronymus sic scribens: Ergo cum historia vel impossibi- E litatem habeat, vel turpitudinem ad altiora transmittimur, vt asina ista quæ subiugalis fuit, & edomita, & iugum legis traxerat, synagoga intelligatur. Pullus asinę, lasciuus & liber gẽtium populus, quibus sederit Iesus, missis ad eos duobus discipulis suis, vno in circumcisionem, & altero in gentes. Hæc ille. Quod autem Domino insedente pullo plurimi præcedentes substernebant vestimenta sua, aut arborũ frondes in via, præbentes hæc pulli pedibus calcanda, id rectè significare intelligitur, quod asperam virtutis viã discipuli quoque velut

substrata

substratis suis vestibus & ramis viridibus cōmu- A
nierunt, dum vt turior esset credituris gētibus in
cessus, proprii corporis amictu se exuentes, viam
hanc suo strauere martyrio, sanctaque virtutum
exempla quæ tutò imitetur, ante cōspectum om-
nium ediderunt. Per vtrūque enim, nempe & per
vestimēta, & per arborum ramos, maximè palma
rū, vtrumque rectè intelligitur, martyriū scilicet
sanctorum, & eorumdem quæuis exempla sācta.
Aut per vestimēta, martyrium: per ramos verò vi
rides, virtutum & bonorum operum exēpla. Itur
ergo à piis per sanctorum vestimenta, per ramos
palmarum, per frondes arborum virētes, hoc est,
per semper florentem ac virētem memoriā mar-
tyrū, virginum & confessorum. Quanta enim vis
exemplorū offert sese viam pietatis ingressis? Hu
iusmodi magnam copiā suppeditant etiam gen- B
tibus ipsi Iudæorū libri, vt & hoc intelligi possit
significatum per hoc quòd pullus super Iudæorū
incedit vestimēta. Potest autem vestiū substratio
& aliter secundum Theophylactū intelligi signi-
ficare, quod qui digni erant laudare Iesum, exuti
veterem hominē debent illū substernere & subii
cere Iesu, vt non repugnet caro spiritui, sed sub-
dita sit Domino. Sic & ramorū ac frondium sub-
stratio significabit secundū Ambrosiū quòd om-
nis mundana gloria præcidēda sit, & Christo sub
iicienda. Cæterum turbæ quæ præcedebant &
quæ sequebātur, gestātes manibus ramos palma
rum, ac cōsona voce canētes, Hosāna filio Dauid, C
secundum Hieronymū ostēdunt vtrunque popu
lum, & qui ante Euangelium, & qui post Euange
lium Christo credidit, concordi voce cōfessionis
Iesum liberè laudare, & prædicare eius per mor-
tem victoriam. Indignantes autem Pharisæi eorū
gerunt typum, qui dolent vbique Christi prędica
ri gloriam ab omnibus, inter quos primi omniū
fuerunt Iudæi studiosè hoc agentes, vt obstruerē
tur ora prædicantium Iesum, & aggratulantiū illi.
At prius futurum est vt lapides Christi prædicēt
gloriā quàm fieri possit vt Christi nomen nō præ
dicetur ab hominibus, Deo corda quorundā sic
semper accendente & permouente, vt omni me-
tu posito, liberè lætoque animo nō vereantur illi
us nomē personare. Et hactenus quidē de allego D
rica historiæ tractatione, quā vt & ad mores for-
mandos accommodemus, obseruādum in turba
hac, à piis diuersa Christo regni indicium pulli in
equitatione exhibenti fuisse impensa officia. Apo
stoli enim iumenta soluunt, & adducunt, suaque
illis vestimenta imponunt: ex turba quidā vesti-
mēta substernūt, alii ramos: alii præcedunt, alii se
quūtur, omnes antē gloriā Deo & Christo decan
tant. Hinc enim discendum, omnes quidem pios
& fideles cōgratulari debere regno Christi, illud
que pro viribus aut promouere debere, aut coho
nestare, non tamē omnibus idē agendum, nisi id
vnum vt Christi nomen laudent, ac Dei erga nos E
per Christum exhibitam benignitatē. Sunt enim
quibus peculiariter commissum est vt soluāt liga
tos, & Christo adducant, eisque sua imponant ve
stimenta, aptantes eos Christo victori, & futuro
eorū possessori. At quibus id commissum non est,
saltem vestes suas in via sternant, ac per bonorū
operum exempla aliis viam præmuniant, & præ-
cedendo ostendant. Quòd si nec hoc adhuc pos-
sunt, saltem præcedentes sequantur & imitētur.
Habet autem & illud salubrem aliquam significa

A tionem, quòd cùm Dominus descendisset è mō-
re Oliueti, tūc turbæ cœperint virtutes eius præ-
dicare, qui deinde per plana procedens, rursum
ascendit in montem Sion, in quo templū erat cō-
structum. Tunc enim Christus agnosci & prædi-
cari cœpit, cùm è cœlo, vnde tanquam è monte
Oliueti oleum gratiæ diuinæ profluit, in terram
descendit, vnde postquam se nobis attēperasset,
cum immensa turba mox rursum ascendit in spi-
ritualem montem Sion. Sed & nos si cum turba
Christum dignè laudare, & cum Christo in mon
tem Sion conscendere velimus, necesse est descē-
damus e mōte mundani fastus, ac deinde per pla
niciem vndique ramis bonorum operū constra-
tam pergamus, donec ascendamus in supernā &
cœlestem Sion, ingressuri templum Dei.
B ET VT APPROPINQVAVIT, VIDENS
CIVITATEM, FLEVIT SVPER ILLAM,
DICENS, &c.] Duo circa hunc Domini fletum
sunt obseruanda. Primùm, quàm Dominus nihili
fecerit mundanā illam gloriā & honorificas po-
puli acclamationes, cum inter eas etiā flere libue
rit. Secundò, quanta charitate ciuitatem ingratā,
& se persequentē prosecutus fuerit, cum inter tā
faustas populi aggratulationes recogitās mala ci-
uitati nobilissimæ & florentissimæ ob ipsius cæci
tatem obuētura, adeo est misericordia cōmotus,
vt etiam lachrymas profuderit non super se occi-
dēdum à Hierosolymitanis, sed super illam, id est,
C propter illam & illius exitium. Adimpletū est sa
ne nunc in Christo illud Psalmi: Si oblitus fuero
tui Hierusalē, obliuioni detur dextera mea. Si nō
proposuero Hierusalē, in principio lætitiæ meæ.
Cæterum quod Dominus dixisse dicitur: Quia si
cognouisses & tu, & quidē in hac die tua, quæ ad
pacem tibi, &c. admodum est obscurum, & ob id
varie à diuersis est enarratum. Pro intelligētia au-
tem eius assequenda, imprimis sciendum cōiun-
ctionem, quia, hic, sicut & alias frequenter, quod
ad sensum attinet, otiosā esse, additamq; ex phra-
si Græca, qua ὅτι, id est, quia vel quod, præmitti-
tur sētentiæ quæ ab aliquo recitatur esse dicta, vt
sit particula narratiua. Quod sequitur; Si cogno-
uisses & tu; D. Gregorius, & post eum Nicolaus & Psal.133.
D alii plerique distinctionē perfectā hic facientes in
telligunt, vt sit sēsus: Si cognouisses mala tibi im
minentia quemadmodum ego cognoui, etiam tu
fleres, quemadmodum ego. Quod vero subditur:
Et quidem in hac die tua quæ ad pacem tibi, Ni-
colaus sic intellexisse videtur: Fleres vtique etiā
in hac tua die quæ est tibi ad pacē, hoc est, in hoc
tempore in quo Deo permittente prospere & fœ
liciter viuis. Verum relatiuum, quæ non potest re
ferri ad diem, quia ex Græcis constat esse pluralis
numeri, vt subaudiendum sit verbū plurale, quia
Græcis est τὰ πρὸς εἰρήνην σου, id est, ea quæ ad pacē
tuam sunt vel pertinent. Proinde rectius D. Gre-
E gorius intelligit sensum esse: Et quidē in hac die
tua, habes ea quæ ad pacem tuam pertinent, hoc
est, in labili hoc tēmpore quod tibi nō diuino ho
nori impēdis, tradis te carnis voluptatibus, ac bo
nis præsentibus ad fœlicitatem terrenā abuteris.
Cuius iam intelligit reddi rationem, cum subdi-
tur: Nunc autem abscōdita sunt ab oculis tuis. Si
enim, inquit, cordis ei⁹ oculis mala quæ immine-
bant abscondita non essent, læta in præsentibus
prosperis nō fuisset. At si hunc sensum Dominus
significare voluisset, dicendum fuerat: & quidem
in hac

in hac die tua, habes ea quæ ad pacem tuam pertinent, quia abſcondita ſunt nunc mala tua ab oculis tuis Iá verò non dicitur, quia abſcóditα, ſed Nunc autem abſcondita ſunt, quæ aduerſatiua non conuenit intelligentiæ prædictæ. Sciendum ergo quòd ea pars, quæ ad pacé tibi, referenda eſt ad verbú, cognouiſſes, vt ſit ſenſus: Si cognouiſſes etiá tu ea quæ ad pacem tuam faciunt, Et quoniam adhuc oratio pendere videtur, eo quod alterum verbum deſit quod requirit cóiunctio, ſi, intelligunt quidam ſermonem eſſe defectiuú, quomodo flentes ſolent verba abrumpere præ affectus magnitudine. Et quidam quidem ſubintelligendú pro ſententiæ perfectione putat verbum, curares, vt ſit ſenſus iſte: Si cognouiſſes etiam tu ea quæ ad pacem tuam faciunt, curares ea amplecti, aut quæreres ea. Euthymius vero ſubaudit, nequaquá perires. Simili modo citatur hic locus in epiſt. Heſychii ad Auguſtinum, quæ eſt epiſtola 79. in libro epiſtolarú Auguſtini, & repetitur ab Auguſtino epiſtola ſequente. Sic enim illis locis legitur: Et tu ſi cognouiſſes tempus viſitationis tuæ, forſitá permanſiſſes: nunc auté abſcondita ſunt ab oculis tuis Rectius tamen & ſimplicius accipietur coniunctio, ſi, hîc poſita optatiuè, pro vtiná, quéadmodú ſæpe accipitur. Sic enim nó erit opus huiuſmodi ſubauditione, eritque ſenſus accómodus iſte: O ſi, vel o vtinam etiam tu noſſes quæ faciant tibi ad pacé. Sic ſanè & Theophylactus intellexiſſe videtur & D. Hieronymus, qui in Iſaiá diuerſis locis, & in Michææ cap. 2. citans hunc locú, nihil adiicit quo ſententiam cópleat, quemadmodú nec Theophylactus. Secundú húc ſenſú aduerſatiua quæ ſequitur, ſic eſt ſubiicienda: Optaté ſane te etiá noſſe quæ pertinent ad pacé tuá, at, quod vehementer eſt deplorandum, hæc ſunt abſcondita ab oculis tuis, quæ te optarim cognoſcere. Verú enim ſecundum hunc intellectum, quemadmodú & ſecundum eorum intelligentiam qui ſubaudiunt curares, vel nequaquam perires, aut aliud ſimile, non videtur quomodo quod ſequitur cohæreat: Quia venient dies in te. &c. Non enim apparet, ad quid referri poſſit cauſalis coniunctio, quia. Theophylactus videtur cóiunxiſſe hanc parté cú parte præcedenti, nunc auté abſcondita ſunt, vt vertendú potius ſit: Núc autem abſconditum eſt ab oculis tuis. Iſtud nempe, quod venient dies in te, &c. Ná etiam ſic Græca verti poſſent, quod verbú ἐκρύβη ſingularis numeri poſſit referri vel ad illud, τὰ πρὸς εἰρήνην, vel ad id quod ſequitur; Quod venient dies in te, &c. At aduerſatiua illa locutio, Nunc autem, cogit vt verbum ἐκρύβη referatur ac τὰ πρὸς εἰρήνην σου, vt ſignificetur eadem eſſe incognita, quæ prius optabátur eſſe cognita. Dicendú itaque per hoc quod ſubditur: Quia veniet dies in te, reddi à Domino cauſam ſui cum fletu & ploratu deſiderii, vt totius ſententiæ hic ſit ſenſus: O vtinam etiam tu quemadmodum ego, aut potius quemadmodum hæc turba, cognoſceres ea quæ faciunt ad pacem tuam, hoc eſt, ea quæ ad tuam faciunt fœlicitaté. Itaque ſaltem vel iam cognoſceres in iſto die tuo, cum te ad cognoſcendum hæc tot ác tanta inuitant. Nunc enim dú me habes regnum cœlorum tibi annunciantem, offeruntur tibi ea quæ ad pacem tuam & ſalutem pertinent, id quod ea vita & doctrina, totque præclaris virtutibus pridem debueras agnoſcere, & vel nunc tandem ea hoc meo ſecundú prophetarú vaticiniú aduentu. At nunc quod ſumme eſt deplorandú, non agnoſcis quæ agnoſcere oportebat, ſed abſcondita ſút iſta oculis tuis, id eſt, tibi ſút incognita, iuſtoque Dei iudicio tibi velata. Quod ob id flebilibus vocibus & gemitu deploro, quia veniét dies in te, id eſt, ſuper te vel contra te, &c. Hic ſenſus quá ſe probe habeat, facile aduertet qui animo conceperit quibus affectibus pectus Domini hæc dicentis exæſtuauerit. Sed & D. Hieronymum ſic intellexiſſe hunc locú, ſatis licet colligere ex modo quo húc locú frequenter citat. Nam in Iſaiæ cap. 5. velut lamentionis verba Chriſtus protulerit, ſic citat: Si ſcires & tu quæ ad pacem tibi, quia venient dies ſuper te, & circundabunt tibi inimici tui munitiones, & vallabunt te, & proſternét te & filios tuos. Similiter in cap. 29. & cap. 39. omittens illam partem: Nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis. Ex ſuperiori autem enarratione patet pacé hic intelligendá ſalutem, proſperitatem, & omnium rerum fœlicitatem. Hoc enim Hebraica phraſi nomine pacis ſignificari, ſuprà aliquando eſt annotatum. Ea autem quæ ad pacem Hieruſalem pertinebant, erant fides in Chriſtú, & prædicationis eius ſuſceptio, quam ſi ſuſcepiſſent Iudæi, omnibus bonis ſpiritualibus & téporalibus gauiſi fuiſſent, pacé habentes cum Deo & cú hominibus. Non enim ſi in Chriſtú credidiſſent, à Romanis deuaſtati fuiſſent, quos ſibi metuebant hoſtes, ſi Ieſú in ſuum regem ſuſciperét. Dicit auté, in hac die tua, ſiue ſignificans particulariter illum diem quo venit ad Hieruſalem tanquá rex, aſello inſidens, quod Zacharias propheta peculiariter filiæ Sion dederat in ſignum agnitionis Meſſiæ: ſiue potius totú illud tempus ſignificans, quo cú Iudæis conuerſabatur prædicádo, & miracula operando Illud enim tépus dicitur dies Hieruſalem, hoc eſt, tépus quo à Deo viſitabatur, & quo illi ſalutis ſuæ occaſiones variæ offerebantur, quæ poſtea non ita erant illi offerédæ, quádo illis relictis, gratia Euangelica ad gétes erat migratura, quádo futura erat dies ſalutis gentiú, & implédum in Iudæis quod Dominus eis prædixit. Quæretis me, & non inuenietis. Ex ſuperiori ité enarratione patet, vertendú potius fuiſſe, cognoſceres quàm cognouiſſes, ſicut & Hieronymus ſemper legit, ſcires. Nam quod Græce eſt ἔγνως, cum ſit aoriſtus, etiam verti poteſt, cognoſceres vel ſcires.

QVIA VENIENT DIES IN TE, ET CIRCVNDABVNT TE INIMICI, &c.] Hebraica phraſi dictú eſt, Venient dies, & circundabunt te inimici tui, pro eo quod eſt, Venient dies in quibus circundabunt te inimici tui, &c. Qualis locutio frequens eſt apud Prophetas, vt Iere. 33. Ecce dies venient, dixit Dominus, & ſuſcitabo verbú bonú quod locútus sú, &c. Et aliis multis locis. Porro quoniá bis apud nos ponitur verbú, circundabunt, nequis putet eiuſdé eſſe repetitioné, ſciendum Græcis non eſſe vtrobique idé verbum Habent enim, περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, id eſt, circúmittét inimici tui vallum tibi, & cingent te. Hæc auté omnia eo cótigiſſe ordine quo hic Dominus prædicit, teſtatur Ioſephus lib. 6. & 7. belli Iudaici. Libro enim ſexto docet, quomodo Romani aggreſſi obſidionem ciuitatis Hieroſolymitanæ, in circuitu Hieruſalem tres aggeres erexerint, ac deinde etiam alios: poſtea vero etiam murum vnum in circuitu ab eis extructum

tructum triduo, diuino impetu eos adiuuante & incitante, testatur, eoque circumdatam ciuitatem ita fuisse en angustatam, vt nemini exitus vel introitus pateret, atque hinc intolerabilem famem ortam in ciuitate, quę eos etiam proprios filios edere coegerit. Libro verò septimo commemorat quomodo capta ciuitas solo sit æquata, & occisi ciues innumeri, qui hic Hebraica phrasi dicuntur filij Hierusalem, quod ciuitas velut mater sit habitantiũ & progenitorum in ea: Occisorum enim siue fame, siue gladio, per omne tempus obsidionis dicit fuisse vndecies centum milia, quorũ plerosque dicit fuisse gentiles, hoc est, Israelitas vel contribules, non autem omnes indigenas, quia ab omnibus regionibus ad azymorum diem festum congregati, bello subito circunfusi sunt. Itaque eo tempore hæc cœperunt adimpleri quæ Dominus prædicit, quo tempore hæc Dominus nũc prædixit. Cæterum quod hic dicitur; non relinquent in te lapidem super lapidem; intelligendum est dictum hyperbolicè, ad significandum maximam & extremam destructionem. Neque enim verisimile est tam fuisse otiosos aut potius otiosos Romanos, vt ei vel vacauerit, vel libuerit singulos lapides ab inuicem auellere, & alioqui aliquot turres relictas à Tito testatur Iosephus, qui lib. 7. sic maximam ciuitatis desolationem describit, vt ex eo intelligere liceat quàm verè hęc a Domino sint prędicta. Sic enim habet cap. 18. Postquam quos occideret, quidve raperet no habebat exercitus, quòd iratis animis omnia deerãt, iubet eos Cęsar totam funditus iam eruere ciuitatem ac tẽplum, relictis quidem turribus, quæ præter alias eminebãt, Phaselo & Hippico & Mariamne, murisque tantum, quantum ciuitatem ab occidente cingebat. Id quidem vt esset castrum illi custodiæ causa relinquendis: turres autem, vt posteris indicarent qualem ciuitatem, quámve munitissimam Romanorum virtus obtinuisset. Alium vero totum ambitum ciuitatis ita complanauere diruentes, vt qui ad eam accessissent, habitatam aliquando vix crederent. Hæc ille. Quod autem à Tito relictum fuit, deinde ab aliis principibus etiam subuersum scribitur, vt perfectè impletum sit quod Dominus prædixit, ciuitate Hierusalẽ sic penitus deleta, vt & post reædificata, non eundem locum obtinuerit, (cum iam mons Caluarię sit intra ciuitatem) nec idem nomen. Nam post reædificatione primum Ælia dicta est, ab Ælio Adriano imperatore, eius conditore Addit autem Dominus causam prędicti excidij Hierosolimitani; eo quod, inquit nõ cognoueris tempus visitationis tuæ, hoc est, tempus quo Deus te per filium suum ad salutẽm te visitauit. Dicit Zacharias in suo Cãtico: de qua visitatione

Luca 1. Visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. &: Visitauit nos oriens ex alto. Animaduertendum autem circa Domini verba ad Hierusalem dicta quę dam ipsi ciuitati propriè conuenire, vt quod dicitur: Circumdabunt te inimici tui vallo, &c. Quædam verò ei non conuenire, nisi synecdochice ratione ciuium eius, vt cum dicit Dominus se optare vt illa cognosceret quæ ad pacem eius sunt, abscondita autem hæc illi esse, nec cognoscere eam tempus visitationis suæ. Porro ex hoc fletu & verbis istis Domini discẽdum nobis imprimis, quàm Dominus non gaudeat, sed planè doleat interitum

Ezec. 33. impiorum, vt verè per Prophetam dixerit: Nolo mortem peccatoris, sed vt magis cõuertatur & viuat. Et subiicit veluti lamentando: Conuertimini, conuertimini à viis vestris pessimis, & quare moriemini Domus Israel? Et Ierem. 8. significat quàm desideret & expectet peccatorum pœnitẽtiam, dicens: Nunquid qui cadit, nõ resurget? & qui auersus est, non reuertetur? Vbi etiam post pauca conqueritur populum Israeliticum nõ cognoscere ea quæ ei ad pacem offeruntur & tempus visitationis suæ: Miluus, inquit, in cœlo cognouit tempus suum, turtur & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduẽtus sui, populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Discendum secundò, quod & nos exemplo Christi ex animo dolere & deplangere debeamus impiorum excitatẽ & perditionem, etiamsi sint inimici, eorũmque perditionem deplorandam magis quàm mala quę ab eis nobis inferuntur, quomodo Dauid defleuit mortuum Saul & Absalon. Sic & Ieremias præuidens vastationem Iudaici populi, Ventrẽ, inquit, meum doleo, ventrẽ meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me, non tacebo, quoniam vocem buc cinæ audiuit anima mea, clamorem prælij. Et post pauca subiicit causam vastationis similem ei quæ hic redditur: Quia stultus populus meus me non cognouit filij insipientes sunt & vecordes: sapientes sunt vt faciąnt malum, bene autem facere nescierunt. Discendũ tertiò, quàm graue & intolerabile sit futurum gehennę supplicium, cùm temporale Hierusalem excidium tantũ præuisum à longè Christo etiam excusserit lachrymas, quod tamẽ longè inferius est supplicio æterno, vtpote cuius illud tantùm est vmbra quædam & exemplum quemadmodũ Petrus subuersionem Sodomæ & Gomorrhę factã testatur in exemplum æterni supplicij, parati iis qui impiè agunt. Cauendum proinde etiam nobis, ne similiter lachrymis Christi & eorum qui Christi exemplum induerunt, digni simus, si cum terrena Hierusalem etiam nos qui delecti sumus vt essemus Deo ciuitas sancta & Hierusalem spiritualis, non agnoscamus, nec amplexemur varias salutis & pacis occasiones, quæ à Deo nobis peculiariter Christianis offerũtur. Nunc enim nostra dies est, in qua ea curare possumus quę ad pacem pertinent. Venient alij dies qui non nostri erunt, sed diuinæ remunerationis, quando qui oblatas modo salutis occasiones non sunt amplexi, tradentur inimicis suis, dęmonibus scilicet, torquendi, qui eos veluti vallo circundatos, ita in inferni pœnis concludent & coarctabunt, vt nullum vnquam egrediendi locum sint concessuri, fame, gladio, & peste, hoc est, dirissimis tormẽtis & morte æterna eos affligentes. Ad hunc enim modum sufficit in genere verba Christi mysticè nobis accommodare, quorum accommodationem prolixiorẽ & exactionem si quis requirat, legat Origenem & Gregorium in homiliis super hac historia.

Ierem. 4.

1. Pet. 2.

ET CVM INTRASSET HIEROSOLYMAM, COMMOTA EST VNIVERSA, &c.] Facit hæc narratio & ac commẽdationem gloriæ Christi, ac magnificentiæ põpæ huius qua in Hierusalẽ deduci voluit, vt quæ ipsa sui nouitate magnam adeo ciuitatem totam commouerit admiratione: & ad confutationem Iudæorũ, vt qui ignorationẽ illius signi quo Zacharias regem illorum illis agnoscendum dedit, prætexere non possent, cùm tota ciuitate celebris esset hic solennis introitus. Cùm enim inquit, intrasset Hierosolymã, insolito spectaculo commota est vniuersa ciuitas,

Tt

A dicens. Quis est hic? Neque enim iam agnouerunt eum, qui præter solitum nouo se modo illis exhibuit. Illis autem mirantibus, populi, hoc est, turbæ, vt habent Græca, quæ scilicet Dominum sequebantur, proprio iam eum notât nomine, quoniam interrogati fuerant, quis esset. Itaque dicitur: Hic est Iesus propheta à Nazareth Galilææ. Vbi Græcis est articulus & ad dictionem, Propheta, & ante à Nazareth. vt sit sensus: Hic est Iesus celebris ille Propheta, qui est à Nazareth Galilææ. Non est ergo quod quis miretur, cur non dixerint: Hic est Messias, aut rex Israel, quemadmodum prius acclamauerunt. Omnes enim audierant turbam hoc acclamantem: dubitabant autem quis is esset cui B turba nomen Messiæ tribueret, ideóque proprium eius nomen cum cognomine distinctioo erat exprimendum.

PHARISÆI ERGO DIXERUNT AD SEMETIPSOS: VIDETIS QVIA, &c.] D. Chrysostomus & post eum Theophylactus existimant Pharisæos istos non fuisse Christo maleuolos, nec ex inuidia aut malitia hæc dixisse, sed contra eos hæc locutos qui contra Dominum sæuiebant, per occasionem reprimere eorum conatum tentantes. Cui intelligentiæ multum fauet quòd Græcis non fit, proficimus, sed ὠφελεῖτε, id est, proficitis. Erit ergo hic sensus secundùm Theophylactum: Quæ vestra vtilitas ex multis contra hominem hunc insidiis & conatibus vestris? quanto C enim magis eum perdere conamini, tanto magis crescit & augetur gloria eius. Ecce enim mundus, hoc est, omnis multitudo post eum abit, eiq; adhæret, & proinde quoniam nihil efficitis, cessate à conatibus vestris, vt ne frustra iniustitiam patietis. Verùm cum aliâs semper Ioãnes Euangelista, & alij quoque Euangelistæ, Pharisæorum nomen commemorent tanquam hostium Christi, verisimilius est etiam hos Pharisęos inuidia contra Dominum commotos his verbis indignationem & desperationem expressisse, qua sibiipsis indignabantur, quòd præ segnicie nihil proficerent, suósque complices, quibus ex autoritate incumbebat impedire gloriam Iesu, his verbis excitare voluisse, ad maioribus conatibus, præsidiis & dolis adoriendum Iesum. vt sit sensus: Dixerunt ad semetipsos, hoc est, ad sese mutuo. Videtis quòd variis edictis propositis cõtra hunc hominem, variísque consiliis tractatis, nihil proficiamos? Ecce enim cùm prius paucos tantùm habuerit discipulos, nunc totus mundus post eum abit, hoc est, eum sequitur: proinde si rebus nostris bene consultum B velimus, omnis fugienda dilatio est, omninóque hoc agendum vt breui è medio tollatur. In eo autem quod dicunt: Mundus totus post eum abit; hyperbole est vulgaris, qua significatur magna hominum multitudo cõcurrisse ad eum, conuenitq; ea hyperbole inuidiæ Pharisæorum, quæ cum dolore animi, fœlicitatem eius cui inuidet extollere & augmentare solet. Turbis ergo Christum prędicantibus & aggratulantibus, Pharisæi rursum suo more vruntur gloria Christi, ac contra eum magis magísque concitantur, non sine præsignatione quod indoctioribus & impotentioribus Christum confitentibus, sapientes huius mundi & potentes in hoc seculo, gloriæ Christi se erant oppo situri, iuxta illud Pauli: Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi C elegit Deus, vt confundat fortia. Porro etiam hæc Ioannis narratio non tantùm ad ostensionem inuidiæ Pharisaicæ facit ex comparatione fauoris populi, sed & ad commendationem gloriæ Christi. Ad gloriam enim regalem Christi faciebat, quod inimicorum suorum quantumuis potentium animi ad desperationem adigebantur, in typum eius, quòd frustra se gloriæ Christi principes & sapientes huius mundi oppositurі essent. 1. Cor. 1.

CÆCI ET CLAVDI CVRANTVR A CHRISTO, ET GENTILES IPSUM VIDERE DESIDERANT. Matthæi 21. Ioannis 12.

CAPVT CXI.

ET intrauit Iesus in templum Dei. Et accesserunt ad eum cæci & claudi in templo, & sanauit eos. Videntes autem principes sacerdotum, & scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Hosanna filio Dauid, indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Iesus autem dixit eis: Vtique nunquam legistis: Quia ex ore infantium & lactantium perfecisti laudem? Erant autem quidam gentiles ex his qui ascenderant vt adorarent in die festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum dicentes: Domine, volumus Iesum videre. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursum & Philippus dixerũt Iesu. Iesus autẽ respondit eis, dicens: Venit hora vt clarificetur filius hominis. Amen amen dico vobis, Nisi granũ frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructũ adfert: Qui amat animã suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eã. Si quis mihi ministrat, me sequatur, & vbi ego sum, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eũ pater meus. Nũc anima mea turbata est. Et quid dicã? Pater saluifica me ex hac hora, sed propterea veni in horã hanc. Pater clarifica nomẽ tuum. Venit ergo vox de cælo: Et clarificaui: & iterũ clarificabo. Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruũ esse factum. Alij dicebant: Angelus ei loquutus est: respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. Nunc iudiciũ est mundi, nunc princeps huius mũdi eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia trahã ad meipsum. Hoc autẽ dicebat significans qua morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum. Et quomodo tu dicis, Oportet exaltari filiũ hominis? quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumẽ in vobis est. Ambulate dum lucẽ habetis: vt non vos tenebræ comprehẽdant: & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucẽ habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis. Cum autẽ tãta signa fecisset corã eis, non credebãt in eum, vt sermo Isaiæ Prophetæ impleretur quẽ dixit: Domine, quis

A 20.55.
A 26.46.
B 2.66.
C 9.66.

credidit

credidit auditui nostro,& brachiũ Domini cui reuelatũ est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias, Excæcauit oculos eorum,& indurauit cor eorũ, vt non videãt oculis,& non intelligãt corde & conuertantur,& sanẽ eos. Hæc dixit Isaias quando vidit gloriã eius,& locutus est de eo. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos nõ confitebantur, vt è synagoga non eijcerentur. Dilexerunt enim gloriã hominum magis, quàm gloriã Dei. Iesus autẽ clamauit & dixit: Qui credit in me: non credit in me, sed in eũ qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux ĩ mũdũ veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego nõ iudico eum. ‖ Non enim veni vt iudicẽ mundũ, sed vt saluificẽ mundum. Qui D.3.10.
spernit me,& nõ accipit verba mea, habet qui iudicet eũ: sermo quẽ locut⁹ sum, ille iudicabit eũ in nouissimo die. Quia ego ex meipso nõ sum locut⁹, sed qui misit me pater, ipse mihi mãdatũ dedit. quid dicã, et qd loquar? Et scio qa mãdatũ eius vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.

ET INTRAVIT IESVS IN TEMPLVM A DEI, ET ACCESSERVNT, &c.] Quod ad concordiam pertinet Euangelistarum, dubium est an hac ipsa qua Dominus solenni pompa ingressus est Hierusalem, an die sequenti, contigerit illa eiectio ementium & vendentium quam hic commemorãt Matthæus, Marcus & Lucas, consimilis ei quam in principio prædicationis Ioannes cap. 2. factam à Domino cõmemorauit. Nam Matthæus quidem & Lucas eam commemorãt, quasi hac ipsa die factam: Marcus verò quasi die sequenti. Matthæus enim post ea quæ habita sunt præcedenti cap. cùm dixisset. Et intrauit in tẽplum Dei, subiecit: Et eijciebat omnes vendentes & ementes in templo, &c. Ac postea addit, quomodo pueris B in templo clamãtibus Hosanna, Pharisęi indignati sunt, quod certum est prima hebdomadæ die contigisse. Similiter Lucas post descriptum solennem introitum Domini in Hierusalem, adiungit: Et ingressus in tẽplum, cœpit eijcere, &c. Marcus verò istud factum commemorat, cum dixisset Dominum altera die rursum venisse Hierosolymam. Cùm autem non sit verisimile Euãgelistas diuersa describere facta, quemadmodũ tamen vult Osiander, qui putat vtroque die Dominũ eiecisse ementes & vendentes è templo, cùm omnes tres suam eiectionem eodem modo commemorent, dicendum sanè aut Matthæum cum Luca hanc eiectio C nem commemorasse per anticipationem, si Marcus ordinem rei gestę seruauit, aut cõtrà Marcum illam narrasse per recapitulationem, si reliqui duo ordinem seruauerunt. Et quidẽ D. Augustinus existimat Matthæũ magis ordinem tenuisse, vt Marci narratio sit per recapitulationẽ posita. At si quędam spectemos, magis est probabile Marcum ordinem temporis seruasse. Primò enim cùm secundo die Marcus narret Dominum venisse rursum Hierosolymam, & ingressum in templum; nihil ab eo narratum erit quod secundo die in templo gestum fuerit à Domino, si eiectio ementium & vendentium contigit prima Die. Deinde certum est ex Marco, Matthæum ea quæ partim secunda die contigerũt, partim tertia die, sic commemorasse, quasi D omnia secunda die contigissent. Cum enim dixisset Dominum mane reuersum in ciuitatẽ, sic commemorat ficum à Domino maledictam, & discipulos quia exaruerat admiratos, quasi vtrumque eadem die contigerit, cùm certum sit ex Marco Dominum ficui quidem maledixisse secunda die, at tertia die discipulos vidisse eam aridam factam, & ob id admiratos. Itaq; sicut in hac narratione certum est eum coniũxisse gesta duorum dierum, secũdi scilicet & tertij: ita omnino verisimile est etiã in narratione eorũ quæ ad primã pertinent diem, coniunxisse quædam gesta secũdæ diei: Matthæus enim ita suam cõtexit hic narrationem, quasi tantùm prima die & secunda Dominus è Bethania profectus sit Hierosolymam in templum, nulla facta mentione tertiæ diei, cuius distinctè meminit Marcus, cùm omnia quę Marcus tribus diebus distinctè gesta describit, ille sub commemoratione duorum dierũ comprehendat. His rationibus moti sumus vt eiectionem ementium & vendentium secundæ diei tribueremus, ac Marcum, distinctè trium dierum gesta commemorantẽ ordinem rerũ gestarũ tenuisse crederemus. Omissa ergo hac eiectionis narratione, post illud Matthæi: Et intrauit Iesus in templum Dei; subiecimus quæ eiectionis narrationem sequũtur apud Matthęum de cęcis & claudis in templo sanatis, & Pharisæis indignantibus. Nam hæc prima die cõtigisse satis certum est. His pro ratione cõcordiæ & ordinis præmissis, ad historiæ deueniamus explanationẽ. Circa quam primum notandum, quod Dominus ingressus solenniter Hierusalem, suo more mox ingressus est templum Dei, demonstrãs se aliud non quærere quàm Dei patris sui gloriam, cui Pharisæi ipsum calumniabantur esse contrarium, ac nos docens, ante omnia quærẽdum regnum Dei, ac ciuitatem aliquã ingressos meritò imprimis templum debere accedere, vt gratiis actis, se piis precibus Deo commendent. Secundò notandum, quòd ingressus in templum, cęcos & claudos accedẽtes ad se curauerit, declarans scilicet regalẽ suam potentiam, & benignitatem, ac factis ipsis ostẽdens iam adesse tempus Messiæ: quod his signis præmonstrauit Isaias, cum & ipse quemadmodum Zacharias Isaiæ 35. suprà, ad gaudium inuitat ob aduentum noui regis, & signa aduentus adiungit, dicẽs: Dicite pusillanimis, Confortamini, nolite timere, ecce Deus vester vltionẽ adducet retributionis: Deus ipse veniet & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebũt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, &c. Docuit autẽ nos hoc suo facto Dominus quid & nobis in templo sit agẽdum, ea scilicet quæ ad Dei faciant gloriã & proximorum vtilitatẽ, quódque hi qui cæci sunt & claudi spiritualiter, in tẽplo potissimum accedere debent eos qui Christi funguntur vice in terris, atque hos in tẽplo id maxime agere debere, vt tum salutari doctrina, tum sacramentorum collatione & oratione cæcis visum, claudis gressum rectum præbeant.

VIDENTES AVTEM PRINCIPES SACERDOTVM ET SCRIBÆ, &c.] Etiam hoc ad gloriam Christi non parum faciebat, quòd non solum grandiores natu Christo acclamarẽt fausta, appellantes eum Messiam, sed & pueri maiorum exemplo prouocati, in quibus apparebat clarius energia spiritus diuini, vt qui non ita vt turbæ videri poterãt ad gratiam, aut ex facto corrupti Do-

mino hæc accinere, quique neque præsentiū Pharisæorum & sacerdotū graui & metuenda authoritate cohiberi potuerunt, cùm sit ea ætas timida. Fecit idem ad confusionem Pharisæorum, quod pueri Christum agnouerint, quem natu grandes, & oraculorū legis ac Prophetarum periti, etiam post tot cōspecta miracula, agnoscere noluerunt. non sine typo futurorum postea explicando. Iam hoc ad Christi pertinuit gloriam, quod etiam puerili acclamatione discruciati sunt Pharisæi, nec illam vel cohibere potuerunt, vel contēnere. Itaque principes sacerdotum, inquit Matthæus, & scribæ cùm viderent mirabilia quæ dominus fecit, sanando scilicet cæcos & claudos, ac rursum viderent pueros in templo clamātes, Hosanna filio Dauid; cū vtroque nomine prouocari deberent ad agnoscendum & prædicandum etiam cum aliis regem suum, qui miraculis quę ędebat cōfirmabat se verè esse quod ab omnibus tunc dicebatur, expectatum scilicet filium Dauid, contrà suo more, inuidia nimirū excæcati, indignati sunt, & callide Dominum compellentes dixerunt: Audis quid isti dicunt, vt si attributum sibi regis nomē agnosceret, haberent vnde eum accusare possent apud præsidem: si verò non agnosceret, haberēt vnde turbam refellerent, tanquam falsa acclamantem. Dominus autem apte & moderate sic respondet, vt nihil habeant quod in verbis eius calumnientur, & vicissim eos non leuiter perstringat. non enim dixit quod illi audire cupiebant, bene faciunt pueri testimonium mihi verum perhibentes, aut errant, pueri sunt, debetis ignoscere ætati, sed profert exemplum de octauo psalmo, vt ipsomet tacente, testimonium scripturarum puerorum dicta confirmaret, & scripturarū peritos per scripturas refelleret. Vtique, inquit, audio quod isti dicunt. Nunquam legistis vos, qui vobis de scripturarum peritia placetis, illud psalmi: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. porro ex hac testimonii istius citatione non est intelligendum, sententiam hanc proprie & solum dictam de istis pueris quorū occasione citatur. Quod enim in genere dictum est à propheta, hoc Dominus speciei recte accommodauit. nam propheta in genere dixit Deum semper solitum perficere suam laudē ex ore infantium & lactentium, per infantes & lactentes significans & metaphorice homines simplices ac ineruditos, & hyperbolice pueros ætate. Et quidem ad literā videri potest Dauidem per infantes & lactētes significasse Hebræos, qui Dei nomen & laudē carmine celebrare cœperunt cum liberati essent ex Ægypto. nam de his dicitur: Decantauerunt Domine nomen sanctum tuum, & victricem manum tuam laudauerunt pariter, quoniam sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit disertas. Simul tamen significatur sensu mystico, Deū ad maiorem confusionem suorum hostium solitū eligere homines infirmos & ineruditos, qui nomen eius prædicent, quemadmodū patuit in plerisque prophetarū, & in Apostolis, quorum typus quidam fuerunt isti pueri, vt mox dicetur: & proinde recte testimonium hoc pueris istis Dominus accommodauit, tum quòd hi typus fuerunt Apostolorum & simplicium hominū, per quos nomen Christi erat prædicandum, de quibus potissimum Spiritus sanctus in eo scripturæ loco locutus est. Cæterum huius testimonii citatione multifariam Dominus confutat sacerdotes & Scribas. Primò

Psalm. 8.

Sapien. 10.

A enim significat hanc puerorum acclamationē nō à puerili insipientia, sed à Spiritu profectam diuino, idque conuenire vaticinio prophetæ, qui non tantum dicit infantes laudaturos Deum, sed Deū ipsum perficere suam laudē ex ore infantium. Secundò significat hanc laudis acclamationem ad Dei pertinere gloriam, & Dei potius esse laudem, quàm hominis, vt proinde nō sit à se reprimenda. Tertiò significat istud in pueris diuinitus factum ad confutationem sacerdotum, scribarum & Pharisæorum, tanquam hostium Dei. Sequitur enim apud Prophetam, quod tamē Dominus noluit exprimere, sed solita vtens modestia, illis intelligendum & recolendū reliquit: propter inimicos tuos, vt destruas inimicum & vltorem. Quo significat propheta Deum ob id per simplices laudem suam perficere, & confirmare & constabilire, vt eo magis confunderet & conuinceret inimicos gloriæ

B suæ, cum scilicet paruulis & simplicibus laudē dei prædicantibus, illi omnibus suis viribus non possunt resistere, sed nec illum agnoscere, cum sibi videantur sapientes, quē agnoscere possunt paruuli, simplices, & ineruditi. Citatur autem hoc testimonium secundum translationem Septuaginta multum illo tempore vsitatam, quæque proposito Domini tunc magis conueniebat. Nam Hebræa habent: ex ore infantium & lactentium fundasti robur aut virtutem. nec tamē in sensu est diuersitas. Tunc enim virtus Dei ex ore infantium & lactentium fundatur, dum laus Dei, inuicta cunctis hostibus Dei prædicatione euulgatur ab infantibus vnde bene verterunt Septuaginta, sensum potius

C quàm verba exprimentes: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. In quibus verbis notandum, non esse dictum, excitasti laudem, sed perfecisti. Perfectam enim fecit suam laudem Deus, dum simplices & infantibus similes nōn est more hominum auersatus, sed tales elegit ad prædicandum laudem suam, in quibus & eligentis declaratur benignitas, quòd tales superbis derelictis dignatus sit eligere, & eius qui laudatur commendatur integritas ac sanctitas, eo quòd à simplicib' ac doli malitiæque expertibus laudetur: & eiusdem ostenditur potentia, quòd fortes & sapiētes in hoc

D seculo, non possint simplicium obstruere ora. porro sicut ea quæ precedunt circa Christum nunc gesta, proculdubio mystica fuere & futurorum typica & quod modò circa Dominum gestum scribitur. Specimen enim quoddam iam est editum, & per quos nomen Christi potissimum esset prædicādum, nempe per simplices idiotas, ac doli expertes diuino spiritu accensos, quales erant Apostoli: & quid illis prædicantibus nomen Christi in mondo euenturū esset, nempe indignatio Iudæorum, sapientum ac potentium huius seculi, qui ta-

E men non possent resistere sapientiæ & spiritui qui in illis locuturus esset, sed quo magis illi resisterēt, eo magis per simplices illos laudem nominis sui Christus erat perfecturos & cōfirmaturus, quemadmodum iam impletum videmus. Hinc autē nobis discendum, primum quidem teneram ætatem mox vt loqui incipit formandam ad laudes Dei personandas, etiamsi non satis intelligat ea quæ loquitur: deinde verò omnes eos qui digne Deū & Christum laudare & prædicare volent, puerilem simplicitatem & integritatem amplecti oportere. Rectos enim decet collaudatio. Nec est laus Dei speciosa in ore peccatoris.

Psalm. 32

Eccle. 15.

ERANT

ERANT AVTEM QVIDAM GENTILES EX HIS QVI ASCENDERANT, VT ADORARENT.] Hæc quæ Ioannes solus commemorat, incertum est quo die cótigerint, an prima die, an aliqua sequéti, & vtrum omnia eodem die contigerint, an diuersis diebus: tamen quia Ioannes hæc coniungit historiæ primæ diei, nec videbatur quo alio loco hæc commodius collocarentur, visum est ea hoc loco adiungere superioribus, veluti gesta prima hac die. Cùm ergo Iudæi plerique diuino succensi spiritu, suum erga Christum affectum ipso opere & voce declarassent, ac Pharisæi illius gloriæ inuiderent, cómodè accidit, vt & gentiles quidam suum erga Dominum affectum declararent, quo ostenderetur veluti prælu-dio quodá, etiam gentes eum Iudæis in Christum credituras, & pletisque Iudæorum indignantibus gloriæ Christi, illas desiderio ipsius arcendendas. Illi enim modo cupiebant Christú occidere, gentes verò videre, & gentes tales quæ religionis gratia Hierosolymam iam venetant. Tanta enim erat templi Hierosolymitani veneratio, vt nó solùm Israelitæ, sed ea longinquis regionibus etiam multi gentiũ eò proficiscerentur, sicut de Eunucho Candacis reginæ Æthiopú, acta Apostolorum narrant. Iam enim veri Dei religio, fastiditis idolis, etiam à gentibus recipi cœpit, atque imago quædam futuri præbebatur, quod ad Ecclesiá cuius typum gerebat templum illud Hierosolymitanú, etiam gétes antea idololatræ concurrerent. Quidá ergo ex huiusmodi ethnicis, cùm ingenti videndi Iesum desiderio tenerentur, de quo tam admiranda audierant, ac pudore reuocarétur quo minus illum adirent, accedétes ad Philippum rogauerunt eum vt is aditum sibi aperiret ad Iesum, dicétes: Domine, volumus, hoc est, cupimus & desideramus Iesum videre. Dominú vocant vulgari modo reuerentiæ causa. Cùm autem omnibus obuiú fuerit, Iesum videre palam in templo docétem, apparet hos dicentes: Volumus Iesum videre; non simpliciter optasse ipsum obiter videre in turba, sed cominus etiam salutare, ac cum eo loqui, & loquétem audire, vt videre hic positum sit pro inuisere, aut familiariùs colloqui, aut agere cum aliquo. quéadmodum Prouerb. 7. fornicaria dicit adolescéti: Egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre. Similimodo in malum accipitur verbú, videre. 2. Paral. 25. cùm rex Iuda Amasias misit ad Ioas regé Israel, dicens: Veni, videamus nos mutuo. Quod autem gentiles isti Philippum adierint præ aliis, putant quidá in causa fuisse, quòd ei ob patriæ viciniam noti fuissent, & ob id addidisse Ioanné Philippum fuisse à Bethsaida Galilææ, quòd non longe ab hac ciuitate, aut etiá in hac ciuitate gentiles habitarent. Erat enim ciuitas Galilææ gétium. Potius tamen crediderim hos etiá Philippo fuisse incognitos, obiter autè factum vt Philippum adirét, additúmque illud; qui erat à Bethsaida; ad distinctionem aliorú qui eodem appellabátur nomine. Ná & Philippum, qui postea vnus fuit ex septem diaconis, verisimile est fuisse vnum ex discipulis Christi. Si enim hi gétiles vel Græci, vt habét Græca, fuissent Galilæi, aut Galilæis vicini, in Galilæa facilè Iesum videre potuissent. Philippus itaq; ab istis rogatus rem cómunicat Andreæ côterraneo, quòd is maioris erat apud Dominú authoritatis, à quo omniú primus fuit vocatus. Andreas rursum & Philippus simul adeuntes Iesum, exposuerút ei

Act. 8.

A gentium desiderium, iam incipientes ipsa re adimplere, dum Christo gentes adducere student, quod prius typo adumbrabatur, cum duo discipuli pullum Domino adducerét. Vt anté discipuli nó protinus gentiles adducerét ad Iesum, sed prius eum adirét, nunciantes adesse quos teneret desiderium videndi ipsum, verisimiliter in causa fuit, quòd prohibitum sibi scirent à Christo, cum gentibus habere cómercium & consuetudiné, sed tantum cum ouibus quæ perierant domus Israel. Ideóque rem ad Dominú detulerunt, vt ipse aut reciperet, aut reiiceret gétiles, prout ei visum esset: ipsi verò nihil in hac parte cótra magistri præceptú admitterent. IESVS AVTEM RESPONDIT, DICENS: VENIT HORA VT CLARIFICETVR, &c.]

B Vbi cognouit Dominus ex discipulis, ethnicos quoque sui videndi teneri desiderio, cœpit hac occasione disserere discipulis suis de gloria quę eum in vniuerso múdo maneret post mortem iamiam imminentem, per quam cùm Scribæ & Pharisæi nomen eius extinguendum putarent, contrà futurum erat, vt celeberrimú redderetur, cum magno in se credentium fructu. Dicit ergo: Venit iam hora, id est, tépus, vt clarificetur filius hominis. Quasi dicat: Audistis Iudæos acclamantes: Benedictus qui venit in nomine Domini. Videtis gentes similicupiditate accurrere. Ex his ergo agnoscite iam instare tempus, imo iam venisse, vt cùm Pharisæi crederét me penitus extinctum esse, tum maximè glorificer, per ascensioné scilicet in cœlos, & missionem spiritus sancti, qua fiet vt nomen meum in

C vniuerso mundo prædicetur & agnoscatur, multis vbique in me credentibus. Hæc est enim gloria de qua loquitur, quam scilicet primùm per ascensionem in cælos, ac deinde per missioné spiritus qui fide totum mundum impleturus erat, obtinuit, iuxta illud Psalmi: Exaltare super cœlos Deus, & super omnem terram gloria tua. Quoniam anté ad gloriam hanc peruenire non potuit, nisi per mortem, hinc mentionem mortis suæ ingerit, ostédens quàm illa sit toti mundo futura fructifera, à qua discipuli tantopere abhorrebát, tanquam indigna Domino suo, vt sic frequenti mortis suæ inculcatione, & vtilitatis eius ostensione scádalum crucis suæ ab illis tolleret. Amé amen, inquit, dico vobis,

D nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum manet solum, id est, sine fructu. Si autem mortuum fuerit multum fructum affert. Quo exemplo parabolicè significat: Ita & ego si nó morerer, nullum fructum afferrem: vbi auté mortuus fuero, multú fructum allaturus sum mundo & patri: Mundo quidem, promeredo reconciliationem cum Deo, & spiritus charismata: patri verò, ex vniuerso orbe quamplurimos adducédo. Bene auté se Dominus comparat grano frumenti in terrã deiecto. Ipse enim vt nos pasceret & aleret, in agro huius múdi veluti seminatus est, dum incarnatus

E est, & natus, vt in terra mortuus & sepultus, ex ea gloriosus & cum magno fructu resurgeret. Itaque quod nó potuisset ita aperto sermone persuasisse, vulgari exemplo facit cognoscibilius. Et quoniam non ipse tantùm per mortem suam ingressurus erat in gloriam suam, & multum fructum múdo allaturus, sed omnes ipsum imitari hac in parte deberent qui eiusdem gloriæ vellent esse participes, quo ad mortem pro Dei gloria & hominú salute, subeundam etiam suos exemplo suo præpararet, docet etiam illorú mortem fore ipsis fructiferam,

Psal. 56.

vt & ad sanctos quosq; maximè martyres illud accommodari posit: Nisi granum frumenti, &c. Sequitur enim quod supra aliquoties habitum est apud alios Euangelistas: Qui amat animam suam, contra me scilicet, perdet eam in futuro seculo. Et contrà, qui, propter me scilicet, odit animã suam in hoc mundo, ita vt eius naturalibus vel carnalibus desideriis non acquiescat, quoties meis contrariatur preceptis, in vitam æternã custodit eam. Addit autem & aliam rationem, qua magis adhuc ad mortem æquanimiter tolerandam prouocat, dicens: Si quis mihi ministrat, hoc est, ministrum meum se exhibet & profitetur, me sequatur, etiam in mortem vsque. par est enim ministrũ à Domino non discelli, nec conuenit ministrum meliorẽ conditionẽ expectare quàm viderit fuisse domini sui. Quod si quis meus haberi vult minister, etiam me sequatur, is sanę non sine magno fructu id facturus est, sed vbi ego sum, illic & ipse erit, eiusdẽ mecum cõsors gloriæ. Si quis enim mihi rectè ministrauerit, sic vt etiã sequatur, hunc pater meus honore afficiet, quemadmodũ me clarificatus est, gloriæ illius per omnia inseruientem. Tribus ergo modis inuitat ad animæ odiũ, nempe pręmio vitæ æternæ, cõsortio sui, & honore à Deo obtinendo. Notãdum autem hic rursum, quemadmodum aliquoties superius apud Ioannem, Dominum dicere: Vbi ego sum, non autem, vbi ego ero; quod secundum diuinitatem suam iam tum esset in cœlis

NVNC ANIMA MEA TVRBATA EST. ET QVID DICAM? PATER SALVIFICA.] Quoniam passionis suæ meminerat tanquam iam tam imminẽtis, ex cuius recordatione naturaliter inhorruisse sequitur horror quidã, hinc Dominus humanæ cedens infirmitati permisit eam quod suum est pati, ac deinde seipsum ad tolerantiam confortat, patris voluntatem & gloriam suæ naturali præponens voluntati. Istud autem sic in se dispensatiuè fieri Dominus voluit, primum vt se verum hominem declararet, ac eisdem nobiscum citra peccatum affectibus obnoxium, ne quis diceret facilè eum de morte philosophari, vt qui extra humanam esset infirmitatem, nec mirum si voluntariè adeò mortem subiret, vt qui esset plane impassibilis, sicque minus homines exemplo mortis eius prouocarentur ad mortis tolerantiam, minusque intelligerent Christi erga nos charitatem. Secundò, vt intelligeremus sine peccato hominem conturbari horrore mortis imminentis, & optare eius vitationem, quidque faciẽdum ei qui huiusmodi horrore commouetur, nimirum vt Deum inuocet, & suum desiderium postponat gloriæ eius: Dixerat enim odiendam animam in hoc mundo. Ne ergo qui sentiunt se horrere mortem, & vitæ præsentis amore nonnihil capi, desperarent, nostram in se misericorditer suscipere infirmitatẽ dignatus est. Dicit ergo: Nunc, cum scilicet instãtem mihi mortẽ recogito, anima mea turbata est, mortis scilicet horrore. Dicit, anima mea, non autem spiritus meus, quod turbatio hæc pertineret ad partẽ animalem & sensibilẽ, naturaliter mortem horrentem. In hac autem turbatione constitutus, quemadmodum accidere solet his qui inter duo contraria, quorum vtrumque certis rationibus desiderant, dubitant quid magis sit optandum, subiicit: Et quid dicam? Vox est enim mortem horrentis & hærentis vtrum sit optãdum. Et primum quidem proponit naturale animalis partis desiderium, dicens: Pater, saluifica me ex hac hora, id est, libera me ab hora mortis imminẽte, hoc est à supplicio quod mihi modò imminet. Horam enim & tempus horret ratione supplicii, quemadmodum etiam postea apud Marcum dicitur orasse Dominus, vt si fieri posset, trãsiret ab eo hora. In quibus locutionibus est synecdoche, quemadmodum etiam enim dies dicuntur mali. Cum autem animale & naturale suum desiderium Dominus proposuisset, veluti seipsum corrigens, atque reuocans quod precatus erat, subiecit: Sed propterea veni in horam hanc. vbi si hora accipi debet sicut prius, videtur sensum oportere esse hunc: Sed propterea veni, nempe vt horam hanc, quam deprecatur & B horret vis sensibilis, subirem. Alioqui enim illud, propterea, non habebit ad quod referatur. Cum ergo naturale hoc desiderium reuocasset tanquam contrarium suo officio & functioni, adiecit quod deliberate & certò precandum recta ratio suggerebat, dicẽs: Pater, clarifica nomen tuum, quasi dicat: Nõ hoc fiat quod naturaliter ego desidero, sed quandoquidem nominis tui claritas iuxta tuã ordinationem pendet ex morte mea, id omnino velim in me & de me facias, per quod nomen tuum illustretur, hoc est, tu ipse clarus & celebris habearis, & agnoscaris. Hoc est enim clarificari nomen Dei, ipsum passim clarum haberi & agnosci. Concisis Dominus hic vsus est sententiis, vt quæ perturbatis animis nunc in hæc, nunc in illa se vertentibus sunt familiares. Notandum tamen quòd quidam illud, Pater saluifica me ex hac hora, legunt per interrogationem, quemadmodũ id quod præcedit. vt sit sensus: Et quid dicã? An illud, pater saluifica me ex hac hora? Sed illud dicere non debeo, quia propterea veni in horã hãc. Hoc ergo dicam: Pater clarifica nomen tuũ. Hanc sententiã & partium connexionem aperte satis indicat Theophyl. cum ait: Docet nos Christus, vt etiam si mœreamus & turbemur, non fugiamus mortem, quia & ego, inquit, cum turbor (homo enim vere sum, & permitto naturę vt sua ostendat) attamen non dico ad patrẽ vt saluet me ex hora hac, sed quid dico? Clarifica nomen tuũ. Prior tamen intelligentia conuenientior est, quòd magis conueniat cum oratione Domini, qua in horto pridie passionis suæ, ex simili turbatione animæ partem precatus est, dicens: Pater si fieri potest, transeat à me calix iste. veruntamẽ nõ mea voluntas, sed tua fiat. Quo loco latius disseretur de hac Domini turbatione & precatione.

VENIT ERGO VOX DE COELO DICENS: ET CLARIFICAVI, &c.] Vox hæc è cœlo venisse dicitur, quia e supernis audita est diuina facta virtute, patrisque cœlestis referens personam. Itaque Domino precante: Pater clarifica, hoc est, glorifica nomen tuum, pater filium suum semper exaudiens, respondet: Et clarificaui nomen meum, & iterũ clarificabo illud. Clarificauerat enim nomen meũ pater, dum tã insignia bonitatis & potẽtiæ suę testimonia per Dominũ agentem in carne ediderat: rursum illud clarificaturus erat multo magis misso paracleto, qui vsque ad extremũ terræ Euangelium gratiæ erat per Apostolos prędicaturus, & credere huic quàmplurimis daturus. Id autẽ fieri non potuit, nisi intercedẽte morte Christi, quæ spiritum hunc orbi vniuerso promereretur. Hanc autẽ vocem cum audirent astantes, quidam dicebant tonitruũ esse factum, quia scilicet sonum quidam audierant, sed præ turbatione vocem

non intellexerunt: alii dicebant angelum ei locutum esse, qui scilicet vocem etiam intellexerunt. Dominus autem non propter se vocem hanc factam dicit, vt scilicet doceret quæ nesciebat, sed propter astantes, vt scilicet illi intelligerent ipsum esse à Deo, quodq; mortem subiturus esset non ex necessitate, sed pro illustranda gloria Dei. Vnde subiecit: Nunc iudicium est mundi, declarare volens quomodo mors illius clarificatura esset nomen Dei. Iudicium autem mundi, dicit iudicium quod pro mūdo, hoc est, hominibus huius mundi diaboli tyrannide oppressis erat tum per mortem ipsius futurum contra diabolum suo in homines imperio iusto Dei iudicio spoliandum. Vnde explicādi causa quomodo iudiciū nunc esset mundi, subiecit: Nunc princeps huius mundi, hoc est, diabolus qui imperium sibi vindicat in homines huius mundi, eiicietur foras, hoc est, extra suū imperiū, vt nō sic hominibus dominetur, quemadmodum hactenus tyrannicè dominatus est. Hæc autem eiectio iudicio quodam iustitiæ per mortem Christi facta est, cuius iudicii iustitia dupliciter potest attendi. Primo, quia Christus morte sua pro peccatis hominū satisfecit iustitiæ diuinæ, ac per hoc iustè humanum genus exemit à diaboli tyrannide, & potestate quam ratione peccatorū in homines habebat. Secundò, quia per hoc quòd diabolus ausus fuit manus suas in innocentē Dominum iniicere, qui mortis nō erat debitor, iustè priuatus est ea potestate, quam ratione peccati in homines obtinuerat: queādmodum iustè priuaretur accepta à rege potestate in maleficos tyrannus aliquis, si etiam innocentem regis filium interimere non vereretur. Hos eum iusto iudicio liberationis nostræ modos indicat Paulus, cùm dicit: Quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnē, Deū filius suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne. Et: Delēs quod aduersum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus & potestates traduxit confidenter palam, triumphans illos in semetipso. Porro quoniam dixit principem huius mundi eiiciendum foras, quo ostenderet morte sua illum eiiciendum, eoq; eiecto se in principatu illius successurum, subiecit: Et ego si, id est cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsū. Notat autē Augustinus non esse dictum, omnes traham, sed omnia traham: vt non ad vniuersitatem hominum illud referatur, quia non omnium hominum est fides, sed ad creaturæ integritatem, hoc est, spiritum, animam & corpus, vt significetur omnia quæ sunt in homine, traheada in obsequium Christi. Græcè tamen legitur, omnes, quod intelligendum est dictum distributiuè generica, aut de electorum & prædestinatorū numero, quemadmodum & nostram lectionē Augustinus docet intelligi posse, dicēs: Aut si omnia ipsi homines sunt intelligendi, omnia prædestinata ad salutē possumus dicere: aut certè omnia hominum genera secūdum innumerabiles differentias, quibus inter se præter sola peccata homines distāt. Per exaltationem à terra, suo morte crucifixionem suam significat, quemadmodum Ioannes mox explanat, non solum quod per eam verè corpus attolleretur à terra, sed etiā quod per eam in cœlum Christus esset sublehendus vsq; in dextera patris. Trahit autem ad se omnes Christus,

 quia misso paracleto quem hominibus morte sua impetrauit & meruit, efficit vt omnes abrenunciatō dæmone per Christum superato, quē prius in idolis colebant homines, & cui per peccatum subiecti erant, illum sequantur credentes in eum, & obedietes illi, ac ipsum Dominum suum agnoscentes. Itaque quemadmodum supra dixit patrē trahere ad filium, ita nunc se dicit trahere homines ad seipsum, quo tractu sponsa in Canticis tractū hi desiderauit, dicens: Trahe me post te. Significat autē hic tractus, & quod homines prius à tyrāno essent detenti, qui eos non fineret abire, nisi fortior illo superueniens vinceret eum: & quod alioqui homines per seipsos nequeunt accedere ad Christum. Duo ergo affectus crucis Dominicæ hic significantur, nempe ablatio principatus à diabolo, & acquisitio principatus ipsi Christo. Porro Caietanus illud, omnia vel omnes traham ad meipsum, absolutè intelligit dictum de omnibus, nō tantùm hominibus, sed & Angelis etiā malis, omnesq; tractos iam, vel aliquando trahendos ad Christum, quia omnes tandem vel voluntarii vel inuiti illum agnoscent esse solum verum Dominū, iuxta illud Pauli: Vt nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Cant. 1.

RESPONDIT EI TVRBA: NOS AVDIVIMVS EX LEGE, QVIA CHRISTVS, &c.} Hæc responsio turbæ, præsupponit Dominum inter alia etiam illud dixisse, quod ab Euangelista est prætermissū; oportet exaltari filiū hominis. Et videri potest Dominum pro declaratione illius quod dixit: Ego si exaltatus fuero à terra, &c. addidisse illud quod suprà dixerat Nicodemo: Sicut enim Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filiūhominis, &c. ideoq; Ioannem illud iam modo omisisse, quod superius semel ab illo esset positum. Sic enim etiam minus mirandum erit, quod turba intellexit Dominum per exaltationem à terra, significare suam mortē & crucifixionem, quam significati facilius intelligi poterat per illam comparationem. D. Augus. intelligit eos ideo intellexisse iam Dominū loqui de sua crucifixione, quod eā iam animo concepissent, aut saltem principes suos eam meditatos sensent. Chrysostomus vero & Theophyl. id putāt in causa fuisse, vt tropum hunc facilè intelligerent, quia superius de morte sua satis apertè meminerat. Verisimile etiam est familiare fuisse Iudæis, huiusmo di tropo crucifixionem circumscribere, quemodo & nos suspendium vocamus exaltationem à terra. Dicunt autē se audiuisse ex lege, id est, ex scriptura (lex enim hic, vt sæpe, pro vniuersa scriptura veteris testamenti ponitur) quod Christus maneret in æternū, quia à scribis docebantur diligenter ea quæ ad regnū & gloriam Christi pertinebant, quorum æternitatē apertè & frequenter scriptura testatur: non autem docebantur ea quæ ad Christi pertinebāt passionem & humilitatem, quod hæc quanquam à Prophetis etiam essent prædicta, non intelligerēt ad Christum pertinere. De æternitate autem Christi plens est omnis scriptura De illa enim dicit Daniel: Potestas eius, potestas æterna, quæ nō auferetur: & regnum eius, quod non corrūpetur. Et Micheas. Egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Isaias quoque: Super solium Dauid & super regnū eius sedebit, vt confirmet illud

Rom. 8.
Coloss. 2.
Ioan. 3.
Dan. 4.
Micha. 5.
Isaia 9.

pere eos impulit,adimplens in eis quod de ipso longè antè per Daoidem fuit prophetatum:& in ipso Dauide,cum io regê à populo foseiperetur, in figuram Messię prius gestum,vt est verisimile. Nam Psalmus ille rectè ad literâ ad Dauidem intelligitur pertinere,sed secundum præcipuû sensum ad Messiâ,cuius Dauid per omnia pene fuit typus,sicut & Psal.19.quo regi suo fausta prædicâtur,dicentes:Domine saluum fac regem; vbi pro saluum fac,etiam est Hosiah,quamuis non addatur ibi na.Ex his licet etiam intelligere causâ ob quam Euangelistæ ipsam Hebraicam dictionem non versam nobis reliquerunt , nempe non tam quòd eam in Græcum sermonem transferre non potuerint commode,(quam causam adferunt D. Hieronymus & Augustinus,cum ea dictio in Psalmis à Septuaginta & aliis interpretibus satis sit Græce explicata)quàm quod sit familiaris Hebræis acclamatio , quemadmodum apud Græcos Io Pæan,& apud Italos Io triompbe,quod acclamatur in triumphis & re fœliciter gesta. Sic & Hallelou seruatum est ab Hebręis,cum nihil sit aliud quàm laudate dominû,quòd peculiaris sit ea vox Hebræis ad prouocâdum sese in laudê Dei.Cæterum animaduertêdum quòd Hosanna nô simpliciter sit dictio precatoria secundum vsum Hebræorum,sed talis qua cum gaudio meotis & gratiarum actione ob beneficia à Deo præstita, petitur conseruatio & prosperitas acceptorum bono-

Psal.117. rum.Vnde in Psalmo, vnde Hosanna desumptû est, ânte versiculum illum in quo ponitur Hosanna,præcedit:Hæc est dies quâ fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea,ac deinde velut exultationis & lætitiæ vox subiicitur: O Domine saluum fac,o Domine bene prosperare.Proinde mirum esse nô debet quod Pharisæis indignantibus quod in têplo pueri Christo acclamarent Hosanna,obiecerit illud Psalmi;Ex ore infantium & la-

Psalm. 8. ctantium perfecisti laudem,quodq; Lucas Græci sermonis eruditissimus,atque ab Hebræis dictionibus studiose abstinês,ne id poneret quod legêti faceret quæstionê:pro Hosanna in excelsis,posuerit:Pax in cœlo & gloriam in excelsis; affectû scilicet eorû exprimens qui Hosanna acclamabât, non autem exactè vocabuli significationê.Decantantes enim suum Hosanna,se præcabantur fausta, vt simul etiam Deum laudate ob pro dato diuinitus rege iamdiu expectato, quanquam verisimile sit Lucam eum posuit illud,gloria in excelsis, nô respexisse ad decantatum Hosanna,sed omissa penitus acclamatione illa ea posuisse quæ erant ab aliis prætermissa,vt in multa illa turba variæ diuersorum potuerunt esse voces,ideoque Inbetius ea posuisse, quod hæc acclamatio similis fuerit hymno illi Angelico,in Natiuitate Christi à se descripto.Et hactenus quidem de Hosanna, testatur & reliqua acclamationis prosequamur.Et imprimis quidem vidêdum,quo referêdus sit datiuus, filio Dauid,nam dure & obscure dictum videtur, Hosanna filio Dauid.Itaque Euthymius sensum esse putat,Hymnus sit filio Dauid,quia Hosanna putat significare laudê:sed hæc sententia satis in superioribus refellitur.Aliqui quo effugiât obscuritatê,legunt pro filio,o fili,vt sit sêsus:O fili Dauid salua nos.At cû certum sit tû ex Græcis,tû ex emendatis Latinis,legendum esse datiuum, filio, pleriqne hunc datiuum referunt ad verbû,dicentes,vt sit sensus:clamabât dicêtes filio Dauid,Ho-

A sanna:aut subaudiunt verbû,dicimus,in hunc modum:Hosanna,dicimus tibi filio Dauid,intelligêtes scilicet etiam,turbâ perisse à Christo saluari. At hę interpretationes ex ignorantia linguæ Hebraicæ proueniût,cuius hęc est proprietas,vt verbum הושיעה hoschiagh,& alia verba transitiua, non tantum construatur cum propria nota accusatiui,sed etiâ cum ל Lamed,quæ proprie est nota datiui,siue quod hæc litera etiam sit nonnunquâ nota accusatiui,siue quod verba habeant diuersâ constructionê. Cum datiuo,hoc est, cum Lamed verbû istud Hosiah construitur Iudicum 7.versu 2.vbi pro eo quod nos habemus: Meis viribus liberatus sum,Hebraice est,Iadi Hosiah li,hoc est, man* mea saluauit me,vel salutê attulit mihi. Sic

B & 2.Reg.10.versu 11.& aliis locis. Itaque & qd hic dicitur,Hosanna filio Dauid,perinde est ac si per accusatiuû dictum fuisset,τὸν ὑιὸν,id est filium Dauid.& sensus est:Saluum fac quæsumus filiû Dauid,aut salutê adfer filio Dauid.Non ergo his verbis sibi à Christo salutê precantur,sed gaudentes se iam accepisse quem es pectauerût Messiam, eumque cum gaudio in regem suum suscipiêtes, precatur illi à Deo contingere salutem & omnê fœlicitatem ac prosperitatem,vt sub illo & per illum etiam ipsi salui sint,& fœlices viuant,ab omni hostiû tyrannide,qua premebâtur,liberati. Vocant autê eum filiû Dauid,sed cum articulo significantes se agnoscere ipsû esse expectatû Messiam,

C quem,vt supra dictû est,periphrasi hac notare solebant.Sequitur:Benedictus qui venit in nomine Domini.Vbi pro,benedictus,Græcis non est εὐλογητὸς,quemadmodû quidâ in annotationibus in Matthæû declarat se legisse, sed apud omnes Euâgelistas est participiû εὐλογημένος, sicut & apud Septuaginta.Non est ergo sensus: Laudandus est ab omnibus is qui venit in nomine Domini , qui esset sêsus si Græca haberêt,εὐλογητὸς,sed omnino precatorie videtur hæc oratio intelligenda,vt subintelligatur,sit:quêadmodum & i eo quod sequitur apud solum Marcum:Benedictû quod venit regnum patris nostri Dauid,vt sit sêsus:Benedictus sit qui venit.&,Benedictum sit quod venit

D regnum.Iam quanquâ intelligi posset eos imprecatos Christo benedictionem hominum,vt sit sêsus:Benedictus sit qui venit,hoc est, laudetur ab omnibus,& benedicatur,ac glorificetur, potius tamen intelligendû eos benedictionem diuinam imprecatos,vt sit sensus : Sit benedictus à Deo, Deus illi benefaciat, prosperet & secûdet regnum ipsius,vt per eû & nos simus benedicti,quemadmodum & in hoc quod sequitur:Benedictû quod venit regnum,precari voluerût regno Messiæ benedictionem diuinam.Nam sensus est:Dei benedictione fœlix sit & faustû veniens nunc regnum Dauidis.Itaque hæc acclamatio , Benedictus qui venit,similis est illi qua regi dû inaugoratur, populus acclamare solet,viuat rex,viuat rex. Porro

E notandû,quod cû dicitur,Qui venit,verbû,venit, non sit præteriti temporis,sed præsentis,cû Græcis sit ὁ ἐρχόμενος,id est veniens,quanquam & per futurum verti posset,venturus vel qui venturus erat,hoc est,qui iâ dudum expectatus est à nobis venturus.verum Hebræâ dictio,Habba,exigit têpus præsens.Ex quibus patet,quod cum in cantico trisagio,quod inter missarum solenoia decantatur,contextû partim ex laude Angelica quæ habetur Isaiæ 6.Trinitatis gloriam commendante,

partim

partim ex hac plebis acclamatione, humanitatis assumptæ dispensationem commendante, etiam nos ad imitationem huius plebis accinimus, Hosanna & quæ sequuntur, alio sensu hæc accipere nos intelligendum est, quàm quo isti modo acclamauerunt. Siquidem per Hosanna non Christo, sed nobis per Christum, & propter Christum salutem præcamur: & dicentes, Benedictus qui venit, &c. optamus vt ab omnibus benedicatur & laudetur is qui olim venit in hunc mundū propter nos, vt verbum, venit: iam intelligatur esse præteriti temporis. Aut potius significamus Christū omni benedictione spirituali plenū esse, & ob id nos petere vt per illum saluemur, accipientes de plenitudine benedictionum eius. In nomine autem Domini venisse dicitur Christus, quia missus a B
Ioan. 5. Deo venit, quomodo suprà dixit: Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Dicunt autem ven sse regnum Dauid, quia promissum illis fuit, per Messiam tanquā filium Dauidis restituendum regnum Dauidis, quod proinde terrenū fore credebant, cùm sit spirituale. Et hic quoque Græci codices adiiciunt; in nomine Domini: Benedictum quod venit regnum in nomine Domini, hoc est, quod venit nobis à Deo, aut fauente Deo. At durior est hæc locutio, dure item iam sequitur; patris nostri Dauid, vt videri possit adiectitium. Sicut autem omnino optatiuè videntur accipiendæ prædictæ sententiæ: Benedictus qui venit, &c. & Benedictum quod venit, &c. ita & quod habet solus Lucas, Pax in cœlo & gloria in excelsis; vt & hic subintelligatur verbum, sit, non verbum, est: quēadmodum & de simili Angelorū acclamatione dictū est in cap. Concordiæ 8. Cum autē semper sit & fuerit summa pax in cœlo, illud; pax in cœlo; sic vid. tur accipiendum, sit nobis & regi nostro pax in cœlo, aut sit Deo in cœlo pax nobiscū, hoc est, qui hactenus Deū sensimus nobis offensum & iratum iam experiamur eum cum omnibus cœlestibus nobis pacatum & propitium. Et gloria sit in excelsis. hoc est, glorificetur & laudetur Deus pro effusa ipsius in nos benignitate, ab angelis suis in cœlestibus. His autē spiritus sanctus, qui vt hæc ca D netent illis suggerebat, significauit per Messiam etiā cœlestia pacificanda terrestribus, & tollendam inimicitiam quę erat in cœlo contra homines, propter quod Paulus Christū dicit pacificasse omnia quæ in cęlis & quæ in terris sunt. Et apocal. 12. dicitur, quòd filio hominis rapto ad thronum Dei, factum est præliū magnū in cœlo, Michaele cum Angelis suis pugnante contra draconem, quo electo cantatum est: Nunc facta est salus, & virtus, & regnū Dei nostri, & potestas Christi eius, quo significatur quod per Christi ascensionem & exhibitionem illius pro nobis anteconspectū Dei, deletum sit chirographū delicti quod erat contrariū nobis, & quo diabolus in cœlo erga nos irā Dei eatenus protraxerat. Ita & per illud, gloria in excelsis, significauit, ob reconciliationem humani generis, Angelos gaudentes deū laudaturos, cuius gratia & benignitas mire in illa reconciliatione est declarata. Rursum autem, vt est apud Matthæum & Marcum, repetunt pro familiari suo more, Hosanna & adiiciunt, in excelsis, vel in altissimis, vbi ἐν τοῖς ὑψίστοις videtur positum pro ἐν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui est es in altissimis. vt sit sensus: Saluū fac quæso tu qui es in excelsis, quemadmodū Psal. 148.

A cum dicitur, Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis ἐν τοῖς ὑψίστοις, positum est pro ἐν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui estis in excelsis. Sensus enim est: Laudate Dominum vos qui estis in excelsis. Quemadmodum ergo Hebraicè ibi dicitur, Hallelu ia hameromim: ita nunc dictum est, Hasanna bammetomim. Porrò qui per acclamationem Hasanna intelligunt populum sibi à Christo precatos salutem, hanc orationem sic intelligunt: Salua nos quæsumus in excelsis, hoc est, salute cœlesti & æterna nos dona, qui sensus probè conuenit nobis, dum in Cantico trisagio & nos dicimus, Hosanna in excelsis. Illos autem per Hosanna precatos à Deo salutē regi suo nouo, patuit in præcedēti bus: secundum quam tamen intelligentiā etiā similiter accipi potest, Hosanna in excelsis, vt sensus: O Domine salua regem nostrum, & per illum nos, non tantum in terris, sed etiam in excelsis, vt scilicet salus quam precamur, ad cœlos etiā vsque pertingat. Hic enim sensus conuenit illi quod habet Lucas, Pax in cœlo, & gloria in excelsis, atque in hunc modum interpretatur fere D. Hieronymus.

ET QVIDAM PHARISÆORVM DE TVRBIS DIXERVNT AD ILLVM, MAGISTER, &c.] Pharisæi turbis pessimi, aliis Christum glorificantibus, suo more inuidia cuncta ipsum commouentur. Itaque inuidia gloriæ ipsius concitati, sed hanc dissimulantes, blande compellant dominum, veluti ei bene consulere volentes, C ne ex acclamatione nominis regis postea pateretur calumniam, dicentes: Magister increpa discipulos tuos, vt scilicet tua authoritate cohibeantur, qui nostra cohiberi non possent, ne ex immodico erga te præceptorē suum affectu id tibi accinant, vnde & tibi & nobis omnibus periculū imminet à Romanis. Discipulos autem dicunt non tantum Apostolos, sed & omnes illos qui Christum sequi essent soliti. vnde suprà dixit Lucas, quòd cœperūt omnes turbæ discentium laudare Deum. Reliqui verò dicunt, turbas quæ præibant & quæ sequebantur, & quæ Christo è Hierusalem venit obuiā, idē clamasse. Nam verisimile est primum cœpisse discipulos faustam illam acclamationem, ac deinde reliquos etiā illis succinuisse: aut omnes illos Lucas discipulos vocauit, quòd id nomen latè pateat nonnunquam. Dicunt autem Pharisæi, potius increpa discipulos tuos quàm turbam hanc, siue significare volentes Dominū sua authoritate illos posse compescere: siue etiā quod illi ex immodico affectu illa acclamarent, quemadmodum solent discipuli suo magistro impensè nimis fauere. Porro Dominus inuidis Pharisæis appositè respondit, duo significans, nimirū quod hæc acclamatio non ab humano affectu, sed à spiritu diuino proficiscetetur, quia illos ad hanc acclamationem veluti necessitate quadā impelleret, vt proinde nec illi sint culpandi qui acclamarent, nec ipse qui eam admittebat: & quod Pharisæi indignantes acclamantibus, etiam ipsis duriores essent lapidibus, vt qui tam multis à se patratis miraculis, ac tā voluntaria & concordi simplicis turbæ acclamatione, non etiam permouerentur ad prædicandam Dei & Christi gloriam, quam tribus tacentibus etiam lapides erant prædicaturi. Itaque tua responsione & se suosque absoluit, & Pharisæos vicissim perstrinxit. Dico, inquit, vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt; significans omnino fieri no posse quin hi acclament, Deo eos ad hoc impellēte, vt ad implerentur

pleantur scripturæ. Mysticè autem bifariam hæc A
Dominica sententia postea verificata est. Crucifixo enim Domino, discipulis tacentibus præ timore, lapides & saxa veluti clamabant, dum postquã emisit spiritum, petræ scissæ sunt, terra mota est, & monumenta aperta sunt, testantia gloriam Christi, adeo vt hæc videns Centurio acclamaret: Verè filius Dei erat iste. Deinde obmutescentibus post Domini passionem Iudæis, gentiles Christi gloriam vbique clamare cœperunt, qui sunt lapides
1. Pet. 2. illi viui, quos Petrus ædificari dicit in ædificium spirituale: & de quibus mysticè dixit Ioannes Ba-
Matth. 3. ptista: Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Quod sane mysterium merito videri debet his verbis Dominus significasse, cum B totam etiam iam tractatam historiam constet esse mysticam, cuius mysterium & allegoricam tractationem commodum tam est post historiæ literalem tractationem exponere. Itaque per asinam & pullum quos ad se duci Dominus voluit, regni sui indicium exhibiturus, omnium consensu duo populi significari sunt. Iudaicus, per asinam subiugalem, quod iugum legis Mosaicæ iamdiu portasset: Gentilis, per pullum huius asinæ, super quẽ nullus hominum sederat, quòd is longe post Iudæos velut pullus nouus salutem sit consecutus, idque ex Iudæis, velut Iudaici populi filius ante Christum nunquam expertus iugum aut legis Mosaicæ, aut Prophetarum, sed plane similis animali indomito quod non admittit sessorem, qui illud in C rectam dirigit viam. Sicut autẽ asina & pullus stabant ligati, idque non in domo, sed foris in biuio: ita & vterque populus ante Christum alligatus erat peccatorum suorum vinculis, & Iudaicus insuper vinculo legis carnaliter intellectæ & obseruatæ ligatus erat & à libertate spiritus exclusus: gentilis vero variis sectarum Philosophicarum & idololatriæ erroribus, velut vinculis quibusdã detinebatur, ne veram salutis viam ingredi posset. Velut autem extra domum stabant ad ianuam, & in biuio, quia extra domum erant salutis, in quam tamen intromitti ambibant, expositi cuiuis occupanti. Qui enim Christum necdum agnoscit, extra domum est salutis, & in dubio consistens cuiuslibet patet deceptioni. Dominus itaque in cœlestem D Hierosalem iamiam ascensurus, & regnũ suum auspicaturus, iubet Apostolis à se missis vt sua doctrina & potestate à se illis tradita soluant vtrũque populum, solutúque sibi adducant. His enim insidendo, eosque dirigendo, declaraturus erat toti orbi regnũ suum spirituale, longe gloriosius quã reges huius mundi regni sui gloriam ostentant, equis cataphractis insidentes. Quod autẽ duo missi fuerunt, id vult, quod in adductione populi vtriusque ad Christum vt obediant ei, duo ordines ministrent, Prophetæ scilicet & Apostoli, aut prophetarum & Apostolorum doctrina, vetus scilicet & nouum testamentum. Aut in duobus missis præ E figurati sunt duo Apostolorum & omnium prædicatorum capita, Petrus doctor circuncisionis, & Paulus doctor gentium, qui cum suis coadiutoribus, iussu Domini soluunt vtrúque populũ, dum per Euangelicam doctrinam ab obligatione legis Mosaicæ, & erroribus omnibus liberant, & per fidem Euangelicam ac Baptismum condonãt vtriusque peccata veteris vitæ, vt soluti mereantur habere sessorem Iesum. Dedit enim hanc potestatem suis Dominus, vt quicquid soluerent in terris solutũ esset in cœlis. Habebant hi populi ante Christum varios dominos, & potissimum populus gentium per pullum (cuius solius tres eminentiores Euangelistæ designatus), qui varios colebat deos. Et alioqui tot vterque habebat dominos quot subiectus erat vitiis, & per vitia dæmonibus. Qui sane domini eius solutionem & abductionẽ animalium sibi subiectorũ impedire conatentur, tamen quoniam Apostoli iussu eius qui solus verè est Dominus, soluebant, verbisque sibi à Domino præscriptis vsi sunt, coacti sunt diuino cedere mandato, & Christo cedere suum dominium. Missi enim nunc à Domino Apostoli non suis vsi sunt verbis, sed dixerunt sicut illis dixerat Iesus, Vt agnoscas, inquit Ambrosius, quòd non suo sermone, sed Dei verbo: nec proprio, sed Christi nomine fidẽ populis infudere, atque aduersariæ potestates quæ sibi nationum obsequia vendicabant, mandatu cessere diuino. Itaque eos qui multos habebant dominos duceotes ad Christum, fecerunt vt vnum haberent Dominum Iesum Christum. Dúcentes autem eos ad Christũ imposuerunt super eos vestimenta sua, quia eos sua doctrina & virtutibus vestiuerunt & ornarunt, quo apti fierent quibus Christus insideret, deducturus eos in Hierusalem cœlestẽ. Quod autem non equos, sed asinos pro sua vectatione Dominus requisiuit, ac non de eis suos dicere voluit, quod his opus haberet, significat illũ gaudere talium dorsis insidere, qui simpliciter obediunt, qui suaue iugũ Euangelicæ doctrinæ libenter accipiunt, qui non ferociunt aduersus sessorem, & rursum neminem ob suam ruditatem iudicandum indignum Christo vectore. Mundi principes amãt feroces caballos, bello natos & edoctos: at Dominus Iesus tales amat asinos, qui mites mitem vehant Dominum, nec cessorẽ tergo excutiant. Cum autem asina simul & pullus Domino adducti fuerunt, super pullum tamen vel solum vel potissimum sedit, asina interim sequente, in signũ quod Iudæis iugo veteri assuetis, & ob id iugum Christi non facile admittentibus in gentili potissimum populo esset regnaturus, quem etsi adhuc indomitum, & iugo diuino non assuetum, mira facilitate per obedientiam fidei sibi erat subiugaturus, sic tamen vt & Iudei sint secututi, quia, vt inquit, Pau- Rom. 11. lus, Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intrauerit, & tunc omnis Israel saluus fiet. Porro cum reliqui Euangelistæ solius pulli faciant mentionem, commendantes mysterium vocationis gentiũ quibus scripserunt Matthæus etiam asinæ meminit, sic loquens quasi super vtrumque iumentum Dominus sederit, quo vtrumque populum ad regnum Christi pertinere significaret. Atque hęc est ratio, quare synecdochice semper sic loquitur, quasi vtrique Dominus insederit, quemadmodum indicat diuus Hieronymos sic scribens: Ergo cum historia vel impossibilitatem habeat, vel turpitudinem ad altiora transmittimur, vt asina ista quæ subiugalis fuit, & edomita, & iugum legis traxerat, synagoga intelligatur. Pullus asinę, lasciuus & liber gẽuum populus, quibus sederit Iesus, missis ad eos duobus discipulis suis, vno in circumcisionem, & altero in gentes. Hæc ille. Quod autem Domino insedente pullo plurimi præcedentes substernebant vestimenta sua, aut arború frondes in via, præbentes hæc pulli pedibus calcanda, id rectè significare intelligitur, quod asperam virtutis viã discipuli quoque veluti substratis

substratis suis vestibus & ramis viridibus cõmunierunt, dum vt tutior esset credituris gẽtibus incessus, proprii corporis amictu se exeuntes, viam hanc suo strauere martyrio, sanctaque virtutum exempla quæ tutò imitẽtur, ante cõspectum omnium ediderunt. Per vtrũque enim, nempe & per vestimẽta, & per arborum ramos, maximè palmarũ, vtrumque rectè intelligitur, martyriũ scilicet sanctorum, & eorumdem quæuis exempla sãcta. Aut per vestimẽta, martyrium: per ramus verò virides, virtutum & bonorum operum exẽpla. Iter ergo à piis per sanctorum vestimenta, per ramos palmarum, per frondes arborum virẽtes, hoc est, per semper florentem ac virẽtem memoriã martyrũ, virginum & confessorum. Quanta enim vis exemplorũ offert sese viam pietatis ingressis? Huiusmodi magnam copiã suppeditant etiam gentibus ipsi Iudæorũ libri, vt & hoc intelligi possit significatum per hoc quòd pullus super Iudæorũ incedit vestimẽta. Potest autem vestiũ substratio & aliter secundum Theophylactũ intelligi significare, quod qui digni erant laudare Iesum, exuti veterem hominẽ debent illũ substernere & subiicere Iesu, vt non repugnet caro spiritui, sed subdita sit Domino. Sic & ramorũ ac frondium substratio significabit secundũ Ambrosiũ quòd omnis mundana gloria præcidẽda sit, & Christo subiicienda. Cæterum turbæ quæ præcedebant & quæ sequebãtur, gestãtes manibus ramos palmarum, ac cõsona voce canẽtes, Hosãna filio Dauid, secundum Hieronymũ ostẽdunt vtrunque populum, & qui ante Euangelium, & qui post Euangelium Christo credidit, concordi voce cõfessionis Iesum liberè laudare, & prædicare eius per mortem victoriam. Indignantes autem Pharisæi eorũ gerunt typum, qui dolent vbique Christi prædicari gloriam ab omnibus, inter quos primi omniũ fuerunt Iudæi studiosè hoc agentes, vt obstruerẽtur ora prædicantium Iesum, & aggratulantiũ illi. At prius futurum est vt lapides Christi prædicẽt gloriã quàm fieri possit vt Christi nomen nõ prædicetur ab hominibus, Deo corda quorundã sic semper accendente & permouente, vt omni metu posito, liberè lætoque animo nõ vereantur illius nomẽ personare. Et hactenus quidẽ de allegorica historiæ tractatione, quã vt & ad mores formandos accommodemus, obseruãdum in turba hac, à piis diuersa Christo regni indicium pulli in equitatione exhibenti fuisse impensa officia. Apostoli enim iumenta soluunt, & adducunt, suaque illis vestimenta imponunt: ex turba quidã vestimẽta substernũt, alii ramos: alii præcedunt, alii sequũtur, omnes antẽ gloriã Deo & Christo decantant. Hinc enim discendum, omnes quidem pios & fideles cõgratulari debere regno Christi, illud que pro viribus aut promouere debere, aut cohonestare, non tamẽ omnibus idẽ agendum, nisi id vnum vt Christi nomen laudent, ac Dei erga nos per Christum exhibitam benignitatẽ. Sunt enim quibus peculiariter commissum est vt soluãt ligatos, & Christo adducant, eisque sua imponant vestimenta, sperantes eos Christo victori, & futuro eorũ possessori. At quibus id commissum non est, saltem vestes suas in via sternant, ac per bonorũ operum exempla aliis viam præmuniant, & præcedendo ostendant. Quòd si nec hoc adhuc possunt, saltem præcedentes sequantur & imitẽtur. Habet autem & illud salubrem aliquam significa-

A tionem, quòd cùm Dominus descendisset è mõte Oliueti, tũc turbæ cœperint virtutes eius prædicare, qui deinde per plana procedens, rursum ascendit in montem Sion, in quo templũ erat cõstructum. Tunc enim Christus agnosci & prædicari cœpit, cùm è cœlo, vnde tanquam è monte Oliueti oleum gratiæ diuinæ profluit, in terram descendit, vnde postquam se nobis attẽperasset, cum immensa turba mox rursum ascendit in spiritualem montem Sion. Sed & nos si cum turba Christum dignè laudare, & cum Christo in montem Sion conscendere velimus, necesse est descẽdamus e mõte mundani fastus, ac deinde per planiciem vndique ramis bonorum operũ constratam pergamus, donec ascendamus in supernã & cœlestem Sion, ingressuri templum Dei.

B ET VT APPROPINQVAVIT, VIDENS CIVITATEM, FLEVIT SVPER ILLAM, DICENS, &c.] Duo circa hunc Domini fletum sunt obseruanda. Primùm, quàm Dominus nihili fecerit mundanã illam gloriã & honorificas populi acclamationes, cum inter eas etiã flere libuerit. Secundo, quantà charitate ciuitatem ingratã, & se persequentẽ prosecutus fuerit, cum inter tã faustas populi aggratulationes recogitãs mala ciuitati nobilissimæ & florentissimæ ob ipsius cæcitatem obuẽtura, adeo est misericordia cõmotus, vt etiam lachrymas profuderit non super se occidẽdum à Hierosolymitanis, sed super illam, id est, C propter illam & illius exitium. Adimpletũ est sane nunc in Christo illud Psalmi: Si oblitus fuero tui Hierusalẽ, obliuioni detur dextera mea. Si nõ proposuero Hierusalẽ, in principio lætitiæ meæ. Cæterum quod Dominus dixisse dicitur: Quia si cognouisses & tu, & quidẽ in hac die tua, quæ ad pacem tibi, &c. admodum est obscurum, & ob id varie à diuersis est enarratum. Pro intelligẽtia autem eius assequenda, imprimis sciendum cõiunctionem, quia, hic, sicut & alias frequenter, quod ad sensum attinet, otiosã esse, additamq; ex phrasi Græca, qua ὅτι, id est, quia vel quod, præmittitur sẽtentiæ quæ ab aliquo recitatur esse dicta, vt sit particula narratiua. Quod sequitur; Si cognouisses & tu; D. Gregorius, & post eum Nicolaus & Psal. 133.
D alii plerique distinctionẽ perfectã hic facientes intelligunt, vt sit sẽsus: Si cognouisses mala tibi imminentia quemadmodum ego cognoui, etiam tu fleres, quemadmodum ego. Quod vero subditur: Et quidem in hac die tua quæ ad pacem tibi, Nicolaus sic intellexisse videtur: Fleres vtique etiã in hac tua die quæ est tibi ad pacẽ, hoc est, in hoc tempore in quo Deo permittente prospere & fœliciter viuis. Verum relatiuum, quæ non potest referri ad diem, quia ex Græcis constat esse pluralis numeri, vt subaudiendum sit verbũ plurale, quia Græcis est τὰ πρὸς εἰρήνην σου, id est, ea quæ ad pacẽ tuam sunt vel pertinent. Proinde rectius D. Gre-
E gorius intelligit sensum esse: Et quidẽ in hac die tua, habes ea quæ ad pacem tuam pertinent, hoc est, in labili hoc tempore quod tibi nõ diuino honori impẽdis, tradis te carnis voluptatibus, ac bonis præsentibus ad fœlicitatem terrenã abuteris. Cuius iam intelligit reddi rationem, cum subditur: Nunc autem abscõdita sunt ab oculis tuis. Si enim, inquit, cordis eius oculis mala quæ imminebant abscondita non essent, læta in præsentibus prosperis nõ fuisset. At si hunc sensum Dominus significare voluisset, dicendum fuerat: & quidem in hac

structum triduo, diuino impetu eos adiuuante & incitante, testatur, eóque circumdatam ciuitatem ita fuisse coangustatam, vt nemini exitus vel introitus pateret, atque hinc intolerabilem famem ortam in ciuitate, quę eos etiam proprios filios edere coegerit. Libro verò septimo commemorat quomodo capta ciuitas solo sit æquata, & occisi ciues innumeri, qui hic Hebraica phrasi dicuntur filij Hierusalem, quod ciuitas velut mater sit habitantiū & progenitorum in ea: Occisorum enim siue fame, siue gladio, per omne tempus obsidionis dicit fuisse vndecies centum milia, quorū plerosque dicit fuisse gentiles, hoc est, Israelitas vel contribules, non autem omnes indigenas, quia ab omnibus regionibus ad azymorum diem festum congregati, bello subito circunfusi sunt. Itaque eo B tempore hæc cœperunt adimpleri quæ Dominus prædicit, quo tempore hæc Dominus nūc prædixit. Cæterum quod hic dicitur; non relinquent in te lapidem super lapidem; intelligendum est dictum hyperbolicè, ad significandum maximam & extremam destructionem. Neque enim verisimile est tam fuisse curiosos aut potius otiosos Romanos, vt ei vel vacauerit, vel libuerit singulos lapides ab inuicem auellere, & alioqui aliquot turres relictas à Tito testatur Iosephus, qui lib. 7. sic maximam ciuitatis desolationem describit, vt ex eo intelligere liceat quàm verè hęc a Domino sint prędicta. Sic enim habet cap. 18. Postquam quos occideret, quidve raperet nō habebat exercitus, quòd iratis animis omnia deerāt, iubet eos Cęsar totam funditus iam eruere ciuitatem ac tēplum, relictis C quidem turribus, quæ præter alias eminebāt, Phaselo & Hippico & Mariamne, muriq; tanto, quantum ciuitatem ab occidente cingebat. Id quidem vt esset castrum illi custodiæ causa relinquendis: turres autem, vt posteris indicarent qualem ciuitatem, quámve munitissimam Romanorum virtus obtinuisset. Alium vero totum ambitum ciuitatis ita complanauere diruentes, vt qui ad eam accessissent, habitatam aliquando vix crederent. Hæc ille. Quod autem à Tito relictum fuit, deinde ab aliis principibus etiam subuersum scribitur, vt perfectè impletum sit quod Dominus prædixit, ciuitate Hierusalē sic penitus deleta, vt & post reædificata, non eundem locum obtinuerit, (cum iam D mons Caluarię sit intra ciuitatem) nec idem nomen. Nam post reædificationē primum Ælia dicta est, ab Ælio Adriano imperatore, eius conditore. Addit autem Dominus causam prędicti excidij Hierosolimitani; eo quod, inquit nō cognoueris tempus visitationis tuæ, hoc est, tempus quo Deus te per filium suum ad saluādum te visitauit. de qua visitatione Dicit Zacharias in suo Cātico: Luca 1. Visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. &: Visitauit nos oriens ex alto. Animaduertendum autem circa Domini verba ad Hierusalem dicta quę E dam ipsi ciuitati propriè conuenire, vt quod dicitur: Circumdabunt te inimici tui vallo, &c. Quædam verò ei non conuenire, nisi synecdochicè ratione ciuium eius, vt cum dicit Dominus se optare vt illa cognosceret quæ ad pacem eius sunt, abscondita autem hæc illi esse, nec cognoscere eam tempus visitationis suæ. Porro ex hoc fletu & verbis istis Domini discēdum nobis imprimis, quàm Dominus non gaudeat, sed planè doleat interitum Ezec. 33. impiorum, vt verè per Prophetam dixerit: Nolo mortem peccatoris, sed vt magis cōuertatur & viuat. Et subiicit veluti lamentando: Conuertimini, conuertimini à viis vestris pessimis, & quare moriemini Domus Israel? Et Ierem. 8. significat quàm desideret & expectet peccatorum pœnitētiam, dicens: Nunquid qui cadit, nō resurget? & qui auersus est, non reuertetur? Vbi etiam post pauca conqueritur populum Israeliticum nō cognoscere ea quæ ei ad pacem offeruntur & tempus visitationis suæ: Miluus, inquit, in cœlo cognouit tempus suum, turtur & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduētus sui, populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Discendum secundò, quod & nos exemplo Christi ex animo dolere & deplangere debeamus impiorum cæcitatē & perditionem, etiamsi sint inimici, eorúmq; perditionem deplorandam magis quàm mala quę ab eis nobis inferuntur, quomodo Dauid defleuit mortuum Saul & Absalon. Sic & Ieremias præuidens Ierem. 4. vastationem Iudaici populi, Ventrē, inquit, meum doleo, ventrē meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me, non tacebo, quoniam vocem buccinæ audiuit anima mea, clamorem prælij. Et post pauca subiicit causam vastationis similem ei quæ hic redditur: Quia stultus populus meus me non cognouit filij insipientes sunt & vecordes: sapientes sunt vt faciant malum, bene autem facere nescierunt. Discendū tertiò, quàm graue & intolerabile sit futurum gehennę supplicium, cùm temporale Hierusalem excidium tantū præuisum à longè Christo etiam excusserit lachrymas, quod tamē longè inferius est supplicio æterno, vtpote cuius illud tantùm est vmbra quædam & exemplum quemadmodū Petrus subuersionem Sodomæ & 1.Pet. 2. Gomorrhę factā testatur in exemplum æterni supplicij, parati iis qui impiè agunt. Cauendum proinde etiam nobis, ne similiter lachrymis Christi & eorum qui Christi exemplum induerunt, digni simus, si cum terrena Hierusalem etiam nos qui delecti sumus vt essemus Deo ciuitas sancta & Hierusalem spiritualis, non agnoscamus, nec amplexemur varias salutis & pacis occasiones, quæ à Deo nobis peculiariter Christianis offerūtur. Nunc enim nostra dies est, in qua ea curare possumus quę ad pacem pertinent. Venient alij dies qui non nostri erunt, sed diuinæ remuneratonis, quando qui oblatas modo salutis occasiones non sunt amplexi, tradentur inimicis suis, dęmonibus scilicet, torquendi, qui eos veluti vallo circundatos, ita in inferni pœnis concludent & coarctabunt, vt nullum vnquam egrediendi locum sint concessuri, fame, gladio, & peste, hoc est, dirissimis tormētis & morte æterna eos affligentes. Ad hunc enim modum sufficit in genere verba Christi mysticè nobis accommodare, quorum accommodationem prolixiorē & exactionem si quis requirat, legat Origenem & Gregorium in homiliis super hac historia.

*ET CVM INTRASSET HIEROSOLYMAM, COMMOTA EST VNIVERSA, &c.] Facit hæc narratio & ad commēdationem gloriæ Christi, ac magnificentiæ pōpæ huius qua in Hierusalē deduci voluit, vt quæ ipsa sui nouitate magnam adeo ciuitatem totam commouerit admiratione: & ad confutationem Iudæorū, vt qui ignorationē illius signi quo Zacharias regem illorum illis agnoscendum dedit, prætexere non possent, cùm tota ciuitate celebris esset hic solennis introitus. Cùm enim inquit, intrasset Hierosolymā, insolito spectaculo commota est vniuersa ciuitas,

dicens. Quis est hic? Neque enim iam agnouerunt eum, qui præter solitum nouo se modo illis exhibuit. Illis autem mirantibus, populi, hoc est, turbę, vt habent Græca, quæ scilicet Dominum sequebantur, proprio iam eum notāt nomine, quoniam interrogati fuerant, quis esset. Itaque dicitur: Hic est Iesus propheta à Nazareth Galilææ. Vbi Græcis est articulus & ad dictionem, Propheta, & ante à Nazareth. vt sit sensus: Hic est Iesus celebris ille Propheta, qui est à Nazareth Galilææ. Non est ergo quod quis miretur, cur non dixerint: Hic est Messias, aut rex Israel, quemadmodum prius acclamauerunt. Omnes enim audierant turbam hoc acclamantem: dubitabant autem quis is esset cui turba nomen Messiæ tribueret, ideóque proprium eius nomen cum cognomine distinctiuo erat exprimendum.

PHARISÆI ERGO DIXERVNT AD SEMETIPSOS: VIDETIS QVIA, &c.] D. Chrysostomus & post eum Theophylactus existimant Pharisæos istos non fuisse Christo maleuolos, nec ea inuidia aut malitia hæc dixisse, sed contra eos hæc locutos qui contra Dominum sæuiebant, per occasionem reprimere eorum conatum tentantes. Cui intelligentiæ multum fauet quòd Græcis non sit, proficimus, sed ὠφελεῖτε, id est, proficitis. Erit ergo hic sensus secundùm Theophylactum: Quæ vestra vtilitas ex multis contra hominem hunc insidiis & conatibus vestris? quanto enim magis eum perdere conamini, tanto magis crescit & augetur gloria eius. Ecce enim mundus, hoc est, omnis multitudo post eum abit, eique adhæret, & proinde quoniam nihil efficitis, cessate à conatibus vestris, vt ne frustra inuustitiam patretis. Verùm cum aliàs semper Ioānes Euangelista, & alij quoque Euangelistæ, Pharisæorum nomen commemorent tanquam hostium Christi, verisimilius est etiam hos Pharisæos inuidia contra Dominum commotos his verbis indignationem & desperationem expressisse, qua sibiipsis indignabantur, quòd præ segnicie nihil proficerent, suósque complices, quibus ex autoritate incumbebat impedire gloriam Iesu, his verbis excitare voluisse, ad maioribus conatibus, præsidiis & dolis adoriendum Iesum. vt sit sensus: Dixerunt ad semetipsos, hoc est, ad sese mutuo. Videtis quòd variis edictis propositis cōtra hunc hominem, variisque consiliis tractatis, nihil proficiamus? Ecce enim cùm prius paucos tantùm habuerit discipulos, nunc totus mundus post eum abit, hoc est, eum sequitur: proinde si rebus nostris bene consultum velimus, omnis fugienda dilatio est, omninóque hoc agendum vt breuiter medio tollatur. In eo autem quod dicunt: Mundus totus post eum abit, hyperbole est vulgaris, qua significatur magna hominum multitudo cōfluxisse ad eum, conuenitque ea hyperbole inuidiæ Pharisæorum, quæ cum dolore animi, fœlicitatem eius cui inuidet extollere & augmentare solet. Turbis ergo Christum prędicantibus & aggratulantibus, Pharisæi rursum suo more vruntur gloria Christi, ac contra eum magis magísque concitantur, non sine præfiguratione quod indoctioribus & impotentioribus Christum confitentibus, sapientes huius mundi & potentes in hoc seculo, gloriæ Christi se erant oppo situri, iuxta illud Pauli: Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia. Porro etiam hæc Ioannis narratio non tantùm ad ostensionem inuidiæ Pharisaicæ facit ex comparatione fauoris populi, sed & ad commendationem gloriæ Christi. Ad gloriam enim regalem Christi faciebat, quod inimicorum suorum quantumuis potentium animi ad desperationem adigebantur, in typum eius, quòd frustra se gloriæ Christi principes & sapientes huius mundi oppositūri essent. 1. Cor. 1.

CÆCI ET CLAVDI CVRANTVR A CHRISTO, ET GENtiles ipsum videre desiderant. Matthæi 21. Ioannis 12.

CAPVT CXI.

*ET intrauit Iesus in templum Dei. Et accesserunt ad eum cæci & claudi in templo, & sanauit eos. Videntes autem principes sacerdotum, & scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Hosanna filio Dauid, indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Iesus autem dixit eis: Vtique nunquam legistis: Quia ex ore infantium & lactantium perfecisti laudem? Erant autem quidam gentiles ex his qui ascenderant vt adorarent in die festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum dicentes: Domine, volumus Iesum videre. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursum & Philippus dixerūt Iesu. Iesus autē respondit eis, dicens: Venit hora vt clarificetur filius hominis. Amen amen dico vobis, Nisi granū frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructū adfert: Qui amat animā suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eā. Si quis mihi ministrat, me sequatur, & vbi ego sum, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eū pater meus. Nūc anima mea turbata est. Et quid dicā? Pater saluifica me ex hac hora, sed propterea veni in horā hanc. Pater clarifica nomē tuum. Venit ergo vox de cælo: Et clarificaui: & iterū clarificabo. Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruū esse factum. Alij dicebant: Angelus ei loquutus est: respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. Nunc iudiciū est mundi, nunc princeps huius mūdi eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autē dicebat significans qua morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum. Et quomodo tu dicis, Oportet exaltari filiū hominis? quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumē in vobis est. Ambulate dum lucē habetis: vt non vos tenebræ comprehēdant: & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucē habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis. Cum autē tāta signa fecisset corā eis, non credebāt in eum, vt sermo Isaiæ Prophetæ impleretur quē dixit: Domine, quis

A 20.55. A 16.66. B 1.66. C. 9.66.

credidit

credidit auditui nostro, & brachiũ Domini cui reuelatũ est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias, Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorũ, vt non videāt oculis, & non intelligāt corde & conuertantur, & sanē eos. Hæc dixit Isaias quando vidit gloriã eius, & locutus est de eo. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos nõ confitebantur, vt è synagoga non eiicerentur. Dilexerunt enim gloriã hominum magis, quàm gloriã Dei. Iesus autē clamauit & dixit: Qui credit in me: non credit in me, sed in eũ qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mũdũ veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego nõ iudico eum. ‖ Non enim veni vt iudicē mundũ, sed vt saluificē mundum. Qui D. 3. 10. *spernit me, & nõ accipit verba mea, habet qui iudicet eũ: sermo quē locut⁹ sum, ille iudicabit eũ in nouissimo die. Quia ego ex meipso nõ sum locut⁹, sed qui misit me pater, ipse mihi mãdatũ dedit. quid dicā, et qd loquar? Et scio qa mãdatũ eius vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.*

ET INTRAVIT IESVS IN TEMPLVM DEI, ET ACCESSERVNT, &c.] A Quod ad concordiam pertinet Euangelistarum, dubium est an hac ipsa qua Dominus solenni pompa ingressus est Hierusalem, an die sequenti, contigerit illa eiectio ementium & vendentium quam hic commemorāt Matthæus, Marcus & Lucas, consimilis ei quam in principio prædicationis Ioannes cap. 2. factam à Domino cõmemorauit. Nam Matthæus quidem & Lucas eam commemorāt, quasi hac ipsa die factam: Marcus verò quasi die sequenti. Matthæus enim post ea quæ habita sunt præcedenti cap. cùm dixisset. Et intrauit in tēplum Dei; subiecit: Et eiiciebat omnes vendentes & ementes in templo, &c. Ac postea addit, quomodo pueris B in templo clamãtibus Hosanna, Pharisęi indignati sunt, quod certum est prima hebdomadæ die contigisse. Similiter Lucas post descriptum solennem introitum Domini in Hierusalem, adiungit: Et ingressus in tēplum, cœpit eiicere, &c. Marcus verò istud factum commemorat, cum dixisset Dominum altera die rursum venisse Hierosolymam. Cùm autem non sit verisimile Euãgelistas diuersa describere facta, quemadmodũ tamen vult Osiander, qui putat vtroque die Dominũ eiecisse ementes & vendentes è templo, cùm omnes tres suam eiectionem eodem modo commemorent, dicendum sanè aut Matthæum cum Luca hanc eiectio C nem commemorasse per anticipationem, si Marcus ordinem rei gestę seruauit, aut cõtrà Marcum illam narrasse per recapitulationem, si reliqui duo ordinem seruauerunt. Et quidē D. Augustinus existimat Matthæũ magis ordinem tenuisse, vt Marci narratio sit per recapitulationē posita. At si quędam spectemus, magis est probabile Marcum ordinem temporis seruasse. Primò enim cum secundo die Marcus narret Dominum venisse rursum Hierosolymam, & ingressum in templum; nihil ab eo narratum erit quod secundo die in templo gestum fuerit à Domino, si eiectio ementium & vendentium contigit prima Die. Deinde certum est ex Marco, Matthæum ea quæ partim secunda die contigerũt, partim tertia die, sic commemorasse, quasi D omnia secunda die contigissent. Cum enim dixisset Dominum manè reuersum in ciuitatē, sic commemorat ficum à Domino maledictam, & discipulos quia exaruerat admiratos, quasi vtrumque eadem die contigerit, cùm certum sit ex Marco Dominum ficui quidem maledixisse secunda die, at tertia die discipulos vidisse eam aridam factam, & ob id admiratos. Itaq; sicut in hac narratione certum est eum coniũxisse gesta duorum dierum, secũdi scilicet & tertij: ita omnino verisimile est etiā in narratione eorũ quæ ad primā pertinent diem, coniunxisse quædam gesta secũdæ diei: Matthæus A enim ita suam cõtexit hic narrationem, quasi tantùm prima die & secunda Dominus è Bethania profectus sit Hierosolymam in templum, nulla facta mentione tertiæ diei, cuius distinctè meminit Marcus, eùm omnia quę Marcus tribus diebus distinctè gesta describit, ille sub commemoratione duorum dierũ comprehendat. His rationibus motì sumus vt eiectionem ementium & vendentium secundæ diei tribueremus, ac Marcum, distinctè trium dierum gesta commemorantē ordinem rerũ gestarũ tenuisse crederemus. Omissa ergo hac eiectionis narratione, post illud Matthæi: Et intrauit Iesus in templum Dei; subiecimus quæ eiectionis narrationem sequũtur apud Matthęum de cęcis & claudis in templo sanatis, & Pharisæis indi- B gnantibus. Nam hæc prima die cõtigisse satis certum est. His pro ratione cõcordiæ & ordinis præmissis, ad historiæ deueniamus explanationē. Circa quam primum notandum, quod Dominus ingressus solenniter Hierusalem, suo more mox ingressus est templum Dei, demonstrãs se aliud non quærere quàm Dei patris sui gloriam, cui Pharisæi ipsum calumniabantur esse contrarium, ac nos docens, ante omnia quærēdum regnum Dei, ac ciuitatem aliquã ingressos meritò imprimis templum debere accedere, vt gratiis actis, se piis precibus Deo commendent. Secundò notandum, quòd in- C gressus in templum, cęcos & claudos accedētes ad se curauerit, declarans scilicet regalē suam potentiam, & benignitatem, ac factis ipsis ostēdens iam adesse tempus Messiæ: quod his signis præmonstrauit Isaias, cum & ipse quemadmodum Zacharias *Isaiæ 35.* suprà, ad gaudium inuitat ob aduentum noui regis, & signa aduentus adiungit, dicēs: Dicite pusillanimis, Confortamini, nolite timere, ecce Deus vester vltionē adducet retributionis: Deus ipse veniet & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebũt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, &c. Docuit autē nos hoc suo facto Dominus quid & nobis in templo sit agēdum, ea scilicet quæ ad Dei faciant gloriã & proximorum vtilitatē, quódque hi qui cæci sunt & claudi spiri- D tualiter, in tēplo potissimum accedere debent eos qui Christi funguntur vice in terris, atque hos in tēplo id maxime agere debere, vt tum salutari doctrina, tum sacramentorum collatione & oratione cæcis visum, claudis gressum rectum præbeant.

VIDENTES AVTEM PRINCIPES SACERDOTVM ET SCRIBÆ, &c.] Etiam hoc ad gloriam Christi non parum faciebat, quòd non solum grandiores natu Christo acclamarēt fausta, appellantes eum Messiam, sed & pueri maiorum exemplo prouocati, in quibus apparebat clarius energia spiritus diuini, vt qui non ita vt turbæ videri poterãt ad gratiam, aut ea facto corrupti Do-

mino hæc accinere, qnique neque præsentiū Pharisæorum & sacerdotū graui & metuenda authoritate cohiberi poruerunt, cùm sit ea ætas timida. Fecit idem ad confusionem Pharisæorum, quod pueri Christum agnouerint, quem nati grandes, & oraculorū legis ac Prophetarum periti, etiam post tot cōspecta miracula, agnoscere noluerunt. non sine typo futurorum postea explicando. Iam hoc ad Christi pertinuit gloriam, quod etiam puerili acclamatione discruciati sunt Pharisæi, nec illam vel cohibere potuerunt, vel contēnere. Itaque principes sacerdotum, inquit Matthæus, & scribæ cùm viderent mirabilia quæ dominus fecit, sanando scilicet cæcos & claudos, ac rursum viderent pueros in templo clamātes, Hosanna filio Dauid; cū vtroque nomine prouocari deberent ad agnoscendum & prædicandum etiam cum aliis regem suum, qui miraculis quę edebat cōfirmabat se verè esse quod ab omnibus tunc dicebatur, expectatum scilicet filium Dauid, contrà suo more, inuidia nimirū excæcati, indignati sunt, & callide Dominum compellentes dixerunt: Audis quid isti dicunt, vt si attributum sibi regis nomē agnosceret, haberent vnde eum accusare possent apud præsidem: si verò non agnosceret, haberēt vnde turbam refellerent, tanquam falsa acclamantem. Dominus autem apte & moderate sic respondet, vt nihil habeant quod in verbis eius calumnientur, & vicissim eos non leuiter perstringat. non enim dixit quod illi audire cupiebant, bene faciunt pueri testimoniū mihi verum perhibentes, aut errant, pueri sunt, debetis ignoscere ætati, sed profert exemplum de octauo Psalmo, vt ipsomet tacente, testimonium scripturarum puerorum dicta confirmaret, & scripturarū peritos per scripturas refelleret. Vtique, inquit, audio quod isti dicunt. Nunquam

Psalm. 8. legistis vos, qui vobis de scripturarum peritia placetis, illud Psalmi: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. porro ex hac testimonii istius citatione non est intelligendum, sententiam hanc propriè & solum dictam de istis pueris quorū occasione citatur. Quod enim in genere dictum est à propheta, hoc Dominus speciei rectè accommodauit. nam propheta in genere dixit Deum semper solitum perficere suam laudē ex ore infantium & lactentium, per infantes & lactentes significans & metaphorice homines simplices ac ineruditos, & hyperbolice pueros ætate. Et quidem ad literā videri potest Dauidem per infantes & lactētes significasse Hebræos, qui Dei nomen & laudē carmine celebrare cœperunt cum liberati essent ex

Sapien. 10. Ægypto. nam de his dicitur: Decantauerunt Domine nomen sanctum tuum, & victricem manum tuam laudauerunt pariter, quoniam sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit disertas. Simul tamen significatur sensu mystico, Deū ad maiorem confusionem suorum hostium solitū eligere homines infirmos & ineruditos, qui nomen eius prædicent, quemadmodum patuit in plerisque prophetarū, & in Apostolis, quorum typus quidam fuerunt isti pueri: vt mox dicetur: & proinde rectè testimonium hoc pueris istis Dominus accommodauit, tum quòd hi typus fuerunt Apostolorum & simplicium hominū, per quos nomen Christi erat prædicandum, de quibus potissimum Spiritus sanctus in eo scripturæ loco locutus est. Cæterum huius testimonii citatione multifariam Dominus confutat sacerdotes & Scribas. Primò

A enim significat hanc puerorum acclamationē nō à puerili insipientia, sed à Spiritu profectam diuino, idque conuenire vaticinio prophetæ, qui non tantum dicit infantes laudaturos Deum, sed Deū ipsum perficere suam laudē ex ore infantium. Secundò significat hanc laudis acclamationem ad Dei pertinere gloriam, & Dei potius esse laudem, quàm hominis, vt proinde nō sit à se reprimenda. Tertio significat istud in pueris diuinitus factum ad confutationem sacerdotum, scribarum & Pharisæorum, tanquam hostium Dei. Sequitur enim apud Prophetam, quod tamē Dominus noluit exprimere, sed solita vtens modestia, illis intelligendum & recolendū reliquit: propter inimicos tuos, vt destruas inimicum & vltorem. Quo significat propheta Deum ob id per simplices laudem suam perficere, & confirmare & constabilire, vt eo ma-

B gis confunderet & conuinceret inimicos gloriæ suæ. cum scilicet paruulis & simplicibus laudē Dei prædicantibus, illi omnibus suis viribus non possunt resistere, sed nec illum agnoscere, cum sibi videantur sapientes, quē agnoscere possunt paruoli, simplices, & ineruditi. Citatur autem hoc testimonium secundum translationem Septuaginta multum illo tempore vsitatam, quæque proposito Domini tunc magis conueniebat. Nam Hebræa habent: Ex ore infantium & lactentium fundasti robur aut virtutem. nec tamē in sensu est diuersitas. Tunc enim virtus Dei ex ore infantium & lactentium fundatur, dum laus Dei, inuicta cunctis hostibus Dei prædicatione diuulgatur ab infantibus. vnde bene verterunt Septuaginta, sensum potius

C quàm verba exprimentes: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. In quibus verbis notandum, non esse dictum, excitasti laudem, sed perfecisti. Perfectam enim fecit suam laudem Deus, dum simplices & infantibus similes nōn est more hominum auersatus, sed tales elegit ad prædicandum laudem suam, in quibus & eligentis declaratur benignitas, quòd tales superbis derelictis dignatus sit eligere, & eius qui laudatur commendatur integritas ac sanctitas, eo quòd à simplicib. ac doli malitiæque expertibus laudetur: & eiusdem ostenditur potentia, quòd fortes & sapiētes in hoc

D seculo, non possint simplicium obstruere ora. porro sicut ea quæ præcedunt circa Christum nunc gesta, procul dubio mystica fuere & futurorum typica: ita & quod modò circa Dominum gestum scribitur. Specimen enim quoddam iam est editum, & per quos nomen Christi potissimum esset prædicandum, nempe per simplices idiotas, ac doli expertes diuino spiritu accensos, quales erant Apostoli: & quid illis prædicantibus nomen Christi in mondo euenturū esset, nempe indignatio Iudæorum, sapientum ac potentium huius seculi, qui ta-

E men non possent resistere sapientiæ & spiritui qui in illis locuturus esset, sed quo magis illi resisterēt, eo magis per simplices illos laudem nominis sui Christus erat perfecturus & cōfirmaturus, quemadmodum iam impletum videmus. Hinc autē nobis discendum, primum quidem teneram ætatem mox vt loqui incipit formandam ad laudes Dei personandas, etiamsi non satis intelligat ea quæ loquitur: deinde verò omnes eos qui digne Deū & Christum laudare & prædicare volent, puerilem simplicitatem & integritatem amplecti oportere. Rectos enim decet collaudatio. Nec est laus Dei *Psalm. 32.* speciosa in ore peccatoris. *Eccle. 15.*

ERANT

ERANT AVTEM QVIDAM GENTILES EX HIS QVI ASCENDERANT VT ADORARENT.] Hæc quæ Ioannes solus commemorat, incertum est qua die cótigerint, an prima die, an aliqua sequéti, & vtrum omnia eodem die contigerint, an diuersis diebus: tamen quia Ioannes hæc coniungit historiæ primæ diei, nec videbatur quo alio loco hæc commodius collocarentur, visum est ea hoc loco adiungere superioribus, veluti gesta prima hac die. Cùm ergo Iudæi plerique diuino succensi spiritu, suum erga Christum affectum ipso opere & voce declarassent, ac Pharisæi illius gloriæ inuiderent, cómodè accidit, vt & gentiles quidam suum erga Dominum affectum declararent, quo ostenderetur veluti præludio quodá, etiam gentes cum Iudæis in Christum credituras, & plerisque Iudæorum indignantibus gloriæ Christi, illas desiderio ipsius accendendas. Illi enim modò cupiebant Christú occidere, gentes verò videre, & gentes tales quæ religionis gratia Hierosolymam iam venerant. Tanta enim erat templi Hierosolymitani veneratio, vt nó solùm Israelitæ, sed ex longinquis regionibus etiam multi gentiú eò proficiscerentur, sicut de Eunucho Candacis reginæ Æthiopú, acta Apostolorum narrant. Act. 8
Iam enim veri Dei religio, fastiditis idolis, etiam à gentibus recipi cœpit, atque imago quædam futuri præbebatur, quod ad Ecclesiá cuius typum gerebat templum illud Hierosolymitanú, etiam gétes antea idololatræ concurrerent. Quidá ergo ex huiusmodi ethnicis, cùm ingenti videndi Iesum desiderio tenerentur, de quo tam admiranda audierant, ac pudore reuocarétur quo minus illum adirent, accedétes ad Philippum rogauerunt eum vt is aditum sibi aperiret ad Iesum, dicétes: Domine, volumus, hoc est, cupimus & desideramus Iesum videre. Dominú vocant vulgari modo reuerentiæ causa. Cùm autem omnibus obuiú fuerit, Iesum videre palam in templo docétem, apparet hos dicentes: Volumus Iesum videre; non simpliciter optasse ipsum obiter videre in turba, sed cominus etiam salutare, ac cum eo loqui, & loquétem audire, vt videre hic positum sit pro inuisere, aut familiarius colloqui, aut agere cum aliquo. quéadmodum Prouerb. 7. fornicaria dicit adolescéti: Egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre. Simili modo in malum accipitur verbú, videre. 2. Paral. 25. cùm rex Iuda Amasias misit ad Ioas regé Israel, dicens: Veni, videamus nos mutuo. Quod autem gentiles isti Philippum adierint præ aliis, putant quidá in causa fuisse, quòd ei ob patriæ viciniam noti fuissent, & ob id addidisse Ioanné Philippum fuisse à Bethsaida Galilææ, quòd non longè ab hac ciuitate, aut etiá in hac ciuitate gentiles habitarent. Erat enim ciuitas Galilææ gétium. Potius tamen crediderim hos etiá Philippo fuisse incognitos, obiter autē factum vt Philippum adirét, additúmque illud; qui erat à Bethsaida, ad distinctionem aliorú qui eodem appellabátur nomine. Ná & Philippum, qui postea vnus fuit ex septem diaconis, verisimile est fuisse vnum ex discipulis Christi. Si enim hi gétiles vel Græci, vt habét Græca, fuissent Galilæi, aut Galilæis vicini, in Galilæa facilè Iesum videre potuissent. Philippus itaq; ab istis rogatus rem cómunicat Andreæ cóterraneo, quòd is maioris erat apud Dominú authoritatis, à quo omniú primus fuit vocatus. Andreas rursum & Philippus simul adeuntes Iesum, exposuerút ei gentium desiderium, iam incipientes ipsa re adimplere, dum Christo gentes adducere student, quod prius typo adumbrabatur, cum duo discipuli pullum Domino adducerét. Vt autē discipuli nó protinus gentiles adducerét ad Iesum, sed prius eum adirét, nonciantes adesse quos teneret desiderium videndi ipsum, verisimiliter in causa fuit, quòd prohibitum sibi scirent à Christo, cum gentibus habere cómercium & consuetudiné, sed tantùm cum ouibus quæ perierant domus Israel. Ideoque rem ad Dominú detulerunt, vt ipse aut reciperet, aut reiiceret gétiles, prout ei visum esset: ipsi verò nihil in hac parte cótra magistri præceptú admittebant. IESVS AVTEM RESPONDIT, DICENS: VENIT HORA VT CLARIFICETVR, &c.]

B Vbi cognouit Dominus ex discipulis, ethnicos quoque sui videndi teneri desiderio, cœpit hac occasione disserere discipulis suis de gloria quę eum in vniuerso mūdo maneret post mortem iamiam imminentem, per quam cùm Scribæ & Pharisæi nomen eius extinguendum putarent, contrà futurum erat, vt celeberrimú redderetur, cum magno in se credentium fructu. Dicit ergo: Venit iam hora, id est, tépus, vt clarificetur filius hominis. Quasi dicat: Audistis Iudæos acclamantes: Benedictus qui venit in nomine Domini. Videtis gentes simili cupiditate accurrere. Ex his ergo agnoscite iam instare tempus, imò iam venisse, vt cùm Pharisæi crederét me penitus extinctum esse, tum maximé glorificét, per ascensioné scilicet in cœlos, & missionem spiritus sancti, qua fiet vt nomen meum in vniuerso mundo prædicetur & agnoscatur, multis

C vbique in me credentibus. Hæc est enim gloria de qua loquitur, quam scilicet primùm per ascensionem in cælos, ac deinde per missioné spiritus qui fide totum mundum impleturus erat, obtinuit, iuxta illud Psalmi: Exaltare super cœlos Deus, & super omnem terram gloria tua. Quoniam autē ad Psal. 56.
gloriam hanc peruenire non potuit, nisi per mortem, hinc mentionem mortis suæ ingerit, ostédens quàm illa sit toti mundo futura fructifera, à qua discipuli tantopere abhorrebát, tanquam indigna Domino suo, vt sic frequenti mortis suæ inculcatione, & vtilitatis eius ostensione scádalum crucis suæ ab illis tolleret. Amé amen, inquit, dico vobis,

D nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum manet solum, id est, sine fructu. Si autem mortuum fuerit multum fructum affert. Quo exemplo parabolicè significat: Ita & ego si nó morerer, nullum fructum afferrem: vbi autē mortuus fuero, multú fructum allaturus sum mundo & patri: Mundo quidem, promerēdo reconciliationem cum Deo, & spiritus charismata: patri verò, ex vniuerso orbe quamplurimos adducēdo. Bene autē se Dominus comparat grano frumenti in terrā deiecto. Ipse enim vt nos pasceret & aleret, in agro huius mūdi veluti seminatus est, dum incarnatus

E est, & natus, vt in terra mortuus & sepultus, ex ea gloriosus & cum magno fructu resurgeret. Itaque quod nó potuisset ita aperto sermone persuasisse, volgari exemplo facit cognoscibilius. Et quoniam non ipse tantùm per mortem suam ingressurus erat in gloriam suam, & multum fructum mūdo allaturus, sed omnes ipsum imitari hac in parte deberent qui eiusdem gloriæ vellent esse participes, quo ad mortem pro Dei gloria & hominú salute, subeundam etiam suos exemplo suo prepararet, docet etiam illorú mortem fore ipsis fructiferam,

vt & ad sanctos quosq; maximè martyres illud accommodari possit: Nisi granum frumenti, &c. Sequitur enim quod supra aliquoties habitum est apud alios Euangelistas: Qui amat animam suam, contra me scilicet, perdet eam in futuro sæculo. Et contrà, qui, propter me scilicet, odit animā suam in hoc mundo, ita vt eius naturalibus vel carnalibus desideriis non acquiescat, quoties meis contrariatur præceptis, in vitam æternā custodit eam. Addit autem & aliam rationem, qua magis adhuc ad mortem æquanimiter tolerandam prouocat, dicens: Si quis mihi ministrat, hoc est, ministrum meum se exhibet & profitetur, me sequatur, etiam in mortem vsque. Par est enim ministrū à Domino non diuelli, nec conuenit ministrum meliorē conditionē expectare quàm viderit fuisse domini sui. Quod si quis meus haberi vult minister, etiam me sequatur, is sanè non sine magno fructu id facturus est, sed vbi ego sum, illic & ipse erit, eiusdē mecum consors gloriæ. Si quis enim mihi rectè ministrauerit, sic vt etiā sequatur, hunc pater meus honore afficiet, quemadmodū me clarificatus est, gloriæ illius per omnia inseruientem. Tribus ergo modis inuitat ad animæ odiū, nempe præmio vitæ æternæ, consortio sui, & honore à Deo obtinendo. Notādum autem hic rursum, quemadmodum aliquoties superius apud Ioannem, Dominum dicere: Vbi ego sum, non autem, vbi ego ero; quod secundùm diuinitatem suam iam tum esset in cœlis

NVNC ANIMA MEA TVRBATA EST, ET QVID DICAM? PATER SALVIFICA.] Quoniam passionis suæ meminerat tanquam iam iam imminētis, ex cuius recordatione naturaliter in homine sequitur horror quidā, hinc: Dominus humanæ cedens infirmitati permisit eam quod suum est pati, ac deinde seipsum ad tolerantiam confortat, patris voluntatem & gloriam suæ naturali præponens voluntati. Istud autem sic in se dispensatiuè fieri Dominus voluit, primum vt se verum hominem declararet, ac eisdem nobiscum citra peccatum affectibus obnoxium, ne quis diceret facilè eum de morte philosophari, vt qui extra humanam esset infirmitatem, nec mirum si voluntariè adeò mortem subiret, vt qui esset plane impassibilis, sicque minus homines exemplo mortis eius prouocarentur ad mortis tolerantiam, minusque intelligerent Christi erga nos charitatem. Secundò, vt intelligeremus sine peccato hominem conturbari horrore mortis imminentis, & optare eius vitationem; quidque faciēdum ei qui huiusmodi horrere commouetur, nimirum vt Deum inuocet, & suum desiderium postponat gloriæ eius. Dixerat enim odiendam animam in hoc mundo. Ne ergo qui sentiunt se horrere mortem, & vitæ præsentis amore nonnihil capi, desperarent, nostram in se misericorditer suscipere infirmitatē dignatus est. Dicit ergo: Nunc, cum scilicet instātem mihi mortē recogito, anima mea turbata est, mortis scilicet horrore. Dicit anima mea, non autem spiritus meus, quod turbatio hæc pertineret ad partē animalem & sensibilē, naturaliter mortem horrentem. In hac autem turbatione constitutus, quemadmodum accidere solet his qui inter duo contraria, quorum vtromque certis rationibus desiderant, dubitant quid magis sit optandum, subiicit: Et quid dicam? Vox est enim mortem horrentis & hærentis vtrum sit optādum. Et primum quidem proponit naturale animalis partis desiderium, dicens: Pater, saluifica me ex hac hora, id est,

A libera me ab hora mortis imminēte, hoc est a supplicio quod mihi modò imminet. Horam enim & tempus horret ratione supplicii, quemadmodum etiam postea apud Marcum dicitur orasse Dominus, vt si fieri posset, trāsiret ab eo hora. In quibus locutionibus est synecdoche, quemadmodum etiam cum dies dicuntur mali. Cum autem animale & naturale suum desiderium Dominus proposuisset, veluti seipsum corrigens, atque reuocans quod precatus erat, subiecit: Sed propterea veni in horam hanc. vbi si hora accipi debet sicut prius, videtur sensum oportere esse hunc: Sed propterea veni, nempe vt horam hanc, quam deprecatur &

B horret vis sensibilis, subirem. Alioqui enim illud, propterea, non habebit ad quod referatur. Cum ergo naturale hoc desiderium reuocasset tanquam contrarium suo officio & functioni, adiecit quod deliberate & certò precandum recta ratio suggerebat, dicēs: Pater, clarifica nomen tuum, quasi dicat: Nō hoc fiat quod naturaliter ego desidero, sed quandoquidem nominis tui claritas iuxta tuā ordinationem pendet ex morte mea, id omnino velim in me & de me facias, per quod nomen tuum illustretur, hoc est, tu ipse clarus & celebris habearis, & agnoscaris. Hoc est enim clarificari nomen Dei, ipsum passim clarum haberi & agnosci. Concisis Dominus hic vsus est sententiis, vt quæ per-

C turbatis animis nunc in hæc, nunc in illa se vertentibus sunt familiares. Notandum tamen quòd quidam illud, Pater saluifica me ex hac hora, legunt per interrogationem, quemadmodū id quod præcedit. vt sit sensus: Et quid dicā? An illud, pater saluifica me ex hac hora? Sed illud dicere non debeo, quia propterea veni in horā hāc. Hoc ergo dicam: Pater clarifica nomen tuū. Hanc sententiā & partium connexionem aperte satis indicat Theophyl. cum ait: Docet nos Christus, vt etiamsi mœreamus & turbemur, non fugiamus mortem, quia & ego, inquit, cum turbor (homo enim vere sum, & permisso naturę vt sua ostendat) attamen non dico ad

D patrē vt saluet me ex hora hac, sed quid dico: Clarifica nomen tuū. Prior tamen intelligentia conuenientior est, quòd magis conueniat cum oratione Domini, qua in horto pridie passionis suæ, ex simili turbatione animæ patrem precatus est, dicens: Pater si fieri potest, transeat à me calix iste, veruntamē nō mea voluntas, sed tua fiat. Quo loco latius disseretur de hac Domini turbatione & precatione.

VENIT ERGO VOX DE COELO, DICENS: ET CLARIFICAVI, &c.] Vox hæc è cœlo venisse dicitur, quia e supernis audita est diuina facta virtute, patrisque cœlestis referens personam. Itaque Domino precante: Pater clarifica, hoc est, glorifica nomen tuum, pater filium suum

E semper exaudiens, respondet: Et clarificaui nomē meum, & iterū clarificabo illud. Clarificauerat enim nomen meū pater, dum tā insignia bonitatis & potētiæ suę testimonia per Dominū agentem in carne ædiderat: rursum illud clarificaturus erat multo magis misso paracleto, qui vsque ad extremū terræ Euangelii gratiæ erat per Apostolos prędicaturus, & credere huic quāplurimis daturus. Id autē fieri non potuit, nisi intercedēte morte Christi, quæ spiritum hunc orbi vniuerso promereretur. Hanc autē vocem cum audirent astantes, quidam dicebant tonitruū esse factum, quia scilicet sonum quidam audierant, sed præ turbatione vocem

non

non intellexerunt: alii dicebant, angelum ei locutum esse, qui scilicet vocem etiam intellexerunt. Dominus autem non propter se vocem hanc factam dicit, vt scilicet disceret quæ nesciebat, sed propter astantes; vt scilicet illi intelligerent ipsum esse à Deo, quodq; mortem subiturus esset non ex necessitate, sed pro illustranda gloria Dei. Vnde subiecit: Nunc iudicium est mundi; declarare volens quomodo mors illius clarificatura esset nomen Dei. Iudicium autem mundi, dicit iudicium quod pro mūdo, hoc est hominibus huius mundi diaboli tyrannide oppressis erat tum per mortem ipsius futurum contra diabolum suo in homines imperio iusto Dei iudicio spoliandum. Vnde explicādi causa quomodo iudiciū nunc esset mundi, subiecit: Nunc princeps huius mundi, hoc est, B diabolus qui imperium sibi vindicat in homines huius mundi, eiicietur foras, hoc est, extra suū imperiū, vt nō sic hominibus dominetur, quemadmodum hactenus tyrannicè dominatus est. Hæc autem eiectio iudicio quodam iustitiæ per mortem Christi facta est, cuius iudicii iustitia dupliciter potest attendi. Primo, quia Christus morte sua pro peccatis hominū satisfecit iustitiæ diuinæ, ac per hoc iustè humanum genus exemit à diaboli tyrannide, & potestate quam ratione peccatorū in homines habebat. Secundò, quia per hoc quòd diabolus ausus fuit manus suas in innocentē Dominum iniicere, qui mortis nō erat debitor, iustè pri- C uatus est ea potestate, quam ratione peccati in homines obtinuerat: quēadmodum iustè priuaretur accepta à rege potestate in maleficos tyrannus aliquis, si etiam innocentem regis filium interimere non vereretur. Hos cum iusto iudicio liberationis nostræ modos indicat Paulus, cùm dicit: Quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnē, Deū filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato dānauit peccatum in carne. Et: Delēs quod aduersum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus & potestates traduxit confidenter palam, triumphans illos in semetipso. Porro quoniam dixit principem huius mundi eiiciendum foras, quo D ostenderet morte sua illum eiiciendum, eoq; eiecto se in principatu illius successurum, subiecit: Et ego si, id est cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsū. Notat autē Augustinus non esse dictum, omnes traham, sed omnia traham; vt non ad vniuersitatem hominum illud referatur, quia non omnium hominum est fides, sed ad creaturæ integritatem, hoc est, spiritum, animam & corpus; vt significetur omnia quæ sunt in homine, trahenda in obsequium Christi. Græcè tamen legitur, omnes, quod intelligendum est dictum distributione generica, aut de electorum & prædestinatorū numero, quemadmodum & nostram lectionē Augustinus docet intelligi posse, dicēs: Aut si omnia E ipsi homines sunt intelligendi, omnia prædestinata ad salutē possumus dicere: aut certè omnia hominum genera secūdum innumerabiles differentias, quibus inter se præter sola peccata homines distāt. Per exaltationem à terra, suo more crucifixionem suam significat, quemadmodum Ioannes mox explanat, non solum quod per eam vere corpus attolleretur à terra, sed etiā quod per eam in cœlum Christus esset sub uehendus vsq; in dexteram patris. Trahit autem ad se omnes Christus,

A quia misso paracleto quē hominibus morte sua impetrauit & meruit, efficit vt omnes abrenunciatō dæmone per Christum superato, quē prius in idolis colebant homines, & cui per peccatum subiecti erant, illum sequantur credentes in eum, & obedientes illi, ac ipsum Dominum suum agnoscentes. Itaque quemadmodum supra dixit patrē trahere ad filium; ita nunc se dicit trahere homines ad seipsum, quo tractu sponsa in Canticis trahi desiderauit, dicens: Trahe me post te. *Cant. 1.* Significat autē hic tractus, & quod homines prius à tyranno essent detenti, qui eos non sineret abire, nisi fortior illo superueniens vinceret eum: & quod alioqui homines per seipsos nequeunt accedere ad Christum. Duo ergo affectus crucis Dominicæ hic significantur, nempe ablatio principatus à diabolo, & acquisitio principatus ipsi Christo. Porrò Caietanus illud, omnia vel omnes traham ad meipsum; absolutè intelligit dictum de omnibus, nō tantùm hominibus, sed & Angelis etiā malis, omnesq; tractos iam, vel aliquando trahendos ad Christum, quia omnes tandem vel voluntarii vel inuiti illum agnoscent esse solum verum Dominū, iuxta illud Pauli: Vt nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloriam est Dei patris.

RESPONDIT EI TVRBA: NOS AVDIVIMVS EX LEGE, QVIA CHRISTVS, &c.] Hæc responsio turbæ, præsupponit Dominum inter alia etiam illud dixisse, quod ab Euangelista est prætermissū; oportet exaltari filiū hominis. Et videri potest Dominum pro declaratione illius quod dixit: Ego si exaltatus fuero à terra, &c. *Ioan. 3.* addidisse illud quod suprà dixerat Nicodemo: Sicut enim Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filiū hominis, &c. ideoq; Ioannem illud iam modo omisisse, quod superius semel ab illo esset positum. Sic enim etiam minus mirandum erit, quod turba intellexit Dominum per exaltationem à terra, significare suam mortē & crucifixionem, quam significari facilius intelligi poterat per illam comparationem. D. August. intelligit eos ideo intellexisse iam Dominū loqui de D sua crucifixione, quod eā iam animo concepissent, aut saltem principes suos eam meditatos scirent. Chrysostomus vero & Theophyl. id putāt in causa fuisse, vt tropum hunc facilè intelligerent, quia superius de morte sua satis apertè meminerat. Verisimile etiam est familiare fuisse Iudæis, huiusmodi tropo crucifixionem circunscribere, quemodo & nos suspendium vocamus exaltationem à terra. Dicunt autē se audiuisse ex lege, id est, ex scriptura (lex enim hic, vt sæpe, pro vniuersa scriptura veteris testamenti ponitur) quod Christus maneret in æternū, quia à scribis docebantur diligenter ea E quæ ad regnū & gloriam Christi pertinebant, quorum æternitatē apertè & frequenter scriptura testatur: non autem docebantur ea quæ ad Christū pertinebāt passionem & humilitatem, quod hæc quanquam à Prophetis etiam essent prædicta, non intelligerēt ad Christum pertinere. De æternitate autem Christi plena est omnis scriptura. De illa enim dicit Daniel: Potestas eius, potestas æterna, *Dan. 4.* quæ nō auferetur: & regnum eius, quod non corrumpetur. Et Micheas: Egressus eius ab initio à diebus æternitatis. *Micha. 5.* *Isaia 9.* Isaias quoque: Super solium Dauid & super regnū eius sedebit, vt confirmet illud

& corroboret, à modo & vsq; in sempiternum. Et A
Ezec. 37. Ezechiel: Dauid seruus meus princeps eorum in
Psal. 109. perpetuum. Et omnium maximè Dauid dicés: Tu
es sacerdos in æternum secundùm ordinem Mel-
Psal. 71. chisedec. Et permanebit cum sole & ante lunam in generatione & generationem. Et rursum: Ante solé permanet nomen eius. Nó intelligentes ergo quomodo passio & mors Christi non prohibeat eius æternitatem, ad quam non nisi per mortem perueniret, quatenus homo poterat, admirátur quomodo cùm scripturæ dicant Christú mansurú in æternum, ipse dixerit, oportere mori filiú hominis. Et ne fortè per filium hominis, alium aliqué quàm se significauerit, subiiciunt: Et quis est iste filius hominis? quasi dicát; si tu es ille filius homi- B nis de quo loqueris, quia te soles filium hominis appellare, quomodo ergo te Christum vis haberi, & nos te esse credidimus, cùm Christus in æternum nobiscú manere debeat, filiú autem hominis dicas necessariò moriturum? Quod si alius aliquis est filius hominis de quo loqueris, quis est ille? Caietanus intelligit hos non dubitasse quin Christus de se loqueretur, & ob id, iam mutata sententia, non credidisse illum esse Christú, ac proinde quæsisse quis ipse esset, vt sit sensus: Iste filius hominis quis est, hoc est, tu ipse qui te filium hominis vocitas, quis es? Iam enim Christum te non esse, vt putabamus, constat ex verbis tuis, dum te a terra exaltandum confiteris. At prior intelligentia est C simplicior, secundùm quá tamen non est necesse intelligere turbá hæc malitiosè Christo obiecisse, sed rectè accipitur simpliciter eos dubitationem suam ex verbis Domini conceptam proposuisse.

DIXIT ERGO EIS IESVS: ADHVC MODICVM LVMEN IN VOBIS EST, &c.] D. Augustinus coniungit adiectiuum, modicum, cum substantiuo, lumen, vt sit sensus. Aliquid quidem luminis est in vobis, dum intelligitis Christum fore æternum, sed modicum adhuc est illud lumen quod in vobis est. Itaque ambulate & proficite, vt quem creditis fore æternum, credatis etiam moriturum. Verùm ex Græcis constat dictio- D nem modicum, non coniungendam cum substantiuo, lumen, habent enim, μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, id est, modicum tempus lux vobiscú est. Et quanquam dictiu χρόνον, videri possit adiecta ab aliquo, tamen quo minus μικρὸν coniungi possit cum φῶς, obstat articulus τὸ φῶς, vt annotauit quidam. Nec est Græcis, in vobis, sed vobiscú, vt intelligatur Christus seipsum hic vocare lumen vel lucem, ac significare se breui fore cum eis, sicut suprà dixerat: Adhuc modicum tempus vobiscum sum. Itaque Dominus non respondit ad obiectionem turbæ, tum quòd illi necdum capaces erant eorum mysteriorum: tum quòd nó esset tum tempestiuum ea apertius prodere, sed tantum eos ad E monet vt non obstrepant veritati, sed fidem cœptam retineát & prosequantur, eo potissimú nomine, quod lux iam eis prælucés mox ab eis esset auferenda. Adhuc, inquit, modicum, id est modico tempore, lumé est in vobis, id est, inter vos, hoc est, modico adhuc tempore ego vobiscum in carne côuersabor, qui sum lux mundi. Dum autem se lucem vocat, tacitè respondet propositæ obiectioni, significans se sic quidem moriturum breui, vt tamen non pereat, sed in æternum maneat resuscitatus, quemadmodú solis lumen dum occidit non extinguitur, sed breui succedens rursum apparet.

A Vnde non dicit: Adhuc modicum lux est, sed lux in vobis aut vobiscum est, significans lucem hanc aliò transferendam. Porro modicum istud tempus D. Chrysost. intelligit, non tantum tempus quod restabat vsque ad mortem, sed etiam téps post mortem, imo & præsentem omnem vitam, quomodo intelligendum omnino videtur, quia sequitur, Dum lucem habetis, (quod nihil est aliud quàm dum lux vobiscú est) credite in lucé, & ambulate. Nó enim Iudæis solum credere licuit ante mortem, sed & post morté multi crediderút, & quamdiu sunt in hac vita, credere eis licet. Itaq; secundum hunc intellectum per lucem hic nó intelligitur præsentia corporis Christi, sed Euangelii præ- B sentia, quæ ad breue tépus erat in Iudæa fulsura, & singulis hominibus modico huius vitæ tempore fulget. Verum cum aliàs semper Dominus dicés: Adhuc modicum vobiscú sum; per modicum, significet tempus vsq; ad mortem, & tempus quo cú hominibus erat familiariter cóuersaturus, satis certum est etiam illud tempus hic designatum secundum propriú huius loci sensum, & Dominum se vocare lucem quatenus suo ore Euangeliú prædicantem, ac per sese miracula peragenté quæ lucem hominibus præbere poterant ad resipiscentiam, quemadmodum supra dixit: Quamdiu sum Ioan. 11. in mundo, lux sum mundi. Cum autem subditur: Dum lucem habetis, ambulate & credite in C lucem; non significatur eos nó posse credere, luce illa post modicum illud téporis sublata corporaliter, sed adhortatur eos Dominus vt præsenti modò, etiá corporaliter, lucem amplectátur, quòd breui non sic eam præsentem sint habituri, ac tum ipsis à tenebris plus fore periculi. Itaq; sensus literalis est: Adhuc modico tempore, ego lux múdi vobiscum corporaliter ero, proinde quamdiu me sic habetis vobis præsentem, & doctrina, exemplo & miraculis prælucentem, ambulate, hoc est, amplexemini & sectemini hanc lucem, (quod nihil est aliud quàm, sicut postea dicit Dominus, veluti allegoriam quæ est in verbo, ambulate explicans, cre- D dite in lucem) vt ne sublata vobis hac luce, tenebræ errorum vos comprehédant, occupent & inuoluant. Id quod plerisq; Iudæorú à morte Christi euenit, & iam in eis quotidie cópleri videmus. Quoniam enim præsentem lucem agnoscere noluerút; hinc errorum tenebræ eos totos occupauerunt, dum seducti à pontificibus & Pharisæis, crediderunt & credút Iesum verum Christum fuisse seductorem, ac iustitiam coram Deo in carnalibus cæremoniis & legis obseruatione sitá esse. Et quidem tenebræ hæ iam eos habebát, sed ait: Ne eos comprehendant, hoc est, ne vos totos occupét, & in finem vsq; vobis dominentur. Quod enim hæc pars non de tenebris inferni, sed de tenebris præ- E sentis vitæ, hoc est, erroribus sit accipienda, patet ex eo quod sequitur: Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Ambulare enim præsentis est vitæ. Hac autem sententia, quo magis ad lucem præsentem amplexandam impellat, Dominus ostédit periculum & incommodum tenebrarum: Qui, inquit, ambulat, hoc est, versatur in tenebris errorú, nescit quò vadat, nesciens enim tendit ad infernum & mortem æterná. Aut nescit quò vadat, pro vbi vadat, quia putat se recta incedere via, et sit extra eam, & erret, quemadmodum hodie cótigit Iudæis. Quod enim est Græcis, ποῦ ὑπάγει, verti potest, vel quò vadat, vel vbi incedat; atq; hoc secúdo

modu

modo videtur accepisse D. Chrysostomus. Dicit enim de Iudæis: Videntur sibi recta incedere via, cùm lóge aberrét. Sicut enim qui in tenebris ambulat corporalibus, nec scit viá in qua incedit, nec terminum ad quem perueniet: ita & qui in tenebris versatur spiritualibus, nec scit viá in qua versatur, quam putat rectá cû sit erronea, nec terminum quò perueniet. Contrà significat Dominus eum qui in luce ambulat, & scire vbi incedat, scit enim rectam esse ad salutem viam quá incedit, & scire quò tendat, nimirû ad beatitudinem. Malo ergo tenebrarum demóstrato, repetit quod dixit, allegorismo explicando: Dum lucem habetis, credite in lucem vt filii lucis sitis, hoc est, vt veræ lucis & veritatis participes sitis. Dicuntur enim phrasi Hebraica, vt dictû est in cap. Concordiæ 95. circa ra. Luc. 16. filii lucis, sicut filii benedictionis, filii pacis: filii mortis, filii perditionis. quos ita vocat scriptum, quod benedictionis & pacis sint participes, quòd morti & perditioni sint obnoxii. Itaque ad lucem amplexandam hortatur dupliciter. Primum, vt fugiant tenebrarum malum. Secúdò, vt participes sint lucis bono. Porro quo hæc Christi admonitio etiá ad nos omnes per accommodationē pertineat, & non solû ad Iudæos, quibus tamen propriè competit secundum sensum iam dictum, quo dicitur, Dum lucem habetis, ambulate vel credite in lucem; intelligendum etiam est de præsentia spirituali lucis quæ est Christus, qui per internus sui spiritus afflatus, & per syncera prædicatorum suorum doctrinam, prælucet etiá modo mentibus hominum. Admonemur ergo vt hanc lucem quamdiu sic prælucentem habemus, amplexemus, ne si neglexerimus, etiá in præsenti seculo tenebræ errorû, hæresum & affectuû nostrorû nos iusto Dei iudicio traditos in reprobum sensum, comprehendant, quemadmodum multis euenire videmus. Sic enim hæc à Domino sunt dicta, sicut & alia pleraque, vt secundum primum quendam sensum Iudæis, quibus primo dicta sunt conueniant, & tamen etiam secundum quendam sensum posteris omnibus competát, ad quorum ædificationem omnia scripta sunt.

HÆC LOCVTVS EST IESVS, ET ABIIT, ET ABSCONDIT SE AB EIS.] Alii Euangelistæ testantur Dominum post solennem introitum in Hierusalem, vespertino tempore egressum in Bethaniam, & sequentibus diebus mane reuersum in Hierusalem. Vnde absconsio ista de qua Ioannes, neque intelligenda est fuisse miraculosa, qualis fuit cum tollerent lapides vt iacerent in eum, neque intelligendum est ad aliquot dierum tempus factam hanc absconsionem: sed hanc vocat abscósionem, quod Dominus vespertino tempore se quotidie subtraxit è Hierusalem, delitescens per noctem in Bethania & in monte Oliueti, ne ante præfinitum tempus à principibus sacerdotum & scribis per noctem caperetur, qui per diem eum apprehendere non audebant, propter timorem tumultus popularis. Itaque vicissim & humilitatem hominis & virtutem Dei in se exhibuit, dum per vices & fugiendo Iudæorum furorem declinauit, & animosè ingerendo se illis, vim satanæ in eis occulta quadam virtute repressit.

CVM AVTEM TANTA SIGNA FECISSET CORAM EIS, NON CREDEBANT IN EVM, &c.] Hinc patet quo deum Ioannes diceret Dominum abscondisse se ab eis,

A locutos sit de incredulis Iudæis, ideoque Dominum se abscondisse ab eis, vt eorum declinaret furorem. Commodè autem hoc loco exaggerat Ioannes incredulitatem Iudæorum cum signorum multitudine collatam, quòd iam non sit amplius commemoraturus miracula Christi corá Iudæis ædita, sed digressurus ad passionis commemorationem. Quod dicitur; tanta signa; quamuis intelligi posset, tam magna signa, melius tamen intelligitur, tot vel tá multa signa; vt tanta pro tot abusiuè sit positum, quemadmodum & alias nonnunquam. Nam Græca dictio τοσαῦτα, vtrûque significat, & tot & tanta. Tot ergo dicit, vel tam multa signa, quotum scilicet iam aliquot descripsit. Caietanus putat Græca habere: Cum autem táta sua signa fecisset, expendit diligenter emphasim pro-
B nominis sua. Habent enim Græca τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος. Itaque interpres illius putauit pronomen αὐτοῦ regi à dictione σημεῖα, cum sit genitiuus absolutè potius, coniungendus cum participio πεποιηκότος. Cum autem quidam Iudæorum Hierosolymitanorum in Christum proculdubio crediderunt, dicit tamen absolute; non credebant in eum; ob credentium paucitaté, quæ etiam significatur testimonio Isaiæ: cum dicit; quis credidit? quodq; scripturæ mos sit de impiorû multitudine tanquam de hominum vniuersitate loqui, sicut & de piorum quandoque multitudine. Porro circa modum quo Ioannes hic Isaiæ citat testi-
C monia, non paucæ, nec paruæ oriuntur difficultates, adeo vt Diuus ipse Augustinus tractaturus hunc locum coram populo fateatur nec suarum esse virium, nec capacitatis populi, vt omnes huius loci latebrosissimi sinus perscrutentur, & excutiantur vt dignum est. Obscurus enim admodum est totus hic locus, ita vt plerisque, etiam Augustino teste, suggesserit impias contra Deum cogitationes & blasphemias, & hæretici multi & olim & nunc hinc arguméta desumpserint, quibus colligunt, nullam esse vim liberi arbitrii, ac necessitate quadá diuinæ præordinationis omnia fieri etiam mala, vnde consequûtur quæ sunt maxime impia & blasphema, Deû scilicet authoré esse malorum & peccatorum quæ homines admittût, ac
D proinde impie illû & iniustè punire in aliis mala, quorû ipsemet in illis est autor. Primo ergo difficultatem facit quod dicit Euangelista: Non credebant vt sermo Isaiæ impleretur. Si enim vt nô crederent, eo fine factû est vt sermo Prophetæ impleretur, à quo illud eo fine factû est? Neq; enim dici potest quod ab illis qui non crediderunt, quia illi sua incredulitate nô intenderût implere Prophetæ vaticiniû. Nec rursum dici potest quod à Deo id factum sit, quia sic consequens esset ipsum incredulitatis eorum fuisse auctorem. Deinde si nô crediderunt isti vt prophetia impleretur, quomodo
E pœna digni sunt qui ideo non crediderunt, vt illud fieret quod necesse erat fieri, quodq; ad commendationem veritatis diuinæ faciebat? Licebit enim cû Paulo arguméntari: Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc ego tâquam peccator iudicor, & non dicimus; faciamus mala, vt eueniant bona? Sed quæ sequuntur apud Euangelistá plus vrgent, & profundiorem faciunt quęstioné, eamq; multiplicem. Dicit enim: Propterea nô poterant credere, quia iterum dixit Isaias: Excęcauit oculos eorû, & indurauit cor eorum vt non videant oculis, &c. Imprimis

mis enim hoc planè falsum videtur, quod non poterant credere. Aut si id verum est, ergo nullũ videtur eorum qui nõ crediderũt fuisse peccatum, vtpote qui quod non fecerunt, non potuerunt facere, cum ad impossibile nemo obligetur. Deinde vt in aliquo sensu intelligi sanè possit eos nõ potuisse credere, id tamen omnino falsum videtur, propterea non potuisse credere, quia Isaias hoc prędixisset. Non enim Isaiæ prædictio causa fuit incredulitatis & obstinatiõis eorũ, sed cõtrà quia Deus præuidebat obstinatam eorum incredulitatem, ideo per Isaiam hoc Deus prædixit. Aut alioqui necesse erit fateamur, quod est hęreticum, Deum etiam mala præordinare, ac sua ordinatione imponere illis faciendi necessitatem. Postremum, quomodo dicitur Deus excæcasse & indurasse, idque ideo vt non viderent & non conuerterentur, cum duritia cordis & cæcitas sint peccata, quorũ non potest Deus esse causa, & Deus velit omnes homines saluos fieri, & ad agnitionẽ eius venire. Vt omittam quod quæri item potest, quomodo Euangelista dicat Prophetam dixisse: Excæcauit Deus oculos eorum, cum longè aliter legatur apud Isaiam & secundùm Hebraicam veritatem, & secundum translationem Septuaginta, in Hebraica enim veritate non dicitur Deus excæcasse cor eorum, sed verba sunt Dei ad Prophetam, imperantis vt ipse cor populi excæcet, & oculos claudat: & in Septuaginta trãslatione dicitur cor populi incrassatũ, eosq; clausisse oculos suos, quemadmodum citatur suprà Matthæi 13. in ca. Concordiæ 51. Ad primam itaque harum difficultatum cõmuniter dicitur & rectè, ex sentẽtia D. Chrysostomi & Theophylacti, coniunctionẽ, vt hoc loco sicut & ĩ aliis multis scripturæ locis, nõ denotare causam finalem, sed euentum & rei cõsecutionẽ, quę apertè significabitur si addatur aduerbium, sic vel ita, vt sit sensus: Non credebãt, ita vt impleretur sermo Isaię: Vel, vnde factum est vt impleretur. Atque in hunc modum semper accipiendam cõiunctionẽ, vt, admonet Euthymius, vbicũque dicitur aliquid contigisse, vt sermo prophetę vel prophetia impleretur, eo quòd nõ quia dixerunt Prophetę, ideo facta sunt quę dixerunt, sed quia futurũ erat vt fierẽt, propterea prędixerũt Prophetæ. Sciendum tamen quod coniunctio, vt, sic posita, quandoq; videatur posse, imo debere accipi propriè vt causam denotet finalem, vt cùm boni aliquid factũ dicitur vt implerentur scripturæ, quemadmodum cùm cap. 1. dicit Matthæus de incarnatione Christi ex virgine: Hoc totũ factum est, vt adimpleretur quod dictũ est à Domino per Prophetam dicentem, & cùm eodem modo dixit capite præcedenti de introitu Christi in Hierusalem insidẽtis asello. Hic enim rectè intelligitur, in Christo vel à Christo illa esse facta eo fine, vt implerentur scripturę Prophetarum, quemadmodũ scripturę passim dicunt Christũ pro nobis natum & mortuum, ad cõfirmãdas promissiones patrũ, & propter veritatem Dei, & ad implendum iusiurandum quod iurauit cũ patribus nostris. In quibus tamen omnibus locutionibus, nõ designatur præcipua causa finalis, sed accessoria tantùm, aut concurrens, quia præcipua causa finalis, propter quã hæc facta sunt, ea est propter quã hæc Deus prædixit, promisit & iurauit. Designatur tamẽ causa finalis à Deo intenta, nec videtur cõmodè coniunctio, vt, in locis prędictis dici posse tantũ euen-

A tum significare, quia non possunt loca illa sic explicari per additionem aduerbii, ita, vel illius orationis; vnde factum est. Non enim conuenienter diceretur: Hoc factũ est, ita vt impleretur: vel hoc factum est, vnde factum est vt impleretur. Sicut ergo in his locutionibus coniunctio, vt propriè potest accipi: ita etiã hic accipi satis poterit, vt dicat causam finalem, referendo tamen eã causalitatem non ad intentionem eorum qui dicuntur non credidisse, sed ad intentionem Dei permittentis eos non credere, & iusto suo iudicio eos derelinquentis, nec apponentis gratiam qua credant, vt sit sensus: Nõ credebant in eum, Deo ita permittente, vt sermo Isaiæ impleretur. Adeo enim bonus est Deus, vt nullum malum fieri permitteret, nisi propter bonum quod inde nouit elicere. Hic sanè sensus multũ conuenit his quæ ab Euangelista dicun-
B tur in secũdi testimonii citatione, sed & testimonio quod nunc citatur, in quo dicitur brachiũ Domini paucis reuelatũ, à Deo vtiq;, sine cuius reuelatione credere & agnoscere brachium Domini nemo potest. Est autem hoc prius testimoniũ desumptum ex principio cap. 53. magis tamen secũdùm translationem Septuaginta quàm secundùm Hebraicam veritatem, quemadmodũ & apud Paulum ad Rom. 10. Nã ex Septuaginta addita est dictio, Domine, quæ non est apud Hebræos: addita autem est à Septuaginta explicandæ personæ gratia, vt scilicet non intelligantur hæc verba esse dicta in persona Dei, sed in persona ipsius Isaiæ, & omniũ Prophetarum, omniumq; qui Christi nomen Iudæis annunciauerunt. Nam ad significan-
C dum paucitatem credentium apud Iudæos, istud potissimùm esse dictũ, sicut Euangelista hic citat, propter Iudæorum infidelitatem, quemadmodum & Paulus loco prædicto, patet etiam ex ipso Isaia. *Isaiæ 53.*
Nam de gentium fide præcedit: Iste asperget gentes multas, super ipsum cõtinebunt reges os suũ, quia quibus non est narratum de eo, viderunt, & qui non audierunt, contemplati sunt. Et post illud Quis credidit, &c. sequitur de infirmitate & humilitate Christi, in qua se Iudæis exhibuit, & ob quam ab eis non fuit reputatus. Porro nomen auditus hic positum est pro sermone audito, quod tamen dupliciter intelligitur. Quidam enim acci-
D piunt auditum pro his mysteriis quæ Prophetæ à Deo audiuerant & didicerant, vt sit sensus: Quis credidit his quæ nos à te audiuimus? Alii verò intelligunt melius sensum esse? Quis credidit his quæ à nobis audierũt? Paulus enim hinc infert: Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi, manifestè significans, auditum de quo in illo testimonio, referendum ad auditores Apostolorum & Prophetarum. Per brachium autem Domini, plerique post Augustinum intelligũt ipsum *Rom. 10.*
E Dei filium, qui ob id rectè dicitur brachium patris, quod per ipsum sibi consubstantialem omnia pater fecerit, & salutem humani generis potẽter operatus sit, quemadmodum per brachium eiusdem cum toto corpore substantiæ facimus quę facimus. Vnde Paulus Christũ Dei vocat virtutem. *1. Cor. 1.* *Isaiæ 53.*
Et sane per brachium Domini, Prophetam intellexisse filiũ Dei, videri potest ex eo quod sequitur, Et ascendet sicut virgultum coram eo. &c. vbi suppositum verbi, ascendet, nõ videtur esse nisi quod præcedit, brachium Domini. Quidam tamen per brachium Domini simpliciter intelligunt diuinam virtutẽ quæ se in miraculis Christi exerebat,

sed

sed quam paucis datum est agnoscere. Qui intellectus probe conuenit cum eo, in cuius confirmationem hoc testimonium adducitur: Cùm tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum. Itaque secũdum hunc intellectum significatur hoc testimonio paucos fuisse Iudæorũ qui crederent aut dictis prophetarũ, aut signis Christi diuinam eius virtutem declarantibus, idq; partim tribuendum illorum voluntati credere nolenti, partim negatæ illis, iusto Dei iudicio, diuinæ reuelationi. His pro citatione prioris testimonii pertractatis, deueniendum ad difficultates quas exhibet secundi testimonii citatio. Itaque ad illud quod primò quæritur, quomodo dictum sit: Non potuerunt credere: respondent Augustinus, Chrysostomus, & Theophylactus, ideo nõ potuisse, quia noluerunt, ita vt Chrysostomus & Theophylactus exponãt, non potuerunt, per noluerunt, non quòd putarẽt verbum, posse, vel hic vel alibi aliquando significare propriè velle, sed quòd hoc loco & aliis, sic quandoque sit positum, vt coincidãt velle & posse, nolle & non posse, ita vt alterum pro altero poni potuisset. Sic enim volunt prædicti patres dictũ esse hos non potuisse credere, quomodo in vulgari sermone vsurpatum videmus, vt quis dicat: Nõ possum asperum illum hominẽ diligere; vehementiam scilicet affectus à dilectione impedientẽ, vocans impotentiam, cùm in voluntate eius absolutè sit situm huiusmodi affectionem deponere. Quomodo & Iere. 13. dicitur: Si potest Æthiops mutare pellem suam, & pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malum. Quo non significatur planè hoc illis impossibile, sed vehementer difficile ob inueteratam consuetudinem. Quia tamẽ in voluntatis potestate cum adiutorio diuino situm est, vt huiusmodi difficultas vel tollatur, vel superetur, hinc illo modo non posse benefacere, coincidit cum nolle benefacere. Sic non potuerunt credere Iudæi propter obstinatum odium contra Christum, & superbiam mentis eorum, siue quia quamdiu tales essent, non mentis eorum, siue quia quamdiu tales essent, nõ possent credere: siue quia per illa difficile admodum illis fiebat credere, quæ tamen quoniam in potestate eorum erat deponere, nec volebãt: hinc illud non posse coincidit cum nollo, quemadmodum posse coincidit cum velle secundum Chrysostomum, quando dicit Dominus. Qui potest capere capiat; quia potest capere qui vult. Et quidẽ si simpliciter dictum fuisset, Iudæos non potuisse credere, rectè prædicto modo hæc difficultas solueretur. Secundùm hunc enim loquendi modum suprà de Iudęis dixit Dominus: Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis? Verum quid dicitur: propterea non potuerunt credere, quia dixit Isaias, nõ videtur prædicta explicatio præsenti loco conuenire aut sufficere. Causa enim impotẽtiæ affertur non voluntas eorum deprauata, sed prædictio Prophetæ, quæ non fuit causa vt prædicto modo non possent credere. Pro vero ergo huius loci intellectu sciendum, quòd sicut cõiunctio, vt quæ propriè designat causam finalem, nonnunquam non finem intentum designat, sed euentum tantùm & consecutionem: ita coniunctiones, quia, propterea, & similes non semper designant causam essendi, sed tantùm consecutionis necessitatem, & sequelæ ordinem, vt enim dicimus: Ignis est in foco, quoniam fum⁹ è camino egreditur, vbi si addatur nota necessitatis, & dica-

A tur. Ignis necessariò est in foco, quia fumus egreditur, non significatur alicuius rei absoluta necessitas, (neque enim ignis necessariò est, neque si sit necessariò, necessariò est in foco) sed tantum significatur necessaria sequela aut dependentia vnius sententiæ ex alia, videlicet quòd necessario consequitur, ex eo quod fumus egreditur e camino, ignem esse in foco, ita quòd necessitas illa referenda sit ad totam orationem, & sensum faciat compositum, non diuisum. Sic dicimus: Non potest Ioannes scribere, quia non habet papyrum & calamum: vbi coniunctio, quia, non propriè causam alicuius rei significat, sed tantum sequelam vni-
B us ex alio: & illud: non potest, non significat absolutam alicuius rei impossibilitatem, sed tantum impossibilem seperationẽ vnius veritatis ab alia vt sensus sit: Fieri non potest vt Ioannes scribat, cum non habet papyrum & calamum. Ita & in proposito, cum dicitur: Propterea nõ poterant credere quia dixit Isaias, quia coniunctio & propter ea, illatiue tantum & non causaliter accipiuntur, & illud: non poterant: significat fidem Iudæorum non potuisse consistere cum prænunciatione Prophetæ, qua Deus prædixit illos non credituros.
C Itaque non significatur fuisse in Iudæis aliqua ad credendum impotentia, vel impossibilitas, cuius causa fuerit præsciẽtia Dei vel prædictio Prophetæ, sed quòd ad præsciẽtiam Dei & prædictionem Prophetæ necessario sequatur incredulitas Iudęorum, quæ quoniam futura erat, causa erat vt eam Propheta prędiceret, non contrà. Itaque sensus est: Fieri nõ poterat vt cùm Isaias dixerit eos non credituros, ipsi tamen crederent, quandoquidem non potest solui scriptura. Hanc sane loci huius intelligentiam & explicationem indicauit satis D.
D Chrysostomus, in hunc locum sic scribens: Ecce, inquit, iterum hanc parabolam, quia dixit. non causalem esse, sed euẽtus. Neque enim quia dixit Isaias non crediderunt, sed quia non erant credituri: ideo dixit. Sed quare non ita dixit Euangelista, sed incredulitatem à prophetia, non prophetiam ab incredulitate esse dicit? Hinc magnam vult scripturæ certitudinem demonstrare, & quod nõ aliter quàm prophetatum sit euenit. Hæc ille, cui similia omnino habet sectator eius Theophylactus. Quòd si cùm dicitur; non potuerunt credere, intelligere velimus significari impotentiam aliquam credendi fuisse in Iudæis: secundùm intellectum prius tractatum, & huius impotentiæ causam designari per coniunctionem, quia, iam ita erit accipiendum, vt prędictum ipsum, non prædictionem Euãgelista voluerit innuere fuisse eius
E causam, perinde ac si dixisset: Propter hoc non poterãt credere, quia quemadmodum dixit Isaias: Excæcauit Deus oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non Prophetæ prædictio, sed excæcatio & obduratio eorum intelligatur illis fuisse causa infidelitatis & impotentiæ credendi, iuxta illud: *Ioan. 6.* Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Quia enim à Deo non trahebantur, sed iusto eius iudicio derelinquebantur, ideo nõ solum non crediderunt, sed nec potuerũt credere, voluntate eorum deprauata impediente ne crederent. sed in hanc impotentiam vt suo vitio inciderũt, ita sua voluntate deponere potuerunt, sicut & excæcationem & indurationem cordis. In hũc sensum locũ istum intellexit D. August. manifestè intelligens hic significari ipsam excæcationẽ Dei fuisse

causam

causam infidelitatis & impotentiæ credendi, non ipsam Prophetæ prædictionem, quemadmodum patet ex ipsius commentariis. Et per hæc satisfactum est duabus prioribus difficultatibus circa posterioris testimonii citationem. Superest vt & illæ difficultates soluantur, quæ sunt circa ipsa verba citati testimonii. Itaq; sciendum pleraque in scripturis de Deo dici quibus significari videtur Deũ esse auctorem vitiorum & peccatorum in hominibus, quod cùm pugnet cum pietate & scripturis, quibus docemur Deũ non esse malorũ auctorem, sed omne donum optimum, & omne bonũ perfectum ab eo descendere, oportet illa sanè intelligere, sic vt impietatem non sonent. Talia sunt cùm dicitur Deus excæcare quosdam & indurare, tradere in reprobum sensum; & id genus similia, quæ cùm omnino propriè Deo non possint competere, oportet commodo sensu hæc accipere, secundùm regulam pietatis. Certũ enim nobis esse debet, Deum non excæcare nec indurare, immittendo & causando cæcitatem cordis & induratione, cùm hæc sint vitia animi, quorũ causa Deus non esse potest. Cæcitas enim cordis, est praua illa animi dispositio, qua fit vt manifestam & coràm positam veritatem quis non cernat, nec intelligat. Duritia verò cordis, est praua illa animi dispositio, qua fit vt quis in malo obstinatus non cedat vllis rationibus, nec acquiescat. Homini autem Deus in hominibus non est causa, sed diabolus ipse qui suis suggestionibus ad hæc impellit ac inducit, & maximè ipsi homines, qui suis peccatis, huiusmodi sibi in animo efficiunt prauam dispositionem. vnde de impiis quibusdam dicit Sapiens: Excæcauit eos malitia eorum. Et Paulus: Deum huius seculi excæcasse dicit mentes infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelii: diabolum notans secundùm probabiliorem intelligentiam. Cùm autem excæcare vel indurare dicitur Deus, dupliciter id intelligi potest. Aut simpliciter, quia deserendo quosdam iusto suo iudicio, & nõ impartiendo eis suam gratiam qua à sua prauitate vel infidelitate resipiscant, permittit eos excæcari & indurari, cum posset eorum cæcitatẽ & duritiam auferre. Aut etiã quia ingerit eis correptiones, monitiones; miracula, aliaque beneficia quæ ex sua natura prouocant ad pœnitentiã & fidem, quibus tamen ipsi iusto Dei iudicio sibi relicti, secundum suum reprobum sensum abutentes, efficiuntur excæcati & indurati. Correptiones enim, miracula, cæteraq; Dei beneficia Ægyptiis exhibita, suapte natura fuerunt talia, quibus pharao, cæterique Ægyptii prouocari debuissent ad noscendum & colendum Deum Israel, & ad benignitatem præstandam populo Israelitico, sed illi sibi relicti & deserti à Deo, hinc suo vitio facti sunt indurati, ita vt non solum illinc non prouocarentur ad veri Dei agnitionem, sed etiam magis magisque exigerentur contra eum, & pertinacius recusarent illius cedere mandato. Quod ergo dicit toties Deus in Exodo: Ego indurabo cor pharaonis; ad hunc dicitur sensum: Ego deserẽdo pharaonem, permittam eum indurari, aut faciam quædam, ex quibus pharao sibi relictus, suo vitio indurabitur. Et ne huiusmodi interpretationem quis clamet esse violentam, extortam, confictam, contrariam plano sermoni scripturæ, quemadmodum asseuerant hæretici, ostendendum est hanc interpretationem conuenire scripturis. Primum enim ex illis discimus, Deum non omnino propriè posse dici excæcare & indurare, cum neminem ipse tenet & ad malum impellat, illuminetq; quantum in se est, omnem hominem venientem in hunc mundum. Deinde prouidè cautum est à spiritu sancto, vt prædictum intelligendi modum in illis locutionibus intelligeremus. Nam vbi in Exodo Deus se dicit induraturum cor pharaonis, illis & spiritus Dei frequenter dicit ipsum pharaonem indurasse cor suum. & pro eo quod Ioannes testimonium Isaiæ citans habet: Excæcauit Deus oculos eorum, & indurauit cor eorum, translatio Septuaginta, quam citat Dominus Matthæi 13. & Paulus Act. vltimo, habent: Incrassatũ est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt; vt intelligamus Deum dici excæcare & indurare, quia ipso permittente, impii sese excæcant & indurant, aut excæcantur & indurantur. Iam quo minus miremur prædicto modo Deum dici excæcare ad eundem modum etiam alia quædam dicuntur excæcare in scripturis. Frequenter enim in eis munera dicuntur excæcare oculos. At munera non excæcant, nisi quia hinc homines suo vitio accipiunt suæ excæcationis occasionem. Sic & Deus per opera sua bona excæcat, quòd hinc impii suo vitio occasionem arripiunt cæcitatis, vnde ad fidem & Dei agnitionem prouocari deberent. Itaque ad hunc modum hic dicitur Deus excæcasse oculos, id est, mẽtem Iudæorum, & indurasse cor, id est, voluntatẽ eorum, quia eos suo iusto quamuis occulto iudicio sibi relinquens, nec apponens gratiam qua erederent, permisit excæcari & indurari, idque exhibendo eis per filium suum illa per quę ad agnitionem Messiæ promoueri debuissent, vnde illos tamen præsciuit suo vitio excæcandos, & indurandos. Ideo autem hunc loquendi modum seruat scriptura, vt dicat Deũ excæcare, indurare, tradere in reprobum sensum, inducere in tentationem, & id genus similia, quo magis lectores terreret: & vt intelli gentes hæc à Deo pendere, & ab irato Deo hominibus accidere, magis studeremus illi nos commendare, & cum metu ac tremore nostram salutem operari, metuentes eò nos demittere, ac præcipitare in impietatis barathrum, vt iam iusto eius iudicio relinqueremur nobisipsis, desertì ab eo, sine quo nihil possumus bene agere, multò minus salutem assequi. Porro cum sequitur in citato testimonio: vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, vt sanem eos; coniunctio, vt accipi debet non causaliter, sed consecutiuè. Non enim Deus eo fine eos excæcauit, aut excæcari permisit, vt non viderant, nec cõuerterentur. Nam non videre nec conuerti, res sunt malæ, Deus autem malum non permittit propter malum, sed propter bonum quod inde nouit elicere. Vnde Paulus ostendit propter quid Deus quosdam reprobat & induret, nempe, vt ostenderet iram suam, & notam faceret potentiam suam ostenderetque diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ; quę præparauit in gloriam. Coniunctionem autem, vt, & alias quę finem denotant ab aliquo intentum accipi quandoque, vt tantum euentum significent, & maximè hoc vel simili loco, (si quis fortè id negare contra receptam sententiam non vereretur) patet euidenter ea translatione huius eiusdem testimonii apud Septuaginta, in qua habetur: Oculos suos clauserunt nequando vid

Marginalia: Iacobi 1. (beside "ris, quibus docemur"); Sapien 1. / 2.cor.4. (beside "Excæcauit eos malitia" and "Deum huius seculi"); Iacobi 1. / Ioan.1. (beside "illuminetq;"); Exod.13 / Deut.10. / Eccle.10. (beside "munera dicuntur excæcare"); Rom.6. (beside "Vnde Paulus ostendit"). Section letters A, B, C, D, E between columns.

do videant oculis, & corde intelligant, & conuertantur. A Certum enim est, quòd non eo fine clauserint oculos hi de quibus est sermo, vt nequando viderent, nec conuerterentur, cùm istud ab eorum intentione plane fuerit alienũ, sed simul quid consecuturum esset significatum est, nimirum quòd ipsis oculos suos claudentibus, euenturum esset vt nec viderent, nec conuerterentur. Posset autẽ hoc loco coniunctio, vt, accipi causaliter, si negatio quoq; additur ad verbum, videant & intelligant, non repetatur ad verbum, conuertantur & sanem. vt sit sensus: Excæcauit, vel excæcari eos Deus permisit, ad hoc vt ad tempus non videant, nec intelligant, ac postea suam cæcitatem & stupiditatem agnoscentes conuertantur, & tum sanentur. Cuius intelligentiç etiam meminit hoc loco Diuus B Augustinus. Sed rectius dicitur repetenda esse negatio ad verba, conuertantur & sanem, quemadmodum de simili loco dictum est in capite Concordiæ 51. Cæterum in citatione huius secundi testimonii, quod desumptũ est ex cap. 6. Isaiæ, Euangelista non est secutus Septuaginta, quemadmodum Matthæus cap. 13. & Lucas Actuum vltimo, sed magis Hebraicam veritatem respexit, quamuis non ad verbum eam adduxerit, sed sensum tantùm bona fide reddere studuerit. Nam pro eo quod Hebræa habent per verba imperatiua, Excæca cor populi, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ipse posuit: Excæcauit oculos eorum, & in C durauit cor eorũ. Per verba enim illa imperatiua nihil aliud significatur, quàm Deum excæcaturum & induraturũ cor populi Iudaici, siue intelligantur esse verba Dei ad Isaiam, veluti præcipientis ei vt excæcet cor populi: siue intelligantur, vt potius cum Hieronymo est intelligendum, esse verba prophetæ ad Deum, velut orantis, vt quod ante hæc verba iussit ipsum annunciare, velit adimplere. Neque enim Deus prophetæ præcipere potest intelligi vt excæcet cor populi, nisi quia ei significabat quòd occasione prædicationis ipsius, quam illi tũ iniunxit, populus esset magis excæcandus, neque Propheta intelligendus est precari Deum populi D excæcationem, nisi quia huiusmodi precatione, more prophetico, certo denunciat iusto iudicio Deum illos excæcaturũ. Itaque quod ille precandi forma denunciauit Deum facturum, Euangelista, quoniam iam impletum erat, reddidit per verba præteriti temporis indicatiui modi, excæcauit & indurauit, hac quidem in parte secutus Septuaginta quod pro verbis imperatiui modi posuit verba indicatiui modi præteriti temporis: sed ea in parte Hebræa magis secutus, quòd excæcationem & indurationẽ Deo velut auctori tribuit, quas Septuaginta tribuunt ipsi populo.

HÆC DIXIT ISAIAS, QVANDO VIDIT GLORIAM EIVS, ET LOCVTVS EST DE EO.] Relatiuum, eius, proculdubio re- E fertur ad Iesum, proinde hoc loco manifestè astruitur diuinitas Christi, eiusque cum patre æqualitas, & naturæ gloriæq; identitas. Cum enim Propheta dicat se vidisse Dominum sedentem gloriosè super solium excelsum, cui Seraphim acclamauerũt: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius; idq; iuxta consequentiam Prophetæ videretur de Dei patris, aut in genere de Dei gloria dictum, Euangeli-

Act. vlt. sta dicit prophetam tunc vidisse gloriam filii. Paulus autem gloriam hanc tribuit spiritui sancto. Cũ enim Isaias dicat, Dominum cuius gloriam vidit dixisse sibi: Vade, & dices populo huic, &c. Paulus hæc tribuit spiritui sancto, dicens: Bene spiritus sanctus locutus est per Isaiam Prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic, &c. Vna est igitur gloria sanctæ Trinitatis, ac trium personarum vna diuinitas, quemadmodum Isaiæ etiam fuit tum ostensum, quando audiuit Domino sedenti in throno acclamari ter sanctus, cum vnus tantum diceretur, Dominus Deus sabaoth. Porro Euangelista videtur istud modò adiecisse, partim quo istius testimonii ostenderet maximum pondus, partim ne quis putaret hoc testimonium non pertinere ad Iudæos illius temporis, sed tantùm ad Iudæos illius temporis quo fuit Isaias. Hæc, inquit, dixit Isaias, non suo spiritu, sed spiritu afflatus diuino, quando scilicet oculis mẽtis vidit gloriam Christi, & locutus est de eo. Quid autẽ locutus est de eo? Apparet omnino quòd ea quæ suprà dicta sunt, nempe quod excæcarit oculos, & indurarit corda illorum. Vnde magis probabile est, quod illud Prophetæ; Excæca cor populi huius, &c. verba sint Prophetæ ad Deum, sub precandi forma denunciantis Deum excæcaturum Iudæos, quàm quod, vt alii volunt, verba sint Dei ad Prophetam. Quod si tamen quis magis putarit illa esse verba Dei ad Prophetam, intelligendum erit Euangelistam dicere Isaiam hæc quæ de seipso locutus fuerat, locutum de Christo, quia de seipso illa dixit in typum Christi, quod quemadmodum Isaias missus ad prædicãdum Iudæis, fuit illis occasio excæcationi: ita & Christus futurus esset. Aut illud, locutus est de eo, referendum est ad ea quæ Isaias commemorauit de gloria dominicà se visa, quemadmodum intelligit Chrysostomus & Euthymius. Primo modo intelligit Theophylactus, qui ob id conuenientior videtur, quod ea pars & locutus est de eo; planè videatur addita ad ostendendum etiam ad Iudæos temporis Messiæ pertinere quod dixit Isaias de Iudæorum excæcatione. Quanquam enim primo & ad literam illud dictum sit de Iudæis, ad quos monendos missus fuit Isaias, vnde Paulus illud dictum asserit ad patres: tamen quia Isaias non tantum erat vaticinaturus de his quæ ad tempora sua pertinebant, sed etiam, & multo maxime, de his quæ ad Messiam & eius tempora pertinerent, sub excæcatione Iudæorum sui temporis, etiam vaticinatus est excæcationem Iudæorum, qui tempore Messiæ, impietatem & obstinationem suorum patrum erant imitaturi.

VERVNTAMEN ET EX PRINCIPIBVS MVLTI CREDIDERVNT IN EVM, SED PROPTER, &c.] Quoniam absolutè de Iudæis Hierosolymitanis dixerat, non credebant in eum, idque ne putaretur Christo fuisse inopinatum, Isaiæ testimoniis multo antè prædictũ ostendit: ne putaretur omnes Iudæos non credidisse, subiecit: Veruntamen & ex principibus, &c. quasi dicat: Quanquam dixerim absolute Iudæos non credidisse in Iesum, idque maxime verum fuerit de his qui illustrius nominis fuerunt apud Iudæos, tamen non solum ex turba, sed etiã ex principibus, hoc est, primariis Iudæorum multi crediderunt in eum, hoc est, crediderunt eũ esse Messiam. Quo ostenditur falsum esse quod suprà dixerunt Pharisæi, nullum ex principibus credidisse in Iesum. Ioan. 7.
Quanquam autem corde crederent, miraculorum

magnitudine & multitudine conuicti, non tamen quod credebant, ore palam confitebantur, propter metum Pharisæorum, ne ab illis aut per illorum importunam solicitationem de synagoga eiicerentur. Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam fieret, vt dicitur Ioan. 9. quo loco sicut habetur Græcis dictio ἀποσυνάγωγοι, ita & hoc loco. Hinc autem patet rursum magnam fuisse illo tempore Pharisæorum apud Iudæos authoritatem, vt quæ etiam principibus fuerit formidabilis, quemadmodum etiam testatur Iosephus: patet item Pharisæos præ omnibus fuisse Christo inimicos, cum præ omnibus tamen vellent haberi sanctiores. Addit autem Euangelista causam quare metuerint isti fieri aposynagogi, hoc est, excommunicati fieri, & eiici è synagoga, quia, inquit, dilexerunt magis gloriam hominum, hoc est, gloriam apud homines, quàm gloriam Dei, id est, gloriam apud Deum, & quæ à Deo obtinetur. Sicut enim ignominiosum apud homines iudicabant eiici è synagoga, ita gloriosũ in synagoga versari maximè sibi, qui cum essent principes, in synagogis honorabantur, & primas obtinebant cathedras. Hanc ergo gloriam, quàm non solum admittebant, sed etiam multum dilexerunt, ne amitterent, confiteri quod credebãt metuebant, quod propter gloriam apud Deum, quę longè præferenda est gloriæ humanæ, obtinẽdam meritò confiteri debuissent. Itaque quidam intelligunt gloriam Dei, gloriam qua Deus ab hominibus modo est glorificandus, vt significetur eo magis quæsisse suam apud homines gloriam, quàm gloriam quæ Deo debetur, quem confitẽdo nomen Christi glorificassent. Sed secundum hunc sensum non eodem modo exponitur gloria hominum & gloria Dei, inter quæ tamen hic est antithesis. Deinde hic intellectus non conuenit illis verbis Domini ad quę verisimile est Ioannem hic

Ioan. 5. alludere, cum dixit Dominus: Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis? Gloria ergo dei est quam quis ab illo consequitur post hãc vitam, imò & quam modò apud illum habent qui propter ipsum & Christum ignominiam aliquam perferunt. Gloriosum enim est apud Deum,

Act. 5. esse propter ipsum hominibus ignominiosũ. Vnde Apostoli ibant gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu cõtumeliam pati. Porro ex hoc loco discendum primò, quòd per credere in Iesum, non significatur semper apud Euangelistas fides talis quæ coniunctam habet Dei charitatem, vt & prius est annotatum. Discendum secundò, contra nostris temporis hæreticos, fidem posse esse sine charitate. Dicuntur enim hi absolute credidisse in Iesum, qui tamen charitatis diuinæ fuerunt expertes. Discendum tertiò, quàm noxia res sit gloriæ humanæ appetitus, vt qui quotidie etiã multis in Christianis efficiat, quo minus Christum, hoc est, veritatẽ quã nouerũt ore & opere confiteantur. Diligunt enim & ipsi magis gloriam hominum, quàm eam quę à Deo est expectanda.

IESVS AVTEM CLAMAVIT, ET DIXIT: QVI CREDIT IN ME, NON CREDIT, &c.] Incertũ est an hæc à Domino sint dicta eadem die qua præcedentia, antequam abiret & absconderet se ab eis, an die aliquo sequenti, nec refert scire quo die sint dicta, sed hoc refert scire, Euangelistam commemorasse hæc à Domino dicta, occasione commemoratæ à se & incredulitatis Iudæorum, & mutæ fidei principum, qui needum audebant quod credebãt confiteri. Vtrorumque enim, scilicet & non credentium & credentium, sed needum confitentium ratione, hæc a Domino, aliquo istorũ dierum dicta sunt, vt quem nihil latere potuit, quantumuis occultum. Itaque quo declararet se non metuere infidelium malitiam, & suo exemplo credentes, sed confiteri verentes excitaret & animaret vt secum Pharisæos prę Deo contemnerent, simulque ostenderet se de magnis locuturum quæ omnes aduertere conueniret, clamauit, ædita voce de se prædicans id quo nihil molestius audiebant Pharisæi. Et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. In qua sententia videtur esse contradictio, sed sic dictum est vulgari modo loquendi, non credit in me, sed in eum qui misit me; quomodo Marci 9. dicitur: Qui me suscipit, non me suscipit, sed eum qui misit me. Sic & Samueli dictum est: Non te abiecerunt, sed me. Et Paulus post quædam a se

1. Reg. 8. 1. Thes. 4.

pręcepta, infert: Itaque qui hęc spernit, nõ hominem spernit, sed Deum. Quibus locutionibus significatur, quod huic vel illi factum est homini, nõ æstimandum secundum qualitatem hominis cui illud factum est, sed secundum dignitatem Dei, qui illud sit remuneraturus aut vindicaturus tanquam sibi factum, ita vt negatio in his loquendi modis posita non tam neget, quam exaggeret: quo modo & legatus dicere potest, honorem qui sibi impenditur, non sibi, sed principi suo impendi, quia scilicet honor ei qui missus est, exhibitus, redundat in eum qui misit, propter quem honor ille misso exhibetur. Vt ergo eos, qui metu & pudore reuocabantur a cõfessione fidei in se, in fide confirmaret, & ad confessionem animaret, ostendit quam non sit res parua & humilis, credere in ipsum, quod hoc ipsum sit credere in Deum, dicens: Qui credit in me, is non credit in me, supple tantum, sed in eum qui me misit. Aut non credit in me humilem secundùm apparentiam hominum, tanquam fidei suæ terminum, sed credendo in me, credit in eum qui misit me, tum quia honor misso impensus redundat in mittentem: tum quia vna est natura & diuinitas amborum. Non enim solum ea ratione Dominus dicit; qui credit in me, non credit in me, &c. qua legatus aliquis dicere posset: Qui mihi credit, non mihi credit, sed ei qui misit me; sed ob duplicem illam iam dictam rationem. Proinde ne solum ratione missionis putaretur dixisse, non credit in me, sed in eum qui misit me; verum etiam ratione vnitatis naturæ, subiecit: Et qui videt me, videt eum qui misit me; manifeste vnitatem essentiæ suę cum patre significans: quemadmodum & postea: Philippe, qui videt me, videt & patrem meum. In quibus sententiis certum est Dominum non loqui de visione corporali, sed spirituali quæ mente fit. vnde non est hic verbum εἴδων, sed ὁ θεωρῶν, quæ dictio propriè significat speculari & contemplari, quod ad mentem magis pertinet: imò significat ea dictio nonnunquam Deum contẽplari, vt sit quasi τὸν θεὸν ὁρᾶν, quare præsenti loco optime conuenit. Sensus ergo est: Qui ex meis miraculis & doctrina me potest contemplari, meamque rite cognoscit & peruidet dignitatem, is eodem obtutu contemplatur eumqui misit me, quòd cũ illo vna sit mihi natura. His autem

tem iam tractatis duabus sententiis non tantùm Dominus confirmat fidem, & animat ad confessionem credentes in se, ostendendo quàm magna res sit credere in ipsum, qui tamen præcipuus videtur esse scopus Domini: sed etiam prouocat ad fidem perfectiorem, vt scilicet non tantum credant in eum tanquam hominem vera dicentem, sed quomodo credere dicuntur homines in Deum aut Deo, sic scilicet vt salutis suę fiduciam in eum collocent, & eum agnoscant suum saluatorem, ac plus de eo conciperent quàm quod exterius videbatur, ad quem finem Dominum hoc potissimum dixisse intelligit Diuus Augustinus. Ex consequenti autẽ etiam simul perstringit eos qui credere in se recusabant, & eum ob apparentem contemnebant humilitatem, significãs eos nec in Deum credere, nec Deum agnoscere, quantumuis illum agnoscere & piè illi affecti esse vellent videri.

EGO LVX IN MVNDVM VENI, VT OMNIS QVI CREDIT IN ME, IN &c.] Dixerat quid sit & quàm magna res credere in se, modò ostendit quàm hoc ipsum vtile sit, vt & hac ratione credentes in fide confirmaret, & nõ credẽtes ad credẽdum prouocaret. Ego, inquit, cum sim lux, ad hoc per assumptionem humanæ naturæ veni in mundum, oriens ex alto, vt omnis qui credit in me, non maneat in tenebris errorum & peccatorum, in quibus totum mundum deprehendi, sed fugatis spiritualibus illis tenebris, veræ lucis participatione fruatur. In hac ergo sententia primum notandum, quòd dicat: Ego lux in mundum veni, significat enim illo se antequam homo fieret, fuisse lucem, & se lucem esse per naturam, & non per participationem, quemadmodum Prophetas & Apostolos, de quibus dixit: Vos estis lux mundi. De his enim non potest dici quòd venerunt lux in mundum, sed postquam in mundum venerunt aut facti sunt, facti sunt deinde etiam lux quodam modo. Notandum secundò, quòd non dicat, vt qui credit in me non sit in tenebris, sed, non maneat in tenebris, significans omnes se inuenisse in tenebris, & in eis omnes nasci, quia in peccatis omnes nascuntur, & veri Dei ac veritatis ignoratione.
Isaiæ 42. Concordat huic sententiæ Domini illud Isaiæ: Dedi te in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorũ, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.

ET SI QVIS AVDIERIT VERBA MEA, ET NON CVSTODIERIT, EGO, &c.] Superioribus significauit quàm magna & vtilis res sit credere in se, nunc autem ostendit malum infidelitatis, vt sicut per superiora credentes in se, ad fidei constantiam & liberam confessionem prouocauit, ita modò deterreat non credentes. Erant enim inter Iudæos quibus hæc sunt dicta, & credentes & non credentes, vt dictum est. Porro pro, non custodierit, Græcè est μη πιςευση, id est, non crediderit, quod præcedentibus magis conuenit. Dixerat enim quid futurum sit credenti, contrà ergo nunc dicit quid euenturum non credenti. Proinde verisimile est scriptorem quempiam verbum, crediderit, mutasse in custodierit, quòd in scripturis frequenter hæc coniungantur, audire verba Dei, & custodire, vel non custodire ea, vt apud Lu-
Lucæ 8.
Matt. 7.
cam: Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Et Matthæum: Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur, &c. Eodem tamen redit, siue custodierit legatur, siue crediderit. Nemo enim custodit verba Christi, nisi primũ fide ea amplexetur, ac deinde opere compleat ea quæ in illis sunt præceptiua: & nemo salubriter credit, nisi quod in verbis Domini præceptiuum est, opere studeat adimplere. Cæterùm nonnullam habet difficultatem quod dicit Dominus, ego non iudico eum. Dicitur quidem communiter intelligendum illud Dominum dixisse de se homine, pro statu primi sui aduentus, vnde non dicit, ego non iudicabo eum; sed, non iudico. & subiicit: Non enim veni vt iudicem mundum, vbi primi sui aduentus officium explicat. Sed si istud tãtum Dominus voluit significare, quomodo subiungit, habet qui iudicet eum, vbi Græcis est participium præsentis temporis, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν, id est, habet iudicantem se. Et tamen explicans quis sit iste iudex, subiicit: Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Si enim sermo dicitur iudicare eum, quia iudicabit illum in nouissimo die, quomodo Dominus se dicit illum non iudicare, quem tamen in nouissimo die est iudicaturus? Sicut enim infidelis dicitur habere nunc iudicantem se sermonem, quia ille iudicabit eum in nouissimo die: ita dicendus erat habere etiam Christum se iudicantem, quia ille iudicabit eum in nouissimo die. Potest autem hæc difficultas dupliciter solui. Primò enim si cum dicitur; habet qui iudicet eum vel iudicantem se; intelligatur Dominus eum designare iudicem, de quo mox subiungit quod iudicabit in nouissimo die, dicendum, Dominum iudicium, id est, condemnationem (iudicare enim hic semper pro condemnare accipitur) à se transferre ad sermonem suum, quemadmodum suprà cap. 5. accusationem Iudæorum à se transtulit ad Moysen, dicens: nolite putare quod ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo speratis. Quanquam enim eodem modo sibi competeret accusare Iudæos quo Moysi, tamen quo odii suspicionem à se amoueret, & vanam ostenderet eorum in Moyse confidentiam, non sibi, sed Moysi tribuit accusationem Iudæorum, rhetorico schemate hac in parte vsus. Sic & hoc loco, quanquam sibi æquè potuisset tribuere iudicium & condemnationem infidelis, atque suo sermoni, maluit tamen hoc iudicium non sibi tribuere, cui tanquam homini re vera pro statu illo non cõueniebat, sed sermoni suo, vt à se amoueret suspicionem vindictæ à se ob sui contemptum concupitæ, ac infidelem sibiipsi fore suæ condemnationis causam significaret, vt qui sermonem qui manifestè foret à Deo, & vitam æternam credenti offerret, cum audierit, tamen spreuerit. Quæ loci huius intelligentia ex parte indicata est à Theophylacto qui similia habet, & conuenit cum illo Ioannis 3. vbi cùm similiter dixisset Dominus non se missum vt iudicaret mundum, sed vt saluum faceret, subiicit: Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine vnigeniti filii Dei. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. Sicut enim hic iudicium & condemnatio tribuitur prædicato sermoni, ita ibi oblatæ luci, velut illa infidelẽ iudicet & condemnet. Itaque sensus erit: Si quis audierit verba mea, & tamen ea fide non acceptauerit, nec custodierit, sed spernens ea à se abiecerit, ego quidem quatenus homo, nequaquam more regum huius

mundi,eum nunc condemno & vindico, pro.contempto mei & verborum meorum,(non enim veni in mundum,vt homines mundi condemnationi licet obnoxios condemnarem, sed vt à promerita condemnatione saluum facerem) attamen non impunè me meaque verba est contempturus.Is enim qui spernit me,nolens me agnoscere missum à Deo Messiam,habet etiam modo.iudicem suum qui illum sine me condemnat, sermonem scilicet meum ab ipsu spretum,qui etsi nunc quidē eum condemnet coram Deo tantùm, tamen in nouissimo die palam eum condemnabit, ita vt eius condemnatio iusta omnibus sit futura manifesta. Secundò,cùm dicitur quòd infidelis habet qui iudicet eum vel iudicantem se,intelligi potest Dominus designasse patrem suum,vt sit hic locus similis illi qui est cap.8.vbi dicitur similiter : Ego non quæro gloriam meam,est qui quærat & iudicet. Quo loco,vt ibi est annotatum, etiam est participium præsentis temporis,quod hoc loco ponitur, ὁ κρίνων. Itaque sensus erit : Ego quidem contemptorē mei & verborum meorum, non iudico, nec vindico in præsenti,iuxta id quod sensibiliter hominibus esse videor,& tamen non deest huic suus iudex qui contemptum mei vindicet. Pater enim meus,cuius manum nemo effugere potest, & cui nemo resistere potest,iudex est illius,qui suo tempore,siue in hoc seculo,siue in futuro iustā de illo sumet vindictam.Imo non tantum pater meus illius est iudex,sed & sermo quem locutus sum,hoc est,doctrina ipsa mea ab ipso spreta, iudicabit & condemnabit eum in nouissimo die. Porro Caietanus intelligit sermonem Christi, hoc est, Euangelicam doctrinam iudicaturam infideles in nouissimo die , eo modo loquendi, quo lex dicitur aliquem iudicare & condemnare , quæ vim habens obligandi, pœnam constituit transgressoribus.Sic enim Euangelica doctrina vim habens obligandi homines,eo quòd à Deo sit profecta, cōminatur & constituit pœnam æternam infidelibus & inobedientibus: quare in nouissimo die tales condemnabit, quemadmodum lex humana condemnat furem & latronem, quia illum certo supplicio subiicit & astringit. Verum magis apparet quod dicit Dominus sermonem suum iudicaturum , eo modo simpliciter intelligendum, quo suprà significauit lucem spretam ab hominibus condemnare eos , quia scilicet ob lucem spretam,& sermonem Christi contemptum infideles condemnabuntur,& ex illorum contemptu constabit omnibus infideles esse condemnandos , nec vllam habere eos iustam inobedientiæ suæ excusationem:quemadmodum Niniuitæ & regina Austri condemnabunt Iudæos,quia ex illorum facto patebit Iudæos merito esse condemnandos. Dicit autem Dominus potius sermonem quem locutus est iudicaturum , quàm contemptum sermonis, quanquam sermo non condemnabit nisi quia contemptus,vt significet sermonem oblatum,omnem infidelibus adempturum excusationē , iuxta illud quod postea dicit:Si non venissem, & locutus eis fuissem,peccatū non haberent.Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.Cùm autem sequitur:Quia ego ex meipso non sum locutus,D. Chrysostomus coniunctionem,quia, non causaliter , sed infinitè accipiens pro eo quod intelligit

A subiicià Domino, quis sermo sit iudicaturus in
nouissimo die, nempe is , quo Dominus Iudæis
annunciauit se non locutum ex seipso , quod verè
se dixisse operibus comprobauit. Rectius tamen
secundum alios intelligitur hic reddi ratio, quare
sermo à Christo locutus infideles Iudæos sit condemnaturus.Ratio autem significata est, quia sermo
ille & est à Deo profectus , & ad vitam æternam hominibus præstandam profectus , proinde
eum qui audierit,& de ignorantia se excusare non
poterit,sermo ille condemnabit,eo quòd spreuerit sermonem & planè diuinum , & tam salutiferum.Iudicabit,inquit,eum,quia ego ex meipso nō
sum locutus , vt quæ locutus sum finxerim ex
B meo capite,quemadmodum pseudoprophetæ,sed
qui misit me pater,ipse mihi mandatum dedit , id
est,præcepit quid dicam, & quid loquar , & certò
scio quia, id est , quòd mandatum eius , id est , id
quod mihi mandauit hominibus annunciandum,
sit vita æterna,id est,vitam æternam conferat credentibus & obedientibus ei. Itaque quoniam pater mihi præcepit quid dicam,ego qui per omnia
illi morem gero,quæ loquor , sic omnino loquor
sicut ille mihi dixit,non solum nihil aliud loquens
quam ab eo accepi,sed nec aliter quam accepi loquens.Loquitur autem hic Dominus , vt & alias
frequenter,de se demissè , dispensatorio vsus sermone , ad significandum id quod alio modo ob au-
C ditorum incapacitatem significari commodè non
potuit. Significandum enim erat , sermonem quē
ipse homo loquebatur non esse humanum, sed diuinum ,eumque se ex patris præcepto hominibus
protulisse.Id autē commodius significari non potuit , quam si de se loqueretur tanquam fideli legato alicuius regis,qui quæ a rege suo in mandatis accepit vt eius nomine loquatur vel præcipiat,
ea tantū,nec alia,nec aliter loquitur.Sic ergo de se
loquitur,quomodo de se loqui ferè poterant Prophetæ:attamen differentiam satis inter se & prophetas significat,cū non dicat,qui misit me Deus
vel Dominus; quomodo soliti erant dicere Prophetæ,sed qui misit me pater : & rursum cùm significat se nihil omnino loqui quod non etiā per
D ipsum pater loqueretur , quod non ita conueniit
prophetis,qui vt homines quandoque loquebantur, nec omnia eorum verba ex spiritu diuino ita
proficiscebantur, cùm certis temporibus à spiritu
diuino ad loquendū cōmouerētur. Porro vt quod
dispensatorie dictum est etiam intelligamus vere
Christum dixisse,nempe patrem dedisse ei mandatum,manifestum satis est illud ei competere secundùm assumptam humanitatem , secundum
quā hæc de se dicere ex eo satis patet, quod dicat,
qui misit me , & quæ ego loquor. hæc enim ei
quatenus homini conueniunt. Et tamen idem illud ab Augustino etiam intelligitur dictū de Chri-
E sto secundùm eius diuinitatem,quemadmodum &
quod supra dicitur pater docuisse filium , & monstrasse ei opera quę facit,& filiū audiuisse à patre,
& id genus alia, Augustinus intelligit Christo etiā
quatenus Deo competere,nec aliud his locutionibus significari,quam filium omnia sua accepisse a
patre,accipiendo ab eo naturam.Intelligit ergo patrem gignendo filium,dedisse ei mandatum, & dixisse ei quid loqueretur,quia quod locututus erat
a patre gignēdo accepit.

MALE

MALEDICITVR FICVLNEA, ET EIICIVNTVR EMENTES & vendentes è templo. Matthæi 21. Lucæ 19.

CAPVT CXII.

ET[b] circũspectis omnibus, cum iam vespera esset hora,[a] relictis illis, †[e] abiit foras extra ciuitatẽ in Bethaniã,[b] cum duodecim,[a] ibique mansit.[b] Et alia die[a] mane reuertens in ciuitatẽ,[b] cũ exiret à Bethania,[c] esuriit. ▷ Cũque vidisset[b] à longè ‖ fici arborẽ[a] vna[b] secus viã[a] habentẽ folia,[c] venit[a] ad eam,[b] si quid fortè inueniret in ea.[c] Et[b] cum venisset ad eã,[c] nihil inuenit[a] in ea, †[e] nisi folia tãtum,[b] non enim erat tempus ficorum.[c] Et[b] respondẽs †[e] dixit ei:[b] Iam non amplius in æternum ex te fructũ quisquam manducet, [&][a] nunquã ex te fructus nascatur in sempiternum.[b] Et audiebant discipuli eius:[a] & are facta est continuo ficulnea.[b] Et veniũt Hierosolymam.[l] Et ▷[b] cum introisset in templum, ‖[l] cæpit eiicere[a] omnes[l] vendentes & ementes[c] in templo, & mensas nummulariorũ, & cathedras vendentiũ colũbas euertit,[b] & non sinebat vt quisquam transferret vas per templum, &[b] docebat † dicens eis:[b] Nonne[l] scriptũ est,[c] Quia[d] domus mea, domus orationis est, [&][e] vocabitur[b] omnibus gentibus?[l] vos autẽ fecistis illã speluncam latronũ.[b] Quo audito, principes sacerdotum & scribæ quærebant quomodo eũ perderent: timebant enim eum, quoniã vniuersa turba admirabatur super doctrina eius. Et cũ vespera facta esset, egrediebatur de ciuitate. Et cum mane transirent, viderunt ficum aridã factã à radicib.[a] Et videntes discipuli, mirati sunt, dicẽtes, Quomõ cõtinuo aruit?[b] & recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti aruit. ▷[e] Respondens autẽ Iesus ait eis:[b] Habete fidẽ Dei.[a] Amen dico vobis,[b] si habueritis fidẽ, & nõ hæsitaueritis, non solum de ficulnea facietis: sed & si monti huic dixeritis: Tolle, & iacta te in mare, fiet. [Et][b] quicunque dixerit huic monti: Tollere & mittere in mare, & non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit, quia quodcunque dixerit fiat: fiet ei. Propterea dico vobis, omnia quæcũque orantes petitis, credite quia accipietis,[a] & omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis, & eueniẽt vobis. Et cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem: vt & pater vester, qui in cœlis est dimittat vobis peccata vestra. Quòd si vos non dimiseritis, nec pater vester, qui in cœlis est, dimittet vobis peccata vestra.*

† b. exiit · * autem · ▷ a. Et videns · ‖ b. o. fici · b. o. prater. · † a. ait illi · ▷ e. o. ingressus · ‖ a. eucie-bat · † a. dicit · ▷ b. Respondẽs · A 57 65 · C 17. 78 · A. 6. 41

A ET CIRCVMSPECTIS OMNIBVS, CVM IAM VESPERA ESSET HORA, a RELICTIS ILLIS, &c. Mirabilis rerũ mutatio, quòd cum hac ipsa die tam solemni pompa, & turbæ cõgratulatione Dominus in Hierusalem sit da ductus, nemo iam fuerit qui in hac vrbe eum in suum receperit hospitium, quódque iam Pharisæorum metu nemo ausus sit eum inuitare in domum suam, cùm prius contempto eorum metu professi fuissent ipsum esse Christum. mirabilis item Iudæorum ingratitudo, quòd in tam magna & potẽte ciuitate, post miracula hac die peracta, & prædicationis labores, quibus tota die vsque ad vesperam Dominus incubuerat, nemo fuerit qui illum inuitaret ad cœnam. Sed magis obseruanda Christi & B patientia, & auiditas salutis hominum, vt qui in tam ingrata ciuitate vsque ad vesperam ieiunus manens, indefesso studio doctrinæ institerit, & cùm iam vespera aduenisset, & omnes circumspexisset, nũ quis asset qui ipsum inuitaret, veluti ambiens ab eis detineri, sine ingratitudinis exprobratione, illis relictis, redierit in Bethaniam, non sine typo futurorum, quòd relicta ob suam ingratitudinem synagoga, ad ecclesiam gentium esset transmigraturus, cuius typum prætulit Bethania. Magis autem in Christo declaratum est quanto teneretur desiderio salutis hominum etiam ingratorũ, & quanta eius etiam erga ingratos & hostes esset benignitas, quando sequenti die & aliis item dignatus est etiam summo mane redire ad tam ingratam ciuitatem, ac totos ibi dies doctrinæ & prædi- C cationi vacare; suo exemplo docens euangelicum pastorem, quanto studio intendere debeat lucrandis hominum animis, idque sine spe temporalis cõmodi: ac tali nunquam defuturos qui ei faueant, & necessaria suppeditent, quantumuis multi sint qui doctrinæ eius acclament, & hostes se exhibeãt. Eodem autem suo frequenti in Hierusalem reditu,

A & cõstanti per diem doctrina, declarare voluit Dominus quàm voluntariè mortem erat subiturus, qui ea in ciuitate se toties palam exhibuit, in quasciuit iam multos suis miraculis & doctrina exasperari, quamque nihil in ipsum possent Scribæ & Pharisæi nisi cùm eis potestas fieret se capiendi & occidendi. Vnde postea eis obiicit: Quotidie apud vos erã docens in templo, & nõ me tenuistis, sed hæc est hora vestra & potestas tenebrarum. Porro pro eo quod nos habemus in Matthæo, ibique mansit, Græcis est, καὶ ηὐλίσθη ἐκεῖ, id est, & ibi pernoctauit, vel diuersatus est. Additur autẽ in cathena Thomæ post hæc verba, & docebat eos de regno Dei; cùm nec in Græcis, nec in aliis codicibus Latinis præter paucos illud reperiatur, proinde aliunde hic videtur ab aliquo additum. B

MANE AVTEM REVERTENS IN CIVITATEM ESVRIIT. CVMQVE VIDISSET, &c.] Esuries hæc, quam ad literam certũ est intelligendam fuisse corporalem, naturaliter potuit etiam mane accidisse Christo, vt qui in hesterna cœna, post totius diei ieiunium, temperatissimè suo more cibum sumpserit, & noctem in oratione peregerit in monte Oliueti, vt patebit ex Luca. At probabile magis est dispensatiuè à Domino fuisse assumptam, & in seipso excitatam: sicut proculdubio dispensatione quadam accessit ad ficum, quærens ex ea fructum quo saturaret esuriem, cum sciret non esse tempus ficuum, vt dicit Marcus: dispẽsatiue item ficum, quod non haberet fructum, execratus est, ita vt arescerET radicitus. Dispensatiue C autem esuriit, non tam ob id vt veritatem humanæ naturæ ostenderet, quamuis illa hac ratione etiam sit declarata, quàm vt sequenti miraculo locum daret. Quod miraculum cùm, si literam tantum & id quod gestum est spectemus, Christo videatur indignum, certum est mysticas habuisse rationes, & alium Dominum hoc facto significare

voluisse, quàm quod gerebatur. Primò ergo, si spectemus fructum qui ex hoc miraculo altera die secutus est in Apostolis, videri potest Dominum hęc omnia fecisse vt esuriret, è ficu requireret fructum, eamque fructu carentem malediceret, quòd ex non uo hoc & insolito miraculo occasionem postea haberet confirmandi & perficiendi fiduciam suorum Apostolorum, quemadmodum postea fecit huius miraculi occasione. Sed hæc causa solum videtur esse secundaria & accidentalis. Secundò ergo hæc Dominus ideo fecit, secundum Chrysostomum, vt quia frequenter demonstrauerat potentiam suam, qua beneficia præstabat, seuetam autẽ & vltionis inflictiuam, ne semel quidem iam etiam hanc demonstraret, sicque discipuli intelligerent ipsum posse si vellet vlcisci persequẽtes se Iudæos, ac proinde ipsum non pati inuitum. Tertiò verò omnium maximè hæc ideo facta sunt, vt Dominus sua esurie corporali significaret quantum desideraret salutem Hierosolymitanorum, synagogam autem eorum & ciuitatem, quòd desiderio ipsius non satisfaceret, penitus perdendam, & diuina maledictione exiccandam, humore cœlestis gratiæ subtracto eius iusto Dei iudicio. Quòd enĩ ideo hæc facta sunt, satis significauit Dominus per hoc quòd hæc fecerit, cùm post ingratitudinem præcedentis diei mane reuerteretur docendi gratia in tam ingratam ciuitatem, veluti discipulis significare volens eum summo mane recurreretad ciuitatem illam, nimirum quòd spirituali esurie salutis eorum teneretur, ac fructũ bonorum operũ & fidei ab eis requireret, quod cùm frustra faceret, illi Dei iudicio relinquendi erant, & Dei maledictione cum multorum admiratione excidendi, & priuandi Dei gratia. Et quidem quibus rationibus aptè per ficum synagoga Iudæorum significetur, dictum est in cap. Concordiæ 88. Nunc autem significata est aptè per ficum folia habentem, sed non fructum, quem in ea Dominus quærit ad satisfaciendum suæ esuriei, quia Iudæorum synagoga cęremoniis, externoque Dei cultu, Pharisaicis traditionibus, ac legis diuinæ lectione & prædicatione, veloti foliis quibusdam ornata erat, hisque rebus fertilitatem & fructum præ se ferebat, ac verum iustitiæ & fidei fructũ Deo suauissimum & expectatissimum non protulit. Erat ficus hæc iuxta viam, vel, vt habent Græca, in via, quia per legem à Deo acceptã, synagoga veritati euangelicæ erat vicina, imò & in via ad Christum constituta. Porro quod Marcus dicit: Non enim erat tempus ficorum; non est necessario etiam ad mysterium trahendum, cùm illud tantum additum ab ipso videatur, quo rationem redderet quare ad literam nihil inuentum fuerit in ficu præter folia, ac proinde significaret Dominum, qui sciebat non esse tempus ficorum, hæc fecisse in mysterio, ad significandum scilicet synagogam adeo Deo deserente & execrante exiccandam, vt etiam virorem suorum foliorum esset amissura, quod expectatum fructum non proferret, tunc cùm tempus erat vt fructum proferret. Nam in eo quod de ficu dicitur non fuisse tempus ficorum, dissimilitudo est inter ficum typicam, & synagogam per ficum significatam. D. Hieronymus tamen etiam istud mysterio accommodat, dicens in commentariis super Matthæum: Alius Euangelista dicit: Nondum enim erat tempus, siue quod tempus nondum venerat saluationis Israel, eo quod nondum gentilium populus subintrasset: siue quod prȩteriisset tempus fidei, quia ad illum primum veniens & spretus, transisset ad nationes. Hæc ille. Iam ex eo quod Dominus dicit ficui: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum; non est intelligendum, Iudaicũ populum perpetuo maledictioni diuinæ permansurum obnoxium, nec vnquam fructum facturum. Nam postquam intrauerit plenitudo gentium, etiam Israelem saluum fore testatur Paulus. Non enim oportet omnia quæ typo conueniunt, ipsi veritati significatæ similiter conuẽire. Sciendum tamen quod sicut annotauit D. Hieronymus, proinde sempiternum vel in æternum, ex Gręco etiam verti posset, in seculum, quia illud, εἰς αἰῶνα, vt habent Græca, vtrũque significat. Illud autem, in seculum, B conuenire potest synagogæ, cum illud non significet necessario æternitatẽ, sed tantum temporis prolixitatem. Et alioqui quanquam tandem Israel sit saluus futurus, non tamẽ ex ipsa synagoga pro statu eo quo erat tempore Christi, fructus nascetur, sed ex ipsa ecclesia cui Iudæi inserentur. Obseruanda autem Christi bonitas etiam in hoc facto seueritatis suæ declaratiuo. Nã cum salusificam suã potentiam declarare voluit, & salutis spiritualis per se procuratæ exẽplum afferre, virtutis suæ potestatem in humanis corporibus exercuit, spem futurorum, & animæ salutem curatione præsentium ægritudinum commendans. Nunc vero cùm suam vltricem potentiam ostendere voluit, & in infligiferos Iudæos formam futuri constituere, futuri C speciem non damno corporis humani, sed damno arboris indicauit: proinde non est quod quis Dominũ iniustitiæ notare possit, quod innoxiã arborem sit execratus: sicut nec quod alienã arborem, Domini enim est terra & plenitudo eius. Cæterũ et nos cũ fructu factum hoc Dominicum legamus, ex facti huius consideratione cauendum nobis sollicitè, ne simus velut ficus folia tantum habens. Cõstituti enim hic sumus, vt instar ficus dulces Deo bonorum operum fructus proferamus, & tempus iam est vt fructus hos proferamus. Hyems enim transiit & recessit, flores apparuerũt in terra nostra. Quod si ergo Christiano nomine, & externa sacramẽtorum participatione, ac scripturarum D lectione & auditione cõtenti, quibus veluti foliis quibusdam ornamur, neglexerimus virtutum fructus proferre quos à nobis summopere Christus desiderat, futurũ vt illius gratia nos deserente arescamus, ac aridi facti deiciamnr in ignem inferni. Cõtinuo enim ad execrationem Domini arefacta est ficulnea, quia Dei gratia homines deserẽte, sine qua nihil boni possumus agere, necessario sequitur statim in hominibus ariditas bonorũ operum.

ET VENIVNT HIEROSOLYMAM: ET CVM INTROIASET IN TEMPLVM, COEPIT. &c.] Superius reddita est ratio quare hic potius collocanda fuerit secundùm ordinem E quem Marcus obseruat, eiectio ementium & vendentium e templo. Secundum quem ordinem aptè hæc eiectio secuta est execrationem ficus. Quod enim in ficu execrata obscurius fuit à Domino significatum, idẽ hac eiectione clarius est significatum, abolitione scilicet cæremoniarũ legalium, ac Iudæorum e Dei templo & sanctorũ consortio reiectione, quam hac eiectione etiam fuisse significatam inter alias causas dictũ est circa simile factum Domini, quod describit Ioan. cap. 2. in cap. Concordiæ 19. vbi præter causas huius facti Dominici etiam

etiam dictum est, quare mercatum hunc in templo Iudęi instituerint, & quomodo differat hoc Domini factum ab illo simili quod in prædicationis exordio factum est à Christo, vt hæc non sint hoc loco rursum repetenda, tantùm ea nunc annotanda quæ vel ibi sunt prætermissa, vel hic sunt peculiaria. Inter prætermissa illud est, quod Diuus Hieronymus hoc loco dictionem Græcam, quam interpres vertit & hic & ibi numularios, nempe κολλυβισαὶ, vel κολλυβισαὶ, aliter exponit, quam ibi ex Græcorum sententia exposuimus. De numulariis enim hoc loco sic scribit: Posuerút & numularios qui mutuam sub cautione darent pecuniam. Sed quia lege erat præceptum, vt nemo vsuras acciperet, & prodesse nó poterat pecunia fœnerata, quæ commodi nihil haberet, & interdú sortem perderet, excogitauerunt & aliam technam, vt pro numulariis colybistas facerent, cuius verbi proprietatem Latina lingua non exprimit. Colyba dicuntur apud eos, quę nos appellamus tragemata, vel vilia munuscula: verbi gratia, frixi ciceris, vuarúque passarum, & poma diuersi generis. Igitur quia vsuras non poterant accipere colybistæ, qui pecunias fœnerati erant, pro vsuris accipiebát varias species, vt quod non in nummo licebat, in his rebus exigerent quæ nummis coemuntur. Hæc ille. Verum magis verisimile est hos numularios constitutos non ad mutandam pecuniam, sed ad commutandam pecuniam, vt colybistæ dicti sint non à dictione κόλυβα, vt vult Hieronymus, sed à dictione κόλλυβος, quod significat nummum paruú: qui pro commutanda pecunia numulario datur, vt dictum est circa Ioanné. Inter propria huic loco primum est quod dicit Marcus, Dominum non permisisse vt quisquam trásferret vas per templum, vbi pro dictione, vas, Græce est σκεῦος, quæ dictio non tantum significat vas, sed quæcunque vtensilia, instrumenta & arma, ita vt significetur Dominum prohibuisse ne quis sarcinam quamuis, aut instrumentum prophanum deferret per templum. Ad hunc modum ex phrasi Hebraica frequenter in veteri testamento, dictio, vas, generaliter significat omne instrumétum & omnem supellectilem. Vnde dicitur: Confitebor tibi in vasis Psalmi; &

Psal. 70 Psalm. 7. sagittę dicuntur vasa mortis. Et Ierem. 21. arma bellica dicútur vasa belli. Ecce ego conuertam, inquit, vasa belli quæ in manibus vestris sunt, & quibus vos pugnatis aduersos regem Babylonis, &c. Secundum inter peculiaria huic loco est, quòd cùm Dominus rationem sui facti apud Ioannem assignás dixerit: Nolite facere domum patris mei, domum negotiationis, hic scripturæ authoritate suum factum commendans, & illorum quos eiecit factum cómdemnans, dicit: Nonne scriptum est, Quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus? Vbi apud Lucam coniunctio, quia, vt alias sæpe, quod ad sensum attinet, superest. Nullam autem arguit discordiam quod Marcus interrogatiue dixisse Dominum refert, Nónne scriptum est, cum alij duo affirmatiuè dictum narrent: Scriptú est, &c. quia siue interrogatiuè istud dixerit, siue affirmatiuè, idem semper significauit. sic nihil est discordiæ, quòd Lucas habet, domus mea domus orationis est: duo verò reliqui; domus mea domus orationis vocabitur, quemadmodum est apud Prophetá, quia non dicitur Domus Dei vocanda domus orationis, nisi quia talis sit verè futura. Porro testimoniú hoc legitur Isaiæ 56. Nó est tamen hoc à Propheta dictum potissimùm de téplo Hierosolymitano, sed potius de spirituali Dei templo, quod est Ecclesia. Promittit enim illic Dominus se adducturum ad montem sanctum suum & in domú suá omnes qui custodierint fœdus suum, & filiis aduenæ atque eunuchis se daturú in domo sua nomen melius à filiis & filiabus, quę nó sunt adimpleta in domo illa Dei materiali, quæ fuit in Hierusalé. Rectè tamen Dominus húc locum accommodauit templo Hierosolymitano, quod Isaias Propheta de templo Dei spirituali locutus sit sub typo tépli Hierosolymitani, vnde D. Hieronymus scribens in Isaiam dicit Dominum hoc testimonio abusum, nó quod eo malè sit vsus, sed quod accommodauerit typo & figurę id quod principaliter dictum fuit de ipsius figurę veritate. In qua figura iam tum tempore Christi adimpleri cœpit, quod in ipsa veritate mox erat perfectius adimplendum. Nam & gentes tum cœperant templum illud Dei frequentare, vt mox ex Ioanne est auditum. Et quidem satis est verisimile Dominú etiam ob id testimonium hoc protulisse, accommodando illud templo Hierosolymitano, quo significaret iam adesse tépus in quo impléda essent quæ eo loco prædixit Isaias, nempe quòd in domum Dei ex omnibus gentibus essent adducendi electi, eáque domus vocanda esset non domus sacrificiorum legaliú, sed orationis domus, in qua reiectis legalibus sacrificiis, noua holocausta & victimę spirituales offeréda essent, quas sibi gratas fore Dominus testatur. Quòd enim etiam hac intentione Dominus testimoniú hoc protulerit, apparet ex eo quod apud Marcú additur etiam, omnibus gétibus, quod téplo Hierosolymitano, cui hoc testimonium accommodatur, non satis conuenit. Itaque citatum hoc testimonium secundum mysticam hanc citationis rationem, valde conuenit cum facto Domini secundùm mysticá ipsius facti rationem. Nam etiam hoc facto Dominus significauit, vt dictum est circa Ioannem, tempus iam aduenisse quo cessare deberent, & ab oculis Dei reiici legalia sacrificia, & spiritualis Deus in spiritu & veritate adorari. Porrò cum dicitur domus Dei vocáda domus orationis, nomen orationis accipi debet, vt & gratiarum actionem includat & laudem Dei, quemadmodum sæpe in scripturis, & rursum sub hoc principali, etiam reliqui actus sacri, qui vel oratione peraguntur, vel ad laudem & orationem Dei pertinent, sunt comprehédédi. Cęterum cum subiicit Dominus: Vos autem fecistis illam speluncam latronum, allusit Dominus ad illud Ieremiæ: Nunquid ergo spelunca latronú

Ierem. 7. facta est domus ista, in qua inuocatum est nomé meum in oculis vestris? Sed ibi quidem Deus per Prophetam dicit, domum suam factam speluncá latronum, quod qui in eam conuenirent, fures essent, adulteri, periuri & idololatræ: hoc est, homines nequissimi. Hic verò Domin' conqueritur domum Dei factam speluncam latronú, quod in illa quemadmodum latrones, toti intenti essent lucris temporalibus conquirendis. Deinde quia pharisæi & sacerdotes sub specie boni suá obtegentes auaritiam, & veluti in spelunca quadam latitantes, nihil aliud meditabantur quam pauperum despoliationem. Et bene quidem Dominus ad locum illum Ieremiæ allusit, forte vt in memoriá eis reuocaret quæ illo loco apud Ieremiá præcedunt & sequuntur. Præmittit enim, non esse Iudæis cófidendum

in verbis mendacij,ita vt dicant:Templum Domi
ni,templum Domini,templum Domini est:ac sub
ticit domum illam perdendam ob peccata Indæo-
rum.Ite,inquit,ad locum meum in Silo,vbi habita
uit nomem meũ a principio,& videte quę fecerim
ei, propter malitiã populi mei Israel.Et nunc quia
fecistis omnia opera hæc,dicit Dominus,& locu-
tus sum ad vos mane consurgens & loquens , &
non audistis:& vocaui vos,& non respondistis,fa
ciam domui huic,in qua inuocatum est nomen
meum,& in qua vos habetis fiduciam,& loco quẽ
dedi vobis,& patribus vestris,sicut feci Silo,& pro
iiciam vos à facie mea, sicut proieci omnes fratres
vestros vniuersum semen Ephraim.Itaque alluden
do ad locum illum Ieremiæ, significauit etiam
nunc euentura secundo templo , quæ secundùm
vaticinium Prophetæ primo templo per Babylo-
nios euenerunt. Ex hoc autem Domini facto, eius-
que verbis discendum nobis quanta cum religione
versandum sit in domo Dei, & quam impie nimis
prophanentur à plerisque templa Christianorum,
quibus tamen longè plus debetur merito reuerẽ
tiæ quàm templo debebatur Hierosolymitano, ob
veriorem Dei in ipsis præsentiam , & sacramento-
rum sacratiorem administrationem. Si enim tan-
tam Dominus(alioquin vbique omnẽ mansuetu-
dinẽ præ se ferens) indignationem ostendit in eos
qui vendebãt & emebant in templo quæ ad cul-
tum Dei pro illo tẽpore erant necessaria ex Dei
statuto,quàm detestandum in templis Christiano
rum similem fieri mercatum earum rerum, quæ
etsi piè pro Dei & sanctorum cultu adhibentur,
non tamen ex Dei constitutione sunt introductę.
Et vt hoc parui momenti esse videatur, quod ta-
men Christo non est visum paruum,quam intο-
lerandum est domos Dei,quæ deberent esse do-
mus orationis,fieri domos fabularum,& negocia
tionis etiam rerum plane prophanatũ? Omnium
autem maximè id dolendum,plerosque cultui di-
uino deputatos,etiam ex sacris rebus,quæ in tem
plis:ipsisque adeo templorum adytis tractant,nec
vendi possunt,auidissime lucrũ quęrere,vt vel, so
lius lucri temporalis gratia,vel potissimum lucri
respectu sacris actibus occupentur,tanto grauius
peccantes præ his qui iam eiecti sunt à Domino,
quanto peius est sacra quæ vendi non possunt,vẽ-
dere , quàm animalia quæ vendi poterant. At his
omnibus cogitandum est,quòd quemadmodũ ob
templi inhonorationẽ aliquoties Dominus quos-
dam seuerè eiecit è templo: ita illos seuerissimè è
sanctorũ consortio suo tẽpore est eiecturus.Cogi-
tandum item se templi ingressu,& sacrarum rerũ
participatione & tractatione non fieri sanctiores,
sed corã Deo reputari velut latrones,ac templum
Dei illis coram Deo reputari speluncam latronũ.
Et hęc quidem iuxta historiam.Mysticè autem do
cemur,quod quandoquidẽ & nos singuli facti su-
mus templum Dei sanctum , in quo longè verius
Deus habitat,quàm in quouis tẽplo materiali,nõ
debet domus pastoris nostri esse domus solicitu-
dinũ temporalium,sed præcipue in ea vigere deuo
tionem,gratiarum actionem,ac omnem pietatem
oportet.Rursum mysticè templum Dei est Eccle-
sia Christi,e qua Christus eiecturus est quotquot
emunt aut vendunt sacra , & altaria Dei per
suam auaritiam faciunt mensas nummulariorũ, ac
dona spiritus sancti velut colũbas pretio largiun-
tur.Sic D. Hieronymus. Aliter autem secundùm

A Origenem,tres species hominum à Domino eie-
ctorum,accipi possunt designare tres species auа-
rorum,qui Dei templo,hoc est, sanctorum con-
sortio sunt indigni, vt per ementes & vendentes
intelligãtur qui in populo Christiano ad nihil se-
re aliud vacant , nisi circa emptiones & venditio-
nes,& lucra terrena conquirẽda: per numolarios,
qui Ecclesiasticas pecunias pauperibus distribuen
das non bene tractant,ex rebus pauperũ sibi diui-
tias colligentes:per vendentes columbas,Episco-
pos & sacerdotes,qui dona vẽdunt spiritus sancti.

b QVO AVDITO PRINCIPES SACER-
DOTVM ET SCRIBAE QVAEREBANT
QVOMODO,&c.] Hinc patet Dominum dicen-
tem,vos fecistis Domum Dei spelũcam latronum
B notasse præcipue ipsos sacerdotes & scribas, qui
propter auaritiam auctores fuerant mercat' illius
in templo.Hi ergo etsi ex scripturis tantaque vir-
tute increpiti essent, nõ solum impietatem suam
non agnoscebãt,sed magis contra monitorem
efferebãtur,quærentes quomodo eum perderent.
Iam enim deliberauerant eum perdere,sed mo-
dum perdẽdi inquirebãt. Impletũ certè est in eis Amos 5.
illud Amos : Odio habuerũt corripientẽ in porta,
& loquentem perfecte abominati sunt.Reddit au
tem Euangelista rationem quare nõ statim ei ma
C nus iniecerint ad perdendum , sed de modo per-
dendi erant soliciti.Timebant enim, inquit , eum;
quod non sic est accipiendum quasi eius potesta-
tem timuerint,quam post tot miracula præ mẽtis
cæcitate necdum agnoscere potuerunt aut nolue-
runt:sed timuisse eum dicuntur , quia metuebant
ei tunc manus inicere propter turbã, sicut sequi-
tur,ita vt illud,timebãt eum ; non sit aliud quam,
sicut postea dicitur,timebant plebem. Aut dicun-
tur timuisse Dominum,quia metuebant ne per il-
lum,aut occasione illius , turba contra ipsos con-
citaretur,vt per illud;timebant enim eum;redda-
tur ratio & quare cupierint illum perdere, & qua
re de modo perdendi fuerint soliciti. Quia enim
D sibi ab illo per turbam male timebãt, hinc & quæ
rebant eum perdere,& quærebant quomodo eum
perdere possent sine turba, propter quam Domi-
num timebant:quia,inquit Euangelista, vniuersa
turba admirabatur , nec simpliciter admirabatur,
sed,vt est Gręcis,ἐκ πλήσσετο,id est,obstupescebat,
non tantùm super miraculis eius,sed etiam super,
id est,de doctrina eius.Longè enim diuiniora, &
aliter multo atque cũ maiori spiritus efficacia do-
cuit,quàm Scribæ & Pharisęi.Erat enim,vt alibi di
citur,docens eos sicut potestatem habens, & non
sicut Scribæ eorum & Pharisæi.Obseruãdum au-
tem hic quàm præpostero , quamq; vano metu sæ
E pe detineãtur impij. Turbam enim isti metuebãt,
qui nec Deum , nec Christi tam expertã virtutem
metuebant,cùm turba hæc,quæ post quatriduum
induci potuit vt ad crucem Christũ posceret, non
esset adeo illis metuenda. Sed Domini fuit volun-
tas, vt hoc licet vano metu differretur eorum cru
delitas vsque in horã mortis ab ipso constitutam.

b ET CVM MANE TRANSIRENT, VI-
DERVNT FICVM ARIDAM,&c.]Quod
dicit Marcus, mane alterius diei discipulos vidisse
ficum aridam factã radicitus, non contrariatur illi
quod dicit Matthæus,continuo postquam Domi
nus ficui maledixisset,eam arefactam. Non enim
Marcus dicit altera die ficum aridam factam , sed
tum primum discipulos vidisse eam factam aridã.

Arefactio

Arefactio enim moa fecuta est execrationem, fed nonita statim omnia folia deciderunt, vt ex fignis quibufdam agnofcere tunc potuerint ficum' aridam factam, quemadmodum die fequenti. Proinde quod apud Matthæum fequitur, Et videntes difcipuli mirati funt dicentes, Quomodo continuo aruit; non poteft intelligi tunc contigiffe cum ea contigerunt quæ apud ipfum præmittuntur: fed ex Marco cõftat altera die cõtigiffe, quando rurfum eadẽ via cum Domino difcipuli pergẽtes in Hierufalem vident ficum arefactã videntefque inter fe primùm cũ admiratione dixerũt: Ecce quo modo cõtinuo aruit; ac deinde Petrus memor eius orationis Chrifti, omnium nomine dixit Domino: B Rabbi, ecce ficus cui maledixifti aruit. Cùm Dominus myfterium quidẽ arefactæ arboris non expofuit, fine quod necdum eius capaces effent, fiue quod rationem facti non requirerẽt difcipuli, fed tantum admirarentur quod factum erat, propter quod ab hoc facto tantum ad fidendum firmiter Deo ipfos hortabatur, pollicẽs fic fore, vt nõ illud quod tantopere admirabantur, illis effet facile, fed & alia quæ magis videntur impofsibilia & admiranda. Habete, inquit, fidem Dei, id eft, fiduciam in Deo. Sic enim dictum eft fidem Dei, ficut dicimus, fiduciã alicuius rei, pro fiducia in re aliqua. Et fubiicit quare ad huiufmodi fidem hortetur. Amẽ, inquit, dico vobis, quia, id eft quòd fi hàbueritis fidem, id eft fiduciam, & nõ hæfitaueritis, non folùm facietis de ficulnea, id eft, id quod nunc in C ficu accidit, fed et am fi monti huic (verifimile eft

A demonftraffe montem Oliueti) dixeritis: Tolle te, & iacta te in mare, fiet. Id ne tantum ad Apoftolos pertinere putaretur, Marcus generaliter extulit, dicens, quicunque dixerit monti huic, &c. Similis locus eft Matth. 13. in cap. Concordiæ 68. vbi latius dictum eft de his quæ ad huius fententiæ faciunt intelligentiam tantum id pro litera hic annotandum, quòd pro eo quod nos legimus in Matthæo Tolle & iacta te; Græcis funt per imperatiua paffiua, ἄρθητι καὶ βλήθητι, quemadmodum & in Marco, vbi rectius verfum eft, tollere & iactare, quomodo interpretem etiam in Matthæo vertiffe eft verifimile. Porro quo doceret Dominus fiduciam in Deo firmam non tantùm ad miracula facienda effe efficacem, fed & ad impetrandum per orationem quæuis à Deo; omnia, inquit, quæcunque petieritis in oratione credentes, id eft, cum fide vel fiducia non vacillante, accipietis. Vnde & Iacobus cùm ad poftulandam à Deo fapiẽtiam hortaretur, fubiecit: Poftulet autem in fide nihil hæfitans, &c. *Iacobi 1.* Et quoniam de oratione mentionem ingefferat, eique neceffariam effe fiduciam docuiffet, adiecit & aliam cõditionem maximè neceffariam orationi, ad hoc vt fit efficax, nimirum vt oraturus remittat proximo in fe cõmiffa. Et cum ftabitis, inquit, ad orandum (ftantes enim orare folent, vt di ctum eft fuperius) dimittite fi quid habetis aduerfus aliquem, hoc eft, fi quam iuftam habetis cõtra aliquem querelam, vt & pater vefter dimittat vobis, &c. De his enim fatis in cap. Concordiæ 41. circa fimilem locum ex Matthæi capite fexto.

PROPONITVR QVAESTIO DE BAPTISMO IOANNIS, & parabola de duobus filiis. Matthæi 21. Marci 11. Lucæ 19. & 20.

CAPVT CXIII.

bT veniunt rurfus Hierofolymam. Et erat docens quotidie in templo. Principes autẽ facerdotum, & fcribæ, & principes plebis quærebãt eũ perdere, & non inueniebãt quid facerẽt illi. Omnis enim populus fufpenfus erat, audiẽs illum. Et factum eft in vna dierũ cũ veniffet in templũ, b& eũ ambularet in templo, docente illo populum in templo, & euangelizante, conuenerunt principes facerdotum, & fcribæ cũ fenioribus [&] † accefferunt ad eũ docentem summi facerdotes b & fcribæ, & feniores populi, b & ‖ aiunt dicẽtes † ad illum: Dic nobis in qua poteftate hæc facis? & quis eft qui dedit tibi hãc poteftatẽ, b vt ifta facias? Refpõdẽs autẽ Iefus dixit ad illos, Interrogabo vos & ego vnum ‖ fermonem, & b refpondete mihi, quem fi dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua poteftate hæc † facio. Baptifmus Ioãnis vnde erat? de cœlo erat, an ex hominibus? b Refpondete mihi. At illi cogitabant intra fe dicentes: Quia fi dixerimus, de cœlo, dicet nobis: Quare ergo non credidiftis illi? Si autem dixerimus ex hominibus, timemus ‖ turbam, plebs vniuerfa lapidabit nos, certi funt enim Ioannem Prophetam effe. Omnes enim † habebant Ioannem quia vere Propheta effet. Et refponderunt, fe nefcire vnde effet. Et refpondentes ‖ Iefu, dixerunt, Nefcimus. b Et b refpõdens b Iefus b ait illis & ipfe, Neque ego dico vobis in qua poteftate hæc † facio. b Et cœpit eis in parabolis loqui. Quid autẽ vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primũ dixit: Fili, vade, hodie operare in vinea mea. Ille autem refpondens, ait: Nolo. Poftea autẽ pœnitentia motus, abijt. Accedens autem ad alterum, dixit fimiliter. At ille refpondens, ait: Eo domine, & non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis Iefus: Amẽ dico vobis, Quia publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei. Venit enim ad vos Ioannes in via iuftitiæ, & non credidiftis ei: publicani autẽ & meretrices crediderunt ei, vos autem videntes, nec pœnitentiam habuiftis poftea, vt crederetis ei.

† b. accedunt. a. o. principes facerdotũ. ‖ b. dicunt. † b er. a dixit eis. b ot illis. ‖ b. o. verbum. † b. o facio. b. o fecum. a. inter fe. ‖ b. populũ. † a habebãt. a ficut Prophetã. ‖ b. dicunt Iefu. b. o faciam. B. 12.

EbT VENIVNT HIEROSOLYMAM, ET ERAT QVOTIDIE DOCENS, &c.] Marcus quidẽ tribus diebus continuis diftinctè cõ memorat Dominum veniffe Hierufalem, ibique vfque ad vefperam docuiffe in tẽplo: Lucas verò in genere dixit: Et erat quotidie docens in templo; non diftinctè commemorans gefta diuerforum dierum. Ex quibus Lucæ verbis, ferè & ex eo quod poftea Dominus dicit: Quotidie apud vos e D ram in templò docens; apparet Dominum non tribus tantum diebus primis huius hebdomadæ do cuiffe in templo, fed etiam fequentibus duobus, nifi quod dicit Lucas, quotidie, tantum fit referendum ad dies illos qui præcefferũt illud tempus de quo poftea fubiungit: Appropinquabat autẽ dies feftus Iudæorum; quando & Iudam pepigiffe cũ principibus facerdotum, teftatur, quod ex aliis Euangeliftis fatis conftat factum feria quarta. Et Dominus

Dominus intelligatur ideo dixisse, quotidie apud vos eram; quia aliquot diebus cótinuis siue inter missione apud eos in templo docuerat. Nam saltem feria quinta non videtur Dominus docuisse in Hierusalem, quia cùm duos discipulos præmisisset in ciuitatem vt pararent Pascha, Marcus dicit eum vespere facto venisse cũ duodecim. Subiicit autem Lucas idem quod suprà ex Marco est habitum, quòd Domino docente, principes sacerdotum, & scribæ, & principes plebis, hoc est, primates ciuitatis quærebant eum perdere, & tamẽ post multa consilia non inueniebant quid facerent illi, proinde impletũ est in illis illud Psalmi: Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutinio. Ideo enim non inueniebant quid illi facerent tutò, quia metuebant populum, quem videbant suspensum esse eùm audiret illum, idest, cùm summa auiditate audiret illum, ita vt penderet ab ore eius, & inhiaret illi. Sic Virgilius: Pendetque iterum narrátis ab ore. Itaque quod dicit Lucas; populus suspensus erat audiens illum: idẽ est cum eo quod superius dixit Marcus, turba admirabatur super doctrina eius, nisi quod Lucas id ipsum magis emphaticẽ & elegantius dixit, vt erat Græci sermonis peritissimus. Hoc autem populi metu sese impii hi planè condemnauerunt. Si enim perdendum Iesum iudicauerunt, quòd contra Dei gloriam quędam faceret & doceret, & populi esset seductor, sanè tales nõ debuissent metu populi prætermittere, quod ex officio illis pro Dei gloria & populi salute faciendũ incumbebat. Porro cùm needum auderent manus illi inicere, aggrediuntur illum verbis tentare, sua authoritate putantes se illum perterre facere posse, & os eius obstruere, atque à faciẽdis quæ faciebat impedire. Itaque congregati principes sacerdotum, quorũ erat sacrificia tractare: & scribæ, quorũ erat sacras scripturas populo exponere: & cum his seniores populi, apud quos erat potestas in rebus temporalibus, vt magis commoueretur Dominus vtraque potestate, & eorum scilicet qui sacris præerát, & eorũ qui prophanis, ad eedunta Dominũ in templo & docentem, & euangelizantem. Docentem quidem quæ sint facienda: Euangelizanté verò de salute hominibus iam oblata, & regno Dei quod iam aduenerat. Ex his enim duabus partibus constat Euangelica prædicatio, vt & annuntietur lætum gratiæ Dei nuntium, & doceantur homines qua ratione diuinæ gratię, & salutis æternę fiãt participes. Huic ergo tam sancto operi cùm intentus esset Dominus, illi pro sua authoritate dicunt illi imperiosè: Dic nobis, in qua potestate hoc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem? In quibus interrogationibus D. Hieronymus nomẽ potestatis accipit pro virtute & viribus, vt intelligantur quærere in qua virtute faceret miracula quæ edebat, an in virtute diuina, an in virtute dæmoniaca. Quem sensum etiã pertractans & expendens Origenes, putat non esse conuenientem, quòd interrogatores illi certo scirent neminem de seipso dicturum quod in virtute diaboli ederet miracula, etiãsi illud verum esset. Putat ergo Origenes istos agnoscentes varias esse potestates diuinas, nec omnes prophetas in eadem potestate fecisse miracula, interrogasse in qua multarum illarum potestatum faceret miracula. At pro veriori & simpliciori harum quæstionum intelligentia sciendũ, quod pro dictione, potestas, hoc loco est ἐξουσία, quę magis significat ius & authoritatem, quàm virtutem aut vires. Sensus ergo est: Qua authoritate hęc facis, an propria & vsurpata, an ab alio accepta? Quod si ab alio accepta authoritate hæc facis, vt te omnino dicturum putamus, quis est qui dedit tibi hanc potestatem, id est authoritatem hæc faciendi? Deus ne scilicet, an pontifex, an Cæsar, aut alius quisquam qui legitimè dare potest? Demonstrat autem pronomen, hæc, non potissimùm miracula quæ Dominus ædidit, sed alia quędam eius opera, quæ tunc nouo & insolito modo faciebat, nimirum quod cum solenni acclamatione populi insidens asino ingressus est Hierusalem, quod è templo eiecit ementes & vendentes, nec fineret quenquam vas deferre per templum, & præcipuè quod sibi vindicaret officium docendi quotidie populum in templo, cum hoc esset officium scribarum. Id enim satis significat Lucas, cùm dicit, quod Domino docente in templo conuenerunt dicentes ad illum: In qua potestate hæc facis? præterquam enim quod Marcus & Lucas nulla commemorant miracula in Hierusalem vel in templo nunc facta, non conuenienter etiam interrogaretur qua authoritate Dominus operaretur miracula: sed conuenienter interrogatur, qua authoritate sibi vindicaret eiicere quosdam è tẽplo, atque in eodem totos dies docere, cum hæc viderẽtur pertinere ad principes sacerdotum & scribas. Consonat autem huic intelligentię, quæstio quam Dominus vicissim illis opposuit, quærens non qua virtute, sed qua authoritate Ioannes baptizasset. Porro hæc sacerdotum & scribarum interrogatio eo tendebat, vt quoniam sciebant eum non posse dicere se authoritate vti quam legitimè ab homine aliquo accepisset, si quidem taceret, accusarent eum tanquam sibi vsurpãtem authoritaté, quam nemo sibi potuit à seipso vsurpare: si vero diceret à Deo se accepisse eam potestatem, rursum quem admodum apud Ioannem, obiicerent ei: Quod signum ostendis nobis, quia hoc facis? aut quemadmodum alias aliquoties peterẽt signum de cœlo sibi exhiberi, quale illis Dominus semper negauit exhibere.

RESPONDENS AVTEM IESVS DIXIT AD ILLOS: INTERROGABO VOS ET EGO VNVM, &c. Nec tacere poterat Dominus, ne videretur sibi conscius vsurpatæ potestatis, ac cedere illorum authoritati: nec dicere ei conueniebat quod erat rogatus, quod illi indigni essent illud audire, & sine fructu essent audituri. Nec rursum dicere conueniebat principio, illos indignos esse qui audirent quod interrogabant, ne videretur subterfugere responsionem. Proinde prudẽnter vicissim aliam illis similem proponit quæstionem, ad quam si respondere recusarent, manifestum fieret indignos ipsos esse qui audirẽt quod ab al o quærebant: si verò rectè responderent, ipsi se sua sententia condemnarent, imo & propositæ à se quæstioni ipsi simul satisfacerent. Nam si dixissent Ioannis baptisma fuisse è cœlo, hac responsione etiam conuinci potuissent, Iesum cui Ioannes testimonium perhibuit, diuina præditum potestate & authoritate. Sic autem Dominus ad alterius propositionem quæstionis cõfugit vt tamen non possit videri, subterfugere petitã responsionem, dum promittit se responsurum si illi responderent: Interrogabo, inquit, etiam vos ego vnum sermonem, hoc est, vnum aliquid, vel, vnam rem

rem(est enim Hebraismus in scripturis frequens.) quem si dixeritis mihi,etiam ego vobis dicam in qua potestate hæc faciam.imo me tacente ea vestra responsione manifestum erit quod quæritis: Baptismus Ioannis vnde erat,è cœlo,an ex hominibus? hoc est,à Deo profectus erat,an hominum fictione adinuentus,& Ioannes ipse diuina an humana authoritate baptizauit?At illi perplexitate inuoluti qua Dominum inuoluere putabant, cogitabant inter se vel potius reputabant inter sese(est enim Græcis διελογίζοντο,& significatur eos non tantùm in cordibus suis cogitasse,sed etiam inter sese contulisse & deliberasse quid responderent, quemadmodum patet ex eo quod dicunt:Si dixerimus)dicentes:Si dixerimus,è cœlo,dicet nobis: Quare ergo non credidistis ei, scilicet Ioanni, vt illo prædicante baptismum pœnitentiæ,vos illum ab eo susciperetis?aut,Quare non credidistis ei de me testificanti,cuius testimonia debuissetis agnoscere diuina esse , si credidissetis eius baptismum esse diuinum?Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus ne turba ab eo gregarim baptizata lapidibus nos obruat tanquam blasphemos, eo quod omnes habeant Ioannem verè fuisse Prophetam,
Rom.8. id est, doctorem diuinitus missum. Sic enim nomen Prophetę superius diximus accipi in scripturis frequenter. Porro pro eo quod in Luca legimus.Certi sunt enim:Græca habent, πεπεισμένος γάρ ἐστι,id est,persuasa est enim,vel persuasum habet,népe plebs. At interpres ferè hoc participium vertit per certus:vt ad Romanos,Cert⁹ sum enim quia neque mors,neque vita,&c.& aliis locis , in quibus proinde certum esse exponi debet per certò persuasum esse & certò credere. In illo autem quod in Matthæo legimus:Omnes enim habebát Ioannem sicut Prophetam;pro, habebant in Græcis & Latinis codicibus emendatioribus est, habent,vt sint verba non Euágelistæ, sed sacerdotum & scribarum , quemadmodum illud Lucæ: Certi sunt enim Ioannem prophetam esse ; vnde illud,habebant,ex Marco videtur desumptú , qui habet: Omnes enim habebant Ioannem quia verè propheta esset;sicut in eo quod apud Marcú præcedit : Si dixerimus, ex hominibus , timemus turbam;ex Matthæo scriptum est,timemus,pro timebant.Sic enim & Græca habent , & antiqui codices Latini, nominatim vnus qui mihi ad manum erat,vt sit mutatio personæ apud Marcum non infrequens in scripturis.Sed ad rem. Cum neutram interrogationis partē se viderent tutò eligere posse,non veriti sunt ignorantiam mentiri, & ad humilitatis verbum confugere , vt dicerent se nescire,multis sanè nominibus sese condemnantes ,nimirum quod id nescire se dicerent qui omnium se profitebantur magistros,quod etiam ipsis fatētibus vniuersus populus cognouit,quod itē pro ratione sui officii ipsi ignorare non debebát ,non minos quàm quod modò veluti pro suo officio à Christo quærebant.Denique quod missis ad Ioannem legatis ex ipso Ioanne didicerant, cui sibi non credidetunt testificāti se missum à Deo , nec Iesu creditori erant,idem de se testificanti.Itaque eum declarassent se subterfugere responsionem ad id quod quærebatur, & proinde indignos quibus responderetur quod quærebant,etiam Dominus dixit illis,non quidem se nescire(non enim,vt illi, veritas mentiri potuit) sed ,nec ego, inquit,dico vobis,in qua potestate hęc facio.Quo significat&

A illos quidem scire,sed nolle dicere,& se quoque quod quærebatur scire,sed meritò etiam illis non dicere. Porro vt in Christo hic obseruandum est, quàm prudenter sapientes cōprehenderit in astutia eorū:vt hinc discamus in sapientia & cautè respondere insidiatoribus,& clauum clauo pellere, atque veritatem indignis celare,ne sanctum detūr canibus: ita in interrogatoribus Christi obseruandum,quàm nihil illis fuerit curæ vt verum responderent,sed vt quod ipsis esset commodum.Si commodum ipsis fuisset,dicere baptismū Ioannis fuit se è cœlo,incunctanter dixissent,similiter dicturi illum fuisse ex hominibus,nisi & hoc illis fuisset incommodum. Quia ergo neutrum commodè dicere poterāt,ad id quod solū supererat confugiūt, ignorantiam prætendentes ,putantes se hac ratio
B ne commodè elabi.Sic respondent falsi doctores, non quod docet scriptura,sed interpretātes quod ad ipsorum facit affectus.Sic impii quique,quibus non est veritatis ratio, nec timor Dei ante oculos eorum,nō quàm verè,sed quàm commodè omnia dicant,soliciti sunt.Dicit autem Dominus,per verbum præsentis temporis:Nec ego dico vobis:(sic enim legēdum est,& non,dicam)quia quod tunc non dixit,postea satis dixit, cùm à Caipha adiuratus dixit se esse Christum filium Dei viui.Ideo autē iam Dominus dicere noluit quod quærebatur, sed prudenter declinauit,quia illa sua authoritate ipsum iam premebant dicentes: dic nobis, quem
C postea cùm se Christum diceret , apertè Dei premebant authoritate & reuerentia.

ET COEPIT ILLIS IN PARABOLIS LOQVI.AQVIS AUTEM VOBIS VIDETVR?HOMO,&c.]Non satis erat Domino ex illorum responsione sumere occasionem declinandi responsionem eius,quod illi indigni erant audire, & sine fructo audissent,sed ex materia illis proposita, imò & ex eadem illa ipsorum responsione sumpsit etiam occasionem arguendi illos intolerabilis impietatis,idque eius , de qua studiosè à suspectum putabant, ne sibi obiici posset. Noluerunt enim dicere baptismum Ioannis è cœlo esse,ne argueretur illorum incredulitas , ideoque
D dixerunt se nescire quod quærebatur. At Dominus etiam ea hac responsione arripuit occasionem redarguendi eorum incredulitatem , quòd nescirent illud quod etiam peccatoribus & publicanis non fuit incognitū.Quo autem imprudentes contra se proferrent sententiam,sicque efficacius perstringerentur,proponit eis aliam quæstionem; sed sub ænigmate & parabola, dicens: Quid autem vobis videtur,de eo scilicet quod nunc sum propositurus?Homo quidam habebat duos filios,&c. Est enim parabola ipsa ad literā satis aperta. Quid autem per eam Dominus significare voluit,ipsemet postea accommodando eam aperuit:ex qua
E accommodatione patet eum per filios istos duos significasse duplex hominum genus, quos habet Deus pater,eorum scilicet qui manifesti sunt peccatores,& eorum qui iusti volunt videri.Per filium enim primum, qui iussus ire in vineam,verbo quidem recusauit,sed postea pœnitentia motos fecit quod iussum erat,publicanos & meretrices significauit , qui cum imprimis Dei voluntati obedire recusassent,postea pœnitentia ducti ad prædicationem Ioannis voluntati diuinæ obedire cœperunt.Per filium vero alterum, qui verbo quidem obedientiá promisit , at facto inobediens fuit

fuit, sacerdotes Iudæorum, scribas & Pharisæos notauit, qui cùm verbo profiterentur promptitudinem obediendi Deo, semper habentes in ore legem Dei, Dei præcepta per Ioannem prædicata non fecerunt, contemnentes illius baptismum, ac Christum cui ille testimoniū perhibuit, agnoscere recusantes. Et quidē cum in alia parabola duorum filiorum, quæ est apud Lucam de filio frugi, & filio prodigo, Dominus manifestos peccatores significauerit per filium adolescentiorem, ob peccandi facilitatem quæ conuenit adolescentiæ, hic eosdem significauit per filium primum, propterea quòd huiusmodi peccatores resipiscentes, primi fiunt erga Deum, eosque præcedant qui videntur hominibus iusti: vnde indicare volens Dominus quos per primum filium significauerit, & quare, accōmodando parabolam dicit: Publicani & meretrices præcedunt vos in regnū Dei: hoc est, primi facti sunt qui erant nouissimi, & contrà. Non ergo secundùm præcipuum & primò intentū per parabolam sensum per duos illos filios duo populi significantur, gentilis & Iudaicus, quemadmodum plerique intelligunt. Sed tamē, quemadmodum in parabola filii prodigi dictū est, quod quāuis secundum sensum a Domino præcipuè intentum per duos filios significētur duo genera hominum qui fuerunt apud Iudęos tempore Christi, peccatorum scilicet & iustorum, ex cōsequēti tamen & secundariò rectè intelligantur significati duo populi, quòd peccatores qui ex Iudæis tempore Christi resipuerunt, typus quidā fuerint resipiscentiæ gentium: ita & hic secūdario sensu rectè intelliguntur significari gētilis populus & Iudaicus. Gentilis enim populus per primum filium designatus, siue quia prior fuit gentium populus quā Iudaicus, & per legem naturalem prius Dei mādata acceperat, siue quia hic populus in gratia Euangelica factus est per fidem ex nouissimo primus, & in Dei electione ac prædestinatione ab æterno fuit primus, imprimis quidem multo tempore contumaciter Dei mandatis parere renuit, post ea verò cum exorta esset lux Euangelica pœnitentiam agens cœpit excolere diligenter vineam Domini, Iudaico populo obedientiam quam verbo promiserat (dicens Moysi: Omnia quæ dixerit nobis Dominus faciemus) ipso facto negante, propter quod ille quidem primas cœpit obtinere in regno Dei, Iudaico populo facto ex capite in caudam, ita vt si velit in regnum Dei peruenire, sequi debeat fidem & conuersationem gentium.

†b.s. Vi: ... (margin note)

DICIT ILLIS IESVS. AMEN DICO VOBIS, QVIA PVBLICANI ET MERETRICES, &c.] Legendum esse; præcedunt in regnum Dei; & non, præcedēt in regno Dei; & Græca codices, & Latini codices scripti, quemadmodum ipse in aliquot vidi qui erant ad manum. Alludit autem Dominus ad responsionem illorum, dicentium primum filium fecisse voluntatem patris, & ostendit bene eos dixisse primum, quia illi quos per filiū illum significare voluit præcederēt ipsos. Publicani, inquit, & meretrices (hæc enim erant duo hominum genera, quæ apud Iudæos in famia erant, alterū in sexu virili, alterum in sexu muliebri) modo præcedunt vos in: hoc est, ad regnum Dei. Non quod etiam ipsi essent ad ingressum regni Dei secuturi, sed quod illi eos antetret qui videbātur esse posteriores, & à regno Dei maxime elongati, quodque si & ipsi vellent regnum Dei ingredi, illos sequi deberent. Et rationem quare illi præcedūt subiicit, dicens: Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, id est, per viam iustitiæ, hoc est, venit vitam degens irreprehensibilem, & perfectam iustitiam præ se ferentem, qua satis declarauit se missum à Deo, & authoritatem magnam sibi conciliauit, & tamen non credidistis ei. Publicani autem & meretrices crediderunt ei. Quanquam autem hæc sufficerent ad redarguitionem illorum secundum exigentiam parabolæ, tamen quo magis eorum redargueret inobedientiam, addidit: Vos autem videntes fidem & conuersionem peccatorum manifestorum, nec hac ratione commoti, pœnitentiam habuistis postea, vt etiam vos cum illis crederetis Ioanni. Quasi dicat: nec absoluta vita Ioannis vos priores commouit, vt ei fidem haberetis, nec rursum cōuersio tam deploratorum peccatorum commouit, vt ductī pœnitentia vestræ tarditatis & incredulitatis, vel post illos crederetis ei. Quod dicit: Venit Ioannes in via iustitiæ; illud est quod suprà dixit capite Matth. 11. Venit ad vos Ioannes, neque manducans, neque bibens. Porro quod hic Dominus culpat in scribis & sacerdotibus respectu Ioannis, id hodie etiam in tota gente Iudaica videre licet respectu Christi, vt cum Iudæi præcedere deberent gētes contrà gentes eos præcedant, nec tamen vel gentium conuersione adhuc commoueantur ad resipiscentiam & fidem, ita vt hęc accommodatio parabolę, secundario sensu etiā applicari possit duobus populis, sicut & parabola. Quadrat autem hæc parabola etiam in quosdam Christianos, qui quod verbo promiserunt, opere non præstāt, alia iotetim illud, etsi voto nō astrictis, perficientibus. Multi, inquit Theophylactus, etiam hodie pollicētur Deo & patri monachos se futuros, forte vel sacerdotes, post promissionem autem negligentes sunt. Alii autem monasticam vel sacerdotalem vitam polliciti non sunt, sicut monachi vel sacerdotes, viuunt tamen dignè: atque ita illi sunt obedientes filii, qui faciunt etiam si nihil promiserint. Similia habet Origenes.

NOTANTVR PHARISÆI PARABOLA DE LOCATA VINEA.

Matth. 21. Marc. 12. Luc. 20. CAPVT CXIII.

Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Aliam parabolā audite: Homo quidā erat paterfamilias qui plantauit vineā, & sepē circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turri, & locauit eā agricolis, & peregrè profectus est, & ipse peregrè fuit multis temporibus. Cum autē tēpus fructuū appropinquasset, misit ad agricolas in tēpore seruum, vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ. Qui apprehensum eū ceciderūt, & cæsum dimiserunt eum inanem. Et iterū misit ad illos alterū seruū. Illi autem hunc quoque in capite vulnerauerunt, & contumeliis affecerūt, [&] cedentes, & afficiētes cōtumelia, dimiserunt inanem. Et rursum alium tertium misit, qui & illum vulnerantes, occiderunt, [&] eiecerunt.

Tre

Tres istos seruos, quos diuersis vicibus missos Mateus & Lucas scribunt, Matthæus simul comprehendit hoc modo:

*Misit seruos suos ad agricolas vt acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehensis seruis eius, aliũ cæciderunt, alium occiderunt, aliũ vero lapidauerunt.ᵇ Etᵃ iterum misit aliosᵃ seruosᶜ plures ᵃ prioribus, & fecerunt illis similiter,ᵇ quosdam cædentes, alios vero occidentes.ᶜ Dixit autem dominus vineæ: Quid faciã? mittã filium meum dilectum.ᵇ Adbuc ergo vnum habens filiũ charissimum, †& illum misit ad eos nouissimum, dicens:ᵇ Quiaᶜ forsitan cùm hunc viderint, *verebunturᶜ filium meũ‖ᵈ Agricolæ autem videntes filium cogitauerunt, [&]ᶜ dixerunt †ad inuicem,ᶜ dicentes:ᵈ Hic est hæres, venite, occidamus eum, †& habebimus hæreditatẽ eius. Et *ᶜ apprehensum eum eiecerunt extra vineam, &ᶜ eiectum eum extra vineam occiderũt.ᵃ Cum ergo venerit dominus vineæ, quid* facietᵃ agricolis illisᵇ domimus vineæ?ᵃ Aiunt illi: Malos malè perdet, & vineã suam locabit aliis agricolis, qui reddet ei fructũ temporibus suis. Dicit illis Iesus:ᵇ Veniet, & perdet colonosᶜ istos,ᵇ & dabit vineã aliis.ᶜ Quo audito dixerunt illi: Absit. Ille autem aspiciens eos, ait: Quid est ergo hoc quod scriptũ est.‖ Nunquamᵇ scripturam hancᶜ legistisᵃ in scripturis? Lapidem quẽ reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. ᵃ A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. ᵃ Ideo dico vobis: Quia auferetur à vobis regnũ Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Etᶜ omnis qui ceciderit super †lapidẽ istum cõfringetur: super quem vero ceciderit, *conteret eum.ᵃ Et cũ audissent principes sacerdotũ & Pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis diceret. Et quærebant principes sacerdotum & scribæ‖ᵇ mittere in illum manusᶜ illa hora, & ᵃ quærentes tenere eum timuerunt †turbas,ᵃ quoniã sicut Prophetam eum habebant.ᵇ Cognouerunt enim † quod ad ipsos dixerit similitudinem hanc.*

*† a. nisi fine autẽ misit ad eos filium suum. * b. o. verebantur.‖ ‖ b. o. coloni autem † c. o. Quæ cum viderunt coloni. ‖ c. o. intra se. † b. & nostra erit hæreditas. c. vt nostra fiat hæreditas * b. apprehendentes eũ occiderunt & eiecerunt * b. ergo ‖ b. Nec † c. al. in lapidem * lapidem conquassabitur. ᵃ c. o. comminuet. ‖ b. conteret eum † b. turbã c. populum † b. o. quoniam ad eos*

COGITAVIT AUTEM DICERE AD PLEBEM PARABOLAM HANC HOMO QVIDAM ERAT, &c.] Superiori parabola notauit dominus principum incredulitatẽ obstinatã: nunc verò ex illa parabola quæ de vinea erat, alterius quæ etiam de vinea est occasionem sumẽs, notat alia etiam & grauiora eorum crimina, & eorundem ob huiusmodi crimina perditionem. Dicit autem Lucas, parabolam hanc dictam ad plebem non quod ad plebem potissimum pertineret, sed quod audiente plebe, & conuersus ad plebem Dominus eam dixerit. Et quidem parabola ipsa in se satis est clara, intentus autem à Domino sensus satis etiam colligitur ex his quæ in fine veluti pro parabolæ explicatione subiiciuntur. Itaque per hominem patremfamilias qui plantauit, vel, vt legimus apud Marcum, & est idem, pastinauit vineam, Deus pater significatur, totius mundi veluti suæ domus gubernator, qui populum Iudaicum veluti vineam electam plantauit, primo quidem in Ægypto: sed quoniam locus ille non esset fructibus dandis aptus, posteà transplantauit in terram Chanaam: iuxta illud Psalmi: Vineam de

Psal. 79. Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eã. Per sepem circũdatam vineæ, ac turrim in ea ædificatam, & torcular in ea effossum, in generali significatur Deũ omnia huic vineæ prouidisse quæ ei essent necessaria. In speciali autem per sepem, quãquam aliqui intelligãt legem Iudaico populo datam, quæ præscribens limites agendi separauit hunc populum à gentibus, & sub qua, vt inquit Paulus, custodiebantur conclusi: rectius tamen intelligitur ipsius Dei custodia per angelos suos & rectores populi, quæ populũ ab incursu circumiacentium gentium custodiuit. Vnde Psalmo prædi-

Psalm. 88 cto Propheta conquerens, populum Israeliticum Dei protectione & custodia destitutum: Vt quid, inquit, destruxisti maceriam eius, & vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam? Et, destruxisti omnes sepes eius, diripuerunt eam omnes transeuntes viam. Per turrim ad vineæ custodiam ædificatam, rectè intelligitur tabernaculum, ac deinde templum in Hierusalem extructum. Sicut enim turris in vinea facit ad illius

D

A custodiam, vt in illa speculatores ex alto prospectent num quis vineam demoliturus adueniat: ita templum ad religionis faciebat custodiam, & in eo versabantur maxime hi qui constituti erant speculatores domus Israel, qui gradus sui altitudine quam in templo obtinebant, prospicere debebant ne quid mali vineæ ab aliquo inferretur. Per torcular autem in vinea effossũ, intelligitur communiter altare holocaustorum, nec male. Sicut enim (inquit Hieronymus in Isaiam scribens) ad torcular omnes vuæ comportantur atque calcantur, vt ex eis exprimatur vinum: ita altare omnis populi suscepit fructus, & immolatas hostias deuorauit: iuxta illud quod de Beniamin, in cuius tribu fuit altare, legimus: Beniamin lupus rapax mane comedet, & ad vesperam dabit escam. Aut simpliciter per turrim ædificatam significatur Deum populo Israelitico dedisse speculatores: per torcular, lex, quæ purum ab impuro discerneret, malum à bono distinguens, & per quam e populo veluti exprimeretur dulcissimum bonorũ operum vinum, quo & coloni & Deus ipse suauiter reficeretur. Imitatus est autem Dominus in principio huius parabolæ, canticum Isaię de *Isaiæ 5.* vinea Domini. Habet enim sic: Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Et sepiuit eam, & lapides collegit ex ea, & plantauit vineam electam,

C & ędificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea. Per hæc autem significari Deum prouidisse populo suo de omnibus necessariis, patet ex eo quod subiicitur: Quid est quod vltra debui facere vineæ meę, & non feci? Quid autem per sepem peculiariter significetur, patet item ex illo quod sequitur: Auferam sepem eius, & erit in direptionem: diruam maceriam eius, & erit in conculcationẽ. Ne autem dubitare possemus quid per vineam sit intelligendum, subditur: Vinea Domini exercituum domus Israel est. Porro quò intelligatur quod hic dicitur paterfamilias fodisse in vinea torcular, sciendum quod lacunis olim effossis, vinum recẽs expressum excipiebatur. Vnde in Marco vertit interpres, lacum, cùm ibi sit Græcis ὑπολήνιον, sicut apud Matthęum est ληνὸν. Vnde & apud Isaiam in Hebræo est Catsab, id est: excidit torcu-

lar in ea,& in Græcis est, ὑπολήνιον ὤρυξεν ἐν αὐτῷ, id est, torcular vel lacum effodi in ea. Per agricolas autẽ quibus vinea locata fuit, significantur principes populi in rebus spiritualibus & temporalibus, quibus vineã suam, hoc est, populũ suum excolendum cõmisit Deus. Et bene quidem vinea non vendita dicitur, sed locata. Qui enim vendit, dominium rei amittit: qui verò locat, dominium sibi reseruat, & vtilitatem quandam cõducenti relinquens, fructum tamen aliquem ex sua re ab illo requirit. Ita & Dominus principibus populi non tradidit populi sui dominium, sed dominio sibi seruato, concessit eis lanam ouium & lac, requirens tamẽ sibi solui à sua vinea suauem iustitiæ fructũ. Quod peregrè profectus dicitur paterfamilias, & fuisse B peregrè, id est, in externa regione, multis temporibus, significat Deũ, postquam se in monte Sinai populo Iudaico & principibus eius præsẽtem exhibuit, quando vineæ suæ de cunctis prouidit necessariis, eamque excolẽdam principibus commisit, deinde velut absentem reliquisse eis liberum operandi arbitrium. Tempus fructuum erat, cum iam habitarent in terra promissionis quietè, tempore scilicet Dauidis, Salomonis, & sequentibus, cum maximè videbatur tempus opportunum reddẽdi fructum, qui erat obseruatio legalium præceptorũ & virtutes. Per seruos missos vt acciperent à vinitoribus fructus vineæ, Prophetæ significantur missi, vt cõmonefacerent principes sui debiti, quòd non so- C lum sibi, sed etiam Domino deberent vineam colere, quodque Dominus per illos à populo requireret fructum bonorum operum & veræ religionis. At illi non solum non dederunt debitos fructus, sed etiam prophetis iniecerunt manus, variis modis eos indignè tractantes, & vnum quidem cæciderunt, vt Ieremiam, alium etiam occiderunt, vt Isaiam: alium lapidauerunt, vt Zachariã filium Barachiæ, quẽ occiderunt inter templum, & altare. Notãdum autem in parabola duplicem describi seruorum missionem. Alteram, qua singuli seorsum mittebantur vnus post alium, quemadmodũ describũt Marcus & Lucas, qui tres missos successiue commemorant, quorum posterior peius semper tracta- D tus dicitur. Nam primus quidem tantũ cæsus dicitur, secundus verò non solùm affectus cõtumelia, hoc est, ignominia (nam Græcè est ἠτιμωμένον, cùm contumelia propriè fit in verbis) sed etiam vulneratus in capite: tertius autẽ non tantùm vulneratus, sed etiam occisus. Quos tres Matthæus simul cõmemorat, veluti simul missos, cùm ex aliis Euãgelistis sit intelligẽdum successiue missos. Sed nec eum seruauit ordinem in tribus his seruis quẽ alii duo. Nam tertio loco ponit eum quem Marcus secundo. Quem enim dicit lapidatum, is est quem Marcus secundo loco posuit. Nã pro eo quod nos in Marco legimus; & illũ in capite vulnerauerunt; E Græcè est, κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, id est, & illũ lapidantes in capite vulnerauerũt, vel lapidibus in eum iactis caput illi comminuerunt. Altera autẽ missione quã prætermisit Lucas, quod sub tribus omnes missi Prophetæ comprehendi satis possent, dicuntur plures simul vel successiue missi, sed similiter cum aliis tribus tractati. Quibus seruorum missionibus significatum est, Deum in primis quidem pauciores misisse Prophetas, idque frequẽter ac diuersis temporibus, sed postea maiorem Prophetarum numerum misisse, vt multitudine coerciti facerent suum officium. Huiusmodi itẽ

A narratione mirè cõmendata est Dei lenitas & patientia, qui vt post iniuriã vni aut alteri seruorum illatam, non statim vocauit illos ad supplicium, sed expectans vt resipiscerent, non destitit diuersos mittere, sua bonitate certans contra illorũ malitiam, dum per singulos gradus malitiæ, Dei misericordia & beneficia crescebãt. Notata item pulchrè principum Iudaici populi malitia, vt qui in primis in pauciores & leuius peccauerunt: postea verò & in plures, & grauius, ita vt contra Dei clementiam humana malignitas certaret. Hinc dicit Dominus, Misi ad vos omnes seruos meos prophetas, per diẽ consurgens diluculo, & mittens. Ierem. 7. Et non audierunt me, nec inclinauerunt aurem suam: sed B indurauerunt ceruicem suam, & peius operati sũt quàm patres eorum. Porrò omnium maximè Dei benignitas & patientia commendatur per hoc quod in parabola paterfamilias post occisos & iniuria affectos omnes suos seruos, tandem etiam filium suum, quem habebat & vnicũ & clarissimũ misisse dicitur, in quo proculdubio seipsum Dominus significauit, indicans proinde se longe diuersum à reliquis prophetis, quantum scilicet in familia aliqua differt filius à seruis. Quòd autem dicitur paterfamilias dixisse: *Quid faciam?* si item velimus Deo accommodare, quanquam non sit necesse omnia quæ in parabola dicuntur, rei significatæ applicare, cum multa in parabolis ponantur vt ex- C pleatur narrationis ordo, accipiendum est significare non ambiguitatẽ & perplexitatẽ in Deo, sed humani generis amorem, qui non permisit Deũ quiescere, quin omnia tentaret quibus ad resipiscentiã Iudaicus populus moueri posset. Sic Oseæ 6. dicit Dominus: Quid faciam tibi Ephraim? quid faciã tibi Iuda? Similiter quod dicit paterfamilias, *verebuntur filium meum*, cum tamen non sint reueriti, non ignorantiam significat Dei, sed significatur quid fieri iustum esset, & quid merito expectari ab eis posset. quasi dicat: Merito verebuntur filium meum, quemadmodum ei dicere solemus, cui roganti cum frequẽter meritus esset vapulare, peccatum remittimus: Saltem posthac eris bonæ frugi. Sic quod apud Lucã dicitur: forte verebuntur eũ, D non ambiguitatem significat in Deo; sed liberam hominis voluntatem: quomodo Dominus dicit se mittere Ezechielẽ ad Iudæos, si fortè audiant, & si fortè quiescant. Quod autẽ agricolæ etiã viso filio suo adeo non sunt reueriti, vt mox etiam inierint consilium de occidendo illo, vt hæreditatem illius sibi possent vsurpare, significat principes Iudæorum cum viderent Iesum haberi à populo pro Christo Dei filio, & ex signis ipsis atque prophetis Ezech. 2 & 3. merito id agnoscere deberent, inter sese consilium tractasse de occidendo illo, ac certo decreuisse illũ occidere, idque ea de causa, quia metuebant ne E per fidem populi in Iesum, ipsi à populo vilipenderẽtur, perirétque eorũ & reuerentia, & lucrum, & quia cupiuerunt dominium & possessionẽ populi Dei, quæ Christo debebatur, sibi vsurpare. Quod Ioannes suprà adimpletum ostendit, quãdo in domo Caiphæ cõsilium iniisse pontifices & pharisæos dicit de occidendo Iesu, dicentes: Ne forte veniant Romani, & tollant nostrum locum & gentẽ; à quo die statuisse illos dicit vt occiderent eum. Per hoc hoc autem quod extra vineã filiũ agricolæ eiecerunt, ibique occiderũt; significare voluit Dominus se extra Hierusalẽ, quo Dei populus omnis cõueniebat, educendũ, atque extra portam quemadmodum

Heb. 13. admodū Paulus dicit, passurum. quod & prius in veteri testamento præfiguratum fuit, dum hostias pro peccato, quorū sanguis inferebatur in sancta sanctorum, extra castra cremari iussum fuit. Quod autem Marcus dicit: apprehendentes eum occiderunt, & eiecerūt; quasi prius occiderint quàm eiecerint, intelligendum est dictum ordine inuerso, quē admodum multa in scripturis. Aut si ordinem servatum velimus, intelligendum est in alio sensu dictum, quod eiecerint eum extra vineam, nimirum quod ipsum prout eis videbatur hæreditate vineæ priuauerint. Et hæc quidem pro parabolæ propositæ explicatione. Cæterū contrarietatis aliquid in sequenti videtur Euangelistarum narratione. Nam cùm Matthæus ad interrogationem Domini quærentis, quid ergo dominus vineæ veniens facturus sit agricolis illis, dicat Scribas & sacerdotes præsentes dixisse: malos malè perdet, & vineam suā locabit aliis. &c. Marcus & Lucas commemorāt quasi Dominus ipse dixerit, Veniet & perdet colonos istos, & vineā suā dabit aliis. Nec enim dici potest apud Marcum & Lucam Scribarum & Pharisæorum vocem subiunctam verbis Christi omissa illa parte. Illi responderunt, vel dicunt ei. Quia Lucas subiungit: Quo audito dixerunt illi, Absit. Nisi dicamus inter auditores quosdamte spondisse quod Matthæus cōmemorat: quosdam verò illud quod Lucas dicit, hoc est, Absit. Sic enim Euangelistas conciliandos putat D. Augustinus. At quia omnino videtur ex Marco & Luca, etiam Dominum dixisse colonos illos perdendos, rectius cum Chrysostomo dicitur, primum quidem illos (sicut habet Matthæus) respondisse colonos illos perdendos, ignorantes se proferre contra seipsos sententiā: deinde verò Dominum etiam dixisse quod illi dixesant, confirmando & approbando eorum sententiam, sed sic vt ex verbis vel gestu ipsius intelligerent illud contra se dictum, ac tū respondisse quēadmodum habet Lucas, Absit: non quidem significare volentes, non conuenire vt mali huiusmodi coloni perderentur, sed illud nequaquam sibi competere. vt sit sensus, Absit hoc nobis, vt, queadmodum significas, id in nobis eueniat. Nolebāt enim agnoscere se parare necem filio Dei, & proinde nec sibi cōpetere, vt cum malis illis colonis perdantur: vinea domini aliis locata. Porrò dominus vineæ huius mysticè venit ad Iudæos, quando per Romanos vindictam de eis sumpsit, requirens ab eis sanguinem omnium Prophetarum qui effusus erat à constitutione mundi. Exponit hanc parabolam D. Irenæus li. 4. cap. 70. ostendens vnum eundemque esse Deum à quo missi sunt Prophetæ & Christus filius Dei, quod idem contra gnosticos ostendit & ex parabola sequente.

[DICIT ILLIS IESVS: NVNQVAM LEGISTIS IN SCRIPTVRA: LAPIDEM, &c.] Quanquā nec Matthæus nec Marcus commemorent Scribas contradixisse Domino parabolam in illos torquenti; tamen eos cōtradixisse, quemadmodum Lucas narrat, satis etiam illi duo significant, dum Matthæus quidem dicit subiecisse Dominum, Nūquam legistis, &c. & Marcus similiter, nec scripturam hanc legistis? Hic enim modus interrogandi contradictionem quandam præsupponit, & tantundē significat, ac si diceretur sicut habet Lucas: Quid est ergo quod scriptū est; quemadmodum annotauit & D. Augustinus. Cùm ergo illi contradicerent, nec in se quadrare parabolam

A vellent, Dominus eos in scripturis peritos ad scripturas remittit, vt hinc dicerent prædictum, quod per parabolam suprà fuit significatum, quódque illi à se depellebant, dicentes: Absit. Qua responsione tria quidem à se depellebant, nimirum quòd reiecturi essent Christum filium Dei, quod ob id male essent perdendi, quodque ablata ab eis vinea Domini aliis esset tradenda. Horum itaque primū & tertium Dominus significat prædictum esse per Prophetā, cū dicitur de Messia, lapidem ab ædificantibus reprobatum, factum in caput anguli. hoc Psal. 117 enim significatur, Christum (de quo Psalmū illum dictum nō poterunt negare) & à primoribus reiiciendum, & tamen principem aliorum fore, quod est vineam Domini alio transferendā esse, aut primoribus illis subtrahendam. Est autem in hoc versu Psalmi pulchra allegoria, qua sub similitudine

B lapidis alicuius quē ædificantes cementarii inutilem & nullo loco in suo ædificio dignum iudicantes reiiciūt: qui tamē in alio ædificio efficitur lapis præcipuus, nimirum angularis, imo caput anguli, hoc est angularis summus, qui duos parietes inter se connectat, & coniunctos retineat, significatur Christum solidam petram, quam in fundamentis Sion pater fecit, à primoribus Iudæorum, quorum erat ædificiū Dei ex viuis lapidibus constructe, reiiciendum veluti inutilem suo ædificio, hoc est, synagogæ, sed eundem futurum in Dei ædificio præcipuum, & veluti lapidem summum angularem,

C qui duos populos cōiūgat, & retineat veluti duos parietes in vnum ædificium. Itaque qui in parabola significantur per agricolas, nunc significantur per ædificantes: & qui per vineam, nūc significantur per ædificium. Porro Hebraica phrasi dictum est, factus est in caput anguli, pro, factus est caput anguli. Vnde Paulus ad Ephes. 2. cap. & Petrus epistolæ 1. cap. 2. Christum vocat ἀκρογωνιαῖον, id est summum angularem, vel in summo anguli positū. Est enim Christus totius ædificii spiritualis fundamentalis lapis, quatenus ei omnes per fidem nituntur. Est & eiusdē ædificii lapis summus angularis, quatenus in se in vnam Ecclesiam conicit duos populos, principium simul & complementum totius structuræ Dei. Circa sequentem autem psalmi ver-

C siculum, A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris; sciendum quod quæ nos habemus in neutro genere, Græcis simul & Hebræis sunt per fœmininum genus dicta. Græcè enim est, ἐγένετο αὕτη καὶ ἔστι θαυμαστή, id est, facta est hæc, & est mirabilis. Et apud Græcos quidē pronomen αὕτη referri potest vel ad caput, vel ad angulum, quod vtrunque nomen illis sit fœmininum: apud Hebræos autem non potest pronomē referri ad caput, sed bene ad angulum, quia pinna, id est, angulus, illis est fœminini generis, non autem Ros, id est, caput. Itaque Græci ferè referunt ad angulū, vt verendum nobis sit per masculinum genus: A Domino factus est ille, nempe angulus, & est mirabilis in oculis nostris. Sed magis probabile est in hoc

E versu fœmininum genus positum ex Hebraica phrasi pro neutro, quemadmodū noster vertit interpretes, vt pronomen, istud, referatur nō ad caput, vel ad angulum, sed ad totum quod præcessit: & sit sensus: à Domino factum est istud, nēpe vt reprobatus lapis fieret in caput anguli, & hoc ipsum est mirabile in oculis nostris. Hic enim sensus est conuenientior, quàm si intelligatur angulus factus à Deo, & esse nobis mirabilis. Nam cum superiori

versu dicatur lapis ab hominibus ædificantibus re- A
probatus factus in caput anguli, dicendū potius e-
rat à quo lapis ille ab hominibus reprobatus fact⁹
erat caput anguli, quā à quo angulus factus esset.
Certè Diuus Petrus ad hunc locum alludens, satis
hunc sensum indicat, dum dicit lapidem istum ab
hominibus quidem reprobatum, à Deo autem ele-
ctum & honorificatum, nimirū quia à Deo factus
est in caput anguli. Est autem ea linguæ sanctę pro-
Psal. 36. prietas, vt quoniam caret neutro genere, abutatur
fœminino. Hinc dicitur: Vnam petii à domino, hāc
requiram, pro vnum petit à Domino, hoc requirā.
Sic Psalm. 40. pro eo quod nos legimus, in hoc co-
gnoui, Hebræis est; in hac cognoui. Et alias frequē-
ter per fœmininum loquuntur, quod nos per neu-
trum dicimus. Quoniam ergo reprobatum lapidē
factum dicit scriptura in caput anguli, quo intelli- B
geremus quomodo id factum sit, aut fieri potuerit,
subditur: A domino factum est istud, hoc est, non
fortuitò id factum est nec ab hominibus, sed à Do-
mino hominibus multis repugnātibus, sed frustra.
Et quia reprobatus lapis, hominibus licet poten-
tibus repugnantibus, diuina virtute adeo est præ-
ter spem omnium honorificatus: ideo res hæc in o-
culis nostris, fidelium scilicet, est admirabilis. De fi-
delium enim admiratione quæ est cum exultatiōe
Prophetam loqui patet ex eo quod subiicitur: Hęc
Psal. 117. est dies quam fecit Dominus, exultemus & læte-
mur in ea. Ex hoc autem scripturæ testimonio
Dominus infert parabolā quam illi à se depelle- C
bant, vere in ipsos quadrare: & implendum in eis
quod imprimis ab ipsis, & deinde à se iussum esse
pronunciatum fuit, dicens: Ideo, hoc est, quia secun-
dum scripturæ testimonium lapis à vobis ædifican-
tibus est reiiciendus quia Deo futurus est caput an-
guli, dico vobis, auferetur à vobis regnum Dei, &
dabitur gēti facienti fructus eius, scilicet regni Dei,
nam relatiuum eius referri debere ad regnū, & non
Deū, ex Græcis est euidentissimū. Porro quanquā
Diuus Hieronymus post Origenem regnum Dei
putet accipi pro scripturis sacris, aut notitia scri-
pturarum, alii vero Christum ipsum hic putēt vo-
cari regnum Dei, simplicius tamen fuerit regnum
Dei accipere sicut aliis locis, pro statu & guberna- D
tione qua Deus suum populum peculiariter dici-
tur regere, & in eo populo regnare, vt sit sē-
sus: Desinet apud vos esse regnum Dei, & incipiet
esse apud gentem facientem fructus eius regni. Vn-
de Euthymios: regnum, inquit, Dei dicit custodi-
am eius qua seruabantur. Et Theophylactus, A-
blatum est, inquit, regnum Dei a Iudæis, hoc est pe-
culiaritas qua Dei proprii erant. Cæterùm a-
pud Iudæos tempore Christi dupliciter erat regnū
Dei, videlicet & ratione legis Mosaicæ, quæ
cultum Dei illis præscribebat, & sacerdotium illis
constituerat, per quæ peculiari ratione in eis sem-
per regnare dictus fuit Deus, & rursus ratione le- E
gis & doctrinæ Euangelicæ, per quam dominium
Matt. 12 peccati & diaboli ab eis cœpit tolli propter quod
dixit illis Dominus: Si ego in spiritu Dei eiicio dę-
monia, profectò peruenit in vos regnum Dei. Se-
cundùm vtramque autem regni Dei apud Iudæos
tūc existentis considerationem, regnum Dei au-
ferendum dicitur ab eis, & iam ablatum est, quia
& cessauit apud eos cultus legalis ac sacerdotium,
& quia indignos se fecerunt gratię Euangelicę, trās-
lata est illa ad gentes, secundum illud Pauli & Bar-
Act. 10. nabæ: Quia indignos vos fecistis regno Dei, ecce,

conuertimur ad gentes. Notanda autem vlterius
duo circa hanc domini sententiam. Primùm quòd
cùm hac sententia dominus applicet parabolam
suo proposito, tamen derelicta allegoria vineæ,
nunc Ecclesiam ad populum Dei regno comparat,
sicut idem populus Dei alia allegoria in prælle-
gato prophetæ testimonio ædificio comparatur.
Nec hęc varietas culpanda est, cum faciat ad maio-
rem gratiam & plus habeat efficaciæ. Secundum
est, quòd cùm parabola videbatur exigere vt dice-
ret dominus; Auferetur à vobis regnum Dei,
aut vinea eius, & dabitur aliis cultoribus; dicit, da-
bitur facienti fructus eius: significans scilicet re-
gnum Dei non tantùm auferendum à principibus
Iudæorum, ad quod parabola videbatur tendere,
sed in vniuersum à populo Iudæorum, quòd
pro maiori parte Iudæi impietati suorum princi-
pum consenserint, & obstinatè fidei Euangelicæ
obstiterint. Alteri autem genti, nimirum gen-
tili populo Christiano datum dicitur regnum Dei,
non quòd Iudęis negatum sit esse de regno Dei,
sed quòd Ecclesia nunc præcipuè sit gentium, si-
cut prius apud Iudæos præcipuè erat Dei eccle-
sia & regnum, ad quod gentes admittebantur
quasi proselyti & hospites. Conducit autē hæc &
alia similis Christi doctrina nostræ ædificationi bi-
fariam. Primùm enim hinc fides nostra nō parum
confirmatur, cum videmus impleta quæ hic a Do-
mino prædicuntur, vt relictis Iudæis Dei regnū ad
gentes transierit. Secundò, hinc & nos monemur
tum in genere simul omnes, tū quisque sigillatim
vt oblatam & præsentem nobis Dei gratiam non
negligamus, nec spernamus, sed regno Dei nos
sponte subdamus, & expectatos a vinea ipsius fru-
ctus illi reddamus. Quod enim Iudæis euentu-
rum hic Dominus prædixit, idem & multis gen-
tibus Christianis per Africam, Asiam, & Græ-
ciam euenisse iam videmus. Idē & nobis ne vsu-
niat verendum est, si vt plerique in hoc occidentis
angulo sunt affecti pergant homines contempta
Ecclesiastica doctrina, quam nobis tradidit antiqui-
tas veneranda, audire potius magistros prurientes
auribus, & loquentes placentia: ac Ecclesiæ pa-
stores, quibus vinea Domini, & regni Dei pro-
pagatio commissa est, suum tantum ex vinea
domini commodum, suum tantum in regno Dei
honorem quærant, negligentes interim quod
in primis curandum erat, vt diligentia ipsorum
probè exculta vinea, suo domino fructus adfe-
rat. Cum enim sentiamus apud nos fidem & cha-
ritatem tepescere, audimus in nouo orbe quāta cū
auiditate veritatis doctrinam plerique excipiant.
Sicut autem Ecclesiæ pastoribus vinea Domini,
hoc est, populus Dei & Ecclesia excolenda cō-
mittitur: ita & cuique hominum cum baptismi
mysterium datur, vinea animæ suæ excolenda bo-
norum operum exercitio locatur. mittitque frequē-
ter diuersos suos seruos Deus, qui vnumquem-
que ad bene operandum & fructificandum Deo
adhortetur. Sed malus seruus cæditur, & eiici-
tur, cum eius sermo contemnitur, & veritatis do-
ctrina non recipitur: aut, quod peius est, etiam irri- Hebr. 11.
detur. Hęredem autem quantum in se est quis-
que occidit, qui filium Dei conculcauerit, & spiri-
tui gratiæ contumeliam fecerit. Quali malo culto-
re perdito, vinea alii datur, cum donu gratiæ quod
superbus spreuit, humilis accipit.

ET OMNIS QVI CECIDERIT SVPER
LAPID

LAPIDEM ISTVM, &c.] Diximus, Scribas & sacerdotes dicétes, Absit. tria à se depellere voluisse, quorũ primũ & ternũ testimonio Psalmi prædicto probauit. Nunc ergo quòd secundum posuimus, nempe quòd mali & filii Dei occisores malè perdentur, ostendit, occasionẽ ex prædicto Psalmi testimonio desumens, allegoria scilicet mutata à lapide, cuius nomine Christus in illo testimonio designatur. Ita enim in lapide aliquo magno & solido euenire videmus, vt si super ipsum ex alto loco vasa quędam testacea decidant, illum quidẽnul latenus lædant, ipsa verò confringantur, sed sic vt frequenter maneant partes quædam magnæ quæ vsui esse possint, aut ea partibus confracta vasa possint reparari. Eo autem huiusmodi vasa confringi tur magis, quo ex altiori loco & fortius lapidi illiduntur. Si verò huiusmodi lapis ex alto loco ipse decidat super testacea vascula, non solùm illa confringuntur, sed etiam conteruntur, & in minutissimas partes comminuuntur, vt nihil superfit quod vsui esse possit, & contrita vasa reparari nullo mõ possint. Itaque ex hac contritione lapidis, quia lapidis facta erat mentio mutuata similitudine, significat Dominus omnes homines esse velut testacea vasa, eosque qui se superbè in hac vita supra mysticum illum lapidem eleuan. es, super ipsum ceciderint, perdere eum & frangere conātes, & veluti pedibus suis illum calcantes, nihil quidem ipsi nocituros, sed seipsos confractoros, quia & mẽti & corpori perniciem sunt allaturi, omnisque eorum virtus deficiet; idque eo magis quo fortius huic lapidi illiduntur obsistendo ei, & conando eum perdere Nondum tamen sic confringendos, & perdendos, quin reparari possint. si velint. At cùm lapis iste in cœlum eleuatus, super impios suos graui vltione ceciderit, tum illos sic perdendos, vt iam non possit esse aliqua reparatiõis spes. Ex qua genuina loci huius explicatione, patet quid sit cadere super hunc lapidem, qui est Christus, nimirum non simpliciter impingere in illũ, & offendi, sed magis persequi Christum & nomen eius, quod nõ solum frustrà, sed cum proprio item damno homines factuos significatur, quemadmodum etiam cùm dictũ

A est Paulo: Durum est tibi contra stimulum calcitrare. Cecidit autem lapis iste super Iudæos incredulos. cùm iratus illi populo per Romanos totum illorum genus exterminauit: & excæcari eos ac obdurari permisit. Sed omniũ maximè super hos & omnes impios cadet, quando in nouissimo die gra ui eos sententia feriet & opprimet, & implebitur illud quod simili enim huius loci tropo dixit Propheta: Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes; vel vt habent Græca, συντρίψεις id est, conteres eos. Et rursum illud: Comminuam eos vt puluerem ante faciem venti. Sæpe autẽ in scripturis occurrit hic tropus, quo per contritionẽ vasorum testaceorum significatur perfecta aut magna internectio & perditio: vt, Comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione prævalida, & non inuenietur de fragmentis eius testa in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fouea. Sic cùm confregisset Propheta lagunculam in oculis Iudæorum ex præcepto Domini: Sic, inquit Dominus, cõteram populum & ciuitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest vltra instaurari. Porro D. Hieronymus paulo aliter has Domini sententias intelligit, nimirũ eas nobis magis accommodans, dum sic scribit in cõmentariis: Aliud est offendere Christum per mala opera, aliud negare. Qui peccator est, & tamen in illum credit, cadit quidem super lapidem, & confringitur, sed non omnino conteritur. reseruatur enim per pœnitentiam ad salutem. Super quem verò ille ceciderit, hoc est, cui lapis ipse irruerit, & qui Christum penitus negauerit, sic cõteret eum, vt nec testa quidem remaneat, in qua hauriatur aquæ pusillum. Hęc ille. *Act 9.* *Psalm 2.* *Psalm. 2.* *Isaia 30.* B *Ierem. 19*

C ET CVM AVDISSENT PRINCIPES SACERDOTVM ET PHARISÆI PARABOLAS EIVS, &c.] Matthæus dicit pluraliter, parabolas, quia duas posuit parabolas, quibus eorum incredulitas & impietas notata est, cùm Marcus & Lucas vnam tantum posuerint. Porro de conatu sacerdotum & Scribarum quærentium mittere ma-D nus in Iesum, & metu illorum quo retrahebantur, suprà satis est dictum.

PARABOLA PROPONITVR DE NVPTIIS FILII Matthæi 22. CAPVT CXV.

ET respondẽs Iesus dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile factum est regnum cælorum homini regi qui fecit nuptias filio suo. Et misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias, & nolebant venire. Iterum misit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis: Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, & abierunt alius in villam suam, alius ad negotiationem suam: reliqui vero tenuerunt seruos eius, & contumeliis affectos occiderunt: Rex autem cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidẽ paratæ sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum, & quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias. Egressi serui eius in vias, congregauerũt omnes quos inuenerunt, malos & bonos, & impleta sũt nuptiæ discũbẽtium. Intrauit autẽ rex vt videret discumbẽtes, & vidit ibi hominẽ non vestitum veste nuptiali. Et ait illi: Amice, quomodo huc intrasti non habẽs vestẽ nuptialẽ? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris, Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

ET RESPONDENS IESVS DIXIT ITERVM IN PARABOLIS EIS, &c.] Respondisse dicitur Iesus, quanquam non præcedat aliqua quęstio scribarum & sacerdotum, siue quia respondit cogitationi eorum affectantium ipsum

E capere: siue simpliciter, quia hãc parabolam superioribus subiecit. Sic enim, vt aliquoties dictũ est, sæpe in Euangeliis accipitur, respondere vt sit, subiicere aliquid, quibusdam præcedentibus, siue verbis, siue factis. Commodè autem hanc parabo-

Iam superiori de vinea locata Dominus subiecit, quòd hac idem quidē quod præcedente significatur, nimirum regnum Dei à Iudæis propter ipsorū impietatem auferendum, & dandū gentibus, sed tamen quædam hic apertius significantur, quā illa præcedente parabola: quædam item vlterius significantur quæ præcedente parabola non erant significata. Nam illa quidē significabatur, primates Iudæorum dignè perdendos: hac verò significatur cū eis etiam populum & ciuitatem perdendos: & species item vltionis significatur, nempe quòd incendio ciuitatis, & exercitu contra eos misso. Rursum cùm præcedens parabola significauerit ea quæ vsque ad passionem contigerunt, puta Dei prouidentiam qua erga Iudæos est vsus, ac Iudæorum impie-B ratem in Prophetas, & tandem in ipsum Christum hæc parabola potissimum ea quæ post crucem contigerunt, aut post Christi aduentum indicat, nempe quomodo Iudæi primò sint à Deo ad Christi gratiam vocati, & quomodo in Apostolos eandem patrauerint impietatem quam olim in Prophetas. Cumque superiori parabola tantùm sit significatū, regnum cœlorum dandum gentibus: hic vlterius significatur non omnes qui ex gentibus in regnum Dei fuerint admissi saluos fore, vt ne occasione superioris parabolæ, credentes ex gentibus remissiores essent & nimis securi, existimantes satis esse credere, & baptismum suscepisse. ex quibus satis licet intelligere quàm commodè hæc parabola C subiūcta sit superiori, siue Iudæos spectemus, siue gentes. Habita est quidem superius ex Lucæ cap. 14. in c. Concordiæ 91. similis parabola, sed ea vt est alio tempore & loco dicta, quàm sit diuersa ab hac facilè ex comparatione intelligi potest. In illa enim dicitur parata cœna, in hac vero prandium, idque nuptiale. In illa vnus seruus ad inuitatos semel missus dicitur, in hac multi serui, idque frequenter. In illa inuitati tantum dicuntur se variis modis excusasse: in hac præter eos qui neglexerunt venire, quidam dicuntur missos seruos occidisse. Proinde in illa excusatores tantum excluduntur à cœna: in hac homicidæ etiam vindicantur. In illa seruus ad vocā- D dum eos qui inuitati non erant, bis emittitur: in hac vero serui ad vocandum non inuitatos semel tantum missi dicuntur. In illa nemo admissus ad cœnam eiicitur: in hac eiicitur qui venerat non indutus veste nuptiali. Quanquam enim vtriusque parabolæ præcipuus scopus sit idem, tamen et quod tunc agebat Dominus, contextus illius parabolæ conueniebat: ei vero quod nunc significare voluit Dominus, iste contextus commodus erat. Tunc enim tantum erat significandum, Iudæos aut Iudæorum primates se suo vitio reddituros indignos gratia Euangelica & beatitudine æterna, atq; in locum ipsorum gentes successuras: hic vero præter ista etiam alia erant significanda quæ superius E sunt dicta. Est autem parabola per se satis clara, vt in litera & exempli declaratione non sit opus hærere. Nec obscurum est quid per parabolam, & parabolæ singulas penè partes Dominus significare voluerit. Nam per hominem regem parabolicè significari Deum patrem certum est, qui rex est vniuersi, quique nunc non simpliciter per hominem vt alibi aliquoties, sed per hominem regem significatur commodè: tum quia postea de vindicta dicitur quę pertinet ad regem: tum ad significandum nuptias de quibus in parabola, non vulgares fuisse, sed magnificas, vt pote regias. & regis filio præ-A paratas. Accipitur autem hoc loco, vt & alias nonnunquam, vocabulum, nuptiæ, non pro ipsa copulatione matrimoniali, quæ propria eius est significatio, quomodo accipitur apud Augustinum in libro cui titulus de nuptiis & concupiscentia, sed pro conuiuio nuptiali, quemadmodum pater ex eo quòd ad nuptias dicantur homines inuitati. Proinde Deum patrem fecisse nuptias filio suo, non debet sic declarari, quia eum in vtero virginis humanæ naturæ coniunxit, aut quia per incarnationis mysterium & humanæ naturæ assumptionem, sanctam ei Ecclesiam fidelium in sponsam sociauit, sed quia ratione huiusmodi coniunctionis filii sui cum Ecclesia, Deus pater nuptiale conuiuium ad hono-B rem filii sui præparauit hominibus. Est autem nuptiale istud conuiuium illud, quo Deus in hac vita mentes fideliū pascit iucunda & salutari doctrinæ Euangelicæ prædicatione, ac variis sacramentorum Isaiæ 25. & charismatum ferculis: quo item & post hanc vitam eos pascit, & vsque ad satietatem reficit gaudiis æternæ beatitudinis. Hoc est conuiuium illud, de quo Isaias, Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc, conuiuium pinguium, conuiuium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defæcatæ. Hoc conuiuium Deus pater ante aduentum filii sui in mundum nondum fecerat & instruxerat, quando necdū apertè prædicabatur regnum Dei, & gratia Euangelica: sed postC quā filius Dei per assumptionē humanæ naturæ, & conuersationem ipsius cum hominibus Ecclesiam sibi in sponsam copulauit, tum ratione huius con- Ephes. 5. iunctionis istud conuiuium hominibus paratum est. In spiritualibus enim his Christi nuptiis sponsa Apo. 21. magis est intelligenda, ipsa Ecclesia, quàm assumpta à Christo in vtero virginis humana natura. Nā Paulus ad Ephesios & Corinthios sponsam Christi facit Ecclesiam, similiter & Ioannes in Apocalypsi, & Baptista Ioan. 3. suprà, vbi latius dictum est cur Christus sponsus dicatur Ecclesiæ. Porro per inuitatos ad nuptias, significantur Iudæi qui olim per Prophetas & legem inuitati erant ad nuptiale D illud conuiuium in tempore gratiæ per aduentum Messiæ exhibendum, quemadmodum solent aliqui inuitati ad nuptias aliquot diebus antequam nuptiæ exhibeantur. Per seruos autem primò missos, plerique intelligunt Prophetas: & per seruos secundo missos, Apostolos. At cum serui etiam primi significentur missi cum iam nuptiæ essent paratæ, ad eos qui prius erant inuitati, rectius Matth. 4. per seruos primo missos intelligūtur significari Ioānes Baptista & Apostoli, qui ante mortem Christi prædicauerunt regnum cœlorum appropinquasse, vocantes Iudæos ad paratas nuptias, dum ad pœnitentiam agendam eos hortabantur, dicentes: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. per seruos autem secundo missos, eidem Apo-E stoli simul cum aliis multis, vt Paulo & Barnaba, missi post resurrectionem ad prædicandum Iudæis. Ad quem modum intelligūt fere D. Hilarius, Chrysostomus, & Euthymius. D. Hieronymus indicat quosdam libros priori loco habere singulariter, Et misit seruum suum vocare, secundum quam lectionem vult per seruum illum intelligendum Moysen primò missum ad Iudæos ab initio mundi à Deo inuitatos; & per seruos secūdò missos, prophetas post Moysen missos. Verum cùm ostensum sit verisimilius esse vt per omnes seruos missos intelligantur ministri noui testamenti, si legatur singulariter seruum

seruum, rectè per seruum illum intelligetur Ioan A
nes Baptista, qui primus de nuptiis Christo para-
tis annunciauit, professus se amicum sponsi, post
quē alii serui missi sūt ad Iudęos, nempe Apostoli.
Verisimile est autem eam lectionem, cuius memi
nit Hieronym⁹, desumptā ex simili parabola, Luc.
14. quod constanter Græci & Latini habeāt plura
liter; *Et misit seruos suos.* Quod si incommodum
videatur in seruis primò missis intelligere Apo-
stolos: & eosdem intelligere in seruis secundo
missis, eoquod dicatur in parabola: *Iterū misit alios
seruos*, in seruis primo missis intelligi cōmode po-
terunt significari Ioannes & ipse Christus qui se-
cundùm humanitatem in qua prædicauit, seruus
erat: in seruis verò secundò missis, Apostoli missi
post resurrectionem, quanquam & ipsi Apostoli B
post resurrectionem missi secundò rectè intelligā
tur per alios designati seruos, tum quod per acce-
ptum spiritum alii iam effecti essent: tunc quod
alij eis in prædicationis officio cōiuncti essent, vt
Paulus & Barnabas. Vt vt est, significatur ad Iudę
os olim inuitatos, bis missos esse seruos noptiali
cōuiuio iam parato, nēpe & ante mortē Christi, &
post eius resurrectionem. Proinde notandū, quod
cùm in priori missione serui tantùm dicātur missi
vocare inuitos: in secunda, iussi sunt dicere inui-
tatis: *Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia
occisa sunt, & omnia parata.* Hoc enim significatur
Apostolos post Christi resurrectionem ex Dei
iussione prædicasse, Messiā mortuum, crucifixum, C
& resurrexisse, omniaque tunc peracta esse
quæ ad salutem hominum & spiritualem eorum
refectionem essent necessaria, tantùm superesse vt
fide venirent, & propositorum fierēt bonorū par
ticipes. Tunc absolutius prādium erat paratū, &
omnia parata quæ ad prandium erant necessaria,
quando agnus paschalis in cruce occisus proposi
tus est omnibus fide & sacramento edēdus, & fidę
les adipe spiritualium charismatum passim impin
guabantur, Spiritu sancto misso è cœlis. Et hoc
quidem est quod in genere significatur per hoc
quod dicitur, omnia parata sunt, tauri & altilia oc
cisa sunt, vt non sit opus distinctè explicare quid
per tauros, quid per altilia sit intelligendum, cùm D
hæc tantùm sint dicta pro exempli exigentia, iu-
xta morem qui seruari solet in nuptiis. Nihilomi-
nus per illud, tauri & altilia sunt occisa, hic etiam
mysticè significatur preciositas & magnificentia
conuiuii a Deo hominibus parati, quodque mul-
tis paratum sit, cum non vnus tantum taurus, sed
multi tauri dicantur occisi. Deinde quod in hoc
conuiuio sint non tantùm quæ famem satient, vt
taurorum caro, sed etiam delicata quæ ad delicias
adhibentur, vt sunt altilia: id est, animalia alimen
to impinguata, proinde esse hic vnde quisque
sibi conuenientem sumat cibum, vt grossiores &
rudiores grossam comedant taurorum carnem:
delicatiores verò & perfectiores, adipe vescantur E
pinguium altilium. Bene autem prandium para-
tum dicitur: quod hic potissimū significentur ea
bona quibus fruuntur fideles in præsēti vita, post
quæ velut cœna sequitur fruitio cœlestium bono
rum. Quod autem inuitatorum quidam neglexe-
runt venire, abeuntes vel in villam suam, vel ad
negotiationem suam: alii verò etiam apprehensos
seruos contumelia affecerunt & occiderunt, signi
ficat Iudæorum quosdam neglexisse bona ad quæ
inuitabantur, abstractos scilicet ab eis amore &
A cura bonorum terrenorum: quosdam verò inuita
tionem seruorum Dei ægrè ferentes, illos etiam
post multas contumelias occidisse. Quantum tum
negligentia, tum impietas eo fuit intolerabilior,
quòd cum ad conuiuium nuptiale passi fuissent se
prius inuitari, ad expectatum illud cum iam para-
tum esset, & tam sumptuose ac regaliter paratū,
aut venire neglexerunt, aut se vocari non passi
sint. Ad exaggerandum enim Iudæorum infideli-
tatem & impietatem, & non solum ad commen-
dandum Dei benignitatem, nihil prætermittētes
quo Iudæos bonorum suorum participes redde-
rēt, faciunt quæcunque in historia dicuntur, aut
significantur hactenus, nempe quod olim ante nu
ptias paratas fuerint inuitati, eamque inuitatio-
B nem acceptauerint, promittentes se venturos ad
nuptias: quod semel & iterum vocati sunt ad nu-
ptias iam paratas, idque per multos & diuersos ser
uos: quod nuptiæ quas neglexerunt aut contem-
pserunt iam paratas, regales fuerint, ac sumptuo-
sissimæ, quod nec regis benignitate prouocati, nec
eiusdem potentia terrefacti, nec promissionis suæ
memores, regiis seruis aut obedire neglexerint,
aut etiam contumelias & mortem pro optāda vo
catione intulerint. Iustè ergo tantam impietatē Iu
dæorum secuta est vltio diuina, quæ significatur
per sequentia: *Rex autem cum audisset, iratus est*,
&c. Eo enim significatur, Deum patrem, qui vt
est tardus ad iram, non statim vltus est Iudæos,
C nec iratus illis, cum ad priorem seruorū missionē
recusarent venite, dissimulasse quidem ad tempus
iniuriam seruis suis & sibi illatam, sed tamen tan
dem velut illa iam audita & intellecta emisisse ex-
ercitus Romanorum (qui Dei rectè dicuntur ex-
ercitus, quod omnes eius sint ratione creationis,
quodque his Deus vsus sit ad vindictam necis Do
minicæ & Apostolorum) qui sub Tito & Vespa-
siano, homicidas Iudæos perdiderunt simul cum
ciuitate eorum Hierusalem igne vastata. Vbi notā
dum, quod tantum homicidas rex iratus dicitur
cum ciuitate eorum perdidisse, non autem etiam
eos qui neglexerunt venire. Illo enim commenda
tur Dei bonitas, quasi nō fuerit Iudæos horrenda
D illa in pręsenti vita vltione vindicaturus, si tan-
tum neglexissent oblatam salutem, & non etiam
homicidæ fuissent seruorum Dei. Sequitur in para
bola, *Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt*,
&c. Per quæ proculdubio significauit Dominus
quod Iudæis indignos se reddentibus bonis Euan
gelicis, prædicatores Euangelij à Deo mitten-
di essent ad vocandum populū gentilem, qui quo
niam nullas acceperat de Messia & bonis cœlesti
bus promissiones, non erat vt populus Iudaicus
olim ad has nuptias inuitatus, nec videbantur il-
lis nuptiæ istæ præparatæ, sed incredulitas Iudæó-
rum facta est occasio vocationis gentiū, quia, vt
habet Paulus, illorū delictu salus est gentibus. Ita
E factum est, vt licet Iudæi inuitati indignos se red- Rom. 11.
derent, non tamen nuptiæ frustra paratę essent,
sed suos haberent cōuiuas, gentibus in locū Iudęo
rum subintroeuntibus. Porro cum dicitur: *Tunc
ait seruis suis*, dictio, *tunc*, non videtur referenda
ad omnia præcedentia, vt significetur rex hęc di-
xisse postquam missis exercitibus suis perdidit ho
micidas, & succendit eorum ciuitatem, sed tunc
ait seruis suis, cum scilicet audisset seruos suos ne
catos, & inuitatos nolle venire. Quia etiam ante
vltionem de Iudęis sumptam missi sunt Apostoli

A ad gentes. Si tamen, *tunc*, etiam ad immediatè præcedentia referatur, intelligetur significari post Iudæorum vastationem tunc maximè ad gentiũ vocationem missos prædicatores, quando & hi qui eatenus in Iudæa remanserãt, ad gẽtes sunt missi. Cùm autem dicitur, *nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni*; plus intelligendum est significari quàm exprimatur, nimirum quòd inuitati non solùm non fuerunt digni, sed se indignos fecerunt qui nuptiis interessent. Nam & non inuitati gentiles etiam non fuerunt digni, sed non se sicut Iudæi fecerunt bonis nuptialibus indignos. Itaque quò constet differentia quæ inuenitur inter inuitatos & non inuitatos, illud, *non fuerunt digni*; sic est exponendũ; fecerunt se contemnendo indignos. Cæterùm exitus viarum, in quos iubentur egredi serui, ad literam sunt vbi B multæ viæ simul coeunt, & multæ viæ exeunt, vbi probabilius est multos reperiri posse ex diuersis viis illuc confluentes, vt significetur multos ad nuptias vocandos. Aut simplicius per exitus viarum significantur fines & termini viarum, in quibus fere abiecti commorantur, vt significetur prædicatores missos etiam ad vocandũ abiectissimas gentes, eosque etiam qui in extremis mundi partibus habitant, iuxta illud: Eritis mihi testes in *Act. 1.* Hierusalẽ, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque *Psal. 18.* ad extremum terræ. Quod & propheta regius longè antè prædixit: In omnem (inquit) terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. C Præcipiuntur ergo serui exire non tãtum in vias, sed etiam in exitus viarũ, hoc est quo ad sensum à Domino intentum pertinet, in fines orbis terræ, ad gentes etiam remotissimas & abiectissimas. Cùm autem prius mitterentur in ciuitatem ad ciues, nunc è ciuitate emittuntur in vias & exitus viarum quæ sunt extra ciuitatem, ad significandum quòd Iudæi rempublicam habentes legibus diuinis constitutam, veluti ciues ciuitatem incolebant, gentes verò cultu veri Dei ac legibus iustis carentes, atque in variis dispersæ erroribus veluti in agris morabãtur. vnde D. August. lib. 2. & 19. de Ciuitate Dei. vtrobique cap. 21. ostendit ne apud Romanos quidem vnquam fuisse rempublicam, D sed tantùm apud populum Dei. Quod autem rex dicit seruis: *Quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias*; significat Deum sine personarum delectu quosuis ad bonorum suorum participationem velle vocari. Quòd verò serui egressi bonos pariter & malos congregasse dicuntur; magis est dictum à Domino propter rem per parabolam significandam, quàm propter exemplũ parabolæ, cui illud parum conuenit. Cùm autem nulli antequam vocentur, boni coram Deo reperiantur, nec qui mali volunt perseuerare congregãdi sunt ad nuptias, intelligendum est, secundum D. Hieronymũ, ideo dictum esse bonos pariter & malos esse congrega E tos, quia inter ipsos gentiles infinita est diuersitas: & secundum humanam conuersationem quidam eorum boni dicuntur, quidam mali. Aut potius, secundum Gregorium, boni pariter & mali congregati dicuntur, vt intelligeremus in Ecclesia semper malos bonis permixtos fore. Nã istud cur in parabola dixerit, satis aperit postea Dominus, cum inuentum dicit vnum non indutum veste nuptiali, & ob id eiectum. Itaq; boni & mali dicũtur non ratione bonitatis & malitiæ in qua fuerant cum vocarentur, sed in qua post vocationẽ erant

A futuri. Vtramque intelligentiam tradit D. Augustinus in cap. 27. lib. de fide & operib. Cæterũ quod dicit, nuptias impletas esse discumbentium, id est, discumbentibus (nam genitiuus ille coniungẽdus est cum impletæ sunt, & non cum substantiuo, nuptiæ) significat non defuturum quenquam prædestinatorum ad fidem, nuptiali conuiuio Christi, sed hoc conuiuium habiturum plenum suum numerum, nec quicquam eius plenitudini & celebritati obfuturum, quod inuitati illi primi venire noluerint: imò potius hac ratione fore, vt plures ad hoc conuiuium congregentur, & conuiuium implerentur conuiuis, quod per inuitatos tantum, etiamsi *Rom. 11* omnes venissent, impleri non potuisset. Vnde Paulus delictum Iudæorum diuitias esse dicit mũdi, & eorum diminutionem diuitias esse gentiũ. Necdum autem impletum est quod per impletas dis B cumbẽtibus nuptias significatur, sicut reliqua impleta sunt quæ per præcedentia significantur, sed impletum erit istud in seculi consummatione, quãdo collecti erunt in Ecclesiam quotquot præordinati sunt vt sint de numero fidelium. post quod & implebuntur quæ per sequentia significãtur. itaq; per hoc quòd postquã impletæ essent nuptiæ discumbentibus, rex intrasse dicitur vt videret discũbentes, significatur quòd in consummatione seculi, Deus pater per filium suum fideles sit visitaturus, à quibus iam videtur abesse, vt videat & dispiciat quomodo vnusquisque sit habitus & dispo C situs, & an omnes dignè tantis accumbant & intersint nuptiis, an potius quidam suo habitu nuptialem illam dehonestent solemnitatẽ. Porro per vestem nuptialem, hoc est nuptiis dignam (neque enim conuenit nuptiis, maximè regalibus, interesse sordido & vulgari vestitu,) quidam fidei encomium nimis vbique inculcantes hodie, mysticè volunt intelligi fidem ipsam, sed ineptè, quandoquidem qui ad nuptias has veniunt, dicuntur venire ratione fidei, & sacramentorum fidei quæ suscipiunt, cùm tamen inter eos qui veniunt significetur non omnes habere vestem nuptialem. Proinde) secundum antiquos patres, per vestẽ nuptialem secundùm mysticum sensum intelligi potius D debet aut ipsa charitas, quæ instar vestis tegit nostram nuditatem, & operit multitudinem peccatorum, vestisque planè est nuptiis Christi digna, quòd in hac venerit Christus sponsus, Ecclesiam sibi in sponsam copulaturus. Aut, quod eodem redit, per vestem nuptialem intelligitur vita pura & splendida, in modum vestis virtutibus & bonis operibus contexta hominemque ornans. Et contrà vestis non nuptialis, vita est sordida & impura. Omnes enim patres intelligunt hac parte parabolæ admoneri fideles, ne satis sibi esse putent quod credant, & baptismate abluti sint, atque intra Ecclesiam recepti eisdem participent sacramentis, E eodemque nutriãtur doctrinæ pabulo, sed opus esse vt viuant vitam sua vocatione dignã, &, vt Paulus habet, ambulent dignè vocatione qua vocati *Ephe. 4.* sunt. Hæc est illa vestis ad quam adhortatur idem Paulus dicens: Abiiciamus ergo opera tenebrarũ, & induamur arma lucis: sicut in die honestè am- *Rom. 13.* bulemus. Et alibi: Si tamen vestiti & non nudi inueniamur. Huic intelligentiæ conuenit quod postea in quadam parabola dicitur filius homi- *Ioan. 5.* nis iudicaturus fideles de neglectis misericordiæ operibus. Nam qui non credit, iam iudicatus est. Conuenit & illud quod Apocal. cap. 19. dicitur:

Gaudea

Gaudeamus & exultemus, & demus gloriã ei, quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se, & datum est ei vt cooperiat se byssino splendenti & cãdido. Byssinum enim sunt iustificationes sanctorum. Vnu autem dicitur vidisse rex non indutũ veste nuptiali, quanquã plures sint forte in ecclesia mali quam boni, tum vt in illo vno vnusquisq; discat fidelium solicitus esse, vt vitam viuat sua vocatione dignam, tum vt hinc intelligeretur exacta & diligens consideratio Dei ad vitam & merita fideliũ, nec quis sibi persuadeat se vnum in nouissimo iudicij die in tãta hominũ multitudine posse effugere Dei oculum. Quod autem rex dixisse illi dicitur: *Amice, quomodo huc intrasti*, hoc est, qua audacia, qua sponte huc ad tantas nuptias intrasti sine veste nuptiali; (est enim illud *quomodo*, intelligendum reprehensiue dictũ,) significat in nouissimo die Deum seuerè reprehensurum eos qui fidelibus permixti non vixerunt vitam dignam fidelium cõsortio, & nuptialibus bonis, erga eos tamẽ ex sese pro ingenita sua erga omnes benignitate bene affectũ fore; quod significatur per appellationem amici, vt intelligamus Deum non personarum odio, sed iustitiæ tantum zelo quosdam condemnaturum. Quod rege interrogante obmutuit interrogatus, significat in iudicij die peccatores rationem suę vitæ postulatos non habituros quod respondeant, aut quo se valeant defendere, secundum illud Iob: Si voluerit ho no contendere cum eo, non poterit ei respõdere vnũ pro mille. Quod autem in illo die fideles bonis operibus nudi, non tantùm sint verbis seuere corripiendi, sed etiam e nuptijs & sanctorum consortio eijciẽdi ac carceri infernali tradendi in æternum puniendi? significatur per sequentia, cùm dicitur: *Tunc dixit rex ministris, Ligatis manibus & pedibus eius mittite eum*, &c. In quibus Dominus declinat ab exemplo parabolæ ad rem per parabolam significandam, quẽadmodum Dominum nonnunquam facere in fine parabolarũ annotatum est in cap. Concor. 87. Nam per tenebras exteriores ad literã Dominus significat semper tenebras infernales. vnde hoc nõ conuenit exemplo parabolæ, sicut nec quod sequitur: *illic erit fletus & stridor dentium.* Sicut autem metaphorica est loquutio in eo quod in inferno dicitur fore fletus & stridor dentium, ad significandum, vt suprà dictum est, maximum tum dolorem tum horrorem: ita etiam est allegoria in eo quod præcipiuntur ligari manus & pedes. Nõ enim corporalibus vinculis post resurrectionem damnatorum manus & pedes verisimiliter ligabuntur, sed huiusmodi allegoria desumpta ab exemplo parabolæ, cui vincula corporalia bene conueniunt, significatur, impios in inferno violenter detinẽdos, ne se inde aliqua ratione possint vel manibus resistendo, & impedimenta rumpendo, vel pedibus fugiendo liberare: quemadmodum cum alicui in carcerem proiiciendo, aut in aquam submergendo manus & pedes ligantur, ut hoc ne effugere possit, aut enatare, sicque mortem euadere. Quidam intelligunt hac allegoria significari impijs auferendam potestatem bene operandi & bene volendi. Manus enim operatiuas significant animæ vires: pedes vero quibus ad aliquid mouemur, affectiuas. Istud autem etsi simul rectè significari intelligatur, tamen quod priori loco dictum est, potissimum esse quod significatur, patet ex exemplo parabolę vnde trahitur allegoria, atq; in illa priori intelligentia posterior etiam includitur. In eo enim quod dicitur damnatis ablata potestas se liberandi e pœnis, includitur etiam potestatem bene operandi ademptam eis. Nam si bene operati possent, aut bene affici, possent & liberari ab inferno. Porro sunt qui quod dicitur in parabola de ingressu regis vt videret discumbentes, &c. intelligunt mystice impleri in vita præsenti, vt tunc intelligatur Deus intrare ad videndum conuiuas in suis nuptijs, quando interna visitatione cor vniuscuiusque commonet & admonet, aut quãdo in hora mortis ratione anteactæ vitæ ab homine requirit. Ideoque notant regem nõ tum statim iussisse ministris suis vt eijcerent indignum, cùm vidisset eum non indutum veste nuptiali: sed tunc eũ ee- dargutus ille obmutuisset, nec vel veniam precaretur ab eo qui ipsum amicum vocabat, vt hinc intelligamus peccatorem non damnandum, si cũ à Deo cor eius reprehenditur in hac vita confugiat ad preces, culpam suã humiliter benigno Domino confitens. Verum sicut ipsi exemplo parabolæ magis conuenit intelligere regem intrasse ad discumbentes postquã nuptiæ impletæ essent discumbentibus: ita magis intelligendus est significatus aduentus Dei post cõsummationẽ seculi, quanquam quod de generali intelligitur hic dictum iudicio, rectè etiam simul secundariò accõmodetur particulari cuiusque hominis iudicio, sicut & alibi vbi de generali Dominus potissimum loquitur iudicio. Notandum autem, quod cum rex dicatur superius misisse seruos suos ad vocandum cõuiuas, nunc dicatur præcepisse ministris suis vt è nuptijs eijcerẽt non indutũ veste digna. Per seruos enim homines sunt significati: per ministros verò, aut, vt est Græcè, diaconos, quod dignius est vocabulum quam nomen serui, significantur Angeli qui ministri sunt & executores iustitiæ diuinæ, de quibus Matthæus: Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminũ ignis. Et Daniel: Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei. *Matt. 13.* *Dan. 7.*

MVLTI ENIM SVNT VOCATI, PAVCI VERO ELECTI.] *Enim*, legendum est; & non, Multi autem sunt vocati, quomodo tamẽ habent multi libri. Videri autem posset hæc clausula non satis congruere parabolæ, cum illo conuiuio vnus tantùm dicatur eiectus, hic verò significetur multos reijciendos. Sed primum sciendum est per vnum qui eiectus dicitur, significari non omnes qui vocati sint fore saluandos: deinde cum illo qui eiectus est, coniungendi sunt & omnes illi qui vocati primum fuerant, sed indignos se fecerunt nuptijs. Ad vtranque enim narrationem refertur hæc parabolæ conclusio, redditurq; per eã causa, quare in parabola dictum sit, primum quidem quod inuitati, & deincẽ vocati exclusi sint à nuptijs, ac postea quod ex vocatis qui venerunt ad nuptias etiam vnus sit eiectus, nimirum vt per vtranque illam narrationem intelligeremus multos quidem vocatos esse ad consortium regni cœlestis, at inter istos multos, paucos in comparatione vocatorum esse à Deo electos: cùm inter vocatos quidam non veniãt, quidam verò venientes ob indignitatem suam eijciantur. Proinde vt & nos cum fructu & ædificatione morum hanc legamus parabolam, curãdum nobis in primis vt nec de eorum simus numero qui & inuitati & vocati aut noluerunt venire, aut curis & amore rerum huius

huius sceculi venire neglexeruot, aut deniq; etiam in ipsos vocaotes insurrexerunt. Deinde, vt si vocati obediuimus ingredi ad nuptias, non assimilemur ei qui ingressus fuit, & accubuit sine veste nuptiali, sed vestem innocentiæ in baptismo susceptam conseruare studeamus: aut si eam per peccatum aliquod distumpi aut auferri cōtigerit, per pœnitentiā resarciamus & reparemus, sequuti cōsilium Petri dicentis, Satagite vt per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis. Notandum autem circa eum qui è nuptiis eiectus est, illud tantum in eo fuisse reprehensum, quod non haberet vestem nuptialem, non autem quod vestem haberet sordidam, vt intelligamus quantum iudicium maneat eos qui in Ecclesia non tantum non fulgent bonis operibus, sed malis plane sunt deformes: ac rursum eos qui mensę A Domini non assident quieti, sed Ecclesię communionem & nuptiarum delicias perturbant, quando condēnatur etiam is qui mensæ assidet quietus, & de deformi veste non redarguitur, sed tantum quod vestem non habeat nuptialem. Itaque non satis alicui esse debet quod sit intra ecclesiam, nec rursum quod in ea sic sit & sese gerat vt toleretur à fidelibus, nec illorum conspectui displiceat, sed curandum sic se gerat vt oculis etiam Dei placere possit. Hic enim qui regis oculis displicuit, satis placuit reliquis conuiuis, à quibus eiectus prius fuisset, si perturbatorem se molestū exhibuisset: quemadmodum & ecclesia eiicit ante diem iudicij manifestè criminosos aut ecclesiasticę pacis & communionis perturbatores, reliquos peccatores occultos, aut non ita scandalosos relinquens diuino iudicio.

SOLVITVR QVAESTIO DE TRIBVTO CAESARI DANDO.

Matthæi 22. Marci 12. Lucæ 20. CAPVT CXVI.

ET tunc relicto eo, † abeuntes Pharisæi, consiliū inierunt vt caperēt eū in sermone. Et obseruātes, ▷ miserūt ‖ ad eū insidiatores, qui se iustos simularēt, quosdā ex Pharisæis discipulos suos, † cum Herodianis, vt caperēt eum in sermone, & traderēt eū principatui, & potestati præsidis. Qui venientes * interrogauerūt eū, ▷ dicentes ei: Magister, scimus quia verax es [&] quia rectè dicis, & doces, ‖ & nō curas quenquam, † nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam Dei doces. Dic ergo nobis, quid tibi videtur: licet nobis ▷ tributū dare Cæsari, an non dabimus? Cognita autē Iesus nequitia eorū, * sciens versutiam illorum, [&] cōsiderans dolum illorum, ‖ ait illis: Quid me tētatis hypocritæ? Afferte, ostendite mihi denariū numisma census, vt videā. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Iesus: Cuius † est imago hæc & ▷ inscriptio? Respondentes ‖ dixerunt ei: Cæsaris. Respōdēs autē Iesus, tunc † ait illis: Reddite ▷ ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei Deo. Et audientes ‖ mirati sunt super eo, & non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe, & mirati in responso eius tacuerunt. Et relicto eo abierunt.

† b. abierunt. ▷ c. miserunt ‖ b. ei † b & * c ▷ b. dicunt ‖ a. & viā Dei in veritate doces. ‖ c. o. non est tibi cura de aliquo, non enim respicis personam hominum † c. & nō accipis personam hominum ▷ a. censum * Qui ‖ c. autem ‖ c. dixit ad illos † c. habet imaginē & inscriptionem ▷ a. o. superscriptio ‖ dicunt † b. dixit ▷ b. igitur ‖ b. admirabantur

ET TVNC RELICTO EO ABEVNTES PHARISAEI CONSILIVM INIERVNT, &c.] Cum sua authoritate Dominum perterrefacere non possent, & ab eo se per varias parabolas notari aduerterent, nec tamen manus illi inijcere auderent, necdum sibi desistendum opinantes, relicto eo abeuntes consilium inierunt vt caperent, & illaquearēt eū proprijs oris sui verbis, quem vi capere nō audebāt, vt sic proprio sermone illaqueatum deferrent, aut captū oportune traderent principatui & potestati Pręsidis Pilati, sine cuius authoritate & sententia nō poterant desideratam mortē illi inferre, cum necdum se habere C viderent quo illū morte crucis dignum coram iudice illo ostendere possent. Dicuntur autē hi apud Matthæū fuisse Pharisæi, cum prius omnes Euangelistæ dixerint principes sacerdotum & scribas & principes plebis accessisse Dominum: vnde intelligendū sub illis tribus generibus etiā comprehensos Pharisæos, qui sub scribis frequenter comprehenduntur. Pharisæi autem dicuntur peculiariter huius cōsilij autores, siue quod illi vbiq; Domino fuerint infensissimi, siue quod hæc quæstio quę iā Domino proposita est, inter Pharisæos maxime agitaretur, vt quæ ad religionē spectabat, cuius illi volebāt videri studiosiores. Nā teste Iosepho lib. Antiquit. 18. cap. 1. & 2. cum sub Augusto, quando D tempore natiuitatis Christi facta est descriptio totius orbis, Iudæa facta est tributaria, Iudas quidā ex secta Pharisæorum, simul cum multis Pharisęis asserebant indignum esse, imo illicitū, vt populus B Dei alium præter Deū agnosceret, & vocaret Dominum, seruitutemq; profiteretur cum esset liber, & præter decimas ac primitiua quæ Domino secundum legem pēdebat, hominibus etiam tributa exolueret. Cū ergo hoc tēpore ista quæstio apud Pharisæos maxime agitaretur, qui de iustitiæ studio sibi applaudebant, ex hac quæstione putabant se inuenisse rationem qua Dominum obnoxium facerent potestati pręsidis, aut saltem minus gratum populo. Nam si quidem dicturus erat non licere tributum dari Cæsari, quemadmodum eum dicturum sperabant, quod cultus diuini rigidum se exhiberet vindicem, cui iudicabant contrariari C tributorū exolutionem, delaturi erant eum apud Pręsidem tanquam Cęsari contrarium & seditiosum, perdendum, quemadmodum olim ea de causa perierat Iudas ille Galilæus cum multis suis sectatoribus. Si vero dicturus esset licere tributum dari, calumniaturi erant ipsum apud populum tanquam adulantem principibus, & eorum metu à veritatis prædicatione abstinentem, nec honoris diuini tam studiosum zelatorem quam videri volebat. Quoniam autem sciebant se Domino suspectos esse, alios suo nomine subornant, quos putabant Domino fore incognitus, quique simulata iustitia facilius Domino possent imponere. D Hos Matthæus quidem discipulos eorum fuisse dicit, Marcus vero quosdam ex Pharisæis, Lucas autem insidiatores, qui se iustus simularēt, hoc est qui simularēt se illi bene affectos, & ob iustitiam & veritatem amare, aut qui simularent se teneri

studio

studio iustitiæ,& solicitudine cognoscendi quid iustum, quid secus. Porro Matthæus & Marcus cum Pharisæis etiam Herodianos missos testatur, quia aut simpliciter intelligi possunt fuisse milites Herodis, quemadmodum hoc loco intelligunt D. Hieronymus & Chrysostomus. Aut potius intelligenda est fuisse aliqua apud Iudæos secta, quæ contra sententiam eorum Pharisæorum qui Iudam sequebantur, asserebat tributa Cæsari soluenda, nomenque ab Herode obtinuerit, non illo qui tunc viuebat, tetrarcha Galilææ, sed illo qui iamdudum fuerat mortuus, primo rege Iudæorum alienigena, quod hic maximus esset Romanorum fautor,& sententiam de soluendis tributis vel in primis defenderet. Indicat fere etiam hanc sententiam D. Hieronymus, dum postquam dixit Herodianos fuisse milites Herodis, subiecit, seu quos illudentes Pharisæi, quia Romanis tributa soluebant, Herodianos vocabant. Ideo autem huius sectæ peculiariter videri potest non facta mentio à Iosepho, quod comprehenderetur hi Herodiani sub Sadducæis, quemadmodù ex loco quodam Marci collato cum Matthæo ostendimus esse probabile in cap. Concordiæ 64. Mittunt ergo cum discipulis suis Pharisæi etiam Herodianos, vt vtrumuis Dominus responderet, essent qui illum calumniari & accusare possent, aut Pharisæi apud populum, aut Herodiani apud Pilatum. Missi autem ex subornatione Pharisæorum, blande Dominum compellant atque à veritate & libertate cõmẽdant, studiumque cognoscendę veritatis & iustitiæ simulant, vt hac ratione & versutiam suam magis tegerent,& Dominus eorum laude & studio captus libere secretum cordis sui illis aperiret: Magister, inquiunt, scimus quod verax sis, quódque viam Dei, id est, viã Deo gratã, quáque ad Deum peruenitur, doceas in veritate, id est, fine aliquo errore & fuco:& nõ est tibi cura de aliquo, id est, nõ curas quenquam sic vt cuiusquam metu à veritate docenda absterrearis. Quibus verbis callide eum prouocabant, vt agnoscens hanc commendationem magis Deum quam Cæsarem timeat, significãtes plerosque metu Cæsaris de eo quod rogabant, nõ audere quod sentirent libere proferre. Addunt autem causam, quare dicant eum neminem curare, dicentes: Non enim respicis personam hominũ, pro quo in Marco legimus: Nec enim vides in faciem hominum, cum Græca habeant apud Matthæum & Marcum eodem modo, οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων. Significat autem dictio πρόσωπον vtrunque,& personam & faciẽ, atque hinc versionis varietas, eodemque recidit vtrouis modo vertatur, nisi quod mollius & elegantius vertitur, persona, quanquã nomen, facies, magis conueniat dictioni Hæbraicæ vnde hæc phrasis est desumpta. Porro cum in scripturis dicuntur aliqui respicere in personam hominum vel non respicere, plus intelligendum est hac locutione significari quam verba per se significant. Respicere enim in personam vel faciem hominũ, est cõsiderare externam aliquam hominum conditionem, eiusque consideratione, nõ autem secundum causæ merita de homine iudicare, eique quid tribuere, vel adimere. Nomine enim faciei & personæ comprehenditur omnis externa hominis qualitas, quales sunt diuitiæ, potẽtia, forma, nobilitas, sexus,& id genus alia. Itaque iudex respicit in personam hominis, si pro diuite intuitu diuitiarum, neglecta consideratione meritorum causę iudicet.

Respicere personam

A Sic & Dominus respexisset in personam hominũ, si consideratione potentiæ Cæsaris, metuens eam adiudicasset illi tributorum solutionem. Idem significatur per id quod in scripturis est frequẽtius, accipere personam, quemadmodum etiam hoc loco habet Lucas. In qua locutione phrasis est Hebraica, non ita recepta apud Latinos scriptores aut Græcos prophanos. Hebræi enim dicunt נשא פנים Nasa phanim, quod ad verbum sonat, suscipit vel accipit faciem vel facies. Significatur tamen hac locutione eleuare aut honorare alicuius faciem, sic vt ratione externæ alicuius qualitatis in homine consideratæ, non antẽ ratione causæ considerandæ aliquid homini deferatur. Hinc

B in scripturis toties occurrit de acceptione personarum, quod Græcis vnica dicitur dictione προσωποληψία, vnde & Iacobus cap. 2. verbum effecit προσωποληπτεῖν, id est, personam accipitis. Hinc intelligere licet quid sit quod in scripturis toties dicatur, nõ esse apud Deum personarum acceptionem, etiam tameo ex multis eiusdem meriti & causæ vnum eligat Deus, alterum non eligat. Non est enim apud Deum personarum acceptio, quia non intuitu externarum conditionum humanarũ sua munera hominibus dispensat, sed vel similiter agit cũ his qui sunt eiusdem meriti, vel solo suo beneplacito & voluntate præter omnem iniustitiã vnum alteri præfert, in his scilicet rebus quę non cadunt sub merito hominum. Accipitur tamen

C hęc locutio apud Hebræos nonnũquam in bonã vel indifferentem partem, vt nullum significet vitium, sed simpliciter, accipere faciem, sit honorare vultum alicuius. vnde Thren. 4. Hieronymus vertit, facies sacerdotum non erubuerunt; cũ Hebraice sit ad verbum; facies sacerdotum non susceperunt; id est, non honorauerunt. Et quarti Regũ 3. pro eo quod nos legimus dixisse Helizæum, Si nõ vultum Iosaphat erubescerem; Hebraice est, si nõ faciem vel personam Iosephat susciperem, id est, honorarem. Vnde Hebręis vir honoratus vultu dicitur נשוא פנים Nesou phanim; id est, acceptus facie. vt Isa. 3. vbi nos habemus, honorabilẽ vultu. Et hæc quidem pro intelligentia eorum locorum in quibus de acceptione personarũ fit mẽtio. porro vt in prædictis verbis diabolicam quandã Pha-

D risæorum hypocrisim compositam ad decipiendum licet obseruare, ita & in sequentibus. Non enim quærũt nũ obligati sint, & debeant dare tributum, sed an liceat eis, veluti volentes consulere suæ conscientiæ,& soliciti ne Deum offendant, nõ autem pecuniarum dispendium ægre ferentes.

COGNITA AVTEM IESVS NEQVITIA EORVM AIT, QVID ME TENTATIS, &c] Nõ captus est Dominus eorum blandiloquentia, quomodo solẽt homines, vt quemadmodũ illi sperebant id responderet quod illi significabant se optare audire ab eo: sed cum nihil illũ latere posset, cognitam eorum nequitiam in primis

E redarguit seuere, suo exemplo doceñs nos, non attẽdendum tantum verbis hominum, nec sinendũ animum nostrum flecti hominũ cõmendatione, sed attendendam mentem interrogantium, vt secũdũ eam caute respondeatur. Dicit autem: *Quid me tentatis hypocritæ*, hoc est, cur vestra hypocrisi & suauiloquentia solicitatis me vt id dicam quod calumniari possitis? Aut cur explorare & experiri nimium nũ quid dicturus sim quod in calumniam rapi possit? Hypocritas autem vocat, tum quod simula

simularent beneuolentiam & acceptationem ipsitis: tum quod simularent studium cognoscendi iustitiam & veritatem, & placendi Deo. Perinde est ergo ac si dixisset: Interrogatis me veluti quē habetis magistrum veracem, ac veluti studiosi iustitiæ: at ego vtraque in re, nempe & in mei commendatione, & in prætensa cupiditate cognoscendæ veritatis, esse vos scio simulatores, atque ita; hac vestra hypocrisi & captiosa quæstione me tentare, tantum abest vt doceri à me velitis. Cùm autem his verbis eorum hypocrisim & conatū aperuisset Dominus, significasset que illorum quātumuis tectam hypocrisim non esse sibi incognitam; nec posse se falsa capi laude, quamquam hac ratione potuisset merito declinare responsionē ad propositam quæstionem, tamen ne videretur quære re occasionem declinandi responsionem, ostenderetque se etiam captiosa eorum quæstione capi non posse, sed econtrà eos prudenter, vt & aliis, caperet propriis ipsorum verbis, aggreditur ad quęstionem respondere propositam. Duabus enim artibus illum conabantur superare, hypocrisi, & quæstionis periculosæ lubricitate. At Dominus vtraque arte se superiorem demonstrauit, imo per vtrumq; illorum eos pudefecit, primum quidem eorum detegēs hypocrisim, ac suam, tanquā Dei omniscientiam demonstrans: deinde verò ex propriis eorum verbis, sic ad lubricam respondēs quęstionem, vt nō solùm nihil calumniari possent, sed etiam contra se sententiam protulisse arguerētur. Itaque vt propriis verbis conuinci possent, primū petiit sibi afferri & ostendi numisma census, vt habet Matthæus, hoc est, nummi speciē quo census exoluebatur. Reliqui verò duo Euangelistę dicūt Dominum expressisse nummi speciem, dicentes eum petiisse sibi exhiberi denarium. Ex Matthæi tamen narratione magis apparet Dominū non expressisse numismatis speciem, sed veluti ignorantem quo numismate census solueretur, (quo declararet huiusmodi rerum cognitionē sibi non esse cordi) in genere numisma census petiisse sibi offerri. Nam cùm dixisset Matthæus, Dominū postulasse sibi præsentari numisma census, subiicit: At illi obtulerunt ei denarium; significans illos numismatis speciem indicasse, de quo Domin⁹ in genere rogauerat. Proinde intelligendum videtur Marcum & Lucam denarii nomen in verbis Domini posuisse, non quod numismatis speciem Dominus expresserit, sed quòd denarius is fuerat nūmus quē Dominus rogauerat sibi exhiberi. Porro denarius, numisma erat Romanū, sicut drachma Atticum numisma, habens imaginem alicuius Cęsaris impressam simul cum aliqua superscriptione quemadmodum videre licet in multis, qui adhuc reperiuntur denariis, quod facit ad intelligendum id quod hic dicitur, denarium fuisse numisma census Romanis exoluendi, & habuisse tū imaginē, tum inscriptionem Cæsaris. Illud tamen dubitari potest, quomodo hic denarius dicatur fuisse numisma census, cū suprà ex cap. 17. Matthæi in cap. Concordiæ 69. ostensum sit tributum Romanis debitum fuisse didrachmum, id est, duas drachmas, nisi fortè tributum illud soluere debuerint duobus denariis, qui secundum Budæum æquiualent duabus drachmis: quanquam Robertus Senalis in suo de nummis & ponderibus libro ostendat rationibus non inefficacibus, denarium pluris valuisse quàm drachmam, & drachmam quidem

A octauam fuisse vnciæ partem, denarium vero septimam, vt denarius Romanus valuerit quatuor nostros stuferos, drachma vero tres cum dimidio. Sed ad historiam. Cum obtulissent ei denarium rursum interrogauit eos Dominus cuius esset nūmi imago & superscriptio, non quod ignoraret: sed tum vt demonstraret sibi non esse curæ terrena, & hæc sibi qui cœlestia tantū tractabat veluti incognita esse: tum potius vt ex ipsorū verbis eos illaquearet, qui venerant ipsum illaqueaturi in sermone. Illis ergo respondentibus & imaginem & inscriptionem esse Cæsaris Tyberij, vt est probabile, qui tum imperabat, intulit quod ex illorum responsione, consequens erat. *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari.* Quo quidem non voluit significare, B Cæsari danda quæcunque ipsius haberent imaginem, sed quoniam pecuniæ à Cæsare cusæ vsu, testarentur se illius imperio esse subiectos, danda illi esse quæ ipse ex suis rebus ab illis rationabiliter requireret. Hoc enim cùm facerent, non tam dare eos quàm reddere Cæsari, quæ ab ipso acceperunt. ideoque non dicit: Date ergo; cùm illi interrogassent, liceretne dare, cuperentque illum dicere, vel dandum esse, sed dicit: *Reddite*, tanquam ea quæ eius sunt, quæque ab eo accepistis. Quanquā enim nō simpliciter ratione vsus pecuniæ Romanæ, deberent Iudæi Romanis tributum, cùm & C antequam Romani eis imperarent, verisimile sit eos vsos fuisse Romana sicut & Græca pecunia, vt & apud nos externæ monetæ vsus est: tamen quo ex ipsismet eorū verbis Dominus ostēderet consequi, non debere videri iniquum esse, aut cōtra Deum, sicut illorum plerique videri volebāt, si pecunia Romana Romanis solueretur exigentibus, hinc ipsis dicētibus pecuniā census Romani esse denarium, & pecuniam Cæsaris insignē præferentem, intulit: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari*; quasi dicat: Quādoquidem solùm quæstio est de danda Cæsari pecunia, eamque fatemini eius esse numisma, non debet vobis iniquū videri, nec D Deo ingratum, si quod eius est, eo requirente, illi non tam detis, quàm reddatis. Addit autem admodum opportunè, & quæ sunt Dei Deo primum ne calumniari illum possent, quasi populu Dei subiiceret homini, & non Deo. Cuius gloriam nō, vt videri volebat, in primis assereret & quæreret. Nam illa erat altera calumniæ pars, in quam lapsurum Dominū sibi persuadebant, si diceret censum Cæsari dandum. Itaque illam calumniam, illis præcipiens adiecit, reddite item quæ sunt Dei Deo, significans census solutionem non esse contrariam his quæ debentur Deo, nec obesse quicquam pietati si res humanæ hominibus darentur. Secūdo E istud Dominus adiecit, vt illos ob auaritiam (prætextu tamen pietatis) anxios de soluendo censu notaret neglectæ pietatis in Deū. Nō enim admonēdi fuerant nisi in eo fuissent negligentes. Perinde ergo est ac si dixisset: Soliciti estis de soluendo censu, cum istud, vtpote non contrarium pietati, obiter facientes, poti⁹ id curare deberetis vt quæ Dei sunt, Deo redderetis, cui nihil tam datur quā redditur, vtpote à quo accepta sunt quæcunque ei dari possunt. Sunt autem Dei, ea quæ Deus ab hominibus requirit, Deoque sunt debita, primitiæ scilicet, decimæ, honor, ipsius reuerētia, & dilectio eius super omnia. Dicitur enim Deut. 10. Et nūc Israel quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas Dominum Deū tuum, & ambules in viis

eius

eius,& diligas eum,ac seruias ei in toto corde tuo, A &c. Cùm autem omnia quę habet homo in bonis vel animæ,vel corporis,vel fortunæ,sint ipsius dei, omnia hæc quodam modo Deo sunt reddenda. Id autem fit,cum omnia dei dona illi accepta ferim*, eisque omnibus vtimur secundùm illius voluntatem,& ad ipsius gloriam. Discendum autē ex hac Christi respōsione,Christianos etiam Ethnicis principibus obsequi debere,sed dum aliquid petunt ex suis rebus,eisque in quæ imperium obtinent. Nā si petant diuinum sibi exhiberi honorem,aut alias aliquid contra Deum præcipiant,non est quod pe runt reddendum,quia non quod suum est petunt, sed quod Dei est. Reddite,inquit, Cæsari, sed quæ Cæsaris sunt,quæque tanquam suo iure postulare potest.

ET AVDIENTES MIRATI SVNT SV PER EO, ET NON POTVERVNT, &c.] Mirati sunt, tum quòd intelligerent illum non latuisse suam hypocrisim & dolosum conatum: tum quod tam prudenter respondisset,vt vtranque calumniæ partem,in quarum alteram putabāt eum incidere oportere,effugeret,atque eos propriis ipsos verbis conuinceret. Quanquam autem mirarentur,nec haberent quod reprehendere possent in ipsius responsione,non sunt tamen immutati, sed relicto eo quem videbant se vincere non posse, abierunt sua spe frustrati.

SOLVITVR SADDVCÆORVM QVÆSTIO CONTRA RE-surrectionem. Matthæi 22. Marci 12. Lucæ 20.

CAPVT CXVII.

[a]IN illo die[c] accesserunt[b] & venerunt[c] ad eum† quidam Sadducæorum[a], qui* dicunt non esse[a] resurrectionē, & ‖interrogauerunt[a] eum dicētes: Magister, Moyses† scripsit[b] nobis: Si [a]quis ‖[b]frater alicuius[c] mortuus fuerit habens vxorem,[|] & dimiserit vxorē,[b] & *[|] filios non reliquerit[c], vt accipiat frater eius[c] vxorē illius,[b] & ‖suscitet[c] semen fratri suo. Septē† ergo[c] fratres erant[a] apud nos,[|] & primus[b] accepit vxorem[:], &[a] vxore ducta,*[:] mortuus est, ‖[b]non relicto semine[a]. Et nō habens semen reliquit vxorem suam fratri suo. [b]Et[a] similiter† ‖secundus[b] accepit eam, & [c]ipse[b] mortuus est,* & nec iste reliquit semen.[|] Et tertius[c] similiter accepit illam.[b] Et acceperunt eam [b]similiter & omnes ‖[b]vsque ad septimum,[b] & non reliquerunt semē,[:] & mortui sunt.†[|] Nouissimè autem [b]omnium* defuncta est & mulier. In resurrectione ergo[b] cùm resurrexerint,[|] cuius ‖ de[b] his[a] septem[|] erit vxor?[a] omnes† enim septem[c] habuerunt eam[b] vxorē. Et respondens[|] Iesus ait illis:[b] Nonne ideo [c]erratis, *non scientes[c] scripturas,neque virtutē Dei? Filii huius seculi nubunt,& traduntur ad nuptias,illis verò qui digni habebuntur seculo illo,& resurrectione ex mortuis,neque nubēt,neque ducēt vxores.[a] In resurrectione ‖[c]enim[b] cùm[c] à mortuis resurrexerint,[:] neque nubent,neque nubētur,neque vltra mori poterūt,† ‖sed sunt sicut Angeli Dei in *cælo[c], & filii sunt Dei,cū sint filii resurrectionis.[c] De ‖resurrectione autem mortuorum[c] †[b] quòd resurgant[c] mortui,& Moyses ostendit secus rubum,sicut dicit, Dominū Deū Abraham,& Deum Isaac,& Deum Iacob.[c] Non legistis[b] in libro Moysi,super rubū quomodo dixerit illi Deus,inquiens[a] quod dictum est à Deo,dicente vobis: [c]Ego sum Deus Abraham,& Deus Isaac, & Deus Iacob?† Deus autem non est mortuorum,sed* viuorum[c]: omnes enim viuunt ei.[b] Vos ergo multum erratis.[c] Respondentes autē quidam scribarū dixerunt ei: Magister,bene dixisti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.[a] Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius.*

** c. autē † a. Sadducæo ‡ c. neglō ‖ b. c. interrogabant † a. dixit ‖ b. e. cuius frater ‡ a. non habens filium e. hic sine liberis fuerit c. autem ‖ b. e. resurrectione † d. e. autē a. defunctus sine filiis. † c. a. secundus * c. sine filiis. ‖ b. septē † b. nouissima ‡ c. a. mortua. ‖ c. e. eorū † b. septē enim c. siquidē septem ‡ a. e. nescientes ‖ c. Cum enim † c. aequales enim Angelis sunt. * b. cœlis ‖ b. mortuis autē † c. quod vero † c. Nōest Deus. ‡ a. a. viuentium*

IN ILLO DIE ACCESSERVNT AD EVM QVIDAM SADDVCÆORVM QVI DICVNT ESSE [sic]... The lemma as printed reads: IAN ILLO DIE ACCESSARVNT [&] VENERVNT AD EVM QVIDAM SADDV.] Ostendere voluerunt euangelistæ,quomodo etiam Sadducæi, etsi Pharisæis contrarii, Dominum docentem apertè quæ de regno cœlorum & futura vita, impugnauerint,vtque vtráque sectam infestam Christus senserit,à neutra tamen superari potuerit. Porro de Sadducæis quædam dicta sunt circa tertium caput Matthæi. Hi non tantùm carnis resurrectionem negabant,sed etiam animæ immortalitatem,asserentes animas hominum sicut bestiarum interire cum corporibus, quemadmodum testatur Iosephus lib. 18. Iudaic. antiquit. cap. 2. Et Lucas Act. 23. testatur, Sadducæos non tantùm resurrectionem negasse,sed etiā Angelos & spiritum. Proinde sicut Pharisæi & Esseni in multis secuti videntur Platonis & Pythagorę dogmata,ita Sadducæi videntur sectati Epicureos. Nam etiam cum Epicureis prouidentiam in Deo & cognitionem rerum humanarum negabant, vt patet ex Iosepho lib. 2. de bello Iudaico. Dicit enim : Deum extra omnem mali patrationem inspectionemque constituunt. Iidem tantùm quinque libros Moysi receperunt, in quibus de resurrectione non tam apertè fit mentio atque in B Prophetis. Dicit enim de eis Iosephus lib. 18. antiquit. quod nullas alias obseruationes præter legem custodirent. Itaque hac in parte consentiebant cum Samaritanis. Hi ergo scientes Dominum docere contraria sententiæ suæ, ex ipsa lege Mosaica putabant se inuenisse rationem qua refutarent resurrectionis assertionem, quasi ex ipsa lege sequeretur intolerabilis absurditas,ipsam resurrectionem,post quam existimabant homines viuere,oportere eā esse quā iā viuunt carnalem vitam, quod præter hanc , aliam vitam intelligere non possent,vt erant planè carnales & crassi. Lex au C tem ex qua occasionem commenti sunt , habetur Deut. 25. vbi sic legimus: Quando habitauerint fratres simul,& vnus ex eis absq; liberis mortuus fuerit,vxor defuncti non nubet alteri , sed accipiet eā frater eius,& suscitabit semen fratri suo,& primo genitum ex ea filium nomine illius appellabit,vt non deleatur nomen eius ex Israel,&c. In qua lege nomine fratrum intelligendi sūt significari omnes cognati. Non enim solus frater propriè dictus,defuncto fratri semen suscitare debebat ,sed proximior quisque cognatus,defūcto sine liberis cognato,quemadmodum patet ex lib. Ruth. Rursum notādum,quod cùm dicitur,primo genitum ex ea fi-

lium nomine illius appellabit, non significatur ipsum eodem nomine vocandum quo defunctus appellabatur, sed quòd illius deberet censeri filius, atque in illius locum constitui, successurus veluti filius in demortui hæreditatem. Vnde Hebræa habet ad verbum: Et primogenitum quem illa pepererit, statuet iuxta nomen, vel in nomine, id est, in loco fratris sui defuncti. Lata autem fuit hæc lex principaliter, vt ex verbis legis apparet, in consolationem morientis sine liberis, quoniam tunc quidem in liberis quisque sibi superstesesse cupiebat, cùm magnum bonum reputabāt prolium multitudinem, & legitimi hæredis successionem. Deinde huiusmodi legis cōstitutione fiebat vt familię multiplicarentur, quod tūc multum quærebatur, vtq; hæreditates manerent impermixtę, nec quis auaritia sua aspirare posset ad alienas hæreditates, easve inuadere, sed cōtrà proximior quisq; defuncto cōsanguineo, idem impenderet, quod sibi quisq; fieri vellet, nimirum vt illum in filio superstitē faceret, suaq; contentus forte alienas hæreditates non tātum inuaderet, sed etiam legitimo hæredi saluas seruaret, quę synceræ erant dilectionis officia, quæ quisquis proximo suo impendere grauabatur, is ex legis cōstitutione, graui ignominia inuręba tur, ita vt diceretur domus eius, domus discalceati, ob calceamēti solutionem, qua significabatur cessio possessionis, vt dicitur in lib. Ruth. [Ruth 4. Exod. 38] Hæc autē lex non à Moyse fuit primum adinuēta & introducta. Nā cum in Genesi Iudas filio suo Onan præceperit suscitare semen fratri defuncto Her, patet & ante Moysen hāc cōsuetudinē apud gentes Chananeas fuisse receptam, naturali scilicet æquitate, & dilectione proximo debita ita dictante: sicut naturali quadam æquitate etiam decimæ ante legem soluebantur sacerdotibus. Ex hac ergo lege occasionem accipientes Sadducæi, septem proponunt fuisse fratres, (siue verè sic fuerit, siue ab eis fictum) qui singuli eandem iuxta illam legem acceperint vxorē, de qua quærunt cuius in resurrectione sit vxor futura, cum omnes idem habeant iuris in eam, existimātes necessariò dicēdū eam vel omniū simul, vel vnius alicuius ex septem fore vxorem, ac proinde cum vtrunque videretur absurdum, necessariò cōsequi nō fore resurrectionem. Proponūt autem de septem fratribus, cū sufficeret proponere de duobus vel tribus, vt maiorem ostendāt absurditatem quam consequi putabant assertionem resurrectionis. Non dicunt autem: Si resurrectio est futura, vt vos dicitis, cuius erit in resurrectiōe? sed, velut præsupponentes futuram resurrectionem, *In resurrectione ergo* (inquiunt) *cuius erit de septem vxor?* dissimulantes fortè se esse Sadducæos, vt magis incautum in absurditatem aliquam deducerent.

ET RESPONDENS IESVS AIT ILLIS: NONNE IDEO ERRATIS.] Errabant Sadducæi, tum quia non putabant fore resurrectionem, tum quia putabant post eam, si futura esset, talem fore vitam qualem modo viuimus, imo quia putabant eam non posse aliam esse, & hāc videbant non posse consistere, negabant omnino futurā resurrectionem. Huius autem duplicis erroris assignat Dominus causam, ignorantiam duorū, nempe scripturarum & potentiæ diuinæ. Erratis, (inquit) nesciētes, id est, quia nescitis scripturas, neque virtutem Dei. Participium enim, nescientes per causam est exponendum, Græco more. Nesciebant autem scripturas, tum quia non sciebāt quæ scripturæ essent sacræ, prophetarum scripturas nō recipientes: tum quia etiam scripturas Mosaicas quas legebant non intelligebant rectè satis, vt postea Dominus ostendit. Quod si econtrario vtroque modo scripturas cognouissent, non incidissent in duplicem illum errorem. Nam ex scripturis etiā Mosaicis, sed maximè ex propheticis, intellexissent & futuram resurrectionem, & futuram aliam viuendi rationem post resurrectionem ab ea quæ modo est. In Iob enim, Isaia, Ezechiele, Daniele, & aliis aperta sunt resurrectionis testimonia, quibus etiam significatur satis aliam fore tunc vitam quā quæ modo est, æternam scilicet ac beatam, quæ in cibo & potu, & id genus rebus consistere nequit, vt Iob 14. & 19. Isaiæ 26. Ezechielis 36. Danielis 12. Rursum si virtutem Dei cognouissent, non incidissent in duplicem illum errorem. Non enim ita absurdum putassent homines etsi secundum corpus in cinerem redactos, reuocari rursum ad vitam ab eo qui eos & totum mundum antea condiderat ex nihilo: facile item intellexissent, Deo possibile esse longe nos alia in futuro vita donare, quàm sit ea quam modo agimus. Benè autem horum duorum ignorantiam Dominus assignat causam erroris Sadducæorum. Nam illorum duorum ignorantia, causa fuit erroris omnibus tum philosophis, tum hæreticis, qui resurrectionē vel apud Iudæos, vel apud Christianos negauerunt. nec alia ratione credere quis potest futuram resurrectionem, nisi scripturis sacris instructus fidem illis habeat, atque omnipotentię diuinæ magnitudinem secum expendat. Probaturus vero Dominus eos errare ex dicta ignorantia, primum soluit eorum contra resurrectionis assertionem obiectionem, ostendens non talem futuram post resurrectionem vitam, qualem illi opinabantur, ac deinde ex scripturis astruit veram esse resurrectionis assertionem, ac proinde eos errare negando resurrectionem. Itaque ordine conuenienti seruato, à prędicto illo duplici errore eos curare studuit. Conueniens enim ordo erat, vt prius refelleret eorū obiectionem, & deinde veritatem constabiliret scripturę authoritate. Probat ergo eos errare, dicens: In resurrectione enim non, vt vos opinamini, nubēt, neque nubentur. In quibus verbis vt pręter consuetudinem linguę Latinę dictum est passiue, nubentur, ita etiam pręter eiusdem linguę consuetudinem dictum est, nubent, pro ducent vxores, vel contrahent matrimonia. Nam quanquam Græca dicti ὁ γαμία dicatur & de viris & de mulieribus, nubere tamē Latinis solum dicitur de mulieribus, cum sit hic referenda ad viros, sicut nubentur ad mulieres, pro quo rectius vertendum fuerat, dantur nuptum, vel dantur ad nuptias, quomodo vertit interpres Lucæ 17. & rursum hoc loco, vt pertineat ad mulieres quæ à parentibus elocantur & dantur nuptum. Nam etiam si Latine diceretur nubi, non tamen Græcis pro nubuntur est passiuū præcedentis verbi, pro quo nos habemus nubunt. sed, οὐδὲ γαμοῦσι, οὐδὲ ἐκγαμίζονται. Cuius passiui actiuum ponitur postea Matth. 24. γαμοῦντες καὶ ἐκγαμίζοντες. vbi interpres rectè vertit, nuptui tradentes. Illud mirum, quod cum interpres apud Lucam hoc loco posterius verbum verterit, traduntur ad nuptias: mox vertit, neque nubent, neque ducent vxores; cum & hoc loco idem sit verbum ἐκγαμίζονται. Ne autem quis interpretem nostrum nimiæ arguat inscitiæ, quod nubere aliquando tribuit

buit viris, testatur Nonius Marcellus, nubere apud antiquos fuisse verbū commune viris & mulieribus, sicut apud Græcos *γαμεῖν*. Porro quod de statu resurrectionis futuro Dominus respondit, clarius & prolixius extulit Lucas quàm reliqui duo. Lucas enim antithesin facit inter conditionē huius seculi, & conditionem seculi futuri, additque rationem noui status futuri seculi. Filii (inquit) *huius seculi nubunt, & traduntur ad nuptias*, &c. Dicuntur autem filii huius seculi hoc loco, non quemadmodum Lucæ 16. homines mundo dediti, ne hinc colligatur, nuptias esse illicitas, quemadmodum asseruerunt quidam hæretici, sed simpliciter homines in hoc seculo viuentes, contra quorum pro B præsenti statu cōditionem subditur; illi autem qui digni habebūtur seculo illo futuro, & resurrectione ex mortuis beata, neque nubent, neque ducent vxores. Cuius ratio subditur: *neque enim vltra mori*

1.Cor.1. *poterunt*. Sic enim habent Græca, cum plerisque Latinorum codicibus desit coniunctio enim, quæ tamē additur apud Dionysiū, & in scriptis antiquis. Conuenit autem hæc ratio illi legi Mosaicæ, vnde Sadducæi suæ quæstionis desumpserunt occasionem. Ea enim lege significatur nuptias modo esse necessarias, vt per eas succurratur mortalitati humanæ. Itaque cùm cessabit mortalitas, & absorpta erit mors in victoria, cessabit & nuptiarum ratio. Sequitur apud Matthæum & Marcum; *sed sunt sicut* C *Angeli Dei in cœlo*; immortales scilicet, alimento & generatione non egentes, & ab omnibus his passionibus liberi, atque beata fruentes vita, non autem in omnibus sunt sicut Angeli Dei, quia non sicut illi corpore carebunt. Sic intelligendum patet ex Luca, qui ad probationē eius quod dixit non posse eos vltra mori, subiicit: Æquales enim Angelis sunt; & addit quod est ipsi proprium: *Et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis*. Filios autē Dei dicit, non iam solum secundùm spiritum, secundum quem & iam sunt filii Dei, sed etiam secundum corpus, quod diuina quadam cum Angelis immortalitate donatum erit, spiritui prætereà D vbertimè & perfectè communicata diuina natura, ita vt ob huiusmodi communionem Ioannes dixerit: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum si-

1.Ioan.3. cuti est. Addit autem causam quare tunc erunt filii Dei, nimirum, quia erunt filii resurrectionis. Vbi per resurrectionem secundùm Irenęum lib.4.ca.9. intelligitur ipse Christus, qui de seipso dicit: Ego sum resurrectio & vita, vt filii resurrectionis sint filii Christi. At simplicius filii resurrectionis intelligendi sunt dici Hebraica phrasi, homines ad resurrectionem (loquitur autem de beata resurrectione iustorum) pertinentes. Dicit autem hoc nominus ad distinctionem filiorum huius seculi. Sicut enim filii huius seculi ratione primæ generatio- E nis dicuntur filii hominum, & ob id mortales sunt: ita qui pertinent ad resurrectionem, quæ est secunda generatio, non ad vitam animalem, sed spiritualem, ratione huius regenerationis dicuntur filii Dei, & ob id sunt immortales. Tertullianus lib. de resurrectione carnis, subtiliter explicat quare resurrecturi dicantur filii resurrectionis. Filios, inquit, resurrectionis appellat, vt per eam quodammodo nasci habentes, post quam non nubent, sed resuscitati. Cæterum consideratione Angelicæ similitudinis quæ in resurrectione promittitur, Basilius virginitatem commendans, ait virginitatem semen esse futuræ incorruptionis, imò virgines

A futuram illam in resurrectione cum Angelis similitudinem iam præuenire. Porrò, inquit, libro de virginitate, cum etiā in reliquis omnibus magna quædam & præfulgida res virginitas cognoscatur, insuper & regenerationis & incorruptibilis vitæ iam hinc semen quoddam purum ostendit. Si enim in resurrectione neque nubunt, neque vxores ducunt, sed sunt sicut Angeli Dei, & fient filii Dei, certè qui virginitatem exercent, Angeli sunt in incorruptibilibus carnibus hominum vitam circumeuntes, & Angeli non ignobiles quidam, sed etiam valde clari atque illustres, &c. Notandum autem, quòd Dominus tantum loquatur de resur- B rectione iustorum, tum quòd ea sola verè sit dicenda resurrectio, vnde frequenter de ea sola scripturæ loquuntur: tum quòd de resurrectione iustorū Sadducæi interrogauerant. Quæsiuerunt enim de resurrectione Iudæorum. Dum tamen Dominus iustos in resurrectione docet non inituros matrimonia, quia erunt similes Angelis Dei in cœlo; intelligendum similiter relinquit, nec impios matrimonia contracturos. Quia sicut illi erunt Angelis Dei in cœlo similes, ita hi similes dæmonibus in inferno.

* DE RESVRRECTIONE AVTEM MORTVORVM, QVOD RESVRGANT MORTVI, &c.] Refutata eorum obiectione, & C excluso errore eorum de conditione vitæ post resurrectionem, modò Dominus assertionem resurrectionis confirmat, alterum eorum errorem conuincens, quo ex ignorantia scripturarum negabāt in totum futuram resurrectionem mortuorū. Eam autem comprobaturus Dominus scripturarum authoritate, non adducit testimonia ex Prophetis, ex quibus aperta testimonia producere potuisset, sed ex Moyse, quòd hunc solùm Sadducæi reciperent, eumque pro sua sentētia citassent. Ex quo tale profert testimonium, quod apertè quidem resurrectionem non astruit, sed tantum ex consequenti, ostendens suam in scripturarum intelligentia sapientiā, D & docens quanta cum attentione & expensione sint scripturæ legendæ & tractandæ, vt non hæc tantùm sint spectanda quæ in eis apertè pronunciantur, nec per aperta testimonia tantum agendum contra hæreticos, sed & per ea quæ argumentatione non coacta, & consequentia necessaria eorum destruunt errorem. Nam alioqui ex Moyse poterant alia quædā proferri, quæ apertius resurrectionem animæque immortalitatem probarent, qualia sunt cùm dicitur quis appositus ad patres suos, aut dormisse cum patribus suis, aut cū Iacob dicit se descensurum in infernum ad filium suum. Probat autem Dominus futuram mortuorum resurrectionem, ex eo quòd Exodi 3. Deus se dicit nō E fuisse, sed esse Deum Abraham, Isaac, & Iacob, cū iam illi essent mortui. Sub qua propositione maiore ex scripturis desumpta, subsumit minorē, per se certissimam, nec multa egentē probatione, dicens: *Non est Deus mortuorum, sed viuentium*. Vel vt efficacius est Græcè apud Matthæum, non est Deus Deus mortuorum; vt bis sit nomē, Deus, prius cum articulo, secundum sine articulo. Absurdum enim esset, Deum viuum, imò eum qui est ipsa vita, mortuorum dici Deum, sicut absurdè vita diceretur vita mortuorum & eorum qui non sūt. Ex his ergo duabus propositionibus irrefragabilibus & certissimis concludendum relinquit Dominus futuram corporum resurrectionem. Videri ta-

Gene 47.

Deut.31.

men potest, hæc nō posse necessariò inferri ex præmissis illis, imò contrarium potius. Nam si Deus dicatur Deus Abrahæ, Isaac, & Iacob tanquam viuentium, non autem mortuorum, non ergo mortui hi resurgent. Et alioqui ex illis præmissis nō videtur posse inferri nisi animarum immortalitas. Propter eas enim coram Deo viuentes, Deus dici tui seipsum vocare Deum Abraham, Isaac, & Iacob, tanquam viuentium, cùm corpore sint mortui, quemadmodū dicimus: Sancte Petre ora pro me, cùm Petrus iam tantum sit secundum animā. Sciendum ergo, quòd dupliciter intelligi potest Dominus ex illis assumptis probare corporū mortuorum resurrectionem. Primò enim secundùm Hieronymum dici potest, ipsum immediate ex illis assūptis probare voluisse animas permanere post mortem, quod etiam negabant Sadducæi, atque ex illo consequenter intelligendum reliquisse etiā necessariò futuram corporum resurrectionem, maximè secundum sententiam Sadducæorum, qui propterea quod animas hominū putabant necessariò dependere à corpore, sicut animas brutorum animalium, eas putauerunt perire cum corpore. Ex eo ergo quòd illis ostensum fuit mortuos secundùm aliquid viuere, nempe secundum animam, consequenter etiam non illis tantùm, sed absolute omnibus probatum est futuram corporum resurrectionem. Posita enim immortalitate animæ, ratio exigit vt aliquando corpora resurgāt, quòd ad hæc animæ inclinationem habeant, quam perpetuo impediri est contra rationem violenti. Nullum enim violentum, secundum etiā philosophos, perpetuum esse potest. Cum igitur Sadducæi maximam dependentiam putabant animæ ad corp⁹, facilè credita immortalitate animæ ratio ab eis impetrare potuit, imo apud eos consequens erat resurrectionem corporum futuram. Et quidem quā efficaciter posita animæ immortalitate ex eius erga corpus inclinatione sequatur futura corporum resurrectio: ex eo satis licet videre, quod philosophi fere illi qui animā crediderunt immortalē, ob hanc animæ ad corpus inclinationem, aut putauerunt animas post mortem alia quædam corpora aerea & subtilissima assumere, aut relegari rursum in hunc mundum in alia corpora, quemadmodum sensit Pythagoras & Plato. Inclinationem autem animæ ad corpus, testatur vis illa quæ naturæ videtur adhibita in dissolutione animæ à corpore: testatur & oratio illa animarum sanctarum in Apocalypsi, quæ acceptis stolis albis optant corporum assumptionem.

Apoc. 6. Cæterùm & alia ratione, posita animæ immortalitate consequens est, tū ex naturali eius erga corpus inclinatione, tum ex iustitiæ diuinę æquitate, futuram corporū resurrectionem, præsupponendo animas post mortem pro gestis in hac vita aut præmium accipere, & fœlicitatem aut supplicium, quemadmodum crediderunt etiā omnes philosophi qui animæ immortalitatem astruxerunt. Iustitiæ enim æquitas requirit vt corpora quæ cū animabus bona malaque gesserūt, cum eisdem similiter aut fœlicitate fruātur, aut supplicio afficiantur. Deinde perfecta fœlicitas animę consistere nequit, quandiu anima à corpore separata, naturali corporis desiderio frustratur, quemadmodum indicat prædicta animarū sanctarum in Apocalypsi oratio. Certe author libri Machabæorum secundi, Iudam Machabæum colligit de resurrectione mortuorum rectè sensisse ea ere

Apoc. 6. 2 Macha 12.

A dita ab eo animarum post mortē vita, cū dicit: nisi enim eos qui ceciderant resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis. Nam alioqui prodesse etiam potuerat animabus illa oblatio & oratio, sed existimabant, vt dictum est, alterū alteri adhærere necessario. Itaque minus mirum, si & hoc loco ex ea scriptura quæ animarum post mortem vitam tantū videtur necessario astruere, intelligendam etiam relinquat & velit corporum resurrectionem. Aliter tamen, & meli⁹, dici poterit Dominum ex illo Exodi loco voluisse immediatè probare & concludere futuram corporum resurrectionem, nimirum quod cùm Deus se adhuc dicat esse Deum Abraham, Isaac, & Iacob, necessarium sit illos etsi hominibus mortuos, tamen Deo non esse mortuos, sed illi tantùm dormi-

B re, & adhuc viuere illi, & proinde illos aliquando ab eo resuscitandos à morte, veluti à somno. Hac enim ratione Dominū significare Abraham, Isaac, & Iacob adhuc viuere, cum hominibus sint mortui, satis indicat illud quod apud Lucā pro probatione eius quod subsumendo dicitur: *Non est Deus mortuorum; sed viuentium* additur: *Omnes enim illi viuunt.* Nam secundum animā omnes mortui etiam nobis viuunt. At homines ipsi quantiquanti sunt, etiam post mortē Deo viuunt, qui vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt: quemadmodum saluator puellam archisynagogi filiam non mortuam esse dixit, sed dormire, quod sibi nō

C esset mortua, sed à se veluti dormiens esset resuscitanda. Talis est ergo ferè Dominicōtra Sadducæos argumentatio. Ipse Deus etiā post mortem patriarcharum se dicit esse illorum Deum. Absurdè autē se Deum vocaret mortuorum & eorum qui omnino non sunt. Viuunt ergo hi patriarchę, saltem ipsi Deo, eique tantū reputantur vt dormiētes. Quod si verum est, consequens est eos qui hominibus habentur mortui, aliquando resurrecturos, resuscitatos à Deo veluti à somno. In hunc sane modū D. Irenæus declarat se intellexisse hanc Domini argumentationem, dum tractans hunc locum lib. 4. ca. 9. sic scribit: Si enim Deus mortuorum non est, sed viuorum, hic autem dormientium patrum Deus

D dictus est, indubitate viuunt Deo, & non perierunt, cum sint filii resurrectionis. Sic & Diuus Chrysostomus se intellexisse ostendit, scribēs in hunc locum, & declarans quomodo Deus dicatur patriarcharum tāquam adhuc viuentium Deus. Quemadmodū enim (inquit) Adā quamuis viueret posteaquam de vetito ligno comedit, sententia tamē prolata mortuus erat: sic profecto isti etsi mortui erant, pollicitatione tamen resurrectionis viuebant. Quomodo igitur alibi dicit, vt & mortuorū & viuorū dominetur? Non est hoc illi simile. Mortui nāque hic illi qui victuri sunt appellātur. Hæc Chrysosto. Eadē habēt Euthymius & Theophyl.

E vtpote Chrysostomi imitatores. Porro cū in multis aliis locis scripturæ etiā Mosaicæ, Deus vocetur patriarcharum Deus, peculiariter tamen dominus erant verba Dei ad Moysen circa rubum, vel quòd hoc loco insigniret Deus suum nomen Moysi aperuit, & tunc primum se horum triū patriarcharū Deum appellauerit, addens hoc sibi nomen fore in æternum: ex quo etiam vlterius cōsequitur omnes illos viuere Deo, etiam si moriantur hominib. qui horū patriarcharū sunt filii, cum benedictio patriarcharum etiam ad semen eorū extendatur. vel etiam quod hoc loco primùm Moysea suam acce-

perit

perit à Deo authoritatem, cuius authoritate Sadducæi se putabāt resurrectionis fidem confutasse. Si enim Moysis authoritate se tueri vellent, oportebat attendere diligenter, & credere eis verbis Dei ex quibus suā primùm Moyses obtinuit authoritatem. Non caret autem mysterio, quòd Deus se non dicit Deū Abraham, Isaac, & Iacob, sed ter repetito nomine, Deus, Ego sū (inquit.) Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Hac enim terna nominis Dei repetitione ad singula patriarcharū nomina, significata est trinitas personarum diuinarū, quæ & in tribus his patriarchis videtur designata. Abrahā enim primus fidei parens, ac filium suum Isaac paratus immolare, typum gessit Dei patris, qui filium suum vnigenitum obtulit pro salute hominum in cruce. Isaac autem ligna ferens humeris suis in suiipsius immolationem, typum manifestè gessit Christi, qui factus est obediens patri vsque ad mortem, crucis lignum in quo immolandus erat gestans suis humeris: Iacob autem tertius in patriarcharum numero, procedēs ab Abraham per Isaac, typum quendā gessit spiritus sancti procedentis à patre per filium. Quod autem in Matthæo dicitur istud dictum Iudæis: in Marco verò ipsi Moysi, nihil habet cōtrarietatis. Sic enim illud dictum fuit Moysi, vt etiam eidem præceptum fuerit, dicere illud Israelitis rogātibus nomē eius qui misisset ipsū. Cæterū quod in Luca legimus, secus rubum: & in Marco, super rubum, Græcè est, ἐπὶ τῆς βάτου, quod verti melius potest, In rubo, quemadmodum vertit in Marco quidam, cùm in Luca verterit, iuxta rubum. Cum autē subsumitur: Deus autem non est mortuorum, sed viuorum, repetenda est dictio, Deus, hoc modo: Deus autem non est mortuorum Deus, sed viuentium, quemadmodū in illo ad Romanos: Neque enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto, in carne est circuncisio, repetendæ sunt dictiones, Iudæus & circuncisio. Infertur autem à Domino ex præmissis apud Marcum, id vnde cœperat, cùm dicitur, Vos ergo multum erratis. Non enim iam ostēderat eos simpliciter errare, sed multum errare, nimirum & quòd errarent negando resurrectionem, & quòd errarent existimando posita resurrectione carnalem fore post resurrectionem vitam. Ex hac itaque Christi cōtra Sadducæos disputatione duplex refellitur error philosophorum & hæreticorum. Primum enim contra omnes philosophos astruitur resurrectio corporum, quæ vt non potest efficaciter naturalibus rationibus probari, sed potius cum naturalibus pugnat rationibus: ita eam nulli philosophi potuerunt credere futuram, nec credi potuit à quoquā nisi diuina reuelatione instructo, aut scripturis sacris fidem habente, quanquam rationibus quibusdam naturalibus fides resurrectionis iuuari possit. Post philosophos autem & Iudæorū Sadducæos, fuerunt & hæretici Christiano nomine gloriantes, qui ipsi etiam Apostolorum temporibus, & in exordio nascentis Ecclesiæ corporum negauerunt resurrectionem, nimirū hi ferè omnes qui ex Simonis Magi schola descenderunt, falso nomine se gnosticos appellantes, à veritatis, quam sibi vendicabant solis, cognitione. Testatur enim Augustinus, Simonem Magum, Basilidem, Seuerianos, Carpocratitas, Valentinianos, Marcionitas resurrectionē negasse, quemadmodum etiam patet ex Irenæo & Tertulliano. Hi enim nomē tantum resurrectionis conseruantes,

A asserebant nō esse nisi resurrectionem animarū, qua scilicet animæ eorum qui doctrina ipsorum imbuti essent, liberatæ à vinculis corporalibus, restituerentur saluti: quæ videtur & fuisse sententia Hymenæi & Phileti, de quibus dicit Paulus, quod à fide exciderūt, dicentes resurrectionem iam esse factam. Contra quos hæreticos disputans Tertullianus lib. de resurrectione carnis, quandoquidem etiam hoc loco hæretici quidam abutebantur pro erroris sui confirmatione, ostendit hoc loco carnis resurrectionem & non animæ tantum Dominum astruxisse, quòd talem proculdubio confirmare voluerit resurrectionem, qualis ē Sadducæis negabatur, qui eam negabant in qua videri poterāt necessariæ nuptiæ. Secundò refellitur error eorum qui resurrectionē quidem carnis confitentur
B futuram, sed post eā putant fore carnales delicias, in quibus hominis futurā constituunt beatitudinem, nimirum in cibo & potu, ac omnis libidinis expletione. Quod sensisse Cherinthum testatur D. Augustinus lib. de hæresibus, sentiuntque quotquot Mahometi iam sequuntur errorem. Refellitur item error eorum qui post resurrectionē crediderunt, terrenū fore regnū Christi, in quo ante acceptum spiritum sanctum fuerunt etiā discipuli, fuerunt & hi qui Millenarii dicti sunt, quod mille annis post resurrectionem Christum in terra regnaturum crediderunt. Contra hos enim omnes Saluator hic docet, nō carnalem, neque terrenum
C fore post resurrectionem statum hominum, sed talem victuros vitam, qualem viuūt Angeli in cœlo sine nuptiis, ac proinde etiam sine cibo & potu, reliquisque carnis oblectamentis. Est autem resurrectionis fides vt propria Christianis, & omnium ferè quæ creduntur maximè supra naturā, ita conseruationi Christianæ religionis summè necessaria, vt rectè dicatur basis & fundamentum Christianismi. Huius enim spe fit vt quod docet Christiana doctrina, alacriter homo exequatur, vt scilicet præsentia bona contemnat, voluptates fugiat, carnem suam castiget, ac mortem etiā, si necesse sit pro Christo obeat, mortemq; minus horreat. Vnde librum suū de resurrectione carnis sic auspicatur *Resurrectionis fides necessaria.*
D Tertullianus: Fiducia Christianorum, resurrectio mortuorum. Illa credentes sumus, hoc credere veritas cogit. &c. Itaq; cùm hoc loco primū quidem doceamur futuram corporum resurrectionem, huius spe nec propriam mortē, nec amicorum nimis doleamus, omniaq; promptè perficere studeamus quę à suis Dominus exigit, qui aliquando abundātem illis redditurus est mercedem. Cum autem secundo doceamur, spiritualem fore post resurrectionem statū vitæ humanæ, quo illo digni efficiamur, futurā illam vitā meditemur & auspicemur, sobrietate, castitate & oratione, Angelorū vitam imitantes in terris, quo in cœlis ęquales illis effici
E possimus. Quæri autē potest circa hoc quod dicit Dominus, in resurrectione non fore nuptias, an in resurrectione sit permansurus sexus muliebris. Nā cessantibus nuptiis, is sexus videtur superfluus & otiosus. Et quidem D. Aug. lib. de Ciuitate Dei 22. cap. 17. testatur nonnullos propter illud Pauli: Donec occurramus omnes in virum perfectum, existimasse fœminas non resurrecturas in sexu fœminino, sed omnes in virili, quoniā Deus solū virum fecit ex limo, fœminam ex viro. D. Hilarius autem hoc loco in commentariis super Matthęum hanc quæstionem attingēs, quod se temere facere dicit, *Ephes. 4.*

A eo quod à cunctis fermè esset præterita, sentire videtur omnem sexum defuturum in resurrectione motus his Christi verbis. Sic enim habet: Et quidē suffecerat aduersus Sadducæos opinionem corporeæ illecebræ recidisse, & officiis cessantibus inania hæc corporum gaudia sustulisse. (dicendo scilicet, *non nubent, neque nubentur*.) sed adiecit: *Erunt similes Angelis Dei*. Quia igitur eas Angelis similes, sacramentum scripturarum, & diuinæ virtutis potestates futuras esse demonstrat, qualis in scripturis authoritas est de Angelis opinandi, talem in resurrectione spei nostræ sensū oportet esse de fœminis. Hæc ille, qui his sentire videtur, non solùm cessatura officia sexuum, sed etiā sexuum diuersitatem, imo omnem sexum, sicut nullus est in Angelis sexus. Verum Augustinus loco prædicto quæstionem hanc tractans subiungit. Sed mihi

B melius sapere videntur, qui vtrūq; sexum resurrecturum esse non dubitant. non enim libido ibi erit quæ confusionis est causa. Nam priusquā peccassent, nudi erāt, & non confundebantur vir & fœmina. Corporibus ergo illis vitia detrahentur, natura seruabitur. Nō est autem vitium sexus fœmineus, sed natura, quæ tunc quidem & a concubitu, & à partu immunis erit: erunt tamē membra fœminea non accōmodata vsui venereo, sed decori nouo, quo nō alliciatur aspicientis concupiscentia, quæ nulla erit: sed Dei laudetur sapiētia atque clementia, qui & quod non erat fecit, & liberauit à corruptione quod fecit. Hæc ille, qui post pauca eodem capite hanc sententiam confirmat ex præsenti ad Sadducæos responsione Christi. Cùm (inquit) aptus locus esset vt diceret: De qua me interrogatis, vir erit ipsa, non mulier: non hoc dixit, sed dixit, *in resurrectione neque nubent, neque ducent vxores, sed sunt sicut Angeli Dei in cælo*. nuptias ergo Dominus negauit futuras esse in resurrectione, non fœminas, & ibi negauit, vbi talis quæstio vertebatur vt eam negato sexu muliebri celeriore facilitate dissolueret, si eum ibi præsnosceret non futurum, imò etiam futurum esse firmauit, dicendo: *Non nubent*, quod ad fœminas pertinet: *neque vxores ducent*, quod ad viros. Erunt ergo quæ vel nubere hic solent, vel ducere vxores, sed ibi hoc nō facient. Simili argumento & Hieronymus hic in Matthæum scribens colligit fore vtrunque sexum: Si (inquit) in resurrectione non nubent, neque nubentur, resurgent ergo corpora quæ possunt nubere & nubi. Nemo quippe dicit de lapide, & arbore, & his rebus quæ non habent mēbra genitalia, quod non nubant, neque nubantur, sed de his qui cùm possint nubere, tamē alia ratione non nubunt. Quod autē infertur: *Sed sunt sicut Angeli Dei in cælo*; spiritualis promittitur conuersatio. Hæc Hierony. quem verisimile est hoc diligentius annotasse, non tantum ad ostendendum identitatem corporum in quibus homines resurgent, sed etiam in commendationem ennuchorum, qui nūc se castraoerunt propter regnū cælorum, Angelicā similitudinem quæ in resurrectione promittitur, in præsenti vita quadantenus præuenientes.

¶ *Respondentes autem quidam scribarum dixerunt ei: Magister, bene dixisti*.] Solus Lucas commemorat scribas quosdam commendasse responsionem Domini datam Sadducæis: Marcus vero similem cuiusdam scribæ commendationem narrat post responsionem Domini ad sequentem quæstionem, quam prætermisit Lucas, quod eandem à scriba quodam alio tempore Domino propositam, & à Domino eodem modo quo hic absolutam, introduxit superius cap. 1 1. Intelligendum itaque vtranq; Domini responsionem ad duas quæstiones, quosdam ex scribis approbasse, & alteram quidem commendationem descripsisse Marcum, alteram vero Lucam, qui dicit quosdā scribas respondisse, hoc est, subintulisse, *Magister bene dixisti*, nimirum gaudentes Sadducæis hostibus suis, & dissentientibus secum, occlusum esse os. Quod autem apud Lucam sequitur: *Et amplius non audebant eum quicquam interrogare*; ex Matthæo &

C Marco falsum videtur, cum hi testentur post quæstionem Sadducęorū, Pharisęos & scribas aliam adhuc quęstionem proposuisse. Proinde vel intelligendum est, Lucam tantum loqui de Sadducęis, vt sit sensus: Sadducęos non amplius ausos quicquam interrogare. Aut si de omnibus Lucas loqui intelligatur, accipienda est ea sententia significari quod cum iam aliquoties Dominus respondisset prudenter variis quæstionibus & Pharisęorum, & Sadducęorum, ita ipsius prudētiam admirati sunt & timuerunt, vt non auderent eum amplius quicquam interrogare. Videtur enim Lucas idem vo-

D luisse dicere cum eo quod post sequentem quęstiōem à se omissam ob causam iam prędictam dixit Marcus: & nemo iam audebat eū interrogare: Matthęus vero adiecit de turbis: *Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius*; quod scilicet tam prudenter & faciliter ea quę videbantur perplexa responderet, resurrectionemq; futuram ex eo loco scripturę perspicuè & efficaciter concluderet, ex quo id minimè videbatur colligi posse. Triplex er-

E go effectus secutus est prudentē Christi responsionem, confusio Sadducęorum confundente ipsum quęrentium: commendatio Christi, quam veritas etiam ab hostibus extorsit: admiratio turbę.

SOLVITVR QVÆSTIO PHARISAEORVM DE MAXIMO mandato. Matthęi 22. Marci 12.

CAPVT CXVIII.

P*Harisæi autē audiētes quod silentium imposuisset Sadducæis, conuenerunt in vnū, & accessit vnus de scribis, qui audierat illos cōquirētes, & vidēs quoniā bene illis respōderit interrogauit eū vnus ex eis legisdoctor: quod esset primū omniū mādatū, tentās eum. Magister, quod est mādatum magnum in lege? † Iesus autē respōdit ei: Quia primū omniū mandatū est, Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus vnus est, &, diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc est maximū, & primū mandatum. Secundum autem simile est † huic, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Maius quorū aliud mandatū nō est. [&] in his duobus mandatis vniuersa lex pendet & prophetæ. Et ait illi scriba: Bene Magister in veritate dixisti, quia vn' est Deus, & nō est alius præter eū, & vt dili-*

† a. Ait illi Iesus

† b. illi

b. c. tā quam.

gatur

gatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximũ tãquam seipsum maius est omnibus holocaustomatibus & sacrificijs. Iesus autem videns quod sapienter respõdisset, dixit illi: Non es longe à regno Dei, & nemo iam audebat eum interrogare.

PHARISÆI AVTEM AVDIENTES QVOD SILENTIVM IMPOSVISSET SADDVCÆIS, &c. Cùm Matthæus postquam de turbis dixisset quod audientes mirabantur in doctrina eius, subiungat per aduersatiuam: *Pharisæi autem audientes*, &c. satis significat, Pharisæos nõ ita vt turbas admiratos, sic vt bene Christo ob prudentiam eius afficerentur, sed potius inuidia quadam gloriæ eius extimulatos. Itaque quanquam gauderent Sadducæis contrariæ sectæ & sententiæ hominibus os occlusum esse, & silentium impositum, tamen inuidia quadam contra Dominum concitati, conuenientes in vnum consultauerunt inter sese de quadam quæstione etiam à se Domino proponenda, vt si fortè ad eam nõ aptè B responderet, minueretur apud populum admiratio prudẽtiæ eius, & maiorem apud populum ipsi consequerentur honorem & laudem, quòd quem Sadducæi superare non potuerãt, ipsi superassent. Deinde & hac ratione videri possunt commoti, vt communi consilio de quæstione aliqua proponẽda consultarent, ne quia Sadducæis videbant silentium impositum, etiam ipsi non viderentur habere quod interrogarent. Hæc autem tum gloriæ Christi inuidia, tum propriæ gloriæ & ostentationis cupiditas ita eos excæcauit, vt non viderent spem eorum vanam esse & impudentẽ. Qui enim, inquit Hieronymus, iam supra in ostẽsione denarii fuerant confutati, & aduersæ partis viderant factionem subrutã, debuerant ex hoc moneri ne C vltra molirentur insidias, sed maleuolẽtia & liuor nutrit impudentiam. Itaque quemadmodum superius quosdam ex Pharisæis & Herodianis miserunt propositurí quæstionẽ quæ Pharisæos & Herodianos concernebat: ita nunc per quendam ex ipsorum numero legisdoctorem & scribam proponunt quæstionem concernentem scribas & legis cognitionem. Vnus enim ex eis, inquit Matthæus, à cæteris, vt est verisimile, instigatus, qui, vt dicit Marcus, audierat Sadducæos & Dominum conquirentes, hoc est, inter sese disputantes, cùm aduertisset quod bene illis respondisset, experiri volens (hoc est enim quod dicit Matthæus, tentãs D eum) num & sibi respondere bene posset, accessit ad eum, & interrogauit, quod esset in lege omniũ primum mandatum. De eo enim apparet illo tẽpore fuisse inter scribas quæstionẽ & controuersiam, scribis quibusdam sibi placentibus quòd deprehẽdissent & intelligerent duo dilectionis mandata esse præcipua legis mandata, quemadmodũ dictum est circa cap. Lucæ 11. in cap. Concordiæ 81. vbi item scriba quidam nominum tentando interrogauit, quid faciendo vitam æternam possideret, & ad legem à domino remissus, sapientiã suam non vulgarem, sed peculiarem ostentare volens, respondit duo hæc dilectionis præcepta. Sic E & hic sibi placens de cognitione primi in lege mandati, nominũ interrogauit non discendi studio, sed tentandi & experiendi: *Magister* (inquit) *quod est mandatum magnum* (hoc est, maximum) *in lege?* Positiuus enim pro superlatiuo positus est, vnde postea maximum vertit interpres, cũ & ibi Græcis, sicut hic, sit positiuus μεγάλη. D. Hieronymus tamen existimat hunc ideo interrogasse quod

A est magnum mandatum, non autem quod est maximum, vt cùm omnia quæ Deus mandauerit, magna sint, quicquid ille responderet, occasionẽ haberet calumniandi, aliud asserens magnum esse de pluribus. At hæc annotatio non cõuenit eo quod Marcus dicit hunc interrogasse quod esset primũ omnium mandatum.

IESVS AVTEM RESPONDIT EI, QVIA PRIMVM OMNIVM MANDATVM EST: AVDI, &c.] Quanquam Dominus hunc scribam sciret non discendi voto, sed studio cognoscẽdi an sciret quod interrogabatur, interrogare tamẽ non dedignatus est respondere, tum ob fructum quem præuidebat hinc etiam in tentatore scriba B prouenturum: tũ quòd magisterij eius professio non sinebat eum silere, aut responsionem declinare, ne qui magistrum se in templo quotidie exhibebat, videretur ignorare id quod in primis doctori est cognoscendum. Docens enim artem aliquam, cognoscere debet quid in ea arte sit præcipuum & primũ. Prolaturus autem Dominus primum mandatum ex Deuteronomii 6. cap. præmittit etiam, vt est apud Marcum, illud quod ibi præcedit: Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est, vel, vt habẽt Græca & Hebræa, Dominus Deus noster Dominus vnus est. Quod proœmii loco præmittitur primo præcepto dilectionis: eo quod dilectionem Dei præcedere debeat recta de Deo C opinio & fides, vt scilicet credatur vnus esse Deus, & non multiplex, sicut Dii gentium, & proinde in vno illo omnem fiduciam collocandam esse, ex qua fide etiã facilè nascitur Dei ex toto corde dilectio. Quoniam enim Deus est, & super omnia cõstitutus, hinc super omnia diligẽdus est: quoniam verò etiam vnus est, toto etiam corde est diligendus, qui diuiso corde esset diligẽdus, si in multos Deos esset diuisus. Vnde quidam coniunctionem, &, cùm sequitur, *Et diliges Dominum*, &c. putant Hebræa phrasi accipiendam illatiuè, vt sit sensus: Itaque diliges Dominũ. Porrò cùm dicitur, *Deus vnus est*, vel, *Dominus vnus est*, dictio, *vnus*, non excludit pluralitatem personarũ in diuinitate, sed natu D ratum. vnde pro Dominus, Hebræis est nomẽ tetragrãmaton, quod proculdubio nomẽ est essentiæ deriuatum à verbo quod esse significat. Trinitatẽ autem personarum in essentiæ vnitate subsistẽtẽ satis etiam hac sententia spiritus sanctus significauit, quemadmodũ annotauit Euthymius, cum primùm dicatur Dominus, & secũdo Deus, ac tertiò rursum Deus vel Dominus, quemadmodum & in illo Psalmi: Benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus: trina repetitione nominis Dei plerique intelligũt indicatam personarum diuinarũ trinitatem, & secũdo loco dici, Deus noster, quod secunda in diuinitate persona singulari ratione, E per assumptam humanam naturam, Deus noster factus sit. Quæ autem ad intelligentiam & explicationem horum duorum præceptorum dilectionis pertinent, prolixè satis tradita sunt superius circa prædictum Lucæ locum. Illud tantùm hic notandum, Matthæum vsum præpositione, *in*, dicendo: *In toto corde, in tota anima, in tota mente* (nam apud Matthæum in Græcis non est, ex toto corde vt nos legimus, sed in toto corde, sicuti in tota ani

ma,iu tota mente)Marcus vero posuit præpositio nem,ex,dicens.ex toto corde,&c.Matthæus enim secutus est Hebræam veritatem,quæ habet literam Beth.Marcus vero versionē Septuaginta,quę habet præpositionem ἐξ.Nec est aliquid in sententia diversitatis. quanquam annotare istud visum est,quod quidam rationem aliquam assignēt quare in Matthæo dictum sit,ex toto corde: nō autem in corde:& rursum,in tota anima: non autem, ex tota anima. Magis autem illud notandum, quod præceptum hoc non reperiatur in Exodo vel Levitico,sed tantum in Deuteronomio, hoc est,in secunda lege Moysis, quæ typum gerebat secundæ legis diuinæ, nempe legis Euāgelicæ,cui hoc præceptum est proprium,cum sit lex dilectionis & amoris, cum vetus lex fuerit lex timoris in servitu- B tem generans. Ideoque in Deuteronomio post-

Ieiem 19 quam Moyses cap. 5. enarrasset decalogi præcepta data Iudæis à Deo in monte Sinai cum magna timoris incussione, deinde in capitis sequentis exordio subiungit hoc dilectionis Dei præceptum, spiritu sancto significante post legem timoris successuram legem amoris, illudque præceptum dilectionis Dei complecti in se omnia quæ prius data erant decalogi præcepta, quæque post traditurus erat Moyses, interque ea omnia hoc primum esse & maximum. Iudæi sanè ipsi hūc totum à Domino citatum locum cum summa legunt obseruatione. Eorum enim scriptores primā & vltimam huius loci literam in Deuteron. scribunt maiusculis C ad amplificationem ipsius sententiæ, vt eam legis diuinę principium & finem subindicarent. Abutunturque Iudæi plerique his sacris verbis, haud secus quàm aliqui Christiani initio Euangelii secundum Ioannem, qui se satis tutos existimant, si sacra verba in schedula circunferant, quantumuis interim sceleratā vitam viuant. Itaque Iudæi mane & vespere cum magna religione, imo superstitione hæc legunt verba, hac scilicet ratione, vt ipsi scribunt, vt fugent quæq; noxia. Cæterum alterum dilectionis mandatum, quod ad proximum pertinet, Dominus dicit secundum, non quidem ordine legislationis, quia prius illud datum erat Leuit. 19. sed dignitate. Simile autem dicit alteri, D tum quod etiam sit de dilectione exhibenda, tum quod similem habeat cum præcedenti generalitatem. Vnde & sequitur:

IN HIS DVOBVS MANDATIS VNIVERSALEX PENDAT AT PROPHETAE.] Tota lex & prophetæ, hoc est, prophetarum scriptura & doctrina, pendet in duobus dilectionis mādatis, quia in illis omnia legis & Prophetarum præcepta comprehenduntur, & ex eis dependent atque eliciuntur, & ad duplicis illius dilectionis exhibitionem aut conseruationē omnia ordinantur, ita vt secundum exigentiam mandatorum dilectionis, reliqua omnia mandata sint vel seruanda, vel aliquando etiam omittenda aut mutanda. Plenitudo enim legis, est dilectio, inquit Paulus cum Domino cōsentiēs. Et rursum: Finis, inquit,

Rom. 13. præcepti est charitas de corde puro & conscientia

1. Tim. 1. bona, & fide non ficta. Non tantum autē in duobus illis mandatis continentur reliqua omnia legis aut Prophetarum præcepta, sed etiam quodā modo quæcunque in lege vel in Prophetis narrantur facta vel dicta à Deo, vel ab hominibus. Omnia enim propter charitatis ędificationē narrantur. Porro quod dicitur in duobus mandatis

A pendere legem & Prophetas, vtroque modo verum est, siue intelligatur quod in duobus istis simul pendeant, nimirum quia in priore mandato summatim comprehenduntur ea præcepta quibus erga Deum instruuntur homines: in secūdo vero quęcunque erga proximum instituunt, siue intelligatur sic in duobus istis pendere, vt in singulis horum omnia pendeant, eo quod alterius præcepti obseruatio sine altero esse nequeat, imo alterum in altero includatur, aut saltē præsupponat. Quicunque enim diligit Deum verè ex toto corde, hic necessario ad omnē eius voluntatē comparatus est, ex quo consequens est, vt & in seipso & erga alios viuat sanctè & decenter, sobriè & iustè. Quod si verè diligat proximum sicut seipsum, necessarium etiam est vt prius diligat Deum, propter quem proximus est diligendus, & ex cuius dilectione fluit syncera & vera proximi dilectio. Proinde non dubitauit Dominus Matthæi 7. cum adhortatus fuisset nos, vt quæ velimus nobis fieri, ea dem aliis faciamus, subiicere idem quod he dixit: Hæc est enim lex & Prophetæ. Et Paulus cum de dilectione proximi ageret ad Rom. 13. non dubitauit dicere, Plenitudinē legis esse dilectionem, & dilectionē proximi non operari malum, nimirum quod hæc necessario præsupponeret dilectionem Dei: Deus enim est charitas, inquit Ioannes, Ioan. 4.
& qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus Ibidem.
in illo. Et rursum: Qui dicit se diligere Deū, & fratrē suū odit, mendax est, & veritas in eo non est. Cum autem in tam paucis verbis & præceptis tota lex & Prophetæ comprehendantur, merito illa fixè sunt menti imprimenda; semperque ante oculos habenda, iuxta consilium quod Deuter. 6. post primum horum præceptorum subiicitur, vt secundum hæc omnes nostros actus & consilia dirigamus & dispiciamus, quod qui faciunt, non ita, vt plerique, hærent frequenter dubitantes quid faciendum, quid non, quid ve rectè factum est, quid secus. In hæc enim præcepta maxime competit illud Dauidis; Præceptum Domini lucidum, illumi- Psalm. 18
nans oculos. His præceptis Dominus præceptorū varietatem & multitudinē contraxit hoc loco, adimplens illud quod ex Isaia Paulus ad Rom. 9. citat tanquam adimpletum in Christo: Verbū enim consumans & abbreuians in æquitate, quia verbū abbreuiatū faciet Dominus super terrā. Quem locum tractans D. Cyprianus in sermone de oratione Dominica, sic habet: Nam cūm Dei sermo Dominus noster Christus Iesus omnibus venerit, & colligens doctos pariter & indoctos, omni sexui atque ætati præcepta salutis ædiderit, præceptorū suorum fecit grande compendium, vt in disciplina cœlesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium, velociter disceret. Hæc ille, qui deinceps declarat Dominū hoc compendium fecisse isto loco.

E ET AIT ILLI SCRIBA: BENE MAGISTER IN VERITATE DIXISTI, QVIA VNVS, &c.] Quod Marcus dicit hunc scribam approbasse Domini responsionem, & Dominum vicissim eius responsionem commendasse, ita vt diceret eum non longè esse à regno Dei, nō est contrarium ei quod Matthæus hunc dicit tentasse Dominum. Tētasse enim solum dictus est, ob id quod experiri voluerit nū ad quæstionē rectè Dominus respondere posset. Qua in re etsi non syncero satis se declarabat erga Dominū esse affectu, tame n

eu m

cùm audiret prudentem Domini responsionẽ, ac ealem quæ cum propria ipsius sententia conueniret, commotns responsionis veritate, ac delectat⁹ approbatioue suæ sententiæ, deposito illo tentandi animo, approbauit Domini responsionem: & vicissim Dominus delectatus quòd & veritatem ille agnosceret, eamque tentandi animo posito, à se dictam approbaret, commendans eius responsionem, dicit nõ longe illum esse à regno Dei. Proximus enim ille est regno Dei, qui & cognoscit veram rationẽ qua Deo placere possit. & eam à quocunque prædicari audit approbat, non calumniari studens per inuidiam quæ rectè dicuntur ab aliis, more Pharisæorum. Nõdum autẽ iste dicitur esse in regno Dei, hoc est inscriptus esse inter regni Dei ciues, ac talis in quo Deus regnaret, tú quia caruit fide in Christum, tum quia non satis est cognoscere & approbare verbo veritatem, sed oportet & facto eam obseruare, cùm hic scriba necdũ perfectam habuerit Dei & proximi dilectionem. Porro ex ipsius scribæ responsione dicentis dile-

A ctionem Dei & proximi præcellere holocaustomata & sacrificia, apparet fuisse inter Pharisæos aut sacerdotes qui sacrificiis primas tribuerint partes, cùm scripturæ Prophetarum apertè satis contrarium doceant; vt Psal. 49. 50. 59. Esaiæ 1. Ieremię 7. & aliis multis locis, quorum multa colligit Diuus Irenæus libro quarto, cap. 32. His enim apertè significatur Deum potius requirere obedientiam, pietatem, iustitiam, misericordiam, & id genus alia, quàm externa sacrificia: sicut & Deuter. 10. testatur Moses non petere Deum aliud à suis quàm

B vt diligant eum in toto corde suo. Cæterum quod dicit Dominus hoc loco præceptum dilectionis Dei esse primum & maximum mandatum, ac duobus his præceptis dilectionis nullum esse maius præceptum, notandum contra eos qui fidem hodie nimis extollunt, præferentes eam charitati, ac gratius Deo esse asserentes credere illi, quàm diligere eum, cum & Paulus aperte dicat, inter tres virtutes, fidem, spem, & charitatẽ, maximam esse charitatem.

QVÆSTIO PROPONITVR DE CHRISTO. CVIVS FIlius sit. Matthæi 22. Marci 12. Lucæ 20.

CAPVT CXIX.

C[a] Ongregatis autẽ Pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicẽs: Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. [b] Et respondẽs Iesus † [c] dicebat ad illos [b] docẽs in templo: [b] Quomodo dicunt [b] scribæ Christum filium esse Dauid? [a] Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominũ, [c] & [b] ipse [b] enim [b] Dauid dicit [b] in Spiritu sancto [c] in libro Psalmorũ [a] dicens, [c] Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellũ pedũ tuorum. [b] Ipse † [b] ergo Dauid dicit illum Dominũ, si ergo Dauid vocat eũ Dominum, [b] & ▷ [c] quomodo filius eius est, [a] & nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare, [b] & multa turba eum libenter audiuit.

† a. ait illis.
c. dixit autem
† c. Dauid ergo Dominũ illũ vocat
▷ o. vnde.

CONGREGATIS AVTEM PHARISÆIS INTERROGAVIT EOS IESVS, DICENS, &c.] Cùm non haberent amplius quod interrogarent Pharisæi, Dominus vicissim post multas eorum interrogationes illis quæstionẽ proponit, eamque valde oportunam. Cùm enim superiori sermone docuisset quæ ad opera vitámq; recte instituenda pertinent, nunc ad rectam de Christo fidem eos oportune prouocat, quod sine fide impossibile sit qualiquali vita placere Deo. Cúq; nihil magis Pharisæos offendebat in Iesu, quàm quòd se filium Dei frequenter vocaret, seq; Deũ esse, ac Deo æqualem significaret, commode nunc in vltimo ad illos sermone ex scripturis relinquit intelligendum illis, expectatum Messiam fore supra hominem, ac vere Deum fore, vt qui ipsum ex factis & miraculis debebant agnoscere esse Christum, non alienarentur ab ipso, quod se Deum, Deoque æqualem significaret. Fuit enim hic vltimus Christi ad Pharisæos sermo, exceptis his quę captus ab eis, respondit illis. Non tantum autẽ contra Pharisæos & Iudæos illius tẽporis hic Christi sermo profecit, sed & contra Iudæos nostri temporis. Siquidem & hi suum Christum quem adhuc venturum expectant, putant tantum fore purum hominem, nec alia re magis abhorrent à Christianorum fide, quam quod ea prædicet Christũ hominem vere etiam esse Deum, quasi hac ratione multos colamus Deos, cõtra illud quod in scripturis toties dicitur, vnus esse Deus. Itaque cum adhuc apud ipsum Dominum congregati essent Pharisæi, interrogauit eos cui⁹ putarẽt Christum esse

C filium, rursum quærit quomodo ergo Dauid eum vocet Dominum suum, idque nõ suo spiritu, nec spiritu erroris, sed per spiritum sanctum & in libro Psalmorum sanctorum. Qua quidem quæstione cogitandum illis relinquit, Christum amplius quid futurum quàm quod à Dauide erat acceptus nascendo: alioqui enim absurdum esse, quod eum nõ tantum Dominum, sed suum Dominum vocet, cum non sit conueniens, vt pater suum filiũ vocet suum Dominũ. Noluit autẽ Dominus ipse nodũ huius quęstionis dissoluere, tum quod necdum tempus esset diuinitatem Christi aperte prędicare, tũ ne occasionem blasphemię inuenientes Iudęi amplius insanirent, vt habet Chrysostomus. Porro in historię huius narratione videntur à Matthæo nonnihil discordare Marcus & Lucas. Nam cũ Matthæus dicat Pharisęos interrogatos cuius putarent Christum esse filium, eosque rursum interrogatos quomodo ergo Dauid Christum voca-

D ret suum Dominum, reliqui duo Dominũ tantũ quæsisse commemorant: *Quomodo dicunt scribæ Christum filium esse Dauid?* quę non videtur fuisse quęstio Domini ad ipsos Pharisęos, sed potius ad turbas à scribis edoctas. Itaque Osiánder⁹ in sua harmonia significat bis Dominum hanc quęstionem proposuisse, semel Pharisęis, ac deinde turbę, similemque sententiam etiam indicat Euthymius. Verum istud non est necesse intelligere, cum Marcus & Lucas nõ dicant istud Dominum dixisse ad turbas, quamuis turba audiente significent esse dictum, imò potius significant dictum ad illos quos prius cõmemorauerunt quędam interrogasse Dominum Pharisæos, Scribas & Sadducæos, vt patet

ex

ex eorũ narratione. Dicendum ergo quod hi duo
Euangelistæ in narratione huius quæstionis à Do-
mino propositæ, breuitati studentes, dicunt Domi
num quæsisse in tertia persona: *Quomodo dicunt*
scribæ Christum esse filium Dauid &c. cum ex Mar-
thæo satis appareat non his præcisè verbis in quæ
stione proponenda vsum fuisse, sed tamen idem se
cundum sensum quæsisse quod illis verbis quæsis
se commemorant reliqui duo. Non enim, vt sæpe
dictum est, Euangelistarum studium fuit verba
Christi nobis annumerare. Cũ enim Pharisæi ple-
rique etiam scribæ essent, aut saltem ex scribarũ
sententia & doctrina respondissent, Christum esse
filiũ Dauidis, rectè Marcus Dominũ interrogasse
narrat, *Quomodo dicunt scribæ*, &c. quamuis in se-
cũda persona, vt ex Matthæo apparet, istud quæsie
ait à Pharisæis, quanquã intelligi etiam possit, Pha
risæos interrogatos cuius filius esset Christus, re-
spondisse scribas asserere eũ esse filium Dauid, ac
tum Dominum subiecisse quod habent Marcus &
Lucas; *Quomodo dicunt scribæ*, &c. Cæterum scri-
bis tribuitur hæc assertio, quòd ea ex scriptura-
rum pendeat intelligentia, quarum enarratio ad
scribas pertinebat, maximè cùm Christum fore fi-
lium Dauid non apertè dicatur in scripturis, vt ex
eis id quisque intelligere posset, sed tantùm signi-
ficetur, & indicetur, ita vt ij tantùm ea illis intelli
gere potuerint illud, qui acutiores erãt in scriptu
rarum intelligentia. Nusquam enim apertè dicitur
Christus fore filius Dauid, sed id scribæ ex variis
locis intellexerunt satis significatum, vt Isaiæ 8. vbi
promittitur sessurus super solium Dauid. Micheę
5. vbi dicitur nasciturus in Bethlehem, & aliis mul
tis similibus locis. Apparet autẽ Dominũ sua hac
interrogatione & argumentatione velle probare
Christum non esse filium Dauid, & tollere velle as
sertionẽ Scribarum & Pharisæorum. Dicit enim:
Quomodo dicunt scribæ, Christum esse filium Dauid,
quasi significans, illorum assertionem conuenire
scripturæ. Vnde & infert: *Si ergo Dauid vocat*
eum Dominum, quomodo filius eius est? Videtur enim
econtrariò potius dicendum fuisse: Cùm Chri-
stus filius sit Dauidis, quomodo Dauid dicit eum
Dominum? Sed illo potius modo suam quæstio-
nem & argumentationem proposuit Dominus,
vt erroneam illorum argueret opinionem, & signi
ficaret Christum non talem esse Dauidis filium
qualem illi suspicabantur, hoc est, nudum homi-
nem, sed etiam propter diuinitatem esse Dominũ
ipsius: ac proinde scribas interrogatos cuius filius
sit Messias, non tantũ oportuisse respondisse quod
filius esset Dauidis, sed etiã & multo magis quod
filius esset Dei. Non ergo scribarum assertionẽ tol
lere voluit Dominus, sed expendendum relinquit
quomodo testimonium Dauidis constet cum illo
rum assertione, vt sublimiorem discant de Messia
concipere opinionem. Testimonium autem à Do-
mino citatũ desumptum est ex principio Psal. 109.
ex cuius citatione obiter annotandum, & quòd
Dauid eius Psalmi sit auctor, ac proinde aliorum
etiam maximè qui Dauidis præ se ferunt titulũ, &
quòd vnus sit Psalmorum liber, cùm Iudæi quidã
in quinque eum diuidant. Non citat autem Domi
nus tantũ eam partem quæ suo seruire videbatur
proposito, sed etiã addit quid Dominus dixerit Do
mino, nempe, *Sede a dextris meis, donec ponam,*
&c. vt maiorem eis metum incuteret, si pergerent
ei se opponere, quem merito debuerãt agnoscere

A Christum esse. Porro ex ipso Pharisæorum silẽtio,
& ignorantia responsionis, duo sunt obseruanda.
Primùm, quòd scribæ & Pharisæi tunc non intelle
xerint mysteriũ diuinitatis Christi. Alioqui enim
facilè respondissent, vocatum à Dauid Dominum,
quòd Deus esset. Vocabant quidem Messiam filiũ
Dei viui, vnde Caiphas dixit: Adiuro te per Deũ
viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius Dei. *Matt. 26*
Intelligebant enim ex scripturis scribæ Messiã sin
gulari ratione vocandum filium Dei, quia dicitur
Psal. 2. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu. Et *Psal. 88*
alio Psalmo: Ipse inuocabit me, pater meus es tu,
Deus meus, & susceptor salutis meæ. Et ego pri-
mogenitum ponam illum, excelsum præ regibus
terræ. Sed ex his aliisque locis tantum intellige-
B bant eum fore filium Dei singulari quadam & exi
mia præ aliis electione & adoptione diuina, quo-
modo & Salomon filius Dei in typum Messiæ di-
ctus est in scripturis. Obseruandum secundo tem
pore Christi dubium non fuisse Scribis & Phari-
sæis, quin Psalmus iste intelligendus esset de Mes-
sia. Alioqui enim habuissent quod Domino respõ
dissent. At posteri Iudæi variis modis conati sunt,
& adhuc conantur, Psalmũ hunc nobis eripere, in
hoc laborãtes vt de Messia ostendant non intelli-
gendum. Siquidem teste Tertulliano lib. 5. contra
Marcionem, quidam Iudæorum asseruerunt hunc
Psalmum de Ezechia intelligendum; quia is sederit
ad dexteram templi: & hostes eius auerterit Deus,
C & absumpserit: Hieronymus autẽ hoc loco super
Matthæum, Iudæos dicit intelligere hunc Psalmũ
dictum de Abraham in persona Eliezer serui eius,
quod post cædem quinque regũ, Dominus Deus
Domino suo Abraham dixerit; sede ad dexteram
meam, &c. Alii intelligunt dictum de Dauide in
persona populi Israelitici, qui Dauidem appellarit
dominum suum. Sunt & qui intelligunt Dauidem
ipsum hic dominum suum vocare Saulẽ, & quòd
dicitur: dixit Dominus domino meo; sic expo-
nant: Dominus dixit ad me propter dominum
meum Saulem qui me persequitur. Verum hos
omnes præterquam quod refellit silentium scriba
rum & Pharisæorum non habentium quod respõ
D derent, etiam totius ipsius Psalmi consequentia
conuincit coactæ interpretationis. In illo enim
præter alia dicitur: Tu es sacerdos in æternum se-
cundùm ordinem Melchisedec; quod nemini præ-
terquam Messiæ competere potest, quemadmo-
dum hoc & totum etiam Psalmum de Christo an
tiqui plerique Iudæorum Rabbini intellexerunt.
Sciendum autem, quod pro dictionibus, dominus
& domino, non sit apud Hebræos eadem dictio.
Nam pro nominatiuo, dominus, illis est nomen *Psa. 18.*
Dei tetragrammaton, quod quamuis propriè signi
ficet τὸν ὄντα, id est, existentem, vertitur tamen per
nomen, dominus, quod pro nomine illo ineffabili
legatur ferè nomen Adonai. Pro datiuo autem, do
E mino, ponitur nomen Adon, quod propriè domi-
num significat, quo nomine semper Paulus Chri-
stum appellat, propterea quod ipse redemptos sui
sanguinis pretio homines à diaboli tyrannide in
suum ius & dominium asciuerit, constitutus àdeo
patre omnium dominus, & ideo, caputque Eccle
siæ fidelium, de quo regno & dominio cum etiam
in hoc Psalmo agatur, conuenienter etiam hoc lo-
co Dauid Messiam dominum & suum vocat Do-
minum. Intelligendam autem relinquit dominus
Christi ex hoc loco diuinitatem, non ex eo quod
Dauid

Dauid vocat Messiam Dominū, cum dictio Adon, A quã hic vocatur Messias communis sit etiam hominibus principatum obtinentibus: vnde eadem dictione Dauid etiam Saulem vocat Dominū suū 1. Reg. 26. sed ex eo quod Dauid Messiam vocat Dominum suum, vtique non sie eū vocauit, si tantùm esset ipsius filius, & quãtus esset si ex ipso natus esset. Cæterū sunt etiã in veteri tastamēto quędam loca, in quibus aperte cõtra Iudęos Messias vocatur Deus, & item Dominus nomine tetragrammaton. Deus enim aperte dicitur Psal. 44. Sedes tua Deus in seculū seculi, &c. vbi de regno Messiæ fieit mentionem præcedentia & sequētia testantur. Rursum: Paruulus natus est, & filius datus est nobis, & vocabitur nomē eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Item: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Nomē tetragrammaton, quod omnino nulli competere posse nisi soli vero Deo etiam Iudæi fatentur, Messiæ tribuitur. Ierem. 23 Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustū, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudiciū & iustitiā in terra. In diebus illis saluabitur & Iuda. Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eū, Dominus iustus noster. Hic enim pro dictione, dominus. Hebræa habent nomē tetragrammatō, sicut & Ierem. 33. vbi similis est locus, quãquam etiam hęc ac alia loca diuinitatem Christi astruentia Iudæi suis peruersis interpretationibus C deprauare, nobisque eripere nitantur. Porro vt & alia quæ in hoc habentur testimonio quod hic Dominus citauit, obiter tractentur, (nam exactior eorum tractatio ad Psalmorum pertinet explanationem) Deus pater dixit filio suo: Sede à dextris meis; siue quia ab æterno sic in mente sua secū facere disposuit: siue quia vt Paulus, alludēs ad hūc Psalmistæ locum, dicit ad Ephesios: Deus pater suū filium post resuscitationem subuehens in cœlū, constituit illum ad dexterā suam in cœlestibus. Dei enim dicere, facere est. Ex illo autem Pauli loco patet, non solū quando impleta sit & perfecta promissa hoc loco sessio à dextris Dei, sed etiam quid sit Christum sedere ad dextram Dei, nimirū D eum hominem qui pro nobis mortem pertulit, factus patri obediens, constitutum esse supra omnē principatum & potestatem, & omne nomē quod

Isai. 7.

Ephes. 1

nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, omniaque subiecta esse pedibus eius. Vnde pater hanc sessionis promissionem neque tribuendā Christo ratione solius diuinitatis, neque ratione solius humanitatis, sed ratione humanitatis coniunctæ diuinitati. Quatenus enim homo Deus constitutus est super omnem principatum, accepitque nomen supra omne nomen, vt in nomine eius omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum. Cum autem dicitur, Sede donec ponam; dictio, donec, accipienda est, quem admodū sæpe in scripturis, nō vt excludat sessionem ad dexteram postquam aduenerit præscriptū illud tempus, sed vt tantum indicet euentū huius rei certo tempore futurum, quod satis aperte Paulus dum dicit: Sede ad dexteram Dei, de cætero B expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Id autem fiet in nouissimo die, quando omnes hostes Christi qui siue verbo, siue facto dicunt illud: Nolumus hunc regnare super nos; perfectè illi subiicientur, digna de illis sumpta vindicta. Hoc enim tropice significatur per hoc quod promittuntur hostes eius ponendi scabellum pedum eius.

Heb. 10.

ET NEMO POTERAT EI RESPONDERE VERBVM, NEQVE, &c. Quod dicit Matthęus, neminem ausū fuisse eum interrogare, significat eos hactenus quæ interrogarunt nō discendi sed tentādi animo interrogasse. Si enim discendi fuissent cupidi, non debuissent ob animaduersam in Christo prudentiam ab interrogando quiescere, sed ob id magis ad interrogandum prouocari. Intelligi autē debet hoc generale Matthęi dictū de hostibus Christi, scribis, Pharisæis & Sadducęis: & rursus intelligi debet de quęstione inter docendum Christo proposita. Nā mox postea discipuli quædam interrogasse referuntur, & in domo Caiphæ quædā ab hostibus suis Dominus captus est interrogatus. Porro adiectione illius partis; ex illa die; videtur significari etiam post illā diem Dominū docuisse in templo, quemadmodū etiam supra probatū est ex quibusdam locis verisimile esse. Nam quorsum diceretur ex illa die nemi nem ausum fuisse interrogare illum, si ex illa die nunquam præsentibus scribis & Pharisæis Dominus docuit, ita vt nec possent eum interrogare, etiamsi ausi fuissent & cupiuissent?

DOCET AVDIENDOS ET CAVENDOS SCRIBAS.

Matthæi 23. Marci 12. Lucæ 20. CAPVT CXX.

TVnc Iesus † locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, [b] & dicebat eis in doctrina sua, [a] dicēs: Super [c] athedrā Moysi sederūt scribæ & Pharisæi. Omnia ergo quæcūq; dixerint vobis seruate & facite, secundū opera vero eorū nolite facere, dicunt enim, & non faciunt: ‖ Alligāt enim onera grauia, & importabilia, & imponunt in humeros hominū, digito autē suo nolunt ea mouere. Omnia vero opera sua faciunt, vt videātur ab hominib. Dilatāt enim phylacteria sua, & magnificāt fimbrias. Amant autē primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus rabbi. Vos autē nolite vocari rabbi, vnus est enim magister vester: omnes autē vos fratres estis. Et patrē nolite vocare vobis super terrā, vnus est enim pater vester qui in cœlis est: nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est Christus. Qui maior est vestrum, erit minister vester: Qui autē se exaltauerit humiliabitur, & qui se humiliauerit, exaltabitur. † [b] Cauete à scribis, qui volunt ābulare in stolis, & [c] amāt ▷ [b] salutationes in foro, & ‖ primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in † cœnis, qui deuorant domos viduarū, ▷ simulantes longam orationem: hi accipient damnationem maiorem. [a] Væ autem vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnū cœlorum ante homines: vos enim nō intratis, nec introeūtes sinitis intrare. Væ vobis scribæ & Pharisæis,

† c. audiente autem populo dixit discipulis suis

C. 11. B 4.

† c attendite.

▷ b. salutari.

‖ b. c. in primis cathedris sedere

risæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, longas orationes orantes, propter hoc amplius accipie-tis iudiciũ. Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare & aridam, vt faciatis vnũ prose-lytũ, & quũ fuerit factum, facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos. Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quicũque iurauerit per tẽplũ, nihil est. qui autẽ iurauerit in auro tẽpli debet. Stulti & cæci, quid enim maius est, aurum, an templum, quod sanctificat aurũ? Et quicunque iurauerit in altari, nihil est: quicũ-que autẽ iurauerit in dono quod est super illud, debet. Cæci, quid enim maius est, donũ, an altare, quod sanctificat donũ? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo & in omnibus quæ super illud sunt: & quicũque iurauerit in tẽplo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipso: & qui iurat in cœlo, iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eũ. ‖ Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia decimatis mentã, & anethũ, & cy-minũ, & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudiciũ, & misericordiam, & fidẽ: hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci excolantes culicem, camelum autẽ glutiẽtes. Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia mundatis quod de foris est calicis & paropsidis, intus autẽ pleni estis rapina & immun-ditia. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis, vt fiat id quod de foris est mundũ. Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent homini-b⁹ speciosa, intus vero plẽa sunt ossibus mortuorũ, & omni spurcitia: sic & vos à foris quidẽ paretis homi-nibus iusti, intus autẽ pleni estis hypocrisi & iniquitate. Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia ædi-ficatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorũ, & dicitis, Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarũ. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui Prophetas occiderunt. Et vos implete mensurã patrum vestrorum. Serpentes, genimi-na viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehẽnæ. Ideo, ecce ego mitto ad vos prophetas & sapiẽtes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de ciuitate ĩ ciuitatẽ, vt veniat super vos õnis sãguis iust⁹ qui effusus est super terrã, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico vo-bis, venient hæc omnia super generationem istam. ‖ Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, Non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

†b.a. con muis | b.a. sub obtentu prolixæ orationis | b.a. pro. lixius iudicium. | C. u. 84. | C. u. 84. | C. 13. 30

TVNC IESVS LOCVTVS EST AD TVRBAS, ET AD DISCIPVLOS, &c.] Cum scribarum & Pharisæorum esset iam desperata correctio, reliquum vnum erat, vt alij admonerentur, ne illorum prauis moribus & exemplo corrumperentur. Itaque varia eorũ Dominus detegit vitia in sequentibus, à quorum imitatione omnes, sed præcipue suos discipulos, admonet sibi cauere. Quod enim discipulos potissimũ suos præmunire voluerit, indicat Lucas dicens: Audiente autẽ populo dixit Iesus discipulis suis: Quoniam ergo varia eorum vitia libere erat reprehensurus, ac suos diligenter præmoniturus vt ab ipsis imitandis sibi cauerent, ne hinc etiam simul periret authoritas doctrinæ ipsorum, necessaria adhuc populo cui præsidebant doctores, eorumque doctrinã B & præcepta negligenda putarent auditores, quorũ vitam & mores tam grauiter erat insectaturus, prudenter suũ temperat sermonem Dominus, sic vt & necessariam eorum in docendo & præcipiendo authoritatem cõseruare studeat, & tamen suos præmuniat, ne illorum authoritate & præeminentia permoueantur ad illorum imitationem. Rursum hoc verborum temperamento prouidit Dominus ne scribæ & Pharisæi causari iuste possent suam læsam authoritatem, sed potius si vellent agnoscere seipsos, studerent vitam suo loco dignam viuere. Dicit ergo: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & Pharisæi. Vbi per cathedram C Moysi quidam nimis literaliter intelligendam putant sedem antiquam cõstitutam in singulis synagogis, ad hoc vt ex ea in sabbathis lex Moysi populo recitaretur & explanaretur, quæ ob id Moysi cathedra sit dicta. Ideoque sic intelligendum volunt quod hic dicitur de cathedra Moysi, vt hinc ostendant scribis & Pharisæis non obediendum

A fuisse, nisi in his quæ populo ex huiusmodi cathedra recitabant, quæ scilicet in scripturis continebãtur. At vt huiusmodi de cathedra Moysi figmentum nulla ratione vel authoritate stabiliunt, ita ex scripturis satis refelli potest. Ex facto enim Christi Lucæ 4. satis patet eos qui in synagogis scripturas populo recitabãt, solitos id facere stando, & ex suo quemque loco quo consederat. Nam & Esdras, vt scribitur 2. Esdr. 8. populo legem prælegit stans super gradum ligneum, quem fecerat sibi ad loquendum. Et Paulus Act. 13. iussus in synagoga dicere die sabbathi, surrexit, & stans loquutus est ad plebem. Itaque rectius dicendum, quod quemadmodum psalmo primo metaphorice dicitur cathedra pestilentiæ pro officio docendi pessima: ita & hic metaphorice dicitur Cathedra Moysi, authoritas docendi & iubendi quæ ad cultum Dei pertinent, quam authoritatem primus in populo Iudaico obtinuit Moses, & ideo ab eo nomen accepit, vt dicatur cathedra Moysi, sicut Romanæ Ecclesiæ authoritas dicitur Cathedra Petri. Itaque quod dicitur, super cathedram Moysi sederunt; idem est quod eam quam Moses habuit in Dei populo authoritatem acceperunt. Cum autẽ Moses non tantum habuerit authoritatem docendi, sed etiam iudicandi ac dissoluendi quæ essent dubia, & iubendi quæ essent religioni vtilia, vel ex ipsis Christi verbis satis intelligere licet, talem quoque scribas & Pharisæos accepisse potestatem. Porro verisimile est scribas omnes, quorũ plerique etiam erant Pharisæi, fuisse sacerdotes aut Leuitas, quia horum erat docere populum legem Dei, iuxta illud Malach. 2. Labia sacerdoris custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est. Non dicit tamen Dominus, sederunt sacerdotes & pontifices, propter tene-

rentiam

tentiam ordinis sacerdotalis. In toto enim Euangelio non est reperire vbi Dominus taxet sacerdotes sub nomine sacerdotum, sed tantum sub nomine scribarum & pharisæorũ; suo exẽplo nos instruẽs quid debeatur numini sacerdotali. Infert autem ex prædicta sententia id propter quod eam assumpserat: *Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite.* Ergo, inquit, hoc est, quia super cathedrã, id est in cathedra Moysi sederũt, ideo seruate quæ dixerint vobis. Qua illatione duo notanda sunt significari. Primum obedientiam deberi his qui ex authoritate docent & iubent, non habito respectu vitæ ipsorum, sed respectu authoritatis qua funguntur, & propter Deum cuius sunt legati. Secundò, non esse illis obediendum si quid malè præcipiant, aut doceant. Nam si ea est obediendum quoniam in cathedra sedent Moysi, non est ergo obediendum quando contra eã cathedram aliquid vel docent, vel præcipiunt. Dicit tamen absolutè Dominus, *Omnia*, & addit aliud vniuersale signum, dicens, non quæ, sed quæcunque dixerint, vt perfectam indicaret eis exhibendam obedientiam, sed quæ semper præsupponit, obediendum esse magis
[Coloss. 3.] Deo quàm hominibus, quemadmodum & Paulus dicit: Filii obedite parentibus per omnia. Non dicit autem Dominus: Omnia quæcunque docuerint vos, sed quæcunque dixerint: siue scilicet docẽdo ex ipsa lege, siue iubendo. vnde & quodam reste verbum, *dixerint*, Græca phrasi hic positum est pro iusserint. Sic enim & Græca & Hebræa phrasi sæpe ponitur verbum dicere, vt suprà: Dic vt sedeant hi duo filio mei. Et apud Paulũ: His qui matrimonio iuncti sunt dico non ego, sed Dominus: cæteris ego dico, non Dominus. Non ergo Dominus tantùm exigit obedientiam in his quæ ex scripturis & lege Dei iuberent aut docerent, quemadmodum volunt Lutherani, sed etiam in his quæ sua authoritate pro temporis & loci exigentia sta-
[Mat. 20.] tuerent & iuberent, non contra scripturas, sed se-
[1 Cor. 7.] cundum eas. Absolutè enim dicit Dominus, omnia: nec contentus illo, addit quæcunque dixerint, ita vt sub eo verisimile sit Dominum etiam comprehendisse ea præcepta scribarum; quæ etsi essent inutilia, & nihil facerent ad pietatem, tamen legi diuinæ non erant contraria: qualia erant manuum & calicum ablutiones, & varia baptismata, non quòd significare vellet Dominus huiusmodi eorum præcepta necessariò seruanda esse, sed nõ malè facere eos qui propter loci & ordinis authoritatem scribis hac etiam in parte parerent. Sunt autem qui duo illa verba, seruate & facite, sic distinguunt, vt seruare referatur ad præcepta negatiua, facere ad affirmatiua. & sit sensus: seruare, parẽdo præceptis negatiuis: facite, parendo præceptis affirmatiuis. Sed vanam esse hanc annotationem, vel ex eo paret, quod Græca in priori huius sententiæ parte habent infinitiuum, seruare, hoc modo: Omnia quæcunque dixerint vobis seruare; proinde, facite, additũm est explicãdi gratia, vt intelligeremus quid sit seruare. Seruamus autem & facimus non tantùm præcepta affirmatiua, quibus aliquid facere iubemur, sed etiam negatiua, quibus vetamur aliquid facere. Facere enim dicimur quod nobis prohibitiuè præcipitur, dum nos facimus quod nõ facere iubemur. Quoniam autem qui verbo docent, facto suo & exemplo ad imitationem non parum alios commouere solent, ideo ne scribarum & Pharisæorum exemplo & conuersatione non correspondente eorum doctrinæ peruerterentur hi qui ab illis pendere & instrui debebant, eorumque sequerentur opera, quorum obedire debebant doctrinæ, mox subiecit: secundum opera verò eorum nolite facere, id est, ne autem imitemini eorum opera. Hoc est enim isto loco facere secundum aliquorum opera, non autem, vt alibi, reddere secundùm merita operum. Additque causam quare non sint imitandi, qui tamen sunt audiendi. Dicunt enim, inquit, hoc est, præcipiunt, & tamen eadem ipsi non faciunt. Hoc autem est primum scribarum & pharisæorum vitium inter varia quæ hic est Dominus notaturus, à quibus suos sibi vult cauere, & vitium sanè non paruum, nec simplex. Tripliciter enim peccat qui dicit, & non facit. Primùm, quia transgressor est. Secundò, quia alios debet corrigere. Tertiò, quia etiam nocet discipulis, ac doctrinam diuinam ingratam eis facit. Vnde dixit poeta, *Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum.* Et Paulus velut rem indignam & in- [Rom. 2.]
tolerabilem pronunciat, quòd Iudæus cùm aliorum se profiteretur magistrum, seipsum non doceret: & furaretur, qui prædicaret non furandũ, mœcharetur, qui diceret non mœchandum, &c. Diogenes inter cætera præclarè dicta, eos qui de virtute loquerentur, nec rectè viuerent, dicebat citharæ similes, quæ sono prodest aliis, cum ipsa nec sentiat, nec audiat quicquam. Cui dicto simile est illud quod Paulus dixit, eum qui lingua [1. Cor. 13]
loquitur hominum & Angelorum, sed charitate est destitutus, similem esse cymbalo tinnienti. Non est prætereundum hoc loco Augusti factum, qui cùm contra legem à se de adulteris latam, per iræ impotentiam irruisset in adolescentem delatum, quòd cum Iulia ipsius filia rem habuisset, adolescente exclamante: Legem tulisti o Cæsar, adeo doluit, vt eo die recusaret cœnam capere, à seipso pœnas sumens, quod legi quam aliis prodiderat, non per omnia paruisset. vt meritò pudere debeat eos qui inter Christianos aliis præcipiũt quæ ipsi præstare negligunt & contemnunt. Porro vt super cathedram Moysi sederunt scribæ & Pharisæi, ita nunc Episcopi & sacerdotes sedent in cathedra Christi, qui primus fuit Euangelicæ legis auctor, sicut Moses primus auctor legis veteris. Proinde & nobis hinc discendum, obedientiam præstandam his qui Christi in terris locum obtinent, etiam si vita non respondeat suæ doctrinæ. Docet enim hic locus, cathedræ, cui aliqui præsunt & sacerdotali authoritati, non derogare eorum qui præsunt indignitatem, quo ad obedientiam illis præstandam. Magis autẽ Episcopis quàm scribis & pharisæis competit authoritas etiam noua quædam pro exigentia loci & temporis statuendi ad vtilitatem fidelium, quod vni Iudæorum populo per Mosen diligenter satis præscripta essent quæcunque ad religionem pertinerent, & iustitiam inter homines seruandã, cum legislator noster generalia tantùm ediderit præcepta, ad quorum obseruationem pro diuersis temporibus & locis, diuersa sunt opportuna & cõmoda. Proinde vt quæcunque ad suorum præceptorum obseruationem commoda essent, vicarii
ipsius scirent se accepisse constituendi potestatẽ, [1. Ioann. 20]
ascensurus ad patrẽ Dominus dixit suis: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Et qui vos audit, me
audit. Vnde & Paulus Corinthiis scribit post tra- [1 Cor. 11]
ditam Domini constitutionem, se cum venerit

cętera dispositurum quæ ad Eucharistiæ mysteria tractanda pertinerent. Cæterum vt ex hoc loco lubenter sacerdotes, clerici & religiosi colligimus argumentum commendandi & confirmandi authoritatem sacerdotalem, etiam ad ea quę in sacris scripturis apertè non præcipiuntur: ita ex eodem hoc loco videndum nobis ne in nos ea quadrent vitia quæ in scribis & Pharisæis hic taxat Dominus. Eadem enim plane vitia, & vtinam non potentius, regnare in plerisque sacerdotibus, Episcopis, atque religiosis hodie, proh dolor, nimis est videre.

ALLIGANT AVTEM ONERA GRAVIA ET IMPORTABILIA, ET IMP. &c.] Græca non habent, autem, sed γὰρ, id est, enim, quomodo & habēt Latini quidam codices scripti: vnde patet Dominum hic non diuersum à præcedenti taxare vitium, sed declarare quod dixit: Dicunt, & non faciunt: quanquam id declaret cum magna ipsius vitii exaggeratione, vnde patet deinceps per onera grauia & importabilia hic significari ea de quibus prius dixit Dominus, omnia quæcunque dixerint vobis facite, & non tātùm ea quę dicuntur hominum mandata vel traditiones. Nec absurdum videri debet, si ea quę ex lege iubebant, dicantur onera importabilia, cum importabilia hic positum sit pro difficilia portatu. Est enim hic Græcis, sicut & Lucæ 11. δυσβάστακτα. Et alioqui Act. 15. dicit Petrus, legem iugum esse, quod nec nos, inquit, nec patres nostri portare potuim⁹. Est autem suprà in cap. Concordiæ 81. circa similem Lucæ locum, vbi ob hoc vitium væ intentat Dominus scribis, satis dictum & de tropo qui est in hac sententia, & quomodo dupliciter scribæ onera grauia alligabant, & veluti in fasces congerebant, imponebantque in humeros hominum. Hoc tantum hic est proprium, quod dicuntur onera grauia alligare; quo significat varia ex præcepta velut in fasces congerere siue ex scripturis, siue ex propria sua authoritate, qua noua legis præceptis addiderunt, seuere interim & rigide quæ legis sunt ab aliis exigentes, at sibi in omnibus multam concedentes licentiam. Duplicem ergo, vt habet D. Chrysostomus, hic nequitiam eorum ostendit, tum quia sine venia exquisitissimè multitudinem vineæ volunt: tum quia nimium sibiipsis indulgentes, magnam assumunt licentiam, quorum opposita in optimo principe requiruntur, vt scilicet aduersus seipsum nulla vtatur venia, sed seuerum in se iudicem exhibeat: erga subiectos autem mitior, & ad dandam veniam promtior sit. Sic sanè Cato senior se omnibus peccantibus ignoscere dicebat, præterquàm sibiipsi, multum dissimilis illi Mæuio, qui carpens alios, sibi condonabat omnia.

OMNIA AVTEM OPERA SVA FACIVNT VT VIDEANTVR. &c.] Notauit in præcedentibus Dominus illorum grauiter culpabilem negligentiam, notat modo eorum nō sanctam in bonis operibus diligentiam, vt sicut suos significauit cauere sibi debere ab imitatione negligentiæ illorū: ita & nunc significet, nec in bonis quæ facere videntur operibus imitandos, vt sit talis horum cum pręcedentibus cohęrentia: Nihil penè eorum faciunt quę ab aliis seuere exigunt: quod si vero quę dam eorum faciunt, omnia malo fine faciunt, nimirum non vt Deo placeant, sed vt videantur & spectentur ab hominibus, eisque sint admirationi, & ab eis honorentur, vt nec hac in parte vobis sint

A imitandi. Secundum ergo vitium quod in his notat, est vanæ gloriæ appetitus, quod vitium varie ostendit eis competere. Primum quidem in bonis quæ facere videbantur operibus, dicēs omnia hęc eos facere vt viderentur. Secundo, in externo ipsorum habitu, dicens: *Dilatant autē phylacteria.* Græca enim non habent, Dilatant enim; sed *dilatant autem*; vnde patet hic Dominum non voluisse declarare præcedentem sententiam, quę potius declarāda fuisset per eleemosynas, ieiunia, & orationes quas faciebant vt viderentur ab hominibus, vt notat in eis Matthæi 6. sed alia ratione ostendere eos vanæ glorię cupidos, per hoc scilicet quod externo ipso habitu volunt videri & haberi insigniter religiosi & legis obseruatores. Porro occasio phylacteriorum, quæ dilatasse dicuntur scribæ & Pharisæi, fuit id quod scribitur Deuteron.
B 6. cum post præcepta decalogi, & post præceptum maximum dilectionis, adhortās ad perpetuam eorum præceptorum recordationem, tandem intulit Moses: Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos. Hoc enim nimis literaliter intelligentes Iudæi scribebāt in mēbranis verba illa: Audi Israel. Dominus Deus noster, Dominus vnus est. Et diliges, &c. Aut secūdum Hieronymum ipsum decalogum Moysi, membranasque has partim brachiis alligabant, partim ligabant in fronte, quasi coronam capiti facientes, vt semper ante oculos mouerentur: quę morem ad suum vsque tempus Iudæis per Indiā, Persiam & Babyloniam seruatum idem testatur
C Hieronymus, eumque qui hoc habuisset iudicatū religiosum. Membranæ autem illæ sic depictæ, Græco nomine dicebantur phylacteria, id est custoditoria, vel conseruatoria, quod adhiberentur ad sui ipsius & legis diuinæ custodiam, cum prædicto scripturæ loco nihil aliud exigeret per Mosem Deus, quàm vt præceptorum suorum nunquam obliuiscerentur, sed eorum sic semper essent memores, quomodo rem in manu existentem & ante oculos non facile obliuiscimur. Has autem mē branas, quo præ aliis viderētur religiosiores, & in mandatis Dei recogitandis & faciendis diligentiores, scribæ & Pharisæi latiores gestabant. vnde dicit: *Dilatant phylacteria sua*; non contenti scilicet talia circumferre qualia alii plerique. Eadem
D de causa & fimbrias magnificabant. Pręceperat enim Moses vt Iudæi in quatuor angulis palliorū suorum facerent fimbrias hyacinthinas, ad discretionem populi Israelitici, vt quomodo in corporibus circuncisio daret signum Iudaicæ gentis, ita & vestis haberet aliquam differentiam, ac vestis Num. 15.
huius discretione admonerentur etiam discretam Deut. 22.
à gentibus debere eorum esse conuersationem, cogitarentque cuius Dei culturam suscepissent obseruandam. vnde dicitur in Numer. Quas fimbrias cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, &c. Color enim hyacinthinus similis est colori cœli, vnde significabat cœlestem
E eos debere habere conuersationem, ipsosque se astrinxisse præceptis Dei cœli seruandis. Has ergo fimbrias scribæ & Pharisæi, qui sanctiores reliquo populo videri volebant, faciebant grandiores. & si verum narrat D. Hieronymus, acutissimas in eis spinas ligabant, vt videlicet & ambulantes & sedētes interdum pungerentur. & quasi hac admonitione retraherentur ad officia Domini. Deplorat autē idem Hieronym. nos tanquam miseros, quòd ad

nos tanquam miseros, quòd ad nos etiã Pharisæorum vitia transierint, nimirum quod & apud Christianos plerique sanctitatis opinionem venentur externo habitu, quodque rebus quibusdam fidant quæ per sese sanctiorem non faciunt hominẽ, quod superstitiosas mulierculas facere solitas dicit, in paruulis Euangelijs, ligno crucis & huiusmodi rebus. Tertio, Dominus ostendit ipsorum inanis gloriæ appetitum in externa cum hominibus conuersatione, cùm subiicit: *Amant autem primos accubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi*, hoc est, magister mi. Non reprehendit quod primos obtinerent accubitus, primasque cathedras, sed quod hæc amarent, & studiose expeterent, quemadmodum & suprà Lucæ 11. Et benè quidem tertio loco istud ponitur in reprehẽsione cupiditatis humanæ gloriæ, quod ideo omnem suam iustitiam faciebant coram hominibus, fimbriasque ac phylacteria dilatabant: vt honore isto quem amabãt, in synagogis, in cœnis, in foro ab hominibus afficerentur.

VOS AVTEM NOLITE VOCARI RABBI, VNVS EST ENIM MAGISTER VESTER.] Græcè non est, *nolite vocari*, sed μὴ κληθῆτε, id est, ne vocemini, quemadmodum postea vertit interpres. Cum autem in nostra potestate non sit hoc vel illo modo vocari, sed in voluntate vocantium, certum est hæc Christi verba non simpliciter ad literam intelligenda esse. Alienam enim actionem nobis Dominus noluit prohibere, sed propriam affectionem. Rursum certum est, Dominum his verbis noluisse interdicere Christianis simpliciter appellationes magistri vel patris, cum

1.Tim. 2. D. Paulus ipse se doctorem vocet gentium, & patrẽ Galatarũ in fide. Itaque potius scopus à Domino intentus est spectandus, quàm verba. Is autem est, omnes, & potissimum suos discipulos, inuitare ad humilitatem, atque à superbia & vanæ gloriæ appetitu abstrahere, vt scilicet non more scribarum affectent & ament se vocari magistros, atque hoc nomine ament se alijs præferri & honorari, sed potius quantum in ipsis est, fugiant per humilitatem huiusmodi appellationem, aut si admittant eam & vsurpent, non tamen se hoc nomine alijs præferant, nec in eo cæteris despectis sibi placeant & glorientur, agnoscentes vnum solum esse, cui appellatio ea verè & propriè sit tribuẽda: se autem, si quid in docendis alijs possunt, esse tãtum illius ministros, & proinde non esse cur sibi in magistri nomine placeant, seseque efferant, aut etiam cur illud nomen magnopere vsurpent sibi. Id enim Dominus suis vetare voluit quod in scribis reprehendit. At in eis non reprehẽdit quod vocarentur rabbi, sed quod amarent sic vocari. Iam & cum subiicit: *Qui maior est vestrum, erit minister vester.* &: *Qui autem se exaltauerit, humiliabitur.* &c. satis significat per duas sententias, quomodo prohibuerit admittere aut vsurpare appellationem magistri, nimirum vt ne qui magistri obtinet locum, se hoc nomine efferat, sed contrà se tantum vt ministrum reputet, & sic humiliet, vt vel nomẽ magistri penitus fugiat, vel hoc nomine se alijs non præferat. Sensus ergo est: Illi quidẽ amant & affectant vocari rabbi, vos autem, quos ab horum moribus oportet esse longè alienos, nõ solùm nõ ametis sic vocari, sed omnino nolite sic vocari, & quantum est in vobis, fugite eam appellationẽ, sic vt proprium inde honorẽ fugiatis. Quem sensum etiã confirmat subiuncta à Domino ratio, quæ habet: *Vnus est enim magister vester, Deus scilicet, aut Christus.* Nam, Christus, Græca etiam hic addunt, sicut postea addit. Sic autem modo Dominus vnum dicit esse nostrum magistrum, sicut suprà dixit solum Deum esse bonum, recusans ob id boni appellationem ab eo qui ipsum hominem tãtum putauit. Sicut enim ibi noluit significare Dominus, hominẽ nullo modo posse dici bonum, sed eam appellationem propriè soli Deo competere, vt de bonitate sibi merito homo placere non debeat, tum quod imperfecta sit qualiscunque hominis bonitas, tum quòd omnis quæ habetur ab homine, ex Dei munere & communicatione obtineatur: ita & hic docere voluit appellationem magistri soli Deo vel propriè competere, atque ob id neminem id nominis sibi debere arroganter ascribere, quin potius per humilitatem declinare, aut saltem proprium ex eo honorem non sectari, cum agnoscere debeat & esse imperfectum quicquid in ipso est magisterii & doctrinæ, & quicquid habet, ab eo accepisse qui solus propriè est magister omnium, ac proinde non esse sibi gloriandũ quasi non acceperit. Qui enim sibi in nomine placent doctoris, hoc ipso declarant se plus sibi arrogare quàm ipsis competat, & quasi primarios reputare magistros, ac proinde ei qui solus est verè magister, iniuriam faciunt, sibi vindicantes quod illius est. Qui verò se tantum agnoscit doctorem ministerialem, is non suum inde spectat honorem, sed eius cuius se agnoscit ministrum. Solus autẽ Deus vel Christus propriè est magister, quia is solus est primarius & principalis, qui scilicet omnia nouit à nullo alio edoctus, quique omnes docet quod sciunt, vt eius comparatione omnes alij discipuli sint, nõ magistri: qui denique solus verè docet, doctrinam intus efficiendo. Nam homo si quidem instruat, quid aliud agit quàm quod exterius verba sonent, quæ in animum audientis trãsmissa, aut naturalis luminis quod à Dei est virtute, aut fidei lumine, cooperante simul Dei gratia, doctrinam & scientiam generãt, nec aliter se habet homo doctor ad eum quem instruit, quàm agricola semen terræ inijciens ad ipsam terram. Sicut ergo non rectè agricolam quis dixerit produxisse frumentum, sed terram aut naturam, sic nec doctrinam in animo verè generat homo, sed solus Deus. Quod agnoscẽs Paulus scribit Corinthijs: Ego plãtaui, Apollo

rigauit, Deus autẽ dedit incrementum. Itaque neque qui plãtat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Et rursum: Sic, inquit, nos 1.Cor.3

existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Notandum autem, quod cũ 1.Cor.4.

multa dixisset Dominus affectare scribas, primos scilicet recubitus in cœnis, primas cathedras in synagogis, salutationes in foro, tamen peculiariter dehortatur suos ab eo quod dixit eos amare nomen rabbi. Eius enim peculiariter erant monendi hi quos iã in totius orbis magistros delegerat. His ergo & in illis, nobis omnibus prohibet affectationem honorificæ nomenclaturæ, & complacentiam in magnificis titulis, non quod omnis tabs complacentia sit criminosa, sed quod suos Dominus ad perfectionem vocare vellet. Addit autem & aliud, propter quod appellationem Rabbi declinare debeamus, cum subiicit, omnes autẽ vos fratres estis, quod vel intelligi potest dictum de omnibus om-

nino hominibus,quia omnes ab eodem Deo patre facti,germanitate pari inter se coniunguntur: vel potius intelligendum dictum de Christianis, qui ratione spiritualis regenerationis omnes inter se sunt fratres, unum habentes patrem cœlestem. Itaque duplici ratione fugiendam appellationem magistri significat,tum quod nomen hoc propriè soli Deo vel sibi conueniat:tum quòd nos pariter fratres agnoscere debeamus,& ob id non affectare huiusmodi appellationẽ qua aliis præferamur, aut saltem eo nomine nos aliis despectis nõ oportere efferri.

Et patrem nolite vocare vobis super terram. Vnus enim,&c.] Quia dixit,omnes autem vos fratres estis,hinc occasionẽ accepit etiam subiungendi de nomine patris hominibus non communicando. Cum autem de nomine Rabbi & magistri præcipiat ne illo vocemur,de nomine patris præcipit ne illo alios vocemus,quia maius periculum peccati est in eo qui sinit aut cupit se vocari magistrũ aut Rabbi,quàm in eo qui eum à quo instruitur vocat magistrũ aut Rabbi. Et rursum maius peccati periculũ est in eo qui eum à quo genitus est vocat patrem suũ,quam in eo qui sic se vocari & sinit & vult ab eo quẽ genuit. Rectè tamen etiam intelligitur, Dominum & cùm prohibuit ne vocemur Rabbi, simul prohibere voluisse ne alios ita vocemus,in eo sensu in quo prohibet modò ne quem in terra vocemus patrem. Et rursum cùm iam prohibet ne quem vocemus patrẽ in terra,simul voluisse prohibere ne sic nos vocari vel sinamus,vel cupiamus,in eo sensu, quo prohibuit ne sinamus,vel cupiamus nos vocari Rabbi:atque ob id etiam sic variè locutũ esse, vt nunc dicat,ne vocemini, nunc nolite vocare, vel, vt habet Græca,μὴ καλέσητε,id est,ne vocetis. Sicut autẽ superiori sententia non dupliciter auferre voluit Christianis nomẽ Rabbi vel magistri, ita & hac certum est ipsum non prohibere voluisse simpliciter, ne quis aliquem in terra vocet patrem,sed ne illum sic vocet & reputet,tanquã primarium & præcipuũ,sic scilicet vt ei suam vitam & suum esse præcipuè acceptum referat,atque ab eius prouidentia maximè pendeat,& ab eo suam hæreditatem expectet,quomodo gentiles suos genitores patres vocant. Vnus est enim qui solus verè & propriè omnium hominum ratione creationis, omniumque Christianorum ratione regenerationis, est pater,is scilicet qui in cœlis est, cui quicquid sumus,siue per naturã,siue per gratiam, acceptum ferre debemus , vt qui solus animam & gratiã qua viuimus homini infundit, cùm ad illa homo qui dicitur pater vel carnalis,vel spiritualis, tantùm disponat:à cuius item prouidentia semper in omnibus pendere debemus, vt sine qua nihil profuerit hominis cuiusuis cura:à quo denique veram hæreditatem nostram expectare debemus,dicentes cum Dauide, Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei. *Psalm 15.* Simili modo nec hominẽ vocare debemus Rabbi vel magistrũ,sic scilicet vt eũ reputemus velut primarium magistrum,quod faciunt hi qui scientiam suam illi potissimum acceptam referunt,atque ab eius instructione maximè pendent,& non in primis ab interna spiritus diuini illuminatione,in hominis doctrinam & verba penitus iurantes,quemadmodum fecerunt Pythagorici,necnon & aliarum sectarum discipuli:quod qui faciunt,aut in eo peccant, quod diuinum ho-

A norem homini tribuunt, aut etiam in eo quod à Christi magisterio deficiunt,mendacium pro veritate amplectentes, quemadmodum accidit hæreticorum discipulis. Iam in quo sensu prohibuit ne vocemur Rabbi vel magistri,in eodẽ etiam nec debemus vocari patres,sic scilicet vt illud nomen affectemus proprii honoris causa,atque eo nomine ita nobis placeamus,vt aliis insolentes nos præferamus, nec erga illos nos exhibeamus tanquam fratres ad eandẽ vocatos nobiscum hæreditatem. Hinc Paulus dominis fidelibus præcipit vt seruis suis sese exhibeant non tanquam dominos, sed potius tanquam eiusdem domini conseruos. *Ephes. 6. Coloss. 4.*

B Nec vocemini magistri, quia magister vester,&c.] Aut repetit Dominus iam sub alio nomine idem quod priùs dixit, aut ad augmẽtum detestationis huius mali & extirpandum hunc superbiæ morbum è mentibus discipulorum,quibus,vtpote iam delectis in doctores totius orbis,ab hoc vitio periculum erat. Aut inter Rabbi & magistrum illud hoc loco interest, quod nomen Rabbi, præceptoris sit vocabulum eius qui docet,vnde & apud Hebræos, dictio רב Rab,dicta est à multitudine scientiarum & cognitionis: nomen verò magistri hoc secundo loco, sit nomen moderatoris in moribus, & gubernatoris C vitæ,quomodo & dicitur magister equitum, magister dom'.vnde hoc loco græcis est καθηγητής, quod institutorem & gubernatorẽ vitæ significat propriè,cũ superius quando dicitur etiam,vnus est enim magister vester; quidam codices Græci, teste quodam habeant, διδάσκαλος.quod doctorẽ significat,& respondet vocabulo Rabbi. Subiicit autem Dominus duas sententias sibi familiares , quibus reddit modo prædictorum causam præceptorum, & quod priùs in specie dixit, nunc generatim extulit,vt non prædictos tantùm titulos fugiendos intelligamus,sed & alios. Prior est : Qui maior est vestrum,hoc est,qui maximus est inter vos,siue dignitate,siue donis spiritualibus, erit vester minister. Quæ sententia & suprà est habita in cap. Con- D cor. 104. ex Matth. 20. & Mar. 10. & postea habebitur Lucæ 22. Secunda est: Qui autẽ se exaltauerit, humiliabitur,&c.quæ suprà est habita ex Lucæ ca. 14.& 18.

Cauete a scribis qui volunt ambulare,&c.] Vitiorum eorum quæ apud Matthæum Dominus prolixè commemorat,vt ab eis suos admoneat sibi cauere,quædã paucis Marcus & Lucas à Domino notata commemorant,dicentes eum dixisse: Cauete à scribis,ne scilicet eos imitemini,suoque exemplo vos corrumpant , qui volunt,hoc est desiderant & affectant ambulare in stolis,id est,vestibus talaribus, quò sint honoratiores;& amãt salutationes in foro,& cætera quæ suprà sunt habita ex Matthæo,quibus notatur in eis E desiderium inanis gloriæ, cui toti erant inhiantes vbique. Notantur deinde apud hos duos Euangelistas,& alterius grauioris vitii,nimirũ auaritiæ aut gulæ,idque non simplicis , cùm dicitur , quod & postea habet Matthæus ; qui deuorant domus viduarum,simulantes longam orationem. Quo significatur ipsos longis precibus non ex animo factis,sed simulatè, & ad ostentationem captare fauorem viduarum,earumque domos,id est , facultates & substantiam deuorare,quia ab eis velut sanctæ & religiosæ personæ frequẽter inuitantur, magnisque sumptibus excipiuntur,vt intelligit Theo

phylactus

phylactus in Lucam. Aut quia viduæ propter prę cũ ostentationẽ confidentes in eis tanquam viris spiritualibus & sanctis, munera multa eis offerũt, quo fiãt participes orationũ, aut in suis necessitatibus recurrũt ad eos, pecunias suas & fortunas apud eos deponentes, ita vt his aliisque modis exhaurirentur domus viduarum, quarum peculiariter Dominus meminit potius quàm virorũ, aut mulierum aliarum: tum quòd his facilius imponitur falsa sanctimoniæ specie, & liberã habẽt facultatum suarum administrationem, cũ maritatis dolus facilè indicetur à maritis, nec liberias sit cõferẽdi munera: tum vt horum peccatum magis exaggeraret, ostendens illos earum esse spoliatores, B quas potius adiuuare & subleuare debebãt, vt pote desertas, & omni adiutorio desolatas. Hac ergo in parte tripliciter peccabant. Primũ quod auaritiæ aut gastrimargiæ studerẽt: secũdò, quod re sacra, nempe oratione, abuterentur ad quæstũ aut gulã: tertiò, quod eas deciperent & nudarent, quæ omniũ maximè ipsorum erant iuuandæ subsidio & patrocinio. Porro pro eo quod in Luca legim⁹; simulantes longam orationẽ; Gręcè est, προφάσει μακρὰ προσεύχονται. hoc est ad verbũ, prętextu (vel simulatione) prolixè orãt. Atque eodem modo est & apud Matthęum, pro eo quod nos habemus; orationẽ lõga orãtes, & apud Marcu, pro illo, sub obtentu prolixę orantium. Additúrque apud omnes C Euangelistas in Gręcis ante hęc verba coniunctio καί, idest, &, ita vt apud Lucã ad verbũ sit; qui deuorant domos viduarũ, & prętextu prolixè orant. Proinde quidã his verbis, non vnũ tantum vitium significari intelligũt, nempe quod simulatione precũ omnia à viduis emulgerint, sed duo vitia, nimirum quod viduas per auaritiam & crudelitatem opprimerent, & tamen interim simularẽt lõgas preces, quò viderentur sancti, & suam obtegerent impietatem hominibus. Verum etiã D. Chrysostomus intellexit per illam secundam partem, qua dicitur quod prolixè orabant prętextu, significari modum quo comedebant & deuorabãt domos viduarum, quomodo intelligendũ satis patet ex Matthæo, qui habet, κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, hoc est, deuo D ratis domos viduarum, & prætextu longum orantes. Vbi coniunctio, &, videtur posita, ac si dicas, idque, quemadmodum vertit quidam. Videtur autem dictio προφάσει, hoc loco non rectè verti per prætextum, aut obtentum, quemadmodum in Marco vertit interpres, ab obtẽdo, quod est prętendo & prætexo. Nam prætextus propriè dicitur velamentum illud quo moueri aliquis videtur ad agendum quippiam, cùm tamen alia causa moueatur. Itaque significaretur Scribas precũ longitudinem prætexere & præferre, velut causã E cur licitè comederent domos viduarum, qui non videtur sensus à Domino intentus. Proinde rectius dictio προφάσει verteretur per, simulatione. Nam & hoc significat, vt rectè verterit interpres in Luca, simulantes longã orationẽ. Euthymius dictionem προφάσει accipit pro occasione, & interpretatur significari quod occasione deuorandi domos viduarum prolixè orarent. Significat enim πρόφασις etiam occasionem. Adicit autem Dominus post notationem huius vitij, quod ob id Scribæ & Pharisæi accipient prolixius iudicium: vt est in Marco. vel amplius iudicium. vt est in Matthæo. vel, vt clarius versum est in Luca, damnationem maio-

A rem, cum Græcis apud omnes sit Euangelistas περισσότερον κρίμα id est, abundantiorem cõdemnationem, scilicet quam reliqui peccatores, nimirũ quod nõ simpliciter auaritiæ & gulæ essent dediti, sed etiam re sacra abuterentur ad suum quæstum vel gulam. Id enim quam sit Deo ingratum, significauit Dominus, dũ in sola huius vitij notatione meminit de grauiore scribarum condemnatione, dicens apud Matthæum; propter hoc amplius accipietis iudicium. vbi, amplius, debere accipi, vt sit nomen, sicut & prolixius, in Marco patet ex prædictis. Conuenit ergo huic loco illud Ieremiæ: Maledictus qui facit opus Dei fraudulenter.

B VAE AVTEM VOBIS SCRIBAE ET PHARISAEI HYPOCRITAE, QVIA CLAV. &c.] Incertum est an etiam hoc tempore, sermone conuerso à turbis ad scribas, Dominus has comminationes aut deplorationes dixerit, quorum aliquot Lucas supra recensuit dictas à Domino cũ à Pharisæo quodam ad prandium fuisset inuitatus. Apparet enim in multis locis; Matthæũ, cum Christi verba describit, coniunxisse quædam diuersis temporibus dicta, ob affinitatem illorũ inter se, quod sane & hic fecisse videri potest, quod eorũ quæ hic apud eũ sequũtur dicta ad scribas & Pharisæos, nihil habeatur apud Marcũ & Lucam. Quia tamen C fieri potest etiam hoc tempore & loco ista Dominu dixisse, quorũ quędam Lucas alio tẽpore & loco dicta cõmemorauit, visum est in Cõcordia relinquere hæc eo quo Matthæus posuit loco. Verisimile enim est, Dominũ hęc scribarũ vitia frequẽter redarguisse. Nec absurdũ videri debet, quod turba pręsente hæc eorũ vitia palam reprehenderit. Nã turbarũ potissimũ causa hæc dicenda susceperat, vt ab illorũ vitiis sibi cauerent quorũ instituebantur doctrina. Et alioqui incorrigibilis eorum post longã expectationẽ vita, qua multi seducebãtur, digna erat quã Dominus palam insectaretur, maxime hoc tempore, post quod amplius cũ eis non erat locuturus docendo, & quo conueniebat ipsũ huiusmodi libertate declarare se illos nõ metuere & ad mortem subeũdam paratũ esse, ad quam inferendam sciebat animos scribarũ & Pharisæorũ D hac reprehensionis libertate magis prouocãdos. Octies autẽ huc loco væ intentat scribis & Pharisæis, sicut in principio octo iustorũ protulit beatitudines: & primo quidem væ illis dicit, quod cum deberent sua doctrina & exemplo aliis aperire regnum cœlorũ, & viam ad illud præmõstrare, contra clauderẽt illud corã hominibus, id est, impedimentũ pręstarent ne introirent, dum scilicet eos auocarent à fide in Christum, qui ostium est per quod intratur in regnũ cœlorũ, in quem non solũ ipsi recusarẽt credere, sed etiã ad credendũ propẽ E sus, ne crederent quantũ in ipsis fuit, impediebant damnantes doctrinam & miracula ipsius, ac prohibentes suis edictis credere in eum, & cõfiteri illũ. Istud autem & apud Lucam ca. 11. obicitur scribis, vbi plura vide annotata. Secũdo, væ illis dicit, quod comederẽt domos viduarum, &c. quod iam circa Marci & Lucæ verba est tractatum. Tertio, væ dicit, quia, inquit, circuitis mare & aridam, id est, terram, hoc est, cum multa diligentia & labore quęritis vt vndique ex gentibus faciatis vnũ proselytum, hoc est, aduenam, qui ab idololatria conuersus Iudaicã amplectatur religionem. Hic enim Græco nomine dicebatur προσήλυτος; quod idem significat quod Latine aduena. à verbo προσελθεῖν,

quod est, aduenio. Non autem ob hoc eorum studium quod in se sanctum erat, væ illis dicit, sed ob id quod sequitur, quod quem tanta diligentia & labore in consortium suæ religionis pellexissent, ad hoc vt saluus fieri posset, eum suis exemplis & conuersatione facerent filium gehennæ, id est, obnoxium gehennæ & æternæ cōdemnationi, duplo supple magis quam ipsi essent: quod perinde est ac si dixisset simpliciter: quod plus eo gehennæ obnoxiū redderent quam ipsi essent. Ad hunc enim modum præstat accipere illud, duplo magis, quam anxie de duplici nomine, quo proselyti magistris suis Iudæis addictiores reddantur, disquirere. Nam Dominus vt rudibus, ita & simpliciter est locutus & vulgariter. Plus autē proselytum obnoxiū fieri gehennæ dicit quam ipsi essent, quod vt plurimū qui præceptorē habet malū, non in illius malitia sistit, sed eius vtens exemplo solet vlterius procedere, & in malo præceptorem superare. D. Hierony. intelligit, proselytos per scribas duplo fieri peiores, quod qui cum ethnici essent, simpliciter errabāt. & erāt semel filij gehennæ, videntes magistrorum vitia, & intelligētes eos destruere opere, quod verbis docebant, reuertantur ad vomitum suum, & gentiles rursum effecti, pœna maiori digni efficiātur. Quæ intelligentia melius constaret, si dictum esset, duplo magis quam prius erāt, cum dicatur, duplo magis quam vos. Id sane vitiū cauendum ne & Christianis aut monachis conueniat, qui aliquem studiosè in Christianismum aut monachismū adducunt. Certè in hæreticis nostri temporis idem euenire videmus lōgè apertissimè, vt cū infinitis laboribus in suā sectam quosdam pertrahere studeant, hac de causa maria & terras circumeuntes: vbi eos pertraxerint, peiores illos post se relinquant, & Ecclesiæ Dei ac veritatis hostes pertinaciores. Est autem huius væ commemoratio, propria Matthæo, sicut & sequentis.

VÆ VOBIS DUCES CÆCI, QUI DICITIS, QUICUNQUE IURAVERIT PER TEMPLUM &c.] Quarto, illis væ dicit ob præposteram & erroneam eorum traditionem, propter quod eos duces iam vocat cæcos, cum in aliis eos vocet hypocritas, eo quod hæc eorum doctrina ex magna mentis processerit cæcitate, cum alia fere facta ob quæ væ illis dicitur ex hypocrisi processerint. Docebant autem eum qui iuraret per templū aut in altari, id est, per altare, nihil esse, hoc est, non obligari vi huiusmodi iuramenti: qui vero iuraret in auro templi, id est, per aurū quod in templo oblatum esset, aut in dono quod est super altare, id est per sacrificia, debere, hoc est, obligari huiusmodi iuramento, vt & persoluere teneretur quod sic iurans promisisset, & periurij reus esset si sic iurans fefellisset. Cuius eorum traditionis & cæci iudicij verisimile est hoc fuisse motiuum, quod eum in veteri lege præceptū esset vt iurarent in nomine Domini, existimarent iuramēta per creaturas facta nullā inducere obligationem, adeo vt nec ea quæ per Hierusalem, per templum, aut per altare fiesent, obligare tamē ea quæ fierent per oblata Deo siue in gazophylacium templi, siue super altare, quod hæc immediate Dei essent, & singulari ratione diuina essent magis quam templum & altare, quę tantū propter oblationes Deo faciendas consecrata erāt Deo. Quod enim iuramenta per creaturas, scribæ & pharisæi nullius reputauerint esse momenti, videtur significare Dominus, & Matthæi

S. eum exigens à suis abundātiorem iustitiam, quā esset scribarū & Pharisæorum, pręcipit vt nec per cœlum, nec per terram, nec per Hierosolymam iurarent; & rursum hoc loco cum in fine subiūgit, eum qui iurat in cœlo, iurare item in throno Dei, & in eo qui sedet super ipsū. Illud enim adiiciēs satis etiam significat ipsos nihili facere iuramentū per cœlum, sicut nec iuramentum per templum, aut per altare. Quanti autem Pharisæi & scribæ facerent ea quæ Deo siue in gazophylacium, siue in altari offerebantur, satis ex eo patet quod Dominus eos subinde à fiducia oblationum reuocat, admonens eos illius Oseæ: Misericordiam volo, & non sacrificium; quodque suprà dixerit, eos docere melius esse aliquid mittere in corban, quam eo parentibus egentibus & rogantibus subuenire. Vt autem in tantam prolaberentur cęcitatem, vt pręferrēt in iusiurandi religione oblationes templi & altaris, ipsi templo & altari, auaritia effecit, quæ & suasit vt illud docerent filios dicere parentibus suis corbā, quodcunque ex me est, tibi proderit. nimirum vt populus intelligens singularem oblationum sanctitatem, pronior esset ad oblationes faciendas. Proinde hic obseruandum in quam perditos & manifestos errores rapiat hominem auaritia, vt verè dixerit toties scriptura munera excęcare oculos sapientum & iustorum. Impletum sanè licet videre in his illud Deuteronomij, percutiet te Dominus amentia, & cęcitate, ac furore cordis, vt palpes in meridie, sicut palpare solet cæcus in tenebris. Itaque ob manifestam hanc ipsorum ex auaritia prodeuntem cęcitatem, merito Dominus hic semel & iterum cum exclamatione dicit: Stulti & cęci. Confutaturus autem eorum assertionem, primum quidem ostendit falsum esse eorum, ex quo errabant, præsuppositum: deinde vero etiam conclusionem infert conclusioni ipsorum ex diametro oppositam. Præsupponebant enim sanctius esse donum templi & sacrificiū altaris, atque ex eo inferebant iuramenta per sacrificia & dona magis obligare, quam iuramenta per templum & altare. At Dominus eorū præsuppositum destruit quæstione, qua efficaciter errorem ipsorū tam manifestum esse significat, vt quiuis etiam cęcus illum agnoscere possit, dicens, Stulti & cæci; quid enim maius est, hoc est, sanctius, & pluris faciendum, aurum an tēplum quod sanctificat aurum, hoc est, cuius gratia aurum sanctum habetur? Quasi dicat; nemo ignorare potest quin illud sit altero sanctius, à quo alterum suam accipit sanctitatem, iam aurum ideo sanctum est, quia in templo offertur. Et rursum: Stulti & cæci (nam etiam secundo loco repetitur apud Gręcos nomen stulti) quid enim maius est, donum, an altare quod sanctificat donum? Siquidem sacrificium aliquod cum ex sese sit prophanum, ideo fit sanctum, quia in altari ex sui institutione consecrato cultui diuino, offertur. Huic ergo iam oppositam conclusioni eorum conclusionem infert Dominus, dicens: *Qui ergo iurat in altari*, &c. quasi dicat; Cum, vt ostensum est, sanctius sit & templum & altare ipso auro tēpli & sacrificiis altaris, ergo nō hoc dicendum est quod vos dicitis, sed contra potius, quod qui iurat per altare, nō tantū per altare iuret, sed etiam per omnia quæ super illud sunt, ac proinde ęque, aut etiam magis est obligatoriū iuramentum per altare quam per donum altaris. Et similiter, quicunque iurauerit per templū, nō per

Oseæ. 6

templum

templum tantum iurat, sed etiam Deum, qui ratione singulari habitat in templo, & proinde non minus illud obligat, quam si aperte per Deum iurasset. Idem subiungit & de iuramento per cœlú ob causam superius indicatam. Ex quo intelligendum noo paruifacienda iuramenta per creaturas facta, sioe sacras, siue communes, eo quod implicite in huiusmodi iuramétis etiam iuretur per Deú, cuius vel ratione consecrationis, vel ratione conditionis sunt illæ creaturæ, & quibus omnibus Deus est præsens. Cum enim creaturę mutæ per sese non possint esse veritatis testes, cum per eas iuratur, aut aliquid diuini nominis illis tribuitur, aut intelligendum est, in ipsis Deum ipsum inuocari in testé, vt is in illis est, atque in illis cognoscitur. Est tamen cum per creaturam iuratur non vt inuocatum testé, sed per modú execrationis creaturę, quá volumus malum aliquod incurrere, nisi verum sit quod dicimus: quomodo per salutem Pharaonis Ioseph iurauit: quomodo etiam intelligûtur iuraménta per animam facta, sed de his latius circa Matth. ca. 5. Porro hanc præposteram iuramentorú religionem etiam post scribas & Pharisæos in Christianis quibosdam est reperire. Nam vt dicitur in secunda super Matthæum expositione sub Chrysostmi titulo, multa & modo Christiani simpliciter & insipienter sic intelligút. Ecce enim si aliqua fuerit causa, modicú videtor facere qui iurat per Deum: qui auté iurat per Euangeliú maius aliquid fecisse videtur, quibus similiter dicédum est: Stulti, scripturæ sacræ propter Deum sunt, nó Deus propter scripturas. Maior est enim Deus qui sanctificat Euangelium, quá Euangeliú quod sanctificatur à Deo. Hæc ibi. Simili religione quidá studiosios obseruant iuraméta per certos quosdá sanctos quibus addicti sunt, facta, aut etiá per suam nobilitatém, si diis placet, quá quæ per Deum passim & temerè faciont. Quorum omniom præposteram religionem præsens nomini redarguit sermo, imo hinc conuincuntur grauius cæcutire quam scribæ isti & Pharisæi, cum hi tantú inter iuraméta per creaturas facta vnú alteri præferrent, nullú autem tale præferrent iuramento per Deú facto. Cęterum per aurum templi, de quo hic fit mentio, intelligunt quidá aut laminas aureas templi parietibus affixas, aut aurum eandelabri, mensæ propositionis, & arcæ, vasorumque templi, verum magis visú est accipere de auro & pecunia quæ in gazophylacium templi offerebatur, vt respondeat illi quod dicitur de bono altaris.

[Gen. 4.]

VAE VOBIS SCRIBAE ET PHARISAEI HYPOCRITAE, QVI A DECIMATIS, &c.] Quatuor væ sequentia, quorú duobus prioribus præposteram eorú in saruandis mandatis Dei vel hominum diligentiam coarguit, duobus vero posterioribus eorú hypocrisim, & ex Luc. cap. 11. habita sunt in cap. Concord. 84. proinde ea tantum hic annotanda erunt quæ hic sunt peculiaria, sue ibi sút prætermissa. Itaque pro eo quod Locas posuit iudicium & charitatem Dei, hic pro grauioribus legis, hoc est, his quæ lex potissimom exigit, & sunt maioris in lege mométi, dicitur; iudicium, & misericordiá, & fidem. Quę tria referri possunt ad proximum, ad quem lex exigit plusquam decimationem, vt iustè, benignè, & cú bona fide nos geramus, vt fides hic accipiatur, pro fidelitate fraudi contraria, & mendacio. Iudicium enim plusquá cæremonias exigit Dominus pręter alia loca, Isa. 1. dicens postquam sacrificia reiecit, Quærite iudicium, subuenite oppresso, defendite viduam. De misericordia dicitur Osee 6. Misericordiam volo, & non sacrificium. De fide Zachar. 8. Loquimini veritatem vnusquisque cú proximo suo, &c. Aot potest nomen fides referri ad Deum, vt pro credulitate accipiatur & fiducia, quę fides quátopere Deo placeat, & in Abraham est demonstratum, cum de eo dictum est: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Et Dauid toties in Psalmis prædicauit, vt cú dicit: Beneplacitum est Domino super timentes eum, & eis qui sperant super misericordia eius. Quod dicitur: Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes; adagium est, quo significatur eos in minimis esse diligentes & studiosos, in maximis negligétes, ac proinde facere ac si cum in poculum incidisset minimum animal, noo prius ex illo bibere vellet, quam colando potus esset mundatus, cum interim magnum aliquod animal, simul cum vino deglutiret: hoc est, eos summa cú diligentia cauisse ne in paruis conscientia eorum inquinaretur, quibus aut parum aut nihil inquinari poterat, cum interim de grauioribus conscientia nó vrgeret. Quibus similes sunt quotquot inter Christianos studiosius humana obseruant pręcepta, quam diuina, & magis anxij sunt si humana siot prætergressi, quam si diuina. Quibus item dicendum est: Hęc oportet in primis facere, & illa tamen non omittere. In sequenti vę nihil peculiariter occurrit notandú, nisi quod in vna eius parte duplex sit lectio. Quidam enim legunt, intus auté pleni estis; quæ lectio cóuenit cum eo quod habet Lucas; quod autem intus est, vestri. At Græca & vetera scripta Latina habent, intus autem plena sunt; vt ad vasa referatur, quod conuenit cú eo quod sequitur, Múda prius quod intus est calicis & paropsidis. Vtriusque autem lectionis intelligentia indicata est circa Lucę locum. In tertio væ apud Lucá satis tractato, illud annotari potest, paulú simili tropo quo Dominus hic scribas dicit similes sepulchris dealbatis, vocasse principem sacerdotum, parietem dealbatum, quo loco eadem Græcis ponitur dictio quę hic, nempe κεκονιαμένοι, quę dictio propriè significat id quod albario (vt dicitur) opere obductum est, à κονία, quod calcé significat. In postremo væ illud in scribis reprehendit Dominus, quod cùm videri vellent venerari Prophetas, & detestari factum eorum qui illos occidissent, verè tamé similes essent occisoribus eorum, idq; vel ex propriis eorum verbis colligit, nimirum quod vocarent illos patres suos, vnde infert, *Itaque*: cum scilicet prophetarú occisores patres vestros vocatis, testimonio estis contra vosmetipsos, quod filij sitis eorum qui prophetas occiderunt. Et subiicit, *Et vos implete*, &c. quasi dicat, proinde cum vel vestro testimonio sitis eorú filii, filios autem oportet parentibus esse similes, imitamini mores eorú, & quod deest maliciæ ipsorú & peccatis, vos superaddite, vt completa sit & perfecta malitia patrú vestrorú. Quod Dominus non quidem dicit præceptiuè, sed prænunciatiue, significans omnino hoc ita futurú ab eis per occisionem sui & Apostolorum suorú. Aut vulgari modo hoc dicit, quomodo ei qui post multam ad monitionem persistit in mali perpetrandi proposito, dicere solemus: Quandoquidem ita plane facere decreuisti, & ita oportet fieri, agè facito, significantes deinceps non nos prohibituros, vt & simili

[Rom. 4.]
[Psal. 145.]
[Mat. 23.]
[Act. 23.]

fimili modo Dominus intelligatur isto suâ significate promissioné, sed in ipsorum malú, quod illis ob malitiá ipsorum euenturum exçlamat, quando cum detestatione malitiæ ipsorum, & deploratione códemnationis ipsorum exclamando subiicit: Serpeotes, genimina, id est, progenies viperatom, boc est, pessimorum pateotum pessimi filii, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? hoc est, quomodo effugietis códemnationé inferni, aut iudicium qnod mittit in gaheñnã? Quasi dicat, quá uis modo ad tēpus effugiatis iodicium hominum, nullo tamē modo poteritis effugere iudicium pœnæ inferoalis, cùm vos præbeatis incorrigibiles, etiam post tot media per me tentata, vt qui nec beneficns, nec miraculis, oec blandis sermonibus, B nec austeris, oec minis, nec promissis corrigi possitis. Quæ seqountor vsque ad illud, *Hierusalem Hierusalem*, &c. tractata sunt circa prædictum Lucæ locum. Illud auté, *Hierusalem Hierusalem*, vsque ad finē capitis, tractatum est in ca. Concord. 90. ex Luc. ca. 13. Aut enim secúdo istud iam Domious dixit, aut Matthæus propter affinitaté cú his quæ præcedunt, hoc loco narrandum duxit. Porro nó inutile fuerit per epilogum compédio perstringere omnia quæ hic in Pharisæis & scribis taxantur à Domioo vitia, quo magis ab his nobiscaueam⁹,

A quæ ob id maximè sunt à Domino cōmemorata, quo ab eis caueremus. Imprimis itaq; taxauit Dominus eos, quod quæ seuerissime aliis imperabát, non ipsi præstarent: deinde, quod etiam quæ facere videbantur, malè facerent, tuti addicti gloriæ & laudi humanę: præterea, quod nec gloria humana conteoti simulatis precibus, venarentur alienis ditescere & saturari facultatibus. Nec tantú aliis nocivi essent in bonis eorum temporalibus, sed & in salote eorum æterna, excludentes homines ab ingressu regni cœlorú, ad quod eos præire debebát, eosque quos ad salutis consortium summa diligētia vocauerant, reddentes grauiter gehennę obnoxios. Insuper quod in iudicando manifeste cęcutirent, qui aliorum se profitebátur duces, quod præpostere diligentes essent & scrupulosi, præpostere item mundiciã vasorum seruarent, quodq; similiter præpostere sancti essent, non tantum carentes interius ea quã exterios præ se ferebãt sanctitate, sed etiã interius pleni omni iniustitia. Postremum, quod his omnibus maius est, quod quãtumuis viderentur detestari iustorum occisores, ipsi tamen talium essent homicidæ. Notauit ergo eos negligētię, φιλοδοξίας, auaritię, perditionis & corruptionis aliorum, cęcitatis, pręposterę diligentię, vanę mundiciei, falsæ sanctitatis, ac demum homicidii.

PRÆFERTVR OBLATIO VIDVÆ. Marci 12. Lucæ 21.

CAPVT CXXI.

† c. dicit
a c vere
b c o. quia
† c. o. quã omnes
a c. non omnes h
ex abundanti sibi
§ c. ex eo quod deest illi omnem victū suū quem habebat misit

*T sedens Iesus cōtra gazophylaciū, aspiciebat qromodo turba iactaret æs in gazophylaciū, & multi diuites iactabant multa.ᵃ Respiciens aūt vidit eos, qui mittebãt munera sua in gazophylacium diuites. b Dū venisset autē vidua una pauper, misit duo minuta, quod est quadrans: ᵃ Vidit autē & quandã viduam pauperculam mittentem æra minuta duo. ᵇ Etᵇ conuocans suos discipulos †ᵇ aitᵇ illis: ∇ᵇ Amen dico vobis, ‖ Quoniã vidua hæc pauper plus † omnibus misit b qui miserunt in gazophylacium: *ᵇ omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt in munera Dei, b hæc autem § de penuria sua, omnia quæ habuit misit, totum victum suum.*

ET SEDENS IESVS CONTRA GAZOPHYLACIVM, ASPICIEBAT, &c.] Vndique Domious venabatur occasionem docēdi suos quæ ad rem pertinebant, quæque eos à cōmuni homioum iudicio facerent alienos. Itaqoe peracto eo sermone quo à scribarum vitiis cauendis suos admonuit, cuius sermonis occasioné præbuerãt ipsi scribæ & Pharisæi, variis quæstionibus subdolè ipsum adorientes, aliunde iam vitiis alicuius doctrinæ, diuersæ à scribarum & Pharisæorum iudicio, occasionem quæsiuit. Itaqoe sedens contra gazophylacium, hoc est, è regione gazophylacii, non quidem temere & curiositatis gratia, sed ob doctrinæ, qoæ ex euentu subsecuta est, opportunitatem capiendam, aspiciebat quomodo turba iactaret æs, id est, mitteret pecuniam in gazophylacium. Illis enim hic apud Marcum interpres posuit verbum, iactare, cum melius vertisset, mittere: quemadmodum deinde hoc loco & apud Lucam, semper vertit, cum sit semper idem verbum, nempe βαλεῖν, quod & iactare significat & mittere. Porro gazophylacium, area erat, quæ (vt dictum est in capite Concordiæ 77. circa illud Ioannis 8. Hæc locutus est Iesus In gazophylacio) constituta erat in atrio templi iuxta altare, idque ex institutione regis Ioas, de qua scribitur 4. Regum 12. vt in eam voluntaria mitterentur pecuniarum munera, pro templi restauratione, ministrorumque ac pauperum sustentatione. Hęc nomine partim Græco, partim Persico dicebatur gazophylacium, quod in ea recunderentur

C & seruarentur diuitiæ templi. Gaza enim Persica lingua significat diuitias, φυλάττω autem Græcis est seruare & custodire. Hebræo autem aut Chaldaico vocabulo dicebatur Corbona, vt Matth. 27. cum dicitur: Non licet eos mittere in Corbonam, quod in eam mitterentur dona Dei. Nam Corban Hebræis significat donum. Quod autem Dionysius putat Corbonam distinctã fuisse arcam ab ea quæ hic dicitur gazophylacium, & in hanc quidem mitti solita quæ templi erant, in illam vero quæ erant sacerdotum, nullam habet ex scripturis probabilitatem. Sicut nec quod tertiam fuisse in templo asserit arcam, in quam mitti solebant quæ regis essent, quæ 4. Reg. 16. dicta sit Musach sabbathi. Nam probabilius Musach sabbathi intelligitur fuisse locus in quo custodes D manebant, qui sabbatho exibant officio functi, sic dictus quod tectus esset: nam Musach Hebræis significat velamentum & tectorium, quanquam de hoc Musach sabbathi varia diuersi sentiant. Cum autem Achaz ex hoc Musach sustulisse dicatur, satis liquet non fuisse arcam in quam regi munera à populo offerri solita essent. Sed ad rem. Cum iam imminente Paschali festiuitate, certatim quique vndique in Hierusalem collecti aliquid in gazophylacium conferre studerent, quo Deum sibi propitium facerent, & multi diuites multa in illud mitterent, accessit inter alios & vidua quædam paupercula, quæ deuotione nimis accensa, nec erubuit inter larga aliorum munera minimum quid offerre, nec ob inopiam putauit

sibi ab oblatione cessandum, ne & ipsa veniret in conspectu Dei vacua. Misit ergo æra minuta duo, quod, inquit Marcus, est quadrans. Vbi relatio relatiui, *quod*, dupliciter accipi potest. Nam potest accipi vt quodlibet illorum minutorum significetur fuisse quadrans. vt sit sensus: quod scilicet minutum est quadrans, quomodo Euthymius intelligit, quomodo & intelligendum Robertus Senalis in suo de mensurarum ac ponderum ratione libello, colligit ex eo quod pro illo Matthæi: Non exies inde donec reddas nouissimum quadrãtem, Lucas cap. 12. dixit, non exies inde donec etiam nouissimum minutum reddas. Et quadrans enim minutum est, & λεπτὸν, quanquam non minutissimum & insectile illud lepton, id est, minutum, quod est pars septima chalci vel æruli, quodque propriè lepton dicitur. Commonitet tamen intelligitur, Marcum significare voluisse duo illa minuta valuisse quadrãtem, vt sit sensus: quod, hoc est, quæ duo minuta, sunt quadrans vnus. Significat autem nomen quadrans quartam assis partem, proinde in re nummaria quadrãs olim dicebatur nummus quidam qui erat quarta pars assis ærei, qui & à tribus vnciis teruncius dictus est, vt dictum est circa citatũ Matthæi locum. Valebat autem quadrans paulo plus quàm is nummus qui est duodecima pars solidi Turonensis, vel stuferi nostratis, qui denariolus dicitur Gallis, quemadmodum subducendo licet colligere ex eo quod denarius Romanus valebat decem asses, as autẽ vnus quatuor quadrantes. Nam denarius valebat nostros quatuor stuferos, aut tres cũ semisse, si, vt vult Budæus, drachmæ Atticæ æquiualebat. Et quidem quod de valore quadrantis modò dictũ est, verum est de quadrante assis maioris, qui scilicet duodenarius erat, hoc est, duodecim vnciarum. At is propter inopiam pecuniæ postea redactus est ad septuncem & semũciam, qui as Papyrianus dictus est, qualium assium sedecim valebant denarium. Huius assis si fuit quadrans ille de quo hic fit mẽtio, vt ex eo videri potest, quod probabile sit assis minoris vsum fuisse tempore Christi, quadrãs hic valuit dimidium eius nummi quem Brabanti nonenarium vocãt. De quibus prolixius vide Robertum Senalẽ in suo de mẽsurarũ ac põderũ ratione libello. Præstat autem quadrãtis valorẽ excussiss, vt magis admiremur quòd Dominus dicit viduã plus misisse in gazóphylaciũ, quàm diuites. In quibus Christi verbis notãdum, nõ dixisse illũ viduã plus meruisse, aut opus melius fecisse præ reliquis, quãquam & hoc omnino significare voluerit: sed quod magis mirandum est, dicit eam plus dedisse, quod cùm certum sit non fuisse verum de absoluta quantitate, intelligendum est de quantitate proportionali, secundùm quã dicitur puero plus esse, ferre quinque põdo, quàm viro forti ferre viginti põdo. Sic enim pauperi plus est dare modicum, quam diuiti dare multum, & viduæ plus fuit dare duo minuta, quæ erant tota eius substantia quàm diuitibus dare multa, quæ tantùm erant pars superflui. Non tamen satis est dictum Domini intelligere de pluri secundum proportionem, quia fieri potest vt quis plus secundum proportionẽ det quam alter, & tamen minus mereatur apud Deũ, vt si ex minore & imperfectiore det charitate, ex cuius quantitate pendet potissimum magnitudo meriti & dignitas operis. Iam dubitandum non videtur quin Dominus hãc viduam etiam in cha-

A ritate & deuotione præferre voluerit diuitibus. Itaque intelligẽdum est Dominum dicere voluisse, viduam plus misisse, secundùm affectum, quem Deus maxime attendit, & secũdùm rem, proportionaliter tamen accipiendo hanc pluralitatẽ rei. Nam quod etiam de pluralitate rei, & non solum de pluralitate secundum affectũ intelligi debeat, patet ex declaratione Domini, qua ostẽditur plus misisse, quia reliqui partem, ista totum: ex qua proportionali rei pluralitate etiam satis significat maiori interius deuotione viduam etiam fuisse præditã, vt fere magnitudo operis siue absoluta, siue proportionalis arguit dilectionis magnitudinem. Intelligendum ergo Dominum significasse viduam, etsi iudicio hominum minus miserit quam diuites, plus tamẽ misisse iudicio Dei qui nõ tam quantitatem doni absolutam considerat, quam

B proportionalem: nec tam doni quãtitatẽ, quam dantis affectum, qui quo fuerit maior, eo fere plus offert & donat secundum virium saltem proportionẽ. Pulchre autem Dominus declarat quod dixit eam plus misisse, subiiciens: *Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt*, &c. Vbi notandum, duplicem à Domino indicari antithesim. Prima, quod illi ex eo quod abũdabat illis, miserũt, vidua vero ex eo quod deerat illi: vel, vt melius versum est in Marco, ex penuria sua. Ex eo enim quod deerat ei nihil potuit mittere. Iucundior autem hæc apud Græcos antithesis est, ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς. &, ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς, vel, vt est apud Lucã, ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς. Opponitur enim ὑστέρησις, &

C ὑστέρημα τῷ περισσεύοντι. Secunda ãtithesis est, quod vidua omnia quæ habuit, totumque victum suum, hoc est, substantiam suam vnde ali poterat (sic enim hic accipitur victus, cum Græca dictio βίος, etsi propriè vitam significat, tamen etiam significet victum & substantiam qua sustentatur vita,) illi verò partem tantùm substantiæ dederint, imò partem tãtum superflui, & neque totũ quod supererat eis. Nam id satis significat, cùm non dicit eos misisse quod abũdabat illis, sed ex eo quod abundabat, vel supererat. Proficit autẽ nobis hæc viduæ à Christo facta commendatio, primùm ad hoc, vt intelligamus quàm sint iudicia Dei diuersa à iudiciis hominum, vt rectè dixerit Propheta: Nõ *Esaias 55*

enim cogitationes meæ cogitationes vestræ, ne-

D que viæ meæ viæ vestræ, dicit Dominus. Secundò, vt id intelligentes nec pauperes sibi displiceant, quasi qui non possint Deum sibi æquè vt diuites promereri etiam donis: nec diuites glorientur, dũ multis sibi seruatis, aliquam partem, etsi magnam hominum iudicio, obtulerint Deo, & in cultum Dei aut pauperes expenderint. Colligant enim ex hoc loco diuites, quando obtulisse se magnũ aliquid iudicare possunt, quãdo quicquid de eo quo non egent ad vitæ necessitatem, impendũt, minus est quadrante pauperis. Obseruandum autem circa hoc Christi factum, quòd quamquam templũ

E illud Hierosolymitanum, sicuti mox subiungit, & prope suum interitum esset, & iam tempus venisset quo non in templo illo pater adoraretur, sicut dixit Ioannis cap. 3. & quamquam sacerdotes & scribæ quos acerrimos habuit hostes, quosque mox acriter erat insectatus, oblationes templi verterent in suum quæstum & lucrum, nequaquam tamen cũ viderent multos multa offerẽtes factum illorum reprehendit, sed potius commendauit, spectans scilicet offerentium pietatem, quã

nequa

nequaquã supprimi, sed foueri potius oportebat, quamuis non vtiliter dispensandæ forte essent oblationes. Cuius contrarium faciunt hi qui fidelium in oblationibus faciendis pietatem & deuotionem student impedire & reprimere, quod videant multa male expendi & consumi, quæ sacerdotibus & tẽplis Dei nomine offeruntur, non tantũ eum Christo eiicere volentes ementes & vendentes in templo, sed etiam contrà Christum offerentes è templo, quantũ in ipsis est, eiicientes. Rectè autem intelligitur vidua hęc typum prætulisse Ecclesiæ, quæ in hoc mundo veluti vidua degit, fugiens huius vitæ oblectamenta, & suspirans coniungi suo sponso hinc ab ipsa in cœlum sublato. Hæc enim, cum Iudęorum synagoga sibi placuerit, de diuitiis bonorum operum, ac varia sacrificia Deo obtulerit, suam agnoscit paupertatem, & tamen hoc ipsum quod habet, corpus scilicet & animam, Deo offert, atque in eius cultum exhibet veluti duo minuta quæ vnum reddunt quadrantem: qualis oblatio longe Deo gratior est, & munificentior illi iudicatur, quam omnes Iudæorum A variæ oblationes. Et nos itaque qui Ecclesiæ sumus filij & membra, Euangelicam hanc viduam imitantes, & instar viduæ in hoc mundo degamus, & sic nostram agnoscamus paupertatem, vt tamen meminerimus etiam nos non debere apparere in conspectu Dei vacuos, quin ei saltem duo minuta offeramus, corpus scilicet & animã, comminuta: illud quidem per temperantiam, hanc vero per animi modestiam. Quod si viderimus quosdam in spiritualibus diuites charismatibus, sed thesauro cordis sui proferre ad ædificationem Ecclesiæ noua & vetera, atque occulta quæque diuinæ sapientiæ vtriusque testamenti explanare, neque inuideamus, neque erubescentes pigritemus id saltem quod possumus, in Ecclesiæ impendere prom B pto corde vtilitatem. Sic enim futurum vt multum impendisse iudicemur a Deo, qui non quantum, sed ex quanto impendatur considerat. Vnde Paulus scribens Corinthiis, non tam exhortatur ad magnas eleemosynas, quã vt eas prompta faciant voluntate, subuciens. Hilarem enim datorem diligit Deus.

PRAEDICITVR EVERSIO TEMPLI ET HIERVSALEM.

Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 21. CAPVT CXXIX.

E[a]T egressus Iesus, de templo ibat.[c] Et [b]cùm egrederetur de templo,[a] accesserunt discipuli eius, vt ostẽderẽt ei ædificationes templi, [&] [b]ait illi vnus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ,[b] & [c]quibusdã dicentibus de templo, quod bonis lapidibus & donis ornatũ esset,* respondẽs[b] Iesus† dixit illis: Videtis [a]hæc omnia, [b]has omnes magnas ædificationes.[a] Amẽ dico vobis, hæc quæ videtis, veniẽt dies in quibus non relinquetur [a]hic lapis super lapidem qui non destruatur.* [c]Sedente autem eo super montem Oliueti contra templum,[a] accesserunt ad eũ discipuli secreto [&] ‖[b]interrogabant eũ [b]separatim Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & Andreas, dicentes: Præceptor, dic nobis, quando† hæc erunt: & quod signum [b]erit* [b]quando [b]hæc omnia fieri [b]incipient, [&] consummari,[a] & quod signum aduentus tui, & consummationis seculi? ‖ & respondens Iesus† cœpit dicere illis: Videte ne* quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes, [b]Quia ego sum Christus, & multos seducent. Et tempus appropinquauit. Nolite ergo ire post eos,[a] audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum.[b] Quum audieritis autem bella, & seditiones,[b] & opiniones bellorũ, videte ‖ ne turbemini, oportet enim primum hæc fieri, sed nondum est statim finis. Tunc dicebat illis: Consurget enim gens* contrà gentem, & regnum† aduersus regnum, & terræ motus magni erunt per loca, & pestilentiæ, & fames,, terroresque de cœlo & signa magna erunt.[c] Hæc autem omnia *initia [a]sunt dolorum.[b] Videte autem vosmetipsos: ‖ [nam] ante hæc omnia inicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in synagogas, & custodias, trahentes ad reges & præsides propter nomen meũ. [b]Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis vapulabitis: & ante præsides & reges stabitis propter me, contingent autẽ vobis in testimonium [b]illis. Et in omnes gentes primum oportet prædicari Euãgelium. & cum duxerint vos tradentes, ponite* in cordibus vestris †non præmeditari quemadmodum respondeatis, [b]sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini, ego enim dabo vobis os & sapiẽtiã, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri: non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.[a] Tunc tradẽt vos in tribulationem. Trademini autẽ à parẽtibus, & fratribus, & cognatis, & amicis, & * morte afficient ex vobis. Tradet autem frater fratrem in mortẽ, & pater filium: & consurgent filij in parentes, & morte afficient eos, & eritis odio omnibus gentibus, propter nomẽ meũ. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicẽ. Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos, & quoniã abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autẽ† perseuerauerit vsque in finẽ, hic saluus erit: & capillus de capite vestro non peribit. In patiẽtia vestra possidebitis animas vestras.[a] Et prædicabitur hoc Euangeliũ regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio.[a] Cum autẽ videritis circumdari ab exercitu Hierusalẽ, tũc scitote, quia appropinquauit desolatio eius. Cum* ergo videritis abominationẽ desolationis,[a] quæ dicta est a Daniele Propheta, stantẽ[b] vbi non debet,[a] in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt fugiãt ‖ ad montes, & qui in medio eius, discedãt, & qui in regionibus, non intrent in eã: & qui† super tectũ, ne descẽdat in domum, nec introeat* vt tollat quid de domo sua: & qui in agro [b]erit, nõ reuertatur [b]retro tollere ‖ vestimẽtũ suũ, quia dies vltionis hi sunt, vt impleãtur omnia quæ scripta sunt. Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. Orate autẽ, vt hyeme non fiat,[a] vt non fiat fuga vestra in hyeme, vel sabbatho. Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic.* Erũt enim dies illi tribulationes

*a ipse autem. † b. ait illi: Vide. * b. o. Et cum sederet in monte oliuarũ contra templum, accesserunt ad eum illum. † b. o. ipsi a fiens. * c. o. cum hæc * c. quæ di. erit. † a. dixit. * c. sedu. commo. b o. ne te mueritis. o. multo terræ. † b. exurget. c o. surget. * a. o. in † b. o. super. a o in * b. meum. b c. sed. A. 11. 55. * ergo † b. nolite præcogitare quid loquamini * a. occident vos. † b o. in finem erit * b. autẽ ‖ b. in † a. o. in tecto non * a o tol... al... ‖ b. o. tunc. in campis fuerit † a. Erit enim tũc*

tiones tales quales non fuerunt ab initio creaturæ, [b] *quã condidit Deus, vsque nunc, neque fient. Et cadent in ore gladii, & captiui ducentur in omnes gentes, & Hierusalẽ calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum.* [c] *Et nisi* [breuiasset Dominus dies, non fuisset salua omnis caro: sed propter electos [b] quos elegit, * breuiauit dies.*

tribulatio magna, qualis nõ fuit ab initio mundi vsque modo, nec fiet.

** a. breuiati fuissent dies illi, non fieret*

b a breuiabuntur dies illi

ET EGRESSVS IESVS, DE TEMPLO IBAT, ET CVM EGREDERETVR, &c.] Particula illa, *de templo*, etsi apud nos videatur coniungenda cum participio, egressus, tamen ex Græcis magis coniungenda est cum verbo, ibat. Habent enim καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, id est, & egressus Iesus, ibat à templo, vel discedebat à templo. Itaque cum iam vespera imminente post multam doctrinam Dominus egrederetur è templo, accesserunt ad eum discipuli, vt ostenderent ei templi ædificationes: idque non temere aut curiositatis gratia, sed moti verbis Domini, quibus & iam prædixerat, vt Matthæus refert, vastandam Hierusalem, & alias item, vt cum illi appropinquasset insidens asino, quemadmodum supra habitum est ex Luca. His enim verbis cómotos, verisimile est templi magnificas structuras ostendisse Domino, veluti commiserantes, aut etiam ad commiserationem Dominum flectere volentes, vt prolatam mutaret sententiam, significantes indignum videri & plane dolendum, quod talis domus tam magnificè extructa & instructa desolanda esset: aut etiam significare volentes, opus esse maius & munitius, quam vt quisquam facilè demoliri posset: Lucas nõ tantum lapidum & structuratum templi factam mentionem dicit, sed etiam donorum quibus templum fuerat ornatum. Hæc autem qualia fuerint, claré significat dictio Græca ἀναθήματα. Significat enim ea dictio dona quę dicata diis suspenduntur in parietibus templi aut columnis eius, cuiusmodi nunc visuntur in nostris templis, præcipuè iuxta diuorum monumenta, statuæ argenteæ, aut ceteræ, dicta ab ἀνατιθέναι, id est, à seponendo aut suspendendo, vnde & ἀνάθεμα dicitur, quod vocabulum, sicut & præcedens, nonnunquam in malam accipitur partem, pro hominibus execratis, quorum capita diis inferis erant apud gentiles dicata & deuota: quemadmodum & apud Latinos sacrum in malam accipiebatur partem, vnde dicebantur tales, homines sacri. In qua significatione hac voce vsus est Paulus ad Galatas. Porro nihil habet dissonantiæ aut contrarietatis, quòd Marcus dicit vnum ex discipulis excitasse Dominum ad structurarum considerationem: Lucas verò pluraliter dicit quosdã dixisse de templo, quòd bonis lapidibus & donis ornatum esset, sicut & Matthæus pluraliter dicit accessisse discipulos vt ostenderent ei ædificationes templi. Intelligendum enim discipulos inter sese prius de templi interno & externo ornatu, eiusque fortitudine collocutos, ac deinde vnum ex eis omnium nomine dixisse quod Marcus cõmemorat, aut etiam post huius verba, alios subiecisse lapidum & donorum tépli commendationem, quanquam quod Lucas dicit pluraliter, synecdochicè etiam possit accipi, vt numerus pluralis sit positus pro singulari. Cum ergo discipuli admirarentur & extollerẽt templi tũ pulchritudinem, tum fortitudinẽ, significarẽtque & indignum esse vt ei quæ prædixerat Dominus, euenirent, & non facilè id ei posse euenire, Dominus non, vt discipuli adhuc carnales, corporale téplum est simul admiratus, sed à carnali admiratione suos reuocans, & prædictorum suorum verborum fidem confirmans, respondit: Videtis has omnes magnas ędificationes? Hac enim interrogatione animum eorum excitauit, quo admirabilius videretur quod dicturus erat, quod quo illis certius haberetur, solita asseueratione confirmauit, dicẽs: *Amen dico vobis, nõ relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.* quasi dicat: Tantũ abest, vt hæ structuræ quãtumuis multæ & magnæ, ob ipsarum vel pulchritudinem vel fortitudinem, sint futuræ perennes, vt & perfecta earum sit futura deuastatio, adeo vt non sit relinquendus lapis super lapidem qui nõ destruatur, quod quàm verè sit impletũ, & quomodo sit intelligendũ, dictum est supra in ca. Concord. 110. circa illud Lucæ: Non relinquent in te lapidem super lapidem. Lucas autẽ hic
B dicit: *Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur,* &c. pro, ex his quæ videtis. Cœptam enim orationem nõ absoluit, quòd illud *venient dies*, occasionem præberet alio modo sententiam finiẽdi, quod & in Paulo nonnunquam accidit. Notandum autem præsentẽ Domini è templo egressum nouissimũ fuisse, nec enim post hæc legitur redisse in templum, proinde mysticum eum fuisse egressum rectè intellexerimus, eoque significatũ, tẽpus iam aduenisse, quo religio populi Iudaici reiicienda esset & abolenda, ac relicto templo Iudaico, spirituale in vniuerso mundo apud gentes templum iam erigendum, in quo ipse cũ patre habitaturus
C esset. Itaque spiritualis huius tẽpli desiderio, tẽplũ quod oculis corporalibus cernebatur, & discipuli admirabãtur: Christus nequaquam est admiratus, sed fastidire cœpit & contemnere, eiusque in hoc mystico suo & vltimo egressu destructionem prædixit opportunè. Obseruandum & illud, quòd cum Hierosolymitanum illud templum destrui conueniebat, quo intelligeretur Deum cultum illum veteris legis carnalem iam reiecisse, ipsumque secundùm Euangelicam doctrinam coli velle vbique in spiritu & veritate, non tamen id factum est, nisi Iudæorum impietate promerẽte & exigẽte vt sic fieret: Sic enim declaratũ est, & quàm iustè Deus eũ populum cum templo ac cultu ipsorum reiecerit, & quantum bonum ex impietate quorundam &
D vindicta de eis sumpta elicere nouerit. Cæterum quare nõ statim post spiritus sancti missionem, & Euangelicę prædicationis inchoationem, subuersa sit Hierusalem cum suo templo & religione, patebit ex sequenti Christi sermone.

SEDENTE AVTEM EO SVPER MONTEM OLIVETI, E CONTRA TEMPLVM, ACCESSERVNT, &c.] Ex Matthæo & Marco superius patuit, quomodo prima & secũda huius hebdomadæ die Dominus sub vesperam egressus Hierosolymam, abierit in Bethaniam, in quo itinere obuiam habuit montem Oliueti, in quo etiam vt postea dicit Lucas; Dominus his noctibus mo-
E rabatur, Itaque cùm & iam tertio hoc die pergeret Bethaniam, contigit eum in obuio monte sedere, siue ob defatigationẽ ieiunii post diurnũ laborem corporis: siue vt occasionem daret discipulis interrogandi quæ de futuris rebus discenda erant. Aut sessio hæc contigit post cœnam in Bethania sumptam, cùm ad montem hunc orationis causa recur

dere; hoc est; cauete, ne quis vos seducat; atque à fide quæ est in me abstrahat ad sequendũ se. quod ob id vos moneo, quia multi post meum à vobis discessum venient in nomine meo, hoc est, nomen meũ p̃tę se ferẽtes, ac dicentes: Ego sum expectatus ille Christus, & multos seducent, potissimum ex Iudæis, qui quemadmodum prædixi illis, cùm me qui veni in nomine patris mei noluerint recipere, recipient eũ qui veniet in nomine suo. Quod autem euenturum prædico, non post multa euenturum est secula, sed tempus iam appropinquauit, & instat quo istud eueniet. Cauete ergo ne multos illos qui seducentur imitantes, sequamini illos seductores, mihique, nuntio remisso, ipsis adhæreatis & credatis. Porro cùm Christi nomen atq; officiũ sit, populum tyrãnide malorum liberare, gubernareq; fœliciter. Christi nomine se Iudæis insinuarũt quotquot se populi liberatores, saluatoresque polliciti sunt, quorum certè multos ante excidium habuerunt, qui tametsi id esse se toti populo non persuaserint, multos tamen seduxerũt, vt hic Christus prædixit. Iosephus enim lib. antiquit. 20. cap. 4. meminit Theudę magi cuiusdam, qui Cuspio Fado Iudæã administrante, populo suaserat, vt sumentes suas substãtias egrederentur ad Iordanẽ, quem promiserat eis se præcepto diuisurũ, eumque multos seduxisse testatur, ac tandem captum à Fado, capitis sectione multatum fuisse, peremptis simul multis qui cum ipso fuerant, nõnullis vero captis. Hunc Theudam illum esse dubium non est, cuius meminit Gamaliel Act. 5 Nam etsi dicat: post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis, hoc est, cùm Cyrænius præses cẽsum primum apud Iudæos ageret, cùm & Christus natus fuit: nõ tamen voluit per hoc significare, hunc Iudam fuisse tempore posteriorem illo Theuda, sed est illud, post hunc, ad ordinem narrationis referendum, quasi dixisset: Præter hunc fuit & superiore tempore Iudas, &c. Nã ait ibi Gamaliel loquens de Theuda: Ante hos dies, quo vtrique significauit, paulò ante tempora eum fuisse. Iudæ autẽ tempus exprimit, adferens fuisse in diebus professionis, hoc est, cum census ageretur. Idem Iosephus lib. Antiquit. 20. cap. 11. scribit, latronũ & magorum hominum turba populum seducentium, prouinciam fuisse repletam. Per magos autem intelligit eos qui se Prophetarum nomine insinuabant. rursum cap. 12. Ægyptii cuiusdam pseudoprophetę meminit, de quo etiam scribit lib. 2. de bello Iudaico cap. 12. quòd arrogata sibi prophetæ opinione, triginta fermè milia congregarit, quos ex solitudine in montem ducens Oliuarum, Hierusalem capere annixus fuerit, sed oppressi fuere à Felice tunc præside. Hic Ægyptius capto Paulo Hierosolymis, nondum extinctus erat, (testatur enim Iosephus ipsum ex oppresso eius exercitu fuga lapsum disparuisse.) Itaq; tribunus Paulum rogauit, num ipse esset Ægypti⁹ ille, qui ante eos dies tumultum excitasset, eductis in desertum quatuor milibus sicariorum, vt scribitur Act. 21. Iterum de alio quodam scribit Iosephus ca. 14. lib. Antiquit. 20. qui sub præside Festo populo salutẽ, & requiem malorum promittebat, si se sequerentur in desertum. Talibus multis delusus Iudæorum populus fuit, qui omnes quatenus libertatẽ & salutem populo promiserant, eatenus se Christos asseruerunt, quãquam peculiariter hoc etiam nomine pro vero atq; in scripturis promisso Messia sese venditarint. Eiusmodi & Simon Ma-

A gus fuit, qui Samaritis persuaserat, se virtutẽ Dei esse, quę vocatur magna, vt scribitur Act. 8. De quo vnde Irenæum lib. 1. aduersus Hęreses, vbi cap. 20. inter reliquas impietatis eius assertiones dicitur, quòd docuerit semetipsum esse eum qui in Iudęa quidem quasi filius apparuerit, in Samaria autem quasi pater descenderit, in reliquis verò gentibus quasi spiritus sanctus aduentauerit. Vnde, teste Hieronymo, inter cætera sua scripta magus iste reliquit: Ego sum sermo dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei. De hoc & Eusebius Eccles. hist. lib. 2. cap. 13. ex Iustino martyre refert, quomodo sub Claudio Cæsare in B vrbe Roma, magicis suis artibus quamplurimos adeo deceperit, vt deus sit decretus, & statua quasi Deus donatus sit, collocata in flumine Tyberis inter duos pontes; habenteque etiam titulũ Latinis scriptum literis, Simoni Deo sancto. Huic successit Menander quidam & ipse Samarites genere, quemadmodum & Simon, & in arte magica absolutissimus, qui, vt scribit Irenæus cap. 21. lib. 1. se eum esse dixit, qui missus esset saluator pro salute hominum. De quo & Eusebius lib. 3. cap. 16. Hi omnes & alii multi cum plerosque seduxerint, nõ abs re fuit, vt suos Christus pręmoneret, ne & ipsi imposturis illorum caperentur.

a AVDITVRI ENIM ESTIS PRÆLIA, ET OPINIONES PRAELIORVM. b CVM C AVDIERITIS.] Græca non habent, enim, sed autem. Non enim hic declarantur prædicta, sed ad aliorum malorum prædictionẽ est digressio. Postquam enim prædixit venturos post se pseudochristos, & vt ab eis sibi cauerent pręmonuisset eos imprimis, vt cuius etiam moneri plus referebat: iam secundò etiam prædicit bellorum, tumultuum, & aliorum malorum euentum, de eisque præmonet suos ne hinc plusnimis perturbentur & terreantur. Porro plerique quę hic dicuntur de malis bellorum, pestis, & famis, & aliorum, putãt dicta esse de omnibus illis malis quæ vsque ad consummationem seculi orbem vexabunt, vt semper afflixerunt, ita vt hæc Domini præmonitio, qua monet D non perturbari nec terreri, non tantum pertineat ad Apostolos & eos qui vixerunt Apostolorum tẽpore fideles, sed ad omnes cuiusque tẽporis Christianos, ne cum hæc fieri viderint, putent diem instare iudicii. Videtur enim eis illud, *sed nondum statim finis*; intelligendum de fine seculi, de quo quæsiuerunt Apostoli: & similiter illud, *Hæc autem omnia initia sunt dolorum*, intelligendum de doloribus & afflictionibus quæ erunt tempore Antichristi circa consummationẽ seculi, quarum communia hæc orbis mala tãtum sunt initia. Verum Chrysost. rectius colligit, Dominum de bellis & malis quæ apud Iudæos erant ante illorum vastationẽ euentura, hæc prædixisse, quòd alioqui nihil noui prænunciaretur, cum ista nũquam orbi defuerint, nec E desint. Vt ergo suos præmonuit quò sibi cauerẽt à pseudochristis, qui post discessum eius mox erant exorituri: ita & nunc eos præmonet, ne illis malis quibus gens Iudæorum exagitãda erat, priusquam penitus excinderentur, plus nimio turbarentur: idque ob id præmonet quòd credentes sibi ita seruare vellet, ne quid inde læderẽtur, neque illi hæc videntes putarent vanã esse suam de regno Christi expectationem, atque à delegato ipsis prædicandi Euangelii officio cessarent. Proinde quod dicitur, sed nondum finis, & hæc omnia initia sunt dolo-

tum intelligendum de fine Hierusalem & gentis Iudaicæ, deq; initiis dolorum & malorum quæ populus ille experturus erat; de quo dicit, requirendum omnē sanguinem iusti qui effusus est à mundi constitutione. Quoniam enim Apostoli eundem putauerunt fore finem mundi, qui esset finis Hierusalem, nō mirum si Dominus iam adhuc absolutè loquatur de fine Hierosalem, cū in sequentibus sit ostensurus nō fore eundem & mundi & Hierusalem finē. Cæterum bella de quibus hic dicitur, & opiniones, hoc est, timores horum bellorum ceperunt potissimum sub præside Cumano, qui Tyberio Alexandro successerat. Nam cū ob militis cuiusdam impudentiam, qui in festiuitate Azymorū Iudæis resectis genitalibus illuserat exortus fuisset tumultus, ea cædes admissa est, vt sint numerata cæsorū 20. milia. De quo tumultu legitur apud Iosephū lib. antiq. 20. ca. 6. Et lib. de bello Iudaico, 2. ca. 11. Mox sequut' est alius tumultus inter Iudæos & Samaritas multa cū strage hominum, locorumque deuastatione. Sed & sicariorum genus prodiit, qui tectas vestibus sicas gerētes passim in turba cœtuque populi homines perimebant, neque agnoscebantur, vt miris terroribus omnia repleretur. Tertius mox tumultus secutus est apud Cęsareā sub Felice præside, Iudæis contra Syros contendentibus pro ciuitatis prærogatiua. Cum vero Felici Portius Festus successisset, (de qua successione est Act. 24) conatus quidē hic fuit prouinciā latronibus liberare, sed vrgente vltione Dei non potuit. Cui cum Albinus, & huic C. Florus successisset, simul omne genus malorum inundauit. Nam vt hi duo (potissimum autem Florus) nihil ad crudelissimam tyrannidem, manifestam vim & rapinas, reliquū faciebant, ita pariter seditiosorum apud Iudæos audacia indies creuit, vnde continuū motus, latrocinia, direptiones, cædes passim edebantur, & indicibilibus quotidie malis & calamitatibus populus exterminabatur, donec ad iustam rebellionem fuere velut compulsi, tam inaudita vi & crudelitate sæuiebat in eos Florus. Agrippa rex multis à rebellando dehortari Iudæos conatus fuit, sed frustra. Tandem ergo vbi qui nouandis rebus studebant præualuissent, præsidium Romanorum atque regis Agrippæ Hierosolymis aperto Marte Iudæi oppugnant, compulsumq; ad deditionem, postquam datis dextris & sacramento vitā promisissent, præter vnum præfectū eorum Metilium, omnes trucidāt. Qua die, quaq; hora Cæsarienses, Iudæos apud se habitantes trucidarunt numero 20. milia, paulo post Scythopolitæ secuti exemplum Cæsariēsiū, tredecim Iudæorum milia interemerunt. Mox Ascalonitæ duo milia quingentos: ptolemaia duo milia: Alexandrini 50. milia. Sed & in regno Agrippæ excitata est contra Iudæos pernicies, occisis 70. viris nobilib. Hinc iusto bello eos est aggressus Cestus Syriæ præfectus. Sed cum Hierosolymorū obsidione soluta, vim Iudæorum fuga declinasset, audentiores facti rebellionis authores, omnemq; potestatem nacti, inenarrabile malorum mare sibi & suis inuexerunt, donec prorsus per Titum exterminarentur, de quibus omnibus fusè scribit Iosephus ab 11. cap. lib. 2. belli Iudaici vsq; in finem 7. libri, hoc est totius operis. Itaque seditiones populi motusque per vniuersam Syriam qui sub Floro fuere excitati dederunt rumores istorum bellorū, de quibus hic Dominus prædixit: Audituri estis

A bella & opiniones bellorum, videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis, non modo seculi, sed nec malorum quę populo huic accident. Conuenientem autem reddit rationē Dominus quare non debeant turbari, nimirum quia oportet hæc omnia fieri. Oportet, inquam, exigente ita Iudæorum impietate. Quis enim prudens affligetur pro re quam habere aliter nequeat, quæque nisi Dei iudicio est necessario euētura, cuius iudicium necesse est esse optimum, & sanctis semper salutare? Ea prædictis patet, eodem tempore & illud impletum: Consurget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum. Id enim Cæsareæ, Scythopoli, Ascaloni, Ptolemaidi, Alexādriæ, postea & Damasci, vbi decem milia Iudæorum trucidata fuere, déique toto regno Agrippæ, totaque Syria & vicinis regnis, omnium verum
B apparuit. Porro de pestilentiis atque terræ motibus Iosephus nihil peculiare memorat, fortè quòd hæc collata seditionibus & bellis, leuia mala habuerint. De terriculamentis & signis magnis ad longū narrat lib. belli Iuda. 7. ca. 12. per annum enim ante obsidionē sidus supra vrbem visum est simile gladio. Nona hora nocturna lux diem superans, in templo effulsit, & per dimidiā horam durauit. Bos immolandus agnum peperit in templo. Porta templi ænea vltrò est patefacta. In aere visi commissi exercitus. Audita vox in templo, Migremus hinc. Audita est querulatio monstrifica Iesu Anani per annos septē, menses quinque, clamantis identidem: Væ væ Hierosolymis. Recensentur
C hæc signa ea Iosepho & ab Eusebio Ecclesi. hist. lib. 3. cap. 8. De fame autem quæ Hierosolymis ita inualuerat, vt multi egestate fuerint consumpti, Iosephus memorat. In qua necessitate Helena regina Adiabenorum cum filio Izaate, magnificè Iudæis subuenit, vt narrat Iosephus lib. Antiq. 20. cap. 2. In Actis quoque cap. 11. legimus ab Agabo famē magnam prædictam, in toto orbe terrarum, quæ accidit sub Claudio Cæsare. At vero hic orbis terrarum, pro omni regione Iudæorum videtur accipi debere. Vnde idem scribit Lucas, discipulos prout cuique suppetebat, proposuisse tunc in subsidium mittere habitantibus in Iudæa fratribus: quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manū Barnabæ ac Sauli. Et hinc enim videre licet, Iudęam vel solam, vel potissimum hac fame fuisse afflictam. Sic
D & mala alia de quibus hic dicitur, in hanc potissimum regionē incubuisse, intelligendum est, atque de futuris huius gentis calamitatibus Dominum hic potissimum voluisse prædicere, atque ita declarare, quomodo omnis sanguinis iusti vltio de ipsis sumenda esset, suósque confirmare ne perturbatis adeo rebus apud Iudæos, animisque omnium consternatis, vel impostoribus crederent, quod apud trepidantes homines potissimum imposturis suis fidem inueniunt, vel euāgelii prædicationem spémque regni sui desponderent.

bVIDETE AUTEM VOSMETIPSOS.
E [NAM] cANTE OMNIA HAEC INICIENT VOBIS, &c.] Postquam prædixit mala Iudæis ante vastationem obuentura, prædicit iam tertio mala ipsis etiam apostolis euentura, & ne ab eis lædantur præmonet & præmunit. Quoniam enim de regno & gloria cogitarant, prædicitur eis post pericula pseudochristorum, post communes gentis Iudaicæ calamitatės, persecutio, erua, ignominia, grauia præterea scandala multorum a fide deficien

deficientium,denique & pseudoprophetarum pe-
ricula. Et quidem Lucas dicit ante omnia prædi-
cta Iudæorum mala,ipsos hæc quæ modò dicun-
tur passuros. Matthæus verò, *tunc tradent vos in tri-
bulationem.* Nam & ante calamitates Iudæorum
prædictas,cœperunt Iudæi inicere manus in Apo
stolos & fideles,& in mediis suis calamitatibus
non destiterunt Iudæi simul cum gẽtibus eos per-
sequi. Huiusmodi enim persecutionem senserunt
mox à nece Stephani, qua dispersi omnes fuerunt
per regiones Iudææ & Samariæ,præter Apostolos,
vt scribitur Act. 8. quam persecutionem promoue-
bat & Paulus,vt habetur Act. 9. Postea & Herodes
rex,vt affligeret quosdam de Ecclesia,manus inie-
cit in Iacobum,eoque occiso Petrum quoque in
vincula coniecit. Quid verò Paolus cum suis ex-
pertus fuerit persecutionum,tam à Iudæis, quàm
gentibus,tum Acta Apostolorum,tum ipse in epi-
stolis suis,præsertim posteriore ad Corinthios te-
statur. Nec dubium quin similiter & reliqui Apo-
stoli à gentibus & Iudæis tractati fuerint,ita vt fa-
cile sit intelligere,nihil hic prædixisse Dominum,
quod non illi fuerint experti. Porro Matthæus hoc
loco paucioribus commemorat & mala quæ Do-
minus suis dixit euentura,& quomodo in eis ma
lis se habere debeãt,quàm Marcus & Lucas,quòd
ea superius cap. 10. latius commemorauerit dicta
Apostolis. Sunt autem mala quæ & hic & ibi præ-
dicuntur,quòd tradendi essent & occidendi,idque
non à quibuslibet, sed à parentibus etiam,fratri-
bus, cognatis & amicis,denique & odio habendi
ab omnibus gentibus. De duobus autem & hic &
ibi apud Matthæum promouentur quomodo se in
illis malis gerere debeant. Primò,vt sibi caueant.
vnde dicit Marcus: *Videte vosmetipsos*, pro eo
quod est, Cauete vobisipsis,sicut Mat. 10. dicitur:
Cauete vos ab hominibus,vt scilicet cum summa
prudẽtia apud impios versentur.& ne illorum mi-
nis & terroribus sinant se abstrahi à fide vera, &
prædicatione nominis Christi. Secundò,ne tradi-
ti,soliciti sint quid respondere debeant in synago-
gis,& coram regibus,& præsidibus,quod & suprà
habitum est ex Luc. cap. 12. in cap. Concordiæ 85.
Hoc tantùm hic propriũ est, quod apud Lucam di
cit Dominus seipsum daturum illis os & sapientiã,
quod ipsius manifestè commonstrat diuinitatem.
Cæterùm proprium huic loco est,quod inter cæte
ra mala dicitur apud Matthæũ. Et tunc scandali-
zabuntur multi,& inuicem tradent,& odio habe-
bunt inuicẽ. Quod dupliciter intelligi potest. Aut
vt significetur quòd plerique adhuc infideles,vidẽ
tes Christianorum afflictiones, sint scandalizan-
di,& è fide alienandi,ita vt frater fratrem,amicus
amicum tradat,& odio habeat,vt quod dicit Mat-
thæus, *inuicem tradent, & odio habebunt inuicem*; sit
idem cum illo quod dicit Marcus: *Tradet frater fra
trem in mortem*, &c. vt exponit Euthymius. Aut po-
tius vt significetur,multos etiã fideles offẽsos affli
ctiõibus Christianorũ, defecturos à fide,eosque ex
fratribus futuros hostes, quemadmodum intelli-
git Diuus Chrysostomus, qui maius ma-
lum hic significari intelligit, bellum scilicet
intestinum à falsis fratribus, quod & ipsum
Paulus expertus est. vnde & 2. Cor. 11. commemo-
rat pericula in falsis fratribus. Et 2. ad Timoth. 1.
queritur auersos à se omnes qui erant in Asia, ex
quibus erant Phygellus & Hermogenes. Item cap.
vltimo queritur Demam se reliquissè,abstractum

A dilectione huius seculi. Secundum huic loco pro-
prium est quod subiicit Matthæus; *Et multi pseu-
doprophetæ surgent, & seducent multos.* Superius
quidem dixit de iis qui se Christos esse fingent:
nunc autem de his dicit qui se Prophetas & veri-
tatis doctores à Deo missos simulabũt,sub quibus
omnes hæresum & errorum doctores compre-
henduntur,quales multi fuerunt etiam in initio
prędicationis,& inter fidelium primitiuæ Ecclesię
persecutiones,contra quos magna semper Paulo Rom. 1.
& pugna & querela fuit. Hi enim fuerunt illi de
quibus Paulus dicit,quod dissensiones & offendi-
cula facerent,& per dulces sermones & benedi-
ctiones seducerent corda innocentum, suo ventri
B seruientes,non Christo Domino. Rursum de qui- 1. Coro.
bus dicit, quòd essent pseudoapostoli & operarii
subdoli,transfigurantes se in Apostolos Christi.
Quos & ad Philippens. vocat canes, malos opera-
rios,concisionem, inimicos crucis Christi. Et ad
Galat. dicit ambire æmulationem à Galatis, & ip- Philip. 3
sos labefactare. Item & quos ad Coloss. dicit dece-
ptores per philosophiam & inanem fallaciam
habentes tantum speciem sapientiæ. &c. Et quid
multa loca commemorare opus est? cùm nusquam Galat. 1.
ferè illorum non meminerit. vt & Petrus & Ioan- Coloss. 2.
nes,qui suo tempore multos factos queritur Anti
christos,& multos pseudoprophetas exiisse in mũ
dum. Tales fuerunt,Cherynthus,Ebion,Nicolaitę,
Saturnin9, Basilides,Gnosticorum autores,Hyme-
næus, Alexander,& Philetus. qui à veritate exci-
C derunt, dicentes resurrectionem esse factam, &
subuerterunt quorundam fidem, vt dicitur 2.
Timoth. 2. Tertium quoque malum peculiariter
adiicitur apud Matthæum,cùm dicitur: *Et quoniam
abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum*: ini-
quitatem abundandam est eam multiplicandam,
& inualituram contra veros seruos Dei. Quod
autem dicitur de charitate refrigescente, Diuus
Chrysostomus videtur intelligere de communi
hominum erga se dilectione. Affert (inquit) inde
quod multo cæteris grauius est, nec ab ipsa qui-
dem charitate vllum eos solamen habituros. Et
Theophylactus: Quia,inquit, multiplicabitur ini-
quitas per impostoras Antichristi,exasperabuntur
& efferi erunt homines,ita vt neque cum familia-
D rissimis vllum seruent charitatis vinculum, sed
mutuo se tradant. Itaque secundum hunc intel
lectum,non erit hæc sententia diuersa aut parum
diuersa à præcedente: *Et scãdalizabũtur multi*;&c.
Melius tamen videtur intelligendum de charitate
Christiana,& ea quæ in Deum fertur, vt significe-
tur plerosque propter persecutorum & pseudo-
prophetarum præualentem iniquitatem defectu-
ros à charitate Dei,quem per fidem diligere cœ-
perant,vt hoc sit quod hic dicitur; refrigescet cha
ritas multorum;quod Paulus dicit; & erunt ho-
mines seipsos amantes,voluptatum amatores ma
gis quàm Dei. Qui econtrario de se suique simili-
E bus dicit: Quis nos separabit à charitate Dei? Tri- 2. Tim. 2.
bulatio an angustia,&c. Postquã enim dixit Domi-
nus; *refrigescet charitas multorum*, subiicit aduer- Rom. 8.
satiuam. *Qui autem perseuerauerit vsque in finem*, &c.
ex quo patet eum prius de illis locutum qui in
charitate Dei pristina non perseuerauerunt, sed
eam victi persequentium & impiorum inuale-
scente iniquitate perdiderunt. Patet & illud,
quod charitatem refrigescere,est eam extingui &
perire. Nam è regione illorum quorum charita-

tem diait infrigidandam, dicit perseuerantes vsque in finem, in Dei scilicet fide & charitate, saluos fore: significans proinde eos quorum charitatem diait fore frigidam, non saluandos. De charitate perseuerantium, quiq; tribulationibus non cedūt, dicitur Cantico vltimo: Aquæ multæ non poterūt extinguere charitatem. Et Paulus loco prædicto; Certus sum enim quòd neque mors, neque vi- Rom. 8. ta, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Prædicit ergo Dominus tribus prædictis sententiis, inter fideles quosdam lapsuros scandalo, quosdam seductione, quosdam afflictionibus, & præualente impiorum iniquitate. Itaque duplicia mala prædicit Apostolis ad ipsos pertinentia, nempe & quæ ab infidelibus erát perpessuri, & quæ in fidelibus erant conspecturi; ita vt & foris & intus multa aduersa, ac tristia passuri essent. propter quod dixit Paulus: Foris pugnæ, intus timores. Quæ omnia mala ob id suis prædicit modò, vt contra ea sese præpararent & 1.Cor. 7. munirent, ne illa inexpectantes opprimerent & inuoluerent. Ad consolationem autem & mitigationem horum malorum primùm dicit, quòd propter nomen suum hæc mala passuri essent. Magna enim discipulis consolatio erat pati propter ipsum. Secundo, quod vsque in finem vitæ perseuerans in fide & dilectione, saluandus esset, pro quo apud Lucam dicitur: In patientia vestra possidebitis animas vestras. Est enim Græcis pro dictione, patien- Luca 2. tia, ὑπομονὴ, nomen deriuatum à verbo ὑπομένω, quod est apud Matthæum. Itaque nomen, patientia, hic est positum pro perseuerantia, & patientia, perseuerantique expectatione cœlestium bonorū, qua quis non cedit aduersis huius vitæ. & est sensus: In patientia vestra, id est, per perseuerantiam vestram possidebitis, id est, obtinebitis, & lucrabimini animas vestras, hoc est, saluabimini. Sicut enim dicit Dominus, eum qui amat animam suam, perdere eam: ita hic dicit per perseuerantiam nos possessuros animas nostras. Tertio, ad malorum mitigationem facit, quod apud Lu- Luca 21. cam dicitur: Et capillus capitis vestri non peribit, quod idē est cum illo Matthæi 10. & Lucæ 12. Capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Est autem in hac locutione, qua loquitur capillus capitis nō periturus, tropus prouerbialis scripturis familiaris, quo significatur, nihil mali aut incōmodi eos passuros, quātumuis multos sint habituri inimicos, sed Deo protegente eos ab omnibus malis eos liberandos, omniaque quæ videntur mala eis conuertenda in bonum, vt non sit hic opus disputare num in resurrectione sancti sint recepturi omnes quos aliquādo habuerūt capillos. Sic enim 1.Reg. 14. dicit populus ad Saul volentem interficere Ionatham filium suum: Viuit Dominus, si ceciderit capillus de capite eius in terram. Et 2.Reg. 14. Dauid dicit mulieri Thecuitidi, roganti ficte pro filii salute: Viuit Dominus, quia non cadet de capillis filii tui super terram. Et 3.Reg. 1. dicit Salomon de Adonia: Si fuerit vir bonus, non cadet ne vnus quidem capillus eius in terram. Ex quibus locis patet quis sit huius tropi vsus. Idem est autem capillum capitis cadere in terram, & ipsum perire, sicut suprà dixit Dominus, ne vnum quidem passerem cadere in terram sine Deo, pro eo quod est, passerem non perire nec moti sine Dei voluntate.

Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe, &c.] Vel ob hanc maximè sententiam, plerique putant hactenus Dominum locutum de malis quæ non tantum Apostolorum temporibus, & ante vastationem Hierusalem erant euentura, sed de his quæ mundus & fideles erant passuri, maximè circa finem mundi. Dicit enim hic Dominus, prædicandum Euangelium regni cœlorum in toto mundo, tunc venturam consummationem. Quod omnino videtur debere intelligi de consummatione seculi, tum quia absolutè dicit Dominus, tunc veniet consummatio, & non consummatio huius vel illius: tum quia ante consummationem, id est finem templi & Hierusalem, non est prædicatum Euangelium in toto orbe, quod nec suo tempore impletum asserit Diuus Augustinus, vt & nostro tempore experimur needum impletū, cùm iam repertæ sint gentes quibus iam primùm cœptum est regni Euangelium prædicari. Verum his non obstantibus magis videtur cum Chrysostomo intelligendū istud impletū tēporibus Apostolorum fuisse, sicut & omnia præcedētia. & quod dicitur de consummatione, accipiendum non de consummatione generali, sed de fine gentis Iudaicæ, vrbisque ac templi. Quod vel hinc euidenter colligitur, quod postquam dixisset Dominus, *tunc veniet consummatio*, subiungit apud Matthæum: *Cum ergo videritis abominationem desolationis*, &c. Hęc enim illatio significat ipsum seruare ordinem rerū futurarum, & docere velle quid faciendum cùm venerit illa, de qua locutus erat, consummatio. Sed per abominationem desolatiōis certum est dominum ad literam significasse desolationem Hierosolymitanam, vt post probabitur, ergo in hac sententia locutus est de consummatione non generali, sed Hierosolymitana, sicut & prius cùm dixit; *sed nondum statim finis*. Quanquam enim verterit interpres, consummatio, Gręcis tamen est eadem dictio, quæ prius, τὸ τέλος, id est, finis. De ea ergo loquitur Dominus consummatione de qua quęsierunt Apostoli, ideoque & cum articulo dicit τὸ τέλος, ille scilicet finis de quo rogastis, quanquam Apostoli putarent eundem fore finem seculi, qui esset finis Hierusalem. Quod autem ante vastationem Hierusalem impletum est quod hic dicitur, Euangelium regni prædicandum in vniuerso orbe, ex Paulo manifestum est, vt probat Diuus Chrysostomus. Nam ad Rom. 10. ostendit Iudæos non possesuę infidelitati prætexere quod Euangelium non audierint, eo quod impletum tum esset illud Dauidis; In omnem terram exiuit sonus eorum, Colos. 1. & in fines orbis terræ verba illorum. Et ad Coloss. semel & iterum Euangelium dicit prædicatum in vniuerso mundo: Propter spem, inquit, quæ reposita est vobis in cœlis, quam audistis in verbo veritatis Euangelii, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit. Et rursum: Immobiles à spe Euangelii quod audistis, quod prædicatum est in vniuersa creatura quę sub cœlo est. Quod si quis obiiciat, multas tunc adhuc fuisse terras & gentes, in quibus Euangelium non fuerat prędicatum, is scire debet multa in scripturis dici per synecdochen, & Paulum huiusmodi locutione nihil aliud significasse quàm bonę parti gēntium, & omnibus gen-

tibus

tibus cognatis, tum ac in circuitu Hierusalem quaquauersum longè lateque habitantibus, Euangelium prædicatum fuisse. Certè quo schemate D. Paulus suo adhuc tempore prædicatum in toto mundo dicit Euangelium, eodem & hic rectè intelligitur, Dominum illud prædixisse futurum ante vastationem & finem Hierusalem. (Mar. 13.) Istud autem Dominum voluisse significare ex Marco videtur esse euidentissimum. Is enim habet: *Et in omnes gentes oportet primum prædicari Euangelium.* Vbi dictio, *primum*, posita pro comparatiuo *prius*, non potest commodè referri nisi ad consummationem Hierusalem, vt sit sensus: priusquam veniat consummatio Hierusalem de qua quæritis. Siquidem Marcus non commemorat eos quæsisse de consummatione seculi, sed tantum quando futura essent quæ Dominus prædixit de templo & Hierusalē. & quod esset signum quando illa essent consummanda. Certè quā late euangelium vel vnus Paulus sparserit, ipse de se ad Romanos testatur, nempe ab Hierusalem & circumiacentibus regionibus vsque ad Illyricum gestiens etiam ab Hierusalem in Hispaniam vsque currere. Quod si vnus in tanta orbis parte prædicauit (inquit Chrysostomus) cogita quid à reliquis factū fuerit. Itaque post triplicia mala quę Dominus prædicit pręcessiua vastationē Hierusalem, addit Dominus hic iam quartum, sed bonum, quod etiam eādē præcessurum erat vastationē: nec temere istud præcessurum erat eā vastationē, sed sicut Dei permissiua ordinatione præcessura erat Apostolorum à Iudæis persecutio, quo magis notum esset omnibus iustam de illis sūptam vltionē, qui non tantum expectatum suum Christum occiderint, sed & in eadem malitia & obstinatione permanentes tam multis annis, quibus Dei patientia eos expectabat ad pęnitentiam, etiā Apostolos eius & fideles continue persecuti essent: ita Dei ordinatione factum est, vt ante eorum perfectam vastationem, euangelium apud omnes gētes longe lateque prædicaretur, tūm vt pri' Deus nouum sibi constitueret populum, quàm veterē suum populum penitus abiiceret, tum vt ante Iudæorū vastationem, eorum impietas in Christum admissa per Euangelii prædicationem omnibus innotesceret gentibus, sicque omnes superueniente vltione intelligerēt eius tam diræ vltionis causā, quod ad fidei confirmationem non parum valebat. Præterea hac ratione declaratum etiam est, quàm iuste populus ille à Deo derelinqueretur, & extremę internecioni traderetur, dum euangelium ab ipsis reiectum, à gentibus receptum esset, dumque vidētes se nihil omnibus suis contra euangeliū profectū machinamentis proficere, & euangeliū passim & alacriter à gentibus suscipi, neutro tamen horū commoti sunt ad pœnitentiam. Ob has ergo causas, dicit Marcus, quòd oporteret primū in omnes gentes pręditari euangelium. Oporteret (inquam) ex Dei ob dictas causas ordinatione. Facit autem hæc sententia etiam ad consolationem Apostolorum, & mitigationem malorum quæ prædicta sūt ipsis euentura, ita vt hic quartum significetur ad ipsorum faciens consolationē. Quod enim quantumuis euangelium oppugnaturi essent aperti hostes, & labefacturi pseudoprophetę, & plerique scādalis & inualescente iniquitate victi derelicturi, nihilominus vbique pręedicandum esset, idipsum pręter Euangelii veritatē quæ omnia vincit, omnipotentiam Christi declarabat, cui proinde se merito ipsius prædicatores committere deberent, confidētes se illius præsidio in omnibus prædictis malis fore tutos, nec quicquam illis obuenturum, quod non in ipsorum & euangelii cederet bonū. Illud autē, in testimoniū omnibus gentibus, expositum est circa illud Matth. 10. Ante reges & præsides ducemini propter me, in testimonium illis & gentibus.

CVM ERGO VIDERITIS ABOMINATIONEM DESOLATIONIS, QVÆ DICTA EST, &c. Sunt qui & quod hic dicitur de abominatione desolationis prædicta à Daniele, sicut & quæ sequuntur de tribulationis magnitudine, referenda putent ad tempora Antichristi. Nam & Irenæus vicinissimus Apostolorum temporibus, lib. 5. contra hæreses, ad Antichristi tempora refert hęc, intelligens per abominationē desolationis, ipsum Antichristum, quem in templo Hierosolymitano putat sessurum, seque ibi pro Christo & Deo exhibiturū adorandū, iuxta illud Pauli: Ita vt in tēplo Dei sedeat, ostēdens semetipsum tanquā sit De'. (2. Thess. 2.) Huius intelligentiæ meminit & D. Hierony. in cōmentariis. Sed ad quæ tempora sint referenda quæ sequuntur de tribulationis magnitudine, post ostēdetur: nunc autem ostendendum id quod dicitur de abominatione desolationis, non referendum ad tempora Antichristi, saltem secundum ꝓpriū & à Domino primo intentum sensum, sed ad tēpus vastationis Hierosolymitanæ de quo quæsiuerant Apostoli. Id autem D. Augu. epist. 80. ad Hesychiū, ex Luca euidens esse ostendit. Nam pro eo quod Matthęus & Marcus habent, *cum videritis abominationem desolationis*, &c. Lucas habet: *Cum autem videritis circundari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius.* Nec potest Lucas his verbis aliud videri voluisse dicere, quàm illis verbis dixerunt Matthęus & Marcus, quod eadem apud illum præcedant & sequantur quę apud hos duos. Certe Diuus Petrus apud Clementem lib. 1. abominationem desolationis refert ad vastationem templi, dicēs Iudęis: Et vos quoniam non vultis agnoscere emensum esse tempus hostias offerendi, ob hoc & destruetur templum, & abominatio desolationis statuetur in loco sancto. Videndum autem quid per abominationē desolationis hoc loco sit intelligendum. Et quidē omnino videtur significari statua aliqua quę in templo fuerit posita, quod vehemēter Iudęi abominabantur. Nam id significare videtur quod adiicitur, *stantem in loco sancto.* Et 1. Machabęor. vbi nos legimus: Ædificauit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei, pro illo, abominandum idolum desolationis, Gręcis est idē quod hic ponitur & apud Danielem, Βδέλυγμα ἐρημώσεως, id est, abominatio desolationis, (Dan. 9.) ita vt videri possit auctor illius libri respexisse ad locum illum Danielis, ad quem Dominus hic respexit; quasi putarit illā Danielis prophetiam tunc fuisse completam. nam & illud tempus quadrat ei quod ibi dicitur à Daniele: In dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Tribus enim annis & mensibus sex per Antiochum cessauit in templo Iudęorum iuge sacrificium. Verum illi tempori non cōuenit quod ibidem dicitur, & vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio. De abominatione autem desolationis per Antiochum facta, vaticinatur Daniel dicens: (Dan. 11.) Et polluent sanctuarium fortitudinis, & auferent iuge sacrificium, & dabunt abominationem in desolationem. Ad hunc igitur potius

locum iudicandus est respexisse auctor lib. Machabæorum, & nõ ad locum Dani. 9. Sed ad rẽ. Cum ergo illa pars, *stantem in loco sancto*, videatur exigere vt per abominationem desolationis intelligatur statua aliqua vel idolum aliquod exectandũ, quemadmodum eadem oratio accipitur in 1. Machabæor. lib. D. Hieronymus putat per abominationem desolationis, accipi posse aut imaginẽ Cæsaris quã Pilatus posuerit in templo, aut equestrẽ Adriani imperatoris statuã, quam in ipso sancto sanctorum loco, vsque in sua tempora stetisse affirmat. Et quidem de imaginibus Cæsaris à Pilato illatis intra Hierusalẽ scribit Iosephus lib. 18. Antiquit. cap. 5. De Iudæorum excidio facto tempore Aelii Adriani, à quo deinde Hierusalem Ælia vocari cœpit, scribit Eusebius Ecclesiasticæ histor. lib. 4. cap. 6. De neutra tamen statua posse istud intelligi patet ex eo quod, vt suprà ex Luca est ostensũ, istud referri debeat ad tempus vastationis Hierosolymitanæ quæ sub Tito contigit, quando impletum est quod dicit Lucas, Hierusalem circundandam ab exercitu, vt interim omittam Pilati factum contigisse antequam hæc Christus diceret, vtpote in principio susceptæ apud Iudęos præfecturæ, vt patet ex Iosepho. Itaque Chrysostomus abominationem intelligit statuam Titi qui vrbem expugnauit, quam desolata vrbe, atque subuerso templo intus statuerit, atq; ob id desolationis eam appellatam. Verum de statua Titi in adytis templi collocata nihil legitur apud Iosephum, & alioqui hic sensus non conuenit verbis Domini. monere enim tunc fugere cum viderent abominationẽ desolationis stantem in loco sancto. At commodum fugiendi tempus non erat, cũ iam vrbs capta esset, & templum incensum, sed potius ante desolationem: vnde apud Lucam monentur fugere cum viderent ab exercitu circundatã Hierusalẽ, & hinc intelligerẽt imminere desolationem eius. Proinde secundũ enarrationem quæ habentur in secunda expositione in Matthæum sub Chrysostomi titulo, videtur intelligendum per abominationem desolationis, ipsum exercitum Romanorum, qui quòd alienigenæ essẽt, & idololatræ, paratique signa militaria imaginibus Cæsaris & aquilæ insignita, inferre ciuitati Hierusalem, abominabiles erant ipsis Iudæis, erantque illis abominatio desolationis, q desolationem magis quàm dici possit horrendam ciuitati sanctæ & templo allaturi essent, stetitque hæc abominatio in loco sancto vbi nõ oportebat, quia circa Hierusalem, quæ vsque tunc fuerat sancta. Verisimile est enim, Lucã, qui post Matthæum scripsit & Marcum, explicare voluisse quod apud illos obscurè positum fuerat, dicendo, *Cum videritis circundari ab exercitu Hierusalem*, pro eo quòd illi dixerant, *cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto*, vel, *vbi non debet*. Et quoniam obscurius hi fuerant locuti, ideo videri possunt addidisse per parenthesim, *Qui legit intelligat*. Omnino enim crediderim hæc non esse verba Christi, sed ab ipsis Euangelistis ex propria persona, verbis Christi interposita esse, quò admonerent eum qui lecturus esset eorum scripta, ad inuestigandam intelligentiam eius quod obscurè significatum fuit à Domino per abominationem desolationis. Communiter tamen intelligitur ea pars etiam pertinere ad verba Christi, vt significetur Dominum admonuisse eum qui Danielem, ad quem remittebat, lecturus esset, requirere diligenter obscuræ prophetiæ sensum. Et quidem Chrysostomus sic accipit hanc partem, vt absoluat sententiam ibi cœptam, *Cum videritis*: vt quod sequitur, *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant*, principium sit nouæ sententiæ. Hinc enim Chrysostomus exorditur nouam homiliam, & Euthymius eius abbreuiator sic coniungit illam partem, *qui legit intelligat*, cum præcedentibus, *Cum videritis abominationem desolationis*, &c. tunc qui legit Danielis librum, intelligat ac consideret erectam abominationem, & adimpletam prophetiam. Verùm sicut conuenientius hæc pars secundum communem distinctionem legitur per parenthesim, vt quod sequitur, *tunc qui in Iudæa sunt fugiant*, sit complementum sententiæ quę incipit, *Cum videritis*, ita illud, *qui legit*, non videtur referendum ad lectionem Danielis, quòd de Daniele apud Marcum nulla fiat mentio: apud quem tamen additur ea pars, *qui legit intelligat*, quanquam apud Græcos in Marco etiam additur illa pars, quæ dicta est à Daniele Propheta, sed quam quidam putat additam ex Matthæo. Quod si prædicta acceptio abominationis desolationis non videatur conueniens, quod per locum sanctum in quo abominatio dicitur constituta, templum videatur intelligendum, quia in Daniele dicitur: & erit in templo abominatio desolationis, iam secundum T hostatum rectissimè acceperimus per abominationem, seditiosos illos de quibus pleraque Iosephus libro quarto & quinto belli Iudaici, qui paulo ante obsidionem & in ipsa obsidiõe ipsum templum abominandis polluerunt sceleribus, sanguine etiam innocentium effuso ipsum fœdantes, inter quos Zachariam quendam filium Baruch interfectum à zelotis in medio tẽplo, refert Iosephus lib. 5. cap. 1. subiiciens capit. 2. Vetus quidam sermo ferebatur, tunc demum ciuitatem captum iri, sancta quoque flammis exurenda esse lege belli, cùm seditio fuisset exorta, fanumque Dei propriæ manus ante violassent. Eandem sententiam sequitur etiam in Commentariis suis super Matthæum Dominus doctor Ioannes Hesselius, meus quondam in Vniuersitate Louaniensi collega, intelligens per abominationem desolationis stantem in loco sancto, illam seditiosorum cum suo principe colluuiem, quæ fuit certum fugę maturandę argumentum. Ideoque rectè quod apud Lucam dicitur: *Cum videritis ab exercitu circundari Hierusalem*, &c. non de obsidione per Titum & Vespasianum facta putat accipiendum, quia tunc fuisset nimis sera fuga ex Iudęa, sed de ea quę prius facta fuit à Sestio Floro, qui partem exteriorem ciuitatis expugnauit, & interiorem, in qua templũ erat, quò seditiosi sese receperant, obsedit. Postmodum tamen aliqua occasione obsidionem soluit, Deo videlicet impios ad deteriora supplicia reseruante, & Christianis fugæ locum relinquente. Porro in eo quod Dominus aut Euangelistæ dicunt Danielem dixisse de abominatione desolationis stante in loco sancto, secuti sunt magis translationem Septuaginta quàm Hebræã veritatem: sicut & Diuus Hieronymus hac in parte in versione Danielis, Septuaginta magis secutus est. Nam pro eo quod nos legimus: *Et erit in templo abominatio desolationis*, Septuaginta habent, καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων ἔσται, id est, & in templo, vel in sacra abominatio desolationum erit: cùm Hebræa quæ hic sunt valde obscura,

obscura, ad verbum sic habeant, interprete Pagnino: Et super extensionem abominationem admirari faciet: Messias scilicet. vel forte melius sic. Et per extensionem abominationum, desolationem faciet. Videtur autem per extensionem abominationum, intelligi exercitus gentium abominandarum ob idololatriam, & signa quæ contra lucum sanctum erant erecta, obsidens Hierusalem in circuitu, atque ob id forte Lucas velut explicare volens verba Danielis, dixit: *Cum videritis circumdari ab exercitu Hierusalem.* Cæterum pro intelligentia totius illius prophetiæ Danielis, ad quam hic nos Dominus remittit, qua nõ est alia magis veritatem nostræ fidei confirmans, sciendũ quod, quemadmodum & Eusebius annotauit, referente D. Hieronymo in Danielem, 70. hebdomades quas dicit abbreuiatas, id est, decisas & definitas à Deo super populum Dei, diuidit Angelus in tres partes, in septem & 62. & vnam, quæ simul faciunt 70. Cum autem vna illa quæ fini tribuitur hebdomada, omnino videatur necessario intelligenda illa annorũ hebdomas, in cuius medio Christus postquam tres annos cum dimidio docuisset, occisus est (dicit enim de illa Angelus: Confirmabit pactum multis hebdomada vna, & in medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium) consequens est reliquas 69. hebdomadas oportere terminari in annum Christi 29. quando baptizatus est, & post quem prædicationem est auspicatus. Computandas autẽ has hebdomadas docet Angelus ab exitu sermonis, vt iterum ædificetur Hierusalem. Quod non est referendũ ad tempus illud, quo Cyrus primum laxauit captiuitatem, post impletos 70. captiuitatis ãnos à Hieremia prædictos, satis ex multorum constat probationibus, quod plures inueniantur anni à Cyro vsque ad Christi baptismum & manifestationem, quam comprehendantur in hebdomadibus 69. quæ faciũt annos 483. Itaque Africanus, vt refert Diuus Hieronymus in Danielem, & Galatinus lib. 4. c. 16. principium harum hebdomadarũ sumunt à vicesimo anno Artaxerxis regis Persarum, quo anno ab illo rege facta est potestas Nehemiæ ædificandi muros Hierusalẽ, vt scribitur 2. Esdræ 2. Nec obstare putat Galatinus, quod ante hæc tempora sub Dario secundo, qui Artaxerxem præcessit, facta est Iudęis catenus impeditis ædificandi potestas, sub cuius sexto ãno templum dicitur consummatum, 1. Esdræ 6. quia, inquit, sub Dario data est potestas ædificandi templum, at sub Artaxerxe primũ facta est Nehemię potestas extruẽdi muros Hierusalem. Angelus autem dicit hebdomadâs supputandas ab exitu sermonis, vt iterum ædificetur Hierusalem, non vt iterum ædificetur templum. Verũ à Dario etiam datam facultatem ædificandi muros ciuitatis, similiter & à Cyro, ex eo videtur satis manifestum, quod is qui Cyro successit, & præcessit Darium, prohibuit per literas, ne vrbs Hierusalem ædificaretur, vt scribitur 1. Esdræ 4. Id enim prohibuit, quod ante eum Cyrus, & post eum Darius concessit. Nec videtur Nehemias primus muros Hierusalem erexisse, sed collapsos restituisse & perfecisse. Cum enim quæreret de Hierusalem; responsum est ei, murum Hierusalem dissipatum esse, vt scribitur 2. Esdræ 1. Crediderim ergo potius initium harum hebdomadarũ sumendum à secundo anno Darij secundi, quando primum efficaciter concessa est ædificatio Hierusalem & domus

A Dei, quando etiam primum Deus Prophetas Aggæum & Zachariã excitauit, vt suis vaticiniis populum ad ædificationem animarent, quantumuis difficile sit ostendere ex historiis & annalibus numerum hunc annorum à Dario vsque ad Christum. Nec mirum: cum tam varie non tantum anni regum qui in medio regnauerunt, sed & nomina & numerus regum referãtur à diuersis, vt difficile sit reperire vnum cum altero cõuenientem. Diuidit autem 69. hebdomadas Angelus in 7. & 62. quod in septẽ illis hebdomadibus quæ faciũt annos 49. reparandum esset templum, & ciuitas Iudæorum, quemadmodum contigisse facile colligi potest ex eo, quod cum secundo anno Darij cœperint templum ædificare, muri portæque Hie
B rosalem post vicesimũ annum Artaxerxis, qui Darium secutus est, per Nehemiam sunt consummata. Dario enim tribuuntur plus quàm 29. anni. Reliquæ 62. hebdomades pertingũt in plenitudinem temporum, quo Christus baptizatus erat manifestãdus, post quod cœpit vltima illa hebdomas, qua ipse confirmauit multis pactum, & in cuius dimidio defecit hostia. Itaque totius visionis, vt nos eam legimus, hic erit sensus: Septuaginta hebdomades sunt abbreuiatæ, hoc est, decisæ & definitæ à Deo, super populũ pro quo tu oras, & super vrbem sanctam pro qua precaris. & ad hoc sunt definitę vt in plenitudine earum cõsummetur & fi
C niatur præuaricatio & peccatum per Adam introductum, & hominum deinde vitio auctum & multiplicatũ, & remissa iniquitate adducatur per mortem Messiæ iustitia, quę non, vt peccatũ aliquando finiatur, & impleatur quicquid à Prophetis prædictum est, & in regem & dominum omnium vngatur is qui verè est sanctus sanctorũ. Scito ergo & animaduerte, quod à quo tempore exibit efficaciter sermo, vt Hierusalem iam desolata iterũ ædificetur, vsque ad Christi ducis manifestationem, erunt hebdomades annorum septem & 62. In quarum primis septem, post templum reædificatum, rursum ædificabũtur plateæ & muri, hoc est, & interiora & exteriora ciuitatis, idq; in angustia temporum, prohibentibus scilicet vicinis eorum reæ
D dificationem, sed frustrà. Quibus hebdomadibus expletis, deinde post alias 62. occidetur Christus, & nõ erit eius populus, qui eum erit occisurus & negaturus, sed eo reiecto, alium sibi ex gẽtibus eliget populum in quo regnaturus erit. Et quoniam ciuitas tua sancta eum negabit & occidet, ideo ciuitatem tuam iam reædificatam, & templum restitutũ populus Romanus cum suo duce dissipabit. Et finis eius erit vastitas & desolatio. Priusquam autem Christus occidatur post 62. hebdomadas in vltima ex 70. hebdomadibus, confirmabit pactum promissũ patribus, & in dimidio eius hebdomadis, postquam scilicet confirmauit pactum docendo tribus annis cum dimidio, deficiẽt oblationes veteris legis per ipsius in cruce oblationem, eua
E cuantem & consummantem omnes legis hostias. Et in signum quod Deus oblationes illas reiecit, erit in templo abominatio desolationis, exercitu Romano omnia deuastante & desolante, nec reparabitur vnquam ea desolatio, quemadmodum ea quæ modo facta est per Chaldæos, sed vsque ad finem & cõsummationem seculi perseuerabit desolatio illa. Ex qua prophetiæ Danielis explicatione etiã patet, quod hic dicitur de abominatione desolationis, non referendum, ex Domini saltem

præcipua intentione, ad tempora Antichristi. Nã cum Dominus ad præsens Danielis vaticiniũ hoc loco remittat, & ex eius explicatione satis constet in eo nihil prædictum de regno Antichristi, sed de vastatione Hierusalem, certum est abominationem desolationis (de qua hic Dominus) ad illam vastationem referendã esse, quemadmodũ idem patet ex eo quod sequitur: *Tunc qui in Iudæa sunt fugiant.* Onuphrius in suo chronico indicat Christum occisum non in medio vltimæ hebdomadæ, vt superius diximus, sed in eius fine & vltimo anno; & in medio vltimæ hebdomadæ Christum baptizatum, ac deinde tres annos cum medio prædicasse, ac tum in fine proximę hebdomadæ occisum, vt quod ait Daniel. Cõfirmabit pactum hebdomade vna, intelligatur dictum ratione mediæ hebdomadæ secundæ, de qua sequitur: In dimidio hebdomadæ, &c. Vt autem in aliis malis quæ prædixit vastationem hanc præcessura, monuit quomodo se sui gerere debeant: ita imminẽte hac vastatione monet quid sit faciendum, dicens, Tũc qui in Iudęa sint, vbi Hierosolyma sita sunt, fugiant, non in vrbes aliquas alias, sed in montes, in quos confugere solent qui hostium oppugnationem metuunt, quo ibi propter loci altitudinem & desertionem tuti sint. Quin potius qui sunt in medio Iudææ, id est, intra Iudæam, omni cum festinatione discedant extra eam in exteras regiones: & qui sunt in regionibus exteris, nõ intrent in Iudæam. Et si quis sit in tecto domus, (habent enim in ea regione tecta plana super quę versari & pleraque agere solent) aut omnino non descendat in domũ, sed aliunde descendens mox sibi fuga consulat, aut saltem non descendat ad hoc vt tollat quid de domo sua, sed omnibus relictis de sola fuga cogitet. Similiter qui in agro erit, non reuertatur retro in domum, vt hinc vel commodũ fugę tollat vestimentum aut pallium suum: sed potius vt est nudus, fugam recta ineat. Quorum dictorum causa apud Lucam redditur, dicẽtẽ: Quia dies vltionis (quæ scilicet requiretur à Iudæis, pro effuso sanguine omnium iustorũ & maximè Messiæ) hi sunt: vt impleantur omnia quæ scripta sunt in libris, videlicet Danielis & aliorum prophetarum, de huiusmodi Iudæorum deuastatione. Cumque sola fuga salus tum contingere possit, adiicit: *Væ autem prægnantibus & nutrientibus*, vel, vt est Græcè, θηλαζούσαις, id est, lactantibus in illis diebus, nimirum quod his fugere sit impossibile aut difficile. Illis quidem propter onus interius, his vero propter exterius. Illę enim pódere ẽbryonũ grauentur, hæ autem oneie lactantiũ. Siquidem facile est pro salute pecunias & vestes contemnere, fieri autem leuem & ad fugam expeditam eam quæ in vtero habet, aut abiicere infantẽ eam quæ lactat, prorsus est impossibile propter naturę vinculũ. Vę ergo illis, quia facile simul cum embryonibus & infantibus cõprehendẽtur. Vtque magis fugę necessitatem significaret, addit pręterea: *Orate vt non fiat fuga vestra hyeme*, cum nimirum difficilè fugitur ob temporis incommoditatem: *neque sabbatho*, quo religio vetabat vltra mille passus iter facere. Hęc autem omnia Dominus dicit, non quod vellet hęc omnia sic ad literam à suis seruari, cum tũc Apostoli & fideles non amplius essent obseruaturi sabbathum, quãdo capienda erat Hierusalem, sed his omnibus exaggerare voluit atrocitatem malorum quę tunc essent

A Iudæos constrictura, atque significare, tanta ac talia tum fore Iudæorum mala, vt frustra quis putet se illis resistere posse, aut speret illa mutãda & mitiganda: sed omnium rerum dispendio quisque optare debeat se vel nudum fuga elabi posse. omnemque eum qui sibi bene consulere volet, omnibus modis id agere debere, vt summa cum festinatione derelinquat Iudæam, ne cõmunibus inuoluatur malis. Sane, sicut Dominus hic fugere iubet his malis incipiẽtibus, ita Eusebius lib. 3. cap. 5. scribit, Christianos, qui imminente ista obsidione Hierosolymis reliqui erant, diuino responso fuisse monitos, vt trans Iordanem in oppidum quoddam, Pellã nomine, emigrarent, vt ita hęc tempestas non deprehenderet eos in Iudæa.

B ERVNT ENIM DIES ILLI TRIBVLATIONES TALES, QVALES NON FVERVNT, &c.] Quę Matthęus & Marcus de tribulationis dicunt magnitudine, ad tẽpora Antichristi quidam omnino putant referenda esse, non ad vastationem Hierusalem: tũ quòd hic dicatur, neque fuisse, neque futurã tribulationem aliquã talem qualis est ea de qua hic est sermo, cum putetur tribulatio ab Antichristo excitãda maior futura & grauior vastatione Iudæorum: tũ quia hic dicitur absolute, nullam carnem fore saluam, nisi breuiarentur dies illi; absolute item dicitur propter electos dies illos breuiandos, & non dicitur, carnem C iudaicã non posse saluari, aut propter electos huius gentis dies breuiandos. tum etiam quia mox subiungitur apud Matthæum: *Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur.* &c. quæ proculdubio pertinent ad aduentum Christi, quem sub Antichristo præcedet grauissima fidelium persecutio. Verùm his non obstantibus qualibuscunque rationibus, dubitandũ non est quin Dominus hic præcipue loquatur de afflictione Iudæorũ genti per Romanos inferenda, quod primùm patet ex eo quod pro ratione eorum quæ Dominus dixit de ineunda fuga è Iudæorum regione. cum videretur in loco sancto stans abominatio desolationis, subiicitur apud Matthæum & Marcum: *Erit enim tunc tribulatio magna*, &c. vnde manifestum est hæc D ad idem tẽpus pertinere ad quod ea quæ præcedunt. Proinde tolerabilis est eorum intelligentia, qui cum quæ hic dicũtur de tribulationis magnitudine referant ad Antichristi tempora, etiam quæ præcedunt de abominatione desolationis & fuga, ad eadem tempora referũt. At eorum intelligentia nõ video quomodo tolerari possit, qui cũ præcedentia referant ad vastationem Iudæorum, cõuicti ex verbis Lucę, hic iam Dominum de his locutum existimãt, quæ ad tempora pertinẽt Antichristi, quemadmodum & quæ præcedunt dicta ante sermonem de abominatione desolationis, putant non esse signa præcessura vastationem Hierusalem, sed consummationem seculi, vt quod dictum est de abominatione desolationis & fuga, sit E à Domino obiter interpositum. Sic enim intelligit Caietanus. Sed hanc intelligentiã, præter alia supe rius dicta. planè refellit, sicut nunc dictũ est, contextio *enim*, cum pro ratione eorũ quæ mox præcedũt dicitur: *Erit enim*. &c. Refellit secũdo, quod Lucas similiter pro ratione fugæ subiiciat: *Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic*, & quæ sequũtur apud eum: ex quibus omnino erat colligendũ, ea quæ de tribulationis enormitate dicuntur à Matthęo & Marco, referenda

ad

ad afflictionem Iudæorum, quemadmodum ex eo dem Luca colligitur quod ab illis dicitur de abominatione desolationis, pertinere ad vastationem Hierusalem. Sic sanè etiam hunc locum intelligendum ex Luca ostendit Diuus Augustinus ad Hesychium. Itaque sicut idem ibi docet, quod hic dicitur absolutè; *non fuisset salua omnis caro, & propter electos breuiabuntur*, intelligendum tantùm de Iudæis & electis ex gente Iudæorum. Et si (inquit) tempore Antichristi talis aut maior fortitan erit tribulatio, intelligendum est de illo populo dictum, quod ei talis amplius non erit futura. Si enim Antichristum illi primitus & præcipue recepturi sunt, facturus est tunc idem populus tribulationem potius quàm passurus. Hęc ille. Quibus addi potest, quod illud, *neque fiet*, possit etiam recte quodam optatiue verti, neque fiat. Sed & illud dici potest, Dominum loqui de tribulatione vltionis, qualis non erit fidelũ tribulatio sub Antichristo. Cæterùm quàm vere Dominus prædixerit tribulationem hãc fore omnium maximam, facilè rem in gente Iudaica, agnoscet facilè is quicunque Iosephi de bello Iudaico historiam legerit, præcipue cap. 11. & 14. lib. 6. & cap. 7. & 8. & lib. 7. ex quibus Eusebius lib. 3. cap. 6. comprobat vere Dominum prædixisse: *Erit tunc tribulatio, qualis non fuit, nec erit.* His enim locis recensentur indicibilia & vix credibilia mala, quæ obsessi pestilentia, in numeris continuo peteuntibus; partim mutuis cædibus, partim fame quæ eousque inualuerat, vt præter omnium quamlibet abominabilium cibos quædam mulier proprium filium sibi coxerit. Calamitatis huius, cuius enormitatẽ in genere Marthæus & Marcus significauerunt, quasdam species recenset Lucas, dicens primum: *Et cadent in ore gladij*, id est, per aciem gladii occidentur. Quod ex Iosepho insigniter impletum facile est intelligere, qui lib. 7. cap. 17. dicit, mortuorum per omne tempus obsidionis fuisse vndecies centena milia, non quod tot haberet incolas ciuitas Hierusalem, sed quod ab omnibus regionibus ad azymorum diem festũ congregati Iudæi, bello subito circumfusi essent, iusto scilicet Dei iudicio tempus hoc vltionis deligente, qui in diebus Paschæ Saluatorem suum cruentis manibus & sacrilegis vocibus interfecerunt, in ipsis diebus velut in vnum carcerẽ omnis multitudo conclusa, feralis pœnę exitium quod merebatur, exciperet. Secundò dicit: *Et captiui ducentur in omnes gentes*: nimirum vt eorum impietas & vltio in omnibus gentibus
Psal. 58. agnosceretur, & semper ob oculos versaretur, iuxta illud Psalmi: Ne occidas eos, nequando obliuiscantur populi mei. Disperge illos in virtute tua. Iosephus enim prædicto loco testatur, captiuorũ qui toto bello fuerant comprehensi numerũ, fuisse nonaginta & septem miliũ. Ex quibus iuuenes electos, quos decor & proceritas corporis cõmẽdauit, ad triumphũ dicit esse seruatus: reliquos autem qui supra decem, & septem annos essent ætatis, vinctos ad opera Ægypti destinatos. Plurimos item per prouincias distributos, in spectaculis ferro & bestiis cõsumendos. Eos vero qui infra decimum & septimum annũ ætatis erant, venditos fuisse, & per diuersas prouincias in seruitutẽ distractos. Tertio dicit: *Et Hierusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum*, id est, gentium. Quo Caietanus significari intelligit, Hierusalem calcandam ab idololatris, donec desinat

A apud illos idololatria, qua exclusa, Hierusalem iã non amplius ab idololatris, sed à Christianis habitari cœpit. Intelligit enim per gentes, idololatras. Euthymius vero per tempora nationum, intelligit ea quæ durabunt vsque ad consummationem gentium, totiúsque mundi, vt significetur Hierusalem nunquam recuperandam à Iudæis, sed eam possidendam à gentibus, quamdiu erunt gentes super terram, hoc est, vsque in finem mundi. Venerabilis Beda putat quod hic dicitur; esse illud quod paulus dicit: Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec Rom. 11. plenitudo gentiũm intraret, & sic omnis Israel saluus fieret; vt sit sensus: Hierusalẽ calcabitur ab his qui nõ sunt Iudæi: donec impletum fuerit tẽpus intra quod gentes ad fidem sunt vocandæ. Aut, vt alii explicant, donec expleta fuerint tempora quibus Deus passurus est Israelitas diuexari à gentibus, quod erit vsque quo ad fidem post gentes cõuertentur. Incertum autem an tunc incipient rursum Iudæi habitare Hierusalem. Beda enim dicit non temere sperandum Israelem iam promissa salute petitũ, rediturum ad patrium solum. quod si autem non sit rediturus, tamen incipient tum simul cum Christianis obtinere Hierusalem, facti nimirum filii ecclesiæ quæ est spiritualis Hierusalem, & in cõmunionem Christianorum transeuntes. De qua Iudæorum ad Christum conuersione post multam derelictionem, manifeste vaticinatur Oseas, dicens in persona Christi ad synagogã Iudæorum: Dies multos expectabis me, non fornica- Osea. 3. beris, & nõ eris viro: sed & ego expectabo te, quia
C dies multos sedebunt filii Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim. Et post hæc reuertẽtur filii Israel ad Dominum Deum suum, & ad Dauid regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum. Cæterùm quam vere Domin' prædixerit Iudæos excludẽdos à paterno solo, ac ipsam Hierusalem calcandam à gentibus, declarat illud quod scribit Eusebius lib. 4. cap. 6. Iudæos duce Barcochabo quodam, cum rebellionem contra Romanos pararent, sic à Rufo præside fuisse repressos, vt omnis eorum natio ex illo tempore ab omni regione finitima Hierosolymis penitus arceretur, constitutionibus etiã & decretis Ælij Adriani imperatoris, ita vt ne de excelsiore quidem prospectu eminus eis saltẽ paternũ
D solum liceret inspicere, eorumq; ciuitas incolis peregrinæ nationis in eam confluentibus simul cum nouis ciuibus, nomen etiam mutauerit, dicta rum Ælia ex cognomento AElii imperatoris. Declarat item efficaciam prædictionis Dominicæ, quod scribit Theodoret' de Iudæis & Iuliano imperatore, vt refertur lib. 9. hist. Tripart. cap. 43. Cũ enim Iulianus acerrimus Christianæ religionis hostis Iudæis præcepisset distructũ in Hierusalem templũ separare, credens se Dominicũ verbum istud posse destruere, mitis modis Iudæorum conatus cœlitus est impeditus, ita vt post alia multa à cœpto
E opere eos deterrentia, tandẽ ignis ex fundamẽtis quæ suffodiebãtur egrediens, plurimos fodientiũ concremarit, aliorum membra dissoluent. Nocte quoque plurimis in vicina porticu dormientibus cadẽs subito porticus dormiẽtes oppressit: alio vero die in cælo signũ crucis splendẽs apparuerit, ac Iudęorum vestes crucis signaculo impleuerint. Quæ considerãtes Deo rebelles Iudæi, diuina flagella expauescentes: à cœpto cessauerunt opere, at que

que relicta Iudæa ad propria suot reuersi, confitentes Deum esse, qui ab illorum progenitoribus ligno crucis affixus fuerat. Cæterũ illud obiter indicandum, quod Marcus more ex Hebræa phrasi dixerit, *Erunt enim dies illi tribulationis tales*, pro eo quod est, Erunt in diebus illis tribulationis, &c.

ET NISI BREVIASSET DOMINVS DIES, NON FVISSET SALVA OMNIS CARO.] Abbreuiatos dies loquitur Hieronymus, non secundum delyramenta quorundam, qui putant temporum momenta mutari, nec recordãtur Psal. 118. illius dicti: Ordinatione tua perseuerat dies. Nam & Augustinus ad Hesychium testatur fuisse, qui breuiatos putauerint hos dies, quod cursu solis celeriore terminati fuerint: sed secundum temporum qualitatem sentire debemus, id est, abbreuiatos non mensura, sed numero, vt quomodo in be- Psal. 90 nedictione dicitur: Longitudine dierum replebo eum; sic & nunc abbreuiati dies intelliguntur, ne temporum mora fides cõcutiatur credentiũ. Hæc Hieronymus. Significat ergo Dominus tam grauem fore Iudæorum tribulationem à malis intus & foris eos prementibus, vt nisi dies illius tribulationis Deus pauciores fore ordinasset, quàm eorum iniquitas merebatur, nullus superfuisset Iudæorum, ex quibus quoniam aliqui erãt electi, qui scilicet tum credituri erãt, aut qui postea credituri erãt, aut etiam qui ex iis qui tunc erant nascituri, erant electi ante mundi constitutioné, ideo pauciores Deus fecit illos dies, quàm eorum impietas commeruerat. Itaque significat quantũuis grauem & inauditam eorum tribulationem, futuram tamen minorem & breuiorem quàm promeruerant, Deo seueritatem suæ iustitiæ temperãte propter electos. Vbi obserua quomodo omnia seruiant electis. Non debet autem quem quã turbare, quòd Matthæus quidem dies breuiandos propter electos, Marcus verò Deum breuiasse dies dicit. Iam enim Deus sua æterna ordinatione dies breuiauerat, qui suo tempore breuiores ipsa re erant Rom. 9. futuri. Conuenit cũ hoc Domini dicto illud Isaiæ, quod & Paulus citat: Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma essemus, & quasi Gomorrha similes essemus. Hactenus percurrimus quæ suis Christus prædicit tã de eiis quæ ante excidium Hierosolymitanum erant futura, quàm de ipso excidio, cuius quidem atrocitatem satis declarauit: tempus vero ex prophetia Danielis intelligendum proposuit. Quæ omnia Christi verba, etsi ad Apostolorum tempora propriè pertineãt, non ad nostra, nec Antichristi; duplicem tamen hinc fructum percipimus. Primùm enim hinc ædificatur & confirmatur fides nostra, cum quæcunque Dominus de eo populo tã distinctè prædixit, omnia adimpleta cernimus, vt ob id tãto certius credamus suo etiam tempore implenda, quæ mox subiungit Dominus ad tempus nouissimi aduentus sui pertinentia. Vbi obseruanda Dei pro fidei nostræ confirmatione prouidentia, qua factum est vt non Ioannes ipse Euangelista hæc Domini vaticinia perscriberet, quæ ipse cuncta oculis suis adimpleta vidit, sed illi Euangelistæ qui ante Iudæorum mortui sunt excidium, vt omni careret suspicione Christi de his vaticinium, nec quæ iam facta erant viderẽtur scripta, quasi olim prædicta. Qua Dei prouidentia rursum factum est, vt rerum apud Iudæos gestarum is accuratam perscriberet historiã, qui Iudæus esset, & apud Iudæos magnæ A authoritatis, quique ea quæ narrat, & oculis suis conspexisset, & eorũ magna pars fuisset: ex cuius narratione etiam illo hoc non intendẽte, declararetur apertissimè veritas omniũ à Christo prædictorum. Ex quo non solum licet intelligere quæ passi sunt Iudæi, sed & quare, nimirum in vltionem scelerum, idque eorum quæ in Christum eiusque Apostolos commisissent. Sic enim scribit quodam loco: Quæ omnia acciderunt Iudæis pro vindicta Iacobi iusti qui erat frater Iesu, qui dicitur Christus, quem iustissimũ & piissimum omnium confessione virũ Iudæi interfecerunt. Quod si pro occisione Iacobi illa passi fuerunt Iudæi, multo magis pro interfectione Christi. Secondò, B hoc Christi ad Apostolos sermone, & nos in illis monemur, vt in similibus quæ illis prædixit malis, nos etiam ita geramus quomodo hic illos monet vt sese gerant, nimirum vt exorientibus quibusdam seductoribus non sinamus nos abduci à simplicitate fidei quæ est in Christo Iesu, vtque communibus mundi malis non turbemur, nec cõsternamur, sciẽtes ex Dei ordinatione oportere hæc ita fieri, exigente sic hominum impietate. Deinde vt ne, si contingat excitari contra veritatem & iustitiam persecutionem, & propter Christum pati oporteat, deficiamus propter tribulationes ab ipso aut à præualente impietate, & vbique obtinẽte superemur, sed spe salutis perseueremus, certi dili C gentibus Deum omnia cooperari in bonum. Postremùm, vt tempus Antichristi, qui, vt prædicit Daniel capite septimo & octauo, ex regno quarto, nempe Romanorum, est exoriturus, & desolationem magnam in populo Dei facturus, obseruemus, & cùm illum in loco sancto stantem viderimus, ac, vt Paulus dicit, sedentem in templo Dei quasi sit ipse Deus, tum fuga, non tam corporali quàm spirituali saluté nobis paremus, vt qui sunt in Iudæa, hoc est, in Ecclesia fideles, fugiant ad montes, hoc est, ad excelsum Dei auxilium, aut ad excelsa virtutum. Qui verò in tecto, hoc est, conuersatione eleuatus, & excelsior per vitam effect⁹ fuerit, ac contemplationis altitudini deditus fuerit, non descendat vt tollat mundi affectus & cu- D ras rerũ terrenarũ, quas sub se reliquerat. Et qui in agro, hoc est, vitam degens actiuam vel solitariam, non reuertatur vt tollat vestimenta sua, hoc est, peccatorum operimenta quæ iamdudum reliquerat. Malè tũc erit iis qui similes sunt prægnantibus aut lactantibus, hoc est, iis qui virtutem necdum pepererunt, aut qui pepererunt quidem, verùm puerilis est fœtus adhuc, & valde pusillanimis. His enim periculum maximum, ne ab Antichristo comprehendantur & perdantur. Orandũ autem omnibus, ne fugæ tempus incidat in hyemem aut sabbathum, hoc est, secundùm Augusti- E num, ne in lætitia vel tristitia rerum temporalium quis inueniatur illo die: aut secundùm Hilarium, ne in peccatorum frigore, aut in otio bonorum operum reperiamur. Quanta enim tunc sit futura Ecclesiæ Dei tribulatio, docet Apocalypsis. Sic sanè accommodatitio sensu nihil vetat omnia hæc quæ ad Apostolos propriè sunt dicta, & ad illorũ tempora potissimum pertinent, etiam nobis accommodare: quemadmodũ plerique patres veteres fecerunt, quos crediderim ad Antichristi tempora, pleraq; a Christo hic dicta ob id retulisse, nõ quod putarent illum esse primum & propriũ verborum Christi intellectum, sed quòd ad fidelium

quos

quos erudiẽdos susceperãt ædificationem plus vi detetur habere momẽti, si ad sua & Antichristi tẽpora hæc accõmodarẽt. Iam autem & illud nobis ea hoc Christi sermone discendum, de certo tempore eorum quæ futura expectamus, non esse nobis curiose inquirendum, sed potius id nobis curandum vt imminẽtia possimus recte excipere, ac præsentibus piè vti. Nõ enim suis de tẽpore vastationis Hierosolymitanæ querẽtibus certum tẽpus & annũ prædixit, sed futura tantùm quædam præ

A dixit, ad quæ sine incommodo ferenda cum aduenirent, eos voluit sese præparare. Vnde cùm in omni scriptura multa suis Deum prædixisse futura legamus, perrarò tamẽ certum eorum tempus simul prædictum legimus. Siue enim prospera, siue aduersa sint, satis pijs fuerit, ea esse futura agnouisse, vt illis se consolentur, ad hæc sese patientia durent. Simul etiam certum quorundã tempus prænouisse, vt remissos facere posset, ita non apparet, quam pijs adferret commoditatem.

PRAEDICITVR ADVENTVS FILII HOMINIS, ET SIGNA eius. Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 17. & 21. CAP. CXXIII.

ET tũc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, [a] aut [b] ecce [c] illic, † ne credideritis. [c] Et ait ad discipulos suos: Veniẽt dies, quãdo desideretis videre vnũ diẽ filij hominis, & nõ videbitis. Et dicent vobis: Ecce hic, & ecce illic, nolite ire, neque sectemini, ▷ [c] exurgẽt enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabũt signa [a] magna [a] & ‖ prodigia, ita † vt in errorẽ inducantur (si fieri potest) etiam electi. [b] Vos ergo videte, [c] ecce prædixi vobis [b] omnia. [a] Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. † [f] Sicut enim fulgur [a] exit ab Oriente, & patet vsque in Occidentẽ, [c] [&] coruscans de sub cælo, in ea quæ sub cælo sunt fulget, [f] ita erit ▷ & aduentus filij hominis. [a] Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabũtur & aquilæ. [c] Primũ autẽ oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac, [b] sed in illis diebus [a] statim [*] [c] post tribulationẽ ‖ dierum illorum [*] [c] erunt signa in Sole, & luna, & stellis, & in terris pressura gentiũ præ cõfusione sonitus maris & fluctuum, arescẽtibus hominibus præ timore & expectatione quæ superuenient vniuerso orbi. Nã [c] Sol † obscurabitur, & luna non dabit ▷ splendorem suũ, & stellæ [b] cæli ‖ [c] erunt decidentes [a] de cælo, & [l] virtutes † quæ in cælis sunt ▷ mouebuntur, & tunc [a] parebit signũ filij hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & [l] videbunt filiũ hominis venientem in { nubibus [a] cæli [l] cum † virtute multa, & maiestate. Et [b] tunc [c] mittet Angelos suos [a] cum tuba & voce magna, [c] & congregabunt electos eius à quatuor ventis, [b] à summo terræ vsque ad summũ cæli, [a] à summis cælorũ vsque ad terminos eorũ. [c] His autem fieri incipientibus, respicite & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Et dixit illis similitudinem. Ab arbore autẽ fici discite parabolã. [c] Videte ficulneam & omnes arbores, [c] cũ iam ramus eius tener fuerit, & nata [b] fuerint [c] folia [&] [c] cùm producunt iam ex se fructũ, † [l] scitis quia prope est æstas. Ita & vos cum videritis hæc [a] omnia [b] fieri, [l] scitote, quia prope est in ianuis [c] regnum Dei. Amen dico vobis: ‖ Quia non præteribit generatio hæc, donec † omnia hæc fiant. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non ▷ transibunt. [c] De die autem ‖ illa & hora nemo sit, neque Angeli † cælorũ, [b] neque filius, nisi [a] solus pater.

C.17. † a.e. nolite credere. ▷ a. e. exurgent. ‖ b.e. portenta. † b adseducendos si fieri potest, etiam electos. † c.e. Nã sicut. ▷ c. filius hominis in die sua. * autem ‖ b. illam * & C.21. † b.e. obtenebrabitur. ▷ a e. lumen. ‖ c e. cadent. † f cælorum. ▷ a b. cõmouebuntur. ‖ c. nube. † c e potestate magna. † b.e. cognoscitis, quia in proximo. ▷ b. e quod in proximo. sit in ostiis. ‖ b e. quoniam non transibit. † b e. ista ▷ a e. præteribunt. ‖ b.e. illa vel † b. in eo loco.

ET AIT AD DISCIPVLOS SVOS: VENIENT DIES, QVANDO DESIDERETIS.] Postquã de his disseruit Dominus quæ præcessura erant Hierosolymitanam deuastationẽ, & quæ ad eius vastationis signa & tempora pertinebant, transit nunc ad disserendũ de his quæ aduentum suum sunt præcessura, quæq; ad aduentus sui signa & tempora pertinẽt, dicens, vt est apud Matthæum: *Tunc si quis vobis dixe.* &c. Vbi aduerbiũ, *tunc* secundum quosdam demonstrat tempus deuastationis Hierosolymitanę, vt indicat D. Hieronymus. Nam, vt idẽ habet, multi tempore captiuitatis Iudaicæ principes extitere qui Christos se esse dicerent, intantum vt obsidentibus Romanis, tres intus fuerint factiones. Sed melius (inquit) de consummatione seculi intelligitur. Itaque aduerbiũ, *tunc*, nõ templum Hierosolymitanæ vastationis accipiendum est demonstrare, neque tamen solum tempus circa consummationem seculi, quãquam illud maxime, sed in genere, tempus post Hierosolymorum excidium, de quo tempore sic loquitur Dominus, quasi statim post illud excidiũ sit futurus ipsius secundus aduẽtus, vt illum semper omnes expectarent, & ad illũ sese omni pararent tẽpore. Proinde que hic dicuntur ad discipulos, non ad illorum potissimũ pertinent tempora, sicut ea fere quæ præcedẽti habentur capite, cum omnes fere Apostoli ante Iudæorũ excidium mortui fue-

B rint, sed in ipsis discipulis alloquitur Dominus omnes fideles qui post illud erãt futuri excidium, vsque ad consũmationem seculi: sicut cũ suprà admonuit quomodo agnoscendũ esset imminentis vastationis Hierusalem tempus, quidve tũ faciendum esset, in ipsis Apostolis alloquebatur eos qui illo tempore futuri erant fideles. Et tamen omnia sic ad Apostolos dicit, quasi illorum euentura tempore, quę ad posteros ipsorum pertinebant, ob communionem vnius eiusdémque corporis, quodque, vt dictum est, omnes semper suũ
C expectare vellet aduentum. Porro pleraque eorum quæ Matthæus & Marcus hic commemorant dicta de aduentu Christi, Lucas supra commemorauit dicta discipulis. capit. 17. postquam à scribis Dominum dixit rogatum, quando veniret regnum Dei. Sed quoniam ibi dicit illa dicta à Domino ad discipulos, eoque satis significet non esse illa dicta præsentibus scribis, sed alio aliquo tempore, cum discipulos haberet solos: ideo quoniam videri merito potest, hoc tẽpore illa discipulis dicta, cum ea duo alij Euangelistæ priuatim discipulis dicta, inter alia eodẽ pertinentia, narrant, coniunximus illa Lucæ verba hoc loco cũ verbis Matthæi & Marci: vnde factum est necessario, vt quædam ea Lucæ cap. 17. & eiusdẽ cap. 21. miatim hic ponerentur, quamquam negare nolim quin fieri possit vt bis eadẽ sint diuersis temporibus dicta

disci

discipulis. Proprium autẽ Lucæ est,quod satis Do A
minum dixisse refert: *Venient dies quando desidere-
tis*, pro (desiderabitis) *videre vnum diem filii hominis,
& non videbitis.* Vbi quod dicitur de vno die filiũ
hominis, dupliciter intelligitur. Beda enim per
diem filii hominis intelligit diem aduentus & re-
gni Christi, eumque ideo dictum vnum quod in
illa beatitudinis gloria tenebrarũ interruptio nul
la sit, vt significetur, Apostolos & fideles plerosq;
desideraturos videre diẽ aduentus Christi, nec ta
men visuros cùm desiderarent, quod ante illum diem
sint morituri. Qui sensus probè cõueniret huic lo
co, quo eam sententiam ex Luca reposuimus: ve-
rùm obstat quod Græca habent μίαν τῶν ἡμερῶν, id est,
vnum dierum, vnde per vnum diem non rectè ac-
cipi potest dies aduentus Christi, sed sensus neces B
sario est quẽ reddit Theophylactus, & indicat itẽ
Beda: Venient dies quando desiderabitis videre
vnum ex illis diebus quos mecum iam in carne a-
gitis, diem scilicet quietis & securitatis qualẽ iam
viuitis, protecti mea præsentia. Aut melius, veniẽt
dies quando desiderabitis vel vno aliquo die me
vobis habere præsentẽ, sicut modo habetis. Quod
verisimile est Dominum non dixisse tantum pro-
pter afflictiones quę Apostolis & fidelib. erant ob-
uẽturæ post suum discessum, à quibus per ipsius
præsentiam liberi erant, securè satis cum ipso vi-
uentes: sed etiam propter errores inter fideles exo
rituros, & controuersias etiam de præcipuis qui- C
busdam dogmatis, ob quas fideles desideraturi e-
rant Dominum vel vno die redire ad terras, vt per
seipsum quomodo se fidei habeat veritas intima-
ret. Hoc enim conuenit ei quod sequitur, quosdã
dicturos: *Ecce hic, & ecce illic.* Videri autem posset
illa sententia propriè ad discipulos tantùm perti-
nere, qui cum Christo in carne vixerunt, quia illis
cõueoit maximè desiderare videre vnum dierum
filii hominis, qui vnum illorũ aliquando viderãt:
sed tamen eam sentẽtiam etiam pertinere ad illo-
rum posteros, patet satis ex eo, quod ad eos etiam
& maximè ad eos pertineãt sequentia, quibus mo
net Dominus non credere promittẽtibus alicubi
esse Christum. Nam vt ex Matthæo iam ostendi-
mus, & post magis patebit, hæc maximè pertinẽt D
ad eos qui post excidium Hierusalem erãt futuri,
& inter eos potissimum ad illos qui circa finem
mũdi sunt futuri fideles. Significat ergo Dominus
illa sententia apud Lucam futurum vt Apostoli, &
eorum posteri sint desideraturi vel vno die præ-
sentem, vt olim erat, filium hominis: siue ad miti-
gationem malorum quæ eos erant inuẽtura, siue
ad instructionem, & veritatis, de qua quæstio inci
dit demonstrationem, cũ pseudoprophetis plena
erunt omnia. Quoniam autem & afflictionum
tempore, & quando de fidei veritate oritur quæ-
stio, maximè pseudochristi & pseudoprophetę in- E
ueniunt locum decipiendi promittentes se malo-
rũ liberatores & veritatis doctores, ideo subici-
tur: *Et dicent vobis plerique* (scilicet seductores) *Ec-
ce hic, & ecce illic*, supple, est Christus, qui vos à ty-
rannide aut ab errore liberet. Dupliciter autem
seductores demonstrant alicubi esse Christum, &
iuxta hoc dupliciter etiam totus hic locus intelli
gitur. Altero modo, certum aliquem hominem ali
cubi existentem affirmantes esse Christum, atque
hoc modo potissimum intelligendum quòd hic
dicitur quosdam dicturos, hic vel illic esse Chri-
stum, patet ex eo quod subicitur ex Matthæo &

A Marco: *Exurgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ*,
&c. Hinc enim patet, ipsum Dominum signifi-
care voluisse, quosdã dicturos alicubi esse Christũ
eum qui non esset Christus, sed pseudochristus,
id est, qui se Christum fingeret. Tales autem &
mox ab excidio Hierosolymitano, & posterioti-
bus etiam fuerunt temporibus, sed omnium maxi
mè erunt circa finem mundi. Siquidem non mul-
tis annis post Hierosolymorum excidium, sub
Adriano Imperatore fuit inter Iudæos quidã qui
se dicebat esse Messiam, habuitque legis doctorem
Rabbi Akikã pro propheta, qui ex scripturis cona
batur ostendere ipsum esse Messiam. Huic, secun-
dum Petrum Galatinum, fuit etiam nomen Ben
Chuziba, quemadmodum & illi Ægyptio de quo
B ante dictum est, quod ante Iudæorum deuasta-
tionem se etiam Messiam fingebat. Significat au-
tem id nominis, filium mendacii, vt vel ex ipso
nomine intelligere potuissent Iudæi, hos duos fuis
se falsos Messias. At Eusebius capite 6. libro 4. Ec
clesiasticæ historiæ, hunc dicit vocatum Barcho-
chabam, quod significat filium stellæ. Chocab e-
nim Hebræis stella est, vnde ea ipso suo nomine,
teste eodem Eusebio, multis persuadebat se ob sa
lutem eorũ sydus magnũ cœlitus esse delapsum,
vt ægris mortalibus & longa obscuritate dãnatis
ferret lucis auxiliũ. Et Galatinus testatur, pseudo-
prophetam hunc Akikam, illud, Orietur stella ex
C Iacob, docuisse de hoc pseudochristo esse prædi-
ctum, ex nomine scilicet occasione accepta. Hoc
Barchochaba duce Iudæi rebellantes Romanis in
Bethera oppido vicino Hierosolymis, quod sibi
in metropolim delegerant, post lõgam obsidionẽ,
in qua fame & siti grauiter sunt afflicti, tandem
cum suo duce penitus extincti sunt, multis truci-
datis virorũ, fœminarum puerorumque milibus
à Rufo Iudææ præside, vt refert prædicto loco
Eusebius. Fidem excedunt quæ Iudæi de clade
quam per illum impostorem acceperunt memo-
rant, confitentes eam maiorem fuisse, quam vel à
Babyloniis, vel à Romanis passi ante fuerant. De
quo qui plura volet legat Galatinum libro 4. cap.
21. Præter hunc habuerũt diuersis temporibus Iu-
D dæi & alios pseudochristos. Quibus potest annu-
merari & Mahumetes, qui, quod erat Christi, fœli
citatẽ suis promisit sectatoribus, habẽs suos pro-
phetas, non sine signis, per quæ multis imposuit.
Sed & nostris temporibus, apud nos inter Chri-
stianos fuerunt qui se Christum esse regem Sion,
ac saluatorem hominum mentiti sunt stultissime,
quibus nec defuerunt sui prophetæ, nec signa &
prodigia, quibus imposuerunt hominibus quibus
dam in fide non radicatis. Inter quæ signa illud
censeri potest, quod apud eos rebaptizati, post ca-
licis cuiusdam, vt dicitur, potionem mox cum ho-
E minũ admiratione scripturas sacras tenerent me
lius, quam qui in eis assidue essent versati, & in a-
lios planè homines essent mutati, mortẽ pro suæ
sectæ defensione intrepide subeuntes, omnesque
suas facultates in commune lubenter cõferentes.
His enim adeo potenter homines seduxerunt, vt
si fieri potuisset, etiã electis imponere potuissent.
Sed omnium maxime circa Antichristi tempora,
atque in eius aduentu implebitur quod hic de
pseudochristis & pseudoprophetis dicit Domi-
nus. De Antichristo enim qui inter pseudochri-
stos erit postremus, dicit Paulus: Cuius est aduen 2. Thes 2
tus secundum operationem Sathanæ, in omni v[illegible]

tute, & signis, & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt, eo quòd charitatem veritatis nó receperunt. De cuius Antichristi pseudopropheta dicitur & in Apocalypsi, (Apoc. 13) magna ipsum signa operaturum, ad seducendú orbem. Sic enim dicitur: Et potestatem prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu eius. Et fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cœlo descendere in terrá in conspectu hominum. Et seduxit habitantes in terra propter signa quæ data sunt illi facere in conspectu hominum, dicens habitantibus in terra vt faciát imaginé bestię, quę habet plagam gladii, & vixit. at datum est illi vt daret spiritum imagini bestiæ, & vt loquatur imago bestiæ. B Porro ex prædicto Pauli loco patet qualia erút signa & miracula quæ antichristus virtute diaboli ædet cum suo pseudopropheta. Dicit enim, signis & prodigiis mendacibus, vel, vt Augustinus legit Græca secutus, mendacii. Quod non sic est accipiédum quasi omnia illa signa sint efficienda per sensuum & phátasmatis ludificationem, vt quod non sit, esse tamen videatur. quædam enim verè efficient per coniúctionem occultam causarum naturalium, quomodo diabolus ignem verè potest deducere è cœlo, & alia multa facere mirabilia. Quæ tamen dicuntur signa mẽdacia, siue quia ad mendacium pertrahunt, dum creduntur fieri virtute diuina: siue quia quamuis sint veræ res, non tamen sunt vera signa & miracula, quia id demũ C verè & propriè est miraculum, quod fit suprà naturam & virtute supernaturali, quæ soli competit Deo. De hoc Augustinus lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 19. Volens autem Dominus significare quàm admirádæ erunt hominibus signa pseudochristorum, adiecit: *Ita vt in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Eo enim non significauit quosdam electos seducendos, sed tantá fore illorum signorũ ad seducendum efficaciam, vt & electi seducendi essent, si id esset possibile. Id autem non erit possibile, ob fortioré & efficaciorem Dei protectionem, & infallibilem eius prædestinationem. De ouibus enim suis dicit Dominus: Non rapiet eas quisquam de manu mea. Et nemo potest rapere de manu patris mei. D Vt ergo à falsis Christis & signorum falsorũ efficacia fideles sibi cautè prospicerent, subiecit Dominus: Vos ergo videte, hoc est, cauete vobis, ecce enim prædixi vobis omnia (Ioan. 10) ob id vt vobis caueretis. Si ergo dixerint vobis homines: Ecce in deserto est Christus, tantum absit vt credatis, vt ne quidẽ exeatis ad vidẽdum eum. Similiter si dixerint esse in penetralibus, & abditis secretisque locis, ne credatis. Nó enim erit aduẽtus meus occultus, & certo aliquo cõsistens loco, nec talis vt vnus alteri eum indicare debeat. Nã sicut fulgur micans ab oriente apparet vsque in occidenté, ita erit & aduẽtus filii hominis, E subitus scilicet, inexpectatus, gloriosus, & omnibus manifestus, nec in aliquo terræ loco cõsistés, sed in aere & in nubibus. Et hoc enim rectè intelligimus significatum hac similitudine, quanquam potissimum ad hoc adferatur, vt significetur subitum, inexpectatum, & omnibus manifestum fore aduentum Christi. In nubibus auté & non in terra Dominum appariturum significat Paulus, dicens: Rapiemur in nubibus obuiá Christo in aera. (1. Thes. 4.) Significat ergo Dominus hac sententia diuersitatem secundi sui aduentus à primo, quod nó, sicut ille, futurus esset obscurus, & in certo loco, sed in

A claritate per vniuersum orbẽ cõspicua omnibus. Porro cum Dominus non dicat, ita erit & aduentus Christi; sed, *ita erit & aduentus filii hominis,* hoc est, meus, ratio hæc qua monet non credendum his qui dicturi essent, Ecce hic aut illic, tantum valet apud fideles, qui iam credunt ipsũ esse Christum, sed eundem expectant rursum venturum, ac tum regnum Dei gloriosè appariturú. Nos ergo hic præmonet qui se Christum esse credunt, vt ne occasione expectationis secundi sui aduentus credát dicentibus: Ecce hic, ecce illic, putantes eum tum secundo venisse ad auspicádum gloriosum regnum Dei. Apostoli enim ad quos hæc Dominus dixit, & in quibus hæc dicuntur omnibus B fidelibus, crediderút Iesum vere esse Christú, per quem & crediderunt restituendũ regnum Dei, & regnum Israel. Sed hoc regnum putabant, sicut reliqui Iudæi, carnale fore, & externá allaturum fœlicitatem, atque in Iudæa auspicandú. Itaque quoniam sciebat Dominus venturos post se pseudochristos, qui externam hanc regni fœlicitaté pollicerentur, ne aliqui illorum discipuli putarent verè esse Christum secundò redeuntem, ac errore quo tenebantur pro illo tempore, eos, vt & alias, reuocare hic voluit, significans regnũ suũ non in certo terræ loco exorsurú, nec in terris futurum, sed ea claritate effulsurũ, vt subito gloria eius vniuersum orbem sit repletura, & in cœlis illud ap- C pariturú, eoque rapiendos quotquot ad illud pertinerent. Ideoque cauendum esse ab omnibus, qui in hoc seculo regnum Dei æternũ pollicerentur, aut loco certo illud addicerent. Cæterũ similitudo fulguris apud Lucam obscurius affertur, saltem vt nos legimus: *Nam sicut fulgur coruscans de sub cœlo, in ea quæ sub cœlo sunt fulget.* Quod clarius Græca sic habét, *ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμπει,* id est, Sicut enim fulgur coruscans è regione quæ sub cœlo est, in eam quæ sub cœlo est, fulget, hoc est, ex (Luca. 17.) vna plaga cœli coruscans fulget vsque in alteram, omnia quæ sub cœlo sunt replens subito & inopinato. Vt autem non desperarét fideles se posse consortes fieri eius regni quod Dominus signifi- D cauit fore cœleste, & in nubibus appariturum: & rursũ vt significaret non opus esse vt aliquo inuitante confluant ad aduenientem Christũ, subiicit: *Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.* Qua sententia parabolicè Dominus significat, quod quemadmodũ vbicunque fuerit cadauer aliquod, illuc continuo congregantur etiam aquilæ, sagacissimo suo olfactu cadauer vnde pascantur à longè percipientes, nec indigentes alicuius demõstratione: ita & fideles non essét celeri quodã raptu coniungendi sibi, tanquam illi vnde pascantur & reficiantur, quodque opus non haberent aliquo indicante suam præséntiam, vt ad ipsũ E conuenire possent. Tria ergo hac sententia Dominus significat. Primũ, quod iusti ad ipsum celeriter congregandi sint, nó ambulando super terrá, sed velut volando in aere, iuxta illud Pauli: Rapiemur in nubibus obuiá Christo in aera, & sic sem- (1. Thes. 4.) per cum Domino erimus. Secúdo, quod opus non sit aliquo indicante suã præsentiam, vt audire nó debeant eos qui dicturi sunt: Ecce hic aut illic. at quidem hæc duo sunt præcipua quæ Dominus significare voluit. Tertio tamen etiam hoc rectè significatum intelligimus, quod quemadmodum aquilæ auide cógregantur ad cibum olfactu perce

ptum, ita etiam sanctos summo eum desiderio cõgregaturos ad Christum tanquam ad cibum suũ, vnde in æternũ sunt victuri fœliciter: est enim prædictione, corpus, apud Græcos πτῶμα, id est, cadauer, quod dictum est Græcis & Latinis ab eo quod per mortem cadat. Cadaueribus autem vescuntur aquilæ, quæ olfactu suo illa etiam à longissimo percipiunt spatio. Quamuis autem vulturum hac in parte eadem sit natura quæ aquilarum, tamen electos aquilis potius Dominus comparare voluit, quod aquila regale sit animal, visu acutissimi, & agilis, celerisque ac sublimis volatus; quo intelligeremus eos demum ad ipsum congregandos, qui regio animo voluptatibus imperarent, & terrenis rebus despectis, in cœlestibus conuersarentur, ac tales agilitate sui corporis qua donabũtur, facilè ad ipsũ subuehendos in cœlum. Et quidem hunc esse verũ istius sententiæ sensum qui modò dictus est, patet satis ex eo quod apud Lucam, vt post habebitur, Dominus cum dixisset vnũ ex lecto, mola, & agro assumendũ, altero relicto, & discipuli rogarent, quò assumendus esset, subiecit hanc sententiam; Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ, significat illuc cõgregandos, quique essent aquilis similes, vbi ipse futurus esset. De huiusmodi aquilis dicit Psalmista psalm. cii 2. Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Et Isaias, capite quadragesimo: Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current, & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient. Diuus Hilarius intelligit hac sententia significatũ in quo loco terræ sic Dominus venturus ad iudicium, nempe quod in eo loco in quo passus est, & quo cadauer ipsius pependit in cruce. Sic enim scribit: Ac ne loci quidem in quo venturus esset, essemus ignari, dicit: Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilæ. Sanctos de volatu spiritualis corporis, aquilas nominauit, quorum, congregantibus Angelis, conuentum futurum in loco passionis ostendit. Et dignè illic claritatis aduẽtus expectabitur, vbi nobis gloriam æternitatis passione corporeę humilitatis operatus est. Hæc ille. Creditur enim iudiciũ exercendum in valle Iosaphat, qui est circa Hierosalem, quia Ioelis 3. dicitur: Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis ibi, &c. Et hactenus quidem de priore totius huius loci tractatione. Altero modo seductores demonstrant hic aut illic esse Christum, dum in certis quibusdam conuenticulis verum nostrum Christum habitare, & recta fide colî affirmant: quemadmodũ faciunt hæretici, qui omnes sibi Christũ vendicant, atque in sua illum manere congregatione contendunt, dicentes: Ecce hic est Christus apud nos, ecce illic est in certo orbis angulo: quemadmodũ Donatistæ in quadá tantum Aphricæ parte Christum esse contendebant, eiusque Ecclesiam, & nunc hæretici illũ in sua concludunt Germania. Secundùm hunc modum, plerique totum hunc tractant locum, intelligẽtes nos moneri ne credamus hæreticis & schismaticis, qui ab Ecclesia catholica per vniuersũ orbem dispersa sese separantes, apud se Christum & Ecclesiam esse asserunt, velut in deserto, & in penetralibus, eũ ibi non sit quærẽdus Christus, sed in Ecclesia per vniuersum orbẽ ab oriente vsque in occidentem dispersa, instar fulguris. Itaque quod dicitur hic de aduentu filii hominis

A instar fulguris futuro, secũdum hunc modum intelligitur, non de aduentu eius ad iudicium, sed de spirituali eius intra Ecclesiam aduentu, secundum quem Ecclesiæ suæ præsens est vsque ad cõsummationem seculi. De quo aduẽtu Diuus Augustinus vult etiã intelligendum illud quod in domo Caiphæ dixit dominus: Amodo videbitis filium hominis venientem in nubibus cœli, vt per nubes cœli intelligantur Apostoli, qui ipsum post resurrectionẽ velut leuissimæ nubes vexerunt sua prædicatione in vniuersum orbem. Hunc sensum post Origenem sequitur Diuus Augustinus in epistola ad Hesychium, & aliis locis: indicat item & Diuus Hieronymus in Commentariis, secundũ quem id quod sequitur: *Vbicunque fuerit corpus, &c.* prosequendo hunc sensum, significat electos B omnes velut aquilas quadã facile odoraturos vbi verè esset Christus, & corpus ipsius. Aut eos ad passionis eius ex scripturis agnitionem & fidem qua pascãtur congregãdos. Albertus Pighius hũc locum frequenter in hoc sensu contra hæreticos proferens, intelligit, vt est videre libr. 1. Ecclesiast. Hierarchiæ capite quinto, per hanc vltimam sententiam significari, quo pacto quis intelligere possit vbi sit Christi mysticũ corpus, quod est Ecclesia, vtrumque ex congregatione aquilarum, quia vbicunq; illæ reperirentur, ibi Christi corpus esse non est dubitandum. Per aquilas autem intelligit, Ecclesiæ doctores quotquot vnquam fuerũt, qui in carne præter carnem viuunt, aut vixerunt, quorum conuersatio in cœlis, quorum omne studiũ, C omnis meditatio, omnisque voluntas in lege Domini, qui præ aliis acutius cernere & sublimius subodorari à rebus terrenis potuerunt aut possunt. Vbi cunque hæ aquilę congregantur, illic certò est credendũ esse corpus illud, cui associari & consequire, & in quo Christum ac salutem quærere debemus. Quæ enim est harum aquilarum cõcors sẽtentia, idem & totius corporis sensus est. Hæc autem posterior totius huius loci tractatio & explicatio non dubium est quin sit accommodatitia, neque conueniens sensui à Domino principaliter intento, sed à patribus contra hæreses accõmodata, sicut & alias multas scripturas frequẽter vel contra hæreticos vel ad morum ædificationem D vsurpant in alio sensu, quã in quo sunt præcipue dictæ vel scriptæ. Priorem enim loci huius tractationem explicare sensum à Domino præcipue intentum, patet & ex loco quo apud Lucam Dominus dicitur respondisse illud: *Vbicunque fuerit corpus, &c.* vt dictum est, & ex eo quod in comparatione fulguris dicitur apud Lucam; *ita erit & filius hominis in die suo*, vbi per diem suum quid Ibidem. aliud intelligi potest, quàm dies nouissimus? de quo subiicitur: *De die autem illa & hora nemo scit.*

PRIMVM AVTEM OPORTET ILLVM MVLTA PATI, AT REPROBARI A GENERATIONE, &c.] Dixerat de aduentu suo glo E riosio instar fulguris, commode ergo nunc & adiungit de passione sua & ignominia, dicens oportere se priusquam gloriosus adueniat, multa pati à gente Iudæorum, & ab ea reprobari. Sic enim Dominus & mitigat mala quę Apostolis prædixit euentura, dum significat illa sibi cum ipsis fore communia, & contra eminens crucis suæ scandalum eos præmunit, vt & alias sæpe, atque eisdem, quo ad fareoda mala sese pararent, significat non aliter

Matt. 24.

aliter ad consortium regni ipsos peruenire posse, A quàm si & ipsi aduersitates & persecutiones non detractarent, cum oporteret Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Porro per generationem hanc, omnino videtur intelligenda hoc loco gens Iudaica, à qua & multa passus est Dominus & reprobatus, potestque hæc reprobatio non tantum referri ad tempus passionis, sed etiam ad tempus post resurrectionem, quando ad prædicationem Apostolorum Iudæi conuerti noluerunt, sed Christum constanter reiecerunt & reprobauerunt. Beda autem generationem de qua Dominus loquitur, intelligit non tantum Iudæorum, sed & omnium reproborum, à quibus vsque in finem seculi filius hominis multa passurus est in corpore suo, B quod est Ecclesia, atque in membris suis, fidelibus iustis. Vnde Paulo dixit Dominus iam in cœlum
Coloss. 1. sublatus: Saule, quid me persequeris? Idemque Paulus dicit se adimplere in carne sua ea quæ desunt passionum Christi, pro corpore eius, quod est Ecclesia.

b SED IN ILLIS DIEBUS STATIM POST TRIBULATIONEM DIERUM ILLORUM.] Ex hoc maxime loco, vt prius est dictum, colligunt quidam id quod superius est dictum, de tribulationis enormitate, non de tribulatione Iudæorum intelligendum, sed de afflictione Christianorũ ab Antichristo excitanda, quod post hanc statim sit venturus Dominus ad iudicium, nõ C post illam quæ iamdudum præcessit plus quã mille & quingentis annis, cum id quod hic dicitur, post tribulationem dierum illorum, non videatur de aliorum dierũ tribulatione accipi posse, quàm ea de qua mox præcedit apud Matthæum & Marcum. Verum cum suprà ostensum sit ad Iudæos referendam illam de qua præcedit tribulationem, quærenda est ratio qua huic illorum motiuo respondeatur. Dupliciter autem responderi potest. Nam secundum Chrysostomum dici potest, quod cum hic dicitur, *post tribulationem dierum illorum*, non sit hoc referendum ad tribulationem illorum dierum, de quibus superius dictum est, *Erit enim tunc tribulatio magna*, &c. sed ad tribulatio- D nem dierum quibus dictum est, quod exurgent pseudochristi & pseudoprophetæ, signa magna ædentes. Vbi Antichristi tempora potissimum designata sunt, qui omnium maximè ædet signa & prodigia ad seducendum efficacia, qui & tribulationem grauissimam fidelibus inferet. Verum cum non sit verisimile de alia aliorum dierum tribulatione hic loqui Dominum, quam ea de qua mox aperte locutus fuerat, melius aliter dicetur, Dominum ob id dicere statim post tribulationem dierum illorum, quibus scilicet gens Iudæorum incomparabili atrocitate vastata esset, filium hominis venturum ad iudicium, eaque futura quæ hic E dicuntur, quanquam multis annorum centenariis postea & incerto tempore venturus esset, vt hoc sermone admoneret suos omni tempore expectare aduentum illum, atque ad illum sese parare tanquam iam instantem, & ipsutum seculo futurum. Deinde & ob id dicit statim post illam tribulationem aduentum suum futurum, quòd post illam nihil aliud insigne sit expectandum, quã quod circa aduentum ipsius est euenturum, quodque nulla alia rerum mutatio insignis sit obseruanda fidelibus, quã quæ in consummatione fiet seculi. Ob has enim causas Dominus tam suis quam Apostolorum sermonibus, non longe abesse aduentum suũ palam voluit prædicari. Sic enim Petrus: Omnium autem, inquit, finis appropinquauit. Et Paulus: Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt. Et Iacobus: Patientes (inquit) estote vsque ad aduentum Domini, & confirmate corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquauit. Ioannes vero suum tempus etiam nouissimam horam vocat, dicens: Filioli, nouissima hora est, & sicut audistis quoniam Antichristus venit, & nunc Antichristi multi facti sunt, vnde scimus quia nouissima hora est. Ex quibus scripturis patet quàm rectè possit intelligi, Dominum dixisse post Iudæorum deuastationem statim secuturum suum aduentũ. Nec obstat quod iam ab ea vastatione plusquam quingenti suprà mille effluxerint anni. Huic enim obiectioni respondet D. Petrus, dicens his qui dicebant: Vbi est promissio aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerãt ab initio creaturæ. Vnum, inquit, hoc non lateat vos charissimi, quod vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus. In quo imitatus est prophetam dicentem: Mille anni ante oculos tuos, sicut dies hesterna quæ præteriit, & custodia in nocte. Statim ergo Dei æstimatione post vastationem Iudæorum futura erat seculi cõsummatio, quantumuis hominum iudicio sit longum tempus intermedium, quibus tamen ob causas superius dictas conueniebat sic Dominum loqui, vt significaret non longe abesse suum aduentum. Noluit enim Dominus certum aduentus sui tempus suis significare, & tamen eum omni hora illos expectare voluit. Vnde factum est, vt non solum patres Apostolis posteriores, sed & Apostoli ipsi videantur existimasse aut suo tempore, aut non longe post venturum Dominum. Nam & Paulus se coniungit his qui in aduentu Domini viui reperientur, dicens: Deinde nos qui viuimus, simul rapiemur cũ illis (nẽpe mortuis) obuiam Christo in aera. Quoniam autem ex prædictis (vt est verisimile) scripturis, quidam certo tempore aduentum Domini circumscribere tempore Pauli voluerunt, quasi tũ post aliquot dies instaret, hinc ab ea opinione Thessalonicẽses suos summopere dehortatur, sic scribẽs: Rogamus autẽ vos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, ne citò moueamini à vestro sẽsu, neq; terreamini, neque per spiritũ, neque per sermonẽ, neq; per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini. Nam nisi venerit discessio primum, &c. Et hactenus quidem intelligẽtia illorum verborum, *Statim post tribulationem dierum illorum*. quorum verborum posteriorem tractationem esse genuinam vel ex eo intelligi potest, quòd post mentionem tribulationis Iudaicæ subiicit Dominus: *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic, aut ecce illic*. Vbi per, *tunc*, demonstratur totum tempus futurum post Iudæorum excidium, & maxime tempus Antichristi quasi mox secuturum, quod tamen multis annis & seculis excidium illud erat secuturum. Non ergo mirum si similiter etiam nunc dicit Dominus, statim post tribulationem illam futurum suum aduentum. Porro quod dicitur, solem & lunam obscuranda, varie intelligitur. Nam D. Hieronymus & Chrysostomus existimant hæc euentura in ipso Domini aduentu, ac tunc illa obscuranda non diminutione luminis, cum Isaiæ 30. sol tunc dicatur septuplum

1. Petri 4.
1 Corin. 10.
Iacobi.
1. Ioan 2.
2 Petri 3.
Psal. 89.
2 Thes. 2.

BBB 2

luminis habiturus,& luna & lunæ futura sicut lux A solis: sed quod Christi venientis luce, illorū lumē superabitur, & comparatione veræ lucis omnia apparebūt visui tenebrosa. Itaque per hæc solis & lunæ obscurationem, intelligitur significari maxima aduenientis iudicis claritas. Verùm hanc ob scurationem non intelligendam fore per aduentia Christi claritatem, sed potius præcessurā illius aduentum, primum ea Luca satis licet intelligere, qui significat, quòd signis in sole & luna existentibus,& mari fluctibusque sonantibus, homines arescēt præ timore & expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi. Illis ergo existentibus necdum cōpletus erit aduentus Domini, necdum superuenient B quæ superuentura orbi homines expectabunt. Idem secundò patet ex Ioelis: Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & manifestus. Ad quem locum verisimile est Dominum hic allusisse. D. Augustinus in Epist. ad Hesychium, quę hic dicuntur de obscuratione solis & Lunę, & de pressura gentium, putat potius intelligenda complenda in Ecclesię Christi per persecutionem ab Antichristo suscitandam, vt per solem & lunam mysticè intelligatur ipsa Ecclesia de qua dicitur in Canticis: Speciosa vt luna, electa vt sol; significet nāq; eam sic obscurandam, vt nō sit appatitura, impiis persecutoribus vltra modum in eam sæuientibus: per stellas autem cadentes & virtutes cœlorum commotas, significetur quòd tunc multi qui gratia fulgere videbantur, persequentibus cedent, & cadent, & fideles quidam firmissimi turbabuntur. Iam per pressuram gentium, de qua apud Lucam, putat intelligendam non afflictionem quam gentes tum sunt passuræ, sed quam gentes impię fidelibus sunt illaturæ. Ideo autem hæc sic potius existimat accipienda, partim quod alioqui hic locus videatur contrarius loco Pauli: Cum dixerint, pax & securitas, tunc repētinus superueniet interitus; proinde intelligit, paulo ante Domini aduentum fideles in grauissimis futuros afflictionibus: infideles vero remoto omni timore, arridente mundi fęlicitate, dicturos. Pax & securitas: partim quo niam sensibilia in sole & luna signa, iam olim etiam ante primum Domini aduentum quandoque acciderunt, & pressura gentium, ac anxietas hominum pręę timore & expectatione quę superuentura essent orbi, variis seculis acciderunt. Hęc, inquit, in Ecclesia melius existimo intelligi, ne Dominus Iesus appropinquante secundo suo aduentu, ea pro magno prędixisse videatur, quæ huic mundo, & ante primum eius aduētum consueuerant euenire, & irrideamur ab eis qui hæc quę velut nouissima & omnium maxima horrescimus, plura in historia gentiū, & multo maiora legerūt. Hæc ille. Verùm quanquam hæc intelligentia præsentis loci recipi possit pro accommodatitia & mystica huius loci explicatione, quem admodum & Origenes similem assignat eius tractationem, sed pro allegorico sensu, tamē non esse hāc propriam & genuinam huius loci intelligentiam, satis vide tur manifestum ex eo quod Lucas dicit: *erunt signa in sole & luna, & in terris pressura gentium*. Quo significat, & in cœlis, & in terra quædam tunc futura. Et rursum cùm dixisset arescerēt homines præ timore & expectatione quæ superuenient vniuerso orbi, subiecit pro ratione: *Nam virtutes cœlorum mouebuntur*. Quo significat, commotionem virtutum cœlestium, causam fore anxiæ expectationis hominum: sicut & cùm dicit, *& in terris pressura gentium*, præ confusione sonitus maris & fluctuum, significat gentes omnes angustandas propter mirabilem maris commotionem. Vnde quod dicitur de pressura gentium, non potest cōmode accipi de afflictione à gentibus impiis inferenda fidelibus, sed de angustia animi, qua omnes nationes terræ torquebuntur, vnde pro pressura, Græcis est συνοχὴ, quod magis angustiam significat, quàm externam afflictionem. Proinde intelligendum potius ad literam euentura quæ hic dicuntur de solis ac lunæ obscuratione, & alia item, vt videlicet sol & luna cū cæteris sideribus intelligantur ad tempus suo lumine priuanda, quemadmodum de sole factum constat tempore passionis Dominicæ, idque cum aliis quæ hic dicuntur apud Lucam, futurum, cùm iamiam Dominus est aduenturus, ac sub ipsum aduentū eius. Sic enim intelligi potest & verum esse quod dicit Lucas, homines illa signa videntes conturbandos præ timore & expectatione quæ superuenient orbi: & tamē etiam verū esse quod dicit Paulus, cùm dixerint, pax & securitas, tunc repentinus superueniet interitus. Nam ad interitum illū pertinent quæ hic dicuntur de obscurandis sole & luna, & concutiēdis virtutibus cœlorum, ac fremitu maris, quæ in C opinato hominibus superuenient. Sicut enim terribiliter aduenit Dominus daturus legem in monte Sion, tempestate quadam ipsum pręcedente: ita & cum quadam veniet tempestate iudicaturus viuos & mortuos, iuxta illud Psalmi: Deus manifeste veniet, Deus noster, & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida. Porro non vulgaria erunt quę hic Dominus prędicat in sole & luna ac mari euentura in suo aduentu aut circà illum, sed multo maiora hiis quę aliquando in illis elementis acciderunt conspecta sunt, & conspiciuntur: neque ipsum diem Domini velut à longè portendent, sed illum, eiusque in sceleratos iram præsentem iam exhibebūt & declarabūt. Non enim cùm dicit Lucas; erunt signa in sole & luna, ita hoc accipiendū est quasi hęc signa sint significatura diem Domini post aliquod tempus medium aduenturum, vt ob significationem rei futurę dicantur hic signa, sed signa hic pro rebus insolentibus, prodigiis & miraculis accipiūtur, vt sit sensus: Contingent in sole & luna prodigia quędam & admiranda, nimirum quia, vt dicunt Matthęus & Marcus, sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum. neque enim dubitādum videtur, quin hęc sint eadem. Cęterū mos est in scripturis, per obscurationē solis & lunę, stellarumque & similia quæ hic prædicuntur, metaphoricōs significare summas vltionis diuinæ tempestates. Sic enim Isaiæ 13. De dr Babylone sumē da vltio significatur, cum dicitur inter alia: Stellæ cœli & splendor earum non expandent lumen suum. Obtenebratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo. Et Ezech. 32. cùm de Pharaonis vltione agitur: Operiam cū extinctus fueris cœlos, & nigrescere faciam stellas eius, solem nube tegam, & luna non dabit lumen suum. Omnia luminaria cœli mœrere faciam super te, & dabo tenebras super terrā tuam. Sic & vindictæ de Iudæis sumēdæ grauitas describitur, Infirmata est quæ peperit septem, defecit anima eius, occidit ei sol, cū adhuc esset dies. Item: Et erit in die illa, dicit

Domi

Ioelis 2. Cant. 6. 1. Thes. 5. Psal 49. Iere. 15. Amos 8.

Dominus Deus, occidet sol in meridie, & tenebrescete faciam terram in die luminis, & conuertã festiuitates vestras in luctum. Sunt & alia similia apud prophetas, quibus vltionis alicuius atrocitas designatur. Etenim in summa augustia cõstitutis videtur totus mundus perturbari, sol obscurari, luna esse sanguinea, stellæ lucem suam retrahere, terra tremere, mare fremete, & cuncta ruinam minari, nõ quod ita re ipsa accidat, sed quod ita homines angusteotur, ac si illa accidcrent. Veruntamen cum insigniores illæ vltiones Dei, quales de Babyloniis, Ægyptiis, Iudæis, aliisque gẽtibus nonnunquam fuerunt sumptæ, omnino supremi iudicii quædam velut specimina dederint, mirum non est, si hic quæ in supremi iudicii die re ipsa euentura sunt, descripta sint, quæ etsi in illis re ipsa non ita euenerint, iis tamen quæ in illis euenerunt, fuerunt præfigurata, & qui illas dederunt pœnas, nõ aliter fuerunt augustati, quàm si re ipsa omnia sic accidissent. Voluit enim illis locis scripturæ, & vltiõibus ibi descriptis nos deus admonere supremi iudicii, & vltionis impiis superuenturę, in qua illa re vera sic accident vt verba significãt: ideoque etiam cum de certæ alicuius gentis vltione agitur, generalis fit sermo, vt sit quasi transitus ab illius vltionis descriptione, ad commemorationem generalis vltionis superuenturę omnibus impiis in die iudicii: quemadmodũ videre est Isaię 13. vbi cum promisisset propheta se descriptorũ onus Babylonis, generaliter dicit: Ecce dies Domini venit, crudelis, & indignationis plenus, & iræ furorisque, ad ponẽdam terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea. Et post interposita ea quæ suprà sunt citata, subinngitur: Et visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatẽ

2. Petri eorum, &c. Quæ autem hic dicuntur de Solis, Lunæ, astrorumque obscuratione, verè & non metaphoricè accipienda esse, satis ex illo Petri patet: Adueniet autem dies Domini sicut fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa vero calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur. Porro cœli, terræ & maris commotionẽ de qua hic Dominus loquitur, prædixit & Ag-

Aggai 2. gæus, dicens: Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam. Quod quãquam referri possit ad primum Christi aduentum, isque proprius videatur huius loci sensus, Paulus tamen ad Heb. 12. refert ad secundum, cùm scribit: Nunc autẽ repromittit dicens: Adhuc semel, & ego commouebo non solùm terram, sed & cœlum. Conuenit item eum hoc loco & illud

Psal 74. Psalmi: Cùm accepero tempus, ego iustitias iudicabo, liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea. Item illud Ioelis, Sol & Luna obtenebrati sũt,

3. & stellæ retraxerunt splendorem suum. Dominus de Sion rugiet, & de Hierusalem dabit vocem suam, & mouebũtur cœli & terra. Quod ergo hic dicitur stellas lapsuras è cœlo, intelligendum est significare stellas lumen suum retracturas, vt videantur cecidisse è cœlo, nec amplius in eo esse. Quod autem dicitur virtutes cælorum commouẽdas, communiter intelligitur significare cœlestes exercitus angelos concutiẽdos admiratione, cum videbunt maximam naturæ mutationem fieri. Verum cum Lucas pro causa anxiæ trepidationis & expectationis hominum subiiciat, *Nam virtutes cælorum commouebuntur*, magis per virtutes cœlorum, sunt intelligenda omnia sidera & astra, quæ

A in scripturis dicuntur frequẽter militia cœli, & virtutes, hoc est, exercitus cœlorum. vt: Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Quoniam enim homines videbunt omnes istas cœlorũ virtutes commoueri à suo statu, hinc trepidabunt, & trepide expectabunt quæ superuenient orbi. Quod ergo speciatim dicebatur: *Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo*, id deinde generaliter dicitur, & *virtutes cælorum commouebuntur.* Psal. 32

ET TVNC PARABIT SIGNVM FILII HOMINIS IN COELO, ET TVNC PLANGANT, &c.] & Signum filii hominis antiquissimi etiã patres intellexerunt, imaginẽ crucis, vnde ex hoc loco canit ecclesia: Hoc signum crucis erit in cœlo, cũ Dominus ad iudicandũ venerit. Creditur

B ergo huiusmodi signum cũ summa claritate, Sole & Luna obscuratis, appariturum in cęlo, tũ in cõsolationem fidelium, quia agnoscent signum victoriæ quo sunt redempti, tum in condẽnationem infidelium, vt agnoscãt se impie reiecisse crucifixum dominum, & illum tunc venire qui prędicatus est pro salute hominum crucifixus. Vnde de his sequitur; & tunc plangent omnes tribus terræ, hoc est, omne genus hominum, infidelium scilicet, qui illum prius agnoscere noluerunt. In hoc autem allusum est ad locum Zachariæ, vbi legimus: Et plan- Zach 12
get terra, familiæ & familiæ seorsum. Et post aliquot familiarũ enumerationẽ. Omnes familię reliquæ, familiæ, & familiæ seorsum. Idem enim est tri- Aggai 22
bus & familiæ. Ad hunc autẽ locũ hic allusum pa-

C tet ex Apocalypsi, vbi ad illum locum allusum est manifestè, cum dicitur, Ecce venit eũ nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eũ pupugerunt, & plangent se super eũ omnes tribus terræ. Nam & illo loco apud Zachariam præcedit; aspiciẽt ad me quem confixerunt. Quanquam autem locus ille Zacharię secundum proprium & primũ sensum intelligendus omnino videatur de pio Iudæorum & fidelium planctu, qui mortẽ Christi in hoc mundo pie deplangunt, dolentes se illum occidisse, aut suis peccatis occasionem mortis eius dedisse, quẽadmodum exponit Diuus Hieronymus, (comparatur enim planctus ille pio populi super morte Iosiæ planctui) tamen accommodatur à Domino & à Ioanne locus ille ad planctum infidelium inutilem, quo in nouissimo die plãcturi sunt se illum

D occidisse, aut in illum nõ credidisse, sicut & quod dicitur à propheta: Aspicient ad me quem confixerunt; quanquam secundum proprium sensum dictum sit de fidelibus Iudæis, qui compuncti corde & dolentes se occidisse Dominum, per fidẽ conspecturi erant in eũ quem confixerant (pręcedit enim, & effundã super habitatores Hierusalẽ spiritũ gratiæ;) tamen & à Ioãne accommodatur ad Iudęos infideles, qui in nouissimo die oculis corporalibus aspicient in eũ quem transfixerunt exhibentẽ sese eũ vulnerum cicatricibus, vt significet eos qui pie & cum fructu illũ per fidem aspicere, eiusq; mor-

E tem plangere noluerunt, aliquando vel inuitos cõspecturos illum, & inutiliter tum plancturos. Hinc ergo intelligendum, vnius eiusdemque scripturæ varios esse sensus, etiam à spiritu intentos.

ET VIDEBVNT FILIVM HOMINIS VENIENTEM IN NVBIBVS COELI, CVM VIRTVTE.] Cum in cœlos ascendisset Dominus, dixerunt angeli: Sic veniet quemadmodum vidistis Actuum 1.
eũ euntẽ in cœlum. At de ipso eunte in cœlum di-

citur illo loco, quod nubes susceperit eũ ab ocu- A lis eorum. Itaque sicut à vera nube susceptus, profectus est in cœlum, ita & in veris nubibus cœli venturus est ad iudicium. Quod in ipsius ostẽsũ est transfiguratione, quæ specimen quoddã erat illius gloriæ in qua appariturus est in nouissimo diẽ. Tunc enim etiã in nube lucida facta fuit gloriosa illa trãsfiguratio. Prædictum fuit istud & à
Daniel. 7 Daniele, ad quem locum videri potest Dominum hic respexisse. Et ecce, inquit, cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat. Nubes autẽ hę partim facient ad hoc vt toleari possit ab omnibus summa aduenientis Christi claritas & splendor, partim ad gloriæ Christi augmentum, cui nubes B illæ velut sedes erũt & vehiculum, Deo proprium in scripturis. In nube enim fere dicuntur in scripturis factæ insignes Dei apparitiones. Dicitur autem filius hominis tunc venturus cũ virtute multa, id est, magna, & maiestate, vel gloria, ad distinctionem huius aduentus à primo, in quo venit in magna infirmitate, & humilitate. Et quidẽ virtus eius in eo relucebit, quòd ad eius imperium statim omnes resurgent mortui, omnesque in momẽto & in ictu oculi congregabuntur ad ipsũ, & vel inuiti omnes illi curuabunt genu cœlestes, terrestres, & inferni, quodque omnes efficaciter sit iudicaturus, singulis reddens secũdum merita. Maiestas vero & gloria relucebit in corporis claritate, in angelorum stipantium ipsum multitudine, atque in nubis circundantis illum amictu. Bene autem non dictũ est simpliciter, cũm virtute & maiestate, sed, cum virtute multa & maiestate, multa scilicet. Nam ad vtrũque id est referendũ. In primo enim aduentu venit etiam cum virtute & potestate, quã mirabilia est operatus, atq; in trãsfiguratione sua visus est in maiestate: at in secũdo multo maiori cum potestate & claritate venturus est.

ET TVNC MITTAT ANGELVS SVOS CVM TVBA ET VOCE MAGNA, &c.] Præpostero hæc dicuntur ordine. Prius enim mittentur angeli qui omnes congregabunt, quàm videbunt omnes filium hominis venientẽ in nubibus cœli, & quàm plangẽt eum omnes tribus terrę: sed quoniam omnia breuissimo perficientur tẽpore, D & omnia simul ferè concurrent, ideo non est mirum quòd ordo in narratione non seruetur. Porro angelorũ ministerio futuram mortuorum resurrectionem & congregationem, Dominus etiam cap. 13. Matthæi in aliquot parabolis docuit. Docet & Paulus, dicens: Ipse Dominus in iussu & in voce
1. Thes. 4 archangeli, & in tuba Dei descẽdet de cœlo. Sicut autẽ apud Paulum illo loco idem est intelligendũ per iussum & vocem archangeli & tubam Dei: ita & hic idem est tuba & vox magna, ita vt coniunctio, &, expositiue posita sit, & sit sensus: cum tuba, hoc est, voce magna. Græca verò habẽt, cũ tu- E ba vocis magnæ, hoc est, cũ tuba quæ vocẽ edet magnam: vel potius intransitiuẽ; cum tuba quæ erit vox magna. Nũ enim te vera tuba aliqua corporea est intelligẽda futura, sed vox archãgeli quę adeo magna erit, vt ad illius clamorẽ omnes mortui de terræ puluere resurgãt. Quã vocẽ fore cor-
Ioann. 4. poralẽ annotauimus verisimile esse circa illud Ioãnnis: omnes qui in monumentis sunt audient vocẽ filii Dei. Exprimitur que vocis huius qualitas po-
Matt. 25 stea apud Matthæũ, cũ dicitur in parabola: Media nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obuiã ei. Præcesserũt autẽ & in veteri aliquot figuræ huius conuocationis, quæ per tubã & vocẽ magnam huius dicitur hic efficienda, ad quas videri merito potest hic allusũ esse. Si quidem cum in montem Sion descenderet Dominus legẽ suis daturus, audiebatur tubæ sonitus, pręceperũq; eis fuit, vt tum primũ ascenderent in mõtem, hoc est, monti appropinquarent, cum cœpisset clangere buccina. In quo specimen quoddã editũ est huius vltimæ populi Dei congregationis, sicut & in terribili illo Dei descensu, typus quidã præcessit nouissimi aduẽtus Christi ad iudicium. Rursum, vt scribitur Numer. 10. populus Israeliticus, tubæ sonitu cõuocari per sacerdotes solitus fuit, quando congregãdus erat populus ad tabernaculũ ex quatuor mũdi partibus in quibus erant castrametati: ita ergo & nũc hic dicitur, quòd angeli tubæ & vocis magnæ sonitu cõgregabunt electos, à quatuor vẽtis, hoc est, ab oriente, occidente, aquilone, & austro, hoc est omnibus mundi quantũuis remotis partibus. Per quatuor enim vẽtos in scripturis significantur quatuor mundi partes præcipuæ, à quibus præcipui venti quatuor flant; in quatuor autẽ illis partibus, totus mundus significatur. Vnde dicitur,
In quatuor ventos cœli dispersi vos, id est, omnẽ Zach 2.
terrã, & in omnes gentes. Quò autẽ rectè intelligatur quod sequitur apud Matthæum, *à summis cœlorum vsque ad terminos eorum*, & apud Marcum, *à summo terræ vsque ad summum cœli*, quoniam hæ partes à plerisq; male intelligitur, sciendũ est, q apud Matthæũ per dictione, summis, & dictione, terminos, Græcis sit eadem dictio ἄκρων, quę est & in Marco. Hæc autem dictio non tãtum significat summum, sed etiã extremũ, quod præsenti loco magis conuenitet. Sensus enim est, electos congregandos ab vna cœli extremitate, vsque ad alteram cœli extremitatem. Summum ergo hic pro extremo positũ est, quemadmodũ & Psal. 18. cũm dicitur de sole: A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsq; ad summum eius, pro eo quod est, ab vna cœli extremitate; nẽpe ab oriente, est egressio eius, & occursus eius est vsque ad alterã cœli extremitatẽ, Deut. 4.
nempe occidentem. Sic cum dicit Moses: Interroga de diebus antiquis, à summo cœlo vsque ad sũmum eius, hoc est ab omnibus hominibus qui sũt super terrã, ab vno cœli termino vsque ad alterum. Quibus locis dictio Hebraica, Cetseth, manifestè significat non altitudinem vel summitatem, sed extremitatem. Ex istu autem Deuteronomii loco patet idem esse summũ vel extremũ cœli, quod est summum vel extremũ terræ. Quod & ex Marco hic patet, qui dicit, à summo terræ vsque ad sũmum cœli, pro eo quod Matthæus dicit, à summis cœlorum vsque ad terminos eorum. Sensus ergo est apud Marcum: ab vna terræ extremitate, vsque ad appositam cœli extremitatem. Itaque hę orationes non significãt aliud quàm id quod præcedit, *a quatuor ventis*, sed additæ tantum sunt ad partis illius declarationem & exaggerationẽ, quo firmius asseueraretur ab omnibus omnino mundi partibus electos congregandos, ne quisquam ob loci in quo vixit & mortuus est distantiam diffideret se colligendum cum aliis. Non ergo dictum est, à summis cœlorum, propter animas electorum à cœlis abducendas, vt quidam intelligunt, sed ratione corporum resurgentium ad vocẽ magnam tubæ, dicuntur electi congregandi è locis in quibus fuerunt sepulti & resurrexerunt. Quanquam autem Angeli mittendi etiã sint vt impios colligant,

colligant, (nam dicitur apud Matthæum, mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala) peculiariter tamen hic dicuntur congregandi electi, quod hic allusum sit ad eas veteris populi conuocationes, de quibus dictũ est, in quibus Dei populus tubæ sonitu conuocabatur: aut etiam quia hic allusum est ad eas scripturas, in quibus Deus frequenter dicit se congregaturum suos ab omnibus mundi partibus. vt: Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni, Da: & austro, Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ.

B His avtem fieri incipientibvs, svspicita et levata, &c.] Per hoc quod dicit, *suspicite & leuate capita vestra*, tropicè significat eis tum gaudendum & bene fidendum merito esse. Qui enim mœsto sunt animo & in afflictionibus, incedunt vultu in terram dimisso: quibus vero è malis datur respirandi spes, ii vultum prius dimissum attollere solent, & fidenti animo ad desideratam anhelare salutem & redemptionem. Porro dubium hic est quid demonstret pronomen *his*. Si enim dicatur demonstrare ea quæ mox præcedunt, quomodo dicitur quod his fieri incipientibus appropinquet redẽptio sanctorum, & prope sit regnum Dei? Nam inter ea C etiam est aduentus Christi, & sanctorum resurrectio, quæ cùm erunt, non iam appropinquabit sanctorum redemptio, sed erit: nec prope erit regnũ Dei, sed tum erit. auget difficultatem quòd Matthæus dicit; *cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in ianuis*. Nam ad Lucam dici posset, non dixisse Dominũ cùm hæc fiunt scitote quod prope est regnũ Dei, sed, cùm hæc fieri incipient, cùm scilicet incipient signa illa in sole & luna. At Matthæus dicit, *cum videritis hæc omnia*, cum inter prædicta omnia, etiam sit Christi aduentus, qui cum erit, non iam prope erit in ianuis, sed omnino erit. Nam & similitudo quam Dominus adhibet, demonstrat futura & needum existẽtia ex signis cognoscere. Hæc difficultas adeo mouit D. D Augustinum, vt sicut quod dicitur de solis, lunæ, & stellarum obscuratione, refert ad tempora Antichristi, ita putarit illud quod postea subiũgitur: *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli, &c.* potius intelligendum de spirituali aduentu filii hominis, quasi nunquam venire cessat modo in membris suis tanquam in nubibus, aut in Ecclesia ipsa tota, tanquam in nube magna, vt significetur quod tẽpore grauissimæ persecutionis qua sub Antichristo sol obscurabitur & luna, filius Dei spiritualiter sit visitaturus suos fideles, non tantum eo modo quo eam semper visitat, sed cum potestate magna & maiestate, quia maior potestas & maiestas tunc apparebit sanctis quibus magnam virtutem dabit, ne tanta persecu- E tione vincantur. Verum hic sensus coactior videtur, quod dubitandum non videatur, quin quod dicit: *Et tunc videbunt filium hominis venientem*, &c. sit secundum proprium sensum intelligendum de corporali & sensibili Domini aduentu ad iudicium, maxime cum sequatur: *Et tunc mittet Angelos suos cum tuba*, quod pertinet ad resurrectionis & iudicii diem. Euthymius Chrysostomi sectator pronomen *hæc*, apud Matthæum & Lucam, putat referendum ad ea quæ dicta sunt de pseudochristis & pseudoprophetis, qui daturi

A sunt signa & prodigia magna, vt significetur prope esse aduentum Christi & regnum eius, cum nouissimus Antichristus cum suis aduenerit pseudo prophetis. Sunt & qui pronomen, hæc, referunt ad omnia quæ hactenus prædicta sunt à Domino etiam de vastatione Iudæorum, & his quæ eam præcessura erant, vt intelligatur Dominus suos monere ne animo concidant cum omnia illa quæ prædicta sunt mala, viderint suo ordine euenire, sed potius hilaritatem & alacritatem præ se ferant in illis malis, scientes hęc omnia præcedere debere aduentum suum, & quo plura eorum viderint adimpleta, eo propius adesse aduẽtus tempus intelligant. Sicut cum ficus & aliæ arbores gemmas protrudunt, produxerintq́; folia, scimus prope esse æstatem, sic tamen vt non e vestigio plenam æstatem, sed primum florem, inde ficuum incrementum, & demum suo tempore ficus maturas, atque iustam æstatem adfore scimus. In hunc modũ præsentem locum intellexisse videtur D. Hieronymus sic scribens: Sub exemplo arboris docuit consummationis aduentũ. Quomodo, inquit, quando teneri fuerint in arbore ficos cauliculi: & gemma erumpit in florem, cortexque folia parturit, intelligitis æstatis aduentum, & Fauonii ac veris introitum: ita cum hæc omnia quæ scripta sunt videritis, nolite putare iam adesse consummationem mundi, sed quasi procemia & præcursores quosdã venire, vt ostendant quod prope sit & in ianuis. Hæc ille. Non ergo secũdum Hieronymum pronomẽ *hæc*, refertur ad ea quæ de Solis ac Lunæ obscuratione & aliis sequentibus, sunt dicta, quia solis obscurationem intelligit futuram in ipso Domini aduentu per ipsius eximiorem claritatem: sed ad omnia illa quæ dicta sunt præcessura aduentũ Domini. Theophylactus refert pronomen, *hæc*, ad ea quæ mox præcedunt, Solis scilicet & Lunæ obscurationem, & totius mundi innouationem. Hæc enim paulo aduentum Domini, vt diximus, pręcessura, portendẽt iamiam ipsum venturum. Nec inconueniens fuerit pronomen, *hæc*, etiam referri ad ea quę dicta sunt de signo filij hominis parente in cœlo, & filio hominis veniente in nubibus cœli, eo quod Matthęus dicat; *cum videritis hæc omnia*. Sed tũc in illo quod dicũt Matthęus & Marcus; *scitote quia prope est in ianuis*; non poterit subintelligi aduentus filij hominis, sed regnũ Dei, quemadmodum expressit Lucas. Cum enim viderint fideles solem obscurari, signum filij hominis parere in cœlo, filium hominis venientem in nubibus, & angelos colligere electos, necdum erit ipsis fidelibus regnũ Dei, nec perfecta erit ipsis redemptio eorũ, sed hęc illis propinqua erunt. Tunc enim instabit tempus quo post separationẽ malorum à bonis, audituri sunt vocem illam dulcissimam: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnũ à constitutione mundi. Ac tum quidem participes erunt facti regni Dei, & certi de sua redemptione. Ad hunc sane modũ potius intelligendum crediderim, propterea quod apud Lucam illud; His autẽ fieri incipiẽtibus, suspicite & leuate capita vestra, &c. videatur dictũ fidelibus è regione illius quod de impiis dictũ est, ipsos apparentibus signis in sole, Luna, & mari angustandos, & exaturos pre timore & expectatione superuenturorum. Deinde, cum dicitur fidelibus, vt ob certam redemptionis suę spem attollant capita, satis significatur, eos prius in

1. Reg. 1.

Mat. 25

multis malis verſatutos, à quibus tũ iubentut propīquã redemptionẽ expectare, & proinde quod dicit; *ſuſpicite & leuate*; nou ad omnia illa tempora pertiuet quibus molta erant ſancti mala paſſuri, ſed tantum ad tempus iuſtantis rettributionis. Itaque ſeuſus erit: His quæ modo dixi fieri incipiẽtibus, uolite ſimulcũ hominibus huius mundi, quoa dixi anguſtaudos his cõſpectis, & plauctutos, etiã ipſi animo concidere & turbari, ſed contrà ſummam hilaritatem in animo habere, certi quod inſtet redemptio veſtra Illi quidem cum dixerint, pax & ſecuritas, ſubitò corripientur, his cõſpectis ſignis, anguſtia & deſperatioue: vos autem qui cõtinuis in hoc mundo malis afficiemini, ſemper lugentes, tum conuenit ob omnino proximam ve-

Rom. 8. ſtram redemptiouem deiectũ vultum attollete, atque omni triſtitia excuſſa ac metu depoſito, omnem bilatitatem præferre. Loquitur ergo hic Dominus de redemptione ſanctorum à malis quę hic premunt eos, tedemptioue item corpotis eorum à corruptione, de qua Paulus: Intra nos gemimus adoptiouem filiorum Dei, expectãtes redemptionem corporis noſtri. Vt autem certiores ſuos Dominus facerer fœliciratis & regni quod expectare eos voluit, appatentibus ſignis illis in Sole, Luna, & mari, quæ quoniã erant hortibilia futura, magis timorem erant per ſe incuſſura, ſimilitudinem ex naturali illis proponit exemplo, admonens vt quẽadmodum ex gemmis & foliis arborum primum prodeuutibus intelligimus æſtatem inſtare, ita ex illis ſignis intelligamus inſtare regnum Dei. Qua quidem ſimilitudine tria Dominus ſignificauit, vt indicat D. Chryſoſtomus. Primum, quod non magnum temporis ſpatiũ ſit futurum inter illa ſigna & regnum Dei, ſed ea regni Dei fore primordia: ſicut non magnum eſt ſpatium inter gemmas arborum, & æſtatem, adeo vt huius arborum gemmæ initium quoddam ſint. Neq; enim æſtatis uomen hic puto eſſe ſic accipiẽdum, vt à vere diſtinguitur, ſed vt ver in ſe includit. Secuudo ſignificatur, quod certò & neceſſario regnum Dei ſit ſigna illa ſecuturum, quemadmodum certum eſt & neceſſarium, vt gemmantibus arboribns æſtas aduenıat. Non enim (inquit Chryſoſtomns) ea ratione tantũmodo ſimilitudine ficus vſus eſt, vt ſpatium temporis deſignaret, ſed vt omnino futuram rem confirmaret. Nam ſicut hoc eſſe neceſſe eſt, ſic illud quoque neceſſatio erit. Tertiò ſubtiliori intelligentia etiam ſignificatur, hortibilia illa quæ dicta ſunt ſigna, nõ portendete fidelibus immiuentem malorum tempeſtatem, & veluti hyemem quandã: ſed illis ſignificate retum omnium iucundam immutationẽ, & fœlicioris tẽporis poſt vitæ quam hic vixerunt aſperitatem, ſucceſſionẽ, veluti æſtatis poſt hyemem. Impiis enim qui hic ſuam vixerunt æſtatem, dicentes pax & ſecuritas, ſigna illa portendent aduenientem malorum tempeſtatem, quemadmodum poſt aperte Dominus ſignificat,

Lucæ 21. dicens: Tanquam loquens ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciẽ orbis terræ. At iuſtis econtrario portẽdent ſpiritualẽ æſtatem & tranquillitatem à fluctibus huius vitæ, & omnibus malis futuram. Itaque tunc perfecte implebitur illis illud Canticorum: Iam byems tranſiit, imber abiit &

Cant. 2. receſſit, flores apparuerunt in terra, ficus protulit groſſos ſuos, vineæ florentes dederunt odorem ſuum. Dicunt autem Matthæus & Marcus de ficu cum iam ramus eius teuer, hoc eſt, mollis fue-

A rit, quia in hyeme arborũ rami rigore frigoris indurautur, vt flecti cõmode nõ poſſint: at vere adueniente, ſucco repleti molleſcunt, ac molleſcentes gemmas ac folia progignere incipiũt. Lucas vero, vt nos quidem legimus, habet *cum producunt iam ex ſe fructum*: at de fructu nulla fit apud Græcos meutio, ſed tãtum habent, ὅταν προβάλωσιν ἤδη, id eſt, cum iam proruperint, vel proferre & producere cœperint, ſcilicet gẽmas & folia. Itaque nomen fructus apud uos accipi debet pro omni eo quod ex arboribus prodit, vt & folia comprehendat & gemmas. Nam cum arbores perfectũ ex ſe fructũ produeunt, non iam prope eſt æſtas, ſed plena eſt

B æſtas. Quod autem pro eo quod in Matthæo & Luca, verſum eſt, ſcitis quia prope eſt æſtas; in Marco legamus per imperatiuũ; cognoſcite quia in proximo eſt æſtas; prouenit ex verbi Græci γινώσκετε, ambiguitate, quod & indicatiui eſt modi & imperatiui. Multi tamẽ libri etiam in Marco habent indicatiuum, cognoſcitis. In illo apud Matthæum & Marcum; ſcito quia prope eſt in ianuis; dicitur prouerbiali ſermone eſſe in ianuis, quod propinquum eſt vt veniat, eo quod ſit prope ad ingreſſum qui aſſiſtit oſtio. Sic & Iacobus dicit. Ecce Iudex ante ianuam aſſiſtit. Sed ibi ante ianuam, hic dicitur fore in ianuis, cum illa fiẽt quæ dicta ſunt.

AMEN DICO VOBIS, QVIA NON PRAETERIBIT GENERATIO HAEC DONEC HAEC OMNIA] Obſcurum eſt quid per

C generatiouẽ hãc Dominus hic ſignificare voluerit: ideoq; valde varie à diuerſis iſtud intelligitur. Hieronymus enim putat aut omne hominũ genus ſignificari, aut ſpecialiter Iudæorũ. Certe Iudæorũ gentem ſolet Dominus hoc modo notare, vt cum ſuprà dixit, primum oportet filiũ hominis reprobari à generatione hac. &: *Amen dico vobis, venient hæc omnia ſuper generationem iſtam.* Verum quorſum diceret Dominus generationem Iudæorum non pręterituram donec omnia prædicta fierent, non facile apparet, multo minus, quare in genere generationem hominum non antè diceret præterituram. D. Chryſoſtomus intelligit ſignificatam generationem iuſtorum & fideliũ, idque Iacobi. 5 ideo de ea dictum, ne metuerẽt Apoſtoli, per prædicta pericula penitus fideles delendos, & prædi-

D cationem euangelij ſupprimendam: ſed certiores eſſent, religionem Chriſtianã vſque ad ſeculi conſummationem & nouiſſimum Domini aduentũ perſeueraturam. Verũ ſi bene penſitemus ſcopũ Chriſti, omnino apparebit ipſum hac ſententia ſignificare voluiſſe certo & breui hæc omnia quæ dixit euentura. Itaque Thoſtatus per generationẽ hanc, intelligit gentem Iudaicam quæ tum viuebat cum hæc Chriſtus loqueretur: & per hæc omnia putat tantũ demonſtrari ea quæ in prædictis pertinent ad Iudæorum nationem, nempe quæ dicta ſunt de Hieroſolymorũ excidio, & his quæ illud erãt præceſſura, vt ſignificetur omnia illa quæ dicta ſunt euentura in populo Iudaico; breui omnia tẽpore euentura, ita vt illa cũcta ſint conſpectu-

E ri pleriq; tum viuentes cũ hæc dicerentur. Obſtare autẽ nimis videtur huic intelligentiæ, quod in illo, *hæc omnia*, videantur comprehendenda quæcunque prius dicta ſunt. Quidam putat dictionem γενεὰν hoc loco vertendam potius per ætatem vel ſeculum. Nam & illud ſignificat ea dictio. vnde Neſtor τρεῖς γενεὰς vixiſſe legitur, quod tres hominum ætates durauiſſet. Eſt autem ætas vel ſeculũ

A Romanis proprie spatium centū annorum. Quomodo & dictio Dor Hebræis nonnūquam accipitur, quæ fere verti solet, generatio. Nā Gē. 15. quatuor generationes, & quater centū anni pro eodem accipiuntur. Cum enim dixisset Dominus Abrahæ semen eius affligendū quadringentis annis à populo cui seruiturū erat, subiecit: Generatione autē quarta reuertētur huc. Sunt ergo qui nomē ætatis & generationis in ista significatione hic accipientes intelligunt significatū à Domino omnia quæ dicta sūt excepto solo extremo die, euentura intra centenos illos qui tum fluebāt annos, & in eo quod tunc erat seculo. In eo enim auditi fuerūt apud Iudæos rumores bellorū, prælia multa cōmissa, impostura valuit pseudoprophetarum, persecutionem tulerunt apostoli, prædicatum est vbique euangeliū regni, excisa Hierusalem, rursus

B pseudochristi & pseudoprophetæ seduxerūt multos. Diē autem extremū, in quo aut circa quē fiēt Solis & Lunę defectio, stellarū casus, &c. excipi debere volunt, quod is soli patri notus mox dicatur à Christo. Verum quoniam & hoc coactius videtur cū absolutè dicant; donec hæc ōnia fiant; & quia illud quod dictū est de pseudochristis, qui dabunt signa magna, maxime pertinet ad tempus nouissimi Antichristi, qui intra seculum illud non venit, conuenientius nomen ætatis crediderim hic accipi debere pro toto tempore quod fluet inter primum & secundū Domini aduentū, quod nouissi-

C ma dicitur mundi ætas, & à Ioāne dicitur nouissima hora, à Paulo vero, in quos fines seculorum deuenerunt, vt intelligatur Dominus significare, eā mundi ætatem, quæ per nouā euangelii prędicationem (qua mundo mirabilis quædā rerum mutatio est inducta) tū cœpta erat, nouissimā esse, nec præter eā aliam expectandā singularem orbis mutationē, donec omnia quæ dicta sunt fierent. Ideo enim Ioānes dixit nouissimā esse hāc horā, & Paulus fines seculorū deuenisse in nos, & Petrus omnium finē appropinquasse. Significat ergo Dominus citò omnia quæ dixit euētura, quia ante finē eius quæ tum cœpta erat ætatis. Et potest secūdū hunc intellectum illud, hæc omnia, referri vel ad

D omnia prædicta, vel peculiariter ad ea quæ dicta sunt euentura in nouissimo die vel circa eum: quēadmodum & cùm præcedit; *cum videritis hæc omnia fieri*, vt significetur aduentū filii hominis finem impositurum huic currenti ætati, non autē aliquā aliam singularem orbis mutationē. Si autē accipiatur secundum D. Hieronymi sententiam, de generatione Iudaica, intelligendū de ea gente peculiariter prædixisse eam vsque in finem permansurā, cùm aliæ nationes fere transeant, vt significaret eam seruandam in testimonium vanæ suæ expectationis, quam habet de suo Messia, secundùm suum quem habent in scripturis intellectum.

COELVM ET TERRA TRANSIBVNT, VERBA AVTEM MEA NON PRAETERIBVNT.] Sicut superiori sententia cito omnia si-

E gnificauit euentura, ita nunc hac sententia certò omnia significat euentura quæ dixit. Et sanè merito hanc dictorum confirmationem subiecit, idq; maximè ob prædictum suum aduentū, quòd hic hominum iudicio videretur nimis differri, adeo vt etiam tempore Apostolorum ob eius dilationem quidam putauerint vanam esse aduentus eius ex- 2. Pet. 3. pectationem, vt testatur Petrus. Cæterū verba sua dicit non transitura, non quantum ad sonum qui

A transit, sed quantùm ad rem per verba significatā, ratione cuius verba hominum dicimus vel vana, vel firma. Sensus ergo est; Verba mea non erunt inania, vt non eueniat quod illa prędicunt, quemadmodum hominum verba quibus aliquid prędicunt & promittunt, frequenter inueniūtur inania, siue propter mendacitatem & mutationē loquentis, siue quod aliud quid externum impediat prædictorum euentum, aut promissionis adimpletionem. Bene autem summam volens verborum suorum significare firmitatem, comparat ea cum cœlo & terra, præferens ea his, eo quod omniū quæ in mundo sunt, hæc maximè sunt firma & immobilia, significans sua verba firmissimis rebus esse firmiora & constantiora. Porro quod Dominus comparando cœlū & terram cū verbis suis dicit

B illa transitura, non autē verba sua, dupliciter potest intelligi. Primo, vt intelligamus significari, cœlum & terram quādoque transitura, nimirū in nouissimo die. Nam id aperte testatus est D. Petrus, ibidem. dicēs: Adueniet dies Domini sicut fur, in quo cœli magno impetu transient. Prædixit & Psalmista, dicens de cœlo & terra: ipsi peribunt, tu autē per- Psal. 125 manes, & omnes sicut vestimentum veterascent. Et Esaiæ 51. Cœli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimētum atteretur, & habitatores eius sicut hæc interibunt. Salus autem mea in sempiternum erit, & iustitia mea non deficiet. Ad quæ loca

C videri potest Dominus hic respexisse. Transibūt autem & peribunt cœlum & terra, nō abolitione Rom. 8. sui, sed sui immutatione, iuxta illud: Vanitati creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem glorię filiorum Dei. Secundò, intelligi potest non significari cœlum & terram aliquando transitura, sicut secundùm substantiam suam verè non transibūt, nec peribūt, (terra enim & in æternum stat, vt dicit Ecclesiastes: & de cælis dicit Psalm. Statuit ea Eccles. 1. in æternū & in seculum seculi) sed priùs futurum Psal. 148. vt illa pereant & transeant, quę omnium maximē sunt stabilia, & quę scriptura dicit fore ęterna, nec perire possunt, quàm vt transeant verba Domi-

D ni. Sic enim explicat hunc locum Euthymius dicens: Hæc adeo compacta & immobilia prius demolientur; quàm excidant sermones mei. Itaque secundùm hunc intellectum, ex Hebraica phrasi omissa est in hac sententia particula explicans comparationem, quæ sic erat efferēda: Citius cœlum & terra transierint quàm verba mea. Atque in hunc modum præsentem locum intelligēdum magis esse, ex eo apparet, quòd Lucæ 16. simili cōfirmationis modo dicitur: Facilius est cœlum & terram præterire, quàm à lege vnum iota cadere. Qua sententia non hoc videtur significare voluisse Dominus, quòd cœlum & terra præterirēt aliquando, sed simpliciter illud citius euenturum quod nemo futurū facilè putat, quam contingere possit vt verbum Dei fit vanum. In hunc modum Matt. 5. etiam intelligi potest quod dicitur: Amen dico vobis: donec transeat cœlum & terra, iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege; vt particula donec; non significet quid aliquando sit euenturū, sed quid citius sit euenturū. Sic enim vulgari modo solemus significare aliquid omnino fieri non posse, vt cùm dicimus: Donec cœlum ruat, tui non obliuiscar. Aut prius cœlum ruet, quam tui memoria excidet. Sic videtur accipiendum quod

est

est Isaiæ 54. Montes commouebuntur & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non mouebitur. Tali tropo dixit Vergilius Ecloga prima: *Ante leues ergo pascentur in æthere cerui, Et freta destituent nudos in littore pisces: Ante pererratis amborum finibus exul, Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim, Quam nostro illius labatur pectore vultus.* Porro vulgaribus tropis Dominum multa dixisse certum est ex variis locis. Nisi autem huiusmodi tropo intelligatur & illa sententia quæ est Matth. 5. & illa quæ est Lucæ 16. significabitur illis etiam verba Dei aliquando præteritura: quanquam difficilius & posterius quam cœlum & terra, cum Dominus omnino significare voluerit, fieri non posse vt verba eius aut Dei trãseant. De stabilitate verbi Dei & Isaias dicit: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos fœni. Exiccatũ est fœnum, & cecidit flos, verbũ autem Domini manet in æternum. Proinde Dominus dicens hic, *verba autem mea non præteribunt*, verba sua significat esse diuina, cùm verbo Dei proprium significet esse Isaias, manere in æternum.

DE DIE AVTEM ILLA ET HORA NEMO SCIT, NEQVE ANGELI COELORVM, NEQVE, &c.] Postquam prædixit quæ de aduentu suo scire conueniebat, sciens curiosũ hominum ingenium, de certo aduentus sui tempore & die, quem scire non conueniebat, aut vaticinaturum, aut inquisiturum, quemadmodum & Apostoli iam quæsierant, commodè hanc modò subiecit sententiã, qua id agit vt ne sui credãt his qui se diem hunc scire aliosq; docere posse iactitant, nec de illo curiosè pergant quærere, nec neglectos se & contemptos putant, quod illius non sint cognitione donati, quod studiosè cognoscere ambiebãt. Nõ enim conuenit vt quis id se scire iactitet, aut id scire desideret, vel ab ipso Christo, quod ne angelis quidem datum est scire, imo quod & ipse filius suo quodam modo ignorat. Additur enim apud Marcum; *neque filius*; quæ pars & in Matthęo legitur ab Origene & Chrysostomo Græcis authoribus, & ab Hilario & Augustino Latinis authoribus, vt verisimile sit hanc partem ex Matthæo sublatam à quibusdam propter Arrianos, qui hinc filii inæqualitatem colligebant, dicentes nõ posse æqualem esse qui nouit & qui ignorat. Cum autẽ ex aliis multis scripturis certum sit filium patri æqualem, omniáque quæ pater, cognoscere, vt hic ex variis locis cõtra Arrianos probant Chrysostomos & Hieronymus, videndum in quo sensu vere dictum sit, *neq; filius*; quod quare dictum sit à Domino patet ex prædictis, nimirum dispensatione quadam, vt sic efficacius curiositati Apostolorum & nostræ occurreretur. Inter varios autem modos quibus varie ostẽditur quomodo illud accipi possit, duo sunt præcipui. Alter, vt dicatur filiũ dictũ ignorare quatenus erat homo. Quod tamẽ rursum dupliciter potest intelligi. Nam si quidẽ, vt habet communis sententia, Christus ab initio suæ conceptionis, per infusam scientiam omnium habuit cognitionem, vt intelligitur profecisse sapientia, solum ob id quia sapientiæ maiorem cum ætatis accessu ædidit demonstrationem, iam Christus quatenus homo intelligendus est ignorare diem iudicii, cognitione & scientia naturali, aut scientia acquisita. Si autem intelligatur Christus qua-

A tenus homo vere profecisse sapientia, sicut vere profecit ætate, nec omnium cognitionem mox ab initio illi fuisse infusam, iam etiam videtur intelligi posse, Christum quatenus homo, needum cognouisse absolute diem iudicij, cum hæc diceret, quamuis post resurrectionem & ascensionem iam cognoscat. Hoc modo num præsens locus intelligi possit, ex pendendũ inter varios quos affert sensus, relinquit Origenes. Certè Cyrillus li. 9. thesauri ca. 4. fatetur Christum de se quatenus homo erat, dixisse, quod ignoraret diem iudicij, quod proprium sit humanæ naturæ ignorare futura. Alter
B modus explicandi, & quidem melius, hunc locũ, est, vt intelligatur Christum dicere se ignorare illum diem & horam, quòd non sic eum à patre didicisset & accepisset, vt hominibus illum aperire & indicare deberet, quem præcognoscere hominibus non expediebat, vt semper incerti de aduẽtu iudicis, sic viuant quotidie, quasi die alio sint iudicandi. Hunc explicandi modum indicat Diuus Hieronymus, sed apertius D. Hilarius, qui sic habet: Nũquid Deus pater cognitionem diei celandi filium proposito abnegauit, cùm dictum ab eo sit: Omnia mihi tradita sunt à patre meo? Ergo nõ omnia sunt, si est aliquid quod negatur, sed quia
C ad nos omnia à patre accepta deueheret, Deique verbũ non tam futuri in se fidem contineat quàm facti, ideo extra definitionem dies posita est, vt largum licet Deus pœnitentiæ nobis tempus indulgens, incerti tamẽ metu semper nos sollicitos detineret, & ipse nulli loquendo, voluntatem dandi huius diei nulla dicti sui definitione cohiberet. Hęc ille. Sed & Theophylactus hanc indicat intelligendi rationem, addens pulchrum simile: Sicut (inquit) patres sæpe continent quid in manibus, deinde autem dum quærunt hoc filii, & dare ipsi nolunt, occultant, dicentes: Non habemus quod quæritis, & sic plorantes filios compescunt: ita & Dominus vt compescat Apostolos, ne discant de die illo & hora, dixit: Neque ego scio, nisi pater so-
D lus. Hæc ille. Minus autem mirabimur quod Dominus dicit hic se nescire iudicii diem, si obseruemus illud Ioannis: Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Sicut enim ibi dicit se Apostolis omnia nota fecisse quæ à patre audiuit, quia omnia illa nota eis fecit quæ sic à patre audiuit, vt ea illis communicare deberet: ita hic filium dicit nescire, hoc est, nõ audiuisse à patre, quia nõ sic audiuit, vt hominibus illud communicandum ex patris esset voluntate. Vnde discipulis post resurrectionem rursum de tempore interrogantibus, similiter vt hic à curiositate illa eos reuocans dixit: *Non est vestrum scire tempora vel momenta quæ pater posuit in sua potestate.* Cùm enim non dicat: Non est nostrum, sed,
E *non est vestrum scire*, ostendit quod ipse quidem sciat, sed illos non expediat nosse. Nec dissimilis est explicandi ratio, qua hunc locum tractat D. Augustinus, qui lib. 1. de Trini. ca. 12. sic habet: hoc nescit filius, quod nesciẽtes facit, hoc est, quod nõ ita sciebat, vt tunc discipulis indicaret: sicut dictum est ad Abraham: Nunc cognoui quod timeas Deũ, id est, nunc feci vt cognosceres, quia & ipse sibi in illa tentatione innotuit. Et post pauca adfert simile de Paulo dicens: Nam & Apostolus, Neque enim iudicaui me, inquit, scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Eis enim loquebatur qui capere altiora de

Christi

Chtisti deitate oon poterant. Quibus etiam paulo post dicit: non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Hoc ergo inter illos nesciebat, quod per illum scire nō poterant. Et hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Hæc Augustinus. Cęterū hac sententia, & ea quæ in Actis est, Dominus omniū repressit conatum qui de tempore consummationis seculi diuinaturi erāt siue ex scripturis, siue ex astris: vnde falsos quoque vidimus, quotquot id hactenus ausi fuerūt. Nā vt habet Augu. li. 18. de Ciuit Dei, ca. 53. alii ānos qui huic seculo remanēt quadringentos, alii quingentos, alii etiam mille ab ascensione Domini vsque ad eius aduentum compleri posse dixerunt. Omnium vero, inquit, de hac re calculantium digitos resoluit, & quiescere iubet illē qui dicit, *Non est vestrum scire tempora*, &c. Certe D. Irenæus sex tatū annorū milibus mundum constiturum credidit, dicens lib. 5. Quotquot enim diebus hic mundus factus est, tot & millenis annis consummatur. Vnde & cum racia putauit septimo annorum millenario Christum in terris feliciter cum sanctis regnaturum, cumque millenarium septimum correspondsurum septimæ diei in quo quieuit Deus ab omni opere. D. Hierony. enarrās illud Danielis: Beatus qui expectat & peruenit ad dies mille trecētos triginta quinque; putat significari post interfectionem Antichristi qui regnaturos est dies mille ducentos & nonaginta, hoc est, tres annos & semis, superfuturos dies quadraginta quinque, quibus sit Dominus atque Saluator in sua maiestate venturus. Id si verum est, quomodo de die illa nec Angelos scire hic Dominus testatus est, cūm Angelus sit qui illa Danieli prædixit? Proinde aliud videtur illorum dierum numero significatum, quod non facile quis explicauerit. Vt autem venia quædam iis danda sit qui ex scripturis aliquid de die nouissimo conati sunt dicere, plane sunt intolerandi mathematici, qui naturalibus rationibus definire audent tēpora & articulos, quibus hic cursus rerū ordoque cessaturus sit, cum id pater non in rerum natura, sed in sua posuerit potestate. Et tamen quantumuis semel & iterum Dominus significauerit, nihil esse hominibus cum scientia negotii tam reconditi & arcani, nulla res est de qua lubentius homines mentiantur quàm de vēturo illo die, aliisque rebus futuris, quoniam nihil nos lubētius audimus, etiamsi mentiri eos sciamus. Ita fauor in eos noster qui futura iactant prædicere, licētiā eorū alit & nutrit. Vsque adeo in re mirabili vel voluisse dicere, mirandum ducimus. Cæterùm diem iudicii soli Deo notam etiam Zacharias testatur. Nam postquam dixisset; Et Dominus Deus meus veniet, & omnes sancti cum eo; subiecit: Et erit dies vna quæ nota est Domino, non dies, neque nox, & in tempore vesperi erit lux. Ex quo loco desumpta est ea quæ in Ecclesia canitur antiphona: Ecce Dominus veniet, & omnes sancti eius cum eo, & erit in die illa lux magna.

DOCET QVOMODO AD ADVENTVM SVVM NOS PARARE debeamus. Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 17. 18. 21. CAPVT CXXIIII.

Attēdite autem vobis, ne forte grauētur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa, tanquā laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ, &ᶜ sicut factū est† in diebus Noe, ita erit & † in diebus‡ filii hominis: ᵃ sicut enim erant in diebus ante diluuium ᵃ§ comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes ‖ vsque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam, & ᵃ non cognouerunt donec venit diluuiū, & † perdidit omnes, ᵃ ita erit aduentus filii hominis: ᶜ similiter sicut factū est in diebus Lot, edebāt & bibebāt, emebāt & vendebant, plantabant & ædificabant: qua die autē exiit Lot à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cælo, & omnes perdidit: secūdum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur. In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descēdat tollere illa: & qui in agro, similiter nō redeat retro. memores estote vxoris Lot. Quicūque quæsierit animā suā saluā facere, perdet illā, & quicunque perdiderit illā, viuificabit eā. Dico vobis, ᵉ Tuncᶜ in illa nocte ᵃ§ erunt duo in lecto vno, vnus assumetur, & alter relinquetur. Duæ erunt molētes in vnū, vna assumetur, & altera relinquetur: duo in agro, vnus assumetur: & alter relinquetur. ᶜ Respondētes dicūt illi, Vbi Domine? Qui dixit illis: Vbicūque fuerit corpus, illuc congregabūtur & aquilæ. ᵇ Videte, ᴵ vigilate ‖ ergo ᵇ & orate ᶜ omni tēpore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filiū hominis. † ᵉ Nescitis enim ᵇ quādo tēpus sit [&] ᵃ qua hora Dominus vester vēturus sit. Illud autē scitote: Quoniā si sciret paterfamilias qua hora fur vēturus esset, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domū suā. Ideo & vos estote parati, quia qua nescitis hora filius hominis venturus est. Sicut homo qui peregre profectus reliqt domū suā, & dedit seruis suis potestatē cuiusque operis, & ianitori præcepit vt vigilet. ᵃ Quis putas est fidelis seruus & prudēs, quē constituit dominus suus supra familiā suā, vt det illis cibū in tēpore? Beatus ille seruus, quē cum venerit dominus eius, inuenerit sic facientē. Amen dico vobis, Quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire, & cœperit percutere conseruos suos, mādūcet autē & bibat cū ebriosis, veniet dominus serui illius, in die qua non sperat, & hora qua ignorat, & diuidet eū, partēque eius ponet cum hypocritis; illic erit fletus & stridor dētiū. ᵇ Vigilate ergo (nescitis enim quādo dominus domus veniat, serò, an media nocte, an galli cātu, an mane) ne cū venerit repentè, īueniat vos dormientes. Quod autē vobis dico, omnibus dico. Vigilate. ᶜ Dicebat autem & parabolā ad illos, quoniā oportet semper orare, & nō deficere, dicens: Iudex quidā erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur, vidua autē quædam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eū, dicens, Vindica me de aduersario meo. Et nolebat per multū tēpus. Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deū non timeo, nec hominē reuereor, tamen quia molesta est mihi

† a. autem ‡ a. aduētus C. 18. ᵃ c. edebant & bibebant, vxores ducebant, & dabantur ad nuptias ‖ c. an diē qua † a. tulit ᵃ a. duo erunt in agro, vnus assumetur & vnus relinquetur. duæ molētes in mola: vna assumetur, & vna relinquetur: duo in lecto, vnus assumetur & vnus relinquetur. c. 21. ‖ c. Itaque † in qua nescitis c. 18.

mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo veniẽs sugillet me. Ait autẽ Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicit: Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamãtium ad se die ac nocte & patientiã habebit in illis Dico vobis, Quia cito faciet vindictam illorum. Veruntamẽ filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra?

A

ATTENDITE AUTEM VOBIS, NE FORTE GRAVENTUR CORDA VESTRA IN CRAPULA.] Postquam Dominus quæ de aduentu suo cognoscere cõueniebat, præ dixisset, commodè iam etiã subiungit, quomodo ad illum aduentum propter eius incertitudinem nos parare & gerere debeamus. Quæcũque enim hic dicuntur Apostolis dicta, in ipsis etiam nobis dicta sunt. vnde postea dicit Dominus: Quod autem vobis dico, omnibus dico. Nam quãquam sciret Dominus multorum fidelium tempore suum nõ futurum illum generalem ad iudicium aduentum, omnes tamen illum expectare voluit, & ad illum sese parare, quasi mox futurũ. Idque merito, tum quod in illo dicrationem simus vitæ peractæ reddituri, non aliter quam si nobis adhuc hic viuentibus dies ille aduenisset: (neque enim tempo ris quod intercessit mora obliuionem rerum à nobis gestarum inducet) tum quod particulare cuiusque hominis in morte iudicium, id propemodum sit cuique homini, quod erit generale illud iudicium toti hominũ vniuersitati. proinde quod in genere omnibus hic faciendum consulitur, ob nouissimi illius diei incertitudinem, idem etiam singulis facere conuenit, non solum ob illius diei, sed & ob particularis diei quo cuique moriẽdum est incertitudinem. Quare quæcunque deinceps dicũtur de nouissimo Domini aduentu generali, eadem etiam simul ex consequenti sunt accipienda, & de proprio cuiusque Domini aduentu, quo venit mortis tempore animam repetens, & rationem anteactæ vitæ exigens. Quoniam autem in sequentibus Dominus doctutus est, ob incertitudinem sui aduentus, vigilia opus esse, & vigili expectatione aduenturi incerto tempore Domini, ideo imprimis ab eo reuocat quod vigilantiæ illi contrariatur. Id autem est grauedo cordis. Sicut enim grauedo corporis somnum inducit corporalem, & vigilism impedit, sic grauedo cordis non sinit hominem corde vigilare spiritualiter. Dicit ergo: Attendite vobis, hoc est, cauete vobis, ne forte vel nequando grauentur corda vestra. Inter ea autẽ quæ cordi grauedinem afferunt, contrariantẽ vigilãtiæ, ad quã nos est adhortaturus, imprimis est crapula & ebrietas. Imprimis ergo dicit, *In crapula & ebrietate*, id est per crapulã & ebrietatẽ. Vnde & Paulus ad vigilantiã admonens ob aduentum Domini, ebrietatem excludit, dicens: Igitur non dormiamus sicut & cæteri, sed vigilemus, & sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus. Tanta est autem ebrietati cum somno cognatio, & contra sobrietati cum vigilia, vt dictio Græca, νήφω, cum proprie significet sobrium esse, etiã significet vigilare. Porro cum crapula & ebrietas imprimis grauent corpus, & per grauedinem corporalem etiam cor grauent, non dicit tamen Dominus, ne grauentur corpora vestra crapula, sed ne grauẽtur corda vestra, hoc est, mens & animus, eo quod ebrietas maxime habeat peccati rationem, ob grauedinem quam cordi affert, quodque hæc grauedo directe contrarietur vigilantiæ illi spirituali quam mox est exacturos.

Grauat autem cor ebrietas, quia deprimit mentẽ ne possit ad honestatum & cælestium rerum considerationem & desiderium attolli. Cæterum sub crapula & ebrietate intelligendæ etiam sunt libidinis voluptates, vt quæ ebrietatem sequantur, ei que sint connexæ, quibus non minus mens grauatur quam crapula & ebrietate, & tamen ebrietatem expressit potius Dominus, quod hæc vigilæ directius contrarietur. Secundo grauant cor, & sic

B

grauant, vt spiritualem vigilantiam excludant, aut impediant curæ huius vitæ. hoc est, solicitudines earũ rerum quæ ad hanc pertinent vitã: ideoque adiecit Dominus; *& curis huius vitæ*, non quidem omnẽ vitæ huius curã prohibẽs, sed ne sinamus illis cor nostrũ grauari, quod fit cũ sunt immodicæ, eũq; nimio studio tẽporalibus rebus parãdis quis est deditus, cum hæc obiter & perfunctorie curanda essent, & imprimis quærẽdũ regnũ Dei. Immo dicæ enim rerũ terrenarum curæ, sicut ebrietas & voluptates, grauant etiã cor, quiã mẽtem obtundunt, & tardã faciunt ad cœlestium rerũ tum considerationem, tum amorẽ. Vnde Propheta ab hac *Psalm. 4.*

C

grauedine reuocans homines: Filii, inquit, hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Addit autẽ causam Dominus quare cauendum nobis sit à grauitate cordis, *ne (inquit) superueniat in vos repẽtina dies illa*; significans diem illam repentinã inopinatamque fore his qui grauata habẽt corda: quemadmodum & Paulus dicens: Cum dixerint, pax & securitas, tunc repẽtinus eis superueniet interitus, si *1. Thess. 5.* cuti dolor in vtero habentis, & non effugient. Declarat autem id Dominus pulchro simili, dicens:

D

Tãquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terra, hoc est, eos qui terrenis rebus sunt affixi & dediti, in quos dies ille superueniet inopinato, & cum maximo eorum malo, è quo sese nõ poterũt extricare: quemadmodum laqueus superuenit auibus, sed in terrã iam delapsis, non autem his quæ in sublime volant. Sic enim & in eos quorum cõuersatio est in cœlis, nõ superueniet dies illa tanquam laqueus, sed in peccatores. Vnde dicit Propheta; Pluet super pecca to *Psal. 10.* res laqueos. Et Isaias: Formido, & fouea, & laque° *Isaie. 24* super te qui habitator es terræ. Quod ad iudicii diẽ pertinere patet ex his quę ibi apud Prophetã sequuntur. Huic autẽ similitudini iam rectè subiicitur, quod hoc loco Matthę° & Lucas ca. 17. con

E

memorant Dominũ diem iudicii cõparasse cum tempore diluuii & Sodomiticę vltionis. His enim comparationibus idem significatur, quod prędicta similitudine. Et bene quidem diluuii meminit Dominus simul & Sodomorum, quod duę illę vltiones typi quidam fuerint vltionis nouissimæ. Vnde Petrus dicit, quod sicut olim mundus aqua inundatus periit, ita cœli & terra qui nunc sunt, igni reseruati sunt in diem iudicii & perditionis impiorum hominum. Et cap. 2. dicit, Deum ciuitates Sodomorum & Gomorrhæorum in cinerem redigendas, posuisse exemplum eorum qui *2. Petr 3.* impie sunt acturi. Significat autem Dominus his comparationibus hominibus mundo deditis nouissimum diem venturum præter expectationem,

& cum

& cum illorum summo malo, quod effugere non poterunt, sed quod omnes omnino perdet, iustis tamen paucis in comparatione impiorum ab omni malo liberis: quemadmodum & à diluuio Noe cum suis, & ab igne Lot ereptus fuit. Porro cum dicit Dominus, *Edebant & bibebant, vxores ducebant, emebant, vendebant* &c. non voluit his significare peccata ob quæ diluuio & igne homines sint perditi, sed hominum securitatem, in qua vixerant cum vltiones illæ mundo obuenirent. vnde non est quod quis hinc colligat damnari nuptias, quemadmodum fecerunt multi hæretici. Simul tamē etiam his significauit Dominus homines illos totus fuisse deditos rebus huius seculi. Non enim simpliciter dicere voluit illus edisse & bibisse, cū hoc & Noe faceret & Lot, sed largiter eos indulsisse genio. Sic totos in eo fuisse dicere voluit quod emerent, venderent, plantarent & ędificarent. Itaque & his exemplis nos admonet, vt ne, quemadmodum apud Lucam apertè dicit, grauemus corda nostra crapula & curis huius vitæ, quemadmodum isti fecerunt. Notat enim eos comessationis, crapulæ & libidinis, cū dicit: *Edebant & bibebant, vxores ducebant, & dabantur ad nuptias*, curarū vero eos notat, cū dicit: *emebant, vendebant, plantabant, & ædificabant.*

¶IN ILLA HORA QVI FVERINT IN TECTO, ET VASA EIVS IN DOMO, NE, &c. Habentur hæc & apud Matthæū ac Marcum, cū ob imminens excidium Iudæorum hortatur Dominus ad celerem fugam: hic vero apud Lucam eadem ad aliud dicuntur propositum. Et quidē Theophylactus & Euthymius putant hanc admonitionem de non descendendo & non redeundo, pertinere ad tempora Antichristi, & mysticè hæc interpretantur eodem modo, quo hæc eadem supra circa Matthęum & Marcum in sensu accommodatitio explicauimus. Verū quoniam dicitur, *In illo tempore*, aut, *in illa hora*, omnino videtur istud referendum ad illud tempus, de quo mox præcedit: Secundum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur. Proinde simplicius fuerit intelligere, Dominum hac de non descendēdo & non redeundo admonitione significasse, quod qua die filius hominis rursum reuelari cœperit, & varia signa in sole & luna ac reliquis mundi partibus apparere cœperint, omnium rerum terrenarum cura sit deponenda, ac solùm id cogitandum vt venienti quis dignè occurrat, ita vt si fuerit quis in tecto domus, non cogitet de vasis, hoc est, supellectili tollenda & seruanda: aut qui in agro, non redeat retro vt quid tollat è domo: sed quocūque loci repertus fuerit, ibi expectet sui immutationē, auideque cupiat venienti occurrere iudici, atque his bonis contemptis festinet ad meliora. Huic intelligentiæ conuenit quod sequitur: Memores estote vxoris Lot. Perstat enim Dominus in exēplo proximè præcedenti, cui comparauit diem sui aduentus. Nam quoniam dixit sic futurū, quando reuelabitur, quomodo fuit quando Deus pluit ignē & sulphur super Sodomam, commodè nunc monet vt cogitemus quid acciderit vxori Lot, nēpe quomodo conuersa sit in statuam salis, propterea quod amore quodam eorū quæ in Sodomis reliquerat, capta, retrorsum respexerat, idq; recordātes caueamus & nos, ne ad terrena hæc bona respiciētes in illa die malè pereamus, sed potius ad ea quæ antè sunt nos extēdētes saluemus cū Lot,

A etsi cum dispendio omnium fortunarum. Vt autem significaret Dominus in illo die non tantum facultates omnes contemnēdas esse, sed & vitam istam temporalem, subiecit: *Quicunque quæsierit animam suam saluam facere, perdet illam*, &c. quo significat eum qui vitæ huius amore tum vehemēter tenebitur, & omni ratione quæret vitam hanc seruare, perditurum vitam: eū vero qui vitam hāc cōtemnere & nihili facere poterit, spe & amore melioris vitæ, lucrifacturum vitam, & animam suam viuificaturum. Omni quidem tēpore terrena bona & vita propria propter Christum contemnēda sunt, sed maxime id faciendum erit cùm ad generale illud venturus est Dominus iudicium. & simi-
B liter cum mortis tēpus instare quis aduertit, vt & tunc terrenarū rerum curam & amorem & relinquat, nec impensè vitam hanc amet, sed spe fœlicioris vitæ hanc non grauetur vitam perdere. Cæterum quod dicit, *In illa hora*, non præcisè ipsam horam intelligendū est significare, in qua Dominus reuelabitur, sed tempus aduentui & reuelationi valde propinquum, cum scilicet totus orbis cōmoueri cœperit. Nam Domino iam apparēte, nulla monitio prodesse poterit cuiquam. Græca tamē & codices Latini correctiores habēt: *In illa die.*
¶DICO VOBIS, TVNC IN ILLA NOCTE ERVNT DVO IN LECTO VNO, &c.
C His iam significat Dominus, in aduentu suo, & subito bonorū à malis fiendam separationem, & inter coniunctissimos hanc separationem fiendā, vt duplici hoc nomine magis nos ad vigilantiam prouocaret, nec existimemus demum nos dignos facere posse & aptos qui illi occurramus, cum eū mox venturum præsenserimus: aut alicuius cōsortio sic fidamus, vt per eū putemus nos saluandos. Significat item his nullum esse vitæ genus quantumuis abiectum, in quo non suos habeat qui ad æternam sint assumendi fœlicitatem, vt ne quis ob conditionem suam sibi displiceat. Porro cum & apud Matthæum, & apud Lucam nos legamus tria hominum paria, ex quibus vnus sit assumendus ad gloriam, alter relinquendus extremo exitio, apud Græcos in vtroque Euangelista
D duo tantum ponuntur paria. In Luca enim prætermittitur de duobus in agro: apud Matthæum verò de duobus in lecto, ita vt apud nos, in vtroque Euangelista, tertia pars adiecta sit ex altero Euangelistarum. Quoniam enim Lucas in nocte dicit futuram vnius assumptionem, & alterius relictionem, ideo omisit de duobus in agro operantibus, quoniam nocti non conuenit esse & operari in agro. sed duo tantum posuit paria nocti conuenientia, vtpote duorum in lecto vno existētiū, & duarum in vnum, id est, simul in pistrino mo-
E lentium, quod ancillæ etiam nocturno tempore facere consueuerūt. per quę duo paria, omnes homines comprehendit, significans ex vtroque sexu quosdam eligendos aliis relictis. & tam ex diuitibus & liberis significatis per quiescentes in lecto, quàm ex pauperibus & seruis, significatis per eas quæ molunt in mola, quosdam saluandos, aliis pereuntibus. Matthæus verò quoniam postquam dixisset: *De die autem illa nemo scit*, subiecit: *Tunc duo erunt in agro*; ac proinde videretur significasse in die Dominū venturum, & futuram hominum assumptionem, duo illa posuit hominum paria quæ diei conuenirent: vnum par operantium vel existentium in agro, & alterum operantium

domi in mola: quibus duobus paribus etiam est A complexus vtrumque sexum & vtramq; hominũ conditionem, liberorum scilicet & seruorum, vel diuitum & pauperum. Ditioribus enim & liberis cõuenit operari vel versari in agro, pauperibus & seruis molere in mola. Omisit autem de duobus in lecto, quod hoc non conueniret tempori diurno. Nec discordiam aliquam arguit hæc diuersa Euãgelistarum narratio. etsi enim sint diuersa verba, idem tamen apud vtrumque significatur. Et alioqui si diuerso tẽpore dicta sint à Domino quę Lucas scribit & quæ Matthæus, sicut diuerso ea scribunt loco, nõ mirum est Dominũ de eadem re diuersimodè diuersis locutum temporibus. Cęterum per duo illa apud vtrunque Euangelistã paria mysticè accipitur rectè designari duplex fide- B lium vitæ genus, nempe & quod contemplationi ac otio vacat, & quod in actione & labore consistit: vt per quiescẽtes in lecto & existẽtes in agro, intelligantur ij qui cõtemplatiuam, quietã & solitariam delegerunt vitam: per molentes in mola, ij qui actiuum vitæ genus amplexi sunt. Quod si tria legamus hominum paria apud vtrumque Euangelistam, per ea ad literã significabuntur tria hominum genera, nempe otiosorũ & laborantiũ, quorum alii in agro, alii domi operantur, aut alii libero digna, alii seruilia peragunt. Mysticè autẽ secundum Remigiũ, in his tribus tres ecclesiæ ordines rectè accipiuntur designari. Per duos in agro ordo prædicatorũ, quibus commissus est ager C Ecclesiæ: per duos in mola, ordo cõiugatorũ, qui dũ per diuersas curas nunc ad hæc, nunc ad illa flectũtur, quasi molas in circuitu trahũt: per duos in lecto, ordo continentium, quorum requies nomine lecti designatur. In quibus ordinibus sunt boni & mali, iusti & iniusti, & ideo ex eis quidam assumuntur, & quidã relinquuntur. D. Chrysostomus in Matthæo videtur etiam legisse de duob⁹ in lecto. D. verò Hieronymus non, quia in Cõmẽtariis tantùm meminit eorum qui in agro, & qui in mola. Porro ex Luca apparet Dominum noctis tempore venturum ad iudicium, quia dicit; in illa nocte erunt duo in lecto. Ex parabola autẽ de de- D

An nocte futura resurrectio. *Matt. 25.* cem virginibus, quæ apud Matthæum est postea, apparet quòd etiã media nocte resurrectio & iudicium sint futura, cùm dicitur: Media nocte clamor factus est, &c. Vnde Cassiodorus super illo

Psal. 18. Psalmi: Media nocte surgebam. Hoc (ait) tempore primogenita Ægypti percussa sunt, quãdo & spõsus venturus est. In quo autor ille videtur imitar⁹ D. Hieronymũ, qui super illo Matthæi; Media nocte clamor factus est, scribit traditionẽ esse Iudæorum, Christum media nocte venturum in similitudinẽ Ægyptii temporis, quando pascha celebratũ est, & percussa primogenita Ægypti. Vnde putat & fluxisse traditionem Apostolicam quę in sua adhuc permãsit tempora, vt in die vigiliarum Paschę, ante noctis dimidium, populos dimittere nõ E liceret, expectantes aduentũ Domini, additque ob id dixisse Psalmistam: Media nocte surgebam ad

Psal. 118. confitendum tibi super iudicia iustificationis tuę. Non tamen hæc loca necessario conuincunt noctis tempore Dominum vẽturum. Potest enim in-

1. Thess. 5. telligi dictũ de nocte, primùm quia aduenie t inopinatè, iuxta illud Pauli: Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet; deinde & propter tristem omnium rerum faciem quæ erit circa eius aduentũ, dum sol & luna obscurabuntur. Creditur autẽ a

A quibusdam non improbabiliter, resurrectionem omniũ fore in crepusculo, sole existẽte in oriente, & luna in occidẽte, quia in tali dispositione sol & luna creduntur esse creata, vt sic eorũ circulatio compleatur penitus per reditum ad idem pũctũ. vnde de Christo creditur quod tali hora resurrexerit. Cum autem audirẽt discipuli ex duobus alterum assumendum, cupidi noscere locũ regni de quo adhuc carnaliter cogitabant, quærunt: *Vbi Domine?* pro, Quo Domine, scilicet assumentur? Nam, vbi, hic pro quo positum est, cùm inter vbi & quo sit Latinis differentia, quod tamẽ vtrumque Græca dictio πῦ significat. Dominus vero significare volens non opus esse vt de loco sint solliciti, satisque esse vt sciant se ibi futuros vbicun- B que ipse est futurus, dicit: *Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.* Quod suprà satis est expositum. Est autem hic Græcis pro dictione, corpus, σῶμα, non πτῶμα, id est, cadauer, quemadmodum apud Matthæũ, sed sicut apud nos corpus pro cadauere nonnũquam accipitur, ita & hic accipitur σῶμα. *Matt. 24.*

b VIDETE, VIGILATE, ERGO, ET ORATE, OMNI TEMPORE ORANTES, &c.) Admonuit superius cauere ab his quæ vigilantiã impediũt, nũc vero admonet nos ad vigilantiam, nec ad eam tantũ, sed & ad orationem, dicens: *Vigilate & orate*, quæ duo & postea coniunxit, cũ ad vigilantiam corporalem suos admonuit iamiã capiendus. Et quidem bene hæc duo coniuncta *Luca 17.* C sunt. Nam sic significatũ est, nostra quidem opera & diligentia opus esse, sed huic tamen non sic fidendũ, quin agnoscere debeamus nos nihil posse sine gratia Dei. Cũ enim dicit, *vigilate*, nostram requirit diligentiam: cũ vero, *orate*, vult vt petamus tum ab adiutorio diuinæ gratiæ. Sicut autem Paulo, cũ dicit: Non dormiamus sicut & cæteri; dormire est, à bonis cessare operibus: ita vigilare apud illũ & hic est, bonis vacare operibus, assidueque venturũ Dominum expectare. Cæterum illud, *omni tempore*, quod est apud Lucam, potest coniungi vel cũ præcedenti verbo, *vigilate*, vt significetur omni tempore vigilandum: vel cũ D participio, *orantes*, vel potius ad vtrumque referendum est. Omni autem tempore orandum, non quod omni momento hoc sit faciendum, & soli vacandũ orationi, sed quod incessanter sit orandũ, & nunquam ab oratione penitus cessandum, quod fit si non satis putemus semel Deum quid rogasse, sed singulis diebus & opportunis horis perseueremus eum orare. Sic Paulus iubet sine intermissione orare. Sic & per parabolam de iudice iniquo docet semper oportere orare, & nunquam deficere. Alioqui etiam semper orat, qui bonis semper insistit operibus. His enim significat se petere & quærere regnũ Dei. Quid autem orandum sit explicat, subiungens: vt digni habeami- E ni vel reddamini fugere omnia ista quæ futura sunt, mala scilicet tempus obuentura, & stare ante filiũ hominis. Quę pars dupliciter accipi potest. Primo, vt stare ante filium hominis, sit illius vultum simul cum sanctis Angelis in æternum conspicere, vt significentur duo precanda, fuga malorum, & consortium fœlicitatis. Secundo, vt stare ante filium hominis, sit illius iram & seueritatem in tremendo iudicii die sustinere, & intrepide tunc coram illo consistere, quomodo de iustis dicitur: Tunc stabunt iusti in magna constantia *1. Thess. 5* *1. Thess. 5.* *Sapien. 5.*

aduersus

aduersus eos qui se angustauerunt. Contrà vero A de impiis dicitur: Ante faciem frigoris eius quis (Psal. 147.) sustinebit? Et: Ante faciem indignationis eius (Nahum 1.) quis stabit? Et: Ideo non resurgent impii in iudi- (Psalm. 1.) cio, neque peccatores in concilio iustorum. Hic enim pro, resurgent, dictio Hebraica magis significat subsistent aut stabunt, vt quidam vertunt, vt significetur impios in iudicio non subsistituros nec toleraturos Dei vultum & iram, nec suam causam tunc posse probare, sed casuros à causa sua. Hos enim etiã Latinus sermo stare dicit in iudicio, qui suam causam probare & defendere valent. Docet autem Saluator orandum, non vt fugiamus mala, sed vt digni, inquit, habeamini, vel, vt Græca etiã possunt verti, vt digni reddamini. Nemo enim fugere ventura mala, & stare ante filium hominis poterit, nisi qui dignus hic factus fuerit: id autem quoniam gratia Dei nobis contingit, precibus à Deo ambiendum est. Et tamen quia etiam in nobis situm est dignum fieri regno Dei, hinc (2. Thes. 1.) Paulus Thessalonicensibus scribens, dicit eos persecutiones ęquo animo tolerare, vt digni habeantur in regno Dei. Addit autem causam Dominus ob quam sit semper vigilandum, nimirum ob incertitudinem sui aduentus, quia, inquit, nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. In quo alludit ad exemplum seruorum, qui vespertino & nocturno tempore vigilando expectant suum do- C minum reuersurum à nuptiis hora incerta. Quã parabolam late Dominus prosecutus est Lucæ 12. in cap. Concordię 87. Ad idem seruorum exemplum allusum est, & cum mox apud Marcum sequitur: *Vigilate ergo, nescitis enim quando dominus domus veniat; sero an media nocte, an galli cantu, an mane.* Hæc enim quatuor sunt fines vigiliarum quatuor, in quas nox etiam apud Lucam diuiditur in dicta parabola. Ex cuius parabolæ explicatione patet quid significauerit Dominus per hæc quatuor, nimirum omni nobis ætate vigilandum, quod nesciamus qua ętate Dominus sit vẽturus. Præter autem hãc parabolam de seruis dominum suum expectantibus, hic indicatam magis quàm expressam, sequũtur hic maximè apud D Matthæum & aliæ parabolæ, quibus ad vigilantiã nos hortatur Dominus. Et primũ quidem Matthæus habet parabolam de patrefamilias vigilãte contra furem, quę loco prædicto tractata est apud Lucam, qui eandem totidem verbis ibi descripsit. Aliam parabolam hic propriè habet Marcus de homine qui peregre profectus reliquit domum suam seruis gubernandam, cui non dissimilem & Matthæus habet capite sequenti. Est autem apud Marcum locutio imperfecta, supplenda in hunc modum: Sic habet se regnum Dei, sicut homo qui peregrè profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, id est, potestatem faciendi quicquid domui suæ vtile esset, & ianitori præcepit vt vigilet. Quod, quantum at- E tinet ad literam, non sic est accipiendum, quasi nõ & aliis quàm ianitori præceptum sit vigilare, sed quod huic id maxime præceptum sit, & pro proprio ei iniunctum officio vt vigilet, ne per illius incuriam quis irrũpat in domum, & auferat quæ domini sunt, aut perturbet opus laborãtium seruorum. Græca enim pro genitiuo cuiusque operis, habent, & vnicuique opus suũ, dedit scilicet, vt intelligamus singulis suum deputatum officium proprium. Pro accusatiuo, potestatem, quidam co- A dices Græci habent ἐξουσίαν, quod potestatem significat: alii verò habẽt οὐσίαν, quod significat substantiam & facultates, id autem conuenit cum ea quę apud Matthęum sequitur parabola, in qua etiam introducitur homo peregre proficiscẽs, qui dicitur seruis suis tradidisse bona sua. Significare autem hac parabola voluit Dominus, se in longinquam ex hoc mundo regionẽ profecturum, nempe in cœlum ac domum suam, hoc est, Ecclesiam relinquẽdam gubernationi seruorum suorum, hoc est, Christianorum, quibus singulis suum munus iniunxit, dans alios quidem Apostolos, alios pro- B phetas, alios doctores, &c. cùm autem singulis in suo vigilandum sit opere, ianitoribus, hoc est, Ecclesiarum prælatis, & imprimis summo ianitori Petro, iniunxit peculiariter vigilare non pro se tantum, sed & pro tota domo Dei, ne hæretici tãquã fures & latrones, per ianitoris dormitantiam irrumpant in domum Dei, & vasa Domini, hoc est, fideles illinc diripiant, aut alioqui pacem & diligentiam bene laborantium seruorum interturbent. Sicut autem finis huius parabolæ facit peculiariter ad commonefaciendum Apostolos, eorumque successores: ita & sequens apud Matthęũ parabola de seruo constituto super familiam domini, quę explicata est in prędicto Lucę loco: nec quicquam hic adiiciendum videtur, nisi quod hic C dictum sit: *partem que eius ponet cum hypocritis*, cum ibi dictum sit *cum infidelibus*, forte propterea quod capite præcedenti apud Matthæum, multa Dominus dixerit contra hypocritas, scribas & Pharisęos vt significaret suos ministros coniungendos in supplicio scribis & Pharisæis, quos tantopere fuerat execratus. Porro cùm apud Marcum Dominus subiungat: *Quod autem vobis dico omnibus dico: Vigilate*; significat se non solum hæc illis dicere qui tunc audiebant, sed etiam omnibus qui post ipsos venturi essent vsque ad nouissimum diem. Quanquam autem dies ille non omnes eos quibus hæc dicuntur inuenturus sit in hac vita, omnibus tamen ob illum diem vigilandum præcipitur, quia eatenus dies ille ad omnes pertinet, quod D dies ille, inquit Augustinus, vnicuique venit, cum venerit ei dies vt talis hinc exeat, qualis iudicandus est illo die. In quo enim quemque inuenerit suus nouissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi nouissimus dies, quoniam qualis in die isto quisque moritur, talis in die illo iudicabitur. Sic Augustinus epistola 80. quæ est ad Hesychium.

DICEBAT AUTEM ET PARABOLAM AD ILLOS, QUONIAM OPORTET SEMPER ORARE, ET NON, &c.] Sequentẽ parabolam quam Lucas scribit in principio cap. 18. dictam à Domino, cùm ad Apostolos doceret quę præcedunt in fine cap. 17. de aduentu suo, patet ex eo quod in fine adiungitur: *Veruntamen filius hominis veniens*, putas inueniet fidem in terra: proin- E de eam cum illis ex Lucæ cap. 17. visum est hoc loco collocandam, idque opportune. Admonet enim ad perseuerantem orationem, propter aduentum filii hominis citò & certò futurum, ad quam propter idem etiam in præcedentibus hortatus est apud Lucam, dicens: *Vigilate ergo omni tempore orantes.* Sed in præcedentibus ad orationem perseuerantem hortatus est, ne aduentus ipsius nos opprimat imparatos. Hac vero parabola ad eandem hortatur, quod per eam certò

in aduentu illo simus liberandi à malis huius vitæ, & persecutionibus impiorũ, quas suprà significauit fidelibus obuenturas, cũ dixit venturos dies in quibus desideraturi essent vnum diem filii hominis. Dicit ergo Euangelista: Dicebat autẽ etiã parabolam ad illos, nempe discipulos, propterea quoniam oportet semper orare, hoc est, dicebat parabolam ad eũ finem, vt doceret semper orandũ esse. Quẽ sensũ Græca clarius significant, quæ habent, πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι, id est, vt vertit quidam, ad illud spectantem, quod oporteret semper orare, & non deficere, supple animo, hoc est, non defatigari, nec delassari ob dilatiunẽ rei petitæ. Non enim illud, *non deficere*, sic est exponendum, vt sit, non cessare ab oratione, quanquam eodem redeat sensus. Græcè enim non est ἐκλείπειν, sed ἐκκακεῖν, quod est malo succumbere, deficere animo, ac labori cedere. Vnde Paulus Ephes. 3. monet μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσι, id est, non deficere animo in tribulationibus. Porro parabola hæc, vt & suprà est indicatũ, ex earũ est genere quæ petuntur à dissimili, & quibus aliquid probatur & ostenditur ex dissimilitudine rei quę componitur & comparatur cũ eo quod parabola proponit, proinde nun est laborandum vt quæ de iudice, qui in parabula propõitur, dicũtur, Deo accommodentur cũ quo fit comparatio. Nõ enim Deus cũ hoc iudice comparatur tanquam cum simili sibi, sed tanquam cum dissimili, vt ex vi perseuerantis orationis apud iudicẽ & inimisericordem, & iniustum, discamus quàm sit efficax apud Deum misericordissimum simul & iustissimũ perseuerans oratio. Et quidẽ, (vt habet Chrysostom⁹ serm. 2. de orando Deũ, vbi hanc parabolam pulchrè expendit) satis suffect iusti ac misericordis iudicis personam proposuisse, vt huius iustitia collata cũ Dei bonitate demonstraret quantũ valeat deprecatio. Etenim si benignus & mansuetus homo placidè recipit qui supplices accedũt, quanto magis idem facturus est Deus, cuius tanta est erga mortaliũ genus benignitas, vt nõ solum nostrã excedat intelligentiam, verũ etiam maior sit, quá vt huius magnitudinẽ Angeli ipsius possint animo cõplecti. Suffecisset ergo iusti & boni iudicis inducere personam, sed quo efficacius insinuaret Dominus vim perseuerantiæ precũ, iudicem maluit proponere Deo dissimilimum. Refert autem rem veluti gestam, quæ fortè sic vt narratur gesta nõ fuit, sed à Domino, vt & alias, conficta est propter doctrinæ fructũ, quomodo & philosophi, & oratores apologos fingere soliti erant. *Iudex* (ait) *quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur*, hoc est, impius simul & impudens, qui nec metu numinis, nec pudore hominũ tenebatur. Vbi notandũ quod pro impietatis huius exaggeratione, secũdo loco dicit, *Nec hominem reuerebatur*; significans maioris malitiæ indiciũ esse, neque homines reuereri. Deũ enim multi non timent, vt quem non vident, attamen hominum reuerentur conspectũ, ideo & minus peccant: quando autẽ & apud homines quis impudens fuerit, tunc omnis malitiæ vertex videtur. Inducit autem Dominus non quamuis personam, sed viduam interpellantem hunc iudicẽ, partim quod id conueniret rei per parabolam significandæ (nam viduæ conuenienter cum parantur fideles) sed multo magis, vt iudicis huius inclemẽtiam & iniustitiam magis exaggeraret, dũ ne eius

A quidem precibus longo tempore flexus est, pro qualium defensione maximè in ciuitatibus præficiuntur iudices, imo cui etiam non rogatus debuisset ex officio præstitisse quod petebatur. *Vindica* (ait) *me de aduersario meo*, hoc est, defende me, & libera ab eo qui mecum coram te disceptat. quasi dicat: Cùm bonam habeam causam, opprimor tamẽ opibus & gratia aduersarii mei. Vidua sum, & omni ope destituta, tu ergo pro tuo officio vindica ius meũ contra aduersarii mei violẽtiam. Non enim nomen, aduersarius, hic accipitur vt sit idem quod hostis aut inimicus, sed pro eo qui in iudicio contendit. Est enim hic Græcis rursum, sicut & Matth. 5. ἀντίδικος. Cũ autem nõ desisteret à precando vidua, tandem improbitate & molestia precantis victus iudex, dixit intra se,

B id est cogitauit secum: *Etsi Deum non timeo, nec hominem reuereor*, &c. In quibus verbis videtur esse repugnantia quædam. Si enim non reuerebatur hominem aliquem, quomodo metuebat ne sugillaretur à vidua? At facilis erit responsio, si illud, *sugillet me*, accipiatur in eo sensu quem indicat Beda, qui sic habet: Quantum Deus, qui bonus & iustus est, curet deprecãtes se, hinc coniici voluit Dominus, quod nec iniustus homo eos qui se assiduis precibus tundũt, vel propter tædium deuitandum potest contemnere. Nam hoc est quod ait, *ne veniens sugillet me*. His enim verbis videtur significare Beda, illud, *sugillet me*, esse idem quod, assiduis suis precibus obtũdat, aut potius tędio afficiat. Nam istud Bedæ desumptum est ex Au-

C gustino lib. 2. de quæstionis Euang. cap. 45. vbi sic habetur: Cum Deum non timeret, nec hominem reuereretur, viduæ tamen assiduis interpellationibus cessit, vt eam vindicaret, ne sibi ab illa tædiũ fieret. Nam hoc est quod ait, *ne veniens sugillet me*. Hæc ibi. Itaque nihil aliud significabitur quàm iudicem hunc ob id statuisse vindicare viduam, vt à molestia liberaretur. Albertus similẽ sensum indicans, ridicula quædam adfert de vocabulo sugillare, quæ plerisque dederunt occasionem malæ intelligentiæ præsentis loci. Sugillare (inquit) tantũ valet quantũ subgulare. Componitur autẽ, sicut dicit Isidorus, à sugo & gula. Quasi, ne sugat tandem sanguinem de gula mea. Quod propriũ dicitur esse lamiarũ, quæ occulte veniunt ad ho-

D mines, & sugũt sanguinem de gula eorum. Vnde alia litera habet: *Ne iterum atque iterum veniens sugillet me*. Hæc ille. Hinc Dionysius exponit, *sugillet me*, hoc est, importunis suis clamoribus strangulet aut suffocet. Verùm longè aliud significat verbũ sugillare, nimirũ ex percussu carnem maculare, à sugendo, quod succus, hoc est liuor deducatur. Propriè autem ad genas & oculos pertinet, quæ sugillata dicuntur, cũ ex percussione reddũtur liuida: quemadmodum fiebat à pugilibus, qui supernè sugillabant genis liuore notatis, infernè supplantabant, impulso ad ruinam antagonista. Correspondet id verbum bene dictioni Gręcę

E hic positæ ὑπωπιάζῃ, quę deriuatur ab ὑπὸ, & τῆς ὀπὸς, id est, oculus & facies; vnde significat propriè liuore seu sanguinis nota oculos & faciẽ maculare, quod Latinis est sugillare. Dicitur Gręcis per ω, ὑπωπιάζω, eo quod Græcis dicatur & τῆς ὠπὸς, & τῆς ὠπὶς. vtiturque eo verbo per ω Diuus Paulus in Epist. ad Corinth. 1. ca. 9. vbi persistẽs in metaphora à pugilibus desumpta, dicit ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, pro quo nos legimus: Castigo corp⁹ meũ.

Augustinus

Augustinus vero alicubi magis explicãs vocabuli Græcanici vim, habet: Liuidũ reddo corpus meũ. Ad hanc ergo vocabuli sugillare, significationẽ, videri potest respexisse Beda, cũ indicat, secutus Augustinũ, sugillare hic esse, assiduis precibus hominem tundere aut tædio afficere, & velut alapis incussis molestiã exhibere. Metaphoricè autẽ sugillare est vituperare aliquẽ & accusare, ac maculã alicuius famæ inurere, quomodo D. Hieronymus in præfatione Pentateuchi ait: Qui me asserũt in 70. interpretũ sugillatione, id est, vituperatione & accusatione. In qua significatione hic potius accipiẽ- B dum videtur propter illã particulam, *In nouissimo*, hoc est, tandem. Illa enim significatur ipsum præter molestiã precũ quam iam passus fuerat, etiam metuisse tandem & aliud malũ sibi obuenturũ. At si metuebat sugillationẽ, hoc est, vituperationem sui, & derogationẽ famæ suæ, quomodo nõ reuerebatur homines? Dici potest metuisse illum sugillationem hanc, quanquã nullo hominũ pudore teneretur, quia metuebat ne accusatus & delatus, à ciuibus priuaretur sua potestate. Non enim dicitur eũ non timuisse homines, sed non reueritũ, quod est vt interpretatur D. Chrysostomus loco prædicto, πᾶσαν αἰδῶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀπορρῖψαι, id est, omnem verecundiam oculorũ abiecisse, quod stare C potest cũ prædicto metu. Pudor enim est rei inhonestæ: metus, rei malæ. Alius quidã priorẽ verbi eã que propriã significationẽ amplectẽs, illud quod est Græcis εἰς τέλος, id est in finẽ, pro quo nos habemus, *In nouissimo*, vertit Assiduè, vt sæpe in psalmo

Psal. 78. accipitur illud, in finẽ, vt cũ dicitur: Vsquequo o Domine irasceris in finẽ, id est, perseuerãter & semper. Certe Euange. Syriacũ habet: ne omni tẽpore veniẽs negotium mihi facessat. Euthymius Græcã dictionem exponit dupliciter, si credendũ est interpreti, vt aut sit, grauiter aspiciat, aut sit idem quod cogat. In priore significatiõe videtur verbũ ὑπωπιάζω, intellexisse deriuari ab ὑπὸ & ὤψ: in secũda verò ab ὑπὸ & πιέζω, quod est premo. Cæterũ in apophthe- D gmatibus referũtur quædã nõ dissimilia huic parabolæ, quibus itẽ vis improbarũ precũ ostẽsa est. De Philippo enĩ Macedonũ rege narratur, quod anus quædã paupercula ipsũ appellarit, vt causã ipsius cognosceret, eũq; ille frequenter hac flagitatione interpellatus respondisset sibi nõ esse otiũ, anus inclamauit, proinde ne rex quidem esse velis. Tum Philippus admiratus aniculæ liberã & constantẽ vocẽ, nõ illi solũ præbuit aures, sed & alios audiuit. Hoc & Adriano tribuitur imperatori, neque quicquã vetat idẽ à pluribus vel dici, vel fieri.

AIT AVTEM DOMINVS: AVDITE QVID IVDEX INIQ.] Narrata parabola, excitat Dominus auditores, vt ex animaduerso fa- E cto huius iudicis, intelligãt absurdissimũ esse non idem electos expectare à Deo perseuerãtibus precibus, quod per has ab illo fuit extortũ. Ideoque nõ simpliciter dicit: Si victus precib. iniquus iudex fuit, multo magis Deus vincetur: sed vt magis ad fiduciã in Deũ excitaret, significaretq; plane absurdũ esse non id expectare à Deo, quod ab impiis extorquet oratio constans, primũ erigens ad narrati exẽpli considerationẽ. Audite, ait, quid iudex iniquitatis, id est, iudex iniquus dicit. Deinde eũ hoc componens Deõ subdit: *Deus autem non faciet vindictam*, &c. quasi dicat, An id io cuiusquam animũ venire potest, vt id de Deo sentiat, si aduertat quid nonnũquam faciũt impii iudices, precũ constan- A tia victi: Si apud eũ qui nec causæ iustitia, nec personæ miseria flectebatur, iustæ preces miserandæ viduæ tantum valuerũt ob solam perseuerantiã, an non multo magis ob similem constantiã iustissimæ preces piorum in hoc mundo afflictorũ, valebunt apud Deũ, qui & iustissimus simul & misericordissimus est, & pios ad se iugiter clamãtes elegit, & dilexit ante constitutionem mũdi? Si audiuit ille cui molestũ erat rogari, annõ multo magis audiet, qui vt oremus hortatur? Ex qua explicatione patet variis de causis magis expectandũ preces sanctorũ, si perseuerãtes sint, efficaces fore apud B Deum, quàm apud iniquũ iudicem fuit oratio viduæ. Primũ, quod cũ sit iustissimus, non possit iustitiam negligere, quam implorant piorũ preces. Deinde, quod cũ sit misericordissimus, non possit non commoneri miseria eorum qui iniustè opprimũtur, quales sunt pii clamantes ad ipsũ. Ideo enim piorũ preces comparat cũ precibus viduæ, quæ & miseranda erat ob suam impotentiã ac aduersariũ violentiam, & tantũ quod iustũ erat petebat, vt intelligamus illorũ preces non posse non exaudiri à Deo, qui & miserandi sunt, & quæ iusta sunt postulant. Tertiò, quod pii clamantes ad ipsũ sint electi & dilecti ab ipso, quos proinde negligere non poterit. Postremũ, quod precum perseue- C rantia non sit Deo importuna & molesta, sicut fuit huic iudici: ac proinde si res ingrata & molesta iudici tã fuit efficax apud hũc iudicẽ, multo magis eadem valebit apud Deũ, cui illa gratissima est & minimè molesta. Tres primas rationes satis indicant verba Domini dicentis interrogatiuè: *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum*: Eo enim significatur illos qui hic Deum rogare dicuntur, & quæ iusta sunt petere, & iniustè affligi, & à Deo dilectos esse, & proinde Deũ pro iustitia sua, & misericordia, ac dilectione non posse illos negligere. Cæterum pro eo quod sequitur, *& patientiam habebit in illis*, Græcè est, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐ- D τοῖς, id est, & longanimis vel patiens existẽs super illis. Vbi coniunctio, &, accipi potest pro etiã, vt sit sensus: An non faciet vindictã, etiã cũ patiẽs fuerit & longanimis super illis, hoc est, etiamsi ad tempus despicere, & negligere videatur eorũ iniuriã, & differre eorũ petitionem? Sic enim intelligunt Theophylactus & Euthymius. Potest item coniũctio, &, coniunctiuè accipi, vt in participio μακροθυμῶν, subintelligatur ἐστι, vt sit sensus: Annõ faciet vindictam, & an longanimis erit in illis vel erga illos, electos scilicet, exaudiendos & vindicandos? hoc est, an læto leniq; animo patietur illos affligi impunè? vt significetur, Deũ non fore longanimem in illis, nec diu passurũ eos affligi, aut E frustra clamare ad se. Qui sensus magis conuenit sequenti sententiæ, qua Dominus asserit Deũ cito factutũ electorũ vindictam, cũ ea omnino videatur Dominus affirmare voluisse contrarium eius quod modo interrogauit, nẽpe quod non erit longanimis, sed quod faciet eorũ vindictam cito. Pugnat enim cito cum longanimitate. Apud Chrysostomum lib. 2. de orando Deũ non legitur participium, sed verbum, καὶ μακροθυμεῖ, quomodo & interpres noster legisse videtur. Est autem nostræ lectionis hic sensus: An Deus patientiam habebit in illis, hoc est, an lõganimiter sustinebit iniuriam electorũ suorum? vel, vt ad Græca magis accedatur, An longanimẽ se exhibebit erga illos innocentes, vt differat eos exaudire & vindicare?

Secundùm quam explicationem, in illis, pro erga illos positum erit, & patientia pro longanimitate. Similis loquendi modus est Eccle. 35. vbi etiam de orantibus Deum dicitur: Et fortissimus non habebit patientiam in illis, vbi etiam est verbum hoc loco positum, *μακροθυμεῖ*, hoc est, longanimis erit. Porro quæri hic potest quomodo electi precentur se vindicari à persecutoribus. Id enim significatur, cū dicitur Deus facturus vindictam electorū clamantium ad se. Illud enim indicat electus clamantes ad Deū petere eam vindictam quam De⁹ facturus dicitur, quemadmodum vidua cui electi comparantur, se petiit vindicari, dicens: *Vindica me de aduersario meo.* Ad quem modum apertè se petunt vindicari animæ sanctorum, dicentes in
Apoc. 6. Apocalypsi: Vsquequo Domine, sanctus & verus, non iudicas & non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra? At hæc precatio contraria videtur præcepto Domini, quo iubet orare pro inimicis & persecutoribus. Ad hanc quæstionem, saltem quod ad præsentem attinet locū, simplicius fuerit sic respondere, vt dicatur, electos ideo tantū hic dici precari vindictam sui, quia petūt sui liberationem ab iniquis impiorū persecutoribus, non autē quia petūt vltionem & supplicium inferri impiis: quēadmodū vidua quę dixit: *Vindica me de aduersario meo*, non tam petiit vltionē aduersario suo inferri, quàm se liberari ab illius violentia. Vindicare enim aliquem tripliciter accipitur. Nam & vindicare dicimus aliquem, cū illi pro iniuria quapiā vltionē inferimus. Et rursū cū pro iniuria ipsi illata, alteri vltionē inferimus. Et tertio, cùm ipsum ab alterius iniuria & oppressione liberamus. Aliquando enim vindicare, sicut & Græca dictio *ἐκδικεῖν*, est simpliciter liberare ab iniuria etiā sine iniuriantis vltione. Itaq; rectè hic intellexerimus sāctos precari vindictam sui, quia petūt vt ab iniusta impiorū liberentur oppressione. Sic & intelligi potest oratio sanctorū in Apocal. vt significet non tā desideriū vltionis quā liberationis ipsorū. Quamdiu enim sanctorū interfectorū corpora non sunt resuscitata, tamdiu sanguis eorū non est vindicatus de his qui habitant in terra: quia tamdiu sanguis eorū ab impiis cōculcatur, & vita eorū ac mors irridetur. Cùm vero declarabitur toti orbi quod computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est, cum induta erunt corpora illorū stola immortalitatis & claritatis, tum eorū sanguis erit vindicatus ab eis. Et tamen etiam rectè intelligi potest his locis, electos precari vltionem de impiis sumendā, eo modo quo eam Prophetæ frequenter precantur, nēpe ex zelo iustitiæ, & consideratione diuinæ æquitatis, cui suam conformant voluntatem, atque ex zelo gloriæ diuinæ, quam hinc vident illustrandā. Est & tertius modus, quo subtiliori intelligētia ostenditur quomodo sancti etiam misericorditer petūt impiorū vindictam & vltionem, nēpe quia orant vt Dei gratia afflati desinant esse mali, & cōuertātur ad Deū: aut temporali vltione castigati vel conuertantur ad Deū, vel cohibeātur vt min⁹ peccent, & alios lædant, ne grauius postea damnentur, & cōmuni bonu plus noceāt. Imple enim, ait
Psal. 82. Psalmista, facies eorum ignominia, & quærent nomen tuū Domine. Cæterū cito dicitur Deus facturus vindictam electorū suorū, quanquam diu aliquando differre videatur. Primū, quia congruo & opportuno tempore eos vindicat & liberat. Citò enim fit, quod tam cito fit quàm illud fieri conuenit. Voluit enim Dominus significāre, Deū non hominum more differre ad impletionē orationis sāctorū suorū, quasi parū illis faueret, aut tardus esset ad benignitatem, misericordiam & iustitiam: sed si quando differre videatur id facere quod sit illis & aliis expediat, ac proīde cito exaudire illos, quia tempore opportuno, & non post tēpus opportunū. Secundo, cito dicitur factur⁹ vindictam, quia omne tēpus, quamuis hominū iudicio prolixū, cōparatione æternitatis, & Dei æstimatione breuissimum est. Vnde Paulus præsentis temporis tribulationem momentaneam appellat, quod consideraret gloriç æternitatem quam illa parat. 2. Cor. 4.

VERVNTAMEN FILIVS HOMINIS VENIENS PVTAS INVENIAT FIDEM IN TERRA.] Docuit Dominus perseueranter orandū, & constanti precū certissimo expectandā à Deo liberationem à malis. Hęc autem perfecta continget omnibus electis in aduentu filii hominis. Indicat ergo nunc paucos futuros, qui vsque in illū aduentum quo sunt liberandi, persistāt in precum perseuerantia, ob fidei pusillitatem. Sicut enim ex fide nascitur omnis oratio, ita & orationis perseuerantia nascitur ex fidei constantia & magnitudine. Nam qui in afflictionibus deficit ob temporis moram, & non perseuerat in precib⁹ ob dilationem exauditionis, declarat se non firmam nec magnam habuisse fidem. Dicit ergo *putas inueniet*, hoc est, An inueniet [illegible]m in terra? non quidem significare volens, nullam fidem repertum iri in terris, sed paucos comparatione aliorū fideles reperturum, aut paucos qui in fide perstiterint vsque ad illud tempus. Communiter enim intelligitur hic significari inter eos, qui in nouissimo Domini aduentu reperientur viui, paucos inueniendos fideles, quod fides sicut & charitas multorum continue refrigescat, quodque per Antichristi persecutionem & deceptionē multi à fide vel excident, vel alienabuntur circa Domini aduentum. Secundum quem intellectū, hæc sententia secundum Caietanum sic cum superioribus hæret: Quanquam Deus faciet cito vindictam electorum suorum, & omnino zelaturus sit pro suis electis, tamen homines hoc beneficium parum agnoscent, numerusque fidelium diminuetur, adeo vt cum filius hominis sit venturus ad faciendam vindictam electorum suorū, paucos sit inuenturus fideles. Verum præterquam quod hæc aut alia quæuis connexio secūdum illum intellectum coactior videtur, non satis apparet quorsum Dominus sermoni de orationis perseuerantia habito, ingerit mentionem fidei. Quod si vero scopū Christi probè perpēderimus, videbimus ipsum de fidei defectu ingessisse mentionem, quod hęc causa sit quominus homines in malis huius vitæ perseuerent in oratione, & non deficiant. Dixerat enim Deum cito facturum vindictam electorum suorum, significans ob id merito eos debere perseueranter orare liberationem à malis, & non deficere. Cum ergo nunc aduersatiuam subiciat sententiā, dicens: *Veruntamen filius hominis veniens*, &c. omnino videtur significare voluisse, paucos in fide persituros vsq; ad illū aduētū, in quo perfecta fiet electorū vindicta, vt sit hæc connexio. Sane Deus faciet electorū suorū vindictam, idque cito,

nimi

nimirum per me ipsum, qui cito adero, aduentum, atque ob id merito constanter vos orare oportet, & non deficere. At contra usu eueniet, ut cum venero ad faciendam electorum meorum vindictam, pau cos sim reperturus perstitisse in fide, multis ob tribulationes & liberationis dilationem deficientibus à fide, & orationis constātia quam firma patit fides. Itaque non tantum significat defectū & paucitatem fidei in hominibus qui vivi reperientur in nouissimo die, sed etiam in hominibus cuiuslibet temporis. Et tamen sic loquitur quasi tantum significet defectum fidei in hominibus, qui in aduentu ipsius reperientur in terra vivi, propterea quod sic semper loquatur de suo aduentu, ut eum velit quouis tempore à fidelibus expectari, quasi ipsorum sit futurus tēpore. Huic intelligētiæ con- B
Abacuc.2 uenit, quod apud Abacuc monemur, ne ob dilationem aduentus & expectatæ salutis à fide excidamus, cum dicitur: Si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso: iustus autem in fide sua viuet. Non multum dissimilem huius sententiæ intelligentiam & connexionem indicat Theophylactus, nisi quod adhortationem Domini ad perseuerantiam orationis refert potissimum ad tempora Antichristi, quibus fideles grauiter affligentur, ut significetur paucos tunc perseueraturos in oratione & spe diuinæ liberationis, multis per illam persecutionē deficientibus à fide, ita ut filius hominis tunc veniens raram fidem sit inuenturus in terra. Et hæc quidem C pro præcedētis parabolæ explicatione, quibus addi potest illud, quod quidam non satis perpendentes hanc parabolam, ut & alias quasdam, pendere in

A dissimilitudine rerum quæ ad inuicem comparantur, conati sunt, ut indicat Theophylactus, eam sic tractare, quasi Deus assimiletur illi iudici de quo est in parabola. Curiosius ergo eam sic exposuerunt, ut dicerent per viduam significari omnem animam, quæ virū suum quem prius habuit, nempe diabolum, dimiserit: & propterea illum habet aduersarium semper resistentem sibi. per iudicem autem iniquitatis, Deum condemnantem iniustitiam, qui neque Deum timet, cum ipse solus existens Deus non habeat quem timeat alium, sed neque hominē reueretur, eo quod nullius hominis personam respiciat. Ad hunc ergo cum vidua anima accedit, & continuis illum orat precibus propter aduersarium suum diabolū, miseretur Deus, B & placatur propter assiduitatem eius. Verū hanc anagogen reiicit teste Euthymio D. Chrysostomus tanquam indignam Deo, ob impietatem & inhumanitatem iudicis de quo est parabola. Adhortatus est Dominus & alia parabola etiam à dissimilitudine desumpta, ad orationis perseuerantiā, Lucæ 11. cap. cum amicum ab amico nocturno tempore inducit per precum perseuerantiā impetrasse quod volebat. Sed & suo ipse facto ostēdit quæ Matt.15. esset iugis orationis vis, cum Chananeæ mulieri propter precum constantiā concessit etiam quæ illi non debebantur, & optimo iure negari poterant. Hortatur ad eandem, præter Paulum in variis 1 Thess.5. Eccles.18. locis, etiam Ecclesiasticus, dicens: Non impediaris orare semper, & ne verearis usque ad mortem iustificari. Quare autem exigat Deus precum perseue C rantiam, qui & scit nostras necessitates, & ad benefaciendum est promptissimus, dictum satis est in cap. Concordiæ 41. circa cap. Matth. 6.

PARABOLA DE DECEM VIRGINIBVS. Matthæi 25.

CAPVT CXXV.

TVnc simile erit regnū cælorū decē Virginibus, quæ accipiētes lāpades suas, exierūt obuiam sponso & sponsæ. Quinque autē ex eis erāt fatuæ, & quinque prudētes: sed quinque fatuæ acceptis lāpadibus non sumpserunt oleū secum. Prudentes vero acceperūt oleū in vasis suis cum lampadibus. Morā autē faciente sponso, dormitauerunt omnes, & dormierūt. Media autē nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obuiā ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornauerūt lāpades suas. Fatuæ autē sapientibus dixerūt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguūtur. Responderūt prudentes, dicētes: Ne forte non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vēdētes, & emite vobis. Dū autem irent emere, venit sponsus, & quæ paratæ erāt, intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissimè verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.

TVNC SIMILE ERIT REGNVM COELORVM DECEM VIRGINIBVS, &c.] Variis parabolis ab exemplo rerum humanarum desumptis Dominus excitat suos ad vigilantiam, idque merito. Nemo enim est qui nesciat quam ægre vigilemus in opere Domini, & quam negligenter ipsū expectemus. Detrahit enim continuo ad curas & delicias vitę huius caro, dormitaréque facit: proinde non abs re est quod tam multis ad vigilantiam nos Dominus cohortetur. Voluit enim id penitus infigere animis nostris, quod ut difficile à plerisque præstatur, ita maxime est omnibus necessariū. Primo quomodo & hæc parabola (quæ valde varie à diuersis, & nimis curiose à plerisque tractatur, ut vix alia magis) hic tractetur, ut scopo Christi maxime conuenit, imprimis ipsum exemplū quod ab ipso nobis proponitur obseruandum, paucis percurrendū est. Itaque exemplo nouo, & quod rei de qua agebat quàm maxime conueniret,

ad vigilādum omnes adhortaturus, inducit decem virgines, quæ, inquit, accipientes lampades suas exierunt obuiam spōso. Moris enim erat, ut sponsus vespertino tempore comitatus adolescentum societate accederet sponsæ suæ domum, celebraturus ibi cum illa nuptias, ac tum è spōsæ domo virgines quædam sponsæ assidentes, sponsa domi residente, & aduentum sponsi præstolante, prodirēt obuiam sponso, deductoræ illū cum lampadibus in domū sponsæ, & ibi cum illo nuptialibus frui- Mos virginum in nuptiis. turæ gaudiis. Proinde ipsi exemplo quod proponitur non conuenit quod in nostris legitur libris, D *obuiam sponso & sponsæ*, cùm Græci non habeant, & sponsæ. Sponsæ enim non solēt simul cum sponso virginibus occurrere, sed sponsa domi sedebat sponsum operiens. Quod indicat Origenes, sic scribens: Et venerūt obuiam saluatori, qui semper paratus est venire ad virgines eas, ut simul ingrediatur cum dignis earum, ad beatam sponsam eccle-

ſiam. Vnde in ſequentibus tamen dicitur. *Ecce ſponſus venit, exite obuiam ei.* D. Hilarius tamen manifeſte legit, *ſponſo & ſponſæ*; quanquam id neger quidam, ſed per ſponſũ & ſponſam intelligit eandem perſonam. Sic enim habet: *Sponſus atque ſponſa, Dominus noſter eſt in corpore Deus.* Nam vt ſpiritus carni ſponſus, ita ſpiritui caro ſponſa eſt. Deinde tuba excitante, ſpõſo tãtum obuiam proditur. Erunt enim iam ambo vnum, quia in gloriam ſpiritualem humilitas carnis excellerat. Hæc ille. Quare ſecundum hunc intellectum, ſpirituali intelligentiæ non obeſt dictio, *ſponſæ*, obeſt tamẽ commoditati exempli. Auguſtinum itẽ legiſſe, *ſponſo & ſponſæ*, eſt apertiſſimum ex epiſt. 120. ad Honoratũ, in qua totam hanc parabolam tractat. Nã in ea ſic legitur: Hoc eſt enim quod ait exiſſe obuiam ſponſo & ſponſæ. Sponſo quidem, filio Dei: ſponſæ autẽ, ſiue quia in eo corpore vetutus eſt quod ſuſpſit ex virgine: ſiue quia ipſa eccleſia tũc clarior apparebit, vt ad vniuerſi corporis cogregationem membra concurrant, quibus concurrẽtibus eius magnitudo mõſtrabitur. Cæterũ ſermone 22. de verbis Domini, quo item totam hãc tractat parabolam, & lib. 83. quæſtionũ cap. 56. vbi ſermo ille rurſum eiſdem verbis inſertus eſt, etſi in cõtextu abſit, & *ſponſæ*, deeſſe tamen & Auguſtinum legiſſe patet ex eius expoſitione, quãquã & hæc ſit à librariis deprauata. Sic enim legimus vtrobique. Quod vero ſponſo dixit obuiam venire virgines, ſic intelligendum puto, vt ex ipſis virginibus conſtet ea quæ dicitur ſponſa, tanquã ſi omnibus Chriſtianis in eccleſiã concurrentibus, filij ad matrem concurrere dicãtur, cum ipſius filiis cõgregatis conſtet ea quæ dicitur mater, &c. Hic enim pro ſponſo, legendu ſpõſæ, patet manifeſte ex ſimilitudine quæ adhibetur, tanquam ſi omnibus Chriſtianis in eccleſiã concurrentibus filij ad matrem concurrere dicãtur, &c. Quid D. Hieronymus & Gregorius legerint ex ipſorũ enarratione non licet colligere. Quod autem virgines hæ dicũtur exiſſe obuiam ſponſo, cũ poſtea poſt quædam in medio geſt dicatur eis, *exite obuiam ei*, intelligẽdum eſt dictum per præoccupationem, vt poſt quãdixerit Dominus, virgines ſponſo exiiſſe obuiam, deinde narret quomodo factum ſit vt exierint obuiam. Aut exiiſſe dicuntur obuiã ſponſo, quia ſe parauerunt ad exeũdum illi obuiam, & ſeſe iam illi negotio addixerunt. Harũ decem virginum quinque dicũtur fatuæ, quòd, quemadmodum experientia docuit, malè ſibi proſpexerint in poſterum: quinque aliæ prudentes, quod ſibi in futurũ bene proſpexerint. Quinque enim ex his eũ accepiſſent lampades præter oleum quod erat in lampadibus, non ſumpſerunt ſecum in vaſculis oleum, quod lampadibus infundere cõſumpto lampadum oleo, poſſent, ſi fortè contingeret aduẽtũ ſponſi diutius prorogari. Aliæ verò quinque perpendentes incertã eſſe horam aduentus ſponſi, ſimul cum oleo lampadũ, acceperũt in vaſis ſuis aliud oleum, quod priori cõſumpto infundere poſſent. Nam & quæ fatuæ dicuntur, oleũ ſecum ſum pſerũt, ſed in lampadibus, cum poſtea dicant: *Date nobis de oleo veſtro, quia lampades noſtræ extinguuntur.* Cùm ergo tardaret venire ſponſus, primùm quidẽ, vt fit ex grauedine oculorũ, dormitauerunt omnes, ac deinde etiam perfectũ dormierunt ſomnum. Omnibus verò dormientibus, nocte intempeſta ſubitò clamor coortus eſt ab his qui eũ ſpõ-

A ſo veniebant, aut ſponſum præcedebant, euocãtes ad occurſum. Quorum voce cum omnes virgines expergefactæ ſurrexiſſent, & cœpiſſent lampades ſuas adornare, quibus venienti occurrerent ſpõſo, fatuæ videntes ſuas deficere lampades, nec tamen habentes oleum vnde deficientes inſtaurarẽt lampades, rogauerũt prudentes virgines vt ſibi de ſuo oleo nonnihil impartirẽt. Quod ipſum rurſum eatum arguebat ſtultitiam, eo quod ſperauerunt ſe tunc oleũ ab aliis accepturas, quod ab illis tunc poſſidebatur, & eorum vſui neceſſarium erat. Prudentes vero rurſum prudentiæ ſuæ ædentes indicium, illarum petitionem prudenter declinant, & ſibi proſpicientes, & aliis quod commodum videbatur ſuggerentes conſiliũ. Illis ergo ad emendum

B oleum abeũtibus ſponſus interim veniens, eũ paratis virginibus ingreſſus eſt ad nuptiale cõuiuiũ, ac mox clauſa eſt ianua. Cum ergo venirent & reliquæ virgines, intromitti petentes veluti familiaritatis iure, reſpõſũ eſt eis à ſponſo quod eas non nouiſſet. Itaque quoniam non præuidentes incertitudinem aduentus ſponſi non proſpexerunt ſibi de oleo ſufficienti, excluſæ ſunt à gaudiis nuptialibus. Et hæc quidẽ de ipſo exemplo, cuius quis ſit à Domino intentus ſcopus, patet ex eo quod ſub-

C intulit: *Vigilate itaque, quia neſcitis diẽ, neque horam.* Hinc enim patet hoc exẽplo monere Dominum nos voluiſſe, vt propter incertitudinẽ aduentus ipſius, ſẽper vigilemus, & ſemper parati ſimus ipſi occurrere venienti, ne idẽ patiamur quod virgines fatuæ: quæ quoniam non præuiderãt incertum eſſe ſponſi aduentum: & ob id nõ erant paratæ vt occurrere poſſent venienti ſponſo, excluſæ ſunt à nuptiis. Tũc enim, hoc eſt, in nouiſſimo filij hominis aduentu (nam de illo ſuperius Dominus ſemper locutus eſt) regnũ cœlorum erit ſimile decem virginibus, hoc eſt, in regno Dei & eccleſia ipſius ſimile quid tũc accidet, quale in decem iſtis virginibus accidiſſe memoratur, vt ſcilicet excluſis imparatis, quãquam Domino occurrere geſtiẽ-

D tibus, tãtũ qui parati erunt ingreſſuri ſint cũ ipſo ad gaudia regni cœlorum. Ad hũc ergo ſcopũ quæ in parabola cõueniunt, ea ſunt obſeruãda, reliqua præteritis, quę in ea tantum pro exempli commoditate ſunt poſita. Et quidam ſunt qui hanc de virginibus parabolã ſimpliciter interpretãtur de virginibus corpore, vt ſignificetur per eam non ſatis eſſe ſeruare carnis virginitatẽ, niſi & ipſa ſeruetur ſimplici puraque intentione, & miſericordię aliarumq; virtutũ opera adiungantur. Sic enim hanc parabolam tractat D. Chryſoſtomus, & poſt eum Theophylactus & Euthymius. Verum hãc tractationẽ reiicit D. Hieronymus, quod tum ex præcedentibus, tum ex parabolę cõcluſione omnino apparcat, non ad virginalia corpora, ſed ad omne hominum genus parabolã pertinere, adiicitque idẽ

E Hieronymus dignã obſeruatione admonitionem pro ſynceera ſcripturarum intelligentia aſſequenda, ſic dicens: Prudentem ſemper admoneo lectorem, vt non ſuperſtitioſis acquieſcat interpretationibus, & quæ comatice pro fingentium dicuntur arbitrio: ſed conſideret priora & media, & ſequentia, & nectat ſibi vniuerſa quæ ſcripta ſunt. Porro ea parabolę tractatio qua ipſa virginibus corpore accommodatur, etſi nõ adæquet intentionem Domini, tamen ſicut particulare includitur in vniuerſali, ita illa parabolæ intelligentia includitur in generali illo ſenſu quẽ Dominus intendit atque

A atque ob id non incongrue Ecclesia in festis Virginum hanc parabolam intra Missarum legit solennia, accommodãs eam peculiariter virginibus quæ sunt in Ecclesia, sicut de virginibus ipsum loquitur exẽplũ quod à Domino proponitur. Vt autem per partes parabolam accõmodemus rei per parabolam significatæ, quãtum id scopo proposito conuenit, inprimis per spõsum de quo in parabola, certum est dominum voluisse significare seipsum, quod in nouissimo die tanquam sponsus sit venturus in hunc mundũ, vt spõsam suam Ecclesiam, ipsi iam tantum desponsatam, sibi accipiat in vxorem, atque cum ea eiusque virginibus æternas cœlestis gaudij celebret nuptias. Per decẽ B virgines, omnes significantur fideles, qui numero quidem denario recte designantur: sicut & Lucæ 19. in alia parabola per decem seruos, ob numeri perfectionem: virginibus autem recte comparantur ob fidei integritatem & synceritatẽ, ob quam

2.Cor.11. etiam Paulus dixit de fidelibus: Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Et Psalmista virginum nomine fideles denotat, dicens: Adducẽtur regi virgines post eam. Infideles enim

Psal. 44. & hæreticos, scriptura adulteras meretrices & fornicarias appellare consueuit. Per lampades recte intelligitur significata mens fidelium ex gratia spiritus fide illuminata, in qua spiritus sancti gratia C olei obtinet locum, fides vero luminis. Aut etiam per lampades, externa opera designantur, de quibus dixit Dominus: Sic luceat lux vestra coram

Matth. 6. hominibus, vt videant opera vestra bona. Quod ergo omnes virgines acceptis lampadibus suis parauerũt sese in occursum sponsi; significat omnes fideles, per fidem & opera exteriora, quæ omnes præ se ferunt (siquidem de aperte malis hic nõ est sermo, qui sponsum se non expectare plane declarant) sese parare in occursum Christi, dicentes se illius expectare aduentũ, ac desiderantes vt cum ipso consortes fiant nuptialis cõnuiuij in regno cœlorum. Sed inter huiusmodi fideles quidã non minori numero quam alij, fatuis sunt similes virginibus, nimirum qui non satis attendunt incertitudinem aduentus Domini, & ob id negligẽtius viuunt, nec proinde sibi prospiciunt de iis quæ in D aduentu ipsius necessaria fore deberent præuidere, nimirum opera misericordiæ, aliarumque virtutum ex syncera facta charitate. Hoc enim intelligendum significari per illud: *Non sumpserunt oleum secum.* Alij vero prudentibus assimilantur virginibus, nempe qui & perpendũt secum incertũ esse tempus Dominici aduentus, & ob id soliciti sibi prospiciũt de omnibus quæ necessaria sibi fore præuident, illo adueniente præter mentẽ fide illuminatam, etiam charitatem sibi parãtes, ac misericordiæ aliarumque virtutum sufficientia meri E ta quæ in longũ tempus perdurare possunt. Hoc est ergo intelligẽdum per illud; *Acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus*, vt non sit necesse speciatim explicare quid per oleum, quid per vasa significetur, cũ satis sit intelligere significatum quosdam non sufficienter sibi prospicere, & ob id fatuos & stolidos: alios vero sufficienter sibi prospicere, & ob id prudentes esse, quãquã ex dictis etiam intelligi facile possit quid speciatim per oleum quod in vasis acceptum fuit præter oleum lampadum possit accipi, cum id valde variè à diuersis explicetur. Quod autẽ tardante spõso omnes primum dormitauerũt, ac deinde dormierunt, A significat quod interim dum Christus suũ differt aduẽtum, cumque vltra quã credebatur longius profert, omnes fideles per deficientis naturæ languorem, ac mortis hominẽ occupantis soporem, in profundum mortis incidũt somnum. Dormitatio enim præcedit dormitionẽ, quoniam per dormitationem ad dormitionem ac somnum profundum pertingitur. Quare per dormitationem intelligitur recte aut defectus ille & languor quo ante mortem incipit homo tendere ad mortẽ, aut ipsa mors, cum iam primum hominẽ inuadit, per dormitionem vero ipsa mortis consummatio vt dormitare sit lãguescere aut mori: dormire vero, mortuum esse. Quod media nocte clamor exortus est B vocãtiũ ad occursum spõsi; significat Dominum tempore quo minime putabitur, & quo iam omnes homines mortis somno grauati iacebũt, venturum, ac tum voce Archangeli omnes è somno mortis excitandos, euocandosque fideles, vt venienti sponso obuiam veniant. Quod excitatæ virgines parauerunt lampades suas; significat fideles omnes se paraturos vt venienti occurrant Domino, eumque digne suscipiant, ac omnes cõuertendos ad sui ipsius consideratiuũ, num possint illi digne occurrere. Per sequentia vero, in quibus dicuntur fatuæ virgines cõsiderantes lampades suas C extingui, petiisse a sapientibus olei participationẽ, illas vero recusasse, quod metuerent ne sibi nõ sufficeret: ac tum fatuas post olũm sero paratũ non admissas intro, quanquam id desiderãtes summopere; nihil aliud significatur, quam quod in die nouissimo hi qui hic fuerunt negligentes & improuidi, experientur & sentient tum demum lumen ipsorum quo hic lucere per fidem & opera videbantur, deficere & extingui, quodque frustra tum ab aliis opem & subuentionem desiderabũt deserẽdi plane à bonis, qui & ipsi agnoscent tum sibi nihil superesse, & vix sibi quod habent sufficere, ac proinde illos sero quærentes id cũ quo possint sponso occurrere, quia imparati inuenientur, excludendos à nuptiarum gaudiis, nec inter familiares & notos amicos recipiẽdos, quantumuis id desiderent, familiaritate etiam prætensa. Secun- D dum quam accommodationem non iam est opus disquirere quomodo quidam in illo die alios rogabunt, quomodo item boni rogatam negabunt opẽ quique per vendentes significentur ad quos fatuæ mittũtur oleũ ab ipsis empturæ, quid item ianua clausa, & quomodo post clausam ianuam quædam veniæ dicantur quæ intromitti cupiunt, cum mox in sequenti quadam parabola dicatur, peccatores primum abire in supplicium, ac deinde iustos in vitam æternam. Dubitare autem quis potest quomodo ex præcedenti parabola inferat E Dominus vigilandum esse, cum in parabola illæ quæ proponuntur imitandæ virgines, non dicantur plus quã aliæ vigilasse, sed omnes simul tum dormitasse, tum dormiisse. Sed ex prædictis patet responsio, quandoquidem superius satis est significatum, virgines illas non ad hoc nobis proponi imitandas, vt sicut illæ corporaliter vigilauerũt, & nos spiritualiter vigilemus: sed vt sicut illæ sibi bene prospexerunt, & prudẽter se parauerunt ad incertum sponsi aduentum, ita & nos ad incertum Domini aduentum prudenter nos paremus, ne ille inueniat nos imparatos, quod fit vigilãdo assidue in bonis operibus. Bene ergo infert Dominus: *Vigilate itaque*, &c. Sensus enim est: Itaque

Itaque ne & vobis simile contingat quale istis fatuis virginibus, hoc est, ne & vos incertitudinem aduentus mei parum animaduertentes, dies ille imparatos inueniat, & ob id excludamini à regni cœlorum gaudiis, parate vos ad incertum illum aduentum, hoc est, assidue vigilate in bonis operibus, nec sitis negligentes, certo persuasi sero vos tum quæsituros vt ea vobis paretis quibus occurrere venienti possitis. Cæterum ex præcedentibus etiam liquet, parabolã hanc, quo ad eam partem qua dicitur de aduentu sponsi & occursu virginum, pertinere ad resurrectionis & generalis iudicij diẽ, sed tamen sicut & aliæ parabolæ ad idem pertinentes, & quæcumque de aduentu filij hominis hic dicuntur, supra diximus etiam suo modo pertinere ad diem mortis vniuscuiusque hominis: ita & hæc parabola. Sicut enim ita viuendum est, vt in nouissimo illo generalis iudicij die inueniamur parati & habentes quæ tũ erunt necessaria, sic & vigilanter curandum ne nos dies mortis imparatos inueniat, quãdoquidem in quo statu tum A inuẽti fuerimus, in eodem & reperiendi sumus in nouissimo generalis iudicij die. Monemur ergo vt ne negligenter viuentes, oleo tantum fidei cõtenti simus, sed etiam paremus nobis oleũ charitatis ac bonarũ operationum, priusquam mortis tempus obueniat, vt veniente sponso, & rationem anteactæ vitæ requirẽte, habeamus oleum sufficiens quo lampades mentium nostrarũ illuminatæ & accensæ non tunc deficiãt, sed præluceant nobis vsque in regnum cœlorum. Cuius cũtrarium plerique nimis faciunt Christiani, qui vsque in finem vitæ negligenter viuentes, & ob fidem rectam ni- B mis securi, cum instante morte sentiunt se vocari in occursum venientis Domini, tum primum incipiunt sentire lumen suum deficere, ac cogitare de parando & emendo sibi oleo bonorum meritorum, facultates suas in pios vsus post mortẽ erogari, testamento cauentes. De quibus vt desperandum non est, ita vehementer metuendum. Pœnitentia enim sera raro vera, rarius aut numquam perfecta, semper incerta.

PARABOLA DE DISTRIBVTIS TALENTIS.

Matthæi 25. CAPVT CXXVI.

Sicut enim homo peregrè proficiscẽs vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua. Et vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij vero vnum. Vnicuique secundum propriam virtutẽ, & profectus est statim. Abijt autẽ qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autẽ vnũ acceperat, abiẽs fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui. Post multũ vero tẽporis, venit Dominus seruorũ illorũ, & posuit rationẽ cum eis. Et accedens qui quinque talẽta acceperat, obtulit alia quinque, dicẽs: Domine, quinque talẽta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sũ. Ait illi dominus eius: Euge, serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudiũ domini tui. Accessit autẽ & qui duo talẽta acceperat, & ait: Domine, duo talẽta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sũ. Ait illi dominus eius: Euge, serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituã, intra in gaudiũ domini tui. Accedens autẽ & qui vnũ talẽtũ acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis vbi nõ seminasti, & cõgregas vbi nõ sparsisti, & timens abij, & abscõdi talentũ tuũ in terra: ecce habes quod tuũ est. Respõdens autẽ dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, sciebas quod meto vbi non semino, & cõgrego vbi nõ sparsi: oportuit ergo te cõmittere pecuniã meam nummulariis, & veniens ego recepissem vtiq; quod meũ est cum vsura. Tollite itaque ab eo talẽtum, & date ei qui habet decẽ talẽta: omni enim habẽti dabitur, & abũdabit: ei autẽ qui non habet: & quod videtur habere auferetur ab eo. Et inutilẽ seruũ eiicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dẽtium.

SICVT ENIM HOMO PEREGRE PROFICISCENS VOCAVIT SERVOS SVOS, &c.] Aliam rursus adiicit Dominus parabolam, etiam à seruis desumptam, dominum suũ absentem, & incerto tempore reuersurum expectantibus, quæ nõ est multum diuersa ab ea quam supra paucis posuit Marcus simili modo exorsus, *Sicut homo qui peregre profectus, reliquit domũ suã.* Proinde & hic inabsoluta locutio sic est perficienda, quomodo suprà dictum est circa similem Marci locum: vt subaudiatur: Sic se habet regnũ Dei sicut homo peregre proficiscens, &c. Vel, Sic se habet filius hominis sicut homo peregrè proficiscens. In præcedenti enim sententia, cum qua hæc cõnectitur parabola, præcedit de filio hominis apud Græcos. Sic enim habẽt: *Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam in qua filius hominis venturus est.* Est autẽ hæc parabola multum similis ei quæ supra ex Lucæ 19. habita est in capite Cõcordiæ 107. proinde ea tantum hic erunt tractanda quæ hic sunt propria, & iis quæ in illa dicuntur dissimilia. Et in illa enim & in hac inducitur homo quidam proficiscens in longinquam & extraneam regionem, qui seruis suis pecuniam C tradiderit, qua absenti domino lucrum facere possent; ex quibus duo cum reuerenti domino & rationem poscenti ostenderunt se lucrũ fecisse, laudati sunt à Domino, & consortio eius donati: vnus autem qui concreditam pecuniam sine lucro retulit, prætexens suæ ignauiæ metum seueritatis domini sui, ab ipso seuere est increpitus, & cõcredita priuatus pecunia, quam dominus ei iussit adimi qui plurimum fecisset lucri. Sed in illa etiam inducuntur quidam, qui post abeuntem miserũt legatos, recusantes ipsius parere imperio, quos rediens dominus ante se iussit interfici. Ita enim illo cõueniebat loco, ob notandam Iudæorum infidelitatem & punitionem. Hic vero ea non conueniebat narratio, quod omnibus huius loci para- D bolis Dominus fideles suos tantum, ad vigilantiã studeat prouocare. In illa singulis seruis æqualis committitur pecunia, nempe mina, ex qua non omnes, etiam frugi serui, idem lucrũ fecerunt. In hac diuersi ponderis pecunia diuersis contradita inducitur. Vni enim quinque talenta, alii autem duo, alii vero vnum, vnicuique scilicet secũdum propriam virtutem, id est, potestatem & vires, est enim Græce δύναμις. In illa enim significando erat, eandem

eandem Euangelij doctrinam singulis credendam Apostolis & prædicatoribus, qua nō omnes idem referrent domino suo lucri. In hac vero significare voluit Dominus, diuersis diuersa gratiarum dona ad Ecclesiæ vtilitatem danda, & quibusdam quidem maxime aut multa, alijs mediocria, alijs rursum infima aut pauca. Hāc enim triplicē distinctionem significat diuersa illa talētorum distributio, qua vni quinque, alii duo, alii vnum dicitur traditum. Explicat hanc talētorum distributionem factam à Christo, cum peregre proficisceretur in cœlos, Diuus paulus scribēs ad Ephesios:
Ephes. 4. Ascēdens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero Euangelistas, alios autem pastores & doctores. &c. Vnde patet per talenta hic intelligenda ea dona quæ dicūtur gratiæ gratis datæ, non autem potissimum ea quæ dicuntur gratiæ gratū facientes. Cæterum quod ad literam attinet, de vocabulo, talentum, sciendum quod cum apud diuersos talentum fuerit diuersi valoris, talentum Hebraicum, quod Hebræis dicitur Ciccar, & de quo intelligenda sunt quæ in scripturis dicuntur de talento, fuit centum minarū, sicut & talentū Æginenticum. Id enim patet ex Iosepho, lib. 3. antiqui. cap. 10. cum pondus candelabri aurei dicit fuisse cētum minarū, quod, inquit, Hebræi dicunt Cinthares. Græca lingua interpretatum, talētum nuncupatur. Vbi illud obiter annotandum, deprauate nos legere Cinthares, cū Græcè sit κίγχαρις, quod secundum proprietatē linguæ Græcæ proxime accedit ad dictionem Hebraicam Ciccar, vel Cicchar. Legēdum ergo saltem esset Cinchares. Nam γ ante χ sonat vtn. Talentum autem Hebraicū continet centum minas Hebraicas, non autem Atticas, quales centum continet talentū AEgineticū, ostēndit Robertus Senalis in suo de ratione ponderum & mensuratum libro. Quod autem dicitur vnicuique datum secūdum proprium virtutem & facultatem, sicut quod attinet ad exemplum parabolæ, significat hominem illum cōsiderasse singulorum suorum seruorum vires & industriam, ac secundū diuersitatem industriæ & vitium plus vel minus dedisse diuersis: ita quod attinet ad rem parabolæ, significat Christū nulli vltra vires suas imponere aliquid oneris, sed in diuersitate suorū donorum & vocationum attendere qualitates & vires hominū, vt nullos conqueri possit, plus sibi cōmissum aut minus quam oportuisset. Quod autem qui quinque & qui duo acceperāt talēta, duplicasse illa lucro suo dicūtur, ob id dicitur vt intelligamus seruos frugi oportere suo domino lucrū facere per accepta ab ipso dona, & luctū non simplex, sed quod respōdeat & quodammodo æquiualeat acceptis donis, vnūquemque autē secundum proportionem acceptorum donorum, vt qui plura & maiora accepit, sciat se plus lucri debere Domino conquirere, iuxta illud: Cui multū datū est, multum petetur ab eo. Et illud Gregorij: Cum augētur dona, crescūt & rationes donorum. Lucrum autē Deo facere per accepta ab ipso dona, non solum est plurimos ad Deum conuertere, sed etiam quomodolibet face[re] opera quæ vel ad Dei honorem, vel ad proximorum faciunt vtilita-
Lucæ 12. tem. porro cum in simili apud Lucā parabola tantum dicatur dominos seruorū reuersus accepto regno, hic dicitur Dominus post multum tēporis

B

C

D

E

A venisse. Quo, quod ad exemplum pertinet, significatur Dominus seruorum sufficiens tēpus seruis reliquisse quo fructum facere suo possent domino, nec ante debitum tempus rationē exegisse ab eis. Quare similiter quod ad rem parabolæ pertinet, significatur Domini nostri lōganimitas, quòd que & in genere, Ecclesiæ suæ sufficiēs tempus faciendi fructum, quem ab illa est requisiturus, relinquet, & speciatim singulis suis seruis abūde satis indulget temporis, vt non more quorundā dominorum asperorum & immitium, ex breui temporis spatio fructum illum requirat, qui multum tēporis desiderat. Simul tamen secundū Chrysostomum & Hieronymū per hanc partem significatum est à Domino multum temporis futurum inter suam ascensionem & vniuersale hominum iudicium, ne fallamur illis scripturæ locis, quibus statim Dominus significatur venturus. Iam & illud diuersum est in parabola Lucæ & ista, quòd cum in illa seruo qui plus fecisset lucri, maius præmium decernatur: hic & ei qui quinque & ei qui duo fuit superlucratus, idem dicitur, nempe quia super pauca fuisti fidelis super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui; id est, esto particeps gaudij eiusdem cum Domino tuo. In illa enim significatur Dominum remuneraturū vnumquenque secūdùm meritorum proportionem. In hac verò omnes frugi seruos eudem donādos præmio, fœlicitate scilicet eadē qua donatus est Christus, quamquam nō æqualiter ab omnibus participata. Declaratur autē Domini benignitas in his ad frugi seruos verbis, dum eadem verborum dulcedine excipit eum qui minus fecerat lucri quam eum qui plus fecerat. Non enim tam lucri magnitudinem, vt solent auari domini, attendit, quàm seruorum industriam, fidelitatem & diligentiam. Vnde nō dicit, quia quinque superlucratus es; sed, *quia in pauca fuisti fidelis*. Vtriusque autem serui, & eius qui quinque fuit superlucratus, & eius qui duo tantum, par fuit industria & diligentia. Non enim minor fuit industria duobus talentis superlucrari alia duo, quàm quinque talentis alia quinque. Quæ autem hic dicuntur de eo qui vnum talentum accipiens, abscondit illud, fodiēs in terra, eadem sunt cum iis quæ in parabola Lucæ dicuntur de tertio; qui acceptam minam reposuit in sudario. Nam per minam repositam in sudario & talentum in terra defossum idem significatur, nimirū quod quidā Dei dona seruāt otiosa, nec illis student facere, quem possent & haberent fructum. Tantùm id hic est proprium, quod iubetur inutilis seruus priuatus suo talēto eiici in tenebras exteriores. In qua parte, vt & alias in fine parabolæ, solet, Dominus ab exemplo parabolæ digreditor ad rem per parabolam significatā. Illud autem hic peculiariter quæri potest, cur in parabola potius inducatur is qui vnum acceperat, occultasse talentum, quàm ille qui quinque aut duo. Ad quod dicendum, id à Domino commodè factum, vt magis ostenderetur pigritia & inertia illius serui, ac iusta magis declararetur eius condemnatio, qui in re parui periculi, ne paruū quidem studiū & laborē subire voluerit. In negotio enim exiguo vt minus est periculi, ita minus excusatur qui recusat. Deinde dum is qui vnum tātum talentū habens, otiosum illud esse permisit, à Domino lucri cupido tam seuerè est & increpitus, & condemnatus; intelligendum facilè relinquitur lōgè magis

magis cōdemnandos eos qui pluribus acceptis ta lentis, sine lucri acquisitione ea apud se detinent, nō autem si econtra dixisset, eum qui quinque vel duo accepisset ob pigritiam damnatum: ita intelligi potuisset & illum damnandum, qui vnum aliquod acceptum talentum, per inertiam sinit esse infrugiferum. Et hæc quidem quæ pro simplici & non coacta huius parabolæ tractatione dicēda videbantur, præter ea quæ circa similem parabolam à Luca descriptam sunt dicta. Quibus tamen quædam adiici possent obseruationes. Primum enim in eo quod serui non nisi pecunia à Domino accepta lucrum illi fecisse dicuntur, notatur nos ex nobis ipsis nihil posse boni facere, sed tantum ex acceptis Dei donis, accedente tamen nostra industria Dei gratia adiuta. Deinde in eo quod talēta B quæ maxima sunt pecuniarum summa, dominus dicitur seruis dispēsasse, notatur & quā diues sit Deus in donis suis, & quā magna sint eius dona, si cōferātur cum his quæ homines dare possunt. Postremum notandum, quod quamquam per talenta potissimū Dominus significauerit ea dona spiritualia quæ ad hominum in fide & charitate ædificationē pertinent, generaliter tamen etiam quæuis alia Dei Dona, vt sunt diuitiæ & dignitates temporales, accipi debent significari nomine talentorum. Non enim omnibus datum est vel verbo prædicationis & doctrinæ lucrū Deo facere. Quicquid igitur est quod quis habet boni, siue id spirituale sit, siue tēporale, eo velut accepto à C Deo talēto, studere debet non sibi, sed Deo lucrū facere. Id fiet, si per illud bonis insistat operibus quæ in Dei faciāt honorē & proximorū vtilitatem. Quòd si tres parabolas apud Matthæū ex ordine positas adinuicem comparauerimus, cōsiderare poterimus tria hominum genera inter fideles notari condēnanda. In ea enim parabola quæ apud Matthæū est in fine capitis vigesimi quarti, de seruo qui ob moram Domini sui cœpit percutere conseruos suos, & dilapidare bona sui domini; notantur homines aperte viuentes impiè. In parabola autem de decē virginibus, notantur ij qui se iustis coniūgūt, & videntur rectè viuere, sed nō sufficienter sibi prospiciunt, quales sunt hypocritæ, & quotquot per imprudentiam quandā sunt negligentiores. In hac vero talentorum parabola, notātur otiosi & torpidi, & qui suo torpori prætexūt Dei metum, impia scilicet quadam prudentia negligentes. In prima ergo harum trium notatur aperta impietas, in secunda imprudens negligentia, in tertia male prudens negligentia. Quod si omnes quatuor quæ sunt apud Matthæū parabolas coniunxerimus, aduertere licebit, in singulis peculiare aliquid à nobis seruandum doceri. In parabola enim patrisfamilias docemur vigilantiam qua caueamus ab omni malo: sed quoniam hæc non sufficit in secunda de seruo præposito domini familiæ, docemur fidelitatem: in tertia de virginibus, prudentiam aut prudentē prospectionem: in quarta docemur vtilitatem nobis esse necessariam, vt scilicet Domino simul vtiles & frugiferi. Vigiles ergo fideles, prudentes & vtiles esse monemur, si aduentum Domini velimus cum nostro bono excipere.

Epilogus Parabolarum triū.

MODVM APERIT IVDICANDI IN NOVISSIMO iudicio. Matthæi 25. CAP. CXXVII.

CVm autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabūtur ante eū omnes gentes, & separabit eos ab inuicē, sicut pastor segregat oues ab hædis: & statuet oues quidē à dextris suis, hædos autē à sinistris. Tūc dicet rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratū vobis regnū à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientē, & pauimus? sitientē, & dedimus tibi potū? quando autē te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & cooperuimus te? aut quādo te vidimus infirmū, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondēs rex dicet illis: Amen dico vobis, Quandiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & his qui à sinistris erunt: Discedite a me maledicti in ignē æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi mādu care: sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes erā, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere, & non visitastis me. Tūc respondebunt ei & ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientē, aut sitientē, aut hospitē, aut nudū, aut infirmum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens, Amē dico vobis, Quādiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum: Iusti autem in vitam æternam. Erat autem diebus docens in templo, noctibus vero exiēs morabatur in monte qui vocatur Oliueti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

C. 21

CVM AVTEM VENERIT FILIVS HOMINIS IN MAIESTATE SVA, &c.] Hactenus sub varijs parabolis Dominus locutus est de suo aduentu, & hominum in suo aduentu iudicio: nunc vero de illo iudicio aperte & sine parabolis disserit, dicens: *Cum autem venerit filius hominis in maiestate*, hoc est in gloria sua. Quod dicit ad distinctionem primi aduentus qui fuit inglorius. Dicit autem semper filium hominis venturum, quia iudicium vniuersale fiet ab ipso quatenus homine, iuxta illud Ioannis: Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. In D forma enim humana iudicium exercebit, in qua eum videbunt & impij, & iusti. Veniet autem nō solus, neque aliquot tantum comitatus Angelis, sed omnes Angeli, inquit, eius cum eo, quemadmodū prædixit Zacharias: Veniet dominus Deus meus, omnesq; sancti cum eo. Dicit, Angeli eius, ad distinctionem angelorū malorū, qui mox post ea dicuntur angeli diaboli. Qui, inquit, paratus est diabolo, & angelis eius. Emendatiores tamen libri non habent hic, eius, sed Græca habent, sancti angeli, vt videri possit allusum ad locum Zachariæ. Cum ergo sic venerit cum angelis suis, qui illi ad erun

Ioan. 5.

Zach. 14

erũt tum honoris, tum ministerij causa, atque vt A testes sint æquitatis iudicij: tũc, inquit, sedebit super sedem maiestatis suæ. id est, sedem suã gloriosam. Quo aliud nõ significat, quam tũc ipsum sese exhibiturum gloriosum omniũ iudicem, & iudiciaria vsurum potestate. Alioquin enim & nũc sedet in sede maiestatis suæ ad dexterã patris: sed quoniã iudicis est sedere, ideo huiusmodi tropo significat se tum exhibiturũ iudicem, sicut & suprà dictum est in cap. Concordiæ 100. Proinde nõ est opus hic inquirere qualis sit futura sedes Christi, quãquam nõ male forte quis dixerit, aut ipsas nubes in quibus veniet, fore illi pro sede, aut ipsos etiam angelos, inter quos quidã peculiariter dicũtur throni, id est sedes. Sequitur: *Et congregabuntur* (angelorum scilicet ministerio) *ante eum omnes gentes iam resuscitatæ.* Omnes enim, inquit Paulus, B (Rom. 14.) stabimus ante tribunal Christi. Et separabit eos ab inuicem, ministerio item angelorũ, de quibus (Matt. 13.) supra dixit, Exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorũ, & colligent de regno eius omnia scandala. Non ergo quod dicitur, *separabit eos ab inuicem,* solum intelligi debet de separatione secundum iudicium & cognitionem Christi, sed etiam de separatione secundum locum. Vtroque enim modo separabit homines ab inuicem. Quod & similitudo sequens significat, cum dicit, *sicut pastor segregat oues ab hœdis.* Qua similitudine præter quam quòd significantur iusti ouibus esse similes, & iniusti hœdis, significatur etiam quã facilè separabit Christus iustos ab iniustis, nempe quã facilè separat pastor oues ab hœdis: oues enim ab C agnis suis non facilè separantur, ab hœdis autem facilè, quòd non desiderent oues hœdorũ communionem. Sic Christi iussione facilis erit bonorũ à malis separatio, nec necessitas aut consuetudo retrahet bonos à separatione malorum. Valet autẽ hæc similitudo etiam ad significandũ illud, quod quemadmodum in die cũ in campũ mittuntur oues, permixtæ sunt hœdis, ac simul pascũtur, in vespera verò pastor oues & hœdos in propriis seorsũ colligit locis, eo quòd non conueniat ea simul eodem colligi loco: ita & in campo huius mũdi permixti sunt mali cum bonis, atque ab eodẽ simul pascuntur pastore Christo qui omnes nutrit: in fine autem seculi tanquam in vespera mũdi, ab inuicem sunt separandi, vt suo quique condantur loco. Ouibus autem electos, vt & alias, cõparat Dominus, propter mansuetudinem, simplicitatem, & fructificationem in virtutibus. Hœdis vero peccatores, ob illorum fœtorem & immunditiã; quodque nõ rectà gradiũtur, sed à recto discedant itinere, atque per præcipitia incedant. Deinde & quia hœdus lasciuum est animal, & feruẽs semper ad coitum, secundum Hieronymum, ob quas causas ferè pro peccatis offertur in lege. A dicta autem similitudine Dominus mutuata metaphora subiicit: *Et statuet oues quidem a dextris, hœdos autem à sinistris.* Non enim iam iustos ouibus iniustos hœdis comparat, sed metaphoricè in nomine ouis & hœdi eos significat. Bene autem E oues statuẽtur à dextris, hœdi verò à sinistris, quia ad fœlicitatem, quæ dexteræ nomine significatur, iusti vocabũtur: iniusti vero extremæ tradentur infœlicitati, quæ sinistræ significatur nomine. Præcessit simile quid in veteri populo, quod huius separationis videri possit fuisse typus. Siquidem Deute. 27. præcepit Moses, vt filiis Israel in terram D

A promissionis ingressis, sex tribus, quorũ patres ex liberis vxoribus Iacob, nempe Lia & Rachel, starẽt super vel iuxta montem Garizim ad benedicẽdũ: & sex tribus, quorũ patres ferè ex ancillis nati erant, excepto Ruben, qui cum filiis ancillarũ meruit coniungi, quod cum ancilla vxore patris sui concubuisset, starent super vel iuxta montem Hebal ad maledicendum, hoc est, vt intelligitur communiter, vt respõderent Amen ad maledictiones per Leuitas pronunciandas. Quod & impletũ legitur Iosue 8. vbi ex vtraque parte arcæ stetisse dicuntur sex tribus Israel, à dextris scilicet sex, & sex à sinistris, cũ legerentur à Leuitis verba benedictionis & maledictionis. Sic enim & hic cũ dicturus est Christus: *Venite benedicti, &c. Discedite maledicti,* iusti statuentur à dextris, qui rectè intelli- B gũtur significari per filios liberarũ, quod paternã sint assecuturi hæreditatẽ: iniusti vero à sinistris, qui rectè significantur per filios ancillarum & cõcubinarum, quod his Deus pater non suam hæreditatem deputauerit, sed præsentia tantũ bona, velut munera quædã. Dedit enim Abrahã ipsi Isaac cuncta quæ possederat: filiis autem concubinarũ largitus est munera, & separauit eos ab Isaac filio suo, vt scribitur Genesis 25.

TVNC DICET REX HIS QVI A DEXTRIS EIVS ERVNT: VENITE, &c.] Qui prius se filium hominis vocauit, & pastorem, nũc regẽ se vocat, quod regis sit iudiciariam proferre sententiam, & tum ad regni consortium vocare, C tum ab illo proscribere. Dicturus enim est: *Venite, possidete regnum.* Non est autem existimandum, omnia sic ad literam euentura quæ hic narrantur, vt hæc præcisè verba sint vltro citroque proferenda à iudice & iudicandis, sed hac narratione Dominus suum sermonem nostro accommodans captui, crasso quodam modo significare voluit nouissimi iudicii rationem, quãquam verisimile etiã sit, Dominum quemadmodum apparebit visibiliter, ita etiam sensibiliter aliqua prolaturum verba, quibus & iustos ad præmia vocet, & iniustos condemnet. Non enim in momento & in ictu oculi iudicium consummandũ, sicut resurrectionem (1. Cor. 15.) Paulus asseruit. At Danielis 7. dicitur: Iudiciũ sedit, & libri aperti sunt. Quod secutus Ioannes in (Apoc. 20.) Apoc. cum de iudicio vltimo scribit: Libri, inquit, D aperti sunt, & iudicati sunt mortui, ex his quæ scripta sunt in libris secũdum opera ipsorũ. Quibus locis per apertos libros, patres ferè intelligũt singulorũ cõscientias, quibus diuina iustitia in memoriam reducet merita singulorum, eaq; sic in lucem educet, vt & alii aliorum possint cognoscere merita. Quod conuenit cum illo Pauli: Testimo- (Rom. 2.) nium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiã defendentibus in die cũ iudicabit Deus occulta hominũ. Proinde nõ erit necesse tunc sensibili voce dicere quibusdam: *Esuriui, & dedistis mihi manducare,* & aliis: *Esuriui, & non dedistis:* sed effectu E ipso tamen hæc Christus hominibus dicet, cũ singulorum hominum merita & sibiipsis & omnibus nota faciet. Porro ratio iudicii hic à Domino cõmemorata nõ ad omnes pertinet homines, sed tantum ad fideles. Nam infideles non potissimum ob neglecta misericordiæ opera condemnabũtur, sed ob neglectam fidem. Iudicium autem fideliũ peculiariter Dominum hic inducit, tũ quod omnia quæ hic Dominus Apostolis nunc disseruit, di

xerit ad commonitionem credentium in sextum quod infideles in illo die, suam secũ deferent condemnationem, eamque mox ex conspectu signo filii hominis parente in cœlis sunt agnituri. vnde suprà dixit tribus terræ tunc mox plancturas. Et alibi: Qui, inquit, nõ credit, iam iudicatus est. Proinde non erit tunc tali opus discussione inter infideles, quali inter fideles, qui omnes sibi vendicãt Christum. Vnde dicit Psalmista: Aduocabit cœlũ desursum & terram, discernere populum suum. Nec inducuntur hic à Domino omnia de quibus fideles tunc sunt iudicandi, sed ea quæ ad vniuersitatem & communitatem fidelium maximè pertinẽt, & de quibus nemo se facilè excusare potest.

Ioan. 3

Psal. 49

A

B

In præcedenti enim parabola significauit rationẽ exigendam in iudicio de vsu & fructu talentorũ, hoc est, donorum & charismatum diuinorũ, qua parabola maximè Apostolos, & eos qui cum illis in Ecclesia accepturi erant singularem aliquã gratiam & prærogatiuã, admonere voluit sui officii: nunc verò significat rationem exigendam in iudicio de operibus misericordiæ factis, vel neglectis, vniuersos fideles sui officii admonere volens, & potissimum eos qui præsidibus Ecclesiæ subiecti sunt, à quibus non tam talentorum quàm misericordię in pauperes rationẽ exigetur. Quod enim non propter Apostolos & eos qui Apostolis sunt similes hæc sint dicta, sed propter fideles qui ad illorum prædicationem erant credituri, satis illud indicat, quod dicitur: Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Fratres enim minimos quos demonstrat, & quos ab his qui iudicantur secernit, Apostolos, pauperes, & illis similes potissimum significat. Veruntamen sicut in præcedenti parabola nomine talentorum extensiuè etiã intelligitur corporale quoduis, quo quis proximo prodesse, aut Dei gloriæ seruire potest, vt ad omnes omnino fideles illa pertineat parabola, sic & hoc loco sub operibus misericordiæ corporalibus, intelligenda etiam sunt opera misericordiæ spiritualia, vt etiam ad omnes hic sermo magis pertineat: voluit enim Dominus hoc suo sermone docere fideles, nõ secundũ fidem suam ipsos iudicandos, sed secundum opera, idque potissimum secundũ opera dilectionis proximo impendendæ: quare huiusmodi dilectionis enumerat opera quæ omnibus competere possunt, & à quibus nemo se potest facilè excusare, sub quibus & alia dilectionis officia magis spiritualia, sed nõ sic omnibus conuenientia, facilè intelligenda reliquit.

C

D

Meritum operum.

His præmissis, ad explanationem verborum Christi est descendum. In quibus id diligenter obseruandum, contra eos qui negant operum humanorum merita, quòd propter opera iustis deputet regnum, vt intelligamus vitam æternam reddi eis tanquam mercedem bonorum operum, & iustos suis operibus mereri illam, sicut impii suis operibus æternum merentur supplicium. Nam quemadmodum pro causa quare impii discedere debeant in ignem æternum, dicitur: *Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare*, ita pro causa quare iusti vocentur ad regni possessionem, dicitur: *Esuriui enim, & dedistis mihi manducare*. Ne tamen sic meritis nostris putetur dari vita æterna, vt non totum tribuatur diuinæ misericordię, à qua habemus merita bona, obseruandum rursũ quod præmittitur, *benedicti patris mei*, quodque paratum dicitur regnum fuisse iustis à cõstitutione mũdi. Hinc enim patet ex Dei benedictione & prædestinatione pendere iustorum salutem, vnde & pendẽt eorum bona opera, vt ne quis possit gloriari in seipso. Duplici autẽ ratione intelligi potest iustos vocari benedictos patris, hoc est, benedictos à Deo patre, nempe & ratione electionis ab æterno, & ratione gratiæ suæ qua ipsos in tempore fecit consortes. Benedixit enim eis pater, cùm de eis per prædestinationem bene statuit & cogitauit facere. Benedixit item, cùm eos sua benedictione & gratia participes fecit. Non dicit autem, accipite, sed possidete, vel, vt est Græcè, κληρονομήσατε, id est, hæreditate vel in hæreditatẽ accipite, tanquam scilicet paternum bonum, vobisque iure adoptionis debitum, quodque non ad tempus, sed in perpetuum sitis possessuri. Possidete, inquit, non quoduis bonum, sed quod est omnium maximum, nimirum regnum, non iam primùm partum & paratum. vt ne recens exortũ regnum putetis aliquando etiam cessaturũ, sed paratum vobis à constitutione mundi. Minus dicit, plus significare volens. Non enim iustis regnum tantùm fuit paratum à constitutione mundi, sed & ab æterno: siquidẽ (vt habet Paulus) elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Hęc autem regni præparatio non est aliud quàm hominũ ad illud regnum prædestinatio. Potest tamen paratum regnum intelligi, primum in ipsa mundi creatione; quia tunc locus regni aptatus est fœlicitati accommodus. Cæterùm in sequentibus sex commemorantur charitatis & misericordiæ opera, quæ generatim in eo comprehenduntur, quod est, miseris subuenire, aut consolationẽ impendere, quibus ex Tobiæ lib. additur septimum, nempe mortuos sepelire, vnde receptum est vt septem dicantur esse corporalia misericordiæ opera. In quo numero etiam recensentur opera misericordiæ spiritualia, ex scripturis item desũpta, nempe, peccantem corrigere, dubitanti rectè consulere, docere ignorantem, mœstum consolari, iniurias & imperfectiones proximorum ferre, delinquenti ignoscere, & pro salute proximi orare, quæ hoc versu comprehenduntur: *Consule, castiga, solare, remitte, fer, ora.* Corporalia hoc versu: *Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo.* Quæ & ipsa corporalia misericordiæ opera spiritualiter exhibet is qui esurientem doctrinam salutarem pane verbi reficit, aut tribulationibus lassum & sitientem consolationis, refrigerat consolationis potu, aut errãtem per hæresim vel per peccatum in domũ matris Ecclesiæ colligit, aut infirmum in fide, assumit ac subleuat, aut omnibus virtutibus destitutum ac nudũ, virtutibus ornare studet, aut diaboli & peccati mancipiũ redimere conatur, aut proximi peccata, opera scilicet mortua, tegit studiosè & veluti sepelit. Porro in commemoratione operum charitatis duo sunt obseruãda. Primùm quàm exigua etiam dilectionis opera Dominus commemoret, tanquam digna tanto præmio, nimirũ infirmi aut captiui visitationem. Non enim dicit: Infirmus fui, & curastis me vestro sumptu. In carcere eram, & redemistis me, sed, *visitastis me, & venistis ad me.* Secundo, quod miseris impensa acceptet veluti sibi impensa. vtrobique enim mira relucet Christi benignitas, & quod tantilla charitatis opera recensere sit dignatus, tanquam ea quibus pro mercede reddatur regnũ: & quod ea sibi agnoscit præstita quæ miseris suis sunt impensa

Ephes. 1

Tob. 12.

Misericordiæ opera corporalia & spiritualia

E

pensa, etiam minimis. Vtroque autem horũ vt suã declarat benignitatem, ita & fideles prouocare vo luit ad beneficentiæ & charitatis opera miseris exhibenda. Quod autem inducuntur iusti dicturi: *Domine quando te vidimus*, &c. significat eorum admirationem, qua stupebũt sua opera sic magnifieri à iudice, vt sibi impensa agnoscat quæ se illius personæ non recolent impendisse. Inducitur autẽ à Domino hæc responsio iustorũ, vt subiicere posset declarationem eius quod dixit: *Esuriui & dedistis mihi cibum*, &c. Dicit ergo: *Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis*. vbi pro *quamdiu*, sicut & infra, Græcè est ἐφ᾽ ὅσον, quod hoc loco rectius verteretur, *In quantum*, aut *quatenus*, vt vertit quidam. Et hoc enim significat etiã ἐφ᾽ ὅσον, ac præsenti loco magis cõuenit. Sẽsus ergo est: Eatenus vel in tantum mihi hæc fecistis, quatenus vel in quãtum fecistis etiam vni de his fratribus meis minimis. Quoniam autem nõ dicit absolutè de fratribus meis, sed de his fratrib. meis, apparet ipsum potissimũ notare voluisse apostolos & eis similes, qui tũ ipsi proximè assistent, qui voluntarie pauperes facti, varijs in hoc mũdo propter Christum attriti fuerunt calamitatibus. In Apostolos enim extendens aliquando manũ suam dixit: Fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem patris mei. Generalius tamen & extensiue etiã recte intelliguntur significari quiuis pauperes Christiani, qui Christi fratres per baptisma & adoptionis gratiam facti sunt. Quicquid enim his impenditur charitatis, si impendatur tãquam fratribus Christi, veluti Christo impensum est. vnde suprà Matthæi 10. dixit: Quicunque potum dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, tantum in nomine discipuli, nõ perdet mercedem suã. Minimos autem vocat fratres suos, quia humiles, pauperes, & abiecti in hoc mundo. Aut additum est illud minimis, emphatice in hoc sensu: Quãdiu fecistis vni de fratribus istis meis, etiã his qui inter eos sunt infimi. Porro præterquã quod in hac sẽtentia Christi declaretur benignitas, ob id quod sibi reputare impensum dignatur, quæ vniuscuiusque etiam minorũ impensa sunt, etiam alia ratione mira ostenditur eius clementia, nempe quod in tãta venturus maiestate & gloria, etiam minimos fidelium fratres suos sit vocaturus, sicut & post resurrectionem suam, non dedignatus est Apostolos suos appellare fratres suos. Proinde cum hinc iam duplici nomine pateat, quanti Domino sint pauperes & afflicti fideles, & hi qui huiusmodi sũt, sibi
Iacob. 5 non displiceant, sed glorietur frater humilis in exaltatione sua, vt habet Iacobus, & alii si spiritum Christi præ se ferunt, pauperes eiusmodi nõ despiciãt, sed cũ ipsi plurimi faciant minimos Christi, eisque tanquã Christo qua possunt subuenire studeant ratione. Quis enim (si modo Christũ vere amet) non lubens cupiat ac quærat benefacere fratribus Christi, imo ipsimet Christo? Et quidem ad eleemosynas pauperibus erogandas, permouere omnes habẽtes facultates satis deberet, primũ naturę ac cognationis spiritualis ius, nimirũ quia homines sunt ac fratres: deinde & Domini pręceptum, ac rursum quod cogitare deberẽt se terrenarum facultatum non dominos, sed dispensatores esse cõstitutos. Nũc vero lõge efficaciores his indicat Dominus rationes, quibus qui fidelis existens non commouetur, is se plane lapidem declarat. Excitat enim ad eleemosynam & omnẽ beneficentiam, imprimis quòd afflicti quãtumuis abiecti & viles, sui sint fratres. Deinde quod sibi impẽditur, illis exhibitũ: ac postremũ, quia sola misericordiæ & charitatis opera in suo iudicio narrat discutienda, & vel minima huiusmodi opera adeo ostendit nõ negligẽda, vt etiã ob ea vel exhibita vel prætermissa, illis maximũ sit reddendũ pręmium, alii grauissimo sint addicendi supplicio. Simili modo ad misericordiam prouocat Sapiẽs, dicẽns: Fœneratur Domino qui miseretur pauperis, *Prou. 19.*
& vicissitudinem suã reddit ei. Et cap. 14. Qui calumniatur egentẽ, exprobrat factori suo: honorat autem eum, qui miseretur pauperis.

TVNC DICAT ET HIS QVI A SINISTRIS ERVNT: DISCEDITE A ME, &c.] Primo loco dicitur sententia proferenda pro iustis, ac secundo loco cõtra malos, vt intelligamus, iudicem proniorem ad recordandum & remunerandum benefacta bonorum, quàm ad vindicandum malefacta malorum. Est autem in hac cõtra impios sententia antithesis, & imitatio verborũ prioris sententiæ. Ibi enim dicitur: *venite*, hic vero, *Discedite a me*. Ibi *benedicti*, hic, *maledicti* nominantur: non additur tamen, vt ibi, *patris mei*, quod, vt annotauit Origenes, benedictionis quidem ministrator & auctor sit Deus pater, maledictionis autem vnusquisque sibi ipsi sit auctor, qui maledictione digna est operatus. Ibi vocantur ad hæreditariam & æternam possessionem regni, hic deputantur igni æterno. Proinde his verbis duplici condẽnantur pœna damnati, nẽpe pœna dãni, & priuationis conspectus diuini, cùm dicitur, *Discedite à me*, & pœna sensus & cruciatus, cũ igni deputãtur æterno. Ibi dicitur regnum, ad quod iusti vocantur, paratum ipsis: hic dicitur ignis ad quẽ impii damnantur, paratus diabolo & angelis eius, qui scilicet ei consenserunt. Non dicit iam ignem paratum iniustis, sicut regnum dixit paratũ iustis hominibus, ne Dei ordinationi sic asscribatur hominum condemnatio, sicut eorũ saluatio, sed intelligamus Deum, quatũ ex se est, neminẽ creasse ad perditionem: homines verò peccantes sua sponte, suisque demeritis se participes facere, & obnoxios eorum malorum quæ imprimis & potissimũ diabolo & angelis eius erant parata. Ideoque nõ dixit prius regnum ad quod vocat iustos, paratũ angelis bonis, sicut nunc dicit ignem paratum diabolo & angelis malis, ne omnino similiter intelligamus, homines mereri Angelorum bonorum cõsortium, sicut merentur malorum consortium dęmonum, eo quòd bona hominum merita non in sola nostra pendeant arbitrii libertate, sed ex Dei proficiscantur gratia & benignitate. Diuinæ ergo benignitati tribuendam iustorum saluationem significauit, dicens regnum illis à principio mundi paratum: humanæ autem malitiæ iniustorum cõdemnationem, cùm dicit ignem non ipsis paratũ, sed diabolo. Simul tamen hac locutione (vt nos magis deterreret) significauit atrocitatem pœnæ impiorum, nimirum quod communem habituri sint cum diabolo & angelis eius, quorum supplicium nemo non concipit fore grauissimum. Sic & superius ob id dixit regnum iustis etiam paratũ, nõ autem Angelis, quo huiusmodi locutione magis nos prouocaret ad beneficentiam, intelligẽtes Dei erga nos homines benignitatem. Subiicit autem Dominus causam cõdemnationis impiorum, contrariũ scilicet causę saluationis iustorum *Esu-*

vivi enim (inquit) *& non dedistis mihi manducare* &c. A Enumerat sigillatim neglecta misericordiæ opera, sicut & superius in commendatione iustorum: nec dicit in genere, egenti & afflicto mihi tulistis aut non tulistis opem: significans in illa die, singulorum factorum hominis habẽdã rationẽ, simulque e varia illa enumeratione significans quã variæ sint species humanitatis, vt si quidem non omnes possimus, saltẽ earũ aliquas præstare studeamus. In his autem verbis quibus causa redditur condẽnationis hœdorum, duo sunt notanda. Primum, quod ob solam omissionem operum charitatis dicuntur condemnari. Sicut enim in præcedenti parabola significantur condẽnandi hi qui donis Dei vti omittunt: ita & hic qui negligunt opera miseB ricordiæ. Quod si autẽ tanta mulctantur pœna qui omittũt facere bona, qua pœna feriendi sunt qui incessanter cõmittunt mala? Si cõdẽnatur qui nõ dedit egenti, nec consolatus est afflictum, certè multo magis condemnabitur qui abstulit aliena, qui iniuste affligit, & afflictionem addit afflicto. Secundo notandum, quàm lenia eos dicat prætermisisse. Non enim dicit: Non liberastis me paupertate, infirmitate aut carcere, sed quæ necessaria erant & parui sumptus, non præbuistis, & quæ facilia sunt & omnibus in promptu non fecistis, nec in vno aliquo tantũ, sed & in omnibus misericorC diam deseruistis. Quo significauit iustissimam fore impiorum condemnationem, quorum inclemẽtia multis eos condemnat modis. Primum naturæ & cognationis ius, quo commoueri debuissẽt ad miserendum suis fratribus. Secundo, facilitas miserationis, quoniam inter misericordiæ recẽsetur opera, vel panem dare esurienti, ac ægrum & captiuum visitare. Tertio, Domini præceptũ, & promissionum magnitudo. Quarto, dignitas ac dignatio eius qui non tantùm suis fratribus, sed & sibi factum imputat quod aliis suo nomine impenditur beneficii. Nam & illo ad misericordiam flecti debuissẽt, quod tali possent quid præstare beneficii, quodque tantus ab hominibus quid dignetur accipere, qui quæcunque habent, ab ipso acceperunt: qui rursum pro sua liberalitate non potest sibi impensa ab hominibus beneficia non vicissim D summis vincere & remunerare bonis. Atque hanc quidem quartam causam tanquam præcipuam & potissimam Dominus hic attingit, proinde declaraturus quomodo dixerit; non dedistis mihi mãducare; postquam induxisset responsionem hœdorum, dicentium: *Quando vidimus te esurientem*, &c. (quo significatur impios tunc admiraturos, & experturos facta sua longe aliter expendenda & reputanda quàm modo ipsi ea reputabant) subiecit: *Amen dico vobis, quamdiu non fecistis vni de minoribus* (vel, vt etiam hic habent Græca) *minimis his*, E *nec mihi fecistis.*

ET IBVNT HI IN SVPPLICIVM ÆTERNVM, IVSTI AVTEM IN VITAM, &c.] Hæc pars addita significat efficaciam sentẽtiæ iudicis, à qua nulla erit appellatio, nec subterfugiũ. Prius autẽ dicit eos qui à sinistris erunt ituros in supplicium æternũ, quã iustos in vitam, quia narrationis ordo sic requirebat, eo quod proxime præcesserit de condemnatione impiorum. Vel etiam ad significandum impios in conspectu iustorum mox abituros in supplicium, quod ad augmentũ fœlicitatis & gaudii ipsorum faciet, cùm ex comparatione suæ fœlicitatis cum aliorum condemnatione, magis Dei in se gratiam agnoscent & prædicabunt. Porro hac sentẽtia refellũtur quotquot de æternitate supplicii impiorum aliquando non recte senserunt, quales varios fuisse refert D. Augustin. lib. 21. de ciuita. Dei, à cap. 17. vsque ad finẽ libri contra eos disputans. *Contra eos qui negant æterna supplicia.* Inprimis enim Origeni tribuitur, quod putauerit & damnatos homines, & ipsum quoque diabolum cum angelis suis, post diuturna pro meritis supplicia ex illis cruciatibus eruendos, & sanctis Angelis sociandos. Nec hoc tantum, sed etiam alternantes fore sine cessatione beatitudines & miserias, & statutis seculorum interuallis, ab istis ad illas, & ab illis ad istas itus & reditus interminabiles. Fuerunt alii, qui hoB minum quidem damnatorum supplicium terminandum putauerint, quamuis non dæmonũ. Alii rursũ, qui in nouissimo die omnes homines Christi sententia damnatos, putauerunt priusquam mittãtur in suppliciũ, mox sanctorum intercessione liberandos. Præterea, qui non omnium quidẽ malorum supplicium terminandum asseruerunt, sed tãtum eorum qui Christi baptismate sunt abluti, & participes facti corporis eius, maxime si in catholica Ecclesia hæc perceperint sacramenta: atque in eadem perseuerauerint. At hi omnes simul cum Anabaptistis, qui etiam dicuntur negaC re æternitatem supplicii damnatorum, refellũtur hac sententia, cum non solum in ignem æternũ, sed in supplicium etiam æternum dicantur ituri damnati, sicut iusti in vitam æternam. Non enim dici potest istud non pertinere ad fideles, quãdoquidem de fidelium iudicio hic peculiariter Dominus locutus est, insinuans eos non secundũ fidem, sed secundum opera iudicandos esse. Vt autem omnes prædicti hac Domini refelluntur sententia, ita, quemadmodũ & prædicto loco, & in aliis libris etiam Augustinus testatur, fuerunt qui ex præsenti sermone Domini sumpserunt occasionẽ asserendi eos solũ arsuros æterno ignis supplicio qui facere eleemosynas neglexerunt: eos vero qui illas fecerint, quamuis alioqui male viuant, ab æternitate supplicii fore liberos, eo quod hic Dominus non commemoret se aliud dictutũ D siue iustis, siue iniustis, nisi eleemosynas, siue factas, siue non factas: & quia Iacobus dicit, Iudicium sine misericordia ei qui non fecit misericordiam, superexaltat autem misericordia iudicium. *Iacobi 2.* At hi non perpendunt satis causam sermonis hic à Domino instituti, nimirum quod ideo tantum hic mẽtionem faciat operum misericordiæ, vt ad hæc fideles prouocet, quæ potissimum ab hominibus Deus requirit. Deinde, quia huiusmodi operibus directe competit vel misericordiæ diuinæ exhibitio, vel negatio. Iustissima enim est merces, vt E inhumanis inhumanitas, & misericordibus misericordia rependatur, quod & Iacobus mox citato loco significauit. D. Augustinus sermone quodã, qui est inter nouos sermones 33. pulchrã adfert rationem, cur solis eleemosynis vel præstitis, vel neglectis tribuatur regnum vel damnatio, nempe quia non sunt iusti qui non habeant peccata aliqua, ob quæ merito eis regnum negari posset, qui tamen quia misericordiam aliis exhibuerunt, meruerunt etiam per eam peccatorum suorum cõsequi remissionem, & eis remissis mercedem aliis omnibus eorum bonis operibus debitã. Impii vero, etsi etiam ob alia eorum facinora damnentur, tamen quia eorum facinorũ per eleemosynas remissionem

missionem impetrare potuissent, si ess vt oportet facere voluissent, ideo damnati dicuntur, quia illas neglexerunt. Porroquomodo nō pugnet cum iustitia, sed æquissimū sit peccatum tēporale æterno puniri supplicio, Augustinus eodem etiam lib. 21. cap. 11. ostendit contra eos qui iniustum putāt vt pro peccatis quamlibet magnis, paruo scilicet tempore perpetratis, pœna quisquā damnetur æterna. Non enim aliqua etiam humanæ legis iustitia hoc attendit, vt tanta mora temporis quisque puniatur, quanta mora temporis vnde punitetur admisit, sed & humanæ leges quantū in se est pro quibusdam peccatis pœnas infligunt æternas, vt cum infligūt exilium aut seruitutem. Quod enim æternæ non sint, ob id est, quia nec ipsa vita, quæ his plectitur, porrigitur in æternum. Et cum quē humanę leges pro aliquo grandi crimine morte mulctant, non æstimant suppliciū eius iuxta moram qua occiditur, quæ perbreuis est, sed potius quòd talem auferunt in sempiternum de societate viuentium Quod autem est de ista ciuitate mortali, homines supplicio primæ mortis, hoc est, de illa ciuitate immortali homines supplicio secundę mortis auferre. Sic ferè illo loco D. August. Prętet quam rationē indicatam ab ipso, inueniuntur & aliæ rationes à patribus assignatę, quibus ostenditur quare iustè pro peccato temporali quidā ęterno puniantur supplicio. Vna est, quia peccauerūt contra bonum æternum, dum contempserunt vitam æternam. vnde eodem lib. cap. 12. dicit Augustinus: factus est homo malo dignus æterno, qui hoc in se peremit bonū, quod esse posset æternū. Alia ratio est, quia homo quātum in se est, in ęternum peccauit. Vnde D. Greg. lib. 4. dialog. ca. 44. suo Petro roganti quomodo iustum sit, vt culpa quæ cū fine perpetrata est, sine fine puniatur, respōdit: Hoc, inquit, rectè diceretur, si districtus iudex nō corda hominum, sed facta pensaret Iniqui enim ideo cū fine deliquerunt, quia cum fine vixerunt. Nam voluissent vtique si potuissent sine fine viuere, vt potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim quia in peccato semper viuere cupiūt qui nunquā desinunt peccare dum viuunt. Ad magnam ergo iustitiam iudicātis pertinet, vt nunquā careant supplicio, qui in hac vita nunquam voluerunt carere peccato. Hæc ille. Tertia ratio est, quia per peccatum contra Deum peccatur, qui est infinitus, atque ob id infinitam meretur pœnam. Pœna enim, secundum Philosophum 5. Ethic. infligitur secundum dignitatem eius in quem peccatur. Est & quarta ratio ad idem pertinēs, nempe quia culpa manet, cum culpa nō possit remitti sine gratia, quæ post mortem non potest acquiri. Culpa aūt manēte, nō debet cessare meritò pœna. His iam omnibus circa Christi verba pertractatis, superest vt semper in corde gerētes, verba illa, *Venite benedicti*, &, *Discedite maledicti*, atque scientes non satis esse credere, sed nec discedere à malo, studeamus operibus mutuę charitatis vacare, vt & dulcissima illa voce mereamur vocari, & liberi simus à verbo illo aspero. Hęc enim sunt opera quę in scripturis requirit, & præ sacrificiis quibus ipsum colimus, vt cum dicit: Misericordiam volo, & non sacrificium, & præ operibus quibus carnem propriam castigamus, vt cum dicit: Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? dissolue colligatiōes impietatis, solue fasciculos deprimentes, dimitte eos qui cōfracti sunt liberos, & omne onus disrūpe. Frange esuriēti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam. Cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Tūc erumpet quasi mane lumen tuum, & sanitas tua citius orietur, & anteibit faciem tuam iustitia tua, & gloria Domini colliget te, &c.

Cur pro peccato temporali sit æternum supplicium — *Oseæ 6.* — *Isaiæ 58.*

[ERAT AVTEM DIEBVS DOCENS IN TEMPLO, NOCTIBVS VERO EXIENS.] Tribus diebus continuis Dominum docuisse in templo, supra patuit ex Marco: feria autem quarta & quinta verisimile est in templo nō docuisse. Quod autē noctibus egressus sub vesperam ė Hierusalem, diuersatus sit in mōte Oliuarum, quemadmodum dicit Lucas, etiam patuit ex Marco & Matthæo. Nam hi dixerunt eum egredi solitū in Bethaniam, Bethania autem fuit in monte Oliuarum. Lucam tamen verisimile est dixisse, ob id Dominum in monte diuersatū, non exprimendo Bethaniam, quò significaret eum nocturno tempore vacasse precibus. His enim in mōtibus nocturno tempore Dominus solitus fuit vacare, vt & alibi dicitur à Luca. Igitur quia iam breui tēpore apud homines erat futurus, & passionis suę tempus appetebat, ideo totus fuit interdiu in docēdo, eis benefaciens à quibus mox se cognouit occidendum: nocte vero orationi instabat, continenter patrem orans pro hominum salute, sesequè oratione pręparans ad instantia mala. Porro de totius populi ad ipsum confluxu etiā suprà dictū satis est. Hoc tantū ex cuiusdā annotationibus hic adiiciendū, quod verbū *manicabat*, quod multi libri hic habent, sit verbum fictum ad imitationem Gręcę dictionis ὀρθρίζω, pro diluculo veniebat, quod verbū etiam in antiqua Latinorum versione legebatur tempore August. ca. 9. Iudicum, vbi nos legimus ex versione Hieronymi: Et primo mane oriēte sole irrues super ciuitatem, quemadmodum annotauit D. Augustinus in quęstionibus super Iudi. ca. 46. Sunt tamen libri qui habent hoc loco, *mane ibat*, ita vt quidam suspicentur pro, *mane ibat*, corruptè scriptum, *manicabat*, contracta oratione in dictionem.

PACISCITVR IVDAS CVM IVDÆIS. Matthæi 26. Marci 14. Lucæ 22.

CAPVT CXXVIII.

A[a]Pproprinquabat autē dies festus azymorū, qui dicitur Pascha.[b] Erat autē Pascha & azyma post biduū.[a] Et factū est, cum cōsummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis, Scitis quia post biduū Pascha fiet, & filius hominis tradetur vt crucifigatur. Tūc cōgregati sūt principes sacerdotū, & seniores populi in atriū principis sacerdotū, qui dicebatur Caiphas, & cōsiliū fecerūt, vt Iesū dolo tenerēt, & occiderēt.[b] Et quærebāt † sūmi sacerdotes, & scribæ quomodo eum[b] dolo tenerent, & Δ[b] occiderent.[c] timebāt vero plebem,[c] dicebāt autem: Non in die festo, ne fortè tumultus fieret in populo.[c] Intrauit autē Satanas in Iudā, qui cognominabatur Iscariotes, vnū de duodecim,[b] & [a] tūc[d] abiit[a] vnus de duodecim qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad prīcipes sacerdotū,[b] vt proderet eū illis, & locutus est cum principib. sacerdotum & magistratib. quemadmo-

† c. principes sacerdotum — *Δ c. interficerent*

dum illum traderet eis.[a] *Et ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradã? At*† *illi*[b] *audientes,*[a] *constituerunt ei triginta argenteos.*[c] *Et*[h] *gauisi sunt, &* ▷ *promiserunt ei pecuniam se daturos.*[e] *Et spopondit,*[l] *& exinde quærebat*[f] *opportunitatem*[b] *quomodo opportunè*[*] *traderet illum*[c] *sine turbis.*

APPROPINQVABAT AVTEM DIES FESTVS AZYMORVM, QVI DICITVR PASCHA &c.] Tres Euágelistę, Matthęus, Marcus & Lucas, post gesta & dicta trium dierũ eius hebdomadę in qua mortuus est Dominus, de scripturi eius passionem, auspicantur eam à consilio sacerdotum contra Christum, & pacto Iudæ cum Iudæis, quod passionis Christi fuit exordiũ. Et quidem Lucas pactum illud de tradendo Iesu descripturus, tantum præmittit diem festum azymorum appropinquasse: Marcus verò quàm vicinus ille dies fuerit explicauit, dicens post biduum fore pascha & azyma: vt intelligeremus post descripta ab ipso trium dierum gesta, adhuc biduum B fuisse ante Pascha, & biduo ante pascha contigisse, quæ deinceps narrat de consilio sacerdotum contra Christum, & pacto Iudæ cum illis, nimirum feria quarta hebdomadæ huius. Matthæus autem etiã Dominum dixisse post superiores sermones, commemorat Pascha fore post biduum, ac tum se tradendum, & crucifigendum. *Et factum est*, inquit, *cum consummasset* , id est, *finiisset sermones hos omnes*, de suo scilicet aduentu, *dixit discipulis suis, Scitis quia post biduum Pascha fiet.* Dixerat enim Dominus superiores sermones in vespera vel in nocte sequente feriam tertiam, vt patet ex præcedentibus: post tertiam autem feriam restabant duo dies ante pascha, nempe fe- C ria quarta & quinta, in cuius vespera cœpit paschalis solennitas, vt ex sequentibus erit manifestum. Porro ne quis erret in vocabulo, Pascha, cuius frequens est in sequentibus vsus, sciendum imprimis, dictionem hanc non deriuari à Græco verbo πάσχω, quod pati significat, vt Pascha significet passionem, quemadmodum quidam putauerunt, sed est Hebraica dictio, à Septuaginta interpretibus sic posita, cùm Hebræis dicatur pasah, pro quo D. Hieronymus posuit, Phase: quæ varietas non ex dictionis, sed ex punctorum & pronunciationis aut lectionis diuersitate nata est. Significat autem hęc dictio propriè transitionem aut transitum, festiuitati & agno paschali accommodata, non potissimum ob transitũ filiorum Israel D ex Ægypto, vt quidam etiam putant, ne ob id quod Dominus transierit per terram Ægypti, percutiens primogenita: sed quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum pertransierit, nec percusserit eos sicut Ægyptios. Hæc enim ratio nominis redditur Exod .12. cũ dicitur, Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios, cumque viderit sanguinem in superliminari, & in vtroque poste, transcendet hostium domus, & nõ sinet percussorem ingredi domos vestras. Quo loco non pro verbo, transibit, sed pro verbo transcendet, Hebræis est verbum pasah, vnde deriuatur Phase & Pascha, vt intelligamus non à trãsitu Domini per terram Aegypti, sed à transilitione domorum Israelitarum dictum pascha. vnde & codem loco sequitur, Et cum dixerint vobis filii ve- E
Ibidem. stri: Quæ est ista religio? dicetis eis: victima transitus Domini est, quando transiuit super domos filiorum Israel in Aegypto, percutiens Aegyptios, & domus nostras liberans, vbi sã pro verbo trãsiuit, Hebręis est pasah. Duplex autem est vsus vocabuli, pascha, in scripturis Aliquando enim accipitur pro ipso agno paschali qui immolabatur 14 luna primi mensis ad vesperam. Sic enim accipitur Exodi 12. cùm dicitur: Immolate phase. Et rursum: Hęc est religio phase. Omnis alienigena non comedet ex eo. Sic accipitur in ea sequenti apud Euangelistas, vt cùm dicit Lucas: *Venit dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha.* Et enim Matthæus & Marcus dicunt : *Quo vis eamus & paremus tibi comedere pascha?* Secundum hanc significationem Paulus hoc nomen etiam Christo tribuit tanquam vero agno: figurato per typicum illum legis veteris agnum: Pascha (inquit) nostrũ immolatus est Christus. Aliquãdo vocabulũ hoc accipitur pro ipsa festiuitate Paschali, idque quãdoque pro tota ipsa solennitate ex septem diebus constante: quandoque singulariter pro prima huius festiuitatis die, in cuius vespera præcedente agnus immolandus erat, nempe pro 15. luna primi mensis, quæ solennior erat aliis diebus, vt patet Leuit. 23. & Num. 28. Vtroque hoc posteriori modo accipi potest isto loco, cũ post biduum dicitur futurum Pascha. Pro paschali enim solennitate vocabulum hoc accipi Lucas apertè hic testatur, dicens: Appropinquabat dies festus azymorum qui dicitur Pascha. Vbi etiam per diem festum azymorum, intelligi potest aut tota septem dierum solennitas, quæ à Ioanne Euãgelista dicitur dies festus Iudæorum, aut prima huius solẽnitatis dies. Sicut autem nomen, Pascha, cùm propriè significet agnum paschalem, trãslatum est etiam ad significandum ipsam festiuitatem. Sic etiam vocabulum Græcum, azyma, cùm propriè significet panes infermentatos, translatum videtur ad significandum ipsam festiuitatem, in qua septem diebus panibus infermentatis Iudæi vesci debebant. Sic enim videtur accipi apud Marcũ, cùm habet: *Erat autem Pascha & azyma post biduum.* Et hæc quidem de vocabulis, pascha & azyma. Cæterum circa hoc quòd post biduum dicitur fore pascha, oritur non parua difficultas, circa cuius solutionem, pleraque in sequentibus intelligi satis nõ possũt, vt ob id meritò hic sit tractanda. Cum enim Euãgelistæ, Matthæus & Marcus, hoc loco significent apertè Pascha fuisse biduo post diem tertium ab ingressu Domini magnifico in vrbem Hierusalẽ, hoc est, ad vesperam feriæ quintæ, vt die sexto solennitas fuerit paschæ (Nam Hebræis dies festi à vespera incipiunt) eademq; vespera idẽ Euangelistæ simul cum Luca testentur Dominum secũdum legem agnum paschalem comedisse, Ioãnes contra significet paschæ solennitatem tunc incidisse in diem septimum ac agnum Paschalẽ à Iudæis comesum ad vesperam feriæ sextæ. Nam ca. decimotertio describturus lotionem pedum, quę à cœna facta fuit, scribit, ante diẽ festum paschæ, hoc est, pridie paschæ id accidisse. Item decimo octauo capite, de Iudæis, dicit, Non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed manducarent Pascha, hoc est, agnum Paschalẽ. Ioan. 18.
Mulc enim quidam quo eludant hoc argumentum affirmant per Pascha intelligenda azyma, tum quod nusquã in scripturis ostendi possit pascha sic accipi: tum quod propter azyma nõ erat

Luca 22.
1. Cor. 5.
Ioan. 18

vitanda contaminatio, quandoquidem & immundi illis vesci poterant verisimiliter, quemadmodũ ex eo licet colligere, quòd pœna mortis in ientaia præceptũ fuerit Iudæis septem integris diebus comedere azyma, cũ immũditiam legalẽ leuissimas ob causas cõtraherẽt. Iõ. ca. 19. memorãs tẽpus in quo Christus fuit condemnatus, sic scribit: *Erat autem parasceue Paschæ.* Non erat ergo is dies Paschæ, sed præparatorius ad solennitatẽ Paschæ, sequenti die celebrandam, quod & ex ipsorum factis euadit manifestum. Nicodemus enim & Ioseph ab Arimathia emerunt eo die vnguenta & sindonem, ac Dominum vnctum sepelierunt, quæ in ipsa Paschę solennitate non licuisset. Nam de prima & septima huius solennitatis die præcipitur Exodi 12. vt nihil operis faciant in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent. Sic & mulieres illæ quæ Dominum secutæ fuerant, sua quoq; vnguenta mercatæ fuerunt, & parauerunt hoc ipso die parasceues, vt postridie quiescerent secundùm legẽ, quẽadmodũ scribit Lucas, cap. 23. Ad hanc difficultatem Græci & Latini diuersimodè soliti sunt respõdere, Græcis asserentibus, Dominum præuenisse vno die celebrationem agni Paschalis, & decimatertia luna illum cum eis edisse: Latinis verò contrà, Dominum decimaquarta luna secũdùm legem agnũ Paschalem edisse affirmantibus, Iudęos verò contra legem distulisse vno die Pascha, auiditate occidendi Dominũ. Verùm neutra assertio conueniens est difficultati soluẽdæ. Nam præterquam quod pium satis non sit dicere Christum Pascha anticipasse, qui, dum lex vigeret omnia legis diligentissimè obseruauit, pugnat etiam cum hac assertione quod Marcus postea dicit, *Primo die azymorum quando Pascha immolabant.* Et Lucas: *Venit autem dies azymorum in quo necesse erat occidi Pascha.* His enim locis significatur legitimam fuisse celebrationem agni paschalis ea die qua illam Dominus obseruauit: proinde, Græci hæc Euangelistarum loca coguntur coactis interpretationibus tractare, & obtorto collo trahere ad suum sensum. Quod autem Iudæi propter occidendum Christum pascha contra legem distulerint in sequentem diem, vt alij dicunt, æquè est improbabile. Primũ enim quomodo hoc facere potuissent, cùm tanta vndique multitudo ad festum hoc venire solita fuerit? Deinde loca Ioannis superius citata, & facta non solum impiorum Iudæorum, sed & iustorum, planè significant non contra morem, sed legitimè Pascha tunc incidisse non in feriam sextam, sed in diem sequentem: proinde Latini qui hanc sequuntur sententiam, coguntur vim facere prædictis verbis Ioannis. Cùm ergo neutra harum opinionum sit probabilis, nec verisimile sit Christum iam Pascha contra legem anticipasse, aut Iudæos propter necem Christi occupatos distulisse illud, pro sequentium intelligentia, & scripturarum concordia, inuenienda est ratio qua ostendatur Christum Pascha suum celebrasse pridie quã Iudæi suum celebrarent, & tamen & Christum & Iudæos suum pascha legitimè celebrasse. Hanc rationem paucis insinuat Rupertus in Matthæũ scribens, ac dicens, Iudæos ex traditione patrum nunquam duo festa in quibus nihil operis facere præceptum fuit continue celebrare solitos, quod difficile esset mortuorum corpora aut cocta olera in tertium vsque diem seruare in regione illa calida, atque ob id paschæ festiuitatem, quotiescunque

A incidit in feriam sextam, quemadmodum euenit eo tempore quo Dominus est passus, distulisse in diem sequentem, sabbathum scilicet. Paulus Burgẽsis in annotationibus adiunctis Commentariis Nicolai de Lyra, exactius & prolixius prosequitur rationem qua factum est vt Christus pridie quam Iudæi suum pascha celebrarit, & tamen vtriq; legitime, memorans primũ duas obseruationes apud Iudæos obtinuisse, vnde festa nonnunquã de die in diem translata apud eos fuerunt. Prior est, si lunatio primi mensis, quę scilicet proxima est æquinoctio vernali, à qua reliqua festa numerantur, contingat post decimamoctauam diei horam, Neomania illa in sequentem diem ordinabatur, eo quod diei in qua luminarium coniunctio euenit, tantũ sex horæ superessent. Hæc obseruatio iusta fuit, quia Neomenię nonnullam habebant celebritatẽ, B vt in quibus peculiaria sacrificia fuerint pręcepta Num. 28. vnde par fuit vt vel quartam diei naturalis partem haberent integram: altera autem obseruatio fuit, ex traditione patrum, ne lunatio primi mensis, & proinde nec pascha, quod decimaquinta die primi mensis erat celebrandum, secunda, quarta vel sexta septimanæ celebraretur. De secũda septimanæ hanc affert causam, quod si in ea lunatio fixa fuisset, euenisset festũ expiationis (quod decima die mensis septimi erat celebrandum) in sexta septimanæ, atque ita cũ æqua feriari in ipso atq; sabbatho oportebat, duo quieti dies sacri, cõtinui incidissent, quod molestũ tanto fuisset populo. Similiter si Neomenia aucnisset in quarta septimanæ, festum expiationis celebrandum fuisset prima septimanæ, atque iterum duo prima sabbatha C coniuncta populum plus æquo grauassent. De sexta septimanæ aliam adfert rationẽ, nẽpe quod tũc septimus dies festi Tabernaculorum occurrisset die sabbathi. In hoc autem septimo die multa lætitiæ signa ostendebant, quæ die sabbathi facere nõ putabant licita, septies circumeundo altare cum palmarũ frondibus, in memoriam captæ Hiericho, & alia quædam id genus faciẽdo. Præter hæc addit Burgensis, se supputatione temporum diligenti habita, quam & peritissimi Hebræorum, cum quibus scilicet eam contulerit, comprobarunt, deprehendisse, anno quo Christus passus fuit, coniũctionem luminarium, proximam æquinoctio vernali, secundum medium motum solis & lunæ, qui D est inuariabilis, euenisse quinta septimanæ, hora decimanona, adiectis aliquot minutis. Ergo iuxta priorem obseruationem non potuit eo die statui Neomenia, quod non haberet quartam eius diei partem integram. Transferri igitur eam oportuit in sextam. Sed cum obstaret altera obseruatio Iudæorum, ne die sexto celebraretur, quod ita euenisset in sabbathum septimus tabernaculorũ dies, transtulerunt secundo eius anni primam Neomeniam, atque ex consequenti etiam Paschæ solennitatem, nimirum in sabbathum, idque ob traditionem patrum, quæ iam à restituto templo obtinuerat, quemadmodum refert quidam Iudæorum historiographus in libro Sedar Olam, his verbis: Sic E statuerunt magistri nostri iudices Sanhedrin magni nominis in seculo. In domo sanctuarii secunda, cum extructa esset & consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat rex mundi sublimis valde, stans inter porticum, & acceperunt coronam, apprehenderuntque sigillum reconditum, & sanxerunt, ordinaue-

tuntque statutum perpetuum, & traditum est in A manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus maior erat, & is ordinauit diem sortium non obseruati secundo, quarto, septimo hebdomadæ die: neque Pascha secundo, quarto, sexto: neque diē retētionis tertio, quinto, septimo: neque principium anni, secundo, quartu, sexto: neque diē expiationis primo, tertio, sexto in æternum. Ex quibus omnibus duo sunt manifesta quæ propositæ difficultati soluendę sufficiūt. Vnū, quod quandocunq; Paschalis festiuitas incidit in feriam sextam, tunc Iudæi eam festiuitatem publico more ex patrum traditione recepto trāsferebāt in diem sabbathi sequentem. Alterum, quod hoc anno quo Christus passus est, paschalis festiuitas incidebat in feriā sextā, atq; ob B id publico more, & omnibus iā obseruari consueto Pascha tūc obseruatū fuerit die sabbatho. Sed quia mos hic à patribus contra legem Dei & propter sequentes solennitates receptus erat, Christus qui legi patris sui quā patrum traditionibus maluit obtemperare, ac etiam sequentium solennitatum nullam debuit habere rationem, quas scilicet iam aboleri oportebat, pascha suum celebrauit tempore secundum legem patris legitimo, nempe die sexto, qui in vespera quinti incipiebat, qua agnum suum paschalem cum discipulis comedit. Neq; ergo Christus suum Pascha anticipauit, neq; Iudæi illo peculiariter anno ipsū propter patrandam necem Domini distulerunt, sed vterque tempore quod eis iam pridem legitimum erat, illud obseruarunt. Dominus quidem tempore legitimo ea lege Dei: Iudæi autē legitimo ex traditione patrum. atque ob id Ioannes de sabbatho in quo C Dominus quieuit in sepulchro dicit, quod magnus fuit dies ille sabbathi, nimirum quod in eo & paschatis & sabbathi celebritas conuenissent, secundum obseruationem Iudæorum. Hic iam obseruanda diuina prouidentia, qua factū est vt per traditionem seniorū legis constitutioni superadditam, eo anno quo Christus erat immolādus, duplex Pascha occurrerit, & duplex luna decimaquarta: vna vera, altera legitima secundùm patrum traditionem. Sic enim factum est, vt in prima Christus sacrificium adimpleret legale, & nouum institueret, & in secunda se Deo in nouum offerret agnum paschalem, diuersisque respectibus, & hinc veri agni immolatio typico responderet, & illinc typici agni immolatio legitimè præcederet verum. Omnino enim conueniebat, vt priusquam verus D agnus immolaretur, typicus prius à Domino celebraretur, vt typo veritas succederet: & tamen rursus conueniebat, verum agnum decimaquarta luna etiam immolari, quo veritas figuræ responderet. Hæc autem duo simul esse non poterant, nisi concurrentibus prædicto modo duabus lunis decimisquartis. Et quidē de decimaquarta luna, iuxta Christi numerationē loquuntur Matthæus, Marcus, & Lucas, cum aiunt post biduū fuisse Pascha, & fuisse primum diem azymorum: Ioannes vero decimamquartam considerauit iuxta obseruationem Iudæorum, cum dicit non introiisse prætorium vt Pascha manducarent, & alia, quibus E significat paschalem festiuitatem incidisse in sabbathum. Cum enim tres illi Euangelistæ magnam illius cœnæ fecerint mentionem, in qua cum suis edit agnum paschalem, & instituit Eucharistiam, merito illius lunæ decimæquartæ meminerunt, quæ erat iuxta veram supputationem, vt ostenderent Christū in hoc legem obseruasse. Ioannes vero, qui de cœna, tanquā ab aliis latius tractata, vnico verbo absoluit dicendo, *Et cœna facta*: aliam iuxta receptam Iudæorum obseruationem merito considerauit, ad excludendum duplicem obiectionē quę ex aliis Euangelistis fieri poterat. Primum enim obiici poterat, quomodo si Christus cū suis decimaquarta luna ad vesperam legitime agnum edit, Iudæi illum & cum illo duos etiam latrones sequenti die crucifixerunt, & alia multa fecerunt quæ decimaquinta luna facere nefas erat, cū hæc illis fuerit dies festus, in quo nihil operis facere licebat? Neque enim sufficiebat, dicere Iudæos odio Christi hæc fecisse etiā decimaquinta luna, cū illi B sua facta per legem niterentur iustificare, & prætextu legis contemptę Christū persequerentur, vt omittamus etiam iustos hac die fecisse, quæ festo die facere illicitum erat, vt supra est dictū. Secūdo ex aliis Euangelistis dubitari poterat quomodo veritas suæ responderet figuræ, si, vt ex illis sequitur, decimaquinta luna Christus est immolatus. Ioannem enim qui de typico agno tacuit, ostendere voluisse Christum in cruce immolatum. verū fuisse agnum paschalem, patet tū ex eo quod descripturus quo tēpore Christus à Pilato sit cruci adiudicatus, dixit: *Erat autem parasceue Paschæ hora quasi sexta*: significare volens, decimaquarta ad vesperam Dominum crucifixum, vt ex sequentibus fiet manifestum, tum ex eo quod illud, *Os non comminuetis ex eo*, applicet Christo, cum ad literam dictum sit de agno paschali typico.

C His præmissis, ad tractationem verborum Christi nunc est deueniendum, quibus prædixit suæ mortis tempus, dicens: *Scitis quia post biduum Pascha fiet, & filius*, &c. Et quidem quomodo vere dixerit in fine & vespera vel nocte feriæ tertiæ post biduum fore pascha, secundum veram scilicet decimæquartæ numerationem, patet ex prædictis. Quod autem dicit *Scitis*, indicat ipsum Apostolis suis prius indicasse quo tempore secundum legem pascha celebrandum morem Christo fuisse consuetum non secundum morem Iudęorum, sed secundum exactam legis constitutionem Pascha celebrare. Sic enim fieri potuit vt scirent post biduum fore Pascha cum secundum Iudæorum obseruationem non nisi post triduum esset futurum. Cum autem superius suis prædixerit frequenter mortem suam & mortis D genus, sed & locum suæ mortis. nunc etiam prædicit suæ mortis tempus. vt nihil sibi incognitū declararet, & omnino voluntariam sibi suam mortem significaret, ac proinde sui admouerentur non offendi ipsius cruce. Bene autem ante biduū potius quam triduum aut quatriduum suam prædicit passionem, vt triduanæ resurrectioni triduana responderet passio, & videntes apostoli verè ipsum prædixisse se crucifigendum tertio die, non dubitarent etiam vere prædixisse tertio se resurrecturum die. Mysticè autem post biduum Pascha fore prædicitur, quia post tempus ante legē, & tēpus sub lege, verus agnus in cruce pro omniū sa- E lute immolandus erat. Cui accommodari non ineptè potest illud Osee: Viuificabit nos post duos dies. Porro cùm traditio Christi in scripturis tribuatur diuersis (si quidem & pater dicitur illum tradidisse nobis & ipse seipsum) hic cum dicitur, *& filius hominis tradetur, vt crucifigatur*; verisimile est Dominum loqui de traditione Iudæ, de

qua

qoa mox subiicitor quomodo eum Iodæis Iudas promiserit. De hac tamen traditione, quæ facta est post biduum, nempe io nocte sequeote feriā quintam, si est sermo, coniuoctio, *vt*, accipienda magis est consecutiue, vt euentum significet, qoam vt finem deootet à Iuda traditore intentum. Posset tamen intelligi etiam de traditione Pilati, de qua infra dicitur cap. 27. *Tunc dimisit illis Barabbam, Iesum autem flagellis cæsum tradidit vt crucifigeretur.* Aut de traditione pontificū, de qua dicit Pilatus: *Gens tua & pontifices tui tradiderunt te mihi.* Non simpliciter autem Domious suā traditiooē & passionem post biduum futuram prædixit, sed Paschæ mentiooem simul intolit, tum vt significaret se verū esse paschalem agnum qoi in die paschæ esset immolandus: tum vt significaret suæ passioni eum diem delectum esse, quo sui interfectores ipsum capere & occidere nolebant. Subiongit enim mox Matthæos, congregatos sacerdotes & principes popoli, definiisse Iesum non occidendom aot capiendum in die festo, veluti ostendere volens, diem quem Domious prædixerat, illos vitasse studiosè, qoo magis intelligeretur Dominū ab illis occisom, non quando illi volebāt, sed quādo ipsemet voloit.

TVNC CONGREGATI SVNT PRINCIPES SACERDOTVM, ET SENIORES POPVLI.] Congregationē hanc factam feria qoarta, supra annotauimus significasse & Marcū & Matthæum. Marcos quidem, dum postquam dixisset: *erat autem Pascha post biduum*: subiungit, *Et quærebant summi sacerdotes & scribæ quomodo eum dolo tenerent & occiderent*; quo significat tunc eos istod quæsisse, cum iam foret post bidoom Pascha. Matthæus vero, dom postquam introduxisset Dominum dicentum post biduom fore Pascha, mox intulit, *tunc congregati sunt*, oimirum biduo ante Pascha, hoc est, feria quarta. Hoc aotem biduo toto, creditor valde verisimiliter Christus solito more non adiisse è Bethania Hierusalem docendi gratia, sed maosisse in Bethania vsque ad vesperam diei quintæ. Qood præter caosas qoibus solitos fuit Domioos se subtrahere ad tempus suis hostibus, nooc pecoliariter ob id videri potest fecisse, vt ne postquam dixerat suis se post bidoom occidendum, prios adiret locom in qoo erat occidendus, quam biduum illud impleri cœpisset, nec ante biduum hostibus suis & Iudæ daret occasionē comprehendendi & tradendi se. Et sic enim planè declarauit se quando voluit captom & occisum. Cæterum Matthæus & Marcus sua illa iam dicta narratione non tantum indicaoeront tempus huius cōsilii de occideodo Iesu, sed simul etiā, quemadmodum & Lucas, notaoerunt sommam sacerdotū & scribarom impietatem, & cultos diuini cuios videri volebāt studiosissimi, oeglıgentiam, quod scilicet Paschali solennitate iam tam vicina ad quam digne celebrandam sese totos parare debuissent, ioito consilio toti in hoc essent, vt Iesū, hoc est Saluatorem & comprehenderent, & occiderent. Tuoc ergo (ait Matthæos) hoc est, biduo ante pascha, hi qui maxime tunc circa religionem vacare debuissent, com diebos hebdomadæ præcedentibus frustra propter metum plebis tentassent Iesum palam comprehendere, & libera eius reprehensione & notatiooe, ea maximè qua eos insectatos fuerat feria tertia grauiter essent contra ipsum irritati, oec videreot ipsom iam solito

A more cooueoire in templom, coogregati sunt in atrium priocipis sacerdotum, qui com debuissent ex officio omoes ab iniosta nece auocare, omuiū ad hanc maximus fuit instigator. Hic ergo congregati consilium fecerunt, hoc est, consultaueruot, ooo de his qoæ ad festioitatem digne celebrandam pertinebaot, sed vt Iesum dolo tenerent, hoc est, occolte & per insidias comprehendereot, & comprehensum occiderent. Iamdudum enim aothore Caipha principe sacerdotū cōclusecant Iesom interficiendom, vt ex Ioanne patoit, atque ex illo tempore qoæsieruot eū io templo palam docentem comprehendere, vt ex prædictis item patet: verom cum propter populi erga Iesom faoorem non aoderent ipsum palam capere, concilio congregato rursum, consultauerunt iam, vt eum
B non palam & aperta vi, sed dolo & occulte caperent. Cumqoe omoino iodicarent eum dolo capiendum, quærebant, vt Marcus habet, qua ratione & qoo modo ipsum dolo comprehendere possent. Causam vero cur de hoc modo tam essent solliciti, Lucas expressit, nimirum qoia timebant plebem, quam videbant Iesu faueotem propensè. Ob cuius etiam metum inter varia qoæ secum agitabant consilia, iudicabant in die festo illum nec comprehendendum, nec occidendom, in quo scilicet magna hominum multitudo ex omnibos locis in Hierusalem coofloxerat, quā metuebant ne tumulto facto cootra se exurgerēt, & Iesum à manibus suis eriperent. Vode dicebant, *Non in die festo*, supple eum comprehendamos, & occidamos.
C Vbi notandom, per diem festum nō intelligi diem primum Paschæ, qoi festus erat & celebris Iudæis (nam in eo die Iesum non occidendum coosultatione non indigebat, cum scirent id per legem nō licere) sed tota ipsa festiuitas significatur, quæ septē constabat diebus, imo & dies qoi adhuc restabaot ante pascha. Si enim propter metum tumultus popularis iodicabant eum nō comprehendendum in diebus Paschæ, ergo nec diebus qoi tunc aote Pascha restabant, cum iam maxima homioū moltitudo ad festiuitatem celebraodam conuenisset, vt ex Ioanne patuit. Dicentes ergo: *Non in die festo*, oon volebant ante festioitatem necem eius accelerandam, sed differendam qoousque instans festioitas præteriisset, vt intelligit D. Chrysostom⁹.
D Qood autem sequitur: *Ne forte tumultus fieret in populo*, ab interprete nostro sic est versom, quasi sint verba Eoangelistę, nō ipsorum cōsultantium, qoorum sunt illa: *Non in die festo.* Græca tamen etiam sic verti possunt, vt etiam hæc sint consultantium verba. Nam pro, *fieret*, verti potest *fiat*, vt sit sensus: Noo faciamus in die festo, ne tumultus fiat in populo cōtra nos. Vt vt est, declarat hęc pars principes sacerdotum non ea qoæ Dei sont timoisse, ne peccato in festo tempore peracto maior eis ioqoinatio fieret, sed vbique quæ humana sunt cogitabant. Nam nec seditiones turbarum fieri in solennitate metuebāt, oe populus peccaret, sed oe
E Christus euaderet, & malum aliquod à tumultuāte populo ipsis obueniret. Verum vt cootra eorom deliberationem accidit diuina dispositione, Christum ab eis occidi in die festo, propter duas caulas soperios indicatas, nimirom vt & declararetur Christus esse verus agoos paschalis, & intelligeremus ipsum occisum quando voluit, noo qoando illi voluerunt: ita & cootra eorum metum accidit oullum fieri in populo pro Iesu tumultum

multum, sed potius contra ipsum talem fieri tumultum, qui causa fuit vt à Pilato traderetur crucifigendus, alioqui ab ipso non tradendus. Nam, vt postea dicit Matthæus, cum Pilatus videret quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret in populo, volens satisfacere populo, adiudicauit fieri petitionem eorum. Quod Dei permissiua ordinatione ita factum est, non solum vt instabilitas popularis fauoris declararetur, sed & vt totus Iudaicus populus iusto Dei iudicio reiiciendus, simul cum principibus necem Christi procurans, eadem cũ illis vltione iuste inuolueretur. Atque hæc, iam est tertia causa quare in die festo Paschæ Christum à Iudæis occidi conueniebat, quando omnis Iudæorum multitudo in Hierusalem confluxerat. Cui & alia adiici potest, vt scilicet intelligeretur iuste Iudaicas festiuitates esse reiectas à Deo & abolitas, postquam præcipuam suam festiuitatem Iudaicus populus tam iniqua maculasset & prophanasset cæde, ob quam & meruerunt eodem tempore postea à Romanorum exercitu opprimi, & concludi intra sanguinariam ciuitatem, cũ ab eis extremam Deus per Romanos sumpturus esset vltionem, vt prius dictum est ex Iosepho. Porro in supradicto concilio contra Christũ congregato, tres hominum ordines congregatos ex Euangelistis licet colligere. Primum quidem principes sacerdotum. Qui autem hi fuerint, dictum est in ca. Cõcordiæ 9. nempe quod non solum qui in summo pontificatu sibi succedebãt, & aliquando pontifices fuissent, sed & illi 24. familiarum sacerdotalium principes, de quibus 1. Para. 24. Cum enim singulariter fit mentio principis sacerdotũ aut pontificis, significatur is qui supremum inter omnes sacerdotes obtinebat locum, vt cum hic dicitur, in atrium principis sacerdotum: cum vero pluraliter, tunc significantur omnes illi prædicti. Secundo, huic concilio interfuerunt scribæ, vt habent Marcus & Lucas, sub quibus, vt & alias, Pharisæi etiam comprehendũtur. Tertio vt Matthæus habet, interfuerunt & seniores populi, quos omnino verisimile est fuisse, illos quos Lucas vocat hoc loco magistratus, vt nos quidẽ legimus. Nam Græca habẽt στρατηγοῖς, quæ dictio propriè quidem significat duces exercitus. At Theophylactus, & post eum quidam, putat hic ea dictione significari æditu os & præfectos ædificiis templi. Siquidem Actuum quarto sic accipitur: cum dicitur: Superuenerunt sacerdotes & magistratus templi. Hic enim Græce est, ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ. Et cap. 5. de magistratu templi fit mentio. Verum hoc loco dictionem στρατηγοὶ simpliciter significare seniores populi, quique in populo aliquam obtinebant authoritatẽ, omnino apparet ex eo quod Lucas supra in fine cap. 19. principes plebis: & in principio ca. 20. seniores populi coniungit principibus sacerdotum & scribis, sicut hic illis coniungit magistratus. Pro principibus populi & ciuitatum præfectis, dictione στρατηγοὶ vsus est idem Lucas Act. 16. vbi Paulus & Silas dicuntur oblati magistratibus in Philippis, & ab illis iussi flagellis cædi. Significat enim ea dictio etiam ciuitatum præfectos, quanquam propriè significet duces exercitus. Itaque in concilio hoc contra Iesum collecti erant & qui sacris, & qui prophanis præerant. de quorum consilio sub typo Christi dixit Ieremias: Cogitauerunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignũ in panem eius, & eradamos eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius. Et Psalmista item in typo Christi: Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabantur.

Ierem. 11 — Psal. 37.

ℭINTRAVIT AVTEM SATANAS IN IVDAM, QVI COGNOMINABATVR ISCARIOTES.] Post descriptam principum cõtra Iesum congregationem, Matthæus & Marcus insinuare volentes occasionem pacti in illa congregatione initi à Iuda cum principibus Iudæorũ, subiungunt de oleo effuso super caput Domini in Bethania, quæ historia cùm sit per recapitulationem hic commemorata, vt suprà est ex Ioanne ostensum, suo loco superiũ est posita. Post hanc ergo historiam interpositam per recapitulationem propter dictam causam, redeunt ad ordinem gestorum in hac feria quarta, quem ordinem Lucas seruauit sine alicuius historiæ cõmemoratione, quæ Iudæ fuit occasio prodendi Dominum. Omisisse enim ob id videri potest illam historiam, quòd alicubi cuiusdam similis vnctionis ab eadem factę muliere fecisset mentionẽ. Proinde cum Matthæus post illam historiam subiungit: *Tunc abiit vnus de duodecim*, &c. non debet aduerbium, *tunc*, intelligi demonstrare tempus quo gesta sunt quæ mox præcedunt, vt significetur Iudam illo die abiisse quo facta est vnctio: sed potius tempus de quo imprimis narrare inceperat, quando scilicet congregati erant principes sacerdotum. vt sit sensus: *Tunc abiit*, hoc est, postquam facta erat illa vnctio quam indignè ferebant discipuli, sed maximè Iudas, tunc cùm congregati essent biduo ante Pascha principes Iudæorum, accessit ad eos. Constat ergo feria quarta Iudam cum Iudæis pepigisse de tradendo Iesu, ob quod pactum, & simul consilium Iudæorum de occidendo Iesu habitum hoc die, Ecclesia primitiua ieiunare solebat feriis quartis, sicut & feriis sextis, eo quod tunc passus fuerit Dominus, vt testatur D. Augu. Epist. 86. quæ est ad Casulanum. Porro Lucas hic peculiariter dicit de Iuda, quod intrauerit in eum Satanas, quod proculdubio non sic est accipiendum, quasi insanire eum fecerit, & corpus eius agitauerit, quemadmodum eos quos dæmoniacos dicimus: sed intrasse in eum dicitur, quòd illo aditum præbente, potestatem in illum acceperit, ac veluti possederit ad nouum quoddam facinus per illum tanquam seruum & instrumentum suum perficiendum. Iam enim etiam prius seruus erat diaboli, quia, vt dicit Ioannes, fur erat, & de iis quæ mittebantur semper aliquid surfurabatur, sed quia nunc ad nouum facinus perficiendum per ipsum, diabolus in ipsum accepit potestatem, ideo nunc intrasse in illum dicitur: sicut viri iusti qui prius habuerunt spiritum sanctum, dicuntur repleri spiritu sancto, aut spiritus sanctus venisse in eos, quãdo ad nouũ aliquem affectum operandum eos inuadit & monet. Nõ obstat ergo huic dicto Lucę, quòd Ioannes post buccellam in nouissima cœna dicit satanam introiisse in Iudam. Nam & nunc introiuit & tunc. Nunc quidem introiuit, quia ad paciscendum cum Iudæis de tradendo Iesu commouit. tunc verò, quia ad traditionẽ promissam perficiendam per ipsum, potestatem in illum accepit. Non accepisset autem, nisi ille veluti ostio cordis aperto, potestatem ingrediendi & possidendi sese cisset. Cum enim conceptam ex effuso vnguento indignationẽ, per Christi salutarẽ admonitionẽ

& tat

& rationabilem defensionem nõ deponeret, sed diebus multis sequentibus eam in corde suo foueret, nec vinceretur aut familiaritate Christi humanissima, aut suauitate doctrinæ eius, illo occasionem præbente, & Deo iusto suo iudicio permittente, factum est vt diabolus qui prius tantum veluti foris stans suggerebat proditionem magistri, illum ingrederetur, hoc est, possideret, eiq; dominaretur, captiuum eum ducens secũdum suam voluntatem, ad paciscendum cum Iudæis de tradendo suo domino. Simili locutionis genere & Petrus dicit Ananiæ in Actis: Anania, cur impleuit Satanas cor tuum, vt mentireris spiritui sancto? Sic enim habẽt Græca, pro eo quod nos legimus, Cur tẽtauit Satanas cor tuũ mẽtiri te spiritui sãcto? Quẽ locum & simul præsentẽ locũ tractans Didymus libr. 3. de spiritu sancto, ostendit aliter Satanã ingredi & implere cor hominis, & aliter spiritũ sanctũ. Nam, vt libris illis de spiritu sancto docet, animam vel mẽtem hominis nulla creatura implere vel ingredi iuxta suam substantiam potest, sed sola trinitas, vnde hinc probat spiritus sancti diuinitatem, quod toties in scripturis homines dicantur repleri spiritu sancto. Contra quod obiiciens primum locum illum ex Actis, ac deinde locũ huc quo dicitur satanas intrasse in Iudam, sic respondet ad secundã obiectionem, tractans hũc locum: Ad id (inquit) quod secundum posuetamus exemplum, quia in Iudam introiisset satanas, hoc dicendum est; Obseruans diabolus quibusdam moribus & operationũ signis, ad quæ potissimum vitia Iudæ cor esset procliuius, deprehendit eum patere insidiis auaritiæ, & reperta cupiditatis ianua, misit in mentem eius quomodo desideratam pecuniam acciperet, & per occasionem lucri, proditor magistri & saluatoris sui existeret, argentum pro pietate commutans, & suscipiens pretiũ sceleris à Pharisæis atque Iudæis. Hæc ergo cogitationis occasio locum tribuit satanæ, vt in cor eius introiens impleret eum pessima volũtate. Introiuit ergo non secundum substantiam, sed secundùm operationem, quia introire in aliquem, increatæ naturæ est eius, quæ participetur à pluribus. Hæc ille, interprete D. Hieronymo. Addunt autẽ omnes Euangelistæ Iudæ cognomen, Iscariotes, ad distinctionem eius ab alio Iuda Apostolo, quanquã & videri possit additum ab eis, quod nomen illud rei de qua sunt dicturi cõueniret, sonat enim mercedem. Addunt item ipsum fuisse vnum ex duodecim, ad exaggeratiõnẽ impietatis ipsius, quod nõ tantum esset ex discipulis Christi, etiam ipsi familiaribus; sed etiam ex primo discipulorum choro. Idem tamen etiam potest videri additum ad significandum personam hanc fuisse idoneam, quæ occultè & sine turbis Christum prodere posset. Ad hoc enim nemo magis idoneus quàm aliquis è numero eorum qui summa cum Domino familiaritate iungebantur, quos non fallebat, quo se solitus esset conferre. Bene autem Matthæus & Marcus dicunt eum abiisse, quia non coactus, non inuitatus, sed sponte sceleratum iniit consilium, separans sese à sancto Christi & Apostolorum consortio. Sciuit pontifices & Pharisæos dedisse mandatum, vt si quis cognosceret vbi esset Iesus, indicaret, vt apprehenderent eum, sicut scribit Ioannes capite vndecimo: aduertere item satis potuit illos diebus tribus iã præcedentibus quæsisse & cupiuisse comprehendere Iesum, sed nõ ausos ob turbas. Itaque die qua Dominus in Bethania recubuit, ipse in Hierusalem concedens negotii alicuius prætextu, vel etiam à Domino ob negotiũ aliquod missus, cum intelligeret in atrium pontificis principes Iudæorum congregatos, ac facile diuinaret, qua de causa illuc conuenissent, ingressus est ad eos, vt proderet eum illis. Cumque de modo comprehẽdẽdi Iesum sine turbis principes in concilio essent soliciti, vt suprà dictum est, ipse cum eis locutus est de modo quo traderet eum ipsis. Locutus est enim, inquit Lucas, quemadmodum illum traderet illis. Et quidem summa Iudæ ingratitudo, & efficax auaritiæ eius malum in eo declaratur, quod eum à quo non solum nunquam fuit læsus, sed aliquot iam annis multis affectus beneficiis, tradere impiis Iudæis non vereretur, ac damnum effusi vnguenti, etiam magistri pretio recompensare non dubitaret: sed rursum in hoc declaratur quàm potens in ipso fuerit auaritia, quòd pretium venditor in ementium reliquerit voluntate. Dixit enim: *Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam?* Infœlix, inquit D. Hieronymus, Iudas, damnum quod ex effusione vnguenti se fecisse credebat, vult magistri pretio compensare. Nec certam tamen postulat summam, vt saltẽ lucrosa videretur proditio, sed quasi vile tradens mancipium, in potestate ementium posuit quãtum vellent dare. Hæc ille. Quanquam autem Euangelistæ factum Iudæ simpliciter describant, prætermissis his quæ apud principes prætexuit, quemadmodum & alias facere solent, tamen rationi consentaneum est Iudam apud principes quibusdam modis proditionem sui domini ad quam se offerebat, palliasse, vt scilicet diceret se scandalizatum in magistro suo: & cum hactenus putauerit illum fuisse virum spiritualem, nunc deposuisse bonam illam de ipso opinionem, quod vidisset ipsum tam delicatum vt vnguento pretiosissimo siuerit se à muliere perungi, non tantum in capite, sed etiam in pedibus. Naturale siquidem est hominibus, sub aliquo colore palliare propriæ iniquitatis factum, quod nisi iam fecisset Iudas, non potuisset facile principibus facere fidem, promittendo proditionem sui magistri & domini. Itaque cum hac vel alia quauis ratione audirent ipsum male loquentem de suo domino, seseq́ue offerentem ad desideratam sibi traditionẽ, sed sub prètio, gauisi sunt quod præter expectationem inuenissent quendã valde idoneum sceleri perficiendo, & quando quidem in ipsorum manu Iudas reliquerat pretium traditionis decernere, constituerũt ei triginta argenteos, promittentes se pecuniam illi daturos, postquam promissam traditionem adimpleuisset. Ipse vero tantula mercede contentus, & tam paruum lucrum charius habẽs quam dominũ suum mitissimum & benignissimum, spopondit se facturum quod desiderabant. Atq; ex eo tempore auidus & inhians promissæ pecuniæ, captabat opportunitatem prodendi Iesum, idque vt Lucas habet, sine turbis, hoc est, quando ei non adessent turbæ. Ita enim desiderabant principes, vt occulte traderetur, quemadmodum & factum est. Quanquam autem principes etiam decreuissent non in die festo Iesum capiendum, tamen oblata tam commodi traditoris occasione, mutata sententia, illa vel quouis etiam tempore decreuerunt. Porro solus Matthæus expressit quantitatẽ pecuniæ quæ traditori promissa fuit, nempe triginta argenteos, idque

quæ ideo quod postea ostēsurus erat pretiū hoc à propheta fuisse prædictum, qui ipsi proprius est mos, vt vaticinia Prophetarum, factis à Christo vel circa Christum accommodet, quòd Hebræis Hebraicè suum scripserit Euangelium. Vt autem sciatur quantum fuerit istud pretium, & quid sit argēteus, aduertendum imprimis quòd dictio, argenteus, substantiuè accepta dicitur da omni nūmo argenteo. Vnde Actuum decimonono ponitur pro danario. Nam pro eo quod nos legimus, inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta milium, Græca pro denariorum habent ἀργυρίου, id est, argenteorum vel argenti, putatque quidam verti posse, quinquagies mille nummum. Nam & nummus, hoc est, sestertius, erat argenteum numisma. B At hac ratione quadruplo minor sit summa, vt & Budæus annotauit, quùd nummus & sestertius quarta sit pars denarij. Argenteos tamen, quorum hic fit mentio, nō est probabile fuisse denarios, sed siclos, qui & ipsi fuerunt numi argentei. Familiare enim est Hebræis per argenteos intelligere siclos, & aliquando quidem dicunt tantùm siclos, aliquando tantum argēteos, aliquando verò siclos argenti, cùm idem tamen semper significetur. Quod claré cognosci potest ea eo quod habetur 2. Regū 18. vbi Ioab de Absalone ita loquitur: Si vidisti, quare non confodisti eum cum terra, & ego dedissem tibi argenti siclos, & baltheum? Qui dixit ad Ioab: Si appenderes in manibus meis mille argēteos, nequaquam mitterem manum meam in filium regis. C Hic vtrobique & pro argenti siclos, & pro argenteos, Hebræis est Ceseph, quod argētum significat. Septuaginta vero vtrobique habent κίκλοι ἀργυρίου, id est, siclos argenti. Iosephus autem vtrobique habet, siclos. Hinc ergo facile est agnoscere argenteos in scripturis vsurpari pro siclis. Quod & ex Hieronymo est manifestum, qui in commentariis super illud Isaiæ 7. mille vites mille argenteis, significat in dictione, argenteis, subaudiendum siclis. Et in illud Hiere. 32. scribens: Appendi ei argentum septem stateres, & decem argenteos, ne quis putet per stateres, id est, siclos (quemadmodum hic habent Hebræa) & argenteos, diuersa numismata intelligenda, interpretatur significari agrum emptum decem & septem siclis. Emit, inquit Propheta, agrum decem & septem siclis. D Cùm autem suprà in capitulo Concordiæ 69. ex Hieronymi & Iosephi sententia ostensum sit siclum & staterem esse semūciam, & valere quatuor drachmas Atticas, facilè constare potest quanti ære nostro æstimatus sit & emptus Dominus noster, nēpe quindecim florenis argenteis quos *Daelders* dicimus, quibus probabile est potuisse emi agrum in sepulturam peregrinorum, non autem triginta argenteis denariis, qui secundum Budæum tantùm tres faciunt coronatos, secundùm Senalem verò paulò amplius. Cæterùm scribit Budæus hodie in æde diui Ioannis Lateranensis Parisiis ostendi argenteum vnum, qui ex illis triginta esse dicatur, quos Iudas in templum abiecit, habentem characterē diuersum à denario Romano. Habet enim effigiam hominis non luscam eminente altera mala, vt Romana numismata visuntur, sed aduersam & integram, & à tergo flosculum vtrinque sine indice, cuius pondus, quantum coniicere potuit, dicit fuisse didrachmum. Tales argētei si fuerint hi quibus Dominus est venditus, summa triginta argēA teorum dimidio minus erit quam dictum est, nimirum septem floreni argentei & semis. Sane Septuaginta interpretes nonnunquam cùm Hebræa habent Secel, id est, siclum, aut Ceseph, vertunt didrachmum, vt Genes. 20. vbi legimus: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo: Septuaginta habent χίλια δίδραχμα, id est, mille didrachma, cum Hebræis sit Ceseph. Et ca. 23. vbi legimus Abrahā emisse agrum in sepulturam quadringentos siclos argenti, Septuaginta habent, quadringēta didrachma. Et Exodi 30. vbi legimus: Hoc dabit omnis qui trāsit ad numerum sicli, iuxta mensuram templi. Siclus viginti obolos habet. Media pars sicli offeretur Domino, Septuaginta semper habent didrachmum pro siclo. Iam si vera est sentētia quorundam, B qui putant siclum sanctuarii fuisse duplum ad siclum communem, & siclum sanctuarii habuisse obolos viginti, vel quatuor Atticas drachmas, siclum verò communem decem obolos aut duas drachmas, cōstare potest argēteos hos quibus Dominus fuit venditus, fuisse didrachma, vt præ se fert nūmus ille qui Parisiis exhibetur. Ex his patet errasse Nicolaū, qui putat vnumquemque horum triginta argenteorum valuisse decem denarios vsuales, ac proinde triginta denarios valuisse trecentos denarios, sicque Iudam recuperasse totum pretium vnguenti, ex cuius effusione dolebat sibi lucrum periisse. Similiter errasse patet qui putant argenteum idem esse quod denarium, ac præsupponentes Iudam solitum decimū C nummum suffurari, per acceptos triginta argēteos ostendunt ipsum sibi recuperasse damnum quod ex trecentis denariis sibi periisse crediderat. Triginta enim sunt decima pars trecentorum. Porro istius venditionis Christi figura fuit & typus venditio Ioseph, qui tamen tertia parte minoris fuit venditus. Malè enim Genes. 37. legitur de Ioseph in quibusdam libris: Vendiderunt eum Ismaelitis triginta argenteis, cum legendum sit, viginti argenteis, vt habent Hebræa & Latini codices emendatiores. Scriptor enim aliquis, quò figura veritati responderet magis, ea viginti argenteis fecit triginta argenteis, apposita scilicet litera x. quę denarium notat. At typum non per omnia figurato respondere est necesse. & Christum Dominum pluris æstimari conueniebat quàm ipsius figuram, D quanquam fieri possit quod Ismaelitę denuo vendentes Ioseph in Ægypto Putiphari eunucho Pharaonis, plus acceperint, & fortasse triginta. Nun minus deprauate, imo magis, legitur pretium Ioseph expressum apud Septuaginta, qui habent εἴκοσι χρυσῶν, id est, viginti aureis, cum Hebræis sit Ceseph, id est, argenteis. Non enim, inquit Hieronymus, poterat seruus pretiosior esse quam dominus. Verum septuaginta aut quispiam deprauator eorum, quo tanti patriachæ pretium maius faceret, pro argenteis scripsit aureis. quemadmodum & Gene. 45. cum dicitur Ioseph dedisse Beniamin trecētos argenteos, apud Septuaginta legi- E tur τριακοσίους χρυσοῦς, id est, trecētos aureos. Sic & Iosephus in commendationem, vt est verisimile, tanti patriarchę, viginti minis dicit venditum Ioseph. Ambrosius lib. de Ioseph patriarcha cap. 3. testatur alicubi legi Ioseph emptum viginti, alibi vigintiquinque aureis, alibi triginta aureis vel argenteis. Vera autem, vt dictum est, lectio habet viginti argenteis eū fuisse venditū, qui faciunt decem flurenos tales, quales vulgo *Daelders* dicimus,

Restat

A Restat nunc ostendere quomodo huius venditionis Christi, nec eius solùm, sed & huius consilii quod modo habitũ dicitur cõtra Christũ, præcesserint in Ioseph figura. Itaque sicut Ioseph patri dilectissimus, ad fratres abiit, inuisens eos, & illi nõ sunt reueriti neque fraternitatem, neque aduent⁹ causam, neque patris dolorem, sed statim eo conspecto, cogitauerunt & decreuerunt eum occidere, quod quanquam suis manibus non perfecerint, tamen voluntate perfecerunt, dũ primũ quidem eum in lacum deiecerunt vt fame ibi periret: ac deinde tunicam polymitam qua exuerunt illũ, in sanguine mactati pro ipso hœdi tingentes, patri miserunt, persuadere illi volentes occisum illius filium, & deuoratum: ita & Christus dilectis-

B simus Deo patri filius, missus ab eo venit in hunc mundum, inuisens humanũ genus, & potissimũ Iudæos fratres suos. At illi nec Dei communis patris metu, nec fraternitatis iure, nec aduentus causa ab impietate sunt reuocati, sed mox vt eum ex tunica sua polymita, hoc est, varietate miraculorum, agnoscere cœperunt, ex inuidia (qua contra eum concitati sunt, tum quod eorum vitia redargueret, tum quod viderent ipsum longè se præcellere, & magnifica illum de se prædicantem audirent) cœperunt mox de illo occidendo consultare, quemadmodum & nunc fecisse dicuntur. Nec tantum consultauerunt, sed etiam opere adimpleuerunt, interficientes eum per crucem. Non enim

C potuit hic in figura omnino similiter præcessisse, sicut in veritate ipsa postea accidit. Nam si à fratribus suis Ioseph occisus fuisset, non potuisset deinceps figuram gessisse eorum quę post crucem & mortem Christi erant futura. Mortem tamen Christi pulchre præfigurabat intinctio vestis in sanguine occisi hœdi qua patri persuasum volebant filium occisum. Eo enim significatum est Iudæos non potuisse occidere id quod in Christo erat præcipuum, diuinitatem nimirum, sed tantum corpus, quod veluti vestis erat diuinitatis, & vestis polymita, variis scilicet donis & miraculis fulgens. Quo corpore in cruce consperso sanguine hœdi, atque in similitudinem carnis peccatricis

D occiso, omnibus persuadere conati sunt, non viuere Christum, qui tamen post multas afflictiões hic perpessas meruit exaltari à patre, & secũdum obtinere in cœlis locum, regnans gloriose apud gentes, quod significabat regnum Ioseph in Ægypto. Sic & cum Abraham iussus immolare dilectissimum & vnigenitum filium Isaac, illo liberato immolauit arietem; significatum est humanitatem tantum Christi à Iudæis occidendam, saluo manente quod in ipso erat præcipuum. Iam sicut Ioseph autore Iuda fratre ipsius, vno ex duodecim, venditus est viginti argenteis Ismahelitis mercatoribus, & ab illis rursum venditus in Ægyptum: ita Christus à Iuda vno ex duo-

E decim quos fratres suos peculiariter vocabat, triginta argenteis venditus est Iudæis, quos per Ismahelem carnalem filium Abrahæ significatos, sicut fideles per Isaac, ostendit diuus Paulus ad Galatas quarto, explicans allegoriam Agar & Saræ, Ismahel & Isaac. Ab his autem viris Ismahelitis, infœlicibus mercatoribus, Christus denuo velut venditus est in Ægypto, dum illum Iudæi à se ablegantes, reliquerunt gentibus, apud quos regnans, eisque prouidens ne desit apud eos panis, tandem agnoscetur, & adorabitur à fratrib⁹ suis Iudæis, quando & illi post fidem gentium agnoscentes suam inopiam, descẽdent in Ægyptũ, hoc est, Ecclesiam gentium. Cum enim intrauerit plenitudo gentium, tũc, teste Paulo, etiam omnis Israel saluus fiet. Quod & in historia quæ de Ioseph est, præfiguratum est. Et hæc quidem de figura illa veteris historiæ præsenti loco maximè conueniẽte. Cæterum quod ad moralem pertinet doctrinã, sicut in Iudæis nihil prætermittẽtibus quo Christum, cuius gloriæ inuidebant, occidere possent, obseruare licet quantum sit inuidiæ malum: ita in Iuda obseruandum quantum sit malũ auaritiæ, & quo hominem perducat, vt quod etiam vnum ex Apostolorũ collegio eo pertraxerit, vt ob frustrationem pauxilli lucri, eiusquè iniusti, nõ veritus sit eum prodere paruo pretio, cuius iã multis annis & benignitatem & potẽtiam fuit expertus, nec à tanto facinore abstrahi potuerit vel metu, vel iustitiæ consideratione, vel consuetudinis iure, vel honoris prærogatiua, vel denique magistri sui & domini blãda benignitate. Amore enim pecuniæ, ait Leo ille ter sanctus dictus, vilis est omnis affectio, & anima lucri cupida, etiã pro exiguo perire non metuit, nullumque est iustitiæ in illo corde vestigium, in quo sibi auaritia fecit habitaculum. Vnde Sapiens Ecclesiast. 10. non dubitauit dicere: auaro nihil est scelestius. Et subiicit: Nihil est iniquius quam amare pecuniam, hic enim & animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua. Sane istud quam vere sit dictum, patet in Iuda hoc Iscariote, qui non solum animam suam, sed etiam dominum suum, quem chariorem propria anima habere debuisset, venalem habuit: & alioqui quomodo singulari ratione animam suam etiam venalem habuerit, proieceritque intima sua, in sequentibus historia declarat. Imitantur autem Iudæ proditoris impietatem, quotquot pro temporali aliquo lucro consequendo, iustitiam deserunt, falsum testimonium dicunt, contra veritatem scienter iudicium proferũt. Rursum qui Ecclesiastica beneficia vel sacramenta vendunt, de quibus dicitur Micheæ tertio: Principes eius in muneribus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebant, & Prophetæ eius in pecunia diuinabant. Maximè autem Iudæ similes sunt qui sermonem Euangelicum, & verbum Dei, quod est Christus, produnt, pecuniæ studio corrupti, quales aliquot futuros, facto Iudæ veluti imagine quadam significatũ est, & hoc faciunt profectò rum ab iis qui consci) videntur arcanorũ domini sui, vtpote in scripturis sacris diu multùq; versati, quas tamen perperam interpretando prodant magistratibus & magnatibus, nihil aliud captantibus quàm exitiũ veritatis Euãgelicæ diu receptę, firmiterque fundatæ, quemadmodũ à plerisque hæreticis factum experientia docuit, maxime ab hæreticis nostri temporis, qui in gratiam principum suorum, scripturas ita interpretantur, vt maxime illis gratũ fore opinantur. Iam autẽ in Christo obseruandum exemplum & summæ dignationis, & maximæ patientiæ, quod tam vili dignatus sit se æstimari is qui erat magnum illud pretium, quo vniuersum genus humanum erat emendũ & redimendũ: quodque etiam ab eo qui erat familiarissimus, se tantula mercede prodi non est dedignatus, quem & post proditionis pactum sibi non incognitũ, in arctissimo illo suo conuictu be-

nignè tolerare non est granatus, vt hinc discamus nec indignari cùm vilipendimur à mundo: nec benignitatē deponere, cùm quosdā ingratos pari cogimus, malum reddentes pro bono. Cæterùm hoc ipso quod vēdi viliter dignatus est Dominus noster, meruit fieri pretiū nostræ redemptionis. Sicut factus sub lege liberauit legi obnoxios à lege, & per lignū crucis factus pro nobis maledictū à maledictione quæ à ligno erat nos exemit: itaue nundatus meruit pretiū fieri, quo nos qui venūdati eramus sub peccato & ira Dei, redimeremur. Itaque eius vēditio non tantū indiciū exhibet dignationis ipsius, sed etiam mysteriū in se continet nostræ redēptionis. Notandū autē quod ad pretium vēditionis Christi attinet, Exodi 21 præceptū fuisse, vt pro seruo aut ancilla à boue cornupeta occiso, domino serui soluantur etiā triginta sicli argēti. Tanti ergo sibi ad mortem tradendum emerūt

A Dominum Iudæi, quanti seruū occisum redimere solent. Tanti emerunt innocentis vitam, quāti vilis serui solent redimere mortē. Apparet autem ex illo Exodi loco cōmune pretium emēdi serui fuisse triginta siclorū. Itaque tanti venditus est Dominus omnium qui pro nobis serui formam accepit, quanti emi solent vulgares serui. Et videri potest Dominum ad id respexisse, cùm apud prophetam per ironiam decorum pretium dicit quo appretiatus est à suis, nempe quod non pluris sit æstimatus quàm vilis seruus quispiam. Eodem B pretio Ptolomæus Philadelphus iussit manumitti Iudæos seruos qui erant in Ægypto, persoluto scilicet pretio drachmarum centum viginti pro singulis capitibus, vt est videre apud Iosephum libr. antiquitatum 12. Centum enim & viginti drachmæ conficiunt triginta argenteos. Nam argēteus valet quatuor drachmas.

PARATVR AGNVS PASCHALIS, Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. CAPVT CXXIX.

VcEnit autem dies azymorū, in qua necesse erat occidi Pascha:b & †c primo die azymorum, b quando Pascha immolabant, c misit Petrū & Ioannē dicens: Euntes parate nobis Pascha, vt manducemus. a Accesserunt discipuli ad Iesum. Δl At illi dixerūt b ei: ‖l Quò vis b eamus & l paremus c tibi † vt manduces Pascha? a At Iesus b c mittit duos ex discipulis suis, b & † l dixit b ad eos, c Ite in ciuitatem a ad quendam, b & c ecce introeūtibus vobis in ciuitatē b occurret vobis homo Δ l lagenam aquæ ‖ baiulans, sequimini eum in domum in qua intrat, l & b quocunque introierit l dicite † patrifamilias domus: b Quia l magister dicit c tibi, c Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis, b vbi est Δ diuersorium vbi Pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse ‖ vobis demonstrabit cœnaculum † grande stratum, & Δ illic parate b nobis. b ‖ Et abierunt b discipuli eius, & venerunt in ciuitatem, & inuenerunt sicut † dixerat illis a, & fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, l & parauerunt Pascha. c Vespere autem facto b venit cum duodecim. c Et cùm facta esset hora vt discumbuit, & duodecim Apostoli cum eo.

† a prima autem. Δ a dicentes. ‖ b dicunt ei discipuli. ‖ c. o. vbi † a comedere. ● Et † b dicit eis. Δ c. o. amphoram. ‖ c. o. portans. † a ei. c. o domino domus. a b. o refectio mea. ‖ c. o ostendet vobis. † c. o. magnum. Δ c. o ibi. ‖ c. Eūtes autem. † c. dixit. a. o. discumbebat cum duodecim discipulis suis.

VcENIT AVTEM DIES AZYMORVM IN QVA NECESSE ERAT OCCIDI PASCHA.] Describi iam incipiunt gesta feriæ quintæ, in cuius vespera & Græci & Latini cōsentiunt Dominum edisse agnū paschalem, quòd id apertissimè testentur Euangelia: sed in hoc discrepant, quod Græci, vt suprà est dictū, putent Dominum Pascha edisse luna decimatertia, Latini verò decimaquarta, vnde inter Græcos & Latinos nata est contentio de materia Eucharistiæ, Græcis asserentibus debere esse fermentatū panē, quod talē panē putent fuisse in mensa, cùm instituneretur Eucharistia, quia ante vesperam lunæ decimæquartæ non auferebatur fermentū è domibus Iudæorum. At horū sententia, vt dictū est, satis refellitur hoc loco ex verbis Lucæ & Marci, quorū ille dicit de hac feria quinta, quod in ea necesse erat occidi Pascha, iste verò, quòd tunc Pascha immolabāt. Quibus significatur legitimū fuisse vt tunc Pascha immolaretur, ac proinde fuisse lunam decimāquartam, in qua necesse erat occidi Pascha, hoc est, agnū paschalem. Sic enim semper accipitur hoc capite. Quæstio tamē hic noua oritur, quomodo decimaquarta luna vocetur à Matthæo & Marco dies azymorū primus, & quomodo Lucas dicat tū venisse diē azymorū. Nam inter septē azymorum dies Exo. 12. Leuitici 23. & num. 28. primus semper dicitur luna decimaquinta. Sic enim dicitur Exodi 12. Septem diebus azyma comedetis, in die primo non erit fermentū in domibus vestris. Quicunque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, à primo die vsque ad septimū. Dies prima erit sancta & solēnis, &c. Certum est autē lunam decimamquartam non fuisse solennē, sed decimāquintam, hæc ergo ibi & aliis similiter locis vocatur primus dies azymorū. Et quidā sunt qui C etiā hic lunam decimamquintā dicant vocari primū diē azymorū, dicentes primū azymorū diem auspicandum à vespera lunæ decimæquartæ, in qua vespera Dominus agnū paschalē comedit. At insufficiens est hæc respōsio. Nā quāquā in vespera lunæ decimæquartæ, quæ rectè possit coniungi cum luna decimaquinta, Christus ederit agnū paschalem: tamen non est verisimile in vespera illa missos Apostolos è Bethania in Hierusalem ad parandum Pascha, cùm ad illud parandū multū temporis requireretur, atque de Christo dicatur, quòd vespere facto venit cū duodecim. Verisimile ergo in principio diei præmissos qui pararēt pascha, aut saltē circa meridiem. Proinde D. Chryso- D stomus primā diē azymorū hic apud Matthæū & Marcū dicit vocari eam diē quæ erat ante azyma. Et in illo: *Venit dies azymorum*; vult verbum, *venit* positum pro eo quod est, prope & in ianuis erat, quia, ait Euthymius eius sectator, dictio, ἦλθε, significat etiam imminebat, instabat: & hoc nūc visus est significato, vt significetur tunc cùm missi fuerunt Apostoli, institisse & propinquum fuisse diē azymorum, vt qui in vespera erat auspicandus. Eiusdem secundum Chrysostomum quanquā posteriores plerique Græci dissentiant. Verùm hæc explicatio verborum euangelicorum nimis videtur coacta, quare rectius pro propositæ quæstionis solutione dicetur dupliciter in scripturis diem aliquem dici primam azymorum. Aliquando enim vt semper in veteri testamēto, dies prima azymorum

rū dicitur luna decimaquinta: aliquando verò, vt hoc loco, dies prima azymorū dicitur luna decimaquarta. Cuius diuersitatis hęc est ratio, quòd secūdū legis dispositionē dies festiui incipiebant à vespera, iuxta illud Leuitici, A vespera vsq; in vesperam celebrabitis sabbatha vestra. At communi supputatione dies naturalis apud Iudæos cœpit à tēpore matutino, ita vt vespera sequens diē artificialem esset diei naturalis pars, iuxta illud Genesis: Et factū est vespere & mane, dies vnus. Cuius loci clarior est sensus apud Hebræos, qui habēt: Et factū est vespere, & factū est mane dies vnus, hoc est, cū semel aduenisset vespera, & deinde successisset mane, tūc cōpletus fuit dies vnus. A mane ergo dies cœpit exordiū, vnde à mane suas cōputabāt horas Iudæi. Itaq; quatenus vespera lunæ decimæquartæ pertinebat secūdū legis dispositionē ad lunā decimāquintam, ea ratione, illa luna dicitur maximè primus dies azymorū. Quatenus vero cōmuni reputatione, vespera illa in qua cœperunt edere azyma, pertinebat ad diem pręcedētem, ea ratione rectè hic euangelistæ lunam decimamquartā vocauerūt diem, & primū diem azymorum. Sic enim & Exodi 12. dicitur: Quartadecima die mensis ad vesperā comedetis azyma. Hic enim etiam ratione vesperæ, quæ cōmuni reputatione pertinet ad diem præcedentē, non sequētē, dicūtur quartadecima die comesturi azyma: quartadecima ergo dies ratione suæ vesperæ etiam est primus dies azymorum. Sic dupliciter accipi primum diem azymorum indicat D. Augustinus ad Casulanū epistola 86. sic scribens: Sexta sabbathi, qui dies passionis Christi est manifestus, primus dies azymorum fuit à vespera incipiens. Sed Matthæus Euangelista quintā sabbathi dicit fuisse primam diem azymorum, quia eius vespera sequēte futura erat cœna Paschalis, qua cœna incipiebat azymum. Et hæc quidem de proposita quęstione. Cæterum quod Marcus dicit, *quando Pascha immolabant*, non sic est accipiendum, quasi significare voluerit ea die qua Christus Pascha edit, passim etiam Iudæos immolasse Pascha: sed quòd ea die secūdum legem immolare debuissent, &, sicut Lucas dicit, necesse erat immolari Pascha, quanquā hanc legem propter introductam seniorum traditionem, tunc non exactè seruarent, vt suprà dictū est. Aut potius dicit, *quando immolabant Pascha*; quia ea die, quam vocabant diem azymorum primam, omnes immolabant Pascha. Quanquam enim in prima die azymorum variaret Dominus à Iudęis, tamen in hoc omnes conueniebant, vt die quam primam azymorū habebant, Pascha sibi immolandum scirent. Itaque sensus est: quādo, id est, in quali die, immolabāt Pascha Iudęi. Sic & quod Lucas dicit, hunc habet sensum: *Venit dies azymorum, in qua* (id est, in quali) *erat necesse occidi Pascha*, vt potius qualitas diei demōstretur, quàm substantia. At ex prædictis noua hic rursum potest suboriri quæstio. Si enim secundum prædicta Christus die vno prius quàm Iudæi putabant secundum traditionem seniorum receptam Pascha immolandum, Pascha celebrauit, quomodo factum est vt Iudæi qui etiam falsum testimonium quærebant contra Iesum, manifestam hanc prętermiserint accusationem, nec accusauerint eum transgressionis à recenti facto? Respondet ad quęstionem hanc Euthymius, qui eandem contra se mouet, quòd, vt erat Græcus, secundum Græ-

Leuit. 23.

Gen. 1.

A eorum opinionē asseruerit Christū præuenisse Pascha, & ante legitimum tēpus celebrasse luna decimatertia: quia, ait, sciebant nullā esse legem quę condemnaret eū qui Pascha ante tempus celebrasset, præuidente olim Deo quod futurum erat, nihilque de hoc statuente. Et vide rem admiratione dignam, quod contra eum qui post legitimum tēpus celebrasset, statutum erat, nisi talis occasionem maximè necessariam prætendisset: cōtra eū vero qui tempus præuenisset, nulla erat definita pœna. Hæc ille. Quæ si non sufficiunt studioso, vt verè non vidētur sufficere, aliter dicetur, quod soli discipuli simul cū patrefamilias fuerunt conscii

B Paschalis obseruationis Christi, quem omnino verisimile est aperuisse illis causam suæ obseruationis diuersæ à cōmuni Iudæorum obseruatione, ac proinde nullus ex hoc passus est offendiculū, nec potuit ob id coram iudice accusari. Aut si principes sacerdotum ex Iuda forte intellexerunt Christum tum contra eorū morem Pascha celebrasse, non ausi sunt tamen in Christo id culpare, quòd scirent suum morem deficere à lege Dei: Christi verò morem illi esse conformē, atq; ob id aduertessēt sibi à Christo rursum dici posse, quod olim responderat eis cum interrogarent, quare discipuli transgrederentur traditionē seniorum, illud scilicet, Quare & vos transgredimini mādatū Dei pro

C pter traditionem vestram? Fieri etiā potest, quòd plerique Iudæi legem Dei magis sectantes quàm traditionem seniorum, Pascha tunc celebrarint more Christi, vt de hoc Christus culpari nō potuerit, quod tunc apud Iudæos, apud quos tunc erant variæ sectæ, erat controuersum, quamuis maior pars more recepto obseruaret Pascha secūdum traditionem seniorum. Porro, in his quæ sequuntur videtur esse contrarietas quædam in Euangelistarum narratione. Siquidem ex Matthæi & Marci narratione apparet discipulos priores Dominum de parando Paschate admonuisse. Ex Lucę vero narratione contra apparet Dominū priorem id fecisse. Matthæus enim discipulos ad

D Iesum accessisse cōmemorat, ac quæsisse, vbi vellet parari Pascha, ac tum Dominū iussisse vt pergerent in ciuitatem: Marcus similiter priùs commemorat dixisse discipulos: *Quò vis eamus*; ac tum duos à Domino missos. Lucas vero priùs narrat Dominum duobus iussisse, vt euntes pararēt Pascha, ac tum illos quæsisse, vbi vellet parari. Hanc narrationis diuersitatem sic quidam conciliāt, vt intelligant prius Apostolos in genere simul quęsisse (sicut Matthæus & Marcus narrāt) vbi vellet parari Pascha, ac tū duobus delectis Dominū dixisse, sicut Lucas scribit, *Euntes parate nobis*, eosque duos tū rursū dixisse, *vbi vis paremus*. Verum quoniam nō conuenienter satis videtur dici, bis Dominū interrogatū, vbi vellet parari Pascha, nec cōuenienter interrogatus Dominus vbi vellet parari,

E subiecisset: *Euntes parate nobis*; ideo probabilius est iuxta Lucæ narrationem, Dominū priurē de parando Paschate admonuisse, ac tum discipulos, duos scilicet illos quibus Paschæ iniunxit præparationē, quæsisse quod omnes tres Euangelistæ commemorant: *Vbi vis paremus*. Et aliàs enim Matthæus dicit, discipulos accessisse ad Iesum, veluti vltro & sponte illum adierint, cùm ex aliis Euangelistis intelligendum sit illos accessisse vocatos, vt cum cap. quarto dicit Christo ascendente in montem, accessisse ad eum discipulos eius,

quos Marcus & Lucas à Domino vocatos affirmant. Sic & ca. 18. accessisse dicit ad Iesum discipulos dicētes, quis putas maior est in regno cœlorũ, cũ ex Marco & Luca cõstet Dominum illos ad se vocasse, ac de hac quęstiõe priorẽ illos admonuisse. Nõ est ergo mirũ, si & hic similiter dicat accessisse discipulos ad Iesũ, quanquã intelligendũ sit venisse vocatos. Iã quod in genere Apostolos dicit quæsisse, vbi vis paremus; cũ ex Luca intelligendũ sit duos illos delectos id quæsisse, etiã pro suo more facit. Sic enim etiã ca. 24. accessisse dicit discipulos, vt ostenderẽt ei ædificationes tẽpli: Cũ Marcus dicat vnũ ex discipulis id fecisse, & Lucas similiter, quibusdã, ait, dicẽtibus de tẽplo quod bonis lapidibus esset. Cum ergo venisset dies azymorũ, Dominus prius de paschæ præparatione solicitus, quemadmodũ cõueniebat eius desiderio, quod postea verbis expressit, vocatis ad se duob. discipulis, Petro scilicet & Ioãne, vt Lucas aperuit, quos habebat maximè sibi familiares, dicit: *Euntes in ciuitatem* (scilicet Hierusalem) *parate nobis Pascha*. Nõ enim licebat in Bethania edere Pascha, sed tantũ in Hierusalem, iuxta illud Deute-

Deut. 19 ro. Non poteris immolare Phase in qualibet vrbiũ tuarũ, quas Dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco quẽ elegerit Dominus Deus, vt habitet nomẽ eius ibi. Dicit autẽ, *parate nobis Pascha*, non quod tunc agnus erat emendus, qui secundùm legem decima die mensis debebat assumi, sed quia tũc debebat mactari & coqui, & alia parari cum quibus agnus erat edendus, videlicet panes azymi, lactucæ agrestes, & baculi. Nõ vnum tantum, sed duos mittit, vt & alias semper, in cõcordię & charitatis commẽdationẽ. Mittit autem non quosuis, sed præcipuos, sibique maximè dilectos. Eos enim conueniebat eius cõuiuii esse præparatores, in quo post typicum veri agni erat instituendus ritus & immolatio. Iussi isti abire ad parãdũ Pascha, quoniã non habebat Dominus in ciuitate domũ propriã, nec Apostolorũ quisquã, sed nec hospitẽ aliquẽ apud quẽ familiariter Dominus cum suis recipi esset solitus, quærunt vbi vellet parari. Sciebãt vetitum ne quis illum hospitio reciperet, experti erant neminẽ præcedẽtibus diebus aut ausum fuisse, aut voluisse illum in suã vocare domum, & tamen confidenter dicunt atque obedienter: Vbi vis paremus.

ET DIXIT AD EOS: ITE IN CIVITATEM AD QVENDAM, ET DICITE EI, &c.] Pro, *ad quendam*, Græcè est πρὸς τὸν δεῖνα, hoc est, ad illum. Sic autem loquuntur Græci quoties certum aliquem designant, quem tamen non nominant. Ad quem modum etiam ex Hebraica phrasi, vt annotauit diuus Hieronymus, dicitur in veteri testamento quandoque: Dixit ille illi, aut in illo vel illo, loco; pro quo Hebraicè dicitur, Almoni & Peloni, cùm personarum locorũque non ponitur nomen, & tamen certæ personæ &

1. Reg. 21 certi loci designantur, vt cùm dicit Dauid ad Abimelech: Pueris meis condixi in illum & in illum locum. Itaque Matthæus scribit Dominum dixisse: *Ite ad quendam*, vel, *ad illum*, non quòd his verbis vsus sit Dominus (quis enim sic loqueretur?) sed significare volens, certum quendam illis Dominum designasse, quem tamen non duxerit nominandum: sicut nec Dominus eum nominauit, sed tantùm circunstãtiis descripsit, quas alii duo Euangelistæ expresserunt, Matthæus ve- A rò breuitati studens prætermisit. Sic Absaloni ro- 2. Reg. 15 ganti eos qui veniebãt ad regis iudicium, De qua ciuitate es tu? respondens quispiam dicitur dixisse: Ex vna tribu Israel, ego sum seruus tuus. Non quòd his verbis responderet, sed quòd scriptor certã quãpiam ciuitatem responsã significare voluerit, quam tamen exprimere commodè nõ potuit. Porro de hoc patrefamilias, quem Dominus non nominauit discipulis, sed tantũ ex accidentibus quibusdam depinxit, dupliciter opinari licet. Primum enim videri potest, vt visum est Euthymio, patremfamilias istum fuisse vnum ex discipulis Christi credentibus in eũ, sicut fuit Nicodemus, aut Ioseph ab Arimathæa, ac Dominum prius ip-

B sis corporali collocutione Apostolis ignorãtibus significasse, quòd apud illũ certo die præscripto Pascha celebrare vellet, atque ob id illũ iã ad hoc parasse cœnaculũ, ac bene adornasse. Quod si verum est, iam dicendum est, Dominum nõ expressisse nomẽ patrisfamilias, sed accidẽtibus quibusdam indicasse, tum ne Iudas sciret locum, ac sic præoccupare tentaret & præuenire cœnã, in qua tam sancta mysteria tradenda erant: tum vt omnibus significaret, se nihil latere omnino, ac si palã esset ipsum etiam præsciisse quæ in Hierusalem ei erant obuẽtura. Aliter tamen dici potest hũc patrẽfamilias nõ fuisse à Domino admonitũ, sed ad auditam eius per Apostolos iussionem mox ac-

C quieuisse, sicut acquieuerãt domini asinæ & pulli, Christo corda eorum in obsequium & obediẽtiam mox commouente. Id si verum est, dicendũ præter prædictas causas Dominum non nominasse patrẽfamilias, sed velut ad ignotum misisse Apostolos, vt, sicut cũ pro asina & pullo misit, suã Apostolis declararet authoritatem & potestatẽ, qua in manu sibi esset facere quicquid vellet, & mortem ab hostibus suis inferẽdã effugere posset, si vellet. Et rursum vt Apostoli virtutẽ eius in hoc facto agnoscentes, in fide confirmarẽtur, cõfiderentq; nihil defore electis & Deo fidentibus, sed etiam ab ignotis necessaria illis suppeditanda etiam ad copiam. Etenim non solum hic paterfamilias paret iussui Domini, sed singulari studio

D paret. Nõ solum enim diuersorium exhibet quẽadmodum rogabatur, sed cœnaculum in superiore parte ędium, vbi haberi solebãt cœnacula insigniora. Tale enim cœnaculum significat dictio Græca ἀνώγεων, sic dictum quòd subductum esset à solo. Nec qualequale exhibet cœnaculũ, sed grãde, & præterea paratum ac stratum magnificè, nimirum tapetis & lectis in quibus antiquitus discumbebatur. Nõ enim quod dicitur stratum, referẽdum est ad pauimẽtum, cum cœnaculum hoc, vt dictũ est, fuerit supernũ. Cæterum videri potest paterfamilias hic à Domino prius fuisse admonitus, quod dicatur ipsũ ostẽsurum cœnaculum stratũ, &, vt Græci etiam in Marco habẽt, pa-

E ratum, nisi intelligamus cœnaculum in aliorum vsum aut proprium prius paratum. patrẽfamilias nec cessisse Christo, aut diuina reuelatione ipsũ didicisse Christum petiturũ apud se diuersorium. Certe illum fuisse vnum ex discipulis aut credẽtibus in Christum, apparet ex eo, quòd discipuli iussi sint dicere ei: *Magister dicit*. Sic enĩ Christum discipuli sibi mutuò loquẽtes soliti erãt appellare, vt cum Martha dixit sorori suę: Magister adest. Confirmat hanc sententiam, quòd communiter credatur cœnaculum hoc idem illud fuisse

in

in quo post resurrectionem latebant Apostoli, cùm ad eos Dominus veniret ianuis clausis, & in quod post ascensionem dicuntur ascendisse, perseuerantes in oratione, vsquequo in die Pentecostes ibi acciperent spiritũ sanctum, creditur que fuisse in monte Siõ iuxta tẽplũ. D. Ambrosius sẽtit hunc patremfamilias fuisse hominẽ pauperẽ, atque ob id dictum esse: *Ite ad quendam*. Sic enim scribit. Dignationem eius inuenire, quia nõ persona diuitis aut potẽtis eligitur, sed pauper ambitur, & angustũ hospitium pauperis amplis nobilium ædib^9 anteferrtur. *Ite* (ait) *ad quendam*. Sciebas Domine nomẽ ei^9, cuius sciebas ministeriũ, cuius sciabas occursum. Sed ideo sine nomine designatur, vt ignobilis æstimetur. Sed huic sentẽtiæ non conuenit, quòd cœnaculũ dicitur stratũ & grandefuisse, in quo dicuntur recepti centũ & viginti viri. Ex diuitibus ergo quispiã fuit, & fortasse ex illis de quibus dicit Ioannes: Ex principibus Iudæorũ multi crediderunt in eũ. Qui licet prius non ausus fuerat Christum confiteri & hospitio recipere, tamen ad Christi iussum, metu deposito, cõfidenter illũ iã recepit. In verbis autẽ Christi, vt nos quidem legimus, notandum imprimis, quod ad literam attinet, pro illo, *introeuntibus vobis*, Græce esse per participiũ præteriti tẽporis, *εἰσελθόντων ὑμῶν*, hoc est, ingressis vobis, vel postquam ingressi fueritis. Non enim ingredientibus ciuitatẽ Apostolis occurrebat homo iste. Sic enim ciuitatem exiisset, ac proinde is sequendus non fuisset, deducturus illos in domum ciuitatis. Iam quod apud Marcum legimus, *lagenam*, apud Lucã *amphoram*, Græcis est eadem dictio, *κεράμιον*, quę, Budæo teste, Græcis significat eandem mensuræ quãtitatẽ quã Latinis dictio amphora, nimirum quadraginta & octo sextarios. Hic tamen ea dictio videtur non ad certam illam mensurã significandam vsurpata ab Euangelistis, sed simpliciter posita pro vase fictili, quæ propria est eius vocis significatio, sicut & apud nos dictionis, *lagena*. Hinc ergo factum, vt in vno loco interpres lagęnam, in alio amphoram transtulerit. Sic & cùm in Marco legimus: *Vbi est refectio mea*; & in Luca, *vbi est diuersorium*; pro diuersorium & refectio, Græcis est vtrobique eadem dictio *κατάλυμα*, quę vtrumque significat, quamuis hic magis quadret diuersorium. Illo autẽ, quod est apud Matthæum: *Tempus meum prope est, apud te facio pascha cum discipulis meis*, intelligunt quidam Dominũ significare patrifamilias causam cur Paschę celebrationẽ anticiparet vno die priusquam Iudæi illud celebrarent, vt sit sensus iste: Tẽpus passionis meæ & trãsitus ex hoc mundo prope est, quare cũ Iudæi paschę celebrationem secundũ receptũ morem dilaturi sint in diem proximũ, ego tamen hodie illud facio, hoc est, facere decreui apud te cum discipulis meis. Potest tamen simpliciter sic accipi: In proximo est vt hinc transeã & discedã, quare apud te decreui Pascha cũ discipulis meis facere, vt sic tibi & illis valedicam. Sic enim videtur istud Dominus denũciasse huic patrifamilias, quomodo discessurus in longinquam regionem amicus sese cũ aliquot amicis solet apud amicum inuitare. Omnino autem videri potest Dominus hic allusisse ad vocabulum, pascha, sicut Ioannes capite sequenti, ita vt significet se sic facturũ Pascha legale, vt etiam nouum Pascha sit inchoaturus, instituendo sacramentum corporis & sangui-

A nis sui, ac per mortem transeundo ex hoc mũdo ad patrem, ante quem transitum cõueniebat eũ legale celebrare Pascha, vt typum coniungeret veritati suo ordine.

ET ABIERVNT DISCIPVLI EIVS, ET VENERVNT IN CIVITATEM, &c.] Simpliciter obediũt Apostoli, quemadmodũ & prius cum amandarentur ad pullum asinæ, & simpliciter credentibus & obedientibus, omnia accidũt, sicut Dominus prædixerat. Cũ autẽ omnia Christi sint mystica, non irrationabiliter creditur etiã in his mysticas esse significationes. Itaq; quod ad locum deligendum in quo vetus Pascha consummaretur, & nouum succederet, Apostolis datur signum hominis baiulãtis lagenam aquæ, quẽ iubentur sequi quò introierit, rectè intelligitur significatũ, per baptismi lauacrum ingrediendũ in

B Ecclesiã Christi, in qua abrogato veteri Paschate, nouum celebratur in vespera ista seculi. Fuit enim cœnaculum hoc in quo figurę veritas successit, in quo & postea spiritus sanctus, qui est lex gratiæ & charitatis, abrogans legem veterem, in Apostolos effusus est, typus quidã Ecclesiæ Christianæ, imò eius exordium. Proinde bene delectũ fuit cœnaculum supernum & *ἀνώγεον*, id est, à terris sublatum, quòd Ecclesia terrenis relictis in cęlestibus cõuersetur, quodq; procul à terrenis submoti esse debent, qui in ea esse volũt, & in ea edere nouum Pascha. Fuit idem cœnaculũ amplum

C & ingens, ad significandum amplitudinẽ Ecclesię quæ se extensura erat per omnem terram, capax omniũ orbis nationum. Nam Iudæorum synagoga & deorsum est circa terram, quod terrenorum bonorum spectet promissiones: & angusta est, vt quæ Iudæos tantum capiat. Paterfamilias ac baiulus aquæ non nominãtur, quoniam vbique futura erat ecclesia, primum ex obscuris orta initiis, sed mox sese diffundens in vniuersum mundum. Illorũ, ait Hieronymus, idcirco vocabula prætermissa sunt, vt omnibus qui Pascha facturi sunt, libera festiuitatis daretur occasio. Quod autem discipuli credunt ac simpliciter obediũnt, significat opus esse simplici fide his qui per baptisma sunt ingressuri in Ecclesiam ad mysticã cœnã. Duo au-

D tẽ, Petrus & Ioannes, cœnã adornantes, rectè designant fide & charitate nobis mysticam parari cœnã, vt ea dignè frui possimus. A fide enim cõmẽdatur in scripturis Petrus, à dilectione Ioãnes.

VESPERA AVTEM FACTO VENIT CVM DVODECIM. ET CVM IACERENT ET EDERENT, &c.] Venisse cum duodecim Marcus dicit, cum ex duodecim duo fuerint emissi, sed quia duo illi post omnia parata reuersi sunt ad Dominum: vel potius per synecdochen, quia decem reliqui Apostolorum collegium præ se ferebant: sicut maiore parte alicuius collegii cõgregata, collegium congregatũ dicitur. Sic enim etiam postea Lucas in die resurrectionis Domini dicit duos illos discipulos qui venerant ex Emaus, inuenisse vndecim congregatos, cum ex Ioãne constet abfuisse Thomam. Quæri autem hic potest, si

E vespere facto venit Dominus ad edẽdum pascha, & illud præmissi ab eo discipuli parauerant antequam ipse veniret, vt litera apertè significat, quomodo præceptum fuit in veteri lege vt pascha immolaretur ad vesperam, vel in vespera? Et quidẽ Hebræa pro eo quod D. Hierony. vertit, ad vesperam, habent Ben arbaim, hoc est, inter duas ves-

speras, vnde & Septuaginta verterunt, ἀνὰ μέσον τῶν ἑσπερινῶν, id est, per mediũ vesperarum. Atque hoc ipsum quid sit, satis est obscurum. Sunt autem inter Hebræos, qui duas vesperas sic intelligunt, vt prima vespera sit in occasu solis, secũda cum radii solares aut lumen solis amplius in aere non vidētur, vt prima vespera sit vespera solis; altera, vespera luminis, & tempus inter vesperas sit tempus crepusculi, quod paulò amplius integra hora durat. Sed si eo tēpore primũ cœpit immolari & occidi agnus, cùm aliquot horæ necessariæ fuerint ad parandum & coquendum agnũ, profundam ergo noctem fuisse necesse est prius, C quàm inciperēt illud edere. Proinde probabilior videtur sententia Dauid Kimhi, qui primam vesperam incipere asserit à meridie, quando sol incipit declinare ad occidētem: secũdam verò post occasum solis, vt intelligatur agnus immolãdus fuisse tempore illo intermedio, nimirum aliquot horis ante solis occasum, quod vt præsenti Euangelistarum narrationi congruit, ita declarat Christum circa illud tempus tradidisse spiritũ, quo Iudæi suum Pascha occidebant. Nona enim diei hora, quæ erat tertia post meridiem, testantur Euã C gelista Dominum tradidisse spiritum, quod tã distinctè videri possunt enarrare voluisse, quo ostēderent veritatem figuræ respondisse. Ideoque videtur D. Hieronymus semper cùm de agni immolatione fit mentio, vertisse non, in vespera, sed ad vesperam, vt intelligeremus circa vesperam & occasum solis agnum immolari solitum, vnde & Deuteronom. 16 legimus: Immolabis phase vespere ad solis occasum. Sed & hodie dicuntur Iudæi azyma sua parare decimaquarta luna, cum dies incipit inclinari etiam ante solis occasum. D

A Quanquam enim agnum paschalem iam non immolent, quòd is non potest immolari nisi in loco quem elegit Dominus, reliquas tamen cæremonias, azymorum scilicet & lactucarum, seruare dicuntur. Sequitur ex Luca: *Et cum facta esset hora* (id est, cum iam esset tempestiuũ edere Pascha) *discubuit*. Vbi notandum, quòd quidam ex occasione verbi, *discubuit*, sumpserunt occasionem asserēdi, vt testatur Theophylactus & Euthymius, Christum hoc anno nõ comedisse agnum Paschalē, quod discubuisse dicatur in hac cœna, cũ lex iuberet edere stantes. Ad euius confirmationē etiã illud notãt, quòd in hac Christi cœna, ius appositũ fuerit cui panis intingebatur, cũ lex iuberet edere agnum assũ igni, nõ autē coctum aqua. At vt hæc assertio nimis apertè est contra Euangelistarũ narrationē, ita friuola sunt hæc argumēta. Quod enim ad prius pertinet argumentũ, dici primum potest, non fuisse præceptum in lege vt à stantibus agnus ederetur. Modus enim edendi sic traditur. Sic autem comedetis illũ: Renes vestros *Exod. 12* accingetis, & calceamēta vestra habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis festinantes. Quę omnia etiam fieri possunt à sedētibus. Quod si verbis illis præceptum etiã fuit vt stantes ederent, quemadmodum communiter intelligitur, intelligendum est, Dominum in nouissima hac cœna discubuisse & sedisse ante & post comestũ agnum, eum scilicet nondum ederent agnum Paschalem, aut cum etiã iam edissent. Non enim solum agnum tunc edere eis fuit præceptũ, sed adesse poterant & alii quidam cibi: vnde non mirum si fuit aliquid in quo panis intingi posset, proinde nihil mouere debet, quod secundo affertur loco de iure in quo panis intinctus fuerit.

LAVANTVR APOSTOLORVM PEDES. Ioan. 13. CAPVT CXXX.

ANte diē festũ Pascha, sciens Iesus quia venit hora eius, vt trãseat ex hoc mundo ad patrē, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finē dilexit eos. Et cœna facta, quũ diabolus iã misisset in cor, vt traderet eũ Iudas Simonis Iscariotes, sciēs quia omnia dedit ei pater in manus, & quia a Deo exiuit, & ad Deũ vadit, surgit à cœna, & ponit vestimenta sua, & cũ accepisset linteũ, præcinxit se. Deinde misit aquã in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorũ, & extergere linteo, quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus. Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio tu nescis modo, scies autē postea. Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habebis partem mecũ. Dicit ei Simõ Petrus: Domine, non tãtum pedes meos, sed & manus & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mũdus totus. Et vos mundi estis, sed nõ omnes. Sciebat enim quisnã esset qui traderet eum: propterea dixit, Non estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorũ, accepit vestimenta sua, & cum recubuisset, iterũ dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me Magister, & Domine, & bene dicitis, sũ etenim. Si ergo ego laui pedes vestros, Dominus & Magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exēplũ enim dedi vobis, vt quemadmodũ ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior eo qui misit illum. Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegerim. Sed vt adimpleatur scriptura: Qui manducat mecum panem, leuabit contra me calcaneũ suum. Amodo dico vobis priusquàm fiat, vt cùm factum fuerit, credatis quia ego sum. Amen amen dico vobis, Qui accipit si quē misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

ANTE DIEM FESTVM PASCHAE, SCIENS IESVS QVIA VENIT HORA EIVS, &c.] pedum ablutionem, quã solus descripsit Ioannes, quidã existimant etiã post institutionem Eucharistiæ cõtigisse: alii verò nõ solùm ante institutionem Eucharistiæ, sed etiam ante esũ agni Paschalis. Communiori autem & veriori sēntentia creditur illa facta post esum agni, sed ante Eucharistiæ institutionem. Et quidem qui etiam post institutionem Eucharistiæ pedum lotionem E factam existimãt, hoc potissimum mouentur argumento, quòd non videatur eis quo loco commodè institutio Eucharistię possit post lotionem pedum inseri historiæ Ioannis. Sic enim Ioannes post lotionem pedum subiungit sermonē de traditore suo, vt manifestè videatur eum mox habitum post lotionem pedũ sine aliquo medio, qui sermo non finitur nisi ablegatione proditoris Iudæ, quem ex Luca certum est interfuisse institutioni Eucharistiæ. Hinc ergo colligunt lotionem

nem pedum secutam institutionem Eucharistiæ, A verum inefficacitèr, cū nihil vetet, Eucharistiæ institutionē (à Ioanne omissam, propterea quod ab aliis omnibus diligenter satis esset perscripta) inserere historiæ Ioannis post lotionem pedum, ante illa verba: *Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu*, &c. Non enim necessarium est intelligere mox ac sine omni intermedio, post prædicta à domino contigisse quæ consequenter Ioannes narrat. Iam nec ex illo quod cœna facta, dicitur facta lotio pedum, consequitur post mysterium donati corporis & sanguinis Domini illam contigisse. Certum est enim non sic intelligendum hic cœnam dici factam: quasi absoluta iam fuerit & consummata, cū apertè Ioānes testetur Dominū post B ablutos pedes iterum accubuisse, & dedisse Iudæ intinctum panem, ac de seipso postea dicat cap. vltimo, quod recubuerit in cœna supra pectus Iesu. Ex quibus locis iam satis refellitur prędicta sententia. Non enim videtur quorsum rursu Christus accubuerit, si & agnus fuit comesus, & Eucharistia instituta. Qui verò ante etiam esum agni Paschalis, & omnino in principio cœnæ antequā quicquid ederetur, putant Dominum suorum abluisse pedes, hoc mouentur argumento, quod putent Dominum pedes suorum abluisse ea more illius regionis, quo honestorum conuiuarum pedes ante cœnam abluebantur, quemadmodū satis apparet ex verbis Christi, quæ Lucas cap. 7. describit. Nam illic Simon Pharisæus inter cætera etiā C ob hoc reprehenditur; quod Christo domū eius ingresso aquam pro pedibus non dederit, nec caput eius oleo vnxerit, quorum certe nihil Christus requisisset, nisi vulgo conuiuis honestioribus & gratis amicis exhiberi solitū fuisset. Nec obstare huic sententiæ putat, quod dicit Ioannes, *cœna facta*. Nam, vt etiam Augustinus super Ioannē annotauit, illud *cœna facta*, vel, vt est Græcis, *δείπνου γενομένου*, nō significat cœna absumpta, sed cœna parata. Intelligunt Christum, cum iam tempus cœnæ adesset, cœnaque iam parata esset, accubuisse primum vt discipulos quoque ad accumbēdū prouocaret, eisque ex ordine ad cœnam iamiam inferendam discumbentibus iterum Christum surrexisse ad abluendum suorū pedes. Verum hęc sen- D tentia vt est noua, ita non est verisimilis, vel ob id quod nō sit probabile morē fuisse vt discumbentibus pedes abluerentur (sed priusquam accumberent, quodque non appareat quomodo commode singulorū Apostolorū pedes Dominus abluere potuerit si iam mēsæ assidebant. Iam quorsum opus erat ad discūbendū prouocare ante ablutionē, si ea ante cibi sumptionem erat perficienda, cum ea ante accubitum longe cōmodius fieret? Magis ergo verisimile est illud *cœna facta*, significare cœnā iam cœptā, quemadmodū dies dicitur factus, cum exortus est sol: & dies incœptus, vt significetur Dominum surrexisse cum iam cœnari cœptum esset, atque inter cœnādum, quod apertius significatur E apud Græcos cum pro illo *surgit à cœna*, habent, *ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου*, id est, surgit ex cœna. Si ergo inter cœnandum Dominus surrexit ad abluendū pedes suorum, quid relinquitur dicendum probabilius, quàm lotionem hāc factam post esum agni, & ante Eucharistiæ institutionē: a his enim duabus maximè partibus cœna hæc cōstabat. Iam verò post esum agni & ante Eucharistiæ commendationem lotionem hanc factam, & hinc efficaciùs

probari potest, quod omnino videatur lotio ista pedum facta ob sequentē Eucharistiæ institutionem, & distributionem, quo scilicet exteriori quodam signo doceremur quæ mūditia requireretur in eo qui Eucharistiā dignè esset percepturus. Quod enim non solum in exemplum exhibendæ dilectionis & humilitatis hæc lotio sit adhibita, ex verbis Christi satis patet, vt bene colligit D. Bernardus in sermone de cœna Domini, cum Petro dicit. *Si non lauero te, non habebis partem mecum*: &, *Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet*. Hinc enim manifestum satis est, lotionē hanc factam non tantum in exemplum, sed etiam in mysteriū spiritalis mundiciei, quanquam hoc mysteriū postea non explicauerit, sed tantū pro ratione facti sui dixerit: *Exēplū dedi vobis vt quemadmodū ego feci vobis, & vos ita faciatis*. Multa enim habebat illis dicere Dominus, sed nō poterāt tunc portare, vt postea dicit. Certè D. Ambrosius libro de mysteriis, & rursum lib. 3. de sacramentis planè intelligit motus prædicta verbis Christi, ex Christi imitatione, necessariam esse baptizatis pedum ablutionem, velut alterum sacramentum, quod percipere debeāt priusquam ad altare Domini admitti possint, vnde ipse semper illum seruauit morem vt baptizatorū pedes ablueret, quam ablutionem putat valere ad peccati originalis purgationem, hoc est, ad fomitis repressionem. Nam alioqui reatus etiā illius peccati in baptismo remittitur. Sic enim scribit lib. 3. de sacramentis, explicans mysteria sacramentorum: Ascēdisti de fonte, quid secutū est? Audisti lectionem, succinctus est sacerdotes. Licet enim & presbyteri fecerint, tamen exordium ministerii à summo est sacerdote. Succinctus, inquam, sacerdos summus, pedes tibi lauit. Et post pauca: Nō ignoramus, quod Ecclesia Romana hanc consuetudinē nō habeat, cuius typū & formā in omnibus sequimur. Hāc tamen consuetudinem non habet vt pedes lauet. Vide ergo ne forte propter multitudinē declinauit. Sunt tamen qui dicant & excusare conentur; quia hoc in ministerio faciandum est, non in baptismate, non in regeneratione, sed quasi hospiti pedes lauandi sint. Aliud est humilitatis, aliud sanctificationis. Denique audi quia mysterium est & sanctificatio: *Nisi lauero tibi pedes, non habebis partem mecum*. Hoc ideo dico non quod alios reprehendam, sed mea officia ipse commendem. In omnibus cupio sequi Ecclesiam Romanam: sed tamē & nos homines sensum habemus. Et post quædam: *Qui lauit non necesse habet iterum lauare, nisi vt solos pedes lauet*. Quare hoc? Quia in baptismate omnis culpa diluitur. Recedit ergo culpa. Sed quia Adam supplātatus à diabolo est, & venenum ei effusum est supra pedes, ideo lauas pedes, vt in ea parte in qua insidiatus est serpens, maius subsidium sanctificationis accedat, quo postea te supplantare non possit. Lauas ergo pedes, vt laues venena serpentis. Similia habet lib. de mysteriis cap. 6. Et Bernardus quoque loco prædicto, pedū ablutionem inter sacramenta refert, putatque valere ad purgationem eorum peccatorū, quæ nō sunt ad mortē, & à quibus planè cauere non possumus ante mortem, hoc est ad remissionem venialium. Quorū sententiam refero non tanquam ex omni parte verā, sed tantum in hoc vt intelligatur hanc pedum ablutionem fuisse mysticam, & veluti præparatoriam ad dignam Eucharistiæ perceptionē. Explicat huius ablutionis mysteriū pulchrè sicut

Augustinus, ita & D. Cyprianus in sermone de ablutione pedum, significans Dominum hac ablutione demonstrasse aliud lauacrum, quo post baptismum non iterabile lauacrum, à peccatis quæ post baptisma contrahimus, ablui possemus, nimirum lauacrum pœnitentiæ, ac mutuæ cõdonationis peccatorum, quanquam illo loco asserat, lotionem istam factam post Eucharistiam impartitam discipulis: sed eodem item loco asserit Iudã participem quidem fuisse Eucharistiæ, non autem lotionis, sed ante eam exiisse, quod ex Ioannis narratione patet nõ esse verum. Cum ergo & ex verbis Christi, & ex patrum omnium intelligentia cõstet ablutionem pedũ Apostolicorum, nõ tantum factam in exemplum humilitatis, & mutuę dilectionis, sed etiam in mysterium necessariæ spiritualis ablutionis & purgationis, & hæc spiritualis ablutio maxime sit necessaria ad dignam Eucharistiæ (1.Cor.11.) participationẽ, vt ob id Paulus præcipiat vt quis seipsum probet, ac sic de pane illo edat, cõuenientissimè intelligitur post esum agni, cùm iam sacramentum sui corporis & sanguinis Dominus esset instituturus & distributurus, præmisisse mysticam hãc ablutionem, quæ etiã quatenus in exemplum humilitatis & mutuæ dilectionis facta est, bene ante Eucharistiæ institutionem præmissa est, quod Eucharistia communionis & dilectionis mutuæ symbolum sit & vinculũ, quam nemo dignè percipit, nisi qui & suos lauari pedes à Domino ac à fratribus curat, & aliorũ ipse vicissim lauat pedes, vt post magis dicetur. Igitur quemadmodũ moris erat in ea regione vt ante paratũ conuiuium honestorum conuiuarũ pedes abluerentur: ita & Dominus suam cœnam nouam suis exhibiturus, pedes eorum lauit, occasione quidem ex regionis more desumpta, sed in exemplum tamen & mysterium. His præmissis nõ tantum pro ratione ordinis, sed & pro sequentium intelligentia, veniendũ ad tractationem verborum euangelicorũ. In quibus id imprimis occurrit notandũ, etsi parui sit momẽti, quod pro *Ante diem festum Paschæ*, Græcia est, *Ante autem festum Paschæ*. Habent enim coniunctionem, *autem*, qua caput hoc apud Ioannẽ continuatur cum præcedenti apud ipsum capite: nec habent, diem festum, sed tantum, *festum*, quod tamen eodem redit. Siue enim dicatur festũ Paschæ, siue dies festus Paschæ, significatur ipsa paschalis solennitas, quæ septem cõstabat diebus, aut prima huius festiuitatis dies. Cæterùm quomodo hęc ablutio facta dicitur à Ioãne ante festũ Paschę, cùm in Paschali facta sit cœna, vt ex aliis patet Euangelistis, quãdo iam Paschæ festum cœptum fuit: Respondet Caietanus, ideo à Ioanne dici lotionem hanc factam ante festum paschæ, quia facta est in vespera aut nocte feriæ quintæ, quæ vespera secundum communẽ computationem pertinet ad diem præcedentem, quamuis secundùm legalem constitutionẽ pertineret ad diẽ sequentẽ, in qua, vt pote decimaquinta luna, cœpit Paschalis solennitas. Intelligit ergo Paschę festum, cuius meminit Ioãnes, cœpisse in feria sexta. Verum cùm supra ostensum sit Ioannem paschæ principiũ facere in sabbatho, nec sit verisimile eũ de Paschate illius anni diuersimodè loqui, magis dicendũ, ideo Ioannem dicere lotionem hanc factam ante festum Paschæ, quàm alij Euangelistæ dixissent factam in Pascha, quia facta est in vespera, quæ secũdum legis computationem pertinebat ad feriã sextam, quæ dies

A immediatè præcessit Paschæ festiuitatẽ, secundũ obseruationem Iudæorũ. Et quidem sic dicẽdum, si intelligamus Ioannem significare voluisse diem immediatè præcedentẽ Paschæ festum. Nam alioqui simpliciter accipi potest dixisse, *Ante festum Pascha*, non significando quanto tempore ante, quod ex sequenti narratione relinquit intelligendum. In illo autem quod sequitur, *sciens Iesus quia venit hora vt transeat*, &c. notandum quod nõ dixerit, sciens quia venit hora, vt moriatur; cum id tamẽ significare voluerit, sed, vt & alias fit semper apud Euangelistas, titulo honorifico ornat Christi mortem, quæ cum fuerit breuissima, mors dicenda nõ erat. Sicut ergo apud Lucam vocatur excessus & assumptio, & apud ipsum Ioannem exaltatio: ita hic eam vocat transitum ex hoc mundo ad B patrem, idque hoc loco valde opportunè. Omnino enim allusisse videtur ad nomẽ paschæ quod præcedit. Id enim significat transitum, vt admoneret pascha legale fuisse mysterium eorũ quæ in Christo erant implenda, ac per eius mortem nouũ nobis exortum Pascha. Id autẽ est quod Ioannes hac prima sententia vult significare: Christũ cũ sciret iam instare tempus mortis & transitus sui, neque præ tristitia ob imminentem mortem, neque præ gaudio ob instantem transitum ex misero hoc mundo ad patrem, minus affectum fuisse suis, sed vt eos semper dilexerat, & dilectionis signa exhibuerat, ita vsque in finem eos dilexisse, ac dilectionis signa exhibuisse, quemadmodum solent facere amici synceri. Præmittit autẽ hoc Ioannes, C velut prooemiũ eorũ quæ mox dicturus est, vt intelligeremus scilicet, quare instãte suo morte Dominus præter morẽ iam suorũ lauit pedes, quod hactenus non fecerat, nimirum id ipsum fecisse, vt qui semper eos dilexerat, in ipso fine maximè suã erga illos ostenderet dilectionem: quemadmodũ synceri amici solent tunc maximè cũ abituri sunt dilectionẽ suam erga amicos declarare, vt sui memoriam & desiderium relinquãt illis. Nec tantũ prooemium hoc facit ad hoc vt intelligamus causam lotionis pedum, sed & causam institutæ iam Eucharistiæ, quã ab aliis Ioannes satis perscriptã nouit: causam item prolixi eius qui apud Ioannẽ D est sermonis, pleni omni suauitate, & nihil aliud quam miram quãdam præ se ferẽtis dilectionem Christi erga suos. Illud ergo, *in finem*, accipi debet pro eo quod est, vsque in finẽ. Sunt tamen qui intelligunt, *in finem dilexit eos*; hoc est, ad finem, nempe vt & ipsi peruenirent ad eum finem ad quem ipse erat peruenturus, ad fœlicitatem scilicet æternam. Sic enim ferè intelligit D. Augustinus, quanquam & alterius iam dicti meminerit intellectus, qui simplicior certè est, & proposito magis cõueniens. Per suos, intelligit sibi familiares & amicos, Apostolos scilicet. Nam alioqui ratione creationis E omnes sui erant. Vnde suprà dixit Ioannes: In propria venit, & sui eum non receperunt. Addit, *qui erant in mundo*, ad distinctionem sanctorũ prophetarum & patriarcharũ qui iam defuncti erant, aut etiam angelorum, qui erãt in cœlo. (Ioan.1.) Ab his autem distinctio iam erat facienda, vt significaret quare his qui erant in mundo, huiusmodi quale dicturus est dilectionis signum exhibuerit, nempe quòd in mundo, è quo ipse iam erat trãsiturus, illi erant ad huc relinquendi, quibus [illegible] abiturus Dominus suam testari debuit dilectionem. Benè autem lotionem pedum dilectioni tribuit. Multum enim

eos:

eos se declarat diligere, qui, cum tantus esset, ad tam vile ministerium circa eos sese demiserit.

ET COENA FACTA, CVM DIABOLVS IAM MISISSET, &c. Postquã superiori sententia veluti quodam procemio indicasset Euangelista caussam Dominici facti à se narrandi, iam mire illud studet exaggerare, vt in illius, vt verè est stupendum, admirationem lectorem attolleret. In primis ergo cœnæ factæ, id est, cœptæ meminit, dicturus postea Dominum surrexisse a cœna. Nam & hoc ad facti pertinet admirationem, vt notauit Theophylactus, quod nec ante cœnam, sed cum iam omnes recubuissent, atque inter cœnandum B relictis epulis nõ dedignatus sit sordidos discipulorum contingere pedes, ac manus suas contaminare. Deinde proditionis à Iuda meditatæ meminit, vt & sic admirandam Domini iudicaret submissionem, quod nec proditoris sui præsentia ab hoc facto est reuocatus, sed etiam tam scelesti sui proditoris, qui totus iam diaboli erat mancipium, sustinuerit lauere pedes. *Cum* (inquit) *diabolus iam misisset in cor*, id est, suggessisset & persuasisset Iudæ, quando scilicet, vt Lucas suprà dixit, intrauit satanas in Iudam, & abiens locutus est cum principibus sacerdotum. Diabolo recte tribuitur Iudæ proditio, quod tam infandum scelus illud Iudæ fuerit, vt humanæ menti tribuendum non fuerit. Neque enim in hominem illud cadere potuisset, nisi qui se diaboli permisisset potestati. C Simulque ex eo intelligimus diabolum vires suas in hoc exercuisse vt Christus traderetur, & traditus occideretur, ac proinde tum ignorasse mysterium regni Dei. Si enim cognouisset, nunquam ad necem Christi impulisset. Iam quo adhuc magis admirandam nobis faceret Euangelista Domini erga suos dilectionem & submissionem, præmittit de diuina ipsius celsitudine. Nec tantum dicit, cum vel quanquam omnia dedit ei pater in manus, &c. sed *sciens*, inquit, id est, cum vel quãquam sciret quod omnia dedisset ei pater in manus, hoc est, quanquam sciret sibi omnium potestatem à patre traditam, D & se verè Deum esse, qui & à patre venisset homo factus, & quatenus homo Deus rursum iã iam iturus esset ad patrem, tamen surgit à cœna, &c. Ne enim factum humilitatis Christi putaremus ab ipso exhibitum tanquam ignorante suam dignitatem, aut eius rationẽ non habente, non tantum explicat ipsius dignitatem, sed & ipsum eam agnouisse testatur. Simili modo & Paulus ad Philip. 2. exaggerans Christi pro nobis humiliationẽ: Qui, inquit, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualẽ Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, & habitu inuentus vt homo. Omnibus ergo illis, *omnia dedit ei pater in manus, & à Deo exiuit, & ad Deum vadit*; Euangelista nihil aliud quam diuinam Christi E significare voluit celsitudinẽ, quæ cõparata cum eximiæ humilitatis eius facto summe illud stupẽdum facit. Dedit autẽ pater omnia in manus filio, secundum diuinitatem quidem per æternam generationẽ: secundum humanitatẽ vere per vnionem diuinitatis cum humanitate in vnitatem personæ. Exiuit à Deo, cum qui in sinu patris requiescebat, homo factus est in mundo. Iuit ad patrem, cum per diuinitatis virtutem humanam naturam in cœlum subduxit, sedens in dextera patris. Talis ergo cum esset, ac talem cum se esse sciret, surgit à cœna, ac speciem abiectissimi induit serui. Quod A vt iam quarto nobis alia ratione faceret memorabile magis & admirandum, singula diligentissime persequitur. Nõ enim satis habuit dicere, & *cœpit lauare pedes discipulorum*; sed ob admirationem & dignam facti perpensionem excitandam, sigillatim quæque à Christo facta commemorat: dicens: *Ponit vestimenta sua*, exteriorẽ scilicet amictũ, vt magis accinctus ac paratus humilitatis opus exerceret: accipit linteum, & non expectato alterius ministerio, præcingit se illo. Nec iubet afferri aquã allatamque infundi, sed ipse eam mittit in peluim, & lauat non manus, sed pedes discipulorum, & linteo non alio quam quo erat præcinctus B tergit. Hæc autem humilitatis obsequia Apostolis semel exhibita, etiam omnibus nobis Christus exhibuit, mystice intellecta, quemadmodũ ea intelligi posse indicat D. Augustinus. Veluti enim vestimenta gloriæ suæ posuit, dum in forma Dei existens, semetipsum exinaniuit: velut linteo se præcinxit, dum formã serui accepit: velut aquam misit in peluim, vnde lauari possent pedes nostri, cum in terram sanguinẽ suum fudit & lauacrum instituit, quo immunditia nostrorũ deleretur peccatorum. Veluti linteo quo erat præcinctus pedes quos lauit tersit, cum carne qua erat indutus vestigia fidelium confortauit. Fuit ergo humilitas hæc nunc Apostolis exhibita typus quidam humiliaC tionis Christi pro salute omnium electorum. Stupenda sane humilitas, qua non solum suam erga Apostolos dilectionem declarare, illosque suo exemplo ad similem inter sese dilectionem prouocare voluit, sed & omnem tumorem & superbiam ab eorum omniumque fidelium mentibus eximere, vt qui per superbiam à regni cœlestis exciderant consortio, per humilitatem ad illud rursum subleuarentur. Tanta est enim (inquit Augustin⁹ hoc loco) humanæ humilitatis vtilitas, vt eã suo cõmendaret exemplo diuina sublimitas, quia homo superbus in æternũ periret, nisi illum Deus humilis inueniret. Venit enim filius hominis quæD rere & saluum facere quod perierat. Perierat autẽ superbiam deceptoris secutus, ergo humilitatem redemptoris sequatur inuentus. Hæc ille.

VENIT ERGO AD SIMONEM PETRVM ET DICIT EI PETRVS, &c.] Quoniam prius dicitur, *cœpit lauare*, & deinde subiicitur, *Venit ergo ad Simonem Petrum*; intelligunt quidam Dominum non cœpisse à Petro, sed ante eum quosdam fuisse ablutos. Et Chrysostomus quidem ac post eum Theophyl. intelligunt ante Petrum solum Iudam fuisse ablutum, ac Dominum ab illo cœpisse, quo magis eum reuocaret ab instituto scelere: illum vero pro sua improbitate & erga Iesum irreuerẽtia facile in se admisisse, quod nullus alius permisisset, sed prohibuisset, sicut Petrus. Origenes verò, vt citatur in catena, existimat Christum omE nibus aliis lotis tum demum venisse ad Petrum, quod quemadmodum medicus plurium ægrotorum intentus curæ, ab iis qui magis indigent, propriam curam incipit: ita & Christum puter ab his qui magis erãt fœdi incepisse, ac ob id vltimo venisse ad Petrum, tanquam minus aliis indigentẽ lotura pedum, eumq; solum pro singulari suo feruore id recusasse, quod alii admiserant. Augustinus autẽ contra arbitratur Dominũ cœpisse à Petro, estque ea sententia verisimilior, non solum quod aliorũ sententia coniecturis nõ firmis nitatur, sed etiã quia magis conuenit & consuetudini Christi,

& ho

& honori omnium Apostolorum, feruori denique Petri. Consuetudini dico Christi, quia is semper solitus fuit Petrū alijs præferre, & ab illo exordiri. Honori item Apostolorum, quia non est verisimile eos in se passuros quod recusauit Petrus, sed potius simili, qua ille reuerentia recusaturos, si ad illos Dominus venisset. Conuenit item feruori Petri, quod verisimile sit illum pro suo feruore non etiam admissurum, vt aliorum pedes abluere tentaret. Nec obstat narrationis Euangelicæ modus, quo alij mouentur, sed ea narratio magis pro hac facit sententia. Prius enim Euangelista vniuersas actiones Christi quæ interuenerunt in hoc officio simul enarrat: ac deinde redit ad ordinē lotorum & disputationē quæ in principio intercessit, cum ad lauandum pedes suorum se Dominus applicaret. Non ergo significare voluit, Dominum postquam cœpisset lauare, venisse tādem etiam ad Petrum, sed quod quando cœpit lauare, & se lotioni exhibēdæ accommodauit, tum venit ad Petrum a quo cœpit. Huiusmodi narrationis modū & alias licet apud Ioannem obseruare, vt cap. 4. cum relicta Iudæa dicit abijsse in Galilęam, & subnecit: Venit ergo in ciuitatem Samariæ, &c. Cum ergo incipere lotionem propositam Dominus, venit vt erat seruili habitu præcinctus, nudus ac peluim gestans, imprimis ad Simonē Petrū. Is autem, hinc suam considerans indignitatem, hinc Domini dignitatem attendens, exhorruit inauditum humilitatis exemplum, eodemq; reuerentiæ animo refugiens à magistro lauari, quo Baptista eundem detrectauerat lauare & baptizare, dixit: *Domine, tu mihi lauas pedes?* In quibus verbis magna est emphasis, in pronominibus, *tu* & *mihi*, quā cogitandam potius vult Augustinus quā exprimendam. Quid est, inquit, *tu*? Quid est, *mihi*? Cogitāda sunt potius quam dicenda, ne forte quod ex his verbis aliquatenus quidem digne concipit anima, nō explicet lingua. Est & emphasis in dictione, *pedes*, quam, sicut & pronominū præcedētium, explicat Theophyl. in hunc modum, Tu lauas meos pedes manibus illis quibus oculos cæcorū illuminasti, quibus leprosos curasti, quibus mortuos suscitasti: tu qui hæc maiora fecisti, meos serui & imperiti & non manus, neq; aliā partē honestiorē, sed pedes, qui extremæ omniū maximeq; sordidæ partes ac ignominiosæ habētur? Lauas autem pro lauare paras dictū est, nec & illud caret emphasi, quod lauas potius quam lauare paras dixerit. Sic enim significauit plane absurdū videri quod Dominus tētabat. Nā indignius est vt Dominus abluat serui pedes, quam vt tātum paret eos lauare. Petro ergo ex reuerētia & zelo detrectāti respōdit Dominus: *Quod ego facio*, id est, facere paro, *tu nescis*, id est, non intelligis modo: *scies autem*, id est, intelliges, *postea*. Itaq; latentis causæ & mysterij ratione Petri horrorē reprimere Dominus voluit. At quando Petro datū est intelligere facti huius rationē; partim quidē post lotionē, quando se Dominus illud in exēplum illorū fecisse exposuit, sed plenius post acceptū spiritum sanctū, quando non solum perfectius cognouit cum alijs, factū hoc fuisse eximium exēplum sequendæ humilitatis & dilectionis mutuo exhibendæ, sed etiā fuisse mysteriū necessariæ ablutionis internæ & spiritualis. Porro Petrus ne hoc quidē respōso, quoniā non intelligebat, coercitus, in cœpto perstitit feruore, imo etiam magis refugit, & præ summa erga ipsum reuerentia, non

A consideraus quā deberet illi in omnibus obedientiam, dixit: *Non lauabis mihi pedes in æternum*, hoc est, nunquam patiar vt mihi laues pedes. Ioannes, inquit Cyprianus, veniēti Domino ad baptismū tentauit resistere, sed mansuetius increpatus illico obediuit, & quia super hoc etiam responsum acceperat, licet territus acquieuit. Sed dilectionem causæ huius Petrus intelligens, lauare magistrum & obsequi ei, tolerabile iudicabat. Lauari autē ab eo, & tātam humilitatis eius pati dilectionem, ita videbatur indignum, vt omnino cogi non posset, nisi interminatio periculosissima coartasset. Hæc ille sermone de ablutione pedum. Itaque quādo-

B quidem altitudine prætensi mysterij non cessit à sua sententia Petrus, sed magis etiam in ea firmatus est, Dominus vt hanc vehementem recusationem ab amore profi iscentē, veluti clauum clauo pelleret, minis cohibuit opportunis, vehementer scilicet amanti dilectionis damnum prætendens, ac significans eum, si sic amare pergeret, amari vicissim nō posse. Cum enim præ omnibus alijs discipulis maximè desideraret esse cum Christo (vnde postea dolenti animo rogat: Domine quo vadis, & quare nō possum te sequi modo?) Dominus quod maximè sciebat animum eius vellicaturum, incutit ei tanquam terriculamentum quoddam, dicens: *Si non lauero te, non habebis partem mecum*, hoc est non eris cohæres meus, nō eris particeps hæreditatis & fœlicitatis meæ in regno meo. Vel

C etiam, vt alij exponunt, non eris particeps conuictus & consuetudinis meæ, sed etiam te à meo cōsortio. Cæterum illud, *Si non lauero te*, dupliciter accipi potest. Nam intelligi potest dictum de illa corporali pedum lotione: quæ tum erat præ manibus: at tum intelligendum est istud non ob id dictum, quod ablutio illa per sese ad salutem fuerat necessaria, sed quod propter inobedientiam suam, si perseueraret resistere, Petrus esset reiciēdus, vt sit sensus: Si non in hac re quam ego vt præceptor & Dominus à te postulo, mihi acquieueris, illud tibi denuncio, quod in pœnam tuæ inobedientiæ de meo collegio sis eijciendus, partemque illam beatæ retributionis & fœlicitatis æternæ, quam ego vna cū meis accipiam in regno patris mei, nō

D sis accepturus. In hunc sensum istud accepisse videri potest Diuus Augustinus, dum admonet sic dictū esse, *si non lauero te*, cum de solis pedibus ageretur, quomodo dici solet, calcas me, quando sola planta calcatur. Multo autem magis sic accepisse videtur Basilius in oratione de iudicio Dei, cùm hunc locum expendens ostendit hinc terribilitatem diuini iudicij, quod Petro propter suā in obedientiam ex amore licet prodeuntem, Christus comminatus sit reiectionem & cōdemnationem. Aliter verò secundum alios intelligi potest istud dictū à Domino non de corporali pedū ablutione, sed de spirituali ablutione, vt intelligatur Dominus facta anagoge, ab externa ablutione ad in-

E ternam extulisse sermonē: quemadmodū cū Samaritanam alloqueretur, ab aqua corporali transtulit sermonem ad aquam spiritualē. Vnde notat Caietanus, n[illegible] iam dixisse Dominū, si nō lauero pedes tuos, sed *si non lauero te*; vt hac locutionis mutatione significaret se non iam loqui de externa pedum ablutione, sed interna ipsius Petri, quæ propria est Christo, & omni homini necessaria, qui cū Christo partem est habiturus. De hac spirituali lotione potius hūc locū accipiendum apparet, quod de tali

de tali intelligẽda sit ea quæ sequitur Domin. sententia, vt patebit. Obstare tamen videtur quod spirituali ablutione quæ ad salutem sit necessaria petrus modo nõ videatur indiguisse, cũ iamdudum à Domino fuerit ablutus, & Dominus mox subiiciat: *Et vos mundi estis*. Sed ad hoc facile dicetur, petrum, etsi mũdum & ablutum, adhuc tamen indiguisse mystica illa pedum & affectuum purgatione, de qua in sententia sequente loquitur Dominus. Certe D. Cyprianus in sermone prædicto, de spirituali ablutione sententiam intelligit. Sic enim habet: paulatim mysterij huius declaratur necessitas, quam conditio proposita ineuitabilem reddit: & si cũ Christo partẽ aliter habere nõ possumus, nisi ipse pedes nostros abluat, quandoquidem sic arctatur cõsensus, lauet, & tergat, & sacramenti huius virtutem nobis exponat. Et post pau- B ca in oratione ad Christum: Quicquid dicat petrus necesse est vt ipse nos abluas, neque enim lauare nos possumus, sed in omnibus quæ agimus indulgẽtiæ tuæ lauacro indigemus. Hæc ille. Hinc ergo discamus, non posse nos participare mensæ Domini, nisi ab illo abluamur, nec posse admitti nos in sanctorum post hanc vitam cõsortium, nisi

Apoc. 21. & pedes nostros abluat Christus, quia nihil coinquinatum intrabit in regnũ cœlorũ, quare quod minus hic purgatum fuerit, post hanc vitam necesse est purgetur perfecte, priusquã quis partem cum Christo & apud Christum obtineat.

DICIT EI SIMON PETRVS: DOMINE NON TANTVM PEDES, SED ET MANVS, &c.] Petrus tametsi non intelligebat quid sibi vellet sermo Domini, tamen quum audiret sibi periculũ esse vt ab illius secluderetur consortio, C quem vnice diligebat, idque vehementer, vt nihil aliud magis abhorreret (dura siquidem est amãtibus mentio diuortij) quam vehemens fuerat prius in recusando, tã vehemens, imo vehementior subito factus est in admittendo, vtrobique præ amoris magnitudine modum seruare nesciens, ita vt qui prius etiam iussus, pedes solos lauandos præbere noluit, iam etiã vltro & caput & manus, hoc est, sese totum lauandum offerat. Domine inquit, non tantũ pedes meos laua, quando ita vis, sed & manus, & caput, potius scilicet quam à te diuellar & abiiciar. porro hoc factum Petri nobis insigne est D exemplum, vt & per humilitatem nos plane diuina dignatione indignos censeamus, & tamen per obedientiam audeamus Dei dona quæ ipse in salutem nostrã parauit amplexemur. Dedit ille nobis corpus suum in cibum, & sanguinem suum in potũ. Nostrũ est vt nos ea participatione indignos omnino reputemus. at quoniã ei placuit hæc ad no-

Ioan. 6. stram nobis contradere salutem, adiunxitque: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis: sicut modo dixit petro, *Si non lauero te, non habebis partem mecum*; rursum nostrum est vt non per humilitatem deprimamur nimis, sed per obedien- E tiam & Christi amorem, ac salutis desiderium cupide aspiremus ad eorum participationem donorum, eaque non frigide, sed omni cum auiditate suscipiamus. Deinde hoc petri facto, vt notauit Theophylactus, commode vtemur contra eos qui indiscrete & temere se facturos quippiam statuerunt, quod eis nõ prodest, sed in salutis potius eorum vergit dispendium, quod & iureiurando cõfirmauerint, ac deinde iuramenti reuerentia, in eo

A quod decreuerũt, pertinaces esse perrexerint. Proferẽdum enim illis hoc Petri exemplum, qui cum propositum suũ in quo pertinax esse decreuerat, audiret vergere in separationem à Christo, cessit ab illo, vt hinc admoneãtur præsumptuosum mutare decretum, nec immorari illo, etiam si iuramẽto illud ex magno impetu firmauerint.

DICIT EI IESVS: QVI LOTVS EST, NON INDIGET NISI VT PEDES LAVET, SED EST, &c.] Quemadmodum Domini petri in detrectando vehementiam, facta anagoge ab externa ad internam lotionem, repressit: ita nunc eius in alteram partem vehementiam coarctauit, altera vsus allegoria ex communi hominũ vsu desumpta. Qui enim in balneis aut quouis lauacro corporaliter sunt iam recens loti, cæ- B tera quidem mundi sunt, attamen adhuc necesse habent abluere pedes quos contactu terræ continuo inquinant, etiam cum primum balneas egrediuntur, aut etiam cum adhuc in illo nudis ambulant plantis. Hinc ergo sumpta allegoria respondet Dominus, *Qui lotus est*, &c. Et quidem D. Ambrosius, vt superius est ostensum, ex hac Domini sententia intellexit baptismo ablutis adhuc etiam esse necessariam pedum ablutionem, quæ eis etiam tanquam sacramentum quoddam sit adhibenda: nimirum existimans hanc sentẽtiam de corporali pedum ablutione accipiendam, qualis fuit ea qua modo Christus habuit præ manibus, cuius occasione hanc extulit sententiam. Verum quod hæc sententia secundum intentionem salua- C toris potissimum de ablutione interiori sit accipienda, patet ex eo quod sub ea tãquã vniuersali subsumitur, cum dicitur: *Et vos mundi estis*. Hoc enim constat intelligẽdum esse de munditia spirituali. At dicet aliquis si de interna & mystica pedum ablutione Domini illa sententia est intelligenda, quomodo huic deseruit proposito, vbi de corporali agitur pedũ ablutione? Certe quia corporali hac pedum Apostolicorũ ablutione significare voluit Dominus ipsis & omnibus necessariã esse identidem mysticam pedum, hoc est affectuũ purgationem. Affectus enim velut pedes sunt animæ, quod sicut pedibus terram contingimus, eisque huc illucque mouemur: ita animi affectus in D terrenis his rebus necessario occupantur, eisque ad hæc vel illa inclinamur. Sicut autem pedes terram contingentes, necessario hinc conspurcantur: ita fieri non potest, vt non affectus nostri, dum circa terrena versantur, aliquid subinde ab illis contrahant sordium. porro sicut sub typo corporalis ablutionis pedum Dominus significauit necessariam spiritualem affectuum ablutionem: ita cum dicit Apostolos esse mundos & lotos, verisimile omnino est ipsum respexisse ad corporalem suum baptismum, in quo huiusmodi munditiem sint E consecuti & loti spiritualiter. Proinde ex hoc loco D. Augustinus & alii colligunt non male, Apostolos fuisse baptizatos corporali baptismo Christi, & non solum baptismo Ioannis. Is enim non reddebat mundos, secũdum animam. Est ergo sensus huius respõsionis Domini iste: Frustra petre manus & caput abluenda offers, cũ sufficiat pedum ablutio. Sicut enim qui in balneis iam bene loti sunt, nõ opus habent toto ablui rursum corpore, sed tantũ vt pedes abluant, quos mox vbi egressi fuerint balneum, ex contactu terræ coinquinant, imo quos ex ipso balneo immundos deferunt: ita

qui

A qui meo spiritu, meoq; baptismo sunt iã loti & mundati, non necesse habent eodē rursum purgari lauacro, sed tantùm vt pedes, hoc est, animi affectus, qui ex terrenis rebus in quibus versantur, subinde in præsenti vita maculantur, identidem etiam purget, pœnitentiæ lacrymis, carnis castigatione, alijsq; id genus virtutum remedijs. Vos autē mundi estis, meoq; semel spiritu in baptismo abluti. Nō ergo opus est vobis nisi mystica spiritualiū pedum ablutione, cuius hac corporali vestrorum pedum ablutione vobis typum & exēplum ædo. Cæterū mouet D. Augustinus scrupulum, quomodo de loto qui non indiget nisi vt pedes lauet, dicitur: *sed est mūd' totus.* Si enim tot' est B mundus, quomodo indiget vt pedes lauet? Intelligit Caietanus totum esse mundum vbi pedes lauerit. At rectius cum Augustino intelligitur lotum dici totum mundum, præter scilicet pedes quos necesse habet vt lauet, à quorum tamē immunditia non reputatur homo immūdus, sed veluti totus mundus habetur, cum tantum restant pedes abluēdi. Rectius, inquã, sic intelligitur, quia subijcit Dominus Apostolos esse mundos, quorū tamē adhuc pedes abluendi restabant. Illud autē: *Et vos mundi estis*, assumptio est sub generali propositione præcedēte, proinde, & vos, phrasi Hebraica positum est pro, vos autem. Syllogismo enim C quodam, vt suprà est expressum, probat Dominus suis sufficere pedum ablutionem, conclusionem non exprimēs, sed expositis præmissis intelligendam & inferendam relinquēs. Mouet autem scrupulū D. Chrysostomus, quomodo Apostolos Dominus iam mundos pronunciet, cum victima in cruce nondū fuerit oblata, qua sola omnium mūdantur peccata. Proinde putat non dici mundos, ꝙ purgati essent à peccatis suis, sed magis quòd liberati essent per Christi doctrinam ab errore Iudaico, propter quod postea dicit: *Iam vos mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis.* Quam partem etiam hoc loco legisse videtur D. Chrysostomus, pronuncians hic Apostolos non abso- D lutè dici mundos, sed propter sermonem quem illis Dominus sit locutus. At quod de mundicia à peccatis Dominus loquatur, patet ex eo quod subijcit, *sed non omnes*, notans Iudam non propter errorem, sed propter traditionē immundū, vt exponit Euangelista. Per agnum enim, qui, vt dicitur

Apoc. 13. in Apocal. occisus fuit à constitutione mundi, in præscientia scilicet Dei patris, mūdati sunt à peccatis suis semper quotquot crediderunt in eum.

Esaie 1. Vnde Esaias suo tempore ad hanc mouet mundiciam parandā dicens. Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarū. Dicit autem Dominus non omnes esse mundos, vt Iudæ conscientiam purgaret, isq; intelligeret, conceptam animo eius iniquitatē Domino non esse incognitam, ac proinde moneretur ab ea recedere, tum E cōsideratione diuinitatis Christi, per quam nihil illū latebat: tum cōsideratione benignitatis ipsius, per quam suum traditorem sibi cognitum in illo suo familiari tolerabat contictu, ad pedum ipsius ablutionem se submittens, & tanti in se concepti sceleris authorem nequaquam alijs manifestans. Et primum quidē in genere Dominus illius conscientiam vellicat: deinde vero, cum hac non proficeret ratione, intentatam exprimit contra se traditionem, nihil prætermittens quo illum ad sanitatem reduceret. Cæterum de pedum, hoc est, affectuum mystica ablutione, loquitur in Canticis

Cantic. 5 etiam sponsa, dicens: Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Quo significatur, iustos plerosq;, cùm ad prædicationis officium & animarum regimen vocantur, hinc absterreri, quod videant fieri non posse vt affectus in huiusmodi actionibus non identidem contaminentur, quos in otio iudicant se nosse mundiores seruare.

POSTQVAM ERGO LAVIT PEDES EORVM, ACCEPIT VESTIMENTA, &c.] Post factum cœpit Dominus ex parte, iuxta promissum, causam sui exponere facti, quatenus scilicet fuit factum in exemplum humilitatis & dile- B ctionis erga fratres exhibendæ, non autem quatenus fuit factum in mysterium internæ affectuum ablutionis, quòd illius mysterij supra a se indicati non essent modo satis capaces, sed intellecturi illud essent, cum plenius spiritum sanctum accepissent. Itaq; cum facto suo exēplum humilitatis & dilectionis exhibuisset, resumptis vestimentis iā quietè cum suis rursum accumbens, cœpit etiam verbis ad eandem prouocare, ordinem illum ser-

Act. 1. uans quem alibi indicauit Lucas, dicens: Cœpit Iesus facere & docere. *Scitis*, inquit, *quid fecerim vobis?* quod quamuis posset accipi dictum affirmatiuè, magis tamen est accipiendum interrogatiuè in hoc sensu: An intelligitis quid sibi velit id quod C feci vobis? Nam alioqui sciebãt quid sibi Dominus fecisset, nempe quod eorum lauisset pedes, sed causam huius tam insolentis facti ignorabãt. Hanc ergo eis exponit, dicens se hoc fecisse vt suo exemplo prouocarentur ad exhibendum idē, vel simile suis conseruis & fratribus, quod magistrum & Dominum viderunt exhibuisse discipulis & seruis. Non simpliciter autem se Dominum vocat & magistrum, sed prius se sic ab ipsis vocari assumit, eorumque appellationē nō esse vanam & adulatoriam confirmat, vt sic suo exemplo efficacius ad imitationem prouocaret, quod non ita efficaciter faceret, si vel ab illis nō haberetur ma- D gister & Dominus, aut re vera id non esset quod dicebatur. Dicit ergo: vos vocatis me Magister & Domine, idque merito facitis. Sum etenim vere id quod me dicitis, & id vere solus sum. Si ergo ego laui pedes vestros, qui & secundū vestrā affirmationē, & secundum rei veritatem sum Dominus & Magister, & Dominus ac Magister absolute, omnium scilicet & Dominus & Magister, ac solus, etiam vos qui inter vos fratres estis & cōserui, multo magis debetis merito alter alterius lauare pedes, & humiliter per dilectionē mutuis officijs quãtumuis vilibus inuicē inseruire. In hoc enim feci quod modo feci, quo in me exemplū darem vobis, vt quemadmodum ego tantus feci vobis, ita & vos faciatis vobis mutuo, nec pigeret aut puderet inter pares imitari quod ego discipulis & E seruis exhibui. Cæterum in eo quod dixit: *Et vos debetis alter alterius lauare pedes*, nequaquam pedum tantum ablutionem exegit, quanquam & hanc exemplo Christi conueniret inter Christianos esse receptiorem, ob quam & Abrahā & Loth in scripturis sunt commendati, quam & in primitiua Ecclesia exemplo Christi Christiani plerique hospitibus & peregrinis exhibebãt. Vnde Paulus vi-

1. Tim. 5 duam requirit quæ lauerit pedes sanctorū. Et Augustinus testatur suo seculo apud plerosque consuetudinē fuisse huius humilitatis cum se inuicē hospitio susciperent, multoque id melius esse quàm

& sine

& fine controuerfia verius, vt etiam manibus fiat opete ipfo corporali, ne dedignetur quod fecit Chriftus, facere Chriftianus. At nunc vt multorum refrixit & charitas, & humilitas, ita confuetudo hæc nunc penè tota exoleuit. Seruatur quidem in Ecclefia feria quinta hebdomadæ fanctæ, ritus quidam abluendi aliquot pauperum pedes: at hic non tam fit in imitationem exempli Chrifti, quàm ad renouãdam memoriam facti ipfius, cuius tamen memoria recepto more nimis frigidè ac diffimiliter ad factũ Chrifti, ferè peragitur & renouatur. Verùm vt dici cœptũ eft, non pedũ tantũ ablutionem illis verbis Dominus exegit, ne fine hac putemus iftud præceptũ non obferuari, fed humilitatis ac veræ dilectionis officia quæuis. Synecdoche enim eft, vt ex eo quod feruiliffimũ videtur & abiectiffimũ, omnia officia intelligantur. Qui enim eò demifetit fefe vt fratri lauet pedes, imò & hofti, ficut Chriftus fecit, quid ille minifterij, quid officij detrectabit? Sic cùm Abigail diceret nũtiis Dauid: Ecce famula tua fit in ancillam, vt lauet pedes feruorum Domini mei, fignificauit fe vfqueadeo morigeram & fubiectam fore Dauidi, vt quæuis officia etiã abiectiffima non effet detrectatura. Seruat ergo præceptum Domini hoc loco traditum fecundum fcopum ab ipfo intentum, qui feruat illud Pauli: Honore inuicẽ præuenientes. st rurfum: In humilitate fuperiores fibiinuicẽ arbitrantes, quique ex fyncera erga proximos dilectione, nullum grauatur ipfis impẽdere officium etiam humile, fiue in corpore, fiue in anima, quod illis fit commodum, ac dilectioni fouendæ vel promouendæ conueniat. Singulati autem & eximia ratione hoc præceptum adimplẽt Chriftiani, cum fibi mutuo peccata condonãt, iuxta illud Iacobi: Confitemini alterutrũ peccata veftra, & orate pro inuicẽ, vt faluemini. Inter reliqua enim humilitatis & dilectionis ufficia præcipuum obtinent locum, humilitatemque ac dilectionem maximè promouent, confiteri & condonate inuicem peccata. His denique modis myfticè lauamus pedes noftros, eaque faeimus quæ ad Euchariftiæ participationem maxime funt neceffaria, & ad eam præparant. Sicut enim Dominus ipfa corporali ablutione tanquam typo quodam admonere etiam voluit fpiritualis ablutionisquę ad dignam Euchariftiæ perceptionem eft præparatoria: ita tectè eo quod dixit, debetis alter alterius lauare pedes; intelligitur fingulatiter fignificaffe opus effe vt quemadmodum Deus hominibus facile condonat delicta, etiam homines fibi mutuo offenfas remittãt, nonfolum quod mutua offenfarum condonatio, præcipuũ fit ex dilectionis officiis, quæ fynecdochice per lotionẽ pedum fignificantur: fed etiã quod hæc fit myftica quædã & fpiritualis pedum ablutio, quæ fideles aptos teddit participationi eius facramẽti, quod peculiariter dilectionis eft fymbolum. Pergit autẽ Dominus humilitatis doctrinam profequi, & facti fui imitationẽ adhuc magis inculcare. Sciebat enim Dominus quã tardi ad fui deiectionem fint homines, cum fit hæc virtus & ad propriã falutẽ, & ad mutuæ dilectionis prouocationem ac conferuationẽ, fumme neceffaria. aduertit periculum fuis fore, ne cum edituri effent miracula, in fuperbiam aliquam erigi poffent: præuidit ambitionis peftem etiam Euangelicæ itteperurã religioni. Ob id ergo diligentius ad exemplũ fui prouocat imitationem, fubiiciens ex his quæ vulgo funt notiffima & certiffima: Amen amẽ dico vobis, non eft feruus maior domino fuo, neque Apoftolus, id eft, legatus maior eft eo qui mifit illum. Interpretes enim dictionem Græcam, Apoftolus quæ legatum Latinis fignificat, reliquit non verfã, cum hoc loco non accipiatur tantum pro hisquibus faluator Apoftoli nomen impofuit, fed in genere pro legato quouis. Vulgares enim dominus fuo more affumit fenteutias, ex quibus ad fuum propofitum fignificare voluit non conuenire, vt qui fe ipfius agnofcunt feruos & legatos, dedignentur fefe fubmiffe demittere ad pedum lotionẽ, & quodcunque proximi minifteriũ, cum ad illud fefe iam ipfe demififset, Dominus exiftẽs & magifter. Notat Caietanus bene non dictũ Apoftolum minorẽ effe eo qui mifit, fed non effe maiorẽ, quod & Chriftus Apoftolus fuerit patris, quemadmodũ vocatur ad Heb. 3. qui tamen fuo mittente nõ eft minor, fed nec maior, cum fit æqualis. At magis videtur Dominus affumptis illis vulgatibus fenteutiis, plus fignificare voluiffe quã extulit, nempe quod feruus non folum non eft maior fuo domino, fed multo etiam inferior illo, & fimiliter legatus multo inferior eo qui mittit illum. Sic enim intellectę hæ fẽtẽtiæ efficaciores funt ad id quod Dominus agit. Nec obftat quod de Chrifto ille affeit. Nam & Chriftus quatenus legatus, multo eft inferior Deo patre qui mifit illum. Poftquã autem facti fui rationem Dominus expofuit, fubiicit, *Si hæc fcitis, beati eritis fi feceritis ea.* Vt fcirent hæc, docuit eos quæ dicta funt: vt facerent, ipfe prior fecit. Commode ergo iam poft exhibitum exemplum & doctrinam, prouocat vt quod modo ex ipfius cognofcunt doctrina faciendum, etiã ad exemplum ipfius faciant, alia iã ratione ad hoc eos inuitans, promiffione fcilicet beatitudinis & fœlicitatis. Beati, inquit, eritis fi quod fcitis etiam feceritis. Scire enim bonum, & non facere, nõ pertinet ad beatitudinem, fed ad condemnationem, iuxta illud Iacobi: Scienti bonum, & non facienti peccatum eft illi. Cæterum quoniam de beatitudine meminit, rurfum hinc occafione fumpta pro ditoris pungit confcientiam, propius iã accedẽs ad impietatis eius notationem. Cum enim fuperius antum dixiffet, non eftis mundi omnes; notans in genere effe inter eos qui impietate aliqua maculati effent: nune & fignificat vnum ex omnibus effe, & impietatem eius eõtra fe effe, necdum tamen impietatis fpeciem aperit, quod in fequentibus eft facturus. Non, inquit, de omnibus vobis dico quod beati eritis. Ego enim fcio quos ex vobis ab æterno elegerim ad beatitudinem, ae proinde etiam fcio quis ex vobis beatitudine indignus erit. Sed vt impleatur fcriptura, ideo fetendum à me, vel ideo me permittente fiet, quod ab vno veftrum futurum eft. Eft enim oratio imperfecta, quæ prædicto vel fimili modo eft perficienda. Porro ex prædicta explanatione, quę eft Auguftini, patet quomodo illud, *ego fcio quos elegerim*; (quo videtur Dominus fecernere Apoftolos, & fignificare non effe omnes electos) non cõtrarietur ei quod dicitur Ioan. 6. Nonne ego vos duodecim elegi, vt & circa illum locum dictum eft. Videtur tamẽ etiã locus ifte accipi poffe de electione ad Apoftolatum, in hunc fenfum, Non de omnibus vobis dico quod beati eritis. Ego enim fcio quales elegerim ad Apoftolatum. Scio me ele

[Margin notes: 1. Re. 25. — Rom. 12. Philip. 2. — Iacobi 5. — Iacobi 4. — Section letters A, B, C, D, E]

gisse inter vos quendam qui eo ordine erat indignus, aut qui in virtutis proposito non erat perseueraturus, sed tamẽ istud factum est à me vt adimpleatur scriptura. Sic enim iã rectè absoluitur imperfecta illa locutio. Coniunctio enim aduersatiua, sed, indicat Dominũ occurrere tacitæ quæstioni, qua quæri posset cur eum elegerit quẽ nouit non fore beatum, nec facturum ea quæ præcepit. Inter varias autem causas electionis Iudæ assignatas in cap. Cõcordiæ 39. etiam est ea; vt adimplerentur scripturæ. Scriptura autem quã Dominus hic citat, desumpta est ex Psalmo 40. nõ annumerando verba, sed sensu seruato. Nam pro ἐπῆρεν, id est, sustulit vel leuauit, Septuaginta habent ἐμεγάλυνεν, id est, magnificauit. Sic & Hebræa, quanquã Hieronymus verterit, leuauit. Pro πτέρναν, id est, calcaneũ, Septuaginta habẽt πτερνισμὸν, id est, supplantationem, Hebræa verò plantã vel calcaneum. Habent enim Aceb, vnde Iacob supplantator dictus est. Cæterũ per magnificare supplantationem, vel leuare plantam aut calcaneũ, scriptura significat oppressionẽ. Quẽ enim quis calcaneo triuerit, & supplantauerit, eum prorsus habet prostratum. Sensus ergo est: Is quicum mihi summa fuit familiaritas, quem etiam mensæ meæ consortio dignatus fui, ciboq; meo alui, se contra me erexit, meq; supplãtare & perdere conatus est. Istud Dauid ad literã quidẽ de se dixit, ob perfidum aliquẽ ex domesticis suis qui illi fuerat insidiatus, eiusque interitũ desiderauerat. At quoniã in omnibus quæ passus fuit Dauid, Christi typũ gessit, bene Dominus dicit in se implẽdã hanc scripturã per proditionem Iudæ, sicut & alia ferè illius Psalmi optimè quadrant in Christũ. Psal. 54. Similis est locus, vbi etiã Dauid in typũ Christi queritur de perfidia cuiusdam familiarissimi, dicens: Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique: Et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus: Qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cũ cõsẽsu.

2.Reg.15 Norat autem, vt est verisimile, ipsum Architophel, vnde Chaldæa paraphrasis habet: Tu verò Architophel. At Architophel typus quidam fuit Iudæ proditoris, vt post magis expendetur. Porro D. Augustinus hoc loco cùm dicitur, *qui manducat panem meum*, intelligit Christum vocare panẽ suũ, corpus suum, quod nunc suis edendũ distribuit. Hic enim propriè est panis Christi, quem & Iudã accepisse ex Luca constat. Latini quidam codices, *leuabit*, habent: at emendatiores præteritũ habent, *leuauit*, sicut & Græca. Subiicit Dominus, *A modo* (id est, nunc, vel ex nunc) *dico vobis quod futurum est, priusquam fiat, vt cũ factum fuerit, credatis* (firmius scilicet & magis) *quia* (id est, quod) *ego sum*, is scilicet de quo id prædictum fuerat. Potest & sic accipi, vt cùm factum fuerit quod nunc prædico futurum, vos, intelligentes nihil mihi esse incognitum, omniaq; me præscire, credatis quod ego sũ, Deus scilicet qui solus verè est absolutè, vnde in Exodo nomen suum explicans dicit: Qui est, misit me ad vos. &c. Ego sũ qui sum. Aut credatis quia ego sum is quẽ me esse prædicaui. Simili loquẽdi modo & supra Ioã. 8. dixit Dominus: Cùm exaltaueritis filiũ hominis, tunc cognoscetis quia ego sũ. Hinc autẽ discendũ quæ fuerit præcipua causa, quare Dominus modò tam frequẽter Iudę proditionem notat & prædicit. Nam quanquam id etiam fecerit, vt quantum in se erat Iudã à sua impietate reuocaret, tamen quoniam sciuit eum non corrigendũ, potissimùm id fecit, vt hinc post ea Apostolorum reliquorum fides in ipso confirmaretur, vnde hanc causam modò expressit.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVI ACCIPIT SI QVEM MISERO, &c.] Obscurum est quomodo hæc cum superioribus cohæreant, vnde variè à diuersis cõnectuntur cum præcedentibus. Theophylactus enim post Chrysostomum, intelligit Dominum his verbis Apostolos præparasse ad malorum quæ passuri erant tolerãtiam, & suprà quidem cùm dixit: Non est seruus maior Domino suo, exemplo eos animasse non solùm ad faciendum quæ ipse fecerat, sed etiã ad patiendum qualia ipsum conspecturi erant pati: nunc verò etiam alia ratione ad malorum eos tolerantiam animasse, & contra illa mala cõsolationem adhibuisse, demonstrando eorum honorem, & quanti eos faciat. At coactior videtur hæc cõnexio, quòd superius illud, Non est seruus maior domino suo, non sit dictũ ad hoc, vt ad similia patienda suos Dominus prouocaret, ad quẽ finem eadẽ illa sententia adducitur ab ipso cap. 16. apud Ioannem, sed potius vt similia facere non grauarẽtur. Cyrillus intelligit Dominũ significare voluisse honorem ac beneuolentiam omnẽ in se exhibitã in Dei patris transire personam, ac à contrario intelligẽdum reliquisse in ipsũ Deũ patrem ascendere contumeliam & iniuriam sibi irrogatam, vt & hac ratione Iudæ impietatem caperet, & ad saniorem ipse mẽtem reduceretur, si vellet. Itaque secundum eum sensus est: Amen dico vobis, quemadmodũ si quis acceperit quem ego misero, me accipit: sic si quis me acceperit qui à Deo missus sum, Deum ipsum accipit: ac proinde ex contrario, si quis me contumelia aut iniuria affecerit, non in me tantum est iniurius, sed & in Deum, qui me misit. Simplicius fuerit intelligere hæc à Domino dicta, vt fideles prouocaret ad officia dilectionis vnde cœperat suum sermonẽ, vt post interpositam obiter proditoris sui mentionẽ, redeat ad id vnde digressus fuit, & sicut prius Apostolos suo exemplo admonuit sese sibi mutuò submittere, & mutuam inter se exhibere dilectionem: ita nunc fideles etiã prouocet ad dilectionis officia, Apostolis & Apostolorũ sectatoribus exhibenda, ostendendo quàm eximia sint huiusmodi officia ipsis impensa. Ne enim putaretur ad solos Apostolos & Apostolorum similes pertinere quod dixit, & vos debetis alter alterius lauare pedes: quia subiicitur, *non est Apostolus maior eo qui misit eum*, opportune iam omnes etiã ad officia Apostolis exhibẽda prouocat, quasi dicat: Non tantũ vos beati eritis si ad exemplũ meum alter alterius laueritis pedes, sed id verissime cõtestor vobis, qui accipit si quẽ misero, nõ illum tantũ accipit, sed in illo etiam me accipit. Ne autem id parum videatur, qui me accipit, accipit in me eum qui me misit, Deum: proinde qui missum à me accipit, Deum accipit, quod procul dubio summæ dignitatis est opus, ac summa mercede remunerandũ. Hic intellectus, quẽ fere Caietanus sequitur, conuenit loco Matthæi cap. 10. vbi similes sententiæ ad indicatum iam finẽ à Domino dictæ sunt. Hoc autem iam videre licet, Dominũ superius in lotione pedũ significare voluisse synecdo

synecdochicè omnia dilectionis officia, eum iam transit à lotione ad acceptionem, hoc est receptionem in hospitium, in quà & pedum lotio includitur. Diuus Augustinus connexionis harum sententiarum cum præcedentibus non meminit, tantum disputat contra Arrianos, qui cum quosdam Catholicos audirent hinc probare vnitatem naturæ patris & filii, quia dictum est *qui me accipit, accipit eum qui me misit*, contra colligebant ex hoc loco tantum distare inter filium missum & patrē mittentem, quantum inter Apostolum & filium mittentem, dicentes: Quantum Apostolus filii distat à filio, quamuis dixerit, *qui accipit si quem misero, me accipit*, tātum & filius distat à patre, quā-

A uis dixerit, *qui me accipit, accipit eum qui me misit.* His autem confutatis, deinde ostendit illud; *qui me accipit, accipit eum qui me misit*, non dictum ob naturæ vnitatem significandā, sed vt in eo qui mittitur, mittentis cōmendaretur authoritas. Itaque simili ratione qua qui apostolū recipit, Christū recipit, etiā Deum recipit, qui filium missum recipit, nempe quia in misso mittentis est authoritas: tamen quia pater mittens etiā est in filio per naturæ vnitatem, ideo præter hoc quod qui filiū missum recepit, recipit & Deum mittentem ratione authoritatis quæ est in misso à mittente, etiam concurrit vt qui filium recipit, & patrem recipiat

B propter naturæ vnitatem. Sic ferè Augustinus.

INSTITVITVR EVCHARISTIA. Matth. 26. Marci. 14. Lucæ. 22. CAPVT CXXXI.

Et ait illis. Desiderio desideraui hoc Pascha māducare vobiscū antequā patiar. Dico enim vobis, Quia ex hoc nō māducabo illud donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice, gratias egit, & dixit: Accipite, & diuidite inter vos. Dico enim vobis, Quod nō bibā de generatione vitis, donec regnū Dei veniat. † Et māducantibus illis accepit Iesus panē, & accepto pane gratias egit, & benedicēs fregit, dedítque discipulis suis, & ait † Accipite & comedite, hoc est corpus meū quod pro vobis datur, hoc facite in meā cōmemorationē. Similiter & calicē accipiens postquā cœnauit, gratias egit, & dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes. Et biberūt ex illo omnes, & ait illis: † Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro vobis [&] pro multis effūdetur in remissionem peccatorum. Amen dico vobis: Quia iam non bibam amodo de hoc genimine vitis, vsque in diem illum, cum illud bibam vobiscum nouū in regno Dei patris mei.

*† a o canantibus autem. ▷ a o. benedixit. Vsq; dedit eis dicens. † b o. Sumto. ▷ b o accepto calice. b o gratias agēs. † e Hic est calix nouum testamentū in meo sanguine. a c. o. fundetur. * a autem.*

ET AIT ILLIS: DESIDERIO DESIDERAVI HOC PASCHA MANDVCARE.] Eucharistiæ institutionem subiungendā post pedum lotionem præcedenti capite satis est ostēsum. At ante hanc Matthæus & Marcus cōmemorant Dominum inter cœnādum de proditore suo sermonem intulisse, cum Lucas de illo post Eucharistiæ institutionem Dominum meminisse narret, vnde quidam post Augustinum existimāt Dominum & ante Eucharistiæ institutionē, & post eam de proditore suo locutū, Matthæi & Marci narrationem iungentes cum his quæ iam superiori capite ex Ioanne sunt posita, vbi in fine tectè proditorem suum notat Dominus, & subiicitur à Ioanne: *Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me*, & quæ similiter narrant Matthæus & Marcus. Verum quod mentio proditoris à Luca descripta, sit eadem cum illa quam descripserunt Matthæus & Marcus, ipsa verborum identitas nimis probabiliter arguit. Siquidem & Lucas dixisse Dominum narrat quod & alii duo habent: *Filius quidem hominis vadit, væ autem homini illi per quem tradetur.* Et Matthæus & Marcus sic factam proditoris mentionem commemorant, antequam narrent institutionem sacramenti corporis & sanguinis Domini, vt tamen suo narrandi modo nullum significent ordinem, vt patet legenti: Lucas verò sic illam commemorat post Eucharistiæ institutionem, vt ordinem significet. Nā post tradita sui corporis & sanguinis mysteria, Dominum subiunxisse scribit: *Veruntamen ecce, manus tradentis me mecum est in mensa.* Cùm ergo eadem sit Matthæi & Marci narratio de proditore cum narratione Lucæ, & ex Luca cōstet illā post institutionem Eucharistiæ, à Domino factā, rectè eam narrationem à Matthæo & Marco positam per præoccupationem ante cœnam mysticā, in Concordia posuimus post cœnam, sicut & similē Ioā-

C nis de proditore narrationē, cuius narratio nihil obstat iam dictæ rationi concordiæ Euangelistarum, vt superiori capite est ostensum. Cæterum Lucas descripturus mysticam cœnam, præmittit Dominum dixisse: *Desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscum*, &c. In quibus verbis si per pascha agnus legalis sit intelligēdus, quemadmodum accipitur ea dictio in præcedētibus apud Lucam, verba illa Domini magis videri poterant in Concordia ante lotionem pedum collocanda, ante quam suprà ostensum est verisimiliter agnum typicum à Domino fuisse cum suis comestū. Verum vt hoc potius loco ea reponenda iudicaremus, caussa potissima fuit, quia hæc verba separa-

D ri non poterāt commode ab illis quæ Lucas narrat de accepto calice, antequam de accepto pane commemoret. nam sicut de Paschate Dominū dixisse refert: *Dico vobis quia ex hoc non manducabo illud*, &c. ita de accepto calice dixisse narrat continuè: *Dico vobis quod non bibam de generatione vitis*, &c. quæ narratio non patitur, vt quæ de calice bibendo dicuntur, separentur ab his quæ de edendo Paschate dicuntur. Iam quæ de calice narrātur à Luca, antequam acceptum à Domino panem commemoret, verisimile omnino est secundum Augustini sententiam intelligenda esse de calice sacro quo scilicet sāguinis sui participationē Dominus tradidit, vt per præoccupationem illa Lucas nar-

E rauerit ante acceptum panem, & de eodē calice accipiātur, quæ & ante acceptum panem, & post cum cōmemorat. Quare non potuit cōmodè aliquid ex hac narratione Lucæ in Concordia poni ante pedum lotionem post quā etiam fieri potest quod Dominus dixerit de agno paschali: *Desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscum*, etiam si iam ante lotionem comestus fuerit. Sunt tamen qui quod à Luca dicitur de calice ante panis cōsecrationē intelligūt de alio calice, quā de quo post consecratum meminit panē, dicentes Dominum

post esum agni paschalis, ax vetere ritu Iudęor om A
calicem prophaoû suis porrexisse. ac vt inter se il-
lum diuiderēt iussisse. Solent enim Iudæi vt & ho-
die maaime io maioribus solēnitatibua, id obser-
nate, vt pater familias aut alius qui ad mēsam con
sedit dignior panem iu maoibus sumprom, ac de-
inde per partes fractum distribuat cooouis, quo
1.Reg 1. ritu deinde circum ferunt & poculom, in concor-
diæ symbolum. Sic Eleana cum in Silo diebus sta
tutis asceodit ad immolandum Domino, dieitor
vxoribus sois & filiis ac filiabus dedisse partes. Iam
sicut in aliis sacrificiis semper adioogebator ali-
quod libamē, ita putat Caietanus agnum pascha-
lem habuisse proprium quoddam libameo, quam-
uis de eo non fiat mentio, vbi præcipitur immola-
tio agni paschalis: atqoe boc libamē existimat esse
qood Lucas ante paois consecratiooem dieit Do-
minō discipulis porreaisse. Certe D. Hierooymus
in Matthæi cap. 26. scribens de duobus calicibus
dicit legi in Luca, quos Dominua discipulis pro
pinarit. Istud si verom est, optime sane qood Lucas
de Paschate & priore calice narrat, poneretor in
Cōçordia ante lotiooem. Verum verisimiliorem
D. Augustini sententiam illud facit, quod quæ de
calice ante coosecratū panem Lucas dicit, eadem
de consecrato calice post panē Matthæos & Mar-
cus babeor, Lucas vero cum calicis mentione rur
sum post consecrationē panis ingerit, illa iam præ
termisit, vtpote à se prius per anticipationē de ca-
lice dicta. Sūt eoim quatuor, quę Matthęus & Mar C
cus ad calicem sanguinis attinētia scribunt; nem-
pe gratiarum actio, calicis distributio, veri sangui-
nis assertio, deoique protestatio non bibendi de-
inceps de generatione vitis, horum tertium tan-
tum suo ordine Lucas refert, cętera pręoccupat: &
ideo præoccupat de calice sermonem, vt protesta-
tionem noo bibendi coniungeret eum protesta-
1. Cor. 10. tione non manducandi amplius. Sic & Paulos ca-
licis sacri meminit ante panem: Calix (inquit) be-
nedictionis cui benedicimus, nonne communica-
tio sangoinis Christi est? & panis quem frāgimus,
nonne participatio corporis Christi est? Certe eum
Lucas priori loco calicis mentionem faciēs, præ-
mittat Christum gratias egisse, plane significat se
loqui de calice Eochatistico & benedictionis, non D
autem de calice vulgari aut legali. Euthymius &
aliam reddit rationem, qua cōprobetur idem esse
poculum cuius ante panem sacrum & post memi-
nit Lucas, nimirum qood post consecrationem &
distributionem calicis non simpliciter dixerit, Si-
militer & calicem; sed, *Similiter & calicem illum*,
addito scilicet articolo, qui significet rem de qoa
facta est mentio. Græce enim est, τὸ ποτήριον, cum
ad accusatiuum ἄρτον, id est, panem, nō apposuerit
Lucas articulū, sicut tamen Matthæus & Marcus
vtriq; articulum apposuerunt, ad distinctionē hu-
ius panis & calicis ab aliis. Hoc tamen Euthymij
argumentum qoanquam sit probabile, tamen non
plane conuincit, quandoquidem & apud Paolum, E
cum 1. Cor. 11. cœnam mysticam eisdem pene ver-
bis describit quibus Lucas hoc loco, calici addi-
tur articulus, nō pani, vnde qui contrariam perse
qui vellet sententiam, dicere posset dictioni ποτή-
ριον, Lucam secundo loco addidisse articulum, cum
priori non addiderit, ad distinctiooē secundi ca-
licis à priore, & ad denotandū quod secuodus ca-
lix, eximius fuerit, prior vero cōmunis. Iam vt pro
babilius est Lucam bis calicis facientē mētiooem,

A de eodē vtrobiqoe loqoi calice, ita sont qui quod
præcedit ante mentiooē calicis, de Paschate cuios
Dominus dicit se summopere desiderasse esōcū
discipulis, iotelligeodum putant non de agno Pa-
schali typico, sed de Christi corpore ac nouo Pa-
schate, vt sicut Lucas bis meminit sacri calicis, ita
etiam bis corporis Dominici mentionem fecerit.
De nooo enim Paschate dixisse Dominū, *De side-
rio desideraui hoc Pascha manducare vobiscū*; cita-
tur in Catena Thomę, Eusebiom intellexisse. In-
tellexisse de illo videtur & D. Hieronymus, qui in
26. Matthęi scribēs super illud; Post biduū Pascha
fiet; sic babet: Et finē carnali festiuitati volens im-
B ponere, vmbraq; trāseunte paschę reddere veri-
tatem, dixit: *Desiderio desideraui hoc Pascha mandu-
care vobiscum, antequam patiar.* Etenim Pascba no-
strum immolatos est Christus, si tamen comeda-
mus illud in azymis synceritatis & veritatis. Hæc
ille. Certe Tertullianus aperte declarat se intelle-
xisse Dominū loeutum hic de nouo paschate, dum
sic scribit lib. 4. aduersus Marciooē: E tot festis Iu-
dæorū, paschę diem elegit. In hoc enim sacramen
tum pronūciarat Moyses, Pascha Domini est, ideo
& affectum suum ostendit: *Concupiscentia concupi-
ui Pascha edere vobiscum antequam patiar.* O legis
destructorem, qui concupierat etiam Pascha ser-
uare. Nimirū veruecina illum Iudaica delectaret?
An ipse erat qui tanquam ouis ad victimā adduci
habens, & tanquam ouis corā tondente sic os non
C aperturus, figuram sangoinis sui salutaris implere
concupiscebat? Et post pauca: Professus itaque se
cōcopiscentia concupisse edere pascha, vt suū (in-
dignum enim vt quid alienū concopisceret Deus)
acceptum panem & distributū discipulis, corpus
suum illom fecit. Roffensis lib. 5. contra Oecolāpa
dium, prætérquā quod his D. Hieronymi & Ter-
tulliani autoritatibus ostendit hunc Lucæ locū de
nouo paschate accipiendum, idem conatur confir-
mare ex eo quod Dominus dicit se nō esorum ex
illo paschate cuius esum se dixit desiderasse, donec
impleatur in regno Dei. Hinc colligit, quod im-
pleto illo in regno Dei (quod factum vult in resur
rectione) Dominus comederit rursum ex illo Pa-
schate. Certum est autem non edisse post resurre-
D ctionem Pascha legale, nouum autem Pascha edis-
se putat tunc cum a duobus discipulis agnitus est
in Emaus in fractione panis. Consequi ergo potat
hinc de nouo paschate accipieodum præsentē lo
cum Lucæ. Sed vt hæc argumentatio variis ratio
nibus est inefficax, ita simplicius est intelligere
nomine paschę in illis verbis designatum agnum
paschalem, qoud sic semper apud Lucā in præce-
dentiboa accipiatur: Desiderasse autē se dicit Do-
minus esum huius paschæ anteqoā pateretur, non
propter ipsum pascha, quo nō ita magnopere de-
lectabatur, qood annis superioribus freqoēter iam
comēderat, sed quia pascba illud nouissimū erat
pascha, imo oouissimom conuinium, quod cum
E sois in mortali corpore agitaturus, io quo pro-
inde cōuiuio abrogato veteri paschate, noua suis
mysteria pro fidelium omniū salute commēdare
debebat & cupiebat. Omnino enim conueniebat
vt sacramētum corporis & sanguinis sui oon post
resurrectionē, sed ante passionē, cum adhuc mor-
tale circumferebat corpus, institueretur, eo quod
mortalitatis ipsius sit symbolum, & in mortis Do-
minicæ repræsentationē sit institutum, vt Paulus
expressit, vnde nec conueniebat, vt prius quam in
vltima

vltima cœna institueretur, cum iamiam erat mortem quæ repræsentanda erat, subiturus Dominus: quando item conueniebat vt iam discessurus suæ memoriale relinqueret dilectionis, pro more discedentium & morientium amicorum. Nec aliam conueniebat esse cœnam nouissimã in qua sacramẽtum corporis & sanguinis sui Dominus institueret, quã Paschalem cœnam, vt typo coniungeret veritatem, typico scilicet agno, verum agnum & per veritatem typo succedentem, vetus aboleret Pascha; nouæ redemptionis nouum instituens memoriale. Sicut enim eadẽ à Iudæis quotãnis celebrata fuit agni Paschalis immolatio, in memoriam redẽptionis eorũ ex Ægypto: ita nunc noua & vera liberatio quæ per corporalẽ illã liberationem fuit præfigurata, deinceps nouo symbolo erat celebrãda, quod præfiguratum fuit symbolo illius corporalis liberationis. Quoniã ergo sacrosãcta & salutaria corporis & sãguinis Dominici mysteria ante passionem erant instituenda, idque in vltima cœna, & ea non alia quàm Paschali, bene dicit se Dominus desiderio desiderasse, id est, summopere desiderasse (hoc enim signifi at illa geminatio ex phrasi Hebræa) esum huius paschę antequam pateretur, eo quod summè desiderabat ad nostram salutem sacramentu hoc discipulis commendare. Huic desiderio edẽdi illud nouissimum Pascha, conuenit quod cum Dominus moriturus ea die qua Iudæi recepto more Pascha celebraturi erant, potu sset secundùm receptum illũ Iudæorum morẽ Paschæ celebrationem prætermittere, noluit tamen eam prætermittere, sed morem illũ præuenit celebrans pascha secũdum legis exactã constitutionem. Subiungit autem rationẽ quare summè desiderauerit edere illud Pascha, nimirum quia illud futurum erat vltimum conuiuium, quod in mortali corpore cum suis erat celebraturus. Id enim significat cum sequitur: *Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei.* Vbi, *ex hoc*, positum est pro ex hoc tempore, hoc est, posthac. Non enim illud, *ex hoc* correspondet ei quod habẽt Græca, ἐξ αὐτοῦ, sed ei quod habent οὐκέτι, id est, amplius, vel vltra. Cæterũ valde obscurum est quid sit illud, *donec impleatur in regno Dei*, & similiter quid illud quod post porrectum sacrum calicem dicit, *non bibam de eo donec bibam illud vobiscum nouum in regno patris mei*, quod tantam habet obscuritatem vt docta Hedibia eius intelligentiam à D. Hieronymo quęsierit. Et eruditus Eucherius Episcopus Lugdunensis inter quæstiões de scripturis difficiliores illud locauerit. Hæc ergo loca vt bene intelligantur, simul sunt tractãda, quod sint similia. Sicut enim in vno dicit se non manducaturum vsque ad tẽpus certũ, ita in alio dicit se vsque ad tempus non bibiturum. Et quidem sunt plerique qui post Chrysostomum per regnum Dei in his locis Dominũ intelligũt significasse suam resurrectionẽ, qua deuicta morte & mortalitate exuta regnauit, accipiens à patre omnium potestatem, sicut testatus est post resurrectionem, dicens, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Itaque cũ dicit apud Mat-
Matt. 28 thæum & Marcum Dominus; *non bibam de hoc genimine vitis vsque in diem illum cum bibam illud vobiscum nouum in regno patris mei*, intelligunt significare Dominum, se non amplius bibiturum cum eis ante resurrectionem. post resurrectionem vero rursum cum eis bibiturum vinum,

A sed nouum, hoc est, nouo modo, quia non vt nunc ad necessitatem, nec naturali modo, sed modo supernaturali, ad veritatem carnis comprobandam. Quod enim post resurectionẽ cum Apostolis Dominus etiam biberit, patet ex verbis Petri dicen- *Act 10.*
tis, Qui mãducauimus & bibimus cũ illo postquã surrexit è mortuis. Iam cum de Pascha dicit, *non manducabo illud donec impleatur in regno Dei*, intelligunt Pascha impletum in resurrectione Christi, tum quia tũc Christus transitũ fecerit de mortalitate ad immortalitatem: tum quia tunc impleta erat figura paschalis, quãdoquidem tunc in verũ nostrum pascha fuerat immolatus, & per eius sanguinem liberati eramus ab Angelo percutiente, & ab Ægypto, hoc est, à peccati & mortis seruitute. Secundũ hanc autem intelligentiã dictio, do- *Psal. 109*
B nec accipi debet hic sic posita, quemadmodũ cum *Matth. 1.*
dicitur: Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos &, Nõ cognouit Mariam Ioseph, donec peperit filium suum, vt scilicet non intelligatur significari, rursum ipsũ pascha corporale cum suis discipulis à resurrectione manducaturum, sed tãtum quod vsque ad illud tempus non sit amplius comesturus illud, ac proinde nunquam, quoniam impleto illo, iam amplius non erat resumendum. Hæc autem intelligendi ratio conueniens non videtur, propterea quod si cum de potu loquitur, significare voluit Dominus, se post resurrectionem rursum cum discipulis bibiturum, omnino etiam dicendum videatur, ipsum cum de cibo loquitur, significasse se post resurrectionem manducaturũ
C cum illis, cum similis sit vtrobique loquendi modus, atque ob id dictio donec, vtrobique similiter accipienda videatur. Itaque Roffensis quo ostendat Dominum post resurrectionem etiã manducasse cũ suis, ex illo paschate, ẽ quo in nouissima cęna comederet, intelligit, vt supra est dictum, per Pascha, sacramentũ corporis Dominici, quod cũ suis putat etiam post resurrectionem edisse, illudque sacramentũ intelligit impletũ fuisse in Christi resurrectione, quia tunc exhibita fuit mors quam repræsentat. Sed hanc interpretationem supra dictum est parum esse probabilem, & alioqui etiam non cõuenit verbis Christi. Sicut enim cum dicit se amplius non bibiturũ ex genimine vitis, de vino loquitur corporali: ita cum dicit se non manducaturum ex paschate, planè videtur de Pascha-
D te loqui corporali. Proinde vt quod de mãducãdo & bibẽdo dicitur similiter intelligatur, rectius secundum sensũ indicatum à Diuo Augustino lib. 1. quæst. Euang. cap. 43. per regnum Dei intelligitur status futuræ vitæ & generalis resurrectionis iustorum, ita vt significet Dominus se non amplius cum suis comesturum & bibiturũ, donec nouum cibum & potum cum illis, mortali etiam corpore exutis, & immortalitate donatis, sit comesturus, & bibiturus in regno cœlorum, quando scilicet implebitur illud quod mox sequitur in Luca: *Et ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis su-*
E *per mensam meam in regno meo.* Nec obstat quod de potu loquens Dominus apud Matthæũ dicat, *non bibam amodo de hoc genimine vitis vsque in diem illum, cum illud bibam*, quasi ex pronomine demonstratiuo, *illud*, cõsequatur significari idem vinum in specie Dominum cum suis bibiturũ postea. Genimen enim vitis se bibiturum voluit significare, sed spiritnale, quod per corporale vinum significabatur: vnde ad hoc significandum adiecit,

nouum. Non enim rectè nouũ exponitur positum pro nouo modo, quandoquidẽ non se solũ Christus nouum vinum bibiturum asserere voluit, sed secum etiã Apostolos, cùm dicit, *bibam vobiscum nouum.* Itaque nouum se dicit bibiturum vinum cum suis: ad distinctionem vini quo vtuntur qui mortale corpus circumferunt, quod ad comparationẽ vini cœlestis vetus vinum est. Nouum enim
Apo. 2. & 20. vinum bibetur, quando cœli erunt noui, & terra noua, & implebitur illud Apocal. Ecce noua facio omnia. Rursum intelligentiæ huic nõ obstat quod post hanc cœnam adhuc Dominus biberit cum suis post resurrectionẽ. Dicere enim voluit, se solito more nõ comesturum cum eis aut bibiturum, pro mortalis scilicet corporis sustẽtatione. Si enim scopũ verborũ Christi diligenter inspectemus, duo videbimus eum significare voluisse, B nempe quòd iamiam instabat tempus suæ mortis per quã cõsueto cũ Apostolis consortio esset subtrahẽdus, & quod tamen felicius aliquãdo in regno cœlesti secũ essent cõuersaturi participes nouæ mensæ, ne ex sua morte & subtractione nimis dolerent Apostoli, scientes se rursum illi coniungendos. Atque, ob hæc duo, bene de non mãducando & bibendo amplius cum eis in mortali hoc corpore dixit, cùm eis cõmendaret sacramenta sui corporis & sanguinis, quia illa mortis instãtis tum erant symbola, & simul pignus quoddã futuræ gloriæ, & initiũ participationis mensæ cœlestis. Sicut autem cùm dicit se genimen vitis rursum bibiturum cum iustis in regno Dei, non C corporale vinum, sed spirituale se bibiturum significat: ita cum dicit se non manducaturum vltra Pascha donec impleatur in regno Dei, nõ significat se rursum comesturũ Pascha corporale quale tũc edebatur, sed pascha impletum, hoc est, perfectũ. Id autẽ est cibus cœlestis, quo Christus secundũ humanitatem suam cum sanctis pascitur in cœlis. Paschale enim conuiuium figura quædã fuit cœlestis conuiuii, quod ab his celebrabitur qui à seruitute peccati & mortis perfectã consecuti erũt liberationem. Itaque sicut deinceps se nouum bibiturũ vinũ significat, cuius & Apostoli sint quãdoque futuri participes: ita deinceps nouum Pascha se significat comesturũ, in regno scilicet Dei, D in quo perfectum est Paschale cõuiuium, & gaudium nunquam finiendum. Indicat & hanc intelligentiam Theophyl. in commẽt. super Matthæũ & Lucam. Cæterum D. Hieronymus literali sẽsu prætermisso, ad mysticum intellectum eius quod dicitur de bibẽdo genimine vitis in regno patris, confugit, intelligens per vitem ipsos Iudæos, ac significaturum Dominum de vinea Iudæorum bibiturum, cum post plenitudinem gentium etiã ipsi fuerint ingressi in ecclesiam Dei, quæ est regnum Dei. Cuius intelligentiæ meminit & D. Augustinus loco prædicto. His pertractatis, superest vt ad tractationẽ institutiõis Eucharistiæ deueniatur.

¶ ET MANDVCANTIBVS ILLIS ACCEPIT IESVS PANEM, ET ACCEPTO.] E Manducantibus Apostolis Iesum accepisse panẽ testatur Mattheus & Marcus: Lucas verò, sicut & Paulus, calicẽ accepisse dicit postquam cœnauit: nec tamen hic quicquã est contrarietatis. Inter cœnandũ enim instituta fuit eucharistia, cum iam rursum mẽsæ accubuissent, sed post cœnã paschalem & esum & agni legalis, atque ob id post cœnã Lucas cũ Paulo dixit, calicẽ a Domino porre- A ctum. Cæterum quãquam inter cœnãdum atque post cœnã Eucharistia sit instituta, nõ tamẽ hinc cõsequitur semper deinceps eam post cœnam sumẽdam fuisse. Debuit enim post cœnã Paschalẽ institui, tum quia suo typo veritas coniungenda erat: tum quia hoc sacramentũ in mortis Christi symbolũ, & memoriale dilectionis eius instituendum erat, vnde tunc institui debebat, quãdo proximè mors imminebat, & à suis auferendus erat. Quãdiu enim cũ eis conuersabatur, non erat memoriale eis relinquẽdum, sed cum iamiam abiturus esset, pro more amicorum discedentiũ rũdemum relinquere debebat, quò & absentis dilectionem agnosceremus, & in eius desiderium excitaremur. Ad huius exemplũ in primitiua ecclesia aliquãdo in cœna distribuebatur fidelibus Eucharistia, vt apparet ex Paulo: à spiritu tamen sã- 1 Cor. 11
cto per Apostolos profectũ esse testatur D. Augustinus, vt à ieiunis Eucharistia sumatur. Sic enim scribit ad Ianuariũ epist. 118. Liquidò apparet, quando primũ acceperũt discipuli corpus & sanguinẽ Domini, non accepisse eos ieiunos. Nũquid tamen propterea calumniandũ est vniuersæ ecclesiæ, quod à ieiunis semper accipitur? Et hoc enim placuit spiritui sancto, vt in honorẽ tanti sacramenti in os Christiani prius Dominicũ corpus intraret, quàm exteri cibi. Nã ideo per vniuersũ orbẽ mos iste seruatur. Hæc ille. Sunt autẽ diligẽter expendenda singula Christi dicta & facta in C Eucharistiæ institutione. Igitur celebrato veteri Paschate, quod memoriale erat veteris redẽptionis: instituturus nouũ, nouæ redẽptionis tũ perficiẽdæ memoriale, quò nõ solũ deinceps redẽptionis illius memoria renouaretur, sed etiã eiusdem redemptionis participatio fieret, suum corpus & sanguinẽ inuisibiliter sub speciebus tamen visibilibus cõmendat, efficiẽs hac ratione vt caro ipsius & sanguis (sine quorũ esu & potu dixit supra, vt Ioannes testatur, non posse quenquã habere vitam) etiã corporaliter sumi posset. Quoniã ergo Ioan. 6.
tale instituendũ erat memoriale, quod & redemptionis olim factæ memoriã renouaret, & eiusdem faceret nos participes mãducando & bibendo, ideo duæ species panis & vini conuenienter D delectæ sunt, sub quarũ altera corpus, sub altera sanguis sumeretur: ita enim vt fieret, requirebat & repræsẽtatio factæ redẽptionis, & eiusdẽ participatio. Nam quia in passione qua redẽpti sumus corpus à sanguine separatum fuit, ideo conueniebat, vt sub vna specie corpus, sub altera sanguis cõmẽdaretur. Et rursum quia eiusdẽ redẽptionis participatio fit edendo Christi carnẽ, & bibendo eius sanguinẽ, sub specie panis corpus, sub specie vini sanguinem instituit cõueniebat. In propria enim specie carnem & sanguinẽ Christi nõ licebat edere & bibere, sed nec id vtile fuisset, quia caro nõ prodest quicquam, vnde sub alienis illa speciebus erant fidelibus cõmendenda. Nullæ autẽ aliæ E species ad hoc aptiores deligi poterant, quam panis & vini, quod hæc primum locũ obtineant in iis quæ ad cibũ & potũ pertinent, & facile sint parabilia, sub quibus dum corpus Christi in cibum, & sãguis eius in potum cõmendatus est, ostẽsum est, Christum & cibum esse & potum, hoc est, plenam perfectamque animorum refectionẽ. Et rursum quod ipse sicut corpus simul & animam pro nobis assumpsit, & in cruce obtulit: ita & corporis nostri & animæ sit vita & redemptio liberans

vtrunque

vtrumq; à morte æterna. In sanguine enim anima designatur, quia, vt dicit scriptura, anima hominis in sanguine eius est. *Leui. 17.* Huic autem præcipuæ causæ, ob quam delectæ sunt cõuenienter species panis & vini: nempe quia hæ conueniebãt, & ad repræsentandam Domini passionem, & ad significandum Christi corpus & sanguinem in cruce oblata: cibũ esse & potũ animarũ nostrarũ, atque vitã corporis & animæ. Accedit & alia ratio, qua ostenditur has species conuenienter delectas huic mysterio, nimirũ quia hæ species conueniunt ad cõmunionem fidelium significandã. Cum enim Dominus corpus suum & sanguinẽ fidelibus sumenda in cibum & potũ sub symbolis conuiuialibus etiã ad hoc reliquit, vt admonerentur mutuæ dilectionis dum aduertũt se & eodẽ pretio redẽptos, & ex eadem vesci mensa, veluti vnum corpus, atq; ad eandem omnes vocatos hæreditatem: species hę panis & vini conueniunt significandæ huic fideliũ vnioni, ad quam mysteriũ istud ordinandũ erat. Vnde Cyprianus lib. 2. epist. 30. ostẽdit quomodo species sacramẽtales significant & fidelium vnionem & inter se, & ipsorum cum Christo dicens: Sic calix domini non est aqua sola, aut vinum solũ, nisi vtrũque sibi misceatur: quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola, aut aqua sola, nisi vtrũque adunatum fuerit & copulatũ, & panis vnius compage solidatum. Quo & ipso sacramento populus noster ostenditur adunatus, vt quemadmodum grana multa in vnum collecta, & commolita, & commixta, panem vnum faciunt: sic in Christo qui est panis cœlestis, vnũ sciamus esse corpus, cui coniũctus sit noster numerus & adunatus. Cyprianum secutus D. Augustinus similiter ostẽdit quomodo species hæ fidelium inter sese vnionem designent, sic scribens super sextũ caput Ioannis, tractatu 26. Propterea quippe (nẽpe ob sanctorũ societatem) (sicut etiã ante nos hoc intellexerunt homines Dei, Dominus noster Iesus Christus corpus & sanguinem suum in eis rebus cõmẽdauit, quæ ad vnũ aliquid rediguntur ex multis. Nãque aliud in vnũ ex multis granis conficitur, aliud in vnum ex multis acinis confluit. Ad hanc rationẽ respexisse Paulũ videri potest, cùm dicit, vnus panis & vnum corpus multi sumus omnes, qui de vno pane participamus. Has autem species spiritus sanctus in veteri testamẽto & factis & dictis præsignauit. *1. Cor. 10* Factis quidẽ, dũ Melchisedec in pane & vino sacrificauit, panemq; & vinum obtulit Abrahamo à cæde hostium redeunti. Eo enim significatum, Christum (de quo dicit Psalmista, Tu es sacerdos secundum ordinem Melchisedec) sub panis & vini speciebus sese in cibũ & potum præbiturũ his qui Abrahæ imitantur fidem, & cum vitiis decertantes eis superiores sunt effecti. *Psal 109.* Verbis verò, dum in veteri testamento Christi corpus nomine panis, & sanguis ipsius nomine vini appellatur. Per vinum enim, secundùm Cyprianũ epist. 3. li. 2. significatur sanguis, cùm in benedictionibus Iudę de Christo dicit Iacob: Lauabit in vino stolã suã, & in sanguine vuæ palliũ suum. *Gene 49.* Quo Cyprianus & alii significatum intelligunt, Christi corpus in passione aspergẽdum & tingẽdum esse sanguine. Nomine panis corpus designatur, secundum Tertullianum li. 4. contra Marcionẽ, cum Iere. 11. dicitur ex persona Iudæorum: Mittamus lignum in panem eius, hoc est, inquit Tertullianus, cõfigamus crucem in carnẽ eius. Institututus ergo sub

A his speciebus Dominus suũ corpus & sanguinem, primũ dicitur accepisse panem vnum, scilicet aliquem ex his qui in mensa erant propositi. Vnde intelligamus, panem esse alteram partem materiæ huius sacramenti, panem autem non quemlibet, sed qui proprie sit panis, quique ea ea sit materia, vnde communiter panis fieri solet, qui scilicet ex frumento est, nempe tritico, vel siligine, non autem qui ex hordeo est. Fuerunt autem hæretici, qui circa hanc partem materiæ sacramenti errauerunt. Nam imprimis fuerũt qui in sacrificio cum pane etiam caseum offerebant, dicentes, à primis hominibus oblationes non tantum de fructibus terræ, sed & ouium fuisse celebratas, qui ob id ἀρτοτυρῖται dicti sunt, eo quod simul caseum & panem offerrent. ἄρτος enim panem significat, τυρὸς B caseum. Alii vero: scilicet Cataphryges, & Marcionitæ, de infantis sanguine, quam de toto eius corpore minutis vulneribus punctiunũ extorquebãt, panem conficiebant, miscendo sanguinem farinæ: & inde Eucharistiam consecrantes. Sed hos errores factum Christi refellit, cum simpliciter panem accepisse dicitur. Ex quo etiam intelligitur, quemuis panem propriè dictum ex sese posse Eucharistiæ esse materiam, siue azymus sit, siue fermentatus. Vnde Ecclesia Græcorum ex antiquo more apud eos recepto, consecrat Domini corpus in pane fermentato: quem eorum morem ecclesia Romana propter pacis vnionem olim tolerauit, cum in vnitate illi permanerent, eo quod non videbat ritum illum scripturis esse contrarium: quodque C etiam ille ritus conuenientes haberet rationes, videlicet in detestationem Nazaræorum, qui legalia euangelio miscebant: & ad significandũ quod verbum patris indutum est carne, quã in suam quodammodo conuertit naturam, sicut fermentum commixtum farinæ eam immutat in suam naturam. Verum cũ Græci à Romana ecclesia sese separantes, cœperunt pertinaciter defendere in fermẽtato consacrandũ esse, necessario tum propter prædictas rationes: tum quia putant Christum in pane fermentato sacramentum sui corporis instituisse, vt prius est dictum, ritus hic reprobatus est, & hæresis notati sunt Græci, non quod in fermentato celebrarent, sed quod in azymo assererent non D posse fieri consecrationem, appellantes Latinos per exprobrationem azymitas, sicut & ipsi vicissim dicti sunt Fermẽtarii. Est autem Latinorũ in azymo celebrantium ritus conuenientior, tũ quod in tali pane Dominum consecrasse certum sit ex præcedentibus, cum ostensum est eum lona decimaquarta Pascha celebrasse, in cuius vespera nõ inueniebatur fermentum in domibus Iudæorũ: tum quod hunc ritum ex Apostolorũ traditione plane sit verisimile accepisse Ecclesiam Romanã, eo quod in ea hic ritus ab initio semper permanE serit: tum quod ritus hic mysterio ipsi magis conuenit, ad significandum & quod Dominus sine vlla peccati aut virilis seminis cõmixtione carnem susceperit, & quod illum & nos debeamus cum puritate mẽtis suscipere, purgati ab omni vetustate & corruptione peccati, iuxta illud Pauli. Pascha nostrũ immolatus est Christus. *1. Cor. 5.* Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis. *Panis azymus materia Eucharistia.* Ex ritu ergo Apostolico cõformi facto Christi & conueniente mysterio, consecratio facienda est in pane triticeo azymo, quanquam hac azy-

mus, nec triticeos absolutè sit ad consecrationẽ necessarius. Secundo dicitur, quod Dominus accepto pane gratias egerit. Apud Matthæum autẽ pro *gratias egit*, vt in Luca est, legimus *benedixit*: Græcis tamen eadẽ est dictio, nẽpe εὐχαριστήσας, quæ propriè significat gratias agere: a qua dictione sacramẽtum corporis & sanguinis Christi suũ accepit nomẽ, vt dicatur Eucharistia, hoc est gratiarum actio, quia ad exemplum Christi cũ gratiarũ actione offerri & sumi debet, vnde quod in Matthæo legimus, *benedixit*, ad Deum referendum est, vt sit idem quod laudauit Deum, aut, gratias ei egit, quemadmodum eadem dictio apud Matthæũ versa est in mentione calicis. Apud Marcum vero pro *benedicens*, vt nos in ipso legimus non est εὐχαριστήσας, sed aliud participium, εὐλογήσας, quod proprie est benedicere, & bona loqui, quod vtrũ hoc loco sit referendum ad Deum vt intelligatur Christus benedixisse Deo, hoc est laudasse eum, & gratias ei egisse: ad an ipsum panẽ vt intelligatur benedixisse panibus, dubitari potest. Videri enim potest Marcum posuisse εὐλογεῖν in mẽtione panis pro εὐχαριστεῖν, quia vbi de calice memorat, habet cum Luca & Matthæo, εὐχαριστήσας. Et tamen rursum ad panem referendam potius dictionẽ εὐλογήσας, primum hinc videtur quod eadem dictio supra posita à Matthæo, Marco & Luca in descri-[1.Cor.10]ptione miraculi multiplicatorum quinq; panum referatur ad panes, quia Lucas apertè dicit, *Benedixit eis*. Deinde quia & Paulus eãdem dictionem refert ad calicem, dicens, Calix benedictionis cui benedicimus, nonne cõmunicatio sanguinis Christi est? vbi Græca habent, τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν. Quæ verba nisi quis coactè velit interpretari, significãt calicem sacerdotali benedictione & precatione consecrari. Certè ecclesia in canone missæ tanquam sint duo diuersa, vtrumq; in mystici huius facti commemoratione posuit, & quod Christus gratias egerit, & quod benedixerit, quæ non sunt multum diuersa, nisi verbum, benedicere, referatur ad panem & calicem, ad quæ ex intellectu ecclesiæ verbum hoc referendum, vt in canone ponitur declarat crucis signum, quod fit super panem & calicem in verbi illius prolatione. In missa etiam Chrysostomi & Basilii, non tantum ponitur εὐχαριστήσας, sed etiã εὐλογήσας, & additur etiam ἁγιάσας, id est, cum gratias egisset, benedixisset, sanctificasset. Ex his ergo videri potest, aliud esse εὐλογήσας apud Marcum, & aliud εὐχαριστήσας apud Matthæum & Lucam, tantum obstat quod Marcus pro εὐλογήσας postea ponit εὐχαριστήσας. Sed dicendum est, in vtraque dictione vtrũque intelligẽdum, videlicet & gratiarum actionem Deo exhibitam, & benedictionem panis & calicis, hoc [1.Tim.4.] est, precationem super illa effusam, & inuocationem, diuinæ beneficentiæ super illa. Quod patet ex quodam apud Paulum, cum dixit, Omnis creatura Dei bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Hic enim cũ prius gratiarum actionem posuerit, deinde orationẽ ponit, in vtroque, intelligens vtrũque, quod gratiarum actioni pro cibis sumẽdis oratio sit adiungenda, & orationi gratiarum actio. Sicut ergo in communibus cibis gratiarum actioni oratio iũgitur, qua cibus sanctificatur: ita non est dubium quin sic Christus Deo gratias egerit vt etiam pani benedixerit: atq; hinc factum est vt Marcus nũc

A dixerit εὐλογήσας, id est, benedicens: nunc εὐχαριστήσας, id est, gratias agens: hinc etiam factum vt absolutè dixerint Euangelistæ, gratias egisse aut benedixisse Christum, non exprimendo cui. Porro cum in principio cœnæ certum sit, Christum gratias egisse, & mensæ benedixisse: nunc vero inter cœnandum, imo post cœnam dicatur gratias egisse & benedixisse, planè intelligendum relinquitur nouam fuisse hanc gratiarum actionem & benedictionem, & veluti nouæ cœnæ nouum initium. Gratias ergo egit Deo partim quod panis ille corporalis donum erat Dei: tum quod iam aduenisset legis consummatio, & ex singulari Dei munere hominibus per ipsum nouũ pascha erat iam

B instituendum. Benedixit, quia Dei beneficentiam & potestatem super panem inuocauit, quo fieret ex pane corpus proprium, quemadmodũ & nos ex Christi imitatione cum gratiarum actione pani & calici benedicimus, præmissis ad Deum precibus, quibus panis & calicis consecrationem precamur. Fuit autem hæc benedictio non simplex, sed operatoria, & panem communem in mysticum panem conuertens, maximè accedentibus illis Domini verbis: *Hoc est corpus meum*; quemadmodum benedictio panum efficiebat eorundem multiplicationem. Tertio, fregisse panem dicitur, vt scilicet ex vno pane omnes partem acciperent, sicut ex eodem omnes bibituri erant calice: vnde & in primitiua ecclesia vnus panis con-

C secratus fidelibus distribuebatur in partes diuisos, quod ad commendationem faciebat charitatis & mutuæ dilectionis, quamuis modò etiam non malè singulis sine fractione integer datur panis, quod olim obtinuisse videri potest, ne quis minus altero se accepisse, aut nõ totũ Christũ accepisse putet. Cõmendatur autem omnibus satis etiam hac ratione mutua charitas, cum ex vna mẽsa & altari eucharistiam fideles accipiunt, & eodẽ corpore Domini ac pane mystico se pasci conspiciunt. Quarto, discipulis dedisse dicitur, & dixisse illis: *Accipite & comedite.* Quod non sic videtur accipiẽdũ, quasi singulis sua manu Dominus porrexerit in eos eam partẽ quã erat sumpturus, quẽ-

D admodum sacerdos singulis fidelibus in eos porrigit Eucharistiam: sed potius, quod fracto pane in duodecim buccellas, singulis in manus dederit partem à se sumendam, aut partibus in patena dispositis, patenã tradiderit propinquioribus, à quibus successiue sequentes acceperint, quemadmodum propinquiores calicem à Christo acceptũ sequentibus tradiderũt. De illo enim dixit, *bibite ex hoc omnes.* &; *Accipite & diuidite inter vos.* Sicut autem Ecclesia laudabiliter pro reuerentia eucharistiæ, non nisi ieiuna vtitur Eucharistiæ cibo, præterquam in mortis periculo, licet Dominus inter cœnandum communicauerit suum corpus di-

E scipulis: ita enim pro Eucharistiæ reuerentia laudabiliter abstinet ab isto manducandi modo, vt singulis in manus Eucharistia detur sumenda, sed obseruat vt sacris tantum contingatur manibus. Porro in his omnibus quæ modo sunt dicta, nempe quod accepit panem, & gratiis actis eundem fregit ac distribuit discipulis, Christus receptum illum apud Iudæos morem, de quo supra est dictum, imitatus fuit, sed receptum illum morem iam vertit in sacramẽtum & mysteriũ, quod expressit verbis sequentibus, quæ omnia sunt digna perpensione.

HOC

A HOC EST CORPVS MEVM, QVOD PRO VOBIS DATVR.] His verbis apertissime testatur Dominus veritatẽ corporis sui in Eucharistia, imo hoc ipsum quod in ea datur & sumitur esse corpus suũ: proinde his verbis refelluntur errores olim nati circa Eucharistiã, & iam ex suis cineribus resuscitati, quorum defensores hæc Christi verba valde contorte exponere coguntur. Ante annos enim ferme quingentos, cũ vsq; ad illa tempora de veritate corporis Domini in Eucharistia non legatur dubitatũ ab aliquo, Berengarius quidam natione Gallus, patria Turonẽsis, ecclesię sancti Mauritii Andegauensis diaconus, homo parum eruditus, (vt Guimendus, testatur) sed dialecticis quibusdam captiunculis deditus omnino, asserere

Berẽgarii historia

B cœpit corpus Christi non vere esse in sacramento altaris, sed tãtum significatiue, quia scilicet in ipso sunt quædam signa corpus & sanguinem Domini repræsentãtia: proinde hæc Domini verba; *Hoc est corpus meum*: sic dixit intelligenda, quomodo illud Pauli: petra erat Christus, vt scilicet; verbum, *est*, ea ponatur per verbũ, significat: aut corpus accipiatur pro figura corporis. Huius nouæ assertionis occasione motus Leo nonus, tunc summus Ecclesiæ pontifex; Vercellis conciliũ congregauit, quò Berengarium ascitum, minimeq́ue, vt Lãfrancus ait, venire volentem cum suis complicibus, nisi citissime resipisceret, perpetuo damnauit anathemate. Leone autem paulo post mortuo Berengarius

1.Cor.10

C in sua obstinatione perstistens, venenum suæ hęresis per totam diffudit Galliã. Propter quod Victor secundus, qui Leoni successit, concilium Turonis per Hildebrandum ecclesiæ Romanæ Cardinalẽ celebrauit. In quo Berengarius per viros eruditissimos, & præcipue per Lanfrancũ archiepiscopũ Cantuariẽsum conuictus, sed minime emendatus est. Nam inde exiens ad vomitum instar canis redijt. Quam ob causam Nicolaus secundus, qui Victorem secutus est, Romæ concilium centum & tredecim episcoporum congregat, in quo assistens Berengarius hæresim suam conceptis verbis, quæ citãtur in decretis, de conse. di. 2. ca. Ego Beren-

D garius, abiurauit. Cæterum adhuc postea mutauit animum, & diuersam hæresim excogitauit. Nam cum prius asseruisset quod sacramentũ corporis figura [illegible]tum fuisset corporis, non ipsum verum corpus, postea docere cœpit, illic verũ adesse corpus, sed vna cum eo manere substantiam panis. Cuius rei gratia per Gregorium septimũ iterum ad concilium multorum episcoporum Romæ habitum accersitus Berengarius, errorem suũ rursum reuocauit, quam reuocationem factam esse Blondus prodidit in historia, similiter & Sabellicus. Reuocationem hanc secundam Roffensis ex vetusto quodam libro quo acta eius concilij continebantur, refert in prologo lib. 3. contra Oecolãpadium,

E in corroboratione quinta. De quo Berengario legitur in Chronicis chronicorum quod postea seuerissime & in summa pœnitentia vixerit ex laboribus manuum suarum. Huius duplicem circa Eucharistiam errorem quidam nostris suscitauerunt seculis. Priorem enim ante annos centum Ioannes VVicleff suscitauit, nostro vero tẽpore Carolstadius quidam, & cum eo Zvvinglius & Oecolampadius. Posteriorem vero errorem ex magna parte reuocauit in lucem Lutherus. Nam & ipse substantiam panis simul cum corpore permanere asseruit: sed in hoc differt à Berẽgario, quod iste pa-

A nis substantiam dixit à Christo assumi in personæ vnitatem, sicut à filio Dei assumpta est humana natura, asserens proinde Christum impanatum sicut incarnatum, & sic Christum fieri panem, sicut verbum caro factum est: Lutherus vero Christum non assumere substantiam panis dixit, sed sub ea manente verum Christi consistere corpus. Cuius assertio quamquam videatur prima fronte tolerabilior quam assertio Berengarii, magis tamen pugnat cum verbis Domini, quibus dicit: *Hoc est corpus meum.* Secundum enim assertionem Berengarij vere diceretur: *Hoc* (nempe panis) *est corpus meum*: at secundum Lutheri assertionem propria locutione non vere dicitur: *Hoc est corpus meum.* vnde & qui eum sequuntur, coguntur ad hoc con-

B fugere, vt tropum asserant esse in his verbis, vt dictum sit: *Hoc est corpus meum*, pro eo quod est, sub hoc pane est corpus meum. Verum impiæ nimis præsumptionis est in his verbis tropum quærere, siue hunc, siue illum. Cur enim Christus, qui vt mentiri non potuit, nec fallere voluit vnquam, rudibus adhuc Apostolis de re tam seria adeo obscure fuisset locutus, cum potuisset vtrique sine tropo facilè explicuisse? Cur rursum Spiritus Sanctus per tres Euangelistas, ac deinde per quartum testem Apostolũ Paulum eisdem verbis traditum à Domino suum corpus nobis descripsisset, & non saltem per vnum aliquem ex his verborum obscu-

C ritatem explicuisset, cum sciret quantũ interesset nostra, veritatem in hoc negocio clare cognoscere? Promiserat olim teste Ioanne Dominus se carnem suam daturum in cibum pro salute mundi, dicens: Panis quem ego dabo, caro mea est. Et adiecit necessitatem manducandi carnem ipsius, dicens: Nisi manducaueritis &c. Itaq; cum post huiusmodi sermonem Apostoli adhuc illorum verborum memores audirent Dominum dicentem, *accipite & comedite; hoc est corpus meum*; quid aliud poterant intelligere quam hoc ipsum quod olim promissum fuit Dominum adimplere, ac iam modum quendam exhibere quo caro ipsius & san-

D guis etiam corporaliter in cibum & potum sumi posset, quod olim plerisque videbatur absurdum & impossibile? Quid denique aliud nobis relictum est à Spiritu Sancto intelligendum cum hanc Euangelistarum narrationem cum illa Ioannis comparamus? Comparando enim hæc ad inuicẽ, quod his dixisse Dominus refertur, perinde est ac si dixisset: Olim, si meministis, dixi vobis, me daturum carnem meam in cibum, & sanguinem meum in potum, ac sine hoc cibo & potu neminem habere vitam in se, per hunc vero cibum & potum parari vitam æternam. Id cum dicerem, plerisque videbatur durum & impossibile: ecce nunc promissionem meam adimpleo, nunc exhibeo modum quo

E facilè sine omni horrore ac sine omni mei læsione corpus meum in cibum, & sanguinem meum in potum etiam corporaliter sumere possitis, ad vitã animarum vestrarum. Accipite enim & comedite ex hoc. Nam hoc est corpus meum, de quo dixi vobis: Qui manducat meam carnem, habet vitam æternam. Intelligendum ergo; quemadmodũ semper intellexit Ecclesia vniuersalis, & intelligẽdũ multis definiuit conciliis, his verbis; *Hoc est corpus meũ*, Christum in sacramento corpus suum verè & realiter sumendum tradidisse, quod his verbis tã expresse significauit, vt non potuerit apertius, addens etiã, vt habet Lucas; *quod pro vobis*

bis datur, pro quo Græce est τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, hoc est, illud inquam, corpus quod pro vobis datur, ne quis intelligeret dictionẽ, *corpus*, hic aliter posse accipi quam pro illo corpore quo pro hominum salute & redẽptione datũ est. Et rursũ est eisdem verbis intelligendũ, non manere in sacramento substantiá panis & vini, quia hac manente, non potest verum esse quod simpliciter Christus pronũciauit, quodq́; sine tropo omnia ipsum cõueniabat in re tanta pronũciare, hoc quod Christus discipolis tradidit fuisse corpus ipsius. Si enim panis erat quod illis tradidit, nõ erat ergo corpus ipsius, quia fieri nõ potest vt idẽ sit panis & corpus Christi. Quæ enim essentialiter sũt diuersa, nõ possunt de sese mutuo prædicari. Vnde ex his verbis simpliciter intellectis, ecclesia semper intellexit consequi necessario, substantiá panis totá manentibus tantum accidentibus, cõuerti in corpus Christi: & similiter vini substantiá cõuerti in sanguinẽ ipsius, atq; ob id nouam hanc conuersionẽ, nouo vocabulo vocauit transsubstantiationẽ. Hanc autẽ catholicæ ecclesiæ doctriná, quod attinet ad vtrũque prædictorũ, explicauit vno loco præter innumeros alios patres, Theophylactus Græcus author, qui sic habet in Marcũ scribens: *Hoc est corpus meũ*, hoc inquá, quod sumitis. Non enim tantũ figura & exemplar est corporis Dominici panis, sed in illum conuertitur corpus Christi. Dominus enim dicit: panis quẽ ego dabo, caro mea est; non dixit, figura est carnis meæ, sed caro mea est. Et iterũ: Nisi ederitis carnẽ filij hominis. Et quomodo (ait) caro nõ videtur? O homo, nostrá propter infirmitatẽ id fit. Quia enim panis & vinũ ex his sunt quibus assueuimus, ea non abhorremus: sanguinẽ vero propositum & carnẽ videntes non ferremus, sed abhorreremus: idcirco misericors Deus nostræ infirmitati condescendens, speciem quidem panis & vini seruat, in virtute autem carnis & sanguinis trásele mentat. Hæc ille. Sic & Ambrosius lib. 4. de sacramentis ca 4. Panis (ait) iste, panis est ante verba sacramentorũ: vbi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi. Et adiungit varia exẽpla, quibus hanc conuersionẽ panis in corpus faciat credibiliorem. Cæterũ qui veritatẽ corporis Christi in sacramẽto negát, exponentes in his verbis Christi verbũ, est, per verbũ significat, aut dictionẽ corpus accipiẽtes pro figura corporis, pro sua sẽtẽtia multũ citát illũ Pauli locũ, Petra erat Christus, quod hic locus huiusmodi tropo videatur accipiendus & ex antiquis patribus, quorũ sententias quasdá obrorto collo trahere student in sui erroris confirmationẽ, maxime citant Tertullianũ, qui lib 4. contra Marcionem sic habet: Acceptũ panem & distributum discipulis, corpus suũ illum fecit, hoc est, corpus meum dicendo, hoc est, figura corporis mei. Sic & Augustinum aliosq́ue citant, in quibusdá locis dicentes Eucharistiam esse figuram corporis & sanguinis Domini, & exemplar. Verũ frustra locum illum vrgent Pauli: petra erat Christus. Nõ enim consequitur, si alicubi verbum *est*, accipitur pro significare, etiam hic sic esse exponendum. Deinde non est similis locutio illa Pauli cũ ea qua dicitur: *Hoc est corpus meum*. Hic enim non dicitur, Panis est corpus meum, sed per pronomen demonstratiuum, *Hoc est corpus meum*. Demonstratio autem adhibetur, vt incognitum aliquod indiuiduum cognoscamus, nec potest clarius res proposita notificari nobis quam dicendo, Hoc est

A istud. Postremo etiam in illis Pauli verbis non esse tropum illum quem volunt, vt verbum *est*, accipiatur pro significare, sed simpliciter accipiendum, petram illam de qua ibi erat sermo, fuisse Christum, patet ex his quæ præcedunt. Dicitur enim: Bibebát de spirituali consequẽte eos petra. Hic autem per spiritualem petrá nõ potest intelligi, petra illa corporalis, è qua aqua fluxit in deserto, quia hæc immota permanens non consequebatur, id est, concomitabatur Israelitas, sed Christus intelligendus est, qui populum illum in deserto concomitabatur, ex cuius dono profluxit illa in deserto aqua. Certe in his Christi verbis nõ esse tropum illum, hinc probari efficaciter potest, quod sic dixerit Dominus: *Hic est sanguis meus noui testamenti*; sicut Moyses dixit de calice vete-
B ris testamẽti: Hic est sanguinis fœderis quod pepigit Dominus vobiscum. Nam ad ea verba omnino verisimile est Dominum allusisse. Sicut ergo sine omni tropo, calix ille vere fuit sanguis fœderis, ita & calix noster vere est sanguis Christi, & sanguis noui testamenti. Quod si ideo solum noster calix dicitur sanguis Christi, quia illius est figura: ergo & simili locutione calix Moysi dicetur sanguis Christi, à quo tamen suum calicem Dominus manifeste voluit his verbis secernere. In confesso enim est, calicem Moysi & sanguinem illum fuisse figuram sanguinis à Christo effundendi in cruce. Rursum si in nostro sacramento panis & vinum tantum figura sũt carnis Christi in cruce oblatæ & sanguinis effusi, significãtiora ergo sym-
C bola Dominicæ passionis fuerunt sacramenta veteris legis quam nostrum sacramẽtum. Agni enim paschalis immolatio, cæteraq; legis sacrificia longe apertius Christi figurabant passionẽ, quá eandem repræsentẽt panis & vinum. Et tamen nostra sacramenta per quæ vetera sũt abrogata, debebát merito significãtiora esse veteribus & salubriora. Ad Tertullianum dici posset cum plerisque, quod nõn dicat symbolum panis tantum esse figuram corporis, cum in lib. de resurrect. carnis aperte fateatur veritatem carnis & sanguinis Christi in Eucharistia, & in illis ipsis citatis iá verbis dicat, Christum fecisse panem corpus suum, sed figuram dicit corporis: sicut & Augu. & alii, quia etiá verẽ Christi corpus & sanguis, vt subsistũt in altari sub speciebus panis & vini, sunt figura carnis & sangui-
D nis Christi vt in cruce aliquando oblata. Hac autem expositione vsus est Tertullianus, vt ex hoc loco basim iaceret suæ contra Marcionem argumentationis. Tertulliani enim erat vndequaque ostendere Christum non habuisse phantasticum, sed verum corpus. Id autẽ colligit ex his Christi verbis sic explicatis, subiiciẽs, Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Cæterum vacua res, quod est phantasma, figurá capere non posset. Latius de his episcopus Roffensis in lib. 2. contra Oecolampadium. Verum si totus Tertulliani locus diligẽter legatur & obseruetur eius scopus,
E præcedentia item & sequentia, deprehendetur longe aliud voluisse quam hic ab omnibus intelligitur, nempe non voluisse explicare tropum qui est in verbis Domini dicentis: *Hoc est corpus meum*: cũ subiicit, hoc est figura corporis mei: sed quod illa expositio sit referenda ad pronomen, *hoc*, vt intelligatur dicere Tertullianus, Dominum enim accepto pane dixit, *Hoc est corpus meum*, *hoc*, nempe panem, qui in veteri testamento

fuit

fuit figura corporis sui. effecisse iam corpus suum implendo figuram veterē. Hūc enim sensum scopus eius ostendit, qui est illo toto libro, vt ostēdat contra Marcionem, Christum non vetus testamētū destruxisse, sed impleuisse. Vnde & mox in præcedentibus dicit, Christum in cœna post esum agni Paschalis impleuisse figuram salutis sui sanguinis, nō nouā figuram instituendo, sed veterem figuram agni Paschalis perficiendo per institutionem Eucharistiæ. Et post prædicta verba subiicit: Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Vbi notanda distinctio temporum in verbis quibus vtitur. Non enim dicit, figura autē nō B esset, sed figura non fuisset, scilicet prius in veteri testamento. Vbi autem figura illa fuerit de qualiquitur, ostendit in sequentibus, vbi manifestè indicat prædictū sensum. Cur autem (ait) panem corpus suum appellat, & non magis peponem, quem cordis loco Marcion habet, non intelligens veterē illam fuisse figuram corporis Christi dicentis per

Ierem. 11. Ieremiam: Aduersus me cogitauerūt cogitationes, dicentes: Venite, coniiciamus lignū in panē eius, scilicet crucē in corpus eius. Itaq; illuminator antiquitatum quid tunc voluerit panem significasse, satis declarauit, corpus suum vocās panē. Hęc ille, qui similia habet & de sanguine, cuius figuras veteres repetens tandem concludit: Ita & nunc in vi C no sanguinem suum consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. Non ergo mysteria Eucharistiæ vocat figuras, sed ea quæ veteris fuerunt te-

Non manet simul panis cū corpore Christi. stamenti fuisse horum figuras asserit. Qui verò in sacramento confitentur adesse verum Christi corpus & sanguinem, sed permanere etiam asserūt panis & vini substātiam, ex scripturis & ex patribus illud proferūt, quod & in scripturis & in patribus Eucharistia dicatur panis & vinum. Nam dicit Pau-

1. Co. 10. & 11. lus: Panis quem frangimus nōne participatio corporis Christi est? Et, Quicunque manducauerit panem, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Et, Probet seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. D Sic & Cyprianus in epist. ad Cæcilium, & alii omnes veteres, corpus Domini panē appellant, & sanguinē vinū. Proferunt & illud ex patribus, quod frequenter dicant Christum panē fecisse corpus, vt ex Tertulliano auditum est in verbis supra citatis. Maxime autem citant D. Irenęū, qui sic habet li. 4. 3 3. ca. Qui est à terra panis percipiens vocationem Dei, iam non communis panis est, sed Eucharistia ex duabus rebus constans, terrena & cælesti. Sed ad hæc aliaq; eorum similia argumenta facilis est responsio. Panis enim & vinum dicitur Eucharistia, propterea quod ante consecrationē fuerit panis & vinum, cum̄que adhuc remaneant species. Nam & virga Aaron iam in serpentem versa, cum etiam speciem virgæ non haberet, vocatur E priori suo nomine virga, cūm dicitur in Exodo: Deuorauit virga Aaron virgas eorum. Nō ergo mirum, si cum panis & vini adhuc remaneāt species, Eucharistia nominetur panis & vinum, quanquā horū substātia in aliud iam conuersa sit. Iā quod patres frequenter dicunt Christum fecisse panem corpus suum, certum est non posse propriè intelligi, quasi aliquando verum sit dicere panem esse corpus Christi. Eadem enim res, vt suprà est probatū, nō potest simul esse & panis & corpus Christi, quemadmodū etiā Lutherus fatetur. Proinde illa patrum locutio in eo proculdubio sensu est ac-

A cipienda, quo Ioannes dicit aquā vinū factam, nimirum quia aqua cōuersa sit in vinū, & ex aqua vinum sit factū: quare ex illa patrū locutione comparata cum locutione Ioannis, sequitur ecōtra cōfirmatio doctrinæ ecclesiasticæ, qua asseritur panis conuerti & transsubstātiari in carnē Domini. Quod nisi assereretur, non posset consistere verū Christi corpus & sanguis in sacramento altaris. Quicquid enim alicubi incipit esse, aut incipit ibi esse per creationem, aut per motū localē, aut per conuersionē alterius in ipsum. Certū autē Christi corpus nō de nouo creari in altari, nec per mo- B tum localem ibi aduenire. Sic enim oporteret cū toties descendere è cœlo, quoties cōsecratur sacramentum corporis & sanguinis ipsius. Relinquitur ergo vt per conuersionem panis & vini incipiāt adesse vbi prius corporaliter non erant, caro & sanguis Christi. Quod autē Irenæus Eucharistiā ex terrena dicit cōstare re, id dicit ratione specierū panis & vini. Eucharistia enim constat ex duabus rebus, specie scilicet panis & vini, & carne & sanguine Christi. His pertractatis quærendum restat, an Christus his verbis, *Hoc est corpus meum*, consecrauerit, panēque in corpus suū cōuerterit. Dubitandum enim non est, quin his verbis cōficient sacerdores, cùm ea sit ecclesiæ doctrina, quā aperte ex- *Christus quibus verbis cōsecrauit* C primit D. Ambrosius: Consecratio (ait) quibus verbis est, & cuius sermonibus, Domini Iesu. Nā reliqua omnia quę dicūtur, laus Deo defertur, oratione petitur pro populo, pro regibus, pro cæteris, vbi venitur vt conficiatur venerabile sacramentū, iam non suis sermonibus sacerdos, sed vtitur sermonibus Christi. Ergo sermo Christi hoc conficit sacramentum. Cui consentit & D. Chrysostomus humilia quadā de proditione Iudæ, sic scribēs, Sacerdotis ore verba proferūtur, & Dei virtute consecrantur & gratia. *Hoc est* (ait) *corpus meum*: hoc verbo proposita consecratur. Et sicut illa vox quæ dicit, Crescite & multiplicamini, & replete terrā; D semel quidem dicta est, sed omni tēpore sentit effectum ad generationē operante natura: ita & vox illa semel quidem dicta est, sed per omnes mensas ecclesiæ vsque ad hodiernā diem, & vsque ad eius aduentum præstat sacrificio firmitatem. Hæc ille. Proinde quod in missa Chrysostomi & Basilij post verba illa consecrationis, dicit diaconus: Benedic Domine sanctum panem. &, benedic Domine sanctum poculum: & sacerdos respondet, Fac panem quidem hunc pretiosum corpus Christi tui, id vero quod est in hoc poculo, pretiosum sanguinem Christi tui, commode oportet intelligere. Quomodo autem illud sit intelligendum, patet ex actis vltimæ sessionis generalis concilij Florentini, in qua sic refertur: Latinis quærentibus de panis transmutatiōe, cur Grӕci post hæc Dominica verba, *Accipite & manducate*, ac infra, *bibite ex hoc omnes*, qui- E bus profectò verbis sacramentum confici creditur, hac etiam vtuntur oratione: Et fac panē quidem honorabile corpus Christi tui: quod autem in calice isto est, honorabilem sanguinem Christi tui, ea sancto tuo spiritu transmutante, respōderunt Græci se firmiter credere verbis illis Dominicis sacramentum fieri, sed quemadmodum Latini confecto sacramento hac solent vti oratione, Iube hæc perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum: ita quoque Græcos illa verba proferre solere, vt sacratissimum Christi corpus & sanguis peccatorum nostrorum remissioni

Lib. 4. de sacramentis cap. 4.

ac

ac nostris animabus saluti fiat. Hæc illo loco. Dubitatur tamẽ an his verbis Christus consecrauerit quibusdam asserentibus Christum sine omni verborum forma consecrasse virtute sua diuina, ac deinde ea protulisse verba, quibus alij sacramentum conficerent: aliis rursum dicentibus, Dominum quibusdam verbis, siue his ipsis, siue aliis secreto consecrasse, priusquam diceret discipulis: *Accipite & manducate, hoc est corpus meum.* Mouentur autem omnes prędicti ex eo quod Dominus dicatur dando discipulis quod habebat in manibus, dixisse eis, *Accipite*, &c. cum prius dicatur benedixisse & fregisse, in qua benedictione putant necessario factam consecrationem. Adiuuate multum horum sententiam videtur ipsa narratio Marci circa calicem. Sic enim habet: *Et accepto calice, gratias agens dedit eis: Et biberunt ex eo omnes. Et ait illis: Hic est sanguis meus noui testamenti.* Hinc enim apparet, discipulos prius bibisse quã diceret Dominus: *Hic est sanguis meus*, & proinde prius factam calicis consecrationem. Verum horum sententia non videtur satis posse cõsistere, eo quod cõsecratio nunc fiat à sacerdotibus per imitationem eorum quæ tunc acta sunt à Christo. Quare cum per hæc verba, *Hoc est corpus meum*; &c. *Hic est sanguis meus*, &c. nunc fiat consecratio, eaque verba sacerdos proferat vt palam à Christo prolata, apparet etiam Christum illis verbis palam prolatis consecrasse. Quod Tertullianus ostendit, cum in verbis supra citatis dicit, panem corpus suum fecit dicendo: *Hoc est corpus meum.* Proinde quidam existimant Euangelistas in sua narratione circa consecrationem panis non seruasse ordinem rei gestæ, & participium *dicens*, referendum esse ad verbum, *benedixit*, vt sit ordo: *Benedixit dicens, Hoc est corpus meum*; nimirum quod putent benedicere esse consecrare, & tunc Christum panem conuertisse in carnem suam, quando benedixit. At supra ostensum est quid sit hoc loco benedicere, & alioqui participium, *dicens*, non posse referri ad verbum, *benedixit*; Græca apertè declarant. Habent enim sic in Luca: εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων, id est, cum benedixisset vel gratias egisset, fregit, & dedit eis, dicens. Inter dandum ergo tum dixit: *Hoc est corpus meum*; ac dicendo, panem pro quo prius gratias egit, & super quem Dei nomen inuocauit, quemque iam in partes fregerat, in suum conuertit corpus, quemadmodum quinque illos hordeaceos panes Dominus post gratiarum actionem & benedictionem, ac fractionem, multiplicauit dando discipulis, in quorum etiam manibus multiplicabantur. Nec videri debet inconueniens, quod post fractionem dicatur Dominus conuertisse panem in corpus, cum nos prius consecremus quàm frangamus, quandoquidem totus ordo rei gestæ non est præceptus à Christo. Non enim post cœnam, vt ille, consecramus, nec dando fidelibus dicimus: Accipite, hoc est corpus meum. Cæterum apud Marcum illud, *Et biberunt ex eo omnes*, dictum esse per præoccupationem, patet ex Matthæo, qui Dominum refert dixisse, *Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus.* Nam coniunctio, *enim*, declarat verborum Christi continuationem, quodque ea verba dixerit, tradendo calicem. Hic autem iam noua exurgit quæstio non parua, nempe quid demonstrauerit pronomen, *hoc*, cum Christus dixit: *Hoc est corpus meum*; si his verbis facta est consecratio & conuersio panis in corpus. Non enim potest demonstrare panem, quia falsum est quod panis sit corpus Christi: nec potest demonstrare corpus Christi: quia tunc sensus esset: hoc, nempe corpus meum, est corpus meum: quia hic sermo tantum est enunciatiuus veritatis, non autem etiam factiuus veritatis significatæ, cum consecrationis verba id debeant efficere quod significant, quemadmodũ omniũ sacramentorũ formæ. Eadem quæstio est cum his verbis sacerdotes dicuntur consecrare. Dicendum est ergo pronomen *hoc*, demonstrare indeterminatè substantiam sub speciebus panis contentam. Indeterminate, inquam, hoc est, sic vt conceptus non determinetur, vel ad substantiam panis, vel ad substantiam corporis Christi, sed in genere & confusè tantum concipiat substantiam quandam indiuidualem quæ speciebus illis vestitur. Atque hæc est propria vis pronominis, *hoc*, vt substantiam demonstret, (est enim demonstratiuum substantiæ) & indeterminatè demonstret. Cum enim dubitanti & quærenti de re aliqua quid est hoc vel illud, dicimus, hoc est lapis, hoc est argentum, pronomen, hoc, tantum ingenerat confusum conceptũ alicuius indiuidualis substantiæ, & est sensus: Hæc res, vel hęc substantia est lapis, vel est argentum: sic & præsentis orationis sensus est, *Hoc* (id est, hæc substantia, quę scilicet his velatur accidentibus) *est corpus meum.* Quod si vlterius quæratur, quæ est illa indiuidualis substantia quam confuse pronomen *hoc*, demonstrat: dicendum, quod ante consecrationem completam, quæ perficitur & fit in momento terminante verborum prolationem; substantia illa est panis: post vero consecrationem: est corpus Christi, in quod panis diuina verborum illorum virtute conuertitur. Quod si deinceps inferatur, non esse ergo veram hanc orationẽ cum profertur, quia tunc substantia illa demonstrata needum est corpus Christi, dicendum quod veritas propositionis de verbo præsentis tẽporis nõ pendet ab existentia rei pro tẽpore quo profertur, sed pro momento finiente orationem. Oratio enim non significat quod est significandum, nisi cum est integra & integrè prolata, proinde vera est, si res significata pro eo tempore sic se habeat, quemadmodum per orationem significatur. Vere enim quis dicit; ego sileo: si post prolationem non loquatur. Quo autem clarius intelligatur, quomodo vere dicatur: *Hoc est corpus meũ*, cum tamen inter proferendum res significata nõ sic se habeat quemadmodum oratio significat, cũ raræ sint locutiones in quibus idem accidat, sciendum quod quemadmodum subtiliter Diuus Thomas docet in 3. parte quæst. 78. arti. 5. cum hæc locutio habeat virtutem factiuam conuersionis panis in corpus Christi, ideo comparatur ad alias locutiones quæ habẽt solum vim significatiuam, & non factiuam, sicut comparatur conceptio intellectus practici, quæ est factiua rei, conceptioni intellectus nostri speculatiui, quæ est accepta à rebus. Voces enim, teste philosopho, sunt signa conceptuum. Proinde sicut conceptio intellectus practici non præsupponit rem conceptam, sed facit eam: ita veritas huius locutionis non præsupponit rem significatam, vt aliæ fere similes locutiones, sed facit eam. Et pro simili quod rudi intellectui satisfacere potest, dari potest; vt si

faber

faber interea dum clauum subito motu format, dicat: Hoc est clauus: aut plumbi fusor inter fundendum dicat: Hoc est candelabrum. Hic enim videre licet pronomen, hoc, non demõstrare determinatã aliquam substantiam, & id quod significatur non esse cùm profertur oratio, sed fieri inter proferendum, & esse post prolationẽ. Sic & Christus ante illud momentum, quo aqua illius virtute in nuptiis conuertebatur in vinum, efficaci sermone dicere potuisset, Hoc est vinum, neque tamen pronomen, hoc, demonstrasset aut aquam, aut vinũ, quia falsum fuisset aquam esse vinum, & efficienti non conuenit ille sermo, Hoc vinum est vinũ. Indeterminatè ergo substantiã demonstrasset, quæ B non tũ fuisset vinũ cũ oratio proferretur, sed cum prolata iam fuisset. Et hæc quidem de pronomine demonstratiuo, hoc. Cæterum in dictione, corpus, quidam errant, existimantes eam accipi pro toto homine, & non solum pro altera hominis parte, eo quòd certũ sit sub specie panis totũ esse Christum, nec carnem ibi adesse sine anima. At hos errare ex eo patet, quòd corp⁹ hic distinguatur à sanguine, & quia Ioannis 6. dicitur caro manducanda, & sanguis bibendus. Rursum si pro toto homine dictio, corpus in prædictis verbis acciperetur, non potuisset illis verbis fieri cõsecratio, cũ Christus iaceret mortuus in sepulchro, sed nec hæc verborum forma nunc cõueniret passioni Dominicæ C significandæ, in cuius tamen memoriã hoc sacramentũ est institutũ. Accipitur ergo dictio, corpus, pro altera tantũ hominis parte, carne scilicet, non quòd illa ibi sit sola sed sola ibi est virtute cõsecrationis, anima autẽ Christi, similiter & sanguis atque eius diuinitas, simul ibi sunt cũ carne per cõcomitantiã, eo quod hæc à carne separata esse nõ possint. Sic & in calice virtute consecrationis solus est sanguis, per concomitantiam autem & ibi totus est Christus. Curiosas autẽ quæstiones multas quæ iam moueri possent circa hanc materiã, videlicet quomodo totus Christus sub tam modica panis & vini specie subsistere possit, quomodo specie panis fracta totus sit sub singulis partib. & D quomodo accidẽtia ibi sĩt sine subiecto, & alia id genus pleraque: præstat prætermittere quam perscrutari. In his enim & similibus præstare debet fides supplementum sẽsuum defectui, simpliciterque credendũ nihil esse impossibile ei qui dixit & mentiri non potest: *Hoc est corpus meum.* Captiuãdus est intellectus in obsequiũ fidei, quod ad magnum hominibus proficit meritum. Non enim habet meritum fides, cui humana ratio præbet experimentum. Vnde Innocentius lib. 4. de sacro altaris mysterio, cap. 8. Ego (inquit) quod residuum est igni comburo. Nã credere iubemur, discutere prohibemur. Et in fine capitis. Alia (inquit) multa circa præsentem articulum possunt inquiri, quæ melius est intacta relinquere, quã temerè diffinire. Nã bestia quæ tetigerit montẽ, lapidabitur. Tutius est E in talibus citra rationẽ subsistere, quam vltra rationem excedere, ne fortè (quod absit) ossa regis Idumææ redigantur in cinerem. Hæc ille. Porro apud Lucam additur, *quod pro vobis datur*, quod aliqui intelligũt de traditione & oblatiõe ad mortem, vt sit sensus: quod pro vestra salute iamiam tradendum est ad mortem, imò iam à me ad mortem subeundam datur. Nã 1. Corinth. 11. in narratione cœnæ Dominicæ à Paulo similiter vt à Luca descripta, legimus: *Hoc est corpus meum quod pro* A *vobis tradetur*, atque eo modo etiã hic, sed deprauatè, in quibusdã legitur libris, tradetur pro datur, scriptore scilicet aliquo hũc locum restituere volẽte ex loco Pauli. Habet autem Paulus in Græcis, non vt nos legimus, quod pro vobis tradetur; sed, *τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον*, id est, quod pro vobis frangitur. quã partẽ ex Paulo Græci addunt in cõsecrando pane, vt patet in missa Chrysostomi & Basilii. Necnon & Ambrosiũ Latinũ authorem addidisse patet ex libro 4. de sacramentis c. 5. quanquã ibi legatur per futurũ, quod pro multis cõfringetur. Cùm autem verisimile sit, simile quid significari apud Lucam per illud, *quod pro vobis datur*, & apud Paulũ per illud, quod pro vobis frangitur, intelligendum videtur in illo, *quod pro vobis datur*, Dominum loqui de datione corporis sui in cibũ, vt significauerit, se tũc in cœna corpus suum dare discipulis in cibum pro illorũ salute & vita, quã percipere mãducantes carnem ipsius supra apud Ioãnem testatus erat. Non enim illud Pauli, quod pro vobis frangitur, de fractione quã in morte passus est Dominus, est accipiẽdum: sed de fractione specierũ panis, & distributione corporis Dominici in cibũ fideliũ, vt patet ex eo quod dicit: panis quẽ frãgimus nonne cõmunicatio corporis Christi est? Huic tamẽ iã dictæ intelligentiæ verborum Lucæ obstare videtur quod non dicatur, quod vobis datur, sed *quod pro vobis datur*. vnde videndũ anne potius sit intelligendum de oblatione qua tũc in cœna corpus suũ Dominus dederit Deo Patri pro nobis, vt ex hoc loco aperte colligi possit, Dominũ tunc se obtulisse, sicut postea idẽ colligitur ex verbo, effunditur. Obtulit autẽ Dominus corpus suũ etiã in cœna, consideratione habita ad oblationẽ in cruce mox faciẽdã, cum qua quodãmodo vna fuit oblatio cœnæ, sicut nos quotidie offerimus corpus Domini in missa, scilicet respectu habito ad oblationem in cruce factã, cum qua nostra oblatio quodãmodo vna est. Neminẽ autẽ turbare debet quod Græci in cõmunicatione panis, similiter & Ambrosius, addũt, quod pro vobis frãgitur, cũ eã partẽ non addat Romana ecclesia. Græci enim suam consecrationis formã ex traditione Pauli conformi euangelio Lucæ desumpserunt. Latini verò ex traditione Petri conformi Euangelio Matthæi & Marci, ex qua intelligendum relictum est, ea verba, quod pro vobis frangitur, nõ esse ad consecrationem necessaria, quanquã non malè à Græcis adderentur, viderique potest cõsultò a Latinis hæc esse prætermissa; ne esset locus absurdæ intelligentiæ, qua qui existimare posset vere frangi corpus Christi: aut etiã ne quis hinc existimaret, Eucharistiam non posse dispensari sine fractione & distributione in plures facta. 1 Cor 10.

¶HOC FACITE IN MEAM COMMEMORATIONEM.] Idem habet & Paulus, qui idipsum etiam repetit dictum circa calicem. Cæterum pro *in meam commemorationem*, Græcis est, *εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*, quod significantius vertitur, in mei rememorationẽ, vel, vt in Canone Missæ legimus, in mei memoriam, subaudi renouandam. Refertur autem pronomen, hoc, non tantum ad sumptionẽ, sed & ad omnia quæ mox Christus fecisse dicitur. mandat enim facere quod ipse fecit, nempe accipere panem gratias agere, benedicere, ac verbis, suis consecrare, dicendo in ipsius persona: *Hoc est corpus meum*, frangere ac sumere, alijsque sumendum tradere, proinde his verbis intelli

gimus, Christum verbis illis; *Hoc est corpus meum*, virtutem contulisse consecrandi & trãsubstantiãdi panem in corpus. Alioqui enim non posset fieri ab Apostolis quod fecit ipse. Intelligimus rursum Apostolos his verbis consecratos à Domino sacerdotes, quia per ea verba potestas illis data est faciendi quod fecerat ipse: proinde hæc verba non pertinẽt ad singulos fideles, nisi quatenus pronomen hoc, refertur ad sumptionem, aut quatenus sunt Ecclesię membra, quę in Apostolis accepit, & in sacerdotibus obtinet potestatem faciendi quod fecit Christus. Singuli enim fideles, quatenus ad vnius corporis pertinẽt communionẽ, faciunt cũ sacerdotibus, quod totius Ecclesiæ nomine in persona Christi faciunt sacerdotes. Verum hic insurget hæreticus, negans Eucharistiam esse sacrificiũ & oblationem, & dicet: Si hoc facere debent sacerdotes quod Christus fecit, non ergo sacrificant in

Sacrificiũ Missæ.

missa, cum Christus in cœna non dicatur sacrificiũ obtulisse. At dicendũ est, quòd Christũ in cœna & Eucharistiæ institutione sacrificium obtulisse primum quidẽ satis est significatum, cum dicitur gratias egisse. Gratiarum actio enim est quoddã sacrificium, à qua Christi actione sacramẽtum corporis & sanguinis Domini, nomen illud ab initio ecclesię accepit, vt diceretur eucharistia. Igitur cũ gratiarũ actio sit sacrificium, & sacramẽtũ, hoc dicatur, & sit Eucharistia, quod est gratiarũ actio, cõsequitur ex Christi actione & nomine à Christi actione imposito, sacramẽtum hoc esse sacrificium.

Psal. 49.

vnde in canone dicitur sacrificium laudis, de quo Psalmista: Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Secundò Christum sesè sub specieb. panis & vini obtulisse in cœna Deo patri, intelligentiæ nostrę relictum etiã satis est ipsa quę præcessit figura agno paschali. Cum enim agnus ille sacrificium fuerit quod celebrabatur in memoriã antiquæ redẽptionis, & sacramẽtum corporis, & sãguinis Domini in illius locum sit institutũ ad renouãdum memoriã nouæ redẽptionis, et figurã rectè impleuit Christus, seipsum in eo sacramẽto obtulit. Quod tertiò significatũ potest intelligi, eo quòd Lucas habet addidisse Dominum, *quod pro vobis datur*. Quod enim verbo, *datur*, nõ tãtum significetur datio in cibum, sed etiã oblatio Deo tunc facta, probabile faciemus ex verbis dictis a Domino in consecratione calicis. Certè D. Cyprianus Christũ asserit in cęna sese obtulisse, & impleuisse figurã quæ in ipso Melchisedec præcessit, secundũ cuius ordinẽ Psalmista ipsum pronunciat esse sacerdotẽ. Sic enim habet in Epistola ad Cæcilium: Quod autẽ Melchisedec typum Christi portaret, declarat Spiritus Sãctus in Psalmis, ex persona patris ad filiũ dicẽs: Ante luciferum genui te. Iurauit

Psal. 109

Dominus, & non pœnitebit illum, tu es sacerdos in æternum, secundum ordinẽ Melchisedec. Qui ordo vtique hic est de sacrificio illo veniens, & inde descẽdens, quod Melchisedec sacerdos Dei summi fuit, quod panẽ & vinum obtulit, quod Abrahã benedixit. Nã quis magis sacerdos Dei summi, quã Dominus noster Iesus Christus, qui sacrificium Deo patri obtulit? Et obtulit hic id quod Melchisedec obtulerat, id est, panem & vinum, suum s. corpus & sãguinem. Et post quædam interposita: Vt ergo in Genesi per Melchisedec sacerdotem benedictio circa Abraham possit ritè celebrari, præcedit ante imago sacrificii, in pane & vino scilicet cõstituta. quam rem perficiens & adimplens Dominus, panem, & calicẽ mixtum vino obtulit, & qui est plenitudo, veritatẽ præfiguratæ imaginis adimpleuit. Hæc ille. Vt autem demus, Christum non obtulisse Deo in cœna carnem suam & sanguinem, non tamen mox consequitur, nec sacerdotes offerre debere. Ex ipso enim Christi præcepto in hoc sacramento aliquid Ecclesiæ est faciendum quod non fecit Christus. Præcepit enim vt faciamus in ipsius memoriam, ad quam non ipse tunc carnem suam dedit Apostolis sumendam, cũ memoria tantum sit rei absentis, ipse verò tunc illis præsens esset. Iã eo quod adiecit, *in meã memoriam*, satis significat, nos in huius sacramenti celebratione sacrificare debere. Celebrandum enim sacramẽtum istud nõ in quamlibet memoriam Christi, sed potissimum in memoriam passionis ipsius, quemadmodum patet ex Paulo, qui exponens hęc Domini verba dicit: Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortẽ Domini annunciabitis donec veniat. Quomodo autem memoria passionis Christi melius renouari potest, quã in sacramẽto sub speciebus, quæ separationẽ sãguinis à corpore reprę̃sẽtãt, offerẽdo Christum qui se in cruce obtulit, & sacrificio sacrificiũ rememorandũ? Vnde Chrysostomus hom. 17. in epist. ad Hebræos: Nonne (inquit) per singulos dies offerimus? Offerimus quidem, sed ad recordationẽ facientes mortis eius, &c. Nemo sane negauerit quin hoc sacramentũ sic sit rememoratiuum nouę redẽptionis. sicut agnus Paschalis, antiquę. Sicut ergo nõ solũ erat sacrificium agnus ille, cuius sanguine redempti erant in Ægypto Israelitæ, sed & agnus qui sequentibus omnibus annis in redẽptionis illius repetebatur memoriam: sic necesse est vt Christus non tantũ quatenus in cruce oblatus sit sacrificium, sed etiam quatenus in hoc sacramento existens, memoriam nobis factæ in cruce redemptionis renouat. Sunt qui sacramentum istud esse sacrificium ostendere conãtur ex verbo, facite, quia illud aliquando accipitur pro sacrificare, vt cum dicit Virgilius: *Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.* Sic & apud Hebræos verbum, Asa, quod facere significat accipitur nõnunquam pro sacrificare. Nã Exodi 10. vbi nos legimus, Hostias quoque & holocausta dabit nobis, quę offeramus Domino Deo nostro; pro offeramus Hebraicè est Asinu, id est faciemus, pro sacrificabimus. At hoc argumẽtum parum est firmum, cùm ob alias causas, tũ quod, facio, quando pro sacrificare ponitur, cum ablatiuo construatur apud Virgilium, vt subaudiatur sacrificiũ, cũ faciam vitula sacrificium. Vt autem vel ex hoc loco, vel ex aliis scripturæ locis efficaciter non possit probari, sacramentũ corporis & sanguinis Domini esse sacrificiũ, tamẽ ex Apostolica Ecclesiæ traditione id efficaciter probatur, & certissimò credendũ est: quæ traditio ex eo cognoscitur, quod cõcorditer omnes veteres ab Apostolorum temporibus, illud vocauerint sacrificium, atque hoc vnicum esse Christianorum sacrificiũ, quod pro variis illis legis sacrificiis nobis sit à Christo institutũ, de quo & prophetauerit Malachias, dicẽs, Ab ortu solis vsq; ad occasum magnũ est nomẽ meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Irenæum vetustissimum authorem, qui se doctũ profitetur à presbytero quodam qui Apostolorũ fuerat auditor, vide lib. 4. cap. 32. Vbi sacramentũ corporis & sanguinis Domini docet etiam esse sacrificium

1 Cor. 11

Malach. 1

cium ratione panis & vini, sic scribens: Suis discipulis dans consiliũ primitias Deo offerre ex suis creaturis, nõ quasi indigẽti, sed vt ipsi nec infructuosi nec ingrati sint, eũ qui ex creatura panis est accepit, & gratias egit, dicens, *Hoc est corpus meum.* Et calicem similiter, qui ex ea creatura quæ est secũdum nos, suũ sanguinẽ confessus est, & noui testamenti nouã docuit oblationem, quam Ecclesia ab Apostolis accipiens in vniuerso mundo offert Deo, ei qui alimenta nobis præstat primitias suorũ munerum in nouo testamẽto, de quo in 12. prophetis Malachias sic præsignificauit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotẽs, & sacrificium non accipiam de manibus vestris. Quoniam ab ortu solis vsq; ad occasum nomẽ meũ glorificatur inter gentes, & in omni loco incẽsũ offertur nomini meo, & sacrificium purũ, quoniã magnũ est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens: manifestissimè significans per hæc, quoniam prior quidẽ populus cessauit offerre Deo, omni autẽ loco sacrificium offertur ei, & hoc purũ, nomẽ autẽ eius glorificatur in gẽtibus. Hæc ille. Sacrificiũ est ergo hoc sacramentum, idq; duplici ratione. Nã & ratione panis & vini, aut specierũ panis & vini, per quorum oblationẽ Deo agimus gratias pro beneficiis creationis omnium propter nos: & ratione corporis & sanguinis Domini per quorũ oblationem Deo agimus gratias pro beneficiis redẽptionis. De vtrisque enim beneficiis Deo sunt agendæ gratiæ, & quòd omnia creauit propter nos, suis nos pascẽs creaturis secundũ corpus, & quod per filii sui mortem nos redemit, eius corpore & sanguine nos pascens secundũ animam. Sed redeamus ad tractationẽ verborũ Christi, ex quibus intelligendum quis sit vsus & finis instituti huius sacramenti, & quatenus offeratur Deo, & quatenus sumitur à fidelibus, nẽpe quod ad renouandã Christi pro nobis crucifixi memoriã sit institutũ & vsurpandum. Huius autẽ memoriæ renouatio non est vltimus finis, sed propter multiplicẽ fructum ex illa memoria in nobis prouenieodum, voluit Dominus hoc sacramentũ in sui rememorationẽ & instituere, & à nobis vsurpari ac frequẽtari. Et primũ quidẽ memoria passionis per hoc sacramentũ facta, excitat in nobis gratiarum actionem, excitat & fiduciã tum cõsequẽdæ remissionis admissorum à nobis malorum, tũ impetrandorum à Deo bonorum, quæ vel ad bene vel ad beatẽ viuendum nobis sunt necessaria: nec tãtũ in nobis excitat huiusmodi gratiarũ actionem & fiduciam, sed etiam ipsum sacramẽtũ per se quatenus est sacrificium, illud est per quod Deo gratias agimus, & medium consequendi malorũ remissionem, & bonorum impetrationẽ. Gratias enim Deo agere cõuenientius non possumus, quã offerendo ei suum filium, qui ei est vnicè gratus, & per quẽ ab ipso nos accepisse agnoscimus bona pro quibus gratias agimus. Nec per alterius oblationem expectanda aut peccatorum remissio, aut bonorũ impetratio, quã illius qui solus est agnus Dei tollens peccata mundi, quiq; sua passione meruit nobis & malorum remissionem, & bonorum donationẽ. Offertur ergo ex memoriæ Christi renouatione, in gratiarũ actionẽ pro acceptis bonis in remissionem admissorũ malorũ, in impetrationem bonorum, quæ vel in præsenti, vel in futuro sunt optanda. Cum enim in veteri lege alia essent sacrificia quæ in gratiarum actionem erãt offerẽda, alia quæ pro peccatis, alia quæ pro impetrãdis bonis, pro omnibus illis in noua lege vnũ successit sacrificiũ, quod ad oĩa illa & est sufficiẽs, & efficax. Quatenus verò hoc sacramentum est conuiuium, & à fidelibus cũ memoria passionis Dominicæ sumitur, operatur in eis vitam spiritualẽ, & pignus est eis æternæ fœlicitatis, admonetq; eos mutuæ dilectionis, idque triplici ratione, scilicet quod eodem omnes sint redẽpti pretio, quòd eadem omnes pascantur mensa, quodque ad eandẽ omnes vocati sint fœlicitatem, cuius in hoc sacramento pignus accipitur, & vt breuius dicatur, sacramentum hoc & quatenus & offertur, & quatenus sumitur cũ memoria passionis Christi, fidem passionis in nobis renouat, renouãdoque cõfirmat, spem erigit impetrandi & remissionem malorũ nostrorum, & donationem bonorum diuinorum, & charitatem accendit tum erga Deum, quem intelligimus nos cùm inimici essemus tantopere dilexisse: tũ erga proximos, ob triplicem iã dictam rationem. Triplicem hunc sacramenti istius effectũ bene complectitur celebris illa Antiphona: O sacrũ cõuiuiũ, in quo Christus sumitur, &c. Illud enim quod dicitur, recolitur memoria passionis Christi, ad fidẽ pertinet: illud, mens impletur gratia, ad charitatem: ad spem verò quod dicitur, futuræ gloriæ nobis pignus datur, quarum trium antiphonæ partium prima præteritum respicit, secunda præsens, tertia futurum.

SIMILITER ET CALICEM ACCIPIENS POSTQVAM COENAVIT, GRATIAS EGIT.] Qualia fecit circa panem, talia & circa calicem. Accepit enim eum, in manibus, gratias egit, diuidendumque dedit, atque præcepit vt eũ accipientes biberent ex eo omnes, quæ omnia Lucas complexus est, dicens: *Similiter calicẽ accepit* &c. cũ alii duo illa explicatim exponant. Cæterũ pro dictione, *calicem*, quæ certũ quoddã poculi genus significat, Græcis sẽper est ποτήριον, quod sĩpliciter poculũ significat, vnde & D. Ambrosius in Paulo poculũ legit. Atque autẽ Lucas & Paulus adiecerũt, *postquam cœnauit*, vt intelligamus poculũ hoc & similiter panem, de quo dictũ est, ad vulgarem cœnam nõ pertinuisse, quæ pascendo corpori subseruiebat. Porro ex eo quod Dominus apud Matth. dicat: *Bibete ex hoc omnes*, Lutherani conantur ostẽdere, necessariam esse omnibus Christianis sũptionem Eucharistiæ sub vtraque specie: verũ inefficaciter hinc illud colligunt, quandoquidẽ hęc verba tãtùm ad ibi tum præsentes Apostolos pertinent. His enim verbis non aliis loquebatur quã iis quibus poculũ porrexerat, dicens, vt est apud Lucam, *Accipite & diuidite inter vos*. Quòd si quis instet, & dicat, Dominũ in Apostolis etiam nobis locutum, cùm Eucharistiam non illorũ tantum causa instituerit, sed & propter nos, atque ob id illud, *Bibite omnes*, etiã ad nos pertinere: dicendum, Dominũ in Apostolis non aliis locutum, quod attinet ad præceptum bibendi, quam his, quibus in ipsis Apostolis dixit illud, *Hoc facite in meam commemorationem*. Quare sicut illud potissimum ad sacerdotes Apostolorum locũ obtinentes pertinet, ita hoc de bibendo calicẽ præceptũ: vnde ab initio sẽper hinc intellexit Ecclesia sacerdotes cum faciunt quod fecit in vltima cœna Christus, hoc est, cùm cõsecrãt, ex Christi præcepto debere sub vtraque specie & consecrare, & sumere, non autẽ necessariã esse sub vtraque specie sumptionẽ lai-

dificauit sibi domũ, excidit columnas septem. Immolauit victimas suas, miscuit vinum, & proposuit mẽsam suam. Nõ solũ autem ex scripturis, sed & ex Dominica reuelatione & præcepto testatur se idipsum accepisse, vt vinum mixtum offeratur. Sic enim scribit in principio epistolæ: Nec hoc putes frater charissime, nostra & humana mente cõscribere, aut vltronea hoc nobis audacter assumere, cũ mediocritatẽ nostrã sẽper humili & verecũda moderatione teneamus, sed quãdo aliquid Deo inspirante & mandante præcipitur, necesse est Domino seruus fidelis obtemperet, excusatus apud omnes, quod nihil sibi arroganter assumat, qui offensam Domini timere cõpellitur, nisi faciat quod

B iubetur. Admonitos autem nos scias, vt in calice offerẽdo Dominica traditio seruetur, neque aliud fiat à nobis quam quod nobis prior Dominus fecit, vt calix qui in commemorationem eius offertur, mixtus vino offeratur. Hæc ille sanctissimus simul & doctissimus martyr, in quibus non tãtũ asserit, Dominum in cœna mixtum vinum obtulisse, sed à Deo sibi inspirante & mandante fuisse pręceptum, vt Christi traditio seruaretur. Cui facto & traditioni Christi conuenit & figura veteris testamenti, in quo sanguini vitulorũ & hircorũ, quo Moses vetus testamentum confirmauit, aqua admiscebatur, quemadmodũ testatur Paulus ad He-

Hebr. 9 C bræos, dicens: Lecto omni mandato legis à Mose vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorũ & hircorum cum aqua, ipsum librũ & omnẽ populum respersit. Et tamen aquæ non fit mentio in Exodo: Iam & D. Hieronymus in quæstionib. Hebraicis super Paral. circa illud quod aquã Dauid

1. Par. 11. libauit Domino, annotandum dixit, quod in sacrificiis in quibus vinum offerebatur, idem aqua mixtum fuerat. Notandum (inquit) quod vinũ quod Deo in sacrificium offerebatur, aqua mixtũ erat. Porro sicut ritus celebrandi in azymo pane non tantum commendatur facto Christi & veteri figura, sed etiã mysticis significationibus, quas habet duas, vt prius est dictum: ita & ritus miscendi aquã vino præterquam quod commẽdetur & Christi facto & fi-

D gura veteris testamenti, etiam commendatur duplici significatione mystica. Et quidẽ prima & præcipua huius ritus significatio quę sit, explicat Paschasius pontifex, dicens: Cur in calice aqua misceatur, illa permaxime causa est, quia de latere Christi, vbi passio completur, sanguis pariter & aqua manauit. Sic & Alexander primus, Apostolorum tẽporibus vicinus, & Cypriano antiquior, in suis decretis: In sacramentorum (inquit) oblationibus, quæ inter missarũ solẽnia Domino offerũtur, passio Domini miscenda est, vt eius cuius corpus & sanguis conficitur, passio celebretur, ita vt repulsis opinionibus superstitionum, panis tãtũ & vinũ aqua permixtum in sacrificio offerantur. Non debet enim, vt à patribus accepimus, & ipsa ratio do-

E cet, in calice Domini aut vinum solum, aut aqua sola offerri, sed vtrunque permixtũ, quia vtrumque ex latere eius in passione profluxisse legitur. Hæc ille, in cuius verbis pręter alia obseruandũ, quod à patribus se dicat accepisse huneritum, nimirum Apostolis, quibus erat vicinus. Eandem huius rit' significationem tradunt & alii patres. Augustinus enim explicans illud Ioannis: Et continuò exiuit sanguis & aqua: Ille (inquit) sanguis in remissionẽ fusus est peccatorum. Aqua illa salutare tẽperat poculũ. At Chrysostomus super eisdem verbis: Nõ

A casu (inquit) & simpliciter hi fõtes scaturierũt, sed quoniam ex ambobus ecclesia cõstituta est. Sciũt hoc initiati, per aquam enim regenerati, sanguine & carne nutriti sunt. Hinc mysteria ortum habẽt, vt quoties ad admirandum calicem accedis, tanquam ab ipso latere hauriens accedas. Alteram huius ritus mysticam significationem reddidit D. Cyprianus epistola prædicta, scribens in hunc modũ, Aquas populos significare in Apocalypsi scriptu-

Apoc. 17. ra diuina testatur, dicens: Aquæ quas vidisti, super quas sedet meretrix illa, populi & turbæ, & gẽtes ethnicorum sunt, & linguæ. Quod scilicet perspicimus & in sacramento Dominici calicis contineri.

B Nã quia nos omnes portabat Christus, qui & peccata nostra portabat, videmus in aqua populum intelligi, in vino ostendi sanguinẽ Christi. Quãdo autem in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, & credentium plebs ei in quem credidit copulatur & iungitur. Quæ copulatio & coniunctio aquæ & vini sic miscetur in calice Domini, vt commixtio illa non possit abinuicem separari. Vnde ecclesiam, id est, plebem in ecclesia constitutam, fideliter & firmiter in eo quod credidit perseuerãtẽ, nulla res separare poterit à Christo, quo minus hæreat semper, & maneat in diuina dilectione. Sic autẽ in sãctificãdo calice Domini offerri aqua sola nõ potest, quomodo nec vinum

C solum põt. Nã si vinum tãtum quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis: si verò aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo. Quãdo autem vtrumque miscetur, & adunatione cõfusa sibi inuicẽ copulatur, tunc sacramẽtum spirituale & cœleste perficitur. Hæc ille. Vtraq; prædicta huius ritus significatio redditur in sermone quodã de corpore & sanguine Domini, qui est in tomo 4. inter opera D. Hieronymi. Nec diuersa est ab hac secunda ratione, ea mixtionis huius significatio, quã indicat D. Ambrosius lib. 4. de sacramentis cap. 5. dicens: Ante verba Christi calix est aquæ & vini plenus. Vbi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur qui plebẽ redemit. His enim verbis significat, mistionem hãc sic quidem significare cõiun-

D ctionem populi cum Christo, vt etiam simul significetur redẽptio populi per sanguinẽ Christi. Porro sicut ex eo quod absolutè euangelistæ dicunt, Christũ accepisse panem, creditur quẽuis panem propriè dictum posse esse materiã cõsecrãdi corporis Dominici, nec esse absolutè necessarium azymum panẽ, quamuis ex Apostolica traditione cõformi facto Christi, veterique figuræ, & cõuenien te mysteriis significandis in tali pane consecratio facienda sit: ita ex eo quod vini tãtum mentionẽ fecerint euangelistæ creditur quoduis vinum propriè dictũ, quod scilicet est vinum vitis, posse esse materiam consecrãdi sanguinis Domini, nec esse absolute necessariam mistionem aquæ cum vino, quamuis ob traditionem Apostolicam, conformẽ

E facto Christi, veteribusque figuris, & conuenientem significandis dictis mysteriis, illa temerè non sine graui peccato possit prætermitti. Proinde quod supra dixit Diuus Cyprianus, sic offerri aqua sola nõ põt, quomodo nec vinũ solum potest, sic est accipiendum vt significari intelligatur neutrum æque sine peccato prætermitti posse, & vtrũque ad mysterium significãdum esse necessarium æque, non autem vtrunque æque necessarium esse ad mysterii operationẽ. Cum autem vinum esse debeat vnde cõficiatur sanguis Dominicus, oe-

A cesse est vt aqua miscenda vino non in tanta apponatur quantitate, vt vinum corrumpatur. Vnde extra de celebratione missarum dicitur ab Honorio ad quendam archiepiscopum: Perniciosus in tuis partibus inoleuit abusus, videlicet, quod in maiori quantitate de aqua ponitur in sacrificio, quàm de vino, cum secundum rationabilem consuetudinem Ecclesiæ generalis, plus in ipso sit de vino, quam de aqua ponendum. De conuersione autem illius aquæ quæ vino miscetur in altari, Innocentius tertius in cap. cum Marthæ, titulo de celebratione missarum, refert opiniones, quosdam scilicet dixisse, quod sicut vinum conuertitur in sanguinem qui fluxit de latere Domini, ita & aqua conuertatur in aquam, quæ cum sanguine B fluxit ex eodem latere. Alios verò tenere, quod aqua vino mixta, transiens in vinum, simul cum vino transsubstantietur in sanguinem Christi. Alios rursum, eo quod physici asseuerent, aquam non transire in vinum, sed eam iam vino mixtam posse per artificium rursum separari à vino, putare aquã nec in sanguinem transire, sed nec in alteram aquam, sed per se manere vino conuerso in sanguinem, & circunfusam prioris vini accidentibus cõsistere. Inter quas opiniones cum nullam planè reiciat, probabiliorem iudicari pronunciat illã, quæ asserit aquam cum vino in sanguinem transmutari, quæ sententia etiam consistere potest, etsi verũ C sit quod physici dicunt, aquam vino mixtam non conuerti in vinum. Alias enim duas opiniones esse improbabiles ostendit D. Thomas, in tertia parte quæst. 74. art. 7.

[HIC EST ENIM SANGVIS MEVS NOVI TESTAMENTI, QVI PRO VOBIS, &c.] Coniunctio, enim, addita apud Matthæum, quæ etiam in canone Missæ ex hoc loco additur in consecratione panis, reddit rationem eius quod dixit Dominus, *Bibite ex hoc omnes.* Videri autem posset hæc ratio esse absurda, vtpote potius inductiua ad contrarium, hoc est, ad nõ bibendum ex illo. Quia enim sanguis erat, ideo videri poterat ex eo non bibendum, quia sangui- D nis esus horrore plenus est, & in veteri testamẽto toties prohibitus. Videri ergo, inquam, posset absurdam esse hanc rationem, nisi cogitemus, Dominum iam respexisse ad ea quæ olim dixerat de necessitate & vtilitate sumptionis sui sanguinis, vt scribitur Ioan. 6. vt quemadmodum supra in hoc capite est annotatum, perinde sit quod modo Dominus dixit, ac si dixisset: Dixi olim vobis, quod nisi biberitis sanguinem filii hominis, non habebitis vitam in vobis: si vero biberitis eum, habebitis vitam in vobis. Bibite ergo ex hoc omnes. Nam hic est sanguis ille meus, quem qui digne bibunt, habebunt secundum promissionem meam, vitam ęternam. Et quidem pulchram rationem diuersi- E tatis, cur in veteri testamento esus sanguinis animalium quæ Deo offerebantur, & quorum caro comedebatur, fuerit prohibitus: in nouo verò testamento sanguinis noui agni bibitio præcipiatur, reddit D. Cyprianus in sermone de cœna Domini. Noua est, inquit, huius sacramẽti doctrina, & scholæ Euangelicæ hoc primum magisterium protulerunt, & doctore Christo primum hæc mundo innotuit disciplina, vt biberent sanguinem Christiani, cuius esu legis antiquæ authoritas districtissimè interdicit. Lex quippe esũ sanguinis prohibet, Euangeliũ præcipit vt bibatur. In quibus mãdatis A hoc maxime discernere debet Christiana religio, q sanguis animalium à sanguine Christi per omnia differens, temporalis tantum habet viuificationis effectum, & vita eorum finem habeat, & sine vlla reuocatione terminum constitutum. Ideoque ad obtinendam æternitatẽ non potest perficere, quod semel obrutum non surgit vlterius, nec aliqua ei superest virtus, quòd sine vlla spe præcisis radicibus, mors penitus extinxerit. Vita verò hominis licet aliquam habeat affinitatem cum sanguine, nõ tamen solo sanguine regitur, sed anima sanguini dat caloris & nutrimenti effectum, sicut & cæteris quæ in corpore sunt propria distribuit officia, & diuidit motus, & quasi talenta partitur. Nec oportuit vt sãguini humano sãguis pecudũ misce- B retur, quia vita rationalis hominis vitæ bestiali sociari nõ habet, sed omnino à fideliũ animis quasi sãguis impurus, detergenda est hæc carnalis opinio, ne putetur vita hominis eo modo transitoria quo vita pecudũ manescit, vel quod sãguis cõsubstantialis sit animæ, & necesse sit vtrũque superueniente suffocatione dissolui. Carne quidem animalibus similes sumus, sed vita dissimiles, ideoque quod commune cum eis habemus, nobis incorporare licenter possumus: quod vero dignitati nostræ non conuenit, & ab æternitate alienum videtur, à nobis subtilissimo legis iudicio separamus. Bibimus autẽ de sanguine Christi ipso iubẽ- C te, vitæ æternæ cum ipso & per ipsum participes, animalis vitæ peccata quasi sanguinem impurum horrentes & fatẽtes nos per peccati gustum à beatitudine priuatos & damnatos, nisi nos Christi clementia ad societatem vitæ ęternę suo sanguine reduxisset. Hæc ille doctè philosophans, quæ ob id prolixe hic visum est adferre, quod rationi illi qua Dominus ad bibendum suum sanguinem inuitat, bene conueniant. Porro pro illo: *Hic est sanguis meus*, Græce est, *τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμά μου*, vnde patet nõ solum quod dictio, hic, non sit aduerbium hoc loco, sed pronomen, verùm etiam quod pro pronomine masculino, hic, verti posset neutrum, hoc: D vt ita sit: *Hoc est sanguis meus.* Quæ versio magis conueniret ei quod præcedit: *Bibite ex hoc omnes*, vt iam eiusdem generis pronomen subiciatur, dicendo: *Hoc est enim sanguis meus.* Rursus pronomen neutrum, hoc, magis conuenit indeterminatæ demonstrationi substantiæ, qualem demonstrationem supra dictum est esse in his cõsecrationum verbis. Nam si dicas, *Hic est sanguis meus*, videtur sensus esse: Hic sanguis est sanguis meus. Certe D. Cyprianus in epist. ad Cæcilium legit, *Bibite ex hoc omnes, hoc est enim sanguis noui testamenti*, &c. Nec tamen male noster vertit interpres. Nam frequenter hoc modo, hic ponitur pro hoc, vt cùm Exodi 16. filiis Israel interrogãtib. de E Manna, Quid est hoc? respondit Moyses: Iste est panis, quem dedit vobis Dominus ad vescendum: cũ videretur dicendum, Istud est panis, &c. Additur in verbis Domini pronomẽ, meus, dicendo: *Hic est sanguis meus*; ad distinctionem huius sanguinis ad quẽ bibendum prouocat a sanguine animalium, quẽ bibere nec prodesset, nec licebat. Cęterum ob additum pronomen illud, duriuscule iam cohæret cum substãtiuo, *sanguis*, genitiuus, *noui testamenti*, quod in Græcis vitatur per præpositũ articulũ, τό. qui facit vt post nomẽ *αἷμα* sit repetẽdum *τὸ τῆς καινῆς διαθήκης*, id est, sanguis inquam noui testamenti. Addita est autem hæc pars ad distin

distinctioné eius sanguinis de quo dixit Moyses, vt scribitur Exodi 24. cum firmaret pactum inter Deum & Israelitas. Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum. Ad quæ verba hic est à Domino allusum, vnde pro fœderis, Septuaginta habent, vt est hoc loco, *διαθήκης*, & ad Hebr. 9. legimus, Hic sanguis testamenti quod mādauit ad vos Deus. Dicitur autem scripturæ phrasi sanguis fœderis vel testamenti, sanguis quo fœdus aliquod confirmabatur. Solitum enim erat antiquitus fœdera firmari sanguine solutū animaliū, quo significabant morti se facere obnoxium, morteque plectendum qui initum fœdus violasset. Et apud Romanos quidem mos fuit, vt in fœdere faciēdo porca feriretur, vt testatur illud Virgilij lib. 8. Æneidos: *Stabant, & cæsa firmabant fœdera porca.* Vnde & nomen, fœdus, à feriendo dictum putant quidam. In populo autem Dei per sanguinem & mortē animalium mundorum, quæ Christi typum præ se ferebant, fœdera inter Deum & populum firmabātur. Vnde Genes. 15. cùm Deus pactum suum cum Abraham erat firmaturus, de danda illi & semini eius terra Chanaā, iubet animalia aliquot mūda, quæ postea instituta sunt immolari in typū Christi, mactari & diuidi in duas partes. Et Moyses sanguine occisorum vitulorum confirmauit pactū inter Deum, & totum populū. Sic nunc dicit Dominus, suum sanguinem esse sanguinem testamenti, hoc est, qui fœdus & testamentum confirmet, sed nouum, ad distinctionem veteris testamenti quod confirmatum fuit sanguine vitulorum, in typū noui testamenti firmandi sanguine Christi. Cæterū quo intelligatur quomodo hoc loco accipiatur dictio *testamentum*, sciendū quod quanquam ea dictio Latinis significet propriè dispositionē hominis morituri, qua hæredes suorum post mortem bonorum nuncupat, in scripturis tamen frequenter ponitur simpliciter pro fœdere & pacto aliquorū inter se. Correspondet enim dictioni Hebraicę Berith, quam D. Hieronymus fere vertit in veteri testamento, fœdus vel pactum, aliquando testamētum, Septuaginta verò semper verterunt *διαθήκην*, qua dictione Græci vtuntur in ea significatione, quam apud nos propriè habet dictio *testamentum*, quanquam vox ea ex sese omnem significet dispositionem, cùm sit à verbo *διατίθημι*, quod est disponere, ita vt quoduis pactū & fœdus, quod est quædam dispositio, rectè dicatur *διαθήκη*, sicut & testamentum, eo quod si quis vocem magis sequatur quàm sermonis vsum, quicquid adhibitis fit testibus, testamentum rectè dici possit. Fœdera enim & pacta quo magis sint rata, sub testibus sanciri solēt, sicut & moriturorū extremę dispositiones, quę propriè testamenta appellantur. Itaq; & hoc loco nomen testamenti accipi potest simpliciter, pro fœdere, pacto, vel dispositione, quemadmodum accipitur ad Hebræos, cum de sanguine Mosaico dicitur: Hic est sanguis testamenti quod mandauit ad vos Deus, cum Hieronymus in Exodo verterit, fœderis, vt sit sensus hoc loco: *Hic est sanguis meus*, per quem nouum pactum & noua Dei erga homines dispositio confirmatur & sancitur. Sicut autē pactum inter homines initum continet quasdā conditiones ab vtraq; paciscentium parte seruandas: ita & pactū Dei cum hominibus, duplices cōtinet conditiones. Et ex parte quidē Dei cōtinet promissiones quibus promittit se fore Deū sui populi, & bona quædam illis largiturum. Ex parte vero hominum continet obseruationem mandatorū Dei quā ab illis, vicissim Deus requirit. Sic in fœdere quod initio Deus icit cum Abraham, promittit Deus se fore in Deum Abrahā & semini eius, hoc est, singularem eius se curam habiturū, & possessionem terræ Chanaā ei largiturum, multiplicaturum semen eius sicut stellas cœli, ac benedicturum in semine eius omnes gentes terræ: requirit autem vicissim, vt ambulet Abraham coram se, & sit perfectus, circuncidatq; carnē præputii in omni masculo domus suæ & seminis sui. Idē fœdus deinde renouauit Deus per Moysen in mōte Sinai cū toto populo Israelitico, promittens se eius populi fore Deum protectorē & gubernatorē, atq; terrā fluentē lacte & melle ei præbiturum, sed requirēs vicissim obseruationē mādatorum quæ per Moysen ei proposuit. ad quæ cum se populus voluntarie addiceret: dicēs: Omnia quæcunque dixerit Dominus, faciemus, & erimus obedientes, iā tū pactum inter Deum & eum populum perfectum erat, cōfirmabatur autē per sanguinē super altare & populum aspersum. Post hoc fœdus temporales continens pollicitationes, successit aliud Dei cum humano genere fœdus, aliaq; erga homines dispositio per Christum aperte hominib. promulgata, qua Deus etiam disposuit non Iudæos tantum, sed vniuersas etiā nationes terræ suscipere in suā gratiā, offerens per Christum omnibus hominib. peccatorum remissionem, ac largā spiritus sui impartitionem, ac tandem adeptionem vitæ beatæ & æternæ in regno cœlorum, sed vicissim ab hominibus, quò hæc consequi possint, requirens fidem in Christum, ac obseruationem mandatorū per Christum additorum. Quod quidē Dei fœdus spiritnales & æternas cōtinens promissiones, respectu eius quod per Moysen est initū, nouum dicitur fœdus, pactum & testamentum, quia illi iā antiquato & abrogato successerit, quanquā huius fœderis etiā prisci sancti fuerint participes, sed nō tam reuelate & tā patēti spiritu, atq; postea factus est mundus, per Christi aduentū, prædicationē & mortē. Huius noui fœderis sanguis Christi est cōfirmatiuus longe alia & perfectiori ratione, quā sanguis ille vitulinus fuit confirmatiuus veteris fœderis, nimirum quod sanguis Christi meretur hominibus apud patrem promissam hoc fœdere peccatorū remissionē & fœlicitatem vitæ æternæ, gratiam item spiritus sancti, qua quidem Dei mandata, quorum obseruationem hoc fœdere à nobis Deus exigit adimpleamus. Rursum quia securos nos facit de stabilitate & immobilitate huius erga humanū genus fœderis & dispositionis diuinæ. Si enim, inquit Paulus, cùm inimici essemus, recōciliati sumus Deo per mortem filii eius, multo magis recōciliati, salui erimus in vita ipsius. Et, qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo nō etiam omnia nobis cum illo donauit? Huic autem nouo fœderi accidit etiā propria ratio testamenti, secundū quam testamētū dicitur promissio vel dispositio hæreditatis, per intermediā testatoris mortem obuēturæ his qui nuncupati sunt hęredes. Nouo ītē hoc fœdere hæreditatis vitę ęternæ à Christo electis promissa & disposita, obuenire eis cœpit per mortem ipsius, per quā clausa catenus ianua regni cœlorū est aperta. Vnde ad hanc rationē testamētorum secundum quam Latinis propriè dicitur aliquid testamentum, & Græcis *διαθήκη*, alludens D. Paulus

in epistola ad Hebr. 8. Ideo, inquit, noui testamenti mediator est, vt morte intercedente in redemptio nem earum præuaricationum quæ erãt sub priori testamento, repromissionem accipiãt qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Vbi enim testamentũ est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamẽtũ enim in mortuis confirmatum est: alioqui nõdũ valet dum viuit qui testatus est. Sic & in epistola ad Galatas, Dei testamentũ cum hominis proprie dicto testamento comparat. Proinde hoc loco dictio, *testamentum*, accipi etiam potest nõ simpliciter pro fœdere, sed pro tali dispositione, quę secũdum receptum vocabulorũ vsum proprie dicitur Latinis testamentum, & Græcis διαθήκη. Huius autem noui testamenti secundum hanc rationem intellecti, sanguis Christi etiã est cõfirmatiuus, quia vt Paulus declarat, per effusum sanguinem & mortẽ Christi testatoris, dimissis peccatis obuenit electis promissa olim hæreditas vitæ æternę, quã adire ante illam mortem nemo poterat, ita vt vsque ad illam testamentum Christi necdum videretur ratum & efficax. Vtrouis autem modo accipiatur hic dictio, *testamentum*, sanguini tribuitur esse cõfirmatiuum noui testamenti, nõ corpori, quia sanguis mortis est symbolum, qua fœdus & testamentum proprie dictum, fit ratum & firmum. De hoc nouo fœdere & testamento multa prædixerũt prophetæ, vt Isaias cap. 54. 55. 59. 61. & apertissime Iere. cap. 31. De sanguine huius testamenti, de quo sanguine hic loquitur Dominus, vaticinator Zacharias, dicens; Tu quoq; in sanguine testamenti
Zach. 9. tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua. Quomodo sanguis Christi nouum hoc testamentũ erat confirmaturus, prædixit Isaias: Si, in-
Esaie 53. quit, posuerit pro peccato animam suam, videbit semẽ lõgæuũ, & voluptas Domini in manu eius dirigetur. Cæterũ pro eo quod habent Matthęus & Marcus; *Hic est sanguis meus noui testamenti*; Lucas (sicut & Paulus) habet: *Hic est calix nouum testamentũ in meo sanguine*. In quibus verbis verbum, est, quod in Græcis non est, sed subaudiẽdũ relinquitur, non commodo satis loco positum est. Dicendũ enim potius fuerat, *Hic calix est nouũ testamẽtum*, vel, vt legimus in Paulo, *Hic calix nouũ testamentum est*. Male autem in quibusdam libris legitur hoc loco, *Hic est calix noui testamenti*: sicut & non recte quidam illud, *nouum testamẽtũ*, accipiũt quasi sit accusatiui casus, explicantes sic, Hic est calix nouum testamentũ, subaudi, confirmans vel signãs (sic enim explicat Dionysius Carthusiensis) cum Græce sit, τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη, id est, hic calix, vel hoc poculum, nouum testamentum, subaudi est. Porro ex his verbis sic apud Lucam & Paulum positis, & Lutherus & Oecolampadius assertionis suæ defensionem venati sunt. Et Lutherus quidem præter alia absurda quę hinc nititur stabilire, colligit hinc nõ esse opus suscepturo Eucharistiam sese prius per contritionẽ & cõfessionem de admissis purgare peccatis, sed satis esse vt credat promissioni Christi de remissione peccatorum per Eucharistiæ susceptionem obtinẽnda. Sic autem argumentatur: Nouũ testamẽtum est promissio remissionis peccatorum, sed calix Christi & sanguis eius, Luca & Paulo testibus, est nouum testamentũ. Est igitur calix Christi promissio remissionis peccatorum, quare consequitur quod per eius cum fide susceptionẽ obtineatur remissio peccatorum, & proinde non est necesse ad

A dignam Eucharistiæ perceptionem, vt prius homĩnes per contritionem & confessionem peccata sint remissa, aut æquam ad eam suscipiendam accedat. Sed dicendum est certum esse, hanc locutionem: *Hic calix nouum testamentum est*, non posse accipi in proprio sensu, sed in eo quẽ clariora verba Matthæi & Marci indicant & exigunt. Siue enim calix dicatur accipi pro ipso vasculo potorio, de quo bibebant Apostoli, siue synecdochice pro sanguine in ipso poculo contento, non potest consistere vt sit in illis verbis propria locutio. Nemo enim dixerit propria locutione vasculum illud potorium fuisse testamentum nouum, quum incertũ sit an adhuc extet illud poculum, at nouum testamentũ æternum esse omnes testantur scripturæ, sed nec
B sanguis in calice cõtentus potest propria locutione dici testamentũ nouum, quia vnum tãtũm est nouum testamentum, & non multa. At Paulus in epistola ad Hebræos docet ex Ieremia, legem Euãgelicam esse nouũ testamentum: non est ergo sanguis Christi proprie nouum testamẽtum. Deinde apud Matthæum & Marcũ sanguis dicitur esse noui testamenti sanguis, non est ergo nouũ testamentũ, non magis quàm sanguis vitulinus fuit testamentum vetus. Postremum dictionẽ, *calix*, non posse hic accipi pro sanguine contento in calice, patet ex eo quod additur: *in meo sanguine*; quæ verba inepte erunt adiuncta. Non enim conciona fuerit oratio, si dixeris: Hic sanguis est nouũ testamẽtum in meo sanguine. Debet ergo calix propriẽ ac
C cipi pro ipso vasculo, quod certũ est propria locutione nõ fuisse nouum testamentum. Quocirca necessario fatendũ est, verba hæc non in proprio sensu accipiẽda esse, sed per tropum quendã. Proinde hic iam insurgit Oecolampadius, asserens in hac locutione, quam certum est esse impropriam, aut verbum, est, accipiendum pro significat, aut *nouum testamentum* pro figura noui testamẽti, atq; ex eo colligens similem etiam esse tropum in verbis Matthæi & Marci: *Hic est sanguis meus*, & ex consequenti etiam in illis: *Hoc est corpus meum*. Verum falsum est, aut verbũ, est, hic accipi pro significat, aut *nouum testamentum* pro figura noui testa-
D menti. Neq; enim sensus est: calix significat nouũ testamentum, aut est figura noui testamenti, sed significãdum est id quod clarius significatur apud Matthæum & Marcũ, nẽpe quod calix cõfirmet & ratificet nouum testamentum. Quia autẽ calix per sese non cõfirmat illud, sed per sanguinẽ Christi qui in eo continetur, ideo additum est, *in meo sanguine*, hoc est, per meum sanguinem. Sensus ergo est: Hic calix confirmat nouum testamentũ, idque per sanguinẽ meum qui in eo continetur. Proinde aduertere licet idem plane significari verbis à Luca positis, quod significatur verbis à Matthæo & Marco positis, & vtrobique asseri veritatem sãguinis Christi in calice, tantumq; abest, vt ista locutionis varietas quicquã veritati obsit, vt eandẽ nõ parum confirmet. Nam quod apud Lucam no-
E uum testamentum non possit accipi pro figura noui testamenti, vt vult Oecolampadius, patet ex Matthæo & Marco, apud quos certum est sic accipi nõ posse, cum dubitare nemo possit quin nouũ testamentum eo modo accipi debeat apud Lucam & Paulum, quo apud Matthæum & Marcum. Similiter quod nomen, *sanguis* apud Matthæum & Marcũ non possit accipi pro figurã sanguinis, vt ille vult, patet ex Luca & Paulo, apud quos certũ est

est ablatiuū *sanguine* pro vero accipi sanguine. In sani enim esset dicere nomen sanguis non apud omnes accipi eodem modo. Est autē, quo minus miremur modum illū loquendi qui est apud Lucam & Paulum, non dissimilis modus loquendi & alibi in scripturis, cum Genes. 17. circuncisio dicitur fœdus & pactum inter Deū & Abraham, seminisq; ipsius, quia scilicet circuncisio repræsentabat & confirmabat illud fœdus. Hoc est, inquit, pactum meū quod obseruabitis inter me & vos, & semen tuum post te: Circuncidetur ex vobis omne masculinum. Et postea. Eritq; pactum meu in carne vestra in fœdus æternū. Restat vt reliqua Christi verba tractemus, quibus specificatur quis sit de quo loquatur sanguis, & quæ eius efficacia, cum dicitur, *Qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Qui pro vobis effundetur*, inquit

B

Lucas, sicut de corpore dixit, *quod pro vobis datur*,

1. Cor. 5. *pro multis*, habent Matthæus & Marcus, vbi per multos quidam intelligūt significari omnes. Nam omnes homines multi sunt. Pro omnibus enim, teste Paulo, mortuus est Christus; quantū scilicet ex se erat, & quantū ad mortis eius sufficiētiā. Quia tamen Lucas singulariter dictum scribit, *pro vobis*, rectius per multos videntur intelligi electi tantum, pro quibus solis efficaciter sanguis Christi effusus est. Cæterū quia dicitur; *in remissionem peccatorum*, hinc rursum Lutherus colligit argumētum, quo probet Eucharistiā sumi in remissionem peccatorum, & proinde non opus esse præuia pœ-

C

nitentia, & peccatorū per pœnitentiā remissione, sed sufficere vt cum fiducia obtinēdæ remissionis peccatorum per Eucharistiam, accedat. Verum ad uertendum, Christum non dicere sanguinē suum bibiant bibendum esse in remissionem peccatorū, sed effundi aut effundendū. Non enim inquit, bibetur, sed effundetur in remissionem peccatorum. Promittit ergo remissionem per sanguinis effusionem, non per sanguinis bibitionem. Hæc enim vt dignè fiat, præsupponit iam obtentam peccatorū remissionem & purgationem siue per baptismū, siue per pœnitentiam, quemadmodū & scriptura

1. Cor. 11. docet, & Ecclesiastica traditio atq; obseruatio, & recta deniq; ratio. Scriptura quidem, quia Paulus dicit: Probet autem seipsum homo, & sic de pane il-

D

lo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat &

Ibidem. bibit indignè, iudiciu sibi māducat & bibit. Et rursum: Quicunque ergo manducauerit panem, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Ex his enim Pauli verbis sēper intellexit Ecclesia grauiter eū delinquere, qui cum conscientia alicuius admissi criminis ad Eucharistiam accedit, priusquam illud per pœnitentiā & confessionem purgauerit. quod præter alios plerosque patres aperte testatur D. Cyprianus suo tēpore quosdam id conquerens facere, quòd palam iam docere plerosq; longe iustius Cypriani verbis Ecclesia conqueri potest. Sic enim habet epist. 14. lib. 3. Dum in minoribus peccatis agant peccatores pœnitentiam isto tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad exhomologesim veniant, & per manus impositionē Episcopi & cleri, ius communicationis accipiant: nunc crudo tempore persecutione adhuc perseuerante, nondū restituta Ecclesiæ ipsius pace, ad communionem admittuntur, & offertur nomen eorum, & nondū pœnitentia facta, nondū exhomologesi finita, nondū manu eis ab Episcopo aut clero imposita, Eucharistia eis da

A

tur, cùm scriptum sit: Qui ederit panē, aut biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Sed nunc illi rei non sunt, qui minus scripturæ legem nouerunt. Erūt autē rei, qui præsunt, & hæc fratribus nō suggerūt, vt instructi à præpositis faciāt omnia cum Dei timore, & cū data ab eo & præscripta obseruatione. Eadē habet & epist. 16. eiusdem libri. Sermone vero de lapsis, prolixius agit de hoc abusu admittentiū peccatores sine pœnitētia iusta ad Eucharistiæ perceptionem, seueriter in eos inuehens. Emersit, inquit, fratres dilectissimi, nouum genus cladis, & quasi parum persecutionis procella sæuierit, accessit ad cumulum sub misericordiæ titulo malum fallens &

B

blanda pernicies. Contra Euangelii vigorem, contra Domini ac Dei legem temeritate quorundā laxatur incautis cōmunicatio. Irrita & falsa pax, periculosa dātibus, & nihil accipiēnbus profutura. Nō quęrunt sanitatis patientiā, nec ueram de satisfactione medicinam. Pœnitentia de peccatoribus exclusa est, grauissimi extremiq; delicti memoria sublata est. Operiuntur morientium vulnera, & plaga lethalis altis & profundis visceribus infixa, dissimulato dolore contegitur. A diaboli aris reuertentes, ad sanctum Domini sordidis & infectis nidore manibus accedunt. Mortiferos idolorum cibos adhuc pene ructantes, exhalantibus etiamnū scelus suum faucibus, & contagia funesta redolentibus, Domini corpus inuadūt, cu occurrat scriptura di-

C

uina, & clamet, & dicat: Omnis mundus māducabit carnē, & anima quæcunq; māducauerit ex carne salutaris sanctificat, quod est Domini, est immūditia eius super ipsum, & peribit anima illa de populo suo. Apostolus item testetur & dicat: Non pote- 1. Cor. 10.

stis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Nō potestis mensæ Domini cōmunicare, & mensæ dæmoniorū. Idē contumacibus & peruicacibus comminatur & denuntiat, dicens: Quicunq; ederit panem aut biberit calicem Domini indignè reus erit corporis & sanguinis Domini. Spretis his omnibus & contemptis, vis infertur corpori eius & sanguini eius. Plus modo in Dominū manibus & ore delinquūt, quam cum Dominū negauerūt. Ante expiata delicta, āte exhomologesim facta cri-

D

mina, ante purgatam conscientiā sacrificio & manu sacerdotis, ante offensam placatam indignantis Domini & minantis, pacē putant esse, quam quidam verbis fallacibus venditant. Non est pax illa, sed bellum. Hæc ille, multa spectantia eodē adiungens, ac varia miracula à se conspecta adferens, quibus declaratum est quam offenderetur Deus quod āte expiationem criminum quidam ausi fuerint sese communioni ingerere. Prolixū esset omnes aliorum patrum sentētias idem cum diuo Cypriano docētes adferre, ex quibus patet & quomodo locum illum Pauli omnes intellexerunt, & quæ fuerit semper Ecclesiæ traditio & obseruatio circa Eucharistiæ perceptionem. Vnū tantum addemus

E

Chrysostomum, qui præter alia quam plurima loca sic habet homil. 17. in epistolam ad Hebræos: Plurimi ex hoc sacrificio semel accipiunt in toto anno, alii bis, alii sæpius. Quid ergo est? Quos magis acceptabimus? Eosne qui semel, an eos qui sæpius, an illos qui raro accipiunt? Neq; illos qui semel, neq; qui sæpius, neq; qui raro, sed eos qui cū munda conscientia, qui cū mundo corde, cum vita irreprehensibili. Isti semper accedant. Qui vero tales nō sunt, neq; semel. Quid ita? quia iudicium

sibi

E

ba

sibi accipiunt, & damnationem, & supplicium. Et A non mireris. Sicut enim cibus naturaliter nutritorius existens, si in eum qui prauis cibis corruptus est incidat, omnia perdit, & corrumpit, & efficitur occasio morbi: sic etiam ista quæ ad hęc terribilia pertinent sacramenta. Hæc dicens, non ab vna in anno perceptione vos veto, sed volo semper vos accedere: sanctis hæc concessa sunt. Hoc etiam diaconus insonat in illa hora sanctos vocans, & per hanc vocem veluti maculas inspiciés. Sicut enim in grege vbi multæ quidē saluæ sunt pecudes, multæ autem scabie plenæ sunt, necesse est vt hæ prohibeantur à sanis. Sic etiam in Ecclesia: quoniá aliæ quidem sūt saluæ pecudes: aliæ autem vitiatæ: per hanc vocem prohibentur hæ ab illis: penetrans vbique per vocem illam tremendam sacerdos: sanctos vocans & attrahens. Quando enim dicit: San- B cta sanctis: hoc dicit: Si quis nō est sanctus, non accedat. Hæc ille: multis tamen causa breuitatis omissis in medio. Cæterum qualis semper fuerit obseruatio Ecclesiæ circa Eucharistię perceptionem, declarat celebre illud Ambrosii factum, qui Theodosium imperatorem peccatis obnoxium, ab altari prohibuit cōmunione: quousq; iusto tépore peccata sua pœnitentia & satisfactione expiasset. Cui simile narrat Eusebi⁹ lib. 6. Ecclesi. historię cap. 25. de Philippo imperatore: sic scribés: De hoc traditum nobis est, quod Christianus fuerit: & in die Paschę, id est, in ipsis vigiliis, cum interesse voluisset, & cōmunicare mysteriis: ab Episcopo loci non prius esse permissum, nisi confiteretur peccata sua, & inter pœnitentes staret, vllo modo copiā sibi C mysteriorum futuram nisi prius per pœnitentiam culpas, quæ de eo ferebantur plurimæ, diluisset. Ferunt igitur libenter eum quod à sacerdote imperatum fuerat suscepisse, diuinum sibi inesse metū & fidem religionis plenissimam rebus atq; operibus comprobando. Hæc ibi. Antiquā hanc Ecclesię obseruationem demonstrat etiam quod narratur lib. 8. histo. tripart. cap. 1. de Dioscoro & Eulogio monachis AEgypti, sacerdotibus sanctissimis. Dioscorus, inquit, non amplius centum monachis præsidebat. Qui cum presbyter esset, sacrificia faciens, omné perfectionem adhibebat, examinando & diligenter diiudicando accedétes ad sacra mysteria, D ita vt expiarent menté, & mali cuiuspiam conscientiam non haberent. Et adiungitur de Eulogio: Eulogius presbyter fertur præscientiam habuisse cogitationum quorumlibet ad se venientium, eorúq; delicta palam redarguebat, & quæcūq latenter cogitassent, sibi reuelata manifestabat. Qui vero aliquid mali gessissent, vel prauum consiliū habuissent, ab altari suspendebat; manifestans eis peccatum quod egerant, & diligētia purgatos rursus suscipiebat. Hæc ibi Sozomenus. Iam & recta ratio multipliciter satis conuincit, dignam Eucharistiæ sumptionem prærequirere obtentam per sacramentum pœnitentiæ peccatorum remissionem & pur E gationem. Primum enim si sacramentum Eucharistiæ institutum est ad obtinendam eius perceptione peccatorū remissionem, superfluū ergo erit sacramentum pœnitentiæ, quod secundam tabulam post naufragium rectè vocauit Diuus Hieronymus. Quorsum enim noua sacramento pœnitentiæ, si peccatorum remissio, ad quam illud valet, facilius & certius potest obtineri per Eucharistiæ perceptionem? Diuersorum autem sacramētorum diuersos oportet esse fines & proprios affe-

A ctus, proinde alius est necessariò finis & fructus perceptionis Eucharistiæ, & alius pœnitétiæ. Rursum quod Eucharistiæ digna sumptio prærequirat obtentam prius peccatorū purgationem, agnosce licet ex similitudine cibi corporalis. Hic enim non potest suscipi nisi ab eo qui viuit corporaliter: ergo similiter cibus Eucharistiæ spiritualis non potest rectè suscipi, nisi ab eo qui viuit spiritualiter: nec potest nutrire eum qui iam est mortuus illi vitæ ad quam nutriendam cibus iste sumitur. Non viuit autem, sed mortuus est spiritualiter quisquis criminibus & mortalibus peccatis est adhuc obnoxius, non potest ergo talis hunc sumere digne cibum, qui in vitę percipitur alimentū. Pręterea, sicut supra argumentatus est D. Chrysostomus, cibus corporalis per sese naturaliter existens nutri- B torius, si ab eo sumatur qui prauis corruptus est cibis, non nutrit, sed magis perdit, & morbi fit occasio: ergo similiter & hic cibus ex sua natura nutritiuus, si ab eo percipiatur cuius més adhuc est esca peccatorum vitiata, tantū abest vt nutrire eū possit, vt illius vitio, grauioris sit illi futurus occasio morbi & damnationis. Vnde dicit Augustinus lib. de Ecclesiasticis dogmatibus: Si més est in affectu peccádi, grauatur magis Eucharistiæ perceptione, quam purificetur. Sunt quidem quædā patrū sententiæ & precationes quæ in sacrificio missæ leguntur, quibus significatur ad peccatorum remissioné & mentis purificationem valere Eucharistiæ perceptionem: sed ea intelligi debent de peccatis leuioribus, sine quibus vita hæc etiam à iustis nō do C citur. aut de purgatiōne reliquiarum quæ ex grauioribus peccatis remanent in mēte, aut deniq, de purgatione occultorum peccatorum quæ cōscientiam effugerunt. Sicut enim nutrimentum cibi corporalis est necessarium corpori ad restaurádum id quod quotidie deperditur ex calore naturali: ita & cib. iste spiritualis ad hoc ex sua valet natura, vt quod quotidie in vita deperditur spirituali, manēte tamen vita, recuperet & restituat. Deperditur autem quotidie aliquid in nobis spiritualiter ex calore concupiscentiæ per peccata venialia. Ad horum ergo purgationem & remissionem, efficax est huius perceptio cibi. Purgantur enim & remittūtur venialia per feruorem charitatis, at húc feruo D rem reuocat & accendit digna Eucharistiæ susceptio. Proinde D. Ambros. in remedium quotidianę infirmitatis hunc cibum valere testatur, dicés lib. 4. de sacramētis cap. 6. Si quotiescūq; effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum funditur: debeo illum semper accipere, vt semper mihi peccata dimittātur. Qui semper pecco, semper debeo habere medicinā. at idē Ambrosius lib. 6. cap. 5. Quotidie, inquit, accipito, vt quotidie debito tuo indulgentiam petas. Et in Commentaria super epistolam ad Corint. Medicina, inquit, spiritualis est, quæ cum reuerentia degustata purificat sibi deuo E tum. Quæ omnia, manifestum est eum dixisse de purgatione & remissione peccatorum venialium. Cum autem in quadam Collecta precamur vt hoc sacramentum sit ablutio scelerum, aut hæc communio nos purget à crimine, & similia, intelligendum est, nos precari remissionem & purgationem criminum, quorum conscientiā nō habemus, aut purgationem reliquiarum quas relinquūnt admissa crimina, aut etiā robur ad vitāda scelera. Sic enim intelligi potest illud; Hæc nos Domine cōmunio purget à crimine, scilicet committendo. Sane

ad

ad occultorum criminum purgationem valere sacram communionem declarat illud, quod de Dionysio Alexandrino scribitur Ecclesiasticæ historiæ lib. 7. cap. 8. Is enim fratrem quendam animo dejectû, quod ab hæreticis olim baptisma suscepisset, cohortatur debere cõfidere communioni tã multi temporis, quã in Ecclesia consecutus erat per hoc quod Eucharistię à catholicis recepisset donũ. Et hæc quidẽ de Eucharistiæ sumptione, quomodo ad peccatorũ valeat, vel non valeat purgationẽ.

Cæterum quod dicitur; *sanguis effundetur in remissionem peccatorum*, communiter intelligitur de effusione facta in cruce, & rectè. Illa enim effusio facta est ad promerendam nobis remissionem peccatorum, & vt per eam fide & sacramentis nobis communicatã abluerentur peccata nostra. Duplici enim consideratione, effusus in cruce sanguis Christi peccatorum operatur remissionem, videlicet & ea ratione qua cõsideratur sanguis Christi meritorius fuisse nostræ purgationis, & ea qua consideratur esse veluti lauacrum, in quo per fidem & sacramenta baptismi & pœnitentiæ abluimur. Sciẽdum tamen Græca nõ habere futurum, effũdetur vel fundetur, sed verbum præsentis temporis, ἐκχυνόμενον, id est; qui effunditur: quod etsi communiter intelligatur positum pro futuro, & ideo dictum esse per verbum præsens, effunditur, quia iamiã sanguis erat in cruce effundendus, aut quia iam cœpta erat Christi passio per proditionem Iudæ: tamen rectè videtur etiam eo verbo intelligi Dominum significasse sanguinem suum tum effũdi in vltima cœna, cùm eum discipulis tradidit sumẽdũ, non tamen sic vt intelligatur, quemadmodũ quidam Lutherani, Dominum asserere suum sanguinem tunc effũdi ratione potationis. (Hoc enim volunt, quo bine iam rursum ostendant sanguinẽ sumi & bibi in remissionem peccatorum) quasi effundere idem sit quod infundere: sed ratione oblationis, nimirum quia etiam tunc sanguinem suum Christus Deo patri obtulit in remissionem peccatorum, quemadmodũ eum fecisse intellexit diuus Cyprianus, vt supra est dictum. In scripturis enim sanguinis effusio in remissionem, semper dicitur ratione oblationis sanguinis Deo factæ. Quòd autem de effusione sanguinis facta in cœna intelligi etiam debeat quod dicit Dominus, *qui effunditur*, manifestum videtur ex Luca, apud quẽ relatiuũ, *qui*, non potest referri ad sanguinem, sed deber referri ad calicem, vt manifestè patet ex Græcis, quę habent, τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. Poculum autẽ nõ dicitur effundi, nisi quia contentũ in poculo Deo libabatur: relatione tamen facta ad effusionẽ in cruce faciendam, cuius libamen cœnæ fuit repræsentatiuum. Certè Diuus Ambrosius declarat se legisse in verbis consecrationis verbum præsentis temporis *effunditur*, illudq; intellexisse de effusione quæ quotidie fit in sacrificio, cùm in verbis prius citatis dicit: Si quotiescunque effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum funditur, debeo illum semper accipere, &c. Effunditur ergo quotidie sanguis Christi, idq; ratione oblationis eius quæ fit in sacrificio missæ. Duplex est enim Eucharistiæ vsus, vt prius est insinuatum, nempe offerre & sumere. Et quidem sumptio eius fit directè in vitæ spiritualis conseruationem & augmentum: in peccatorum autem remissionem nõ fit nisi indirectè, & modo prius dicto. Oblatio vero et-

A iam directè in remissionẽ peccatorum, sed quatenus ipsa est rememoratiua eius oblationis & effusionis sanguinis quæ facta est in cruce, quæ oblatio sola fons est omnis remissionis peccatorum. Vnde in quadã Secreta oramus: Hæc oblatio nos quæsumus Domine ab omnibus purget offensis, quæ, in ara crucis immolata, etiam totius mũdi tulit offensam.

Quod si quæratur quomodo magis dicatur Eucharistia offerri in remissionem peccatorum quã sumi in remissionem, cum digna Eucharistiæ oblatio æque prærequirat obtentam prius remissionẽ peccatorum, atq; digna eius sumptio: dicendum quod sacerdos pro suorum quidem peccatorũ venialium remissione etiam quoad culpam, obtinẽda offert sacrificium, non autem pro peccatorum mortalium nisi oblitorũ remissione quoad culpã,
B sed tantum pro eorum iam remissorum quoad culpam pleniore remissione, videlicet etiã quoad pœnam, quæ remissa culpa adhuc frequenter manet persoluenda. Pro aliorum autẽ peccatis etiã mortalibus nõ solum quoad pœnã, sed etiã quoad culpam remittendis offert, pro quorũ peccatis remittendis certum est non proficere ipsius sumptionẽ: vnde in quadam pro fidelibus defunctis Secreta orat Ecclesia: Annue nobis Domine, vt animæ famuli tui hæc prosit oblatio, quam immolando totius mundi tribuisti relaxari delicta. Et supra auditũ est D. Cyprianũ deplorare quod quidam criminibus polluti auderent sacrã mensam accedere antè purgatam conscientiam sacrificio & manu sacerdotis.
C Et hactenus quidem quomodo sanguis Christi effusus est, & effundatur quotidie in remissionẽ peccatorum. Notandum autem quòd hæc pars; *qui pro vobis & pro multis effundetur*, &c. distinguat sanguinem Christi à sanguine animalium veteris legis. Sanguis enim ille vitulinus, de quo dixit Moyses: Hic est sanguis fœderis; effundebatur in vindictæ, cui trãsgressores pacti fierẽt obnoxij, protestatione: Christi vero sanguis in vindictæ promeritæ remissionẽ. Idem tamen ille vitulinus sanguis, vt apparet ex epist. ad Hebræos ca. 9. sicut & aliorũ quę offerebantur in lege sanguis animalium, effundebatur in populi expiationem, sed tantùm in expiationem corporalem, vt docet illo loco Paulus. Sanguis verò Christi in remissionẽ peccatorum, quam effusus in lege animalium sanguis adferre
D non potuit, vt docet cap. 10. eiusdem epist. Apostolus. Et hæc pro explicatione verborum Christi quæ ab eo in calicis traditione dicta Euangelistæ desc̃ripserunt. Neminem autem turbare debet, quod nõ eisdem omnino verbis nunc fiat cõsecratio calicis à sacerdotibus, quibus verbis Euãgelistæ traditum à Domino calicem descripserunt. non enim erat suit Euãgelistis tradere formam verbotum quibus calicis consecratio esset peragenda, sed tãtum quibuscunq; verbis rem à Domino significatã explicare, quod patet, quia non eisdem omnes, sed idẽ tamen significantibus traditum calicem significauerunt. De ea autem qua in consecratione cali-
E cis vtimur verborum præscripta forma, dixit Innocentius pontifex titulo de celebratione missarum cap. Cũ Marthæ. Credimus quod formam verborũ sicut in canone reperitur, & à Christo Apostolis, & ab ipsis eorum acceperunt successores. Sciendũ tamen, quod Græci, vt patet in missa Basilij & Chrysostomi, in consecratione calicis vtantur verbis à Matthæo perscriptis, nisi quod addãt ex Luca

pro

pro vobis: vnde videtur eam qua Latini vtuntur formam, nó esse à Christo traditam Apostolis, nec ab omnibus Apostolis traditã successoribus, (sic enim oportuisset illam apud omnes fuisse eandẽ) sed à quibusdam Apostolis, aut ab Apostolicis viris sic esse traditam, quibusdam dictionibus additis ob causas ex scripturis ad verba Matthæi. Dictio enim, *calix*, additur ex Luca & Paulo, idque non sine ratione, nimirũ vt intelligamus, sanguinẽ hic nobis proponi in potum, quod non significant verba Matthæi. Dicitur ergo: *Hic est enim calix sanguinis mei*; hoc est, calix continens sanguinem meum: sicut poculum vini dicitur quod vinum continet, quanquam aliqui malint hanc constructionem transitiuã intransitiuè accipere, vt sit sensus: Hic est calix qui est sanguis meus; vt dictio, calix, synecdochicè accipiatur pro contento in calice. Dictio, *æterni*, qua nouum testamentum distinguitur à veteri, ex epistola ad Hebræos, aliisq; scripturæ locis, in quibus dicitur de æternitate noui testamenti, videtur desumpta. Additur etiam *mysterium fidei*, quo significatur calicem hunc ratione sanguinis in eo contenti, esse rem mysticam & sacram, quæ sola fide percipi possit, videriq; potest hæc pars addita, tum vt fideles admonerentur nõ perscrutandum esse rem hanc sacram naturalibus rationibus, aliudque fide hic apprehendendum quam sensus indicat: tum vt monerentur hanc rẽ non detegendam & aperiẽdam infidelibus, vt quę esset mysterium fidei, & proinde solis communicanda fidelibus. vnde August. in sermonibus, quoniam aderant & ethnici auditores: cum de sacramento corporis & sanguinis Domini verba facit, dicere solet: Norunt fideles quid loquar. Habetur hæc oratio & apud Paulum 1. Timoth. capite tertio, ex quo loco videri potest desumpta, quando à diaconis præter alia requirit vt habeant mysteriũ fidei in conscientia pura: quo etiam videtur significasse Apostolus, diaconum, qui cũ episcopo ad mysteriorum fidei tractationẽ accedit, debere ea mysteria fidei apud se continere, nec temere ea apud quosuis efferre. Sicut autẽ verbis Christi descriptis ab Euangelistis, quædam in canone addũtur verba, ita & factis eius. Dicitur enim, eleuatis oculis in cœlum ad te Deum patrem: cum id nullus hoc loco scripserit Euangelistarum, sed desumptũ id videtur ex descriptione miraculi multiplicatorũ quinque panũ, vbi præter alia quæ nũc in cœna dicitur fecisse, etiã scribitur aspexisse in cœlum, nisi quis malit cum Innocẽtio existimare hãc partem desumptam ex Ioãne vbi Lazari describit resuscitationẽ. Nam & ibi Iesus gratias patri acturus sursum oculos leuasse scribitur. De calice dicitur in canone, accipiens & hunc pręclarũ calicẽ. Vbi additum adiectiuum, præclarũ, desumptũ est ex illo Psalmi: Calix meus inebrians quàm pręclarus est. Quod sequitur in Marco & Matthæo, de bibẽdo vltra ex genimine, id est, generatione vitis, supra in principio huius capitis est tractatũ, vbi &

A indicata est ratio, quare Dominus istud subiecerit post tradita sacramẽta corporis & sãguinis sui. Hoc tamen hic addendũ est, plerosq; huius temporis hęreticos multũ vrgere hæc Domini verba, quibus post porrectum sacrũ calicem dixit: *Non bibam de hoc genimine vitis*; volẽtes ex eo certũ esse, manere post consecrationem vinum, imo in calice nihil esse pręter vinũ, quia Dominus demonstrando, illud vocat generationem vitis, hoc est, vinũ. Quo loco ita gloriantur, vt in eo pręcipuum & fere vnicum ponant sui erroris fundamentũ. Quorum argumento vt respondeant quidã catholici, asserũt hæc verba non esse dicta à Domino post calicẽ sa-
B crum, sed post priorem illũ calicem cuius meminit Lucas, quem voluit alium esse ab isto, vt superius dictum est, proinde dicũt ab Euangelistis Matthęo & Marco hęc per recapitulationem esse scripta. At istud nõ patitur ordo horũ Euangelistarum. Cum enim nullius alterius calicis fecerint mentionem prætetquã sacri, quando dicitur, *ex hoc genimine*, nullus alius calix intelligi potest ab eis demonstratus, quã cuius meminerut. Itaq; alij bis similia verba dicta putãt à Domino, semel post calicem legalem, & rursum post calicem sacrũ: sed notãt illic dictum esse absolutè de genimine vitis, hic vero Mat-
C thæum dicentẽ Dominũ retulisse, *de hoc genimine vitis*, vt quod in nouo biberet testamẽto, plurimũ differre ostẽderet à priore potu, quasi per hoc genimen vitis, nõ cuiuslibet vitis generatio demõstretur, sed illius quæ dicit, Ego sũ vitis vera, vt interpretatur Origenes. Vide Dominũ Ruardũ in articulo de Transsubstantiatione. Verum hæc annotatio nõ est magni ponderis, cũ Marcus post calicẽ non habeat, de hoc genimine, sed tãtum *de genimine*, sicut Lucas. Proinde simpliciter dicendũ est, Dominum cum dicit, *de hoc genimine vitis*, non demõstrare præcisè id quod fuit in calice sacro, sed in genere vinũ quod fuerat in mẽsa, vnde & calix repletus fuit, quã etiãsub nomine vini cõprehẽdit, secũdum scripturę morẽ, quomodo Paulus Eucharistiam vocat panem quẽ frangimus, scilicet ratione substãtię quę prius fuit, & speciei quę remanet. Vnde patet quam infirmũ sit argumẽtũ illud, quo
D quidam transsubstantiationẽ panis & vini, quę fit vere in hoc sacramẽto, efficaciter probari posse putant, ex eo quod Christus ante institutionẽ Eucharistiæ, vt ipsi volunt, dixit apud Lucam, *non bibã de genimine vitis*; inferẽtes ex eo ipsum è calice sacro non bibisse de generatione vitis, ac proinde ibi vinum nõ fuisse; quod alioqui nõ esset verum quod prius dixit: *Non bibã de generatione vitis*. Primum enim vt demus hoc dictum esse ante consecrationem, quod tamẽ minus est probabile, tamẽ ex Matthæo & Marco omnino videtur etiam dictũ post calicis consecrationem. Deinde ex incertis, & quæ
E facile ac magis probabiliter reiici possunt, nullum dogma stabiliri potest, quin potius hæreticis occasio datur pertinacius retinendi suum errorem, cũ videant tam infirma argumenta contra se proferri.

PRAEDICITVR TRADITIO A DISCIPVLO FIENDA.

Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioan. 13. CAPVT CXXXII.

† ad edẽtibus

* ad vestrum me traditurus est.

Vũ hæc dixisset Iesus,[l] turbatus est spiritu,[m] & [b] discumbẽtibus eis, & † [c] mãducãtibus[a] illis,[b] protestatus est,[m] & dixit[b] Iesus:[l] Veruntamẽ, ecce manus tradẽtis me mecũ est in mẽsa.[m] Amen[d] amen[m] dico vobis, Quia vnus ex vobis tradet me,[b] qui mãducat mecum.[b] Aspiciebant ergo adinuicẽ discipuli, hæsitantes de quo diceret.[d] At illi cœperũt cõtristari, &[a] contristati valde, cœperunt singuli[c] dicere[b] ei singulatim:[c] Nunquid ego[a] sum Domine? At ipse respondens*

spondēt[c] ait[b] illis: Vnus ex duodecim[e] qui intingit mecum manum in ‖ paropside[a] hic me tradet,[b] & [l] filius quidē hominis vadit[c] secundùm quod definitum est, [&] [e] sicut scriptum est de eo. † [l] Væ autē homini illi, per quem [e] filius hominis △ [l] traditur: [a] bonum erat ei ‡ si natus non fuisset[l] homo ille.[a] Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Nunquid ego sum rabbi? Ait illi: Tu dixisti.[c] Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset.[d] Erat ergo recūbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cùm recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei. Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cùm intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. Et post buccellā tunc introiuit in eum satanas. Et dicit ei Iesus: Quod facis fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidā enim putabant quia loculos habebat Iudas, quòd dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diē festum, aut egenis vt aliquid daret. Cùm ergo accepisset ille buccellā, exiuit continuò. Erat autē nox. Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hoīs, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eū in semetipso, & continuo clarificabit eū.

‖ hoc catino † e verū tamen va ‡ a contradatur ‡ hoc si nō esset natus.

C[d]VM HAEC DIXISSET IESVS, TVRBATVS EST SPIRITV, & [b] DISCVMBENTIBVS EIS.] Lucas post illud; hic est calix nouum testamentu in meo sanguine qui pro vobis fundetur; subiicit Dominum addidisse: Veruntamen ecce manus tradentis me, mecū est in mensa. vnde cùm constet sermonem de proditore introductū post Eucharistiæ institutionem, constat etiam Iudā sacræ cœnæ interfuisse, & corpus & sanguinem Domini simul cū aliis sumpsisse, quemadmodum hinc colligit in multis locis diuus Augustinus. D. Hilarius tamen quia non aduertit Lucæ narrationem, sed solius Matthæi, asseruit Iudam non sumpsisse corpus Domini, eo quòd ante institutionē Eucharistię Matthæus introducat prædictionem proditionis, & quia Dominus dixit post traditum calicem: Non bibā de hoc genimine vitis, donec bibam vobiscū nouum in regno patris mei. Eo enim significatur, eos quibus Dominus tunc loquebatur, postea rursum bibituros cum ipso, quod nō cōtigit Iudæ. Sic enim habet D. Hilarius scribēs in Matthęum: Post quę Iudas proditor indicatur, sine quo Pascha accepto calice & fracto pane conficitur. Dignus enim æternorum sacramentorum cōmunione non fuerat. Nā discessisse statim hinc intelligitur, quòd cum turbis reuersus ostenditur. Neq; sanè bibere cum eo poterat qui non erat bibiturus in regno, cùm vniuersos tum bibēies ea vitis istius fructu, bibituros secum postea polliceretur. Hæc ille. Verùm ea quę mouetur ratio, non efficaciter cōuincit. Intelligendum enim sic hanc in duodecim illis Apostolis, ex quorum numero erat tūc Iudas, adimpletam promissionem, quomodo illa impleta est: Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicātes duodecim tribus Israel; nimirū quia Dei pręscientia nō reputabatur Iudas inter duodecim, sed magis Matthias, & quia quantum in Christo erat, Iudæ deputata fuit sedes regni cœlorum & cōsortium conuiuij cœlestis, sed ille se indignum his fecit. Dominus ergo sicut nō est dedignatus sui proditori abluera pedes, ita nec sacramenta sui corporis & sanguinis tradere, suo facto docēs prępositos Ecclesię, non debere a communione fideliū & sacramentorum participatione arcere peccatores quādiu adhuc occulti sunt, etsi sibi sint cogniti, & rursum demonstrans sacra hæc mysteria etiā ab indignis sumenda, nihil tamen eos hinc percepturos fructus, sed maiorem damnationē. Ac postremum ostendens bonis non obesse quod in Ecclesia cum malis necdum excommunicatis sacramenta participent. Cùm ergo post exhibitam pe-

A dum lotionem, & tradita sui corporis & sanguinis mysteria, & notatam Iudæ impietatē, ille perseueraret in concepto scelere, Dominus in genere prius notam impietatem, speciatim iam explicaturus: prius turbatus est spiritu, partim prę dolore ob insuperabilem Iudæ impœnitētiam, & hinc se cuturam eius perditionem: partim præ horrore & detestatione tanti sceleris, quod cōparatum cum beneficiis Christi iam exhibitis, apparebat magis detestandum. Vnde hác sceleris istius detestationem conceptam ex collatione eius cum exhibitis beneficiis, Lucas bene insinuauit, cū post traditū calicē dixisse Dominum refert: Veruntamen ecce B manus tradentis me, mecum est in mensa. Quasi dicat: Etsi meū vobis sanguinem bibēdum tradā, & iamiam sanguis is pro vobis sit effundēdus, tamen ecce manus eius qui iamiam me est traditurus, imò qui animo suo iam me tradit mecum est in mēsa. Pro quo alij tres cum solita asseueratione Dominum dixisse narrant: Amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Et addit Marcus; qui mā ducat mecum. In quibus verbis, duplex est criminis exaggeratio, nempe & ratione Apostolicæ dignitatis, & ratione cōmunionis mensæ, quæ etiā ethnicis sacra esse solet. Sensus ergo est: Verè dico vobis, quātumuis id videbitur vobis absonū, & ira C te videbitur, vnus ex vobis, quos ex omnibus elegi, & multis semper beneficiis affeci, qui etiam nunc eadem mecum vescatur mensa, me hostibus meis est traditurus à tantu scelere non abhoriēs, neque per Apostolicum honorem quo à me affectus est, neque per arctissimam quam mecum habet familiaritatem. Cœterùm quòd post hanc Domini prædicationē & protestationem, hoc est, denunciationem & asseuerationē cōtigit variè narratur ab Euāgelistis: at varia hęc narratio quomodo in ordinem aptum possit redigi, indicat ipsius Concordiæ contextus. Verisimile enim discipulos cùm hanc Domini, quē sciebant non posse mētiri, audissent asseuerationē, primum quidē, vt habet Ioannes, sese mutuo aspexisse, hęsitantes de quo D diceret, & ex vultus mutatione deprehēdere cupiētes eum qui sibi malè esset conscius. Cumq; hac ratione nō possent quicquā deprehēdere, qđ impudenti cōstantia cōceptum crimen Iudas dissimularet, tū verisimile est id accidisse quod narrāt Matthæus & Marcus nempe quòd cōtristati discipuli, ob amorem erga Dominū. & crimen detestādum, quo eorum collegiū erat dehonestādum, cœperunt singuli rogare Dominū dicendo; Nunquid ego sū Domine? idq; ideo, quia quāquā sibi bene essent cōscij, tamen metuebant ne sibiipsis parū

essent cogniti,non audentes suæ fidere cósciétiæ, sed cupientes Domini iudicio à solicitudine liberari.& rursum quia quisq; cupiebat Dñi testimonio suá innocentiá aliis esse probam, vt à criminis illius suspicione esset liber. Dominus auté absolutú proferens lenitatis exéplum, maluit suos ad tépus affici mœrore, quàm prodere proditoré, nihil non faciens vt ab impio cósilio resipisceret. Itaq; non aliud respondet quàm prius, sed tamé cum maiore emphasi & exaggeratione, Vnus, inquit, ex duodecim, qui intingit mecú manú in paropside, hic me tradet. Cùm enim prius dixisset; Vnus ex vobis, núc dicit quod magis púgit, Vnus ex duodecim. Et pro eo quod prius dixit; qui mádueat mecú; núc dicit, qđ etiá magis est exaggeratiuú; qui intingit mecú manú in paropside, hoc est, qui nó solùm in eadem mecú vescitur mensa, sed etiá eandem lácem mecú habet cómunem, quod est arctissimæ indiciú familiaritatis. D. Hieronymus intelligit Dominú his verbis propriè designasse Iudam, sic scribens in Matthçú: Primum dixerat, Vnus vestrum me traditurus est. perseuerat proditor in malo: manifestius arguit, & tamé nomé propriè non designat. Iudas cæteris cótristatis, & retrahentibus manum, & interdicétibus cibos ori suo, temeritate & impudentia qua proditurus erat, etiá manú cú magistro mittit in paropsidem, vt audacia bonam conscientiam métiretur. Itaq; intelligit solum Iudá tú cùm hęc Dominus diceret intinxisse manum, quia dicitur per tempus præsens; Qui intingit. At si solo Iuda intingente cum Domino manum, hæc dicta sunt à Domino ad designandum Iudá, ergo certú & manifestum signum agnoscendi proditoris datú fuit Apostolis, quos tamé vsq; ad exitum Iudæ cóstat non agnouisse quem Dominus vellet notare. Notandum ergo Gręca apud Matthęum habere tempus pręteritú, ὁ ἐμβάψας, hoc est, qui intinxit, quáquam apud Marcum sit tépus pręsens, ὁ ἐμβαπτόμενος, id est, qui intingit, sed quod circa exactá téporis rationem est accipiédum. Nó enim indicare voluit Dominus quid tum ageret Iudas, sed ad quantam familiaritaté admissus esset qui hoc crimen erat perpetraturus, pertinuitq; illud; Qui intingit mecum; ad omnes Apostolos, sicut & illud; Qui mádueat mecum; nec dictú illud fuit pro signo agnoscédi proditoris, sed pro criminis exaggeratione. Videri autem potest Dominú cum emphasi quadam manus intulisse méntioné, quod per manú fiat traditio, quasi diceret: qui mecú manú iam immittit in patina, ac summá amicitiá pręse fert, hic mox eadem manu me tradet. Significant hác exaggerationem magis verba illa Lucæ: Ecce manua tradentis me, mecú est in mensa. Cùm autem huiusmodi exaggeratione sceleris bis repetita nú corrigeretur Iudas, subiicit Dominus de ipsius vltione, vt quem pudor non vicerat, denuntiata emendarét supplicia, & simul addit, quod ad suipsius & aliorum Apostolorum faciat consolationem. Ad sui enim & bonorú Apostolorum facit consolationem, quod dicit: Filius hominis vadit, ad mortem scilicet, secundum quod definitú est, ab æterno scilicet à patre, sicut scriptum est de eo per prophetas. Id enim & Christo & Apostolis erat solatio, quod recordabátur & aduertebát Dei ordinationé scripturis etiam expressá ita exigere vt in mortem traderetur filius. At ne ob huiusmodi Dei patris ordinationé, à culpa & supplicio crederetur proditor esse immunis mox subiecit: Veruntamen væ homini illi per qué traditur. Deus enim sua ordinatione non impulit Iudá ad traditioné, sed pręuidés eius malitiá seruire posse gloriæ suæ, ordinauit ea vti ad gloriá suá. Causam auté reddit cur væ illi cóminetur, dum adiicit: Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Quibus verbis Origeniacú quid significari videtur, quasi homo ille fuerit antequá nasceretur, qa nulli potest bene esse, nisi ei qui fuerit. Sed, vt annotauit D. Hieronymus, simpliciter accipiendú est significari, multo melius esse non subsistere quá malè subsistere: vnde pro verbo, erat rectius verteretur, esset, vt sit: Bonú esset ei, si nó fuisset natus homo ille. Sic enim nó significaretur fuisse antequam nasceretur. Sensus ergo est: Melius esset ei, non fuisse natú omnino, quàm sustinere eam quę ipsum manet vltioné. Euthymius & Caietanus intelligút hác Domini sentétiá de natiuitate ex vtero, vt sit sensus: Bonú erat vel fuisset ei, si cú erat in vtero matris suæ omnino non fuisset editus in lucé, sed mortuus tunc fuisset, & sepulchrú ipsius vterus matris extitisset. Si enim túc mortuus fuisset, non incidisset tantá & talem condemnationé, quantá & qualem natus propter immensum proditionis scelus erat excepturus. Notandú autem, quod nó simpliciter dicitur: Bonum esse vel fuisse, si nó fuisset ille natus, sed bonú, inquit, erat ei. Diuinæ enim gloriæ illustrandæ, & nostræ saluti procurádæ bonum erat natú fuisse illum: sed illi bonú nó erat, si cósideretur pœnæ grauitas quá erat excepturus. Nam alioqui etiá simpliciter bonum erat ei, natum esse, sed illius pœnæ & condénationis consideratione bonum ei nó erat; quod nihil est aliud quàm dicere, quemadmodum iá est dictum, melius ei esse nó subsistere, quàm malè subsistere.

RESPONDENS AVTEM IVDAS QVI TRADIDIT EVM, DIXIT: NVNQVID, &c.] Mira Iudæ hic insinuatur impudentia, vt qui inter alios nó dubitauerit interrogare, nú ipse esset eú proditurus, cùm satis aduerteret ex verbis Domini, nó latere eú quis esset se traditurus. Sed quæstio hic oritur, quó ex respósione Domini dicétis Iudæ: Tu dixisti; nó intellexerint Apostoli qué Dominus notare voluisset. Nó intellexisse enim patet satis ex Ioannis narratione. Ná quod quidá dicút Dominú obscurius locutú, & illud: Tu dixisti, variè posse accipi, nec apertè significasse Iudá esse eum qui proditurus esset Dominú, firmum nó videtur. Apparet enim ex Hebręa phrasi illud: Tu dixisti; fuisse affirmátis illud quod quęrebatur. Ná postea pro eo qđ Matthęus dicit Dominú Caiphę quærenti num ipse esset Christus, respódisse: Tu dixisti. Marcus eú dixisse scribit, Ego sum. Sic & Pilato Dñm interroganti num ipse esset rex, respódit Dominus, tu dicis, qa ego sum. Vnde apparet ex recepta phrasi, illud quod modò respódit Dominus Iudæ: Tu dixisti; perinde valuisse ac si dixisset, Tu es. proinde dicendú videtur Dominú istud sic dixisse voce submissa, vt turbati discipuli nó aduerterét, nec intelligerent qđ Dñs respóderit. Verisimiliter enim credi potest Matthæum hanc de Iuda narrationé intulisse, & vt Iudæ admirandam indicaret impudentiam, & significaret Dominum non tantùm cognouisse quòd vnus ex duodecim se esset traditurus, sed etiam quis ille esset ex duodecim. Nó enim est probabile, quòd quemadmodú narratio Matthæi videtur insinuare, Iudas postquam

postquam alij omnes interrogassent; Nunquid ego A sum Domine;& postquam deinde Dominus subiecisset;qui intingit mecum manum;tum demũ velut à Domino notatus,etiam interrogauerit:Nunquid ego sum;sed magis crediderim Iudam inter reliquos etiam interrogasse,Matthæum verò huiusmodi narrationis seruasse ordinẽ, vt postquam Dominum dixit semel & iterum significasse se scire inter duodecim esse suũ proditorem:deinde etiam subiiceret Dominũ non ignorasse quis ille esset ex duodecim,sicq; eius omniscientiã & mirabilem lenitatem congruo ordine nobis cõmendaret.Nam alioq nõ video quomodo potuerint ignorare Apostoli qs à Domino futuræ notaretur proditionis.

ET IPSI COEPERVNT QVÆRERE INTER SE, QVIS ESSET EX EIS, QVI HOC, B FACTVRVS ESSET.]Cùm primum Apostoli vt habet Ioannes,aspexissent sese mutuo,hæsitantes de quo Dominus loqueretur,& deinde,vt habent Matthæus & Marcus, singuli de se Dominũ interrogassent,nec vtraq;hac ratione deprehenderent tanti sceleris authorẽ,tum cõuenienti ordine rectè intelliguntur tertiò inter sese disquirere cœpisse,quis esset is quẽ Dominus notabat, vt habet Lucas,si fortè per collationẽ mutuã,ex signis quibusdam & coniecturis intelligere possent proditionis autorem.Cùm nec hac ratione deprehenderetur autor,vt erat minime suspiciosus & simplex Apostolorũ animus,& studiosè tecta Iudæ hypocrisis,tum demum id accidit quod habet Ioãnes, C vt sibi recumbẽti in sinu Iesu ob nimium dolorẽ conceptum ex prædictione mortis & proditionis Petrus innueret,& ad quærendum de proditionis authore instigaret. Præ nimio enim erga Christũ amore & zelo Petrus tenebatur summo desiderio cognoscendi proditorem,insurrecturus in ipsum agnitũ, & conatum eius prohibiturus:verebatur tamen per seipsum Dominũ interpellare,metuẽs ne vt aliquoties sibi acciderat, immodicum eius studium à Domino seuerè corriperetur:pinde per illum statuit Dominum interpellare, quẽ sciebat singulariter à Domino diligi,quẽmq; iam videbat proximum Domino assidere,& ea magna familiaritatis fiducia etiã in sinu ipsius recũbere. Innuit D ergo huic Simon Petrus,& ipso nutus signo,quodammodo dixit ei:Quis est de quo dicit? Nõ enim quod in nostra lectione dicitur,innuit & dixit,sic est accipiendum quasi prius Petrus innuerit,& deinde etiã verbis illum sit allocutus,sed dixisse intelligendus est,quia ipsum nutus signum pro sermone & verbis illi fuit. Græca enim habẽt:Innuit ergo huic Simon Petrus vt interrogaret quisnam esset de quo diceret.Cæterùm cùm omnes suos diligeret Dominus,Ioannem tamen eximiè & singulariter inter omnes diligebat,ita vt singularis ei familiaritatis & dilectionis exhiberet signa,primùm ob singularem eius castitatem,cuius à puero dicitur,teste Euthymio,tantam habuisse curam,vt ne E turpem quidem cogitationem vnquã in cor suum ascendere permiserit,ideo etiã virgo postmodum cognominatus est. Deinde propter eximiã animi eius modestiam & dulcedinem,quæ & castitatem eius ornabat, & Christo eum simillimũ reddidit, qui de se dixit:Discite à me qa mitis sum & humilis corde. Postremùm quia & ipse Ioannes Christum singulari quodã prosequebatur amore. Certè vt illius nobis commendat castitatem,quòd illi postea Dominus suam virginem matrem cõmendauit:ita eiusdem erga Christum dilectionem singularem ostendit,quòd solus è discipulis in afflictionibus magistri permanserit donec spiritũ emisisset.Eandem dilectionem,sicut & eiusdẽ mãsuetudinem ac dulcedinem,spirãt epistolæ ab eo scriptæ,plenæ dilectionis & omnis dulcedinis. Rursũ ipsius modestiã & animi humilitatem declarat illud,q in suo Euangelio,vt hoc loco & alibi, magnifica quædam de se scripturus, suũ nomen cõticet,circumlocutiuè se notans,& nõ dicens:Discipulus qui diligebat Iesum,sed quem diligebat Iesus. Non enim iactantiæ tribuẽdum est,quòd cùm alij Euangelistæ prætermiserint hãc de ipsius recubitu ĩ sinu Iesu & signo illi singulariter dato historiam,ipse eam de se scripserit, sed quoniã in alijs B Euãgelistis desiderari poterat, quomodo Iudas egressus sit è cœna & aliorum Apostolorum cõsortio,eãq; post alios Euãgelistas scribere susceperat, quæ in eis desiderari videbãtur, necessariò in horum narrationem incidit.De offula enim Iudæ data postquam ille ingressus est,dicendũ erat,ac proinde etiã de suo recubitu & interrogatione,quæ occasio fuit datæ offulæ. Porrò quod dicitur Ioãnes recubuisse in sinu Iesu, non sic est proculdubio accipiendum, quasi accubuerit mensæ sedẽs in sinu Domini,nec sic rursum accipiendum videtur quomodo Faber voluit,qui quoniam rusticanũ nimis fuisse indicat si in sinu Iesu discipulus grandæuus incubuisset,quomodo dormiturientes puluino incũbũt,putat hoc recubitu nihil aliud significatũ, quàm quòd ppius multo quàm cæteri sese Domino acclinarit,vt propemodũ pectori & sinui eius incumbere videretur,sicut solent qui narrãtẽ aliquem audiũt attentius,aut aliqd rogare secretius ex altero desiderãt.Hæc enim intelligẽtia coactior est, & à verborum significatione nimis recedens. Cùm autẽ pro eo quod hic dicitur discipulus recubuisse ĩ sinu,postea dicatur recubuisse suprà pectus Iesu,aut,vt Græca habent,incidisse super pectus,intelligendũ relinquitur Ioãnem caput suum inclinasse super pectus Iesu,ibiq;quieuisse,Christo fortè altero suo brachio caput ipsius amplexante, atq;ob id dicitur in sinu Domini recubuisse,quia D pectus ad sinũ pertinet,& alioqui cũ caput Ioannis quiesceret super pectus Iesu,brachiũ ipsius fortè fuit in inferiori sinu ipsius Domini. Quod autẽ in sinu & supra pectus Ioannes recubuit,inqt Beda,non solum fuit præsentis amoris indicium,sed etiã futuræ rei signũ,quod scilicet inde vocẽ sumeret quã postmodum cũctis seculis inauditã emitteret. Pectoris enim sinus,sapientiæ est secretum.

Ioan. 21.

Ioannes quare dilectus.

Ioan. 19

RESPONDIT IESVS: ILLE EST, CVI EGO INTINCTVM PANEM PORREXERO.]Proprium traditoris necdum exprimit nomen,sed charissimo discipulo panis intincti signo suum Dominus prodit proditorem,idq;cõuenienter.Hoc enim signo & Ioanni ostendebatur maxima E pditoris impudentia ac ingratitudo,& Iudas rursum prouocabatur ad pœnitẽtiam priusquam potestas ei fieret perpetrandi sceleris,& alijs Apostolis occultum adhuc Iudæ crimen studiosè tegebatur.Quis enim crederet Dominũ post notatum semel & iterum suum proditorem,idq;cum spiritus turbatione,rursum ei huiusmodi beneuolẽtiæ exhibiturum signum,vt intinctum à se panem porrigeret ipsi?Cõuenientẽr etiã ob id hoc signo ostensus est à Domino proditor,quia hoc signo,quemadmodum suprà demonstrauit apud Ioannem Do

Ioan. 13. minus scriptura proditorē notauit, dicēs: Qui man- A ducat mecum panem, leuauit cōtra me calcaneū suum. Saluator, inquit Cyrillus, nullum aliud signū dedit, quàm quod Propheta prædixerat: qui Psal. 40. manducat panem meum, magnificauit super me supplantationem. Tinctum enim panem dedit, vt ex hoc ostenderet illum esse qui aduersus se calcaneum suū leuauerit. Hæc ille. Cæterùm tinctio panis bene etiam conueniebat ad significandum tinctam & infectam ipsius mentem. Quòd autem post acceptam à Christo buccellam vel offulam, (Græcis enim est ψωμίον) introiuit in eum satanas, nō fuit causa ipsa buccella, sed peruersitas accipientis. Quoniam enim hoc beneuolentiæ indiciū debuisset Iudam à suo reuocare proposito, ille verò B cōtrà obstinato in malum animo, perfricta fronte contemnens Domini & conscientiam, & benignitaté, accipere ausus est de manu Domini signū amicitiæ: hinc iusto Dei iudicio iam factum est vt totus permitteretur potestati satanæ, illeque in eo pleniorē acciperet potestatem, quod significatur per hoc quod dicitur intrasse in eū satanas. Nam prius quidem Ioannes dixit tantùm, quod diabolus misisset in cor Iudæ vt traderet eum, veluti suggerens ei traditionem: nunc verò dicit satanam in eum intrasse, quia perfectius iam illius occuparit animum, & ex impio reddiderit insanabilem. Post C acceptā ergo buccellam introiuit in eum satanas, ita vt introitum buccellæ in os & ventrē secutus sit statim introitus satanæ ī cor, sed ex vitio ipsius Iudæ, qui sic se habuit ac si diceret: Vtcunq; velis me deterrere, & lenitate tua abstrahere ab hoc facto, maneba tamē in instituto meo, exequar quod proposui. Non fuit autem proculdubio, vt & Augustinus annotauit, panis iste intinctus Eucharistia, cùm hanc, vt ex Luca patet, omnes acceperint ante sermonē de proditore. Tamen ex eo quod in Iuda accidit, discimus quantum sit malū de men sa Domini sacrum accipere panem cum conscientia adhuc sceleribus & proposito peccandi coinquinata. Et hunc enim panem de sua mensa Dominus porrigit in signum amicitiæ, proinde qui fingens cum Domino amicitiam inter fideles hūc D accipit panem, non pascitur eo, nec viuificatur, sed 1. Cor. 11. diaboli magis mancipium efficitur, iudicium sibi manducans secundùm Paulum.

ET DICIT EI IESVS: QVOD FACIS, FAC CITIVS. HOC AVTEM, &c.] Græca non habent: Et dicit ei Iesus, sed, Dicit ergo ei Iesus, quia scilicet iam satanas post buccellā intrasset in eum, eumq; totum possidens impelleret & sollicitaret ad facinus, ideo dixit ei. Quod facis, fac citius. Quod facis animo, fac citius cū ipso opere. Quibus verbis significauit Dominus & potestatem nullam esse Iudæ vel diabolo contra se nisi ex sua permissione; quia nō prius quod animo faciebat Iudas, opere facere potuit etiam iam à satana E possessus, quàm illi Dominus dixisset, fac: & deside rium itē subeundæ pro nostra salute passionis, cùm dicit, Citius, significauit. Quod autē dicit, fac, non adhortantis est, sed permittētis, quomodo & illud, Soluite templum hoc. Caietanus tamen subtiliter intelligit dictū per præceptiue, Fac citius, vt scilicet accipiatur Dominus præcipere non vt faceret Iudas quod faciebat, sed circunstātiam temporis significatam per aduerbium, citius, vt scilicet tēpore illo à Deo decreto faceret, quod animo faciebat. Quāuis enim Deus nō præceperit Iudæ vt faceret, præcepit tamen vt tali tempore faceret quod faciebat animo. Diuus Cyrillus autem intelligit hæc verba dicta nun Iudæ, sed ipsi satanæ, q dictus est intrasse in illum, eiq; dixisse Dominum, fac citius, velut prouocantem ipsū ad pugnam in qua diabolum erat superaturus. Indum est, inquit, modò ab ipso Euangelista, ingressum fuisse in cor Iudæ diabolum, cui nunc Christus quia totū hominem possederat, dicit: Quod facis fac citius, id est, tuū opus quod semper facere tibi cordi est, fac citius, ô diabole. Prophetas occidisti, Iudæorū animos ingressus: lapidib. eos petiuisti qui salutatem Iudæis doctrinam ministrabant: nemini qui à Deo esset missus pepercisti, magna i omnes atrocitate vsus fuisti: veni post illos ego, nec ignoco te nequaquam quiescere posse, quare quod solitus es facere, nūc quoque facito. His verbis cùm explicauerit illud: Quod facis; deinde explicans eam partem: Fac citius; tandem sic habet: Minantis magis quàm hortantis hæc est oratio. Nam quemadmodū si vir fortis, aduersus quem fremens quispiam feratur, ipse verò viribus suis fretus, casurum illum non dubitet, magna voce minitans dicat: Quod facis, fac citius, vt meæ dexteræ vires experiaris, non properantis mori verba esse diceremus, sed præscientis potius qd cadet aduersarius: sic Dominus noster Iesus Christus velocius currere diabolū ad ea quę præparauit iubet, vt citius victus atq; vinctusā tyrannide sua orbē dimittat. Hæc Cyrillus, subtiliter quidem, sed extra Euangelistæ intentionē. Nā ad Iudā hæc verba referēda esse patet ex eo quod subnectitur: Hoc autem nemo sciuit discumbentiū, ad quid dixerit ei, &c. Itaq; cùm Dominus videret destinatam Iudæ malitiam, eumq; nec pudore, nec metu flecti posse, ac rursum animaduerteret illum non abesse à periculo, quòd iā penè Apostolis proditus esset, ablegat eum sua hac siue permissione, siue iussione, à conuiuio & Apostolorū cōsortio, & patrandi facinoris potestatem facit, dicēs: Quod facis, fac citius. Dubium autem quomodo Ioānes dicat, neminē discumbentium intellexisse cur id Dominus ei dixerit, cùm iā dixisset illum esse suū proditorem cui intinctum porrigeret panem, ex quibus verbis facilè erat intelligere cur istud ei nunc diceretur. Sed dicendum, Dominum sicut à Ioanne recumbēti super pectus secretò fuit interrogatus, ita etiā secretò ei signum illud proditoris agnoscendi dedisse. Cùm autē subiicitur: Hoc nemo sciuit discumbentium; intelligi potest Ioannē sese voluisse excludi, sicut & Iudam excludendum esse, reliquos intelligendum. Is enim procoldubio vt erat sibi conscius, intellexit, cur id Dominus ei diceret: Aut si etiam Ioannes nō sciuit, ad quid nominus illud diceret Iudæ, intelligendum est mentem Ioānis ita fuisse mœrore & diuina voluntate detentam, vt signū agnoscendi proditoris sibi datum scecerò, tunc non satis aduerteret & intelligeret, aut si intellexit, non existimauerit tamen tunc instare, vt scelus illud perficeretur à Iuda. Alioqui enim quomodo non zelo accensus cōtra proditorem, certo illum indicasset, & eum eo in illum insurrexisset? Certè sicut Matthæus supra dicēs Dominum Iudæ quærēti num ipse esset, respondisse: Tu dixisti; tantum significare voluit, Dominum etiam in indiuiduo præsciuisse proditionis authorem, eumq; tunc expressisse, quanquā vt submissè loquebatur, à turbatis apostolis tunc nō aduerteretur quid diceretur, cū eius postea recordarētur: ita

ita credi probabiliter potest, Ioannem hac sua uat A ratione significare voluisse, Dominum nõ in genere tãtum agnouisse proditorẽ, sed sibi eum in indiuiduo ostendisse, quanquam, quia ipse turbatus esset, & Dominus submisse loquebatur, non satis intelligeret Domini verba, quorum postea deposita turbatione recordatus sit. Cęterũ eo quod apostoli verba Domini nõ intellexerint, sed ea in meliorem partẽ sunt interpretati, declaratur & quãta fuerit Iudę hypocrisis, & quæ fuerit apostolorũ simplicitas & probitas minimè suspiciosa, & rursum quãta Christi semper erga Iudã benignitas. per hæc enim factũ est, vt suspicio proditionis nõ posset in cuiusquam descẽdere mentem. Cùm autem Ioannes non simpliciter subiiciat, Iudã post hæc exisse continuò, sed dicat: Cùm ergo accepis- B set buccellã, exiuit continuò; videri potest notare voluisse, perditi hominis nullis officiis superabilẽ crudelitatem & malitiam. Adiicit & tẽporis quo exiuit qualitatem, dicẽs: Erat autem nox: siue ad exaggerationem impietatis Iudæ, vt quem neque temporis intempestiuitas retraxit à suo impetu, vt vult Diuus Chrysostomus: siue potius ad significandũ tẽpus cõueniens fuisse sceleri perpetrando, atq; correspõdisse dispositioni mẽtis Iudæ, vt quæ auaritiæ tenebris fuit obcæcata, seséque iam exeũdo à Christo subduxit à vera luce. Nec frustra, inquit Cyrillus, dictum mihi videtur, cõtinuò illum exiuisse. Magnas enim diabolus ad imperã C dum eis quos omnino iam cepit, possidet vires, cogere videtur ad opus etiã nolentes. Timet (vt credo) diabolus, ne morando locus pœnitẽtiæ detur, & quasi à temulentia mentem suam rectius cogitans homo eripiat, hac de causa festinat & ĩpellit. Hæc ille. Et hactenus de his quæ pertinent ad prędictionem proditionis, & demonstrationẽ proditoris. In quibus, quod ad morum ędificationẽ attinet, quædam obseruanda sunt in Apostolis, quędam in Christo, quædam postremum in Iuda. In Apostolis monemur non facilè de aliis sinistrè suspicari, sed dubia in meliorem accipere partẽ: de

Rom. 11. nobisipsis timere, etiam si nobis non simus malè conscij, iuxta illud Pauli, Tu fide stas, noli altum sapere, sed time. Postremùm, quomodo & nos, si malus quispiam & nocens in nostra deprehẽda- D tur congregatione, perturbari & dolere oporteat, & quòd ille Deum offẽdit, & quòd sanctorum integritatem, quãtum in se est, sua prauitate labefactat & dehonestat, ac corrumpit. Quod cùm Corinthij posthabuissent, admissa à quodam fornicatione ea quæ nec inter gẽtes audiebatur, fuerunt

1. Cor. 5. vehemẽter à Paulo increpati: Et vos inquit, inflati estis, & non potius luctũ habuistis, vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. In Christo monemur eius patientiæ & benignitatis, qua etiam inimicis nostris benefaciamus. Et rursum, vt peccatis occultis mederi quidẽ monẽdo studeamus,

Eccl. 1. & 7. prodamus autem minimè. In Iuda verò discimus, quàm cęcum, impudentem, & obstinatum reddat auaritia eum, cuius semel animum occupauit. Et E rursum, quàm verè dixerit Ecclesiastes: peruersi difficilè corriguntur. &: Nemo potest corrigere quem Deus despexerit. Postremùm, quomodo in diaboli incidant potestatẽ, qui Dei variis modis inuitantis ad resipiscentiam, obstinato animo pergunt contemnere benignitatem & lenitatem.

CVM ERGO EXISSENT, DICIT IESVS NVNC CLARIFICATVS EST.] Clarifica- A ti hic & in sequẽti toto Christi sermone accipitur pro glorificari. Est enim Græcis verbum δοξάζω. Mirum autẽ quomodo nunc se dicat Dominus glorificatũ, cùm iãdudum per miracula fuerit glorificatus: nũc verò instaret summa eius per crucẽ variásq; ignominias humiliatio. D. Augustinus intelligit Dñm se dicere nunc glorificatum, quia nunc separatus fuit à bonorũ cõsortio, reprobus discipulus, quod ad Christi cessit gloriam, & quia huiusmodi separatione significata fuit glorificatio ea quã habebit in nouissimo iudicij die, quãdo in eius cõgregatione nullus erit malorũ, nec aliquis peribit bonorum: vt illud; Nũc clarificatus est filius hominis; hũc habeat sensum: Nũc significata est glorificatio filij hominis, quemadmodũ B secundùm Augustinũ dictum est: Petra erat Christus, pro eo quod est, Petra significabat Christum. Quia autem hæc filij glorificatio pẽdet ex eo qđ Deus per filium est glorificatus, ideo subiectũ intelligit; & Deus glorificatus est in eo; quia scilicet filius patris impleuit voluntatẽ etiã vsq; ad mortem. Itaq; iam ad declarationem & expositionẽ eius quod dictum est, putat additũ: Si Deus clarificatus est in eo, id est, p filium, propterea quòd Dei in omnib. adĩpleuit volũtatem, etiã Deus vicissim clarificabit eum per semetipsum, donando eum scilicet immortalitate, q̃ claritas ne diu putetur differẽda, ideo additur: Et cõtinuò clarificabit eũ, in resurrectione scilicet, q̃ principiũ erit ei⁹ glo C rificationis q̃ erit in nouissimo die, de qua supra dictũ est secundùm Augustinũ: Nũc clarificat⁹ est filius hominis. In hunc fere modũ D. Augustinus hunc tractat locũ, addens tamẽ illud: Nũc clarificatus est filius hominis; posse etiã intelligi de glorificatione resurrectionis, de qua dicit, & continuò glorificabit eum; vt quod ait, nunc, nõ ad imminẽtem passionẽ, sed ad vicinam resurrectionẽ pertinere credatur, tanquam fuerit factũ, quod erat in proximo iam futurũ. Quoniã autẽ de alia videtur Dominus loqui glorificatione sui, cùm dicit: Nũc clarificat⁹ est; quàm cùm dicit se glorificãdũ à patre, conuenientior est intelligentia quã indicãt D. Chrysostomus & Cyrill⁹, vt ratione passionis suę, quæ iã exeunte Iuda ad proditionẽ incepta erat, intelligatur Dominus dixisse, se nunc clarificatũ. D Passio enĩ Christi, etsi hominũ iudicio fuerit ipsius humiliatio, re vera tamẽ ei⁹ fuit glorificatio, quia per eam mortẽ & diabolum superauit, & humanũ genus in suũ traxit dominiũ. Vnde supra dixit: Si exaltatus fuero à terra, omnia trahã ad me Ioan. 12. ipsum. Et Paulus: Nos, inquit, prędicam⁹ Christũ 1. Cor. 1. crucifixũ, Iudæis quidem scandalum, gentibus verò stultitiã, ipsis autẽ vocatis Iudęis atq; gẽtibus Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Quoniam autem per passionẽ & glorificationem filij, etiam Deus pater est glorificatus, ideo subiecit; Et Deus clarificatus est in eo, hoc est, per eum, vt qui Deo patri vsq; ad mortem obediens fuerit, Deiq; iustitiam, misericordiam, & sapientiã per mortẽ suã hominibus cõmendauerit. Si enim Deus glo- E rificandus erat in morte Petri, quemadmodũ dicitur Ioãnis vltimo, multo magis clarificat⁹ est per mortẽ Christi. Iam quoniã Christus sicut per suã passionem clarificauit Deum, ita etiã meruit vicissim glorificari vlteri⁹ à Deo patre, ideo subiicitur: Si, hoc est, quia autem Deus clarificatus est per filium, etiam Deus vicissim clarificabit eum, idq; non per angelos aut archangelos, aut aliã aliquã

virtutē, sed per semetipsum. Nec differet hāc filij clarificationem, sed cōtinuò clarificabit eū. Quod impletum est quādo in morte ad filij innocentiā declarādam sol obscuratus est, petræ scissæ sunt, monumenta aperta sunt, velum templi scissū est in duas partes, quando rursum post triduū Deus filiū resuscitauit à morte, donans corpus eius immortalitate & gloria, quando itē post quadraginta dies assumpsit eū in suā dexteram, & misso in mūdum Spiritu sancto, nomē eius fecit hominibus gloriosū supra omne nomē quod nominatur in cœlo & in terra. De claritate enim Christi, quæ hæc omnia comprehendit, rectè intelligitur dictū **B** Deum clarificaturum filium continuò per semet ipsū, de qua & suprà dixit: Venit hora vt clarificetur filius hominis. Cùm autem Iuda præsente Dominus de sua passione loquēs, tristitiā præ se tulerit, turbatus spiritu, & eū mœrore proditionem sui frequenter inculcans, nunc Iuda absente ad cōsolandum Apostolorū animos ob instantem proditionē & mortem mœstos, passionem suam iam cœptam & iamiam complendam glorificationē vocat, suiq; vberiorem glorificationē instare prædicit. Nunc, inquit, clarificatus est filius hominis, quasi diceret: Quanquā iam ad proditionē Iudas exierit, meaq; iā instet passio, imo cœpta sit, nō est tamen quod adeo tristemini, quin potius mecum **C** **A** gaudere debetis. Nunc enim clarificatus sum, & Deus in me, eo quòd iam potestate Iudæ data, me sponte tradidi ad mortem, mesq; iā cœpta sit passio, quæ mea patrisq; est glorificatio. Sibi autem Dominus tribuit glorificationē patris per suam obediētiam & mortem, patri verò tribuit sui glorificationem per resurrectionem, ascensionē, &c. quanquam & pater seipsum glorificauit per filij mortem, & filius seipsum per resurrectionem, eo quòd mors voluntaria Christi, vnde patet glorificat⁹ est, infirmitatis fuit humanæ, resurrectio verò virtutis diuinæ. Etsi enim inquit Paulus, mortuus est ex infirmitate, tamen viuit ex virtute Dei. 2.Cor.13 **B** Porro ad nostrā vtilitatem, ex priori illa sentētia: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo; discam⁹ afflictiones & mortes iustorū, esse & Dei & ipsorū glorificationē, contrà quàm vulgus sentit. Ex posteriori verò sentētia: Si Deus clarificatus est in eo, &c. discamus quòd si & nos glorificauerimus Deū, glorificabimur omnino ab eo. Quicūq; enim, inquit Dominus, honorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contēnūt me, erunt ignobiles. Glorificatur autē in nobis & per nos Deus, nō solū cùm pro illo afflictiones & mortē patimur, sed & cùm sordib⁹ peccati abiectis, illustrem virtutibus vitā viuimus. Hoc enim **C** pacto ad gloriam Dei homines viuere dicuntur.

CONTENTIO DISCIPVLORVM PRO PRIMATV SEDATVR, & prædicitur eorum abnegatio. Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioan. 13.

CAPVT CXXXIII.

F[a]Acta est autē & contentio īter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autē eis: Reges gētium dominātur eorum, & qui potestatē habent super eos benefici vocantur. Vos autem non sic, sed qui maior est in vobis, fit sicut iunior: & qui præcessor est, sicut ministrator. Nā quis maior est, qui recumbit, ā qui ministrat? nónne qui recūbit? Ego autē in medio vestrū sum, sicut qui ministrat. Vos autē estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et ego dispono vobis: sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis & bibatis super mensam meā in regno meo, & sedeatis super thronos iudicātes duodecī tribus Israel.[d] filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis: Quò ego vado, vos non potestis venire. Et vobis dico modò. Mādatum nouum do vobis, Vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicē: in hoc cognoscēt omnes, quia discipuli mei estis si dilectionē habueritis ad inuicē. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò vadis? Respondit Iesus: Quò ego vado, non potes me modò sequi, sequeris autē postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modò? animā meā pro te ponā. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones?[b] Ait autē Dominus: Simon, Simon, ecce satanas expetiuit vos, vt cribraret sicut triticum: ego autem rogaui pro te, vt non deficiat fides tua: & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos.[b] Et[a] tunc† [c]dicit illis Iesus: Omnes[a] vos▵[c] scandalum patiemini in me in ista nocte, ‖scriptum est enim Percutiam pastorem, & dispergentur oues[a] gregis.†[c] Postquam autē resurrexero, præcedam vos in Galilæam.▵[a] Respondens [c]autem[l] Petrus ‖ait illi: [c]Etsi omnes scandalizati fuerint[a] in te, †[b] sed[c] ego nunquā[a] scandalizabor. [c]Domine, tecum paratus sum, & in carcerem, & in mortem ire.[b] Et▵[l] ait illi Iesus[m] Amen[d] amē? dico tibi Petre, [c]Quia[b] tu hodie[a] in nocte hac ‖priusquam[b] gallus† [c]vocē bis dederit ter me ▵es negaturus[a] [&] [k]non cātabit[c] hodie[k] gallus, donec ter† abneges nosse me.[b] At ille amplius loquebatur [&][a] ait illi Petrus. ‖[c] Etiam si oportuerit me †simul commori tibi, non te negabo. Similiter[b] autē[a] & omnes[a] discipuli▵ dixerunt.[c] Et dixit eis. Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & perā: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Dico enim vobis, Quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finē habent. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladij hic. At ille dixit eis: Satis est.

† b o ait eis ▷ b sed abundabimini. ‖ b quia scriptū est † b sed post quam ▵ b Petrus autē ‖ c qui dixit ei † b nūquā ego ▵ c ille dixit ‖ a v antequam † a o me negabis † d o me- ges me ‖ b Et † a o mori tecum ▵ b dicebat.

FACTA EST AVTEM ET CONTENTIO.] Post ea quæ ex Ioāne posita sunt in fine capitis præcedētis, illa q̄ apud Ioannē sequuntur vsq; ad finē cap. 13. clauduntur prędictione negationis Petri: at ante hāc post prędictionē proditionis Lucas interserit contentionē Apostolorum pro primatu. Hanc ergo oportebat ex Luca inserere inter **D** verba Domini à Ioāne descripta. Itaq; cùm dixisset Lucas Apostolos inter se quæsisse quis ex ipsis Dominum esset traditurus, subiicit: Facta est autem & contentio inter eos. Hoc est, sicut fuerat inter eos quęstio quis ex eis Dominum esset pditurus, ita etiam facta est inter eos cōtentio & quęstio quis eorū videretur ipsi Domino maior esse.

Huius

A Huius contentionis cùm variam diuersi afferant
occasioné, probabilius est eandé nunc fuisse cau-
sam, quæ fuit vt & olim eadé quæstio inter Apo-
stolos fuerit agitata, vt scribitur Matthæi 18. Mar-
ci 9. & Lucæ 9. in capite Cõcordiæ 70. Et rursum
vt filij Zebedæi peterent in regno Christi prima-
tum, propter quod cùm indignarentur reliqui di-
scipuli, omnino similia omnibus Apostolis dixit
Dominus ad reprimendum huiusmodi primatus
ambitioné, qualia nunc dicta hic cõmemorat Lu-
cas, qui illam de filiis Zebedæi historiam prætér-
miserat. Sicut ergo prædictio passionis & mortis
Dominicæ, occasio fuerat Apostolis olim cõten-
B tionis pro primatu, eademq; fuit occasio postula-
tionis filiorum Zebedæi: ita & modo quia audie-
runt Dominũ tradẽdum & moriturum, inter sese
disquirere cœperunt, quis eorum esset maior, qui
scilicet post Dominũ aliorum princeps esset, aut
quis in regno eius quod statim à morte putabant
auspicandũ in terris, primum post Christum regẽ
obtineret locum. Dixerat enim ctiã se mox clari-
ficandum à Deo, vt est apud Ioanné in fine capitis
præcedẽtis, idcoq; vel illorum etiã verborum oc-
casione, in hanc contentionem inciderunt. Vnde
agnoscere etiã licet quàm cõmodè hæc Lucæ nar-
ratio in Concordia sit posita post illa Christi ex
Ioãne verba, de sua glorificatione imminẽte. Cæ-
C terùm quæ hic Dominus respõdit apostolis, suprà
ex magna parte tractata sunt in ca. Cõcordiæ 104.
circa similem locum ex Matthæo & Marco, proin-
de hic tantum quæ sunt huic loco peculiaria sunt
tractanda. Inter quæ primum occurrit quod hic dica-
tur, qui potestatem habent super gentes, benefi-
ci vocantur. Quod vt intelligatur, aduertendũ est
Lucam dum dicit εὐεργέται, id est, benefici, vocan-
tur, explicuisse nõ tam vsum quàm vim & signi-
ficationem dictionis Hebraicæ, qua hic verisimile
est Dominum vsum. Probabile enim est Dominũ
hic vsum dictione Nedibim, quæ Hebræis princi-
pes significat, idq; ratione liberalitatis, quæ decet
principem. Vnde Septuaginta fere eam vertunt per
dictionem ἄρχων, vt Psal. 112. Vt collocet eum cũ
D principibus, cum principibus populi sui. & Psal.
117. Bonũ est sperare in Domino, quàm sperare
in principibus. His enim locis, Hebræis est dictio
Nedibim, Græcis verò ἄρχοντες. Itaq; cùm dicitur:
benefici vocãtur, significatur eos affectare huius-
modi titulos & nomẽclaturas quib. cõmendetur
eorum munificentia & liberalitas, eosque magis
vocari huiusmodi nominib. quàm esse quod vocã-
tur. Iam cùm sequitur, Sed qui maior est in vobis,
fiat sicut iunior, (iunior enim legendum est, nõ mi-
nor, cùm Græcis sit νεώτερος) dictio, iunior, ad sub-
missionem magis pertinet quàm ad ætatem. Sicut
enim honoris causa quidam dicuntur presbyteri,
hoc est, seniores: ita & contẽpti, iuniores. vnde est
Psal. 118. illud Psal. Adolescentulus sum ego & cõtemptus.
E Nam Hebræis tsair sonat iuuenem & nullius au-
thoritatis. Sensus ergo est: Qui in vobis est hono-
ratior, sese gerat vt contemptior. Cùm autem se-
quitur: Et qui præcessor est, sicut ministrator, pro
præcessor, Græcis est ὁ ἡγούμενος, quæ dictio etiam
significat ducem & rectorem, cui magis cõuenire
videtur quod sequitur, sicut ministrator. Pugnant
enim præsidem esse & ministrum esse. Interea
tamen ideo videtur vertisse præcessor, quod ministri
sit sequi suum dominum. Cæterum sensus semp
eodem recidit, nimirum quod qui primatum aliquẽ

A est adeptus & regendi munus, sese vt ministrum
gerere debeat, liber scilicet ab omni fastu, & alio-
rum vtilitatibus inseruiens. Priore sententia glo-
riæ excludit appetitum, posteriore verò potestatis
abusum, sicut & duab. quas de principib. ethnicis
præmisit, sententiis notauit in eis & potestatis in
subditos abusum, cùm dixit: dominantur eorũ, &
gloriæ appetitum, cùm dixit, benefici vocantur.
Porrò sicut apud Matthæum & Marcum in præ-
dicto loco Dominus in suis primatus appetitum
corrigit, primùm proposito exemplo gentilium
principum, quos vt abominabãtur, ita imitari nõ
deberẽt: & deinde proposito exemplo suipsius, cui⁹
B vt erant discipuli, ita conueniebat esse sectatores:
sic & hoc loco facit, sed paulò efficacius & diuer-
sius hic sui proponit exemplum, dicens: Nã quis
maior est, qui recumbit ad mẽsam, an qui recum-
bẽti ministrat? Certè qui recumbit. Ego antẽ cùm
re vera in vobis sim maior, vtpote Dominus ve-
ster & magister, nõ tamen me tanquam maiorem
gero, ita vt accumbã vobis mihi ministrãtib⁹, sed
in medio vestrum, id est, inter vos sic sum sicut q
ministrat accumbenti. Quod ob id dicit, qa iã eo-
rum pedes abluerat surgens à cœna, semperq; in
cõuiuio cum Apostolis accumbens, panẽ & cibũ
illis frangere & dispensare solitus fuerat.

C Vos autem estis qui permansistis me-
cum in tentationibus. Alia iã ratione Do-
minus affectum primatus in suis reprimit, nimirũ
quod omnib. regnum & summus in regno suo locus &
honor esset deputatus, sed adquem non nisi per
tribulationes, quas iam secum cœperant perfer-
re, essent peruenturi: sicut nec ipse ad regnum p-
uenturus esset, nisi per tribulationes. Hoc est er-
go quod dicit: Fuisti a cõtẽduis inter vos, quis ve-
strum sit maior. Singuli enim eritis maximi. Nã cùm
hactenus mecũ perseueranter humilitatis viam
tenueritis, permanentes mecum in tentationibus
meis, quas à Iudæis pertuli, ob quas plerique defe-
cerunt à me, factusq; fui etiã fratribus & amicis
meis offendiculum, ideo quemadmodum pater
veracissimus mihi disposuit & parauit regnum,
D ita & ego, cui tutò credere potestis, dispono iam
& addico vobis regnum, vt qui mecũ in afflictio-
nib. perseuerastis, mecum etiã perseueranter po-
stea regnetis. Sicut enim pater per tribulationes
disposuit mihi regnũ, ita dispositum à me regnũ
vobis, nõ licet adire nisi p tribulationes, labores,
& ærumnas, sed quas abundè vobis cõpensabo.
Neq; enim simpliciter dispono vobis regnum, sed
regni mei plenum perfectumq; cõsortium, nimi-
rum vt edatis & bibatis super mensam meã in re-
gno meo, hoc est cunctis vitæ futuræ delitiis
in summa gloria mecum pariter fruamini, ac in-
super parem mecum quodãmodo obtineatis cũ
summa gloria potestatẽ, ita vt sedeatis sup thro-
nos duodecim, iudicantes mecũ in nouissimo die
duodecim tribus Israel. Itaq; cogitantes quanta
E vobis parata sit dignitas & præeminentia ac tut-
sum quod ad eã nõ nisi per afflictiones sit paratus a-
ditus, mittite hãc de primatu cõtentioné. Hic ser-
uiendũ est, & patiẽdum, alibi regnabimus. Ex qua
explicatione patet quàm cõueniens sit hæc ratio Do-
mini atq; efficax, quodq; duplici nomine cogita-
tionem ambitionis deponendã esse doceat, nẽpe
& qa omnibus iam certò paratum esset regni cõ-
sortium, & quia hic potius de afflictionibus est
cogitandum quàm de honoribus: sicut & filios

Zebedæi cùm primas sedes postularent, Domin⁹ ad cogitationem afflictionum reuocat, dicens: Potestis bibere calicem quẽ ego bibiturus sum? Obseruãdum autem quàm blandè ac leniter Dominus suorum ruditatem instruat, & toleret, cùm in eo peccarent quod maximè suo regno aduersabatur, & cuius causa tã sæpe iam eos castigarat peccarent item tempore alienissimo. Ipse em̃ abibat iam ꝑ eis moriturus, ꝓditionis ac mortis suę effeceiat mentionem, & illi cõtendebant inter se de ꝑincipatu terreno: nec tñ seuerè eos increpat, sed blandis rationib. corrigere studet, suo exẽplo nos docens, quanta lenitate aliorum imbecillitatẽ & ruditatem tolerare debeamus: quodq́; pigere nos nõ debeat rudib. vnum & idem frequenter inculcare, donec ꝓficiant ad perfectiora. In hoc em̃ exemplum Dominus passus est tandiu in Apostolis tantam ruditatem & imperfectionem hærere, & simul ob id, vt in nobis efficacius eximeret humanos affectus quibus tunc discipuli erant obnoxij, vtq́; ruditatem Apostolorum & imperfectionem comparantes cum eorum perfectione, quam post acceptum Spiritum sanctum mox cõsecuti sunt, cogamur mundi cõuersionem per eos factã, diuinæ asscribere virtuti, & diuinum agnoscere opus. Cæterùm quid sit sedere super sedes duodecim, & quomodo hæc Christi promissio sit impleta, quanquã Iudas exciderit, dictum est in cap. Concordiæ 110. circa illud Matthæi: Vos qui secuti estis me, sedebitis super sedes duodecim, &c.

FILIOLI ADHVC MODICVM VOBISCVM SVM. QVÆRETIS ME, &c.] Prædictionem negationis Petri omnes quidem scribunt Euangelistę, sed nõ omnes eodem loco, neq; ex eadem sermonis occasione ad eam cõmemorandam veniunt. Matthæus enim & Marcus postquam Dominum dicto hymno exiisse in mõtem oliuarum scripserunt, subnectunt prædictam à Domino trinã petri negationem, Lucas verò & Ioãnes eam describunt priusquam Dominum domo exiisse cõmemorent. Nec videtur cõmodè dici posse aut illos duos recapitulando ea posuisse, aut istos præoccupando, quia Matthæus sic negationis prędictionẽ subiungit post exitum Domini, vt significare videatur se ordinẽ narrationis seruasse, cùm dicat: Tũc dixit illis Iesus. Ioannes verò hanc prędictionem factam ante exitũ significat, cùm postea subiungit Dominum dixisse: Surgite, eamus hinc. Iã prætetquam ꝙ nõ eodem loco hanc prædictionẽ cõmemorent Matthæus & Marcus, quo Ioannes & Lucas, etiam diuersas à Ioãne & Luca præmittunt Domini sententias, quibus permotus petrus illam protulit præsumptionem vel cum Domino, vel pro Domino moriendi, cuius occasione Dominus illi prædixit trinam sui negationem. Nec Matthæus tantum & Marcus diuersas à Ioanne & Luca præmittunt huiusmodi sententias, sed & Lucas diuersas à Ioanne præmittit, vt patet singulorum seorsum legenti narrationem. Itaq; ob has rationes sunt pleriq;, qui cum Augu. sentiunt ter petrum expressisse præsumptionem suam diuersis locis sermonis Christi, & ter illi à Domino responsum, ꝙ ante gallicantum ter eum esset negaturus, sicut ei post resurrectionẽ ter respondenti ꝙ Dominum amaret, ter à Domino vt oues eius pasceret mandatum est, vt alia sit prædictio negationis quæ est apud Ioannem, alia quæ apud Lucam & postremùm alia quæ apud Matthæum

A & Marcum. Sic autem Diuus Aug. hanc sententiã putat esse probabiliorem, vt tamen non reiiciat eam rationem concordandi Euangelistas si inueniri possit, qua omnium commemorationes in vnum redigantur, & demonstretur semel Dominũ prædixisse Petro præ aliis de se præsumenti, quòd eum ter esset negaturus. Talem autem rationem indicat Concordia, quæ ratio Euangelistas redigendi in vnum, vt est commoda, ita est plausibilior priori illa conciliandi Euangelistas ratione, quamuis illa videatur facilior. Si enim aduerterimus euangelistarum ingenium & morẽ, frequen-

B ter deprehendere licebit, eos cum idem vnumq́; sunt narraturi, diuersa occasione ad eius peruenire narrationem, diuersam tamen hanc narrationem redigi posse in vnũ facilè, si quæ ab vno sunt prætermissa, ex aliis addantur, & interserantur dictis alterius. Sane si secundùm aliorum sententiam, Dominus petro ante exitum è domo prædixit negationem, semel, vt est apud Ioannem, & secundò, vt est apud Lucam, intolerãda plane fuerat petri præsumptio, qui post tertiam illam negationis prædictionem, quæ est apud Matthæum & Marcum, & creditur facta post exitum, ausus est dicere adhuc: Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Id enim eum dixisse Matthæus & Marcus commemorant. Plausibilior

C ergo est, siue spectemus Euangelistarum morem, siue petri erga Dominum reuerentiam, ea ratio qua Euangelistarum narrationes in vnum rediguntur. quam & Ammonius est secutus. Cum autem à Ioanne satis constet prædictionem negationis factam in domo, cui & Lucæ cõcordat narratio, eaq́; negationis prædictio à Ioanne & Luca subiiciatur his quæ prius sunt in Concordia ex Ioanne & Luca posita, necessarium fuit modo eã in Concordia ponere, & Matthæi & Marci narrationem recapitulando positam, iam suo loco cõiungere narrationi Ioannis & Lucæ. Non enim quia postquam dixisset Matthæus; Et hymno dicto exierunt in montem Oliueti, subiicit, Tunc

D dixit illis Iesus, consequitur negationis prędictionem quam ibi prosequitur Matthæus, contigisse post exitum. Frequenter siquidem Matthæus aduerbium, tunc, sic ponit, vt non ordinem dicẽdorum cum iis quæ mox sunt dicta, significet, sed simpliciter sit idem quod, in illo tempore, ac temporis alicuius demonstret latitudinem. Sic & hoc loco dicens: Tunc dixit illis Iesus, significare tantum voluit ꝙ in illo tempore, in vltima scilicet illa nocte, Dominus hæc dixerit discipulis: non autem ꝙ post exitum dixerit, quæ ante exitum interea cum adhuc assiderent mensæ, dicta patet ex Ioanne. Et hactenus quidem de Concordiæ ratione. Superest vt ad verborum Christi explicationem deueniamus. Itaque cum iam abiisset Iudas proditionem perpetraturus, & iam instaret

E tempus passionis suæ, Dominus valedicere volens reliquis suis quos amabat discipulis, multa cœpit cum eis blandè loqui, significans iam adesse tempus quo ab eis separandus esset, ac modum præscribens quo se gerere inter se ipso absente deberent, eosq́ue ob abitum suum mœstos consolans, atque aduersus imminentem armans tempestatem, ac tandem Deo patri eos oratione commendans. Qua in re imitatus est Dominus patris alicuius, filios suos quos syncerè amat per mortem relicturi, affectum. Hic enim solet

primùm quidem exponere illis tempus iam venisse, quo separari debent qui hactenus simul familiariter vixerunt, ac deinde rationem vitæ præscribere, quam post mortem inter se fratres seruare debeât, præterea & mœstos consolari quibus potest rationibus, ac côtra mala quę prævidet illis obuenire posse eos munire, & postremùm prece fusa, illos Domino commendare. In primis ergo dicit: Filioli adhuc modicum, id est, modico tempore, vobiscum sum. Modicum autem hoc tempus, quo se dicit cum illis futurum, accipi potest dupliciter, vt indicat D. August. Aut scilicet pro têpore illo breuissimo, quo ante mortem & captiuitatem suâ futurus erat cum Apostolis. nam post resurrectionê suam non iam amplius cum eis solito more côuersabatur, vnde tûc dixit eis, vt est Lucę vltimo, nęc locutus sum vobis, cùm adhuc essem vobíscû; hoc est, cùm adhuc essem in mortali corpore in quo & vos nunc adhuc estis. Aut potius non solum pro hoc tempore, sed etiam simul pro toto illo tempore, quo post resurrectionem cum eis corporaliter erat conuersaturus vsq; ad ascensionem suam, mâducâs & bibens cum eis per 40. dies, vt est Act. 1. De eo enim modico tempore videtur istud accipiêdum, post quod euenturû erat quod sequitur: quæretis me, secûdùm corporalem scilicet meâ præsentiam, quod post Domini in cœlos ascensionem côtigit Apostolis, quando desiderabant & cupiebât præsentiam Domini iam absentis. Quod autem sequitur: & sicut dixi Iudæis, &c. sic est distinguêdû, vt illa verba; & vobis dico modò, sint secûda pars comparationis, respondens particulæ, sicut, vt sit sêsus: Et sicut dixi olim Iudæis, quò ego vado, vos nô potestis venire; ita etiâ idê dico vobis modo, nempe ꝙ quò ego modo vado, hoc est, mox sum iturus, eò vos non potestis venire. Vado enim ad patrem per mortem, eò autem vos vestra opera & virtute omnino nô potestis venire, aut saltem necdum potestis venire, siue qa per imperfectionem vestrâ necdum apti estis regno Dei aut motu pro eius gloria tolerandæ, siue quia secundum patris ordinationem adhuc aliquandiu ad aliorum ædificationem manendum vobis est in mortali hoc corpore. Dixerat istud olim Iudæis Dominus, vt scribitur c. 7. Ioannis, in c. Concordiæ 75. vbi tractatum est prolixè an in eodê sensu istud dictum sit Iudęis, quo nûc dicitur Apostolis: & quomodo etiam hîc variè hæc verba possint accipi, sicut etiâ nûc est indicatum. Posteriori explicationi, qua intelligitur Dominus tantum significare voluisse ꝙ necdum possent eò venire quò ipse iâ ibat, magis côuenit quod mox Dominus Petro quærenti quò iret, respondit: Quò ego vado, nô potes me modò
Ioan. 8. sequi, sequeris autem postea. Cæterum istud nunc Dns dixit Apostolis secundùm Chrysostomum, vt sui in eis excitaret & augeret desiderium. Cùm enim aliquem charissimorem discedentem videmus, & eum maxime cum quo nobis nô licet abire, maiorem in modum mouemur atque incendimur.

MANDATVM NOVVM DO VOBIS VT DILIGATIS INVICEM, &c.] Cùm se iam abiturum dixisset, & eos adhuc hic esse relinquêdos, restabat vt formam præscriberet vitæ, quam inter se seruare deberent. Itaque monet, atque præcipit vt mutuò se diligant, vno hoc præcepto côplexus omnia quæ pertinent ad hoc vt iuste & bene inter se viuant homines, & sine quo iustè & bene inter se viuere non possunt. plenitudo enim legis est dilectio, & sine dilectione nihil recte fit coram Deo, nec constanter fieri possût quæ iusta cum hominibus requirit côuersatio. Quęrendum tamê hîc est, cur præceptum mutuæ dilectionis Dominus vocet nouum mandatum, cùm & vetus lex idem contineat mandatum, dicens: diliges proximum tuû sicut teipsum. Matt. 22. Ad quod facilè & breuiter, sed non sufficienter fortasse respôdet Diuus Augustinus, ideo dici nouum mandatû, quia exuto vetere induit nos hominem nouû. Chrysostomus, Cyrillus, & alij plerique intelligunt, mandatum nouum quod Christus hic dat, non esse simpliciter diligere inuicê, sed diligere eo modo qui significatur cùm subditur: sicut dilexi vos: ita vt nouitas præcepti consistat in nouo dilectionis modo, quê suo Christus demôstrauit exêplo. Modus autê iste dilectionis primû in eo consistit secundû D. Chrysostomû, ꝙ sicut Christus gratuitò, & nec prouocatus nostris præcedentibus meritis, nec ob vtilitatem à nobis consequêdam nos dilexit: ita & gratis nos inuicem diligamus, non ob acceptûm aut accipiendum bonum. Secundò secundùm Cyrillû in eo consistit, quòd quemadmodû Christus nos dilexit plusquàm seipsum, ita & nos inuicem diligamus plusquam nosipsos: quo facile declaratur quomodo nouum sit dilectionis præceptû à Christo datum, Lex enim, inquit Cyrillus, fratrem diligêdum esse ait, sicut seipsum. Christus autem magis nos quàm seipsum amauit. Nouus atq; inauditus huius dilectiôis modus, quo nos affici iubet, nihil omnino dilectioni fratrum anteponêtes, nô gloriam, non diuitias, non corporis huius mortê, si opus fuerit ꝓ salute fratris mori, quod à beatis saluatoris discipulis factitatû esse videmus. Hæc ille. Postremùm secundùm explicationem Caietani, modꝰ, ratione cuiꝰ dilectio à Christo pręcepta dicitur nouum præceptû, & differt à præcepto veteris legis, in eo consistit, vt, sicut Christus nos dilexit spiritualiter, & ad vitam ęternam, ita nos inuicem spiritualiter diligamus, adnitentes vt ad vitâ nos inutuo promoueamus æternâ. Legis enim præceptum tâtum formam & modum naturalis dilectionis exigebat, vt sicut seipsû homo naturali diligit amore, ita & proximum suû diligeret. At lex Euangelica exigit spiritualem dilectionis modû, & supernaturalem. Itaque vt hæc tria simul côprehendamus, modus dilectionis, ratione cuius hoc præceptum plerique intelligunt hic dici nouum, est, vt ad exêplum Christi nos gratuitò diligamus, & ad salutem æternâ; propter quam fratribus parandâ, facultates, imo & propriû corpus paratisumus perdere. Verum nô apparet ꝙ ratione illius modi quem significent illa verba, sicut dilexi vos; Christus mandatû hoc iâ vocauerit nouum, quia & Ioannes Epistolæ 1. cap. 2. & in 2. Epistola cùm hoc nouum mandatum repetit ex Christi doctrina, tantum dicit, vt diligamus alterutrû, nec addit, sicut & Christꝰ dilexit nos; quod tamê addendum erat, si hoc loco illa verba, sicut dilexi vos, pars sunt pręcepti noui, quod modo se Christus suis dare dicit. Et Dominus ipse mox subnectit: In hoc cognoscêt omnes quia discipuli mei estis, si dilectionê habueritis ad inuicê; nec addit; sicut dilexi vos. Vnde apparet ꝙ simpliciter illud; vt diligatis inuicem; debeat hic intelligi esse mâdatû illud nouû quod se suis dare Christus asserit, quânia pręceptum hoc nô de quauis sit intelligêdum

dile

dilectione, sed de Christiana. Proinde videndum cur hoc præceptũ dicatur à Christo nouũ. Et quidem si Ioannis in Epistolis loca obseruentur, videbimus ob id dici præceptũ mutuæ dilectionis, præceptum nouum, quòd cùm iam moribus hominũ esset antiquatũ, & Iudęi illud nimis imperfectè intelligerent, Christus nouus magister illud renouauit, inculcauit, & absoluit, non tantũ docendo, sed etiam ipso opere perfectissimè adimplẽdo, & suis per cõmunicationem sui spiritus donãdo, vt & illud ipsi pręstare perfectè valeant. Et rursum quia pro variis legis Mosaicę pręscriptis & cõstitutionibus, quæ hoc mãdato antiquantur, vnicè & singulariter hoc mandatũ Christus exigit. Ob hęc enim rectè mandatũ hoc etsi vetus, & nõ solùm in lege datum veteri, sed etiam ab initio cõditi hominis, tamen nouũ dicitur & lex Christi peculiaritat, de qua dixit Paul⁹: Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi, pręceptum scilicet dilectionis. Vnde Ioãnes: Charissimi, inquit, non mandatum nouũ scribo vobis, sed mandatũ vetus, qđ habuistis ab initio. Mandatum vetus, est verbum quod audistis. Iterum mandatũ nouum scribo vobis, quod verum est in ipso & vobis. Non nouum dicit hoc mandatum, sed vetus, quia traditũ ab initio: Nouum tamen rursum, quia in Christo mãdati huius renouatore verũ est. Nemo enim illud plenius vnquam impleuit, cùm animã suam posuerit pro nobis inimicis, & quia in ipso datur vt idẽ fit in nobis verum, hoc est, vigeat in nobis minimè fucata, sed solida, officiosa, & ardens dilectio. Simili ergo modo mãdatum hoc dicitur nouũ, quo lex Euangelica dicitur noua, & spiritus Euãgelicus spiritus nouus, & testamẽtũ Christi, dicitur nouũ. Nam & testamentum hoc fuit ab initio, sed quia per Christum est promulgatum ac cõfirmatũ post vetus testamentum, quod per illud antiquatur, ob id nouum dicitur. Sic enim & mãdatum hoc, etsi semper ab initio, fuerit traditum, tamẽ ante Christum nunquã ita celebratum est, neque tam ardẽter, passim & perfectè vnquam homines exercuerunt mutuã inter sese dilectionem. Quod autẽ sequitur i verbis Christi; sicut dilexi vos; additũ est vt prouocatiuum ad obseruationẽ præceptę mutuæ dilectionis, per propositum exemplum Christi. Si enim Christus nos dilexit, & nos multo magis debemus alterum diligere. In hoc tamen exemplo proposito etiã simul indicatur & modus pręceptæ nobis mutuę dilectionis qui suprà est indicatus, nimirũ vt verè, efficaciter & spiritualiter nos diligamus mutuo, parati etiam animã pro fratrũ ponere salute, si res poposcerit. Quod verò subiungitur, vt & vos diligatis inuicẽ, dupliciter potest accipi. Altero modo, vt sit repetitio propositi mãdati, qua illud firmius Dominus suorum mẽtibus inculcare voluerit, & sit sensus: Mandatũ nouum do vobis, vt diligatis inuicẽ. sicut dilexi vos, vt, inquam, sic etiã vos diligatis inuicem præcipio vobis. Similis repetitio est & postea in oratione Christi ad patrem, cùm orat pro fidelium vnitate, dicẽs: Vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint. Altero modo, verba illa coniungi possunt cum eo quod præcedit: sicut dilexi vos; vt significetur finis propter quem Christus se dicat illos dilexisse, & sit sẽsus: sicut dilexi vos, propterea vt & vos diligatis inuicem. Sic enim D. August. se significat intellexisse, cùm tractans hæc verba habet: Ad hoc ergo nos dilexit, vt & nos diligamus inuicẽ, hoc nobis conferens diligendo nos, vt mutua dilectione cõstringamur inter nos.

1 Ioan. 3

IN HOC COGNOSCENT OMNES QVIA DISCIPVLI MEI ESTIS, SI DILECTIONEM.] Indicat hic oratio quàm singulariter dilectionis mutuæ mãdatum eis tradat, ac se in ea singulariter imitandum velit, nimirũ quòd ipse primus supremã hominibus exhibuerit charitatem, & in tota pro hominib⁹ dispẽsatione vnicè & singulariter suam erga homines cõmendauerit charitatem, quam proinde imitari debeant qui eius volũt haberi discipuli. Discipulus enim in eo magistrum maximè debet imitari, quod magistro est proprium. Dicit ergo: Si velitis haberi apud homines discipuli mei, ex hac re maximè cognoscẽt omnes, vos esse discipulos meos, si vos mutuò viderint diligentes. Dilectionem enim mutuam ita propriè & eximiè ego primus verbo docui & exẽplo, vt eã non ab alio didicisse & accepisse possitis videri quàm à me, & vt contrà non possitis videri mei discipuli, si ea destitutos viderint homines. Obseruanda autẽ diligẽter nota, qua suos dicit Dominus agnoscẽdos discipulos. Ioãnis enim discipuli ex ieiuniis & vitę austeritate agnoscebãtur: Pharisæorũ discipuli ex vestitus genere & cęremoniarum quarũdã obseruatione: Philosophorum discipuli ex certa sententiæ cuiusdam opinione. At Christ⁹ mutuæ dilectionis signo suos dicit agnoscendos, quòd hanc ipse maximè & exẽplo docuerit & verbo, atque solus suis possit dare sectatoribus. Itaque hac nota in primitiua Ecclesia, agniti sunt discipuli Christi, cùm scilicet viderent eis esse cor vnum & animã vnam omniaq; eis esse cõmunia, adeo vt ob id cęterorũ nemo auderet se illis cõiungere, vt dicitur in Actis Apostolorũ. Sic & Tertullianus suo tẽpore testatur agnitos Christianos, cùm i Apologetico capite trigesimonono, explicans Christianorum disciplinam, totam eam constitisse declarat in dilectionis exhibitione, ita vt ob eam de eis dicerent Ethnici: Vide vt inuicẽ se diligãt, & vt pro alterutro mori sint parati. Fratres sese mutuo etiã tunc vocasse Christianos testatur, eosq; qui animo animaque miscerẽtur, nihil de rei cõmunicatione dubitasse, omnia indiscreta fuisse apud eos præter vxores, cœnã frequẽtasse, quæ ἀγάπη Gręca dictione, hoc est, dilectio diceretur, in qua inopes quiq; iuuarẽtur. Hac nota quoniã iam passim destituuntur Christiani, fit vt apud incredulos malè audiat nomẽ Christianorũ, nec pro Christi discipulis apud eos habeãtur qui illius volunt videri & haberi discipuli, cùm audiẽtes Christũ suis charitatem maximè cõmendasse verbo & exẽplo, cõspiciunt tamen apud Christianos principẽ cum principe regnũ cum regno, ciuitatẽ cum ciuitate iugibus cõflictari bellis, ac inter priuatos insanissimas apud iudices tractari lites, & acres omnium inter se de quamlibet friuola causa digladiationes. Erãt alia quædã Christo propria & sigularia, vt miracula, ac virtutes multæ: dedit suis certa quædã sacramẽta, quibus ab aliis distinguerẽtur. At his omnibus nõ dixit agnoscẽdos suos discipulos, sed sola dilectione mutua. Miracula enim non omnium erãt futura discipulorũ, sed nec tantùm eorũ qui veri germaniq; ipsius futuri erãt discipuli. Siquidem supra quibusdam miraculorũ operatoribus dixit se in nouissimo die dicturum: Non noui vos. Sic & sacramenta non tãtum

vero

verorum futura erant discipulorum, cùm ea cum catholicis cōmunia habeant hęretici. Dilectio autē vt omnib. cōpetit Christi discipulis, ita & solis, omnium aliarū virtutum caput & origo, in Christo singulariter elucens. Ideoq; vera, ꝓpria, & certa hæc est verorū Christi discipulorū nota. Vnde doctè tractans hæc Domini verba scripsit Diuus Aug. Tanquam, inquit, diceret: Alia munera mea habent vobiscum nō mei, non solum naturā, vitā, sensus, rationem, & eā salutem quæ hominibus pecoribusq; cōmunis est, verùm etiam linguas, sacramenta, prophetiam, scientiā, fidem, distributionem rerum suarum pauperibus, & traditionē corporis sui vt ardeant, sed quoniā charitatem nō habent, vt cymbala cōcrepant, nihil sunt, nihil illis prodest. Non ergo in illis quamuis bonis muneribus meis, quæ habere possunt etiam nō discipuli mei, sed in hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis adinuicē. Hæc ille. Hac nota distinguitur discipulus Christi à discipulo Moysis, quia, vt inquit Aug. breuis differentia legis & Euangelij est timor & amor. Hac nota dignoscitur omnis hæreticus & schismatic⁹, vt qui sese à fraterna subtrahat dilectione. Hac cognoscitur nō tantum apertè malus Christian⁹, sed & omnis hypocrita, cū charitate careat, quantumuis exterius præ se ferat multam sanctitatem. Hac vt homines nos cognituros hic dicit Dominus, ꝙ simus ipsius discipuli, ita & Ioannes dicit nos cognoscere nosipsos. Filioli, inquit, mei, non diligamus verbo, neq; lingua, sed opere & veritate. In hoc cognoscimus ꝙ ex veritate sumus. Proinde sicut optandum est vt hac nota Christianorum Ecclesia magis apud incredulos inclarescat ad gloriam nominis Christi, ita vnicuique curandum, vt per eam & sibi & aliis agnoscatur esse verus Christi discipulus.

1. Ioan. 3.

DICIT EI SIMON PETRVS: DOMINE QVO.] Cùm audiret Petrus Dominum dicentem: Quò ego vado, vos non potestis venire, & præ feruido quodā erga Dominum amore, cuperet semper adesse ei, doleretq; se ab illo separandum, alios præueniens Apostolos, qui ferè illi locum reliquerūt rogandi & respondendi omnium nomine, rogat quò sit iturus ūs, quasi omnino secutur⁹ si sciret quò esset iturus. Cui Dominus necdum quidem aperit quò esset iturus, sed tm̄ repetit quæ prius omnibus dixerat, significans eum meritò illis cōtentum esse debere, nec de sua promptitudine nimis debere cōfidere. Addit tamen quod illius dolorem propter separationē mitiget & consoletur, cùm dicit: Sequeris autē postea. Cæterùm Diuus Cyrillus duplicē affert responsionis Domini sensum, quorum primus est vt significetur Petrum nō potuisse tunc Christum ad cœlos euntem seq. secuturum autem postea, cùm supernæ ciuitatis ciuis factus, cum aliis sanctis regnaturus esset cū Christo, vt sit sensus, vado ad cœlos quò tu necdū potes cōscendere. Alter sensus est: vado ad mortē, ad quam sustinēdam tu necdum me potes seq. nempe ꝙ necdum indutus virtute ex alto, mortis posset pericula cōtemnere, & terrorem eius penitus superare, quem accepto spiritu facile postea superauit. Vtrumq; hunc sensum cōuenit simul cōplecti hoc modo: Vado per mortem ad patrem, tu verò necdum me potes eò sequi, tum ꝙ imbecillior sis quàm vt mortem possis cōtemnere, tū ꝙ necdum sit ordinatum à patre tempus implentum, quo ad ipsum recipiaris: sequeris autem postea, cùm Spiritu Sancto corroboratus, tempore destinato per mortē pro Dei gloria etiam toleratam, ad patrem quoq; in cœlis assumeris. Propriè autē inter Apostolos Petro cōpetit illud, sequeris autem postea, ꝙ hic etiā simili mortis genere, nēpe per crucem, sit receptus in cœlu. Vnde & post resurrectionem Dominus ad hoc significandū dixit peculiariter Petro, Sequere me, cùm iam parabolicè ei significasset quo genere mortis clarificaturus esset Deum, vt scribitur Ioānis vltimo. Porrò quanquam audiret Petrus se nō semper separandum a Domino quem amabat, tñ moræ impatiens, & neq; ad tempus sustinens ab eo diuelli: Quare, inquit, nō possum te sequi modo? Animā meam pro te ponam. quasi dicat: Quid ꝓhibere potest ne te sequar, cùm etiam pro te sim paratus mortē subire si res ita poposcerit? Putauit fortasse Petrus, vt habet Cyrillus, Dominū ad alia Iudæorum loca vel ad alienigenas Christum esse profecturum, qui Iudæorum crudelitatem & furorem superaturi erant, atq; ob id quò ad sequelam ipsi⁹ possit admitti, paratū se pronunciat nō solum pericula quæuis & mala cum eo pati, sed etiā mortē ꝓ ipso subire. Aut suspicabatur Christum, ita vt res erat, significare se per mortem iturum ad aliā vitam, ad quā cum Christo se seq posse omne putauit, ꝙ & ipse paratus esset ꝓ ipso mori. Et qdē his verbis Petrus syncerè suam expressit voluntatem & ꝓpositum, virium suarum ignorans imbecillitatem, & præ nimio amore ac desiderio pl⁹ de se quā poterat præsumens. Dominus autē inspiciens eius infirmitatem, & ob id non ignorans nimiæ præsumptionis esse huiusmodi sermonem, reprimit qdem eius præsumptionem, non tamen seuerè illum increpauit, vt qui sciret indiscretam hāc præsumptionem nō profectam ex corde ficto, sed amore feruido & incircumspecto. Animā, inquit, tuam ꝓ me pones? Circa quæ verba pulchrè sic philosophatur D. Augu. ex persona Christi: Itáne, inquit, facies pro me, quod ego nōdum feci ꝓ te? Animam tuam pro me pones? præire potes, qui sequi non potes? Cæterū post hęc verba, priusquā subiiciatur prædictio negationis quæ sequitur in Ioanne, iam rectè intelliguntur Petro dicta à Domino quæ Lucas refert, quibus non Petro tantū, sed & aliis imminens ob eorum infirmitatem & diaboli tentationem periculum ostendit.

AIT AVTEM DOMINVS SIMONI: SIMON, ECCE SATANAS EXPETIVIT.] Subiūguntur hęc in Luca post sermonem quo Dominus Apostolorum pro primatu cōtentionem repressit, idque cōuenienti ordine. His enim Dominus Apostolos à primatus cogitatione reuocat ad imminentium sibi periculorum cogitationem, vt humilientur, simulque insinuat quis eorum post se sit futurus caput, ne deinceps in eandem recidant cōtentionem. Dum enim singulariter Petro loquitur, ac pro illo se peculiariter rogasse dicit, eiq; mandat vt conuersus confirmet fratres suos, satis indicat hunc futurum reliquorum caput. Cæterùm Græca non habent datiuum, Simoni, sed geminatum habent nomen, Simon Simon, quomodo & Beda refert in commentariis, & Diuus Hieronymus in Dialogis contra Pelagium, & Diuus Ambrosius libro de Vocatione Gentium primo, capite vltimo. Seruit autem hæc duplicatio affectui & attentioni excitandæ. Quasi dicat Dominus.

A Simon Simon, magna de te præsumis, sed audi aliud. Ecce, satanas expetiuit vos. &c. Pro, expetiuit Græcis est ἐξῃτήσατο. Est autem Græcis ἐξαιτῶ, propriè exposcere aliquē ad pœnam aut torturā, qđ Latinis dicitur depóscere. Diuus Ambrosius loco prædicto, & diuus Cyprianus epistola quarta libri quarti, & Tertullianus libro de Fuga in persecutione, habent postulauit. Cribraret autem hic translatiuè positum est pro cōmoueret, cōcitaret, & tentationem impulsu agitaret, quemadmodū in cribro triticum agitatur & cōmouetur, cùm puluerē quis à tritico vult secernere. Vnde Diuus Cyprianus legit vexaret, Diuus Ambrosius cerneret, Tertullianus discerneret. Sensus ergo est: ꝙ B quemadmodum satanas, id est, aduersarius humani generis olim ad tentationes depoposcit Iob & impetrauit: ita etiam nunc flagitarit tētare, & tentationibus suis cōcutere & agitare Apostolos, qđ & impetrauit. Nunc qui hactenus, vt modò dixit Dominus, permanserant cum Domino in tentationibus ipsius, nunc derelicto Domino dispersi fugerunt. Hinc autem discendum, diaboli potestatem ligatam esse nō solùm ad nocendum, sed etiā ad tentandum, vnde & docemur à Christo eum precari ne ipse nos inducat in tentationem, sed liberet nos à maligno. Porrò bene Dominus tentationem Apostolis inferendam cōparat cōcussioni tritici in cribro, non solùm ad significandum ten- C tationis grauitatem, sed etiam quia sicut triticum ex cōcussione cribri nihil læditur, sed purgatur à puluere, ita per tentationem Apostolorum collegio illatam, Iudas quidem tanquam puluis excidit & separatus est, reliqui verò tāquam triticum in cribro permanserunt in protectione gratiæ diuinæ, purgatiores facti per illam tentationē, nihil verò incōmodi ex ea diu cōtrahentes. Cessit enim ex Dei prouidentia hæc tentatio ipsis cōtra satanæ intentionem in bonum, quemadmodū & diuo Iob. Similis cōparatio est & Amos capite 9. cū Iudæorum dispersionem Dominus prædicit: Ecce, inquit, mandabo ego, & cōcutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut cōcutitur in cribro, & nō cadet lapillus super terram. Quo significa D tur, ꝙ quemadmodum cùm lapilli simul cū puluere cōcutiuntur in cribro, puluis quidem excidit, remanent autem lapilli: ita per cōcussionem populi Iudaici, omnes quidem peccatores, qui instar pulueris quem proiicit ventus à facie terræ leues sunt, perituri essent: seruandi autem iusti, qui instar lapillorum sunt graues virtute. Est & apud Ecclesiasticum capite 27. cōparatio desumpta à cōcussione tritici in cribro, sed ad longe alium finem accommodata, cùm dicitur: Sicut in percussura cribri remanebit stercus, sic aporia hominis in cogitatu illius. In qua sententia quidam libri malè habent pro percussura, pertusura, cùm Græcis sit ἐν σεισμῷ, id est, in cōcussione: malè item plerique habent puluis, pro stercus, cùm Græcis sit κοπρία, quæ dictio propriè stercus significat, sed hic E accipi debet pro quisquiliis, & reiectamentis, qualia sunt furfures & paleæ. & est sensus: Quemadmodum in cribro cōcusso farina trāseunte remanent furfures, sic aporia, id est, angustia hominis remanet in cogitatione illius, quia in afflictione cōstitutus sinit menti suæ elabi bona quibus fruitur, nec ea attendit aut in memoriam reuocat, sed tantum præ oculis habet mala quibus premitur, cogitatione ea semper reuoluēs. Sequitur in ver-

A bis Christi: Ego autem, inquit, rogaui pro te. Et quidem pro omnibus rogauit Dominus. Nā postea in oratione apud Ioannem dicit: Pater sancte, serua eos in nomine tuo. Pro Petro tamen singulariter se dicit rogasse, tum ꝙ ille grauius erat tentandus & lapsurus, tum ꝙ ille aliorum erat à Christo cōstitutus caput, per quem alij erant confirmandi, vnde oratio pro illo redūdabat etiam in alios. Rogasse autē se dicit pro Petro, non vt nō cōcuteretur à satana, quemadmodum ille postulauerat. Id enim in bonum Petri, Apostolorum, & nostrum, satanæ Deus permissurus erat, sed vt nō deficiat, inquit, fides tua, illa scilicet ob quam te olim bea- B tum pronunciaui, ob quam te petram appellaui, super quam ædificaturus essem Ecclesiam meam, cōtra quam portæ inferi nunquam essent præualituræ. Vt, inquam, hęc tua fides, etsi tentationum procellis agitata vacillet, nō tamen deficiat. Qua in parte Christus, quē pater semper audit, exauditus est pro sua reuerētia. Nā etsi ore Petrus Christum negauit, fidem tamen semper in corde seruauit: aut si ad tempus etiam fidem perdidit, non tñ ea defecit, quia mox eam recepit. Et quidē satanas nō alia ratione postulauit tentare & cōcutere Apostolos, quàm vt Petri aliorumq; deficeret fides, eaq; deficiente rueret Ecclesiæ ædificium, qđ super Petrum & alios Christus erigere mo- C liebatur: vt autem suam nō assequeretur intentionem, Christi nobis impetrauit oratio, lōge apud patrem efficacior quā possit esse postulatio satanæ, quātumuis iustis munita rationib. vt proinde eius pro nobis intercessioni magis cōfidere debeamus, quā satanæ cōtra nos accusationē formidare. Quo autem Petrus intelligeret orationem pro se factam etiā ad alios redundare, nec cæteri se à Domino neglectos arbitrarentur, subiecit: Et tu aliqñ conuersus, vi scilicet orationis meæ pro te fusæ, confirma vicissim fratres tuos in fide, & spe veniæ impetrandæ. Quibus verbis manifestè satis Christus Petrum cæteris præficit. Notandum tñ ꝙ nō dicit, subditos tuos, sed fratres tuos, officiūque Ecclesiastici præpositi significat esse non do- D minari, sed cōfirmare in bono imbecilliores, ac salutis eorum curā agere, cū dicit: Confirma. Cùm autem Petro tanquam Apostolorum & Ecclesiæ totius capiti dictum sit: Ego rogaui pro te vt non deficiat fides tua, hinc plerique patres rectè intellexerunt hanc Christi orationem etiā pertinere ad totam Ecclesiam, atq; peculiariter etiā ad cathedram Petri, quæ nunc est in Ecclesia Romana, intelligentes virtute huius orationis, totam Christi Ecclesiam nunquam defecturam à fide, imo nec Ecclesiā illam particularē in qua est cathedra Petri, & legitima Episcoporum à Petro successio, q̄ nunc est in Ecclesia Romana. Quod enim Petro dictum est, ad totam Ecclesiā nō pertinet, nisi ratione cathedræ & Ecclesiæ Petri, q̄ in tota Eccle- E sia primatum obtinet. Sicut qđ Petro supra dictū est: Tibi dabo claues regni cœlorum, in Petro toti etiā dictum est Ecclesiæ, q̄ in Petro claues illas accepit, sed ratione Cathedræ Petri quæ eas habet à Petro claues per successionem. Hinc D. Bernardus cōtra errores Petri Abailardi, in Epistola ad Innocentium papam: Oportet, inquit, ad vestrum Apostolatum referri pericula quæque & scandala in regno Dei, ea præsertim quæ de fide contingunt. Dignum namq; arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei, vbi non possit sentire fides Ioan. 17.

defe

defectum. Cui enim alteri sedi aliquando dictum
est *Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua?* Hæc
ille, cuius sententiam in his Christi verbis longe
ãte intellexit & o. Cyprianus, epistola tertia libri
1. sic scribens Cornelio de hæreticis, Nauigare au
dent, & ad Petri Cathedram atque Ecclesiam prin
cipalem, vnde vnitas sacerdotalis exorta est, à schi
smaticis & profanis literas ferre, nec cogitare eos
esse Romanos, quorum fides, Apostolo prædicãte
laudata est, ad quos perfidia non possit habere ac-
cessum. Item Hieronymus aduersus Ruffinum: Ro
mana fides Apostolico ore laudata, non recipi cõ
tra fidem vllas præstigias, etiãsi Angelus aliter ã-
nunciet quàm semel prædicatũ est. Patet ergo, pa
tres intellexisse ex his Christi verbis, singulare pri
uilegium cathedræ Petri & Ecclesię Romanæ, pro
qua quã efficax hactenus fuerit Christi oratio, ip-
sa docet experiẽtia cum omnibus aliis Apostoli-
cis ecclesiis à fide dilapsis, hæc sola in fide quã ab
Apostolis accepit perseuerat. Vnde Lucius ille glo
riosus martyr & põtifex ante annos mille & circi
ter trecẽtos, ad consulta occidẽtaliũ per Gallias &
Hispanias Episcoporũ ex authoritate sedis Aposto
licæ respondẽs, post explicatam de omnibus eius-
dem sedis sententiam, iubiũgit in hæc verba: Hæc
sancta & Apostolica mater omnium Ecclesiarum
Christi Ecclesia, per omnipotentis Dei gratiã, à tra
mite Apostolicæ traditionis nunquã errasse proba
tur, nec hæreticorũ nouitatibus deprauata succu
buit, sed vt in exordio normã fidei Apostolicę per-
cepit ab authorib. suis, Apostolorũ Christi princi
pibus, illibata fine tenus manet, secundùm ipsius
Domini saluatoris nostri diuinã pollicitationem,
qui discipulorum suorum principi in suis fatus
est Euangeliis: *Petre*, inquiens, *ecce satanas expetiuit
vt cribraret vos sicut qui cribrat triticum, ego autem
pro te rogaui ne deficiat fides tua*. Hęc Ille, post quę ea-
Luca 22 dẽ habet & Agatho põtifex in epistola quã scribit
contra Monothelicã hęresim ad Cõstãtinum im-
peratorem, & Heracleom, ac Tiberium Augustos.
Cùm autem quæ per Petrum ad Romanã perti-
nẽt Ecclesiam non pertineant ad eam nisi ratione
eius qui in sede Petri legitimè succedit Petro, sicut
claues regni cœlorum non habet Ecclesia Roma-
na, nisi in eo qui Petro in ea succedit ecclesia: hinc
nõ inefficaciter quidã colligunt ex Christi verbis
secundùm patrum intelligentiã acceptis, nunquã
etiam à fide defecturum eum qui legitimus fuerit
Petri in sede ipsius successor, vt cuius sit, secundũ
Christi præceptũ, fide in hominibus per hęretico-
rum doctrinã deficiente, confirmare fratres suos.
De qua re qui exactam requirit disputationem, le
gat Albertum Pighium lib. 4 Ecclesiasticę Hierar
chiæ, vbi validè contra quorũdam calumniam o-
stendit, nullum vnquam Romanum põtificẽ fuisse
hæresiarcham aut hæreticum, & argumentũ Ca-
nonistarũ declarat esse inefficax, quo ex ca. Si pa-
pa dist. 40. colligunt pontificem posse errare in fi
de, quia in eo capite dicitur, quòd pontifex cũctos
iudicaturus, à nemine est iudicandus, nisi forte de
prehendatur à fide deuius, cùm cõditionalis nihil
ponat, nec affirmet.

[ET TVNC DICIT ILLIS IESVS: OM-
NES VOS SCANDALVM PATIEMINI, &c.]
Conuenienter prædictis Lucæ verbis subiiciũtur
hæc ex Matthæo & Marco Domini verba. His e-
nim iam aperte denunciat Dominus, Apostolorũ
fidem, propter diaboli tentationem, defecturam

A aut vacillaturam, quod superioribus verbis signi-
ficare voluit. Cùm ergo dixisset diabolum petisse
& impetrasse tentationem Apostolorum, his nũc
verbis declarat cur id dixerit, & qualis sit futura
illa tentatio, ac quãdo. *Omnes*, inquit, *vos scanda-
lum patiemini in me*, hoc est, propter ea quæ in me
fieri videbitis, à fide deficietis, aut in ea vacillabi-
tis, idque non longo pòst tempore, sed in hac ipsa
nocte. Vt autem minus discrederent, aut contradi
cerent huic prædictioni Apostoli, atque vt minus
propter istud turbarẽtur, hoc ipsum quòd euẽtu-
rum erat, in scripturis prędictum esse ostẽdit. *Scri-
ptum est enim*, inquit, *Percutiam pastorem*, &c. Desum
ptum est autẽ hoc testimonium ex Zachariæ 13.
vbi sic legimus: Phramea suscitare super pasto-
rem meum, & super virum cohærentem mihi, di-
cit Dominus exercituum: Percute pastorem, &
B dispergẽtur oues. Pastor Domini bonus, Christus
est; idem & vir cohærens Domino, aut, vt Hebręi
habent, proximus illi est, quia ei consubstãtialis,
& dilectus filius. Quòd autem gladio Dominus
iubet vt super hunc excitetur, & eum percutiat,
significat ex Dei voluntate persecutionẽ cõtra eũ
mouẽdam, in qua ipso detẽto & iam percusso, di-
spersi fuerunt pastoris huius oues, nempe Aposto
li, qui omnes fugerunt, ipso solo inter hostiũ ma-
nus relicto. Itaque quoniam huiusmodi ad gladiũ
facta iussione nihil aliud significatur, bene Domi-
nus siue Euãgelista sensum potius quàm verba re-
C ferens, scriptum dicit ex persona Dei: *Percutiam
pastorem*, &c. Ne autem dispersi Apostoli desperа-
rent, & ob fugam putarent se non recipiendos rur-
sum in Christi gratiam, promittit se post resurre-
ctionem suam venturum ad illos. *Postquam*, inquit
resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Magna conso-
latio, quod se dicat præcessurum, quasi dicat: An-
tequam vos fugientes redeatis in Galilæam pa-
triam vestram, ego illuc ibo vidẽdus à vobis, vos-
que excepturus. In Galilæam autem se videndum
prędicit, tum vt à timore Iudęorum liberati crede
rent ei quod dicebatur: tũ quòd ibi plures quàm
in Iudæa Dominus haberet discipulos, quibus se
videndum palam exhibere voluit, vt infra dicetur.
D Obseruanda autem hic mira Domini lenitas. Mo-
riturus ibat pro Apostolis, & tamen ob instantem
eorum fugam nõ illos seuerè & amaro animo in-
crepat, & insuper suã illis post fugã promittit be-
nignitatem. Cæterùm Petrus ex magno erga Do-
minum amore, alienum planè à se putãs, vt Chri-
sti periclitantis iam causa, offendiculũ pateretur,
Et si, inquit, *omnes scandalizati fuerint in te, ego nun-
quam scandalizabor*, triplici nomine per indiscretio
nem peccans: quia scilicet Domino cõtradixit, &
quia aliis sese prætulit, & quia de se nimis præ-
E sumpsit, non attendens suam fragilitatem. Quo-
niã autẽ ex amore proficiscebatur huiusmodi as-
sertio, nõ seuerè illũ Dominus redarguit, quia ta-
mẽ plus de se quã de aliis præsumpsit, magis etiã
aliis scandalizandus prædicitur. *Amen*, inquit, *dico
tibi, quia tu hodie in nocte hac antequam gallus cantet,
ter me negabis* Circa quæ verba ex Marco oritur
nõnulla difficultas. Cùm enim tres Euangelistæ
asserant Dominũ dixisse, Petrum se ter negaturũ
antequã gallus cãtaret: Marcus dicit: antequã gal-
lus bis vocem dederit, quod quomodo postea sit
impletũ, Marcus in sequẽtibus distinctè enarrauit,
ex quo consequitur, Petrum non ter ante galli cã
tum Dominum negasse, vt dicunt tamẽ tres Euã-

gelistæ. D. Augustin. hanc tractans difficultatē lib. 3. de consensu Euang. sic eā putat dissoluendā, vt dicātur tres Euangelistæ dixisse trinam Petri negationē futurā ante galli cantum, quia ante illā cœpta fuit, & in ipso etiā animo consummata, vt sic sit dictū, *ter me negabis*, quomodo si alicui diceretur: Antequā cantet gallus, ad me scribes epistolā, in qua mihi ter cōuiciaberis. Id enim verè quis dixerit, etiā si epistola nō fuerit absoluta ante omnem cantum galli, sed ante cātum galli incœpta post eum finiatur. Verùm hanc solutionē non esse conuenientē ex eo patet, quòd tres illi Euāgelistę, qui dicunt Dominū dixisse Petrum negaturum se ter, antequam gallus cantaret, postea ostēsuri impletā fuisse Domini prædictionē, omnes tres Petri negationes narrāt ipso opere impletas, priusquā narrent gallum cecinisse: vnde patet eos in illo sensu accepisse quòd nunc dicunt Dominū dixisse Petrum ter se negaturū ante galli cantū, quia ante eum trina negatio erat incipienda, sed quia ante eū erat cōsummāda. proinde omissis aliis rationibus quibus quidā student cōciliare Euāgelistas, dicendū est, tres Euāgelistas de illo loqui cātu galli, qui ab hominibus maximè solet obseruari. à quo scilicet vltima noctis pars, quæ quarta olim dicebatur vigilia, dicatur gallicinium. Duab. enim potissimum vicibus galli in nocte canere cōsueuerūt. Semel non diu post mediū noctis, & secūdò cū iā adhuc duę aut tres vel circiter noctis horę supersunt, quando in cantu perseuerāt vsque ad tēpus quod cōnciniū dicitur, à quo secundo cantu quarta noctis vigilia dicitur gallicinium. Marcus itaq; rei in Petro gestæ, vt ab ipso Petro audierat, accuratā præscribēs historiā, vtriusque cantus galli meminit, cuius meminit & Iuuenalis satyra nona, dicēs:

Quod tamen ad cantum galli facit ille secundi,

Proximus ante diem caupo sciet: per cantū galli secundi intelligens secundū cantum galli & per hoc describere volens tempus illud quod gallicinium dicitur. Reliqui verò tres Euāgelistæ posterioris tātùm cantus galli meminerūt, vt qui sit pręcipuus & à quo pars noctis dicatur gallicinium; proinde idē ab omnibus est significatū, nempe ter Petrū negaturum ante tēpus illud noctis quod gallicinium dicitur, quod tēpus secundū cōmunē quidē loquēdi modum, simpliciter notatur per galli cantum: secundùm accuratiorē verò loquēdi rationē, notatur per secundum cātum galli. Ex prædictis & ex sequēti narratione Marci patet, quòd cùm hic dicitur apud eum, *priusquam gallus bis vocē dederit*, illud, *bis*, accipiendum esse pro duabus diuersis vicibus & tēporibus, non autē simpliciter, vt duplicatum significet sonū. Cum emphasi autē apud Matthæum dicit Dominus Petro: *Tu hodie*, *Tu*, inquit, singulariter, qui præ aliis te singulariter putas cōstantiorem, nō quidem post aliquot dies, sed, hodie, imò in nocte præsenti, idque etiā diu ante finem eius, nimirum ante gallicinium, præterquā quòd cum aliis me derelicto fugies, etiam negabis, idque nō semel tantùm, sed ter in tam breui temporis spatio. Quomodo autem Petrus Dominū erat negaturus, explicatur in Luca cùm dicitur: *donec ter abneges nosse me*, id est, donec abneges quod tu noueris me: Dixit enim: *Non noui hominem*. Cæterùm vt bene Dominus nocti tribuit scādalum discipulorum, & Petri negationem, quòd nocti conueniant peccata & errores: ita bene finem negationum imponit in cantu galli, quòd per hunc lux annuncie-

A. instare, & homines à somno excitētur, vt, quo signo mouentur homines surgere à somno, eodem & Petrus moneretur agnoscere suum errorem: Petrū autē pręę aliis Dei prouidentia cadere grauius erat permissura, iusto quidem iudicio, nimirum quia de se nimis præsumendo aliis se prætulerat, sed tamē propter bonū aliquod, nempe vt disceret Petrus, & nos in illo, quātæ sit temeritatis hominē cōfidere in seipso, quámque necessariū sit Dei implorare gratiā, sine qua nostra dilectio & propositum nō possit vel ad breue tempus perseuerare. Et rursus, vt qui aliis erat præferēdus haberet vnde magis humiliaretur, & ex seipso disceret alienæ cōpati & condescēdere infirmitati. Cū autē Petrus autoritate sui Domini, cū solita sua asseueratione
B prædicentis trinā sui negationē, conturbari & humiliari debuisset, tamen testimonio suę cōscientiæ nimis confisus, vehementius etiā Domino cōtradicere perseuerauit, eiusq; constantiā & alij sūt imitati discipuli, nolētes illo videri inferiores. Qua re factū est, vt deinceps de se modestius sentirēt Apostoli, & à Dei magis pēderēt gratia, Christiq; in se benignitatē magis admirarērut & amarent. Mira enim hic Christi rursum eluxit lenitas, quòd tam patienter Petrum & alios pertulerit cōtradicentes semel & iterum sibi, licet etiā scripturis & solita sua asseueratione (nempe, Amen dico vobis) cōfirmaret quod diceret, quódq; post resurrectionem suam huiusmodi cōtradictores suos &
C contra fidē datam desertores tam benignè inuiserit & receperit. Ex cuius exemplo discēdum nobis vt ne contra contradicentes nobis simus contentiosi, & vt aliorum infirmitatem benignè feramus.

ET DIXIT EIS: QVANDO MISI VOS SINE SACCVLO ET PERA, &c.] Pergit Dominus Apostolis prædicere mala sibi & ipsis imminentia, aduersus ea volens illos esse munitos. Itaque significans alium fore iam rerum statum, quā in quo hactenus secum vixissent, Quando, inquit misi vos ad prædicandum sine sacculo, id est, loculis, in quibus reponeretis pecuniā, & sine pera in qua reconderetis cibum, & sine calceamentis, nūquid aliquid defuit vobis rerum necessariarū? At illi dixerūt: *Nihil*. Dei enim benignitate, omniū rerum affluentia eis vberrimè parabatur. Quod au-
D tem subiungitur à Domino respōsum, habet multā obscuritatem: *Sed nunc qui habet sacculum, tollat, similiter & peram*, &c. Pro cuius loci vero sensu assequendo, primum sciendū, malè quosdam in priori sentētia verbum, *tollat*, coniungere cum sequentibus, vt sit sensus: qui habet sacculum, tollat pręter sacculum etiam peram. Coniungēdum enim est cum præcedēti in hunc sensum: Qui habet sacculum, tollat eum: similiter & perā qui habet, tollat eam. Cæterū ob ambiguitatē verbi, *tollat*, bifariam hic locus intelligitur. Quoniam enim in se-
E cunda sententia, cùm dicitur, *& qui non habet*, vidētur repetendi illi accusatiui, qui in priori sentētia addebantur verbo, *habet*. Hinc quidam intelligit hic præcipi, non vt sacculum & peram secum nūc ferant, sed vt tollant ea vendenda, quò eorum pretio ematur gladius. Quòd si nihil horū adsit, vel tunicam potius pro parando gladio vendant: Verùm hæc acceptio verbi, *tollat*, non videtur conueniens, quòd ex ipso modo loquēdi omnino videatur significari Dominū nunc suis ob temporis diuersitatem permittere aliquid quod prius prohibuerat. dicit enim per aduersatiuam cōiunctionē:

Sed

Sed nunc qui habet. Quasi dicat: Tunc qui habebat, nõ poterat tollere: nũc verò qui habet, tollat, hoc est, secũ ferat. Cui sensui cõuenit quod in missione Apostolorum supra eodem verbo Lucas est vsus, dicens: μηδὲν αἴρετε, id est, nihil tuleritis in via, neque perã, neque pecuniam, &c. Secundùm hũc autem sensum, quo tollere hic accipitur pro secũ ferre, in secũda sententia ad verbũ *habet*, non possunt repeti accusatiui, sacculum & perã, sed subaudiẽdus est accusatiuus, gladium, qui postea per hyperbatõ additur verbo, *emat*, vt sit sensus: Nũc qui habet loculos & peram, tollat ea secum: & qui nõ habet gladiũ, vendat tunicam suam, vel potius pallium suum, (est enim Graecis ἱμάτιον) & emat illũ. B Secundùm hanc loci huius constructionem, & acceptionem verbi, *tollat*, intelligitur cõmuniter, Dominum priori sententia suis nũc permittere ob diuersitatem instantis temporis locul orum & peræ vsum priùs illis interdictũ. Sed tum difficultas nõ parua exurgit, quomodo in posteriori sentẽtia eis permittit vsum gladij. Nã quòd Lyra & alij quidã intelligunt Dominum voluisse significare licitam esse Apostolis defensionem moderatam tempore persecutionis, planè videtur nõ congruere Euãgelicæ doctrinæ, qua suprà docuit Dominus suos tam à vindicando aut defendendo se armis debere esse alienos, vt percutienti vnam maxillam potius debeant præbere alteram. Non cõgruit item ei, quòd C postea Petrum gladio defensionem parantẽ seuerè Dominus corripuit, iubens recondi gladium in vaginam. Tolerabilior est Venerabilis Bedæ intelligẽtia, qui intelligit Dominum suis præcepisse vt emerẽt gladium, non tã vt eo vterentur, quàm vt declararet paratam sibi esse contra Iudæos defensionem si ea vti voluisset: noluisse autem ea vti, vt ostenderet se voluntariè captũ & passum, & ob id Dominum Apostolis dicentibus duos esse gladios respõdisse, *satis est*, quòd duo hi gladij sufficerent D ad testimonium spõte passi saluatoris, eo quòd vnus Apostolus audaciam pro Domino certãdi & Domino virtutem medicandi doceret inesse, alter, qui nequaquam vagina exemptus, ostenderet eos nec totum quod potuerunt, pro eius defẽsione facere permissos. Quam intelligentiã verisimile est Bedam sumpsisse ex D. Ambrosio, qui sic habet, locum hunc tractans, & vario eum modo versãs: O Domine cur emere me iubes gladiũ, qui ferire me prohibes? Cur haberi præcipis quẽ veras promi? nisi fortè vt sit parata defẽsio, & videaris potuisse vindicari, sed noluisse. Cæterùm quoniam Euãgelicæ perfectioni non conuenit vt intelligatur Dominus suis iã permittere moderatũ gladij vsum, & frigidum nimis videtur in eum tantũ vsum quẽ E Beda intelligit, Dominum iam requisisse gladij emptionem, quidam priorem secutus verbi, *tollat*, acceptionẽ, intelligit Dominum hic loqui de gladio spirituali, qui est verbum Dei, vt significauerit Dominus nunc gladium Euãgelicæ doctrinæ omnino parandum, diuenditis loculis & pera, imò etiã, si hæc desint, diuendito pallio. De gladio verbi Dei locũ hunc posse accipi indicat etiã D. Ambrosius simul etiã indicãs accipi posse de gladio martyrij. Est, inquit, gladi⁹ spiritualis, vt vẽdas patrimoniũ, emas verbum quo nuda mẽtis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, vt exuas corpus, & immolatæ carnis exuuijs ematur tibi corona sacri martyrij, quod ex benedictionibus Dominicis colligere potes, qui summã omnium coronarum, si quis persecutionem patiatur pro iustitia, prædicauit. De hoc posteriore gladio locum hũc accipiendũ probat Ambrosius ex sequẽtibus Christi verbis, subiiciẽs hoc modo: Denique vt scias quia de passione locutus est, ne turbaret discipulorũ animos, de se exemplum protulit, dicens: *quoniam hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Quod & cum iniustis deputatus est.* De gladio tamen verbi Dei potius accipiendum alia colligit ratione, subiiciens: Mouet tamen adhuc quòd duos gladios discipuli protulerunt, ne fortè vnum noui, alterum veteris testamenti, quibus aduersus diaboli armamur insidias. Denique dominus: *Sat est*, quasi nihil desit ei quem vtriusq; testamenti doctrina munierit. Hæc D. Ambrosius, inquirendo potius quàm quicquã asserendo, ex quo verisimile est quidem hausisse singularem illum suum de gladio spirituali intellectum, quem in Annotationibus prolixè nititur statuere. Sed prætetquam quòd suprà ostendimus verbũ, tollat, non accipiendũ vt hic sensus præsupponit, etiã aliis rationibus hic sensus nõ videtur conueniens, nempe quia huic sensu parũ conuenire videtur subiũcta à Domino ratio: *Dico enim vobis*, &c. & quia etiam priùs cùm mitteret eos oo minus sine sacculo & pera, ideo sacculũ & peram abiici voluit, vt gladiũ doctrinæ haberent paratiorem, vnde non aliud significabitur iam faciendũ quàm olim erat factum, cùm tamen verba Christi planè significent instãtia tẽpora aliud requirere, quàm præcedentia. D. Basilius interrogatus, quo pacto nunc quidem portare sacculum & peram admittat, nũc verò dicit: *Sed nunc qui habet sacculum tollat, similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium*, facilem indicat huius loci tractationem, sic respondens, vt est inter quæstiones compendio explicatas, quæstione 251. Hoc declarat idem Dominus, dum ait: *Oportet enim adhuc hoc perfici in me: Et cum iniquis reputatus est.* Statim enim postquam cõpleta fuit prophetia de gladio, dicit Petro: Cõuerte gladium tuum in vaginam suam. Omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribunt, vt non sit præceptum: *Sed nunc qui habet sacculum, tollat*: aut tollet (sic enim multa exemplaria habent) sed prophetia prædicẽtis Domini, quòd Apostoli obliti donorũ & legis Domini, etiam gladio vti auderent. Quòd autem imperatiua sermonis specie pro prophetica sæpe vsa est scriptura, ex multis locis manifestum est, velut est illud: Fiant filij eorum orphani, &: diabolus stet à dexteris eius. Et quæcunque talia. Hæc ille, cuius tamẽ explicatio nõ videtur etiam sufficere, quod non constet, nec sit verisimile, discipulos id fecisse quod secundùm hunc intellectum Dominus prædicit eos facturos, vendita scilicet tunica gladios sibi emisse. Proinde simplicior, & intentioni Domini cõuenientior est, ea huius loci tractatio, quã satis indicat D. Chrysostom⁹ homil. 85. in Matthæũ, & post eum Theophylactus in Lucã, vt scilicet intelligatur Dominum dum nunc iubet sacculũ, perã & gladium tollere, nihil aliud significare voluisse, quàm acerbissimã instare persecutionẽ, qua nõ solum rebus necessariis illos spoliare aduersarij essent conaturi, vt videri posset op⁹ ipsis esse & sacculo & pera; sed etiã eam vim intentaturi, qua tãta gladij necessitas videri posset, vt humano iudicio consultum videretur etiam vestibus distractis arma sibi comparare. Theophylactus Chrysostomum secutus, addit hoc sermone Domini signi-

Psal. 108
ibidem.

A ficare etiam voluisse, tempus tale instare, quod requireret vt non sicut hactenus toti penderēt à se, sed etiam ptuptio vterentur studio, sibiq́ue cōtra famem, nuditatem & persecutiones sua etiá cura & prouidentia munirent, quòd ipse qui hactenus eorum curam gesserat, iam esset abiturus. At simplicius fuerit intelligere, Christum tātùm significasse, magnum adeò illis impendere periculú, vt si quis pręsidiis humanis vti voluisset, nihilo cōsultius facere potuisset quàm tollere sacculú & perā, gladiumq́; sibi parare vel vendito pallio. vt hic sit sensus sermonis Christi: Antehac, cùm me pręsentem habuistis, ita molliter & cōmodè per patris vixistis indulgētiam, vt nihil omnino vnquá vobis defuerit, non solùm cū lateri adhæreretis, sed & cùm sine omni viatico, destitutos armis & commeatu, ad prædicandum vos ablegarem: posthac alia viuetis ratione, ei scilicet obnoxij persecutioni, vt summam quis putet necessitatem & sacculum tollere & peram, imò & gladium, eúq́; si desit, parare vel vendito pallio. Auferar enim iā à vobis, & in me primò diossima designari videbitis. Non ergo suis Dominus iā vel victus, vel de- C fensionis curam restituere voluit: quam antè diligēter adeo docuerat patri committendam, sed figurato sermone, quali sæpe Dominus vtebatur, iā tùm imminētia tum sibi, tum Apostolis mala voluit significare, quo ad ea fortiter ferenda sese pręparatent, & intelligerent postea Dominum spōte adiisse passionem, vt qui mala sibi imminētia pręcognouit & prædixit. Simili modo loquitur Ieremias: Contemplamini & vocate lamentatrices, vt Ierem. 9. veniant, & ad eas quæ sapiētes sunt mittite, festinent, & assumāt super nos lamentum. Non enim his verbis Propheta vult aduocari illas mulieres, sed luctum instare docet, ad quem excitādum ta- D les adhiberi solent. Obscurius autem locutus est Dominus, permittens Apostolos aliquādiu in eo detineri errore vt putarēt ipsū requirere gladios ad defensionem, vt dum hac ratione illa postea accēderentur ad defensioné, Dominus & ipsis & Iudæis efficacius declararet se spōte adire passioné, & è suorú animis eximeret certius omnē vlciscendi affectum, increpando seuerè Petrū accensum ad defensionem, & poteri sua benignitate sanando eum qui à Petro læsus fuerat. Huic sensui probè conuenit subiuncta à Domino dictorum B ratio: *Dico enim vobis, quia adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis reputatus est.* Isaie. 53. Quod in Christu impletum est, quando tanquam facinorosus, captus est, vinctus, flagellatus variisq́ue contumelis affectus, sed maximè quādo inter duos latrones medius in cruce pependit. Tūc enim Marcus postea dicit hāc impletā fuisse scripturam. Cùm autem discipuli non intelligentes quorsum Dominus gladios requireret, duos adesse gladios dixissent, quos secundū Chrysostomū tunc habebant Apostoli, quia illis vsi fuerant ad C immolationem & diuisionem agni; respōdit Dominus: *Satis est*. aut ironicè locutus, quasi dicat, quia duo sunt, multi sunt & omnino sufficiūt nobis contra multitudinē quæ veniet cōtra nos. Aut simpliciter amputans sermonis progressum, quod videret eos non assequi internum sensum, quē ob causas dictas necdum eis explicandum censuit, vt sic iam responderit Dominus: *Satis est.* Quomodo & nos, si quando cum quodā cōuersantes, videmus eum nō intellexisse quod dictū est, dicimus: Bene, dimitte. Vide Theophylactum. Sūt autē qui abstrusiore intelligentia intelligunt ideo dixisse Dominum: *Satis est*, quòd Ecclesiæ suæ duo sufficiant gladij, spiritualis scilicet, & corporalis. D

SERMO DOMINI POST COENAM. Ioan. 14. CXXXIIII.

NON turbetur cor vestrū: creditis in Deū, & in me credite. In domo patris mei mãsiones multæ sunt. Si quo minus, dixissem vobis: quia vado parare vobis locum. Et si abiero, & præparauero vobis locū, iterū venio, & accipiā vos ad meipsum, vt vbi sum ego, & vos sitis. Et quò ego vado scitis, & viā scitis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quò vadis, & quomodo possumus viā scire? Dicit ei Iesus: Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad patrē, nisi per me. Si cognouissetis me, & patrē meū vtique cognouissetis, & amodo cognoscitis eū, & vidistis eū. Dicit ei Philippus: Domine, ostēde nobis patrē, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tāto tēpore vobiscū sum, & non cognouisti me? Philippe, qui videt me, videt & patrē. Quomodo tu dicis, Ostēde nobis patrem? Non credis, quia ego in patre, & pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. Pater autē in me manēs, ipse facit opera. Non creditis, quia ego in patre, & pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horū faciet, quia ego ad patrē vado, & quodcūque petieritis in nomine meo, hoc faciā, vt glorificetur pater in filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciā. Si diligitis me, mādata mea seruate. Et ego rogabo patrem, & alium paracletū dabit vobis, vt maneat vobiscū in æternū, spiritum veritatis quē mundus non potest accipere, quia nō videt eū, nec scit eū. Vos autem cognoscitis eū, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Nō relinquam vos orphanos, veniam ad vos. Adhuc modicū, & mūdus me iā non videt. Vos autē videtis me, quia ego viuo, & vos viuetis. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mādata mea & seruat ea, ille est qui diligit me: qui autē diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligā eū, & manifestabo ei meipsum. Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonē meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mãsionē apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermonē quē audistis, non est meus, sed eius qui misit me patris. Hæc locutus sum vobis apud vos manēs, Paracletus autē Spiritussanctus, quē mittet pater in nomine meo, ille vos docebit oīa, & suggeret vobis omnia quæcunq; dixero vobis. Pacē relinquo vobis, pacē meā do vobis: non quomodo mundus dat ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis, quia ego dixi vobis: Vado & venio ad vos.

ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad patrem, quia pater maior me est. Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, vt cùm factum fuerit credatis. Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam: sed vt cognoscat mundus quia diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

ET AIT DISCIPVLIS SVIS: NON TVRBATVR COR VESTRVM, &c.] Posteaquam suis Dominus suum prædixisset abitũ, & formam vitæ inter sese mutuò seruandã præscripsisset, restabat tertio & quarto loco vt mœstos cõsolaretur, & cõtra imminẽtia eos muniret mala. Hęc ergo sũt in quibus ferè consistit sequẽs apud Ioãnẽ tribus capitibus sermo. Variis enim eos cõsolatur rationibus, promissione scilicet paratarum in cœlo mãsionũ, promissione exaudiẽdarum orationum, promissione paracleti ad eos mittendi, ac sui ad eos reditus: quare hortatur vt mœrore, timore, ac turbatiõe depositus, in fide & dilectione nominis sui fortiter perdurẽt & perseuerent, quò possint earum promissionũ fieri participes. Tum & de persecutionibus eis obuenturis disserit, atque ad eas ferendas ipsos præparat: B variis item rationibus exemplo scilicet sui, & quę eas perpessuri essent propter nomẽ suum: pollicitatione item spiritus paracleti qui eos cõfirmaturus esset, promissione etiam gaudij quod afflictiones est secuturum. Et quidem quæ modò prolixè disseruit Dominus, non multum profutura erãt discipulis nocte illa, in qua omniũ mox obliti terga dederunt, profutura tamen illis erãt secuturis temporibus, nec illis tãtùm, sed & omni posteritati. Valet enim multum hic sermo ad fidei, spei & charitatis in nobis ædificationem & prouocationem, vt & nobis sit obseruandus tanquam non solis dictus Apostolis, sed & nobis. Imprimis ergo dicit suis Dominus: *Non turbetur cor vestrum.* Variæ C enim erãt Apostolis nunc turbationis occasiones, nimirum & quia audierũt suum Dominum abiturum, nec se tamen eum sequi posse, & quia audierunt Petro sibique omnibus prædici scandalum quod mox in ipso essent passuri, & quia audierũt instare tempora periculosa & mala, quæ etiam gladios requirerẽt. Cõtra omnes has turbationis occasiones dicitur: *Non turbetur cor vestrum*, neque mœrore scilicet, neq; timore. Qua ratione autem turbatio pelli possit & superari, indicat cum subiicit: *Creditis in Deum, & in me credite.* Circa quam D sententiã notandũ, quòd pro *creditis* & *credite* artis est vtrobique vnum & idem verbum πιστεύετε, πιστεύετε, quod verbum anceps est, cùm possit esse indicatiui vel imperatiui modi. Proinde quadruplex hic posset esse sensus, potissimùm tamen duplex. Quidã enim vtrũque verbum accipiunt imperatiuè hoc modo: *Credite in Deum, & in me credite*, vt iubeantur & in Deum & in filium credere, quò per huiusmodi fidẽ vincãt cordis turbationem. Sic enim accepit D. Cyrillus, quamuis in cõtextu legatur: *Creditis in Deum.* Habet enim in Cõmentario ad hunc modum; Sed illud apprimè considerãdũ. E Iussit enim & in Deum credere, nõ quia ipse aliud à Deo vero sit, &c. Alij prius verbũ accipiũt indicatiuè, & secũdũ imperatiuè, vt habet noster interpres, quomodo & Augustinũ intellexisse patet ex eius cõmentatio, quamuis in cõtextu apud eũ legatur, *Credite in Deum.* Habet enim sic: Consequẽs est enim, vt si in Deũ creditis, & in me credere debeatis, quod non esset consequens, si Christus nõ esset Deus. Intelligit ergo D. Augustinus hac voni A ui sententia significari, cõsequens esse vt si credãt in Deum, credere debeant & in filiũ, quod non significatur nisi legatur indicatiuè *Creditis in Deum.* Tũc enim sensus est: Si verè creditis in Deũ, credite etiã in me, alioqui nõ verè creditis in Deũ: quẽadmodũ Iudæi cùm nõ credãt in me, nec verè credunt in Deum, quamuis id sibi persuadeant. Cùm autem fides in Deum significetur esse ratio credẽdi in Iesum: manifestè satis, quemadmodũ colligit Diuus Augustinus, hic Domin⁹ significauit se esse Deum. Alioqui enim non esset cõsequens, vt qui credit Deum, credere debeat & in ipsum. Exigit autem Dominus cum fide in Deum, etiam fidem in se, tum vt sequentib⁹ suis promissionibus, quibus eos consolari studet, fidem habeant, tãquam eius qui mentiri nequit: tum vt fiduciã suã in ipso col- B locent, sicut in Deo collocant, qua fiducia & fide omnem facilè animi turbationẽ omniáque mala superare possent, & participes fieri promissionum illius. Nõ enim cùm fidem in se exigit, simpliciter eam fidẽ requirit, qua credatur esse Christ⁹ filius Dei, & verax in suis sermonib. sed & qua fiducia in se collocetur, tãquam eo, qui etsi secundùm corpus eos esset deserturus, sua tamẽ eos diuinitate nũquã esset derelicturus. Hæc est enim fides de qua Ioannes: Hæc est, inquit, victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Hęc est fides quæ timorẽ & turbationem pellit à corde, iuxta illud Psalmistæ: Dominus illuminatio mea & salus mea, quẽ timebo? C Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?

1. Ioan. 5.
Psal. 24

IN DOMO PATRIS MEI MANSIONES MVLTAE SVNT. SI QVOMINVS, &c.] Cùm ad ponendum turbationem, & fidẽdum in se eos prouocasset, incipit modò aperire bona quæ per ipsum tutò expectare debeãt, propter quæ cordis turbatio sit deponenda. Itaque ne quoniam dixit, *quò ego vado vos non potestis venire*, existimarent se nũquam eò peruenturos, aut solum quidem Petrum eò peruenturum, quia ei singulariter dictum est, *sequeris postea: In domo*, inquit, *patris mei, mansiones multæ sunt*, quasi dicat: Ne putetis vni mihi apud D patrem paratam mansionem, aut Petrum solum me secuturũ. Sunt enim in domo patris mei, hoc est, in cœlo, multa habitacula hominibus parata ab ipso patre meo. Cæterùm per multitudinẽ mansionum, Dominus humano more de cœlestibus loquens, significauit secundùm Cyrillum, & amplam cœli capacitatem, & gloriæ differentiam pro meritorum diuersitate, quorum vtrũque non parua hominum est cõsolatio. Locus autẽ qui sequitur vt est obscurus, ita variè intelligitur & distinguitur. In Græcis enim nõ est: Quia vado parare vobis locum, sed sine cõiunctione, quia, *Vado pa-* E *rare vobis locum.* Proinde hæc verba quidã separant à præcedentibus, vt sit hic nouæ sententiæ initiũ: & illud. *si quo minus, dixissem vobis*, perfecta sit sententia, hũc habens sensum: Si quo minus, id est, si ita nõ est vt dixi, dixissem id vtique vobis. Deinde nouo exordio sequatur: *Vado parare vobis locum*, ad significãdũ se suo abitu effecturum vt illas in domo patris mansiones suo possint tempore adire. Verùm quoniam secundùm hanc distinctionem durè pendet cum præcedẽtibus illud: *Vado parare*:

A *vobis locum*, & quia cùm mansiones multas iam dixerit esse in cœlo, non cõuenienter videtur subiicere se abire vt paret locum (non enim parandus erat locus, si multæ iam erant mansiones) ideo cõuenientior est alia distinctio, quam omnes penè Latini & Græci sequuntur, secundùm quam illa verba, *Vado parare vobis locum*, coniunguntur cum verbo, *dixissem*, vt significetur ipsum dicturũ quod abiret ad parandum locum, nisi iam essent multæ in cœlo paratæ mansiones. Propter quem sensum significãdum, interpres noster addidit coniunctionẽ, *quia* pro quod, quæ Græca phrasi præponi solet
B sententiæ quæ ab aliquo dicta vel dicẽda profertur. Secundùm hãc tamen distinctionem nascitur difficultas ex sequenti sententia. Si enim Dominus significare voluit, non necesse esse vt dicat se abire ad parãdum locum, quia multæ sunt in cœlo mãsiones, quomodo subiicit: *Et si abiero, & præparauero vobis locum*, vel, vt habent Græca, *Et si abiero ad parandum vobis locum*, &c. Hic enim significat se abire ad parandum eis locum. Huius difficultatis facilis est solutio, secũdum Euthymium & Nõnũ, Græcos autores. Hi enim hanc sententiã intelligunt adhuc pendere cum superioribus, vt sint etiã verba quæ dicturus fuisset si aliter quã dixerat res se haberet, & sit sensus: Si nõ iam à patre meo vobis paratæ essent in domo ipsius mãsiones: Dixissẽ vobis, vado paraturus vobis locũ. Dixissem etiã
C ꝙ cũ abiero & præparauero vobis locũ, iterũ veniã & accipiam vos ad meipsum. Augustinus, Cyrillus, & Theophylactus separant hanc sententiã à præcedẽtibus. Et Augustinus quidẽ intelligit Dominũ priùs significare iam parata esse loca, quia parata erant in prædestinatione: deinde verò dicere se abiturũ ad parandũ locũ, quia parãdus adhuc erat ipsa operatione, nẽpe quia ipsis mansionibus parandi erant per spiritus communicationẽ digni mansores. Cyrillus similiter intelligit paratas quidẽ in cœlo iam tũ fuisse mãsiones, Dominũ tamẽ dicere se abire ad parandum locũ, quia abibat, vt viã faceret, & inuiũ iter aperiret. Inaccessibile enĩ hominibus ante Christi ascensionem erat cœlũ.
D Theophylactus verò indicat rationẽ qua apparẽs verborum Christi pugnantia tollatur, hoc scilicet modo. Si non, vt dixi, multæ essent in cœlo paratæ iam mãsiones, dixissem vtique vobis me abire vt pararem vobis in cœlo locum. Nunc autem quoniam multæ sunt mansiones paratæ, non est opus vt dicam me ea de causa abire: Et tamẽ si voluero dicere me abire vt parem vobis locũ, quemadmodum verè dicere possum, etiam ob id oportet turbationem ponere, quia qui propterea abeo, nõ potero vos relinquere, sed iterum venio (porò veniã) & accipiam vos ad meipsum, vt vbi ego sum, etiã vos sitis. Significat ergo Dominus, Apostolis partim esse paratas mansiones, partim per abitũ suũ parandas, vtrinq; tamen oportere cõfidere, & nõ
E turbari, siue dicantur paratæ, siue dicantur parãdæ, ꝙ vtrinq; securam esse ipsorũ fœlicitatẽ significetur. Paratæ autẽ in Dei prædestinatione mãsiones per Christi abitũ, id est, mortẽ & ascensionẽ adhuc erãt parãdæ, quia, vt dictũ est, per eius mortẽ & ascẽsionem clausum eatenus cœlum, erat aperiẽdũ recõciliatione cũ patre impetrata, & spiritus sancti communicatio hominibus erat impetrãda, per quẽ idonei fierent cœlestibus mãsionibus. Quòd autem dicit, iterum veniam, & accipiã vos ad meipsum, ex parte quidẽ impletur in morte singulorum in istorum, quando animas eorum sibi cõiungit, & fœlicitatis suæ facit esse consortes: perfectissimè autem in omnibus simul iustis impleb[...] in nouissimo die quando omnes ex mortuis resuscitatos etiam secundum corpus sibi coniunget in gloria.

ET QVO EGO VADO SCITIS, &c.] Istud adiecit Dominus, veluti alia iam ratione eos cõsolans. Ad eorum enim cõsolationem faciebat, quòd scirent & quò ipse iret, & viam qua illũ eò sequi congruo tempore possent. Re vera tamẽ istud dixit, vt quoniam sciebat ipsos cupidos discendi & quò iret, & viam qua iret, quáque sequendum eis esset, prouocaret eos his verbis ad interrogandũ, & interrogantes plenius instrueret. Cùm autem Thomas omnium nomine dicat se nescire & quò iret, & viam, Dominus tamen vtrumque eos scire dicit, sicut & paulò pòst dicit eos cognouisse & vidisse patrem: cum tamen Philippus cõtradiceret. Nec tamen Christus qui ipsa est veritas, in his mẽtitus est. De initio enim fidei hæc intelligẽda sunt, per quam vtcunque cognouerunt & Christum ire ad patrem, & per Christum viam esse hominibus ad patrem, sed imperfectè adeo & obscurè, vt ipsi se nescirent scire quod sciebãt. Sicut enim vtcunque intellexerunt quæ olim & quæ iam statim Dominus dixerat: ita etiam vtcunque sciuerunt & quò iret, & viam qua eũ comitari possent. In his enim quæ mox dixit, satis significauit se ire ad patrem, & rursum quòd per fidem in se peruenire possent ad paratas in cœlo mansiones. Cæterum in prætractatis iã Christi verbis intelligendũ est & nos moneri, vt per fidẽ in Christum superemus omnem turbationẽ cordis, quam vel aduersitates huius seculi ingerunt, vel admissorum peccatorum rememoratio, scientes & quò nos Christus præcesserit, & viã qua illum sequi possumus, fidelibusq; paratas ab æterno mãsiones in cœlo, quas Christus sua pro nobis ad patrẽ interpellatione, suiq́ue spiritus cõmunicatione nobis parare nõ cessat, venturus suo tempore ad nos, & recepturus nos in æterna sua tabernacula. Horũ enim cogitatio efficacissima est ad pellendam inutilem omnem cordis turbationem.

DIXIT EI THOMAS: DOMINE, NESCIMVS QVO VADIS, ET QVOMODO, &c.] Putabat Thomas sensibilem aliquem in hoc mundo locum esse quò iret, & viam quoque esse similem, vnde cùm huiusmodi locum & viam ignoraret, vtrumque eorum quæ eos scire Dominus dixerat, cum reuerentia, omnium nomine se dicit ignorare, hac ipsa ignorantiæ professione Dominũ modestè veluti cogens vt locum & viam planè declararet. Domine, inquit, nõ ego solus, sed omnes nos nescimus quò vadis. Et Petrus enim mox te rogauit: *Domine quò vadis*, nec tamẽ interrogãti locum aperuisti. Multo ergo magis nescimus viã qua te sequamur. Quomodo enim possumus scire viã ignorãtes terminum, cũ à viæ termino pẽdeat cognitio viæ? Dominus ergo hãc suorũ ruditatẽ, & carnalem intellectum benignè ferens, nõ dedignatus est aperire quod illi se ignorare profitebãtur, imò & conuincere eos quòd vtriusq; dictorum scirẽt, quãuis id se scire nescirẽt. Et primũ quidẽ aperit quæ sit via de qua est locutus, dicens: *Ego sum via, veritas, & vita.* Quasi dicat: non est illa de qua sum locutus, terrena, vt vos suspicamini, sed ego ipse sum illa via, quẽ cũ vel vobis fatẽtib. cognoscatis, scitis

ſcitis vtiq; & viã qua me ſequamini. Via autẽ eſt A Chriſtus,& ratione ſuæ doctrinæ, & ratione ſuæ exemplaris cõuerſationis,& ratione mortis,reſurrectionis,& aſcenſionis ſuæ,per quæ nobis aſcenſum in cœlos meruit &parauit.Hac via ſicut Chriſtus aſcẽdit in cœlos,etiã nobis eò eundũ eſt,obediẽdo eius doctrinæ,imitando eius exẽpla, & credẽdo eum pro nobis mortuũ. Cæterùm quòd nõ ſolùm ſe dixerit viã, ſed etiam adiecerit ſe eſſe veritatem & vitam,ſimpliciter videri poteſt feciſſe, ad ſignificãdũ qualis ipſe ſit via.Eſt enim, vt dicit Sapiens,via quæ videtur homini iuſta, nouiſſima

Prou. 14. autẽ eius deducũt ad mortem. Significat ergo ſe eſſe viam talem quæ non fallat,nec mittat in errorem,ac per errorem tãdem in mortẽ,ſed quæ du- B cat in omnem veritatem & doctrinę,& iuſtitię,& per veritatẽ deducat ad vitã æternam, eámq; ſuis

Ioan. 8. ſectatoribus largiatur. Vnde ſuprà dixit: Qui ſequitur me,nõ ambulat in tenebris,ſed habebit lumẽ vitæ.Significat tamẽ etiam additis his duabus dictionibus,ſe verè Deum eſſe,quia ſoli Deo competit eſſe ipſam veritatem,& vitam.Notandũ autem apud Græcos ſingulis harum trium dictionũ apponi articulum, ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή, vt intelligamus non quãlibet viam,aut veritatẽ,aut vitam, ſed veram illam & vnicam.Declarat autem ſe eſſe viã,cum ſubiicit: *Nemo venit ad patrem niſi per me*, hoc eſt,niſi per meritum mortis meæ, cuius credẽdo fiat particeps, & per doctrinã meã cui obediat,& per conuerſationẽ meam quam imitetur. C Horũ enim trium ratione iam diximus Chriſtum dici viã. Cæterùm quemadmodũ annotauit prolixè D.Cyrillus,duobus modis intelligi poteſt homines per Chriſtum venire ad patrẽ, aut ſcilicet quia per cognitionem filij conſcenditur ad cognitionem patris per fidem, ad quẽ nemo peruenire poteſt niſi per fidem in Chriſtũ,quia nõ poteſt pater cognoſci ſine filio, & vnigenitus filius ipſe eſt qui incognitũ hominibus patrẽ manifeſtauit. Aut quia per Chriſtũ modo priùs dicto peruenitur ad conſortiũ patris,& contẽplationem vultus ipſius in æterna fœlicitate. Atque hic poſterior intellectus magis cõuenit propoſito. Declarare enim Do- D minus debuit ſe eſſe viã per quã ſequi ſe poſſent homines iam ad patrem in cœlos abeũtem. Non tãtùm autem ſe viam eſſe oſtendit hac ſententia, ſed etiam veritatẽ & vitam. Cùm enim dicat neminẽ venire ad patrẽ, niſi per ſe, ſignificat etiam per ſe certò viã eſſe ad patrẽ,& proinde ſe huiuſmodi eſſe viam quæ nõ fallat, ſed vitam largiatur æternã,quæ eſt apud patrem. Ruſum hac ſententia apertè ſatis indicat & alterũ eorũ quæ ſe ignorare dicebat Thomas,nẽpe quò iret,& quò eis ſequẽdum eſſet. Significat enim ſe ad patrem ire,& ad illũ poſt ſe & per ſe omnes oportere ſequi. Vnde nõ dicit: Nemo vadit ad patrem, tanquam ſine ipſo,ſed, *nemo venit*, tanquam comes ipſius, vt pa- E ter inſinuetur cõmunis terminus quò vadit Ieſus & quo poſt eum venit quicũque it ad vitã æternã. Porro cùm variè admodũ in tribus illis quæ ſibi hic Chriſtus tribuit, via,veritas,vita,philoſophentur diuerſi,cõuenientiſſimè de his tractauit D.Cyrillus, in his tribus intelligens nobis commẽdari tres illas virtutes Theologicas,per quas cœleſtes conſequi poſſumus manſiones,charitatem ſcilicet, quæ ipſa virtutũ operatione declaratur: fidem, & ſpẽ. Illud,inquit, mihi quærẽdũ videtur, cuius rei gratia,cùm lux,ſapiẽtia,virtus, aliiſq; nominibus A multis à ſcriptura nominetur, his modò tribus quaſi electis ſolũmodo ſe appellarit: Profunda res eſt,vt arbitror. Dicimus tamẽ quòd gratia Dei noſtro cõmiſerit ingeniolo. Tribus igitur rebus ſupernas conſequemur manſiones,per actionẽ virtutis variã,per fidem rectã, per ſpem vitæ,quorum omnium nemo largitor eſt,nemo fons,nemo cauſa,præter Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum. Ipſe enim nobis mandata ſuper legem dedit,ipſe viam mõſtrauit,quam probè actionem virtutis,& contemptum mũdi propter Chriſtum intelligere poſſumus. Ipſe igitur via eſt. Sed ipſe quoque veritas eſt,id eſt,vera fidei rectitudo atque determinatio, & rectiſſima regula,amuſſiſque optima. Sed vita B etiã ipſe eſt. Nullus enim vitã,quã ſperamus abſq; interitu in ſanctificatione atque beatitudine futurã,nobis teſtimet,præter ipſum. Hæc ille. Via ergo eſt Chriſtus, in qua per charitatẽ ambulare: veritas,cui per fidẽ inhærere: vita, in quã per ſpẽ attolli debemus. Sic Leo pontifex ſerm. 22. de reſurrectione: Via,inquit,ſanctę cõuerſationis veritas doctrinæ diuinæ,vita beatitudinis ſempiternæ. Id in ſanè ſignificãs quod Cyrillus. Secũdùm hanc iſtorum triũ tractationẽ non alienam à Domini propoſito,ſequẽs ſententia etiã accipi poteſt,vt omnia illa tria declaret hoc modo: Nemo venit ad patrẽ niſi per me viam,veritatẽ & vitã,hoc eſt, niſi per charitatem ambulet in me,qui ſum via: per fidem credat mihi,qui ſum veritas: & per ſpẽ confidat in C me,qui ſum vita æterna. D. Bernardus ſerm. 2. de aſcẽſione Domini: Sequamur,inquit, Domine te, per te,ad te, quia tu es via,veritas & vita. Via in exemplo,veritas in promiſſo,vita in præmio.

SI COGNOVISSETIS ME, ET PATREM MEVM VTIQVE COGNOVISSETIS] Græca etiam poſſunt verti per præteritum indicatiui: *Si cognouiſtis me, & patrem meum vtique cognouiſtis*, quomodo legit Diuus Auguſtinus, quomodo & Nõnus in ſua paraphraſi indicat ſe Græca intellexiſſe,videturq; ea intelligẽtia conuenientior,quòd ſecũdùm noſtram verſionem ſignificet Dominus Apoſtolos nec ſe,nec patrẽ noſſe,cùm tamẽ mox D ſubiiciat eos cognoſcere & vidiſſe patrem,ac proinde abſurdè Philippo obiiciat; *tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognouiſti me?* Secundùm illam ergo lectionem Auguſtinus intelligit hac ſententia declarari præcedentem ſententiam: *Nemo venit ad patrem,niſi per me*,quam certè declararet, ſi venire ad patrem per filium, accipiatur priori modo, vt ſcilicet ſit perduci ad patris cognitionẽ per fidẽ. Sic enim per filium homines venire ad patrem rectè declarat quod ſequitur: *Si cognouiſtis me, & patrem meum vtique cognouiſtis.* Verùm cùm, vt ſuprà dictum eſt, prædictæ ſententiæ is nõ ſit ſenſus à Domino præcipuè intentus,dicendum hanc ſententiã ob id ſubiunctã,vt quia præcedenti ſenten- E tia Dominus indicauerat quò iret, nempe ad patrem,iam ſignificaret eos etiã patrem noſſe,ſi modò,vt putabãt,ſe noſcerent. & proinde bene ſe dixiſſe: *& quò vado ſcitis, & viam ſcitis.* Ne enim dicere poſſent ſe ignorare patrẽ; & proinde neſcire quò iret,ſubiicit: Si cognouiſſetis me ſicut putatis vos cognoſcere, neceſſe eſt etiã noueritis patrẽ meũ: quare cõſequens eſt vos nõ tantũ cognoſcere viã, cũ ego ſim via, ſed etiam quò vadam, quia vado ad patrem. Simili de cauſa intelligenda eſt ſubiuncta hæc ſententia ſecundum noſtram lectionem. Quoniam enim Apoſtoli audientes Dominum ſi-

gnificare se ite ad patrem,& patrem esse ad quem A
ipsis esset sequendum,dicere poterant se non co-
gnoscere patrem,& proinde nescire quò iret:pri-
mùm quidē significat vnde est quòd patrē se non
putent cognoscere.ac deinde etiam asserit eos co
gnoscere ipsum:*Si*,inquit,*cognouissetis me*,&c. quasi
dicat:Quòd patrem meum,ad quem mihi vobis-
que veniendum dixi, fortè putetis vos non co-
gnoscere,hinc est, quòd nec me satis cognoscitis,
quem tamen meritò cognoscere deberetis,quém-
que vos cognoscere putatis.Si enim me cognouis
setis,etiam patrem meum vtiq; cognouissetis.Lo
quitur autē hic Dominus procul dubio nō de co-
gnitione nec visione corporali,qua scilicet cogno
scebatur & videbatur secundū corpus,non solùm
ab Apostolis,sed & ab incredulis Iudæis,sed de co B
gnitione fidei,qua ex doctrina & operibus cogno
scitur Christi excellētia & dignitas.Etenim in vul
gari sermone dicitur quis hominem aliquē cogno
scere,nō si eum de vultu cognoscat, sed potius si
vel ex doctrina, vel ex factis interiorē animi eius
cognoscat dispositionē, etiāsi de facie eum nun-
quā viderit. Huiusmodi autē Christi cognitio in-
fert etiā cognitionē patris.Doctrina enim Christi
& opera ipsius declarant diuinam ei inesse autho
ritatem,sapientiam,potestatem & benignitatem.
Non enim sic docuit aut operatus est quemadmo
dum Prophetæ spiritu tantùm diuino afflati.Qui
ergo ex Christi doctrina & operibus agnoscit diui
nam Christi naturam,agnoscit & patrem Christi, C
quia eius vna eadémq; est natura cum filio secun-
dùm diuinitatem,ipsaq; Christi verba & opera si
cut arguūt cuius sit cōditionis & naturæ filius,ita
& demōstrāt cuius sit naturæ & cōditionis Deus
pater,nempe quòd sit naturæ potentissimæ,beni-
gnissimæ,sapientissimæ.& ab omnium creaturarū
cōditione maximè diseretæ.Non enim potest pa-
tris & filij diuersa esse natura, nec potest diuina
natura esse multiplex,cùm necessariò vnus tantū
sit Deus:quare qui ex operibus & doctrina agno-
scit naturā filij, agnoscit & cuius naturæ sit pater
qui per filiū loquitur & operatur. Proinde ea hoc
loco,& ex sequētibus Christi verbis efficacissimè
refellitur Arrij hæresis.Nō enim Christi cognitio
necessariò inferret cognitionē patris,nec qui videt D
filium,hoc ipso videret & patrē, si non eadē om-
nino esset patris natura & filij.Et quidē Sabellius
personarum in diuinitate negās pluralitatem, in-
tellexit eum qui filium cognoscit,& patrē cogno-
scere,quòd diceret filiū esse patrem.At hūc erro-
neum intellectum, præter multa sequētia Christi
verba,refellit etiam quòd in hac sentētia nō dici-
tur solùm,& patrē vtiq; cognouissetis,sed,& pa-
trē meum. Nemo enim sibiipsi potest esse pater.
Porrò cùm iā Dominus significasset Apostolos pa
rum se cognouisse, & ob id & patrem non satis a-
gnouisse: tamē quò ostēderet se verè etiā dixisse, E
quo vado scitis,& vt discipulos ad rogandum de pa-
tre prouocaret, sicq; occasionem haberet docēdi
eos quomodo ex se patrem cognoscere deberent,
ideo subiecit: *Et amodo*,hoc est,nunc,*cognoscitis eum
& vidistis eum*.Nec est in hac sententia pugnantia
cum præcedenti sententia, qua significauit eos
nec se,nec patrē cognoscere. Ibi enim significauit
eos non satis se cognoscere, & proinde nec pa-
trem, adeo vt nec illum se putarent cognoscere.
Nūc verò significat eos vt obscuram quandā ha-
bere sui cognitionem,ita & patris.Et nūc,inquit,

A cognoscitis eum,& vidistis eum oculis,scilicet fi-
dei,quibus vtcunq; me videtis & cognoscitis. Co
gnoscetis enim potius est legendū, quàm cogno-
scetis,cùm sic præter Augustinū multa etiam no-
stra habeāt exemplaria, & Græca præsens habeāt
tēpus,non futurum:quanquā Chrysostomus per
futurū intellexerit.præsens scilicet, accipiens pro
futuro,vt sit sensus:Amodo,hoc est,nō post mul-
tum tēpus,cognoscetis eum vt oportet,cùm scili-
cet super vos spiritus sanctus descenderit.Et quid
dico, cognoscetis eū,cùm etiā iam videritis eum
in me? Est autē etiā hic verbum Græcū γινώσκετε,
ambiguum ad indicatiuum,cognoscitis,aut impe
ratiuum,cognoscite,vnde imperatiuum modum
amplecans Caietanus hūc intelligit sēsum:Quòd
B si hactenus nō cognouistis patrē,saltem deinceps
cognoscite eum,quia vidistis eum,vt coniunctio,
&,accipiatur causaliter pro quia,quemadmodum
aliquoties accipitur,maximè apud Ioānē. Verum
primus intellectus simplicior videtur,& proposi-
to Domini cōuenientior. Ostēdendum enim erat
verè dictum fuisse:*Quo vado scitis*.

DICIT AI PHILIPPVS: DOMINE
OSTENDE NOBIS PATREM, ET SVFFI-
CIT,&c.]Cùm Dominus diceret eos cognoscere
& vidisse patrem, Philippus id crasse intelligēs de
visione corporali,quasi patrē se nūquā vidisse co-
gnouit,præ reuerētia quidem erga Dominum nō
apertè negat patrē à se visum,sed præ nimio vidē-
C di patrē.de quo frequenter Dominum loquētem
audierat,desiderio, modestè petit omniū nomine
patrem sibi exhiberi videndū oculis corporalibus:
Domine, inquit, *ostende nobis patrem, & sufficit nobis*.
Quibus verbis spiritus sanctus per os ipsius lo-
quēs significauit patris visionē omniū rerū afferre
re satietatē,atq; in ea hominis consistere fœlicita
tem, iuxta illud Psalmi: Adimplebis me lætitia cū *Psal. 15.*
vultu tuo.&c:Satiabor cùm apparuerit gloria tua. *& 16.*
Hūc tamē sensum non habuit in his verbis Philip
pus,qui simpliciter dicere voluit,nihil amplius i-
psos requisituros,si daretur patrē conspicere.quasi
dicat:Domine,ais nobis visum patrē,imò vtinam
id nobis largiaris vt vel semel liceat cōspicere pa-
trem Sic enim satisfactū esset abundè nostro desi-
D derio,quo iamdudū illum videre frequenter desi-
derauimus,nec quicquā à te præterea desiderare-
mus. Quāquam antē sic crassè Philippus istud pe
teret,in eo tamen laudāda est eius deuotio,quòd
visionē patris cæteris omnibus rebus anteposue-
rit, in eaq; sola omne suū posuerit desideriū. Do-
minus autem Philippū à carnali illo reuocare vo-
lens intellectu, atq; significare quomodo dixisset
eos cognoscere & vidisse patrem,respōdit,dicens:
Tanto tempore vobiscum sum; & non cognouisti me? Co-
gnouisti enim legendū est,& non,vt quidā habent
libri,cognouistis.Nā Græcè est ἔγνωκάς,& cogno-
E uisti legit & Hilarius lib.7.de Trinitate,& Augu-
stinus item,vt patet ex eius commentario,quan-
quam in contextu habeatur,cognouistis.Cōiungit
enim,sicut & Chrysostomus vocatiuum Philippe
cum præcedētibus,nō cum sequētibus,& Philip-
po istud singulariter dictum scribit.Quanquam au-
tem sint qui hāc Domini sententiā legant negati-
uè,intelligētes Dominū affirmare quòd Philippus
se nō cognosceret:sequentibus tamē & præceden
tibus magis cōuenit vt accipiatur interrogatiuè,
in hūc sensum:Cùm iam tāto tempore vobiscum
fuerim,& ex tanta temporis cōsuetudine me me-
ritò

ritò omnes cognoſcere deberetis, an tu necdū me cognouiſti Philippe? Te enim necdū me cognoſcere apparet, cùm tibi patrem oſtendi poſtulas. Qui enim videt & cognoſcit filium, is & patrem videt atq; cognoſcit. Quomodo ergo tu dicis, *oſtende nobis patrem*, quaſi necdū me videris, quem qui videt, videt & patrē. Dicit autem Dominus, *qui videt me, videt & patrem*, aut, vt Græca habent per præteritum ſiue coniunctione, *qui vidit me, vidit patrem* (quod magis conuenit præteritis præcedentibus, *vidiſtis eum, & non cognouiſti me*) nō quemadmodum intellexerūt Sabelliani, quòd ipſe eſſet & filius & pater, ſed eo ferè modo quo de duobus ſibi valde ſimilibus dicere ſolemus: qui vnū nouerit aut viderit, ambos nouerit aut viderit: quomodo de duabus comœdiis ſibi valde ſimilibus dicit Terētius, Qui vtráuis rectè norit, ambas nouerit. Non eſt tamē omnino ſimile inter receptum illum loquendi morē, cum hac Chriſti locutione: *Qui videt me, videt & patrem*. Non enim ſolùm ob ſimilitudinem ſummā quæ ſit inter ſe & patrē, hoc dixit, ſed ob omnimodā naturæ identitatē, quod patet cùm ad huius probationem ſubiicit: *Non credis quia ego in patre, & pater in me eſt?* His enim verbis & ſignificatur perſonarū patris & filij diuerſitas, ne poſſit cum Sabellio ob perſonæ identitatem intelligi dictum, *qui videt me, videt patrem*, & rurſum ſignificatur naturæ omnimoda identitas, ne poſſit intelligi eum Arrio ſolùm ob magnam ſimilitudinē inter patrem & filium dictum, *qui videt me, videt & patrem*. Nam quòd pater dicitur eſſe in filio, & filius in patre, perſonarum arguit diuerſitatem, & quòd quis non rectè dicatur eſſe in ſeipſo, & naturæ identitatem, eo quòd nō poſſit propriè intelligi patrē eſſe in filio, & econtra, niſi ratione conſubſtantialitatis, vt dictum eſt in cap. Cōcord. 93. circa ſimilem locum ex Ioānis cap. 10. Probat autem Dominus & ſe eſſe in patre & patrem in ſe, ex verbis ſimul & operibus, cùm ſubiicit: *Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor: Pater autem in me manens, ipſe facit opera*. Quæ duæ ſententiæ conciſæ ſunt, perficiendæ hoc modo: Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo nō loquor: ſimiliter nec opera quæ facio, facio ea meipſo, ſed pater in me manens, ipſe facit opera, & ſimiliter loquitur & verba. In vtraque enim ſententia ſubintelligendum relinquitur quod tacetur de operibus aut de verbis, quòd de vtriſq; idem ſit iudicium. Quomodo autem Chriſtus verè dicat ſe nō loqui à ſeipſo, in ſuperioribus frequēter dictū eſt, nempe quia ipſe quatenus homo non finxit ea ſuo capite quæ loquebatur, & ſecūdùm diuinitatē ſuam, ſicut à ſeipſo nō erat, ita nec loquebatur, aut faciebat quicquam. Verùm dubiū hic eſt, quomodo prædictis ſententiis Dominus probet non tātùm patrē eſſe in ſe, ſed etiā ſe eſſe in patre, patrémque & ſe eſſe vnum natura. Nam & Prophetæ dicere poterant: Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo nō loquor: nec miracula quæ facio, à meipſo facio, ſed Deus in me manens, ipſe & facit opera, & loquitur verba. Sciendum ergo, quod argumentatio quam Dominus hic inſinuat, talis ſit: Doctrina mea & opera mea planè arguūt me non loqui nec operari à meipſo, ſed ex Deo. Nā huiuſmodi doctrina & opera, nō poſſunt videri niſi ab ipſa diuinitate profecta. Deus autē qui per me & loquitur & operatur, omnino declarat ſe nō loqui & operari per me ſicut per Prophetas, ſed tanquam pater manēs in

A filio ſuo connaturali & conſubſtantiali, dum tāta cum authoritate & poteſtate mihi dat & loqui & operari, quanta ſoli cōpetit Deo. Verba ergo mea & opera teſtātur & patrem eſſe in me, & me eſſe in patre, hoc eſt, patrem & me vnum eſſe natura. Itaq; vis argumētationis in eo cōſiſtit quod dicit: *Pater in me manens*, non autem, Deus in me manens, ſignificās Deum tanquam patrē in ipſo manentem facere opera. In Prophetis enim Deus loquebatur & operabatur, ſed tanquā Dominus per ſeruos, nō tāquam pater in filiis. Sed nec propriè Prophetis cumpetit illud, in me manēs. In ſolo enim B filio propriè pater manet, quia inſeparabiliter & inuariabiliter illi ineſt & infuit ſemper, cùm ſpiritus Dei & aliquādo ad tēpus Prophetas deſereret, & cū ineſſet, vario illos modo efficeret pro temporum & locorū diuerſitate. Vnde de Chriſto propriè dictū eſt: Requieſcet ſuper eū ſpiritus Domini. *Eſaiæ 11.* Hac autem argumētatione ſicut probat Dominus ſe & patrē vnū eſſe, ita etiā indicat de qua viſione ſui & patris ſit locutus, & quomodo quis videre poſſit & cognoſcere filiū vt in illo videatur & cognoſcatur etiā pater, nempe quòd viſio hæc & cognitio non ſit petēda ab exteriori vultus cōtēplatione, ſed ab operum & doctrinæ conſideratione, vt qualis hinc & quātus cognoſcitur & videtur eſſe filius, talis ac tātus cognoſcatur eſſe & C pater. Cū autē hactenus Philippo ſingulariter locutus eſſet Dominus, vt qui ſuā peculiariter ruditatem rogādo demonſtrauerat, ſermonē deinceps ad omnes conuertit eadē adhuc ruditate laborantes, inculcāt eis quod modò vni dixerat Philippo. *An non creditis*, inquit, *quia ego in patre, & pater in me eſt?* Cæterùm Græca non habent, non creditis, ſed, *Credite mihi*. Et conuenit hæc lectio magis ei quod ſequitur, *Alioqui*, vt ſit hic ſenſus: Credite mihi dicenti quòd ego in patre, & pater in me eſt: alioqui ſi mihi non creditis quia dico, cùm tamē mentiri nequeam, credite ſaltem mihi propter ipſa opera. Et eſt ſimilis hic locus ei quod dicitur Ioā. 10. capite: Si nō facio opera patris mei, nolite cre- D dere mihi: ſi autem facio, & ſi mihi non vultis credere, ſaltē operibus credite, vt cognoſcatis & credatis quia pater in me eſt, & ego in patre. In hunc ergo ſenſum etiā noſtra lectio accipi debet, in qua durè hæret cum præcedēti interrogatione dictio, *Alioqui*, vt ſit ſenſus: An non creditis mihi qui toties id aſſeueraui vobis, quòd ego in patre, & pater in me eſt? Meritò ſanè credere mihi vel tātùm quia dico, deberetis, quia verba quæ ego loquor, à meipſo nō loquor. Si tamē non creditis mihi quia dico, propter opera ſaltem ipſa credite, me eſſe vnū cum patre, & proinde eum qui me videt, videre & patrem. Vt autem per epilogū repetamus variam Domini argumentationē occaſione interrogationis Philippi, ſic ratiocinatur Dominus: Phi- E lippe, ſi non cognoſcis, nec vidiſti patrem, ſicut præ te fers, ergo nec me (quem tamen cognoſcere te putas, quémque meritò ob longi temporis familiaritatem cognoſcere debebas) cognouiſti. Qui enim videt me, videt & patrem. Nam pater & ego vnum ſumus. Probant id verba mea, & efficaciſſime opera mea. Cæterùm ex his quæ hactenus Dominus & Thomæ & Philippo reſpōdit, diſcendum nobis quis ſit Chriſtus, & quid per illum, illumque ſolum nobis ſit expectandum, vt illi toti inhæreamus, fide, ſpe, & charitate: & quomodo ad eius in præſenti cognitionem

ac

ac per ipsum ad patris cognitionē peruenire possimus, nempe ex operū ipsius doctrinæq; eius studiosa expensione, quam qui negligunt, imperfectè admodum Christum, Christiq; patrem agnoscūt. Doctrina enim eius summā diuinitatis æquitaté & perfectionem arguit: opera verò quæ in carne gessit pro hominum salute, ineffabilem eius erga humanum genus charitatem, & misericordiā, ac rursum potētiam in omnes creaturas maximam, necnon & iustitiam in vindicandis hominum peccatis, ac sapientiam mirabilem, quæ in humani generis redemptione mirè elucescunt.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVI CREDIT IN ME, OPERA QVÆ EGO, &c.] Cùm per opera à se facta diuinitatē suā Dominus agnosci posse dixisset, magis adhuc eā ex operibus per credentes in se faciēdis agnoscendā insinuat, dum etiam illis se daturum pollicetur, vt ipsi eadem, imò maiora faciant, simulq; hac pollicitatione suos ad credendum in se prouocat, & de suo abitu mœstos cōsolatur, quòd præstantiora ab ipso absente essent accepturi, quā à præsente accepissent. Itaq; iā post digressionē, cuius occasio fuerat interpellatio Thomæ & Philippi, redit Dominus ad id vnde cœperat, occasione sumpta ex his quæ de suis mox dixerat operibus. Cœperat enim prouocare eos ad fidē in se quo cordis superarēt turbationē, & mœstos promissis rerū lętarū cōsolari. Ad hæc ergo hic modò redit, secundā adferens rationem, qua eos cōsoletur, intelligētes ipsum suo bono abiturū. Cæterùm circa hāc Domini pollicitationem, *Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet, & maiora horum faciet*: duplex oritur quæstio. Primò enim quæ sunt illa maiora quæ credentes in ipsum post eum fecerunt, imò quomodo maiora quā ipse fecerat, fieri possent? Quid enim maius esse potest, quàm verbo pellere morbos & dęmones, mortuósq; reuocare ad vitā? Deinde quomodo indefinitè dicit, *qui credit in me*, &c cū multi credētes in ipsum non faciāt opera qualia fecit ipse? Ad quā secundā quæstionem dicendū est, idē esse de hoc loco quod de simili loco apud Marcū: vbi post resurrectionem prædicit qualia credētes signa sint operaturi. Signa, inquit, eos qui crediderint hęc sequētur, &c. Sicut enim illa promissio ad literam intellecta, propriè debet intelligi, pertinet potissimùm ad credentes seculo Apostolorū, in quo signis & prodigiis gloria Christi debuit illustrari: ita & hæc promissio. Deinde nō voluit Dominus aut hoc aut illo loco significare, fideles vel illius seculi, vel cuiuslibet alterius, semper & temerè ea signa & miracula operaturos, sed cùm ea peterēt & rectè peterent, quæ rectè non petūtur, nisi cùm pro Dei gloria illustrāda illa fuerint necessaria. Itaq; sicut etiā in primitiua Ecclesia nō singuli Christiani miracula operabātur, quòd nō per singulos, sed præcipuos quosdam Dei gloria eo modo illustranda erat, quódq; non semper occurreret occasio illustrādæ illo modo gloriæ Dei: ita non est mirum, si nunc vel nulli, vel pauci ea operentur miracula, cùm Euangelica doctrina iam sentia in toto orbe sit cōfirmata, quæ tamen miracula & hodie fierent à fidelibus, si cum firma fiducia peterent ea à Deo, quòd viderent illa illustrandæ gloriæ Dei necessaria. Quòd ergo nō fiant, aut est propter fidei imperfectionem, aut propter necessitatis cessationem. Quòd autē ab omnibus fidelibus non est factū, hoc fit corporaliter, id ab omnibus cuiuscuis seculi semper factū est, & fit spiritualiter, cùm maiori salutis eorū profectu. Sicut enim D. Gregorius signa illa quæ apud Marcū promittūtur ædenda à fidelibus, omnibus credētibus spiritualiter competere declarat: ita & præsentis loci promissionem spiritualiter intellectam, omnibus competere ostēdit D. Augustinus. Quisquis enim credit in Christū, nō dico talia facit opera qualia fecit Christus, sed eadem numero facit quæ Christus facit. Cooperatur enim suæ iustificationi quā cū ipso & Christus facit, ita vt secundū spiritualem intellectum propriissimè dictum sit; *opera quæ ego facio & ipse faciet*. Hic tamen non est proprius & primò intentus à Domino sensus. Loquitur enim ad literam de suis quæ ædiderat miraculis, vt patet ex eo quod additur, *& maiora horum faciet*. Itaque sensus est: Opera qualia ego iā hactenos feci, etiā ipse faciet. Ad priorē autē quæstionē circa verba illa, *& maiora horum* (pro his) *faciet*, primò quidē dici potest nō necesse esse vt horū verborū occasione ostēdatur Apostolos aut alios maiora fecisse. Nā vt ea dictis potest intelligi, nō voluit absolutè significare Dominus, fideles maiora facturos, sed facturos si peterēt, qui nō poterāt id rectè petere, nisi iusta se offerret occasio. Itaq; si maiora nō fecerūt, causa fuit, quòd maiora faciēdi nō fuit occasio. Sic enim & Luc. 17. Dominus promisit credētibus eradicationē mori, & trāsplātationem in mare, cùm ea nunquā facta legatur. Maiora tamē etiā fecisse Apostolos, aliósq; fideles facilè potest ostendi, si intelligamus maiora nō quidē natura, sed secūdùm hominum reputationem; maiora item numero & efficacia. Secūdùm hominū enim reputationē maius erat quòd Petrus vmbra sanabat, quā quòd Christus fimbria. Itē trāsferre mōtes verbo maius videtur, quā dæmones verbo pellere: vnde tanquam rem maiorē, credētibus Dominus montiū translationē promittit Matth. 17. At hanc nūquam à Christo factā, quosdā fideles oratione impetrasse suprà ostēdimus. Maiora etiā & numero & efficacia ediderūt Apostoli miracula, quia plura operati sunt, quā Christus in carne operatus fuit, atq; per ea latius fidem in Christū propagauerūt. Cùm enim paucos ex Iudęis post se Dominus per sua traxerit miracula, totū illi mundū ad Christū cōuerterūt, à paterno idolorū cultu efficaciter homines abstrahentes. Quā mundi cōuersionem per Apostolos factā D. Augustinus inter maiora opera de quibus hic est sermo, maximè annumerādā eai stimat. Qui & ostēdit quomodo secundū spiritualem intellectū, quisque etiā fideliū maiora faciat, quā erāt ea miracula corporalia quæ Christus fecit in carne, nimirū quia per fidē operatur suā iustificationē, quā nō dubitat dicere maius esse opus, nō solū quàm erat pellere dæmones è corporibus aut mortuos suscitare ad vitam corporalē, sed etiā quā creare cœlū & terrā. Porrò hac prædicta sententia apertè se Deū esse Christus significauit. Alibi enim, vt superius est habitum, per fidē in Deum promittit suis posse eos facere quæuis quantūuis impossibilia & difficilia: nunc verò per fidem in se omnia huiusmodi eos posse testatur. Magis verò suā insinuat diuinitatē in sequentibus, quibus rationē reddit eius quod modò dixit, credētes in se facturos eadem, imò & maiora. Quia, inquit, ego ad patrem vado. In quibus solis verbis non consistit tota ratio, sed pars rationis est & id quod sequitur, *& quodcunque petieritis patrem in nomine meo,*

hoc

hoc faciam, ita vt ante coniunctionem, *&*, non sit perfectus punctus, sed sub vna sententia legi debeat etiam hæc pars cum præcedétibus, quemadmodum & Augustinus distinguit & Cyrillus. Significat enim ideo credétes in se facturos eadem, imò & maiora, quòd ipse iam múdum relinquens vadat ad patrem, apud quem regnans gloriosè facturus sit per fideles quicquid illi peterent etiásí maiora peterét quàm ipse fecisset. Quamdiu enim cú Apostolis in mortali corpore degebat, nó multa Apostoli operabantur miracula, sed ea per sese Dominus ferè operabatur, nec tamen tanta & tot atq; tam efficacia operabatur, quáta postea per Apostolos, cú iá sederet in dextera patris, eo quòd tépus illud quo in carne vixit mortali, tépus erat humiliationis, quo nó debuerat adeo enclarescere & glorificari atq; post crucé. Cùm autē mundum reliquisset, tum in illius locú Apostolos aliósque cóueniebat miracula operari, eaq; maiora & plura, quòd per eos tunc nomé Christi esset illustrandum magis, ac túc opportunum esset vt suá potentiam & gloriá quam apud patrem haberet, magis toti orbi declararet. Ratio ergo quá Dominus significat, in tribus cósistit. Primùm, in eo quod dicit, *Vado*, quia enim iam abibat, aliorum erat post se facere quod eatenus ipse fecisset. Secúdò, in eo quod dicit, *Ad patrem*. Quia enim ad patrem ibat qui hactenus humilis apparuerat, debebat potestatem suá & gloriam, quam à patre erat accepturus, magis etiá declarare. Tertiò, in eo quòd dicit, *quicquid petieritis hoc faciam*. Hinc enim sequitur, vt eadem & maiora facerent post Christum fideles. Vt autē intelligerent quomodo fideles eadē & maiora facturi essent, nec id putarét sibi impossibile, aut in eo sibi præ Christo placerent, bene dicit in reddita ratione, *quicquid petieritis, hoc faciam*, non autē, hoc facietis, significás eos nó eo modo quo ipse fecisset, miracula edituros, virtute scilicet propria, sed se per eos operaturú quicquid ipsi peterent & facerent. Quam eorum ministerialem tantùm potestatē etiá significat, cùm dicit, *Quicquid petieritis*. Illo enim indicatur oratione eos indigere, & virtutis alienæ inuocatione ad miraculorum operationem. Cæterùm accusatiuus, *patrem*, in hac sententia, & accusatiuus, *me*, in sententia hac mox repetita, vt nó sunt in Græcis, ita nec apud Augustinum, nec in antiquis multis scriptis exemplaribus. Ex tribus scriptis bibliis quæ erát ad manum, vnus codex neutrum habuit accusatiuum, reliqui duo non habebant accusatiuum, *me*, quem nec legit Dionysius Carthusiésis. Itaque absolutè dicit, *quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam*, idémque mox repetit in confirmationem eius quod difficile ab hominibus creditur. Est autem petere in nomine Christi, petere aliquid fieri per inuocationem nominis, hoc est, potentiæ & bonitatis, aut meritorum eius. Et sunt generales hę sentétię intelligendæ cum códitionibus quæ in similibus sententiis sunt subaudiendæ, vt dictum est circa illud Matt. 7. Omnis enim qui petit accipit, &c. in cap. Cócord. 43. Si autem legatur accusatiuus, *patrem*, notádum quòd cùm dicatur, *quicquid petieritis patrem*, non tamen dicat, hoc faciet, sed, *hoc faciam*, vt significaret eádem sibi cum patre esse potestatem nec patrem quicquá facere sine se. Vtrouis modo legatur, apertissimè suam diuinitatem & æqualitatē cum patre significat, dum omnia se facturum promittit, quę peterétur in nomine ipsius. Id enim solius est Dei omnipotentis. Ne autē putarent eum alius patris gloriá obscuraturus, suáq; ipsum quærere gloriam: sed cótrà potius intelligerent ipsum in omnibus patris sui quærere gloriá, ac proinde & ipsos oportere nó suam sed Dei spectare gloriam, dicit: *Hoc faciam, vt glorificetur pater in filio*, hoc est, per filium. Gloria enim patris, est filij omnipotentia: & per miracula filij, nomé patris illustre factum est in vniuerso múdo. Ex his autem nobis discédú, quæ sit vis fidei in Christum, per quam etsi núc non ita operétur fideles miracula, quia ad ea petenda spiritus Dei eos nó monet, quòd nó sint modò vt olim necessaria, tamen etiá núc impetrát quęcúq; rectè & salubriter petút in nomine Christi, eaq; non minoris, sed pluris facienda quàm miracula corporalia. Impetrát enim spiritus Dei cómunionem, vitam æternam, peccatorum etiam teterrimorú remissioné, atq; in omnibus suis necessitatibus diuinam consolationem, Deiq; in omnibus actionibus directionem & adiutorium.

SI DILIGITIS ME, MANDATA MEA SERVATE, ET EGO, &c.] Alia iá ratione suos Dominus à mœrore reuocat, aliáq; pollicitatione iá eos tertiò cósolatur. Cùm enim præcipua Euangelicæ legis mádata iam eis præcepisset, mutuam scilicet inter ipsos charitatem & fidem in se, & illi de abitu ipsius dolerét, propterea quòd plurimum diligerent ipsum, monet vt argumentú amoris erga se exhibeant in mádatorum suorum obseruatione, potius quá in mœrore & tristitia. Si, inquit verè me diligitis, dilectioné hác non ostendite dolendo de meo discessu, sed seruando & adimplendo mádata mea, ea scilicet quæ modò tradidi, mutuæ erga vos dilectionis, & fidei in me. Hæc enim sunt Euágelicæ legis potiora mádata, iusta illud: Hoc est mádatú eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrú. 1. Ioan. 3. Addit & tertiá pollicitationé, qua mœstos consoletur, & ad mandatorum suorum prouocet obseruationem, dicens: Si diligentes me, mandata mea seruaueritis, ego ad patrem iam profectus rogabo eum. & pro me alium dabit vobis paracletum, non vt ad tempus sit vobiscum, sicut ego fui, sed vt maneat vobiscum in æternú, toto scilicet vitæ vestræ tempore, atque ad cósummationem vsque seculi, imò & post mortem ac seculi cósummationem. Quis autem is sit, explicat subiungens, spiritum veritatis, quo significat húc paracletum nó corporeum esse, nec corporaliter ac visibiliter cum eis mánsuró, sicut ipse cum eis conuersatus fuerat, sed spiritualiter & inuisibiliter. Hunc spiritum vocat alium à se paracletum, alium, inquá, non natura, sed subsistentia & persona. Satis enim significauit Dominus hunc quem pro se dicit mittendum, non fore se inferiorem, cùm id dicat ad suorum consolationem, quæ inefficax esset, si pro ipso inferior mitteretur, cúmq; idem eum præstiturum dicat quod ipse præstiterat. Itaque hoc loco contra Macedonianos ac Sabellianos & æqualitas spiritus sancti cum filio significatur, dum & ille dicitur futurus paracletus sicut erat filius: & eiusdem rursum personalis à filio distinctio, dum dicitur alius paracletus. Significat autem dictio Græca, Paracletus, consolatorem vel aduocatum, quia verbum, παρακαλέω, vnde illud nomen deriuatur, præter alia significat & cósolari, & obsecrare, maximè pro alio, sicut faciunt aduocati & patroni. Et quidem quòd ratione cósolationis spiritus dicatur à

Christo

Christo paracletus, vt sensus sit: Aliũ paracletum A
id est, cõsolatorẽ dabit vobis, apparet ex eo quòd
ad consolationem mœstorum discipulorum Chri
stus istud dixerit. Mœstis enim conuenienter pro-
mittitur cõsolator. Itaq; significabatur quòd cùm
Christus catenus suis fuerat paracletus, id est, con
solator, post eũ Apostolis alius paracletos, id est,
consolator esset mittendus. Quòd verò potius di-
ctus sit paracletus, quia aduocatus & patronus, ap
paret primũ ex eo quòd Græca dictio illa hoc ma
gis significat, sicut & verbũ παρακαλεῖν, aduocare
magis, adhortari & orare significat, quã consolari:
deinde quia Christo hoc nomẽ à Ioãne tribuitur; B
quod pro nobis ille sit aduocatus & patronus. Nã
primæ epistolæ Ioãnis secundo capite, vbi nos le-
gimus: Aduocatum habemus apud patrẽ, Iesum
Christum; pro aduocatum. Græcis est παράκλητον,
Rom. 8. paracletum. Aduocatus autẽ noster est etiã Spiri-
tus sanctus, quia, vt inquit Paulus, ipse spiritus po
stulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Con-
uenientissimũ autẽ fuerit intelligere spiritum hic
dici paracletum, non tãtùm ratione cõsolationis,
nec tãtùm ratione aduocationis & intercessionis
pro nobis, sed & vtriusq; horũ ratione, & propter
alia itẽ quæ in hoc nomine continentur, quæ vna
Latina dictione sufficienter exprimi non possunt,
nisi fortè dictione, patronus. Patroni enim est sug
gerere clienti quæ sunt vtilia, atque ad ea adhor- C
tari, consolari mœrẽtem, & intercedere pro eo a-
pud alios. Horum ergo omniũ simul ratione spiri
tus dictus est paracletus, vt exponit Euthymius,
dicẽs: Aliũ, inquit, paracletũ tanquam me, hoc est,
admonitorẽ ac præceptorem in certaminibus vir
tutis, solatium ac subsidiũ in afflictionibus. Cùm
enim dicit Dominus: *Alium paracletum dabit vobis*;
talẽ vtiq; videtur promittere, qui omnia discipu-
lis præstaret, quæ ipse in carne præsens eis præsti-
terat. Iam non solùm mœstos discipulos Domi-
nus cõsolatione erexit, sed etiã in omnibus ad sa-
lutẽ erudiit, & ad grata Deo opera excitauit, cõs-
que defendit, atq; sua apud patrẽ intercessione iu-
uit, perfectũ se illis patronũ exhibens, cuius cùm D
cliẽtes fuerũt, nihil eis defuit, nihil eos læsit. Cùm
itaq; hæc omnia melius & efficacius præstare de-
buerit spiritus promissus, (virtutẽ siquidem suam
Dominus post mortẽ gloriosius exercere voluit)
rectius intelligitur dictus paracletus, quia patro-
nus, quã quia cõsolator aut aduocatus, cùm vtrũ-
que hoc nomẽ sit angustius, quam vt spiritui san-
cto cõueniat, cui Dominus multo plura quã con-
solari tribuit. Itaq; sensus est. Ego rogabo patrẽ, &
is exoratus dabit vobis pro me aliũ patronũ, qui
pro me vestri curam in omnibus gerat, vt non de-
beat vobis videri durũ, quòd ego auferar à vobis:
Hunc autem paracletum nominat spiritũ verita-
tis, quia omnis veritatis est author, ac solus puræ
& integræ veritatis largitor. Solus enim ipse veri E
tatẽ docet sine omni falsitatis & erroris admixtio
ne, solus etiã docet veritatẽ in qua hominũ salus
consistit. Proinde hac nomẽclatura differt à spiri-
1. Tim. 4. tibus malis, qui dicũtur Paulo spiritus erroris: at-
que à spiritu etiã hominis & huius mũdi, de quo
1. Cor. 2. idẽ Paulus dicit: Nos autẽ nõ spiritũ huius mũdi
accepimus, sed spiritũ qui ex Deo est. Mystica an-
tẽ intelligẽtia spiritus veritatis dicitur, quia à ve-
ritate procedẽs diuina, & quia spiritus Christi, qui
Ioan. 14. de se supra dixit: Ego sum veritas. Theophilactus
intelligit hic dici spiritũ veritatis, ad distinctionẽ

A spiritus veteris testamẽti, quod figura erat & vm
bra veritatis in Euãgelio reuelãdæ. Cæterùm Do-
minus se dicit rogaturũ patrem, secũdùm huma-
nam suam naturã mira quadã dispensatione nonc
de se tanquam homine, non tanquã Deo loquẽs:
vt vtriusque fidem in nobis cõfirmaret. Vt autem
hic sic loqueretur ebu niebat, quia missionem pa
racleti noui subintulit, ne quoniã iam dixerat: *ego
ad patrem vado*, illinc turbarentur. Quia enim ad
patrem se iturum dixerat, (quod ei secundùm hu
manitatem conueniebat) cõgruum etiam erat vt
illum ad quem ibat se diceret rogaturũ pro eis, vt
B intelligerẽt suo commodo & bono Christum itu-
rũm ad patrem. Ne tamen propterea minor patre
existimaretur, cùm in hoc sermone bis dixisset pa
trem missurum hunc paracletum, etiam postea di
cit bis se missurũ illum. Declarat autẽ Dominus
cur dixerit singulariter, *dabit vobis*, & vt maneat vo
biscũ, & item insinuat paracletũ non sic futurum
apud Apostolos corporaliter, sicut ipse fuerat,
quando subiicit: *Quem mundus non potest accipere*, id
est, quẽ homines mũdani, & mundi spiritum sor-
titi nõ possunt quamdiu tales sunt accipere, quia
nõ vident eum, hoc est, nõ sciunt nec cognoscunt
eum, quia mẽs eorum tota detinetur in rebus va
nis huius mundi. Vos autẽ cognoscetis eum, quia
apud vos manebit, & in vobis erit, cognitionẽ sui
C vobis impartiens, & sua suggestione, & sua in vo-
bis efficacia atq; operatione. Vbi notãdum, quòd
cùm dixerit Dominus: *Mundus non potest illum acci-
pere, quia non cognoscit eum*, quo significatur, suo vi-
tio mundum non posse eum capere, & proinde di
cẽdum etiam similiter videretur: Vos autẽ illum
accipietis quia cognoscitis, vel cognosceris eum.
contrario modo dicitur, *vos autem cognoscetis eum;
quia apud vos manebit*, ne putarent se suo illum me-
rito accepturos, ac cognitionem illius præcedere
eius acceptionem, sed contrà intelligerent ab eius
gratia & præsentia pẽdere eius cognitionem. Ne
autem existimaretur spiritus mãsurus apud eos,
sicut manet homo apud hominem extra eum exi
D stẽs, postquam dixisset, *apud vos manebit*, adiecit, *&
in vobis erit*, quo & insinuata est diuinitas spiritus
sancti, quòd diuinæ naturæ sit proprium esse in
mẽtibus hominum, eásq; inhabitare. Porrò quòd
dicitur mundus nõ cognoscere spiritum, de tali
intelligendum est cognitione, de quali illud quod
dicitur Ioan. 7. ad Iudæos, non cognouistis Deum,
& 1. Ioã. 4. Qui non diligit, non nouit Deum, nem
pe de notitia perfecta & affectiua. Habẽt quidem
Græca, verba præsentis tẽporis, cognoscitis & ma
net, sed hæc accipienda pro futuris phrasi Hebrai
ca, quæ frequens est in Ioanne, satis patet ex futu
ro verbo, erit, quod sequitur.

NON RELINQVAM VOS ORPHANOS,
VENIAM AD VOS. ADHVC. &c.] Quartò
E iam alia eos consolatur ratione. Ne fortè enim nõ
sufficeret eis promissio alterius paracleti, quem
non satis cognouerunt, promittit eis etiam suum
aduentum. Cæterùm hic aduentus videtur intelli
gendus in resurrectione completus, quia ratione
illius etiam in sequentibus dicit se venturum ad
eos, & videndum ab eis. Cyrillus tamen intelligit
de spirituali Christi ad Apostolos aduentu, per ad
uẽtum spiritus sancti in eos, per quẽ & Christus
venit ad eos, habitans per fidem in cordibus eo-
rum, vnde intelligit Dominum hic significare vo-
luisse se nõ esse alium natura à spiritu sancto. Ne,
inquit,

inquit, quoniã *alium* dixit, de substantia naturaq; spiritus id intelligeretur, vt liquidò monstraret in sola personali substãtia à patre & filio spiritum alium esse (spiritus enim est, non pater, nec filius) quum venturum paracletũ asserat, seipsum venturu pollicetur. De hoc aduentu vt intelligatur, exigere videtur partim illud quod sequitur, *In illo die cognoscetis quia ego in patre*, &c. Id enim accepto spiritu sancto maximè cognouerunt: partim illud quod deinde etiam sequitur, *& manifestabo ei meipsum*. Nam id de spirituali manifestatione proculdubio est accipiendum. Proinde conueniens fuerit vtranq; expositionem simul complecti, & locũ hũc intelligere & de aduẽtu visibili post resurrectioné, & de aduentu spirituali per missionem spiritus sancti, vt sit hic totius loci sensus: Non relinquã vos orphanos, id est, orbos mea præsẽtia, & veluti pupillos patre destitutos (se enim significat veluti patrẽ erga eos gessisse, vnde & filiolos eos priùs vocauit) sed veniam rursum ad vos, corporaliter quidẽ, cũ tertio die à morte resurrexero: spiritualiter verò, cùm post ascensionem in cœlos, spiritum sanctũ vobis misero. Quare autem peculiariter se ad eos venturum dicat, declarat in sequentibus, dicens: Adhuc modicum, supple, tempus est, & post illud mundus iam me non videt, id est, mundani homines me amplius non videbunt, nec corporalibus oculis, sicut modò vident: nec spiritualibus, quia nõ credẽt in me. Post breue enim illud tempus, quod vsq; ad sepulturam restabat, non est amplius à mũdo visus Christus, quia post resurrectioné nõ exhibuit se corporaliter mundo passim videndũ. Vos autem videtis, id est, videbitis me, & corporalibus oculis, cùm resurrexero: & multo clarius oculis fidei, cùm in cœlos ascẽdero, & spiritum veritatis à patre acceperitis. Ideo autem videbitis me quia ego viuo, id est, viuam resuscitatus à morte, sed & vos viuetis. Non possetis enim videre me, nisi & ego viuerem, & vos quoque viueretis. Ad cõsolationem autem eorum facit: quod dicit eos victuros, ne putarent se etiã statim interficiendos. Aliter autẽ hæc pars accipi potest, vt significetur vita Christi fore causam vitæ discipulorum, vt sit sensus: Videbitis me, quia ego viuam: & quia ego viuã, etiã vos viuetis, id est, lętabimini, & velut à morte reuiuiscetis in mea manifestatione. Sic enim exponit Theophylactus, addẽs & aliam interpretationem, qua intelligatur vita Christi fore causa ęternæ vitæ discipulorum, ne mortem corporalẽ perhorrescerent. In illo die, cùm me videbitis resuscitatũ, vos cognoscetis clarè quod modò obscurè cognoscitis, quòd ego sim in patre meo, hoc est, vnum sim cum eo, quódq; ad imaginẽ vnionis meę cum patre etiã vos estis in me, & ego in vobis. Id enim clarius cognoscere cœperunt, cùm in eius resurrectione Christi potentiam & gloriã magis agnouerunt, cúmq; Christ' post resurrectionem aperiret illis sensum, vt intelligerent scripturas, sed maximè cum spiritum sanctum in die Pentecostes accepissent, qui eos deduxit in omnem veritatem, & Christũ eis perfectè dedit cognoscere. Porrò quoniam dicitur: *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt*, & mundus ipsum rursum visurus est in nouissimo die, D. Augustinus magis putat totum hunc locum referendum ad tempus secundi aduẽtus Christi: quam intelligentiam etiã prosequitur D. Cyrillus, simul cum Augustino annotãs nõ obstare huic intelligẽtiæ quòd modicum tempus di-

A cat futurum vsque ad suam reuelationẽ, eo quòd mille anni coram Deo sint tanquã dies vna. Itaq; sensus erit: Vbi cœlos conscendero, & ad patrem concessero, nõ semper relinquam vos, sed rursum veniã ad vos in nouissimo die. Adhuc est modicũ tempus, post quod me mundus amplius non videbit, quia nõ videbit amplius post consummatum iudiciũ: vos autem videbitis me in æternum, quia ego viuam, & vos mecum in æternum fœlici beataq; vita viuetis mecum resuscitati. In illo die qui finem nesciet, perfectissimè cognoscetis me vnũ esse cum patre. Alter autẽ sensus videtur esse germanior, si pleraq; similia considerẽtur quę in hoc Christi sequũtoi sermone. Nec obstat ea pars, *mũ-*
B *dus me iam non videt*, id est, amplius non videbit. Significare enim voluit, mundum non visurũ se durante hoc mundi statu. Cùm enim eũ mundus rursum videbit, iam desinet hic mundi status. Cęterùm quanquã sicut se dicit esse in patre, ita & se in discipulis, & discipulos in se esse dicat, non tamen, vt hæretici Arriani volunt, hinc consequitur non perfectius aut aliter patrẽ esse in filio, filiumque in patre, quàm ipse sit in nobis, aut nos in illo. Quæ enim filio propria sunt, conueniunt per eum etiam fidelibus, sed nõ nisi per quãdam imitationem & similitudinem, sicut patet de nomine filij: vnde consequitur ea perfectius cõpetere in filiũ
C quàm in fideles. Quomodo autem fideles sint in Christo, & Christus in ipsis, dictũ est in c. Cõcordiæ 59 circa illud Ioan. 6. Qui mãducat meã carnem, & bibit meum sanguinẽ, in me manet, & ego in eo. Duplicem autem vnionem dicit in illo die eos cognituros, vnionem patris cum filio, quę pertinet ad mysterium trinitatis: & vnionẽ ipsius cum fidelibus membris suis, quæ pertinet ad mysteriũ incarnationis, quam vnionem per missionẽ spiritus manifestatam esse ostendit Ioãnes, [illegible]: In hoc cognoscimus quòd in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. 1. Ioan. 4.

QVI HABET MANDATA MEA, ET
D SERVAT EA, ILLE EST QVI DILIGIT ME, &c.] Repetit Dominus ostensionẽ dilectionis sui cõsistere in obseruatione mãdatorũ suorũ, partim vt hac repetitione ab Apostolis de suo mœstis abitu tristitiã pelleret, dũ significat ostẽsionẽ dilectionis sibi gratam non cõsistere in huiusmodi mœrore: partim vt qua ratione iam Apostolos prouocauit ad sui dilectionem, significãs eos per illã dignos fore aduentu paracleti, & sui pleniore cognitione ac conspectu, eadem & omnes alios fideles ad eãdẽ prouocaret. Promiserat enim Apostolis, si ipsum diligerent, paracletũ aliũ venturũ à patre ad eos, imò & se reuersurũ ad eos, seq; illis exhibiturũ videndũ. Similiter ergo & nunc promittit iis qui se rectè diligerent, patris fauorem &
E sui manifestationem. Quare cũ priùs in secũda locutus sit persona, nũc loquitur in tertia, dicens: Nõ ea ratione declaratur vera erga me dilectio, si, vt nũc vos, aliquis tristetur de meo abitu, sed qui habet mãdata mea, edoctus scilicet ea à me, & deinde quę habet, quęq; didicit etiam seruat, opere ea adimplendo, ille est qui verè me diligit. Qui autẽ diligit me, id fecerit cũ magno salutis suæ cõmodo. Diligetur enim vicissim à patre meo, sed & ego diligã eũ, & manifestabo ei meipsum, quia & per spiritus mei afflatum, mei cognitionem & cõtemplationem in animũ ipsius insinuabo, & post hãc vitam me ei facie ad faciem videndum exhibebo.

Cæterùm dubiũ hic occurrit, quomodo hic Dominus diligenti se promittat vicissim dilectionem patris, dicẽs: *qui diligit me, diligetur a patre meo*, quasi nostra dilectio præueniat dilectionem Dei, cùm ex Dei dilectione erga nos, detur nobis dilectio qua eum diligamus: & Ioãnes dicat, nõ quasi nos dilexerimus Deũ, sed quia ipse prior dilexerit nos. Similem quæstionẽ mouet D. Augustinus circa illud quod suprà dicitur: *Si diligitis me, mandata mea seruate, & ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis*. Eo enim significatur, quòd per dilectionem & mãdatorum obseruationem consecuturi essent spiritum sanctum, cum tamẽ dilectio & mãdatorum obseruatio esse non possit nisi ex spiritu sancto, iuxta illud Pauli: Charitas Dei diffusa est in cordib. vestris, per spiritũ sanctum qui datus est nobis. Respondet Augustinus, diligenti & mãdata seruanti promitti spiritum sanctum, quia eum largius est accepturus & copiosi⁹, sicut Apostoli spiritum quẽ habebant largius acceperunt in die Pẽtecostes. Ita & ad præsentis loci quæstionem etiã dicendũ est, quod absolutè quidẽ prius Deus nos diligit quam nos illum: quoad autẽ quosdã effectus, priùs nos diligimus ipsum quàm Deus nos, nostra dilectione promerentes certos quosdã dilectionis diuinæ effectus, vt puta plenitudinẽ gratiæ, donum perseuerãtiæ, intellectus illuminationẽ, aliaq; quæ meremur. Ratione ergo huiusmodi effectuum, promittit Dominus diligentib. se, dilectionem patris & suã. Tunc enim Deus noua ratione suam exhibet dilectionẽ, cum nouo homines afficit beneficio. Vnde cũ dixisset Dominus, *& ego diligam eum*, nouum huius dilectionis effectũ explicaturus: ratione cuius promittit se dilecturum talem, subiicit, *& ego manifestabo ei meipsum*, significans se plenitudinem sui cognitionem illi impartiturum. Sic per Prophetam dicit Dominus: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, cùm tamẽ absolutè priùs Deus debeat conuerti ad nos, quã possimus conuerti ad illum, ita vt dicat Ieremias: Conuerte me, & conuertar, quia quoad effectum certum, nempe reconciliationem, nostra cõuersio ad Deum præcedere debet Dei conuersionem ad nos. Ex his autem discẽdum nobis, & in quo cõsistat veræ dilectionis exhibitio, & quid per eam promereamur, nimirum abũdantiorẽ spiritus participationem, ac pleniorẽ Christi cognitionẽ, quã qui dilectione illa sunt destituti non assequuntur etiãsi multo studio in scripturarũ lectione & tractatione versẽtur. Vnde orat Paulus pro Ephesiis, vt sint radicati & fũdati in charitate, vt possint cõprehendere cum omnibus sanctis quę sit lõgitudo, & latitudo, & sublimitas, & profundum, scire etiam supereminentẽ sciẽtiæ charitatem Dei vsq; impleantur in omnem plenitudinẽ Dei. Et in Psalmis Propheta deum dicit promisisse manifestationẽ sui iis qui timent ipsum, hoc est, qui in hoc incumbunt, vt eius seruent mandata. Firmamentũ, inquit, est Dominus timentibus eum, & testamẽtum ipsius vt manifestetur illis.

Iere. 31. *Ephes. 3.* *Psal. 24.*

DICIT EI IVDAS, NON ILLE ISCARIOTES: DOMINE QVID FACTVM EST, &c. Verisimile est Iudã istud nõc interrogasse, propterea quod eum regnum Christi existimaret declarandum palam toti mũdo, & Christus solitus esset sua dona promittere cõmuniter omnib. nũc in illis Domini verbis hæsitauerit, quibus dixit se illis dũtaxat manifestaturũ seipsum, mundum au- A tem amplius se nõ visurũ. Iudas ergo carnale adhuc Christi regnũ somniãs, & crassè Domini verba intelligẽs, sicut & Thomas & Philipp⁹, Domine, inquit, quid factũ est, id est, quid nũc accidit aut quid causæ est, quod te nobis & nõ mũdo es manifestaturus, cũ hactenus crediderimus te post resurrectionẽ palam in toto regnaturũ orbe, & restituturũ regnũ Israel? Dominus autem continuãdo sermonẽ, & inculcando quod priùs dixerat, etsi apertè non videatur quæstioni respõdere, indicat tamen quo id pacto sit futurũ, & quis eũ cõq; nunc modo vius est in hac respõsione, quo & alibi erga Petrum, cùm interrogasset, nũ illas parabolas B propter ipsos diceret, an etiam propter omnes. Sicenim ob inculcationem cœptũ sermonẽ cõtinuat & repetit, vt etiam indicet non corporalẽ, sed spiritualem esse manifestationem sui de qua est locutus, & quare diligentibus se tantùm est manifestaturus, non autem mũdo. *Si quis*, inquit, *diligit me, sermonem meum seruabit*, id est, opere adimplebit. Probatio enim dilectionis, exhibitio est operis. Et quia is qui me diligit, sermonẽ meũ obseruabit, ideo vicissim pater meus diliget eũ, & in signum dilectionis is simul & ego ad illũ veniemus, & firmam apud eũ habitationẽ faciemus. Quibus Dominus significat talem fore sui manifestationem quã supra promisit, qualis est Dei ad homines aduentus, & mãsio atq; manifestatio, nimirum spiritualis, & non corporalis atque visibilis. Cùm autẽ C supra dixerit, mittendum eis spiritum veritatis vt maneat apud eos in æternum, nunc promittit etiã se cum patre venturum, & mãsurum apud eos, significans vnam esse patris & filij cum spiritu sancto naturam, vtpote per quẽ apud homines manentem etiã pater & filius maneãt apud eos. Cùm autem dixisset: *& pater meus diliget eum*, subiungit, *& ad eum veniemus*, &c. loquens de se & patre ad similitudinem amicorum, qui inuisere gestiunt eos quos diligunt, & habitationem apud eos deligere. Huiusmodi spiritualem habitationem apud homines frequẽter pollicetur Deus apud Prophetas: cæterùm Dei patris simul & Christi filij eius D habitatio in hominibus, promittitur his verbis. Lauda & lętare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erũt mihi in populũ, & habitabo in medio tui. & scies quia Dominus exercituũ misit me ad te. Hęc enim verba, si omnia accipiantur dicta in persona Christi cui soli sine personæ mutatione cõuenire possunt, mentionem faciunt & habitationis patris, & habitationis filij. Quòd enim primo loco dicitur, & habitabo in medio tui, ad patrẽ est referẽdum: E quia sequitur, ait Dominus, vnde quæ præcedũt dicũtur à Christo in persona patris. Quòd verò secũdo loco dicitur, & habitabo in medio tui, ad filium est referendũ, quia sequitur; & scies quia Domin⁹ exercituũ misit me ad te; quod filio cõuenit, nõ patri. Notandum autem, tria cõgruo ordine promitti diligentib. Christũ, sic vt posterius semper priori sit maius, ac Dei erga homines benignitatem magis declaret. Primum enim magnum valde est, posse pertingere ad patris dilectionem. Si quis enim regis gratiam promereri potest, etiamsi nullum hinc fructum consequatur, tamen non paruam hinc percipit consolationem, nec paruum reputat honorem, quod ab eo diligatur. At hoc maius est, quod secundo loco promittitur aduentus patris simul

Zach. 2.

simul ac filij. Quoniã enim pro statu huius vitæ ipsi ad Deum ire nõ possumus, & habitationẽ facere apud ipsum, pro sua erga homines benignitate dignatur ipse ad nos venire, nósque inuisere. quod quantæ sit dignationis, quisque facile aduertet si Dei excellentiam cum humana comparet vilitate. Maximũ autem omnium est, quòd non solùm promittitur aduentus Dei ad homines, sed eius etiam apud eos mãsio, firmáque habitatio. Amicus enim amicitiæ causa amicum inuisere solet frequenter, sed post breue tempus rursũ ab eo discessurus, ac suo abitu plus doloris amico relicturus, quàm suo aduentu attulit gaudij. Christus verò sic se cum patre venturum pollicetur, vt etiam mansionem se facturũ apud diligentes se, promittat, nunquã scilicet reli-

Psal. 22. Psal. 15. cturus eos, cuius præsentia & apud homines mansio non potest nõ afferre eis securitatem ab omnibus malis, & bonorum omnium abundantiam, quemadmodum bene multis locis indicat Psalmista: Si, inquit, ambulauero in medio vmbræ mortis non timebo mala, quoniam tu mecum es. Et: Prouidebam Dominũ in conspectu meo semper, quoniã à dexteris est mihi ne cõmouear, propter hoc lætatum est cor meũ & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe, &c. Et quidẽ, vt annotauit D. Gregorius, ad quosdã venit Deus, & mansionem non facit, vt qui Dei visitatione ad compunctionem commonẽtur, sed in virtutis proposito nõ perseuerant: ad diligentes verò se sic venit, vt mansionem apud eos faciat, nunquam eos derelinquens, nisi si quãdo eis dilectione excidant. Sic autem in præsenti vita apud eos, quantum in se est firmam facit mansionem vt & post hãc vitam in suam eos transferat mansionem cœlestem.

QVI NON DILIGIT ME, SERMONES MEOS NON SERVAT: ET SERMO, &c.] Cùm in præcedentibus indicauerit causam ob quam se dixerit manifestandum diligẽtibus se, nimirũ propter obseruationem mandatorum suorum: nunc indicat causam quare non sit se manifestaturus mundo, nempe quòd cùm nõ diligat eũ, sermonem eius nõ seruet. Idcóque nõ dicit, qui sermones meos non seruat, is est qui non diligit me. Nõ enim hic signũ tradere voluit, quo agnosceretur is qui se non diligeret, sed indicata causam quare non diligentibus se, hoc est, mundo mundanísque hominibus se non sit manifestaturus. quare dicendum illi erat: *Qui non diligit me, sermones meos non seruat*, quo significat ob neglectos suos sermones, eos qui nõ diligunt, vicissim negligendos iuste a se & patre. Et vt intelligatur quare qui suos seruat sermones, à patre sit diligendus: qui verò non seruat, non sit diligendus, adiecit: *Et sermonẽ* (pro & sermo) *quem audistis, nõ est meus* originaliter, *sed eius qui misit me patris*, significans non sibi tantùm, sed & patri iniuriam inferri ab his qui non obseruant sua mandata: & contrà non se tantùm, sed & patrem honorari ab his qui seruant mandata, ac ea de causa hos quidẽ à patre diligi, illos verò negligi. Porro cùm superiori illa sententia: *si quis diligit me, sermonem meum seruabit*, significetur omnem eum qui Christum diligit, sermonẽ eius seruare: hac iam sententia, *Qui non diligit me, sermones meos non seruat*: significatur etiam solum eum qui Christum diligit, sermonem eius seruare, vt intelligamus nec dilectionem esse posse siue obseruatione mandatorũ, nec rursum obseruationem mandatorũ Christi esse posse sine dilectione

A vt sint inter se conuertibilia, diligere Christum, & mandata eius obseruare: quare sicut is qui se dicit & putat diligere Christum, id debet comprobare obseruatione mãdatorum eius: ita qui cupit eius mandata seruare anniti debet vt dilectionem ex spiritu Christi percipiat. Aliquando autem Dominus singulariter dicit, *sermonem meum*: aliquando pluraliter, *sermones meos*. Sermonem enim vocat totam suam Euangelicam doctrinam: sermones verò, varia eius doctrinæ præcepta.

HAEC LOCVTVS SVM VOBIS APVD VOS MANENS. PARACLETVS.] Declarauerunt se Apostolorum plerique, Petrus scilicet, Thomas, Philippus, & Iudas, non assequi profunditatẽ verborum Christi, quare ne eos cruciaret

B propria ruditas, & pergerent pleraque sciscitari quæ tunc capere non poterant, cùm iam esset veluti finẽ facturus sui ad eos sermonis, promittit eos peruẽturum ad ipsos de quo dixerat paracletum, & omnia intellecturos quæ iam assequi satis non poterãt, & discituros omnia quæ possent requirere, & cõmonefaciẽdos omniũ quæ ipse eis dixisset. Hæc, inquit, pauca pro vestro captu locutus sum vobis mortali adhuc corpore vobiscũ degens, quæ etsi necdũ planè intelligitis, aut si præter ea etiã alia adhuc cognoscere desideratis, aut etiam metuitis ne hæc vobis excidant, & me iam abeunte à vobis nõ habeatis monitorẽ & doctorem, scitote quod paracletus ille de quo vobis mox dixi, spiritus, inquã, sanctus, quẽ post meũ discessũ pater mittet in nomine meo, hoc est, loco mei, & mihi vicariũ, aut propter me qui pro illo mittendo patrem rogabo, ille vos docebit omnia quæ

C erũt vobis cognitu necessaria, ita vt claré sitis per eum intellecturi quæ modò in verbis meis nõ satis potestis assequi, & præter ea etiã alia omnia sitis discituri quæ requirere poteritis, quæque modò propter vestrã incapacitatẽ prætereo. Idẽ ille etiã suggeret vobis, hoc est, in memoriã reducet (Græcè enim, ὑπομνήσει, id est, commonefaciet & recordari faciet) quæcũque nunc dixero vobis, pro, dixi vobis. Græcis enim est non futurum, sed præteritum εἶπον. Ex qua explicatione patet dupliciter hic accipi posse eam orationem; *In nomine meo*; quæ in diuersis locis pro materiæ exigẽtia diuersis debet modis explicari. Patrem enim dicit missurum

D spiritum in suo nomine, aut quia cũ missurus erat in locum suum. dixit enim superius, Aliũ paracletum dabit vobis; aut quia eũ missurus erat in gratiam filij qui pro spiritu hominibus impetrando patrem erat rogaturus. Dixit enim: Ego rogabo patrẽ, &c. Duo autẽ dicit spiritũ præstiturũ ad intelligentiã pertinẽtia, nempe & quòd in memoriam esset reuocaturus quæ a se iam audierãt, & quòd omnia docturus esset, quæ scilicet aut iam

E in verbis suis nõ intellexerunt, aut vlterius requirere possent, ex quorum primo sequitur Apostolos ex obliuione non potuisse errare circa doctrinã Iesu, & circa Euãgelia scribẽda aut approbãda: ex secundo verò sequitur eos nõ errasse in aliquo quod docuerunt ad salutẽ esse necessarium. Quo autem hæc & nunc in fidelibus suo modo efficit Spiritus sanctus. Semper enim eos cõmo[...] sui officij, suggerens quæ ex Christi doct[...] pimus, quæ alioqui facilè mentibus n[...] laberentur, & in omnibus occurrentib[...] docet quid faciendum, quidve creden[...] modò tamen nõ prætermittantur [...] media per quæ diui-

nitus ordinatũ est vt spiritus suo doceat nũc homines afflatu, oratio scilicet, scripturarum pia & sedula lectio, & Ecclesiasticæ doctrinæ quæ per cõcilia & cõciones proponitur, ausculatio. Per hæc enim exterioribus percepta sensib. docet interiori suo afflatu Spiritus sãctus, sine quo nihil profuerit aut scripturas legisse, aut conciones doctorum audisse, ita vt propriè in spiritum quadret, quod hic tribuitur, docere omnia, adeo vt nec sibi id tribuerit Dominus quatenus sensibiliter suis loquebatur. De se enim dicit: *Hæc locutus sum vobis*, de spiritu verò, *ipse vos docebit omnia*. Proinde bene dixit

Psal. 63.

Deo Psalmista: Beatus homo quẽ tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum. Et Gregorius: De spiritu, inquit, rectè promittitur: *Ipse vos docebit omnia*, quia nisi idem spiritus cordi adsit audiẽtis, otiosus est sermo doctoris. Nemo ergo docenti tribuat homini, quod ex ore docentis intelligit, quia nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in vacuum laborat, &c. Cæterũ quemadmodum ex Christi doctrina primũ apertè mundo declaratum est, in diuinitate subsistere patrem & filium in duabus personis, ita ex eiusdem doctrina, & maximè ex his quæ in hoc sermone dicuntur de Spiritu Sãcto, mundo apertè declaratũ est, Spiritum Sanctum in diuinitate etiã subsistere distinctum personaliter à patre & filio. Hactenus enim neq; scriptura vetus, neque Christus tã apertè Spiritus Sancti naturã & personalẽ in diuinitate distinctionẽ explicauit, atq; in hoc iã fecit sermone. Sicut enim redẽptionis humanæ misterium

Digressio de mysterio Trinitatis.

per Euangelicam Christi doctrinã primùm cœpit mundo clare aperiri, ita & Christus primus trinitatis mysterium apertè prædicauit, idq́ne ordine cõgruo seruato. Priùs enim duarum primarum in diuinitate personarum, patris scilicet, & filij, distinctionẽ insinuauit, quemadmodũ patuit in multis sermonib. à Ioãne superius descriptis: deinde verò in hoc postremo sermone, etiã à Ioanne solo (cui tanquã aquilæ reseruata fuit explicatio mysterij trinitatis in diuinitate) descripto, Spiritus Sancti personalem in diuinitate à patre & filio distinctionem insinuauit. Frequens quidem in veteri testamẽto fit mẽtio spiritus Dei, spiritus Domini, & Spiritus Sancti, sed ex illis scripturæ locis ante Christum non clarè intelligebatur personalis Spiritus Sãcti distinctio à patre & filio, sed intelligebatur dici spiritus Dei, sicut dicitur bonitas Dei, sapiẽtia Dei, vt per spiritum Dei nihil aliud significaretur, quàm ipsemet Deus, aut eius in hominib. afflatus & effectus. Sicut enim non cõueniebat redẽptionis humanæ mysterium clarè prædicari, priusquã illud perfectum esset, atq; ob id primùm per Christum prædicari clarè cõueniebat, vt qui illud erat perfecturus, ita ante Christum trinitatis mysteriũ nõ cõueniebat apertè prædicari, tum ne Iudęi qui ad idololatriam erant proni, hinc existimarẽt tres esse Deos: tũ quòd huius mysterij explicatio meritò debuit Christo reseruari. Nam cùm Deum nemo vnquam viderit, vnigenitum filium qui est in sinu patris, profundissimum diuinitatis mysteriũ reserare cõueniebat. His accedit, quòd tunc quidẽ [illegible] mysterium aperiri debuit, cùm singulæ per[illegible] singulari quodã pro redemptione hominum eff[illegible] rãt innotescẽdæ: quod factum est in aduẽtu [illegible] ãdo pater innotuit mittẽdo filiũ: filius inno[illegible] redimẽdo genus humanũ. Spiritus innotuit totũ mu[illegible] destructa idololatria ad

Christum trahendo. Itaq; vetus testamẽtũ apertè quidẽ docet & inculcat Deum esse vnum, eumq́; rerum omnium esse creatorẽ & gubernatorẽ: nouum verò præter hæc, Deum etiã esse trinũ apertè docet, hominumq́; redemptorem ad æternã post hanc vitam fœlicitatem obtinendã. Ne tamen videri possit noua hæc doctrina, spiritus diuinus sicut in veteri testamẽto insinuauit redẽptionis humanæ mysterium, quanquã obscurius, ita & trinitatis insinuauit varijs modis mysteriũ, ita vt illud in scripturis etiã Rabbini quidam Iudæorũ intellexerint ãte Christum, edocti procul dubio aut ab afflatu diuino, aut à prophetis illud viua voce tradentibus his qui eius mysterij erant capaces. Pluralitatem enim personarũ in vna natura subsistentium spiritus in scriptura indicauit, primùm dum nomen Dei, quod in scripturis primũ occurrit & est frequẽtissimum, nempe Elohim, pluraliter ponit, addens tamen ei ferè semper verbum vel adiectiuũ singularis numeri. Cùm enim legimus: in principio creauit Deus cœlum & terrã, pro Deus Hebræis est nomẽ nõ singularis neq; dualis numeri, sed pluralis, Elohim, cui tamen additur verbum singularis numeri, Bara, id est, creauit, vt intelligamus pluralitatem personarum, vnius tamen naturæ & essentiæ, quarũ personarum proprietates quidam intelligunt insinuatas in verbo Bara. Cõstat enim ea dictio apud Hebræos ex tribus literis Beth, Resch & Aleph, quarum Beth principium est nominis filij: Ben enim filium illis significat. Aleph verò, prima est litera nominis patris, qui Hebræis dicitur Ab, vel Chaldaice Abba: Resch autem primu est litera nominis Spiritus Sãcti. Spiritus enim Hebraicè dicitur Rouahh. Pluralitatem item personarum in diuinitate indicat & alterum nomen Dei, nempe Adonai. nam & illud est pluralis numeri, valens perinde ac si diceretur, Domine mi. Proprium verò Dei nomen, nomen inquam, tetragrammaton, etiam personarum trinitatem, ac naturę earum simplicitatem & vnitatem simul repręsentat. Ipsum enim nomẽ cùm sit deriuatum à verbo Haia, quod esse sonat, significat essentiam, prima autem litera, quæ est adiectitia & nominis proprij constitutiua, nempe Iod, significat principium. tres verò sequentes literę radicales, He, vau, He, sonant, hic & ille, quibus tribus significantur tres personæ, pater & filius, significati per duo He, quorum copula & amor est Spiritus sanctus, significatus per Vau coniunctionem copulatiuam. Significatur ergo eo nomine tres personas vnum esse omnium rerum principium, vnamq́; essentiam, vnde non sine grandi mysterio hoc Dei nomen in antiquis Hebręorum libris, atque in Chaldaica adhuc trãslatione scribitur per triplex Iod, vnico puncto Kamets subscriptu in hunc modum יײ Sic enim significatum est tres esse qui vnum sunt principium, eandem habentes essentiam & naturam. Iam & illud trinitatis in vnitate mysterium nõ parum cõmendat in lingua sancta, quòd in ea omnis dictio ex sua natura trium & non plurium est literarum. Tres enim in vna dictione literæ trinitatẽ in vnitate repræsentant. Vt autem omittamus dictionum & nominum Hebraicarũ obseruationẽ, quæ quibusdam curiosa nimis videtur, etiã variæ locutiones scripturæ pluralitatem personarum in vna diuinitate insinuãt. quales sunt in quibus aut Deus de seipso, aut scriptura de Deo loquitur pluraliter, aut Deus aliquid fecisse à Deo, vel dixisse

ad

ad Deū scrib itur. Inter quæ primò occurrit illud
Gen. 1. quod scribitur dixisse Deus: Faciamus hominē ad imaginem & similitudinem nostram. Hic enim nō potest intelligi, vt volunt Iudæi, Deus locutus ad Angelos. Nam hi nō fuerunt in creando homine Dei cooperatores, cùm de Deo solo dicatur: Formauit Deus hominem de limo terræ, & inspirauit ei spiraculum vitæ. Pater ergo ad filiū loquitur & Spiritum sanctum, quorum personalis pluralitas sicut significatur verbo pluralis numeri, faciam⁹, & pronomine, nostram: ita naturæ vnitas designatur, cùm singulariter dicitur, ad imaginem & similitudinē. Similis est locus Gene. 11. cap. cùm Deus vidēs ædificationem turris Babel, scribitur dixisse: Venite igitur, descendamus & cōfundamus ibi linguam eorū, cùm tamē inox subiiciatur: Diuisit eos Domin⁹ ex illo loco in vniuersas terras. Sic & alibi de Deo scriptura loquitur pluraliter. Nam Iosue vlt. vbi nos legimus: Non poteritis seruire Domino, Deus enim sanctus & fortis æmulator est, Hebræi ad verbū habēt, si sic dicere liceat, quia dij sancti ipse. Et Iere. 23. vbi nos legim⁹: Peruertistis verba Dei viuentis, Domini exercituū Dei vestri, Hebræis est ad verbū: Peruertistis verba deorum viuentium, Domini Dei vestri. Pluralitatē personarum indicant & istæ locutiones: Dominus pluit, à Domino ignem & sulphur de cœlo: Gen. 19. Dixit Dominus ad Satā, Increpet dominus in te Satan. Zach. 3. et aliæ multæ similes, quas breuitatis causa omittimus. Iā trinitatē personarum in diuinitate indicant & illæ locutiones, in quibus nomen Dei ter repetitur, vt ī illo Psalmi: Benedicat nos Deus De⁹ noster, benedicat nos Deus. Et in illo Deut. 6. vbi Dei vnitas ex instituto maximè cōmēdatur. Audi Israel, Dominus Deus noster, Domin⁹ vnus est. Quibus locis quare secūdo loco dicatur Deus noster, superius est indicatum. Et rursū ea Seraphim
Isaia 6. acclamatio, qua ter vni Deo acclamatur, Sanctus, sanctus, sāctus, Dominus Deus sabaoth. Patris autem & filij distinctas in diuinitate personas insinuat illud Prouer. 30. Nō didici sapiētiā, & nō noui scientiam sanctorum. Quod nomen est eius, & quod nomen filij eius si nosti? Hic enim significatur, inter eos qui propriè dicuntur sancti, vnū esse patrem, & vnum filiū. Spiritus verò etiā distinctā personā præter duas alias in diuinitate personas, manifeste satis īsinuat illud Isaiæ: Accedite ad me,
Isaia 47. & audite hæc, nō à principio in abscōdito locutus sum, ex tempore antequam fieret, ibi erā, & nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius. Quæ verba nō esse dicta in persona Isaiæ, sed Christi, patet tum ex eo quod sequitur: Hæc dicit Dominus, redemptor tuus sanctus Israel: tum quia Isaiæ non conuenit, illud, ex tempore antequā fieret ibi erā. Non enim Isaias adfuit in datione legis, in qua is qui hic loquitur, significat se locutum non in abscondito, sed palam. Commendat autē etiam personarum diuinarum nō solùm trinitatē: sed etiam proprietates versus ille Psalmi: verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eo-
Psal. 32. rum. Cæterùm etiā antiquos Iudæorū ante Christum in scripturis intellexisse insinuatū trinitatis diuinæ mysteriū, ostendit Galatinus polixè libr. 2. contra Iudæos. In nomine enim Dei tetragrammaton intellexerunt insinuatam trinitatem diuinam. vnde cùm esset ineffabile, illud exponebant per aliud nomē duodecim literarū, quod erat, Ab bē, nerouahh hacados. Hoc enim nomen ex mul-

A tis constans dictionibus, apud Hebræos 12. continet literas, & valet idem quod pater, filius, & Spiritus sāctus. Et rursum Isaiæ 6. ternam nominis Sāctus repetitionē illi sicut & nos referebant ad patrem, filium, & Spiritū sanctum, sicut ostendit Galatinus per quendam Rabbi Simeonem, & alium Rabbi Ionathan, qui Chaldaicā fecit æditionem. Iam verò etiā Gentiles Philosophos, maximè Platonicos, agnouisse trinitatis in diuinitate mysteriū, indicat D. Augustinus lib. 10. de ciuit. Dei cap. 24. & prolixius D. Cyrillus lib. 8. cōtra Iulianum:
B post hos verò prolixissimè Augustinus Steuchus lib. 2. de perenni philosophia. nō quod hoc mysteriū assequi homo possit naturali intellectus lumine, sed quòd siue ex oraculis Deorū, siue ex Chaldæorū Hebræorúmque doctrina obscurè aliquid de trinitatis mysterio intellexerint. Platonē enim & Pythagoram ab Ægyptiis, & hos à Chaldæis pleraque didicisse certum est. Itaque de Mercurio illo qui Trismegistus dictus est, sic scribit Suidas: Mercurius Trismegistus, id est, Termaximus, is fuit sapiens Ægyptius. Floruit autem ante Pharaonē. Appellatus est autem Termaximus, quoniam de trinitate ædidit oraculum, dicens in trinitate vnā esse diuinitatem his verbis: Erat lumen intelle-
C ctuale ante lumen intellectuale. Et erat semper Mens Mentis luminosa. Et nihil aliud erat, quàm horum vnitas, & Spiritus omnia continens. Extra hunc non Deus, non angelus, non substantia vlla alia Omnium enim Dominus pater & Deus, & omnia sub ipso & in ipso sunt. Nam verbum eius perfectum existens, & fœcundum, & opifex, lapsū in fœcunda natura, & aqua fœcūda prolificam fecit aquam. Hæc Suidas de Trismegisto. Cuius philosophiā secutus Plato tres in variis locis indicat diuinitatis gradus. In epistola enim ad Dionysiū, qui eū de natura Dei percunctatus fuerat, sic respondet, De natura Primi loquēdum est tecū per ænigmata, vt si quid Epistola pontó vel terra perpessa fuerit, qui legerit nō intelligat. Sic habet res,
D circa omnium regē omnia sunt, & illius gratia existunt omnia, illéque est causa omnium bonorum, secundum autem circa secunda, & tertium circa tertia. Porphyrius autē Platonis interpres, in quarto libro historiæ philosophi, vt testatur Cyrillus loco prædicto, scribit Platonē asserere, vsq; ad tres hypostases siue subsistentias, Dei progredi essētiā & esse quidē dicit summè Deum Bonum, post illum autem secundum Conditorem, tertium autē mundi animam. Nā vsque ad animam diuinitatē progredi. Per animam autem mūdi, Platonē Poetásque intellexisse eum quem nos vocamus Spiritum Sanctum, docet Calcidius super Timæum, & Cyrillus contra Iulianum, quòd per hunc spiritum tanquam per animā vegetatur & regitur mū-
E dus. Proinde Plotinus magnus Platonicus librū scripsit περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, id est de tribus principalibus subsistentiis, cuius libri & Augustinus meminit loco prædicto, in quo libro summum Bonum ipsámque excellentissimam vnitatem, ex priscorum philosophia facit primam hypostasim, secundam ipsam mentem, tertiam Animam mundi, animámque viuificatricem, amatricem omnis vitæ: nullem toto mundo esse animal quod non acceperit ab ea vitam, ab hac omnem vim substantiámque omnem suppetere, multaq; alia huic animæ tribuēs, quæ scriptura sacra tribuit Spiritui sācto, vt latius videre licet apud Steuchū,

Trinitatis insinuationẽ apud Ægyptios habuit, quod de illis scribit Damascius Platonicus, ter illos primo principio acclamare solitos. Primum, inquit principium appellabant tenebras, super omnem cognitionem tenebras incognitas, ter illud acclamantes. Rursum trinitatis vteunque cognitæ olim insinuationem habet quod Aristoteles lib. 1. de cœlo & mundo scribit, Pythagoricos in tribus posuisse perfectionem rerum, velut principio, medio & fine, & in Deorum sacris hũc numerum solitum vsurpari, vnde putantur esse verba illa magæ apud Vergilium.

Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore
Lycia circundo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco, numero Deus impare gaudet.

His operæpretium est adiicere oraculũ Serapidis, qui cõsulẽti Thuli, qui in Ægypto regnauit bello Troiano, quisnã esset se beatior, fertur dixisse carmine, vt fere oracula carmine reddi consueuerũt:

Πρῶτα θεὸς, μετέπειτα λόγος, καὶ πνεῦμα σὺν αὐτοῖς,
Σύμφυτα δὲ τὰ τρία, πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα.

Principio Deus est, tum sermo, & spiritus istis
Additur, æquæua hæc sunt, & tendentia in vnum.

Citat Ludouicus Viues in commẽtariis lib. 10. de ciuitate Dei. Quo oraculo magis adhuc admirandũ est Apollinis oraculum, quod sub Christi decessum respondit etiam carmine, interrogatus de vera religione, vt refert Steuchus vltim. cap. lib. 2. qui & Græca sic vertit carmina, *Ne me vnum supremum, infelix ipse sacerdos Scisteris de sancto ac diuino genitore, Et sobole chara, rebus magnis induperantis, Et flatu, qui mundum astrictum continet omnem, Montes, tellurem, fluuios mare, tartara & ignem, Aeráque: heu tẽplis is me discedere ab istis Coget, linquetur, quo ede bã oracula, limen.* Et hęc quidẽ paucis attulisse sufficit, vt hinc intelligatur trinitatis mysterium & in scripturis veteris testamenti insinuatum fuisse, & à Iudæis etiam intellectum, nec ab his solùm, sed & à Philosophorum principibus, quod tamẽ vt à paucis retro fuit cognitum, & admodum imperfectè cognitum, & obscurè, per Christum fuerat palam prædicandum, & perfectius aperiendũ, quod & Iudæos quosdam testatos esse, citatis eorũ sententiis demonstrat prædicto loco Galatinus. Afferuntur autem à nostris etiam naturales quædã rationes ad probandum personarũ in diuinitate trinitatem, non quòd huiusmodi rationibus sufficiẽter id possit probari, sed quòd rationes illæ ostendant valde cõgruere diuinitati personarum trinitatem & pluralitatem. Hinc ad probandum hanc pluralitatẽ, aliqui induxerunt rationem ex ratione infinitæ bonitatis diuinę, quę seipsam infinitè cõmunicat in processione diuinarum personarũ. Quidam verò per hoc, quòd nullius boni sine cõsortio potest esse iucũda possessio. Augustinus autem procedit ad manifestãdum trinitatem personarum, ex processione verbi & amoris in mente nostra. Similiter alij ex processione luminis & caloris à luce solari. Sed vt redeam⁹ eò vnde digressi sumus, Christus sicut iam superius frequẽter apud Ioannem patris & filij distinctas personas in diuinitate insinuauit, etiam in hoc sermone tertiã personam, nempe Spiritus sancti, aperire primùm cœpit diligẽtius. Quòd enim Spiritus sanctus distincta sit à patre & filio persona, manifestissimè præter alia quæ hoc sermone dicuntur, significa-

A tur per hoc quòd pater dicitur eum missurus in nomine filij. Hinc enim sequitur, eum nec patrẽ esse, nec filium. Quòd autẽ hæc à patre & filio distincta persona verus etiam sit Deus, vnius omnino cũ patre & filio naturæ, ex infinitis ferè scripturarũ patet locis, quibus ea tribuũtur Spiritui sancto, quæ Deo sunt propria, & Deo in scripturis tribuuntur: qualia sunt, esse vbique, esse & habitare in hominibus, replere homines, loqui per prophetas, viuificare & sanctificare creaturas, aliaque innumera, vt quod hoc loco Dominus illi tribuit dicens: *Ille vos docebit omnia.* Cùm enim Deus per

B Isaiam capite 54. promisisset vniuersos Ecclesiæ filios fore doctos à domino, quod & supra cap. 6. Ioannis citauit Dominus, hic dicit Spiritum Sanctum docturum eos omnia. Est ergo Spiritus sanctus etiam Dominus & Iehoua (nam apud Isaiam est hoc nomen tetragrammaton) & eiusdem cum patre naturæ. de quo patre supra dixit Dominus: Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Et omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Quæ autem sit huius tertiæ personæ à patre & filio in diuinitate distinctæ personalis distinctio, etiam hic indicat Dominus, dum ad distinctionẽ ipsius à se, vocat eum Spiritum sanctum. Cùm enim nomen paracleti etiam sibi esset commune, ad distinctionẽ adiecit: *Spiritus sanctus.* Cęterùm vt cognoscatur quomodo hoc nomen, *Spiritus sanctus,* proprium sit tertiæ in diuinitate per- Ioan. 6.

C sonæ, cùm & pater sit Spiritus, & sanctus, ac similiter filius, sciendum quòd nomẽ, *spiritus*, sicuti & *πνεῦμα* Græca dictio, propriè significat vẽtum spirantem & flantem: quia autem ventus res est minimè corporea & inuisibilis, hinc vocabulum hoc metaphoricè dicitur de omnibus rebus incorporeis, vt de diuina natura, de angelis, de anima, quæ & ipsa sic dicta est, quasi *ἄνεμος*, qđ est ventus. Hac ergo ratione & pater est spiritus & filius, quorum vtrique cùm conueniat nomen, *sanctus*, vterque etiam, sicut & ipsa diuinitas, est Spiritus san-

D ctus. Ea tamen ratione qua hoc nomen, *spiritus*, dicitur à spirando, nomen hoc, *spiritus*, appropriatum est tertiæ personæ, eo quòd hæc per modum spirationis procedit à patre & filio. Ab his enim personis procedit æterna processione, sicut amor à mente intelligente, & verbo mentali, hoc est cogitatione. Amor autem veluti spiratur, quia sicut ventus qui spiratur, impellit & mouet aerem & alias res, ita & amor impellit & mouet voluntatẽ amantis in rem amatam. Et quoniam per modũ spirationis à patre procedit & filio æterna sua processione, hic ei ĩ scripturis accõmodãtur illi diuinæ naturæ in creatoris effectus, qui afflatum

E quẽdam diuinitatis important: vt sunt viuificare, afficere mentes hominum, sanctificare, docere, illuminare, & id genus alia, vnde nomẽ spiritus ei nõ tantùm propriè conuenit ratione æternæ processionis suæ in modum spirationis, sed etiam ratione huiusmodi effectuum, qui ei in creaturis appropriantur, eo quòd per huiusmodi effectus veluti spirat, mouet & afficit creaturas, & veluti animæ in corpore obit officia, producẽdo easm esse viuificando, continendo, mouendo, sanctificando, interius docendo, & afficiendo mentes hominum. Vnde Dominus hanc nobis rationem satis significauit, cùm daturus suis post resurrectionem Spiritum sanctũ, priùs insufflauit in eis, ac tũ dixit: Accipite Spiritum sanctum, cumq; in die Pẽtecostes Ioan. 20.

Spiritus

Spiritus Sáctus eis rursum datus est cū sonitu spi A
ritus, hoc est, venti vehemétis. Ab huiusmodi ef-
fectibus statim in exordio mūdi insinuatus est hic
spiritus, cū dicitur: Et spiritus Domini ferebatur
super aquas, siue, vt habet Hebraica veritas, foue
bat, aut incubabat super aquas, instar scilicet galli
næ suo calore & afflatu oua incubātis, & viuificā-
tis. In nouo verò testamento ab effectibus magis
spiritualibus, qui scilicet hominē supra se eleua-
rēt, & diuinæ facerēt naturæ cōsortes, magis inno
tescere cœpit, dū noui diuinitatis effectus in mo-
dū afflatus passim in toto orbe cū magna energia
apparere cœperunt in hominibus, ob quos effe-
ctus meritò iā dicitur Spiritus Sanctus, cū in prin
cipio Genesis dicatur spiritus Domini, quáquam
& nomen Spiritus sancti aliquoties occurrat in B
veteri testamento. In nouo tamen frequētius hoc
reperitur ob effectus sanctificationis, quos in ple
nitudine temporum copiosius in hominibus ope
rari cœpit. Dicitur ergo appropriatè Spiritus San
ctus, quia à patre & filio instar flatus ab æterno
procedēs, suáque natura sanctus existens, imò ipsa
sanctitas, afflatu suo diuino mirabiliter mētes ho
minum sanctificat. Et hæc quidem de Spiritu San
cto in præsenti sufficiant loco, qui quomodo mit-
ti & procedere dicitur, in sequētibus tractabitur.

PACEM RELINQVO VOBIS, PACEM MEAM DO VOBIS. NON QVO MODO, &c.]
Postquam Dominus præcedentibus respondisset
Interrogationi Iudæ, & alias Apostolorum exclu- C
disset quæstiones, redit nunc ad propositam mœ-
storum Apostolorum consolationem, quamuis &
in his quæ mox præcedunt quintá rationem con-
solationis indicauerit, cùm pollicetur spiritum
omnia eos docturum. Nunc ergo sexta eos con-
solatur ratione, dum pacem, idque suá, eis se dicit
relinquere & dare, quá rectè eis dat post promis-
sum spiritú, quòd hæc spiritus præsentiá sequatur.
Fructus enim spiritus, inquit Paulus, est charitas,
gaudium, pax. Etsi, inquit, abeá à vobis, tamen pa-
cé quá hactenus habuistis in me, relinquo vobis,
pacem, inquá, non quamlibet, sed meam, quæ sola
est vera pax, do vobis, per quam fiet, vt non vos
cōturbent tumultus huius mundi quos videbitis
exoriri in me & cōtra vos. Hæc autem pax Christi D
tria in se includit, & primùm quidem recōciliatio
nem hominis cum Deo: deinde verò quæ ex agni
tione huius gratiæ & amicitiæ, atq; ex cōmunica-
tione Spiritus Sancti nascitur, trāquillitaté & secu
ritatem mentis, necnō & omnium internorū mo-
tuum debitá cōpositionem: postremùm mutuam
hominum inter se concordiam, quæ ex mentis illa
trāquillitate, & passionum atq; affectuum debito
ordine nascitur. Includit ergo pax hæc pacem ho-
minis cū Deo, pacem hominis in seipso, pacé ho-
minis cum proximis, quorum triū posterius sem-
per nascitur ea præcedēti. Qui enim Dei erga se a- E
gnoscit in Christo exhibitam benignitatem, hinc
colligit quandá animi securitaté, & accedente gra
tia Spiritus sancti, cōsequitur affectuū suorum de
bitam compositionem, vt non solito more tumul
tuentur, & in diuersa mētem abripiát, sed spiritui
& rectæ rationi subiiciátur. Hác autem mētis dis-
positionem sequitur facile mutua hominum inter
sese cōcordia. Discordia enim hominū inter se nō
ex alio nascitur, quàm ex mētis interna turbatio-
ne, & affectuum tumultu atq; seditione. Qui verò
mentem habet bene ordinatam, & tranquillam,

cū omnibus hominibus quantū in ipso est, pacem
habet. vnde Iacobus: Vnde, inquit, bella & lites in
vobis? Nónne ex cōcupiscētiis vestris quæ militát
in membris vestris? Hæc est illa pax quá in princi-
pio suarū Epistolarū semper imprecatur Aposto-
lus, sed gratiá præponens, vtpote ex qua profluat *Philip. 4.*
pax. Hæc est cuius insigne encomiū extulit ad Phi
lip. dicés: Pax Dei, quæ exuperat omné sensum, cu
stodiat corda vestra & intelligētias vestras in Chri
sto Iesu. Hæc est quam Isaias prædixit Messiam da
turum nobis, sicut & modò fecit: Domine, inquit, *Isaiæ 26. & 57.*
dabis pacem nobis, quá idem impiis negatam as-
serit, dicés: Creaui fructum labiorum pacé, pacem
ei qui lōgè est & qui prope, dixit Dominus. Impij
auté quasi mare feruēs, quod quiescere nō potest,
B & redundát fluctus eius in conculcationem & lu-
tum. Nō est pax impiis, dicit Dominus Deus. Hæc
pax fideles munit & cōseruat cōtra huius mundi
omnes aduersitates & tumultus. Per mentis enim
serenitatem fiduciámq; in Deo, ac mutuá eorum
inter se cōcordiam fit vt fortiter ac sine turbatio-
ne exteriores ferát & superent tumultus, quemad
modum in Apostolis experientia bene docuit. Cæ
terùm quod additur: Non quomodo mundus dat
ego do vobis, dupliciter potest accipi. Altero mo-
do vt simpliciter intelligatur Dominus indicare
quare dixerit, *meá*, & sit sensus: Nō quomodo mū-
dus dat pacé, etiá ego do vobis pacem, hoc est, non
talem pacem do vobis qualem mundus, hoc est,
C homines mundani. Hi enim dát pacem tempora-
lem & externá, & proinde nec veram, nec solidam:
ego verò spiritualem & interná, & proinde æter-
nam & verá. Altero modo, vt intelligatur Domi-
nus significare differentiá in modo dandi pacem,
quomodo intelligendum vult Caietanus, quia nō
dicitur, nō qualem mundus dat, sed, *non quomodo
mundus dat*. Differentia autem in modo hæc est se-
cundùm August. quòd mundi homines ea inten-
tione dát pacem, vt sine molestia litium & bello-
rum nō Deo sed amico suo mundo perfruantur:
Christus verò suis dat pacé, vt Deo recōciliati, &
animum adepti tranquillum, etiam in mediis ma
lis lætētur. Rursum in hoc est differētia, quòd cùm
homines sibi mutuò pacem etiá temporalem nō
D possint dare nisi imprecádo, aut si etiam eam præ-
stent, non possunt tamen præstare diuturná aut
perpetuá, Christus sic dat suam pacem, vt eá verè
efficiat, & perpetuam esse faciat, ita vt nemo eam
possit tollere. Indicat Euthymius & alium horum
verborum intellectum, quo intelligitur non cōpa
rari pacem Christi cum pace mūdi, sed donū Chri
sti cum dono mūdi, vt sit sensus: Nō eo modo do
sicut mundus dat. Mundus enim pecunias & pos-
sessiones suis largitur: ego verò pacem do longè
præferédá omnibus mundi bonis. At primus intel
lectus vt videtur esse simplicior, ita & germanior,
E ad quem alluditur in Collecta pro pace, dū preca
mur eá nobis dari pacem quam mundus dare nō
potest. Sic autem Christus abiturus pacem suis se
dicit relinquere & dare, quomodo abiturus aut mo
riturus amicus legatum aliquod amicis relinque-
re & dare solet, vt meritò hæc Christi pax testamé
tum eius & legatū appellari possit, quod nihil po
tuisset fidelibus relinquere melius & optabilius
bene auté postquá dixisset: *Pacem relinquo vobis*, re-
petendo adiecit, *pacem meam do vobis*, addens iam,
meam, & pro verbo, *relinquo*, substituens verbum
do, vt explicaret de quali loqueretur pace, & signifi

caret se autorem esse pacis, quã se dicit relinquere, ne putaretur relinquere rem nõ suam, sed alienam. Hæc autẽ pax Christi in hac quidẽ vita non perfecte habetur à fidelibus, quia in eis semper caro cõcupiscit aduersus spiritum, & contra: nec est inter eos adhuc plena sententiarũ & affectuũ consensio, tanto tamen perfectius modo ab eis habetur, quanto eorum quisq; perfectius habet Spiritum Sãctum, perfectissime autem ab omnibus habebitur in patria, quando nulla erit in ipsorum membris repugnantia contra spiritum, nec aliqua animorum in sententiis aut desideriis diuersitas.

NON TVRBETVR COR VESTRVM, NEQVE FORMIDET, AVDISTIS QVIA. Cùm iam variis, & potissimùm seu rationibus suos Dominus fuisset consolatus, repetit iam vnde cœperat, & propter quod persuadendum omnia hactenus dixerat, rhetorum & prædicatorũ in hoc morem seruans, qui id quod probandum est aut suadendũ & in principio proponunt, & rursus post argumẽta allata resumunt, ob maiorem vim persuasionis & doctrinæ. Duo autem dicit, vt scilicet nõ turbentur, neque formident, quia Apostoli nõ solùm turbabantur mœrore ob abitum Domini quem diligebãt, sed etiam ob illum abitum sibi timebant, ne ab illo essent deserendi, & ne multa sibi mala essent obuentura. Repetit autem vnã ex præcipuis rationem, ob quã meritò non deberẽt turbari. *Audistis*, inquit, *quia ego dixi vobis, vado & venio ad vos*. Quasi dicat: Quamuis dixerim me obire à vobis, non est tamen quòd turbamini, quia ego qui dixi me abire, dixi etiam me venturum ad vos. Cùm autem hac sententia iam excluserit ab eis rationẽ turbationis ex parte ipsorum, sequẽti sententia excludit rationẽ turbationis ex parte sua. Quòd enim sibi ipsis non deberent malè timere, ostẽdit dicens: vado quidem, sed rursum venio ad vos. Quòd verò nõ deberent turbari & dolere ex dilectione erga se iam abeuntem, ostẽdit modò dicens: Si diligeretis me, tantum abest vt audientes me dicẽtem quòd ad patrem vadam, dolere deberetis, vt potius gaudere & congratulari mihi deberetis, quia ad maiorem me abeo, apud quẽ proinde magno sum afficiẽdus honore, qui modò apud homines viuo inglorius. Itaque priùs quidem Dominus variis promissis conatur turbationem cordis tollere, nũc verò causas turbationis euertit, rhetorum etiam in hoc morem seruãs, quorum est & priùs sua statuere, & deinde aliorũ rationes subuertere. Cæterùm quod dicit Dominus, *pater maior me est*, quibus verbis Arriani maxime suã tuebantur hæresim, tripliciter accipi potest in catholico sensu. Primò enim secũdùm Augustinũ intelligitur Christum asserere patrẽ se esse maiorem, secundùm humanã formam serui. Et omnino sic accipiendum ideo videtur, quia secũdùm id videtur patrem se dicere maiorem, secundũ quòd ibat ad patrem. Ibat autem nõ secundùm diuinitatem, sed secundum assumptam à se humanã naturam. Hunc sensum Diuus Augustinus lib. 1. de Trin. c. 7. ex alia confirmat scriptura, sic scribens: Illi quidem dicunt (Arriani scilicet) minorem filium esse quã pater est, quia scriptum est: *Pater maior me est*. Veritas autem ostendit secundùm istum modum etiã seipso minorem filium. Quomodo enim non etiam seipso minor factus est, qui semetipsum exinaniuit, formã serui accipiens? Neque enim sic accepit formam serui, vt amitteret formam Dei, in qua æqualis erat patri. Si ergo ita accepta est forma serui, vt nõ amitteretur forma Dei, cùm & in forma serui & in forma Dei idem ipse sit vnigenitus filius Dei patris, in forma Dei æqualis patri, in forma serui mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, quis non intelligat quòd in forma Dei etiam seipso maior est, in forma autem serui etiam seipso minor est? Secundò, secundũ Chrysostomum Dominus patrem se dicit maiorem, non quia re vera maior erat, sed quia maior erat opinione Apostolorũ. Aliquãdo enim Christus quædam simpliciter asserit secundum aliorum existimationem & asseuerationẽ, vt cùm suprà dixit: Si ergo testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Et: Me scitis, & vnde sim scitis. Et hic sanè intellectus etiam probè conuenit proposito Domini. Nam ad ostendendũ eos ob suum ad patrem abitum debere gaudere, conueniebat argumentum adferre ab eorum opinione & sententia, vt non tam à veritate quàm à propria reprimerẽtur sentẽtia. Huiusmodi enim sunt efficacissima argumenta. Et hũc item sensum indicat D. August. c. 9. li. 1. de Trin. sic explicans verba Christi: Propterea me oportet ire ad patrem, quia dum me videtis, ex hoc quod videtis, existimatis quia minor sum patre, &c. Tertiò, intelligitur à quibusdam pater in veritate dici maior filio etiam secundum diuinitatem, eo quòd filio sit principiũ generationis. Esse enim principium sonat aliquid excellẽtiæ & maioritatis, quia maius est dare quã accipere. Sic Hilarius lib. 9. de Trin. Sic & Gregorius Nazianzenus lib. 3. de Theologia. Ioan 8. Io. 7.

ET NVNC DIXI VOBIS PRIVSQVAM, &c.] Cum iam variis ostendisset rationibus non debere eos turbari & dolere quòd dixisset se ire ad patrem, ostendit modò cur id eis prædixerit, ne quis dicere posset illud potius silẽdum ipsis fuisse si eos diligeret, vtpote quos sciret inde inconsolabiliter contristandos. *Et nunc*, inquit, *dixi vobis*, quòd scilicet vado ad patrem, *priusquam id fiat*, non quòd gaudeam vestro dolore, sed propter vestrã vtilitatem, vt scilicet cùm factum fuerit quod modò dixi, credatis firmius in me, dum videbitis mihi nihil fuisse incognitum, & in omnibus semper fuisse veracem. Cum hactenus eos fuerit consolatus, & rationes doloris eorum euertisset, & causam prædictionis vnde dolorem illum conceperãt attulisset, finẽ huic sermoni imponere volens, subiecit: *iam*, id est, deinceps, *non multa loquar vobiscũ. Venit enim*, id est, iamiã venturus est (est enim venit non præteriti temporis, sed præsentis pro futuro positi) *venit, inquam, per suos satellites princeps huius mundi diabolus ad me comprehendendum & occidendum*. Ne autem princeps iste quem venire dicit, fortior se esse putetur, & dominaturus sibi sicut aliis hominibus, adiecit: *Et in me non habet quicquam*, hoc est, nihil habet in me iuris, sicut habet in aliis ratione peccati: aut non habet in me quicquam quod suum est, quia nõ est in me peccatum, quod solum est diaboli, ac proinde non habet in me causam mortis, cuius solũ peccatum hominibus est causa. D. Ambrosius lib. de fuga seculi c. 4. duplicem affert huius loci lectionem & interpretationẽ. Altera lectio est: *Et in me inuenit nihil*. Qua intelligit significari diabolũ nihil inuenisse in Christo quod suum erat. Altera est, quã dicit reperiri in plerisq; libris, *Non inueniet in me nihil*, qua intelligit significari diabolum non inuenturum in Christo peccatum,

enim, quia peccatum nihil est. Huius autẽ secundę A lectionis causa est, quòd Græci duas habeát negationes, ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν, sed duæ negationes Græco more positæ sunt ad fortius negãdũ: quare bene vertit noster interpres: *In me non habet quicquam.* Quoniã autẽ dicere quis poterat: Cur ergo venit cõtra te diabolus, si nõ habet in te quicquã? aut moriẽris, si nõ habes peccatũ cui debetur mortis supplicium? cõtinuò subiũgit: *Sed vt cognoscat mundus,* &c. In qua parte duplex est distinctio codicũ modus. Quidam enim ea verba quæ in fine ponũtur: *Surgite, eamus hinc,* cõiungunt sub vna sentẽtia cum B præcedẽtibus, vt sit sensus: Quanquã nihil in me habeat iuris diabolus, tamẽ vt cognoscat mundus quòd diligã patrẽ, & quòd sic faciã sicut mãdauit mihi pater, ideo surgite, & eamus hinc obuiã satellitibus eius. Sic distinguit D. Aug. & Nonus, & habet hæc distinctio cõuenientissimum sensum. ideo enim & postea hostibus suis occurrit Dominus dicens Apostolis: *Surgite, eamus, ecce appropinquauit qui me tradet,* vt mũdus intelligeret prõptã Christi ad subeũdã mortẽ obedientiã secundũ patris voluntatẽ. Alij verò illa verba separãt a præcedentibus, quẽadmodum fit cũ in die Pẽtecostes hæc pars le C gitur in sacrificio missæ. Secũdũ quã distinctionẽ, in illo; *vt cognoscat mundus*, &c. aut est subaudiendum, ideo cedã potestati satanæ venientis, vel simile aliquid. Aut ea pars cõiungẽda est cum eo quod præcessit, *venit princeps mundi huius,* vt sit sensus: sed ideo me permittẽre venit, vt cognoscat mundus, &c. Sequũtur hanc distinctionem Chrysostomus & Cyrillus. Cæterùm quoniam iam Dominus di- D xit, *surgite eamus hinc*, intelligitur à plerisque Dominũ cũ suis mox post hæc verba exisse antequã subiungeret reliqua quæ apud Ioãnem tribus sequuntur capitibus. Iuxta quã sententiã in cõcordia ponendum fuisset post hæc verba, ex Matthæo & Marco: *Et hymno dicto exierunt.* Verùm huic sententię multum obstare videtur quòd in principio capitis 18. dicat Ioãnes: *Hæc cùm dixisset, egressus est trans torrentẽ Cedron.* Sunt quidẽ aliqui, qui secuti Chrysostomum intelligũt Dominũ illo quod dixit, *surgite, eamus hinc*, prouocasse suos vt è loco in quo cœnauerãt trãsirent ad alium locum interiorẽ, in quo, omni deposito metu quo iã tenebãtur Apostoli, E trãquillo animo audirẽt quæ adhuc erat dicturus, quòd magna audituri essent quæ animũ requirerẽt liberum: proinde quòd postea dicit Ioãnes, Dominũ cũ suis egressum, intelligũt de egressu ex eo loco in quẽ illos trãstulerat, antequã cum eis trãsiret per torrẽtem Cedron in mõtem Oliuarum.

A Verùm magis est verisimile, Dominũ cùm diceret, *surgite, eamus hinc,* prouocasse suos ad eundũ in illũ locum vbi erat capiendus, & ad occurrendũ satellitibus diaboli. Sic enim etiam Cyrillus intelligit, quanquã secundã huius partis distinctionẽ sequatur. Nã secundũ priorẽ eius distinctionẽ, quæ cõuenientior est, certò est illũ esse eius partis sensum. Vnde Aug. Eamus autẽ dixit, quo? nisi ad illũ locũ vnde fuerat tradẽdus ad mortẽ? Caietanus vult reliquũ Christi, qui apud Ioannẽ sequitur, sermonẽ habitũ in via priusquã Dominus trãsiret torrentẽ Cedron, vnde annotat Ioannẽ non absolutè B dixisse: Hęc cũ dixisset, egressus est, sed egressus est trans torrentẽ, hoc est, vt ipse intelligit, trãsiuit torrentẽ. At nec hic intellectus est cõueniẽs. Absurdè enim intelligitur egredi trãs torrẽtẽ, idẽ esse quod trãsire torrentem: nec cõuenienter dicitur intempesta nocte in plateis Hierusalẽ, & intereundũ tã celebrẽ sermonem Dominũ habuisse, qui à duodecim secum ambulãtibus ægre sic potuisset intelligi. Proinde magis est verisimile etiã reliquũ sermonẽ habitũ in domo in qua cœnatum fuit. Cùm enim Ioãnes postea dicat egressum Dominũ, non C abũde egressum reliquit intelligẽdũ, quàm ex eo loco in quo priùs eum significauit fuisse: nõ significauit autẽ alium locum quàm eum in quo cœna facta est, & pedũ ablutio. Ex illo ergo egressum relinquit intelligendũ. Nã si post ea verba: *Surgite eamus hinc,* voluisset nos intelligere, Dominum mox in alium abiisse locũ ex quo egressus fuisset postquã quæ sequuntur dixisset, debuisset vtiq; locum D aliquẽ talẽ indicasse, quò narratio eius possit constare. Nec quia dixit Dominus: *Surgite eamus hinc,* intelligendũ est, Dominũ mox abiisse, sed cum hactenus discubens locutus fuisset, probabiliter creditur iã surrexisse, & stãdo nonnam iam ad suos resumpsisse sermonẽ, idq; fortasse post dictum hymnum, cuius meminerunt Matthæus & Marcus. Nã qui hactenus est habitus sermo, integer est & absolutus, in hoc cõsistens, vt discipulos, eo quòd dixerat, *vado ad patrem*, mœstos consolaretur. Qui verò sequitur sermo, nouus est, quo non id tãtùm agitur quod præcedẽti sermone, sed & alia pleraque. Certè Diuus Augustinus lib. de cõsen. Euan. E 3. ca. 3. declarat se intellexisse etiã sequentem orationem Christi ad patrem, cõtigisse in domo, dum omniũ Euãgelistarum narrationes in vnũ cõtexẽs post omnia quę scribit Ioãnes à Domino dicta vsque ad c. 18. collocat ex Matthæo & Marco illud, Mat. 26. Marco 14. *Et hymno dicto exierunt.* Hanc ergo sententiam tanquam probabiliorem in concordia secuti sumus.

CONTINVATIO SERMONIS. Ioannis 15. & 16. CAP. CXXXV.

EGo sum vitis vera, & pater meus agricola est. Omnẽ palmitẽ in me non ferentẽ fructum, tollet eũ, & omnẽ qui fert fructum purgabit eũ, vt fructũ plus adferat. Iã vos mundi estis propter sermonẽ quẽ locutus sum vobis. Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes nõ potest ferre fructũ à semetipso, nisi mãserit in vite, sic nec vos, nisi in me mãseritis. Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructũ multũ, quia sine me nihil potestis facere: Si quis in me nõ mãserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligẽt eũ, & in ignẽ mittẽt, & ardet. Si mãseritis in me, & verba mea in vobis mãserint, quodcunque volueritis, petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est pater meus, vt fructũ plurimũ adferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. manete in dilectiõe mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectiõe mea: sicut & ego patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectiõe. Hæc locutus sũ vobis, vt gaudiũ meũ in vobis sit, & gaudiũ vestrũ impleatur. Hoc est præceptũ meũ, vt diligatis inuicẽ, sicut dilexi vos, maiorẽ hac dilectionẽ nemo habet, vt aiãm suã ponat qs pro amicis suis. Vos amici mei estis, si fe

cri

ceritis quæ ego præcipio vobis. Iam nō dico vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Vos
autē dixi amicos, quia omnia quæcūque audiui à patre meo, nota feci vobis. Nō vos me elegistis, sed ego
elegi vos, & posui vos vt eatis, & fructū adferatis, & fructus vester maneat, vt quodcūq; petieritis pa-
trē in nōie meo, det vobis: hæc mādo vobis, vt diligatis inuicē. Si mūdus vos odit, scitote quia me prio-
rem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret: quia verò de mūdo nō
estis, sed ego elegi vos de mūdo, propterea odit vos mūdus. Mementote sermonis mei quem ego dixi vo-
bis. Non est seruus maior domino suo. Si me persequuti sunt, & vos persequētur: si sermonē meū seruaue-
runt, & vestrū seruabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eū qui me
misit. Si non venissem & locutus fuissem eis, peccatū non haberent, nunc autē excusationem non habēt
de peccato suo. Qui me odit, & patrē meum odit. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, pecca-
tum non haberent, nunc autem & viderunt & oderūt & me & patrem meum, sed vt adimpleatur ser-
mo qui in lege eorū scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. Cum autē venerit paracletus quem ego
mittā vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos
testimoniū perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Hæc locutus sum vobis, vt non scādalizemini. Ab-
Cap. 16. *sque synagogis facient vos, sed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare*
Deo, & hæc facient vobis, quia non nouerunt patrem, neque me. Sed hæc locutus sum vobis, vt cùm ve-
nerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Hæc autem vobis ab initio nō dixi, quia vobiscū
eram. Et nūc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quò vadis, sed quia hæc locu-
tus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrū. Sed ego veritatē dico vobis, expedit vobis vt ego vadam: si
enim non abiero, paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittā eum ad vos. Et cùm venerit ille,
arguet mundū de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidē, quia nō credunt in me. De iusti-
tia verò, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mūdi
iam iudicatus est. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed nō potestis portare modo. Cùm autē venerit ille
spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatē: nō enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet lo-
quetur, & quæ ventura sunt annūtiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annūtiabit
vobis. omnia quæcūq; habet pater, mea sunt: propterea dixi: Quia de meo accipiet, & annūtiabit vobis.
Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad patrē. Dixerūt
ergo ex discipulis eius adinuicē: Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me, & iterū
modicū, & videbitis me, & quia vado ad patrē? Dicebāt ergo: Quid est hoc quod dicit modicū? nesci-
mus quid loquitur. Cognouit autē Iesus, quia volebāt eū interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter
vos, quia dixi, Modicū, & non videbitis me, & iterū modicum, & videbitis me. Amē amē dico vobis,
quia plorabitis & flebitis vos, mundus autē gaudebit, vos autē contristabimini, sed tristitia vestra ver-
tetur in gaudiū. Mulier cùm parit, tristitiā habet, quia venit hora eius: cùm autē peperit puerum, iam
non meminit pressuræ propter gaudiū, quia natus est homo in mundū. Et vos igitur nunc quidem tri-
stitiā habetis, iterum autē videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vo-
bis. Et in illo die me non rogabitis quicquā. Amen amē dico vobis, si quid petieritis patrem in nomine
meo, dabit vobis. Vsque modò non petistis quicquā in nomine meo. Petite, & accipietis, vt gaudiū ve-
strum sit plenū. Hæc in prouerbiis locutus sum vobis. Venit hora cùm iā non in prouerbiis loquar vobis,
sed palā de patre annūtiabo vobis. In illo die in nomine meo petetis, & non dico vobis, quia ego rogabo
patrē de vobis, ipse enim pater amat vos, quia vos me amastis & credidistis quia à Deo exiui à patre &
veni in mundū, iterum relinquo mundum, & vado ad patrē. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palàm
loqueris, & prouerbiū nullum dicis, nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi vt quis te interro-
get. In hoc credimus, quia à Deo existi. Respondit eis Iesus: Modò creditis? Ecce venit hora & iā venit, vt
dispergamini vnusquisque in propria, & me solū relinquetis: & nō sum solus, quia pater mecū est. Hæc
locutus sum vobis, vt in me pacē habeatis. In mūdo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundū.

EGO SVM VITIS VERA, ET PATER MEVS AGRICOLA EST. OMNEM. Cùm superiori sermone quem sedēdo habuit, videretur Dominus finem loquēdi fecisse, & ad abeundum suos excitasset, quasi amplius non illic locuturus ad eos: tamen more amicorum, qui cùm abitum parant, etiam postquàm valedixerūt, nonnunquam nouam collocutionis occasionem aliunde desumunt, sermonem suum cum amicis protrahentes, quod ab eis præ nimio amore ægrè diuelluntur: etiam Dominus nūc nouū ad suos iā ad exeūdum paratos exorditur stādo sermonem. Et quidē superiori sermone hoc vnicè agebat, vt de recessu suo mœstos cōsolaretur Apostolos: isto verò primùm quidē monet vt in se perseuerantes maneant fide & dilectione: deinde verò & de tribulationibus quæ ipsis superuenturæ erant præmonet, ac postremùm per promissionem mittēdi ad eos paracleti lenit tristitiam eorū de suo abitu, & metum obuenturarū tribulationū. In his enim tribus recto ordine sese consequentibus consistit totus Christi sermo, quem duobus Ioannes prosequitur capitibus. Ad primū ergo horū suos adhortaturus Dominus, assumit à corporalibus reb' metaphoram ad illud conuenientissimam, comparās sese viti, patrem agricolæ, fideles palmitibus: quò sēsibili quodā exemplo significaret ita fideles à se pēdere, sicut palmites à vite: & patrem ita se exhibiturū erga fideles, sicut se gerit vinitor erga palmites. Ad id autem quod significandum erat, po-

tuiffet

A nuisset se alteri arbori cõparasse maximè fructiferæ, sed cõuenientissimè se viti compararat. Primùm, quia in illa omnium apertissimè animaduertitur quod erat hoc loco significãdum de Deo patre & fidelibus, eo ꝙ circa vites colendas maior sit cura & studiũ agricolarum quàm circa arbores. Deinde, quia vitis omnia ligna excedit in dulcedine fructus, cùm alioqui sit omniũ lignorum despectissimũ: vt hinc intelligamus ipsum etsi mũdo despectum, & super omnes maxima affectum in cruce ignominia, dulcissimos nobis protulisse fructus,
Iudicũ 9. atq; adeo vinũ quod lætificat Deũ & homines, fidelesq; per ipsum, proferre fructus nõ quoslibet, sed instar vini gratissimos Deo patri. Secundùm quã considerationem, vlterius iam contemplari licet, quomodo hæc vitis in crucis ligno suũ nobis B vinum profudit, cùm sanguinem suum nobis effudit, quem iam in vltima cœna nobis sub specie vini sumẽdum instituerat, vt ab ipso genimine vitis, cuius in missa præsentis suprà fecit mẽtionem, videri possit huius metaphoræ sumpsisse occasionẽ. Porro quanquam intelligi possit, vt indicat D. Cyrillus, Christum se vocare vitem secundùm suã diuinitatẽ, eo quòd quẽadmodum palmitibus præbetur qualitas & nutrimentum à radice vitis, sic spiritualium virtutũ fructus à diuinitate Christi fidelibus concedatur. Omne enim bonũ à Deo tanquam radice prouenit: tamẽ quia vitis & palmites vnius sunt naturæ, magis cõuenit intelligere illũ se vocare vitem secũdùm humanitatẽ, secundùm C quã fideles cum eo eiusdem sunt naturæ, sicut secundũ eã dicitur caput corporis, quod est Ecclesia. Sicut tamẽ Christus nõ est caput Ecclesiæ, se-
Coloss. 1. cũdùm quòd solũ consideratur vt homo, sed quatenus est homo Deus, & quatenus humanitas in eo cõiũcta est diuinitati in vnitatẽ personæ (Hinc enim est quòd homo ille sicut caput in omnia membra, influat suæ gratiæ plenitudinẽ in omnes fideles) ita similiter nõ est vitis quatenus tantũ consideratur vt homo, sed quatenus homo talis qui etiam est Deus. Hinc enim est ꝙ ipse fidelibus per vnitatẽ naturæ cõiũctus, tãquã palmitibus influat suã qua ipse viuit vitam, ac suum, vt ita dicam humorẽ, suorũq; operum sanctificationẽ. Quoniam autem quidã volebãt nulla ratione Christo qua- D tenus homini cõpetere vitẽ esse, eo quòd nõ sint fideles corpore Christo homini cõiũcti, sicut palmites in vite, D. Cyrillus ostendit nos non tãtùm fide & dilectione, sed etiã corpore vnum esse cum Christo, ratione cõmunionis Eucharistiæ, de qua
Ioan. 6. dixit Dominus: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinẽ, in me manet, & ego in eo.
1. Cor. 10. Et Paulus: Multi vnum corpus sumus in Christo, omnes qui de vno pane participamus. Sic & communionis huius ratione D. Irenæus ostẽdit Christũ caput fideliũ cõiũctũ eis corporaliter, fidelesq;
Ephes. 5. dici à Paulo esse de carne eius & de ossibus eius, E & nõ tãtũ ratione assumptæ nobiscũ humanitatis cui fide & dilectione cõiungamur, quanquã ea ratio sufficeret ad declarãdum Christum esse vitem & caput. Quæri autẽ hic potest, quomodo Christus se dicat verã vitem, cùm tãtum metaphoricè ei nomen vitis competat. Sic enim, inquit August. dicitur vitis per similitudinem, nõ per proprietatẽ, quemadmodum dicitur ouis, agnus, leo, petra, lapis angularis, & c. huiusmodi. Quæ magis ipsa sunt vera, ex quibus istæ similitudines ducũtur, nõ proprietates. Itaq; vult D. Aug. Dominum se non

A vocari veram vitem, ad distinctionem vitis corporalis, vnde ista metaphora desumpta est, sed ad distinctionem eius vitis spiritualis, cui dicitur:
Ierem. 2. & 5. Quomodo cõuersa es in amaritudinem vitis alienæ, &: Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas.
Esaiæ 5. Itaque verum hic accipietur vt opponatur falso, & sit sensus: Ego sum qui verè dici possum vitis, atque in quem cõditiones vitis verè competunt, cùm Iudæorum populo non tam vitis quàm labruscæ nomen conueniat, similiter & gentilis philosophiæ auctoribus. Potest tamen etiam intelligi Dominum se veram vocare vitem, ad distinctionem vitis corporalis, accipiendo verum nõ vt opponitur falso, sed vt opponitur similitudinario & vmbratili, aut illi quod tantùm per participa- B tionẽ & nõ perfecta ratione est aliquale. De quibus acceptionibus dictionis, veri, dictum est in primo capite circa illud: Erat lux vera. Sicut enim omnia corporalia vmbræ quædam sunt & imaginas rerum spiritualium, ita & vitis corporalis imaginem quandam præ se fert vitis spiritualis, quæ est Christus, cui tãquam veritati conditiones vitis longè perfectius conueniunt, quàm ipsi viti corporali. Vnde Euthymius exponens quid hic sit vitis vera: Id est, inquit, eximia, incorruptibilis, spiritualis. Siquidem hæc frequenter significat nomen, ἀληθινή. Et hæc interpretatio videtur esse germanior & simplicior, maximè si consideretur appositus Græcis articulus, ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. Ad- C dit & aliam explicationem. Aliter quoque, inquit, dictum, Vitis vera, quia pro fructu profert veritatem. Hæc autem vitis plantata est a Deo patre
Lucæ 2. in terra, cùm filiũ suum in vtero virginis humana induit natura: creuitque paulatim, cùm puer Iesus crescebat ætate, sapiẽtia, & gratia apud Deum & homines. In palmites autẽ se spargere cœpit dũ ex patris cultura Christo ex Iudæis Apostoli aliique quidam fideles adiũcti sunt, eique insiti, donec tãdem, vt nunc cernere licet, extendit palmi-
Psal. 79. tes suos vsque ad mare, & vsque ad fines orbis terræ propagines suas. Toties autem nouum acquirit & profert palmitẽ, quoties ex Dei dono homo aliquis per baptismũ generatur & inseritur in Christo. Proinde bene subiicit: *Et pater meus agricola est.* D Ipse enim est qui hanc vitem non tantùm plantauit & rigauit, semperque excoluit, sed qui etiam ei semper dedit & dat suum incrementum. Patrem tamen se habere vt agricolam, respectu huius vitis, non declarat ex plantatione aut aliis actibus viti impensis, sed magis ex eius circa vitis palmites officiis, quòd ita conueniret suo scopo, vnde adiecit: *Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum*, & cætera. Hoc est, quemadmodum vinitor infrugiferos vitis palmites amputat e vinea, frugiferos autem repurgat superflua resecando, vt sic plus fructus proferant: ita & E pater meus instar agricolæ omnem eum qui per fidem & baptismum ex me germinauit, & mihi tanquam palmes insitus est & inhæret, sed tamen fructum bonorum operum non profert, tollet, & extra cõmunionem quam mecum habuit ponet: contrà verò omnem eum qui in me fert fructum virtutũ, repurgabit, vt repurgatus plus ad est, copiosius afferat fructum. Hinc ergo discendum ex priori sentẽtia, quosdam esse in Christo velut inutilia sarmẽta, nihilq; prodesse homini quod sit in Christo, nisi in eo etiã fructũ proferat Christo dignũ: hoc est, non sufficere, credidisse in Christum,

& in

& in eo baptizatum esse, si nō etiam per charitatē A proferātur fructus Euangelici. Tollit autem Deus a vite infrugiferos palmites, & dū in hac vita aut apertè aut occultè eos sinit excidere à consortio Christi, & cōmunione spiritus ipsius, & dum per mortem eos separat à Christi sanctorumque consortio. Et quidem etiam Ecclesiæ est infrugiferos palmites gladio excōmunicationis resecare, at solius Dei est omnes huiusmodi tollere, cū ecclesia multos debeat tolerare, sicut nec nouit omnes qui sunt infrugiferi. Ex posteriori autem sententia discēdū, etiā eos qui in Christo sunt frugiferi, indigere vlterius purgatione à Deo perficiēda. Semper enim iusti quamdiu sunt in hac vita, habēt aliquid superfluum quod resecetur. Purgat autē eos Deus velut quodā gladio superflua resecans, dum siue interiori suo afflatu, siue externis afflictionibus eos agitando, tollit radices malarū cupiditatum & affectuū, & à commissis mundat peccatis. Qua purgatione fit vt plus virtutū proferāt Deo, sibiq; maiorem meritorum colligant cumulum. De hac purgatione dicitur: Sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum & argentum, & erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia. *Malach.*

IAM VOS MVNDI ESTIS PROPTER SERMONEM QVEM LOCVTVS SVM VOBIS, &c.] Quoniam dixit patrem purgare palmi- C tes fructiferos, ideo vt significaret eos esse tales palmites, atque hinc procederet ad adhortandum eos vt in se perseuerantes manerent, ad quod tendebat assumpta ab eo vitis similitudo, subiecit: Iā vos mūdi estis & purgati, & sublato ex vobis Iuda proditore palmite infrugifero, nemo est in vobis iam immūdus, sed omnes estis mūdi, idq; propter & per sermonem quem locutus sum vobis, id est, doctrinam Euāgelicā cui credistis, & quæ animos vestros ad studium veræ pietatis inflammauit, à mundi vos fœditate separans, & vanas Pharisæorū obseruationes ex animo vestro eiiciens. Sermo ergo Euāgelicus fuit illis velut gladius, quo in eis pater per filiū amputauit mūdanos Iudaicósq; af- D fectus, sic paratos eos efficiēs vt qui fructū in Christo ferre cœperant, copiosiorē deinceps ferre possent. Vnde iam adhortando ad id propter quod similitudinem hāc assumpsit, subiicit: *Manete in me, & ego in vobis.* Quod rectè intelligitur subiunctum illatiuè, vt sit sensus: Quādoquidē ergo vos iā quā palmites fructiferi in me existentes, mundati estis à patre meo, curate perseuerāter inhærere mihi per fidem & dilectionem. Quod autem additur; *& ego in vobis*; quamuis pleriq; intelligāt esse promissionem, vt subintelligatur verbū, manebo, & sit sensus: Manete in me, & si manseritis, ego quoq; manebo in vobis, rectius intelligitur etiam præceptiuè, vt subintelligatur verbū, maneam, & sit sensus: Manete in me, & maneā ego in vobis, hoc est, cu- E rare vt & vos in me, & ego maneam in vobis. Sic enim magis intelligēdū patebit ex illa quæ sequitur ad huius declarationē sententia: *Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.* Affert autem rationem persuasiuam ad manendum in se, quasi dicat: Manete in me, quia sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi, id est, sed tantùm si manserit in vite: sic nec vos fructum Deo gratum poteritis proferre, nisi in me manseritis. Ostendere autem volens quàm rectè ea sit vsus similitudine, subiecit: *Ego sum vitis, vos palmites.* Etsi enim

A priùs se vitem dixisset, necdum tamen explicauerat eos esse palmites, proinde hic vtrumque rectè dixit ad probationem allatæ similitudinis. Notandum autem Christum se non vocare radicem vitis, sed ipsam vitē, cuius ipsi palmites sunt partes & membra. Sic enim & Paulus Christum nō tantùm vocat caput corporis Ecclesiastici, sed Ecclesiam simul cum suo capite Christo, dicit esse vnū corpus ipsius Christi, quod corpus etiā vocat Chri- *1 Cor. 12* stū, propter quod fideles, Christi dicuntur mēbra. Simili ergo modo etiam hic Christus dicit se vitē esse totam, quāuis in sua persona tātùm sit radix B ipsius vitis & truncus. Et quoniam hæc vitis Christū comprehēdit simul cū omnibus fidelibus, ideo aliquādo Ecclesia dicitur esse vitis Dei spiritualis, sicut corpus Christi mysticum nūc dicitur Ecclesia, nūc ipse Christus. Cùm autē Dominus iā attulerit rationē inductiuā ad manendū in se, ex negatione fructus in his qui nō manēt in se, secūdā iam subiicit rationem ad idem inductiuā ex promissione fructus proferendi ab his qui in se manent. *Qui*, inquit, *manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.* Quasi dicat: Qui non manet in me, non potest ferre aliquem fructum: cōtrà verò qui manet in me, & me habet manētem in se, hic non simpliciter fert fructum, sed fert fructum multū, vt ob id duplici nomine curandam vobis sit vt in C me maneatis. Ex qua explanatione patet illud, *& ego in eo*, dictum pro, & in quo ego sum vel maneo. Duo autē hæc cōiunguntur, *qui manet in me, & ego in eo*, nō quasi sint sic diuersa, vt vnū ab altero possit separari, sed quòd sint cōnexa & sese mutuò cōsequētia. Cumq; satis esset dicere *qui manet in me*, additur tamen, *& ego in eo*, vt intelligeretur vnde is qui manet in Christo habeat quòd ferat multū fructū, nempe ex eo quòd Christus maneat in eo, qui huiusmodi fructuū in ipso est autor. Debet autē in hac sententia pronomen, *hic*, accipi emphaticè, vt in eo subintelligatur dictio exclusiua, *solus*, & sit sensus: Hic solus & nō alius fert fructū, quia alioqui nō rectè cohæreret quod pro ratione subiicitur *quia sine me nihil potestis facere.* Hæc enim verba D probāt solū eum posse ferre fructum qui manet in Christo. Est autē hæc sententia absolute vera, intelligendo eā de Christo quatenus Deo. Sine ipso enim Deo vt nō possumus esse, ita nihil omnino facere, etiam humanū. In ipso enim viuimus, mouemur & sumus, vt citat ex gentili poeta Paulus in Actis. Verùm secundùm scopū Christi qui hic de se loquitur tanquā vite, (vitis autē est quatenus homo, vt dictū est) sensus est: sine me nihil potestis facere fructus, nihil Deo gratum, nihilq; meritoriū ad vitā æternā. Ex qua sententia discēdum velut nihil reputari coram Deo, quod fit sine Christo, hoc est quod nō fit ex spiritu Christi, qui est velut vitalis succus quē in palmites suos radix Christus diffundit ex sua plenitudine: quo succo repleti fi- E deles fructū Deo suauissimū instar vini proferūt. Secūdò animaduertēdū hac sententia, sicut ea quæ præcedit: *Sicut palmes non potest ferre fructum*, &c. efficaciter refelli errorem Pelagianorum, sicut præter alia loca hic diligenter annotauit D. August. sic scribens: Magna gratiæ commēdatio fratres mei, corda instruit humiliū, ora obstruit superborum. Ecce cui si audēt respondeāt, qui ignorantes Dei iustitiā, & suam volentes constituere, iustitiæ Dei nō sunt subiecti. Ecce cui respōdeant sibi placentes, & ad bona opera faciēda Deū sibi necessariū non

non

non putantes. nonne huic resistunt veritati homines mente corrupti, reprobi circa fidem, qui respõdent & loquũtur iniquitatem dicentes: A Deo habemus quòd homines sumus, à nobisipsis autem quod iusti sumus? Hęc sunt inania pręsumptionis vestrę. Sed quid vos sequatur videte, & si est in vobis sensus, horrete. Qui enim à semetipso se fructus existimat ferre, in vite non est: qui in vite nõ est, in Christo non est: qui in Christo nõ est, Christianus non est. Hæc ille.

SI QVIS IN ME NON MANSERIT, MITTETVR FORAS SICVT PALMES.] Cùm superius ad manendum in se induxisset, & negatione fructus in non manentibus, & promissione fructus in manẽtibus, efficacius nũc duplici rursum ratione ad idem inducit, ostẽdẽdo & mala quæ obueniẽt non manẽtibus & bona quæ consequentur manẽtes, vt si quem nõ moueat negatus & promissus fructus, hũc moueant aut malorum cõminationes, aut bonorũ promissiones. Si quis, inquit, in me non manserit, constanti fide & dilectione, hic nõ tantum nullum proferet fructum, sed etiam ob suã sterilitatẽ proiicietur foras extra sanctorum cõsortium, sicut inutilis palmes eiicitur extra vineam, & eiectus arescet, perdent omnem quẽ ex radice & sanctorum cõsortio habuit gratiæ humorẽ: quia autẽ aridus inuenietur, angeli colligẽt eum cum aliis qui inutilib⁹ sunt similes sarmẽtis, & quemadmodũ fieri solet de abscissis vineæ sarmentis cùm exaruerint, in ignẽ proiicient eum, ignem scilicet gehennæ, in quo ardebit inæternũ. His ergo verbis per quinque particulas sese ordine consequentes, quintuplex malũ similitudine à sarmẽtis desumpta, comminatur Dominus non manentibus in se, nẽpe quòd eiicientur foras, & eiecti arescẽt: aridi autem facti nõ negligentur, sed colligentur cum impiis ab his quorũ manus non poterunt effugere, collecti mittentur in ignẽ, missi in ignẽ ardebũt. Vbi notandum, quàm rectè præter causas superius dictas, cõgruat huic loco assumpta à Domino vitis metaphora. Aliarũ enim arborum abscissi rami plerunq; non igni traduntur, sed aliquo alio modo hominũ vsui inseruire possunt: sarmẽta verò vitis ad nihil aliud valent quàm vt in ignem cõiiciãtur. Quibus proinde bene compatãtur infructuosi fideles, vt intelligamus eos nulli vsui aptos cõiiciendos in ignẽ. Ob hanc ligni vitis conditionẽ Ezechiel comparauit ligno vitis Hierusalẽ, cùm eius perditionẽ ob ipsius infructuositatẽ predicit: Fili, inquit, hominis quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum? Nunquid tolletur de ea lignũ vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat ex eo quodcũque vas? Vnde August. in Ioãnem hoc loco: Ligna, inquit, vitis tãto sunt contemptibiliora si in vite non manserint, quãto gloriosiora si manserint: denique sicut de his etiã per Ezechielem prophetam Dominus dicit, præcisa nullis agricolarum vsibus prosũt, nullis fabrilibus operibus deputantur. Vnum de duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis. Si in vite nõ est, in igne erit: vt ergo in igne non sit, in vite sit. Hæc August. Cæterùm proiectio foras de qua hic dicitur, non solùm videtur intelligenda fieri per mortem. Nã ipsa arefactio secundo loco posita est tãquam sequẽs eiectionẽ. Ariditas autem accidit etiam in hac vita, ergo & eiectio. Eiicitur ergo quis foras etiam in hac vita, dum iusto Dei iudicio aut

Ezec. 15.

A apertè per hæresim vel schisma permittitur excidere à corpore Christi qđ est Ecclesia, aut etiãsi in Ecclesia maneat, occultè à Deo relinquitur sibiipsi, nec spiritu Christi cum aliis amplius viuificatur, quomodo iamdudum tunc eiectus fuerat foras Iudas, etsi ĩtus visibiliter maneret. Huiusmodi eiectionem necessario sequitur ariditas spiritus, ex destitutione gratiæ Dei. Simul tamen hæc eiectio etiam intelligi potest fieri in morte. Nam & post huiusmodi eiectionẽ arescit infructuosus fidelis: quia quandiu in corpore Christi secundùm apparentiam manebat, viriditatem aliquam habere videbatur: cùm autẽ à sanctorum cõsortio per mortem est separatur, tunc eius apparet ariditas. Huic

B autem seuerissimę comminationi cõtra nõ manentes in se, subiungit Dominus ę regione dulcissimã promissionem pro manentibus in se, dicens: *Cœterũ si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, non solùm fructum multum proferetis, sed quodcũque volueritis petetis, & fiet vobis.* Nihil enĩ indignũ tũc velle aut petere poteritis, & quia Deo eritis charissimi, nihil petetis qđ ille sit negatur⁹. Duplici enĩ ratione manentibus in Christo singulariter omnium precum exauditio promittitur, nempe, & quia tales nõ petunt nisi quod Deo placeat, & quia tales cùm sint Deo grati, non possunt à Deo pati repulsam. Nihil autẽ maius promittere potuit Domin⁹ manentibus in se. Nã quid maius esse potest, quàm appetitus satietas, & omnium quæ quis volet & optauerit consecutio? Addit autem Dominus, *&*

C *verba mea in vobis mãserint*: vt indicet qua ratione possint in se manere, nimirum si verba eius in ipsis maneant, quemadmodum postea explicat dicens: *Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea.* Verba enim Christi manere in nobis, est eius doctrinã & præcepta manere in memoria nostra, & affectu, ita vt illa memoriæ nõ excidant, & bene illis simus semper affecti, memores semper mãdatorũ ipsius ad faciendũ ea, iuxta illud elogiũ viri iusti: In lege Domini voluntas eius, & in lege ei⁹ meditabitur die ac nocte. Sunt enim qui verba Christi audiunt quidẽ, sed audiunt tantũ, nec memoriæ infigunt: & sunt qui memoriæ suæ vtcũque infixerunt, eáq; semper & legũt & aliis inculcant,

Psalm. 1.

D sed nõ habent ea in sua voluntate & affectu, quia nõ bene eis afficiuntur, sed ipso opere ea negligere se declarant. Neutri autẽ horum verba Christi habent in se manentia, sed hi tantùm qui & mẽte ea versãt, & voluntate, quales sunt qui solicitisunt ad implendum Dei voluntatem, eámque pro viribus adimplẽt. Vnde tales Hebræa phrasi dicũtur seruare Dei mandata: quia & in memoria & in voluntate sua ea cõtinent. Hinc propheta regius cũ dixisset iustitiam Dei ac misericordiam fore eis qui seruãt testamentum eius, vt exponeret quos dicat seruare eius testamentũ, subiicit: & memores sunt

E mandatorum ipsius ad faciẽdũ ea. Dominum imitatus Ioannes similiter dicit: Scripsi vobis adolescentes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis. Et superius c. 5. Ioannis exprobrauit Iudæis Dominus, quòd verbũ Dei nõ haberent manens in seipsis. Cyrill⁹ intelligit ideo post illud: *Si manseritis in me* additum, *& verba mea in vobis manserint*: quia fieri potest, vt quis in Christo maneat, in quo tamen nõ maneant verba Christi, intelligens id impleri in eo qui in fide quidem Christi perseuerat, sed sine charitate & operibus. Verũ magis apparet hic secundùm Christi intẽtionem

Psal. 102

1. Ioan. 2

eos tantùm dici manere in Christo, qui nō solùm (A) fide, verùm etiam dilectione illi adhærent, & alioqui vt credentes, sed operibus carētes, vtcunque manent in Christo, ita & verba eius vtcunque in eis manent, quia doctrina fidei in eis perseuerat. Deo ergo illa non sunt posita tanquam quæ ab inuicem possint separari, sed tanquam sese mutuò consequentia, vt & illa duo, *Qui manet in me, & ego in eo*. Alio autem modo dicuntur fideles manere in Christo, & alio Christus in eis, alio item verba eius manere in ipsis, quamuis hæc tria sint inter se se conuertibilia. Fideles enim manent in Christo per perseuerantiam in ipsum fidem & charitatem, Christus manet in eis, quia per suam gratiam in mētibus eorum habitat, verba autem eius eius manent in eis modo priùs dicto.

IN HOC CLARIFICATVS EST PATER MEVS, VT FRVCTVM, &c.] Cùm iam quatuor attulerit rationes inductiuas ad manēdum in se, causam iam indicat huius sui tanti desiderij, & quintam simul indicat rationem inductiuā ad manendum in se, nempe quòd ob gloriam sui patris tā studiosè inculcet eis vt in se maneant, quodq; ob eam etiam meritò debeant manere in se. Quis enim non cupiat Deum clarificare si ei bene sit affectus? Potest & alia ratione intelligi subiuncta hæc à Domino sententia, nempe in confirmationem eius quod proximè dixit manentes in se impetraturos quæcunque vellent, eo q per tales glorificetur Deus, qui ob id nō poterit talium precea contemnere. Sic enim fere intelligit D. Chrysostomus. (C) *In hoc, inquit, clarificatus est pater meus, vt fructū plurimū afferatis*. Quod nouè dictum est pro eo qd est, Hac re glorificatur pater meus, si fructum attuleritis. præteritum enim, *clarificatus est*, positum est p præsenti, clarificatur, aut futuro, clarificabitur. Et, *vt adferatis*, dictum est pro, si attuleritis, vt indicant Theophylactus & Euthymius. Quo autem dicit, *vt fructum plurimū afferatis, & vt efficiamini mei discipuli*, quia suprà significauit propriū esse manentibus in se ferre multum fructum, & habere verba sua manentia in ipsis, quæ tamen eodem redeunt. Et ergo quod dixit, *& verba mea in vobis manserint*: respondet quod modò dicit, (D) *& efficiamini mei discipuli*: opere scilicet, sicut estis professione & nomine. Posset autem pro, *efficiamini*, Græca dictio γενήσεσθε etiam verti, sitis, vt sitis mei discipuli, perseueranter scilicet verba mea seruantes in vobis, quēadmodum decet discipulos. Glorificatur autem Deus pater si fideles proferāt fructū bonorū operū, & ipso opere sint Christi discipuli, quia ex hac homines prouocantur ad laudandū deū, & bene sentiendum de ipso & filio ipsius, eo q tales habeat ministros, in quib⁹ gratia ipsius operetur tā efficaciter. Vnde & supra dixit: Sic luceat lux vestra corā hoīnib⁹, vt videāt opera vestra bona, & glorificent patrē vestrū qui in cœlis est. (Matth. 5) Cæterùm (E) Cyrillus præteritum, *clarificatus est*, propriè hic accipiens, & similiter coniunctionem, *vt*, hunc intelligit præsentis loci sensum: Ideo Deus pater gloriā suæ bonitatis modo hominibus ostendit, mittēdo pro eorū redēptione & salute filium suū in mundum, vt vos fructum plurimum adferatis, quē adferre nō possent homines nisi pater per illam suā mundo exhibitam misericordiā esset clarificatus. Secundùm quē sensum videtur Cyrillus illud, *In hoc*, accepisse positum pro ad hoc, vel propter hoc: quod tamen Græca minimè possunt cōuenienter

(A) significare, cùm nō sit εἰς τοῦτο, sed ἐν τούτῳ, id est, In isto, in hac re. Proinde prior sensus simplicior videtur, secūdùm quē pronomen, *hoc*, refertur ad id qđ sequitur, vt fructū plurimū afferatis. Bene autem annotauit idē Cyrillus nō simpliciter dictū, vt fructū afferatis, sed vt fructum plurimū, id est, multum afferatis. Plurimum, inquit, cōparatione legalis fruct⁹ appellat. (Heb. 7) Nihil enim lex perfecit, vt ait Paulus. Idcirco ad discipulos, imò verò ad omnes fideles dicebat: Nisi abūdauerit iustitia vestra plusquā Scribarum & Pharisæorū, non intrabitis in regnum cœlorū, &c. Plurimum sanè fructum protulerunt Apostoli, quia sua doctrina & exēplis totum mundum ad Christum traxerunt.

SICVT DILEXIT ME PATER, ET EGO (B) DILEXI VOS: MANETE IN, &c.] Alia iā etiā ratione inuitat ad manēdum in se, & ad obseruationem mādatorum suorum, nēpe vt sic possint in dilectione ipsius & gratia psistere, quæ ipsis meritò plurimi sit faciēda. Itaq; vt insinuaret quanti sit ipsis faciēda sua dilectio, præmittit: Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos. Cōparat enim suam erga Apostolos dilectionem dilectioni Patris erga se. Loquitur autē de ea patris erga se dilectione qua Pater ipsum diligit tanquā hominem, quēadmodum patet ex sequētibus, cùm dicit se per obseruationē mandatorū Patris manere in illius erga se dilectione. Nō enim p mandatorū obseruationē Christus merebatur manere in naturali illa patris dilectione, qua eū diligebat pater tanquā filium sibi connaturalē, sed in illa qua se- (C) cūdùm assumptā naturam diligebatur à patre. Similitudo autem huius dilectionis cū Christi erga Apostolos dilectione in eo cōsistit, q quēadmodum pater Christū hominē gratia sua præuenit, nō est autē meritis ipsius præuētus ab eo, deditq; ei varia ædere signa, assistens ei in omnibus, atq; illi gloriam super oēs in dextera sua præparauit: ita & Christ⁹ sua electione & gratia pueuit suos, variisq; eos dedit inclarescere signis, dans eis potestatem sup omnes dæmones & morbos, atque suæ in cœlestibus gloriæ consortium eis deputauit. Dilectionis ergo suæ magnitudine insinuata (D) ex cōparatione eius cū patris erga se dilectione, quæ miris iā modis Apostolis fuit declarata, subiungit: *Manete in dilectione mea*, quasi dicat: Ergo quandoquidem non simpliciter vos dilexi, sed eo modo quo me dilexit pater, cuius qualis sit erga me dilectio, ex multis hacten⁹ intelligere potuistis, & magis adhuc intelligetis: ideo curate persistere in mea erga vos dilectione, quæ non poterit vobis nō esse multorum, imò omnium causa bonorum. Dubium quidē est, maximè apud Græcos, an cùm dicit Dominus: *Manete in dilectione mea*, loquatur de ea dilectione qua diligebat, an qua diligebatur: sed quia istud subiungitur illi, *& ego dilexi vos*: magis videtur intelligendum de dilectione actiua qua diligebat Christus suos, quēadmodum & Augusti. colligit. vnde bene vertit interpres: *In dilectione mea*, non autem, in dilectione mei. Quomodo aūt manere possint in illa dilectione ostendit, subijciens: *Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea qua vos cœpi diligere*. Et ne dura videri possit hæc conditio, se in exemplum proponit, significās non alia ratione se manere in patris erga se dilectione, quàm per mandatorum ipsius obseruationē. Sicut, inquit, & ego patris mei præcepta hactenus semper seruaui; obediens ei in

omni

omnibus quę mihi mãdauit vt facerẽ pro hominũ A salute, & hac ratione permaneo in ei⁹ erga me dilectione. Cõgruum est enim vt sicut talis est mea erga vos dilectio, qualis est patris erga me, etiã tali modo studeatis ĩ mea perseuerare dilectione, quali ego perseuero in illius. Vt autẽ intelligerent discipuli, Dominum nõ ob propriam vtilitatem, sed propter illorum bonum tã studiosè, tãq; variis rationibus eos inuitare ad manẽdum ĩ se & seruandum mandata sua, subiecit. *Hæc locutus sum vobis vt gaudiũ meũ in vobis sit, & gaudiũ vestrũ impleatur*. In qua sentẽtia, qđ dicitur *gaudiũ meũ*, variè intelligitur. Euthymius enĩ gaudium meum exponit gaudiũ quod est de me, & quod de me hactenus estis gauisi: vt sit sensus: Hæc locutus sum vobis vt gau B dium quo de me & in me gaudere cœpistis, non corrumpatur, sed perseueranter sit in vobis, & in vobis maneat. Nam maneat, habent Gręca, & nõ, sit. Obstare autem huic intelligẽtię videtur, quòd secundùm eam idem est gaudium meum & gaudium vestrum. Itaque Cyrillus post hãc à se etiam positã intelligentiã, subiicit aliam qua p gaudium Christi intelligatur gaudium in rebus illis, in quibus Christus gaudebat: Gaudebat autẽ in adimpletione volũtatis paternæ & operatione salutis hominum. Sensus ergo est secundùm eũ: Hęc locutus sum vobis, vt illis solummodo rebus gaudere velitis quibus ego gaudeo. D. August. gaudiũ Christi intelligit gaudium quo ipse gaudebat de fidelibus. Quid est, inqt, gaudiũ Christi nisi qđ dignatur C habere de nobis? Et qđ est gaudiũ nostrũ quod dicit implendum, nisi ei⁹ habere cõsortium? Itaque sensus erit: Vt gaudiũ meum quod de vobis cœpi gaudere, sit perseueranter & maneat in vobis, & gaudium vestrum quo in me cœpistis gaudere, impleatur. Sic & Paulus scribit Philip. Implete gaudium meum; quo scilicet in vobis cœpi gaudere. Cæterùm si spectemus similem locum qui postea est in cap. Ioãnis 17. vbi dicitur: Hęc loquor in mũdo vt habeãt gaudium meum impletum in semet ipsis; videtur præsentis loci hic esse sensus: Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meũ quo ego gaudeo in patris erga me dilectione, quodq; ex meo D munere cœpit esse in vobis sit in vobis perseuerãter, & gaudium illud verum impleatur vt gaudiũ Christi intelligatur tale gaudium quali gaudebat Christus, & quod solo eius munere hoibus contigit, sicut pax Christi dicitur quam ipse habuit, & alius solus communicare potest. Qui sensus vt cõuenit simili illi loco q apud Ioannem sequitur, ita & his quæ hic præcedunt. Inuitauit enim suos vt qua ratione ipse maneret ĩ patris dilectione, eadẽ & ipsi studerent manere in dilectione ipsius. Commodè ergo iã subiicit se hæc dixisse vt eo gaudio afficerẽtur quo ipse afficiebatur ĩ patre. Optat autem non solùm vt gaudium suum in illis sit & maneat, sed etiam vt illud iam illorum factum im- E pleatur, quod ex parte quidẽ impletũ est in eis per resurrectionem & Spiritus Sancti missionem, perfectissimè autẽ impletur in ęterna fœlicitate. Hinc autem discendum vnde expectãdum sit gaudium mentis spirituale, eiusq; gaudij adimpletio, nempe ea obseruatione mãdatorum Christi. Et quoniam ad mandatorum suorum inuitauit Domin⁹ obseruationem, & dicere quis posset quę essent ea mandata, subiecit: *Hoc est peculiariter & propriè praeceptum meum, in quo alia ferè cõtinentur mea præcepta, vt diligatis inuicem.* Quò autem ad mutuam hanc dilectionẽ magis prouocaret, rursum suæ dilectionis exẽplum illis proponit, in quo & modus dilectionis indicatur, vt supra est dictum, *sicut*, inquit, *dilexi vos*. Bene autem suam dilectionẽ illis se in exemplum proponere significat sequenti sententia, nimirum quòd sua illa dilectione nulla sit maior: *Maiorẽ hac dilectionẽ nemo habet vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* In qua sentẽtia pro lectionis veritate notandum, malè in plerisque legi codicibus, *quàm vt animam*, &c. Nam si addatur coniũctio *quàm*, significabitur vnam esse charitatem maiorem ea quam habuit Christus, nempe eam qua quis animam suam impendit amicis. Cæterum coniunctionem, *quam*, vt non habent Græci codices, ita nec Latini libri plerique scripti, sicut ego in quibusdam vidi: sed nec Dionysius Carthusiensis eam cõiunctionem legit. & in Ecclesiastico officio de apostolis germana huius loci lectio seruatur in quadam antiphona, quæ sic habet: *Maiorem charitatem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis*; quamuis hic addi posset coniunctio, *quam*: eo quòd non præcedat pronomen hac, quod additur hoc loco, & referendũ est ad illud; *vt animam suam*; vt sit sensus: Hac dilectione, nẽpe vt animam suam quis ponat, hoc est, ea dilectione qua quis animam suam ponit, aut ponere est paratus, nemo habet maiorem dilectionẽ. Occurrit autẽ hic quæstio de veritate huius sententiæ, quia maior proculdubio est dilectio, si qs ponat animã suam pro inimicis, quàm si eam ponat pro amicis: vnde Paulus; Cõmendat, inquit, Deus charitatẽ suam in nobis, quoniã, cùm adhuc inimici essemus secundùm tẽpus, Christus pro nobis mortuus est. Rom 5. Quidã ergo intelligunt Dominũ hic nõ significasse quæ sit simpliciter omniũ maxima dilectio, sed qs sit inter homines maximus dilectionis gradus, vt sic insinuaret quãta sit sua dilectio, vt quæ superet eam dilectionẽ qua inter homines maior non potest reperiri, eo ꝙ qui pro inimico mortẽ velit suscipere, inter homines ex naturali amore non inueniatur, ipse verò animã suam positurus esset etiã pro inimicis. Sic D. Bernardus se significat accepisse, cùm in serm. feriæ 4. hebdomadæ sanctæ, post citatam hanc sententiam, subijcit: Tu maiorẽ habuisti Domine, ponẽs eam etiam pro inimicis. Verùm ꝙ Dominus hic voluerit significare se ex dilectione positurũ animam suã pro amicis suis, non autẽ pro inimicis, patet satis ex eo qđ subijcit: Vos amici mei estis, &c. Proinde dicendũ amicos hic dici nõ qui diligunt, sed qui diligũtur, quales possunt etiam esse inimici. Quãuis enim hi pro quibus quis ex dilectione ponit animã suam, possint ex parte sua esse ei inimici, hoc est, nõ amare, sed odire illũ, nõ possunt tamen esse inimici ea parte eius qui ex dilectione ponit suam pro ipsis animã. Contradictionem enim includit, aliquem ex dilectione impendere suam vitã pro his quos odit. Sẽsus ergo est; Nemo habet maiorem charitatẽ quàm sit ea qua quis vitã suam impẽdit pro his quos diligit. Talẽ significat Dominus suam esse erga discipulos charitatem, & ꝓinde illam rectè ipsis in exẽplum se proposuisse, dicendo; *vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos*. Potuisset vtiq; Dominus in commẽdationem suæ erga nos charitatis dixisse, sicut Paulus ad Rom. se animam suam ex nimia dilectione etiam pro inimicis positurum, sed vt ita nunc diceret, præsenti loco non conueniebat. Nam quia di-

M

xit; *sicut dilexi vos*, ostendere debuit maximam esse A
suam erga Apostolos dilectioné. Nó conueniebat
aoté vt Apostolos suos esse significaret inimicos,
vt q noo solùm diligebantur, sed etiam diligebát.
Si autem quæratur anuon possit esse maior & in-
tensior interua dilectio in eo qui pro his quos dili
git uon ponit animam suam, quàm io eo q ponit:
dicendum, q etiamsi posset esse maior, tamen nó
cótrariatur id sentétiæ Dominicæ secundú ipsins
intentionem. Loqoitor enim nominus de magni-
tudine dilectionis qoatenus sese exerit, & ostédit
externis indiciis, & significat nó posse maius dile
ctionis indicium exhiberi. quàm si quis impendat
aliis vitam suam. Et alioqui is qui nó ex aliqua te
merirate aut passione alia, sed ex sola dilectione, B
eaq; ordinata, vitá suá pro aliis impendit, cùm oc
casioita postulat, hoc ipso declarat efficacitet inte
riotem suam dilectioonem maiutem esse & inten-
siorem dilectione eius q vitam suam impendere
pro illis recusat. Porrò quia de amicia facta est men
tio, ex ipso vocabulo Dominus accipit occasioné
rursum adhortaudi eos ad mandatorum suorúm ob
seruationé, in quo persuadendo hactenus hic Chri
sti sermo consistit: *Vos*, inquit, *amici mei estis, si feceri
tis quæ ego præcipio vobis*. In qua sententia, verbum
estis pro eritis est positum, & est sensus: Vos eritis
persenetanter amici mei, hoc est, à me perseueran
ter diligemini. Sic eñi vt *estis* exponatut, requirit
verbum sequens, *si eritis* Græcis tamen non est fu
turú, *feceritis*, sed præsens ποιῆτε, id est, facitis. Itaq;
secúdùm eam lectionem non est necesse, *estis*, ex-
ponere per eritis, sed sensus erit: Vos estis amici
mei si facitis quæ ego præcipio. hoc est, quamdiu
facitis ea, tamdiu estis mei amici. Euthymius tamé
Græcus vtrunq; præsens exponit per futurum. Idé
ergo hao significatot sentétia, quod illa soperiore:
Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea.
Cùm autem ex vocabulo *amici* Apostolis attribo
to eos ad mandatorum adimpletionem prouoca
uerit, ex eodem iam ostendit suam erga illos exi-
miæ dilectionis dignationem, vt sic ad redaman-
dum vicissim magis illos prouocaret. vnde subit-
cit: *Iam non dicam vos seruos*, &c. Quomodo ergo
Ioan. 15. mox in sequentibus dicit. *Mementote sermonis mei
quem ego dixi vobis: Non est seruus maior domino suo.* Ibi
enim satis apertè eos vocat setoos. Sed sciendum
est, græca non babere futurum, *dicam*, sed præsens
λέγω, id est, dico, vt intelligi possit, Dominom tan-
tùm hic significare quare modò aos dixerit ami-
cos, nó autem vocauerit eos seruos. Cui intelligé
tiæ conuenit quod sequitur: *Vos auté dixi amicos.*
Quod si præsens λέγω, accipiatur positum pro fu-
turo, quia dictio ἔτι quá interpres vartit iam, fre-
quenter significat deinceps, aut amplius, vt sit sen
sus: Amplius noo dicam vos seruos; iam notádum
Dominum non asserere eos non esse seruos: sed E
volens suam erga illos insinuare dignationem, di
cit se deinceps non vocaturum eos seruos tales
scilicet, quales aliquando cum toto fuerunt Iudæi
eo populo, nimirum seruos meros, qniq; necdum
sunt in amicitiam translati. De huiusmodi eñi ser
uis Dominum loqui etiá subiuncta indicat ratio,
quia seruus uescit qd faciat dominus eius, hoc est,
seruus scit tátú qd sibi dominus faciédú imperet:
nescit auté qd dominus facere intédat, nescit eius
secreta cósilia. Sic enim accipiédum est illud; *quid
faciat*. Nam alioqui frequenter serui vident quid
faciat dominus eorum. est auté hæc domini ratio

à volgaribus sumpta sététiis, quá proinde nó est
necesse vbiq; & in omnibos verá esse, sed satis est
vt in plurimú rem sic se apud bomines habere, vt
seruus ignoret cósilia sui domioi, quáqoam vni-
uersaliter vera erit si intelligatur de seruis meris,
qui scilicet non etiá sunt amici: aot accipiatur for
maliter, népe q seruus, quatenus seruus, nescit sui
domini secreta. Quia eñi dominus soa secreta có
silia quibusdá seruis quádoq; aperit, hinc est q eos
habet gratos & amicos. Ex bac aoté vulgari & ge
nerali sentétia, Dominus declarat quare suos nó
iam seruos, sed amicos vocauerit, cùm subijcit:
*Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à
patre meo, nota feci vobis.* Vbi cùm secuodùm præce-
dentem illam generalem sententiam dicendú vi-
deretur; vos auté dixi amicos, quia omnia quæ fa
cturus sum, nota feci vobis; maluit dicere, *omnia
quæ audiui à patre meo*; vt ad patrem referret omnia
sua verba & opera, & Apostoli magis gratiá sibi
factam agnoscerent, dum audiút se omniú secre-
torum Dei factos cósortes. Loquitur aoté Chri-
stus de se tanquá de fideli aliquo legato, q omnia
quę accepit aliis dicéda, illis exponit, nihil pro odió
seticeus: proinde quod dicit se oía eis nota fecisse
quę audiuit à patre, intelligédum est non simpli-
citer de omnibus, sed de omnibus quæ audiuit à
patre tauquam legatus, hoc est, de his quę sic ac-
cepit à patre vt ea omnibus in carne passibili an-
nunciaret. Nam alioqui multa à patre audita, eis
necdú fecerat nota, cùm mox postea dicat. Multa
C habeo vobis dicere, sed nó potestis portare mo-
dò. Simili modo & Paolus maioribus natu Ecclesię
Ephesinæ dicit: Nó subterfugi, quo minus annoo Act. 20.
ciaré vobis omoe cósilium Dei. Ceterú quo mi-
nus adhuc suæ erga discipulos dilectionis digna-
tionem Dominus commendaret, subiecit: *Nó vos
me elegistis, sed ego elegi vos*; significans suá erga illos
dilectionem nó ab illorum cœpisse merito, sed à
sua gratuita beneuoléria & beneplacito. Cómen-
dat autem hác suam electionem ex ipsius fine &
vtilitate quę ipsis ex illa erat prouentura, idq; ex
vtilitare illa duplici, ob quá suprà hortabatur eos
vt in se manerent. Ad hoc enim eos suprà horta-
D batur, tum vt fructú proferre possét, tum vt quę-
cunq; desiderarét, à patre impetrare possent. Ob
vtramq; ergo vtilitatem consequendá illos nunc
dicit electos à se, significás se nó ob suum, sed ob
illorum bonum illos elegisse. *Ego*, inquit, *elegi vos
in amicos meos, & posui vos*, id est, cóstitui vos, *vt eatis*,
id est, proficiatis & crescatis, aut vt eatis ad præ-
dicandum in vniuersum mondú, & fructum affe-
ratis, quem suprà dixi afferre non posse nisi eum
qui manet in me: afferatis autem non quéuis fru
ctum, sed fructum perpetuú, quiq; in vobis sem-
per maneat, & vt sic in me fructificátes, impetre-
E tis à patre quicquid petieritis inuocato meo oo-
mine: quéadmodum euenturum vobis prędixi, si
manseritis in me. Cùm autem ab illo, *Iam non di-
cam vos seruos*, Dominos hactenus digressione qua-
dam suæ erga Apostolos cómendauerit dilectio-
nis dignationem, redit iam ad declarandum illud
quod dixit: *vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio
vobis*. Sicut enim ad declarationé eius quod dixe-
rat: *Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione
mea*; subiecit: *Hoc est præceptum meum vt diligatis in-
uicem*: ita ounc ad declarationem eins quod di-
xit; *si feceritis quæ præcipio vobis*; subijcit: *Hæc man-
do vobis vt diligatis inuicem*; frequenter idem

alius

alius verbis repetēs, vt inculcaret firmius proptiſ A Euangelicæ doctrinæ præceptum mutuæ dilectionis. Ita cōiunctio, *vt*, in hac ſententia accipitur ſicut in ſuperiori illa: *Hæc eſt præceptum meum*, &c. nō vt finem denotet, ſed vt ſit expoſitiuum pronominis demonſtratiui, *hæc*. Eſt enim ſenſus: Hæc mando vobis, nēpe vt diligatis inuicē. Quia tamē dura videtur hæc intelligentia, eo quòd pronomen plurale, *hæc*, ꝓ plura videtur exponēdum, & non per vnū, ſient eſt diligere inuicem: hac de cauſa veriſimile eſt quoſdam cōiunctionē, *vt*, hic accepiſſe vt denotet cauſam finalem. Sic enim eā accipit D. Chryſoſtomus, & poſt eum Theophylactus & Enthymius, qui verbū ἐντέλλομαι, quod interpres vertit mādo, accipiunt hoc loco pro ānunciare & loqui, B atq; narrare, vt ſit hic ſenſus: Hęc, quæ modò dixi de mea erga vos amicitia, nempe quòd animam meam ponam pro vobis, ꝙ omnia patris mei vobis nota feci, ꝙ ego ad amicitiam veſtram accurri, nō narro vobis, exprobrandi cauſa, ſed propterea vt exēplo mei vos incitem ad mutuam inter vos dilectionem. Verùm verbum ἐντέλλομαι magis videtur hic poſitum pro præcipere, cùm in ea ſignificatione mox ſuperius ponatur, & ea ſit eius verbi propria ſignificatio. Caietanus etiam coniunctionem, *vt*, accipiens cauſaliter, pronomen, *hæc*, refert ad ſequentia, itelligens Dominū ſignificare ſe ea quæ dicturus eſt de ferēdis perſecutionibus, præcipere ob id, vt afflictionib⁹ purgati ſeſe mutuò ſynC cerius diligerēt. At hæc interpretatio nimis videtur coacta manifeſtè. Nec debet prima itelligendi ratio, ſecūdùm quam cōiunctio, *vt*, expoſitiuè accipitur, dura videri propter præcedēs pronomē, *hæc*, plural. numeri. Quia enim pluraliter dixerat, ſi feceritis quæ ego præcipio vobis, ſubiicit etiā pluraliter. *Hæc mando vobis*, tamen quòd omnia ſua præcepta vnico ferè præcepto comprehendi & cōcludi ſignificaret, ſubiecit ſingulariter, *vt diligatis inuicem*, quaſi dicat: Ne putetis & grauia & multa eſſe quæ præcipio vobis, ecce vnum aliquid eſt omnia quæ præcipio vobis, quod & paucissimis contine tur verbis, & in ſeſe eſt facillimum. Quid em breD uius dici poteſt, quàm vt diligatis inuicem? Et tut ſum quid ſuauius ac in hominis magis ſitum poteſtate quàm diligere? Emphaſim ergo habet non paruam, ꝙ plurale illud: *Hæc mando vobis*, explicetur per vnum præceptum, & per tale præceptum.

SI MVNDVS VOS ODIT, SCITOTE QVIA ME PRIOREM VOBIS ODIO, &c.] Quę hactenus in hoc ſunt habita ſermone, eò ſpectaut vt ſuos Dñs ad mandatorum ſuorum, inter quæ primum eſt & potiſſimū mutuæ dilectionis præceptum, inducat obſeruationem: i ſequētibus verò mala quæ à mundo ipſis erāt obuentura prædicit, ac cōtra ea variis illos præmunit rationibus. Commodam autem ex præcedentib⁹ ſumpſit occaſionem de his diſſerendi, cōuenientique ordine E priùs ad mutuam eos adhortatus eſt dilectionem quàm de mundi cōtra ipſos odio ſermonem inferret. Quoniam enim mutuata dilectione ſuperare debebant odium mundi contra ſe, & contra illud fortes & inſuperabiles perdurare, bene eos priùs admonet mutuæ dilectionis. & quoniam à mundi odio periculū eis erat, ne illius exēplo à mutua exciderēt charitate, bene poſt adhortationē ad mutuam dilectionem ſubicit de mūdi odio, opponēs illud præceptæ à ſe illis mutuæ dilectioni. Contra mundi autem odium eos duabus potiſſimum munit rationib⁹, quarū prior ſumitur ex exēplo ſuiipſius, altera ex cauſa odij mundani. Quod ergo ad priorem attinet rationē, ſic dicit: *Si mundus vos odit, ſcitote quia me priorem vobis odio habuit*. Quaſi dicat: Quāquam mūdus vos odio habeat, non tamen propterea aut à me aut à mutua dilectione excidatis, ſed quò poſſitis cōtra illud odium perſiſtere infracti, hoc eſt, ꝑpendite ꝙ & me odio habuit, vt ne quid nouum aut indignum vobis, putetis obuenire vobis. Cæterùm pro illo, *priorem vobis*, Græcis eſt πρῶτον ὑμῶν quod dupliciter accipi poteſt. Poteſt enim ſuperlatiuus πρῶτον intelligi eſſe aduerbium poſitum pro cōparatiuo, vt ſit ſenſus: priùs vobis, hoc eſt, priuſquā vos, quomodo cōmuniter Græca intelligūtur, ſimiliter & noſtra verba, *priorem vobis*. Intelligi or em ferè à noſtris, *priorem vobis*, dictum pro priuſquā vos. Poteſt & ſuperlatiuus πρῶτον intelligi eſſe accuſatiuus, & erit ſenſus: me primū veſtrū, hoc eſt, qui mihi inter vos ſum primus & princeps. Qui ſenſus Caietano magis probatur, ꝑpterea ꝙ conueniat ei qđ ſequitur: Memētote ſermonis mei. Nō eſt ſeruus maior domino ſuo. Certè D. Cyrill⁹ videri poteſt in hoc ſenſu accepiſſe præſentē locum, qa in Cōmētariis ſic habet: Quum mūdi odium vobis opponitur, nō turbabimini ſi mundi honores penitus contēneris, ſi hoc mihi ipſi, qui & dominus & magiſter ſum, accidiſſe memoria tenebitis. In hoc ſenſu & noſtra verſio optimè accipi poteſt, ſi accuſatiuus *priorem*, referatur non ad tēpus, ſed ad dignitatem, quemadmodum in illo Ioannis accipitur ſecūdùm multos: Ante me factus eſt, qa prior me erat, vbi etiam eſt ſuperlatiuus πρῶτός μου, qđ verti poſſet, primus meus, vel princeps meus. Itaque noſtræ lectionis in præſenti loco hic erit ſenſus: Scitote quòd me qui vobis ſum excellentior, dignior & maior, etiā odio habuit. Porrò pro *ſcitote* Gręcis eſt γινώσκετε verbum anceps ad imperatiuum, ſcitote, aut ad indicatiuum, ſcitis. Itaq; quidam vertunt *ſcitis*, quod & Caietano magis arridet. Verùm quemadmodum mox in ſequentibus hortatur meminiſſe, dicēs per imperatiuum *Mementote*: ita magis hic conuenit imperatiuus, quò hortetur eos ad ſciendum, hoc eſt, perpēdendum & recogitandum: quemadmodum & Petrus monet ſuperare tentationes ſatanæ: Cui, inquit, reſiſtite fortes in fide, ſcientes eandem paſſionem ei quæ in mundo eſt veſtræ fraternitati fieri.

Ioan. 1.

1. Pet. 5.

SI DE MVNDO FVISSETIS, MVNDVS QVOD SVVM ERAT DILIGERET: QVIA VERO, &c.] Alia iam ratione eos contra odium mundanum munit, cauſam huius odij inſinuans quę ſit plauſibilis & ſalutaris. Vnde dicit: *Si de mūdo*, id eſt, de numero hominum mundana ſapientium fuiſſetis, *mundus*, id eſt, homines mundani, *quod ſuum erat diligeret*. Quia verò nō eſtis mūdana ſapiētes, ſed ego elegi vos de numero mundanorum hominū, ideo odiunt vos hi q mundus dicuntur, qa huius mundi ſunt ſapiunt. Significat ergo ita eos nō debere dolere ob mundi odium, quomodo non eſt dolēdum ꝙ ad mundum non pertineant: ſed contra potius ita gaudēdum de mundi odio, ſicut gaudēdum eſt ꝙ è mundo ſint electi. Odium em huiuſmodi declarare eorū non infœlicitatē, ſed fœlicitatem: & cōtra mundi dilectionē declarare eorum q diligūtur nō fœlicitatem, ſed infœlicitatē. Cæterum in priori illa ſententia: *Si de mundo fuiſſetis*, &c. pro *fuiſſetis* &

erat, melius verteretur, essetis & esset, vt sit: Si de A mūdo essetis, mundus qđ suum esset diligeret. Ea em̄ versio magis cōuenit sequēti sentētiæ, & ipsi verbo, *diligeret*. Et alioq; illud, si de mūdo fuissetis, videtur significare qđ de mundo nō fuerint, cùm vtiq; de mundo aliquádo fuerint, de quo vt amplius nō essent Christus eos elegit. Quomodo autem verum sit qđ hic dicit Dominus: mūdum diligere qđ suum est, cū videamus à mundo puniri maleficos, & malos sese odio ꝑsequi, dictum satis est circa similē locum Ioan. 7. in c. Cōcor. 77. Non potest mundus odisse vos, me autē odit, quia ego testimonium perhibeo de illo ꝙ opera eius mala B sunt. Quamuis enim mundus ex aliqua sui parte quosdā odiat, malos tamen eosdē rursum ex magna sui parte diligit. nec sunt aliq mali quibus nō mundus ex magna sui parte faueat, cùm mundus secundùm totā suam vniuersitatē odio prosequatur iustos, eo ꝙ non sint de mundo, sed sententia & moribus omnino sint mundo cōtrarij. Porrò in posteriori sententia, bene Dominus postquam dixisset, qa verò de mundo nō estis, subiecit, sed ego elegi vos de mundo, tū ne relinqretur locus existimādi Apostolos secundùm suā originē non esse de mundo sicut reliquos homines (fuerunt em̄ hæretici, vt patet apud Irænæum, q duplex hominum genus introduxerūt, vnum capax rerum diuinarum, alterum non capax) vt intelligerēt A- C postoli non suis meritis aut sua opera è mundo se subductos, sed Christi electione, hoc est, vera gratia. Electio enim excludit electi merita, & indicat eius cū his è quibus eligitur cōsortium & similē cōditionem. Iam & ideo hic oportune dicit se elegisse eos de mūdo, vt aduertētes ipsius erga se beneplacitū, & intelligentes illud odij cōtra se mundani causam esse, magis discerēt odiū illud cōtemnere, qđ adeo est cōtemnēdum quātum gaudēdū est de gratuita illa & salutari Christi electione. Sanè & nos cōuenit diligēter & pressè considerare duas has rationes, quibus nūc suos armauit ad contēnendum mūdi odiū, ne dum idē nos pati cō D tigerit, hinc turbemur & tristemur. Non em̄ afferri possunt rationes efficaciores ad persuadēdum mundani odij contēptum, atq; ad eum efficacissimè inducunt. Quis enim nō solùm nō doleat, sed etiā summopere gaudeat, dum cogitat se dum à mūdo odio habetur, hac in parte similē esse Christo, eaq; ratione declarari se non ꝑtinere ad mundum, ad quē pertinere extremæ sit infœlicitatis?

MEMENTOTE SERMONIS MEI QVEM EGO DIXI VOBIS: NON EST, &c.] Redit Dominus hic ad priorem rationē, prouocans eos rursum ad cōsiderationem ꝓprij exēpli: quo vt efficacius ꝓmoueātur, vult eos memores esse vulgaris illius sententiæ qua aliquoties Dominus ad E

Ioan. 13. suum vsus est propositū: *Non est seruus maior domino suo*. Paulò ante em̄ post lotionem pedum eam adhibuit, quanquā ad alium finem, quàm in præsenti loco. Ibi enim per eam ꝓuocare voluit suos vt ne dedignarentur facere quod suum dominū fecisse vidissent: hic verò per eam prouocat vt ne grauentur pati quod suum dominum pertulisse vidissent. Ad quem finem simili sententia vsus est Matth. 10. dicens: Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum: sufficit discipulo si sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. Et infert illo loco: Si patrēfamilias Beelzebub vocauerunt, quāto magis domesticos

A eius: Sic & præsenti loco infert: *Si me persecuti sunt & vos persequentur*. Vbi notādum quòd cùm priua simpliciter dixerit eos odio habendos, nunc dicit persecutionem passuros. Sicut enim cùm de dilectione loquitur, de tali loquitur quæ operibus declaratur: ita & cū de odio mundi loquitur, de tali loquitur quod externis erat declarādum persecutionibus. Addit autem. *Si sermonē meum* (id est, doctrinam meam) *seruauerunt, & vestrum seruabunt*, significans per contrarium sensum, quòd quemadmodum non seruauerūt suum sermonē, nec illorum sint seruaturi. His ergo duabus sentētiis mo- B uet suo exēplo vt nec suam doctrinā à multis negligi & cōtemni, nec ob eā persecutiones sibi ab hominibus excitari molestè ferāt. Priore autē hac ratione, ex consideratione proprij exempli pertractata, redit Dominus ad secundam etiam rationē qua superius eos cōtra mundi odiū præmuniuit, suggerens eis rursum plausibilem & salutarē odij & persecutionis mundi causā. Sed hæc omnia, inquit, quæ vobis ad exēmplum mei euenient, homines facient vobis, propter nomen meū, quod scilicet i vobis odio prosequentur & persequētur. Superius quidem odij causam dixit, eo ꝙ non essent de mundo: nunc verò nomen suum qđ professuri & prædicaturi erant, causam odij fore prædicit, quæ causa quāuis prior illa videatur & sit plausibi- C lior, tamen cum illa coincidit. Ideo em̄ nō erāt de mūdo, quia Christi fidem & doctrinā amplexi erant: & ad hoc electi erāt de mundo, vt Christi nomen profiterentur & prędicarēt, ob quod nomen pati plausibile simul & salutare fuit Apostolis, vnde postea ibāt gaudētes à conspectu concilij, ꝙ digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliā pati. Beati, enim, inq;, estis cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & eiecerint nomen vestrum tanquā malum propter me, &c. Porro ne videri possent homines iustè persecuturi Apostolos propter nomē Christi, addit, *quia nesciunt eū qui me misit*, significans homines non iusta de D causa nomen suum persecuturos, sed ex ignorātia Dei, cuius ignorāntiā sæpe Dominus Iudęis tribuit, vt cùm dicit. Vos dicitis qa Deus vester est, & nō cognouistis eum. Si enim rectè Deū cognouissēt, agnouissēt sanè doctrinā & opera Christi, fuisse à Deo, & proinde illum missū fuisse à Deo: quòd si cognouissent, non potuissent nomen Christi sic persequi in fidelib᷒. Sciendū tamē dupliciter accipi posse quod dicitur, nesciunt eū qui me misit. Altero modo, vt significetur eos habere ignorātiā Dei q miserat Christum. Altero modo, vt significetur eos ignorare quis miserit Christū, & nescire quod Deus illū miserit. Atq; hic sensus vt magis conuenit proposito, ita & Grçcę lectioni, quę habet, *οὐκ* E *οἴδασι τὸν πέμψαντά με*, id est nō nouerūt mittētē me, vel qui me miserit. Ne autē isti videri possent excusabiles, quia p ignorantiā essent fideles persecuturi, ostendit eos omni carere venia & excusatione, idq; dupliciter, nempe & ob suam doctrinam, & ob sua opera. Ideo autem tam diligenter ostendit hos inexcusabiles fore, & sūma cū iniquitate persecuturos fideles, vt tanto magis liberet Apostolis ꝓpter nomen Christi odia hominū & persecutiones pati, quāto magis intelligūt eorū odiū & persecutionē esse iniquam. Primùm ergo à sua doctrina ostēdit eos inexcusabiles, dicens: *Si non venissē, & locutus nō fuissē eis, nō haberent peccatū*, ex eo scilicet ꝙ nō credūt in me, sed odiūt nomen meū

Act. 5.

Matth. 5.

Ioan. 8.

& illud

& illud in vobis perſequuntur. Nunc autem cùm venerim ad eos, & locutus eis fuerim doctrinam quę ſecundū Prophetarū vaticinia declararit me eſſe Meſſiam, non habent aliquā excuſationē, ſiue vt efficacius habent Græca, nō habēt prætextum pro peccato ſuo, peccato ſcilicet incredulitatis & odij in me, ac perſecutionis veſtræ ꝓpter nomen meum. De huiuſmodi enim ſingulariter peccato Dominum hîc loqui patet ex præcedētibus, propter quæ hæc introducuntur. Nā alioqui nō propterea nullū habuiſſent homines peccatū, ſi non veniſſet, & nō locutus fuiſſet eis Chriſtus. Ea hîc autem quæ nunc dicit Dominus, patet eum ſuperiùs dùm de odio mundi Apoſtolis obuenturo loquebatur, locutū potiſſimùm de Iudæorum odio & perſecutione. Ad hos enī venerat Chriſtus, his fuerat locutus, ac corā eis fecit opera quæ nemo alius fecit, atq; hi fuerūt qui & primi & omnium maximè perſecuti ſunt Apoſtolos alioſq; fideles. Simili tamen ratione etiam gētiles, qui perſecuti ſunt fideles, facti ſunt inexcuſabiles, quia & hi audierunt Chriſtum in ſuis loquentem, & viderunt eum in ſuis mirabilia operantem. Poſtquam autē oſtēdit Dominus ex ſua doctrina inexcuſabilitatem odij Iudæorum contra ſe, oſtēdit deinceps & quàm graue peccatū ſit huiuſmodi odiū, eo ꝙ huiuſmodi odiū redundet in odium Dei: *Qui*, inquit, me odit, hoc ipſo etiā patrē meum odit, eo ꝙ vna C ſit mihi cum illo natura, quodq; eius ſit ipſa doctrina, propter quam me oderūt homines. Deinde & à ſuis operibus oſtēdit eos fore inexcuſabiles, dicēs: Si opera non feciſſem in eis, id eſt, inter eos & ipſis viuentibus, quæ, id eſt, qualia nemo alius fecit ante me (nemo enim fuit qui & tam multa & tali cum authoritate fecit miracula) non haberent peccatum. Nunc autē & viderunt me feciſſe talia opera qualia nemo fecit, ex quibus proinde meritò ſecūdùm Prophetarū vaticinia intelligere debuiſſent me eſſe Meſſiam, & tamen oderūt me, & ex conſequenti etiā patrem meum, cuius ſunt ea opera ꝓpter quæ me oderunt. Cæterùm quoniam iam quæri poterat cur tam iniquū odiū con D tra Chriſtum ex Dei ſit pmiſſione excitatū, ſubiecit: *ſed vt adimpleatur ſermo qui in lege eorum ſcriptus eſt de me*, nēpe: *Odio habuerunt me gratis*, id eſt, ſine aliqua iuſta cauſa, ſupple, ideo ex Dei pmiſſione odium hoc contra me eſt excitatum. Eſt enim & hæc oratio imperfecta, ſimilis illi quæ eſt apud Ioā. cap. 13. Eſt autē hoc teſtimoniū ſcriptum pſal. 68. vbi legimus: Multiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Et rurſum pſal. 34. vbi legimus: Non ſupergaudeāt mihi q aduerſantur mihi iniquè, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis: proinde nomen legis hîc accipitur generaliter, pro toto veteri teſtamento, vt etiam pſalmos & prophetas comprehendat. Valet autem etiam huius teſtimonij citatio ad Apoſtolo E rum conſolationem, dum odium nominis Chriſti intelligunt etiam à prophetis prædictum, illudque odium pronunciatum fore iniuſtum.

CVM AVTEM VENERIT PARACLETVS, QVEM EGO MITTAM VOBIS.] Odio Iudæorum contra ſe opponit teſtimoniū ſpiritus de ſe, quo vltra teſtimoniū doctrinæ ſuæ & operū magis adhuc declarādum erat illorum odium iniuſtum eſſe & irrationabile. Itaque ſenſus eſt: Illi quidem poſt auditam meam doctrinam & conſpecta mea opera, me oderunt, & ſibi vidētur iu- A ſtè ac meritò me odiſſe: at cùm venerit paracletus ille de quo vobis dixi, ſpiritus ille veritatis q mētiri nequit, is abūdè teſtificabitur de me, quis ego ſim, & quàm iniquo odio me illi ſunt perſecuti. Cæterùm dupliciter intelligi poteſt ſpiritus phibuiſſe teſtimoniū de Chriſto. Poteſt enim intelligi de teſtimonio ſpūs in cordibus Apoſtolorū & omnium fidelium, docentis eos claritatem Chriſti. De quo teſtimonio etiam multi intelligunt qđ poſtea dicit Domin⁹: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis*. Secundùm quē intellectū priùs dicitur de teſtimonio ſpiritus, & dein B de ſubijcitur: *Et vos teſtimonium perhibebitis*, qa Apoſtoli accepto in cordibus ſuis teſtimonio ſpiritus de Chriſto, cœperunt & ipſi fiducialiter Chriſto viua voce teſtimonium perhibere. Poteſt etiam intelligi de teſtimonio ſpiritus per opera miraculorum quæ in Apoſtolis & per Apoſtolos erat æditurus ad gloriā nominis Chriſti. Illis enī operibus declarauit diuinam Chriſti excellentiam & claritatem. Teſtificabatur etiam ſpiritus per Apoſtolorum ora de Chriſto. Nō enim ipſi erant qui loquebātur, ſed ſpirit⁹ patris q erat in eis. At hoc teſtimoniū viuæ vocis Dominus tribuit ipſis Apoſtolis, vt ꝙ dicitur ſpiritus perhibiturus teſtimoniū, videatur ſolùm intelligēdum aut de teſtimonio eius interiori p afflatū, aut de teſtimonio C eius exteriori per miraculorum operationē. Non ſolùm, inqt, ille teſtimonium phibebit de me, ſed & vos illo accēſi teſtimoniū phibebitis de me, qa ab initio prędicationis meæ & rerum à me geſtarum mecum fuiſtis, audiētes quæcunq; docui, ac corā videntes quæcunq; geſſi, quare idonei eritis qui teſtificemini de me. Eſt autem Græcis pro *teſtimonium perhibetis*, verbum μαρτυρεῖτε, quod item ambiguum eſt, cùm poſſit eſſe indicatiui modi & imperatiui, vt ſit, teſtimonium phibetis, vel teſtimonium phibete, quod poſterius ſecutus eſt interpres Cyrilli, & magis placet Caietano. Si autē verbū illud accipiatur vt ſit indicatiui modi, quēadmodum magis placet quibuſdā, præſens pro fu D turo videtur poſitū: vnde bene vertit interpres, *teſtimonium perhibebitis*, quomodo & Auguſt. legit, quāuis antiqui quidā codices Latini habeāt præſens, *teſtimonium perhibetis*: quod ſi pro futuro quis non putet accipiendū, ſenſus erit. Non ſolùm ille in poſterū teſtificabitur de me quàm iniquè me oderunt, ſed & vos nunc idem de me teſtari poteſtis, quia ſemper mecum eſtis. At magis conuenit temporibus futurum ſequentibus, in quibus prædicit ſuis quę paſſuri eſſent ob teſtimoniō nominis ſui. Tales autem teſtes fuiſſe imprimis diligēdos qui ab initio ſemper fuiſſent cum Chriſto, etiā Petrus dixit in electione Matthiæ: Oportet, inquit, ex his viris, qui nobiſcum ſunt cōgregati, in omni tēpore quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Ie- *Act. 1.* E ſus, incipiens à baptiſmate Ioānis, vſque in diem qua aſſumptus eſt à nobis, teſtē reſurrectionis eius nobiſcum fieri vnum ex iſtis. Circa illa autem verba: *Quem ego mittam vobis a patre, ſpiritum veritatis, qui a patre procedit*: primùm notandū, Chriſtum paucis Trinitatis myſterium cōplexum, dum ſpiritum dicit mittendum, ſe miſſurum, ſed à patre. Deinde notādum, quēadmodum ſuperius eſt dictum, Chriſtum iam dicere ſe miſſurum ſpiritū, cùm priùs patrem diceret miſſurū, vt hinc intelligamus æqualem eius cum patre poteſtatē & autoritatē. Dicit ſe miſſurū illum à patre, tum quia

A spiritus primò est, & procedit à patre: tū q̄a ipse filius à patre habet ꝙ spiritum mittat. Mitti autē dicitur aliqua psona diuina, dum alicubi incipit esse nouo modo quo ibi priùs non erat. Sic filius Dei missus est in mūdum cùm esset vbiq;, q̄a per assumptam humanitatē cœpit nouo modo esse in mundo. Sic & spiritus sanctus dicitur mitti, cùm alioqui sit vbiq;, quia per suam gratiam & efficaciam nouo modo incipit esse in hominibus. Duplex autem est in scripturis missio spiritus sancti, visibilis scilicet, & inuisibilis. De visibili, qua scilicet sub signis quibusdam visibilibus, sicut in die Pentecostes, spiritus datus est, intelligendum est quādo Dominus hic promittit patrē, aut se missurum Apostolis spiritū. De inuisibili loquitur Pau-

B Galat. 4. lus cùm dicit: Misit Deus spiritū filij sui in corda vestra clamātem, Abba pater. Porrò paracletum vocat nūc rursum Dominus spiritū veritatis, idq; appositè, vt quia illū dicit phibiturū testimoniū, ostendat eum fide dignū, ad quod etiā valet quòd se dicit missurum illū à patre, à quo scilicet omne bonum est, à quo nulla falsitas & error nullus dimanare potest. Est autem Græca dictio *τὸ πνεῦμα*, quam interpres vertit per accusatiuum, *spiritum*, anceps ad accusatiuū vel nominatinum, eo ꝙ sit neutri generis. Interp̄s intellexit esse accusatiuū, referens eum ad verbum *mittam*, cùm magis conueniat nominatiuus casus, vt referatur ad nominatiuū *paracletus*. Interpretatur enim quis sit ille de quo dixit paracletus, nempe spiritus veritatis.

C Digressio de processione spiritus sancti. Cæterùm quod sequitur; *Qui à patre procedit*; magnam præbuit quibusdam contentionis occasionem. Huius enim occasione ante conciliū Florentinum Græci multis annis alienati fuerunt à Latinis, asserētes malè Latinos in symbolo confiteri spiritum procedere à patre & filio, cùm hic tantùm dicatur, qui à patre ꝓcedit, nec vsquā in scripturis legatur procedere spiritum etiā à filio, ac ob id negantes spiritum procedere etiam à filio, aut saltem ita non esse dicendum asserentes, sed potius spiritū procedere à patre per filium: quē locutionis modū verisimile est eos desumpsisse ex hoc loco, maximē quia hic Dominus dicit: *ego*

D *mittam vobis à patre*. Illo enim significatur filiū se habere tāquam medium inter patrem & spiritū, & patrem mittere spiritum per filium. Vnde Cyrillus in hunc scribens locum dicit spiritum procedere à patre per filiū. Disputatio autē illa, quæ inter Græcos & Latinos horum verborum occasione nata est de spiritus processione, præsupponit locum hunc intelligēdum de æterna spiritus ex patre processione, hoc est, eius ex patre origine ab æterno. At si rectè perpenderimus, videbitur magis hic locus simpliciter accipiēdus de temporali spiritus ad creaturas processione, hoc est, de eius missione. Sicut enim nunc Dominus dicit spiritum procedere à patre, ita supra cap. 8. de se

E dixit: Ego ex Deo processi. Id autē magis de processione Christi tēporali quàm æterna accipiendum patet ex sequentibus. Nam veluti exponere volēs quid sit quod dicit, processi, subijcit: Et veni, & declarās quod dixit; ego ex Deo processi, & veni; subdit, Neq; enim à meipso veni, sed ille me misit: Sic & cap. Ioan. 6. cùm dicitur: Exiui à patre, & veni in mundum, iterum relinquo mūdum, & vado ad patrem; magis intelligēdum de exitu tēporali illud, Exiui à patre, declarat illud quod sequitur, vado ad patrem, à quo scilicet exiui veniē-

A do in mūdum. Ita & in proposito videtur simpliciter locus hic intelligendus de tēporali spiritus processione, quia illud, *qui à patre procedit*, adiectū videtur ad declarandū illud quod dixit se missurū illum à patre, quasi diceret: Ideo illum dico me missurū à patre, quia ipse à patre procedit & datur hominibus. Id enim multum facit ad cōmendationem testimonij quod dicit spiritū perhibiturum. Certè Nōnus in sua paraphrasi declarat se sic intellexisse. Habet enim sic: Postquam verò adueniēs spiritus Dei, ab intelligēti patre demissus venerit, quem spiritū à patre ad vos ipse mitto, me apud viros multum prædicauerit, &c. Sed & Bedam sic intellexisse, apertius est ex his quæ

B scribit in homil. super hoc Euangelium. Cùm (inquit) eiusdē spiritus gratia datur hominibus, profectò mittitur spiritus à patre, mittitur & à filio: procedit à patre, procedit & à filio, quia eius missio ipsa est processio, qua ex patre procedit & filio. Hæc ille. Huic intelligentię conuenit quod nō dicatur ἐκ τοῦ πατρὸς, id est, ex patre, sed *παρὰ τοῦ πατρὸς*, id est, à patre procedit, tanquā à mittente scilicet is qui mittitur. Quòd si autem locus hic de processione spiritus tēporali sit accipiēdus, certum est nō excludi processionem spiritus à filio, quia tātùm dicitur, *qui à patre procedit*. Nā cùm illa processio non sit aliud quàm missio passiua, sicut spiritus mittitur à filio, ita & ab illo ꝓcedit. Antiquissimi tamē patres hoc loco intellexerūt signi-

C ficatam æternam spiritus ex patris natura processionem, sicut & filij æternā ex patris natura processionē illis locis quibus de se dicit: *Ex Deo processi, & exiui à patre.* Nec id absq; ratione. Siquidē in eo ꝙ spiritus aut filius à patre dicitur procedere tēporaliter, includitur eum etiam procedere ab æterno ex patris natura. Cùm enim filius & spiritus sanctus vnius eiusdemq; sint cum patre naturæ, & ꝓinde per oīa sint illi æquales, si quādo his duabus personis diuinis aliquid tribuitur respectu patris, quod minoritatē quandā à patre videtur significare, vt cū dicūtur mitti & ꝓcedere à patre, loqui ex patre & quæ ab illo audiuerūt, di-

D cerūt, & acceperūt, nō possunt hæc illis psonis respectu patris illa ratione intelligi attribui, nisi ratiōne originis, secūdùm quā sunt ab illo, & habēt ab illo quæcūq; habēt. Ex quo cōsequitur, spiritū sicut ex patris substātia ꝓcedit ab æterno, ita & à filio ꝓcedere, cùm ab eo mittatur, & proinde etiā procedat tēporaliter. Secundùm hanc rationem efficacissimè probatur spiritū ab æterno ꝓcedere, & suum esse habere à filio, ex eo quod postea di-

cit Dominus: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.* Sicut enim Christus secūdùm Ioan. 16. suam diuinitatem, nō alia ratione à patre dicitur accepisse quæ mūdo annūciauit & loquutus est, quā propter originem quā habet à patre: ita non

E potest intelligi alia ratione spiritū accipere à filio quod hominibus annunciat, quā quia ab illo habet suam naturam & essentiā, & ꝓinde ex illius substātia ꝓcedit ab æterno, cùm non sit aliud essentialiter ab aliquo ꝓcedere, quàm ab eo suum esse accipere. Secundum hanc rationem August. in varijs locis etiam ex illo probat spiritū procedere essentialiter à filio, qd post resurrectionē suā Dominus discipulis suis insufflādo dixit: Accipite Ioan. 20. spiritum sanctum. Idem August. & ex illo probat quòd in scripturis spiritus sanctus dicatur spiritus filij, sicut spiritus patris: Misit, inquit Paulus, spiritum

spiritum filij sui in corda vestra. Si enim est spiri-
Gala.4. tus filij sicut patris, spiratur ergo, & proinde procedit à filio, sicut à patre; quãquam has Augustini & Latinorũ ex scripturis collectiones rideat Theophylactus, vtpote Græcus, scribens in tertiũ caput Ioãnis, sed inefficaciter eas soluens. Spiritum autem procedere substãtialiter etiã ex filio non solùm ex prędictis scripturis, sed etiã necessariis ꝓbari potest rationibus. Et primùm ex eo ꝙ (vt ait Boetius in lib. de Trini.) exceptis relationibus oppositis, oĩa quæ de vna dicũtur persona, dicuntur etiã de aliis. Cùm ergo spiratio actiua non opponatur filiationi, sed tãtùm spirationi passiuæ, quæ
B conuenit spiritui sancto, cõsequens est ꝙ sicut illa cõuenit patri, ita & filio cõueniat. Hac sanè argumẽtatione postea Dominus ostẽdit quare dixerit de spiritu, ille de meo accipiet. Oĩa (inquit) quæcunq; habet pater, mea sunt, ꝓpterea dixi, *de meo accipiet, & annunciabit vobis.* Deinde si spiritus non procederet à filio, nõ distingueretur personaliter ab illo. Solæ enim relationes oppositæ personalẽ faciunt in diuinitate distinctionem; oportet ergo filium & spiritum sanctum habere relationes inter se oppositas. At in diuinis non possunt esse aliæ relationes oppositę quàm relationes originis, vt ostẽditur in theologia speculatiua. Cõsequitur ergo spiritũ habere suam originem à filio, & proinde procedere ab illo, qa oppositæ relationes o-
C riginis attendũtur secundùm hoc ꝙ vnum est alterius principium. Vnde etiã ipsi Gręci ipsum spiritum in sua origine aliquẽ ordinem ad filium habere intellexerũt, dicentes ipsum esse & procedere à patre per filium. Quæ tamen ipsorũ loquutio si modũ catholicè intelligatur, idẽ includit & significat quod Latini apertius asserũt spiritũ procedere à patre & filio. Non enim potest aliter intelligi spiritũ procedere per filium à patre, quàm quomodo dictum est, oĩa facta per filium, aut patrem fecisse sęcula per filium. Verùm, vt dictũ est
Ioan.1. circa illud Ioannis, Oĩa per ipsum facta sunt, per filium dicitur oĩa fecisse pater, qa omnia pater sic
D fecit cõmuniter cum filio, vt tamen virtutem efficiendi sicut & essentiam filius acceperit à patre. Præpositio eñ, per, tribuitur filio tantũ ob originem quã haberet à patre, ratione cuius se habet veluti medium quoddã inter patrẽ & creaturas. Ita ergo & in proposito spiritus non potest dici procedere à patre per filium, nisi quia à patre cõmuniter procedit & filio, sic tamen vt filius à patre acceperit vt à se ꝓcedat substãtialiter spiritus sanctus. Rationes autẽ ob quas Gręci dicere noluerunt spiritũ procedere à patre & filio, & à Latinis hoc asserẽtibus sese separauerunt, potissimę fuerunt, vt ex actis concilij Florentini patet, istæ: Quia existimabãt huiusmodi locutione introduci duo principia spiritus sancti, patrem scilicet &
E filium. Deinde quia etiãsi verũ esset ꝙ spiritus ꝓcederet à filio, putabãt tamen illud saltẽ symbolo apponendum esse nequaquã, tum ꝙ in scripturis sacris illud non legeretur, tum ꝙ in symbolo Nicæno & Cõstantinopolitano, tãtùm diceretur spiritus à patre procedere, & in cõcilio vniuersali 3. Ephesino scilicet, statutum esset sub anathematis reatu, vt nulli de Trinitatis fide aliud docere quã in illo symbolo cõtinebatur, aut illi aliquid addere liceret, vnde Latinos arguebant anathematis reos, ꝙ in symbolo illo addidissent, filioq;. Verùm cùm Latini in dicto cõcilio Florentino declararẽt

A se nõ asserere spiritum procedere ex patre & filio tanquam ex duobus principiis, sed tanquã ex vno principio, sicut tota Trinitas vnũ est omniũ creaturarum principium, ostenderentq; tum ex scripturis, tũ ex patribus non solùm Latinis, sed etiã Græcis, verum esse ꝙ spiritus procedat à filio, illamq; additionem, ex filioq;, nõ tam dicendã additionem quàm declarationem, & expositionem eius quod includebatur in eo ꝙ à patre dicitur spiritus ꝓcedere, atq; huiusmodi additionem factã ab ipsis necessitate quadã, causa scilicet tollẽdi cuiusdam schismatis: ostenderẽt etiam, Romano põ-
B tifici licere ob causas quadã declarationis gratia addere symbolo fidei, tum demũ post lõgam contentionẽ Græci in cõcordiã rediere cum Latinis, tãquam nihil peccantibus cõtra decretum cõcilij Ephesini, nec aliud asserentibus dicẽdo spiritum procedere à patre & filio, quàm ipsi assererent dicendo spiritũ procedere à patre per filium. Ex his autem patet duplicẽ ex scripturis colligi in diuinis processionem essentialem. Alteram, qua filius procedit à patre, quæ insinuatur illo Ioã. 8. Ego ex Deo processi. Alterã, qua spũs procedit à patre & filio, quæ insinuatur hoc loco, cùm dicitur: *Qui à patre procedit.* Et filij quidẽ processio ex scripturis cognoscitur habere speciale nomẽ, vt dicatur generatio. De ea eñ dicitur: Ex vtero ante luciferũ
C genui te. Spũs sancti verò processio ex patre & filio non habet in scripturis speciale nomen, nisi ꝙ Ps.109.
ex ipso nomine spiritus, dici possit spiratio. Non enim illa processio, quamuis sit ex substãtia patris & filij, dici potest generatio, quia sic in diuinis personis duo essent filij, & spiritus duorũ esset filius, quod est absurdissimum, cùm filius duorum non sit, nisi patris & matris. Quòd si igitur quis quærat quis sit eius processionis modus & qualitas, audiat Gregoriũ illum Nazianzenũ libro quinto de theologia sic respondentem curiosæ huiusmodi quæstioni: Quin, inquit, tu mihi rationẽ ingeniti patris explicas, & ego vicissim tibi & filij generationem velut naturę eius interpres, expediam,
D & spiritus processionẽ aperiam, vt ambo insaniamus Dei secreta rimando. Hæc ille, significans nõ vltra in huiusmodi rerum inuestigatione progrediẽdum, quàm ex scripturis datur intelligi. Ex doctrina tamen Augustini, aliorumq; patrum intellectus humanus vtcunq; induci potest ad aliqualem cognitionẽ duplicis illius in diuinitate processionis, & rationem percipere quare altera rectè dicatur generatio; altera verò non, quamuis vtraque sit ex substantia, quemadmodum subtiliter deducit diuus Thomas in prima parte Summæ, quæstio. 27. Cùm enim modos diuinarum processionum in se non possit à nobis cognosci, oportet vt ad earũ aliqualẽ cognitionem manuducamur, à similitudine quarundam in creaturis
E processionum. Id autem non potest fieri conuenientius quàm à processionibus quibusdam quæ reperiuntur in creatura intellectuali, tum ꝙ hæc sit creata ad imaginem & similitudinem Dei, atq; ob id in se habeat vestigium quoddam Trinitatis diuinę & processionũ diuinarum: tum quòd processio in diuinis non potest attendi secundùm aliquam processionem in creaturis quæ tendit in aliquod extrinsecum, sed secundùm talem quæ manet in ipso agente, eo quòd filius & spiritus ex patre non procedant extrinsecè, sed maneant in eo qui eos producit patre. Huiusmodi autem
proces-

processio immanens reperitur in creatura intellectuali, & reperitur in ea duplex, secundùm duplicem eius actionem, intellectus scilicet & voluntatis. Ex mente enim procedit imprimis intelligentia & rei conceptio, quæ est velut verbum mentale, & rursum ex ea simul & ex intelligentia atq; rei conceptione procedit rei alicuius amor. Secundùm processionem ergo conceptus & intelligentiæ ex mente considerãda est à nobis processio Filij à Patre, cuius Filius est λόγος & verbũ: secundùm processionem verò amoris ex mente & ex intelligentia, considerãda est processio spiritus à Patre & Filio. Inter processionem autem intelligentiæ & processionẽ amoris à mente hoc interest, quòd in illa attẽdatur similitudo, in hac verò nõ. Producit enim mens in se alicuius rei cõceptum tãquã illius rei similitudinẽ, vnde huius ratione res cõcepta dicitur esse in mente cõcipiente, amorem verò non producit in se tanquã similitudinem rei amatæ, sed tanquã inclinationem in rem amatã, vnde huius ratione mẽs dicitur esse in re amata. Cùm ergo generatio propriè dicta cõsistat in similitudine geniti cum generãte, illa in diuinis processio quæ attenditur secundùm processionem cõceptus à mẽte, dicitur generatio: illa verò quæ attẽditur secundum processionem amoris à mente, nõ dicitur generatio, sed spiratio, eo quòd amor veluti spiretur à mẽte, propterea quòd illo moueamur & impellamur ad aliquid faciendum. Et hæc quidẽ de æterna in diuinis processione, occasione illius quod hic Dñs dicit, spiritum veritatis procedere à patre. Cæterùm cõtra id quod supra diximus, ex eo quòd spiritus mittitur à Filio, & procedit ab illo tẽporaliter, colligi & sequi eundẽ etiã procedere à Filio æternaliter, obijci potest quòd Isa. 48. Christus se dicat etiã esse missum à spiritu Dei, à quo certũ est tamen ipsum nõ procedere æternaliter. Et nunc, inquit, Dominus Deus misit me, & spũs eius. Quæ verba dicta esse in persona Christi, ostẽsum est cap. præcedenti. At facilis hic est ex Hieron. solutio. Is enim in Cõmentariis super Isaiã tractãs hæc verba, intelligit Christũ hic se dicere missum à spũ, iuxta fragilitatẽ carnis assumptæ. Secundùm humanam enim Christi naturã certum est ipsum à spiritu fuisse missum ad prædicãdum & docendum, iuxta illud Isaiæ. Spiritus Domini super me, eo quòd

Isaiæ 61.

vnxit me, ad euãgelizãdum pauperibus misit me. Secũdùm August. tamen potest etiã intelligi Christus missus à spiritu sancto secundùm suã diuinitatem, secũdùm quã dicitur missus ratione assumptæ humanitatis, si modò cõsideretur nõ ipsa quæ dicitur mitti persona, sed ipse effectus, ratione cuius dicitur mitti. Hac enim cõsideratione August. non tantùm spiritũ dicit misisse Christũ, sed etiã Christum misisse seipsum, & spiritũ misisse seipsum, quia scilicet tota Trinitas causa est eius effectus, ratione cuius aliqua persona dicitur mitti. Verùm cùm in eo quòd aliquis dicitur mitti ab alio, propriè non solùm significetur missionem illã esse a mittente, sed etiã ipsum missum procedere à mittente, non satis propriè dicitur Christus secũdùm suã diuinitatẽ missus à spiritu, aut Christũ vel spiritum mittere seipsum. Sed tempus postulat vt ad Euãgelicorum verborum redeamus expositionem.

HAEC LOQVVTVS SVM VOBIS, VT NON SCANDALIZEMINI ABSQVE.] D. August. & Euthymius pronomen, *hæc*, referunt ad id quod proximè præcedit de spiritus aduentu & testimonio, per quem & Apostoli cõfirmati testimonium Christo erant perhibituri, vt sit sensus: Dixi vobis spiritum venturum, & testimonium de me in vobis & per vos perhibiturum, vt cùm videritis malos persequẽtes vos & iniuria afficiẽtes, non offendamini, sed cognoscentes quòd paracletus vobis auxilietur, bono sitis animo, ac viriliter agatis. Sic enim ferè habet Euthymius. In quem sensum & August. se hunc locum accepisse declarat, cùm sic scribit: Meritò promisso spiritu sancto quo in eis operãte fierent testes eius, subiũxit: *Hæc loquutus sum vobis vt non scãdalizemini*. Cùm enim charitas Dei diffundatur in cordibus nostris per spiritum sanctũ qui datus est nobis, fit pax multa diligẽtibus legẽ Dei, vt non sit illis scãdalum. Hæc ille. Et sanè cùm hæc pars Euãgelij legitur in officio Ecclesiastico Dominicæ ante Pẽtecosten, videtur pronomẽ demõstratiuũ, *hæc*, referendũ ad id quod mox præcedit de aduentu & testimonio spiritus, quia nihil aliud in Euãgelio quod tunc legitur præcedit ante pronomen, *hæc*. Magis tamen hoc loco pronomen istud videtur referendũ ad ea quæ prius dicta sunt de odiis & persecutionibus propter nomen Christi perferẽdis, vt intelligatur hic Dominus reddere causam quare tam tristia eis prædixerit. Ne enim videretur Dominus delectari in eorum mœrore, dum tam varia eis prædixit quæ mœrorem adferebãt: Hæc, inquit, de odio mũdi & persecutionibus vobis imminentibus loquutus sum vobis, nõ vt ingerã vobis timorem, aut augeã vestram tristitiã, sed vt non scãdalizemini & offendamini cùm hæc vobis occurrerint mala. Scandalizaremini enim facilè in me, & à fide in me propter illa excidere possetis, si nõ autẽ à me hæc vobis prædicta fuissent, propter inopinatum eorum occursum, & quia existimare possetis, mihi hæc nõ fuisse præcognita, aut me tãtùm ad gratiã locutũ & læta tãtùm, tristibus occultatis, vanè promisisse. Nunc verò horũ prædictio muniet vos ne scandalizemini illis obueniẽtibus, tum quia à vobis erunt præuisa & præmeditata (minus enim lædunt mala præuisa) tum quia agnoscetis meã in oĩbus verbis fidem, omniumq; rerũ præcognitionem. Secundũ hunc sensum, cùm in Euãgelio prædictæ Dominicæ legitur ista pars, pronomen, *hæc*, quia non habet aliquid præcedens ad quod referatur, referendũ est ad ea quæ sequũtur de obuenturis persecutionibus, quẽadmodum facit venerabilis Beda in homil. illius Euãgelij: quomodo etiã videtur intellexisse quisquis in nostris libris sic distinxit hũc Christi sermonem, vt ab hac sentẽtia: *Hæc loquutus sum vobis*, nouũ exorsus sit caput. Cùm autẽ in præcedẽtibus Dominus in genere dixisset suos odia & persecutiones passuros, nunc species quasdã persecutionum explicat, easq; duplices iuxta duplex malorũ genus. Est enim malum calũniæ & ignominiæ, & est malum pœnæ atq; supplicij. Ad calũniæ autem atq; ignominiæ malũ pertinet quod primo loco dicitur: Absq; synagogis facient vos, pro quo D. Augustinus clarius legit: Extra synagogas facient vos. Est autem Græcis pro, absque synagogis, vel extra synagogas, vnica dictio ἀποσυναγώγους, aposynagogos, hoc est, alienos à synagoga, aut excommunicatos: quæ dictio & supra bis à Ioanne est posita, cap. scilicet nono, vbi legimus: Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogã fieret. & capite vndecimo, vbi legimus: Propter

phari

Pharisæos non confitebãtur, vt de synagoga non A eijcerentur. Hic autem de synagoga eiectionem ad summã pertinuisse apud Iudæos ignominiam, patet ex eo quod ibi subijcitur: Dilexerunt enim gloriã hominum magis quàm Dei. Sensus ergo nostræ lectionis est: *Absq; synagogis facient vos*, hoc est, excludent vos à suis synagogis, interdicent vobis suis synagogis, vosque excommunicabunt.

SED VENIT HORA, VT OMNIS QVI INTERFICIT VOS, ARBITRETVR, &c.] Obscuritatem aliquã adfert cõiunctio aduersatiua, *sed*. Ea enim videtur hic significari, Dominum subijcere aliquã consolationem cõtra prædictam eiectionem è synagogis, cùm hæc sententia nullã significare videatur cõsolationem, sed potius exaggeratiua sit obuenturorum malorum, planeq; B significet tribulationem venturã sup tribulationem. Proinde D. August. videns non esse dictum, *Et venit hora*, verùm, *sed venit hora*, illudque sonare quasi aliquid boni post prædicta mala hic ꝓmitteretur, vim aduersatiuæ cõiunctionis sic explicat: Extra synagogas facient vos, sed nolite solitudinẽ formidare: separati quippe à cõgregatione eorum, tam multos in nomine meo cõgregabitis, vt illi metuentes ne tẽplum quod erat apud eos, & oĩa legis veteris sacramenta deserãtur, interficiãt vos, sic fundentes sanguinem vestrum, vt Deo se præstare arbitrentur obsequium. Intelligit ergo C per aduersatiuã coniunctionem, *sed*, ad Apostolorum cõsolationem significari, eos eiectos à Iudæis tam multos Christo acquisituros, vt Iudæi sint ad ipsorum cædem prouocãdi. Simili modo, sed minus coactè, Beda in homilia huius Euãgelij, intelligit hic positam aduersatiuã coniunctionem, *sed*. Habet enim sic: Prædictis ergo pressuris aduersantium, repentè quasi consolãs discipulos, adiunxit: *Sed venit hora vt omnis*, &c. Ac si apertè dicat: Bella quidẽ tribulationum à cõtribulibus vestris estis passuri, sed eo tolerabilius hæc suscipite, quo nõ tã odio vestri quàm diuinæ legis æmulatione vobis ingerentur. Hæc ille. Verùm quoniam coactè secundùm vtrãq; prædictã rationem hæc senten- D tia intelligitur subiuncta ad cõsolationem & mitigationem prædicti mali eiectionis è synagoga, cùm planè ad exaggerationẽ malorum videatur potius dicta, ideo sciendum, quòd pro cõiunctione, *sed*, Græca dictio ἀλλὰ, etiã verti potest p imò, aut quinetiã. Nam & hoc inter alia significat illa Græca cõiunctio, quo modo sensus erit cõuenientissimus, nimirum iste: Excludẽt vos à synagogis suis, imò, qđ amplius est, venit hora, id est, instat iã tempus, vt omnis qui interficit vos, arbitretur se Deo obsequiũ, hoc est, cultũ præstare, aut sacrificium offerre. Est enim Græcis λατρείαν προσφέρειν, E qđ potest esse sacrificiũ offerre. In hunc modum Cyrillus declarat se accepisse coniunctionẽ ἀλλὰ. Habet enim sic interprete Trapezuntio: Sed non hæc, inquit, aduersus vos solùmodo facient, verum etiam ad tãtum atrocitatis prorumpent, vt sacrificij vim in cæde vestra positã putẽt. In nostra ergo lectione coniunctio, *sed*, accipiẽda est pro imò, vel pro sed &. Dupliciter autẽ Dominus hac sententia exaggerat vim persecutionis. Primùm, quia non solùm è synagoga eijciendos, sed etiã interficiendos ipsos significat. Secundò, quia ipsorũ cædem homines non solùm non erãt reputaturi iniustam esse, sed etiam gratissimam Deo. Loquitur autem sicut & in præcedentibus, de persecutione

A fidelibus inferenda à Iudæis. In hoc enim cõpetit eijcere è synagoga. Hi & cultũ se vero Deo præstare putabant occidendo Christianos, quẽadmodum patuit in his qui Stephanũ occiderunt, & in ipso Paulo cũ adhuc esset persecutor. De se enim dicit, quòd cùm supra modũ psequebatur Ecclesiam Dei, abundãtius æmulator existeret paternarum traditionum. Idẽ de Iudæis dicit: Testimoniũ illis perhibeo quòd æmulationem quidẽ Dei habent, sed nõ secundùm scientiã. Hac æmulatione quidã contra Paulum adeo sunt accẽsi vt iurauerint se non comesturos, neq; bibituros, priusquã eum interemissẽt, vt scribitur Act. 23. Leuitis qui idololatras occiderãt dixit Moyses: Consecrastis hodie manus vestras Domino, vnusquisq; in filio B & in fratre suo, vt detur vobis benedictio. Vbi Chaldæus paraphrastes habet: Obtulistis oblationes vestras hodie corã Domino. Idẽ Moyses præcipit pseudoprophetas occidi sine misericordia. His ergo & similibus scripturæ locis moti Iudæi existimauerũt se occidendo Christũ & Christianos, rem facere Deo gratã, ac veluti sacrificiũ illi offerre, qua sua immedicabili cæcitate etiãnum audent dicere, se nulla alia culpa in horrendũ hoc & perpetuum exilium esse missos, nisi quòd non omnes Christi discipulos occiderint, antequam eius euãgelium in vniuerso mundo prædicarent. C Simili vesania etiam nostris temporibus hæretici & maximè Anabaptistæ, persequẽdo Ecclesiam, diripiendo eius bona, occidendo eius fideles, existimarunt se cultum Deo exhibere gratissimum. Cæterùm quẽadmodum maximum ignominiæ malum significatur præcedẽti sententia, cùm dicitur; *absque synagogis facient vos*; ita hac sentẽtia significatur maximum supplicij & pœnæ malum, proinde sub his duabus persecutionis speciebus omnia alia mala cõprehenduntur. Ne autẽ Apostolos contristaret quòd eorum cædes reputanda esset cultus Dei & sacrificiũ, sed intelligerent illam suorum persecutorum existimationẽ esse erroneam, bene subiecit Dominus: *Et hæc facient vobis, quia non nouerũt patrem, neque me*. Patrem autem D eos dicit non nosse, non solùm quia non nouerunt Deum sub nomine patris, sed etiã quia Dei non habuerunt rectam notitiam. Dei enim ignorantiam Dominus frequenter notat in Iudæis, qua quoniam caruerunt, nec ipsum Christum agnoscere potuerunt: vnde bene postquam dixit; *non nouerunt patrem*; subijcit, *neque me*.

SED HAEC LOQVVTVS SVM VOBIS, VT CVM VENERIT HORA EORVM, &c.] Aduersatiua coniunctio, *sed*, quæ & hic videtur durè posita, refertur ad tristitiã quæ in Apostolis causari E posset ex audita imminẽtium malorum prædictione, significatq; non ob ingerendã tristitiã hæc illis Dominũ loquutũ. Vnde Cyrillus locum hũc sic explicat: Non illa hac, ait, causa dixi vt vigor mẽtis vestræ eneruaretur, & antequã pericula veniãt formidetis, sed vt recordati à me vobis prædicta fuisse, magis admiremini, & in illo tẽpore periculorũ certior ab euẽtu rerũ, stabiliorq; in me fides efficiatur. Hæc ille. Cæterùm genitiuũ, *eorum*, quidã coniungunt cum substantiuo, *hora*, sequuti Augustinum, qui sic habet: Hora eorum, hora tenebrosa, hora nocturna. Verùm genitiuũ illũ referẽdum ad verbũ, *reminiscamini*, patet ex Græcis, apud quos genitiuus ille ponitur post verbũ, μνημονεύητε αὐτῶν, id est, reminiscamini vel memores sitis

Galat. 1.
Rom. 9.
Exod. 32.
Deut. 13.

sitis eorum, id est, earum rerũ quas modò loquu- A
tus sum: reminiscamini, inquã: quia, id est, quòd
ego dixi vobis illa. Additur aũt dictioni, *hora*, apud
Græcos articulus, qui denotat de illa se nũc loqui
hora de qua priùs dixit: Sed venit hora; quo loco
non ponebatur articulus. Est ergo sensus: vt cùm
venerit hora, id est, tẽpus illud quod nũc dixi in-
stare, tum reminiscamini eorũ. Frequẽter autem
Dominus se illis ob necessariã causam tristia nũc
prædicere inculcat, vt ne videretur eorũ delectari
mœrore, ac horũ tristium prædictionẽ leniret, v-
tilitatis insinuatione. Et priùs quidem dixit se de
imminẽtibus præloquutũ persecutionibus, malũ B
effugerẽt videlicet, vt non scãdalizarentur: nunc
verò de illis se loquutũ significat, vt hinc bonum
quoddã consequerẽtur, nimirũ vt recordãtes hęc
ab ipso prędicta non solùm non offenderẽtur, sed
etiã in fide ipsius cõfirmarentur, agnoscẽtes nihil
illi fuisse incognitũ, nec ad gratiã ipsis loquutũ.
Vnde non dicit solùm, vt reminiscamini hæc vo-
bis esse prædicta, sed quòd illa dixi vobis. Postquã
autẽ causam dixit ob quã hæc illis iam est loqu-
tus, subijcit & causam quare hæc ipsis non priùs
sit loquutus. Hæc autẽ, inquit, vobis ab initio nõ
dixi, quia vobiscũ eram, quia scilicet per meã prę-
sentiam ab his malis liberi hactenus fuistis, & in
me totum prælium vertebatur, proinde nõ erat ne-
cesse nec operæpretiũ de his tũc vos præmonere,
sicut modò quãdo mea destituemini pręsentia, & C
de me testimoniũ perhibere debebitis mũdo re-
clamãta. Quæstio tamen hic occurrit, quomodo
Dominus dicat: *Hæc ab initio vobis non dixi*: cùm nõ
solùm paulò antè hæc illis mala obuentura præ-
dixerit, quãdo de signis subuersionis Hierusalem
suiq; aduẽtus disseruit, vt suprà est habitũ in cap.
Concordiæ 123. ex cap. Marci 13. & Lucæ 21. sed
etiam lõgè antè in ipsa missione Apostolorum ad
prædicãdum, vt patet Matth. 10. Sanè D. Aug. hac
motus ratione putat pronomen demonstratiuũ,
hæc, non referendũ hoc loco ad mala quæ Domi-
nus prædixit obuentura, sed ad ea quæ dixit de
aduentu spiritus sancti, vt significetur Dominum
de illius aduentu non dixisse quãdiu manebat cũ D
suis: dicere autem de eo debuisse cùm ab eis iam
esset abiturus. Verùm nimis apertũ est pronomẽ,
hæc, ad illa referẽdum esse hoc loco, ad quæ refer-
tur cùm dicitur in eo quod mox præcedit: *Hæc lo-
quutus sum vobis, vt cùm venerit hora*, &c. quo loco
certũ est referri ad mala de quib[9] dicitur in præ-
cedẽtibus. Proinde dicendũ est secũdũ Chrysost.
Dominum dicere se hæc non ab initio dixisse
eis, quia etsi dixit eis de obuẽturis eis tribulatio-
nibus, nunquã tamen tam horribilia eos prędixit
manere, atq; nunc, cùm dixit mortem eorũ repu
tandam Iudæis pro cultu & obsequio Dei, quod
maxime poterat eos facere attonitos. Vel melius E
dicendum, ea quæ de persecutione leguntur dicta
à Domino Matth. 10. non tunc à Domino dicta
cùm Apostolos amãdaret ad prędicãdum, sed per
anticipationem illa scripta esse à Matthæo illo
loco propter loci opportunitatem, quẽadmodum
annotatum est in cap. Concordiæ 55.

Et nunc vado ad eum qui misit me, et nemo ex vobis.] Gręca non habẽt, Et nunc, sed νῦν δὲ, id est, nũc autem, quomodo le-
git & D. Aug. Adhuc enim pendet hæc pars cum
pręcedẽti, & ratio indicatur quare quod ab initio
nõ dixit, modò eis dixerit. Sẽsus ergo est: Ab ini-
tio vobis hæc non dixi quia vobiscũ eram. Nunc
autem vado ad eum qui misit me, atq; ob id illa
vobis modò opportunè & necessariò dixi. Cùm au-
tem prædictione sui abitus & malorum quę post
illum erãt obuentura, videret Dominus suorum
animos nimia repletos mœstitia, ad consolationẽ
cõuertitur, in qua reliqua ferè sermonis pars con
sistit. Cęterùm dubium est quomodo dicat: *Nemo
ex vobis interrogat me quò vadis*: cùm paulò antè Pe-
trus interrogarit: Domine, quò vadis? & Thomas
idem scire desiderans, dixerit: Domine, nescimus
quò vadis, & quomodo possumus viã scire? Proin
de D. August. istud referendum putat ad tempus
ascensionis Christi, vt sit sensus: Vado ad eum qui
me misit, ad quem cùm abiero, tum demum ne-
mo vestrũ me interrogabit sicut modò, quò va-
dam. Ipsi enim vestris cõtemplabimini oculis quò
vadam. Verùm quoniã hæc coactior videtur in-
telligentia, aliter dicendum, Dominum amicorũ
more, his verbis mœstos Apostolos ꝓuocare ad
familiares interrogationes, notans eos quòd præ
nimia mœstitia iam cessarẽt penitus ab huiusmo
di interrogationibus, quales deberẽt esse inter a-
micos maximè iam abinuicem separãdos, ex qui-
bus interrogationibus vtilitatem aliquã percipę-
re possent, & à mœrore suo liberari. Cũ enim cœ-
pissent interrogare quò iret, nec adhuc satis illud
ab eo didicissent, debuissent meritò eã repetiisse
interrogationem, ac de futuro statu soliciuus in-
terrogasse: verùm quò minus illud aliaq; iam in-
terrogarent, obstitit cordis mœstitudo, omnẽ in-
terrogationis & dicendi diligentiã reprimẽs. Sen-
sus itaq; est: Auditis me dicentem de abitu, cùq;
solicitè amicus amicum soleat de multis interro
gare abeuntẽ, vos iam mecum nulla miscetis col-
loquia, nihilq́; rogatis, ne hoc quidem qđ in prin
cipio rogare cœpistis, & necdum didicistis, nẽpe
quò vadã. Tacetis, irrequieto tamen animo intus
laborãtes, vosq́ue macerãtes. Quia enim hæc lo-
quutus sum vobis de meo abitu & malis post il-
lum superuẽturis, tristitia ita impleuit & penitus
occupauit cor vestrum, vt non libeat quicquã in-
terrogare. Verùm quò mœstitiã hanc deponatis,
audite, ego qui ipsa sum veritas, quiq; fallere ne-
queo, veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego
abeã à vobis, & vadã ad eum q̃ misit me. Si enim
non abiero, paracletus ille, de quo iam aliquoties
dixi, & per quem multa vobis promisi, nõ veniet
ad vos. Si autẽ abiero ad patrem, mittã eum à pa-
tre ad vos. Duplici autẽ de causa spiritus sanctus
nõ potuit venire ad Apostolos, nisi Christus abi-
ret, quarũ altera est ex parte Christi, altera ex par
te Apostolorum, quẽadmodum est dictum circa
illud Ioan. 7. Nõdum erat spiritus datus, quia Ie-
sus nõdum erat glorificatus. Bene autem Domi-
nus hæc verba sic temperauit, vt per ea & spiritũ
significaret se non esse inferiorem, & se non esse
inferiorem illo, ac ꝓinde illum sibi esse æqualem.
Cũ enim expedire dicit vt abeat, quò possint ac-
cipere paracletum, significatur satis excellentia
spiritus, quemadmodum contra Macedonianos
hic annotauit D. Chrysostomus. Si enim spiritus
erat inferior Filio & minor, quomodo expedie-
bat vt Filio abeunte acciperent spiritum? Ne ta-
men ex his verbis putaretur paracletus Filio ma-
ior, dicit non iam patrem missurum illum, sed se:
Mittam, inquit, *eum ad vos*. Ex his autem iam tra-
ctatis Christi verbis tria nobis moraliter discen-
da. Pri

da. Primùm anxietatem & tristitiam cordis impedire frequēter, ne quęramus ea discere quę scire saluti nostrę expediāt, atque ob id pulso procul huiusmodi mœrore, gnauiter inquirēdum in scripturis quò Dominus abierit, & qua ratione illum eò sequi possimus. Tristitiā, inquit Sapiens, longè expelle à te. Multos enī occidit tristitia, & non est vtilitas in illa. (Eccles. 30) Secundò discendū, nos nobisipsis & proximis quos diligimus non ea debere pręstare quæ sunt suauia, & humanæ grata volūtati, sed ea potius quę sūt saluti magis cōducibilia, quemadmodum Christus nō tacuit suis de suo abitu, quā uis hinc sciret illos contristandos, nec suā illis pręsentiam corporalē etsi summè ab eis cupitā cōcessit, quòd illis non expediret. Postremò discēdum, spiritus non esse capaces qui adhuc carnalibus & terrenis rebus mēte inhærent. Si enim Apostolis obstitit carnalis Christi pręsētia, quo minus spiritū possent accipere, cū illū tamē spirituali prosequerētur amore, quanto magis nō possūt accipere spiritū q adhuc carnalia sapiunt, & toti illis inhæsēt, aut qui carnali adhuc cognationū affectu detinētur. Vnde Paulus, Nos, inquit, ex hoc neminē nouimus secundùm carnē. Et si cognouimus secundum carnē Christum, sed nunc iā non nouimus. (2. Cor. 5)

ET CVM VENERIT ILLE, ARGVET MVNDVM DE PECCATO, ET DE IVSTITIA, &c.] Ne dicant se malle ipsius pręsentiā, quā spiritus pro ipso aduētū, ostendit ipsius paracleti officiū & fructū. Cęterū obscurus admodū est hic locus, quòd dicitur de tribus spiritū redarguturū mundum, ita vt propter obscuritatē ipsius variè admodū à diuersis tractetur interpretibus, & vix quisquā satisfacit studioso lectori. Obscuritas autem, vnde enarrationū varietas potissimū nascitur, in duobus maximè cōsistit. Obscurum am̄ est quomodo de spiritu dicitur quòd arguet mundū de iustitia, cùm de iustitia nemo sit arguendus, sed tantùm de iniustitia. Obscurum itē de qua aut de cuius iustitia hic sit sermo. Nā id ex subiuncta ratione nō ita cognosci facilè potest. Itaq; quòd ad priorem obscuritatis pertinet rationē, sciendum verbum, arguet, dupliciter posse hic accipi, videlicet aut pro corripere, cōfutare, & redarguere, qđ ferè verbum illud apud nos significat, aut pro certis argumentis demonstrare & conuincere. Nā & hoc significat Græca dictio ἐλέγχω, vnde ἔλεγχος, argumentum & indicium, sicut & arguere Latinis significat ostendere & probare. Et quidē si priori modo accipiatur, tunc in ablatiuis, *peccato, iustitia & iudicio*, subaudienda sunt adiectiua diuersa, hoc modo: arguet mūdū de peccato admisso, & de iustitia spreta vel neglecta, & de iudicio itemsptero vel neglecto. Aut, quod eodē redit, illud; *de peccato, de iustitia, & de iudicio*, sic est accipiēdū: arguet & corripiet mūdū ratione peccati, & ratione iustitię, & iudicij, q̄ scilicet peccatum admiserint, iustitiā verò & iudiciū nō sint amplexati. Sic enim explicatur præpositio, *de*, apud Nonnum. Aut denique quemadmodum intelligit D. Augustinus, dictum est *arguet mundum de iustitia & de iudicio*; pro eo qđ est, redarguet & condemnabit mundum per iustitiam aliorum, & per iudicium diaboli. Si verò verbum, *arguet*, posteriori modo accipiatur, sensus erit facilis, certissimis argumentis eum ipsius mūdi reprehensione cōuincet eum de tribus illis: peccato, iustitia, & iudicio. Quod verò ad secūdā obscuritatis pertinet rationem, sciendum D. Augustinum, similiter & Cyrillū, intelligere Dominū hic loqui de iustitia credentium, quę opponitur peccato non credentium. De hac autē iustitia accipiendum hunc locum colligit Augustin⁹ ex subiuncta ratione, eo quòd sermone conuerso ad Apostolos dicatur; *quia ad patrem vado, & iam non videbitis me*; non autem, & iam non videbunt me. Hinc enim colligit Dominū loqui de iustitia Apostolorū, quę est per fidem, cōsistēs in eo quòd credant in eum qui iam abiit & nō videtur. (Ioan 16) Fidelium enim beatitudo & iustitia in eo cōsistit, quòd credāt in eum quem non vident, iuxta illud: Beati qui non viderunt & crediderunt. Est ergo sensus, secūdùm Augustinum: spiritus redarguet mundum de suo peccato, de iustitia verò fidelium credētiū in me, hoc est per illorum iustitiam cōparatam cum mundi peccato redarguet mundū. Ipsa enim, inquit, fidelium comparatio, infideliū est vituperatio, nimirū quòd eam nō sint imitati, sed spreuerint eā & triuerint. Sic & redarguet mūdum de iudicio & condamnatio diaboli, quia per illius condemnationem confutabit mundū, & reprehensibilem ostendet, vt qui adhuc cōdemnato adhæreat, per cuius condemnationem & mundi demonstrata est condemnatio, quia si Deus peccantibus angelis non pepercit, multo minus mūdo parcet, sed vnà ipsū cū suo principe condemnationi inuoluet. Ad quē fere modum hanc tertiam partem intelligit etiam Cyrillus, at is intelligit spiritū redarguturū mundum de iustitia fidelium, quia credentes in Christum, vt verè iustificatos defēdet, eosque nō iure, peccati crimine à mundo accusari ostēdet, hoc est, quia redarguet mundū tanquam iniustè accusantem fideles. Verùm pręterquam quòd hę interpretationes satis sint durę, etiā aliis de causis magis videtur secundùm Chrysostomū & alios, Dominum hic loqui de sua iustitia, quæ declaranda erat per ipsius ad patrem abitum. Secundùm quam intelligētiam, vt probè abstrusū huius loci assequamur sensum, animaduertendum triplicē hanc spiritus redargutionem conuenientissimā habere ordinem, & omnia summatim cōtinere quæ Euāgelica comprehendit prędicatio. Primū enim horum trium de quibus mundus dicitur arguēdus, cōuenit hominib⁹: secūdum Christo: tertium diabolo. Et peccato quidem cōiungitur iustitia, tanquam contrarium per quod alterum contrariū erat manifestandum. Vbi enim est alicuius peccatū, ibi oportet alterius sit iustitia, per quā illius peccatū redarguatur & cōuincatur. Iustitiæ verò cōiungitur iudicium tanquam quod illi est connexum, iustitiamque declarat. Ex iustitia enim nascitur iudicium, iudiciumq; iustitiam declarat, vnde hęc duo in scripturis frequentissimè cōiunguntur. Vt ergo ostendatur mundū peccare non credendo in Christum, oportet ostendere ipsius Christi iustitiā. Hęc autem declarata est per hoc q̄ ad Deum abierit, atque apud illum semper permaneat: hoc enim secundùm Chrysostomū significatur per illud; *& iā nō videbitis me*. Quamdiu enim in carnis infirmitate mundus Christū vidit, habebat nonnihil quod suę posset prętexere incredulitati: at cùm illum recessisse, atq; in cœlos ascēdisse, ibiq; semper permanere viderūt, nihil erat incredulis reliquū excusationis. Neq; verò Christi in cœlos ascēsus tantùm declarauit ipsum in se esse iustū, sed sic ei cōpetere iustitiā, vt per eū solū iustificari possint homines, eo quòd primus & solus ex hominibus po

tuerit ascēdere ad Deū, ac proinde eo ascensu cō- A
uincuntur peccare quotquot nō credunt in eum.
Huiusmodi autē iustitiā Christi secutū est iudici-
um & condemnatio diaboli, per quam etiam illa
Christi declarata est iustitia: vnde hic tertio lo-
co dicitur mundū arguendū de iudicio, id est, cō-
dēnatione diaboli. Et omnino apparet hic subio-
dicari veluti processū quendā iudicialem à diabo-
lo institutū contra humanū genus. Ille enim pro-
pter peccatum iure quodā vindicabit sibi in hu-
manum genus dominiū & mortis imperium. At
Christus pro humano genere intercuenies per ab-
solutam suam iustitiam, dum mortē sibi à diabolo
iniuste inflictā patienter pertulit, promeruit pro
se & omnibus eius iustitiam per fidem acceptāti- B
bus & imitantibus, sententiā vt diabolus cōdēna-
retur & sua potestate exueretur, ita tamē, vt qui
Christo credere recusarent, manerēt sub peccato,
& tū ob priora sua peccata, tū maximè qui nō cre
dunt in eum per quem solū à peccato liberari po-
terant, maneant sub ira Dei & diaboli potestate.
Dicit ergo Dominus: Cū venerit paracletus, ipse
per vos arguet, hoc est, reprehēdet, vel potius cer-
tis argumentis cōuincet mundum de peccato, &
de iustitia quę peccato opponitur, & per opposi-
tionē manifestat illud: & de iudicio quod effectus
est iustitiæ, & per effectum illā manifestat. De pec
catu quidem illum arguet, quia nō crediderunt in C
me, vel, vt habēt melius Græca, quia nō credunt in
me, quomodo & Augustinum legisse patet ex eius
cōmentariis. Non enim significare voluit Domi-
nus mundum arguēdum propterea quod nō cre-
didisset in illū cùm in mundo carne præsens esset
sed magis quòd non crederet in illum iā in cœlos
sublatum. De iustitia verò illū cōuincet, propter
eà quia ego iam vado ad patrem, & posthac nō vi
debitis me, in hac scilicet in qua modò me videtis,
carnis infirmitate & cōtemptu. Hinc enim decla-
rabitur mihi vnicè cōpetere iustitiam, ac proinde
peccare eos qui nō credunt in me. De iudicio au-
tem prolocute ex ipsa iustitia mūdum etiam cō-
uincet, quia declarabit principē huius mundi iudi D
catum esse & cōdemnatū, cuius condemnationis
declaratione, cōuincet etiā mundū & de suo pec
cato, & de mea iustitia. Hæc est autē summa Euā-
gelicæ prædicationis, docere eos peccare qui non
credunt in Christum, atque vt id ostēdatur, doce-
re Christum esse iustitiā, ac diabolum per ipsum
iam esse cōdemnatum, hoc est, suo in homines do
minio priuatum iusto quodā iudicio, quemadmo
dum supra declaratum est circa illud Ioan. 12. Nunc
iudicium est mūdi, nunc princeps huius mūdi eii
cietur foras. Arguit autem mundum spiritus de il
his tribus, partim per Apostolorū aliorumq; docto
rum prædicationē, ad quem eos accendit, potenti
quadā energia auditorū mentes per eos perstrin- E
gens, partim per suam in hominibus efficacē ope
rationem. Per hoc enim quòd spiritus post Christi
ascēsionē fidelibus tam mirabiliter & efficaciter
datus est: quódq; per eū fideles tā mirabilia sunt
operati, morbos dæmonesq; pellentes, ac totum
mūdum à paterna religione ad Christi fidē trahē
tes, declaratum est mundo ipsa re, & peccatum nō
credentium in Christum, & iustitia Christi, & iudi
cium cōdemnatióq; diaboli. Porrò de peccato in-
fidelitatis peculiariter dicit Dominus mundum
arguēdum, cùm de aliis etiā peccatis per spiritum
esset arguendus, tum quòd proposito cōueniebat

A vt de illo peccato faceret mētionē, quia spiritum
dicit vēturum ad testimonium de se perhibendū:
tum quia hoc peccatum est, quo manente alia om
nia detinentur, & quo discedente cætera remit-
tuntur, vt hic doctè admonuit D. Augustinus.

ADHVC MVLTA HABEO VOBIS DI-
CERE, SED NON POTESTIS PORTA-
RE, &c.] Cùm de subtilioribus quibusdā fidei my
steriis in his quæ mox præcedunt disserere cœpis
set, sciréq; Apostolos pro illo tempore nō esse ca
paces longioris de illis sermonis, aut apertæ eorum
explicationis, sermonē amputans, omnium cogni
tionem eis promittit per aduētum promissi spiri-
tus: quare cùm superiꝰ aperuerit effectum spiritus
B respectu mundi, nunc etiā eiusdem effectum respe
ctu Apostolorum & omnium fidelium aperit, etiā
ipsis aduentum illius vtilem fore ostēdens. Adhuc
multa, inqt, habeo, hoc est, possū vobis dicere, ta-
men ab his dicendis abstineo, non q eorum com-
municationem vobis inuideam, sed quia nō pote
stis ea modò portare, id est, qa nunc non estis eo-
rum capaces. Verbum enim *habeo*, accipi hic debet
positū pro possum, phrasi græca, quia verbum ἔχω
id est, habeo, cum infinitiuo cōstructum significat
posse. Alioqui si Christus habebat adhuc multa di
cere, debuisset illa vtique suis dixisse, quare nō re
ctè videtur quidā vertisse Græca: *Adhuc multa ha-*
C *beo quæ vobis dicam.* Cæterum hæretici pleriq; teste
Augustino, hac Domini sententia abusi sunt ad er
roneæ suæ doctrinæ commendationem. Cùm enī
quidā, quales erāt Gnostici, multa docerent à fide
catholica aliena, & abominabilia quædā quæ ca-
tholicorum aures ferre non poterāt, dicebant illa
sua dogmata esse ea de quibus hic Dominus dixit:
Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare
modò. Itaq; quò suos Augustinus muniret contra
hæreticos hac sententia abutentes, tribus sermo-
nibus hanc tractat sententiam, docens imprimis
nō esse curiosè inquirendum q̄ sint illa quæ tunc
Apostoli portare nequiuerunt, quòd id non sit in
scripturis expositum: deinde nō posse cōuenien-
D ter dici ea tūc nō potuisse portare Apostolos quę
de inuisibilibus & altissimis rebus inueniuntur in
Apostolicis literis scriptis postea, eo q Apostoli
nō minus illa tunc ferre potuissent, quā ea modò
multi ferunt, qui tamē ea non intelligūt. Intelli-
git enim D. Augustinꝰ portare aut ferre nō posse,
idem esse quod æquo animo nō habere: quare pu
tat inter ea quæ Apostoli tūc nequiuerāt portare
aut ferre, maximè censenda ea quæ Christus dice
re potuisset Apostolis de rebus cælestibus, eo mo
do quo ea dicit Angelis, q semper vident faciem
patris. Ea enim sic dicta non potuissent Apostoli
tūc pro mortali ferre infirmitate. Verùm cū dicit
Dominus; *non potestis portare modo*; non videtur sen
E sus esse: nō potestis ea ferre & tolerare; sed potius
non estis eorum capaces, hoc est, non potestis ea
nunc intelligere, aut cum fructu audire, qa, vt Pau
lus dicit de qbusdā, imbecilles estis ad audiendū. *Heb 5.*
Itaq; multa hæc de quibus dicit hic Dominus: *Ad*
huc multa habeo vobis dicere, &c. rectè intelliguntur
ea quæ per aduentum spiritus sancti didicerunt
apertè & clarè de mysteriis Christianæ fidei. Aper
tæ enim & claræ explicationis horum non erant
tunc capaces Apostoli. Nō ergo multa hæc, diuer-
sa quædam erant ab his quæ hactenus ipsos Do *Cor. 13.*
minus præsens docuerat, sed eorumdē plenior &
clarior explicatio, sicut cū Paulus dicit Corinthiis:
non

Nõ potui vobis loqui quasi ſpitituallb⁹:ſed quaſi carnalibus,Tanqeam patuulis lac vobis potum dedi,ooo eſcam.Sapientiam auté loquimur ioter perfectos:nõ vult ſignificare,ſe alia docete petſectos quàm imperfectos,cùm vtriſque eãdem prędicaret fidem,ſed quòd ſuæ prædicationis & fidei myſteria perfectius aperitetperfectioribus,ſermonemque ſuum aptaret audientiũ capacitari.Intet multa autem hæc quæ tunc non poterãt pottate Apoſtoli, etiã ill acenſeri poſſunt,quæ ad cutam paſtoralem,& regimen,ac diſpoſitionem Eccleſię pertinebant.Hæc enim vt per aduentum ſpiritus didicetunt,ita tunc noo poterant iotelligete;cùm nec ſtatum Eccleſiæ & tegni Chriſti tunc poſſeot intelligete. Potiſſimum tamen de his multis loquitut Dominus,quibus potuiſſet tuoc prolixius myſteria fidei Chriſtianæ eis apertè explicuiſſe, quorum perfectiorem cognitiooẽ ſuis Paulus precati ſolit⁹ fuit,vt patet ad Ephef.3.&ad Coloſſ.1. Hæc ergo ſpititum eos docturum promittit, dicẽs,*cũ autẽ venerit ille ſpiritus veritatis,docebit vos omnem veritatẽ.* Io qua ſententia diſtinctiuoculam faciendam poſt prooomen,ille,pater ex Græcis, qa apud eos πνεῦμα,id eſt,ſpiritus,eſt neutrius generis.cùm demõſtratiuum ἐκεῖνος,id eſt,ille,ſit maſculini,quod ptoinde non tefettur ad ſpiritum,ſed ad oomen paracleti,& eſt ſenſus:Cùm autem venerit ille de quo dixi paracletus, ſpiritus ſcilicet veritatis.Dũ ſpititum eum vocat,innuit ipſosper illum fore ſpirituales,& ptoinde etiã capaces eorum quæ tunc nõ potetant portare:cùm veritatis dicit ſpititum,credibile magis facit quod ſequitur,*docebit vos omnẽ veritatẽ.* pro quo gręca habent, *ducet vos in omnẽ veritatẽ.* Sed & Auguſtio⁹ teſtatut quoſdam libros habere;*deducet vos in omni veritate.* Cui ſimile eſt illud Pſalm.53.Deduc me Domine in via tua,& ingrediar ĩ veritate tua.Interpres autem ſenſum ſecutus eſt,non vetba, quandoquidẽ nõ eſt aliud boc loco ſpiritum deducete in vetitate,quàm eom docete veritatem.Quem enim ille ſoo docet afflatu,eum& facit veritatem amplecti. Omnis enim, inquit Dominus,qui audiuit & didicit à patte,venit ad me.Eſt autem hic ſermo nõ de quauis veritate,vt non de atitbmetica,aut geometrica,ſed de vetitate fidei,atq;ea in cuius cognioooe humioum ſalus coofiſtit.Qualem veritatem omoem fideles ſpititus, iſque ſolus, cognoſcere facit, ex parte quidem in hac vita, perfectè autem in futura.

Ioan. 9.

NON ANIM LOQVETVR A SEMETIPSO, SED QVÆ CVNQVE AVDIET,LOQVETVR,&c.]His piobat Domious,ſpititũ doctorũ veritatem,& nullam falſitatẽ vel errotem. Diſpenſatorius eſt auté hic de ſpiritu ſermo,ſimilis illi quo frequentet oominus apud Ioãnem ſuũ cum parte io omnibus cõſeoſum ſignificauit. Loquitnr enim bicDominus de ſpiritu tãquam nuntio aliquo & legato,cuius fides in eo conſiſtit, vt nibil ex ſeſe dicat,ſed tãtũ quę ei cõmiſſa ſunt.Vt auté hęc diſpenſatiuè ſunt dicta,ita oobis cauẽdũ eſt ne ex hisverbis ſpiritũ putemus mioorẽ &inferiotem parte vel filio,ſed tetectis à ooſtro intellectu his quę videntut in iſtis verbis ſonare minoritatem,omnia dignè Spiritu ſancto ſuot accipiẽda. Itaque dicitur non locuturus à ſemetipſo.quia ab eo à quo eſt patte & filio ſicut habet ſuũ eſſe, ita & quęcunque loquitur & inſpirat hominibus.Sic & dicitut locututus quæ audiet, non ꝙ quædã de nouo diſcet quę priùs ignotauit,ſed quia ea eſt locututus quę à patre & filio accipiet nuncianda,& intelligit patrem & filium velle.Et quidẽ ab ętetno omnia ſpirit⁹ à patte & filio accepit,audiuit & inetllexit,dicitut tameofuturum tempus auditurus,eo ꝙ de eo ſit ſermo tanquã nuotio,cuius eſt ea loqui quę tum audit à mittente cùm ab eo mittitur.Itaq;his locutiooibus ſignificatut ſpiritum non eſſe,oec quicquam habere à ſeipſo,vt tamen etiã ſignificetur eiuſdem omnimoda voitas & cõ B ſenſos cum eo à quo eſt,quodq́;noo ſeparata quadã ſit natuta ab eo à quo eſt.Si enim eſſet ſeparataoatura,poſſet quædã loqui à ſemetipſo, poſſet loqui etiam quæ non audiuit.Ex his autem de ſpiritu locutiooibus patet iam quòd cùm ſimilia de ſeipſo ſupta Dominus dixit,nempe,quòd à ſeipſo nõ loquereretut,ſed ea quæ audiuit,quæq́;pater ei maodauit & dixit,oõ ſolùm illa intelligenda ſuot ipſi compete ſecundùm aſſumptam oatutam, ſed etiam ſecũdum diuinam.Nõ enim ratiooe allicuius aſſumptę naturæ hæc modò tribuuntur Spiritui Sãcto.Cæterùm ad maiotẽ etiã Apoſtolorum conſolatiooẽ promittit eis etiam futurotum per ſpiritum præcognitionem,quodq́;pet ipſuio non tantùm docti, ſed & ptophetæ conſtituenitur. *Et* C *quæ ventura*(inquit)*ſunt annunciabit vobis.* Noo dicit & omnia futura,ſed indefinitè, *quæ ventura ſunt,* quia nõ omnia futura eis prænunciauit, ſed quædam,quæ ſcilicet eos præſcire vel ipſis vel etiam nobis expediebat.oooũ ptophetiæ multis datum in primitiua Eccleſia,patet ex priore ad Cotioth. Epiſtola,& ad Eph.4.oe Agabo & aliis ptophetis futura prædicentibus legitur io Actis.Petrus fatũ ſibi incumbens præuidit,2.epiſt.cap.1.Paulus præuidit futura, Actuum 20.1.Tim.4.2.Tim.3.Acto. 21.Apocalypſis Ioannis tota eſt fututorum vaticioium. Ne tamen cõqueramur in nobis ooo impleti quod hic dicit Dominus,*& quæ ventura ſunt annunciabit vobis*;etiam nobis quæ vẽtuta ſunt annunciat, dum æterootum boootum fidẽ & ſpem D oobis ſuggerit,quæ oequaquam ſine ipſo credcte & ſpetare poſſemus.

ILLE ME CLARIFICABIT,&c.]Hic iã tertius iuſinuatur fructuscx aduentu ſpiritus proueoturus,& ad ipſum Chriſtum pertinens.ptim⁹ enim petinuit ad mundũ, ſecũdus ad Apoſtolos, tertius ad Chriſtum.*Ille*,inquit,*me clarificabit*, boc eſt,clarum & glorioſum efficiet.Et quidem variis modis ſpiritus Chriſtum clarum fecit, oimitum teſtimonium de ipſo in mentibus Apoſtolotum pethibeodo,& per eos lõgè lateq́ue oomen Chriſti prædicando,ac opera admiranda io eis & pet eos ad gloriam Chriſti faciẽdo,atque ex omnib⁹ gentibus pletoſque ad fidem Chriſti trahendo:ve E rùm peculiaris quædã tatio & modus clarificãdi hic deſignatut, cùm ſubditur ; *quia de meo accipiet & annũciabit vobis. De meo accipiet*,hoc eſt, ex mea ſcientia & ſenſu accipiet,& à me audiet quod vobis aoounciabit.Hinc ergo Chriſtus erat clarificãdus,ꝙ quę ſpiritus erat locuturus.à filio erat acceptutus,& tanquã ſpiritus Chriſti etat ſuggeſtuтus.Per hoc enim quòd ſpiritus omnem docens veritatẽ diſcipulos,declarauit ſe omnia noſſe etiã Chriſti declauit omniſciẽtiã,ex qua accepit quęcũq;nouit.Vnde colligete licet quàm opportunè& neceſſariò Dominus nũc dicit hac tõne ſpititũ ſe clarificatutũ.Quia eoim dixit,ſpiritũdoctutũ eos omnem veritatẽ quã ipſe eos nõ docuetat, videri

posset spiritũ in scientia & potẽtia perfectiorẽ esse
ipso, & Christi proinde gloriã obscuraturũ: huic er-
go occurrẽs cogitationi, dicit tantũ abesse vt p il-
lũ sit obscurãdus, vt etiã sit glorificãdus, idq́; ob id
q̃a spiritus accepturus esset ab ipso quęcũq́; docto-
rus esset fideles. Sic autẽ intelligẽdum estq̃d dici-
tur: *De meo accipiet*: quomodo illud quod mox est
dictum, *quacũq́; audiet*, ab eo scilicet q̃ mittet eum,
loquetur. Cęterũ pronomẽ, *meũ*, hic non accipitur
possessiuè, eo scilicet modo quo dicimus: hic ager
est meus; sed essẽtialiter, quomodo dicim⁹: anima
mea, essentia mea, natura mea. Hoc ẽm modo Do-
minus dicit, *de meo*, hoc est, de essentia mea, aut q̃d
proposito cõueniit, de sciẽtia mea. Dicit autem po-
tius de meo quàm de me vel à me, ne sibi vindica-
ret primam spiritus originẽ quæ conuenit patri, à
quo filius habet quod ab ipso accipiat & spiritus
quæcũque habet. Neque enim cõueniebat vt nũc
diceret: à me accipiet; cùm toties in superioribus
Ioan. 14. dixerit se nõ loqui à seipso. Verba, inquit, quæ ego
loquor vobis, à meipso non loquor. Certè ob iam
dictam causam Dominum dixisse, de meo accipiet
potius quàm de me, patet ex eo quod subiicit ad
declarationem huius. Ne enim illud videretur cõ-
trarium illi quod toties dixit se nõ loqui à seipso,
declarans quomodo verum sit; *de meo accipiet*; *O-
mnia*, inquit, *quacunq́; habet pater, mea sunt, propterea
dixi*, &c. significans patri competere primo spirit⁹
originem, per illum verò eandem competere sibi,
quòd ab eo accepisset quęcunque ille haberet. Et
hoc ergo loco dupliciter probatur efficacissimè,
vt supra est ostẽsum, spiritum etiam procedere es-
sentialiter à filio vel ex filio, nẽpe tum ex eo quod
dicit Dominus: *De meo accipiet*; tum ex illo quòd
dicit: *Omnia quacunq́; habet pater, mea sunt*. Vnde &
Cyrillus hoc loco apertè idem confitetur sic scri-
bens: Alio quodam modo seipsum eis pollicetur
veritatis spiritum, id est, suum missurus. Nõ enim
est alienus à substantia filij spiritus, sed ex ea natu-
raliter procedit, &c. Et Didymus itẽ tractãs doctè
& prolixè hũc locũ li. 2. de Spiritu Sãcto sic habet
De spiritu veritatis q̃ à patre mittatur & sit para-
cletus saluatoris q̃ & veritas, ait, Non enim loque-
tur à semetipso, hoc est, nõ sine me, & sine meo &
patris arbitrio, quia inseparabilis est à mea & pa-
tris volũtate, quia non ex se est, sed ex patre & me
est: hoc enim ipsũ quod subsistit & loquitur, à pa-
tre & me illi est. Idẽ post alia interposita tractans
eam sententiã: *Omnia qua habet pater, mea sunt*; duo
docet, nempe quomodo intelligẽdũ hic sit patrẽ
habere aliqua, & quomodo ex ea sentẽtia non se-
quatur filium etiam habere paternitatem, & esse
patrem quemadmodum hinc colligebãt Sabellia-
ni. Deinde, inquit, interpretationem inferens quo-
modo dixisset, *de meo accipiet*, protinus subiecit:
Omnia qua habet pater, &c. quodãmodo loquẽs: Li-
cet à patre procedat spiritus veritatis, & det Deus
Spiritum Sanctum petẽtibus se, tamen q̃a omnia
quæ habet pater, mea sunt, & ipse spiritus patris
meus est, & de meo accipiet. Caue autẽ cùm ista
dicuntur, ne in graue labaris ĩtelligentiæ vitiũ, &
putes rẽ aliquam esse & possessionẽ quæ à patre
habeatur ac filio. Verũ quæ habet pater iuxta sub-
stantiã, id est, æternitatem, immutabilitatẽ, ĩcorru-
ptionem, immutabilem bonitatẽ de se & in se sub-
sistentem, hæc eadẽ habet & filius. Et quæcunque
sunt filij hæc eadẽ & pater habet. Procul hinc ab-
sint Dialecticorum tẽdiculæ, & sophismata à veri-
A tate pellantur, quæ occasionem impietatis ex pia
prædicatione capientia dicunt. Ergo & pater est fi-
lius, & filius pater. Si ẽm dixisset, omnia quæcun-
que habet Deus, mea sunt, haberet impietas occa-
sionem cõfingẽdi, & verisimile videretur esse mẽ-
dacium. Cùm verò dixit; *omnia qua habet pater, mea
sũt*; patris nomine se filium declarauit, paternitatẽ
qui filius erat non vsurpauit. Hæc ille, docens pri-
mùm hanc sententiam nõ accipiendã de eo modo
habẽdi quo dicimus habere res externas quas pos-
sidemus, quomodo de eo dictum est: Domini est Psal. 23.
terra & plenitudo eius: sed de eo loquendi modo,
B quo dicimur habere naturã & essẽtiam, & quęcũ-
que p naturam sumus, quamquam etiã de priori
modo ĩtellecta hæc sententia vera sit, sed nõ ser-
uit proposito. Secundò significat generalem hanc
sentẽtiam intelligẽdam cum exclusione quadam
implicitè indicata, hoc modo: *omnia qua habet pater*
(excepta ipsa paternitate) *mea sunt*. Absolutè tamẽ
& sine exceptione, verum est quòd quæcunque
habet pater, habet & filius. Personalis enim distin-
ctio patris & filij nõ includit patrem habere aliq̃d
quod nõ habet filius, & cõtra: sed tãtum q̃ nõ eo-
dem modo habeat filius quæcũque habet pater.
Pater enim ea habet nõ vt accipiẽs, sed aliis dans:
filius autem ea omnia habet, sed vt accipiens ab
alio. Atque hunc tantùm habẽdi modum & ordi-
nem diuersum important paternitas & filiatio.
Non sunt tamen paternitas & filiatio in diuinis re-
C lationes rationis, sed reales, quia alioqui nõ esset
per eas ĩ diuinitate realis personarum distinctio,
sed tantùm distinctio intelligentiæ, quod est hæ-
resis Sabellianæ. Verùm quia relationes illæ sunt
ipsa essentia diuina, & paternitas in patre, non est
res alia ab essentia patris, & similiter filiatio in fi-
lio: ideo per diuersas istas & sibi oppositas relatio-
nes non est in patre aliqua res quam nõ habet fi-
lius, sed per eas tantùm aliter habet pater quæ ha-
bet quàm filius. Quòd si quis iã hic obiiciat: Si re-
lationes in diuinis idem sunt secundùm rẽ cum di-
D uina essentia, ergo secundũ rem ab inuicem non
distinguũtur, quia, vt habet regula Dialecticorum,
quæcũq́; sunt eadem vni tertio, sunt eadẽ inter se.
Vnde sic licebit argumẽtari ĩ tertia figura: Diuina
essentia est paternitas, & diuina essẽtia est filiatio:
ergo paternitas est filiatio. Dicẽdũ imprimis, q̃, vt
mox citatum est ex Didymo, in hac materia pro-
cul abesse debent Dialecticorum tendiculæ, quo-
rum regulæ cũ desumptę sint ab iis quæ in creatu-
ris eueniunt, nõ spectant ad ea quæ sunt diuinita-
tis. Deinde etiã secundùm philosophum ea regu-
la quandoq́; in his quæ ad creaturas pertinent ex-
ceptionẽ patitur. In tertio enim Physicorũ dicit,
E quòd quæcunque sunt eadem vni & eidẽ, sunt ea-
dem sibiinuicem, in his quæ sunt idem re & ratio-
ne, nõ autem in his quæ differunt ratione. Vnde il-
lo loco dicit, licet actio sit idem motui, similiter &
passio, non tamen sequi actionem & passionem es-
se idem, quia in actione importatur respect⁹, vt à
quo est motus in mobili: in passione verò, vt q̃ est
ab alio. Ita similiter licet paternitas sit idẽ secun-
dùm rem cum essentia diuina, & similiter filiatio,
tamen hæc duo in suis propriis rationibus impor-
tant relationes oppositas, quare distinguuntur ab
inuicẽ. Vide Diuũ Thomã prima parte quæst. 28.

MODICVM, ETIAM NON VIDEBITIS ME, ET ITERVM MODICVM.] Post con-
solatoriam spiritus promissionem rursum sermo-
nem

nē ingerit de suo discessu, aliamque cōsolationis
rationem adfert, promittēdo eis suum ad ipsos re
ditum. Idētidem enim Domin⁹ modo inculcauit
eis de suo discessu, quamuis hinc sciret animos eo
rum dolore repleri, quò eos ad ferendum fortiter
suum discessum assuefaceret. Qui em̄ audiēdo id
animo assiduè voluntabant, rem ipsam postmodū
æquiore animo laturos credibile erat. Addit tamē
etiā semper aliquam consolationis rationem, eas
dem cōsolandi rationes frequenter repetendo, vt
eorum mitigaret dolorem, & spem roboraret. Cæ-
terùm dictio, *modicū*, bis hic posita dupliciter intel
ligitur. Sunt enim qui intelligunt significari tem-
pus quo futurum est quod sequitur *non videbitis*
& videbitis, vt sit sensus, modicum tēpus erit quo
non videbitis me, triduum scilicet illud quo iace-
bo in sepulcro, & iterum erit modicum tempus
quo videbitis me, 40. scilicet dies qui erunt in-
ter resurrectionem & ascensionem. Cui ītelligen
tiæ bene cōuenit quod ꝓ ratione subucitur; *quia*
vado ad patrem. Ideo enim nō diu, sed modico tem
pore eum Apostoli post resurrectionem erant vi-
suri, quia iturus erat ad patrem. Sunt qui aliter
intelligunt significari tempus post quod futurum
est quod sequitur, *non videbitis & videbitis*, vt sit sen
sus: modicum tempus est, post quod non videbitis
me, & post illud modicum tempus, erit rursum
modicum tempus post quod videbitis me, hoc est
post breue tempus non videbitis me, & iterum
post breue tēpus videbitis me. Breue enim resta-
bat tempus ante mortem ipsius, per quam subtra
hendus erat ab oculis eorum reconditus in sepul
cro: sed rursum breue erat tempus, triduum scili-
cet, post quod per resurrectionem eis erat redden
dus. Atque in hunc modum accipiēdum esse hūc
locum, patet ex eo quòd in hunc sensum superius
aliquoties posita est dictio, *modicum*, vt cùm dixit:
Adhuc modicum, & mundus me iā nō videt. Non enim
significatur mundum modico tempore nō visurū
illum, sed quòd post modicum tēpus non sit illū
visurus amplius. Huic tamen intelligētiæ in præ-
senti loco obstare videtur quod sequitur pro ra-
tione subiunctū; *quia vado ad patrē*. Non enim con
uenienter videtur dici: Ideo me post modicum
rursum videbitis, quia vado ad patrem, cùm abit⁹
ad patrē potius sit causa cur illum nō sint visuri.
Sed dicendum, partem hanc; *quia ad patrem vado*,
referendam esse ad vtrunq; præcedens; *modicum &*
non videbitis: & iterum modicum, & videbitis me. In a-
bitu enim ad patrem includitur & mysteriū mor
tis & mysterium resurrectionis, q̇a ire ad patrem,
erat per mortem transire ad immortalitatem.
Quia ergo Christus tunc sic abibat ad patrem,
ideo post modicum illum nō erāt visuri, quia in-
stabat eius mors: & rursum post modicum erant
visuri, quia à morte instabat ipsius resurrectio.
Itaq; instare iā & adesse tempus significat Domi
nus, quo implebitur quod supra aliquoties dixit
apertè apud Matthæum & Lucam, de sua morte
& secutura mox resurrectione: sed obscurius mo
dò locutus est, tum vt mœstos satis discipulos mi
nus cōsternaret: tum vt eos præ mœstitia silentes
ad interrogandum prouocaret. Sciendum tamen,
quòd totus hic locus ab illo, *Modicum, & non vide-*
bitis me, vsq; ad illud: *Et in illo die me nō interrogabitis*
quicquam; dupliciter tractatur à D. August. & ab
aliis. Altero modo, vt tēpus quo se Christus dicit
non videndum, & quo suos dicit contristandos,
A mundum autem gauisurum, intelligatur tempus
passionis, mortis & sepulturæ illius: tempus verò
quo se dicit rursum vidēdum, & suorū tristitiam
cōuertendam in gaudium sempiternum, intelliga
tur tempus à resurrectione ipsius. Secūdùm quam
intelligentiā totus hic locus propriè & solū perti
net ad Apostolos, sicut & alia pleraq; quę in hoc
dicūtur sermōe. Altero modo, vt tēpus luctus, in-
telligatur totū tempus præsentis seculi: tempus
verò gaudij, tempus futuri seculi, in quo ab oculis
iustorum q̄ in hoc nunc lugent seculo & affligun
tur, Deus omnem absterget lacrymam. Secūdùm
quam intelligentiā totus hic locus nō ad Aposto
los tantum, sed ad vniuersos ptinet fideles, ꝓinde
ea huius loci tractatio magis cōuenit, cùm hic lo
cus corā populo tractandus est, quando pro euan
B gelio legitur in officio ecclesiastico Dominicę ter-
tiæ post Pascha. Existimat autē D. Augustin⁹ hanc
posteriorem tractationē esse magis germanam, &
verbis Domini magis conuenientem, tum quia in
fine dicitur: *In illo die me non interrogabitis quicquam*;
quod nō videtur quadrare in tempus resurrectio
nis, quia in illo leguntur Apostoli quędam interro
gasse Dominum: tum quia hic in principio dici-
tur, *Modicū, & iam non videbitis me*; vbi, iam, idem est
quòd amplius. vnde significatur Christū non am-
plius videndum ab Apostolis, quod maximè im-
pletum est per ipsius ascensionem de qua subiici
C tur, *quia vado ad patrē*; quam partem proinde vult
tātùm referēdam esse ad illud, *Modicū, & iā non vi-*
debitis me; non autem ad illud quod proximè præ-
cedit; *& iterum modicum, & videbitis me*. eundo enim
ad patrem facturus erat Dominus, vt eum ampli⁹
nō viderent in terris Apostoli. Itaque hunc intelli
git præsentis loci sensum: post modicum tempus,
illud scilicet quod restat vsque ad meam ascensio
nem, nō videbitis me amplius in terris, quia post
modicum tempus ego vado ad patrem, & è terris
ascendam in cœlos. Iternm tamen post modicum
videbitis me, quando scilicet ī fine seculi veniens
ad iudicium omnibus me videndum exhibebo, &
quando vnicuique fidelium à morte apparebo: vt
D secundùm illud modicum intelligatur totum prę
sentis vitæ vel seculi spatium, quod coram Deo &
in cōparatione æternitatis minimum est. Verùm
sicut coactè illa ratio, *quia vado ad patrem*; tātū re-
fertur ad illud, *modicum, & non videbitis me*; & non
etiam ad illud, quod tamen immediatè præcedit,
& iterum modicum, & videbitis me: ita etiam per mo
dicum & iterum modicum magis est probabile
Dominum significasse breue illud tempus quod
ante suam iā supererat mortem, & rursum breue
illud tempus quod à morte restabat vsque ad re-
surrectionē, ac similiter magis est probabile se-
E quentia magis intelligenda de tristitia Apostolo-
rum ob mortem sui Domini, & eorundem lætitia
ob illius resurrectionē. Dicit enim: *Et vos igitur nūc*
quidē tristitiā habetis, iterū autē videbo vos, & gaudebit
cor vestrum. Itaque prior totius hui⁹ loci tractatio
simplicior est, & præcipuæ aut primæ intentioni
Domini conuenientior. Ita tamen Dominus in se
quentibus suum temperauit sermonem, vt quod
dixit pro mitigatione præsentis ob suam mortem
tristitiæ in Apostolis, etiam ipsis omnibusque fi-
delibus valeret pro mitigatione malorum om-
nium & afflictionum quę in hac vita erāt perpes-
suri, quorum malorum principium quoddā fuit,
planctus ille & dolor, quem Apostoli de Domi-

ni crucifixione & morte cõceperunt: sicut gaudij sempiterni, quod in cœlis manet iustos post huius mũdi afflictiones, initium quoddam & typus fuit Apostolorum gaudium de Christi resurrectione conceptum: quare etiam posterior illa totius huius loci tractatio non est aliena ab intentione Domini, sed per accõmodationem intentioni ipsius conuenientem etiam illa hic rectè adhibetur ad fidelium ędificationẽ & instructionẽ, propter quod etiam eam in sequentibus secundo loco prosequimur. Quomodo autem priori illi tractationi, quã diximus simpliciorem esse, non obstet ea quæ Augustinum mouit sententia in fine subiuncta: *In illo die me non interrogabitis quicquã*, patebit in explicatione illius sententiæ. Nõ obstat etiã quod dicitur *Iam* (id est, amplius) *nõ videbitis me*, quia dictio, *Iam*, hoc loco non est in Græcis, sicut nec apud nos, cùm in sequẽtibus hęc Christi verba repetuntur, semel in persona Apostolorum, & secũdò in persona Christi. Tãtum est, *modicũ, & non videbitis me*; & omnino verisimile est dictionem, *Iam*, hoc loco assertptam ex illo quod paulo ante præcessit: *De iustitia verò, quia ad patrẽ vado & iam non videbitis me.* Omnibus tamen maturius perpensis, visa est mihi postea explicatio D. Augustini esse probabilior, eo quòd cum in hoc sermone aliàs Dominus dicit se nõ videndum, significet eam absentiam quæ post ascensionem futura erat: & cum se videndum rursum dicit, eam visionem significet quæ in fine seculi futura est, vt patet ex superioribus locis.

DIXERVNT ERGO EX DISCIPVLIS EIVS AD INVICEM: QVID EST HOC QVOD DICIT, &c.] Cùm superius Dominus aliquando mortem suam & resurrectionem Apostolis apertè & sine omni parabola prædixisset, illi, teste Luca, nihil eorum intellexerunt: mirum itaq; esse nõ debet, eos etiam modò nõ intellexisse hæc quæ de instãte sua morte & resurrectione dixit parabolicè. Cæterùm peculiaris etiam ratio cur hæc Domini verba nõ intellexerunt, fuit, vel quia non putauerũt tam vicinum esse tempus abitus Domini: vnde Euangelista dicit peculiariter hoc eos torsisse, quod Dominus dixit *modicũ*: vel etiam quia verbis domini cõtrarietas quędam videbatur inesse, eo quòd post modicum se diceret non videndum, & videndum, & quia se dicit videndum & tamen abire ad patrẽ, quasi dicerent, inquit Chrysostomus, Si te videbimus, quomodo abis? si autẽ abis, quomodo te videbimus? Porro vt Apostolorũ agnit ruditatem, quòd ea bis quæ frequenter Dominus eis dixerat de morte sua & resurrectione, nõ intellexerint præsentem sermonem, sed tolerãdam planè ruditatẽ, pro illo tempore quo eos mœstitia totos occupauit, & rerum inopinatarũ immanifestatio, necessariã attulit verborũ obscuritatem: ita mutua illorum de intelligentia sermonis inquisitio declarat quantum in eis fuerit discendi studium, quãtúque apud eos prę reuerẽtia erga Dominum fuerit etiã non intellectus sermo. Non enim despondent animum, non abeunt indignabundi, non rident nõ intellectum sermonem, sed nec eundem veluti otiosum aut intellectum prætereunt: verùm credẽtes grande aliquod subesse mysterium, & ignorãtiam suam confiteri non erubescentes, præ discendi auiditate inter se cõferunt, disquirunt, disputãt, quod sanè ingenuorum discipulorum est ingenium. Cõtra verò præ ignauia quidã verbum auditum nec satis intellectum vento tradunt. Alij præ fastu &

A superbia ea quæ nesciunt se scire simulãt, ne ignari videantur. In quos dictum est illud Satyricum: *Turba tis, nescisse fateri.* Sunt insuper qui quicquid non intelligunt, aut quicquid eorum nõ respõdet opinionibus, fortiter mox reijciunt & irrident, quemadmodũ sæpe Iudæi verba Domini audientes, vt illi qui dixerunt in Capharnaum, Durus est hic sermo, & quis poterit eum audire? At hi omnes vt ab ingenio discipulorum longe absunt, ita procul sunt a cœlestis sapientiæ participatione.

COGNOVIT AVTEM IESVS, QVIA VOLEBANT EVM INTERROGARE, &c.] Cùm ex discipulorum inter se collatione, sed magis suo spiritu cognosceret Dominus quòd cuperent eum

B interrogare, suo more interrogationem quam reuerentia aut verecundia retrahebat, præuenit pręoccupatque: adeo est ad docendum promptus pastor & magister optimus. De sapiẽtia enim dictũ est: Præoccupat eos qui se concupiscunt, vt prior se illis ostendat. Nõ tamẽ planè explicauit eorum, de quibus dubitabant discipuli, verborum intellectum, sed etiam hic suo more nouam subiunxit adiectionem, qua quod dixit firmius asseuerauit, & ea qua intelligendum reliquit quod dixit; *nõ videbitis & videbitis*. Nam quod dixit: *modicum & iterũ modicum*; nunc non explicat, quod res ipsa mox esset illis declaratura, cũ post aliquot horas ab illis esset separandus & occidendus, quando videntes impletum quod dixit; *modicum, & videbitis me*; expectare etiam meritò debebãt implendum quod

C sequitur; *& iterũ modicũ, & videbitis me*. Nouit magister quæ & quantum discipulis commodè traderet, nec tam et adeo fuit curæ vt quęcunque diceret intelligerent, quàm vt præsentem eorum tristitiam & crucis scandalum imminueret. *Amẽ amẽ*, inquit, *dico vobis*, &c. quasi dicat: Quod dixi verissimum est, & ea bis quæ modò dicam vtcunque intelligere potestis. Ecce iam adest tempus quo præ nimio mœrore vos plorabitis & flebitis, ob ademptam scilicet hanc meam vobiscum consuetudinem, & crucis ignominiam mihi irrogatam: contrà mundus me capto & occiso tanquam victor, suique voti compos effectus, gaudebit, gestiet, & exultabit, sed breui commutabũtur rerum vices:

D vestra enim tristitia vertatur in gaudium, cùm me videbitis à morte redivivum, & cõtrà mundi gaudium vertetur in mœrorem. Discruciabit enĩ eum & cõturbabit mea resurrectio, sicuti vos gaudio afficiet. Apertè autẽ tantũ dicit, tristitiã discipulorum vertendam ĩ gaudium, nõ autem mundi gaudium vertẽdum in tristitiam, quia illud dicere sufficiebat ad cõsolationem discipulorum, ob quam hęc dicuntur. Implicitè tamen etiã significat mundi gaudium immutandum. Si enim discipulis plorantibus mũdus erat gauisurus, & id quod discipulis fuit mœroris causa, mũdo futurũ erat causa lętitiæ,

E necessariò etiam ecõtrà, discipulorũ mœroris mutatio in gaudium, mundi gaudiũ in mœrorem erat vertendũ. Cæterũ, vt priùs cœpimus dicere, sic Dominus hunc suum temperauit sermonẽ, vt per eum non tantùm Apostoli munirentur cõtra instantem ipsis tũc mœrorem, sed & ipsi & tota fidelium ecclesia contra omnes pręsentis vitę afflictiones & angustias. Itaque hac sententia totũ Ecclesiæ & omnium gestorũ statũ pulchrè delineat Christus sapientia patris, nempe quòd eorum sit vt mundanis hominibus gaudentibus de eorũ oppressione, ac de bonis pręsẽtis vitę, ipsi lugeãt, afflictio-

A afflictiones ferãt, seseq; voluptatibus præsentibus subtrahãt, hoc ipso se cõsolantes, quòd eorum tristitia mox sit vertenda in gaudium, quod non solùm fit post hanc vitam, quando tamẽ id fit certissimè & perfectissimè, sed etiam frequenter in hac vita, in qua subinde Deus iustis cõcedit ab impiorum oppressione refrigerium, quemadmodũ Ecclesiæ suæ frequẽter post grauissimas tyrãnorum & hæreticorum persecutiones cõcessit trãquillam pacẽ cum summo Ecclesiæ gaudio, summoq; impiorum mœrore. Psal. 29. Huc facit quod dicitur: Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. B Et Isaias: Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. Isaiæ 54. Matt. 5. Et: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

MVLIER CVM PARIT, TRISTITIAM HABET, QVIA VENIT HORA EIVS: CVM AVTEM PEPERERIT PVERVM, IAM NON MEMINIT PRESSVRÆ, &c.] Prædictum gaudij post mœrorẽ successum declarat per vulgare ac certissimum exẽplum, quod tamẽ non simpliciter ad hoc valet, vt promissum successum gaudij post mœrorem ostendat & credibiliorem faciat, sed etiam ob alia optimè deseruit proposito. Et primùm ad designandum illud, quòd quemadmodum mulieris iam parientis magnus quidẽ, C sed breuis est dolor, quique mox conuertitur & in maximam lætitiam, & in solidam atque diuturnã: ita etiam Apostolorum animi grauissimo dolore ob Domini sui mortem detinendi erant, sed dolore breui, & qui & in summam & in perpetuam mutãdus esset lætitiam. Ob magnitudinem enim doloris in parturientibus, sæpissime etiã prophetæ huiusmodi vtuntur similitudine, vehementem alicuius dolorem vel afflictionem significare volentes, vt cùm dicitur: ibi dolores vt parturientis. Psal. 48. Isaiæ 13. Et: Torsiones & dolores tenebunt eos, quasi parturiens dolebunt. Itidem aliis locis scripturæ. Breuitatem autem doloris in parturientibus indicat Dominus, cùm dicit; *tristitiam habet, quoniam venit hora eius*, vt scilicet pariat. Similiter magnitudinem D gaudij, quod in eis succedit grauissimo dolori, indicat cùm dicit: *Iam non meminit pressuræ*. Magnam enim oportet esse voluptatem, quæ tãtum & tam recentem dolorem non solùm mitiget, & tollat, sed etiã subitò eius tollat memoriam. Notat autẽ Augustinus dictum, *cùm peperit puerum*, quòd maior sit lætitia ex nato masculo quàm fœmella: sed Græcis est τὸ παιδίον, quod vtrique sexui est commune, sicut & Latinis frequẽter nomẽ, puer. Secundò, & ob id similitudo illa proposito conuenit, vt indicat D. Chrysostomus, quòd sicut illud ipsum quod est in parturiente doloris causa, adfert succedentis lætitiæ materiam: ita res illa vnde dolorem cõcepturi erãt Apostoli, causa erat E futura eius vnde postea erãt gauisuri. Mors enim Christi causa fuit resurrectionis eius, sicut partus causa est eius qui in lucem editur hominis. Iam & ideo illud exẽplũ huic loco optimè quadrat, quòd Colos. 1. Christus per mortẽ quasi per quẽdam vterum genitus & solutis doloribus mortis, natus sit nouus homo in mũdum, propter quod primogenitus dicitur ex mortuis, & in resurrectione interpretatur Paulus impletũ illud Psalmi: Filius meus es tu, ego Psal. 2. hodie genui te. Act. 13. Significatur ergo mœrorẽ Apostolorum fore veluti de doloribus partus nouæ prolis, eorúmque lætitiam fore de noua noui hominis generatione ac natiuitate: ideoq; notat Diuus Chrysostomus dictum esse potiùs, quia na-

A tus est homo in mundũ, quã quia natus est sibi filius, quòd sic magis conueniret significando mysterio. Certè ob prædictas rationes primitiua Ecclesia ex Apostolorũ potissimũ collecta collegio, Apoc. 12. etiam vocatur mulier, quæ in vtero habens clamabat parturiens, & cruciabatur vt pareret, & peperit filiũ masculũ, qui raptus est ad Deũ, & ad thronum eius. Illo enim loco partus filij masculi, qui proculdubio est Christus, magis videtur referendus ad resurrectionem Christi, quàm ad natiuitatem eius ex vtero virginis Mariæ, quia cum B dolore & cruciatu suo & fideliũ Apostolorũ peruenit Christus ad resurrectionem, & post eã generationẽ mox raptus est ad Deũ. Applicat autem Dominus allatum exemplum suo proposito simpliciter, dicens: Et vos igitur nũc quidem ob meũ abitum & passionem, tristitiã habetis, verùm rursum ego vos mox videbo resuscitatus, & tum mœrore omni pulso, gaudebit cor vestrũ in me, & de me, nec gaudebit momẽtaneo & breui gaudio, sed perpetuo. Non enim, vt modò, vestrum in me gaudiũ tunc tolletur, sed gaudium illud nemo tollet à vobis, quòd certò eritis persuasi me semper in bonũ vestrũ viuere. Rom. 6. Christus enim resurgẽs a mortuis, iam nõ moritur. mors illi vltra non dominabitur. C Atque hæc quidem literalis est huius loci tractatio. Cæterùm quatenus hic locus per accõmodationem etiã ad vniuersos extenditur iustos & totam fidelium Ecclesiam, probè etiã huic loco conuenit exẽplum parturientis mulieris. Singuli enim iusti & tota fidelium Ecclesia, similes sunt mulieri parturiẽti. In præsenti enim seculo tẽpus est partus bonorum operum, tẽpus est vt Ecclesia multos Deo filios progignat. Cui partui dum insistũt iusti, graues patiuntur à carne & à mũdo dolores & afflictiones, verùm nõ solùm post dolores istos momentaneos, sed etiam per illos succedet in vita æterna gaudium & maximum & sempiternũ, quo vnusquisque se gaudebit per illos dolores natum in regnum cœlorũ, aut etiã alios per ipsum natos in nouum illum mũdum. Nec enim, inquit Beda, D nouum debet videri, si natus dicatur qui ex hac vita migrauerit. Sicut enim cõsuerè nasci dicitur, cũ quis de vtero matris procedens in hanc lucem ingreditur, & particeps fit huius vitæ: ita potest natus appellari, qui solutus à vinculis carnis ad lucẽ æternã sublimatur, & cœlestis fit particeps vitæ, vnde sanctorũ solẽnia nõ funebria, sed natalia vocãtur. Est autẽ sanctorum gaudium simile gaudio puerperæ: quæ nõ meminit amplius pressuræ quia nihil in eis remanet mœroris præsentis & malorũ: qui ad cœlestem trãsferũtur fœlicitatem, non eos contristat malorum memoria, sed inde potius voluptatem concipiunt. Et illis ergo omnibus nunc dicitur: Vos quidẽ nũc tristamini, quoniam abla- E tus est à vobis spõsus, & ab illo in doloribus & laboribus multis derelicti. Iterũ autem videbo vos in nouissimo die, & tunc ex contẽplatione præsentiæ meæ gaudebit cor vestrũ in æternũ. Adimplebis, inquit Psalmista, me lætitia cũ vultu tuo, delectationes in dextera tua vsq; in finem. Psal. 15. Dicit autem potius, *iterũ videbo vos*, quàm, iterum videbitis me; vt à sui ipsius exhibitione & manifestatione intelligeretur pendere quòd eũ rursum fideles essent visuri. Neque enim Apostoli post resurrectionem Christũ potuissent videre, nisi se illis videndũ exhibuisset: ac similiter est de iustis respectu futuræ visionis Christi. Iã & alia ratione illud, *videbo vos*, Christi insinuat benignitatẽ, ne putari posset ip-

ſum jam ad ſublimiorem tráſlatum conditionem, A
dedignatiitum aſpicere ſuos,quemadmodum ferè
in hominibus accidere ſolet.Reliquum eſt vt hinc
diſcamus, tépus præſentis vitæ eſſe tépus luctus,
ſed luctum hunc momẽtaneum eſſe,&ſortiter no
bis tolerandum,ſi cõſideremus gaudium vitæ fu-
turæ,quod proculdubio æternum & maximũ ob-
tinget lugentibus in præſenti ſeculo,quemadmo-
dum id infinitæ docent ſcripturæ.

ET IN ILLO DIE ME NON INTERROGABITIS QVICQVAM.] Diuus Augu
ſtinus legit *rogabitis*,& notat verbum hoc ſignifi-
care duo,petere ſcilicet & interrogare,ſicut & ver
bum Græcum huic correſpondens ἐρωτᾶν.Nã hoc
Interpres poſtea vertit pro rogare,id eſt, poſtula-
re.Nõ dico vobis quia ego rogabo patrem.Præſen B
ti autem loco magis cõuenit verbum illud accipi
pro interrogare quẽadmodũ vertit noſter inter-
pres,quia Dominus iſtud videtur ſubiecisse in cõ
ſolationẽ Apoſtolorum,de quibus ſtatim dictum
eſt quòd volebant eum interrogare. Ne ergo eos
cruciaret quòd pleraq; adhuc in verbis ipſius nõ
intelligerẽt, ac pergerẽt interrogare quæ tunc in-
telligere non poterant,promittit venturum tem-
pus quo omnia edocti & cognoſcentes non opus
habebunt quicquã interrogarẽ ipſum.Cæterũ ſiue
legatur,*interrogabitis*, ſiue *rogabitis*, pro poſtulabi-
tis,quæſtio ſemper eſt de veritate huius ſentẽtiæ,
ſi per hoc quod dicitur,*In illo die*,intelligatur tem-
pus à reſurrectione,quia in illo & leguntur Apo- C
ſtoli quædã interrogaſſe Dominũ.(Petrus enim de
Ioãne interrogauit:Domine hic autẽ quid ; & A-
poſtoli omnes:Domine,inquiunt,ſi in tẽpore hoc
reſtitues regnum Iſrael;) & certum eſt eoſdẽ mul
ta petiſſe à Domino iam in cœlos aſſumptò.Itaq;
hac motus ratione D.Auguſtinus,vt priùs eſt di-
ctũ,putat per illum diem hic deſignari tempus fo-
turæ vitæ,& in illo tempore implenda quæ præce
dunt de triſtitia mutanda in gaudium per viſionẽ
Domini:ſicut & quod in capite Ioannis 14.Domi
nus dicit:Non relinquam vos orphanos, veniam
ad vos,&c. In illo die cognoſcetis quia ego in pa-
tre;putat potius referendum ad tempus vitæ futu
ræ,quàm ad tempus poſt reſurrectionem.Verùm
intelligẽdo ea quæ præcedunt impleta in Apoſto-
lis poſt reſurrectionem,qui eſt,vt diximus,ſimpli D
cior intellectus,vt cùm dicitur:*In illo die*, deſigne-
tur tempus à reſurrectione,dicendum id quod hic
dicit Dominus ex parte quidem impletũ ante Do
mini aſcẽſionẽ,perfectè verò poſt ſpiritus miſſio-
nẽ,ſicut & illud:In illo die cognoſcetis,quia ego in
patre, &c. Poſt reſurrectionem enim,quia Chri-
ſtus aperuit eis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas,
nũ ita habebũt opus de his interrogare ipſũ, quæ
modò non intellexerunt, & de quibus eum modò
interrogauerũt,aut interrogare cupiuerũt.Poſt ac
ceptum autẽ ſpiritũ ita ab eo edocti ſunt omnem E
veritatem,vt corporalem Chriſti præſentiã ad di-
ſcendum aliqua,non requirerent.Senſus eſt ergo:
In illo die, hoc eſt, in illo tempore, cùm me vos re-
uiſente cor veſtrum gaudebit,& gaudium veſtrum
per ſuperuenientem ſpiritum fuerit cõfirmatum,
non vt modò interrogabitis me quicquam,edocti
nimirum omnia partim à me,ſed plenius à ſpiritu
de quo vobis dixi quòd docebit vos omnia, & de-
ducet in omnem veritatem. Itaq; cùm dicitur : *In
illo die*,demonſtratur tempus à reſurrectione , ſed
potiſſimum illud quod fuit poſt acceptum ſpiritũ:

A ſicut & cùm dicitur poſtea:In illo die, in nomine
meo petetis.

AMEN AMEN DICO VOBIS, SI QVID PETIERITIS PATREM IN NOMINE,
&c.Superiori ſentẽtia ad conſolationem ſuorum
Apoſtolorũ promiſit eis omnium poſt ſuum redi
tum cognitionem:nunc verò etiam omnium quæ
petent impetrationem,quod iã quartò in ſermo-
ne apud Ioannem eis promittit, identidem in nar
ratione malorum quæ Apoſtolis erant obuentura
eadem inculcans, cõfirmãdorum animorum gra-
tia:Solita autem ſua aſſeueratione hãc promiſſio-
nem ſuã confirmat,quòd vt maximè hæc promiſ-
ſio faciat ad fidelium cõſolationem,ita ægrè diffi-
dentia humanæ mentis induci poſſit vt ei credat.
B Cæterũ quoniã hæc Domini promiſſio videri poſ-
ſet in multis inefficax eſſe & inanis,eo quod plerique
multa petãt patrẽ in nomine filij, nec tamẽ impe-
trẽt,primùm obſeruãdũ quibus iſtud ſit dictũ.A-
poſtolis nimirũ, & in illis his qui illis eſſent ſimi-
les.De Apoſtolis antẽ poſtea dicit Dominus ideo
eos à patre facilè quæ petẽt impetraturos,quia pa
ter eos amaret,eo quod ipſi filium amarẽt , & crede-
rẽt in eum. Qui ergo hac in parte ſimiles ſunt A-
poſtolis,ad eos hæc pertinet promiſſio,nõ autem
ad eos qui Chriſtum auerſantur. Vnde propheta: *Pſa.144.*
Voluntatẽ,inquit,timẽtium ſe faciet, & depreca-
tionẽ eorum exaudiet.Secundò obſeruãdũ, quòd
dicatur.*ſi petieritis*.Petere autem eſt deſiderare , &
C deſiderium actus eſt non oris,ſed animi & volun
tatis.Non orant ergo, nec petunt patrem qui ore
tantum preces pronunciant,& non etiã ex animo
id quod ore petunt,deſiderãt,ſuum deſiderium e-
leuatione animi in Deum & ardore declarando.
Quales ſimiles ſunt his de quibus dicit Dominus *Matt 15*
apud Iſaiã:Populus hic labiis me honorat,cor au-
tem eorũ lõgè eſt à me.Obſeruãdum tertiò,quòd
dicatur: *ſi petieritis in nomine meo.* Eſt autem petere *Iſaie 29*
in nomine Chriſti,vt priùs dictum eſt,petere cum
inuocatione nominis Chriſti,hoc eſt,potentiæ &
meritorum eius,hoc eſt,poſtulare aliquid ſibi con
cedi per ipſius potentiã aut propter ipſius meri-
ta.Et cùm Dominus dicit : *Si quid petieritis in nomi-
ne meo hoc faciam*,quod bis dixit in præcedẽti apud
Ioannem ſermone,petere in nomine Chriſti , vi-
D detur eſſe poſtulare aliquid inuocãdo potentiã &
virtutem ipſius,quia ſequitur,*hoc faciam*,vt ſic di-
ctum ſit,*ſi petieritis in nomine meo*,quomodo prophe
ta petiit in nomine Dñi.dicens : Deus in nomine *Pſal. 53.*
tuo ſaluũ me fac,& in virtute tua iudica me.Cùm
verò dicit,*ſi petieritis patrem in nomine meo , dabit vo-
bis*, quod itidem bis dicit in hoc ſermone , petere
in nomine Chriſti videretur eſſe,poſtulare aliquid
propter ipſius merita,vt hoc ſit petere in nomine
Chriſti,cùm dicimus cum propheta:Propter Da- *Pſal.131.*
uid ſeruum tuum nõ auertas faciẽ Chriſti tui. &,
E protector noſter aſpice Deus,& reſpice in faciem
Chriſti tui.Quibus locis ſancti patres intelligunt
nos poſtulare,vt propter Chriſtũ & intuitu merito *Pſal. 83.*
rũ eius,pater nos exaudiat:quomodo & Sãctus ille
Frãciſcus,cùm ſacra Euchariſtia in tremendis illis
myſteriis oſtẽdebatur,dicere ſolitus erat:Domine
Deus cœleſtis pater,reſpice in hãc glorioſam Chri
ſti tui faciem,& miſerere mei.Sic enim qui regem
aliquid orat in nomine alterius,precatur vt illius
intuitu & propter illum ſibi gratum , cõcedat quod
petitur.Sciẽdum tamẽ quòd Eccleſia nonnum hoc
loco precandi modum edocta, nempe in nomine

Chriſti

Chriſti in ſuis ad patrem precationibus adiungit A
in fine, per Dominũ noſtrũ Ieſum Chriſtum filiũ
tuum. Non dicit, propter Dominum noſtrum, ſed
Per Dominum noſtrum, idq; ob id rectè, ne intel-
ligeremus Chriſtum in his quæ à patre accipimus
tãtum cõcurrere tanquã eum qui meruit, ſed etiã
tãquam eum per quem omnia pater præſtat, ſicut
per eum fecit & ſecula, & omnia quæ ſunt in mun
do. Itaq; cùm certum ſatis ſit ex hoc loco modum
illum precandi ſumpſiſſe Eccleſiam, pater etiam
quid ſecundùm Eccleſiæ intellectum ſit, petere pa
trẽ in nomine Chriſti, nimirum poſtulare aliquid
per illius merita, & per illius virtutem atq; poten B
tiam patri æqualem, aut, vt vno dicam verbo, po-
ſtulare aliquid per illum tãquam mediatorem in-
ter Deum & homines. Mediator enim non eſt, niſi
quatenus Deus ſimul & homo. Plus eſt ergo poſtu
lare per Chriſtum quã propter Chriſtum, cùm pro
pter includatur in præpoſitione per, nõ autẽ ecõ-
tra. Sed vt ad propoſitum redeamus, ideo aliqui
Deum inuocantes non exandiuntur, quia non pe
tunt in nomine Chriſti: quales ſunt nõ ſolùm Tur
cæ & Iudæi, ſed etiã qui in ſuis precationibus ni-
tuntur propriis meritis, & nõ potiſſimum atq; ad-
eo ſolùm meritis Chriſti. Nõ tamen peccat hac in
parte Eccleſia, dum propter ſanctorum merita pre
catur exaudiri, quia illorũ merita ſcit eſſe nulla ni
ſi propter merita Chriſti, ſcitq; eorũ merita, Chri C
ſti eſſe merita cuius ſunt mẽbra: proinde etiã tunc
orat in nomine Chriſti, cùm propter ſanctorum
merita precatur exaudiri, & quæ propter illorum
merita precatur, orat ſibi concedi per Chriſtũ, de-
clarans ſe Chriſti meritis potiſſimum niti, & ſan-
ctorũ merita nõ eſſe efficacia niſi per Chriſtũ. Di
citur enim in canone; quorum meritis precibuſq;
concedas, vt in omnibus protectionis tuæ munia-
mur auxilio, per Chriſtũ Dominum noſtrũ. Quar
tò etiam illud dicendum pro abſoluta huius pro-
miſſionis veritate oſtendenda, in hac promiſſione
ſubaudiẽdum aliquid quod in omnibus ſimilibus
ſententiis eſt intelligendum, nempe ſi rectè & de
bitè petieritis aliquid in nomine meo. Nã, vt dictũ
eſt circa illud Matth. Omnis qui petit accipit, &c. D
Mat. 7. ſicut in ſententiis quibus aliquid promittitur fa-
ciẽtibus quippiam, ſemper intelligitur, ſi modò id
rectè fecerint. Vnde dicitur Sapien. ſexto, Qui cu-
ſtodierint iuſtitiam iuſtè, iuſtificabuntur; ita in
ſentẽtiis quibus promittitur orãtibus exauditio,
Iacobi. 3. intelligendum, ſi rectè petãt. Hanc enim conditio
nem intelligendã inſinuauit Iacobus, dicẽs: Petitis
& nõ accipitis, eo quòd malè petatis. Iam non re-
ctè petunt qui non pro magnitudine eius quem
petunt, & rei quã petunt ardenter, inſtanter & re-
uerenter petunt, quique nõ cum firma petunt fi-
ducia. Nõ rectè petunt in nomine Chriſti, qui in-
digna petunt nomine Chriſti, qui præſentia bona
aut malorũ præſentiũ depulſionẽ precãtur abſo-
lutè, & nõ ſub conditione ordinis ad Dei gloriam E
aut propriam ſalutem, qui denique rectã in Chri-
ſtum fidem nõ habent. Cùm enim Chriſtus ſalua
tor mundi ſit à Deo datus, nõ rectè à Deo in illius
petitur nomine, quicquid cõtra rationẽ petitur ſa
Rom. 10. lutis: cumq; nemo inuocare poſſit nomẽ Domini,
teſte Paulo, niſi credat in illũ, nemo etiã rectè po-
teſt petere in nomine Domini, niſi rectè credat in
illum. Imò ſecundum Auguſtinum vtriq; horum,
qui ſcilicet aut petunt aliquid contra vel præter ra
tionem ſalutis, aut nõ rectam habẽt in Chriſtũ fi-

A dem, abſolutè non petunt in nomine Chriſti. Tra
ctatu enim 73. circa illud: Quodcunque petieritis
in nomine meo, hoc faciã. Quodcũque, inquit, pe-
timus aduerſus vtilitatẽ ſalutis, nõ petimus in no
mine ſaluatoris. Tractatu vero 102. circa ſententiã
præſentis loci: Qui, inquit, hoc ſentit de Chriſto,
quod non eſt de vnico Dei filio ſentiendum, nõ pe
tit in eius nomine, etiãſi non taceat in eo literis ac
ſyllabis Chriſtum, quoniam in eius nomine petit,
quem cogitat cùm petit. Idem Aug. notat, quòd
cùm dicitur, *ſi quid petieritis*, rectè intelligi poſſit, vt
hoc quod ait, *ſi quid*, nõ quodlibet intelligatur, ſed
B aliquid quod in beatæ vitæ comparatione non ſit
nihil: quæ tamen annotatio parum conuenit Græ
cæ lectioni, quæ non habet hoc loco, ſi quid petie-
ritis, ſed, *quæcunq; petieritis*. Iã & illud facit pro ab-
ſoluta huius promiſſionis veritate oſtendenda,
quod Diuus Aug. admonet illis verbis, *dabit vobis*,
ea ſignificata beneficia, quæ ad eos qui petũt pro-
priè pertinent. Nam alioqui ſancti pro aliis oran-
tes, ſiue amicis, ſiue inimicis, nõ ſemper exaudiun
tur, quia illi indigni ſunt qui accipiãt quod eis ſan
cti precantur. Exaudiuntur autem omnes ſancti
pro ſeipſis orantes, dum rectè quid ſibi petunt in
nomine Chriſti. Non eſt tamen veriſimile Domi-
num hac ſententia tãtũ voluiſſe ſignificare eas iu-
ſtorũ exaudiendas preces, quibus ſibiipſis aliquid
C precarentur, quia hanc generalem ſententiã ſupra
ſubiecit in cõfirmationem eius quod dixit, creden
tes in ſe etiã facturos ea opera quæ ipſe faciebat,
intelligens ad literã opera miraculorum, quæ vti-
que non ſunt beneficia pertinentia ad eos qui ea
operantur, ſed potius ad alios pro quibus ea petũt
à Deo. Proinde per illud quod ait, *dabit vobis*, ſim-
pliciter videtur ſignificari, Deũ exauditurũ eorũ
preces ſiue quibus bene precantur aliis, ſiue qui-
bus bene precantur ſibi. Rex enim alicui pro alio
licet roganti dicitur dare quod petit, dũ preces il-
lius exaudit, & illius nomine alteri dat quod peti-
tur. Quòd autem iuſti pro aliis orãtes non ſemper
illis impetrant quæ petũt, id nequaquam prouenit
ex orationis inefficacia, ſed ex incapacitate & indi
D gnitate eorum pro quibus precantur. Quãtum er
go eſt ex parte ſua, Deus qui eorũ orationẽ gratã
habet & acceptat, paratuſq; eſt quãtũ in ſe eſt, da
re quæ rogatur, dat ſanctis quæ precãtur pro aliis.
Et alioqui eorũ pro aliis oratio, ipſis eſt ſalutaris
& efficax. Redit enim fructus orationis ipſorũ in
ſinũ ipſorum. Vnde Apoſtolis mandans, vt ingreſ-
ſi domum pacem illi precarẽtur: Et ſi, inquit, fue-
rit ibi filius pacis, requieſcet ſuper illũ pax veſtra:
ſin autem, ad vos reuertetur. Quibus verbis ſatis *Mat. 10.*
docet quomodo Deus iuſtorum pro aliis preces
ſemper exaudiat, & det eis quæ precãtur. Iã & alia
ratione declarari poteſt nihil obſtare huius pro-
miſſionis veritati, quòd ſancti pro aliis orantes
non ſemper illis quæ petunt impetrent. Nam ſi
E ſancti rectè orent, quæ aliis petunt, non eis petunt
concedi, niſi ſub implicita vel explicita conditio-
ne, quatenus ſcilicet eorum ſaluti expedit, aut di-
uina iuſtitia permittit. Magis obſeruandum aliud,
quod etiam circa hæc verba, *dabit vobis*, admonet
Diuus Auguſtinus: Accipit, inquit, quando debet
accipere. Quædam enim non negantur, ſed vt
congruo dentur tempore differuntur. Dat ergo
ſemper iuſtis Deus quæ ſalubriter petunt, quam-
uis non ſemper det quando dari vellent. Et hæc
quidẽ dicta ſufficiant, pro oſtendẽda generalis hu
ius

ius promissionis aut similium veritate.

A VSQVE MODO NON PETISTIS QVICQVAM IN NOMINE MEO,] Ex his quæ circa præcedenté sententiam dixit D. Aug. notat hanc sententiá dupliciter posse intelligi. Primò, vt ideo dicãtur non petisse quicquam in nomine Christi, quia nomen illud hactenus nó cognouerunt, sicut cognoscendum erat. Altero modo, quia in cópasatione rei quá petere debuissent, pro nihilo habédum erat quod petierãt: alioqui enim multa vidétur prius petiisse Apostoli etiá in nomine Christi, quia in eius nomine dæmonia eiecerant, morbos curauerãt. Simplicius tamé fuerit intelligere Dominũ significasse absolutè, Apostolos nihil eatenus petiisse patré in nomine Christi. Etsi enim spiritus immundos eiecerãt, & morbos curauerãt in nomi B ne Christi, nó tamen in nomine Christi túc patré rogabãt, quem hoc nouo orãdi modo precari necdum edocti erãt. Docuit enim priùs suos orare patrem, sed tunc eis nó tradidit hunc orãdi modum qui tradendus ante istud tempus nó fuerat, quando futurum mox erat vt nomen Christi, eiusq; apud patrem vis fidelibus iam manifestaretur.

PETITE ET ACCIPIETIS, VT GAVDIVM VESTRVM SIT PLENVM.] D. Augustinus illud; *vt gaudium vestrum sit plenum*, refert ad verbum, *petite*, & coniunctionem, *vt*, accipit expositiuè, vt significetur hac parte quid velit Dominus nobis esse petédum, & sit sensus: Hoc petite in nomine meo, vt gaudium vestrum sit plenũ, C hoc est, petite gaudij vestri plenitudiné, quæ cótinget in vita futura. Hoc enim est quod ante omnia & maximè est petédum in nomine Christi, & propter quod omnia alia sunt petéda, quæ rectè in illius petuntur nomine. Verùm secundum alios rectius ea pars refertur ad verbum, *accipietis*, vt coniunctio, *vt*, finé denotet, & sit sensus: Petite deinceps patré in nomine meo, & accipietis ab eo quod sic petitis, idq; propterea, vt gaudiũ illud vestrum quod in me & de me gaudere cœpistis, sit plenũ & perfectum, dum per me omniũ vestrorũ votorum efficiemini cópotes, dumq; intelligetis omnipotétiá nominis mei, & proinde nó vanam esse fidem & spem quam in me collocastis. Secundùm hunc ergo intellectum plenitudo gaudij, de qua hic est D sermo, nó solùm pertinet ad vitá futuram, in qua perfectissima erit gaudij plenitudo, quãdo tãtum erit gaudium vt ei amplius non sit addendum: sed etiá & maximè ad vitam præsentem, in qua fidelium in Christo gaudiũ impletur & perficitur, dũ per illum se vident à patre impetrare quæcunque petunt, intelligúntq; suæ fidei veritatem atq; spei certitudinem. Impletur & alia ratione gaudium fidelium in Christo, dum accipiunt quæ in illius petunt nomine, nimirum quia accipientes Spiritum Sãctum & eius dona, (hæc enim maximè in illius sunt petenda nomine) fortes efficiuntur cótra vi- E tia, & à conscientiæ accusatione liberantur, atque ob id spirituali replentur gaudio, quod fructus est spiritus. Hãc rationem indicat D. Cyrillus, sic scribens: Orandum igitur est in nomine saluatoris, si exaudiri à patre volumus, vt accipiétes quæ petierimus, spirituali gratia repleti, & prudétiores per spiritũ facti, aduersus sordidas possimus voluptates militare, & ita amore virtutis indies ardentiores & fortiores ad opera sanctificationis facti, retributionis spe gaudeamus, & mœstitia cóscientiæ criminum depulsa, gaudio Christi mentes nostras

A repleamus. Subiicit autem idem de nouo isto orationis modo, quod & ipsum hic annotare visum est. Hic, inquit, orandi modus priscis omnino fuit ignotus, cóstituitur auté modò à Christo, quando emendationis tempora effulserunt, & omne nobis bonum per ipsum absolutè concessum est. Nã sicut nihil à lege consummatum fuit, sicut iustitia eius imperfecta: sic orãdi modus mãcus in ea inueniebatur. Hæc ille, explicãs his verbis illud; *Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo.*

HÆC IN PROVERBIIS, &c.] Quemadmodum in superiori apud Ioáné sermone, quem Dominus in domo habuit sedendo, cùm iá finem illi imponere vellet, sermonis obscuritatem mitigauit, promittendo eis omnium postea per spiritũ B dandá cognitionem: ita & iam finem facturus huius sermonis, tollit ab Apostolis occasionem tristitiæ quá ex sermonis poterãt obscuritate concipere, significans præsenti tempori competere hanc obscuritaté, instare autem tempus quo omnia clarius sit illos docturus, maximè de patre, cuius ignorãtia singulariter torquebat Apostolos, vt patuit in superioribus. Itaq; cũ in his quæ mox præcedũt Apostolos Dominus cósolatus sit, nomine patris promittédo ipsum omnia eis quæ in suo peterent nomine, cócessurum: nunc alia ratione etiá patris nomine eos cósolatur, promittédo eis illius per se clará apertamq; cognitionem. Cæterùm dictio, *prouerbiũ*, sicut & ea quæ Græcis est *παροιμία*, C non accipitur hoc loco propriè, sicut Ioannis decimo, cũ dicitur: Hoc prouerbiũ locutus est Iesus, quéadmodum ibi est annotatũ: sed & à D. Basilio scribéte in initiũ Prouerbiorũ, vbi sic habet Iano interprete: Prouerbiorũ vox, apud Græcos parœmia, extra scripturæ vsum de sermonibus vulgarioribus vsurpatur, & de iis quæ in viis plerumq; dicũtur, œmos enim apud externos via nominatur. Vnde etiá parœmiá diffiniũt, verbũ ad viá vulgi vsu tritũ, & quod à paucis ad plura similia trãsumi potest. Apud nos auté, parœmia est sermo vtilis, cũ moderata obscuritate æditus: multá quidé per se vtilitatem cóplectens, multam verò etiá in profundo intelligentiá occultans. Vnde etiam Dominus, Hæc inquit, in parœmiis vobis dixi: venit D tempus quãdo nó amplius in parœmiis, sed liberè loquar vobis: tãquã parœmiacus sermo liberũ & apertum dicendi modũ nó habeat, sed obliquè suam sententiam acutioribus manifestet. Hęc ille. Sic & Cyrillus: Prouerbiũ (inquit) modò occultiorem adumbratum sermonem appellauit, qui cùm obscuritate tegatur, non facilè ab audientibus capitur. Sensus ergo est: Hæc pro vestro captu & téporis exigentia locutus nũc sum vobis obscurius, ac veluti per prouerbia: at ne vos cótristet sermonis obscuritas, venit hora, id est, instat tempus, cũ iam, id est, amplius nó loquar vobis in prouerbiis E hoc est, obscuro sermone, sed palam, liberè & manifestè annũciabo vobis de patre meo, cuius vidédi & cognoscédi maximo tenemini desiderio. Hãc auté promissionem quanquã perfectissimè Christus in sanctis adimpleat in futura vita, in qua gloriam patris dat conspicere facie ad faciem, & euacuata ea cognitione quæ est ex parte, & per speculum in ænigmate, succedit perfecta & clara Dei cognitio: oportet tamen hoc loco intelligere à Christo impleram in præsenti seculo, partim quidem post resurrectionem, cùm aperiebat illis sensum vt intelligerent scripturas, & per quadraginta

dies

dies apparebat eis, & docebat de regno Dei, vt di- A citur Act. 1. perfectius verò post missionem Spiritus Sancti, per quē eos Christus perfectiori & clariori donauit patris rerumq; diuinarum cognitione. Sequitur enim: *In illo die in nomine meo petetis.* Cœperunt autem Apostoli petere patrem in nomine Christi, post eius ascensionē & spiritus missionem. Dicit ergo: *In illo die*, id est, illo tempore, quo à me spiritum meum perfectiore patris donati fueritis cognitione, ea qua & mei cognitionem perfectiorem accipietis, tunc in nomine meo petetis patrem, quod modò non facitis, quòd me nō satis cognoscatis, nec patrem meum. Tunc etiā B in nomine meo petetis, quia spiritus vobis suggeret orandi modum & fiduciam.

ET NON DICO VOBIS, QVIA EGO ROGABO PATREM DE VOBIS. IPSE ENIM PATER AMAT, &c.] Tertia iam ratione eos consolatur occasione accepta à patre, estque hæc ratio omniū efficacissima. Quid enim magis cōsolari poterat Apostolos, quàm ꝙ intelligerent se adeo gratos patri, vt quasi intercessore opus apud illum non haberent, ille vltro sponte omnia rogātibus præbiturus esset. Nō negat autem se rogaturum patrem de, id est, pro Apostolis & fidelibus. Id enim cōtrarium esset multis scripturis, atque ei quod in superiori dixit sermone: Ego rogabo patrē, & alium paracletum dabit vobis, sed di- C cit se modo nō dicere quo priùs dixit, ego rogabo patrē, significās nō opus esse vt sic dicat, quasi pater parum erga eos propēsus esset. & hac de causa intercessore apud eum indigerēt: quēadmodum in hominibus, tum demum intercessorem aliquē quærimus apud eum à quo quid obtinere cōtendimus, eùm illum aut nobis offensum aut parum amicum putamus. Orat autem Christus etiānum patrem pro nobis in cœlis, nō eo modo, quo in terris prostratus pro nobis, sed potissimū quia suum corpus suaq; vulnera pro nobis repræsentat in cō- Hebr. 9. spectu Dei, iuxta illud Diui Pauli in epistola ad Hebræos: Introiuit in ipsum cœlum vt appareat nūc vultui Dei pro nobis. Sed & Apostolus Ioānes dū 1. Ioan. 2 postquā dixit: Aduocatū habemus in cœlis apud D Deum patrem Dominum nostrum Iesum Christū; subiicit; & ipse est propitiatio pro peccatis nostris; significat ideo eum esse aduocatum, quia ipse est ipsa propitiatio. Propitiatio autem est ratione suæ pro nobis incarnationis, & passionis, quā conspectui Dei semper exhibet iā in cœlos trāslatus. Atq; hāc eius pro nobis intercessionem necessariā nobis esse satis significat, dū docet in nomine suo petendum, atque patrem amare fideles nō alia ratione quàm quia ipsi filium amarent, & crederent in eum. Miro ergo modo & intercessionis suæ necessitatem significat, & tamen ab ea apertè prædicanda abstinet ad maiorem suorum cōsolationem & benignitatis paternę declarationem. Quanquā, E inquit, verè dicere possem, vt aliquādo dixi, quòd ego patrem pro vobis sum rogaturus, id tamen modò non dico, ne hinc putetis patrem vobis parum bene affectum. Ipse enim pater vltrò & sponte amat vos, & proinde non poterit non vltrò vobis tanquā amicis indulgere quæ petetis eum. Amat autem vos propter me quem vnicè amat, nimirum quia vos me amastis, & credidistis quòd à Deo exiuerim. Cæterū quod dicit: *pater amat vos, quia vos me amastis*, non sic est accipiendum, quasi nostra dilectione præueniamus absolutè omnem A patris erga nos dilectionem, eamque promereamur primi. id enim Pelagianæ est hæresis: sed ꝙ dilectio nostra ratam faciat patris erga nos dilectionem, quodq; nostrā dilectionem sequatur dilectio patris, quoad aliqua noua dilectionis iudicia, vtpote ad exaudiendum semper nostras omnes preces, sicut dictū est suprà circa illud: Qui diligit me, diligetur à patre meo. At dicit; *pater amat vos, quia vos me amastis*, nimirum quia amat in vobis id quod in vobis fecit, qui nihil in homine amare potest, nisi quod suum est. Sic enim hunc locū doctè tractat D. Aug. Amorem, inquit, nostrū pium B quo colimus Deum, fecit Deus, & vidit quia bonū est, ideo quippe amauit ipse quod fecit. Sed in nobis nō faceret quod amaret, nisi antequā id faceret, nos amaret. Obseruādum autē Dominū asserere, patrē diligere eos nō tātùm ob fidē, sed etiā ob dilectionem, cōtra eos qui solā fidem sine charitate asserūt iustificare, aut ad salutē sufficere. Cū autē dixisset: *credidistis quia à Deo exiui*, vt hāc ipsorum fidem cōfirmaret, & rectā approbaret. atq; ex ea fide eos etiā proueheret ad fidem eius quod toties affirmauit, se ire ad patrē, subiecit: *Exiui à patre, & veni in mundum. iterum relinquo mundum, & vado ad patrem.* In qua sententia, *iterum*, denotat alterum iter, nō alterā mundi relictionem. Veluti primum enim iter fuit exisse à patre & venisse in mū- C dum: secundū exisse è mundo, & iuisse ad patrem, vnde in duplici hoc itinere ipsorum terminorum ordo est inuersus, quia primum incepit à patre, & terminabatur in mundum: secundū incepit à mundo, & terminabatur ad patrem: quare patet quòd sicut illi, *veni in mundum*, respōdet, *relinquo mundum*: ita illi; *exiui à patre*, respondet, *vado ad patrem*, proinde illud: *Exiui à patre*, intelligendum est potissimū de exitu filij temporali, quo scilicet dicitur missus à patre ratione incarnationis, nō autem de exitu eius æterno, quo ratione æternæ generationis exiuit filius à patre, quanquā huiusmodi exitus etiā hic satis includatur, quia in eo qđ dicitur, ipsum eū venire per assumptionem humanitatis in mundū, exiuisse à patre, includitur ipsum priùs fuisse D apud patrem, apud quem cū semper mālerit, nec eū vnquā reliquerit, & eo nō sit inferior, nō potest ab eo intelligi temporaliter exisse, nisi naturalem suam ab eo accepisset originem, quemadmodum patet ex his quæ priùs sunt dicta.

DICVNT EI DISCIPVLI EIVS: ECCE NVNC PALAM LOQVERIS, ET PROVERBIVM.] Discipuli eùm priùs abiecto animo obmutuissent, & inter sese anxiè disquisissent quid esset quod dominus diceret, *modicum, & non videbitis me*, &c. nunc recreati postremis illis Christi verbis, tum quòd illis apertius iam significasset quomodo dixisset, *videbitis, & non videbitis, & vado ad patrem*. tū quòd audirent bona multa sibi promitti, atq; inter ea potissimum quòd pater eos ama- E ret, audirent etiā se commendari ob rectā in Dominū fidem, prorumpunt in verba, sibiq; persuadent id de quo priùs inter se cōquirebāt iam satis intellexisse, eùm tamen multum illis deesset veræ intelligentiæ. Dicūt ergo: Ecce quod in posterū te polliceris facturum, id iā nunc præstas. Cùm enim priùs obscurè diceres & ænigmaticè, *modicum, & non videbitis me*, &c. nunc manifestè loqueris, & nihil obtectum dicis. Nunc ipsa re edocti scimus te scire omnia, etiā hominum arcanas cogitationes, nec opus est tibi vt quis te interroget de his quæ

dicere

A discere à te voluerit, eo quòd absq; omni facta interrogatione scias quæ à te quis discere cupiat, præueniensq; dissoluas quod quæritur. Nam conquirentibus nobis, quid esset prouerbium illud: *Modicũ, & nõ videbitis me*, &c. nõ interrogatus interpretatus es ea, & quiescere fecisti mentem nostrã. Per hoc iam firmius certiusq; credimus quod semper de te credidimus, exisse te à Deo. Dei enim solius est corda & cogitationes nosse mortalium. Ea qua explanatione patet, Apostolos postquã dixissent, *scis omnia*, bene subiunxisse; *& non est opus tibi vt quis te interroget*, cùm videri posset dicendum, & non est opus tibi vt aliquem interroges. B Adhoc enim dicunt eum scire omnia, quia arcana hominum nouit, priusquam interrogaretur, interrogatoris nouit voluntatem, cùm nobis sit opus interrogari ab his quos docere aliquid volumus, vt inquisitiones eorũ quibus est respondendum noscimus. Tibi ergo, inquiunt, non est opus vt quis te interroget ad hoc vt scias quid ille scire desideret, sicut hoc est opus aliis doctoribus. Tibi etiã nõ est opus, sicut nobis est opus, vt te interrogemus, quò quæ ignoramus discamus à te, qui omnia nosti.

RESPONDIT EIS IESVS: MODO CREDITIS? ECCE VENIT HORA, &c.] Quoniã discipuli iam sibi nõnihil placebant, Dominus (cui mos erat vbique coercere si quid humanæ arrogantiæ aut fiduciæ sensisset oboriri in ani C mis discipulorũ suorũ) quo planè discerẽt sibi diffidere, retudit eam arrogantiam, quod cùm nondũ intelligerẽt quid dixisset, cùm nõdum perfectè & firmiter crederent, tamẽ sibi vendicarent & dictorũ intelligentiã, & firmã in ipsum fidem. Et ipsi quidem tanquã gratiã aliquam illi præstantes dixerunt: Ex hoc credimus quia à Deo existi quòd à Deo missus sis, & filius Dei sis: ipse verò imperfectam eorum fidem & infirmã aperit: *Modo*, inquit, *creditis*? Quod dupliciter legi potest, affirmatiuè scilicet vel interrogatiuè. Et siquidem affirmatiuè legatur, sensus est: Nunc quidẽ vt dicitis verè creditis, sed ecce adest tẽpus quo declarabitur quàm imbecilla sit hæc vestra in me fides. D Si verò interrogatiuè legatur, vt magis est legẽdum, quòd sic sermo Domini sit efficacior, sensus est: Nũc vobis vẽ dicatis firmam in me fidem. An modo perfectè in me creditis? Necdum sanè. Arguet enim & conuincet vos tempus quod iam instat. *Ecce enim venit hora, & iam venit*. In quibus verbis, prius *venit*, est præsentis temporis: secundum vero, præteriti. & est sensus: Ecce iam instat tẽpus, nec instat solùm, sed & iam adest, vt dispergamini vnusquisque in propria, id est, in sua, hoc est, vt non solùm omnes me relinquatis, sed etiam vos mutuò alius alios fugientes, in locum in quo se tutum fore quisque existimabit, ita vt ne consortio quidem mutuo vobis inuicẽ auxilio solatióque sitis futuri, dum sibi quisque timebit ne alterius indicio prodatur, aut E in periculũ veniat. Non ergo per propria intelligit proprias Apostolorũ domos, quas certũ est Apostolos, qui Galilæi erant, & in Galilæam non fugerant, nõ habuisse in Iudæa: sed appellatione propriorũ significat latibula ad propriam cuiusq; salutẽ quæsita. Alludit autẽ Dominus ad prophetiã à se suprà citatã: Percutiã pastorem, & dispergentur oues gregis. Cæterùm ne Dominus videretur conquerendo dixisse, me solum relinquetis, quasi indigeret eorum præsidio & solatio, subiungit: *Et non sum solus, quia pater mecum est*, quasi dicat: quan-

A quam destituendus sum hominum amicorum societate, & vos me solum sitis relicturi, nunquam tamen sum solus, quia semper pater mecũ est, qui vnus mihi pluris est quàm omnium hominum societas, præsidium & solatium.

HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, VT IN ME PACEM HABEATIS, &c.] His iam Dominus concludit sermonem hunc magnum & prolixum, quem à cœna habuit partim sedẽs, partim stans. Hæc, inquit, omnia quæ modò dixi, locutus sum vobis vt credentes istis habeatis pacem in me. Ad hoc enim valent omnes prædictæ pro- B missiones, consolationes & adhortationes, vt & inter sese mutuò pacem haberent in Christo, concordes in fide & dilectione Christiana, & in seipso quisq; tranquillã haberet in Christo mentẽ quam aduersitates & tentationes obuenturæ nõ perturbarent, propter fidem & spem in Christũ ea prædicto sermone cõceptam. Vt autem intelligerent quare dicat, *pacem in me*, & non putarent per hanc pacẽ se liberos esse ab omni tumultu & malo, subiecit: *In mundo pressuram habebitis*, quasi dicat: Non dico absolutè vt habeatis pacẽ, sed vt habeatis pacem in me. In mundo enim nõ habebitis pacẽ, sed pressurã & afflictionẽ, nõ solũ nũc quãdo patiar, verumetiã quamdiu fueritis in mundo. Ne autem hinc turbarentur, eos erigit, dicens, *sed confidite*, id C est, bono sitis animo, ego vici mundũ, vnde & vos si in me manseritis, facilè per me mũdum diuincetis, maximè cùm semel à me sit deuictus. Duplici ergo nomine per illud quod dicit, *ego vici mundũ*, fouet discipulorũ fiduciam. Primò, quia bona spes est prostratum semel hostẽ posse denuo superari, & regno aliquo superato ab exercitus principe, animosi reddũtur milites ad debellandas eius aliquas partes. Secũdò, quia cũ Christus sit suorũ caput, per ipsum etiã possũt facilè id quod ipse prior fecit, quotquot fiduciã collocãt in ipsum. Itaq; & à suæ victoriæ exemplo, & à suo in ipsis auxilio fidentiores eos facit. Dicit autẽ Dominus se vicisse mundũ, tum quia eatenus cõtra omnes mũdi ma- D chinationes fortiter dimicauit, dæmone cũ omnibus suis satellibus, Iudæis infidelibus, nihil cõtra eum præualẽte, sed per opera & doctrinam ipsius superato & cõfutato: tum quia iamiam per passionem suã, mortem & resurrectionem, diaboli & omnium mũdanorum vires erat fracturus, vt non solùm nihil amplius possent cõtra se, sed nec præualere omnibus qui ipsi firmiter fide & dilectione adhærerẽt. Dicit autẽ, *vici*, quanquam victoria hæc per passionem erat plenè consummanda, eo quòd passio iam erat inchoata, & iamiam victoria erat cõsummãda. Deinde quia post suã passionẽ, in omnibus tẽtationibus quæ fidelibus poterant occurrere, voluit eos muniri ea cogitatione qua cogitarẽt à suo Domino mundũ victũ, necessariò E debuit dicere per præteritum: *Confidite, ego vici mundum*. In mundi autẽ nomine intelligitur diabolus cum omnibus qui ei adhærẽt, per quos sicuti Christum oppugnauit, ita & omnes iustos oppugnare nõ cessat. Oppugnat autẽ duobus potissimũ modis, nẽpe per voluptatum aliorumq; huius mundi bonorum illecebras, quomodo oppugnãte se diabolũ Christus vicit in deserto post ieiuniũ quadragenariũ: & secũdò per apertas persecutiones & afflictiones, quomodo deinde Christũ oppugnauit diabolus maximè in passione quale oppugnationis genus hic indicatur, dũ dicitur: *In mũdo pressurã*

habe

habebitis. Hanc mundi victoriã, quã hic Dominus A suis per se promittit, etiã Ioan. in epistola sua 1. tribuit fidelibus per Christum. Nã cap. 4. dicit: Vicistis eum, quoniam maior est q in vobis est, quàm qui in mundo. & ca. 5. Omne, inquit, qđ natum est ex Deo, vincit mũdum, & hęc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniã Iesus est filius Dei? Ex his autem Christi nouissimis verbis discẽdum nobis præter hoc q iustorum sit in mundo affligi, etiam illud, quo siue Christum in scripturis debeamus audire loquentem nobis, nempe vt quandoquidem in hoc mundo pacem habere nec possumus, nec expedit, in ipso pacẽ habeamus cordis, qua hui⁹ mundi mala & toleremus nõ molestè, & superemus fortiter eius pręsidio confisi & adiuti.

ORATIO IESV AD PATREM. Ioannis 17. CAP. CXXXVI.

HAec locutus est Iesus, & subleuatis oculis ĩ cælum dixit: Pater venit hora, clarifica filium tuũ, vt filius tuus clarificet te, sicut dedisti ei potestatẽ omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitã æternã. Hæc est autem vita æterna, vt cognoscãt te solum Deum verum, & quẽ misisti Iesum Christum. Ego te clarificaui super terrã, opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam, & nunc clarifica me tu pater apud temetipsum, claritate quã habui priusquam mundus esset apud te. Manifestaui nomen tuũ hominibus quos dedisti mihi de mundo: tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonẽ tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt quia omnia quæ dedisti mihi abs te sunt, quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt & cognouerunt verè, quia à te exiui: & crediderunt quia tu me misisti. Ego pro eis rogo. Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis. Et iã non sum in mũdo, & in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos. Cùm essem cũ eis, ego seruabã eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui, & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, vt scriptura impleatur. Nunc autẽ ad te venio, & hæc loquor in mũdo vt habeãt gaudium meũ impletum in semetipsis. Ego dedi eis sermonem tuũ, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo: non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos in mundũ. Et pro eis ego sanctifico meipsum vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autẽ rogo tantùm, sed & pro eis qui credituri sunt per verbũ eorum in me: vt omnes vnũ sint, sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi ĩ nobis vnũ sint: vt credat mundus quia tu me misisti. Et ego claritatẽ quã dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnũ sicut & nos vnum sumus. Ego ĩ eis, & tu in me, vt sint cõsummati in vnum, & cognoscat mũdus, quia tu me misisti, & dilexisti eos sicut & me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatẽ meã, quã dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionẽ mundi. Pater iuste, mundus te non cognouit: ego autem te cognoui, & hi cognouerunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, vt dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

HÆc LOCVTVS EST IESVS, &c.] Post B adhortationem, præmonitionem & consolationem discipulorum, restabat vt abiturus Dominus, suosque relicturus, eos pro more boni patrisfamilias Deo commendaret, ad quem quamuis ipsi opus non esset, oratione, nunc tamen, vt & alias, orationem eamque ardentem & prolixã habuit, vt & per eam discipulis testatam faceret suam erga ipsos dilectionem, curam & prouidentiã, eorumque in se atque in Deum patrem fiduciam confir- C maret, simul etiam vt suo exẽplo omnes doceret prædicatores, doctores, & consolatores, doctrinæ & consolationi exhibitę subiicere preces ad Deũ, quibus condiatur & efficax fiat exhibita doctrina & cõsolatio. Oraturus autẽ Domin⁹ oculos subleuat in cœlum, vt & ipso corporis habitu ardens salutis suorum desideriũ insinuaret, atque suo itẽ exẽplo doceret quo habitu corporis nobis sit o- D rãdum, oculis scilicet corporalibus in cœlum sublatis aliquando, vt hoc ipso mens moneatur, terrenis abstracta cogitationib⁹, tota ferri in Deum. Alibi verò Dominus, potissimum dum solus orabat, procidit in faciem, suo nobis exemplo cõmendans, deiectionem animi & cordis contritionem tempore orationis seruãdã, & in priuatis secretisq; orationibus, etiam ipso corporis habitu exhibendam, ad fouendam cordis depressionem. Cęterùm præsẽs hęc Christi oratio tribus potissimum constat partibus. Imprimis enim orat pro sua patrisque gloria & clarificatione, secundò pro discipulis, ac tertiò pro fidelibus cæteris qui per illos erant credituri, ordinem sanè seruans cõuenientissimum. Nam, inqt Cyrillus, quemadmodũ bene agere nõ ad nostrã, sed ad Dei gloriam debemus, sic quum orandi tẽpus adest, gloria primò Dei petenda est. Hoc enim pacto orare nos docuit, dũ in orationis, quã discipulos docuit, initio dicere iussit. Pater noster, qui es in cœlis, sãctificetur nomẽ tuum. Dicit ergo: *Pater venit hora*, id est, iam adest tẽpus à te prędefinitum pro filij tui glorificatione. Clarifica ergo filium tuũ. Porrò pater qui filium iã hactenus clarificauerat per admirãda miraculorum opera quę per illum ædiderat, per suum in Iordane testimonium, aliisq; modis, vlterius iã ipsum erat clarificatur⁹, imprimis per prodigia & admiranda signa quæ tempore passionis sunt ædita: deinde per ipsius resurrectionẽ: postea ascensionem: ac postremùm per missionem spiritus, q toti orbi nomen Christi reddidit gloriosissimum. Quæ omnia includere clarificationẽ quã nũc Dominus precatur, sed maximè eã quæ erat per ascẽsionem & sessionem in dextera patris, patet ex eo quod mox dicit: Clarifica me tu pater apud temet ipsũ claritate quã habui priusquã mundus fieret. Huiusmodi enim Christi clarificatio cœpit quidẽ in morte ipsi⁹ & resurrectione, sed cõsummata est

in ascẽsione, & quę hanc secuta est, spiritus missio A nc, omniumq́; gentium fide. Eã ergo sui clarificationẽ hic maximè precatus est, quã insinuauit supra toties dicẽs Apostolis; vado ad patrẽ, & ille me clarificabit. Dupliciter autẽ pater filiũ clarificauit: primùm claritatem aliquam & gloriã ei addẽdo, quod fecit donando eum corporis immortalitate, atq; humanã eius naturã in cœlos subleuando ad sessionẽ in dextera sua: secũdò, claritatẽ ipsius per Apostolorũ prędicationẽ & spirit⁹ efficaciã hominibus manifestãdo, quo solo posteriori modo De⁹ clarificatur aut glorificatur apud homines. Claritati enim Dei in sua natura nihil potest addi, sicut nec demi. Vt autẽ ĩtelligeremus ipsum nõ petere suã gloriã, nisi propter gloriã patris, subiecit *vt filius tuus clarificet te.* Vbi Græcis additur cõiunctio B nõ otiosa, *vt & filius tuus clarificet te.* Quod nõ sic est accipiẽdum, quasi vicissim pater filium, ac deinde filius patrẽ esset clarificaturus, sed q̃ per gloriam filij etiã clarificandus esset pater, gloriæ eius autor & consors. Si tamẽ Dominus cùm dicit, *clarifica filium tuũ*; intelligatur tantum precari eam claritatẽ quã pater ei cõtulit, resuscitãdo eũ & sublimãdo eum in suã dexterã, iam rectè ĩtelligitur Dominũ precari suam claritatẽ, vt ipse clarificat⁹ deinceps clarificet patrem. Postquã enim resurrexit & ascẽdit in cœlos, tum per missum Apostolis spiritum, nomen patris clarum fecit in vniuerso mundo. Sic C sanè intellexit Diuus Augustinus scribẽs hoc modo in istum locum: Si tãtũ modo mortuus fuisset fili⁹, nec resurrexisset, proculdubio nec à patre clarificatus esset, nec patrem clarificasset: nũc autem resurrectione clarificatus a patre, resurrectiõis suę prædicatione clarificat patrẽ. Hoc quippe aperit ordo ipse verborum. *Clarifica*, inquit, *filium tuum, vt filius tuus clarificet te*, tanquã diceret: Resuscita me, vt innotescas toti orbi per me: Hæc ille.

SICVT DEDISTI EI POTESTATEM OMNIS CARNIS, VT OMNE QVOD, &c.] Pars hęc satis est obscura, cuius vt genuinam assequamur intelligentiam, sciendum imprimis, quòd in illo; *vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam*; (quam partẽ nouè admodum exponit Caietanus) relatiuum *eis* refertur relatione secundùm rem ad *omne quod dedisti ei*, quod ponitur absolute & sine regente dictione, & est sensus, vt omnibus eis quos dedisti ei det vitam ęternam. Est ergo in hac locutione phrasis quædam Hebraica, qualis est & in illo Psalmi: Dominus in cœlo sedes eius: pro,
Psal. 11. ipsius Domini sedes est in cœlo. Iam coniunctio, *vt*, cùm dicitur, *vt omne quod dedisti ei*, &c. secundùm Cyrillum & alios quosdam refertur ad illud, *Clarifica filium tuũ, vt filius tuus clarificet te*, vt sit sensus & ordo iste: *Clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te vt sic omnibus illis quos dedisti ei, det vitam æternã, si ut dedisti ei potestatem omnis carnis.* Rectius tamen secũdùm alios refertur ad, *sicut dedisti*, vt significetur E finis propter quem pater filio dedit potestatem omnis carnis. Et est sciendum, quòd coniunctio, *sicut*, non est hic accipienda vt similitudinem denotet, sed potius vt denotet rationem ob quam filius debet patrem clarificare. vnde Euthymius admonet, *sicut*, positum pro quia. Græcis enim non est ὡς sed καθὼς, quod propriè est, iuxta quod, vel ea ratione qua. Sensus ergo est: Da vt filius tuus clarificet te, eo quòd dederis ei potestatem omnis carnis, ad hoc vt det vitã æternã omnibus quos dedisti ei. Ad cõplexionem autẽ huius rationis oportet etiam adiungere quod Dominus subsumendo subiecit: *Hæc est autẽ vita æterna, vt cognoscãt te*, &c. Hac enim sententia etiam adiuncta hic resultat sensus: Quandoquidem ô pater dedisti filio potestatẽ omnium hominum, ad hoc vt electis omnibus daret vitã æternã, & vita æterna cõsistit in tui cognitione, ideo da vt filius tuus clarificet te, hoc est clarũ te & cognitũ faciat omnib⁹ quos dedisti ei. Dictũ est autem, *potestatẽ omnis carnis*, pro potestate in omnem carnem, hoc est, in omnes homines, aut in omne hominũ genus. Caro enim synecdochicè ponitur, vt & alias, pro homine. Hanc autẽ potestatẽ pater filio dedit secũdum eius diuinitatẽ, generando eũ ab æterno: secũdùm humanitatẽ verò eius, quod in ęgis facit ad propositum, dedit ei, cũ humanã naturã in ipso cõiunxit diuinitati. Tunc enim hominẽ illum cõstituit Dominum omniũ hominũ, in quos eatenus sibi diabolus imperiũ & potestatẽ vindicauerat, & ad hoc eum cõstituit Dominũ, vt electis à morte & diaboli tyrannide ereptis daret vitã æternam. Hãc autem potestatẽ etsi Christus homo ab initio suę natiuitatis accepit ad saluãdum homines, tum primùm tamẽ eã exeruit, cũ sua prædicatione & miraculis quosdam ad se cœpit trahere, & perfectius, cùm iam in cœlos assumptus, per spiritum à se missum totũ ad se traxit mundũ, diabolũ suã spoliãs potestate quã priùs habebat ĩ homines: sicut & Dauid potestatẽ C quidẽ & ius imperij in populum Dei accepit ab ea die qua in regẽ vnctus fuit à Samuele, suã tamen potestatẽ nõ ostẽdit, nec ea vsus est, nisi post mortẽ Saulis, & tùm primùm à tribu Iuda, ac deinde à reliquis tribubus in regem receptus esset, & pro rege habitus. Cæterùm per, omne q̃d pater dedit filio, significantur electi à patre & prędestinati ab æterno, quos in sequentibus aliquoties sibi datos dicit Dominus. Hi enim soli sic dati sunt filio, vt nullum in illos ius habiturus esset diabolus, sed trãsirent ĩ regnum Christi, membra illius effecti, ac illi cohæredes & cõparticipes vitæ æternæ. Hos autem significat per neutrum genus, dicens: *omne quod dedisti ei*: sicut & Ioannis sexto dixit de eis: Omne quod dat mihi pater, ad me veniet; vt generalior D esset sermo, & comprehẽderetur plenius omne hominum genus inter electos.

HÆC EST AVTEM VITA ÆTERNA, VT COGNOSCANT TE SOLVM VERVM DEVM] Frequenter Dominus loquitur de vita æterna, nõ solùm secundùm eam rationẽ qua habetur in cœlis post hãc vitã, sed etiã secundùm eũ modum quo ex parte habetur in hac vita, vt cũ dicit: Qui manducat meã carnem, & bibit meum sãguinẽ, habet vitam æternam. &: Qui credit in me, habet vitam æternam. Sic ergo & in proposito loquitur de vita æterna, vt communis est & huic & *Ibidem. Ioan. 6.* futuræ vitæ. vnde nõ dicit, hęc est vita ęterna, vt videant te, sed vt cognoscãt te. Vita enim æterna in E choatiuè & imperfectè hic habetur cognoscendo Deum per fidem: habetur autẽ in cœlis perfectè, cognoscendo Deum per visionem. Loquitur autẽ Domin⁹ de tali proculdubio cognitione Dei, quæ viua sit, & Dei etiam dilectionem adiunctam habeat. vnde Ioannes: Qui, inquit, dicit se nosse *Ioan. 2.* Deum, & mandata eius non custodit, mendax est, & veritas in eo non est. Et quoniam hoc loco in Dei cognitione vita æterna cõsistere dicitur, hinc colligit D. Thomas, beatitudinem hominis in patria essentialiter consistere in actu intellectus, &

non

non in actu voluntatis, hoc est, in visione Dei, non A
autẽ in fruitione Dei aut delectatione ea pſentia
Dei. Quod & huiusmodi probat ratione; Beati-
tudo est consecutio vltimi finis & optimi boni,
consequimur autem Deum per hoc quod fit præ-
sens nobis per actũ intellectus, in illo ergo essen-
tialiter & primò consistit hominis beatitudo.
Delectatio autem, qua volũtas in adepto vltimo
bono iam quiescit, cõsecutiuè se habet ad visionẽ
Dei qua optimum bonũ assequimur & apprehẽ-
dimus: igitur in ea beatitudo consecutiue cõsistit,
non autem essentialiter. Sanè Aristoteles naturali
motus ratione 10. Ethicorum constituit beatitu-
dinem hominis in speculatione optimi speculabi-
lis. Per Hieremiã itẽ loquens Dominus, idẽ quod B
hac sententia significauit, fœlicitatem scilicet ho-
minis in nullo alio cõsistere quàm in Dei cogni-
Iere.9 tione: Non glorietur (inquit) sapiens in sapientia
sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua; &
nõ glorietur diues in diuitijs suis: sed in hoc glo-
rietur qui gloriatur, scire & nosse me. Cæterùm
quoniã de patre hic dicit Dominus; *vt cognoscãt te
solũ verum Deum*: Arriani hinc colligebãt filiũ nõ
esse verũ Deum, sed tantùm esse & dici Deũ pro-
pter eximiã quandã diuinæ naturæ præ alijs om-
nibus creaturis participationẽ, contra tamẽ aper-
tam scripturã 1. Ioan. 5. vbi etiã filius dicitur verus
Deus: vt inquit, simus in vero filio eius Iesu Chri-
sto. Hic est verus Deus, & vita æterna. Sed & in
præsenti loco satis significatur filium etiam esse
verum Deum. Nam cùm in ipsius cognitione etiã C
dicatur consistere vita æterna, sicut in cognitione
patris, & vita æterna necessariò solùm sit in sum-
mo bono & vero Deo, cõsequitur etiam filiũ, ve-
rum esse Deum, vt qui æternæ vitæ sit largitor.
Itaq; D. Augustinus quò hunc locum eripiat Ar-
rianis, hunc facit verborum istorum ordinem, scri
bens super Ioannẽ. *vt te & quem misisti Iesum Chri-
stum cognoscãt solum verum Deum*, Verùm huc non
est necesse confugere, sed dicẽdum dictionem *so-
lum*, hic tãtùm excludere ea quæ extra patris sunt
naturam, & ab ipso sunt res diuersæ, additãq; ad-
distinguẽdum patrem à falsis & solo nomine dijs,
non autẽ ad distinguendum ipsum à filio & spiri-
tu sancto. Quomodo enim excludi posset filius, D
cũ filius sit in patre, & vnum sit cum eo? Nõ enim
cũ dicimus solùm hominẽ intelligere, excludimus
animã hominis quæ est in eo. Obseruãda igitur
hæc Theologorum regula, quòd dictio exclusiua
addita alicui in diuinitate personæ: non excludit
alias personas, dum sermo est de his quę sunt non
essentialia, eo quòd omnibus personis vna sit ea-
1 Tim.1 dẽq; natura. Sic de patre dicit Paulus: Qui solus
habet immortalitatẽ. &, Regi seculorum immor-
tali, inuisibili, soli Deo honor & gloria. Secus est
cùm sermo est de his quæ pertinẽt ad proprietatẽ E
alicuius personæ, vt cùm dicitur; Solus pater in
diuinitate generat, solus filius generatur. Ibi enim
dictio exclusiua addita est ad distinctionem alia-
rum personarum.

EGO TE CLARIFICAVI SVPER TER-
RAM, OPVS CONSVMMAVI, &c.] Petierat
à patre clarificari, nunc ergo instam esse suam de
clarat petitionẽ, meritoq; se in eo quod postula-
uit exaudiendum, eo quòd secundùm præceptum
patris, ipsum iã priùs clarificasset. Clarificasse au-
tem, hoc est clarum & gloriosum effecisse se dicit
patrẽ, quòd eũ sua prædicatione, miraculis, & cõ-
uersatione hominib. clarum reddiderit. vnde ad- A
dit, *super terram*. Nã in cœlis clarificatus iam erat
ab initio suis angelis. Apud homines autem etsi
in Iudæa ex parte aliqua cognitus esset Deus, non
tamen adeo clare atq; celebriter sicut per Christi
in mundum aduentu, per quem factum est vt Dei
bonitas, potentia atque natura magis innotesceret
hominibus, agnosceretur que in diuinitate esse ali-
quem qui pater esset, & aliquem qui filius. Hinc
subiicit: *Opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam*:
Loquitur autem non de omni opere à patre sibi
iniuncto, (necdum enim omnia consummauerat,
quia necdũ cõpleuerat hominum redemptionem
per instantẽ mortem perficiẽdã) sed de opere ea-
tenus sibi iniuncto, de opere scilicet prędicationis B
Euangelicæ, atque in genere de opere quouis quo
vsque ad illud tempus per ipsum patris nomen
erat glorificandũ; & manifestandum hominib. D.
Augustinus tamen volens omnino vniuersaliter
istud accipi dictũ, aut de opere redemptionis istud
peculiariter dictũ, ad quod potissimùm fuit Dñs
missus, putat prophetico more præteritũ positũ
pro futuro, vt intelligatur se dicere cõsummasse,
quia se breui illud cõsummaturũ nouerat. Idem
cùm dicitur: Ego te clarificaui super terrã, præte-
ritum pro futuro positum existimat, hac ratione,
quia alioqui significabitur clarificationem patris
factã à filio super terrã, præcedere clarificationem
filij à patre efficiendam, cùm priùs significauerit
Dominus clarificationem filij præcedere clarifi-
cationem patris, dicens: *Pater clarifica filium tuũ vt* C
filius tuus clarificet te. Proinde vt idem hic significe-
tur quod ibi, putat hunc esse sensum: Ego te cla-
rificabo super terrã, opus cõsummabo quod de-
disti mihi, itaq; vt id efficere possim, & ego te vi-
cissim clarificem, clarifica me nũc ea claritate, &c.
Verũ vt illud *opus cõsummaui*; simpliciter accipitur
secundùm modum prius dictum, ita nec ob illam
Augustini rationẽ necesse est verbum, clarificaui,
accipere pro futuro positum. Clarificauerat enim
modo prædicto filius patrẽ, atq; ob id à patre vi-
cissim erat clarificãdus: hæc autẽ filij clarificatio
rursum in patris erat cessura clarificationẽ maio-
rẽ. vnde dixit, vt filius tuus clarificet te. Exposita D
itaq; causa ob quã meruit petitã assequi clarifica-
tionẽ sui, infert rursum priorẽ petitionẽ, addẽs &
desideratæ à se suæ clarificationis modũ. Et nũc, in
quit, hoc est, nunc ergo vicissĩ etiã tu clarifica me
apud te ea claritate quã habui apud te, priusquã
mundus fieret. Circa quæ verba occurrit quæstio
quomodo Dñs petat clarificari nunc ea claritate
quã olim habuit ante mundi cõstitutionẽ. Nam
secundù humanã naturã, secundum quam adhuc
erat clarificandus, nõ potuit habere eã claritatẽ
quam secundũ diuinitatẽ habuit apud patrẽ ante
mundi cõstitutionẽ. Secundùm diuinitatem autẽ E
semper habuit, nec vnquã amisit eam quã habuit
claritatem ante mundi cõstitutionẽ. Itaq; D. Au-
gustinus intelligit Dominũ hic loqui nõ de clari-
tate & gloria, quã re ipsa habuerat ãte mũdi crea
tionẽ, sed quã habuit in Dei prædestinatione: ra-
tione cuius in Apocalipsi agnus dicitur occisus ab
exordio mũdi: & Paulus Deũ nos dicit elegisse in
Christo ante mundi cõstitutionem. Secundũ hũc Apoc.5.
ergo intellectũ precatur Christus eã sibi hoĩ glo Ephes 1.
riam à patre exhiberi re ipsa, quã apud patrẽ ante
mundũ cõditum habuit in eius prædestinatione,
boc est, ad quã olim eũ pr prædestinauerat, ordi-

nans se per meritum passionis humanā naturam
à verbo assumptá sublenaturum super omnes an
gelos vsque in dexteram suam. Alij quidam, secun
dùm qđ intellexisse videtur D. Hilarius libr. 3. de
Trinitate, itelligunt Dominum precari sibi secun
dùm humanitatem dari eam claritatem, quā secū
dum diuinitatem habuit etiā ante mundum cōdi
tum, non quod eandem omnino aut æqualem hu
manitati suæ dari voluerit, sed ꝙ similem, vt sicut
ab eterno quatenus Deus apud patrem immorta
lis fuit, & in dextera eius sedens: ita & secundùm
hominem immortalis efficeretur, & ad dexteram
Dei exaltaretur. Verùm simplicius fuerit itellige
re Christum precari sibi homini omnino eandem
dari claritatem & gloriam, quàm quatenus ver-
B bum re ipsa habuit ante mundum, nō ꝙ humani
tas Christi eius gloriæ esset capax, sed ꝙ suæ per
sonæ quæ iá simul erat homo & Deus, vellet in hu
mana etiam natura dari eam gloriam, quam cate
nus tantum habuit in diuina natura, hoc est, vt q
hactenus solum quatenus verbum habuit gloriá
diuinitatis, iam eādem etiá haberet quatenus ver
Phil. 2. bū caro, aut quatenus homo Deus. Sic enim opor
tet intelligere ꝙ Paulus dicit Christo pro sua hu
miliatione & obedientia datum nomen quod est
super omne nomen, vt ī nomine eius omne genu
flectatur, qđ proculdubio est nomen & gloria di
uinitatis. Tunc ergo persona Christi, quæ simul
C homo erat & Deus, in humana natura quæ illo
tempore erat adhuc ignominia & crucifigenda,
accepit illam claritatē quam in diuina natura ha-
buit ab æterno, quando humana natura immorta
litate donata est & ī cœlū sublata, & p cōiunctio-
nem sui cum diuina natura ī vnitatem personæ,
eiusdem cum illa gloriæ cōsors effecta, ita vt & ab
angelis, & ab hominibus persona illa quæ homo
erat, Deus agnosceretur, coleretur & adoraretur.
Quanquam eñ persona Christi quæ homo erat,
ab initio incarnationis habuerit claritatem & glo
riam diuinitatis q͂a simul etiam fuit Deus, tamen
p ascensionem nouo quodam modo humana na-
D tura ī Christo, aut Christus homo eam cœpit ha
bere quādo humana natura exuta mortalitate in
tátam sublata est gloriam, qua te declaratum est
ipsam ī vnitatem personæ cum verbo & filio Dei
cōiunctam, sicq́ue effectum vt ab angelis simul &
hominibus homo ille Deus agnosceretur, & tan
quā Deus adoraretur. Duo ergo includuntur ī cla
rificatione illa quam hic sibi à patre impēdi filius
postulat. Primò, ꝙ p humanæ naturæ exaltationē
declaretur homo ille ver⁹ etiam esse Deus. Secun
dò quòd ea ratione efficiatur, vt eum angeli & ho
mines tanquā Deum habeant colant, & adorent.
Sic & intelligendum est ꝙ per ascensionem Chri
stus dicitur sublatus ī dexteram patris, quódque
ei dicitur datum nomen quod est super omne no
E men. Cæterùm cùm Christus dicit; opus consum
maui, qđ dedisti mihi vt faciam; verbum, dedisti,
simpliciter potest accipi positum pro cōmisisti &
iniunxisti, quomodo vulgariter dicere solem⁹ ab
aliquo datum alicui quippiam vt faciat, qđ ei ab
illo iniunctum est & cōmissum. Diuus Augustinus
tamen subtilius itelligit eo verbo significatā Dei
gratiam operantem ī homine quicquid homo bo
ni facit. Nō ait, inquit, iussisti, sed dedisti, vbi com
mendatur euidens gratia. Quid enim habet quod
nō accepit, etiam ī vnigenito humana natura? An
nō accepit, vt nihil mali, sed bona faceret omnia,
A quando in vnitatē personæ suscepta est à verbo;
per quod facta sunt omnia?

MANIFESTAVI NOMEN TVVM HO-
MINIBVS QVOS DEDISTI MIHI, &c. Ex-
ponit iam & declarat Dominus quid sit quod di-
xit: *Ego te clarificaui super terram.* Quod enim dixit:
Ego te clarificaui, exponitur per illud: *Manifestaui
nomen tuum.* Sic eñ clarificatur Deus, cùm nomen
eius, hoc est, bonitas ei⁹, potentia, diuinitas, & a-
lia quæ ei competunt, manifestantur. Quod verò
dixit, *super terram*, declaratur per illud, *hominibus
quos dedisti mihi de mūdo.* Quoniam enim multi e-
rant homines qui claritatem & nomen Dei patris
per Christi prædicationem & opera agnoscere
B noluerunt, cùm priùs dixerit generaliter se clarifi
casse patrem suum super terram, nunc restrictius
dicit se manifestasse nomen eius hominibus non
quibuslibet, sed sibi à patre datis de mundo, hoc
est, è mundanorum hominum consortio & perdi
torum numero abstractis & electis, significans se
proinde patris sui voluntatem adimplesse, eo ꝙ
nomen eius illis manifestauerit quib. ille nomen
suum voluit manifestari. Notat autem potissimū
Apostolos, vt ex sequentibus patet, quos quare si
bi datos dicat, declarat per sequentia, cùm dicit:
Tui erant; non solùm ratione creationis (sic enim
omnes homines illius erant) sed potissimū ratio-
ne prædestinationis ab æterno, per quam illi non
C pertinebāt ad mundum & pditorum hominum
numerum, sed inter filios Dei erant asscripti. Hoc
est ergo qđ dicit: Ex tua prædestinatione ab æter
no nō erant de hoc mundo, sed erant tui, & quia
erāt tui, ideo vt per me salui fierent, eos à mundo
segregatos mihi dedisti, cui cōmune esse voluisti
quicquid tuum erat. Dedisti autem, dum tua æter
na prædestinatione mihi eos deputasti, dumq́; tua
vocatione & gratia eos ad me traxisti. Cæterū vt
ostenderet hos non frustra sibi datos à patre, siue
vt declararet verum esse quod dixit se nomen pa-
tris illis manifestum fecisse, subiecit: *Et sermonē tuū
seruauerunt*, hoc est, sermonem & doctrinam non
D tam meam, quàm tuam, vtpote quam ex te & tuo
nomine illis tradidi, non vt alij abiecerunt, sed re-
ceperunt, receptúmque constanter tenuerunt. Id
verum esse declarat per sequētia, cùm dicit: *Nunc
cognouerūt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sūt*, atque
id rursum per sequentia manifestat dicens, quia
verba quæ mihi homini dedisti aliis prædicanda,
dedi eis, nihil extra præscriptum docens, & ipsi ea
verba acceperunt tanquam abs te profecta, vnde
& verè cognouerunt quòd à meipso non vene
rim, sed quòd à te exiui. hoc est crediderunt quòd
tu me miseris in mundum ad prædicandum. Vt
enim significaret Dominus de quali cognitione
locutus sit, cùm dicit: *Cognouerunt vere quia a te exi-
ui*, nempe quòd non de cognitione euidenti, sed
E de cognitione fidei, & vt etiam significaret quid
sit, à te exiui; subiicit, *& crediderunt quia tu me misisti.*

EGO PRO EIS ROGO, NON PRO MVN-
DO, SED PRO HIS.] Post orationem pro se factā,
& commendationem suorum subintroductam,
opportune tādem subiungit orationē pro suis, idq́;
nō ꝙ de patris sui dubitaret volūtate, sed verum
se hominē declarās, & oratione sua mœstos disci
pulorū animos erigere & in fiducia cōfirmare vo
lens: *Ego*, inquit, *pro eis rogo*; quasi dicat: Et quoniā
his quib. nomen tuum manifestaui, tam variis no-
min

minibos tibi meritò debent esse cõmeodati, nẽpe quia tui erant, quia eos mihi de mũdo dedisti, quia sermoeẽ tuõ teceperunt & tenuetunt, erdentes me à te missom, ideo etiã pto eis rogo. vnde subiicit: *Non pro mundo rogo* (hoc est, hominibus mundanis & perditis) *sed pro his quos dedisti mihi*. Quod aotem sequitor, *quia tui sunt*, potest referri vel ad id quod ptosimè præcedit, *pro his quos dedisti mihi*, & intelligatur reddi ratio quare pater illos filio dederit. Quia enim patris erant, & pater omnia sua filio facit cõmouia, ideo illos filio dedit. Vel potios illud refertur ad illod: *Ego pro eis rogo*, vt reddatur tatio eut pro eis peculiariter oret, & non pro mũdo. Triplicem eñ causam videtur hic insinuare Dominus suæ pro illis ad patrem orationis. Primõ, qoia patris erãt. B Seeũdò, quia clarificatos erat in eis, propterea ꝙ magnam aliquam & eximiam de ipso habebãt existimationẽ, eredẽtes ipsum esse filiũ Dei & Messiam, vnde idonei erãt per quos per vniuersum orbẽ etiã apud alios claros fieret. Tertiò, quia cùm iã ipse mundũ erat relicturos, & ad patrẽ iturus, illi adhuc in mundo eraot permãsuri, vnde nõ per seipsum, sed per illos clarificãdus erat deicaps apod alios, nec per ipsius corporalẽ, vt hactenus, seruaodi erant præseotiã, sed Dei spiritoali indigebãt eustodia & eura. Illud aũt: *Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt*; obiter inter rationes suæ pro Apostolis peculiaris orationis intetiectũ est, ad oboiandũ quæ obiici poterant quæstionib. Quoniã enim dixerat, eos qui sibi à patre dati erant, esse patris, quęrere qnis poterat, quomodo C patris sunt si tibi ab illo sunt dati? Ideoq; subiicit: *Et mea omnia tua sunt*. Et quoniam eos qui patris erãt sibi à patre datos dixit, existimare quis poterat eos aliquando ab eius prioeipato fuisse alienos, & ex varia patris possessione hos singulariter ipsum à patre nuper suscepisse, ideoq; addidit; *& tua mea sunt*. Hoe est ergo quod dicit Dominus: Non pro mũdo pater, sed pto his qoos è mũdo segregatos mihi dedisti, te peculiariter rogo idq; varus oomnibus. Primũ, qoia tui sũt, vnde peculiarẽ illis eurã debes. Neq; verò mirari quis debet ꝙ tuos adhuc esse dicam quoe mihi à te datos cõñicor, sicut nec suspicari qois debet qoædam tua à te sic mihi data, vt ooper mea esse eœperiot, aut vt quædam D tibi ꝓpria seruaoeris, eo ꝙ dicã hos tuos te mihi dedisse. Omnia eñ mea toa sunt, quia sic à te oĩa quę habeo aecepi, vt tamẽ à te illa nõ alienaueris: & rursum omnia toa mea sunt, vt nihil tibi ꝓpriũ seruaueris, sed per naturæ cõmunieationẽ omnia etiã tua mihi feceria cõmunia. Iã & ideo pto illis peculiariter te oto, quia iã ex aliqua parte glorificatus sũ in eis, eo ꝙ me Christũ agnoseãt, vnde ipsorũ erat ad id adlaborare, quò & in alus electis per orbẽ dispersis glorificer. Accedit his, quòd me iamiã hinc discessuro, eosq; oe relicturo per qoẽ hactenus protecti soot & setoati, ipsi adhuc in mũdo hoc maligno sunt permãsuri, ꝓpter quod tua illis E protectione & custodia singulariter opus est, vt in eo quod esse cœperuot persistant, & monos quod illis post me incũbit, difficile sanè, obire recte valeãt. Dicit autẽ Dominos: *Iã nõ sum in mũdo*; quia iamiã imminebat tẽpos, vt transiret ex hoc mundo ad patrem, & iam passiooẽ soam post exitum Iudæ auspicatus, veloti in itinere erat quo pergebat ad patrem, ad quem per croeem & passionem pergebat, vnde veloti exponẽs quomodo se dicat iam non esse in mundo, subiicit, *& ego ad te venio*.

A PATER SANCTE SERVA EOS IN NOMINE TVO QVOS. &c.] Post causas peculiaris suæ pro illis orationis, aperit nuoe quid eis petat. Et primùm, quoniã eos erat secundùm præsentiam relicturus corporalẽ, petit eorum custodiam & seruationem. Non simpliciter autẽ nunc patrem appellat, sed oportunè adiocit epithetum *sancte*, vt quoniam mox sanctificarionẽ suorom erat pustulaturus, omnis eũ sanctitatis declararet autorẽ. Serua, inquit eos ab omni malo, setua eos in bono quod amplexi sunt. Serua, inquã, eos per numen toum, hoe est, per tuam virtutem & bonitatem, quos dedisti mihi. Frequẽter autem eos sibi datos dicit à patre, vt discaot quòd patri placeãt & euræ siut quodq; nõ vt alienus veniẽs eos B seduxerit, & ad se traxerit, sed vt proprios acceperit. Hoc verò loco oportunè sibi rursũ datos dicit, vt orationem suam pro illis patri cõmendatiorẽ faciat, aot, vt verius dicam, vt eam patri commendatam fore & gratã discipulis insiuuet. Quorsum autem eos velit patris virtute seruari, & ad quem finem, apesit eùm subiicit: Vt, tua scilicet virtute seruati, sint vnum inter se & in nobis, sicut & nos vnum somus inter nos. Sicur enim discipulis superius potissimũ mutuã mãdauit seruare dilectionẽ, ita hic eis & omnib. electis postulat potissimũ vnitatam, fidei scilicet & dilectionis, ita vt secundùm paulũ idipsum sentientes, & seruantes vnitatẽ spiritus in vinculo pacis. [Ephe. 4.] Sicut autẽ in alus sit locis vbi humana diuinis cõparãtur, ita & hoc loco coniunctio, *sicut*, nõ omnimodã denotat similitudinẽ, sed aliqoalem. Nõ eoim inter homines tãta potest esse vnitas, quanta est inter patrẽ & filiũ C in diuinitate, inter quos vt est õnimoda naturę & essentiæ vnitas, ita & voluotatis atque sententiæ, eũ inter homiues sicut oon est omnimoda naturę identitas & vnitas, quia inter eos tantũ est identitas specifica, nõ autẽ indiuidualis: ita nec ĩter eos facile est reperire plenariã animorum vnitatẽ, sed in plerisq; rebus, etiã in hominib. alioqui sibi bene cõsentientibus, verũ est illud prouerbij: Quot capita, tot sensus. Cùm ergo optat suos vnom esse sicut cum patre ipse vnũ erat, optat suos imitari vnitatẽ illam diuinã, vt vnitatis imitatione, diuinæ etiam perfectionis, qoatenus capaces erant, D fiãt participes. Cùm autem ea adiectiono, *sicut & nos*, exemplar significet vnitatis, quod eos imitari cupiat, simol etiam significat oon quamlibet eis precari vnitatem. Est enim vnitas quædam etiam inter eos qui in malo coniũcti sunt, qui dicunt apud Sapientem: Sortem mitie nobiscũ, marsupiũ vnum sit omnium nostrom. [Prouer. 1.] Est & vnitas quædã inter eos qui sesa humano quodã etiam honesto diligũt amore. At Christus sois precatur perfectiorem vnitatem, diuinã scilicet, quæ eos vnius einsdemque faciat voluntatis & sentẽtię in reb. diuinis, in quib. eorũ salus sit sits æterna: quæ fideliũ E vnitas quanta sit, ex paolo discere licet, qui per fidem in Christum & mutuam dilectionem fideles docet tãquam diuersa mambra sub Christo capite in vnum coaluisse corpus, qood Ecclesiã vocat, & corpos Christi. [Ephe. 1] Hanc autem vnitatẽ vt in hac oratione Christus vnicè suis est precatus, vtpote extra quam nemini est salus, quæque ad superandum mundũ maxime erat necessaria & efficax, ita & Paulus ad hãc vbique solicitè prouocat. Corinthiis enim scribẽs in principio dicit: Obsecro vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt [1 Cor. 1.]

idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in eodē sensu,& in eadem sententia. Ita & Ephesios orat vt sint solicitì seruare vnitatē spiritus in vinculo pacis, ad quod vt magis eos prouocet, subiicit: Vnū corpus, vnus spiritus, sicuti vocati estis in vna spe vocationis vestræ. Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium. *Ephe. 4.*

Cvm essem cvm eis, &c.] Post propositam patri pro suis petitionē, necessitatem nunc aperit suæ petitionis, idq; duplici causa declarat: primùm ob suū discessum, secundò propter odiū mundi. Ideo, inquit, nunc te necessariò oro vt eos qui sibi seruandis nō sufficiunt sua virtute, to serues tua virtute, quia quamdiu hactenus fui cū eis B secundùm præsentiam corporalem, ego per illam præsentiam, seruaui eos: at nunc ad te venio, vnde illis posthac mea præsētia destitutis, opus erit tua protectione atque custodia. Cæterùm, vt rectè admonuit diuus Augustinus, non est hic locus tam carnaliter accipiendus, velut vicissim suos seruauerint pater & filius, filius præsens Apostolis corporaliter eos seruauerit sine patre, eoque abscute pater seruauerit sine filio, nec ad consolationē suorum discipulorum Dominus hęc humano more locutus est, vt qui per præsentiā Domini se hactenus seruatos experti fuerunt, ob illius abitum non fluctuarēt animo, nec desperarēt se seruādos etiā illo absente. Quòd enim ipse filius sine patre suos non seruauerat cū illis corporaliter præsens erat, sed eadem virtute seruauerat qua eos se absē te seruari postulat, significat apertè, cū sicut prius rogauerat vt pater eos seruaret in noīe suo, ita in eodem nomine se nunc dicit eos hactenus seruasse. Quodq́ue dispensatoriè tantùm & ad suorū consolationem hęc sic locutus sit, apertè testatur, cùm dicit: *hæc loquor in mūdo*: priusquam scilicet planè ab eis secundùm corpus ablatus sim, vt habeant gaudium meum impletū in semetipsis, hoc est, vt gaudium quod de me habēt, per meum abitū nō diminuatur in eis, sed impleatur, augeatur & perficiatur, dum audiūt me semper eorum gerere curam, & per me eos nō destituēdos tua custodia, dū destituūtur mea præsentia. Aut vt gaudium meū, hoc est, gaudium tale quale ego habeo in Patris erga me dilectione, & quale ex meo munere cœpit esse in ipsis, nō deficiat in ipsis, sed impleatur. Secundùm hanc enim expositionē, ꝓpriè hic Christus dicit gaudiū meum, cùm alioqui impropria erit locutio. Illud tamē, *in nomine tuo*, cùm dicitur *ego seruabam eos in nomine tuo*; quod iam expositum est, sicut supra cùm dixit; *serua eos in nomine tuo*; posset etiā accipi vt sit sensus: ego seruabā eos tua causa, quia scilicet eos mihi credidisti, & præcepisti eos seruari. Illo enim modo partē illam se declarat intellexisse quidem, dum sic habet in Paraphrasibus: Studui illos seruare veluti tuos & aba te mihi cōcreditos. Verū si istud significate voluisset Dñs, dicendum illi potius videbatur: Pater serua eos in nomine meo, vt sicut ego hactenus seruaui tua causa tuóque intuitu, ita posthac eos mea serues causa & propter me. Nisi etiam ibi; *Pater, serua eos in nomine tuo*; accipiamus illud, *in nomine tuo*, pro propter te, & tua causa, vt sit sensus: Sicut quamdiu fui cū eis, ego eos ꝓpter te seruaui, quia scilicet mihi eos cōmisisti seruandos: ita te oro pater vt deinceps eos serues propter teipsum, nimirū quia tui sunt, tibiq; in eis est beneplacitū ex gratuita tua electione. Inde enim videri potest ibi additum, *quos dedisti mihi*, veluti ratio ob quā suo nomine eos seruare meritò debebat: Secundùm hoc intellectū, hac parte *Cùm essē cum eis ego seruabam eos in nomine tuo*; nō tantùm significatur necessitas petitæ iam à patre conseruationis suorum, sed etiam insinuatur ratio prouocatiua ad impetrandum quod petebatur. Si enim filios nomine patris datos sibi ab illo seruabit, cōueniebat vt & pater suo ipsos nomine eosdē deinceps seruaret. Huic intelligentię bene cōuenit qđ subiungit Dominus: *Quos dedisti mihi, ego custodiui*. Illa enim repetitione explicare videtur qđ dixit; *ego seruabam eos in nomine tuo*, nimirum quia ego ob id eos tam studiosè custodiui, eo ꝙ te eos mihi dedisti, & intellexi tuos esse, mihique ad saluandum concreditos. Sua ergo obedientia, suáque ipsius patetne voluntatis diligentia, veluti prouocat patrem ad petitam suorum conseruationem. Seruauit autē suos Dominus tanquā homo, cùm illis præsens esset, partim doctrina sua & salutaribꝰ monitis, partim exēplo & cōuersatione vitę suę atq; operatione miraculorū: partim etiā corporalibus officiis, prospiciens eis ne quid deesset, ne quid noceret. Cæterùm quoniā inter Apostolos vnus perierat Iudas, ne huiꝰ perditio sibi imputari posset, subiicit Dominus: *Et nemo ex illis periit, nisi filius perditionis*, hoc est, homo perditioni olim destinatus Phrasis est enim Hebraica, sicut filius mortis, filius gehennæ. Significat ergo non sua illum C periisse culpa aut negligentia, cùm perditioni iam olim ob sua merita fuerit deputatus, nec vere fuisse de suorum & filiorum Dei numero q seruandi fuerant, cùm filiꝰ fuerit perditionis. Addit autem quod magis adhuc se à culpa liberat; *vt scriptura impleatur*; Dauidis scilicet, qui frequenter eius prædicit perditionē, sed maximè Psal. 108. vt patet ex Petri explicatione Act. 1. Videtur autem coniunctio, *vt*, sicut & in aliis similibus locis, totum accipi cōsequutiuè, & nō propriè finē designare. Nū enim ideo periit vt scriptura illud prædixit: quanquā finaliter accipi possit, si accipiamus designari fidem nō propter quē absolutè periit, sed ꝓpter quē præ D dictā & præuisā eius perditionē Deus permiserit.

Ego dedi eis sermonem tvvm, &c.] Alteram nunc indicat causam, ob quam & necessaria eis erat custodia patris, & digeū atque iustum vt à patre seruarētur, nimirum quòd odio haberētur à mundo, idq; propter patrem, qa propter sermonem ipsius. *Ego*, inquit, *dedi eis sermonem tuum*, hoc est, doctrinam non meam, sed quam à te accepi, ego eis tradidi, & ob id mundus eos odio habuit, habebitq; semper: nam io preterito etiam futurū est intelligendum, quia p sermonem tuū E quem eis tradidi, & ipsi receperūt, non sunt iam amplius de mundo, hoc est, nō sapiunt quæ mundi sunt, sed alio quàm mundani homines rapiuntur & aguntur spiritu, nec sunt amplius de numero mundanorum hominum, atque ob id mūdani homines tanquam sibi dissimiles & cōtrarios persequuntur & persequentur, sicut ego non sum de mundo & ob id mundi persecutionem patior. Necessarium est ergo simul & iustum, vt contra tam graue odium, quod tuo nomine patiuntur, tu eis adsis, seruans eos & protegens. Ne eīn propterea ꝙ mundum dixit eos odisse, quódq; de mundo non sunt, videretur desiderare vt secū iā è mundo tolle

tollerentur, aut ne sibi hoc iam ob illas causas desiderandum putarent discipuli, sed significaret se illa dixisse tanquam rationē desideratæ à se cōseruationis illorum, subiecit: *Non rogo vt tollas eos de mundo*, quasi dicat: Non ob id dico quòd mundus eos odio habet, quódque de mundo non sunt, sicut nec ego, quòd cupiam vt eos modò mecum tollas secundùm corpus de mundo. Adhuc enim necesse est vt in mundo permaneant, tum vt aduersitatibus probētur, tum vt post me sermonem tuum à me illis traditum longè latéq; aliis prædicent. Sed id à te cupio, vt quoniam mundi odium perpeti necessariò debebunt, contra quod per se fortes satis esse non poterunt, & quoniam in mundo eis viuendum erit in medio nationis prauæ & peruersæ, tu eos serues à malo, non vt nullum malum aut incommodum sentiant, sed vt ne per persecutiones & odia mundi abalienentur à tuo sermone, aut cōsortio prauorum cōtaminentur à nobis desciscentes. Id enim sine tuo præsidio vitare nō poterunt, tot insultibus impetiti, & nunc quidem persecutionibus mundi pressi, nūc voluptatibus mundi illecti. Additur autem apud Græcos dictioni πονηροῦ, id est, malo, articulus τοῦ sicut & cū in oratione Dominica dicitur: Sed libera nos à malo. vnde quidam hic, sicut & ibi, intelligunt peculiariter designatum diabolū, vt precetur Christus suos seruari à malo illo mundi principe satana, ne vel per persecutionum terriculamenta, vel per voluptatū illecebras in eius rursum veniant potestatem. Rursum autē repetit Dominus id quod mox semel dixit: *De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo*. Nec est inutilis hæc repetitio. Hac enim repetitione secundùm Euthymium firmare voluit discipulorum animos cōtra odium mundi, ne turbarentur si odio haberētur, scientes omnino contrariam esse virtuti malitiam, atq; huiusmodi laude ipsorum apud patrem, animos eorū erigebat. Magis tamē videtur istud Dominus repetiisse, vt quemadmodū indicat Augustinus, commodè subinferret illud quod sequitur: *Sanctifica eos in veritate*. Quoniam enim non est satis à malo seruari, nisi quis etiam sanctus efficiatur, virtutibusq; ornetur: aut quoniam non potest quis seruari à malo & contagio huius seculi, nisi per diuinam veritatem sanctificetur, ideo postquam orauit vt à malo eos seruaret pater: subiecit orando vt eos per veritatem suā sanctificaret. Atq; vt id commodè subiiceret, præmittit: *De mundo non sunt sicut & ego non sum de mundo*. Itaq; sensus est: Non sunt de mūdo, sicut nec ego, proinde sicut ego tibi sanctus sum, quia de mundo non sum, ita & tu eos sanctos efficito, tibiq; addictos, idq; per veritatem doctrinę tuæ Euangelicæ. Sic enim eos seruaueris à malo & cōtagio huius mundi, à quo præseruātur quotquot doctrina tua imbuti fuerint, & in sanctitate confirmati. Sicut enim suprà dixit, suos esse mundos propter sermonem quē locutus erat illis: ita nūc dicit eos per sermonem illum, hoc est, doctrinam Euangelicam sanctificandos, hoc est, in sanctitate & puritate à cōtagio huius seculi perficiendos & confirmandos. Sic enim accipi debet quod precatur eos sanctificari, iuxta illud Apocal. Qui sanctus est, sanctificetur adhuc. Nā alioqui iā sancti erant Apostoli in veritate, quia non erant de mundo, & mundi erant propter sermonē quē illis locutus fuerat. Quod autem per veritatem hoc loco doctrina Euāgelica, quę homines sanctificat,

Apoc. 22

A sanctificando eos à malo seruat, sit intelligenda, manifestat Dominus cùm subiicit: *Sermo tuus veritas est*. Et bene quidem singulariter sermonem illum quē per se filium pater locutus est, veritatem addit, ad distinctionem ipsius & à doctrina atq; sapientia mundi, & à doctrina legis Mosaicæ. Mundi enim sapientia plurimum habet admixtum falsitatis: Mosaica lex rerum vmbris est inuoluta: At sermo Euangelicus pura veritas est, non habens fucos, nec vmbrarum typos. Duplicem autē subiicit Dominus causam, ob quā meritò pater petitā sanctificationem Apostolis præstare debeat. Alteram, B cùm dicit: *Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego eos misi in mundum*. Hoc est, sicut tu me misisti in mundum ad prædicandum veritatem tuam, ad arguendum mundum de suis sceleribus: ita & ego eadem de causa eos iam cœpi mittere in mundum: quoniam ergo in mundo & inter mundanos eis conuersandum erit, idq; ad prædicandum Euāgelij veritatē, opus illis est, vt per te sanctificentur in veritate tua, ne corrumpantur eorum consortio, inter quos eis erit viuendum, & immoti persistāt cōtra exorituras in illos à mundo persecutiones, atq; purè synceréque veritatē tuam doceant. Non enim facilè potest veritatem tuam mundo purè prædicare, qui ipse mundanis fuerit affectibus obnoxius. Alteram causam reddit, cùm dicit: *Et pro eis ego sanctifico meipsum*, C hoc est, meipsum iam iam offeram tibi in sanctam hostiam, vt & ipsi à contagio prophani mundi magis magisq; purgati sanctificentur amplius per veritatē tuam. Congruum est ergo vt oblationis meæ intuitu, eis quam peto veritatis sanctificationem præstes. Dicit autem Dominus se sanctificare seipsum, pro eo quod est immolare & offerre seipsum, quia cùm sanctum propriè dicatur quod Deo consecratum est & deputatum, atq; à prophano vsu separatum, in veteri lege sanctificati dicebantur animalia, cùm deputabantur in hostias Deo offerendas, aut cū Deo offerrētur.

NON PRO EIS AVTEM ROGO TANTVM, SED ET PRO EIS QVI CREDITVRI.]
D Postquam primùm pro se, deinde pro Apostolis qui in suum locum erāt post se successuri orauit, orat iam tertiò & pro reliquis fidelibus, hac orationis parte, non solùm magnam cōsolationis occasionem nobis relinquens, sed etiā ipsis Apostolis, dum significat eos multos habituros discipulos, nec sic mundū eos odio habiturum, quin ex mundo multi etiā eos sint secuturi. Hac autem orationis suæ parte pro omnib⁹ orauit fidelibus, qui vsq; ad finem mūdi futuri sunt. Omnes enim hi, etsi non viderint nec audierint Apostolos docentes, tamen per verbum & doctrinā eorum hactenus crediderunt & credent, quam ab Apostolis primò post Christū acceptam, Ecclesia hactenus conseruauit, traditq; posteris vsque ad finē seculi. E Quòd si de Paulo quis quærat sub qua orationis parte cōprehendatur, eo quòd se dicat non ab hominibus edoctum, sed per Iesum Christum: dici potest secundū Augustinū, etiā ipsum sub hac secunda orationis parte comprehensum, quia per illud idem verbū credidit, quod Apostoli prædicauerūt, etsi illud nō acceperit ab Apostolis, sed immediatè à Iesu Christo: quanquam & ad priorem orationis partem intelligi possit pertinere, vt qui Apostolis annumerari meruit, & electus sit non vt per alios crederet, sed vt per ipsum à Domino edoctum alij crederēt. Et quidē pro Apostolis primis.

fidei prædicationib⁹ Dominus plura explicitè orauit, quàm modò pro reliquis fidelibus, eo quòd & imprimis orandum sit, & plura precanda pro his quibus maiora negotia regni Dei committuntur. Nūc tamē pro reliquis fidelibus etiam idem illud orat quod priùs pro apostolis orauit: & omnibus est maxime necessariū: Vt, inquit, omnes, scilicet & qui credituri sunt, & qui modò credunt, hi mei discipuli sint vnum. Et exēplar huius vnitatis rursum repetens, magisq; explicās de quali loquatur vnitate: *Sicut*, inquit, *tu pater in me & ego in te*, per omnimodam naturæ & voluntatis vnitatem, vt sic etiā ipsi sint inter se vnū, sed in nobis. Hac enim adiectione non quamlibet se illis insinuat precari vnitatem, sed eam qua fideles consentiant in Deo, idem scilicet cum Deo & in Deo sentientes, & volentes. Augustinus tamen illud, *in nobis*, intelligit positum pro, per nos & per gratiā nostram. Ideo, inquit, addidit quod dixit, *in nobis*, vt quod vnum efficimur fidelissima charitate, gratiæ dei noverimus tribuendum esse, nō nobis. Cæterùm dubitari potest circa illud quod sequitur, *vt credat mundus quia tu me misisti*. Priùs enim mox dixit se non rogare pro mundo, nunc verò rogat pro illo. Ad quod respondit Augustinus, mundum hic nō accipi sicut priùs. Superius enim mūdum dici ratione reproborum, hic verò ratione eorum qui ex infidelitate ad fidem erāt conuertendi. Ecce, inquit, qui
1. Cor. 11. dixerat: *non pro mundo rogo*, pro mundo rogat vt credat, quoniam est mundus de quo scriptum est: Ne cum hoc mundo damnemur. Pro isto mundo non rogat, neque enim quid sit prædestinatus ignorat. Et
Ioan. 3. est mundus de quo scriptum est: Non enim venit filius hominis vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Pro isto mundo rogat dicens: *Vt credat mundus quia tu me misisti*. Hæc ille. Sed iam & alia oritur quæstio, quā monet D. Augustinus. Orat enim Dominus vt omnes credituri vnū sint ad hoc vt mundus credat. Cùm ergo mundus quē vult credere sit de numero crediturorū quos vult esse vnū, quomodo optat omnes credituros vnū esse, ad hoc vt mundus credat? Omnibus enim credituris vnum existentibus, non restabit vt mundus credat. Hanc difficultatem vt soluat D. Augustinus, putat hanc partem, *vt mundus credat*, non referendam ad id quod præcedit, *vt & ipsi in nobis vnum sint*, ita vt significetur mūdi fidem, finem esse vnitatis & perfectionis petitæ, sed nouam esse orationem, atq; repetendum semper verbum, *rogo* ad coniunctionem, *vt*, hic ter positam, hoc modo: Rogo vt omnes vnum sint, rogo te vt & ipsi vnum sint in nobis, rogo te vt mūdus credat; vt hac vltima parte significetur quomodo fieri possit vt quos dicit credituros, vnum fiant, nempe per communem fidem. Verùm nō est necesse huc confugere. Quanquam enim mundus credens sit de numero crediturorū pro quibus Dominus orat vt sint vnū: credituri tamen omnes non eodem simul tēpore erāt credituri, sed quibusdam credentibus, alij eorum fide & vnitate permoti, ex infidelitate ad fidem erant & erunt semper pertrahendi. Bene autem Dominus orat vt fideles sint vnum, ad hoc vt mundus credat, & agnoscat se à patre missum. Ex vnitate enim & concordia fidei & doctrinæ fidelium inter se, maximè euadit manifestum Christi doctrinam à Deo profectā, ipsumq; venisse à Deo missum magistrum. Videndum autem num mundus hic accipi possit etiā sicut priùs pro reprobis, vt intelligatur Dominus loqui hic de fide nō quæ per dilectionē operatur, sed quali credunt dæmones cōuicti veritate: quali & plerique credunt homines nomine tenus Christiani. Hi enim vnitate & concordia virorum fidelium coguntur, & conuincuntur, vt vel inuiti credant & agnoscant Dominum à Deo profectum. Innotescit enim, teste Paulo, principibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiā multiformis sapientia Dei: quod de dæmonibus dictum intelligunt pleriq; ad Eph. 3.

ET SUO CLARITATEM QUAM DEDISTI MIHI, DEDI EIS, VT SINT, &c.] D. Augustinus locum hūc intelligit de claritate & gloria immortalitatis vitæ æternæ, eámq; patrem dedisse filio, & filium fidelibus, ratione prædestinationis, quomodo supra intellexit illud, clarifica me claritate quā habui priusquā mundus fieret. D. Chrysostomus, & qui eum sequuntur, Theophylactus & Euthymius, intelligunt de gloria signorū & miraculorum. Cōuenientius tamen videtur intelligi de gloria filiationis diuinæ, & cōsortij atq; participationis diuinę naturę, vt significet Dominus, se qui à patre acceperat vt filius Dei esset per naturā, dedisse etiā Apostolis vt & ipsi atque omnes fideles filij Dei dicerētur & essent per gratiā, quæ maxima est & fidelibus omnibus communis claritas & gloria. De hac filij claritate dixit Ioānes suprà capite suo primo: Vidimus gloriā eius, gloriā quasi vnigeniti à patre. Eādē claritatē pro capacitate ipsorū datā à Christo fidelibus significat eodē loco dicēs: Quotquot autē receperunt eum, dedit eis potestatē filios Dei fieri. De hac claritate si locus hic accipiatur, optimè subiungitur, *vt sint vnum sicut & nos vnū sumus*. Per hoc enim quòd per Christum fideles facti sunt filij Dei & diuinæ cōsortes naturæ, vnum facti sunt in Deo, sicut pater & filius in diuinitate vnum sunt per naturæ cōmunionē. Huic sensui cōuenit quod sequitur: *Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnū*. Sic enim hac parte explicabitur iā dicta sententia, quod omnino hic videtur voluisse Dominus. Ego, inquit, in eis sum per gratiā meā & fidem eorum in me. Habitat enim secundùm Paulum Christus per fidem in cordib⁹ nostris, vnumq; cum fidelibus efficitur. Dicit ergo, ego in eis sum, sicut tu pater es in me per naturæ cōmunionem, sicq; dedi eis claritatē quam tu dedisti mihi, ad hoc vt sint cōsummati, in vnū, hoc est, perfecti in vnitate & cōcordia, nō solum in futura vita, quando perfectissima erit fidelium cōcordia, sed etiam in præsenti, pro modo & statu huius vitæ. Nō enim solum loquitur Dominus de ea perfectione quæ erit post hanc vitam, sed etiam & maximè de ea quā fideles habēt aut habere meritò deberēt in hac vita, ita vt per omnia cō-
sentiant in his quæ sunt fidei & Dei. Ad hāc enim 1. Cor. 1.
adhortatus Corinthios Paulus, dicens: Sitis perfecti in eodē sensu, & in eadē sentētia. Rursum autē repetit Dominus fructum, qui ex vnitate fideliū sit peruenturus ad mundū, latius iā illum prosequēs. Et, inquit, mundus videns meorum vnitatē stabilem & planè diuinā, agnoscat & quòd tu me quem illi prædicabunt miseris, & quòd tu illos tali prosequaris dilectione quali me prosecutus es semper, eo quòd tuum spiritū per illos potenter exerceris sicut per me, atq; variis modis declaraueris illos tibi vnicè charos esse, & tanquam filios dilectos. Frequenter autem Dominus cōparat vnitatē sui cum patre, & dilectionem patris erga se cum

vnita

vnitate fidelium quã habent in Deo, & dilectione patris erga eos, quanquam huiusmodi similitudines valde sint inæquales, vt mentes Apostolorum magis attolleret & cõsolaretur, dum audiunt sua diuinis componi, & assimilari. Quomodo enim nõ consolabitur fideles, quòd audiunt se in Deo vnũ esse, sicut vnum sunt pater & filius, seque deligi à patre sicut filius ille charissimus ab eo diligebatur, in quo sibi fuit vnicè complacitum?

PATER QVOS DEDISTI MIHI, VOLO VT VBI SVM EGO, ET ILLI.] Postquã precatus est suis Dominus id quod in præsenti eis erat necessariũ vita, precatur eis modò & gloriæ atq; fœlicitatis post hãc vitã cõsortiũ, magnã etiã hac ratione ipsis cõsolationem relinquens, quòd hinc intelligerent se nõ perpetuò ab ipso separandos, de cuius recessu nõ parum iã dolebant. Sicut enim superiori orationis parte dolorẽ de suo abitu mitigauit custodia patris quã significauit illis adfuturã: ita nunc eundem mitigat, significans eos aliquando sibi rursum cõiungendos, idq; non amplius in tentationibus ferendis, sed in gloriæ consortio. Docemur autem hac Christi oratione quæ quo ordine petẽda nobis sint, imprimis scilicet pro præsenti vita gratiam Dei qua seruemur à malo in periculoso hoc mũdo, & sanctificemur in veritate Dei, ac deinde pro futura vita gloriæ Christi [Psal. 83.] consortium. Gratiam enim & gloriam dabit Dominus, inquit Psalmista. Cæterùm cùm dicit hic, *Quos dedisti mihi*, quanquã intelligi possit omnes his verbis complexus fideles, quia omnes ei dati erãt ab æterno per prædestinationem: peculiariter tamen de Apostolis, ad quorum consolationẽ hæc tum loquebatur, istud dixisse videtur sicuti priùs semper. De his enim & mox iam locutus est dicẽs: *Ego in eis*, &c. & mox in sequentibus, cùm dicit: *& hi cognouerunt te.* Hi dati erant Christo iam non solùm per prædestinationem, sed etiam per vocationem. Quòd dicit, *volo*, quanquam aliqui non male intelligant designare Christi apud patrem autoritatẽ, simplicius tamen fuerit secũdùm phrasim Hebraicam, sicut sæpius, accipere positum pro cupio, desidero, opto. Cùm dicit; *vt vbi ego sum, & illi sint mecum*, cœlum designat, vbi non solùm breui futurus erat secundùm humanam naturam, sed iam verè etiam erat secundùm diuinam, vt non sit necesse verbum, *sum*, accipere pro futuro, ero. Sic enim modò dixit, *vbi ego sum*, sicut suprà dixit: Nemo ascẽdit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Nec dicit: Vbicũque ego sum, sed *vbi ego sum*, nimirũ in cœlo, vbi peculiari quodãmodo Deus est tanquã in proprio suo loco, cùm sit alioqui vbiq;. Nisi enim huiusmodi restrictione indistinctã hãc sentẽtiã intelligamus, nec impleta erit hæc oratio in fidelib⁹, quia nõ sunt vbicũq; est Christus, cùm sit ille vbiq;: & implebitur etiam in infidelibus, quia illi sunt vbi est Christus, cùm ille vbiq; existens etiã sit in inferno. D. Augustinus subtiliter annotauit nõ simpliciter dictum esse: *Et illi sint vbi sum ego*, quòd hoc etiam impiis competat: sed, *illi sint mecum*, quod impiis non competit. Sicut, inquit, cæcus etiãsi ibi sit vbi lux est, nõ tamen ipse est cũ luce, sed absens est à præsente: ita infidelis atq; impius, atque etiamsi fidelis & pius, nõdum tamen ad intuendum lumen sapiẽtiæ idoneus, etiãsi esse nusquam possit vbi nõ sit & Christus, non est tamen ipse cum Christo dũtaxat per speciẽ. Quorsum autem velit eos esse secum, significat cum adiungit: *Vt videant*, &c. quo significat se non in suum bonum optare secum illorum præsentiam, sed in ipsorum. Non dicit: vt habeant claritatem meam, quia eius nõ possunt esse capaces. Loquitur enim nõ solùm de claritate corporis in cœlum sublati, sed & de claritate & gloria diuinitatis, sed vt videant eam: quo significat in cõtemplatione gloriæ Dei sitam hominum fœlicitatem: vnde dicit Psalmista: Satiabor cũ apparuerit [Psal. 16.] gloria tua. De qua & Isa. 26. dicitur, quòd impius eam non videbit. In terra, inquit, sanctorum inique egit, & non videbit gloriam Domini. Non dicit; quã daturus es mihi, sed *quam dedisti mihi*, quia ipsi tanquam filio Dei gloria diuinitatis data fuit ab æterno gignẽdo, & tanquam filio hominis gloria immortalitatis data fuit in prædestinatione. Et ne iamdudum data putaretur, sed ab æterno data nosceretur, addidit; *quia dilexisti me ante constitutionem mundi*. In hac autem parte si dilectio referatur ad Christum hominem, coniunctio, *qui*, causam denotat eius quod dixit; *dedisti mihi claritatem*. Sicut enim dilectio & prædestinatio Dei æterna est causa gratiæ & gloriæ in nobis, sic etiã est causa claritatis humanitatis Christi. Si verò referatur, & quatenus refertur ad Christũ quatenus Deus est, quia nõ tã causam denotat quã signũ manifestantiũ. Nõ enim pater filio quatenus Deo dedit claritatẽ quia dilexit. Dedit enim gignẽdo, nõ genuit autẽ quia dilexit, sed dilexit, quia per omnia sibi genuit similẽ. Quòd tamẽ ei claritatẽ dederit, hinc licet intelligere, quia dilexit eum ante cõditũ mundũ, hoc est, ante omnia secula, & proinde ab æterno. Nã ita solet significare scriptura æternitatem.

PATER IVSTE, MVNDVS TE NON COGNOVIT, EGO AVTEM, &c.] Postquam suis fœlicitatem secum cõmunem precatus est, rationem subnectit ob quam conueniat eam illis cõmunicari, non autem mũdo, ideoq; cùm prius patrem sanctũ vocauerit quando suis sanctificationem petiit: nũc eum iustum appellat, quòd petat suis retributionem, quasi dicat: Iustum est pater cùm iustus sis, vt fœlicitatem quam mundus capere nõ potest, meis præstes: mundus enim te nõ agnoscit: isti verò te cognoscũt, vti & ego te cognosco, à quo cùm debeant homines tui notitiã accipere (nemo enim nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare) ego eis nomen tuum notum iam feci ex parte, & amplius notũ faciam, mittendo eis spiritum sanctum, qui eos ducet in omnem veritatem, vt dilectio qua dilexisti me, sit in ipsis, hoc est, vt tali eos dilectione prosequaris, & te prosequi declares ipsis operibus, quali me dilexisti, & te diligere declarasti, & te eos diligente, atq; dilectionem in eos declarante, ego quoq; tecũ in ipsis semper perseuerẽ, auctiúsq; persistam, quia perfectiore nominis tui cognitione donati, & amplius tuam in se sentiant dilectionem, & me habebũt firmius in seipsis manentem, sibíq; cõiũctum. Theophylactus illud, *vt dilectio*, &c. sic intelligit: vt dilectio qua me dilexisti, sit in eis per cognitionem, hoc est, vt agnoscant quali quantáq; me dilexeris claritate, nempe quòd tanquam filium germanum & vnigenitum, & sic ego in eis sim per fidem maiorem, vtpote perfectius eis notus. Et hactenus quidem pro breui orationis Christi feruentissimæ explicatione hæc annotata sufficiant, in qua oratione quæ obseruari conueniat, ex superioribus satis intelligi potest.

TER ORANS DEPRECATVR MORTEM, ET CAPITVR.

Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioan. 18. CAPVT CXXXVII.

HAEC cùm dixisset Iesus, & hymno dicto egressus est cũ discipulis suis trans torrentem Cedren, & egressus ibat secundùm consuetudinem in montem Oliuarum. Secuti sunt autem illum & discipuli eius. Et tunc venit Iesus cum illis in villam quæ dicitur, Gethsemani, vbi erat hortus, in quẽ introiuit ipse & discipuli eius. Et cùm peruenisset ad locum dixit discipulis suis. Sedete hic donec vadam illuc & orem. Orate, ne intretis in tẽtationẽ. Et assumit Petrum, & Iacobũ, & Ioãnẽ secũ, & assumpto Petro, & duobus filijs Zebedæi, cœpit contristari, pauere & mæstus esse. Et tunc ait illis: Tristis est anima mea vsque ad mortem, sustinete hic & vigilate mecum. Et ipse auulsus est ab eis, & progressus pusillum quantum iactus est lapidis, & positis genibus, procidit super terram in faciem suam, & orabat, vt si fieri posset transiret ab eo hora, & dixit: Abba pater mi, si possibile est, trãseat à me calix iste: omnia tibi possibilia sunt, si vis, transfer calicem hunc à me: veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat. Et cùm surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia, & ait illis: Quid dormitis? & dicit Petro: Simon, dormis? Sic non potuistis vna hora vigilare mecum? Surgite, vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et iterum secundò abiit, & orauit eundem sermonem, dicens: Pater mi, si non potest hic calix trãsire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et reuersus venit, & iterum inuenit eos dormientes, erant enim oculi eorũ grauati, & ignorabant quid responderent ei. Et relictis illis, iterũ abijt, & orauit tertiò, eundẽ sermonem dicẽs. Apparuit autem illi angelus de cœlo, confortans eum, & factus in agonia, prolixius orabat, & factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrẽtis in terrã. Et tunc venit tertiò ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam & requiescite, sufficit, ecce appropinquauit hora, & ecce filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus: ecce appropinquauit qui me tradet. Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum, locum, quia frequenter Iesus cõuenerat illuc cum discipulis suis. Iudas ergo cùm accepisset cohortem, & à pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cũ laternis, & facibus, & armis. Et adhuc eo loquente, ecce Iudas Iscariotes vnus de duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, missi à principibus sacerdotum, & scribis, & senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens: Quemcũque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & ducite cautè. Et qui vocabatur Iudas vnus de duodecim, antecedebat eos, & appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum. Et cùm venisset, statim accedens ad Iesum dixit: Aue rabbi, & osculatus est eum. Iesus autẽ dixit illi: Amice, ad quid venisti? Iuda, osculo filium hominis tradis? Iesus itaque sciens omnia quæ vẽtura erant super se, processit, & dixit eis: Quẽ quæritis? Respõderunt ei: Iesum Nazarenũ. Dicit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eũ cum ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierũt retrorsum, & ceciderũt in terram. Iterũ ergo interrogauit eos: Quẽ quæritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. Respõdit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire, vt adimpleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi non perdidi ex eis quenquam. At illi tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum. Videntes autẽ hi qui circa ipsum erant quod futurũ erat, dixerunt ei, Domine, si percutimus in gladio? Et ecce vnus quidam de circunstantibus ex his qui erant cum Iesu, Simon Petrus habẽs gladium, extendens manum exemit gladium suum, & percussit seruum principis sacerdotum, & percutiens seruum principis sacerdotum amputauit illi auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus. Respondens autem Iesus, ait: Sinite vsque huc. & quũ tetigisset auriculã eius, sanauit eum. Dixit ergo tunc Iesus Petro: Cõuerte gladium tuum in locum suum in vaginam. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. Calicem quẽ dedit mihi pater, non bibã illũ? An putas, quia non possum rogare patrem meũ, & exhibebit mihi modo plusquã duodecim legiones angelorum. Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri? In illa hora respondẽs Iesus dixit turbis [&] ad eos, qui venerant ad se principes sacerdotum, & magistratus tẽpli, & seniores: tanquam ad latronem existis cùm gladiis & fustibus comprehendere me. Quotidie erã apud vos, sedebam in templo, docens, & cùm quotidie vobiscũ fuerim in tẽplo, nõ extẽdistis manus in me [&] non me tenuistis, sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarũ. Hoc autẽ totũ factũ est vt adimplerentur scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli eius omnes relicto eo fugerũt. Adolesc ẽs autẽ quidã sequebatur eũ amictus sindone super nudo, & tenuerũt eũ. At ille reiecta sindone nudus profugit ab eis.

HÆC CVM DIXISSET IESVS, ET HYMNO DICTO EGRESSVS EST.] Cùm iã & fecisset & dixisset Dominus in vltima cœna, cũcta quæ ante passionem suã ipsum facere & dicere oportebat, tum se ad ipsam præparauit passionẽ. cũ ergo quæ præcedũt dixisset partim ad Apostolos: partim ad patrem pro Apostolis, egressum eũ dicit Ioãnes, nõ quod mox illis dictis exierit, quia ex Matthæo & Marco patet ante egressum etiã dictũ hymnum quendam, hoc est, laudem quãdã & gratiarũ actionem, quẽ pro perceptis Dei muneribus ex more dicere solitus fuit Dominus cũ suis. Nõ enim per tristitiã aut mortis metum à solita cessauit Dominus gratiarum actione, docẽs nos suo

exemplo

exemplo, & ante cibi perceptionem & post eam A
Deo sua munera ferre accepta, nec aliquã ob causam ab eius laude etiam pro temporalibus bonis
cessandum. Egressum autem omnes scribunt Euãgelistæ, è domo scilicet in qua cœnauerat, ac ciuitate Hierusalẽ: tres verò primi in genere locum explicuerunt in quem est egressus, montem scilicet Oliuarum, qui est, vt dicitur Act. 1. iuxta Hierusalem, sabbathi habens iter. Horum duo priores peculiarem huius montis (qui varia in se loca complectebatur) partem in quam Christus sit egressus designauerunt, dicentes eum venisse in villam, vt legimus in Matthæo, aut in prædiũ, vt legimus in Marco, (cùm Græcis tamen, vtrobique sit eadem
dictio, nempe χωρίον, significans simpliciter locum
vel agrum) cui nomen Gethsemani. De quo loco B
sic Diuus Hieronymus libro de locis Hebraicis: Gethsemani, locus vbi Saluator ante passionẽ orauit. Est autem ad radices montis Oliueti, nunc Ecclesia desuper ædificata. Quam Ecclesiam Brocardus monachus non longè esse scribit ab alia quæ etiam in pede montis eiusdem extructa fuit, circum sepulcrum deiparæ virginis. Non longè, inquit, ab hoc loco ostenditur alia Ecclesia, vbi fuit hortus Gethsemani, quem Dominus oraturus ante passionem suam intrauit iuxta montem Oliueti, cuidam rupi concauæ adhærẽs, sub qua discipuli sedisse memorãtur, cùm ipse oraret ad patrem.
Hæc ille. Est autem Gethsemani, si interpreteris,
idem quod vallis pinguis, siue vallis olei, quãuis C
pro hac significatione dici potius deberet Gesemani. Ge enim vallem, Seman pinguedinem & oleum significat. Cæterùm solus Lucas Dominũ dicit in hunc locum egressum secundum cõsuetudinem. Dixerat enim superius ipsum diebus præcedentibus quibus in Bethania & Hierusalem versabatur, interdiu docuisse in tẽplo, noctibus verò exiisse, & moratum in monte Oliueti. Itaq; sicut è Bethania post sumptam cœnã orationis causa ad hũc locum solitus fuerat exire, ita & nunc è Hierusalem à cœna, ad eundem secessit, consuetudinẽ orandi pristinam per tristitiã & mortis metum nõ iam prætermittens. Ioãnes autem locum quidem in quem Dominus exierat, quòd ab aliis satis esset explicatus, nõ expressit, locum tamen quẽdam
medium, cuius cæteri non meminerunt, designat, D
dicens eum cum suis egressum trans torrentẽ Cedron, cuius loci verisimile est Ioannem fecisse hic mẽtionem ob mysterium aliquod, nẽpe quia iam instabat tempus vt torrentem diuersarum passionum tanquã aquarum multarum esset trãsiturus,
Psa. 109. & impleretur illud Psalmistæ: De torrẽte in via bi-
2. Re. 15. bit; aut etiam vt significaret Christo quoq; accidisse quod Dauid, qui Christi in suis persecutionibus per omnia typum gessit, accidisse in scripturis legimus. De eo enim, cùm fugeret à facie Absalõ fi-
lij sui, scriptum est, quòd egressus cum suis è Hie- E
rusalem trãsgrediebatur torrẽtem Cedrõ: quemadmodum autẽ ille à proprio filio passus est persecutionem, ita Christus à proprio populo Iudæorum, atque à Iuda, quem instar filij semper fouerat & enutrierat. Cæterùm pro Cedrõ Græcis est κέδρων: & additur articulus τῶν, qui indicat dictionem illã esse genitiuum pluralem, nec esse nomen Hebraicum, sed Græcum, vertẽdum per genitiuũ cedrorum, vnde opinantur quidã hunc torrẽtem dictum esse Cedrorum, quòd hinc & hinc haberet multas cedros, quemadmodum dictus est mons

A Oliuarum ab olearũ multitudine. Esse tamẽ hanc dictionem non Græcam, sed Hebraicam, satis patet ex illis locis veteris testamẽti, in quibus huius torrẽtis fit mẽtio. Fit enim eius mentio loco prædicto, vbi Dauid fugisse Absalonem scribitur. Et rursum libro Reg. 3. cap. 15. cùm Asa Priapi simulacrum exussisse dicitur in torrente Cedron. Item libro Reg. 4. cap. 23. vbi Iosias rex prophanum lucum in domo Domini exussisse narratur in cõualle Cedron. Quibus locis alijsq; apud Hebræos est Kidron, proinde verisimile est, quẽadmodum nõ negat quidã, articulum τῶν, apud Græcos additũ fuisse hoc loco à quibusdam Græcè sciẽtibus, Hebraicè nesciẽtibus, quemadmodũ & apud Septuaginta interpretes in prædictis locis. Nam & in il-
B lis aliquãdo idem additur articulus. Significat autem hæc dictio Hebræis non cedros, quæ illis dicuntur Arazim, sed obscuritatem, quæ mysterio passionis & rei de qua hic agitur bene conuenit. Estq; nomen hoc cõmune & torrenti & valli quæ erat inter Hierusalem & montem Oliuarum, per quam fluit torrens, vnde 4. Reg. 23. legitur de cõualle Cedron, cuius meminit etiam Iosephus lib. de bello Iudaico 6. c. 3. Præceptum, inquit erat sexto ab Hierosolymis stadio castra ponere, qua in parte mõs qui appellatur Elæon (id est Oliuarũ) cõtra ciuitatẽ ab oriente situs est, altaq; interiacẽte valle discernitur, cui nomẽ est Cedron. De torrente Cedrõ sic scribit Brocardus terræ sanctæ di-
C ligens Inspector. Infra agrum Hakeldemah contra orientem fluit torrens Cedron, colligunturq; in ipsum omnes aquæ, quæ tẽpore pluuiarum in altiora quæq; loca circumadiacentia ab aere descendunt. Non lõgè à sepulcro virginis auditur strepitus eius sub terra ad locũ istum properãtis. augescit quoq; ex aquis quæ fluũt ex memoratis piscinis. Hæc ille. Sed ad rem. Non tantùm locum per quẽ Dominus transiuit, indicauit Ioannes, sed & loci in quem trãsiuit oraturus conditionẽ ab aliis tacitam. *Vbi*, inquit, *erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius*. Siquidem Brocardus testatur loca circa torrentem amœnissima fuisse, delitiis plena, viridariis & hortis cõsita, irrigãte ea torrente Cedrõ. In hũc ergo locũ relicto conuiuij loco ac ciuitate Hierusalem, egressus est Dominus, nõ vt lateret, & latẽdo declinaret mortem, (ne enim hac de
D causa egressus videri posset, abiit in locũ proditori bene cognitũ) sed orationis causa, ob quã fere solitus fuit loca ab omni tumultu libera deligere, idq; in nostrũ exemplum & eruditionẽ. Cùm autẽ frequẽtissimè nocturno tẽpore Dominus orationi vacaret, & maximè noctibus præcedẽtibus, nunc in vltima nocte qua se capiẽdum cognouit, voluit etiã sese precationi dedere, vt ea veluti homo cõtra ingruentẽ tempestatẽ muniretur, doceretq; nos ad orationis præsidiũ etsi semper, tamen
E tunc potissimũ, cõfugiendũ esse quoties mali alicuius metu detinemur, aut tempestatem aliquã imminere cognoscimus. Vnde Iacobus: Tristatur, Iacobi 5.
inquit, aliquis in vobis? oret. Et Dauid: In tribulatione mea inuocaui Dominũ, & ad Deum meum clamaui. Psal. 17.
Quanquã autem orationis causa potissimũ Dominus secesserit, videri tamen potest etiã ob id exiisse, vt nõ inueniretur à Iuda in loco in quo cũ ipso cœnauerat, sicq; occasionẽ præberet desistendi à maligno proposito suo, docerétque suos, licere secessu persequentiũ declinare furorem & malitiam. Ne tamen, vt iam diximus, mortem fugere videri

videri poſſet, locum ſeceſſus deligit Iudæ non incognitum, vnde adiecit Ioannes: *Sciebat autem & Iudas locum, quia frequenter Ieſus conuenerat illuc cum diſcipulis ſuis.* Et omnino conueniebat Christo pro ſalute hominum paſſuro vt non in loco conuiuij, ſed in loco orationis caperetur, ne tanquam ſplendidus conuiuator, ſed vt deuotus precator ab inimicis ſuis raperetur ad ſupplicium, & ipſe locus innocentiam ipſius, atque illorum iniuſtitiā comprobaret. Conueniebat item vt in horto Gethſemani, hoc eſt, vallis pinguis, ſuam pro nobis auſpicaretur paſſionem, quia in horto paradiſi fœcundiſſimi & iucundiſſimi per Adam illum veterem noſtræ cœpit cauſa perditionis.

ET, CVM PERVENISSET AD LOCVM, DIXIT DISCIPVLIS SVIS: SEDETE.] Oraturus Dominus non tātùm deligit locum à ciuitatis tumultu ſemotū, ſed & à ſuis ſeparatur diſcipulis, erudiēs nos in orationibus maximè ſeriis omnimodā quærere ſolitudinē. Primū ergo quia indiuiſibiliter ſibi adhærebāt, omnibus in genere diſcipulis iubet in loco quopiam ſederent tantiſper dum ipſe ſuā ab eis abſtractus profunderet ad patrem orationem. Quibus omnibus an etiā iuſſerit vt oratione ſe munirent cōtra inſtantem tentationem, quemadmodū certū eſt ipſum monuiſſe tres illos quos ex Apoſtolis aſſumpſerat, incertum eſt. Lucas enim in genere id ſcribit diſcipulis dictum, ſed de tribus ex omni numero ſelectis nihil commemorat, vt intelligi poſſit illum ſcribere diſcipulis id dictum, quia tribus illis iam ſeorſum aſſumptis dictū fuit. Veriſimile tamē eſt etiā omnibus præceptū fuiſſe vt vigilarent & orarent cōtra tentationē, quia omnibus imminebat, etſi id diligētius inculcatum ſit ſelectis illis tribus. Monet ergo omnes vt ſe orāte, etiā ipſi orent pro ſeipſis, non quidē ne tententur, ſed ne intrent in tentationē, hoc eſt, ne à ſuperuentura tentatione ſuperentur, eiuſq; nexibus ligati teneantur: quod quia ab ipſis factū non eſt, ad tempus tentatio eos vicit & irretitos detinuit. Notandū autem quòd cùm hoc loco dicitur; *Orate ne intretis in tentationem*, non ſignificatur quare ſit orādum, ſed quid ſit orādum, hoc eſt, nō ſignificatur orādum ideo, ne ſi non orēt, fiat vt intrēt in tentationē, ſed hoc ipſum orādum, ne intrent. Græcis enim eſt hic apud Lucam προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν, id eſt, rogate hoc ipſum ne veniatis in tentationem. Itaque veriſimile eſt etiā ſic accipiendū poſtea cùm idē dicitur tribus. Quāquā ſic etiā Græcis ibi dicatur, vt vterq; ſenſus admitti poſſit. Aſſumit autem ex omnibus, tres illos quos præ ceteris habebat magis familiares, eiſque ſuam triſtitiā declarare voluit, vt quos fecerat in mōte ſuæ gloriæ ſpectatores & teſtes, nunc haberet etiā ſpectatores & teſtes imbecillitatis ſuæ humanæ, in qua hi ob cōſpectam priùs gloriā, & pleniorē de ipſo cognitionē, minus offendi poterāt quàm cæteri. His ergo aſſumptis, cœpit cōtriſtari, pauere & mœſtus eſſe. Non priùs cœpit cōtriſtari quā illos aſſumpſiſſet, vt intelligamus tum hoc in eo cœpiſſe cùm voluit, & nō priùs quàm voluit, & proinde ipſum non, vt in nobis accidit, ſubitò & præter volūtatē hæc eſſe paſſum. D. Hieronymus ideo putat dictum, *cœpit contriſtari*, vt intelligamus triſtitiam in Chriſto non fuiſſe paſſionem, ſed tātùm propaſſionem. Inter πάθος, autē & προπάθειαν, hoc eſt, inter paſſionem & propaſſionem hoc facit differentiæ, quòd paſſio ſit affectio aliqua

A ſualis, cui volūtas iā aſſentitur: propaſſio verò, cui necdum voluntas aſſentitur quæ conſummatam paſſionem præcedit. Itaque quoniam hæc triſtitia Chriſti tantùm fuit in parte ſenſitiua, nec dominabatur ſpiritui, propaſſionem tantùm dicit fuiſſe in ipſo, atq; ob id dictum eſſe non quòd contriſtatus ſit, ſed quòd cœperit cōtriſtari. At ſimplicius eſt intelligere ideo dictum eſſe, *cœpit contriſtari*, quòd antè nō ita cōtriſtaretur. De cauſa autē huius triſtitiæ, pauoris atq; tædij in Chriſto hic dubitari & quæri poteſt. Variis enim de cauſis non videtur dici poſſe contriſtatus ob imminentē ſibi iā mortem. B Primū enim talis triſtitia videtur derogare diuinitati ipſius. Deinde non videtur cōuenire vt is qui tātopere priùs mortē deſiderauit, quiq; ſe in hoc veniſſe ſæpe dicebat vt pateretur, & ſuos mortem contemnere toties docuerat, nunc ob inſtātem mortē adeo timeat & contriſtetur. Maximè autem diminuere videtur eius charitatem, quā tamen certum eſt in eo fuiſſe maximam, cùm pleriq; martyrum per ſuā in Deum charitatem animis nō ſolùm impauidis atq; intrepidis, ſed etiā alacribus quaſiq; geſtientibus grauiſſimos corporis pertulerint cruciatus, vt patuit in Andrea, Laurētio, aliiſq; quāplurimis. Certè D. Hilarius ob primā cauſam, omiſſū quia Arriani ex hoc loco impugnabāt Chriſti diuinitatem, cauſam triſtitiæ ac metus Chriſti C aliò referendā voluit quàm ad propriā ipſius mortem, noua ratione exponens ipſius precationem qua in ſequentibus orat vt trāſiret ab eo calix. Et poſt hunc Diuus Hieronymus, & quidam etiam noſtro ſeculo Hieronymum ſecuti, ob poſteriores rationes iam dictas negant Chriſtum ob inſtātem ſuam mortem timuiſſe ac contriſtatum fuiſſe, ſed ob alias cauſas non ad ſe, ſed ad alios pertinentes. Itaq; D. Hilarius putat ipſum contriſtatū propter ſcādalum Apoſtolorum imminens, ideoq; notat dictum eſſe quòd aſſumptis quibuſdā Apoſtolis tunc cœperit contriſtari, eo quòd non de ipſo orta eſſet mœſtitudo, ſed de his quos aſſumpſerat. Pro his ergo intelligit Dominum poſtea oraſſe dū petit vt tranſiret ab eo calix, exiſtimans ipſum D his verbis poſtulaſſe vt calix quem iam deſideranter erat bibiturus, à ſe tranſiret etiam in Apoſtolos, hoc eſt, vt quemadmodum ab ipſo biberetur, ita & ab illis biberetur ſine ſpei diffidentia, ſine ſenſu doloris, ſine metu mortis. D. Hieronymus Hilarium ſecutus plures reddit triſtitiæ Chriſti cauſas, dicens: Contriſtabatur autem nō timore patiendi, qui ad hoc venerat vt pateretur, & Petrum timiditatis arguerat: ſed propter infœliciſſimum Iudam, & ſcandalū omnium Apoſtolorum, & reiectionem populi Iudæorum, & euerſionem miſeræ Hieruſalem. Iā precationem Chriſti noua item ratione, ſed aliter quàm Hilarius exponit, intelligens eā Dominum precatum ne à Iudæis calicem bibat. Poſtulat, inquit, non timore patiendi, E ſed miſericordia prioris populi, ne ab illis bibat calicem propinatum. Vnde & ſignanter non dixit; tranſeat à me calix, ſed calix iſte, hoc eſt populi Iudæorum, qui excuſationem ignorantiæ habere nō poteſt ſi me occiderit, habēs legem & Prophetas, qui me quotidie vaticinantur. Hæc ille. Similia habet & D. Ambroſius, poſt variā huius loci tractationem tandem ſic ſubiiciens: Triſtis videbatur & triſtis erat, nō pro ſua paſſione, ſed pro noſtra diſperſione. Triſtis erat, quia nos paruulos relinquebat. Cæterùm quàm cōſtanter ſe morti obtulerit,

conſe

consequentia declarant, quandoquidem quærentibus occurrit, turbatos cohortatur, trepidos prouocauit, proditorem osculi dignatione suscepit. Nec aliud distat à vero si tristis erat pro persecutoribus, quos sciebat immanis sacrilegij pœnas daturos: Et ideo dixit: *Transfer hunc calicem a me.* Non quia Deus Dei filius mortem timebat, sed quia nec malos pro se perire volebat. Deniq; ait: *Pater ne statuas illis hoc peccatum*; ne exitialis esset populo passio quę omnibus esset salutaris. Hæc ille. Verùm salua tantorum virorum authoritate, coactam esse istam præsentis loci tractationem, nimis aperte arguunt omnia verba quibus hic vsi sunt Euangelistæ, qui manifestè satis significant, Dominum pro infirmitate humanæ naturæ ab ipso susceptæ exhorruisse mortem, eámq; deprecatum, quod & ex Hieronymi consequitur verbis. Si enim fuerunt tristitiæ Christi causæ quas Hieronymus enarrat, non opus fuit tristitiam illam dicere fuisse non passionem, sed tantùm propassionem, cùm nec passio fuerit, nec propassio, sed sancta piaque affectio ex syncera & summa charitate profecta. Deinde cùm tractans D. Hieronymus precationem Christi, sic scribit: Attamen reuertens in semetipsum, quod ex hominis persona trepidanter renuerat, ex Dei filique confirmat: *Verùm tamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Non, inquit, hoc fiat quod humano affectu loquor, sed propter quod ad terras tua voluntate descendi. Hæc, inquam, scribens aperte confitetur Christum per humanam infirmitatem mortem & horruisse & deprecatum, ita vt in suo Commentario varius sit, ea contingens quæ sibi videntur contraria, quod ob id accidit & hic & alibi in commentariis Hieronymo, eo quòd illi in commentariis pręcipuum studium fuit per diuersos authores vagari, & quæ apud diuersos inuenit collatione variisque sententiis differendis copiosam cogitandi materiam lectori subministrare. Idem in variis locis atque in præsenti loco accidit D. Ambrosio. Nam & is ante ea verba quæ ex ipso superius sunt posita, clarissimè fatetur Christum iuxta humanam infirmitatem contristatum, notans eos qui hinc offendiculum in Christo paterentur. Hæsent, inquit, plerique hoc loco, qui tristitiam saluatoris ad argumentum insitæ potius à principio, quàm susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, & naturalis sensu cupiunt retorquere sententiæ. Ego autem excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius maiestatémq; demiror. Minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum, & cætera quæ sequuntur. Nihil ergo dubitandum quin causa tristitiæ Christi prima & principalis nunc fuerit mors imminens, quam humana infirmitate abhorruerit. Nec hoc diuinitati eius derogat magis quàm ipsa mors, & aliæ plereq; infirmitates quas cum humana natura nostri causa in se suscepit: quales sunt esuries, sitis, & similes. Suscepit enim ipse Dominus omnes istos defectus, qui in omnibus communiter inueniuntur ex peccato primi parentis, & non repugnant perfectioni scientiæ & gratiæ, quos vocat Damascenus naturales & indetractabiles. naturales quidem, quia consequuntur communiter totam naturam humanam: indetractabiles autem, quia non inferunt secum scientiæ & gratiæ imperfectionem. Quid autem magis est homini naturale quàm mortem iam præsentem & ob oculos positam reformidare? Cùm ergo mortis reformidatio sic humanæ conditioni adhæreat, vt cum nulla culpa sit

A coniuncta, non est cur formidemus Christo eam asscribere, non solùm perfecto homini, verumetiam omnibus quoad potuit malis nobis adæquato. Debuit enim, inquit Paulus, per omnia fratribus assimilari, tentatus per omnia pro similitudine absque peccato. Nec derogat hæc reformidatio perfectioni charitatis, obedientiæ, atq; doctrinæ ipsius. Quod enim ad doctrinam ipsius attinet, cùm à suis mortis metum excludit, præcipiens eis vt non timeant eos qui possunt occidere corpus, non vetat omnino naturalem mortis reformidationem, sed talem qua mens abducatur a recto, & ad ea pertrahatur quæ diuinę sint voluntati contraria. Itaq; cùm in sua precatione Dominus suæ renuncians voluntati, diuinam illi semper prętulerit voluntatem, nec obedien- Heb. 2.

B tiam illius metus iste mortis imminuit aut labefactauit, sed magis comprobauit, dum à tanto mortis metu detentus, tamen id prælegit quod patri gratius esset. Similiter & charitatis suæ erga nos magnitudinem hac ratione nobis maximè commendauit. tantùm abest vt metus ille arguat charitatis imperfectionem & defectum. Dum enim tanto opere mortem & crucem per naturale desiderium reformidauit, & tamen nihilominus lubens & vltroneus se morti crucis pro nobis subiecit, declarauit sane se nostram salutem propriæ præposuisse nósq; magis quàm seipsum dilexisse. Quòd autem summa Christi charitas non exclusit in ipso hanc re-

C formidationem, ac pro ea promptissimam in corpore attulerit alacritatem, quemadmodum fecit in plerisque martyribus, ex eo prouenit, quod in nobis alia vis animæ redundat in aliam, & vt quæq; est vehementior, aut secus, ita aut obruit alias, aut cedit. In Christo verò nequaquam item: verum vnaquæque vis, siue animi, siue corporis, nihil impediente vel diuersa, vel simili, suum naturale munus peragebat, vt neque gaudium vehementius leuioris gaudij sensum eriperet, neque dolor acrior leuioris doloris molestiam obtueretur, neque summa voluptas summo dolori, neque dolor atrocissimus voluptati summæ obsisteret. Alioqui enim gaudium illud quod ex diuina fruitione percepit maximum,

D omnem supplicij pœnam eripuisset. Itaque quoniam naturaliter caro mortem refugit, atq; supplicia, & Christus certissimò nouerat sibi iamiam instare mortem, diraq; supplicia, quæ iam ita clarè contemplabatur, atq; quę maxime sunt pię oculis, caro eius pro sua conditione & natura ob hæc formidare cœpit atque tristari, & quantum in se erat, eorum depulsionem quærere. Nec est quòd hic contentiosè quis disputet, vtrum Christus necessitate his passionibus subiectus fuerit, an eas per dispensationem ad tempus assumpserit. Dicendum enim quod caro Christi & humana eius natura per se considerata, necessitatibus subiecta fuerit sicuti & esuriei,

E frigori, ac morti: necessitas tamen hęc impediri potuit, ab ipso per virtutem diuinitatis suæ, atque ob id humana natura non patiebatur illa necessitatione, nisi quatenus diuina voluntas pro suo beneplacito permittebat carni agere & pati quę erant ei propria, & quia non nisi cùm voluit, & quamdiu voluit, huiusmodi caro patiebatur, ob id per dispensationem ea dicitur assumpsisse ad tempus. Vnde etiam intelligi potest quid respondendum sit ad argumentum quo quidam nituntur probare has passiones Christo non posse tribui, eo quòd illæ in nobis sint morbi, perturbationes, & ad peccatum inclinationes. Ex prędictis enim patet huiusmodi passiones ali-

ter fuisse in Christo quàm innobis,idq; triplici no- A mine. Primùm,quia huiusmodi passiones frequenter in nobis ferũtur ad illicita,ĩ Christo verò nunquã. Nõ enim cùm ex metu mortis deprecaretur mortem ad illicitum ferebatur,quia nõ deprecabatur eam absolutè,sed tãtùm quatenus suę naturę humanę malam.subiiciẽs etiam naturale suum desiderium diuinæ voluntati. Secũdò,quia huiusmodi passiones in nobis frequenter præueniũt iudiciũ rationis,sed in Christo omnes motus appetitus sensitiui oriebantur secũdùm rationis dispositionẽ. Vnde Augustinus dicit lib. 14 de ciuit. Dei cap. 9. quòd hos motus,certissimæ dispensationis gratia,ita cùm voluit Christus suscepit animo humano,sicut cùm voluit factus est homo. Tertiò, B quia in nobis huiusmodi motus quãdoque nõ sistunt in appetitu sensitiuo sed ad se trahunt rationem,quod in Christo non accidit.quia motus naturales humanæ carni cõuenientes,sic ea eius dispositione in appetitu sensitiuo manebant, quòd ratio ea his nullo modo impediebatur in suo officio,quare illos in Christo D. Hieronym⁹ tantùm vocat propassiones. Suscepit autem hũc Christus has passiones ĩ se ob varias causas,cùm potuisset variis modis illas à se depulisse. Primùm enim hac ratione se nobis declarauit verum esse hominem. Deinde,vt dictum est,eximiè & suã erga patrem obediẽtiam,& suam erga nos charitatem comprobauit,dum suscepit quod tantopere fugit natura. Tertiò,hac ratione declarauit (quod & ipsũ ad obedientiæ & charitatis eius facit cõmendationẽ) C pœnarum & supplicij imminẽtis acerbitatem, ne videri posset sine sensu doloris,vt pleraique martyres,omnia supplicia pertulisse. Præterea hac ratione effectum est,vt ne mox in peccatum nobis deputandum existimaremur,si in nobis mortis horrorem sentiremus,nec desperaremus,si nõ tanta cum alacritate mortem exciperemus,cum quãta illam adierunt martyres:simulq; disceremus quomodo mortis timorẽ vincere possemus,nimirum

Heb. 2. per orationis præsidiũ. Postremùm, & ob id has infirmitates nostras in se suscepit,vt min⁹ essent in nobis,& liberaret eos q timore mortis per totam vitã obnoxij erãt seruituti. Hinc enim in mar- D tyribus tanta fortitudo, qa in capite pro mẽbris suscepta volũtariè tanta ĩfirmitas. Infirmatus,inquit Ambrosius,es Domine,sed propter peccata nostra,nõ quia illa tibi infirmitas erat ex patre assumpta,sed pro me suscepta,qa mihi proderat,vt eruditio pacis nostrę esset ĩ te,& liuore tuo vulnera nostra sanares. Notandũ autẽ,quòd apud Matthæum quidem legamus; *cœpit contristari & mœstus esse*: apud Marcũ verò; *cœpit pauere & tædere*, tamen pro mœstus esse,& pro tædere, Græcis est eadem dictio *ἀδημονεῖν* quę nec propriè tædere,nec simpliciter mœrere significat,sed grauiter ãgi,penéque E exanimari ac deficere præ mœrore, vt testantur quidam. Pro pauere autem Græcis est *ἐκθαμβεῖσθαι*, quod etiam non simpliciter pauere significat,sed propriè est obstupescere, aut cum stupore quodã pauere. Intelligimus ergo Christum ob instantem mortem quæ sub oculos illius versabatur, & doluisse & reformidasse,nec simpliciter doluisse aut reformidasse,sed grauiter, ita vt dolor ac metus molestiam magnam ac stuporem adferret carni, quod non tantùm externo corporis habitu, sed & verbis Dominus expressit,dum dixit: *Tristis est anima mea vsq; ad mortem*; hoc est,tanta tristitia & dolor animam meam occupat,vt parum absit à morte: dolorem patitur anima mea dolori mortis simillimum,ac quasi in ipsa morte constituta sic angitur. Ita enim Euthymius exponit illud, *vsque ad mortem*, vt sit idem quod,sicut in morte. Diuus Hilarius,& post eum D. Hieronymus,vndique argumenta quærentes quibus ostendãt Dominum non timuisse nec doluisse ob instãtem mortem,annotant nõ esse dictum: Tristis est anima mea propter mortem,sed *vsque ad mortem*; intelligentes Dominum significare tristitiam suam duraturam vsque ad mortẽ,donec scilicet per eam Apostolos suos liberet,& scandalum eorum cesset,dum mox post mortẽ ex resurrectione eius potentiam erãt agnituri. Est autem hic locus manifestè contra hæreticos,negantes in Christo fuisse animam humanam. Ipse enim manifestè hic,vt & alibi aliquando,animam se habere profitetur.

¶ET IPSE AVVLSVS EST AB EIS, ET PROGRESSVS PAVLVLVM, &c.] Oraturus non tãtùm se separauit à reliq̃s Apostolis,sed & à tribus illis quos ex aliis assumpserat, vt eos suæ angustiæ faceret conscios, docens omnibus modis orationẽ secretam esse debere. Itaq; declarata animi sui angustia,mox ad orationis cõfugit præsidiũ; docens,in necessitatibus & angustiis animi nobis non ad mundi vanam consolationem, sed ad Dei refugiendum opem. Notatu autem nõ indignum,quòd Lucas dicat Dominum nõ recessisse à suis,sed auulsum. Hoc enim significat ipsũ ęgrè à suis recessisse,siue propter suum in illos amorem,qui facit vt cum difficultate amicus discedat ab amico,siue etiam ob animi mœrorem,per quem naturaliter fit vt adhæream⁹ amicis,à quorum consuetudine aliquid accipimus solatij. Hãc tamen naturalem colligationem superans Dominus,& vim naturæ quodãmodo inferens,diuulsit se à charissimis suis,quò ad patris festinaret certiorem consolationem,docens qd & nobis in simili sit necessitate faciendum. Quãquã & aliter intelligi possit,& fortè simplicius & recti⁹,ipsum dici auulsum à suis,propter mœroris magnitudinẽ rapientem ipsum ad aliquod refugium,nec sinentẽ ipsum diutius adhærere suis. Solet enim mœroris D magnitudo hominẽ rapere ad secretũ,& diuellere etiã à valde charis. Nõ enim dicitur Christus sese diuulsisse ab eis,sed auulsus abesse,quasi vim ab accidẽte aliquo passus. Auulsus est autem non lõgè, sed pusillum,vt habẽt Matthęus & Marcus,quod pusillum explicasse videtur Lucas,dicẽs: quãtum iactus est lapidis. Non enim vel amor, vel potius mœror patiebatur eum longè diuelli,quin mox se secum patre ĩ oratione profunderet:& omnino ob id noluit lõgius discedere,quia suos voluit saltem à longè videre quid agerẽt,vt vel sic ad imita- E tionem magis prouocarentur,& testes essẽt angustiæ eius. Digressus ergo à suis,primùm positis in terrã genibus,vt habet Lucas: deinde etiã pronus procidens super terrã in faciem suã,vt habent alij duo,orabat,ipso sui corporis habitu declarãs maximã cordis sui contritionẽ & humiliationem,ac nos docens,in oratione animũ profũdè corã Deo submittendũ: quod si fiat,etiã corporis consequetur submissio maximè ĩ secretis orationib⁹,& valde seria. Quo Christi facto & exẽplo vt arguuntur hi q oraturi ipso habitu corporis declarãt parum debitã mentis demissionem: ita cõfutantur qui plane rident monasticas,vt vocant,inclinationes,

nes, tanquam hypocriticas & vanas, cũ adhibeantur vt signa & exercitamenta demissionis spiritus, atq; ob debitum Deo corporis obsequium, cuius vt est & anima & corp⁹, ita vtrũq; illi famulari & reuerentiam exhibere decet. Orabat autem, inq̃t Marcus, vt si fieri posset transiret ab eo hora, hoc est, imminens passionis & mortis temp⁹, hoc est, supplicium imminens. Synecdoche enim est, & sub nomine tẽporis significatur id quod ĩ tẽpore erat euenturum, vt diximus in cap. Cõcordiæ 121. circa illud Ioãnis: Pater, saluifica me ex hac hora. Vnde Marcus cum alijs Christũ in oratione sua dicit deprecatum calicem, nomine calicis passionem suã significãs, sicut & suprà cum filijs Zebe-

Mat. 20. dęi dixit: Potestis bibere calicem quẽ ego bibiturus sum? Circa quæ verba diximus rationem huius metaphorę in scripturis. Dicit autẽ Marcus eũ dixisse: Abba pater; quod est vnius & eiusdem duplicatio nõ inutilis, sed emphasis aut etiam explicationis causa facta. Abba enim Hebraica aut potius Chaldaica dictio (nã Hebræi dicunt Ab) idem significat quod Græcis dictio πατὴρ, à quib⁹ Latini habent vocem, Pater. Ita hæc duo nomina & Paulus coniunxit ad Rom. 8. & Galat. 4. Cæterùm hæc oratio Christi fuit tãquã veri hominis & naturaliter abhorrẽtis mortem, profectaque non ab ipso spiritu, sed à desiderio carnis & partis inferioris: quo quidem desiderio caro in Christo nõ pugnabat cum spiritu & Dei volũtate. Primùm, quia nõ absolutè illud quod naturaliter desiderabat, postulauit, sed si fieri posset, & si Deus pater vellet. Secundò, quia etiam caro in Christo diuinam voluntatem suo præposuit desiderio, illam præ hoc fieri deprecans, cùm diceret; *veruntamen nõ mea voluntas, sed tua fiat.* Non enim, vt quidam putant, hęc verba sunt Christi iam secundùm rectæ rationis dictamen loquentis, cùm priora fuerint eius iuxta carnis infirmitatẽ rogãtis, quia Christus secũdùm spiritũ & rationem nõ habuit voluntatem diuersam à Dei voluntate, vt quatenus talis dicere potuerit; nõ mea voluntas sed tua fiat; sed iuxta carnẽ desideriũ quoddã habuit diuersum à Dei volũtate. Quatenus ergo infirma carne circundatus dixit; *non mea voluntas*, hoc est, nõ meum desiderium (voluntas enim hic pro desiderio ponitur) *fiat, sed tua.* Adeo in Christo etiam inferior pars subdita fuit spiritui & diuinæ voluntati. Hęc ergo Christi oratio quatenus deprecatur mortẽ, magis fuit declaratio desiderij naturalis, quàm absoluta oratio, nec ob eã dici potest Christum nõ semper exauditum fuisse in suis orationibus, contrà quàm dixit in resuscitatione Lazari; ego sciebam q̃a semper

Ioan. 11. me audis. Nõ enim absolutè mortẽ deprecat⁹ est, sed absolutè precatus est vt Dei fieret voluntas: quod cùm factum sit, etiam in hac oratione exauditus est. Quod vt & in nobis vsu ueniat, iuxta hoc Christi exemplum temporalia bona vel mala nobis precanda vel deprecanda nõ sunt, nisi quatenus congruit diuinę voluntati & ordinationi, quã præ nostro desiderio etiã semper petere debemus fieri, iuxta quod in oratione Dominica dicimus: *Fiat voluntas tua.* Notandum & illud in Christi oratione maximè, vt à Marco describitur, ipsam incipi nõ solùm à blanda Dei inuocatione, cum dicit: *Abba pater, & pater mi*; quæ inuocatio pium inuocantis signat affectum: sed etiã à laude Dei eiusq; commendatione, cùm dicit: *Omnia tibi possibilia sunt.* Hoc enim docemur, vt oraturi non statim id proponamus quod petendum est, sed cùm pij affectus declaratione auspicemur à diuina laude, & commendatione potentiæ & bonitatis ipsius.

ET CVM SVREXISSET AB ORATIONE, ET VENISSET AD DISCIPVLOS.] Quanquam Dominus in magna esset animi angustia propter imminentia sibi mala, nõ tamen neglexit suorum agere curam, sed surgens ab oratione, eos inuisit, vt videret quomodo se gererent, & an sese, iuxta quod ipsis iniunctum erat, vigilia & oratione munirent contra periculum quod ipsos manere sciebat, suo facto docens pastores, nõ sic mœrori & orationi vacandũ ipsis, vt suorum curã deponant, sed vicissim nunc orandum, nunc oues inuisendas. Vt autem hac in parte suam pro Apostolis solicitudinem declarauit, ita similiter suã erga illos ineffabilem mãsuetudinem, cùm inueniẽs eos dormientes, & planè cõtrariũ quàm iussi erãt facientes, nõ est tamen seuerè insectatus eos, nec acerbo animo exprobrauit eis aut suum pro ipsis laborem, aut ipsorum magnificas promissiones, sed mansuetè eos compellauit, tacitè tantũ notãs eorũ in promittendo infidelitatẽ, & adhortãs modestè ad id quod saluti ipsorum conueniebat. Præ cæteris autem peculiariter Petrum alloquitur, vt qui præ cæteris maiora & ardẽtius pollicitus erat, & cui magis vigilandum erat tãquam cæterorum capiti & antesignano. Huic ergo dixit, secundùm Marcum, *Simõ, dormis?* Ita nõ potuisti, vna hora vigilare mecum, qui tamen paulò antè pollicitus es te mecum & in carcerẽ & in mortem iturũ? Tale enim quid significat tacitè aduerbio, sic. Et Matthæus item Petro Dominum locutum scribit, cũ tamen pluraliter eum scribat dixisse: *Sic nõ potuistis vna hora vigilare mecũ*, quia quanquam ad omnes loqueretur, oculos tamen in Petrum magis direxit: aut quanquam ad solum Petrum hęc diceret, tamen omnes itẽ notare voluit, vt q̃ post Petrum eadem polliciti fuerãt. Euthymius tamẽ vt habeat aliquid quod soli Petro dictũ sit apud Matthæum, aduerbium sic, seorsum p̃ interrogationem legit à sequẽtibus separatum, vt sit sensus: Sic te modò exhibes Petre? siccine te promisisti facturũ? Deinde ad omnes dictum sequatur: *Nõ potuistis vna hora vigilare mecũ? Potuistis* enim in Matthæo legendum esse, & non *potuisti*, Græca docent & Latina exemplaria correctiora. Reprehensa autem eorũ somnolentia, eos rursum ad vigiliã & orationem prouocat, nõ sui, sed ipsorummet causa, *vt* (inquit) *non intretis in tentationem.* Et addidit causam ob quã id facere meritò debeãt, nec sibiipsis nimium cõfidere, sed metuere, *quia* (inquit) *spiritus quidẽ promptus est, caro autem infirma.* Quasi dicat: Et idem ne p̃ carnis infirmitatem superetur promptitudo spiritus à tentatione superuentura, orandum vobis est, nec ob promptitudinem spiritus nimis vobis cõfidendum. Hac autem sententia vt causam reddit exactæ vigilantiæ & orationis, ita simul mitigat reprehensionem somnolentiæ ipsorum, significans se illos venia dignari, quòd nõ propter contemptum obdormierint, sed propter infirmitatẽ, vt intelligit Theophylactus super Matthæum. Est ergo sensus: In vobis & plerisq; hominibus spiritus quidem promptus est siue ad ferendas tẽtationes, siue ad prẽstandũ quæ iusta sunt, caro autẽ ad vtrũq; est infirma. Et quidem sciebat Dominus se inuenturum suos dormientes, nec quicquam nũc profuturam eis suam frequentem monitionẽ, eos

tamen ob id non prætermisit inuisere & admone- A te, vt intelligerét propriá infirmitatem & temeraria in pollicédo audaciam, aliorumq; postea discerét ferre infirmitates, atq; in ipsis posteri discerent non temerè de se magna polliceri. Cæterùm quod ad Concordiæ rationem attinet, notandum quod Lucas, qui non meminit, vt alij duo, trinæ orationis Christi, postquam dixisset Dominum in sua oratione ab angelo cófortatum, sanguinémq; sudasse, tú subiicit ipsum ad suos reuersum ad vigiliá & orationem illos excitasse. At id Matthæus & Marcus testátur factum post primam orationé cùm post secundam significét ipsum reuersum si luisse: post tertiam autem etiá somnú & quietem illis ad temp⁹ permisisse. In prima autem Christi B oratione, communiter creditur nó accidisse quod Lucas scribit de angeli cófortatione & ságuineo sudore, sed poti⁹ in nouissima, quòd nó videatur conueniens vt post angeli cófortationem Dominus semel & iterum eádem carnis passus sit infirmitatem. Itaq; coacti sumus in Concordia ordiné scriptorum à Luca mutare, id quod post orationé accidisse commemorat, collocantes eum aliorum narratione post primam Christi orationem: quæ verò in Christi oratione cótigisse scribit, in commemoratione tertiæ orationis ponentes.

ET ITERVM SECVNDO ABIIT, ET ORAVIT EVNDEM SERMONEM, DICENS, &c.] Nó semel tantùm sed frequenter Dominus vnú idemq; repetit, carnis suæ infirmitaté, & maximum mortis quod ad carnem attinet hor C rorem, hac ratione efficacius astruens, & perseuerantiam in oratione suo nos exemplo docens. Ter orat, nam hic numerus ob sui perfectionem absolutæ perseuerátiæ cóuenit orationi. vnde & Paulus ter se Dominum rogasse scribit pro amouédo carnis stimulo. Cùm ergo sic assiduus & perseuerás esset in oratione, etsi non impetrabat mali imminentis translationem, non tamen caruit hæc eius oratio suo fructu, sed cósecuta est diuinam consolationem. Vt enim olim in deserto diabolus in assumpta aliqua specie humana ei apparuit tentás eú: ita & núc angelus de cœlo, in assumpta specie apparuit ei confortans eú. Tali enim consolatione D & confortatione nunc indigebat humana eius natura sibi relicta, & nó ab omni humano solatio solùm, sed & diuino, quod intrinsecus ab vnione diuinitatis prouenire poterat destituta. Có fortabat auté angelus ea verisimiliter ratione, quòd suggereret, quomodo patris cœlestis numen per eius morté esset illustrandú, quantusq; fructus hinc & ipsi Christo, & toti humano generi. ipsisq; etiá angelis prouenturus esset. Hæc autem angeli apparitio & cófortatio, si in tertia demum facta est oratione, fructum demonstrat perseuerátis orationis. Credi tamé potest in singulis tribus facta orationibus, vt simpliciter hinc intelligamus orationis E fructum significatum, nimirum quòd etiamsi nó semper impetremus quæ precantes petim⁹, cósequi nos tamen semper à Deo ad ferenda mala cósolationem & fortitudinem. Lucas enim trinam Christi orationem quasi vná, eo quod idé semper petebatur, complexus est, vnde dicit eum factum in agonia prolixius orasse. Prolixius enim orasse dicés, tres illas orandi vices quas sigillatim alij duo Euangelistæ prosecuti sunt simul complexus est: sicut & dicens eú factú in agonia, vno verbo complex⁹ est eas tres passiones quas alij duo distinctè Christo tribuerút, mœrorem scilicet, pauorem & angorem. Sút qui quoniam Græca dictio, agonia, deducitur à vocabulo, ἀγὼν quod certamen significat & luctam, intelligunt Christum ob id dici factú in agonia, quòd in ipso fuerit vehemens quędam lucta & resisténtia carnis & spiritus, carne scilicet morté recusante, spiritu verò eam summopere desiderante. At huiusmodi carnis & spiritus pugnam, qualis in nobis nó est sine peccato, non crediderim fuisse in Christo, vel ob id quòd etiam caro, vt suprà dictum est, fuerit i Christo subiecta spiritui & diuinæ voluntati, ita vt diceret; *non mea volútas, sed tua fiat*. Proinde simpliciter potius accipiendum est secundùm propriam vocabuli, ago- B nia, significationem, ideo Christum dici factú in agonia, quòd angore correpi⁹ fuerit, vt bene alij verterunt. Angorem enim & anxietatem animi dictio, *agonia*, significat. Quòd ergo Lucas dicit Dominú factú in agonia, prolixius orasse, Matthæus & Marcus sua narratione expressius extulerunt. Prolixius enim orasse docent, quia ter eum orasse testantur: factum in agonia docent, quia scribunt eum cœpisse contristari, mœstum esse, pauere & tædere, tristémq; fuisse animam eius vsq; ad morté. Bene auté notádum quod dicit Lucas, *& factus in agonia, prolixius orabat*. Significat enim ideo Christum prolixè orasse, quòd angore magno correptus esset, vt hinc discamus, cùm anxietate aliqua premimur, eo magis ad orationis confugere præsidia. Quanquam autem ea ratione conuenienter C quidam verterit: *Et angore correptus*; quòd per hanc versionem excludatur quorundam falsa intelligentia: tamen alia ratione rectius versum est à nostro interprete, *& factus in agonia*; si modò dictio, *agonia*, rectè accipiatur, quòd hæc versio magis cóueniat Christo, qui nó nisi cùm voluit passionem angoris & mœroris in se habuit, cú correptú esse angore, magis sonet violentiam extrinsecus aduenientem. Cæterùm cùm Matthæus & Marcus magnitudinem angoris Christi ipsius verbis testati sint, eo quòd dixerit tristem animá suá esse vsq; ad mortem, Lucas eandem alia ratione etiam magis indicauit, cùm subiicit sudorem eius factum sicut guttas sanguinis decurrentis in terrá. Id enim prę D angoris accidit magnitudine, qui sudoré solet exprimere, vt in morientibus patet. Non est autem hęc Lucę sententia sic accipienda, quasi dicere voluerit Dominum emisisse sudorem similem guttis sanguinis, vt ipse tamen sanguis non fuerit. Ad quid nanq; sanguinis potius quàm aliarú rerum liquidarú guttas meminisset? Cur item sanguinis meminisset in terram decurrentis, nisi significare voluisset, sudoré decurrisse ságuineis guttis, idq; adeo copiosè, vt in terram ab ipso deflueret, cùm positis genibus patré supplex oraret? Vocula siquidem, ὡσεὶ, hoc est, quasi, vel sicut, nó tantùm si- E militudinem significat, sed etiam veri speciem vt Ioan. 1. Vidimus gloriam ei⁹ quasi vnigeniti à patre. Et quanquam non sine stupendo quodá miraculo acciderit vt in Christo sanguineus sudor efflueret, in documentum ingétis cruciatus, atq; in mysteriú, tamé quo magis id credibile fiat & intelligatur, sciédú sic esse humani corporis naturá, vt sudoris vice sanguiné tenuem emittere possit: Id enim medici scribút accidere ictis à serpente, cui à fluxu sanguinis Hæmorrhoos nomé est. Vnde & opinantur quidam hunc quem sudauit Christus, tenuiorem reliquo sanguine fuisse, & naturaliter

ipsũ effluxisse. Sic enim de eo scribit Caietanus:
Quamuis naturaliter accidere possit sudor sangui
neus, & Aristoteles fateatur id accidisse, quia ta-
men indigesti sanguinis, & minus bonæ cōplexio-
nis hoc accidens secundùm naturam est apud eũ-
dem, Iesus optimæ complexionis sanguineũ sudo
rem emisit, sicut natura in parte generatiua defi-
ciēte semine ministrat sanguinẽ. Simili nanq; mo
do deficiēte aquositate sãguinis, quæ est materia
sudoris, nonnihil quoq; sanguinis emisit. Erat enim
corpus Iesu exhaustum, & magnitudo passionum
pellens violentẽ sudorẽ, pepulit simul aliquid san-
guinis, deficiente sudoris materia. Hæc ille. Notã-
dum tamen, quòd Græcis dictio, θρόμβοι, quę non
propriè significat tenues guttas, sed quasi grumos
& crassiores guttas, vnde dicitur de concreti san- B
guinis partibus. Ideóq; quia incredibile videtur
Christũ sudando crassas sãguinis guttas & quasi
grumos emisisse, Euthymius & Theophylactus
intelligũt dictionẽ, sicut, hic tantũ designare simi
litudinẽ, aut hyperbolicẽ Christi sudorẽ guttis
sanguineis comparatũ. Sic enim Euthymius: Fa
ctus est sudor eius sicut θρόμβοι, (interpres vertit,
grumi) sanguinis decurrentes in terrã. Grumi san
guinis, hoc est, crassissimæ sanguinis guttæ, signifi
cãs nõ quòd sanguinẽ sudauerit, sed quòd crassos
deduxerit sudores. Theophylactus autẽ, vt nobis
quidem versus est ab Oecolampadio, vix intelligi
potest quid senserit. Sic enim legimus: Quòd ab
humana natura fuerit orare, quæ iuxta permissio
nem patiebatur communem affectionẽ, qua ama
mus vitam, & non à diuinitate, sicut dicũt maledi
cti Arriani, manifestum est ex hoc q sudauit, id-
que cum tãta anxietate, vt planè hæc fuerit & pa
rœmia, eò quòd sanguinei riui ex eo ceciderint.
Parœmia enim est in his qui valde laborant, ita vt
sanguinẽ sudent, sicut & in his qui amarè flent, di
cimus quòd sanguinem fleant. Hoc igitur volens
manifestare Euangelista, quòd non tenuibus qui
busdam indiciis, & ostentationis gratia apparẽti-
bus, sed fluentẽ fortiter sudorem stillauerit, & col
legerit secum riuos sanguinis, &c. Clarius Theo-
phylacti sententia citatur à D. Thoma in Catena. D
Post enim positam eam sententiam, qua hic intelli
gitur communiter significari Christũ verè sudas-
se sanguinem, sic ibi subiicitur ex nomine Theo-
phylacti: Vel hoc prouerbialiter dicitur de eo qui
vehemẽter sudauit, quòd sudauit sanguinem. Vo
lens igitur Euãgelista innuere, quòd grossis sudo
sũ guttis madebat, sumit guttas sanguinis ad exẽ
plum. Hæc ibi. Igitur hi autores non intelligunt
Christum verè sanguinẽ sudasse, sed secũdum Eu
thymium nuda est cõparatio, secũdùm Theophy-
lactum prouerbialis hyperbole. Verùm ob prius
dictas rationes magis est verisimile iuxta receptã E
sententiam, Lucam significare voluisse Christum
verè sanguineas guttas pro sudore emisisse. Itaq;
cùm Græca dictio nõ patiatur vt tenues tantùm
sanguinis guttas desudaras intelligamus, nõ natu
rali omnino causæ, sed miraculo potiꝰ tribuẽndũ
videtur, quod hic de Christi sudore refert Lucas.
Dispensatione autem quadã id accidit, vt grossas
etiã sãguinis guttas desudarit Dominus, primùm
vt hinc disceremus anxietatis eiꝰ magnitudinem,
quod multis nobis nominibus vtile est cognosce
re, & potissimum ad intelligendũ eximiam eius in
nos charitatem, qua tãtùm in se angorẽ dignatus
est nostri causa perpeti, quàm mortẽ tãtopere na-
A turæ suæ cõtrariam propter nos in se suscepit. Et
sanè si hunc Christi angorem & sudorẽ bene per
penderimus, est cur non minus hic Christi cõple
ctatur charitatẽ quàm in ipsa quã pro nobis per-
tulit morte, quia angor qui corripere solet cõtuẽ-
tes animo mortẽ imminentem, solet esse grauior
ipsa morte. Illum autem ĩ Christo fuisse omnium
maximum, res ipsa declarauit. Nec mirari qs de-
bet maiorem ĩ Christo fuisse angorem quàm ferè
in aliis esse solet. Clarissimè enim iam velut ob
oculos conspexit imminẽtis mortis & singulorũ
cruciatuum atrocitatem, certóq; cognouit se nul-
la ratione ea mala effugere posse, cùm cæteri ho-
mines nõ ita clarè pręcognoscere possint futuro-
rum malorũ acerbitatẽ, sperẽntq; semper aut effu
giũ, aut mitiora fore mala quã animus suggerat.
Vt ergo clarius intelligamus causam tam noui &
admirãdi angoris Christi, operę pretium fuerit hic
ostẽdere dolorem passionis eius, quę pręuisa hu-
ius angoris fuit causa omnium maximum extitis
se, ita vt Christi personæ bene accõmodari possit
illud Threnorũ: Attendite & videte si est dolor si-
cut dolor meus. Id autem verũ esse ex quatuor in
telligi potest. Primò quidẽ ex passionis quæ dolo-
ris causa est, generalitate. Passus est enim ab omni
hominũ genere, à gentibꝰ & Iudæis, à masculis &
fœminis, à principibus & popularibus, à familiari
bus & notis. Passus est item ĩ omnibus in quibus
C potest homo pati, in amicis ipsum deserẽtibus, in
fama blasphemiis læsa & cõtumeliis, in anima tri
stitia & tædio vsque ad mortem affecta, in corpo
re vulneribus & flagellis subdito, in externis re-
bus, quia vestibus spoliatus. Passus itidẽ in omni-
bus corporis membris, omnibusq; externis sensi-
bus, vt de eo rectè dicatur: A planta pedis vsq; ad
verticẽ capitis nõ fuit ĩ eo sanitas. Secũdò, ex ipso
passionis genere & qualitate, quia mors confixo-
rum in cruce est acerbissima, eo quòd cõfigantur
in locis neruosis, & maximè sensibilibus: vt sunt Thren. 1
manꝰ & pedes, ipsumq; põdus pẽdentis corporis
continuè auget dolorem, qui non, vt in plerisque
mortis generibus, breuis est, sed multo durat tem
D pore. Tertiò, magnitudo doloris Christi potest in
telligi ex nobilitate cõplexionis corporis Christi
& viuacitate animæ ipsius. Quo enim corpus ali-
quod nobilioris & tenerioris fuerit cõstitutionis,
hoc magis sentit quę ipsi sunt mala: & quo anima
in suis viribꝰ & sensibus fuerit acrior & viuacior,
eo magis apprehẽdit tristitiæ causas. Christi autẽ Isaie 1.
corpus optimæ fuisse cõstitutionis nemo dubita-
uerit facilè, cùm illud operatione Spiritus sancti
sciamus formatũ ex purissimo tenerę virginis cor
pore: sic nec animã eiꝰ quisquã dubitauerit fuisse
nobilissimam, ac proinde secũdùm omnes suas vi
E res sensus acerrimi: quare si paribus numeris il-
lius cruciatus alij quipiã mortaliũ fuissent inflicti,
multo minꝰ doloris fuerãt allaturi. Quartò, idem
intelligi potest ex doloris puritate. In aliis enim
variis modis inter patiẽdũ dolor mitigatur, & per
ceptibilitas tollitur per aliquã redũdantiã aliqua-
rum viriũ ad alias, nimirum aut per internum de
aliqua re gaudiũ, aut per charitatẽ quę stultis etiã
amantibus molestiã adimit, aut per inuictũ animi
robur, quo etiam Ethnici ita sunt fortes, vt minus
torqueãtur premẽtibus malis, aut per cõmunẽ il-
lã & naturalẽ, quã vocant, redundantiam, qua vo
luptati dolor cedit, dolor obruit dolorẽ: & vt non
sentiat trioboli iacturã qui decem talenta lucrife

cit,vtq; non sentiat a ciculæ punctioné,cui eodem momento brachium fuste frangatur. Id & illud nobis indulsit natura,vt i pręgrādi malo fere sensum nostri nobis eripiat,vt in naufragio,in ruina, in morbis immanibus. At nihil horum passus est Dñs sibi leuire sensum suorum malorum, sed ei⁹ anima ad omnium dolorum sensum integra vigebat vsq;ad emigrationis momētū. Ita perfectè vnumquenq; corporis cruciatum,vnum,inquam,è mille sensit,ac si is solus fuisset. Ita vniuersam corporis molestiam persensit,tanquam nihil animo pateretur. Ita rursus omnes animi curas, tanquā nihil cruciaretur corpore. Ita tum animi,tum corporis pariter & singulos & vniuersos dolores sansit,vt summa illius charitas nihil de molestia detraheret,multum apponeret,permittēs vnicuiq; virium agere quod erat ei propium.vt habet Damascenus. His omnibus simul cōsideratis,satis patet,dolorem Christi fuisse omnium maximū,quēadmodum sanè cōueniebat,eo q illius mors pro tot hominum mortibus dependebatur,& ad totius orbis culpas eluendas abundè atquead spem hominum cōfirmandam,ebaritatémq;eaeitādam suscepta erat,quare nihil mirum si ea imminētis huius passionis clara certaque cognitione, nouo quodam & inaudito angore Dñs correptus fuerit ita vt & sanguinem sudarit. Hoc autem dispensatione quadā rectè etiam diaetimus factū in mysterium,nempe in signū quòd suum sanguiné simul cū aqua mox effusurus esset in terrā,i purgationé terrenorum hominū. Vnde Beda: Per hoc, inquit, nobis declaratum est,quòd effectum iam suę preeis obtineret,vt scilicet fidem discipulorum, quā terrena adhuc fragilitas arguebat,suo sāguine purgaret. Aliter Augustinus in libro q dicitur sententiarum Prosperi: Orans,inquit,cum sudore sanguineo Dominus, significabat de corpore suo toto,qd est ecclesia,manatura martyria D. Bernard⁹ serm. 3. de Dominica in ramis Palmarum: Nō solis,inquit,oculis,sed quasi omnibus membris fleuisse videtur,vt totum corp⁹ eius,qd est ecclesia, totius lacrymis corporis purgaretur. Cęterùm in his omnib⁹ quę hic Dominū pertulisse legimus, monemur primùm,vt de ipso omnia nobis polliceamur,vt q taota nostri causa sit perpessus, tum vt nos membra eius,qui ad gloriam eius adspitamus,libenter etiam similia patiamur,deniq;vt in timore Dei sollicitissimè viuamus,ne indulgendo cupiditatibus nos in mortem rursum præcipitemus,à qua tantis nos Dñs cruciatibus adseruit: quæ tria quidem per singula quę Dñs passus est nobis sunt perpendenda,vt ita i Deum fides,erga proximum dilectio,& erga proprium corpus continentia,hoc est,absoluta pietas in nobis incremētum sumat. Notandum autē & Hilarium lib. 10. de Trinitate,& D. Hieronymū lib. 2. contra Pelag. todicare in plerisq; Græcorū & Latinorum codicibus non inueniri neque de Angelo cōfortante, neque de sudore sanguineo. Verum hæc etsi à videotur à quibusdā,qui verebātur Christo tribuere tam insignia humanæ infirmitatis argumenta.

ET TVNC VENIT AD DISCIPVLOS, ET DICIT ILLIS: DORMITE, &c.] In secundo suo ad discipulos reditu oō minorem Dominus exhibuit benignitatem quàm in primo, eo quòd iam sæpius vigilare iussos,cùm secundò dormientes inuenit,oō est tamen adhuc insectatus acriter,sed eorum infirmitatem patienter ferens,silens ab eis discessit,verecundiæ ipsorū consulēs. In tertio verò reditu pro solita sua bonitate somnum primò eis prohibitum,& secundò toleratum,iam etiā concedit,dicens: *Dormite iam & requiescite.* Quamdiu enim āxiabatur,Apostolos secū vigilare & orare voluit:cùm verò p orationem perseuerātem ab angore suo liberatus fuit,somnum illis deinceps permittit & quietem. Sunt quidem qui illud, *Dormite iā & requiescite*,per ironiam quandam dictum putant,& irrisionem somnolentiæ eorum,quo modo vt accipiatur multum iuuat narratio Matthæi. Mox enim is subiicit: *Ecce appropinquauit hora*; quasi dicere Dñs voluerit: Ecce appropinquauit proditor,& si placet vobis, ite
B ita tēpus permittit, dormite quantum vultis Sic enim intelligunt Theophylactus & Euthymius. Verùm quòd in hunc sensum illud non sit accipiendū,colligit valde probabiliter D. Augustinus ea Marco,lib. de cōsensu Euang. 3. cap. 4. eo quòd post illa verba: *Dormite iā & requiescite*,apud Marcum subiiciatur, *sufficit*. Hinc enim colligit Dominum post illa verba siluisse aliquandiu,vt hoc fieret quod permiserat,& tunc intulisse: *Ecce appropinquauit hora*. Quanquam etiam secundùm priorem sententiam accipi potest,verbo *sufficit* Dominum explicuisse noniam quæ erat in præcedentibus verbis,vt sit sensus: Si liber dormire iam,
C & quiescite:at vt verum fateat, sufficit hactenus etiam me prohibere somno vacasse:ecce enim adest tempus quod vobis facilè somnolentiam excutiet. Notandum autem quòd pro, *sufficit*, Græcis est ἀπέχει, quod longè aliter accipit Euthymius. Cùm enim sit à verbo ἀπέχω,quod significat accipere aut abesse,dupliciter verbū hoc exponit in hūc modū: ἀπέχει, hoc est,accipit a discipulis me dia bolus potestatē. Vel abscedunt quæ de me sunt, siue finem habent. Cui nouissimæ explicationi cōuenit qd quidā libri,vt placet quibusdā habent, ἀπέχει τὸ τέλος. Vt vt est,in Domino erga discipulos obseruare licet miram quādam benignitatem,in discipulis verò magnam infirmitatem hnmtnā,quā diu abest efficacia spiritus. Quòd si quis quærat,
D vnde didicerint Euangelistæ quid Christus inter ōrandum sit precatus,& quæ de angelo sudoreq; ipsius sāguineo referuntur,cùm omnes discipuli tū dormierint,respōdet Euthymius, Mihi,inquit, sanè apparet,quòd post resurrectionē præceptor ipse etiā hæc discipulis dixerit,quādo p dies quadraginta eis apparuit,sicut refert Actorū liber. Cęterùm vt tā Dominus infirmitatē humanæ suę naturę dispēsatione quadā assumptā declarauit,mortem horrendo & deprecādo: itamox & suā diuinitatē,& ad patiendū promptitudinem ostēdit. Diuinitatem quidē,prędicendo horam in qua tradedus erat iam aduenisse,& traditorem suū adesse:
E promptitudinem verò,cùm ad occurrēdū suis hostibus Apostolos secum excitat,dicens: *Surgite eamus*; neque duo i sequētibus etiā magis declarantur.

SCIEBAT AVTEM ET IVDAS QVI TRADEBAT EVM LOCVM, QVIA, &c.] Locū in quē secesserat Dominus Iudæ cognitum fuisse cōmemorat Ioānes,tum ob id quod apud ipsū præcedit de secessu Domini,ne scilicet, vt dictum est,videri posset Dominum latere voluisse: tum ob ea quæ sequuntur,videlicet vt itelligatur quomodo factū sit vt illuc veniret Iudas cum suis. Itaq; subiicit: Iudas ergo,hoc est, quia sciebat q frequenter Iesus cōuenerat illuc,ideo venit illuc,

postquam

postquã, vt est verisimile, cum requisiuisset in lo- A co cœnæ. Venit aũt insigni hominũ manu comitatus, quam sibi opera põtificum & seniorum cõ parauerat, partim ex militibus Romanis, qui p cohortem significantur, partim ex ministris põtificum & Pharisæorum. Nec tãtùm in hoc exercitu aderãt milites & serui, sed cum ipsis Romanis militibus aderat & tribunus, vt patet ex Ioãne, cum seruis pontificũ & Pharisæorum aderãt etiã quidam principes sacerdotum, magistratus tẽpli & seniores, vt patet ex Luca. Nec solùm tanta taliq; multitudine instructus venit Iudas, sed eadẽ contra nocturnas tenebras & insidias laternis & facibus, cõtra apertos incursus siue Apostolorum, siue omnium fautõrum Iesu, armis variis, gladiis scilicet & fustibus, vel lignis bene munita. Hic au- B tem tãtus apparatus Dei dispẽsatione nõ parum ꝓmouit gloriã Christi & passionis eius. Primùm enim indicio fuit Christi virtutem & potentiam Iudæis fuisse formidabilẽ: deinde declarauit multitudinem & furorem hostiũ ipsius, quod ad passionis eius facit incrementũ: & postremùm occasionem dedit Christo insigniter ostendendi suam virtutem, qa effugere potuisset eorum violentiã, ac ꝓinde eñã suam ad patiendum prõptitudinẽ. Hęc eñ insigniter ostendit, dum tãtam tamq; instructam multitudinem verbo prostrauit. Cæterùm Iudę facinus Euãgelistæ sua narratione egregiè exaggerãt, describentes illud tanquã rem stu- C pendam & nouam. Ecce enim inquiunt, Iudas, ille qui vnus fuit è selectioribus Christi discipulis, nempe è duodecim, venit cum turba multa, dux factus & antesignanus impietatis, q electus fuerat in ducem virtutis. Hic autem nõ ie tãtùm manifestis hostilitatis indiciis armauit ad ꝓmissum facinus ꝑpetrãdum, sed etiã subdolo pacis signo. Ne eñ per noctis tenebras decepti manus iniicerent in aliquem Apostolorum, pro Christo, aut, vt vult D. Hieron. post Origenem, ne Christus seipsum trãsformãdo elaberetur è manibus Iudæorum, signum dat quo ipsum agnoscere possint, & signum pacis, quale maximè est osculum. Verisimile eñ est Apostolos Christum accedentes sa-

1.Cor. 16 lutare eum solitos cum osculo ꝓ more regionis, D vnde est illud apud Paulum: Salutate inuicem in

2.Cor. 13 osculo sancto. Dixit ergo: *Quẽcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.* Cumq; hac ratione satisfacere possat factæ à se ꝓmissioni, his tamen non contentus, hostibus sui magistri consilium suggerit, quomodo iam captum possint captiuũ detinere. Et, inquit, *ducite cautè*, hoc est, circumspectè & ꝓuidè. Metuebat enim ne qua ratione, vt aliquãdo elaberetur ex eorum manibus, & ipsa ꝓmissa frustraretur mercede. Cauerãt eñ sacerdotes, ne Iudæ numeraretur pecunia, ni Iesus esset in manibus. Promiserunt enim, dicitur superius, ei pecuniã se daturos, necdum autẽ tunc dederũt. Et Iu- E das sic venit cõtra Dominum instructus, partim vi, partim fraude: Dominus autẽ nec fraudẽ eius, nec vim quicquã cõtra se valere declarauit, dum fraudem eius sub osculo latentẽ detexit, & exercitum eius in terram prostrauit. Dubiũ tamen est vtrum horum priùs acciderit, an scilicet qd Ioannes solus narrat de ꝓstratis in terrã hostibus, an, qd alij narrãt de osculo dato à Iuda Domino. Sũt añ qui istud putãt secundo loco factum, & Ioãnis narrationem priori loco, eo ꝙ Iesum dicat hostibus suis obuiã processisse, & tum Iudã stetisse cũ

A illis, quod non videtur cõtigisse post illud qd Lucas scribit Iudã antecessisse alios, & appropinquasse Iesu vt oscularetur eũ. Diuersam tamẽ post August. secuti sumus in Cõcordia sentẽtiã, ꝙ posteaquam se Dominus ipse suis ꝓdidisset hostibus, nihil opus fuisset signo illo Iudæ. Secundùm quã sentẽtiam intelligẽdum Iudã imprimis ad spatiũ aliquod antecessisse, vt Lucas habet, sicq; simulasse, quasi nõ fuerit ex parte eorũ q sequerẽtur, ac tum post osculũ datum retrocessisse ad suos, ita vt Iesu procedẽte in occursum suorũ hostium, Iudas iam cum illis staret. Quam sententiã multum cõfirmat quod dicũt Matthæus & Marcus, Iudã, cùm venisset, statim accessisse ad Iesum, osculũq; porrexisse. Iudas ergo omni pudore atq; timore B ꝓpter auaritiã posthabito, Dominum quẽ ob varia ab ipso accepta beneficia reuereri, quẽque ob expertã in ipso oĩscientiã timere debuerat, inuerecundè & intrepidè accedens, amicitiã verbis & facto simulauit, dicens: *Aue Rabbi*; osculũq; adijciẽs, secutus hac in parte eum q in typum ipsius præcessit in veteri tastamento Ioab filiũ Saruiæ, q vt scribitur 2. Reg. 20. inuidia stimulatus contra Amasam, quẽ sibi in ducẽ exercitus Dauid cõstituerat, quò sub specie amicitiæ falleret, salutans eum verbis pacificis, dicẽdo: Salue mi frater; atq; osculum addẽs latẽter gladio percussit in latere, ita vt mox occũberet ex vulnere. Iudæ sectatores sunt quotquot sub prętextu beneuolẽtiæ & pie- C tatis, alios fallere conantur, & imprimis Pseudoprophetæ atq; hæretici, qui veniunt in vestimẽtis ouium, intrinsecus autẽ sunt lupi rapaces. Dominus autẽ necdum suam erga Iudã deponẽs benignitatem, & curã lucrifaciẽdi, etsi illius non ignoraret versutiam, tamen & ad solitũ admittit osculum & blãdis cõpellat verbis, proprio ipsum non dedignatus nomine, & insuper amici tribuẽs appellationem, quem sciebat sibi capitalem inimicum. *Amice*, inquit, *ad quid venisti?* Amicum vocat, nõ quod ab ipso diligeretur, sed quòd ipsum diligeret, eiq; bena vellet, & de eius perditione doleret, aut etiam ꝙ hactenus secum tanquã amicus vixisset, atq; etiã nunc velut amicus, & salutaret, D & osculum præberet, vnde etiã in Psalmis de eo dicitur: Si inimicus meus maledixisset mihi, susti- Psal 54 nuissem vtiq;: & si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscõdissem me forsitã ab eo. Tu verò hõ vnanimis dux meus & notus meus. Hac ergo appellatione Dominus illius cõscientiã cõcutiebat, admonens quã indignũ facinus perpetraret. Dicit autẽ; *ad quid venisti?* non quasi ignorãs, sed admiratiuè, quasi dicat: Si venisti, vt amicus amicitiæ signa amico exhiberes, sicut verbis & osculo præ te fers, quorsum tecum habes hostilem hunc exercitum? Si venisti vt inimicus inimicis me traderes, quorsum amica hæc salutatio E & osculum pacis symbolũ? Cæterùm Euthymius id quod Græcis habetur ἐφ' ᾧ, accipit non interrogatiuè, sed enunciatiuè, dictionẽ ᾧ intelligens relatiuè positam, vt sit sensus: Amice, ad qd venisti? & sit oratio imperfecta, ꝑficienda hoc modo: Id propter quod aduenisti, operare etiã relicto subdolo tui conaminis velamento, sermone scilicet blando & osculo. In hunc sensum etiã Remigius citatur in Catena accepisse hæc Christi verba. At prior intelligentia est conuenientior, magisque quadrat his quæ Lucas Dominum dixisse refert: *Iudas, osculo filium hominis tradis?* Quibus verbis

A Dominus iam declarat sibi nõ fuisse incognitam standem Iudæ sub osculo latentem, ne quærens, *ad quid venisti*; videri posset causam aduentus igno rasse. Sunt autem etiam hęc verba admiratiue dicta, & cum emphasi, quę est in dictione, *osculo*. Mirãdum enim quòd osculo, pacis symbolo, abuteretur ad proditionis facinus patrandũ. Infœlix sanè Iudas, qui per pacem didicit facere bellum. Itaq; in eo ostensum est verum esse quod dicitur: Prou. 27. Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis. Infœlicior verò eo fuit nomine, q etiam nunc emolliri non potuit nec Christi benignitate, nec eius omniscientia, sed nec eius terribili potentia quam mox declarauit.

B IESVS ITAQVE SCIENS OMNIA QVAE VENTVRA ERANT SVPER SE, PROCESSIT, &c.] Postquã declarauit Dominus dolum Iudæ sibi nõ esse incognitum, declarat etiam illo opus non fuisse, vt qui paratus esset seipsum pdare & tradere in manus inimicorũ suorum: & postquam ostẽdit fraudem eius cõtra se nihil valere posse nisi vellet, iam etiã ostendit & vim hostilis exercitus sibi pręualere nõ posse nisi vellet. Iesus ergo, inqt Ioãnes, non quia ignorabat quid acturum sibi esset, sed certò sciens oĩa quæ ventura erant super se, processit obuiã hostibus suis, & dixit eis: *Quem quæritis*? nõ quòd ignoraret quã quæreret, sed vt data ab eis respõsione cõuenientem haberet sese prodendi occasionem, & palàm faceret illos multũ licet luminis afferentes, tamẽ C se etiã præsentem & cum ipsis loquẽtem ne agnoscere quidem posse, multo minus cõprehendere, nisi vellet agnosci & cõprehendi. Non enĩ conueniebat vt in principio se esse diceret quẽ quærebãt, ne temerariè se periculis & malis ingerare videretur, & dum interrogati quẽ quærerẽt, nõ responderũt: teipsum quęrimus; sed in tertia persona, *Iesum Nazarenum*; declaratũ est illorũ oculos sic diuinitus fuisse detentos, vt etiã pręsentem secumq; loquentem non agnoscerẽt, ne ipse quidẽ etiã Iudas, qui cum eis steuisse ob id dicitur. Fortè autem & Spiritus sanctus per hanc ipsorũ responsionẽ significare nobis voluit, & eius qui ad mor- D tem quęrebatur innocẽtiam, & Iesum Nazarenũ solùm fuisse, q sua morte salutẽ adferre posset hominibus, ac proinde imprimis illũ quærẽdũ ab iis qui salutis sunt auidi, sed alio aĩo quàm isti quæsiuerant. Vt enim nomen Nazareni, innocentiam Domini declarat, quia significat floridum & germinantem in virtutibus: ita nomen Iesus significat ipsum esse hominũ saluatorem. Cùm autem Christus se esse responderet quem quærebant & nominabant, mox mirabilis secutus est effectus. Veluti enim à vehementi vento ex aduerso flãte, ita à voce Christi veniẽtis ex aduerso retroacti ceciderunt in terrã supini vnà cũ suo duce Iuda, nõ valẽtes in cõspectu eius cõsistere, impletumq; est E in eis quod apud prophetã dicitur in psona Christi: Psal. 34 Conuertãtur retrorsum, & cõfundãtur, cogitantes mihi mala. Fiant tanquam puluis ante faciem vẽti. Hac ergo ratione Dominus diuinã suam declarauit potentiã, qua poterat si voluisset effugere suorum hostiũ quantũuis multorũ & bene armatorũ vim, vt intelligeremus spõte ipsum mortem suscepisse, vtq; quãtum in se erat, à facinore cõcepto Iudæorũ animos reuocaret, aut saltẽ inexcusabiles eos esse declararet, nec ignorantiã iustè prętẽdere posse. Et bene ad illa verba: *Ego sum*, nouus ille effectus secutus est. Cùm enĩ ad ea verba quibus suã præsentiã Dominus significabat, effectus ille sequeretur, ostẽsum est ipsum tam esse formidabilem & potẽtem, vt ipso agnito non valeãt corã ipso hostes ipsius cõsistere. Deinde cùm ad ea verba effectus talis secutus est, ostensa est Christi diuinitas, cui soli verè cõpetit dicere: *Ego sum*; iuxta illud quod in Exodo dicit Deus nomẽ Exod. 3. suum pprium Moysi indicaturus: Ego sum q sum. Effectus enim is satis demõstrauit, illud *Ego sum*; in Christum cõpetere tanquam verè Deum, ante cuius oculos Psalmista pronunciat iniustos non Psal. 5. permansuros. Quòd si, inquit August. iudicandus hoc fecit Dominus, qd iudicaturus faciet? quàm erit eius efficax vox, qua in iudicio etiã præcipiet iniustis vt a se recedãt, dicens: Discedite à me maledicti in ignem æternum; quãdo tam efficax fuit Matt. 25. vox, quæ tantùm præsentiæ ipsius fuit significatiua. Cæterùm cõuenienter nõ in faciem proni corruerunt hostes Christi, sed retrorsum in tergum. In faciẽ enim iacere pronũ, supplicum est & orãtiũ, vnde & Christus paulò ante in sua oratione procidit super terrã in faciẽ suam: retrorsum autem cadere eorũ est q à fortiore cõtra se veniẽte deijciuntur & superantur. Et alioqui nõ sine mysterio id accidit, sed significatũ est Iudæos retrorsum à Deo iam alienatos fuisse, sicut de eis Dominus cõqueritur Isaiæ 1. & pptetea q præsentẽ Dñm agnoscere nõ voluerũt, magis magisq; retror sũ casuros, iuxta illud Isaię: Vt vadãt & cadãt retrorsum, & illaqueentur & capiantur. Frequen- Isaia 28. ter enim in scripturis retrorsum cadere tribuitur impiis: cadere in faciem, electis: cuius mysticã rationem pulchrè explicauit D. Gregor. homil. 9. in Ezech. sic scribens: Quęrẽdum nobis est cur Ezechiel & Paulus in faciẽ cadũt, & de ascẽsore equi, id est, de eo qui in huius mundi gloria elatus est, dicitur: Vt cadat ascẽsor eius retro. Rursumq; de persecutoribus Domini scriptum est: *Abierunt re-* Gen. 49. *trorsum, & ceciderunt in terram.* Quid est hoc quòd electi in faciẽ, & reprobi retrorsum cadunt, nisi q oĩs qui post se cadit, ibi pculdubio cadit vbi non videt: qui verò ante se ceciderit, ibi cadit vbi videt? Iniqui ergo, quia in inuisibilibus cadunt, post se cadere dicuntur, quia ibi corruũt, vbi quid eos tũc sequatur modò videre nõ possunt. Iusti verò, qa in istis visibilibus semetipsos spõte deijciũt, vt in inuisibilibus erigantur, quasi in faciẽ cadũt, qa timore cõpuncti vidẽtes humiliantur. Similia habet lib. 31. Moral. cap. 18. In faciẽ, inquit, cadere, est in hac vita suas vnũquẽq; culpas agnoscere, easq; pœnitẽdo deflere. Retrò verò quo nõ videtur cadere, est ex hac vita repentè decedere, & ad q̃ supplicia ducatur ignorare: Hæc ille. Sed ad historiã. Cũ hostes Christi qui ad tẽpus prostrati iacebant, sese eius pmissione erexissent, iterũ interrogauit eos quẽ quærerent, vt illis necdũ ad pœnitentiã cõmotis, sed maligno pposito perseuerãtibus sese pderet & traderet, incorrigibili eorum malitia vsurus ad electorum salutem. Adiecit aũt qd cursum suam p ipsis curã, & cõtra hostes potentiam declarauit, cũ dixit: *Si ergo me quæritis, sinite hos abire*, non qdem depręcatiuè id dicens, sed imperatiuè. Fuitque eius imperium adeo efficax, vt quanq̃ inimici essent qbus imperabat, qui nõ statuerãt ei in aliquo gratificari, & facinorosi solcãt simul cum suis cõprehendi sectatoribus: illi tñ facerent quod iussum erat, sinentes abire quos ille

illæsos

illæsos abire voluit. Causam autem huius solicitudinis Christi pro suis, reddit Euãgelista, subijciẽs; *Vt sermo impleretur quem dixit*, in oratione scilicet ad patrem: *Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquam.* Dixerat enim ibi: *Quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis perijt.* Implicitè ergo dixit se non perdidisse quẽquam eorum, quod nihil aliud est quàm sua culpa & negligentia neminem illorum perijsse. Id quanquam potissimum dictum esset de pditione spirituali, Ioãnes hic accõmodat ad perditionem corporis. Nã & de illa ibi Dominus locutus est. Sed & hic de animæ pditione accipi posset. In eam enim Apostoli cecidissent, si cũ Christo deprehẽsi fuissent, vnde ne quo modo ea perditio sibi imputari posse videretur, quandiu adhuc cum eis erat, curat ne in eam incidant.

ᵇAT ILLI ᵃTVNC ACCESSERVNT, ET ᶜMANVS INIECERVNT IN IESVM, &c.] Potestate Iudæis à Christo facta, tum demũ quod auidè cõcupierũt adimpleuerũt, manus crudeliter inijciẽtes in innocentẽ Iesum, & violenter tenentes eũ, impletũq; est in Christo illud Psalmi: Circũdederũt me canes multi, cõcilium malignãtium obsedit me. Et illud: Susceperũt me sicut leo paratus ad predã. Discipuli autẽ qui circa ipsum erant, & à parte ipsius erãt, videntes quod futurũ erat, nẽpe quòd etiã vincula Domino essent iniecturi, quodq; vinctum adducturi erant ad supplicium, cùm prius siluissent, Domino suã potestatem insigniter exerente, nunc Domino Iudæis permittente zelo concitati ad vindictam & defensionẽ, dixerunt ei: *Domine, si percutimus in gladio*; hoc est, num vis vt percutiamus gladio? Si enim interrogatiuè positum est, pro percutimus. Græcè est futurum πατάξομεν, percutiemus. Memores enĩ erãt Dominũ paulò antè de emẽdo gladio monuisse, putabant ergo ob hoc tẽpus ad defensionẽ de illo monuisse. Et tamen rursum sciebant vindictã à Christi moribus & doctrina discrepare. Itaq; dubij rogant num in defensionem gladijs vti deberent, quos tum fortè ad manum habebãt, idq;, vt est verisimile, ex recẽti agni paschalis immolatione, in qua illis vsui fuerãt. Qua in re suum pro Domino ad ardentẽ zelum, suamq; de Domino confidentiam cõceptam ex recenti prostrationis facto declarauerunt, dum putauerũt, Domino annuẽte, paucis gladijs se tãtæ multitudini resistere posse. Petrus autẽ, vt & aliàs, præ cæteris ardẽtior, non expectato Domini respõso, cùm haberet gladiũ (siquidem ipse vnus erat ex duobus qui ad parãdum agnum paschalem missi fuerãt) educto illo mox percussit seruum principis sacerdotum, quòd scilicet is fortè aut primus aut ferocius manus inijceret in Iesum, videlicet Domini sui sæuitiam referens. Tantoq; cum ardore in hunc Petrus insurrexit, vt auriculam illi amputaret, quod manifestum fuit indicium illum quæsisse ei mediũ findere caput, atq; illud euenturum fuisse, nisi diuinitus fuisset ictus moderatus. Dextrã autẽ fuisse aurem quæ amputata fuit, expresserunt Lucas & Ioãnes, idq; ad maiorem historiæ certitudinẽ, ob quam Ioãnes etiam nomen serui expressit, dicẽs: *Erat autem nomen seruo Malchus*; quanquam & ob mysterium hæc ab Euãgelistis cõmemorata rectè dixerimus. In seruo autẽ principis sacerdotum, cui nomen Malchus, quod significat regem, designabatur populus Iudaicus, qui gloriabatur quidem magnificis titulis, dicebaturq; genus regale, at re vera seruus erat, quia seruili timore sub lege detinebatur, varijsq; seruiebat vitijs. Huic, propterea quòd Christum iam præsentẽ agnoscere noluit, amputata est auris dextra gladio Petri, quia Petro cum alijs prædicãte & descendente gratiã Euãgelicã, Iudæa surda facta est ad audiendum quæ erant salutaria, aurem tantùm habens sinistrã, qua tãtùm audiens literam legis insuauem & ad saluandum inefficacem. Dominus autem primùm quidem respõdet ad interrogationem discipulorum, reprimens eorum conatum, ac dicens: *Sinite vsque huc*, quorum verborum quis sit sensus, satis est obscurũ. D. August. existimãs hæc verba à Domino dicta non post factum Petri, sed in ipso facto, mox post interrogationẽ discipulorum, vult hunc esse sensum: *Sinite vsque huc*, hoc est, permittite eos hucusq; progredi vt me apprehendãt, & impleantur quæ de me sunt scripta. Euthymius tamen sentit Dominũ hæc dixisse post Petri percussionem, sicut & narratio Lucæ videtur significare satis, videturq; intellexisse Dominũ his verbis significasse, post illam serui percussionem dispensatiuè permissam, vlterius non esse Apostolis resistendũ hostibus, vt sensus sit: vlterius desinite, in hoc cessate, nec vltra ad vindictam progrediamini. Dicit enim: *Videns autem Iesus quod factum erat, dixit: Sinite hucusque, et tactaq; illius auricula, sanauit eum.* Dicẽs itaq; Christus: *Sinite huc vsque*; ostẽdit quòd iusta dispensationem ablata sit seruo principis sacerdotum auricula, &c. Ex quibus verbis videri potest ipsum cùm dicitur ἐᾶτε τούτου pronomen τούτου accepisse in masculino genere, vt expressum seruũ demõstrarit. Caietanus intelligit hunc sensum: *Sinite vsque huc*, hoc est, permittite eos in me sæuire vsq; in hanc horã eorum, hoc est, quãdiu durat eorum hora, hæc enim est hora eorum & potestas tenebrarum. Ita vt appositum tẽpus significauerit rationem non impediẽdi esse, quia hæc est hora eorum, non autem quòd postea eos nõ essent permissuri, sed illis restituri. Et hæc de verborum horum intelligẽtia, post quæ Dominus mox cõtingens resectam auriculã, sanauit eum, nobis quidẽ exemplum relinquens benefaciendi hostibus nostris, ac docens rursum per declaratam suam potentiã spontaneè mortem adire: ipsis verò hostibus occasionem præbẽs, qua à proposito facinore auocari debuerant, atque calumniæ occasionem & sæuitiæ eorũ prætextum eripiens, ne scilicet causam haberent in se sæuiendi ob læsionẽ illatam à discipulo, néve dicere possẽt iustitiæ ministros temerè annuẽte Domino fuisse læsos. Et quidem priùs suam hostibus terribiliter ostendit potentiam, nunc verò eandem ostendit cum summa benignitate: at illi pleni furore, secundùm similitudinem serpentis & canis efferati, neutra ratione vinci potuerunt. Adeo erãt traditi in reprobum sensum, Deo pro nobis aliquid melius prouidente. Cohibitis discipulis, sanatoque læso, ad Petrum conuersus Dominus, eum ne progrederetur compescuit, factum eius triplici redarguens ratione. Primùm, quia cõtra legem erat à Deo institutam. Secundò, quia contra specialem erat Dei patris ordinationem. Tertiò, quia huiusmodi defensione non indigebat. Quod ergo ad primum attinet, postquam dixisset Petro: *Conuerte gladium tuum in locum suum*; subiunxit pro ratione: *Omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribunt.* Quam sententiam Dominus,

vt

vt alias multas, ex proverbialibus & vulgò iactatis A
sententiis desumpsisse videtur, estq; mutuata ex eo
quod Dominus, sanguinem eius fundendū præcepe-
rit, qui alterius fuderit sanguinē, vt dicitur Gen.
9. vnde & Apoc. 13. dicitur: Qui gladio occiderit,
oportet eū gladio occidi. Sensum ergo Dominicæ
sententiæ satis cōstat esse hunc: Oēs qui gladium
acceperint, digni sunt qui similiter gladio pereāt,
mereāturq; gladio perire: ac proinde cessāt hîc quæ-
stiones de veritate huius sententiæ, quomodo sci-
licet vera sit, cùm multi homicidæ nō vicissim e-
tiam gladio pereant. Non enim hæc sententia quid
certò futurum sit significare voluit Dominus, sed B
quid fieri iustitia exigat. Oportet tamē eam intelli-
gere non generaliter de omnibus quomodolibet
gladiū accipientibus, sed de his qui propria autho-
ritate & volūtate, ac quasi à seipsis illum accipiūt
ad vindicandum, quales propriè dicuntur accipere
gladium. Principes enī & iudices nō ex seipsis ac-
cipiunt, sed cōcesso sibi à Deo gladio vtūtur. Ve-
rùm iam hîc dubitari potest, quomodo hæc sentē-
tia seruiat proposito Domini. A cōminata enim &
decreta per hanc sententiā pœna liberi esse creduntur,
qui se se cōtra inuasores gladio defendūt, cùm
sese fuga aut alia ratione non possunt ab eorū vi
eximere, quia nō accipiunt propria voluntate gla-
dium, sed coguntur ab inuasorum aggressione vti
illo ad sui defensionē. Vnde & cōtra Petri factum C
nō videtur hæc sententia quicquā valere, quia iu-
stam videtur habuisse causam insurgēdi cōtra il-
los, quorū in dominum suum erat manifesta ini-
quitas. Dicēdum ergo, quod quanquā iusta quadam
cōmoueretur causa Petrus, ea tamen nō omnino
à reprehensione factum eius liberum reddidit,
sed erat illud duplici nomine reprehensibile. Pri-
mò, quia præter Domini requisiti permissionem, imò
& cōtra Domini sui voluntatem. Nosse enī debe-
bat ex multis auditis & visis spōtaneam magistri
sui ad patiēdum voluntatē, eoq; requisito, num
percutiēndum esset, nō debebat ante respōsionem
percutere. Hac ergo causa reprehēsibile fuisse eius D
factum indicat Dominus, cùm subiicit: *Calicē quē
dedit mihi pater nō bibam illū?* Secundò, quia factum
eius magis habuit speciem vindictæ quàm defen-
sionis. Cōtra tantā enim tamq; instructam turbā
vana erat Petri defensio, & potius nocitura quàm
profutura, vt quæ hostium animos magis irritare
poterat, & occasionem dare iusto titulo sæuiendi
in Dominum, tanquā qui cōtra ministros iustitiæ
armis se conatus fuerit defendere. Quare illa per-
cussio magis ad vindictam tendere videbatur, vt
faciunt hi qui etsi nō possint euadere, volunt ta-
men antequā capiātur qualemqualem facere vin-
dictam. Ex hac causa Petri factum Dominus satis
indicat reprehensibile esse, cùm subiicit: *An putas* E
quia non possum rogare, &c. Significat enī Dominus
tibi satis ipsius defensionem sibi esse inutilem, suf-
ficientem autem se habere posse si eā vellet. Ver-
ba ergo Dñi nō extra propositum allata sunt pro ra-
tione recōdendi gladii à Petro extracti, quia factum
eius reprehēsibile erat, tum quia non tam defen-
sionis quàm vindictæ speciem habuit, quæ priua-
tis personis est illicita: tum quia præter & cōtra Dei
voluntatem gladio vsus est, quo duplici nomine
inter eos cōtinebatur, de quibus dicitur: *Omnes qui*
Matt. 5. *acceperint gladium gladio peribunt.* Quæri autem hîc
posset, an Christianus à nocentibus & malis ho-
minibus armis præter meritū petitus, à quibus ve-

Petri factum erat reprehendendum.

risimile sit se liberaturū si se armis defendat, neq;
pateat locus fugæ, vti possit armis citra Dei offen-
sam. Ad quod vt in genere respōderi potest, secū-
dùm theologorum cōmunem definitionē, licitū
id esse: ita quia Christi sunt, monēdi sunt vt se totos
eius cōmittant spiritui, & ante oculos semper ha-
beant se oues occisioni destinatas, sed numeratos
tamen pilos suos, angelosq; in custodiā ipsorum
excubare. Sciāt quoq; adeo oē vltionis à se desi-
derium oportere alienū esse, vt percussi in maxil-
lam dexterā, citius obuertāt sinistrā, quàm vt de
vltione cogitēt. Sic cōparatos indubiè ducet spi-
ritus in oībus, dabitq; in eiusmodi periculo cōsti-
tutis, sicut & aliàs, vt nihil se indignum admittāt,
siq; Deo visum fuerit, vt tam mortē oppetant ad
meliora migraturi, immittet mentē quæ mortem
nō grauatim suscipiat: si verò velit eis diutius hic
ad proximorum vti salutē, seruabit eos à pericu-
lo, siue per miraculū, siue per fugā, cuius copiā fa-
cere potest etiā cōclusis ab hostibus, siue demq;
etiā per defensionē quam Dominus faciat priuatū
vice publica suscipere, seq; reipublicæ ciuem ser-
uare. Sēper autem aberit animus nocēdi proximo.
Casus huiusmodi rari sunt & singulares, rarò igi-
tur & singulari opus est in eis cōsilio spiritus. Et
hæc quidē circa primā rationem qua Petri factū
Dominus reprobat. Secundò autem idem repro-
bat, ostendēs, vt dictum est, illud esse contra spe-
cialem Dei patris ordinationē & volūtatem, cùm
dicit: *Calicem quem dedit mihi pater, non bibam illum?*
Habent quidem libri plērīq; Latinorum, *num vis
vt bibam illum*, at Græci simul & Latini emēdatio-
res tātùm habent, *non bibam illum*; quanquā idem
sit sensus: significatur enim Petrum suo facto vi-
deri voluisse prohibere ne biberet Dominus calicē
quem ei pater propinauerat. Hunc autem se propter
obedientiam patri debitā libenter bibere velle,
adeo vt absurdum indicet quod ab hac obediētia ip-
sum quisquā auocare vellet, significat efficaciter,
dum per interrogationem dicit: *non bibam illum? &
non oportet me bibere eum?* Tertiò deniq;, vt dictum
est, Petri factum reprehendit, ob id quod illius defen-
sione quæ sibi inutilis erat, nō indigeret, sufficien-
tem autem habere posset, si vellet. Dicit enim: *An
putas quia nō possum rogare patrem meum, & exhibebit
mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum*, pro
scilicet duodecim Apostolis, qui contra hanc tātam
turbā hostium meorū non potestis sufficere, sicut
illi angeli sufficerēt, ex quibus vel vnus sufficeret?
Nā, vt legitur 4. Reg. 19. vnus in castris Sennache-
rib occidit vna nocte centum octoginta quinque
millia hominum. Est autem legio, agmen militare Legio.
maximi numeri: secundùm Hieronymū quidē &
Theophylactum sex milium, secūdùm alios verò
etiā plurium. Cùm ergo nomen hoc angelis hîc
tribuatur, & duodecim angelicarū legionum hîc
fiat mentio, insinuatur maximā angelorum esse
multitudinem, iuxta illud Danielis: Milia milium Dan. 7.
ministrabāt ei, & decies milies centena milia assi-
stebāt ei, simulq; significatur angelos velut mili-
tes pugnare pro iustis cōtra angelos & homines
malos. Angelorum multitudinem iustis adesse ad
pugnādum pro eis in Elizeo demōstratum est, ad
cuius orationem puer eius vidit mōtem plenum
equorum & curruum igneorū in circuitu Elizei,
ob quod propheta dixerat: Noli timere, plures enī
nobiscū sunt quàm cum illis. Et Dauid dicit: Im-
mittet angelus Dñi in circuitu timentiū eum, & Psal. 33.
eripiet,

eripiet eos, vbi ꝓ immittet, Hebręis eſt caſtrametabitur angelus Dñi. Quibus ꝑpenſis, minus mirandum ꝙ filius Dei dicit ſe impetrare poſſe, pluſquam 12. legiones Angelorũ. Hac autẽ ſententia rurſus ſignificat ſe ſpõtaneè capi & mori, qa ſufficientem quam habere poterat defenſionem nõ requireret. Addit aũt rationem quare illã non requireret, cùm ſubdit, *quomodo ergo implebuntur ſcripturæ*; dicentes ſcilicet ꝙ ſic oportet fieri? Apertiſſim è eñ hoc dicit præter alias ſcriptura Iſaiæ cap. 53. per totũ. Et qdem hic ratio quarta accipi poteſt, qua Dominus Petri conatũ repreſſerit, quãquam hæc non multum ſit diuerſa à ſecunda. His ergo oĩbus rationibus Petrus monet ut non progredi in incepto: in qua monitione altiori ſenſu B intelligendũ, omnes ſpirituales qui Petri locũ tenent, moneri ne gladio corporali ad vindictã vtantur, ſed eum recõditũ in vagina teneãt, poteſtati ſeculari eius vſum relinquentes: gladio verò ſpirituali, quod eſt verbũ Dei, fortiter contra aëreas poteſtates pro fidei ſtabilitate depugnantes.

ᵇET ᵃIN ILLA HORA ᵦRESPONDENS IESVS DIXIT TVRBIS, ET AD EOS, &c.] Poſtquam Petro verbis & ratione oſtendit ſe ſpontaneè capi & mortem adire; idem nunc verbis & ratione oſtẽdit turbis, & his potiſſimũ qui cum illis venerant principibus ſacerdotum & ſenioribus; quorum malitiæ inſipientia militum & miniſtrorũ ſeruiebat, quibus hoc ipſum priùs ſatis facto & potẽtiæ ſuæ declaratione oſtenderat: C *Tãquam ad latronem* (inquit) *exiſtis cum gladijs & fuſtibus comprehendere me*. Quæ ſententia à quibuſdã legitur pronuntiatiuè, à quibuſdam verò interrogatiuè, vt ſit ſenſus: Quid accidit, quòd nunc armati gladijs & fuſtibus agreſſi noctu ciuitatẽ huc accurritis, veluti latronem violẽtum & armatum expugnaturi? Non enim ſemel tantùm & iterum, ſed quotidie ſedi apud vos docens in templo, expoſitus omnibus inermis, & tamẽ nemo veſtrum miſit manum in me. Magis tamen placet vt pronunciatiuè accipiatur, & ſit hic ſenſus: Nunc quidem ad me cõprehendendum exiſtis cum gladijs & fuſtibus tanquã latronem cõprehenſuri, at ego D iã aliquot diebus ſemper & per integros dies fui apud vos, omnibuſq; expoſitus, docẽs ſcilicet in publico loco, vbi vos cõueniebatis, & tamẽ cùm idem eſſet qui modò animus veſter in me, nõ miſiſtis tunc manus in me. Quare hoc? quia ſanè tũc vobis nequaquã permiſſa fuit poteſtas in me, ſed hæc eſt hora veſtra, qua vobis permittitur in me qdlibet agere, eaq; poteſtas quę vobis in me permittitur, poteſtas eſt tenebrarũ, hoc eſt, malignorum ſpirituũ, qui cùm hactenus ſemper ꝑ vos me perdere conati ſunt, nunc tandẽ finũtur quod diu cõcupierunt perficere per vos q illorum eſtis miniſtri, in eiſdẽ cum illis ignorantiæ & malitiæ tenebris degentes. Itaq; Dominus ſe ab ipſis velut E facinoroſiſſimũ omnium oſtendit ſe habitũ, dum ſe latroni cõparat: cõtra verò ſe longè alium erga illos geſſiſſe inſinuat, dum in tẽplo cõuerſatũ aſſiduè aſſerit, ibiq; rei maximè ſpirituali doctrinæ ſcilicet vacaſſe, q locus, qđq; opus à loco & opere latronis maximè ſunt diuerſa, cùm latro latebras quærat, & perdere quærat homines, non ſaluare. Cumq; illi gladiis ſuis & fuſtibus fidẽtes violẽter ſe modò Dominum cepiſſe putarẽt, cõtrà Dominus inſinuat ſe ab illorũ violẽtia non ſuperatum, cùm prius inermis, tamdiu palã apud eos agẽs ab

A ipſis etſi capere ipſum deſiderãtibus, nõ ſit detentus. Et rurſum ſignificat ſe nõ modò tanquã malè ſibi cõſcium, receſſiſſe extra ciuitatẽ, & nocturnas quæſiſſe ꝓ latebris tenebras, cùm priùs ſe toties palã illis obtulerit, vnde pulchrè D. Hier. explicat vim verborũ Chriſti in hunc modũ: Stultũ eſt, ait, cum gladiis & fuſtibus quærere eum, qui vltrò ſe tradit veſtris manibus, & in nocte quaſi latitãtẽ, & à veſtris oculis declinantẽ per ꝓditorem inueſtigare, qui quotidie docebat in tẽplo; ſed ideo ad uerſus me in tenebris cõgregamini, quia poteſtas veſtra in tenebris eſt. Adijcit aũt Euãgeliſta Matthęus qđ in aliis aliquot locis adijcere eſt ſolitus: *Hoc autẽ totum factũ eſt, vt adimplerẽtur ſcripturæ prophetarum*; quale Marcus etiã Dominum dixiſſe ad turbas teſtatur ſcribens, *ſed vt impleantur ſcripturæ*, ſubaudi, ideo nũc vobis ꝑmittitur quod priùs nõ permittebatur, aut aliud ſimile. His autẽ ſic circa Dominũ geſtis, & à Domino dictis, diſcipuli eius vidẽtes illum ſe ſponte tradere ſuis hoſtibus, nec eſſe ſpem euaſionis, oẽs ad vnũ vſq; relicto eo fugerunt, impletumq; eſt quod dixerat Dominus, oẽs vos ſcandalizãdos in ſe in ipſa nocte. Omnibus autẽ diſcipulis fugientibus, adoleſcẽs quidã, vt refert ſolus Marcus, ſequebatur eum amictus ſindone, hoc eſt, ſubtili lineo veſtimẽto, ſup nudo, ſubaudi corpore. Hunc autẽ adoleſcentẽ quidam putãt fuiſſe vnum ex 12. diſcipulis, & quidã quidẽ Iacobum minorẽ fuiſſe exiſtimãt, vt refert Theophyl. alij verò Ioãnem Euangeliſtã. Ita enim ſentit D. Greg. 14. Moral. cap. 23. At Caietanus in Ientaculis probat rationibus aliquot nõ inefficacibus nullum fuiſſe Apoſtolorum. Et primò quidem ex ætate. Non enim Ioãnes tunc erat adoleſcens, quia tum trãſierat triceſimum annũ, vt patet, cõputando annos quibus poſtea vixit ad nonageſimum nonum vſque ætatis ſuæ annũ. Obiit ſiquidẽ anno à paſſione Dñi ſexageſimo ſeptimo vel octauo, imperãte Traiano. quibus annis ſi addatur quod ſupereſt, vſq; ad nonageſimum nonũ ætatis ſuę annum, patet manifeſtè, quod iam erat 30. ad minus annorum tẽpore paſſionis Chriſti, ac proinde non erat adoleſcẽs. Cumq; Ioãnes credatur iunior fuiſſe reliquis Apoſtolis, cõſequitur nullum alium Apoſtolorum fuiſſe illum adoleſcẽtem, idq; eo magis, ꝙ nõ ſit veriſimile Dominum adoleſcentes delegiſſe in Apoſtolos, & miſiſſe ad prędicãdum. Secundò idem oſtendit ex perpenſa Marci narratione. Cùm enim dixiſſet quod oẽs diſcipuli fugerunt, tanquã è regione cõmemorãs adoleſcentem, ſubdit: Adoleſcens autem quidam ſequebatur eũ. Hinc namq; inſinuat, quòd omnibus Apoſtolis fugiẽtibus, adoleſcens quidam ſecutus ſit Chriſtum, & proinde nõ fuit è numero Apoſtolorum. Tertiò, idem probat ex modo veſtitus. Non videtur enim veriſimile ꝙ Apoſtolus aliquis ſola ſindone ſuper nudo corpore tectus cum Chriſto cœnauerit & ambulauerit, cùm eiuſmodi tegi vno linteo, nõ ſit ordinarius modus veſtiendi, ſed accidẽtarius his qui ſurgũt ex lecto, vt hinc æſtimari poſſit, adoleſcentem illum rumore tranſeuntium excitum è lecto ſurrexiſſe, & ſtudio diſcẽdi quid ageretur ſecutum turbã ducentium Chriſtum. His accedit ꝙ Græcis ſit diminutiuum νεανίσκος, id eſt, adoleſcentulus. Theophyl. exiſtimat hunc fuiſſe è domo in qua Dominus paſcha mãducauerat. At parum refert quis fuerit, magis vidẽdum quorſum de hoc adoleſcẽte Marcus ſcripſerit.

pserit. Itaq; in hoc videtur istud ab eo narratum, A vt ostenderet quanta fuerit tum circa Dominum trepidatio, & quàm nemo sustinuerit apud ipsum cōsistere. Impleri enim scripturas oportebat, quę prædixerunt fore vt ab oībus desereretur, & non esset qui auxiliaretur aut cōsolaretur. Declarat & illud hęc narratio quomodo Apostolos tractasset hostes, nisi illi fugā iniissent, & Domini iussu coacti fuissent finere eos abire. Cæterùm in huius adolescēns facto rectè intelligimus nos mysticè doceri, vt si dum Christū sequi conamur, hostes virtutis & veritatis nos simul cum Christo perdere quærāt, & in suo numero captiuos tenere, fugiamus ab illis, ac vestis iactura, animæ vitā redimamus. Est autem vestis, ipsum corpus, quo animus hominis regitur, aut etiā ipsa externa bona, quæ homini extrinsecus instar vestis adiacēt. Hæc ergo negligenda, & hostibus relinquēda potius quā per eos anima in periculum veniat & sui perditionem, atq; hæc relinquendo, fugiendum est ab eis. Sicut & Ioseph relicto pallio de manib⁹ impudicę fœminæ aufugit. Pro quo mystico sensu eboenit obseruare, q. hic adolescens non dicitur fugisse à Christo, sed ab hostibus Christi. *Nudus*, inquit, *profugit ab eis*; quod annotauit & Beda. Gręca quędam habent, & tenuerunt eum νεανίσκοι, id est, adolescentuli; vt iuuenem iuuenes ceperint. Sed Syriacum euangelium habet vt nos. Gen. 39.

IVDICATVR ET ILLVDITVR IN DOMO CAIPHÆ.

Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioan. 18. CAP. CXXXVIII.

†g Ohors autē & tribunus & ministri Iudæorū Δ a comprehēderant Iesum, d & l gauerūt eum, & adduxerūt eum ad Annā primùm. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pōtifex anni illius. b Et ‖ l duxerūt b Iesum, c ad domum principis sacerdotum, c ad a Caiphā † e principē sacerdotum a vbi scribæ & seniores cōuenerāt. d Erat autē Caiphas qui cōsiliū dederat Iudæis, quia expedit vnū hominē mori pro populo. b Et conuenerūt oēs sacerdotes, & scribæ, & seniores. † f Sequebatur autē Iesum d Simon l Petrus l à longè; d & alius discipulus. Discipulus autē ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atriū pontificis. Petrus autē stabat ad ostiū foris. Exiuit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ: & introduxit Petrū c vsq; l intro c in atriū Δ principis sacerdotū. a Et ingressus intro, c accenso a igne in medio atrij, & circūsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum, b & c sedebat cum ministris b ad ignē, & calefaciebat se, a vt videret finē. d Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palā locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga & in tēplo, quo oēs Iudæi conueniūt, & in occulto locutus sum nihil, quid me interrogas? interroga eos qui audierūt quid locutus sum ipsis, ecce hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc autē cùm dixisset, vnus assistens ministrorum, dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. † e Principes autem sacerdotum, & omne concilium quærebāt a falsum testimoniū Δ contra Iesum, vt eum morti traderent, ‖ & non inuenerunt: a cum multi falsi testes accessissent. b Multi enim testimoniū falsum dicebāt aduersum eum, & cōuenientia testimonia non erant. a Nouissimè autem venerunt duo falsi testes, b & quidā surgentes falsum testimoniū ferebāt aduersum eum: † e & dixerunt: b Quoniam a hic dixit. b Nos audiuimus eum dicētem: a Possum destruere tēplum Dei, & post triduum reædificare illud. b Ego dissoluam tēplum hoc manufactum, & post triduū aliud non manufactum ædificabo. Et non erat conueniēs testimonium illorum. c Et Δ exurgēs summus sacerdos b in mediū, interrogauit Iesum ‖ a dicens a illi: † e Non respondes quicquā ad ea b quæ tibi obijciūtur ab his, [&] a quæ isti aduersum te testificātur? Δ Iesus autē tacebat, b & a nihil respōdit. a Et b rursum ‖ e summus sacerdos b interrogabat eum, & † e dixit ei: b Tu es Christus filius Dei benedicti? a Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus filius Dei. † e Iesus autē dixit illi: a Tu dixisti. l Ego sum. a Veruntamen dico vobis: Amodo a videbitis filium hominis sedentē à dextris virtutis a Dei, & venientem † in nubibus cæli. a Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: a Blasphemauit, c quid adhuc ‖ desideramus testes? a Ecce nunc audistis blasphemiam: quid vobis videtur? † At illi b omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. [Et] a respondētes dixerunt: Reus est mortis. Et a tunc c viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes. l Et Δ e expuerunt in faciem eius: c & velauerunt eum, l & colaphis eum ceciderunt, l alij autem palmas in faciem eius dederunt, & percutiebāt faciem eius, & interrogabant eum ‖ l dicentes ei: l Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? c Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. b Et ministri alapis eum cædebant.

COHORS AVTEM, ET TRIBVNVS, &c.] C Ioānes Iudęos & milites non solùm iniecisse manus Iesu testatur, sed etiā ligasse eū, quod maioris erat ignominiæ & speciem iudicium, quòd, quemadmodum supra dixit Dominus, tanquā ad latronē capiēdum exierint. Sanè non cōtigit Domino ut vt de eo cani possit quod in cōmendationē & honorem mortis cecinit de Abner Dauid rex, dicens: Nequaquā vt mori solēt ignaui mortuus est Abner. Manus tuæ ligatæ nō sunt, & pedes tui nō sunt copedibus aggrauati. Hæc tamen vincula Christi multo minus eum cōstrinxissent, nisi voluisset, quam non cōstrinxerant fortem Samsonem septem & nouem funes Dalilæ. Sed cùm cæteris plerisq; ignominiæ generibus, ad maiorē suæ passionis cumulum, maiusq, charitatis argumentū, etiam hoc dedecoris genus dignatus est in se admittere Dominus, [illegible] illas quibus [illegible] morborum genera apud Iudæos sanauerat, quib⁹ & tam recenter refectā sanauit auricula, sineret quasi infirmus ligari, & impleretur in ipso illud prophetæ: Funes peccatorum circūplexi sunt me, Iudic. 16 2. Reg. 3. Psal. 118.

& ta

& tamen legem tuam nõ sum oblitus. Liberè nimis vsus erat Adã suis manibus, extendens eas cum vxore ad arborem vetitam. Dominus ergo cõtrà recompensaturus eius delictũ, manus suas constringi permisit. Per peccatum Adę & singulorum peccata superaddita humanum genus captiuum iacebat, & vinculis peccatorum irretitũ: Dominus ergo vt capi voluit, quò antiquam nostram captiuitatem solueret, eámque solutam in feliciorem cõmutaret, nimirum qua sub eius imperiõ spõta detineremur: ita vinciri dignatus est, vt vincula nostra solueret eisque solutis, sua nobis fœliciter iniiceret, iuxta illud Ieremiæ: Erit in die in illa, dicit Dominus exercituum, conterã iugum eius de collo tuo, & vincula eius dirumpã, & non dominabuntur ei amplius alieni, sed seruient Domino Deo suo, & Dauid regi suo, quem suscitabo eis. Et Oseæ 11. da suis vinculis quibus nos ad se trahit & sub se detinet, dicit Dominus: In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, & ero eis quasi exaltãs iugum super maxillas eorum. Hæc est ergo secunda præcipua pars passionis Dominicæ, quam in septem præcipuas partes ostẽdemus commodè diuidi posse. Prima enim illa est, quæ ipsius in horto continet tristitiam, pauorem & angorem tam diuturnum, tam vehemẽtem, adeo vt sudorem expresserit sanguineum. Secunda complectitur ipsius per osculum discipuli proditionem, captiuitatẽ, vincula, omniumq; amicorum defectionem. Captum Dominum & ligatum solus Ioannes testatur imprimis deductum ad Annam, & causam adiicit, nempe quia socer erat Caiphæ, qui erat põtifex anni illius. Ei ergo honoris gratia tanquã patri Caiphæ & seniori eum primùm præsentant, sciẽtes se illi rem facturos gratissimam, quòd captiuum eum ostenderẽt. Fortè autem & ideo illum Annę primùm præsentãr, quia oportebat domũ illius pręterire, priusquam ad Caipham peruenirent. Cæterũ quæ apud Ioannẽ sequuntur vsque ad illud vbi legimus Annam misisse Dominũ ligatum ad Caipham, creduntur communiter gesta in domo Annæ, vnde nomine põtificis, qui Christũ interrogauit de doctrina & discipulis eius, intelligitur Annas, quem & Lucas pontificem vocat cap. 4. Sub pontificibus, inquit, Anna & Caipha. Verùm secundùm hanc sententiam grauis nascitur difficultas, Euangelistarum cõcernens cõcordãtiam, de domo in qua Petri tres acciderũt negationes. Secundùm hanc enim sententiam ex Ioãnis narratione necessarium est fateri primam saltẽ Petri negationẽ factã in domo Annæ, cũ in domo põtificis eam commemorat factam, priusquã põtificẽ dicat Iterrogasse de doctrina Christi, & priusquam scribat Annã misisse Dominum ad Caiphã põtificem. Ex aliorum verò Euãgelistarũ descriptione nimis videtur apertũ omnes negationes cõtigisse in domo Caiphæ. Quòd enim princeps sacerdotũ, in cuius atriũ etiã Marcus & Lucas Petrum commemorant ingressum ibique negãsse Dominum, fuerit Caiphas, patet ex Matthæo, qui apertè dicit: Duxerũt Iesum ad Caiphã principẽ sacerdotũ. Omissis autem varijs diuersorũ circa hanc difficultatẽ opinionib. & sententiis, si Ioãnis narratio diligẽter cum aliorũ narratione cõferatur, deprehẽdemus nullum esse huic difficultati locũ, sed quæcunque in domo põtificis gesta scribit Ioãnes, de Caipha intelligẽda esse. Primùm enim satis cõstare debet per principẽ sacerdotũ, summum sacerdotem aut pontificem (pro quib. nominib. Græcis semper est eadẽ dictio, nẽpe ἀρχιερεὺς,) dũ singulariter dicitur, tãtùm significari eum qui verè omnium erat primus sacerdos, nẽpe Caipham. Nã si etiam alius quispiam eo nomine tũc in singulari numero dictus fuisset princeps sacerdotum, aut põtifex, Marcus sanè & Lucas tollendæ ambiguitatis causa debuissent addidisse proprium nomen suo principi sacerdotum. Nunc verò cùm absolutè dicant Iesum adductũ ad principem sacerdotum, & Petrũ ingressum intro in atrium principis sacerdotum, satis intelligi datur vnũ solum tũc dictum singulariter principem sacerdotum, quem tunc fuisse Caiphã expressit Matthæus. Igitur & quicquid Ioãnes scribit de pontifice, de Caipha est accipiendum, cui semper nomen illud tribuit, nunquã autẽ Annæ. Deinde cùm similiter Ioannes Petrum scribat secutum Dominũ vsque in atrium põtificis, sicut Matthæus cum aliis, quanquã Ioannes id latius prosequatur, & ex Matthęo constet Petrũ ingressum post Iesum in atrium principis sacerdotum Caiphæ, patet etiam de eiusdẽ atrio locutũ Ioannem. Intelligendum ergo Ioannem cùm ad Caipham sermone delapsus esset, narrare simul quæ apud illum gesta sunt priusquã meminisset Dominum ad ipsum perductũ. Post aliqua autẽ quę gesta apud Caipham memorauit, interiecit illud: *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem*, vt, quod priùs prætermiserat, iã indicaret quomodo factum sit vt apud pontificẽ ea acciderint quæ memorauit, cùm priùs eum dixerit adductum ad Annam põtificis socerum. Id quod ex Gręcis euadit manifestius, quæ non habent per coniunctionem: *Et misit eum Annas*; sed sine coniunctione, *ἀπέστειλεν αὐτὸν ἄννας*, *Misit eum Annas*, aut, vt etiã verti potest, *Miserat eum Annas*. Id enim magis insinuat narrationẽ rei prętermissę. Porrò ex Cyrillo omnis dubitatio apertè cessat, & manifesta fit sẽtẽtia iam dicta. Is enim inter hæc verba; *Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius*; & illa *Erat autem Caiphas qui consilium dederat*; legit: *Miserunt autem eum ad Caipham pontificem*; quæ verba ab aliquo fortè scriba prætermissa, propterea quòd de missione Domini ad Caiphã postea rursum subiicitur, fecerunt prædictæ difficultati locum. Itaque quod subiicitur postea: *Et misit eum Annas*, non ordinis est persecutio, sed subiectio prætermissi, vt dictum est, aut reuocatio narrationis, vt id quod cœperat de negatione Petri perficeret, id quod & Cyrillus admonuit scribens super illa verba: Quasi, inquit, currentem equum narrandi progressum Euangelista vtiliter reuocat, & ad priora rursum orationem reducit. Quare sic: quia negationẽ Petri tertiò factam exponere voluit: repetit ergo breuiter, & missum ab Anna Iesum ad Caipham iterũ dicit, Petrumque interrogatum exponit. Vnde non legit: Et misit eum Annas, sed, *misit igitur eum Annas*. Nihil ergo est quod ex Euangelistis intelligamus factum ab Anna circa Dominum, nisi quod cùm eum vidisset, remiserit eum ad Caipham, vt erat, ligatum, declarans hac ratione satis se illum non absoluere, sed tanquam nocentem & reum trãsmittere, vt rectè intelligamus hunc fuisse primum iudicem Christi, qui tamen ab aliis est prætermissus, quòd nihil singulare gesserit circa Dominum.

Iere. 30.

ET DVXERVNT IESVM AD DOMVM PRINCIPIS SACERDOTVM, &c. Cùm obiter & in transitu Iesum, Annæ præsentassent, eiusdem iussu mox ipsum deduxerût ad Caipham, apud quem tanquam summum eo tẽpore sacerdotum cõuentus erat scribarum & seniorum expectãtium Iesum, ibique inter sese quærere volentiũ siue ex verbis Domini, siue aliunde rationes quibus eum apud præsidem accusare possent. Hunc Caipham rursum dicit Ioannes consilium dedisse Iudæis, quòd expediret vnum hominem mori pro populo, nimirum salutare illud dictum volens mentibus nostris infigere, & significare illum qui suo consilio autor fuit capiendi nominũ, etiam omniũ maximè consilij illius promouisse effectum. Cæterùm Petrus è fuga quam cum aliis B inierat, retractus amore quodã, quo erga nominũ præ aliis ardentius afficiebatur, nónihil adhuc fidẽs virtuti suæ, aut latere sperãs, quò cognosceret euentum rei, sequebatur Iesum, sed à longe, & eũ eo alius quidam discipulus. Is autem communiter creditur fuisse ipse Ioannes hęc scribẽs, tum quòd is seipsum nominare non soleat, tum quòd is ferè inuenitur coniunctus Petro. Quidam tamen non improbabilibus argumẽtis existimant ipsum non fuisse Ioãnem, neç quenquam ex duodecim Apostolis, sed ciuem aliquem Hierusolymitanũ familiarem pontifici, occultum Christi discipulũ, qualis erat & Ioseph ab Arimathea, vt intelligatur Petrum ex fuga dilapsum ad huius domum, & hinc cum ipso secutum Dominũ. Quomodo enim pro C babile esse potest, Ioanni vili piscatori & Galilæo familiaritatem fuisse eũ Hierosolymitano Caipha, põtifice superbo, & summę apud Iudęos authoritatis? vt omittam, Ioannem non minus manifestũ fuisse Christi discipulũ quàm erat Petrus, ac proinde idem illi obiiciendum fuisse à ministris quod Petro. At parum refert scire quis demũ fuerit hic alius discipulus. Is quisquis fuit, ob familiaritatem quam habuit eũ pontifice, ausus est post Iesum & ministros ingredi vsque in atriũ pontificis. Petrus verò partim timore, partim verecũdia prohibitus stetit ad ostium foris. Alius ergo discipulus intelligens Petrum præ verecundia foris manere, quem tamẽ sciebat cupidum cognoscẽdi exitus, regres- D sus ex atrio egit cum ancilla ostiaria, vt Petrũ introduceret, qua id faciẽte Petrus etiã in atriũ põtificis ingressus est ministris se permiscẽs. Hac narratione Ioannes ostendit quomodo factum sit vt, quod alij omnes tradiderunt Euãgelistæ, Petrus in atrium peruenerit pontificis. Cæterùm Ioannes postquam dixisset ostiariam introduxisse Petrum, mox subiicit Petrum ancilla interrogante nũ ex discipulis esset, negasse Dominum, quod tamẽ nõ sic accipiẽdum esse quasi in ipso introitu acciderit, patet ex aliis Euangelistis, qui narrant primã E negationẽ accidisse, cùm vna ex ancillis põtificis vidisset Petrum in atrio se calefacientem, & sedẽtem ad lumẽ. Cùm autem omnes Euãgelistę quatuor Petri tres commemorẽt negationes, nõ tamen eodẽ omnes narrant loco. Matthęus enim & Marcus eas simul describũt post gesta põtificis & ministrorũ eius circa Dominum: Lucas verò ante ea: Ioãnes vnam quidem cõmemorat ante põtificis interrogationem: alias verò duas post eam. Itaque quoniam non licuit omnium ordinem cõmode sequi, visum est in Concordia ordinẽ à duobus seruatum sequi, Matthæo scilicet & Marco, ita A vt in vnum caput ex omniũ quatuor narratione redegerimus omnes tres Petri negationes.

PONTIFEX ERGO INTERROGAVIT IESVM DE DISCIPVLIS SVIS, &c. Perducto ad pontificẽ Domino, variis modis pontifex & qui eum eo erant, quæsierũt inuenire crimen aliquod quod ei coram iudice obiicerẽt, hac in parte, sicut & in aliis, longè deficiẽtes ab æquitate sacerdotali. Proditionẽ enim innoxij pecunia redemerunt, per conductam armatorum manum inermem ceperunt, non reluctantem, sed tantùm specimen virtutis suæ ædẽtem si vti voluisset, spõte se præbentem alligarunt, ducunt nõ ad iudicẽ, sed ad hostem, veluti prædam ostentantes, atque ibi demum crimen obiiciendum quæritur, quum B etiam prophanatũ legũ ęquitas nemini manum iniiciat, nisi priùs vehemens criminis suspicio aliquem grauet. Imprimis ergo Caiphas põtifex (verisimile est enim primùm interrogasse qđ Ioãnes narrat) vt ex Christi respõsis aliqd excerperet, quod illi criminis vice posset impingi, speciem prębens iudicij legitimi interrogauit Iesum de discipulis eius, & de doctrina ipsius. De discipulis quidẽ quales scilicet essent, & in quẽ vsum eos sibi adiunxisset, nimirũ notare volens eũ seditionis & affectati regni, quod per adiũctos sibi discipulos inuadere cõtra Romanos velle videret. De doctrina verò, qualis esset, an cum lege cõsentiẽs Mosaica, an ab ea discrepans, notans scilicet eum etiam hac in parte suspectũ haberi. Itaque cupiebat ostẽdere ipsum esse nouatorem ac seditiosum, contrariumq; C tum Romanis, tũ Deo. Iesus autem etsi sciret eũ non æqui iudicis animo percontari, quò verum cognosceret, sed fraudulẽter venari quod criminaretur, nõ tamen conuitiis fallacem est insectatus, sed summa cum prudẽtia pontifici respõdit, fidẽter quidem & fortiter, ostendens se etsi ab omnibus desertus & ligatus, atque multis vallatus inimicis, curã superbo magnæq; autoritatis põtifice cõsisteret, nõ tamẽ fracto esse animo, vt meticulosis accidere solet, aut causæ suæ male fidẽtibus, ac docens interim, pro veritate nõnunquã fortiter quidem, sed absque conuitio respondendum esse. Sic autem respõdit apposité, vt & põtificẽ taxa- D ret ignauiæ ac malæ interrogationis, & se ab omni nouationis ac seditionis studio alienum esse insinuaret. Et de discipulis quidem nihil tunc Dñs apertè respõdit, sed tantùm de doctrina, siue quòd causa discipulorum talis tũc nõ fuerit, vt gloriosa de eis prædicare posset, siue quòd respõsio de doctrina etiã ipsam de discipulis abũdè expedit quæstionem. Dum enim doctrinam suam à suspicione liberat, insinuat etiã satis, vitio sibi dari non posse quòd discipulus sibi adiũxerit. Hoc est ergo quod dicit Dominus: Doctrina mea de qua rogas, non E fuit vt tu vis videri, seditiosa, molẽsq; vnquã aliquã rerum innouationem, qualis esse solet eorũ doctrina, qui in occulto sua clã spargũt venena. Ego enim palam locutus sum mundo. Nam indesinenter ducui per omnes ciuitates in synagogis eorũ, atque in ipsa Hierusalem docui in templo, quò ex omnibus partibus Iudæi cõueniunt, & in occulto nihil locutus sum, quod nõ idem palã docuerim, quódve occultũ haberi voluerim. Quod cùm ita sit, quid me interrogas de mea doctrina, eoi tãquã reo nõ sis habiturus fidẽ, si de doctrina mea magnificè loqui velim? Si ipse, vt meritò debuisti, publicam meam nũ audisti doctrinã, interroga eos qui audie-

audierunt, nō tātùm discipulos meos, sed quosuis. Interroga, inquā, eos quid locutus sim ipsis. Sciūt enim hi quę dixerim ego, & proinde requisiti poterunt tibi cōuenientius de doctrina mea proferre testimoniū. Itaq; vt priùs dixi, in his verbis Dominus pontificem taxat ignanię & acediæ, quod publicam doctrinam nō audisset is cuius erat prospicere quid doceretur: Magnates enim siue per superbiā, siue per alias occupationes auocati, rarò verbo Dei audiendo vacant. Sic & Herodes, quāquam Christi videndi desiderio teneretur, tamē ad illū vidēdum exire dedignabatur. Taxat itē de mala interrogatione iudiciaria, quòd de re publica prætermissis quos ad manū habere poterat testibus multis, interrogauerat eū qui tāquā reus astabat, cùm in iudicio reo de se loquēti nō habeatur fides. Animum sibi bene cōscium, & ab omni seditionis studio liberū declarat, partim ipsa respondendi libertate æquitati & non cōuitiis nixa: partim ipsius suæ doctrinæ libera ꝓpalatione, quódque quorumuis auditorū, etiā hostium, se audeat committere testimonio. Id enim erat indiciū cōscientiæ bene fidētis in dictorum veritate. Ex superiori autem verborum Christi paraphrasi, patet quomodo sit accipiendum illud: *Ego semper docui in synagoga & in templo*; nempe non quòd alibi nunquam docuerit. Docuit enim aliquādo in deserto, in naui, atque in priuatis ædibus, sed quòd ab initio prædicationis vsq; ad illud tempus nunquam declinauerit publica illa doctrinæ loca, sed ea assiduè suis tēporibus frequētauerit. Patet & quomodo illud sit accipiendum: *In occulto locutus sum nihil.* Multa ēnī in occulto priuatim suis dixit discipulis, sed nihil diuersum ab his quæ palam docuit, nihil quod nō palam dici voluit. Vnde Apostolis dixit: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis in cubiculis, prædicabitur in tectis. Impletum ostendit in se Dominus illud qđ in persona Dei dicitur: Non in abscōdito locutus sum, in loco terræ tenebroso. Cæterum cū ob animi bene cōscij fiduciā, atq; respōsionis æquitatē Dn̄s admirandus esset, contra tamen pro verbis opportunè prolatis verbera ei redduntur summa cum ignominia. Hæc enim cùm dixisset, vnus ministrorum, immemor declaratæ prius à Dn̄o cōtra hostes suos potentiæ, immemor & benignitatis tum in cōseruum ab ipso exhibitæ, quò rem gratā faceret pōtifici, indignās ꝙ liberè ad eos respōderet, per adulationem dedit alapā Iesu. Quę ignominia vt in se est maxima, ita erat & iniustissima, nō solum ꝙ præter meritum inflicta, sed etiam ꝙ cōtra omnem iudicij ęquitatem. Vincto enim qui sese vlcisci nō poterat, parcendum erat etiā peccāti. At in iudicio permittitur reo liberè pro se loqui, habétq; hoc etiā apud gentes iudicialis æquitas, vt facinorosus iā cōprehensus & victus, nulla iniuria aut pœna afficiatur, nisi sententia secundum leges à iudicib. iurans lata. Addidit autē percussor conuitium: & se famulo & magistro pōtifice dignū: *Sic, inquit, respondes pontifici?* Quasi verò pōtifici nō sit liberè & cum ratione respōdendum. Sic & hodie nulli peius audiunt apud magnates quosdam quā qui liberè loquuntur, quātumuis eū æquitate loquātur, in quib. adhuc Christus alapis cæditur, cùm ob liberā prædicationem aut admonitionem persecutiones & ignominiæ illis irrogātur. Porro Dn̄s cum verbo posset hunc impactorem alapæ cum suo perdere pōtifice, tamen insigne patientię

A & mansuetudinis nobis exemplum relinquens, nihil tale fecit, sed tātùm verbo & ratione euidēti illum cōfutat, liberè quidem rursum loquens, sed mansuetissimè. Non enim cōueniebat, vt tacitus hanc alapam perferret, ne videretur agnoscere se vt criminabatur, indecenter pontifici respondisse. Respondit autem dilemmate ac syllogismo cornuto, vt vtram partem elegerit, conuincatur percussor: *Si (inquit) malè locutus sum, testimonium perhibe de malo*, hoc est, doce & ostende ratione quid malè dixerim (sic enim sæpe accipitur in scripturis, testificari, vt sit docere, admonere & exhortari.) *Si autem bene locutus sum, cur me cædis?* quasi dicat: Aut male locutus sum, aut bene. Si malè, tuū nō est mox vindicare, sed testari & ostēdere quòd

B malè locutus sum, maximè cùm tu ipse iudex non sis, sed ante iudicem consistam. Si autem bene, tātum abest vt me cædere debueris, vt potius laudandus tibi sim, & admirādus. Huius figura præcessit in Michæa, qui etiā ob veritatem cæsus est in maxilla à Sedechia ministro Achab regis. Non 3. Re. 22. obuertit autem Dominus alteram maxillā, cùm præceperit percutienti vnā maxillam, præbere & Luc. 6. alterā, quia ad literam id nunc fieri nō fuisset cōueniens, nec vtilitatem aliquam attulisset, sicque demōstrauit suū illud præceptū, & alia similia, nō ostētatione corporis, sed cordis ꝓparatione fiēda, nimirū vt alterā potius iniuriā parati simus ferre

C quàm de vindicta cogitemus, quomodo Christū fuisse tunc affectum ipse declarauit, cùm quē facillimè potuit nō vltus est, & corpus suum cruci præbuit figendum. Sic & Paulus se ratione defendit, cùm in simili causa etiā in iudicio alapis percuteretur Ananię pontificis iussu. Nonnunquam ēm̄ faciendum quod dicitur: Responde stulto se- Act 23. cundùm stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur. Prou. 26.

PRINCIPES AVTEM SACERDOTVM ET OMNE CONCILIVM QVÆREBANT FALSVM, &c.) Cùm ex Domini verbis nihil excipere posset pontifex quod eum condemnabilem ostenderet, alia via tentarunt ij qui conuenerant aliquid inuenire quod in accusationem ipsius possent coram iudice Pilato proferre. Ces-

D santes ergo ab ipsius interrogatione, interrogare cœperunt, sicut Dominus iusserat, qui ipsum audierant, speciem quidem ligitimi iudicij & inquisitionis exhibentes, dum testibus contra ipsum agere videbantur, sed tamen veram iudicij & fori formam non seruantes: tum quia nocturnum tempus iudicio non conueniebat: tum quia deficientibus veris testimoniis, falsa contra Iesum exquisierint testimonia, omni timore Dei sic postposito, vt nihili facerent, veritaténe an falsitate innocentem grauarent, modò sub specie æquitatis effici possent sui voti compotes. At insigniter & hoc Christi declarauit innocentiā, quòd multis li-

E cet falsis testibus accedentibus, non tamen inuenerint testimoniū etiā falsum quale quęrebāt, quia, vt inquit Marcus, testimonia eorum non erāt cōuenientia, siue quia nihil tale proferebant vnde ad mortem coram Pilato posset accusari: siue etiā quia inter sese nō consentiebāt, sed ipsa sese refellebant. Tanta ergo fuit Iesu innocentia, vt difficile fuerit sic de illo mentiri, vt mendacia veri haberét faciem. Impletum est nunc illud Prophetæ: Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutātes scrutinio. Et illud: Insurrexerunt in me testes, iniqui, & Psal. 63. mentita est iniquitas sibi. Falso testimonio etiā in Psal. 2.

A conciho oppressus fuit Naboth, grauata & Susanna, atq; in nouo Testamento Stephanus lapidib. obrutus. Post multa autem falsa testimonia, tandē surrexerunt duo, quorum falsum testimoniū Euāgelistę cōmemorandum duxerūt, siue quòd apertam & ridiculam illud contineret falsitatem, vt ex vno reliqua æstimaremus: siue quòd illud, mysterium mortis Christi de qua nūc agitur, in sese cōplectatur. Hi ergo dixerunt se audisse eùm diceret se posse destruere templum Dei, & post triduū illud reædificare. Marcus verò eos grauius & inuidiosius testatos contra Dominum scribit. Asserūt enim apud eum Dominum dixisse non solùm ꝙ posset destruere & ædificare, sed quòd id esset facturus. Et rursum asserūt eum adiecisse de templo manufacto & nō manufacto. Huius mēdacij occasionem sumpserant ex verbis Christi, qui (vt refert cap. 2. Ioānes valde vtiliter pro loci huius intellectu) dixerat, Soluite tēplū hoc, & in triduo suscitabo illud. Ea verba malè intellecta, testes, vt facere solēt maligni, etiā deprauabāt, quò res esset odiosior. Non enī dixit, possum destruere, aut dissoluā, sed soluite vos: nec dixerat de tēplo manufacto aut alio nō manufacto, sed simpliciter de templo hoc: nec dixerat se reædificaturum, sed suscitaturū, alludēs ad corpus suum exanimādū & reuicturum. Sed & hoc testimonium nō est principibus visum conueniens, vt refert Marcus, siue quia nō eodem modo & cōcorditer referebant, sed vnus fortè, sicut habet Matthæus, & alter, vt Marcus: siue potius quia videbāt illud nihil habiturum ponderis apud Pilatū, ad iudiciū mortis proficiscēdum, quòd verba illa tantùm inanem quandā præ se ferebāt iactantiam, citra aliquam iniuriam. Quam enim iniuriam cōmitteret qui templum à se destructū in triduo idē reædificaret? Cùm ergo nec per quęsita testimonia viderent se quicquam posse cōtra Iesum, rursum summus sacerdos veluti ex præsidentis in cōcilio authoritate interrogare aggreditur Dominū, si fortè ex eius verbis quicquā audire possent quod contrà ipsum proferrent. Nō autem iam pro iudicis modestia manet sedēs, sed ira ipsum rapiente excutitur è solio, vesaniam mētis motu corporis demonstrans. vnde dicitur: *Et surgens princeps sacerdotum in medium, interrogauit Iesum, dicens: Nihil respondes ad ea quæ isti aduersum te testificantur?* Iudicauit quidem apud se conuenientia nō esse illorū testimonia, fortiter tamen illud dissimulauit, & velut vrgentia valde atque metuenda, ita de his interrogat Dñm. Dominus autem tacebat, & nihil respōdit. Et meritò atq; prudenter. Sciebat enim etiam illorum iudicio nō esse cōuenientia testimonia cōtra se prolata, rursum sciebat in calumniam rapiendum quicquid respōderet, illumq; nō nisi calumniæ inueniēdæ causa interrogare, ac totum concilium ira atque inuidia cōtra se cōmotum magis respōsione sua irritādū quàm silētio. Iā enim expertus erat libera sua respōsione & iudicij loco conuenientissima ob verborum rationabilitatē, quàm nihil profecerat. Et omnino iā tempus nō erat vt qui se spōtè in mortem tradidit, tanquam nocens pro nocentib. morituras, sese sua qua potuisset sapientia & eloquētia, purgaret ab intentatis criminibus, sed implēdum in eo erat illud Prophetæ regij: Qui inquirebāt mala, locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabātur. Ego autem tanquā surdus nō audiebam, & sicut mutus nō aperiens os suū. Et factus sum sicut homo non audiens, & nō habens in ore suo redargutiones: Et illud: Cùm cōsisteret peccator aduersum me, obmutui & humiliatus sum, & silui à bonis. Siluit enim à bonis, dū innocētiæ suę gloriam nō quæsiuit, Deo acceptas iniurias committēs. Docet autē nos suo facto Dominus, ita patienter hominum ferēdas calumnias, vt ne quidē respōsione dignemur quos mēdaciis apertis impetunt, cùm tales satis refellat propria cōscientia, & defensio magis irritet & prouocet, vt oleū camino ardēti addatur, cùm quis criminib. huiusmodi respōdere tētat. Cæterùm cùm silētio Christi conatum suum pōtifex videret frustrari, noua iam ratione silentium illi conatur eripere, simulq; extorquere de quo ipsum coram iudice accusare possent. Adiurādo enim eū per Deū, pro pontificia authoritate, exigit vt dicat si sit Christus filius Dei, necne, vt siquidem taceret, ostēderet se pōtificiam cōtemnere authoritatem, & reuerētię Deo debitæ nō cedere: si verò cedēs loqueretur, vtrāuis quęstionis partē eligeret, accusationis præberet occasionē. Si enim se Christū, Deiq; filium cōfiteretur, accusaretur & cōtra Romanos regni affectator, & cōtra Deum, diuinæ dignitatis vsurpator: si verò negaret se esse, accusaretur vt qui illos titulos prius sibi falsò vsurpauerit, ac seditiosè ante aliquot dies permiserit acclamari: Benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel; nolēs, etiā cùm admoneretur, turbā ab ea cōpescere acclamatione. Quid autē sit adiurare per Deum, dictū est in cap. Concordię circa illud Marci: Adiuro te ne me torqueas. Adiurādi ritus celebris fuit in veteri lege, vt patet Numeri 5. Iosue 2. alijsq; locis: at sicut iuramēto non est temerè vtendum, ita nec adiuratione, cùm vtrobique nomen Dei assumatur, quod nunquam in vanū sumēdum est: vnde adiuratione contra Christū abusus est hic Caiphas, sicut & pater eius diabolus Christū immeritò adiurauit, cum se frequenter satis Christū esse declarauerit, & ille huius cōfessioni stare nō decreuerit. Dominus tamē quò se declararet Dei authoritati cedere, & pōtificis, etsi scelesti, authoritatē nō contemnere, & vt Iudæis omnē suę infidelitatis prætextū amputaret, qui alioqui dicere poterāt se credituros si ille rogatus & adiuratus dicere voluisset quis esset, etsi sciret quā malè ob veritatē esset tractādus, respōdit apertè, quòd alias ratò fecit, se esse Christum. *Tu* (inquit) *dixisti*, hoc est, vt habet Marcus, *Ego sum*. Illud enim phrasi Hebraica significatur per illud: *Tu dixisti*, vt annotauimus in ca. Cōcordiæ 132. Nō simpliciter autē se esse Christū asseruit, sed adiecit etiam efficacissimum argumētum, quo suo tēpore omnibus sit declarādus esse Christus filius Dei, etiam his qui tum illum agnoscere noluerunt, quādo scilicet omnes eum videbunt sedentem à dextris Dei, & venientem in nubibus cœli, quod implebitur in nouissimo die, quādo venturus est ad iudicādum omnes viuos & mortuos. Tūc enim omnes eū videbūt, etiā increduli, in gloria sua regnātem, & venientem ad iudicium. Intelligūt tamē quidam illum quod dicitur, videbitis filium hominis sedentem a dextris Dei; impletum mox post Christi ascensionem, eo ꝙ dicat *amodò*, quasi statim sint visuri, intelliguntq; illud impletum in Iudæis ratione eorum qui ex eis crediderūt. Sic Augustinus intelligit epist. 80. quæ est ad Hesychiū, intelligitq; quod dicitur, *venientem in nubibus*; de illis mysticis nubibus de quibus dictum

Marginal notes: 3. Reg. 21. Dan. 13. Act. 7. — Psal. 37 — Psal. 38 — Matt. 21. — Marc 5.

Esaie 5. dictum est per Propheram: Mandabo nubibus ne pluãt super eam; Christumque venite innubibus, quia per Ecclesiam vsque in finem seculi non cessat venire. In suis enim, inquit, veniēs agnoscitur, dũ eius quotidie mēbra nascũtur. At prior intelligẽtia est simplicior. Nec obstat illud, Amodo. Tantùm enim significare voluit Dominus, quòd post tẽpus istud suæ humilitatis visuri essent aliquãdo illum in alio quàm se modò exhibuerat statu. Nõ est autem nouum in scripturis, Christi aduẽtũ prędici, tanquam iamiam venturũ, eo quòd iã nouissima sit hora, & quia mille anni coram Deo sint velut dies vna. Porro apposìtè nũc Dominus hoc argumentum suæ protulit excellentiæ, quia hoc aptum erat & ad incutiendum terrorem se tunc iudicantibus, & ad dissolutionẽ argumẽtorum & rationum ob quas despiciebatur, & nihil minus quàm Christus credebatur. Quod autem in argumẽtum eius quòd se Christum esse dixerit, hęc adiecerit, satis patet ex Marco, qui habet: *Ego sum, & videbitis filiũ hominis sedentẽ à dextris virtutis.* Marc. 14 Et similiter ex Luca, qui Dominum rogatum num esset Christus, illud imprimis Dominum respondisse scribit: *Ex hoc erit filius hominis sedens a dextris virtutis* Luc 22. *Dei*; atque ex illo Iudęos ĩtulisse: Tu es ergo filius Dei? Proinde dictio, *veruntamen*, videtur hic accipienda apud Matthæum non aduersatiuè, sed pro imò, vel Et sane, sicut sæpe accipienda est in Psal. Nam & hoc significat dictio Græca πλὴν, hic & in Psalmis posita. Sensus ergo verborum Christi est: Tu dixisti id quod res est. Ego enim non mihi vsurpo qđ tu dixisti, sed re vera sum. Id etsi vobis ob carnis humilitatẽ videatur modò incredibile, suo tamẽ tempore, imò paulo pòst vel inuiti agnoscere cogemini, quãdo hunc qui nunc tãtùm videtur filius hominis, vobisque ob id contemptibilis est, videbitis sedentem à dextris virtutis Dei, consortem effectum gloriæ & potentię eius, quãdo & eum qui nunc astat à vobis iudicãdus, videbitis secundùm scripturas venientẽ in nubib⁹ cœli ad iudicandũ omnes. Alludit enim hic Domin⁹ ad scripturas eas quas de Christo dictas esse etiã Iudæi rum agnouerunt, ostendens ex eis sibi competere nomẽ Christi & filij Dei. Et in priore quidẽ parte alludit ad illud Psalmi: Dixit Dominus Domino Psal. 109. meo, sede à dextris meis: in secũda verò parte qua dicitur filius hominis vẽturus in nubibus cœli, al Dan. 7. luditur ad illud Danielis: Ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, & vsq; ad antiquũ dierum peruenit, &c. Cùm autẽ ad dicẽdam veritatem pontifex per reuerentiam Deo debitam Dominũ adegisset, tamen iã audita veritate indignationem non vulgarem ostendit, idque quasi zelo glorię diuinę cõmotus, dum scidit vestimẽta sua, exclamans eum blasphemasse. Erat autem scissio vestimentorum, celebris mos apud Hebræos in signum deplorandæ alicuius rei, vt patet Num. 14. Iosue 7. Iudic. 11. 2. Reg. 1. & aliis multis locis. Vt autem gloria Domini præ omnibus maximè est optanda, ita blasphemiæ crimen, res est omnium maximè deplorãda & execrãda. Vnde & Ezechias rex audiens blasphemias Rabsacis, scidisse legitur Esa. 37. & 4. Re. 19. vestimẽta sua. Cæterùm cùm hoc signo ĩdignationem suam pontifex declararet, tamen econtrariò verbis satis significauit suum ob extortam confessionem ei⁹ vnde illum accusare possent, gaudium, cùm subiecit: *Quid adhuc desideramus testes? ecce nunc audistis blasphemiam.* Illa enim vox est gaudentis se

A post longam expectationem iam voti sui compotem effectum. Hoc ingenio & hodie quosdam est inuenire, qui cùm se ob alicuius maleficium quod cõtra Dei sit gloriam, tristes ostendant, gaudeant tamen ꝙ habeãt vnde aliquem criminari possint. Vt autem impius hic pontifex adiurando peccauit, quia maligno animo, & non discendæ veritatis studio Dominũ adiurauit, vtque peccauit scindendo vestes suas, qa ficto pro Dei gloria zelo, & non vero dolore vestimenta sua discidit, ita tertiò in suo ad præsentes sermone peccauit, quòd tanquam iudex præsidens iudicis officium peruertit. Cùm enim iudicis officium sit, audito & probato ab astantibus accusatoribus crimine, de supplicij merito pronunciare: hic cõtrà accusatoris partes B agit, dicens: *Blasphemauit, & ecce nũc audistis blasphemiã* iudicis partes astantibus defert, dicens: *Quid vobis videtur?* Nec cunctantur illi mox post intentatum crimen, sine omni discussione, iudiciariam proferre sententiam, vno ore dicentes eum reum esse mortis. Adeo nulla est synceritas, nulla ratio, null⁹ ordo, vbi regnat impietas, sed omnia plena fictione & confusione. Et quidem hac ipsa sententia sese Iudæi planè tunc condęmnauerũt. Si enim Domin⁹ ob blasphemiam secundùm legem reus erat mortis, ergo lapidibus à Iudęis erat obruẽd⁹, quemadmodum fecerunt ĩ Stephano. Illud enim Actor. 7 mortis gen⁹ & nõ crux præscribitur blasphemis, C Leuit. 24. perpendat hic Christianus animus ignominiã & iniuriã hact en⁹ Domino in domo Caiphæ illatã, dum & rationabili sermone, & patiẽti silentio offendit, adeo vt ob rationabilem sermonem facies eius, de quo dictum est, Speciosus forma præ filiis hominũ; ministri nequissimi palma Psal 44. cædatur, atque ob patiens silentiũ ad loquendum religionis prętextu compellatur: dumque ob veritatem non inaniter, sed religionis intuitu manifestatam blasphem⁹ pronũciatur ab his qui verè in ipsum erant blasphemi, dum rursus is q vita erat omniũ, morte dign⁹ pronũciatur ab his qui mille mortibus erãt digni, nec vitam habebãt nisi ab eo quem morti reum condẽnabant. Sed magis adhuc D magnitudo ignominiæ Christi in sequentibus sit manifesta.

ET TVNC VIRI QVI TENEBANT IESVM, ILLVDEBANT, &c.] Cùm omnium voce reus mortis pronunciatus esset, tum viri q eum tenebant, (non enim tantùm vinctus in concilio astabat, sed multorum adhuc ministrorum manibus detinebatur) cœperunt ei tanquam iure condemnato variis modis illudere, omni planè se destitutos esse humanitatis affectu, & beluina quadã præditos rabie declarantes, dum in moriturũ sęuiunt, eique insultãt. Variis autem modis iam illu E sum est Domino, & potissimum quinque iniuriarum species ex Euangelistis licet aduertere. Primò enim cõspuerunt in faciem eius. Eius, inquam, faciem, de quo dixit Propheta: Ostende nobis omni ne faciem tuam, & salui erimus. Psal. 54. Conspuitionẽ autem fuisse Iudaicã cõsuetudinem, & pro maxima habitam ignominia, patet ex Num. 12. vbi dicitur: Si pater eius spuisset in faciem illius, nónne debuisset saltem septẽ diebus rubore suffundi? Et ex Deuteron. 25. vbi statuitur vt in faciẽ eius, qui fratris sui vxorem sine liberis relictam non vult ducere, mulier spuat, & dicat: Sic fiet homini qui nõ ædificat domum fratris sui. Secundò, faciem eandem venerandã & speciosam, hoc est, oculos eius

de quo dicitur: Omnia videt oculus illius, velauerunt, quo audacius & inuerecundius omnes iniuriarum species ei inferrent. Tertiò, iam velata eius facie percutiebāt eam, & quidā quidem colaphis, hoc est, pugnis eum cæciderunt, clausis manibus eius faciem aliásque corporis partes pulsantes: vt hinc facilè intelligi possit faciem eius intumuisse, liuidamq́; effectam. Alij autem alapas, hoc est, palmas in eius faciem dederunt apertis manibus eā ferientes; quæ res in viris maximæ ducitur ignominiæ. Atque hic quidem Dominus qui prius percutienti sibi in faciē respōdit, etiā ad literā fecmauit id quod aliquando dixerat: Si quis te percusserit in vnā maxillā, præbe ei & alterā. Hęc ergo est quarta ignominiæ & iniuriæ species. Postremò, duris verberibus durissima & opprobriis cōuitiisq́ue plena addiderunt verba, dicentes: *Prophetiza*, hoc est, diuina, *nobis Christe, quis est qui te percussit*? Christum eum vocant conuitiosè, tanquam qui inaniter nomen illud sibi vendicauerit: prophetę etiā nomē cōuitiosè ingerunt, q̀ talis à populo sit habitus. Nec hoc contenti conuitio, alia multa, vt habet Lucas, blasphemantes, hoc est, conuitiantes dicebant in eum. Horrore hæc omnia sunt plena, ita, vt nulla mens capere, nulla facūdia horrorem hui⁹ culpæ exprimere possit. Horrēdum dictu & cogitatu est, talia homini quātumuis reo fieri: innocentē talia pati ab his quos beneficio affecit, longè horribilius. Deū verò ipsum talibus affici sputis, verberibus, verborumq́; iniuriis, adeo est execrandum, vt humanæ aures nō sustineāt audire. Impletū est nūc in Christo illud quod de se Iob dixit: Aperuerunt super me ora sua, exprobrātes percusserūt maxillā meā, satiati sunt pœnis meis. Et illud quod est in Psal. Ego autem sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Et illud Threnorū: Dabit percutiēti se maxillam, satiabitur opprobriis. Et quod dixit Isaias: Corpus meum dedi percutiētibus, & genas meas vellētib⁹, faciē meā nō auerti ab increpantibus & cōspuentibus, vel, vt habent Hebræa, ab ignominiis & sputo. Ex qua prophetia patet præter prędictas quinque iniuriarū species, etiā aliā Domino hic aut certè ī simili illusione facta in domo Pilati à militibus, fuisse irrogatam, io genarum scilicet eius impia cōuulsione. Sic illuditur nō ab alienigenis Philisthæis, sed ā suo denique populo, verus ille noster Samson, veri Israelis assertor. Perpendat in his anim⁹ Christianus Christi indicibilē patientiam, eiúsq́; eximiam erga nos charitatē, suáque peccata agnoscēs fuisse causam sputorū, subsannationū, execrationum, & plagarum eius, caueat ne etiam nūc eum Iudæis hęc denuò Christo inferat. Sicut enim nostris peccatis secūdùm Paulum Christus rursum crucifigitur, ita secūdùm eūdem illis ostentui habetur, irridetur, & vapulat. Quoties ob Euangelicum sermonem quis afficitur cōtumeliis, malisque affligitur, Christus in eo subsannatur, in faciem cæditur & verberatur: quoties veritas aliquibus fucis aut velo occultatur, facies Christi obuelatur, imò quoties iniuria etiā minimus quispiā fideliū afficitur, Christus ī illo patitur. Perpendat quoque Christianus Christi passionem in duabus rebus sitā fuisse, non tantum scilicet in insignib⁹ pœnis & suppliciorū generibus perferendis, sed etiā in insignibus ignominiarum omnigenarū specieb⁹, quæ ipsa mote plerumque sunt crudeliores & intolerabiliores. Quanquam enī nullum supplicium sit sine ignominia, nec ignominia sine pœna, tamē alicubi magis attēditur pœna, alicubi ignominia. Hoc duplici modo Christū pati cōueniebat, vt tolerātia pœnarum satisfaceret pro delectatione quæ est ī peccatis, & tolerātia ignominiarū satisfacerct pro inhonoratione & ignominia quam hominū peccata, quantum in se est, Deo inferūt. Ceterùm quę nūc Christo intulerunt Iudæi, recideruīt in caput ipsorum. Sicut enim pōtifex in vituperiū Christi scidit vestimenta sua: ita mox cum gentis Iudaicæ ignominia scissa est & sublata pōtificalis eorū dignitas in vestitu externo egregie relucens, qđ illa scissio significabat & merebatur. Sicut tum obuelabant faciem Christi, ita nunc velamen positum est ipsorū iusto demerito super cor eorū, vt nō possint cū fidelibus reuelata facie gloriam Domini contemplari, & adimpletum est illud Prophetę: Obscurentur oculi eorum ne videant. Sicut tūc omne ignominiarum genus factis & verbis Domino irrogauerunt, ita nunc omnibus sunt ī derisum & in improperium, vt dicere possint illud Dauidis: Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio & illusio his qui circuitu nostro sunt. Et impletum est in eis quod de ipsis dixit Dominus apud Ieremiam: Dabo eos vexatiōnem afflictionemq́; omnibus regnis terræ, in opprobrium, & in parabolā, & in prouerbium, & in maledictionem in vniuersis locis ad quæ eieci eos.

Eccle. 23. Matt. 5. Luca 6. Iob 16. Psal. 21. Threni. 3. Isaiæ 50. Psal. 68. Psal. 30. Ierem. 24.

TER PETRVS NEGAT DOMINVM. Matthæi 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioannis 18. CAP. CXXXIX.

P[a]Etrus autē sedebat foris in atrio.[c] Et[b] cū esset Petrus in atrio deorsum, †[c] accessit[a] ad eū[a] vna[a] ancilla,[b] ex ancillis sūmi sacerdotis, & ▷ [b] cū vidisset Petrū[b] calefacientē se [&][c] sedentē ad lumē, & ‖[b] eū fuisset intuita †[b] dixit:[c] Et hic cū illo erat.[d] Dixit ergo Petro ācilla ostiaria: Nūquid & tu ex discipulis es hominis istius?[c] Et tu cū Iesu † Nazareno eras.[i] At ille negauit[c] eum[a] corā omnibus ▷ ? dicens[:][d] Non sum.[c] Mulier non noui illū. ‖[c] Neque scio[b] neque noui[c] quid dicas.[d] Stabant autē serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autē cū eis & Petrus stans, & calefaciens se.[b] Et exiit foris ante atriū, & gallus cantauit.[a] Exeunte autē illo ianuā, vidit eū alia ancilla,[b] rursus* cùm vidisset eū ancilla, †[c] cœpit dicere[b] circunstātibus,[a] his qui erāt ibi.[b] Quia[a] & hic ▷ erat cū Iesu Nazareno.[d] Erat autē Simō Petrus stās & calefaciēs se[c]. Et post pusillū alius vidēs eū, dixit: Et tu de illis es.[d] Dixerūt ergo ei: Nūquid & tu ex discipulis eius es?[c] Petrus[b] verò iterū[m] negauit*[a] cū iuramēto, Quia nō noui hominē,[d] &[k] dixit:[c] O homo[k] nō sū.[l] Et[c] post pusillū[b] rursus[c] īteruallo facto quasi horæ vnius, alius qdā affirmabat dicēs: Verè & hic cū illo erat, nā & Galilæus est. [Et][a] accesserunt[c] qui ‖ astabāt[a] & †[c] dixerunt Petro: Verè[a] & tu[c] ex illis es, nā[b] & Galilæus es,[a] & loquela tua manifestū te facit.[d] Dicit ei vnus ex seruis pōtificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculā: Nónne ego te vidi in horto cū illo? Iterū ergo negauit,[c] & ait[k] Petrus:[c] Homo, nescio

† b venit ad Quem cū vidisset ancilla quadā ‖ b aspiciens illum † a dicens b aut † a Galilæa a d dicit ille ‖ a Nescio quid dicas *b autem † e, ait a b ex illis es * ille ‖ a stabāt † b dicebant

† b. ancillæ ostiariæ. ▷ a. non nouisse hominem. ‖ f. & continuo. † b. quod dixerat ei Iesus. c. sicut dixerat. ▷ b. cœpit flere.

nescio quid dicis.[b] *Ille autem*[a] *tūc*[a] *cœpit† detestari, & iurare, quia ▷ nescio hominem*[b] *istum, quē dicitis.*[l] *Et‖ statim*[c] *adhuc illo loquente,*[l] *gallus*[b] *iterū cantauit.*[c] *Et cōuersus Dominus respexit Petrum.* [l] *Et recordatus est Petrus verbi*[c] *Domini*[a] *Iesu, †*[l] *quod dixerat*[b] *ei,*[c] *Quia*[l] *priusquàm gallus cantet*[b] *bis,*[l] *ter me negabis. Et egressus foras*[c] *Petrus, ▷*[l] *fleuit amarè.*

A PETRVS AVTEM SEDEBAT FORIS IN ATRIO. ET CVM ESSET PETRVS, &c.] In hoc capite congessimus ex omnibus quatuor Euangelistis omnes tres Petri negationes ob causam superius positam. Quas etsi Euangelistę valde variè videatur narrare, nihil tamen esse inter ipsos dissonantiæ, nec ob variā eorum narrationem necesse esse, vt (quemadmodum quidam volunt) Petrus pluries quàm ter dicatur Dominum negasse, ipsius Cōcordiæ contextus satis insinuat, & in sequenti historiæ enarratione apertius demōstrabitur. Itaq; cùm Dominus à principib᷒ sacerdotum B interrogaretur, & à ministris illuderetur, interea Petrus in atrio erat inter ministros sese calefacientes, cum quibus & ipse se calefaciebat, quia frigus erat. Principiū negationum Petri fuit, ꝙ aulā pontificis impij est ingressus, & impiorū se immiscuerit cōsortio, à quibus si cum aliis Apostolis abstinuisset, nō tam grauiter pręillis lapsus fuisset. Nō sine mysterio autem frigus fuisse dicitur: Frigus enim hoc corporale, frigoris mentis Petri & aliorum discipulorū typū præ se fert. Omnia hic suis consentiunt mysteriis. Tenebrarum potestas in tenebrarum nocte incœpit. Sic & in tempore algoris, Petri ardor cœpit tepescere. Æquinoctium enim C erat vernale, quando nox & dies humidi & frigidi esse solēt: noctes verò natura semper diebus sunt humidiores, vt mirum nō sit hoc tempore ob frigus ignem pro ministris accensum in medio atrij. Inter hos ergo iam reipsa se Christi dissimulans discipulū sedebat Petrus, vt habet Matthęus, foris in atrio. Non discordat autem ꝙ Ioannes petrum ad prunas stetisse dicit cū ministris. Intelligendum enim petrū & ministros, vt fit, nunc stetisse, nunc sedisse. Et ꝙ dicitur foris sedisse, non repugnat et quod Matthæus & Marcus dicunt, eum ingressum intro in atrium summi sacerdotis. Intro enim ingressus est, quia non permansit ante fores domus, sed vsq; in atrium, quæ prima magnarum domuū D pars est, peruenit. Foris sedit in atrio, &, vt habet Marcus, in atrio deorsum, respectu eius loci in quē ante pōtificem Christus deductus fuit. Intelligendum enim, pontificem cum cōcilio seniorum non egisse cū Christo quæ dicta sunt, in ipso atrio, vbi inter promiscuā ministrorum multitudinem erat & petrus, sed in atrio aut cubiculo aliquo interiori, ad quod ex atrio primo fuerit per gradus aliquot ascēsus, vt eius cōparatione petrus foris sedisse dicatur, & deorsum. Hic ergo sedēte petro, ancilla quædā domestica, quā ostiariā fuisse Ioannes insinuat, videns petrum se calefacientem, & per lumen ignis aut candelarum eum agnoscens, & vel admirans eius audaciam, vel petulantia quadam E puellari insolescens, ne non responderet ingenio sui domini, suorumq; cōseruorū, primùm quidem astantibus dixit quod habet Lucas: *Et hic cum illo erat*, deinde verò etiā ipsum aggressa audacter petrum, dixit quod habet Ioannes: *Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius?* aut, quod habēt Matthæus & Marcus: *Et tu cum Iesu Galilæo, vel Nazareno, eras.* Id enim idem est cum interrogatione Ioānis, quāquam fieri potest vt vtrunq; dixerit, quódq; prius interrogauerit num esset, deinde asseruerit eum

esse. Tum petrus, qui tam gloriosè priùs Domino promiserat se non negaturum etiamsi moriēdum esset, ancillulę vilis commotus voce, mox negat se esse vnum ex discipulis, imò ne nosse quidem aut scire se eum qui nominabatur asserebat. Qui ante pugnam sibi vendicauit victoriā, hic trepidat ante tubam. Non in tormentis & in eculeo existens, sed mulierculæ tantùm voce pulsatus Christum negat, quem priùs confessus fuerat filium esse Dei viui. Stricto ensi iugulum dedisset, sed ecce linguā mulierculæ pauit. Ita fragilis est humana natura sibi relicta, ita fragilitatem eius declarari conueniebat, qui de se iactanter nimis præsumpserat. Nec prætereundum est quod à muliercularum aggressu & suggestione petri cœperunt negationes. A muliere enim primi peccati cœpit origo, quod humanum genus à statu deiecit innocentię. Ita & mulier prima fuit occasio, vt solidissima illa fidei nostræ petra à sua excideret firmitate. Et alioqui sic euidentius hominis sibi relicti ostensa est fragilitas, quando à tam fragili sexu is qui à soliditate Petrus dictus est Domino, quiq; sibi tam fortis est visus, adeo subitò deiectus est. Fortè autem & illud diuina nobis dispositio significare voluit, prælatis, pastoribus, omnibusq; Ecclesiasticis à nullo magis sibi metuendum quàm à mulieribus: nihil magis vitandum, quàm illarum consortium, & voluptatis quę per mulierem significatur vsum. Quid enim hodie effœminatos facit Ecclesiasticos, nisi voluptas, & hoc genus molliciei? Cæterùm Marcus sicut priùs solus dixit Dominum prædixisse bis gallū cantaturum: ita nunc solus dicit post primam negationem Petri gallum cecinisse, cùm iam egressus esset foras, vt ostenderet verā fuisse Domini prædictionem, & vt significaret petrum nec primo quidem gallicinio admonitū prędictionis Domini, vt eius memor resipisceret, cùm tamen gallicinium illud audierit, eóq; audito secedere commodè potuisset. Ad id enim significādum valet, ꝙ antequam gallum cantasse dicat, petrum scribat exisse foras, vbi facilius quàm in tumultu ministrorum gallicıniū audire potuit. Porro cùm nos legimus in Marco; *exiit foras ante atrium*, pro, *ante atrium*, Græcis est εἰς προαύλιον, hoc est, in vestibulum atrij. Sic & cùm legimus in Matthæo: *Exeunte autem illo ianuam*, pro *ianuam*, Græcis est εἰς πυλῶνα, hoc est, in vestibulum, vt intelligendum sit Petrum non exiisse domum, sed in priorem atrij partem exiisse: vnde quod de ianua legimus in Matthæo, accipiendū est de ea ianua qua ex atrio ibatur in vestibulum, nō autem de ea qua exibatur è domo: & quod legimus in Marco, *exiit foras ante atrium*, accipiendum de exitu in vestibulum, quod fuit extra & ante atrium. Non ergo penitus se petrus è malorum nunc subduxit consortio, nec sic egressus est foras, vt post tertiā negationem, cùm de eo dicitur: *Et egressus foras fleuit amare*; quod si fecisset, in sequētes non incidisset negationes: sed fortè metuens ne propter suum discessum de ipso ministri male suspicarentur, aut etiā audiens post se quosdam murmurantes, & ob id metuens ne ipsum persequerentur abeuntem, quasi bene sibi conscius, reuersus est in pristinum cōsortiū. Cùm

cùm ille exire inciperet, & sese subducere pararet, vidit eum alia (vt habet Matthæus) ancilla, eáq; respondens ingenio sui magistri & ancillæ prioris, sicut prior etiam dixit circunstantibus: *Et hic erat cum Iesu Nazareno.* Obseruauerat enim ipsum aliquoties in Christi sequela proximũ ipsi adhærere. Videre hic licet totam pontificis familiam eorundem esse morũ & ingenij, ac, vt est in Prouerbio, similes habere labra lactucas. Qualis enim dominus, tales & serui. Dominus Dominũ, ministri discipulũ persequũtur. Et bene etiã mulieres suum in passione Domini obtinent locum, vt vterq; sexus in nece Domini peccãs humiliaretur, eiusq; passione redimeretur. Post hanc ergo secundæ ancillæ suggestionẽ non ita mox secuta est Petri secunda negatio, quanquã eam Matthæus & Marcus statim subijciant, sed reuersus Petrus rursum stetit, vt habet Ioannes, calefaciens se cum alijs. Ac tum non diu post primam negationem alius quidam, vt habet Lucas, cõmotus, vt est verisimile, suggestione ancillę cuius meminerũt Matthæus & Marcus, videns eum iam reuersum dixit: *Et tu de illis es?* Ioannes autem dicit pluraliter. Dixerunt ergo ei: *Nunquid & tu ex discipulis eius es?* Verisimile enim est cum illo cuius meminit Lucas, plures Petrum appellasse, quanquam vnus fuerit principalis, nisi velimus synecdochicè pluralem numerum positum pro singulari, maximè cùm in tam vnanimi malorũ consortio, quicquid vnus ageret aut diceret, omnium fieret nomine. Tum ergo Petrus non ab vna tantùm, vt in prima negatione, sed à pluribus interpellatus, atq; ob id magis sibi metuens, non solùm negauit, vt priùs, sed iureiurãdo cõfirmauit se ne nosse quidem hominem, nec esse ex eius discipulis. Et verũ asseruit & iurauit, quãquam præter eius intentionẽ. Neq; enim satis nouit tum hominem illum, quem ob infirmitatẽ nõ potuit iam credere verum esse Deum: neq; ex discipulis iam eius erat, à quo iam defecerat. Et hactenus quidem de duabus Petri primis negationibus. Tertiam verò pusillo post secũdam tempore factam Matthæus & Marcus commemorant. Pusillum tamen illud tempus maius fuisse quàm fuerit inter primam & secundam, quam Lucas etiam scribit post pusillum contigisse, satis est manifestum. Nam inter primam & secundam non fuisse quasi horæ interuallum, satis patuit ex Matthæo & Marco. Inter secundam autem & tertiam pusillum tempus quod scribunt Matthæus & Marcus, Lucas exprimit fuisse quasi interuallum horę vnius, quod bene cõuenit cũ eo quod supra diximus de duplici galli cantu, circa illud Marci; *priusquàm gallus bis vocem dederit.* Inter primum enim & secundum galli cantum spatium intercedit vnius ad minus horæ, aut amplius. Tũ ergo, vt habet Lucas, alius quidam ab eo de quo dixit in secũda negatione, dixit non quidem Petro, sed astantibus, ipsum esse ex discipulis Iesu, signo quopiã iã confirmans, nimirum quod Galilæus esset, qualẽ eum esse ex vestitu aut potius ex loquela animaduertit, nõ quod alia lingua loquerẽtur Galilæi quã Iudęi, sed quòd etiã in eodem idiomate singuli haberẽt linguę proprietates quibus dignosci poterãt, vt in omnibus fit idiomatibus. Verisimile autẽ, Petrũ, quò magis suspicionem de se tolleret, liberè cum ministris fabulari cœpisse. Verbis eius, de quo Lucas, commoti astantes, accesserunt, vt habẽt Matthæus & Marcus, & simul cum illo dixerũt Petro: Verè & tu ex illis es, nam & Galilęus es, & loquela tua manifestũ te facit. Fœlix certè cuius loquela declarat ipsum discipulũ esse Iesu, & Galilæum esse, hoc est, trãsmigratum, è mundana scilicet ad cœlestẽ conuersationẽ. Ex abũdantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. *Luca 6. Mat. 12.* Signo iã dicto quo Petrus vrgebatur, accessit aliud quo etiã magis vrgebatur, & in vehemens adducebatur periculum. Nam, vt habet Ioannes, vnus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam, dixit ei: *Nónne ego te vidi in horto cum illo?* Huius igitur voce non solùm venit in periculum vt recenti aliquo indicio ex discipulis Christi agnosceretur & haberetur, sed vt etiã pro iniuria cõseruo & cognato illata grauiter vindicaretur. Horti enim cõmemoratione à tali facta, ingerebatur ei memoria vltionis in horto factæ. Itaq; cùm iam non solùm multitudine, vt in secũda negatione, sed etiã signis euidẽtibus premeretur & coarctaretur, magis etiã vt par erat sibi metuẽs, nõ solùm cum iureiurando, vt tum fecerat, negauit Dominũ, sed etiã cum anathematizatione, hoc est, detestatione & denotione suiipsius. Talis erat in malorum permanẽti cõsortio, crescente periculorum metu, etiã criminum progressus. Ita trino criminũ incremẽto debebat sibi innotescere, qui trina vice de se semper præsumptuosius promiserat se nõ negaturũ. Nã, vt patet ex Cõcordia superius posita in capite 133. imprimis dixit: Animã meam pro te ponam. Tum, Etsi omnes scandalizati fuerint, sed nõ ego. Postremùm, Etiamsi oportuerit me simul cõmori tibi, non te negabo; vbi progressum quendam in asserendo licet obseruare, sicut hic in negando. Cæterùm, vt annotauit D. Hieronymus, quidam ex pio erga Apostolum Petrum affectu sic Petri interpretati sunt negationes, vt dicerent eum non Deum negasse, sed hominem, & sensum esse: Nescio hominem quem scio Deum. Et omnino est verisimile Hieronymum notare voluisse D. Hilarium atq; Ambrosium, quanquam illorum reuerentię causa supprimat nomina, vt & aliàs. Sic enim habet Hilarius: Diligenter autem contuendum est qua conditione Petrus negauerit. Nam primò ait, non se intelligere quid diceret; sequenti, nõ se ei adhæsisse: tertio verò, se hominem nõ nosse. Et verè prope iam sine piaculo hominem negabat, quem Dei filiũ primus agnouerat. Ambrosius verò D. Hilarij in multis imitator prolixè ostendit quomodo omnia Petri verba à singulis hic cõmemorata Euangelistis in omnibus tribus negationibus, à mendacio fuerint libera, inter multa dicens: Bene negauit hominẽ quẽ sciebat Deum: ad quæ verba videtur respexisse Diui Hieronymi annotatio, qui deinceps eam sententiam confutat, sic scribens: Hoc quàm friuolũ sit prudẽs lector intelligit, si defendũt Apostolum vt Deum mendacij reum faciant. Si enim iste non negauit, ergo mentitus est Dominus, qui dixerat: Amẽ dico tibi, quia hac nocte antequã gallus cantet, ter me negabis. Cerne quid dicat, me negabis, non hominem. Hæc ille. Non tamen verisimile est Diuum Hilarium & Ambrosiũ existimasse Petrum in eo sensu negasse quo verba eius exponi posse significãt, sed pietate quadã tantùm ostẽdere voluisse verba eius sic diuinitus temperata, vt veritas in eis inueniri possit. Vnde Hilarius non sine piaculo ipsum negasse hominẽ, sed

prope

prope sine piaculo scribit. Et Ambrosius: Sed nos, inquit, excusamus, Dominus ipse non excusauit. Oportuna tamē fuit D. Hieronymi annotatio, ne quis ex illorum commētariis falleretur. Et hactenus de Petri negationibus ad literā, ex quibus patet quomodo inter se omnium Euāgelistarū narrationes hac in parte satis variæ, optimè inter se consentiant. Omnibus quidem curæ fuit, tāti viri lapsus accuratè perscribere, in exēplum tum metus, tū fiduciæ, vt scilicet huius exemplo quilibet metuens lapsum, de se nō nimis præsumat, & iam in peccatum prolapsus nō desperet de venia. Varietas autem narrationis ex eo maximè prouenit, quòd cùm ante singulas negationes prius aliquis de Petro suggessit astantibus, & deinde idē, vel alius, vel multi simul Petrum sunt aggressi, quidam Euāgelistarū tantùm meminerūt eius quod priùs accidit, alij verò eius tātùm quod deinceps, vt patet ex Cōcordia. Iā nec illud aliquā arguit discordiam, quia non eisdem verbis commemorēt Petrū negasse. Ter enim Dominū negauit, quia ternis vicibus, post certa tēporis interualla, in quibus tamen tribus temporibus sæpius Dominū negare potuit, hoc est, multis diuersisq; verbis & detestationibus. Quod autē ad mysticū attinet sensū, bene notandū vbi Petrus negat Christū. Nō, inquit Ambrosius, in mōte, non in templo, nū in sua domo, sed in prætorio Iudæorū, in domo principis sacerdotū. Ibi negat, vbi veritas nō est. Ibi negat, vbi Christus captus, vbi ligatus est. Quomodo enim nū erraret, quē intromisit ostiaria, & interrogauit ostiaria, & ostiaria Iudæorū? Hæc ille. Significatur ergo Christi cōfessionem, cuius Petrus fuit princeps, non posse teneri ab eo qui duce litera legis inter Iudæos atq; in eorū synagoga detinetur, vbi Christus blasphematur & illuditur, captiusque atq; ligatus tenetur, quia Christū quidē sub litera legis latentē habēt, sed per literales coactásq; interpretationes ne agnosci possit impediūt. Terna autem Petri cū incremēto negatio, trinum illum in vitiis progressum eorum qui à Christo defecerunt, & malorum se coniunxerunt cōsortio, significat, quem Dauid Propheta in principio Psalmorum significauit, dicēs: Beatus vir qui non abiit in Psal. 1 consilio impiorū, & in via peccatorū nō stetit, & in cathedra pestilētiæ nō sedit. Primùm enim peccator à leui aliqua concupiscētia, veluti ab ancilla ostiaria tētatus, in leue incidit peccatum, eoq; admisso, consciētiæ stimulis admonetur exire atriū & cōsortium peccatorum. Cui admonitioni si nō paret, sed ad idem redit consortium, grauius tētatus, grauius Christum negabit, in maius incidens peccatū, ita vt iam nec de recedēdo cogitet: quòd si moram ibi diuturniorem fecerit, nō cessabit donec ad summū veniat malitiæ. Sic demum in Petri negationibus philosophari suffecerit, in quibus si quis subtiliora desideret; legat in Cathena Thomæ Remigium, Origenem & Augustinū. Sed qui Petri audiuimus lapsus quos frequenter imitamur, audiamus & Petri pœnitentiam, vt & eam imitemur. Huius principiū fuit secundus galli cātus, qui accidit secundùm Lucam, adhuc illo loquēte, in maiorem confirmationē veridicæ prædictionis Christi. Nec tamen hoc signo Petrus ad se rediit, nec rediturus erat; nisi Dominus efficaci suo cōtuitu reddidisset illū sibi. Vnde subiicit Lucas: *Et conuersus Dominus, respexit Petrum.* Quod de spirituali & nō de corporali cōuersione & respectu Domini ad Petrum intelligendum esse, patere potest ex præcedentibus, in quibus ostensum est Christum intro fuisse inter sacerdotes & seniores; Petrum verò foris in atrio inter ministros, nisi fortè concilio seniorum dissoluto, Christus cùm hæc circa Petrum in gallicinio agerētur, deductus fuit ex interiori ædium parte in atrium. Sic enim intelligi posset, Dominum ad Petrum corpore cōuersum, respexisse illū oculis corporalibus, nisi quòd huiusmodi respectus plus ad Petri fecisset proditionem quàm liberationem. Mirè autem hic commendatur Domini benignitas, necnon & eius diuinitas. Benignitas quidem, quòd in tanta constitutus despectione Petri qui iam in ipsum tam grauiter deliquerat, curam suscepit, postquam eum ad tempus sibi reliquerat. Diuinitas verò, quòd absens à Petro, & oculis velatis, ad Petrum conuersus sit, eumque respexerit. Spirituali ergo Domini contuitu efficaciter commotus Petrus, post secundum galli cantum, recordatus est verbi Domini quod ei prædixerat, eiusque memor, tacito diuini respectus afflatu prouocatus ad pœnitentiam, mox egressus est foras, egressusque fleuit nō leuiter, sed amarè, nimirum se grauiter deliquisse agnoscens in Dominum suum: tum quòd tā præsumptuosè etiam contra illius prædictionem sese extulisset: tum quòd tam sæpe & turpiter contra suam promissionem ipsum negasset. In quē quàm magnam iam rursum habuerit fidem, ipsæ lacrymæ testantur amaræ. Non enim amarè fleuisset, si non præclarè de illo sensisset, etiam tunc cùm illius in Caiphæ domo infirmitatē expertus fuisset. Cæterùm omnia hic mysteriis plena sunt, quòd Petrus qui in nocte negauit, in gallicinio pœnituit: quòd secundus galli cātus ei principium fuerit pœnitentiæ post tertiam negationem, qui post primam ad primum galli cantum non est cōmotus ad pœnitentiam: quòd secundus galli cantus non sine Dominico respectu ad pœnitentiam adduxerit eum & recordationem prædictorum verborum: quòd nō cœpit pœnitere & flere nisi iam egressus foras. In nocte enim & ignorantiæ tenebris est q peccat, nec potest pœnitere & resipiscere, nisi lumine cœlestis solis ei appropinquante & illucescēte: quod imprimis ei gallus excitator mētium, hoc ēst, prædicator Euangelicus suā voce annunciare debet adesse: verùm is frustra id inculcat, nisi deinde accedat respectus Domini, qui in memoriam diuinorum verborum nos inducēs, & nos nobis reddens, ad anteactæ vitæ inducit pœnitentiam, quæ tamen agi nō potest, nisi ab eo nos separemus cōsortio, quod lapsuum nobis fuit causa & origo. Et frequēter accidit, vt qui in principio sui erroris ad prædicatorum vocem non resipiscunt, postea cùm in profundum venerint malitiæ, ad illorum vocē Domino simul cooperante, resurgant, idq; longè alacrius & firmius, quàm si post primum peccatum resipuissent, ita vt insigniora pœnitentiæ edant iudicia, & deinceps cōtra peccatum sint cautiores, quod præterquam in Petro, etiam in Magdalena manifestatum est. Sed & illud notatu dignum est, quòd Petri lacrymas legamus priùs quàm confessionem aut deprecationem veniæ, quòd, vt annotauit diuus Ambrosius, post admissa peccata ex pia verecundia, ante flendum sit quàm precandū. De Petri enim pœnitentia & lacrymis sic pulchrè scripsit D. Ambrosius: Petrus doluit & fleuit, quia errauit vt homo.

Non

Non inuenio quid dixerit, inuenio quòd fleuerit. Lacrymas eius lego, satisfactionem non lego. Sed quod defendi non potest, ablui potest. Lauent lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri. Et veniæ fletus consulunt, & verecundæ lacrymæ sine horrore culpam loquuntur. Lacrymę crimen sine offensione verecundiæ confitentur. Lacrymę veniam non postulāt, sed merentur. Inueni cur tacuit Petrus, ne tā citò veniæ petitio plus offenderet. Antè flendum, sic precandum. Bonæ lacrymæ quæ lauāt culpam. Deniq; quos Iesus respicit, plorāt delictum. Negauit primò Petrus, & non fleuit, quia non respexerat Dominus. Negauit secundò, non fleuit, quia adhuc non respexerat Dominus. Negauit & tertiò, respexit Iesus, & ille amarissimè fleuit. Respice Domine Iesu, vt sciamus nostrū deflere peccatum, lauare delictū. Hæc ille, cuius verbis quidam hodie nimis temerè abutuntur cōtra oris confessionem sacerdoti faciendam, & satisfactionem sacramentalem, cùm de neutra loquatur D. Ambrosius. Nam dicens, lacrymas lego, satisfactionem non lego; per satisfactionem intelligit defensionem peccati. Sequitur enim: Sed quod defendi non potest, ablui potest. Alioqui ipsæ lacrymæ pars sunt magnæ satisfactionis. Et dicens: Lacrymæ lauent delictum, quod voce pudor est confiteri; de cōfessione oris loquitur Deo faciēda, ante quam etiam vult lacrymas præcedere, asserens has cōfessionis locū obtinere, & ante eas audacter nimis veniam postulari à Deo. Notandum & illud circa Petri pœnitentiam, quòd per eam & antiqua Nouarianorum refellatur hæresis, negantium eos recipiēdos per pœnitentiā, qui post baptisma peccassent: & nouella nostri temporis pseudo euāgelicorum, qui negant pœnitentiā amaritudine fletus & doloris incipiendam, sed gaudio. Petrus enim post susceptū baptisma, atq; ipsam quoq; Eucharistiam, negans Christum non solùm receptus est inter Apostolos per pœnitentiā, sed & promissus ei priùs primatus cōfirmatus est & dat⁹, Dominiq; resurrectio ei primùm iussa est annunciari. Quod autem de eo scriptum est, propter nos vtiq; est scriptum est, vt & nos si quādo lapsi fuerimus, possimus ad eius exemplū per pœnitentiā corrigi. Porro eius pœnitentiā, quā ex scripturis intelligimus quātopere Deo fuerit grata, non à gaudio, sed à lacrymis, eisq; amaris, cœpisse Euangelia testantur, cōtra nouos nostros & delicatos pœnitentiarios. Amaritudinē & magnitudinē fletus Petri nō tantùm Matthęus significauit, sed & Marcus, dum pro illo, *Et cœpit flere*, vt nos legimus, sic habent Græcè, καὶ ἐπιβαλὼν, ἔκλαιε. Quod cùm sit obscurū, Theophylactus dupliciter interpretatur. Quoniā enim ἐπιβάλλω significat propriè iniicere, primò exponit: *Et quum iniecisset flebat*, hoc est, cùm caput obuelasset. Quoniā verò idem verbum etiā significat incipere & aggredi, ad quod respexit noster interpres, ideo adiecit deinceps Theophylactus, vel pro eo quod cœpit magna vehementia. Vnde quidam in Annotationib⁹ suis sensum eius dicit. *Erumpens*, siue subitò, *fleuit*, aut, *prorupit in fletū*: quāquā in sua versione nobiscum habet, *cœpit flere*. Alius vertit, *& excursus fleuit*. Omniū autem optimè Ioānes Ferrarius, qui vertit in Euthymio, *Et adiiciens fleuit*.

DVCITVR AD PILATVM, ET IVDAS SE LAQVEO suspendit. Matth. 27. Marci 15. Lucæ 22. & 23. CAP. CXL.

†c. Et vt factus est dies ▷ c. & plebis.

†fAne autem facto, c conuenerunt [&] a consilium inierūt omnes f principes sacerdotū, & seniores ▷ populi, c & scribæ aduersus Iesum, vt eum morti traderēt, c & duxerūt illū in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis. Et ait illis: Si vobis dixero, nō credetis mihi: si autē & interrogauero, nō respōdebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc autē erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei. Dixerūt autē omnes: Tu ergo es filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimoniū? ipsi enim audiuimus de ore eius. l Et b confestim mane conciliū facientes summi sacerdotes, cum senioribus & scribis, & vniuerso cō

s. 23. *cilio, c & surgens omnis multitudo eorū, b vincientes Iesum a vinctum l adduxerunt f eum c ad Pilatum, c & tradiderunt a Pontio Pilato praesidi. Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quòd dānatus esset, pœnitētia ductus, retulit triginta argēteos principibus sacerdotū, & senioribus, dicens: Peccaui tradēs sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris. Et proiectis argēteis in tēplo, recessit, & abiēs laqueo se suspendit. Principes autē sacerdotū acceptis argenteis dixerūt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretiū sanguinis est. Cōsilio autē inito, emerūt ex illis agrum figuli in sepulturā peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille, Haceldema, hoc est, ager sanguinis, vsque in hodiernū diē. Tunc impletū est quod dictum est per Hieremiā Prophetā, dicentē: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quē appretiauerūt à filijs Israel, & dederūt eos in agrū figuli, sicut cōstituit mihi Dominus.*

MfANE AVTEM FACTO, c CONVENERVNT, ET a CONSILIVM INIERVNT OMNES, &c.] Matthæus & Marcus suprà dixerunt sacerdotes, scribas & seniores cōgregatos fuisse in domo Caiphæ, cùm nocturno tempore Dominus captiuus eò adduceretur. Cū ergo Lucas nūc dicat: *Et vt factum est dies, conuenerunt principes sacerdotum & seniores plebis & scribæ*, intelligendum relinquitur priorem illam congregationem ante noctis finem dissolutā fuisse, vt facto iam die rursum fuerint congregati, quamquam non lōgè ante finem noctis videantur illi priùs congregati discessisse, & cōcilium soluisse, ex eo quòd vsq; ad gallicioniū Petrus fuerit inter ministros, vt videret finē, vt hinc intelligere liceat tota hac nocte nulli fuisse Domino quietem, sed priores quidē eius partes partim doctrina, partim oratione trāsactas: posteriores verò, captiuitate, iniqu fitione obiectorū criminum, ac varijs illusionum generibus, in quibus credibile est, etiā in concilio dissoluto, ministros vsq; ad finem noctis perseuerasse. Cùm ergo factus esset dies, rursū cōuenerunt plebis capita, & cōgregati, rursum inter se cōsultauerūt cōtra Iesum, vt eū morti, cuius iā reum ipsum condemnauerunt, traderēt, quærētes scilicet quid potissimùm cōtra ipsum obiicerent coram Pilato, quem sciebant parum curaturum si tantùm quæstiones quasdam & querelas ad legē ipsorum pertinentes

contra

eum contra ipsum proponerent. Marcus dicit cõfestim
Psal. 13. eos mane consilium fecisse. Feruidi enim erant Iudæi, de quibus dictum est: Veloces pedes eorũ ad
effundendum sanguinẽ. Igitur iam rursum cõgregati & inter se cõsultantes, duci rursum iubent Iesum in cõsilium suum, dicentes, vt habet Lucas: *Si tu es Christus, dic nobis.* Hanc quæstionem diuersam
esse ab ea, qua Matthæus & Marcus põtificem cum
adiuratione dicunt requisisse num esset Christus,
vt suprà est habitum, euidenter satis probari potest, non quidem ex eo quòd ibi pontifex dicitur
requisiuisse, hic verò pluraliter omnes cõgregati.
Dici enim posset hic per synecdochẽ locutũ Euangelistã, & omnibus tribuisse quod præcipuus inter
eos omniũ nomine dixit. Nec rursum ex eo quòd
pontificis interrogationem Matthæus & Marcus
cõmemorauerunt antequã describãt ea quæ mane gesta sunt, cùm dici posset per anticipationem
eos hoc vt alia pleraque commemorasse. Sic enim
quidã asserere non dubitant, volentes hanc Lucæ
narrationẽ non esse aliam à Matthæi & Marci narratione. Sed aliam esse ex eo satis patet, quòd omnes tres Euangelistæ illusionem Christi describãt
quasi nocte factam, & eam factam postquã Dominus rogatus se Christum dixisset, patet tum ex eo
quòd Matthæus dicat; *tunc exspuerunt in faciem eius,*
&c. nimirum cùm ob blasphemiam omnes eum
condẽnassent reum mortis, tum quòd exprobrando illi obiecerint nomen Christi, dicentes: *Prophetiza nobis Christe,* nempe quòd illud sibi nomẽ mox
vendicasset. Itaque cùm nocturno tempore semel
audissent eum confitentem se esse Christum, in
matutina congregatione rursum de eodẽ rogant,
vt si rursum illud sibi nomen vsurparet, confidentius ipsum tanquam pertinacem accusarent corã
Pilato: si verò negaret, conuinceretur seipsum cõdemnare, vt qui sibi esset contrarius, & aliquando
se Christum professus fuisset. Ceterùm Dominus
prudenter admodũ & artificiose respondit eis, taxans eorum obstinationem, quòdq; non discendi,
sed calumniandi animo rogarent. Si, inquit, vobis
dixero qui sim, non credetis mihi: si autem etiã interrogauero vos de his per quæ ex scripturis me
Christum esse agnoscere & credere deberetis, non
respõdebitis mihi ex animo, & licet nihil fictis habituri quod contrà respondeatis, nũ tamen me dimittetis. His ostẽdit Dominus indignos illos esse
qui audiant ex ipso quod quærebãt, vt qui nec discere, nec docere parati essẽt, neq; rogarẽt, vt quẽadmodum in iudiciis fieri cõsueuit, cognita veritate aut absoluant innoxium, aut cõdemnent nocentem: sed vt quod facere decreuerũt, iustitiæ titulo facere viderentur. Expertus autem dicit: *Non*
Ioan. 8. *credetis mihi.* Priùs enim cùm audissent, dixerunt
eum blasphemum. Et aliàs dicebant: Tu de teipso
testimonium perhibes, testimonium tuum nõ est
verùm. Expertus etiam dicit, *non respondebuis mihi.*
Non enim quod sentiebant responderunt superius super quæstionẽ de baptismate Ioannis, & su-
Psal. 109 per quæstionem de loco illo Psalmi, Dixit Dominus Domino meo, &c. & super quæstionẽ de muliere cõtracta, & aliis quibusdam. Cumq; frequenter eos ita redarguisset & cõuicisset, vt non haberent quod contradicerent, non tamen omiserunt
eum persequi. Quãquam autem his satis ostendisset se meritò illis posse non dicere quod rogabãt,
tamẽ quoniam, vt postea dicit Pilato, ad hoc venit
in mũdum, vt testimonium perhiberet veritati: &

A ne quia dixit, *non credetis neq; dimittetis,* videretur
metu mortis veritatem reticere, quasi dicturus
eam, si speraret illos credituros & se dimissurus,
confitetur rursum se esse Christũ, sed summa cum
modestia & prudẽtia. Nõ enim apertè id dicit, sed
signo quodam insinuat ex ipsorũ desumpto scripturis, quo illorũ animi meritò cõmoueri timore
debuerãt. Ex hoc, inquit, tẽpore, erit filius iste hominis, hoc est, homo iste, quem ob infirmitatẽ modo contemnitis, sedens à dextris virtutis Dei, tanquam verus eius filius, consors gloriæ & potentię
B ipsius. Scribę ergo & seniores qui cõuenerãt, quòrum persuasum habebant & bene, de Messia dictũ
esse illud Psalmi: Sede à dextris meis, &c. intellexerunt Dominum his verbis insinuare se esse Christum, vnde intulerunt: *Tu ergo es filius Dei?* Cùm
priùs rogauerint num esset Christus, nunc inferũt
& rogant num sit filius Dei, quia intellexerunt ex
scripturis Christum singulari quadã & eximia ratione futurum Dei filiũ. Respondit Dominus modò apertius, sed tamen solita modestia: *Vos dicitis,*
quia ego sum, quæ verba dupliciter accipi possunt,
quanquam eodem semper recidat sensus. Nã coniunctio, *quia,* aut potest accipi causaliter, vt sit sensus: Vos dicitis id quod est, quia re vera ego sum
Christus filius Dei: aut potest accipi pro quòd, vt
sit sensus: Vos dicitis q ego sum, hoc est, vos dicitis me esse. quasi dicat: Nõ opus est vt ego id dicã,
C vos ipsi dicitis me esse quod sum. Hac phrasi Dominus solitus est modestè veritatẽ interrogatam,
quoties inuidiosum esset, eam apertè cõfiteri, subindicate, significare volens totidẽ verbis affirmari
posse quod veluti dubiũ interrogatur, si quis tantùm pronũciationem muter, sicut nos rogeri solemus dicere: *Ghy hebbet alghesryt.* Illi autem ipso opere declarantes quò animo rogassent, audita Domini confessione, dixerunt: Quid adhuc desideramus testimoniũ cõtra ipsum de vendicato sibi nomine Messiæ & filij Dei? Ipsi enim audiuimus de
ore eius, ita vt ipsi testes cõtra eum corã iudice esse possimus. Cũ ergo idoneã se putassent reperisse
causam accusationis, cõfestim surgẽtes cum tota
D sua multitudine, vinctum Iesum adduxerunt ad
Põtium Pilatũ, præsidem tunc in Iudæa agentem,
vt ab ipso morti crucis adiudicaretur. Ademerant
enim Romani Iudæis potestatẽ mortis, potissimũ
quæ per crucem esset (quo genere mortis ob maiorem ignominiã eum principes Iudæorum affici
voluerunt) inferendæ, vnde postea dicunt Pilato:
Nobis non licet interficere quenquam. Et sanè non sine
diuina dispensatione factũ est, vt qui priùs à principibus Iudæorum fuit cõdemnatus, & ab eorum
ministris illusus, deinde etiam condemnaretur à
præside gentili, qui locum tenebat eius qui totius
populi gentilis & totius orbis caput erat, atq; ab
eius militibus illuderetur ac crucifigeretur, vt vterq; populus ac proinde totus orbis cogeretur
E agnoscere se reum esse mortis Christo illatæ, nec
alter populus contra alterum gloriari posset, aut
ob suam in morte Christi innocentiam, gratiam
quæ per Christum est sibi vendicare, sed ob cõmunem reatum, commoniter Dei gratiam & charitatem eo maiorem agnoscere, quòd per Christi
mortem salus offeratur his qui in ipsius deliquerunt morte. Occiderunt enim Christum Hierosolyma & Roma, præcipuæ totius orbis ciuitates.
Cæterùm quod in Marco legitur, *vincientes Iesum,*
adduxerunt & tradiderunt Pilato, non sic accipiẽdũ,
quasi

quasi tum primùm eum ligauerint, cùm ad Pilatũ A
ipsum essent ducturi. Nã Ioãnes supra in captiui-
tate ipsa ligatum fuisse Dominum testatus est, &
vinctũ deductũ ad Annam & Caiphã. Intelligẽdũ
ergo q̃d de vinculis Christi Marcus & Matthęus
hic dicunt, per recapitulationem ab eis dictũ esse,
ita vt quòd prius omiserãt, iam cõmemorẽt: vn-
de sciendum Græcis non esse participiũ præsen-
tis tẽporis, *vincientes*, sed præteriti *ligantes*, id est,
cùm ligassent, quod in Matthæo rectè vertit in-
terpres, *vinctum adduxerunt eum*. Quanquam fieri
etiam potuerit vt vincula Christo semel iniecta,
ad horam fuerint in domo Caiphæ relaxata, ac
deinde rursum ei iniecta, cùm ad Pilatũ deducen B
dus esset. Vinctum autem eum Pilato adduxerũt,
tanquã insigniter facinorosum ipsa externa vin-
culorum specie eum demõstrãtes. Nec puduit E-
uangelistas ea quæ videntur probrosissima dili-
genter exponere, q̃ scirent gloriã nostram maxi-
mam esse, dominatorem orbis terrarũ pro nobis
talia sustinere. Hæc igitur legamus continuè, hæc
nostræ menti inscribamus, & in his gloriemur.

TVNC VIDENS IVDAS QVI EVM TRA-
DIDIT, QVOD DAMNATVS ESSET, &c.]
Quãquam aduerbium, *tunc*, apud Matthæum nõ
semper designet illud pręcisè tẽporis momentũ, C
de quo in præcedẽtibus fit mentio, hic tamen il-
lud designare tẽpus quo Christus ducebatur aut
ductus fuit ad Pilatũ, omnino videtur ex eo quod
dicitur: *Tunc videns Iudas quòd damnatus esset*; vbi E-
uangelistam loqui de damnatione non sequenti,
sed præcedenti, qua scilicet Dominus à principi-
bus sacerdotum dãnatus fuit, cùm eum ad cruci-
figendũ Pilato tradiderunt, nemo negare potest.
Cùm ergo ea dãnatio causa fuerit eius quòd Iu-
das retulit triginta argenteos, &c. satis patet illud
eodem factum tẽpore. Nec obstat q̃ eo tẽpore vi-
deantur principes sacerdotum & Scribę non po-
tuisse inuẽti fuisse in tẽplo, vbi tamen corã eis Iu-
das argenteos retulit, eo q̃ principes sacerdotum
cum senioribus & Scribis corã Pilato astiterint
Christum accusantes, quanquã hæc ratio quosdã D
monit, vt putarent quæ hic de Iuda narrãtur, nõ
illo, sed postero contigisse tẽpore. Facilè enim in-
telligitur matutino tẽpore quosdã ex principib⁹
sacerdotum & senioribus Christum deduxisse ad
Pilatum, accusaturi illum: quosdã verò ex eis tem
plum adiisse, sacerdotalia perfuncturos munia, &
religionem curaturos. Non tamen necesse est oĩa
que de Iuda sequũtur, mox illo tẽpore ante Chri
sti mortem perfecta fuisse. Nam vt alia oĩa facilè
credimus ante Christi mortem accidisse, quanq̃
quidã cõtrarium opinentur, quod tamen dicitur
de empto agro in sepulturã peregrinorum, veri-
simile est postea cùm commodum esset accidisse. E
Videns ergo Iudas q̃ à principibus Iudæorũ Do-
minus damnatus esset, hoc est, q̃ ab illis esset ad-
dictus morti, dum reum mortis pronunciassent,
quodq́; certò iam statuissent nõ cessare priusquã
à Pilato sententiam crucis extorsissent, tum de-
mum pœnitentia ductus est. Prius enim fortè pu-
tauit Dominũ sese è manibus eorum, vt aliàs fe-
cerat, liberaturum, aut rationibus eos cõfutatu-
rum & placaturum. Aut vt iam pœnitẽtia duce-
retur, ipse diabolus effecit, qui totum eum posse-
derat. Solet enim diabolus eorum quos ad varia
perpetranda flagitia excæcauit, tandẽ oculos ape
rire, vt scelerum suorũ videant atrocitatem, vt ea

considerata in desperationem pręcipitẽtur, ac sic
æternæ dãnationi fiant obnoxij. Sic & modò sce-
leris sui magnitudinẽ ac cõfusionem quæ per il-
lud ipsum manebat expẽdẽs Iudas, cùm prius a-
uaritia excæcatus illa non expẽdisset, pœnitentia
ductus est, atq; vt patratum scelus corrigeret, aut
saltem ab eius se reatu alleuiaret, retulit triginta
argenteos principibus sacerdotũ & senioribus, à
quibus nocte præcedenti eos acceperat, dicens:
Peccaui tradens (hoc est, eo q̃ tradiderim) *sanguinẽ
iustũ*, quasi dicat: Cupio vt receptis quos dedistis
argenteis vestris, liberum dimittatis, quem inno-
cẽtem cõfiteor, atq; in quo prodẽdo me peccasse
agnosco. Cùm Dominus ante suã passionem sem
per doctrinę syncerĩtate & vitæ integritate mira-
culis etiã claram suam declararit innocentiam, in
passione etiam sua varia habuit vbiq; innocentiæ
eiusdẽ testimonia & indicia, quæ diligenter vbiq́;
Euãgelistæ cõmemorant, idq́; in maiorem & eui-
dentiorem cõdemnationem impietatis Iudaicæ,
quæ à suo proposito flecti nõ potuit tam multis
vbiq; cõcurrentibus simul innocentiæ Iesu testi-
moniis. Inter varia aũt huiusmodi testimonia, cla
rum fuit testimonium hoc Iudæ, tum restitutio,
tum cõfessio, ita vt eo meritò debuissent Iudæo-
rum cõmoueri animi. Habebãt enim magnũ suæ
impietatis prætextũ, q̃ à discipulo intimo Chri-
stus eis esset proditus, qui videri poterat ob certa
quędam occulta facinora sibi magis quàm vulgò
cognita, à suo magistro defecisse, eumq́; tãquam
noxium prodidisse: at nunc omnis eius prętextus
& excusatio sublata est, quãdo is se ais confessus
est peccasse, illumq́; esse noxium, reddita etiã pe-
cunia, quam cùm tãto priùs ambierit studio, pau
cis tantũ horis possederat. Illi verò nihil eius pręe-
sentia & testimonio cõmoti, impudenter nimis
responderunt: *Quid ad nos* (hoc est, quid nostra re-
fert, nocentem prodideris an innocentem?) *Tu vi-
deris*. An nihil eorum intererat, q̃ eiusdẽ erant fa-
cinoris cooperatores, imò & autores, qui & ob
id q̃ populi erant pastores, rationẽ reddere Deo
debebant omniũ quæ agebantur? Certe vt Iudæ
cõfessione, ita & hac sua respõsione cõdẽnati sunt
impietatis in Christũ, cùm significent se non cu-
rare iusténe an iniustè sit ꝓditus à discipulo. Sed
his verbis significauerunt se nolle in seipsis susci
pere cum reddita pecunia, criminis, si quod com
missum esset, reatũ: vnde ipsis hoc recusantibus,
Iudas conscientia non sinente vt iniustè partam
retineret mercedem (quod rursum auxit testimo
nium innocentiæ Christi) proiecit in templo ar-
genteos ante pedes sacerdotum & seniorũ, eisq́;
abiectis recessit. Et quidem oẽs tres, quę dicũtur,
pœnitentię partes attigit, cõtritionem, confessio-
nem & satisfactionem. Nã & interiori cõpunge-
batur cordis dolore, & ore sacerdotibus suũ pec-
catum liberè cõfessus est, & iniustam mercedem
restituit, quod non minima satisfactionis est por
tio. Verùm nihil horũ rectè fecit. Neq; enim con-
fessionem & satisfactionem eis fecit, quibus erat
facienda, nimirũ q̃bus dictum sciebat, quæcunq;
solueritis super terram, erunt soluta & in cœlis: Mat. 16.
neq; tristitiã cordis temperabat cõtemplatione
misericordiæ diuinę, ad quam cõsiderandam eri-
gi potuisset, si quibus debuisset confessionem sui
fecisset facinoris. Itaq; abundãtiori tristitia absor-
ptus & cùm Cain dicens in corde suo: Maior est Genes. 4.
iniquitas mea quàm vt veniam merear; abiens
laqueo

laqueo se suspendit: eo quòd nó ferret carnificinam cóscientię suæ, aut etiam quia recordás verborum Domini quibus suá prædixerat passioné & resurrectioné, metuebat sibi malè futurú post
1. Reg. 17 illius resurrectionem. Simili enim de causa etiam Achitophel, qui in multis Iudę fuit typus, sibiipsi vitá simili eripuit supplicio, nempe quia cùm cósilium eius nó reciperetur, credens Dauidem aliquá do in regnum suum reuersurum, malè sibi ab ipso metuédum putauit. Fuit anté Achitophel typus Iudæ, primùm in eo q̃ cùm filius Dauidis insurgeret in patré, cùm priùs fuisset patri familiarissimus, deficiens à patre, filio adhæsit. Sic eñ & B Iudas, deficiens à Domino vero Dauide, cui priùs fuerat intimus, Iudaico se cóiunxit populo, cú in Christum verum suum patré insurgeret, eiusque necem meditaretur: vnde quod Dauid in Psalmis de suo dixit Achitophel, Christus in Iuda impletum dixit, vt notatum est in cap. 130. Fuit secúdò eiusdem typus in eo quòd filio contra patrem cósilium suggessit quo ille opprimeretur, offerés seipsum in ducem exercitus qui persequeretur latentem Dauidem. Sic enim & Iudas Iudæis cósultor
Act. 1. fuit, cùm diceret; *quem osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & ducite caute*; &, vt habet Petrus in Actis, dux fuit eorum qui compreheńderunt Iesum. Fuit & in illo typus, quòd, vt dictum est, simili cú illo C supplicio simili de causa vitá finiuit, quódque vt ipse suo mortis genere, indicio fuit quo genere mortis periturus esset Absalon, ita & Iudæ exitu declaratú est quis finis excepturus esset Iudęos. Certè, quod in genere dictum est in psalmis de Iu-
Psal 68. dęis, Fiat habitatio eius deserta, & nó sit qui in ha-
Psal. 108 bitet in ea. Et episcopatum eius accipiat alter; Petrus in Actis Iudæ accómodat, quòd in eo declaratum sit quid euenturú esset Iudæis, néⅇ q̃ malè perituri essent, terra eorum desolata, & pręeminentia eorú ad alios translata. Addit eo loco D. Petrus, q̃ suspensus crepuit medius, & diffusa sunt omnia viscera eius. Id anté Theophylactus & Euthymius existimant non in ipso cótigisse suspédio, sed postea per præcipitiú. Scias, inquit Theo- D phylactus, quòd posuit quidé collú suú in laqueú, & quú péderet ab arbore, arbore inclinata superuixit, Deo volente ipsum vel in pœnitentiam cóseruare, vel in traductionem & cófusioné. Dicunt enim quòd morbo hydropico laborarit, ita quòd transire nó potuerit orbitam, & deinde cecidisse pronum, & crepuisse medium, hoc est, disruptum esse, vt dicit Lucas in Actis. Sic & Euthymius: Nó inquit, cótinuò mortem est assecutus, prout cupiebat. Agnitus enim à quibusdam, depositus est ne præfocaretur: deinde postquam in secreto quodá loco, modico vixisset tépore, præceps factus siue pręcipitatus, inflatus, diruptus ac diffissus est medius: & effusa sunt omnia viscera eius, sicut ait liber Actorum. Hæc illi, quorum senteńtia originem E sumpsit & probabilitatem ex eo quod Act. 1. vbi nos legimus, *& suspensus crepuit*, pro *suspensus*, Græcis est, πρηνὴς γενόμενος hoc est, pronus factus, siue præceps factus. Augustinus lib. 1. cótra Fœlicé Man. c. 4. legit: *Et collum sibi alligauit, & deiectus in faciem diruptus est medius.* Vnde & Syriacum Euangelium habet, *& cecidit in faciem suam super terram.* Communis tamen sententia habet, Iudam in ipso suspendio crepuisse medium, ita vt effunderentur omnia eius viscera. Nó enim Petrus dictione πρηνὴς præcipitium Iudę significare voluit, sed, vt an-

A notauit quidam expressit gestum & habitum laqueo pręfocati: néⅇ quòd capite in terram propenderit. Aut quòd pręcipitatus in terram ex laqueo, tú disruptus sit medius. Quo nouo & miraculoso mortis genere ipsa diuinitas significauit facinoris Iudę enormitaté, ac ꝓinde & Christi innocentiam. Impletum sanè in Iuda illud Psalmi, ibidem
vnde Petrus desumpsit illud: Et episcopatú eius accipiat alter. Et induit maledictionem sicut vestimentum, & intrauit sicut aqua interiora eius, & sicut oleum in ossibus eius. Meritò suspendio periit, ita vt péderet inter cœlum, & terrá, quia nec B cœlo dignus erat, nec terra. Meritò corpore disrupto viscera eius effusa sunt, quia nulla habuit misericordiæ viscera. Pro eo, inquit Propheta, q̃ non est recordatus facere misericordiá, Et persecutus est hominé inopé & mendicum. Elegáter D. Leo vltionis quá de seipso sumpsit Iudas ęquitaté índicat, sic in sermone tertio de passione Domini alloquens Iudá: Cordis tui secutus es rabiem, & státe diabolo à dextris tuis, iniquitaté quá in sanctorú omniú armaueras caput, in tuum verticé retorsisti, vt quia facinus tuum omné mensurá vltionis excesserat, te haberet impietas tua iudicé, te pateretur tua pœna carnificem. Bene autem cótra auaritiá obseruandum quis fuerit exitus Iudæ. Ná & pecuniam amisit, & scelus amisit, & animam C perdidit, & pręsenti & futura cariturus fœlicitate. Hic enim agnoscere licet verú esse quod habet 1 Tim. 6.
Paulus: Qui volunt diuites fieri incidunt in téntationé, & in laqueú diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quę mergunt hominem in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetétes errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.

PRINCIPES AVTEM SACERDOTVM ACCEPTIS ARGENTEIS DIXERVNT, &c.] Séper sui similes sunt principes sacerdotum hypocritæ, culicé vbiq; colantes, camelú verò deglutiétes, sicut Dominus eis improperauit, pretiú sanguinis in corboná, hoc est, gazophilacium D mittere religionis causa veretur qui nó verebátur ipsum sanguinem effundere, qué redditio pretij declarauit esse innoxiú. At diuina ita accidit dispositione, vt in corboná nó iudicarét hanc pecuniam mittendam, quò sic vel suo ipsorum condédemnarentur facto & sermone. Si enim pretiú ságuinis perinde atq; pretium meretricis, erat indignú corbona: malè ergo illud & accepit Iudas, & illi obtulerunt. Cú ergo putarent nó posse in corbonam mitti, vt in diuinum expéderetur seruitiú, consilio inito, in alium pium vsum illud expéderút: in commodum scilicet pauperum, eméntes eo agrum pauperis cuiusdam figuli, in sepulturá peregrinorum affatim cófluentiú Hierosolymá, nec habétium propriam sepulturæ locú, sicut incolæ E omnes proprium habebant. Et bene pretiú illud sic expenderunt, pretium enim sanguinis conueniebat in mortuos impendi. Et hoc ipso quo pretium hoc illi putabant prophanatum, eo re vera erat sanctificatum: vnde in reiecti iam sacerdotij vsum cedere nó debuit, sed in sanctioré vsum pauperum. Hoc autem Iudæorum factú per Spiritus Sanctú, qui etiam in malis operabatur, sicut priùs in Caipha prophetabat, dispositioné, & in Iudæorú ignominiá, & in Christi profecit gloriá. Per illud enim Iudæorum facinus celebre factum est, cùm nomé agro a se impositum, non sineret eorú

factum deleri facilè è memoria hominum. Vnde Petrus id insinuás dicit in Actis: Et notū factum est omnib⁹ habitantibus Hierusalem, ita vt appellaretur ager ille lingua eorū Haceldemah, hoc est ager sanguinis. Et rursum factum illud nō carebat mysterio ad gloriam Christi faciēte. Per hoc enim quod eodē pretio quo Dominus fuit venditus, emptus est ager pro sepultura peregrinorū, significatum est, morte Christi cōparatam veram quietem iis q hic velut aduenæ & peregrini degunt, ius ciuitatis supernæ Hierusalem consecuti. Deinde q pretiū illud tanquam profanum à Iudæis æstimatū, nō cessit in sacerdotii & templi Iudaici vsum, sed magis ad vsum pauperum & peregrinorum, significauit sanguinem Christi potissimum peregrinis & aduenis gentib. profuturum, pereuntibus in sua impietate propter incredulitatem Iudæis. Cæterùm dictio *Haceldemah*, (quam hoc loco verisimile est ex Actis Apostolorum desumptá, & insertam nostræ Latinæ lectioni, cùm non sit hic apud Græcos, sicut nec in Euangelio Syriaco) vox est composita ex hakal, quod agrum significat, & Demac, quod sanguinem significat. Est autem magis Chaldaica dictio quàm Hebraica. Nā Hebræi sanguinem Dā vocant: Chaldæi Dema, vel Dama.

Act. 1.

TVNC IMPLETVM EST QVOD DICTVM EST PER HIEREMIAM PROPHETAM, &c.] Insignibus factis frequenter Matthęus adiicit aliquod scripturæ veteris testimoniū, quò per illud magis ad fidem adducat lectorem. Vnde & modò ostendit p prophetā prædictum id quod modò narratū est, de pretio quo priùs fuit emptus ipse Dominus, & postea ager figuli. Non parum enim ad confirmationem fidei nostræ valet, etiam hęc quæ minima videntur, tam distinctè fuisse pręuisa. Et rursum huiusmodi pędictione monemur non oscitanter & transitoriè etiam hæc quæ minima videntur, legere, sed diligenter illis attendere, eaq; expendere, tanquam quæ habeant aliqd plus in recessu quàm foris pateat. Dubium autē hic est quomodo Euangelista per Hieremiā prophetam istud dictum scribat, cùm ī toto nō reperiatur Hieremia, sed potius in Zacharia, apud quem etsi nō ad verbum, tamen secundum sensum istud reperitur. Sic enim apud eū legimus. Et dixi ad eos, Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedē meā, & si non, quiescite. Et appenderunt mercedē meā triginta argenteos. Et dixit Dn̄s ad me: proiice illud ad statuarium decorum pretiū quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argēteos, & proieci eos in domo Domini ad statuarium. Difficultas hæc variis modis dissoluitur. Quidam enim volūt testimonium hoc desumptum ex apocrypho aliquo Hieremię libro. Nam sic expediri posse hanc quæstioné putāt Origenes, & sequitur eum Euthymius. D. Hierony. fatetur se legisse in Hebraico quodam volumine, quòd Nazareæ sectæ quidam Hebræ⁹ ei obtulerat Hieremiæ apocryphū ī quo hoc testimonium ad verbum reperetur scriptum. Magis tamē ei videtur è Zacharia Matthæū istud sumpsisse, & nō ex aliquo apocrypho, nec immerito cùm adducatur nō monendi, arguendi, aut hortādi causa, quas ad res nōnnunquā & ethnicorum testimoniis abutitur Paulus: sed vt serium oraculum, quo sit passionis explicatū mysterium. D. Augustinus lib. 3. de consensu Euangel. tractans hāc quæstionem, existimat fieri potuisse vt animo Matthęi hæc scribētis pro Zacharia Hieremias occurreret eumque etiam admonitum postea noluisse quod semel scriptum erat corrigere, quòd cogitaret Spiritu sancto ita volēte accidisse, vt aliud pro alio nomē prophetæ eius occurreret memorię, ad insinuādū ita omnes prophetas vno spiritu fuisse locutos, vt quæcunq; per eos Spiritus sāctus dixit, & singula sint omnium, & oīa singulorū. At simplicius videtur & vero proximius, si dicatur scribæ culpa commutatum nomen Zachariæ in nomē Hieremię, præsertim cùm inter eas voces nōnulla sit affinitas. Sic enim etiam Origenes putat difficultatem hanc solui posse. Aut, quod magis placet, Euangelistam tantùm scripsisse per prophetā, omisso omni prophetę nomine: deinde verò quendā voluisse prophetæ nomē indicare, adiecisse in margine Hieremię nomen, quod postea in cōtextum sit redactū. Sic enim & in cap. 13. cū Matthęus tantùm scripsisset, per prophetā, in quibusdam libris teste Hieronymo legitur, per Isaiā prophetam. Et D. Augustinus testatur nō omnes codices Euangeliorum habere hoc loco, per Hieremiam prophetā, sed tātummodo, per prophetā, quomodo legit Rupertus, quanquam Augustino hæc defensio nō placeat, quòd putet nomen prophetę sublatum ab aliquo non inueniente hoc testimoniū in Hieremia, cùm plures codices & antiquiores habeāt Hieremię nomē. Vt tamē, salua August. sententia, magis putemus additum, primùm nos mouet, quòd nec Euangelium Syriacū nomē Hieremię habeat, sed tātùm, per prophetā: deinde quod cùm in variis locis Matthæus citet prophetarum testimonia, ferè semper nō expresso nomine prophetæ dicit: Tūc impletum est quod dictum est per prophetā. Aut, Hoc autem factum est vt impleretur quod dictū est per prophetā. vt videre licet semel in cap. 1. ter in ca. 2. in cap. 13. 21. & postea hoc cap. 27. Deinde & illud mouet, quo facilè reddi possit causa, cur quis putauerit aut nomē Zachariæ mutandum in nomē Hieremiæ, aut nomen Hieremiæ ascribēdum, cū nullius prophetæ nomen expressum esset, nempe quia secūdùm translationem Septuaginta, qua sola ante D. Hieronymi tempora vtebatur & Græcorū atque Latinorum Ecclesia, nō videbatur in Zacharia hoc testimonium reperiri posse, quia pro eo quod nos secūdùm Hebraicam veritaté legimus in Zacharia, vt supra citatum est, sic habēt Septuaginta, interprete Hieronymo: Et dicā ad eos, Si bonū est in cōspectu vestro, date statuētes mercedem mea, aut renuite. Et statuerunt mercedé meā triginta argéteos. Et dixit Dominus ad me, Depone eos in conflatorium, & recogita si probatum est sicut probatus sum pro eis. Et tuli triginta argenteos, & misi eos in domum Domini in cōflatoriū. Hic nihil est quod cum citato ab Euangelista testimonio cōueniat, nisi illud. Et statuerūt mercedē meā triginta argenteos. Vnde illud; pretium appretiati quem appretiauerunt à filiis Israel, & dederūt eos in agrum figuli sicut cōstituit mihi Dominus, D. Augustinus existimat nec apud Zachariam, nec apud Hieremiā reperiri, ac proinde accipiendum ex persona Euangelistæ dictum. At Euāgelista testimonium quod citat adducit nō tantùm vt ostēdat pretium Christi fuisse prædictum, sed magis vt ostendat prædictum esse eo pretio à Iudæis agrū figuli emendum. Hæc ergo causa fuit, vt Græci & qui Septuaginta trāslatione vtebātur, ægre se hic expedirent, atq; ad apocrypha confugerēt, quemad

Zach. 11.

A quemadmodum & in illo quod Paulus citat: Ocu
1. Cor. 2. lus non vidit: & in cor hominis non ascendit, cùm
Isa. 64. illud in Hebraica veritate apertè reperiatur ī Isaia.
Vt autē nomē Hieremię asscriberetur, in causa fa-
cilè esse potuit, quòd apud eum cap. 32. de agro à
se ēpto ex præcepto Domini legatur, qđ secundū
Augustinū mysticè in Domino impletū fuisse si-
gnificare hic voluit Euangelista. Sunt qui putēt ex
Gręcis testimoniū hoc aliquādo in Hieremia fuis-
se scriptum, sed dolo ac malitia Iudæorum fuisse
sublatum. Verùm id nō est verisimile, cùm multa
B sint alia in prophetis quę magis faciant cōtra Iu-
dæos. Verisimilius illi dicunt, quamuis non sit fir-
mum, Zachariā fuisse binominē, & etiā Hieremiā
fuisse dictum sicut pater alterius cuiusdam Za-
chariæ, de quo supra, binominis fuit, quia & Bara
chias dictus, & Ioiadas. Sed quicquid sit de nomi
ne Hieremiæ, quod hic in omnib. reperitur libris,
certū satis ex Zacharia pręsens testimonium de-
sumptum, vulgato tamen Euangelistarum & A-
postolorū more, quo verborū ordine prætermis-
so, sensus tantū de veteri testamento proferunt
exemplum. Videndum ergo quomodo Matthęi ci
C tatio cū prophetæ cōueniebat testimonio. Itaq;
Dominus apud prophetā variis in populum suū
exhibitis beneficiis petit sibi dari ab eis mercedē
suam, eámq; tā vilem fuisse conqueritur, vt trigin
ta tantùm argenteis illum emendū sibi iudicaue-
rint: vnde ironicè illud vocat decorum pretiū quo
ab eis sit appretiatus. Hos iubet vt propheta proii-
ciat ad statuariū, aut, vt magis sonat dictio Hebrai
ca, & magis conuenit præsenti loco, ad figulū (Est
enī Iotser à verbo Iatsar, quod formare & fingere
ex luto significat) quod & se fecisse propheta testa
tur, adiungens se eos proiecisse in domu Domini.
Hac autē Domini iussione & Prophetę executio-
D ne recepto apud prophetas more nihil aliud signi
ficatur, quàm Dei ordinatione certò id euenturū
fuisse, vt triginta illi argētei, quib. indignè nimis
Dominus emptus fuit, proiicerentur à Iudæis in
domo Dñi, & pauperi figulo traderētur in emptio
nem agelli ipsius. Cùm enim Dñs præcipit vt ip-
se propheta proiiciat, significatur Dominū præci
pere vt proiiciēdos prædicat: & cùm se proiecisse
dicit propheta, significat se quod prædicēdum e-
rat prædixisse, aut qđ prædictum est, à suo populo
aliquando implendū. Matthæus ergo sensum pro
phetę obscurū malens explicare quàm verba red-
dere, posuit: *Et acceperunt triginta argenteos, & dede-*
E *runt eos in agrum figuli*; pro eo quod Hebræa habēt,
Proiice eos ad figulum, & tuli triginta argenteos,
& proieci eos in domum Domini ad figulum: vn-
de ex persona prophetæ adiecit, sicut constituit
mihi Dominus; quia scilicet prophetæ præcipitur
vt proiiciat ad figulū. Illud autē; pretiū appretiati,
quē appretiauerūt à filiis Israel; quod sic videtur

A ordinandum, vt illud, à filiis Israel, cōiungatur cū
participio appretiati & sit sensus; pretium Dñi
appretiati, hoc est, æstimati à filiis Israel, quē æsti-
matū ism vili appretiauerunt & æstimauerunt. Il-
lud, inquam, respōdet illis prophetę verbis: Et ap- Zach. 11.
penderunt mercedem meā triginta argenteos. &: *ibidem.*
Decorum pretiū quo appretiatus sum ab eis. Be-
ne ergo Euangelista mutatis prophetæ verbis ver
borumq; ordine, sensū eius reddidit, sicut suo cō-
ueniebat proposito. Cæterùm mysterium huius
facti quod supra paucis attigimus, D. Ambrosius
B secutus Hilariū sic eleganter prosecutus est proli
xius: Euidenter dum pretiū sanguinis à Iudæorū
gazophylacio separatur, & ager figuli ea qua vē-
ditur Christus cōparatur pecunia, dum is locus
humādis peregrinorum reliquiis dicatur, & prophe
tiæ īpletur oraculum, & surgētis Ecclesiæ myste-
rium reuelatur. Ager enī secundùm diuina præce
pta mundus hic oīs est. Figulus autē ille, qui nos
formauit de limo, de quo habes in veteri testamē-
to: Quia finxit Deus hominē de limo terræ; formā Gen. 2.
di per naturam, reformādi per gratiā, habens pro
suo arbitrio potestatem. Nā etsi propriis vitiis cor
C ruamus, per illius tamen misericordiā resumptę
mētis spiritu, secundum Hieremię oracula refor-
mamur. Pretium quoq; sanguinis, est pretium Do
minicæ passionis. Ergo pretio sāguinis emitur mū
dus à Christo. Venit enī vt saluetur mūdus per ip-
sum, ī quo iuxta opus autoris & ius est. Venit er-
go vt cōsepultos per baptismum & cōmortuos
Christo, ad perpetuitatis gratiā reseruaret. Sed nō
passim omnibus ad sepeliēdum est locus. Nā etsi
omnes mundus includat, nō omnes reseruat. Etsi
cōmunis habitatio, tamen legitima sepultura est,
eorum scilicet qui tunc sunt per fidem domestici
Dei, sed fuerunt in lege peregrini. Qui sunt illi nisi
D de quib. dicitur, Memores estote, quòd aliquando Ephes. 2.
vos gentes qui eratis in carne, alienati à cōuersa-
tione Israel, & peregrini promissionis testamēto-
rum? Sed hi nunc iā nō sunt aduenæ atq; peregri-
ni, quoniā ciues sanctorum esse fidei iure meruo-
runt. Hæc ille. Porro ager sanguinis, q dicitur He-
braicè Haceldemah, est, teste D. Hieronymo lib.
de locis Hebraicis, ad australem plagā mōtis Siō,
idq; vt testatur Brocardus, iuxta piscinā superio-
rem & natatoriā Silohe. quē agrum D. Petrus in
Actis dicit Iudam possedisse de mercede iniquita Act. 1.
tis, eo quòd emptus fuerat eius pecunia quā acce
pit pro iniqua proditione, vt ob id eius possessio
E ager ille rectè dici possit. Eiusdem agri ratione se-
cundū intellectum D. Chrysostomi Petrus citat
de Iuda illud Psalmi: Fiat cōmoratio eius deserta,
& nō sit qui inhabitet in ea. Nihil enim desertius Act. 1.
sepulcro: quanquam alij putent id à Petro cita-
tum de Iuda, eo quòd locum apostolatus sic ami-
serit, vt nullus ex suis illum post se susceperit.

ACCVSATVR CORAM PILATO, ET AB EO MITTITVR AD Herodem. Matth. 27. Marci 15. Lucæ 23. Ioan. 18. CAP. CXLI.

[d] *Dducunt ergo Iesum à Caipha in prætorium. Erat autē māne, & ipsi non introierūt in prætoriū, vt non contaminarētur, sed vt māducarēt pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras & dixit: Quā accusationē affertis aduersus hominē hūc? Respōderūt, & dixerūt ei. Si nō esset hic malefactor, nō tibi tradidissemus eū. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eū vos, & secundū legē vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt sermo Iesu impleretur, quē dixit, significās qua morte esset moriturus.* [c] *Cœperunt autē illum accusare, dicentes. Hunc inuenimus subuertentē gentē nostrā, & prohibentem tributa dare Cæsari, & dicē-*

tem se Christum regem esse.ᵈ Introiuit ergo iterum in prætoriũ Pilatus, & vocauit Iesum. ᵃ Iesus autẽ stetit ante præsidẽ, †ˡ & interrogauit eũ ᵃ præsesᵇ Pilatus, ▷ ᵐ & dixitᵈ illi:ᵖ Tu es rex Iudæorum? ᵈ ᵈ respõdit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerũt de me? Respõdit Pilatus: Nũquid ego Iudæus sum? gẽs tua & pontifices tradiderunt te mihi, quid fecisti? Respondit Iesus.ˡ Regnũ meũ non est de hoc mũdo, si ex hoc mũdo esset regnũ meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis, nũc autem regnũ meũ non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: ergo rex es tu?ᵇ At ille †ᵉ respondens ▷ ˡ ait illiᵉ Iesus,ᵖ Tu dicisᵈ quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimoniũ perhibeã veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocẽ meã. Dicit ei Pilatus. Quid est veritas? Et cũ hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, ‖ᵏ dicitᶜ Pilatus † ad principes sacerdotũ, & turbas.ᵏ Ego ▷ nihil inuenio causæ in hoc homine.ᵇ Et accusabant eum summi sacerdotes in multis. ᵃ Et cùm accusaretur à principibus sacerdotũ, & senioribus, nihil respondit. Tunc]ᶜ Pilatusᵇ rursum interrogauit eum, ᶜ dicens illi. Non audis quanta aduersum te dicunt testimonia?ᵇ Non respondes quicquam? Vide in quãtis accusantite. Iesus autẽ amplius † nihil respondit ᵃ ei ad vllũ verbum,ᶜ ita vt miraretur præsesᵃ vehementer.ᶜ At illi inualescebant, dicentes Commouet populũ docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa vsque huc. Pilatus autem audiens Galilæã, interrogauit si homo Galilæus esset. Et vt cognouit quòd de Herodis potestate esset, remisit eũ ad Herodẽ, qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus. Herodes autem viso Iesu, gauisus est valde, erat enim cupiẽs ex multo tẽpore videre eum, eò quod audiret multa de eo, & sperabat signũ aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autẽ eũ multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autẽ principes sacerdotũ & scribæ constanter accusantes eum. Spreuit autẽ illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die, nam antea inimici erant adinuicem.

† c Pilatus autem interrogauit eum dicens
† d respõdit
a aduersus hec autem cum
† d eis
a d nullam inuenio in eo causam
‖ a dixit ille Pilatus
† a & respondit

A ADDVCVNT ERGO IESVM A CAIAPHA IN PRÆTORIVM. ERAT AVTEM. &c.] Continetur hoc capite quarta Dominicæ passionis pars, complectens iniurias Christo irrogatas à Iudæis coram Pilato & Herode per falsas eorum accusationes, ac ignominiam ab Herode ipsi illatam. Tertia enim pars complectitur quæ Dominus iniustè passus est in domo Annę & Caiphæ, vbi & falsis grauatus est testimoniis; & obrationabilem responsionem ac veritatis professionem acriter reprehensus est, condemnatus, ac tandem variis ignominiæ illusus generibus. Cùm ergo q in domo Caiphæ conuenerant Iudæorũ primores, satis se instructos putarẽt ad accusandum ipsum coram Pilato de criminibus, ob quę tanquã reus lęsæ maiestatis cruci adiudicaretur, adducũt Iesum a Caipha, hoc est, à domo Caiphæ in prętoriũ, hoc est, domũ prętoris ac prę sidis Pilati. Erat autem, inquit Ioannes, mane cu hoc agerent; quo significatum est eos admodũ sanguinis Christi fuisse sitibundos, vt qui maturè adeo corã tribunali ipsum cõstituerint iudicandum. Metuebant sanè ne mora aliqua intercedente Dominᵘˢ ipsis eriperetur, aut à populo tumultus aliquis cõtra eos cõcitaretur. Metuebant ne nõ liceret sibi agnum paschalem quieta mente & religiosè sumere, si ante illius esum nõ esset satisfactum ipsorum voto. Eadem de causa ipsi nõ introierunt, vt dicit Euangelista, prętorium, vt pote gẽtilis hominis domũ, ne ingressu huiusmodi domus cõtaminarentur, & cõtaminati nõ possent edere pascha, hoc est, agnum C paschalem, quem, vt superius est dictum, Iudæi in vespera parasceues illo tempore erãt comesturi. Mũdos autem esse oportebat eos qui illum comesturi erant, vt patet ex cap. Num. 6. At hic rursũ videre est præposteram religiosorum istorum hominum religionem, q metuebãt coinquinari ingressu domus prophani hominis; nec metuebãt cõtaminari effusione sanguinis innocentis, à quo cũ gẽtilis homo inquinari timeret, illi sanguinem illum super se & super filios recipere non sunt cunctati. Metuebant inquinari ingressu domus, & nõ timebant prophani hominis pollui cõsortio, cùm D domus nõ pollueret nisi propter eum cuius erat. Sed qđ metuebant impij, euenit eis. Pascha enim Deo gratũ edere non potuerunt, postquã verum pascha ĩ cruce immolauerũt, cuius oblatione veruetustũ pascha abolitũ est. Et quidẽ suum ĩgenium ac mores hac ratione Iudęi declarauerũt. Pilatus verò, etsi gẽtilis, lõgè illis & ęquior & humanior, cùm illorũ morem cõtemptò sui interpretari potuisset, & ob id dedignari exire ad illos, tamen cõdescendens illorũ religioni exiuit ad eos foras, relicto intus in prętorio Iesu, in quod à militibus ipsum à Iudęis recipiẽtibᵘˢ deductus fuit. Cumq; Iudęi Dominũ tanquã maleficũ, sicut vincula præ se ferebant, mox cõdemnatũ vellent, ille pro iudiciaria æquitate prius de intentatis sciscitatur scele- B ribus, dicens, *Quã accusationẽ affertis aduersus hominem hũc?* Hic illi superbè nimis & impiè, suam prætendunt authoritatẽ & religionẽ, volentes per hæc iudiciariam premere ĩquisitionem, quasi iudici sufficere deberet aduersariorum authoritas & religio: Si (inquiũt) *nõ esset hic malefactor, nõ tibi tradidissemus eũ*, quasi dicant: Ea nostra est religio, eáq; tibi de nobis ob religionem & authoritatem deberet esse persuasio: q nisi certò hic esset maleficus, eum tibi nõ eramus tradituri condemnandum. Hac responsione, prætterquam q superbiã suam & impietem satis declarauerũt, etiã satis significauerũt se in accusationibᵘˢ iustis deficere, vt qui ad eas inuiti deuenirent. Superba eorũ responsione nõnihil offensus Pilatus respondit eis: *Accipite eũ vos; & secundũ legẽ vestrã iudicate eũ*, hoc est, Quandoquidem superbe satis accusationes contra hunc proferre tenuitis: ego quidem cui hunc iudicandum tradidistis, eum iudicare nolo, eo quòd lex nostra hoc nõ permittat: sed si ita vobis videtur & lubet, accipite eum vosipsi, & cùm habeatis legem vobis peculiarem, secundùm illam iudicate eum. His ergo verbis Pilatus videtur nõnihil insultare Iudæis: tã quam quibus adempta esset per Romanos iudicãdi secundùm legem suã reos: quanquã possit & aliter intelligi, quædã supplicij mortisq; genera permissa Iudæis inferri secundum ipsorũ legẽ, solum autem crucis genus Romanis reseruatũ. Quod si

verum

verum est, simpliciter accipi potest dixisse Pilatū; *accipite eū vos*, &c. in hunc sensum: Si crimina cōtra huuc proferre cotam me recusatis, ego eius iudiciū mihi vendicare nolo vos potius eum iudicate secundùm legem vestram, infligentes ei secundū illi⁹ præscriptū cōmeritum supplicij. Ita & dupliciter accipi potest subiecta à Iudæis responsio: *Nobis non licet interficere quenquā*. Aut enim intelligi potest eos significare absolutè omnem mortis inferēdæ potestatem sibi ademptā à Romanos, quēadmodum verba per se apertè significant. Aut tantùm significate supplicium crucis, quali eū affici volebāt ob maiorem ignominiā, sibi nequaquam B permissum. Priori sensui obesse & posteriori fauere videtur, tū quòd Iudæi Stephanum absq; præsidis sentētia lapidibus obruerūt secundùm legem tanquam blasphemum: tum q; subiicit Ioānes; *Vt sermo Iesu impleretur, significās qua morte esset moriturus*. Significauit enim Dñs mortis suæ genus fore crucem. Sunt tamen qui priorem secuti intelligentiam, intelligunt per illud quod Iudæi: *Nobis nō licet interficere quenquā*; implendum q; Dominus prædixit se non à Iudæis, sed à gentibus occidendum, vt sit sensus: significans qua morte esset moriturus, nempe quòd à gentibus esset occidendus. De Stephano dicere possent, illum contra Romanorum statutum à populo furente lapidatum, vt solet frequenter furens populus principum ne C gligere leges. Posterior tamen intelligentia probabilior est, non solùm quòd magis conueniat cum verbis Euangelistæ & factis Iudæorum, q & Stephanum lapidib. obruerunt, & idem in Domino sæpe facere tentauerunt: sed etiam quòd secūdùm legē Moysi nulli crimini depuretur pœna mortis per crucifixionem inferendæ, vnde non solùm propter Romanorū prohibitionem, sed etiā propter propriam legem dixisse ipsos videtur intelligēdū: *Nobis nō licet interficere quenquā*, quia scilicet secundùm suam legem non eis licebat taliter quenquā interficere quomodo hunc interfectū volebant, & quomodo Romani seditiosos & facinorosos interficere soliti erāt. Post hanc Iudæorū responsionē, D Ioānes Euāgelista mox subiicit, Pilatū ingressum in prætoriū rogasse Iesum ad se vocatum, nū esset rex Iudæorū. quæ tamen narratio durè videtur cohærere cū superioribus, propterea quòd nō commemoret aliquam accusatioñē factā à Iudæis, vt deinde Iesum de obiectorum veritate īterrogatū à Pilato cōmodè subiiceret. Durior etiā est narratio Matthæi & Marci, qui mox vt Dominum Pilato traditū descripserūt, narrāt Pilatū rogasse num esset rex Iudæorum nullis commemoratis Iudæorum verbis. Hunc Euāgelistarum ī narrationibus suis defectum, supplet Lucæ narratio, ita vt hic admirari liceat admirabilem ī Euangeliis describendis Spiritus Sācti directionem, qua factum est vt variæ Euangelistarum narrationes non solùm nō E dissentiāt, sed etiam adinuicē collatæ sese mutuò adiuuent, & quorūdam narrationes, nisi aliorum adiuuētur & illustrētur narratione, hiulcæ videantur & defectiuæ. Ex Luca ergo patet quòd cœperint corā Pilato illum accusare, qd intelligendum est accidisse post ea q̄ ex Ioanne iā habuimus, cùm scilicet viderent Pilatum nihil effecturum, nisi audita contra ipsum accusatione. De tribus autē Dominum accusant, idq; his quæ apud ethnicū iudicem & Romanorum iura tuentem putabant habitura multum momenti, ideoq; omittunt ea pferre quæ ad propriam legē pertinebāt, vt quòd sabbathum soluerit, cōtra templum sit locutus, & patrū traditiones neglexerit, & alia his similia. Tria autem de quibus Dominū accusant, eo proponūt ordine, vt posterius obiectum semper præcedens confirmet & comprobet *Hūc* (inquiunt) *inuenimus subuertentem gentem nostrā*, praua scilicet sua doctrina & suggestione, *& prohibentem tributa dare Cæsari, & dicentem se Christum regem esse*. Ad subuersionē enim gentis, eiusque contra Romanos commotionem & seditionem pertinuisset tributorum prohibitio, & regij tituli vsurpatio, secundùm intellectum Pilati facilè confirmabat quod de tributorum prohibitione obiiciebatur. Nō simpliciter autem accusant, dicendo: *Hic subuertit gentem nostram*, &c. sed *hunc*, inquiūt, *inuenimus*, quasi significare volentes se non odio aut inuidia contra ipsum concitatos, sed rei comperræ veritate, neq; à Pilato curiosam de obiectis criminib. inquisitionem faciendā, quòd ea ipsi nō temerè proponerent, sed ea in ipso deprehendissent per diligentē inuestigationē illi qui tales erant, vt ipsis meritò fuerit habenda fides. At hic mihi vide impudētissimam pontificū Pharisæorumq; impietatē, qua non verebantur etiam contra agnitam veritatē in noxium falsissimo onerare mendacio. Nō solùm enim Dominus ipse didrachma soluit quotannis, sed ante duos tantùm dies rogatus à Pharisæorū discipulis ad hoc subornatis, nū liceret eis tributum dare Cæsari, apertè respondit: Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari. Et tamē impudētissimo suo ore nō verentur asserere ipsum prohibuisse tributa dari Cæsari. Iam quomodo accusant eū tanquā qui subuerterit ipsorū gentē, cùm ea semper salutaribus monitis ad pœnitentiā omnemq; virtutē prouocauerit, infinitosq; eius lāguidos diuina curauerit virtute? Quomodo vsurpatiōnem Messiæ criminantur, cùm magis opera testarētur ipsum verè esse Messiam, quā id ore proprio fateretur, adeo vt præceperit discipulis ne cui dicerent ipsum esse Christum? Regnum etiam nomē vt cōtra Romanos erat, ita effugit, vt cū aliquādo cognouisset quosdam venturos vt facerēt eū regē, fugerit in mōtem, vt dicitur Ioan. 6. Cumq; adiuratus se Christum cōfessus esset nocte præcedēte, adiecit eos visuros filium hominis sedētem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubib. cœli; quo apertè significauit se nō regem esse terrenum, qui Romanorum contrarius esset imperio, sed regē planè cœlestē, vnde omnib. modis falsitas & impietas eorum in accusando cōuincitur. Pro his autem falsissimis simul & impiissimis criminationibus, diguè iam & meritò eorū gens verè subuersa est, atq; vbiq; sub tributo degūt, vetoq; suo Messia orbati frustra sēper & vanè aliū expectāt. Cæterùm cū Pilatus audisset has illorum accusationes, introiuit rursum in prætorium suum vnde ad Iudæos foras exierat, vt Iesum intus existentē circa obiecta percontaretur. Itaq; illū ad se vocatum & adductum interrogauit, vt omnes cōcorditer narrāt Euāgelistæ, num esset rex Iudæorū, illequiā, quem iādudum & tam expectauerāt Iudæi. De hoc solo obiecto rogat, reliquis prætermissis, q illud omnium esset obiectorum præcipuū, quo confesso reliqua facilè cognoscerentur & crederentur esse vera. Dominus, qui nō audierat Iudæorum contra se criminationes, dissimulās se scire quid illi obiecissent, rogauit Pilatū vnde id Luc. 20.

rogaret, cum à seipso id faceret, suspicione scilicet aliqua ab ipso ex quibusdā indiciis accepta: an id faceret ex aliorum suggestione. Qua interrogatio ne Dominus significauit alienū se adeo fuisse ab affectatione regni quale Pilatus cogitauit, terreni scilicet, vt absurdum duceret tale qd de se suspica ri. Sic enim rogare solemus eos qui de crimine ali quo nos peõtantur, cùm videri volumus ab eius suspicione liberos nos esse debere. Eadem interrogatione, secundum Euthymium, Dominus nónibil notauit Pilatum, q accusatores non faceret simul esse præsentes, neque cogeret eos vt defectionis si gna exhiberēt. Pilatus aoiē significans se quidem nihil tale de eo suspicari, sed à Iudęis accepisse qd rogaoit, dixit: *Nūquid ego Iudæus sum?* quasi diceret: Cùm, vt notum est, Iudæus nō sim, sed romanus, rerum Iudaicarum ignarus sim, nesciens quid fit de rege quem expectare dicuntur, vnde ex me nequaquā profecta videri potest mea de rege Iudęorum interrogatio, sed ex ipsa tua gente. Hęc ipsa & pontifices eius tradiderūt te mihi, & hi te bui accusant, quid ergo fecisti? Hæc quoniam Pilatus simpliciter sciscitabatur, vt veritatē idagaret, Dominus dignatus est veritatem ei aperire, significās à se nihil periculi metuendū ei regno cui Pilatus ministrabat, cùm hoc nomine tamen Iudęi ipsum accusarent. Cōfitetur enim regnum suum nō esse terrenum, ac pinde cœleste esse, seq; cœlorum es se regē innuit: quemadmodum & cum corā pontificibus & Pharisæis cōfitebatur se Christum regem esse, sed tunc quidē scripturę argumento insinuauit qualis esset rex, quòd cùm illis negotium sibi esset qui in scripturis versati erant: nunc verò cum gentili homine agens ratione ostendit regnū suum non esse de hoc mūdo, hoc est, nō esse mundanum & terrenum, cōstans humanis legibus, & humanis pręsidiis: Si (inquit) ex hoc mūdo esset regnum meum haberē & ipse more cæterorum regum armatum satellitium, haberē latrones & stipatores: hi sanè decertarēt armis pro me, ne ī manus traderer Iudæorū. Nunc autē vel ex ipso modo quo me ī hoc modo gero, cognoscere licet regnum meum non esse terrenum, atque ob hoc ipsum quia hinc nō est regnum meū, ideo mihi nunquam hic comparaui armatos ministros. Non dicit apertè vnde sit regnum suum, contentus oimitum criminis obiecti inuidiā & suspicionem à se depellere, nolens autem se qs esset ostētare: tum in exemplum modestiæ, tum quòd nec tempus esset idoneū, nec persona capax vt de cœlesti suo regno tunc Dn̄s dissereret. Significat tamen cœleste esse suum regnum. Nam si nō est de terra, necesse vtiq; est vt sit de cœlo. Et cùm dicit: *Ministri mei vtiq; decertarent*; significat se ministros habere, sed quorum non erat pro terreno regno decertare, nempe angelos cœlestes. Pilatus ex Christi verbis regnum aliquod sibi arrogantis, colligens ipsum et si regnum terrenum sibi non vindicaret, tamen nihilominus regē esse, dicebat: *Ergo rex es tu?* hoc est: Ergóne verum est te regem esse quodcunq; sit istud regni genus? Hic Iesus seriò rogatus à iudice, num aliquo modo esset rex, modestè respōdit, *Tu dicis me esse regē*, totidem verbis veritatem posse confirmari significans, quod rogabatur de ea, mutata tantùm pronunciatione, vt priùs circa simi lē annotatum est orationem. Addidit autem Dominus causam cur fateretur de se, qd gloriosum videbatur de se testari, nempe quòd ad hoc natus

A esset, venissetque in mundum, vt testimonió ferret veritati, qui proinde cōtra suum ageret officium, si veritatem rogatus aut inficiaretur, aut subticeret. At quoniam electorum tantùm est credere, ideo adiecit: *Omnis qui est ex veritate* (hoc est, qui veritatem sectator & amat, liber à cupiditatibus & opinionibus mundanis hominem obcæcantibus, quiq́ue non pertinet ad principem tenebrarū, sed ex Deo est, qui ipsa est veritas) *audit vocem meam*. Quo significat, nō ex testimonij sermonisq́; sui improbabilitate accidere quòd non omnes ipsi fidem habeant, sed ex hominum incapacitate & indispositione, idem nūc dicens quod aliàs Ioannis 8. Qui ex Deo est, verba Dei audit,

B propterea vos nō auditis, quia ex Deo non estis. Pilatus itaq; hoc sermone audito rogat quid esset veritas de qua loqueretur, & propter quam testificandam se dixit natum, missumq́ue in mundū. At obiter nimis & leuiter id rogat, vt fere facere solent principes cùm de ea re sermo incidit, quæ ipsis cordi non est, & quam ad suam cognitionē non putant pertinere. Mox enim non expectato respōso egressus est rursus ad Iudęos, secum ducens Iesum, vt satis patet ex sequentib. & quia ex verbis Domini etsi nō per omnia intellectis, satis intellexit ipsum nequaquā reum esse læsæ maiestatis imperatoris cui ipse seruiebat, eius quoque

C innocentiā aduertens tum ex sermonis rationabilitate atque modestia, tum ex vultus totiúsque habitus grauitate, innocētiæ eius perhibet ad Iudæos testimonium, volens hac ratione se ab eius iudicio absoluere, & Christum tanquā innoxium dimittere. Ego, inquit, post diligētē examinationē & inuestigationē nihil causæ inuenio in hoc homine, ob quā scilicet à me sit condemnandus. Tū verò summi sacerdotes & seniores metuentes ne per conceptam à Pilato bonam de Iesu opinionē, Dominus Iesus elaberetur, accusabant eum in multis, vt habet Marcus. Nō enim testimonio innocentię Christi placabantur, sed magis irritabātur crabronum instar, qui flabello irritari possūt, nō sedari. Et quidem cùm ne vnū quidem habe-

D rēt de quo eum meritò accusare possent, in multis tamen accusabant, vt multitudine verborum iudicis animum inclinarent, & ex multis aliquod talē esset quod ipsum moueret: hac certè ratione satis declarantes causæ suę infirmitatē & iniquitatem, eo q nihil certum proponerent cōstāter, sed varia, quódque clamoribus suis & multitudini verborum magis cōfiderēt quàm veritati. Solent enim quos veritas destituit, ad clamores cōfugere, & varia vndequaque collecta sine ordine cōglomerare. Dominus autē rursus in se adimplens quæ in ipsius coram Caipha silentio suprà diximus adimpleta esse, ad omnes illorū accusa-

E tiones nihil respōdit Pilato, licet vt respōderet requirente, qui sciebat ipsum facile posse illorū diluere calumnias, si vellet. Et quidem meritò nihil respōdit, quia Pilato quidē superiori respōsione satisfactū erat, ita vt eius testimonio innocēs declaratus fuerit: Iudęos verò sciebat nulla satisfactione & responsione placandos, sed potius magis magisq́; prouocandos, vt q efferati essent, & ad eius necem vehementer insanirent. Adde q suo silentio nobis & exemplum præbere voluit patientiæ imitandæ à nobis dum iniustis grauamur criminationib. & iudicium mortis spōtaneę subitę, quā videri potuisset effugere cupiuisse, si quibus facilè potuisset,

potuisset,se vbiq; defendisset rationibus.Mirabili A
ergo prudẽtia nunc loquitur,nunc silet.Loquitur
aliquãdo,ne videatur nihil habere quo se defẽdat,
& accusatores iudicésq; sui ignorantiã suo sceleti
prætexere possint.Tacet ne videatur mortis quæ-
rere effugium.Domino autẽ tacente,& neq; Pila-
to neq; Iudæis respondente,iudex admiratus est,
idq; vehementer.Admirabatur enim tantam eius
contra accusatores mansuetudinem,& quòd cùm
respõdere eis posset,eósq; confundere,taceret,ne-
mine illi liberam respondendi facultatem negan-
te: sed cõtrà potius iudice ipsum ad hoc frequẽter
prouocãte,& iudice tali, qui erga ipsum propen- B
sus videretur.Hinc enim intellexit nõ solùm priùs
à se nunquã visam mansuetudinem, sed etiã mor-
tis contemptum,atq; ob hæc duo admiratus est
vehemẽter.Hic autem rursum obseruare licet lõ-
gè humaniorem & æquiorem fuisse Pilatum ipsis
quos humanissimos & æquissimos esse oportebat
principib⁹ sacerdotum.Et priùs enim æquis audi-
uit auribus Christum loquentem,quæ tamen nõ
intellexit satis,& nunc patienter suffert eundẽ ta-
centem etiam cùm à se ad loquendum admonitus
esset:& neque priùs eum cõtempsit regis nomen
agnoscentem,neq; modò indignatur tacenti, nec
se ab eo contemni interpretatur. Cõtrà pontifex
Caiphas,& rationabiliter loquentem indigne cæ-
di permisit,& patienter tacentem, præ nimia indi- C
gnatione adiurando,loqui compulit.Ita impietas
Iudaica à gentili humanitate vbique condemnata
est.Ad quem modò & hodie,proh dolor,quando-
que inferiores videre est esse sacerdotes & episco-
pos ipsis laicis iudicibus,in æquitatis & humani-
tatis exhibitione.Cæterùm cùm Iudæi & audirẽt,&
viderent Pilatum bene propẽsum erga Iesum, ita
vt illius nec offenderetur silẽtio,nec in suspicionẽ
agnitionis criminum pertraheretur,cœperũt vali-
dioribus etiam vocibus,vt Lucas testatur,Christi
causam apud iudicem grauare, dicẽtes: *Commouit*,
aut, vt habent Græca, *Commouet* vel *concitat*: (est
enim præsens tempus,ita vt totam eius accusent
vitam ac doctrinam velut seditiosam) *populum*,hoc
est,facit eum seditiosum,idq; sua doctrina. quam D
non in vna tantùm spargit ciuitate,sed per vniuer
sam Iudæam, incipiens à Galilæa, & perueniens
vsque huc,ita vt nec metropolim vereretur Iudææ
& Galilææ sua seditiosa aspergere doctrina.His er
go verbis probabile & graue studebant efficere se
ditionis periculum, quòd eius doctrina tam lõgè
latéq; sparsa esset,& tempus significabant esse vt
metuendæ seditioni occurreretur, quòd eius do-
ctrina iã ad ipsam metropolim peruenisset,vbi ni-
si tempestiuè prospiceretur, periculũ esset ne sedi
tio præualeret.Nec simpliciter,vt vult Theophy-
lactus,Galilææ meminerunt,sed ad terrorẽ Pilato
augendum,& seditionis suspicionem magis inge-
rendam.Nam Galilæi frequenter reperti sunt sedi
tiosi,rerumq; nouatores fuisse, qualis fuit Iudas E
Galilæus,quales fuerunt & hi quorum sanguinem
Pilatus miscuisse cũ sacrificiis scribitur Lucæ 13.
quorũ Galilæorum caput fuisse autumant quidã
Theudã illum de quo in Actis.Dicit enim ibi Ga-
maliel.Ante hos dies extitit Theudas quidam; vt
verisimile sit tempore Pilati hoc contigisse,quan-
quam Iosephus libro Antiquit.20.Theudam fuis-
se diu post tempora Pilati sub Fado præside,atque
ab eo interfectum testatur,quod tamen non vide-
tur vllo modo cõsistere posse cũ eo quod dicitur

Act.5.Nam quæ ibi narrantur, mox post Christi
ascensionem contigerũt,post quam adhuc multis
annis præfuit Pilatus,vt indicauimus in cap. Con
cordiæ 8.Verùm vt errauit Iosephus,sicut in eo-
dẽ capite annotãdũ est,in tẽpore quo facta est de-
scriptio orbis sub Cyrænio præside,quo tempore
extitit Iudas Galilæus:ita & in tempore Theudæ
Pseudoprophetæ errare potuit, nisi fortè alius est
de quo Lucas in Actis,& de quo Iosephus.Itaque
(vt ad rẽ redeamus) per Galilææ mẽtionem veluti
sic Pilato suggerebãt Iudæi.Cogita præses Iudam
Galilæum,qui multũ Romanis fecit negotij:cogi-
ta Galilæos, quorũ sanguinem nuper miscuisti cũ
sacrificiis eorũ,ac talem omnino & hunc esse exi-
stima,& proinde subitò tollẽdum è medio. Cæte-
rùm Pilatus audito nomine Galilææ,interrogauit
num homo hic esset Galilæus.Nomen enim, Ga-
lilæus,non est coniungendum cum homine,sed se
parandum propter articulum apud Græcos addi-
tum dictioni,homo, ὁ ἄνθρωπος.Cùm enim Christũ
sciret,tamen velut ignotũ sibi nomine, hominem
vocat.Cùm autẽ cognouisset eum Galilæũ esse,nõ
tamen ob id in odium eius cõmouetur,sed occasio-
nẽ se inuenisse gaudẽs extricãdi se,vt sperabat ab
eius iudicio, misit eum ad Herodem Galilææ te-
trarcham,tanquam ad eius ditionem pertinentẽ,
qui etiã ipse erat Hierosolymis illis diebus,ob ce-
lebrandam paschæ solennitatem.Hunc autem He
rodem fuisse illum tetrarcham Galilææ,de quo Lu
cæ tertio,qui Ioannem interemit, & Antipas di-
ctus est,filius Herodis Ascalonitæ qui pueros oc-
cidit,dubium esse non potest. Ab hoc alius fuit is
qui in actis Iacobum interemisse dicitur,& Agrip
pa dictus est, filius Aristobuli filij Herodis maio-
ris.Tres enim Herodes nouit scriptura noui testa
menti, omnes iustorum & innocentum interfe-
ctores,& Christi persecutores, qui hoc versu me-
moriæ causa comprehenduntur:

Ascalonita necat pueros, Antipa Ioannem
Agrippa Iacobum,claudénsque in carcere Petrum.

Cæterùm Pilatus cùm euadendi periculi occa
sionem quæreret, mittendo Dominum ad Hero-
dem, tamen iam primum se discrimini implicauit
ter maximo.Primò, quòd eum quem innocẽtem
reperit, non liberauit pro suo officio. Secundò,
quòd manifesto tyranno,quem etiam contra Ro-
manas leges sciebat fratris detinuisse vxorem,in-
nocentem ligatum misit. Postremum, quòd hoc
facto iniquissimo Iudæis suppeditauit maiorẽ in-
saniendi occasionem. Diuina tamen dispositione
in gloriam Christi,& passionis eius meritum cos-
sit, quòd etiam Herodi iudicandus præsentatus
est,vt eo plus mereretur nobis,quo à pluribus in-
dignè tractatus esset, & eo maius innocentia ad
maiorem Iudæorum & gentium cõdemnationem
declararetur, quo à pluribus examinatus iudici-
bus, nihil tamen deprehensus esset facinoris ad-
misisse, quinimo haberet multos innocentiæ suæ
testimonium perhibẽs.Vide autem & illud, quòd
sicut quatuor Dominus habuit iudices à quibus
indignè est tractatus,& quorum duo fuere sacer-
dotes, alij duo profanum gerentes magistratum:
ita postea quatuor habuit Euangelistas, qui eius
gloriam longè latéq; per vniuersum suis scriptis
disseminauerunt orbem, quorum duo erant ex
præcipuis Apostolis, alij duo præcipuorum Apo-
stolorum discipuli.Herodes autem viso Iesu,gaui-
sus est valde, nõ solũ ob honorẽ sibi à Pilato dela-

tum, cùm esset ambitiosus valde: sed etiam, idque multo magis, quòd à multo tẽpore cupidus fuisset videndi eum, quem tam multa audiuit admirãda patrare, cùm Ioannes nullum ædidisset miraculum. Sperabat ergo Christũ siue in honorem sui, siue ob propriã liberationem miraculum aliquod æditurum, quod ipsius pasceret & delectaret oculos. Ioculatoribus enim & mirãdorum operatoribus curiosa principum aula delectari solet. At Dominus non solùm nõ est dignatus illum aliquo miraculo, sed nec aliquo respõso, cùm tamen ille eũ variis interrogaret sermonibus. Idq; nõ solùm ob causam prædictam, ne scilicet videretur ambire mortis euasionem, sed etiã ne videri posset regij honoris admirator, & quia ille tũ miraculo, tũ responso indignus esset, idq; duplici nomine, nempe & quia eius crudelitas nũ merebatur videre audiréve diuina, & quia tantùm ex curiositate signum quærebat, & respõsum. Non enim ad gloriam Dei signum quærebat, ob quã solam Christus miracula operatur, nec discendi animo Christum de variis rogabat. Fortè autẽ rogauit num ipse is esset propter quem aliquãdo eius pater plurimos in Bethlehem occidit infantes, aut num ipse esset Ioãnes quem paulo antè in carcere decollari iusserat. Verùm ad omnia Dominus obticuit, etiã cùm principes sacerdotum & scribæ astarent constãter accusantes eum: quæ res silentium Christi magis fecit admirandum, cùm nec tãti principis autoritas, nec aduersariorum tam constantes criminationes sermonem ab eo elicere potuerunt. Vnde meritò Dominus Herodi debuisset fuisse admirãdus, quémadmodũ Pilato fuit ob silẽtium admirãdus. at qui ob pleniorem Dei veri cognitionem debuisset Pilato fuisse æquior & humanior, inuẽtus est illo iniquior in Dominum: Æquior tamen inuentus est in illum quàm põtifices & scribæ, quia nequaquã illorum criminationibus sic est persuasus, vt accusatum, & obmutescentẽ ad obiecta crimina dãnaret morte, sed satis habuit cõtemnere eũ à quo videbatur contemni, eiq; illudere tãquam abiectissimo homini, cui nihil inesset prudentię, qui fatua quadã simplicitate potius quàm superba audacia regium nomen sibi vendicasset, quare irridendam potius quàm seuerè vindicandam regij nominis vsurpationem insinuans, indutam veste alba (nam id erat regum ac Cæsarum) remisit ad Pilatum. Paucis quidem verbis Euangelista complexus est quæ Dominus ab Herode eiusq; exercitu est passus: nobis tamen contemplandi reliquit campũ, & eũ satis amplum. Cogitãdum enim quomodo hic ipsa Dei patris sapientia velut fatua cõtemnitur, atq; è sublimi ridetur: quomodo is qui rex regum erat, & Dominus dominantiũ, tanquam vanus rex & ridendus, veste alba suspenditur naso. Cogitandum quomodo milites Herodis pro se quisq; strenuè sui domini cõtemptum vindicare studuerint, certatim Christo illudendo variis modis. Neq; enim quia nos legimus; *& illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum*; putãdum est Herodem Christo tantùm illusisse per indumentum vestis albæ. Græca enim habent, καὶ ἐμπαίξας, περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν τῷ πιλάτῳ: hoc est, Et cũ illusisset, induissetq; ipsum vestem albã, remisit eũ Pilato; vt intelligendum videatur, priùs variis modis Domino Herodẽ cum suis illusisse, scommata scilicet in eum iaciendo, & talibus omnino ignominiis afficiẽdo eũ quibus affectus fuit

A apud Caipham, ac nouissimè inter cætera vestem albã eum induisse, sicq; remisisse Pilato. Porro his omnibus irrisionibus pontificum ac scribarũ impietas cõdemnata est, quia illis manifestè satis testatũ est, eum pro seditioso ac rebelli nequaquam habendum. Nam si talis fuisset, neutiquã ludibriis cum illo agendum putassent, sed seuerioribus suppliciis & magis seriis. Has irrisiones perferendo, Dominus & sibi meruit vt super omnes reges exaltaretur, & nobis vt vera sapiẽtia donaremur, atq; per eum verè reges efficeremur, & vestibus albis immortalitatis induamur, quas ipse fidelibus promittit, Apoc. 3. Herodiana vesania bene vti nouit
B diuina sapientia. Cãdor enim significationem habet innocentiæ. Nigredo cõtra facinorosi operis notã habet. Alba itaque vestis, Christi innocentiæ perpetuum est nobis monumentum, inuito etiam Herode & Herodianis. Alba veste indui, olim regũ erat & principum. Hac ergo dum per iocum & irrisionem ab Herode induitur Christus, insinuatũ est ipsum verè quidem regem esse, sed talem quẽ mundus non agnoscat, sed rideat. Notandum tamen dictionem Græcã non significare propriè albam, sed splendidam & elegantem. Non est enim λευκὴν, sed λαμπρὰν, eadem scilicet dictio quæ est
C apud Iacobũ cap 2. vbi nos legimus: Si introierit in cõuentum vestrum vir in veste candida. Vbi nõ significatur vestis albi coloris, sed resplendens, illustris, & elegans, qualis est diu tum & regum. Sequitur apud Lucam: *Et facti sunt amici Pilatus & Herodes in ipsa* (hoc est, in eadem) *die. Nam antea inimici erant adinuicem*, id est, inter sese. Cùm reconciliationis causa, vt hic significatur, fuerit quòd Pilatus Herodi detulerit iudicium Christi tanquam Galilęi, omnino verisimile est simultatis quę inter eos intercesserat, causam fuisse quòd Pilatus se ingessserit aliquibus negotiis ad cognitionem Herodis pertinentibus. & fortasse quòd Galilæorũ quorundã sanguinem miscuerit cum sacrificiis eorum, vt supra habitum est Lucæ 13. Cæterùm huius reconciliationis non temerè Lucas facit mẽtionem, sed
D mysterij alicuius causa, quod hic duplex intelligi potest. Primò enim hac ratione demõstratum est, impios, etsi aliàs qui inter se se diffidentes, cõuenire inter se in eo vt veritatem & iustitiam insectẽtur, impletumq; esse nunc illud Psalmi secundi: Principes cõuenerũt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christũ eius; quod de Pilato & Herode dictum interpretãtur Apostoli Act. 4. Sic & tyrannis & hæreticis in hoc conuenit semper vt Ecclesiã Christi oppugnarent. Secundò etiam contrario modo accipi potest, hanc reconciliationẽ quæ inter Pilatum gentilem & Herodem Iudæum per Christum est perfecta, typum quendã prætulisse eius cõcordiæ quæ per ipsum inter gentilẽ & Iu-
E daicum populos erat conciliãda, iuxta illud Pauli: Ipse est pax nostra, fecit vtraque vnum, &c. Accepit autẽ hic Herodes iustum pro meritis suis supplicium, sicut & alij necis Christi authores. Quia enim Herodiadis instinctu iniustè Ioannẽ interemit, & quia regiã Christi dignitatẽ irrisit, ideo cõmeruit vt eiusdẽ Herodiadis instinctu ad propriã cooperaretur perditionem, & regiã illa instigante, ambiendo dignitatem, quem habebat principatum amitteret, relegatus à Caio in exilium Lugdunũ Galliæ ciuitatem, vt author est Iosephus li. 18. Iudaicarum antiquitatum, capite 14. Similẽ exitũ & Pilatus habuit, qui sicut falsas contra Christũ Ephes. 2.

accusa

accusationes admisit, nec ionocentē liberauit: ita vt patet ex Iosepho capite 7. libri 18. antiquit. Iudaic. fallis Iudæorū criminationibus priuatus est suo qoo abusus erat principatu, Romámque profectus vt se ab obiectis purgaret criminibus, exilio etiam plexus est, missus Viennam.

BARABBA DIMISSO, FLAGELLATVS ET CORONATVS Christus traditur crucifigendus Matth. 27. Marci 15. Lucæ 23. Ioan. 18. 19. CAPVT CXLII.

Pilatus autē cōuocatis principibus sacerdotū, & magistratibus, & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hūc hominē, quasi auertentē populū, & ecce ego corā vobis interrogans, nullā causam inuenio in homine isto, ex his in quibus eū accusatis, sed neque Herodes: nā remisi vos ad illū, & ecce nihil dignū morte actū est ei: emendatum ergo illum dimittam. Per diē autē solennē consueuerat [&] necesse habebat præses populo dimittere vnum ex vinctis, quemcunque petissent, habebat autē tunc vinctū insignem, qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat vinctus, qui in seditione fecerat homicidiū. Et cùm ascēdisset turba, cœpit rogare, sicut semper faciebat illis. Cōgregatis ergo illis, Pilatus respondit eis, & dixit: Est autē consuetudo vobis, vt vnū dimittā vobis in Pascha. Vultis ergo dimittā vobis regem Iudæorum? Quem vultis? Dimittam vobis Barabbā, an Iesum, qui dicitur Christus? Sciebat enim quòd per inuidiā tradidissent eū summi sacerdotes. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicēs: Nihil tibi & iusto illi, multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autē sacerdotū, & seniores concitauerunt turbam, [&] persuaserūt populis, vt magis peterent Barabbam, Iesum verò perderent. Respōdēs autē præses ait illis: Quē vultis vobis de duobus dimitti? At illi clamauerūt rursum omnes simul dicētes: Nō hunc, sed tolle hūc, & dimitte nobis Barabbā. Erat autē Barabbas latro, qui erat propter seditionē quandā factam in ciuitate, & homicidiis missus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. Pilatus autē iterū respondens ait illis: Quid ergo vultis faciā de Iesu, qui dicitur Christus? At illi iterū succlamabāt dicētes omnes: Crucifigatur, crucifige, crucifige eū. Pilatus verò tertiò dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? nullā causā mortis inuenio in eo. Corripiā ergo illū, & dimittā. At illi instabāt vocibus magnis postulātes vt crucifigeretur, & inualescebāt voces eorū, [&] magis clamabant, dicētes: Crucifigatur, Crucifige eū. Tunc ergo apprehēdit Pilatus Iesum, & flagellauit. Et tūc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorio, duxerūt eū in atriū prætorij, & cogregauerūt ad eum vniuersam cohortē, & exuentes eum, chlamydē coccineā circundederūt ei, & plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius, & arundinē in dextra eius. Et veniebāt ad eū, & genu flexo ante eum, illudebāt ei, & cœperūt salutare eum, & dicebāt: Aue rex Iudæorum. Et conspuebāt eum. Et expuētes in eum, acceperūt arundinē, & percutiebāt caput eius arundine, & dabāt ei alapas, & ponētes genua adorabāt eū. Exiuit ergo iterū Pilatus, & dicit eis: Ecce adduco vobis eū foras, vt cognoscatis, quia in eo nullā inuenio causam. Exiuit ergo Iesus foras, portās coronā spineā, & purpureum vestimētū. Et dicit eis: Ecce homo. Cùm ergo vidissent eū pōtifices, & ministri, clamabāt, dicētes: Crucifige, crucifige eū. Dicit eis Pilatus: Accipite eū vos, & crucifigite, ego enim nō inuenio in eo causam. Respōderūt ei Iudæi: Nos legē habemus, & secundùm legē debet mori, quia filiū Dei se fecit. Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonē, magis timuit. Et ingressus est prætoriū iterū, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autē respōsum nō dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? nescis quia potestatē habeo crucifigere te, & potestatē habeo dimittere te? Respondit Iesus: Non haberes potestatē aduersum me vllā, nisi tibi datū esset desuper. Propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatū habet. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eū. Iudæi autē clamabāt dicētes: Si hūc dimittis, non es amicus Cæsaris: omnis enim qui se regē facit, contradicit Cæsari. Pilatus autē quū audisset hos sermones, adducit foràs Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autē Gabbatha. Erat autē parasceue paschæ hora quasi sexta, & dicit Iudæis: Ecce rex vester. Illi autē clamabāt: Tolle, tolle, crucifige eū. Dicit eis Pilatus: Regē vestrū crucifigā? responderunt pontifices: Non habemus regē nisi Cæsarē. Videns autē Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus corā populo, dicēs: Innocēs ego sum à sanguine iusti huius, vos videritis. Et respondēs vniuersus populus, dixit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Pilatus autē tunc volens populo satisfacere, adiudicauit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium & seditionem missus erat in carcerem, quem petebant, Barabbā, Iesum verò flagellatum tradidit eum voluntati eorum. Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur.

b. festū b. solebat c. autē b. dimittere illis b. vinctum qué voluisset. Erat autem b. autē b. Barabbā dimitt erat ei. c. Exclamauit autem simul vniuersa turba dicens. a. dicentes. a. dicit b. clamauerūt. a. dicunt e ille autem a. autē illis præses b. dicebat illis b. clamauerunt b. & tollam b. induūt eum purpura. d. veste purpurea b. ampliauerūt et plectētes spinam d. imposuerūt capiti eius a. dicentes e. a. Et Pilatus b. & tradidit Iesum flagellis cæsum.

PILATVS AVTEM CONVOCATIS PRINCIPIBVS SACERDOTVM, &c.] Continetur hoc capite quinta Dominicæ passionis pars: varia complectens passionum & ignominiarum genera, nempe Barabbæ prælationem, rapidam Iudæorum conclamationem, duram flagellationē, ac præter alias iniurias ignominiosam coronationē, ac postremùm iniustissimam eius cōdemnationem. At vt varia hęc complectitur iniuriarum genera, ita & multa habet innocentiæ Dominicæ testimonia, sicut & alia omnia capita. Imprimis enim Pilatus reducto sibi Domino, & suo & Herodis iudicio pronūciat innocentē esse quē Iudæi ad crucem petebāt. Nam cū mittendo Dominum ad Herodem nō liberaretur Pilatus sicut sperabat ab eius iudicio, aliis viis conatus est omnia tentās, elabi à condemnatione eius quem innocentem cognouit. Et primum ratione placare

Iudæo

Iudæorum studet animos, dicens: *Obtulistis mihi* A *hunc hominem quasi auertentem populum* (id enim fuit præcipuum accusationis, in quo reliqua continebantur, vt supra dictum est) *& ecce ego interrogans eum etiam coram vobis, nullam causam* (mortis scilicet) *inuenio in eo. Sed neque Herodes. Nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei.* Quasi dicat: tantùm circa eum acta sunt quæ arguunt hunc potius per contemnendam & ridendam peccasse imprudentiam, quàm dignum morte admisisse crimen. Igitur & ego pro his quæ insipienter potius quàm malignè aut perniciosè egit eum castigans, sic eum dimittam. Dictio enim, *emendatum*, pro castigatú posita est, cùm Græcis sit παιδεύσας, quæ eadem dictio etiam postea ponitur, vbi legimus: *Corripiam ergo eum, & dimittam*: ne quis putet B aliud hic Pilatum significare voluisse quàm postea. Nam sunt qui hic locutum putent de correptione quæ est per verba, postea verò de castigatione quæ est per verbera, cùm vtrobiq; sit παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω, hoc est, castigatum vel correptum ergo illum dimittam. Cæterum cùm Pilatus iam proposuisset Dominum castigare, sicque placatis vt sperabat, Iudæorum animis, ipsum dimittere, priusquam id faceret, aliud ei venit in mẽtem quo magis sperabat se posse illum liberare. Pro recepta enim consuetudine necessariò debuit per diem festum, hoc est, in die festo dimittere populo vnum ex vinctis, quemcunque petissent. Quod C non videtur intelligendum de omni Iudæorum solennitate, sed tantum de solennitate paschali, quæ eorum præcipua fuit festiuitas. Apud Ioannem enim dicit Pilatus: *Est consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in Pascha*; vnde cùm absolutè dicitur apud alios Euangelistas, *per diem solennem*, intelligendum eos loqui de solennitate tali qualis ea erat quæ tum agebatur, nempe paschæ, quæ autonomaticè vocabatur ἑορτὴ, hoc est, dies festus, vt apparet ex Ioannis 5. capite. In hoc festo receptum erat vnum ex vinctis dimittere, siue simpliciter ob festi reuerentiam & lætitiam: siue etiam in memoriam Ægyptiacæ liberationis quæ ea festiuitate recolebatur, quanquam Theophylactus post Origenem existimet hunc morem sumptum ex Ionathæ D filij Saul liberatione, quem cum populus iam patris sententia morti addictum asseruit, vt legitur 1. Regum 14. Verisimile autem hunc morem ab antiquis temporibus obtinuisse apud Iudæos, eundémque in gratiam populi à Romanis, cùm iam rerum apud eos potirentur, confirmatum, sicut & in aliis permittebant eis iuxta sua legitima & consueta viuere. De hac consuetudine apparet ex Ioanne, ipsum Pilatum primùm suggessisse Iudæis, quia apud eum inducitur dixisse Pilatus: *Est consuetudo vobis vt vnum dimittam vobis in pascha.* Verùm ex Marco, maximè secundùm Græcorum lectionem, magis videntur Iudæi primùm suggessisse Pi- E lato de hac consuetudine. Nam vbi nos legimus: *Et cùm ascendisset turba, cœpit rogare*, &c. Græci habent: *Et cùm acclamasset turba.* Non enim est apud eos ἀναβὰς, quemadmodum videtur legisse interpretes, sed ἀναβοήσας, quo significatur secundũ interpretationẽ Euthymij, turbam eo tempore quo Pilatus circa Dominum propter accusationem sacerdotũ & seniorum erat occupatus, cœpisse cum acclamatione petere, vt faceret eis Pilatus pro more recepto. Suppositũ enim verbi, *cœpit*, cùm dicitur, *cœpit rogare*, vel *petere*, non, Pilatus, sed turba,

A vt ex Græcis est euidens. Vnde addendum aliquid necessariò est ad orationis perfectionem hoc modo: turba cœpit rogare, vel petere, scilicet vt faceret vel vt fieret sicut semper faciebat eis. Nõ enim idem est suppositum verbi, *faciebat*, quod est verbi, *cœpit*. Intelligendum ergo quòd cùm turba ascendisset, vt habet nostra lectio, ad tribunal Pilati, pro more scilicet recepto seruando rogatura, atque ea peteret vt pro more vnus ex vinctis dimitteretur: tum Pilatus hanc occasionem reperit pro liberatione innocẽtis è manibus principum, & seniorũ, duos proponens populo è quib⁹ omnino sperabat alterum nequaquã à populo præponendum Iesu. vnde apparet morẽ fuisse vt præses ex reis quosdã quos vellet proponeret populo, ex quibus dimit- B tere debebat quemcũque petisset populus, & non fuisse in potestate populi, vt ex omnibus omnino vinctis quemcunque voluissent, dimitteret Præses. Alioqui dicere poterat populus se nec Iesum, nec Barabbam dimitti velle, sed alium quem p.ã. Habebat ergo inter multos alios vinctos mortisq; reos, vnum vinctum qui dicebatur Barabbas, qui ob seditionem excitatam in ciuitate, & homicidium in seditione commissum, cum suis complicibus missus fuit in carcerem, inter quos seditiosos ipsum fuisse præcipuum antesignanum indicat satis Matthæus, dicens eum fuisse insignẽ, hoc est, insigniter malum, & notæ apud omnes improbitatis: quem etiã latronem ob commissum homi- C cidium vocauit Ioannes. Hunc cõmunem ciuitatis hostem, ac eorum scelerum manifestũ autorẽ, quæ maximè sunt reipublicæ inimica, seditionis scilicet nõ simplicis, sed cruentæ, cõponens cũ Iesu seditionis quidem etiam accusato, sed quæ nullo affectu comprobari potuit, petiit vtrum è duobus vellent dimitti, constringẽs eorum electionem ad alterum horum, nihil addubitans quin pro suo in Barabbam odio, & iusta ob accepta mala indignatione illi præponerẽt Iesum, à quo nũquã læsi fuerant, & quem nõ patiebãtur dimitti tanquam innocentem, saltem vt dãnatum sinerent donari festo, satis habentes id ignominiæ ipsi irrogatum, q tãquam reus & damnatus dimissus esset. Sciebat D enim quòd per inuidiam tradidissent eum summi sacerdotes, vnde tanta cum diligẽtia adlaborauit ipsum absoluere, nihil intentatum relinquens. Cæterùm hac ipsis optione proposita, cùm populus hæreret, & satis propenderet, vt est verisimile, ad electionẽ Iesu, principes sacerdotum & seniores agitauerũt turbam, apud quam multùm valebãt, eique persuaserunt tandem vt magis Barabbam peterent. Cùm ergo hæc agerẽtur inter principes sacerdotum & turbã, præside interim expectante quid responsuri essent, tum, vt verisimile est, accessit etiam aliud innocentiæ Christi testimonium, quod scilicet perhibuit de Iesu vxor Pilati E in maiorẽ Iudæorũ ac Pilati condemnationẽ, maiorémque Christi ac nostram gloriam. Illud enim Matthæus refert veluti inter consultationem Iudæorum de electione facienda gestum, dicens: *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius dicens: Nihil tibi & iusto illi*, hoc est, nihil tibi sit cum illo iusto, *multa enim passa sum hodie*, hoc est, hac nocte, *per visum*, hoc est, in somniis *propter eum.* Quid viderit, quidve audierit, Euãgelista non exprimit, vnde nihil certi de eo proferre possumus, nisi quòd grauiter fuerit afflicta. *Multa enim*, inquit, *passa sum.* Porrò afflictionem hanc per offensa, vt

est

A est verisimile, terriculamenta, non est putandum à dæmonibus profectā, tanquā iam sentire incipientibus efficaciam passionis Christi ex partum gaudio, ac ob id impedire Christi passioné quærentibus, vt quidam volunt. Si enim id verum esset, idē sanè egissent in Iudæis, quos tamen nō destituerūt ad conceptū vrgere scelus. A Deo ergo potius immissam ipsam cum Theophylacto credēdū est, qui eam vxori potius quàm Pilato immisit, tum vt ab vtroque simul sexu suæ innocentiæ Christus haberet testimonium: tum ꝙ nō creditū fuisset Pilato, qui videri potuisset ad gratiam loqui. Cōuenienti autē suo epitheto coniunx Pilati Christum iustū vocat, sicut & postea Pilatus. Hoc enim & Isaias eū vocat, dicens: Iustificabit ipse iustus seruus meus multos.

B *Isaiæ 53.* Cū autē deliberationē suā inter sese Iudæi absoluissent, rursum eos rogauit Pilatus, vtrū ex duobus propositis sibi vellent dimitti. At illi longè cōtra expectationem Pilati, vna omnes voce postulauerunt nō dimitti Iesum, sed eū tolli, & dimitti Barabbā. Non enim satis habebant Barabbam præponere Iesu, sed hunc neque cum Barabba volebant in gratiam festi dimitti. Qua in re & summā ignominiā Christo pro nobis illatam, & summam iniustitiam à Iudæis cōmissam aduertere licet, dum homicidā & seditiosum præponere nō dubitauerunt ei qui apud eos multis fuerat auctor vitæ: quiq; venerat omnes Deo recōciliaturus.

C Vnde hanc illis exprobrans intolerādā iniquitatē Petrus, *Actor. 2.* ait: Vos autem iustum & sanctum negastis, & petistis virum homicidā donari vobis, auctorem verò vitæ interemistis. Cæterum diuina dispositione hoc Iudæorum factū & ipsis Iudæis fuit omen suæ quā hoc facto merebātur infœlicitatis, & nobis fidelibus fuit salutare efficaciæ passionis Christi argumētum atq; mysteriū. Nam Iudæi quidē hac sua electione meruerūt, vt pro Christo quem diu expectauerunt, diabolum haberent principem, qui homicida seditionis autor fuit ab initio inter angelos simul & homines, atque vt à fœlicitate quam eis Christus offerebat excidentes, omnium rapinis & iniuriis fierēt obnoxij.

D Significatum item, quòd qui non passi sunt, verum Christum esse suum Dominum, audire recusauerunt eum qui venit in nomine patris cœlestis, audituri sint Antichristum, qui veniet in proprio suo nomine. Homicidæ homicidā prælegērūt saluatori, declarantes se ex patre esse diabolo, sicut Christus eis improperauit. vnde bene Barabbas dictus est quē elegerunt. Barabbas enim interpretatur filius patris. Itaq; dum hunc elegerunt: significatum est ipsos fratres esse homicidæ, & diabolum ipsorum esse patrem. Quod verò ad nos attinet, per hoc Iudæorum factum salutari mysterio significatū est, innocentē Christum pro nocentibus mortē subiisse, exoluēdo quæ nō rapuerat, suaque morte nocentes à morte quam meruerant liberasse.

E Nō debebat in gratiam festi paschalis dimitti, cui cōueniebat vt tanquam verus agnus paschalis in pascha te immolaretur. Quū ergo præter expectationē præsidis accidisset vt Barabbas præeligeretur, non tamen destitit opitulari Iesu, vnde dixit: *Quid ergo vultis faciam de Iesu qui dicitur Christus?* bene quidem in eo faciens quòd cuperet Dominum liberare, sed malè in eo quòd ob gratiā pontificum & populi non strenuè se pro officio opponeret iniustitiæ persequentium iustum. Dicit enim, *quid vultis faciam*, quasi iudicis sit facere accusato pro

A voluntate accusantium, & in illorū cōstituere potestate quo sit reus mulctād' supplicio. Quòd antē Iesum semper ferè regē vocat Iudæorū, incertū est quo fecerit animo, an vt hoc nomine auocaret animos Iudæorum à cōcepto scelere, quasi quod in ipsorum vergeret dedecus: an (quod magis crediderim) vt hoc nomine illos prouocaret ad obstringēdū sese Cæsari, vt qui nō sustinerēt tā humilem hominem regem suū appellari, sicut etiam postea euenit. Non enim eū videtur regē appellasse Iudæorū, ꝙ sic de eo verè sentiret, sed per ironiā, vt sic irritatos Iudæorū animos adstrictos faceret

B Cæsari, suumq; cōtra innocentem iudicium faceret quendam habere iustitiæ prætextū. Itaq; cùm rogati essent quid vellent fieri de suo Christo, illi nō sustinentes illud nomen, vt clamauerunt priùs in petēdo Barabbam, ita nūc rursum clamauerūt, postulātes Iesum crucifigi. Tum Pilatus tertiò testimonium innocentiæ Christi perhibuit, dicēs se nullam causam morte dignam inuenire in eo, atq; ad id quod priùs proposuerat, sed quod per oblatam occasionē, qua sperabat Christum liberādū, intermissum erat, rediēs castigaturum se dicit eū, sicq; dimissurum. Quæ res in magnam Christi cedit gloriā, dum ab impio iudice toties innocentiæ tulit testimonium, dumque tanta cum cōscientiæ discrociatione nunc ad hæc, nunc ad illa confugit liberationis præsidia.

C Expendunt autem quidam illud quod dicit Pilatus: *Ego nullam causam mortis inuenio in eo.* Erat enim, inquiunt, in eo causa mortis, quia pater posuit in eo iniquitates omnium nostrum; sed hanc non potuit inuenire in Christo Pilatus, qui passionis eius ignorauit mysterium. Inueniunt fideles, eámque venerantur. Sciendum tamen pro dictione, *causam*, posse hoc loco & in aliis locis similibus præcedētibus & sequentibus, verti, & fortè melius, *crimen*, vt sit sensus: Ego non inuenio in eo crimen mortis, hoc est, mortiferum, mortéque plectendum. Græca enim dictio, αἰτία, vtrumque significat, causam & crimen.

TVNC ERGO APPREHENDIT, &c.] Lucas Pilatum inducit dicentem se correpturum

D Iesum, sicque dimissurum, at nullā subiicit correptionem à Pilato adhibitam, quæ ad dimissionem Christi pertineret: sed mox subiicit Pilatum clamoribus superatum adiudicasse Christū petitioni eorum. Ioannes ergo post Lucam scribens, opportune post electū Barabbam indicat qualis fuerit ea correptio; cōmemorans Pilatum flagellasse Iesum, atq; milites variis ei illusisse modis, & per hæc Pilatum conatum dimittere Iesum. Meminerunt & alij duo Euangelistæ, Matthæus, & Marcus flagellationis Iesu, sed non sic vt ex eorum narratione videri posset Pilatum adhibuisse flagellationem, tāquam medium per quod sperabat satiandos & placandos Iudæorū animos, atque sic Iesum dimittendum: verùm vt videri posset eam

E tantùm adhibuisse tanquam præambulam ad decretam iam crucifixionis sententiam exequēdam. Romanorum enim ritu, qui crucifigendi erant, priùs flagellis discindebātur, sicut & Diuus Hieronymus testatur, dicens: Romanis legibus sancitum est, vt qui crucifigitur, priùs flagellis verberetur. Hunc ob morem Christum flagellatum insinuare videntur Matthæus & Marcus, cùm dicunt: *Et tradidit Iesum flagellis cæsum vt crucifigeretur.* Proinde non desunt qui Christum bis putent iussu Pilati flagellatum, primum, vt scribit Ioannes,

nes, ante pronunciatā crucis sententiam, cùm Pilatus miserabili specie Iesu sperabat Iudæos commouendos, vt illum dimitti æquiore ferrēt animo. Secundò, cùm, vt insinuare videtur Matthæus & Marcus, iam morti addictus à Pilato, secundum morem Romanorum flagellatetur crucifigendus. Sic & bis Christo à militibus putant illusum impofita spinea corona, & circūiecta chlamyde purpurea, vt alia sit Ioānis à reliquorū duorum narratione, eo quod Matthæus & Marcus postquā dixerūt Pilatum tradidisse Iesum flagellis cæsum ad crucifigendum, subiiciant de spinea corona, aliisque ignominiis Domino illatis, inter quos Matthæus veluti etiā ordinem significare volens, dicit: *Tunc milites præsidis suscipientes Iesum*, &c. At quoniā hæc sententia, vt est noua, parum est probabilis, conuenientius dixerimus cum Diuo Augustino, Matthæum & Marcum per recapitulationem, vt aliàs sæpe, narrasse quod commemorāt de militum illusione, eosdémque breuitati studentes flagellationis tātū obiter meminisse, quatenus secundùm Romanum morem, præcedere solita fuit crucifixionem, cùm etiam alia ratione, vt Ioannes insinuat, tunc à Pilato fuerit adhibita. Et alioqui aperte satis significant etiam Matthæus & Marcus Pilatum flagellasse Iesum, priusquā eum adiudicaret morti, & traderet ad crucifigendum. Sic enim habēt Græca, τὸν Ἰησοῦν φραγελλώσας, παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ, hoc est, postquā flagellasset Iesum, tradidit vt crucifigeretur: id quomodo factum sit, Ioannes prolixè est persecutus. Ioannes ergo post omnes scribens Euangelistas, correptionem quidē cuius meminit Lucas, nec tamen expressit qualis fuerit, exposuit: flagellationis verò causam à Matthæo & Marco nō satis expositam, sed ex parte tātùm insinuatam, prolixè est prosecutus, Euangelicam historiam hac ratione mira Spiritus Sancti dispositione perficiens & elucidans. Sed ad rē. Itaque Pilatus postquā semel & iterum sua spe frustratus esset, videns sibi magnam imminere necessitatē crucifigendi Iesum, necdum tamen planè desperās se posse euadere necessitatem, apprehēdit Iesum, & flagellauit, partim quidem tāquam cui crux verisimiliter imminebat: partim verò vt hac castigatione placati Iudæorum animi Iesum dimitti finerēt. Vnde cōiectare satis licet nō leuiter Pilatum flagellasse Iesum, sed tanta cum crudelitate, quantā putabat placare posse tam efferatos Iudæorum animos. Nec flagellatio hæc virgis simpliciter fiebat, vt apud nos. Nā, vt habet Euthymius, φραγελλοῦν, (quod nos flagellū dicimus) verberare à funiculis aut loris contextū, quo dorsa condēnatorum verberabant. Impletum est nunc in Christo illud

Psal. 34. & 37. Psalmi: Quoniam ego in flagella paratus sum. Et: aduersum me congregati sunt & cōuenerunt, cōgregata sunt semper flagella. Post hanc diram & ignominiosam Christi flagellationem, Euāgelistę cōmemorant nouem iniuriarum genetibus Christum in aula Pōtiana affectū fuisse à militibus, incertum an Pilati iussu, an militibus vltrò tam pro suæ insaniæ licentiam sibi sumēribus, vt declararent iustè eum pro vsurpato regno à se dirè flagellatum, & vt more sui domini Iudæis gratificarentur sicut existimat Theophylactus. Primò totam conuocant cohortē, tanquam ludicrum aliquod spectaculū, quò quisque vel oculos suos pascat, vel se quoque actorem ingerat, forer exhibendum. Secundò, conflatis fannionibus & sycophantis Christum denudant. Exuisse Iesum tunicam inconsutilem & stolam ait Origenes. Quantū doloris talis denudatio cōram tāta multitudine attulerit Christo, puduci animi homo apud seipsum facilè æstimauerit. Licet enim Christus nō habuerit carnem pudendam, vt pote totā obedientē spiritui, habuit tamen similitudinem carnis peccati & pudendæ. De similitudine autem apparenti, ita oritur pudor vt de veritate. In vituperio enim hominū non differunt esse & apparere, vt bene scriptū reliquit eruditissimus theologus Ioannes Hessels. Tertiò induerunt eum chlamydem coccineam, vt habet Matthæus, aut, vt habēt Marcus & Ioannes, vestē

B purpuream. Et quidem aliud est purpura quā coccus, propriè acceptis vocabulis: sed tamē quia coccineus color simillimus est purpureo, vt testatur Baifius in libro de re vestiaria, etiā ille purpureus aliquando dicitur. Nam nomen purpuræ latè patet. Purpura autem Christum indutum dicūt Euāgelistæ, quamuis vera nō esset purpura, sed coccinea vestis, quia in irrisionem vsurpati regij nominis ea veste Christum induerūt: purpura enim regum & principum erat indumentum. Vnde Baltasar purpuram promisit ei qui scripturā sibi ostensam posset exponere, vt est Danielis 5. Et qui Ionathæ amicitiam ambierunt reges, purpurā ei miserunt, aut indui permiserunt, vt legitur 1. Machab.

C 10. & 11. Cæterùm Matthæus non tantùm vestis colorem expressit, sed etiam genus, dicēs eum indutum chlamydem. Erat autē chlamys, quæ & paludamētū dicebatur apud Romanos, amictus imperatorum, regū, & militum, quo super armis induebantur. Chlamyde Numa primus Romanorum regum vsus est, & eadem coccinea vsum Alexandrum imperatorem testatur Lāpridius. Quartò, etiā in ludibriū regij nominis nectunt spineam coronam, eam denique capite eius sacrosancto imponūt, nō tantùm ignominia iam illum afficiētes, dum pro auro lignum, pro gemmis spinas afferūt, sed etiam pœna, quam infixæ acutissimæ spinæ capiti inferebant tenero. Non enim sine læsione simpliciter super caput Domini spineā posuerunt

D coronam, sed, vt erant omni carētes misericordia, ac planè insana quadam petulantia licētet efferati, verisimile est eos coronam illam capiti fortiter impressisse, vnde notant quidam dictum à Marco & Ioanne, quòd imposuerint capiti coronā, quasi significare voluerint, coronam capiti intimè infixam. Quintò, arundinem ei itidem ironicè tradiderunt in dextra, tanquam sceptrum regium. Sextò, ironicās etiā tanquam regi geniculantur, adorātes eum, voce item ironica factas vulnerantes, dicentes: *Aue rex Iudæorum*, eodem docti spiritu quo Iudæi dixerūt, *prophetiza nobis Christe*. Septimò, faciem eam qua cœli gaudēt, sputorum & saliuarū aspergimibus defœdarūt, vt & prius Iudæi in sua fecerant illusione. Octauò item, vt illi alapis decentissimas eius malas diuerberauerunt, quod sæpissime ab eis factum ex multitudine militū colligere licet, vnde vel iam maximè impletū fuit in Domino illud Isaiæ: Non est species ei, neque decor, & vidimus eum, & nō erat aspectus, despectū & nouissimum virorum, virum dolorum & scientem infirmitatē, & quasi absconditus vultus eius & despectus, vnde nec reputauimus eum. Nono, caput eius instar vasis quod viatores identidem pungunt, arūdine è manu eius accepta percusserunt, coronæ spinas ac capiti fortius imprimētes. Isa. 53.

Et illi quidē his modis Christo variè illuserūt, suā A
explentes libidinem: ac per diuinā dispositionem
nobis per hæc illis nesciētibus magna sunt myste-
ria perfecta, quæ tamen patres quisque pro suo do
no, varie in his intellexerunt. Flagellatus est enim
Dominus, vt p sua flagella à nobis tolleret irę di
uinæ flagella quæ nostris cōmerueram⁹ peccatis.
Ibidem. Nam vt dicit Isaias, ipse vulneratus est ꝓpter ini-
quitates nostras, & attritus est propter scelera no-
stra. Indumento coccineo quo indutus est post-
quam suis exutus esset vestibus, significatum est,
ipsum cùm in forma esset Dei, exinaniuisse seipsū
B ita vt habitu inueniretur vt homo, atq; nostra pec
cata quæ rubra erāt, vt coccinum & vermiculus,
in se recepisse; & i suo sacrosācto corpore nostros
sanguines expiasse. Significatū item ipsū per san-
guinis sui effusionem, quo corporis eius indumē
tum velut purpura pretiosissima est imbutum, de
hostibus suis triumphaturum, tanquā regem præ
potentē, sicut id vaticinatus est Isaias, dicēs. Quis
Esaie 63 est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bos
ra, iste formosus in stola sua, gradiens in multitu-
dine fortitudinis suæ? Ego q loquor iustitiā, & pro
pugnator sum ad saluādū. Quare ergo rubrū est in
dumentum tuū, & vestimenta tua sicut calcantiū
in torculari? Torcular calcaui solus, &c. Vnde Ioā
Apoca. 19 nes dicit filium Dei à se visum vestitū veste asper
sa sanguine. Sicut ergo in veste alba qua Dominū
C induit Herodes, innocētia eius insinuata est: ita in
purpurea qua postea indutus est, ipsius gloriosum
martyrium, & per martyriū triumphus. In spinea
corona rectè etiam significatā ītellexerimus, ipsū
spinas peccatorum nostrorū in se suscepisse, quas
maledicta terra cordis nostri protulit, iuxta illud
Genes. 3. Genes. Spinas & tribulos germinabit tibi. His spi
nis verè pungebatur, atque harū spinarum pun-
ctiones ferēdo, sibi nobisq; meruit aureā immor-
talitatis coronā. In arundine Christi crucem signi
ficatam intelligo, quæ res quidem infirma videba
tur & impotens: sed tamen per eam tanquam per
sceptrum fortissimum omnes suos & nostros po-
D tēter cōfregit inimicos, iuxta illud Psalmi: Reges
Psal. 3. eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli cōfrin-
ges eos. Iam vt p tria hæc, vestem, coronam, atque
arundineum sceptrum, significatū est nobis Iesū
verum esse regem, sed diuersum à mundi huius re
gibus, ac mundo ridiculum: ita idē significatū per
ipsius adorationem & salutationē. Meruitque hęc
ferendo Dominus etiam inuito mundo, haberi, a-
dorari & salutari tanquam verus verorum Iudęo
rum Rex. Non multo aliter, vt alios prętereā qui
coactius videntur hęc tractasse, philosophatus est
in his Theophylactus, sic scribens in Matthæum:
E Omnia, inquit, quę illi faciebant, per irrisionem fa-
ciebāt. Tu tamen ītellige ea quę maiora sunt my
sterii. Chlamys enim coccinea nostrā naturā signi
ficat, quam cùm sanguinaria esset & cædis rea, su
scepit, & induens sanctificauit. Corona autem ex
spinis, peccata sunt quæ cōsumit sua deitate Chri
stus: præsignatur enim p caput deitas. Calamus,
nostrę infimę carnis symbolum est, quā suscepit
Psal. 17 Domin⁹, sicut & Dauid dicit; Dextera domini ex-
altauit me. Auribus autē suscipiendo ignominias
sanauit serpentis sibilum p aurea Euę ingressum.
Hęc ille. De spinea Christi corona sic Tertullian⁹
libro dę corona militis: Christus, inqt Iesus quale
oro te sertū pro vtroque sexu subiit? ex spinis o-
pinor, & tribulis, in figuram delictorū quæ nobis

A protulit terra carnis, abstulit autē virtus crucis
omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerā
tia obtūdēs. Certè præter figurā cōtumelia in prō
ptu est, & turpitudo, & dedecoratio, & his imple-
xa sæuitia, quę tunc Domini tēpora & fœdauerūt
& lancinauerūt, &c. In quibus verbis præter mysti
cum spineæ coronæ intellectū, etiam obseruandū
quòd autor tā vetus tāmque vicinus Apostolorū
temporibus, tempora Christi dicat lancinata spi-
nis coronæ, ne quis tantùm superpositam leuiter,
ludibrii gratia, coronam fuisse æstimet.
B Exiuit iterum Pilatus, et dicit eis: Ecce adduco.] Postquam milites
iussu aut permissu Pilati varius modis Dominum
illusissent, quò per adhibitam castigationem pla-
ceret Iudæos, exiuit e prætorio sursum ad eos se
cum deducens Iesum, & dixit eis: Ecce adduco ad
vos eum foras egregiè castigatum, vt cognoscatis
me etiam post acram examinationē flagellis inco
tentatam, nullam inuenire in ipso causam crucifi
gendi. Cùmque his verbis Iudæorum animos præ
pararet ad commiserationē, exiuit Iesus è præto-
rio miseranda forma, portans scilicet spineam co-
ronam & purpureū vestimentum, totoq; corpore
laniatus flagellis, & vt per contemplationem mi-
seriæ & abiectionis eius qui præsens astabat, illos
iam excitaret ad miserandum, dicit eis *Ecce homo*,
C hoc est, videte hominem hunc, videte eius castiga
tionem, videte deiectionem, videte eum nihil mi-
nus esse quàm regē, nihil aliud esse quàm miserū
hominem: quare si inuidetis regi, iā parcite, quia
deiectum videtis. In hūc enim sensum accipiendū
illud: *Ecce homo*, quanquam sint qui dictionem *ho-
mo*, non ad Iesum, sed ad astantes referāt, vt sit hic
sēsus: Tu quisquis es homo, vide quomodo sit iste
habitus, & si qd in te est humanitatis, placare ac
miserare hominem miserum. Verùm magis est ve
risimile sic Pilatum dixisse: *Ecce homo*; sicut postea
dicit: *Ecce rex vester*. Sperabat ergo Pilatus, Iudæo
rum odium hac hominis afflictione placādum. So
let enim populi furor, si fuerit aliquousque debac
D chatus in eum in quem fertur, subitò cōquiescere,
pręsertim si ludibrium additū calamitati, pro in-
uidioso reddat miserabilem eum qui pass⁹ est. Et
quidem nunc fortè sic apud Iudęos euenisset, nisi
obstitisset inexplebile odium pontificum & mini
strorum q suis magistris subscribebāt. Hi enim vt
viderunt eum, tantùm abfuit vt placarentur, & ad
miserationem commouerētur, vt etiam magis irri
tarentur, & instar canū ac ferarū quę gustata car
ne magis ad eam deuorandum anhelant, ex cōspe
ctu eius sanguine amplius etiā sitirent sanguinis
eius effusionem. Metuebāt etiā hi, ne si iam Iesus
E dimitteretur, populus aliquando ad illum conuer
sus, ob iniquam eius castigationem in ipsos tāquā
sceleris authores insurgeret. Hi ergo succlamitāt
vt cœperant: *Crucifige, crucifige eum*: quasi dicant,
Bene incepisti, perge, perge. Conuenit flagellatio
crucifigēdo, quia crucifixioni præuia esse solet. Pi
latus intelligens etiam hunc suum frustratum co-
natū, & ex captata misericordia nihil esse spei, me
tu tentat illorum coercere furorē, dicens cum in-
dignatione & ira: Accipite eum vos, & si ita vobis
videtur & libet, crucifigite: ego enim nō inuenio
in eo causam crucifigendi: proinde nō possum e-
go eum crucifigere, q secundum Romanas leges
non possum crucifigere nisi facinorosos. Iam ergo
quintò Pilatus Christo innocētiæ perhibuit testi

monium, in aperti orē suiipsius cōdemnationem. & Christi nostrámque gloriam. Iudęi autem cùm audirent Pilatum tāto studio patrocinantē Iesu, nec omnino committendum ducerent vt aliquo pacto elaberetur è manibus eorum, testimonio eius opponunt suam legem, quasi ex eius ignorātia procedat falsa Pilati de Iesu existimatio. *Nos* (inquiunt) *legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia filiū Dei se fecit.* Quasi dicant: Quanquam Pilate secundùm legem Romanorū, secundùm quam tu iudicas, non inuenias in eo causam mortis, tamen nos habemus legem secundùm

Lev. 24. quam debet mori. Hāc te nobis inuiolatam custo-

B dire necesse est, vt qui cōstitutus ad hoc sis nobis iudex & præses. Cæterùm lex secundùm quam dicūt Iesum mori debere, ea est quæ blasphemos præcipit interfici. Ad eā tandem necessitate compulsi confugiunt. Nam primùm quidē ea proferebāt per quæ læsæ Cæsareæ maiestatis reus & seditiosus videri posset, quòd hæc iudicarēt magis cō motura animum Pilati. Vbi verò Pilatū has accusationes viderent non recipere, nec iudicare Iesū quicquam in leges peccasse Romanorū, suam proferunt legem, clamantes Iesum in eā per blasphemiæ crimen peccasse, seque hoc modo declarātes nō tam odio personæ quàm zelo legis ipsum persequi. Verùm hac ipsa noua accusatione seipsos nescii condemnauerūt. Primū enim si propter legē

C ipsorum Iesus ratione blasphemię mori debuit, nō ergo ab ipsis ad crucem petendus erat, sed lapidibus obruendus. Deinde quisquis se filium Dei facit & dicit, secundum legem mori debet. secūdùm eam ergo verus Messias mori debet, qui secūdùm eam filius Dei futurus & dicendus prædicatur. Iā & in illo veritatem cōtra seipsos proferunt, quòd dicunt, *filium Dei se fecit.* Nā quanquam secundùm sensum ab ipsis cōceptum his verbis Christo crimen intentabatur (intelligebāt enim ipsum cum filius Dei non esset, se pro filio Dei gessisse, atque hoc nominis sibi vsurpasse) tamen ignorantes per directionem spiritus, non crimen, sed laudem Iesu

D proferebant. Nō enim dicunt; filium Dei se vocauit, sed *fecit*. Dicere enim se filium Dei vsurpationem diuinæ declarat excellentiæ: at facere se filiū Dei, hoc est, re ipsa se exhibere atq; declarare filiū Dei, non pœnam & mortem meretur, sed laudem & venerationem. Et tamen etiam in eo veritatem inscii dixerunt, quòd secūdùm legem ipsorū mori debebat, quia filiū Dei se, vt erat, fecit. Scriptura enim vetus prædixit, Messiam & filium Dei moriturum pro hominū redemptione. Porro Pilatus hac noua delatione audita perculsus est, magísque sibi timere cœpit, metuēs ne fortè nō solùm in hominem innocentem, sed & in Dei filiū peccasset, atque ob id deos sibi iratos fⁿteret. Viderat enim admirandam quandam in Christo in ferendis ma-

E lis mansuetudinem & patientiā, quę hominū morem superabat, audierat ipsius in respōdendo grauitatem cum modestia coniunctam. Secum etiā reputabat mira quæ de illo sæpe audierat. Et apud ethnicos poetarum fabulis fuit proditū & vulgò credebatur, quosdam ex Deo & homine natos semideos haberi & deorū filios. Ex his ergo metuere cœpit ne fortè verè in illū cōpeteret quod illi criminis loco obiiciebāt, sicut de regis nomine sibi criminis nomine obiecto prius didicerat. Ingressus ergo prętorium vt cū Iesu seorsū loqueretur, rogauit eum vnde esset, vt cognita eius origine sci-

A ret, verúne an falsum esset quod illi obiiciebatur. Iesus autem rursum nullum dedit ei responsum: partim quidem quoniā suprà satis suā illi notam fecerat innocentiam, cui etiam ipse toties testimoniū perhibuerat, & quoniam etiā iam propositæ quęstionis veritatē satis insinuauerat, de se dicit, venisse in mundum, & regnum suum non esse de hoc mūdo, sed multo magis ne videretur conatus vt elaberetur, & nolēs mortē subiisse, & quia sciebat secundùm Dei dispositionem futurū vt omnib. tentatis obstinato Iudęorū furori cederet Pilatus. Cùm ergo nihil ille respōderet, Pilatus in-

B dignatus suam & autoritatem & diligentiā contemni: Mihi, inquit, nō loqueris qui tantę sum autoritatis vir, & tā studiosè pro tua adlaboraui salute? An ignoras me habere potestatem crucifigēdi te, & dimittendi te? Quibus verbis arrogāter nimis prolatis sese planè Pilatus cōdēnauit. Si enim hāc habuit potestatem, cur, qui toties innoxiū est testatus, nō dimisit? Aut si pro suo arbitrio & voluntate potuit aut crucifigere, aut dimittere, quēadmodū sibi his verbis videtur arrogare, cur qui gratificare voluit Iudęis, nō sine causę examinatione Iesum crucifigēdum tradidit in gratiā Iudeorū? Non enim habuit potestatem vtrumlibet faciēdi, qui nō pro sua poterat voluntate, sed pro causæ debita exigentia iudicare. Et vt per vsurpationē &

C abusum hanc habuerit in alios potestatē, in Christum certè non habuit, q lōgè erat omni humana superior potestate & vi. Itaque qui ad omnes suas siluit patienter obiectas criminationes, hanc non ferens tam intolerandam arrogantiam, aperuit modò os suum, idque non solùm quo ostenderet quàm odisset omnem superbiam, sed etiam quia hæc arrogantia eleuabat gloriam & causam passionis suæ quæ non in Pilati arbitrio, sed in Dei pendebat dispositione, ordinantis eam ad hominum salutem. Dicit ergo: *Non haberes aduersus me vllā potestatem, nisi tibi datū esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatū habet.* In quib. Domini verbis obscuritatē nō paruam facit coniunctio

D rationalis, *propterea*, quia nō videtur quomodo id quod præcedit causa sit & ratio eius qd sequitur. Sunt quidem qui illud, *desuper*, referunt ad imperatoris Romani potestatē, à qua tāquā superiore Pilatus suā habuit potestatē, secundùm quā acceptionē facilis & commoda ītelligi potest inter dictas sententias connexio in hunc modum: Nō est Pilate cur de tua in me potestate multum arrogāter intumescas. Nam in me nullam haberes, nisi à potestate superiore, imperatoris scilicet cui subes, tibi esset datū, & propterea quia potestatem scilicet habes superiorem quā times offēdere, ideo fit vt tua ī me potestate abutendo pecces: tamen grauius te peccant qui me tibi tradiderunt; quia tu quidem quodā humano metu cōtrahendæ offen-

E sæ peccas, illi verò mera ī me iniuria & obstinata malitia. Verū dictio, *desuper*, magis videtur posita pro è supernis atq; à cœlo. Est enim Græcis ἄνωθεν quā huc loco sic omnes accipiunt Græci. At secūdùm hanc acceptionem difficilior videtur sententiarum cōnexio, ita vt ob id plerìq; aut aliquid addant per quod cōstet connexio, aut dissimulēt coniunctionem, *propterea*, quemadmodum fecit Theophylactus. Si tamen diligenter quis attendat inueniet cōuenientissimum in verbis Domini sēium. Quoniam enim Pilatus & arrogāter de se contra Dominū locutus fuit, & magno perculsus timore

per

pter nouam Iudæorum accusationem, Dñs pri-
mùm quidem eius reprimit arrogantiam, & dein-
de ad id respondet quod illius cruciabat animum
& quæ illi fuit causa interrogandi vnde esset.
Quod ergo ad primum attinet, dicit: *Non haberes*
potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset de-
super, hoc est, concessum esset aut permissum cœ-
litus, significare volens se moriturũ, & pati ex dis
positione diuina, non autem quia ille ex suo of-
ficio aut authoritate potestatẽ in se haberet. Nec
aliud his verbis significare voluit Pilato Dñs quã
quod comprehendentibus se significauit dicens;
B quasi ad latronem existis cum gladiis & fustibus:
cùm quotidie vobiscum fuerim docens in templo,
non extendistis manus in me: sed hæc erit hora
vestra, & potestas tenebrarum. Ibi enim ne Isoles
cerẽt Iudæi quasi sua vi superiores Christo facti,
significat se non detineri captiuum ab eis, nisi
quia eis tunc cœlitus hoc concessum esset. Ex eo
autem quod dixit, Pilatum non habere aduersum
se potestatẽ nisi permissiuam, deinde infert quod
ad cruciatum animi eius pertinebat, dicens: *Pro-*
pterea, hoc est, quia ex tuo officio & authoritate
qua fungeris nullam habes in me potestatem, sed
tantùm ex diuina permissione, ideo etsi tu pecces
qui tanquam ex authoritate aduersus me potesta
tem exerces, tamen qui me tradidit tibi populus,
C maius peccatum habet quàm tu, quia ex odio me
immerentem, tuæque potestati nequaquã subdi-
tum tibi tradidit, author existens omnis quod in
me committitur sceleris, teque vel inuitũ cogens,
vt quasi ex authoritate in me sçuias. Hęc viderut
germana verborum Christi intelligentia, secundũ
quam patet imprimis Dominum priori sententia
nõ hoc significare voluisse quod dixit Paulus: Nõ
Rom.13. est potestas nisi à Deo, quæ autem sunt à Deo, or
dinatæ sunt. Non enim hic significat Dominus, Pi
latum potestatem suã authoritatiuam & iudicia
riam qua apud Iudæos tũ fungebatur, accepisse à
Deo, quãquam id secundùm Pauli doctrinam ve
rum esset. Si enim in hoc sensu Dominus dixisset:
non haberes potestatem aduersus me vllam, &c. itidem
D de quouis alio dicere poterat, & omnino in gene-
ra: *Non haberes potestatem vllam aduersus aliquem, nisi*
tibi datum esset desuper, cùm speciale aliquid de se
Dominus significare voluerit, dicens: *Non haberes*
potestatem aduersus me vllam, &c. Itaque significat
Dei permissione nunc potestatem quam priùs
non habebat, factam illi cõtra se: sed potestatem
malã, diabolicam & tenebrarum, de qua dixerat
Iudæis, hæc est hora vestra & potestas tenebra-
rum; & qua vtens contra se grauiter peccatet, li-
cet minus quàm illi qui se tradidissent. Proinde
ex hoc loco non est quòd quidam improbent ec
clesiasticos debere laicæ potestati esse subiectos,
quemadmodum id aliqui hinc astruere sunt co-
nati, quasi hic Christus significauerit se diuina
E ordinatione, de quali loquur Paulus, subiectum
fuisse Pilato. Patet secundò ex superiori explica-
tione verborum Christi ipsum non solùm ob in
nocentiam suam asserere Pilatum nõ habere po
testatem aduersũ se, cùm sola crimina faciant iu-
dicem habere potestatem aduersus aliquem, sed
multo magis quòd superior esset & fortior omni
humana potestate. Obseruãdum autem in poste
riori sententia ex priori illata, quomodo Dñs
obliquè tantùm Pilatum peccati notet; timorem
quidem eius quem ex noua conceperat Iudęorũ
A declaratione sic confirmans tãquam iustũ, vt eũ
dem tamen comparatione peccati aliorũ minue
ret, mansuetudinem suã simul & in iudicando ę-
quitatem hac ratione declarãs, cum tam mitem
protulit sententiam contra eum cuius iussu tã di
rè immeritò iamiam fuerat tractatus, cùm recẽs
iniuria hominũ animos exacerbare soleat cõtra
inferentes iniuriam. Maluit itẽ Dominus peccati
in se cõmissi grauitatẽ in Iudæos reiicere quam
in Pilatũ, eiusque timorẽ minuere magis voluit
quàm augere, grauiter eum terrendo, ne videri
posset ambire liberationem, sed sua aliquali excu
B satione quemadmodũ in id quod à Deo decretũ
erat, Pilatũ instigans voluntariè passus agnosce-
retur. Cæterùm in illo; *qui me tradidit tibi*, aut est
synecdoche, vt sit numerus singularis pro plura
li positus: aut intelligitur populus, vt sit sensus:
Populus q me tradidit tibi, Iudaicus scilicet, iu-
xta illud quod dixit suprà Pilatus, *gens tua & pon*
tifices tradiderunt te mihi. Patet autem ex secunda
Domini sententia falsitas assertionis Stoicorũ &
quorundam apud nos hæreticorum, qui vetus il-
lud reuocant Stoicorum paradoxon, dicentes õ-
nia peccata esse paria. Dominus enim dicit Iu-
dæos maius habere peccatum quàm Pilatum, nõ
sũt ergo omnia inter se peccata paria, sed vnum
est altero maius. Sequitur apud Ioannem: *Exin-*
de quærebat Pilatus dimittere eum. Cùm autem etiã
C priùs Pilatus quæsierit variis modis dimittere
Iesum, otiosus Augustinus illud, exinde, putat hic
non positum pro eo quod est ex eo tempore, sed
pro ex ea causa, ne scilicet haberet peccatum, oc
cidendo innocentem sibi traditum, quamuis mi
nus peccans quàm Iudæi qui eum illi tradiderãt
occidendum. Exinde ergo, inquit, id est, ideo ne
hoc peccatum faceret, non nunc primùm, sed ab
initio quærebat eũ dimittere. Verùm cùm Gręcè
sit *τοῦτου*, id est, ex eo, atque in illo subintelligi
soleat, tempore, potius sic intelligẽdum est ex eo
tempore magis quærebãt omnib. modis absolue
re Iesum. Cùm enim moneretur obliquè sui pec
cati, & intelligeret Iesu modestiã & innocentiam,
D Iudæorumque malitiam, & suam æquitatem non
esse reo ignotam, fauens etiam ei eo magis quòd
videret ipsum mortis periculo nõ commoueri, tẽ
tabat iam magis quàm priùs omnib. modis, vt a-
liquo pacto Iesum dimitteret. Id sentientes Iudęi
quoniã videbant præsidem negligere crimen iam
iam ex lege intentatum, ad prius crimen redeũt,
non simpliciter iam illud proferentes, sed cum in
terminatiõe inimicitiæ Cæsaris, qua maximè scie
bant commouendum Pilati animum. Si, inquiũt,
hunc absoluis, declaras te non esse amicum Cæsa
ris Romani, eo quòd non punias pro merito ho-
stes illius. Omnis enim qui se regem facit, contra
rium se ostẽdit Cæsari. Itaque cùm Pilatus audis
set hos sermones, atque ex eis intelligeret pericu-
E lum sibi esse ne per Iudæorum delationẽ Cæsaris
amicitiam perdens, sua priuaretur fũctione, mox
mutato suo pro Iesu liberando studio decreuit Iu
dæorum odio seruire. Perspexit enim implacabile
sacerdotũ odium in Iesum, ac mirum populi cum
eis consensum, simulque videbat Iesum etsi inno
centem, humilem tamen esse & tenuem, sibique
deesse vt ab eius nece nihil periculi expectãdum
esset: cogitabat interim & illud, apud Cæsares
multos falsi licet criminis inuidia fuisse periclita-
tos, iamque sibi videbatur satis aduixus aduersus

conspiratos totius gentis primores ac populum, A ad vnius hominis humilis tuendam innocentiam. Proinde, vnius hominis vita existimabat lucrifaciendam sedationẽ tumultus popularis, ac totius gentis & Cæsaris gratiam, dicens in corde suo cum Caipha: Expedit vnum hominem mori pro populo, ne tota gens tumultuetur, & in me insurgat. Qua in re plerique etiã hodie, proh dolor, Pilatum referunt, qui etsi non adeo mali sint, vt statim pro impiorum voluntate iustitiam peruertant, tamen quoniam nõ firmiter in animũ suum induxerunt, non seruire ad gratiam, sed sic volũt administrare iustitiam, vt tamen hominum velint retinere gratiam, tandem à recto excidunt. Discamus ergo hic auaritiæ quantum sit malum, quæ B vt Iudam ad proditionem, ita & ad condemnationem innocentis Pilatum adduxit. Sed rursum videamus quomodo iusto Dei iudicio etiam hic iuxta scripturas impio aduenerit id qđ verebatur. Pilatus enim qui delationib. Iudæorum falsis meruit excidere ab imperatoria gratia, suoq; principatu, meruit occidendo innocẽtem, talibus delationibus priuari eo quem cõseruare studuit principatu, vt priùs diximus ex Iosepho. Sedit ergo, inquit Ioannes, pro tribunali, locum etiã designãs suis nominibus, nõ tantùm certitudinis historiæ causa, sed etiam quò intelligeremus, quàm conuenienti loco Iesu condemnatio sit lata. Dicebatur C autẽ is locus Græco nomine lithostrotus, non, vt quidam corruptè legunt, licostrotus, Hebraice vero gabbatha, non quòd gabbatha idem significet quod lithostrotus, sed quòd idẽ locus in diuersis linguis diuersa haberet nomina, alia & alia ratiõe. Lithostrotus enim dicebatur, quòd lapide stratus est. λίθ☉ enim lapidem significat, ςρῶ☉ autem à verbo ςρωννύω, quod est sterno, significat stratum. Gabbatha verò dicebatur, eo quòd editus esset & altus. Significat enim ea dictio id quod est altũ, estque magis Chaldaica quàm Hebraica. ꝗa Hebraicè diceretur Gab. Hic ergo locus cõueniebat cõdemnationi Iesu, vt ea solẽnis esset & publica, necquaquam lateret eius innocentia. Quoniam autem nunc primùm Ioannes commemorat Pilatum sedisse pro tribunali, existimãt quidam cum D Augustino Matthæum per anticipationẽ narrasse id quod scripsit de vxore Pilati, quia eam ad maritum misisse scripsit sedente eo pro tribunali. Ad hoc tamen non videtur necessariò cõfugiendum quia etiam priùs verisimile est Pilatũ pro tribunali sedisse, cùm Iudæorum audiret accusationes, & ad eos pro Iesu loqueretur. Cæterùm nõ satis habuit Ioãnes locum diligenter designare quo Iesu condemnatio facta est, sed & tempus expressit dicens: *Erat autem parasceue paschæ hora quasi sexta.* Dicebatur autem apud Iudæos parasceue, nõ solùm is dies qui pascha proximè præcessit, in cuius E scilicet vespera edebatur agn⁹ paschalis, sed etiã omnis feria sexta cuiusq; hebdomadæ, quem nos gentili ritu diem Veneris dicimus, eo quòd ea die parabantur quæ in die sabbathi ipsi essẽt ad esum necessaria. Parasceue enim Latinis præparatio dicitur. Quod verum esse patet ex eo quod postea dicit Marcus: *quia erat parasceue, quod est ante sabbathum.* Et Lucas: *Dies erat parasceues, & sabbathum illucescebat.* Ex eo tamen quod hic dicit Ioãnes: *Erat autem parasceue paschæ*; apparet etiam eum diẽ qui proximè præcessit pascha, dictũ parasceuen, à præparatione agni paschalis quæ tum fiebat, ita vt ea

dies qua Dominus passus est duplici ratione parasceue dicta sit, quia fuit parasceue paschæ, & parasceue sabbathi. Quare iam Ioannes potius dixit, *parasceue Paschæ* quã parasceue sabbathi; mox dicetur. Verùm quæstio est non parua, quomodo Ioannes dicat fuisse horam fermè sextam, quando Pilatus sedit pro tribunali iudicaturus Dominum: cùm Marcus postea dicat fuisse horam tertiam quãdo crucifixerunt eum. Erat, inquit, hora tertia, & crucifixerunt eum. In qua quæstione soluẽda multũ à diuersis laboratum est. August. enim duas indicat rationes soluẽdæ difficultatis, quarũ prior est, vt intelligatur Marcus locutus de hora qua Iudæi Dominũ crucifixerunt lingua dicẽtes: *Lib. 3. de cons. Euang.* B *Crucifige crucifige eũ.* Posterior, vt Ioannes accipiatur locutus non de hora parasceues Iudæorũ, sed de hora parasceues Christianorũ, qua scilicet verum pascha parabatur, eã parasceuem incipiendo ab hora noctis nona, qua fieri potuit vt in domo Caiphæ Iudæi clamauerint: *Reus est mortis.* Parasceues enim sic inceptæ hora sexta coincidit cũ hora diei tertia. Theophylactus in Ioannem scribens affert aliam rationem expediendæ quæstionis, dicens quosdam eam sic soluere, vt putent apud Ioannẽ pro litera, quæ tertium significat numerum, errore scriptoris descriptum charactere episemũ, qui sextũ designat numerũ. Literis enim Græci suos C numeros designãt. Addit & aliam rationem non dissimilem multum à priori ratione ab Augustino indicata. Euthymius vult id quod apud Marcũ dicitur: *Erat autem hora tertia*; non trahendum ad id quod additur; *Et crucifixerunt eum*, sed referẽdum ad principium eorum quæ passus est à militibus Pilati Saluator. Verùm cùm omnes hæ rationes coactæ nimis videantur, & parum firmæ, simplicior & firmior quærenda est. Sciendũ est quod sicut apud Iudæos nox quatuor vigilias, ita dies in quatuor horas seu stationes diuidebatur, quarũ prima incipiens à diluculo, durauit vsque ad horã diei tertiam. Secunda incipiens à tertia, durauit vsque ad horam diei sextam, dicebaturq; hora tertia, eo quòd à tertia initium sumpsit. Tertia ve- D rò pars incipiens à sexta durauit vsque ad nonam dicebaturq́ue similiter à suo principio hora sexta. Quarta autem incipiens à nona durauit vsque ad solis occasum, dicebaturq́ue hora nona vel vespera. Ad hunc enim modum diem diuidi solitũ à Iudæis, & passim eorum literæ, & parabola quæ de patrefamilias conducẽte operarios in vineã suã, quæ est Matthæi 20. clarissimè indicat. Illuc enim operarii conducti dicuntur diluculo, hora tertia, hora sexta, hora nona, & item vndecima. Itaque iam pulchrè consentiunt Euãgelistæ qui priùs dissentire videbãtur. Quòd enim Ioannes ait fuisse fermè horam sextam, cùm Pilatus sederet pro tri E bunali, satis indicat nondum fuisse horã sextam. Fuit igitur adhuc tertia hora, seu statio secunda, hoc est, ea pars diei quæ est inter horam tertiã & sextam. Nihil igitur mirum, si tum cùm Christus crucifigeretur, nõdũ fuerit hora sexta, præsertim cùm aliquandiu in cruce pependerit antequã hora sexta fieret, tenebræ orirentur, vt in sequentibus patebit. Re igitur vera Christus à militib. hora tertia crucifixus fuit, quia sexta nondum aduenerat. Et tamen Pilat⁹ hora fermè sexta sedit pro tribunali, quia tertia iã tum maiore ex parte fuerat elapsa. Hanc sententiam etiam passionis historia confirmat, quæ in ea nominatim diluculi, ter

tię.sextę & nonę horarum sit mentio, cùm de reliquis inter illas labētibus omnino taceatur. Quòd autem Ioannes horam dixerit fuisse fermè sextā, & non potius dixerit fuisse tertiam, cum tertia adhuc horā aut amplius durauerit, in causa est, quia significare voluit tempus illud quo vetus pascha immolari & parari solebat, vt intelligeremus eodē illo tempore aut circiter illud, verum agnum etiā ad cędem paratum, atque veritatem cum suo conuenire typo, ob quam etiā causam videtur potius dixisse eā diem fuisse parasceuen paschæ, quā parasceuen sabbathi. Vt enim prius indicauimus, varijs locis insinuat Ioannes Christū fuisse verum agnum paschalem, atque veritatē cum sua vmbra probè conuenisse. Cùm ergo tēpus appeteret vt iuxta diei festi rationē agnus paschalis immolaretur, Pilatus & Iudæi, diuinæ dispēsationi per ignorantiā subseruientes, verum agnum ad necem destinarūt, ille quidem iudicando, isti verò clamoribus suis vrgendo. Cùm autem Pilatus iā videret se necessitate constringi ad condemnādū Iesum, si saluam sibi vellet populi ac Cęsaris gratiam, sederétq; pro tribunali ad sententiā pronunciandā, producto foras Iesu, dixit Iudæis: *Ecce rex vester.* Quod plerique eū accipiunt dixisse, irridendo eorum vanam accusationem, vt sit sensus: Ecce eum quem vos dicitis regnum apud vos sibi vindicasse, videte quàm nihil regiū præ se ferat, quem contēditis se regē vestrū fecisse. Potest & aliter accipi, ipsū, vt priùs dictū est, voluisse irritare animos Iudæorū, vt abnegato rege se fortius obstringerent Cæsari, & vt ipsis cōstantius illū ad crucem petentibus magis à scelere videretur immunis. vt sit sēsus: Ecce eū qui se regem vestrum dixit, & ab aliis dici pertulit. Illi ergo nō ferentes illum vocari suū regem, iam tertio, secundum Ioannem, valido clamore petierunt ipsum sustolli in crucē, quādo & intelligendū accidisse quod Lucas scribit, eos institisse vocibus magnis, postulantes vt crucifigeretur, & inualuisse voces eorū. Tum Pilatus: *Regem, inquit, vestrū crucifigam?* siue irridens eos, siue ad negandum ipsum, & extorquandū inuisæ seruitutis publicā professionem prouocans. itaque sicùt ille ambiuit euenit. Pontifices enim qui præ aliis pertinaci contra Iesum ferebātur odio, quò Pilati animum in suas partes inclinarent, respōderunt: *Non habemus regem nisi Cæsarē.* Messiā suū, hoc est, regem à prophetis promissum, multis seculis expectauerant: Cæsaris regnū quo premebātur, miserè oderāt, tamen odiis efferati publicè Messiam suum abnegant, & Cęsarem Dominum profitentur. Tāta erat vlciscendi libido, vt sese vltro in inuisā addicerent seruitutem, quò Iesum libertatis autorē extinguerēt. Hæc est inuidiæ natura, vt sese i mala multa vltrò iniiciat, modò possit desideratæ de alio vindictę fieri compos. Et sanè iam eis secundùm propriam vocem meritò accidit, vt regem suū quem diu expectauerunt non habeant, sed sub imperatoribus, regibusque atq; tyrānis aliarum gentium viuere cogātur tributarij per vniuersum terrarū orbem. His gestis, cùm Pilatus videret se per tā multa & varia nihil proficere, sedquo magis niteretur Iesum liberare, & populum placare, eo magis tumult⁹ fieret in populo, satisfacturus eorum petitioni, priùs tamen rursum aperto testimonio & signi & verbi declarare voluit Christi toties testatā innocētiā, atq; iniusti supplicij crimen & vltionem à se in Iudæos deuoluere. Accepta enim aqua de manu ministri fūdētis, abluit manus suas in cōspectu omniū, rationem sui facti indicans, dicendo: *Innocēs ego sum a sanguine iusti huius,* quasi dicat: Hac ipsa manuum mearū ablutione testatum vobis volo, me nō esse autorē mortis & effusionis sāguinis hominis istius iusti, sed innoxium esse & purum à sanguine ipsius, ac proinde sanguinis eius vltionem nolim venire super me & domum meā: vos videritis, qui mortis estis autores, in quorū proinde caput recidet vltio sanguinis innoxij. Hac voce non solùm nō sūt deterriti infœlices Iudęi, sed potius accēsi. Vt enī animū adderent timido præsidi, celeriusque perficeretur negotium, præ nimia cupiditate nō aduertentes quid dicerent aut agerent omnes vna voce clamabant: *Veniat sanguis eius super nos & super filios nostros.* Nō negāt iusti sāguinē esse de quo Pilatus loquebatur, sed simpliciter sanguinē eius, hoc est, vltionem sanguinis sibi suisque imprecantur, nō sibi tantùm malè precātes, sed & posteris suis, vnde & iusto Dei iudicio sicut Pilati gentilis deprecatione ablata est vltio sāguinis Christi à populo gentili, ita Iudæorū imprecatione recidit illa in populum Iudaicū. Perseuerat enim vsq; in præsentē diem hæc imprecatio super Iudæorū filios & sanguis nomini non aufertur ab eis. Verùtamē sicut Pilatus vltionis deprecatione, non penitus à se sanguinē Domini auertit (nā & ipse iusto Dei iudicio dignam pertulit vltionem, quia à sāguine Domini non erat, vt videri volebat, innoxius) ita Dei misericordia, quæ clementior fuit in Iudæos quàm ipsi fuerunt in sese, effectū est vt illorū imprecatio nō in omnes firmaretur. Multi enim ex eis eorumque filiis postea per pœnitentiā cōuersi sunt ad Dominum. Securitate hac & cautionē à Iudæis accepta, Pilatus tandem Iesum, hoc est, Saluatorem, tradidit voluntati eorum. Qua narratione Euangelista indicauit, nō legitimè à iudice cōdemnatum Dominū, sed furori ac gratiæ popularis seruiisse. Iudicis enim nō est adiudicare & tradere reum voluntati postulātium, sed pro meritorū causis sententiam supplicij pronunciare. Diligenter autem Euangelistę nō tantùm pœnas & ignominias Christi prosecuti sunt, sed & testimonia innocētiæ eius, quę à variis accepit, vt magis intelligeremus nobis impēdisse quicquid passus est.

DVCITVR AD CRVCEM, ET CRVCIFIGITVR.

Matth. 27. Marci 15. Lucæ 23. Ioan. 19. CAP. CXLIIII.

[d] *Vsceperunt autē Iesum,* [e] *& postquā illuserūt ei exuerūt eū † chlamydem,* [i] *& induerunt eū vestimentis* ▷ *eius,* [m] *& eduxerunt eum* [c] *vt crucifigerent* [b] *eū.* [d] *Et baiulās sibi crucē, exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locū, Hebraice autē Golgotha.* [a] *Exeuntes autē, & cū ducerent eū,* [a] *inuenerūt,* [c] *apprehenderūt,* [b] *& angariauerunt* [b] *prætereuntē* [b] *quempiā* [a] *hominem* [l] *Cyrenæum,* [a] *nomine* [l] *Simonē,* [b] *venientem de villa,* [b] *patrē Alexandri & Rufi:* [a] *hunc angariauerunt,* [a] *vt tolleret crucem eius,* [c] *& imposuerunt illi crucem portare post Iesum. Sequebatur autē illum*

† purpura ▷ b. suis a. b duxerunt eum b educunt eum ⁊ b. Simonem

multa turba populi, & mulierum, quæ plāgebāt, & lamentabantur eum. Conuersus ad illas autē Iesus, dixit. Filiæ Hierusalē, nolite flere super me, sed super vosipsas flete, & super filios vestros, quoniā ecce venient dies, in quib. dicent, Beatæ steriles, & vētres qui nō genuerunt, & vbera quæ nō lactauerunt. tunc incipient dicere montibus Cadite super nos: & collibus Operite nos. Quia si in viridi ligno hæc faciunt, ĩ ari do qd fiet? Ducebātur autē & alij duo nequā cum eo, vt īterficerētur.[b] Et perducunt illum,[a] & venerunt[c] in locum[a] q dicitur[c] Golgotha, quod est[b] īterpretatum Caluariæ locus, † & dederunt ei vinum[b] myrrhatum[c] bibere[a] cum felle mistū. Et cùm gustasset, noluit bibere,[b] & nō accepit.[c] Et postquāve nerunt ĩ locū, q vocatur Caluariæ, ◁ [k] ibi crucifixerunt eū.[e] &[a] tunc[b] crucifigunt[m] cum eo[d] alios[m] duos † latrones[d] hinc & hinc, † [l] vnum à dextris, & ◁ alterum à sinistris[b] eius,[d] medium autē Iesum.[b] Et impleta est scriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus est.[d] Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucē.[a] Et imposuerunt super caput eius causā ipsius scriptā.[e] Et erat[b] titulus[b] causæ eius[e] inscriptus[c] super eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis: [f] Hic est [g] Iesus[d] Nazarenus, [f] Rex Iudæorum. [d] Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatē erat locus vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè. Dicebāt ergo Pilato Pōtifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit, Rex sum Iudæorū. Respōdit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.[c] Iesus autē dicebat: Pater dimitte illis, nō enim sciunt quid faciunt. Milites ergo † [m] cùm crucifixissēt eum,[d] acceperūt vestimenta eius (& fecerūt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicā. ▷ [l] Diuidētes verò vestimēta eius miserunt sortes[b] super eis, quis quid tolleret.[d] Erat autē tunica inconsutilis, desuper contexta p totū. Dixerūt ergo adinuicē: Nō scindamus eā, sed sortiamur de illa cuius sit. † [g] Vt scriptura impleretur, dicens,[a] per Prophetā dicentem: ▷ [g] Partiti sunt vestimenta mea sibi: & in vestē meā miserunt sortē.[d] Et milites quidē hæc fecerunt.[a] Et sedentes seruabant eum.[b] Erat autē hora tertia, & crucifixerunt eū. †[e] Prætereuntes autē blasphemabāt eum mouētes capita sua, & dicētes, Vah, q destruid tēplum Dei, & in ◁ trib. diebus[a] illud[e] reædificas saluum fac temetipsum,[b] descendens de cruce,[a] si filius Dei es, descende de cruce.[c] Et stabat populus expectās. Et deridebat populus eum eis.[a] Similiter [enim] & † principes sacerdotū[b] illudentes ad alterutrū[c] cū scribis[a] & senioribus[l] △ dicebant,[e] Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere.[a] Si[b] Christus[c] Rex Israel[a] est,[e] descēdat nunc de cruce,[b] vt videam[e], & credamus[a] & credemus ei:[c] se saluū faciat, si hic est Christus Dei electus[a]. Confidit in Deo, liberet nūc eū si vult. Dixit enim, Quia filius Dei sum.[c] Illudebāt autē ei & milites accedentes, & acetum offerētes ei, dicentes: Si tu es Rex Iudæorum, saluum te fac.[a] Idipsum autē &[a] latrones[e] qui crucifixi erant cum eo † improperabāt ei[c] Vnus ◁ [enim] de his qui pēdebāt latronibus, blasphemabat eum, dicēs: Si tu es Christus, saluum fac teipsum, & nos. Respondens autem alter, increpabat eum, dicens, Neque tu times Deum qui in eadem damnatione es? Et nos quidem iustè, nam digna factis recipimus, hic verò nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum, Domine memēto mei cùm veneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus, Amen dico tibi, Hodie mecū eris in paradiso.[d] Stabant autē iuxta crucē Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Cùm vidisset ergo Iesus matrē, & discipulum stantē quē diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eā discipulus in suā.[e] Erat autē ferè hora sexta,[b] &[e] facta hora sexta tenebræ factæ sunt † super vniuersā terrā, vsque ◁ in horā nonam.[c] Et obscuratus est Sol.[a] Et circa horam nonam[e] † exclamauit Iesus voce magna dicens, ◁ Eli, Eli lamma sabachthani, quod est[b] interpretatum,[e] Deus meus Deus meus, vt quid dereliquisti me? † Quidā autē illic stantes, & audientes dicebant,[b] Ecce[e] Eliam vocat[a] iste.[d] Postea sciēs Iesus, quia omnia iā consummata sunt, vt consummaretur scriptura, dicit, Sitio. Vas ergo erat positū aceto plenū. Illi autem spongiam plenā aceto, hyssopo circūponentes, obtulerūt ori eius. †[a] Continuò [enim][e] currens,[*] vnus[a] ex eis acceptā ▷ [e] spongiā impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere,[b] dicens: Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendū eum.[a] Cæteri verò dicebāt: Sine, videamus an veniat Elias liberans eū.[d] Cùm ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est.[f] Iesus autē[a] iterum [f] clamans voce magna[e] ait: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc dicens,[b] emissa voce magna,[d] & inclinato capite † [f] tradidit spiritum.[f] Et[a] ecce,[l] velum tēpli scissum est[c] mediū ◁ [e] in duas partes à summo vsque deorsum,[a] & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierāt, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis post resurrectionē eius, venerūt in sanctam ciuitatē, & apparuerūt multis.[b] Videns[l] autē Centurio[b] qui ex aduerso stabat[c] quod factum fuerat,[b] quia sic clamās expirasset,[c] glorificauit Deū, †[b] dicēs:[c] Verè hic homo iustus erat,[b] verè hic homo filius Dei erat.[a] Et qui cum eo erāt custodientes Iesum, viso terra motu & his quæ fiebāt timuerūt valde, dicentes: Verè filius Dei erat iste.[c] Et omnis turba eorum qui simul aderāt ad spectaculū istud, & videbant quæ fiebāt, percutientes pectora sua, reuertebantur.[e] Erant autem[a] ibi[b] &[e] mulieres[a] multæ[c] de longè[b] aspiciētes,[a] quæ secutæ erāt Iesum à Galilæa ministrātes ei,[c] inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi[b] minoris,[e] & Ioseph mater, &[a] mater filiorum Zebedæi,[b] Salome, & cùm esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei: & aliæ multæ, quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam.[c] Stabant autem omnes noti eius à longè, & mulieres quæ secutæ eū erant à Galilæa hæc videntes.

[d] Susce

Marginal notes (left): tem Cyrenæum c. Simonē Sirenensem † b & dabant ei bibere vinū a. d. vbi a crucifixi sūt eū eodē latrones † a vnus & vnus a li, a. alium e. Erat autem & e. super scriptio scripta d erat autem scriptū † a post qud autem cruci fixerūt eū b & crucifigentes eum ◁ c. diuiserunt vestimēta eius, mittentes sortem † a imple retur. quod dictum est ◁ e. dicentes: miserunt sibi e super † b & pro tereuntes a a. et tu duo a. e. filia † b e. summi sacerdotes ◁ e dicētes † b. e con uitiabantur ◁ autē a. a sexta autē hora † b per totam c. in vniuersam ▷ a. e. ad b hora nona † a. clamauit a b. Eloi Eloi a hoc est † b Et quidā de circūstantibus † a. Et cō tinuò a b autē a b. & implēs spōgiā ace.

Marginal notes (right): tu vectū ponētique calamo, potū dabat ei. c. Et clamans Iesus † a emisit spiritū b. expirauit ab o. in duo a Centurio autē † b aut

SVSCEPERVNT AVTEM IESVM, ET POSTQVAM ILLVSERVNT EI, EXIVERVNT, &c.] Cōtinentur hoc capite duæ nouissimæ passionis Christi partes. Sexta enī cōplectitur ignominiosam Christi ad crucē eductionē, crucis baiulationem, & præter alia myrrhati vini oblationem. Septima verò eiusdem crucifixionē, & quæcunq; in cruce pendenti acciderunt. Itaq; cùm Pilatus adiudicasset fieri petitionem Iudæorum, milites ipsius susceperūt Iesum tāquam sibi traditum (verbum enim *susceperunt*, referendū est non ad Iudæos, sed ad milites Pilati, qui, vt patet in sequētibus, crucifixerunt Dominū) & primùm exuentes eum chlamydem, ad maiorem ignominiam induerunt eum vestimentis, quò ab omnibus in via melius agnosceretur. Coronam capiti non dicuntur ademisse, vt intelligi possit eam ad maiorem item ignominiā relictam in capite, quā verisimile est altius impressam fuisse quàm vt eximi cōmodè potuerit. Hinc sic indutum suis vestibus, educunt ad crucifigendū. Reuocādum hic in memoriā quàm frequenter Dominus post nouissimam cœnam de loco ad locum profectus sit, quamq; miserabiliter huc illucq; circūductus sit atq; pertractus. Inuenire enim licet secūdùm numerum septē partium passionis eius, septem etiā eius itinera & profectiones. Primò enim è domo vbi cœna paschalis peracta fuit, pfectus est ad locum orationis per torrentem Cedron, secundùm animam tristitia repletus & angore. Secundò, captus & ligatus pertractus est ad domum Annæ. Hinc ad domū Caiphæ, à quo ad Pilati prætoriū deducitur, vnde ad Herodē mittitur, qui eum rursum Pilato remisit, è cuius nouissimè domo crucifigendus ducitur ad montem Caluariæ. Verisimile autem inter ducēdum huc illucq; varia Dominum verbera præter multa sannarū genera accepisse, atq; tot quot ad occidendum quēlibet hominem possent sufficere. Ad augmentū non tantùm ignominiæ, sed etiā pœnæ Christi fecit, quod ei ad crucifixionem exeunti ppriam imposuerūt crucem. Hanc enim ferre militibus nō libuit, Iudæis verò execrandum etiam erat eam attingere, ob maledictionem crucifixorū, quæ est Deute. 21. Imponunt ergo eam humeris Domini ad maiorē eius ignominiam, sicut hodie furibus suspendio addictis funis quo sunt suspēdendi circa collum inijcitur. Itaq;, vt habet Ioannes, baiulās sibi crucem, quam libenter nostri causa in se suscepit, exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ locum. Grāde (inquit Augustinus) spectaculū, sed si spectet impietas, grande ludibrium: si pietas, grande mysterium. Si spectet impietas, grande ignominiæ documentum: si pietas, grande fidei munimentum. Si spectet impietas, ridet regem pro virga regni, lignum sui portare supplicij: si pietas, videt regē baiulantem lignum ad semetipsum figendum, quod fixurus fuerat etiā in frontibus regum, in eo spernendus oculis impiorum, in quo erant gloriatura corda sanctorum. Portauit crucē, quia Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm, vnde languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Portauit crucem tāquam virgam regiam, qua percussurus & deuicturus esset humani generis hostem, impletumq; in eo illud Isaiæ: Factus est principatus super humerū eius.
Isaia 53. Præcessit huius typus in veteri testamento, dum Isaac vnigenitus Abrahæ ex Sara filius, portauit

A suis humeris ligna in oblationem suiipsius, pergens secundùm voluntatem patris ad montem à Deo ad hoc electum;, vt est Genesis vigesimo secundo. Impletum est modò quod prædixit Isaias: Sicut ouis ad occisionem ducetur. Et illud: Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimā. Isaia 53. Ierem. 11.
Non est autem ei quod Ioannes dicit Christum baiulasse sibi crucem, contrarium quod alij tres referunt Euangelistæ, crucem impositam Simoni cuidem Cyrenēsi portandā post Iesum. Vtrumq; enim intelligēdum est factum successiuè. Nec dubitandum vter prior crucem portarit, Christus, an Simon. Nam ex Euangelistarū narratione manifestè patet, Dominum eam priùs gestasse, ac de-
B inde in via ipsam impositam Simoni. Ioannes enim dicit; *baiulans sibi crucem exiuit*. In ipso ergo egressu crucem gestauit. Lucas verò dicit: *Cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem venientē de villa, & imposuerunt ei crucem portare post Iesum:* vnde patet, in via nunc inuentum, ac tum crucem ab humeris Iesu impositam illi. Nam ex illis etiā verbis satis manifestum est, Simonem non simul gestasse eam Christo, quēadmodum tamen nostri pictores frequenter exprimunt, quia dicitur; *imposuerunt ei crucem*. Vt autem crucem à Iesu ablatam imponerent homini illi obiter inuento, in causa verisimiliter fuit, quòd viderent Iesum iam debiliorem esse, quàm vt ligni molem portare posset, maximè cùm Iudæi vrge-
C rent ad accelerandam eius crucifixionem. Imposuerunt ergo eam homini vili & extraneo obiter in via inuento, quoniam eam pro Iesu nemo dignabatur portare. At hæc oīa diuina dispositione illis nescientibus cum grandi gesta sunt mysterio, ob quod innuendum, nihil dubium est tam accuratè Euangelistas hæc commemorasse. Quòd enim priùs Dominus, & deinde post ipsum alius crucem portat, significat, crucem Domini etiā ab alijs post Dominum portandam, neque in illius tantùm humeros crucē qua salui fiamus reijciendam, sed seruandum nobis illud quod priùs toties dixit: Qui vult venire post me, tollat crucē suam, Matt. 8.
D & sequatur me. Non Iudæus est qui crucem portat, sed alienigena & peregrinus, Cyrenensis nimirum. Id significat crucem Domini à gentili potissimum populo suscipiēdam & portandam. Iudæis satis dira quidem cruce imposita, sed non Christi, hoc est, quæ esset saluti. Simon dicebatur cui crux Domini imposita fuit, quòd si interpretetur, sonat obedientem, quia gentilis populus & fideles quiq; per obedientiam Christi crucem suscipiunt ferendam: ignominiam saluatoris suam ducētes gloriam & salutem. Quòd autem de villa egrediens Simon crucē portat post Iesum, significat gentilem populum paganis & agrestibus ritibus derelictis, vestigia Dominicæ passionis lu-
E benter amplexurum. Quòd milites militari insolentia ipsum angariauerunt, hoc est, adegerūt & coegerunt portare crucem, rectè intelligimus significare fideles crucem Domini naturali quadā auersione abhorrere, eam tamē ipsos vim sibi facientes obediēdo Deo suscipere. Aut quod persecutores Christi vim essēt fidelibus illaturi, ac planè coacturi vt crucem ac passionē quam prædicabāt imitarētur. Dicitur autem à Marco hic Simon pater fuisse Alexandri & Rufi, non tantùm ob certitudinem historiæ, sed multo magis ob gloriam horum filiorū, quos verisimile est fuisse discipulos

Christi satis fidelibus notos, quibus magna hæc A
fuit apud fideles gloria, quod eorum pater Domini-
cam suis humeris gestauerat crucem, quātumuis
id infidelibus videbatur ignominiosum. Sed & pa
trem hūc verisimile est, Christum, saltem postea,
in domum suam per fidem recepisse, atq; ob id in
gloriā eius tam studiosè Euāgelistas nomen eius
expressisse, cui violentia militum, salutis & glorię
fuerat occasio. Quosdā enim necessitas adigit ad
amplectendam crucem Iesu, verùm hæc est fœlix
necessitas quæ ad salutem ꝓpellit. Non autem so
lùm Simonis huius sequela mystica fuit, sed &
turbæ mulierumq;. de quibus subijcit Lucas di-
cens, *Sequebatur autē illum multa turba populi ac mu-* B
lierum, quæ plangebant & lamētabantur eum. Insinua-
bat enim hoc secundùm Theophyl. quòd magna
multitudo etiam Iudæorum post crucē creditura
esset in Christum, sed potissimùm ex vulgo, prin-
cipibus Iudæorum cōstanter ipsum persequenti-
bus. Sequebatur autem Dominum multa turba
populi ac mulierū, lamentantium non solùm pro
humano affectu, quo quoslibet malè affectos de-
ploramus (non enim dicuntur mulieres lamen-
tatæ latrones duos qui simul ducebātur cum Ie-
su) sed multo magis quòd grato quodam affectu
cōmoueretur hæc turba tam lugubri spectaculo
eius, cuius non tantùm innocentiam, sed etiā be- C
neficentiā toties erant experti: vnde hæc lamen-
tatio turbæ accessit ad alia superius habita inno-
centiæ Iesu testimonia, tanquā testimonium om-
nium maximum ad maiorem principum Iudæo-
rum cōdemnationem. Conuersus autem ad illas
Iesus, dixit: Nolite flere super me, non quòd fletū
earum planè dānauerit, cùm is ex pio profectus
esset affectu, qui & propriam matrem iuxta crucē
ad fletum impulit, cùm iuxta Simonis vaticiniū
gladius doloris illius pertrāsiuit animā, sed quòd
fletus ille ex ignorantia causæ passionis Iesu pro-
ficisceretur. Putabant enim eum cùm esset inno-
cens, pati ex infirmitate & impotentia, quasi non D
posset se à violētis militum subtrahere manibus,
nec sciebant illum voluntariè pro hominum sa-
lute mortem subire. Itaque se tāquam infirmum
& impotentem non vult defleri, sed nec tāquam
planè miserum, vt cui tēporalis illa miseria cessu-
ra mox esset in magnum lucrum & gloriam. Illas
vult super seipsas flere ob summam eis imminen
tem, ꝓpter iniustam hanc necem, miseriā, quam
effugere nequaquam possent: vnde dicit, *sed super
vosipsas flete, & super filios vestros*, super quos scilicet
ventura est secundùm vestram imprecationem
sanguinis mei vltio. Deinde his verbis non abso-
lutè hanc deplorationē mulierum super se prohi E
bere voluit Dominus, sed tātùm quòd maiorem
haberent plorandi super seipsas causam signifi-
care, vt sit sensus: Nolite tam propter me, quàm
propter vosipsas deflere iniustam mortem meā,
vt quæ vobis extremum exterminium, mihi ve-
rò summā paritura sit gloriam. Malè ergo ex hoc
loco quidam colligunt, fidelibus Christi mortem
non esse lugendam contra receptum ab Aposto-
lorum temporibus morem, quo & quotannis se-
mel vna ante pascha hebdomada, & per singulas
hebdomadas, vno die, quē Veneris dicimus, me-
moriā Dominicæ passionis lugubriter fideles re-
nouant, qui hoc suo luctu secundū naturalis pie-
tatis exigentiam suo redemptori condolent, at-
que secundum rectæ rationis dictamen deplorāt

A peccata hominum fuisse causam tam diræ mortis
Christi, & secundum Christi præceptum confor-
mātur Domino pro ipsis passo, vt decet membra
cōformari suo capiti. Quare nō immeritò à qui-
busdam damnatum est quòd hoc loco quidam in
paraphrasibus non discretè satis scripsit in hunc
modum: Iesus autem qui suam mortē non legu-
brem, sed gloriosam esse voluit, nec eam deplora-
ri voluit, sed adorari, vt quæ spōte pro salute to-
tius mūdi suscipiebatur, cōpescuit illatum indé-
coram lamentationē. Magis ex hoc loco colligen
dum, fidelibus mortem Christi magis esse deplo
randam ꝓpter infideles & impios, quibus ea mors
B maioris erit occasio condēnationis, quàm ꝓpter
ipsum Christum, cui mors sua fœliciter cessit. Ex-
primit autem Dominus causam cur super seipsas
potius flere deberēt filiæ Hierusalem, vatem etiā
se exhibēs in medijs calamitatibus & doctorem.
Quia, inquit, ecce venient dies, in quibus cōtrariū
dicent homines quàm modò cōsueuerunt dicere.
Nunc enim dicūt maledictas steriles, maledictos
ventres qui non genuerūt: tunc verò dicent bea-
tas steriles, & quæ nūquam genuerunt, siue quia
tunc matres coactæ sint per magnam inopiam
filios suos, vt fœlicius sit non habere filios, quàm
habere: siue potius quia materna viscera grauius
C cruciātur in malis liberorū, quàm in ꝓprijs, & fi-
liorum calamitas augmētum erit calamitatis ma
ternæ: aut etiā quia per filios impediētur matres
sibi fuga cōsulere. Ideo enī supra dixit Dominus,
cùm de hac Iudæorum loqueretur etiā calamita-
te: Væ autem prægnātibus & nutrientibus in illis
diebus. Quò autem magnitudinē calamitatis Iu-
dæis obuēturæ significaret Dominus, subiecit ex
Osea: *Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos:* Osea 10.
& collibus, operite nos; quo significatur, Iudæos præ
calamitatis magnitudine ac ineuitabilitate & quę-
situros abditissima terræ loca in quibus lateāt, &
desideraturos mortē quæ ab eis fugiet. Simili mo
D do & Ioānes ex Osea citat istud in Apocal. cap. 6.
significare volēs calamitatem superuēturam im-
pijs in nouissimo die. Certè Iosephus testatur, Iu-
dæos insistentibus sibi Romanis, certatim cauer-
nas mōtium, colliumq; petiisse speluncas. Addit
Dominus cōfirmationē prædictæ calamitatis Iu-
daicę, pulchra vsus parabola, quę argumēto à ma
iore ad minus rem cōfirmat. *Quia*, inquit, *si in viri-
di ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Vbi suppositum
verbi, *faciunt*, aut est simpliciter, hoīes, vt sit gene
ralis hic sensus: Si in viridi ligno hæc fiūt, diriora
Dei pmissione & iussu fiēt in arido. Aut supposi-
tū est, milites Romani, vt significet ipsos Roma-
E nos milites in Iudaico populo grauiter sæuituros
qui in se innocentē tātopere sæuiebāt. Lignū viri-
de & humidū se vocat, quod diuina gratia plen⁹ sem-
per vireret, & fructū salutaris doctrinæ bonorūq;
operum ꝓferret, iuxta id quod dicitur Psal. 1 Li-
gnum aridum Iudaicū vocat populum, ꝓpterea
quod diuina gratia destitutus, velut sterilis esset ar-
bor & palmes infœcundus, nulli rei vtilis quàm
igni ad cōbustionem, vnde in eius typum ante a-
liquot dies maledicta arbor exaruerat. Timēda au
tem nobis meritò hæc sententia, cogitandumq;
quanta sit de impijs ob eorum peccata sumenda
vltio, quādo ob hominum peccata tam dira vni-
cum suum filium Deus pati voluit. Simili senten-
tia & Petrus refert ex Prouerbiis dicens: Si iustus 1 Petr. 4.
vix saluabitur, impius & peccator vbi parebunt?

Sequun

A Sequuntur apud Euāgelistas adhuc tria ad ignominiam & passionē Christi pertinentia, quæ ante crucifixionem ei sunt irrogata. Primum est, quòd vt habet Lucas, ducebātur cum eo etiā alij duo nequā, vt interficerētur. Itaq; nō solùm in ipsa crucifixione, sed & in ipsa ductione ad crucē impleta est scriptura Isaiæ quā postea citat Marcus: *Et cum iniquis reputatus est.* Mar.15. Verisimile autē morem fuisse vt pridie paschę, aut circa paschę, aliásve festiuitates, cùm multa ex oībus locis Hierosolymā confluxisset hominū cōgregatio, malefici insigniores in crucē sublevarētur, vt essent exēpli causa multis spectaculo: quēadmodum apud nos in plerisq; ciuitatibus fieri solet, cùm ob causam aliquā conuentus exterorū ibi fiunt: atq; hac de causa nunc B factum, vt cum Domino crucifigerētur, & ad crucem ducerētur hi duo nequam, quanquam etiam istud videri possit accidisse ex petitione Iudæorū, quibus gratificari iam statuerat Pilatus, vt nomē Iesu magis denigraretur, omniumq; animi ab eo magis alienarētur. Secundum est, quòd perductus sit Dominus crucifigēdus in locum maleficis crucifigendis deputatum, qui dictus est Hebraice, hoc est, lingua quæ tum Hebræi, hoc est, Iudæi vtebātur, Golgotha, quod significat cranium, siue caluariam, ob eius volubilem rotunditatem, à verbo Galal, quod voluere significat & circumire. Non est autem ea dictio purè Hebraica, sed Chaldaica magis, aut Syriaca, vt etiam D. Hierony. testatur in interpretatione nominum Hebraicorū in Matthæum. Nam secūdùm veram Hebręorum linguā C dicitur Gulgoleth: verū Iudęi desierunt pura Hebræa lingua vti, postquam in Babylonē translati sunt, vnde redeuntes, Chaldaismum secū detulerunt, quo tamen vtētes idiomate Hebraicè loqui dicebantur, quoniā ea tunc Hebræorum erat lingua, nec multum à puro diuersa Hebraismo. Meudosè tamē in Græcis & Latinis codicibus legi videtur Golgotha, per simplex l, cùm legēdum potius sit per duplex l Golgoltha. Nā sic caluariam Chaldaica vocat lingua, atq; sic in vetustis exemplaribus Latinis se inuenisse testatur Munsterus. Caluariam autem quidam putāt hunc locum di- D ctum, ob sepultū ibi Adamum, eiusq; caluariam ibi repertam. Sic enim post Origenē habet Theophyl. Traditio Ecclesiastica est, quia prior Iudaica, postquam eiectus fuit homo ex paradyso, domicilium ibi habuit in solatium bonorū quæ in paradiso, terra ei data illa quæ oīum aliarū esset optima & pinguissima. Homines igitur qui tunc habuerūt pro miraculo caluariam mortui depilatam, in loco illo habitantes inde eum nominauerunt, & post diluuium fama hæc à Noe in oēs diuulgata est. Vnde & Dominus vbi fons mortis, illic moritur vt illum siccet. Sequitur hanc sententiam D. Hierony. ex aliorum tamen magis opinione quàm sua. Sic enim habet in epist. Paulæ E ad Marcellam, In hac vrbe (nempe Hierusalem) imò in hoc loco & habitasse dicitur & mortuus esse Adā. Vnde & locus in quo crucifixus est Dominus noster, Caluaria appellatur, scilicet quòd ibi sit antiqui hominis caluaria condita: vt secundus Adam & sanguis Christi de cruce stillās, primi Adam & iacētis protoplasti peccata dilueret, & tunc ille sermo Apostoli cōpleretur. Excitare qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Meminit huius & in hunc Apostoli locum scribēs in epist. ad Ephes. Ephes.5. Epiphanius quoq;

A prolixius hanc tradit sentētiam lib. 3. contra hæreticos in fine. Hanc tamen traditionem tāquam fabulam, mulcēdis auribus populi excogitatam, iure reijcit idem D. Hierony. hic scribens in Matthæum, aliā reddens rationem veriorē huius nomenclaturæ, nēpe quòd sicut apud nos, ita & extra vrbem & foras portam loca erant in quibus truncabantur capita dānatorum, quæ ob id Caluariæ sumpsere nomen. Nam, vt ille inquit, si quispiam cōtendere velit ideo ibi Dominum crucifixum, vt sanguis ipsius super Adæ tumulū distillaret, interrogemus eum, quare & hi duo latrones crucifixi sunt cum illo. Adam verò sepultū putat iuxta Hebron, quia Iosue 14. legimus: Adam ma- B ximus ibi inter Enacim situs est. Locū ergo hoc suo nomine tam accuratè expresserunt Euāgelistæ, vt intelligamus ignominiam quam Iudæi etiā hac in parte Domino intulerunt, quamq; Dominus nostri causa in se suscipere dignatus est, reputatus etiam hac parte cum iniquis. Vt autē fidelibus cætera oīa ignominiæ Christi mysterium in se cōtinent & gloriā, ita & quæ modò dicta sunt, quòd cum latronibus ductus est ad crucem, quodq; ad locum maleficorum deductus est. Ideo enim tanquam nocens cum nocentibus ad nocentium locum ductus est crucifigendus, vt nos nocentes liberaret, veniēs in similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum in carne. Ideo in maledicto terræ loco crucifigi voluit, vt maledictam terram in opere Adami primi, suo sancti- C ficaret sanguine. In Hierusalem occidi non cōueniebat, sed extra portā: ne videretur seipsum tantùm pro Iudæis sacrificium obtulisse, pro quibus ibi in tēplo quotidie sacrificabatur, imò quò significaretur sui corporis sacrificium non prodesse iis qui adhuc à legalibus penderent sacrificiis. Hoc enim mysterium D. Paulus intelligit in eo quòd extra portam passus fuit Dominus, addens & figuram veteris testamēti, qua id fuit delineatum: Sic enim scribit ad Hebræos. Habemus altare de quo Hebr.13. edere non habēt potestatem qui tabernaculo deseruiunt. Quorum enim animalium infertur san- D guis pro peccato in sancta per pōtificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portā passus est. Quo significat Dominum ob id extra portam Hierusalem passum, quo insinuaretur ipsius sacrificiū alterius esse generis quàm ea quæ intra portas Hierusalem offerebantur, neq; posse legis obseruatores huius noui sacrificii esse participes, atq; id per ea sacrificia præfiguratū fuisse, quæ maximè veri sacrificii typus fuerunt. Tertium ignominiæ genus Christo ante crucem illatum, fuit quòd ei dederunt potādum vinum myrrhatū: vt habet Marcus, aut, vt habet Matthæus, vinum cum felle mixtum, apud quem E pro vino Græci forè habent acetū. Sed probabile est, scriptorem aliquem pro οἶνος, quod vinum significat, scripsisse ὄξος, quod significat acetū, cùm inter eas dictiones magna sit affinitas; idq; fecisse siue quòd postea aceti oblati Domino in cruce pendenti fiat mentio, siue quòd prophetia quam hac sua narratione verisimile est Matthæum voluisse innuere, impletam nunc fuisse, aceti faciat mētionem & fellis, non autē vini. Dicitur enim apud Prophetam: Dederunt in escā meam fel, & in siti mea Psal.68. potauerunt me aceto. Vinū apud Matthæum legunt oēs Latini. Cæterùm quod Marcus quidem dicit

diczt vinū myrrhatum. Matthæus verò vinū cum A felle mixtum, variè soluitur. Euthymius enī, sicut & Theophyla. existimat vtrūq; à diuersis oblatū. Cùm enim (inquit Theophyl. in Marcū) nulla apud illos disciplina fuerit, alij alia offerebāt, & alius quidē acetum & fel, alius autem vinum myrrhatum. D. Aug. duos alios conciliādi Euāgelistas indicat modos. Dicit enim fieri potuisse vt vinum Christu oblatū & myrrha & felle fuerit mixtum, quò esset amarius. Aut Matthæum fel posuisse pro amaritudine, vt ob id myrrhatum vinum, cùm sit amarissimū, dici possit vinum felle mixtum. Quā posteriorem rationem etiā Theophyl. non tacuit. Fortasse, inquit, & vinum acetosum erat, & amara myrrha: & hinc conueniunt quod dicit ille myrrhatum vinum, alius dicat acetum cum felle. Nā & vinum acetum dici potest, quia acetosum: & myrrha fel, quia amara. Hanc rationem ob id crediderim probabiliorem esse: quod videri possit Matthæum fellis fecisse mētionem, quò significaret, impletā eam quę modò posita est prophetiā, quę fellis meminit. Notādum ergo Domino datū potū in loco Caluariæ, vt patet ex Matthęo & Marco: qui vtriusq; sigillatim meminerunt, videturq́; planè ex eis non eundem vtrobiq; fuisse potum. Datus enī ei fuit potus, cùm iam venisset in Caluariæ locum, antequā crucifigeretur, isq́; dicitur C ab Euāgelistis his fuisse vinum amarū myrrha vel felle mixtum. Datus rursum ei iam in cruce pendenti, cùm clamasset, *Eli, Eli*, &c. & : *Sitio*, isq́; dicitur nō ab his tantùm, sed & à Ioāne ac Luca fuisse simpliciter acetū. Itaq; priori loco impleta est prior prophetiæ pars, quæ habet: Dederunt in escam meā fel: posteriore verò loco posterior pars, quæ habet, Et in siti mea potauerunt me aceto. Priori loco obtulerunt ei vinū ex more qui & hodie seruatur, quo morituris vinum propinatur; vt animus illis addatur, iuxta cōsilium Sapiētis: Da-

Prou. vlt. te siceram merentibus, & vinum his qui amaro sunt aīo. Sed ex insolētia militum, aut potius ex D malitia Iudæorum vinū hoc felle, hoc est, amara myrrha mixtum fuit & corruptum, ita vt cōquerēdo dicere potuerit Dominus non tātùm illud

Iere. 2. quod ex Dauide positum est: Dederunt in escam

Deut 32 meā fel, sed & illud: Ego te plātaui vineam electā, quomodo ergo cōuersa es mihi in prauū vitis aliena? Et illud ex cātico Moysi: De vinea Sodomorum vinea eorum, & de suburbanis Gomorrhæ: Vua eorum, vua fellis, & botrus amarissimus. Fel draconum vinum eorum, & venenū aspidum insanabile. Quòd autem Matthæus quidē dicit, *cùm gustasset noluit bibere*, Marcus verò, *& non accepit*: id quidā in argumētum trahunt quò probent aliud E fuisse vinum de quo Marcus, & aliud de quo Matthæus: & hoc quidē Dominum gustasse, illud verò non. At secūdùm Theophyl. & August. magis dicendum, quod Marcus dicendo, *& non accepit*; nihil aliud significare voluerit quàm quod dicit Matthæus; *noluit bibere*. Gustauit enī, sed non bibit, nec accepit, sic vt intra se illud mitteret. Quæ res etiā ipsa non caret mysterio. Significatum est enim, secundùm D. Hierony. quòd gustauerit quidē pro nobis mortis amaritudinem sibi à Iudæis propinatam, sed quod ab ea non fuerit detentus resurgens tertia die. Significatum item, quòd deinceps oditurus esset vinum Iudaicum, quod illi productura esset synagogæ vitis, à qua cùm expectaret dulces vuas, fecit labruscas, vt est Isaiæ 5. Iā cum di-

A scipulis biberat de dulci calice noui testamēti, seque non bibiturum de fructu vitis asseruit, donec illud biberet nouum in regno Dei. Meritò ergo amarum Iudæorum recusat vinum, nos suo facto docens, post perceptam Euangelicæ gloriæ dulcedinem, non bibendum amarum carnalis legis aut huius mundi vinum, etiamsi illud gustare nonnunquam cogamur, vt cum ipso aliquando nouum vinum possimus bibere in regno Dei.

ET POSTQVAM VENERVNT IN LOCVM QVI VOCATVR CAL. &c.] Sequitur iā septima, eaque nouissima ac præcipua Dominicæ passionis pars, vt quę eius crucifixionē ac mortē B ignominiosā simul & amarissimā continet, & plenaq́; opprobria atq; conuitia. Postquā ergo venerunt in Caluariæ locū, ibi crucifixerunt eum, manus scilicet & pedes clauis affigentes ligno. Vbi Christianæ menti expendēdum relinquitur quantam nunc & ignominiā & pœnam Dominus pro nobis pertulerit, quādo vestibus spoliatus, nudus super lignum crucis iniectus est, & in tam tenero corpore tam diras manuū pedumq́; (in quibus vt est neruorum maximus cōcursus, vtq́; sensus tactus maximè viget, ita maxim' est pœnæ sensus) cōfixiones perpessus est: nō sine omnium mēbrorum & neruorum crudeli acerbaq́; extēsione, ita C vt bene apud prophetā dicat, pœnæ suæ acerbitatem pulchre insinuās: Foderūt manus meas, & pe- *Psal 21.* des meos, dinumerauerūt oīa ossa mea. Et quidē Iudæi instātet ipsum crucifigi voluerunt, nec alio genere mortis mori voluerunt quàm in cruce, eo quod illud mortis genus erat omnium ignominiosissimum, quo afficiebātur tātùm hi qui valde erant facinorosi, eratq́; id & gentibus & Iudęis summè execrādum, eo quòd in lege maledictus diceretur omnis qui in ligno penderet. Itaq; sperabant hoc mortis genere bonā Iesu memoriā apud oēs abolendam, omniumq́; animos ab eo alienādos. Vnde in eorum psona dicitur, Morte turpissima con- *Sap. 10.* D demnemus eum: &, Mittamus lignum in panem *Iere. 2.* eius, & eradamus eum de terra viuētium, & nomen eius non memoretur amplius. Quo loco per panē Tertullianus & alij veteres intelligunt corpus Domini, quod ipse in Euāgelio vocat panem, vt significetur illis verbis lignum crucis inijciendū corpori eius. Vide Tertul. lib. aduersus Iudęos. Verùm aliud spectauit in hoc mortis genere diuina sapientia, quæ hoc genere pro salute hominum Christum mori ab initio prudenter valde & salubriter decreuerat, Iudęorum peruerso animo mirè vtens ad perfectionem salutaris sui decreti. Primò enim hoc genus mortis nostræ redēptioni E ideo erat accōmodum, quia cōueniebat vt sicut per lignum venerat peccatū, ita & per lignum veniret redēptio, & qui in ligno vincebat, in ligno quoq; vinceretur. Vnde canit Ecclesia in quodā hymno: Hoc opus nostræ salutis ordo depoposcerat, *Cur conueniebat Christum crucifigi.* multiformis proditoris ars vt artem falleret & medelam ferret inde hostis vnde læserat. Et ipse spōsus hanc insinuās in Canticis rationem, dicit suæ *Cant 8.* spōsæ: Sub arbore malo suscitauit te, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. Itaq; sicut fructu pomi vetiti quē ab arbore decerpsit Adā, perditū est genus humanū: ita fructu benedicto ventri virginalis, quē ab arbore crucis per fidē decerpimus, & per sacramenta reparatum est genus humanum, satisfactumq́; est hac ratione iustitiæ diuinę, dum quod ab arbore iniquè sustulit

primus

primus Adam, secundus Adã in arbore restituit, A sinẽdo se affigi ligno, ita vt & hoc nomine dicere posset illud psalmi: Quæ nõ rapui tunc exsoluebã. *Psal.68.* Secũdò, hoc mortis genus erat cõueniens, vt tam eo esset copiosior satisfactio & propitiatio, quã io ipsum mortis gen⁹ erat & ignominiosius & acerbius, vt sic & charitas Dei ac Christi insignissimè erga hoies cõmendaretur, & hominum in Deum fiducia cõfirmaretur perseuerãter. Cùm enim videmus ignominiosissimũ simul & acerbissimum supplicium ꝓ nobis ex patris voluntate filiũ Dei pertulisse, intelligimus maximã esse Dei patris & Christi erga nos charitatẽ, quódq; de eius benignitate nobis nõ sit diffidendum, etiã post multa repetitis vicibus cõmissa peccata. Hinc canit pro B pheta, propter legẽ tuã sustinui te Domine, apud *Psal.129* Dominum misericordia, & copiosa apud eum redẽptio. Adde his ꝙ ex ipsa supplicij acerbitate nõ tãtùm intelligimus misericordiæ diuinæ ac propitiationis Christi abundãtiam, sed & iustitiæ diuinæ seueritatẽ, quæ talem pro peccatis hominũ exegit satisfactionẽ, vt id intelligẽtes magis peccatũ detestemur, magisq; illud fugere discamus. Tertiò, conueniẽs fuit hoc mortis genus, vt quo fuit Christi mors ignominiosior secundùm mundum, eo magis virtus Dei & efficacia mortis eius mundo innotesceret, dum q tam ignominiosam pertulit mortẽ, totum ad se tamẽ orbem, mundo licet oĩbus modis reclamãte, ptraxit. Quã rõnem insinuãs Paulus, ait: Quoniã in Dei sapientia non C *1.Cor.1.* cognouit mũdus p sapientiã Deum, placuit Deo per stultitiã prædicationis saluos facere credẽtes. *Ibidem.* Et mox postea: Quod infirmũ est Dei, fortior est hominibus: & quod stultum est Dei sapiẽtius est hominibus. Itaq; hac ratione Iudæorum conatus & expectatio frustrata est, dum per hoc quo se nomẽ Christi maximè putabant obscuraturos, Deus illud maximè fecit illustre. Cõuenientissima ergo fuit hæc mors & diabolo superando & fidelibus erigendis, & Iudæis cõfutandis. prima harũ trium rationum, Dei nobis cõtra diabolum callidũ prudentiam: secunda, eius erga peccatores misericordiam, & cõtra peccatũ iustitiã: tertia illius contra D mundum Christi gloriæ obsistentem declarat potentiã. Sunt præterea & aliæ rõnes quibus ostendere licet cõuenientiam huius supplicij etiam ex scriptura. Cõueniebat enĩ ipsum tali mortis genere mori, quę cum sanguinis fieret effusione, qa illius sanguis nobis erat in peccatorum ablutionem & viuificum animæ potum necessarius: nec tamen cõueniebat vt caput ei amputaretur sicut Ioanni, aut vt medius secarẽtur, sicut Isaias: sed corpus eius integrũ & indiuisum seruãdum erat, tum ꝙ sic eius congruebat integritati, tum ob resurrectionis eius fidem melius astruendã, & item ne fieret occasio volẽtibus Ecclesiã diuidere, quę vnum est cum Christo corpus. Cõueniebat ergo E crucis suppliciũ, in quo sic eius sanguis totus est effusus, vt tamen nulla fieret corporis sectio atq; diuisio in diuersas partes. Cõueniebat item eius in crucem subleuatio, sacrificio quod in cruce est peractum: quæ enim Deo offeruntur, sursum attollũtur. Rursum quoniã in cruce subleuatus fuit à terra Dñs, docuit affectus nostros ad se à terra tollẽdos: quoniã expansis pepẽdit manibus, significauit se paratũ ad suscipiẽdum & amplexãdum oẽs ad se cõfugientes, vnde has rationes insinuãs *Ioan.6.* Dominus, Ego, inquit, cum exaltatus fuero à terA ra, oĩa traham ad meipsum. Rursum dum in cruce viuus pependit, confixus clauis, docuit nos sic sibi cõmori debere, vt ita mortali isto corpore viuentes, configamus carnem nostrã clauis timoris diuini, ita vt non obediamus cõcupiscentiis eius. Vnde mysterium hoc in cruce Christi intelligens D. Paulus: Qui, inquit, sunt Christi, carnem *Galat.5.* suam crucifixerũt cum vitiis & cõcupiscentiis eius. Itaq; supplicium crucis nõ solùm accõmodissimũ erat debitæ satisfactioni peragendæ, sed etiã exẽplo relinquendo nobis ad conformãdum nos Christo. Idem D. Paulus ad Galatas & aliã indicat *Galat.3.* crucis susceptæ rationẽ: Christus, inquit, nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis male B dictum (quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno) vt benedictio Abrahæ fieret in gẽtibus. Postremò, conueniebat redẽptori nostro crucis supplicium, quia ipsa crux conueniens est vniuersali mortis Christi efficaciæ designãdæ. Ipsa enim transuersali crucis latitudine significatũ est, mortis eius efficaciam latissimè se atq; per totum extendere mundum. Ipsa verò in altum porrecta longitudine terrã contingẽte, cœlosq; respicientẽ, significatum est mortis eius efficaciam nõ in terrã tantùm pertingere, sed & in cœlos, quoniam per ipsum, vt habet Paulus, instaurata sunt *Coloss.1.* oĩa quæ in cœlis sunt & quæ in terra. Cõplacuit, inquit, Deo per eum recõciliare omnia in ipsum, pacificãs per sanguinẽ crucis eius siue quæ in terC ris, siue quæ in cœlis sunt. Omitto quod per quadruplicẽ mensurã quæ in Domini inuenitur cruce, variæ nobis virtutes sint comendatę, vt annotauit aliquot locis D. August. qui libro de gratia veteris & noui testamẽti sic habet: Nõ frustra tale genus mortis eligit, vt latitudinis, & altitudinis, & lõgitudinis, & profunditatis, de quibus Apostolus Paulus loquitur, magister existeret. Nã latitudo est in eo ligno quod trãsuersum desuper figitur, hoc ad bona opera ptinet, quia ibi extenduntur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno vsq; ad terram cõspicuum est, Ibi enim quodãmodo statur, hoc est, persistitur & pseueratur, D quod longanimitati attribuitur. Altitudo in ea ligni parte, quæ ab illa quæ transuersa figitur, sursum versus relinquitur, hoc est, ad caput crucifixi, quia bene spectãtium superna expectatio est. Iam verò illud ex ligno quod fixum occultatur, vnde totũ illud exurgit, signat profunditatem gratuitæ gratiæ. Hæc ille. Quoniam itaq; supplicium crucis tam variis modis cõueniens fuit nostræ redẽptioni, variis etiã in veteri testamẽto est præfigu- *Genes.6.* ratum typis. præfigurauit enim salutiferũ crucis lignũ, arca illa lignea, per quã in diluuio Noe cum suis seruatus est, cæteris omnibus qui extra eam erãt pereũtibus. Rursum virga illa Moysi, per quã *Exod.4.* post varia in Ægypto patrata miracula Israelitæ E liberati sunt, diuiso per eam mari rubro, p quod trãseuntes saluati sunt. Itẽ lignũ illud, quod cùm à Deo sibi ostẽsum Moyses misisset in aquas amaras, versæ sunt in dulcedinẽ, vt legitur Exo.15. Crucis autẽ figuram & situm adũbrauit signum sanguinis agni paschalis positi in postibus domus & superliminari, per quod signum ab angelo percutiente saluati sunt Israelitæ. Item expãsio manuũ *Exod.11.* Moysi, quando Iosue pugnauit contra Amalec. *Iosue 7.* Omnium autẽ apertissimè crucis typum prætulit serpentis ænei super lignum exaltatio in deserto, per cuius aspectum sanati sunt quotquot à viuia percussi

Dem. 12. percussi fuerant serpentibus. Eiusdē itē non per- A
mittēda figura fuit lignū cedrinum cum hysopo
Deu. 14. coccoq; bis tincto, quibus intinctis in sanguine a-
nimalis immolati aspergebātur qui mundandi e-
rant in veteri lege. Lignum enim cedrinū, lignum
crucis figurabat: Hysopus Christi corp⁹, coccusq;
bis tinct⁹ quo hysopus alligata fuit ligno cedrino
Christi charitatē, quæ ipsum fixit in cruce. Vnde
mysterium illius vmbræ intelligens propheta re-
gius, & in ipsam veritatē respiciens. Asperges, in-
Psal. 50. quit, me Domine hysopo, & mūdabor. Intelligūt
quoq; vetustissimi patres, crucē Dominicā tectè
in quibusdā scripturæ locis indicātam, vt cùm di- B
Abac. 3. citur in Cātico Abacuc, Cornua in manibus eius.
Psal. 21. Et in Psalmis: Salua me de ore leonis, & cornibus
vnicornium humilitatē meam. Per cornua enim
his aliisq; quibusdā locis Tertul. lib. aduersus Iu-
dæos, intelligit apices crucis, per quam dæmones
ventilauit Dominus, sibiq; subegit vniuersum
mundum. Crucem item significatā intelligūt pa-
tres per signū Thau, quo qui signati nō sunt, iu-
bētur occidi: signari verò, seruari pręcipiūtur. An-
tiquis enim Hebræorū literis, teste Hierony. quo,
vt idē ait, Samaritani suo tēpore adhuc vtebantur
extrema Thau litera, crucis habet similitudinem,
sicut eam habet nunc apud Græcos litera T, quæ
& ipsa eis Thau dicitur. Vnde & Apoc. 7. & 9. prę-
cipitur angelis ne noceant signatis signo Dei in C
frontibus suis; quibus locis verisimile est Ioannē
Ezech. 9. imitatum Ezechielis locum, & respexisse in signū
crucis quo se in frontibus suis notare consueue-
runt à temporibus Apostolorum Christiani. De
ligno crucis sic scribit Nissenus in sermone de san
cto baptismate: Lignum crucis omnibus homi-
nibus salutare est, cùm sit pars, vt audio, arboris
vilis; contemptioris que quàm aliæ multæ sint.

TVNC CRVCIFIGVNT CVM EO DVOS
ALIOS LATRONES, HINC, &c.] Matthæus
& Marcus pòst crucifixum Dominum cōmemo-
rāt primùm vestimēta diuisa, tum titulū scriptū,
deinde latrones crucifixos. Lucas autem primùm D
latrones, postea vestes, tertiò titulum narrat. Ioā-
nes verò primū latrones, deinde tituli inscriptio-
nem, ac postremùm vestium describit diuisionē.
Itaq; quoniam non licuit in Cōcordia omniū se-
qui ordinem in trium istorum cōmemoratione,
eum secuti sumus quem in Ioāne deprehēdimus,
non solùm quia postremus scripsisse, & de aliorū
scriptis iudicasse fertur, sed etiā quia & aliàs ferè
debitum seruat ordinē, & ordo ab eo hîc seruatus
rerum naturæ est maximè cōsentaneus. Primùm
ergo ad maiorē ignominiā Christi, crucifixi sunt
cū eo duo illi latrones qui cum eo educti fuerāt,
sic tamē, vt medium Iesum inter illos penderēt,
quò non solùm cum facinorosis reputaretur, sed E
inter eos maximè facinosofus haberetur. Verùm
contra intētionem & voluntatem Iodæorum res
hæc ad maiorē Christi cessit gloriā, primùm quia
hac ratione impletū est quod de eo dixit Isaias:
Isaiæ 53. Cum iniquis reputatus est. Reputatus autē cum
iniquis qui iniquus nō erat, meruis iniquos in se
credentes, ipsorū liberare iniquitate. Secundò, quia
hac rōne magis elatuit innocētia Christi, & vir-
tus crucis eius, quàm si solus fuisset crucifixus, dū
is qui cum aliis tam ignominiosè fuit crucifixus,
solus tamen per vniuersum orbē clarificatus est.
Postremùm, dū inter duos maleficos medius pen
des innocens Christus, designatum est, omnē hu-
mani generis vniuersitatem ad participandā pas-
sionis eius efficaciam vocatā esse, ipsumq; ad hoc
venisse in medio hominum, qui oēs peccato erāt
obnoxij, vt sua innocētia oēs sanctificaret; discre
tionem tamen ipsum facturum inter fidelē popu
lum qui cū latrone q à dexteris erat, Christi gratiā
implorat, & infidelem qui cum altero à sinistris
existente Christum blasphemat, & hunc quidē à
sinistris, illum verò à dexteris collocaturum. Vnde
Leo in sermone de passione Domini: Duo, inquit
latrones, vnus ad dexterā, & alius ad sinistrā cru-
cifiguntur, vt in ipsa patibuli specie mōstraretur
illa quæ in iudicio ipsius omnium hominum est
fiēda discretio. Ita semper quod in Christo impiis
est ignominia, piis est mysteriū & gloria, quem-
admodū & in eo quod sequitur de titulo scripto
à Pilato licet considerare. Ludibrii enim causa vi-
detur Pilatus titulum hunc, hoc est, inscriptionē
causæ ob quā crucifixus erat, capiti eius affixisse,
exprobrās s. ei affectationem regni apud Iudæos
atq; significās ob hanc illum à se crucifixū. Qua-
re & Cæsaris erga se ambiuit beneuolentiā, vt cu
ius imperiū apud Iudæos cōtra vsurpatores tue-
retur, & Iudæorum vltos est cōtra se instātiam &
cōminationem, qua significabāt se illum delatu-
ros apud Cæsarem, tanquā illius partes non satis
defendentem si Iesum dimisisset. Dum enim eum C
scripsit Regē Iudæorum, nec scripturā hanc mu-
tare voluit ad pōtificum preces, videri potest hoc
nomine ignominia quadā Iudæos aspergere vo-
luisse, qui hoc nomine ipsum ad innocētis cædem
coegerant. Ignominia enim Iudaici nominis erat
regem Iudæorū pendere in cruce, quasi vana esset
eorū de suo rege prædicatio & expectatio. Et hæc
quidē videtur fuisse Pilati intentio. Cæterùm di-
uina dispositione, etiā hæc res per Pilatum gesta
ad Christi pertinuit gloriā, passionisq; eius myste
rium. Hac enim ratione, rursum Deus p impium
veritati testimoniū phibuit, veramq; causam insi-
nuauit crucifixionis Iesu. Nō enim ea erat causa
quam videri & sibi volebāt Iudæi, nempe quia D
ipse dixerat se regē esse Iudæorum, cùm verè non
esset, sed quia, vt scripsit Pilatus, rex erat Iudæorū,
Quia enim is verè erat, ideo secundom scripturas
mori debuit in cruce, vt hoste humani generis p
mortē superato, regnare inciperet super eos qui
verè sunt Iudæi, hoc est, qui per fidē cōfiterentur
ipsum. Iudæi enim nomen sonat cōfitentem. Itaq;
titul⁹ ille Pilati iudicio ignominiosus, piis est glo
riosus, à quibus agnoscitur titulus triumphalis,
magis exornans caput Iesu veri pontificis, quàm
lamina illa aurea habēs in se scriptum ineffabile
nomen Dei, ornabat caput pōtificis veteris legis.
Quem titulum crucis Christi non corrūpendum,
sicut Iudæi desiderauerunt, pleriq; patres intelli- E
gunt prædictū, cùm in titulis quorundā Psalmo-
rū dicitur: Ne disperdas in tituli inscriptione. Vn-
de bene Deo disponēte, cum Iudæi instarent pro
mutāda inscriptione, respōdit Pilatus: *Quod scri-
psi, scripsi*: hoc est, quod scripsi, scriptū haberi vo-
lo, nec immutabo. Qua in re etiā aliud iam tege-
batur mysterium. Dum enim Pilatus gentilis Ie-
sum regem scripsit Iudæorum, quem pro suo re-
ge Iudæi agnoscere recusauerunt, illud iam tum
etsi imprudens præludebat futurum, vt salutiferi
nominis professio, quam falsò dicti Iudæi abne-
garent; ad gentes credulas, hoc est, ad veros Iu-
dæos demigraret. Scripsit autem titulum Pilatus
tribus

tribus linguis, hebraicè, Græcè, & Latinè, vt causa crucifixionis Iesu ab omnibus qui tum Hierusalē conuenerant posset agnosci. Conuenerant eñ ibi tum non solùm Hebræi, sed & Græci plerique & Latini proselytæ. Diuinitus verò hac ratione significatū est, omnium interesse vt cognoscãt Iesum Nazarenum regem Iudæorum crucifixū esse, ipsumque tanquam totius orbis regem, ab omnibus prædicandū regem Iudæorū, iuxta illud Pauli:

Philip. 2. Omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Tres enim illæ linguæ, præcipue sunt totius orbis linguæ, maximè receptæ maximéque excultæ, & quib. vera sapientia maximè est in literis prodita: quæ linguæ præter naturalem suum ornatum & excellentiã, etiam hinc non parum acceperunt decoris, quòd B solæ omnium sint in cruce Domini dedicatæ, vt ob id meritò his tribus maximè vtatur Ecclesia in scripturis sanctis legendis & conseruãdis, vt que ad has sint aptiores, & præ aliis in cruce sanctificatæ. His trib. linguis putat Onuphrius Euangelia descripta esse, qui sicut cum aliis multis Matthæū putat Hebraicè scripsisse, ita Marcum asserit Romæ scripsisse latinè, Lucã autẽ & Ioannē in Græcia Græcè. Vnde & ob id etiã Latina Ecclesia inter canendum omnibus his tribus linguis potissimum in officio sacræ missæ quæ Dominicæ passionis est realis repræsentatio. Nã ex Hebræa lingua habet Amen, Alleluia & Osanna: Ex Græca, C Kyrie eleysō, & Christe eleison. Inscriptionē tituli Euangelistæ non eisdem commemorant verbis. Marcus enim tantùm habet, *Rex Iudæorum*: Lucas, *Hic est rex Iudæorū*: Matthæus, *Hic est Iesus rex Iudæorum*. Ioannes: *Iesus Nazarenus rex Iudæorum*. Ioannem autē, qui postremus scripsit, & crucifixioni Dominicæ interfuit, ita scripsisse, sicut à Pilato scriptū fuit, titulus ille ostēdit qui cum parte crucis Dñi Romæ seruatur. Proinde dicendū alios Euangelistas non verba descripta annumerare, sed tantū sensū exprimere voluisse, atque illud in quo cardo inscriptionis causæ cōsistit, appellationem scilicet regis Iudæorum. Bene autē sunt tituli huius expendēda verba. Prima eñ dictio, quæ pro- D prium est Christi nomē, cùm significet saluatorē, triumphi eius totam in se includit rationem: reliquæ verò dictiones indicãt ipsum vere esse quod dicitur, nempe saluatorem, & quare, nimirū quia Nazarenus, hoc est, floridus & germinãs, & quia rex Iudæorum. Per integritatē enim suam & regalem potestatem est Iesus, hoc est, saluator mundi.

IESVS AVTEM DICEBAT: PATER DIMITTE ILLIS: NON ENIM, &c.] Illi quidē ipsum crucifigebant, Iesus verò, absolutissimū patientiæ & charitatis exemplar, pro crucifixoribus suis orauit, declarans se magis illorū causa dolere E quàm sua, illorumque malū magis ipsum angere quàm suū. Adimpleuit nunc quod de eo vaticinatus est Esaias dicēs: Et pro transgressorib. rogauit. *Esaie 53* *Hebr. 9.* Iã in ara crucis sacrificiū offerens patri verū egit pontificē, cuius est, vt habet Paulus, orare pro populi sui ignorãtia. Iã significauit propter quid crucifigi voluit, nimirū ad deprecãdū & impetrãdū peccatorib. veniã. Iã ipso opere insinuet præstitit, nobisq; faciēdum suo facto docuit, quod prius sermone docuerat, dicēs: Orate pro persequētibus vos. Pater inquit, dimitte illis. Causamq; addit cur dimittere cōueniat. Nō enim sciūt quid faciunt.
Luca 6 Nesciūt se Dei crucifigere filiū, verumq; Iudæorū

A regē. Si enim, inquit Paulus, cognouissēt, nunquã Dñm gloriæ crucifixissent. Et Petrus: Scio, inquit, *1. Cor. 2.* quia per ignorantiã fecistis, sicut & principes vestri. Nesciebãt etiã quid facerent, quia ignorantes Dei perfecerūt prædestinationē, humanúq; corporalē tabãtur salutē. Ignorantia hæc de qua Dñs loquitur, cùm fuerit crassa & culpabilis, peccatum quidē *Act. 3.* illorum nō in totum sustulit, sed tamē ex magna parte diminuit, & veniabile fecit, cùm alioqui si scientes filium Dei crucifixissent, peccatum eorum, vt posse ī Spiritum Sãctum cōmissum, irremissibile fuisset. Cæterùm quanquã hæc Dñi oratio non in omnib. fuit Iudæis efficax, eo quòd pleriq; per suã obstinationē remissione se fecerunt indignos, quæ nō potest nisi à pœnitentib. obtineri, fuit tamen B in multis efficax. Eius eñ virtute credendum post ascēsionem Domini ad vnã & alterã Petri prædicationem tam multa Iudæorum millia conuersa ad Dominum, & cōsecuta suorum remissionem peccatorum. Eius itē virtute Deus pater tanto tēpore vindictã distulit Iudæorum, expectãs interim eos ad pœnitentiã. Imitatus est Christi exēplum & Stephanus, qui & ipse cùm lapidibus Iudæorū obrueretur, positis genibus orauit, dicēs: Domine *Act. 7.* ne statuas illis hoc peccatum. Imitat' est & Iacobus frater Domini, qui referente D. Hieronymo in libro de Script. Eccl. cū præcipitatus de pinna templi, cōfractis cruribus, adhuc semiuiuus ten- C deos ad cœlum manus dicebat: Domine ignosce illis, quod enim faciunt, nesciunt. Nec dubiū quin hoc Domini facto pleriq; etiam alij cōmoti semper omnibus seculis ad faciendū quod præceptū est de orãdo pro inimicis, vt hinc agnoscere liceat duplicem fructum huius orationis Christi.

MILITES ERGO CVM CRVCIFIXISSENT EVM, ACCEPERVNT, &c.] Tertia hic describitur ignominiæ species, quæ Dño post crucifixionē est irrogata. Magna eñ fuit ignominia, vestibus omnibus detractis, Dominum nudum pendere in cruce coram tanta multitudine, eundē que corã videre vestes suas diuidi, atque super eas mitti sortes, & à militibus vēdicari, quasi nulla esset vlterioris vitæ reliqua spes. Quod ipsum D verisimile est milites non solùm per inexplebilē auaritiam, quæ in talibus esse solet, fecisse, sed etiã per ludibriū quoddam & per lasciuiam, subsannantes quasi preciosa essēt regis vestimēta, vt habēt Theophilactus & Euthymius. Attamen vt istud impius est ignominia & ludibriū, ita in hoc pij agnoscunt Christi gloriam, suamq; salutem ac fidei mysteriū. Ad Christi enim hoc pertinuit gloriam, quoniam hac ratione perfectū est illis ignorantib. quod de eo prædixit scriptura: ad eius enim gloriã facit quod nec hæc quidē, quæ minuta videntur, de eo E siluit scriptura. Hac ergo de causa omnes Euãgelistæ factum hoc commemorauerunt. Et cùm reliqui Euãgelistæ simpliciter illud & indistinctè narrauerint, tantū dicentes quòd vestimēta sint diuisa, quódque sortem miserint, Ioãnes qui post alios scripsit, manifestius & distinctius de hac re scripsit, quò scripturæ testimoniū indicaret clarissimè huic facto quadrare. Dicit ergo se milites diuisisse vestimēta, vt fecerint quatuor partes, vnicuique militi vnam assignantes partem, vnde intelligere primò licet quatuor fuisse milites qui Dominū crucifixerunt. Intelligere licet secūdò, diuisionem vestimētorum nō sic factam, vt vnicuiq; militi vna sit data vestis quemadmodum videtur intellexisse, qui

hinc colligũt quinq; fuisse Domini vestiméta, quatuor scilicet militibus quatuor diuisa, & quintũ tunicam inconsutilem. Dicit enim Ioãnes explicans vestimẽtorũ diuisionẽ, milites fecisse quatuor partes, vt intelligendũ sit vnã vestem in quatuor diuisam partes, cùm Iudæorũ vestes quatuor necessario habuerint partes, vt nostrę fere habẽt. Præcipitur enim Deut. 22. vt Iudæi assuãt fimbrias per quatuor angulos palliorũ. Dicit præterea Ioannes tunicam quandam eos accepisse, quę inconsutilis fuerit, desuper cõtexta per totũ. Vbi pro, desuper Græci habent, ἐκ τῶν ἄνωθεν, hoc est, ex summo sur ex superioribus, vt significetur eã è superiori parte textilẽ fuisse per vniuersum vsq; deorsum, hoc est totã fuisse textã, nec aliqua ex parte fuisse cõsutam. De hac ergo dicit milites dixisse: *Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit*, sicq; impletum apertè & distinctè ostendit quod dicitur: Par- Psal. 21. titi sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem: priori militũ facto insinuãs impletam priorem propheticę partẽ, posteriori verò posteriorẽ. Ex Marco tamẽ apparet milites misisse etiam sortes super vestimentorum diuisorum partibus, vt per sortes agnoscerent quã quis partem tollere deberet. *Dicit enim: Diuidentes vero vestimẽta eius, miserunt sortes super eis, quis quid tolleret.* Pertinuit & ad nostrã salutem atq; redemptionis mysterium, hæc vestimentorum Christi ablatio C atq; partitio. Nudus enim in cruce bene pepẽdit, quia nudus in paradyso peccauit Adam: nudusq; in cruce pẽdens, sicut nud⁹ in paradyso peccauit Adam: sua ignominiosa nuditate, abstulit ab Adã eiusq; posteritate ignominiã nuditatis, in quã per peccatum genus humanum inciderat: suorumq; vestimentorũ amissione, amissas nobis innocẽtiæ & ĩmortalitatis acquisiuit vestes. Nudus in cruce pẽdens, atque sic hostẽ nostrum deuincẽs: docuit nos sic demum optimè hostẽ nostrum superaturos, si omnib. reiectis superuacaneis reb. per huiusmodi nuditatẽ, expeditos nos redderemus ad cõgrediendum cum illo. Quadripartita vestiũ diuisio, quadripartitã significat Ecclesiã, hoc est, Ecclesiam quatuor mundi terminos replentẽ. Incõsutilis verò & indiuisa, refert Ecclesiæ eiusdẽ vni- D uersalitatẽ & vnitatẽ, quã frustra semper scindere conati sunt hæretici, à cuius etiã sorte excludũtur hæretici, quia sorte prouenit, vt eã vnus possideret. De tunica autẽ hac sic scribit Euthymius: Hãc tunicã è traditione patrum accepimus, opus fuisse Dei matris, à superiorib. partibus contextam, veluti sunt apud nos capitis aut pedum hyemalia operimẽta. Vnde cõmodè de ea loquuntur allegoricè, qui dicunt, solum id quod à matre Domini sumptũ est, corpus desuper fuisse contextũ, hoc est à cœlo coaptatã sibi habuisse diuinitatẽ, vel à Deo fuisse in rerum natura productum, & nõ à semine E humano. Hæc ille. Idẽ reiecta illorũ sententia qui colligunt quinq; fuisse Domino vestes, nõ improbabiliter cõiectando dicit, tria fuisse vniuersa eius vestimenta, atq; vnum fuisse tunicã corpori applicatã in modum subuculę, illudq; fuisse tunicã incõsutilem: alterum autem, quo super primum vestiebatur: & tertium, exterius indumẽtum. Pręter tunicã enĩ illã textilem fuisse Christo plura vestimenta, satis paret ex Ioãne, qui pluraliter dicit vestimenta Christi à militib. diuisa in partes, tunica incõsutili seruata indiuisa. Nec est quòd quis miretur quomodo Christus plures iã inueniatur possi-

A dere tunicas, cùm Apostolis legẽ dederit ne duas possiderent tunicas. Nã, vt ibi dictum est, nõ prohibuit Dominus plures habere vestes, sed plures vni⁹ generis, vt plures tunicas eiusdẽ generis, plura pallia, quæ mutare possint pro tempore. Porro Matthęus etiã aliud militum circa Dominum factum narrat, dicens eos sedentes seruasse Dñm, ne scilicet qs tolleret eum, quod & ipsum in Christi cessit gloriam: tum quia illud arguit ipsorũ metum ex cõscientiæ remorsu profectum: tum quia illa ratione subtracta est Iudęis ansa calumniãdi prædicationẽ resurrectionis Christi, quã alioq dicere potuissent vinum è cruce sublatum à discipulis.

PRAETEREVNTES AVTEM BLASPHE- B MABANT EVM, MOVENTES, &c.] Quartum deinceps describitur ignominiæ genus, quod crucifixo Domino sannis & irrisionibus variis est illatum, quibus passio Domini mirè est aucta & exacerbata, ac Iudæorũ impietas insigniter declarata. Grauissimũ enim est & intolerandum etiam improperij & subsannationum verba audire, cùmqs magnis aliquibus afficitur malis: estq; extremę inhumanitatis, ei qui etiam iustè affligitur, aliam superaddere per subsannationes & cõuitia afflictionem. Itaque in Christo iã cõpletum est illud Psal- Psal. 68. mi: Quem tu percussisti persecuti sũt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Cæterùm à C quatuor hominum generib. irrisiones & improperia modò pertulit Dominus. Pertulit enĩ ea imprimis à Iudæis prætereuntibus, qui, vt habẽt Euangelistæ blasphemabant eum, hoc est, maledicebãt & cõuitiabantur ei, in signum lætitiæ & irrisionis mouentes capita sua, & dicentes: *Vah qui destruis tẽplũ Dei, & in tribus diebus illud reædificas, salua teipsum descendens de cruce. Si filius Dei es, descende de cruce.* In quibus verbis obseruandum quàm sibi semper similis diabolus, quamq; semper ad casum solicitet. Siquidem vt priùs in deserto dicebat: Si filius Dei es, mitte te deorsum; ita nunc per Iudæorum ora dixit: *Si filius Dei es, descende de cruce.* Verùm maligna & peruersa & hæc erat suggestio, sicut illa. Non enim quia filius Dei erat, descendere debuit D de cruce, sed contrà potius ob id in cruce manere vsq; ad mortem, vt sua morte mortem nostram superaret, impleretq; quod dictũ est apud Oseã: Osea 13. Ero mors tua, ô mors. Nec descensu è cruce declarare debuit se filium Dei, sed ascensu è sepulcro, qui magis Dei conuenit filio, maioremque declarat potestatem. Obseruandum item quàm diligenter hæc omnia prophetæ prædixerint, quãque cõuenienter Euangelistæ sua narratione insinuauerint hæc gesta cum prophetarum cõsentire prædictionibus. Motionem enim capitis sæpe prædicit Psalmista, simul & irrisionẽ Christi. In eius enĩ persona dicit: Ego factus sum opprobrium il- Psal. 108 E lis, viderunt me, & mouerunt capita sua. Irrisionem per interiectionem Vah, innuit Psalmista di- Psal. 34 cẽs: Dilatauerunt super me os suum, dixerunt, Euge euge, viderunt oculi nostri: vbi pro euge, Hebræi habẽt Heah, pro quo Latini dicunt Vah. Rursum ĩ persona Domini dicitur: Ego sum vermis & Psal. 21 nõ homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Omnes vidẽtes me, deriserunt me, locuti sunt labiis, & mouerũt caput. Quo loco verba quæ subiiciuntur dicta à decisoribus, inueniuntur in sequentib. secundùm narrationem Matthæi, dicta à principibus sacerdotum, scribis & senioribus. Sequitur enim: *Sperauit in Domino, eripiat eum, saluum*

A *uum faciat eum, quoniam vult eum.* Matthæus autem scribit eos dixisse: *Confidit in Deo, liberet nūc eum, si vult.* Vbi notandum Græcis nō tantùm esse, si vult sed ei θέλει αὐτὸν, id est, si vult eum, sicut in Psalmo, cuius vaticinium his suis verbis nescij impleuerunt. Et est his locis verbum, velle, positum, vt sæpe in scripturis ex phrasi Hebrea, pro diligere, ita vt sensus sit: liberet nunc eum, si diligit eum. Alioqui secundū nostram lectionem, conuitium videbatur non in Christum modò, sed & in Deum recidere quasi exprobrare Deo voluerint impotentiam saluandi. Secundi ergo generis irrisores fuerunt principes sacerdotum cum scribis & seniori B bus, qui nō ad Christum, sed ad alterutrū, hoc est, ad sese mutuò referuntur locuti de illo, qui impotentiam saluandi seipsum exprobrāt Domino nō simpliciter sed cum cōparatione potentiæ ipsius in saluando alios. Maius enim vituperiū est, si qui alios saluauit, se non possit saluare. Alios ergo, inquiunt, saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. At his ipsis seipsos egregiè cōfutant verbis. Si enim alios saluos fecit, nō debuit ergo tāquam malefactor puniri, sed tanquā benefactor laudari. Si alios saluos fecit, potuit vtiq; & seipsum facere saluum, sed seipsum saluū nō fecit quomodo illi volebant, non quia nō potuit, sed quia nō voluit. Non voluit autē, vt & se & alios verè saluos faceret. Nobis ergo cōtra Iudæos dicendum: Alios sal C uos facere voluit, & ideo seipsum nō voluit facere saluum. Adiiciunt & exprobrationē regalis nominis, in illius cōprobationem descēsum è cruce postulantes, ac sic fidē se illi habituros promittentes. *Si*, inquiunt, *Christus est, & rex Israel, descēdat nūc de cruce, vt videamus, & credamus ei.* In quibus verbis rursum dupliciter inueniūtur reprehensione digni. Primùm enim nunquam audierant, nusquā didicerant descensum è cruce ostendere Christū & regem Israel. Vnde Leo papa in sermone quodam de passione Domini eleganter sic insultat Iudæis: De quo erroris fonte Iudæi taliū blasphemiarū venena potastis? Quis vobis magister tra- D didit, quæ doctrina persuasit, quòd illum regē Israel, illum Dei filium credere deberetis, qui se aut crucifigi non sineret, aut à confixione clauorū liberum corpus excuteret? Non hoc vobis legis testimonia, nō prophetarum ora cecinerūt. Nūquid legistis, Dominus descendit de cruce? sed legistis, Dñs regnauit à ligno. Secundò, falsò arguuntur fidē promittere descendēti de cruce, cùm credere noluerint ei, qđ illo longè erat maius, & filio Dei atq; Messiæ conuenientius, exhibenti cùm à morte resurrexit. Quid em, inqt Hieronymus, plus est, de cruce adhuc viuentem descendere, an de sepulcro mortuum resurgere? Resurrexit, & non credi E distis, ergo etiam si de cruce descenderet, nō crederetis. Duplici exprobrationi prędictę adiiciunt tertiæ exprobrationem fiduciæ in Deum, quasi illa vana fuerit & præsumpta. *Confidit*, inquit, *in Deo, liberet nūc eū si diligit eū* (quemadmodum ipse de se asseruit) *Dixit enim, filius Dei sum.* In qua exprobratione rursum dupliciter sunt reprehendendi. Primò, quia illud exprobrare videntur, vnde quisque maximè est laudandus, ita vt in eos quadret illud

Psal. 13. Psalmistæ: Cōsilium inopis cōfudistis, quoniā Dominus spes eius est. Secundò, quòd liberationē è malis volunt necessariò cōsequi rectam in Deo fiduciā, & Dei erga afflictos dilectionem, cùm prophetæ & iusti pleriq; pmissi sint à Deo violēta ab

A impiis affici morte. Vnde Chrysostomus: O, inqt, insani scelestiq; homines, an pphetę nō erāt prophetę, & iusti quos occidistis iusti nō erāt, quoniā eos Deus à periculis nō eripuit: imò verò erāt, etiā si à vobis iniuria vexabātur. Quid igitur huic amētię vestræ excogitari potest æquale? Nā si existimatis, quòd illorū apud vos propter pericula nomen periit, sed erant prophetæ quāuis torquerentur, multo magis nō debebatis in hoc scādalizari, qui & rebus semper & verbis falsam hanc repulit opinionē. Hæc ille. Impiè ergo simul & insipiēter hic inueniūtur locuti, sed sic Spiritus Sanctus im- B pleri voluit quod in persona Christi prædixerat Dauid, & designare principes sacerdotum esse de quib. propheta in prædicto Psal. 21. locutus est. In quorum persona etiā dicitur: Gloriatur se patrem habere Deū. Videamus ergo si sermones illius veri sunt, & tentemus quę ventura sunt illi, & sciemus quę erunt nouissima illius. Si enim est verus filius Dei, suscipiet illum, & liberabit illum de manu cōtrariorum. Impletum modò etiā illud quod hic dicitur: Videamus si sermones illius veri sunt, ostēdit Lucas: Et dicens: *Et stabat populus expectās*, aut, vt potius legendum est, *spectans*. Sic enim legendū & Græca docent, quæ habent θεωρῶν, & exēplaria emendatiora antiqua. Sed & Thomas in Catena legit, *spectans*. Itaq; impletum est quod in Psal. 21. C dicit Dñs. Ipsi verò cōsiderauerūt me, & inspexerunt, obseruantes scilicet quis esset futurus finis. Tertij generis illusores fuerunt milites, qui & ipsi ad titulum à Pilato scriptū illudentes dixerunt, vt habet Lucas: *Si tu es rex Iudæorum, saluum te fac*, hoc est, Si tu is es qui tanquā rex Iudæos esses saluaturus, saluum teipsum modò fac. Quòd autem hos acetum Iesu per ludibriū obtulisse dicit, id reliqui Euangelistę explicant qua ratione & quādo factū sit, nempe postquā dixisset, *Eli, Eli*, & *Sitio*. Postremùm etiam à latronibus qui cum eo erant crucifixi, Dño exprobratum testātur Matthæus & Marcus, qui etsi pluraliter latrones dicant conuitiatos D illi, tamen per synecdochen accipiendum pluralē numerum pro singulari satis patet ex Luca, qui singulariter vnū latronū blasphemasse dicit, atq; alterum illum blasphematorem increpasse, quanquā sint qui putent, vtrunq; imprimis blasphemasse, ac postea vno in sua persistente blaspemia alterū resipuisse. At altera sententia est probabilior, vt p synecdochē, aut, vt Augustinus habet, per enallagen, vt Hieronymus verò per syllepsim, numerus multitudinis pro singulari sit positus, & pro vno latrone, pluraliter latrones dicātur blasphemasse. Sicut & Lucas pluraliter dicit milites obtulisse acetū, cū ex aliis cōstet vnū ex eis id fecisse. Vnus ergo de his qui pendebāt latronibus (qui creditur fuisse is q à sinistris erat) blasphemabat eū, id est, conuitiabatur ei, dicens: *Si tu es Christus, saluum fac teipsum & nos.* Quibus verbis blasphemabat & cōuitiabatur, quia improperabat ei vanā vsurpationem regij nominis. Sensus enim est: Si tu es Christus, vt videri voluisti, salutem & tibi & nobis affer. Alter verò, qui à dextris erat, nō solùm nō prorupit in similem blasphemiam, aut tā multiplici exēplo prouocatus, aut pœnarum asperitate exacerbatus, sed etiā velut immemor factus suarum pœnarum, & magis lęsus iniuriis Christi, quā propriis pœnis, reliquis omnibus aut blasphemantibus ipsum, aut tacentib. solus ipsius defensor efficitur & prædicatur, quē videbat per nimiā man

Sapien 2.

A suetudinem seipsum non defendere, nō metuens ne sua defensione & prædicatione blasphemātiū cōtra se prouocaret insaniam. Dicit ergo ad alterum latronem, nolēs iam cum ipso, vt hactenus fecerat, socius esse criminis, sed ad pœnitentiam iam secum reuocare studens, cum quo participarat in crimine: *Neque*, inquit, *tu times Deum, quia in eadem dānatione es?* Hoc est, vt non timeant Deum hi qui circunstant nos Iudæi, an nō saltem tu times Deū, qui quoniam in eadem es cum isto damnatione mortis, meritò sic Deum timere deberes, vt tibi ab hac blasphemia temperares: tum quia supplicij societas te sentire facit miserandam potius quàm insectādam huius calamitatem: tum quia ipsum tuum supplicium mox te hinc rapiet ad tribunal B Dei, vbi cōuitij huius tui rationem reddere cogetis. Ex qua explanatione patet emphasim esse in pronomine, *tu*. Cōponit enim ipsum cum Iudæis. Patet item quomodo illud, *In eadem damnatione es*, causam includat ob quam ille Deum timere singulariter præ alijs deberet. Habent enim Græca & Latini codices emendatiores, *quia in eadem damnatione es*, nō, vt plerīq; legunt, *qui in eadē damnatione es*, quanquam etiam si sic legatur, idē sit sensus. Nam relatiuum, *qui*, frequēter causaliter ponitur, & rationem ac causam designat. Clarius quidam sic Græca vertunt. *Ne tu quidem times Deum cùm tu eadem sis damnatione?* Cæterùm ne quia di- C xit: *In eadem damnatione*, videri posset Iesum etiā eodem inuoluere reatu, subiunxit: *Et nos quidem iuste*, subaudi, in hac sumus dānatione. *Nam digna factis recipimus, hic verò nihil mali gessit*, significans etiam aliam ob causam, illum à blasphemia Iesu meritò temperare debere metu Dei, nempe ob ipsius innocētiam. Bis enim inhumanū ac impiū est, & calamitoso maledicere, & innocenti maxime si ab eo fiat, qui & per cōmunem calamitatē sentit miseriæ grauitatem, & iam per instantē mortem vocatur ad Dei tribunal. Hoc testimoniū innocentiæ Iesu à latrone accessit ad alia superius à diuersis perhibita testimonia, vt vndequaque & vbique testata esset ipsius innocētia, quā sanè in- D signi & proprio iam Spiritus sanctus extulit elogio. In solum enim Iesum cōpetit dicere: *Hic nihil mali gessit*, de quo solo dixit propheta: Peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Hac insigni defensione, cùm sibi viam parasset ad gratiam Christi obtinendam, conuersus ad illum clarius iam suæ virtutis ædidit argumentū, dicēs: *Domine, memento mei cùm veneris in regnū tuū* mira certe fides latronis. Dominum vocat, quem tanquam Maleficum vidit pendentem in cruce, atque hunc nō dubitat regem agnoscere, salutémq; ab eo velut à rege petere, quem in cruce morien- E tem vidit, moriturus & ipse, cuiusq; regnū ab omnibus audiuit irrideri circunstantibus. Declarauit sanè se credere vitam aliam esse post hanc vitam, eámq; sibi magis esse curæ quàm hāc temporalē, dum nō cum altero latrone salutem in cruce postulat, sed post crucem. Declarauit itē se agnoscere id quod coram Pilato Dn̄s testatus fuit, regnū Iesu nō esse de hoc mundo, sed supramundanū & cœleste, atq; in illud Iesum innocentē venturum per crucem, insigniorem certè de Christo eiusq; regno habens notitiam, quàm Apostoli, qui cùm Iesum agnoscerent esse Christum, tamen tēporale aliquod & mūdanum somniabant regnū, atque à regni eius expectatione exciderunt, postquam Iesum traditum & crucifixum viderunt. Vt autem ad talem de Domino existimationē & fidem verisimile est latronem hunc nōnihil commotum per famā miraculorum & innocētiæ eius, atq; per inauditā ipsius tū in ferendis malis mansuetudinem, tum erga hostes suos benignitatem, quemadodum iam coram cernebat: ita magis fatendum opus istud fuisse Spiritus sancti, trahētis & illuminantis cor huius, vt ei etiam Dn̄s dicere potuit: Beatus es, quia caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis. Nec tantùm in isto admiranda fidei magnitudo, sed etiam modestia peccatore digna. Nō em̄ audet petere regni cōsortium, vt diceret: Dn̄e recipe me in regnum tuum cū veneris in illud, sed tantum, *Memento*, inquit, *mei, cùm veneris in regnū tuum*, vt scilicet tunc pro regali beneficētia tua & potentia mihi vel in aliquo benefacias, & saltem cum catellis participem facias micarum quæ cadunt de mensa tua. Obseruare licet in isto omnes pœnitētiæ partes, ac necessarias pœnitenti cōditiones. Nam & cōfitetur anteactæ vitæ delicta, dum digna se factis recipere prædicat, & in signum odij vitiorum ac cōtritionis redarguit eum qui etiam in articulo positus mortis impœnitēs perseuerabat, quod dum fecit, fructus fecit pœnitētia dignos satisfactionisq; expleuit partes, quas & in illo expleuit, quod crucem tanquā iustam pro peccatis pœnam libenter perpessus est. His adiecit & fidē purificantem corda, atque ex fide fiduciam impetrandæ gratiæ diuinæ, ornatam humilitate atque modestia, cū petijt vt eius memor esset Iesus in regno suo. Neque em̄ id orasset, nisi cum fide etiam eximiam habuisset in Iesum fiduciā: Factus est ergo ex latrone prædicator, ex magistro scelerum magister virtutis, ex maleficio martyr. Martyrē em̄ hūc fuisse, atq; baptismo sanguinis ablutū, testatur Diuus Augustinus, ex sentētia item D. Cypriani sic scribēs, cap. 9. lib. 1. de anima & eius origine: Latro, inquit, ille nō ante crucem Domini sectator, sed in cruce cōfessor, de quo nōnunquam præiudicium captatur siue tentatur cōtra baptismatis sacramētum, à Cypriano sancto inter martyres cōputatur, qui suo sanguine baptizatur. Tāto nunquā pōdere appensum est, tantumque valuit apud eū qui hoc nouit appendere, quod confessus est Dn̄m crucifixum, quantum si fuisset pro Dn̄o crucifixus. Tunc em̄ fides eius de ligno floruit, quando discipulorū marcuit, nisi enim mortis terrore marcuerat, eius resurrectione reuiresceret. Illi enim desperauerunt de moriente, ille sperauit in commorientem. Doluerunt illi tanquā hominis mortem, credidit ille regnaturum post mortem. Et cætera quæ sequuntur. Quoniam ergo tanta fuit eius virtus, vt similem nō inuenerit Dominus in Israel, imò fortè nec in vniuerso orbe, si spectemus fidē, Dn̄s qui mutus erat ac surdus ad omnia cōuitia, nō fuit mutus ac surdus cum fiducia postulanti, sed vicissim tali eum dignum iudicauit promissione, quali necdum quenquam honorauerat, non simpliciter illi promittens, sed cum solita asseueratione dicens: *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradyso.* Notauit hic diuus Ambrosius, Dominum semper plus tribuere, quàm rogatur. Rogauit ille vt Christus memor esset aliquando sui cùm venisset in regnum suum: Dominus autem non post aliquot dies id se facturum pollicetur sed, *hodie*, inquit, nec memorem se dicit illius fore

Esaia 53

Matt. 16.

fore.sed,quod maius est,illũ vt erat secum in cru-
ce,ita secũ futurũ in paradyso,hoc est, liberatum
ab omnibus malis participẽ fore fœlicitatis suę&
gloriæ.Nõ dicit,hodie mecum eris in regno meo,
sed *in paradyso*,cùm tamen ille dixisset,*memento mei*
in regno tuo:idque valde conuenienter,nimirum vt
significaret se per mortem homines reducere in
paradysum,vnde per peccatum Adæ eiecti erant.
Fortè & ob id,quia ascẽsio propriè fuit Christo in
troitus in regnum ipsius,quando sublatus est in
dexteram patris,nouo modo regnare cum illo in
cipiens.Obseruanda hic imprimis Domini beni-
gnitas ergo peccatores,in eo quòd tam citò igno
scit serò pœnitenti,& tã perfectè ignoscit,vberio-
rem etiam offerens gratiã,quàm petebatur:obser
uanda item eius in cruce potentia,qui cùm priùs
tãquam homo precaretur patrẽ pro peccatoribus
veniam:nunc tanquam Deus peccata cõdonat,ac
paradysum donat.Non dedignatur gloriæ suæ ac
regni latronem nõ solùm facere consortem,sede-
tiam primum designare possessorẽ,imò hanc pri-
mam ducebat crucis suæ gloriam.Sicut enim,in-
quit Theophylactus,rex qdam,trophæa ex victo
ria referens,spolia opima secũ abducit:ita & domi
nus fortius vas diaboli diripuit,secũque abduxit,
& reduxit ad primam hominis patriam,nẽpe pa
radysum.Sic docuit Dominus pœnitẽtiæ quanta
sit vis,neminémque abominandum aut reiciẽdũ
qui pœnitentiam egerit,quantumuis sceleratam
priùs egerit vitam,nullius pœnitentiã nimis esse
seram,modò sit seria, eos qui circa vndecimam
diei horam veniunt in vineã,posse cum aliis pro-
mereri denarium diurnum.Spem dedit peccatori
bus magnam,quando latronẽ primũ fecit secum
paradysi possessorẽ.Obseruandum præterea, his
verbis Christi cõfutari quorundam errorem,qui
non verentur asserere animas sãctorum ante no-
uissimi iudicij diem nõ regnare cum Christo,nec
esse cum illo in regno cœlorum,qui scripturis qui
busdam perperam intellectis in hanc abducti sũt
Heb. 11. sententiam.Et maximè quidẽ eo mouentur loco
qui est apud Paulum ad Hebręos:Hi,inqt,omnes
testimonio fidei probati nõ acceperunt repromis
Apoc. 6. sionem,Deo pro nobis melius aliqd prouidente,
vt non sine nobis cõsummarentur.Mouẽtur & lo
co quodam in Apocal.vbi animis interfectorum
desiderantibus vindictã sanguinis sui scribitur di
ctum,vt requiescerent modicum tempus, donec
complerentur conserui & cõfratres eorum. Hinc
enim colligũt animas necdum esse in regno cœlo
rum,sed esse in loco aliquo quieti earũ deputato.
Verùm his locis nihil aliud significatur,quàm sã-
ctorum animas necdum accepisse consummatam
perfectámq; fœlicitatem,quæ esse non potest,quã-
diu non resumpserunt corpus ĩ terram depositũ.
Loquitur ergo Paulus de repromissione perfectæ
beatitudinis,qua scilicet totus homo fit beat9,&
anima hominis omnis sui desiderij fit cõpos effe-
cta,vnde adiicit,vt non sine nobis consummaren
tur.Et apud Ioãnem dicitur singulis datas stolas
albas,quia scilicet beatitudine animæ sunt sancti,
sed quæ perficiẽda sit in corporum resumptione,
quando secundam stolam sunt accepturi,fœlicita
tem scilicet corporis.Sanctos enim esse iam cum
Christo ĩ regno Dei hic locus satis arguit,cùm di
cat Dominus latroni:*Hodie mecum eris in paradyso.*
Qui enim illa ipsa die erat cum Christo in para-
dyso,indiuulsus certè permãsit cum Christo,& in
A paradyso & in regno ipsius.Quid enim ei alioqui
profuisset ad tempus fuisse cum Christo? Conati
sunt qui erroneam illam iam dictam sequuntur
sententiã,variis modis hunc locũ torquere,vt pa-
tet ex Theophylacto, qui prolixè hunc locũ tra-
ctat,inter varias torquendi loci rationes referens
quosdam aduerbiũ,*hodie*, seperare à sequentib. &
cõiungere cum pręcedẽtibus,vt sit hæc distinctio:
Amen dico tibi hodie,deinde subiũgatur, *mecum eris*
in paradyso. Euthymius,qui & ipse tanquam Græ-
cus sententiam illam erroneam, vt quæ Græcorũ
B dogma esset,secutus est,hęc Christi verba adronõ
putauit illi repugnare sententię,vt hinc etiã illam
confirmauerit, existimans ideo dictum esse, *mecũ*
eris hodie in paradyso, nõ autem,mecum eris in re-
gno,cùm latro tamen regni meminisset,quia san-
cti ante tempus nouissimi iudicij nõ sint cũ Chri-
sto in regno Dei, & fruitione æternorum bono-
rum,sed in paradyso, vnde Adam eiectus fuit, at-
que ibi eos dici esse cum Christo,quia cùm is tã-
quã deus sit vbique,& in paradyso est,& in cœlo.
Itaque hinc colligere licet quid autor ille dictu-
rus esset ad locum Pauli dicentis: Cupio dissolui,
& esse cum Christo,quibus verbis apertè signifi-
cat se post dissolutionem statim coniungendum
Christo.Intelligeret enim ille Paulum iã esse cum
Christo,sed in paradyso,non autem in regno Dei.
C At hunc intellectum atque sententiã præterquã
ꝙ catholicæ ecclesiæ traditio & doctrina cõfutet,
cõfutat etiam scriptura & ratio.Dicit enim scrip-
tura,ꝙ ascendens Christus in altum,captiuam du
xerit captiuitatem, secum ergo subuexit in cœ-
lum quos à diabolo captiuos abduxerat. Et cùm
Apoc. 6. dicatur animis sanctorũ singulas datas
stolas albas:capite sequenti,dicitur eos qui amicti
erant stolis albis,stare ante thronum Dei, & ser-
uire ei die ac nocte. Cõtemplantur ergo vultum
Dei in quo cõsistit vita beata. Iam si enim Christo
latro & alij sancti ideo nunc dicuntur esse in pa-
radyso, quia Christus tanquam Deus est vbique,
fuit & ante dissolutionem Paulus cum Christo,vt
D dicere nõ debuerit:Cupio dissolui,& esse cũ Chri
sto. Paradysum autem in his Dñi verbis non ac-
cipi pro terrestri illo paradiso, de quo legitur in
principio Genesis,patet, quia loci illius amœnita
te,cùm sit corporalis,nõ possunt capi spiritus bo-
norum hominum, vt omittam nõ tantùm incer-
tum esse vbi sit iam terrestris ille paradysus, sed
etiam probabilib. valde rationibus plerosq; ostẽ-
dere,& astruere paradysum illum nusquam iam
extare,vt qui simul cum vniuersa terra cuius erat
pars,maledictioni sit factus obnoxius ob peccatũ
Adæ quod ibi contigit,atq; diluuio etiã cum tota
E terra obduct9 perierit,ita vt paradysi fœlicitas si-
mul cum nomine à terra migrauerit ad cœlestia,
immortalitatis dono quo in paradyso homo frui
potuisset,in cœlos à terra trãslato.Quod cõuenie
tissimè intelligitur Mosen tropico sermone signi-
ficasse,cùm dicit cap.3.Deum eiecisse Adã è para-
dyso,& collocasse ante paradysũ voluptatis Che-
rubim & flammeum gladium, atque versatilẽ ad
custodiendũ viam ligni vitæ. Picturatus enim vi-
detur hic sermo, significans idem quod, firmissi-
mè muniuit paradysũ cõtra homines,hoc est,fa-
cultatem ac spem omnẽ ademit fœliciter ac per-
petuò viuendi, ac mortem euadẽdi in hoc seculo.
Aut immortalitatis donũ ad cœlos recepit,vitam
perpetuam mundo eripiens, interposita maceria

illi igneę zonæ, quam veteres quoque ceu limitē quēdam fecerunt rerum caducarum & variabiliū vt locus immortalis nō amplius terrenus, sed cœlestis, à nostro orbe latissimè separatus existat. Hic Tertullianus in Apologetico cōtra gentes, paradysum interpretatur locum diuinę amœnitatis, recipiendis sanctorum spiritibus destinatū, maceria quadam igneę illius zonę à notitia orbis communis segregatum. Certè paradysum iam esse cœlū in quo sancti Deum vident, patet ex Paulo, qui cū se dixisset raptum in tertium cœlum, postea mox dicit se raptū in paradysum, atque ibi audisse arcana verba quę nō licet homini loq. Et hoc ergo loco paradysus accipitur pro fruitione cœlestium bonorum, ad quā cum Christo admissus est latro antequam cum illo in cœlum cōscenderet. Quid sentiendum sit de nomine parydysi, in quē Enoch Ecc. 44. translatus dicitur, nō est huius loci accuratius inquirere, nisi quòd id obiter annotare liceat, Græca nō habere, vt nos legimus: Enoch placuit Deo, & trāslatus est in paradysum, vt det gentibus pœnitentiā, sed tātùm, Enoch placuit Deo, & trāslatus est in exemplum pœnitentię generationibus, vt illud, in paradysum, videri possit additum ab aliquo, sicut pleraque in eo libro leguntur addita quæ non reperiuntur in Græcis.

STABANT AVTEM IVXTA CRVCEM IESV, MATER EIVS ET SOROR, &c.] Qui crucifigentium se curam gessit orans pro illis patrē, & secum crucifixum latronem cōsolatus fuit promittens ei paradysi cōsortium, meritò deinde & matris suæ curam gessit, eámque cōsolatus est, quæ iam insigniter suā pietatem atque præclarā de Iesu existimationem declarauit. nam neq; erubuit, neque timuit inter tam multos filio insultātes, cruci eius astare, quod nō fecisset, nisi talia in ipsa fuissent materna pietatis viscera, vt nō posset etiā in tanta filij ignominia ab eo diuelli, & talem de filio habuisset opinionem, vt sciret illū immeritò hæc pati, & ob id nō ad ignominiam eius hęc sibi reputanda. Declarauit sanè se non excidisse à fide eorum quæ dixerat angelus, nempe quòd saluaturus esset populum à peccatis eorum, quòd accepturus esset sedem Dauid patris sui. Ab hac em̄ fide si excidisset ob frustratam suam expectationē cōfusa domi se cōtinuisset. Bene ergo stetisse eam dicit Euangelista iuxta crucem, quoniam nō solō corporaliter, sed etiam per fidei firmitatem, & animi fortitudinem nequaquam pericula metuēs cruci astitit erecta. Quanquam autem nō vacillaret in fide, tamen nihil dubium quin pro eximia sua erga talē filium pietate & charitate, maximo cor eius repletum fuerit dolore, quē piū hominis cor potius assequatur quàm verba aut scripta explicent. Doloris enim in ipsa magnitudinē vaticinando significauit Simeō ille iustus, cùm dixit: Et tuā ipsius animam pertransibit gladius. Nihil tamē indecorum illam per mœstitiam gessisse, eiulādo, aut genas crinésve vellēdo, satis insinuauit Euangelista, cùm eam tantùm stetisse dicit. Illo em̄ præter alia etiā notauit eius modestiam, atque in sinu cordis conclusam tristitiam, & decorū ab ea seruatū, vt dignū erat virginitate eius & fide. Huius exemplo etiam nos docet cruci Dominicæ astare, sic vt Christo patienti piè condoleamus, Christi improperiū propter ipsum simul portemus, omnium salutis nostrę fiduciā in illius cruce firmiter & perseueranter collocemus, atque ad exemplum crucifixi Iesu carnē etiam nostrā crucifigamus cum vitiis & cōcupiscentiis eius. Huius exemplum plerique hodie sequi recusant, cū sint nō solùm qui abhorreāt ab his quę dura sūt perferendis, sed etiam qui religiosum putāt in rosa degere, hoc est, vitam viuere Epicureā: Christi verò cruci velle cōsortem fieri, Papisticum commentum esse censentes, subsannantes etiam eos, qui Christi passionem piis lacrymis & planctu religioso prosequuntur. Cæterùm quod Ioānes dicit matrē Domini cū aliis mulieribus stetisse iuxta crucem Iesu, nequaquam videri debet cōtrarium ei quod alij dicunt, mulieres illas stetisse à longè. Nā, vt habet Augustinus, aut intelligi potest in tāto illas fuisse interuallo, vt & iuxta dici possēt, quia in cōspectu eius aderant præstò: & à lōgè, propter turbā propinquius circunstantem cum centurione & militib. Aut prius quidē illas propius cum matre astitisse, postea verò è dēsitate turbę se subtraxisse, & à lōgè stetisse. porro de muliere illa quā Ioannes vocat sororem matris Domini, nomine Mariam Cleophæ, variè multū sentitur. At valde probabile (vt nō dicam certum) est hanc esse eam quam reliqui Euangelistæ vocant Mariam Iacobi quemadmodum primùm ex eo colligi potest, quòd sicut eam hic Ioannes cōiungit cū Maria Magdalena, ita Mariā Iacobi reliqui Euangelistæ cōiunguut eum illa circa crucem Iesu, & in accessu ad sepulcrū. Nec potest probabiliter dici præter Mariam Iacobi, vnam fuisse circa crucem Domini & sepulcrō aliam quæ dicta sit Maria Cleophę, quia Matthæus dicit postea: *Vespere sabbathi venit Maria Magdalene & altera Maria*, satis significans inter illas mulieres non fuisse cum Magdalena (præter matrē Domini, de qua tres Euāgelistæ tacent) nisi vnam nomine Mariam, quā priùs vocauerat Mariā Iacobi. Eadē ergo est mulier quæ Maria Cleophæ dicitur, aut, vt habent Græci, Clopæ (non est em̄ hic illud nomē quod apud Lucam dicitur esse nomen vnius ex duobus discipulis euntibus in Emaus, cū hic sit Κλῶπας, ibi verò Κλέοπας) & Maria Iacobi: Cleophę quidē, quia eius vxor: Iacobi verò, quia eius mater: Mariā autē Iacobi fuisse sororē matris Iesu patet ex eo, quòd Mat. 13. & Mar. 6. Iacobus, Ioseph, Iudas & Simō, qui fuerunt filij illius Mariæ, dicuntur fratres Iesu ob cognationē: vt hinc altero argumento colligere liceat, Mariā Iacobi eandem esse quam Ioannes Mariam Cleophæ appellat sororem matris Domini. Cū autem Iacobus iste Matthæi cap. 10. & aliis locis vocetur Iacobus Alphæi, quia Alphæi filius, cōsequēs est maritū istius Mariæ binominem fuisse, & Alphęum simul & Cleopham siue Clopam vocatū fuisse: vnde Simō ille vnus ex duodecim Apostolis frater Iacobi & filius Mariæ Iacobi, vocatur ab Eusebio lib. 3. cap. 32. ex authoritate Hegesippi filius Cleophæ, vt hinc certissimè cōstet Mariā Iacobi esse Mariam Cleophæ, sicut etiā D. Hieronymus probat prolixè libro contra Heluidium. Superest inquirere quomodo hæc soror fuerit matris Dñi. Et quidem vulgari apud nos sententia receptū est eam verè & propriè fuisse sororē Domini, ex eadem cum ipsa progenitam matre, Anna scilicet, sed alio patre, quem volunt Cleopham dictum esse, vt Maria Iacobi dicatur Maria Cleophæ, quia eius filia: Verùm vt vulgarem hanc sententiam patet ex præcedentibus falsam esse ex ea parte, quia Maria Iacobi dicitur vocata

Maria

A Maria Cleopæ, quia eius filia: ita & ex altera parte qua dicitur fuisse verè soror deiparæ & filia Annę, non est verisimilis, tum quòd parum cõueniat dignitati sanctissimæ matronæ Annæ plures ei asscribere maritos ab illa successiuè acceptos etiam post prolem ex priori marito susceptam: tum quòd moris non sit eiusdem parentis proles eodem appellare nomine. Quibus argumentis vt etiam probabiliter destruitur quod vulgò asseritur de tertia Annæ filia quę Maria Salome dicta, quia Salome filia, ita hoc ipsum postea certissimo reprobabitur argumẽto. Probabilior ergo est antiquiorũ sententia, qua asseritur Maria Cleopæ ideo dicta soror deiparæ, quòd Cleopas fuerit frater Ioseph mariti deiparę. Sic enim nõ tantũ Euthymius habet, qui non dubitauit Mariam deiparam asserere vnigenitã fuis- B se filiã, sed & Eusebius, ex authoritate Hegesippi, dicens lib. 3. c. 11. de Simeone Cleophæ filio: Consobrinus is secundùm carnem saluatoris fuisse dicebatur, quia Cleopã fratrẽ fuisse Ioseph Hegesippus cõtestatus est. Sicut autem quod Maria Cleopę dicitur fuisse soror deiparę, occasionẽ dedit vulgaris apud nos sententiæ de tribus Mariis sororibus, Annæ filiabus: ita & quòd Matth. 13. & Mar. 6. Iacobus, Ioseph, Iudas & Simon (qui filij fuerunt Marię Cleophę) dicũtur fuisse fratres Iesu, occasionem dedit alterius magis falsę sententię, quã Theophylactus vbiq; secutus est. Is enim putat illos fuisse filios Ioseph ex priori vxore, & ideo dictos fratres Iesu, quasi eundẽ habentes patrem, quòd Ioseph C etiam putaretur pater Iesu: quare & Mariam quæ dicitur Maria Iacobi, putat fuisse deiparã virginẽ, sicq; dictã, quia Iacobi fratrumq; eius mater fuisset nouerca. At ea sententia vt aliis multis posset ex scripturis refelli, ita eo satis refellitur quòd Euangelistæ tres Mariam Iacobi semper nominant post Mariam Magdalenam, non facturi, si Maria Iacobi ipsa fuisset mater Iesu. Et hactenus pro scripturarum intelligentia de Maria Cleopæ & Iacobi sorore matris Domini, quantum ex scripturis certisque authoribus veritatem attruere sufficit. Restat vt ad historiæ textum conuertamur, in quo illud notandum occurrit, quòd imbecillior sexus tunc firmior apparuit, quandoquidem fugientibus Apo- D stolis mulieres pleræq; quæ Dominum è Galilæa secutæ fuerant, circa crucem inuentæ sunt. Cũ eis tamen affuit vnus ex Apostolis, qui vt præ cæteris à Iesu singulariter dilectus erat, ita & ipse iam singularem suam erga Dominum dilectionem declarauit, cùm iuxta crucem cum matre Domini astare nec erubuit, nec reformidauit, cæteris fortè omnibus præ confusione aut metu latitantibus. Itaq; cùm vidisset Iesus matrem & discipulum stantem quem diligebat, matris quidem pro filiali pietate curã egit: discipulum verò pro sua in illum, illiusque in se dilectione insigniter honorauit. Dixit E enim matri suæ: *Mulier, ecce filius tuus*; Ioannem insinuans, quasi dicat: Ecce tibi eum qui posthac tibi filij loco erit, qui posthac pro me tui curam geret, ne mei te nimis discrucier carentia. Docuit sanè suo exemplo Dominus filios parentum suorũ curam gerere, atq; morituros quosque suis prospicere debere. Bene autem virgo filius moriturus virgini matri vnice dilectæ deputat in filium, discipulum virginem, eundémq; sibi dilectissimum. Conueniebat enim vt qui per castitatem ipsi erat assimilis, & per dilectionem mutuam erat alter ipse, in ipsius substitueretur locum, & Maria virgo A prò virgine filio virginem reciperet filium, & in signum eximiæ dilectionis filij erga se, acciperet à filio quod is post illam charissimum habuit in terris pignus. Mulierem vocat matrem suam, nec dixit, Mater, sed *mulier*, sicut & aliàs fecit, quòd maior multò esset, quàm ipsa eum genuisset, siue quòd iam patris sui cœlestis negotium agebat, cuius intuitu aliquando docuit, patrem nõ vocandum nobis super terram: siue etiam quòd sciret appellatione matris materna viscera nimis commouenda. Post matrem etiam discipulum alloquitur, dicens: *Ecce mater tua*; hoc est, ecce tibi eam quam tibi pro me velut matrem tuam curæ esse volo, in quam te volo tuam erga me dilectionem trãsfundere & declarare. Discendum hinc quãtam apud B Iesum obtineat prærogatiuã, virginem esse, iuxtàque crucem Iesu assistere. Per hæc enim meruit Ioannes deiparam matrem in suam accipere matrẽ, insigni certè hac ratiõe decoratus honore, nec vilipendit hunc honorem Ioannes, nec cõtempsit Domini sui, etsi iam tãquam infirmi pendentis in cruce, imperium, sed prõptus ad obsequium, vnicumq; illud amici testamentum exequens fidelissimè pro sua in illũ dilectione & reuerentia, mox ex illa hora accepit eam in sua. Sic enim legẽdum est, & non, vt communiter legitur, in suam, quod intelligitur in suam matrem, vel in suam curã. Nã Græcè est, *εἰς τὰ ἴδια*, id est, in propria vel sua, hoc C est, in ius suum. Et *sua* legunt D. Ambrosius in libro ad virgines, & Augustinus in cõmentariis super Ioannem, sic scribens: Sed in quæ sua Ioãnes matrem Domini accepit? Neque enim non ex eis erat qui dixerant ei: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Suscepit ergo eam nõ in sua prædia, quæ nulla propria possidebat, sed officia, quæ propria dispensatione exequenda curabat. Lucæ 81.

ERAT AVTEM FERE HORA SEXTA, ET FACTA HORA SEXTA; &c.] Post varias iniurias & contumelias Domino irrogatas, secuta est multiplex eius glorificatio per miranda quædam eius nomine accidentia signa, quorum illud imprimis cõmemorant Euangelistæ quòd à sexta hora vsq; ad nonam factæ sint contra naturam tene- D bræ super vniuersam terram, idq; per obscurationem solis retrahentis in meridie radios suos, cùm maximè lucet naturaliter. Quod ita diuinitus accidit in signum iræ Dei, in abominationem execrabilis sceleris Iudaici, in testimoniũ gloriæ eius quem agnoscere nõ voluerũt Iudæi, atq; in signũ cæcitatis Iudaicæ. Solent enim prophetæ cùm irã Dei super homines significare volunt, designare illã per solis ac lunæ obscurationem & tenebras, quòd Deo gentem aliquam grauiter vindicante hominibus propter mœrorem nihil sit lætũ, sed omnia videantur tristes tenebræ. At nunc etiam verè per tenebras suam Deus declarauit iram & indi- E gnationem, ita vt ad literã nunc impletũ sit illud Amos: Et erit in die illa, dicit Dominus Deus, occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Designatum est his tenebris tã detestandum fuisse hoc Iudæorum factũ, vt sol illud aspicere nollet, indignósq; ostenderet qui sua luce fruerentur. Designatũ item creaturarũ auctorem iam pati, ac creaturas inanimatas illum agnoscere & prædicare quẽ Iudæi agnoscere recusauerũt, & variis infectati sunt contumeliis, easq; cõpati suo creatori, quẽ tã variis affecere homines mẽte pręditi ludibriis. Designatũ iam illum occidere solem Amos 8.

A verum, qui illuminat omnem hominẽ venientẽ in hunc mundũ, ac mẽtes Iudaicas vera luce destitutas, atq; adhuc magis suo demerito destituendas, sicut & cæcitas animi Ægyptiorum, externis tenebris crassissimis & ostensa est & vindicata. Tenebras has à sexta hora factas scribit Matthæus: vnde patet ante sextã Dominũ aliquãdio in cruce pependisse, & plus quàm tribus horis in cruce pepẽdisse viuũ, vt bene dixerit Marcus, fuisse tertiã horã cũ crucifigeretur Dominus. Nã ante tenebras omnino verisimile est accidisse omnia illa improperij genera quæ Euangelistæ etiam cõmemorauerunt ante tenebras, quia nõ est verisimile, Iudæos B visis tenebris potuisse sic Christũ cõtumeliosis insectari verbis. Lucas dicit fuisse fere horam sextã cùm inciperent tenebræ, at qđ dicit fere fuisse sextam, nõ potest sic accipi sicut ꝙ Ioãnes dicit fuisse fere horam sextã, cũ Christus addiceretur à Pilato cruci. Nam Ioãnes fere sextam dicit, cùm adhuc plusquam horam abesset sexta, quia tertia vltra dimidium transierat. Lucas verò, quia iam nõ diu sexta facta esset, ita vt circa eam dici posset. Nã Marc⁹ facta sexta hora tenebras ortas scribit. Has tenebras nõ naturaliter accidisse per naturalem solis eclipsim certissimum est, tum ꝙ naturalis solis eclipsis in nouilunio fiat, cùm tunc fuerit ple- C nilunij tempus, luna scilicet quintadecima; tũ ꝙ solis eclipsis nõ fit generalis in vniuersa terra, sed tantum in parte orbis terræ, cùm nunc tenebræ factæ dicantur super vniuersam terrã. Non enim illud tantùm intelligendum de vniuersa terra Iudaica, patet ex Dionysio Areopagita, qui has tenebras à se cum aliis philosophis visas in Græcia cõfitetur, ex quo plura de his tenebris discere licet, quàm Euangelistæ explicauerunt, nempe ꝙ sol sit obscuratus, & eclipsim passus per interpositionẽ lunæ inter ipsum & terrã, sed modo innaturali & admirando. Sic enim scribit in Epistola ad Polycarpum contra Apollophanẽ philosophũ: Age sic illum aggredere. Quid de illo, qui tempore crucis Dominicæ factus est solis defectu dicturus es? Era- D mus tunc ambo (se notat & Apollophanem) apud Heliopolim, ambóq; simul incidẽtem mirabiliter soli lunæ globũ notabamus (nõ enim eiusce cõiũctionis tunc aderat tẽpus): ipsamq; rursum ab hora nona ad vesperã ad solis diametrũ supra naturæ vires restitutam. In memoriam autẽ illius reuoca & aliud quippiam. Nẽpe enim (vt ipse nõ ignorat) eam lunæ incidẽtiam ab oriente cœpisse, & vsque ad solaris corporis finem peruenisse, ac tum demũ resiliisse notauimus. Neq; verò eadẽ ex parte, vt assolet, & incidentia illa & repurgatio facta est, sed ex aduerso diametri. Et post pauca: Denique tunc nescio quo afflatus spiritu, ad diuinationẽ quoq; E prorupit Apollophanes atq; ad me cõuersus: Hæ, inquit, ò præclare Dionysi, diuinarum sunt vicissitudines rerum. Eadẽ habet prolixius in Epistola ad ipsum Apollophanẽ iam ad Christum conuersum: In Heliopoli, inquit, tu quidẽ penè mihi coæuus, & ego quinq; & viginti ferè annorum tẽpus euoluẽs, vnà morãtes cõsistebamus, cũ feria quadam sexta & hora etiam penè sexta sol horribilibus subitò est obsitus tenebris, luna ipsum intercurrente, quia nõ Deus, sed creatura Dei, in ipsius veræ lucis occubitu lucere non potuit. Quærebar enim tunc apud te qui mihi sapiẽtissimus videbaris, vt quid ipse inde sentires agnoscerem. Tu verò mirabili prudẽtia subintulisti, ꝙ vsq; adeo penetra-

A lib⁹ mẽtis meæ alte inhæsit, vt nulla obliuione deleri, nulláq; vnquam valeat mortis imagine deteri. Offusi enim tenebris ipsi eramus, orbẽ solis vndiquaq; & ex æquo occupante caligine, & posteaquã repurgatio restitutióq; facta est, luna ad solis diametrum cõuersa aufugit. Et tunc quoq; regulã Philippi Aridæi assumpsimus, cumq; reperissemus (qđ & erat notissimum) eo tempore solem eclipsis molestias, laborémq; minimè perpeti debuisse, ac nihilominus lunã ab oriẽte solarẽ splendorẽ pullis nigrãtibusq; velis obduxisse, cùm soleat ex occidua parte solẽ ingredi: tunc autem opifices lucis thesauros, caliginibus (quas ipsa genuerat) ad occi- B duos vsque solis fines peruagata (vt ipsi putauimus) occultauit, cum tamẽ & lunæ id tẽpus deesset, neq; coitus tẽpus vicinũ esse cognosceretur. Aio ad te (neq; enim adhuc mysterij tantæ rei cõscius eram) O ingẽtis prudẽtiæ prõptuariũ, quid, inquam, ô doctrinæ speculum Apollophanes, his secretis ascribis; Ad quæ nescio quo pacto diuino quodã afflatu, & nõ humani sensus sermone subintulisti: Hæ, ô bone Dionysi, diuinarum sunt vicissitudines rerum. Deniq; verò annotatum diligẽter feriæ diẽ & annum, annuntiationi quam facer Paulus nostris attentis auribus infudit, cõsen- C tientibus signis conspirare & concordare expertus, manus veritati submisi, & falutatis nexibus sum absolutus. Hæc prolixè ex Dionysio, vt ex his testimoniis discamus clarius quomodo hæ tenebræ sint factæ, & quàm fuerint admirandæ, quarum & Phlegon teste Origene meminit in suis Chronicis sub Tiberio Cæsare. Post cõmemoratas tenebras & solis obscurationẽ, subiicit Lucas & aliud mirabile quod tunc gestum est, nẽpe veli scissionẽ: at id in Concordia postea redactum est in eum locum vbi illud Matthæus & Marcus narrauerũt, cum aliis quibusdam miraculis quæ post traditum à Domino spiritum accidisse videntur.

ET CIRCA HORAM NONAM EXCLAMAVIT IESVS VOCE, &c.] A sexta hora à qua cœperũt prædictæ tenebræ, vsq; circa nonam D nihil dictum legimus, aut à Domino in cruce pendẽte, aut à Iudæis cruci astantibus, sed hi quidem in istis trium horarum tenebris, vt est verisimile, stupefacti obticuerunt, iuxta illud quod dicitur in cantico Annæ: Impij in tenebris conticescent; 1. Reg. 2. quẽadmodum & magnum fuit apud Ægyptios silentium in triduanis illis tenebris, quæ harum tenebrarũ quidam fuerũt typus: Dominus verò, vt est probabile, patrem pro se & nobis orauit, verũ apud Deum patrem pro nobis sacerdotẽ agẽs. At cùm iam instaret tempus quo spiritum suũ traditurus esset, ne putaretur iã mortuus, sed agnosceretur adhuc viuus, exclamauit voce magna. Hæc E enim vna videri rectè potest causa huius clamoris Dominici, præter quã tamẽ est & alia, quæ nõ solũ indicat cur magna nũc voce clamauerit, sed etiam cur clamauerit cõquerendo se derelictum. Videri enim poterat Dominus sine pœna aut sine magna pœna, crucis subisse passionẽ, tum quia in sua passione tãtã exhibuit & patiẽtiã, & mãsuetudinem, vt nõ solùm nihil quereretur, sed etiam pro crucifixoribus suis precaretur: tum quia omnia summa cum trãquillitate & sine turbatione agebat, hostibus veniã orans, latroni paradisum aperiẽs, matris curã gerẽs. Itaq; quò & veritatẽ assumptæ à se infirmæ humanæ naturæ astrueret, & pœnarũ acerbitatẽ à se susceptã declararet, quẽadmodũ fecerat

in hor

in horto, laborando, sudando, & calicem deprecando, voce magna in signum magni doloris, iã morti vicinus, exclamando conqueritur se à Deo derelictum. Sic enim accipiẽdum est quod interrogatiuè dicit; *quare me dereliquisti?* vt pro humano more ex infirmitate assumptę carnis hac interrogatione tantùm queratur se derelictum, & nõ vt ex deliberata ratione causam aliquã discere aut audire cupierit, ob quã fuerit derelictus, cùm eã nequaquã
Iob. 3. & 23. ignoraret. Sic cõquerendo dicit Iob: Quare nõ in vulua mortuus sum? Et: Cur faciem tuã abscõdis, & arbitraris me inimicũ tuum? Hac ergo de causa Euangelistæ Dominum dixisse scribunt: B *Eli Eli lamma sabachtani:* Hebraicè Christi verba retulerũt nunc necessariò, quia alioqui non potuissent subiicere quòd quidam illic stantes putauerunt Dominũ inuocasse Eliã. Eius enim occasio fuit ꝙ Dominus dixerat, *Eli Eli.* Sunt autẽ hæc Domini verba principium Psalm. 21. Nam quanquam nos legamus, secundùm Septuaginta translationẽ, *Deus Deus meus respice in me, quare me dereliquisti?* Hebræa tamen habent, vt modò Dominũ protulisse Euangelistæ referũt: *Deus meus, Deus meus quare dereliquisti me?* Septuaginta enim omiserunt semel pronomen, *meus*, & inseruerunt in medio illud; *respice in me.* Huius Psalmi principio bene iam vsus est Dominus, quò insinuaret Psalmum hunc totum de se dictum esse, in quo pleraq; passionis eius aper- C
Psal. 21. tissimè decantantur, vt præter alia illud, Omnes videntes me deriserunt me. &, Foderunt manus meas: &, Diuiserunt sibi vestimenta mea, &c. Non habent tamen Hebræa, *sabachtani*, sed *Azabtani*, vnde quidam putauere Græcorum Latinorumq; codices in huius dictionis descriptione mẽdosos esse. Verùm sciendum est Chaldaica lingua dici *Sabachtani*, quod pura Hebraica lingua dicitur *Azabtani*, cumq; à reditu è Babylonica captiuitate vsque ad Christũ, Hebræi Chaldaica lingua vsi sunt, non pura illa quæ in Biblijs inuenitur Hebraica, & Christum certum sit vulgari receptoq́ue vsum idiomate, magis credendum est Dominum dixisse D *Sabachtani* quàm *Azabtani*, vt & aliàs Chaldaicis vocibus vsus legitur. Proinde deprauatè legitur in plerisq; libris *Lamazabatani*, cum legendum sit, *sabachtani*, quemadmodum se incorruptam dictionem Chaldaicã reperisse in vetustis exemplaribus Latinis simul & Græcis testatur Munsterus. Sunt autẽ in verbis Christi quatuor dictiones. Prima est *Eli*, hoc est, Deus. Nam *El* Deus, *I*, pronomen affixum, *meus*. Secũda item est *Eli*, hoc est, Deus meus, quæ geminatio ad intẽtionem facit desiderij. Tertia est *Lamma*, hoc est, quare. Quarta est, *Sabachtani*, hoc est, dereliquisti me. In Marco legitur *Eloi Eloi*, quod plerique putãt vitio factum scriptorum, vt facilè à Græcis & Latinis Hebrææ voces tanquam peregrinæ vitiantur, & Euangelistam scripsisse, vt habet Matthæus, *Eli Eli.* sicut scriptorum E vitio accidit, vt in interpretatione apud Marcum semel tantùm legatur pronomen, *meus*, cùm certũ sit scripsisse, *Deus meus, Deus meus*, alioqui malè interpretatus Hebræa. At ego magis crediderim, Marcum scripsisse *Eloi*, illudq́ue singulare esse ab *Elohim*, quanquam singulare eius rarò reperiatur. Reperitur enim Abac. 1. Ab Elohim enim in singulari numero dicitur Eloi, aut potius Elohi, & sonat idem quod Eli, hoc est, Deus meus. Nec est curiosè inquirendum vtrum dixerit Dominus Eli an Elohi, cùm Euangelistis tantum fuerit cu-

A ræ indicare ex Christi sermone occasionem sumptam à quibusdam existimandi illum inuocasse Eliam, quod ex vtrauis voce accidere potuit. Derelictum autem se cõqueritur Dominus, tum quòd à Deo nõ erueretur malis quibus affligebatur: tum ꝙ diuinitas subtrahebat ab humanitate Christi cõsolationis riuulos, relinquens eam pati quæ naturaliter erant afflictiua. Iuxta priorem rationem frequenter se propheta Dauid derelictum conqueritur, quia humana infirmitas se tum derelictã à Deo existimat, quando desideratam à Deo nõ impetrat opem: iuxta posteriorem verò propria qua- B dam ratione Christus se derelictum à Deo suo cõqueri potuit, qui cùm vnitam sibi haberet diuinitatem, eius tamen consolationem in carne nõ sensit diffusam. Emphasim autem habet non paruã, ꝙ Dominus eum qui suus peculiariter Deus erat, se dicat dereliquisse. quasi dicat: O Deus, qui cùm omnium sis Deus, meus tamen es peculiari quadã ratione & propria, vt quem vnicè amo & colo, vt quid adeo me vnicum dereliquisti, qui soles adesse omnibus te inuocantibus atque colentibus, & humana omni ope atque consolatione destitutis? Quidam ergo illic stantes & audientes dicebãt ipsum inuocare Eliam, cuius apud Iudæos magna erat fama & existimatio. Hos Hieronymus arbitratur fuisse milites Romanos, qui quoniam non C intellexerunt Hebraici sermonis proprietatem, eo ꝙ dixit *Eli Eli*, putabant Eliam ab eo inuocatum. Id eò magis est probabile, ꝙ acetũ ab vno horum qui istud dicebant porrectum, Lucas milites obtulisse dicat. Si autem quis voluerit Iudæos intelligere istud dixisse, putat Hieronymus illos hoc more sibi solito fecisse, vt Dominũ imbecillitatis infamarent qui Eliæ auxilium deprecatur. Cæterùm cùm Matthæus dicat circa horam nonam Dominum sic exclamasse, Marcus dicit, hora nona, nec tamen quicquã hic est contrarietatis. Quod enim circa nonã fit, rectè dicitur recepto more loquendi fieri hora nona, propterea ꝙ in tempore præcise designando non debeamus esse nimis anxij. Et D ꝙ hora nona iam peracta, sed non diu factum est, rectè dicitur circa nonam fieri. Cùm autem hæc gesta sint hora nona, aut circa nonã, & post hanc vocem adhuc ter Dominum constet locutum, cõstat etiam post nonam Dominum aliquandiu in cruce viuum pependisse, sicut & ante sextam aliquamdiu in cruce viuus pependit, quamuis nõ cõstet quamdiu post nonã in cruce vixerit, sicut non constat quamdiu ante sextam in cruce pependerit: vnde vtrobique constat plusquam tribus horis Dominum in cruce pependisse, quod aduertere operæpretium fuerit, vt sic Dominicæ passionis acerbitatem magis intelligamus, eamq́; magis intelligentes, magis etiam prouocemur ad fidẽ odũ illi, & redamandum illum.

E [d] POSTEA SCIENS IESVS, QVIA OMNIA CONSVMMATA SVNT, VT CONSVM.] Prouida Spiritus Sancti dispositione factũ est, vt Ioannes qui post alios Euangelistas nouissimus scripsit, hæc narraret de siti Iesu, quia alioqui nõ satis intelligi potuisset ratio narrationis Matthæi & Marci, cur scilicet quidã postquã Dominũ putabant inuocasse Eliam, obtulerũt ei bibẽdum acetum. Ex Ioãne enim patet id factum ob significatam à Domino sitim. Sciens, inquit, Iesus, quòd omnia, quæ scilicet ad passionem eius pertinebãt, consummata essent (quo significatur Dominum

nihil

nihil temerè, sed omnia ꝓui lè & passum fuisse aut A
fecisse) vt cum aliis etiá consummaretur scriptora
Psal. 68. quæ adhuc restabat impléda, ea scilicet quæ dicit:
In siti mea potauerút me aceto; dicit, *Sitio*. Et verè
quidem secundùm corpus sitiebat, nec mirum. Nã
cùm crucifixi soleát vehementer discruciari siti, tũ
ob nimiũ in tolerãdis pœnis laborẽ, tũ ob sangui-
nem per corporis volnera exhaustum, accessit &
hoc Christo, ꝙ à cœna diei præcedentis nullum li
quorem biberit, variisq; afflictionib⁹, perpetua vi-
gilia, & frequenti huc illucq; deductione attenua
tus & exiccatus fuerit. Sed cùm sitim hanc, vt alia
multa grauiora, dissimulare fortiter potuerit, vo-
luit eam significare, vt post alia omnia etiam hoc
impleretur quod scriptura prædixit, eum in siti po
tãdum aceto, atq; sua siti declararet humanæ na- B
turæ & supplicij non simulati veritatem. Vas er-
go erat positũ aceto plenum, idq; ad hoc vt eo po
tarẽtur in sua siti crucifixi, atq; aceto potati citius
morerentur. Creditur enim acetum vulneratis po
tatũ ob eius penetrãdi vim, accelerare mortem. Id
quod & Diuus Hieronymus indicat obiter, edisse-
rens hunc locum, cùm ait, vt eum cõsopiát. Vnde
& apud Plutarchum legitur in vita M. Antonij, vi
num Antonio datũ, quò celerius ex vulnere mo-
reretur, ꝙ & illud ob similem cum aceto penetrã-
di vim acceleret mortem, vt quidã annotauit hoc
loco. Verùm ex morte nõ vinum, sed acetũ, quod
penetrabilius est, in hunc finem paratum erat cru
cifixis, Deo ita prouidente propter scripturæ adim C
pletionem, & malitiæ Iudaicæ declarationem, atq;
vt Dominus qui iam toto exterius corpore affli-
ctus fuit, etiam in lingua & fauce aceto exacerba-
tã pro nobis pateretur, sicq; dilueret in ligno qđ
in ligno per indebitã pomi vetiti delectationẽ pri
mi deliquerunt parentes. Itaq; cùm sitim suã testa
tus fuisset Dominus, mox currens vnus ex astanti
bus, vt habent Matthæus & Marcus, acceptã spõ-
giã impleuit aceto, & imponens eam calamo, da-
bat sic ei potum. Nã ob altitudinem pendentis nõ
licebat potum dare è vasculo. Itaque spongiam ad
hoc habebant paratam, vt si quis pendentium po
tum desideraret, oblata spongia exugere posset.
Ioãnes per synecdochen dicit pluraliter illos spõ D
giam impletam aceto obtulisse ori eius, vt minus
mirandum sit, quod supra diximus, synecdochicẽ
Matthæum & Marcum scripsisse, latrones blasphe
masse Dominum, cùm Lucas de vno id referat. Ve
rùm nonnulla potest esse quæstio, quomodo Mar
cus quidem & Matthæus spongiam dicant impo-
sitam arundini vel calamo, Ioannes verò hysopo.
quidam vertit (si modò libri non sint mendosi)
*Illi verò impleuerunt spongiam aceto & hysopo, & im-
positam obtulerunt ori eius*: vnde quidam intelligunt
succum qui fuit in spongia, fuisse acetum cum hy
sopo: ipsam verò spongiam nõ fuisse impositã hy-
sopo. At sic non posse intelligi manifestum est ex E
Græcis, quæ habet, οἱ δὲ πλήσαντες σπόγγον ὄξους, καὶ
ὑσσώπῳ περιθέντες, vbi patet dictionem ὑσσώπῳ nõ
construi cum participio πλήσαντες, sed cum περιθέν-
τες, sicut cum eodem participio construitur apud
alios Euangelistas datiuus καλάμῳ. Vnde satis pa-
tet, Ioãnem per dictionem, hysopo, significasse ge
nus calami cui spongiã imposuerunt, nẽpe quòd
fuerit calamus hysopi, quem ibi fortè ad manum
reperierũt, vt interpretatur Euthymius. Verisimile
enim est, hysopi calamũ in illis regionibus altio-
rem esse & fortiorem quàm apud nos, & alioqui

non est putandum altitudinem crucis fuisse tãtã,
vt opus fuerit longa arundine. Theophylactus ta-
men videtur sensisse etiam hysopum datum Chri
sto in potum, quanquam & posterioris etiam me
minerit sententiæ. Aceto, inquit, cũ potãt, id quod
condemnatis faciebant, quia & hysopum propter
hoc adderat, vt lethale. Quidam autem hysopum
dicunt calamum, talis enim est summitas calami.
Hæc ille. Cæterùm maior est in eo quod sequitur
quæstio de cõcordia narrationis inter Matthæum
& Marcum. Matthæus enim dicit cæteros ei qui a-
cetum obtulit dixisse: *Sine, videamus an veniat Elias
liberans eum*. Marcus verò eum qui obtulit dixisse
scribit: *Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum
eum*. Ad quod primò cum Augustino & Euthymio
dici potest vtrunque factum, & illos scilicet &
hunc similia dixisse: & illos quidem prohibere vo
luisse ne acetum offerretur, ne per aceti potatio-
nem accelerata mors præueniret aduentum Eliæ,
vt verbum, *sine*, positum sit pro desine & cessa: hūc
verò exegisse ne prohiberetur acetũ offerre, vt ne
per sitim accelerata morte, Christus arriperetur
subuentioni Eliæ, quam facilè credere poterant
adfuturã propter tenebrarum visum miraculum.
Itaque in huius verbis, *Sinite*, accipiendum est pro
permittite, & nolite prohibere. Verùm dum quæ-
dam diligenter perpendo, facilè induci possum vt
credam locum hunc apud Marcum depravatum.
Cùm enim historiam Dominicæ passionis, nõ so-
lum eodem cum Matth. seruato ordine, sed etiam
eisdem penè semper verbis descripserit, verisimile
est & hic ipsum idem fecisse, vt & hic scripserit si-
cut habet Matth. οἱ δὲ λοιποὶ ἔλεγον, ἄφες: cumq; forte
deessent illa verba, οἱ δὲ λοιποὶ, scriptor ἔλεγον mora
oit in λέγων, & ἄφες in ἄφετε. Quomodo enim obla-
tor aceti voluisset non prohiberi ab oblatione, vt
videri posset nũ venturus esset Elias ad liberãdũ eũ,
cũ aceti potatio ad mortis faceret acceleratioẽ,
non autẽ dilationẽ? Quomodo itẽ Marcus dixisset
hũc dixisse *Sinite*, hoc est, permittite, cũ nõ indicat
eũ prohibitum ab aliquo? Hęc autẽ dicta sint citra
alicuius melioris sententiæ præiudicium. Porro vt
in aliis omnibus quæ Christus passus est, mysterium
aliquod subesse intelligitur: ita & in hac aceti obla D
tione nõ fuerit superuacaneum, ad exemplum pa
trum, mysticum quid significatum accipere. Et pri
mò quidem hic rectè intelligimus insinuatum, ꝙ
cùm Christus Iudęorũ sitierit salutem, qua siti ma
gis laborabat quã corporali, illi Christo pro vino
bonorum operum, quo refici potuisset, nihil aliud
obtulerũt quã acetũ variarum pœnarũ quib⁹ eum
affecerunt: acetum itẽ inuidiæ & odij, qđ in corde
suo quasi in spõgia cauernosa & tortuosa gerebãt
occultatũ. Hæc spõgia cordis fraudulenti imposita
fuit arundini, quæ vento agitatur in omnẽ partẽ,
& cui quis ob infirmitatẽ tutò fidere & inniti nõ
E possit, vanis scilicet Iudæis, fallacibus, & qui quo-
uis impetu suarum passionum rapiebãtur. Iucon-
dè & fructuosè secundùm moralem sensum philo
sophatur Origenes, in vino felle mixto qđ prius
Domino fuit oblatũ, & in aceto, quod postea fuit
exhibitum. Forsitã (inquit) quicunq; secudùm do-
ctrinã Ecclesiasticam sapiunt, viuunt autem malè,
dãt ei vinum bibere felle permixtum. Qui autem
alienas à veritate sententias applicãt Christo, quasi
eas dicenti, hi spongiã aceto implentes imponunt
calamo scripturæ, & offerũt ori eius. Hæc ille. Iam
cũ in singulis quæ Dominus passus est, etiã intelli
gendum

gendum sit mysticum aliquid quod ad nostrā pertineat redemptionē, à Christo prometitum, sicut vinculis suis prometuit nobis liberationem à vinculis nostris, & ita in aliis: sic & sua siti intelligendum, ipsum prometuisse nostræ restinctionē sitis, quæ pro aceto acerbo restinguitur dulcissimo vino sanguinis Dominici, quod pro Iudaica fraudulenti cordis spongia exugitur è corpore Domini. Id enī vult spongia inebriata, plenū fuit succo gratiarū spiritus sancti: verùm huius plenitudo non apparuit, nec exundauit ī nos, nisi posteaquā velut spōgia pressum fuisset in cruce, cui tanquā calamo, & calamo hysopi, spōgia hæc sacrosancta fuit imposita. Crediderim enim vel ob id hysopi Ioannem specialē fecisse mētionē, cùm alij tantùm arundinē expressetint, quod hysopus in lustrationibus veteris legis adhiberi solita fuerit, nō sine significatione

Psal. 50. passionis Dominicę, ita vt ob id dixerit propheta: Aspeiges me domine hysopo, & mūdabor. Et hęc de mystica potationis Christi intelligētia. Cùm ergo accepisset Iesus acetū, vt significaret quare se sitire professus esset, quódq; nō præter expectationē acetum accepisset, dixit sextum verbum: *Consummatū est*; id scilicet qđ adhuc implendum restabat, & qđ adhuc secundū prophetiæ prædictionē sciui consummandum, ac quicquid ante mortē meā implēdum fuit. Verbum hoc, breue licet, verbum est consolationis plenum, quod qui probè intellexerit, à laqueis desperationis securus erit. Si enim cōsummatum est quicquid vbique erat propheticorum oracolorum de mysterio passionis, cōsummatum ergo est opus redēptionis humanæ: quod qui credit, neutiquam desperauerit.

IESVS AVTEM ITERVM CLAMANS VOCE MAGNA, AIT: PATER, &c.] Clamauerat semel in cruce Dominus voce magna, cùm scilicet diceret ex Psalmis: *Deus meus, Deus meus, vt quid me dereliquisti?* Iterum autē voce magna clamauit iamiam traditurus spiritum. Quæ autem fuerit hæc vox aperuit Lucas, nimirum illud etiam ex Psalmis desumptum: *Pater in manus tuas commendo spiritum meum.* Cùm enim vehementia passionis naturam humanam ad vitæ periodum propemodū adigeret, & omnia impleta essent que implenda erant, animam suam vltro ponere voluit, sic vt eam se propediem resumpturum significaret. Priùs enim non conueniebat ipsum animam ponere, ne nō implerentur omnia quæ spiritus prędixerat, & ne verè mortuus non crederetur, si ante mortuus fuisset, quàm passionis vehemētia videri probabiliter poterat ipsum ad vitæ finē adduxisse. Cùm iam ergo conueniēs mortis aduenisset tēpus, mortuus quidem est, sed sic vt animam suam vltrò se ponere, & eandē se recepturum significaret. Variis enī modis significauit se vltrò animam ponere: primò, quia (vt habet Matthæus) clamans voce magna emisit spiritum, qđ tamen nō sic est accipiēdum, quasi simul & clamauerit, & emiserit spiritum, atq; inter clamandū expirauerit. Græcis enim pro participio præsētis temporis *clamās*, est participium præteriti temporis *κράξας*, id est, cùm clamasset, vt significetur post clamorem mox emisisse spiritum. Quod ipsum mirū valde fuit, & parum ex cōmuni hominum, maximè crucifixorū, more, vt mox à clamore moreretur. Vnde Centorio admiratus dicitur apud Marcum quòd sic clamāa expirasset, vbi pro *clamans*, rursum participium est preterium *κράξας*, hoc est, quòd sic emisso clamore

A expirasset. Deinde quòd mortuus est ante alios latrones, & ante tēpus quo mori solebāt crucifixi, ita vt Pilatus miraretur etiā postea quòd mortuus diceretur. Præterea quia mortuus statim est postquam dixisset: *Consummatum est*, vt significat Ioannes. Id enim est argumento quòd mori noluerit priusquā omnia consummata essent, voluerit autem post omnium consummationem. Postremum idem significauit dicendo: *In manus tuas commendo spiritum meum.* Quod enim in manus alicuius commendamus, vltrò apud eum deponimus, resumpturi ab eo vbi visum fuerit. Vnde his verbis etiam significatur, quòd positam vltrò animam

B rursus esset recepturus, iuxta illud quod priùs dixit: Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumēdi eam. Nemo tollit eam à me: sed ego pono eā à meipso. Est enim hic pro, *commendo*, verbum *παραθήσομαι*, quod sic cōmendare significat, veluti commendatur depositum seruādum, ac suo reddendum tempore, cùm propriè significet, apud aliquem pono. Et sciendū, Græcis non esse verbum præsentis temporis, *commendo*, sed futuri, *παραθήσομαι*, hoc est, commendabo, siue deponam, quomodo & Hebraica veritas & translatio Septuaginta habet in Psalmo 30. vn-

C de hæc verba à Christo desumpta sunt. Et optimè cōuenit futurum tempus, quia sic prædicit se moriturum antequam moriatur, & est sensus: Pater, quoniam iam omnia impleta sunt quæ implere volui isti, ego iamiam in tuas manus commēdabo atque deponam spiritum meum. Itaque quod se facturum his verbis prædixit, id mox præstitit, cùm his dictis mox inclinato capite tradidit spiritum, vt habet Ioannes, aut, vt habet Matthæus, emisit spiritum. Quibus verbis etiam satis Euangelistæ insinuauerunt vltroneam Christi mortem. Nam, vt annotauit Theophylactus, in nobis fit contrarium, quia primùm expiramus, & deinde inclinatur caput. Dominus autem priùs inclinauit caput, deinde expirauit, manifestans quòd dominus fuerit mortis, & omnia secundùm potestatem fecerit.

D Propterea cū de aliis dici soleat quòd dormierint, aut obdormierint, de Christo dicitur, quòd tradiderit & emiserit spiritum, vt cui id propriè conuenit. Tradimus enim & emittimus quod in nostra est potestate, si modò propriè sit loquēdum. Non tradimus autē nec emittimus quod à nobis vi tollitur, & eripitur. Commodum est fideles è viuis excedentes verba hæc itidem dicere: *Pater in manus tuas commendo spiritum meum.* Sed vt hæc verè & salubriter dicere possint, Christum imitando, filios etiam se patris exhibeant, quandoquidem cauillum est, eum cuius mores ac voluntatem auersetis, te patrem appellare. Ex prædictis tamen in-

E telligi facilè potest, aliter nos animas nostras commendare patri cœlesti, quàm hoc fecit Christus. Hic enim animam suam patri commendauit, tanquam depositum quoddā, quod vltrò apud eum posuit, mox resumpturus. Nos verò Christi merito fidentes, patris nos præsidio cōmittimus, & benignitati, cupientes vt animam nostram nō sinat venire in manus hostis nostri, sed eā in suam tutelam & gratiā suscipiat. vnde bene Stephanus moriturus dixit: Domine Iesu accipe spiritū meū. Nō dixit: Do tibi aut cōmendo tibi, sed accipe, tanquā quod nō in sua, sed in illius esset potestate, quodque illius egeret benignitate: quāquā & nos in simili, quo Christus, sensu dicere possimus ex fiducis

resut

resurrectionis: Pater in manos tuas, hoc est, apud A te, & in tuam custodiam deponam iam lubēs spiritum meū, ita vt per spem resumendi illū aliqoando, in pace cum Christo dormiā & requiescā. Adhortatur & Petrus fideles ad commendādom animas suas Deo, dicens: Qui patiuntur secūdùm vo- 1. Petr. 3. lontatem Dei, fideli creatori commendent animas suas in benefactis; vbi pro, commendent, etiam est verbum παρατίθεμαι, vnde significat eos qui malè afficiūtur, debere per opera pietatis animas suas cōmendare & deponere apud Deum, eásque illi cōmittere, qui cùm sit fidelis, suo tēpore sit redditurus expectatā fœlicitatem. Cæterū salutare admodum & efficax nobis fuit, quòd nunc Christus in manus patris spiritum suum cōmēdauit. Ante enim spiritus hominum etiam iustorum, in manus Dei B patris deponi nō potuerūt, sed à mano inferni & mortis violenter detinebātur captiui: ac postquā venit is qui mortis nequaquā reus, ab inferno teneri non potuit, & ob id in manus patris cœlestis spiritum suum deponere potuit, per ipsum libertatem consequnti sunt ab inferno, & in manus patris ascendunt quotquot fidunt in illom. Notādū & illud, quàm conuenientia hæc verba fuerint ei qui seipsum iam in cruce obtulit Deo sacrificium. Sacrificantis enim est, manibus Dei aliquid offerre quod ab eo recipiatur & acceptetur. Itaq; Dominos patri offert acceptandum spiritom suum, Psal. 50. qoale sacrificium propheta Deo gratom significa C uit, dicens: Sacrificium Deo spiritos cōtribulatus. Iam & obseruandum cōueniens tempus à Christo delectum suo sacrificio. Hora nona enim, aut mox post eā, hoc est, vespera quæ à nona incepit apud Iudæos, tum tradidit spiritum, quando & immolare iussi erāt agnum paschalem, & quotidianum sacrificiom in templo immolabāt, ita ob id hora nona diceretur hora orationis, vt patet Act. 3. Ita- Psal. 40. que in Domino impletum est illud Psalmistæ: Eleuatio manuom mearum, sacrificiū vespertinom.

ET ECCE VELVM TEMPLI SCISSVM EST MEDIVM IN DVAS PARTES, &c.] Post ignominiam mortis secora sunt varia quæ crucifixi demonstrauerunt virtutem & dignitatem, quæq; ad eius pertinuerunt gloriā, iux- D Iob. 22. ta illud Iob: Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. Quæ enim modò sequuntor, cōtigisse post mortē videntur, propterea quòd Matthæos postquā dixisset Dominū emisisse spiritum, subiiciat cū aduerbio demonstrandi: *Et ecce velū templi scissum est*, quasi significare volens quid deinde factum sit, vt colligit D. Augustinus. Et quidem Christo adhuc in cruce viuente, prodigia magna sont facta, quæ ad illius faciebant gloriam, quia tenebræ factæ sunt super terram, & sol mirabiliter est obscuratus. At ea signa ideo ad Christi faciebant solùm aut potissimū gloriā, quia declarabant facti Iudaici detestationē. E Hæc verò quæ facta scribuntur post mortem, non ideo solùm ad Christi faciunt gloriam, quia detestabile Iudæorum declarāt factum: sed & quia efficaciam virtutemq; passionis ac mortis Christi insinoāt. Sunt autem quatuor miracula, quorū primū tres simul commemorāt Euāgelistæ, tria verò alia solus Matthæus describit. Est ergo primum, quòd velum templi scissum est mediū in duas partes à summo vsque deorsum. Cuius prodigij variæ rationes cōuenieńter assignari possunt. Et imprimis quatenus hæc signa, sicut tenebræ declarare intelligūtur detestabile Iudæorū facinus, scissionis veli, hæc est ratio, vt indicauit Theophyla. quòd sicut mos erat Iudæis ī blasphemiis cōtra Deum scindere vestes, ita nunc quoq; diuinum tēplum, quasi ægrè ferēs Christi mortē, disrupit suam vestē, hoc est, velum. Quatenus verò hæc signa mortis Christi efficaciā designant, ad quod potissimum videtur diuinitus adhibita, scissum veli templum significat primùm quòd templum inaccessum priùs & nunquam visum, cuius intima velu secludebat, morte Christi prophanaretur & solueretur, & proinde quòd carnalis lex cum suis sacrificiis omnibus iam finē acciperet, iuxta vaticinium Danielis: In dimidio heb- Dan. 9. domadis deficiet hostia & sacrificium, & erit in tēplo abominatio desolationis. Vnde Paulus morti- Rom. 7. ficatos nos dicit legi per corpus Christi. Significat secondò, quòd iam reuelāda erant omnia legalia, quæ priùs litera vt velamento quodā erant cooperta, & quæ priùs obscura erant, & ænigmatib. plena, manifestanda nunc essent, ī Christo impleta: ita vt ethnici possint oculos mentis in legis arcana intendere. Significat tertiò, viam ad videndum sācta sanctorom (hoc est, cœlestia, quæ, vt habet Paul. ad Heb. 9. Hebræos, ipso velo significabatur nōdum esse propalata, quādiu priùs tabernaculum suum haberet statum) iam esse aperta morte Christi, sublato velamēto peccati, quod humanū genus separauit à Deo, & faciē Dei nobis abscōdit, iuxta illud Isaiæ: Ecce, iniqtates vestræ diuiserunt inter vos & Deū Isaia 59. vestrū, & peccata vestra abscoderunt faciem eius C à vobis. Cæterùm duo vela fuisse in templo dixit Origenes: vnum scilicet in ingressu templi, alterū intus coram propitiatorio: atque illud quidē priùs intelligit scissum fuisse, alterum verò interius integrum permansisse, in signum quod per aduētum Domini & mortem eios, cōscisso velamine legis, mysteria legis publicentur, quæ vsque ad eius aduentom fuerant occultata, sed quòd needum nos hic penitiora Dei arcana videamus & cognoscamus. Cùm autē venerit quod perfectum est, tunc auferetur (inquit) etiam secūdum velum, vt videa- 1. Co. 13. mus etiam quæ interius sunt occulta, verā scilicet arcam testamenti, & sicut ipsa se habet natura, videamus Cherubin & alia. Verùm quanquam hæc D mystica tractatio non sit iniucunda, tamen fundamentum eius est debile & improbabile. Nō enim in tēplo Salomonis videntur fuisse duo vela, sicut in tabernaculo, sed vnum tātùm quod scilicet erat coram propitiatorio, quia pro priori erant ostia & portæ tēpli. Quod si fuissent plura templi vela, nō debuissent Euangelistæ tam indistinctè dicere: *Et velū templi scissū est*, sed in specie explicuisse de quo loquerentur. Nunc autem dicentes: *Et velum templi scissū est*; significant satis vnum fuisse de quo qđ dicunt intelligi debeat. Porro D. Hieronymus in Euangelio Nazaræorum etiam aliud prodigium simile huic in templo gestum describi commemo- E rat, nempe quod superliminare templi infinitæ magnitudinis fractum sit atque diuisum. Secundum prodigium ab Euāgelista Matthæo narratū, ex terræ motu, qui & ipse; sicut & qđ sequitur de scissione petrarum, īsinuabat detestabile Iudæorū factum & quòd creaturæ Domino suo patienti cōdolerent, atq; quodāmodo indignarentur Iudæis. Solet enī in scripturis terræ motus, Dei indignationē & irā nonnunquā designare. Itaq; impletum iā in Christo illud Psalmi. Circundederunt me dolores Psal. 7. mortis, & torrentes iniquitatis cōturbauerunt me. Dolores inferni circundederūt me, præoccupauerunt

rūtme laquei mortis. In tribulatione mea inuocaui Dominū, & ad Deū meū clamaui. Et exaudiuit de templo sancto vocē meam, & clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius. Commota est & cōtremuit terra: & fundamenta montiū cōturbata sunt & cōmota sunt, quoniam iratus est eis. Quatenus verò hęc signa dominicę passionis efficaciā designabāt, primùm hic terrę motus significabat orbis innouationē; & nouū mūdū statū ex Christi morte prouenturū. Scriptura enim (vt inquit Theophylactus) terrę motū ī rerū alteratione posuit. Sic in traditiōe legis veteris, mota dicitur terra à facie Domini. Deīde significabat, terrenos homines ex prędicatiōe mortis Christi cōmouendos ad pœnitentiā & admirationē stupēdæ benignitatis. Sic & petrarū scissio, quę tertiū est signū, portēdebat lapidea gentiū corda, emollita sāguine Christi, diuidēda, & suscepturā semē veritatis. Vnde hic terræ motus atque petrarū scissio etiā cōfutauit obstinatione Iudęorū, vt qui creaturis cōmutis, & gentib. ad pœnitentiā cōuersis, obstinati perseuerauerunt in sua impietate, tāquā duriora petris corda habētes. Quartū prodigiū omniū maximū fuit, φ monumēta aperta sūt, atq; ex eis multa corpora sāctorū, hoc est, fideliū q dormierāt, surrexerūt. Et quidē monumēta aperta sūt in ipsa morte Domini: cęterū ī ipsa primùm resurrectione Domini videtur corpora illa sāctorū ex monumentis surrexisse, qa Matth. dicit φ exeuntes de monumētis post resurrectionē eī⁹, venerūt in sanctā ciuitatē. Nō enim conueniebat vt ante Christū resurgerent, & apparerēt, quia Christus primitiæ est dormiētiū, & primogenitus ex mortuis. Factū est autē istud prodigiū tum in cōfirmatione resurrectionis Christi, tū ad significāda virtutē mortis Christi, φ scilicet per eā sancti qui in inferno detinebātur captiui, libertatē assequerentur, & qui in peccatis suis mortui iacebāt ad vitā gratiæ reuocandi essent, quódq; oēs tandē sancti è sepulcris exeuntes, fœlici cū Christo donandi essent corporū resuscitatione. Dubiū autē est vtrū isti qui iā resurrexisse dicunt, resurrexerint ad vitā immortalē sicut Christ⁹, an resurrexerint sicut Lazarus rursū morituri. Veteres ferè sētiūt eos rursum obdormisse, postquā testimonium resuscitato Domino perhibuissent multis illis quib. apparuisse dicuntur. Recētiores verò ferè existimāt eos sicut Christū ad immortalē vitā resurrexisse, φ alioqui nō videantur fuisse certi & firmi testes resurrectionis Christi, quódq; alioqui nō fuissent illis beneficiū ipsorum resurrectio, qa maius illis fuisset tormētum, si iterū fuisset ipsis moriēdum, quàm si nō resurrexissent. Hanc sētentiā iuuare nō parum videtur, quòd nō quibuslibet, sed multis apparuisse dicātur, vt hi, inquit D. Hieronym. viderēt qui cernere merebātur. Vnde videtur eorū resurrectio fuisse talis qualis fuit Christi, de quo dicit Petrus, quòd Deus dedit eū manifestū fieri non omni populo, sed testib. prçordinatis à

Act. 10. Deo. Alioqui enim si resurrexerint sicut Lazarus ad vitā mortalē, passim quibuslibet apparuissēt sine discrimine, sicut Lazar⁹. Dicūtur autē isti ex monumētis exeuntes venisse in sanctā ciuitatē, nēpe Hierusalem, quia monumēta apud Iudæos omnia erant extra ciuitates.

CENTVRIO AVTEM CENTVRIO, QVI EXAT. &c.] Christi mortem nō tantum mox secuta est glorificatio à creaturis ratiōe carētibus, sed per eas deinde secuta est & glorificatio à creaturis rationalibus, hominib. scilicet. idq; ab vtroque populo, gētili simul & Iudaico. In quo vtroq; populo nō tātùm fuerunt signa illa prædicta efficacia ad ingerēdum illis cognitionem sceleris in Christū admissi, sed etiā impleri cœptū est quod signa illa portendebant. Iā enim terra cordis hominum etiā cœpit moueri, & lapidea hominum corda scissa sunt, & q verè in anima mortui erāt, surgere cœperunt p agnitionē sceleris, & rectę in Iesum fidei confessionē. Cēturio enim homo gētilis, qui è regione crucifixi stabat, seruāsq; illū cùm fuit, vidēs (inquit Lucas) quod factū fuerat, hoc est vidēs, vt habet Marcus, φ magna emissa voce expirasset, viso etiā terræ motu, vt habet Matth. & aliis pdigiis quę tū fiebāt, gloriā dedit Dei veritatē cōfitendo, dicēt, vt habet Lucas: *Verè hic homo iustus erat*. Nec hoc tantùm dixit, sed & quod amplius erat: *Verè hic homo filius Dei erat*, vt habet Marcus. Itaq; & humanitatem eius, eamq; innoxiam & iustam confessus est diuinitatem. Nec ipse tantùm, sed & milites qui sub ipso & cū ipso erāt custodiētes Iesum, vt habet Matthæus. In his ergo prçludium iā fuit secuturæ fidei gētium, ac īsinuatum gētes deinde Iesum & verè iustum hominē, & verè Dei filium synagoga tacente, liberè prędicaturas. Et tamē etiā ī Iudęis hæc signa fuere efficacia: quia, vt refert Lucas, omnis turba eorum qui aderāt simul ad spectaculū istud, & videbant quæ fiebāt, percutiētes pectora sua reuertebātur. Percutiebāt autem pectora sua dolētes de admisso scelere, partim quidē cum vera pœnitentia & facti detestatione partī verò ex metu vltionis alicuius grauis secturæ. Itaq; hic Iudęorum dolor præludium fuit verę pœnitētiæ quæ in die Pētecostes in plerisque est perfecta, quādo audita Petri cōcione cōpuncti sunt corde, vt est Act. 2. Annotauit autem Beda, φ gentiles Deum timentes aperta cōfessionis voce Deū glorificauerunt: Iudæi verò percutientes tātum pectora silēter, domū reuersi sunt. In quo designatū est, in gētib. plus inueniēdū bonę mentis & perfectionis quā in Iudęis, q sibi prę cęteris sanctimonię laudē vendicabant: & gentes de morte Domini gauisuras, Iudęos verò ob eā plācturos, vt modò faciūt. Cęterùm prçter duplex hoc hominū genus vnde mortuus Dominus glorificatus est, q ab vtroque pendens in cruce viuus fuit blasphematus cōmemorāt Euangelistæ tertium hominū genus circa crucem adfuisse, qd & viuo, & mortuo semper bene fuit affectū, mulieres scilicet quę ipsū secutæ erāt è Galilęa. Hę vt priùs singularē erga Dominū declarauerunt affectū sequēdo illum assidue etiā Galilęā exeuntē, & ministrādo illi suis obsequiis & facultatibus: ita & nunc declarauerunt, dum fugientibus Apostolis circa crucē nō verentur astare. Id enim singularis fuit in Iesum affectus, quanquā huic affectui metus aliquis cōiunctus fuit, pp̄ter quē dicuntur ab euangelistis stetisse à longè, qd ideo verisimile est, Euāgelistas tā distinctè explicuisse, vt insinuarēt iā impletas quasdā scripturas, quæ simile qd prædixerūt: vt illud Psalmi,

Amici mei & proximi mei aduersum me appropinquauerunt, & steterunt, & q iuxta me erāt de lōgè steterunt. Psal. 37. Porro φ ea mulier, quā Matth. vocat matrem filiorum Zebedæi, ipsa sit quam Marcus vocat Salome, supra ostēsum est in c. 104. cōsentientibus omnibus veteribus Latinis & Græcis.

APERITVR EIVS LATVS, ET SEPELITVR HONORIFICE

Matthæi 27. marci 15. Lucæ 23. Ioan. 19. CAP. CXLIIII.

I[d]*Vdæi ergo (quoniã parascéue erat) vt nõ remanerẽt ĩ cruce corpora sabbatho (erat enim magnus dies ille sabbathi) rogauerunt Pilatum, vt frangerentur eorum crura, & tollerẽtur. Venerunt ergo milites, & primi quidẽ fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cùm venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius. Et ille scit, quia vera dicit, vt credatis: facta sunt enim hæc vt scriptura impleretur: Os nõ comminuetis ex eo. Et iterum alia scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt: Post hæc autem †*[c]*cùm*[b]*iam*[a]*serò factum esset (quia erat parasceue, quod est ante sabbathum)*[c]* & ecce*[a]* venit* Δ*[a] homo*[a]* quidã diues*[l]* ab Arimathea*[c]* ciuitate Iudææ*[l]*, nomine*[l]* Ioseph,*[c]* qui erat*[b]* nobilis*[b]* decurio,*[c]* vir bonus & iustus,*[a]* qui & ipse discipulus erat Iesu,*[c]* hic nõ consenserat consilio, & actib. eorum, ‖*[b]* qui expectabat & ipse regnum Dei.*[l]* Hic*[b]* audacter †*[l]* introiuit ad Pilatum,*[d]* & rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathea (eo quòd esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum)*[l]* & petiit,*[d]* vt tolleret corpus Iesu.*[b]* Pilatus autẽ mirabatur, si iã obiisset. Et accersito Cẽturione interrogauit eum si iã mortuus esset. Et cùm cognouisset à Cẽturione,*[a]* tunc Pilatus*[b]* donauit corpus Ioseph,*[d]* & permisit Pilatus [&]*[a]* iussit reddi corpus.*[b]* Ioseph autem mercatus sindonem,*[d]* venit* & tulit corpus Iesu, &*[l]* &*[b]* deponẽs eum,*[a]* accepto corpore Ioseph*[l]* inuoluit*[a]* illud*[c]* depositum*[a]* in*[l]* sindone*[a]* munda,*[l]* & posuit † illud in monumento*[a]* suo nouo,* Δ*[l]* quod exciderat*[c]* in quo nondum quisquam positus fuerat.*[d]* Venit autẽ & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primùm, ferens mixturã myrrhæ, & aloes, quasi libras cẽtum. Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autẽ in loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumẽtum nouum, in quo nondum quisquã positus erat. Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumẽtum, posuerunt Iesum.*[c]* Et aduoluit [Ioseph] ‖ saxum*[a]* magnum*[c]* ad ostium monumẽti,*[a]* & abiit. Erãt autẽ ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedẽtes contra sepulcrum.*[b]* Maria autẽ Magdalene, & Maria Ioseph aspiciebãt vbi poneretur.*[c]* Et dies erat parasceues & sabbathum illucebat. Subsecutæ autẽ mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumẽtum, & quemadmodum positum erat corpus eius. Et reuertẽtes parauerunt aromata & vnguẽta, & sabbatho quidẽ siluerunt secundum mãdatum.*[a]* Altera autẽ die, quæ est post parasceuẽ, conuenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum, dicẽtes: Dñe recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc viuẽs: Post tres dies resurgã. Iube ergo custodiri sepulcrum vsq; in diẽ tertium, ne fortè veniãt discipuli eius, & furẽtur eum, & dicant plebi: Surrexit à mortuis, & erit nouissimus error peior priore. Ait illis Pilatus: Habetis custodiã, ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, muniuerunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.*

† b. Et cũ iam sero
a cum autem sero
a c. vir
‖ b qui & ipse erat expectãs
† accessit
a ergo
† b. eum
a c. excisõ
b quo decrat excisum de
‖ b. c. lapidem

IVDÆI ERGO, QVONIAM PARASCEVE ERAT, VT NON REMANERANT. [Præter prædicta etiam aliis modis variis secuta est Christum iam mortuũ gloria. In hoc enim capite tria commemorãtur, quæ insigniter ad Christi fecerunt gloriam, lateris scilicet apertio, Iudæorũ facta procuratione, honorifica eius sepultura, atq; solicita sepulcri munitio. Quod ergo ad primùm attinet, dicit Ioannes Iudæos rogasse Pilatum, vt crucifixorũ frangerẽtur crura, quò sic citius mortui tolli possẽt à cruce quãdiu esset parasceue. Id autem eos fecisse dicit propter religionem & honorem sabbathi instãtis, vt ne in sabbatho, & sabbatho tali, quod ob incidentem simul paschæ solẽnitatem iam duplex erãt festum, remanerẽt in cruce corpora sceleratorum, quasi per ea festi celebritas dehonestanda esset, eaque conspectu sui diẽ festum funestarent. Qua in re rursum videre licet & præposteram & simulatam eorum religionẽ. Præposteram quidem, quia cùm innoxium, bene meritum non dubitauerint impiis modis adigere ad crucẽ, nihil deterriti à tam immani scelere festi religione, de tollendis è cruce corporibus anxiè religionis gratiá laborabant, camelum vbique glutientes, culicem autem colantes. Simulatam verò, quia id eos nõ ex diligenti legis cura, fecisse hinc patet quòd sabbathi instantis prætexebant festiuitatẽ, cùm secundùm legem, etiã si sabbathi dies nõ institisset, corpora crucifixorum ante solis occasum

A deponẽda fuerit. Dicitur enim Deuter. 21. Quãdo peccauerit homo quod morte plectendum est, & adiudicatus morti appensus fuerit in patibulo: nõ permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadẽ die sepelietur, quia maledictus à Deo qui pendet in ligno, & nequaquam contaminabis terrã tuã. Sed bene hanc legem nõ præferunt suę petitioni, Deo ita disponente, quia secũdùm veritatem lex illa ad Christum nõ pertinuit, quoniam nõ peccauit quod morte plectendũ erat. Quatenus autem secundùm existimationem hominum lex etiam ad ipsum pertinuit, secũdùm quam D. Paulus illud: Maledictus qui pendet in ligno; applicat Christo,
B conueniebãt vt inscij & aliud agentes implerent quod in ea dicitur; Nõ permanebit cadauer eius in ligno, sed in eodẽ die sepelietur. Vt ergo nõ ex vero legis tuẽdæ studio certum est eos Pilatũ rogasse corporum à cruce sublationẽ, ita probabile est metu potius & pudore ad hoc petendum commotos fuisse, quã syncero religionis studio, nimirum quia prodigiis apparentibus conturbati sibi malè metuerunt à populo, & in cõsciẽtia sua pudefacti non pertulerũt corpus Iesu diutius oculis hominum esse conspicuũ. Itaq; qui priùs ira & in
C uidia accẽsi Pilatũ rogarũt vt Christũ tolleret ex oculis hominum crucifigẽdo, clamãtẽs: Tolle, tolle, crucifige eum, eidem pudore suffusi eũdem rogãnt vt illum tollat ex oculis hominũ, cruce auferendo, ignorãter operãtes per diuinam in eis operationem

rationem,ad promouẽdum Christi gloriam. Pri- A
mũ enim per hanc Iudæorum solicitationem effe
ctum est,vt scripturæ quędã quæ erãt de Christo
singulari & eximio modo adimplerẽtur,& adim-
pletæ agnoscerentur à fidelibus. Secũdò per eam
factum est,vt in lateris apertione & insigne mira
culũ,& salutare ederetur mysterium, quo effica
cia passionis Christi fidelib⁹ innotesceret. Itaque
cùm Pilatus Iudæorũ annuisset petitioni, milites
ex præcepto Pilati venerunt parati ad omnem in
clementiam,& primi quidẽ fregerunt crura,& al
terius qui crucifixus est cum illo. Ad Iesum autẽ
cùm venissent & vidissent eum iã mortuum,non
fregerunt eius crura:sed vnus militum insolẽtia
quadam militari,lãcea latus eius aperuit,quò cer
tior esset mors Iesu,& ecce statim è latere ꝓfluxit B
aqua & sanguis,Deo militarem petulãtiã conuer
tente in grãde miraculũ & insigne mysteriũ. Mira
culũ enim magnũ fuit,sanguinem è corpore mor
tuo ꝓfluxisse:& quoniã quis dicere posset, vitalẽ
adhuc aliquam virturẽ fuisse in corpore, omnem
cõtrouersiam de miraculo tollit aqua simul cũ sã
guine sic profluẽs vt à sanguine distinctè agnosci
posset. Miraculũ autẽ hoc nũc ob salutare aliquod
mysteriũ insinuãdũ fidelibus,est diuinitus æditũ.
Et primò istud factum est in testimoniũ verę hu-
manitatis à Christo susceptę. Sic enim intelligitur
1. Ioan 5. quòd idem Ioannes dicit,tria esse quæ testimoniũ
dant in terra,spiritum,aquã,& sãguinem , nempe
quod anima Christi cũ clamore magno emissa,& C
aqua cũ sanguine profluens è latere iã demortui.
testimoniũ perhibeãt humanitati eius: sicut tres
sunt in cælo q testimoniũ perhibẽt diuinitati e-
ius,pater,verbum,& spirit⁹ sãctus. Spiritus enim à
Christo tradit⁹ declarauit eum habere animã si-
cut reliquos homines. Aqua verò cũ sãguine pro
fluens ostẽdit ipsum verum habere corpus, non
fãtasticũ aut aereũ,sed cõpositum ex quatuor ele
mẽtis,quorũ vnũ est aqua:& cõpositũ ex quatuor
humoribus,quorũ vnus est sanguis. Sic enim my
sterium hoc tractat D. Thomas parte tertia,quęst.
74. artic. 7. Secundò,fluxus ille aquæ & sanguinis
indicio fuit efficaciæ passionis Christi,idque du-
pliciter: Primò enim designatũ est,quòd mors e-
ius efficaciter valeat ad abluẽda & purgãda homi
num peccata. Aqua em̃ ad ablutiones valet, sed D
quia aqua sola ad abluendas hominũ mẽtes inef-
ficax est,aquæ sanguis adiunctus est,quo fiebat in
veteri lege peccatorũ expiatio,vt intelligamus in
aqua baptismali ad ablutiones mẽtiũ cooperari
sãguinẽ Christi, vnde baptismus suã habet effica
ciã. Hoc sanè mysterium hic designatum, insinua
re videtur ipse Ioannes dicens loco prædicto de
Christo: Hic est qui venit per aquam & sanguinẽ
Iesus Christus,non in aqua solũ,sed in aqua & san
guine. Quo significare videt̃ è latere Christi ideo
aquã fluxisse & sãguinẽ,quò intelligeremus ipsũ
nõ venisse sicut venerat Ioãnes baptizans tãtùm
in aqua,sed in aqua baptismatis suos nos sãguine
efficaciter mundare à peccatis. Secũdò,hoc dupli-
ci fluxu designata sũt duo pręcipua Ecclesię sacra E
mẽta,quæ à morte Christi suam habẽt & virtutẽ
& originẽ,& per quæ Ecclesia & fit, & cõsistit. ba
ptismus scilicet & eucharistia,quorũ altero quidẽ
renascimur,altero verò nutrimur, & pascimur. Ba
ptismus em̃ in aqua designatus est,eucharistia ve
rò in sanguine,qui in ea percipitur ad vitã animę
nutriẽdam, Vita enim hominis in sanguine est vi-

A taergo spiritualis in sanguine spirituali, qui est
Christi. Huic miraculo cõueniũt aliquot typi ve-
teris testamẽti. Sicut enim è latere primi Adę dor
mientis formata est spõsa eius Eua: ita è latere se
cundi Adę dormiẽtis in cruce per mortẽ formata
est spõsa eius Ecclesia. Per aquã enim efficiuntur
fideles Ecclesię mẽbra,per sanguinem nutriũtur.
Rursum secundũ Augustinũ hoc præfigurabat,q
Noe in arcæ latere ostium facere iuss⁹ est,quo in-
trarẽt animalia quæ nõ erant diluuio peritura. A
pertius aũt hoc prænunciabat aquę è petra virga
percussa fluxus,q̃ petrã significasse Christũ Pau-
lus testis est,dicẽs. Bibebant de spirituali cõsequẽ
te eos petra,petra autẽ erat Christus. Tanquam è 1. Cor. 10
petra enim iã fluxit nouo miraculo aqua, quãdo
B Christus per mortẽ rigidus & aridus,petrę siccæ
similis est factus. Iã impletum est illud Zacharię: Zach. 13
In die illa erit fons patens domui Dauid & habi
tantibus Hierusalem,in ablutionẽ peccatoris &
mẽstruatæ. In fontes qui nunc manauerunt è late
re Christi respiciẽs Isaias dixit fidelib⁹: Haurietis
aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Vnde D. Isaia. 12
Chrysostom⁹ admonet,vt quoniã hinc sui sumpsere
principium sacra mysteria, cùm quis accesserit ad
tremẽdum calicẽ,ita accedat quasi ab ipsa bibitu
rus Christi costa D. August. annotauit Euãgelistã
vsum verbo cõuenienti mysterio significato,quia
non dixit: Latus eius percussit aut vulnerauit,sed
aperuit;vt intelligens hinc vitæ ostium & fontes
C apertos,quia hinc Ecclesię manauerunt sacramẽ-
ta. Græcis tamen non est ἤνοιξε, quod est aperuit,
quomodo videt̃ legisse interpres, sed ἔνυξε, quod
est,pupugit,vulnerauit,stimulauit,ἀνοίγω. Et hacte
nus quidẽ pauca de miraculi hui⁹ mystica tractatio
ne secũdùm Ecclesiasticã traditionẽ. Cęterũ quò
Euãgelista Ioãnes, q post alios hæc solus scripsit,
firmius confirmaret & lateris apertionẽ pro ossi-
fragio, ad ostendẽdum scripturas quasdã in Chri
stu cõpletas,& miraculum aquę cum sãguine fluẽ
tis è corpore mortuo,ad cõmendandum fidelibus
sacramẽtorum mysteria,subiecit: Et qui vidit, testi
monium perhibuit. Videri em̃ poterãt alioqui hęc
fabulosa,quoniã aliorum Euangelistarum nemo
meminit horũ,cùm sint mirabilia valde. Dicit er-
D go: Non audiuit tantùm qui testimonium de his
perhibet,sed ipse suis vidit oculis, vnde nequaquã
fallax est testimoniũ eius,sed verum atq; firmum.
Et hic ipse testis scit se vera dicere,vt qui ea tunc
coram viderit,quod ob id nũc dicit, vt & vos testi
oculato fidem habẽtes credatis in Iesum. Et cau-
sam adfert cur propter hæc ad fidem Christi com
moueri debeant. nẽpe quoniã hæc nõ acciderunt
temerè & casu,sed propter scripturas quasdã quas
in his agnoscere licet impletas. Facta sunt enim
hæc,inquit (nam enim,legendum est,non autẽ) vt
scriptura impleretur, &c. Tria autẽ facta narrauit
circa Iesum gesta,nempe quòd non fregerũt eius
crura,quòd lancea latus eius apertũ est, quòd ef-
fluxit sanguis & aqua. In primo impletum dicit il Exod. 12
lud Exodi: Os non cõminuetis ex eo. Quod cùm
E ad literam dictum sit de agno paschali,& nunc E
uangelista in Iesu impletum dicit: significat illũ ve
rũ fuisse agnũ paschalem,& per legalem illũ prę-
figuratum,nec de legali illud pręceptũ fuisse, nisi
propter Christũ cuius erat vmbra. Et sanè insigni
ter hic licet aduertere pręceptũ hoc Dei in Chri-
sto impletũ. Voluntas enim Iudæorũ erat vt oĩum
crucifixorum crura frãgerentur, idque magis pro

pter Iesum petierũt quàm propter alios. Cùm ergo contra illorum voluntatem in aliis tantùm factum est, & nõ in Iesu, qđ maximè in Iesu illi cupierant factum, satis intelligere datum est ex diuina illud factum dispositione, sicut & id fieri conueniebat ob integritatem & dignitatẽ Christi, & fidem resurrectionis eius melius astruẽdã. Si enim non rogassent Iudæi vt frangerentur eorũ crura, sed expectassẽt quousq; cẽs naturaliter mortui fuissent, non agnitum fuisset illud peculiariter in Christu impletum. Idem etiam agnitũ nõ fuisset, si post rogationem Iudæorũ alij inuenti etiã fuis- B sent mortui: vt etiam eorũ crura non fuisset frangere opus. Sicut autem ex Ioãne discimus, Iudæos

Ioan. 9. inscios impleuisse in Iesu illud quod dictum erat de agno paschali: *Os non comminuetis ex eo*; ita similiter intelligere licet p hoc qđ petiuerũt tolli corpus Dominicum, antequã veniret sabbathũ, eos implesse & aliud quod etiam circa agnum paschalem iussi erant seruare, illud scilicet: Nõ remanebit ex eo quicquã vsq; mane. Sic & alia omnia quę de agno paschali dicta sunt, Christo applicanda, ex hac Euãgelistæ insinuatiõe colligere oportet. In eo quod secundo loco dixit, lãcea latus Dominicum apertum, dicit impletam scripturã quæ est Zacharię cap. 12. *Videbunt in quẽ trãsfixerunt.* Pro quo nos legimus illo loco: *Aspicient ad me quem cõfixerũt.* Hoc autẽ testimoniũ Græci nusquã reperire C potuerũt, eo ꝙ in Septuaginta trãslatione nõ reperiatur, vt ob id necessaria fuerit Ecclesiæ versio D. Hieronymi, sicut & ob alia quædã quæ ex eius versione inueniũtur in scripturis apud Hebræos, cùm non inueniãtur ex versione Septuaginta. Nã Septuaginta hoc loco apud Zachariã habent: *Aspicient ad me, pro eo quod insultauerunt.* Cuius versionis occasionem fuisse ostendit D. Hierony. similitudinem elementorũ D & R, quæ paruo tãtùm apice apud Hebræos distinguũtur. Si enim legatur, dakerun, sonat, ἐξεκέντησαν, id est, cõpunxerunt: si autem contrario ordine literis cõmutatis legatur rakedon, sonat ὠρχήσαντο, hoc est, saltauerũt. Itaq; D Ioãnes neq; respexit quid vertissent Septuaginta, sed Hebræa secutus est: neque ad verbũ Hebræã veritatẽ curauit citare, sed sensum satis habuit appendere, vt & alias sæpe fere Apostoli. Cæterùm quòd Ioãnes implendum dicit in Iudæis illud; *Videbunt in quem transfixerunt*; quoniam possit intelligi de visione fidei, vt iam impleũ sit illud in multis Iudæis, tamen idem Ioãnes in Apocalypsi

Apoc. 1. significat illud implendum in Iudæis infidelibus, quãdo in nouissimo die omnib⁹ veniet Dominus Iesus conspicuus. Sic enim habet: Ecce venit cum nubib⁹, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, vbi pro, pupugerunt, Græcis est idẽ E verbum, quod hoc loco, ἐξεκέντησαν, hoc est, compunxerunt, aut trãsfixerunt. Et subiicitur idẽ quod sequitur apud Zachariam: Et plãgent se super eum

Zach. 12 omnes trib⁹ terræ. Vnde hic certò intelligi datur, Dominum venturum ad iudicium cum vulnerum quæ in cruce accepit signis, ad maiorem confusionem & cõdemnationem impiorum, quorũ illi quidem videbunt in quem, & qualẽ, quãtumq́ue sic crudeliter sęuierunt, vt etiam latus mortui lãcea transfigerent: alij verò videbunt quanta charitate excelsus ille homines cõplexus sit, & quanta pro hominibus passus sit, quẽ hic agnoscere & amare contempserunt. Porro quòd Ioãnes tertio loco dixit è latere aperto effluxisse aquam & sanguinẽ,

per se se magnum erat miraculũ, & quatenus fuit miraculum oculari testimonio satis erat comprobasse, nec opus erat aliter cõmendare: quatenus Isaiæ 11. verò erat mysterium, non erat explicandum in Euangelijs, quæ passim fidelibus & infidelibus legenda proponuntur, cùm mysteriorũ ratio tãtùm fidelibus viua voce tradenda sit.

ᵈPOST HAEC AVTEM ᵉCVM IAM ᶠSERO FACTVM, &c.] Sequitur secũda huius capitis pars quæ Christi honorificã cõtinet sepulturã iuxta vaticinium Isaiæ dicẽtis capite 11. Et erit se- B pulcrum eius gloriosum, vel, vt habent Hebræa, Et erit requies eius gloria. Sepulturæ enim traditus est Dominus, & ab honorificis magnisque personis, & sumptu modoq́ue honorifico. Personæ aũt sepelientes duo fuerunt, ambo principes Iudæorũ, magniq́ue apud Iudæos nominis. Prior Ioseph dictus est, idem scilicet nomẽ sortitus, quod habuit is qui pia patris sui Iacob sepultura nõ parũ sibi splendoris conciliauit: & quod habuit is cui cura pueri Iesu cõmissa est. Ab Arimathea ciuitate eum omnes Euangelistæ scribunt fuisse, quã ciuitatem D. Hieronymus lib. de locis Hebraicis in litera A, vocat Armatha Sophim, q̃ fuit ciuitas Elcanæ & Samuelis in regione Tannitica iuxta Diospolim, q̃ lib. Reg. 1. cap. 1. vocatur Haramathaiim Sophim, vel, vt nos legimus, Ramathim Sophim. C Idem in litera R, eam vocat Ruma. Ruma, inquit, quę & Arima, vbi sedit Abimelech, sicut in libro Iudicum scriptum est, quæ nunc appellatur Remphis. Est autẽ in finibus Diospoleos, & à plerisq; Arimathea nunc dicitur. Vir ergo iste ad magnũ vocatus à Deo officium, præclarorum virorũ sortitus est & nomẽ & ciuitatẽ, quæ si qs nomina interpretetur, inueniet & eorũ interpretatiõe illi cõuenire. Ioseph enim interpretatur augens vel augmentum, & Ruma significat excelsa. Huius viri conditiones multas, easq́; duplicis generis describunt Euangelistæ, quarũ quædam ei conueniebat vt posset habere facultatem sepeliendi Iesũ: aliæ D verò, vt sepeliendo Iesu aptus esset, & dignus tali ministerio, omnes verò faciebãt ad gloriam sepulturæ Dominicæ. Talem enim esse decebat qui corpus Domini sepeliret, qui & facultatem posset obtinere ministrandi, & tali dignus esset ministerio. Prioris generis cõditiones sunt, ꝙ, vt habet Matt. diues fuerit, quódque: vt habet Lucas, fuerat decurio, & nobilis decurio vt habet Marcus. Est autẽ pro dictione, Decurio, Græcis βουλευτὴς, hoc est, consiliarius aut senator, atq; hinc est quòd diuus Hieronymus in Matth. scribens dicit in alio Euangelio istum Ioseph appellari βουλευτὴν, id est, cõsiliarium. Nõ est ergo nomẽ, Decurio, hoc loco nomẽ officij militare, sed nomẽ dignitatis municipa- E lis. Qui enim Romæ dicebatur senator, in municipijs dicebatur Decurio, vt hinc intelligere liceat hunc Ioseph senatorẽ fuisse vrbis Hierusalem. Nã eum fuisse incolã ciuitatis Hierusalẽ, quanquã oriũdus esset ab Arimathea, ciuitate Iudææ, satis testari videtur sepulcrum quod sibi exciderat extra muros Hierusalẽ in suo horto. Per diuitias ergo & nobilitatẽ potẽtiæ secularis, idoneus fuit qui petere posset & impetrare corpus Iesu à Pilato, atq; hac de causa vult diuus Hieronymus Euãgelistas has viri conditiones cõmemorasse. Pauperes enĩ & ignoti non fuissẽt ausi ad Pilatum præsidẽ Romanæ potestatis accedere, & crucifixi corpus impetrare. Posterioris generis cõditiones sunt, quòd

vt

vt habet Lucas, vir bonus fuerit & iustus: quodq; vt habet Matthæus, & ipse discipulus, hoc est, auditor erat Iesu, licet occultus, propter metum Iudæorum, vt habet Ioãnes. Quod nõ diuersum est ab eo quod Marcus & Lucas dicunt etiã eum expectasse regnum Dei. Quia enim discipulus erat Iesu, expectabat regnum Dei quod Iesus prædicabat appropinquasse. Huius generis etiã est quod Lucas dicit hunc nõ consensisse cõsilio & actibus Iudæorũ. Hinc est quod Hieron. super Matth. dicit quosdam putare de ipso primũ Psalmum fuisse cõ-

Psalm. 1. positum: Beatus vir qui nõ abiit in consilio impiorum. Certè quãquã de eo propriè Psalmus ille nõ est cõpositus, quadrat tamẽ in eũ ea pars optimè sicut & cætera Psalmi. Per iustitiã ergo meritorũ regniq; cœlestis expectationem atq; innocentiam dignus fuit qui corpus Dominicũ sepeliret. Itaque his ornatus cõditionibus, qui priùs metu Iudæorũ dissimulabat se Iesu esse discipulum, nunc postposito metu & pudore (quod virtutẽ crucifixi declarat & gloriam) audacter accessit Pilatũ, petens sibi donari corpus Iesu. Pilatus autẽ mirabatur an iam obiisset, quòd multis aliquãdo nõ solũ horis, sed etiam diebus crucifixi soleant in cruce viuere. Cæterùm vbi ex Centurione, cui custodiẽdos crucifixos commiserat, intellexisset mortẽ Iesu, tum demũ donauit corpus Iesu ipsi Ioseph, Deo ita negotium disponẽte, vt omnib. cõstaret mors Iesu, quò clarior esset & certior resurrectionis gloria. Ioseph ergo donato sibi corpore, primò quidẽ illud deposuit de cruce, quam alij Iudæi tãquã execratam & maledictam ne tangere quidem voluissẽt, nec putauit se à tali morticinio polluendum, ita vt non posset edere agnum paschalem, sed potius sanctificãdum, deinde depositum inuoluit nõ quouis velamẽto, sed sindone, eaq; mũda quã ad hoc mercatus fuerat: tum illud sic inuolutũ posuit in monumento quod sibi ipsi recẽter parauerat, idq; magno sumptu, nimirum quod excisum fuerat e petra. Quibus tribus officiis à Ioseph corpori Dominico impensis, insigniter elatuit quanti fecerit tam pretiosũ Domini corpus. Adiũctus est Ioseph, teste Ioãne & alter, similibus cum Ioseph præditus cõditionibus, per quas & ipse dignus fuit Dominica sepultura, & Dominica sepultura illustrata est, Nicodem⁹ scilicet, cuius cõditiones similes his quas habuit Ioseph, suprà indicauit Ioannes. Nã principem eum vocauit Iudæorũ, vt intelligere liceat eũ nõ solùm etiam fuisse diuitem, sed & decurionem hoc est, senatorem aut consiliariũ. Nõ consensisse etiam ipsum actib. & consilio Iudæorum, satis indicauit cap. 7. vbi illius pro Christo contra Pharisæos defensionem recẽset. Discipulum etiam fuisse Iesu, occultũ licet, propter metum Iudæorũ, & expectasse regnum Dei, satis insinuauit, cũ tertio capite illum commemorat nocte Iesum adiisse vt ab eo disceret mysteria regni Dei. Itaq; planè dignus consortio Iosephi venit & ipse ad sepeliendum Iesum, similia cum Ioseph pietatis exhibẽs officia. Vt enim ille sindonẽ, ita hic attulit mixturã myrrhæ & aloes, vnguẽtum scilicet magni pretij, idq; in multo pondere, ad libras scilicet fermè cẽtum, vt intelligere hinc liceat corpus Domini non leuiter perunctũ fuisse vngoento, sed in illo fuisse sepultũ, penitusq; immersum. Accipiens autẽ & ipse corpus Domini, ac linteis illud ligans cum suis aromatib. pro more Iudaico, posuit sic ligatum & vnctum in sepolcro cum Ioseph. Quod autẽ Iu-

A dæi corpora mortua lineis obuoluta & aromatib. perũcta sepelirent, omnino verisimile est eos fecisse ob spem resurrectionis, ob quã & honore ea corpora afficienda iudicauerũt, & sine corruptione, atque in bono odore ea diu asseruare studuerũt. Itaque & hunc morem in Christi corpore sepeliendo seruauerũt putantes adhuc eũ purum esse hominem, magnum tamen prophetam & honorãdum. Ex quorũ exemplo monemur pium defunctis officiũ exhibere, iuxta illud Ecclesiastici: Mortuo nõ prohibeas gratiã; nec reprehendendum esse quicquid iuxta regionis morẽ in mortuorũ exequiis impẽditur, maximè si tale sit, vt fiat ex fide resurrectionis. *Eccle. 7.* Circa hanc autem Domini sepulturam ob-

B seruandũ imprimis, quomodo Dominus etiã mortuus summã suam paupertatem testatam esse voluit, vt qui in alieno sepulcro, sindone & aromatibus ab aliis donatus, sepult⁹ est, quo minus pigeat pauperes suæ sortis, omnésq; discant terrenis opibus animum nequaquam opponere. Obseruandũ secũdò, quomodo à morte statim Christus honorari cœpit, ita vt qui viuus impiis se pulsandũ & conspuendũ permiserat, iam mortuus tractari noluerit nisi ab honestis viris ac piis, hac ratione efficaciam suæ mortis insinuans, iuxta illud quod dixit: Cùm exaltatus fuero à terra, omnia trahã ad

C meipsum; ac nos docẽs, afflictiones mortémq; præclarã comitari gloriã, atq; in hac vita viuentis gloriã nõ esse quærendam. Obseruãdum tertiò, quàm prouida & circũspecta fuerit Dei dispositio in sepulcro Christi deligendo, & sepulturæ modo disponẽdo. Quoniã enim ob instãs sabbathum nõ licuisset corpus Dominicũ longius trãsferre, iuxta passionis locum, dudum sepulcrum quoddam illi diuinitus erat paratum, quod eas habuit conditionas, quæ eius dignitati, & resurrectionis astruẽdæ fidei maximè congruebant. Quòd enim monumẽtum illud nouũ erat, sic vt in illo nũdum quisquã positus fuerat, quódque excisũ fuerat è petra: vt eius cõgruebat dignitati, ita & ad resurrectionem confirmandam nõ parum faciebat. Quia enim nouum erat: nõ poterãt dicere Iudæi alium quempiã

D ibi sepultũ resurrexisse. Quia excisum fuit è petra non poterãt dicere corpus è terra per cuniculos effossum, atq; sic raptum à discipulis. Cõueniebãt autem hæ conditiones etiam ad designãdum vterũ virginalem, ex quo primũ Dominus natus prodiit in mũdum, sicut è sepulcro per resurrectionẽ renatus, secundò prodiit in mundum. Intactus enim fuit is vterus, ac planè veluti è petra excisus, quia nequaquam vt terra humore carnalis concupiscẽtiæ madefactus, atq; in virginitatis proposito firmiter instar petræ solidatus, ita vt dicere posset, virũ nõ cognosco. Et quidem etiã vterus ille Iosepho cuidam videbatur per dispositionem paratus, sed

E per præoccupationẽ spiritus sancti factus est vterus Christi: ita & sepulcrum hoc alteri Ioseph paratũ, diuina dispositione factũ est Christi. Impletã que est scriptura quædã quæ est iuxta Hebraicam veritatẽ Isaiæ 53. Nam quod nos legimus, Dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua, rectius sic verti potest: Dedit cum impiis sepulcrum eius, & cum diuite in mortibus suis. Cum impiis enim fuit sepulcrum eius, qa iuxta Caluariæ locũ cũ latronib. sepultus est: fuit & cum diuite, sepulcrum eius, quia sepultus est in sepulcro diuitis hominis cui nomẽ Ioseph. Et bene quidem monumentum hoc in horto fuit, & in horto qui crucifi

A xionis loco fuit vicinus, vt sicut in horto Dominica passio cœpit, ita & in horto terminaretur per quã peccatũ remitteretur quod in horto paradisi cõmissum fuit. Conueniunt autẽ prædictæ sepulcri & sepulturæ cõditiones, etiã ad instruendum nos quomodo Christi corp⁹ in cordis nostri sepulcro suscipere debeamus. Nã & nos veluti in sepulcro Christi corpus suscipimus in Eucharistia, quia in memoriam mortis eius illud velut mortuũ, & ab effuso sanguine separatum suscipimus. Oportet ergo illud sindone munda inuoluere, hoc est, simplici puraque fide complecti: oportet & aromatibus myrrhæ & aloes condire, hoc est adferre contritionem, & pœnitudinẽ anteactæ vitæ quæ suauis odoris est Deo sacrificium, & sua amaritudine vitiorum reprimit & consumit corruptiones: tum parandum illi est pro sepulcro in quo recipiatur digne, cor innouatum per nouitatem vitę, & cor è petra excisum per firmitatẽ noui propositi. Et bene secũdùm hoc mysterium morale, iuxta locum crucifixionis, sepulcrum fuit Christi, quia oportet cum memoria passionis Christi corpus suscipere, iuxta illud. Quotiescunque manducabitis panem hunc, & calicem Domini bibetis, mortẽ Domini annunciabitis. Sanè ad exemplũ facti Iosephi statutum est à beato Syluestro papa, & ab omni ecclesia obseruatũ, vt Christi corpus in eucharistia nõ auro, non gemmis, non panno tincto, nec serico, sed linteamine puro obuoluatur, vt minus mirandum sit si cõditiones sepulcri & sepulturæ Christi accommodentur præceptioni eucharistiæ. Cui & cõuenit extremum officium Ioseph, de quo dicitur quòd postremò aduoluit saxum magnũ ad ostium monumenti, Deo ita disponẽte, vt ne quis sæuire posset in cadauer, aut furtim illud tollere. Hoc ergo docemur post susceptũ semel intra nos Christum, claudendum aliis ostium cordis nostri, vt præter eum nihil penetret in pectora nostra. Et hactenus de officio circa sepulturam Christi à viris exhibito. Sequitur de officio quod in sepultura Christi cõsideranda præstiterunt mulieres quędã.

Morale.

1.Cor.11

ERAT AVTEM IBI MARIA MAGDALENE, ET ALTERA MARIA, &c.] Duas tantum nominãt Matthęus & Marcus religiosas mulieres quæ sepulturæ Dominicæ interfuerunt: at cum his etiam alias fuisse, vt ne putemus duas illas solas reliquis recedentibus remansisse, patet satis ex Luca, qui dicit generaliter mulieres quæ cum eo venerãt de Galilæa vidisse monumentum, quas in reperto ipsa resurrectionis die sepulcro, multas fuisse cõmemorat, cùm rursus Matthæus tantùm duas has nominet. Ideo ergo duæ hæ exprimũtur speciatim, quòd inter omnes præcipui essent & insigniores. Itaque cùm Iosephus & Nicodemus in funebri cura sepeliendi corporis Dominici occupati essent, mulieres illæ quæ cruce auelli non potuerunt, etiã ipsi interfuerunt sepulturę, & subsecutæ ipsos viros, cũ sese viris illis præclaris immiscere vererẽtur, sedentes è regione sepulcrum aspiciebant, vbi poneretur ab eis corpus Dominicum, vt suo tempore reuersæ vnctionis officium illi solicitè impenderent, quod iam ob instãtis sabbathi religionem impendere prohibebãtur. Aspiciebant item quomodo positum erat corpus eius, nõ quòd ipsum ingressæ essẽt monumẽtum, cuius ostium iã clauserat Ioseph aduoluto lapide grandi, sed quòd è loco vbi sedebant, viderẽt quomodo corpus Domini lapidis obiectu muniretũ

B C D E

esset. Significare autem volens Lucas tẽpus quo hæc gesta sunt, & quare nõ & ipsæ mulieres tunc Dominum vngere festinauerint: *Dies inquit, erat parasceues, & sabbathum illucescebat.* Vbi meritò quis dubitauerit quomodo & quare Euangelista postquam dixit; *dies erat parasceues*; subiunxerit, *& sabbathum illucescebat.* Nam lux sabbathi non statim successit ipsi diei parasceues, quæ in vespera sabbathi terminabatur, sed intercessit inter lucẽ sabbathi & diem parasceues tota vna nox. Deinde quæ hic narrantur à Luca, nõ sunt gesta cùm iam sabbathum illuxisset, sed circa vesperã sabbathi: quorsum ergo dicit; *& sabbathum illucescebat*, cùm illucescere sit lucẽ fieri post tenebras? Videt ergo quod hic dicitur; *sabbathum illucescebat*; nouo modo positũ pro eo qđ est, sabbathi dies incipiebat adesse. Cùm enim sabbathi dies à vespera apud Iudæos inciperet, iuxta illud: A vespera vsque in vesperam celebrabitis sabbatha vestra, & dies aliqua illucescere dicatur, cùm illa ĩcipiat, sabbathũ illucescere dicebãt, cùm sabbathũ inciperet, quanquam non à luce, sed à tenebris inciperet. Quod quò magis verum esse cognoscatur, sciendum apud Hebræos dictionem אור, quæ manè significat & lucem, significare non tantùm principium diei quod mane dicimus & diluculum, sed etiam principium noctis quod dicitur crepusculum, & Latinis etiam prima fax vocatur. Vnde in principio libri Thalmudici, qui Pesachim, hoc est, pascharum inscribitur, sic legitur: Luce decimiquarti inquirunt fermentum ad lumen lucernæ, quo significatur Iudæos in initio noctis quæ sequitur lunã decimamquartam, inquirere lucernæ lumine fermẽtum quod tunc eiici debuit è domib. eorum, quò cum azymis comederent pascha. Istud obseruatũ non parum faciet ad intelligendum obscurum illum Matthæi locum: *Vespere autem sabbathi, quæ lucescit prima sabbathi.* Itaque postquam dixisset; *dies erant parasceues*, subiecit Lucas, *& sabbathum illucescebat*; vt significaret sabbathi diem tum aduentasse, & eam fuisse causam, quòd non & ipsæ mulieres vnxerint tum Dominum. Reuertentes enim parauerunt aromata atque vnguenta, quamdiu adhuc illud agere licebat: verùm ab vngendo siluerunt, hoc est, quieuerunt, ipso sabbatho, propter legem omne opus vetãtem in sabbatho. Siluerunt enim hic positum est à nostro interprete, pro quieuerunt, cùm Græcis sit ἡσύχασαν, quod & silere significat, & quiescere. Notandum autem est hic, mysterium quod est in tribus diebus istis, quorum primo Dominus passus est, secundo quieuit in sepulcro, tertio resurrexit. Sicut enim sexta die homo formatus est, septima autẽ die conditor ab omni opere suo requieuit, quæ ob id sabbathum dicta est: ita saluator sexta die crucifixus est, humanæ restaurationis implens arcanũ: sabbatho autem, hoc est, in die quietis, in sepulcro quieuit, liberatus iam ab omni labore pro redimendis nobis suscepto. Octaua verò resurgens nouus homo, sua resurrectione mũdũ innouauit, vetustate peccati & mortis cõsumpta. Quo & ipso mysterio nos moraliter docemur, in hac quidẽ nouissima mundi ætate, tanquã sexta die qua homo reformatus est, nos mundo crucifigi debere: in septima verò die, hoc est, cùm mortis quis debitũ soluerit, corpora quidem in tumulis, animas autem secreta in pace cũ Domino post bona opera quiescere, donec octaua ætate etiam corpora ipsa resur

Leuit. 23

resurrectione glorificata cum animabus incorruptionem accipiant. Sic fere Beda.

ALTERA AVTEM DIE QVAE EST POST PARASCHEVEN, CONVENERVNT, &c.] Inquieta res & meticulosa est ipsa malitia, ita vt ob id rectè dictū sit; Impij quasi mare feruēs, quod
Esaie 57. quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem & lutum. Non est pax impiis. Et Iob decimoquinto de impio dicitur: Sonitus terroris semper in auribus illius, & cùm pax sit, ille insidias suspicatur. Itaque qui priùs putabant voto suo satisfactum iri, si quem persequebantur, ad mortem crucis perducere possent, hac in parte voti sui compotes effecti, necdum tamen quieti sunt, sed iam magis sibi metuentes soliciti sunt quomodo & resurrectionis eius gloriam supprimant, nec mirabiliter etiam nunc eorū conatib. vanis vertente in suam Christiq; sui gloriam, ac Iudæorum cōfutationem. Primò enim hac meticulosa principū solitudine declarata est potentia & virtus Christi, vt qui etiā mortuus illis erat formidini. Deinde hac ipsorum procuratione factū est, vt resurrectionis opinio & expectatio latè spargeretur apud Iudæos, sicq; postea fieret credibilior Christi resurrectio iam facta. Quod enim priùs expectatū est, & suspicioni subiectū, facilius assequitur apud homines fidem cùm impletum est, quàm id cuius nulla prius fuit expectatio. Præterea hac ratione factum est & aliter, vt veritatem resurrectionis, quam supprimere conabantur, cōtrà potius cōfirmarēt, quia occasio subtracta est dicēdi furtim corpus Dominicum sublatum è monumento, Christiq; resurrectio certissimum ab hostibus suis accepit testimonium. Ita semper impietas cōtra seipsam pugnat, se seipsam expugnat. Postremum hac ratione, apertius quàm vsquam alibi declarata est & confutata impietas pontificum & Pharisæorum, non solum per hoc quòd sabbathi religionē iam deprehenduntur violasse, sed & per hoc quòd certissimum & ab omni suspicione liberum testimoniū resurrectionis Christi, ex certa sciētia peruertere studuerunt. In aliis enim omnib. videri poterant ex ignorantia quadam peccasse in Christum: hic verò apertè inueniuntur scienter peccare, & agnitam certámque veritatem oppugnare, ac proinde peccare in spiritum sanctum, & planè esse inexcusabiles. Conueniunt ergo ad Pilatum dicentes: *Domine recordati sumus quod seductor ille dixit adhuc viuens: Post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepulcrum vsque in diem tertium, ne fortè veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi: Surrexit à mortuis, & erit nouissimus error peior priore.* Seductorem vocant pro venenato suo in illum corde, cùm reuera seductor non esset, sed verus ad veram salutem dux & magister. Cæterùm philosophantur
Ioan 18 quidam in nomine, *seductor*, intelligentes Iudæos modò veritatem dixisse inscios, sicut & cùm Caiphas diceret: Expedit vnum hominem mori pro populo. Nam seductor, inquiūt, fuit Christus, non à veritate in errorem mittens, sed à falsitate in veritatem, à vitiis ad virtutes, à morte ad vitam ducens. At præterquam quòd nomen, *seductor*, apud Latinos semper accipitur in malam partem, Græcis est πλάνος, quod impostorem significat & deceptorem, vt illi annotationi non sit hic locus. Quòd autem asserunt se intellexisse de resurrectione tertio die futura, cùm tamen Dominus apertè solis duodecim Apostolis dixit: Tertia die resurgam; verisimile est eos accepisse ea
Mat. 16. Luca. 12. eo quòd scribis & Pharisæis signum quærentibus Dominus dixisset: Signum non dabitur nisi signū Ionæ prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti, ita erit & filius hominis in corde terræ tribus diebus & trib. noctibus. Nisi fortè Iudas non tantùm magistri sui fuit proditor, sed & secretorū eius quæ seorsū ab eo de morte & resurrectione audiuit, ita vt ea pontificibus & Pharisæis detexerit. In eo quòd dicunt eum dixisse, *post tres dies resurgam*, illud, *post tres dies*, recepta in scripturis phrasi positum est pro tertio die, aut pro postquā tertius dies aduenisset: vnde non dicūt, Iube custodiri vsque post diem tertium, sed *vsque in diem tertium*. Itaque quod dicit: *post tres dies resurgam*, idem est cum eo quod Dominus dixit suprà Apostolis: tertia die resurget. Cùm dicūt; *erit nouissimus error peior priore*; errorem vocant opinionem de Iesu, quòd Christus esset & filius Dei. Hanc opinionem iam in nouissimo dicunt futurā peiorem quàm erat priùs, quia firmior futura erat & credibilior, atq; ob id sibi atq; Romanis putabant fore perniciosiorem & periculosiorem. Libet autē hic expendere & insectari vanitatem pontificum & Pharisæorum, quòd metuant ne discipuli furentur mortuum corpus, eóque facto non solum dicant, sed etiā persuadeant plebi illum surrexisse à mortuis. Quo enim fine ipsum essent furto sublaturi? nisi enī tertio die resurrexerit, sicut eis promisit, consequens potius esset vt deceptos se inuenientes auersarentur eum, & odio haberēt tanquā impostorem, & proinde non habet probabilitatem quòd vellent eum furari. Et vt id velle potuissent, quomodo populo persuadere potuissent quòd à mortuis resurrexisset, nisi manifesta vitæ eius testimonia & argumenta edere possent? Cui enim inniterentur? an vehementiæ sermonum? Atqui illiterati sunt. An fortè abundantiæ rerum? Atqui sūt omniū pauperrimi. Generis fortassis claritati? Verùm ignobiles sunt, & ab ignobilibus parentib. & locis progeniti. Verùm suipsorū multitudini? At nō plures sunt quàm duodecim. Patet ergo quòd vanè suspicabantur hunc furto auferendū à discipulis, multóque vanius, illo facto posse ab illis resurrectionem plebi persuaderi. Sed ita suam semper prodit insipiētiam & vanitatem superba & impia iniquorū hominū prudentia. Pilatus vt priùs, ita & modò obsecundās postulationi Iudæorum: *Habetis*, inquit (aut, vt Græca etiam verti possunt, & fortè conuenientius, habete, hoc est, accipite) *custodiam, & ite, custodite sicut scitis.* Accipitur autem hic dictio, *custodia*, pro grege ac turba custodum, qua dictione Latina Euangelista etiam in Græco textu vsus est. Iam enim Græci ea voce Latina, vt & aliis quibusdam vtebantur, atq; ex eo colligere licet custodiam fuisse ordinem quēdam militum Romanorum, quem putat quidam eiusmodi fermè hominum genus, cuiusmodi sunt Parisiis quadraginta ad publicam vrbis custodiam designati. Iudæi ergo facultate à præside obtenta, siue qua custodibus illis imperare non potuissent abeuntes munierunt sepulcrum duobus modis. Nam & adhibuerunt circa illud custodes, & lapidem qui claudebat os sepulcri obsignauerunt & sigillauerūt, (est enim Græcè σφραγίσαντες) ne qd fraudis esse posset vel in custodibus. Ita dum resurrectioni conantur exitum occludere, auxerunt miraculum & fidem resurrectionis.

RESVRGIT CHRISTVS, ET ANGELI APPARENT mulieribus. Matthæi 28. Marci 16. Lucæ 24. Ioan. 20.

CAPVT CXLV.

V[a]Espere aūt sabbathi, quæ lucescit in prima sabbathi, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulchrū.[b] Et cùm trāsisset sabbathū, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerūt aromata, vt venientes vngerēt Iesū. †[c] Vna aūt sabbathi valde diluculo[d] cùm adhuc tenebræ essēt, [e] venerūt ad monumētū, [b] orto iā sole, [c] portātes quæ parauerat aromata.[a] Et ecce terræ motus factus est magnus, angelus enim Domini descēdit de cælo, & accedēs reuoluit lapidē, & sedebat sup eū. Erat aūt aspectus eius sicut fulgur, & vestimēta eius sicut nix. Præ timore autē eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui.[b] Et dicebāt ad inuicem: Quis reuoluet nobis lapidē ab ostio monumēti?[l] Et[b] respicientes †[c] viderūt, [c] & inuenerunt[e] lapidem △ reuolutum[k] à monumēto, [b] erat quippe magnus valde. Et introeūtes in monumentū, viderunt iuuenē sedentē in dextris, coopertū stola candida, & obstupuerunt.[a] Respondens autē[e] angelus dixit[b] illis[a] mulieribus:[e] Nolite † expauescere[a] vos: scio enim quòd △[c] Iesū[b] Nazarenū, [e] qui crucifixus est, quæritis, nō est hîc, surrexit[a] enim, sicut dixit: venite, &[e] videte locū, vbi positus erat Dominus.[b] Sed ite, [a] & citò eūtes[e] dicite discipulis eius, [b] & Petro, †[c] quòd[a] surrexit, & ecce præcedit vos in Galilæā, ibi eū videbitis, [b] sicut dixit vobis.[a] Ecce prædixi vobis.[c] Et ingressæ non inuenerūt corpus Domini Iesu. Et factū est, dū mēte consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti. Cùm timerent autē, & declinarent vultū in terrā, dixerunt ad illas: Quid quæritis viuentem cum mortuis? Nō est hîc, sed surrexit: recordamini qualiter locutus est vobis, cū adhuc in Galilæa esset, dicēs: Quia oportet filiū hominis tradi in manus peccatorū, & crucifigi, & tertia die resurgere. Et recordatæ sunt verborum eius.[b] At illæ †[c] exeuntes[a] citò[b] fugerūt de monumēto[a] cū timore, & gaudio magno. currētes nūciare discipulis eius.[b] Inuaserat enim eas tremor, & pauor, & nemini quicquā dixerūt, timebāt enim.[c] Et regressæ à monumēto, nūtiauerūt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Erat autē Maria Magdalene, & Iohanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non crediderunt illis.[d] Cucurrit ergo [Maria Magdalene] & venit ad Simonē Petrū, & ad alium discipulum quē amabat Iesus, & dicit illis: Tulerunt Dominū de monumēto, & nescimus vbi posuerunt eū.[c] Petrus autem surgens cucurrit ad monumētū.[d] Exijt ergo Petrus & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentū. Currebāt autē duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumētū. Et cùm se inclinasset, videt posita linteamina, non tamē introiuit. Venit ergo Simō Petrus sequēs eū & introiuit in monumētū, [k] &[c] procumbens[k] vidit linteamina[c] sola[k] posita, [d] & sudariū quod fuerat super caput eius, non cū linteaminibus positū, sed separatim inuolutū in vnū locū. Tūc ergo introiuit & ille discipulus qui venerat primus ad monumētū, & vidit, & credidit, nōdū enim sciebāt scripturā, quia oporteret eū à mortuis resurgere. Abierūt ergo iterū discipuli ad semetipsos, [c] & abijt [Petrus] secū mirās quod factū fuerat.[d] Maria autē stabat ad monumētū foris plorās. Dū ergo fleret, inclinauit se, & prospexit in monumentū, & vidit duos angelos in albis sedentes, vnū ad caput, vnū ad pedes, vbi positū fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominū meū, & nescio vbi posuerunt eum. Hæc cùm dixisset cōuersa est retrorsū, & vidit Iesū stantē, & nō sciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus: mulier quid ploras? quē quæris? illa existimās quia hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum: & ego eum tollā. Dicit ei Iesus: Maria. Cōuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus: Noli me tāgere, nōdū enim ascēdi ad patrē meū. Vade autē ad fratres meos, & dic eis: Ascēdo ad patrē meū, & patrē vestrum, Deum meū, & Deū vestrū.[b] Surgēs autē [Iesus] mane prima sabbathi, apparuit primo Mariæ Magdalenæ de qua eiecerat septem dæmonia. Illa vadēs[a] & ecce Iesus occurrit illis, dicēs: Auete. Illæ autē accesserūt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eū. Tūc ait illis Iesus: nolite timere, ite, nūtiate fratrib. meis, vt eāt in Galilæā, ibi me videbunt. Quæ cùm abissent, ecce quidā de custodib. venerunt in ciuitatē & nunciauerunt principib. sacerdotum oīa quæ facta fuerāt. Et cōgregati cum seniorib. cōsilio accepto pecuniā copiosā dederunt militib. dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientib. Et si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erāt edocti. Et diuulgatum est verbum istud apud Iudæos, vsque in hodiernum diem.[d] Venit Maria Magdalene †[l] annuntians[b] his qui cum eo fuerāt lugētib. & flētib.[d] discipulis, quia vidi Dominū, & hæc dixit mihi.[e] Et illi audiētes quia viueret, & visus esset ab ea nō crediderūt.

Marginalia: † b Et valde mane vna sabbathorum. d Vna autem sabbathi Magdalene venit mane. † d vidit ▷ b sublatum. b qui dicit. nolite. ☐a timere ◁ b Iesum quæ sitis Nazarenum crucifixum, surrexit, nō est hic. b ecce locus vbi posuerunt eum. † d quia † a Et exierunt. — † b nunciauit.

V[a]ESPERA AVTEM SABBATHI, QVÆ LVCESCIT IN PRIMA SABBATHI, &c.] Superest postrema euāgelicæ historiæ pars, ea scilicet quæ Christi resurrectionē ac resurrectionis manifestationē, simul & eius in cœlos ascēsionē cōtinet, quę vt est postrema, ita A colophon est & consummatio euāgelicæ historiæ, vt sine qua nihil profuisset Christū mori, & per quā nostra redemptio, & salus perfecta est, Verum cùm in hac parte perfecta demū fides in Christū sita sit, tamen vix quicquā Christi aliud vili sunt Euāgelistæ magis variè narrare, pro id

ita

ita disponente ad exercendã nostrã tum fidem, tũ diligentiam. Quoniam enim de tempore accessus mulierum ad sepulcrum, deq; apparitionibus angelorum quæ factæ sunt mulieribus, diuersimodè scripserunt Euangelistæ, maximã præbuerunt nõ aduertentibus difficultatem. Et pleriq;, cùm dicta Euãgelistarum in his cõciliare nõ possent, multos, teste etiã Euthymio, effuderunt de his rebus vanos sermones, quorum quidam quatuor ad monumentum accessus diuersis temporibus factos esse dicẽtes, nõ easdem fuisse mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor Euangelistæ, sed alias & alias similium inter sese nominum. Alij verò de quatuor aut saltem de multis accessionibus conformiter dicentes, eas tñ ab eisdem factas mulieribus asseuerant. Verùm vt hęc sunt improbabilia, facileq; cõfutabilia, ita ad hæc confugere non erit necesse, si diligenter quis Euãgelistarum aduertat narrationes, & semper mente retineat non ob id cõtrarios esse Euangelistas, ꝙ vario modo suas instituant narrationes, ob id ꝙ vnus commemoret quædam quę alij prętermiserunt. Imò si quis Cõcordiæ nostræ cõtextum simul cum eius quã hic reddemus ratione, probè perspexerit, deprehẽdet nõ solùm Euangelistas nulla in re hic dissentire, sed maximè consentire, & nusquam aliàs magis sese iuuare, vt ipsorum in narrando varietas, quæ tamen inuenitur optimè sibi cõstare, fidem magis augeat quàm infirmet, dum agnoscuntur non ex pacto inter se inito eadem scripsisse, atq; in varia illa narratione nõ destituti spiritus sancti directione deprehenduntur. Itaq; & nos illis confisi directioni Euangelistarum dicta cõcordare nitemur, ac manifeste ostendere eandem apud omnes esse consonantiam, fortasse fœlicius quàm id pleriq; ante nos conati sunt. Imprimis autem tractandus locus Matthæi qui multos non immeritò torsit: *Vespere sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi venit Maria Magdalene & altera Maria videre sepulcrum.* Hic enim locus videtur & cõtrarius esse aliorum narrationi, & in seipso maximam includere absurditatem. Quomodo enim Matthæus dicit in vespera sabbathi mulieres venisse ad videndum sepulcrum, cùm reliqui testentur summo diluculo primæ sabbathi mulieres sepulcrum adiisse? Deinde quomodo vesperam dicit lucescere, cùm vespera obtenebrescat, nõ lucescat? Est enim lucescere, lucem fieri post tenebras, quod vesperæ nõ cõuenit, sed planè cõtrarium. D. Aug. hanc tractans difficultatem lib. 3. de cõsensu Euang. vult à principio noctis quod est vespera, ipsam noctem synecdochicè significatam à Matthæo, cuius noctis fine mulieres venerunt ad monumentum, ideoq; ab ea parte noctis significatã noctem, quoniã ab ea mulieribus licere cœpit vt facerent quæcunq; p sabbathum facere impediebantur. Sic itaque dictum vult, *Vespere sabbathi*, ac si diceretur, nocte sabbathi, hoc est, nocte quæ sequebatur diem sabbathi, atq; ad id significandum Matthæum dicit adiecisse, *quæ lucescit in prima sabbathi*, quoniam (inquit) id fieri nõ potest si tantùm primam noctis particulam, hoc est, solum initium noctis intellexerimus dicto vespere significatum. Nõ enim ipsum initiũ noctis lucescit ĩ prima sabbathi, sed ipsa nox quæ in luce incipit terminari. Hæc ille subtiliter quidẽ & diligenter, at nõ ita sufficienter vt studioso satisfaciant. Primùm enim vespera sabbathi nõ erat propriè pars noctis sequentis sabbathum, sed ip-

A sius sabbathi pars cuius erat finis, vnde vespera sabbathi dicitur, quasi adhuc ad sabbathum pertinens. Deinde vt demus per synecdochen vesperã accipi posse pro nocte, tamen non videtur quomodo ratione huius figuræ dici aptè possit vesperam lucescere, cùm potius contrarium verbum ei cõueniat. Iã quo tropo dicatur aptè aliquid fieri vespere alicuius diei, quod fit mane alterius diei? Euthymius alia ratione difficultatem hanc soluere conatur, sed vt id intelligatur, sciendum Græcis nõ esse singulariter, vespere sabbathi, sed *vespera sabbathorũ*. Sic ergo habet: Hebræi sabbathum ho-

B norantes, septimum videlicet hebdomadæ diem, etiã sex dies ipsum præcedentes in honorem eius sabbatha appellabãt, nominãtes diem Dominicũ vnum siue primum sabbathorum, secundum autem & tertium sabbathorum, secundum & tertiũ septimanæ diem, & similiter alios sequentes, dicẽs ergo Matthæus vesperam sabbathorum, finem significauit omnium sabbathorum, siue septẽ hebdomadæ dierum. Nã & nos vesperam aut serotinã dici dicentes, siue serum noctis, vltima eorum significamus. Hæc ille. Intelligit ergo per vesperã sabbathorum significari finem totius hebdomadæ, eumq; finem putat fuisse finem noctis postquã sequebatur dies qui nobis dicitur dies Dominicus, atq; vt illum finem intelligeremus significatũ, ideo

C vult additum à Matthæo, *quæ lucescit*, hoc est appetente iã die, prospectãte & oriente. Vnde & Theophylact⁹, vespera, inquit, sabbathorum eadem est cum profundo diluculo apud Lucã, & valde mane apud Marcum. Verùm vt horum sententia videri potest probabilior & tolerabilior, quàm altera illa Aug. ita tamen nõ videtur satis consistere, quia cùm secundum legem à vespera vsq; in vesperam sabbatha celebranda essent, nõ erat nox aut finis noctis, finis præcedentis sabbathi, aut hebdomadæ, sed prior pars diei aut hebdomadæ sequentis. Proinde per vesperã sabbathi aut sabbathorũ, omnino videtur intelligenda ipsa extrema sabbathi pars, quæ initium fuit noctis sequentis, quando iã

D sabbatho transacto operari Iudæis licebat. Hãc vesperam lucescere dicit Matthæus in prima sabbathi, aut, vt Græca habent melius, in primam sabbathorum, vocabulo lucescere accepto sicut priùs ostendimus accipi cùm Lucas dixit, *Sabbathũ illucescebat*. Nã & hic eadem est dictio. Sicut enim sabbathum illuxisse dicitur cùm dies sabbathi incepit, quanquã à nocte aut à vespera incepit, ita vespera vnius diei illuxisse dicitur in alium diẽ, quia scilicet alterius sequentis diei erat initium, quomodo si apud nos receptum esset dicere tunc dilucescere, quando dies aliqua incepit, quæ apud nos incipit de medio noctis cùm adhuc pfundæ sunt tenebræ. Hunc esse verum sensum etiã ex eo probari potest, ꝙ nõ dicat Matthæus, quæ lucescit in

E prima, sed vt Græca diximus habere, per accusatiuum casum, *in primã*, quo significatur illucescentiam illam terminari ad primam sabbathi, quia scilicet eius fuit initium. Prima autem sabbathi, sicut verum & propriè dictum sabbathum, nõ cœpit à diluculo & matutino tempore, sed à vespertino diei præcedentis. Alioqui nox quæ propriè dictũ sabbathum sequebatur, nullius fuisse diei, cũ neq; ad præcedentem, neque ad sequentem pertinuisset diem. Vespera autem sabbathi Matthæus dicit mulieres venisse ad videndum sepulcrum, non quòd tunc exierint ad sepulcrum, sed quòd

tunc

tūc cōuenerint inter sese, seséq; ac sua parauerint ad egrediendum, & videndū sepulcrum, atq; vngendum Dominum. Quod Marcus post Matthæū scribens, ita explicauit apertius: *Et cùm trāsisset sabbathum, Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Iesum.* In vespera ergo sabbathi conuenerunt mulieres ad id perficiendum quod per religionem prohibitæ fuerant facere in sabbatho, emeruntq; aromata, & ea nocte illa parauerunt, vt quamprimùm illud liceret, summo scilicet diluculo egrederentur ad
B
vngendum Dominum. Matthæus autem breuitati studens, cùm tempus notasset quo primùm mulieres cōuenerant eo animo vt viderent sepulcrum, sicut prætermisit quid illa vespera fecerint, quod Marcus expressit, ita prætermisit illud explicare tempus quo mulieres sunt ad sepulcrum egressæ, quod alij diligenter expresserunt, subiiciens mox quæ contigerunt cùm ad videndum egrederentur sepulcrum, quasi illa ipsa vespera sabbathi contigerint, cùm matutino tempore alterius diei acciderint. Et hæc Matthæi loco dicta sufficiant sine alicuius sententiæ præiudicio. Cæterùm cū Marcus dicat mulieres emisse aromata cùm transisset sabbathū, videtur quod priùs dixit Lucas, illas reuersas à monumento parasse aromata & vnguenta, dictū per præoccupationem. quod attinet ad pręparationē aromatum & vnguētorum, nisi velimus
C
intelligere eas in die parasceues quādiu habebant adhuc aliquod tempus ad operandum, emisse & parasse aromata. cùm trāsisset autem sabbathum, tū vlterius plura emisse: & parasse quæ minus parauerant. Ex Matthæo ergo & Marco discimus qñ mulieres cōuenerint, seséq; parauerint ad vngendum Dominum. Quo autem tempore exierint ad monumentum, cōcorditer expresserunt Marcus, Lucas & Ioannes. Marcus enim dicit, *valde mane:* Lucas, *valde diluculo*, vel, vt habent Græca, *profundo diluculo:* Ioannes, *mane cùm adhuc tenebræ essent*, quæ omnia satis manifestè idem significāt. nisi q̃ ex Luca & Ioanne patet illud quod dicit Marcus, *valde*
D
mane, nō sic accipiendum quasi significetur matutinum tempus iam multum processisse, sed cōtra potius quod valde tempestiuè venerint. Nam, vt indicauit D. Aug. dupliciter dicimus valde mane, nempe & quādo matutinum tempus vixdum incepit, & quando iamdiu incepit, ita vt incipiat se sol ostendere super terras. Priori modo hic accipiendum patet ex Luca & Ioanne, posteriori tamē magis modo accipiendum videri posset, ex eo q̃ Marcus subiicit, *orto iam sole*. Id enim cōtrarium videtur ei quod dicit Marcus, *valde mane*, si ita illud accipiendum est, quomodo ex Luca & Ioanne manifestum est accipi debere. At illud, *orto iam sole*, non sic est accipiendum quasi sol iā tum visus esset super terram, sed q̃ radios suos & splendorē suum in terram spargere cœperit. Diluculū enim non fit nisi aduenientis solis fulgore. Nā eius fulgor est qui auroræ nomine vocari solet. At cùm
E
diluculum adhuc est & profundum diluculum, quanquam solis splēdor mitti cœperit in terram, tamen adhuc tenebræ aliquæ, licet nō profundæ, sunt super terram, vt verū sit & quod Marcus dicit ortum solem fuisse, & quod Lucas dicit fuisse valde diluculum, & quod Ioannes dicit adhuc tenebras fuisse. Vnde Theophylactus, Solem, inquit, intelligere hoc loco debemus matutinos solis radios. Et Euthymius, Si, inquit, valde mane erat, quomodo dixit, *orto sole*: Quia tunc propriè sol oritur, etsi nobis nondū appareat demoratus adhuc circa profundissimas extremásq; orientis partes, & paulatim emergens, cuius testimoniū est gallicinium. Nā galli primi inter omnia animantia sentientes illius calorē, repente clamant, eiúsq; præsentiā hominibus prænunciant. Hæc ille. Minor est difficultas secundum lectionem D. Augustini, qui legit, *oriente iam sole*, & exponit, id est, ortu suo iam cœlum illuminare incipiente. Est enim Græcis nō
B
præteritum perfectum, sed aoristus, [illegible], qui quandoq; non dissimilem à præterito imperfecto habet significationem. Et quidem iuxta tres dictos authores ostenditur quomodo illud, *orto iā sole*, idem accipi possit significare tempus quod illud, *valde mane*. Alij tamen intelligunt diuersum significatum tempus, & per illud, *valde mane*, significatum tempus quo exierint mulieres ad sepulcrum: per illud verò, *orto iā sole*, tempus quo iā vicinæ factæ sunt sepulcro, vt sic & alio modo possint Euangelistarum dicta inter se conciliari, nec cogamur ob apparentem varietatem, asserere Euangelistas loqui aut de diuersis mulieribus, aut de diuersis accessibus. Vt vt autem est, magis videndum cur tam accuratè Euangelistæ tempus notauerint. Itaq; Euangelistæ dicētes: valde mane, valde diluculo, & mane cùm adhuc tenebræ essent,
C
mulieres venisse, significare voluerunt mulierum sedulitatem & ardorem, ad vngendum Dominum eas intempestiuè satis vrgentem. Marcus verò dicens *orto iam sole*, significauit nō incommodū fuisse tempus eundi ad sepulcrū ad quod tenebris profundis adhuc durantibus nō fuisset accedere commodum: aut indicare voluit tale fuisse tēpus quo fuerunt iuxta sepulcrum, vt quę ibi agebantur rectè vidisse & retulisse credi possent, ne quis diceret eas per tenebras delusas fuisse, & spectra pro veris amplexas rebus. Cæterùm diē quo hæc gesta sunt, omnes Euangelistæ vocauerunt, vnā sabbathi, aut vt habent Græci, vnam sabbathorum,
D
quomodo & nos habemus in Marco. In qua locutione, *vnum*, phrasi Hebraica positum est pro primo, sicut & Genesis 1. Factū est vespere & mane dies vnus: vnde rectè noster interpres in Matthæo vertit, *primam sabbathi*. Perinde autē est, & eodem recidit, siue dicatur prima sabbathi, siue prima sabbathorum, nisi q̃ cùm singulariter dicitur vna vel prima sabbathi, dictio sabbathum accipitur pro hebdomada: cū verò pluraliter vna vel prima sabbathorum, sabbatha dicūtur omnes hebdomadæ dies, vt sit sensus, prima dies inter sabbatha septē. Cùm autem dicitur apud Matthæum singulariter & absolutè, vespera sabbathi, dictio sabbathum propriè accipitur p̄ septima hebdomadæ die. Porrò de variis dictionis sabbathi significationibus dictum est circa c. 37. Et hæc quidem de tempore quo Euangelistæ significarunt mulieres vel sese ad eundum parasse, vel adiisse sepulcrum, vel ad illud
E
peruenisse. Quando verò resurrexerit Christus, nullus eorum indicauit: solus enim hoc nouit, qui solus vt surrexit nouit. Certum est quòd prima sabbathi resurrexit, quia tertia die resurrexit, sicut prædixerat: certum item quòd resurrexit antequam ad sepulcrum peruenirent mulieres, & angelus descenderet qui dixit mulieribus: *Surrexit, non est hic*: sed quanto tempore antè resurrexerit, non patet ex Euangelistis. Sunt autem qui putant Dominum surrexisse cùm fieret

ret ille terræ motus, cuius meminit Matthæus. Et Augustinus libro 4. de Trinitate sentit Dominum surrexisse in ipso diluculo: cui sententiæ apertè vt detur conuenire quod dicit postea Marcus: *Surgēs autē Iesus mane prima sabbathi, apparuit primò Mariæ Magdalenæ.* At D. Hieronymus in quæstionibus ad Hedibiam, similiter & Theophylactus atq; Euthymius volunt illa verba, *mane prima sabbathi*, separanda à præcedentibus, & iungenda cum sequentibus. Non enim, inquit Theophylactus, surrexit mane. Quis enim vidit quando surrexit? sed apparuit mane prima sabbathi. Omnes autem, inquit Euthymius, vnanimiter sancti patres & doctores tempus resurrectionis eius fuisse dicunt circa primum gallicinium, qui iam Dominicæ diei lucem

B præferebat. Ideo quoq; post sextam noctis horam virtutis sectatores soluto ieiunio lętitiā auspicantur. Est enim primum gallicinium non ita diu post medium noctis, hoc est, sextā noctis horam. Et D. Hieronymus loco prędicto significat Dominū surrexisse tempore mediæ noctis ante gallorum cantus. Confirmat hanc sententiam typus resurrectionis Dominicæ qui in Samsone præcessit, vt interpretatur D. Gregorius in homilia paschali. Cùm enim Samson Gazam ciuitatem Philistinorū fuisset ingressus, Philistæi ingressu eius cognito, ciuitatem repentè obsidionibus circundederunt, custo-

C désq; deputauerunt, fortissimum Samsonē se iam comprehendisse putantes. At is media nocte portas ciuitatis abstolit, & verticem montis ascendit. Quo facto redemptorem nostrū D. Gregorius cùm aliis designatum intelligit, qui cùm secundum animam infernum, secundum corpus sepulcrum esset ingressus, Iudæi custodes ilico deputauerunt, eumq; in inferni ac sepulcri claustris retentum, quasi Samsonem in Gaza se cōprehendisse lętati sunt. Samson verò media nocte nō solum exiit, sed etiam portas tulit, quia videlicet redemptor noster ante lucē resurgēs, nō solùm liber de inferno exiit, sed & ipsa etiā inferni claustra destruxit: portas tulit, & montis verticem subiit, quia resurgēdo claustra inferni abstulit, & ascēdendo cœlorum regna

D penetrauit. Sic fere D. Gregorius, in quo tamen obseruandum, quòd quamuis Dominū Samsoni cōparet, nō tamen dicit eum media nocte surrexisse, sed tantùm quòd ante lucem surrexerit. Non enim necesse est exactè veritatē typo respōdere. Ex his patet incertum esse quo præcisè tēpore Dominus surrexerit, omnium tamen sententia Dominū surrexisse post mediam noctem & ante lucem constat, quod sanè tempus resurgenti maximè conueniēbat. Sicut enim sole iā vergente ad occasum, mortuus est tanquam verus sol: ita sole ad ortum properante surrexit è sepulcro verus iustitiæ sol, no-

E uùm sua resurrectione lumē mœstis Apostolis, totique mundo adferens, fugatis procul mœroris & ignorantiæ tenebris. Conuenit & hoc tempus eius natiuitati, vt sicut ante solis ortū nat' est ex vtero virginis, ita & ante solis ortum procederet è sepulcro, vt ratione vtriusque intelligi possit dictum de Christo. Ex vtero ante luciferum genui te. Nam

Psal. 109 eius resurrectio velut secunda fuit generatio, vnde resurrectionē scriptura vocat regenerationem, & Paulus Act. 13 illud psalmi 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te, in Christi resurrectione interpretatur impletum. Christus ergo ante luciferum prodiens & ex vtero virginis, & ex claustris sepulcri, declarauit se nouum esse solem, & veriorem

A vulgari sole, vt cuius ortum suo ortu preuenit, nouum adferens mundo diem, nouamq; lucem, propter qd nō sine mysterio in prima sabbathi resurrexit, vt sicut in mūdi creatione prima die formata est lux, ita ī prima hebdomade die noua lux mūdo est resuscitata, qua mundus est restitutus & renouatus, ob quam mundi innouationē Christi resurrectione perfectā in prima sabbathi, religione sabbathi ab Apostolis translata in hunc diem, cœpit ipsa vocari Dominic' dies, cuius meminit Ioānes Apocalyp. 1. Conueniebat autem etiam tēpus resurrectionis prædictum Christo, nō solùm tanquam vero nouóq; soli, sed etiam ad declarandum diuinitatis eius potentiam & dignitatē. Nō enim

B conueniebat vt statim à morte sua resurgeret, ne negaretur verè mortuus, ac proinde nec verè resuscitatus. Itaq; vsq. in tertium diem differri debuit eius resurrectio, quando scilicet nemo negare potuit eum verè mortuum. Sicut autē vltra tertium diem propter eius dignitatem & potentiā nō conueniebat resurrectionem differri, quæ tantùm differebatur ob veritatem mortis confirmandam, ita etiam conueniebat vt nō differretur vsq; in finem diei tertiæ, sed fieret mox ab incēpta die tertia, aut saltem antequam medium eius trāsisset, quia eius tum dignitati, tum potentiæ cōgruebat, vt nō diu-

C tius in morte detineretur quàm erat necesse. Dilata est ergo eius resurrectio ob confirmandam mortis eius veritatem, accelerata ad declarandam eius potentiam. Debuit etiam ante diluculum & ortū solis resurgere, ne inueniretur adhuc mortu' in sepulcro à mulieribus, de quarū vna prædixit quòd præuenisset vngere corpus suum in sepulturā. Noluit enim iam secundò à mulieribus vngi, quia in morte non erat (vt illæ sua vnctione se putasse declarabant) permansuros. Sed & ob id cōuenienter tempus illud suæ delegit resurrectioni, vt nos suo facto doceret post precedentis vitæ noctem, è peccati somno surgendū esse tempestiuè, priusquā veniat dies illa nouissima, quā suo ortu faciet sol iustitiæ Christus Dominus, atq; ad opera pietatis ante solis vulgaris ortum propetandum esse, vt cùm

D propheta dicere possimus, præuenerunt oculi mei ad te diluculo: &, Præueni in maturitate. Nam vt Psal. 118 canit Prudentius in hymno ad gallicantum: *Post solis ortum fulgidi, Serum est cubile spernere, Ni parte noctis addita, Tempus labori adieceris.*

ET ECCE TERRAE MOTVS FACTVS EST MAGNVS, ANGELVS ENIM. &c.] Sicut moriente in cruce Domino, ita & resurrectionis eius die factus est terræmotus, & is magnus, idque tum ad declarandā potentiam resurgentis Christi, qui ex inferis, portis inferni confractis, infernóq; spoliato, cum magna inferorum commotione potenter ascendit, cōmuniturus etiam vniuer-

E sum orbē suæ resurrectionis prædicatione, tum vt ad Angeli è cœlis descensum magis attenti fierent & custodes, & mulieres: & illi quidem magis pauore concuterentur, istæ verò magis ad fidem adducerentur. Per terræ motum enim Deus aliquando suam aut angelorum præsentiam insinuare voluit, vnde in datione legis facta per angelos; A fa- Psal. 113 cie Domini, inquit propheta, mota est terra, à facie Dei Iacob. Quod enim & nunc propter Angeli descensum terræmotus factus est, satis significauit Euāgelista, subiiciens per cōiunctionem causalem: *Angelus enim Domini descendit de cœlo*; & addit hinc perturbatos fuisse custodes, vt intelligendum

satis

A satis relinquatur ob metũ custodibus incutiẽdum factum diuinitus hunc terræ motum. Ideo enim inquit, terræ motus factus est magnus, quia angelus Dñi descendit de cœlo, & accedens reuoluit lapidem, non vt egressuro Dño ianuam pãderet, sed vt egressus eius iam facti hominib. præstaret indicium, aditumq; in sepulcrum mulierib. aperiret. Qui enim mortalis clauso virginis vtero potuit nascendo ingredi in mundum, ipse iam factus immortalis, clauso sepulcro potuit resurgendo exire in mundum. In cui⁹ cõfirmationẽ post resurrectionem ingressus est ad discipulos suos ianuis clausis. B Sedit autem super lapidem velut expectans mulieres, seséq; ostendens autorem fuisse reuoluti lapidis, paratumq; se exhibens ad resistendum custodib. si qd cõtra auderent. Sedit etiam, tanquam qui venerat testis quietis Christi, ad quam morte deuicta peruenit resurgendo. Præterquam autem quòd inopinato atq; terrifico suo descensu, & fortitudinis audaciæq; declaratione se custodib. terribilem exhibuit, etiã sui corporis habitu ac forma talem illis præbuit. Erat em̃, inquit Matthæus, aspectus eius sicut fulgur, & vestiméta eius sicut nix. Quod em̃ talis apparuit ob timorem custodib. incutiendum, patet ex eo quod sequitur; *timore autẽ eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui*; quanquã & aliæ item sint rationes ob quas taliter illum apparere cõueniebat, nempe ad commendandam cœlestem eius dignitatem & originem, atq; ob resur C rectionis Christi, cuius venerat testimoniũ perhibiturus, gloriam & claritatem. Hic ergo angelus suo facto pias fœminas liberauit ab ea qua torquẽbantur solicitudine. Siquidem in via iam existẽtib. subiit memoria lapidis aduoluti ad ostium monumenti, cuius priùs nõ meminerant præ ingenti desiderio Domini, & intentione animi penitus absorpta circa emptionem & præparationẽ aromatum. Nõ torquebãtur timore custodum, quia verisimile est eas nesciisse de custodia sepulcro adhibita & sigillo affixo, vt quæ se domi in silentio cõtinuerint ipso sabbatho. Dicebãt ergo ad inuicem: *Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* Erat enim magnus valde, ita vt fœmineis viribus amoueri D nõ posset facilè. At vt versus monumentum respexerunt, viderunt lapidem reuolutum. Ita Dñs semper eos qui sibi inseruire desiderant, iuuat, bonũq; propositum ꝓmouet. Nõ caret autem mystica significatione hæc lapidis sepulcralis reuolutio angelorum facta ministerio. Significatur enim quod à die resurrectionis reserari cœperint mysteria Christi, quæ litera legis priùs tãquam lapide quodã tegebantur. Lex enim cũ in tabulis scripta fuerit lapideis, per lapidem nõ incongruè designata est. Hæc ergo, quatenus carnalis erat, sublata modò & reuoluta cœlesti gratia, non autem humana opera, clara & certa facta sunt omnia, vt cum Mariis ingredi liceat ad contemplanda maxima & obstupescenda Dei magnalia. Carnalis litera veluti mortuum sub se Christum continebat: at illa su E blata, viuere Christus prædicatur, inuita licet, & reclamante synagoga per custodes designata.

ᵇET INTROEVNTES IN MONVMENTVM VIDERVNT IVVENEM, &c.] Alia hic nascitur difficultas circa concordiam Euangelistarum, propter iuuenem hunc quẽ mulieres vidisse Marcus testatur. Omnino em̃ videtur hic iuuenis fuisse angelus ille, quem Matthæus è cœlo descendisse dicit, & reuoluisse lapidem. Vterq; em̃ sedisse dicitur, & eisdem vterq; verbis mulieres allocutus describitũ. Sed obstare multum videtur quòd Matthæus illum angelum sedisse dicit super lapidẽ reuolutum à monuméto, vnde ĩtelligi datũ illum à mulieribus visum extra monumentum: Marcus verò dicit mulieres ĩtroeuntes vel ingressas ĩ monumentum vidisse iuuenem sedentem in dextris. Itaq; hoc argumento moti quidam existimãt diuersos fuisse angelos, de quib. Matthæus & Marcus, & alterum quidẽ extra monumẽtum visum, & inuitasse mulieres ad ingrediendum dicẽdo, *venite*: alterum intra visum, & allocutũ mulieres iã B ingressas similibus verbis: At cùm identitas verborum & aliæ circunstãtiæ magis arguant eũdẽ fuisse angelum Matthæi cum angelo Marci, quẽ ferè eadẽ cum Matthæo narrare solet, quærẽda ratio aliqua qua apparens illa dissonãtia tolli possit. Id autẽ fieri potest dupliciter. Primò, si dicatur ãgelum illũ, vt Theophylactus indicat, priùs sedisse supra lapidẽ extra monumẽtum, veluti expectãtẽ mulieres: deĩde verò ante illas intrasse, ibiq; ipsum ab illis iã ingressis visum, & cum eis locutum. Huic tamen nõ parum obstat quòd Matthæus dicit eum dixisse, *Venite*. Illo enim videtur ad ingressum eas prouocare, & ꝓinde extra monumẽtum cum eis locutus. Secundò ergo ĩtelligi potest illud Marci, *introeũtes in monumẽtũ*, non significare quòd iam per ostium monumenti qd lapide clausum fuerat C ingressæ fuerint: sed, vt indicat Augustinus, quòd intra septa maceriæ ingressæ fuerant, quã cõmunitum tunc fuisse locum monumenti verisimile est. Quòd si intelligẽdum quis putet Marcum locutum de ingressu per ostium monumenti, eo quòd postquã dixisset mulieres de lapide ab ostio monumẽti tollendo solicitas fuisse, ac mox vidisse lapidẽ sublatum: subiecerit; *& introeuntes in monumentũ*, &c. & tamen angelum hunc de quo Matthæus & Marcus velit extra monumẽtum allocutum mulieres sicut omnino apparet ex Matthæo, iã dicẽdum id qđ Marcus dicit de ingressu in monumẽtum scriptum ab eo per anticipationẽ, vt nõ sit sensus, *Et introeuntes*, vel, vt habent Græca, *& ingressæ in mo-* D *numentum viderunt* hoc est cùm vel postquam ingressæ essẽt ĩ monumẽtum viderunt, sed illæ ipsæ quæ ingressæ erant viderunt iuuenẽ, nõ postquã ingressæ essẽt, sed ante. Qui intellectus etsi durus videatur & coactus, præ cæteris tamen magis placet. Non enim curæ fuit Marco significare eas vidisse angelum post ingressum. Quid enim hoc ad fidẽ resurrectionis? Sed satis ei fuit quouis modo significare mulieres ab angeli auditu didicisse, Christũ resurrexisse, & ingressas monumẽtũ oculis vidisse sepulcrũ vacuum. Sed de his diligẽtius postea in descriptione sepulcri Dominici nũc magis ea expẽdenda in quibus plus est momẽti. Itaq; in iuuenili ætate apparuit angel⁹, sicut & angelus Tobiæ 5.
Tobiæ Raphael, quia sic eum apparere conueniebat ob floridam & nunquã marcescẽtem immor- E talitatem angelicæ naturæ & Christi, cuius resurrectionem ad vitam immortalem iã venerat testificaturus. Porrò quid eius sessio, ac stola candida qua indutus fuit significauerit, supra dictũ est. Sedit autẽ à dextris monumenti, sicut & Gabriel ap Lucæ 1.
paruit Zachariæ stans à dextris altaris, nõ solùm quia angelica natura ab omnib. malis libera, summa fruatur fœlicitate, sed etiam quia per resurrectionem suam Christus è malis huius vitæ trãslatus esset ad fœlicis vitæ immortalitatem. Dextera

enim

enim in scripturis bonum portendit & fœlicitatem, sicut cõtrà sinistra aduersitantes designat & mala, vel præsentem vitam. Sicut autẽ custodes ad inopiatum angeli fulgentis aspectum terrore sepleti sunt, & facti velut mortui, ita & mulieres præ nimio terrore obstupuerũt. Non enim potest fulgorẽ diuinum sine horrore & stupore humana natura excipere. Sed illos quidẽ à suo non liberauit ãgelus timore, ad quos perterrefaciẽdos missus fuerat: has verò mox à metu liberare studuit quas nõ venerat perterrefacturus, sed cõsolaturus & instructurus sicut earũ piũ officiũ merueat. Dicit ergo: Nolite expauescere vos. Ac si dicat: Meritò examinantur hi custodes q gloriã resurrectionis Domini mei conãtur supprimere, vos autem nolite timere, quæ pro officio vestram cupitis erga meũ Dominum declarare dilectionẽ, scio enim quòd Iesum Nazarenum iam crucifixum quæritis ad vngendũ eum. Paueant, ait D. Gregorius, illi qui non amant aduentũ supernorum ciuium, pertimescãt qui carnalibus desideriis pressi ad coetũ societatẽ pertingere se posse desperãt, vos autem cur pertimescitis, qui vestros conciues videtis? Datum est hic specimen quoddam nouissimi aduẽtus Domini, qui & ipse fiet cũ terræ motu, iuxta illud Psalmi: Terra tremuit, & quieuit cũ exurgeret in iudicium Deus. Nam & tunc gloria maiestatis aduenientis iudicis, impiis quidẽ æternum incutiet timorem, pios verò securos esse iubebit. Notandum autẽ in verbis angeli, q nnn satis habuit Iesum vocare Nazarenum, ad distinctionẽ aliorum, qui etiã tunc nomine Iesus forte appellabantur, sed etiã addidit, crucifixum. Non enim cõfundi tur dominum suum dicere crucifixum, quia his quidẽ qui ante ipsum crucifixi fuerant, crux erat ignominia, eũ argumentum esset maleficu eorũ: huic verò, gloria, vt per quã & charitas eius erga homines, & potestas contra dæmones & mundũ est declarata. Ideo etiã crucifixũ nominat, vt sicut prædictam ab ipso crucifixionem iã videbant impletã, crederent prædictam etiam resurrectionem iam factam, vnde de ea subiicit Non est hic, surrexit enim sicut dixit. Postquam enim eas à timore liberauit, significauit se conscium esse propositi ipsarum: deinde de resurrectione differẽs, significauit illarũ studium & conatum esse superuacaneum. Resurrectionem autem eius dupliciter eis comprobat, primò à prædictione eius, dicens; surrexit sicut dixit. Secũdò ostẽsione vacui sepulchri, dicens: venite & videte locum vbi positus erat Dominus. Dicendũ hic cur per angelum testificari & prædicari imprimis conueniebat Christi resurrectionem, & nõ potius Christum se hominibus statim viuum exhibere. Itaque per angelos in primis resurrectio eius nunciari debuit hominibus quia conueniebat vt priusquam se Dominus videndum exhiberet, per aliquos testes ad fidem corda hominu præpararẽtur, sicut ãte ipsum missus fuit Ioannes ad parandum Domino plebẽ perfectã. Angelos autem resurrectionis domini primos esse testes cõueniebat, non solùm ad gloriã Christi, & vitæ ad quã resurrexit immortalitatẽ, sed etiam quia illius resurrectio vt pote plene diuina supra captũ esset hominum. Sic & cõceptio eius atque natiuitas primò ab angelis est prædicata, eiusque ascensio in coelũ per eos est annunciata, per quos demum & nouissimus eius aduẽtus manifestabitur. Quoniam, vt habet Paulus, ipse Dominus in iussu & voce archangeli, & in tuba Dei descẽdet de coelo. Mulieribus autẽ primùm resurrectio est ab angelis nũciata, q . hoc illæ pia sua sedulitate meruerant: sicut pastoribus Christi natiuitas est primum annunciata, vt qui sua simplicitate & vigilia eo priuilegio dignifacti essent. Sicque factum est, vt sicut per fœminam sexum mors peruenit ad virum, ita per eundem viris nunciaretur vita resurgens. Vnde sequitur: Sed ite, dicite discipulis eius & Petro, quòd surrexit. Petrũ speciatim nominant, tum ob inter Apostolos eminentiam, tum ne ob negationem Petrus se reiectu existimaret. Hic ergo vt præ cæteris peccauerat, ita peculiari indiguit cõsolatione, qua & se dignum reddidit, quòd vt præ cæteris grauius peccauit, ita vehementius doluit, & fleuit amarius. Declaratum hic verũ esse quod dicit ad Romanos Paulus: Vbi abũdauit delictum, superabundauit & gratia. Cæterum angelus non tantum resurrectionẽ mulieribus à se nunciatam, discipulis annunciari iubet, sed & promissionẽ addit, qua & mulierum, & discipulorum fidẽ confirmet, promittens illum ipsis videndu, idque eo loco, quo id ipsum Dominus prius discipulis prædixerat futurum. Ecce, inquit præcedet vos in Galilæã, ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. Dupliciter ergo his verbis fidem resurrectionis Christi excitat, nimirum & per promissionẽ visionis, & per repetitionẽ promissionis & verborũ Christi quibus olim sui visionem pollicitus fuerat. Nisi enim audiuissent se illum aliquando visuras, vanam existimare potuissent resurrectionis annunciationem, dumque idem audiunt iam sibi promitti ab angelo quod olim audierũt à Domino cuius promissionem eis etiã angelus in memoriã reuocat, meritò debebant per huiusmodi verborum consonantiam ad fidem perduci. Dixerat enim Dominus: Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Dicendo autẽ, præcedam vos aut præcedit vos; iubetur vt discipuli in Galilęam suam regionem redeant, visuri ibi Dominum, vnde postea Dominus ipse dicit mulieribus. Nunciate fratribus meis vt eant in Galilęã, ibi me videbunt. Cæterùm hoc quod Dominus nõ secuturus, sed præcessurus suos dicitur in Galilæam, etiam facit ad erigendum ipsoru animos, & festinandu in Galilæam, vt qui non expectaturi irent, sed expectati. In Galilæa autem se vidẽdum discipulis Galilæis promittit, quamuis antè ab eis videndus esset in Iudæa, ad literam quidẽ propterea, quod ibi ab omni Iudæorũ metu liberi securè Dominum videre possent, quodque patriam suam honorare vellet, & potissimum quòd in Galilæa plures haberet discipulos, à quibus in magna multitudine ibi visus est, vt post dicetur. Secundu spiritualem verò & misticã rationem, ad designandum quod Iudæis in sua incredulitate ex magna parte persistentibus, Christus à gentibus maximè videndus esset per fidem. Terra enim Zabulon & Nephtalim, in qua Christus maximè prædicauit, dicebatur Galilæa gentium: vnde per hanc regionem gentes misticè sæpe designantur, ad quas se transmigraturum Dominus hac promissione significauit: cui mysterio bene quadrat significatio nominis Galilæa, significat enim trasmigrationem. Obseruandum hic quomodo resurrectionis manifestatio respõdet initio

Marginalia: Psal. 75 (beside "quoddam nouissimi aduẽtus"); 1. Thes. 4 (beside "ipse Dominus in iussu"); Roma. 5. (beside "Romanos Paulus"); section letters A, B, C, D, E.

prædicationis Christi. Primùm enim Christus in Iudæa manifestari cœpit, docendo & prędicãdo, sic tamen vt à paucis esset cognitus. At Ioanne in carcerem tradito, in Galilæa palã omnibus cœpit declarari, ita vt hinc suam prædicationem tres priores Euangelistæ Dominum dicant exorsum nulla facta mentione prædicationis factæ in Iudæa. Ita & resuscitatus Dominus, primùm quidẽ in Iudæa discipulis visus est, sed rectè, latenter, & in domo: at in Galilæa primum multis palam in monte visus est, ita vt hanc solam visionem angelus & dominus promittat, eamque solam Matthæus commemorat, ob quã rursus dicere licet

Ibidem. impletum quod Matthęus in principio prædicationis Christi tanquã auspicatę pala in Galilæa impletum testatur Populus qui ambulat in tene-

B bris, vidit lucẽ magnam. Vtrobiq; autẽ mysticè, designatum est, Iudæis quidem primum Christũ prædicandũ, atq; à paucis recipiẽdum, & per fidem videndum: gentibus vero ipsum magis prędicandum, & ab ipsis clarius agnoscendu, magisq; recipiendu. Addi & hoc recte potest prædictis, quod si sequamur prædictã dictionis, Galilæa, significationem, bene etiam ob nouam resurgẽtis conditionem in Galilæa, hoc est, in transmigratione videndus promittitur. Transmigrauerat enim iam dominus à morte ad vitam, a mortalitate ad immortalitatem. Seruit & hic locus se-

C cundùm dictam nominis significationem morali instructioni, vt hinc discamus, quod resurrectionis eius gloriam tam per fidem, & post facie ad faciem læti videbimus, si modò in Galilæam conscenderimus, hoc est, a vitiis ad virtutum celsitudinem transmigrauerimus, vt in homilia paschali pie philosophatur Diuus Grægorius.

ET INGRESSÆ NON INVENERVNT CORPVS DOMINI IESV, &c.] Optimè iã narratio Lucæ sequitur narrationem Matthæi & Marci quã Lucas prætermisit, sicut & hãc Lucæ illi omiserunt. Cũ enim ãgelus de quo Matthęus

D & Marcus, mulieres vocasset ad ingrediendũ, & videndu vbi positus fuerat Dominus, illæ ingressæ sunt vt habet Lucas, nec inuenerũt corpus Domini Iesu. Cęterum vt intelligatur quomodo mulieres ingressæ fuerint monumentum, & quale fuerit ostiu monumẽti quod lapide magno claudebatur, oportet scire aliam fuisse rationem & modum monumentorum apud Iudæos quã est apud nos, vt annotatum est satis circa caput Cõcordiæ 31. Erant enim monumenta apud eos spe-

Descriptio sepulchri Dominici. luncæ, quæ multos homines, etiã stantes capere possent. Describit autẽ Brocardus monachus speluncam Dominici sepulchri, vt à se est visa, in hũc

E modum: Ecclesia sepulchri Dominici rotũda est, habetque in medio aperturam rotundã, sub qua sepulchrum Dominicum sub dio consistit, nullo tectum imbricamento. Spelunca sepulchrũ Domini continens, habet in longum aliquot pedes, foris quidẽ marmore tecta, intus verò adhuc nuda conspicitur, sicut tẽpore passionis fuit. Ostiũ quod ducit in hanc speluncam, ponitur ab oriente, & est valde paruum. Et quum ingressus fueris speluncam, sepulchrum ponitur ad dextram, hoc est, ad parietem speluncę septentrionalẽ, factum de marmore grisæi coloris, habens in longitudine octo pedes, sicut & speluca ipsa, nec est in crypta illa lumen aliquod cœleste, sed lampades aliquæ accensæ reddut eam illustrem. Et, nota, quod

A ante speluncã Dominici sepulchri est alia crypta eiusdem magnitudinis & figuræ, solo pariete intermedio à priori segregata, & ad hanc primò descenditur, deinde per ostium intermedij parietis venitur in spelũcã Dominici sepulchri, & ostium illud fuit clausum, quando mulieres tẽpore resurrectionis Dominicę dicebant. Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Hęc ille, ex quibus iam clarè patet quomodo intelligi possit quod dicit Marcus, mulieres ingressas in monumẽtũ, cu angelus sedens super reuolutum lapidem, vt habet Matthęus, eas alloqueretur. Intelligi enĩ posset eas ingressas in anteriorẽ monumenti speluncam, quod supra admonuissemus, si iam Brocardum consuluissemus. Lucã autẽ lo-

B cutum de ingressu in interiorem speluncę partẽ patet, qa dicit eas nõ inuenisse corpus Iesu, quãquã magis verisimile sit etiam Marcũ de eodem in speluncam ingressu locutum fuisse. Vide autẽ & apud Bedã descriptionem sepulchri Dominici lib. 5 historię Anglorũ ca. 17. & expositionem eiusdem in Marci cap. vltimũ vbi bene explicat ingressum in monumẽtum, & quomodo angelus sederit à dextris. Cùm ergo ob non inuẽtum corpus Iesu animo essent consternatæ, admirantes quid de corpore factum esset quod necdum crediderunt surrexisse: ecce tum duo angeli in spe-

C cie virili steterunt iuxta illas in veste fulgenti, vt q vnius non crediderunt testimonio duorũ com- *Deu. 17.* mouerentur, iuxta illud: In ore duorũ aut trium testium stabit omne verbum. Cumq́ue mulieres nouo miraculo expauefactę, vultum & oculos declinarẽt in terram, non audentes contra tueri maiestatem visionis humana natura sublimioris, aut quicquam ab angelis astantibus interrogare, illi eas alloquuntur, blãdè quidẽ satis, sed tamen paulo durius, quàm fecerat primus angelus, quod ei non credidissent. Quid? inquiunt, quæritis viuentẽ cũ mortuis? hoc est, quid quæritis inter mortuos, & in sepulchris mortuorum eum qui

D viuit? Non est hic quem quæritis, sed surrexit. Atque vt id credant, in memoriam reuocant eis verba Domini, quibus olim in Galilęa antequã Iudæorum vim & persecutionem pateretur, prædixit suam mortem & resurrectionẽ, vt sicut viderant prædictam accidisse mortem, crederent & prædictam iam resurrectionẽ completã. Itaque prius per mœrorem & animi perturbationem in in obliuionem verborum Domini venerant, iam ex admonitione angelica recordatæ sunt verborum eius, & timore pariter & gaudio correptæ proprie egressæ sunt è monumento, currẽtes ad nunciandum Apostolis hæc. Duplex enim mẽtes

E mulierũ tenebat affectus, timoris & gaudij: quorum alter nascebatur ex admirandis quę viderãt alter ex læto nuncio quod audierãt: vterq; antẽ: fœmineum cõcitabat gradum, vt habet Mathę* alter verò, nempe timoris, silentium etiã eis imposuit, vt habet Marcus. ita vt nemini in via occurrentium quicquam dicerent. Sic enim intelligendum quod dicit: Nemini quicquam dixerũt: ne sit cõtrarium ei quod Lucas dicit illas nunciasse hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Nemini autem in via occurrentium quicquam dixerunt, quia timebant Iudæos ne ipsas occiderent, audito quod Christi prædicarent resurrectionem. Cæterum mulierũ quæ summo diluculo sepulchrum Domini adierunt, vnum tã-

tum

tum nominat Ioannes, nempe Mariam Magdalenam, Matthæus duas tantùm, nempe Mariã Magdalenam, & alteram Mariam, scilicet Iacobi matrem: Marcus tres. Adiungit enim duabus illis ipsam Salome, quæ fuit mater filiorum Zebedęi. Lucas verò non expressa Salome, aliis duab' adiungit Iohannam, quam supra capite suo octauo dixit fuisse vxorẽ Chusæ procuratoris Herodis: scribens itẽm sine nominum expressione alias quoque aliquot tribus illis iunctas fuisse cũ dicit, & cæteræ quæ cum eis erant. Itaq; præter quatuor fœminas, quorum nomina exprimũtur apud Euãgelistas, cõstat aliquot sepulchrum Dominicum adiisse. Nec est quod quis putet ideo diuersos Euãgelistas, de diuersis loeutas mulieribus, aut de earundem diuersis accessibus, quia non omnes æquè multas nominãt. Nõ enim aut Ioãnes vnã tãtũ, aut Matthæus duas tantũ, aut Marcus tres tantũ fuisse scribit: sed ille quidem omnium præcipuam solam commemorauit, de qua narrare instituit, quomodo sola primò Dominũ videre meruit: alij verò vnam aut alteram ex præcipuis ei coniunxerunt, omissis reliquis quæ eis adhærebant: omnes autem satis insinuauerunt Christi resurrectionem: primò quidẽ ab angelis nunciatam mulieribus, deinde verò à mulieribus nunciatam Apostolis. His autem teste Luca visa sunt verba mulierum sicut deliramentum, & non crediderunt eis. Putabant enim sexum muliebrem infirmiorem deceptum vanis aliquibus spectris, quos sicut & mulieres ideo Dominus passus est tardiores esse ad credẽdum, vt pluribus argumentis confirmaretur Dominicæ resurrectionis fides, sicque eorum infirmitas nostra facta est firmitas. Ipsa enim resurrectio illis dubitantibus per multa argumẽta monstrata est quæ dum nos legentes agnoscimus, de eorum dubitatione solidamur. Porro sicut nõ ob id asserendum est Euangelistas diuersa narrare: quia vnus plures, alius pauciores, nominat mulieres: ita nec ob id putandum Ioannem cõtraria aut diuersa à Luca commemorare, quòd Mariã Magdalenam venisse dicat ad Petrũ & dilectum discipulum, cùm Lucas dicat eam cum aliis venisse ad vndecim, eisque narrasse quæ audierant, & viderant. Sicut enim non sola venit ad Apostolos Magdalena, quanquam hanc solam Ioannes nominet, quòd inter omnes esset præcipua: ita non solùm ad duos venit Apostolos, quamquã hos solos exprimat, quòd his præcipuè Magdalena locuta sit, quodque hi pro singulari suo erga ergo Dominum affectu auidius audiuerũt, & diligentius scrutati sunt mulierum sermones. Sic nec cõtrarietatis notari possunt, nec diuersa narrare putandi sunt Lucas & Ioannes, quòd ille solum Petrum narret cucurrisse ad monumentũ. hic verò simul cum Petro etiam Ioannem. Nã, vt iam sæpe dictum est, nulla ideo contrarietas est aut diuersitas, quod vnus plus dicat, quam alius, supplens quod ab alio minus est dictum. Certè quòd non sola Magdalena sepulchrũ adierit, & ad Petrum & dilectum discipulum venerit, quanquam eam solam nominet Ioannes, patet ex ipsius Ioannis verbis: Dicit enim eam dixisse pluraliter: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. Dum enim non dicit, Nescio, sed Nescimus, significat satis secum alias etiam Dominũ quæsiuisse,

Hic tamẽ videri possit aliquid contrarietatis esse inter Ioannem & Lucam, quod Ioannes scribat Mariam tantum dixisse quòd abstulerit Dominũ de monumento, cùm Lucas dicat mulieres dixisse Apostolis quæ viderant & audierant. Si enim dixerunt se vidisse angelos qui dicerẽt Dominum viuere, quomodo Magdalena dicit: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum? Sed facilè intelligendum relinquitur, mulieres etiam post visionem angelorum necdum credidisse firmiter Dominum surrexisse, & ob id nunc narrasse quæ audierant ab angelis, nunc suam dixisse sententiam qua putauerunt ab illis quos in monumento ceperant, aut ab aliis, Domini corpus aliò trãslatum. Itaque quoniam de prima apparitione angelorum à tribus Euangelistis satis perscripta nihil commemorauit Ioannes, ea tantũ Magdalenæ verba descripsit, quibus suam explicauit sententiam. Diligenter enim obseruandum in Euangelistis, vt & aliis moonimus, ipsos cum aliquid omittunt ab aliis narratum, sic tamen suam continuare & prosequi narrationem quasi nihil sit omissum. Quem morem qui non satis aduertunt, putant frequenter diuersa esse quæ diuersa non sunt. Diuus Augustinus enim quoniam Magdalena apud Ioannem tantùm dicit sublatum à monumento Dominũ, putat illam cum aliis in primo accessu ad sepulchrum non vidisse angelos, sed mox vt vidisset sublatum lapidem recurrisse, & nunciasse Petro & Ioanni sublatum corpus Dominicum, ac tum hos etiam adiisse sepulchrum, & inuentia tantùm linteis, credidisse verum esse quod magdalena dixerat sublatum corpus: deinde verò mulieres reuersas vidisse angelos, eisque visis renunciasse Apostolis quæ audierant ab Angelis. At hæc sententia, præterquam quod parum conuenit narrationi Matthæi & Marci, nimis videtur contraria descriptioni Lucæ. Is enim postquam mulieres dixit Apostolis renunciasse quæ viderant, & ab Angelis audierant, & illos non credidisse eis, subiicit de Petro: Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum; significans satis Petrum accessisse sepulchrum post annũciatam angelorum apparitionem, quam referentibus mulieribus Apostoli non crediderunt. Idem apertius eam significauit, dum refert postea verba Cleophæ ad Dominum dicentis: Mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiam angelorum visionem vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumẽtum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non inuenerunt. In quibus verbis etiam illud obseruandum, quòd quamuis Lucas hic tantum Petri meminit, dicens eum cucurrisse ad monumentum, ibi tamen pluraliter scribit Cleopham dixisse: Abierunt quidam ex nostris; vt constet non solum Petrum adiisse sepulchrum, satisque etiam constet Lucam hic de eodem locutum Petri ad sepulchrum accessu, de quo Ioãnes, contra plerosque, qui de diuerso Petri accessu Lucam & Ioannem putant scripsisse ob dictam illam varietatem annunciationis mulierũ, postquam vterque Petrum commemorat cucurrisse ad monumentum.

EXSIT ERGO PETRVS, ET ILLE ALIVS DISCIPVLVS, ET VENERVNT, &c.] Illi ex discipulis præ cæteris cucurrerũt, qui præ cæteris amauerunt, quãquam etiam fieri pos sit vt hi duo ab aliis ordinati fuerint, & omnium nomine sepulchrum adierint, visuri num corpus non inueneretur in monumẽto, Deo ita disponẽte, vt duo Apostolorũ præcipui testes essent eorũ quibus Domini cõfirmanda erat resurrectio. Currebant ergo simul, qui simili erãt ardore præditi, at discipulus ille Iesu dilectus, (sic enim Ioãnes seipsum designat) vicit Petrum cursu, vt erat illo agilior per ætatẽ, & venit prior ad monumentũ. Et inclinato corpore prospiciens per ostiũ in monumentũ, vidit posita linteamina quibus corpus fuerat obuolutũ, & proinde intellexit ibi nõ esse corpus, non tamẽ introiuit, siue quod quodam timore cohiberetur, quoniã audierat à mulieribus ibi apparuisse angelos, siue quod seniori & digniori se vellet primatum introitus deferre. Venit ergo mox post eũ Petrus, qui & ipse, vt habet Lucas, cum se inclinasset, vidit per ostium linteamina posita sola, hoc est, sine corpore. Verũ non cõtentus prospexisse in monumẽtũ, sed vt erat cursu superatus à Ioanne, ita vicissim eum superans audacia, & vestigandi curiositate, etiam ingressus est. Ingressusque non tantùm posita linteamina, sed etiam sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Hunc ergo cõsecutus est & alter ille discipulus, qui solus ante primus noluit ingredi, & ipse quoque vidit quod Petrus. Et quidem ea quæ viderant erãt certissima resurrectionis signa & argumẽta. Nã si quis eum trãsposuisset, non certe denudasset: neque si furatus fuisset: curã habuisset, vt & sudarium inuolueret, poneretq; in vnum locũ, à linteaminibus separatũ, sed ita vt situm erat corpus, aut trãsposuisset, aut furatus fuisset, tum ob pretiũ syndonis & vnguentorum, tum ob id quod veritus fuisset superfluum tempus in negotio illo consumere, nec tantum habuisset otij ad lintea detrahẽda corpori tenacius quouis visco adhærẽtia propter vnguẽta, & suo quæq; loco digerenda. Propterea ergo à Domino sic linteamina erãt posita & sudarium seorsum inuolutum, vt discerent quod cũ authoritate, omnique securitate surrexerat. Nõ tamẽ ex his signis credebãt eum surrexisse, sed id tantũ credebãt esse verum quod dixerat Maria, corpus sublatũ à monumento. De ea enĩ fide intelligẽdũ quod dicit de se Ioannes, vidit & credidit, nõ autem de fide resurrectionis, quia sequitur. Nondum enim sciebant scripturam, quia oportet eũ à mortuis resurgere. Euthymius tamen intelligit eos visis signis illis resurrectionis indubitatis, credidisse ipsum surrexisse; & intelligit per illud quod sequitur: Nondum enim sciebant scripturam, &c. causam reddit cur prius nõ crediderũt mulieribus, quæ eis resurrectionem annũciauerant ab angelis missę, sed viderentur corã ipsis tanquã deliramentum verba illarum. Verùm quod ea de causa Ioannes illud non dixerit, patet, quia non meminit prius illius annũciationis factæ Apostolis, sed tantùm dixit Mariam suggessisse corpus sublatũ. Obseruãda ergo hic & admirãda Apostolorũ in credendo resurrectionem tarditas, quę nobis dupliciter Dei commendat bonitatẽ, nẽpe & in tolerando illam, & in disponendo illam, ad confirmandum resurrectionis fidem. Audierant toties Dominum cui bene credebant, prædicentẽ se tertia die post mortem crucis resurrecturum, & iam à mulieribus fide dignis audierant angelos resurrectionem Domini testificatos: viderant postremò infallibilia resurrectionis indicia, & tamen quasi immemores verborum Christi, quasi nullis omnino fidem habentes, nec hominibus, nec ãgelis, quasi ad certa signa cæci, hoc est, quasi & mente & sensibus capti, non credunt post prædictã mortẽ à se visam, verã esse crucifixi quam prædixerat resurrectionem. Ita factum est vt dupliciter eorum incredulitas & tarditas confirmaret resurrectionis fidẽ. Primùm, quia, vt dictũ est, ea occasione per multa argumenta resurrectio Christi demõstrata est. Secundò, quia sic declaratum est veram fuisse Apostolorum fidem & prædicationem, qua postea crediderunt & prædicauerunt Christi resurrectionem, vt qui eam tarde receperunt fidem, nec ad eam temerè adducti sunt. Non enim facilè habetur fides iis qui facilè aliquid credũt, maximè si de eis aliquid prædicent gloriosum quos impẽsè diligunt. Creduntur enim amoris decepti magnitudine ad credẽdũ nimis fuisse faciles. Et hęc quidem circa literã annotasse sufficiat. Cæterũ cum tam diligenter & exactè historia hæc de Petro & Ioãne perscripta sit etiam hic mysteriũ aliquod rectè intellexerimus insinuatum. In Petro enĩ & Ioanne, qui & alias inueniuntur coniuncti, vt in præparatione cœnæ nouissimę, in sequela post captum Dominũ, & aliquoties in actis, rectè intelligimus duo vitæ genera, actiuam & contemplatiuam. Petrus enim vbique inuenitur feruidus & actiuus. Ioannes verò contẽplatiuus, vt qui è pectore Domini, super quod in cœna recubuit, hausit mysteria diuinitatis Christi, quæ in suo eructauit postea Euangelio. Secundùm hanc ergo considerationem hic insinuatum est, quod sæpius cõtemplatiuus cognitione & ingenio præuenit, practicus autem inferior est: attamen feruore suo & studio illius vincit alacritatẽ, & videt prior diuinum quoddã mysteriũ practicus. Sic Theophylactus, aliter D. Gregorius, qui in duabus his discipulis intelligit significatã Ecclesiam & synagogã: & synagogam quidem in Ioanne designatã, prio cẽ mysteria Christi velut à longe prospexisse: Ecclesiam verò super Petrum ædificatã, & proinde in Petro rectè designatã, ante synagogã ad exactã mysteriorum Christi admissam cognitionẽ, ad quam tamẽ post eam etiam est admittẽda Iudęorum synagoga. Qui plura volet, legat Diuum Gregorium in homilia.

Luca. 22. Ioan 18. Act. 3.

MARIA AVTEM STABAT AD MONVMENTVM FORIS, &c.] Post ea quæ dicta sunt, discipuli abierunt ad semetipsos, hoc est, ad suum diuersorium, & ad locũ vnde venerãt. Sic enim dictum est, abierunt ad semetipsos, sicut supra dixit Marc. ca. 5. veniũt ab archisynagogo; pro eo quod est, veniunt à domo archisynagogi. Cæterùm vt ex Ioanne certũ est Magdalenam cum Petro & Ioanne aut post eos rediisse ad monumentum, (alioqui enim non posset eius consistere narratio quæ sequitur de illa) ita ex Matthęo constat satis cũ Magdalena etiam alias mulieres ad monumentũ reuersas, quia alioqui nõ posset consistere Matthæi narratio, qua dicit Dominum occurrisse mulieribus à monumẽto recedẽtibus

ea ſque ſalutaſſe, quia id in primo earum à mono
mento receſſu [illegible]n poreſt intelligi cõtigiſſe. cum
ax Ioãne & Marco manifeſtũ ſit Dominũ primo
apparuiſſe Magdalenæ, idque ad monumẽtũ, nõ
autẽ in via. Cæteras autẽ molieres viriſimile eſt
poſt Petrũ & Ioannem etiam receſſiſſe à monu-
meoto, relicta circa illud ſola magdalena. Sic enim
intelligi poterit quomodo ſecundùm narrationẽ
Ioannis & marci Dominus primò apparuerit ma
gdalenæ ad monumentũ, & ſecũdum narratio-
nem matthæi apparuerit in via mulieribus, quę iã
à monumento receſſerant, nempe qoia primo ap
parnit ſoli magdalenæ iuxta ſepulchrum, & deio
de illi poſt alias reuerſæ ſimul cũ illis apparoit in
via: Reliqnis ergo & viris, & mulieribus a ſepul-
chro recedentibus, ſola ab illo diuelli nõ pornit
magdalena, præ amoris magnitodine. Stabat autẽ
ad monomẽtũ foris, aut qood ſuperfluum indi-
caret ingredi in quod & ipſa prius & poſtea Apo
ſtoli corpus non eſſe deprehenderunt, aut qoòd
religione qnadam & metu ab ingreſſu reuocare-
tur, eo quod illinc prius ex angelorũ viſione con
torbata receſſerat. Plorabar, quod nec memoria
tãti ſui magiſtri remanſerat, quodq; nec mortuo
pietatis impendere poſſet officium. Dũ ergo fle-
ret incliuaro corpote proſpeait in monumẽtũ, cir
cũſpectans ſi qua ſpes affulgeret inuenĩẽdi cor-
poris, pro more eorũ qui quod impensè diligũt
quærũt etiam ibi vbi illud prius nõ inuenerunt,
& vel ex cõſpecto loco vbi poſitus erat Domin⁹
conſolationem capiens quoniam ibi Dominnm
inoenire non licuit. Solent enim amantes lubẽter
inſpicere amicorum ſaltem loca & mãſiones. Ita
que ob hoc tam magnum erga Ieſum deſideri-
um, maiorẽ meretor viſionẽ quàm diſcipuli. Im-
primis eoim vidit duos angelos albis veſtitos, ſe
dentes vnum ad caput, & vnum ad pedes vbi po
ſitum fuerat corpus Ieſu. Hi autẽ vidẽtur appa-
ruiſſe oõ vt voce teſtimoninm perhiberent re-
ſurrectionis Chriſti. Nam tale nõ dederũt teſti-
monium Sed vt ſoa apparitione declararẽt illam
fruſtra quęrere ibi mortuum, vbi tantũ inoeui-
rẽtur vioi: aut fruſtra eaiſtimare Domini corpus
ſublatum, cũ ſepulchrum vigiles haberẽt ange-
los cuſtodes: aut certe vt ſua apparitione primã
Domioi apparitionem cohooeſtarent, atque ad
illam præpararent magdalenã. cum enim illa pri-
ma angelos alloqui vereretur, illi dicunt ei: mulier
quid ploras? non quòd ignorarẽt ploratus cauſã
ſed vt eam aperiens magdalena cõuenięti dein-
de ordine ſe illi oſtẽderet Dominus. Cum enim
illa cauſam fletus æſtũmque animi ſui aperuiſſet
moa conuerſa retrorſum, ſiue quia ex angelorũ
vultibus, aut ex ſtrepitu intellexit aliquẽ aſtare à
tergo: ſiue qa vianxia erat in quærẽdo corpus Do
mini, cõtinuò reſpectabar, nõ eapectato angelo-
rum reſponſo vidit Ieſum ſtantem, nec tamẽ co-
gnouit quòd Ieſns eſſet. Necdum enim ſic ſe Do
minus illi exhibuit, vt ab ea agooſci poſſet, qui in
manu ſua habebat ſe cũ voluit oculis hominum
ſubtrahere, & ſicut voluit oculis hominũ ſe ioſi
nuare. Exiſtimans ergo illũ eſſe hortulanũ, hoc
aſt, horti eius in quo erat monumẽtum (vt ſuprà
diait Ioannes) cultorem & cuſtodem, Domino ſi
militer cum angelis interrogante cur ploraret, &
quẽ quæreret, reſpondit. Domine ſi tu ſuſtuliſti
eum, dicito mihi vbi poſuiſti eom & ego eũ tol-
lam. Putabar enim ab hortulano forte tranſpoſi-
A rum corpus in tutiorẽ aliquem locum, ne etiam
in mortuum corpus ſæuirent Iudæi. Dominum
vocat quem hortulanum putabar, non quomodo
Chriſtum Dominum vocabat, ſed more vulgari
tantum reuerentiæ cauſa. Obſeruandum autẽ in
verbis illis, amoris magnitudinem quæ fuit in ma
gdalena, dupliciter indicatã. Primũ, quia ei quem
hortulanum credidit quærenti quem quæreret,
non expreſsit quem quæreret, ſed diait. Si tu ſub
ſtuliſti eum. Amoris enim vis hoc agere ſolet
in animo, vt quem ille ſemper cogitat, nullũ a-
lium credat ignorare. Deinde, quia ſine loci alicu-
ius eaceptione dicit; dicito mihi, vbi poſuiſti eũ
& ego eum tollam; qu aſi quouis loco parata eũ
tollere, etiamſi vitæ diſcrimẽ obeoudum eſset.
B Itaque Ieſus delectatus tanto mulieris deſiderio,
diutios ſe illi nõ putauit celandum, ſed voce no-
ta & familiari eam compellando, ſe illi voluit in
noteſcere. Itaque proprio eã appellans nomioe
dixit. maria; quaſi dicens. Recognoſce eum à quo
recognoſceris. Ad hanc vocem notam ſubito cõ-
oerſa mulier,) iam enim ſe reflexerat ad angelos
adeo ſubitis affectibus huc & illuc ĩpellebatur)
ſobitoque gaudio rapta, ſolito titulo viciſſim cõ
pellat diſcipula præceptorẽ, dicens: Rabboni; ꝙ
Syris dicitur magiſter aut magiſtermi. Hæc au-
tem dicens, cùm ſolito more Dominum com-
plecti vellet, diait ei Ieſus Noli me tangere, non-
C dum enim aſcendi ad pattem meum. Vbi quæ-
rendum occurrit, primò quare Dominos modò
ſe tangi noluit à magdalena, cum ſe moa à mu-
lieribus tangi permiſit cùm illis occurreret in
via, deinde Apoſtolis ſe tangeudum obtulerit, di
cens: Palpate & vidite, quoniã ſpiritus carnem
& oſſa nou habent. Præterea qualis eſt illa ratio:
Nondum enim aſcendi ad patrem meũ. Videtur
enim ea ſignificari non poſse ſe cootingi priuſ-
quã ad pattem aſcenderet, vbi autẽ aſcendiſset,
tum demũ ſe contingendum. Dicendum ergo
Dominum modo noluiſse tangi à magdalena,
D ꝙ illa ſolita familiaritate ipſum contingere vel-
let, ignara quòd iam corpus geſtaret immortale.
maiore quàm olim veneratiooe tractandum, vn-
illud impiis nũquam exhibuit Dominum viden
dum aot attrectãdum. Et fortaſse Magdalena, nõ
vt poſtea mulieres, tantùm tenere & oſculari pe
des Domini: voluit ſed etiam præ nimio amore &
gaodio amplecti, quemadmodom videri poteſt
ex caruncula illa quæ in fronte capitis Magdale-
nę apud Maſſilienſes cſpici dicitur, atque ea cõtra
ctu immortalis manns Domini eam à ſuo contã-
ctu repellẽtis relicta creditur. Cæterùm ſubiun-
ctam, à Domino rationem prohibiti cõtactus ſui
ſic intelligit Diuus Auguſtinus: Noli me tangere
quia necdum in corde tuo aſcẽdi ad pattẽ meũ,
hoc eſt, necdum de me dignam habes opinionẽ,
E necdum agnoſcis me patri æqualem, necdũ cre-
dis me diuinam aſſecutum ſecũ dùm corpus vi-
tam. Verum huic intelligentiæ non cõuenit ꝙ
mox iubet Dominus Apoſtolis nunciari, ſe aſcẽ
dere ad patrem, non autẽ ſe iam aſcendiſſe, ſigni
ficarut ſe necdũ verè aſcendiſſe ad patrem ſe-
cundùm corpus: & non ſolùm nun aſcendiſse in
corde Magdalenæ. Coactius eſt quod quidam in
paraphraſibus intelligit hac parte: Necdũ enim
aſcendi ad pattẽ meum; reddi rationem quare
Magdalena adhuc carnalem habuerit eaiſtima-
tionem, & necdum ſpiritualem, qualem accipe

re non posset nisi postquam Dominus ascẽdisset in cœlum, corporis sui præsentiam terris subtrahens, & spiritum mittens qui suos duceret in omnem veritatẽ. Non enim illius hic reddenda erat ratio, sed prohibiti contactus. Simplicius ergo fuerit cum Chrysostomo intelligere Dominũ significasse per subiunctam rationem, se iã longe diuinioris esse secundum corpus vitæ quàm erat olim, atque ob id non se solita attrectadum familiaritate. Hanc autem rationem non significat solum per hæc verba, Necdum enim ascẽdi ad patrem meum, sed per hæc simul cum sequẽtibus quibus iubet renunciari fratribus suis ascẽdere iam, hoc est, iamiam ascensurũ: Hic ergo est sensus: Noli me tangere, secundùm pristinã corporalem consuetudinem. Iã enim excellentioris sum conditionis quàm olim. Namquãquam necdum ascenderim ad patrem meum, sed adhuc in terris degam, tamen iamiam ascensurus sum ad illum, id quod te volo fratribus meis renũciare. Per suam ego ascensionẽm, immortalitatem ad quam resurrexit insinuauit, quam non solùm Magdalenæ, sed etiam Apostolis cognitam voluit, vt animos eorum ẽ carnalibus ad cœlestia proueheret. & iã in prima apparitione significaret causã, ob quam non vt olim cum ipsis & cum omnibus continuam haberet conuersationem. Bene autẽ notandum, quòd Dominus iam post resurrectionem Apostolos fratres suos vocat, quos prius vocauit amicos. Etsi enim gloriosior iam factus esset non tamẽ illos contẽptius habuit, sed humilius sese deiecit, seq; illis accommodauit, vt ne nimis eos resurrectionis claritas & ascensionis mentio conturbaret, sed quãtũ illa ad reuerẽtiã maiorẽ prouocabat, tantùm fraterni nominis appellatio confidentiam adderet. Ob eiusdẽ cõfidentiæ augmentum, & ad ipsorũ consolationem maiorem, ad illud quod dicit; ad patrem meũ & Deum meum; adiecit, & patrem vestrũ & Deum vestrũ, significans iam verè illos sibi esse fratres, vt qui secum vnum haberent communem patrẽ atque Deum. Cõueniebat quidem vt diceret: Ascendo ad patrem meum & Deum meum; vt significaret ascẽsionis sibi debitæ rationem. Ideo enim in cœlos ipsum ascendere cõueniebat, qa ibi proprium habuit patrem & Deũ. Bene autẽ adiecit etiam; & patrem vestrũ & Deum vestrũ, vt spem ipsis daret aliquando etiã illuc ipsius ascẽsuros, sicut prius illis promiserat: dicẽs autẽ, ad patrem meũ, & patrẽ vestrum, Deum meũ & Deũ vestrũ, & non, patrẽ nostrũ & Deum nostrum, significat aliquam inter se & Apostolos differentiã quo ad Deum, vt qui ipsius solius pater esset per naturam aliorum per adoptionem: ipsius quatenus homo ẽst, Deus sine medio: aliorũ verò, per mediatorem Christum. Patrem enim suum vocat secundum diuinitatem, Deum suum secundùm humanitatem.

SVRGENS AVTEM IESVS MANE PRIMA SABBATHI, APPARVIT PRIMO MARIAE MAGDALENAE, &c.] Historiã quã de prima Domini apparitione Magdalenæ facta Ioannes latè descripsit, Marcus paucis cõplexus est, sicut & historiã de duobus discipulis qui Dominum viderunt in Emaus, quam postea Lucas latè prosecutus est. Sciendũ tamen quòd, vt & D. Hieronymus annotauit in quæstionibus ad Hedibia. & Euthymius in cõmentariis, id quod ad hoc

A loco vsque ad finem capitis legimus in Marco, in quibusdã Græcorum codicibus non inueniri, atque à quibusdam putari à Marco non esse scriptum, sed recenter ab aliquo additum. Quod si verum esset, certe valde imperfecta fuisset cõclusio & finis narrationis Marci, vt vel ob id non sit verisimile illud adiectitium esse. Cæterum, vt prius est annotatum, secundùm Hieronymũ, Theophylactum & Euthymium, illud; mane prima sabbathi, non est coniungendum cũ participio, surgens, sed cum verbo sequenti, apparuit. Quod si tamen cum participio præcedenti iungatur, vt magis videtur iungendum, non tamen sequetur resurrectionem Christi factam in matutino tempore & non antè, quia Græcis non est participium præsentis temporis, surgens; sed, præteritum ἀνάστας, id est, cum surrexisset. Verùm autem erat B Christum surrexisse in matutino tempore, etiãsi eius resurrectio prius facta fuerat. Nihil enim aliud significare voluit Euangelista, quàm Dominum tunc resurrexisse, cùm ad sepulchrum venirent mulieres. Bene autem notandum, quod mulieribus, & inter eas ipsi Magdalenæ primò Dominus apparuerit; quæ olim fuerat insignis in ciuitate peccatrix, & dæmoniorũ habitaculum. Sic enim factũ est, vt vbi abundauit delictum, ibi superabũdaret & gratia: & sexus fœmineus primò videret vitã, quę primò gustauit mortẽ, sicq; perpetui reatus opprobriũ apud viros effugeret. Itaq; bene ad commendandam Christi gratiam adiecit Marcus, de qua eiecerat septem dæmonia. Nõ enim hoc additũ est, vt quidã volunt, ad distiC nctionem huius Magdalenæ ab alia, quę etiã dicta Maria Magdalena. Nam vnam eandẽque esse Magdalenam de qua loquuntur Euangelia, satis patet ex Euangeliorum collatione. Quomodo autẽ intelligẽdũ sit quod de eiectione dæmonum hic dicitur, dictũ est circa caput Cõcordiæ. 55. Porro quãquã Dominus primò dicatur apparuisse Magdalenæ, pietas tamen non parum suadet vt credamus Dominũ prius apparuisse dilectissimæ suę matri, licet eam prætermiserint Euangelistæ, quòd ad confirmandam filij resurrectionẽ inefficax esset matris testimonium. Id si verum est, primò dicitur Magdalenæ visus Dominus, quòd inter omnes discipulos illa prima fuerit quę Dominũ viD derit. Quanquam etiam videri possit Dominũ ideo non apparuisse subito matri quòd illam in fide resurrectionis sciret non vacillare, propter quod nõ ita cum reliquis sepulchrum adiit, sicut cum reliquis astitit cruci.

ET ECCE IESVS OCCVRRIT ILLIS DICENS: AVETE. ILLÆ.] Cũ Magdalena viso Domino iuxta sepulchrũ, recurrisset ad nũciandum Dominicam apparitionem discipulis, atque mulieres reliquas quæ præcesserãt assequuta, de Dominica apparitione cũ illis loqueretẽ, Mat. 18. Dominus ipse adimplẽs id quod olim dixerat: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum; de se loquẽtibus sese E videndum obtulit, occurrens illis, prior q; illas allocutus est dicens: Auete, aut gaudete. Græcis est χαίρετε. Bene gaudium illis imprecatur & anũciat. quia iã victa morte, & omni sublato passionis dolore per suam resurrectionẽ, spẽ nobis dedit immortalitatis. Bene itẽ post Mariã, cui dixit angelus: Aue gratia plena; iã etiam mulieres primæ merentur audire. Auete, vt maledictũ Euæ

mulieris

mulieris, cui dictum erat: In dolore paries filium Genes. 3 solueretur in mulieribus, gaudio eis denunciato. Mulieres autem viso & agnito Domino ad‑runt, & quoniam ex verbis Magdalenæ dictis intellexerant ipsum vulgari & solito more non amplexandum, summa cu reuerentia procidentes in terram, eumq; adorantes amplexatæ sunt pedes eius. Rursum ergo Iesus quo omnem eis pauorem adimeret, ait illis eadem quæ ad illas angelus prius locutus fuerat, vt ex concordi sermone magis firmarentur in fide, intelligerentq; illius fuisse angelos, & ab illo missos, quos prius viderāt & audierant. Nolite, inquit timere, ite, nunciate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt.

B QVAE CVM ABIISSENT, ECCE QVIDAM DE CVSTODIBVS.] Necessariò iam tandem Matthæus narrat quid factum sit de custodibus, quorum solus ipse mentionem fecit. In qua narratione iam alterū resurrectionis Christi profert testimonium, quod scilicet ab inimicis redditum est, simulq; aperit quomodo illud à Iudæis iniquè simul & stultè atque ridiculè sit corruptum. Cum, inquit, abiissent mulieres, quidam de custodibus, vel vt habent Græca, τινὲς τῆς κουστωδίας, hoc est, quidam ipsius custodiæ, illi scilicet, inquit C Euthymius, qui relicti erant custodes sepulchri, vel qui ex eis erant insigniores, venerūt in ciuitatem, & nunciauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant, quomodo scilicet in terræ motu angelus è cœlo descenderit, lapidemq; obsignatum reuoluerit, ac mulieribus ostenderit vacuum sepulchrum, dicens Iesum crucifixum surrexisse, iuxta quod prædixerat. Hic autem iam videre licet inexcusabilem principum Iudaicorum peruersitatem. Cum enim custodum testimoniū planè esset irrefragabile, & ab omni alienum suspicione, nō tamen ab eo sunt superati, sed pro sua contra Chri- D stum inuidia, & proprii nominis gloria, veritatem contra suam conscientiam non solum occultare, sed etiam peruertere, idque cum magno pecuniarum dispendio, & omnis periculi in se susceptione, studuerunt. Accepto enim consilio cum senioribus, pecuniam non paucam, sed copiosam dederunt militibus, vt dicerent, ipsis dormientibus discipulos corpus Iesu surripuisse nocte. Itaque sui semper similes, qui vitam Iesu pecunia emerāt sibi tradendam, resurrectionem quoque eius pecunia emerunt silendā & peruertendam. Proinde hic in ipsis quidem sacerdotibus agnoscere licet quantū malum sit inuidentia alieni nominis, & proprii nominis gloria: in ipsis verò militibus quàm potens sit malum auaritia, cum per hæc vtrique veritatē E certò agnitam non dubitauerunt in tam apertum conuertere mendacium. At vt semper ipsa sese prodit falsitas & impietas, ita & hic apud ratione vtētes. Valde enim absurdus apud eos est sermo militū. Quomodo enim in tanto periculo ausi fuissēt viri adeo timidi corpus suffurari, quorum is qui A præcipuus erat, muliercula metu præceptorem negauit, cæteri verò cum vidissent quod ligatus esset, aufugerunt? Quomodo etiam quum prima nocte absque periculo furari eum potuissent, quādo nullus seruabat sepulchrum, elegerunt potius secunda nocte magno cum periculo ipsum furari præsentibus iam custodibus? Deinde si custodes dormierunt quomodo furtum viderunt? Si autem non viderunt, quomodo testes fuerunt? Quo etiā lucro erant ipsum furto sublaturi mortuum, si non possent certis argumentis ostendere ipsum viuere? Sed vide quomodo aduersus seipsos diligentiam adhibuerunt vane sapientes Iudæi, vt etiam superius B indicauimus. Nisi enim custodes apposuissēt, aliquid de furto dicere potuissent: nunc autem apud æquos iudices nihil mutire possunt, vndique imposito eis silentio. Mirari tamen quispiam posset, quomodo nō veriti fuerint dicere ipsum furto sublatum, & non metuerint ne viuus se solito more offerret omnium hominum oculis. At videri potest ideo illud ipsos non metuisse, quòd cum audissent angelos eius resurrectionem nunciasse, non tamen viderant custodes eum resurrexisse, intelligentes proinde eum non ad communem, sed C ad nouam reuixisse vitam, in qua solito more cum hominibus non conuersaretur. Aut quia didicerant angelum dixisse illum videndum à discipulis in Galilæa, sperabant se Iudæis persuadere posse, quempiam per omnia Iesu secundum faciem similem obtrusum Galilæis à discipulis. Cæterum quātumuis absurdus esset militum sermo, obtinuit tamen apud Iudæos plerosque fidem, nimirum quòd traditi essent in reprobum sensum, excæcante eos malitia eorum. Diuulgatum enim est, inquit Matthæus, verbum istud apud Iudæos, vsque in hodiernum diem. Porrò quòd Euangelista dicit, D post abitum mulierum, custodes venisse in ciuitatem, videtur intelligendum non de secūdo illo abitu, in quo Dominus mulieribus occurrit in via, (Sic enim custodes adhuc fuissent iuxta sepulchrū cum illud adiit Petrus cum Ioanne, & cum iuxta illud Magdalenæ se Dominus ostendit) sed de primo abitu, quāquam post ea quæ in secundo abitu contigerunt, Euangelista de custodibus scribat, nimirum quod duos mulierū abitus nō discreuerit.

VENIT MARIA MAGDALENAE, ANNVNCIANS HIS QVI CVM.] Quoniam iussa erat Maria nunciare Apostolis quæ audisset & vidisset, illa ex duplici Domini visione gaudio plena, venit, proculdubio cum aliis quæ etiam semel Dominum viderant, nuncians his qui cum Domino E olim fuerant conuersati, nempe discipulis iam lugentibus & flentibus ob Domini & magistri sui clarissimi mortem. At illi vt prius non crediderunt angelos ab ea visos, ita nec modò crediderunt visum ab ea Dominum, non sine magno fidei nostræ profectu, quæ per Apostolorum tarditatem multis est argumentis confirmata & constabilita.

APPARVIT DOMINVS DVOBVS DISCIPVLIS euntibus in Emaus. Marci 16. Lucæ. 24.

CAPVT CXLVI.

Post hæc autē duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villā, & illi euntes nunciauerunt cæteris. Et duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorū sexaginta ab Hierusalē, nomine Emaus, & ipsi loquebātur ad inuicē de his omnibus quæ acciderant. Et factum est, dum fabularentur, & secū quærerēt, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis, oculi autem eorū tenebātur: ne eum agnoscerent. Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes? Et respondens vnus, cui nomē Cleophas,

dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & sermone coram Deo, & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum: nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel, & nũc super hæc omnia tertia dies est hodie, quòd hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiã visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentũ & , ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsũ verò non inuenerũt. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ. Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiẽs à Moyse & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quo ibant, & ipse se finxit longius ire. Et coegerunt illum, dicentes: Mane nobiscum Domine, quoniam aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cũ illis. Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panẽ, & benedixit, ac fregit & porrigebat illis. Et aperti sũt oculi eorũ, & cognouerunt eum, & ipse euanuit ex oculis eorum, & dixerunt ad inuicem: Nónne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Et surgentes eadẽ hora, regressi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cũ illis erãt, dicentes: Quòd surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis,[b] nec illis crediderunt.

POSTHAEC AVTEM DVOBVS EX HIS A AMBVLANTIBVS OSTENSVS.] Postquàm paucis Marcus descripsit apparitionem Domini primam Magdalenę factam, quam latius post eum descripsit Ioannes, subiecit alterã Christi apparitionem factam duobus discipulis, quam post eum prosecutus est latissime Euangelista Lucas. Quidam tamen, inter quos Euthymius putãt duos illos quibus Marcus Dominum ostensum scribit, alios esse ab illis de quibus narrauit Lucas, quòd Marcus suis duobus, cũ renũciassent, dicat nó habitam fidem: illi verò quos Lucas cũmemorat, dicantur ab eo non incredulis, nec ignaris, sed iam antea scientib. Christũ resurrexisse, & apparuisse Simoni Petro, exposuisse quid eis in itinere contigisset. At vt aliæ multæ circunstantiæ satis arguũt eosdẽ esse discipulos de quibus Marcus & Lucas, ita illa eorum ratio parum est efficax. Facile enim B intelligi potest inter Apostolos & discipulos fuisse quosdam, qui etiam post apparitionẽ Petro factam non crediderunt, etsi quidam crediderint. Id quod ex Marco satis patet, qui dicit Dominum cum nouissime appareret ipsis vndecim, exprobrasse illis incredulitaté eorum. Sed & Matthæus dicit ex discipulis quosdam credidisse, quosdã dubitasse cũ se illis Dominus vidẽdum exhiberet in Galilæa, id quod vtiq; contingit post aliquot Christi apparitiones. Sanè qui vel paululũ in scripturis sunt versati, norũt societati & cómunitati tribui quod & pauci & multi ex ea fecerint. Itaque præsupponendo eosdem fuisse discipulos de quibus Marcus & Lucas, videndũ quomodo per omnia non discrepent, C sed consentiãt. Et Marcus quidem post apparitionem factam Magdalenæ, & eiusdem renunciationem factam discipulis, dicit duobus ex discipulis ostensum Dominu. Ex Luca verò videtur intelligendum duos illos nó adfuisse, vbi reliquis discipulis Magdalena apparitioné sibi factã nuntiauit. Nam in verbis ad Dominum habitis discipuli isti cómemorãt mulieres quasdam fuisse ante lucẽ ad monumentum, & non inuento corpore Domini rediisse, dicentes se angelos vidisse, qui eum dicerent viuere: non cómemorant autem mulieres retulisse se etiam Dominum vidisse, quod maxime fuerat commemorandum. Videntur ergo primã audiuisse mulierum renuntiationem, nó autem secundam. quamuis post secũdam Dominus ipsis sese videndum exhibuerit. Iã quod Marcus dicit Dominum his ostensum in alia effigie, illud est quod Lucas dicit: Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent. Quæ duo quomodo inter se concordent, postea dicetur. Pro eo quòd Marcus dicit hos discipulos iuisse in villam, aut, vt habent Græca, εἰς ἀγρὸν, in agrum, Lucas clariua habet eos iuisse in castellum, hoc est, in pagum aut vicum. Est enim rursum hic Græcis κώμη, quod interpres sæpe vertit, castellum, sicut pro agro sæpe vertit villam. Cæterum duorum horum discipulurum, quorum vnius nomen postea dicitur fuisse Cleophas, alterum teste Theophylacto, quidam putant fuisse Lucam, atque ob id proprium nomen suũ abscondisse Euangelistam. At id verum non esse satis illud arguit quod in procemio sui Euangelii testetur se scribere historiam, sicut ipsi tradiderãt qui ab initio ipsi viderunt, dicturus alioqui se scripturum quemadmodum ex magna parte ipsemet vidisset. D. Ambrosius alterum horũ vocat Ammaon, nomine scilicet non dissimili à loco, in quem dicipuli à Luca dicuntur iuisse. Eum enim dicit appellatũ Emaus, cuius luci fit & 1. Machab. 3. mentio. De hoc loco D. Hieronymus libro de locis Hebraicis dicit fuisse ipsum Cleopham, cuius hic meminit Euangelista, ac suo tempore dictum Nicopolim, insignem Palesthinæ ciuitaté. Id enim nomen Rumani post deuictam Iudæam loco indiderunt, à victoria Nicopolim appellantes. Plinius lib. 5. Emaũ inter Iudeæ toparchias recenset. Dictus est idem locus etiam, aquæ calidæ. Distat hic locus à Hierusalem, teste Luca, sexaginta stadiis, quæ faciunt septẽ miliaria Italica cum dimidio. Nam stadium octaua pars est miliarii, itaq; cum discipuli isti duo in hunc locũ pergerẽt ipsa die resurrectionis Dominicæ, ipsi loquebãtur ad inuicem de his omnibus quæ proxime acciderant circa Iesum. Hæc enim animos eorum penitus occupauerant, vt de aliis rebus loqui non liberet. Amabant enim Iesum vt virũ insigné ac beneficũ. & quanquã magnifica illa spes de restituendo regno Israelitico propemodũ exciderat animo, tamen iuuabat etiamnũ defũcti memoriam mutua consabulatione refricare. Illis ergo multa inter sese de Iesu cómentantibus, & vltro citroq; differẽtibus, Ecce Lupus quod dici solet, in fabula. Iesus enim qui aliquando promiserat sese futurum in medio vbicunque duos competisset de se colloquen

colloquentes, rursum etiam iuxta corporis præsentiam exhibuit, quod iuxta spiritum nunquã desinit facere. Tanquam viator eos à tergo assecutus, adiunxit se illis, & itineris socium præbuit, sed sic vt ab eis non agnosceretur, quod quomodo factum est, meritò quis dubitauerit. Nam vt habet D. Aug. lib. Epist. Epistola. 59. in solutione octauę quæstionis quæri solet, vtrum in corpore Christi, an potius in oculis discipulorum aliquid factum sit quo nõ potuit agnosci. Cũ enim legitur apud Lucam. Tenebãtur oculi eorum, ne eũ agnoscerent, impedimentum quoddam agnoscendi videtur factum in luminibus cernentium: cùm verò à Marco dicitur, apparuit eis in alia effigie, vtique in ipso corpore cuius alia erat effigies aliquid factum fuisse videtur, quo impedimento tenerẽtur oculi eorum. Theophylactus intelligit ex mutatione lineamẽtorũ corporis Christi factum, vt non agnoscerent eũ discipuli. Dicit enim ex lineamẽtis corporis in quibus tunc apparebat, nõ permittebantur agnoscere illum. Nam, vt Marcus inquit, in alia forma apparuit, & in aliis lineamentis: nõ vltra enim naturalibus legibus regebat corp', sed spiritualiter & supra naturam, vnde oculi eorum tenebantur ne agnoscerent eum. Hæc ille. Cæterum ne ex formæ mutatione aliqui colligerent Christum non iam in eodem surrexisse corpore quod deposuerat, Augustinus loco prædicto ostẽdit quomodo hęc formæ mutatio fieri potuit in Christo citra corporis mutationem. Ego, inquit, miror cùm duo sint in corpore, quibus cuiusque species agnoscatur, lineamenta & color, cur ante resurrectionem quod in mõte ita trãsfiguratus est vt fieret vultus eius splendidus sicut sol, neminẽ mouet eum vsque ad tantam excellentiam fulgoris & lucis colorem sui corporis mutare potuisse, & post resurrectionem mouet aliquatenus lineamẽta mutata esse vt non posset agnosci, & rursũ eadem potentiæ facultate, sicut tunc pristinũ colorem, sic & post resurrectionẽ pristina lineamenta reuocasse. Nam & illi tres discipuli, ante quorum oculos in monte transfiguratus est, non eũ agnoscerent, si ad eos talis aliunde venisset, sed quia cum ipso erant, illum esse certissimè retinebant. At enim corpus ipsum erat in quo resurrexit. Quid hoc ad rem? Nam illud vtiq; ipsum corpus erat in quo ĩ mõte trãsfiguratus est, & ipsum erat, iuuenis in quo natus est, & tamen si quis eũ repente iuuenem vidisset, qui nõ nisi infantulum nosset, non vtique agnosceret. An verò ad lineamenta mutanda nõ potest celeriter Dei potestas, quod potest per annorum moras hominis ætas? Hæc ille, ex quibus videri posset eiusdem fuisse cum Theophylacto sententiæ, ita vt ex mutatiõe lineamentorũ corporis Christi putet factũ, quòd Christus non est agnitus à suis. Libro tamen de consensu Euangel. 3. cap. 25. contrariam sequitur sentẽtiã, ob verba Lucæ quæ apertè nimis significant, aliquid fuisse in oculis discipulorum, quo impediti fuerunt ne Dominum agnoscerent. Sic enim habet: Quod ait Marcus in alia effigie Dominum eis apparuisse, hoc Lucas dicit, quòd eorum oculi tenebantur ne agnoscerent eũ. Oculis quippe eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissũ est vsque ad fractionẽ panis, certi mysterii causa, vt eis in illo alia ostẽderetur effigies, & sic eum nõ nisi in fractione panis agnoscerẽt. Et post pauca, apertos dicit fuisse oculos eorũ in

A fractione panis, remoto impedimento quo tenebantur ne eum agnoscerent. Neque enim, inquit, clausis oculis ambulabãt, sed inerat aliquid quo non sinerentur agnoscere quod videbant, quod scilicet & caligo & aliquis humor efficere solet. Non quia Dominus non poterat carnem suam transformare, vt alia re vera esset effigies quã solebant illi contueri: quandoquidem & ante passionẽ suam transformatus est in monte, vt facies eius claresceret sicut sol. Quale vult enĩ admirabile corpus de qualicunque corpore verũ de vero facit, qui de aqua vera, verũ vinũ fecit. Sed nõ ita fecerat, cũ apparuit illis duobus in alia effigie. Non enim aliter quàm erat, sed sicut erat, apparuit eis quorũ oculi tenebãtur ne agnoscerẽt eũ. B Non autem incongruenter accipimus hoc ĩpedimentum in oculis eorũ à satana factum fuisse ne agnosceretur Iesus, sed tamẽ à Christo est facta permissio vsque ad sacramentũ panis. Hactenus D. Augustinus. Secundum cuius sententiã verbis Lucæ magis cõgruentem, id quod Marcus dicit in alia effigie Dominum apparuisse, intelligendũ de effigie alia secũdùm ipsorum discipulorum existimationem, non autem alia secundùm rei veritatem, quo modo etiam intelligendum est secundùm sententiam Caietani, qui, quod dicit Lucas C oculi eorum tenebãtur, de oculis internis putat intelligendum, quia de illis oculis secundum eũ necessariò intelligitur quod sequitur, oculos eorum fuisse apertos. Constat autẽ, inquit, internos eorum oculos fuisse apertos, nõ exteriores, quia non ibant oculis clausis. Quę tamẽ ratio nõ multum cogit quandoquidem ex Augustino satis patet quomodo intelligi possit quod dicitur oculos eorum fuisse apertos, quanquã in Augustini sentẽtia nõ video cur necessariò recipi debeat quod dicit impedimentum oculorũ à satana fuisse factum. Nihil enim vetat quin & à Deo factũ dicatur. Imo nec necesse est dicere quòd oculi eorũ exteriores tenebantur per impedimentũ in eis fa- D ctum, sed dici potest conuenientius id factũ per subtractionem immutationis oculorum secũdũ omnem dispositionẽ corporis Christi, sicut idem corpus gloriosum non immutauit oculos corporeos discipulorũ quatenus erat lucidũ. Vide Caietanum Ientaculo 7. quę. 1. Vidẽdum autem quare siue Deo faciente, siue Deo permittẽte oculi eorum tenebantur, sic vt Iesum non agnoscerẽt. Et imprimis quidẽ id ita factum est, quia sic eorũ interior dispositio mala promeruit. Hoc enim, inquit Gregorius, egit Dominus foris in oculis corporis, quod apud ipsos agebatur intus in oculis cordis. Ipsi namq; apud semetipsos intus & amabant, & dubitabant. Eis autẽ Dominus foris & E pręsens aderat, & quis esset non ostendebat. De se ergo loquẽtibus pręsentiã exhibuit, de se dubitantibus, cognitionis suę speciem abscondit. Hęc ille. Secundò, id etiã ideo factum est, vt sicut habet Theophy. ambiguã suam sentẽtiã reuelarẽt, & vlcus suum detegẽtes pharmacum susciperẽt, vtque dulcior eis post multã esset conuersationẽ & vt cognoscerẽt quòd corpus suum vltra non sit tale, quale solet ab hominib' videri, quamuis illud ipsum esset quod surrexit. Illud etiam ex eo lucri faciũt, vt non vltra dubitarent, quare nõ vltra in mediis populis conuersetur vt olim, nẽpe quod conuersatio post resurrectionem longe alia sit & non communis, sed diuinior.

ET AIT AD ILLOS: QUI SUNT HI SERMONES, QUOS CONFERTIS AD INVICEM AMBULANTES, &c. Sicut ob causas prædictas ĩ alia specie se Dominus discipulis exhibuit, ita ob easdẽ velut ignorãtẽ se ex hibet, rogãs quid inter sese colloquerẽtur, vt cõmoda opportunitate accepta mederetur illorũ in credulitati, nostrámq; fidem confirmaret. Quinã sunt, inquit, sermones isti, quos inter eundẽ inter vos cõfertis, vultu interim ac querimonia tristitiam & mœrorem animi significãtes? Hac rõne eos prouocat ad effũdẽdum in alterius sinũ quod dolebat, & vulnus suum quod curandum erat retegendum. Habet autem hoc humanus affect⁹, vt quod cuiq; valde est cordi, putet nemini ignorũ esse, & nemini nõ esse curæ. Ex hoc affectu respõ dit vnus è discipulis cui nomẽ Cleophas: Tu sol⁹ peregrinus es in Hierusalẽ, & nõ cognouisti quę facta sunt in illa his diebus? Quæ verba nõnihil habent obscuritatis. Vnde enim putare potuerũt hunc solum peregrinum fuisse in Hierusalẽ? quo modo item cõuenit, vt quem peregrinum reputabant, admirentur non cognoscere quæ facta erãt in Hierusalem? Sciendum ergo, quod pro illo, peregrinus es, Græcis sit παρει εῖ, quod propriè nõ est peregrinum esse, sed aduenam esse, aut simpliciter alicubi inhabitare. Posteriorem significationem secutus est Euthymius, sic hunc locũ explanãs: Cognito ex voce & habitu, quod & ipse Iudæus esset, improperãt nõ quòd solus ipse diuersaretur Hierosolymis, sed φ solus ignoraret quæ omnib. ibi diuersantibus nota erant, & increpando dicunt: Tu solus ex omnib. qui Hierosolymis habitant diuersaris in Hierusalẽ, ignorans quę in ea facta sunt his diebus: Ex qua explanatione prę terquã quod paret ipsum aliter hic accepisse verbum παροικεῖς, quàm accepit noster interpres, paret etiã dictionẽ exclusiuam, solus, pertinere ad secundã interrogationis partẽ magis quàm ad primam, & Hebraica phrasi dictum esse: Tu solus diuersatis in Hierusalem & non cognouisti, pro eo quod est: Tu solus habitas in Hierusalem non cognoscens aut, Tu solus habitans in Hierusalẽ nõ cognouisti quæ in ea facta sunt? In hunc modum explanat & Theophy. hoc est, inquit, Tu solus ex his qui habitant in Hierusalem ignoras quæ facta sunt in ea? In eãdẽ phrasim accipiẽda est hæc interrogatio secundum nostrã lectionẽ, vt sit hic sensus: An tu solus hospes es Hierosolymitanus, ignorãs ea quæ nemo nescit quamtumuis aduena? aut, Tu sol⁹ ex aduenis nõ nosti quę facta sũt in Hierusalẽ? quasi dicat: Res de qua loquimur omnib. est notissima quicunque versantur Hierosolymis, ex ea ciuitate cũ tu quoque venias, sicut & nos, qui fieri põt vt tu solus veluti nouus hospes hæc ignores, quæ nullus etiã peregrin⁹ & aduena ignorat? Patet ergo frustra ex his verbis quosdam colligere Christum apparuisse modo in forma peregrini, cum secundum neutrã explicationum id ex prædictis verbis cõsequatur, sed poti⁹ contrarium. Cæterum cum nõnihil haberet amaritudinis & increpationis hæc interrogatio, Dominus tamen nihil offensus, mansuetè rursum rogat, quæ illa essent quæ facta essent, quæque inter se conferrent ambulantes, non quidem negãs se illa nosse, sed dissimulans se scire, & veluti discẽte cupiẽs eũ venisset doctorus. Illi itaque simpliciter velut hospiti, & rerum gestarum ignaro summam negotii exponunt, declarantes quod nõ sẽtirent de Iesu prout dignum eius erat maiestate, quanquam magnificè de illo sentirent, quodque resurrectionis fidem & spem pene omnem abiecissent. De Iesu, inquiũt, Nazareno commentabamur, qui fuit non vulgaris homo, sed vir exim⁹, propheta scilicet, nec vulgaris propheta, sed potẽs opere simul & sermone, coram Deo & omni populo. Magna sane & decenter expressa cõmendatio Iesu, etsi lõge inferior eius dignitate. Conuenit enim vt propheta & doctor potens sit opere simul & sermone, sed primũ opus, deinde sermo. Nullus enim sermo doctoris firm⁹ est, inquit,

B Theophylactus, nisi prius docẽs, se factorem declaret. Conuenienter etiam dictũ est, potens coram Deo & omni populo. Prius enim placere debemus Deo, deinde danda opera, vt & corã hominibus sine macula viuamus. Huic commendationi Christi subiiciunt quid illi contra suum meritum acciderit à summis sacerdotibus & principibus Iudæorum, sine tamen (quę illorum fuit modestia) graui ordinis illius insectatione. Et, inquiunt, narrabamus quomodo eum summi sacerdotes & principes nostri tradiderunt in damnationem mortis, & crucifixerunt eum, suis scilicet ac cõsiliis omnibus & clamoribus à prę̃side Pilato eius damnationem & crucifixionem extorquẽtes. Per ea verò quæ subiũcunt, declarant conceptã olim de Iesu spem depositam esse ob inopinatam eius

C mortem, & expectatæ resurrectionis dilationem. Nos autẽ, inquiunt, sperabamus quod ipse esset redẽpturus populum Israeliticum, persuasi hũc esse Messiam à prophetis olim promissum. Sed mors certa & ignominiosa nobis hanc spem ademit. Quin erat & spes nonnulla iniecta futurũ vt reuiuisceret post triduum, sed postea quam natus est, crucifixus & sepultus, hic hodie dies illuxit tertius, ex quo hæc cõtigerũt, neque quicquam affulget certioris spei, nisi quod mulieres quædã à nostro sodalitio, nos nouo & inaudito nuntio attonitos reddiderunt, quæ ante lucẽ profectę ad monumẽtum negãt se inuenisse corpus, addẽtes sibi apparuisse angelos, qui dicerent eũ viuere. Itaque hoc nuntio commoti quidã ex no

D stris, abierunt ad monumẽtum, periculum facturi quid veri haberet mulierculárum narratio. Et de monumento cõpererunt, ita tẽ habere, quemadmodũ mulieres narrarãt. Repererunt enim apertum ac vacuum, linteamina, reliquasque cadaueris exuuias in monumento repositas. Cęterum ipsum non inuenerunt, nec viderunt, vt ob id non habeamus quid de illo sentiamus: qui si surrexisset, vtique, vt prius videretur & agnosceretur à suis. Et hęc paraphrastica est explicatio verborum Cleophæ, in quibus quod ad literam attinet notandũ est. Pro eo quod nos habemus, terruerunt nos, Græcis esse ἐξέστησαν ἡμᾶς, quod magis est, attonitos nos reddiderunt & stupefactos, vt habet Erasmus.

E ET IPSE DIXIT AD EOS: O STULTI ET TARDI CORDE, &c. Quum hac narratione discipuli simpliciter declarassent quàm vacillarent animo, quàm exigua essent spe de promissis Domini, tum Iesus nondum passus agnosci sese, sed veluti doctor quispiam in lege, obiurgat illorum tarditatem, & castigat incredulitatem. Durius eis loquitur vt sic magis ad ea quæ dicturus erat cum ratione, attentos faceret:

Non patitur se agnosci etiam ob id præter prædictas causas, vt magis apud eos fidem haberet quæ de seipso erat demōstraturus ex scripturis, nec inter enarrandum scripturas mentem eorum aut ab attentione distraheret agniti Domini amor, aut à fide auocaret ipsius de se testificantis contrario. Stultos eos vocat, aut, vt est Græcis ἀνόητους, hoc est, insensatos, quòd parum dociles essent ad intelligendas scripturas: tardos vocat, quòd difficiles essent ad credendum in omnibus, hoc est, ad credendum omnibus vel omnia quæ locuti sunt prophetæ. Hebræa enim phrasi rursum hic dictū est, credere in omnibus, pro credere omnibus vel omnia. Dicit autem, ad credendum in omnibus, quia facilè adducebantur vt crederent his quæ de gloria & maiestate Messiæ prædixerūt prophetæ, difficiles autem erant & insipientes ad credendum & intelligendum quæ de eius prædixerunt humilitate & passione. Subiicit autem causam quare eos sic redarguat. Nónne, inquit, hæc quæ modo dixistis Iesum passum oportuit, secūdum prophetarum vaticinia pati Christum, & ita intrare in gloriam suam, hoc est, gloriam quæ ei propria est, & debetur secūdum prophetarum prædictionem, & Dei patris prædestinationem, Quasi dicat. Tantum abest vt ob prædictas passiōes & ignominias debearis diffidere Iesum esse Christum illum in scripturis promissum, vt ob eas magis debearis ex scripturis eiusdem agnoscere, ipsum fuisse & esse verè Christum. Diligenter obseruanda prædicta illa Christi sententia. Ea enim ostendit alia ratione & via Christum ad suam gloriam peruenire debuisse, quàm in suam perueniunt reges huius mundi, qui equis, ferratis copiis, incendiis, cæde & sanguine regnum sibi mundanum occupant: quod à nobis obseruatum admonere etiam nos debet, vt

Act. 14 si post ipsum etiam nos in ipsius gloriam, quam nobis communem esse cupit, intrare velimus, ea qua ille via incedendum nobis sciamus, iuxta, illud: Per varias tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Quanquam autem Dominus his verbis durius suos compellasset, non tamen indignabundus eorum tarditatem & incredulitatem ita contempsit, vt eam docere recusaret, sed postquam illa obiurgatiuncula reddidisset eorum animos attentiores, eorum incredulitati volens mederi, scripturas de quibus locutus fuit cœpit eis latissimè & planissime explicare. Itaque à scripturarum exordio incipiens, à Moyse scilicet, hoc est, Mosaicis libris, ac deinde omnes percurrens prophetas, interpretabatur illis in omnib⁹ scripturis illa quæ de ipso erant. Relatiuum enim, quæ, cum dicitur, quæ de ipso erant, non est referendum ad substantiuum, scripturis, sed ad subandiendū pro-

Deut. 18. nomen, illa, aut simile: quandoquidem Græcis est, τὰ περὶ αὐτοῦ, hoc est, ea quæ de ipso erant. Fœlices sane illi, qui meruerunt cœlestem doctorem audire enarrantē ea quæ prius per prophetas ipsi⁹ afflatos spiritu prodiderat. Antea id non ita fecerat, quòd prophetiæ nunquam commodius explanari & melius intelligi possint, quàm cum iam impletæ sunt, quando quæ gesta sunt, cum his quæ dicta sunt possunt conferri. Intelligendum autem hic relinquunt Dominum non tantum eas enarrasse & attigisse scripturas quæ de ipso ad literam loquuntur: qualis est illa. Prophetam suscitabit vobis Dominus de fratribus vestris, &c. sed etiam eas quæ ad ipsum secundum allegoricum & my-

A sticum pertinent sensum. qualis est ea quæ de Isaac immolatione est, & serpentis in deserto exaltatione. Hæc scripturarū explicatio, quam mox Dominus in Hierusalem coram omnibus repetiit Apostolis, verissima est Cabala, quā nobis post ipsum Apostoli partim viua voce, partim Epistolis suis tradiderunt, ex quibusdam explicatis scripturis, alias simili ratione & iudicio etiā intelligendas relinquentes, vt ne planè infœlices nos iudicemus, quod cum Apostolis Christum scripturas enarrantem nō audiuerimus. Itaque iucūda & salutari hac confabulatione iter suum absoluērēs, appropin-

B quauerunt castello quo ibant. Iesus autē finxit se lōgius ire. Quod factum quomodo Christo conuenerit videndum est. Videtur enim Christo qui veritas est, non conuenisse fictionem aut simulationem, cum hæc ad duplicitatem & mendacium pertineat. Certè, vt patet ex D. Augustino lib. contra mendacium ad Consentium, ex hoc loco quidam mendacij defensionem susceperunt, asserentes non omne mendacium esse peccatum. Itaque & illo loco, & lib. 2. quæstio. Euang. in fine docet quomodo hæc Christi fictio nō pertineat ad mendacium & fallaciam, idque docet ex fictione parabolarum quibus Dominus inter docendum fre-

C quenter vsus est. Sicut enim sine mēdacio eas Dominus finxit parabolas, quanquam non ita se res habebat plerūque sicut per eas proponebatur, eo quòd significandæ alicuius veritatis gratia assumptæ erant: ita & hanc Domini fictionem in facto consistentem vult ob id mendacio caruisse, quòd ad aliquid significandum facta sit, vultque eam ad id significādum factam, quod longius postea profectus super omnes cœlos, non tamen deseruit discipulos suos: quodque cum longius recessurus esset ascendendo in cœlum, per hospitalitatem tamē quodammodo retineretur in terra. Cæterum quā-

D quam rectè quis dixerit, istud aut aliud aliquid hac Domini significatum fictione, quale est quod dicit Gregorius, quod quia adhuc in eorum corde peregrinus erat, à fide ire se longius finxit: non tamen est huc necessario confugiendum, quo ostēdatur fictionem hanc non pertinuisse ad mendacium aut fallaciam. Est enim mendacium secundum Augustini finitionem falsa significatio cum voluntate fallendi. Itaque sicut nō est mendacium nec fallacia, cum quis quid dicit quod in sensu quem concipit verum est, falsum tamen est in sensu quem alius concipiet, modo ambigua illa verba non proferat intentione fallendi alium, sed tantum causa occultādi ei vtiliter veritatem aliquam: ita fictio & simulatio illa in factis vitiosa non est, sed vtilis & salutaris, qua quis aliquid facit, ex quo

E alium falsā existimationem concepturum nouit, modo non faciat hoc ad ingerendam huiusmodi existimationē, sed propter alium vtilem finem. Verbi gratia, Paulus simulauit quodammodo se legis obseruatorem cum Timotheum circuncidit, cum factus est Iudæis tanquàm Iudæus, & iis qui sub lege erāt tanquam sub lege esset: & vtique sciuit seruando legalia Iudæos existimaturos ipsum legi subditum esse: non tamen eos fefellit, quia non ea de causa legalia seruauit, sed vt suam illis ad tempus occultans sententiam, Iudæos lucraretur, & à Christo non alienaret. Ita & modo Dominus finxit se longius ire, componendo gestus atque motus suos tanquàm iturus longius, quod faciens sciuit discipulos existimaturos ipsum longius ire statuisse

tuisse: hac de causa non sic composuit gestus & motus suos, sed vt hac ratione excitaret discipulorum erga se amorem & hospitalitatis virtutem, atque tali merito apti fierent & digni quorum oculi aperirentur ad cognoscendum ipsum. Probandi, inquit, Diuus Gregorius, erant, si hi qui eum etsi necdum vt Deum diligerēt, saltem vt peregrinū amare potuissent. Est autem Græcis pro, finxit, *προσεποιήσατο*, quod honestius & cōuenientius hic verti potest, præ se ferebat, quemadmodū vertit Erasmus. Porro cum Dominus pr̨ se ferret quasi vellet longius proficisci, discipuli nequaquam indignantes quod ab ignoto arguerentur tarditatis & docerentur, sed propter veritatis studium eius ser- B monibus delectati, quoniam auelli non poterant à tam facundo comite, rogant, obsecrant, obtestantur, denique precibus improbis & iniecta pallio manu recusantem compellunt, vt eam noctem apud ipsus diuersaretur, rationem assignātes hospitalitati conuenientem: Mane, inquiunt, nobiscum, quoniam aduesperascit, & inclinata est iam dies, hoc est, vergit ad occasum. Additur in quibusdam libris, Domine, vt sit: Mane nobiscum Domine, at ea dictio nec in Græcis habetur, nec in Latinis emendatioribus, ne in Catena quidem D. Thomæ: Si tamen eum appellauerunt Dominum non id fecerunt quòd cognoscerent ipsum esse Iesum, neque solum vulgari more apud Iudæos recepto, sed quòd ea admirabili confabulatione satis conijcerent illum nō esse vulgarem viatorem. Et quidem C verisimile est aliquot adhuc horas absuisse à vespera & occasu solis, vt qui eadem vespera post agnitum Iesum adhuc reuersi sunt Hierusalem per sexaginta stadia, & tamen quia longe erat supra meridiem, & quia valde cupidi erant retinendi Iesum, causam manendi afferunt ipsam aduenientem vesperam. Itaque eorum desiderio delectatus Dominus, ingressus est cum eis, nec grauatus est illorū vti hospitio, qui amat rogari, vt id faciat quod facit libenter, vt det promerētibus & dignis. Hic autem iam res accidit noua & obseruatione digna. Cùm enim recumberet cum eis, ipse pro more sibi familiari & proprio acceptum panem benedixit, fregit, ac porrigebat illis. Cumq; id fieret, oculi eorum qui tenebantur in aspectu eius & audi- D tione sermonum eius, iam sūt aperti, ita vt cognoscerent eum. Id quod ex duplici processit capite. Primùm ex eo quia sciebāt hunc morem Christo esse peculiarem, vt accepto in manibus pane gratias ageret patri, deinde suis manibus fractum partiretur in discipulus. Secundò quia Christus iam permisit & voluit vt ex more hoc sibi proprio discipuli ipsum agnoscerent, idque duabus potissimum de causis. Primùm ad demonstrandum hospitalitatis meritum. Sicut enim per hanc meruerunt quidam latenter angelos hospitio recipere, vt
Heb. 13 habet Paulus, ita per hanc iam meruerunt agnoscere Iesum, quē loquētem non agnouerunt. Ecce, inquit Gregorius, Dominus non est cognitus cum loqueretur, & dignatus est cognosci dum pascitur. E Et D. Augustinus: Quia, inquit, hospitalitatem sectati sunt, eum quem in ipsa scripturarum expositione non cognouerunt, in panis fractione cogno-
Rom. 2. scunt. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Secundò, id iam in discipulis permisit, ad commendandum fidelibus Eucharistię mysterium, quòd in panis benedictione & fractione consistit. Sunt quidam qui

A existimant Dominum hic iam discipulis his duobus sub specie panis suū porrexisse corpus, quemadmodū Apostolis in vltima cœna, eo quod idem hic Christus dicatur fecisse quod in vltima cœna cum Eucharistiam institueret, atque hinc certum desumunt argumentum, quo ostendant licere Eucharistiæ sacramentum sub vna tantum specie suscipi & tradi. At quanquam ea sententia non est certa, imo nec multū verisimilis, tamen vt omnia Christi facta mysticum aliquid cōtinebant & abstrusum, ita hæc Christi actio procul dubio sacri aliquid significabat. Nihil autem aliud conuenientius intelligi potest significasse, quam sacri eius corporis dispensationem, quam sub specie panis B simili, qua modò vsus est actione, Apostolis paulo antè commendauerat, quam & in multiplicatione panum simili actione olim mysticè suis commendauit. Itaque affectu hic subsecuto commendare fidelibus Dominus voluit vim Eucharistiæ dignè susceptæ, nempe, quòd per eam oculi hominum illuminantur ad cognitionem Iesu. Vnde Theophil. Insinuatur, inquit, & aliud quiddam, nempe quòd oculi eorum qui benedictum panem assumunt, aperiuntur vt agnoscāt illum. Magnam enim & indicibilem vim habet caro Domini. D. Augustinus in hæreticos istud torquens, intelligit Dei permissione istud sic factum mysticè, ne quisquam Christum agnouisse arbitretur, si eius corporis particeps non est, hoc est, Ecclesiæ, cuius vnitatem in sa- C cramento panis cōmendat Apostol⁹ dicens: Vnus panis, vnum corpus multi sumus. Hæc enim sunt eius verba lib. 3. de consen. Euang. cap. 25. vbi & sic habet: Non incongruenter accipimus impedimentum in oculis eorum à satana factum fuisse ne agnosceretur Iesus, sed tamen à Christo facta est permissio vsque ad sacramentum panis, vt vnitate corporis eius participata remoueri intelligatur impedimentum inimici vt Christus possit agnosci. Ex quibus Theophylacti & Augustini sententiis apparet multis illos sensisse Dominum iam impertisse suis Eucharistiæ sacramentum: verùm magis intelligendum eos huius sacramenti mentionem fecisse, quòd illud hic a Domino mysticè fuerit commendatum & insinuatum. Quanquam D autem probabilius esse putemus Christum modò suis non impertiuisse Eucharistiam, quia discipuli qui dicuntur simpliciter in fractione panis Dominum agnouisse, non interfuerunt vltimæ cœnæ, vt illa singularis fractio quæ instituta erat in cœna vltima, non potuerit discipulis hic esse cognita: tamen etsi non omnino efficax, probabile saltē hinc sumitur argumentū, quo defendatur receptus iam Ecclesiæ vsus communicandi laicis sacramentum Eucharistiæ sub vna specie, tum quod hic loc⁹ ab antiquis catholicis de sacramentu Eucharistiæ sit intellectus, vnde patet illos intellexisse sacramentum istud sub sola panis specie cōferri posse, cùm sicut calicis non fit mentio, ita etiam eum non fuisse porrectum constet ex eo quòd mox euanuisse dicitur ex oculis eorū: tum quòd hoc sacramen- E tum cum sua efficacia, hic saltē fuerit insinuatū, etiamsi verè nō fuerit iam datum. Cæterum quod dicitur: aperti sunt oculi eorum, si de ocul[is] internis intelligātur, hoc est de mente facil[em] habet sensum. Illi enim oculi āperiri dicuntur, dum agnoscere incipit homo quod prius ignorauit. Si verò de oculis externis intelligatur, de quibus omnino videtur accipiendum quòd prius dictum est, oculi

eorum

corum tenebantur,&c.iam intelligẽdum est oculos illos fuisse apertos non simpliciter,sed quoad visionẽ veræ figuræ Christi ex qua eũ agnoscere potuerũt,idq́;per remotionẽ impedimenti quod prius fuit in oculis istis,quemadmodũ intelligit D.Augustinus:aut per integralem diffusionem dispositionis corporis Christi in oculos discipulorum.Similis modus loquendi est,quamquam alia ratione,Genesis. 3.cùm post peccatũ dicuntur aperti oculi primorum parentũ,ita vt cognoscerẽt verecundã esse suam nuditatem.Porro cùm agnito Iesu subitus quidam stupor corripuit,vt parerat,animos discipulorum,Iesus mox euanuit ex illorum conspectu.Parcè enim sui corporis copiã fecit à morte,vel quòd imbecillitas humana non ferret rediuiui corporis maiestatem,vel vt sensim assuescerent carere corporis cõspectu,quod mox esset abducendum,atque amare illum discerent iuxta spiritum.Iam verò etiam ob id se mox subduxit,vt sic excitarentur ad recurrendum & nunciandum Apostolis quod acciderat,ibiq́ue congregatis confirmaret Dominus rursum sua præsentia vtriusque partis narrationes.

ET DIXERVNT AD INVICEM: NONNE COR NOSTRVM ARDENS,&c.] Post mirabilem Iesu discessum non desinunt inter sese confabulari de Iesu,dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat*,&c. Quasi dicant,secundum paraphrasim cuiusdã:Qui factum est vt tam serò agnosceremus Dominum?Somnus quidam habebat animos nostros,benedictio,fractus ac porrectus panis primũ excussere somnum:sed nisi dormitassemus,poteramus vel ex illius pariter colloquio cõiicere ipsum esse Iesum,qui nobis de Iesu tam multa iam mirabiliter disserebat.Nónne cùm nobis familiari colloquio per viã exponeret de scripturis figurarum & Prophetarum ænigmata sensimus admirabilem quendã ardorem animi,qualem non solet gignere in auditorum animis scribarum & Pharisæorum oratio?Sed talis solet esse oratio Domini Iesu his qui simpliciter audiebát. Pũgebat,afficiebat,rapiebat,vrebat,iñammabat, relinquebat scintillas & aculeos quosdam in animis auditorũ,& omnino experiebamur quòd,vt olim semper,ĩ potestate esset sermo eius,quódq́; secũdùm Prophetam,ignitum esset eloquiũ eius vehemẽter.Cũ ergo vterque alteri fassus esset se pariter affectũ fuisse,nec iam dubitarent quin ille esset Iesus à morte rediuiuus,nõ in alterum diem distulerunt reditum,sed præ nimio gaudio,cuius reliquos quoq́;discipulos reddere cupiebant participes,continuò eadẽ hora surgentes reliquerũt Emauntem,tametsi iam vergente die,magnaq́ue celeritate redierunt Hierosolymã.Lenti erant cũ relinquerent Hierosolymam,quia facundus itineris comes Iesus & fallebat viæ tædium,& eximebat hospitij desideriũ.Sed auiditas & renunciandi quæ contigerant,& cognoscendi vicissim quid aliis accidisset,redeuntium pedibus addidit alas, ita vt eadem die redirent Hierusalem,breuissimo tempore sexaginta stadiorum spatium,hoc est,septem miliaria cum dimidio percurrẽtes.Vbi ventum est eò,offenderunt vndecim Apostolos(iam enim Iudas exciderat numero duodecim)congregatos,aderant autem cum his & alij cõplures discipuli,qui non expectata narratione duorũ,vltrò gaudio gestientes indicabát illis,quòd post incertam spem,quam mulieres omnium primæ fecerát

A de Domini resurrectione,compertum esset eum verè resurrexisse,eo quòd apparuisset & Simoni Petro. Omniũ autem virorum huic primũ apparuisse videtur Dominus tum ex hoc loco,tum ex Paulo,quod conuenienter à Domino factum est. 1.Cor.15 Primò, ob Petri inter omnes Apostolos excellentiam,cui ea prærogatiua debebatur.Deinde,quòd sciret ob ipsius apud alios autoritatẽ,testimoniũ ipsius apud alios multum habiturum põderis,sicuti putauit hoc loco.Apparitionem autẽ Petro factam recẽsent potius quàm eam quæ mulieribus facta fuit,quia Petri oratio plus habuit apud disci- B pulos fidei quàm sermo muliebris. Nõ enim statim simul omnibus se manifestare debuit,sed primùm vni atque alteri,& processu tẽporis plurib. ac plurib. vt paulatim fidei semina sereret,& sermo ab vno atque altero prodiens aliorum prepararet animos.Prçterea & ad Petri & in Petro omnium pœnitentiũ peccatorũ consolationẽ,suæq́; gratiæ cõmendationem,primùm Petro visus est, vt superabundaret gratia,vbi abundauit delictũ: sicut & ob hanc causam Petro singulariter iussæ sunt mulieres Iesu renunciare resurrectionem:& inter omnes mulieres primò visus est mulieri peccatrici,Magdalenç scilicet.Postremum,verisimile est,Petrum hanc prærogatiuam obtinuisse suo erga Dominum peculiari amore,quomodo illã obtinuit Magdalena.Illum enim declarauit,quando C cum Ioãne cucurrit ad monumentũ,& ante Ioannem ingressus est monumentum.Sicut enĩ audito mulierũ nuntio de apparitione angelorũ illis facta,solus cum Ioanne monumentum adiit auidus cognoscendæ veritatis:ita audito earundẽ mulierum nuntio de facta illis apparitione Christi,verisimile est æstuasse animo,& sũmopere desiderasse cõspectũ Iesu. Ex his quæ ex Euangelio secundũ Hebræos D.Hieronymus refert de Iacobo qui dictus est frater Domini,apparet Dominum etiã Iacobo apparuisse ipsa resurrectionis die antequã in vespera apparuit vndecim. In illo enim Euangelio sic dicit haberi:Dominus autem cùm dedisset sindonẽ seruo sacerdotis,iuit ad Iacobum & D apparuit ei.Iurauerat enim Iacobus se non comesturum panem ab illa hora qua biberat calicem Domini,donec videret eum resurgentem à mortuis.Rursumq́ue pòst paululũ:Afferte,ait Dominus,mensam & panem.Statimq́ue additur.Tulit panem,ac benedixit,ac fregit,& dedit Iacobo iusto,& dixit ei:Frater mi,comede panẽ tuum,quia resurrexit filius hominis à dormientibus. Hęc D. Hieronymus.D.Paulus 1.epist.ad Corinthios,cap. 15. meminit apparitionis factę singulariter Iacobo,sed hanc dicit factam postquam Petro se Dominus ostendit & vndecim,vt nõ videatur ea esse de qua in dicto Euãgelio.Cæterum dubitatur hoc loco quomodo Lucas hic dicat duos istos discipulos inuenisse cõgregatos vndecim,cùm ex Ioanne E constet,Thomam non adfuisse cœtui Apostolorum,cùm Dominus ipsa resurrectionis die sese Apostolis in vespera ostendisset. Et sunt qui volũt Thomam exiisse aliqua vrgente causa post duorũ aduentum,antequã Dominus ianuis clausis ingressus esset ad Apostolos.Alij,inter quos Euthymius,putant iam à Luca inter vndecim connumeratum Matthiam,quòd is in locum Iudę postea electus sit & suffectus. At probabilius dicitur Lucam per synecdochen dixisse:illos inuenisse cõgregatos vndecim;quia collegium & societas

Apostolorum hoc numero nuncupabatur, antequam Matthias in locũ Iudæ surrogaretur, quod collegium vno licet absente, rectè ibi dicitur fuisse congregatum. Sed ad rem: Læti ergo Apostolorum nuntio duo discipuli, vicissim & ipsi narrauerunt quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis, hoc est per fractionem aut ex fractione panis, aut inter frangendum panem. Sic Dominus cupit sua munera propagari inter homines, vt mutuis officiis & gliscat inter ipsos charitas, & crescăt merita quę remuneretur Deus.

A

BIS APPARET DOMINVS CONGREGATIS IN domo discipulis. Marci 16. Lucæ 24. Ioannis 20.

CAPVT CXLVII.

● autem

N[b] *Ouißimè autẽ,*[i] *dum*[*] *loquuntur*[b] *recumbentibus illis vndecim apparuit Iesus.*[d] *Cũ ergo serò esset die illo vna sabbathorũ, & fores essent clausæ, vbi erãt discipuli cõgregati propter metũ Iudæorũ, venit Iesus, &*[k] *stetit*[c] *Iesus*[k] *ĩ medio*[c] *eorũ,*[k] *& dicit eis: Pax vobis*[c], *ego sũ, nolite timere. Conturbati verò & conterriti, existimabãt se spiritũ videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascẽdunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes, quia ego ipse sũ: palpate, & videte quia spiritus carnẽ & ossa non habet, sicut me videtis habere.*[k] *Et cũ † hoc dixisset, ostẽdit eis manus*[c] *& pedes,*[d] *& latus. Gauisi sũt ergo discipuli viso Domino.*[c] *Adhuc autẽ illis nõ credẽtibus, & mirãtibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod mãducetur? At illi obtulerũt ei partẽ piscis assi, & fauum mellis. Et cùm mãducasset corã illis, sumens reliquias dedit eis.*[b] *Et exprobrauit incredulitatẽ eorũ, & duritiam cordis, quia his qui viderant eũ resurrexisse, non crediderũt.*[d] *Dicit ei iterũ: Pax vobis. Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Hoc cũ dixisset, insufflauit, & dicit eis: Accipite Spiritum Sanctum: quorum remiseritis peccata, remittũtur eis: & quorũ retinueritis, retẽta sunt. Thomas autẽ vnus ex duodecim qui dicitur Didymus, non erat cũ eis quando venit Iesus. Dixerũt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominũ. Ille autẽ dixit eis: Nisi videro in manib. eius fixuram clauorum, & mittã digitũ meum in locum clauorum, & mittã manum meã in latus eius, non credã. Et post dies octo, iterũ erãt discipuli eius intus, & Thomas cũ eis: Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio & dixit, Pax vobis. Deinde dixit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manũ tuã, & mitte in latus meũ, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respõdit Thomas & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dixit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti: Beati qui nõ viderũt, & crediderũt. Multa quidẽ & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorũ suorũ, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autẽ scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & vt credẽtes vitã habeatis in nomine eius.*

† d hæc

NOVISSIME AVTEM DVM HAEC LOQVVNTVR,[b] RECVMBENTIBVS, &c.] Ante omnia hic quædam annotanda sunt, pro cõstitutione capitum Concordiæ sequẽtium. In hoc enim ca. 147. cũ ea narratione qua Lucas & Ioannes narrant Dominum discipulis cõgregatis apparuisse ipsa resurrectionis die, cõiunximus hæc Marci verba: *Nouissimè autem recumbentibus vndecim discipulis, apparuit illis Iesus, & exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt*: nihil addubitantes quin Marcus eandem hic cum Luca & Ioanne describat apparitionem, & non eam quæ facta sit vltima die qua Dominus fuit in terris, quamquam post longam disputationem D. Augustinus contrariam magis putet sequendam sententiam, sed motus argumentis quæ facilè fuerit soluere. Primùm enim cùm Marcus hunc seruet in narrando ordinẽ, vt Christum dicat primò apparuisse Mariæ Magdalenæ, ac postea duobus euntibus in villam, nouissimè verò aut deinde cõgregatis discipulis, & iam recumbentibus, quid aliud relinquitur intelligendum, quàm eum locutũ de ea apparitiõe qua discipulis primò apparuit, quæ quę mox secuta est eam quam præmisit apparitionem factam duobus euntibus in villã? Quod prætera etiam illud satis cõprobat, quòd cùm priùs dixerit, discipulos nõ credidisse nec Magdalenæ, nec illis duobus qui post eam Christi resurrectionem nunciabant, nunc dicat Dominũ exprobrasse eorum incredulitatem & duritiam cordis. Id enim verisimile est Dominũ tunc fecisse, cùm iam recenter incredulitatem suã demonstrassent, non autem ipsa ascẽsionis die, cum iam ex multa conuersatione omnes certò persuasi essẽt Dominum verè resurrexisse. Nec obstat huic sentẽtiæ dictio *Nouissimè*, quasi ob eã cogamur intelligere Marcum loqui de nouissima apparitione Domini. Nouissime enim hic positum est pro tandem, cùm Græcè sit ὕστερον, hoc est, deinde, siue postea, quomodo si vertisset interpres, nemo facilè ad diem ascensionis Dominicæ hanc Marci narrationem retulisset, sed potius ad diem resurrectionis. Nec rursum obstat quòd Marcus iam dicat vndecim fuisse congregatos & recubuisse, cùm Ioannes dicat Thomã vnum ex vndecim defuisse. Vndecim enim dicit cõgregatos fuisse, eo quòd tunc eo numero staret Apostolorũ ordo & chorus, qui pro maiori parte ibi tũ erat collectus, quomodo mox dicimus circa Lucam dicentem duos illos qui ex Emaunte redierũt, reperisse cõgregatos vndecim & eos qui cum ipsis erãt. Simili locutione etiam Paulus dicit Dominum postquã apparuisset Cephæ, visum etiam vndecim, vbi Græci codices legunt duodecim, atque eo modo magis putat legẽdum D. Augustinus, nodum ita explicans, vt dicat in maiore numero reddendo, non haberi rationẽ alicuius minuræ particulę, & numerũ illum duodenarium à Christo consecratum etiam in vndecim mansisse, præsertim mox in Iudæ locum sufficiendo Matthia. Postremum nec illum quod subiungit Marcus; *Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum*; cogit nos intelligere ipsum prius locutum de apparitione quæ in die ascensionis facta est. Nam, vt etiam annotauit Augustinus, non dixit, Postquam hæc locutus est eis; sed absolutè, *Postquam locutus est eis*. Frequenter enim Euangelistæ ea coniungunt quæ ex alius

B

C

1. C.15.

D

aliis constat non coniunctim gesta esse, sed quibusdam intermediis. Vnde Euthymius, qui iam dictæ omnino subscribit sententiæ circa illud Marci: *Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis* Post quam (inquit) locutus est, non hæc solum, sed & omnia verba quotquot eis locutus est à die resurrectionis suæ, donec completi sunt quadraginta dies. Iam quod Marcus subiicit, postquam dixisset Dominum exprobrasse discipulis incredulitatem: *Et dixit eis: Euntes in mundum vniversum prædicate Evangelium omni creaturæ*, &c. alio reposuimus loco, nempe vbi Matthæus similia de prædicatione & baptismo Apostolorum dicta commemorat in B monte Galilææ, in cap. Concordiæ 149. Et quod Lucas subiicit post descriptam primam illam Domini apparitionem factam discipulis ipsa resurrectionis die: *Et dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos*, &c. quibus verbis promittit eis spiritum sanctum, & prædicit eos testes fore suos, reposuimus vltimo Concordiæ capite, tanquam hæc dicta sint ipsa ascensionis die, propterea quòd eadem, aliis licet verbis, dicta Apostolis illa

Act. 1. die idem refertur Lucas sicut & hic mox subiicit Christi ascensionem. In Actis enim postquam ea de illa Christum dixisse retulisset: *Et cùm hæc dixisset* (inquit) *videntibus illis eleuatus est*. His sic constitutis, ad explanationem eorum quæ hoc capite continentur accingamur. Itaque cùm discipuli sanctis de resurrectione Dominica colloquiis se vicissim consolarentur & exhilararent, & quibusdam credentibus quidam non crederent, vt ex Marco patet, subitò Dominus adfuit in medio confabulantium de se, omnibus modis & rationibus resurrectionem suam illis approbans. Ingressus est autem foribus clausis, quò suam potentiam & resurrectionis gloriam declararet, atque insinuaret quomodo è clauso prodire potuerit sepulchro. Nec visus est aduenire, sed subitò substitit inter eos, ad eum modum eis præsens factus, quo modo apparere solent Angeli, qui dum volunt sunt conspicui, rursum subitò dum libet euanescunt: D quare hac ratione declaratum est ipsum ad spiritualem & diuinam reuixisse vitam. Ne tamen propterea spiritus aut spectrum esse putaretur, variis modis se eundem esse, qui priùs, declarauit. Et primò quidem, tum solita pacis imprecatione, tum vocali asseueratione veræ præsentiæ, dicendo: *Pax vobis, ego sum, nolite timere*. Et bene nunc eis pacem imprecatur, vt qui tum morte Domini siti, tum metu Iudæorum erant perculsi & turbati, illius recrearentur resurrectione & præsentia, scirentque nunc demum veram hominibus pacem per illius mortem & resurrectionem esse redditam. Cùm autem hac ratione non satis in fide animi eorum confirmarentur, sed propter inopina- E tum eius nocturno tempore aduentum, & ingressum sine ostij apertione conturbarentur, existimantes se videre spiritum aliquem, & non verum corpus, alia tum ratione Dominus eorum turbationem sedare, & fidem erigere studuit, diuinitatis suæ indicia præbendo, dum cogitationum se declarat agnitorem, & corporis quoque veri certa exhibendo argumenta, dum illud videndum, palpandum, & ex certis signis agnoscendum obtulit, dicés: Quid turbati estis, & ex turbatione cogitationes variæ ascendunt in corda vestra, dubitantes an spiritum videatis, an verum corpus? Cô spicitis formam vobis notam, auditis vocé vobis

A non ignotam, sed familiarem. Sed quoniam his rationibus vobis nô sans fit, videte manus meas & pedes, atque ex vulnerum cicatricibus cognoscite quòd ego ipse sum: nec videte tantùm, sed etiam côtrectate me, & cognoscite, quia spiritus carné ossa vera nô habet, sicut me videtis habere. His verbis cùm Iesus ademisset illis pauorem, & animos addidisset: ex hibuit eis inspiciédas & palpandas manus, pedes & latus. Vulnerum enim quæ in manibus, pedibus, & latere pendés in cruce accepit, vestigia seruauit Dominus, non, vt calumniantur gentiles, quòd nô valuerit ea curare, sed per dispensationem quandam, vt his argumétis apud illos assereret assumpti corporis veritatē: atque nunc sedens in dextera patris, piis fiduciæ maioris præberet occasionem, q veluti partis sa pro nobis exhibens, atque pro nobis patri supplicās, quale genus mortis pro nobis subierit, sæpe ostendat, simulq; olim in extremo die Iudæorum confutaret impietatem, quando iuxta prophetiā;

Ioan 19. Videbunt in quem transfixerût; & omnium impiorum iustam denuntiaret côdemnationem, per ostensionem eorum quæ pro omnibus passus est. Beatus Augustinus epist. 49. ad Deo gratias in solutione primæ quæstionis pulchrè respôdet pagani cuiusdā calumniis, qui hunc calumniabatur futuram nostram resurrectionem. Sciat, inquit, qui C has proposuit quæstiones. Christum post resurrectionem cicatrices nô vulnera demôstrasse dubitantibus, propter quos etiā cibum ac potum sumere voluit, non semel, sed sæpius, ne illud nô corpus, sed spiritum esse arbitrarentur, & sibi nô solidè, sed imaginaliter apparere, &c. Cæterùm quā quam discipuli viso Domino gauderent, tamen quoniam adhuc erant qui nondum planè credebant esse idem corpus quod viderant mortuum, eo quòd stupor ac ebrietas quædam lætitiæ tenebat eorum animos, vt nec oculis, nec auribus, nec manibus satis fiderent (timemus enim nonnunquam credere, quod miseré optamus esse verum, metuentes ne nosipsos in falsum côiiciamus gaudium quo mox simus spoliandi) non dedignatus est Iesus etiam tertia ratione eorum fidem confirmare, nobis etiam in ipsis consulens Apostolis, ne quid in nobis resideret diffidentiæ. Itaque cibum sibi petit exhiberi, non quòd cibo opus haberet, sed vt discipulis suis pro tempore probaret assumpti corporis veritaté. Nullum enim certius argumentum hominis viui, quàm cibum capere.

Marc. 5. Et ideo Dominus Iesus puellæ eu(o)catę in vitam iussit dari cibum. Sic autem nunc dispésatoriè comedit, sicut dispensatoriè vulnerum seruauit cicatrices, vt ne quis putet hic datum exemplum naturæ resuscitatæ ad immortalitaté. Nullus siquidem alius, inquit Euthymius, post corporis immortalitatem aut cicatrices habebit, aut cibum sumet. Sicut autem supernaturaliter comedit, ita supernaturaliter quæ comederat digessit. Aliter tamen nûc manducabit Christus, & aliter Angelus Tobię Raphael in assumpto à se ad tempus cor-

Tob. 12. pore. nam quia corpus ab Angelo assumptum nô erat viuum corpus vel animatum, non erat etiam vera eius comestio, quamquam erat vera cibi contritio & traiectio in interiorē partem corporis assumpti. Vnde Angelus dixit Tobiæ: Cùm essem vobiscum videbar quidem vobiscum manducare & bibere. Sed quia corpus Christi verè fuit animatum, vera fuit eius comestio. Vt enim Augusti-

A nus dicit lib. 13. de ciuit. Dei cap. 22. Non potestas, sed egestas edendi ac bibendi talibus corporibus (immortalibus scilicet) auferetur. Et epistola 49. Futuræ, inquit, resurrectionis corpus imperfectæ fœlicitatis erit, si cibos sumere non potuerit: imperfectæ fœlicitatis, si cibis eguerit. Sed aliter absorbet terra aquam sitiens, aliter solis radius candens. Illa indigentia, iste potentia. Cùm ergo cibũ sibi exhiberi petisset, discipuli quod habuerũt obtulerunt, partem scilicet piscis assi & fauum mellis, cibum scilicet humilem, & discipulorum paupertatem & frugalitatem testantem, sed in quo B mysticum quid rectè acceperimus significatũ. Significat enim secundùm Theophylactum, quòd naturam nostram quæ in salsuginoso hoc mari natat, igni suæ deitatis assarit, & exsiccarit omnẽ humorem quem ex profundis fluctibus habebat, vt fieret diuinus cibus, & quæ priùs erat abominabilis, fieret nunc dulcis Deo, vt fauus mellis. Veritate corporis sui constituta & comprobata variis modis, tũ verisimile est accidisse quod refert Marcus, nempe quòd exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis, eo quòd his qui viderant eum resurrexisse non crediderunt. Quod fecit vt mentibus eorum firmius resurrectionis infigeret fidẽ. Verisimile item ipsum deinceps iuxta eam quæ apud Lucam sequitur narrationem ad scripturarũ venisse explanationem, vt & hac ratione tum C resurrectionis suæ fidem faceret discipulis, sed ob causam superius redditam vltimo capite eam reposuimus narrationem. Quod autem dicitur in Marco; *his qui viderant eum resurrexisse*; D. Bernardus serm. 1. de ascensione putat intelligendum de angelis, quibus testimonium perhibentibus resurrectionis Dominicæ Apostolorum pusillanimitas hæsitauit. Idque ob id, quia nullus mortalium creditur vidisse Dominum resurgentem: sed solis angelis id videre concessum fuit. Verùm Euangelista non dicit: His qui viderant eum resurgentẽ, sed *resurrexisse*. Viderunt autem eum resurrexisse, qui cùm priùs scirẽt mortuum viderunt eum viuere. Et Græcis est, *qui viderant eum resuscitatum*. D Porro circa prædicta quæri possunt tria. Primò, an naturaliter corpus gloriosum possit ingredi domum ianuis clausis. Secundò, an Christi corpus gloriosum fuerit naturaliter palpabile, cùm Gregorius dicat in homil. paschali, corrumpi necesse est quod palpatur, & palpari nõ potest quod non corrumpitur. Tertiò, an Christus sufficientibus argumẽtis nunc manifestauerit veritatem resuscitati sui corporis. Quarum quæstionum solutiones hic causa breuitatis omitto, quòd ex Scholasticis eas quis facile consequi possit, & potissimum ex D. Thoma. Pro prima enim videre eum licet in additione 3. partis quæst. 83. artic. 2. Pro secunda, quæstione eadem artic. 6. Pro tertia, in tertia parte quæst. 55. articulo 6.

E DIXIT ERGO EIS ITERVM: PAX VOBIS, SICVT, &c.] Postquam Dominus variis modis confirmasset suis veritatem suæ resurrectionis, deinde illis functionem & officiũ, quod post se iam abiturum ad patrem obituri erãt, tradidit, sed ante illis rursum pacem imprecatur, vt ad ea quæ dicturus erat attentos illos faceret. Dicit ergo, *Pax vobis*: tum subiicit, *Sicut misit me pater, ita etiam ego mitto vos*. Quasi dicat; Quandoquidem ego perfunctus mea legatione, repeto patrem à quo missus sum, sicut ille me misit in mundum: ita & ego mitto vos, nimirum vt vestra prædicatione & vita gloriã nominis mei, & patris & & hominum salutẽ promoueatis, sicut ergo bona fide glorificaui nomẽ patris mei, hominumq́; salutem quæsiui. His autem verbis sicut suã insinuat Dñs diuinitatem & autoritatem, dum se patri æquat in mittendo: ita & Apostolorum indicat excellentiam, dum illos in delegato sibi officio pares facit, & vicarios traditæ sibi olim functionis. Quam functionem, nõ simpliciter eis iã tradidit, sed cũ plena sibique propria potestate, quæ ad illam functionem Christi nomine obeundam B erat necessaria, potestate scilicet remittendi & retinendi peccata: perinde atque reges legatis suis plenam potestatem committere solẽt, promittẽtes se ratum habituros, quicquid illi agerent rationabiliter. Sed quoniam hæc potestas hominibus competere non potest nisi ex dono spiritus sancti, cùm sit spiritualis potestas & gratia, priusquàm hanc donet, spiritum sanctũ illis impertitur, idque sensibili signo spiritui conueniente, nimirum insufflatione & inspiratione, quò illos huiusmodi signo certiores faceret aduenientis spiritus. Dixerat supra Ioannes: Nõdum erat spiritus datus, quia Iesus nõdum erat glorificatus. Itaque gloriam ex resurrectione adeptus dñs Iesus mox cœpit spiritũ suis imperciri sensibiliter, abundantius illum & efficacius ipsis largiturus, cùm per- C fectam per ascensionem & sessionem in dextera patris cõsecutus esset gloriam. Dixerat quidem Dominus: Nisi abiero, paracletus non veniet ad vos; sed de ea loquebatur spiritus sancti abundãtia & efficacia, quam in die Pentecostes Apostoli sunt cõsecuti: nunc verò spiritum sanctum eis donat, sed tantùm quoad gratiam quandam spiritualem, remittendi scilicet & retinendi peccata, quæ etiam esse possit in his qui vera charitate sunt destituti, nec habent gratiam gratum facientẽ, per quam solam salubriter habetur spiritus sanctus. Dando autem nunc spiritum, & dando per insufflationem, veluti arrabonem dedit promissionis implendæ post ascensionem, quando cum sonitu D aduenientis spiritus vehemẽtis datus est spiritus sanctus: simulque declarauit se eum esse qui olim formato primo homine inspirauit in faciem eius spiraculum vitę. Sacerdotalem iam in eis absoluit ordinem & potestatẽ, in duobus potissimùm cõsistentem, nempe in Eucharistię cõsecratione, quę eis commissa est in vltima cœna, & in peccatorũ remissione, quam modò eis contradit. Dixerat quidem & ante passionem Dominus, vt est Matthæi 18. Quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcũque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo, sed secundùm Euthymiũ tunc hoc illis promisit, nunc verò tribuit, sicut & quod Petro promisit ante passionẽ: tibi dabo claues regni cœlorum; post quod sequi- E tur, Et quodcunque ligaueris super terram, &c. post passionem pręstitit, cùm, vt loquitur, ei dixit: *Pasce oues meas*. Et alioqui quod dicitur Matthæi 18. Quęcunque ligaueritis, &c. maximè pertinet ad forum Ecclesiasticum exterius, vt ibi dictum est. Hic verò locus magis pertinet ad forum interius, quod est forum cõscientiæ, quia nõ de vinculo excommunicationis aut iniiciendo aut soluendo hic agitur, sed de peccati reatu tollẽdo aut retinendo. Vnde cùm illo loco fundetur Ecclesiastica excommunicatio, hic fundatur maximè cõ-

Ioan. 7.

Ioan. 16.

fessio

fessio sacramentalis sacerdoti facienda. Quæ tamen quomodo boc loco fundeiur videndum est. Snnt enim qui vt eam ex hoc loco ostendant necessariam esse, verbom, tetinete, exponunt negatiuè, pro co quod est noo remittere, deinde sic colligentas. Si quotû non remiserint sacerdotes peccata, eis non sunt remissa à Deo, oportet ergo vt ab eis remissionem obtineant qui remissionem optant, sed ab eis remissionem obtioete nequeunt, nisi sua illis teuelent peccata, vt sciant num remittere debeant, an non: oportet ergo vt peccata sua sacerdoti confiteantnr. Sed bæc collectio firma satis non est. Primùm enim vetisimile non est verbum ietinere, idem esse quod non temittete, cùm retinere positiuum aliquid designet, sicuti cùm dicitur: Quæcunque solueritis super tertam, &c. ligate non est idem quod non soloere. Deinde absolutè falsum est peccatores nunquam posse à saceidotibus obtinere peccatotû remissionem, nisi sua illis reoelent peccata pet singularium peccatotum enumerationem. Nam & pet sactamentum baptismi remittunt peccata, nec tsmen ibi requiritut peccatorum specialis confessio. Remittere enim & retinete peccata, etit, ioqoit Cytillus scribens in hunc locum, per sacerdotes duobus vt arbittor modis, primùm baptismo, deinde pœnitentia. Nam aut credentes & vitæ sáctimonia probatos homines ad baptismom inducunt, & indignos inde diligentet expellunt: aot Ecclesiæ filios peccantes quidem increpant, pœnitentibus autem indulgent. Hæc ille. Itaque qooniam remissio peccatorum impédi potest sine præuia cõfessione illa speciali, ex eo quòd sacerdotibus hoc loco potestas est collata temittendi aut retinendi peccata, non mox coosequitur specialem peccatorum confessionem esse necessariam. Coosequitut tamen illud ex hoc loco iuxta intentionem Christi, quam in tradita sibi his verbis potestate temittendi aut retinendi peccata, intellexetunt per spiritus sancti instructionem Apostoli, & ab Apostolis Ecclesia. Scientes unim Apostoli se non temetè, sed cum iudicio & ratione debere vti hac potestate, dioinitus edocti intellexeront à baptizandis quidem se non debere singolatem pecestorum cõfessionem exigere, sicut nec satisfactionem, sed tantùm vitæ ptiotis detestatiooẽ & motationẽ ac fidem: à relapsis vetò post baptismum non tantùm detestationem admissorum peccatorum, sed etiam actionem pœnitentiæ, quam satisfactionem vocamus, exigundam, ac proioda etiam apertam & nudam peccatotum confessionem, quæ satisfactionis magna pats est, & sine qua actio pœnitẽtiæ titè præscribi oon posset. Noo enim conueniebat vt tanta cum facilitate & impunitate peccatotes, post baptismum recipetentur, quanta ad baptismum admittebantut: sed tum pio exigentia diuinæ iustitiæ, tum pro viiiotum teptessione conoeniebat relapsis pœnitentibus actiunem pœnitentiæ pro qualitate delictorum præscribi. Hunc morem ab Apostolis edocta Ecclesia, diligenter ab initio, vt ex patribospater, semper seruauit, & ex parte etiá nũc setuat: quo tempote etsi vt in cæteris, ita & in actiuue pœnitentiæ, disciplina Ecclesiastica tefrixit & ematcuit, ita vt oolla piupemodum confitentibus pœnitẽtia imponatur, siue pastorum oegligentia, siue ptoptet fideliuin infitmitatẽ, tamẽ confessio nihilominus necessaria est & vtilis ob alias etiam multas causas, nempe vt pet eam hu-

A milientur supetba hominum cotda, vitiorũque inoetecũdus piogtessus teprimatur, & doceatut quotundã insipientia insultissima. Cætetùm hic obsetuandum qnãta sit potestas collata hoc luco sacetdotibus, cùm eis iam collatum est quod verè solius Dei est. Itaque doctè D. Chrysostomus lib. de digni. sacet. 3. eam potestatem extollit sic scribens. Etenim qui terram incolũt atque in ea versantut, iis commissum est vt ea quę in cœlis sunt dispensent, iis dàtnm est vt potestatem habeant, quam Deus Optimus neque angelis, neq; archãgelis daiam esse voluit. Neque enim ad illos dictum est. Quæcunque alligaueritis in terra, erunt alligata & in cœlo: & quęcũque solueritis ĩ terra,
B erunt soluta & in cœlo. Habent quidem & tertestres principes vinculi potestatem, verùm corporum solùm. Id autem quod dico, sacerdotum vinculum ipsam etiam animam contingit, atque ad cœlos vsque paruadit, vsque adeo vt quæcunque infetnè sacetdotes confecerint, illa eadem Deus supernè rata habeat, ac seruoium sententiã Dominus cõfitmet. Etenim quidnam hoc aliud esse dicas, nisi omnem tetò cœlestiũ potestatem illis à Deo concessam? Quotumcunque enim (ait) peccata tetinueritis, retenta sunt. Quænam, obsecro, potestas hac vna maior esse queat? Pater omnifatiam filio potestatem dedit: cæterùm video ipsam eandem omnifatiam potestatem à filio illis traditam. Nam quasi iam in cœlũ ttanslati, ac supra humanam naturam positi, atque à nostris affectib.
C exempti, sic illi ad principatũ istum perdocti sunt. Et post paoca: Corpotis (ĩquit) leprã putgare, seu, vt verius dicam, haud purgare quidem, sed putgatos ptobate, Iudæorum sacerdotib. solis licebat: neq; nescis quanta cũ ambitione, quanto cũ studio ac concertatione sacetdotalis dignitas id temporis acquitetetut. At vetò nostris sacerdotibus nõ corpotis leptam, verùm animæ sordes, nõ dico purgatas probare, sed purgate prorsos cõcessum est. Hæc ille, ostendens his verbis eleganter sacetdotum noui testamenti potestatẽ maiotẽ esse potestate & sacetdotum legalium & secularũ ptincipum, & angelorum cœlestium. Quæri autẽ bia
D potest quomodo vera sit hæc sentẽtia in sacetdotibus, quibus in ordioatione ab Episcopo eisdem verbis dicitur: Quorum remiseritis, &c. cùm tamẽ vetè nõ remittant, nisi prætetea etiam illis tradatur potestas iurisdictionis. An ergo hæc verba nõ eodem sensu eis dicontur qoo dicta sunt Apostolis, qnibus post hæc verba ábsolutè competebat potestas quosuis absoluẽdi; ao verò restrictius sũt accipienda cùm ab episcopo eis dicuotur quàm quo dicta fuetunt à Christo Apostolis? Dicendũ, Christum ante hæc verba præmisisse: *Sicut me viuens pater*, & ego mitto vos; quibus verbis consti-
E tuuntor legati ad omnes gentes, datorq; eis potestas iurisdictionis in omnes. vnde cùm sequitut: *Quorum remiseritis*; sẽsus est, inter eos ad quos vos mitto quorum remiseritis, &c: Sacerdotibus autem nõ dicuntur ea verba; *& ego mitto vos*; vnde quæ seqnuntur, etsi eodem sensu ad eos pertineaot quo ad Apostolos, tamen eorum verborum virtute oon possunt absoluere, nisi cùm missi fuerint, hoc est, aliqnibus Christi ouibos præfecti.

THOMAS AVTEN VNVS AX DVODECIM, QVI, &c.] Aliam iam occasionem alterius apparitionis Christi pergit commemorare Euangelista Iuannes, quæ non parum ad confit-

XXX 3

mationem & cōſolationē pertinet fidelium, Deo ad ſalutem noſtram mirabiliter negotium diſponente. Plus enim nobis infidelitas Thomæ ad fidem, quàm fides credentium diſcipulorū profuit: quia dum ille ad fidem palpando reducitur, mens noſtra omni dubitatione poſtpoſita in fide ſolida tur. Itaque cùm ex Apoſtolorum numero per aliquā occaſionem abeſſet Thomas, (qui Græco nomine idem ſignificante quod nomen Hebræum Thomas, dicebatur Didymus, hoc eſt Latinè geminus) quando ſe Dominus primùm Apoſtolis videndum exhibuit: cæteri diſcipuli gaudio geſtientes renunciant illi iam reueiſo quòd vidiſſet B Dominum. Ille autem, vt & aliàs, ita & modò ſuā tarditatem declarauit reprehēſibilem, & nomini ſuo correſpōdentem. Quemadmodū enim vulgi more ac temerè credere, leuitatis eſt, iuxta illud: Qui citò credit, leuis eſt mente: ita nimis curioſè indagare, & fide dignis nolle acquieſcere, craſſæ mentis eſt. Fide digni enim erant condiſcipuli, rū ob eorum numerum, quòd rem de qua teſtimoniū perhibebant, variis modis ſe compertam habere narrabant (nam veriſimile eſt eos non ſimpliciter dixiſſe ſe vidiſſe Dominum, ſed etiam manus eius perforatas & latus apertum vidiſſe, & expertos ipſum manducaſſe) tum quòd eorum ſynceritas ipſi perſpecta eſſet & cognita. Tam multis tamen talibusque teſtibus non credidit, C ſed ſuſpicans illos ludificatos aliquo phantaſmate fuiſſe, negauit ſe crediturum, niſi oculis ſuis & Dominum & veſtigia clauorum, quę ſe illi vidiſſe commemorabant, ipſe quoque videret: neque hic ſubſtitit curioſitas, ſed & mittere quærit digitum in loca clauorum, & manum totam in latus, ne fortè phantaſma eſſet. Cùm enim à condiſcipulis audiſſet quòd manus & latus eis oſtendiſſet Dominus, tangere etiam hæc voluit, tactum aſpectu fide digniorē reputans. Itaque Dominus ne vnius quidem ſalutem negligēs (cuius incredulitas etſi ob dictas cauſas reprehenſibilis erat, tamē nō ex malitia profecta erat, ſicut Phariſęorū, ſed ex im- D becillitate humana) poſt octo dies, cùm rurſū pręſente etiam Thoma congregati eſſent ſimul diſcipuli, venit vt ſuorum vulnerum oſtēſione vulnus infidelitatis in Thoma ſanaret. Non autem ſtatim ei apparuit poſtquā prædicta requiſiuit ſed poſt dies octo, tum vt interea à cōdiſcipulis inſtructus, facilius ad fidem poſſent induci: tum vt magis Domini pateſceret clementia, qui talem in diſcipulo tāto tempore pertulit incredulitatem, quæ quo maior erat & diuturnior, eo magis ſubitò in magnā mutata fidem, reſurrectionis in nobis cōfirmat credulitatem. Decorata itē hac ratione eſt prima dies ſabbathorū, quę à reſurrectione Chriſti ſuam accipiens celebritatem & nomenclatu E ram, Dominica dies vocari cœpta eſt, & inſtituta ab Apoſtolis. Venit ergo Ieſus, ſed planè vt priùs, ianuis clauſis ſcilicet, & ſtās in medio, ac pro more ſuis eſt imprecatus, eadem ſcilicet omnia faciens quæ abſente Thoma fecerat, deinde inſinuans ob quam cauſam veniſſet maximè, ac Thomæ declarans nihil ſibi latere, ſed quòd præſens fuerat & audierat quæcunq; ille priùs dixiſſet, antiquat eius ſermonē, eiſdē iam vtens verbis quib. ille priùs vſus fuerat. Videre enim ille voluit fixurā clauorum in manibus, mittere digitum in locum clauorum, & manum in vulnus lateris. Dicit ergo ei, *Infer digitum tuum huc*, in veſtigia clauorum ſcilicet: & vide manus meas, & affer manum tuam mittens eam in latus meum, & voti tui cōpos effectus, noli deinceps eſſe incredulus, ſed, fidelis. Hic iam credi poteſt, Thomam, et ſi a Domino admonitum vt id faceret quod deſiderauerat, à cōtrectando tamen ipſum & loca vulnerum abſtinuiſſe, quòd agnita domini facies & vox ei ſatis facerent, & præ reuerentia non auderet illum tāgere, quia Dominus poſtea tantū dicit: *Quia vidiſti me Thoma, credidiſti*, nec dicit: Quia vidiſti & tetigiſti. Certè in hac ſententia eſt Euthymius. Sic enim ſcribit: Vidēs in manibus eius veſtigiū clauorum, & latus ipſius apertum, cōtinuò credidit, non expectans dum contrectaſſet. Poteſt tamen in verbo videndi intelligi hic etiam comprehēdi tactus, qu a, vt hic annotauit D. Auguſtinus, generalis quodāmodo eſt ſenſus viſus, & per quatuor etiam alios ſenſus nominatur, vt cùm dicitur: Audi, & vide quàm bene ſonet, &c. quo modo videre accipitur pro cognoſcere. Cæterùm ſiue Thomas tantùm viderit Dominum, ſiue etiam contrectauerit, mirabile certè eſt quòd mox tantam fidem conceperit, quantam proteſtatus eſt dicēs: *Dominus meus & Deus meus*. Quemadmodum enim ad credendum fuerat difficilior, ita nemo clarius diuinitatem eius profeſſus eſt. Duo autem profitetur, quorum alterum ex aſpectu & contactu intellexerat, alterum ex eius omnipotentia & omni ſcientia. Ex aſpectu enim & contactu agnouit illum qui præſens erat, eſſe Dominum illum ſuū quem priùs ſecutus fuerat, quē appellare ſolitus fuerat Dominum & magiſtrum: ex potentia verò, in reſurgendo & ingreſſu per ianuas clauſas declarata: ex cognitione item occultorum, agnouit Dominū illum ſuum etiam eſſe Deum ſuū. Hanc autem eius confeſſionem Dominus non reprehēdit, nec reiicit, ſed amplexus eſt & laudauit. vnde certum eſt argumentum Ieſum Deum eſſe, idque verum, quemadmodum oſtendit Diuus Cyrillus ex adiecto hic articulo, ὁ θεός μυ. Porò quanquā magnifica eſſet fides & confeſſio Thomæ, nō tamen ipſum ob eam beatificat, ſicut olim Petrum beatum pronunciauit profitentem ipſum eſſe Chriſtum filium Dei viui. Ob tarditatem enim fidei & experimentum ſenſuum non ita modò beatificari dignus fuit: ſed in comparatione eius magis beatificantur, qui ſine experientia ſenſuū crediderunt aut credunt idque ad magnam poſterorum confirmationem & conſolationem. Non enim ignorauit Dominus facile futuros nonnullos qui reſurrectionem mortuorum non faterentur, quique videre ſe velle dicerent, palpareque non aliter quàm Thomas, rectéque ſe ita facere conſiderent, quoniam diſcipulum ſaluatoris imitarentur. Et rurſum nouit quoſdā ſe iudicaturos infœlices, quòd non fuerint illis temporibus quibus Dominum in carne miracula facientem videre potuiſſent. His ergo omnibus occurrit dicens: *Quia vidiſti me Thoma, credidiſti: beati qui non viderunt & crediderunt*. Non quidem Thomam à beatitudine excludere volens, ſed beatiorem fidem pronuncians eorum qui non viderunt. Contra tamē quod obiici poſſet quòd Matth. decimo tertio, & Lucę 10. beatos dicit oculos Apoſtolorum pręoculis Prophetarum, quòd viderent ea quæ illi deſiderauerūt videre, nec viderūt tamen. Sed dicendum, Apoſtolos qui Chriſtū in carne viderūt, aliqua in parte beatiores fuiſſe fidelibus

A delibus qui ante & post eos fuerunt, alia verò ratione hos illis beatiores esse. Beatiores enim fuerūt Apostoli, quòd eis datū fuit videre in carne illum quem iusti omnes videre optauerunt. Cùm enim illum coram videre magnū fuerit donum, ij quibus id fuit datū feliciores hac ratione fuerunt illis quibus non fuit datum. Qui verò Christum non viderunt, & tamen in eum crediderunt, beatiores Apostolis fuerunt ratione fidei, quæ cæteris paribus magis fuit, & est in illis apud Deū meritoria & grata. De beatitudine autē quæ est ratione fidei hic loquitur Dominus, quasi dicat: Tu quidē Thoma quia vidisti me, credidisti in me. At fides quæ sic nata est, nō ita magnopere laudanda, nec multum beatos facit homines. Beati magis illi qui cū
B non viderint me, crediderunt tamen in me, quia eorum fides magis est apud patrem meritoria, & maius est Dei donum. His autem verbis secundū Theophylactū & Euthymium beatiores Thoma significauit Dominus discipulos illos, qui antequam vidissent Dominum, crediderunt eum resurrexisse, de quorum numero fuerunt qui discipulis duobus redeuntibus ex Emaus dixerunt: *Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni.* Possunt quoque intelligi hac sententia beatificati Patriarchæ, Prophetæ, & iusti quique veteris testamēti.
C Omnium tamen maximè hanc sententiā verisimile est dixisse Dominū propter posteros qui in ipsum credituri erant. Quamquam enim Dominus præteriti tēporis verbis vsus sit, bene tamen hæc sententia illos post futuros includit, quia beatitudo hæc ad eos non potest pertinere, nisi cū iam de eis dici potest; non viderūt & crediderunt. Præteriti etiam tēporis vsus est verbis, secundùm Augustinum, tanquam ille qui id quod erat futurum in sua nouerat prædestinatione iam factum.

MVLTA QVIDEM ET ALIA SIGNA FECIT IESVS IN CON. &c.] Diuus Chrysostomus existimat Euangelistam Ioannem de illis tantùm locutum signis & indicijs, quæ post resurrectionem sunt facta, eo quòd adijciatur: *in conspectu discipulorum suorum.* Nam post resurrectionē tantùm discipulis se exhibuit. Verùm magis est verisimile sermonem esse communem, & de his quæ ante resurrectionem, atque de his quæ post eam facta sunt. Omnino enim apparet hæc Ioannem subiecisse tanquam finem descripti a se Euāgelij, postea verò etiam addidisse quæ vltimo sui Euangelij habentur capite, quòd inter multa à se & ab alijs prætermissa, ea memoriæ postea occurrerent, iudicaretq; operæpretium ea posteritati literis tradere, non tantùm ob confirmandam fidē resurrectionis Christi, sed multo magis ob historiam quæ est de Petro, de quo cōueniebat omnes scire ouium Christi generalem curam ei commissam esse, iuxta promissionem illi olim factam apud Matthæum cap. 16. quæ non, nisi hac subsequenti narratione Ioannis, cognosceretur impleta fuisse. Dicit autem Euangelista, quæ non sunt scripta in libro hoc, aut, vt est Græcis, ἐν βιβλίῳ, hoc est, in libello, quòd quædam alia signa descripta essent ab alijs Euangelistis, quædam verò etiā ab omnibus prætermissa. Post hanc vtilem protestationem subiungit & causam quare hæc scripserit, nō scilicet ob ambitionem & magistri gloriam tantùm, sed vt (inquit) credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, ad quod credendum præcedentia sufficere possunt. Et vt sciant lectores, ipsum hanc ab eis desiderare fidem non propter proprium commodum aut gloriam, subiicit, *& vt credentes vitam habeatis in nomine eius*, hoc est, per nomen eius.

APPARET DISCIPVLIS DOMINVS AD MARE GALILAEAE. Ioan. 21. CAP. CXLVIII.

Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis: Manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galileæ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus & nos tecū. Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iā facto, stetit Iesus in littore, non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est. Dicit ergo eis Iesus: Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Responderūt ei: Nō. Dixit eis: Mittite in dexterā nauigij rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iā non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille quē diligebat Iesus, Petro: Dominus est. Simon Petrus cū audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autē discipuli nauigio venerūt (non enim longè erant à terra, sed quasi cubitis ducētis) trahētes rete pisciū. Vt ergo descenderunt in terrā, viderūt prunas positas, & piscē superpositū, & panē. Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascēdit Simon Petrus, & traxit rete in terrā plenum magnis piscibus, cētū quinquaginta tribus. Et cùm tanti essent, non est scissum rete. Dicit eis Iesus: Venite, prādete. & nemo audebat discētiū interrogare eū, Tu quis es? scientes quia Dominus est. Et venit Iesus, & accepit panē, & dabat eis, & piscē similiter. Hoc iā tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis cū resurrexisset à mortuis. Cū ergo prādissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Iohānis diligis me plus his? Dicit ei: Etiā Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterū: Simon Iohannis, diligis me? Ait illi: Etiā Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos: Dicit ei tertiò: Simō Iohānis, amas me? Cōtristatus est Petrus quia dixit ei tertiò, Amas me? & dixit ei: Domine tu omnia scis, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oues meas. Amē amē dico tibi: Cū esses iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: cū autē senueris, extēdes man⁹ tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu nō vis. Hoc autē dixit, significās qua morte clarificaturus esset Deū. Et cū hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Cōuersus Petrus vidit illū discipulū quē diligebat Iesus, sequentē, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine quis est qui tradet te? Hūc ergo cū vidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autē quid? Dicit ei Iesus: Si eū volo manere donec veniā, quid ad te? tu, me sequere. Exiuit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille nō moritur. Et nō dixit ei Iesus, nō moritur, sed, Si eū volo manere donec veniā, quid ad te? Hic est discipulus ille qui testimoniū perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quia verū est testimonium eius.

POSTEA MANIFESTAVIT SE ITERUM IESUS AD MARE, &c.] Post apparitionem illam Domini secundã, factam discipulis post octo resurrectionis dies, à solo descriptã Ioãne, omnino videbatur in Cõcordiæ cõtextu subiicienda illa apparitio, quã deinceps narrat Ioãnes cõtigisse in Galilæa ad mare Tyberiadis, priusquã ex Matthæo collocaretur ea quę in mõte facta est Galilææ, eo q Ioannes illã, etiam à se solo descriptam, tertiã fuisse scribat, quæ tertia nõ erit, si ante eam facta est illa quã Matthæus describit. Itaq; cùm iam peracta paschali festiuitate, quæ septẽ durabat dies, Apostoli ex iussu Christi rediissent in Galilæam regionem suã, ante solẽnem illã & promissam à Domino manifestationem, quæ in mõte Galilææ, coram magna hominũ frequentia facta est, manifestauit se Dominus Iesus iterũ ad mare Tyberiadis multis discipulis simul cõgregatis. Manifestauit autem se noua & miraculosa ratione, quæq; nõ parũ in se cõtinet mysterij, & adiunctã habet narrationem de Petro cognitu necessariam, vt ob hæc mirum non sit Ioannem post impositũ semel suo Euangelio finem, rursum commotum vt hæc adiiceret. Hæc manifestatio in hunc accidit modum. Quodam tẽpore cùm septem essent simul discipuli, Petro piscari volenti reliqui se comites obtulerunt. Quoniã enim cum eis saluator non semper erat, non adhuc promissus aduenerat paracletus, neq; adhuc perfectè eis commissa erat prædicatio, cùm nihil esset quod agerẽt, & neminẽ grauare vellent, piscationi vacare visum est vt priorem exercentes artem iustissimam, otium fugerent, & suæ aliorumq; penuriæ subuenirent. Iã enim Domini præsidio fuerant destituti, per quẽ alii consueuerant amicorum vltronea benignitate. Itaque licet prius relictis retibus & naui secuti essent Dominum, non tamen iam ad piscationem reuertentes, ad quam non est verisimile eos ante Christi reuersos resurrectionem, videri debent retro respexisse contra illud Christi: Nemo
Luce 9. mittẽs manum suam ad aratrum, aptus est regno Dei, si respiciat retro. Non enim ex desperatione aliqua id fecerũt, aut ex pœnitudine cœptæ vitæ,
2 The. 2 sed vt & tempus bene collocarent, & suæ consulerent inopiæ per artem licitam, sicut & Paulus manibus laborabat etiam cùm iam prædicationi in-
Act. 20. tentus erat. Non enim Apostoli prohibiti fuerũt arte licita victum necessarium quærere, sui Apostolatus integritate seruata, si quando quod agerent aut vnde viuerent, non habebant, aut si per hoc prædicatio non impediebatur. Exierunt ergo ad piscandum Apostoli nocturno licet tempore, quod piscationi magis est accommodũ, & illa nocte tota nihil prendiderunt, Deo ita negotiũ disponente, tum quò locus daretur miraculo, tum ob significandum mysterium, quod postea explicabitur. Vbi verò diluxisset, Iesus qui libenter adest, & succurrit laborantibus, stetit in littore, nõ tamen agnouerunt eum discipuli, partim ob interuallum longius, partim ob lucẽ adhuc ancipitẽ, sed omniũ maximè, quia noluit statim agnosci Dominus, quò per miraculũ ad sui cognitionem Apostolos adduceret. Et bene discipulis in mari laborãtibus iã in littore Dominus stetit, non autem vt olim in fluctibus maris ambulauit, nec nauim in mari ingressus est, quia iam corruptionem carnis exutus nequaquam eum mortalibus discipulis, fluctibus mortalis vitæ inerat, sed ad stabili-A tatem immortalis vitæ translatus erat. Cùm ergo nõ agnosceretur Dominus à suis, velut ignotus, & quasi volens aliquid ab eis emere, eos è littore allocutus est, dicens; *Pueri, nunquid pulmentarium habetis?* Pueros, aut, vt habent Græca, παιδία diminutiuum, eos vocauit iuxta cõsuetudinem. Moris enim, ait Euthymius, erat, ita operarios appellare propter illorum robur, ac strenuitatẽ ad labores. Cæterùm pulmentarium hic positum est pro opsonio, eoq; quod pani additur. Id enim propriè sonat dictio Græca hic posita προσφάγιον. Cùm autẽ illi nec voce agnoscerent Dominum, sed suspicarentur alium quempiam esse, qui venisset ad lacũ B mercaturus pisces, responderunt se nihil habere. Tũ Iesus vt paulatim declararet quis esset, Mittite, inquit, rete in dexteram nauigij, & inuenietis quod hactenus non potuistis. Ad certam nauigij partẽ expresse præcepit iacere rete, ne fortuita videretur captura. Dexterã autẽ elegit, quia illa fœlicitati & euentus & status immortalitatis eius cõueniebat. Dextera enim prosperitatẽ & fœlicitatem designat. Cęterùm nec adhuc cognouerunt eum esse Iesum, quod tamen eos intelligere oportebat. Nam quomodo vulgaris homo id nosse potuisset, quòd iacentes in dexteram nauigij partem inuenturi essent? Quamquam autem illum C non nossent, tamen aut quia arbitrabantur signo quopiam illum nosse pisces aliquos ibi natare, aut simpliciter quia tædium sumpti laboris; & auiditas capiendi spem addebant, paruerunt iubenti. Itaque quia tam simpliciter nihil obmurmurantes, obtẽperauerunt, diuina voluntate tanta iam piscium multitudo conclusa est, vt præ nimietate trahere vix possent ad scapham. Ex nouitate rei & prospero euentu secuto ad vocẽ iubentis, ad instar miraculi quod in principio vocationis quatuor discipulorum accidit etiam in piscatione, discipulus ille quem diligebat Iesus (sic enim frequenter seipsum Ioannes designat) factus attentior submonet Petrum, qui verisimiliter totus erat in attrahendo reti, q Dominus esset is D qui è littore stans iussisset rete mitti. Et quidem etiam hic Ioannes Petro aliisq; perspicacior erat, ob puritatis magnitudinem: Petrus verò sui non dissimilis, feruentior inuentus est hic ob vehemẽtiam amoris. Agnoscit enim Dominum Ioannes ante Petrum, sed Petrus ante Ioannem egreditur ad Dominum. Nam cùm tantùm audisset esse Dominum, mox id credens, & hoc eo facilius quòd memor fortè esset primæ piscationis, proiectis iis quæ in manibus erant, oblitusque retis & piscium, aliud non cogitabat quàm celeriter Domino coniungi. Itaque primùm præ reuerentia erga Dominum, tunica succinxit se, hoc est, indumentum E quoddam sibi superiniecit & induit, quoniam antea nudus erat, vt ad piscationẽ expeditior esset: deinde impatiens moræ, nec sustinens vt nauigio ad eũ perueniret, sese in mare coniecit, vt ad Dominum citius accederet. Quòd autem hic dicitur nudus fuisse Petrus, non sic verisimile est intelligendum, quasi omnino nudus fuerit, sed quòd ad comparationem cęterorum vestimentorum, quibus vti solebat, nudus fuerit, non per omnia membra decenter tectus, sed pro more piscatorum in multis nudus, simpliciq; piscantium vestimento indutus. Pro dictione enim, *tunica*, Græcis est ἐπενδύτης, quæ ex sua deriuatione manifestè significat vestis genus qđ superne induitur, vt est pallium

A llom aut penula, cùm tunica vestis sit interior. Vnde Theophylactus: Est, ait, *ἐπενδύτης* linteũ quoddam, quo Phœnices & Syri piscatores se amiciebant, siue nudi essent, siue vestiti, hoc superimponentes. Idẽ succingere, aut, vt est Græcis, *διεζώσατο*, interpretatur simpliciter positum pro induit. Proinde pro eo quod nos habemus, tunica succinxit se, id quod est Græcis, *τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο*, rectius videtur sic vertendum, superindumentũ aut pallium indutus est, aut superindumento circumuolutus & circumcinctus est. Nõ est Græcis pronomen, se, & ablatiuus tunica. Enthymius tamen *ἐπενδύτην*, tuniculam quandam fuisse dicit mani-B cis carentem, quæ corpus ad genua vsque contegebat, hacq; vsos qui in mari degebant, quod eis & agilitatem tribueret, & inter aquas ornatum. Hac veste putat Petrũ indutũ fuisse cùm adhuc piscaretur, atque ob id dictum ipsum fuisse nudum, quod hac sola indutus erat: verùm quoniam ea discincta fuerat, Petrum illam ob reuerentiam Domini succinxisse, & cingulo quodam cohibuisse eius laxam dissolutionem. Secundùm quam intelligentiam Græca etiam verti non debebant, *tunica succinxit se*, quamquam sic vertetit eius interpres, sed, tunicam succinxit, hoc est, tunicam suam, qua priùs indutus erat discincta, iam succinxit. Sed prior intelligentia quã indicauit Theophylactus, simplicior est & conuenientior. Vt autem est, Pe-C trus honestè & decenter quantum tempus & locus patiebantur, se componens, per aquam, siue natando, siue pedibus propriis transuadãdo, quia erant prope terram, primus peruenit ad Iesum. Cæteri verò nauigio venerunt, trahentes secum rete piscium. Non enim longè aberant à terra, sed circiter ducentis cubitis, hoc est, pedibus trecentis aut passibus sexaginta. Nam cubitus est sesquipes, & passus quinque pedum mensura est. Vt ergo descenderũt è naui in terram, ecce tum aliquid non solùm potentiæ, sed & benignitatis Iesu indicium eis oblatum est. Videbant enim prunas positas, piscemq́ue eis superpositum: videbant & panem seorsum positum, quæ Dominus ad hoc D parauerat, tum vt pro sua erga illos beneuolentia per cibum eos à labore refocillaret: tum vt suam ostenderet potentiam, qua ex his quæ non erant, illa parauerat, & creauerat, sicq́ue etiam declararet se non ob indigentiam de opsonio quæsisse aut præcepisse vt in dexteram nauigij iacerent rete, suáque voluntate factum vt rete tota nocte frustratum impleretur piscibus. Cæterùm quamquam iam panem & piscem parata haberet, iubet tamen etiam adferri de piscibus quos comprehenderant, tum vt ostenderet non esse phantasma quod factum erat, tum vt videntes piscium multitudinem ac magnitudinem, & quòd non esset scissum rete, magis etiam admirarentur. Itaque Petrus vbique primus & cæteris feruentior, E & tanquam artis piscatoriæ peritior ascendit in nauim, traxitque in terram rete plenum piscibus & magnis, & multis, vtpote numero centum quinquaginta tribus. Et quod his accedit tertium miraculum, cùm tanti essent, hoc est, tam multi & tam magni, non est tamen scissum rete. Non enim id accidit ob fortitudinem retis, sed quòd Dominus etiam illud fortificaret. Porro pro, tanti, Græcis est, *τοσούτων*, quod & tantum significat & tot, vt simul ad magnitudinem & multitudinem referri possit piscium. His gestis cùm à

A labore ad prandium paratum suos Dominus vocaret, vt & nunc, sicut aliàs, manducando cum eis veritatem sui corporis eis comprobaret, nullus exquirebat, neq; audebat interrogare quisnam esset. Videbant quidem speciem Domini augustiorem, vultumque non parum immutatum, voluissentque de figura hac aliena nonnihil interrogare: sed quia maiestas corporis iam immortalis, & raritas consuetudinis ademerat eis solitam loquendi & interrogandi fiduciam, & potissimùm quia ex re triplicique præcedente miraculo scirent ipsum esse Dominũ, nec quicquam dubitaB rent, non audebant interrogare quis esset. Itaque nihil hæsitantes accedunt inuitati ad paratum prandium, venítque Iesus, & pro suo more acceptum panem & piscem frangens suis manibus, distribuit discumbentibus, solitam eis non dedignatus exhibere familiaritatem, licet ad meliorẽ translatus vitæ statum. Legimus quidem ferè in nostris libris: *Et nemo audebat discumbentium*; verùm legendum esse, *discentium*, hoc est, discipulorum, vt correcta pleraque habent Biblia, Græca apertè indicant, quæ habent *μαθητῶν*. Verisimile enim scriptorem aliquem, quoniam nouum est participium, *discentium*: puncte pro nomine, discipulorum, mutasse *discentium* in *discumbentium*: sicut Lucæ 19. participium, *discentium*, C mutatum est in *descendentium*. Si enim ordinem obseruauerimus quem tenuit Euangelista Ioannes, videbimus eum non voluisse significare, quòd ex discumbentibus nemo eum ausus fuerit rogare, sed quòd vocati ad prandium, priusquam accumberent, non ausi fuerint propter certitudinem eum interrogare, sed certi ipsum esse Dominum, accumbere non dubitauerint. Cæterùm Diuus Chrysostomus annotauit, Dominũ accepto pane non iam vt ante resurrectionem in cœlum suspexisse, vt ostenderet se humana illa dispensatoriè fecisse, nunc autem tempus esse diuinitatem suam & potestatem ostendendi. Et hactenus quidem ad literam de tertia hac appariD tione Domini pluribus simul facta discipulis. Sic enim accipiendum quod dicit Euangelista: Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis, quòd iam tertiò pluribus discipulis simul collectis sit manifestatus. In hunc sanè modum intellegit Euthymius. Quidam tamen illud, *tertiò*, referunt non ad vices seu numerum manifestationum, sed ad numerum dierum, quibus per interualla se Dominus manifestauit discipulis: quorum primus fuit, ipse resurrectionis dies: secundus, octauus à resurrectione: tertius, quando apparuit hic iuxta mare. Præter tres enim illas manifestationes quas descripsit Ioannes, & ante eas, manifestatus erat Petro & duobus discipulis eũtibus in Emaus. Sicut autem in illa Petri alioE rumq́; discipulorum piscatione, quæ in principio prædicationis Christi facta est in hoc eodem mari, cum miraculo iussu Domini secuto, vt scribit Lucas capite quinto, certum est Dominum præfigurare & deliniare voluisse spiritualem hominum piscationem, quæ deinde per Apostolos futura erat, quoniam subiecit dicens Petro: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens, ita nihil dubitandum quin hæc Petri aliorumq́ue piscatio, imago fuerit piscationis hominum, quæ Apostolica erat fienda deinceps prædicatione. In hac ergo piscatione, sicut & in illa, de qua

apud Lucam, Petrus primus præcipuusq; fuit piscator, in signum quod Euangelicæ prædicationis negotium primò & præcipue Petro commissum esset, qui primus factus est Apostolorum, vnde sicut ibi Petro peculiariter dictum fuit: Ex hoc iam homines eris capiens; ita & nunc mox ei peculiariter dictum est: *Pasce oues meas.* Hic sicut & ibi per noctem laborantes, & sine iussu Christi retia iacientes, nihil ceperunt: facta autem die, ad præsentiam & iussum Christi rete mittentes in mari, cōprehenderunt immēsam piscium multitudinem, vt hac ratione velut ænigmate significaretur, inanem esse operam Euangelistæ, nisi Christus hominis conatum bene fortunet, & bona spes daretur Apostolis futurum per eos, vt (quāquam prædicatione priscorum pauci adeo persuasi sint Deo omnino adhærere, vt eos frustra laborasse dicere possimus, idq; ideo quia adhuc nox ignorantiæ vbique nimis obtinuit) plerique ex omnibus nationibus reti prædicationis colligerentur iā ad Christum, postquam per illius doctrinam, & per eius resurrectionem, tenebris fugatis, māne illuxit orbi, & ad iussum Christi Apostoli in omnē se spargerent orbem, quibus post resurrectionem à Christo iam in littore immortalitatis stante dictū est: *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ.* Sed in altera illa piscatione non exprimitur in vtram partem nauis rete eiici debeat: hic verò præcipitur vt in dexteram nauigij eiiciatur, quia in illa significabatur collectio fidelium, qui nunc in ecclesia permixti sunt ex bonis & malis: hic verò significata est tantùm collectio fidelium bonorum, qui completa resurrectione bonorum ad Christum è mari huius turbulenti seculi adducentur, vnde illa facta est ante Christi resurrectionem, quando cum discipulis in nauim ascendens erat in mari: hæc verò post resurrectionem, quando stabat in littore. In illa ergo piscatione non mittuntur retia ad dexteram, ne solos significaret bonos: nec in sinistram, ne solos malos, sed indifferenter. Hic autem in dexteram iubentur mittere rete, vt significaret eos qui stabunt ad dexteram, solos bonos. Illic non exprimitur numerus captorum piscium, qui tantus fuit, vt duas implerent nauiculas: hic minor est numerus & expressus, quia maior est numerus eorum quos iam comprehendit Ecclesia, quam sit eorum qui Christo adducentur post resurrectionem: & ille quidem numerus indefinitus est, hic verò certus & definitus, singulorum habens nomina descripta in libro vitæ. Illic rete rumpitur, propter significanda schismata quæ nunc sunt in Ecclesia, propter permixtionem malorum cum bonis: hic verò non est scissum rete, quoniam in illa sanctorum collectione quæ erit post resurrectionem, nulla erūt schismata, vbi summa omniū erit pax, animorumq; consensio. Postquam autem hic rete ad littus tractum fuit, ad prādēdum suos Dominus inuitauit, quo significatur quod post multos labores quos in colligendis fidelibus prędicatores modò subeunt, tandem vocati cum Domino recumbent, spirituali cibo ipsis proposito, qui mentem ac rationem excedit humanæ naturæ, tuncque implebitur in eis illud Psalmi: Labores manuum tuarū quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. (Psal.127.) Nec ipsi capiunt quod mandacent, sed Christus eis distribuit, vt hinc quoque significatum intelligamus, inquit Cyrillus, Christum etiam in futuro seculo gratiarum nobis largitorem futurū. Et hæc sufficere puto pro mystici sensus explicatione. Qui verò volet exactius philosophari in numero centum quinquagintatrium piscium, & pisce asso ac pane, legat D. Augustinum & Gregorium, quamquam D. Cyrillus simplicius in numero sit philosophatus, centenario numero gētium plenitudinem significatam intelligens, quoniam is numerus plenissimus est, decem decadibus cōstans: quinquagenario verò numero, paucos eos qui ex Iudæis crediderunt, credituriq; sunt, quoniam hic numerus subduplus est ad centenarium, & lōgè abest à plenitudine: ternarium autem, qui relinquitur, sanctissimæ Trinitatis habere significationem, in quam credunt fideles, & ad cuius gloriam fidelium vita dirigitur.

CVM ERGO PRANDISSENT, DICIT SIMONI PETRO IESVS.] Postquam Petr⁹ mystica illa piscatione primū se & pręcipuū gessisset, & Dominus fructum ac mercedē laboris Apostolici ipso facto declarasset, figurā pręcedentem etiam re explicans, Petrū vniuerso suo gregi præficit, atque in piscatione spirituali primum facit. Cùm enim capite superiori in prima apparitione Apostolis omnibus parem contulisset potestatē, dicens: Sicut misit me pater, & ego mitto vos, &c. nunc ad tollendum schisma, & vt Ecclesia vna monstraretur, vnus omnibus præficitur, impletq; Dominus in Petro quod ante resurrectionem ei promiserat, dicens: Tibi dabo claues regni cœlorum, (Matt.16.) quia, vt ibi dictum est, verbis illis promittebatur Petro summa in Ecclesia potestas & authoritas, quæ hic illi traditur, cùm ei peculiariter regimen & cura pastoralis ouium Christi committitur. Hanc autem potestatem ei peculiariter cōmissurus Dominus, priùs ab eo rogat num se diligat, & plus diligat quàm cæteri qui aderant Apostoli, non tanquam ignorans, cùm tanquam Deus omnia sciret, & tanquam homo didicisset iam ipso facto excellentem præ aliis Petri dilectionem, quia aliis nauigio venientibus ipse impatientia desiderij se in mare miserat, vt ad Iesum perueniret: sed rogat, vt Petro confitente suū erga ipsum amorem, occasionem haberet opportunā committendi illi suarum curam ouium, omnesq; doceret & eximium suū erga oues suas amorem, & Petro peculiariter hanc curam commissam ob peculiarem eius erga se amorem, ac proinde neminem idoneum esse, qui gregis Dominici curam suscipiat, nisi qui singularem aliquam erga Christum gerat dilectionem, & ex hac illam suscipiat curam. Bene autem notandum, quòd Dominus Petrum non tantùm rogat num se diligeret, sed etiam num plus diligeret quàm cæteri, non solùm vt intelligamus eximiam & singularem dilectionem requiri in præficiendis ouibus Christi, sed etiam vt hinc intelligamus ad solum Petrum pertinere quod ei dictum est: Pasce oues meas; & non etiam aliis hoc dictum in Petro, vt quidam volunt, quòd Petrus tanquam os Apostolorum omnium nomine respondere soleret. Sicut enim non est ei dictum omnium nomine: *Diligis me plus his*; nec omnium nomine dixit, *Tu scis quia amo te*: ita etiam non est ei omnium nomine dictum: *Pasce oues meas*, quamquam etiam omnibus aliàs cum Petro eadem cura commissa fuit, & post capite sequenti committetur. Notandum rursum, quòd prius quidem Petro ob singular. m

gularem eius de Iesu opinionem & confessionem fidei longè excellentem aliorũ hominum opinionem, promissæ sunt claues regni cœlorum: nũc verò eædem claues ei traduntur, ob singularem eius erga Iesum dilectionem, excellentem aliorũ amorem, vt intelligamus pastorem singularis debere esse & fidei, & dilectionis, nec fidem sufficere eximiam, nisi secundùm fidei excellentiã adsit etiam charitatis præeminentia. Cæterùm etsi Dominus Petrum rogaret, num se diligeret plus quàm alij, tamen præ modestia respondet tãtùm se diligere Dominum, eiusq; dilectionis Dominum ipsum testem facit, nec se iam audet aliis præferre, vt priùs fecerat, cùm dixit: Etsi omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Lapsus enim eius iam adhuc recens modestiorem illum reddiderat, & circumspectiorem. Itaque de aliorum amore nihil dicens quorũ animos exploratos non habebat, de sua tantũ cõscientia respondet, dicens: *Etiam Domine*, hoc est, verè Domine ego te diligo, nec id ignarus interrogas: tu enim scis quòd amem te. Tum Iesus: *Pasce* (inquit) *agnos meos*. Quasi dicat: Si me amas, vt profiteris, amorem hũc in me tuum declara in agnos meos, & oues meas, quæ mihi sunt charissimæ, adeo vt pro illis vitam meam impenderim. Harum te ad exemplum meum pastorem & curatorem exhibe vice & nomine meo, vt qui cùm hactenus illarum me præstiti bonum pastorem, iam ab eis tollor in cælum, ascendens ad patrem meum vnde veneram. Harum te præ aliis peculiariter, sicut aliquando promisi, pastorem constituo, ob peculiarem tuam præ aliis in me dilectionem. Cùm ergo amorem profitenti Dominus curam pastoralẽ ouium suarum iniungit, significauit quanti faciat oues suas, vt in quas tanquam sibi vnicè dilectas, & propria vita charitates cupiat transfundi omnẽ quæ erga se habetur dilectionem, & proinde amorem quem quisque habet erga Christum, in proximis Christi nomine exhibendum, qui sibi factũ reputat, quicquid suis impenditur. Hanc suam erga oues suas curam & dilectionem magis adhuc declarauit Dominus, cùm non semel tantùm, sed terna etiam vice Petrum interrogauit, idemq; ei iussit: quanquam & alia sit ratio ter repetitæ iam à Domino interrogationis, nimirum vt Petrus trina cõfessione trinam recompẽsaret negationem, sicq; lapsum qui verbo factus fuit, etiam verbo curaret. In secunda tamen & tertia interrogatione, non quærit Dominus nũ se plus diligeret Petrus quàm cæteri, sed simpliciter num se diligeret, quòd videret Petrum præ modestia aliis se nolle præferre, vt aliquando temerè & infeliciter fecerat. Ex hac autem terna Domini interrogatione, qua declarauit rem sibi valde fuisse cordi, inoleuit cõsuetudo, teste Cyrillo & Theophylacto, vt ter cõfiteantur qui veniunt ad baptismum. Proprio autem nomine eum semper cõpellat Dominus, vocando eum Simonem filium Ioannis, ob familiaritatis & amoris indicium, & quia ad ipsum proprie sermo dirigebatur. Porro pro, Ioannis, Græcus est ἰωάννα, in plerisque tamen Græcis, nominatim apud Euthymium, etiam hic est ἰωνᾶ, sicut Ioannis 1. cap. & apud Matthæum cap. 16. vt videri possit verum & proprium nomen patris Petri fuisse Iona, quod columbam significat, non Ioanna, quod gratiam significat, quamquã mystica horum nominum interpretatio eodẽ recidat. Quòd enim Simon filius fuit Iona, vel Ioanna, significat ipsum ideo fuisse Deo obedientem, (id enim Simon significat) quia filius fuit spiritus sancti, qui in columbæ specie descendit in Christum. Cæterùm quòd Dominus in prima & secunda interrogatione posuit verbum, diligere, Petrus verò respondisse dicitur se amare Dominum, non est in huiusmodi varietate (quæ etiam est apud Græcos) philosophãdum, quasi aliquod subsit mysterium: sed citra discrimen vsus est his verbis Euãgelista, quod ex eo patet, vt annotauit D. Augustinus lib. de ciuitate Dei 14. cap. 7. quia in tertia interrogatione etiam ipse Iesus non scribitur dixisse, diligis me, sed, *amas me*, secutusque Euangelista ait; *Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertiò, amas me*, cũ Dominum non tertiò, sed semel scripserit dixisse, *amas me*: bis autem dixisse, *diligis me*. Sic quoq; tendũ non est mysterium in eo quod in prima interrogatione dixerit, *agnos meos*: in secunda verò & tertia, *oues meas*. Rursum, quòd in primo & in tertia sit Græcis βόσκε, in secunda ποίμαινε. Non enim significationis alicuius gratia, sed tantùm elegantiæ causa verisimile est hac variatione vsum Euãgelistam, vnde bene semper vertit interpres, *Pasce*, quamquam ποίμαινε magis sit regere, sed sic vt pastor regit gregem, quod aptè dicitur pascere. In pascere enim includuntur hic omnia veri boniq; pastoris officia ouibus debita, qualia sunt prouidere eis de cibo, defendere eos à lupis, errantes reducere, quod infirmum est consolidare, cæteraq; quæ innuuntur Ezech. 34. In genere autem dicit & absolutè, *oues meas*, vt intelligamus, Petrum pastorem constitutum omnium ouium Christi, & proinde etiam discipulorum & Apostolorũ, imò Euthymius per oues Christi hic speciatim discipulos designatos intelligit, quorum curam supra Petro Dominus commisit, dicens: Tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. Vnde D. Bernardus libr. 2. de conside. ad Eugenium: Tu, inquit, es cui claues traditæ, cui oues commissæ sunt. Sunt quidem & alij cœli ianitores & gregum pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto & differentius vtrumque præ cæteris nomen hæreditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos: tibi vniuersi crediti sunt, vni vnus. Nec modò ouium, sed & pastorum tu vnus omnium pastor. Vnde id probem quæris? Ex verbo Domini. Cui enim, nõ dico episcoporum, sed & Apostolorum, sic absolutè & indiscretè totæ commissę sunt oues? Si me amas Petre, pasce oues meas. Quas? illius vel illius populos ciuitatis? aut regionis, aut certè regni? Oues meas, inquit. Cui non planum non designasse aliquas, sed assignasse omnes? Nihil excipitur, vbi distinguitur nihil, &c. Bene autem in verbis Christi toties repetitis notandæ duæ illæ dictiones, *Pasce*, & *meas*. Verbum, *Pasce*, monet iis qui in Ecclesia præsunt curam commissam esse, & laborem, non otium: deinde curam talem, qua commissarum ouium bonum quærant, non autem proprium, ne sint de numero eorum de quibus dicitur Ezechie. 34. Væ pastoribus qui pascebant semetipsos. Pronomen, *meas*, indicat Ecclesiæ pastores non debere sibi commissos habere veluti suos quibus tanquam domini præsint, sed tanquam alieni domini, qui eos sibi emit proprio sanguine, cui pastores aliquando sint de commissis ouibus rationem reddituri. Vnde hanc formam sibi præscriptam probe intelligens Petrus, eadem explicatius aliis tradit pastoribus. 1. Petr. 5

sic

sic scribens: Pascite qui in vobis est gregem Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè, neque turpis lucri gratia, sed voluntariè: neq; dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Cæterùm præter causas literales superius dictas quare ter Dominus dixerit, *pasce*, quidā etiā mysterij cuiusdam causa hoc Dominum fecisse putāt, nempe ad designādū pastores tribus modis debere cōmissas pascere oues, quod sic tractat D. Bernardus ser. 2. de resur. Pasce, ait, mente, pasce ore, pasce opere. Pasce animi oratione, verbi exhortatione, exēpli exhibitione. Alij sic: Pasce pabulo doctrinæ, exemplo piæ vitæ, & opum subsidio, si res ita poposce- B rit. Licet & in hunc modum: Pasce doctrina, sacramentis, & vitæ exemplo.

AMEN AMEN DICO TIBI: CVM ESSES IVNIOR, CINGEBAS TE, &c.] Cùm iam Petrus ter confessus esset suum erga Dominum amorem, & Dominus ei ter oues pascendas commisisset, oportunè Dominus ei iam etiā prædicit mortis genus quod ad imitationem Domini subiturus esset pro ouibus sibi commissis, & quo verè declaraturus erat suum amorem quem iam confessus fuerat, ne putaret delicatam fore eam prouinciam quæ iā ei delegata fuit, & dilectionem quam iam professus fuit. Verè verè, ait, dico tibi Petre, cùm esses iunior, & iuxta corporis vires malorum tole- C rantior, mollius habebaris. Nā ipse tibi cingulum tuo arbitratu soluebas, aut addebas, ac liber ambulabas quocunque lubitum esset. Verùm vbi senueris, iam iuxta corporis vires imbecillior, & quando pro ætate liberior esse debeses, durius tractaberis. Extendes enim manus tuas, & alius te cinget, ducturus quò naturali volūtate nolis. His autem, ait Ioānes, significauit Dominus tectè, qua morte clarificaturus esset Deū, nempe morte crucis, quā iam pro ouibus suis pastor ille bonus, in cuius locum successit Petrus, subierat. Hanc enim significauit per extensionem manuum quæ fit in cruce. Proinde quod sequitur; *& alius te cinget*, non post extensionem manuum intelligendū est, sed ante eam, vt priùs dixerit Dominus, quid fieret, deinde D quomodo fieret, & sit sensus: Extēdes manus tuas in cruce, & vt ad hoc venias, alius cinget te, vincula tibi iniiciens, & sic vinctum ducet quò nolis secundùm naturale desiderium. De huiusmodi enim naturali voluntate accipiendum est quod dicitur, quò non vis, quam superaturus erat amor Christi & ouium eius. Bene autem Euangelista nō dixit, qua morte esset moriturus, sed qua morte clarificaturus esset Deum, honesta scilicet nomēclatura mortem illam cōdecorans, quia mors pro Christo, gloria magna est Dei, vt qui probatur tā fidelem habere discipulum & seruum, qui pro veritate doctrinæ ac spe promissorum eius non dubitat mortem oppetere.

ET CVM HOC DIXISSET, DICIT EI: E SEQVERE ME. CONVERSVS.] Cùm Dominus verbo commendasset Petro ouium rationalium curam, eiq; verbo tectè & parabolicè prædixisset mortis, quæ eum manebat, genus: nūc eadem hæc ipso facto etiam parabolicè & tectè agit. Itaque surgens à conuiuij loco, & ad eundum aut ambulandum se præparans inuitat Petrum ad sequēdū se corporaliter; ipsa corporali sequela monere illum volens ad sequendum se in his quæ dixit, nempe in cura ouiū pastorali, & supplicio crucis perferendo. Cùm ergo Petrus post Iesum am- A bulare pergens respexisset, & vidisset discipulum quem diligebat Iesus etiam sequentē m, quāquam iussus non esset sequi, rogauit Dominum quid is facturus esset, aut passurus pro ipso. Audiuit Dominum ob confessum amorem sibi committere oues suas, atq; cōsortium gloriosæ mortis promittere: cogitauit quomodo & Ioānes singularem erga Dominū gereret amorem, & vicissim ab eo intimè diligeretur: vidit illum etsi nō iussum, etiam sequi Dominum, tanquā à quo præ amore diuelli non posset: reputauit secum quòd & ille cupidus esset audiendi mortis suæ genus, & quia hunc voi- B ce diligebat, etiam ipsa quid de illo futurum esset cupiuit cognoscere. Itaq; iam ex familiari Christi colloquio audacior factus, partim ex amore quo Ioānem prosequebatur, quem modestiæ causa iudicauit non ausum de se rogare, cùm alioqui ipsa sequela satis indicaret se cupidum rogandi de se, partim ex curiositate ad quam amor eum pertraxit, de Ioanne rogat, dicens: *Domine, hic autem quid*, supple, facturus est aut passurus? Num & ipse te sequetur? Num & ipse eadem nobiscum mortis via gradietur, qui eadem mecū te diligit dilectione? Cùm ergo Petrus in vltima cœna per se non auderet rogare Dominum quis ipsum esset traditurus, sed ad hoc dilecti discipuli Ioannis vsus fuerat opera: nunc audentior factus, de dilecti statu C nomine ipsius cōfidenter interrogat, quem indicauit nunc ausum non esse de se interrogare. Atque ad significandum hāc Petri libertatem quam modò adeptus fuit, intelligit Euthymius Euangelistam nunc in memoriam reducere recubitum supra pectus Domini, & interrogationem tunc à se factā: quamquam simplicius diximus, factum illud in memoriam reuocatum, in signum specialis & eximiæ dilectionis quæ fuerit inter Christum & Ioānem, vt cui soli datum fuit recumbere supra pectus Iesu, quique solus ausus fuit de traditore eum percunctari, atque ob hanc eximiam dilectionem commotum Petrum, vt de Ioanne interrogaret, postquam audisset quid sibi D Dominus euenturum prædixerat post amoris erga ipsum professionem. Cæterùm hanc superuacuam Petri à Ioāne curam corrigens Dominus, & ad id, quod ad se pertinebat, considerandum excitans respondet: *Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.* Legendum enim esse, *si*, & non, sic, vt multi tamen libri corruptè habent, meritò adeo certum esse debet vt de eo contendere proterui videatur, qui inueteratum amorem agnoscere nolit, aut agnitum corrigere. Primùm enim Græci codices omnes habent, *si*, & non, sic, & interpretes omnes Græci suis commentariis testantur se legisse coniunctionem conditionalem, *si*, quæ nihil affirmat, nec aliqua est apud Græcos similitudo inter ἐὰν, hoc est, si, & οὕτως, hoc est, E sic, vt hac occasione lapsus posset videri interpres: vnde nemini dubium esse debet quin errore librarij coniunctio, *si*, mutata sit in aduerbium, sic, cùm apud nos facilis prolapsus sit à *si*, in sic, ob vocum affinitatem. Idem deinde arguit, quòd nō in omnibus Latinis codicibus habeatur, sic, sed in plerisque etiam legatur, *si*. Ita enim reperitur in codicibus nonnullis antiquissimis manu descriptis, vt indicarunt nonnulli: ita legisse constat D. Hieronymum lib. 1. contra Iouinianum. Præterea non posse legi aduerbium, sic, ipse sermonis contextus palam satis arguit. cùm enim

retulisset

retulisset Ioánes. occasione horum verborum Domini exiisse sermonem inter fratres, quòd discipulus ille non moreretur, tanquam corrigere volens hanc ex verbis Domini conceptã opinionẽ, subiecit: *Et non dixit Iesus, non moritur*, &c. Si autem legatur, *Sic eum volo manere*, planè dixit eum non moriturũ, quod Ioannes negat à Domino dictum. Fuerũt sane qui non obstãte hac monitione Ioannis, similem cum Apostolis habuerunt de Ioanne opinionem, occasione horum verborum Christi, asserentes Ioannem mortuum non esse, quorum quidam dixerunt eum viuum translatum in paradysum cum Enoch & Elia, & circa aduentum Domini venturum cum illis ad prædicandum Christum, ac tum cum illis occidendum sub Antichristo. Nec obstare quòd monumentum eius ostẽdatur in Epheso, eo quod vt viuus illud subiciat, ita etiam putent viuum illinc translatum, assumentes pro argumento, quòd in monumento eius corporis reliquiæ non sunt vnquam repertæ. Alij verò, teste Augustino, putant eum in sepulcro suo adhuc viuum iacere; ibique dormire vsque ad nouissimum diem, assumentes in argumentum quòd illic terra sensim scatere, & quasi ebullire perhibeatur, atque id eius anhelitu fieri asserentes. His sententiis valde conuenit recepta illa lectio: *Sic eũ volo manere donec veniam*; eoque lubentius quidam eam lectionem secuti sunt. Quibus cùm obijcitur Ioannem, vt falsum verborũ Domini intellectum resecaret, subiecisse; *Et non dixit Iesus, non moritur*, &c. hi qui prioris sunt sententiæ, dicunt se non cum Apostolis asserere Ioannem non moriturum omnino, sed non moriturum donec veniat Dominus ad iudicium. Tunc autem moriturum pro Christo cum Enoch & Elia, atque ob id Dominum dixisse: *Sic enim volo manere donec veniam*. Qui verò posterioris sunt sententiæ, dicunt, vt indicat Diuus Augustinus verum esse quod ait Ioannes, Dominum non dixisse quòd discipulus ille non moreretur, quia hoc apertis verbis non dixit, sed tamen significauit eis verbis quæ eum dixisse narrat. Verùm sicut hæ opiniones graues non habent autores, sed tantùm obscuros, ita vtrasque has opiniones non fuerit difficile refellere. Primùm enim quòd cum Enoch & Elia Ioannes non sit venturus ad prædicandum contra Antichristũ occidendus ab eo, satis patet ex ipsius Ioannis Apocal. in qua de duobus tantùm testibus dicitur qui occidendi sint ab Antichristo propter testimonium veritatis. Deinde, quòd verè adhuc dormiens non iam iaceat in sepulcro, argumentatur Diuus Augustinus ex dilectione Christi erga Ioannem. Quomodo enim discipulo quem diligebat Iesus præ cæteris, in tantùm vt super pectus eius discumbere mereretur, pro magno munere longum donasset in corpore somnum, cùm beatum Petrum per ingentẽ martyrij gloriam, ab onere ipsius corporis soluerit, eique concesserit, quod Apostolus Paulus se concupisse dixit & scripsit, dissolui & esse cum Christo? [Philip. 1.] Et sanè ridiculum satis est, Ioannem ideo scripsisse Dominum non dixisse, quòd discipulus ille non moreretur, quis quamuis illud Dominus significauerit verbis à se dictis, non tamen apertè dixerit, ita vt diceret hæc verba: *Non moritur*, aut, *non morietur*. Nemo enim rectè negauerit quempiam dixisse aliquid, si illud verbis licet alijs significare voluerit. Omnino ergo credendum ideo Ioannem

A scripsisse, non dixisse Dominum, *non moritur*, ne illis verbis quæ dixit, hoc voluisse intelligi putaretur, sed putaretur potius & ipse iuxta commune debitum naturæ humanæ mortem subiturus, quã iam eum subijsse vniuersa per orbem Ecclesia satis se declarat credere, dum per singulos annos depositionis eius diẽ celebrat, meritorum & orationum eius suffragia implorans. Testati sunt & qui post ipsum apud Ephesios episcopatu functi sunt. Nã, vt refertur ab Eusebio in Ecclesiastica historia lib. 5. cap. 31. Polycrates Ephesiorum episcopus Victori episcopo Romano sic de eo scripsit: Ioannes ille qui supra pectus Domini recumbebat, qui fuit sacerdos Dei, põtificale πέταλον gestás, & martyr, & doctor optimus apud Ephesum dormiuit. B Quòd autem reliquiæ corporis eius neque in sepulcro, neque alibi vnquam sunt repertæ, piè creditur post mortem, sicut & Mariam, ob singulare priuilegium charitatis ipsum mox resuscitatum, corpore immortali translatũ in cœlos, vt ad instar dilecti Beniamin duplicem acceperit præ alijs portionem. Gregorius tamen Trapezuntius libello quodam super hoc loco edito ad Papam, omnino contendit legendum esse, *sic*, & interpretem eo modo rectè vertisse, quod dictio Græca ἐὰν cui correspondet nostra coniunctio, si, affirmatiuè sit accipienda & assertiuè, quando coniungitur verbo C indicatiui modi, quemadmodum & coniunctio, si, vt ipsi videtur: conditionaliter verò quando coniungitur verbo coniunctiuo. Itaque tum ex hoc loco, tum ex alijs aliquot tum argumentis, tum scripturis conatur ostendere Ioannem necdum esse mortuum, sed cum Enoch & Elia viuentem, venturum cum eis ante iudicium. Verùm vt rationes illius non concludunt, ita iam dicta sententia magis concordat cum Ecclesiæ traditione. Cæterùm sicut omnino improbabiles & falsæ sunt iam dictæ opiniones, quibus bene conuenit illa lectio: *Sic eum volo manere*, &c. ita secundùm veram Ecclesiæ de Ioannis morte sententiam, nullus aptus adferri potest sensus illius receptæ apud Latinos lectionis. Augustinus enim qui manifestè legit; *Sic*, D deceptus nimirum mendo codicis, post longam intelligentiæ verborum Christi inquisitionem ad mysticum confugit intellectum, intelligens Dominum significasse, se velle vitam contemplatiuam, cuius Ioánes typum gessit, manere sic vt nunc est imperfectam, donec ipse venturus sit, quando illam in vita beata est perfecturus, cùm vita actiua, cuius Petrus typum tulit, imperfecta non sic manere debeat vt est, nec expectare suam post aduentum Domini perfectionem, sed hic ad perfectionem tendere debeat: vultque idem Augustinus, verbum, *manere*, hic positum esse non pro remanere aut permanere, sed pro expectare, (nam & hoc E ea dictio significat) vt significetur vitam per Ioannẽ designatam, expectare debere suam perfectionem vsque ad Domini aduentum, quando vitæ actiuæ operatio cessabit, contemplatio verò perficietur. Verùm salua tanti viri reuerentia, quis non videat coactam nimis esse hanc interpretationem, & literali intentioni Domini non conuenire? Vt enim alia omittamus, certum est, manere, dictum esse pro permanere & non mori, alioqui enim Apostoli ex his verbis Domini occasionem non habuissent putandi discipulum illum nõ moriturum. Itaque alij quò aliquem literæ conuenientem reddãt sensum, intelligunt eùm dicitur,

donec veniam. Dominum non locutum de nouissimo suo aduentu, sed de aduentu suo contra Iudæos, ad percutiendum eos per Romanos, sub Tito & Vespasiano, atque significasse Ioánem vsq; ad illa tempora victurum, sicut & re vera vixisse constat. Sed & hoc coactius est, vt de illo aduentu intelligatur Dominus hic locutus, cùm aliàs semper in tali locutione loqui soleat de nouissimo ad iudiciū aduentu, vt omittamus, Ioannem non tantùm vixisse vsque ad illa tempora, sed longè vltra. Peruenit enim, vt ex historiis fide dignis constat, vsque ad Traiani tépora, moriens sexagesimo octauo post passionem Domini anno, hoc est, triginta propemodum annis post Hierosolymorum excidiū. Igitur Venerabilis Beda, & post eum plerique sic hanc lectionem exponunt: *Sic eū volo manere donec veniam*; hoc est, Non eum per passionem martyrij volo consummari, sed absque violentia persecutoris diem expectare nouissimum, quando ipse veniens eum in æternæ beatitudinis mansione recipiam placidè sine dolore violentæ mortis. Nec potest sanè conuenientior eius lectionis afferri sensus: sed quando & is variis modis valdè coactus est, restat vt ea lectione mutata, quæ nullum aut verum aut conuenientem habet sensum, eam potius recipiamus quam certum est omnes habere concorditer Græcos codices, quamq; valde verisimile est etiam interpretem primùm fideliter Latinis reddidisse, sicut in Latinis plerisque incorrupta inuenta est semper. Quam germanam esse, etiam ex ipsis verbis, ipsáque intentione Domini facilè potest ostendi. Per hoc enim quòd Petro roganti de Ioanne Dominus respondendo dixit: *Quid ad te*; patet Dominum notare voluisse superfluam Petri curiositatem, proinde nō conueniebat vt illius curiositati satisfaceret. cui tamen satisfecit, si dixit: *Sic eum volo manere donec veniam.* Cui affirmationi iam non satis cohæret subsequens reprehensio: *Quid ad te; tu me sequere.* Sed nec conueniebat vt Ioannes cùm fratrum falsum intellectum refellere vellet, subiiceret: *Et non dixit Iesus, non moritur, sed sic eum volo manere donec veniam, quid ad te*; sed omittendum erat, *quid ad te*; sicut omisit, *tu me sequere*, quia illud ad perfectioné sententiæ qua videri poterat Dominus significasse Ioannem non moriturum, non pertinebat. Cæterùm deprauatio huius loci per librarios videri potest ex eo nata, quòd quia, *si*, positum erat cum verbo iudicandi, *volo*, non animaduerterint illud positum pro an, aut, quid si, aut quia: alioqui non videbatur quare Apostoli ex illis verbis intellexissent discipulum illum nō moriturum: aut demum propter opiniones illas de Ioanne non morituro vsque ad iudicij diem, quas qui sequebantur, lectionem illam induxerunt, aut inuentam alicubi vbique inculcauerunt. Nec hoc loco tantùm hæc deprauatio in coniunctione. *si*, accidit per mutationem eius in aduerbium, *sic*. Eadé enim etiam accidit Psal. 63. vbi cùm Latini iam passim legant: Sic memor fui tui super stratū meum, &c. Græca & Hebræa constanter habent, si, quomodo Augustinus & Hieronymus legit in commétariis. Contrarium accidit Sapientiæ 9. Ibi enim corruptè legitur, si, pro sic, cùm in fine legimus: Etsi correctæ sunt semitæ eorū; Græca enim habét *οὕτως*, id est, sic, quomodo & reperi scriptum in duobus scriptis bibliis antiquis, quæ mihi in restituēdo libro Sapientiæ alioqui corruptissimo, obtulit Mccœnas meus abbas Tongerlensis. Non fuisset hic deprauationi locus, si interpres pro indicandi verbo *volo*, vertisset velim vel vellem, vt sit: Si eum velim vel vellem manere donec veniā, quid ad te? Quam lectionem bene explicauit Cyrillus sic scribens: Quoniam curiosa magis quàm vtilis rerum alienarum inquisitio est, respondet quidem, sed ita vt rogantis animum abducat ad alia, nec mortis expertem futurum Ioannem ait: sed, *si eum volo manere donec venio, quid ad te*; id est, audisti Petre quæ ad te pertinent, cur aliena quæris, cur diuinæ iustitiæ secreta rimaris? Nam si etiam vellem minimè istum mori, quid tu vnquam emolumenti, aut quid consolationis consequeteris? Nō erit ergo prudens curiosus, si quid passurus sit, vtrum etiam alij eadem subibunt, an non, cùm aliorū calamitate pericula sua non mitigentur. Quamuis communiter insitum esse hominibus videatur, vt optent si quid periculi sint subituri, nō esse solos, sed cæteros etiā aut videri similia pati, aut saltem audire perpessos fuisse, aut omnino idem passuros. Hæc ille. Quòd si quis pertinaciter velit legere ob inolitum errore aduerbium, sic, quomodo iamdudùm in Ecclesiis est cantatum, quò originalis & genuinæ lectionis sensum retineat, intelligat illud: *Sic eum volo manere donec veniam*, dictum non omnino affirmatiuè, sed concessiuè, Dominumque locutum vulgari more, quo ad retundendam curiosam alicuius quæstionem nonnunquam aliquid affirmatiuè pronunciamus, non quòd sic sit quomodo dicitur, sed quod hoc ei donemus, &, vt vulgò dicitur, casum ponamus, vt sit sensus: Sit sic quòd sic eū velim manere donec veniam, & vt hoc tibi dem, quid iam id ad te? non ob id tu à prædicta liberaris morte, nec eo minus tibi curandum vt quod tibi iniunctū est exequaris. Certè non solus Augustinus inter veteres legit hunc locum per aduerbium *sic*, vt putāt quidam: sed & Ambrosius aliquoties sic citat, vt in commétariis super Psal. 45. & super primum versum octonarij 20. Psalmi 118. Quibus etiam locis ex præcedētibus & sequentibus apparet eum magis legisse, *sic*, quàm *si*. Priori enim loco coniungit eum cum Enoch, q raptus est ne malitia seculi turbaretur. Posteriori loco dicit, ita Dominum dilexisse Ioannem, vt de eo diceret ad Petrum: *Sic eum volo manere, quid ad te? tu me sequere.* Et subiicit: De morte eius aliqui dubitauerunt, de transitu per ignem dubitare non possumus, quia in paradyso est, nec separatur à Christo. Cæterùm si verum est, vt volé Theophylactus, Ioannem scripsisse suum Euangelium, cùm in Pathmos insula exularet, aut, vt alij volunt, post reditum ab exilio, constat Ioannem hæc de Petri suáque morte scripsisse post mortem Petri, quam sub Nerone perpessus fuerat in cruce. Itaque hoc de Petro tum scripsit, quò ostenderet prædictionem Domini fuisse verissimam. De se verò hæc scripsit, fortè quoniam ob vitę eius longæuitatem existimare quidā cœperint post Apostolos, ipsum non moriturum, qui omnibus penè superuixit Apostolis.

HIC EST DISCIPVLVS ILLE QVI TESTIMONIVM PERHIBET.] Videri posset hæc sententia subscripta à maiorib. Ecclesiæ, qui cùm Ioannes hæc scriberet, his verbis notificauerint quis esset discipulus ille quē Euangelista nō expressit, eiusque Euangelium comprobauerint: nihil tamé obest quo minus credamus etiā ipsum

Ioannem

Ioannem hæc ſcripſiſſe de ſeipſo, quò concluſurus iam ſuum Euangelium, indicaret quis is eſſet quem toties rectè deſignauit, & autoritatē daret ſcriptis à ſe, per ſuam autoritatem vbique tum à fidelibus receptam. Bene autem dicit, *ſcimus quia verum eſt teſtimonium eius*, quia vt dicit in pri-
A ma ſuarum Epiſtolarum: Quod audiuimus, quod vidimos oculis noſtris, quod perſpeximos, & manus noſtræ contrectauerunt, annunciamus vobis. 1. Ioan. 1 Pluraliter dicit, *ſcimus*, modeſtiæ cauſa, & quia multi alij ſecum hoc intelligebat, in quorum perſona iſtud dicit.

APPARET DOMINVS DISCIPVLIS IN MONTE GALILÆÆ. Matthæi 28. Marci 16.

CAPVT CXLIX.

VNdecim autem diſcipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi conſtituerat illis Ieſus. Et videntes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. Et accedens Ieſus locutus eſt eis, † dicens: Data eſt mihi poteſtas in cælo, & in terra. Euntes ergo in mundum vniuerſum docete omnes gentes, [&] prædicate Euangelium omni creaturæ: baptizantes eos in nomine Patris & Filij, & Spiritus Sancti, docentes eos ſeruare omnia quæcunque mandaui vobis. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc ſequentur: In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquētur nouis, ſerpentes tollent. Et ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Super ægros manus imponent, & bene habebunt. Et ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſeculi. † b dicit eis.

VNDECIM AVTEM DISCIPVLI ABIERVNT IN GALILÆAM, IN MONTEM, &c.] Ratio ordinis quem in apparitione hac à Matthæo deſcripta diſponenda obſeruauimus, reddita eſt cap. ſuperiori. Cęterùm hęc apparitio non improbabiliter creditur eſſe ea de qua
1. Cor. 5. dicit Paulus: Viſus eſt pluſquam quingētis fratribus ſimul; quamquā Matthæus tantùm vndecim diſcipulorū hic meminerit, quòd illi præcipui fuerint, & ad illos propriè pertineant quæ Dominus nunc dixiſſe memoratur. Atque hæc rectè videri poteſt cauſa cur Dominus & ante reſurrectionē, & poſt eam ſe prędixerit in Galilæa videndū, non quòd in ea primùm Apoſtolis videndus eſſet, ſed quòd in ea quamplurimis ſimul videri vellet vbi
C quāplurimos habebat credentes in ſe. Alioqui mirum eſt ſolennē illam apparitionē Domini, cuius meminit Petrus, à nullo attactā Euangeliſtarum, cùm alias minus ſolennes accuratè deſcripſerint. Sunt quidē qui putant, Chriſtum, quemadmodū, nō manifeſtauit ſe ante ſuam aſcenſionem Paulo necdum credenti, cùm tamen Paulus ibi dicat; viſus eſt & mihi: ita neque manifeſtaſſe ſe quingentis fratribus ſimul ante ſuam aſcenſionē, quòd pu
Act. 1. tent necdum tunc extitiſſe tantum numerum fratrum, quia Actuum primo dicitur: Erat turba ho-
D minum ferè centum & viginti, cum Apoſtolis ſcilicet à die aſcenſionis vſque in diem Pentecoſtes in oratione vnanimiter perſeuerātium. Sunt qui etiam alia ſentiant de illa quingentis fratrib. facta apparitiōe. Sed his nimis obſtat ſeries textus Apoſtolici, qui habet: Viſus eſt pluſquam quingētis fratribus ſimul, deinde viſus eſt Iacobo, deinde Apoſtolis omnibus. Iacobo enim & Apoſtolis omnibus viſus eſt ante aſcenſionē, ergo & quingentis fratrib. ſimul viſus eſt ante aſcenſionem, quia poſt eam viſionem recitat deinde viſum Iacobo: proinde dicendum quòd etſi poſt aſcenſionem non erant in Hieruſalem diſcipuli ſupra cētum &
E viginti collecti cum Apoſtolis, multi tamen alij erant in Galilæa & aliis locis, quib. ſimul collectis Chriſtus potuit ante ſuam apparere aſcenſionem. Probabiliter ergo videtur dici poſſe, quòd Apoſtoli ex iuſſu Domini abeuntes in Galilęam, etiam ex eiuſdem iuſſu indicauerint pleriſque quos in ea regione nouerant Domino bene affectos, reſurrectionem eius, collegerintq; eos ad montē quem

B piam, quem, vt hic ſcribit Euāgeliſta, conſtituerat illis Dominus. Sicut enim hic dicuntur abiiſſe in montem quem conſtituit illis Ieſus; quamquam priùs non legamus Dominum illis conſtituiſſe de monte, nimirum quia Euangeliſtæ plurima prætermiſerūt à Domino dicta: ita fieri poteſt vt illis conſtituerit Ieſus colligere omnes credētes in ſe, etſi id à Domino Euangeliſtæ non narrauerint iuſſum nec conſtitutū. Quis autem fuerit iſte mons non exprimitur, ſicut nec ſcire neceſſe eſt: veriſimiliter tamen credi poteſt fuiſſe ille in quo ante paſſionem ſuam Dominus toties conuerſatus legitur, & in quo trāſfiguratus fuit, qui creditur fuiſſe mons Thabor, quem ob gloriā Chriſti in trans
C figuratione ibi oſtenſam, aliasq; ſacras eius actiones ibi geſtas, Petrus vocat montem ſāctum. Por- 2. Petr. 1. ro quod ſequitur apud Matthæum: *Et vidētes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt*; dubitationem nonnullam infert. Quandoquidem enim conſtat hanc vt minimum quartam fuiſſe apparitionem factam diſcipulis, quomodo ex vndecim Apoſtolis quidam iam adhuc dubitauerunt, cùm certis adeo argumētis omnes priùs ad fidem adducti fuerint, vt nihil amplius etiam dubitauerit Thomas, qui nouiſſimus inter Apoſtolos non cre
D didit? Dicendū ergo videtur, quòd cùm Matthęus dicit quoſdam viſo Domino dubitaſſe, referri illud debeat non ad tempus quo in Galilææ monte Dominus apparuit, ſed ad tempus quo primò illis apparuit in Hieruſalem. Quoniam enim Matthæus ante hanc apparitionem nullam commemorat diſcipulis factam, ſed veluti primam commemorat, fieri poteſt quòd in hac deſcribenda quædam coniunxerit quæ non in hac, ſed in prima contigerunt. Aut quod illi quos dicit dubitaſſe, non fuerint ex vndecim, ſed ex quingentis illis fratribus collectis per ipſos vndecim: quamquam nihil vetat credere, Apoſtolos quoſdā etſi
E tum non dubitarent quin Dominus ipſorum reſurrexiſſet, dubitaſſe tamen an ipſe eſſet, qui tunc eis apparebat. Vnde ſequitur: *Et accedens locutus eſt eis*; quaſi ſignificetur quòd ad omnem dubitationem tollendam, Dominus non tantùm ſe à longè conſpiciendum præbuit, ſed ſe etiam vicinum illis obtulerit, notaque voce locutus ſit. Cęterùm ea Dominum Apoſtolis locutum commemorat Matthæus, quæ maximè noſtra intererat

scire: & primùm quidem commemorat præceptum & potestatem eis datam prædicandi Euangelium toti mundo, ante cuius præcepti & potestatis traditionem commodè præmittit Dominus de plenaria & omnimoda potestate sibi data in cœlo & in terra, vt de hac potestate confisi, delegatam sibi functionem incunctanter & fidenter aggrederentur, quæ ea illa potestate suam accepit originem & causam. *Data est*, inquit, *mihi omnis potestas in cælo & in terra.* Nunc scilicet postquam de morte triumphaui resurgendo. Quoniam enim omnem humanæ naturæ infirmitatem, omne etiam contumeliarum genus, mortem denique opprobriosissimam sponte tolerauit Dominus, is qui priùs infra infimos deiectus fuit homines, & valde infirmus habitus accepit à patre post resurrectionem plenum in omnia dominium; omnia suæ potestati subiecta habens, cœlestia simul & terrestria, exuto sua, quam prius in mundo habebat potestate principe tenebrarum. Habebat quidem priùs tanquam Deus datam sibi omnem potestatem ab æterno, verùm iam resuscitato data est etiam tanquam homini omnium rerum potestas, quoniã humanitas eius iam immortalitate donata, noua ratione consors facta est gloriæ & potestatis diuinæ, & diabolo superato ac eiecto è suo dominio, dominium accepit & ius in totum humanum genus quod sibi redemit. Hanc ergo datam potestatem pro fundamento iniungendæ Apostolis functionis assumens Dominus, subiicit: *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos*, &c. quasi dicat: Quoniam talis mihi iam potestas data est quæ se ad omnia extendit, vos in hac potestate confisi ite non iam ad oues tantùm quæ perierunt domus Israel, sed ad omnes totius mundi nationes, hoc agentes vt quoniam omnes nationes mei iam iuris sunt, omnes etiam vestra doctrina meæ ditioni spontè subiiciatis, & salutis quam omnibus peperi, consortes efficiatis. Eandem hanc functionem docendi & baptizandi omnes etiam Marcus commemorat iniunctam Apostolis, sed postquàm paucis commemorasset Domini apparitionem factam ipsa die resurrectionis in Hierusalem, quasi eadem illa die hæc functio eis fuerit commissa. Verùm cùm non sic commemorauerit eam Marcus, vt cogamur intelligere eadem illa die hæc Apostolis Dominum dixisse, magis visum est in Concordia Marci verba coniungere cum verbis Matthæi auctorem secuti Euthymium, qui in Marcum scribens sic habet: Dixit autem illis hunc sermonem, non nunc sanè (ipsa scilicet resurrectionis die) sed postmodum cùm profecti sunt in Galilæam, in montem in quo constituit illis Iesus, veluti circa finem Euangelij secùndùm Matthæum scriptum est. Tria autem apud Matthæum iniunguntur Apostolis, quæ euntes in vniuersum mundum facere debeant, & habent inter se hæc connexionem & ordinem conuenientissimum. Primum est, vt doceant omnes gentes, ea scilicet quæ credere debeant de Deo vno & trino, deque dispẽsatione assumptæ à filio Dei humanitatis, & reliquis quæ ad fidem pertinent. Hic enim verbo docendi iniungitur eis traditio dogmatum fidei, vnde pro eo quod Matthæus habet, *docete*, Marcus habet, *prædicate Euangelium*: & subiungit, *qui crediderit*, &, *qui verò non crediderit*. Pro eo autem quod Matthæus dicit, *omnes gẽtes*, Marcus habet, *omni creaturæ*, qua varietate vterque alterũ explanat. Quòd enim apud Marcum per omnem creaturam, omnis natio gentium debeat intelligi, patet ex Matthæo: & quòd apud Matthæum sub nomine gentium etiam Iudæi debeant accipi, patet ex Marco. Secundum est, vt post doctrinam fidei, si eam receperint, baptizent eos in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti. Baptismum enim in locum circuncisionis instituit Dominus, vt esset signum quo veluti tessera quadam militari nouus populus coalesceret in vnum & agnosceretur: quo item gratia Spiritus Sancti à peccatis emundans efficaciter mentibus hominum infunderetur, & certò infundi agnosceretur. Quod sanè signum quàm sit ad salutem & necessariũ & efficax, satis arguit, quòd apud Marcum salus non promittitur tantùm credenti, sed credenti & baptizato. Itém quod à Paulo dicitur: Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus Sancti. (Titum 3.) Hinc enim patet, baptismum non nudum esse signum, sed signum efficax, & tale per quod tanquam quoddam instrumentum, gratiam suam ac spiritum hominib. Deus impartitur. Cæterùm quibus verbis baptismus Christianus conferri debeat, ab Apostolis atque ab vniuersa Ecclesia intellectum semper est ex his verbis quibus iubet credentes baptizari in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti. Hinc enim intellectum semper est, baptizantem verbo exprimere debere baptizationis actum à se fieri in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti, ita vt dicat, quomodo apud Latinos receptũ est: Ego te baptizo in nomine Patris, &c. aut quomodo apud Græcos: Baptizetur seruus Christi in nomine Patris, &c. Non quòd verba hæc Christi ex se significent baptismum cum huiusmodi verborum prolatione conferendum. Qui enim iubet aliquid fieri in nomine huius vel illius, non significat illum debere hoc facere cum certa verborum prolatione. Sed quòd Apostoli ex doctrina spiritus intellexerunt hanc fuisse Domini in prædictis verbis intentionem: proinde falluntur qui contra formam baptizãdi hic à Domino secundùm Ecclesiæ intellectum præscriptam, putant aliquando in primitiua Ecclesia inter baptizandum solum nomen Christi expressũ, ita vt diceretur: Ego te baptizo in nomine Christi; decepti malo intellectu quorundam locorum in Actis Apostolorum, & quarundam sententiarum Ambrosij lib. 3. de Spiritu Sancto. Cùm enim dicuntur aliqui in Actis Apostolicis baptizati in nomine Iesu Christi, non significatur in baptizandis illis expressum tantùm nomẽ Iesu Christi, sed eos in fide Christi, aut in merito eius & efficacia passionis eius baptizatos: quomodo Paulus in suis Epistolis dicit nos omnes baptizatos in Christo Iesu. Porro præscripta hic baptizandi forma omnium maximè & apertissimè trinitatem personarum & vnitatẽ naturæ in diuinitate nobis significat. Trinitatẽ quidem, cùm tam expressè trium personarum nomina propria per cõiunctionem quæ diuersa copulat, hic omnium primò coniunguntur: vnitatem verò, cũ dicitur, in nomine, hoc, est, in virtute, autoritate & efficacia. Cùm enim vna sit virtus & autoritas Patris, & Filij, & Spiritus Sancti, vna etiam sit necesse est triũ horum natura. Proinde his verbis refellitur & Arrius, negans vnam trium horum naturam: & Sabellius confundens personarum pluralitatem. Tertium est, vt post doctrinã fidei

fidei & baptiſmũ, doceant fideles ſeruare omnia quæ ipſis erant præcepta Apoſtolis: quod quidem pertinet ad vitæ conuerſationẽ, quæ ſequi debet fidei baptiſmique ſuſceptionem. Non enim ad ſalutem ſufficiunt dogmata fidei & baptiſmus, niſi etiam Deo digna accedat conuerſatio. Et quidem priùs Euangeliſta poſuit verbum *μαθητεύσατε*, quod bene conuenit dogmatibus: hic verò participium *διδάσκοντες*, quod bene conuenit præceptis conuerſationis, vnde *διδάσκαλος*, præceptor, & *διδάσκειν*, præcipere etiam deſignat.

QVI CREDIDERIT ET BAPTIZATVS FVERIT, SALVVS ERIT.] Matthæus quidem accuratè deſcripſit Apoſtolicæ functionis officia omnibus exhibenda nationibus. Marcus verò expreſſit promiſſiones bonorum factas credentibus, quas prętermiſit Matthæus Eæ autem ſunt duplices. Primùm enim eis promittitur ſalus vitæ æternæ, cùm dicitur: *Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit*. Ex qua ſententia duæ diuerſæ hæreſes deſumpſerunt occaſionem. Quidam enim ex hac aliisque ſcripturis fidei ſalutem promittentibus, aſſeruerunt omnem eum qui credit & baptizatus eſt, fore ſaluum, etiamſi poſt baptiſma perſeueret in vita ſcelerata; contra quos doctè diſputat Diuus Auguſtinus cùm alius locis, tum maxime libro de fide & operibus. Quidam verò hoc noſtro infœlici ſeculo, ex hac ſententia docere cœperũt, neminem baptizandum, niſi qui ante crediderit, quia hic dicit: *Qui crediderit & baptizatus fuerit*; & proinde paruulos non eſſe baptizandos, quia fidei actualis nedum ſunt capaces: quare paruulorum baptiſmum pro nihilo docentes, rebaptizandos eos volunt cùm ad ætatem diſcretionis venerint, qui & Diui Hieronymi abutuntur ad ſuæ ſententiæ confirmationem authoritate, ſic ſcribentis in vltimum caput Matthæi: Primùm docent omnes gentes, deinde doctas intingunt aqua. Non enim poteſt fieri vt corpus baptiſmi recipiat ſacramentum, niſi ante anima fidei ſuſceperit veritatem: Hæc ille. Priorem hæreſim confutant infinitæ ſcripturæ, quæ aſſerunt, Deum redditurum vnicuique ſecundùm opera eius: poſteriorem Eccleſiaſticus vſus, ſecundùm quem à temporib. Apoſtolorum ſemper paruuli baptizati ſunt vt patet ex Dionyſio Areopagita, Cypriano, Auguſtino, aliisque omnibus catholicis ſcriptoribus. Contra prioris ergo erroris fautores dicendum in primis, omnes eas ſcripturas quæ de fide adeo loquuntur magnificè, vt ei tribuant hominis ſalutem & vitam æternam, loqui non de quauis fide, ſed de ea de qua Apoſtolus Paulus ad Galatas cap. 5. In Chriſto Ieſu neque circunciſio aliquid valet, neque præputium, ſed fides quæ per dilectionem operatur. Deinde generales illæ ſcripturarum ſententiæ, vt alibi indicatum eſt, intelligendæ ſunt cum ea ſubintellectione, niſi aliunde impedimentum præſtetur. Vnde Euthymius in hunc ſcribens locum: Qui, inquit, crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit, modò fidem ac baptiſmum impolluta conſeruauerit, aut poſt contractas ſordes emundauerit ac purificauerit. Dicit enim Apoſtolus Paulus ad Romanos ca. 10. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Et tamen Dominus dicit apud Matthæum cap. 7. Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum ſed qui facit voluntatem patris mei, ipſe intrabit in regnum cœlorum. Contra poſterioris hæreſis autores inprimis dicendum hanc ſententiam & ſequentem tantùm pertinere ad adultos, & rationis capaces: qd ex eo clariſſimè patet, quia præmittitur de prædicando Euangelio omni creaturæ, ac deinde ſubiicitur, *qui crediderit*, &c, *qui verò non crediderit*, Euangelio ſcilicet ſibi prædicato. Itaque ad eos tantùm hic locus pertinet quibus competit prædicatum audire & intelligere Euangelium. Sic & locum Diui Hieronymi de his tantùm intelligendum patet, quia præmittit: Primum docent omnes gentes, deinde doctas intingunt aqua. Deinde ſecundùm doctrinam Diui Auguſtini in variis locis etiam hæ ſententiæ ſuo modo pertinent ad infantes, quia illi antequam baptizentur, per ora & corda geſtantium illos ad baptiſmum, & pro illis reſpondentium, dicuntur renunciare diabolo, & credere in Deum, quibus, ſi hoc fidei ſacramentum non recipiunt, etiam contingit quod ſequitur: *Qui non crediderit condemnabitur*. Quoniam enim baptiſmus fidei eſt ſacramentum, & vnus eſt, ideo quantum fieri potuit, vno eodemque modo is ex Apoſtolica traditione paruulis vt conferretur inſtitutus eſt quo adultis, nempe cum ab renunciatione diaboli, & fidei Chriſtianæ proteſtatione: quam quoniam per ſe infantes proferre non potuerunt, ſtatutum vt alij in perſona parentum aut Eccleſiæ, eorum nomine loquerẽtur: qua ratione conuenienter factum eſt, vt qui aliena voluntate & facto peccauerunt, & in damnationẽ inciderunt, aliena etiam voluntate & facto crederent, iuſtificarentur, & ſaluarentur, quam aliorum voluntatem & proteſtationem merito illi ratam habere debent, cùm ad annos peruenerint diſcretionis, cùm ad ipſorum bonum & profectum pertineat: ſicut tutorum acta non poſſunt non rata habere, cùm illa non vergunt in ipſorum diſpẽdium, ſed commodum. Per hanc ergo fidei proteſtationem ab aliis ipſorum nomine factam, adeo cenſentur credere, vt ob eam in numero fidelium computentur, ac proinde rectè pertinere dicuntur ad hanc ſententiam Domini: *Qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit*. Et hæc quidem breuiter contra errores prædictos. Cæterùm vt ex ſententia iſta quidam ſuos errores confirmare ſunt annisi, ita ex eadem, Eccleſia catholica refellit aſſertionem eorum qui fidei ſoli omnem hominis iuſtificationem tribuentes, nullam ſacramentis tribuunt virtutem iuſtificandi. Dicitur *Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit*. Salus ergo hominis non ſoli fidei, ſed fidei & baptiſmo ſimul eſt tribuenda. Non dixit, inquit Euthymius, Qui ſolùm crediderit, neque, Qui baptizatus fuerit tantùm, ſed vtrumque coniunxit: alterum enim ſine altero non ſaluum facit hominem

SIGNA AVTEM EOS QVI CREDIDERINT, HÆC SEQVENTVR: IN NOMINE MEO DÆMONIA EIICIENT, LINGVIS LOQVENT. &c.] Poſt promiſſionem ſalutis, quæ ad futuram pertinet vitam, promittitur fidelibus etiam glorioſa miraculorum operatio pertinens ad vitam præſentem, ad fidei confirmationem & propagationem, quam tamen promiſſionem non tam ſubiungit Dominus ad excitandam fidem in audituris Euangelicam prædicationem quàm ad promouendum ſtudium eorum qui Euangelium erant prædicaturi, vt quorum

prædicatio miraculis erat confirmanda si fide nō A carerent. vnde mox postea dicit, apostolorum prædicationem confirmatam sequentibus signis. Nō vult autem Dominus hæc quæ subiecit fore signa quibus credentes à non credentib. possent digno sci, sed signa dicit miracula & prodigia, quæ secutura dicit credentes, quia illa per fidem essent ope saturi, non quidem omnes semper & vbique, sed vbi res ipsa & profectus Euāgelij expósceret miraculum, vnde hæc promissio secūdùm literam maxime pertinet ad Ecclesiam primitiuam, quādo fides nuttiēda & promouenda erat miraculis, quāquam ob id infœliciores nos reputare non debemus, quod talia iam non edamus miracula, cùm secundùm mysticum horum signorū intellectum, B etiam nobis illa competunt, tanto gloriosius quā so spirituali, quemadmodū pulchrè docet D. Gregorius in homilia habita in ascensione Domini: Sancta (ait) Ecclesia quotidie spiritualiter facit, qd tunc per Apostolos corporaliter faciebat. Nam sacerdotes eius cùm per exorcismi gratiam manum credentibus imponunt, & habitare malignos spiritus in eorum mente contradicunt, quid aliud faciūt, nisi dæmones eiiciunt? Et fideles quique, qui iam vitæ veteris secularia verba derelinquunt, sancta autem mysteria insonant, cōditoris sui laudes & potentiam quantum præualent, narrāt, quid aliud faciunt, nisi nouis linguis loquuntur? Qui dū suis bonis exhortationib. malitiam de alienis cordibus auferunt, serpentes tollunt. Et dum pestiferas suasiones audiunt, sed tamē ad operationem C prauam minimè pertrahuntur, mortiferum quidem est quod bibunt, sed non eis nocebit. Qui quoties proximos suos in bono opere infirmari cōspiciūt, dum eis tota virtute concurrunt, & exemplo suæ operationis illorum vitā roborant, q in propria actione titubant, quid aliud faciunt, nisi super ægros manus imponunt vt bene habeant? Quæ nimirū miracula tanto maiora sunt, quāto spiritualia: tanto maiora sunt, quanto per hæc non corpora, sed animæ suscitantur. Hæc ille. D. Bernardus sermone 1. de ascensione Domini nō dissimiliter, sed paulo subtilius, hæc quinque signa in vno eodēque homine intelligit adimpleri ordine quo D hic recensentur. Nec difficile, ait, arbitror nosse quemadmodum intelligi signa possint præsentia, vt sint indubitata signa credulitatis, ac per hoc & salutis. Primùm enim opus fidei per dilectionem operantis, cordis compunctio est, in qua sine dubio eiiciuntur dæmonia, cùm eradicantur è corde peccata. Exinde qui in Christum credunt, linguis loquūtur nouis, cùm iam recedunt vetera de ore eorum, nec de cætero vetusta protoparentum lingua loquuntur, ad excusandas excusationes in peccatis. Vbi verò compunctione cordis, & oris confessione priora fuerit delera peccata, ne E recidiuum patiantur, serpentes tollant necesse est, id est, vt venenatas suggestiones extinguant. Quid tamen agendum, si qua fortè radix pullulat, quæ tam velociter nequeat extirpari, sed stimulet animum concupiscentia carnis? Profectò si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, quoniam iuxta Saluatoris exemplum, cùm gustauerint nolent bibere, id est, cùm senserint, nolent consentire. Sic enim nō eis nocebit. Quid tamen? Molesta certè & periculosa, & sic corruptæ & infirmæ affectionis lucta: sed qui crediderint, super ægros manus imponent, & bene habebunt, id est, ægras affectiones bonis operibus operient, & hoc remedio curabuntur. Hæc ille.

ET ECCE EGO VOBISCUM SUM OMNIBUS DIEBUS, VSQUE AD, &c.] Post iniunctam docendi omnes gentes prouinciam, opportunè istud Dominus subiecit. Quoniam enim tanquam abiturus corpore, eam prouinciam Apostolis iniunxit, iussitque eos etiam ab inuicem separatos spargi per vniuersum mūdum prædicationis gratia, & mundus hoc illis agentibus contra eos exoriturus erat, consolatur eos promissione suæ præsentiæ continuæ, vt abitum eius corporalem, ac suam ab inuicem separationem æquius ferrent, eiusque præsentia in omnibus malis scirent se fore tutos, omniaque mala superaturos, necnon & in omnibus quæ acturi erant adiuuandos, sicut hactenus eius præsentia tuti fuerant, cōsolati & adiuti. Cùm autem Apostolis promittit suam præsentiam, in ipsis Apostolis loquitur omnibus fidelibus, quemadmodum ostendit illud, *vsque ad consummationem seculi*. Non enim Apostoli vsque ad seculi consumationē permansuri erant in mundo, sed mediantibus illis qui tunc erant, etiam illis qui postmodum futuri essent, hanc promisit gratiam, tanquam vni corpori, fidelibus loquens omnibus, proinde ex hac sententia intelligitur vsque in finem seculi non defuturos fideles. Cū his semper est, etiā q; Dominus secundùm suam diuinitatem, non quomodo cum omnibus est qui vbique est, sed speciali modo, per gratiam scilicet suam, & spiritū suum quem apud Ioannem Dominus promittit cum fidelibus permansurum in æternum, ad consolandum, docendum, dirigendum, adiuuādum, & liberandum eos in omnibus. Est & alius modus quo fidelibus semper adest, & aderit Dominus, nempe per veritatem corporis & sanguinis in sacramēto, inuisibiliter licet, subsistentis Ratione cuius etiam videri rectè potest Dominum hic dixisse se cum suis futurum semper, maximè cùm & hoc sacramentum institutum sit in memoriale interminabilis charitatis Christi erga nos, & viaticum nostræ peregrinationis atque munimentū contra omnia huius mundi aduersa. Non multum intereesset temporis, à qua die sacramentum corporis & sanguinis Apostolis commendauerat, illudque frequentandum vsque ad suum aduentum, quandiu absens esset, insserat. Commodè ergo nunc cum aduerbio demonstrandi, *ecce*, dicit: *Et ecce ego vobiscum sum*. Quasi dicat: adhuc meministis potestis quod recenter à me audiuistis, vnde intelligere potestis, me, etsi visibiliter absentem, inuisibiliter tamen etiam secundùm corpus vobis præsentem fore ad vestram consolationem & subleuationē. Cæterùm enim dicitur hic, *vsque ad cōsummationem seculi*, certum est illud, *vsque ad*, non designare tempus quando cessabit esse præsens, sed certum illud, consummationis scilicet seculi, tempus expressum est, ad comprehendendum omne illud tempus, quo videri poterat Dominus non futurus cum fidelibus, iuxta quam rationem sæpius in scripturis certum aliquod tempus exprimitur per, vsque ad, donec, & similes dictiones. Quòd enim post consummationem seculi futurus esset cum fidelibus, dubium esse non poterat, cùm tunc corporaliter & visibiliter rediturus esset, & cum eis sic in æternum permansurus. Et quidem cōncinentes horum verborum Christi

narratione

narratione, suum concludit Euangelium Matthæus. Cùm enim non statuisset nisi ea narrare quæ à Domino gesta sunt ante ascẽsionem, aptè ibi finem facit narrandi, vbi Apostolis prædicandi omnibus post Christum iniunctum est officiũ, & promissio facta perpetuæ præsentiæ Christi, quasi hæc fuerint eius nouissima verba. Postquã enim intellectum erat ex eius narratione, venisse A iam tempus quo Christus à prædicatione cessaret, atque ad nouam translatus esset vitam quæ à communi consuetudine esset separata, supererat vt intelligeretur prædicationis functionem aliis post ipsum delegatam etiam ad omnes gentes, cumque sic ad nouam inuisibilemque trãslatum vitam, vt tamen nunquam deesset fidelibus vsque ad ipsius visibilem reditum.

PROMITTIT SPIRITVM SANCTVM ET ASCENDIT in cœlum. Marci 16. Lucæ 24. Ioan. 21.

CAPVT CL.

ET dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, & dixit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem testes estis horum. Et ego mitto promissum patris mei in vos, vos autem sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam.[b] Et[b] Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis,[c] eleuatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & †[b] ferebatur in cœlum,[b] & sedit à dextris Dei.[c] Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno, & erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen.[b] Illi autem profecti, prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.[d] Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

† b assumptus est.

ET DIXIT AD EOS: HAEC SVNT VERBA QVAE LOCVTVS SVM, &c.] Continet hoc caput Domini in cœlos ascensionem, ex Marco & Luca, & promissionem mittendi Apostolis Spiritum sanctum ex Luca, quam promissionem factam discipulis ipsa die ascensionis constat ex eiusdem Lucæ narratione Actuum 1. Scribit enim eo loco in hunc modum dixisse Dominum Apostolis: Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Tum subiicit: Et cùm hæc dixisset, videntibus illis, eleuatus est, &c. Ita & in fine sui Euangelij mox ante descriptionem ascensionis Dominicæ narrat Dominum promi- C sisse suis Spiritum sanctum, & testes ipsos suos designasse: *Vos (ait) testes estis horum, & ego mittam promissum patris mei in vos.* Quæ verba dicta esse ipsa ascensionis die, & non ipsa resurrectionis, qua ea contigit apparitio quæ ante hæc verba statim præmittitur, patet etiam ex eo quòd post hæc verba sequitur: *Vos autem sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto.* Id enim certum est non præcepisse Dominum suis ipsa resurrectionis die, aut octauo die postea, quia tunc eis præcepit vt in Galilæam secederent visuri ibi ipsum. Die autem ascensionis vt dicitur in Actis, conuescens præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem patris, D implendam non post multos dies. Itaque quoniam illa verba iam ex fine Euangelij secundùm Lucam citata non poterunt separari commodè ab aliis Christi verbis, quæ idem Lucas narrat à Domino dicta post descriptam apparitionem Dominicam factam resurrectionis die, omnia illa Christi verba continuè ab Euangelista posita hoc loco indicauimus necessariò reponenda in Concordia, quanquam fieri potest quòd priora sint dicta & gesta ipsa resurrectionis die, vt quod

B dixit: *Hæc sunt* (inquit) *verba quæ loquutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum*, &c. & quòd tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, &c. Mox enim narrauit Lucas quomodo illa die duobus discipulis in via scripturas explanauit, docens quòd oportuit pati Christum. Vt vt est, parum refert vtra die hæc acciderint, tantùm hæc dicta sunt pro ostendenda conuenientia ordinis in Concordia seruati. Ex collatione ergo Euangelistarum adinuicem constat Dominum primùm suis apparuisse in Hierusalem, deinde illis secundum eius iussionem secedentibus in Galilæam, ibi apertius & pluribus apparuisse, vbi & verisimile est etiam post resurrectionem diutius cum suis conuersatum: postea verò patet ex hoc capite, Apostolos rursum iussos è Galilæa redire in Hierusalem, atque ibi & in Bethania ab eis rursum Dominum visum ipso ascensionis die. Qui Domini cum Apostolis è Galilæa in Hierusalem reditus correspõdet fini prædicationis Dominicæ, quæ cùm cœpta esset in Iudæa, & deinde publicata ac diuulgata in Galilæa, consummãta rursum est in Iudæa & Hierusalem. Sicut ergo vtroque Domini è Iudæa in Galilæam secessu, & in principio scilicet prædicationis, & mox post resurrectionem significatum est: vt priùs est dictum, post Iudæos gentibus Christum prædicandum, & ab eis magis agnoscendum: ita vtroque Domini à Galilæa in Iudæã reditu, significatum est Euangelicam prędicationem rursum in fine seculi à gentibus redituram ad Iudęos à quibus ad gentes processit, & tum etiam Israelem saluandum cùm plenitudo gentium intrauerit, vt habet Paulus. Hanc nouissimam Domini in Iudęa ante ascensionem apparitionem continet caput istud Concordię nouissimum, quam tamen in duas apparitiones secat Diuus Augustinus, colligens ex Euangeliis decem Domini apparitiones ab Euangelistis commemoratas: qua-

rum prima facta est Magdalenę ad monumentum, secunda mulieribus a monumento egredientibus in itinere, tertia Petro, quarta duobus euntibus in Emaus, quarta pluribus in Hierusalem absente Thoma, sexta eisdem pręsente Thoma, septima discipulis ad mare Tyberiadis, octaua vndecim in monte Galilęę, nona eisdẽ in Hierusalem, quando ascensurus pręcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, eduxitque eos foras in Bethaniam. Decima eisdem in Bethania aut mõte Oliuarum, vnde eum viderunt ascendentem in cœlũ. Siue ergo hac ascensionis die, siue alia quauis Dominus, quo minus mirarentur Apostoli ea quæ facta fuerant, suggerit eis se omnia quæ acciderant priùs prædixisse de se ipso, nec se tantùm, sed & omnem scripturam, duplici hac ratione ad fidem eos informans, nimirum quia nihil circa ipsum accidisset inexpectatum, sed quòd priùs & ipse & scripturæ prædixerant. *Hæc sunt* (inquit) *verba quæ loquutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum*, familiariter scilicet in mortali carne conuersans vobiscum, quasi dicat: meminisse potestis me iãdudum hæc verba vobis dixisse. Quæ? Nempe quòd necesse esset impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me, & proinde nihil improuisum & inexpectatum mihi accidit, cùm omnia à me vobis prædicta fuerint, nec à me tantùm, sed & à scripturis, non quibusdã tantùm, sed omnibus. Omnes enim scripturas Christus conuenienter in legem, prophetas & Psalmos partitus est, quomodo & Hebræi authore Diuo Hieronymo eas fere diuidunt. Nam diuidunt eas in Thora, hoc est, legem: & Nebiim, hoc est, prophetas: & Cathubim, hagiographa, inter quæ & Psalmi Dauid numerantur. Alibi tamen Dominus vniuersam veteris testamenti scripturam complexus est sub nomine legis & prophetarum, vt Matthęi septimo, vndecimo & vigesimosecundo, quòd sub prophetis etiam psalmi rectè comprehendantur, quorum tamen hic specialis facta est mentio, ob id fortè maximè, quòd illi omnium maximè expressas & multas ad Christum pertinentes cõtinerent scripturas. Cęterùm cùm iam in memoriam suis Dominus reduxisset dictum aliquando à se, quòd necesse esset impleri omnia quæ scripta essent de se, conueniẽs erat vt post illorum ex magna parte impletionem, iam scripturas quæ de se erant adduceret & explicaret: verùm quoniam eas nemo intelligere potest, nisi ipse mẽtem hominum aperiat ad eas intelligendas, ideo præmittitur: *Tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas*. Notandum enim quòd illud; *aperuit illis sensum*; non de sensu & intelligentia scripturæ, sed de sensu, hoc est, mente hominis sit accipiendum, cùm Græcis sit διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν, hoc est, aperuit illorum mentem. Nisi enim ad intelligendas sacras scripturas mentem illorum Dominus sua gratia aperuisset, nequaquam earum intelligentiam capere valuissent. Pleraq; enim, imò omnia pene, quæ de Christo sunt, in scripturis rectè & sub vmbris dicta sunt, sicque se habent, vt & in alios aliquatenus cum dicta videantur, tum etiam quadrent, aut aliò facilè torqueri valeant: proinde nisi is mentem hominis aperiat, qui habet clauem Dauid, qui claudit & nemo aperit, aperit & nemo claudit, propter velamen scripturarum & tenebras mentis humanæ nequaquam intelligere valet quæ de Christo sunt scripturas. Vnde, vt habet Paulus, vsque in hodiernum velamen in lectione veteris testamenti manet in Iudæis non reuelatum (quod in Christo euacuatur) sed vsque in hodiernum diem, cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cùm ergo iam aperuisset illorum mentem, tum adduxit eis scripturas, quibus ostendit ex Dei ordinatione necesse fuisse Christum pati sic, nempe per crucem, & resurgere à mortuis tertia die, & deinde prædicari nõ solùm apud Iudæos, sed apud omnes gentes in nomine Christi pœnitentiam, & per pœnitentiam in nomine eius factam remissionem peccatorum, Apostolis prędicationem incipientibus ab Hierosolyma. Incipientibus enim vertit noster interpres, quoniam verisimile est ipsum legisse genitiuum ἀρξαμένων, cùm Græci codices constanter habeant ἀρξάμενον, quæ dictio videtur posita absolutè pro genitiuo absoluto, vt apud Græcos fieri solet in participiis impersonalium, vt sit sensus: Incipiendo ab Hierosolymis. Nam quo minus ad Christum referri nõ possit, vt vult quidã, obstat passiuum verbum κηρυχθῆναι, quod non potest verti, prædicare, sed prædicari. Quatuor ergo dicit Dominus scripta esse de Christo, quòd pati deberet per crucẽ, quòd resurgere tertia die, quòd in nomine eius prædicãda esset omnibus pœnitentia & remissio peccatorum, quòd hæc prædicatio à Hierusalem exordium sumere deberet. Primùm illud præter alia loca, Isaiæ caput 53. apertè satis docet: secundum typus ille Ionæ insignis: tertium, varia præter alios prophetas, Isaiæ loca, inter quæ est illud: Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit & saturabitur. In scientia sua iustificabit ipse iustus seruos meos multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Et: parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fęces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terrę. Hec enim duo loca coniuncta declarant in nomine Christi prędicandam omnibus gentibus remissionem peccatorum, quę non potest esse sine pœnitentia. Hanc autem prędicationem exordiendam à Hierusalem prophetauit Isaias cap. secundo, & post eum Micheas capite quarto, dicens: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Ab ea enim ciuitate conueniebat Euangelicam ordiri prędicationem, in qua gesta erant quę eius erant prędicationis materia, quæque metropolis erat eius populi ad quem Euangelicæ promissiones primùm erant factæ, & ad quem maximè pertinere videbantur, vt vbi maximè legebatur veteris testamenti scriptura, ibi primùm prædicaretur Euangelica gratia, quæ in lege fuerat prænunciata. Ibid. 54.

VOS AVTEM TESTES ESTIS HORVM. ET EGO MITTAM PROMISSVM,] &c. Postquam ostẽdit ex scripturis qd fieri debuit & prædicari, designat iam illorum testes & prædicatores. Vos, inquit, qui meam vidistis passionem & resurrectionem, testes estis, hoc est, eritis horum, scilicet passionis & resurrectionis meæ, quæ sunt fundamenta prædicationis pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine meo. Præsens enim *estis*, hic videtur positũ pro futuro, eritis, secundũ receptam in scripturis phrasim, sicut & mox in eo quod sequitur præsens pro futuro positũ est.

Nam

A Nam pro eo quod nos legimus: *Ego mittam*, Græcis est, ego mitto. Et Actuum 1. dicitur per futurum: Et eritis mihi testes in Hierusalem, &c. Cęterùm na turbarentur intra se Apostoli, & cogitarent, quomodo testificabimur hæc, qui priuati sumus homines, idiotæ & imbecilles? ideo subijcit Dominus: *Et ego mitto* (vel mittam) *in vos promissum* (hoc est, promissionem) *patris mei*, quam scilicet fecit olim per Ioelem, dicens: Effundam de spiritu meo super omnem carnem, &c. vt scilicet hac promissiona implata in vobis possitis apti & idonei esse horum testes, proinde antequam testimonium vestrum de me auspicemini, sedete, hoc est, quieti degatis in ciuitata Hierusalem, vnde prædicatio est exordienda, quoad vs- B que ex excelso cœlorum induamini per acceptum spiritum virtute, hoc est, fortitudine, qua fiat vt & nullas timeatis mundi minas aut vim, & fortes sitis ad resistendum omni sapientiæ mundanæ. Spiritum ergo & gratiam eius hic vocat virtutem, sicut & Gabriel, dicens virgini Deiparæ: Virtus altissimi obumbrabit tibi. Et Actuum primo, Accipietis virtutem superuenientis in vos Spiritus sancti. Bene autem dicit, Induamini, & non accipiatis, vt significet eos vndique & omnino virtute spiritus implēdos, eaq́; veluti spirituali armatura contra oēs Euangelij hostes muniēdos. *Luca 1.*

EDVXIT AVTEM EOS FORAS IN BETHANIAM, ET DOMINVS, &c.] Posteaquam per dies quadraginta, vt habet Lucas in A- C ctis, per varia argumenta suis Dominos comprobasset veritatem suæ resurrectionis, & quid post se facere & expectare deberent, eis aperuisset; tandem die quadragesimo ascensurus ab eis in cœlum, locum scilicet immortalitati conuenientem, eduxit eos foras in Bethaniam, vt vnde perrexit ad passionem, inde & pergeret ad patrem, locumque sibi ob Magdalenam, Martham, & Lazarum charissimum sua honoraret ascensione, ac designaret ad quem locum descensurus sit, cùm venturus est ad iudicandum viuos & mortuos. Is enim locus videtur ex Ioelis ter- D tio futurus vallis Iosaphat, qui est in pede montis Oliueti, cui & adiacet atque coniuncta est Bethania: vnde è monte Oliueti in Actis Lucas Dominus indicat ascendisse, cùm Apostolos post ascēsionem narrat è monte Oliueti reuersos Hierosolymam. Hinc ergo ascensurus ad patrem, benedixit suis, hoc est, bene illis precatus est, idque eleuatis manibus suis, vt eo signo benedictionis verba penitius discipulorum cordibus insiderēt, ac benedictionis gratia ipsis veluti impartiretur & infunderetur, qui ritus & in veteri Ecclesia vsitatus fuit. Siquidem de Aaron dicitur Leuit. 9. quòd expleto sacrificio extendens manum ad populum, benedixit ei. Vnde & Christiana Ecclesia E hunc ritum desumpsit, vt in benedictionibus sacerdos manum eleuet, signum crucis formans, vnde omnis pendet benedictionis efficacia. Benedicens autem suos Dominus cùm ab eis recessurus esset, imitatus est hac in parte patriarchas, qui hoc ipsum fecisse leguntur, docuitque nos suo facto, vt quoties recedimus, benedictionibus subditos Deo commendemus. Porrò interea dum bene precaretur suis, subitò recessit ab eis, & in conspectu omnium ferebatur in cœlum, susceptique eum nubes ab oculis eorum, vt habet Actuum liber. Ferebatur autem in cœ-

A lum, &, vt habet Marcus, assumptus est, nō ab externo aliquo ministerio, sicut Elias curru igneo, sed ab vnita secum diuinitate. vnde in Actis dicuntur discipuli vidisse eum euntem in cœlum. Et angeli qui eis astiterunt dixerunt: Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, quæ significant ipsum propria virtute ascendisse in cœlum. Non ferebatur autem tantùm in cœlum æthereum, sicut Elias, sed in ipsa veri cœli penetralia, imò supra omnes cœlos, vt habet Paulus, quod & significat satis Marcus dicens: *Et sedet à dextris Dei*: quo significat ipsum æqualis cum patre honoris, gloriæ & potentiæ consortem effectum, iuxta prophetiam Dauidis: Dixit B Dominus Domino meo, seda à dextris meis. Antonius Nebrissensis in libello annotationum in 50. sacræ scripturæ locos, inquirens vnde factum sit vt cùm apud omnes nationas vsitatissima sit consuetudo, vt qui sedet siue insedit ad dexteram alicuius, obtineat locum priorem: Christus in variis scripturæ locis dicatur sedere ad dexteram patris, cùm quatenus filius, & homo est, cedere debeat patri primam sedem. Item cùm in Psalm. 109. iubeatur Christus sedere ad dexteram patris, tamen in eodem etiam Dominus dicitur esse à dextris Christi. Item cùm honorificentius sit sedera ad dexteram, quomodo Salomon iam tanquam rex sedens super thronum suum, iussit matri thronum poni ad dextram suam, vt est 3. Reg. C 2. Rursum quomodo dicitur Psalm. 44. Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato; cùm priorem locum non debeat filius matri iam publico fungens magistratu, aut sponsus sponsæ suæ. Itaque accuratè hæc secum reputans & inquirens, ostendit antiquis temporibus alium fuisse ordinem, quàm qui est iam apud nos receptus, nempe vt qui sedet ad sinistram, fuerit potior eo qui sedebat ad dexteram. Antiquitus enim qui potentiores assectabantur, siue armati, siue inermes, tùm satellites, tum stipatores, tum laterones, siue lattones dicti fuerunt, eidemque apud authores dicebantur regere latus, aut cingere la- D tus, aut claudere latus. Latus quoque intectum siue nudum dicebatur illius quem nemo comitabatur. Vnde Ambrosius in sermone de obitu fratris: Quòd si quando sine altero prodeundum fuit, intectum latus putares. Is præterea qui aliū comitabatur, dictus erat ire exterior, cui verò præstaretur comitatus, ira interior. Vnde Ouidius libro 5. Fastorum, loquens de sene, cui dabetur honos à iuuenibus: *Et medius iuuenum, non indignantibus ipsis, Ibat, & interior, si comes vnus erat.* Quod autem is qui exterior dicebatur, ad dexteram erat alterius: & interior, qui ad sinistram, ex variis ostendit, & inter alia ex illo Virgilij quinto Æneidos: *Radit iter leuum interior*; vbi Seruius in- E terior exponit pro sinisterior. Hinc factum putat vt in diplomatis pontificum sigillo munitus Paulus semper sit retro dexter, quemadmodum & pictores ferè obseruant in illorum imaginibus disponendis. Itaque iuxta hanc antiquitatem respondat tandem, quòd & pater tanquam sedens in throno maiestatis suæ, iubet filium sibi sedere à dextris, hoc est secūdo loco sedera, & idem tanquam se præstans filio quasi stipatorem & protectorem. dicitur ille esse à dextris, vnde subditur: Confregit in die iræ suæ reges. Et propheta dicit: Prouidebam Dominum in conspectu meo semper *Ephes. 4.* *Psal. 109.* *Psal. 109.* *Psal. 15.*

per, quoniam à dextris est mihi, ne commouear. A Cæterùm neminem turbare debet, quòd cùm hic sedere dicatur Iesus à dextris Dei, alibi stare dicatur à dextris, aut stare vultui Dei pro nobis, Stephanus enim in agone constitutus: Ecce, inquit, video cœlos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei. Et Paulus ad Hebræos 9. introisse dicit in cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Hæc enim de ipso dicũtur pro materiæ exigentia. Sedere enim dicitur non ratione corporalis positionis, sed ad significandã eius post victoriam quietem, & iudiciariam aut dominantem super omnia potestatem. Stare visus est Stephano tanquam paratus certantem adiu- B nare, & superantem suscipere. Apparere & astare dicitur vultui Dei pro nobis, ad designandum ipsum esse apud patrem nostrum aduocatum & patronum.

Actuū 7.

ET IPSI ADORANTES REGRESSI SVNT IN HIERVSALEM CVM GAVDIO.] Participium præsentis temporis, *adorantes* positum hic est pro præterito, vt frequẽter id factum est in scripturis. Est enim Græcis *προσκυνήσαντες*, hoc est, cùm adorassent & inclinassent se in terram. Non enim adorando regressi sunt, sed post adorationem. Ante quam tamen verisimile est accidisse, quod Lucas narrat in Actis duos viros C in vestibus albis astitisse iuxta Apostolos, cùm intuerentur in cœlum euntem illum, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? Si enim tum stabant aspicientes, necdum adorabant, quandoquidem adorare, vt supra ostensum est, est reuerentiæ causa procumbere, seseque inclinare in terram. Cùm ergo tum ex Christi ascensione, tum ex angelorum sermone intelligerent Christi maiestatem, adorauerunt eum iam sublimem, & in dextera patris considentem, auspicantes iam eam venerationem quæ Christum sublimatum consecutura erat ex patris ordinatione, iuxta illud Pauli: Exaltauit illum Deus, & D dedit ei nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum. Facta adoratione regressi sunt à monte Oliueti in Hierusalem, non cum mœrore & tristitia, sed cum gaudio magno, tum quia congratulabantur gloriæ sui quem amabant Domini: tum quia iam firmius intellexerunt certitudinẽ suæ de Iesu fidei, & promissionum sibi factarum de paracleto & aliis. Nec transitorium aut momentaneum fuit hoc gaudium, sed præ gaudij magnitudine erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum, quãquam videri possit non improbabiliter, hanc partem E referendam non ad tempus quod erat inter ascensionem & spiritus missionem, sed ad tempus post spiritus missionẽ. Post hanc enim Lucas Actuum secundo, & aliis aliquot capitibus, dicit Apostolos quotidie perdurasse in tẽplo vnanimiter collaudantes Deum, & euangelizantes Iesum Christum, cùm post ascensionem eos dicat reuersos ascendisse in cœnaculum, ibiq́ue mansisse perseuerãtes vnanimiter in oratione cum mulieribus & Maria matre Iesu. Quod autem dicitur, *erant semper in templo*, intelligendũ est omni die, & temporibus diei opportunis, quomodo & Paulus iubet semper orare. Cæterùm hac clausula Euangelista Lucas conuenientet suum terminat Euangelium, quòd ea breuiter totã ac præcipuã in Hierusalem conuersationem post Dominicam ascensionem complectatur, & correspondet Euangelij eius initio. Euangelium enim suum à ministerio templi per sacerdotium Zachariæ cœptum in templi deuotione compleuit: sed quod cœpit à sacrificio legali, compleuit in immolatione victimarum Euangelicarum, in laude scilicet & benedictione Dei, de qua sub persona Ecclesiæ dicitur: Laudabo nomen Dei in cantico, & magnificabo eum in laude. Et placebit Deo super vitulum nouellum. Quoniam autem ad laudem & benedictionem Dei succinitur, Amen adijcitur in fine apud Lucam, Amen, quanquam apud Euthymium non addatur, vt à scriptore aliquo adiectũ videri possit. Marcus autem paucis etiam commemorãs Domini ascẽsionem, claudit suum Euangelium conuenienter clausula, qua breuiter complexus est Apostolorum vitam extra Hierusalem post digressionem & dispersionem ipsorum, vnde ea sententia rectè in Concordia subijcitur fini Euangelii à Luca descripti. Illi autem, inquit, profecti, vt scilicet iussi erant, prædicauerunt vbique, hoc est, non in Iudæa tantùm, sed in Samaria, & in omnibus gentibus, omnibusq́ue locis, nullum locum declinantes, sed sine exceptione vbiuis gentium prædicantes. Sic enim intelligendum quod dicit, *prædicauerunt vbique*, cùm alioqui eorum prædicatio tunc necdum ad omnia peruenisset loca, sed vbique prædicauerunt, quis in omnibus præcipuis & tunc notis mundi partibus prædicauerunt, nec aliquem locum studiosè declinauerunt. Vt autem sic vbique prædicarent, non illorum virtute factum est, sed per cooperationem Domini, quia vbique eis aperuit ostium sermonis, & dedit eis os & sapientiam, cui non poterant efficaciter resistere omnes Euangelii hostes, vimq́ue suam per spiritum suum exeruit in Apostolis, & denique sermonem eorum, hoc est prædicationem confirmauit, per signa sequentia quæ per eos sicut promiserat operabatur. His enim modis Dominus eis cooperabatur, vnde Paulus gloriatur prædicationem suam non fuisse in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis. Marcus ergo, vt annotauit Beda, quo Euangelium suum inchoauit tardius, eo in lõginquiora tempora scribendo porrexit, conuenientem etiam principio finem Euangelio suo imponens. Cùm enim ab initio Euangelicæ prædicationis quod à Ioanne Baptista factum est, cœpisset, ad illud vsque tempus peruenit, quo Apostoli idem Euangelii verbum per totum orbem seminauerunt. Cæterùm Ioannes tali suum conclusit Euangelium sententia, quæ non sui tantùm Euangelii, sed & omnium aliorum trium post quos scripsit, conueniens & aptus est finis. Semel enim protestatus, multa alia esse quæ fecit Iesus, nec scripta essent in suo libro, nunc quàm sint illa multa & inenarrabilia insinuans, subijcit concludendo Euangelicam historiam: *Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.* Quam sentẽtiam per hyperbolen accipiendam omnes constanter testantur Græci interpretes, Chrysostomus, Cyrillus, Theophyl. & Euthymius. Quin & Augustinus, quamquam in primis exponat illud quod dicitur, mundum capere non posse, non de spatio locorum, sed de

Actuū 1.

Philip. 2.

Thes. 5.

Psal. 86.

A de capacitate legentium, tamen postea fatetur
hoc loco hyperbolen esse, sicut & in aliis nonnul-
lis scripturæ locis. Hyperbolen autem esse dicit,
cùm salua rerum fide, verba excedere videntur fi-
dem: quod non fit, inquit, quandu aliquid quod
erat obscurum vel dubium exponitur, sed quan-
do id quod apertum est augetur vel extenuatur,
nec tamen à tramite significandæ veritatis erra-
tur, quoniam sic verba rem quæ indicatur exce-
dunt, vt voluntas loqueotis nec fallentis appa-
reat. Certè, hyperbolicè se loqui satis insinuauit
hic Euangelista, cùm interposuit, *arbitror*. Eo e-
B nim suadibile fecit quod incredibile videbatur, si-
gnificans quòd ob maximam eorum multitudi-
nem & inenarrabilitatem ita dixerit pro recepto
loquentium & scribentium more, quando rei a-
licuius magoitudinem ostendere decreuerunt.
Quod enim istud non sit dictum de incapacitate
legẽtium, patet tum ex eo quòd verbum χωρῆσαι.
hoc est, capere, propriè pertineat ad spatium lo-
ci: tum ex eo quòd etiam vnam scripturæ sacræ
paginam mundus intelligẽtia non possit satis ca-
pere & assequi. Hac autem conclusione Ioannes
resecauit quorundam curiositatem, qui alioqui
C potuissent omnia Christi dicta factaque voluisse
per omnia prosequi aut assequi, quia significat il-
lud impossibile esse, & proinde id propemodum
hic agit, quod Ecclesiastes, qui curiosum quorun
dam discendi scribendique studium retondeos in
fine dicit: His amplius ne requiras, faciendi plu-
res libros nullus est finis. Scripserat enim post a-
lios tres Euangelistas, Ioannes, & ea ferè scripsit
quæ alij prætermiserant, quare ne vel quis existi-

A maret enim omnia suppleuisse, vel post ipsum ten
taret reliqua omnia supplere, opportunè hanc
subiecit concludendo sententiam. Scripserunt
autem ea maximè ex multis Euangelistæ, quæ ad
religioné ac fidem & mores vtiliora erant, ma-
gisque necessaria, quibus qui non credit, neque
pluribus fidem habiturus esset: qui verò credit,
alia ei non sunt necessaria, proinde & nos his
contenti diligenter his quæ ab ipsis scripta sunt
attendamus, gratias agentes Deo, qui per hos
quatuor istorum ad nos cognitionem deriuari
fecit, & per sanctos, eosdemque doctos viros,
B quos in his nostris Commentariis secuti sumus,
illorum explanationem nobis aperuit. Cumque
ex fine Euangelij secundùm Matthæum sciamus
illum quem in fine Marcus dicit in cœlos assum-
ptum, sedere à dextris Dei, esse tamen nobiscum
semper vsque ad consummationem seculi, im-
partiendo nobis suum spiritum, ac sua nos beni-
gnitate assiduè prosequendo, etiam ipsi cum A-
postolis, vt habet in suo fine Lucas, gaudeamus
gaudio magno, laudantes assiduè in Ecclesia &
inter fideles, & benedicentes Deum super ine-
narrabili eius erga nos benignitate. Nec id tan-
C tùm, sed etiam cum Apostolis, vt habet rursum
Marcus, studeamus vbique nomen Christi præ-
dicare, fidemque ac vitam Deo dignam propa-
gare; talia coram hominibus exhibentes opera
tanquam veræ fidei signa, quæ nostram confir-
ment prædicationem, cooperante Domino no-
stro Iesu Christo, qui cum Patre & Spiritu
Sancto viuit & regnat gloriosus in
secula. AMBN.

FINIS.

CENSVRA.

Commentarios reuerẽdisſimi Domini, D. CORNELII IANSENII, Gandenſium Epiſcopi, in ſuam Concordiam Euangelicam, magna tum pietate, tum eruditione, ac iudicio maturo propria manu ſcriptos, ædi & typis publicari vtiliſsimum Reipub. erit. LOVANII, MAII 2. ANNO 1570.

Thomas Gozeus à Bellomonte, Sacræ Theologiæ Louanij Profeſſor, & librorum Viſitator.

Commentarios Reuerendiſsimi CORNELII IANSENII, Epiſcopi Gandauenſis, in ſuam Concordiam & Hiſtoriam Euangelicam, iam denuò ab eodem ſumma diligentia caſtigatos & auctos, propter ſingularem pietatem & eruditionem, Reipublicæ Chriſtianæ vtiliſsimos eſſe, commune eſt doctorum virorum iudicium. Auguſti III. ANNO LXXVII.

Ioannes Molanus, cenſor Apoſtolicus, & Regius, per Belgiam.

INDEX EVANGELIORVM,

QVAE DOMINICIS ET FESTIS DIEBVS PER totum annum in templis leguntur, iuxta consuetudinem Gallicanæ & Romanæ Ecclesiæ. In quo animaduerte R, literam (quæ vsum Romanum ex decreto Sacrosancti Concilij Tridentini restitutum significat) præpositam esse quando non conueniunt.

Dominica prima Aduentus.

VM appropinquasset Iesus, vsque Et cùm intrasset. Matth. 21. in cap. Concor. 116. folio 759

R. Erunt signa in sole, vsque Attendite vobis. Luc. 21. in cap. Concord. 123. fol. 753

Dominica secunda Aduentus.

Erunt signa in sole, vsque Attendite autem vobis. Luc. 21. Concord. 123. folio 741

R. Cùm audisset Ioannes, vsque Amen dico vobis. Matth. 11. Concord. 47. folio 347

Dominica tertia Aduentus.

Cùm audisset Ioannes, vsque Amen dico vobis. Matth. 11. Concord. 47. folio 347

R. Miserunt Iudæi ab Hierosolymis, vsque Altera die vidit Ioannes. Ioan. 1. Conc. 16. fol. 132

Feria quarta quatuor Temporum.

R. Missus est Angelus Gabriel, vsque Exurgens autem. Luc. 1. Concord. 3. fol. 24

Feria sexta quatuor Temporum.

Exurgēs autem Maria, vsque Quia respexit. Luc 1. Concord. 4. folio 32

Sabbatho quatuor Temporum.

Anno quintodecimo Imperij, vsque Dicebat ergo ad turbas. Luc. 3. Concord. 13. folio 95

Dominica quarta Aduentus.

Miserunt Iudæi ab Hierosolymis, vsque Altera die vidit Ioannes. Ioan. 1. Conc. 16. folio 132

R. Anno quintodecimo Imperij, vsque Dicebat ad turbas. Luc. 3. Concord. 13. folio 95

In die Natiuitatis ad Gallicantum.

Exiit edictum, vsque Et factum est. Luc. 2. Concord. 8. folio 55

In Aurora.

Pastores loquebantur adin. vsque Et postquam consummati. Luc. 2. Concord. 8. folio 55

Ad summam missam.

In principio erat verbum, vsque Ioannis testimonium. Ioan. 1. Concor. 1. folio 2

In die S. Stephani.

Ecce ego mitto ad vos, vsque ad finem. Matth. 23. Concord. 120. folio 717. & 718

In die S. Ioannis Euangelistæ.

Dicit Iesus Petro: Sequere me, vsque Sūt autem. Ioan. 21. Concord. 148. folio 1077

In die S. Innocentium.

Angelus Domini apparuit, vsque Defuncto autem. Matth. 2. Concord. 11. folio 81

Dominica infra Natiuitatis.

Erant pater eius & mater mirantes, vsque Et ibāt parentes. Luc. 2. Concord. 10. folio 72

In die Circumcisionis Domini.

Et postquam consummati sunt dies octo, vsque ad finem capitis. Luc. 2. Concord. 8. folio 55

In vigilia Epiphaniæ.

Defuncto Herode, vsque ad finem capitis Mat. 2. Concord. 11. folio 81

In die Epiphaniæ Domini.

Cùm ergo natus esset Iesus, vsque Qui cùm recessissent. Matt. 2. Concord. 9. folio 63

Dominica intra octauam Epiphaniæ.

Et cùm factus esset, vsque ad finem capitis. Luc. 2. Concord. 12. folio 89

Dominica secunda post Epiphaniæ.

Et die tertia nuptiæ, vsque post hæc descendit. Ioan. 2. Concord. 18. folio 142

Dominica tertia post Epiphaniæ.

Cùm autem descendisset, vsque Et cum venisset Iesus. Matth. 8. Concord. 44. folio 337

Dominica quarta post Epiphaniæ.

Et ascendēte eo in nauiculam, vsque Et cùm venisset. Matth. 8. Concord. 30. fol. 196

Dominica quinta post Epiphaniæ.

Simile est regnum cœlorum, vsque Et factum est cum consummasset. Matthæi 13. Concord. 52. folio 394. & 395

Dominica sexta post Epiphaniæ.

R. Simile est regnum cœlorum grano sinapis. Matt. 13. Concord. 52. folio 394

Dominica in Septuagesima.

Simile est regnum cœlorum patrifamilias, vsque Et ascendens. Matth. 20. Concord. 101. fol. 719

Dominica in Sexagesima.

Cùm autem turba multa conueniret, vsque Nemo autem lucernam. Luc. 8. Concord. 51. folio 387. & 388.

Dominica in Quinquagesima.

Assumpsit autem Iesus duodecim, vsque ad finem. cap. Luc. 18. Concord. 104. & 105. folio 734. & 735.

Feria quarta cinerum.

Cùm autem ieiunatis, vsque Lucerna corporis tui. Matth. 6. Conc. 41. & 42. folio 295. & 313

Feria quinta in capite Ieiunij.

Cùm autem introisset Capharnaum, vsque Et cùm venisset. Matth. 8. Concord. 45. folio 340

Feria sexta in capite Ieiunij.
Audistis quia dictum est, Diliges proximum, vsque Et cùm oratis. Matthæi 5. Concord. 40. folio 371.& 372
Sabbatho in capite Ieiunij.
Et cùm serò factum esset, vsque ad finem capitis. Marci 6. Concor. 58 folio 442
Dominica prima Quadragesimæ.
Tunc Iesus ductus est, vsque Cùm autem audisset. Matth. 4. Concord. 15. folio 132. & 133
Feria secunda.
Cùm autem venerit filius hominis, vsque ad finem capitis. Matth. 25. Conc. 127. folio 766
Feria tertia.
Et cùm intrasset Iesus Hierosolymam, vsque Manè autem reuertens. Matth. 21. Conc. 110. f. 759. & 760
Feria quarta.
Tunc responderunt ei quidam de scribis, vsque ad finem capitis. Matthæi 12. Concord. 49. fol. 372. & 373
Feria quinta.
Et egressus inde Iesus, vsque Et cum transisset inde. Matth. 15. Concord. 61. fol. 473. & 474
Feria sexta.
Post hæc erat dies festus, vsque Propterea persequebantur. Ioan. 5. Concord. 36. fol. 225
Sabbatho.
Et post dies sex assumpsit, vsque Et interrogauerunt. Matth. 17. Concord. 67. fol. 504. & 505
Dominica secunda quadragesimæ.
Euangelium, vt in feria quinta post primam Dominicam Quadragesimæ.
R. Et post dies sex assumpsit, vsque Et interrogauerunt. Matth. 17. Concord. 67. fol. 504. & 505
Feria secunda.
Ego vado, quæretis me, vsque Hæc illo loquéte. Ioan. 8. Concord. 77. fol. 765. & 766
Feria tertia.
Tunc Iesus locutus est, vsque Væ vobis scribæ Matth. 23. Concord. 129. fol. 717. & 718
Feria quarta.
Et ascendés Iesus Hierosolymam, vsque & egredientibus illis. Matth. 20. Concord. 104. folio 734. & 735
Feria quinta.
Homo quidam erat diues, vsque ad finem capitis. Luc. 16. Concord. 97. fol. 694
Feria sexta.
Homo quidam erat paterfamilias, vsque ad finem capitis. Matth. 21. Concord. 114. fol 794
Sabbatho.
Homo quidam habuit duos filios, vsque ad finem capitis. Luc. 15. Conc. 94. fol. 770. & 771
Dominica tertia quadragesimæ.
Et erat eiiciens dæmonium, vsque Turbis autem concurrétibus. Luc. 11. Cóc. 49. fol. 372. & 373
Feria secunda.
Vtique dicetis mihi hanc similitudinem, vsque Et descendit Capharnaum. Luc. 4. Concord. 54. fol. 405. & 406
Feria tertia.
Si autẽ peccauerit in te, vsque Ideo assimilatum est regnum. Matth. 18. Concord. 71. fol. 535
Feria quarta.
Tunc accesserunt ad eum. vsque Et egressus inde Matth. 15. Concord. 60. fol. 465
Feria quinta.
Surgens autem Iesus, vsque ad finem cap. Luc. 4. Concord. 8. fol. 189
Feria sexta.
Venit ergo in ciuitaté Samariæ, vsque Post duos autem dies. Ioan. 4. Concor. 23. fol. 165. & 166
Sabbatho.
Iesus autem perrexit in montem Oliueti, vsque Iterum ergo locutus. Ioan. 8. Conc. 76. fol. 561.
Dominica quarta Quadragesimæ.
Post hæc abiit Iesus, vsque Iesus ergo cùm cognouisset. Ioan 6. Concord. 57. fol. 438
Feria secunda.
Et prope erat pascha, vsque ad finé capitis. Ioan. 2. Concord. 19. fol. 145. & 146
Feria tertia.
Iam autem die festo mediante, vsque Christus cum venerit. Ioan. 7. Concord. 75. fol. 551
Feria quarta.
Et præteriens Iesus, vsque ad finem capitis. Ioan. 9. Concord. 78. fol. 580. & 581
Feria quinta.
Et factum est deinceps ibat Iesus, vsque ad finem capitis. Luc. 7. Concord. 46. fol. 345
Feria sexta.
Erat autem quidam languens, vsque Collegerũt ergo Ioan. 11. Concord. 102. fol. 723
Sabbatho.
Ego sum lux mũdi, vsque Dixit ergo iterum eis. Ioan. 8. Concord. 77. fol. 565. & 566.
Dominica in passione.
Quis ex vobis arguet me de peccato, vsque ad finem cap. Ioan. 8. Concord. 77. fol. 565. & 566
Feria secunda.
Audierunt Pharisæi turbam, vsque Nondum enim erat spiritus. Ioan. 7. Concord. 75. fol. 551
Feria tertia.
Post hęc autem ambulabat, vsque Iam autem die festo mediante. Ioan. 7. Concord. 60. fol. 465
Feria quarta.
Facta sunt autem encænia, vsque in finem capitis Ioan. 10. Concor. 93. fol. 664
Feria quinta.
Rogabat autem illum quidam dè Pharisæis, vsque ad finem cap. Luc. 7. Concor. 48. fol. 365
Feria sexta.
Collegerunt ergo pontifices & Pharisæi, vsque ad finem cap. Ioan. 11. Concord. 103. fol. 732
Sabbatho ante Palmarum.
Hæc locutus est Iesus, vsque ad finem capitis. Ioan. 117. Concord. 136. fol. 875
R. Cogitauerunt principes sacerdotum & Pharisæi vt & Lazarum, vsque Cum autem tot signa, Ioan. 12. Concord. 109. fol. 752
Dominica Palmarum.
Ad benedictionem Palmarum.
Et cùm appropinquasset, vsque Et cùm intrauit. Matth. 21. Concord. 110. fol. 759. & 760
Feria secunda.
Iesus ergo ante sex dies paschæ, vsque In crastinum autem. Ioan. 12. Concord. 109. fol. 752
Feria tertia.
Passio Domini. Marci. 14. Conc. 137. & c. fol. 884
Feria quarta.
Passio Domini. Luc. 22. 23. Concord. 137. &c. fol. 884
Feria quinta.
Ante diem festum Paschæ, vsque Amen amen dico vobis Ioan. 13. Concord. 130. fol. 784

Feria

Feria sexta.

Passio Domini Ioannis 18.Concord.137.&c.fol. 884

Sabbatho.

Vespere autem sabbathi, vsque Vndecim autem discipuli.Matth.28.Concord.145.fol. 1054

In die Pascha

Et cùm transisset sabbathum, vsque At ille exeuntes.Marc.16.Concord.145.fol. 1054

Feria secunda.

Et ecce duo ex illis, vsque Dum autem hæc loquuntur.Luc.24.Conc.146.fol. 1065.& 1066

Feria tertia.

Dum autem hæc loquuntur, vsque Vos autem testes estis.Luc.24.Concord.147.fol. 1072

Feria quarta.

Postea manifestauit se, vsque Cùm ergo prandissent.Ioan.21.Concord.148.fol. 1077

Dominica prima post Pascha.

Cùm ergo serò esset, vsque ad finem cap.Ioannis.20.Concord.147.fol. 1072

Dominica secunda post Pascha.

Ego sum pastor bonus, vsque Propterea me diligit.Ioan.10.Concord.79.fol. 590

Dominica tertia post Pascha.

Modicum & iam non videbitis, vsque Et in illo die Ioan.16.Coocord.135.fol. 847.& 848

Dominica quarta post Pascha.

Et nunc vado ad eum, vsque Omnia quæcunque. Ioan.16.Concord.135.fol. 847.& 848

Dominica quinta post Pascha.

Amen amen dico vobis, vsque Respondit eis Iesus.Ioan.16.Concord.135.fol. 847.& 848

Feria secunda in Rogationibus.

Quis vestrum habebit amicũ, vsque Et erat eiiciẽs dæmoniũ.Luc.11.Conc.83 fol.614.&.615

Feria tertia in Rogationibus.

Nolite iudicare, vt non iudicemini, vsque Omnia ergo quæcumque, Matth.7. Concord.43. fol. 323

R.Quis vestrũ habebit amicũ, vsque Et erat eiiciẽs dæmonium.Luc.11.Cõcord.83.fol.614.& seq.

In vigilia Ascensionis Domini

Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis, vsque Pater sancte Ioan.17.Concord.136.fol. 875

In die Ascensionis Domini.

Nouissimè autem recumbentibus illis, vsque Et dixit eis.Marci 16.Concord.147.fol. 1072

Dominica infra Ascensionis.

Cùm autem venerit paracletus, vsque Hæc autem vobis.Ioan.15.Conc.135.fol. 847.& 848

In die Pentecostes.

Si quis diligit me, vsque Surgite, eamus hinc. Ioan.14.Concord.134.fol 930.& seq.

Feria secunda.

Sic enim Deus Dilexit mũdum, vsque Post hæc. Ioan.3.Concord.20.fol. 150.& seq.

Feria tertia.

Amen amen dico vobis qui, vsque Ego sum pastor bonus.Ioan.10.Concord.79.fol. 590

Feria quarta.

Nemo potest venire ad me, vsque Litigabant Ioan.6.Concor.59.fol. 446

Feria sexta.

Et factum est in vna dierum. vsque Et post hæc abiit.Luc.5.Conc.32.fol. 204

Sabbatho.

Surgẽs autem Iesus de synagoga, vsque ad finem cap.Luc.4.Concord.28.fol. 189

Dominica in die S.Trinitatis.

Cum autẽ venerit paracletus, vsque Hæc autem vobis.Ioan.15.Concord.135.fol. 847.& seq.

R.Data est mihi omnis potestas, vsque in finẽ cap. Matth.28.Conc.149.fol 1085

R.Eadẽ Dominica Estote misericordes, vsque Non est enim.Luc.6.Conc.40.fol. 272

In die venerab.sacramenti.

Caro mea verè est cibus, vsque Hæc dixit in synagoga.Ioan.6.Conc.59.fol. 446

Dominica prima post Trinitatis.

Homo quidam erat diues, vsque ad finem cap. Luc.16.Conc.97.fol. 694

R.Homo quidam fecit cœnam, vsque Ibant autem turbæ.Luc.14.Conc.91.fol. 654.& 655

Dominica secunda post Trinitatis.

Homo quidam fecit cœnam, vsque Ibant autem turbæ.Luc.14.Conc.91.fol. 654.& 655

R.Erant autem appropinquantes, vsque Aut quæ mulier.Luc.15.Conc.94.fol. 670.& 671

Dominica tertia post Trinitatis.

Erant autem appropinquantes, vsque Aut quæ mulier.Luc.15.Conc.94.fol. 670.& 671

R.Factum est autem cum turbæ, vsque Factum est cum esset.Luc.5.Conc.26.fol. 182

Dominica quarta post Trinitatis.

Estote ergo misericordes, vsque Non est enim. Luc.6.Conc.40.& 43.fol. 272.& 323

R.Dico autem vobis.Quia nisi abundauerit, vsque Esto cõsentiẽs.Matt.5.Conc.40.f. 271.& 272

Dominica quinta post Trinitatis.

R.Factum est cùm turbæ.vsque Factum est cùm esset.Luc.5.Conc.26.fol. 182

In diebus illis vsque Et exierunt Pharisæi.Mar.8. Conc.63.fol. 479.& 480

Dominica sexta post Trinitatis.

Dico autem vobis, Quia nisi abundauerit, vsque Esto consentiẽs.Matt.5.Conc 40.f.271.&.272

R. Attendite à falsis prophetis, vsque Multi dicent mihi.Matth.7.Conc.40.fol. 323

Dominica septima post Trinitatis.

In diebus illis, vsque Et exierunt Pharisæi. Mar. 8.Conc.63.fol. 479.& 480

R. Homo quidam erat diues, vsque Qui fidelis est in minimo.Luc.16.Conc.95.fol. 679

Dominica octaua post Trinitatis.

Attendite à falsis prophetis, vsque Multi dicent mihi Matth.7.Conc.40.fol. 323

R.Et factum est cũ appropinquasset, vsque Principes autem.Luc.19.Conc.110.fol. 759.& 760

Dominica nona post Trinitatis.

Homo quidam erat diues, vsque Qui fidelis est in minimo.Luc.16.Conc.95.fol. 679

R.Duo homines ascendebant, vsque Afferebãt autem.Luc.18.Cooc.99.fol. 705

Dominica decima post Trinitatis.

Et factum est cum appropinquasset, vsque Principes autem Luc.19.Conc.110.fol.759.& 760

R.Et iterum exiens de finibus, vsque ad finem capitis.Marci 7.Conc.62.fol. 477

Dominica vndecima post Trinitatis.

Duo homines ascendebant, vsque Afferebant autem.Luc.18.Conc.99.fol. 705

R.Beati oculi qui vident, vsque Factum est autem. Luc.10.Conc.80.fol. 598

Dominica duodecima post Trinitatis.

Et iterum exiens de finibus, vsque ad finem ca-

pitis Marci 7.Conc.62.fol. 477
R.Et factum est dum iret in Hierusalem, vsque Interrogatus.Luc.17.Conc.74.fol. 549

Dominica decimatertia post Trinitatis.

Beati oculi qui vident, vsque Factum est autem. Luc.10.Conc.80.fol. 598
R.Nemo potest duobus dominis seruire, vsque Nolite ergo soliciti.Math.6. Concord. 42.folio 313

Dominica decimaquarta post Trinitatis.

Et factum est dum irent in Hierusalem, vsque Interrogatus.Luc.17.Concord.74.fol. 549
R.Et factum est deinceps, vsque Et exiit. Lucæ 7. Concord.46.fol. 345

Dominica decimaquinta post Trinitatis.

Nemo potest duobus dominis seruire, vsque Nolite ergo soliciti.Math.6.Concord.42.fol. 313
R.Et factum est cum intraret, vsque Dicebat autem. Luc.14.Concord.91.fol. 654

Dominica decimasexta post Trinitatis.

Et factum est deinceps, vsque Et exiit, Lucæ 7. Concord.46.fol. 345
R. Pharisæi autem audientes, vsque Tunc Iesus locutus est.Matth.22. Conc.118. fol. 712.& 713

Dominica decimaseptima post Trinitatis.

Et factum est cum intraret, vsque Dicebat autem. Luc.14.Concord.91.fol. 654
R.Et ascendens in nauiculam, vsque Et cum transiret.Matth.9.Concord.32.fol. 204

Feria quarta quatuor temporum.

Et respondens vnus de turba, vsque Et inde profecti.Marci 9.Concord.68.fol. 613

Feria sexta quatuor temporum.

Rogabat autem vnus de Pharisæis, vsque ad finem cap.Luc.7.Concord.48.fol. 665

Sabbatho in quatuor temporibus.

Dicebat autem hanc similitudinem, vsque Dicebat ergo.Luc.13.Concord.88.fol. 644

Dominica decimaoctaua post Trinitatis.

Pharisæi autem audientes, vsque Tunc Iesus locutus est.Matth.22.Concor.118.fol. 712.& 713
R.Simile factum est regnum cœlorum, vsque Tunc abeuntes Matth.22.Concord.115.fol. 829

Dominica decimanona post Trinitatis.

Et ascendens in nauiculam, vsque Et cùm transiret Matth.9.Concord.32.fol. 204
R.Et erat quidam regulus, vsque Hoc iterum. Ioan. 4.Concord.24.fol. 177

Dominica vigesima post Trinitatis.

Simile factum est regnum cœlorum, vsque Tunc abeuntes.Matth.22.Concord.115.fol. 799
R.Ideo assimilatum est regnum cœlorum, vsque ad cap.Matthæi decimumoctauum. Concor.72. folio 535

Dominica vigesimaprima post Trinitatis.

Et erat quidam regulus, vsque Hoc iterũ. Ioan. 4.Concord.24.fol. 177
R.Tunc abeuntes Pharisæi, consilium, vsque ad finem capitis.Matthæi vigesimosecundo, Concord.126.fol. 704

Dominica vigesimasecunda post Trinitatis.

Ideo assimilatum est regnũ cœlorum, vsque ad finem cap.Matth.18.Concord.72.fol. 535
R.Hæc illo loquente ad eos, vsque Et transeunte inde.Matth.9.Concord.34.fol. 216.& 217

Dominica vigesimatertia post Trinitatis.

Tunc abeuntes Pharisæi, consilium, vsque ad finem capitis Matt.22.Conc.116.fol. 704
R.Cùm videritis abominationem, vsque De die autem.Matt.24.Concord.122.fol. 728

Dominica vigesimaquarta post Trinitatis.

Hæc illo loquente ad eos, vsque Et transeunte inde.Matth.9.Concord.34.fol. 216.& 217

Dominica vigesimaquinta post Trinitatis.

Cùm subleuasset ergo oculos Iesus, vsque Iesus ergo.Ioan.6.Concord.57.fol. 438

In dedicatione Ecclesiæ.

Et ingressus perambulabat, vsque ad finem capitis.Lucæ.19.Concord.106.fol. 743

PROPRIVM SANCTORVM.

In die Sancti Andreæ.

AMbulãs autem Iesus, vsque Et circumibat Mat. 4.Concord.36.fol. 182

In die S. Barbaræ.

Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus, vsque Sicut enim homo. Mat.25.Concord.125.fol. 71

In die S. Nicolai.

Sint lumbi vestri præcincti, vsque Hoc autem scitote. Luc.12.Conc.87.fol. 636
R.Homo quidam peregrè, vsque Accedens. Matth. 25.Concord.26.fol. 764

In die Conceptionis Mariæ.

Liber generationis, vsque Omnes itaque.Matt.1. Concor.6.fol. 43.& 44

In die S. Thomæ.

Thomas enim vnus ex duodecim, vsque Multa quidem.Ioan.20.Conc.147.fol. 1072

In die Conuersionis S.Pauli.

Tunc respondens Petrus, vsque ad finem capitis. Matthæi.19.Concord.10c.fol. 709

In die Purificationis Mariæ.

Et postquam impleti sunt, vsque Et erat Pater eius.Luc.2.Conc.10.fol. 72

In die Cathedræ S.Petri.

Venit autem Iesus in partes Cæsareæ, vsque Tũc Iesus dixit.Mat.16.Conc.56.fol. 487

In die S. Matthiæ.

Confiteor tibi pater, vsque ad finem capitis.Mat. 11.Conc.47.fol. 347

In die Annunciationis B.Mariæ.

In mense autem sexto, vsque Et discessit.Lucæ.1. Conc.3.fol. 24

In die S.Georgij.

Ego sum vitis vera, vsque Hoc est præceptum Ioan.15.Conc.131.fol. 847.& 848

In die S.Marci.

Post hæc autem designauit, vsque In quãcunque autem Luc.10.Conc.80.fol. 598

In die S.Philippi & Iacobi.

Non turbetur cor vestrum, vsque Si quid petieritis. Ioan.14.Conc.134.fol. 930

In die inuentionis S. Crucis.

Erat autem homo ex Pharisæis, vsque Sic Deus dilexit mundũ.Ioan.3.Conc.20.fol.150.& 151

In die Natiuitatis Ioannis Baptistæ.

Fuit in diebus Herodis, vsque Et dixit Zacharias. Lucæ 1.Conc.2.fol. 17

In die S.Petri & Pauli.

Venit autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi, vsque Tunc præcepit.Matth.16.Concord.66. folio 487

In die visitationis B.Mariæ.

Maria abiit in montana cum fest. vsque, Mansit autem Maria.Luc.1.Conc.4.fol. 32

In die S.Mariæ Magdalenæ.

Roga

Rogabat autem illum quidam ex Pharisæis, vsque ad finem cap. Lucæ 7. Concord. 48. fol. 365

In die S. Iacobi.

Tunc accessit ad eum, vsque Et egredientibus. Matth. 10. Conc. 104. fol. 734. & 735

In die S. Petri ad Vincula.

Venit autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi, vsque Tunc præcepit. Matth. 16. Concor. 66. fol. 487

In die S. Laurentij.

Amen amē dico vobis, vsque Nunc anima. Ioannis 12. Conc. 111. fol. 773

In die assumptionis beatæ Mariæ.

Factum est autem dum iret, vsque ad finem cap. Lucæ 10. Conc. 82. fol. 612

In die S. Bartholomæi.

Intrauit autem cogitatio in eos, vsque Respondens autem. Lucæ 9. Conc. 70. fol. 524. & 525

R. Exiit in montem orare. Lucæ 6. Conc. 39. fol. 252

In die decollationis S. Ioannis Baptistæ.

Ipse enim Herodes, vsque Et cum dies opportunus. Marci 6. Conc. 22. fol. 163

In die Natiuitatis Mariæ.

In mense autem sexto, vsque Et discessit. Lucæ 1. Concord. 3. fol. 24

R. Liber generationis Iesu Christi, vsque Omnes itaque generationes. Matth. 1. Cōcord. 6. fol. 44. 45

In die S. Matthæi.

Et ascendens Iesus in nauiculam, vsque ad finem cap. Matth. 9. Conc. 51. fol. 399. & 400

In die S. Michaelis.

In illa hora accesserunt, vsque Venit enim filius. Matthæi 18. Concord. 70. fol. 524. & 525

In die S. Bauonis Confessoris, Patroni Gandensium.

Si quis venit ad me, vsque Bonum est sal. Lucæ 14. Concord. 92. fol. 661

In die S. Dionysij & sociorum eius.

Et descendens cum illis, vsque ad finem capitis Lucæ 6. Conc. 39. fol. 252

In die S. Lucæ.

Post hæc autem designauit, vsque Et ecce quidam legisperitus. Lucæ 10. Conc. 80. fol. 598

In die S. Simonis & Iudæ.

Hoc est præceptum meum, vsque Hæc mando vobis. Ioan. 15. Conc. 135. fol. 847. & 848

R. Hæc mando vobis vt diligatis, vsque Cùm autem venerit. Ioan. 15 Conc. 135. fol. 847. & 848

In die omnium Sanctorum.

Videns autem Iesus turbas, vsque Sic enim persecuti. Matth. 5. Conc. 39. fol. 252

In die omnium fidelium defunctorum.

Cùm autem venerit filius hominis, vsque ad finem capitis. Matthæi 25. Conc. 127. fol. 766

R. Amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, vsque Non possum ego. Ioan. 5. Concord. 36. folio 225

In die S. Liuinij Episcopi & Martyris.

Nolite arbitrari quia pacem veni mittere, vsque ad finem capitis. Matth. 10. Concord. 55. folio 411. & 412

In die S. Martini Episcopi & Confessoris.

R. Nemo accendit lucernam, vsque Et cùm loqueretur. Lucæ 11. Conc. 49. fol. 372. & 373

In die S. Catharinæ.

Tunc erit simile regnum cœlorum decem virginibus, vsque Sicut enim. Matthæi 25. Conc. 125. fol. 761.

ZZZ 3

FINIS.

INDEX RERVM AC VERBORVM INSIGNIVM HOC OPERE CONTENTORVM.

A

A, V, E T, ex se, non potest Christus facere quicquã, quo sensu. folio 131.a. col.1
Abba pater. 989. b. col. 1.
Abnegare seipsum quotidie. 502.a col.2
Abominatio desolationis, quæ. 835.c col.2
Absque synagogis quid sit. 960.c col.2
Absit à te Domine, exponitur. 530.d col.2
Abusum Dominum verbis Isaiæ quomodo dicat Hieronymus 467.c col.2
Abusum Dominum testimonio Scripturæ quo sensu dicat Hieronymus. 789.a col.1
Abyssus pro inferno. 102.e col.1
Acceptũ tempus quomodo dicatur tempus Euangelij. 408.d col.2
non Accipio gloriam ab hominibus, id est, nõ magnifacio. 240.a col.1
Accipere noli timere, quomodo de accepta dicatur. 51.d col.2
Accubitus quomodo diligendus. 656.d col.2
Ad eum, pro de eo. 745.e col.2
Adiurare quid. 201.c col.1
Admiratio quando Christo competat. 341.e col.2
Ad aratrum mittens manum, & respiciens retro. folio 195.c.d col.1
Adonai & Adon 816.e col.2
Adiurandi ritus. 1002.b col.2
Adorare quid propriè significet. 130.e col.2
ex Adorandi vocabulo non sequitur magos diuinitatem Christi agnouisse. 66.a col.1
Adoratores veri in spiritu & veritate. 172.b c col.2
Adoratio pro toto Dei cultu. 171.a col.2
de Adoratione Eucharistiæ error Lutheri refellitur. folio 71.a col.2
Aduentus filij hominis prædicitur. 841.b col.1
Adulteram dimissam ducens. 284.b col.1
Adulteram absoluit Christus. 563.b col.2
Aduersarij parabola cui consentiendum est, explicatur. 279.c col.2
Æquiuocè muodus ponitur in vna sententia. 12.d col.2
Æternitas suppliciorum defenditur. 870.a col.2
pro peccato temporali. 871.a col.1
Æternitatem verbi indicant ea verba: In principio erat verbum 4.a col.1
co Æternum quomodo patri sit verbum, cùm sit à patre genitum. ibidem d
Affectus erga homines aliquando nimij etiam in iustis. 160 a col.2
Afflictionum modo respõdet consolationum modus. 198.d col.1
Agape Christianorum. 924.d col.2
Agnus cur dicatur Christus. 137.cd col.2
Agonia Christi qualis. 990.b col.1
Alabastrum 368.a col.1
Alma quid significet. 53.d e col.2
Amans patrem plus quàm me, non est me dignus 431.a col.1
Ambulare, id est, viuere. 180 e col.1
Ambulat Petrus super aquas. 444.d e col.1
Amen quid significet. 152.e col.1
Angelorum multitudo & stabat dicitur, & militia cœlestis 60.a col.1
Angelus dicitur Ioannes Baptista duabus de causis. 98.e col.2
Angelum custodem sibi deputatum quisque habet. 534.c col.1
Animæ nunc sunt in regno cœlorum. 1039.d col.1
Animam verbum Dei assumpsisse qui negarent, iique refutantur 14.c col.2
Anima & spiritus quomodo differant. 35.a col.2
Animam suam perdet qui inuenit illam. 431.e col.1
Animæ sunt incorporeæ. 698.c col.1
Animam quomodo posuerit Christus. 597.c col.2
pro Anima perdita quam dabit homo commutationem. 503.b col.1
Anathema, id est, donum sacrum. 829.c col.1
Anna vidua, annorum ferè octuaginta quatuor. folio 79.e col.2
Annæ quot proles. 1040.e col.2
Ante faciem populorum, id est, coram vel pro populis. 77.a col.1
Antequã non semper significat rei consequentiam, sed aliquando quid præcessisse debuerit secundùm consuetum ordinem. 49.a col.2
Apparẽtis Christi forma in Emaunte. 1067. a col.1
Apparitio Moysis & Eliæ. 107.e col.2
Apparuit impersonaliter. 224.b col.2
Aperui pro solui. 478.d col.2
Aperiens os suum significat Dominum grãdia locuturum & prolixa. 257.e col.1
Aperire vterum matris, quomodo Christo conueniat, qui clauso vtero natus est. 74.c col.1
Apostolorum prima vocatio. 138.d col.2
Apostolus pro legato. 891.a col.2
Apostolorum duodecim electio. 254.c col.1
Apostolorũ functio tribus similitudinibus describitur. 382.c col.1
in Apostolum cur electus Iudas. 254.d col.2
Apud quinque significat co loci; Et verbum erat apud Deum. 4.e col.2
Aqua viua est gratia Spiritus sancti. 169.d col.2
Aquarij. 906.d col.2
Aqua in calice admiscenda. 907.c col.2
Aquæ viuæ flumina. 560.a col.1
Arboris parabola explicatur. 332 b col.2
Arborem facite bonam: videlicet Christum. 380.a col.1
Arca templi vna erat. 826.d col.2
Areæ Dominicæ purgatio. 114.c col.1
Arguere pro conuincere. 578.b col.1
Arguere mundum de peccato & de iustitia. 96.c col.1
Aridus pro contracto. 227.c col.2
Arriani conuincuntur. 667.c col.2
Articuli quatuor non otiosè additi ad, Christus filius

lius Dei viui.488.e col.2
Articulus sæpe est superuacaneus apud Græcos. 136.d col.1
ex Articuli omissione Arrius malè collegit filium patre minorem.5.c col.1
Arundo quassata.251.c col.1
Ascendisse in cœlum neminem nisi se, quo sensu dicat Christus.156.d col.1
Ascendit Christus in cœlum.1089.b col.1
Asino Dominus gloriosè insidet.760.b col.1
Asinæ non insedit Christus.761.c col.2
As siue assarium quid.429.a col.1
Aspersionis significatio.339.c col.2
Assumptionis Christi dies.547.c col.2
Assumpsisse verbum carnem cur non dicat Ioannes. 15.d col.2
Astare ante Deum cur se dicat Gabriel.22.c col.2
Auaritia omnis cauenda.629.e col.2.
Audient mortui vocem Christi, id est, sentient, vel obedient.235.a col.1
Auditui credere, quid.780.d col.2
Aue quid significet,24.a col.2
in Auribus vestris, id est, vobis audientibus. folio 409.c col.1
Autem pro enim.275.e col.1
Azymorum dies primus.880.c col.2

B

BAptismus multiplex.113.c d col.1
in Baptismo nos conueniéter regenerari in aqua & spiritu.153.a col.2
Baptismus Christi. 115.b col. 1.cur Christus baptizatur.115.d col.1.quo die & anno.120.a col.1
Baptismum cur Christus per se non contulerit. folio 17.a col.1
Baptisma Ioannis non contulit remissionem peccatorum.99.c col.1.ad quid vtile fuerit 100.c col.1 de eius forma.100.col.1.vocatur baptisma pœnitentiæ à Ioanne.100.c col.2
Baptismus pro morte.642.e col.1
Baptismi forma.1086.a col.2
Baptismatis allegoria in piscina.229.b c col.2
Bartholomæum esse Nathanaelem probabiliter putat Rupertus.141.c col.2.256.c d col.1
Batus quid.680.a col.1
Beati qui dicantur in scriptura.489.b col.1
Beatus venter qui Christum portauit.385.c col.2
Beelzebub.376.c col.1
Benedictio Simeonis qualis, cùm non fuerit maior. 77.c col.2
Benedictio Mariæ inter mulieres.25.e col.1
Benedicta dicitur Maria, supple, apud Deum. folio 25.c col.1
Benedicere cur cum accusatiuo legatur.349.c col.1
Benedictio panum.441.d col.2
Beneficum vocari quid.921.c col.1
Beneplaciti Dei rationes.361.b col.1
Berengarij historia.899.a col.1
Bethphage.760.b col.1
Bini cur mittantur Apostoli.415.a col.1
Blasphemare quid in scripturis.207.d col.2
Boanerges.255.c col.2
Bonus nemo nisi solus Deus.711.c col.1
Bonum pro honesto.476.b col.1
Bos & asinus agnoscentes præsepe domini.folio 57.c. col.2.
Brachium Dei quid.37.d col.1

C

CAdere retrorsum & in faciem, quorum sit. folio 994.b. col.2
Cadus quid.680.b col.1
Cæco nato restituitur visus. 580.581. & seq.
Cæremoniæ Baptismatis a Christo sumptæ. folio 498.d col.1
Cæremoniæ Christianorum quomodo differunt à cæremoniis Iudæorum.172.c col.2
Χαῖρε tria significat.24.c col.2
Cæsarea.487.c col.1
Calceamenta quæ prohibita Apostolis.417.e col.2
Calicis vnius an duorum meminerit Lucas. folio 893.e col.2
Calix pro sorte à Domino parata.737.b col.1
Caluariæ locus.1031.d col.1
Cananææ mulieris virtutes.474.a col.2
Canibus nolite sanctum dare.328.a col.1
Capit pro conuenit.651.c col.2
Capere pro in se suscipere.691.e col.2
Capillus capitis non peribit, prouerbialiter. folio 834.d col.1
Caro & sanguis quid.14.d col.1
Caro pro homine.15.b col.1.cur pro homine ponatur. 104.a col.1. cur pro homine ponatur in incarnatione Christi.15.d col.1
Caro pro fœmina.14.a col.1
Caro quomodo sit quod catú est ex carne.15.a col.1
Caro quomodo non prosit quicquam.461.c col.2.
Cathedrá Moysi quosdá male intelligere.818.c col.1
Cedron torrens.985.e col.1
Censores qui sint.55.d col.1
Certus pro certo persuasus.793.c col.1
Chaos pro hiatu.700.c col.1
Christus nomen dignitatis aliquando generale. folio 44.c col.2
Christus an verè secundùm animam profecerit folio.90.c col.1
Cibus & panis multiplex præter corporalem. folio 174.a col.2
Cibus Christi & noster, facere voluntatem Dei. folio 174.e col.1
Cilicium Hebraicè sac.359.a b col.1
Circuncisio cur in mébro generationis.62.b col.1 cur octauo die.62.c col. 1. figura est baptismi. folio 62.c col.1
Circuncisus cur Christus.62.a col.2
Circuncisio non est ex Moyse.554.d col.2
Citatio Ieremiæ qualis cap.27.Matth.1012.c col.1
Ciuitas Christi quæ dicatur.205.c col.1
Claues Petri metaphorice.493.d col.2
Clauem scientiæ tollentes.626.c col.2
Clarificari pro glorificari.919.a col.2
Cogitationes videre soli Deo proprium est, folio 207.c col.1
Cogitare pro sollicitè cogit.319.b col.1.& 425.c co.2
Cogitatio carnalis nullius apud Deum est momenti. 209.d col.1
Cognata Mariæ Elizabeth.29.c col.2
pro Cognouerunt interpres melius posuisset Diuulgauerunt.61.b col.1
Coactio ad fidem.660.a col.1
Cœlorum apertio in baptismo Christi explicatur. 117.d col.2
Cœlum & terra quomodo transibunt.851.c col.1
Cœna magna explicatur quam quidam homo fecit. 658.d col.1

Collybistæ.789.a col.1
Columba in qua spiritus sanctus descendit, an fuerit verum animal.118.c col.1
Comminari pro increpare.501.a col.1
Comminatur Christus spiritui immundo, id est, dicit præcipit.516.c col.2
Commune pro immundo.466.c col.1
Communio sub vtraque specie quæ haberet periculα.906.d col.1
Communio sub vna specie.457.c col.2
Comparatio impropria.707.c col.2
Comparatiuus pro superlatiuo.527.a col.1
Compelle intrare.659.e col.2
Complacui Εὐδόκησα verbum peculiare sacris literis. 119.c col.1
Completæ res, id est quarum certa est fides.1.d col.1
Conari in malam partem Lucas accipit.2.c col.1
Conceptio Christi.31.b col.1
Concionandi ritus antiquus.406.b col.2
Concordia narrationis Euangelicæ cum.1. Reg. 21. 243.d col.1
Concupiscentia mulieris lege prohibita.281.a col.1
ad Concupiscendum qui videt mulierem, dupliciter accipitur.281.b col.2
Confirma fratres tuos, pertinet ad Petri successores. 926.e col.2
Confirmator rectè apud credentes magis mirabile per minus.29.e col.2
Confiteutes Ioanni peccata quæ confitebantur. folio 105.e col.1
Confitetur Domino, est illum laudibus efferre. 80. a col.2
Confiteri pro laudare.160.b col.1
Confiteri in aliquo, id est, aliquem.629.b col.2
Confessiones in lege requisitæ.105.c col.2
Consummati sunt dies octo quando octauus aduenit.62.a col.2
Constructionis mutatio. 40. c col.1. familiaris Hebræis.38.c col.2
Contentus vnius pusilli.534.b col.1
Contentionis discipulorum occasio.525.a col.1
Continentiæ votum defenditur.692.e col.1
Contra vos, id est, ante vos.760.c col.2
Contradicitur Christo lingua & factis.78.d col.1
Cõuertere corda patrum in filios, quid sit.21.b col.1
Cophinus quid.481.d col.1
Cor terræ.382.c col.1
Cor pro mente nunc tota, nunc intellectiua. 264. c col.1
Corbona.826.c col.2
Cornu salutis est salutifera regni gloriæ.40.e col.2
Coronatio Christi.102.d col.2
Corpus pro cadauere.844.a col.1.856.b col.2
Corpus non accipitur pro homine in consecratione. 903.c col.1
Correptio fraterna, quomodo facienda.538.a col.2. 536.c 702.d col.1
Cotus quid 680.a col.1
Crapula cor grauat 854.a col.1
Credere in omnibus, id est, omni.1069.a col.1
Credere manducandi tropo exprimitur.455.e col.1
Credit Erasmus malè mutauit in cõndit.454.d col.1
Crediderunt scripturæ, scilicet iam intellectæ, & in Christo completæ, cui antea non sic credebant. 149.c col.1
Credere Deo, in Deo, in Deum, & similia explicãtur. 149.e col.1
Credentes bibunt ex fonte Christi.558.c col.2
Cribare Petrum expetiuit satanas.926.a col.1
Crux apparebit in iudicio 847.b col.2
Crucifixionis Christi maximè aperta figura, exaltatio serpentis.157.a col.2
Crucifixionem suam an Christus vocet exaltationem.156.d col.1.571.c col.1
Crucifigi cur conueniebat Christum.1032.c col.2
Crucem suam accipere 431.b col.2
Custodia, id est, turba custodum. 1053.e col.2
Custodiebat Herodes Ioannem, id est colebat. folio 364.d col.2

D

Didrachmum.531.e col.1
Tu Dixisti, id est, tu es.916.c col.2.1002.e col.1
Dies Domini sicut fur.638.b col.2
Diem aduentus Domini nemo scit.852.c col.1
Dies in te, id est, dies in quibus 770.e col.1
in Diebus illis, non significat certum tempus. 97.e col.2
Digitus Dei.576.a col.2
Dilectio maxima in quo consistat.937.d col.2
Dilectione quid promereamur.940.c col.2
Dilectio ex toto corde. 603. e col.2. & sequentibus paginis.
Dilectio quomodo se habet ad iustificationem. folio 369.d col.2
Dilectionis Dei magnitudo.157.c,d col.2
Dimittendum etiam antequam rogemur.308.c col.1
Dimittendi vxorem causæ tres.283.c col.1
Discipulos suos cur Christus comparet vtribus & vestibus veteribus.215.b col.2
Discipulus non est super magistrum.427.d col.2
Discipuli Christi septuaginta.598.d col.1
Discipulus accipitur aut specialiter, aut pro omni Christiano.662.b col.1
Dispergere superbos.37.c col.2
Dispensator fidelis & prudens.639.b col.2
Distinctio varia primo capite Ioannis.7.a col.2
Distinctio emendata aperit locum Isaiæ à Christo lectum.407.a col.2
Distinguendo diuersitas Chrysost. ab aliis Ioannis 5. 235.b col.2
Diuitiæ & paupertas sicut laruæ in scena. folio 697.c col.2
Diuitias non excludere à regno cœlorum. folio 712.d col.2
Diuites difficilè ingressuros regnum cœlorum. folio 714.a col.1
Dæmon quid propriè significet, & quibus in scriptura appropriet ur.187.d col.1
Dæmones cur hominem obsideant, & Deus id permittat.187.c col.2
Dæmones cur cupiuerint mitti in porcos. folio 202.c col.2
Dæmoniorum quoddam genus non exit nisi oratione & ieiunio.518.d col.2
De & ex Spiritu sancto eadem sunt.52.b col.1
Debeo, id est, indigeo à te baptizari.116.d col.2
Debilis pro manu debilis.480.d col.1
Debita nostra varia, inter quæ peccata. 307.c col.2
Decapolis quæ regio & vbi sita.477.d col.2
Decimarum solutio.621.a. col. 1. Au ex iure diuino. 621.b col.2
Decimæ quatuor veteris testamenti.623.c col.1
Decimæ Ecclesiasticæ triplicis naturæ.623.d col.2
Declinauit à turba, variè intelligitur iuxta Græca. 229.a

229.a col.1
Decurio nomen dignitatis municipalis.1050.d col.2
Demonstrat pater filio omnia quæ facit, quo sensu. 232.c col.2
Descendisse è cœlo, quomodo Christus dicatur. 156.c col.2
Descriptiones subditorum duplicis generis. folio 55.c col.1
in Deserto cur prædicet Ioannes.98.c col.2
Desponsatio Mariæ.24.b 48.c col.1
Deum quomodo nemo viderit, & aliqui vidisse dicantur.134.b col.2
Diabolum quomodo significent volucres cœli. folio 392.c col.2
Diabolus dictus Iudas.464.d col.2
Diabolus quid significet.125.c col.2
Dicere pro iubere.819.c col.1
Dicere pro efficaciter dicere.208.d col.2
Dicere pro præcipere 548.d col.1
Dicebat eis patrem Deum, id est, de Deo patre. 571.b col.1
Docibiles Dei.453.b col.2
Doctores in quo differant à Prophetis.354.c col.2
Docuit Christus quasi potestatem habens: etiam Apostoli.186.c col.2
Dolendum quomodo ob mortem amici.22.c col.2
Dominium Christianorum quale esse debeat. folio 746.d col.2
Dominus honoris tantùm causa dicitur Iesus à laborante 38.annos.228.d col.2
Dominis duobus nemo potest seruire, nec est occesse addere, contrariis.36.b col.1
Dominus tecum, exponitur.25.c col.1
Domus Hierusalem, hoc est, ciuitas aut tota Iudæa, relinquitur, id est, breui relinquetur deserta. 653.c col.1
Domus Chaldaico idiotismo pro omni ferè loco. 227.d col.1
Domus Symonis Petri postquam omnia reliquerat. 190.a col.1
Domus Zachæi, filia Abrahæ.745.c col.2
Donec, male intellectum ab Eluidio.54.b col.2
Donec bis positum quæ significet.2?3.c col.2
Δόξα quam significet claritatem.58.c col.2
Dormitio pro morte etiam impiorum.22.c col.1
Duritia cordis.688.c col.2

E

ECclesia quid significet.537.c col.1
Ecclesia cur potius sponsa dicatur quàm vxor. 26.c col.1
Effata Chaldaicè.478.a col.2
Eleemosyna facienda nesciente sinistra.297.d col.1
Eleemosynam date quod superest.618.c col.2
Eli & Eloi.1043.c col.1
Elias qui venturus est.333.b col.1
Eliæ cur Ioannes comparetur. vide Hel.20.d col.2
Elias venturus restituet omnia.510.b col.2
Elias quomodo venerit, & fecerint in eo quæcunque voluerunt.512.d col.2
Emanuel quomodo nomen sit Christi 54.b col.1
Emaus.1066.c col.1
Encænia.664.c col.1
Energumeni sint arreptitij qui.187.b col.2
Enoch seruatur in aduentum Antichristi. folio 521.b col.1
Ephrem pro Ephraim.734.a col.1
Epiphanij error.145.a col.1
Epulonis parabola.694.b col.1
Erat virtus Domini, Hebraicè, pro virtutem suam Dominus exercebat.205.c col.2
Ergo continuatiuè, non illatiuè 429.c col.2
Erubescens Christum & sermones eius.503.c col.1
Est pro significat.389.c col.1
Esuriunt iustitiam, id est, desiderantur quæcunque sunt virtutis, dupliciter.262.c col.2
Et pro quia.34.a.col.1.557.c col.2
Et, redundat aliquando.63.a 76.c col.1.547.d col.2
Et tibi, id est, tecum, phrasi Hebraica.143.a col.2
Et, pro id est.594.c col.2
Et pro autem.890.b col.1
Ethnicus quid.298.c col.2
Euangelistarum in locutionibus diuersitas ad quid vtilis.112.c. col.1
Euangelij suauitas & leuitas.364.a col.2
Euangelij doctrina thesaurus.403.c col.1
Euangelistarum intentio aliquando magis inspicienda; quàm verba.525.c col.2
Eucharistia instituitur 893.a col.1. vnde dicatur.898.a col.1. species Eucharistiæ quàm sint conuenientes. Ibid.b col.1
Eucharistia in remissionem peccatorum.913.a col.2. dignè sumenda post remissionem peccatorum. 912.d col.1.896.d col.2
Eucharistiæ materia, panis azymus.897.c col.2. verba consecrationis.899.a col.1
Eucharistia non est paruulis necessaria.457.d col.2
Eius effectus.458.b col.1
Εὐλογία quid.60.c col.1
Euge quid.748.d col.2
Eunuchi spirituales.692.d col.1
Euntes quo sensu suffocentur à curis.393.c col.1
Ex & de spiritu sancto eadem sunt.52.b col.1
Ex & in toto corde eadem sunt.84.a col.1
Ex se non potest Christus facere quicquam, quo sensu.230.c col.2
Excessus vel exitus, id est, mors Christi.507.b col.2
Excommunicationi quid viciniam apud Iudæos & gentiles.585.b col.2
Excommunicatio iniusta qualis.586.c col.1
Exorcistæ Iudæorum.376.c col.1
Exterminare vitio interpretum, pro corrumpere. 312.c col.2
Exultatio Ioannis in gaudio explicatur.33.a col.2

F

FAber Christus.409.c col.2
Facere bene aut male, id est, prodesse aut nocere. 248.a col.1
Facere pro sacrificare.904.a col.1
Faciatis pro exigatis.1110.c col.1
Factum ante se Christum quo sensu dicat Ioannes. 132.a col.2
Fatum reijcitur.556.a col.2
Fermentum quid in scriptura.484.d col.2
Fermento simile regnum cœlorum.399.d col.2
Fermentarij Græci.897.d col.2
Festa quæ quibus Hierosolymis erant celebranda. 91.c col.1
Festum collectæ.558.a col.2
Festuca quid.326.d col.2
Fici parabola docetur appropinquatio redemptionis.849.b col.2
Ficulneæ maledictio.788.c col.1
Ficui synagoga comparatur.645.d col.1
Filia Sion, id est, ciues Sion.773.b col.2. 770.d col.2
Filij resurrectionis.809.c col.1
Filij perditionis.980.c col.2

Filij prodigi parabola.675.d col.1
Filius hominis cur dicatur Christus.142.b col.1
Fili Dauid,est periphrasis Messiæ.223.d col.1
Filius Abrahæ & Dauid cur peculiariter dicatur Christus.44.d col.2
Fili Dauid,cur ad Ioseph dicatur.51.d col.2
Filij Dei sunt qui eum receperunt, quomodo ergo detur eis potestas vt filij Dei fiant.13.b col.1
Filij sponsæ,iræ,& similia,phrasi Hebræa.254.d col.1
Filius Salathiel quomodo Zorobabel.47.a col.2
Filia Abrahæ.647.d col.1
Filij nequam,id est,diaboli.402.d col.2
Filius hominis simpliciter pro homine.235.e col.2
Fidei multum obstat gloriæ appetitus.240.c col.2
Fides cognitionem præcedit.463.d col.2
Fidem tantam non inueni in Israel.543.a col.1
Fidei paucitas in hominibus cuiuslibet temporis. 860.c col.2
Fides quomodo accipiatur,quã saluator toties commendat.206.c col.2
Fides quomodo saluum faciat.206.b col.1
Fides,ibi:Secundùm fidem vestram fiat vobis; simul includit credulitatem & fiduciam.223.e col.1
Fidei modicæ,i.credulitatis vel fiduciæ.197.c col.2
Fide aliena quomodo saluari dicamur.206.b col.1
Fides sicut granum sinapis.517.d col.2
Fimbriam quam Christus more Iudæorum gerebat, cur tangi voluerit.219.c col.1
Finxit Christus se longius ire.1069.b col.2
Flagellatio Christi.1621.e col.2
Flagello Christum, Ioannis 2.eiecisse vendentes, & ementes, non est verisimile, sed tantùm oues & boues.147.b col.1
Flet Christus.729.e col.1
Flumina, id est, abundantia gratiæ spiritualis. folio 659.c col.1
Fœminino vtuntur Hebræi vbi nos neutro. folio 798.a col.1
Fœnerator pro mutuatore.568.e col.2
Fœnum pro gramine vel herba agri.320.a col.1
Fornicationis spiritualis filios se negant Iudæi. 575.e col.1
Fornicatio aliquando non admittit dimissionẽ coniugis.284.d col.1
Forte pro vtique.559.a col.2. 567.d col.2
Frater tuus habet aliquid aduersus te; dupliciter exponitur.278.e col.1
Frater,etiam cognatus, fratri semen suscitabit. folio 807.c col.2
Frater pro Christiano.536.a col.1
Fratres Iesu qui sint dicendi.146.d col.1
Fructus duplices, doctrina & opera, ex quibus quis cognoscitur.332.a col.1
Fructus digni pœnitentia qui.108.c col.1
Fuga Christi in Ægyptum.Cap.11.81.d col.1
Fuga Christi quid doceamur.167.d col.2
Fuga in persecutione.426.d col.1
Futurum indicatiui pro imperatiuo.739.c col.1

G

GAlilæa duplex.179.d col.2
de Galli cantu concordia Euangelistarum. folio 927.e col.2
Gallinæ se aptissimè comparat Dominus. folio 652.a col.2
Gaudium maius super vno peccatore pœnitente quam 99.iustis. 672.d col.2
Gazophylacium 826.d col.1
Gehenna vnde translatum ad infernum & æterna supplicia.277.e col.2
Geminatio est aliquando distributio.441.a col.2. aliquando significat vehementiã affectus.63.a col.1
Genealogia Christi efficaciter per Ioseph deducitur. 47.a col.1
In Genealogia Christi, duo scrupuli dissoluuntur de Ioseph & Salathiel.121.a col.2
Generatio variè exponitur.850.c col.1
Generatio tria significat.49.a col.1
Generatio pro progenie.555.e col.1
Genethliaci refutantur.67.e col.2
Gerasenorum regio.199.b col.1
Gethsemani.985.b col.1
Gladius doloris pertransiit animam Mariæ, & gladius contradictionis linguarum.79.a col.1
Gladium accipiens quis.995.a col.2
Gratia plena;exponitur.24.a col.2
Gratia in illo;variè exponitur.93.b col.1
Gratiam legis Euangelicæ accepimus pro gratia legis Mosaicæ.133.c,d,e col.1
Gratias agere & benedicere an diuersa sint. folio 898 a col.2
Gratis accepistis,gratis date.416.c col.2
Gratiæ Dei deputandum quæcunque non fecimus mala.571.a col.1
Græcus pro Ethnico.474.a col.2
Grauidæ latinè, dicuntur gestare vterum Græcis, in vtero habere.49.c col.2
Grex pusillus.635.b col.2

H

HAbeo pro possum.570.d col.2.657.b col.2
Habitauit verbum tripliciter in nobis.15.e col.2
Hæreticum occidere non repugnát parabolæ zizaniorum.596. col.2
Hæretici Arriani distinguendo peruertunt Euangelium Ioannis.5.e col.2
Hebdomades Danielis.857.b col.1
Heliam qui se neget Ioannes, Christus verò asserat. 136.b col.1
Heliæ cur Ioãnes cõparetur.20.d,e col.2.553.c col.2
Herodes tres.17.a 1017.c col.2
Herodis crudelitas, & à Deo ei illatum supplicium. 86.e col.2
Herodiani qui sint.249.e col.1. 805.a col.1
Hic est sanguis, pro hoc.908.c col.1
Hierusalẽ excidiũ.770.a col.2. prædicitur.818.c co.1
Hoc,quid demõstret dicendo:Hoc est corpus meum. 902.c col.1
Hodie & cras,id est,breui tempore.650.e col.2
Honor non tantum in reuerentia.468.e col.2
Hora crucifixionis Christi.1026.e col.2
Hospitis delectus Apostolis præscriptus.420,e col.2
Hospitis recepti periurium.432.a col.2
Humilis pro abiecto.58.a col.1
Humilitas in scriptura tripliciter accipitur.55.d col.2
Humilitas Baptistæ.111.a col.2
Humilius cur aliquando de se loquatur Christus. 230.d col.2
Humilians se exaltabitur.706.c col.1
Hydrias in Cana fuisse amplas & aperta vasa. 144.d col.1
Hydropici sanatio cuius typus.655.c col.2
Hyperbole in scriptura.56.a col.1
Hyperbolicè Iod vnum,aut apex, id est, elementi fastigium non præteribit de lege.272.b col.2
Hypocrisis fermentum.630.a col.2
Hypocritæ qui.296.e col.2
Hyssopi calamus.1044.e col.1

Ieiu

I

IEiunium Chriſti.Cap.15.122.e col.1
Ieiunandum ablato ſponſo.114.b col.2
Ieiunandum quomodo.31.a col.2
Iericho.743.b col.4
Ieſſe & Iſai idem nomen.46.a col.1
Ignis cur ponatur pro Spiritu Sancto.112.d col.2
Ignem Euangelicæ prædicationis venit Chriſtus mittere in terram.641.b col.2
Immunitas Eccleſiaſtica.524.d col.1
Impedimenta regni cœlorum tria.659.a col.1
Imperatiuus præuunciatiuè poſitus.825.e col.2
Imperatiuè pro futuris Hebraicè.421.a col.2
Impleri dicitur multis modis ſcriptura.83.a col.1
Importabile,id eſt,difficile portatu.820.b col.1
Impoſſibile nihil Deo,quo ſenſu.30.d col.2
Improbitas, id eſt, inuerecunda perſeuerantia.616.e col.2
In,pro iuxta.337.d col.2
In illo tempore,generaliter poſitum.252.b col.1
In,pro per.42.e col.1.pro ad.167.e col.2
In Deo,id eſt,Dei inſtinctu,facta.159.b col.1
In tranſmigratione,id eſt,circa tranſmigrationem.folio 47.d col.1
Incarnatio cur approprietur Spiritui ſancto.29.d col.1.cur ſolum filium Dei incarnari conueniebat.29.e col.1
Incredulitas pro fide imperfecta.516.e col.2
Increduli,id eſt,inobedientes.2.e col.2
In Deum diues vel in Deo diteſcens.634.e col.1
Increpare pro imperare.190.e col.1.pro præcipere velut cum ita.198.a col.1
Indicatiua pro imperatiuis.103.b col.2
Infantes cuius ætatis Herodes occiderit.84.d col.1
Inferni pœnæ perpetuæ.114.e col.2
Inferni pœna duplex.344.a col.1
Infirmitates noſtras corporis & animi Chriſtus portauit.19.d col.1
Infremuit Chriſtus ſpiritu.728.b col.2
In Ieſu nomine Iudæorum error aperitur. folio 52.b col.2
Innocentes quare occidi permiſſi ſunt.84.b col.2
Inter pro intra.485.e col.1
Intendens, id eſt, attendens, conſiderans. folio 656.b col.1
Interpretando,Tabitha Cumi,Marcus interiicit;tibi dico.222.a col.1
Inuenire gratiam,quid.26.b col.1
Ioannes quomodo interpretandum.19.e col.1
Ioannes baptizat & prædicat.95.d col.1
Ioannes lucerna ardens & lucens.238.e col.1.plus quā propheta.350.d col.2.aliis maior.350.d col.2
Ioānes mortuus eſt.1120.a.quare dilectus.917.b col.2
Ioannis decollatio.434.e col.1
Iona pro Ioanna.489.e col.1
de Iordane.99.a col.1
Ioſeph iuſtus quomodo Mariam putarit adulteram, & noluerit traducere.50.e col.1
Ira in Chriſto.248.e col.2
Iraſcens fratri reus eſt iudicio.276.a col.2
Iubilæus typus erat anni accepti.408.e col.2
Iudas ſanctus vnde trinonimus.256.d col.2
Iudas cur inter Apoſtolos, & cur loculos habuerit.755.d col.2.ſe ſuſpendit.1011.a col.1.quomodo Satanas eum intrauerit.876.d col.2
Iudææ an non liceat legere vbi habemus, in Bethlehem Iudæ.63.b col.2
Iudæorum conuerſio in fine mundi.654.e col.2
Iudicare,id eſt, condemnare mundum Chriſtus non venit.158.b col.1
Iudicatum eſſe, propriè quodam modo de infidelibus dicitur.158.c col.2
Iudicium mundi.777.a col.1
Iudicandi modus in nouiſſimo die.866.d col.1
Iudicij locus.844.b col.1
Iudicare, id eſt, condemnare, quomodo à ſe remoueat Chriſtus.785.c col.2
Iudicium quod prohibitum à Domino.324.c col.1
à Iudicio temerario abſtinendum triplici de cauſa.324.b col.2
in Iudicium venire, eſt incidere in condemnationem.234.b col.2
Iudicium omne pater quo ſenſu filio dederit. folio 233.d col.1
Iugum Chriſti.362.d col.2. ſuaue.363.c col.2
Iunior,id eſt,nullius authoritatis.921.e col.1
Iurare quomodo prohibitum à Domino 287.c col.2
Iuramenta tua reddes Domino 285.b col.2
Iuramentum promiſſorum quatuor de cauſis non impletur ſine peccato.285.c col.1
Iuramentum contra hæreticos defenditur. folio 286.a col.1
Iurans per templum debet.824.c col.1
Iuramentum per creaturam.825.a col.1
Iuramenta tribus de cauſis vitanda.288.a col.1
Iurantis non ſunt, ſed affirmantis verba, næ, verè, amen.288.a col.1
in Iuramentis eclipſis ſolita.484.a col.1
Iurantis vox quid.5.Cap.Leuitici.50.b col.2
Iuſti qui non egent pœnitentia.672.d col.2
Iuſtitiam implere,id eſt,quod iuſtum eſt & Deo gratum.117.d col.1
Iuſtus duo ſignificat.50.a col.1
Iuſtus Ioſeph, quia in omni virtute abſolutus. folio 50.a col.1
Iuſtificari,id eſt,iuſtus pronuntiari.380.e col.2
Iuſtificare Deum.356.e col.2
Iuſtificata eſt ſapientia à filiis ſuis.358.c col.1
Iuſtitia & miſericordia cur coniungantur. folio 262.e col.2
Iuſtitiæ opera quomodo facienda.296.a col.2
Iuſtitia Dei quærenda cum regno Dei.320.e col.2
Iuſtitia Chriſtianorum in quibus abundare debeat plus quàm ſcribarum & phariſæorum. folio 275.b col.2

L

LAchrymatur Chriſtus.729.e col.1.769.c col.2
Lampades virginum.863.b col.1
Lapis angularis Chriſtus.797.a col.2
Lapidantium,id eſt,lapidare intendentium manibus eripit ſe Chriſtus.664.d col.1.668.b col.1
Λατρεία cur à δουλεία diſtinguitur.131.a col.1
Latronis conuerſio.1038.d col.1
Latus Chriſti aperitur.1048.a col.1
Lepræ corporalis iudicium & mundatio,vmbra erat obſeruandorum circa lepram ſpiritualem. folio 339.b col.1
Leproſos decem curat Chriſtus 549.b col.1
Legi purificationis Maria non ſubiecta, eam tamen ſeruauit.74.e col.2
Lex pro toto vetere Teſtamento.668.e col.1
Lex pro libris Moyſi aut veteris Teſtamenti. folio 282.b col.1
Legem quomodo Saluator non ſoluerit,ſed adimpleuerit.273.b col.2
Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem.352.e col.2

Legio quot contineat, 102.d col.1
Libellus repudij. 688.b col.2
Libros non appellari Hebræorum more a principijs. 44.a col.1
Liber generationis, id est, enarratio genealogiæ. 44.a col.2
Liberamur à malo dupliciter. 310.b col.1
Libertas multiplex. 574.b col.1
Libertas Christiana in quo consistat. 574.a col.1
Libertas redarguendi, quibus & quando competat. 165.a col.1
Liberi vnde iudicabimur. 867.d col.2
Ligantur & soluuntur peccata tripliciter. folio 495.d col.2
Ligandi potestas duplex. 541.d col.1
Literas scire dupliciter exponitur. 552.a. col.2
Lithostrotus 1026.c col.1
Locustæ, esca Ioannis. 104.e col.1
Loqui ad cor, id est, blandè. 102.d col.2
Loquebatur Christus non purè Hebraicè, sed Syriacè. 222.a col.1
Loquendi modo vulgato vtitur Christus. folio 784.b col.2
Lotio facta ante institutionem Eucharistiæ. folio 884.d col.1
Lotio Christi quæ nos doceat. 890.e col.2
Lucerna super candelabrum ponenda. 383.d col.1
Lucernæ sub modio, parabola. 393.e col.2
Lugentes beati, sed non omnes. 260.e col.2
Lumburum præcinctio. 636.e col.1
Lunatici qui sint. 514.d col.2
Lux quo sensu negetur Ioannes. 11.c col.1
Lux mundi Christus. 566.a col.1

M

Magdalena Christum vngit. 752.c col.2
Magdalena vnica 366.b col.1. 413.c col.1. ab ea septem dæmonia corporaliter eiecta 413.c col.2
non fuit publica meretrix. 367.b col.2
Magi ab oriente, quales & qui. 63.d col.2. eorum nomina explicantur. 64.a col.1
Magistri ne vocemini. 822.b col.2
Magnificare in nobis Deum quid. 35.d col.1
Magnum, id est, splendidum conuiuium. 211.a col.2
Malè agere, scripturæ more plus est quàm peccare. 159.a col.2
Maledixerunt cæco, id est, comminati sunt. folio 587.b col.1
Malorum Deus non est author. 782.a col.2
Mammona iniquitatis. 681.b col.2
Mammona quid. 36.c col.2
Mandatum dilectionis cur nouum dicatur. folio 933.a col.2
Mandata hominum quæ reprehendat Christus. folio 468.a col.2
Mandata ista minima soluens, & sic docens, minimus vocabitur in regno cœlorum, variè exponitur. 274.b col.1
Manducare carnem Domini, multis modis intelligitur. 456.e col.1
De Manducatione spirituali loquitur Christus Ioannis sexto. 455.e col.1
Manere in nobis verbum Dei, quid. 951.e col.1
Manere, id est, ius manendi habere. 573.e col.1
Manicare. 871.d col.2
Manna quid. 449.e col.1
Mansuetudinis commendatio & explicatio. folio 259.e col.2
in Manu filij Pater omnia dedit. 62.e col.1
Mare pro magna aquarum collectione. 183.e col.1
Mare, Galilææ aut Tyberiadis. Ibidem.
Margarita abscondita, 403.e col.1
Mariæ matri primò apparet Christus. 1064.d col.2
Mariæ partus sine dolore & obstetricibus. 57.e col.1
Martyres fuerunt innocentes sine accelerato vsu rationis 84.e col.2
Matres Christi & fratres. 387.b col.1
Matrimonij impedimenta ex Leuitico explicantur. 164.d col.1
Matrimonij indissolubilitas. 684.e col.1
Matthæi vocatio. 210.c col.1
Maxilla altera quomodo præbenda. 290.d col.2
in Medio, id est, inter eos. 526.a col.2
in medio quomodo sit Christus. 542.c col.1
Medico valentibus non est opus. 212.b col.2
Medicinæ vsus non damnandus. 218.e col.1
ante Medicum quærendus Deus. 218.a col.2
Mendacium diaboli. 129.e col.2
a Mendacio differre, alijs verbis referre. 217.e col.2
Mendacij pater diabolus. 576.d col.1
Mendici omnes ante domum magni diuitis. folio 307.c col.1
ad Mensuram dare quid. 162.b col.1
Mensuræ quatuor bonæ conditiones. 325.d col.1
Mensura eadem remetietur nobis. 325.d col.2
Mercede siue stipendio quomodo dignus sit operarius Ecclesiasticus qui gratis debet dare. folio 419.e col.2
Meritum vitæ æternæ. 703.c col.2
Meritum operum. 868.e col.1
Meritum bonorum operum. 267.b col.2 Duplex genus meriti. 267.e col.2
Messias, id est, vnctus, epitheton Christi. folio 140.a col.1
Messis Iudæis erat ante Pentecostem. 175.d col.1
Messis metaphorica duplex in Euangelio. ibidem a col.2
Militia completa, id est, tempus captiuitatis. folio 102.c col.1
Militum tria vitia notat Ioannes. 11.a col.1
Miraculum Christi primum. 145.a col.1. cuiusmodi fecerit miracula Christus. 18.e col.1
Miracula vera non possunt nisi diuina virtute fieri, & sunt testimonia veritatis. 15.c col.2
Misericordiæ opera. 868.d col.2
Misericors quis. 263.a col.1. frequens pro benigno, benefico. 294.c col.2
Misericordia cur iungatur cum iustitia. 262.e col.2
Missæ sacrificium. 904.b col.1
Missio Christi nisi ad oues domus Israel. folio 475.e col.2
Mites siue mansueti, beati. 258.e col.1
Modij varietas. 400.d col.1
Mola asinaria. 531.c col.1
Mortem gustare, videre, bibere phrasi Hebræa. folio 504.d col.2
Mors corporis non timenda. 627.d col.1
Mortem suam vocat Christus consummationem. 651.a col.1
Mors Christi lugenda est. 1030.e col.1
Mortuos, sine sepelire mortuos, quid. 194.b col.2
Mortuam cur Christus neget, quam sciebat mortuam. 22.e col.1
Mortui sint qua morte qui manducauerint panem. 454.e col.1
Mulieres cur expressæ in genealogia Christi folio. 45.d col.1

Mulierum libidinosarum quanta sit peruersitas. folio 164.e col.2
Multi pro omnibus.740.a col.2
Multiloquium futile prohibet in orando Dominus. 298.e col.2
Munditia Pharisæorum præpostera.617.d col.1
Munditiues cordis duplex.263.e col.2
Mundus diuersimode accipitur.982.b col.1
Mutuum date,nihil inde sperantes.294.a col.2
Mutus pro balbo.479.b col.2

N

Nam & pro etenim.476.d col.1
Nardus pistica.754.e col.2
Naturæ eiusdem indiuiduæ sunt pater & filius in diuinis.5.e col.2
Natiuitas Christi.55.a col.1
Natiuitas ex spiritu duplex.154.e col.1
Nazareth quomodo scribitur, vnde Christus Nazarenus dicitur.88.d col.1
Nazarenus pro coronato vel consecrato.89.e col.2
Necessitas scandalorum.532.a col.1
Negationes Petri.1005.a col.2
Nequando pro siquando.389.e col.2
Nesciebam eum; quomodo Baptista de Christo dicat.116.c col.1
Nisi pro sed.410.a col.2
Noli peccare,id est,ne pecces.564.e col.2
Nomina scripta esse in cælis.601.e col.2
Nomen Dei pro Deo.36.b col.2
Nomen nouum quomodo Christo impositum.folio 53.e col.1
Nomen rectè imponi in baptismo,vt ante in circuncisione.39.d col.1
Non quæro voluntatem meam, & similia, non ponunt aliquid,sed auferunt.237.a col.1
Non esse,Hebræis pro non superesse.86.d col.2
Notitia Dei triplex.335.c col.2
Nona & vetera, id est, affatim quæris & varia. folio 405.c col.1
Nubendi voce abusus est interpres.808.d col.1
Nubere non expedit & expedit.691.b col.1
Nubere accipitur vt sit commune viris.691.d col.2
Nubes conuenientes in transfiguratione. folio 508.e col.2
Nudus Petrus,subaudi,in multis, more piscantium. 1078.e col.2
Nugatio non est,dum dicitur;Qui de terra est,de terra est.16.b col.2
Nullum aliquando Hebraicè subintelligitur. folio 415.e col.2
Numerus pluralis pro singulari. folio 87. b col.1 126.b col.2
in Numeris non est exactè anxia scriptura. folio 441.b col.1
Nummularij qui.147.a col.1 789.a col.1
Nunquid, illatiuè positum, non dubitando. folio 174.a col.1
Nuptias cur Christus honoret.143.b col.1
Nuptiæ duplices in conceptione Christi. folio 32.b col.1
Nuptiarum filij parabola.799.a col.1

O

Obedientiæ commendatio.94.a col.1
Obsessi cur multi tempore Christi & primitiuæ Ecclesiæ.188.b. col.1
Obumbrat Spiritus sanctus Mariam, id est, circundat.28.c col.2
non Occidendi legem implet Christus. folio 276.d col.1
Oculus dexter scandalizans quomodo eruendus. 281.e col.2
Oculus corporalis quomodo simplex & nequam. 35.b c col.1
Oculus malus pro inuidia.721.d col.1
Odisse vos mundus non potest.547.a col.1
Odium patris & animæ suæ quomodo intelligatur. 661.e col.2
Offerre pro emundatione.338.c col.2
Oliueti mons.562.c col.1
Omne in os intrans quomodo in ventrem eat. folio 473.d col.1
Omnes,id est,plerique.409.d col.1
Omne iudicium,id est, vniuersale.233.e col.1
Omnia quæcunque vultis, an sit necesse subaudire bona 330.a col.1
Omnis multitudinem quandoque significat, non vniuersum.103.a col.2
Omnia per verbum facta sunt distributione accommoda.6.e col.2 7.d col.2
Omnes quomodo illuminentur.11.c col.2
Omnia regna mundi quomodo ostenderit diabolus. 129.a col.1
Omnipotens quomodo Deus.30.b col.2
Onus triplex in quo Christus alleuiat venientes ad se.362.e col.1
Opera maiora quam Christus faciet qui in eum credit.936.c col.1
Opera maiora miraculis demonstrabit Pater,id est, resurrectionem & iudicium.232.e col.2
Operamini cibum qui permanet in vitam æternam. 447.d col.2
secundum Opera quomodo quisque recipiet. folio 503.c col.2
Orat Christus in cœlis.973.b col.1
Orandum quomodo semper.856.c col.2
Orantem non deficere,quid.858.a col.1
Orantibus promissio facta;Si quid petieritis,&c.explicatur.970.a col.2
Orationes cæci.742.e col.2
Orationis vtilitas.300.a col.1. 328.d col.2
Orandum quomodo.298.a col.2
ad Orandum antiquitus publici conuentus. Ibidē e
Orandus cur Deus.299.e col.1
in Orando pernoctat Christus electurus Apostolos. 254.b col.1
Oratio includit etiam in Scriptura quæ seriæ orationi sunt coniuncta.299.b col.1
Oratio Dominica.300.d col.2
Orare non solùm est aliquid petere.706.d col.1
Orationis modus & vis.614.e col.1
Orationi humilitas coniungenda.705.e col.1
ex Ordine,id est,deinceps.2.b col.1
Oriens pro Messia.42.b col.2
Osanna quid.764.d col.2
Osculi mos in salutando.993.d col.1
Ostendere,id est,dare.232.d col.2
Otiosum verbum.840.e col.2
Ouis quæ perijt,id est,perdita.415.e col.2
Ouibus rectissime comparati discipulos Christi. 422.e col.2
Ouem Christi esse.666.c col.2
Ouis perditæ parabola.670.e col.1
Ouibus iusti similanter.867.c col.1

P

Pacificus dupliciter accipitur.264.e col.2
Palmæ gestatio in signum victoriæ.764.a col.1
Panis de cœlo verus.279.c col.2
Panis vitæ,id est,viuificans.450.e col.1
Panis quotidianus quis.303.a col.2
Panes propositionis.244.e col.1
Panes multiplicati.438.a col.1
Panis fractio coram duobus discipulis.1070.d col.1
Panis multiplex præter corporalem.174.b col.2
ad Prandium quomodo amici non vocandi. folio 637.d col.1
Parabola quid significet.402.b col.1
Parabolas explicandi modus triplex.397.d col.2
in Parabolis quare locutus sit Dominus.389.e col.1
Parabola omnis sermo obscurior.473.a col.1
Parabola nõ per oia vrgẽda.595.a col.2.637.e col.2
Parabolicè dictum,Domine aperi nobis.649.b col.1
Paracletus.937.d col.2
Paradysus latronis.1039.d col.2
Parentum subuentio traditione Pharisaica irrita. folio.468.e col.2
Pars Mariæ optima.615.e col.2
Participium pro infinitiuo.432.e col.2
Parturientium dolores sæpe in similitudinem adducuntur.969.b col.1
Paruulis,id est,stultis.561.e col.2
Paruulorum est regnum Dei.710.d col.1
Paruulis debemus assimilari.526.e col.1
Pascha quæ significet.872.b col.1
Pascha quo die fuerit moriente Christo.873.a col.1
Paschalis agnus paratur.880.e col.1
in Paschæ festo liberatio vnius.1020.e col.2
Pastor bonus & verus.590.b col.1
Pastor bonus Christus.594.a col.2
Pastori vero quinque necessaria.592.d col.2
Pastoralis cura quomodo suscipienda.592.b col.1
Pater maior me est,exponitur.946.e col.1
Pater Christi,Ioseph.77.e col.1
Patientes propter iustitiam,supple suam,beati. folio 267.a col.2
Patientia pro perseuerantia.834.e col.1
Patiens pro longanimi.859.e col.2
in Patria sua Propheta honorẽ nõ habet.177.a col.1
Pauperes euangelizantur,id est, suscipiunt Euangelium.349.b. col.1
Pauper & mansuetus parum differunt in scripturis. 349.e col.1
Pauperes spiritu tripliciter iuxta triplicem significationem pauperis.257.e col.2
Paupertas cur sufficientiæ præferatur quoad beatitudinem.259.b col.2
Paupertatem cur Christus elegerit.193.d col.2
ex Paupertate Christi desumptæ hæreses.194.b col.1
Pax commendatur.945.d col.1
Pax huic domui,salutatio Hebr.421.b col.1.
Pacem non venit Christus mittere sed gladium. folio 430.e col.1
Pacis tempore cur nascatur Christus.56.e col.1
Pacem bonæ voluntatis inchoatam,hominibus ampliorem optant Angeli.60.c col.1
In Pace demittere quid.36.b col.2
Peccatum in Spiritum Sanctum.378.d col.1
Peccatorum genus triplex.347.a col.2
Peccatores quatenus vitandi & non vitandi. folio 213.d col.1
Peccatores publicanis comparati qui.211.e col.2
Peccata Christus vt homo aliter remittit quàm sacerdos.209.e col.1
Peccatum pro genere sacrificij.75.a col.2
pro Peccato oblatio,pro quo peccato.75.e col.1
Peccanti in nos condonandum.538.e col.2
Peccare in aliquem.Ibid.
Per,variam rei causam significat.6.e col.1
Perdere nos venisti? intelligendum est de perditione in abyssum inferni.188.e col.1
Perfectus quis dicitur variis modis.713.a col.1
Perfectio Euangelica in quo consistat.713.b col.1
Perseuerantia patientiæ.426.a col.1
Personam respicere.805.e col.1
Petenti omni quomodo dandum.299.a col.2
Petitio filiorum Zebedæi.736.e col.1
Petra Ecclesiæ est Petrus.490.b col.1
Petri primatus.415.e col.1.1080.c col.2
Petrus primò lotus est.887.e col.2
Petro primò inter viros apparuit Christus. folio 1071.a col.2
Petrus an pro omnibus responderit; Tu es Christus filius Dei viui.490.b col.2
Petri Apostoli nomina explicantur.140.c col.1
Petri primatus,obedientia, & in credendo simplicitas,& animi modestia.185.c col.2
Pharisæi vnde dicti.106.b col.1
Phylacteria.820.a col.2
Piscinæ Hierosolymitanæ variæ in Scriptura. folio 227.b col.2
Piscina,id est,natatoria.227.e col.1
Piscationis allegoria.184.b col.2
Piscaturæ hominum ad vitam, typus explicatur. folio 185.a col.2
Plantatio omnis à Deo non plantata eradicabitur. 471.e col.2
Plenitudo gratiæ non impedit profectum. folio 90.a col.2
Plenus gratia aliter Christus quàm sancti.133.e col.1
16.e col.2
Plenitudo dierum solis iustis tribuitur.39.a col.1.vide Impl.Repl.
Pœnæ infernales.698.d col.2
Pœnitentia agenda ob Dei patientiam. Capite 88. 644.a col.1
Pœnitentia quid significet.101.b col.1
Porci præcipitati in stagnũ Genezareth.203.d col.1
Portæ inferi sunt regnum Diaboli.495.b col.1
Porticus Salomonis.666.c col.1
Possidebunt pro hæreditabunt.260.c col.1
Postriduum,id est,die tertio.92.b col.1
Post hunc,id est,præter hunc.831.c col.1
Potestas Pilati.1024.d col.2
Potestas pro authoritate.792.a col.2
Potestas pro præeminentia.13.d col.1
Potestas in dæmones & serpentes.601.d col.1
non Potuit,id est,non erat consentaneũ.411.e col.2
non Poterunt multi intrare, qui quærent,scilicet, in futura vita.648.c col.s
non Potuerunt credere,explicatur.781.a col.1
Præceptum Christi efficax,quamuis dæmon non statim exierit.201.c col.2
Præceptum de silendo miraculum quam vim habeat.224.a col.s
Prædicator an perfectius viuat ex suo, an ex alieno. 420.c col.2
Præposterus sermo quomodo in Script.292.e col.s
Præsepe Domini.59.e col.2
Prætergredi Galilæam.520.a col.s
Præterita dum canuntur, sæpe futura iis prædicantur

tur.37.d col.1
Præteritum pro præsenti.727.d col.1
Primatus Petri & successorum.496.a col.1
Primatus ambitio inter discipulos redarguitur. folio 920.c col.1
Primogenitus,ante quem nullus.54.e col.2
Primogenitus quo pretio redimebatur.74.a col.1
Primus est aliquid in regno cœlorum aut dignitate meriti,aut dignitate Ecclesiastica.526.a col.1
Primum quærite regnum Dei.320.e col.2
principes sacerdotu Annas & Caiphas per largitiones.97.b col.2
in Principio,variè exponitur.3.d col.2
Principium,Christus.569.b col.2
Probatica non erat ipsa piscina.226.e col.2
Procedit Spiritus sanctus à Patre & Filio.folio 958.c col.1
Profecit Christus sapientia & gratia,quo sensu. 94.c col.2
Prohibita quæ fuerint Apostolis prædicaturis. folio 417.e col.1
Promissionem cur rectè resciderint Magi. folio 71.e col.2
Prophetia Caiphæ.733.c col.1
Prophetarum triplex distinctio.88.c col.1
Prophetam cur se neget Ioannes.136.b col.1
Prophetam Isaiæ in sensu mystico citat Euangelista. 178.a col.1
Prophetia Ieremiæ quomodo impleta in Innocentibus.85.d col.2
Prophetæ Oseæ citatio per Matthæum defenditur. 82.d col.2
Prophetia Michææ quomodo conueniat cum citatione Matthæi.69.a col.1
Propheta quid.354.a col.1
Prophetare non solù est futura prædicere.335.c col.1
Prophetare quinque modis exponitur.356.a col.1
Propheta Isaiam paulo aliter citat Matthæus quàm Septuaginta habent aut Hebræa.250.b col.2
Propassio.281.d col.1
Propter,id est,per.461.c col.1
Prosint quomodo mali.333.a col.1
Prouerbium quid.972.c. col.2
Prouidentia Dei duplex.429.d col.2
Proximus diligendus,id est, omnis homo,phrasi linguæ sanctæ.293.c col.1
Prudentia serpentina.423.e col.1
Pseudochristi Iudæorum.842.a col.2
Pseudoprophetæ qui.331.a col.2
Publicani humilitas.707.a col.2
Publicani qui.110.e col.2.cur infames.Ibidem.
Pueri dicti Apostoli.441.a col.1
Pulueris pedum excussio.431.e col.2
Purgationis dies explicantur.71.d col.1
Purificationis sanguis,id est,in quo mulier purgatur. ibidem
in Purificationis historia quidam duo legis præcepta confundunt.73.b col.1
Purificationes Iudæorum diuersæ.544.e col.1
Purpura non vera indutus Christus.1022.b col.2
Pusilli qui.530.e col.2

Q

Quadragesimæ ieiunium obseruandum ex imitatione Christi, & institutione Apostolorū. 124.c col.2
Quadragenarius numerus ferè facit habitus in præparationibus,& expurgationibus peccatorū,designat præsentis vitæ tempus.12.a col.1
Quadrans.827.a col.1
sine Querela,quid.18.b col.1
Quasi pro ferè.319.e col.2
Quasi vnigeniti, id est, qualis decebat vnigenitum. 16.a col.1
Quandiu pro inquantum.869.a col.1
ad Quendam,id est,ad illum.882.c col.1
Quia pro quòd,phrasi Græca.246.c col.1
Quid mihi & tibi;expostulando dictum,non negando.188.d col.1
Quomodo quæ significet.27.c. col.1

R

Rabbi, id est, magister mi,in quo scientiæ multitudo.821.b col.1
Rabbi nolite vocari.ibidem.
Rabboni.751.e col.1
Racha quid.277.b col.1
Rama vrbem significat & excelsum.86.a col.2
Reconciliationis studium.278.c col.2
Redemptio,id est,pretium redemptiuum.folio 740.b col.1
Reditus peccatorum.543.c col.1
Refectio pro requie.362.b col.2
Regnauit Archelaus sine regio nomine.87.e col.2
Regni Herodis meminit duabus de causis Lucas. 17.b col.2
Regnum cœlorum quod appropinquauit,dupliciter accipi potest.101.e col.2
Regnum Messiæ.16.d col.2
Regnum Dei quatuor modis dicitur.303.c col.1
Regnum cœlorum vim patitur.352.a col.1
Regnum cœlorum quid in variis similitudinibus. 395.c col.1
Regni cœlorum, id est, Ecclesiæ claues. folio 493.e col.1
Regnum Christi variè exponitur.504.b col.1
Regulus,id est,regius.177.d col.1
Relatio ad substantiuum in adiectiuo inclusum. folio 577.d col.1
Relatione secundùm rem vtitur interpres. folio 12.d col.2
Relatiuum refertur aliquàdo non ad proximum, sed ad subintellectum.433.a col.1
Relictis omnibus,quomodo fecerit Matthæus grande conuiuium.511.e col.1
Relicta ciuitate,id est,præterita.179.b col.1
Renunciare pro valedicere aut resignare. folio 195.b col.1
Renunciandum omnibus 663.b col.1
Repetere eadem non gradatim, boni doctoris est officium.839.a col.1
Repleta Spiritu sancto Elizabeth, quo sensu. folio 34.a col.1
Reprehensio Herodis per Baptistam, qualis. folio 164.d col.1
Repudij libellus 282.b col.2
Requies Dei septimo die.230.b col.1
Respicere Dei,est benigno fauore prosequi.fol. 36.b col.1
Respondere ponitur absque præmissa quæstione 360.a col.1
Responsiones Christi ad matrem cur aliquoties durius sonent.93.a col.1
Respondere pro dicere frequens.148.e col.1
Resurrectio dicta regeneratio.717.a col.1
Resurrectio contra Sadducæos asseritur. folio 807.b col.1
in Resurrectione manebit sexus.811.e col.2

Resurrectio ... nocte futura. 856.d col.1
Resurgit Christus.10.54.a col.1. qua parte diei. folio 156.d col.2
Resurgere pro subsistere.857.a col.1
Resurrectionem Ioãnis qualem crediderit Herodes. 435.d.e col.1
de Resurgentibus ad hanc vitam, dictum est, mortui audient.234.e col.2
Retinere peccata quid.1075.b col.1
Rudes Christus elegit, sed quos non reliquit rudes, ideo eorum ruditas non est adferenda in excusationem nostræ.183.e col.2

S

SAba duplex.382.d col.2
Sabbatum illucessebat, id est, incipiebat adesse. 1051.a col.2
Sabbatum pro hebdomada.706.e col.2
Sabbatum quæ significet.242.a col.1
Sabbatum quatuor de causis institutum.245.e col.2
Sabbatho cur Dominus præcipiebat lectum tollere. 228.c col.2
Sabbatum non soluit Christus.230.b col.2
Sabbati violati accusationem repellit Christus. folio 229.e col.2
Sabbatum non violatum vellendo spicas defendit Christus laté.244.a col.1
Sabbatis licet curare. Cap.38. 248.e. col.1
Sabbatum sacerdotes in templis violant quo sensu. 245.a col.1 554.b col.2
Sabbatum secundoprimum.241.d col.1
Sacerdotum ministerium per hebdomadas diuisum erat.17.b col.2
ad Sacerdotem cur Christus mittat leprosum à se mundatum.338.e col.1
Sacramenta apte dici sacramenta, symbola & synthemata.153.b col.2
Sacramenta nouæ legis efficaciter cõferunt gratiam. 153.a col.2
Sadducæi vnde dicti.106.e col.1
Sagenæ cur assimiletur regnum cœlorũ 440.a col.2
Sali similẽ esse oportet discipulũ Christi. 663.e col.2
Saliendi homines igna & sale.535.e col.2
Salis similitudines & proprietates.264.b col.2
Salus ex inimicis .i. saluatio de inimicis. 40.e col.2
Salutare, frequens pro salutarore.35.c col.2
Saluatio quæ discipulis prohibita.600.a col.1
de Samaria.167.b col.2
Samaritani quantum à Iudæis in religione discrepauerint.169.a col.1
Samaritani parabola.610.d col.2
Sanguinem requiri ab aliquo quid.625.b col.1
ex Sanguinibus, quid.13.c col.2
Sanctimonia duplex.264.b col.1
Sanctificatur nomen Dei variis modis.303.a col.1
Sanctificari plus est quàm glorificari.502.e col.2
Sanctificauit pater Christum.669.b col.1
Sanctus vnde deriuetur, & correspondẽs dictio Græca & Hebræa.36.c col.2
Sancta ciuitas, id est, Hierusalem.127.b col.2
Sancta primogenita, id est, Deo cõsecrata. 73.c col.2
Sanctitas pro pietate.41.d col.2
Sanctificatum fuisse Ioannem in vtero ab originali peccato, non est dubitandum.20.b col.1
Sanctificatio Hieremiæ per prædestinationem fuit. 20.e col.1
Satan quid significet.125.e col.2
Satanas Petrus conuenienter dictus.501.d col.1
Satum quale mensuræ genus.400.a col.2
Scandalum quid significet.529.e col.2
Scandalizat aliquis dupliciter.529.d col.2
Scandalum passiuum oppugnatur.530.a col.1
Scãdali definitio cõmunis est min⁹ plena.530.b co.1
Scandalum quomodo non cadat in perfectos. folio 530.e col.1
Scandalizantes quantum peccent.530.e col.1
Scandali quando non sit habenda ratio. 472.a col.2
Scandalum vitandum.701.a col.1
Scãdalũ Christo quomodo fuerit Petrus.501.e col.1
Scenopegia.546.a col.1
Scissio vestimentorum.1003.e col.1
Scribæ qui.68.a col.2
Scripturas scrutamini.239.a col.2
Secessus Christi.250.d col.1
Sectæ apud Iudæos quatuor.105.d col.2
Securis ad radicem arboris posita, est condemnatio. 109.e col.1
Sed, pro quinetiam.961.d col.1
Sedes duodecim.717.b col.2
Semen, verbum Dei.391.d col.1
Semen quomodo sint homines.391.e col.1
Seminantis parabola.387.d col.1
Semine suscepto, id est, prole, concernit etiam Mariam.74.d col.2
Senior, nomen non tam ætatis quàm authoritatis. folio.500.b col.1
Seniores populi variè nominantur.876.e col.1
Septenarius, numerus remissionis.542.a col.2
Septuaginta interpretum versio quomodo citetur in Euangelio Matthæi Hebraico.590.d col.2
in Septuaginta non reperiuntur quædam citationes sacræ Scripturæ.1050.b col.1
Sepulchra qualia fuerint Iudæis & vbi.200.d col.1
Sepulchri Dominici descriptio.1060.d col.2
Sepultura Christi.1050.a col.2
Sequi Christum tres volunt, qui ab eo reprehenduntur. Cap.26. 192.d. col.1
Sermo pro re.1.d 792.e col.2
Sermonem filium Dei rectè dici, sed rectius Verbum. 3.b col.2
Serpentes in quibus imitandi.423.e col.1
Seruus peccati quis.572.e col.2
Serui inutiles.703.e col.2
Serui dimittentis parabola.542.a 777.d col.1
Si pro cum.546.e col.1.
Si suspensum quando negatiuè exponatur, quando affirmatiuè.484.b col.1
Siceta omnem potum inebriatiuum significat, etiam vinum.19.e col.2
de Sichem & Sichar.167.e col.2
Sicut pro quia.976.e col.1
Sicut aliquando veri speciem significat. 990. e col.2
Sicut significat similitudinem imperfectam, aliquando identitatem.233.e col.2
Sicut dimittimus debitoribus, simplicem denotat similitudinem.308.e col.1
Signare pro sigillare.448.e col.1 161.e col.2
Signa mendacia Antichristi.843.a col.1
Signum quæ significet.78.e col.1
in Signum Christus, id est, signum.78.d col.1
Signum natiuitatis Christi, quomodo fuerint paruuli.59.b col.1
Signum quidam licitè petierunt.222.e col.2
Signum quærentes Iudæi reiiciuntur.482.e col.2
Signum petunt Iudæi.381.b col.1
Silens pro surdo.23.b col.1
Silere, id est, quiescere.1052.d col.2

Siliquæ,quæ cibus filij perditi.674.e col.1
Siloæ aquæ.583.c col.2
Simeonem senem quidam sacerdotem putant, sed nullo argumento idoneo.75.d,e col.2
Similiter facit filius quæ pater,id est, æquali libertate,potestate.a 31.e col.1
Similitudo pro prouerbio.409.e col.2
Simó vnde Zelotes dictus & Cananæus.256. e col.2
Simplicitas columbina.423.e col.1
Simulachra Christi non esse collapsa in fuga Christi. 82.c col.1
Sinapis granum quomodo minimum omnium seminum.398.b col.2.quomodo ascendat in arborem. Ibidem.d col.2
Sinapi cur doctrina comparetur.399.a b col.1
Sinus Abrahæ.696.d col.2
Sitient adhuc,&,Non sitient in æternum; quomodo consistant.170.c col.1
Sol obscurabitur & luna, id est, erit summa vltio. 845.e col.2
Sollicitudo diuitiarum & alimentorum prohibetur. Cap.86.630.a col.1.634.b c col.2
Sollicitudo quæ prohibeatur.316.e col.2
Sollicitudo crastini quomodo damnetur.322.e col.1
Soluendi & ligandi potestas duplex.541.e col.2
Soluuntur peccata tripliciter.495.a col.2
Somnus pro morte.725.c col.2
Somnus pro morte etiam impiorum.221.e col.2
Somniorum obseruatio cur prohibita, cùm multa Deus in somnis reuelauerit.5.c col.1
Sorte quomodo exierit Zacharias.18.e col.1
Sponsus humani generis Christus.16.a col.1
Sporta olim mensuræ genus.481.e col.1
Spiritus Sanctus,spiritus veritatis.942.a b col.1
Spiritus Sanctus nomen tertiæ personæ.944.e col.1
ex Spiritus Sancti aduentu fructus.962.d col.2.& sequentibus.
de Spiritus Sancti nomine.113.d col.2
Spiritus Sanctus,id est:propheticus, erat in Simeone. 76.e col.1
Spiritus Sáctus cur dicatur ignis &aqua.112.d col.2
Spiritu Dei agi vel duci explicatur.123.d col.1
Spiritus vbi vult spirat,duplici sensu.154.a col.2
Spiritus pro homine spirituali.Ibidem.b col.1
Spiritus & virtus cur coniungantur.21.e col.1
Spiritus & anima quomodo differant.36.a col.2
Spiritus sanctus significatur per oleum.408.d col.1
Stabulum pro diuersorio.611.a b col.2
Stadium.444.a col.1
Stagnum Genezareth.183.d e col.1
Stans super illam;quomodo intelligatur.190.d col.1
Stella magorum,non fuit de numero cœlestium. 66.a col. 1. non fuit magos comitata per totum iter. 70.c col.2
Steriles cur nonnulli sancti.18.d col.1
Sterilis pro eo qui filios habet,sed non in regno succedentes.47.b col.2
Stola prima.675.a col.1
Stridor dentium in inferno.344.e col.1
Sudor Christi in horto.990.d col.2
Sugillare quid.858.b col.2
Summum pro extremo.848.c col.2
Superflua retinens quomodo sit raptor.633.c col.1
Superueniet spiritus sanctus,id est,cœlitus illabetur, secundùm alios effectus.28.d col.1
Suspensus populus audiens Christum, id est, audiè cum audiens.792.b col.1
Sycomorus.744.d col.1
Synagoga,id est,congregatio.425.e col.1
Syrophenicia.474.a col.2
Syria tripliciter accipitur.180.d col.2

T

TAceus vel silens,pro surdo.23.b col.1
Talenti distributi parabola.864.c col.1
Talentum quid.865.b col.1
Talentum.343.a col.2
Talionis lex.289.c col.1
Tági cur à Magdalena Christus noluerit.1063.c col.2
Telonium quid.211.a col.1
Templorum ornatus an præferendus pauperibus. 758.b col.2
Templum cur Christus vocauit suum corpus.148.b col.2
Templo eiiciuntur vendentes & ementes, etiam ex atriis & porticu templi.145.c col.1
à Templo Anna non discedebat,quomodo quidam à libris non discedunt.80.b col.1
Téporalia quomodo promittantur iustis.322.a col.1
Tenebras diligens,odit lucem.158.c col.2
Tenebræ in quibus lux lucet, variè intelliguntur.9.d col.1
Tenebræ in passione Christi.1041.d col.2
in Tentationes inducimur dupliciter.309.a col.2
de Tentatione variè scriptura loquitur.Ibidē.e col.2
Tentari quid sit.125.a col.2
Tentari Deum multis modis contingit.128.d col.1
Tentari cur Christus voluerit à baptismo.124.a col.2
Tentationes diaboli quomodo vincendæ. 126. c d col.2
Tentans non longe à regno Dei.814.e col.2
Terra mitibus promissa.259.c col.2
Testamenti sanguis.908.c col.1
Testari aliquando est admonere.700.c col.2
Testificari pro docere.1001.b col.2
Testimonium Spiritus.957.c col.1
Testimonium Christi de seipso.566.c col.2
Testimonium duorum verum.567.d col.1
Testimonium maius Ioanne,id est, Ioannis testimonio.238.b col.2
Testimonium quomodo Christus ab homine non accipiat.237.e col.2
Testimonium meum non est verum de meipso, scilicet ex vestra sententia.237.d col.1
Tetrarchæ qui dicantur.97.b col.1
Thabor mons.505.c col.2
Thesaurisandum non esse in terra.313.c col.1
Thomæ infidelitas.1076.a col.1
Tollit Christus peccatú mundi medendo.137.d col.2
Tonitrui filij,Zebedæi.255.e col.2
Tractus Christi.777.a col.2
Tractus patris.452.b col.2
Tradere vxorem adulteram permittebatur in Leuitico,non præcipiebatur.50.a col.2
Traditiones hominum quæ dicantur à Christo. folio.467.a col.2
Traditus est Christus in manus hominum à Iuda, & seipso,& patre.521.a col.1
Transsubstantio.901.a col.2
Tribulationis magnitudo apud Matthæum referenda est ad vastationem Hierusalem.838.b col.2
Tributum soluit,id est,soluere solet, Christus. 522.a col.2
Tributum soluendum cur è mari peti voluerit Christus.523.d col.2
Tributum quare solutum pro Petro.524.a col.1

Tributis principum ooo esse liberos Christianos. 422.c col.2
Tributum Cæsari dandum.804.b col.1
Triuitatis mysterium insinuatum in veteri testamento.942.b col.2
Tristitia Christi.986.a col.1
Tuba conuocantur pauperes.296.d col.2
Tuba angelorum.848.d col.1
Tunc cum latitudine temporis positum.922.d col.2
Turbatio Mariæ in sermone Angeli explicatur.25.c col.2
Turbatio Zachariæ.18.e col.2
Turbatur Christus.776.e col.2
Turbæ dissolutæ & dispersæ miseretur Deus.414.d col.1

V

VÆ interiectio prædicentis malum temporale vel æternum.268.d col.2
Vas pro vtensili aut instrumento.789.d col.1
Veli scissio.1046.d col.1
Velle pro diligere.1037.a col.1
Venditio Christi.1012.a col.1
Vendi non possunt spiritualia ob tres causas.417.a col.1
Venissent pro iuissent.484.e col.1
à Ventis quatuor,id est, à quatuor mundi partibus. 848.b col.2
Verbum pro re.a.d col.2.61.a col.1
Verbum pro facto.510.c col.1
Verbum Domini,id est,missio inspiratio.98.b col.2
Verbo Dei viuit homo,id est, omni eo quod Deus vult.127.b col.1
Verborum congeries Ioanni consueta.134.d col.2
Verbum Dei audientium triplex fructus.393.b col.2
Verè saluator falso opponitur,aut imperfecto & vmbratili.176.a col.2
Verè Israelita cur dictus Nathanael.141.a col.2
Verecundè loquendum etiam de coniugali concubitu.23.b col.1
Veritate quomodo Christus plenus.16.e col.2
Veritas pro certitudine.2.b col.1
Veritatem facere quid.159.a col.2
Veritas nunc falsitati opponitur,nunc vmbræ.154.b col.1
Veritas filia temporis.428.d col.1
Verum tribus in scriptura opponitur.11.e col.1
Veruntamen pro & sane.1003.b col.1
Vespera sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi. 1054.a col.2
Vestitus Ioannis ex pilis cameli.104.b col.1
Vestimenta ouium.351.c col.2
Vestium Christi diuisio.1035.e col.2
Vestium decorem longe superat decor florum vilissimorum.319.e col.2
Via virtutis, varia ratione arcta est & angusta.330.a col.2
Vias Domini parare quid.42.a col.2
Via,Christus.932.c col.2
Viarum exitus.802.b col.1
Via regni cœlorum angusta est.647.e col.1
Videre regnum Dei,id est,habere.232.b c col.2
Videre filium pro peruidere.452.b col.2
Videre pro sentire.76.d col.1
Videre vitam,id est,participem esse beatæ vitæ.163.a col.2
Videre pro iouisere.775. d. col.1. pro cauere.833.c col.1
Vidit cœcus homines velut arbores ambulantes. 486.c col.2
Viduus assistendum.346.a col.2
Villa pro agro aut domo in agro.659.c col.1
Villici,id est,œconomi iniqui parabola.679.c col.2
Vindicare tripliciter accipitur.860.c col.1
Vindicandi spiritus quàm alienus à Christo.548.b col.2
Vineæ parabola.794.e.719.c col.2
Viperæ descriptio.106.c col.2
Vir Christus dicitur potissimùm ob perfectionem virtutum.137.e col.2
Virga quæ prohibita,quæ concessa Apostolis.418.d col.1
Virginitatem vouerat Maria: quod indicat, dicens. Virum non cognosco.27.b col.2
Virginum decem parabola.862.c col.1
Virtus pro quibus accipiatur.435.d col.2
Virtutis veræ vis.164.c col.2
Virtus quo sensu de Christo exierit.119.a col.2
Virtus Altissimi variè exponitur.28.b col.2
Vita animæ triplex.428.a col.2
Vita æterna cur gratia.268.e col.1
Vitam habere in se,id est,in sua potestate.235.b col.1
Vitam æternam habet qui viuit in anima & transiit à morte.134.a col.2
Vitis vera Christus.949.b col.2
Vitium à peccato differt.564.a col.2
Viscera misericordiæ.42.e col.2
Viuere pro sanum esse.278.d col.1
Vmbra mortis quid.43.b col.1
Vnctionē Magdalenæ defendit Christus.756.c col.1
Vnctio Christi in regem triplex.407.e col.1
Vnctione olei vsi Apostoli quomodo.433.e col.1
Vndecim congregati etiam Thoma absente.1076.a col.1
Vnicus filius pro vnigenito.345.b col.2
Vniuersi,id est,plerique.105.e col.1
Vocare venit Christus non iustos, sed peccatores. 212.e col.2
Vocabitur,id est,erit.26.b col.2
Voluntas Dei, vt fiat quomodo petamus, & de qua voluntate.304.a col.1
Voluntas pro concupiscentia.14.b col.2
Voluit neminē scire,& non potuit latere.474.c col.1
Volumus,id est,desideramus.736.c col.2
Vox filij Dei quam mortui audient.236.e col.1
Vox pro sono.154.a col.2
Vox Ioannes:Verbum Christus.103.a col.1
Vocem patris quomodo Iudæi nunquam audierint. 239.b col.1
Vsuræ lucrum quomodo requirat Dominus.750. b col.1
Vt sermo Esaiæ impleretur non credebant; exponitur.779.b col.2
Vt consecutiuè.589.a col.1
Vulpes cur dictus Herodes princeps.650.c col.2
prout Vultis vt faciant vobis homines, facite illis similiter.292.e col.1

Z

ZAcharias quis occisus inter altare & ædē.626.b col.1
Zachæus Christū suscipit.743.b col.1. Israelita erat. 746.c col.1
Zelum indiscretum corrigit Christus.548.e col.1
Zizaniorum parabola.394.d col.2
Zonæ Ioannis mentio,ob zonarū luxum.104.d col.1

FINIS.

